image
not
available

BI..OTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXV
H
1

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

CAROLI
RENALDINII
OPERA
PHILOSOPHICA.

Digitized by Google

Digitized by Google

CAROLI RENALDINII
PHILOSOPHIA RATIONALIS,
NATVRALIS, ATQVE MORALIS

OPVS

IN QVO PRÆSERTIM PHYSICA VNIVERSA EX ACCVRATIS Naturalium effectuum obſervationibus deducta, & ubi rei Natura patitur Geometricè demonſtrata exhibetur.

TOMVS PRIMVS

Rationalem Philoſophiam diſtributam in Dialecticam, Rhetoricam, atq; Poeticam complectens.

PARS PRIMA.

AD MAGNVM, AC SEMPER INVICTVM

LVDOVICVM XIV.
FRANCORVM
REGEM CHRISTIANISSIMVM.

PATAVII, MDCLXXXI.

Sumptibus Petri Mariæ Frambotti Bibliop. *Superiorum permiſſu.*

17

Digitized by Google

MAGNO,
AC SEMPER INVICTO
LVDOVICO
DECIMOQVARTO
FRANCORVM
REGI
CHRISTIANISSIMO.

Carolus Renaldinius Perpetuos Triumphos, Immortalemque Gloriam P.

IAmdiù, Magne Ludouice Chriſtianiſſime Rex, aureum hoc ſæculum, Te regnante, futurum animo præſenſeram, cum eius conſtantem expectationem haberi minimè dubitanter affirmarem, idque priuatis, publiciſque ſermonibus quàm frequentiſsimè uſurpare, meas omninò partes eſſe cognoſcerem: quòd maiores mei adeò eſſent Regiæ Proſapiæ tuæ Maieſtatis addicti, ut eius gratiâ parui ducerent vitam profundere, rati, ut opinor, indè lucis diuturnioris uſuram eſſe penſandam, undè ſempiterna laus immortali cum gloria dimanat. At non modò ſtimulis naturâ inditis concitatus, ſed Heroicæ quoque virtutis illius honeſtate compulſus, quam velut è ſpecula proſpiciebam, tanquam ſingulare decus, ac ornamentum impendens ex-

Digitized by Google

celſo animo Maieſtatis tuæ, meæ mentis conſilia, penitioraque ſenſa, quodammodo percitus cœleſti quodam afflatu promebam; eòque certiùs, quò Te veluti fulgentiſsimo naſcente Sole, Chriſtiani Orbis cœlum ſacrilegæ quidem impietatis, ac innumerarum calamitatum ſtygià caligine obtectum, undequaque clareſcere mentis oculis intuebar; Teque breui, tanquam inuictum Herculem, horrenda, & infeſta Hæreſeωn monſtra debellaturum videbam. Euentu hæc porrò nemo comprobata non vidit: Enim verò non ſolùm à tuis validiſsimis claſsibus, ferociſsimiſque legionibus eorum pagos, oppida, urbes, integraſque prouincias obſidione cinctas, & oppugnatas, ſed etiam ſumma cùm gloria expugnatas ſæpeſæpiùs aduertimus: gentes itidem fortiſsimas atque bellicoſiſsimas multitudine penè innumerabiles, lociſque remotiſsimas celerrimè magnis atque cruentis cladibus affectas, & nunquam hoſtem æquè ferro, ac prudentià non ſuperatum, (quo nihil ſanè in humanis rebus glorioſius) aſpectu percepimus; quaſi nulla terrarum pars Gallicis Trophæis vacare conſpecta ſit. Tanti refert à ſubiectis populis belli, gloriæque ſtudio flagrantem Regem præ oculis habitum perpetuò fuiſſe. Te propterea lætabundo, geſtientique animo nunc aſpicio, qualem utique fore multis abhinc annis ominabar; videlicet, ut erepta luce nomini eorum, quos ob egregia facinora, eximiaque geſta Deorum loco ſuperſtitioſa venerabatur Antiquitas, Tui ſolius nomen ubique terrarum inclytæ diuinæque virtutis claritate fulgeret, eorundemque Famæ canora tuba fortiter extorta, vehemens idem ipſum ubique reſonaret, non ſecùs ac ſi ubique præſens eſſe videreris. Quocirca neminem

Digitized by Google

minem admiratio ſubeat; ſi longè latèque ſentiens animus immortalem gloriam, ſummam felicitatem, ac præclariſsima geſta celebrari, tam dulci lętitia exultet, tanque blanda hilaritate perfundatur; quandoquidem percipit ſe non vanum Augurem aliquando fuiſſe, atque adeò prænoſcit fore, ut proſperitas tua in dies, magis magiſque floreſcat: ſtrenuis enim laboribus Te conſecuturum putat, ne qua vetuſtas obruere, aut obliuio delere tui nominis amplitudinem poſsit: Haud nanque cenſet gloriam illam intermorituram, quæ non lubricæ Fortunę partus, ſed conſtantis virtutis eſt filia, ut in Te verè propriéque cadat illud,

Famam extendere factis
Hoc virtutis opus.

Quamobrem tuorum illud maiorum decus, utpotè generoſę Virtutis nobile germen, pace dixerim tua, longè ſplendidius viueret, eorum lumini tuæ lucis nimio fulgore, obducens tenebras, ſi Tu non viueres. Hinc nulla gens tam barbara, nulla tam longinqua, terriſque diſsita remotiſsimis, quę de tuis eximijs laudibus, Heroiciſque geſtis conticeſcat, quęque vitam tranſigere ſub tua Ditione non ardeat. Eſt enim Oris tui celſa Maieſtas, eſt Regia corporis dignitas, ac elegantia, quòd eius partes mirando lepore conſentiant, eaque mortalium neminem prętęrit, cum omnium oculos maximè moueat, maximèque delectet: Corpus quidem pulcherrima domus, at eius pulchrior incola, animus. Quis enim adeò rerum æſtimator iniquus, cui ſummâ natus humanitate, ſuauiſsimiſque moribus conformatus, nec unquam aliquem acerba quapiam animaduerſionis ſeueritate proſecutus, quin inſi-

inſigni potius clementia, præcipuaque lenitate ſic omnia pijs, iuſtiſque legibus prudentiſsimè moderatus, ut omnes Te colere, venerarique cogantur, non videaris? Quis adeò rudis, ac indiſertus, quis tam hebeti ingenio, aggreſtique indole, cui tantarum rerum adminiſtratione in Te vno probitas, vigilantia, ſingulariſque prudentia, atque tandem virtutum omnium cumulus probè non conſtet, ſummæque admirationi non ſit? Quæ quanuis magna, præclaraque ſint, non in his tamen ſunt omnia, cum adhuc de Te plura, atque maiora ſuppetant; quandoquidem Tibi haud indecorum putaſti ad immortalem bellicæ tuæ virtutis gloriam, id quoque laudis, quaſi pro coronide pacatæ indolis accedere, nimirum inter armorum ſonitus, tubarumque clangores, æquè literas, ac arma tractantibus, multa & non vulgaria ſtudia quamlibentiſsimè præſtitiſſe. Tanta ſcilicet Chriſtianiſsime Rex illius eſt Sacra Principis Maieſtas, qui notus eſt omnibus famæ celebritate, quique in omnium ore verſatur, ut, quaſi dixerim, volentes ducat, nolentes trahat. Vis profectò cælitùs orta, cum nempe corporis, tum animi dotibus inſita. Eapropter quammaxima ſubmiſſione Te ſupplex rogo, ut ad Regium Solium amplitudinis tuæ, me prouolutum admittere ne dedigneris; vi ſiquidem arcana quadam attractus, ingentique fulgore tuæ Maieſtatis accedo; propterea mihi quamſuppliciter hiſce literis tecum agenti, ut ſerena fronte excipias, quæ ſummis vigilijs, laboribus improbis, quæque diuturna mentis agitatione, contentioneque ſum aſſecutus, clementer ignoſcas. Præſtantiſsimum, atque adeò Te dignum eſt argumentum; omnia enim

uni-

uniuerſo Orbe comprehenſa, & præſertim res natura conſtantes incedens tutiori, quam hucuſque via, ſedula meditatione perſequor, Naturæ arcana perquiro, eorundemque cauſas perſcrutor: Gratum proindè, atque iucundum Tibi futurum ſpero; quòd ſi non ſatis pro dignitate illud à me tractatum intellexeris, pro tua, qua excellis clementia id impertias gratiæ, ut aliquid rei difficultati ſimul, & ingenij tenuitati condonandum velis, honeſtumque laborem Mineruæ cultu ſuſceptum haud contemnendum putes. Viue Chriſtianiſsime Rex Neſtoreos annos incolumis, Viue, ut munificentia conſtanti literarum ſtudia foueas, atque ſuſtentes, & bonis Artibus, ac Diſciplinis validiſsimo præſidio ſis, & ornamento; præclaraque opera felicibus iam incæpta auſpicijs Deus Optimus Maximus benè fortunet, Tuique nominis memoriam geſtarum, gerendarumq; rerum magnitudine, ſacram eſſe dignetur æternitati.

NOI REFORMATORI DELLO
Studio di Padoua.

HAuendo veduto per fede del Padre Inquiſitore nel Libro intitolato, *Caroli Renaldinij Philoſophia Rationalis, Naturalis, atque Moralis*, non v'eſſer coſa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per atteſtato del Segretario noſtro, niente contro Prencipi, e buoni coſtumi, concediamo licenza à Pietro Maria Frambotto, che poſſa ſtamparſi, oſſeruandoſi gl'ordeni, &c. Data li 20. Luglio 1681.

{ Girolamo Baſadonna Reform.

{ Nicolò Venier Proc. Reform.

{ Giouanni Moroſini Cau. Proc. Reform.

Gio: Battiſta Nicoloſi Segret.

Digitized by Google

Diſſertationum, atque Sectionum Dialecticarum.

INDEX.

Diſſertatio prima, Prologomena ad Dialecticam facultatem, continens, Pag. 1.

Sectio Prima.

De varijs Dialectica nominibus, & acceptionibus. Pag. 1.

Sectio Secunda.

De vtilitate, conuenientia, ac neceſſitate Dialectica. 3

Sectio Tertia.

An Dialectica inter ſcientias annumerari debeat, & an in veritatis contemplatione ſiſtat, an potius progrediatur ad opus. 8

Sectio Quarta.

Qua nam ſit Dialectica ſubiecta materies; declaratur. 11

Sectio Quinta.

De Dialectica fine, deq; alijs ad eius conditionem ſpectantibus. 14

DISSERTATIO II.

De Intellectiua cognitione generatim accepta. 18

Sectio Prima.

Quid intellectiua cognitio, quod obiectum habeat, & quotuplex ea ſit. 19

Sectio Secunda.

Qua, & quæ illa ſit congruentia, in qua cognitionis veritas conſiſtit: quomodo cognitioni defectus ineſſe poſſit: quid iſte ſit, & qua ratione cognitio ſit rectitudinis capax. 21

DISSERTATIO III.

De Inſtrumentis, quibus Dialecticus vtitur ad cognitionem intellectiuam dirigendam. 24

Sectio Prima.

Quot, & quæ ſint hæc Inſtrumenta, quid eorum quodlibet, & qua ratione ſingula dirigenda cognitioni deſeruiant. ibid.

Secta Secunda.

De Definitione. 27

Sectio Tertia.

De Diuiſione. 34

Sectio Quarta.

Quid, & quotuplex ſit Diſtinctio. 38

Sectio Quinta.

Diſtinctionem formalem ex rei natura non omnino neceſſariam videri. 40

Sectio Sexta.

De diſtinctione modali, deq; duplici diſtinctione rationis. 46

DISSERTATIO IV.

De ente rationis. 48

Sectio Prima.

Quid, quotuplex ſit ens, rationis. ibid.

Sectio Secunda.

Auctoris opinio de ente rationis proponitur, explicatur, atque defenditur. 49

Sectio Tertia.

Per quam Intellectus operationem ens rationis fiat: & num ab alijs animæ potentijs cognoſcentibus, & appetentibus fieri poſſit. 52

Sectio Quarta.

Quotuplex ſit ens rationis. 53

Sectio Quinta.

Secundæ intentiones cum primis, & inter ſe conferuntur. 55

DISSERTATIO V.

De vocibus, quibus mentis conceptus exprimuntur, quæq; dirigẽdis eiuſdem operationibus deſeruiunt. 57

Sectio Prima.

Quid, & quotuplex ſit vox. ibid.

Sectio Secunda.

Qua nam ratione vocibus ſignificatio conueniat. pag. 58

Sectio Tertia.

Quid ſignificatio vocis, cui, & quid ſignificet. ib.

Sectio Quarta.

De ijs, quæ voces ad ſignificandum requirunt, deq; earum veritate, & falſitate. 60

DISSERTATIO VI.

De vniuerſali in communi. 63

Sectio Prima.

Num vniuerſale concedendum in rebus. ibid.

Sectio Secunda.

Quid ſit vniuerſale. 68

Sectio Tertia.

De vnitate naturæ vniuerſalis. 70

Sectio Quarta.

Qua nam vnitas conueniat naturæ in ſtatu eſſentia. 71

Sectio Quinta.

Num formalis vnitas, naturæ, in ſtatu realis exiſtentia, conueniat. 73

Sectio Sexta.

Vnitas præciſionis, & in quo ſtatu natura conueniat, explicatur. 76

Sectio Septima.

De communitate, ac aptitudine ſecundum quam natura poteſt eſſe in multis. 77

Sectio Octaua.

Quo pacto natura ſit in re ipſa communis, an per

ineχiſtentiam, an per ſolam indifferentiam. 79

Sectio Nona.

Vniuerſale in actu, quod logicum appellant, explicatur. 80

Sectio Decima.

In quo Logici vniuerſalis eſſentia poſita ſit. 84

Sectio Decimaprima.

Vniuerſalis Logici definitio concluditur, & qua intellectus operatione illud efformetur, oſtenditur. 88

Sectio Decimaſecunda.

De vniuerſalibus ſpeciatim acceptis & num quinarius eorum numerus ſit approbandus. 93

Sectio Decimatertia.

Cuiuſmodi ſit vniuerſalis, in quinque vniuerſalia, partitio. 95

DISSERTATIO VII.

De ſingularibus ſiue indiuiduis. 96

Sectio Prima.

An quicquid in natura exiſtit, ſingulare, ſiue indiuiduum dici debeat. ib.

Sectio Secunda.

De indiuiduationis principio. 101

Sectio Tertia.

Quid ſit poſitiuum, quod indiuiduationis principium exiſtimari debeat. 103

Sectio Quarta.

Materiam neque nudè ſumptam, neq; ſignatam indiuiduationis eſſe principium. 108

Sectio Quinta.

An forma per ſe ſumpta, vel ſaltem cum materia ſit indiuiduationis principium. 114

Sectio Sexta.

An accidentaria forma per ſubiectum: ſubſtantialis vero per materiam reddatur indiuidua. 117

Sectio ſeptima.

Quid nam re vera exiſtimandum principium ratione cuius qua libet res creata redditur indiuidua. 120

Sectio octaua.

Num concedendus ſit communis indiuiduationis conceptus. 125

Sectio Nona.

Quo diſtinctionis genere indiuidualis differentia ab indiuidui natura diſtinguatur. 129

Sectio Decima.

Vtrum indiuiduales differentia, & indiuidua ratione ipſarum in ſua intrinſeca perfectione, & ſub eadem ſpecie ſint aqualia, vel inaqualia. Et num ſint prorſus ſimilia. 133

DISSERTATIO VIII.

De vniuerſalibus particulatim, & primo de genere. 137

Sectio Prima.

De genere, & primo num definiri poſſit, quid num ſit, & quo ſenſu definitum intelligi debeat. ib.

Sectio Secunda.

Num probè generis definitio tradita ſit. 140

Sectio Tertia.

Qua ſuperſunt de genere, conſiderantur. 143

DISSERTATIO IX.

De ſpecie. 147

Sectio Prima.

Quid ſit ſpecies. 148

Sectio Secunda.

Qua ſit ratio per quam ſpecies conſtituitur vniuerſalis; an prout generi ſubijci poteſt: an prout de indiuiduis poteſt pradicari. 150

Sectio Tertia.

Num ſpecies diuerſa inaqualis omnino ſint perfectionis eſſentialis. 151

DISSERTATIO X.

De differentia. 152

Sectio Prima.

Quid differentia nomine ſignificetur; an & quotuplex ea ſit, & in quo eius natura conſiſtat. ib.

Sectio Secunda.

Reliqua tractantur ad magis differentia naturam explicandam. 156

Sectio Tertia.

Quomodo genus, & differentia in ſpecies conſtitutione diſtinguantur. 159

Sectio Quarta.

Expenditur rationis praciſio, & *incontrouerſiam vocatur, num praciſiones obiectiua ſint concedenda.* 161

Sectio Quinta.

Pracipuis obiectionibus occuritur, qua aduerſus obiectiuas praciſiones fieri frequentiſſime ſolent. 168

Sectio Sexta.

Compoſitio ſpeciei ex genere, & differentia declaratur. 172

Sectio Septima.

Differentia, qua ratione dicenda ſit de pluribus pradicari. 174

DISSERTATIO XI.

Sectio Vnica.

Quid nomine proprij ſit intelligendum, & in quo eius natura conſiſtat. 176

DISSERTATIO XII.

De accidente quinto pradicabili. 181

Sectio Vnica.

Quid accidentis nomine, quo vt quintum eſt pradicabile, intelligendum, & in quo eius natura conſiſtat. ib.

DISSERTATIO XIII.

De ijs, qua ad vberiorem vniuerſalium notitiam conducunt. 185

De

Sectio Prima.
De ijs, quæ vniuerſali generatim accepto ſolent adſcribi. Et primò quòd etſi vniuerſale phyſicum non ſit totũ poteſtate, bene tamen methaphiſicũ. ib.
Sectio Secunda.
Quòd vniuerſale in actu, ſeu logicum non ſit formaliter totum poteſtate. 188
Sectio Tertia.
De contractione naturæ vniuerſalis ad eſſe in multis. 193
Sectio Quarta.
De prædicabilitate vniuerſalis. 195
Sectio Quinta.
De reliquis vniuerſalis proprietatibus. 199
Sectio Sexta.
De communitatibus, & differentijs quinq; vniuerſalium. 201
Sectio Septima.
Quomodo quæſtionibus à Porphyrio propoſitis ſatisfiat. 204
DISSERTATIO XIV.
De vniuerſalibus in ſignificando, vniuocis, æquiuocis, atq; denominatiuis. 206
Sectio Prima.
De Æquiuocis, & Vniuocis. ib.
Sectio Secunda.
De Analogis. 210
Sectio Tertia.
De Denominatiuis. 214
DISSERTATIO XV.
De prædicamentis ſeu categorijs generatim. 216
Sectio Prima.
De prædicamentorum ſtructura, diſtinctione, deq; alijs ad hæc ſpectantibus. 217
Sectio Secunda.
De diuiſionibus, deq; regulis, quæ prædicamentis ſunt præmittenda. 220
DISSERTATIO XVI.
De prædicamentis ſpeciatim, & primo de prædicamento Subſtantiæ. 223
Sectio Prima.
Quid ſit Subſtantia. 224
Sectio Secunda.
Quidnam ſit genus generaliſſimum, quæque ſubſtantiæ pertineant ad ipſum. 226
Sectio Tertia.
De diuiſione ſubſtantiæ in primam, & ſecundã. 229
Sectio Quarta.
Quid ſit prima, & quid ſecunda ſubſtantia. 234
Sectio Quinta.
Difficultates quænam circa primam ſubſtantiam expendantur. 241
Sectio Sexta.
Difficultates nonnullæ circa ſecundam ſubſtantiam perpendantur. 246
Sectio Septima.
De ſubſtantiæ proprietatibus, ſeu attributis. 251
DISSERTATIO XVII.
De Quantitate. 261
Sectio Prima.
De quantitatis nomine. ib.
Sectio Secunda.
De diuiſione quantitatis, in diſcretam, & continuam, & primo de diſcreta. 262
Sectio Tertia.
Vera ſententia proponitur, quod nullus numerus importet accidentariam formam rebus numeratis ſuperadditam & ab ijſdem re ipſa diſtinctam. 267
Sectio Quarta.
Difficultatibus aduerſus dicta ſuperiori ſectione, ſit ſatis. 271
Sectio Quinta.
Numerus formaliter acceptus explicatur. 274
Sectio Sexta.
Soluuntur obiectiones. 276
Sectio Septima.
De oratione. 279
Sectio Octaua.
De ſpeciebus quantitatis diſcretæ quædam adnotantur. 280
Sectio Nona.
De quantitate continua. 282
Sectio Decima.
Quid ſit quãtitas continua, quæq; ſpecies ipſius. 288
Sectio Decimaprima.
De proprietatibus, ſeu attributis quantitatis. 292
DISSERTATIO XVIII.
De Qualitate. 301
Sectio Prima.
Quid ſit qualitas. ib.
Sectio Secunda.
Traditur qualitatis diuiſio. 303
Sectio Tertia.
Tertia, & quarta qualitatis ſpecies explicãtur. 307
Sectio Quarta.
Expenditur ſuperior qualitatis diuiſio, & an hactenus dicta probe cũ veritate conſentiãt. 312
Sectio Quinta.
De proprietatibus ſeu affectionibus qualitatis. 317
DISSERTATIO XIX.
De relatiuis. 320
Sectio Prima.
An, & quid ſit relatio realis. 321
Sectio Secunda.
Traſcendentales relationes concedendas eſſe, & quid inter has, & prædicamentales interſit. 324
Sectio Tertia.
An relatio prædicamentalis ſit accidentaria quædam forma ſuis extremis ſuperaddita, & ab ijs,

S 2 & à

Index Diſſertationum, & Sectionum.

& à rebus alijs re ipſa diſtincta. 327

Sectio Quarta.

An relatio ſit forma quædam ſaltem ratione diſtincta à rebus; an potius denominatio tantummodò realis à rebus ipſis deſumpta. 332

Sectio Quinta.

De ſubiecto, fundamento, ac termino relationis. 334

Sectio Sexta.

An prædicamentalis relatio conſtituatur per eſſe in, an verò per eſſe ad, an vero per vtrumq; 335

Sectio Septima.

Conſideratur relatio ex parte ſubiecti, ſeu fundamenti. 338

Sectio octaua.

Quid ſit id, cui ſubiecti relationibus conuenire poſſit.

Sectio Nona. 340

Conſideratur relatio ex parte termini, & primo quæritur, num relatio realis petat terminum realem actu exiſtentem. 344

Sectio Decima.

Vtrum vna, & eadem numero relatio plures poſſis terminos reſpicere. 345

Sectio vndecima.

An terminus ſub ratione abſoluta, an relatiua terminet relationem. 347

Sectio Decimaſecunda.

De diſtinctione extremorum, quæ conſequitur relatio. 351

Sectio Decimatertia.

Si relatio prædicamentalis forma foret accidentaria ſupperaddita ijs, quæ referuntur, quænam ea eſſet & quodnam ſit ſupremum genus huius prædicamenti. 353

Sectio Decimaquarta.

Si prædicamentalis relatio foret accidentaria forma rebus ſuperaddita, quot, et quæ cenſenda ſint genera & ſpecies relationum ad hoc prædicamentum ſpectantium. 357

Sectio Decimaquinta.

Quot, & quæ ſint genera, ſpeciéſque relationum ad hoc prædicamentum ſpectantium. 358

Sectio Decimaſexta.

De affectionibus relatiuorum. 365

DISSERTATIO XX.

De vltimis ſex prædicamentis. 374

Sectio Prima.

De ſex prædicamentis in communi. ib.

Sectio ſecunda.

De prædicamento Actionis. 375

Sectio Tertia.

De prædicamento Paſſionis. 378

Sectio Quarta.

De prædicamento Vbi. 381

Sectio Quinta.

De prædicamento Situs. 384

Sectio Sexta.

De prædicamento Quando. 386

Sectio Septima.

De prædicamento Habitus. 389

DISSERTATIO XXI.

De poſtprædicamentis. 391

Sectio prima.

De Oppoſitis. ib.

Sectio ſecunda.

Hactenus de oppoſitionibus ex Ariſtotele tradita expenduntur. 400

Sectio tertia.

An contraria debeant eſſe eiuſdem generis, & quomodo ſe habeat contrariorum expulſio. 407

Sectio quarta.

De modis Prioris. 412

Sectio quinta.

De modis Simul. 415

Sectio ſexta.

De Motu. 416

Sectio Septima.

De Habere ac eius modis. 417

DISSERTATIO XXII.

Et eſt de ijs, quæ ad dirigendam primam mentis operationem conducunt.

De primo actu cognitionis intellectiuæ, quæ ſimplex Apprehenſio nuncupatur. 418

Sectio prima.

Quid ſimplex apprehẽſio & quid ſit eius obiectũ. ib.

Sectio ſecunda.

Quid ſimplex attingat apprehenſio. 421

Sectio tertia.

De ijs, quæ per ſimplicem apprehenſionem ab intellectu cognoſci poſſunt. 422

Sectio quarta.

An in apprehenſione ſimplici detur veritas, & falſitas. 427

Sectio quinta.

Quæ ſit ſimplicis apprehenſionis rectitudo, quiq; defectus, & quomodo eius directio comparanda ſit. 431

DISSERTATIO XXIII.

Et eſt de ijs, quæ ad ſecundam intellectus operationem dirigendam conducunt.

De ſecunda intellectus operatione, quæ dicitur Iudicium. 433

Sectio prima.

Quid ſit Iudicium, & circa quid verſetur. ib.

Sectio ſecunda.

Qua ratione iudicium dicatur compoſitio, & diuiſio. 435

Sectio tertia.

Iudicij veritas, ac falſitas explicatur. 437

Sectio quarta.

Quid ſit enunciatio, & quotuplex, deque regulis

vera

vera enunciationis. 438

Sectio quinta.

An humano intellectui concedenda veritas, & quid ea formaliter ſit, oſtenditur. 446

Sectio Sexta.

Quid formaliter falſitas cognitionis. 452

Sectio ſeptima.

De enunciatione neceſſaria. 456

Sectio octaua.

De enunciatione contingenti circa præterita, & præſentia, & præſertim. An enuntiatio poſſit de vera in falſam mutari. ib.

Sectio nona.

De nunciatione contingente circa futura abſoluta. 466

Sectio decima.

De regulis bonæ prædicationis ad veras enunciationes efformandas. 475

Sectio decimaprima.

Difficultates aduerſus ſuperiorem doctrinam diluuntur. 476

Sectio decimaſecunda.

An concreta de alijs concretis, & de abſtractis poſſint prædicari. 479

Sectio decimatertia.

An abſtracta de concretis, & de alijs abſtractis poſſint prædicari. 487

Sectio decimaquarta.

De prædicatione ſecundarum intentionum, quatenus in abſtracto, & in concreto conſideratur. 490

DISSERTATIO XXIV.

Et eſt de ijs, quæ ad tertiam intellectus operationem pertinent. 491

Sectio prima.

Quid ſit diſcurſus, & in quo ipſe verſetur. 492

Sectio ſecunda.

Aſſenſus conſequentis cum antecedentis aſſenſu cōfertur. 494

Sectio tertia.

Quomodo antecedentis aſſenſus ſit cauſa aſſenſus conſequentis. 496

Sectio quarta.

De veritate, & falſitate, deq; bonitate ac prauitate diſcurſus. 499

Sectio quinta.

De argumentatione, deq; ſpeciebus illius. 500

DISSERTATIO XXV.

De diſcurſu demonſtratiuo. 501

Sectio prima.

An in intellectu humano ſcientia dari poſſit. ib.

Sectio ſecunda.

An ſcientia in humano intellectu noniter acquiratur, an potius in eo ſit quoddam reminiſci. 503

Sectio tertia.

Quomodo ſe habere, & quibus præſidijs inſtructus eſſe debeat, qui non abſq; emolumento velit ſcientijs operam nauare. 508

Sectio quarta.

Quid ſit Scientia. 510

Sectio quinta.

De ſcientiæ Obiecto. 513

Sectio ſexta.

De conditionibus ad obiectū ſcientiæ requiſitis. 515

Sectio ſeptima.

Aliæ ſubiecti conditiones expenduntur. 518

Sectio octaua.

An ſubiectum ſcientiæ debeat habere quid rei, 520

Sectio nona.

Quædam alia ſpectantia ad ſcientiæ obiectum, explicantur. 522

Sectio decima.

Quo ſenſu ſit admittendū à ſubiecto reſpici omnia, quæ conſiderantur in ſcientia. 524

DISSERTATIO XXVI.

De diuiſione ſcientiæ in plures, quas ſub ſe continet, ſpecies. 526

Sectio prima.

De diuiſione Scientiæ in ſpeculatiuam, & Practicam. 527

Sectio ſecunda.

Alia de Praxi tractantur. 529

Sectio tertia.

Quid ſit & vnde ratio practici, & ſpeculatiui ſumi debeat. 531

Sectio quarta.

An Practicum, & Speculatiuum differentiæ ſint, quæ ſcientiæ poſſint accommodari. 534

Sectio quinta.

De diuiſione ſcientiæ in totalem, & partialem: & an ſcientia ſit vna ſimplex qualitas. 538

Sectio ſexta.

Vnde ſcientiæ vnitas, atque ſpecificatio ſumenda ſit. 546

Sectio ſeptima.

Integra ſcientiæ vnitas quanta ſit, & in quo ipſa conſiſtat, diligenter expenditur. 549

Sectio octaua.

De plurium ſcientiarum practicarum diſtinctione. 551

Sectio nona.

De diſtinctione plurium ſcientiarum ſpeculatiuarum. 555

Sectio decima.

De diſtinctione ſcientiæ in ſubalternantem, & ſubalternatam. 556

Sectio decimaprima.

Scientiæ nonnulla attributa expenduntur. 560

DISSERTATIO XXVII.

De demonſtratione. 561

Sectio

Digitized by Google

Sectio prima.

An, & quid ſit demonſtratio. ib.

Sectio ſecunda.

Quotuplex ſit demonſtratio & quam bene diuidatur in demonſtrationẽ propter quid, & quia. 566

Sectio tertia.

De demonſtratione propter quid. 574

Sectio Quarta.

De demonſtratione Quia. 580

Sectio Quinta.

De demonſtratione ducente ad impoſſibile. 588

Sectio Sexta.

De præcipuo quodam demonſtrationis genere, quo Mathematici præſertim vtuntur. 590

Sectio Septima.

De præcognitionibus; atque præcognitis ad demonſtrationem requiſitis. 593

Sectio octaua.

Præcognitiones præcognitis applicantur. 599

Sectio Nona.

De alijs ſpectantibus ad principiorum præcognitionem. 602

Sectio Decima.

De præcognitione paſſionis, vel affectionis. 603

Sectio vndecima.

De ſubiecti præcognitionibus. 607

Sectio Decimaſecunda.

De Terminis demonſtrationis præcipuè propter quid, & primò de extremis. 612

Sectio Decimatertia.

De Medio demonſtrationis termino, & primò demonſtrationis Quia. 620

Sectio Decimaquarta.

De medio termino demõſtrationis propter quid. 622

Sectio Decimaquinta.

De Medio demonſtrationis potiſſimæ. 626

Sectio Decimaſexta.

Quarundam ſcientiarum demonſtrationes expenduntur. 633

Sectio Decimaſeptima.

De præmiſſis demonſtrationis. E primò An, & Quomodo eſſe debeant prima, immediata & per ſe nota. 641

Sectio Decimaoctaua.

Quomodo principia, quæ nõ ſunt ſimpliciter prima, cognoſcantur. 645

Sectio Decimanona.

An, & quomodo Demonſtrationis præmiſſæ debeant eſſe priores, & notiores concluſione. 651

Sectio Vigeſima.

An, & quomodo præmiſſæ demonſtrationis eſſe debeant cauſa, atq; principia propria, id eſt non aliena, concluſionis. 655

Sectio Vigeſimaprima.

An, & quomodo præmiſſæ demonſtrationis eſſe debeant cauſa, atq; principia propria, id eſt non communia concluſionis. 660

Sectio Vigeſimaſecunda.

Vberius communia principia tractantur ad eorum vſum in demonſtrationibus explicandum. 662

Sectio Vigeſimatertia.

An, & quomodo demonſtrationis præmiſſæ debeant eſſe de omni, & per ſe. 669

Sectio Vigeſimaquarta.

An, & quomodo demonſtrationis præmiſſæ de vniuerſali prædicato eſſe debeant. 676

DISSERTATIO XXVIII.

De Demonſtrationis forma, de demonſtratione circulari, diſputatur: Demonſtrationes itidem & ſcientiæ inter ſe conferuntur. & alia tractantur ad hanc materiam ſpectantia. 683

Sectio Prima.

De forma, figura, & modo demonſtrationis. ib.

Sectio ſecunda.

De Circulo, atque Regreſſu demonſtratiuo. 687

Sectio Tertia.

De Syllogiſmo gignente in nobis ignorantiam, ac de alijs de quibus deinceps Ariſtoteles diſſeruit. 696

Sectio Quarta.

Demonſtrationes inter ſe conferuntur. 707

Sectio Quinta.

Scientiæ inter ſe conferuntur. 718

Sectio Sexta.

Intelligentia virtutes tractantur, eademq; inter ſe conferuntur. 620

DISSERTATIO XXIX.

De Syllogiſmo Topico, & Elencho, hoc eſt opinatiuo & apparenti. 737

Sectio prima.

Quid ſit opinio, & quomodo a ſcientia differat. 738

Sectio ſecunda.

An, & quo pacto probabilis opinio ratiocinatione ex ſuis præmiſſis deducatur, vel ex opinantis voluntate dependeat. 744

Sectio tertia.

Quotuplex ſit opinio. 747

Sectio quarta.

Vtrum opinio ſimul cum ſcientia de eodem obiecto haberi poſſit. 749

Sectio quinta.

Quid ſit error, & quomodo à ſcientia, & ab opinione differat. 753

Sectio ſexta.

De Fide. 754

Sectio ſeptima.

Doctrinam ſecundo poſteriorum libro comprehenſam breuiter exponens. 755

Diſſer-

Diſſertationum, & Sectionum Rhetoricarum.

INDEX.

Diſſertatio prima. De natura Rhetorices. 845

Sectio prima.

De nomine, & etymologia Rhetorices. ib.

Sectio ſecunda.

An & quotuplex Rhetorica ſit. 846

Sectio tertia.

Quid ſit Rhetorica, & ad quem ex habitibus intellectus pertineat. 847

Sectio quarta.

De præſtantia vtilitate Rhetoricæ, deque multis ad Rhetorem, Oratorem, & Declamatorem ſpectantibus. 850

Sectio quinta.

De quibus Rhetorica faculsas edisſerat. 853

DISSERTATIO II.

De Inuentione. 854

Sectio prima.

Quid ſit inuentio, quæque eius materia, & vnde petenda. ib.

Sectio ſecunda.

De ſingulis recenſitis inuentionis fontibus. 855

Sectio tertia.

Proximè tradita vberiùs tractantur. 860

DISSERTATIO III.

De probationibus, deque locis Rhetoricis. 865

Sectio prima.

Quid & quotuplex ſit Rhetorica. ib.

Sectio ſecunda.

De ſingulis locis inſitis, ſiue intrinſecit. 866

Sectio tertia.

De locis extrinſecit. 886

Sectio quarta.

De Argumentatione. 891

Sectio quinta.

Quædam ad locorum, & argumentorum vſum ſpectantia traduntur.

DISSERTATIO IV.

De Diſpoſitione. 898

Sectio prima.

Quid & quotuplex ſit diſpoſitio. 899

Sectio ſecunda.

De Exordio. 900

Sectio tertia.

De Narratione. 905

Sectio quarta.

De contentione, deque duplici eius parte confirmatione, & confutatione. 907

Sectio quinta.

De Peroratione. 909

DISSERTATIO V.

De Elocutione. 911

Sectio prima.

Quid, & qualis ſit elocutio. ib.

Sectio ſecunda.

De elocutionis ornatu, & primò de Tropis. 913

Sectio tertia.

De Schematibus, ſiue figuris. 924

Sectio quarta.

De alijs ad elocutionem ſpectantibus. 940

DISSERTATIO VI.

De cauſarum generibus, de animi affectibus, & de amplificatione. 951

Sectio prima.

De cauſarum generibus. ib

Sectio ſecunda.

De genere demonſtratiuo. 953

Sectio tertia.

De genere deliberatiuo. 964

Sectio quarta.

De genere iudiciali. 971

Sectio quinta.

De animi affectibus, eorumdemque motionibus. 981

Sectio ſexta.

De Amplificatione &c. 1023

Diſſer.

Diſſertationum ; & Sectionum Poeticarum.
INDEX.

Diſſertatio prima. De natura Poetices. 1025
Sectio Prima.
Poetica, Poeta, item Poeſeos, & Poematis nomina explicantur, & quid ſingula ſint, declaratur. ib.
Sectio Secunda.
De Metro, & Imitatione. 1027
Sectio Tertia.
Poetices definitio traditur, & quomodo Poema, Poeſis, & Poetice differant. 1030
Sectio Quarta.
De cauſis poeſeos effectricibus, ubi de Furore poetico. 1032

DISSERTATIO II.

De ijs, quæ tamquàm communia, in poetica facultate conſiderantur. 1036
Sectio Prima.
De ijs, quæ tàm generatim, quam ſpeciatim poetæ tractant. ibid.
Sectio Secunda.
De Fictione poetica, ubi de Fabula. 1037
Sectio Tertia.
De Fabula, atque adeò Poematis ordine, ac magnitudine. 1046
Sectio Quarta.
De alijs Fabulæ proprietatibus. 1048
Sectio Quinta.
De Moribus. 1052
Sectio Sexta.
De Dictione, ſive Elocutione. 1055

DISSERTATIO III.

De ijs quæ ſpeciatim poetica facultas conſiderat.
Sectio Prima.
Diviſio poematum explicatur. ibid.
Sectio Secunda.
De Poeſi Dramatica in univerſum. 1060
Sectio Tertia.
De Tragœdia. 1065
Sectio Quarta.
De Comœdia. 1071
Sectio Quinta.
De Epopœia.
Sectio Sexta.
De Carmine, Bucolico, Satyricoromano, Elegiaco, &c.
Sectio Septima.
De Epigrammate, Epitaphio, & Elogio. 1083

FINIS.

CARO.

CAROLI RENALDINII
In Vniuerſam Philoſophiam
PRÆFATIO.

VEtus opinio eſt, iam vſque ab antiquis mundi naſcentis ducta temporibus, eaque & populi ſagacioris & omnium gentium firmata conſenſu, verſari quandam inter homines inexplebilem cuncta ſciendi cupiditatem, quòd eorum animos ad veritatis præclaram æquè, ac arduam indagationem ſolers Natura vehementer adegerit, & ad rerum omnium perſpicientiam, quàm acriter inflammarit.

Omnes homines natura ſcire deſiderant.

Cuiuſcunque tamen eruditioris atque celebrioris intelligentiæ ratio, numeris quidem omnibus abſoluta, qua nimirum humanus animus haud mediocriter nitet, principiorum cauſarumque notione continetur, atque perficitur. Quamobrem cuicunque mortalium, qui vel eximiæ virtutis generoſo quodam ardore, vel vnius veritatis ingenti, maximoque deſiderio ad res cognoſcendas, ac intropiſciendas flagrat, illud planè ſuſtinendum onus, nempè rerum primordia, cauſaſque ſolerti meditatione perſequi, in ijs plurimùm inſudare, ac omnes ingenij neruos contendere.

Omnes perfecta ſcientia cauſarum, principiorũ que cognitione, comparatur.

Quod profectò nec illi tam ſtudioſè curandum foret, niſi (cœnoſi corporis, etſi compagibus quammaximè præpeditus, intimioribus tamen ſenſibus ad excelſa experrectus, commotus, ac inflammatus) diuinam qua fruitur partem, inquinamentis eiuſdem corporis obſitam, ad rerum contemplationem dum erigit, mortalis vitæ felicitatem, cauſarum ignoratione, veluti caligine quadam diſcuſſa, iucundiſſimè conſequeretur. Tunc enim longè cæteris, vtpote diuinum quidpiam, nempè virtutem immortalis animi decus, ac ornamentum aſſecutus atque adeò felix, antecellit, cum ad celebriora Mineruæ ſtudia, excelſa nobilique mente, perquam alacriter erecta, principia, cauſaſque rerum abundè perſpexerit.

Homini laborandum eſt in principiorum, & cauſarum indagatione, quoniam, hunc in modum ſe felicitatem aſſequitur.

Humanam verò ſic felicitatem comparari, facilè cuique perſpectum fiet, ſi rerum omnium principem hominem ſeria meditatione perpendat. Quid enim homine infeliciùs, quid calamitoſius, quid miſerabilius? Hic imbe-

Miſerabilis admodum Hominis vita, vnde etiam ſtudendi

Vir ſiui felicitas ex indagatione veritatis.

cillitatis exemplum; hic fortunæ ludibrium; hic inconſtantiæ ſpecies; hic tandem lachrymabilis calamitatum myrias; beatiſſima tamen feliciſſimaque cum denique fruitur vita, cum ſupra mortalium deplorabilem conditionem euectus, in ſolius veritatis indagatione verſatur. Animus enim libertatem quodammodo nactus, velut è carceribus eductus, excelſum felicitatis gradum attingit.

Ardua virtutis via.

Ardua profectò eſt, nec parùm ſalebroſa via calcanda mortalibus, quæ ad inclytæ Virtutis templum perducit; atqui felicitatem omninò comitatur voluptas, dummodò probitatem, ac honeſtatem habeat adiunctam: Non equidem inficior; nulla ſiquidem abſque voluptate felicitas; cum ille feliciſſimus, qui perpetua lætitia geſtit, nec vllo vnquam dolore cruciatur, vel infenſa triſtitia laborat. Sed quæ maior, quæ dulcior, quæ blandior animi lætitia, quàm ſecretioris veritatis cultus, ac indagatio? Hac ipſe quammaximè recreatur, fouetur, atque nutritur. Vtque illi nihil veritate iucundius, ac dulcius: ita quidem eiuſdem contemptu nihil acerbius, ac amarius. Idcirco Sacerdotes apud Ægyptios mira ſagacitate, veritatis hieroglyphicum per mel & ficum, res planè dulciſſimas conſtituendum, atque Mercurij ſacra vocibus clamoribuſque proſequenda, ſummam veritatis dulcedinem ſignificantibus, exiſtimabant. Et quemadmodum eſt ſummopere deteſtabile in ſempiterna quadam ignorationis nocte ſordeſcere; ſic in præclariſſima bonarum artium, ac diſciplinarum luce verſari, & in omnium oculis habitare communi prudentum conſenſione mirum in modum laudabile. Quòd ſi credatur perquam iucundum quicquid naturæ eſt hominis apprimè conſentaneum, nihil profectò magis, quàm candidæ veritatis inquiſitio, ac rerum omnium non intermiſſa, ne dicam pertinax contemplatio, cùm ad hanc præcipuè natus videatur. Quamobrem Anaxagoram eximię ſapientiæ luminibus illuſtrem, omnique virtutum genere præclarum, dicere ſolitum accepimus, ſe natum; εἰς θεωρίαν ἡλίου καὶ σελήνης καὶ οὐρανοῦ. Hoc eſt *ad contemplationem Solis, & Lunæ, & cæli.* Hominem enim ad meditandum in hanc vitam ingreſſum arbitrabatur, quaſi, vt ad volatum aues, ad curſum equi, ad ſæuitias feræ gignuntur, ita nos ad mentis agitationem, atque ſolertiam.

Veritatis indagatio maxima humani animi voluptas.

Homo ex Anaxagora natus ad meditandū.

Homo diuinæ naturæ particeps.

Humanus animus naturam adeò diuinam redolet, ut Lyricus aliquando cecinerit.

Horatius Satyra 2. lib. 2.

> *corpus onuſtum.*
> *Heſternis vitijs, animum quoque prægrauat vnà,*
> *Atque affigit humo diuinæ particulam auræ.*

Veritas expreſſa diuinitatis imago, unde homini redoleat diuinam naturam maximè conſentanea.

At ſi veritas cæleſtis eſt indolis, ac expreſſa diuinitatis imago, vt à maioribus quondam, veluti ſupremum numen coleretur; Hercle ſine dubio ſic erit hominis propria, vt non mirum, ſi de illa tentantium differere, non penitus, vel omni ex parte quiſque decipiatur, τίς ἂν θύρας ἁμάρτοι; *quis aberret à ianua?* & ita propria, vt illi nihil veritatis indagatione, cultuque poſſit eſſe gratius, nihilque iucundius.

Homo hunc in modum cognoſcit ſe eſſe diuinū.

Quinimo in hac præclariſſimarum rerum vniuerſa compage, non tam ad mirandum, quàm ad venerandum ſolertis naturæ concentum, eximiam formam, ac pulchritudinem, velut infinitæ ſapientiæ præſtantiſſimum opus excelſi

celſi Numinis ineffabili beneficentia conſtitutus, agitatione mentis facilè ſe natum ad æternitatem, ſeque diuinum eſſe cognoſcit; ſibi propterea minimè caduca, ſed immortalia proſequenda, comprehendit. Dum enim rerum omnium primordia ſcrutatur, ſui cognitionem aſſecutus, nullo ferè labore, ſe veluti finitorem æternitatis, ac temporis, intelligibilis corporeæque naturæ vinculum, atque confinium, ſuique mediam eſſe naturam ſuperioris imaginem, inferioris exemplar, imò totius mundi ſummam intelligit; atque adeo non rebus fluxis, atque caducis eam eſſe concretam, ſed æternis, diuiniſque conſtantem aduertit; ob id ſibi non mortalitati obnoxia, ſed, quæ coniuncta ſunt æternitati, ſectanda perſpectum habet; vt nempè vita naturæ reddita, cælorum incola factus, beatitudinem nullis coercendam, ſeu deſignandam edacis temporis finibus, aſſequatur.

[...]tatis paribus capaces. *Triſmegiſtus in Aſclepio.* *Homo ratione animi, medius inter æterna, & caduca.*

Ex his quiſque coniiciat, quàm excelſæ ſit indolis ea, quam nunc aggredimur contemplatio, Philoſophiæ nomine nuncupata; ſiue ſtudium virtutis, mentiſque corrigendæ; ſiue operatio rationis rectæ, ac vitæ lex; ſiue rerum diuinarum, humanarumque ſcientia; ſiue habitus intellectus, ſapientia, prudentiaque conſtans, omnia complectens, ac humanas gubernans operationes, tibi tandem appellanda videatur. Ea nihil profectò ſublimius, cùm in aperienda veritate ſit occupata; nihil præclarius, cùm honeſtiſſimum humanæ naturæ bonum perſequatur; nihil optabilius, cùm in hac vita felicem hominem reddat, imò & ad æternam quoque beatitudinem ducat.

Ex his quiſque comprehendas quid ſit Philoſophia. & quanta eius ſit dignitas.

Hæc porro cùm in exploranda, perſcrutandaque tantummodo veritate ſuam exercet induſtriam, Contemplatrix; quemadmodum, quæ mortalium vitam gubernat, rectam viuendi normam, agendarum ſcilicet rerum optimam ob oculos conſtituendo rationem, præſcribit, Operatiua dici conſueuit; illius præſidio verum attingimus; huius opitulatione, quod bonum eſt, aſſequimur.

Philoſophia duplex contemplatiua, & practica. Contemplatricis finis veritas Practicæ autem opus.

Quatenus tamen in ſolius veritatis diſquiſitionem incumbit, tripartitam diuiſionem ſubit in Phyſicam, Metaphyſicam, atque Matheſin; vt autem in humanarum actionum temperatione verſatur in Ethicam, Oeconomicam, atque Politicam, quibus tanquam commune quoddam inſtrumentum, notæ melioris artifices, validiſſima ratione compulſi, Dialecticam adiungendam exiſtimarunt.

Contemplatricis Philoſophiæ diuiſio, itemque practicæ.

Quamuis autem Philoſophiæ commemorata partitio ſit commendatione plauſuque digniſſima, altera tamen non negligenda, qua videlicet Philoſophia vniuerſa in Rationalem, Naturalem, atque Moralem, diſtribuitur; Si tamen Naturalem amplo naturæ ſignificatu, vnde nomen habet, intelligas, quæ non modò Phyſiologiam, ſed Metaphyſicam, atque Matheſin comprehendit.

Alia Philoſophiæ partitio.

Hanc verò diuiſionem Platoni ſummoperè placuiſſe, & ab eodem fuiſſe commendatam accepimus, nec immeritò; Philoſophia ſiquidem, vel ad humanam dirigitur felicitatem, vel in ea magna quidem ex parte humanæ vitæ felicitas, ſiue beatitudo poſita eſt; quandoquidem hæc partim in actione virtuti conſentanea, partim in veritatis meditatione conſiſtit. Quamobrem erat operæ pretium aliquam eſſe diſciplinam, quæ, & honeſti rationem con-

A Platone commendata. *Supradictæ partitionis ratio.*

contineret, & ad virtutem, morumque probitatem humanum animum erudiret, cuiuſmodi Moralis eſt Philoſophia, in primis expetenda, cùm ſapientiæ non poſtrema ſit pars ſibi, rebuſque ſuis poſſe conſulere; eò ſiquidem tendit omne mentis lumen, vt nos per vitæ noſtræ ſemitas ducat inoffensè, alioquin *Fruſtra ſapit, qui ſibi non ſapit.* Aliam quoque dari neceſſe erat, quæ ſecretiora naturæ myſteria perſcrutaretur, ſolamque veritatem ſpectaret, quæ Naturalis, ſenſu tamen iam explicato, dici conſueuit, itaut hæc iterum tripartitò in Phyſiologiam, Metaphyſicam, atque Matheſin diſtribuenda ſit.

Naturalis Philoſophiæ diſtributio in Phyſiologiam Metaphyſicam atque Matheſin.

Quoniam verò diſciplinarum prædictarum adeptio ac vſus, humanæ mentis ratiocinationem expoſcit, mens autem ratiocinando, diſſerendoque non rarò decepta in varios, atque diuerſos errores labitur, quaſi ad ſplendidiſſimum veritatis iubar cœcutiat; quadam ob id erat opus arte, cuius præſidio falſitatem declinaret, & exoptatam veritatem aſſequeretur, vt aliàs quodammodo ſuapte natura diuinitatis particeps, tribus his gradibus, ſupremi Numinis aſpirante aura, ſumma petens, ad illam propiùs accedere potuiſſet. Hæc de nomine, dignitate, ac partitione: nunc de eiuſdem ortu, ac incremento.

Philoſophia ortus:

Philoſophiam, hoc eſt ſapientiam, à Mundi primis incunabulis ortam, neminem iturum inficias crediderim; propterea quòd ſupremi Numinis, ac rerum omnium primi Conditoris maieſtatem decebat, vt in ipſo mundi naſcentis exordio, primis humani generis Parentibus inter cætera præclariſſimum hoc ornamentum impertiretur, ne ex infinitæ potentiæ gremio, quod omnium numerorum complexionem habere debet, præclarè quidem inchoatum, non planè tamen perfectum exiret.

Primorum Parentum animi ſcientiarum & naturæ diuina munificentia fuere conſpicui.

Primorum igitur Parentum animos, excelſi Numinis manu varijs ornatibus, & intelligibilium rerum imaginibus, & ſcientiarum omnium luminibus excultos, ac illuſtratos ad omnem pulchritudinis elegantiam, varietatemque fuiſſe; indè verò eaſdem animi dotes ad eorum poſteros promanaſſe, longaque deinceps annorum ſerie ad illos, quos Græcia, vel præ nimia ſui cultus ambitione, vel quòd reipſa difficulter, aſperè, duriterque loquerentur, barbaros appellabat; atque adeo ad Thraces Phœnices, Aegyptios, Perſas, Scythas, Syros, tandem ad Græcos, cuique fatendum perueniſſe. Proinde apud Gallos Druidæ, apud Babylonios Chaldæi, apud Aegyptios Sacerdotes, apud Perſas Magi, apud Indos Gymnoſophiſtæ, apud Hebræos Prophetæ, ſapientes credebantur. Quinimò inter barbaros præclarè adeò floruit Philoſophia, vt olim cùm hanc infantem, & balbutientem in Græcia veneraretur antiquitas, apud illos, & nominatim apud Hebræos, non modò adulta, verum etiam decrepita mortalium animos erudiret.

Philoſophia ortus quatenus humana comparatur induſtria.

Plato in Theæteto.

Philoſophia tamen, quatenus humana comparatur induſtria, ſummiſque laboribus, curis, atque vigilijs acquiritur, vndenam ſuam originem traxerit, Plato nos quamelegantiſſimè docuit. Μάλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος, τὸ θαυμάζειν, οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη. καὶ ἔοικεν ὁ τὴν Ἶριν Θαύμαντος ἔκγονον φήσας, οὐ κακῶς γενεαλογεῖν. *Id enim maximè Philoſophi proprium, admirari; neque enim aliud præter hoc eſt Philoſophiæ principium, & qui Irim Thaumantis, id eſt admirationis filiam eſſe*

eſſe tradidit, non abſurdè originem eius explicuit. Tanti refert hominem in admirationem traduci. O præclaram admirationem! cui tam excelſum, tamque diuinum bonum acceptum referrj debet. Et certè ſi verum quærimus, ex accurata vniuerſi Orbis meditatione ſummam admirationem mortalium in animos irrepere fatendum omninò, cùm ſingula fœcundiſſimæ naturæ finibus concluſa ſint ſpectatu digniſſima. Principio enim terra ſedem totius mundi *Vniuerſi deſcriptio.* mediam ſortita,

Ponderibus librata ſuis immobilis hærens,

globoſæque molis formam, ſeu figurationem ſuis in ſeſe nutibus affectans hominum animis admirationem ingerit; præſertim verò cum florum, frugum, herbarum, ac arborum infinita propemodum multitudine, quæ inſatiabili varietate diſtinguitur, exornata conſpicitur. In hac cernis gelidas fontium perennitates, amnium pellucidos liquores conſtantiſſimè decurrentes in mare, eorundemque ripas viridiſſimo habitu conueſtitas, cauas ſpeluncarum altitudines, ſaxorum aſperitates, immenſos campos, fœcundiſſimas auri, & argenti, cæterorumquæ metallorum venas. In hac cernis lapidum, atque relucentium gemmarum admirabilem copiam. In hac cernis beſtiarum, tum cicurum, tùm ſylueſtrium, & ferarum innumerabilia genera, iiſdemque omnibus præſidem hominem, quo nihil in natura præſtantius, vtpotè mundi totius imagine, cùm in eo cuncta rerum genera mortalium & immortalium, cæleſtium atque terreſtrium diuinitùs illigentur, adeò ut vitam arborum, ſenſus animalium, rationem beatarum mentium, & omnia, quibus vniuerſa natura conſtat, complexu deuinciat ſuo. In hac cernis maris immenſitatem, inſularum multitudinem, ac varietatem, amœnitates orarum, ac littorum, marique finitimum aerem, die nocteque diſtinctum (in quo effuſus halitus, & extenuatus ſublimè fertur, concretus autem & in nubes coactus imbres præcipites parit, quibus fœcunda redditur terra; quique excurrens, atque huc illuc ſeſe effundens, ventos luctantes progignit; vnde frigoris, calorisq; varietas emergit) aerem inquam, qui animantium ſpiritus recreat, auiumque volatus opitulatione ſuſtentat. Quòd ſi forſan oculos terreſtrium rerum ſpectaculo ſatis abundè ſaturatos in ſublimia tollas, longè maiora conſpicies, extremam ſcilicet oram, mundique finitionem, regionemque ſublimem, & à nobis quamremotiſſimam, omnia complexu cingentem, & coercentem ſuo, vbi formæ illæ igneæ, ſyderaque micantia curſus ordinatos definiunt, ſiue ſint quæ ſemper infixa, & cohærentia, perpetua ſemelque capta ſede collucent; ſiue quæ toto expanſa cælo, vagos curſus certis dimetiuntur erroribus; vbi etiam, & Sol, qui medius inter hæc ipſa ſydera cietur in orbem, & ampliſſima magnitudine, & præclariſſimo lumine, quo cuncta luſtrat, & complet, & ſumma, inexplicabilique poteſtate, qua nec temporum modo, ſed etiam terrarum, ſyderum, cælique Rector, omnia moderatur, atque gubernat. Luna iiſdem vagatur ſpatijs Solis radijs accenſa, cuius annuos conſequitur curſus, tum cum eodem congrediens, tum digrediens, & lucem ab ipſo mutuatam tranſmittit in terras, & prout vario eundem reſpicit modo, varias etiam mutationes ſubit. Multa prætereo, ne nimius videar. Hæc autem homines non mirantur, niſi quoniam quotidiana aſſiduitate, & con- *Lib. 2. de Nat. Deor.*

ſuetu-

ſuetudine oculorum aſſueſcunt animi, dicebat Tullius, nec admirantur, nec requirunt rationes earum rerum, quas perpetuò vident, quaſi nouitate, non autem magnitudine rerum, ad exquitendas cauſas, excitentur. Cauſarum enim ignoratio, ut idem dicebat, in re noua mirationem facit: eadem ignoratio ſi in rebus vſitatis eſt, non miramur.

Inter 540. & 500. annos ante Chriſtum. Quando Philoſophia in Italiam à Pythagora traducta fuerit.

Deinde cum inter ſexageſimam,& ſeptuageſimam Olympiadem Pythagora duce Philoſophia in Italiam migraſſet, ab huius inclytæ regionis incolis hoſpitio quambenigniſſimè excepta, in adeò magna veneratione habita fuit, vt nihil à ſupremo rerum omnium Moderatore vberius, nihil florentius, præſtabilius nihil hominum vitæ datum eſſe crederetur; idcirco non amplius errabunda,ſeu peregrina neglecta hìc pedem fixit,Vtq;penè innumerabilium aſſeclarum plauſu, acclamationeq; ſedem auguſtam primò feliciter ſortita, extulit caput,orbem vniuerſum erudiens,tam finitimis,quàm exteris gentibus, & naturæ penitiora myſteria detexit, & rectam viuendi normam præſcripſit.

Varia Philoſophorum ſecta.

Dum autem veteres ingenuarum artium eximiæq; ſapientiæ ſtudijs acriter operam nauarent, veritatem exploraturi non vna omnes viam candem inſtituerunt, quin potius multiplici partium contentione diſtracti, in varia, diuerſaque placita penitùs abeuntes, diuerſas Sectas, variaſque familias à rebus varijs appellatione deſumpta, pepererunt; vt à gymnaſio dicti ſunt Academici, & Stoici, à peculiari quadam actione, velut ab ambulatione Peripatetici, à magiſtro, vt Pythagorici à Pythagora, vel ab italica regione, Italici; à patria, vt Cyrenaici à Cyrene patria Ariſtippi; à vitæ genere Cynici, ſic appellati, quòd eſſent in cauillis inſtar canum mordaces aduerſus vitia, & quòd ſordidam vitam traducerent; à Philoſophiæ fine Hedonici, hoc eſt Voluptarij, vt Epicuræi; à Philoſophandi, iudicandique modo Ephectici,Sceptici,quibus ſe adiunxerunt Pyrrhonij hoc eſt Inhibitores, Quæſitores, ac Ambigientes. Hi namque de rebus omnibus inhibebant iudicium, nihilque conſtituere audebant, ſed in quærendo, conſiderandoq; perpetuò verſabantur, deque omnibus hæſitabant, ambigebant.

Duæ Philoſophorum præcipuæ ſectæ. Pythagorica, & Ionica.

Duas præcipuas veterum Philoſophantium Sectas extitiſſe, à quibus deinde cæteræ ſint propagatæ, communi ſapientum calculo receptum eſt, Italicam unam,cuius Princeps Pythagoras Ionicam, alteram,cuius auctor Thales Mileſius.Pythagoras autem eſt ille Samius, quo nihil nobilius illa peperit ætas; Vir tam excelſæ virtutis, vt ne cætera, & quidem multa commemorem, eius domum Cereris templum: vicum autem, in quo ſita erat, Muſæum appellare conſueuerint; & apud Romanos tantum ſapientia, ac omnibus animi dotibus valuit, ut cum in bello Samniti conſultus ab illis Pythius Apollo iuſſiſſet duobus Græcæ nationis uni ſapientiſſimo, ac ſagaciſſimo, alteri autem ſtrenuo ad res gerendas prompto,atque fortiſſimo in Vrbe ſtatuas celebri loco dicari, unam Pythagoræ, alteram Alcibiadi conſecraſſe veterum monumenta teſtentur. Hic Poſtquam Pherecydi Syro inter ſapientes ſui temporis, nec exigui nominis, nec vulgaris auctoritatis Philoſopho, operam dediſſet, magna diſcendi cupiditate mari, terraque, longinquas peregrinationes inſtituit, donec omnibus ferè tam barbaris, quàm græcis myſterijs initiatus,regnante Superbo,in eam Italiæ partem deuenit, quæ ma-

Plin. natur. hiſtor lib. 34. cap. 6.

gna

gna Græcia nuncupatur, vbi apud Crotoniatas delecta ſede, maxima auditorum frequentia Philoſophiam profeſſus eſt, cuius aſſectatores memorantur, Telauges filius, Empedocles, Epicharmus, Archytas Tarentinus, Alcmæon Crotoniates, Hippaſus Metapontinus, Philolaus, Eudoxus, & alij. Pythagoreæ autem ſapientiæ præiudicata opinio tantum apud eius auditores valuit, vt, cùm quid affirmarent, ſi quæreretur ex ipſis cur ita eſſet? nil aliud reſponderent, quàm, *αὐτὸς ἔφα, ipſe dixit;* ipſe autem erat Pythagoras. Multa ſecula poſtcà ſic viguit Pythagoreorum nomen, vt nulli alij docti viderentur.

Iſtius verò Sectæ continuatio hæc perhibetur. Pythagoræ ſucceſſit Telauges filius, huic Xenophanes, cui Parmenides, huic Zeno Eleates, Zenoni Leucippus, & Democritus, cui alij plures, inter quos Nauſiphanes, & Naucides, quibus randem Epicurus; propterea quòd Telauges familiam in Græciam tranſtulit.

Pythagorica Secta continuatio.

Alij tripartitam philoſophandi rationem apud Græcos floruiſſe contendunt, videlicet Poeticam, Ionicam, & Eleaticam. Priorem excoluerunt Poetæ Muſæus, Linus, Orpheus, Heſiodus, Homerus, è quibus plurimùm poſtremus excelluit, quippè qui ſolus naturæ conſcius habitus eſt. Secundam Thales origine Phœnix, domicilio Mileſius. Tertiam denique Xenophanes, indito ei nomine ab Elia, ſeu Velia, Lucaniæ oppido, ubi natale recognouit ſuum. Cæteris prætermiſſis, nonnulla de Ionica ſecta dicemus.

Alia Sectarum tripartita diuiſio in Poeticã, Ionicam & Eleaticam

Huius auctor Thales fuit primus è ſeptem Græcæ ſapientiæ magiſtris Philoſophiæ naturalis inuentor, natus anno primo triceſimæ quintæ Olympiadis, mortuus annorum ſeptuaginta, vel vt alijs placet ætatis anno nonageſimo, vel nonageſimo quinto. Huic ordine ſucceſſerunt Anaximander, Anaximenes, vterq; Mileſius, Anaxagoras Clazomenius, qui natus Olympiade ſeptuageſima, obijt octogeſima octaua, quem aliqui putant ex Ionia ſcholam traduxiſſe Athenas, quod rectiùs alij adſcribunt Archelao, qui & eius auditor, & Socratis præceptor fuit. Hunc appellatum Phyſicum dicunt, cùm in eum naturalis deſierit Philoſophia; ſiquidem ipſi Socrates ſucceſſit, qui primus Ethicen inuenit. Socrates Auditorum frequentia, plauſuque claruit, quem etiam, vt fertur, Pythiæ oracula ſapientiſſimum acclamarunt: hic natus anno quarto Olympiadis ſeptuageſimæ ſeptimæ, obijt ſeptuagenarius. Idem animaduertens, vel potius exiſtimans naturalis contemplationis fructum nullum eſſe, moralem Philoſophiam adinuenit, ad quam tranſiens dixiſſe fertur, *τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, Quæ ſupra nos, nihil ad nos.* Ex Socratis varijs in omnem partem diffuſis diſputationibus, plures fluxere diſcipuli, cùmque alius aliud apprehenderet, proſeminatæ ſunt, quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, quamuis omnes ſe philoſophos Socraticos, & dici vellent, & eſſe arbitrarentur. Eius auditores commemorantur Ariſtippus auctor ſectæ Cyrenaicæ: Antiſthenes Cynicæ, Plato Academicæ, Xenophon militia, & politica clarus. Inde Sectarum celebris illa tripartita diuiſio in Academicam, cuius Princeps Plato, Stoicam, cuius Antelignanus Zeno Cittieus, Peripateticam, cuius auctor Ariſtoteles.

Thales natus anno 640 obijt anno 573 vel 550. vel 545. ante Chriſtum.

Qui ordine ſucceſſerint Thaleti.

Anaxag. natus anno 501 obijt 428. ante Chriſtum.

Socrates natus anno 469. vel 471. obijt 399. vel 401. ante Chriſtum.

Plato academicæ Sectæ clariſſimus inſtitutor, ingenij ſolertia, præſtantia, ſubli-

Plato Academica Se…

ſublimitateque tantum inter veteres ætatis ſuæ præſtantiſſimos viros emi-nuit, tantum auctoritate valuit, ut omnium communi ore diuinus appellaretur. In lucem hic editus Olympiade octogeſima octaua, obijt octogenarius; totoq; ut ita dixerim, vitæ curriculo enituit. Idem, & ob orationis copiam, & dicendi ſuauitatem apud omnes gentes tantam promeruit gratiam, vt communi plauſu receptum foret, Iouem Platonico ſermone locuturum, ſi græco idiomate vti voluiſſet, quod ab apibus in eiuſdem infantis ore conſidentibus aliquando prænunciatum fuiſſe, memoriæ, literiſque proditum eſt. Tametſi autem eius ætate viri omni laude inſignes, omnique virtutum genere præclari lucis vſura fruerentur, vt in hiſtoria Xenophon, in dicendi Arte Iſocrates, in Aſtrologia Eudoxus, in Pythagorica diſciplina Archytas Tarentinus, in Cynica Diogenes; tamen ut Sol nimio ſplendore cæleſtium aliorum corporum claritatem obtenebrat: ſic & ille cæterorum lumen ingenti fulgore virtutis obſcurabat. Erat locus quidam nemoroſus ab Athenis mille paſſibus diſtans Academia, ab Academo heroe nuncupatus, ubi Plato introiuit in vitam, & Philoſophiam magna diſcipulorum frequentia profeſſus eſt; unde & ſectatores ipſius Academici ſunt appellati. Reliquit ſucceſſorem Speuſippum, ex ſorore nepotem, qui Scholæ præfuit annos octo. Inde Xenocrates annos vigintiquinque tenuit Academiam; mox Polemon, Crates, & Crantor morum egregius inſtitutor, quibus ſucceſſit Arceſilas circa centeſimam vigeſimam Olympiadem mediæ Academiæ inuentor, huic Lacydes, qui nouæ Academiæ auctor fuiſſe traditur; inde Carneades circa centeſimam ſexageſimam ſecundam floruit. Eiuſdem familiæ commemorant Xenocratem, Palemonem, Crantorem, Cratetem, quibus placuit, ut fertur, omnem diſſimulare ſcientiam, nullique rei pugnaciter inter diſputandum adhærere. Secundæ Academiæ auctorem, ignorantiæ magiſtrum appellarunt, quòd palam nihil à nobis ſciri poſſe profiteretur. Alia tamen Academiæ diſtributio conſueuit celebrari, itaut una dicatur Attica, altera verò Peregrina, quam in quinque diſtribuerunt, è quibus primas Platoni, Arceſilæ, Carneadi, & Antiocho; alias Ægyptiam, Romanam, Lyciam, Ammonio, Plotino, ac Proclo, tribuerunt.

Anno 428. ante Chriſtum; vixit annos 80; vel ut alijs placet 81.

Circa annum 300. ante Chriſtum.

Circa anni 232. ante Chriſtum.

Iacobus Mazonius ſect. 3.

Zeno à Cittio Cypri Oppido Citticus appellatus, Sectæ Stoicæ auctor fuit ab Στοὰ, *Stoa*, quod ſignificat porticum, quò conuenire ad differendum ſolebant; erat enim Athenis porticus dicta Ποικίλη *Pœcile* ex picturæ varietate, in qua Zeno primùm abdita naturæ myſteria detexit. Hunc ferunt obijſſe Olympiade centeſima vigeſima nona, à quo Stoica ſecta, Stoicique Philoſophi nomenclaturam ſortiti ſunt, cùm alioquin priùs Zenonij à Zenone ipſo dicerentur. Porticum hanc à Polygnoto pingendi arte clariſſimo gratis fuiſſe depictam accepimus. Hic octo, & quinquaginta annos publicum docendi munus exercuit, tanta quidem apud Athenienſes auctoritate, vt ab ijs, & auream coronam, & æneam ſtatuam obtinuerit. Harum Sectarum alumni perpetuò diſſidebant. Academici ſic erant in diſputando verſatiles, ut in ſola inconſtantia, ſe quam maximè conſtantes exhiberent; Stoici contra quicquid paradoxum videri poſſet, mordicùs propugnare conſueuerunt.

Zeno auctor ſectæ Stoicæ. quando in lucem exierit.

Anno 264. ante Chriſtum.

Zenonis ſucceſſores.

Zenoni ſucceſſerunt plerique, omnium virtutum genere præclari, proximè

mè quidem Cleanthes, deinceps alij è quibus Diogenes Babylonius, quem ferunt ab Athenienſibus Romam cum Carneade miſſum fuiſſe; eiuſdem Sectæ fuerunt Chryſippus Apolonij filius Solenſis, ſeu Tarſenſis, Zenonis, & Cleanthis auditor, diſſerendi arte celebris, & infinita multitudine librorum illuſtris, in Philoſophia non mediocris, ingenioſus & acutiſſimus in omni orationis genere. adeòut in pleriſque diſſentiret à Zenone, & à Cleanthe ipſo, cui ſæpe numero eum dicere ſolitum memoriæ proditum eſt, ſolùm ſe dogmatum doctrina indigere, alioquin probationes ſe reperturum. Hic Stoicorum porticum humeris ſuſtinere dicebatur. Ex eadem Secta fuit Panætius pluribus commendatus à Tullio, quanuis Stoicorum acerbitatem, & aſſerendi ſpinas non probaret. Poſtmodum Seneca, & Epictetus viri toto quidem orbe terrarum celebres, atque præclari.

Ariſtoteles Peripateticæ Sectæ Princeps, atque adeo Peripateticorum dux Nichomachi Pheſtiadiſque filius ex Stagira Macedoniæ Oppido, unde Stagirites eſt nuncupatus, in lucem exijt anno primo Olympiadis nonageſimæ nonæ, atque adeo treceenteſimo octogeſimo quarto circiter ante reparatam ſalutem; Socratem ſpatio trium annorum præceptorem audiuit; annum ætatis decimum ſeptimum agens in Platonis diſciplinam ſe dedit, eiuſque gymnaſium viginti circiter annos frequentauit; ſic ingenij viribus excelluit, ut de condiſcipulis omnibus triumphum ageret. A Platone tamen adhuc vitam agente receſſit, unde ipſe dixiſſe fertur, Ἀριςοτέλης ἡμᾶς ἀπελάκτισε, καθάπερεὶ τὰ πωλάρια γεννηθέντα, τὴν μητέρα. *Ariſtoteles in nos recalcitrauit, non ſecus ac in matrem pulli.* cumque ad Regem Philippum ab Athenienſibus legatus miſſus fuiſſet, tandem reuerſus Academicæ ſcholæ Xenocratem eſſe præfectum aduertens, iuxta Athenas locum, ſputa Lyceum elegit, in quo magna auditorum frequentia Philoſophiam deambulando una cum diſcipulis profiteretur; quamuis alij vocatum ſic illum affirment, quòd ex ægritudine conualeſcenti, ac deambulanti Alexandro, cui in præceptorem à Rege Philippo illius patre traditus erat, adſiſtens, diſſerere quædam ſoleret; at ubi iam diſcipulorum numerus creuiſſet, ſedens cœpit profiteri dicens: Αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ξενοκράτη δ' ἐᾶν λέγειν, hoc eſt *Silere turpe: & Xenocratem ſinere loqui.*

Ariſtoteles Peripatetica Secta inſtitutor. *Anno 384. ante Chriſtum.* *Laertius in vita Ariſtot.*

Celebris hic uniuerſo terrarum orbe vir, quàm alacri, quàm præſtanti quàm feraci fuerit ingenio, ſic eius monumenta demonſtrant, ut nobis omnem laudandi locum eripiant, quod cuique non minus exploratum, atque perſpectum reddi poteſt ex ornatiſſimis ac eximijs, quibus plerique non obſcuri nominis eum ſunt laudibus proſecuti. Quidam enim ſingulari virum ingenio penèque diuino iudicarunt. Tullius de eo ita ſentit, ut apud ipſum Ariſtoteles acie mentis omnium rerum vim, naturaſque viderit; & de eodem pariter loquens, *quis* inquit *omnium doctior, quis acutior, quibus in rebus, vel inueniendis, vel iudicandis aptior Ariſtotele*, Et D. Hieronymus eundem honorificè proſecutus. *Et tu* inquit, *fatuorum, ideſt Ethnicorum ſapientum princeps, etſi fueris abſque dubitatione prodigium, grandeque miraculum in tota natura, cui pene videtur infuſum, quicquid eſt capax humanum genus.* Laudationum tamen fuit omnium florentiſſima, qua Philippus Macedonum Rex illum extulit, dicens non magis ſe lætari ortu Alexandri filij, quàm Ariſtotelem amabile tunc lumen

Laudes Ariſtoteli debitæ. *Tullius lib. 2. de Orat.* *De regimen. cap. 11.*

auræ vitalis haurire, cui puerum tradere poſſet inſtituendum. Ex Gellio hæc ſunt Philippi verba Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν. ἴσθι μοι γεγονότα υἱόν, πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς χάριν ἔχω, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδὸς, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι. ἐλπίζω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα, ἄξιον ἔσεσθαι καὶ ἡμῶν, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς. Epiſtola ex Gellio ad hanc fermè ſententiam exponenda. *Philippus Ariſtoteli ſalutem dicit. Filium mihi genitum ſcito, quòd equidem dijs habeo gratiam: non proinde quia natus eſt, quàm pro eo quòd eum naſci contingit temporibus vitæ tuæ. Spero enim fore vt educatus, eruditusque abs te dignus exiſtat, & nobis, & rerum iſtarum ſucceſsione.* Fertur ſeptem annos apud Alexandrum fuiſſe, & in

Secta peripatetica eſt continuatio. Peripato treſdecim annos docuiſſe Philoſophiam. Huic ſucceſſerunt Theophraſtus, Strato Lampſacenus cognomento Phyſicus, & Demetrius Phalereus, qui, ob præclara in Rempublicam Athenienſem merita, trecentis ſexaginta æreis ſtatuis honoratus eſt. Alij deinceps plurimi eiuſdem doctrinæ Peripateticæ ſequaces, floruerunt uſque ad Alexandrum Aphrodiſeum, qui explanando libros penè omnes Ariſtotelis id laudis eſt conſecutus, ut nemo ſuo tempore, ac etiam multo poſt haberetur Philoſophus, & Ariſtotelicus, qui non eſſet Alexandreus. De huius autem Sectæ continuatione, quæ multa diſcrimina ſubijt, longaque annorum ſerie ad hæc uſque tempora variè admodum interpolata fuit, pleraque mihi dicenda ſuppeterent, à quibus, breuitati ſtudens, libenter abſtineo.

Variæ philoſophandi rationes. Vt autem hactenus variæ Philoſophorum extitere Sectæ, ita in præſentia variæ diuerſæque ſunt philoſophandi rationes, quarum alia alijs magis arridet.

Prima. Prima eorum, qui alicuius auctoritate contenti, curam omnem, omneque ſtudium in verbis perpendendis interpretandiſque conſtituentes, nihil frequentiùs vſurpant, quàm Pythagoricum illud *Ipſe dixit*, ſoliſque textibus, vt vocant, arguentes, ratione ſenſuque potiſſimis ad explorandam veritatem naturalibus inſtrumentis omiſſis, vnicam hominis auctoritatem, vt aptiſſimum inſtrumentum, recipiunt. Quos tamen cum Tullio dicam, primùm

Tullius in Lucullo. adſtrictos teneri quàm quid ſit optimum iudicare poſſint, eoſdemque infirmiſſimo ætatis tempore, aut obſecutos cuidam amico, aut vna alicuius, quem primum audierunt, oratione captos, de rebus incognitis iudicium ferre; & ad quamcumq; diſciplinam, quaſi tempeſtate delatos, ad eam, tanquam ad

Tullius in Lucullo. ſaxum adhæreſcere, quos tamen idem Tullius acutè admodum redarguit. *Nam* inquit, *quod dicunt omnia ſe credere ei, quem iudicent fuiſſe ſapientem, probarem ſi id ipſum rudes, & indocti iudicare potuiſſent. Statuere enim, qui ſit ſapiens, vel maximè videtur eſſe ſapientis*; Et reuera qui requirunt, quid quaque de re ipſi ſentiamus, curioſiùs id faciunt, quam neceſſe ſit, cùm non tam auctoritas in diſputando, quàm rationis momenta quærenda ſint: quin auctoritas docentium non parùm addiſcentibus obeſt, eo nomine, quòd neglecto proprio iudicio, ratum id habent, quod ab eo, quem probant, iudicatum videant. Cur igitur res ita ſit, inſtituta quæſtione Pythagoreorum mos improbandus, apud quos tantum poterat præiudicata opinio, vt etiam ſine ratione valeret auctoritas. Hi

Tullius in Lucullo. ſunt, de quibus Tullius. *Sed neſcio*, inquit, *quomodo plerique errare malunt, eamque ſententiam, quam adamauerunt, pugnaciſsimè defendere, quàm ſine pertinacia,*

quod

quod conſtantiſsimè dicatur, exquirere.

Perperam igitur in detegendis feracis naturæ myſterijs contemplatricem hanc diſciplinam aggreſſi, tantummodo monumenta veterum adeundo, ſe veritatem aſſecuturos exiſtimant; in his ob id euoluendis tantum temporis inſumunt, ut ſacræ Mineruæ ſtudijs graue vulnus infligant, cùm tamen nihil literariæ Reipublicæ ſit pernicioſius; vnde Cleanthes dicere conſueuit, inter veteres etſi multi non extiterint Philoſophi, longè plures tamen, quàm hac tempeſtate claros euaſiſſe, quoniam res tunc exercebatur, nunc de verbis tantùm omnis eſt diſceptatio, atque contentio; qui propterea frequenter has nugas aſpernans dicebat, vetuſtiſſimos philoſophantium minimè ad contendendum, differendumque ferri ſolitos fuiſſe, ſed recentes apud Græcos ambitione vana, & inutili compulſos, reprehendere, pugnare, & ad meras ineptias nugaſque prolabi.

Vitium hoc vexat illos in primis, quorum ſapientia potius accerrimum diſputatorem, quàm doctum efficit Philoſophum; neque tam ſolidam doctrinam, quàm inanem gloriam ſectatur. O quantum temporis cauillationes ipſis eripiunt, captioſæque diſputationes, quibus acumen irritum redditur. O quantum detrimenti afferunt, eoque maius, quò in minutioribus occupantur; Quamuis enim hæc aliquam vtilitatem afferant, quatenus memoriam firmant, ingenium acuunt, ſpiritusq; torpidos excitant; non in his tamen ſunt omnia; ea namque non in poſtremis habenda, quibus erudimur, atque ſapientes euadimus, ne de nobis dicatur,

Bella geri placuit, nullos habitura triumphos. *Lucanus.*

Quod ſi ab his penitùs abſtinendum, multò profectò magis ab altercationibus illis, *De eo, quod eſſe poteſt.* Furor enim, dicebat ille, de mundo egredi, & tanquam interna eius cuncta planè nota iam ſint, ita ſcrutari extera, quaſi menſuram eorum agere poſſit, qui ſui neſciat, aut hominis mens videat, quæ mundus ipſe non videt. *Plinius.*

O curas hominum! ò quantum eſt in rebus inane! *Perſius in Prologo.*

Vt cum Satyrico exclamem. Hi cùm exilem admodum de hoc, quem incolimus, Mundo notitiam aſſequantur, adeout innumera ipſis cognoſcenda ſuperſint, eorum deſiderio flagrant, quæ huius Vniuerſi finibus concludi non poſſunt. Sic Alexander edoctus ab Anaxagora infinitos extra hunc eſſe mundos, eorum deſiderio impatiens æſtuabat, quamuis ex hoc, in quo domicilium habebat, plurimum ſubigendum ſupereſſet. Inde tamen eorum nugæ, vt opinor, quoniam non multum in naturæ adyta penetrare valent, proinde cum veritatem adipiſci non poſſint, vel potius deſperent, ad verba, & inanes diſputationes, ut vulgi admirationem, & plauſus aucupentur, animum conuertunt: ut non immeritò dictum fuerit, Philoſophorum doctrinam eſſe *verba otioſorum hominum ad imperitos Iuuenes.*

Induxi non ſemel animum, induxi, inquam, ad credendum fore, ut nunquam horum conſilium, ac inſtitutum alicui, & ſi verſato leuiter in erudito puluere, probaretur. Veteres enim illos eximiæ ſapientiæ Antiſtites, utpotè fideliſſimos naturæ penitioris interpretes, diuinis ornare laudibus decens, ac æquum eſt; eorundemque memoriam immortalem extinctæ virtu- *Æquum eſt veteres ſapientiæ Antiſtites homines fidiſſimis ornare laudibus.*

tis iuſta quadam ſignificatione cultus, proſequi glorioſum; quòd animi præſtantiſſima bona, vigilijs, curis, laboribuſque congeſta quamliberaliſſimè poſſidenda nobis iure quodam hæreditario reliquerint; ſimulque par eſt, vt ijs præeuntibus, ſalebroſam admodum ſummiſq; difficultatibus prępeditam viam ad auguſtiſſimam ſapientiæ Regiam ineamus. Nam illis non modo gratiæ, quorum placitis animus acquieſcit, ſed etiam illis, qui etſi ſuperficietenus locuti, non parum tamen, ingenij noſtri vim exercentes, ad mentes excitandas, contulerunt. Nulla enim melodia foret, ſi Timotheus non fuiſſet, & ſi non Phrynis, ne Timotheus quidem. Non propterea tamen auctoritas hominum tanti facienda, vt ſpreta ratione ſenſuque, nos auctoritate debeamus eſſe contenti. Non enim naturæ contemplatio vnius, vel alterius viri lucubrationibus monumentiſve tota continetur: vt prætereeam aſſenſum ab auctoritate petitum, non ſcientiam, ſed fidem eſſe; & eum qui ſic aſſentitur, non proprijs, ſed potius alienis oculis videre. Et certè, cùm mens præſtantior ſit hominis pars, quæ natura fertur in verum, quid moleſtius, quid intolerabilius quàm illam à contemplatione violenter auertere, ſenſuum omnem vſum abdicare, excelſæque rationi ſeruitutis iugum imponere? O quanto melius Pictorem illum æmulari, qui interogatus quem præteritorum ſequeretur? naturam dixit, non artificem imitandum. Multa cognouit antiquitas, non tamen omnem veritatis campum occupauit; Natura ſiquidem ſacratiora ſua, non ſimul, neque promiſcuè omnibus oſtendit; ſed ex ijs aliud hæc, aliud, quæ poſt ſubibit ætas, accipiet. Neque eſt, cur hanc, qua fruimur, ætatem, tam inclementer improbes, quòd ex tanta rerum ubertate nihil valeat attingere; vel tanti ſtuporis eandem crimineris, quòd nihil noui cudere penitus queat. Nam quicunque mentis pollet acumine, non torpet inertiâ, ſed ad res cognoſcendas tempus impendit, laborem ſuſtinet, ſudat, & alget, ut eandem cum veteribus orbitam terat, & in eiuſdem induſtriæ curriculo verſans, eorum tamen præceptionibus adiutus, noua condat, ac inuentis artibus, magna atque præclara, quæ poteſt, pro viribus incrementa tandem adiungat: hunc enim in modum alia ex alijs trahi ſolent, & ex anguſtis fontibus perampla flumina deriuari. Tanta quidem eſt bonarum artium, atque diſciplinarum ſeries, ut apta ex ſeſe omnia, validoque vinculo connexa, tanquam catenæ anuli, videantur. Nemo enim cui perſpectum non ſit quot, & quanta temporis decurſu in omni rerum genere innotuerint; adeout, dum quiſque aliquid de natura dicit, & ſinguli quidem parum ei addunt, ex omnibus tamen collectis aliqua magnitudo fiat; à ſingulis enim modicum, è modicis autem multum. Quòd ſi Stagiritæ ætate, multa quidem errata veterum induſtria detexit; cur nobis, quæ deinceps enata pandere non licebit? quod dum facimus, etſi non modo veritas, ſed errores itidem enaſcantur, non ob id à nouarum rerum inquiſitione deſiſtendum. Non enim agrorum cultus, quo certè nihil melius, nihil vberius, nihil homine libero dignius, tanquam inutilis damnandus, quòd dum noua promit, inter

Ariſtoteles ſecundo De animorum textu 2.

nitentia culta,

Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenæ.

Virgilius Geor. lib. 1.

Quanto igitur conſultiùs egiſſent, qui iurarunt alioquin in verba Magiſtri, ſi

in naturæ perſcrutandis arcanis vnicam veritatem præ oculis habere operæ pretium duxiſſent; veritatis enim theſauro longè maiori cum fænore, recluſo, beatiorem vitam tranſigere potuiſſent. Hæc igitur indigna Philoſopho, penitus deſerenda via.

Secunda philoſophandi ratio minimè commendabilis eorum eſt, qui ſibi nimium arrogantes, nullo prorſus duce, ſe contemplationum oceano audent committere, quaſi clauſis oculis ratiocinandum putent, non ſecus ac è veterum ſapientum familia, celebris ille, quem, veritatis inquirendæ gratia, fama eſt ſibi oculos eruiſſe. Nimium enim audax ille, qui viribus ingenij tantummodo ſcopulos hinc illincq; circumiacentes euitare, & è ſcrupuloſis cotibus enauigare ſe poſſe confidit. Veritas enim tametſi perſpicua, tamen difficultatum nubibus obuoluta, errorumque tenebris immerſa, niſi longo meditandi labore detecta, veluti diuturni temporis filia, non affulget. Veritatis campum perluſtrare difficile olim, ac operoſum Platoni, moleſtiſſimum, ac difficillimum omnibus; non certè mortalium culpa, ſed naturæ, quæ in profundo veritatem abſtruſit, ac rebus omnibus caliginem offudit, ut propterea nemo pro dignitate, plenèque de illa locutus ſit. *Omnis enim cognitio*, ut ait Tullius, *multis eſt obruta difficultatibus, eaque eſt, & in ipſis rebus obſcuritas, & in iudicijs noſtris infirmitas, vt non ſine cauſa antiquiſſimi, & doctiſſimi inuenire ſe poſſe, quod cuperent, diffiſi ſint*. Tanta eius eſt amplitudo ac difficultas! Dum enim ipſam, etſi quamdiligentiſſimè, venamur, rarò tamen offendimus; ſed velut inter vepres hinc, illinc implicati, nec mediocriter præpediti, ſæpiſſimè progredi cohibemur; hanc autem adipiſci longè feliciùs eorum opitulatione continget, qui ex ignorantiæ denſiſſimis tenebris educti, oneroſæ indagationi veritatis aſſueti, dogmatibus ſuis ad penitiores naturæ latebras perducendo, ſacratiora eius myſteria ob oculos mira facilitate conſtituent. Tantoque minus proprijs cogitationibus fidendum, & clauſis oculis philoſofandum, quanto nullum vitium vel intimius, vel amabilius nobis. *Vitia enim noſtra, quia amamus, defendimus*. Non minus intellectum, quàm voluntatem vexat ambitio, eoque vehementiùs, quò cæteris bonis præſtantius à nobis exiſtimatur ingenium; nam,

Qui velit ingenio cedere rarus erit.

Omnes enim, vt lingua Platonis utar, natiuis igniculis, tanquam præclariſſimarum virtutum ſeminarijs, mirificè gloriamur.

Fouet hanc meditandi libidinem communis quidam plauſus, inde proueniens, quantum conijcere mihi licet, quoniam ut plurimùm cuique mortalium longè magis arrident abſtruſiores, longoque gyro ductæ ſententiæ, quàm clariores & faciles; vel eò quòd in illis alterius ingenium admiretur, vel quòd non adeò rem obuiam ſibi videatur addiſcere, vel quod in ijs percipiendis, aliquid etiam ipſe propriæ ſubtilitatis, & acuminis impendere ſibi videatur; oblitus ni fallor, ſimplicem eſſe nudæ veritatis ſermonem, opinioneſque ſubtiles nimiùm eſſe ſuſpectas; nec acumine ſuo quicquam confeciſſe Zenonem conantem ſcilicet, acutis argumentis motum de medio tollere, aut Anaxagoram ſubtilioribus rationibus albam eſſe niuem inficiari. Communis hæc acclamatio, communiſque plauſus argumento veritatis nobis

Secunda contemplandi via.

Tullius in Lucullo.

Seneca Epiſtola 116.

Martialis lib. 8. Epigram.

bis eſſe non poteſt; cùm longè maiori voluptate mortalium animi ex amœniſſimis Fabulis, ingenioſo tamen ductu contextis, quàm ex veriſſimis Hiſtorijs, etſi ſumma elegantia conſcriptis, perfundantur; quaſi nihil interſit inter Philoſophum, & Pictorem atque Poetam, quibus

Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.

Horatius in Poetica. Cùm tamen ille naturæ opera non comminiſci, ſed intueri debeat; ac eius ſit, quicquid natura molitur, animo diligenter euoluere, non autem

Ægri ſomnia, vanaſque fingere ſpecies.

Ariſtoteles 3. de Ortu. Non tantum eſſe tribuendum ingenij ſubtilitati nouit etiam ſapientiſſimus ille, qui propterea veteres ſapientiæ proceres, præſertim verò Platonem, non immeritò carpit, quòd ſolis contemplationibus dediti, experientias nimium aſpernarentur, & rationibus quibuſdam Dialecticis acquieſcerent; imò etiam, & Parmenidem, atque Meliſſum inſectatur, quòd ſuo acumine ex non manifeſtis ſenſui, paſſim auferant manifeſta. Nec aſſentiendum Pythagoricis, qui de rebus natura conſtantibus diſputantes, imperitè admodum ſuis eas rationibus, non eis ſuas diſſertationes accommodabant.

Præſtat aliquem ad philoſophandū habere ducem. Præſtabit igitur aliquem ad philoſophandum habere ducem, quem tamen errare, ac decipi quàmſæpiſſimè potuiſſe, non inficiandum. Quod cùm ille diſertiſſimus olim aduerteret, Oraculi ferè loco ducebat, non omnia, quæ magni nominis viri poſteritati commendarunt, omni ex parte fuiſſe perfecta, quin potius non ſemel ipſos oneri ſuccubuiſſe. Quamobrem non veluti filo deducti, eorum veſtigijs, ne latum quidem vnguem, vt aiunt, diſcedentes iubemur inſiſtere. *Defendat enim*, dicebat Tullius, *quod quiſque ſentit, cum iudicia ſint libera, illudque tenendum inſtitutum, nullis vnius diſciplinæ legibus aaſtringi, quibus in Philoſophia neceſſariò obtemperet, ſed quid in vnaquaque re ſit maximè probabile, requirendum.* *Tullius lib. 4. Tuſculanarum quæſtionum.*

Quòd ſi hoc rationi diſſentaneum eſt, longè profectò magis ſe vni addicere, à quo, velut ab Apolline reſponſa petantur; nam veritatem exploraturus, nihil deteſtabilius exiſtimat, quàm alterius conſilio duci. Vt enim ingenui Philoſophi, generoſique hominis eſt, ad excolendam virtutem, quodcumque ſeruitutis iugum excutere: ita quidem ignaui, abiectique tanquam mancipium ab alterius ore pendere. Cùm enim antiquitas non omnia naturæ arcana denudauerit, ob id valdè præclarum, ac opportunum ad immortalitatem nominis & honoris, æternitatem famæ, perennitatem gloriæ, nemini antea comperta, proprio marte parare. Primus enim labor vniuerſum, vel ſibi vendicat honorem, vel ſecundo magna quidem ex parte imminutum relinquit; vel quòd laborem omnem exhauriat, vel quòd ſaltem emolliat, vel quòd alacrius, atque feracius ingenium oſtentet. Sic primi rerum inuentores, excelſi nominis famam propria virtute, nunquam intermorituram, ſibi peperere; quod nobis, eorum imitatione conſtantem laborem ſubeuntibus, firmiſſimè quoque ſperandum.

Quid Stagirites Philoſophiam ineū do reſpiceret. Huc ſpectabat egregius, diuiniſque laudibus efferendus Peripateticorum Anteſignanus, vel Pythij Apollinis teſtimonio ad meditandum aptiſſimus, quandoquidem illi, cùm nihil minus arrideret, quàm aliorum inhærere veſtigijs, à certo, veroque ſenſu dijudicans, vtpote ad abſtruſiora naturæ admiſſus,

miſſus, nouis inventis apud poſteros nomen, ac famam æternitati commendauit. Hic igitur cùm naturam ipſam fortaſſe magis, quàm aliorum lucubrationes conſuleret, nobis ad contemplandum expeditam dictauit viam, ſimulq; parauit ad gloriam. In his portò ſi præſtat ſpectabilem, maieſtateque plenum habere ducem, cuius veſtigijs debeamus inſiſtere, ſeligendus ille profectò, qui, & ingenij ſolertia, & eruditionis copia tantum inter cæteros eminet, atq; tantum, immortalitate nominis, dignitate famæ, celebritate virtutis, communi prudentum conſenſione cæteris antecellit, quantum ad literatorum familiam ducendam opus eſſe iudicetur; cuius decreta tamen eo ſunt uſurpanda conſilio, vt vnam feramus veritatem in oculis, vna ſit nobis veritas in delicijs,

A communi philoſophandi via præſtat recedere.

Quòd ſi non inuitis Muſis ab vnius, vel alterius conſilio abire licet, multò magis ab vniuerſa quadam contemplandi ratione, cùm longè difficilius ſit in pluribus, quàm in vnico ſingularique placito rectè ſentire. Vtcumque ſe res habeat, nulli dubium, quin ad explorandam veritatem monumenta veterum ſummo nobis auxilio ſint. Qua tamen in re non exiguus labor, cùm ipſi de natura loquentes, quid ſibi voluerint haud facile dictu. Pyrrhonica enim Secta dicendo ſe nihil ſcire, ſed habere, quod vt probabile ſequatur, non tenendum tamen, vt verum, nihil ſanè poſteros erudiuit. Nec plaudendum illis, cùm diffidentis ſit animi ſcire ſe nihil poſſe, non minus quàm ſenſibus omnem abrogare fidem, mentiſque notiones primas omnino conuellere: vtque rudis, ac indiſertus, qui ab omni ſpe quidpiam cognoſcendi animum abducit: ſic temeritatis conſilio peccat, qui ſe comprehenſurum omnia ſolius propriæ mentis agitatione profitetur.

Democriti laudes.

Seneca.

Democritum Abderitam æternis laudibus ætas omnis eſt proſecuta. Ita quidem Hippocrates eum naturæ mundique totius optimum appellat interpretem; Moralis, antiquorum omnium ſubtiliſſimum, literarum antiſtitem, ſapientiæ caput, naturæque linguam; Anaxagoras eundem dicebat ſimilem eſſe quinque certaminum victori, qui πένταθλος à Græcis appellabatur, ideſt, *quinquertio* ob eam cauſam, quòd Naturalia, Moralia, Mathematica, Liberalium diſciplinarum artiumque omnium peritiam calleret; quare Laertius ipſum appellat Omniſcium. Quin & Stagirites de eodem honorificè locutus dixit ipſum videri omnia curaſſe, & principia ſuppoſuiſſe, quæ ad omnia accommodari poſſunt. Et alibi Ὅλως δὲ παρὰ τὰ ἐπιπολῆς περὶ οὐδενὸς οὐδεὶς ἐπέστησεν, ἔξω Δημοκρίτου. οὗτος δ' ἔοικε περὶ ἁπάντων φροντίσαι. *Ad ſummum de nulla mutatione, niſi ſuperficientenus quidpiam ab alio definitum fuit, præter quam à Democrito, qui omnia videtur ſedulò curaſſe.*

Lib. 1. de Ortu cap. 2. text. 5.

Plato ad diuina potius aſſurgens, naturalia deſpexit. Quamobrem poſteritati haud magno in his præſidio fuit.

Plato naturalia deſpexit.

Stagiritæ ingenij dotes.

Præſtantiſſimus autem naturæ Genius ex Academia in Lyceum, velut ex ludo in aciem, pugnamque deuenit; cùm enim aduerteret Platonicos eſſe verbis grandes, ſententijs crebros, magis ad pompam, quàm ad victoriam certantes, ijs ob id multa dicta ſalute, ſatius duxit ſubtiliter definire, acutè concludere, & intimiora naturæ longè diligentiùs perſcrutari, atque perpugnacem in diſputando non tam palæſtra & oleo, quàm armis inſtructum, argumentationibuſque conciſis illigatum in arenam deſcendere. Hic toto ter-

Digitized by Google

rarum orbe clariſſimus, vtpote in quouis doctrinæ genere apprimè verſatus; ad humanitatem egregiè poſteros in omnibus informauit; ad veritatis autem inquiſitionem viam longè opportuniorem elegit, quam etſi plerique ſuis figmentorum ſordibus plurimum inquinauerint, conſtanti pertinacique tamen labore ſperandum ad priſtinam munditiem redactum iri, quam cuique ſequi liceat in poſterum, itaut non inter aſperos tribulos inanium difficultatum, ſed inter amœna vireta ſolidarum contemplationum datum ſit Mineruæ templum adire. Et quamuis ipſe quandoque dormitans non collimauerit, non inficiandum tamen ei plurimum dignitatis, ac maieſtatis ex ſcribendi ſubtilitate, diſputandi alacritate, philoſophandi ſolertia, ordinandi peritia in tam multiplici varietate rerum, acceſsiſſe.

Sed cùm ſit longè tutius adhærere nemini, ſolertis erunt ingenij partes ex ſingulorum placitis, quod magis rationi conſentaneum eſt, ſeligere, ut enim apes dulciſsimum, ſuauiſsimumque mel è floribus induſtriè quidem exſugunt: ita quicquid præbet ſpecimen veritatis, ex aliorum lucubrationibus delibandum; ſic enim nos locupletiores facti, vectigalia multò faciliùs Mineruæ perſoluemus, lento tamen greſſu, Mercurij nimirum alis, non fine eiuſdem pondere inſtructi, quod ſenilem decet ſapientiam. Idcirco rectè doctiſsimus ille dicebat, ſapientiæ Philoſophos mercatores eſſe, inter quos omnium celeberrimas officinas à Platone, & Ariſtotele apertas fuiſſe, ad quas præſtet diuertere, vt ſi quid in Platonica commodum utileque ſit, accipiamus, ſi quid melius apud Ariſtotelem inueniatur, quantum quoquo modo videtur, aſſumamus; at ſi in utraque plerumque inutilia, & vana vendantur, nihil à nobis emendum, iuxta Lyrici monitum.

Mazzonius ſtil. 1.

Quid verum, atque decens, curo, & rogo, & omnis in hoc ſum:
Ac ne fortè roges, quo me duce, quo lare tuter
Nullius addictus iurare in verba Magiſtri.
Quo mecumque rapit tempeſtas, deferor hoſpes;
Nunc agilis fio, & merſor ciuilibus undis,
Virtutis veræ cuſtos, rigiduſque ſatelles:
Nunc in Ariſtippi furtim præcepta relabor:
Et mihi res, non me rebus ſummittere conor.

Horatius lib. 1. Epiſt. 1. ad Mecœnatem.

Secta electrix.

Ita Potamon Alexandrinus, qui cum ex qualibet Secta, ea quæ ſibi probarentur, eligeret, illius Sectæ princeps habitus eſt, quæ Electrix fuit appellata. Hunc igitur feriò præſtabit æmulari.

Tertia philoſophandi via.

Tertia meditandi ratio eorum eſt, qui aliqua conſtituta hypotheſi naturæ penitiores receſſus tandem ſe perſuaſiſſe exiſtimant, cum Phænomena hypotheſeos decretis adamuſſim reſpondere demonſtrauerint.

Tametſi autem hæc è quorundam neotericorum conſilio, cæteris præferenda ſit philoſophandi ratio, re tamen diligentiùs introſpectâ, illis non aſſentiendum, cùm hac via incedentes non tam primordia naturalium rerum venentur, quàm potius quædam comminiſcantur, quibus ipſa principia accommodent, quo nihil deteſtabilius. Philoſophi namque munus eſt, naturæ opera ſedula meditatione perpendere, & in eorum ſtudium, quamdiligenter incumbere, non autem demonſtrandi prouinciam ſuſcipere, quicquid natura

moli-

molitur, proprijs figmentis apprimè reſpondere. Nam intellectus humanus notitiam omnem à ſenſibus hauriens, non à veriſſimili cauſa ad effectum, ſed contra à certo effectu ad cauſam; non ex obſcuris, ac nutantibus, ſed ex manifeſtis, ac certis ad non manifeſta greſſum faciat, oportet.

Ne commemorem eos ita poſſe perſtringi: Aut quod ſupponitur cum veritate conſentit, vel ab eadem penitus abhorret; ſi primum, cur tanquam verum non aſſumitur? ſi ſecundum, cur concedendum, vt verum? Nec hypoteſeos perſpicua veritas quòd commode per ipſam explicentur Phænomena, & vera ſint inde deducta, cùm ex vero quidem verum, & ex falſo, ex quo plerumque verum procedit, falſum deducatur. Neque eſt, cur in hoc de ſumma facilitate ſe iactent, eaque glorientur; quod enim maximum eſt argumentum illa non ſubtiliter, ſed craſſa Minerua dici, facilè nimirum addiſci, & ab indoctis probari, id ſuæ diſciplinæ firmiſſimum eſſe fundamentum exiſtimant.

Quarta igitur terenda via ad veritatem in naturalibus rebus aſſequendam, eſt inquiſitione principiorum ſubſtructa; ex his enim, vel naturæ lumine perceptis, vel experimentorum vſu comprobatis, diſtinctam effectuum notitiam adipiſcimur. In omni enim diſciplina, cùm hæc ex quorundam prænotione fiat, prænouiſſe quædam oportet. At in his non abeundum in infinitum, ſed ad ea perueniendum, quorum veritas, vel perceptione terminorum obuia, vel experimentis redditur explorata. Prioris generis ſunt, quibus Arithmetica præſertim, & Geometria: poſterioris verò, quibus Phyſiologia, ac Medicina innituntur; obid omne ſtudium in eo collocandum, vt huiuſmodi principia, teſtimonio ſenſuum comprobemus. Propterea Philoſophus aliquando pronunciauit; ἀποβαίνει δ' ἐπιστήμη καὶ τέχνη διὰ τῆς ἐμπειρίας τοῖς ἀνθρώποις. ἡ μὲν γὰρ ἐμπειρία τέχνην ἐποίησεν, ὥς φησι Πῶλος, ὀρθῶς λέγων, ἡ δ' ἀπειρία τύχην. *Per experientiam autem ars, & ſcientia hominibus proueniunt. Experientia enim, ut recte Polus ait, artem genuit, inexperientia fortunam.*

Quarta via calcanda ad veritatem aſſequendã.

1. Diuin. c. 1

Hoc Stagiritæ ſic arriſit, vt aliquando veritus proferre non ſit. Τὸ μὲν οὖν πάντα ἠρεμεῖν, καὶ τούτου ζητεῖν λόγον ἀφέντας τὴν αἴσθησιν, ἀρρωστία τίς ἐστι διανοίας. *Vniuerſa cenſere, quieſcere, & huius rei quærere rationem ipſo ſenſu poſthabito, mentis quædam eſt imbecillitas.* Et alibi. Ἀλλ' ἐάν ποτε ληφθῇ, τότε τῇ αἰσθήσει μᾶλλον, ἢ τῷ λόγῳ πιστευτέον. καὶ τοῖς λόγοις, ἐὰν ὁμολογούμενα δεικνύωσι τοῖς φαινομένοις. *Si quando iſta cognita habebuntur tunc erit magis ſenſui, quam ipſi rationi credendum; Rationi fides etiam adhibenda, ſi quæ demonſtrantur, conueniant cum ijs, quæ ſenſu percipiuntur, rebus.* Nec immeritò: nam iudicia ſenſuum adeò clara, certaque ſunt, vt ſi optio noſtræ naturæ detur, & ab eadem ter maximus Deus requirat, contenta ne ſit ſuis integris, incorruptiſque ſenſibus, an melius quidpiam poſtulet, non videam hercle quid quærat ampliùs; quemadmodum Romanæ parens eloquentiæ dicebat. Senſus enim humanæ ſunt mentis internuncij, quaſique ſatellites, & ad veritatem duces, qui, modò integri ſint nec impediti, nunquam nos fallunt; & certè qui ſenſibus anteferunt rationem, omni ad demonſtrandum principio deſtituuntur. Quamobrem Epicurus πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται, πᾶσα δὲ αἴσθησις ἄλογός ἐστιν. *Omnis enim ratio à ſenſibus pendet: ſenſus autem omnis rationis expers eſt.* Huc ſpectat illud Lucretij.

Hac via maximè arriſit Ariſtoteli. 8. Phyſic. c. 3. text. 22.

3. de Gener. Animal. c. 10.

Tullius in Lucullo.

Lucretius lib. 1 & 4 de rer. nat.

Quò referemus enim? quid nobis certius ipſis

Senſibus eſſe poteſt, quo vera ac falſa notemus?
Qui niſi ſint veri, ratio quoque falſa fit omnis.

Et alibi. *conuellere tota,*
Fundamenta, quibus nixatur vita ſaluſque
Non modo enim ratio ruat omnis, vita quoque ipſa
Concidat extemplò, niſi credere ſenſibus auſis
Præcipiteſque locos vitare, & cætera, quæ ſint.

Rectè quidem; ſenſus tamen nunquam à ratione ſeiunctus. Illum namque magnifacit Phyſicus: negligit Mathematicus: hanc verò commendat vterque; etſi magni ingenij videatur Tullio, reuocare mentem à ſenſibus, & cogitationem à conſuetudine abducere; cùm tamen omnia naturæ opera craſſis occultata, & circumfuſa tenebris iaceant, vt nulla humani ingenij tanta ſit acies, quæ penetrare in cælum, & terram intrare poſſit: propterea, & ſenſu, & ratione duce, cuicumque meditandum, ad veritatem è tenebris eruendam, quod, cùm ſit Philoſophi proprium, huius ob id munus expleuiſſe dicetur.

Ad naturalem diſciplinam rectè tractandam experimentis eſt opus.

Naturalem igitur diſciplinam aggreſſuro, graue, iucundum tamen, onus incumbit, nempè laboris plurimum in experiendo perferre, ne ſola meditandi libidine ductus, contentus ijs, quæ ſubtiliter intellectus erroribus plurimùm obnoxius comminiſcitur, à recto veritatis tramite deflectat. Eòque magis experimentis inſiſtendum, quò veritati plurimum eſt mentis ingenijve infeſta ſubtilitas, eius enim acies, dum verum impetit, plerumque retunditur. Ita fit, vt ex acerrima, nimiumque ſubtiliter dimicantium pugna de naturæ Phænomenis aſſerta prodierint; cùm tamen decurſu temporis non errantis, quin abſtruſiora myſteria detegentis, ab omni veritate penitus aliena deprehenſa ſint. Neque mirum: nam Philoſophia, quam anhelamus, non ſolius mentis, ſed & huius, & mundi, hoc eſt experimenti proles exiſtit. Quod eò lubentiùs agendum, ne more quorundam, oblato Problemati ſatisfacturus, ad aſylum parum Philoſopho dignum cogatur, tanquam auerſus à Muſis, confugere dicendo, hæc eſt rei indoles, hoc poſtulat eius natura, & id genus alia, ut proponens inde ſoluatur in riſum.

Non modò cauſæ, ſed etiam modi, quibus illæ ſuo munere funguntur, debent eſſe perſpecti.

Non ſolùm cauſas, verum etiam, & modum, quo illæ ſuo munere funguntur, Philoſopho debere perſpectum eſſe, nemo ibit inficias. Non igitur ſtatim accerſenda natura, ut ſatis Quæſtioni fiat; cùm neminem prætereat acceptos illi referendos effectus. Nemo eſt, quem fugiat lignum in aqua demerſum, niſi quid ei impedimento ſit, ſtatim aſcenſurum. At quærenti cauſam, putas ne Philoſophi partes aliquem impleturum reſpondendo hoc ex ligni natura proficiſci? Ad Vacui comprobationem Hydrargyrum in tubum vitreum, vno extremorum clauſo, quantumuis longitudinis ſupra brachij Florentini cum quadrante menſuram, infundi ſolet; & occluſo orificio altero, per quod facta eſt infuſio, aut digito, aut alia ratione; tubo deinde conuerſo, eodemque orificio demerſo, in Hydrargyrum vaſe quouis contentum; mox cuiuſvis adhibiti obturamenti ſubductione recluſo, ſtatim Hydrargyrum effluit, ea lege deſcendens, vt cum peruenerit ad altitudinem brachij prædicti cùm quadrante à deſcenſu deſiſtat, & veluti conſideat in otio; experimento

rimento tamen in locis depreſſioribus facto, cùm alioquin in editioribus conſiſtat humiliùs. At huius Phænomeni, cui nam probabitur explicatio, quà totum id, ab Hydrargiri natura dicitur prouenire?

Experimentis concludendum indulgendum eſſe.

Experimentis igitur plurimum indulgendum, atque conſtanter inuigilandum; non enim ſatis vnum, vel alterum expedijſſe, deinceps verò ignauiæ ſuccumbere; & quidem grauiter illis inſiſtendum: Seriò enim rem affectanti, ſeriò moliendus effectus; proinde ſapienti nihil tam neceſſarium, quàm ſtudio, & labore indefeſſum eſſe. Nam rectè ille, vt Roſa flos omnium longè gratiſſimus, non niſi de ſpinis naſcitur: ita ex laboribus, quantumuis aſperis, fructus carpitur iucundiſſimus. Et in his eò pertinaciùs laborandum, quoniam, vt in catena anulus anulum excipit; ſic in experimentis, ſucceſſus ſucceſſum prouocat, trahit, & firmat. Vt in hoc videatur admittendum, quod aliquibus probari ſupra dicebam, nouitate magis, quàm magnitudine rerum ad exquirendas cauſas nos excitari, ac detineri. Experimentis tamen ſagax Philoſophus non acquieſcat, ſed inde potius ad altiſſimas cauſas indagandas, quamdiligentiſſimè greſſum faciat. Tametſi enim experimentorum vſus in poſtremis haberi non debeat ad confirmanda principia, quæ ſimpliciter talia non ſunt; nullis tamen experimentis eſt opus, ad veritatem eorum explorandam, quæ prima abſolutè dicuntur. Ijs, quæ prioris generis ſunt, tantummodo principij nomen inditum eſt, quatenus vt vera ſumuntur, quamvis eorum cauſæ; quæ certè non deſunt, ignorentur. Horum igitur veritas experimentis inquirenda, cauſarum autem perquiſitio ſolertis Philoſophi labori peruigili, induſtriæque committenda.

Experimentis inſtructa via damnanda non eſt.

Nec experimentis inſtructa damnanda via, quòd in ijs fallaciæ plurimum inſit; cùm enim intellectus non aliunde veram hauriat notitiam, omnis ei ad aſſequendam veritatem ſemita præcluderetur. Tametſi namq; fallax experimentum ſit, quod vno tamen efficitur ſenſu, alterius idem attingentis; quin de eodem intellectus ratiocinantis, opitulatione corrigitur, vt inde veritas tandem eluceat. In his multum temporis inſumpſimus, nec mediocriter deſudauimus. Quantum autem profecerimus, aliorum ſit iudicium, vtrumque certè ſecuti ſumus. Si quis verò nos criminetur, quòd à Philoſophorum vulgo plurimùm receſſerimus, id nihil intereſt, nec magno in diſcrimine ponimus. Non enim Polycletus ægrè tulit, quòd opus præclarum ſuum adſpicientium multitudini minimè probaretur, dummodo tamen à ſagacioribus mereri plauſum aduerteret, ſecutus, meo quidem animo, Lyrici conſilium;

Horatius lib. 1. ſermonum ſat. 10.

Sæpe ſtylum vertas, iterum, quæ digna legi ſint
Scripturus, neque te, vt miretur turba labores,
Contentus paucis lectoribus, an tua demens
Vilibus in ludis dictari carmina malis?

Et meritò, nam argumentum peſſimi turba eſt, cum huic nihil arrideat, niſi, vel quod mentem illaqueat, vel imaginationi plurimùm blanditur. Conſulendi, qui ſapiunt, hi autem perpauci; faciliùs enim vnum, aut paucos inuenire, quàm multos, qui rectè ſentiant; multitudo ſiquidem it, quà itur, non quà eundum.

Maleuolorum linguam, contumeliarum flabellum in nos irritabimus, non

Digitized by Google

inficior. Timendum ob id, ne nobis exprobrent illud: *Artium deuia itinera affectare, trita relinquere, potius oſtentationis eſt, quàm conſilij*. Concedam ultrò, niſi gratia veritatis id fiat. Sed vt aliquando tandem exponam, quæ mea in huius operis tractatione futura ſit ratio, illud ſubijciam, nempe vniuerſæ Philoſophiæ, me veterem illam diſtributionem in Rationalem, Naturalem, atque Moralem, retenturum, atque adeò Philoſophiam vniuerſam hoc modo tripartitam exhibiturum, quod cum præſtitero, philoſophandi rationem accuratam, ac religioſam pluribus commendatam polliceor. Cumque ſe ſe obtulerit occaſio, quæ frequenter expertus ſum, & in quibus omnem operam, curamque conſumpſi, meaque ſe ſe multum exercuit induſtria, accerſita, ſi opus fuerit, Geometria, qua potuero breuitate claritateque explicabo. Tutiorem enim hoc pacto ſpeculandi viam ineuntibus, veritatem intimioribus naturæ latebris occultam, aura tamen ſupremi Numinis afflante, continget feliciter adipiſci. Non quòd profitear etiam neceſſariò concludere, quæ Mathematicis demonſtrationibus non patiuntur adſtringi, quiſnam adeò demens? non enim is ſum, vt non dubitem, quin ea vera ſint, quæ defendo, ſed multa potius habeo, quæ ſequi facilè, affirmare vix poſſum; nec meæ Diſſertationes aliud quicquam agunt, niſi vt probabilia adducant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut verum ſit, aut ad id quamproximè accedat; vt Romani Oratoris ijſdem ferè vocibus vtar. In his porro nunquam memoria excidet Plinianum illud: *Eſt benignum, & plenum ingenui pudoris fateri per quos profeceris*. Vt hoc ipſum diſſimulare, quo nihil fœdius, agreſtis animi eſt, ac petulantis; nullum enim odioſius crimen ingrati animi culpa; vitium mihi adeo deteſtabile vt nihil ſupra, præſertim in illos, à quibus aliquid me didiciſſe intelligo. Quamobrem ijs, qui laborioſè ſtudia tractarunt, laboriſque plurimum ſuſtinuerunt, vt lucubrationibus ſuis poſteritatem erudirent, tantum debetur, quantum perſoluere nemo poteſt. Etenim ſi nulla par gratia referri poteſt ijs, quorum præſidio nos inter Mineruæ aſſeclas annumerati virtutis ſemitam calcamus; infinitum profectò erit, quod quiſque noſtrum ipſis debere ſe profiteatur. Quòd ſi re gratias illis referre non licet, honeſta ſaltem eorum commemoratione pro viribus enitendum, vt erga eoſdem grato eſſe animo videamur; illud namque vitium ſi tam execrandum in cæteros exiſtimatur, vt antiquitas vnguibus Hippopotami ſignificandum duxerit, quòd ijſdem exprimatur impietas; longè deteſtabilius in illos, per quos profecimus, quibus ſi nulla ratione credatur ſatisfieri poſſe, ſaltem illud ſupereſt,

Vetus diſtributio Philoſophiæ in Rationalē, Naturalē, & Moralē, retinetur.

Plinius in Proœmio.

Ingrato eſſe animo in Magiſtros, vitium execrandum.

> *Nec laudare ſatis dignaſque rependere grates*
> *Sufficiam, referent Superi.*

Stat. lib. 7. Theb.

Dicendorum autem hic ordo.

Primò Rationalem Philoſophiæ partem auguſtiſſimam omnium diſciplinarum Ianuam ingreſſi, docebimus rem in ea, quibus conſtat, diſtribuere diuidendo, latentem explicare definiendo, & obſcura manifeſtare interpretando, ambigua ſtatim aperire, mox verò diſtinguere. Denique præcepta, quibus vera, ac falſa diſcernuntur, & quæ ex quibuſdam poſitis, ſint, quæque non ſint, optima conſecutione deducta. Deinde, quæ nobis ad perſuaden-

Rationalis Philoſophiæ partes Dialectica, Rhetorica, atque Poetica. Dialectica, Rhetorica, Poetica,

dendum præſidio ſint, ac adiumento. Tandem qua ratione Poemata condere valeamus.

Naturalis Philoſophiæ partes, Phyſiologia, Metaphyſica, atque Matheſis.

Secundò ſuccedet illa, quæ primordia, cauſaſque rerum, & qua ratione cuncta gignantur ac intereant, ſeduló meditatur: nimborum, fluminum, tempeſtatumque rationes perſcrutatur: cæleſtium corporum naturam, conditionem, ordinem, magnitudines, interualla, progreſſiones copioſè cumulatèque perſequitur: animæ indolem, ſentiendi modum, animantium ortum, victumque rimatur: ſtirpium figuras, rerumque omnium ferè in vniuerſa natura mortali conditionem explorat. *Phyſica.* Imo ſe adhuc longè altiùs extollens ab habentibus cum materia commercium faceſſit, & procul hinc recedens cælum ipſum celeri æquè, ac arduo volatu tranſcendit, ac in latiſſimo rerum æternarum campo liberè peruagatur. *Metaphyſica.* Quorum tractatione ſi fortè mentis oculus nonnihil cæcutiat, aliò ſe conuertens, mirificè recreatur, omnia ſcilicet, prout numero, pondere, menſuraque conſtant, ſeduló contemplando, atque adeò diſſitas à terris cæleſtium corporum regiones, interualla, itemque montium altitudines, vallium profunditates, immenſaque ſpatia metitur, omnia ad calculum redigit, & ad trutinam reuocat. *Matheſis.*

Moralis Philoſophiæ partes Ethica, Oeconomica, & Politica.

Tertiò tandem exhibebimus illam, quæ de rebus expetendis, atq; fugiendis edifferit. Quid finis, quid extremum, quid vltimum bonorum omnium, quid illud, ad quod omnes actiones, omnes cogitationes, omnia conſilia referenda ſint, quot vitiorum, quot virtutum genera, quibuſue modis ab illis declinare, has verò liceat adipiſci, cupiditates perduelles compeſcere, iiſdemque voluntatis imperio fortiter obnitentibus frænos inijcere. *Ethica.* Quæ ſit familiarium rerum tractandarum ratio. *Oeconomica.* Et ad extremum, quibus modis inſtitui, fundarique Ciuitates debeant; quibus augendæ, ampliandæ, moderandæque ſint, & inſuper, quibus locupletiſſimæ, beatiſſimæque reddi humana poſſint induſtria. *Politica.*

Scribendi genus adhibendum, quale.

Ab omni Scholaſticæ elocutionis barbarie nobiliſſimas, ac præſtantiſſimas has diſciplinas expurgare, glorioſum non minùs quàm difficile, atque adeò amœnioris ingenij foret. Meos tamen omnes hac in re neruos contendam, hùc incumbam pro viribus & quantum in me eſt, tantum enitar; quibuſdam vocibus tantummodo retentis, quæ etſi minus latinæ, magnoperè tamen animi conceptus exprimunt, reſque ipſas ſignificant. Quod eò lubentiùs à me factum intelligas, quoniam in perquirenda veritate, quæ diſciplinarum omnium eſt finis, licet illud vſurpare,

Ornari res ipſa negat, contenta doceri. *Manilius 3 li. 3. Aſtron.*

Vt antiquitas non immeritò Muſas, ceu Virgines effinxerit, quoniam nimirum diſciplinæ, tanquam virgines abditæ prorſus, ac incomptæ videntur, vtpote natiuo decore, ac ornamento contentæ. Nec id ægrè ferendum, nam admonente Tullio, in rebus inuſitatis cogimur vti verbis inauditis. *Lib. 1. Academicarum Quæſtion.* Enitendum profectò latinè loqui, verborum ſplendor, atque delectus non negligendus, in diſciplinis tamen conſuetudo, pro latinis, vocibus vtitur, quæ reipsà latinæ non ſunt, quod omnium ferè artium Tullius idem, commune eſſe teſtatur dicens, *Aut rerum nouarum noua facienda, aut ex alijs transferenda nomina*, propterea contendit, ſi Græci fecerunt, qui in ijs rebus tot iam ſæcu-

la

la verſati ſunt; tanto magis id ſibi concedendum, qui tunc hæc primum tractare conabatur. Non igitur vitio nobis vertendum, ſi voces quaſdam vſurpemus, quas Scholaſticorum turba coacta neceſſitatis momento ad res explicandas perquamſolerter adinuenit. Pudet certè inornatam, & indiſertam colere Philoſophiam; præſtat enim exornandæ orationis curam, cum rerum inueſtigatione coniungere; vt eandem illam viam, quam præſertim præclariſſimorum omnis memoriæ hominum ſignatam, ac impreſſam veſtigijs intelligimus, nos itidem totis viribus, omnique animi contentione, non ſine laude ſecuti videamur; ab hoc tamen non alienus prædictarum vocum vſus, ſine quibus ſe penitùs rerum indagationi tradere, nemini permiſſum eſt. Non ob id igitur nos tanquam agreſtes ac barbaros ab omnibus elegantiorum hominum cætibus repudiandos exiſtimes. Eo vel maximè quòd Tullius idem

3. de Finibus. dicebat. *Omne, quod de re bona dilucidè dicitur, mihi præclarè dici videtur. Iſtiuſmodi autem res dicere ornatè velle, puerile eſt: planè autem, & perſpicuè expedire poſſe, docti & intelligentis viri.* Nullus autem futurus eſt modus, qui nouis concinnandis vocibus ſtatuatur, ſed pro re nata, & licuit, ſemperque licebit ſcita compoſitione, recèns, & nuper exorta, ſignare.

Admonitio. Pleraque autem ex Peripateticorum fonte hauriemus, & ex eorundem explanabimus opinione; non modò, vt eorum enucleemus doctrinam, ſed etiam quia nobis ab eadem quandoq; nonnihil diſcedentibus, aliamque ad naturæ Phænomena explicanda per longè magis conſentaneam incedentibus viam, vſui non mediocri illa eſſe poterunt; de quo ſemel hìc Lectorem omninò monitum volumus, ne quoties ſeſe obtulerit occaſio, ad nauſeam vſque repetere, hoc idem cogeremur. Dum interim intelligis, aliquando me paululùm ab Ariſtoteleo calle declinaſſe, & abiecta, quam ſuperioribus annis tuebar opinione, longè diuerſam ſuſcepiſſe, non eſt cur de hoc tibi admiratio inceſſat; neminem enim præterit ſcitè admodum ab antiquis veritatem Saturni, hoc eſt, temporis filiam habitam fuiſſe, vt aliàs dicebam, quòd licet quandoq; non adeò ſit obuia, quin potius in occulto iaceat, decurſu tamen tempo-

Tempus ducit veritatem in lucem. ris in lucem exit, nam Ἄγει δ᾽ πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν χρόνος, *At veritatem tempus in lucem eruit.* Hinc dici tempus omnium ſapientiſſimum conſueuit, vt apud Pindarum in Olympiacis Ἁμέραι δ᾽ ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι, *Poſteri dies ſapientiſſimi teſtes.* Cùm itaque non tam meditando, quàm experiendo, ſententiam, quæ multorum in animis penitus inſederat parùm cum naturæ Phænomenis congruere deprehenderim, æquum ſanè erat, vt ab illa tandem aliquando recederem, ne pertinax, more quorundam, id propugnandum aſſumerem, quod ab omni ratione prorſus alienum euincitur. Nam reuera quemadmodum Sol etſi frequenter à nubibus intercipitur: nunquam tamen funditùs comprimitur: ita veritas quandoque laborare poteſt, extingui tamen non poteſt. Et hæc præfatum fuiſſe ſatis.

DE

DE LAVDIBVS
Rationalis Philoſophiæ.
ORATIO INAVGVRALIS.

SIngularis, nec vnquam ſatis elata præconijs vniuerſo terrarum orbe ſplendida virtus, quam quiſque veſtrum induſtriè ſibi comparauit, Patres Ampliſſimi omnique virtutum genere ornatiſſimi; celebris eruditio laboris veſtri nobiliſſimus partus, hodierna luce, in hoc ampliſſimo conſeſſu, in hac decora Mineruę palęſtra, mihi ſilentium indicit; onus tamen ſuſceptum ad expromenda animi ſenſa vehementer impellit; virium imbecillitas linguam compeſcit: veſtra tamen vrbanitas ad expeditè dicendum me clementer inuitat. Quamobrem omnium quotquot hic adeſtis inficias neminem iturum crediderim, id mihi plurimum negotij faceſſere, minuſque aptum ad eloquendum anguſtijs vexatum animum reddere: eòque magis, quòd hic mihi dicendum, vbi loci dignitas, ac amplitudo, perquam expoliti Rhetoris partes non modò poſtulat, ſed efflagitat; cum hactenùs plerique ex hoc præclariſſimo Auditorum cœtu diſertiſſimè, facundiſſimèque dicendo, ſublimem eloquentiæ gloriam conſecuti, nec mihi, nec alijs poſthac ſperandum claritatis quidpiam reliquerint. Et vt ingenuè fatear, mihi perſpectum, ac exploratum eſſet omninò ſpem vniuerſam abijſſe, me ſcilicet rem eò perducturum, vt ſaltem quam mediocriter ſuſceptum Oratoris munus obijſſe videri poſſem; niſi mihi futura mox foret oratio ijs de rebus, quarum dignitate, præſtantiaque tantùm hæc ipſa nitet, quantùm ſanè vel ſtyli exilitate, vel lucubrati ſermonis, grauiorumque ſententiarum defectu, remiſſiùs elucet. At de quo me putatis acturum? Id, haud ego fallor, præter ſpem vobis eueniet, de laudibus nempè Rationalis Philoſophiæ, tribus partibus, Dialectica, Rhetorica, Poeticàque conſtantis. Sed non ita quidam vt ſingulas eius dotes, atque prærogatiuas, quam diligentiſſimè recenſere contendam. Nam & mihi id plurimum laboris, & vobis non parum ſatietatis afferret; magis ob id præcipuas, quantum potero, breuitati ſtudens attingam. Obſecro propterea vos, vt auram beneuolentiæ mihi tantiſper commodetis, atque benigniſſimas aures præbeatis; ab eloquentis enim oratoris munere ſi defecero, proindeque vobis moleſtus fuero quicquid detrimenti pacatis animis veſtris alioquin afferre poſſem, dicendi breuitate reſarciam.

Quæ res in omni commendatione doctrinæ plurimùm poſſunt, quæque ab accuratioribus dicendi magiſtris requiri ſolent, eæ, quantum conijcere mihi licet, ſunt P. P. omnino quatuor: Quòd videlicet illam homines ingenij acumine, ſolertia, eximiaque virtute præditi excoluerint: Quòd in rei pręſtantiſſimæ conſideratione verſetur: Quòd firmiſſimis certiſſimiſque demonſtrationibus innitatur: Quòd mortalibus non vulgarem vtilitatem afferat. Enimvero diſciplinam quampiam excultam impensè iam dudum ab ijs fuiſſe, quos egregio quidem à natura inſtructos ingenio, omnis ætas prædicauit, non leue, haud ego fallor, difficultatis argumentum, cum qui huiuſmodi ſunt, non niſi difficilia ſectentur, quod autem difficile ac arduum, illud idem præclarum; At præſertim illuſtris diſciplina, ſi in re nobiliori verſetur, cum longè præclarior quantulacunque ſit præſtantium, & remotarum à vulgi ca-

pta

ſtu rerum intelligentia, quàm communium, ac vilium exquiſita cognitio; Nec propterea tanti facienda eſſet, niſi ijs, quæ illa decernit, firmiter mens adhæreret. Etenim expleri, quæ nobis inſita eſt veritatis aſſequendæ cupiditas, non poſſet; quinimò perpetuò cruciaretur animus opinando. Neque demum tam auidè foret expetenda, niſi quantumuis præſtantiſſima, nobis emolumento eſſet, atque præſidio. Hæc autem omnia præſertim Rationalem ſibi vendicare Philoſophiam, nullius profectò laboris erit luculenter oſtendere, ſi cuiuſmodi ſint eius partes, nos paucis aperiamus. Iuuat enim eorum conſilio duci, qui dum aliquod præclarum opus ſtudent exactè peruidere, non ſatis ſibi ducunt ſemel in illud oculorum aciem direxiſſe, ſed ſingulas etiam ſibi partes diligenter perluſtrandas, atque ſeorſum conſiderandas exiſtimant. Vt autem à Dialectica, quemadmodum par eſt, exordium deſumam, apertè dicam hanc florentiſſimis eſſe laudibus efferendam. Dignitatem autem ex ipſius vetuſtate deſumptam vobis perſuaſum exiſtimo me ſilentio præteriturum, quòd huic cæteras omnes facultates antiquitate præire, vnique Zenoni acceptam eſſe referendam, è communi ſententia vos vnanimi conſenſu arbitremini. Secus tamen ſe res habet, cùm eius ortum, ac originem multo ante Zenonem extitiſſe mihi compertum ſit. Non enim crediderim antiquiores Philoſophos, antequam Zeno huius artis præcepta ſua concinaſſet induſtria, & per Ariſtotelem iiſdem ultima manus fuiſſet impoſita, Dialecticæ rudes penitus ac ignaros fuiſſe, adeò vt huic nullam tribuiſſent vigiliam. Nam vt ea præditi erant, quæ nobis natura ineſt: ita diuturno vſu, ac exercitatione eandem adeo tractarunt, ſibique ratione cæterarum diſciplinarum expeditam reddiderunt, vt tantum ab ea ferè ſubſidij obtinuerint, quantum ſi præceptis artis fuiſſent inſtructi. Vt præteream, etiamſi extra fines cæterarum diſciplinarum illi nullam ſibi Dialecticam compararint, eandem tamen in illis ipſis diſciplinis, quarum ſtudijs detinebantur, ſedulò eſſe meditatos. Præter Zenonem, & Ariſtotelem, etiam Empedoclem, Parmenidem, & alios plurimos ingenio præſtitiſſe, quibus eſt viſum operæ pretium in huiuſmodi ſtudijs magnopere ſibi laborare, memoriæ proditum eſt, quos ob nimiam multitudinem percurrere non licet, quod quamlibentiſſimè præſtarem, non quòd exiſtimem, hinc diſciplinam hanc ſplendoris plurimum conſecuturam fuiſſe, ſed vt intelligeres illis te plurimum, plurimumque debere. Et quod obſecro tam præclarum, tamque magnificum gratiarum genus excogitari, fingique poſſe credideris, quod aut barbarè negatum velis, quibus tam humaniter debeas, aut parcè redditum, quod ſatis abundè perſoluere, nec pro ſummis illorum meritis, nec ex tua dignitate valeas? At ſi dignitas huius de qua loquimur facultatis, ex rei conſideratæ præſtantia, penſitanda ſit, ò quam celebris erit exiſtimanda! Ea enim humana mens eſt, cuius quanta ſit excellentia vix mens ipſa comprehendit; mens ideo dicta, vel quòd animæ princeps facultas, alioquin intelligentia nuncupata, cæteras inter facultates in obeundis muneribus emineat, vel quòd ea ſolùm homo præditus, reliquis animantibus antecellat. Ob id Romanæ Parens eloquentiæ dicebat, homini ſiue naturam, ſiue Deum nihil præſtantius fuiſſe largitum, cùm is huius opera res incorporeas, & ab omni materia ſeiunctas, formaſque ſolus apprehendat: ut propterea quidam nec obſcuri nominis, nec vulgaris exiſtimationis humanam mentem adſpicientes, diuinitatem quodammodo redolere crediderint; nec immeritò, cæleſtis eſt enim animus ex altiſſimo domicilio depreſſus, & quaſi demerſus in terram; hinc palam, & apertum quanta ſit huius diſciplinæ præſtantia, cùm rei ab ipſa conſideratæ tanta ſit dignitas: Eòque celebrior, atque perfectior habenda, quòd non hæſitanter edifferit; ſed innixa primis elementis perſpectis naturæ lumine progreditur, quoad certiſsimis demonſtrationibus vtens neceſſariò concludat, quibus humana mens inſtructa tutò poteſt deinceps veritatem ſectari.

Quanto autem emolumento mortalibus ſit, non facile dictu. Mens enim humana excelſæ quidem naturæ eſt, pluribus tamen erroribus obnoxia, ſiue enim apprehendat, ſiue iudicet, ſiue ratiocinetur, frequenter adeò deflectit à debito cognoſcendi modo, vt vix credi poſsit. Dialectica tamen ſic illam præceptionibus inſtruit, vt inoffensè poſsit árduam calcare ſemitam Veritatis; ut proinde magno nobis præſidio eſſe, cuique fatendum ſit; idque vt apertiùs conſtet operam dabo. Communi calculo receptum eſt hanc, quam nos traducimus vitam, curis, & acerbitantibus non mediocriter agitatam, nomine maris æſtu feruentis appellandam. Nauta enim, dum iter hilari, gaudentique animo meditatur, ſoluit è portu, quaſi exploratam propriæ ſalutis rationem habens, aduerſam ventorum vim æſtuantiſque pelagi fluctus non pauet, hic tranquillo mari, cæloque ſereno digrediens pergit lætus, pa-

catis

Digitized by Google

catis fluctibus vtens, in illud verò, dum latè pandit aſpectum ipſius tranquillitate recreatur, & immenſitate exultat, eo vel maximè ſi forſan cælum vniuerſum ridens quodammodo ſerenitate adſpiciat, quòd ſe breui ad exoptatum littus peruenturum exiſtimet; At extemplò furentibus ventis, debacchantibus fluctibus, totoque pelago ſedibus imis ferè commoto, crebris procellis Africus, Notus, Euruſque fluctus volvunt ad littora, eoſque tollunt quam frequenter ad aſtra; fulgurante cælo, & aquarum, quaſi agmine quodam ex concretis nubibus effuſo, præcipitantibus nimbis, nautarum ſtridor, atque clamor inſequitur, eoque magis ſi eorum oculis, nubium diſcrimine quouis erepto, totoque cælo tenebris inuoluto

Ponto nox incubat atra,

crebris enim ignibus, dum vniuerſus emicat æther, mortem cunctis omnia minantur, intentant, geminatis interim fluctibus, fractis remis, nauique concuſſa, fit cumulus aquarum ingens, hinc vnda dehiſcens, Terram inter fluctus aperit, atque furore, vt ita dicam, æſtus exagitatur arenis, quarum aggere facto, horribilis ſonitus obſtrepit auribus. Hinc metus, ac tremor; hinc expreſſa mortis imago. Hæc hominis vita mortalis eſt P. P. etenim humana mens cùm principiò ſenſus imperio premeret, & præſto haberet ad nutum nullis voluptatis fluctibus concuſſa, nullis illecebris, nullis blanditijs, fraudibus nullis irretita, prò ſuo iure ſenſuum affectibus vtens, feliciſsimam vitam ducebat. Modò autem varijs affectibus animi, atque ſollicitudinibus voluptatum concitata, nauigationis curſum per huius vitæ pelagum voluptuoſis illecebris æſtuantem aggreſſa, dat vela, proficiſcitur aduerſis aquis, laboribus tamen fracta, rationis clauo tractando impar in ſummas anguſtias adducta, pererrat hùc, illùc grauibuſque cupiditatibus, veluti furentibus ventis correpta, miſerrimum quaſi naufragium facit. At mærore confecta, prope littus plena voce contendit, atque ſtridorem ad ſydera vſque tollit, cumque non procul illinc duæ quædam Mulieres, vel animi relaxandi, vel negotij ſuſcepti gratia ſimùl deambularent, clamoribus auditis, eò dirigunt obtutum, vbi naufragij periculum imminet. Nauiculam propterea conſcendunt, quanuis inhorreſcens mare longè magis attolli maioreſque in ſingula momenta cieri fluctus aduertunt; iubent eò prouehi, & in aduerſam ventorum vim æſtuantiſque maris fluctus incidunt, accurrunt tamen, & quam benigniſsimè ferunt opem iacenti. Tum hæc validiſsimo earum præſidio emergit, periculiſque defuncta, lætatur, geſtit, exultat. Earum quidem vna ſubpallido vultu, crinibus incomptis, & ad auram diſperſis, decenti ſtatura præſtantique corpore faſciculum quendam ſuauiſsimis, iucundiſsimiſque floribus contextum dextra geſtat, cui ſcheda quædam hærebat in qua characteribus legitur expreſſum *Verum*, *& Falſum*; at ſiniſtra ſerpentem gerebat? Alia verò grauitatis plena, maieſtate aſpectus veneranda, ſiniſtra geſtat Amuſsim, dextera frænatum Leonem ſecum habenis ducit. Quas autem nuper à me deſcriptas creditis eſſe Mulieres PP? dicam ingenuè, vna quidem earum Dialectica, Moralis autem altera mihi videtur Philoſophia. Prior vtique Dialectica, quippe quæ frequentibus vigilijs, aſsiduis ſtudijs, nunquam intermiſsis lucubrationibus, vultu palleſcit, ſpernit delibutos capillos; vtpote contemplationi perſeueranter intenta: corporis omnem elegantiam omittit: floribus contextus faſciculus, nobis inditio eſt, veritatem abſconditam, humana quidem induſtria detegi, falſitatem obrui, atque peſſundari. Non ſecus ac ex herbis naturæ luxuriantis opera ſuauiores flores naſcuntur, à quibus mox ipſa natura tegitur. Serpens denique prudentiam oſtentat, qua mortalium quiſque verum, ſtudio laboreque detectum amplecti debet. Altera Moralis eſt Philoſophia; generoſum quandoquidem illud, ſimulque ferox animal ſecum frænatum ducit, vt oſtendat ſe voluptarijs ſenſibus dominari, ac effrænatos animi motus compeſcere. Amuſsis nil aliud enunciat, niſi quod, vt artifex eius opitulatione res æquè iacentes conſtituit, ita & hæc ad æquandos affectus animi, hoc eſt ad mores componendos, ſiue moderandos, conducit. Humanus enim animus huius A[illegible]s documentis imbutus, haud patitur ſenſus ad externa prolabi, ſed perquam exquiſita mediocritate cohibet. Ad Dialecticam redeo, cui non immeritò præclarum illud munus adſcribitur, vt humana mens, quanuis natura ſublimis, eius regimini ſuccumbat; vt [illegible]m mens in indaganda veritate poteſt à rectitudine deficere; ita par erat, vt alicu[illegible] artis præſidio rediret in viam. Cognouit hoc Plato ille diuinus, qui propterea de hac facultate loquens dicere ſolebat. Dialectica eſt, quæ mentis oculum barbarico luto obrutum, furſum vehit, ne ignorantiæ cæno merſus, iaceat. Cognouit etiam diſertiſsimus Tullius: nam *per omnes partes*, inquit, *ſapientia manat*, *& funditur*, *quæ quum definit*, *genera*

diſpertit, ſequentia adiungit, perfecta concludit, vera, & falſa dijudicat, diſſerendi ratio, & ſcientia, ex qua cum ſumma vtilitas exiſtit ad res ponderandas, tum maximè ingenua delectatio, & digna ſapiente. Non inſulsè igitur à ſagacioribus viris Ars artium, Scientia ſcientiarum appellata. Et certè quis adeo rerum æſtimator iniquus, ſi verum quærimus, qui rectè ſic illam appellatam non dixerit, cùm ea ſilente, cæteras quoque ſilere diſciplinas oporteat? Finge ſi placet animo nunquam hanc excogitatam, vel adinuentam; finge ex vnius cuiuſque memoria penitùs elapſam; finge demum hanc omni ex parte de medio ſublatam, & reliquas diſciplinas adhuc ſuperſtites, ſi potes, intelligas. Quis adeò tenebris ignorationis inuolutus? quis adeò ſatuus, quem prætereat tunc omne diſciplinæ genus funditùs euerſum iri? Vbinam finiendi ratio? vbi partiendi norma? vbi ratiocinandi peritia? vtque rem paucis abſoluam, vbi leges probè adminiſtrandi humanæ mentis functiones, ſi diſciplinam hanc, tanquam inutilem repudies, aptiſſima cùm illa quidem ſint inſtrumenta, ſine quibus nullam omninò ſcientiam licet mortalibus comparare? Tria namque ſunt intelligentiæ munera, vel enim res ità nos animo reuoluimus, agitationeque mentis perſequimur, citra affirmationem, vel negationem, ſimplici tantùm earum perceptione contenti: vel noſmetipſos ad res eaſdem ità conuertimus, ut unum alteri conuenire, vel non conuenire iudicemus: vel demum ingenij aciem ſic ad ſtudium veritatis addicimus, vt ex priùs apprehenſis, & iudicatis, ad ea, quæ naturæ theſauro concluduntur, induſtria conſecutione perueniamus; quæcunque demùm ſint mentis opera, quam ſæpiſſimè in ijs contingit irritus labor, quòd non raró mens allucinetur. Dialecticæ tamen præſidio feliciter ab erroribus reuocatur; ſiquidem hæc finitionis leges præſcribendo, rationem enunciationis declarando: atque tandem ratiocinandi modum exhibendo, errorum omnium caligine diſcuſſa, exoptatam luci veritatem reſtituit. Hac igitur edoctus, cognoſcis, intelligis, ſapis. Finiendo ſiquidem confuſa, ac implicata luculenter euoluis; eadem partiendo peracutè diſtinguis, & ex notis ignota, ac abſcondita induſtriè deducis. Quòd ſi iam penitùs inſederat mortalium in animis, atque magnum apud eos, qui rectè iudicant, pondus fuerat conſecuta opinio, tunc demum hominem adeptum felicitatem eſſe, cum rectè obierit intelligentiæ munera, atque naturalem, qua cognoſcendi verum exardeſcit, cupiditatem expleuerit, voluntatis autem opera benè, ſanctèque perfecerit, nec vnquam à recto, & honeſto deflexerit, quaſi mens æterno vinculo coniuncta effectori, & parenti ſuo, conſors & particeps diuinitatis ad ſupremum honoris gradum euecta ſit; non erit per Deum immortalem, cur quiſpiam inficietur diſceptatricem hanc æque, ac Moralem diſciplinam ad beatiorem vitam traducendam conducere. Quin audacter illud adijcerem, in hoc Dialecticæ potiores, quàm Moralis eſſe partes, & ex illa plus, quàm ex hac felicitatis in homines deriuari; cùm hæc illius deſtituta præſidio, nihil honeſtum, vel commendabile moliri, nec præſtitutum finem poſsit adipiſci. Niſi enim appetitus honeſtate, ad quam eſt effectus; niſi illa perſpicientiæ vis, veritate, in qua vna conquieſcit, penitùs expleatur, nunquam verè beatus animus haberi poteſt. Dum enim dogmatibus Dialecticæ inſtructi ſatis omni ex parte nos bellè habemus, ac præceptionibus Moralis diſciplinæ conformati ſumus, ità planè moramur in terris, vt nemo ſit paratior ab ijs rebus, in quibus beatitudo poſita eſt; & hinc neminem præterit, vt opinor, ſcitè admodum ſimulatum, ac effictum fuiſſe ambas illas Mulieres fidam, conſtantemque ſocietatem iniſſe, nimirum, vt huius ærumnoſæ vitæ procelloſum æquor ſcandentem hominem ad portum felicitatis incolumem, ſaluumque perducerent.

Quanta autem ſplendoris ex Arte dicendi ad Rationalem Philoſophiam acceſsio fiat, obſcurum profectò nemini, vel eo nomine ſaltem, quòd Dialecticæ quædam propago ſit; quod non eo dico, quaſi nihil huius Artis proprium floridioribus laudibus extollendum exiſtimem, cùm potius innumera penè ſint, quibus Eloquentia non immeritò poteſt gloriari. Nam ſi eorum fieri commemoratio debet, quibus eſt viſum iugiter in Eloquentiam incumbere, eidemque proprias vigilias tradere, præter Antiphontem Ramuſium, vt accepimus, auctorem eius, quot nam creditis ad hanc vſque floruiſſe dicm? tot equidem, vt ſi contenderem illos percurrere, dies me prorſus deficeret. Quamobrem libentiſsimè prætéribo, quamuis illuſtres, ac ſingulares viros Cephalum Athenienſem, Prodicum, Cæium, Hippiam, Diopithem, Gorgiam Leontinum; prætéribo Tiſiam Siculum, Iſocratem utrumque, Philiſcum Mileſium, Tharſymachum Carthaginienſem, Ariſtotelem Stagiritam; prætéribo, & alios, quos ad certum reuocare numerum nimis operoſum foret; & ad id me conuertam,

quod

quod in eius commendatione plurimum habet momenti, nimirum quòd dicendi conſummata facultas omnes ingenii vires exhauriat. Si quiſpiam enim ingenio quam maximè polleat, etſi memoria non nihil durioti ſit, dummodo non planè ſaxea, Philoſophus tamen eximius fiet, cum in eo potius ingenii ſubtilitas, atque ſolertia, quàm memoriæ deſideretnr fœcunditas. Si quiſpiam non admodum ingenii viribus præſtet, ac ob id minus idoneus ad interpretes naturæ ſectandos, eorundemque calcanda veſtigia, dummodo memoria non mediocriter valeat, qua is propterea leges, edicta, vetuſtatis exempla, mores, conſuetudineſque locorum firmiter complecti poſsit, non ignobilis Iuriſconſultus euadet. Si quiſpiam prudentia multùm abundet, qnanuis minimùm in ſcholaſtico puluere verſatus, & ad bonarum artium, atque diſciplinarum clariorem lucem penè caliget, ad ciuilem tamen, quæ pertinent vitam, ſatis pro dignitate tractabit, & in Ciuitatibus dominabitur ſumma cum laude virtutis. Si quiſpiam egregiè polleat vi fabricandi rerum imagines, eminuſque conſecutiones proſpiciat, inſignis Mathematicus fiet. At niſi quiſpiam eiuſmodi ſit expeditus ingenio, vt in eo coniunctim omnia ſplendeſcant, quæ quidem in alijs diſiunctim ſolùm elucent, nunquam ad ſummum Eloquentiæ faſtigium aſcendet. Quale autem, & quantum ſit Oratoris ingenium, declarat illa rerum inuentio, quas expeditè, ac in omnem dicendi occaſionem intentus Orator illico debet expromere; declarat illa celeritas mentis ſeſe trasferentis in omnem partem, omnia perſcrutantis, omnia colligentis; declarat eiuſdem feracitas progignentis tam multa, tam varia, tam apta rebus, tam opportuna temporibus, tam decora perſonis; declarat ad extremum vis illa, qua non modo non inuito, non oppreſſo, non repugnanti, ſed volenti etiam perlibentique de gradu, deque fortunis cedere vehementer ſuadet. O Præclariſſimam Artem, quæ tam illuſtre, tamque regium in homine ſubſellium requirit! ò pretioſum laborem, quem quis in eius conſecutionem impendit! Neque mirum, nam ita Orator egregius eſſe debet, vt in eo mens vigeat, quæ difficilia penetret, obſcura peruadat, multumque videat in luce prudentiæ; ingenium tam alacre, tam erectum, vt nihil arduum ſit adeo, quò cogitando ſcandere tandem non poſſit; tam capax, vt nulla temporum, locorum, rerumque multiplici varietate vincatur; tam firmum, tam validum, vt nullis negotijs, nulliſque conſilijs fatigetur; tam fœcundum, vt nulla argumenti quanuis ingentis ſterilitate exareſcat. Aliæ ſunt etiam ingenij vires, quibus affluere debet Orator, quas tamen paucis rem ipſam perſtringens, omittam, cùm ſatis ſuperqne duxerim haſce paucas commemoraſſe, vt intelligas in Oratoris ingenio quam plurimas, & quidem eximias requiri dotes, cùm vna tamen in qnouis alio ſufficiat; enimuerò quod vnica ingenij vis in aliatum qualibet Artium poteſt: omnium ferè complexio in vna dicendi arte non poteſt; ex quo facilè intelliges Oratoriæ facultatis quanta ſit dignitàs, cùm in Oratore ingenij tanta ſit gloria. Et cui non perſpecta dignitas Eloquentiæ, cum hæc meritò nil aliud exiſtimetur, quàm copioſè loquens ſapientia? Quam id præſertim exornat, quòd loqui nobis communiter datum ſit, ornatè loqui, ſapientibus tantùm. Quod ſi rei difficultas, vt hoc iterum commemorem, firmiſſimum dignitatis eſt argumentum; ò quam ſublimis, quam illuſtris Oratoria facultas! Elocutio enim, cui quantum Orator debeat, vix licet acie mentis attingere, negotij plurimum habet, & ſanè tantum, vt M. Antonius apud Romanæ Principem eloquentiæ dixerit à ſe diſertos viſos eſſe multos, eloquentem autem neminem: diſerti enim ſatis putabat dicere: ornatè autem dicere proprium eloquentis exiſtimabat. Quid præſtabilius, aiebat ſapientiſſimus Tullius, quàm poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò quis velit, unde autem velit, deducere? Quid tam regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, ac homines in Ciuitate retinere? Quid tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum exiſtere vnum, qui id, quòd omnibus natura ſit datum, vel ſolus, vel cum paucis poſſit efficere? Nemo ſapiens, mea ſententia, conferendus cum eo, qui diſpoſitè, ornatè, copioſèque dicit, in quo omnis Eloquentiæ facultas poſita eſt; nihil hercle tam iucundum, tam vtile, tam admirabile, quàm ſapientiſſimis ſententijs, grauiſſimiſque verbis Oratio decenter inſtructa, ac perpolita; quid enim admirabilius, quam populi motus, Iudicum religiones, totiuſque ſenatus grauitatem vnius oratione conuerti? Quid præſtantius quam vnum ex infinita multitudine hominum dominari Magiſtratibus, exarmare milites, triumphare de hoſtibus, in audientium animis tyrannidem, vt ita dixerim, exercere? duriſſimas enim eorum mentes emollit, ſeueriſſimas

inflectit, frigidiſſimas inflammat, ardentiſſimas reſtinguit. Quid non poteſt Regina terrarum Eloquentia? Orator enim ſi exclamando ſtudeat iracundiam excitare, illicò fremere quodammodo totus Auditorum cætus, non ſecus ac mare vaſtum ſurdo murmure, minacique perſonans fragore, exauditur. Si dimittat languidiores voces, quas ad dolorem intorqueat, lachrymas ex omnium oculis exprimit, & gemitus, atque ſuſpiria ex intimis pectoribus elicit. Si medio in curſu, repentè filum orationis abrumpens taceat, ſtatim Audientium animos expectatione ſuſpendit, vtque paucis multa complectar, Oratore exclamante, Auditores ſubſilent, commiſerante, ingemiſcunt, ornate, copioſèque dicente, ſuſpiciunt, inuehente, fremunt, pollicente, ſe erigunt, comminante, horreſcunt, exprobrante, indignantur, commendante, diligunt, iraſcente, excandeſcunt, leniùs agente, conquieſcunt; verbo dicam, Audientium quò vult ingenium ducit; vt propterea Tullius non immeritò dixerit in omni libero populo, maximèque in pacatis, tranquilliſque Ciuitatibus præcipuè ſemper floruiſſe ſemperque dominatam eloquentiam fuiſſe. O quam egregiè dictum! nam Ciuitates, Regna, quin, & Religionem validiùs oratoria facultas, quàm Mars ipſe propugnat; ſiquidem homines, vel Platonis teſtimonio, ſapientia, & conſilio magis quàm armis tuentur Reſpublicas. Hinc ſemper Principibus viros eloquentia non minus, quàm ſapientia præſtantes, callidè adiunxit Antiquitas, vt Achilli Chironem, Alexandro Ariſtotelem, Antigono Zenonem, Cyro Xenophontem, Auguſto Apollodorum; propterea quòd Regnis fortunæ latis, ſi vel Reges ſaperent, vel regnarent Sapientes, hoc eſt, vt ego quidem interpretor, Eloquentes. Quod cum Traianus aduerteret, aureo, quo vehebatur curru, Dionem eloquentem æque, ac ſapientem excepit, vt oſtenderet, ni fallor, non magis armatæ Bellonæ, quàm ornatæ Palladi Capitolium deberi, quòd non magis Imperator, quàm Orator ipſe triumphet. Vir ille, dicebat Fabius, eſt verè ciuilis, & publicarum, priuatarumque rerum adminiſtrationi accommodatus, qui regere conſilijs vrbes, fundare legibus, emendare iudicijs poſſit, is autem Orator eſt. Nemo enim tam graui dignus nomine, niſi qui rerum omnium peritus ſit, & qui quæcumque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter, & copioſè, & ornatè, & memoriter dicat cum quadam actionis dignitate, vt ſagaciſſimus ille volebat. Sed huius tanta Maieſtas eſt, vt malit admiratione coli, ſilentioque prædicari, cùm admiratio præconium ſit gloriæ, ſilentium verò fidus Maieſtatis interpres. Date mihi veniam, vt addam, hanc non modo ſummè dignam, ac vtilem eſſe, verum etiam perneceſſariam; tantum ſanè, quantum eſt, vt quiſque ſemper ſit paratus armis, quibus ipſe tectus vel prouocare improbos, vel ſe vlciſci laceſſitus valeat.

Poeſeos autem ſplendore longè magis Rationalis Philoſophiæ dignitas eluceſcit. Nam ſi vetuſtatem reſpicias, hinc præcipuam, ſingularemque commendationem aſſequitur. Palam enim, & apertum longè ante ſolutam orationem Poeticam Artem floruiſſe, cum multò priùs Orpheus, Muſeus, Linus, Homerus, à quibus excultam fuiſſe accepimus, extiterint, quàm Cadmus Mileſius, Argiuus, Acuſilaus primi ſolutæ orationis inuentores floruerint. Teſtes appello Strabonem, Maximum Tyrium, Lactantium, Iſidorum, & alios. Sed quid plura? Nonne ſcriptorum omnium antiquiſſimus Moſes, eique coætaneus Iobus metrum inter ſcribendum vſurparunt? Et certè Moſes Oden in Deum hexametro verſu compoſuit, quodquidem carminis genus omnium metrorum primum Iſidorus fuiſſe teſtatur; ait enim, *Hoc primùm Moſes in cantico Deuteronomy longè ante Pherecydem, & Homerum ceciniſſe, probatur*. Vnde, apparet antiquius apud Hebræos ſtudium carminum, quàm apud Gentiles fuiſſe. Siquidem & Iob Moſi temporibus adæquatus hexametro verſu dactilo, ſpondeoque decurrit. Hinc ſplendidiſſima Poeticæ Artis laus; cum enim commemorati Heroes non niſi Diuino ſpiritu afflante ſcriberent, Poeſim Dei pretioſiſsimum donum eſſe fateamur neceſſe eſt. Et ſanè non niſi à cæleſti Numine ſapiens ille furor, entheus ille, qui quos ſemel aggreditur penitùs diſiungit à ſenſibus, & ad opera preclariora compellit, ille furor magnorum operum molitor, naturæ ventilator acerrimus, vſu Poeticæ facultati coniunctus, qui vbi mentem agit, ac verſat extemplò ſapientiam in imo pectore torpentem incendit, ac eandem carminibus ad ſublimia euehit a Deo eſt, diuinus eſt. Neminem ob id admiratio ſubeat, ſi apud omnes gentes ſemper Poeſis in honore habita ſit; toto enim orbe remotiſsimis ab omni licet cultu literiſque, ne dum ab humanioribus diſciplinis, alieniſsimis, modulata tamen oratione Maiorum ſuorum res præclarè geſtas decantare familiariſsimum eſſe præterit neminem; Poeſeos enim origo cæleſtis: quam crediderim reſpexiſſe Pla-

tonem

tionem cum diceret Poetas diuino quodam furore correptos, eſſe Deorum Interpretes, quinimò Deorum filios. Nouerat enim egregius planè Vir, Poeſeos Artem è cælo delapſam, cælitùſque mortalibus impetitam. Quinimò nec vnquam feliciſſimus ad omne commentum inuentus, niſi in eum illabente diuini Numinis radio, vel afflante quapiam aura diuinitatis; Feruidus enim ſpiritus ille ſine ſtrepitu vehemens, ſine pompa conſpicuus, ſine vocatu præſens, agitatione cuius illuſtria, magnaque nobis parare conceſſum eſt, Deus quodammodo per illapſum in nobis habitus iure meritò fuit; vt non inſulsè propterea Vates ille cecinerit.

Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo:
Impetus hic ſacra ſemina mentis habet,

Quòd ſi magnum omne diuinum, quid maius vi mortalibus inſita ad tam egregios Poëtarum conatus, quorum Poeſes non hominum inuenta, ſed cæleſtia munera diuinus idem Plato credebat; à quo non diſſentiens Ariſtoteles Poeſim rem eſſe diuinam aſſerebat, quòd nemo etiam ſi vaſtiſſimum illum orbem doctrinarum, quam accuratiſſimè quidem obierit, excellens Poeta vnquam euaſerit, niſi cæleſtis ille vigor, & concitatio frequenter acceſſerit; Muſarum enim fores ſine furore, vel Democriti teſtimonio fruſtra pulſantur. O Præclarum hominum genus, quod tam firmo, tam indiſſolubili (da mihi veniam amabò, vt aliquid ex Platonis opinione dicam illuſtrius) affinitatis vinculo cum immortalibus iungitur Dijs. O præclariſſimam Artem, quæ tam intimum habet cum diuinitate commercium. Nam illa demùm Ars omnibus videtur abſoluta numeris, quæ iudicetur genere diuina, commoditate felix, iucunditate ſingularis. Quamobrem Pythia ſacerdos Appollinis, ſiue diuino, ſiue humano conſilio ſortes verſibus dedit, cum ex ipſo orationis genere maieſtatem, auctoritatem Oraculo longe maiorem ſe conciliaturam videret. Nullum enim genus laudationis, quàm metro contextum, ad gratias Dijs agendas accommodatius vnquam habitum fuit. Vt autem digniſſimam, ita & vtiliſſimam Poeticam Artem eſſe contendo. Cum enim hominibus multa, & ea certè præclara diuina munificentia tribuerit; nihil tamen præſtantius, aut illuſtrius, quàm, vt ipſi benè de vna quaque re ſentire, ac iudicare ſimul, & ornatè, quæ ſentirent, eloqui ac exprimere dicendo poſſent. Vtrumque enim præclarum, vtrumque diuinum. Quandoquidem hominem non ſolùm ratione, ac eius vſu, verum etiam facultate loquendi à feris immanibuſque belluis diſſidere perſpicuum adeò, vt nihil ſupra; non enim cogitandum hominibus loquendi facultatem aurium oblectandarum cauſa tantummodo conceſſam à natura fuiſſe; neque munus tam pretioſum, tamque magnificum ad illas demulcendas adhiberi tantùm voluiſſe. Sed cum homines eo ſuiſſet architectata conſilio, vt ſingulis amica foret iucunda ſocietas, ac ob id eoſdem ad præſtantiſſimarum rerum notitiam, etſi laboribus, curis, vigilijſque conſequendam, ſtruxiſſet idoneos; æquum ſanè erat, vt etiam iiſdem prodiga quadam munificentia largiretur id, quo de rebus ipſis inter ſe diſſerere, eaſque alij cum alijs conferre, atque communicare poſſent, vt ſcilicet Animus cum ſe rerum cognitione ſaturaſſet, haberet qua ratione poſſet alios ad earum communicationem vocare; vt autem hinc homo plurimùm dignitate brutis animantibus antecellit: ſic cæteris hominibus longè præſtantior ille, qui quidem audientium animos orationis inſatiabili quadam oblectatione deuinei t, quòd illa ſit vrbanitatis omni ſale perſperſa, itemque diſtincta, ac illuſtrata doctrinæ notis itaut ex ore ipſius velut ex quopiam perenni fonte, nunquam ſiſtente fluxu, nouarum vſque rerum copia perquam admirabilis profluat.

Sed hoc non ita quidem Oratoris proprium, qui ſolutam concionem vſurpat, vt Poetæ quoque concedendum non ſit, qui carminibus ludit, metriquc legibus locutionem adſtrictam adhiber. Hic enim multò feliciùs genere quouis affectuum auditores concutit, eorumdemque ſenſus intimiores pertractans, flectit quocumque collibuit, iracundiam accendit, vel reſtinguit, timorem incutit, vel excutit, inuidiam conflat, vel leuat, ad miſericordiam adducit, vel ab eadem abducit quoſcumque velit; vt non immeritò fabulentur olim factum eſſe, vt quidam non modo homines ad vnam incolendam Vrbem ex agris, tectiſque ſylueſtribus dicendi copia, grauitateque deduxerint, quod Oratoris eſt munus; ſed cantu fidibuſque lapides mouerint, & ferocium immaniumque beſtiarum impetus fregerint, atque perennium fluminum curſus retardauerint, quod Vatis officium eſt, Hinc addiſce, & Poeſeos vim, & quanta ſit eius cum eloquentia affinitas, quam reſpiciens ingeniorum Cenſor acerrimus optimam orationem, Poeſi quam ſimillimam eſſe dicebat. Imo ſi verum fateri li-

Digitized by Google

ſet, mirum eſt, quantum Poetæ debeat Orator, proptereaquòd hic eruditionis non modo gratia, ſed etiam venuſtatis, leporiſque carminibus vtitur Poetarum, cùm horum coloribus animus mirificè recreetur eorumdemque blanditijs aures à forenſi quadam aſperitate reſpiſcent, adeò vt non meliùs attrita quodammodo forenſibus diſſertationibus ingenia, quàm Poetarum delicijs reparentur. Dicam, & aliquid amplius, vt oſtendam Poeſim Oratori perutilem. Lucianus non ineptè conſulit ei, qui eloquentiæ decora concupiſcit, vt primùm optimos quoſque Poetas adeat, ſe poſtmodum ad Oratorem conferat, intelligens, vt opinor; ex Poetarum monumentis, præter variam eruditionem, & decorem in perſonis, & ſpiritum in verbis, & magnas permotiones in affectibus hauriri; & certè à Poetis in rebus acumen, in verbis ſublimitas, in affectibus motus, omniſque decor petitur, vt propterea diſertiſſimo Tullio, ſoluta quidem oratio Poetices imitatio videretur, adeo nimirum, vt Rhetoricæ elocutionis, artiſque dicendi fontem vberrimum Poeticam ipſam arbitraretur. Nec profectò ad eam ipſe dicendi gloriam efflorviſſet, niſi à puero lectioni Poetarum fuiſſet addictus. Has ob cauſas mihi perſuaſum ab Antiquis Poeticam Artem primam ſapientiam appellatam fuiſſe, velut illam, quæ nos ab ineunte ætate ad viuendi rationes adducit, quæ mores, quæ affectiones edocet, quæ res generoſas cum iucunditate præcipit; quo mirandum nemini, ſi Græcorum ciuitates ab ipſo primordio liberos eorum in Poetica non voluptatis, ſed caſtæ moderationis gratia quamdiligentiſſimè erudirent. Quæ igitur maior vtilitas excogitari poteſt? At ſi partibus hiſce Rationalis conſtat Philoſophia, quanta nam erit huius, & dignitas, & firmitas, & vtilitas? Omnes igitur ad ipſam capeſſendam æquum eſt vt inflammentur. Supereſt, vt me vos excuſatum habeatis, ſi non pluribus, & quidem clarioribus illam ſim laudibus perſecutus; nam ferax adeò dicendorum campus, vt aſſiduè dicenti noua, & ea quam eximia germinando ſuppeditet, ac ob id paratum etiam, ac diſertiſſimum oratorem fatiget. Quam obrem non erit herclè cur me quiſpiam conuicijs vrgeat, ſeu quantumuis etiam exiguæ mihi culpæ notam inurat, cùm hanc proculdubio, etiam ſi exquiſitiori modo propoſitum tractaſſem argumentum, declinare minimè potuiſſem. Dixi.

DIA-

DIALECTICA
Cæterarum facultatum Ianua,
PROLVSIO.

HOmo, quo nihil præſtantius, nihilque ſublimius diuina manus efformauit, (ad ſui enim imaginem atque ſimilitudinem illum effinxit) cùm in prima rerum origine mundum naſcentem cœpiſſet incolere, ac in præcipua quadam eiuſdem parte ſedem ampliſſimam, fortunatamque ſortitus fuiſſet, vbi locus præter omnes terrarum angulos ridens deliciarum, quà corporis, quà animi refertiſſimus, vtpote ſub eiuſmodi cælo, quod terra nullo prorſus anhelitu graue, craſſumue, quin potius verna quadam temperatione gratiſſimum, & ſaluberrimum reddebatur, tunc nimirum cùm ille omni culpa vacaret, feliciſſimè beatiſſimèque morabatur in terris; quamobrem omnibus bonis, ac ob id omni virtutum genere mirum in modum affluebat. Miſer tamen inde, quantumuis iure quidem eiectus, cum primùm agreſtem, feramque traducere vitam cogeretur, nullam artem, nullamque diſciplinam agnoſcens, eorum tantummodo ſollicitudine, ſtudioque detinebatur, quæ perſequitur impetus belluarum; proindeque denſiſſimis ignorationis tenebris inuolutus, vitiorum turpitudine contaminari, blanditijs voluptatum irretiri, quamfacillimè patiebatur. At ſtatim idem ille fuit rerum omnium admiratione captus, dùm ei perexiguum veritatis lumen affulſit; vt quum totius mundi motus, conuerſioneſque perſpexerit, videritque nullo comprehenſa numero ſydera cælo inhærentia cum eius ipſius motu congruere, ſic certis infixa ſedibus, vt nullum vnquam curſus ſui veſtigium inflectant; ſeptem verò alta ſuos itidem tenere curſus, multum inter ſe altitudine aut humilitate diſtantia, quorum motus tametſi errantes, & vagi, certa ſui tamen curſus ſpatia, firmiſſima lege definiant; adeout quamuis errantia dicta, nihil tamen errent, cùm in omni æternitate progreſſus & regreſſus atque reliquos motus conſtantes ratoſque conſeruent: tum eorundem celeritatem inexplicabilem, viciſſitudines dierum, ac noctium: tum commutationes temporum quadripartitas ad maturationem frugum, ad temperationem corporum, ad regimen omnium, quæ ſub cælo ſunt; horumque moderatorem, ac ducem Solem; omnia clariſſima luce colluſtrantem; itemque Lunam, quæ accretione, diminutioneque luminis nocturnas tenebras moderatur; & vtriuſque miranda deliquia: tum cæli vniuerſi ſpeciem, candorem, nocturnamque formam vndique ſyderibus excultam, ac exornatam, eiuſdemque tam certos motus, tam ratos aſtrorum ordines, tamque inter ſe omnia connexa, vt quaſi factus Muſarum ſacerdos, eaſdem alloquiritur canens,

* Homo in ſtatu innocentiæ.

In ſtatu naturæ lapſæ.

Quando ſe contemplationi tradendum operæ pretium duxerit.

dulces ante omnia Muſæ,
Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore
Accipiant, cælique vias, & ſydera monſtrent
Defectus Solis varios, Lunæque labores,
Vnde tremor terris, qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſuſque in ſeipſa reſidant
Quid tantum oceano properent ſe tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Virgilius li. 2. Georg.

Hic

Digitized by Google

Hæc igitur, & alia penè innumerabilia cùm cerneret, quibus Vniuerſi pulcritudo conſtat, atque diſtinguitur, ſuſpicans non amplius quanta ſit admirabilitas cœleſtium rerum, atque terreſtrium adegit animum ad philoſophandum, vtpotè deſiderio flagrans cognoſcendi primordia, tanquam ſemina, vnde omnia orta, genita, concretaque eſſent, quæque generis, ſiue inanimi, ſiue animantis origo, & quæ vita, quis interitus, quæ ex alio in aliud viciſſitudo, atque mutatio foret, quinimo hæc eadem eius animo tractanti, & noctes, & dies cogitanti ſe ſe obtulit vt ita dicam; quæ poſtmodum à Numine Delphis præcepta cognitio, vt ipſa ſe mens cognoſceret, hoc eſt intelligeret, quicquid illud eſt, quod ſapit, quod vult, quod viget, cœleſte quidpiam eſſe, atque diuinum; quantumuis autem non tantus ſit animus, vt ſe ipſum ipſe videre poſſit, ſitque potius, vt oculus, qui ſe ſe non videns, alia cernit; non nihil tamen propriam formam intuens, vtique vim, ſagacitatem, perſpicientiam, memoriam, ac proinde quæ magna, quæ ſempiterna, quæ diuina videt, vt ad extremum poſſit aduertere ſe ex cœleſti arce demiſſum particulam eſſe cœleſtis ignis, auraque diuina; vnde coniunctum cum diuina mente ſe ſentiat; ex quo inſatiabili gaudio compleatur.

Quando experit varia diſcipli narum genera meditari.

Hinc originis ſuæ memor, atque conſors diuinitatis cœpit recreare ſeſe, & altius extollere, proindèque factus veritatis amator, multiplex artium diſciplinarumque genus eſt meditatus, prout multiplex fuit mentis impetus, ac intentio. Humana ſiquidem mens ardore diuerſarum rerum cognoſcendarum accenſa, varia quidem agitatione plures artes pluresque diſciplinas inchoauit, quas longo poſtmodum temporis decurſu conſtanti, pertinacique labore ita tractauit vt iis ferè poſtremam manum impoſuerit. Has autem hic paucis complecti, breuiſſimèque recenſere, non erit ab inſtituto penitus alienum; quoniam inde cuique ſplendidè conſtabit, & dignitas, & vtilitas huius, quam aggredimur diſciplinæ, cum per hanc veluti per ianuam ad illas capeſſendas aditus hominibus pateſiat.

Diſtributio diſciplinarum, & artium proponitur conſideranda.

Prima ſcientiæ diſtributio, in contemplatricem, & practicam.

Ignobilioribus notitiis, videlicet dubiis & incertis, cuiuſmodi ſunt opiniones ſuſpicioneſque prætermiſſis, perſpicuam rei cognitionem in eas, quas habet ſubiectas partes, diſtribuam.

Quid contemplatrix. Quid practica.

Scientia porrò, quæ rei cognitio certa, euidens, ac neceſſaria per cauſam habita perhibetur, in contemplatricem, & practicam non immeritò diuidi conſueuit. Contemplatrix eſt quæ ſolùm eò collimat, vt veritatem inquirat, vnde veritas eius dicetur finis. Practica autem, quæ tametſi veritatem ſcrutetur, hoc enim vtriuſque ſcientiæ proprium, non tamen in eius perquiſitione ſiſtit, ſed vlteriùs progreditur, vt opus, veluti finem intentum, aſſequatur.

Scientiæ contemplatricis tripartita diuiſio, in Phyſicã Matheſin, & Methaphyſicam.

Contemplatrix non ineptè fuit olim in tres partes diuiſa, itaut multis iam ſeculis tria ſint eius celebrata ſtudia ex rerum, quas illa verſant varietate prodeuntia. Iuxta veterum igitur placitum ſcientiæ contemplatricis ſubiectæ partes ſunt Phyſica, Matheſis, & Metaphyſica.

Phyſica, quæ.

Phyſica eſt, quæ de rebus habentibus cum materia commercium perpetua mutationi ſubiectis diſſerit, atque adeo de elementis, de mixtis tam inanimis, quàm anima conſtantibus, de foſſilibus ac mineralibus, & ſemimineralibus inſuper de ſtirpibus, arboribus, deque corporibus cœleſtibus; verbo dicam, de omnibus, quæ ſuis ampliſſimis finibus quamfœcundiſſima natura concludit.

Matheſis vnde nomẽclaturam ſortita ſit.

Matheſis autem conſiderandam quantitatem aſſumens appellationem ſortitur à Græca voce μάθημα, ſeu μάθησις, quæ diſciplinam, vel doctrinam ſignificat. Cur autem doctrinæ generalem hanc nomenclationem præ cæteris facultatibus ſola Matematica obtinuerint, non eadem omnibus videtur cauſa.

Pythagoreorũ opinio.

Pythagorei namque, vt etiam Platonici, cùm arbitrarentur animas, quibus inſitum à natura, vt vti ratione poſſint, certo quodam, ac determinato numero contineri, eaſque de corpore in corpus migrare, facultates de quibus loquimur mathematicas appellandas crediderunt, hoc eſt doctrinæ diſciplinæue nomen obtinere, quòd ex ipſis nanciſcamur recordationem, atque reminiſcentiam, quæ anima noſtra antequam corpus informaret, prædita erat.

Eadem de re aliorum ſententia.

Aliis verò placuit ipſas præ cæteris doctrinæ, diſciplinæque nomen ſibi vendicare, quòd ſolæ modum, rationemque ſcientiæ retineant; perpetuò namque procedunt ex principiis quibuſdam præcognitis ad concluſiones demonſtrandas; quod proprium munus doctrinæ eſt, ac diſciplinæ.

Matheſeos diſtributio in eas, quibus conſtat partes, non eadem apud omnes.

Matheſeos autem in eas, quibus conſtat, partes diſtributio non eadem apud omnes. Pythagoreis quatuor placuit numerare partes Arithmeticam, Muſicam, Geometriam, & Aſtronomiam, eam ob cauſam, vt quidam crediderunt, quoniam vt Matheſis quantitatem perſcrutatur, ita pariter iuxta quantitatis partitionem Matheſis etiam diuidenda eſt.

Pytagoricæ partitio.

Quantitatis autem diſtributio ea lege inſtituitur, vt vna ſit permanens, altera ſucceſſiua;

per-

permanens rurſus diſtribuitur in continuam, ſeu magnitudinem, de qua Geometria ſermonem inſtituit, & in diſcretam, ſiue numerum, de qua Arithmetica verba facit. Succeſsiua ſimiliter bipartitò diuiditur; alia namque continua eſt, vt motus, & tempus, quæ in corporibus cæleſtibus præcipuè cernuntur, de quibus Aſtronomia pertractat; tandem alia ſucceſsiua, diſcreta tamen, quaſi ſucceſsiuus quidam numerus, vt ſonus harmonicus in quo Muſica eſt occupata. Celebris altera Matheſeos diuiſio eſt à Gemino antiquiſsima Geometra tradita, nimirum vt harum diſciplinarum quædam in intellectilibus duntaxat ab omni materia ſeparatis; quædam verò in ſenſibilibus, itaut materiam attingant ſenſibus obnoxiam, verſentur. Idem autem eiuſque ſequaces prioris generis ſtatuebant duas longè primas, præcipuaſque ſcientias Arithmeticam, & Geometriam; in poſteriori verò ſex enumerabant Aſtrologiam, vel potius Aſtronomiam, Perſpectiuam, hoc eſt Opticam, Geodæſiam, Canonicam, ſiue Muſicam, Supputatricem, atque Mechanicam. Aſtronomiam dicebant eſſe facultatem illam, quæ de mundanis edіſſerit, de corporum cæleſtium magnitudinibus, figuris, & illuminationibus, à terra diſtantijs, deque alijs rebus huiuſmodi. Huius rurſus ab ipſis tres conſtituuntur partes, quæ in horarum dimenſione, poſitu Gnomonis ſeſe exercent. Metheoroſcopia, quæ eleuationum differentias ſyderumq; reperit diſtantias, multaque alia, & varia ad rem eandem ſpectantia, pertractat. Dioptrica, quæ planetarum, cæterarumque ſtellarum diſtantias inſtrumentis aſſequitur. Optica de radijs viſualibus diſputans in tres diſtribuitur partes, quarum prima de radijs directis agens, Opticæ nomen retinet. Secunda de radijs reflexis, quæ Catoptrica, & Specularia dici ſolet. Tertia demùm de radijs refractis, quæ Dioptrica conſueuit appellari. Geodæſiam dicunt eam eſſe Matheſeos partem, quæ res quantas metitur, vt materialium rerum aceruos, tanquam conos, & puteos veluti Cylindros, quod non aſſequitur intellectilibus rectis lineis, vt Geometria, ſed ſenſibilibus tantùm, interdum certioribus quodammodo, ut ſolaribus radijs, quandoque craſſioribus, vt ſpartis, & perpendiculo. Rurſus hæc inſtar Geometriæ diuiditur, in eam, quæ plana, & eam, quæ ſolida dimetitur. Canonica, ſiue Muſica nuncupatur illa, quæ apparentium concentuum rationes, ſiue ſonorum numerum conſiderat. Supputatrix eadem eſt, quæ Arithmetica practica, nimirum illa, quæ de numeris agit non vt in intellectilibus, ſed in ſenſibilibus ſunt. Mechanica tandem, quæ in cognitione rerum ſenſibilium materiaque coniunctarum eſt occupata, multiplex eſt; nam quædam eſt inſtrumentorum effectrix docens ſtructuram ipſorum, quæ ὀργανοποιητικὴ dicitur. Quædam mirabilium rerum operatrix, quæ θαυματοποιητικὴ nuncupatur, vtpotè illa, quæ alia quidem ſpiritibus ſummo artificio conſtruit, vt ſunt ea quæ Cteſibius, atque Heron operabantur, alia autem ponderibus, quorum motus inæquilibrium, ſtatus verò æquilibrium, cauſa eſt: Alia verè prædicta ad mirabilia neruis, ſpartiſque animatas conuolutiones imitantibus præſtat: Alia eſt etiam quæ æquilibrantia omnino, & centroponderantia nuncupata, conſiderat: Alia demum eſt, quæ molitur ſphæras, vnde σφαιροποιία appellatur ad cæleſtium circumuolutionum motus exprimendos. Alias autem ſubdiuiſiones prædictarum partium non immeritò prætereo: non enim præſentis eſt inſtituti hæc exactiùs pertractare, cum de his opportuniori loco ſermo ſit rediturus; de his igitur hactenus.

Distributio altera ex Gemino.

Metaphyſica his ordine ſuccedit, & ea eſt, quæ naturam entis perſcrutatur, ac omnia prædicata communia tam rebus materiatis, quàm materia carentibus conſiderans, relictis Phyſico materiatis rebus, pergit conſiderando, quæ ſunt ab omni materiæ concretione ſeiuncta, atque adeò contemplatur Intelligentias, Deum ipſum, vnde Theologia, naturalis tamen appellatur, cùm de Deo naturæ tantum luminis innixa, pertractet.

Metaphysica, quæ naturalis dicitur Theologia.

Alia verò eſt Theologia longè præſtantior, ac dignior, quæ diuina munificentia ſupernaturali lumine ſuffulta humano generi conceſſa eſt. Huic adnectitur Iuris Pontificij prudentia, vnde magna ex parte Theologiæ decreta è ſacris litteris, diuino Eccleſiæ lumine deprompta, tum ad mores, tum ad fidem ſpectantia, prodeunt, & in vnum corpus, quod Iuris Pontificij dicitur, redacta ſunt. Huiuſmodi autem Theologiæ, quamuis inter contemplatrices ſcientias locum in præſentia deſtinamus, hoc accipiendum vt obiter dictum; quoniam non huius eſt loci hæc accuratiùs perſequi; alioquin ſcientia cenſetur eminenti modo contemplatricem, & practicam continens, adeout vtriuſque conditionem tranſcendat; hùc vſque de contemplatricibus, nunc de practicis.

Theologia ſupranaturalis.

Practica autem cùm circa operationes ſit occupata, iuxta partitionem operationum, diuiſionem ſubit in Actiuam ſcilicet, quæ actiones immanentes & Factiuam, ſeu Effectiuam, quæ operationes tranſeuntes, & externas reſpicit; operationum enim aliæ ſunt internæ, ac immanentes,

Practicæ ſcientiæ iuxta practicas operationes diuiſio.

mentes, alia verò externa, ac tranſeuntes; interna quidem, ac immanentes illæ ſunt, quæ in operante manent, cuiuſmodi ſunt qualibet cognitio, & animi affectus, vt amor, odium, & id genus alia, quæ propterea proprio nomine actiones dicuntur, non effectiones, & de his quidem Actiua eſt ſcientia. Inter has præſertim ſunt noſtræ mentis actiones, quæ triplicis ſunt generis, videlicet voluntatis, intellectus, & memoriæ. Circa voluntatis operationes moralis eſt occupata Philoſophia, quæ propterea rectè volendi ſcientia non immeritò fuit appellata. In tres autem diuiditur partes, nimirum in Ethicam, quæ hominis actiones, ac mores inſtituit; Oeconomicam, quæ de domeſticis actionibus diſſerit; Politicam, ſiue Ciuilem ſcientiam, quæ publicas actiones, nempè ad Republicæ gubernationem ſpectantes, moderatur, probèque diſponit, ſub qua Iuris ciuilis ſcientia magna continetur ex parte, ac ex illa ferè tota ortum ducit; ex quo facilè intelligitur quanto Philoſophia Iuris prudentia ciuili ſit dignior, cùm hæc illi ſuum eſſe acceptum referre debeat. At circa intellectus operationes dirigendas vniuerſa Dialectica eſt occupata, cùm hæc nil aliud ſpectet, quàm rectitudinem inducendam in operationes mentis; circa autem actiones memoriæ Ars eſt illa, quæ rectè memorandi præcepta tradit.

Operatio externa quid & quotuplex.

Operationes autem externæ ità ſe habent, vt quædam non maneant in operante, ſed in rem tranſeant externam, quæ in duplici diſcrimine ſunt; aliæ namque relinquunt opus poſt ſe, vt Ædificatoria relinquens domum: hæc enim poſt ædificationem remanet; & aliæ ſunt, quæ non relinquunt poſt ſe opus, ſed hoc cum ipſis tranſit, vt eſt vox, cantus, citharizatio, ſaltatio, & alia huiuſmodi. Circa vocis actionem triplex eſt ars occupata, nam ad congruè loquendum Grammatica; adornatè loquendum Rhetorica, quantum ad id, quod eſt eius proprium; ad idem, quatenus veriſimilitudinem inuoluit, Poetica. Ad res verè geſtas addi poteſt Hiſtoria, ſic circa etiam alias operationes externas, quæ non relinquunt opus poſt ſe, aliæ quoque verſantur artes: vt ars canendi, citharizandi, ſaltandi &c. Circa verò illas, quæ opus poſt ſe relinquunt, pro diuerſitate rerum, & operum diſtinguuntur, vt Agricultura, Paſtoria, Militaris, Nautica, Lanifica, Fabrilis, omneſque Artes mechanicæ, quas ſigillatim non eſt opera pretium recenſere; ſat adnotaſſe, vulgatam nempè diuiſionem artium in Liberales, quales hæ ſeptem cenſentur Grammatica, nimirum, Logica, Rhetorica, Muſica, Arithmetica, Geometria, Aſtrologia, ſeu Aſtronomia, ita dictæ, vel quia libero ſint homine dignæ, vel quia dantes ipſis operam liberent à vilioribus curis; vel quia ordinentur ad opera per animam tantùm exercenda, & in Mechanicas ſiue Seruiles, cuiuſmodi perhibentur Lanifica, Venatoria, Militaris, Nautica, Agricultura, Medicina, & Ars fabrilis, Seruiles dictæ, quòd hominibus è plebis genere conueniant.

Dialecticā cæterarum Facultatum ianua, & inſtrumentum.

Hæ porrò ſunt facultates, in quarum ordine collocatam Dialecticam vides, ita tamen, vt ipſa ad cæterarum aſſecutionem ducat; dicaturque propterea, & earum IANVA, cum per hanc intellectui pateſcat aditus ad illas, vocatur etiam ὀργανικὴ Inſtrumentalis, *quippe quæ ſit inſtrumentum, quo intellectus vtitur ad bonas artes, ac diſciplinas comparandas; præceptionibus enim dialecticis inſtructus inoffensè per ſemitam veritatis incedit.*

IN LAVDEM AVTHORIS; & Operis.

Εἰς τὸν

ΣΟΦΩΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΠΟΛΥΜΑΘΕΣΤΑΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ
ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ, ΦΥΣΙΚΗΣ, ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΡΟΛΟΝ ΡΕΝΑΛΔΙΝΙΟΝ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ.

Τῆς ἱμερούσης Σοφίης τόδε πάνσοφον ἔργον ἀνύσας,
Δεῖξε Ῥεναλδίνιος πλοῦτον ἑῶν πραπίδων.

Ὅσσα γὰρ Ἀρχαίων νόος εὕρατο, ὅσσα καὶ αὐτὸς
Δόγματα, συντάξας, ἔνθετο τῇδε βίβλῳ.

Ἀμφὶ λόγοιό τε, φύσιός τε, καὶ ἤθεα, πολλὰ πονήσας,
Κόσμον ἑῆς ψυχῆς τοῖς ἑτέροις μετέδω.

Ἶσον Ἀριστοτέλει μοχθήσας, ἶσον ἐκείνῳ
Ἄξιός ἐστι λαβεῖν τοῦ καμάτοιο γέρας.

Ἦν δ' ἐθέλῃς καὶ μεῖζον, ἐπεὶ μέγα ἅπασι φέγγος
Ἀρχαίῃ Σοφίῃ, ἔστιν ὃς ἀντιλέγοι;

Εἰς τὴν αὐτοῦ βίβλον.

Ἤθεα ῥυθμίζειν, φύσιος μυστήρια γνῶναι,
Καὶ λόγον ἰθύνειν φέγγει ἀτρεκίης,

Ἡ δὲ Ῥεναλδινίου βίβλος πινυτοῖο διδάσκει.
Ὅσπερ ἔλῃ ταύτην, πᾶσαν ἔχει σοφίην.

Ioannes Cicala in Patavino Lyceo
Philoſophiæ Profeſſor, Amicitiæ
μνημόσυνον.

IN

IN EGREGIVM OPVS
Rationalem, Naturalem, Moralemque Philoſophiam complectens.

EPIGRAMMA.

INſpexit quondam Phrygio molimine iudex,
Si qua Deas inter pulchrior ulla foret.

Iuno ſuo renuit, renuit Tritonia vultu
Cedere, ſed laudem Cypria Diua tulit.

Terna decus iactant Sophiæ quoque Numina: palmam
Omnibus antemicans, CAROLE, ſolus habes.

In idem Argumentum.

EPIGRAMMA.

ZEnonem Ratio plaudit, Natura Thaletem,
Atque Animus Socratem, diſſeruiſſe ſibi.

Nunc Natura ſimul, Ratioque, Animuſque triumphant;
Cum triplex vnus CAROLVS egit opus.

AD LECTOREM
Paræneticon.

EPIGRAMMA.

NOſcere qui mores rerum, cauſaſque requiris;
Hoc tibi præ cunctis elige Lector opus.

Ignota hìc CAROLVS Naturæ arcana recludens
Innouat ingenio priſca, rudemque modum.

Hæc prior ipſe auſus: tantis tu laudibus addas,
Hunc Sophiæ extremas impoſuiſſe manus.

Sanctes Gomberti
Authoris Alumnus.

CARO

CAROLI RENALDINII
DISSERTATIONES DIALECTICÆ.
Rationalis Philoſophiæ.
PARS PRIMA.
DISSERTATIO PRIMA
Prolegomena ad Dialecticam facultatem complectens.

A prolegomena ducendū initium.

Sapienter admodum, vt opinor, vniuſcuiuſque Facultatis exordium à Prolegomenis, vt cum Græcis loquar, deſumitur, in quibus de ipſa, nimirum de eius nominibus, multiplici vſurpatione, fine, re ſubiecta, natura, qualitate, neceſſitate, alijſque ad eandem ſpectantibus, diſputatur. Sic enim principiò ſeipſam introſpiciens, ea tractat, quibus rudis adhuc Lectoris animus inſtructus, atque de re vniuerſa nonnihil admonitus; faciliùs, ac citiùs, ad ſingula percipienda conformatur. Propterea non inconſultò Philoſophiæ rationali hanc partem aggreſſurus, ea præmittenda duxi. Prima igitur Diſſertatio in ijs tota verſabitur, quæ ad huius Diſciplinæ conditionem, naturamque dignoſcendam conducunt; proinde ſit.

SECTIO PRIMA.

De varijs Dialecticæ nominibus, & acceptionibus.

Huius Facultatis nomina varia.

EA, quam tractandam ſuſcipimus, Facultas varia nomina ſortitur, nam Plato illam diſſerendi artem appellat: Tullius veri, falſique diſceptatricem, atque dijudicatricem: Auguſtinus artem artium, diſciplinarum diſciplinam. Communi tamen uſu receptum eſt, ut duobus ſimplicibus nominibus appelletur, Logica videlicet, ac Dialectica, quæ paucis explicare non erit prorſus alienum ab inſtituto.

Logicæ nomē vndè ſumatur, eiuſque ſignificatio.

Logica nomen eſt græcum à voce Λόγος, deductum, quæ tametſi multiplicem habeat ſignificationem, duo tamen præcipuè ſignificare poteſt, nempè *rationem*, & *ſermonem*. Quamuis autem huic facultati, utraque etymologia videri poſſit accommodata, magis tamen prima, ut Logica potius rationalis, quàm ſermocinalis facultas dicenda ſit.

Deſumitur à ratione, & ſignificat ſcientiam rationalē.

Vtramque retinendam expoſitionem perſpicuum eſt. Prima quidem ei conuenit à Λόγος pro ratione accepto. Ratio namque in præſenti explicatione gemino modo poteſt uſurpari. Primò pro intellectu, qui ratio dici conſueuit. Secundò pro eiuſdem operatione quadam præcipua, nempè diſcurſu. Duo igitur in cauſa ſunt, cur ea, de qua loquimur, facultas rationalis mereatur nuncupari; & quòd verſetur circa operationes, actuſque rationis, & quòd ſpeciatim circa præcipuam eius operationem occupata ſit, à principaliori nimirum parte appellatione deſumpta.

Deſumitur quoq; à ſermone ſcientiamque ſermocinalē ſignificat.

Secunda etiam conſentanea illi eſt expoſitio, quatenus à græco nomine Λόγος ſermocinalis appellatur, prout ſermonem ſignificat. Hic porrò ſilentio minimè prætereundum, voces illas Λόγος & *ſermo* non tàm propriè ſermonem vocibus exteriùs ore prolatis expreſſum, quàm mentis conceptus, quorum loco voces externæ ſubſtituuntur, ſignificare; Cùm igitur Λόγος, & *ſermo* ſermonem mentis, & ſermonem vocibus expreſſum æquè ſignificare poſſit; nihil obſtabit, quò minus Logica ſermocinalis etiam, non ſecus ac rationalis à ſermone mentis appellatione mutuatâ, dicatur; & quoniam intellectus non modo format conceptus rerum,

Præſtat illam appellare rationalem.

ſed etiam vocum, quibus res ipſæ ſignificantur, Logicam à conceptibus prioris generis ſuam accipere denominationem exiſtimandum.

Quamuis autem utrinque denominationem in Logicam deriuari poſſe diceremus, non inconſultò aduertimus præferendam etymologiam illam à ratione deſumptam, vt videlicet anceps quædam ſignificatio declinaretur, quam ſubit nomen *ſermo*, cùm in conceptibus mentis æquè, ac in vocibus conſiſtentem ſermonem ſignificare poſſit.

Dialectic; nomē diſſerendi artem ſignificat.

Sed ut Logica, ita etiam & Dialectica nimirùm à verbo græco διαλέγομαι, deriuatur, quod diſſerere, diſputareque ſignificat; Quamobrem Dialectica diſſerendi, diſputandique artem indicabit. Propriè tamen nomen iſtud præcipuam quandam Logicæ partem inſinuat, in qua de probabili diſcurſu copioſè, cumulatèque diſputatur, quæ quidem Topica nuncupatur.

Speciatim ſignificat Dialecticę partem in qua de diſcurſu probabili diſputatur.

Tunc enim nos propriè dicimur diſputare, cùm vtrinque probabiles rationes afferimus: vel ex una parte argumenta, ex alia reſponſiones adducimus, quod non tàm Dialecticæ proprium, vt Rhetoricæ non conueniat, quod Stagirites etiam aduertit, apud quem legimus ſcriptum non demonſtrantis vtique, ſed Dialectici eſſe interrogare, eam forſan ob cauſam, quoniam diſputatio per interrogationem, ac reſponſionem apud antiquos perfici ſoleret, apud quos moris erat, vt, dum aliquis de quæſtione quapiam interrogaret, alius autem reſponderet, interrogans ſatis paratus eſſet ad oppugnandum quidquid à reſpondente pronunciatum fuiſſet. Demonſtratio autem, quippè quæ firmiſſimis, ac euidentiſſimis principijs innixa, vt omnem diſputationem reſpuit, ſic omnem interrogationem abijcit Dialectico illam relinquens, velut ei, qui vt probabiles rationes ad diſputandum adhibet, ſic etiam interrogationes frequentat.

Traductū fuit ad ſignificandam vniuerſam facultatem.

Nomen autem hoc idem uniuerſæ Logicæ non immeritò inditum fuiſſe palàm inde fit, & apertum, quia tametſi διαλέγεσθαι, hoc eſt *diſſerere*, probabiliter diſputare ſignificat, haud raró tamen ſermone uti, vel ignota ex notis, ac manifeſtis inferre denotat, quouis id diſcurſu perficiatur. Quamobrem ad hanc facultatem uniuerſam indicandam, non immeritò nomen iſtud traductum fuit, propterea quòd de quocunque diſſerendi modo præcepta tradit; & in eo tota verſatur, ut ſermonem mentis ad veritatis normam conformet, & ad debitam rectitudinem perducat. Vndè hic iterum inculcanda conſideratio; quòd ſermo, circà quem hæc eſt occupata facultas

tàm prout Logica, quàm prout Dialectica nuncupatur, geminam vſurpationem admittit, nempè & ut in conceptibus mentis, & vt in vocibus poſitus eſt, atque conſiſtit. Quapropter Dialectica à διαλέγομαι, hoc eſt *diſſero*, nuncupata, erit interpretanda, prout huiuſmodi verbum, uti ſermone mentis, non autem vocis ſignificat.

Admittenda eſt Dialectica facultas.

Clarius eſt autem luce, facultatem hanc humanæ mentis directricem admittendam. Cùm enim operationes intellectûs humani quàmpluribus erroribus obnoxiæ ſint, nec rarò à recto tramite deficiant, quod experientiâ ſatis eſt exploratum, ac eædem ad rectitudinem perduci poſſint; non eſt cur facultatem inficiemur, cuius præceptionibus illæ dirigantur. Et certè ſi dari poſſunt artes ad alias hominis operationes moderandas, dummodo varijs modis benè ſcilicet, vel malè poſſint exerceri, cur de mentis operationibus non aſſerendum idem?

Præoccupatio difficultatis cum ſolutione.

Si operationes mentis proculdubio naturales dicendæ, non niſi certo modo exerceri poſſent, neque contingeret benè, aut malè fieri, ut operatio videndi, audiendi, aliæque conſimiles; quemadmodum benè, & malè fieri non poſſent, nullamque variationem ſubirent: ita nec ullam directionem admitterent, ut Stagirites etiam obſeruat. οὔτε γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, ἢ γινομένων, ἡ τέχνη ἐστίν, οὔτε τῶν κατὰ φύσιν.

6. Ethic. Cap. 4.

Neque enim eorum, quæ ex neceſſitate ſunt aut fiunt ars eſt: neque eorum quæ ſecundum naturam ſunt. At mentis operationes non eodem ſemper exercentur modo, cùm benè, ac malè fieri ipſas contingat. propterea ſunt artis, directioniſque capaces, undè & naturales, & artificiales dici conſueuere.

Aſſeritur ratio ad oſtendendam Logicæ poſſibilitatē.

Tantòque magis id affirmandum, quantò in hanc abeundi ſententiam euidens admodum cauſa ſuppetit. Poteſt enim intellectus in ſeipſum reflectens ſe in cognoſcendo erraſſe, deceptum fuiſſe, ſimulque deceptionis cauſam notare, vndè præceptum ſibi effingere, cui poſtmodum inſiſtens operationes circa rem eandem ab omni prorſus erroris macula immunes exerceat.

Logicæ facultatis ortus.

Et hic huius facultatis ortus, quæ deinceps variis adaucta præceptis non abſimili ratione adinuentis, maximum ſuſcepit incrementum.

Eius Inuentor.

Quis autem tàm celebris diſciplinæ Auctor primus extiterit, & cui primùm accepta referri debeat conjicere haud facile. Illud tamen nemini dubium, videlicet Ariſtotelem ingenij, qua pollebat ſolertiâ, & alacritate, ſi non omninò, magna ſaltem ex parte hunc ſibi honorem, gloriamque poſſe vendicare. Si namque primò illam non adinuenit, tantùm in ea tamen augenda temporis inſumpſit, laboriſque pertulit, ut præ cæteris inuentoris gloriam meritus eſſe videatur.

Diuiſio Logicæ in Naturalē, & Artificialem. Naturalis quid.

Celebris autem huius eſt diſciplinæ partitio in naturalem, & artificialem, quod non ſemel innuit Philoſophus. Naturalis utique non aliud quidpiam, quàm Intellectus, quo nimirum apprehendimus, iudicamus, atque diſcurrimus. Vel ſi mauis naturæ lumen nobis præſcribens viam calcandam, ad ritè noſtræ mentis operationes exercendas, ad clarè nimirum apprehendendum, verè iudicandum, & benè diſcurrendum.

Artificialis quid.

Artificialis verò quædam eſt ars, vel ſcientia potius, cuius præceptis imbutus intellectus, in ſuis obeundis muneribus errorem omnem poteſt abijcere, atque depellere.

Duplex eius perhibetur ſtatus. Vel enim in actibus conſiſtit, quibus ratio cognoſcit, quâ viâ ſit incedendum ad rectè operandum, ſiue id proprio marte, ſiue præceptorum opitulatione conſequatur. Vel conſiſtit in habitu à commemoratis actibus relicto, quo deinceps aptior, ac promptior ad ſua obeunda munera redditur.

Alia diuiſio in Vniuerſalem, & Peculiarem. Quid vtraque ſit.

Aliam quoque diuiſionem admittit in uniuerſalem, & peculiarem. Prima eſt, quâ intellectus redditur inſtructus, ad benè, rectèque in unaquaque re operationes exerendas. Secunda, quâ eruditur, ad ritè operandum in peculiari quapiam diſciplina. Hic in animo nobis eſt, uniuerſalem tradere, cùm peculiaris cuicunque facultati reliquenda peritia ſit, proprio nomine παιδεία *pædia*, nuncupata. Vnde Philoſophus in cuiuſque facultatis genere geminum habitum recognoſcendum arbitrabatur, quorum unus in conſideratione rerum, ad facultatem illam ſpectantium eſt occupatus: alter verò de procedendi modo, deque methodo adhibenda in ea præcipua ediſſerit facultate. Vt principiò nimirum admonitus intellectus de ijs, quæ & ordinem, & methodum reſpiciunt, expeditius, ac promptius deinceps, immò celerius etiam tractanda percipiat.

Diuiſio altera in Docētem, & Vtentē.

Vulgaris, & ſatis frequens eſt illa quoque partitio à Græcis etiam communi calculo recepta Logicæ, ſcilicet in avulſam à rebus, & ipſis coniunctam, quam apud noſtrates alijs vocibus expreſſam legimus, etſi minus eleganter in docentem, & vtentem.

Quid Logica docens.

Ea, quæ dicitur à rebus avulſa, docens itidem appellata eſt, nempè doctrina ipſa Logica, hoc eſt cognitio de dirigendis operationibus mentis, deque modo benè definiendi, diuidendi, & argumentandi, quæ varijs propterea, diuerſiſque præceptis continetur.

Quid vtēs.

Quæ verò adiungitur rebus, utens nuncupata, eſt eadem adhibita in ipſarum intellectus operationum exercitio. Dum itaque cogitat intellectus, quâ ratione ſit contexenda definitio, ad ſimplicem operationem, ſiue apprehenſionem, & quodammodo cæteras dirigendas, puta, cuiuſmodi eſſe debeat enunciatio pro directione ſecundæ, quoque tandem artificio ſit utendum ad directionem diſcurſûs, tunc intellectus dicitur habere Logicam docentem. At cum in aliqua peculiari materia iuxtà præceptiones facultatis docentis definitionem, enunciationem, tandemq; diſcurſum effingit, tunc vtentem habere Logicam dicitur.

Hæc diuiſio in vniuerſam cadit logicam facultatem.

Hæc porrò diſtributio vniuerſæ Logicæ, non eius præcipuæ peculiarive parti nimirum Topicæ accommodata. Æquè enim in parte, ubi definitio, ac demonſtratio conſideranda ſuſcipitur, doctrina de definitione, demonſtrationeque conficienda traditur, & præterea definiendi, ac demonſtrandi vſus, æquè inquam datur, ac in Topica parte de probabili ſyllogiſmo. Neque mirum, nam vt uſus demonſtrandi ad doctrinam Logicam, in qua de demonſtratione diſputatur, ſic vſus probabiliter diſſerendi ad Topicam ſpectat.

Quomodo inter ſe diſtinguātur. Diuerſorū placita.

Hic difficultas inſurgit, quæ diu torſit Dialecticorum ingenia, quanta nimirum inter docentem, ac vtentem intercedat diſtinctio. Qua de re piget aliorum placita recenſere. ne tamen ea videar penitus omiſiſſe, paucis multa perſtringens tantùm adnotabo, pleroſque ſignificaſſe tàm actus, quàm habitus Logicæ docentis, & vtentis re, & naturâ eſſe diſtinctos: Alios contrà nihil intereſſe: Nonnullos diſtingui re, ſed non naturâ exiſtimaſſe: Alios tandem non re, ſed cogitatione tantum diſcriminari crediſiſſe.

Auctoris Sententia.

Vt autem quod ſentio, paucis explicem, apertè dicam facile mihi fuiſſe in eam abire opinionem, vt arbitrarer docentem Logicam, ſiue prout in actibus, ſiue prout in habitu conſiſtit, ab vtente longè, latèque diſtingui: Inter hanc tamen, & cæteras diſciplinas, nihil penitus intereſſe diſcriminis: Quinimmò in materia ad Logicum ſpectante, & in cuius conſide-

ſideratione verſatur, eundem actum, eundemque habitum, diuerſo tamen reſpectu docentem, & vtentem dici poſſe, atque debere.

Explicatio Sententiæ.

Intellectus enim cognoſcit, qua ratione citra quoduis errandi periculum in aliqua debeat concluſione procedere deducenda, nimirum, ex ſuis principijs, & vt verbo dicam perſpicit, qua via debeat; ad rectè conficiendam demonſtrationem incedere. Huiuſmodi autem cognitio Logica dicitur docens, quippè quę docet, ac dictat ipſum demonſtrandi modum, vbi duo ſpectanda occurunt, & cognitio nimirum ipſa, & id, quod cognitio reſpicit, quodque res obiecta dicitur. Poſtea verò dum in aliqua peculiari materia ex. gr. phyſica exit in actum demonſtrandi ad rem illam obiectam, tanquam prototypon, ſiue archetypon reſpiciens, phyſicam demonſtrationem efformat. Hic autem actus duobus conſtat, & propriâ naturâ, & rectitudine, quam beneficiò Logicæ docentis eſt conſecutus. Ratione quidem rectitudinis, quam induit, dicitur Logicus, qui ſecundum propriam naturam, & vt aiunt, ſecundum ſubſtantiam Phyſicus dici debet.

Superioris aſſertionis ratio.

Rem autem hunc ſe habere in modum id mihi perſuaſit, quoniam commune eſt cuicunque facultati directrici, cuilibet arti, vt res artefacta pro arte ipſâ vſurpetur, non modò enim ars fabrilignaria ex. gr. pro cognitione in mente artificis reſidente, ſiue vt in actu, vel in habitu ſpectetur, vſurpari poteſt; verùm etiam pro opere iuxta artis præcepta confecto: nec immeritò ob eam, quæ inter artificem ratione artis, & artefactum intercedit ſimilitudo. Vt enim quod naturâ agit, effectum producit ſibi cognatum, ac ſimilem ratione formæ, qua conſtat; ità quod arte agit, ſcilicet artifex opus effingit intelligibili formę, ſiue exemplari à ſe concepto proportione reſpondens, eâ tamen lege, vt quæ naturales ſunt formæ, habeant primò eſſe in agente in quo poteſtate, ac virtute continentur; mox autem in materia, in quam illud operatur, ità non abſimili modo artefactorum formæ primò obtinent eſſe in mente artificis, quod ideale dicunt, poſtea in materia, quam idem artifex elaborat, perpolit, ac exornat.

Explicatur.

Non diſſimili igitur modo in re propoſita philoſophandum. Actus enim ille, quem elicit intellectus, phyſicus dicitur, quippè qui rem phyſicam attingit, illamque reſpicit, vndè ſuam, vt naturam ità quoque nomenclaturam ſortitur, quia tamen opus eſt artefactum reſpectu Logici docentis, cùm rectitudinem præceptionibus docentis Logicæ, atque adeò ſimilitudinem cum Logico exemplari, ſiue prototypo ſit conſecutus, propterea non immeritò Logicus dici poteſt, non quidem actus Logicæ docentis, & à rebus auulſæ, vti perſpicuum eſt; cùm nec dictet, neque præſcribat operandi modum, ſed Logicæ vtentis, hoc eſt illius, quæ materiæ coniuncta eſt. Quod verò de actu, illud idem de habitu intelligendum volumus.

Logica docens, & vtens in materia Logica explicatur.

Quoniam verò in ſubiecta Logicæ materia dari contingit operationes intellectus docentis Logicæ præceptis directas; cogitandum tunc actum illum, quem in huiſmodi materia intellectus exercet duplicem rationem ſubire, & vt Logicam materiam attingit operationes mentis dirigendi modum præſcribens: & vt Logicis præceptionibus rectitudinem obtinet. Iuxta duplicem hanc conſiderationem hic actus & docens, & vtens dici poterit. Vt enim præſcribit viam ad rectè operandum, docens dici debet, vt induit rationem illam rectitudinis à docente Logica ſibi impertitam, vtens promeretur appellari.

Obiectio.

Neque perturbet animum, quod ſæpè ſæpius vſu venire ſolet, aliquem videlicet Logicæ docentis optimè callere præcepta, ac iiſdem egregiè eſſe inſtructum; & nihilominus in eorum executione non leuem experiri ſegnitiem; quod non eueniet, ſi in hac, vel illa materia, quæ à docente Logica didicerat, ſe plurimum exercuerit. hoc autem argumento eſſe videtur, præter habitum docentis Logicæ, cæterarumque diſciplinarum alium nimirum vtentis recognoſcendum, quo intellectus promptitudinem illam ad actionis exercitium conſequatur.

Solutio.

Sed hoc nihil negotij nobis faceſſit; ab eo namque, qui hunc diſputat in modum, petendum in qua materia Logicæ præcepta, ſe illum exercuiſſe arbitretur, & in qua facilitatem, ac promptitudinem experiri affirmet. Si hac phyſica ex. gr. dicatur, tunc occurrendum huiuſmodi maiorem promptitudinem non aliundè, quam à phyſico habitu prouenire.

Ratio altera ad idem.

Quod adeò verum eſt, vt mirum ſit oppoſitum in alicuius mentem cadere potuiſſe. Etenim ſi à diſtincto aliquo alio habitu, puta vtentis Logicæ prodiret, hoc indifferenti exiſtente ad quamcunque materiam, cùm intellectus phyſicos actus exercuiſſet, eandem facilitatem, ac promptitudinem experiretur, dum primum alteri cuius facultati operam nauaret, quod a veritate tàm remotum eſt, quam quod remotiſſimum, vt aſſidua teſtatur experientia. Habitum igitur illum vtentis Logicæ à cæteris omnibus diſtinctum perperam induxerunt.

Rationis confirmatio.

Quod indè magis mihi confirmatum redditur, quoniam nouus hic habitus diſtinctus, actus quoque diſtinctos ſibi reſpondentes expoſceret. At ſi intellectus in phyſica materia diſputet, mihi ſatis eſt perſuaſum, dari quendam habitum actibus reſpondentem phyſicum appellandum; cumque huiuſmodi actus debitam rectitudinem adepti fuerint dari in eodem intellectu Logicæ itidem docentis habitum, à quo rectitudinem prædictam obtinuerint, ita nimirum, vt ad eoſdem actus phyſicos duplex concurrat habitus, nempè phyſicus eliciendo, & logicus docens dirigendo, vterque facilitatem præſtans: diſtinctum autem hunc, alterum habitum ſuperfluum omninò, cum ab eo nihil expectandum ſuperſit.

SECTIO SECVNDA.

De vtilitate, conuenientia, ac neceſſitate Logicæ.

INquiſitione digniſſimum, & ab inſtituto minimè eſt alienum cum de re, nempè Logica ad certum finem, puta, cognitionis intellectricis directionem ordinata ſit ſermo, num videlicet ea, de qua loquimur, facultas, artificialis tamen à rebus auulſa, qua intellectus inſtruitur ad ſui cognitionis rectitudinem conſequendam vtilis, conueniens, ac neceſſaria dicenda ſit.

Logica vtilis eſt, atque cõueniens.

Siquis eſt, cui probetur, inutilem, ac minimè conuenientem Logicam eſſe, is planè fatuus exiſtimandus.

Ad ſacram doctrinam intelligendam.

Hæc enim ad Sacram doctrinam probè intelligendam, perſpicuè interpretandam, Catholicamque fidem tuendam ſummoperè conducit.

Conducit ad dirigendam cognitionẽ intellectricem.

Ac eiuſdem vtilitas quammaximè ſplendet, quòd mirificè conferat ad intellectricem cognitionem dirigendam, idque nec Ariſtotelem prætetit, qui Dialecticam commemorans dicebat, vtilem eſſe ad exercitationes, ad colloquia, & ad eas, quæ ſecundum Philoſophiam ſunt, diſciplinas; nec etiam Tullium, qui de ea loquens dicebat, inde ſummam

1. Top. c. 2

vtilitatem exiſtere, maximèque delectationem ingenuam. Ait enim, ex qua cùm ſumma vtilitas exiſtat ad res ponderandas, tùm maximè ingenua delectatio. Immò quoſdam commendat, quòd iudicandi vias diligenter perſecuti ſunt eâ ſcientiâ, quam Dialecticam appellant.

1. Tuſcul. Quæſt.

Ad ſcientias comparandas.

Illud quoque maximè vtilitatem eius declarat, quod hæc ad ſcientias reliquas comparandas præcipuè homini emolumento ſit, atque præſidio.

Ad Rhetoricam.

Ad Rhetoricam ſummoperè, adeòut Dialecticæ propago dici ſoleat, vt loquitur Tullius, qui pariter aſſerebat, eandem eſſe Rhetoricæ finitimam, Oratorique neceſſariam, adeò, vt ſine illa Rhetoricam is conſequi non poſſit. Dialectica enim quædam conſtricta, & contracta Eloquentia eſt.

Obiectio eum Solutione.

Tametſi autem vſus obtinuerit, vt priùs Rhetoricæ, quàm Dialecticæ operam nauemus, tamen hoc nihil refert, cùm id aliunde non ſit, niſi quia Rhetorica maximè ſit Grammaticæ affinis, vtraque enim de loquendi modo pertractat. Vt omittam facilitatem longè maiorem ad illam, quàm ad Dialecticam capeſſendam, ad quod præſertim ordo doctrinę reſpicit.

Ad Iuris peritiam.

Nec mediocris eius vtilitas ad Iuris peritiam conſequendam apertiſſimo etiam Tullij teſtimonio, qui Seruium Sulpitium omnibus Iuris peritis illius ætatis præferendum duxit, dum de eo inquit; *nunquam ad tantam iuris peritiam perueniſſet, niſi Dialecticam didiciſſet.*

Libro de clariſ Oratoribus.

Ad vniuerſam Philoſophiam capeſſendã.

Hanc autem eandem ſummoperè vtilem, atque conuenientem ad vniuerſam aſſequendam Philoſophiam, prout Matheſin, Phyſicam, & Metaphyſicam complectitur, cuique perſpectum, ac exploratum exiſtimo; etſi vix commemoratas diſciplinas è primo limine ſalutauerit; in eas enim incumbens non ſemel expertus erit, quanto ſibi præſidio in benè definiendo, diuidendo, diſtinguendoque, ac argumentando Logicæ præceptiones extiterint, & quantum ad clarius, atque diſtinctius ad omnia percipienda ea, de qua loquimur, Diſciplina proſit.

Etiam ſophiſtica pars ſuam habet vtilitatem adiunctã.

Quinimò tantæ eſt vtilitatis, atque conuenientiæ vt etiam eius pars, quæ aliòquin haud mediocriter pernicioſa videri poſſet, ſummam habeat vtilitatem, atque conuenientiam adiunctam, cuiuſmodi eſt Sophiſtica, à qua propterea non abhorrendum, quòd nos fallacia argumenta doceat, ſed potius efferenda laudibus, & amplectenda cùm ad Hæreticos confutandos, & eorum argumenta, non niſi ſophiſtica diſſoluenda, ac euertenda etiam atque etiam conducat, & in quauis itidem materia ad propria animi ſenſa propugnanda fallaces aduerſariorum argumentationes diluendo, nobis præſidio ſit, & adiumento.

Inſulſè ab aliquibus improbatur.

Inſulsè verò non obſcuri nominis viri illam deteſtantur eo nomine, quòd multi ex Hæreticorum agmine præceptionibus Logicis abutentes, inſidioſis fallacijs ſuas hæreſes adſtruere nitentur. Non enim traditur, vt eam nos adhibeamus, ſed vt dum alij contra nos eà vtuntur, illorum argumenta promptè dirimere valeamus. Huc pertinet illud Ariſtotelis. *Oportet* inquit *vt contraria perſuadere poſſimus, non vt vtraque faciamus, nam mala facienda non ſunt, ſed ne nos lateant, quomodo ſe habeant & vt cum alij non iuſtè vtantur, orationes ſoluere poſſimus.*

Proponitur, an ſit neceſſaria.

Etſi autem hucuſque ſatis, ſuperque Logica facultas vtilis, atque conueniens oſtenſa ſit, nondum tamen eius neceſſitatem, de qua ſupereſt diſputandum attigimus. Verum non vnus eſt neceſſitatis modus.

Neceſſarij diuiſio in illud, quod eſt ſimpliciter & illud quod eſt ex ſuppoſitione.

Primò neceſſarium dici aliquid poteſt ſimpliciter, & abſolutè non habita ratione alterius, quodque nullo modo poteſt aliter ſe habere, ſed omninò determinatum eſt ad eſſe, cuiuſmodi ſolus eſt Deus Optimus Maximus, qui cum per ſe neceſſariò exiſtat, à nullo pendet. Secundò ex ſuppoſitione neceſſarium aliquid eſt, ex ſuppoſitione inquam alicuius cauſæ, qua ſuppoſita determinatum eſt ad eſſe, hoc enim in creatis ex aliqua cauſa neceſſariò prouenit, ortumque ducit, quòd iuxta quadruplex cauſarum genus quadrifariam contingit ex materia; vt homo mortalis neceſſariò dicitur ratione materiæ contrarijs qualitatibus affectæ. Ex forma, vt neceſſarium eſt triangulum habere tres anglos æquales duobus rectis. Ex efficienti neceſſarium id eſt, quod ea poſita non poteſt non produci, quod bifariam euenire poteſt, vel ſcilicet per naturalem conſecutionem, vt dies comparatione Solis noſtrum hemiſpherium adſpicientis, hoc enim poſito, non poteſt non eſſe dies; vel per vim, ac violentiam, vt cum ſagitta aſcendit, neceſſariò vi proijcientis: vel demum ex fine, quod videlicet ad illius conſecutionem neceſſariò exigitur, veluti nauis ad traſmittendum mare, quod gemino modo euenit. Vel enim ità ſe habet, vt ſine eo finis obtineri nullo modo poſſit, diciturque neceſſarium ad eſſe, ſeu ſimpliciter, vt cibus ad vitæ conſeruationem: vel itaut eo melius, & commodius finis acquiratur, licet abſque illo poſſit quoquomodo comparari, dicique ſolet neceſſarium ad benè eſſe, ſiue vtile, ſiue ſecundùm quid.

Diuiſio neceſſarij ex ſuppoſitione in quatuor genera ex materia, ex forma, ex efficienti.

Ex fine.

Primo Rhetorica Cap. primo.

Huc etiam pertinet illa Dialecticæ partitio. ex Ariſtotele ſuperius commemorata, dum ait *homines, aut naturâ Dialecticos & Rhetores eſſe, aut arte*. Naturalis porrò vel intellectus eſt, vt ſupra innuimus, perinde vt ex propria, & ſpecifica differentia diſcurrendi, & ex noto ad ignotum progrediendi vim habeat; vel ſi mauis notitię quædam modorum diſſerendi, quas ratio ipſa qualicunque ordine parit, & ſua ſponte in aliarum rerum adhibet cognitione; dicique poteſt imperfecta, & inchoata quædam Dialectica. Altera verò nempè artificialis, quæ & perfecta dici conſueuit, multitudo eſt præceptorum ordine digeſta, ac vſu comprobata.

Scientiæ diuiſio in integram, & ex parte.

Præterea ſcientia, vel integra eſt in multitudine quadam habituum conſiſtens, vel eius eſt pars, vnica, vel altera concluſione conſtans.

Scientiæ duplex acceptio.

Hic quod in re propoſita magni momenti eſt, non præteribo, videlicet ſcientiæ nomine, vel intelligi poſſe, quod intelligi debet você adhibitâ cum proprietate habitum firmiſſimis rationibus comparatum, vel tantum vt vulgò accipitur, vtcunque acquiſitum, ſiue nimirum demonſtrationibus, ſiue probabilibus argumentis, quo pacto in hac vita mortali facultates omnes, Mathematicis exceptis diſciplinis, nobis licet adipiſci.

Bifariam ſcientia dicitur perfecta, vel imperfecta.

Præterea perfectam ſcieantiam, vel imperfectam dici duobus modis eſt manifeſtum, vel extenſione ſcilicet, vel intenſione, priori modo imperfecta eſt, quæ in vnica, vel pauciſſimis concluſionibus conſiſtit, vt perfecta contra in quamplurimis. Secundo modo imperfecta erit, dum quæ cognoſcuntur non tantâ claritate, quantâ rei natura patitur, ab intellectu, percipiuntur, vndecunque claritas, atqe diſtinctio cognitionis oriri poſſit, perfecta autem erit ſi contrario ſe habuerit modo.

Naturalis Logica eſt neceſſaria ſimpliciter.

Tempus inſumere, laboremque perferre in naturalis Logicæ neceſſitate demonſtranda, quæ ſimpliciter ex ſuppoſitione dicitur, ſuperuacaneum exiſtimo;

Si

Google

Si nanque ad rectitudinem cognitionis, & ad acquiſitionem cæterarum diſciplinarum cuiuſcunque generis, intelligendi facultas ſimpliciter requiritur, & quibuſdam in quauis obiecta materia primis notitijs eſt opus, cum in omnibus his, vel in horum aliquo naturalem Dialecticam poſitam eſſe diceremus, nemini profectò dubium, quin hæc ſimpliciter, & ad cognitionem dirigendam intellectricem, atque adeò ad vnamquanque diſciplinam capeſſendam neceſſaria dicenda ſit.

Logica artificialis non eſt neceſſaria ſimpliciter.

Artificialem autem Dialecticam præuiam ſimpliciter minimè neceſſariam homini, ad conſequendam rectitudinem propriæ cognitionis intellectricis, & ad cæterarum diſciplinarum conſecutionem adeò certum, ac exploratum, vt mirum ſit, quoſdam in contrariam ſententiam penitus abijſſe. Iis enim optimè fuiſſe perſpectum crediderim antè Dialecticæ inuentionem in omni genere diſciplinæ doctos extitiſſe, vt Ægyptios, Hebræos antiquiores Zenone Eleate Dialecticæ primo Inuentore, in Mathematicis, nempè plurimum excelluiſſe, ſic etiam Thaletem Mileſium, alioſque ex Græcis in Moralibus, & Naturalibus præclariſſimam laudem fuiſſe conſecutos, monumenta teſtantur.

Multi deſtituti Logica artificiali euaſerunt eximij Mathematici, ac Philoſophi.

Nec minus hac tempeſtate quamplurimos adinueniri in aliquibus diſciplinis nullius Dialecticæ quidem opitulatione egregiè verſatos, adeò perſpicuum eſt, vt nihil ſupra, ex quò facilè intelliges, vt opinor ad intellectricis notiæ directionem, & ad conſecutionem cæterarum ſcientiarum artificialem Dialecticam haudquanquam neceſſariam eſſe dicendam.

Intellectus poteſt elicere plures, ac plures actus ſpectantes ad diuerſas ſcientias, quamuis non inſtructus præceptionibus logicis.

Neque dubium ſanè quin Dialecticæ artificialis etiam ſi expers, hoc eſt quamuis intellectus in ſe ipſum, vel in ſuos actus minimè reflexerit, plures, pluresque cognitionis actus rectos ad quodlibet notitiæ genus ſpectantes poſſit elicere; cùm ſatis experientiâ ſit comprobatum ſanè ſæpius eum rectè apprehendere, iudicare, & quod caput eſt, diſcurrere, etſi omni prorſus artificialis Dialecticæ auxilio deſtitutum. Neque mirum, pleræque enim propoſitiones adeò ſunt obuiæ, atque perſpicuæ, itemque conſecutiones adeò manifeſtæ, vt ab intellectu, quamtumuis inculto, ac indiſerto, præſertim in facili ſubiecta materia, puta Arithmetica, Geometrica &c. ſtatim aſſenſum extorqueant.

Confirmatio ſuprædictorum, eo quod, alioquin in infinitum foret abeundum.

Immò niſi id ità ſe haberet, foret in infinitum abeundum, à quo quantum Natura abhorreat, neminem fugit; ſi namque in quauis materia quædam primæ notitiæ non concedantur, quas intellectus nulla opitulante Logica artificiali ſuâ tantùm acie penetrare valeat; ſed potius ad earum veritatem explarandam artificialis Dialecticæ præcepta requirantur, cùm hæ ſint procul dubio diſcurſu comparatæ, petendum, num ad huiuſmodi diſcurſum artificiali ſit opus Logica, vel non; ſi ſecundum id eſt, quod intendimus atque adeò in eadem ſententia verſamur; Si primum iterum de illo diſcurſu percontandum, atque adeò alterutrum omnino neceſſe eſt, aut aduerſarios à nobis minimè diſſentire, vel ex eorum opinione in his nullum dari terminum, & in infinitum eſſe abeundum.

Fruſtra tēpus terunt, qui contendūt artificialem logicam præmittendā eſſe cæteris diſciplinis.

Terere igitur tempus ij profectò videntur, qui tam ſtudioſè præuiam Dialecticam artificialem ad intellectricis cognitionis directionem, & ad aliarum diſciplinarum acquiſitionem conantur oſtendere.

Reſponſionis præoccupatio, & confutatio.

Neque hinc te euaſurum putes, dicendo, nempè diſcurſum, quo Artificialis Logicæ præceptiones comparantur, etſi ex primis, veris, immediatis notioribus, cauſiſque concluſionis [Id enim negare non licet] conſtantem, ac ob id certum, & infallibilem demonſtrandi vim tamē non habere, quòd Logica ſcientiæ rationem non obtineat, proindeque alio præuio artificio logico non indigere, quod tantummodo ad veram demonſtrationem, ſeu diſcurſum habentem demonſtrationis vim, ſcientiamque requiri decernitur. Si namque ad huiuſmodi diſcurſum Logica requiritur, non eſt cur ad illum, qui ex primis, veris &c. conſtat præreq uiri non debeat; eâdem igitur difficultate vexaris. Inſulsè tamen huiuſmodi diſcurſui demonſtrandi vim denegabis.

Præoccupatio difficultatis eiuſque ſolutio.

Et quamuis, vt quiſpiam ſcientiam dicatur adeptus, debeat habere perſpectum ſe diſcurrendo non erraſſe, quin imò ritè hanc operationem exercuiſſe, id enim ſcientia videtur requirere. Nihilominus certò poterit ille cognoſcere, & clarè etiam aduertere, ſe minimè deceptum fuiſſe, cùm ad id rationis lumen ſuppoſita præſertim rei, de qua agitur, claritate ſatis quidem ſufficiat, nec ad ſcientiam aliud quidpiam deſiderari debeat.

Alterius difficultatis præoccupatio, eiuſdemque ſolutio.

Ignorabit enim ille, quippè deſtitutus artificiali Logica ſe adhibuiſſe diſcurſum huius, vel alterius figuræ modo conſtantem, & ijs conditionibus præditum, quibus eſſe debet ad ſcientiam pariendam, quinimò continget, vt ſit penitus iſtarum vocum ignarus, tamen cùm ad ſcientiæ conſecutionem ſatis ei ſit nouiſſe, in nullum errorem fuiſſe lapſum, hinc propterea deſumitur inefficax argumentum, ad oſtendendam ſimplicem Dialecticæ neceſſitatem prò cognitionis directione, & acquiſitione ſcientiarum.

Præoccupatio alterius difficultatis, eiuſque ſolutio.

Duo quidem ſunt ad veram cuiuſque rei ſcientiam comparandam penitus neceſſaria, certitudo nimirum, ac immutabilitas rei obiectæ, & firmitas ex parte intellectus cognoſcentis. Primum in re ipſa ſupponitur, nec aliud eſt quidpiam, quàm neceſſitas, vt vocant, complexa, qua nimirùm prædicata in re illa tam neceſſariò cohærent, vt vi nulla ſeiungi poſſint; Secundum in illa certitudine poſitum eſt, qua intellectus nouit, ſe diſcurrendo non erraſſe. Hoc tamen quamuis in ijs, quæ obſcuriora ſunt, quæque maximè à primis principijs recedunt intellectus omni artificiali Logica deſtitutus ægrè admodum conſequi poſſit, in ijs tamen, quæ primis principijs ſunt valdè coniuncta, & quorum materia ſatis obuia eſt citra laborem, veritatem aſſequetur.

Logica artificialis eſt neceſſaria ex ſuppoſitione ad bene eſſe ſeu ſecundum quid.

Neceſſariam autem alio neceſſitatis genere, nimirum ex ſuppoſitione ad benè eſſe, ſeu ſecundum quid ad perfectam, ac integram directionem intellectricis notitiæ, & ad cæterarum diſciplinarum adeptionem, vt Maiores voluerunt, ratio validiſſima ſuadet. Dicebant illi, ad omnes artes, ac ſcientias neceſſariam eſſe immò ad ſummi boni contemplationem, vt Plato, cui adſtipulatus Stagirites, non ſemel eandem veritatem inculcans, dicere ſolebat, veteres ob huius Artis ignorationem in quamplurimos errores incidiſſe, & ſpeciatim in omnibus mentis operationibus exercendis, in definiendo ſcilicet, diuidendo, ac argumentando ob eandem cauſam erraſſe. Quinimò Tullius Epicureos errores non aliunde, quàm ex Dialecticæ contemptu duxiſſe ortum exiſtimat.

Cur homo pluribus artibus indigeat, atque adeò Dialectica.

Et certè cur plurimis artibus indigeat homo, ad ſuas exercendas operatioes, ea eſt cauſa, quoniam in illis poſſunt errores contingere, & poteſt homo à recta operandi norma deflectere, non diſſimiliter cum is in cognoſcendo decipiatur, ac erret, proptèrea neceſſaria fuit aliqua Ars, cuius præceptis inſtructus, errata omnia declinaret, & ſic perfectam, & integram directionem ſuæ cognitionis, ſcientiarumque conſecutionem obtineret. Huiuſmodi porrò Dialectica eſt quippè quæ in ſtudium dirigendæ cognitionis intellectri-

lectri-

lectricis incumbit.

Oſtenditur eius neceſſitas ex ſuppoſitione ad bene eſſe.

Eius autem neceſſitatem eſſe, quam diximus, ex ſuppoſitione ad benè eſſe palam eſt, & apertum; eam requiri ad conſecutionem integræ rectitudinis Intellectus pro adeptione totius ſcientiæ vt omnino perfectæ, tàm ſcilicet intenſione, quàm extenſione, vel propriè, vel impropriè acceptæ argumento eſt, eam ex ſuppoſitione ad bene eſſe, neceſſariam eſſe.

Ratio magis explicatur diſcurrendo per ſingulas tres intellectus operationes.

Ità quidem vt Intellectus humanus, ne in ſua prima operatione decipiatur, hoc eſt vt rem clarè, perſpicuèque apprehendat, finitione indiget, quam etſi natiuo lumine quoquomodo effingeret, longè tamen melius illam perficiet, dum ſupra ſe reflectens ad illam elaborandam operæ pretium aduerterit exploratum habere, quid res cognoſcenda commune habet cum cæteris, & id etiam per quod à cæteris ſecernitur, atque disiungitur; nimirum oportet intellectum iis eſſe præceptis inſtructum, quibus optima definiendi ratio continetur, quod eſt artificialem Logicam ad perfectam primæ operationis rectitudinem conſequendam præhabuiſſe.

Non diſſimiliter ſecunda, quæ dicitur operatio nempè iudicium, cum falſum ſubire poſſit, directione indiget, vt veritatem aſſequatur, quam etſi intellectus ſua naturali vi poſſit attingere, ac debito modo hanc operationem ab erroris labe immunem exercere; longè tamen facilius, ac melius, cum ad ſe ipſum reſpiciens aduertit, quænam ſit deceptionis occaſio, ac vnde ſit vt iudicando verum non aſſequatur, variâque negotiatione enunciationum præcepta efformauerit, quod eſt artificialis Logicæ præceptionibus eſſe munitum ad ſecunda huius operationis rectitudinem aſſequendam.

Tandem diſcurrendo ex noto ad ignotum in plures errores incurrit, cum nimirum ex vna, aut duabus propoſitionibus cognitis prauè aliam infert, atque deducit, vnde ſæpè deceptio contingit, quoniam concluſionem veritati conformem arbitramur, quam ex veris propoſitionibus deduximus, cum tamen à veritate penitus aliena eſſe poſſit, quòd ſcilicet vitioſa fuerit illatio; propterea directionem expectat, quam etſi Intellectus proprio natiuo lumini innixus quoquomodo aſſequi poſſit: multò tamen facilius, ac melius ad ſeipſum reſpiciens ſi errandi cauſam notauerit, eandemq; remouendi modum præſcripſerit, quod eſt artificialis Logicæ præcepta efformaſſe, ac iiſdem eſſe paratum aduerſus errata illa, quæ in huiuſmodi operatione poſſunt accidere.

Maior autem, vel minor hæc neceſſitas erit, prout ea, in quorum ſtudium intellectus incumbit, clariora, vel obſcuriora fuerint.

Tantâ igitur, nempè ex ſuppoſitione, neceſſitate humanus intellectus ad ſuæ cognitionis integram rectitudinem ad cæterarum diſciplinarum adeptionem ſibi debet artificialem Logicam adiungere.

Artificialis Logica quodammodo ad ſeipſam neceſſaria.

Eſtque, & aliud non ſine admiratione ſpectandum, nimirum Logicam artificialem eſſe quodammodo ad ſeipſam neceſſariam.

Id ratione probatur.

Ad eum ſanè modum, quo intellectus neceſſariò poſtulat artificialem Logicam pro adeptione cæterarum diſciplinarum, ità etiam pro eiuſdem Logicæ conſecutione; hæc enim quoque ſcientiæ rationem ſortita non ſecus ac aliæ ſcientiæ directionem intellectus ſupponit, quæ cum huiuſmodi Logicæ præceptis comparetur, neceſſe eſt hanc ad Logicam, non ſecus ac ad cæteras diſciplinas prærequiri.

Explicatur ratio, magiſque comprobatur.

Id porrò ſatis apertum, ac manifeſtum fiet, ſi facultatem hanc pluribus conſtare partibus obſeruemus, quarum vna prærequiratur ad aliam. Ità quidem prima, quæ intellectricis cognitionis generatim acceptæ directioni dat operam, neceſſaria erit ad ſequentes; quæque ſecunda eſt, primam operationem dirigendam aſſumens, neceſſaria erit pro aliarum directione conſequenda, & ità deinceps: rurſus etiam intra ſingulas commemoratas partes, aliæ quoque ſunt, quarum vna ad aliam neceſſaria erit.

Mutuò ſe adiuuant Logicæ partes.

Quinimò poſteriores ad priores quodammodo neceſſariæ videntur, itaut mutuò ſe adiuuent; In priori namque tradenda parte, operationem in poſteriori dirigendam adhibemus. Ità ſanè in prima omnes tres operationes poſtea dirigendas exercemus, cumque inſtituitur ſermo de primæ operationis directione, onus incumbit intellectui enunciationes, & argumentationes efformandi, ac vbi de ſecunda operatione diſputandum ſuſcipitur, cogitur intellectus argumentationes efficere, quod citra vitioſum, inutilemque circulum, nempè quòd prima pars ſit neceſſaria ad ſecundam, & viciſſim, vnde prima ſit neceſſaria ad ſeipſam, euenire comperiemus, ſi præ oculis habeamus futurum quidem circulum, quando eadem, eodem penitus modo ad ſeipſam neceſſaria diceretur. quod certè non aſſerimus, ſed potius vt ruditer, & imperfectè traditam, ad ſeipſam perfectè, & exactè tradendam neceſſariam ducamus, vnde nec etiam vllum incommodum, ſi poſterior pars, vtpotè imperfectè tradita, ad priorem perfecto modo tradendam neceſſaria eſſe dicatur.

Nec propterea committitur circulus.

Difficultas proponitur.

Poſſet autem quiſpiam inde ſibi perſuaſum reddere nullius prorſus neceſſitatis eſſe facultatem hanc artificialem ad cæteras ſcientias capeſſendas; quoniam naturalis habitus, cuiuſmodi foret hic, de quo loquimur, non ad ſimpliciter, ſed ad facilius poſſe conceditur; Nihil obſtabit propterea, quominus intellectus hoc habitu deſtitutus etſi difficilius, cæteras diſciplinas perfectiſſimo modo conſequatur. Nulla tamen eſt conſecutio, quoniam etſi ſuppoſita claritate ſubiectæ materiæ ſolo naturæ lumine poſſit humanus intellectus rectè operari. hoc tamen latitudinem habet, vnde neceſſaria dicetur artificialis Logica ad ſcientias perfectiori modo comparandas, quod eius neceſſitatem ad benè eſſe, & ſecundum quid tantùm oſtendit; Maior enim, vel minor perfectio ad ſcientiæ modum, non ad ſubſtantiam pertinet. Quinimò etiamſi excellenti perfectionis gradu, non citra tamen difficultatem, nulla opitulante artificiali Logica, concederemus ab intellectu ſcientias acquiri poſſe, non maior hinc neceſſitas, quam ad benè eſſe, & ſecundum quid probaretur, cum facilius, vel difficilius illas adipiſci, non ad earum ſubſtantiam, ſed ad modum pertineat. Ex quo facilè tibi perſuaſum erit inulsè admodum eos fuiſſe locutos, qui dicebant ad ſcientias ſaltem perfectè acquirendas, ſimpliciter artificialem Logicam requiri. Nihil enim hoc neceſſitatis genere neceſſarium dici poteſt, quod ad modum, & non ad ſubſtantiam finis requiritur. Vnde ſplendidè conſtat ab iis omnino pugnantia dici; nam artificialis iſta facultas, ſi ad modum acquirendi ſcientias non ad ſubſtantiam requiritur, ad bene eſſe, & ſecundum quid tantùm neceſſaria erit; ineptè igitur aiunt eam ſimpliciter neceſſariam eſſe; quandoquidem tunc non ad modum, ſed ad ſubſtantiam ipſarum, veluti finis requireretur.

Propoſitæ difficultati occurritur.

Etiam ad Scientiam practicam eodem genere neceſſitatis neceſſaria dicenda, nempe ſecundum quid.

Quòd ſi quiſpiam exiſtimet ſaltem, ad practicas ſcientias conſequendas nullam penitus huius artis eſſe neceſſitatem, quòd hæ tantummodo rectitudinem operis, non veritatis indagationem reſpicere videantur, quaſi vnâ tantùm prudentiâ indigeant; is in ſummo verſatur errore, ſcientia ſiquidem etſi practica,

adhuc

Digitized by Google

adhuc tamen veritatem reſpicit, licet in ea minimè ſiſtat. Quamobrem ſi ex ſuppoſitione ad ſcientias aſſequendas contemplatrices dicatur neceſſaria, ad practicas quoque dicenda erit. Adeoque ſic neceſſaria eſt modo iam explicato ad alias diſciplinas perfectè comparandas, ut ad ſui pariter abſolutam conſecutionem neceſſaria dicenda ſit. Quæ enim agit de terminis ſimplicibus ad primam dirigendam operationem conducens, deſeruit quamplurimùm ad partem alteram aſſequendam, in qua de ſecunda operatione dirigenda diſputatur; & hæc etiam ad aliam, ubi de diſcurſu diſſeritur.

Concluditur neceſſaria ad omnes alias diſciplinas eodem neceſſitatis modo.

Neque dicas uniuſcuiuſque ſcientiæ eſſe in propria materia rectè procedere, atque adeò id aliundè minimè expectandum. Fatebor enim non expectandum id ab artificiali Logica, quaſi hæc ſit ſimpliciter neceſſaria; ſed ut hæc neceſſaria eſt ad benè eſſe.

1. Difficultas proponitur, atque diluitur.

Tametſi autem diſciplina qualibet ſuas definitiones, ac diuiſiones habet, unde conijciendum videatur ad earum acquiſitionem nullam huius artis eſſe neceſſitatem; quoniam ſi quæ neceſſitas concedenda, maximè propter definitiones, ac diuiſiones efformandas videretur. Non tamen id dicas; nam tametſi qualibet diſciplina ſuas peculiares definitiones, ac diuiſiones habeat, optimam tamen earum effectionem à Dialectica recognoſcit.

2. Alia difficultas proponitur, eidemque occurritur.

Nec animum perturbet illa difficultas, quòd ad ſcientiam duo neceſſaria ſint, principia ſcilicet per ſe nota, quibus abſque medio præbeatur aſſenſus; & ex illis certæ concluſionis deductio, cum ad vtrumque tamen ſufficiat naturæ lumen; de primo nulli dubium; de ſecundo pariter, quoniam conſecutionis neceſſitas principijs per ſe notis innititur; *Dici de omni; & Dici de nullo*. Nullius enim hæc ſunt momenti, non quidem (ut ab aliquibus inſulsè dicitur) eò quod ita ratiocinando probatur tantum naturæ lumen extendi poſſe ad unam, vel alteram concluſionem à principijs per ſe notis proximè deductam, ad cæteras tamen remotiores extendi non poſſe nullius artis opitulatione, cum in his conſecutionis neceſſitas abſque Dialecticæ præceptis cognoſci non poſſit. Hæc enim ineptè dicuntur, cùm ſatis cuique perſpectum ſit integram aliquam diſciplinam non in poſtremis habendam, ut Arithmetica eſt, ac Geometria, nullo artificio logico comparari poſſe. Difficultati propterea longè melius occurritur, concedendo totum id naturæ lumine tantum ab intellectu fieri poſſe, etſi huius artis præceptis deſtituto, non tamen adeò facilè, expeditè atque perfectè, ac ſi huius facultatis præceptis foret imbutus, quod eſt hanc ad benè eſſe neceſſariam fateri.

3. Proponitur difficultas, & eidem ſit ſatis.

Hinc itaque perbellè cuiuſmodi ſit egregiæ huius diſciplinæ ortus intelligitur, nam cuicumque mortalium aliquam Dialecticæ, Rhetoricæque partem natura largita eſt. Quocirca Stagirites inquit. Διὸ καὶ πάντες τρόπον τινὰ μετέχουσιν ἀμφοῖν. *Idcirco omnes homines ſunt aliquo modo participes*. Et ſubdit πάντες γὰρ μέχρι τινὸς καὶ ἐξετάζειν, καὶ ὑπέχειν λόγον, καὶ ἀπολογεῖσθαι, καὶ κατηγορεῖν ἐγχειροῦσιν. *Omnes enim aliquo vſque, & exquirere, & rationem reddere, & defendere, & accuſare aggrediuntur*, ad oſtendendum nimirum, ità formatos eſſe homines à natura, ut & Rhetoricæ, & Dialecticæ ſint aliquo modo participes. Duo enim Dialectici, ut omittam Rhetoricum, officia ſunt, videlicet exquirere, & rationem reddere, quorum vtrumque naturâ, vel conſuetudine quiſque præſtare ſolet, cum fuerit imperitus, nullâque doctrinâ excultus, quò pertinet illud Stagiritæ. τῶν μὲν ἐν πολλῶν οἱ μὲν εἰκῇ ταῦτα δρῶσιν, οἱ δὲ διὰ συνήθειαν ἀπὸ ἕξεως.

Dialecticæ ortus explicatur.

1. Rhet. cap. 1.

1. Rhetor. cap. 1.

At, ex imperitorum numero quidam hæc temerè, caſuque faciunt: quidam autem habitu quodam animi longo vſu comparato. Sed qui abſque exercitatione, ipsâ tantum naturâ duce, hæc ſatis pro dignitate præſtant. aliàs melius, aliàs deterius ſuo munere funguntur; quippe qui calcandam viam ignorant, vndè temerè, caſuque id facere dicuntur. Si verò temerè tantum, caſuque contingeret, ut alius alio melius diceret, aut diſputaret, nulla profectò de his ars ſtatuenda videretur. Non enim res fortuitæ, quarum nulla certa cauſa proferri poteſt, artis præceptis comprehendi poſſunt, neque quod temerè perpetuò fit, id vllo modo fieri artificioſè poteſt; quòd ſi quodam vſu tantum, atque conſuetudine idem accideret, nec etiam ſub artem caderent; non enim earum rerum, quæ tantum vſu conſtant, ratio, aut cauſa firma apparet, quæ leges artis ſubire queat; cum autem vtroque modo fieri contingat, nempè vt aliqui temerè caſuque, aliqui verò ex conſuetudine, atque habitu melius, quàm alij dicant ac diſputent, proculdubio de his ars ſtatui poteſt; propterea quòd cum hæc neque tantùm fortuitò, neque tantum conſuetudine fiant, poteſt inquiri cauſa, cur utrique, quod volunt, aſſequantur. At cum quiſpiam alicuius rei cauſam, atque rationem exploratam habuerit, eadem quoque de re artem adeptus erit; ità quidem intellectus cæpit experiri modum benè, malèque exercendi proprias operationes, ac ſæpiſſimè in ſingulis periculo facto, errandi cauſam aduertens, diuerſa, variaque præcepta efformauit, quibus deinceps inſtructus, ab erratis declinaret; atque hunc in modum omnia congeſſit in artem, quæ artificialis Logica nuncupatur, de modo rectè procedendi in intelligendo diſceptans. Exindè verò alia plura, & ex his rurſus plura temporis decurſu ſapientum induſtriâ inuenta, excogitataque ſunt, donec tandem abſoluta fuerit.

Nec id mirum; uniuſcuiuſque enim artis ac diſciplinæ hunc eſſe ortum, ex Ariſtotele quidem addiſces, qui ad hæc reſpiciens dicebat. Ἀποβαίνει δ' ἐπιστήμη καὶ τέχνη διὰ τῆς ἐμπειρίας τοῖς ἀνθρώποις. γίνεται δὲ τέχνη, ὅταν ἐκ πολλῶν τῆς ἐμπειρίας ἐννοημάτων καθόλου μία γένηται περὶ τῶν ὁμοίων ὑπόληψις. *Per experientiam ars, & ſcientia hominibus efficitur. Fit autem ars, cum ex multis experimentalibus conceptibus vna de ſimilibus vniuerſalis opinio ſit*; Experiendo ſiquidem principia decernimus, quibus veluti iactis fundamentis, poſtmodum vniuerſam artis, diſciplinæque machinam extruimus. Quod alibi pariter inculcans ait Διττῆς δὲ τῆς ἀρετῆς οὔσης, τῆς μὲν διανοητικῆς, τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου. *Duplex autem cum virtus ſit, altera quidem intellectiua, altera verò moralis, intellectiua, ſanè plurimum ex doctrina habet, & ortum, & incrementum, quapropter experientia indiget, & tempore*. Ex Philoſophi igitur ſententia virtus, quæ in intelligentia, rationeque poſita eſt, ex parte à doctrina tum ortum, tum incrementum, ac acceſſionem habet, cum artes omnes, ac diſciplinæ diſcendo, hoc eſt, præeunte doctore comparentur; rectè verò dixit τὸ πλεῖον vt plurimum, aut pleriumque; quia non ſemper virtus rationis acquiritur doctrinâ, hoc eſt diſcitur à docente, ſed interdum inuentione proprià comparatur, quamuis hoc rarò contingat. Vel vt alijs placet τὸ πλεῖον. *magna ex parte*, quoniam cætera quoque adiumenta, & præſidia ad doctrinam oportet accedere, ſcilicet ingenij bonitatem, vſum, exercitationem, ac experimentum; quæ ſtatim addit Philoſophus affirmans inde conſequens fieri, vt rationis, cogitationiſque virtutes, non niſi beneficio

Vniuſcuiuſque diſciplinæ ſimilem ortum eſſe docuit Ariſt. 1. diuin.

2. Ethic. cap. 1.

tem-

temporis, ac experimenti parari poſſit ; *διόπερ ἐμπειρίας δεῖται, καὶ χρόνου. quapropter experientiâ indiget, & tempore*. Artes enim, atq; doctrinæ omnes, cum latentem veritatem inquirant, alienis laboribus, ac inuentis uti debent, præeunte quidem magiſtro, ac demum experimentis inſiſtere, quæ tempus diuturnum expoſcunt, vbi doctrinæ nomine non tantùm inſtitutio, quæ à docente prouenit, ſed etiam ipſa ratiocinatio intelligentiæ à principijs, & cauſis ad concluſiones, & effectus vſque deueniens intelligitur ; experimenti verò nomine intelligenda propriarum actionum frequentatio, & alienarum animaduerſio. Hæc igitur doctrina, quæ non aliena tantùm eſt inſtitutio, ſed etiam propria ratiocinatio, poſtulat experimentum, ſcilicet obſeruationem alieni laboris, quæ eſt à docente, & propriarum actionum frequentationem, quæ in uſu ac exercitatione poſita eſt ; hinc temporis ioſtum ſpatium requiritur ; quod enim experimento diſcitur, hoc eſt frequentatione propriarum actionum, & ratiocinationis vſu, ortum habet à ſenſibus viſu nimirum, auditu, & reliquis ; hoc autem non niſi diuturnitate temporis poteſt obtineri. Tria igitur ſunt, quibus rationis, & intelligentiæ virtus comparatur, natura ſcilicet, doctrina, & vſus, vel experimentum, ſiue exercitatio.

Logicæ, & cuiuſque diſciplinæ modus à natura, perfectio ab vſu, & exercitio.

Ex quo facilè intelliges, tam Logicæ, quàm cuiuſlibet alterius artis, ac diſciplinæ modum à natura incipere, vſu verò, ac exercitio deinde perfici.

Maiores laudes primis rerum inventoribus debentur.

2. Elench. cap. vltimo.

Et rurſus etiam cognoſces longè maiores laudes primis artium inuentoribus deberi, quam ijs, à quibus decurſu temporis fuerunt adauctæ ; principium enim ipſum ſummi laboris eſt, quò ſpectant Ariſtotelis verba. *μέγιστον γὰρ ἴσως ἀρχὴ παντός, ὥσπερ λέγεται, διὸ καὶ χαλεπώτατον, ὅσῳ γὰρ κράτιστον τῇ δυνάμει, τοσούτῳ μικρότατον τῷ μεγέθει, χαλεπώτατόν ἐστιν ὀφθῆναι· ταύτης δὲ εὑρημένης ῥᾷον τὸ προστιθέναι, καὶ συναύξειν τὸ λοιπόν ἐστιν. Maximum enim fortaſsè principium omnium. vt dicitur, quare & difficillimum ; quanto enim poteſtate validiſſimum, tanto mole minimum difficillimum eſt videri : eo autem comperto facile eſt adijcere & coaptare reliquum*. Quod autem difficile, illud quoque præclarum. Ita fit, vt primi rerum inuentores magnas laudes conſecuti ſint, & plurimi etiam in Deos relati, vt Bacchus, qui primus vinum reperit, Ceres, quæ frumentum, Minerua, quæ artes ; huiuſmodi autem viros, quibus nimirum rei alicuius inuentio tribuenda ſit, maximis, diuiniſque laudibus dignos Ariſtoteles eſſe teſtatur, ita Cadmus apud Græcos calebris, cùm ijs primus literas tradiderit, Nicoſtrata mater Euandri, quæ latinas literas adiouenit Empedocles, qui Rhetoricæ, Zeno Eleates, qui Dialecticæ initium dedit.

SECTIO TERTIA.

An Dialectica inter ſcientias annumerari debeat, & an in veritatis contemplatione ſiſtat, an potius progrediatur ad opus.

Variæ ſententiæ referuntur.

SI quid parum eſt veritati conforme, parumque rationi conſentaneum illud profectò, vel Dialecticam ad nullum ea ſex vulgatis intellectûs habitibus pertinere, ſed inſtrumentum, modumque ſciendi ; vel opinionem, aut artem eſſe dicendam.

Reijcitur eorũ opinio, qui dicunt ad nullum ex habitibus intellectus Logicam pertinere.

Quid improbabilius, & à veritate quid alienius, quàm primus ille dicendi modus? Tametſi enim hanc, de qua loquimur facultatem, eò nomine appellandam inſtrumentariam exiſtimemus, quòd intellectum dirigendo, ac regulando, cæteris comparendis diſciplinis inſeruiat ; hæc tamen inde naturam non conſequitur à cæteris habitibus intellectûs ita diuerſam ; vt ad eorum aliquem reuocari minimè patiatur.

Reijcitur ſententia dicentium eſſe opinionem.

Nec modus alter ordine ſecundus probabilitatis multum ſibi conciliare poſt, quòd Dialectica doceat in vtramque diſputare partem argumentis tantummodò probabilibus vtens, & quòd circa contraria probabiles tantùm adhibens rationes ipſa verſetur. Nam vt prætercam hoc ſolùm in eius præcipuam partem cadere, quæ Topica nuncupatur, non enim iſta, quæ præſcribit præcepta, ſolùm probabilibus rationibus confirmat, quin potius neceſſarijs argumentis illa demonſtrat, ac in omni ſui parte ad eum modum hæc facultas procedit, vt neceſſariò, certè, ac euidenter omnia concludat.

Obiectioni occurritur.

Nec negotij quidquam nobis faceſſit, quòd hæc vniuerſa facultas innumeris ferè difficultatibus inuoluta, quæſtionibus, diſputationibuſque contexta ſit. Cuilibet enim arti, ac diſciplinæ geminum ſtatum concedendum, neminem præterire crediderim ; vel prout ſecundum ſe tradi poteſt ; vel prout in hac vita mortali nobis contingit eam adipiſci. Quamuis igitur quælibet poſteriori modo ſpectata, quàmplurimis, ac infinitis penè difficultatibus laboret ; priori tamen modo non item. Quamobrem huius introſpectâ naturâ, non obſcurè conſtabit opinionis rationem in hanc ipſam facultatem non cadere.

Reijcitur opinio dicentium eſſe artẽ.

Tertius etiam ſicà veritate recedit, vt nihil magis. Ars profectò ſeſe ad ſingularia extendit, quamuis uniuerſalia non negligat. Etſi autem facultas aliqua, vt Dialectica humanas quaſdam operationes ad ſingularia deſcendens gubernet, ac moderetur ; non inferendum illicò eam artis naturam ſapere, cùm hoc, & arti, & prudentiæ, & ſcientiæ practicæ commune ſit.

Commendatur opinio dicentium eſſe ſcientiam.

Longè igitur accuratiùs Dialecticæ facultatis indolem aſſecuti ſunt, quibus hæc in ſcientiarum ordinem cooptanda viſa eſt.

Ratione probatur.

Facultas enim illa, quæ in omni ſui parte, quidquid docet, firmiſſimis rationibus munit, probat, atque demonſtrat, non immeritò ſcientia nuncupatur.

Ratio magis explicatur.

Huiuſmodi porrò Dialecticam eſſe cuicunque perſpectum fiet, ſi paulò diligentiùs illam tractauerit, ſimulque partes eiuſdem, Analyticam ſcilicet, Topicam, & Sophiſticam, percurreris ; non eſt igitur, cur è diſciplinarum albo Dialecticam facultatem delendam exiſtimemus. Sed hanc in ſuis partibus, ad eum ſe habere modum, quo diximus, nullo labore, nulloque negotio intelliges, ſi præ oculis huius præcepta, regulaſque nonnihil habere velis ; reperies enim, vt opinor, omnia eſſe cum veritate coniuncta, nihilque ab hac decerni, quod firmiſſimis innixa principijs demonſtratione probari non poſſit.

1. Ethic. cap. 4.

Legimus quidem apud Ariſtotelem ab illo Dialecticæ naturam euerti, qui hanc non vt facultatem, ſed vt ſcientiam tradit. At eò tendit Philoſophi conſilium, vt neget Dialecticam eſſe qualem aliqui conſtituebant inorganicam, alijſque ſcientijs minimè præmittendam exiſtimabant. Dicebat etiam eam eſſe modum ſciendi, non vt inficiaretur, ei ſcientiæ rationem conuenire, ſed vt innueret, organicam eius eſſe naturam, quatenus ſciendi modos præſcribit, quibus intellectus eſt dirigendus. Aſſerebat Dialecticam non in aliqua re determinata verſari, quod utique ſcientiæ naturæ repugnat ; non quòd hinc è numero ſcientiarum arcendam arbitraretur, ſed ut eius explicaret naturam, in eo poſitam, quòd inſpecta ſecundum ſe circà rem determinatam, nempe cognitionem intellectiuam, tanquam rectitudinis capacem ſit occupata.

Ariſtotelis auctoritates in oppoſitum allatæ explicantur.

2. Metaph. Tex. 55.

ta; at ſi vſum attendas, nulla ſit ſubiecta materies, cui accommodari non poſſit, & in qua eius doctrinam adhibere non liceat. Tandem diuerſa numerauit problemata, ſcilicet actiua, quæ reſpiciunt electionem, & fugam; ſpeculatiua, quæ ſcientiam, & veritatem inſpectant, Logica quæ his omnibus inſeruiunt; non vt inde Logicam diſtinctum habitum à ſcientia decerneret, ſed vt eam inſtrumentariam ſcientiam declararet.

Difficultas proponitur.

Eſt ſanè Dialectica in ijs occupata, quæ interitui obnoxia ſunt; non quia per ſe de ſecundis notionibus agat, cùm ex accidenti tantummodo de ijs, ſi quæ ſunt, diſceptet: ſed quoniam in intellectus cognitione dirigenda ortum, ac interitum ſubeunte, verſatur.

Diluitur.

Hoc tamen eius dignitati non derogat, nec in cauſa eſt, vt ſcientiæ rationem non obtineat, cum ad hanc rei conſideratæ non quacunque neceſſitas etiam ſcil. incomplexa, ſed quæ ſolùm complexa eſt in ijs quoque reperta, quæ maximè ſunt variationi obnoxia, requiratur, in eo planè conſiſtens, vt ſi vnum è duobus extremis alicuius propoſitionis in natura concedi debeat, aliud itidem dari neceſſe ſit, vnde propoſitiones æternæ veritatis conficiuntur, quarum neceſſitate diſciplina omnis contenta eſt, quamuis ijs de rebus efformentur, quæ ità quidem exiſtunt vt exiſtere etiam non poſſint. Verbo dicam, ei quod Dialecticus conſiderandum aſſumit, immò rebus omnibus, Si Deum Optimum Maximum excipias, ſimplex neceſſitas in ſcientijs omninò neglecta, etſi non conueniat, conuenit tamen altera, nempè complexa, qua propoſitiones æternæ veritatis efformantur, quæ etiam neceſſitas ex ſuppoſitione dici conſueuit.

Alia difficultas, eiuſque ſolutio.

Docet in aliqua ſui parte modum, quo probabili diſcurſu concluditur, non nego; immò etiam alibi decipiendi artem declarat; Non tamen probabili ratione diſcurrendo, fallaciterque ratiocinando, ſed potius veris, certis, ac euidentibus demonſtrationibus concludendo.

Alterius difficultatis ſolutio.

Et quamuis Dialectica ſua præcepta demonſtret, non ſubinde putandum imminere periculum in infinitum abeundi, quaſi nimirum antè Dialecticam firmiſſimis demonſtrationibus traditam, præhabenda ſit alia, per quam huius innoteſcant demonſtrationes, cùm ſatis, ſuperque ſit naturalem, vel artificialem imperfectam præceſſiſſe.

Hæc vtique præcepta tradit, opitulatione quorum intellectus ſuas poteſt ad veritatis conſecutionem operationes dirigere; videturque ratio quædam operum faciendorum, non tamen ars, quæ quidam eſt habitus faciendi vera cum ratione, & circa generationem, inuentionem, contemplationemque verſatur; hoc eſt circa contemplationem rei faciendæ; circa ipſius inuentionem in operando atque fugiendo, & circa generationem operis, quæ modum reſpiciunt, quo ars propriam materiam tractandam ſuſcipit. Sed ex parte eiuſdem materiæ duo ſunt, & quod hæc fieri, & non fieri poſſit, & quod non habeat in ſe principium internum, videlicet artem, cum hæc non in opere, ſiue materia ex qua conficitur opus, ſed in artifice quidem exiſtat.

Ariſt. 6. Ethic. c. 4.

Quamvis agat de dirigendis operationibus intellectus, non propterea eſt ars.

Diſcrimẽ inter artẽ & ſcientiã.

Ars igitur ab alijs intellectus habitibus ſui materiã longè latèque differt. Scientia, namque & intellectus, & ſapientia, ea profectò, quæ ſeſe aliter habere non poſſunt, perſequuntur; ars autem in ijs, quæ poſſunt aliter ſe habere, verſatur. Si igitur Dialectica ſuam in ijs exercet induſtriam, quæ penitus neceſſaria ſunt, vt paulò antea dicebam, non ſatis intelligo cur in alicuius animum irrepſerit opinio, Dialecticam inter artes annumerandam eſſe. Piget autem hic fuſiori calamo naturam artis explicare, cùm opportuniori loco ſit hac de re ſermo rediturus.

Num contemplatiua ſit, an practica.

Ex huc vſque traditis Dialecticam inter ſcientias adſcribendam liquet. Cuiuſmodi verò ea ſit, an contemplatrix, an practica nondum tamen liquet.

Quid ſcientia contemplatiua, quid practica.

Bipartitum ſcientiæ genus vniuerſa propemodum ſchola Philoſophorum cum Ariſtotele decernit, quorum vtrumque commune etſi illud habeat, quod veritatem reſpiciat, quam de ſubiecto per propriam cauſam affectionem oſtendendo conſequitur; Hoc tamen inter illas diſcriminis intercedit, quod contemplatrix in veritate ſiſtat, practica verò ad operandum progrediatur; & quamuis vtraque de re foret, quam cognoſcenti liceat operari; quia tamen contemplatrix ità rem conſiderandam aſſumit, vt ſolam veritatem reſpiciat, ac in eius meditatione ſiſtat; practica verò tanquam norma cognoſcenti deſeruit ad effectionem operis, vt non immeritò Stagirites aliquando pronunciauerit; Θεωρητικῆς μὲν γὰρ τέλος ἀλήθεια, πρακτικῆς δ' ἔργον. *Speculatiuæ finis veritas, practicæ autem opus* adhuc proterea differunt.

2. Meth. Tex. 3.

Dialectica neceſſariò aut contemplatiua eſt, aut practica.

Dialecticam neque contemplatricem, neque practicam eſſe, quod ineptè quibuſdam eſt viſum, tàm remotum ab omni veritate, quàm quod remotiſſimum. Quid enim improbabilius quàm intellectum ſiuè cum illatione iudicium, cuiuſmodi Logica eſt, non ſic in contemplatiuum, practicumque diſtribui, vt nihil ſit prætermiſſum, quod huiuſmodi partitione comprehenſum non ſit? perindè foret enim, ac dicere, non tàm benè animal in rationale, & irrationale diſtribui, vt aliquid non ſuperſit, quod nec rationale, nec irrationale non ſit. Hùc ſpectat illud Stagiritæ. *Omnis intellectus*, inquit, *aut actiuus, aut factiuus, aut ſpeculatiuus eſt.* Hoc enim in intellectus iudicium, ſiuè ſimplex, ſiuè cum illatione, cadit. Hinc facilè intelliges alterutrum neceſſarium eſſe, Dialecticam ſcilicet, aut eſſe contemplatricem, aut practicam, cùm intellectiua cognitio rationem alterutram inuoluat.

6. Meth. Tex. 1.

Ratio.

Neque ſunt hæc inconſideratè dicta. Omnis enim intellectiua cognitio, aut ſimplicis iudicij, aut diſcurſus rationem obtinens; vel de re eſt, quam operari, vel non operari poſſumus. Si de prima fuerit, aut illam conſiderandam ſiſtendo in contemplatione veritatis aſſumit: aut non ità ſiſtit, ſed vlterius pergit ad opus. Vnam igitur, vel alteram contradictionis partem includit; Dialectica propterea quippe quæ huiuſmodi eſt intellectiua cognitio, aut contemplatrix, aut practica dicenda.

An ſit cõtemplatiua an verò practica proponitur.

Cùm autem alterutrum fatendum ſit, inquirendum ſupereſt num contemplatria, an verò practica dici mereatur. Illud mihi pro comperto præcipuè, contemplatricem, & practicam ſimul non eſſe dicendam. Sunt enim differentiæ, quæ contradictionem inuoluunt, atque adeò eidem ſcientiæ minimè accommodatæ; alioquin hæc ea in re foret occupata, quam liceret nobis efficere, ſimulque in ea, quæ noſtram operandi facultatem effugeret. Immò rem prioris generis ità conſiderandam aſſumeret, vt non ſiſtens in contemplatione veritatis, præcepta, regulaſque traderet, quibus cognoſcens ad effectionem operis dirigeretur, & ſimul etiam veritatis contemplatione deberet eſſe contentus.

Non eſt ſimul tota practica, & tota ſpeculatiua.

Explicatio.

Id autem non eo dico, quaſi mihi ſit perſuaſum, ex parte nec eſſe contemplatricem, nec ex parte practicam, ſed quod vniuerſa nequeat ſimul vtramque ſibi differentiam vendicare, vt tota contemplatiua, totaque practica dicenda ſit.

Nec immeritò. Diſciplina enim vniuerſa vt in ha-

bitu conſiſtens vſurpata nil aliud profectò, quàm congeries habituum, quos ſingulares actus procrearunt, quorum quilibet, vel ſui naturâ in veritatis contemplatione ſiſtit, vel cognoſcentem eſt aptus ad operandum dirigere. Quamobrem integra diſciplina nonnulli ſingulorum eorum redolebit naturam, cuiuſmodi igitur illi ſunt, hæc itidem erit. Vt itaque nequeunt omnes illi ſimul huiuſmodi eſſe, vt ſolam veritatem reſpiciant, & etiam tendant ad opus, ità, nec quæ ex ipſis conſurgit diſciplina; conditionem ſiquidem eandem obtineat cum illis neceſſe eſt.

Dialectica partim contemplatiua, partim verò practica, principaliter, & abſolutè tamẽ practica dicenda eſt.

Dialecticam tamen ex parte contemplatricem, ex parte verò practicam arbitramur, etſi practicam in primis eſſe velimus, quod Ariſtoteli placuiſſe, laborioſum non eſt ex monumentis eius colligere, vbi disertè docuit, eam in ſyllogiſmi conſtructione verſari.

1. Poſter. ſec. 2.

Ratio.

In hanc autem ſententiam meritò quidem adducor; etenim contemplatricem partim eſſe, vel ex eò facilè intelliges, quoniam in ea cognitiones non deſunt, quarum qualibet ſolam veritatem reſpiciat; neque cognoſcenti tanquam norma operis efficiendi præſidio eſſe poſſit ad operandum. Ità plane ſe habere videtur quæcunque cognitio, quæ tàm in prædicabilium, quàm in prædicamentorum libello tradi ſolet.

Difficultas.

Nec ineptè dictum exiſtimes hac ratione Dialecticam contemplatricem eſſe, quòd omnis cognitio, quæ in ea ſumitur parte, vbi de prædicabilibus, ac categorijs diſputatur ad mentis perſpicientiam dirigendam conducat. Vt enim cognitio aliqua practica dici debeat, quod ſuo loco planum fiet, haud ſatis, vt cognoſcenti quouis modo præſidio ſit ad effectionem operis, ſed debet ei tanquam norma ſic proximè inſeruire, vt ex vi ipſius valeat operari.

Quid requiratur ad cognitionẽ practicam.

Diluitur.

Quod non ſic vſurpandum, quaſi hîc, & nunc cognoſcentem ad operandum debeat dirigere; hæc enim quoque cognitio ad operis effectionem requiritur, vt enim effectio hæc cuiuſdam eſt ſingularis operis, ità cognitione quadam eſt opus, quæ cognoſcenti ad idem indiuiduum efficiendum inſeruiat; ſed adhuc præter hanc, quæ maximè practica eſt, alia quoque naturam eandem ſortitur, quæ vniuerſale opus efficiendum reſpicit.

Quædam ſecundũ genera.

Quid vtriuſque ſcientiæ contemplatiuæ, & practicæ commune ſit, & quid inter illas interſit.

Neque prætereundum, & practicæ, & contemplatrici commune illud eſſe, vt de re ſubiecta per propriam cauſam, affectionem demonſtret, hoc intercedente diſcrimine, quòd contemplatrix ab alijs notitijs deducitur, quarum vtraque ſolam veritatem reſpicit; practica verò, quippè quæ cognoſcenti ad operis effectionem inſeruit, nec ſola eſt veritate contenta, ex alijs infertur, quarum vna ſaltem apta eſt cognoſcentem ad operandum dirigere; altera verò nihil impedimento eſt, quominus in ſolius veritatis contemplatione verſetur; adhuc enim ex illis illata concluſio debiliorem, velut inſequens partem, non immeritò practica dici debet. Sic in re propoſita; Logicus enim ad practicas ſuas concluſiones demonſtrandas quibuſdam vtitur notitijs cōtemplatricis naturæ, quas præſertim in cōmemoratis locis ſua conſideratione perſequitur, atq; hunc in modum illę ſi non proximè, cùm ſolum veritatem reſpiciant, remotè ſaltem, & per connexionem, iam explicatam ad Logicæ finem comparandum præſidio ſunt, & adiumento.

Libri de prædicabilibus & prædicamentis.

Vt non immeritò dixeris nobis hac in re philoſophandum, vt in ciuili diſciplina Medicinæ exemplo diſputat Stagirites; nam Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πως τὰ περὶ ψυχήν. ὥσπερ καὶ τὸν ὀφθαλμοὺς θεραπεύοντα, καὶ πᾶν σῶμα. καὶ μᾶλλον ὅσῳ τιμιωτέρα, καὶ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς. καὶ τῶν ἰατρῶν δ' οἱ χαρίεντες πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν. θεωρητέον δὴ καὶ τῷ πολιτικῷ περὶ ψυχῆς. θεωρητέον δὲ τούτων χάριν, καὶ ἐφ' ὅσον ἱκανῶς ἔχει πρὸς τὰ ζητούμενα. *perſpicuum eſt, Ciuilem, quæ ad animam ſpectant, quodammodo cognoſcere oportere, quemadmodum oculum, & totum corpus eum, qui curaturus eſt; atque eò magis quò ciuilis facultas honorabilior, meliorque Medicinâ eſt. Elegantes quoque Medici multa circa cognitionem corporis pertractant; contemplandum igitur etiam ciuili homini de anima eſt, atque illorum cauſa, & quantum ſatis eſt ad ea, quæ hic quæruntur.* Ciuilem enim diſciplinam Medicinæ quidem exemplo contemplatricem ex parte Philoſophus arbitrabatur quòd ea quidem nonnullis contemplatricis naturæ cognitionibus ad ſuas practicas concluſiones oſtendendas, vtatur.

1. Ethic. cap. 13.

At ex parte quoque illam ad opus ordinari palam eſt, & apertum, hæc enim varia, diuerſaque præcepta ad idoneam definitionem, diuiſionem, alioſque ſciendi modos præſcribit. Omnis autem diſciplina præceptis, reguliſque conſtans, velut illa quæ cognoſcentis operationes moderatur, ac dirigit eius naturæ perhibetur, vt non ſolam veritatem reſpiciat, ſed vlterius tendat ad opus.

Et ità practicam Dialecticam exiſtimes velim, vt etiam ſi dirigat intellectum ſiſtentem in contemplatione veritatis, practicæ cognitionis naturam retineat; Mentis enim illam agitationem, velut operationem, directionis capacem reſpicit, ità vt intellectus Dialecticæ vi rectè operetur, dum ſolam veritatem ſectatur, ac in eius contemplatione ſiſtit.

Eſt etiam practica, quando dirigit cognitionẽ cõtemplatricem.

Præcipuè tamen practicam eſſe dicendam euidens ratio conuincit. Eſt enim de re, quam nobis operari licet, cuiuſmodi eſt ſciendi modus, vel intellectus cognitio, prout directionis eſt capax, traditque præcepta, quibus intellectus inſtructus, in cognitionem poſſit rectitudinem inducere. Non immeritò igitur eam ad opus abſolutè ordinatam putamus, ſiquidem eius hic eſt præcipuus finis, ac ſcopus.

Et eodem planè modo de Dialectica, ac de Morali diſciplina ſentiendum, hęc enim præcipuè practicam naturam ſortitur, quod de actibus voluntatis, ſiue humanis diſceptat, prout hi directionem in genere moris ſubire poſſunt, ita & Dialectica, quæ in ſtudium dirigendæ cognitionis intellectricis incumbit. Hanc moralis conditionem Stagirites eleganter expreſſit Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐ θεωρίας ἕνεκά ἐστιν. ὥσπερ αἱ ἄλλαι. οὐ γὰρ ἵν' εἰδῶμεν τί ἐστιν ἡ ἀρετή, σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα, ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος αὐτῆς. ἀναγκαῖον ἐστι σκέψασθαι τὰ περὶ τὰς πράξεις πῶς πρακτέον αὐτάς. *Quoniam, præſens tractatio non eſt ſpeculationis cauſa, quemadmodum aliæ. Non enim fit, vt cognoſcamus quid ſit virtus, ſed vt boni efficiamur, alioquin nulla eſſet vtilitas, neceſſe eſt, vt de actionibus, quo modo agendæ ſint, conſideremus.* Moralem igitur ille diſciplinam præcipuè practicam eſſe dicebat, cui ſi Dialectica ſummopere credatur affinis, eam eſſe practicam nobis omnino fatendum.

Et exẽplo Moralis diſciplinæ comprobatur.

2. Ethic. cap. 2.

Non ſic Dialecticam partim contemplatricem, partim verò practicam, abſolutè tamen practicam velim exiſtimes, quaſi hominis arbitratu plures pancioreſue notitiæ contemplatrices in ipſam intrudi poſſint quibus remotis, tantummodo practicis remanentibus facultas hæc ab alijs ſcientijs omninò ſecreta conſiſtat; Toto namque aberrares cælo, cùm in hanc tantummodo notitiæ contemplatrices inuehendæ ſint, quæ vel proximius, vel remotius ad mentis dirigendam cognitionem perducunt; ſic enim cum Dialectica ne-

Quorundam error detegitur.

xu

ſu tanto iunguntur; quantum vt in eam intrudi poſſint, requirunt.

Qua ratione notitiæ contẽplatrices in practicam facultatẽ intrudi, poſſint.

In eo autẽ huiuſmodi eſt poſita connexio, vt quę ſui naturâ ſunt contemplatrices notitiæ, in hac admittantur facultate; vel quoniam ex iјs notitiæ practicæ ſpectantes ad Logicam deducendæ ſunt; vel quoniam ad claram, diſtinctamque perſpicientiam neceſſariò requiruntur. Intelliges, vt aliquo vtar exemplo, ad ritè definitionem elaborandam genus eſſe adhibendum, ac differentiam; eſtque tua hæc cognitio dicenda practica Logicam redolens naturam, ſed vt, quod eſt proprium huius ſciendi modi demonſtres, multis indiges contemplatricibus notitiјs, cum oporteat tibi eſſe perſpectum, in quo ratio generis, ac differentiæ conſiſtat, & alia quamplurima ad ſcientiam contemplatricem ſpectantia tibi cognoſcenda ſunt, quibus de medio ſublatis, vel rudis omninò, vel nulla remanebit dialectica cognitio, quippè quæ vel ad ſui diſtinctam aſſecutionem illas prærequirit: vel ex illis, tanquam primordiјs deriuatur.

Difficultas.

Dialectica verò mentis cognitionem, vt rectitudinis, ac directionis capacem, dirigendam ſuſpiciens, definiendo, diuidendo, & cauſas inquirendo, omniaque in prima principia reſoluendo, procedit.

Diluitur.

Non hinc propterea ſimpliciter, & abſolutè contemplatrix appellanda, cùm id & contemplatrici, & practicæ commune ſit; practica propterea dicenda potius, quoniam etſi modo iam dicto procedat, cognoſcentem tamen ad operis effectionem conducit.

Altera difficultas.

Et quamuis operatio, in cuius directionem, Dialecticus incumbit, non ſit alterius potentiæ ab intellectu; adhuc tamen praxeos rationem obtinet, ac ob id Dialectica, quæ dirigendam illam aggreditur, dicetur in opus intendere, & non in veritatis contemplatione ſiſtere, vndè & practica nuncupanda.

Diluitur.

Reſpõſionis confutatio.

Si quiſpiam autem mordicùs propugnandum aſſumeret mentis operationem praxim dici non poſſe, quòd hæc ſit alterius ab intellectu potentiæ, eo quod intellectus extenſione practicus fiat. Puerilis vtique de nomine foret contentio, ſuo tamen loco tractanda. Obiter hic tamen adnotabo, adhuc intellectum dirigendo proprias operationes dici poſſe extendi, ne dum ad illas cognoſcendas, ſed etiam ad efficiendum opus à ſe conſideratum. Vt enim extra ſe tendere dici poſſit, ſatis eſt, ipſum Logicis præceptis inſtructum in proprias operationes incumbere dirigendas. Idque argumento eſt Dialecticam abſolutè practicam eſſe, cum eius pręcipuus finis ſit commemorata directio.

Obiectio proponitur.

Quamuis autem rectè ſancitum fuerit, hanc, de qua loquimur, facultatem, partim contemplatricem, partim verò practicam, abſolutè tamen practicam eſſe dicendam; non exigua tamen difficultas occurrit, cùm ab omni ratione videatur alienum, vt eadem facultas, & ſcientia, & practica ſit, etenim ſimul hæc duo cohærere non poſſe, facilis eſt perſuaſio. Scientia namque de complexo immutabili, ac æterno eſſe debet, itaut per eam attributum ex rei naturâ neceſſariò conuenire ſubiecto per propriam cauſam cognoſcatur. Atſi fuerit practica, eſſe de re debet, quæ benè, ac malè fieri poteſt, atque adeo de complexo contingenti, vtpotè dependente à viribus cognoſcentis, à quo poteſt fieri, & non fieri.

Obiectio diluitur.

Hanc difficultatem de medio tollere non huius eſt loci, cùm eius enodatio ad tractatum de ſcientia pertineat. Obiter tamen hic pauca quædam ſubiјcere non grauabor. Commune quidem eſt cuicunque ſcientiæ, quod ſuperius innuimus, nempè per cauſam procedere oſtendendo attributum de ſubiecto, cui neceſſariò inſit; aliquam dari tamen cognitionem, quæ ſit huiuſmodi, & ſimul etiam practica non repugnat. Tametſi enim id, circa quod practica notitia verſatur ſic ſe habere debeat, vt benè, maleque fieri poſſit, atque adeò ſit maximè contingens, velut id, quod in exiſtendo ab ipſo cognoſcente dependet; tamen prout à facultate habente rationem ſcientiæ conſiderandum aſſumitur, tantam induit neceſſitatem, quantam ſcientiæ complexum obiectum expoſcit. Cum enim quiſpiam aliquid operandum ſuſcipit, certè id aliquâ dirigente cognitione molitur. ſi igitur huiuſmodi cognitio per cauſam comparetur, demonſtrando ſcilicet per ipſam attributum ineſſe ſubiecto, ea profectò ſcientiæ rationem ſibi vendicabit. Hoc autem optimè fieri poſſe, neminem præterit, quoniam attributum illud ſubiecto, etſi ex rei naturâ conueniat, tamen operans poteſt ſubiectum idem, & hoc, & aliјs plurimis, variјſque modis affectum efficere, quod igitur potius hoc, quàm illo modo efficiatur, à practica habetur cognitione, quæ cum demonſtrauerit per propriam cauſam attributum ineſſe ſubiecto, ſcientiæ, & quidem practicæ rationem obtinebit,

SECTIO QVARTA.

Quænam ſit Dialectice ſubiecta materies, declaratur.

Quo ſenſu hic obiectũ vſurpetur.

OBiecta res hic non accipitur pro complexo, circa quod integra demonſtrationis concluſio verſatur, ſed pro re, de qua per propriam cauſam affectiones oſtenduntur, quæque etiam res ſubiecta, non immeritò dici conſueuit, quæ vel vniuerſam facultatem ſecũ adæquat, qua ſignificatione hic à nobis vſurpatur, vel illi tantum ex parte reſpondet, de qua hic non eſt ſermo. Adhuc ſenſu, quo hic accipitur, gemina conſtare parte perhibetur, quarum vna phyſicæ materiæ, altera verò formæ proportione reſpondet; vt enim in phyſicis materia quidem indifferens eſt, ad omnes formas, & forma hanc tollit indifferentiam, ſic in re, de qua agimus, pars vna cenſetur, per quam ſubiecta res indifferens eſt ad omnem conſiderandi modum: altera verò per quam illa tollitur indifferentia, & ad determinatum conſiderandi modum contrahitur.

Subiectũ ſcientiæ duplici parte conſtat.

a. Phyſ. Tex. 17.

Cuiuſque facultatis neceſſariò danda ſubiecta materia.

Dialectica non ſecus ac quavis alia facultas, & habitus intellectus aliquid conſiderandum aſſumit, quod eius obiecta, ſiue ſubiecta res dici debet, de qua in præſentia iuxta doctrinæ ordinem nobis agendum eſt, atque adeo paucis explicandum id, de quo Dialectica diſputet, itaut eius amplitudinem ſecum adæquet, quæque ſint eius paulò antea commemoratæ partes.

Variæ ſententiæ de ſubiecta materia Dialecticæ.

Hæc porrò non eadem omnibus Dialecticis viſa eſt, cùm plerique res omnes crediderint, non vt in naturâ ſunt, cum ad primum Philoſophum hunc in modum pertineant, ſed vt menti obiјciuntur, atque adeò Dialectici eſſe quodammodo, minus præcipuum conceptus formales, vt vocant, cuiuſmodi ſunt mentis operationes quibus res percipiuntur, ſua conſidreatione perſequi; quoniam ad ipſum vt magis præcipuum obiectiuos conceptus, hoc eſt res, prout concipiuntur, ſpectet perſcrutari.

Sententia dicentium eſſe res omnes.

Reiјcitur.

Nihil tamen improbabilius. Dialecticà ſiquidem ob eum inſtituta finem, vt mentis operationes dirigat, ac moderetur, & vt inſtrumenta tradat, quorum opitulatione mens ſuas ritè poſſit operationes exercere, potius operationes ipſas, vel inſtrumenta, quibus rectitudinem aſſequitur, quàm res, in quibus operationes verſantur pro re ſubiecta ſibi vandicabit.

Aliæ ratione reijcitur.

Illud etiam ſententiam hanc à veritate penitus alienam oſtendit, quoniam Dialectica quædam eſt reflexa cognitio, quam intellectus de ſuis proprijs habet operationibus dirigendis; hæ propterea ad ipſam, tanquam ſubiecta res, non autem ea, circa quæ operationes iſtæ verſantur, proximè, ac immediatè pertinebunt.

Veritate aliarum facultatũ idem confirmatur.

Hoc ſi facultatum aliarum exemplo comprobatum reddere non piget, vnam vel alteram ob oculos cõſtituere iuuabit. Grammatices, vt hinc exordiar, non res, ſed voces, quibus res ſignificantur prout congruè diſponi poſſunt, rem ſubiectam ſolemus adſtruere; Rhetorices, non res ornato ſermone perſuaſibiles, ſed ſermonem ipſum ornatum, vt idoneum ad perſuadendum. Poetices non res, vndè iucunditas, ſed iucundum ſermonem certis numeris concinnatum, vt aptum ad delectandum. Moralis diſciplinæ de voluntatis actibus diſputantis, non res ipſas, prout honeſtè à voluntate appeti poſſunt, ſed potius huius actus cum honeſtate coniunctos. In naturali tandem diſciplina, vbi de operationibus animæ fit ſermo, non res ipſas, niſi indirectè, quas nimirum anima operando quidem attingit, ſed operationes ipſas, velut rem ſubiectam decernimus. Aliarum igitur facultatum exemplo rectè concludimus, Dialecticæ ſubiectam materiam non eſſe res ipſas, ſed potius operationes, quæ huiuſmodi res modo ſuperius explicato, reſpiciunt.

Auctoritas Ariſtotelis explicatur.

Dicebat quidem Philoſophus, non inficior, Dialecticum in res omnes, non autem in rem determinatam incumbere. Sed eò ſpectabat ille, vt nos admonitos redderet huius diſciplinæ vim non ad aliquod certum genus reſtringi; ſed ad omnia potius extendi, quia definitiones, diuiſiones, & argumentationes, in oblata materia quauis exerceri poſſunt. Neque Ariſtotelis dictum à veritate diſſentit, ſi pro huius facultatis re ſubiecta mentis cognitio deſignetur. Huic enim hæc facultas intenta, circa res omnes meritò dicetur occupata, quoniam cognitionem ipſam nihil eſt, quod effugiat.

Ariſtotelis locus explicatur.

Nec præterit Ariſtotelem huic facultati determinatam materiam eſſe deſignandam, cum de hac, & de Rhetorica loquens dicere ſolceret: *Sed facultates quædam ſunt inueniendarum rationum, harum autem inuentio determinata res eſt.* Non diſſimulandum tamen ab eo tunc Dialecticam vſurpatam fuiſſe pro parte, quæ Topica dicitur, ad quam probabiles hinc, inde rationes pertinet adinuenire, de qua propterea loquens, aiebat. *Propoſitum quidem negotij eſt methodum inuenire, per quam poterimus propoſito problemate, ſyllogizare.*

1 Topicorum.

Secunda difficultas eiuſque ſolutio.

Finis itidem huius facultatis eſt verum à falſo diſcernere, non inde tamen deducas circa res omnes immediatè, ſed potius circa mentis cognitionem verſari; veritas enim à Dialectico intenta, quam ſcholaſtici formalem appellant, cognitioni quidem ineſt, non rebus, quibus tantùm tranſcedens accommodata eſt, non ad Dialecticum, ſed ad primum Philoſophum pertinens; quod luculenter expreſſit Stagirites, docens in rebus fundamentum huiuſmodi veritatis tantummodo adinueniri, vt propterea non ſemel inculcauerit, *ex eo quod res eſt, aut non eſt opinionem, & orationem eſſe, veram, aut falſam.* Quamobrem ſi Logici eſt diſcernere verum à falſo, cum veritas, de qua hic ſermo, primò ac potiſſimum intelligentiæ inſit, rebus verò tantum, veluti fundamento, ſubiecta eius materia, non res, ſed earum cognitio, ac perſpicientia debebit exiſtimari.

6. Metaph. Tex. 8.

Opinio dicentium eſſe voces.

Nec ad veritatem propius eorum accedit opinio, quibus perſuaſum erat Dialecticæ ſubiectam materiam eſſe voces, quarum præſidio veri mentis conceptus exprimi poſſunt.

Reijcitur.

Eos autem penitùs allucinatos fuiſſe conſtabit apertè ſingulas Dialecticæ partes percurrendo. Tractatus de prædicabilibus inſcriptus, vel ſi mauis de quinque vocibus, puta de genere, de ſpecie &c. certè non in vocibus, ſed in rebus, etſi per huiuſmodi voces ſignificatis verſatur. Cùm enim dicimus genus de ſpeciebus prædicari, id certè de rebus, quas huiuſmodi vocibus indicamus, intelligendum volumus. Ità quoque tractatus, in quo decem rerum categoriæ conſiderantur, profectò non voces illas ſubſtantia, quantitas, ſed res hiſce vocibus expreſſas perſcrutandas aſſumit. Quæ namque ibi tractantur, non vocibus, ſed rebus ipſis accommodata ſunt, quod in reliquis itidem Dialecticæ partibus, vbi de enunciationibus, de diſcurſu diſſeritur obſeruare facillimum eſt.

Cuiuſmodi eſſe debet ſubiecta materia huius facultatis.

Et certè rationalis huius facultatis ea ſubiecta videtur eſſe materia, ad quam primò, ac præcipuè inſtituta, & ordinata eſt; huiuſmodi autem eſſe rectè dixeris mentis operationes, non voces, cùm illas, non verò has dirigere ſtudeat, quò Dialectici quidem omnis ſpectat induſtria. Non igitur voces primò, ac præcipuè veluti ſubiectam materiam Dialectica ipſa reſpiciet.

Quomodo voces huc ſpectent.

At non inficiandum, minus præcipuè circa voces hanc facultatem verſari; cùm enim ſubiecta huius materia ſit aliquid ad intellectum pertinens, voces autem cùm intellectus operibus non exiguam affinitatem habeant, quippè quæ loco conceptuum, quos ille elicit, ſubſtituuntur; propterea non immeritò has quoque ad Dialecticam quodammodo pertinere dicendum.

Quod inde præſertim confirmatum redditur, quoniam rectitudo, ſeu veritas, quam hæc facultas intendit, etſi magis præcipuè conceptibus mentis conueniat, ſecundo loco tamen vocibus etiam ſuo modo ineſt, cùm vice conceptuum ſubſtituantur. Quæ igitur de illis obſcurius traduntur, de his apertius tradita poſſunt intelligi. Vnde ſic ratiocinari licet. Cui quodammodo conueniunt, quæ in Logica traduntur, aliquo etiam modo ad ſubiectam eius materiam pertinent. Huiuſmodi porrò ſunt voces, cùm ipſis veritas, falſitas, bona, vel mala conſecutio, de quibus Dialectica ediſſerit, ſuo modo conueniant; Hac itaque ratione voces ad facultatem hanc pertinebunt.

Neminem præterit initium vnius cuiuſque Dialecticæ tractationis à vocibus deſumi. Ità quidem liber, in quo decem rerum categoriæ conſiderantur ab vniuocis, & æquiuocis exorditur; libri de interpretatione à nomine, verbo, & oratione. reſolutorij priores à definitione ſyllogiſmi per orationem. Hoc tamen parum negocij nobis faceſſit, ſi conſiderationem vocum ad hanc facultatem pertinere modo iam explicato concedamus, addentes inſuper à vocibus velut à facilioribus deſumptum initium fuiſſe, ità tamen, vt inde fiat gradus ad mentis conceptus dirigendos.

Et quamuis definitio, diuiſio, argumentatio, immò etiam, enunciationes, & id genus alia, de quibus hæc ediſſerit facultas, voces dicendæ ſint; non ita tamen, ut eædem in mentis conceptibus conſiſtere non poſſint. De his propterea facultas hæc primò, ac præcipuè tractat: de illis verò minus præcipuè, prout ſcilicet inſtrumenta ſunt quodammodo ad cognitionis rectitudinem comparandam, de qua ſollicitus in

pri-

Digitized by Google

primis Dialecticus eſſe debet.

Opinio dicentium eſſe ens rationis.

Iſtorum non idem ſenſus.

Neque dignum maiori plauſu videtur eorum conſilium, quibus hæc, de qua loquimur facultas in aliquid effictum ab intellectu, quod ens rationis appellant, incumbere viſa eſt. Quamuis horum ſenſus non idem ſit; cùm plerique quidquid ab intellectu poteſt effingi, ad hanc pertinere facultatem crediderint. Alij verò tantummodo quod ſpeciatim ſecunda intentio nuncupatur logicis illis terminis ſignificata, cuiuſmodi ſunt, genus, ſpecies, prædicatum, ſubiectum, definitio, diuiſio &c. Et alij adhuc preſſius loquentes, ſecundam illam intentionem, quam ſyllogiſmus præſefert.

Primus modus reijcitur.

Primus dicendi modus eo nomine videtur intolerabilis, quoniam illud pro re ſubiecta diſignat, quòd huius facultatis limites tranſcendit; Non enim ad hanc de hircoceruo, de chimera ex inſtituto pertinet diſputare. Alij verò duo dicendi modi eo nomine peccant, quoniam id pro huius facultatis re ſubiecta decernunt, quod alterius gratia, nempè cognitionis intellectricis dirigendæ conſiderandum aſſumitur; cuiuſmodi ſunt intentiones illæ ſecundæ, quæ ſub Logicam conſiderationem non cadunt, niſi quatenus intellectui præſidio ſunt ad propriam cognitionem dirigendam.

Duo alii modi reijciuntur.

Ratio, ob quam de ſecundis intentionibus à Logico diſſeritur.

Eatenus enim de ſecundis diſſeritur intentionibus, quatenus quæ de primis intelligi volumus, facilius, ac expeditius de ſecundis traduntur, & per has faciliùs ea ſignificamus, quæ nos in illis intendimus exerceri. Ità quidem Dialecticus docendo genus eſſe, quod prędicatur de pluribus differentibus ſpecie, inſinuat naturam, quæ ità ſe habuerit, vt ei ſecunda generis intentio poſſit appingi, ſic eſſe pluribus communem, vt hæc itidem pluribus, ſaltem indiuiduis communis cùm ſit, de pluribus illis poſſit affirmari, Secundæ igitur intentiones non primò, ac per ſe, ſed ſecundaria ratione, & aliorum gratia ad Dialecticum pertinent.

Nec illud exigui momenti eſt, quod ſi huius facultatis ſingulas partes percurras, vera, quæ diximus, intelliges; ſemper enim, & vbique de mentis operationibus dirigendis, deque alijs ad hanc directionem conducentibus diſputari comperies. Quod ſi pro rectitudinis conſecutione commemoratæ iam ſecundæ intentiones adhibeantur, non ob id ad Dialecticam, tanquam ſubiecta materies præcipuè, ſed modo iam explicato, pertinebunt: vt, non eòquod Dialectica vtitur vocibus ad rectitudinem in conceptus mentis inducendam, tanquam ſubiecta materies huius facultatis eſſe dicuntur.

Soluor autem in riſum, animo dum euoluo ſententiam dicentium poſſe Dialecticam gemino modo ſpectari; vel ſcilicet, vt abſolutè tradi poteſt, vel vt ab Ariſtotele tradita fuit, & iuxtà vſurpationem hanc, ſubiectam eius materiam eſſe ſecundas intentiones; difficultatem verò ſuprapoſitam dilui, dicendo falſum in ea aſſumi, nimirum in ſingulis Dialecticæ partibus potiſſimùm de mentis operationibus, non de ſecundis intentionibus diſputari. Aiunt enim tractari de regulis, & præceptis quibus mentis operationes diriguntur, præcepta autem illa ſecundarum intentionum terminis explicari; Quid ineptius, quiſpiam effutiet? Inſinuatur enim hoc pacto præter illas regulas, atque præcepta, quibus vniuerſa Logica continetur, aliud quidpiam eſſe Logicam, quæ de præceptis, & regulis, veluti de re ſubiecta pertractet.

Soluitur difficultas ex Ariſt. auctoritate deſumpta,

Dicebat quidem Philoſophus circa omne ens Dialecticam verſari, quemadmodum prima Philoſophia, non quaſi, vt hæc pro re ſubiecta habet ens reale, ſic & Logica, quod ab intellectu effingitur; ſed vt nos monitos redderet Topicam Dialecticæ partem ad vſum, quod ſpectat, de rebus omnibus ſuppeditare modum diſputandi.

Dicitur, & alia.

Dicitur ſcientia rationalis; non quia quod rationis opere effingitur ſit eius præcipua materia ſubiecta; ſed quoniam ſatagit rationis operationes dirigere.

Alia tollitur.

Datur quidem ſcientia, videlicet prima Philoſophia, quæ ens reale conſiderandum aſſumit; Non ob id alia concedenda, nimirum Logica, quæ quidquid ab intellectu eſt effictum, perſcrutetur. Cum hoc ad primam ipſam Philoſophiam indirectè ſaltem pertineat. *Eiuſdem enim ſcientiæ eſt conſiderare, id quod eſt; & id, quod videtur tale.*

4. Metaph. Tex. 4.

Omnia, de quibus diſputat Dialecticus videntur ab intellectu efficta, vti ſunt termini, enunciationes, ſyllogiſmus, figura &c. perperam tamen inde concludes Logicæ eſſe de his potiſſimum diſputare; vt enim prætercam, de quo ſuo loco, ea omnia explicari poſſe per extrinſecas denominationes reales ab actibus rationis deſumptas, quamuis intellectus nihil comminiſcatur, adhuc tamen illis admiſſis, tantummodo concedendum de jis agere modo iam explicato Dialectici munus eſſe quatenus ad præcepta faciliùs, ac expeditius tradenda conducunt, quibus Dialecticus mentis conceptus dirigat, ac moderetur.

Rei ſubiectæ ratio à ſecunda intentione abeſt.

Nec admittendum ſecundæ intentioni rei ſubiectæ in hac facultate conditiones conuenire, quia nimirum ſecunda intentio prædicari poſſit de omnibus quæ in hac arte tractantur, & quia ad ipſam, vel tanquam partes, vel tamquam principia, vel tanquam affectiones reduci queant. Tametſi enim illud etiam concederetur, adhuc tamen in ſecunda intentione deſideratur aliquid ad rem ſubiectam requiſitum, ſcilicet, vt ſit id, quod primò, ac per ſe conſiderandum ſuſcipimr, & non prout famulatur, atque deſeruit ad id, quod potiſſimum eſt in diſciplina.

Auctoris in re propoſita opinio.

Tandem quid exiſtimandum ſit illud, in cuius conſideratione facultas hæc vniuerſa verſatur, à certis ad incerta progredientes hìc paucis aperiemus. Illud vtique exploratum, ac certum eò quamlibet huius facultatis induſtriam ſpectare, vt nos rectè definire, diuidere, affirmare, & negare, & tandem argumentari doceat, ac erudiat. Non quidem, vt hæc primò, ac per ſe vocibus, ſed mentis conceptibus exercere valeamus. Verbo dicam, nos inſtruit, ad rectè exercendos actus cognitionis, diſtinctè, claréque rem definiendam exprimentis, puta bonam definitionem, vt conſiſtentem in mente nos efformare docet. Ità de diuiſione cæteriſque ſentiendum; definitio igitur ipſa, & alia de quibus Dialecticus edisſerit, prout mentis exercentur negotiatione, ſubiecta huius erit facultatis materia; cum ea ſint, in quorum conſideratione ſeſe hæc exercet facultas: non quidem in veritatis contemplatione ſiſtens: ſed nobis inſeruiens veluti norma, ad ritè omnia illa mentis agitatione perficienda.

Ad quid nos inſtruit Dialectica.

Cognitio bifariam poteſt ſpectari.

Quoniam autem cognitio, quam Dialectica conſiderandam aſſumit, & in effectione cuius eſt occupata, ſpectari poteſt, vel vt exemplar, & Idea, cuius inſtar ſuos actus deinceps intellectus ad rectè operandum debet elicere, qua ratione logicum inſtrumentum dici poteſt; vel etiam vt cognitio huiuſmodi Ideæ conformis elicienda. Poteſt in dubium reuocari, quâ ratione Dialecticæ facultatis, intellectrix cognitio ſubiecta materia dicenda ſit. Cùm enim alterutrum aſſeratur, mentis cognitio ſit; Supereſt ſolùm inquiſitione dignum, quid congruentius quidque veriſimilius dici poſſit.

Si

Digitized by Google

Cuiuſnodi ſit, quæ Dialecticæ ſubiecta materia eſt.

Si cæterarum facultatum exemplo rem æſtimare velis, vna ſit inſtar omnium ars ædificatrix [nihil autem refert quòd efficiendum opus ſit extra, vel intra intellectum] reperiemus autem communi omnium calculo receptum, illam circa domum ædificandam occupari & hanc ſubiectam eius eſſe materiam, non autem ideam, non exemplar, nempè domum, quatenus conceptam.

Qua ratione cognitio huius facultatis ſubiecta materia exiſtimanda ſit.

Non abſimili modo mentis cognitio, prout rectitudinis capax, hoc eſt definitio, diuiſio &c. non iſtorum autem exemplar, videlicet definitio, diuiſio &c. vt concepta, huius facultatis ſubiecta materia exiſtimanda erit.

Sententiæ probatio.

In hanc autem ſententiam adducor, quoniam vt ad cæteras operationes dirigendas, in quibus homo poteſt errare, & à recto tramite deflectere, fuit operæ pretium artes inſtituere, quarum præceptis rectè poſſet ille quidem inſtructus ſuas operationes exercere: ità par erat, vt aliqua inſtitueretur diſciplina, quæ de dirigendis operationibus mentis diſſereret, ac in eaſdem rectitudinem inducere conaretur; tantòque magis, quantò mentis operationes cæteris dignitate præſtant, ac antecellunt. Hæc Dialectica profectò dicenda, cum alia nulla superſit, ad quam huiuſmodi operationum directio pertinere videatur. Sed reliquarum facultatum ſubiecta materia ſunt operationes, & opera ipſa, vt artis canendi cantus, ſaltandi ſaltus, militaris diſciplinæ actiones bellicæ, pingendi pictura, ædificandi ædificium; ſic etiam Dialecticæ ſubiecta materia nil aliud erit, quam intellectus operationes, in quarum directionem incumbit.

Confirmatur.

Quod etiam eâ ratione magis confirmatum redditur, quoniam ſi quid eſt, quod in aliqua diſciplina ſubiecta materia, quæ ſecum illam exæquet, ſtatuenda ſit; illud certè communi ſapientum conſenſu, ad quod omnia, de quibus diſciplina ipſa ediſſerit, vel tanquam principia, & cauſæ, vel tanquam ſi quas id habet ſubiectæ ſpecies, vel tanquam attributa reuocari poſſunt.

Subiectæ materiæ conditiones.

Huiuſmodi autem eſſe mentis cognitionem, in hac, de qua loquimur facultate, facilè quidem huius percurrenti partes conſtabit, cùm in ipſis, quæ diximus conſiderari deprehenderit; non in immeritò igitur Dialecticæ materiam ſubiectam, quæ ſecum vniuerſum eius ambitum adæquet, cognitionem intellectiuam aſtruximus. In ſingulis verò partibus ipſius conſiderari ſemper aliquid ad mentis cognitionem ſpectans, quamuis ab omni veritate videri poſſit alienum, cùm potius Phyſici ſit ea conſideranda ſuſcipere, re tamen diligenter introſpectâ maximè veritati conſentaneum deprehendemus; quandoquidem omnia, quæ in aliqua diſciplina conſiderantur ad rem ſubiectam, quæ vniuerſum eiuſmodi diſciplinæ ambitum ſecum adæquat, reuocari poſſe modo iam dicto biſariam poteſt intelligi; vel quòd abſolutè ad rem illam reuocentur vel ſecundum aliquam determinatam rationem, ſecundùm quam res illa in diſciplina ipſa conſideranda ſuſcipitur; iuxta priorem intelligentiam, vt falſum omnino: ſic iuxtà poſteriorem, verum exiſtimandum.

Quæ conſiderantur in aliqua diſciplina biſariã ad rem ſubiectam poſſunt reuocari.

Quo pacto quicquid tractatur à Dialectico ad intellectus cognitionẽ reuocetur.

Quidquid igitur in ſingulis Dialecticæ partibus tractatur, ad intellectus cognitionem, non vtcunque ſed vt rectitudinis capacem dicimus reuocari. Quod euidentiſſimum adeò, vt nihil magis; ſiquidem in vniuerſa Logica nihil conſiderandum ſuſcipitur, niſi intellectiua cognitio, eiuſque ſpecies, ſiue ſubiectæ partes; nimirum ſimplex apprehenſio, iudicium, atque diſcurſus, & horum attributa, prout tamen in has omnes operationes rectitudo poteſt induci.

Ratio 2. quomodo intellectus cognitio ad Dialecticã pertineat.

Hinc facilè intelliges rationem, ſecundùm quam intellectiua cognitio ad Dialecticum pertinet; ea namque nil aliud, niſi illa capacitas, qua cognitio dirigi poteſt, ità vt in huius facultatis re ſubiecta partes, quarum vna materiæ phyſicæ, alia verò formæ proportione reſpondeat, ſit cognitio & eiuſdem capacitas rectitudinis; atque adeò quod ex vtraque parte conſurgit, ſubiecta res completa ſolita in aliqua diſciplina nuncupari, cognitio ſit, quatenus rectitudinis capax.

Quomodo de intellectus cognitione priores Dialectici egerint.

Tametſi autem, nec Ariſtoteles, nec alius quiſpiam, ex ijs quibus Dialecticæ inuentio accepta referri debeat, quidquam fortaſſe de intellectiua cognitione, deque ſpeciebus eiuſdem apertè pronunciaſſe videatur, de ipſa tamen egerunt. Ità profectò, quæ de terminis, de prædicabilibus, deque categorijs traduntur, per ordinem ad cognitionem intellectiuam, prout eſt rectitudinis capax, tradita cenſeri debent, & quæ de diuiſione, definitioneque dicuntur, de prima intellectus operatione, quæ de enunciationibus, de ſecunda, & quæ de ſyllogiſmo, de tertia, dicta ſunt exiſtimanda.

Difficultas.

Me certè non præterit in ea Phyſicæ parte, quæ de anima eſt, de humano intellectu, deque cognitione, ac operationibus eiuſdem, immò de illa rectitudinis capacitate, quam habet ipſa cognitio diſputandum eſſe.

Occurritur difficultati.

Nihil tamen prohibet, quo minus hic artifex hæc eadem pertractet. Phyſicus de anima quidem intelligente, ac de ipſius operationibus ediſſerit, prout tamen anima iſta hominis eſt internum principium; de cognitione, prout eius eſt operatio: de rectitudinis capacitate, prout huiuſmodi cognitionis eſt affectio. Dialecticus in hæc eadem, ratione longè diuerſa tamen inſudat.

Diſcrimẽ inter Phyſicum & Dialecticum.

Cognitionem enim intellectiuam, nõ tanquam operationem ab anima prodeuntem in ſolius veritatis meditatione ſiſtens, conſiderat; Nec rectitudinis capacitatem, veluti cognitionis attributum inſpectat, ſed potius cognitionem ipſam practico modo inſpicit, prout in ea, rectitudo poteſt induci, rectitudinis igitur capacitas vt apud Phyſicum eſt affectio conſequens cognitionis naturam, ſic apud Dialecticum eſt ratio, ſecundum quam cognitio mentis conſideranda practico modo ſuſcipitur.

Quomodo cognitionẽ Dialecticus cõſideret.

Difficultas eiuſque ſolutio.

Similis quidem eſt hæc, de qua loquimur facultas, morali Philoſophiæ, non nego: vt enim hæc ad dirigendos voluntatis actus erroribus in genere moris obnoxios; ita & illa ad intellectus operationes erroribus in genere veritatis ſubiectas regulandas inſtituta eſt. Illud tamen diſcriminis intereſt, quòd Moralis non in actibus voluntatis, ac eorundem rectitudine ſiſtit, cùm actus boni ad vltimam hominis felicitatem à morali præcipuè conſideratam, ordinentur; cuius proindè ſubiecta materia, non voluntatis operationes, prout moralis rectitudinis capaces, ſed potius homo, quatenus ſuis actibus beatitudinem aſſequi poteſt, decernitur. Dialecticus autem in mentis operationibus, ac eorundem rectitudine ſiſtit, nec aliò ſpectat, niſi eò, vt illas dirigat, ac rectas efficiat; non enim ipſas ad vlteriorem finem in eadem ſcientia conſiderandum promouet.

Quid interſit diſcriminis inter Moralem & Dialecticum.

SECTIO QVINTA.

De Dialecticæ fine, deque alijs ad eius conditionem ſpectantibus.

Intellectus nõ minus quã voluntas erroribus obnoxius.

INtellectum humanum erroribus non minus ac voluntatem obnoxium vidimus, atque adeò facultatem vtramque præceptis indigere, quibus in operando dirigatur. Hinc facilè intelliges, quò ſpectet vtraque diſciplina, quarum præceptis directio ipſa

per-

perficitur, quæ namque voluntatis operationes dirigendas aſſumit, puta, moralis Philoſophia eò certè tendit vt in voluntatis operationes, quas dirigere ſtudet, moralem rectitudinem inducat; quamuis illas ad felicitatem, velut ad vltimum finem promoueat; Ac verò quæ in operationum intellectus directionem incumbit, Dialectica nempè, non ad aliud tendit quàm vt illas dirigat, ac moderetur. Moralis igitor homana felicitas: Dialecticæ verò directio operationum mentis eſt finis. Hæc autem directio non vnius, vel alterius, ſed omnium, & ſingularum operationum intellectus in quacunque materia, ſiue probabili, ſiue neceſſaria intelligenda eſt.

Dialecticæ finis omnium mẽtis operationum directiò eſt.

Quod enim per ſe primò intenditur rationem obtinet finis; huiuſmodi porrò non vnius, vel alterius, ſed ſingularum, & omnium operationum in quauis materia directio eſt; propterea non vnius, vel alterius, ſed omnium, & ſingularum operationum directio in quauis materia erit omninò finis dicendus: Sed omnium operationum in quauis materia directionem hunc ſe habere in modum conuinces, ità ratiocinando. Id per quod intellectus immunis redditur omni prorſus errore, eſt quod per ſe primò intenditur; at ità planè ſe habet non vnius, vel alterius, ſed omnium, & ſingularum operationum directio in quaqunque materia. Non igitur vnius, vel alterius, ſed ſingularum operationum in quauis materia directio per ſe primò erit intenta.

Probatur.

Hoc indè non mediocriter coofirmatum redditur, quoniam Dialecticus pro fine ſibi certè præſcribit mentis operationes dirigere, qoatenus hæ, vt à rectitudine poſſunt deflectere, ità & eiuſdem capaces ſunt, in quacunque materia exerceantur; At verò ſingulæ in materia quauis poſſunt ab ipſa rectitodine deficere, aptæque ſunt, vt dirigantur; non igitur Dialecticus, vnam, vel alteram ſed omnes, & ſingulas in quacunque materia dirigere, veluti ſibi ipſi finem præſcribet.

Cõfirmatur per quancumque materiam diſcurrendo.

Non inficiandum tamen, vt vna ex operationibus mentis erroribus eſt magis expo ſita, nempè tertia magis, quàm ſecunda, & hæc magis quàm prima, ita vnam magis, quàm aliam directione quidem indigere; indè tamen haud benè concludes ſingularum omnium directionem per ſe primò à Dialectico non intendi; ſed tantummodò vt vna maiori directione indiget, ità principalius vnam, quàm aliam à Dialectico ſpectari.

Vna ex operationibus mẽtis erroribus magis expoſita, quã alia.

Nec in re propoſita momentum habet, qood directio vnius, vt primæ ad ſecundam, & hoius ad tertiam dirigendam cooducat: vt enim cuiuſlibet ex ipſis directio per ſe primò à Dialectico intendi dicatur, tantùm illud requirit, vt per ſe ſine dependentia ab alia poſſit à rectitudine deficere, & eiuſdem ſit capax. At verò qualibet ex ipſis ſine dependentia ab alia Dialecticam directionem requirit, & directionis eſt capax, obid qualibet in eadem arte primò, ac per ſe quidem erit intenta.

Non tamẽ principalius vna, quam altera à Dialectico ſpectatur.

At cùm de fine hoius facultatis agimus, cogimor etiam illod inquirere, quod ad finem ſpectat, cuioſmodi videlicet ſit operationum mentis directio, num finis extrinſecus, an verò intrinſecus huius artis. Communi enim conſenſu receptum cuiuslibet facultatis organicæ duplicem eſſe finem, extrinſecum vnum, quem illa ſcilicet non attingit; intrinſecum alterum, quem aſſequitur; quod exemplo Frænefactiuæ artis iuuat illuſtrare, huius enim finis intrinſecus, eſt ipſum frænum, in cuius effectionem incumbit: extrinſecus verò eſt directio equi, cuius gratia frænom ipſum conficit. Frænum intrinſecus finis dicitur, quoniam artis præceptis inſtructus operando illud attingit, directio autem equi, cùm ab illo non attingatur, non niſi externi finis rationem obtinebit, quamois comparatione equeſtris, finis internus dici mereatur.

Cuiuslibet facultatis organicæ duplex finis.

Dialecticæ igitur internus finis erit illa directio, qoa conceptibus mentis, ſeu operationibus iotellectus rectitudinem indocit, præſcribendo illi exemplar, & ideam, ad quam in operaodo debet reſpicere, vt rectas operationes in hac, vel illa materia exerceat; Huiuſmodi aotem finis, propterea quod illum attingit, comparatione Dialecticæ debet internus dici; vt eiuſdem externus finis eſt exercitium in hac, vel illa materia operationis directæ ſpectantis ad illam diſciplinam, quæ in huiuſmodi materia conſideratione verſatur.

Directio finis internus Dialecticæ.

Exercitiũ directionis in hac, vel illa materia finis externus.

Hoc autem ſic imaginandum, ac animo concipiendum. Dialecticus definitioois leges præſcribit, & cuiuſmodi ea eſſe debeat, vt diſtinctè, clareque rem explicet, oſtendit, ad nullam tamen peculiarem materiam deſcendens, ſed generatim tantummodo dicendo ad rectam ſtructuram ipſius adhibendum eſſe genus, & differentiam, quibus ea, veluti partibus conſtet, huiuſmodi autem genus proximum eſſe debere, nec in ea quidquam omittendum, nec adhibendum ſuperfluum, & id genus alia, quæ de contexenda definitione Dialecticis legibus continentur. Ab hac igitur arte edoctus hoc definitionis exemplar oiente gerens definiturus aliquid in re e. g. phyſica ad illud exemplar, velut ad ideam definitionis reſpicit, vt quod ſibi propoſitum eſt, eleganter definiat eiuſque naturam clarè, perſpicueque ob oculos ponat.

Explicatur, & ſuadetur.

Ex quo facilè intelliges hanc, de qua loquimur, definitionem in re phyſica quidem à Dialectica pendere, ac proinde mentis hanc operationem inde rectitudinem conſequi, propterea quod ad illam exercendam intellectus ad Logicum protorypon reſpexit. Quamobrem vt rectitudo illa exemplaris, & ideæ finis Dialecticæ erat internus, ſic rectitudo illius actus in phyſica materia finis externus eſt. Siquidem illam, & non hanc attingit. Ita nimirum vt quemadmodum Frænefactiua frænũ habet pro interno fine, pro externo autem directionem equi, ità pariter Dialecticæ finis internos ſit ideæ, ac exemplaris rectitudo; cognitionis autem directio in hac, vel illa materia finis eiuſdem externus dici meretur, illum enim, & non hunc attingit, cùm hic ad peculiarem hanc, vel illam diſciplinam pertineat.

Hinc perſpicuè conſtat habitum Dialecticum, non eliciendo, ſed dirigendo tantùm ad actum phyſicum concurrere, quemo elicere ad phyſicum habitum pertinet, ſic etiam de cæteris facultatibus intelligendum qood non ſic vſurpandum, quaſi habitus requiratur omninò ad actus productionem, quæ tantum potentiæ cognoſcenti debet accepta referri; ſed quoniam facilitatem, ac promptitudinem eidem potentiæ præbet ad operandum.

Habitus Dialecticus quomodo ad actus alternus materiæ concurrat.

Quid præſtet habitus ad productionẽ actus.

Neque putes peculiarem Dialecticæ finem à nobis perperam fuiſſe decretum mentis operationes dirigere, quod rectas illas efficere, & verum à falſo diſcernere ad vnamquamque ſcientiam pertineat. Hoc enim admittendum tantummodo quantum ad exercitium actus in hac, vel illa materia, ad vnam, vel aliam ſcientiam ſpectante, cum alioquin Dialectici ſit exemplar, & ideam præſcribendo dirigere. Nec abſimili modo dicendum de veritate, & falſitate; nam ſecernere verum à falſo proculdubio circa ſubiectam materiam vniuſcuiuſque eſt diſciplinæ in exercitio quidem, non autem per modum ideæ, vel exemplaris.

Diluitur difficultas.

cum

cùm ſolùm hoc ad Dialecticum attineat.

Nec illud omittendum, nimirum hanc facultatem dirigere quidem operationes intellectus circa materiam, in cuius conſideratione verſatur, citra periculum abeundi in infinitum: iiſdem enim præceptis intellectus, quibus dirigit actus ad hanc, vel illam diſciplinam ſpectantes, dirigere quoque poteſt ad Logicam pertinentes: Quoniam ſcilicet Dialecticus præſcribens ideam, & exemplar, ab omni penitus materia abſtrahit: intellectus autem ſic edoctus in materia, ſiue logica, ſiue phyſica, ſiue alia quacunque ad illam reſpiciens ideam, ſuas exercet operationes directas.

Præcepta præſcribens Dialecticus abſtrahit ab omni materia.

Neque putes dirigere tantùm operationem tertiam Dialecticæ finem, quòd hæc nimirum operatio tantùm directione indigeat; falſum enim aſſumeres, propterea quod prima, & ſecunda quoq; poſſunt à rectitudine deficere, & cùm eiuſdem ſint capaces dirigi ab ipſo Dialectico poſſunt, ac huius eſt in illas rectitudinem inducere.

Quælibet intellectus operatio erroribus obnoxia.

Non me latet primam operationem directionis minimè capacem videri, quòd ſit apprehenſio ſimplex obiecti ſpecie neceſſariò repræſentati; cui propterea falſitatem ineſſe negari ſolet: ſi non falſitas complexa, ſimplex tamen concedenda, vel ſaltem defectus quidam, quo intellectus rem concipit aliter, quàm ſit, nam vel eam obſcurè, ac implicitè apprehendit non introſpectis omnibus, ad eius naturam ſpectantibus, vel indiſtinctè, & confusè concipit ea, quæ alioquin diſtingui, ſecernique debent; Species etiam, ſeu rei ſimulacrum neceſſariò rem ipſam repræſentat, idq; planè concedendum; negandum tamen rectè ſemper rem ab huiuſmodi imagine repræſentari, cùm ex accidenti poſſit oppoſitum contingere; Vt omittam, quod hæc rudis admodum eſt repræſentatio, atque adeo, etſi error in ea non contingat, hoc nihil refert, cùm in diſtinctiori conceptu eliciendo ſit erroribus intellectus expoſitus, totoque cælo poſſit aberrare.

Cōplexa falſitas ſeu defectus quidam apprehēſioni eſt concedendus.

Apprehēſioni, quæ ſit erran. di occaſio.

Secunda autem operatio, nempè iudicium ſuis quoque defectibus laborat, propterea que non exiguâ indiget directione. Iudicium enim, ſiue enunciatio, vel eſt per ſe nota, quippè quæ circa quidpiam naturæ lumine notum verſatur, vel eius quidem obiectum eſt aliquod ignotum, itaut ea non niſi diſcurſu poſſit innoteſcere; vtcumque ſe res habeat, pro comperto quidem habendum ſecundam hanc intellectus operationem, & à recto veritatis tramite poſſe deflectere, & logico etiam artificio dirigi poſſe. Non enim rarò, immò frequenter intellectus in enunciationibus allucinatur, ſiue connexio extremorum nota ſit, vt in propoſitionibus per ſe notis, ſiue ignota, vt in cæteris, quibus intellectus habita ſignificatione terminorum ſtatim aſſentiri nequit; propterea quod in vtroque enunciationum genere poteſt inordinata terminorum accidere connexio. Quamobrem ad rectam eorum diſpoſitionem eſt opus varijs præceptis, quæ Dialectica ſubminiſtrat.

Et 2. intellectus operatio ſuis laborat defectibus.

Suadetur.

Non rarò in enunciationib. intellectus allucinatur.

Et minus benè etiam huius facultatis ab iis fuit introſpecta natura, cùm dicerent ab ea non eſſe dirigendam niſi tertiam intellectus operationem, & quidem in neceſſaria materia, quòd ipſa dicatur inſtrumentum ſciendi, & ſcientia tantùm per demonſtrationem, quæ fit in materia neceſſaria, comparetur; Nam huiuſmodi operatio, vt in quauis materia eſt erroris capax, ſic in omni quoque materia directione indiget. Neque enim hæc ſultas ſciendi dicitur inſtrumentum tàm religiosè verbum *ſcire* debet vſurpari, vt ſolam importet cognitionem, demonſtrationis vi comparatam, ſed latiori quodam ſenſu pro cognitione, probabili quoque diſcurſu, immò etiam ſophiſtico, acquiſita, etſi non primò, ſecundaria ſaltem ratione ad vitandos ſcilicet errores, accipiendum eſt.

Quorundam opinio refellitur.

Et 3. operatio mētis in quàuis materia erroris capax.

Quomodo inſtrumentum ſciendi dicatur facultas hæc.

Ex hucuſque traditis obſcurum nemini futurum exiſtimo, in quo tandem vltima ratio facultatem hanc conſtituens poſita ſit; & quæ ipſius definitio, nempè *Dialectica eſt ſcientia practica mētis operationes reſpiciens, vt in eas rectitudinem inducat*, quod adeò perſpicuum, vt in hoc immorari ſuperuacaneum exiſtimem.

Explicatur tandē in quo Logicæ natura conſiſtat.

Silentio minimè prætereundæ conditiones, quæ ſuperſunt, è quibus aliquæ ſunt communes omnibus ſcientiis, aliquæ huic peculiares, & propriæ.

Primi generis eſt vnitas, de qualibet enim diſciplina ſolet illud inquiſitione dignum putari, quanta ſit eius vnitas. Logica vtique vna cenſeri debet facultas multis partibus, immò tot, quot ſunt concluſiones, conſtans, quod omni diſciplinæ commune eſt.

Vnitas Logicæ inquiritur.

Eſt autem apud eruditos non exigui momenti difficultas, an inter huius partes Rhetorica, & Poetica recenſeri debeant. Et quamuis id affirmandum alicui ſit viſum, aliis autem non item. Vnius enim, inquiunt, cuiuſque diſciplinæ pars totius redolet naturam, quod euidens adeò, vt facilè a cuiuſque animo extorquere poſſit aſſenſum; At num ità ſe habeant Rhetorica, & Poetica Dialecticæ comparatione non erit magni laboris intelligere ſingularum introſpicienti naturam. Logica quidem eſt ſcientia, qualis à nobis deſcripta fuit, nimirum practica, mentis operationes reſpiciens, vt in eas rectitudinem inducat; cuius ob id internus finis eſt mentis operationes dirigere, quem præcepta, legeſque tradendo, ac exemplar exhibendo definitionis, diuiſionis, & argumentationis aſſequitur. His enim cautior factus intellectus errores declinat, in quos alioquin facillimè laberetur. Rhetorica autem facultas eſt videndi quidem in vnaquaque re quid ad perſuadendum, conducat; cuius finis eſt perſuadere dictione; vel oratione probabili in cuiuſuis animo aliquam opinionem gignere. Poetica autem etſi laxâ ſignificatione dicatur, ars ſcribendi carminis, preſsâ tamen dicitur ars oratione metricâ imitandi actiones, cuius finis [eius enim eſt fabulas, ac figmenta exponere] eſt fictis fabulis iucundè ea docere, quibus in hominum animis ſit purgatio vitiorum. Dicebat enim Lyricus,

An inter Dialecticas partes recenſeri Rhetorica & Poetica debeant.

Finis Logicæ internus.

Rhetorica quid, eiuſque finis.

Poetica quid, eiuſque finis.

Aut prodeſſe volunt, aut delectare Poetæ:

Alterutrum autem non ſufficit, cum totius operis finis eſſe debeat, docere pariter, ac delectare; vnde idem cecinit,

Aut ſimul, & iucunda, & idonea dicere vitæ,

Quò pertinet illud eiuſdem.

Omne tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci.

Horatius ad Piſonem.

Non igitur eadem eſt Rhetorica, quæ Poetica, & vtraque à Dialectica multum differt.

Rhetorica & Poetica multum differunt à Dialectica.

Contraria tamen ſententia probatur quibuſdam, quod ab Ariſtotele Rhetorica particula Dialecticæ dicta ſit, quia nimirum docet rationem, qua enthymemata ad ciuilem materiam applicetur, ità pariter & Logicæ partem Poeticam eſſe aiunt, quoniam in materia ficta aperit exempli vſum. Falluntur è quorundam ſententia, ac tota quidem aberrant via. Tametſi enim Philoſophus, inquiunt; pronunciauerit Rhetoricam eſſe Dialecticæ particulam, tamen non eſt propriè locutus. Subdit enim imaginem eſſe Dialecticæ: ſiquidem ità loquitur Ἔστι γὰρ μόριόν τι τῆς διαλεκτικῆς. καὶ ὁμοίωμα. *Cum particula tantùm quædam, & imago Dialecticæ ſit*, vbi quidem Philoſophus inuehitur in Rhetores ſui temporis, qui cùm Rhetoricam profiterentur, dicebant ſe ciuilem ſcientiam

do-

docere, cùm tamen Rhetorica licet habitum, formamque Ciuilis induat, eâ longè ſit inferior. Mox verò ſubiungit περὶ οὐδενὸς γὰρ ὡρισμένου οὐδετέρα αὐτῶν ἐστὶν ἐπιστήμη, πῶς ἔχει ἀλλὰ δυνάμεις τινὲς τοῦ πορίσαι λόγους. *Neutra enim earum alicuius definitæ rei ſcientia eſt, vt quærat quomodo res ea ſe ſe habeat. ſed facultates quædam ſunt rationes, & argumenta comparandi;* vt niuirùm doceat, quomodo Rhetorica Dialecticæ præſeferat imaginem; quoniam ſcilicet earum neutra in alicuius certæ rei naturam iuxtà ſupra dicta perſcrutandam incumbit, quod tamen à cæteris diſciplinis fieri perſpicuum eſt. Sed ea quærunt ambæ, quibus vnaquæque res probari, aut euerti poſſit. Vnde Tullius Dialecticorum ſcientiam Rhetoricæ vicinam, atque finitimam eſſe dicebat. Vtque Dialecticus non quærit rerum naturam, ſed de rebus ipſis probabiliter tantùm ratiocinatur; ità etiam & Rhetor; vt non immeritò Rhetorica imago, & ſimulacrum Dialecticæ dicta ſit, hoc nomine totius facultatis intellecta parte, quæ Topica dicitur.

Biſariam Dialectica vſurpatur. Vt autem hæc diligentius, & accuratius à nobis tractata videantur, iuuat in memoriam reuocare Dialecticam vſurpari, vel pro vniuerſa Logica, vel pro parte octo Libris Topicorum comprehenſa, in qua diſcurſu ad probabilem materiam contracto docemur probabilem veritatem concludere, vt in poſterioribus analyticis ad materiam neceſſariam applicato, qui demonſtratio dicitur, neceſſariam veritatem elicere.

Quomodo Rhet. & Poetica Dialecticę partes ſint dicendæ. Vt igitur Topica vniuerſæ Logicæ pars vna ex ijs, quibus illa conſtat, non diſſimiliter Rhetorica, atque Poetica. Dialecticæ verò ſumptæ pro Topica, qua ratione Philoſophus non ſemel illam vſurpat Rhetorica non eſt dicenda pars, ſed potius imago, ac ſimulacrum vt rectè Philoſophus idem innuerat. Nec immeritò vniuerſæ Logicæ dicitur pars, quoniam vt Topica, ità ſe habet, propterea quod diſcurſu, vt eſt

Probatur. rectitudinis capax ad probabilem concluſionem deducendam conſiderat, ſic & Rhetorica, quòd ad materiam probabilẽ, præſertim ad Ciuilem ſcientiam diſcurſum contrahit, docetque modum probabiliter ratiocinandi, ſeu colligendi concluſionem probabilem ad faciendam fidem, hoc eſt ad aliquam opinionem in auditoris animo gignendam, quod eſt perſuadere dictione; ita vt finis eius internus, qui cum officio

Finis Rhetoricæ internus. conuertitur, ſit perſcrutari; & diligenter excogitare omnia quæ ſint ad perſuadendum accommodata, atque adeò dirigere mentis operatione ad hæc in ciuili materia præſtanda, finis autem externus ſit perſuadere; quò d ille ſit in Oratore, hic in audiente, illum Orator ſemper attingit, hunc autem non ſemper. Dici au-

Finis eiuſdẽ externus. tem non debet pars Dialecticæ hac accepta pro Topica, ſed ei ſimilis & eiuſdem imago, & ſimulacrum, vt paulò antea cum Ariſtotele dicebatur, vel ſi mauis etiam cum eodem, eius pullulatio, germen, atque propago, vndè ait ὥστε συμβαίνει τὴν ῥητορικὴν οἷον

Rhetor. 1. cap. 9. tex. 63. παραφυές τι τῆς διαλεκτικῆς εἶναι, καὶ τῆς περὶ τὰ ἤθη πραγματείας. ἣν δίκαιόν ἐστι προσαγορεύειν πολιτικήν. *Ita fit vt Rhetorica ſit propago quædam, & quaſi pullulatio Dialecticæ, & facultatis eius, quæ de moribus tractat quam certè ciuilem ſcientiam appellabimus.* Ex hactenus enim a ſe traditis Rhetoricam ex Dialectica, Ciuilique ſcientia conflatam, & ex vtraque proficiſci concludit eleganti metaphorâ, pullulationem, ſeu germen illam appellans Dialecticæ, atque Ciuilis ſcientiæ, ab arboribus tranſlatione deducta, iuxtà illud

2. Georgicorum. Poetæ.

Pullulat ab radice alijs denſiſſima ſylua.

Veteres enim virgulta, quæ ab radicibus arborum pullulant, quæque magnam cùm ijs, quibus adnaſcuntur affinitatem, atque ſimilitudinem habent, eorumdemque naturam redolent, nec tàm vberes fructus ferunt, ſtelones appellare conſueuere. Sic etiam Rhetorica quaſi pullulat ab radice duarum præclariſſimarum ſcientiarum Dialecticæ nimirum, atque Ciuilis, etſi ijſdem inferior, ac imperfectior. Quid ſtelo apud veteres.

Rhetorica verò tribus nominibus ſimilis, & æqualis, totidemque diſſimilis, & inæqualis Dialecticæ eſſe videtur. Primò quoniam ambæ de cognitionis, & rationis actionibus diſputat. Secundò quia vtraque modum argumentandi continet, quamuis non gignat in animo ſcientiam, ſed fidem, & opinionem, quæ facilè contrarijs argumentis conuelli, atque labefactari poteſt. Tertiò propterea quod æquè vna, ac altera certis finibus, cancelliſque deſtituta de quouis oblato problemate veriſimiliter, & in contrariam partem diſceptat. Rhetorica Dialecticę ſimilis in aliquibus.

Diſcriminantur autem & quidem Rhetorica inferioris eſt notæ. Primò quia, non tàm firmas, ac ſtabiles concluſiones habet, quàm Dialectica, neque tàm acutè, ſubtiliterque diſputat, ſed hebetior, & magis eſt popularis. Secundò quoniam Dialectica ſyllogiſmo, ac inductione vtitur ad probandum; Rhetorica verò enthymemate, ac exemplo, ſed enthymema ſyllogiſmus eſt quidam imperfectus, exemplum imperfecta quædam inductio. Tertiò quoniam Dialectica opinionem ſine vlla ipſius animæ perturbatione, commotioneue gignit. Rhetorica verò id præſtare nequit, niſi animum commouendo, quo præſertim viget oratoria eloquutio, quæ cum vehemens, incenſa, ac incitata fuerit, veluti flumen ſic rapidè fertur vt nullo modo ſuſtineri poſſit; quin potius audientis animum hùc, atque illuc vehementer impellit. Vides igitur, quàm rectè ob ſimilitudinem Rhetorica ab Ariſtotele imago, ac ſimulacrum Dialecticæ nuncupata fuerit dicendo, Ἔστι γὰρ μόριόν τι τῆς διαλεκτικῆς, καὶ ὁμοίωμα. *Cum particula quædam, & imago Dialecticæ ſit*, & quàm egregiè, quòd ei ſit partim ſimilis, partim verò diſſimilis, inferiorem tamen conditionem ſortita propago fuerit his verbis appellata; *Itaque fit vt Rhetorica ſit propago quædam*, nec modo abſimili de Poetica philoſophandum; ſiquidem hæc etiam ea ſibi vendicat, quæ Rhetoricæ conuenire modò dicebamus. In aliquibus eidem diſſimilis. Ariſtot. 1. Rhetor. cap. 9.

Nobis autem in orbem ſermonis redeuntibus, breuiter aliqua de Logicæ vnitate dicenda ſuperſunt. Vna quidem eſt integra ſcientia pluribus, diſtinctiſque partibus conſtans, immò tot, quot concluſiones tradit. Hæc autem, vt in habitu ſpectata videri poteſt pleriſque non magis, quàm aggregatione vna, inſtar vt ità dixerim, cumuli pluribus lapidibus conſtantis. Quantum autem hoc à veritate diſtet, inde facilè deprehenditur, quoniam ſingula, quæ ſub hanc conſiderationem cadunt, non ſic in re vniuerſa conueniunt, quæ totam facultatem ſecum exæquet, vt lapides in cumulo; quin potius omnia nexu quodam copulantur, vt ſingulas eius partes aduertenti, nempè libros Prædicabilium, Prædicamentorum, de Interpretatione &c. immò concluſiones omnes manifeſtiſſimum eſſe poteſt. Non igitur omnes huius facultatis partes artem vnam aggregatione conſtituunt. De Poetica ſimili modo philoſophandum ac de Rhetor. Vnitas aggregationis à Dialectica remouetur.

Nec ſcitè admodum videntur locuti, qui vnam ſpecie infimâ conſtantem dixerunt ex pluribus habitibus vnione per ſe, vel phyſicâ, vel artificioſa connexis, non ſecus ac lapides, ac ligna, quæ rametſi ſpecie diuerſa, tamen domum vnam per ſe ſpecie infimâ conſtituunt, ſi tamen artificioſum genus attendas. Alia vnitas roſſitur.

Ab hoc etiam veritas non mediocriter abhorret; ea

ſiquidem Phyſica vnio nequit inter qualitatis ſpecies perfectas, atque completas, cuiuſmodi ſunt habitus, cadere, nulla ſiquidem ratio ſuppetit, ad deſignandam qualitatem, vel habitum, ſe habentem vnum inſtar potentiæ, alium verò inſtar actus. Illudque ſpeciatim de habitibus vrget, quòd quilibet, vel ſaltem maior pars eorum prius, poſteriùs alter poteſt acquiri: nec cùm illa concluſio ab iſta pendet, hæc per modum ſubiecti, ſed efficientis ſe habet, quod nedum de actibus, ſed de habitibus quoque intelligendum; neque etiam hæc poteſt eſſe intenſionis vnio; quamuis enim qualitas, atque adeò habitus, intenſionem patiatur, non tamen per gradus alterius ſpecie diuerſæ, cùm tamen habitus ſpecie diſtinguantur. Nec demum extenſionis eſt vnio, tùm quia hac rei quidem incorporeæ, vti ſunt ſcientiarum habitus, conſentanea non eſt; tùm quia partes prout hic vſurpantur extenſæ, ſpecie conueniunt, cùm tamen habitus ſpecie diſtinguantur; tùm demum, quoniam actus, quorum veſtigia ſunt habitus, non ſunt huiuſmodi nexu inter ſe vniti: quamobrem neque habitus. Quæ autem vniuerſim de quouis habitu pronunciauimus, facilè huic, de quo loquimur quiſque poterit accomodare.

Quæ vnitas aggregationis Logicæ concedatur.

Reliquum igitur eſt, vt diuerſæ Diſciplinæ atque adeò Logicæ partes ſcientiam vnam aggregatione tantum, debito tamen ordine retento, conſtituant. Integra ſiquidem vna ſcientia eſt, quoniam ex illis conſtat habitibus debito ordine diſpoſitis iuxtà naturam eorum, circa quæ verſantur, vt domus, non vnum eſt artificioſum opus hominum arbitrio tantummodo conſtructum, ſed potius reſpectu quodam ad conditiones partium, è quibus conſurgit, vt grauiora deorſum, leuiora ſurſum &c. diſponantur. Hæc igitur Logicæ vnitas, qua de re copioſius opportuniori loco tractabitur.

Quomodo Dialectica Philoſophiæ pars ducenda ſit.

Nonnulli potius de nomine, quàm de re contendentes inquiſitione dignum exiſtimant, an hæc, de qua loquimur, rationalis facultas Philoſophiæ pars, an inſtrumentum dici debeat. Sumptâ Philoſophiâ pro cognitione habita per cauſam, Logicâ proculdubio pars eius dicenda erit. Inſuper admiſſâ Philoſophiæ partitione, quam ſuperius è ſententia Platonis attulimus in Rationalem, Naturalem, atque Moralem. Rationalis in Logicam, Rhetoricam, & Poeticam. Naturalis in Phyſiologiam, Metaphyſicam, & Matheſin. Moralis in Ethicam, Politicam, & Oeconomiam; citrà difficultatem Logica Philoſophiæ pars exiſtimanda. Si verò eadem pro ſcientia rerum præſtantiſſimarum, atque ſublimium accipiatur, vt apud Stagiritem 4. Diuinorum textibus 5. 7. & 8. vel pro rerum tantummodo moralium diſciplina vt apud eundem 1. de part. animal. cap. 1. vel pro ſola ſcientia, quæ in ſolius veritatis contemplatione ſiſtit vt 2. Diuinor. tex. 3. vtique Logica non erit inter Philoſophiæ partes recenſenda.

Quomodo non ſit dicenda.

Non temere inſtrumentũ dicta eſt.

Aliunde verò ſatis apertè conſtat, eam eſſe dicendam inſtrumentum, cum ſciendi ſit modus 2. Diuin. tex. 15. quandoquidem actiones mentis ad aſſequendam in Philoſophia veritatem dirigit, ac moderatur. Hæc eadem porrò Philoſophiæ pars dicebatur; non ineptè propterea Philoſophiæ pars redolens inſtrumenti naturam, appellabitur.

Nec temere Philoſophiæ dicitur ſubalternata.

An verò Logica ſit Philoſophiæ ſubiecta, & vt vocant ſubalternata, indè quidem intelliges, ſi diligenter aduertas, vnde petendum ſit, quòd ſcientia dicatur alteri ſubalternata; ſi namque dicas ex fine profectò hæc erit ſubalternata Philoſophiæ, cùm ad illam præcipuè ſit ordinata; ſi ex abiecto, & re conſiderata, quoniam ſubalternata partem aſſumit obiecti alterius ſcientiæ conſiderandam, etſi accidentariâ differentiâ contractam; hunc ſanè in modum ſubalternata erit Philoſophiæ parti, in qua de mentis actionibus diſſeritur, cùm illas Logicus dirigendas aſſumat; quin, & diuinæ Philoſophiæ, quatenus breuiter res omnes ad quædam capita redactas, attingit, vt hinc mens erudita rectè ſuas actiones exerceat, quod Prædicabilium, ac decem categoriarum libris exhibetur; Demum ſi petendum id ex parte præmiſſarum, ac principiorum, hunc vtiq; in modum Logica nulli erit ſcientiæ ſubalternata, cùm propria, atque peculiaria principia quidem habeat.

Tanguntur breuiter ſubalternationis rationes.

DISSERTATIO SECVNDA
De intellectiua cognitione generatim accepta.

In omni diſciplina primò de re ſubiecta differendum.

SCitè admodum vt initio quoque dictum à nobis fuit atque prudenter ſibi conſuluiſſe videtur, diſciplinam aliquam aggreſſurus, qui primò diſſerendum id operæ pretium exiſtimat, perſcrutatione cuius eadem ipſa diſciplina detinetur; illud enim finis rationem obtinet; Quamobrem, vt intentione, ita & conſideratione primum. ſic enim ad eius conſecutionem peropportuna media parare licet. Hoc autem eſſe commune omnibus facultatibus dirigentibus facilè cuique conſtabit ſi vnam, vel alteram aſpexerit. Moralis diſciplina primò de humana pertractat felicitate, Medicina de humani corporis conſtitutione, ac ſanitate diſputat; nec ſecus de alys iudicandum; quod igitur primò ſe nobis conſiderandum offert, erit intellectiua cognitio, parcè tamen tractanda; cùm eius exactior, atque copioſior ad Phyſicum pertineat, conſideratio: Huius enim, vt eſt mentis aciem in animam dirigere? ſic eiuſdem eſt illius naturam, attributa, operationeſque longè diligentius, & accuratius perſcrutari.

Primò hic agendum de intellectiua cognitione. 1. Poſtea 1.

Cognitionis nomen quid ſignificat.

Noſtræ igitur erunt partes intellectiuam cognitionem obiter conſiderandam aſſumere, nimirum eius nomen exponendo, eandemque concedendam in natura rerum oſtendendo; quæ in re ſubiecta vniuſcuiuſque facultatis deſiderari apud Stagiritem, expreſſum legimus. Cognitionis autem nomen, quid ſibi velit, intelliges aduertendo per illud nil aliud ſignificari, quàm rei alicuius, quod obiectum dicimus, expreſſam repræſentationem in animo, quod tam intellectiuæ, quam ſenſitiuæ cognitioni accommodatum eſt. Hoc autem repræſentationis genus concedendum adeò cuicunque perſpectum vt in eius confirmatione pigeas immorari. Accipiendum igitur tanquam notum & manifeſtum dari cognitionem intellectiuam, cui conatur Dialecticus rectitudinem inducere.

Concedenda omninò intellectiua cognitio.

Digitized by Google

SECTIO PRIMA.

Quid intellectiua [illegible], quod [illegible] habeat, & quotuplex ea ſit.

Quid ſit intellectiua cognitio, explicatur.

Nulla cauſa, prima excepta, te ipſa perpetuò cauſat.

COgniti[illegible]is, de qua ſit ſermo, nomine paulo an[illegible]o, naturam inquiro, quam vt al[illegible] [illegible], cum accur[illegible] hic il[illegible] [illegible] breu[illegible] explicabo. Nullum principium, nulla[illegible] cauſa, ſi tamen primam exc[illegible], ſ[illegible] pe[illegible] ac[illegible] munere fungitur [illegible] omnis [illegible], [illegible] ex non actu cauſ[illegible] mu[illegible] [illegible]. Non [illegible] anima, qua homo [illegible], & [illegible]: [illegible] priuſa [illegible] ope[illegible] [illegible] [illegible] opere, [illegible] que prim[illegible], [illegible] non intelligat, (non enim [illegible] incipit intelligere; Quod non ſic accipi[illegible], qu[illegible] ſinnimtum intelligere quædam ſit actio [illegible] qua terminus, qui verbum dicitur mentis, p[illegible]. cum intelligere ſit rea[illegible]ter [illegible] [illegible] genus qualitatis, vitalis tam[illegible] non [illegible] [illegible] loquantur, ſed [illegible]matice, pertin[illegible]. Hæc profectò eſt, qua in[illegible] [illegible] præcipua, ac [illegible] modi animæ pars [illegible] obiectam, ſibique ſimilem repræſentando [illegible] atque [illegible] intellectiua cognitio, quæ & intell[illegible]ctio dicitur, nil aliud, quàm commemorata [illegible], atque [illegible] actus nullum cum materia commercium habens, quo intelligenti res obiecta repræ[illegible]tatur. Et rectè qualitas dicitur, vitalis tam[illegible] [illegible] naturæ. Sic enim animæ potentiam [illegible] [illegible] obtineat, cùmque à vi[illegible] principio [illegible] ortum, vitalis quoque dicenda. Et [illegible] in anima, de qua loquimur, ſiquidem intel[illegible] ab omni materiæ concretione recedit, ob [illegible] etiam quidquid illam afficit, atque circumſtat, vt intel[illegible], ſiue cognitio; quæ pariter actus [illegible] [illegible] potentia, ac habitu [illegible] debeat non enim [illegible] potentia quidem, & habitus ad [illegible], ſed ad obie[illegible]um tantummodo or[illegible] [illegible], ac dicit. Hucuſque à voluntatis operatione [illegible], de qua ſit ſermo, non diſting[illegible] [illegible] iungas id eſſe, quo rēs obiecta p[illegible] repræſentatur non [illegible] tantum [illegible] [illegible]ctu, vt eandem [illegible] aliquorum ſententi[illegible] imagine [illegible] [illegible] [illegible] quadam [illegible].

Intellectio non eſt actio phyſicè, ſed grammaticè dicta.

Intellectiua cognitio definitur.

Q[illegible] autem d[illegible] vitare ſoleat illud frequenter vſurpari. *Veritas [illegible]*, ſæpe tamen intellectus ab eius [illegible] d[illegible]flectit, & aberrat cognitionem [illegible] penitus difformem, quam aliquibu[illegible] [illegible] nomine minimè donandam, ſolamque [illegible] rei prorſus congruentem, atque [illegible] cognitionem falſam, non tam c[illegible] ignorationem eſſe dicendam, [illegible], vt cognitio ſit, eſſe vera [illegible] [illegible] illum dixiſſe acce[illegible] *[illegible] eorum, quæ ſunt, co[illegible] [illegible] autem [illegible], [illegible] quæ eius [illegible], quæ [illegible] ſit, [illegible], ignoratio potius quàm [illegible]* [illegible] tamen [illegible] nomen [illegible] [illegible] cie dicetur.

Intellectus ab intelligendo ſæpè à veritatis tramite aberrat.

Damaſcenus Dial. cap. 1.

Cognitionis nomen tam veræ, quàm falſæ cognitioni conuenit.

Ea por[illegible] [illegible], frequenter [illegible], ac [illegible] in intel[illegible] relinquit [illegible] [illegible] nunc pa[illegible] qui directus eſt, p[illegible] [illegible] proc[illegible]atur [illegible] ſit, vt Logicus [illegible] [illegible] rectitudine ſit ſolicitus, cum hunc habitus directus fiat, ſuamque rectitudinem [illegible] ſequatur.

Cognitio prout in habitu cō[illegible]

Fidit non cadit ſub Logica conſideratione.

Am[illegible] ſanè eſt id circa quod [illegible] intellectus exercet, eiuſque co[illegible] verſatur [illegible] quod ad quantum ob[illegible] [illegible], [illegible] quod eius aciem effugi[illegible]; propterea quid[illegible] [illegible] quuntur, omne ens reale, tam [illegible] particularium acce[illegible] negat[illegible] [illegible] [illegible]lectens, & aliud qu[illegible], ſi[illegible] [illegible] [illegible] dicitur, non aliud, ſibi vend[illegible] [illegible] quod ab intellectu conſequitur, a[illegible] per met[illegible].

Illius cognitionis obiectum eſt omne ens.

Al[illegible] la[illegible] pat[illegible], [illegible] vt inter hæc [illegible] locum pa[illegible] obtine[illegible], cum ſui ipſius obie[illegible] [illegible] eſſe poſſit; [illegible] rectè, ſic ſeipſum [illegible] ſcit: Quam[illegible] duplici mu[illegible], & [illegible], & [illegible] fungitur; qui[illegible] [illegible] cum [illegible] cognouit [illegible] cognoſcat; propter[illegible] cognitio [illegible] ipſa inter intelligibilia numeratur, & ſecundæ cognitionis iam dictæ obiecta res prior illa cognitio [illegible].

Intellectus ipſe, eiuſque cognitio eſt ſui ipſius obiectum.

Tres [illegible] ſunt præcipuæ, qu[illegible] intellectus exercet operatione[illegible], tres [illegible] ſunt actus, videlicet Ap[illegible], Iudi[illegible], atque Diſcurſus, quibus Logicus [illegible] conatur inducere, conſiderans [illegible] ſub nominibus termini, propoſitionis, & ſyllogiſmi. Re[illegible] verò partitionem hanc primò inſtitutam, deinceps retent[illegible] fuiſſe, ex eò plenè comprehendes, quoniam intellectus cognoſcendo, vel ſimpliciter aliquid concipit, & apprehendit, nullo modo affirmando, vel negando; aut vlterius iudicat, aliquid eſſe, vel non eſſe, quod iam apprehenderat; [illegible] dem[illegible] ex [illegible] iud[illegible]cata, & cognitam aliam deducit, ac infer[illegible], ex vno ſcilicet in aliud diſcurrendo. Harum autem operationum hic ordo, vt apprehenſio ſit [illegible] prima, ſine qua aliæ eſſe non poſſunt, cui ſuccedit iudicium, velut operatio ſecunda, quam ſub[illegible]quitur [illegible]rtia, nempè diſcurſus, neceſſariò ſecundam præſupponens.

Tres ſunt actus iſtius cognitionis, & vel vt eiuſdē gradus, apprehenſio, iudicium, & diſcurſus.

Approbatur iſta partitio ſimulque explicatur.

E[illegible] co[illegible] [illegible] modo enumeratis quælibet vlteriorem p[illegible] diuiſionem: propterea quod diuidi poteſt ap[illegible]chenſio in incomplexam & complexam; in conceptum vltimatum, & non vltimatum, non ſecus [illegible] cæteri iuxta [illegible] diuiſiones.

Quælibet cognitionum vlteriorem ſubire poteſt diuiſionem.

Secunda, quæ dicitur operatio, n[illegible]pè iudicium in [illegible]matiuum, & [illegible]atiuum, ſiue in aſſenſum, & diſſenſum diſtribuitur; affirmatio dicitur compoſitio, negatio autem diuiſio.

Tertia tandem diſcurſus appellata multifariam diuidi poteſt, præcipuè tamen iuxtà multiplicem ratiocinandi formam ac modum.

Hæc actuum, ſiue cognitionum diſtributio, atque diſtinctio ita eſt humanæ intelligentiæ propria, ita humano intellectui accommodata vt angelico diuinoque ob vtriuſque perfectiſſimum cognoſcendi modum omninò ſit deneganda. Angelicus enim, & longè ma[illegible] diuinus cunc[illegible] perf[illegible] modo abſque horum actuum diſtinctione cognoſcit, ſentiri verò deneganda pariter, contrariâ tamen ratione, videlicet ob co[illegible]noſcen[illegible] ſumm[illegible] perf[illegible].

Hæc cognitionū partitio humano tantummodo conuenit intellectui non Angelico, neq; diuino.

Nec negotij quic[illegible]quam faceſſit [illegible] quod Stagirites non ſemel pronunciauerit, duas intellectus eſſe tantummodo con[illegible]ndas operationes, nimirum in[illegible]diuiſibilium intelligentiam, itemque compoſitionem; & quòd [illegible]curſ[illegible], in compoſitione, vel diuiſione conſiſt[illegible] [illegible]rationem [illegible]. Trimembris enim iſta p[illegible] [illegible] bimembrem reuocabitur facilè, ſi [illegible] ſcilicet intellectu[illegible] co[illegible] primò in apprehenſionem & iudicium, mox verò iudicium in ſimplex, & ill[illegible]uum, vel [illegible] diſtribuatur.

Ariſtotelis auctoritas explicatur.

Ex aduerſo autem ſuſpicari quiſpiam poſſet, maiorem eſſe numerum operationum intellectus.

Attentio non eſt intellectus actio quidpiam ponens in re.

Primò ſiquidem occurrit *Attentio*, actus, quo animus ſe ipſum ad aliquid cogitandum, & apprehendendum applicat. Sed hic non eſt actus intellectricis potentiæ ponens quidpiam in naturâ, ſed potius voluntatis intellectum ab aliarum rerum conſideratione, vel penitus retrahentis, & eundem ad rem certam aliquam cogitandam omninò, vel ſaltem ex parte determinantis.

Dubitatio etſi intellectus quædam cognitio, ac actus per accidens ad Logicã pertinet.

Secundò etiam eſt *Dubitatio*, quæ creditur intellectricis potentiæ actus ponens aliquid in natura. Quamuis autem hunc ſe habeat in modum Logicus illam, non primariâ, ſed ſecundariâ ratione tantummodo curat, quippè qui tres commemoratas operationes dirigendo, nempè tradendo præcepta, quibus intellectus de re quacunque determinatè iudicare, & verum à falſo diſcernere poſſit, dubitationem omnem è medio tollit, nec dubitatio ipſa alia ratione eſt directionis capax. Vt omittam quodammodo dubitandi actum ad iudicium reuocari poſſe.

Imperium potius voluntatis eſt actus, quã intellectus. Etſi foret actus intellectus ad ſecundã, tertiã operationẽ reuocari poſſet.

Tertiò ſuccedit *Imperium*. Sed hoc voluntati potius, quàm intellectui deferendum; cùm illius ſit & ſuis, & vniuſcuiuſque alterius potentiæ operationibus imperare: huius verò, & voluntatem, & eiuſdem actiones dirigere; illius primò mouere, ac determinare potentias cæteras ad operandum: huius autem non item: Illius ſic agere, vt ei cæteræ potentiæ obediant; huius verò nequaquam: illius proptereà, non autem huius imperium erit. Quòd ſi intellectui tribuendum imperium velis; ad ſecundam, & tertiam operationem quodammodo poterit reuocari.

Siquæ ſũt aliæ operationes ad Logicum non pertinent.

Tandem ſi quæ ſunt aliæ mentis actiones, ac intellectus operationes nihil profectò refert. Nam vt ſolùm Logici intereſt, in mentis operationes, videlicet apprehenſionem, iudicium, atque diſcurſum rectitudinem inducere: ità cæteris neglectis, illas dirigendas tantùm aggreditur.

Intellectus cognitio eſt rectitudinis, & directionis capax.

Nulla quidem ars operationes mentis dirigeret, nullaque moderatrix earum foret, niſi directionem illa ſubire poſſent, rectitudinemque recipere valerent. Qua id autem ratione contingat nobis explicandi nunc onus incumbit. Quod præſtare tamen non licet, niſi primò quid rectitudo ſit, paucis declaremus.

Quid ſit cognitionis rectitudo.

Ea quidem ex parte veritas eſt, non illa tamen, quæ tranſcendens appellatur, quippè quæ communis omnibus rebus velut attributum entis exiſtit; quamuis enim cognitioni hæc non ſecus ac alijs rebus omnibus inſit, adeò ut etiam falſa cognitioni conueniat, cum tàm falſa, quàm vera cognitio rationem entis obtineat, non ea tamen eſt, cuius in præſentia nos conſideratione detinemur. Hæc enim cognitionis adeò eſt propria, vt eius ſit perfectio ſumma, & in hac eiuſdem rectitudo conſiſtat.

Duplex veritas, vna tranſcendens, altera formalis.

Vtque illa prior veritas in eſſendo, ità & hæc in repræſentando nuncupatur & vt illa rerum quædam congruentia cum ſupremi Numinis intellectu, quatenus nimirum vnaquæque res ità ſe habet, cuiuſmodi ab illius intellectu eſſe debere cognoſcitur. Ità pariter hæc cognitionis altera cum rebus ipſis congruentia eſſe perhibetur, quatenus cognitio eas exhibet intellectui vti ſunt, alioquin falſa cognitio, & à veritate penitus aliena dicitur.

Logicus aſſumit inducendã rectitudinẽ, & veritatẽ in rõceptibus mentis.

Hæc veritas eſt, rectitudo illa, quam in mentis cognitionem contendit Logicus inducere.

Perperam Aliqui intellectus humano veritatem omnẽ denegarunt.

Tametſi autem nonnulli meâ ſententiâ perperam, & inſulsè philoſophantes ſibi perſuaſum habuerint, humanam mentem adeo miseram, ac infelicem eſſe, vt nullam cognoſcendo veritatem aſſequi poſſit, aut nihil verum eſſe, aut certè mentis aciem illud effugere; quòd nihil in rebus ſit ratum, ac firmum, ſed omnia mutationibus obnoxia; experientiâ tamen cuique ſatis eſt exploratum humanum intellectum hanc veritatem attingere; cum non ſemel vſu venire ſoleat, vt eius cognitio ſit rebus conformis, & conſentanea; contrà verò non rarò, puta cum falſa eſt, diſſona prorſus, atque diſſimilis.

Poſſibilis eſt veritas in intellectu.

Et certè nullâ ratione contemptuum, ac aduerſum placitum ſecuti, perpetuam mutationis, falſitatiſque caliginem humano intellectui conati ſunt offundere. Tum quia nullius rei natura, ijs inſpectis, quorum connexionem, diſciplinæ quæcunque reſpiciunt, mutationem ſubire poteſt; Tum quia quæ variationem admittunt, dum exiſtunt, ità ſe habent, vt nullo prorſus falſitatis periculo, de ijs enunciationes formari poſſint; immò & ipſarum mutatio mentis humanæ perſpicientiam non fugit.

Difficilis tamen eſt veritatis aſſecutio.

Cur tamen non inficiandum operoſum admodum eſſe, veritatem attingere, ſiue id à rebus ipſis oriri, ſiue ab ipſa humana mente, ſiue tandem vtrinque quod probabilius forſan putandum, exiſtimes. Quæ namque ſummo labore, puta ſempiternas mentes intellectus humanus attingit, magna facilitate quidem angelicus, & multò magis diuinus aſſequitur.

Difficultas oritur comparatè ab intellectu & reb.

Non igitur à rebus oritur difficultas. Contrà verò quædam ſunt, ſcilicet quæ obuia ſenſibus, quæ facilè humanus intellectus percipit. Ex hoc igitur nulla difficultas. Quamobrem vtrinque comparatè petenda.

Veritatis origo.

Veritatem autem, de qua loquimur optimè Stagirites explicuit dicens, ex eò quod res eſt, aut non eſt oratio, mentiſque cognitio vera, aut falſa dicitur, vnde perbellè pronunciauit, *Non proptereà quod nos te verè putamus album eſſe, tu albus es, ſed quia tu albus es nos qui dicimus, verum dicimus*. Cognitio igitur ideò vera, quoniam ſicuti cognoſcitur, res ipſa eſt; vt contra, quando res non eſt ſicut exiſtimatur, eſt falſa, quod tam contemplatiuæ quàm & practicæ cognitioni accommodatum intelligas. Cæterum, ex eo quod res eſt, aut non eſt, oratio, ſeu cognitio vera, aut falſa dicitur, hoc ſenſu nimirum, vt connexio repræſentetur inter prædicatum, & ſubiectum, qualis ex parte rei, quæ cognoſcitur.

9\. Diuin. tex. 21.

Huc pertinet illud Epicuri apud Empiricum Ἔστιν ἀληθὲς τὸ οὕτως ἔχον, ὡς λέγεται ἔχειν· καὶ ψεῦδος ἐστὶ τὸ οὐχ οὕτως ἔχον, ὡς λέγεται ἔχειν. *Verum eſt, quod ità ſe habet, vt ſe habere dicitur, falſum quod non, vt dicitur ſe habere, ita ſe habet.* Cum igitur res omnis, quatenus ad cognitionem intellectiuam refertur, iudicetur, enuncieturque, aut qualis ſecundum ſe eſt, aut qualis ſecundùm ſe non eſt: hinc oritur, vt priori modo iudicium verum, & enunciatio vera dicatur, quatenus congruit cum ipſa re; poſteriori autem iudicium falſum, & enunciatio falſa, quatenus à re diſcrepat. Ita fit, vt veritas quædam concedenda ſit, quæ in conformitate iudicij, enunciationiſque cum re iudicata, enunciataque conſiſtat, ſicuti contra falſitas in diſcrepantia iudicij, enunciationiſque, cum re iudicata enunciataque poſita ſit; & hæc eſt veritas de qua loquebatur Ariſtoteles; & de qua Epicurus verba fecit.

Lib. 2. aduerſus Log.

In quonã intellectus actu veritas inſit.

Cuinam ex commemoratis cognitionis actibus veritas iſta conueniat, perquirere penitus eſt alienum ab inſtituto. communi ſapientum conſenſione receptum, validiſſimâque ratione confirmatum tàm iudicio, quàm diſcurſui conuenire; nec ineptè di[illegible]s apprehenſioni [illegible] ſi non ineptè ſentit[illegible] itidem cognitioni, quamuis longè admodum in perfectiori modo, concedendam exiſtimamus.

Rectitudo à Logico inferri dĩci poteſt

Quod ſi nos rectitudinem arbitremur poſitam eſſe

non

modus cognoſcendi debetur cuiquntiel lectioni.

non tam in veritate, quàm in cognoſcendi modo conſentaneo, ac debito mentis cuilibet operationi certè in huiuſmodi modo rectitudo à Logico intenta conſiſtet.

SECTIO SECVNDA.

Quæ & quid illa ſit congruentia, in qua cognitionis veritas con[illegible] Quo[illegible]do cognitioni defectus ineſſe [illegible] quid iſte ſit, & qua ratione cognitio ſit rectitudinis capax, quidque ſit iſta capacitas.

Quid ſit congruentia in qua veritas cognitionis conſiſtit.

Tria in cognitionis veritate ſpectanda.

VEritatem inſpectam à Logico quandam eſſe congruentiam cognitionis cum re cognita & vt alijs placet conformitatem, ſeu conformationem cognitionis ad rem cognitam ex nominis explicatione paulo ſuperius tradita non inſulsè deduximus. Quæ ta[illegible], & quid ea ſit; noſtra nunc intereſt explicare. Trifariam videtur ipſa contingere: enim primò cognitionem fateri neceſſe ſit; ſecundò rem; tertiò rem quatenus cognitam; propterea cogitare licet vel inter cognitionem, & rem cognitam conformitatem, ſeu conformationem prædictam intercedere; itaut cognitio, rem ita repræſentet, ſicut res ipſa repræſentatur vel inter cognitionem & rem, quatenus illa [illegible] repræſentat ſicut hæc ipſa eſt: vel inter [illegible] ipſam, vt cognitam, & eandem vt in ſe eſt.

Difficultates diluuntur.

Neque pr[illegible] dicta ex eo falſa exiſtimanda, quòd intellectu[illegible] manus non modo veram aſſequitur co[illegible] eorum, quæ ſunt, ſed etiam eorum, quæ non ſunt & vt Scholaſtici loquuntur, non modò eorum quæ ſunt entia poſitiua, ſed etiam eorum quæ negation[illegible], & non entia dicuntur; propterea veritas, de qua ſit ſermo, haud neceſſariò erit congruenti[illegible] cognitionis cum ijs, quæ ſunt, prout in ſe reipſa ſunt, ſi quidem vera dari poteſt cognitio, etiam de ijs, quæ reuera non exiſtunt. Quamuis enim quæ ità ſe habent, quæque negationes dicuntur, nihil ponant in naturâ, ipſum tamen non eſſe entium, dicitur negationum eſſe, penes quod, ſuo modo in naturâ exiſtens veritas atque congruentia cognitionis circa ea, quæ non ſunt, ſeu circa negationes attendi debet. vera [illegible] dicenda cognitio, quæ conformis eſt rebus, ſicuti ſunt Res autem vſurpari non debet propriè, prout ab eo, quod non eſt, ſeu à negatione diſtinguitur, ſed pro obiecto quodcunque illud ſit, quod res cognita nuncupatur.

Alia difficultas proponitur ſimulque diluitur.

Nec iterum vrgeas non modo ab intellectu cognoſci quæcunque naturâ ſuo ſinu complectitur, ſed etiam quæ tantum in eodem intellectu relucent, entia rationis appellata; horum igitur cognitio vera eſſe non poterit, quoniam conformis non eſt rebus prout in natura e[illegible]unt, ſed prout tantùm intellectui obijciuntur. Nam ſi quædam ab intellectu ſic efficta concedantur, quorum totum eſſe ſit illi obijci, non inde ſit, vt eorum cognitio vera eſſe non poſſit; cum ipſa conformis [illegible] rei ſicuti eſt, ſi non prout res ipſa ſit in natura, ſaltem prout in intellectu verſatur: nam quatenus antecedenti cognitioni obijcitur, [illegible] ut [illegible]odi conſequitur eſſe; dum enim illi relu[illegible] in intellectu, poſtmodum conformis cognitio fuerit [illegible] huiuſmodi conformitatem intellectus veritat[illegible] eſſe dicetur. Ex eo enim quod res eſt, vel non [illegible]o dicitur vera, vel falſa, non quatenus dic[illegible] exiſtentiam realem; ſed prout connexionem inter [illegible] earum, & ſubiectum importat, cui ſimilis co[illegible]tio ſit in repræſentando, quam ipſamet [illegible]gnitio exp[illegible]t vera.

Veritas non eſt [illegible]

Quilibet [illegible]rædictis dicendi modis fautorem obtinuit ſuum; re tamen diligenter introſpectâ nunquam animum ad credendum induxi, veritatem eſſe conformitatem, ſeu conformationem cognitionis ad rem cognitam prout huiuſmodi; vel vt Scholaſtici loquuntur, formalis conceptus ad obiectiuum. Cum enim inter mentis cognitionem, & rem cognitam, prout huiuſmodi nunquam diſſimilitudo eſſe poſſit; neminem præteribit fore, vt qualibet cognitio vera ſit, & nunquam rei cognitæ diſſimilis, quod tamen nemini probatum iri crediderim.

[illegible] congruentia cognitionis cum re cognita prout huiuſmodi.

Veritas nõ eſt congruentia cognitionis ſecundum eſſe.

Præterea veritatem non eſſe congruentiam cognitionis cum re, naturâ, & eſſentiâ cognitionis inſpectâ inde mihi redditur exploratum. Non ideò vera cognitio eſt, quoniam talis ea ſecundum ſuum eſſe ſit, qualis res, quæ cognoſcitur, ſeu quoniam huic, ſecundum eſſe ſit ſimilis; cum non rarò contingat inter cognitionem, & rem cognitam, quando nimirum hæc ad ſubſtantiæ pertinet genus, cognitione retinente qualitatis naturam, congruentiam hanc, de qua loquimur non intercedere, quamuis cognitio ipſa vera ſit. Poteſt etiam vera dici cognitio, quando res cognita corporeæ naturæ fuerit; & nihilominus cũ eâ nequit conformitatem habere cognitio ſecundum eſſe ſuum, quod incorporeum eſſe oportet. Et quamuis cognitio plerumq; iuxtà commemoratas rationes rei ſit cognitæ perſimilis, vt cum qualitatem ab omni materiæ concretione ſeiunctam in anima etiam ipſa exiſtentem, cognoſcit, immò quando cognitione reflexa prior, ac antecedens cognitio percipitur, vbi maximè ſecundum eſſe intercedit ſimilitudo, non propterea ob huiuſmodi congruentiam cum re cognita, vera dicetur ipſa cognitio; Immeritò igitur veritas quibuſdam congruentia cognitionis ſecundum eſſe cum re cognita viſa eſt.

Veritas eſt congruentia rei cognitæ prout huiſmodi, & cognitionis cum re.

Multò rectius igitur veritas dicetur congruentia tùm rei, prout cognitæ, tum cognitionis cum re ſecundum eſſe repræſentationis; ità tamen, vt cognitioni primò conueniat. Veritas enim in illa congruentia conſiſtit, quâ poſitâ intelligitur, & quâ remotâ non item. Hunc autem ſe habere in modum ſimul vtranque non vnam tantummodo conformitatem mox planum fiet, in vtraque igitur veritas ſuam obtinet ſedem. Veritatem autem vtràque poſitâ congruentiâ intelligi, ſecus autem remotâ; inde mihi perſpectum, quoniam neminem præterit illam abſq; congruentia iam dicta cognitionis cum re nullo modo conſiſtere: ſiquidem vera exiſtimatur cognitio, quatenus exhibet intellectui rem, ſicuti eſt. Congruentia verò nequit eſſe cognitionis cum re, quin itidem ſit rei prout cognitæ cum re eadem; cognitio namque repræſentare aliquid non poteſt vt eſt, quin id prout repræſentatum, ſit vt in ſe eſt: quod enim illi actiuè, huic paſſiuè conuenit: quamobrem veritas intelligi non poterit niſi vtraque illa interceſſerit congruentia atque conformitas.

Veritas primò cõuenit cognitioni.

Primò tamen veritas in cognitione ineſt, ſiquidem res cognita, prout huiuſmodi cognitionem dicit, & rem; at verò eſſe rei conformem, non illi conuenit, quatenus res eſt, hinc enim potius idem cum re, ſiquidem res ipſa eſt. Conuenit igitur, prout cognitio eſt, atque adeò rei cognitæ veritas merito cognitionis conueniet. Ex quo facilè intelliges veritatem primò cognitioni accommodatam eſſe, cum hæc ſit forma, cuius beneficio veri denominatio, rei prout cognitæ conuenit.

Difficultas proponitur, eidemque occurritur.

Hæc forſan alicui nonnihil à veritate recedere videri poſſent; quoniam congruentia cognitionis cum re obiecta nulla habita ratione ad eſſe, ſed ſolum ad repræſentationem ſumenda eſt; at hæc ex parte rei co-

gnitæ

gnitæ prout huiuſmodi attendi debet; ob id veritas tantummodo congruentia rei cognitæ ſecundum eſſe cognitum cum re ipſa [illegible]. Sed congruentiam ſecundùm eſſe repræſentationis attendendam ex parte rei cognitæ &c. ſic [illegible] tentabis. Quoniam ſcilicet hæc, de qua loquimur congruentia in eo videtur conſtituta, vt res menti obijciatur, atque repræſentetur, vt eſt. Congruentia igitur hæc ex parte rei cognitæ, prout huiuſmodi debebit attendi.

Occurrit ur difficultati.

Hæc tamen non inficior, ſed id ſolum addendum exiſtimo non modo attendendam ex parte rei cognitæ, quatenus cognitæ congruentiam & conformitatem ſecundum eſſe repræſentationis, ſed etiam ex parte cognitionis, cum non tàm conſiſtat in eo quod aliquid menti obijciatur, ſicuti eſt, quam quod cognitio id re ipſa menti obijciat, ac repræſentet eo modo quo illud eſt.

Alia difficultas proponitur, ſimulque diluitur.

Nec quidquam mon[...]nti habet, quòd veritas in aliquo ponenda ſit ad n[...]em ſpectante, quod per veram orationem vocibus expreſſam ſignificatur; ſed per orationem res prout cognita, non cognitio ipſa ſignificatur, proinde veritas in re cognita prout huiuſmodi ponenda erit. Hoc inquam nihil eſt. [...] oratio vocibus expreſſa rem ipſam cognitionis loco ſubrogata, ſignificat, ſimulque vera dicenda, quum veræ cognitionis vicem gerit.

Qua ratione huiuſmodi congruentia, in qua veritas cõſiſtit, explicanda.

Quamvis autem hactenus commemorata cognitionis conformatio, atque congruentia pluribus explicari modis poſſit, præcipua tamen, primariaque ratione per ordinem ad eſſe cognitionis, & ſecundariá ratione per ordinem ad obiectum, ita ſe habens, ſicuti cognoſcitur, & vt cum ſcholaſticis loquar penes entitatem cognitionis, & penes connotationem obiecti, ita ſe habentis, ſicuti cognoſcitur. Et hæc erit veritas quæ re ipſa cognitioni conuenit; omni ſiquidem alio ſecluſo vera cognitio dicitur; vt facilè cuique rem paulo diligentius introſpicienti planum fiet; nec enim veritas vtpote cognitionem dicens, vt reſpectum tranſcendentem ad obiectum importat, ſic non [...] congruentia cum illo dicenda erit.

Denominatio veri partim intrinſeca, & partim extrinſeca.

Nec [...] prætereundum, completam ſcilicet veritatis [...]tionem præter cognitionem, connotare itidem obiectum [...], vt veritatis denominatio in cognitione partim intrinſeca, partim autem extrinſeca dicenda ſit.

Quo pacto cognitioni defectus, ac falſitas cõueniat.

Qua autem ratione, queue pacto intellectrici cognitioni rectitudinis defectus, ac falſitas conueniat, & quid ea ſit; breuiter explicare non erit alienum ab inſtituto.

Duplex defectus in intellectu.

Intellectum vt hinc exordiar bifariam contingit à debito cognoſcendi modo, rationeque deficere; vel nimirum penitus ignorando, vel ineptè, ac prauè cognoſcendo; Vtque prior ille defectus puræ negationis, ſic iſte poſterior prauæ diſpoſitionis ignoratio nuncupatur; & vt ille mera eſt intellectionis priuatio, ita hæc difformis, & indirecta cognitio.

Ad Logicam ſpectat, vtrumque defectum remouere.

Tametſi autem vniuſcuiuſque diſciplinæ munus eſt ab intellectu priorem ignorationem depellere cum ad vnamquamque in ijs, quæ ignoramus pertineat animum erudire, & [...] hoc ignorationis genus adimere; Tamen ad Logicum ſpectat vtrumque defectum remouere, ſiquidem huius facultatis non modo eſt intellectui modum dirigendi [...] præſcribere, atque adeò curare, ne turpiter ipſe labatur & à recta cognoſcendi ratione deſtitatur, ſed etiam monſtrare viam calcandam, ad [...] nota [...] ſcienda; vnius autem cuiuſque diſciplinæ partis relatum eſt in ea in qua verſatur, ſubiecta materia, Logica tamen opitulante, ac dirigente animum ipſum inſtruere, ac perpolire, ſimulque contrarios errores abijcere.

Ratio ad id confirmandum.

Hoc adeò verum, vt nunquam animum contraria ſententia informare potuerim. Si namque Logicæ diſciplinæ ſemel conceſſeris contractos errores in cognoſcendo procul amouere, ſimulque præcauere, ne mens in poſterum allucinetur, ac decipiatur; non eſt herclè, cur inquiſitionem, ac explorationem rerum ignotarum illi denegare contendas, cum hoc illi munus conuenire neceſſe ſit.

Nec aliam ob finem Logica facultas inſtrumenta, cognoſcendique modos tradit, ac explicat, itemque cuncta ad certa quædam capita redigendo quandam rerum omnium delineatam notitiam ob oculos mentis conſtituit, niſi vt reliquarum diſciplinarum vnaquæque præceptionibus Logicis adiuta in ſibi ſubiecta materia, qualibet ignoratione depulſá, conſentientem cum veritate notitiam aſſequatur.

Non omnem intellectionem eſſe perpetuò cum veritate coniunctam adeò palam eſt, & apertum, vt mirum omninò ſit Protagoram, Anaxagoram, ac alios in contrariam aliquando ſententiam abijſſe, quod videlicet ita ſit vnaquæque res, quemadmodum cuique eſſe videtur.

Meræ ſunt nugæ, & aniles ineptiæ, cum experientiâ cuique ſatis apertè conſtet, humanam intelligentiam frequenter admodum à veritatis tramite deflectere. Et certè ſi quælibet animi ſententia, & qualibet mentis agitatio veritatem attingeret, hanc profectò concedere deberemus in apertè contradicentibus reperiri, ſiquidem frequenter euenit, vt non idem ſit hominum ſenſus, & vnius opinio, cum alterius ſententia non congruat, iuxta illud,

Mille hominum ſpecies, & rerum diſcolor vſus
Velle ſuum cuique eſt, nec voto viuitur vno,

Varius animi ſenſus in hominibus.

Quod enim maximè probatur vni, diſplicet penitus alteri.

At falſitatis defectum in intellectu plerumque contingere dicebam, non eò quòd eorum mihi probetur conſilium, quibus videbatur id referendum acceptum procliuitati naturalis luminis, quo pollet intellectus in falſum. Hoc enim à veritate ſic alienum, vt neminem ſanæ mentis crediderim vnquam probatum iri; propterea quod naturæ lumen humano animo inditum nequit in falſum eſſe propenſum ſui maximam imperfectionem noram, cum vnumquodque ſuaptè ingenio in ſui abſolutionem propendeat.

Vnde mẽs ſæpè lapſos allicietur.

Quamobrem extrinſecus omnino irrepunt in mentes hominum errores, quippè qui ab externis cauſis originem trahunt. Quæ enim frequenter impedimenta occurrunt, ſenſuſque fallaces, quibus humana mens etſi diuinæ auræ particula in corporis incluſa compagibus, ad ſua obeunda munera indiget, falſas eidem notiones ingerunt, atque ſuppeditant.

Suis apprehenſio laborat defectibus & qui ſint.

Nemo ſanè eſt, cui perſpectum non ſit, tàm indicium, quàm diſcurſum erroribus obnoxium eſſe, & in vtrumque falſitatem irrepere. De apprehenſione tamen adhuc ſub iudice lis. Illud vtique putandum extra omnem dubitationis aleam, apprehenſionem videlicet, quibuſdam laborare defectibus. Intellectus enim quam ſæpiſſime confuſam, ac indiſtinctam apprehenſionem exercet, vt cum obſcurè apprehendit, quod alioquin clarè, dilucideque concipiendum requirit repræſentationis obſcuritas ſit eius defectus, qui vt eſt ſumma imperfectio ab ipſâ tollenda, ſic oppoſita claritas ſit in eandem inducenda perfectio. Quinimò frequenter vtitur, vt longè aliter ac eſt rem ipſam concipiat, vt cum ſempiternam ſubſtan-

ciam-

tiam corpore conſtantem apprehendit. Quamobrem vtcunque ſe res habeat, an videlicet in apprehenſione veritas inſit, an non, certè tamen ob commemoratos, quibus obnoxia eſt, defectus, directione indigebit. Immò illud etiam addendum, ſcilicet in diſcurſu præter falſitatis notam iudicio ſecundæ quoque operationi communem, conſiderandam itidem conſecutionis malitiam, ac prauitatem artificioſis præceptionibus dirigendam, quò ſpeciatim Logici tendit induſtria.

Ex hactenus de veritate iam traditis, neminem præteribit, quid falſitas ſit, & in quo eius natura conſiſtat; Tametſi autem falſitatis non vna ſit explicandi ratio, quod etiam de veritate notauimus, præſtat tamen ita ratiocinari. Vt veritas non ſemel commemorata quædam eſt tum cognitionis, tum rei cognitæ, prout huiuſmodi congruentia cum re; vel ut aiunt tum conceptus formalis, tum obiectiui cum re in ſe: ità falſitas ex aduerſo quædam erit huiuſmodi congruentiæ negatio, atque adeò imperfectio vt eiuſdem perfectio veritas erat. Quò ſpectat Stagiritæ dictum *Contemplatiuæ cognitionis benè, & malè eſſe eſt verum, & falſum* Ita ſit vt humanæ mentis perſpicientia, atque cognitio vtriuſque ſit capax. Cùm autem Logicus cognitionem ipſam ſecundum huiuſmodi capacitatem reſpiciat, atque conſiderandam aſſumat, ob id breuiter hîc de illa quædam ſubijcere meas eſſe partes intelligo.

Quid falſitas ſit.

6. Ethic. cap. 2.

Et quamuis eadem ſit omnium rectè philoſophantium opinio, videlicet in intellectione concedendam rectitudinis capacitatem. Animi tamen fortaſſe quiſpiam pendebit. Si namque cognitio generatim ſumatur, nulli dubium quin vtriuſque ſit differentiæ capax, itaut per vtranque ad rectam, & indirectam contrahi, coarctarique poſſit, vt vnumquodque genus ſuarum differentiarum eſt capax. Nec propterea concedendum, quod omninò repugnat, cognitionem dari ſic abſtractam in natura rerum, cùm id minimè neceſſe ſit. Sat enim rationem illius realem eſſe quamuis mente ſolùm abſtractam. Nec putes hinc ſecuturum, poſſe per differentias contrahi, cuique cognitioni ſpeciatim acceptæ conuenire. Non enim hoc illi, ex rei naturâ, non operante intellectu, accommodatum eſt; quod in re ſatis obuia, non abſimili tamen, ſplendidè conſtat. Animal generatim ſumptum ſuarum eſt differentiarum capax, per quas ad inferiora, nimirum hominem, & animantia bruta poteſt coarctari: non propterea tamen rectè colligeres eodem modo contrahi, ſubiectis eius partibus, nempè ſpeciebus conuenire. Et hic eſt primus capacitatis modus.

Generatim accepta ſe habet vt genus reſpectu veri, & falſi.

Non propterea in natura talis cognitio, ſic abſtracta cõcedẽda eſt extra intellectũ.

Per differentias cõtrahi cognitioni ſpeciatim ſumptæ non cõuenit ex rei natura.

Hanc eandem in recta cognitione adinueniri non admodum operoſum erit intelligere, ſi tamen illud fuerit in memoriam reuocatum, nempè capacitatem, atque potentiam bipartitò ſpectari, vel cum carentia formæ, vel abſolutè. Tametſi igitur cognitio recta, dum reipſa eſt, huiſmodi priorem capacitatem non habeat, poſteriorem certè tamen habet.

Probatur à pari.

Bifariam capacitas poteſt ſpectari,

Hic appoſitè ſubijciam illud, nempè cognitionem ſpectari, & vt reipſa rectam, quam Logicus non curat, & vt rectitudinis capacem, quam ipſe conſiderandam aſſumit. Hæc autem rectitudinis capacitas, in eo conſiſtit, vt intellectui ſit recta cognitio poſſibilis, dumque realiter exercetur cognitio debitam rectitudinem conſecuta, ad actum illa capacitas dicatur eſſe redacta.

Quomodo cognitioni rectè capacitas comperat.

Quam cognitionem conſideret Logicus.

Quinimmò & cognitioni à rectitudinis tramite deflectenti prædictam eſſe capacitatem accommodatam inde mihi perſuaſum, quoniam illa cognitio retinens adhuc communem cognitionis naturam, retinet itidem rectitudinis capacitatem, quamuis vt à rectitudine deficiens, rectitudinis incapax cenſeri debeat, huiuſmodi autem capacitas ad actum reducitur, atque adeò intellectus dum intelligendi munera obit, rectitudinem aſſequitur, non quaſi deflectentem actum à rectitudine ad ipſam rectitudinem redigat, ad eum modum, quo flexuoſa virga fieri directa poteſt, ſed quemadmodum ſaltandi artem addiſcens incompoſitos, quos exercuit motus, emendat, corrigitque dum eorum loco ad numerum ludens compoſitos alios induſtriè ſubſtituit; Non diſſimulandum tamen huiuſmodi rectitudinis capacitatem in tali mutabilitate conſiſtere, quatenus nihil prohibet, quominus non vtique reipſa, ſed ratione idem rectus fiat actus: ex quo facilè intelliges in re propoſita, non ſecus philoſophandum, ac in humanis actibus, qui etſi mali, capaces tamen adhuc rectitudinis dicuntur, non quia ex malo bonus fieri poſſit, ſed quia loco illius hic poteſt ſubrogari, qui etſi non ſit reipſa idem cum illo, ſecundum tamen communem naturam, eſt idem.

Quomodo cognitioni indirectæ rectitudo dicatur conuenire.

Quo pacto indirectus actus dirigat Logica edoctus intellectus,

Probatur à pari.

Quamuis autem vtriuſque differentiæ, ſcilicet rectitudinis, & defectus mentis cognitio ſit capax; æquum eſt potius illam, quàm hanc attendere, quoniam vt illa perfectionem, ſic imperfectionem hæc præſefert: in illam intellectus inclinat, ab hac autem declinat.

Cur rectitudinẽ potius quàm defectum cognitionis attendat Logicus.

Cùm autem explicatum ſit, quò pacto rectitudinis iſta capacitas, intellectus notioni conueniat, ſupereſt, vt rem paulo altius, repetendo, quid ea ſit aperiamus, quod vt paucis perſtringam; crediderim poſſe artificioſè dirigere quemadmodum intellectui accommodatum eſt, ſic poſſe dirigi, cognitioni, in qua propterea nil aliud hoc erit, quàm denominatio quædam extrinſeca ab intellectu præceptis artis dirigentis inſtructo deſumpta, atque hunc in modum nequit eſſe ratio, ſecundùm quam intellectus cognitio ſuſcipitur à Logico conſideranda; nulla ſiquidem huiuſmodi denominatio habitus, vel potentiæ conſtituere poteſt obiectum, cum naturæ ordine vt par eſſet, nec habitum, nec potentiam antecedat, quod eleganter apud Ariſtotelem expreſſum legimus.

Conſultò dicetur igitur, nil aliud eſſe, quam cognitionis natura connotans poſſibilem rectitudinem, vt in humanis actibus rectitudinis capacitas eorum natuta connotans bonitatem poſſibilem, debitamque, cenſetur, quæ tamen longè copioſius, & accuratius de anima diſſerentes perſequemur.

Quid ſit capacitas rectitudinis.

DIS-

Digitized by Google

DISSERTATIO TERTIA

De inſtrumentis, quibus Dialecticus vtitur ad cognitionem intellectiuam dirigendam.

Per varias vias Dialecticus incedit ad cognitionis rectitudinem aſſequendam.

Voniam Dialecticus in eo curam omnem impendit, vt intellectus operationes moderetur, ac dirigat; ad id autem aſſequendum per diuerſas vias incedit, quas Græci μέθοδος methodos Latini verò inſtrumenta nuncuparunt; propterea de his inſtituenda tractatio, vt inde cuique perſpicuum fiat, qua ratione facultas hæc finem intentum aſſequatur. Vt autem hæc diſtinctè, ac ordinatè diſponamus, generalem eorum diſputationem præmittemus; ſic enim nobis tractationis progreſſu diſtinctam eorundem licebit notitiam adipiſci.

Quid inſtrumenti Logici nomine intelligatur.

Inſtrumenti autem nomine, de quo in præſentia ſit ſermo intelligitur id, quo Logica vtitur ad cognitionem intellectiuam dirigendam. Ex hac nominis explicatione fit adeo manifeſtum hæc danda inſtrumenta, quibus intellectiua cognitio dirigatur, vt nunquam de ijs nec mihi, nec alijs dubium eſſe potuerit; quamobrem ab hac inquiſitione penitus abſtinendum iure, ac meritò duxi, ne laborem irritum in probando, quod ſatis eſt exploratum, ſuſcepiſſe videar; ob id ſtatim in arenam deſcendam.

SECTIO PRIMA.

Quot, & quæ ſint hæc inſtrumenta, quid eorum quodlibet, & qua ratione ſingula dirigendæ cognitioni deſeruiant.

E ſententia quorũdam tria ſunt commemorata inſtrumẽta quibus aliqui addiderunt quartum.

NIhil tam vulgatum, quàm inſtrumentorum, de quibus ſit ſermo, ternarium numerum eſſe, itaot ea ſint definitio, diuiſio, & argumentatio, quibus ab alijs addita fuit enunciatio, adeout quatuor ea exiſtimanda ſint; nec immeritò: nam vt ab argumentatione ducam exordium, nulli dubium, qoin hæc inſtrumentum ſeu ſciendi modus mereatur appellari. Hoc Ariſtoteli placuiſſe non obſcurè conſtat, cum illam non modò inſtrumentum, ſed cæterorum præſtantiſſimum eſſe crediderit, eâ forſan ratione ductus, quoniam ſi inſtrumenti nomine nuncupandum id, quod ad dirigendam intellectiuam cognitionem conducit, cum ad hoc nihil ſit aptius argumentatione, erat profectò cur hanc inſtrumentorum præſtantiſſimum arbitraretur. Hone autem ſe habere in modum argomentationem ex eo palam, & apertum, quoniam operationum omnium, quas intellectus exercet præſtantiſſima quidem eſt ratiocinatio, cuius directioni cum præſertim argumentatio deſeruiat, ob id inſtrumentum, & quidem præſtantiſſimum exiſtimati debet.

Argumẽtatio præſertim eſt inſtrumẽtũ.

Quod ſi præterea ad inſtrumenti naturam requiratur, vt oratio ſit potens ignotum reddere manifeſtum; argumentatio ſic inſtrumenti rationem ſibi vendicabit, vt aliud nullum ſupereſſe patiatur; ſiquidem, ea tantummodo oratio eſt, qua ex notis ignotum aliquid aperitur. Quod ſi præſertim ſpecies quædam ipſius, nempè demonſtratio ſpectetur, tanto dignius erit inſtrumentum, quanto demonſtratio dignitate cæteris argumentationibus antecellit. Hinc tam latè Philoſophus de argumentatione, & ſpeciatim de demonſtratione diſputauit.

Meritò etiã enunciatio inter inſtrumenta debet recenſeri.

Neqoe eſt cur ex hoc numero tollatur enunciatio, quin potius hæc inter inſtrumenta meretur aſſignari, idque non modo conſtat Ariſtotelis auctoritate cum tam exactè, tam accuratè de ipſa in libris περὶ ἑρμηνείας diſputauerit, plurimaſque præceptiones tradiderit; ſed etiam ratione.

Ratione id ſuadetur.

Ratio aotem præcipua, quoniam, vt iudicium eſt erroribus obnoxium, ſic directionis eſt capax, ad quam cõſequendam oppotuno indiget inſtrumento, huiuſmodi porrò non niſi enunciatio, cum aliud non ſuppetat, quod ei ſit magis accommodatum, itàut quemadmodum argumentatio diſcurſui ſic enunciatio iudicio famoletur.

Definitio inſtrumẽti rationẽ ſibi vendicat.

Definitio pariter inſtrumenti naturam obtinet Ariſtotele etiam fatente, cum non ſemel id affirmaſſe videatur; & certè ſi definitionis indolem ſpectemos in ea tantum vtilitatis ad rem quamlibet explicandam, & ad demonſtrationes cõtexendas ineſſe comperiemos, vt aliquid condonandum ſit ijs, quibus inſtrumentum eâdem ipſâ demonſtratione longè quidem præſtantios viſum fuit.

Diuiſio etiam inter inſtrumenta locũ habet.

Diuiſio tandem inter hæc ſuam itidem eſt adepta ſedem, Philoſopho non diſſentiente, cum inter inſtrumenta cognoſcendi hanc vna cum demonſtratione coniunxerit, Logicus propterea diuiſionem, vt par eſt, magni faciens, præcepta tradit, quibus ipſa perfici poſſit.

Difficultas ad ſuadendum enunciationẽ inſtrumẽtũ non eſſe, eiuſque ſolutio.

Nec inter inſtrumenta locum enunciationi denegandum putes, eo nomine, quod ad ratiocinationem veluti pars iudicium attineat. Quanquam enim hoc inficiari non liceat, illud tamen certiſſimum, ſcilicet non modò vt huiuſmodi, verum etiam ſine vllo ad ratiocinationem ordine iudicium erroribus obnoxium eſſe, & directionis capax; vt autem rectitudinem aſſequatur, cum inſtrumento indigeat, enunciationem illi neceſſariom inſtrumentũ eſſe contendimus.

Secunda difficultas ad idem, eiuſque ſolutio.

Nec enunciatio amittit inſtrumenti naturam, eò quòd ipſa non ſit quid à iudicio diſtinctum, mentalis enim enunciatio eſt formaliter ipſum iudicium, vt vocalis eſt expreſſio eiuſdem. Eadem enim difficultas de argumentatione, cum hæc non plus à diſcurſu, quàm enunciatio à iudicio diſtinguatur; ſi igitur hoc argumentationi non officit, nec etiam enunciationi debet officere. Quo autem pacto ſit diluenda difficultas ex paulo infra dicendis perſpicuè conſtabit.

Si preſſiùs inſtrumẽti nomen ſumatur ternario continentur inſtrumenta numero.

Quòd ſi preſſiùs inſtrumenti nomen vſurpes ad orationem tantummodo ſignificandam, cuius eſt ignotum reddere manifeſtum, ita ratiocinandum erit. Quod in occulto iacet, eſtque ignorationis tenebris inuolutum, vel complexum, vel incomplexum eſt; Si primum, argumentationis vi ſtatim innoteſcit, ac in lucem prodit; ſi ſecundum, cùm id gemino modo contingat, duo pariter erunt inſtrumenta, quibus explicari poſſit; vel enim eius ignoratur natura, tuncque præſidio eſt definitio; cuius eſt illam aperire, vel eiuſdem partes deliteſcont, & tunc ad illas explorandas opitulatur diuiſio, cuius eſt partes detegere; cùm igitur nullum aliud manifeſtandum ſuperſit

igno-

Digitized by Google

ignotum, nec alius ignorationis modus reperiatur; ob id nec aliud ſuppetet dirigendæ cognitionis inſtrumentum.

Cõfirmatio.

Illud porrò ternarium hunc numerum ſummoperè confirmat, quod nihil addendum, nihilque ſubducendum inſtrumenti rationem habens, reliquum ſit. Reſolutio ſi quidem frequenter idem cum diuiſione, aut cum demonſtratione re ipſa eſt; propterea quòd vel diuidendo, vel ab effectu ad cauſam arguendo reſolutionem perficimus.

Quamuis enunciatio ignoti indicium, non ob id auget prædictũ ternarium numerũ.

Nec enunciatio numerum adauget, quamuis ſecundam intellectus operationem muet, & ad eius directionem non mediocriter conferat; quam ob cauſam inſtrumenti naturam ei paulo antea conſentaneam eſſe dicebam; quia tamen eius non eſt proximè, ſed remotè tantum ignotum oſtendere, quatenus demonſtrationem ingreditur, cum ſe ipſâ non niſi extrema rectè diſponat, quæ intellectus iudicando attingit, ob id iuxta preſſiorem hanc vſurpationem ex inſtrumentorum albo videtur eſſe delenda.

Ordo non debet inter inſtrumenta recenſeri.

Multòque minus Ordo numerum hunc acceſſione ſui maiorem reddit; cum ordinandi actus à iudicio, diſcurſuque non ſit planè diſtinctus, eo ſiquidem intellectus decernit, aut colligit hoc prius, illud verò poſterius eſſe tractandum; & quamuis Ordo tractationi plurimum claritatis, atque ſplendoris impartiatur; quia tamen in recta diſpoſitione conſiſtit ad quodlibet è tribus commemoratis inſtrumentis neceſſaria, propterea non cenſentur quidpiam diſtinctum, atque ſeiunctum ab illis.

Argumẽtatio ſola ineptè creditur inſtrumentum.

Vni tantum argumentationi fortaſſe quiſpiam inſtrumenti nomen accommodatum exiſtimabit, cùm à noto ad ignotum ſola ipſa procedat. Ineptè meâ tamen ſententiâ; nam inſtrumenti ratio id non expoſcit, nec nomen ipſum præſefert ex ſapientum conſenſu, communique loquendi vſu

Quem penes arbitrium eſt, & vis, & norma loquendi

Ad inſtrumenti rationẽ ſatis vt aliquid quocumque modo manifeſtet ignotum.

Sat enim id eſſe medium, quo vtcumque ſiue nimirum ratiocinatione, ſiue alio congruenti modo manifeſtetur ignotum.

Nec aliquid habet momenti, quòd hæc inſtrumenta dicantur Logica atque adeo inſpectâ vocis λόγος *logos* ſignificatione diſcurſum præſeferant, tametſi enim principi animæ parti ſic famulentur, vt omnibus eius functionibus dirigendis inſeruiant; ab omnium tamen præſtantiſſima, ratiocinatione ſcilicet, nomenclaturam ſuam conſequuntur.

Ariſtoteles etiam definitionẽ, ac diuiſionem inſtrumẽta putauit.

Quòd ſi fortè cuidam videatur Ariſtoteles de huiuſmodi loquens inſtrumentis definitionem, ac diuiſionem omiſiſſe: nihil planè eſt, cum non ſemel definitionis, & diuiſionis ipſe meminerit, propterea quòd illam cum demonſtratione coniungens, inter ſciendi modos recenſet; hanc verò ſeorſum inter eoſdem commemorat; Voces quoque ſimplices, quinimo, & ſimplices termini, prout in mente reſident ad manifeſtandum ignotum ex parte conducunt; non proinde tamen inter ſciendi modos enumerari debent, non enim diſtinctè manifeſtant, cum tamen ad inſtrumentum ſciendi, diſtincta manifeſtatio requiratur.

Obiectio ad oſtendẽdũ definitioni non conuenire inſtrumenti naturam. Solutio.

Ab huius conditione profectò definitio non abhorret, quòd hæc diſtinctè, & apertè cognoſcenti rei alicuius indolem nihil manifeſtet; id enim tantum ex accidenti, non quòd hæc ſuapte naturâ nequeat intellectui rem illam exhibere diſtinctam. Vt omittam hâc eâdem vexari difficultate illos, qui ſolam argumentationem inſtrumentum eſſe iuentur; nam de argumentatione dicere licebit, hæc non manifeſtat ignotum prænoſcenti conclusionem illatam; & huic difficultati non diſſimiliter occurrendum.

Secunda obiectio ad idem.

Quamuis autem dicatur inſtrumentum à proprio fine diſtingui; definitio verò vtpote ſimplex quidam, clarus tamen, atque perſpicuus eorum intuitus, quæ ad alicuius rei naturâ pertinent finis ſit, cum nulla cognitio ſuperſit vt finis, definitione præeunte vt medio, ac inſtrumento; non ſubindè concludas definitionem haud benè inter inſtrumenta ſciendi recenſeri; nam in eâdem naui verſantur, qui ſolam argumentationem ſciendi modum exiſtimant.

Eius ſolutio.

Ad propoſitam difficultatem enodandam oportet in memoriam redigere quodlibet è tribus commemoratis inſtrumentis, ſciendiue modis bifariam ſpectari, vt clarius paulò infra conſtabit; primò prout ſunt quidam mentis actus definiendi, & argumentandi; ſecundò prout obiecta ſunt, quæ per huiuſmodi actus menti obuerſantur; priori modo dicuntur inſtrumenta formaliter accepta, ſecundo autem obiectiuè, vt cum ſcholaſticis loquar; iuxta ſecundam hanc vſurpationem inſtrumenti naturam obtinent, cum ſic accepta dirigant exercendam operationem mentis, quoniam concurrit tanquam prototypon, ad quod intellectus reſpiciens rectè poteſt deinceps ſuis muneribus fungi; obiectiuus igitur conceptus eſt qui dirigit actum eliciendum; licet autem definitio prout conſiſtit in actu definiendi, quo pacto dicitur formaliter ſumpta, non diſtinguatur à quidditatis notitia; obiectiuè tamen accepta diſtinguitur, ſaltem quoad eſſendi modum, quemadmodum diſtingui ſolet res obiectiuè accepta, à ſe ipſa, prout extra animam exiſtit. Hæc autem ſola diſtinctio ſufficit in re propoſita; nam inſtrumentum obiectiuè ſumptum directiuum eſt cognitionis, quo propterea vtitur Logicus ad intellectionem dirigendam, ita ut huius rectitudo ſit finis ad quem prædictum inſtrumentum eſt ordinatum. Itaque definitio, diuiſio, & argumentatio formaliter ſumptæ, cùm ſint actus definiendi, diuidendi, & argumentandi Logicæ ſunt opera dicenda. obiectiuè autem accepta, quatenus nempè ſunt obiecta, quæ per hos actus menti obuerſatur, inſtrumenti Logici rationem habent.

Nec te commoueat, quòd hæc non aliud ſint quidpiam, quàm idea definitionis &c. ac proinde ijs non conueniat inſtrumenti nomen, alia enim ideæ, alia inſtrumenti ratio. Huic difficultati quomodo ſit occurrendum ex infra dicendis perſpicuum fiet.

Aduerſus diuiſionẽ difficultas proponitur, atque diluitur.

At ne omninò quæ aduerſus diuiſionem poſſunt adduci tacitus præteriſſe videar, pauca ſubijciam.

Difficultas ex Ariſtotelis auctoritate deſumpta. Eius affertur ſolutio.

Nonnullis aliquid negotij faceſſit Philoſophi pronunciatum, quòd omnis oratio, vel definitio vel demonſtratio ſit: & quòd omnis diſciplina, vel demonſtratione, vel definitione comparetur; At mirum eſt eos non animaduertiſſe Philoſophum eſſe de cognitione locutum, quâ rei natura, vel eſſentia percipitur, ac de illa, quæ propriè ſcientia nuncupatur, de quibus in diſciplinis oportet quemlibet eſſe ſollicitum.

Secunda difficultas ex eiuſdẽ auctoritate depromta. Propoſitæ difficultati occurritur.

Et quamuis idem Philoſophus quæſtionum numerum commemorans, quatuor eas eſſe decreuerit, neglectâ prorſus illâ, quæ diuiſioni reſpondet, nempè *quotuplex eſt*; nihil ſanè refert, cum ſi non explicitè, vt loquuntur; certè tamen implicitè nomine definitionis illam inſinuauit; vt enim ad hanc elaborandam quam maximè conducit; ſic ad eandem non immeritò reuocatur; & quamuis definitioni deſeruiat diuiſio, adhuc tamen inter ſe diſtinguuntur, imo hinc potius earum diſtinctio luculenter euincitur.

Difficultas ad idẽ

Nec quidquam refert, quòd non ſemel idem vtriuſ-

à ratione petita, eiuſque ſolutio.

que præſidio cognoſcatur, nam etſi hinc diſtingui non poſſint, à modo tamen, quo illud explicant non mediocrem diſtinctionem conſequuntur; definitio ſiquidem rem componendo; diuiſio autem reſoluendo declarat, ac manifeſtat.

Vt non minuendus alioquin ternarius inſtrumentorum numerus, ita nec augendus enunciationis acceſſione; tametſi enim hæc manifeſtet ignotū, nam hominis naturam ignorāti hęc enunciatio homo eſt animal, proculdubio aliquid ignotum manifeſtat; Hoc tamen nihil eſt, non enim enunciatio hunc habet manifeſtandi modum, diſtinctè, ac explicatè niſi quatenus eum definitione, vel diuiſione reipſa eſt idem, vel per argumentationem illata eſt; ſi quę verò ſuperſunt, quorum beneficio intellectus poſſit rectitudinem propriarum operationum adipiſci, latiori tantùm vſurpatione merentur inſtrumenti nomine nuncupari.

Propter inquirendum quid vnūquodque inſtrumentorum ſit.

Quid autem ipſorum vnumquodque ſit reliquum eſt inquirere. Non vna quidem eorum eſt explicatio, cùm vel vt in vocibus; vel vt in actionibus mentis, vel vt in eorundem obiectis conſiderari poſſint.

Quodlibet inſtrumentum ſumitur.

Quodlibet è recenſitis inſtrumentis poteſt prout cōſiſtit in vocibus.

Quodlibet autem è recenſitis inſtrumentis vſurpari poſſe, quatenus vocibus expreſſum, & hunc in modum ad mentis cognitionem dirigendam conducere neminem præteribit, ſi paulò diligentius aduerterit Dialecticam de illis hoc modo ſumptis diſſerere, ita tamen vt non ſiſtat in ipſis, ſed ad mentis conceptus, quorum loco ſubſtituuntur voces, progrediatur; quod opportunè admodum facit, propterea quòd longè faciliùs, ac expeditiùs de conceptibus mentis tradenda, vocibus accommodata tractantur, ità tamen, vt quæ de vocibus dicuntur, de conceptibus mentis intelligantur, adeo vt quemadmodum ſphęra pluribus armillis contexta, velut inſtrumentum inſeruit Aſtronomo ad intima animi ſenſa de cæleſtibus corporibus explicanda; ſic etiam voces tanquam inſtrumenta deſeruiant Dialectico ad explicandum id, quod de conceptibus mentis dirigendis tradere quidem intendit.

Prout cōſiſtit in actibus mentis.

Nec minus rectè prout in actibus mentis quodlibet eorum poteſt vſurpari, quod de duobus generibus actuum poteſt intelligi; Primò quidem de illis, qui diriguntur, non vt idem actus ad ſui directionem ſit inſtrumentum, ſed quoniam vnus ad alterius directionem conducit. Ita quidem actus, quo intellectus definit, ſiue rei alicuius concipit naturam, vel quo rem in plura diſſecat, atque partitur, non mediocrem ad enunciationes, & argumentationes efformandas vtilitatem affert. Secundò poteſt intelligi de actibus illis, quibus definiendi, diuidendi, & argumentandi modum, ſiue rationem attingimus; nam huiuſmodi actus ad peculiares alios in materia quauis eliciendos directos, & regulatos plurimum habent vtilitatis. Non diſſimulandum tamen eos non eſſe aliud à Logica, quin potius hanc in iis poſitam eſſe; vt hinc non iniuriâ cæterarum diſciplinarum organum, vel ſi mauis inſtrumentum appellata Dialectica fuerit.

Quo ſenſu Dialectica huiuſmodi inſtrumentis vti dicatur.

Et quamuis hæc ſciendi modos, inſtrumentaue tradere, iiſdemque dicatur vti; id non niſi tamen ſenſu, quo doctrinam benè definiendi, diuidendi, ac diſſerendi, quemadmodum & Phyſiologia notitiam de rebus naturâ conſtantibus tradere, dici ſolet.

Prout conſiſtunt in obiectis cognitionum.

Poſſunt etiam & inſtrumenta accipi pro obiectis cognitionum, quas elicit intellectus; itaut inſtrumenta ſic accepta quammaximè ad perficiendam intellectionem deſeruiant; non vt obiectum cuiuſque cognitionis ſit inſtrumentum ad directionem ipſius, ſed potius illud, quod itidem cognitio eſt, nimirum obiectum illius intellectionis, ſiue conceptus, quo intellectus eiuſmodi debeat eſſe, vel definitio; vel diuiſio, vel argumentatio, cognoſcit. Et vt rem paucis explicem, definitio, diuiſio, argumentatio ſi obiectiuè ſumantur, ſe habent tanquam ideæ, vt ſuperius etiam innuimus, quas deinceps intellectus operans imitatur; Ita profectò quilibet artifex opus efficiendum prænoſcit; quod vt exemplar, ac ideam operando exprimit; Vnde redit conſideratio iam habita, cum de definitione haberetur ſermo, videlicet horum quodlibet inſtrumentorum ſpectari, vel formaliter, quo pacto conſiſtit in actu, quo intellectus cognoſcit, qua ratione definiendum, diuidendum, & arguendum ſit; vel obiectiuè, iuxta quam vſurpationem eſt ipſa definitio, diuiſio &c. prout cognita per prædictos actus, in quibus quodlibet inſtrumentorum formaliter acceptum cōſiſtere dicebatur. Vnumquodque igitur horum obiectiuè ſumptum inſtrumenti, ſciendique modi naturam induit, ſe habet enim hoc pacto tanquam idea, ad quam reſpiciens intellectus ritè poteſt deinceps operationes ſuas exercere.

In artibus factiuis idea non eſt inſtrumentū, ſecus in Logica.

Horum autem quodlibet ſic acceptum non immeritò dicitur inſtrumentum; quamuis enim in artibus factiuis, vt in ædificatoria non ſit inſtrumentum dicendum idea, quam Artifex mente gerit, ſed potius id, quod ad operis effectionem adhibet; & non parum diſcriminis inter ideam, & inſtrumentum intercedat; idea tamen in hac de qua loquimur facultate inſtrumenti rationem obtinet; quoniam in aliis multa ſunt, quibus inſtrumenti nomen accommodatum eſt, ſecus in iſta, quæ mentis functiones dirigendas aſſumens nihil habet præter ideam, quo finem intentum aſſequatur.

Quæ diſtinctio requiratur inter ideam, & opus efficiendum.

Et quanquam opus imitandum non ſit aliud à præconcepto, atque adeo idea in præſentia nil aliud ſit quàm præconcepta cognitio directionem ſubitura, cum tamen inter opus dirigendum, & inſtrumentum cadere debeat diſtinctio; adhuc Logicum inſtrumentum optimè, modo iam dicto explicatur; non enim maior inter ideam, & opus efficiendum diſtinctio requiritur, quàm, quæ eſt inter rem, prout in mente relucet, & eandem quatenus in natura rerum verſatur; & tanta pariter ſufficit inter inſtrumentum, & id, ad quod illud operanti deſeruit.

Quamuis inſtrumenta Logica in cognitione intellectiua cōſiſtat, & hæc vt dirigibilis ſit obiectū ipſius, non ſubindè inſtrumēta rationē habent obiecti.

Non inde tamen deducas perinde fuiſſe Dialecticæ materiam ſubiectam eſſe modos, vel inſtrumenta ſciendi, ac eſſe mentis conceptus, ſiue cognitionem intellectricem, non inde inquam, deducas; propterea quòd idea apud Logicum cum inſtrumenti rationem obtineat ad opus ordinatur, ad quod eiuſdem tendit ſolertia, quod obiecto repugnat, cum hoc in qualibet facultate, ſiue contemplatrici, ſiue practica debeat eſſe id, quod non ad aliud ordinatur, ſed omnia ordinentur ad ipſum, atque adeo finis rationem obtineat.

Quomodo hęc inſtrumenta ad cognitionē intellectiuā conferant.

Quo autem modo hæc inſtrumenta ad dirigendam intellectionem cōducant, proximum eſt vt explicemus, Cum enim in triplici ſit genere intellectiua cognitio Logicæ directioni ſubiecta; non erit abs re breuiter explicare, qua ratione Logica inſtrumenta tot cognitionum directioni deſeruiant; an ſcilicet promiſcuè ad omnes prædictas cognitiones conferant; an vnum vni, & ſingula ſingulis idonea ſint.

Argumētatio non ſolum ad diſcurſū, ſed etiam ad alias operationes dirigēdas conducit.

Quamuis, vt hinc exordium ducam, argumentatio primò valeat ad regulandum diſcurſum, ad reliquas tamen operationes dirigendas non parum momenti habet: nam ſi fortè contingat, vt in alicuius animo parum conſona veritati, vel penitùs inſederit opinio, ab ea profectò ſolius argumentationis vi quam faciliimè deduci poterit, cum alioquin ille nunquam

à ſe

à ſe ipſo diſſenſiſſet: ita fit, vt ſola etiam argumentatio falſum iudicium dirigat. Non me præterit tunc futurum, vt iudicium falſum ad ſecundam ſpectans operationem per iudicium non ſimplex, ſed illatum ad tertiam pertinens, auferatur; itaut tunc intellectus prauam, quâ tenebatur, opinionem, prauumque iudicium ſimplex amittat exercendo non ſimplex iudicium, ſed ex alijs iudicijs illatum; Facilè tamen intelliges deinceps etiam fore, vt intellectus abſque omni ratiocinatione eadem penitus de re directum iudicium ferat, ac ob id ſecundam operationem citra quemlibet errorem ex ſolo elapſo diſcurſu deinceps exerceat.

Ad ſecundam.

Ad primã.

Eſt etiam cur arbitremur hoc idem inſtrumentum primæ quidem operationi, videlicet apprehenſioni plurimum opitulari; cùm non rarò eueniat, vt eius præſidio diſtinctam rei naturam, ac eſſentiam attingamus.

Enunciatio nõ ſolum ſecũdam. ſed alias etiã dirigit.

Enunciatio pariter tametſi primò iudicium, nempè ſecundam operationem dirigat, non parùm tamen ad aliam omnem regulandam valet, & quidem ad diſcurſum, cum hic ex ea pendeat; ad apprehenſionem, quoniam huic iudicium non mediocriter opitulatur, quatenus intellectus iudicij legibus edoctus, dum ſimplicitet apprehendit, ſtudens rei naturam diſtinctè percipere, connectenda connectit.

Definitio videtur omnibus operationibus famulari.

Definitio videtur omnibus operationibus famulari: Primæ quidem rei naturam intellectui perſpicuè, clarèque proponendo. Secundæ quatenus ad connectenda eum re, cum qua verè ea connecti debent, quammaximè confert. Tertiæ tandem propterea quòd ad inferendas affectiones rei naturam comitantes intellectui præſidio eſt, & adiumento.

Diuiſio nõ eſt vlli operationi addicta.

Diuiſio nec etiam eſt vlli operationi addicta. Primæ deſeruit, quoniam rem oblatam in ea, quibus conſtat, diuidendo clarè, perſpicuèq; cognoſcimus quam alioquin obſcurè tamen, aſſequeremur. Secundæ quoniam ad cognoſcendũ quid affirmandum, quidue negandum de re quapiam non exiguam vtilitatem habet. Tertiæ, quia intellectus diſſerendo quàm ſæpiſſimè incidit in ea, quorum veritatem diſtinguendo tantummodò poteſt adipiſci.

SECTIO SECVNDA.

De Definitione.

De definitione diſſerere tã ad Logicũ, quã ad Metaphyſicum pertinet ſed ratione diuerſa.

DEfinitio græcè ὁρισμὸς à verbo ὁρίζω, hoc eſt *definio*, conſideranda ſeſe offert; quamuis enim ad Metaphyſicum, & non ad Logicum pertinere præſens videatur conſideratio; vtriuſque tamen eſſe munus de definitione diſſerere, non obſcurè conſtabit; Metaphyſici quidem prout definitio tranſcendentem quidditatis conceptum importat: Logici verò quatenus cognoſcendæ quidditatis inſtrumentum, ſciendi quemodus, ac medium demonſtrationis eſt; prout autem definitio cognitioni dirigendæ inſeruit, ſuſcipitur à nobis hoc loco conſideranda; quatenus autem eſt demonſtrationis medium, alibi noſtram exercebit induſtriam.

An definitio rerum dari poſſit.

Concedẽda definitio. & à poſteriori oſtẽditur.

Primò dubitandum occurrit, an definitio rerum dari poſſit. Antiſthenis ſectatores definitionem omnem de medio tollebant. At concedendam eſſe rerum definitionem adeò eſt exploratum, vt mirũ ſit, eos tam grauiter lapſos fuiſſe. Neminem enim latet diſciplinarum initio non ſine magna vtilitate definitiones præmitti & in demonſtrationibus contexendis eaſdem adhiberi, cùmq; definitio medium in demonſtratione ſit; proinde vt ad ſcientiam comparandam, neceſſaria eſt demonſtratio, ſic etiam definitio.

A priori demõſtratur.

Et certè ſi nihil prohibet, quò minus intellectus rei naturam inueſtigans, concipiat id, quo res ipſa cum cæteris conuenit, & ſimul id merito cuius ab iiſdem ſecernitur; vix animum induco, vt credam ſeriò illos fuiſſe locutos, cum omnem definitionem de medio tollere conarentur; habitâ enim ratione, quâ res inter ſe conueniunt, itemque perceptâ differentiâ per quam res vna ab alijs diſcriminatur, ſtatim eiuſdem rei fit obuia definitio.

Prima obiectio, qua probatur dari non poſſe definitionem.

Neque hinc deducas ſermonem nimiæ prolixitatis futurum, atque definitionem in infinitum omninò extenſum iri, eo nomine, quòd prædicata, quibus definitio contexitur definiri debeant per alia, & hæc rurſus per alia in infinitum. Hoc tamen non ſequitur abſurdum, quoniam vel Ariſtotelis teſtimonio nos in definiendo ad vniuerſaliſſimos conceptus intellectui ſatis obuios, cuiuſmodi eſt entis ratio, itemque vltimæ differentiæ, peruenimus.

Diluitur.

Secunda obiectio.

Neque eſt cur quiſpiam exiſtimet adhuc progreſſum hunc in infinitum probari, ex eo quòd non liceat quidditatem dignoſcere vltimâ perfectâ differentiâ; cùmque hanc aſſequi nemo poſſit, niſi rebus cognitis propemodum infinitis, à quibus merito iam dictæ differentiæ quidditas ipſa ſecernitur, propterea rei definitionẽ aggrediens cogatur in infinitum abire; Facilè tamen occurritur propoſitæ difficultati; ad cognoſcendum enim quid inter definitum, & reliqua omnia interſit, non eſt opus cuncta particulatim attingere; cum ſatis ſuperque ſit generatim illa cognoſcere, & negatiuo ſaltem conceptu percipere, nempè rei definitæ naturam ab ipſis non participari.

Dilutio.

Maxima definitionis dignitas, atque præſtãtia

Quidam è Platonicis vnicũ inſtrumentũ ſciendi eſſe contendunt.

Si detur demõſtratio ei præferendum definitionem exiſtimant.

Tanta definitionis eſt dignitas, vt è Platonicis quidam crediderint, eam vnicum inſtrumentum eſſe ad ſcientiam acquirendam; demonſtrationem ſiquidem, quæ alioquin apud Ariſtotelem tale inſtrumentum eſt, nomine multam, ac celebrem, re tamen nullam exiſtimarunt, vel ſi quæ demonſtratio detur, præferendam ei definitionem, ita ratiocinando putarunt. Demonſtratio ſyllogiſmus eſt ἐπιστημονικὸς *ſcire faciens*. Scientiam facit, quando per cauſam oſtendit ineſſe affectionem, ac proprietatem ſubiecto. Definitio ſcientiam facit quatenus per ipſam eſſentia cuiuſcunque rei ſcitur; at dignitate præſtantior eſt eſſentia, quàm affectio; illa enim per ſe, hæc non niſi in illa exiſtit, illa prior, hæc autem naturâ poſterior. Definitio omnibus entibus: Demonſtratio nullis alijs quàm affectionibus, nec his omnibus, ſed ſubiecti proprijs inſeruit. Definitio paucis verbis conficitur, atq; perficitur. Demonſtratio nonniſi ſyllogiſmo operâ maiori ſcilicet, & eo non quolibet, ſed qui difficillimis, & inuentu, & cognitu propoſitionibus conficiatur. His igitur rationibus definitionem Platoni celebratam, demonſtrationi Ariſtotelis inuento præferendam eſſe contendunt.

Eorum reijcitur opinio Ariſtotel. 1. poſteriorum tex. 22.

Demus ipſis definitionem eſſe magnifaciendam, non tanti tamen; vt dignitate demonſtrationi præſtet, cum hæc illam inuoluat. Definitio ſiquidem, vel eſt demonſtrationis principium, vel demonſtratio ſolâ terminorum poſitione differens, vel demonſtrationis concluſio; itaque demonſtratio perfectionem omnem definitionis in ſe ſe cohibet, & aliquid amplius continet; demonſtratio enim beneficio definitionis, quam tanquam medium inuoluit nobis rei eſſentiam, declarat, ſed amplius eidem rei propriam affectionem ineſſe oſtendit. Ita fit, vt ſola definitio ſcientiam non pariat, niſi de nomine contentio fiat; ſi namque appellatione ſcientiæ velimus cognitionem intelligi, quâ nobis perſpectum fiat, qualis res ipſa ſit, hoc certè

per ſolam definitionem non aſſequitur, cum hæc non oſtendat rei affectionem ineſſe; quod ſi ſcientiæ nomen latiori quodam ſignificatu accipiatur; non inficiandum per definitionem ipſam comparari, quod Philoſophus docuiſſe videtur, dum ait καὶ οὐ πᾶσα μάθησις διὰ προγινωσκομένων ἢ πάντων, ἢ τινῶν ἐστὶ, καὶ ἢ δι' ἀποδείξεως, ἢ δι' ὁρισμῶν. *Quamquam omnis diſciplina per præcognita, vel omnia, vel quædam eſt, atque vel per demonſtrationem, vel per definitiones.* Latiori proinde ſignificatu ſumpto nomine ſcientiæ dum cognoſcimus quid eſt, dicimur ſcire, ad quod reſpiciens

In Lachete. Plato dicebat. οὐκοῦν ὅ γε ἴσμεν κἂν εἴποιμεν δή που τί ἐστιν; *Non ne quod quidem ſcimus, dicemus etiam quid eſt?* Nec oppoſitum alibi profectò docuit, cum tantùm ſignificare velit ad ſcientiam de re quapiam comparandam opus eſſe eiuſdem rei definitione, non modò quia definitio latiori ſignificatione tamen ſcientiam acceptam parit, ſed quia ad eandem propriè ſumptam rei definitio requiritur, cùm definitio ſit medium demonſtrationis, per quam ſcientiam propriè ſumptam acquirimus. Hoc ibi voluit quan-

In amatoribus. do ipſe dicebat. *Quid ergo, inquam ego, an videtur tibi poſſe ſcire rem quamuis, an pulchra, an turpis ſit, quam neſcias ab initio quod ſit.* Hucuſque de quæſtione an ſit, deinde quid ſit, *Noſti ergo inquam ego, quod*

In Lachete. *eſt quidpiam philoſophari? & maximè inquit; Quid ergo eſt?* & alibi. *Niſi enim hoc ipſum ſciamus quid nam ſit viſus, vel quid auditus, fruſtra ſanè conſultores pretij alicuius ſiemus.* Et poſteà ſubdit *Nonne ergo hoc eſſe oportet ſcire quid nam eſt virtus?* Et expreſſius etiam alibi hanc definitionis neceſſitatem inculcat ad ſcientiam propriè ſumptam comparandam, hoc eſt ad cognoſcendum qualis res ipſa ſit, dum ait ὃ δὲ μὴ οἶδα τί ἐστι, πῶς ἂν ὁποῖόν γέ τι εἰδείην; ἢ δοκεῖ σοι οἷόν τε εἶναι, ὅστις Μένωνα μὴ γιγνώσκει τὸ παράπαν ὅστις ἐστί, τοῦτον εἰδέναι

Menonis initio. εἴτε καλὸς εἴτε πλούσιος, εἴτε καὶ γενναῖός ἐστιν; *Quod autẽ neſcio quid eſt, quomodo quale nam ſit cognoſcam? an videtur tibi poſſe eſſe, qui Menonem non noui prorſus, quis nam ſit, hoc ſcire an pulcher, ſiue diues, ſeu generoſus eſt?*

Definitionis vtilitas. Definitionis autem dignitas ex dictis non modò, ſed etiam conſtat vtilitas, quam eſſe magnam non ſemel teſtatur Plato, qui propterea nihil magis inculcat, quàm vt definitio omnem aliam de quacunque re contemplationem antecedat; ob id in Phędro *Vt ſingula*, inquit *definiens clarum faciat de qua re ſemper docere velit*, & in Lachete, *hoc*, inquit, *ergo primum nitamur, dicere fortitudo quidnam eſt*; ſic etiam & alibi. quod Ariſtoteles quoque confirmat dicens Socratem conſueuiſſe definitionem quærere, vt inde ſyllogiſmos eliceret ἐκεῖνος δ' εὐλόγως ἐζήτει τὸ τί ἐστιν· συλλογίζεσθαι γὰρ ἐζήτει, ἀρχὴ δὲ συλλογισμῶν τὸ τί ἐστιν. *Ille*

4. Diuinorum. *ratione rectâ, quod quid eſt quærebat, ſyllogizare enim quærebat, principium autem ſyllogiſmorum quod quid*

Lib. 1. de offitijs. *eſt.* ad quæ fortaſſe reſpiciens Tullius dicebat. *Omnis enim, quæ à ratione ſuſcipitur de aliqua re inſtitutio debet à definitione proficiſci, vt intelligatur quid ſit id, de*

Secundo de Finib. *quo diſputatur.* Et alibi, *Omnis autem* inquit, *in quærendo quæ via quadam, & ratione habetur oratio, præſcribere primùm debet, vt quibuſdam in formulis ea res agatur, vt inter quos diſſeritur conueniat quid ſit id, de quo diſſeratur*, Summa igitur definitionis vtilitas, & quòd rei naturam, ac eſſentiam rei explicet, & quòd medij munere fungatur in demonſtratione, quia

5. ſiliſpoſteriorũ. Definitionis neceſſitas. tanquam inſtrumento ſcientiam propriè ſumptam acquirimus. Quæ forſan Tullius didicerat ab Ariſtotele, cui principium omnium definitio, & quod eſt ſimplex videbatur.

Quòd ſi ad ſcientiæ conſecutionem neceſſariis proſus credatur demonſtratio, cùm hæc nulla eſſe ſine definitione poſſit, profectò non ſolum vtilis, ſed perneceſſaria definitio ad comparandam ſcientiam exiſtimanda erit.

Hanc vtilitatem, ac neceſſitatem definitionis primus cognouit Pythagoras, vt eſt apud Laertium ex Phauorini teſtimonio, nam de Pythagora loquens hęc habet. *hunc Phauorinus ait definitionibus vſum in Ma-* Laertius in Pythagora.
thematica materia; abundantius vero Socratem, & eos qui cum illo ſunt conuerſati. & poſt hæc Ariſtotelem, & Stoicos. Imò etiam hoc idem Ariſtoteles 5. Diuin.
teſtatur, dum Pythagoreos, Democritum, ac So- cap. 4. &
cratem definitione vſos affirmat. Sequitur explican- 1. de partibus animalium
dum quid ipſa ſit definitio, quæ ſumi poteſt, vt ab Ariſtotele accipitur in Rhetoricis prò quauis voca- cap. 1.
buli explicatione, omnique rei alicuius deſcriptione, Lib. 1.
vbi forſan hoc ſenſu definitionem accipit, quoniam Rhetoric.
Oratores non ita ſubtiliter definitionem tractant, vt cap. 45.
à Logicis fieri ſolet, ſed omnem alicuius rei explicationem definitionem, vocant, ſiue ea vera definitio ſit & naturæ explicatio, ſiue deſcriptio quædam, & apertior eiuſdem rei declaratio. Sed ad indagandum quid ipſa definitio ſit, præmittenda nota illa definitio- Ariſtotel.
nis partitio in eam, quæ dicitur quid nominis, & al- poſt. tex.
teram quæ nuncupatur quid rei; itaut definitio ſit du- 44.
plex, alia, quæ rei ſubſtantiam exhibet, & alia, quæ nomen interpretatur.

Definitio quid nominis in quo conſiſtat, non ſatis Definitio
conuenit inter Artifices, cùm tamen perſpicuè conſtet quid nominis.
illam in quadã explicatione nominis poſitam eſſe, vel ſcilicet per nomen clarius, vel per eiuſdem etymologiam. Huiuſmodi porrò eſt hominis definitio illa, homo dicitur ab humo, ſic & illa mulieris, nempè mulier dicitur à molli aere; & ita de alijs quamplurimis. Quamobrem huiuſmodi definitio nil aliud Ioannes
eſt, quàm nominis quædam interpretatio, non qua- Grammaticus.
ſi per ipſam explicetur ipſius nominis natura, prout 2. poſter.
quædam res eſt, ſed craſſâ potius mineruâ ſignifica- cap. 7.
tum ipſius exhibetur. hanc iure Themiſtius minimè dignam definitionis nomine exiſtimabat; ex quo 2. poſt.
facile intelliges commemoratam definitionis parti- cap. 11.
tionem haud eſſe vniuoci alicuius conceptus, qui de vtraque vniuocè poſſit enunciari.

Quamobrem omiſſa definitione quid nominis, ad definitionem quid rei noſtra ſe conuertat oratio.

Definitio ſuam hanc obtinuit nomenclaturam ex Definitio
metaphora quidem à terminis, ac finibus agrorum quid rei
deſumpta; vt enim termini, fineſque definiunt, clau- vnde nomẽclaturam acce-
duntque agros, ſic vt ab alijs diuidant, atque ſecer- piat.
nant: ita pariter definitio rei naturam quibuſdam finibus terminans, ac circumſcribens ab alijs ſeparat, atque diſtinguit, quam propterea non ſemel Philoſophus terminum appellabat, cui tamen dicenda videbatur *oratio quod quid eſſe rei ſignificans*, hoc eſt Topic. lib.
oratio rei naturam explicans, ac pateſaciens; quod 1. cap. 4.
enim Ariſtoteli eſt quod quid eſt eſſe rei, Scholaſticis 2. poſt.
eſt rei natura ſiue eſſentia. Alibi docet eſſe poſitionem, cap. 10.
in qua neutrum accipitur, ideſt neutra enunciationis pars, ſiue quæ neque affirmatiua, neque negatiua 1. lib.
ſit. Ab alijs dici ſolet rei propoſitæ propria, & dilu- poſt. ca. 2.
cida, & breuiter comprehenſa verbis oratio, quæ conſtat maximè genere, & differentiâ.

Definitio non immerito dicitur *oratio*, hoc enim Definitio-
omnibus ſciendi modis commune eſt, à reliquis verò nis explicatio.
per cæteras particulas diſtinguitur, dicitur autem oratio, cum eius ſit diſtinctè, clarèque rei naturam, & eſſentiam exprimere, quod vnico termino præſtare non licet, quicquid enim ſub definitionem cadit duplici ratione conſtet, per quarum vnam id cum cæ-

teris

teris conuenit, diciturque genus: per aliam verò ſibi peculiarem, & propriam ab ijſdem ſecernitur. Cum igitur vtraque ratio per definitionem ſit explicanda, conſequens fit, vt definitio pluribus terminis conſtare debeat; ſiue hi in vocibus, ſiue in conceptibus mentis conſiſtere dicantur, vtraque enim ratio illa vnico termino explicari non poteſt, cum nullus ſit terminus vniuocus, cuiuſmodi eſſe debet quicunque definitionem ingreditur, qui plures conceptus ſignificare valeat.

Trifariam à Scholaſticis definitio ſumitur.

Trifariam autem definitionem vſurpant Scholaſtici, dum illam accipiunt formaliter, vt aiunt, prout videlicet eſt actus quidam intellectus definientis. Primò quidem ſumitur pro ſola ſimplici apprehenſione quidditatis per ſe acceptæ per genus, & differentiam expreſſæ. Secundò pro enunciatione, in qua definitio de re definita affirmatur; Tertiò pro concluſione ex præmiſſis deducta; his tribus modis adamuſſim iſta reſpondent. Primò quærenti quid eſt homo, occurrimus dicendo, animal rationis particeps. Secundò ſi dicamus homo eſt animal rationis particeps. Tertiò ſi hęc fiat enunciatio veluti concluſio ex premiſſis deducta.

Quomodo definitio dicatur oratio.

Definitio autem dum dicitur oratio non intelligenda oratio quæcumque ſed imperfecta, ac diminuta; vnde ad primam intellectus pertinet operationem. Terminus enim, vt humanitas poteſt indiſtinctè, confuſèque rei naturam vniuerſam exprimere: diſtinctè tamen definitionis inſtar non poteſt. Tametſi autem vnus cuiuſque rei poſſit vnicus efformari conceptus adæquatus definitione quidem expreſſus, adhuc tamen definitio eſt omnino dicenda oratio plures conceptus explicans conuenientiæ, ac differentiæ, propterea quod adæquatus ex pluribus inadęquatis conſurgit, quorum vnus generi, alter verò

Differentiæ inter definitionem, & diuiſionē.

differentiæ reſpondet; tandem etſi diuiſio ſit etiam oratio rei naturam ſuo modo explicans, quatenus exhibet partes, in quas aliquid reſoluit, non ob id definitio, ac diuiſio ſunt re ipſa idem, quoniam quod hæc reſoluendo, illa componendo præſtat, alia autem eſt reſolutionis, alia verò compoſitionis ratio.

Prima obiectio.

Quamuis autem definitio definiatur, non propterea ſequitur illud abſurdum, videlicet idem per ſe ipſum definiri, propterea quod ſi definitio per definitionem definiatur, nullum abſurdum ſequitur, non enim eodem ſe habet modo definitio definiens, & definitio definita; hæc enim definitionis ſignificatum; illa verò eiuſdem exercitium importat, & vt cum Scholaſticis loquar, hæc eſt definitio in actu ſignato, illa verò in actu exercito.

Eiuſque ſolutio.

Secunda obiectio.

Nec vllum incommodum ſecuturum putes, nempè vt idem ſe ipſo notius ſit, & ignotius, eo quòd definitio, dum ſub definitionem cadit, res definita ſit, ac proindè ignotior definitione, per quam definitur, ſiquidem definitum definitione ignotius eſſe debet. Nihil enim prohibet, quominus definitio collata cum eo, cuius quod quid eſt, declarat, definitionis naturam ſibi vendicet, denominetur autem definitum ad ſui definitionem relata; non hinc tamen incõmodum ſcilicet idem omninò ſe ipſo eſſe notius, & ignotius; nam ratione quidem vnâ notius: aliâ autem ignotius erit.

Eiuſque ſolutio.

Tertia obiectio.

Nec admiſſâ definitionis definitione ſequitur abeundum in infinitum; definitio ſiquidem hic definitur accepta, vt aiunt in actu ſignato, non autem in actu exercito; definitiones enim hoc poſteriori modo ſumptæ, ſub definitione priori modo accepta continentur; itaut etiam ipſius definitionis exercita definitio ſub illa contineatur, eidemque definitio tradita in actu ſignato conueniat, nempè, vt ſit oratio quod quid erat eſſe rei ſignificans.

Eiuſque ſolutio.

Quarta obiectio, eiuſque ſolutio.

Et licet definitio tradita de definitione peculiaris quædam ſit definitio contenta ſub ipſa definitione generatim accepta, atque adeo minus latè pateat, quàm illa, quod omnino definitioni repugnat, ſiquidem hæc cum definito conuerti debet. Definitio tamen definitionis ſingularis eſt, vt aiunt in eſſendo, vniuerſalis verò in ſignificando, quoniam hæc definitionis definitio cunctis definitionibus poſſibilibus congruit; quamobrem definitio cum re definita reciprocatur.

Non vna definitionis ratio.

Vt autem multiplex eſt modus, quo rei eſſentia poteſt explicari, vel ſcilicet per interna principia, vel per affectiones, & externa accidentia: ſic non vna eſt definitionis ratio. Prima igitur dicitur definitio quid rei eſſentialis, & quidditatiua: altera verò accidentaria, & deſcriptiua; quia tamen rei natura, vel eſſentia gemino modo poteſt explicari, vel ſcilicet per partes phyſicas materiam, & formam; vel per metaphyſicas genus, & differentiam, ob id eſſentialis definitio in phyſicam, & metaphyſicam diſtribuitur. phyſica definitio foret ſi homo diceretur compoſitum ex corpore, & anima rationali: metaphyſica verò ſi idem diceretur animal rationis particeps: at, quæ eſſentialis eſt phyſica, etiam cauſalis intrinſeca nuncupari conſueuit, velut illa, quæ per internas cauſas manentes in re definita, perficitur. Deſcriptiua autem eſt, quæ per res quaſdam externas rei naturam circumſtantes exhibetur. Hæc autem tribus modis contingit. Primo per affectiones proprias, vt homo eſt animal riſibile. Secundo per cauſas externas efficientem, & finem, vt homo eſt animal à Deo propter æternam beatitudinem creatum. Tertio per accidentia communia quidem ſeorſum, propria tamen coniunctim accepta, vt homo eſt animal pulchrum, bipes, implume, habens caput erectum &c. itaque definitio genere declaratur, & proprietate quadam, vt ait Tullius, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid ſit eluceat.

Duplex definitio quidditatiua vna altera deſcriptiua.

Eſſentialis definitio duplex ſcilicet phyſica, & metaphyſica.

Quidditatiua definitio in duplici diſcrimine eſt.

Eſſentialis autem, & quidditatiua definitio in duplici diſcrimine eſt; quandoquidem vna eſt ſimpliciter huiuſmodi, nimirum illa, cuius partes ad definiti quidditatem pertinent: altera verò per additamentum, quoniam ad rei perfectam acquirendam notitiam aliquid in definitione aſſumitur, ad quod definitum, ordinem inuoluit. Priori definitionis genere definitur quicquid ſui naturâ abſolutum eſt, cuiuſmodi eſt definitio tam phyſica, quàm metaphyſica de homine ſuperius tradita: Secundo autem genere definitionis omne id definitur, quod ordinem dicit ad aliud, vt eſt illa animæ definitio, Anima eſt actus corporis phyſici, organici potentiâ vitam habentis; ita ſit, vt huiuſmodi definitio mixtam ex deſcriptiua, & eſſentiali definitione redoleat naturam. Cæterum plura de definitione tractabimus, vbi de demonſtratione ſermonem inſtituemus.

In partitionibus.

De definitione iterum agẽdum; vbi de demõſtratione.

Difficultas, eiuſq; ſolutio.

Eſt autem intellectu non facile, cur pleroſque difficultas illa vexauerit, quòd ſcilicet vnius rei cum vnica ſit natura, ac eſſentia, non poſſit multiplex eſſe definitio, nimirum eſſentialis, & accidentaria, item eſſentialis, phpyſica, & metaphyſica; Hæc enim nullius momenti ſunt, propterea quod vnaquæque definitio, licet exprimere debeat eſſentiam definiti, hoc tamen pluribus modis fieri nihil prohibet; tametſi enim vnius rei, ſi rem ipſam reſpicias, non niſi vnica definitio eſſe poſſit; nihil tamen prohibet, quominus multiplex ſit, ſi explicandi modum attendas; res enim eadem, vel per interna principia, quibus eius natu-

Definitio nō modo ex proprijs, ſed etiā ex cōmunibus, coniunctim tamen ac nepriis perfici poteſt.

natura conſtat, vel per quędam externa poteſt explicari. Quamuis igitur definitio ad rem declarandam ex eius internis, proprijsque principijs contexi debeat; hinc tamen non fit, vt ex communibus non diſiunctim, ſed coniunctim acceptis definitio perfici non poſſit; complexum enim illud, etſi ex communibus conſtans, ſic vni conuenit, vt alteri minimè poſſit accommodari.

Conſtructio definitionis vnde petenda.

Definitionis autem conſtructio cuiuſmodi eſſe debeat ex indole rei definiendæ petenda eſt; hæc enim vel ita ſe habet, vt perfectè poſſit intelligi quolibet externo neglecto, tuncq; definitio ipſius ex ijs tantùmodo conſtare debet, quę naturam eiuſdem conſtituunt: vel res definienda talis eſt, vt externis non acceſitis, ſed internis tantùm adhibitis non ſatis definitione explicetur, & tunc adconſtructionem definitionis tam interna, quàm externa ſunt vſurpanda.

Quomodo in definitione phyſica, & quomodo in metaphyſica ſint exprimenda principia.

Ex ijs porrò, quæ ad rei definitæ naturam pertinent, vel phyſica, vel metaphyſica primordia ſunt; quæ prioris ſunt generis phyſicam, quæ poſterioris, metaphyſicam definitionem conſtituunt; diſcriminis autem illud inter has definitiones adnotandum, quòd in definitione phyſica contexenda, principia per obliquum caſum ſignificanda ſunt; at in metaphyſica definitione per caſum rectum ſunt exprimenda. Sic ſe habent illæ hominis definitiones; phyſica definitio, homo eſt conſtans ex anima, & corpore, non autem eſt animal, & corpus; metaphyſica verò homo eſt animal rationis particeps, illa per caſus obliquos, hæc autem per rectos exprimitur.

Metaphy. definitio duobus modis cōficitur.

Metaphyſica definitio duobus conficitur modis; Primo quidem ex genere ſupremo omnibuſque differentijs vſque ad vltimam, ſi proximum genus lateat. Secundo ex genere proximo, vltimâque differentiâ ſi proximum genus, & vltimę differentiæ non ignorentur; Prior definiendi modus eſt numeris omnibus abſolutus quippè qui nihil omittit: poſterior tamen elegantior, ac vſitatior, & quòd omnia comprehendat, & quòd ſit expeditior. Comprehendit omnia, propterea quòd genus proximum ſecundum omnes ſuperiores gradus, quos in ſe cohibet, manifeſtum ſupponitur, quod eſt clarè, perſpicuèque genus illud cognouiſſe; expeditior itidem cum hâc ratione deteſtabilis in definiendo prolixitas declinetur. Alterutet definiendi modus adhibeatur, obſeruandum omninò; vt quidquid in definitione ſit poſitum aut generis, aut differentiæ locum obtineat, vel ſaltem ijs proportione reſpondeant, quod in accidentaria definitione contingit.

Diſpoſitio partiū definitionis.

Ex his facilè quiſque comprehendet definitionis partes ritè diſponendas eſſe, vt nimirum primò genus, mox autem differentia adhibeatur, alioquin inuerſo ordine genus in differentiam tranſmutatur, vel differentia inferior in ſuperiorem; propterea quòd ſi priorem locum obtineat, tanquam aliquid contrahendum per differentiam ſe ſe offert; vnde res longè aliter explicatur, quàm eius natura depoſcat. Sed de hoc infra, cùm de venanda definitione loquemur.

Definitio per additamentū.

Cùm autem res fuerit definienda per ea, ad quæ ordinem dicit, atque adeò conſtruenda ſit definitio, vt aiunt, per additamentum; hoc in primis conſiderandum, vt non omnia definitione comprehendantur, ad quæ res definienda ordinem inuoluit, ſed ea tantummodo, quorum ignoratione anxius intellectus remanet.

In definitione non omnia collocanda &c.

Hinc perſpicuum eſt illos grauiter peccaſſe, qui crediderunt in definitione omnia eſſe collocanda, quæ rea definita reſpicit, cum ijs tantùm definitio conſtare debeat, quibus perceptis, intellectus rem diſtinctè cognoſcit; hæc autem non omnia ſunt, ſed ea tantùm, quibus neglectis non niſi confuſa rei definitio comparatur; Hæc porrò ſic intelligas velim, vt ad rei definitionem efformandam non ſit opus cauſis per accidens, cùm ad perfectam definitionis ſtructuram internæ cauſæ ſufficiant, hoc ſenſu nimirum, vt in peculiari quodam ſcientiæ genere internæ cauſæ tantummodo ad huiuſmodi ſcientiam ſpectātes pro definitione adhibeantur. Cognitio tamen, quâ intellectus rem ipſam comprehendit non modò perceptionem cauſarum omnium, ſed etiam effectuum, affectionum, ac vitium ab eiuſdem natura dimanantium, rationumque omnium, ac proinde ordinis, ſi quem habet ad aliqua, requirit.

Bona definitionis ratio, quibus cōditionibus contineatur.

Definitio autem ritè elaborata cenſeri debet, quæ ſequentibus conditionibus conſtat.

Prima conditio,

Prima conditio, *vt definitio ſit clarior definito;* cum enim ad manifeſtandam rei definitæ naturam adhibeatur; oportet re definita clariorem eſſe definitionem, ne quod eſt ignotum per aliquid æquè ignotum manifeſtari debeat. Hæc autem claritas intelligenda in ordine diſtinctè cognoſcendi, nam in ordine cognoſcendi confusè, definitum eſt definitione notius. Præſtat igitur in definitionibus claritatem affectare, hæc enim eſt neceſſaria definitionis conditio, cum definitio declarandæ rei gratia aſſignetur; quomodo enim declarare poteſt, ſi ipſa clara non ſit, atque perſpicua? ad hanc autem claritatem reſpiciens Philoſophus dicebat. *Quemadmodum autem in demonſtrationibus oportet ineſſe ipſum ratiocinatum eſſe, ita & in definitionibus perſpicuitas;* quaſi ita ratiocinetur; quemadmodum ſe habet vis illatiua in demonſtratione, ita claritas in definitione; ſed vis illatiua in demonſtratione ita ſe habet, vt eâ ſublatâ corruat demonſtratio; ergo etiam claritas ita ſe habebit in definitione, vt eâ ſublatâ, definitio corruat. Quomodo autem ab obſcuritate, quæ claritati opponitur, declinare liceat, mox intelliges, cùm de venanda definitione tractabitur.

Ariſtot. 2. poſterior. tex. 83.

Secunda

Secunda hinc oritur conditio, vt ſcilicet *definitio nec diminuta, nec ſuperflua ſit;* in definitionibus enim nec abeſſe quicquam decet, nec redundare. Non debet definitioni quidpiam deeſſe, propterea quòd clarior definito non foret; nam ad claritatem aſſequendam non ſatis vnum, vel alterum contentum in definito menti exponere, ſed oportet omnia, quæ ad definiti naturam pertinent, exhibere; hinc mala hæc hominis definitio, homo eſt rationalis ſubſtantia, cùm in ea abſint intermedia genera, quæ ad hominis explicandam eſſentiam conducunt. Vt autē in definitione nihil deſiderari debet ad rei definitæ naturam ſpectans, ita in ea nihil debet eſſe ſuperfluum; propterea vitio laboraret hæc definitio, homo eſt animal rationale ſentiens; ſic & iſta, homo eſt animal rationale, bipes, implume &c. acceſitis nimirum ijs, quæ naturam hominis non ingrediuntur, ſed ſolùm circumſtant; quamobrem vt ad illa non pertinent, ita nec ex ipſis oritur definitionis claritas, quinimò eorum commemoratione definitio redditur obſcurior.

Tullius 2. de Orat.

Tertia conditio.

Tertia conditio, *vt definitio ex genere, & differentia, vel ex aliquibus vicem generis, differentiæque ſupplentibus, conſtet.* Hæc etiam ortum à prima conditione habet; ad elaborandam enim definitionem ea ſunt adhibenda, ex quibus definitionis claritas obtinetur, huiuſmodi porrò ſunt genus, & differentia; tunc enim de re quapiam diſtinctam notitiam aſſequimur, cum attingimus id, per quod res illa cum cæteris conuenit, & id etiam ratione, cuius ab ijſdem diſtinguitur; ſed huiuſmodi ſunt genus, & differentia; per genus enim aliquid cum alijs conue-

nit.

Digitized by Google

nit; per differentiam verò ab iiſdem ſecernitur; ergo in definitione genus, & differentia, vel aliqua eorum loco, ſunt adhibenda; vnde probè definitur homo dicendo animal rationis particeps; & hæc definitio metaphyſica eſt, quippè quæ per metaphyſica principia traditur.

Quarta,

Quarta vt *definitio de re definita reciprocè dicatur*, definitio enim omnis æqualis eſſe debet rei definitæ; itaut ab vno ad alterum optima ſit conſecutio, cuiuſmodi eſt hominis definitio iamiam commemorata; animal enim rationis particeps æquè latè patet ac homo, & optima eſt conſecutio ab homine ad animal particeps rationis, & viciſſim; huius porrò conditionis ratio, quia re ipſa idem eſt definitum, ac definitio, ſoluinque differunt per minus, vel magis claram explicationem; & certè ſi definitio totam rei definiti naturam continet, cum hæc ſoli omnique definito conueniat, ſic etiam & definitio; proindeque de quo affirmatur vnum, de eodem etiam alterum poterit affirmari.

Ariſtotel. 7. Diuin. cap. 5. tex. 10.

Definitio prout res ipſa eſt definita clarè tamen explicata non maiori diſtinctione, niſi in accidentibus, ab ipſa re definita ſecernitur, quàm quæ in diuerſo concipiendi modo conſiſtit; prout enim aliquid obſcurè concipitur, eſt definitum, prout autem clarè, & apertè, eſt definitio; vt homo, & animal rationis particeps non maiori diſtinctionis genere diſtinguuntur, cum inter hæc non ex parte rei conceptæ, ſed ſolius intellectus concipientis diſtinctio ſit, non quòd actus ſiue conceptus mentis, qui conceptus formales dicuntur, inter ſe realiter non diſtinguantur, ſed quòd ea circa quæ verſantur, itemque conceptus obiectiui quatenus rem ipſam important non maiorem quàm commemoratam inter ſe diſtinctionem obtineant.

Obiectio:

Sed ſtatim obijcies hinc ſecuturum, dum definitio de re definita enunciatur, idem de eodem affirmari; & demonſtrationem procedentem per ſubiecti definitionem duobus tantummodo terminis, ſubiecto nimirum, & affectione conſtare, ſiquidem medium, & ſubiectum idem penitus forent; ac tandem committi petitionem principij, cum idem per idem demonſtraretur.

Solutio.

Hæc tamen non ſequuntur abſurda; ne enim propoſitio eiuſmodi ſit, vt in ea idem de eodem affirmari dicatur, ſatis omninò, vt idem clarè conceptum, de ſe ipſo obſcurè cognito affirmetur: & ne demonſtratio duobus tantummodo terminis conſtare dicatur, hæc eadem diſtinctio, videlicet ſecundum maiorem, atque minorem rei explicationem ſufficit: ne demum petitio principij contingat in demonſtrando, ſatis ſuperque, vt per rem diſtinctè cognitam eidem confusè cognitæ probetur aliquid conuenire.

Methodus venandæ definitionis triplex. Prima Hippocr. Secunda Platonis. Tertia Ariſtotelis.

Qua autem arte ſit indaganda definitio, ſequitur explicandum; manifeſtum autem non vnam ad id eſſe viam; Hippocrates enim credebat idoneam illam, quæ demonſtratione ſubſternitur: Plato quæ diuiſione, Ariſtoteles quæ compoſitione paratur. Neglectâ autem illâ, per quam incedebat Hippocrates, tanquam ineptâ, qualem luculenter oſtendit eſſe Philoſophus validiſſimis argumentis innixus, duas alias ab eodem Philoſopho commendatas inibimus.

Platonis methodus explicatur quæ diuiſiua nuncupatur.

Diuiſiua igitur Platonis via, quam nec etiam Ariſtoteles improbat, licet magis compoſitiuam commendet, ita ſe habet. Si quærenda proponatur hominis exe. grat. definitio è Platonis ſententia ante omnia, ſumendum eſt genus aliquod hominis notum, veluti corpus, deinde diuidendum per oppoſitas differentias, ſcilicet animatum, & inanimatum, mox verò ſumendum animatum, quod homini conuenit, reiecto inanimato: poſtea iterum diuidendum corpus animatum per ſenſibile, & inſenſibile, & reiecto inſenſibili, ſumendum ſenſibile, vt homini competens; Deinde hoc iterum diuidendum per rationale, & irrationale, ſumendum rationale, reiecto irrationali; ex harum deniq; omnium ſumptarum differentiarum collectione, definitio hominis omnibus abſoluta numeris colligetur. Homo eſt corpus animatum, ſenſibile, rationale, Et hæc via reſolutiua Platoni familiaris erat.

Ariſtotelis methodus explicatur quæ compoſitiua dicitur.

Compoſitiua verò ab Ariſtotele celebrata ad eum, qui ſequitur modum ſe habet. Supponendum autem hanc nil aliud eſſe, quam congregationem, ſeu compoſitionem eſſentialium prædicatorum competentium inferioribus omnibus, quæ ſub aliquo communi definiendo continentur, quod videtur à Platone quoque animaduerſum fuiſſe, cum non ſemel illud vſurparet τὸ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ταυτόν. *Id quod in omnibus hiſce idem eſt*, de via definiendi loquens; vt propterea definitiones συναγωγὰς nempè collectiones appellaret; vnde credendum ab eo propriam definiendi viam diuiſiuam quidem non ſine compoſitione tamen nuncupatam fuiſſe: hoc autem ſuppoſito, ita procedendum.

Quomodo definienda ſpecies ſpecialiſſima.

Vel igitur definire volumus infimam ſpeciem, quam ſpecialiſſimam appellant, quæ nimirum ita eſt ſpecies, vt nequeat eſſe genus; vel ſubalternam, quæ & ſpecies, & genus eſt; Si ſpecies infima definienda proponatur, vt homo, conſideranda ſunt omnia illa, quæ omnibus indiuiduis hominibus eſſentialiter inſunt, propterea quod ea omnia componendo definitionem hominis conſtituemus hunc in modum; quilibet homo nimirum eſt corpus, & animatum, & ſenſibile, & rationale. Hinc non alia quidem erit hominis eſſentia, & definitio, quàm corpus, animatum, ſenſibile, rationale, definitio ſcilicet illa, quam per viam diuiſiuam incedentes, collegimus.

Quomodo definiendũ genus.

At ſi definiendum ſit genus, vt animal, conſiderandæ ſunt ſpecies omnes ſub ipſo contentæ, itemque perpendenda ſunt omnia, quæ ipſis eſſentialiter inſunt, & ex his illa ſunt reijcienda, quæ ſingularum ſpecierum ſunt propria, nam reliqua omnia componendo definitionem animalis conſtituere licebit, hunc ſcilicet in modum dicendo, homo eſt corpus, & animatum, & ſenſibile, & rationale; ſed rationale cùm alijs animalibus non competat, ob id eſt reijciendum; at verò equus eſt corpus animatum, ſenſibile, irrationale, hinnibile; irrationale autem, & hinnibile non conuenit omnibus alijs animalibus, non enim competit homini, ergo dimittantur, & hac lege per alias animalis ſpecies diſcurrendo, & propria ſingularum eſſentialia prædicata reijciendo, & illa tantummodo retinendo, quæ illis omnibus communia ſunt, ac de ijs in quid prædicatur, eademque componendo, definitionem animalis colligemus; in qualibet enim animalis ſpecie ſi obſeruauerimus reperiri corpus, & animatum, & ſenſibile, facilè deprehendemus ex his omnibus eiuſdem animalis generis definitionem conſtitui.

Ariſtotelis via pro venanda definitione non eſt cõpoſitiua eſt, quã ſe [illegible].

Hæc igitur via compoſitiua, quâ in definiendo vſus eſt Ariſtoteles, quam etſi ipſe compoſitiuam vocauerit, reuerâ tamen, vt Euſtratius obſeruat reſolutiua eſt; nam ab indiuiduis ad ſpeciem, & à ſpeciebus ad genus progredi, eſt à poſterioribus procedere ad prius; huiuſmodi autem proceſſum eſſe reſolutionem ſatis perſpicuum eſt, ſe habet enim non ſecus ac inductio; vt ob id viam hanc Philoſophus diuiſioni prætulerit, eoquod vim illatiuam habeat, probetque hoc ex hoc, quod diuiſioni non conuenit, quam tamen non in poſtremis habet, quin potius commen-

dat

Ariſtoteles commendat diuiſionē ad venandam via compoſitiua definitionem.

dat tanquam vtilem ad venandam viā compoſitiuā definitionem; itaut diuiſionem tum vtilem, tum inutilem ad venandam definitionem, exiſtimet; vtilem ſi adhibeatur veluti comes viæ compoſitiuæ; inutilem verò per ſe ipſam.

Vt autem Philoſophi hac in re conſilium aſſequi valeamus, & vniuerſam artem venandæ definitionis enucleemus, iuuabit breuiter expendere, quæ ipſe tradidit ſecundo Analyticorum libro, vbi de indaganda definitione cumulatè diſputat, ſumatim autem quæ habet, exponam.

Sūma doctrinæ quā Ariſtoteles tradit de indaganda definitione.

Ex prædicatis igitur, quæ perpetuò, ac vniuerſè de ſubiecto quodam genere dicuntur, quædam adeò latiùs patent, quàm ſubiectum, ſuntque extra illud, vt alteri quoque generi, prædicamentoque conueniant: quædam contra latiùs quidem patent, quàm ſubiectum, ita tamen, vt alteri generi, prædicamentoque minimè conueniant. Exemplum primi eſt ens, quod ſic vniuerſè de ternario dicitur, vt etiam de rebus, quæ ſunt extra numerum genus nempè ternarij, & extra quantitatem eiuſdem ternarij prædicamentum affirmari poſſit. Exemplum ſecundi eſt impar, quod ſic de ternario, & non ternario dicitur, vt numeri ternarij genus non egrediatur, numero ſiquidem impari tantummodo conuenit.

Præcepta ad indagādam definitionem ſpeciei infimæ.

At cùm ſupremum genus propriam definitionem non admittat; idcircò Philoſophus modum definiendi ſpeciem aggreditur, quæ cum in duplici diſcrimine ſit, vna ſiquidem infima, altera verò non infima, à prima ducens exordium, hæc præcepta tradit.

Quandocumque eſt definienda ſpecies infima; communiora ſumenda ſunt prædicata, intra latitudinem tamen eiuſdem generis, ad quod ſpecies ipſa definienda pertinet; quoad licet ſingula ſeorſim alijs quidem à re definita, omnia tamen ſimul illi tantum conueniant; vt ad venandam ternarij definitionem, ſumendum quòd ternarius ſit numerus impar, ſit duplici modo primus, & quia videlicet nullo numero ſæpius repetito, ſed vnitate ſolâ menſuratur: & quia ex alijs numeris non componitur.

Singula porrò hæc prædicata alteri quidem à ternario, omnia ſimul ſoli ternario conueniunt, itaut collectione ipſorum ternarij definitio fiat; numerus impar primus vtroque modo; hæc autem definitio, & ternario neceſſariò conuenit, & apprimè totam eius explicat naturam, propterea quòd definitio, quæ ex neceſſarijs rei definitæ principijs conſtat, neceſſariò etiam ei conueniat oportet; ſed definitionem hanc ex huiuſmodi principijs conſtare manifeſtum eſt, quoniam de re definita in quid coniunctim prædicantur; atque adeo cùm ſint de omni per ſe, & quatenus ipſum vniuerſalia erunt & neceſſaria. Quòd autem hæc definitio explicet vniuerſam rei definitæ, ternarij ſcilicet naturam, haud eſt operoſum oſtendere; quoniam quicquid de re quapiam prædicatur in quid, vel eſt genus, vel definitio; ſed hæc non vt genus de ternario coniunctum accepta, nam eorum complexum non latius patet, quàm ternarius; ergo vt integra definitio prędicatur. Illud accedit, quòd definitio rei naturā, & eſſentiam explicat vniuerſam, quæ ſic rei conuenit, vt illi tantùm, & ſolis indiuiduis ſub illa contentis conueniat; huiuſmodi porrò ſuperiorem ternarij definitionem eſſe neminem præterit; ob id illa ternarij naturam vniuerſam explicabit.

Adnotatio.

Aduertendum autem à nobis cum Ariſtotele prædicata illa dicta fuiſſe vniuerſalia ſic vt ſint de omni per ſe, & quatenus ipſum: non quòd omnia, quæ in quid prædicantur ſint huiuſmodi, nam genus de ſpecie prædicatur in quid, ſed non quatenus ipſum, cùm genus latiùs pateat, quàm ſpecies; ſed ideo prædicata illa de trinitate talia eſſe diximus, quoniam illa quidem accepimus, non vt diuiſim, ſed vt coniunctim, ſic enim eſſentiam trinitatis declarant, ſuntque eiuſdem definitio; quamuis enim ſingulum prædicatum non ſit trinitatis eſſentia, ſunt tamen omnia ſimul accepta.

In ſuperiori etiam diſcurſu ſuppoſuimus cum eodem Philoſopho, omne quod de aliquo prædicatur in quid, vel eius eſſe genus, vel definitionem; propterea quod ſola differentia non prædicatur in quid, ſed potius in quale quid; addita verò differentia generi prædicatur quidem in quid; ſed tunc vel definitionem conſtituit, vel aliquod proximius genus, hoc itaque ſuppoſito fundamento, ſuperiorem illam ratiocinationem inſtruximus: quâ tamen non contendebamus oſtendere collectionem illam prædicatorum ineſſe quidem trinitati, ſic vt ei inſit in quid, hoc enim probari non poteſt, cùm nullum ſuppetet demonſtrandi medium, ſed ſupponendum ſit per ſeipſum id notificari, dum in illud mentis aciem intendimus; probari ſiquidem poteſt, quòd hoc illi inſit, puta, animal homini, ſed quòd inſit in quid, non niſi per ſe ipſum innoteſcit, humana ſiquidem mens, dum id quod alicui ineſt intentè, ac ſedulò conſiderat, percipit eſſentialem eorum nexum, & inhærentiam in quid.

Præcepta ad indagandā definitionē generis.

At ſi definienda ſpecies non ſit infima, proindeque non ſupremi generis, cuius nulla poteſt eſſe eſſentialis definitio, ſed ſubalterni rationem obtineat; tunc diuidi debet in infimas ſpecies ſibi ſubiectas; ſingulis enim ſpeciebus, non quidem omnibus, nam hoc excedit humani ingenij vires, ſed aliquot, methodo iam traditâ, definitis, facilè communia earum prædicata in quid retinenda, & earundem propria reijcienda conſtabunt; mox autem reſpiciendum ad ſupremum genus Categoriæ, ad quam quod eſt definitum, ſpectat; communibus enim acceptis, ſupremoque adiectis generi, definitionem conficere licebit. Definiendum ſit animal. Primò diuidendum illud in hominem, leonem, equum &c. Secundò his methodo ſuperiùs traditâ definitis, nempè homo eſt corpus animatum, ſenſibile, rationale; leo eſt corpus animatum, ſenſibile, rugibile; equus eſt corpus animatum ſenſibile hinnibile, communia illa prædicata innoteſcent, corpus animatum ſenſibile; reſpiciendum mox ad ſupremum genus Categoriæ ſubſtantiæ, ad quam animal pertinet, ſumpto namque ſupremo genere, puta ſubſtantia, & huic communibus iam dictis prædicatis addictis, hæc animalis definitio prodibit, ſubſtantia corporea, animata ſenſibilis.

Exemplū.

In definitionum aſſignatione ſemper præſtat claritatem affectare, cùm hæc ſit neceſſaria definitionis conditio, vt ſuperius quoque monuimus, & vt etiam tranſlationes vitare; obſcuritas enim ab ambiguitate, hæc autem ab æquiuocis, & à tranſlationibus proficiſcitur.

Conditiones, quam aliquid poſtulat, vt poſſit definiri.

Sequitur oſtendendum, quibus notis inſigniri debeat id, quod ſuſcipitur definitione explicandum, hæ autem perhibentur conditiones neceſſariæ alicui, vt explicari definitione poſſit, vbi definitio ſumitur non vtcumque, ſed propriè, quæque eſſentialis appellatur.

Prima.

Prima conditio eſt, *vt id quod definiri debet ſit ens poſitiuum*, quoniam definitio propriè ſumpta eſt oratio rerum eſſe ſignificans, vt etiam Ariſtoteles teſtatur, at verò non entia priuationes, & negationes tale eſſe non habent, obid propriè definiri non potuerunt, vnde ipſe dicebat, non entis nomen explicari quidem poſſe, quid autem res ipſa ſit non poſſe, definitio

1. Topic. cap. 4.

2. Poſter. tex. 37.

tio enim eſſentialis explicat eſſentiam, & naturam rei et verò eſſentia eſt entis, non autem non entis, quia tamen non entia, negationes, priuationeſque per modum entis ab humano intellectu concipiuntur, habentque ſuo modo genus, differentiam, & ſpeciem, aliquo proinde etiam modo definitionem recipiunt.

Secunda. Secunda eſt *vt ſit per ſe vnum* ſiue vnitate ſimplicitatis, quoniam phyſicis partibus caret, ſiue vnitate compoſitionis ex per ſe actu, & per ſe potentia cuiuſmodi eſt compoſitum phyſicum; nequit igitur eſſe aggregatum quoddam ex diuerſis naturis, quæ aptæ non ſunt facere vnum per ſe; nam omne huiuſmodi ens eſt vnum per accidens, vt homo albus, & lapidum aceruus, quod autem eſt tale, non vnum, ſed plura ſunt entia, ac proindè non poſſunt vnicâ explicari definitione; hæc enim rei naturam declarat, ſi igitur plures naturæ ſunt, plures etiam eſſe definitiones debent; rectè tamen admonet Philoſophus huiuſmodi entia per accidēs nominis definitione explicari poſſe, definitione rei non poſſe; hæc tamen per ſe vnitas non impedit, ne definitum includat aliquid tanquā terminum per ſe dependentiæ ſuæ, ad eum modum, quò accidens includit ſubiectum; nec impedit vt non dicat aliquid, quod ſimul eſt natura ſecum, vt relatiuum, quod correlatiuum importat; tametſi igitur in definitione accidentis adhibeatur ſubiectum tanquam terminus dependentiæ, quam accidens à ſubiecto habet; & in definitione vnius relatiui adhibeatur correlatiuum tanquam aliquid, cum quo eſt naturâ ſimul; hinc tamen non ſit quin definitio accidentis, & relatiui quidditatiua ſit; licet ea ſit appellanda per additamentum; accidens enim per ordinem ad ſubſtantiam definiri debet, ac proinde definitio ipſius etſi quidditatiua per additamentum tamen dicenda, quoniam etiam ſi habeat proprium genus, & propriam differentiam; quamtumuis clarè hæc explicentur per definitionem, numquam tamen intellectus acquieicit, niſi attingat ſubiectum tanquam id, ad quod accidens ordinem inuoluit; hinc Philoſophus dicebat ſolius ſubſtantiæ eſſe definitionem ſimpliciter quidditatiuam, hoc eſt ſine addito alterius naturæ: accidentis verò definitionem non eſſe niſi modo iam dicto. Vnitas igitur commemorata ſolum prohibet, ne in definitione includatur aliquid tanquam per ſe pars in eo, quod non ſe habet ad aliud, & in eadem non ſit, vt per ſe actus ad per ſe potentiam, vel pars eiuſdem actus, vel eiuſdem potentiæ ad aliam partem.

7. Diuin. tex. 12. &c. & 8. Diuinor. tex. 15.

7. Diuin. tex. 12. &c.

Tertia. Tertia conditio eſt *vt ſit ens reale*, quæ tamen ad primam facilè reuocatur, hæc autem conditio locum habebit, ſi concedatur ens, quod totum eſſe habet in eo poſitum, vt intellectui obijciatur; Ratio autem quoniam definitio veram explicat eſſentiam, & quidditatem, qualem huiuſmodi ens non haberet, etſi adhuc ſuo modo poſſet explicari definitione, in qua inueniatur genus, & differentia per quam explicetur conceptus in anima per ſe vnus, qua ratione poteſt ſub definitionem cadere ens rationis alio modo ſumptum, pro eo nimirum, cuius eſſe non eſt extra animam, licet non extra naturam rerum.

Quarta. Quarta eſt, *vt ſit aliquo modo compoſitum* eâ nimirum compoſitione, qua poſſit in plures conceptus reſolui dicentes quid, & quale: quorum enim non eſt conceptus, niſi ſimpliciter ſimplex, vt ens vltimæque differentiæ, propriâ definitione definiri minimè patiuntur, licet aliquam nominis explicationem admittant. Et certè ſi definitio cenſeri debet oratio, quæ rei naturam luculenter explicet, atque adeo exprimat quid, & quale; propterea quod diſtinctè, & per partes declarat, quod definitum implicitè quidem importat; cùm id præſtare definitio non poſſit niſi exprimendo id, quo definitum cum cæteris conuenit, & id quo ab iiſdem ſecernitur, neceſſe erit, vt id, quod eſt definiendum in plures conceptus reſolui poſſit cuiuſmodi ſunt conceptus generis, & differentiæ &c.

Quinta. Quinta tandem, atque poſtrema conditio erit, *vt quod eſt definiendum ſit vniuerſale*, ac proinde ſingularia excludantur, nam definitio explicat quidditatem rei, ſingularitas autem, ac differentia numerica, quamuis ad integritatem, ſubſtantiamque rei pertineat, eſt tamen extra quidditatem, & eſſentiam, ſi quidditas dicatur communicabilis pluribus, cum ſingularitas huiuſmodi eſſe non poſſit: & niſi ſingularitas foret extra quidditatem, certè ſpecies non eſſet tota ſingularium quidditas, aut natura. Accedit etiam quòd ſi numerica differentia nouum gradum eſſentiæ à ſpecie diſtinctum adderet, indiuidua, ſeu ſingularia interſe eſſentialiter diſtinguerentur; vt prætercam iuxta communem loquendi modum per ſingularitatem, ac numericam differentiam de aliquo ſingulari explicari potius quis ſit, quam quid ſit.

Difficultates tamen non deſunt, quibus occurre neceſſum eſt; ſunt autem ferè quæ ſequuntur.

Difficultates proponuntur ſimulque ſoluuntur.

Negatio rationem ab affirmatione cui aduerſatur diſtinctam habet; imo priuationes ſua quidem genera & ſpecies habere dicuntur; nihil igitur prohibet, quo minus definiantur. Mala tamen eſt conſecutio; nam vt verè res dici illa non poſſunt, ita nec etiam propriè quid rei ipſis habere conuenit, vnde ſolum analogiâ quâdam cum iis, quæ veræ in natura rerum exiſtunt definitionem recipiunt.

Ens itidem, quod per accidens dicitur è multorum opinione ſub ſcientiam cadere videtur; non propterea tamen ei propriè definitio poteſt aptari, vt enim circa illud non tam proprie, quàm circa per ſe vnum ſcientia verſatur, ita nec definitio.

Prætcrea definiuntur genus, ſpecies, aliæque vt vocant, intentiones ſecundæ; non ſubinde credendum tertiam conditionem è quinque recenſitis perperam additam fuiſſe, vel quia ea non ſunt intellectus negotiatione efficta, vt à quocumq; ſecernantur, cui in rerum natura exiſtere non repugnet, vel ſi ad eum ſe habeant modum, definitionem adhuc recipient, ſi non prout re ipſa in natura ſunt, ſaltem eo modo, quo ſunt in intellectu; eorum enim definitio ſi non eſt ratio exprimens verum eſſe extra animam, explicat ſaltem conceptum vnum in anima.

Multoque minus reijcienda quæ eſt ordine quarta conditio, eo nomine quòd cuiuſlibet rei quidditas per definitionem explicanda ſit prorſus indiuiſibilis; hoc enim non vtcunque vſurpandum, ſed tantùm ſecundum intenſionem graduum, quatenus quidditas non ſuſcipit magis, & minus, non verò quòd ex partibus, vel diſtinctis, vel ſaltem ratione diuerſis compoſitione careat.

Definitio quidem ad ſimplicem intellectus operationem pertinet, non propterea id circa quod verſatur, ita ſimplex eſſe debet vt quauis compoſitione ſit deſtitutum, mentis enim ſimplex intuitus nihil prohibet quo minus in rem partibus conſtantem feratur.

Et quamuis Deus Optimus Maximus ſummaque genera definiantur, in quibus nullum cernitur compoſitionis veſtigium; nihil eſt; tametſi enim in iis nulla ex rei natura, imò nec ex genere, & differentia compoſitio ſpectetur: non ita tamen ſunt, vt in diuerſos conceptus reſolui non poſſint, qui prædictis partibus proportione reſpondeant, quibus definitio-

Ii nem

9. Diuin. nem quidditatiuam conſtare ſplendidè Philoſophus inſinuauit.

Difficultate proponitur, ac diluuntur.

Docuit quidem Philoſophus idem facilius definiri ſingulare quàm vniuerſale; vnde, & indiuiduum, & prima ſubſtantia definiri ſolet, ac proinde videtur inſulsè conſtituta poſtrema conditio, per quam è numero eorum, quæ definiri poſſunt ſingulare excludebatur. Hæc tamen nullius momenti, ſingularis enim nomine Philoſophus, quod minus eſt vniuerſale intelligebat. Quòd ſi ſingulare definitionem recipit (de eo enim traditur definitio) id quidē eſt, quoniam tunc prout ſecunda quædam intentio, & in actu ſignato, non verò pro denominato, & in actu exercito vſurpatur, quod eſt ſingularis rationem vniuerſim acceptam, prout induit ſpeciei naturam definiri ſe.

Et quamuis ſpecies indiuiduo, ſingulariue conueniens, definiatur; non propterea dicendum ſingulare abſolutè definiri, quoniam eâ ratione, remotè tantum, & non proximè ſub definitionem cadit.

Indiuiduum habet propriam rationem ſingularem non nego, eo vel maximè, quò indiuiduis eſt commune quidpiam, quo ipſe conueniant, ſimulq; alia quibus diſcriminentur; Sed hoc non ſatis ad eſſentialem definitionem; quod enim in hac ponitur ad rei definitæ naturam ſpectare debet, cuiuſmodi ſingularis non eſt differentia.

Neque dicas adhuc eſſentialem appellandam huiuſmodi definitionem, quòd conſtet ex eſſentialibus, aut ſubſtantialibus partibus; hæ ſiquidem intrinſicæ rei definitæ ſunt; vnde etſi differentia ſingularis eſſentiam indiuidui non ingrediatur, eſt tamen illi gradus quidem intrinſecus; non inquam id dicas; cum eſſentialis ideo vocetur definitio, quoniam ex attinentibus ad rei definitæ naturam, eſſentiamq; contexitur.

Speuſippo quid definitio eſſet.

Et hæc de definitione; quàm tandem Speuſippus definiens dicebat, ὅρος, λόγος ἐκ διαφορᾶς καὶ γένους συγκείμενος. *Definitio ſermo ex differentia, & genere compoſitus*; ad eum, quò explicuimus, modum. Supereſt de diuiſione tractandum.

SECTIO TERTIA.

De Diuiſione.

Quo ſenſu hic accipienda diuiſio.

DIuiſio, quæ græcè *διαίρεσις* multifariam accipitur; hic ea tamen vſurpanda tantummodo, quæ mentis negotiatione perficitur, vel externis vocibus exercetur, ſpeciatim nimirum accepta, pro partitione vnius in plura, quæ ſolius intellectus agitatione quidem abſoluuntur, quatenus is in vno plura conſiderat. Hinc nactâ occaſione, pauca quædam de diſtinctione ſubijciam, eo vel maximè quòd diſtinctionis conſideratio à tractatione à diuiſione non multum abhorret; ſiquidem omnis diuiſio, non tamen contrà, diſtinctio eſt. Videtur autem operæ pretium de diſtinctione ſermonem inſtituere; & quia diſtinctio ad rerum confuſionem tollendam non mediocriter confert; & quia quæ, & quot ſint diſtinctionum genera pernecceſſarium eſt illi, qui Philoſophiæ operam eſt nauaturus; nihil enim in illa crebrius, nihil frequentius quàm diſtinctionis nomen.

Plato ſummè diuiſionem commendauit.

In Phædro.

Maxima eſt diuiſionis præſtantia, vt propterea ſummis laudibus Plato illam celebrarit τούτων δὴ ἔγωγε αὐτός τε ἐραστὴς ὦ Φαῖδρε, τῶν διαιρέσεων καὶ συναγωγῶν, ἵνα οἷός τε ὦ λέγειν τε καὶ φρονεῖν. ἐάν δέ τινα ἄλλον ἡγήσωμαι δυνατὸν, εἰς ἓν καὶ ἐπὶ πολλὰ πεφυκότα ὁρᾶν τοῦτον διώκω κατόπισθε, μετ' ἴχνιον ὥστε θεοῖο. *Harum egomet ipſe amator ò Phædre, ſum diuiſionum, & collectionum, vt potis ſim dicere, & facere. Si verò alium quempiam putauero poſſe in vnum, & in multa perſpicere: hunc ſequor à tergo per veſtigia tanquam Deum.* Vnde libellum conſcripſit, cui titulum fecit διαιρέσεις *Diuiſiones*, cuius libelli Ariſtoteles meminit 2. de Generatione cap. 3.

Plato libellum de diuiſione conſcripſit.

Et certè ſatis apertè conſtat huius inſtrumenti dignitas non modo, ſed etiam vtilitas, vel ex eo quòd maximè ad definitionem conferat, vnde redditur eius vtilitas perſpecta, quæ præſertim in duobus poſita eſt, quorum. Vnum, vt per diuiſionem liceat nobis ordinem in partibus definitionis ſeruare; diuiſio enim in definitione venanda compoſitiuæ methodo conuenientem partium ordinem ſubminiſtrat. Alterum verò, vt quæ in quid prædicantur beneficio diuiſionis omnia nullo prætermiſſo liceat accipere; nam abſque illa facilè contingit, vt non omnia huiuſmodi prædicata ſumantur.

2. poſter. tex. 74. & 75.

Diuiſionis dignitas atque vtilitas.

Qua ratione diuiſio ſit vtilis.

Diuiſionis vtilitatem ad venandam definitionem eleganter Philoſophus expreſſit, dum ait. *Oportet autem quando quid totum tractat aliquis diuidere genus in indiuiſibilia ſpecie prima, veluti numerum in ternarium, & binarium, atque ita illorum definitiones tentare.* Quod ex Platone deſumpſerat. Mox verò ſubdit. *Poſt hoc verò ſumentem quid genus, veluti aliquid quantorum, qualium proprias paſſiones ſpeculari per communia prima.* Imò etiam & diuiſionem ad ſcientiā comparandam habere plurimum momenti; non obſcurè declarat his verbis δῆλον γὰρ ὅτι ἕξομεν ἤδη λέγειν τὸ διὰ τί ὑπάρχει τὰ ἑπόμενα τοῖς ὑπὸ τὸ κοινόν *Clarum enim, quod habebimus iam dicere, propter quid inſunt ſequentia ijs, quæ ſub communi ſunt.* At verò cauſam cum effectu nectere, quod per diuiſionem è Philoſophi ſententiâ aſſequimur, iam ſcientia eſt.

Ariſtoteli diuiſionis vtilitas expreſſa.

Ariſt. 2. poſt. cap. 14.

Imò ſic vtilis diuiſio ad ſcientiæ conſecutionem, vt ſummæ neceſſitatis exiſtimari debeat; Si namque definitio ad id tantæ neceſſitatis eſt; cùm non opitulante diuiſione; nulla quidem haberi definitio poſſit, propterea ſummę neceſſitatis diuiſionem ad ſcientiam acquirendam cuique fatendum erit. Sed iam quid ſit diuiſio, explicemus.

Diuiſio non ſolū vtilis ſed etiam neceſſaria.

Diuiſio eſt oratio totum in eas, quas habet partes diſtribuens. Dicitur autem *oratio*, quoniam diuiſio, de qua in præſentia fit ſermo, non quæcumque ſed illa tantum eſt, quæ vel negotiatione intellectus abſoluitur, vel externis vocibus exercetur. Vt cùm hominem diuidimus in animal, & rationale, quibus ille tanquam partibus metaphyſicis conſtat; aut in animam, & corpus, ex quibus ille veluti partibus phyſicis coaleſcit.

Diuiſio quid ſit. Eſt oratio;

Hæc autem oratio eſt imperfecta, atque adeo terminus complexus ad primam intellectus pertinens operationem; cùm intellectus ipſe totum, itemque partes apprehendit, & non ſecus ac definitio in categorica propoſitione, tanquam terminus complexus prædicati rationem habere poteſt; vt cum dicitur animal, aut rationale eſt, aut irrationale. Poteſt etiam eſſe perfecta ad ſecundam ſpectans operationem, vt cum intellectus hanc, vel illam totius alicuius eſſe partem affirmat, vt cum dicit hominis alia pars eſt animal, & alia rationale; Quòd ſi fortè diuiſionem ipſam ex præmiſſis quibuſdam inferat, atque deducat, ad tertiam operationem pertinebit; Diuiſio igitur dicitur *oratio*, quæ diſtribuendo manifeſtat multitudinem partium in toto, ſeu confuſionem totius, cuiuſmodi eſt actus, quo mente, vel voce diuidimus animal, vt quidpiam potentiale totum in hominem, & brutum; Dicitur *oratio* ſed imperfecta, modo iam explicato vt ſecernatur à diuiſione phyſica, quæ reipſa fit, & non ſolum mente, vel voce quemadmodum

Sed imperfecta,

Tradita definitio declaratur.

ea

ea, de qua in præſentia ſit ſermo. Additur autem *diſtribuens totum in ſuas, quas habet partes*, ad ſignificandum id, merito cuius diuiſio à reliquis inſtrumentis, definitione, argumentationeque diſtinguitur; propterea quòd definitio rei ſubſtantiam, naturam, & eſſentiam explicat, quidque ea ſit declarat; argumentatio affectionem de re demonſtrans, qualis ipſa ſit, oſtendit. Diuiſio tandem vniuerſas rei partes exhibens, quanta illa ſit, hoc eſt, quantum ſua continentia ſe per partes extendat ante mentis oculos ponit, ex quo perſpicuum eſt quid inter definitionem, & diuiſionem interſit; definitio enim vniendo, coniungendoque partes, ac totum componendo; diuiſio autem disiungendo, ac ſeparando fit; & quamuis hâc ratione diuiſio quodammodo rei ſubſtantiam, ac eſſentiam patefaciat, non tamen illam, vt eſſentiam exprimit; ſed tantummodo partium confuſionem, quâ totum inuoluitur, de medio tollit. In omni autem diuiſione totum, quod diuiſionem patitur, appellatur diuiſum: quemadmodum partes, in quas diſtribuitur, membra diuidentia nuncupantur. Hactenus quid ſit diuiſio, nunc quotuplex ipſa ſit, explicandum ſequitur.

Diuiſio duplex nominis, & rei.

Diuiſio porrò duplex eſſe perhibetur, vna ſcilicet nominis, altera autem rei. Diuiſio nominis eſt illa, quâ vox in eas, quas habet ſignificationes diſtribuitur, vt cùm vocis *canis*, multiplicem ſignificationem deſignamus.

Diuiſio nominis quid.

Hæc autem diuiſio ne dum in ſimplices terminos cadit, cùm videlicet illos in varias, diuerſaſque ſignificationes partimur, verum etiam in integram orationem, cùm eos, quos poteſt recipere ſenſus, aperimus; vnde plurimum ad veritatem indagandam vtilitatis profluit.

Diuiſio rei quid. Totū duplex per ſe; & per accidens.

Diuiſio rei eſt, quâ res in eas, quas obtinet partes diuiditur. Hæc autem non ſecus ac totum in quod ipſa cadit multiplex eſſe dicitur; totum ſiquidem aliud eſt per ſe, quod videlicet partibus per ſe vnitis conſtat. Aliud per accidens, cuius nimirum partes vinculo minimè neceſſario iunguntur. Hinc duplex diuiſio, vna per ſe, quæ varietatem partium per ſe vnitarum oſtendit; altera per accidens contrario modo explicanda.

Totū per ſe duplex vnum potentiale, & alterum actuale, & quid vtrūque.

Totum per ſe bipartitò diuiditur, nam vnum eſt totum vniuerſale, quod potentiale appellant, illud videlicet, quod in ſubiectas partes diſtribuitur, de quibus poteſt enunciari: alterum quod actuale dicunt, nempe, quod re ipſa, & vt aiunt, actu continet partes, quibus conſtat, de quarum nulla poteſt affirmari, vnde ſimiliter gemina diuiſio contingit, potentialis vna, & actualis altera.

Duplex diuiſio potētialis vna, actualis altera. Potentialis quid.

Potentialis diuiſio eſt, quæ priori toti reſpondet, & eſt illa, quâ vniuerſale diuiditur in partes, quas ſub ſe potentiâ continet, cuiuſmodi eſt diuiſio generis in ſpecies, & ſpeciei in indiuidua. Huc pertinet partitio generis per differentias, cùm genus continere dicatur differentias potentiâ; non ita tamen vt illas contineat veluti ſubiectas partes; cùm enim in ipſis non includatur, nec poteſt de ipſis enunciari; ob id rectè dixeris genus per differentias, non in differentias diuidi, atque genus dicendum potius eſſe in potentia ad differentias, quàm potentiâ differentias continere.

Actualis quid.

Actualis autem diuiſio alteri toti reſpondet, & ea eſt, quâ ſcinditur totum in partes, quibus hoc re ipſâ conſtat.

Rurſus totū actuale duplex nempè eſſentiale vnum, & integrale alterum.

Rurſus quod eſt re ipſâ totum actuale dictum, bipartitam diuiſionem ſubit, in eſſentiale, & integrale. Totum actuale eſſentiale illud eſt, cuius partes ad rei naturam ſpectant, quæ ſi phyſicæ fuerint, totum eſſentiale phyſicum; ſi metaphyſicæ, totum metaphyſicum conſtituunt. Totum actuale integrale eſt illud,

Quid totū actuale eſſentiale. Quid totū actuale integrale.

cuius partes ſingulæ, etſi non ſpectent ad rei naturam ad integritatem tamen rei materiatæ pertinent, itaut, in rebus tantummodo materia conſtantibus reperiatur. Si huiuſmodi autem partes naturâ conueniant, fuerintque rationis eiuſdem, componunt totum, quod homogeneum dicitur; quod ſi naturâ diſſentiant, nec vnius rationis ſint, totum conſtituunt, quod eterogeneum appellatur.

Actualis diuiſio eſſentialis, & integralis; eſſentialis quid.

Modo autem non abſimili actualis diuiſio gemina erit; vna quidem eſſentialis, quâ totum in partes diſtribuitur, quarum ſingulæ rei naturam conſtituunt, quæ ſi fuerint phyſicæ, vt corpus, & anima reſpectu hominis, erit eſſentialis phyſica: ſi metaphyſicæ vt animal & rationale eiuſdem hominis comparatione, erit eſſentialis metaphyſica;

Integralis quid.

Altera verò diuiſio integralis dicenda, qua totum materiâ conſtans in partes integrantes diſtribuitur; & hæc in duplici erit diſcrimine, iuxta geminam partium conditionem paulo antè explicatam.

Triplex diuiſio toti per accidens accōmodata. Prima ſubiecti in accidētia.

Triplex autem diuiſio toti per accidens accommodata eſt; vna quidem eſt ſubiecti in accidentia, vt cum homo in album, & nigrum diuiditur, itemque pomum in dulce, & amarum; & vniuerſim hæc diuiſio contingit, quandocumque aliquid in ea, quibus afficitur, accidentia diuiditur; huc ſpectat diuiſio vocis in eas, quas poteſt ſignificationes habere, cum ſignificatio accidat voci, non minus ac homini albedo, vel nigredo contingit.

Secunda accidentis in ea quib. ineſt ſubiecta. Tertia eſt accidentis in accidentia.

Alia eſt accidentis in ea, quibus ineſt ſubiecta, vt cùm diuiditur album in niuem, & lac. Alia demum eſt accidentis diuiſio in accidentia, vt cùm diuiditur dulce in album, & flauum, cuiuſmodi ſunt ſaccharum, & mel. Non diſſimulandum tamen diuiſionem hanc ad priores duas facilè reuocari; vel enim diuiſum ad eſſentiam membrorum diuidentium pertinet, tuncque ad primam diuiſionem reducitur: vel non ita ſe habet, & tunc ad ſecundam reuocari poteſt.

Conditiones bonæ diuiſionis. Prima.

Probè autem inſtituta diuiſio plures conditiones requirit;

Prima conditio eſt, *vt ſingula membra ſigillatim accepta minus latè pateant, quam diuiſum;* hinc mala diuiſio hæc, animalium aliud ſenſitiuum, aliud homo; ſi quidem ſenſitiuum ſecum diuiſum animal exæquat.

Secunda

Secunda eſt, *vt omnia membra diuidentia ſimul accepta diuiſum reſtituant;* ob id hæc mala diuiſio, elementorum aliud ignis, aliud aer, aliud aqua; præter enim tria illa datur, & aliud, nimirum terra. Sic etiam mala foret diuiſio animalium, aliud homo, aliud leo, aliud equus.

Tertia.

Tertia, *vt diuiſionis membra ſe inuicem non includant;* quamobrem mala hæc eſſet diuiſio, animalium aliud brutum, & aliud leo. Huc pertinet illa conditio, vt membra diuiſionis aliquo modo inter ſe opponantur.

Quarta.

Quarta *vt diuiſio quoad fieri poteſt, per proxima membra tradatur*, ſitque ſi nihil prohibeat, bimembris. Hæc tamen non ſemper neceſſaria conditio, cùm potius, quando genus in ſpecies plures immediatè ſibi ſubiectas diſtribuitur, diuiſio perfici debeat in tot membra, quot ſunt ſpecies generi ſubiectæ. Ita quidem bonum trimembrem diuiſionem ſubit, in honeſtum, vtile, & delectabile. Quòd ſi ſpecies non ſic ſe habuerint, bimembrem inſtituere diuiſionem præſtabit, adeout diuidentia membra pauciſſima ſint, prout rei patitur natura; mox verò eadem illa membra ſunt diſtribuenda in alia inferiora; proindè non benè diuideretur ſubſtantia immediatè in lapidem, lignum, & angelum, cum prius diuidenda foret in corpoream,

& incorpoream; corporea verò in ſentientem; & non ſentientem; quod cognouit etiam Plato, qui in ſophiſta ita loquitur: vt paulo infra dicetur. Nec putes id abſolutè neceſſarium, cum enim ſpecies alicuius generis notæ ſunt, licet illas ad numerum redigere, hoc ordine neglecto, citra quodvis errandi periculum.

Difficultas, eiuſq; ſolutio.

Suſpicabitur quiſpiam ineptè fuiſſe conditionem illam adiectam, quod nullum è membris diuidentibus ſecum exæquet, & multo minus excedat diuiſum, quia forſan aduertat optimam hominis eſſe partitionem in animal, & rationale, quamuis animal vnum è membris diuidentibus diuiſum hominem excedat. Huic tamen difficultati obuiam itur dicendo animal propoſitæ diuiſionis membrum non eſſe quoddam totum, vt vocant potentiale, ſeu poteſtatiuum, qua ratione diuiſum hominem excedit, ſed eſſe partem eius metaphyſicam, vt igitur hoc modo pars eſt, ſic etiam à diuiſo exceditur,

At verò num per illa membra liceat diuiſionem perficere, quorum vnum ſit alterius priuatio, vel negatio; vt cum diuiditur animal dicendo ſcilicet animal aliud homo, aliud non homo; ſolet in controuerſiam vocari. Nullus tamen erit difficultati locus, ſi diligenter attendas priuationem, & negationem ſumi, vel quatenus hiſce terminis circumſcribimus differentiam, quâ ſpecies conſtituitur, vt cùm dicitur animal, aliud rationale; aliud irrationale; namq; per hoc brutorum differentiam circumſcribimus: vel priuatio, & negatio ſumuntur quatenus huiuſmodi; his igitur priori modo acceptis in totius per ſe inſtituenda diuiſione vti debemus; quod ſi diuiſio fuerit alicuius totius per accidens, per membra poſteriori modo ſumpta poterit abſolui. Vnde licebit aerem in lucidum, & tenebroſum: hominem in videntem, & eæcum diſtribuere, eſt enim ſubiecti quædam in accidentia partitio.

Ars diuidendi non eadē qua definiēdi, hæc enim coniungēdo, illa diſiungendo procedit.
In Politico.

Diuidendi non eadem, quæ definiendi ars, imo contraria, nam hæc coniungendo, illa verò diſiungendo procedit. Leges autem quibus omnis diuiſionis ratio continetur eædem fermè ſunt, quas expoſuimus, cùm bonæ diuiſionis conditiones numeraremus. Solum igitur addam, præceptiones hucuſque de diuiſione traditas apud Platonē non obſcure quidem inſinuatas legi, dum ait. ἀλλ' ὦ φίλε λεπτουργεῖν οὐκ ἀσφαλὲς διὰ μέσων δ' ἀσφαλέστερον ἰέναι τέμνοντας. καὶ μᾶλλον ἰδέαις ἄν τις προσυγχάνοι. τοῦτο δὲ διαφέρει τὸ πᾶν πρὸς τὰς ζητήσεις. *Sed ò Amice, in minuta ſecare non eſt ſecurum per media verò ſecurius eſt ire ſecantes, & magis ideis, quis occurrat, hoc verò maximum conducit ad quæſtiones.* Vbi eadem de re multa perſequitur. Docet igitur generis diuiſionem non inſtituendam in ea, quæ remotè, ſed quæ proximè ſub ipſo genere continentur, quod etiam clarius his, quæ ſubdit verbis, nos docuit. δεῖ γὰρ εἰς τὸ ἐγγύτατα ὅτι μάλιστα τέμνειν ἀριθμὸν ἀεί. *Oportet enim in proximum maximè numerum ſecare ſemper.* Quod ſi quis autem hæc, & ea, quæ ſuperius fuerunt de diuiſionis [illegible] conditionibus tradita additis iis, quæ mox de diuiſionis vſu in venanda definitione afferemus, diligenter notauerit, nullo labore diuiſionem omnem citra quemlibet errorem inſtituet.

Ibidem.

Diuiſionis vſus ad indagandam definitionem declaratur.

Supereſt vt quędam de diuiſionis vſu paucis aperiamus. Præſertim autem diuiſio ad definitionem conſtruendam adhiberi ſolet, ad id enim plurimum habet vtilitatis; quòd nec Ariſtoteles inficiatur, quamuis crediderit eam per ſe ſolam non ſufficere, itaut Platonem reprehendat, quòd ipſe crediderit ſolius diuiſionis opitulatione, rei cuiuſque definitionem comparari; immeritò tamen, nam Plato dicebat quidem, antequam ad definitionem deſcendamus, nominis æquiuocum diſcernendum eſſe, quod non ſolum præcepto, ſed opere ipſo etiam exequitur, amoris, futuriſque definitiones indagaturus. At verò de venandæ definitionis arte loquens ait. εἰς μίαν τε ἰδέαν συνορῶντα ἄγειν τὰ πολλαχῇ διεσπαρμένα, ἵνα ἕκαστον ὁριζόμενος δῆλον ποιῇ περὶ οὗ ἂν ἀεὶ διδάσκειν ἐθέλῃ, ὥσπερ τανῦν δὴ περὶ ἔρωτος ὃ ἐστὶν ὁρισθέν. *In vnam verò ideam reſpicientem ducere; ea, quæ multis in locis, ſparſa ſunt vt ſingula definiens clarum faciat, de quo ſemper docere velit, ſicuti nunc quidem, de amore quid eſt, definiens.* Nec minus clarè hoc idem oſtendit alibi, dum admonet id in quo multa conueniunt ſeligendo, & ex multis vnum colligendo definitionem confici, vt ſuperius etiam aduertimus, dum huius tractationis initio verba eius adnotaremus τὸ ἐπὶ πᾶσι ταὐτόν. *Id quod in omnibus hiſce idem eſt.* atque definitiones in Phædro collectiones appellabat, & in Philebo ad definitionē conſtruendam docuit opus eſſe, quæ in multis ſparſa ſunt, in vnum colligere. Perpetuò tamen præmittenda diuiſio; nam nominis æquiuocum diſcernere, quod Plato ipſe præcipiebat, antequam inſtituatur definitio, eſt vtique diuiſionem præmittere; cùm vna ex diuiſionis ſpeciebus ea ſit, quâ vocis in eas, quas habere poteſt ſignificationes, fit diſtributio.

In Phædro.

In Phædro.

In Menone.

Sed vt nobis magis innoteſcat vſus diuiſionis ad rei definitionem inueſtigandam, iuuabit Ariſtotelem audire, copioſè hac de re ſecundo Poſteriorum libro diſputantem.

Ariſtotelis loca vbi de diuiſione loquitur explicantur.

Prima ratio aduerſus diuiſionis vſum.

Primò quidem docet demonſtrationem idoneum inſtrumentum non eſſe ad indagandam definitionem, eandemque de re definita demonſtrandam, quamuis illam ex demonſtratione quandoq; liceat colligere & definitionem alteram oſtendere. His tamen prætermiſſis; hic nobis tantummodò conſiderandum, num ad elaborandam definitionem diuiſio præſidio ſit. Id videtur negaſſe Philoſophus hac ratiocinatione ductus. Via, per quam ex præmiſſis concluſionem inferre non licet, neutiquam idonea eſt ad demonſtrandam definitionem de definito, propterea quòd demonſtratio ſyllogiſmus eſt ex præmiſſis concluſionem deducens. Diuiſionem autem ſic ſe habere mox planum fiet; ergo diuiſio ad definitionem demonſtrandam de re definita minimè idonea erit. Diuiſionem porrò ſe habere modo iam dicto, Philoſophus ita colligit. Aut enim diuiſio per membra inter quę cadit contradictio perficitur; vt cùm animal in rationale, & irrationale diuiditur: vel non per membra ſic ſe habentia, vt cùm animal in rationale, rugibile, hinnibile &c. diſtribuitur. Priori modo committitur petitio principij, & poſteriori modo quamuis hoc non eueniat, concluſio ſaltem ex præmiſſis haud neceſſariò deducitur. Primum ſic euincitur, dum arguimus homo vel eſt rationalis, vel irrationalis; non irrationalis, ergo rationalis; at neminem præterit, ſi irrationale ſumatur prout rationali contradicit, idem planè futurum non eſſe irrationale, ac eſſe rationale, cùm duæ negationes affirment, idemque eſſe partem vnam contradictionis tollere, ac partem alteram ſubrogare; quamobrem arguendo per diuiſionem ex membris, quorum vnum alteri contradicit, principium petimus, & vnam contradictionis partem per alterius negationem demonſtramus, quo eſt idem, per idem oſtendere. Secundum hæc ratio confirmat; dum ex diuiſione per membra contradictoria inſtituitur argumentatio, nobis indè non conſtat omnes diuiſionis partes enumeratas fuiſſe; ità fit, vt indè concluſio, haud neceſſariò deducta ſit. Vt ſi dicatur

homo,

homo, vel eſt animal rationale, vel rugibile; ſed non eſt animal rugibile, ergo rationale; nulla profectò eſt conſecutio, cùm præmiſſa diuiſio non omnes animalis ſpecies comprehendat; facilè enim dicere licebit, hominem per neutram ex duabus prædictis differentijs conſtitui, ſed per vnam ex reliquis ommiſſis. Cùm igitur diuiſione prædictâ non conſtet omnes differentias recenſitas fuiſſe, ex earum negatione, perperam infertur vnius reliquæ affirmatio. Quòd ſi in argumentatione fuerit aſſumptum. *To Et ſic de reliquis*; in apertam, ac manifeſtam principij petitionem incurritur. Vt ſi quis arguat: omne animal, vel eſt rationale vel hinnibile, vel rugibile, vel in aliqua alia ſpecie; ſed homo eſt animal non rugibile, non hinnibile, & ſic de reliquis, ſi rationale tamen excipias, principij profectò committitur petitio; qui enim ſic argumentatur petit, vt ſibi concedatur hominem animal eſſe, & non in aliqua alia ſpecie à rationali, quòd eſt petere hominem eſſe animal rationale, vndè ſit petitio principij, cùm probetur idem per idem.

Confirmatio. Philoſophus hoc idem eâ ratione confirmat, quia tametſi viâ diuiſionis probari poſſet, hominem verè eſſe animal rationis particeps; tamen in hoc eius naturam poſitam eſſe non probaretur; at ad demonſtrandum quid ſit res, non ſatis oſtendere, quòd ea ſit hoc, ſed præterea demonſtrandum in hoc eius naturam eſſe conſtitutam; proindè quamuis argumentum à diuiſione petitum conſecutionem haberet, adhuc quid ſit res, non demonſtraret.

Confirmatio. Confirmat iterum ex eo, quòd ad cognoſcendum quid ſit res, ſola, & omnia nouiſſe quidem oportet, quæ ad eius pertinent naturam; ſed quamuis diuiſionis viâ ſubiectum, eſſe hoc demonſtremus, adhuc non oſtendimus, nihil ex ſpectantibus ad rei naturam prætermiſſum fuiſſe, nihilque additum, quod ad illam non attineat.

Quorundam reſponſio ab Ariſtotele allata. Occurret quiſpiam dicendo, viâ diuiſionis poſſe à ſupremo genere exordium duci, illudque diuidi per immediatas differentias, quibus ſubiectæ generis partes conſtituuntur, ad vltimam vſque deſcendendo differentiam, quæ ad rei naturam ſpectat, nullâ quidem ommiſſâ, nec accerſitâ quâpiam ſuperfluâ. Vt ſi quis dicat: omnis ſubſtantia vel eſt corporea, vel incorporea; homo eſt ſubſtantia, & non incorporea, ergo homo eſt ſubſtantia corporea, ſiue corpus. Deindè omne copus vel eſt animatum, ſeu viuens, vel inanime; homo autem eſt corpus & non inanime, ergo homo eſt corpus animatum, ſeu viuens. Præterea omne viuens vel eſt ſentiens, vel non ſentiens, ſed homo eſt viuens & non eſt non ſentiens; ergo homo eſt viuens ſentiens, ſiue animal. Tandem omne animal vel eſt rationale, vel irrationale, ſed homo eſt animal, & non irrationale; ergo homo eſt animal rationale; cùmque animal rationale in animalia rationalia ſpecie differentia nequeat vlterius diuidi; propterea animal rationale eſt tota hominis natura.

Impugnatio, qua vtitur Ariſtotel aduerſus ſuperiorem reſponſionem. Philoſophus præuiſam hanc reſponſionem impugnat dicens; tametſi poſſet aliquis modo prædicto viâ diuiſionis vti, deſcendendo nimirum ad quid ſit res dignoſcendum, non propterea tamen ex præmiſſis quid res ſit, concluderet. Vt ſi quis inductione ex ſingularibus ad vniuerſalis cognitionem aſcendat; non ob id ex ſingularibus præmiſſis vniuerſale neceſſariò ratiocinando concludit, ſed ad demonſtrandum, quid res ſit, oportet ex præmiſſis neceſſariò concludere, quid res ſit. Viâ igitur diuiſionis, quid res ſit, demonſtrare non poſſumus.

Adhuc vtilis diuiſio. Non propterea tamen ad rei definitionem venandam nullius prorſus vtilitatis exiſtimanda diuiſio. Geminam eius vtilitatem memorat Ariſtoteles, è quibus primam in eo poſitam exiſtimat, quòd diuiſionis præſidio rectum ordinem in definitionis partibus retinere valeamus; itaut, dum viâ compoſitionis definitionem perficimus; diuiſio nobis partium ordinem conuenientem ſubminiſtret, nimirum, vt genus differentijs, differentiaſque communiores anguſtioribus præponamus, eo quòd ſemper diuiſum latius patet, quàm ſingula, in quæ diuiditur; quòd non in poſtremis habendum, cum permagni referat, an genus differentijs præponatur, vel contra. ad venandam definitionem. Gemina eius vtilitas. 2. Poſt. tex. 24. Prima diuiſionis vtilitas.

Et rectè quidem Philoſophus hæc pronunciauit: quicquid enim definiendum ſuſcipitur, ex duabus partibus genere, differentiáque conſtat; tametſi enim aliqua definitio pluribus differentijs affluere videatur; omnes tamen præter vltimam, proximum genus conſtituunt, cui vltima, ſiue poſtrema differentia tandem adueniens, definitionem abſoluit, & complet. Genus communem præfert naturam reſtringendam, perficiendamque differentiâ inſtar actus ſe habente; quamobrem ex his duobus, velut ex potentia, & actu, vel ex determinabili, & determinatiuo vnum quidpiam conſurgit, vnde præponendum communius, quoniam potentia præcedit actum, & quod prius poterat determinari, poſteà dicitur determinatum eſſe; diuiſio propterea, cùm à ſummo incipiat genere, illudque per inferiores differentias partiatur, vt alterâ prætermiſſâ, alteram aſſumat, genus perpetuò differentiæ anteponit. Ratio.

Ad hoc etiam diuiſio confert eiuſdem Philoſophi teſtimonio, nimirum vt eius beneficio nihil prætermittatur eorum; quæ prædicantur in quid, cùm alioquin ea non opitulante, vix fieri poſſit, vt omnia huiuſmodi prædicata ſumantur; primò enim accepto genere, diuiſionis præſidio, ſic illud partiri licebit, vt eius accipiantur differentiæ primæ, in quas quicquid ſub eo eſt, incidere neceſſe ſit; ſunt autem generi proximæ, & immediatæ, quoniam inter genus, & illas, nullum eſt intermedium genus; proindè non exigua diuiſionis vtilitas; quandoquidem eius opitulatione, omnia, qua in quid prædicantur, nullo quidem prætermiſſo accipiuntur, quod eleganti admodùm illuſtrauit exemplo Philoſophus, dum ait; accepto primo genere hoc nomine intelligendo genus acceptum quodcumque definiendum; ſi quis illud non per proprias, ſed per differentias alias diuiſerit, ijs vius erit differentijs, quæ genus illud vniuerſum non adimplebunt, nec neceſſe erit, quod omne ſub illo contentum in earum aliquam incidat. Vt ſi ſumatur animal, & illud in habens integras pennas, & habens pennas ſciſſas diuidatur, non omne ſub animali contentum in has incidet differentias, cùm dentur animalia pennis omnibus deſtituta, proindè non ſunt hæ primæ animalis differentiæ, ſed inferioris generis, videlicet animalis pennas habentis; cùm autem ad colligendam alicuius rei definitionem ſuſcipimus aliquod genus diuidendum, ipſumque poſtea per oppoſitas differentias partimur, vt animal per rationale, & irrationale, haud neceſſe eſt res omnes cognoſcere, quibus duę prædictæ differentiæ competunt, cum ſatis ſuperque ſit, duo nobis hæc eſſe perſpecta, quorum vnum: vt quidquid animalis naturam habet, in duarum alteram ex neceſſitate incidat; alterum, vt vna determinatè ſumpta rei conueniat definiendæ, ſed non altera; vt homini quidem rationale, ſed non irrationale; non oportet autem cognoſcere, de quibuſnam alijs hæ differentiæ prædicentur, & nihil refert, an aliarum rerum aliqua ſub hac, vel ſub illa contineatur. Secunda diuiſionis vtilitas.

Tria

Digitized by Google

Tria requiruntur ad rectè definiendum.

Tria verò ſunt in diuiſione neceſſariò adhibenda, vt diuiſio ipſa ad rectè definiendum conducat. Primum vt ea tantummodò ſumantur, quæ de re definienda prædicantur in quid, quoniam ex accidentibus, & extraneis definitio non conſtat. Secundum, vt hæc recto ordine diſponantur. Tertium vt omnia, quę de re definienda prædicantur in quid, nullo prætermiſſo ſumantur.

Primum requiſitũ.

Ad primum conſequendum locis topicis vti oportet, quibus aliquid eſſe, vel non eſſe alicuius genus dignoſcitur, vt enim ex locis accidentis hoc huic ineſſe oſtendimus, ſic ex locis generis hoc huic ineſſe in quid probamus; non quaſi propriè hoc huic ineſſe in quid demonſtrare poſſimus, cum huiuſmodi prædicata ſint prorſus indemonſtrabilia; nulla enim ſuppetit ratio, quâ probetur hoc illius eſſe prædicatum in quid, vel hoc illius eſſe quid eſt; etſi dialecticè nihil prohibeat quominus id confirmetur.

Secundũ requiſitũ.

Secundum ad ritè definitionem ope diuiſionis conſtruendam, quatenus per diuiſionem ipſam definitionis partes ordinatè diſponuntur, paulò ſuperius declaratum fuit: quod enim omnium latiſſimè patet, cęteris eſt præponendum: mox quod primo quidem excepto, eſt aliorum ampliſſimum, deindè quod cæteris ſequentibus eſt communius, ac ità deinceps; magis autem, vel minus commune hâc lege cognoſces. Quod alia ſequitur, & non viciſſim, id omnium communiſſimum habeas.

Tertium requiſitũ.

Tertium vt omnia ſumantur, quæ de re definienda prædicantur in quid. Hoc autem aſſequemur diligenter adnotando, omnia, quæ in quid prædicantur, accepta fuiſſe quando ſumptum ſit primum genus, à quo diuiſionis initium eſt factum, idque per primas differentias diuiſum, in quarum alteram neceſſe ſit, vt incidat, quicquid ſub illo genere continetur; deinde ſumptum ſit quod ineſt, nempè differentia, quâ addita priori generi ſit propinquius, iterum diuidendum, & ita deinceps. Vt ad indagandam hominis definitionem, primò ſtatuendum corpus diuiſionem ſubiturum per primas differentias hunc in modum. Omne corpus aut eſt animatum, aut inanime, & acceptâ differentiâ, quæ homini ineſt, nempè animato, ſit corpus animatum, denuò per differentias diuidendum; & ſimiliter alterâ oppoſitarum acceptâ, eidemque generi additâ, ſit genus aliud proximius diuidendum, quoad peruentum ſit ad differentiam vltimam, ac ob id ad vltimum aggregatum, quod per alias differentias vlteriorem ſubire diuiſionem non poteſt.

Difficultas aduerſus diuiſionis vſum.

Summæ commoditatis, fructuſue nihil eum diuiſioni meâ ſententiâ declaratum exiſtimo, ſi hunc, qui ſequitur in modum, argumentetur; Definitio eſt diuiſione prior, cum antequam quidpiam diuidatur, oporteat quid illud ſit, definitione conſtare, atque perſpectum eſſe, num eius nomen quâpiam æquiuocatione laboret; non igitur diuiſio ad definitionis

Solutio.

ſtructuram conducet. Nihil tamen aduerſus vtilitatem diuiſionis hoc argumento conficitur. Diuiſio enim ſupponit quidem definitionem diuiſi, non tamen omnis; quæ igitur huiuſmodi fuerit, vt diuiſio generis cum eodem collata, profectò ad diuiſi definitionem nihil confert; at ſi referatur ad ſpeciem ſub illo genere contentam, nulli dubium, quin ad eius indagandam definitionem plurimum habeat emolumenti. Vt animalis partitio nihil ad eius indagandam definitionem confert; at ad hominis definitionem concernendam non mediocrem habet vtilitatem. Vt prætercam etiam diuiſionem alicuius vſus eſſe relatam ad genus, quatenus per ipſam detegimus, ſi quæ adeſt, æquiuocationem; aſſignatio enim multiplicis ſignificationis, quam aliquis terminus habere poteſt, quædam diuiſio eſt.

Admonitio.

Cæterum cùm ſuperiùs vteremur cohordinatione prædicatorum ſubſtantiæ ad illuſtrandam doctrinam, ne recederemus à Veterum decretis diuiſimus immediatè corpus per animatum, & inanime; nos tamen non latet præmittendam diuiſionem per ſimplex & mixtum, itaut primò diuidatur corpus in ſimplex & mixtum, mox verò mixtum in animatum, & inanime.

SECTIO QVARTA.

Quid, & Quotuplex ſit Diſtinctio.

Tractationis continuatio.

Diuiſioni maximè affinem eſſe diſtinctionem ſuperiùs aduertimus, iure igitur poſt conſiderationem illius de hac tractationem inſtituimus; & primò quidem ſe conſiderandum offert, num diſtinctio in negatione quâdam conſiſtat, an potius poſitiuum quidpiam præſeferat. irritus tamen labor ſuſcipitur ab illis, quibus propoſitum eſt hac de re diſputationem inire: tam enim diſtinctio, quàm identitas hîc ampliſſimo quodam ſignificatu accipitur, prout videlicet, tam illam, quæ eſt in re, quàm illam, quæ ſolùm in mente relucet, tam priuatiuam, quàm negatiuam complectitur, proindèque nullus inquiſitioni locus, an aliqua ſit vniuoca communis diſtinctionis, aut identitatis ratio; ita ſit, vt in re propoſita ſolâ nominis explicatione quiſque debeat eſſe contentus.

Diſtinctionum numerus è quorundã opinione exhibetur.

Non idem de diſtinctionum numero Philoſophorum eſt ſenſus, proptereà quòd eorum plerique putant ſeptem eſſe genera diſtinctionum, cuiuſmodi ſunt. Diſtinctio rationis: ex natura rei: formalis: realis: eſſentialis: ſe totis ſubiectiuè: ſe totis obiectiuè, de quibus ſigillatim agere ſuperuacaneum exiſtimo, quamuis obiter aliqua de ipſis aduertere, non erit prorſus abs re.

Principiò igitur diſtinctionem, ac identitatem rationis conſtituunt, eaſdemque duabus concluſionibus explicant; ex eorum igitur opinione.

Primum diſtinctionis & identitatis genus eſt *diſtinctio & identitas rationis quas duabus concluſionibus explicant, quarum.*

Primum genus identitatis & diſtinctionis.

Prima concluſio. *Illa ſunt idem ratione, quæ conceptum prorſus indiſtinctum ex parte intellectus habent, vt homo eſt idem ſibi ipſi.*

Secunda concluſio. *Illa ratione diſtinguuntur, quæ per ſolam intellectus operationem diſcriminantur, vt in omni propoſitione contingit, in qua idem de ſe ipſo prædicatur.*

Secundũ genus.

Secundum genus diſtinctionis, & identitatis eſt *diſtinctio, & identitas* quæ ab ipſis dicitur *ex rei natura*, eaſque duabus concluſionibus illuſtrant, quarum.

Prima concluſio. *Illa ſunt idem ex rei natura, de quibus duo prædicata oppoſita ſeclusâ quauis intellectus operatione verificari non poſſunt.*

Secunda concluſio. *Illa diſtinguuntur ex rei natura, de quibus remoto omni opere intellectus duo contradictoria verificari poſſunt.*

Tertium genus.

Tertium genus diſtinctionis, & identitatis, eſt *diſtinctio, & identitas*, quæ ab ipſis *formalis appellatur*, *quas duabus concluſionibus declarant, quarum.*

Alij aliter explicant.

Prima concluſio. *Illa ſunt idem formaliter, quorum vnum includit alterum in ſua formali ratione, ac in primo dicendi modo per ſe, inuoluit; ſic inferiora ſunt ſuis ſuperioribus idem, non contra,*

Secunda concluſio. *Illa formaliter diſtinguuntur,*

quæ-

quæ aliam, & aliam formalitatem habent, quorum neutrum in ſui formali ratione alterum includit, nec per ſe in primo dicendi modo, inuoluit.

Quartum genus.

Quartum diſtinctionis, & identitatis genus eſt *diſtinctio, & identitas realis*, quas itidem duabus concluſionibus manifeſtant, quarum.

Prima concluſio. *Illa ſunt idem realiter, quæ ita ſe habent, vt vnum ſine alio citra contradictionem eſſe non poſſit; dummodò id non proueniat ab externa cauſa, & quod vnum alterius comparatione non ſit originans, & aliud originatum, & quod ſint in pluribus rebus realiter diſtinctis* &c.

Secunda concluſio. *Illa diſtinguuntur realiter, quorum vnum ſine alio poteſt exiſtere, vel ſunt in rebus realiter diſtinctis, vel vnum eſt producens, aliud autem productum.*

Quintum genus.

Quintum genus diſtinctionis, & identitatis eſt *diſtinctio, & identitas eſſentialis*, quas duabus concluſionibus manifeſtas reddunt; duobus tamen præmiſſis modis, quibus identitas poteſt vſurpari. Ex eorum igitur ſententia poteſt identitas accipi primò quidem pro illa, qui aliqua vni ſingulari eſſentiæ ſunt idem. Ita quidem inquiunt, inter identitatem eſſentialem, & realem nulla erit niſi in diuinis differentia, quoniam tres diuinæ perſonæ ſunt eædem realiter vni ſingulari eſſentiæ, vt propterea idem eſſentialiter eſſe dicantur, quamuis inter ſe realiter diſtinguantur; at quæ in creatis ſunt vnum eſſentiæ ſingulari, ſunt idem realiter. Secundò ex eorundem etiam opinione illa dicuntur eſſe idem eſſentialiter, quæ ad alicuius naturam, & eſſentiam pertinent, vt animal, & rationale ſunt eſſentialiter idem, quoniam hominis eſſentiam conſtituunt, inquiunt autem ſe ſumere identitatem in præſentia iuxta priorem explicandi modum. His præhabitis duabus concluſionibus rem ipſam declarant, quarum.

Prima concluſio. *Illa ſunt idem eſſentialiter, quæ vni ſingulari eſſentiæ ſunt idem.*

Secunda concluſio. *Illa diſtinguuntur eſſentialiter quæ vni ſingulari eſſentiæ non ſunt idem.*

Sextum genus.

Sextum diſtinctionis, ac identitatis genus eſt, *diſtinctio, & identitas ſe totis ſubiectiuè*, quas duplici concluſione declarare nituntur, quarum.

Prima concluſio. *Illa ſunt idem ſe totis ſubiectiuè quæ quidditatiuè in aliqua realitate potentiâ determinabili per realitatem differentiæ conueniunt.*

Secunda concluſio. *Quæ in tali realitate quidditatiuè non conueniunt, ſe totis ſubiectiuè diſtinguuntur.*

Alia eſt dicendi ratio. Illa ſunt idem ſe totis ſubiectiuè, quorum realitates in eadem re ſimul eſſe poſſunt, vel per identitatem realem, vel per modum informabilis, & informantis. Ex aduerſo illa ſe totis ſubiectiuè diſtinguuntur, quorum realitates ſimul eſſe nequeunt in eodem numero prædictorum modorum altero, quo ſenſu omnia, quæ in eodem exiſtunt indiuiduo ſiue ſuperiora ſint, ſiue accidentia abſoluta, ſiue reſpectus, ſunt idem ſe totis ſubiectiuè; vt contra duo contradictoria, vel oppoſita relatiuè, ſe totis ſubiectiuè diſtinguuntur, quoniam in eodem ſubiecto eſſe non poſſunt.

Septimum genus.

Septimum, atque poſtremum diſtinctionis, & identitatis genus eſt *diſtinctio, & identitas ſe totis obiectiuè*, quas duabus concluſionibus patefaciunt, quarum.

Prima concluſio. *Illa ſunt idem ſe totis obiectiuè, de quibus poteſt aliquod prædicatum quidditatiuè enunciari; ſiue illud ſit limitatum, ſiue non, ſiue dicat realitatem potentialem, ſiue non.*

Secunda concluſio. *Illa diſtinguuntur ſe totis obiectiuè, de quibus nequit huiuſmodi prædicatum quidditatiuè enunciari.*

Hic diſtinctionis numerus nō neceſſario admittēdus.

Hæc porrò ſunt, quæ de diſtinctionibus Philoſophi non ignobiles acutè, ſubtiliterque diſſeruerunt, quæ quamuis ſint firmiſſimis innixa principijs, non ea tamen ſunt, quibus neceſſariò ſit aſſentiendum, eoque minus, quoniam aliorum conſilium videtur propius ad veritatem accedere, quibus eſt viſum duo eſſe prima diſtinctionum, ac identitatum genera, quorum vnum ſit ex rei natura, aliud autem ex opere mentis, ac intellectus: & quamuis plerique fuerint, qui diſtinctionem ex rei natura vniuſmodi eſſe crediderint, exiſtimantes diſtinctionem omnem citra negotiationem intellectus realem eſſe dicendam; longè tamen rectius philoſophati ſunt, qui in contrariam ſententiam abierunt, propterea, quòd neminem fugit, multiplicem inter entia comparationem inſtitui poſſe, adeout quædam magis, quædam verò minus diſtingui, dicenda ſint. Hi autem diuerſi, ac inæquales diſtinctionis gradus non inſulsè per ordinem ad ſeparationem explicari conſueuere, cùm pleraque ſic ſe habent, vt vni ſine alio non repugnet exiſtere: quædam verò, vt eorum vnum ſit alteri neceſſitate quâdam adiunctum, quæ ſi quiſpiam attendat, facilè quidem intelliget, non vnicum eſſe ex rei natura diſtinctionis genus.

Omnis diſtinctio, quæ non operante intellectu contingit, poteſt quodam modo realis appellari.

Omnis autem diſtinctio, quæ non operante intellectu contingat, quodammodo realis meretur appellari, quatenus diſcriminatur ab illa, quæ ſola mentis negotiatione perficitur, iuxta quam vſurpationem ampliſſimam, realis diſtinctionis gradus plures recognoſcuntur; vt autem nomen rei latâ ſignificatione ſumitur ad quodcumque ens denotandum, ita preſſius accipitur ad ſignificandum ens, nuncupandum, res prout à rei modo diſtinguitur. Hinc duo diſtinctionum genera ex rei natura, quorum vnum eſt diſtinctionis inter rem, & rem: alterum illius, quæ eſt inter modum, & rem, & inter modos eiuſdem rei. Quòd ſi rerum diuerſarum ſint modi, diſtinguentur non ſecus ac res, quarum ſunt modi.

Duo diſtinctionū genera ex rei natura, itaut vnū ſit diſtinctionis realis aliud modalis.

Aliud diſtinctionis genus ex rei natura commemoratur, quod quibuſdā arriſit.

Hic non immeritò commemorandum aliud diſtinctionis ex rei natura genus excogitatum ab eo, qui præ ſumma ingenij ſubtilitate Subtiliſſimus meruit appellari. Hic enim diſtinctionem vnam eſſe realem, alteram verò formalem aſſerebat: illam inter duas res: hanc verò inter duas formalitates eiuſdem rei concedendam arbitrabatur, formalitatis nomine rationem quamlibet intelligendo, ſub qua ex rei natura aliquid concipi poteſt. Hæc eſt illa diſtinctio, quam cadere inter communem naturam, differentiaſque contrahentes, inter diuinam eſſentiam, & attributa, relationeſq; & inter eadem attributa exiſtimabat. Sed ut à clarioribus exordiar, diſtinctionem realem primò tractandam ſuſcipiam. Ex rei natura diſtinctio, quæ preſſius accepta realis nuncupatur, ea propriè dicenda, quæ cadit inter duas res poſitiuas, vt inter Socratem & Platonem rei nomine accepto, prout ſignificat aliquid, quod à modo ſecernitur. Modus autem intelligitur id, quod aliud tam neceſſariò afficit, vt ab eo nullâ vi ſeparari, ſeiungique poſſit. Res autem dicetur quicquid in natura rerum exiſtit, ita tamen vt non actu poſcat aliud afficere. Inter res igitur realis intercedit diſtinctio, ad quam reuocanda eſt illa, quæ inter modos diuerſarum rerum, vt inter ſeſſionem Socratis, & Platonis adinuenitur.

Quid diſtinctio realis propriè ſumpta.

Quid modus.

Quid nomine rei intelligendum.

Indicia diſtinctionis realis è quorumdam opinione.

Huius diſtinctionis inditia, hæc perhibentur.

Primum quandocumque ſit vnum realiter producens alterum, inter producens, & productum hæc intercedit diſtinctio.

Secundum quæ in diuerſis locis, & ſubiectis exiſtunt

ſtunt hoc etiam diſtinctionis genere diſtinguuntur, ac proindè exiſtere in diuerſis locis, & ſubiectis, cenſetur huius diſtinctionis inditium.

Tertium eiuſdem diſtinctionis inditium eſt produci, & corrumpi actione diuerſâ, itaut quæ actione diuerſâ producuntur, & corrumpuntur, hoc diſtinctionis genere diſtinguantur.

Quartum inditium exiſtimatur poſſe vnum corrumpi, altero manente, atque adeo, quæ ſic ſe habent, vt vnum, alterò manente, perire poſſit, huiſmodi diſtinctione diſtinguantur.

Breuius res expediunt.

Alij breuius rem ſic expediunt. Ea inquiunt, realiter diſtinguuntur, quorum vnum vel eſt, vel eſſe poteſt ſeparatum ab alio; vel ſaltem ſe habent vt illa, quæ vel ſeparata ſunt, vel ſeparari poſſunt.

Improbantur ſuperiora inditia.

Tametſi autem hæc primâ facie ſubtiliter, & acutè dicta exiſtimari poſſunt, re tamen probè conſideratâ, ac diligenter introſpectâ deprehendentur plurimùm à veritate recedere. Dum enim aliquid ſe ipſum mouet, puta, dum animal progreditur, vel graue deſcendit; nulli dubium quin idem ſit mobile, mouens & producens ſui motus terminum; non idcircò nec ab ipſis etiam allatæ ſententiæ fautoribus, terminus à mobili hoc diſtinctionis genere diſtinguitur; præſentia enim localis modus etiam ab ipſis perhibetur, vnde eſt, vt à mobili ex rei quidem natura, ſolâ tamē diſtinctione modali diſtinguatur; ex ratione igitur producentis, & producti, hæc, de qua loquimur, realis diſtinctio ineptè colligitur.

Tertium illud inditium ex actionum diuerſitate deductum ineficax eſt. Dum enim aliquid mouetur ad certum locum, ibique præſentiam adipiſcitur, deindè fertur aliò, vbi nouam præſentiam aſſequitur, alia profectò eſt actio, quâ prior acquiſita præſentia fuit, ab ea, quâ fuit producta ſecunda, & nihilominus ex eorum etiam opinione huiuſmodi præſentiæ prima, & ſecunda, quippè quæ modi ſunt eiuſdem rei non niſi modaliter diſtinguuntur.

Nec maioris efficacitatis quartum inditium eſt; nam perſeuerante mobili fieri ſine dubio poteſt, vt non perſeueret motus ad locum, vel eius terminus in præſentia conſiſtens, & tamen hæc à mobili ſolâ modali diſtinctione ſecernitur.

Secundum vtile quidem, ſed ad aliud reuocatur; nam ſi quædam in diuerſis locis, vel ſubiectis exiſtunt, proculdubio realiter diſtinguuntur; hoc tamen ideo, quia aut res, aut diuerſarum rerum ſunt modi.

Quò deducta res ſit ad cognoſcendā diſtinctionem realē.

Eò igitur deducta res eſt, vt huiuſmodi diſtinctionis cognoſcendæ ratio petenda ſit ex natura eorum, quæ diſtinguuntur, quando ſcilicet fuerint res; aut modi diuerſarum rerum; vel non ita ſe habuerint, cum enim deprehenſum fuerint duo quædam ſic ſe habere, vt vtrumque res dici mereatur, iure concludetur hoc inter illa diſtinctionis genus intercedere; quòd ſi eorum vnum res quidem fuerit, aliud verò modus eiuſdem, diſtinguentur ſanè ex rei natura, minimè tamē reali diſtinctione, de qua ſit ſermo.

Et certè ſi diſtinctionis realis nomine nos illam intelligendam velimus, quæ inter rem, & rem cadit, ad illam inferendam proculdubio ſatis ſuperque erit nouiſſe diſtinctionem inter extrema verſari, quorum vtrumque (idem intellige, ſi plura fuerint) res nuncupari poteſt.

Diſtinctio realis latiori ſignificatu cadit etiam inter poſitiuum & negatiuū.

Propriâ ſignificatione diſtinctionem realem hactenùs vſurpantes, diximus inter res poſitiuas exerceri; non propterea tamen inficiamur latiori ſignificatu illam acceptam, inter ens & non ens, vt inter materiam, & priuationem, aut inter non entia, vt inter duas priuationes eandem cadere. Solum illud adnotandum occurrit diſtinctionem realem hanc inter ens & non ens, aut inter non entia negatiuam dici; at inter entia, poſitiuam appellari.

Diſtinctio eſſentialis quid.

Hæc realis poſitiua diſtinctio bipartitam diuiſionem ſubit, videlicet in eſſentialem & accidentalem. Diſtinctio realis eſſentialis eſt inter extrema ex eorum eſſentialibus principijs orta. Quæ igitur ſub diuerſis generibus, vel ſpeciebus velut habentibus naturas, & eſſentias alterius rationis continentur, hunc diſtinguuntur in modum. At realis accidentalis eſt illa diſtinſtio, quæ ab accidentarijs principijs ortum ducit; ſic homo albus à nigro ſecernitur. Huc pertinet numerica diſtinctio ab indiuidua numericaue differentia proueniens. Tametſi enim huiuſmodi differentia ad indiuidui ſubſtantiam pertineat, tamen cum eſſentiam non ingrediatur, accidere quidem illi perhibetur; materialis etiam ſolet nuncupari, propterea quòd ſingularis differentia, vnde hæc prouenit diſtinctio, totius materia reputatur.

Accidentalis diſtinctio quid.

Diſtinctio numerica.

Diſtinctio totius à partibus ſigillatim ſumptis.

Diſtinctio verò cadens inter totum, & ſingulas partes ſigillatim acceptas pro conditione totius ad hoc, vel ad aliud diſtinctionis genus reuocanda; quamobrem ſi totum phyſicum ſit, illudque cum ſuis partibus, quibus conſtat, ſigillatim acceptis conferatur, illud ab his tanquam includens ab incluſis reali diſtinctione dicetur eſſe diſtinctum: ſic totum metaphyſicum à ſuis, quibus conſtat, partibus ſigillatim ſumptis diſtinctione rationis diſtinctum exiſtimari debet.

SECTIO QVINTA.

Diſtinctionem formalem ex rei natura non omninò neceſſariam videri.

Diſtinctio formalis ex rei accuta.

NVnc de formali diſtinctione tractandum; hanc paulò ſuperius ſic ab eius fautoribus explicari tradidimus, vt ea dicenda ſit intercedere inter plures eiuſdē rei formalitates in eadem phyſica entitate exiſtentes. At formalitatis nomine ratio quidem obiectiua intelligenda, ſcilicet illa, quæ ſecundum ſe concipi poteſt. Hanc propterea diſtinctionem ea ſubire dicuntur, quæ aliam, ac aliam formalitatem, conceptibilemque rationem habent, quæque propterea finitione diſcriminantur. Contra verò formaliter idem aliqua eſſe dicuntur, quorum eadem formalitas, & eadem eſt conceptibilis ratio.

Diuiſio diſtinctionis formalis.

Hic minimè ſilentio prætereundum ab ipſis geminam decerni formalem diſtinctionem, quarum vna m actualem, alteram virtualem appellant. Illa cenſetur, quæ plures inter formalitates reperitur eiuſdem rei, & quidem inter illas, quæ actu, & non virtute tantum in eâdem ipſa re exiſtunt; hæ namque ex rei natura nullo cogitante intellectu ſunt variæ diuerſæq; rationes cognoſcibiles; Ita quidem animæ potentias, facultateſue, itemque metaphyſicos gradus, ac attributa diuina, diſtinctionis hoc genere diſcriminari putant, eâ ratione ducti, quoniam huiuſmodi perfectiones inquiunt, non virtute tantùm, ſed actu quidem, in rebus ipſis exiſtunt; vndè, & eorum diſtinctio actu re ipſa eſſe debet. Altera ex eorundem opinione formalis eſt diſtinctio, ſed virtualis appellata, velut illa, quæ inter plures eiuſdem rei formalitates non actu, ſed virtute tantùm in ea contentas adinuenitur; quatenus eadem ſimpliciſſima res, vel realitas vt aiunt, ob ſui eminentiam varijs, pluribusque [illegible]litatibus æquipollet, vndè intellectus nacta occaſio[illegible] plures inadequatos conceptus obiectiuos de eodem obiecto adæquato poteſt efformare, quibus reddit

Altera diſtinctio formalis, quæ virtualis dicitur, explicatur.

actu

Digitized by Google

actu formalitates illas diſtinctas, quæ ſolùm virtute antè opus mentis inadæquatè concipientis diſtinguebantur. Hanc autem diſtinctionem rationis ratiocinatæ nuncupandam exiſtimant, cum ſolius intellectus negotiatione, ac opere, actu fiat, quæ alioquin virtute tantum eſſe dici poterat. Ita quidem in Sole geminam virtutem diſtinguunt, adeò vt vnius ſit exſiccare; alterius autem calefacere, cum hæ quidem in Sole non actu, ſed virtute tantum, eminentique modo exiſtant, quatenus Sol facultate, virtuteque conſtat, quæ duabus exſiccandi, calefaciendique viribus æquipollet; hinc enim intellectus occaſione arreptâ commemoratas in Sole virtutes ſecernit, cum in eo tamen vnica quidem, ac ſimpliciſſima ſit.

Rationes ad trutinã reuocãdæ, quibus for malis ex rei natura diſtinctio ab eius fautorib. probari ſolet.

Formalem hanc diſtinctionem celebriores Philoſophi propugnarunt non infirmis rationibus ſuffulti, quas ad trutinam reuocare conſequendæ veritatis gratia iuuabit. Ipſi autem ſequentibus, ſimilibuſque rationibus innixi, formalem hanc diſtinctionem ex rei natura minorem, vt aiunt, diſtinctione reali, maiorem diſtinctione rationis perſuadere conantur, quas breuiter infra perſequemur, cumulatiùs de ipſis ſuis peculiaribus locis verba facturi.

Ratio qua hęc ſententia falſitatis ſuſpecta, ſuadetur.

Præmittendum tamen ſententiam hanc; nonnihil à veritate videri poſſe alienam eo nomine, quòd ſi quæ ratio eſt, quâ illam conantur oſtendere, non omnibus eſt abſoluta numeris quia vel non conuincit, vel indè ſequitur abſurdum, etenim ita præſertim ratiocinantur; Homo, & equus conueniunt in ratione animalis, diſcrepant autem per rationalitatem, & hinnibilitatem, ne igitur contradicentia de eodem ſecundum idem affirmentur, neceſſe eſt inter animalitatem, & rationalitatem in homine: inter animalitatem, & hinnibilitatem in equo ex rei natura diſtinctionem intercedere; alioquin de eodem ſecundum idem enunciari poſſet conuenire, & non conuenire; Quantum autem ſit huius rationis momentum, paucis explicabo, ut cuius gratiam ſuppono ea eorum ſententia formalitatem eſſe rationem ex rei natura conceptibilem, adeò vt formalitas habeat ſuum eſſe ante omne opus intellectus, & huiuſmodi dicunt eſſe rationalitatem, & hinnibilitatem, quò ſuppoſitò, hunc argumentor in modum. Rationalitas eſt formalitas: hinnibilitas eſt formalitas, ac proinde conueniunt in hac ipſa formalitatis ratione, differunt tamen, quoniam rationalitas non eſt hinnibilitas; aut igitur putant intercedere diſtinctionem formalem ex rei natura inter rationem formalitatis, & rationalitatis, & inter rationem formalitatis, & hinnibilitatis, vel non; Si primum coguntur proceſſum in infinitum concedere; Si ſecundum tenentur aſſerere ad hanc vitandam contradictionem conuenientiæ, & non conuenientiæ haud neceſſariam eſſe diſtinctionem formalem ex rei natura.

Ratio magis expli catur.

Ità pariter dum huiuſmodi diſtinctionem aſtruunt, eâ ratione ducti, quoniam quædam competunt alicui prædicata ſecundum vnam rationem, quæ ei non competunt ſecundum alteram, vt exem. gra. homini quædam competunt ſecundum rationem animalitatis, quæ non competunt ſecundum rationem rationalitatis; ne igitur ſequatur contradictio, fatendum erit inter animalitatem, & rationalitatem in homine, & ſic etiam de reliquis conſimilibus, dandam eſſe diſtinctionem ex rei natura.

Sed quanta ſit huius rationis vis ex ſolutione argumentorum mox ſecutura, conſtabit.

Cæterum ſi nobis etiam obijciant hunc eundem proceſſum in infinitum; nihil refert; cùm nullum ſit incõueniens, ſi tamen admittatur ſecuturum, in conceptibus mentis. maximum tamen abſurdum in ijs, quæ à parte rei & extra animam exiſtunt; Sic autẽ arguunt.

Primum argumentum.

Primò. Ratio entis eadem eſt in re, quæ mente concipitur, ſed quæ eſt in mente concepta non includit ſubſtantiæ, vel accidentis modum, ergo nec etiam in re ipſa; ſed rationes ſubſtantiæ, vel accidentis, ſuos includunt modos, ergo ratio entis re ipſâ ab illis diſtinguitur non vt res à re, ergo ex rei natura formaliter. Maiorem illam tanquam per ſe notam ſupponunt, eo nomine, quod intellectus in huiuſmodi conceptu rem ipſam, vel rationem conceptam non fingit; ob id eandem concipit, quæ re ipſa eſt.

Adnotatio.

Hic arguendi modus à ratione obiectiua, vt ab intellectu præciſa, ad illam prout eſt in re, magnam æquiuocationem inuoluit, nam attribuitur rebus ſecundum ſe ſumptis, quòd ſolum conuenit ipſis, prout ſunt ſub tali conſideratione, præciſioneque mentis; huius enim conceptus etiamſi veri, non ſemper tamen ſunt rebus ipſis adæquati, & quoniam de rebus loquimur, prout ſtant ſub conceptibus mentis, quibus commenſurantur voces, propterea ſæpe viuuenit, vt ad res ipſas noſtrum concipiendi modum transferamus, & ob diuerſum modum loquendi diſtinctionem rebus inuehamus, vbi nulla eſt ex rei natura diſtinctio.

Reſponſio.

Vt autem argumento fiat ſatis, diſtinguenda maior aſſumpta, quâ dicebatur in re rationem entis eandem eſſe, quæ mente concipitur, id enim concedendum, quatenus eſt eadem realiter, non autem ratione, nam intellectus inadæquatè concipit ens, & ſi non perfectè, ſaltem imperfectè rationem eius præſcindit à modo ſubſtantiæ, & accidentis; quamuis igitur in re eadem ſit entis ratio, quæ mente concipitur, vt mente tamen concepta non includit modum ſubſtantiæ, vel accidentis.

Secundũ argumentum.

Secundò. Quæ ſeparantur realiter, debent re ipſa eſſe inter ſe diſtincta; ſed ratio entis ſeparatur à ratione ſubſtantiæ, ſiquidem ſeruatur in accidente, & ſeparatur à ratione accidentis, cum ſeruetur in ſola ſubſtantia, ergo ratio entis ex rei natura diſtinguetur ab illis. Hoc idem argumentum transferri poteſt ad quodlibet genus reſpectu cuiuſque differentiæ.

Reſponſio indirecta.

Hæc tamen ratio nimis probat, ſiquidem non modo formalem, ſed etiam realem diſtinctionem euincit; quæ enim realiter ſeparari poſſunt, realiter etiam diſtinguuntur.

Reſponſio directa.

Directè tamen occurritur dicendo, rationem entis, quæ eſt in ſubſtantia, non eſſe ſeparabilem ab ipſa, ac ob id ex rei natura à ſubſtantiæ modo non diſtingui; concedendum autem eam, quæ eſt in ſubſtantia ſeparari à modo accidentis, vnde fit, vt ab eo realiter diſtinguatur.

Similiter idem aſſerendum de accidenti, nempè rationem entis in accidenti non eſſe ſeparabilem ab ipſo &c.

Impugnatio ſuperioris reſponſionis, quæ ab aduerſarijs fieri ſolet.

Hanc reſponſionem impugnant, ſic arguendo; Ad diſtinctionem ex rei natura ſufficit prædictis modis rationem vnam ab alia eſſe ſeparabilem, nempè vt alicubi poſſit eſſe vna ſine alia: ſi nanque ſint omninò idem, videtur conſequens fieri, vt ſe perpetuò comitentur; nam quæ omninò ſunt idem, vbique ſunt idem; at in accidenti exem. gra. iuxta reſponſionem allatam ratio entis, & ratio ſubſtantiæ non ſunt idem, ergo ſecundum ſe, & abſolutè nec idem erunt.

Reſpõſio.

Obuiam itur dicendo rationem entis, quæ reperitur in ſubſtantia, & eam quæ in accidenti non eandem eſſe reipſâ, tunc enim ratio conuinceret; ſed tantùm ratione hoc tamen ſenſu, nempè, vt in re ſit quædam vnitas formalis, quâ ratio entis dicitur vna in ſubſtantia, & accidenti, nam vnumquodque dicitur vnum

& ſenſu, quò eſt indiuiſum, cùm igitur entis ratio ſit indiuiſa ſecundum formalia principia, propterea iuxta hanc indiuiſionem vna, & eadem dicetur in inferioribus ſuis ſubſtantia, & accidenti.

Quæ autem de ratione entis dico, de qualibet ratione genericâ vel ſpecificâ intelligenda volo, vt ob id ratio animalis, hoc ſenſu dicenda ſit vna & eadem in homine, leone &c.

Tertium argumentum.

Tertio. Subſtantia à parte rei non ex eodem eſt ſubſtantia, ex quo eſt ens, idem de accidenti dicendum; ergo aliqua debet eſſe ex rei natura diſtinctio inter obiectiuum conceptum entis, & ſubſtantiæ, etiam prout re ipſâ huiuſmodi rationes ſunt in eadem ſubſtantia; aſſumptum probant, quoniam ſubſtantia ex eodem habet, vt ſit ens, ex quo accidens, cùm in ratione entis ſint vnum; ſubſtantia igitur non erit ſubſtantia ea eo, quòd ens, alioquin quicquid participaret rationem entis, nimirum accidens, participaret rationem ſubſtantiæ, cùm ab eodem habeat accidens vt ſit ens, à quo habet ſubſtantia, ac proindè haberet à quo eſſet ſubſtantia, cùm ab eo ſubſtantia dicatur habere, vt ſubſtantia ſit; Prior autem conſecutio inde probara videtur, quoniam ex rei natura diſtinctio probè colligitur ex formalibus effectibus, ſeu conſtitutiuis diſtinctis; ergo &c. Hoc idem argumentum transferri poteſt ad quodlibet genus relatum ad differentias, quibus contrahitur.

Reſponſio.

Solutio patet ex initio dictis; Si namq; ſumatur ſubſtantia, vt in re ipſa eſt, ex eodem profectò habet, vt ſit ens, ea quo ſubſtantia, & viciſſim, & ea eodem habet homo vt ſit animal, ex quo eſt homo, nempè ex ſua intrinſeca natura; At ſi non ſumatur ſecundum rem, ſed prout ſtat ſub conceptibus mentis, ſic ſubſtantia non ex eodem habet, vt ſit ſubſtantia, ex quo habet, vt ſit ens; ſic nec homo ex eodem habet, vt ſit animal, ea quo habet, vt ſit homo; per conceptus enim præciſos diſtinguitur id, à quo habet ſubſtantia vt ſit ens, ab eo à quo habet, vt ſit ſubſtantia, & id, à quo habet homo, vt ſit animal ab eo, à quo habet vt ſit homo: in conceptu enim præciſo, quò attingitur ratio entis non relucet ſaltem explicitè id nempè eſſe per ſe, per quod conſtituitur ſubſtantia, & in conceptu, quò attingitur ratio animalis, nullo modo relucet id, per quod conſtituitur homo, videlicet intelligendi principium.

Hinc igitur tantum inferenda diſtinctio, quæ mentis operatione perficitur, cum fundamento tamen in re alibi explicando.

Non abſimili modo licebit difficultatem diluere propoſitatem de ſpecie in ordine ad indiuidua. Vt ſi quis argueret: non eodem conſtituitur Socrates, vt Socrates, & vt homo &c.

Quartum argumentum.

Quartò. Impoſſibile videtur, vt res eadem ſecundum idem cum alia conueniat, & ab eadem differat: at verò ſubſtantia nullo intellectu cogitante ſimilis eſt accidenti ratione entis; diſſimilis autem ratione ſubſtantiæ; ergo hæc duo inter ſe ex rei natura aliquo modo in ipſamet ſubſtantia diſtinguentur; alioquin ſubſtantia ratione eiuſdem foret ſimilis & diſſimilis accidenti. Item homo ante quodlibet opus intellectus ſimilis eſt equo per animalitatem & diſſimilis per rationalitatem. Sed non poteſt eadem res per idem eſſe ſimilis, & diſſimilis alteri, ergo animalitas, & rationalitas ex rei natura in homine aliquo modo diſtinguentur,

Hæc ratio, quæ ab aduerſarijs magni fieri ſolet, non multum habet momenti, nec tanti ab iis fieri deberet, propterea quòd eâdem ipſâ difficultate vexantur, nam ipſos licet hunc in modum perſtringere. Subſtantia per modum eſſendi per ſe eſt ſimilis, & diſſimilis accidenti, vndè ratio eſſendi per ſe à ſe ipſa formaliter ex rei natura diſtingueretur; item homo per rationalitatem eſt ſimilis, & diſſimilis equo, vnde rationalitas à ſe ipſa formaliter ex rei natura deberet eſſe diſtincta. Aſſumptum ità colliges, & maioris claritatis gratiâ omiſſo priori exemplo; perſiſtamus in ſecundo, eo vel maximè quòd eadem militat ratio. Rationalitas eſt ſimilis equo, propterea quòd eſt ens quomodocumque dicatur ab illa rationem entis participati: diſſimilis verò quoniam non idem cum equo; eadem itaque rationalitas equo ſimilis, & diſſimilis erit. Hinc igitur ſi formalis ea natura rei diſtinctio colligenda foret; procul dubio rationalitas à ſe ipſa deberet ex rei natura diſtingui, cum eam duplici formalitate conſtare & rectè quidem non admittant.

Reſponſio indirecta.

Quorundam reſponſio.

Occurunt aliqui dicendo nullum ſecuturum abſurdum, ſi quidpiam dicatur alteri ſimile, & diſſimile, dummodò de imperfecta ſimilitudine, diſſimilitudineque ſermo fiat. Hoc tamen explicare operoſum adeò, vt iis nunquam contigerit id ſatis pro dignitate præſtare.

Reſponſio directa.

Tutius igitur meâ ſententiâ occurritur dicendo; nihil obſtare quominus aliquid ſimile, diſſimileq; ſit alteri per idem; ſi tamen hoc, ratione cuius habetur ſimilitudo, vt in re de qua agitur, virtute ſit multiplex; Ità quidem homo, cum ſortiatur eſſe æquipollens iis, quæ ſunt in diuerſis, varijſque rebus diſperſa; vt ſunt vegetandi principium in plantis; ſentiendi ratio in brutis; & in eodem homine principium intelligendi, ob id ſimilis, ac diſſimilis per idem alijs homo eſſe poterit. Et hæc habentur in re. Dum autem acceſſerit intellectus habetur id, vndè ipſe cognoſcit ea eſſe ſimilia. Nam quando intellectus cognoſcit hominem, & equum exem. gra. eo quòd vterque ob ſui perfectionem ſit virtute multiplex, præſcindit rationem animalitatis, quatenus illos attingit inadæquatis conceptibus, in quibus non relucet rationalitas, & hinnibilitas; animalitas igitur eſt ratio merito cuius homo, & equus ſimiles eſſe dicuntur, cùm alioquin per rationalitatem, & hinnibilitatem diſtinguantur, ſintque diſſimiles, in animalitate autem dicuntur ſimiles, quatenus per illam in vnum conueniunt, quod ad ſimilitudinem requiritur; hæc enim non poſtulat maximam vnitatem, quâ aliquid dicitur vnum cum ſe ipſo, nam hæc ſimilitudini repugnat, cum nihil ſibi ipſi ſimile eſſe poſſit, ſed requirit vnitatem iam explicatam, quæ diuerſitatem habet adiunctam, itaut vnitas habeatur ab illa ratione, quæ ab intellectu præſcindi poteſt per conceptum ſcilicet inadæquatum, in quo nulla relucet diſcrepantia, quæ alioquin per differentias obtinetur, quas, propterea cum intellectus percipit, cognoſcit ea eſſe diſſimilia, quæ alioquin abſque diſſimilitudine, atque adeò, vt ſimilia cognouerat.

Altera difficultas proponitur.

Eſt adhuc difficultas: ſi homo à parte rei ſit ſimilis equo, eidemque diſſimilis non conceſſâ diſtinctione formali ex rei natura inter rationem, à qua habetur ſimilitudo, & rationem à qua & diſſimilitudo, puta inter animalitatem, & rationalitatem, ſequeretur eſſe ſimilem illi per rationalitatem, nam rationalitas, & animalitas in homine iuxta noſtrã ſententiã ſunt re ipſâ idem; ſi igitur homo ſimilis eſt equo per animalitatẽ, ergo & per rationalitatem; imò cum irrationalitas in equo ſit re ipſa idem cum animalitate, per quam homo eſt ſimilis equo, & rationalitas in homine eſt idẽ re ipſa cum animalitate, ſequeretur hominẽ & equum ſimiles eſſe per rationalitatem, & hinnibilitatem, quæ omnia ſunt abſurda.

Propoſitæ difficultati ſit ſatis.

Facilè occurritur dicendo, ſi proponatur difficultas

tas

Digitized by Google

eſs iuxta ſenſum realem, ex eorum omnium conceſſione nullum abſurdum ſequi, cùm à parte rei in homine idem ſint animalitas, & rationalitas, & in equo animalitas, & irrationalitas, ſeu hinnibilitas.

At iuxta ſenſum formalem ſecus ſe res habet; falſa enim hæc eſt propoſitio *homo eſt ſimilis equo per rationalitatem*, ſenſus enim redderetur; ratio formalis diſcrepantiæ eſt formalis ratio conuenientiæ, ex quo non infertur illa ex rei natura diſtinctio inter animalitatem, & rationalitatem in homine, ſed ſolùm ſimplicem eius naturam eſſe virtute multiplicem; inde enim eſt, vt quantumuis ſimplex, hoc eſt expers compoſitionis, quæ ſit in re poſſit alteri eſſe ſimilis, & diſſimilis, iuxta ſuperius tradita; falſa igitur eſt illa propoſitio *homo eſt ſimilis equo per rationalitatem*, quoniam hic rationalitas ſumitur, prout ſtat ſub conceptu mentis præſcindentis, quò pactò rationalitas non eſt in re, & hic eſt ſenſus formalis, quem dicebam; vnde ſic accepta rationalitas eſſet ratio diſcrepantiæ, atque diſſimilitudinis, vt propterea non mirum, ſi propoſitio verificari non poſſit. Cæterum hæc intelligendo in ſenſu reali, & vt loquuntur materialiter, & à parte rei, ſiue identicè, non maiorem habent abſurditatem, quàm eandem entitatem ſimplicem eſſe ſimul animal, & rationale, ſeu habere prædicata in ſe, quæ re ipſa ſunt idem.

Quintum argumentum.

Quintò. Plerumque contingit, vt ſint plures perfectiones in inferioribus diſperſæ, quæ reperiuntur in re quapiam ſuperioris notæ, altioriſque ordinis ob eiuſdem eminentiam realiter vnitæ, cùm in inferioribus eſſent realiter diſtinctæ; quoniam autem ſecundum ſe ſunt perfectiones ſimpliciter, manent adhuc in ea re ſecundum ſuas proprias formalitates, vnde continentur in ea formaliter, & non virtute tantùm, ac eminentèr; ergo huiuſmodi perfectiones, vt ſic in re ſuperioris ordinis contentæ, nequeunt realiter diſtingui; quoniam in ea per identitatem realem continentur, nec ſolùm virtute ſed actu ſecundum proprium eſſe formale vniuſcuiuſq; ipſarum ergo &c. Probent aſſumptum, quia ita continentur in Deo attributa puta iuſtitia, miſericordia &c. quæ cùm in nobis ſint perfectiones accidentariæ ab inuicem realiter diſtinctæ, in Deo ſunt realiter vnitæ; cùmque ea ſe ſint perfectiones ſimpliciter, in eo non virtutè tantùm, ſed formaliter exiſtunt; eodem modo de animalitate, & rationalitate in homine ratiocinantur &c.

Reſponſio.

Concedendum huiuſmodi formalitates, actu, & realiter in re ipſa reperiri, vt iuſtitiam, & miſericordiam in Deo, animalitem, & rationalitem in homine; non ſubinde licet inferre, illas ex rei natura actu diſtingui; non enim rectè ex earum exiſtentia, quam actu quidem habent in re benè deducitur, eas actu ex rei natura in eadem re deſtingui.

Aduerſariorum confut.

Hanc reſponſionem refellunt; eo quòd diſtinctio formalitatum eiuſdem rei fundatur in modo, quo ibi reperiuntur; cùm igitur ibi ſint actu ex rei natura, eodem etiam modo erunt ibi diſtinctæ. Aſſumptum probant ex eo quia, quo res eſt, eo formaliſſimè eſt vna, vnitate, quæ ſit conſentanea eidem rei; ac proinde formaliſſimè, vt aiunt, eſt indiſtincta à ſe, & diſtincta ab omni alia ſecundum formalitatem vnitatis.

Eorundē confirmatio.

Confirmant hoc illi ex eo; quòd identitas fundatur ſupra vnitatem: diſtinctio ſuper multitudinem; quamobrem ſi formalitates, vt iuſtitia, & miſericordia in Deo actu exiſtunt: vel ſunt formaliſſimè vna met perfectio, quod non admittendum, quia tunc nulla exiſteret in eo ſecundum ſuam formalem rationem, ſecundum quam dicit perfectionem ſimpliciter; vel ſunt plures, & tunc neceſſariò deducitur ex rei natura diſtinctio, quæ actu ſit inter commemoratas formalitates, quoniam huiuſmodi diſtinctio multitudinem, ſeu vt loquuntur, pluralitatem conſequitur.

Reſpōſio ad argumentum præcipuū.

Rectè tamen occurſum propoſitæ difficultati fuit; & quamuis hæc in Deo, & in homine, non virtute, vel eminentèr, ſed reipſa, & actu reperiantur, & quidem inter ſe coniuncta, cum in alijs ſint omnino diſiuncta, ac ſeparata; non idcircò attributa in Deo animalitas, & rationalitas in homine ex rei natura formaliter diſtinguentur. De his enim non ſecus ac de vi Solis eadem calefaciente exſiccanteque, prout ab ipſis explicari ſolet, ratiocinandum eſt. Sol ex eorum opinione exſiccat aliquid, quatenus in illud ſiccitatem producit, quo nihil abſurdius, cum id calefaciendo præſtet, quatenus hâc ratione, humorem attenuat, & eundem reſoluit, quo cum aliquid deſtitutum eſt, ſiccum dicitur; Sed hac de re alibi diſſerendum.

Reſponſio indirecta.

Hoc interim tamen admiſſo, vt eorum armis vtamur, ita ratiocinabimur.

Sol eſt virtute multiplex, vnde calorem, & ſiccitatem poteſt efficere; non ob id tamen ex eorum placito vis illa calefaciendi, exſiccandique in Sole ex rei natura formaliter diſtinguuntur.

Aduerſariorum reſponſio.

Non me præterit illicò te reſponſurum diſparem eſſe rationem, quoniam iuſtitia, & miſericordia in Deo, animalitas, & rationalitas in homine non tantum virtute, ac eminentèr, ſed actu quidem exiſtunt: ſecus calefaciendi facultas & facultas exſiccandi in Sole, cum hæ virtute tantum, ac eminentèr in eo reperiantur.

Confutatio.

Caue tamen ne decipiaris: non enim hic ſermo ſit de diſtinctione caloris à ſiccitate, deque diſtinctione calefactionis ab exſiccatione, quæ ſolum virtute, ac eminentèr in ſole iuxta eorum placitum continentur; ſed ſermo eſt de virtute calefaciendi, & exſiccandi in Sole actu exiſtentibus, itaut hac proportione reſpondeant, vt ſol ad vim calefaciendi, & exſiccandi: ſic homo ad vim vegetandi, ſentiendi, & intelligendi; vtque Sol ad operationes calefaciendi & exſiccandi, ſic homo ad operationes vegetandi, ſentiendi, ac intelligendi ſe habent. Solùm diſcriminis illud adnotandum, etſi nullius momenti in re propoſita, quòd ſolis operationes tranſeunt in externum ſubiectum, hominis autem non item. Vt igitur inter virtutes, quamuis actu exiſtentes in Sole perperam formalis ex rei natura diſtinctio: ſic inter iuſtitiam, & miſericordiam in Deo, inter animalitatem, & rationalitatem in homine admitteretur.

Satisfit difficultati, quæ per impugnationē affertur.

Et quoniam ſuperiorem à nobis allatam reſponſionem confutabant dicendo, diſtinctionem formalitatū eiuſdem rei fundari in modo, quo hę in re ipſa reperiuntur, ſiquidem quo res eſt, eodem itidem vnitate cōſentanea eidem rei eſt vna. Ob id noſtrum eſt, huic impugnationi occurrere.

Reſponſio indirecta.

Et primò quidem adnotabo hoc idem argumentum fieri poſſe de calefaciendi, exſiccandique viribus Solis, in quibus ſi nihil concludit, nec etiam in ijs, de quibus agitur.

Occurritur directè difficultati.

Directè tamen reſpondendum formalitates eiuſdem rei fundari quidem in modo, quo in ea reperiuntur; cum autem dicunt formalitates eſſe in re actu ex rei natura; Reſpondendū id poſſe gemino modo intelligi; primò vt vna detur formalitas præcisè, vt in homine animalitas, & præcisè etiam in eodem altera, nempè rationalitas, ſeu præcisè animal, & præcisè rationale, & hunc in modum dici poteſt ex rei natura

animalitas, vt animalitas non eſt rationalitas, & animal, vt animal non eſt rationale, & iuxta hunc ſenſum neganda eſt illa propoſitio. Secundò vi ea rei natura detur animalitas, quæ re ipsâ ſit rationalitas, ſeu quod eadem entitas ſimpliciſſima ſit animalitas, & rationalitas, hoc eſt, ſit principium ſentiendi & intelligendi; vel loquendo in concreto, quod ex rei natura detur animal tale, nempè rationale, iuxta quem ſenſum concedenda eſt propoſitio, neganda tamen eſt conſecutio.

Altera diffic.

Hinc etiam ſolutio illius difficultatis, quæ afferri ſolet; dum ità diſputant: A parte rei animal, vt animal non eſt rationale, ergo animal à rationali à parte rei diſtingui debet.

Eius ſolutio.

Eodem modo occurrendum, nam animal, vt animal præcisè non datur, licet detur animal tale, quod rationale eſt: reduplicationes enim illæ formaliter deſignant actus intellectus, quibus diſtinguitur gradus vnus ab altero, quatenus concipitur vnus, altero non concepto, vt propterea diſtinctio, quæ actu ſit, habeatur per intellectum, & à parte rei ſit tantum diſtinctionis fundamentum. Hoc autem in quo conſiſtat in Metaphyſicis diſſertationibus explicabimus, aliqua etiam dictori eâdem de re, cum de diſtinctione generis, & differentia ſermonem inſtituerimus.

Sextum argumentum.
3. Diuin. tex. 10.
3. Phy. tex. 22.

Sexto. Quæ habent diuerſas rationes formales, ſeu definitiones, differunt ex rei natura; ſed animalitas, & rationalitas exem. grat. in homine ita ſe habent, alia enim eſt ratio ſenſitiui, & alia rationalis, ſic etiam eadem in re, alia eſt ratio actionis, & alia paſſionis, vt Philoſophus etiam teſtatur, ergo animalitas, & rationalitas in homine actio, & paſſio in eadem entitate ex natura rei diſtinguentur.

Reſponſio.

Diluitur difficultas dicendo à parte rei dari quidem in homine animalitatem, & rationalitatem actu, darique rationem ſenſitiui, & rationem intellectiui, ſed à parte rei non eſt alia, & alia, ſed hoc habetur per actus præſcindentis intellectus, qui ſuis actibus inadæquatis partitur quodammodo ſimpliciſſimam hominis naturam, propterea quòd nullus ipſorum actuum adæquatè attingit illam, ac proindè non exhaurit totam eius cognoſcibilitatem.

Et quoniam definitiones de ijs traduntur, prout per huiuſmodi actus præſcindentes repræſentantur; propterea mirandum non eſt, ſi rationes illæ ex rei natura non diſtinguantur, quamuis definitiones ſint diuerſæ. Ex diuerſitate igitur definitionum ſolam inter huiuſmodi formalitates diſtinctionem rationis licebit inferre.

Impugnatio ſuperioris reſponſionis ab aduerſarijs fieri ſolita.

Dices; Definitio rei naturam exprimit prout eſt, reſque variè definiuntur, quoniam varias in ſe ipſis naturas habent, non autem quia variè ab intellectu concipiantur; & per definitionem eſſe rei quidditatiuum, formaleque, non autem eſſe, quod accipit per apprehenſionem intellectus, exprimitur; falſum igitur per definitionem non explicari eſſe ſubiectum rei, quod habet extra, ſed tantum obiectiuum quod habet in intellectu; & quamuis definitio per actum intellectus perficiatur; non indè ſequitur intentionale quidpiam per ipſam explicari, ſed potiùs exprimi aliquid à parte rei, in quorum gratiam hoc vtuntur exemplo: licèt hæc propoſitio. *Sol eſt lucidus*: fiat per operationem intellectus enunciantis lucem de Sole, exprimit tamen rem ſicuti ſe habet ea rei natura, nullo etiam cogitante intellectu; ſubdunt hoc vniuersè contingere, quotieſcumque definitio rem per adæquatum conceptum exprimit, cui nempè respondet totum id, quod in re eſt exprimendum; poſſunt autem ſic exprimi formalitates omnes, quæ actu multiplicatæ in vna, & eâdem re phyſicâ reperiuntur; vt intellectus, & voluntas in anima; animalitas, & rationalitas in homine; bonitas & ſapientia in Deo; formalitates verò, quæ virtute ſolùm in re quapiam continentur, ob eius eminentiam inadæquatè ſolùm exprimi poſſunt, quoniam à parte rei nulla quidem in eius ordine realitas adæquatè explicabilis correſpondet; vt propterea hoc genere definitionum, quæ ſcilicet per conceptus tantùm inadæquatos traduntur, res exprimi non poſſit, niſi vt apprehenditur, cum fundamento tamen in re, vnde eſt vt intellectus minimè fallatur.

Reſponſio.

Tametſi autem hæc acutè, ſubtiliterque dicta ſint, non propterea tamen ſuperiorem noſtram reſponſionem eneruant. Non enim eo quòd intellectus rationem definiat, quæ eſt in re, à ſe tamen præciſam, vt animalitatem à rationalitate ſeiunctam, intentionale quidpiam definit; nihil enim præſcindendo comminiſcitur; ſed præciſis tantummodò conceptibus rem alioquin ſimpliciſſimam partitur, definitque id quod in re eſt, licet non re ipsâ, ſed ſolùm præciſione diſtinctum ab alio: nec intellectus in hoc obeundo munere decipitur, propterea quòd abſtrahendo non mentitur, ſiquidem *abſtrahentium non eſt mendacium*. Itaque dum definit animalitatem, profectò quod eſt in homine definit, licèt ſolùm explicet id, quod relucet in præciſiuo conceptu, quò tunc hominis natura ſolùm inadæquatè percipitur, ob eam cauſam, quoniam intellectui tunc res ob ſui eminentiam pluribus æquipollens, proindèque virtute multiplex obuerſatur, iuxta cuius maiorem, minoremque perfectionem præciſio perfecta, vel imperfecta contingit, vnde eſt vt intellectus perfectiori, vel imperfectiori modo finiendi munus obire poſſit.

Septimũ argumentum.

Septimò. Contradictio ſemper diſtinctionem infert, cum fieri non poſſit, vt de eodem ſecundum idem contradictoria verificentur; vnde ſic arguunt. Animalitati exem. grat. aliqua prędicata conueniunt, quæ rationalitati conſentanea non ſunt, vnde de homine quatenus animal eſt, quædam enunciari poſſunt, quæ de ipſo quatenus eſt rationalis nequeunt enunciari, itaut illi conueniant aliqua ratione animalitatis, quæ non conueniunt ratione rationalitatis; ergo neceſſe eſt animal, et rationale; animalitatem, & rationalitatem et viciſſim: in homine ex rei natura diſtingui. Sed aliqua prædicata homini conuenire ratione vnius formalitatis, non ratione alterius, puta ratione animalitatis, & non ratione rationalitatis, & viciſſim, ſatis euidens eſt; nam homini ratione animalitatis conuenit ſentire, non autem ratiocinari, & contra ratione rationalitatis conuenit ratiocinari, non ſentire.

Sed hinc inferendam diſtinctionem ex rei natura inter animalitatem & rationalitatẽ conuincit, vt dicebatur, contradictio; nam ſentire, & non ſentire, ratiocinari, & non ratiocinari contradicunt; ſi igitur fuerit homo naturæ ſimpliciſſimæ, itaùt nulla intercederet diſtinctio inter animalitatem, & rationalitatem ex rei natura, ſequitur de eodem ſecundum idem enunciari contradictoria poſſe; non abſimilis eſt altera contradictio, quando dicimus hominem cum equo conuenire; etenim per animalitatem conuenit, & non conuenit per rationalitatem, & ſic de alijs pene innumeris contradictionibus, quæ in medium afferri poſſent.

Reſponſio, & reſponſionis impugnatio ab aduerſarijs adhibita.

Quòd ſi dicas ad euitandam contradictionem rationis diſtinctionem ſufficere. Statim inſurgunt hunc in modum. Contradictio pro ſui conditione diſtinctionem infert, itaut qualis ipſa eſt, talis etiam eſſe de-

Digitized by Google

debeat diſtinctio, itaùt contradictio rationis inferat diſtinctionem ſecundum diuerſum eſſe rationis, vt cùm de Socrate ex parte ſubiecti conſtituto in identica propoſitione affirmamus eſſe ſubiectum, & de eodem negamus eſſe prædicatum, adeo vt de eodem Socrate dicamus eſſe ſubiectum, & non eſſe ſubiectum, quæ contradicunt; affirmamus enim quatenus ſe tenet ex parte ſubiecti, & negamus prout ſe tenet ex parte prędicati; nulla tamen contradictio, quoniam ad hanc euitandam ſufficit ſola rationis diſtinctio.

At contradictio ſecundum eſſe reale infert diſtinctionem realem, vt ſi dicamus exempli gratia Socrates eſt; Plato non eſt: huiuſmodi contradictio diſtinctionem realem infert inter Socratem, & Platonem. Atſi eſt contradictio ſecundum eſſe formale infert diſtinctionem formalem, non realem, quoniam multæ ſunt propoſitiones veræ in ſenſu reali, & identico, quæ non ſunt admittendæ in ſenſu formali: Idque declarant exemplo deſumpto ea diuinis, in quibus verum eſt in ſenſu identico eſſentiam eſſe incommunicabilem, quatenùs eſſentia eadem res eſt cùm paternitate incommunicabili: falſa autem in ſenſu formali, qui explicat rationem præciſam rei, quæ per ſe primò ſignificatur, dum per eſſentiam in diuinis per ſe primò communicabilis entitas importatur.

Ex aduerſariorum ſententia duplex contradictio formalis.

Amplius ex eorum ſententia contradictio ſecundum eſſe formale, & ex natura rei duplex eſt, alia actualiter, formaliter, vt loquuntur, vera citra quodcumque opus intellectus; vt cum dicimus hominem per animalitatem actu à parte rei conuenire cum equo, & per rationalitatem ab eodem actu à parte rei differre nullo intellectu cogitante. Altera eſt contradictio ſecundum eſſe formale, & ex natura rei ſolùm virtualiter, & fundamentaliter, vt aiunt; afferunt exemplum de Sole, vt ſi diceremus in Sole eſſe idem principium proximum calefactionis, & diſiccationis, & non eſſe idem; ex eorum igitur opinione hæc contradictio non verificatur actu à parte rei, quoniam ex rei natura eſt vnicum, & proprium principium vtriuſque, ſed tantùm virtualiter, & fundamentaliter, quatenùs vnica virtus illa duplici virtuti æquipollet; cùm igitur contradictio qualis ipſa eſt, talem inferat diſtinctionem, non dabitur tantùm diſtinctio formalis virtualis, ſed etiam formalis actualis.

Quamuis hac de re copioſè differere non huius ſit loci; non nulla tamen ſubijcere iuuabit, vt propoſitæ difficultati breuiter ſatisfieri poſſit.

Reſpõſio. Contradictoria bifariam ſumuntur.

Contradictoria gemino modo poſſunt vſurpari. Primò prout inuoluunt operationes intellectus efformantis de re quâpiam propoſitiones contradicentes, cuiuſmodi ſunt iſtæ, *homo conuenit cum equo; homo non conuenit cum equo*. Secundò prout important, quod eſt in re, vt in eodem exemplo eſt eſſe conuenientiæ, & non eſſe conuenientiæ; hæc autem ab illis præſupponuntur, vt manifeſtum eſt. Meum igitur eſt oſtendere non neceſſariam eſſe formalem diſtinctionem ex rei natura ad euitandum, ne contradictoria de eodem ſecundum idem verificentur, quod non aliâ ratione demonſtrabo, niſi quia ſuperflua eſt ad hoc ex natura rei diſtinctio; quod indè mihi redditur exploratum, quoniam ſi in homine exem. grat. non admittatur hæc ex natura rei diſtinctio inter animalitatem, & rationalitatem, quamuis dicamus, hominem conuenire cum equo, & etiam non conuenire, non ſequitur eidem ſecundum idem conuenire eſſe conuenientiæ, & non eſſe conuenientiæ, & de eodem ſecundum idem enunciari eſſe conuenientiæ, & non eſſe conuenientiæ; propterea quòd homini cum equo eſſe conuenientiæ competit ratione animalitatis; & non eſſe conuenientiæ competit ratione rationalitatis, ac proinde non competit eidem ſecundum idem; quia ratio animalitatis, & ratio rationalitatis, quamuis in homine ſint idem re ipſâ, hoc eſt quamuis ſit eadem res, quæ vtramque rationem formaliter, & actu ſibi vendicat, non tamen actu, ſed virtute tantùm ob ſui eminentiam ſibi diſtinctas aſſumit.

Superior reſponſio ſuadetur.

Hoc autem ſufficere ex eo probatur, quoniam in multis, ac penè innumeris contingunt hæc eadem citra periculum contradictionis, etiam nullâ intercedente diſtinctione ea rei natura. Nam idem intellectus eſt potens elicere actum affirmationis, & actum negationis, eadem voluntas actum volitionis & actum nolitionis; rectèque dicimus, intellectus quatenus potens affirmare, non eſt potens negare, & viciſſim; inſuper voluntas quatenus eſt potens velle, non eſt potens nolle; vnde eidem intellectui conuenit duplex ratio, itaut ſecundum vnam ſit potens affirmare, & ſecundum alteram potens negare; & eidem conueniat poſſe affirmare, & non poſſe affirmare: item poſſe negare, & non poſſe negare; ſic de voluntate &c. At ne contradictio ſequatur, haud opus eſt diſtinctione formali ex rei natura inter illam rationem; quâ potens eſt affirmare, & alteram, quâ eſt potens negare, aduerſarijs etiam ipſis fatentibus: ad quid igitur in medium afferre diſtinctionem ex rei natura formalem inter animalitatem, & rationalitatem in homine? Si quæ enim demonſtratio hanc in homine ſuaderet diſtinctionem inter animalitatem, & rationalitatem, conuinceret etiam inter commemoratas rationes in intellectu.

Sat igitur, ne vlla contradictio contingat, vt ſimplex hominis natura ſit virtute multiplex, indè enim fit, vt intellectus, eâ, quâ pollet præſcindendi vi, ſuis actibus, ſiue conceptibus inadæquatis illam quodammodò partiatur; itaut iuxta plures rationes eidē homini diuerſa poſſint attribui, citra quamlibet contradictionis notam.

Aduerſariorum impugnatio.

At ſtatim vrgebis dicendo, hoc in diuinis non ſufficere propterea quòd diuina natura à parte rei nullâ accedente humani intellectus præciſione eſt communicabilis ſecundum ſe, perſona autem incommunicabilis; vndè eſſentia diuina, quæ eſt in patre communicatur filio, eſt enim vtrique communis; paternitas verò non communicatur filio; nam in hoc eſſentia realiter quidem eſt, non autem paternitas; & multa alia ſunt oppoſita & cōtradictoria, quæ de eſſentia, relationeq; diuina verificantur, nempè, quòd pater generat, eſſentia non generat, & quod eſſentia ſit ens abſolutum, non relatiuum &c. & quamuis illa diſtinctio rationis, cum fundamento tamen in re, videatur ſufficere ad has propoſitiones verificandas, ſiquidem non enunciantur à nobis, niſi de re prout ſubſtat noſtris conceptibus inadæquatis, atque diſtinctis; adhuc tamen eſt difficultas, quia huiuſmodi propoſitiones veræ ſunt, non ſolùm de re, prout à nobis conceptâ, ſed etiam prout eſt in ſe ipſa à parte rei; nam realiter verum eſt diuinam eſſentiam eſſe communem patri, & filio, paternitatem verò in filio non eſſe; nec minus hæc vera forent, etiam ſi implicaret humanus intellectus diſtinctionem illam efformans.

Eadem reſponſio etiā in diuinis locum habet, & impugnationi occurritur.

Occurrendum tamen dicendo, non ob id neceſſariam eſſe diſtinctionem ex rei natura formalem in diuinis, puta inter paternitatem, & diuinam eſſentiam, cùm ad tollendam contradictionem ſufficiat illa virtualis diſtinctio, quæ reperitur in re, quâ nimirum diſtinctione vna ſimpliciſſima entitas in Deo, huiuſmodi eſt, vt præſtet totum id, quod in rebus creatis res præſtant diſtinctæ. Et reuerà quid eſt eſſentiam di-

Digitized by Google

diuinam communicari filio, non autem paternitatem; nil aliud profectò, quàm quòd diuina eſſentia ſecundum ſe, & abſolutè poſſit reddi ſubſiſtens non ſolum ſubſiſtentiâ patris; ſed etiam filij, cùm tamen prout ſubſiſtit ſubſiſtentiâ patris, ac proindè relatè ſumpta, nequeat ſubſiſtens fieri ſubſiſtentiâ filij.

Reſpōſio illuſtratur exemplo. Nec mirùm hoc videri debet; nam anima intellectiua ſpiritualis naturæ tota exiſtens in toto corpore, & tota in qualibet eius parte poteſt pedem ſiſtere, & manum mouere, atque adeo quieſcere in pede, & moueri in manu, proindeque gemina debet in ea eſſe ratio, per quarum vnam potēs dicatur pedem ſiſtere & in eodem quieſcere, & per alteram potens mouere manum, & in eâdem moueri; itaut quatenus poteſt mouere pedem, & in eodem quieſcere, non ſit potens mouere manum, & in eadem moueri, & nihilominus ad tollendam contradictionem haud neceſſaria eſt ex natura rei formalis diſtinctio inter prædictas rationes, & animæ vim, & inter rationes ipſas adinuicem, cùm ſolum ſufficiat ad id eminens animæ natura.

Aduerſariorum impugnatio. Cùm autem dicebatur talem eſſe debere diſtinctionem, qualis eſt contradictio, itaut ſi hæc ſit formaliter, & actu in re, eodem modo etiam in re diſtinctio eſſe debeat, eo quòd contradictio eſt cauſa diſtinctionis, ac diſtinctionem arguit; ac proindè quando contradictio eſt formaliter, & actu in re, eodem modo debet eſſe diſtinctio, quoniam cauſa in actu, & effectus in actu ſimul ſunt; vnde non ſufficit virtualis diſtinctio.

Occurritur. Huic impugnationi obuiam itur dicendo contradictionem eſſe in re ad eum modum, quo hæc eiuſdem rei eminentiæ proportione reſpondet. Vt præteream hoc ipſis quoque moleſtum eſſe, in ijs, quæ nos exemplis declarauimus.

Octauum argumentum. Octauò tandem. Inter ea datur diſtinctio ante opus intellectus, inter quæ datur compoſitio, ſed inter genus & differentiam exempli gratia, datur compoſitio, quæ dicitur metaphyſica, ergo inter genus, & differentiam danda erit diſtinctio ante opus intellectus, quæ cùm eſſe non poſſit realis inter rem, & rem, erit ſaltem formalis ex rei natura, de qua fit ſermo.

Reſpōſio. Facilè tamen diluitur difficoltas propoſita dicendo, compoſitionem diſtinctioni proportione reſpondere, vt autem diſtinctio inter genus, & differentiam non eſt in re, niſi ſenſu iam explicato; ita nec etiam compoſitio; cum enim intellectus ſuis actibus inadæquatis in ſimpliciſſima natura rationes diſtinxerit cum fundamento in re ipſa, poſtmodum eoſdem componit; & hæc compoſitio eſt, quæ metaphyſica nuncupatur.

Aduerſarij commendantur. Cæterum de his alia plura in peculiaribus locis afferemus. Quamuis autem conati ſimus oſtendere minimè neceſſariam eſſe formalem ex rei natura diſtinctionem, non propterea tamen in animo eſt quidpiam detrahere de dignitate doctrinæ eorum, qui diſtinctionem prædictam recognoſcendam profitentur, ſed potiùs fatemur eos ſummis laudibus efferendos, velut illos, qui tam accuratè, ſubtiliterque naturæ peniſiora quidem arcana perſcrutati ſunt.

SECTIO SEXTA.

De Diſtinctione modali, deque duplici diſtinctione rationis.

Diſtinctio Modalis. QVamquam nulla ſit formalis ex rei natura diſtinctio, adhuc tamen præter diſtinctionem realem ſuperiùs iam explicatam, alia erit ex rei naturâ concedenda quæ modalis nuncupatur. Rectè ſiquidem ens ſiue ſubſtantialis, ſiue accidentariæ naturæ in rem, & modum diſtribui paulò ante breuiter explicuimus, rei nomine intelligendo id, quod non vt modus poſtulat actu neceſſariò quidpiam afficere; cùm modus contra tam neceſſariò eſt ei quod afficit addictus, vt illud actu ex ſui naturâ, & eſſentiâ debeat afficere. Ita quidem homo ſecundum ſubſtantiam res dicitur, cumque ipſe duplici parte conſtet materiâ nimirum, & formâ, hæ quoque partes res dici debent, quemadmodum etiam & alia quædam quæ eius ſubſtantiam circumſtant, quæque accidentia dicuntur. At verò vnio, quâ nectuntur partes ipſius, puta materia, & forma modus ad ſubſtantiæ genus pertinens exiſtimatur; vt etiam vnio, quâ accidentia cum ſubſtantia iunguntur, modus accidentariæ naturæ eſſe perhibetur. Sic etiam præſentiam localis; præſentia per quam aliquid potius in vno, quàm in alio loco verſatur, modus erit ad accidentis pertinens genus. *Diſtinctio modalis igitur eſt, quæ inter rem, & modum, & inter modos eiuſdem rei exercetur.* At inter quæ ſpeciatim hæc intercedat diſtinctio, proprijs explicandum in locis.

Diſtinctio rationis. *Diſtinctio rationis eſt, quæ ſolius intellectus operatione perficitur.* ac proindè non exiſtit in rebus prout ſunt in ſe, ſed ſolùm prout ſubſtant conceptibus mentis.

Diſtinctiō rationis duplex. Hæc porrò diſtinctio rationis duplex eſt, vna quæ nullum habet fundamentum in re, diciturque rationis ratiocinantis, quæ quidem contingit, cum aliquid ab intellectu diuerſo concipitur modo; itaut tota ſit penitus ex parte modi concipiendi, non autem rationis conceptibilis diſtinctio, vnde nomenclaturam accepit rationis ratiocinantis, quoniam ſolius eſt opus rationis, cum ad illam obiectum ei nullum fundamentum præbeat; ita planè ſe habet diſtinctio inter Socratem ex parte ſubiecti, & eundem ex parte prædicati in propoſitione identica *Socrates eſt Socrates*. Et vniuersè contingit, quotieſcunque diuerſo penitus modo idem obiectum concipitur.

Diſtinctiō rationis ratiocinātis. Alia verò eſt *diſtinctio rationis ratiocinatæ, quæ nimirum in ijs fundamentum habet, quæ diſtinguuntur;* dicitur autem *rationis* quoniam actu non exiſtit in rebus, ſed rationis tantum operatione perficitur; dicitur *ratiocinatæ*, quoniam à parte rei quoddam rudimentum habet, quô ſuppoſito rationis operatione completur, quatenus nempè res eminentiâ propriæ naturæ fundamentum præbet rationi ad hanc diſtinctionem efformandam; quia nimirum ratio inadæquatis conceptibus concepit rem ipſam; conceptus autem inadæquati ſunt, eo quòd nullus eorum totam rei obiectæ cognoſcibilitatem exhaurit, etſi quilibet aliquid illius attingat. Ita planè hoc diſtinctionis genere metaphyſici gradus, quemadmodum, & attributa in Deo diſtinguuntur &c.

Diſtinctiō rationis ratiocinatæ.

Nō planè conſtat apud Philoſophos quid ſit fundamētum diſtinctionis rationis ratiocinatæ. Ob imperfectū cognoſcendi modum, Non conuenit inter ſapientes, quid huius ſit diſtinctionis fundamentum; num obiecti quædam eminentia complectens, ac vniens perfectiones, rationeſue diuerſas, quod virtualis diſtinctio nuncupari conſueuit, quoniam virtute multiplex cùm ſit, ſe ſolo præſtare poteſt ea, quæ à diuerſis expectanda forent: an potius nullum ſit fundamentum in obiecto, ſed ſola quædam extrinſeca connotata ſint, ad quæ ratio, dum reſpicit, diſtinctis conceptibus obiectum ipſum attingat, iuxta quem dicendi modum diſtinctionis rationis ratiocinatæ fundamentum non in eo poſitum eſt, vt obiectum habeat aliquam eminentiam ratione cuius ſibi vniat diuerſas perfectiones, ſeu formalita-

tes

Digitized by Google

tes in quo virtualis diſtinctio conſiſtit, eam ob cauſam quoniam eadem forma virtute facit ſola, quicquid diuerſæ præſtarent; ſed potiùs fundamentum, de quo loquimur ſola quidem extrinſeca ſunt connotata abſque intrinſeco fundamento diſtinctionis in obiecto, adeout hæc ſufficiant ad conſtituenda inter aliqua diſtinctionem rationis ratiocinatæ, quatenus intellectus ob ſuum imperfectum cognoſcendi modum ſolâ connotatorum inſpectione rem prorſus eandem, in qua nulla ſit actualis, aut virtualis inſtrinſeca diſtinctio, concipiat, pluribus conceptibus inadæquatis diuidendo illam in plures rationes conceptas.

Priorem explicandi modũ pleriq; & meritò amplexi ſunt, & cur innixi ſunt.

Plerique validâ ratione ducti priorem dicendi modum amplectuntur, hunc enim in modum ratiocinantur. Vel in obiecto, quod diſtinguitur eſt aliqua proportio, ſeu fundamentum, vt inſtar connotatorum realiter diſtinctorum concipiatur; vel non; Si primum, ergo diſtinctionis intrinſecum fundamentum in obiecto præcedit, vnde conſequens ſit, vt tota diſtinguendi ratio ex parte connotatorum extrinſecorum non deſumatur. Si ſecundum cùm abſque omni fundamento ex parte rei, quam diſtinguimus cõcipiamus eandem in ordine ad illa, quæ ſunt diſtincta, ſequitur vnumquemque ſuo quidem arbitratu, nullâque ratione ductum poſſe rem obiectam diſtinguere, quod eſt rationis ratiocinantis diſtinctionem efficere, non ſecus ac vſu venit, dum quiſpiam concipiendo aliquid in ordine ad res diuerſas, illud ab eodem ipſo diſtinguit.

Quodnã ſit fundamentum rationis ratiocinatæ elucidatur.

Quamobrem fundamentum, quod rationis ratiocinatæ diſtinctio habet ex parte obiecti, eſt eminentia rei conceptæ atque adeò virtualis aliqua diſtinctio; res enim ipſa ob ſui excellentiam vnica quidem exiſtens plures rationes actu in ſe ſe cohibet, quamuis non actu diſtinctas; quanto enim res aliqua ſublimioris eſt naturæ, tanto plures perfectiones in ſe vnit, ac proindè, quæ altioris eſt ordinis plures perfectiones quàm quæ inferioris in ſe inuoluit; vnde fit, vt in illis ſimpliciori modo quàm in his inueniantur; quæ enim in rebus inferioris notæ ſunt diſperſa, in re ſublimioris naturæ vniuntur; vtrobique tamen actu, & re ipſâ; ſolum hoc intercedente diſcrimine, quòd in rebus imperfectioribus pro earum diſtinctione realiter etiam diſtinguantur; at in eo quod perfectius eſt virtute tantum in re, actu verò per intellectum.

Error quorundam.

Et hic iterum notare licet grauiter peccaſſe pleroſq; eorum, qui formalem diſtinctionem ex rei natura concedendam arbitrabantur, dicebant enim in re ſuperioris ordinis rationes illas actu contentas ex rei natura formali diſtinctione ſecerni, quòd in re illa ſecundum proprias formalitates exiſtant, licet cùm eædem realiter, & vt aiunt, entitatiuè ſint idem, cùm ſecundum proprias rationes in ea vniantur; ſecus ſi virtute, ac eminentèr in ipſa re tantum exiſtant, vt virtus, inquiunt, calefaciendi, & exſiccandi in Sole.

Sic autem philoſophando ſolùm id agunt, vt verborum ambagibus grauiſſimos errores occultent. Et primò quidem gratis aliquid intereſſe putant inter rationes formales, & formalitates, cùm re vera nihil interſit, ac proindè quæ illarum, & harum quoque cauſâ contingent.

Reijcitur.

Demus tamen ipſis, quod volunt; ſatis tamen mirari non poſſum eos non aduertere ſolemnem à ſe committi petitionem principij, cùm idem per idem oſtendant. Docent enim ſpiritum, & vitam intellectiuam in Deo contineri ſecundum proprias formales rationes; non propterea tamen actu ex rei natura diſtingui, ſed virtute tantum in re, actu verò per intellectum, atque adeò diſtingui diſtinctione rationis ratiocinatæ: conſtanter tamen affirmant iuſtitiam, miſericordiam, cæteraque attributa diſtingui actu ex rei natura formaliter: quoniam ſecundum ſuas formalitates in Deo continentur; formalitatis autẽ nomine rationem obiectiuam, & ſecundum ſe conceptibilem intelligunt: & ſimul addunt ex rei natura formaliter illa diſtingui, quæ aliam, & aliam formalitatem ſeu rationem conceptibilem habent; itaut vtramque definiendo intellectus non habeat eundem adæquatum conceptum obiectiuum vtriuſque. Vt omittam, nunc ab ipſis formalẽ rationem cum formalitate confundi; Petendum, num per eſſe aliam, & aliam formalitatem aliud quidpiam, quàm habere aliam, & aliam rationem obiectiuam intelligant; nam hoc conceſſo, cum ex eorum ſententia ſpiritus, & vita intellectiua in Deo, aliam, & aliam formalem rationem obiectiuam habeant formaliter ex rei natura diſtingui, vel inuiti fateantur oportet. At ſi per habere aliam & aliam formalitatem intelligant quòd illæ ſint in Deo rationes formales actu diſtinctæ, ſi rectè attendas, in principij petitionem euidentem incurrunt; ſic enim ratiocinantur.

Iuſtitia, & miſericordia ex rei natura formaliter diſtinguuntur; nam tametſi reipſa ſint idem cum eſſentia, naturaue diuina, quòd actu in ea ſecundum formales rationes contineantur; actu tamen, & formaliter ex rei natura diſtinguuntur; quoniam actu quidem in ea ſecundum ſuas formalitates exiſtunt, quarum vna non eſt re ipſâ alia; Sed hoc perinde eſt, ac dicere ex rei natura diſtingui, quoniam ex rei natura diſtinguuntur, quod eſt principium petere.

Adnotatio.

Nec prætermittam iterùm adnotare, quod ſuperiùs etiam aduerti, nimirum ab ipſis ineptè Solis exſiccandi, calefaciendique virtutem ad propriam ſententiam illuſtrandam vſurpari; dicunt enim in Sole, virtute, ac eminenter commemoratas vires contineri: cùm tamen calor, & ſiccitas calefactio, & exſiccatio virtute, quidem in Sole contineantur, tanquam affectus, & rationes ab eo prodeuntes: non tamen vires, quippe quæ actu Solem afficiunt, ſi tamen Sol effectus illos producit ad eum modum, quo ab ipſis ſolet explicari.

Animaduerſio.

Et hic iterum inculcandum, quod ſuperiùs adnotaui; calefaciendi, exſiccandique vires in Sole iuxta aduerſariorum ſententiam admiſſas, non plus, quàm ratione diſtingui, etiam ſi actu & formaliter in Sole reperiantur; ac proinde idem quoque de attributis in Deo, & de gradibus metaphyſicis dici poſſe.

Adnotanda circa diſtinctionẽ rationis ratiocinantis.

Cùm autem diceremus diſtinctionem rationis ratiocinantis accidere quando aliquid variè, diuersèque concipitur: id non ſic accipiendum, vt in repetitione conceptus eiuſdem ea, de qua loquimur diſtinctio conſiſtat; ſiquidem hæc propriè non habetur, cum idem obiectum eodem modo ſemel, ac iterum concipitur, ac nominatur, vt cum dicimus Socrates, eſt Socrates, atque iterum Socrates, tertiò tandem Socrates; ſed quando idem vtiq; obiectum à nobis concipitur, ſed non eodem modo, quoniam dicendo Socrates, eſt Socrates, primò Socrates concipitur vt ſubiectum, deinde vt prædicatum, vnde non ſolum pluribus vicibus concipitur Socrates, ſed etiam, & plures; propterea quod intentionaliter geminatur, quatenus ſubſtat diuerſis intentionibus ſubiecti, & prædicati. Hinc ad habendam diſtinctionem rationis ratiocinantis, opus eſt, vt intellectus comparet idem cum eodem, vel apprehendat in obiecto reſpectum, quo accipiat obiectum ipſum geminatum ſeu tãquam

duo,

duo, non quidem ſecundum diuerſas rationes in ipſo obiecto intrinſecas, ac ex eius parte fundatas; ſed ex prædicta extrinſeca mentis comparatione reſultantes.

Hæc diſtinctio nõ cadit ſupra cõceptus formales &c.

Neque hæc diſtinctio, quæ fit ab intellectu per actũ; quo comparat idem cum eodem cadit ſupra formales conceptus, quoniam tunc foret diſtinctio realis non rationis, nec etiam propriè ſupra ſecundas ipſas intentiones, ſed ſupra rem ipſam conceptam, quatenus habet eſſe obiectiuum in intellectu, itaut idem propriè dicatur à ſe ipſo diſtingui, non ſecundum eſſe reale, ſed obiectiuum, ac intentionale, quoniam idem prorſus obiectum à parte rei, realiter, & formaliter, cum intellectus propoſitionem facit identicam, ipſum quaſi intentionaliter geminat, itaut huiuſmodi diſtinctio rationis fundetur ſupra pluralitatem, vt aiunt eſſe obiectiui, & cogniti, quod intellectus per ſuum comparationis actum in idem reale obiectum deriuat; Vt contra rationis identitas fundetur ſuper vnitatem eiuſdem eſſe cogniti, quando ſcilicet obiectum non ſubſtat pluribus ſecundis intentionibus, ſed vni tantum, ſic enim conſideratum, vt vni & eidem ſubſtat ſecundæ intentioni dicitur eſſe idem ratione cum ſe ipſo.

DISSERTATIO QVARTA
De Ente Rationis.

Ens rationis eſt vmbra entis realis.

Eiuſdem diſciplinæ eſt conſiderare id, quod eſt ſimpliciter tale, & id, quod videtur tale.

Metaphyſici, ſeu primi Philoſophi munus eſſe de ente rationis tractationem inſtituere, communi Sapientum conſenſu receptum eſt; tametſi enim prima philoſophia contempletur, ens reale nuncupatum vt propterea Philoſophus diceret ἔστιν ἐπιστήμη τις, ἣ θεωρεῖ τὸ ὂν ᾗ ὂν καὶ τὰ τούτῳ ὑπάρχοντα καθ' αὑτό. Eſt ſcientia quædam, quæ contemplatur ens, vt ens, & ea, quæ huic per ſe inſunt. *Nomine entis intelligendo omne id* ὃ ἐστι; quòd eſt *ſenſu, quo etiam Plato nomen ens vſurpabat in Phedone, dum ait* οἷς ἐπισφραγιζόμεθα τοῦτο ὃ ἔστι quibus adſigillamus hoc quod eſt. *Ens tamen rationis vmbra quædam eſt entis realis, & videtur potius ens, quàm re ipſa ſit ens; eiuſdem autem eſt diſciplinæ conſiderare id quod eſt ſimpliciter tale, & quod videtur tale. Vſus autem, & meritò quidem obtinuit, vt Dialecticus etiam in huiuſmodi contemplationem incumberet, tum quoniam hoc ad intellectum pertinet, in cuius operationes ſibi proponit rectitudinem inducere; tum quia in hac diſciplina huius entis haud rarò habetur vſus; tum quia tandem non ſemel in vniuerſa Philoſophia de huiuſmodi ente ſit commemoratio, vt propterea videatur operæ pretium mihi illud nouiſſe, ne ipſius nomine, naturáque penitus ignoratâ, quæ deinceps tractanda ſunt, minus clarè percipiantur.*

SECTIO PRIMA.

Quid, Quotuplex ſit Ens rationis.

Deus primò ſibi vendicat rationem entis.

Primum in vnoquoq; genere eſt menſura cæterorũ.

CVm de ente inſtituitur ſermo, videtur ſolertis eſſe diligenter aduertere rationem entis primum Deo conuenire: is enim præſtantiſſimum ens, imò ens entium non immeritò dicitur; & iure quoque reliquorum omnium menſura nuncupatur, cum primum in vnoquoq; genere cæterorũ ſit metrum; huiuſmodi porrò eſt, cum per acceſſum, vel receſſum ab ipſius perfectione quidpiam perfectius vel imperfectius eſſe dicatur; Ens autem entium cum ſit ens per eſſentiam ſiquidem exiſtit à ſe nullam habens dependentiam ab alio, cæteris largitur eſſe, ac proindè cum hæc ab eo ſuum eſſe mutuentur, entia per participationem dicuntur; ita fit, vt reliqua omnia à primo ente etiam ſi actu exiſtant, illius vmbræ dicantur, quod ab illo pendeant, ſintque finitis limitibus circumſcripta; quò ſpectat illud Platonicorum aſſerentium Deum non eſſe ens, quia nimirum eſt ſupra ens, eique maximè è ſententia Pythagoræ, atque Parmenidis ratio entis debetur, ſiquidem ſemper eſt, ſolum autem quod tale eſt, entis nomine dignum exiſtimabant, vt genitum omnia corpora nuncupabant: licet amplieri ſignificatu nomen illud extenſum ſit ad denotandum id, cui debetur eſſe, ſiue hoc actu quidem exiſtat, ſiue non, dummodò tamen in natura rerum eſſe poſſit.

Aliud entis genus quod rationis, & entis realis vmbra dici conſueuit.

Aliud autem recognoſcitur entis genus, quod vmbram realis entis eſſe dicebamus ad eum modum, quo cætera à primo ente eiuſdem vmbras eſſe nuper aſſeruimus. Hoc autem rationis ens cenſetur illud, quod vi ſolius rationis ſuum eſſe conſequitur, vt propterea ens rationis nuncupatum fuerit, diciturque opus intellectus, cum huic etiam rationis nomen accommodatum ſit.

Entis rationis nõ vna ſignificatio.

Huiuſmodi autem entis non vna eſt notio, ſiquidem nomen iſtud per locutionem, vt aiunt, *intranſitiuam* ad intellectum denotandum vſurpatur, itaut per ens rationis id quod eſt ratio intelligatur, ad ſignificandum itidem, quod in intellectu velut in ſubiecto recipitur: imò & quicquid intellectus molitur, iuxta quam vſurpationem, ne dum quos is elicit actus, ſed etiam opera artificioſa, quæ quidem extrinſecus eodem itidem dirigente fiunt, ac demum id, quòd eidem obijcitur, ſeu quod ab ipſo cognoſcitur; ſed hoc geminam explicationem recipit; vel enim entis nomine intelligitur id, quod re ipſâ quidem eſt, vel ſaltem eſſe non repugnat, ita tamen, vt prætereà obijciatur intellectui; Vel quod habeat tantum eſſe quatenus ab intellectu cognoſcitur, ac eidem obijcitur, cum tamen re ipſa eſſe non poſſit.

Duplex ens rationis vnum cum fundamento aliud ſine fundamento in re.

Sic autem ens rationis acceptum bipartitò contingit, propterea quòd vnum cum fundamento in re; aliud verò ſine fundamento eſſe dicitur, quod Chimæricum, & Metaphyſicum appellant. Primum tunc accidit, cum intellectus concipit aliquid, quod etſi nullo modo ſit in natura, in re tamen fundamentum eſt aliquod, cui mens innixa obiectum hoc, vel illo modo concipiat; vt cum concipit animal tanquam genus, ac ob id veluti rationem vnam de pluribus enunciabilem; animal enim non ita eſt ex rei natura, cum non reperiatur niſi ad ſingularia, contractum; quia tamen animalis ratio per ſui diuiſionem reperitur in pluribus, hinc intellectus nacta occaſione concipit illam tanquam vnam, atque communem pluribus, vt propterea intellectus ipſe dicatur habere

fun-

fundamentum in re, cur ſic obiectum concipiat; obiectum autem ita cognitum cum fundamento quidem in re, ens rationis nuncupatur. Quod autem Chimæricum, ac ſine fundamento dicitur, tunc planè contingit, cùm intellectus nullo quidem in re fundamento reperto concipit aliquid, quod neque eſt, nec eſſe poteſt in natura rerum; illud autem non inconſultò Logicum appellarunt; quoniam hic artifex in ſuis præceptionibus tradendis adhibere illud conſueuit. Hoc autem nempè Chimæricum cùm gratis illud intellectus effingat, ſic appellatum fuit; cætera, quorum meminimus, ad hanc etiam diſputationem pertinent.

Ens rationis iuxta poſteriorem vſurpationem bifariam accipitur. Sed ens rationis iuxta poſtremam vſurpationem gemino modo poteſt explicari, primò ut illud eſſe dicatur, quod nullum aliud eſſe habeat, quàm rationi obijci: ſecundò quod inſuper habet, vel habere poteſt eſſe in rerum natura; Primum quidem eſt exem. grat. Chimæra compactum animal quoddam ex natura draconi, capræ, & leonis, quod à Bellerophonte occiſum fuiſſe lepidè fabulantur poetæ; totum ſiquidem eſſe ipſius in eo poſitum eſt, vt rationi obijciatur.

Mons enim eſt Lyciæ igniuomus in cuius cacumine leones habitant, in medio autem vbi paſcuis abundat, capræ, in radicibus verò ſerpentes. Hinc locus factus eſt fabulæ, Chimeram eſſe monſtrum, quod flammis euomat, vnde Poeta, *flammiſque armata Chimæra*, caput pectuſque leonis habens, ventrem autem capræ, & caudam ſerpentis, puta, draconis, iuxta illud Lucretij. *6. Æneid.*

Lib. 5. de rerum natura.

Prima leo, poſtrema draco, media ipſa Chimæra.
Ore foras acrem efflaret de corpore flammam

Teog. Ex Heſiodo Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα; Cum autem Bellerophontes montem hunc habitabilem reddidiſſet Chimæram occidiſſe fingitur. Hinc tibi perſpectum quo pacto intellectus, ſiue ratio negotiando circa diuerſa, quæ extra animam exiſtunt, componit vnum, quod ſolum in anima eſt. Intelligit enim leonem, capram, & draconem eo quidem in monte commorantes, & hinc nactâ occaſione comminiſcitur ex ijs vnum conſurgens, quod cum ſolum ratione partium re ipſâ ſit, vt vnum autem nō item, ſed ſolùm illud habens eſſe, quod per rationis operationem conſequitur, ob id ens rationis appellatur, ratione enim non operante nullum eſſe habet. Secundum vt cùm ratio concipit exem. grat. leonem; hic enim præter illud eſſe, quod per repræſentationem conſequitur quatenus menti, rationique obijcitur, habet vel habere poteſt reale quidem eſſe in rerum natura.

Quò hæc diſputatio ſpectet. Præſens autem contentio eò tantum collimat, vt inquirat, an dari poſſit hoc genus entis, quod rationis dicitur ſolum eſſe habens, quatenus rationi obijcitur diſtinctum ab omni ente reali tam in anima, quàm extra animam, vel exiſtente actu, vel quòd ei ſaltem non repugnet exiſtere.

SECTIO SECVNDA.

Auctoris opinio de ente rationis proponitur, explicatur atque defenditur.

Nullum aliud dari ens rationis, quam quod in intellectu eſt. NVllum aliud ens rationis concedendum, quàm quòd in ratione velut in ſubiecto recipitur, facilè mihi perſuaſi, cum nihil minus veritati conſonum exiſtimarim quàm illud ens effictum ab intellectu concedere, quod aliud eſſe non habeat, quàm eſſe obiectum ipſius.

Quicquid in ratione ineſt, rectè dicitur ens rationis. Ens autem rationis rectè dici, quidquid in ipſa ratione ineſt, vt ſunt mentis operationes, ſatis indè perſpicuum, quòd accidentia ſint, proindeque ſubiecto indigeant, extra quod exiſtere minimè poſſunt; quod adeò verum, vt etiam quæcunque per actus rationis repræſentantur quodammodo in illa, atque adeo aliquid illius eſſe dicantur, quatenus medijs actibus, quos exercet, quoſque recipit aliquo modo vtpotè repræſentata, in eadem eſſe dici poſſunt. Ita quidem dum intellectus hominem concipit, quoniam hic redditur conceptus, & repræſentatus, in eodem intellectu tanquam in ſubiecto mediâ cognitione eſſe perhibetur. Ad ſe igitur omnia intellectus attrahit, quo pertinet illud Ariſtotelis *intellectus intelligendo fit omnia*; potentiæ ſiquidem cognoſcentis & appetentis non eadem circa obiectum eſt ratio; appetens enim, vt ita dicam exit, & in ſuum obiectum ſe quidem effundit, iuxta illud, *anima magis eſt vbi amat, quam vbi animat*: at cognoſcens res externas ad ſe quodammodò trahit, vt ob id res cognita in cognitione tanquam in imagine eſſe dicatur, & cognitio ipſa tanquam imago rei, quam repræſentat, res ipſa communi ſapientum conſenſione habita eſt.

Aſſumitur oſtendendū repugnare illud ens rationis, quod ſolū habet eſſe obiectiuè in intellectu diſtinctum ab omni ente exiſtente in tota latitudine rerum. At illud ens rationis habens eſſe tantùm prout intellectui obijcitur, velut aliquid repugnans, validiſſimis rationibus conabor oſtendere; dummodo prius aduerteritis, à me non negari; poſſe quidpiam ab intellectu concipi, itaut illi repugnet omninò in natura rerum exiſtere; nulla enim de hoc poteſt eſſe contentio, cum potius fatendum vltrò ſit, hoc frequenter accidere; Nam ſæpe ſeptus Chimæram paulò antea deſcriptam, Deum corporeum, alterum Deum, & id genus alia, humanus intellectus concipit, quæ nec re ipſâ ſunt, nec eſſe poſſunt. Non ſubindè tamen omnis de medio ſublata difficultas, adhuc enim ſupereſt inquiſitione dignum, num hactenus recenſita, & alia generis eiuſdem, entia realia, vel rationis dicenda ſint.

Nullo modo admittendū ens rationis ſiue Logicum, ſiue Metaphyſicū, vel ſi mauis chimæricū. Vt autem candidè loquar, nunquam animum eā potui informare ſententiā, vt crederem ens rationis, ſiue Logicum, ſiue Metaphyſicum, vel ſi mauis Chimæricum admittendum, cum potiùs pro comperto mihi ſemper fuerit, eorum vtrumque reale quidpiam exiſtimandum eſſe, quamuis aliquo ſenſu nomenclaturam entis rationis obtinuerit.

Chimæræ effectio perpenditur. Hæc vt apertè conſtent, iuuabit animo pauliſper euoluere ſingula, quæ ad Chimæræ cognitionem efformationemue concurrunt, ſiquidem hinc facilè quidem exploratum fiet id, quod noſtra reſpicit perquiſitio. Et ſanè præter intelligendi facultatem, præter imaginem, & vt vocant, ſpeciem intelligibilem, actio quoque concurrit, quâ intellectus agere, ac vitaliter dicitur operari, interuenit etiam cognitio, quæ quidemè quorundam opinione, re ipſâ ab actione diſtinguitur, adeout ſit imago quædam repræſentans obiectum, ſitque ſpecies expreſsa, vel vt aiunt, verbum mentis, cum intellectionem velint actionem appellandam eſſe ad qualitatem, ſcilicet verbum mentis terminatam, itaut intellectio ſit quædam actio, & cùm omnis actio ad aliquem terminum tendat, ob id etiam, & intellectio huiuſmodi eſſe debeat, cuius terminus ſit qualitas, quæ verbum mentis nuncupetur. Ex aliorum autem conſilio intellectio ab imagine reipsa non diſtinguitur, adeout imago ſit ad genus qualitatis pertinens per actionem tamen diſtinctam producta; Vel vt alijs magis arridet, intellectio eſt actio idem re ipſâ cum imagine, ſeu verbo mentis, quod ſui natura ab intellectu pendet citra quamlibet actionem diſtinctam, ac proindè in hoc intellectio poſita eſt. hæc autem ad Chimæræ cognitionem nihil præterea concurrit, cum autem horum quodlibet entis realis natu-

rem redoleat; conſequens fit, vt ad cognitionem, eſformationemque Chimæræ nihil interueniat quod reale non ſit.

Ex chimæra non licet ens rationis &c. inferre.

Et quamuis in cognitione Chimæræ, Chimæram cognitam atque repræſentatam, naturas ſcilicet mutuò inter ſe pugnantes conuinctas tamen, & vnitas eſſe concedam; non ſubinde licebit ens rationis inferre; cum horum nihil planè ſit vtcunque intellectio fieri dicatur, quod ens reale dici non mereatur, nullum igitur ens rationis ab aduerſarijs intentum.

Nec aliquid negotij faceſſit, quod dici ſolet, nempè Chimæram cognitam veluti cognitionis terminũ, atque adeò tanquam ens rationis, concurrere. Reffellitur enim facilè, propterea quòd, ſi de actione ſit ſermo ad verbum mentis terminata, inſulsè admodùm eius terminus ens rationis eſſe diceretur.

Et quamuis hic terminationem vſurpari contendas pro ea, quâ ſpeciem expreſſam ad rem expreſſam terminari dicimus; nihil planè conficies; ſic enim terminari, nihil aliud, quàm ordinem ad obiectum dicere, illudque repræſentare. Sed cognitionem repræſentare obiectum; hoc repræſentari à cognitione, in hac habere eſſe expreſſum, & in eadem relucere; ſunt penitùs idem quorum vnumquodque realis entis naturam ſibi vendicat: nec eſſe chimæræ diſtinctum eſt quidpiam ab illis; proinde, & eſſe chimæræ ad quod velut in terminum cognitio dicitur tendere, non niſi quidpiam reale dicendum.

Præcipua ratio qua Auctor ductus ens rationis ſibi ſuadet tantum in mente exiſtens inſiciatur.

Sed me præſertim in hanc opinionem trhaxit, quòd ens rationis ex aduerſariorum ſententia procul dubio foret illud exiſtimandum, cuius nullum aliud eſt eſſe, quàm obiectiuum in mente: ſed hoc apertè perſpicuèq; repugnat, cùm hoc perindè ſit, ac eſſe expreſſum in cognitione; eſſeque id cuius totum eſſe in eo poſitum, vt per cognitionem exprimatur, quod cùm à cognitione neutiquam diſtinguatur, idem planè cum illa erit; cognitionem autem reale quidpiam eſſe, nemini dubium, cum in intellectu velut in ſubiecto reſideat; quamobrem illud expreſſum eſſe per cognitionem, eſſeque tanquam obiectum in intellectu, reale quid erit in eodem exiſtens; non igitur concedendum aliquid cuius totum eſſe ſit intellectui obijci.

Alia ratio affertur, ac explicatur.

Illud etiam accedit, quòd me Chimæram cognoſcere, & hanc a me cognitam eſſe, re idem planè ſunt, actiuè ſiquidem, vel paſſiuè exprimi, nullam rei diſtinctionem importat. At neminem præterit, me chimæram cognoſcere, nihil aliud eſſe, quàm habere cognitionem exprimentem, repugnantes, mutuo tamẽ nexu coniunctas, naturas; Chimæra igitur cognita non aliud quidpiam ab eius cognitione importabit. Quod ſi res ita eſt, cum cognitio realem obtineat naturam, fatendum omninò, Chimæram cognitam in ſe nullum ens rationis quo hic accipitur ſenſu quidem inuoluere.

Reſponſio quorundã reijcitur.

Tametſi autem alicui videri poteſt, me chimæram cognoſcere, præter cognitionem obliquo caſu chimæram connotatam præſeferre, ac importare; vt cum dicitur cognitio chimæræ, cognitionemque ipſam reale quid eſſe; chimæram tamen obuerſam non item, ſed potiùs ens eſſe rationis. Nihil hoc tamen reffert; quoniam chimæræ cognitio nil aliud ſupra cognitionem addit, quàm eſſe talem cognitionem; ſed hoc tale eſſe, cum ſit cognitionis natura, aliquid reale erit; vnde me chimæram cognoſcere, nihil profectò, quod reale non ſit, inuoluet. Quòd ſi probandum velis, chimæræ cognitionem nil aliud eſſe, quàm talem cognitionem; Concipiat intellectus dari talem cognitionis naturam, nihil tamen de obiecto reſultante à cognitione diſtincto concipiat; tunc ita ratiocinari licebit. Vel intellectus ità concipiendo prædictam cognitionem nihil cogitando de obiecto reſultante obiectiuè tantùm exiſtente, apprehendit cognitionem chimæræ, vel non. Si primum, id planè contendo, cognitio enim chimæræ nihil aliud erit formaliter, quàm talis natura cognitionis. Si ſecundum ſequitur contra hypoteſin, quòd intellectus non attingat intelligendo, talem cognitionem cùm talis eſſe non poſſit, niſi quatenus eſt cognitio chimæræ.

Præterea dum intellectus chimeram percipit, conſideranda cognitio, qua hæc repræſentatur. Vel igitur in huiuſmodi cognitionis eſſentia pugnantium naturarum prædicata relucent, vel non. Si primum, dum intellectus hanc elicit cognitionem citra quamcunque fictionem, ſine ens fictum formaliter chimæram intelligens dici debebit; vnde chimæræ cognitio, nil aliud quàm talis cognitio. Si verò ſecundum; magnum ſequitur inconueniens, quòd nimirum illa cognitio non foret imago obiecti.

Quorundã explicatio reijcitur.

Sunt, qui dicendum exiſtimant illa prædicata relucere quidem in cognitione, ſed hæc ipſa ens rationis tantùm quoad vnionem eſſe.

Sed hoc, vt opinor inconſideratè dicitur, quandoquidem pugnantium naturarum prædicata propterea quod in ipſa cognitione reluceant, non habent aliquod eſſe à cognitione diſtinctum, ſed redditur tantummodo ſenſus, quòd in intellectu detur pugnantium prædicatorum cognitio. Nihilque refert, quòd in his chimæra conſiſtens ſit à parte rei impoſſibilis; cùm inde chimæra fictum illud ens non euadat.

Dices fortè, prædicata iam dicta vtpotè realium naturarum realia eſſe; illam tamen, quam intellectus comminiſcitur vnionem, eſſe quid fictum à cognitione diſtinctum, quamobrem huiuſmodi prædicata abſq; ente ficto in cognitione haud relucebunt.

Hoc tamen nihil; ſiquidem ea præſertim vnio fictum ens dicenda foret, quia eius totum eſſe in hoc, quod eſt obijci intellectui, cõſiſtat quòd eſt, eſſe expreſſum per cognitionem, quod cum eâdem cognitione eſt idem; quamobrem vnio commemorata non erit ens fictum, vt aduerſarij contendunt, alioquin fictum aliquid cognitio pariter dicenda eſſet.

Aliqua eſt de vnione difficultas.

Non diſſimulandum hic autem de vnione iam dicta nonnihil eſſe difficultatis; propterea quòd aut illa ab ipſa cognitione diſtinguitur, aut non. Si primum, cùm aliud eſſe non habeat, quàm obiectiuum in cognitione, nulloque modo in re; videtur ſanè dicendum, eam eſſe illud ens fictum, de quo contenditur. Si ſecundum, falſum omninò erit vnionem prædictam impoſſibilem eſſe, cum ipſa cognitio haud impoſſibilis dici poſſit.

Difficultas in æquiuocatione poſita eſt.

Vis tamen omnis propoſitæ difficultatis, ſi diligenter attendas, in æquiuocatione poſita eſt; cùm enim dicis, vnionem prædictam impoſſibilem eſſe, vel eo ſenſu propoſitionem pronuncias, quòd extra cognitionem illa ſit impoſſibilis; benè habet; & propoſitio cum veritate conſentit, ſiquidem huiuſmodi vnio per cognitionem expreſſa nequit extra cognitionem ipſam exiſtere; at ſi alio ſenſu propoſitionem enuncies, ad ſignificandum ſcilicet, vnionem illam impoſſibilem eſſe, quatenus nec etiam ſecundum illud eſſe, quod habet expreſſum per cognitionem, cum eadem cognitione ſit idem, falſa penitus eſt propoſitio.

Sed ad hæc illuſtranda freqoentèr in exemplum rei alicuius, puta, Cæſaris, picturatam imaginem vſurpare adoerti; itaut hunc in modum ratiocinentur. Imago illa Cæſarem ob oculos ponit, ac repræſentat; hic autem quatenus repræſentatus non eſt quidpiam di-

diſtinctum ſecundum illud eſſe repræſentatiuum, & ab ipſomet Cæſare, & ab imagine; ſed eſt prorſus cum imagine idem; nec imago illa dicitur alicuius imago reſpectu iſtius eſſe repræſentatiui, ſed potiùs alicuius imago eſt ſine vllo reſpectu ad Cæſarem ſecundum eſſe repræſentatiuum.

Explicatio aduerſariorum refellitur.

Ineptè tamen rem propoſitam illuſtrant; Vltrò ſiquidem admittam, Cæſarem ſecundum eſſe repræſentatiuum non eſſe quidpiam ab imagine, & ab eodem Cæſare diſtinctum, adhuc tamen alicuius imago nimirum Cæſaris exiſtentis in natura rerum, vel ſaltem poſſibilis dici poteſt; Ob id rei alicuius impoſſibilis & multò minùs actu exiſtentis in exemplum picturatam imaginem præſtat adhibere; cuiuſmodi ſunt picturæ, quibus cubiculorum lacunaria, vel parietum illa concludentium ſuperiores margines exornantur; illæ ſiquidem repræſentant, quod ab iis non diſtinguitur ſecundum eſſe repræſentatiuum, quod in picturis habet nec ab aliquo repræſentato, quod re ipſa ſit in natura. Non diſſimiliter intellectus, dum repugnantes percipit naturas, vinculo quodam vnitas, atque contineas; hæ namque ſecundum eſſe repræſentatiuum, quod habent, nec à cognitione, nec ab aliquo exiſtente à parte rei diſtinguuntur; hoc enim ſunt repugnantes naturæ, prout nexu quodam coniunctæ, quæ re ipſa non exiſtunt.

Eadem eſt difficultas de repræſentato per cognitionem & per picturam.

Quòd ſi à me ſciſciteris de repræſentato, cuius illa cognitio dici poſſit imago; Et ipſe à te viciſſim de repræſentato, cuius illa pictura dici poſſit imago; eadem ſiquidem vtrumque noſtrum premit, ac vrget difficultas. Nec ob id paritas corruit, quod pictura ſit imago, *qua*, nempè quæ priùs cognita ducit nos in cognitionem alterius; at verò cognitio ſit imago, *qua*, nimirum qua formaliter intellectus euadit cognoſcens; paritas enim adhuc viget, atque ſubſiſtit. Vt autem illa pictura repræſentat ſe ipſam, ſic talis cognitio.

Aduerſariorum reſponſio confutatur.

Quoniam tamen ſatis obuia poteſt eſſe reſponſio, quòd ſcilicet illa pictura, ſi non alicuius re, ſaltem obiectiuè quidem exiſtentis in mente, imago ſit, atque adeò illius, quod ab ipſa pictura tanquam ens fictum ab ente reali diſtinguitur; Cogitandum propterea rei cognitionem alicuius imaginem eſſe, in eo conſiſtere, quòd cognitio aliquid repræſentet; ad eum igitur modum, quò difficultati ſit ſatis, de repræſentato diſtincto à repræſentante; modo non diſſimili occurrendum in re propoſita, de qua mox ſermo redibit.

Materiale repræſentatum per cognitionem ſunt naturæ repugnantes.

Occurram igitur dicendo, repræſentari tanquam obiectum materiale naturas repugnantes, & hoc à cognitione diſtingui; quod autem ſe habet velut id cuius totum eſſe in ipſo eſſe repræſentatiuo conſiſtit, quædam eſt ipſius cognitionis ratio.

Repræſentatum igitur concretum quidpiam, non ſecus, ac album ex. gr. duo nimirum, & formam repræſentantem, & id quod per ipſam repræſentatur, vt album albedinem habens importat. Ita quidem chimæra ſaltem implicitè formam repræſentantem, & id quod per cognitionem repræſentatur, puta, repugnantes naturas, & realem vnionē indeterminatè tamen acceptam. Repræſentatum igitur ſunt prædictæ naturæ &c. quæ dicuntur repræſentatum vt quod, cognitio autem vt quo; vt lac dicitur album vt quod, albedo autem vt quo, hoc intercedente diſcrimine, quòd denominatio albi intrinſeca; cogniti, & repræſentati extrinſeca eſt. Quamuis autem in concretis ſe habens vt quod à forma diſtingui debeat: ſe habens tamen vt quo non debet. Hinc facilè intelliges occurrendi modum propoſitæ paulò anteà difficultati.

Difficultates proponuntur eædemque ſoluuntur.

Tametſi autem hactenus dicta ſummoperè cum veritate conſentiant, difficultates tamen non deſunt, quibus eadem laborare videntur.

Obiectio prima.

Dices proinde, cognitum obiectum ſola nequit eſſe cognitio, ſiquidem præter cognitionem id, quod per cognitionem expreſſum eſt, importat. Quando igitur intellectus concipit quidpiam, quod re ipſa non eſt, præter cognitionem aliquid concedendum, quod repræſentatum, & cognitum denominetur.

Difficultati fit ſatis.

Hęc non inficior, ſed quod cognitum denominatur, dum intellectus quidpiam comminiſcitur, ac fingit, ſunt repugnantes naturæ cum vnione, ac nexu. Totum igitur hoc cognitum, & expreſſum dicitur, in quo tamen nihil inuoluitur, veluti fictum ab omni ente reali diſtinctum; ſi quidpiam enim foret, maximè quidem vnio, quę quidem nō eſt niſi realis, indeterminatè tamen accepta, quemadmodùm & repugnantes naturæ, quibus intellectus illam appingit reales ſunt; & quamuis huiuſmodi vnio realis ſit naturis realibus applicata; non ſubindè tamen conflatum illud eſt aliquid in re; propterea quòd realis illa vnio indeterminatè tamen ſumpta non re ipſâ inter repugnantes naturas, ſed tantum repræſentatiuo modo intercedit, quatenus per cognitionem cadens inter naturas illas exprimitur, quæ à parte rei repugnant vniri.

Nec præteribo, quod in re propoſita multum habet momenti, nempè chimæram cognitam eſſe quidpiam à cognitione à naturis repugnantibus, à nihilo à parte rei inadæquatè diſtinctum, cum præter cognitionem reliqua itidem importet, non tamen adæquatè, cum in iis omnibus collectum tamen acceptis conſiſtat. Ex quo facilè intelliges, immeritò ibi rationis ens fictum ab aduerſariis intrudi.

Obiectio ſecunda proponitur, atque diluitur.

Ampliùs obiiciet quiſpiam. Chimæra tantùm habet eſſe obiectiuè in intellectu, ergo verè eſt ens rationis. Sed quis ex hactenus dictis adeò rudis cui perſpectum non ſit, chimæram ſecundum id, quod materiale eſt, vt ſunt repugnantes naturæ, realis vnio &c. non eſſe obiectiuè tantum in mente, licet ſecundum quod formale dicitur, puta, ſecundum eſſe repræſentatiuum, ita ſe habeat. Et hoc quidem modo dicetur ens rationis, non quatenus ab omni ente reali diſtinguitur, ſed quatenus habet tantummodò eſſe expreſſum per cognitionem, à qua non diſtinguitur, quæ in ipſa ratione reſidet.

Nec expreſſum illud eſſe per cognitionem, quod veluti formale habendum dicebamus, eſſe aliquid debet à cognitione diſtinctum, ita nimirum vt, cum re ipſa non ſit in rerum natura, aliquid fictum ab aduerſariis intentum eſſe debeat? Quod enim materiale eſt, debet à cognitione diſtingui, non nego, vt ſunt repugnantes naturę, realis vnio, nihil à parte rei; quod autem formale, non debet; propterea quòd hoc non eſt id, quod repræſentatur, ſed quo aliud repræſentatur, ſicuti eſt, cum cognitio fuerit vera, aliter ac eſt, cum fuerit falſa, quæ ita dicitur, quoniam exprimit res aliter ac ſunt in ſe ipſis. Ità planè, cum intellectus cognoſcit chimæram appingens rationem vnionis realis naturis leonis, draconis, & capræ re ipſâ minimè aptis vniri, decipitur, & cognitionem elicit falſam, quippè quæ exhibet intellectui realem vnionem cadere inter naturas illas, quæ à parte rei vniri minimè patiuntur.

Quæ ratione chimęra ens fictum dicatur.

Hinc etiam perſpicuum fit, quâ ratione chimęra ens fictum dicatur, cum tamen cognitio ſic appellari non poſſit; chimæra ſiquidem ità dicitur, quatenus ens fictum opponitur enti extra intellectum, non quatenus cuicunque enti reali aduerſatur.

Sic etiam chimæra dicitur impoſſibilis, quamuis cognitio talis dici non poſſit, propterea quòd chimæra non ſolam cognitionem, ſed alia itidem inuoluit. Di-

citur etiam cōtradictoria inuoluere, non ſic cognitio, eo quòd chimæra contradictoria inuoluit ad eſſe in ſtatu reali, non autem intentionali. At cognitionem inuoluere quidē illa ad eſſendum in ſtatu reali, falſum omninò; vt ex aduerſo veriſſimum, in ſtatu quidem intentionali. Neque hæc in admirationē nos trahant; nam duo contradictoria repugnant eſſe in ſtatu reali, non intentionali; vt repugnat rugibile, & hinnibile realiter idem eſſe extra intellectum: non repugnat autem, vt eodem intellectus actu attingantur; ità fit, vt cognitio non euadat impoſſibilis; nam etſi exprimat, & in ſe contineat huiuſmodi contradicentia, non ea tamen includit ſecundum eſſe reale in quo repugnant, ſed ſecundum eſſe intentionale, in quo ſe compatiuntur, nec illam repugnantiam inuoluunt.

Difficultas alia proponitur, ſimul quæ diluitur.

Quòd ſi vrgeas. Chimæra ſecundum id, quod eſt formale, nempè ſecundum eſſe repræſentatiuum, non eſt impoſſibilis, cùm hoc idem ſit cum cognitione, quæ nullo modo impoſſibilis. Neque ſecundum id, quod materiale eſt, dici impoſſibilis poteſt, cùm ſint reales illæ naturæ &c. ergo ſecundum neutrum iſtorū impoſſibilis erit, ſi igitur vtrinque poſſibilis, ergo pariter & ipſa poſſibilis. Non inficiandum, cognitionem eſſe quid poſſibile, itemque omnia, quibus chimæra conſtat, ſunt tamen poſſibilia, atque adeo chimæra poſſibilis in vniuerſo rerum genere, non autem rerum exiſtentium extra intellectum, ſecundum quod genus *chimæra* dicitur impoſſibilis, quatenus illæ repugnantes naturæ non poſſunt eſſe extra intellectum, prout per cognitionem repræſentantur, quod eſt eſſe poſſibile in vniuerſo rerum genere; impoſſibile tamen in eorum ordine, quæ extra intellectum exiſtunt.

Quid particula ſicut ſibi velit.

Si quærendum autem operæ pretium exiſtimes, quid particula *ſicut* ſibi velit, cùm naturas repugnantes haud eſſe extra intellectum dicimus, ſicut per cognitionem exprimitur. Non vnio eſt, cùm hæc ſupponatur realis, atque adeò poſſibilis, fictum igitur quidpiam per modum obiecti tantummodò exiſtentia in mente. Mala tamen hæc conſecutio; duobus enim modis cogitandum repugnantes illas naturas velut vnitas, atque connexas per cognitionem exprimi, ac repræſentari. Primò quidem negatiuè, quatenus non repræſentantur disiunctæ, vel diſtinctæ. Secundò poſitiuè, prout intellectus vnionem alioquin realem apprehendit velut intercedentem inter repugnantes naturas; non quòd hæc intercedſio quidpiam ex parte obiecti præſeferat omnino fictum, ſed quoniam intellectus vnionem prædictam falsò ijs accommodat, quibus applicanda non eſt; quod in omni cognitione falſa contingere cuique perſpectum, ac exploratum.

Aliè difficultas proponitur, eidemque ſit ſatis.

Præterea nonnullis ea familiaris eſt difficultas. Illa cognitio, in qua vniuntur naturæ repugnantes ad aliquid terminatur, quod, cùm in re non ſit, ſiquidem cognitio eſt falſa, neceſſariò fatendum rationis ens ab aduerſarijs inuentum. Hoc tamen nullius momenti; nam cognoſci repugnantes naturas, vel ſi mauis chimæram, nihil continet, præter cognitionem falſam, cùm chimæram dari, nihil aliud ſit, quàm dari naturam cognitionis ſic exprimentis; cumq; huiuſmodi expreſſio non aliud ſit quidpiam à cognitione, reale quid erit: nullus igitur erit alius terminus à cognitione diſtinctus, quàm materiale quidem obiectum, quodque in re propoſita ſunt repugnantes naturæ, nexu quodam coniunctæ, quibus non eſt conformis cognitio chimæram exprimens, ac repræſentans, ſiquidem re ipsâ non ſunt huiuſmodi vinculo connexæ.

Ineptè autem exiſtimant plerique naturas illas repugnantes nullo modo cognoſci, proptereaque non eſſe cognitionis terminum; Tametſi enim non exprimantur, vt ſunt, nimirùm ſine vnione vel nexu; exprimuntur tamen aliter ac ſunt, nempè cùm huiuſmodi vnione, atque adeò inter ſe connexæ.

Alia eurſus obiectio proponitur & ſimul occurratur.

Quòd ſi quiſpiam obijciat. Quod formaliter per cognitionem repræſentatur, debet à cognitione diſtingui, ſiue vera, ſiue falſa cognitio ſit; at formale obiectum cognitionis eſt, quod repræſentatur, ob id illud erit à cognitione diſtinctum. Facilè tamen obuiam itur, quod enim formaliter repræſentatur, non formaliter, vt aiunt, & prout repræſentatum, ſed materialiter, & ſpecificatiuè ſumptum eſſe debet à cognitione diſtinctum.

Materiale obiectum à cognitione re ipſa diſtinguitur nō ue autem formale.

Cæterùm id minimè prætereundum, nempe cognitionis materiale quidem obiectum, cui dicitur conformis, ſi vera eſt, ſecus autem, falſa, à cognitione re ipſa diſtingui; at quod formale eſt obiectum, nequaquam; ita planè chimæræ cognitio materiale ſuum habet obiectum à ſe diſtinctum, vt ſunt repugnantes naturæ &c. non autem formale, quod in illo eſſe expreſſo per cognitionem conſiſtit.

Difficultas proponitur, atq; diluitur.

Neque dicas, chimæram eſſe quid diſtinctum à cognitione, quoniam ſi quis cognoſcat huiuſmodi cognitionem falſam, nedum cognitionem, ſed etiam chimæram expreſſam per cognitionem cognoſcit; Non inquam, id dicas, tunc enim chimæra non ſecundum ſe, ſed in imagine eius cognoſcitur; quamobrem malè deducitur, ac ineptè concluditur.

Difficultas altera proponitur, eidémque ſit ſatis.

Illud etiam addendum, nimirùm, quod non habet eſſe, niſi formaliter actu cognoſcatur vt chimæra, inſulsè admodum dici ſic ſe habere, vt nec ſit cognitio, nec habeat eſſe à parte rei, non enim ob id cenſendum extra ambitum entia realis, eſt enim idem cum cognitione, quæ intra limites realis entis coercetur.

Maior difficultas affertur; & eidem occurritur.

Maiorem difficultatem ingerunt ita ratiocinantes. Dum quiſpiam negat dari ens rationis; vel illud cognoſcit, vel non; ſi ſecundum, perperam negat, cùm non cognoſcat. Si primum, fateatur ens rationis oportet, quoniam illud dari, nil aliud profectò, quam cognoſci.

Quamuis huic difficultati vis aliqua ineſſe videatur; nullius tamen ponderis deprehendes aduertens, ens rationis negari ſenſu ab aduerſarijs intento bifariam intelligi; vel ita vt intellectus primò illud apprehendat, mox verò neget; atque hunc in modum difficultas aliquid momenti habet, neque hoc ſenſu illud negari exiſtimandum. Intelligi deinde poteſt, illud non concedi, quatenus ab intellectu concipi non poteſt, & ſic negari illud, eſt vſurpandum; atque percontanti, num illud cognoſcatur, vel non, reſpondendum, non cognoſci. Inſtanti autem, ſi non cognoſcitur, qua ratione negatur? reſpondendum, negari modo iam explicato, quatenus idem eſt, quod non cognoſci.

SECTIO TERTIA.

Per quam intellectus operationem ens rationis fiat: & num ab alijs animæ potentijs cognoſcentibus, & appetentibus fieri poſſit.

Eſt operæ pretiū inquirere per quam intellectus operationem fiat ens rationis quale concedendum exiſtimamus.

NEgligenda quidem ea non eſt inquiſitio, per quam ſcilicet intellectus operationem fiat ens rationis, modo quo concedendum adſtruimus; ſubinde verò, num ſic ab intellectu fiat, vt à nulla alia animæ potentia fieri poſſit.

Nū verè

Hæc autem, vt probè tractentur, primò conſiderandum, an veritas & falſitas adeo ſit propria cognitionis intellectiuę, vt nulli alii potentiæ cognoſcenti poſſit accommodari. Si placet naturæ genium, Ari-

ſtoti-

...tas adeo ... propria intellectus vt alteri potentiæ cognoſcenti accōmodari non poſſit.

ſtotilem ſcilicet audire. Eum ſplendidè admodum ſignificaſſe videbimus, indiuiſibilium intellectionem in ijs eſſe, circa quæ falſum non contingit. Omnis igitur ſimplex, quam exercet intellectus, apprehenſio vera eſt. Quoniam autem verum, & falſum contraria ſunt, circa idem proinde fieri debent: ſi igitur apprehenſio ſimplex vera eſſe poteſt; non eſt profectò cur ei falſitas denegetur. Sed quo id pacto ſit vſurpandum, vt paucis perſtringam, breuiter adnotabo; veritatis geminam eſſe acceptionem, vel nimirum pro illa congruentia cognitionis cum re cognita, itaut affirmationem, vel negationem inuoluat: & hæc profectò ſimplici intellectus apprehenſioni conuenire non poteſt. Altera eſt, quæ in cohærentia cum re cognita conſiſtit, nullam affirmationem, vel negationem importans; & hanc ſimplex intellectus apprehenſio poteſt ſibi vendicare.

Lib. 3. de an. T. 27.

Idem de falſitate ſtatuendum.

Non abſimili modo de falſitate ratiocinandum; hæc enim affirmationem aut negationem habens adiunctam ſoli poteſt enunciationi conuenire, atque adeo in apprehenſionem ſimplicem non cadit. At ſine affirmatione, & negatione, profectò nihil obſtat, quo minus ea ſimplici intellectus apprehenſioni conueniat. Non diſſimulandum tamen, falſitatem hanc potius ignorationem appellari; vnde Philoſophus, *& eſt quidem*, inquit, *verum attingere, atque repræſentare, non attingere autem, eſt ignorare*. Quando intellectus enim obiectum attingit ſuum, quamuis nec affirmet, neque neget quidquam, verus dicitur; quando autem non attingit, tunc non falſus, ſed ignorans appellatur. Vtcunque ſe res habeat, palam eſt, & apertum, aliquod falſitatis genus ſimplici mentis apprehenſioni conuenire. Hinc facilè intelliges, per hanc fieri ens rationis poſſe, cum hoc per illam operationem fieri poſſit, quæ falſum ſubire valet.

9. Diuin. tex. 22.

Idem ſentiendū iudicium de cognitione ſenſus ac de apprehēſione intellectus.

Cùm autem ſenſus cognitio maximè ſit intellectus apprehenſioni ſimilis, & affinis, non ſecus de cognitione ſenſus, & intellectus apprehenſione ſentiendum. Concludendum igitur, & per ſimplicem intellectus operationem, & ſenſuum quoque functiones ens iſtud rationis fieri.

De appetitu tam rationali, quā ſenſitiuo quid aſſerendū ex hucuſque traditis conſtat.

De appetitu autem tam rationali, quàm ſentiente ex hucuſque traditis quidnam dicendum, non obſcurè conſtabit; nam ens rationis, ſi pro materiali parte repugnantes naturas, pro formali verò cognoſci, eſſeque per cognitionem expreſſum, nec aliud quidpiam importet, non diſſimiliter de voluntate ratiocinandum, erit in ea ſiquidem ens rationis dicendum, quod pro materiali parte pugnantia pro formali verò eſſe appetitum, & amatum, minimè ab actu amoris diſtinctum importabit.

Quænam fuerit Epicuri ſententia breuiter explicatur.

Sed age, quale fuerit Epicuri conſilium in re propoſita, queq; ſententia paucis explicemus. De ſenſu, quem primū Criterium faciebat, ſic opinabatur. Is geminam cognitionem agnoſcens, vnam eſſe dicebat nudam quandam rei perceptionem, ſimplicemque apprehenſionem: altera verò opinionem, ſiue iudicium, cùm de re quapiam aliquid affirmatur, vel negatur. Illi falſitatem negabat; huic concedebat. Quamobrem dum oculus ex. gr. remum alioquin cùm reipſa ſit rectus, curuum videt, aut turrim rotundam, teretemue, quæ quadrata eſt, huiuſmodi viſionem ſic re ipſa ſe habere, & viſum ſic affici dicebat; quin imò veras eſſe cauſas, quibus poſitis neceſſe ſit huiuſmodi viſionem fieri, neque aut viſus non tali poſſit affici modo, aut res non talis apparere. Idq; quicquid mens poſtea iudicet; ad eum planè modum, quo ſpectante orichalcum oculo, elicitur reuerâ viſio orichalci, neque poteſt viſus non recipere orichalci ſpeciem, quicquid deinceps mens de orichalco pronunciet, hoc eſt eſſe orichalcum, aurumne, aut aliud. Contendit igitur modo iam explicato ſenſum non falli. His alij addunt & illud, quoniam viſus tunc illa quidem apprehendit obiecta, ſi non vt ſunt, ſaltem vt ex rei natura per ſpecies repræſentantur. Itaque viſus tantum apprehendit colorum illam apparentiam, vt in collo columbæ, in quibus falſitas nulla, quoniam ex rei natura ſic per ſpecies ſit repræſentatio, & ſi quis contingit error, hic potiùs imaginanti vel intelligenti facultati adſcribendus. In exemplum afferunt vuas Zeuxi induſtriè depictas, quas auues deceptæ veras exiſtimarunt, itemque linteum à Parrhaſio affabrè coloribus expreſſum, quod Zeuxim eundem decepit. In hiſce igitur caſibus facultatem videntem haud eſſe deceptam exiſtimant, propterea quod viſio ad vuas pictas; & ad linteum pictum verè terminatur; ſed æſtimantem, vel intelligentem facultatem ob accidentia ſimilia fuiſſe deceptam arbitrantur; quinimò neque has falli, ſi iudicium non ſupra exiſtentiam, ſed ſupra ſolam eiuſdem apparentiam feratur, quoniam tunc iudicaret, quod verè ex rei natura apparet.

Improbatur Epicuri ſententia.

O quantum de veritate loquentes à veritate recedunt! Dum viſus remum percipit fractum, ſiue curuum, propterea quod partim ſit immerſus in aquam, partim verò extet, certè decipitur, eiuſque cognitio falſa eſt. Non enim vera euadit, quoniam ſic ob radiorum fractionē, ob medij conditionem eſſe debeat; adhuc enim eſt falſa, quippe quæ rei in ſe ſpectatæ minimè conformis, id vndecunque proueniat. Et quamuis in huiuſmodi cognitione iudicium nullum occurrat, adhuc tamen falſa, cum remum non exprimat, vt in ſe eſt, ſed variatum, prout eius imago requirit; ad cognitionem ſiquidem, & facultas cognoſcens, & obiectum cognitum, & imago eiuſdem concurrit. Facultas obiectum percipit, prout illi per imaginem exhibetur. Si igitur hæc illi prauè repræſentat obiectum, facultas cognitionem eliciet etſi iuxta exigentiam imaginis, obiecto tamen diſſimilem. Proxima igitur deceptionis cauſa praua eſt imaginis conditio, prauitas hæc à refractione radiorum ortum ducit, hæc ipſa refractio à medij diuerſitate; falſa igitur illa cognitio; proindeque non repugnabit ens rationis, à ſentiente fieri facultate.

Reſpōdetur ad exēplum de orichalco.

Neque refert ex orichalco deſumptum exemplum attuliſſe; tunc enim, quod oculis vſurpatur, idem penitus eſt, quod per imaginem exprimitur; quæ et ſimilis vndequaque ſic videntem facultatem immutat, vt hęc illud prout eſt, percipiat. Secus autem in viſione remi contingit; videndi ſiquidem facultas per deprauatam imaginem, decepta nequit illum vt re ipſa eſt, attingere.

SECTIO QVARTA.

Quotuplex ſit ens rationis.

Vlgata entis rationis partitio in Logicum, & Metaphyſicum.

VVlgata, ſatiſque frequens eſt entis rationis illa partitio, qua in id quod habet, & quod non habet in re fundamentum, atque adeo in Logicum, & Metaphyſicum diſtribuitur. Metaphyſicum eſt, cùm nulla quidem occaſione vrgente falſam cognitionem elicit intellectus, vt dum chimæram hircoceruum, & id genus alia percipit. Hoc autem in negatiuum, priuatiuum, relatiuum communi calculo diſtribuitur.

Ens rationis Metaphyſicum in negatiuum, priuatiuū, & relatiuū.

Negatiuū.

Primum cognitionem falſam importat, qua negatio formæ poſitiuæ inſtar concipitur, cùm tamen vt nihil concipi deberet. Sic illa cognitio, qua in lapide me-

Digitized by Google

meram negationem viſionis tanquam poſitiuam formã apprehendimus, ens rationis negatiuum conſtituit.

Priuatiuũ.

Secundum, cognitionem falſam præfert, quâ intellectus tenebras in aëre, velut obſcuriorem formam apprehendit, cum tamen ſint lucis carentia.

Relatiuũ.

Tertium eſt illud, quod falſam cognitionem inuoluit, quâ intellectus aliquam relationem apprehendit, quæ ex rei natura non ſit; vt dum viſi denominationem extrinſecam in pariete, tanquam intrinſecam, à forma poſitiua prodeuntem, per quam paries viſionem reſpiciat, apprehendit.

Secundũ ens rationis Logicum.

Secundum ens rationis Logicum erat, tunc ſanè cõtingens, cum intellectus arreptâ occaſione, vrgentique motiuo concipit quidpiam longè aliter, ac in natura eſt; ita videlicet, vt hęc occaſio fundamentum ſit intellectui ad huiuſmodi ens rationis efformandum. Occaſionem verò hanc ex proprietatibus, conditionibuſque rerũ intellectus deſumit, qui proinde non gratis, nec ad libitum illud valet effingere; cùm iuxta rerũ proprietates, conditionesue debeat illud elaborari. Vt ſi natura quæpiam aliquibus ſit communicabilis, occaſio eſt intellectui ad vniuerſale efformandum; hinc igitur vniuerſalis; & quo pluribus illa communicabilis eò magis vniuerſalis, & ſi nullis indiuidui ratio deſumitur.

Quomodo falſam notitiam inuoluat.

Hoc idem ens rationis falſam notitiam, non vtcumque tamen, inuoluit; ſed illam, quæ ex inadæquata repræſentatione, vel ſi mauis, ex præciſione contingit; vt cum intellectus eſſe animalis cognoſcens, illud concipit velut ſentiendi principium, in quo non decipitur, nec in falſitatem incurrit, quia tamen animalis eſſe non concipit, vt re ipſa eſt in inferioribus diuiſum, proinde ab hac diuiſione præſcindens falſitatem oſtendit; tametſi enim abſtrahentium non ſit mendacium in affirmatione, vel negatione conſiſtens, falſitas tamen eſt, prout hæc in ignoratione poſita eſt. Animalis enim eſſe re ipſâ in plures ſpecies ac indiuidua diſtribuitur, quod intellectus præſcindendo efficit vnum, proindeque cum à diuiſione præſcindendo cognoſcendum quidpiam omittat, hinc ob id ignorationis quæ falſitas, dicebatur.

Peculiaris quædam ſpecies entis rationis quæ 2. intentio nuncupatur.

Hic porrò non prætereunda ſpecies peculiaris entis rationis, quę ſecunda intentio nuncupatur; de hac igitur diſſerendum. Etſi autem in re propoſita non idem ſit Philoſophorum ſenſus; mihi tamen eorum ſummoperè conſilium arridet, qui ſecundam, de qua loquimur, intentionem ſic explicandam exiſtimant; vt putent, eam eſſe relationem quandam conceptam ab intellectu, rationis appellatam; non tamen omnem, ſed illam tantummodo, quæ priorem aliquam cognitionem, intentionemue tanquam fundamentum ſupponit, ita tamen, vt per ipſam relationem res exprimatur extra ſuum ordinem.

Non omnes relationes rationis in priori cognitione conſiſtere.

Non omnes igitur relationes rationis etiam in priori cognitione, vel obiecto quatenus cognito fundatæ debent ſecundæ intentiones exiſtimari, ſed illæ tantummodo, quæ cadunt in obiectis comparatis, pro vt in aliquo attributo rationis comparata ſunt, eo ſenſu nimirum, vt comparatio paſſiua duorum obiectorum in aliquo rationis attributo concepta ab intellectu inter illa inſtar reſpectus inter duo illa verſantis, ſecunda ſit intentio, quatenus tamen per illam obiecta collata referuntur ad inuicem, non autem ad intellectum conferentem: non enim eſt idem eſſe comparatum, quod habent in ordine ad intellectum comparantem; & eſſe comparatum, quod inter ſe habent ex negotiatione intellectus, proindeque aliud eſt concipere illud eſſe comparatum, & hoc; dum enim illud concipimus, puta, eſſe comparatum obiecta in ordine ad intellectum comparantem, ſiſtimus intra limites primi conceptus, primæque intentionis; hoc enim modo ordinem exprimimus tantummodo, conceptus ad obiectum. Tunc autem egredimur limites primi conceptus, cùm illud eſſe comparatum concipimus, quod inter ſe habent obiecta ex intellectus negotiatione. Magni igitur intereſt, vtro modo conceptus contingat, an videlicet talis, quo concipitur aliquid, puta homo, habere eſſe cognitum, vel comparatum in ordine ad intellectum concipientem, & comparantem; an verò talis, quo homo comparatus cum Socrate, & Platone intelligitur, prædicabilis habere rationem &c. Poſtremus enim iſte conceptus eſt is, ex quo nec rem, nec ordinem realem eius ad aliud, aut alterius ad ipſam exprimit intellectus, ſed potius exprimit hominem, & Socratem, non vt in ſuo ſunt ordine, ſed ſecundum illud additum ab intellectu ea comparante in attributo rationis. At prior ille conceptus primus eſt, cùm exprimat realem terminationem, qua obiectum realem actum comparantis intellectus terminat exprimentem rem, vt in ſuo ordine eſt.

Primæ & ſecundæ intentionis natura conijcitur.

Ex his facilè intelliges tam primæ, quàm ſecundæ intentionis naturam. Prima enim intentio dicetur *Obiectum actu cognitum, vel abſolutè per actum rectum, aut reflexum, vel in ordine ad aliud, per actum, cuius ſit comparare ſecundum aliquod attributum illis conueniens ex rei natura ante intellectus negotiationem.* At verò ſecunda intentio dicetur *Comparatio paſſiua, quæ reperitur inter duo, vel plura obiecta ad inuicem comparata in aliquo attributo rationis concepto ab intellectu per modum mutuæ relationis inter illa.*

Prima intentio explicatur.

Declaratur ſecunda.

Explicatio definitionũ prędictarum.

Quarum definitionum intellectus hic eſt. Ad primam quod ſpectat, nemini non patet, tam per actum rectum, quàm reflexum res in ſuo ordine cognoſci, quin etiam per actum comparatiuum, cùm res ſecundum aliquod attributum independens ab opere rationis conferuntur. Vt ſi quispiam hominem, & animal directis actibus concipiat vtriuſque naturam perſcrutando, vel etiam reflexis, intelligendo ſe illa intelligere, ſeu vt à ſe cognita, imò etiam actu comparatiuo hominem puta cum animali comparando; at intelligendo hominem in ſe quidem animalis naturam inuoluere; non autem viciſſim rationem hominis in animali includi; hæc omnibus modis intellectus concipit, quod homini, animalique in ſuo conuenit ordine. Quamuis igitur actus comparatiuus fuerit, nihil planè refert, cùm illa comparatio fiat in attributo exiſtente extra intellectum, vt illud, in homine animalis rationem inuolui. At ſi intellectus conferat animal cum homine, ſimulque concipiat illud veluti genus comparatione illius, quoniam hominem cognoſcendo participare animalis naturam, ſumpſit occaſionem prædicandi animal, ſubijciendique hominem, dicendo homo eſt animal; hominem ob id contulit cum animali in hoc rationis attributo, quod eſt, hominem animali ſubijci, & hoc viciſſim de illo prædicari; tuncq; in obiectis hac ratione inuicem collatis, paſſiuæ habentur comparationes diuerſæ, quæ ex parte extremorum iuxta varias eorum proprietates, varias itidem nomenclaturas, veluti per relationes conceptas ab intellectu, ſortiuntur; hæ autem ſunt, quæ dicuntur ſecundæ intentiones prædicati, ſubiecti &c.

Hactenus primæ intentionis explicatâ definitione, ſupereſſet admouere manum ad definitionem ſecundæ intentionis enucleandam; verùm ad id nulla cogit neceſſitas, cùm ex hucuſque traditis perſpicuè ſatis ipſa conſtare poſſit.

Digitized by Google

SECTIO QVINTA.

Secundæ intentiones cum primis, & inter ſe conferuntur.

Vtile eſt primas intentiones cum ſecũdis cõferre.

SEcundæ, quas dicimus intentiones, & cum primis, & inter ſe non ſine magna ſolent vtilitate conferri cum hinc plurimarum enunciationum ſenſus eluceant.

Prima collatio.

Prima autem collatio ſit, qua intentiones ſecundæ cùm primis tanquam earum imagines conferuntur. Ita ſit, vt quicquid ſecundis intentionibus tribuitur, primis quoque tributum intelligi debeat, aliquibus tamen exceptis, cum prædicata nimirum ſunt, quibus intentiones ſecundæ à primis diſcriminantur, vnde non ſic licet ratiocinari. Genus eſt ens rationis, ſiue ſecunda intentio, ſed animal eſt genus, ergo animal eſt ens rationis, ſiue ſecunda intentio; nam ens rationis, & ſecunda intentio ea ſunt prædicata, quibus genus, ſpecies, & reliquæ ſecundæ intentiones à primis diſtinguuntur; quod etiam in imagine picturata comparatione prototypi contingit; multa ſiquidem vtrique conueniunt ac tribuuntur, vt quod facies ſit hiſce coloribus perfuſa, hoc lineamentorum genere conſtructa &c. quæ nimirum imagini non ſui, ſed prototypi ratione conueniunt. At ſi prædicata huiuſmodi ſint, quæ ſui ratione ſibi vendicet imago, non eodem modo ſe res habet; proinde nos de imagine dicimus eſſe figuram tabulæ conſignatam, coloribus depictam, vitæ quouis genere deſtitutam, quæ prototypo accommodari non poſſunt.

Gemino modo poſſunt ſecũdæ intentiones primis applicari vel per prædicatorem exercitatã vel per ſignatam.

Bifariam hæc autem contingunt, prout gemmino modo poſſunt intentiones ſecundæ primis applicari; hæc enim applicatio vel ſit per prædicationem exercitam, vel per ſignatam. Prima eſt, quæ per eſt verbum ſubſtantiuum perficitur, vt cùm dicimus, homo eſt animal; altera verò eſt, quæ per terminos ſecundarum intentionum, & per verba *dici*, & *prædicari*, abſoluitur; vt cùm dicimus, genus prædicatur de pluribus ſpecie differentibus. Hanc autem ſunt qui putant, non tam prædicationem, quàm prædicationis ſignum exiſtimandum eſſe, eam ob cauſam, quia ponendum ex parte ſubiecti conſtituitur ex parte prædicati. Non inficiandum tamen, etſi minus propriè etiam huic prędicationis rationem conuenire.

Quando prædicatione exercita ſecũdæ intentiones primis applicãtur prędicari non poſſunt niſi accidentaliter.

Quando autem exercitâ prædicatione ſecundæ quidem intentiones primis applicantur, prędicari non poſſunt, niſi accidentaliter, actu, & denominatiuè, non ſecus ac accidentia de ſubiectis ſuis prædicantur, cùm videlicet accidentia realia ſunt, hęc enim in concreto, non in abſtracto ſumpta de ſubiectis ſuis denominatiuè dicuntur; ita quidem dicimus homo eſt albus, eſt coloratus, non autem eſt albedo, eſt color. At intentiones ſecundæ, non ſunt, niſi quædam relationes rationis, vt paulò antea dicebatur, quas intellectus velut accidentia quędam primis intentionibus tribuit. Ita quidem dicimus animal eſt genus; non genereitas, vt ita loquar, homo eſt ſpecies, non ſpecieitas. Nec modo abſimili ſentiendum de reliquis; hic enim proprius eſt modus, quo accidentia de ſuis ſubiectis, nimirum vt concreta de concretis prædicentur.

Quando applicatio ſecundarũ intẽtionũ ſit per verbum prędicari, dici &c.

Cùm autem applicatio ſecundarum intentionum ad primas fiat per prædicationem ſignatam per verbum *prædicari*, *dici* &c. ſecus ſe res habet, quandoquidem eſſentialis fieri prædicatio poteſt, vt cùm dicimus, genus prædicatur de pluribus ſpeciebus. Species prędicatur de pluribus indiuiduis; ſic enim denotamus prędicationem hanc in primis intentionibus exerceri; hęc enim prædicatio generis de ſpeciebus exercetur, cum dicimus, homo ex. gr. eſt animal, atque adeo exercitium in terminis primarum intentionum contingit.

Hoc exercitium etiam in ſecundis intentionibus cadit.

Non diſſimulandum tamen hoc execitium etiam in ſecundis intentionibus cadere, cum hę tanquam ſuperius & inferius comparantur, vt ſi dicamus, Vniuerſale prædicatur de genere, ergo genus eſt vniuerſale.

Prædicatio ſignata in ſecũdis, exercetur in primis.

Prædicationem autem ſignatam in ſecundis intentionibus exerceri quidem in primis, ea ratio ſuadet; quia ſecundæ intentiones præcipue quando copulantur per verbum *prædicari*, ſupponunt pro fundamentis, atque adeo huiuſmodi prædicationes per terminos primarum intentionum verificari debent.

Quid attendendũ vt applicatio ſecundarũ intentionum per exercitã prædicationẽ fiat ad primas.

Vt ritè ſecundarum intentionum ad primas præſertim per exercitam prędicationem applicatio fiat, fundamentum attendi debet; ex huius enim animaduerſione non erit operoſum applicationis modum pereſpere, ſi nanque illa de quibus aliquid prędicari poteſt, eſſentiâ, naturâque diſſiderant; tunc illi generis quidem eſt applicanda intentio; ſi autem numero, ſpeciei intentio aptari debet. Cum igitur obſeruatum fuerit, ſic ſe habere animal, vt eę quibus ineſt ſpecies, homo nimirũ, leo, equus &c. naturâ inuicem diſcriminentur; proculdubio generis intentio illi debebit applicari. Quoniam autem hominis naturã ab iis tantum participari aduertimus, quę numero ſecernuntur, ob id ei ſpeciei intentio accommodari poterit; quamobrem animal rectè dicetur genus, homo autem ſpecies.

Secunda intentio velut ens rationis aliquid importat extra intellectum materiale nuncupatum.

Nec grande aliquid, quod pulmo animę prælargus anhelet dicet ille, qui ſecundas intentiones de primis haud prędicari poſſe contendit, dum ſic effatur. Secunda intentio velut ens rationis aliquid importat extra intellectum, materiale nuncupatum, cognitionem verò tanquam aliquid formale inuoluit. Quod autem his duobus conſtat, de eo, quod eſt extra animam videtur prędicari non poſſe. Hoc tamen nihil eſt, cum nihil obſtet, quo minus de ente iam dicto tanquam modus atque adeò denominatiuè ſecunda intentio prędicetur.

Difficultas proponitur, atque diluitur.

Quod ſi hoc tibi minus arrideat, nimirum ſecundas intentiones de primis accidentaliter prędicari; propterea quod in accidentibus conſtat, quæ verè de inferioribus enunciantur, verè iiſdem de ſuperioribus enunciari, atque etiam viciſſim. Vt ſi de Socrate prędicatur curſus, de homine & animali prędicari quoque illum neceſſe eſt. Etſi enuntiatur de homine, etiam de aliquo homine enuntiari oportet. At ſecundę intentiones, quę de inferioribus prędicantur, de ſuperioribus non item. Vt hęc ſecunda intentio indiuidui prædicari quidem poteſt de Socrate, non autem de homine, & animali, nec quę de ſuperioribus enunciantur, de inferioribus quoque poſſunt prędicari; de homine ſiquidem dicitur ſpecies, de animali genus, non tamen de Socrate.

Solutio difficultatis propoſitæ.

Facilè autem his obuiam itur dicendo, non eodem modo de accidentibus exiſtentibus extra intellectum, ac de accidentibus rationis philoſophandum; illa ſiquidem conueniunt rebus abſolutè ſpectatis, vt ſunt in re; at hęc conueniunt naturis vt tali modo ab intellectu conceptis. Hinc intentio indiuidui Socrati conueniens non dicitur de homine, & animali; quoniam illi accommodata eſt, quatenus concipitur indiuiſibilis in ſubiectas partes; quę quidem conceptio, & homini & animali repugnat; contra verò ſpecies dicitur de homine non de Socrate; genus de animali, non de homine, tum intentiones huiuſmodi naturis illis conueniant, quatenus in ſubiectas partes diuiſibiles ſunt.

ſunt, quæ indiuiduo repugnant, quin etiam & ſpeciei, ſi plus quàm numero ſubiectæ partes inuicem diſcriminentur.

Difficultas obiecta.

Contendet forte quiſpiam, ſecundas intentiones, nedum accidentaliter, ſed etiam eſſentialiter de primis enunciari, ſic à definitione ad definitum argumentando. Homo per ſe de pluribus differentibus numero prædicatur; quamobrem homo per ſe eſt ſpecies. Si autem aſſumptum neges, quoniam prædicari conueniat per ſe intentionibus, rebus verò tantùm per accidens; inſurget ille dicendo, ſi res ita ſe habet, conſequens eſt vt Socrates per accidens tantum, & non per ſe ſit homo; propterea quod Socrates eſt homo, quoniam de ſuis inferioribus homo prædicatur, & ad eum modum is eſt homo, quo de inferioribus homo prædicatur, cùmq; optima à ſignata prædicatione ad exercitam ſit conſecutio; idcirco ſi prædicatio ſignata non eſt per ſe, nec exercita poterit eſſe talis.

Solutio difficultati allatæ.

Rectè tamen negabatur aſſumptum, ſi particula *per ſe* inhærentiam determinet, cùm admittendum ſit tantummodo, ſi determinet inhærens. Nec impugnatio benè deducit, eiuſque probatio nulla; admittenda ſiquidem conſecutio à ſignata ad exercitam prædicationem, quoties in terminis ſecundarum intentionũ fiat &c. cùm tunc propriè ſignata ſit prædicatio virtute continens exercitam; non autem cùm in terminis primarum intentionum fiat, vt in allato exemplo.

Si ſecũdæ intentiones inter ſe conferantur vna poteſt alteri applicari & tã exercitè quàm ſignatè prædicari.

At ſi ſecundæ intentiones inter ſe conferantur, perſpicuè conſtat, vnam alteri applicari, & de illa, tam exercitè, quàm ſignatè prædicari. Sic dicimus, genus eſt ſpecies vniuerſalis, & vniuerſale de genere prædicatur; poteſt enim intellectus intentionem vnam ſecundam ſuper aliam fundare, ac de illa prædicare; ea ſiquidem, qua is pollet reflectendi vi ſecundam poteſt intentionem cognoſcere, illamque cum alia in attributo rationis conferre; atque hunc in modum cognoſcendo, comparandoque vnam cùm alia ſuper ipſam fundare ſecundam aliam intentionem, vt generis intentio animali tributa, fundat intentionẽ ſpeciei dum ab intellectu cum vniuerſali confertur tanquam inferius cum eius ſuperiori; tunc autem ſecunda intentio fundata priorem fundantem denominat; ita fit vt genus ex. gr. formaliter genus dicatur, denominatiuè autem ſpecies; intentio proinde fundans accipitur vt quid, fundata verò vt modus. Sed illud obſeruatione dignum occurrit, quòd intentionem ſumere fundantem vt quid, eſt illam accipere ſecundum eius eſſentiam, atque naturam; vel ſi mauis, eſt illam intelligere vt quod; at verò ſumere intentionem fundatam vt modum, eſt illam vt determinationem, & modum conſiderandi aliam, accipere. Sic dum dicimus genus eſt ſpecies, genus accipitur vt id, quod intelligitur; ſpecies autem vt modus, ſub quo intelligitur; nullum autem eſt inconueniens, quòd intentio ſecunda de alia & ſignatè, & exercitè prædicetur; quin & eadem de ſe ipſa, vt cùm dicitur ſpecies eſt ſpecies. Nec propterea tamen eadem eſt intentio numero, qua intelligitur, & ſub qua intelligitur, quaſi eadem ſui ipſius ſit modus, cùm potiùs eadem ſit ſpecie intentio, quarum vna numero ſit vt quid, alia vt modus, atque adeo eadem ſpecie ſit modus ſui ipſius; proindeque cùm dicitur ſpecies, eſt ſpecies, tunc ſpecies accepta vt modus, prædicati munere fungens, non eadem eſt numero cum ea, quæ ſumitur vt quid, ſubiectique rationem obtinet. Idem ſiquidem numero applicari ſibi non poteſt vt additum, quilibet autem modus eſt aliquid additum.

Magnum diſcrimen inter applicationes ſecundarum intentionũ.

Hic meritò ſubijciam illud ſilentio minimè prætereundum, videlicet multum intereſſe diſcriminis inter applicationes, quarum vna eſt, per quam ſecundæ intentiones applicantur ad primas, altera verò, per quam applicantur ad ſe inuicem; proterea quod ad primas ſemper applicantur vt modi accidentales, quoniam ſemper applicantur vt accidentia ad ſubiecta; ideo prædicationes exercitas accidentales tantum, atque denominatiuas conſtituunt. Secus, cùm vna ſecunda intentio ad aliam ſecundam applicatur; poteſt enim tam vt modus accidentalis, quàm eſſentialis applicari; propterea quod ſi intentio, quæ ad illam applicatur vt modus ſit illi ſuperior, vt cùm dicimus, genus eſt vniuerſale, eſt ſecunda intentio, eſt ens rationis, tunc applicatio contingit vt modus, vtq; determinatio eſſentialis; & quidditatiuam ſuperioris de inferiori prædicationem conſtituit. At ſi viciſſim intentio ad aliam applicata ſit inferior, vt cùm dicimus vniuerſale eſt genus, vel etiam ſit diſparata, vt cùm dicimus genus eſt ſpecies, tunc applicatur vt modus, & determinatio accidentalis; quoniam inferiora ſuperioribus accidunt, & diſparatum vnum alteri diſparato.

Aliquæ difficultates proponuntur, eædemq; ſoluũtur.

Tametſi autem ſummâ ratione diceretur ſecundam intentionem ad ſecundam applicari, deque illa tam exercitè, quàm ſignatè prædicari, tamen difficultates aliquot diluendæ ſuperſunt; è quibus prima occurrit illa.

Prima difficultas.

Repugnat dari modum modi; cùm itaque ſecunda intentio ſit modus, ſub quo intelligitur prima, non poterit per aliam, veluti per modum denominari. Sed in æquiuocis laborant, non enim modus eſſendi idem eſt, quod modus intelligendi in illo enim repugnat; in hoc, cuius ordinis ſecundæ ſunt intentiones, non item; dari ſiquidem poteſt modus modi, dummodo ſumatur alter vt quid, & vt determinabile, alter autem vt modus, atque determinans. Sic in re propoſita contingit; intentio ſiquidem ſecunda fundans accipitur vt quid; altera verò fundata ſumitur vt modus.

Secunda difficultas.

Secunda etiam ea eſt difficultas. Ideo intentio dicitur ſecunda, propterea quod priori aduenit, quod ſi alij ſecunda poteſt aduenire, dabitur tertia, & ita deinceps. Si rectè tamen attendas, facilè tibi conſtabit falſum aſſumi; non enim intentio dicitur ſecunda, quòd primæ adueniat, ſed quoniam comparationem importat in attributo rationis. Hoc enim eſt ad ſecundum ſtatum pertinere.

Tertia difficultas.

Tertia. ſequitur abeundum in infinitum; hoc tamen in actibus rationis conceſſo nullum ſequitur inconueniens.

Digitized by Google

DISSERTATIO QVINTA

De vocibus, quibus mentis conceptus exprimuntur, quæque dirigendis eiuſdem operationibus deſeruiunt.

De vocib. diſſerere cum ad Phyſicum tum ad Dialecticum pertinet.

VOcem conſiderandam aſſumere cùm Phyſici, tum Dialectici munus eſt, ratione tamen diuerſâ; illius profectò, quoniam vox eſt inſignis quædam animalis affectio: iſtius verò propterea quòd ad intellectricis cognitionis directionem haud mediocriter confert. Eſt porrò conſideratio hæc longè digniſſima; ſiquidem vox præſertim hominis, mira planè res eſt, cùm cæterorum animantium voci multis nominibus, videlicet magnitudine, varietate, ſuauitate, teneritate ac mollitudine præſtet; indeque magis humanæ vocis dignitas conſtat, quòd ſummus rerum Opifex vim, facultatemque loquendi velut excelſæ mentis arcanorum explicatricem, rationis interpretem, humanæque ſocietatis conciliatricem in ore potiſſimum tanquam in animi veſtibulo reſidentem, quam benigniſſimè nobis inſeruit; vim ſcilicet illam, quæ linguæ, dentiumque percuſſione aërem, à pulmonibus aſſiduè quidem attractum, ac redditum perbellè format, ac fingit in voces modulatas flexionibus varias, expreſſas literis, ac ſyllabis, coagmentatas vocabulis, notaſque rerum earum, quæ in intimioribus animi receſſibus deliteſcunt, pro arbitrio loquentium, ex pactione tamen conuentuque nationum. Sunt enim ea, quæ ſunt in voce, earum quæ ſunt in animo paſſionum notæ: & ea, quæ ſcribuntur, eorum quæ ſunt in voce: & quemadmodum nec literæ omnibus eædem, ſic nec eædem voces; *Signa nimirùm ſunt animi conceptuum, quorum directioni ſummoperè deſeruiunt. Iurè propterea de vocibus Dialecticus ediſſerit, conſiderando quid ipſa ſit vox, quænam communes affectiones ipſius, proindèque de æquiuocatione, vniuocatione, analogia ſubtiliter, accurateque pertractat, Phyſico relinquens ea, quæ cum cognitionis intellectricis rectitudine nihil commune prorſus habere exiſtimantur. In his igitur tota præſens hæc diſſertatio verſabitur.*

Ariſt. 1o de Interpretatione.

SECTIO PRIMA.

Quid, & quotuplex ſit Vox, & quanta ſit Vocum neceſſitas.

Vocis definitio traditur ac explicatur.

VOcis, quæ græcè dicitur φωνὴ rectè quidem explicatur natura, ſi dicatur *Sonus ab animalis ore prolatus naturalibus inſtrumentis formatus.* Soni autem nomine debet intelligi, quod auditu percipitur, cùm omne id ſonus eſſe dicatur; non tamen ſonus omnis eſt vox, ſed ille tantummodo, qui animalis ore profertur. Sonus enim ex corporum, aëriſque percuſſione multifariâ efficitur; ſonus tamen ille dumtaxat, qui ab animali efficitur, non modo quocunque, ſed oris prolatione, vox nuncupatur; & iure quidem per naturalia dicitur inſtrumenta formatus, tum explicationis maioris gratiâ, tum etiam ſonum excludendi cauſâ, qui etſi forſan ore ab animali prolatus, non tamen per vocis inſtrumenta formatus ſit.

Multa ſunt inſtrumenta ad vocis efformationē.

Multa porrò ſunt ad vocem efformandam inſtrumenta naturæ; pulmones videlicet, guttur, dentes, lingua, labia &c. è quibus lingua præſertim eſt, quæ variâ ſui flexione, motioneque, & ad palatum, denteſque coniunctione, aërem ex pectore in os vitali facultate, ſiue virtute, atq; pulmonis agitatione deductum varietate mira frangit, percutit, atque componit. Ita planè vocem modulatur, ac tantas vocum, verborumq; varietates efformat. Hinc mirabilis illa verborum copia; hinc magnus eloquentiæ theſaurus.

Vocis diuiſio in ſignificatiuam & non ſignificatiuam.

Vox autem variam, atque multiplicem ſubit partitionem; cùm primò diuidatur in illam, quę nihil ſignificat; vt *Blitri*; & illam, quę aliquid eſt apta ſignificare; vt nomen, *Socrates*, talem hominem deſignat, & gemitus dolorem enunciat. Secundò rurſus aliam recipit diuiſionem; in illam ſcilicet, quæ ſignificat affectiones ſenſus, ſiue cognitiones animæ ſentientis, vt ſunt voces, quibus vtuntur bruta, quemadmodum & gemitus dolorem ſignificans; & in eam, quæ mentis conceptiones demonſtrat, cuiuſmodi ſunt voces modulatæ, ac articulatæ ſic homini propriæ, vt cæteris conuenire non poſſint. Ita quidem Philoſophus *Voces*, inquit, *ſunt notæ*, nimirum ſigna, *earum paſſionum, quæ ſunt in animo*, per paſſiones intelligens mentis conceptus. Hæc autem vox, quam homo, quatenus rationis particeps ſibi vendicat propriam, rectè dicetur, quæ mentis conceptus poteſt manifeſtare. Ex his quidem intelliges, quid interſit diſcriminis inter ſermonem, ſonum, & vocem; nam ſermo quidem eſt hominis, vox animalis, ſonus autem corporis.

Vtilitas vocum traditur.

Agè nunc, quanta ſit vocum vtilitas, quanta neceſſitas, paucis aperiamus. Heraclitus, eiuſque ſectatores, è quorum numero Cratylus, putabant verbis nihil exprimendum, ſed horum loco digitis, geſtibuſque manuum ad mentis conceptus manifeſtandos vtendum; non quod voces aliquo haberent odio, ſed quoniam nihil ſtabile, nihilque firmum arbitrabantur, quin omnia in continuo eſſe fluxu dicebant, proindeque dum vox profertur, quod exprimendum erat, tranſiſſe putabant.

Homines ad intimiores ſenſus animi quibuſdam indigent ſignis.

Non inficiandum ſanè quibuſdam ſignis hominem ad intimiores animi ſenſus exprimendos indigere, cùm nihil poſſit interius latens, ac in mente repoſitum notificari, niſi alicuius rei ſenſibilis opitulatione, ſiue præſidio. Hinc *ſignum eſt illud, quod præter ſui cognitionem, quam ingerit ſenſibus, facit nos venire in cognitionem alterius*. Vt vox iſta, *homo*, præter ſpeciem, quam imprimit in auditu, tanquam ſonus, nos in alterius, puta in humanæ naturæ cognitionem deducit. Huiuſmodi proinde ſignum eſſe debet, vt, eo per ſenſus cognito deueniamus in cognitionem rei, cùm qua ſignum habet connexionem. Ita fit, vt ſignificare non ſit aliud quidpiam, quàm aliquid aliud à ſe diſtinctum potentiæ cognoſcenti repræſentare. Quamobrem ſignum, & ad cognoſcentem potentiam cui repræſentat, & ad rem ſignificatam, quam repræſentat, ordinem, ſiue reſpectum importat.

Omnium ſignorum aptiſſimū eſt vox.

Tametſi autem multa ſignorum genera poſſint excogitari, quibus vnuſquiſque mortalium internum ani-

Digitized by Google

animi conceptum alteri demonſtret, atque ſignificet, vt ſunt oculi, manus, & id genus alia, tamen inter omnia verbis princeps debetur locus, cùm his, quicquid humana mens perceperit, longè melius, atque commodius, quàm cæteris ſignis exprimi, declararique poſſit.

Voces ad res manifeſtandas omninò neceſſariæ non ſunt.

Voces ad res manifeſtandas omninò neceſſariæ non ſunt, cùm ad id non mediocritèr opportuna ſigna reperiantur; nemini tamen inficiandum, idonea præſertim ad hoc munus eſſe inſtrumenta, & forſan etiam aptiſſima; cùm longè quidem faciliùs atque commodius, quæcunque concipimus, animoque gerimus, per voces, quàm per alia ſigna nobis liceat explicare.

Vox multi habet momenti, plurimiſque cõducit, ad ciuilem vitam degẽdam.

Quantum autem in vocibus momenti ſit ad ciuilem vitam ducendam, neminem præterit, ſi nonnihil aduerterit, non partim oblectamenti quemlibet ex vocali ſermone deſumere; itemque ad amicitiam ſocietatemque exercendam conducere, ad docendum, ad interrogandum, ad dicendum, ad præcipiendum, ad præbenda ſimul, & ad petenda conſilia conferre.

Mirabilis humanæ vocis cõditio.

Mirabilis denique vocis potiſſimum humanæ, quæ cæterorum animantium voci multis nominibus antecellit, videtur indoles, atque natura. Hęc enim maxima, ſi corpuſculi molem exiguam reſpicias; hęc varia admodum pro varietate ſingulorum; hęc ſuauis in primis, hęc denique ſummę teneritatis, ac mollitudinis maximè enim fingitur, frangitur, ac flectitur, nihilque pluribus flexionibus pręcipuè in cantu commutatur; nunc in longum trahitur continuato ſpiritu, nunc variatur inflexo, nunc conciſo diſtinguitur, modo falſis vocibus mollitur, modo certis atque ſeueris intenditur, quandoque deorſum à ſumma, vel ſaltu, vel per gradus pręceps ruit, non rarò ſurſum ab imo pariter attollitur.

Nedum autem vtilitas, verum etiam neceſſitas vocum eſt explorata; ſine ipſis enim haud fieri poteſt, vt animi ſenſa, atque conceptus hominibus loco quidem abſentibus tractuque temporis futuris manifeſtentur, quod ſcribendo verba, literiſque conſignando aſſequimur; at id ſine vocibus obtineri non poteſt; quid enim literis conſignaremus?

SECTIO SECVNDA.

Quânam ratione Vocibus ſignificatio conueniat.

E veterib. quidã dixerunt nomina rebus à natura fuiſſe impoſita.

TAnta Veteres illos philoſophantes Heraclitum Cratylum, & Pythagoreos omnes dementia cępit, vt dicerent, nomina fuiſſe rebus à natura impoſita, & rem vnamquamque pro ſui conditione ſortitam fuiſſe nomen, vim, & efficaciam habens ad illam exprimendam, atque repręſentandam, vt ſapientis munus videretur, haud noua rebus imponere nomina, ſed cuique naturà tributum peculiare, & proprium inquirere. Hermogenes contra ſignificandi vim omnem in vocibus hominum voluntati penitus referebat acceptam, nihil in hoc tribuendum naturæ putans, cum fortuitò ſingulis rebus nomina quoque ſingula fuerint impoſita.

Voces nõ omnes vniuſmodi ſunt.

Voces non omnes vniuſmodi ſunt; propterea quòd aliquæ, vt ſuſpiria, gemitus &c. quæ nimirum articulatæ non ſunt, non ex hominum impoſitione, arbitratuue, ſed ſui naturà ſignificans. Articulatæ autem, quę ſunt, non item, ſed ex hominum impoſitione, ac placito, quod Ariſtoteles eleganter expreſſit dicens, *Nomen ſignificat ſecundum placitum, quoniam natura nominum nulla eſt.* Et alibi, *Omnis oratio eſt ſignificatiua non ſicut inſtrumentum, ſed ſecundum placitum;* In quo ducem habuit Platonem, apud quem in Cratylo hæc eadem expreſſa legimus. Ab his nec ſacræ Paginæ diſſentiunt, in ijs enim eſt ſcriptum; *Adduxit Deus cuncta animantia ad Adam, vt videret, quid vocaret ea: omne enim quod vocauit Adam animæ viuentis, ipſum eſt nomen eius, appellauitque Adam nominibus ſuis* &c. Satis igitur exploratum ab ipſa natura ſingulis animantibus non fuiſſe propria indita nomina humano arbitratu potius imponenda. Nec obſcurè nobis experientia ſuffragatur, cùm hâc perſpicuè conſtet, nos, quæ placuerint nomina rebus imponere. Et certè, ſi res quælibet ab ipſa natura ſuum obtinuiſſet nomẽ, nulli dubium, quin omnes populi, nationeſq; omnes eodem nomine res illas appellare debuiſſent.

Quod à veritate quantum ſit alienum, cuicunque certè perſpectum animaduertenti rem aliquam diuerſis nominibus apud diuerſas gentes, atque nationes exprimi; eandem itidem vocem vel in diuerſis linguarum generibus diuerſa penitus denotare; vel in vna quidem aliquid, in alia verò nihil ſignificare. In eodem etiam Idiomate frequenter æquiuocæ voces occurrunt, quæ abſque omni proportionis fundamento diuerſa ſignificant; ſic etiam voces ſynonimæ, nempè ſignificationis eiuſdem, quamuis vocis ſubſtantiâ differant.

Multa ſũt nomina rebus ſignificandis opportuna.

Tametſi autem res ita ſe habeat, non inficiandum tamen, multa quidem eſſe nomina determinatis rebus ſignificandis impoſita, non temerè atque fortuitò, ſed datâ operâ, & ex inſtituto, quod arriſiſſe Platoni, memoriæ, literiſque traditum eſt; idque ſic vſurpandum multa ſcilicet nomina talem, ac tantam cum rebus conuenientiam, ac proportionem obtinere, vt ad exprimendas illas præ cæteris idonea ſint; Neque hinc aliquem admiratio ſubeat; nam etſi liberâ voluntate nomina rebus poſſint imponi; cognitis tamen rerum naturis, & proprietatibus congruum, ac idoneum nomen ſcitè quidem ſingulis imponere, datum erit; & certè hoc ſapientis, ac prudentis eſt munus; is enim cùm rerum naturas probè cognouerit, conſentanea, congruentiaque nomina ad illas denotandas prudenter ſeliget. Sic profectò nomen iſtud *Iehouah* apud Hebræos Deo Optimo Maximo congruit apprimè, cum quod eſt à ſe ipſo, & per ſuam eſſentiam, quodque nec eſſe cæpit, nec vnquam deſinet, & eſt fons, ac origo totius eſſe, cuiuſmodi Deus eſt, ſignificat.

Nominis ad rem proportio contingit per Etymologiã.

Nominis ad rem iſta proportio contingit vel per etymologiam in eo conſiſtentem, vt cum prius fuerit nomen impoſitum ad quidpiam ſignificandum, ſimile deinde nomen ad rem itidem ſimilem denotandam adhibeatur; quamuis eo tandem deueniendum, vt nomen citra quamlibet etymologiam ad rem ſignificandam vſurpetur. Ita quidem Logica dicitur à *logos*, Phyſica à *phyſis*, homo ab *humo*, & id genus alia. Eſt itidem aliud vnde proportionis ratio, nempè nominum cum rebus ſignificandis cognatio quædam, quæ penès ſonum attenditur, propterea quòd multæ ſunt voces humiles atque ſuaues ad res quaſdam præcipuè ſignificandas talis conditionis, idoneæ. Aliæ verò aſperiores natura ſunt, quæ ad res repręſentandas in quibus aſperitas, maximè conuenientes ſunt, ac opportunæ.

SECTIO TERTIA.

Quid ſignificatio vocis, cui, & quid ſignificet.

Tria de voce conſideranda quid ſignificati ipſius, quid

TRia igitur in præſentia ſunt conſideratu digniſſima. Et quid ſit vocis ſignificatio, & cui ſignificet, & quid per ipſam ſignificetur.

Vt exordiar à primò; ineptè admodum quidam è vete-

& cui ſignificat. veteribus philoſophantibus animum ad credendum induxerunt; hanc, de qua loquimur ſignificationem, *Quid ſit ſignificatio vocis.* realem eſſe quandam formam voci quidem intrinſecam, quaſi vim, atque virtutem eidem ineiſtentem; vel quondam reſpectum eſſe realem voci ſuperuenientem; vel actionem eſſe quandam, re ipſa, qua vox notitiam rei ſignificatæ in alterius mentem inducit; itaut vox quadam ſenſibili vi ab omni materiæ concretione ſeiuncta polleat, ad humanum intellectum excitandum idonea.

Potentia vocis ad ſignificandũ aliquid. Si vocis potentiam, accommodationemue reſpicias, qua poſſit ad aliquid ſignificandum aſſumi; facilè mihi ſuaſi, non aliud eſſe quidpiam, quàm extrinſecam denominationem à voluntate aſſumere potente, deſumptam, propterea quòd poſſe vocem ad aliquid ſignificandum aſſumi, nihil aliud profectò, quàm poſſe velle, vt hoc nomine res aliqua ſignificetur. Vt autẽ id voluntati quidpiam intrinſecum, ſic extrinſecũ voci. Superfluus autẽ realis aliquis reſpectus, quem ſi ab intellectu falsò concipi contendas, non inuitus fatebor.

Vis vocis ad ſignificandũ nõ eſt quidpiam intrinſecum illi. Vi autem ſpectatâ, quam vox ad hoc vel illud ſignificandum per impoſitionem ſortitur; fatendum præterea, nihil intrinſecum in voce ſignificationem eſſe; non enim exiſtimanda vocis naturalis quædam proprietas; nec etiam imponentis interna voluntas quidpiam in re volita producit, nec in voce impoſita, nec in re ſignificata. Ad realem aliquem reſpectum confugere nulla cogit neceſſitas; nihil igitur intimum in voce.

Significatio vocis eſt extrinſeca denominatio à voluntatis actu deſumptam. Hinc facilè intelliges, realem eſſe denominationem extrinſecam à voluntatis actu deſumptam.

Quòd enim vox hoc, illudue ſignificare queat, extrinſecùs ab hominum conſenſu quidem habet, vimq; ad res ſignificatæ conceptum ingerendum obtinet, vt deinceps dicere perpetuò liceat, hominum fuiſſe decreto ſancitũ, vt quando quiſpiam aliquid ſibi denotandum alicui proponat, hanc vel illam proferat vocem, quâ iterum auditâ, quilibet illud idem intelligat, quod eſt ſignificationem vocis realem eſſe denominationem ab actu voluntatis extrinſecùs deriuatam.

Nihil prohibet ſignificationem eandem per quendam reſpectũ rationis explicari. Nihil tamen prohibet ſignificationem eandem per quendam rationis reſpectum explicari, cùm quaſi virtus quædam intrinſeca concipi ſoleat in voce relationis inſtar ad notitiam in audientis animo gignendam. Hoc tamen in præſentia negligendum, cùm in eo noſtra verſetur induſtria, vt quid re ipſâ ſit vox, explicet, atque declaret.

In voce non eſt quidpiam quo ipſa phyſicè cognitionem producat. Verum quia vox ſub eam poteſt conſiderationem cadere, prout cuipiam rei ſignificatæ notitiam, cognitionemue re ipſâ ingerit; addendum propterea in voce non eſſe quidpiam, quo ipſa phyſicè cognitionem producat, cùm hæc ab omni concretione materiæ remota ab accidenti in materiam immerſo, vti vox eſt, cauſari non poſſit. Iure propterea tantum ei concedendum, quod veluti moralis cauſa mentem audientis commoueat ac excitet; hic enim ob vocis impoſitionem, & ex ſua, quam de ipſâ, cognitione habet, auditâ voce ſtatim rei cognitionem aſſequitur.

Explicatur cuiuſmodi ſit vox. Atque ſic rem ſe habere concipiendum, vt vox id ſit, ad cuius præſentiam mens propriæ cognitionis actum eliciat; vt vocem re ipsâ ſignificare, excitareque cognitionem in mente, aliud quidpiam non ſit, quàm extrinſeca denominatio quædam ab ipſa cognitione in mente ad præſentiam auditæ vocis producta, quod planè quid extrinſecum voci, cùm nihil aliud, quàm ab intellectu eſt auditâ rei cognitionem elici.

Vox cui ſignificet. Ex his, quod erat in partitione ſecundum, facilè admodum intelliges, vocem per ſe audienti ſignificare, qui alius eſſe debet à proferente, quod inde palam eſt, & apertum, quoniam ſignificare eſt aliquid in alterius notitiam deducere; quamobrem illi ſignificatur, cui aliquid notum redditur; at proferens, & loquens nequit quidpiam ſibi ſignificare, cum nullius rei per ſuam locutionem nouam cognitionem aſſequatur; ſiquidem hæc in eo ſupponatur oportet, vt rem cognitam ſignificare queat audienti; ei proinde in quo rei ſignificatæ notitia vocis opitulatione progignitur, ac excitatur vox, aliquid ſignificare poteſt. Ideoq; verba proferimus, non ut nos ipſi cognoſcamus, ſed ut à nobis cognita cæteris manifeſtemus. Non inficiandum tamen, vſu venire poſſe, ut re ipſâ proferens, & audiens ſit idem, cùm poſſit quiſpiam ea, quæ mente gerit, characteribus conſignare, quibus lectis deinde nouam rei notitiam elicere, quam præuouerat, quamque forſan oblitus erat. Tunc autem ſcriptor quodammodo ſibi loquitur ſcripto, cuius vi in cognitionem eius deducitur, quod forſan ex eius animo exciderat. Nec idem de proferente exiſtimandum; dum enim hic actu loquitur, re ipſâ datur cognitio locutioni præuia; qui autem ſcribit, quamuis tunc actu notitiam habeat, hâc præteritâ, nouiter poteſt in eiuſdem rei notitiam deduci.

Sermo nullus vocibus abſolui poteſt, qui & notitiã in mente loquentis & rem expreſſã per illam non ſupponat. Sermo nullus vocibus abſolui poteſt, quin & notitiam in mente loquentis, & rem expreſſam per illam non ſupponat; cum quiſque de re cognita ſe loqui experientiâ cognoſcat; quo non immeritò Philoſophantium animos dubitatio ſubijt de re ſignificata per vocem.

Inſulsè quibuſdam eſt viſum per voces primò mentis conceptus, ſecundò res ipſas ſignificari; cùm potiùs primò res conceptas ſignificari exiſtimandum; quod eleganter apud Ariſtotelem expreſſum legimus.

1. El. ſob. cap. 1. *Quia, inquit, fieri non poteſt, vt res ipſas ferentes diſputemus, nominibus vtimur ſignis.* Putabat enim aſſumi nomina ad res conceptas denotandas, quod comprobatum inde pariter intelliges; quòd primus humani generis parens animalibus nomina quidem impoſuit, nominibusque ſuis animantia cuncta nuncupauit, ex quo facilè intelliges, nominibus res ipſas ſignificari.

Ratio aſſertus qua Auctor in ſupapoſitam opinionẽ adducitur. In hanc autem ſententiam adducor; quoniam id vox primò ſignificat, ad quod primò denotandum inſtitutione hominum fuit impoſita. Primò ſunt autem uoces impoſitæ ad res ſignificandas; has igitur primò ſignificant.

Alia adducitur ratio. Et certè uocibus id primò ſignificari putandum, in cuius notitiam, immediatè, primoque nos illæ deducunt. Id porrò ſunt res ipſæ, hæ proinde primò ſignificantur.

Voces etiam ſignificantes animi conceptus directè res ſignificare dicendæ ſunt. Quod adeò verum, ut etiam uoces animi conceptus denotantes, directè res ſignificare dicendæ ſint; dum enim cognitiones conceptuſue cognoſcimus, vocibus utimur ad illos ſignificandos, itaut non ſecus, ac reliquæ res cognitæ ſe habeant; atque adeo cognitio quatenus res cognita eſt, per proprium ſignificatur nomen.

Quo ſenſu vocibus res cognita ſignificari dici debet. Tametſi autem uocibus res cognitas ſignificari diceremus, tamen id non ſic uſurpandum, quaſi rem unà & cognitionem ſignificari dicendum ſit; ſed quòd præhabere oporteat cognitionem de re ſignificanda, per uocem, cùm non liceat uocibus audientem in alicuius rei notitiam deducere, niſi res nobis explorata ſit, atque perſpecta. Non inficiabor tamen ex prolatis uocibus cognitionem argui; quoniam ſi uocibus res ſignificatur; neceſſe eſt, de his in loquente præceſſiſſe notitiam, quod tamen non vt directè uocibus expreſſam, ſed arguendo, diſſerendoque cognouiſſe.

Alia ratione primò ac proximè cognitiones rerum vocibus ſignificari dicẽ debet.

Aliâ tamen ratione primò, ac proximè formales conceptus, cognitioneſue rerum uocibus ſignificantur, quatenus nimirum eorum loco ſubſtitutæ ad obiecta ſignificanda aſſumuntur; ea ſiquidem eſt humanæ intelligentiæ conditio, vt nihil aſſequatur opitulatione ſenſuum destituta, cum omnis perſpicentia ſenſibus adminiſtrantibus comparetur. Quod igitur in alterius eſt animo haud licet nobis percipere, niſi quibuſdam ſenſibilibus, præſertim uocibus fuerit expreſſum. Hunc igitur in modum conceptus mentis uocibus ſignificari dicuntur; & hoc ſenſu ea ſunt uſurpanda, quæ de uocibus dici ſolent, nempe quòd mentis conceptus exprimant, eorundemque notæ ſint, ac ſigna; non ad eum modum, quo ſigna rerum eſſe dicuntur, ſed quatenus conceptuum loco ſubrogantur. Hinc auditâ uoce benè licet arguere cognitionem loquentis. Hinc etiam diuerſis conceptibus, voces diuerſæ variæque reſpondent; ita videlicet ut eâdem in re, ſi plures inueniamus rationes, ſecundum quas & plures conceptus formari queant; voces itidem plures extent, eum ijs proportionem habentes. Nec propterea ſynonimæ reputandæ; huiuſmodi enim ut ſint, ne dum rem eandem, ſed ſecundum eandem rationem, eundemque conceptum ſignificare debent.

Alius eſt conceptus ex quo ſumitur vox, & alius ad quem aſſumitur.

Hic non prætereundum, quod frequenter uſu venire ſolet, ut alius ſit conceptus ex quo ſumitur vox, & alius, ad quem aſſumitur. Primus enim nominis inſtitutor ad rationem quandam reſpexit, ex qua ſecundum quandam etymologiam anſam certum imponendi nomen deſumpſit, non ad rationem illam, ſed potius ad rem ipſam ſignificandam. Ita ille quidem aduertens Numen ſupremum proſpicere, ac prouidere, Dei proinde nomine dignum exiſtimauit, non quòd hoc proſpicientiam, ac prouidentiam, ſed Numen ipſum, cuius eſt proſpicere ac prouidere, ſignificare vellet.

Vt voces conceptuum loco ſubrogantur ita pro eorũ diſtinctione conditioneq; diſtinguuntur.

Illud etiam libenter adijciam, quòd, ut voces conceptuum loco ſubrogantur, ita pro eorum diſtinctione, conditioneque voces diſtinguuntur. Aliæ igitur ſunt voces ſimplices, incomplexæque, primæ intellectus operationi reſpondentes. Aliæ ſunt voces, quæ ſecundæ operationi reſpondent, quæ propterea complexæ, ac enunciatiuæ ſunt; Aliæ denique tertiæ deſeruiunt, eidemque conſentaneæ ſunt, in quibus hominum vnum ex alio deducitur, quod tertiæ operationis expoſcit natura.

SECTIO QVARTA.

De ijs, quæ voces ad ſignificandum requirunt, deque earum veritate, & falſitate.

Magna hac de re apud Philoſophos eſt altercatio.

HAc de re non leuis apud ſapientiæ Proceres altercatio, non niſi dirimenda paulò diligentiori introſpectione rei propoſitæ; eâ ſiquidem facilè conſtabit in loquente, & audiente ſimul aliquam cognitionem requiri, quę cuiuſmodi ſit, explicandum ſupereſt.

Duplex mentis cõceptus vltimatus, & non vltimatus.

Vt autem à manifeſtis ad minus perſpicua gressum facere videamur, non pigebit in memoriam redigere, cognitionem, ſiue conceptum mentis in non vltimatum, & vltimatũ diſtribui; ille ſonum vocis tantùm, hic rem ſignificatam attingit; illum omninò neceſſarium tam ex parte loquentis, quàm audientis, cuique palam eſt; & apertum: non enim licet quidquam uſijs voce ſignificare, niſi & vocem ipſam nos loquentes, & audientes itidem intelligamus; quod nemini debet admirationem ingerere, vox enim ex ijs vnum, quæ ſub ſenſum cadunt; vt igitur intellectus cognoſcens aſſequitur id in quo velut figit obtutum ſic etiam & id, cuiuſmodi eſt vox, quod audiens attingit. Quamobrem loquens, vt ſine huiuſmodi conceptu nequit alteri quidquam ſignificare: ſic audiens ſine illo percipere.

Ex parte loquentis præter cõceptũ non vltimatũ etiam vltimatus requiritur.

Ex parte autem loquentis præter commemoratum conceptum alia itidem notitia, ſiue conceptus, quem vltimatum appellant, requiritur. Niſi enim quiſpiam probè tenuerit, quod concepit anima, linguâ proſequente id certè declarare non poterit; nec mirum, voces enim loco conceptuum ſubrogantur; conceptus ob id rerum, quæcunque ſint vocibus ſignificandę, ſupponuntur in mente.

Ad loquendum non ſat eſt de re aliqua præhabuiſſe notitiã, ſed oportet, vt actu res illa de qua ſit ſermo, cognoſcatur.

Quod adeo verum, vt ſatis ad loquendum non ſit de re aliqua præhabuiſſe notitiam, ſed oportet, ut actu res illa, de qua ſit ſermo cognoſcatur. Niſi fortè quiſpiam caſu, fortuitòque rem vocisq; ſignificationem ignorans, certum aliquod vocabulum proferat quod apud alios determinatæ ſignificationis ſit, tunc autem vox non velut ad ſignificandum apta, ſed ut ſonus quidem profertur; ut auibus quibuſdam contingit, dum voces quaſdam emittunt, quibus nihil planè ſignificant, cùm nihil concipiant, etſi articulatas voces pronuncient, quò materialiter tantum voces proferre dicuntur.

Quid Aliqui ſenſerint de cõceptu requiſito in audiente.

At in audiente nullum conceptum, nullamue notitiam, vel in actu, uel in habitu conſtitutam prærequiri, ſunt quibus arridet; idque certè de cognitionis actu ſuadere nituntur; quoniam hæc potiùs miniſterio vocis in audientis mente gigni procrearique debet: non igitur hæc prærequiſita notitia, quippe, quæ vocis eſt ſignificantis effectus. De illa verò quæ in habitu conſiſtit, idem probare contendunt; quoniam non ſemel uſu venire ſolet, ut unus ex locutione, ac doctrina alterius addiſcat; quæ nunquam ſciuerat; atq; adeo ad hoc etiam uocis ſe extendat ſignificatio, ut nedum vox poſſit in mentem reducere, quæ alioquin is qui audit aliquando cognouiſſe ſupponitur, ſed etiam hactenus prorſus incognita manifeſtare, atq; notificare poſſit

Eorum ſententia, vt vera ſit, quomodo intelligẽda.

Hæc tamen niſi rectè interpretemur facilè nos in errorem deducent. Et certè ſi abſolutè hæc intelligantur maximè ſunt à veritate remota, cùm haud fieri poſſit, ut audiendo quiſpiam intelligat, uocum ignorata ſignificatione; ſi namq; pronunciet aliquis *Aſtra ſunt paria numero;* audientis animus totius orationis ſignificatum percipere non poterit, ſingularum vocum ſignificatione ignoratâ; oportet enim de hac voce *aſtra* notitiam præhabuiſſe, & ita de reliquis, ut rem intelligat expreſſam per integram orationem. Non enim tunc addiſcendum, quid *aſtra* ſignificet; quid *ſunt* ſibi velit, nec diſſimiliter de cæteris. At de his in mente debet præceſſiſſe notitia, quod non ſic uſurpandum, quaſi abſolutè eam preceſſiſſe ſufficiat, quę tamen nullo modo tunc in mente reſideat, hoc enim cum veritate nullum habet commercium, cùm ſi præfuerit, quam tamen obliuio deleuerit, non ſufficiat; ſed oporteat ſic illarum uocum ſignificata nouiſſe, ut vocibus auditis vocum in memoriam ſignificatio recurrat, quod eſt eorum in habitu notitiam habere: Quamobrem dum quis audit proferentem integram de re quapiam enunciationem, licet nunquam eius ſignificationem nouerit, nec etiam actu de re illa notitiam habeat, quę potiùs à uocibus proferentis tunc expectanda, non debet illam ob id in mente præhabuiſſe. Modo tamẽ abſimili de ſimplicibus terminis, uocibuſque ratiocinandum, propterea quod earum ſignificata oportet habitu cognoſcere: quod exemplo ſatis appoſitè illuſtrabitur. Vt quis integras dictiones legere poſſit, debet prænouiſſe ſingulas literas

ras

Digitized by Google

ras ac ſyllabas; hinc enim integræ dictiones omnes oblatæ, quamuis nunquam hactenus perſpectæ ab eo legi poterunt.

Cuiuſmodi ſit actualis cognitio, miniſterio vocis in animo audientis gignenda circa de integra propoſitione ſermo.

Hæc illa actu cognitio miniſterio vocis in audientis animo gignenda, ad quam etſi, quæ in habitu eſt, ſi de integra propoſitione loquamur præreguiſita non ſit, quæ tamen non ut ea, quæ in actu, officeret; non ſic de ſignificatis ſingularum vocum, quæ habitu cognoſcere audientem oportet. Ita pariter ſæpè quiſpiam ex locutione, doctrinaque alterius addiſcit, quæ nunquam ſciuerat; quoniam etſi præhabere notitiam oportet de ſingularum vocum ſignificatis, quod eſt hac habitu cognoſcere, non tamen neceſſe eſt, integræ propoſitionis ſignificatum nouiſſe.

Quando quiſpiam aliquod Idioma nouiter addiſcit.

Quando autem quiſpiam aliquod Idioma nouiter addiſcit, ſingularum vocum ſignificata penitus ignorat, unde nec actu, nec habitu illa cognoſcit; nulla tamen ex illis vocibus apud eum ſignificandi vim obtinet, niſi vocibus, quarum ſignificatio illi perſpecta eſt, aut alijs indicijs ſub ſenſum cadentibus ſignificata vocum ad ignotum Idioma ſpectantium conſtauerint. Quoniam re ipſa vox nullam ſignificandi vim obtinet, niſi loquentis, & audientis animi ita conueniant, ut hac prolatâ voce, hoc intelligendum ſit.

Actualis cognitio non impedit ſignificationis actum.

E his intelliges, ut opinor, quid de cognitionis actu dicendum; hac enim cognitio, nedum prærequiſita non eſt, ſed ſi adſit, actum, & exercitium ſignificationis impedit; eſt enim ſignificare aliquid in alicuius notitiam deducere, at ſi quis actu rei cognitionem habeat, non licet rem in notitiam eius deducere nec facere, ut eam cognoſcat, cùm fieri non poſſit, quod factum ſupponitur. Loquentis igitur ſermo tunc erit tantummodo ad ſignificandum accommodatus, habebitque ſignificandi vim, abſque tamen ſignificandi exercitio.

Non ſic impedimento erat, in habitu notitia conſiſtens, hac enim habitâ, vox adhuc poteſt audientis animum in actum cognoſcendi rem tantum habitu perceptam deducere; hæc autem ſignificatio rectè dicetur ea, quæ reuocat in mentem, quod alias notum, atque perſpectum fuerat.

Latius patet loqui, quàm ſignificare.

Hinc facilè quidem intelliges; latiùs quidpiam eſſe loqui, quàm ſignificare; cum illud verba ſolùm proferre, vel ore, vel mente præſeferat; hoc autem addat incognitæ rei audientis animo cognitionem ingerere; quò ad Deum loquimur, cui tamen nihil ſignificare licet, et cui omnia perſpecta ſint, ac explorata.

Num voces poſſint rem perfectius ſignificare audienti, quàm nota ſit loquenti. Difficultas unde ortum ducat.

Sed hic non inlubè quiſpiam reuocabit in dubium, num uſu venire poſſit, ut aliquis utendo uocibus, & vel imponendo, vel tantùm proferendo illas, quæ ſignificare poſſunt, rem perfectius ſignificet, quàm ipſemet cognoſcat.

Celebris quidem difficultas, magna tamen ex parte ortum ducens ex diuerſo modo accipiendi perfectionem cognitionis; & ex diuerſo cauſandi modo, quo vox rei ſignificatæ notitiam præbere poteſt; etſi autem rationes utrinque ſuppetant, & ad oſtendendam ſententiam affirmantem, & ad demonſtrandam negantem; tamen controuerſiam dirimi non meliùs poſſe crediderim, quàm primò vocis ſignificationem, eiuſque perfectionem conſiderando; ex proferentis enim & audientis notitia, nedum ſignificatio vocis; ſed etiam perfectio ſignificationis dependet; ſiquidem iuxta maiorem, minoremue rei ſignificatæ notitiam vox magis, minuſue rem ipſam perfectè ſignificare dicitur. Bipartita verò eſt illa perfectio, quæ in cognitione, ſignificationeque poteſt attendi, nempe claritas, atque diſtinctio dum clarius, diſtinctiuſue res cognoſcitur; proprietas itidem conceptus, dum proprio, quidditatiuoque conceptu res, prout eſt in ſe, cognoſcitur.

Perfectio ſignificationis in quo conſiſtat.

Facilè autem illud certum, ac exploratum exiſtimo perfectionem ſignificationis non in eo conſiſtere, quòd voces ab eo proferantur, qui perfectam notitiam obtinet, ſed potiùs in eo, quod rei perfectam cognitionem in audientis animum inducant.

Quid ſentiendum, & ratio affertur.

Id in hanc me ſententiam adduxit, quòd vocem ſignificare, hoc tantum ſibi vult, nimirum in audientis animum cognitionem inducere; quamobrem perfectè ſignificare, eſt eidem perfectam rei cognitionem ingerere: ut clarè, quidditatiuèque ſignificare, eſt rei claram, & quidditatiuam in eiuſdem animo notitiam procreare.

Alia ratio adducitur.

Hinc etiam magis elucet veritas; quòd ſi quis perfectè, clarè, diſtinctèque cognoſcendo rem aſſequatur, vocem tamen proferat, quæ claram, perfectamue cognitionem non præbeat, profectò rem is perfectè, clarèque ſignificare minimè dicetur. Vt contra, ſi quis rem minus perfectè, nunquam clarè cognoſcat, vocibus tamen utens, quibus audientis animus perfectam, clararnque notitiam aſſequatur; ille procul dubio perfectè, diſtinctèque rem ſignificaſſe dicetur.

Voces nō poſſunt perfectius rem audienti, quàm ſit nota loquenti ſignificare.

Voces tamen non poſſunt perfectius rem audienti, quàm ſit nota loquenti, ſignificare; atque adeò præbendo nouam rei notitiam cum audienti res aliunde perſpecta non fuerit, præſtare id minimè poterit.

Nec inconſultò particulam adiectam exiſtimes, puta *cum audienti res aliunde perſpecta non fuerit*; bifariam contingit enim ea, de qua loquimur, ſignificatio; vel ſcilicet per modum nouæ notitiæ rei antea ignotæ, de qua hic eſt ſermo: vel per modum excitantis animum audientis ad cogitandum, de re aliàs ei manifeſta, de qua hic non agendum.

Ratio affertur.

Quod autem dixi, ſatis manifeſtum eſt, quoniam vox omnis rem prout conceptam ſignificat, non igitur perfectiùs, quàm ipſa concepta fuerit, ſignificare poterit; quamobrem ut voce, quod non concepimus, ſignificare non licet; ita nec perfectius ſignificare minus perfectè conceptum, ſignificare licebit. Voces enim ſequuntur conceptus, iiſdemque proportione reſpondent; cuiuſmodi igitur hi ſunt, eas quoque eſſe oportet.

Secunda ratio.

Et certè ſi voces conceptuum loco ſubrogantur, non ſatis intelligo, cur his illæ perfectionis menſura reſpondere non debeant; loco ſiquidem conceptus imperfectè repræſentantis ſubſtituta vox imperfectè ſignificabit. Quemadmodum loco conceptus rem perfectè repræſentantis vox itidem ſubſtituta perfectè ſignificabit. Neque mirum, nam voces omnem ſignificandi vim habere dicuntur, quatenus loco conceptuum ſubſtituuntur, quibus naturâ manifeſtare, ac repræſentare conuenit.

Tertia ratio.

Id pariter hanc ueritatem ſummopere confirmat. Si quis rei conceptum immediatè quidem alteri poſſet oſtendere; certè is, cui manifeſtatio fieret, maiorem, perfectioremue notitiam rei conceptæ ex ui manifeſtati conceptus aſſequi non poſſet, quàm ſit idem conceptus. Hoc magis autem de uoce dicendum, cui non naturâ, ſed hominum arbitratu conuenit ſignificare.

Et mirum utique foret, quod in audientis animum uox perfectiorem, quam in loquente notitiam inducere poſſet: ſimilem autem in loquente non poſſet.

Et ut ingenuè fatear, hoc tantum abeſt, ut frequenter uenire uſu ſoleat, uocibus nō tam perfectam notitiam in audientis animum induci, quam in loquente ſit. Quod Platoni fuiſſe perſpectum, ac exploratum accepimus, cum de Deo loquens dicere conſueuiſſet, difficile eſſe, Deum intellectu percipere, eloqui uerò impoſſibile.

Id

Digitized by Google

Supradicta magis declarantur, ac cõfirmantur.

Id autem paſſim contingere nobis compertum eſt; ſiquis enim quidpiam oculis vſurpet, atque adeò intueatur, haud poterit emiſſis vocibus rei notitiam alteri patefacere, qui rem eandem ante oculos non habuerit, ſuæque viſionis vi æquè claram notitiam non fuerit conſecutus; quoniam, ut hoc paucis perſtringam, nequitiam perfectè res uocibus exprimi, aliiſq; ſignificari, quàm à loquente cognoſcitur. Nec inde alicuios animum ſubeat admiratio, quandoquidem utriuſque non idem cognoſcendi modus. Loquens enim videndo claram atque diſtinctam rei notitiam aſſequitur; audiens autem atteſtatione loquentis, animum ad præbendum aſſenſum inducit. Ille igitur viſus opitulatione cognitionem adipiſcitur: alter atteſtationis, medijs vocibus factæ, præſidio, rei notitiam acquirit. Igitur qui loquitur miniſterio vocum nequit audienti tam perfectam notitiam ingerere, quoniam hic non eodem utitur cognoſcendi modo, ſcilicet propriæ viſionis, quo ille ſuam ſibi notitiam comparauerat.

Sæpè contingit, vt voces perfectiùs rē audienti ſignificēt quàm nota ſit loquenti.

Sed hic aliam veritatem occultare non licet, nimirum ſæpe contingere, ut voces perfectius rem audienti ſignificent, quàm nota ſit loquenti; excitando ſcilicet in audiente cognitionem in habitu conſtitutam; Siquis enim rei alicuius claram, diſtinctamue notitiam fuerit adeptus, poſtmodum eâ de re nihil cogitans, dum de ipſa loquentem audit, quemuis indiſcretum, velut illum, in quo eiuſdem rei notitia admodum imperfecta eſt, & obſcura; experietur utique cognitionem in ſe claritatis eiuſdem cum ea, quam prius obtinuerat; quamobrem hinc non obſcurè conſtabit, ab ipſo loquente in audientis animum longè clariorem notitiam, quàm in ſe habeat, induci.

Aſſertur ratio.

Hoc plauſibile, hoc maximè rationi conſentaneum, quoniam nedum voci concedenda vis illa ingerendi audientis animo nouam ignotæ rei notitiam, ſed præexiſtentem itidem excitandi poſitam in habitu, quæ ſi perfectione uincat, ac ſuperet illam, quâ loquentis animus informatur, cum ea ipſa ſit, quæ nouiter excitatur, nulli dubium, quin perfectior futura ſit cognitio animo quidem audientis ingeſta, quàm ea, quæ reſidet in loquente. Voces igitur priorem excitando notitiam, in audiente perfectius, clariuſque rem ſignificare poſſunt &c.

Animaduerſio.

Hic porrò minimè diſſimulandum, perfectiorem iſtam notitiam non ex vi vocis, ſignificationiſue ad notitiam rei alias ignotæ nouiter procreandam, ſed potius ad rei præcognitæ veterem excitandam haberi.

Non enim hæc ſignificandi vis ad tam perfectam rei notitiam gignendam determinata eſt, ſed penitus indifferens ad quamcumque poſitam in habitu cognitionem excitandam.

Et ſanè in audientis animo nullâ rei ſignificatæ cognitione nouiter genitâ, ſed priſtinâ tantùm excitatâ, uox adhuc ſignificationis effectum obtinuiſſe, & in mentem audientis cognitionem induxiſſe dicetur.

Hic libenter ſubijciam aliquid notatu digniſſimum; nempe, ſi quempiam accidat, cui perfectus ſit rei conceptus, uti uocibus minus perfectè rem illam ſignificantibus, imperfectè rem quoque ſignificaturum; & contra habentem imperfectum conceptum ſi contingat, proferre uoces perfectiùs ſignificantes materialiter, ut aiunt, ſaltem perfectè rem ſignificaturum; adeo ut, etiamſi loquens nullum rei conceptum habuerit, caſu tamen uerba protulerit, uocibus adhuc alteri quidpiam ſignificaturus ſit; cùm conceptus attendi debeat, cuius loco apud homines huiuſmodi ſermo ſubſtitui ſolet; quamobrem ſi duo ſint, qui habeant inæquales conceptus; iiſdem tamen vocibus utantur, eundemque ſermonem adhibeant, æqualiter ſignificabunt. Vt enim eadem de re conceptus haberi poſſunt diuerſi; ſic etiam variæ diuerſaque voces impoſitæ ſunt, ac eorum loco ſubſtituuntur.

Non eo tamen id dico, quaſi tam diuerſas adinueniri voces exiſtimem, quàm varij diuerſique eſſe poſſunt conceptus mentis; ſed tantùm aſſero, diuerſas inſtitutas fuiſſe voces ob notabilem diuerſitatem conceptuum. Non negandum tamen voces conceptibus eâ proportione reſpondere, ut quò clariores, ac diſtinctiores quis de re quapiam alios habuerit, eo etiam clarius, diſtinctius, & apertiùs rem ipſam vocibus explicare ſoleat.

Quæ autem veritas in humanæ mentis conceptibus ineſt, eadem ipſa ad externas voces transfunditur; ut enim cognitio verè vel falsò repræſentat obiectum: ita vox cognitionem exprimens rem illam verè vel falsò ſignificat. Neque mirum vox enim adeò rem ſignificat, quoniam conceptus loco eadem de re ſubſtituitur, ita verè ſignificat, proptereà quòd loco veri conceptus: falsò autem, quoniam falſi conceptus loco ſubrogatur.

Quid veritas & falſitas ſit in vocibus inquiritur.

Proximum eſt, ut quid veritas, quidque falſitas ſit in vocibus, aperiamus. Eam porrò denominationem extrinſecam rectè diceris ab intellectus vera, falſaque cognitione prodeuntem, cuius loco vocalis ſermo ſubrogatur. Quòd voces enim vera, falſæque ſint, à ſignificatione proficiſcitur; quæ cùm ex hactenus diſputatis in extrinſeca quadam denominatione conſiſtat, huiuſmodi quoque veritatem, ac falſitatem in vocibus eſſe, putandum. Proinde ſi homines nollent amplius uocem in aliqua ſignificatione uſurpare, nullâ eius intrinſecâ immutatione facta, ſed per ſolas extrinſecas denominationes ueritatem, aut falſitatem amitteret. Vt contra, ſi uox nihil ſignificans ad aliquid ſignificandum aſſumeretur.

Denominatio extrinſeca in qua prædicta veritas conſiſtit quomodo ex intellectus cognitione ſit deſumatur.

Hæc autem denominatio ſic ex intellectus cognitione deſumitur, ut per connotationem ipſarum rerum ſignificatarum in ſe, certâ uocum poſita ſignificatione ex hominum impoſitione poſſit explicari; Vel ſuppoſita ueritate, falſitateque cognitionis, cuius loco voces ſubrogantur, denominatio veritatis, ac falſitatis in vocibus ex vera, falſaque cognitione dicetur eſſe deſumpta.

Falſum autem vocibus exprimi poteſt; vel quia quis habet in mente falſam notitiam, ac illud exterius enunciat ſe uerum dicere exiſtimans; vel quia gerit in mente cognitionem ueram, oppoſitum tamen externis uocibus affirmat, ita ut externa locutio interno conceptui non congruat. Priori modo uocalis falſa locutio à falſa mentis notitia denominatur. Secundo modo, non quoniam ſermo vocibus expreſſus mentis conceptui, quem verum ſupponimus, congruit, hinc enim falſa eſſe nequit, ſed à cognitione falſa, cuius loco ſubſtitui deberet.

Voces iiſdem ad cognitionem dirigendam conducunt.

Voces itidem ad cognitionem dirigendam conducunt, quatenus de ipſis longè facilius illa præcepta traduntur; quæ de mentis conceptibus, quorum loco ſubſtituta ſunt, intelligenda volumus.

DIS-

DISSERTATIO SEXTA
De Vniuerſali in communi.

Vniuerſalis nomen propriè id præſefert, quod vnum cùm ſit, commune tamen eſt pluribus; quamobrem varijs, diuerſiſque rebus communitatem cum vnitate iunctam habentibus applicari, tribuiq; ſolet; prout autem variè contingit, communitatem cùm vnitate iungi, multiplex quoque vniuerſale exiſtit.

Vniuerſalis nomen quid præſeferat.

Primò quidem occurrit vniuerſalis illa partitio in Vniuerſale complexum, & incomplexum. Complexum eſt uniuerſalis enunciatio, *vt cum dicimus,* omnis homo eſt animal, *iuxta quam vſurpationem, & ſcientiarum principia, & concluſiones vniuerſalia dicuntur; quoniam cùm illa, tum hæ quædam vniuerſales enunciationes eſſe debent.* Incomplexum autem uniuerſale eſt res quædam ſimplex incomplexo termino ſignificata, *vt quodlibet categoriæ genus,* Subſtantia, Quantitas, Qualitas *&c. ac tandem quidquid eſt ſimplex commune pluribus, ſimplici termino ſignificatum. Prout autem vario modo plura, diuerſaque reſpicit, ſic vniuerſale multifariam contingit; ſi plura cauſando reſpicit, vniuerſale dicitur in cauſando,* eſtque ipſa cauſa uniuerſalis, *ita dicta, quoniam ad plures, ac plures ſe extendit effectus, iuxta multitudinem quorum, prout nimirum plures pauciores ſque ſunt, cauſa magis minuſue dici ſolet vniuerſalis. Vniuerſaliſſima omnium eſt cauſa prima cum nullus exſtet effectus in natura vim, & actionem eius effugiens. Aſtra quoque minus tamen vniuerſales cauſæ dicuntur, cùm ad effectus omnes mortalium rerum ſuas vires transfundant. Aliud eſt vniuerſale etiam in repræſentando nuncupatum, quod plura repræſentat; vt imago hominis omnes homines, leonis omnes leones &c. ſic etiam ſpecies tam impreſſa, quàm expreſſa rei communis, puta hominis &c. cum quodammodo plura repræſentet. Aliud eſt vniuerſale in ſignificando,* quod plura nimirum ſignificat, *vt hic terminus* animal, homo *&c. aliud eſt vniuerſale in eſſendo,* quod unum cùm ſit, inexiſtit in pluribus, *vt animalis natura, quæ in omnibus animalibus & hominibus omnibus &c. admittitur; hoc idem dicitur etiam vniuerſale in prædicando, quoniam quod in multis eſt, de multis quoque prædicari poteſt. Eſt autem in ſignificando, & in eſſendo ſeu prædicando vniuerſale illud, in cuius conſiderationem Logicus incumbit. Nec immeritò, cùm huius Artificis omnis eò collimet induſtria, vt intellectus cognitionem dirigat, ac rectitudinem in illam inducat; quod præſertim vniuerſalium hâc mediâ tractatione conſequitur; Tum quia ad prædicamentorum notitiam intellectionis rectitudini ſummoperè conferentem, nedum vtilis iſta tractatio, ſed neceſſaria eſt; prædicamenta ſiquidem horum quinque vniuerſalium ſiue prædicabilium ſunt ordinationes, cùm eorum quodlibet a ſummis generibus, in ſpecies per differentias vſque ad vltima indiuidua diuidatur, & proprietates, ac attributa ijs adnectantur, ita vt in eorũ ordinatione nihil frequentius, quam hæc, de quibus loquimur vniuerſalia, vſurpentur. Tum quia ad ſingula inſtrumenta logica hæc magnoperè conducit notitia, & quidem ad definitiones, quoniam vnius cuiuſq; rei definitio per genus, & differentiam: deſcriptio per proprium, vel per multa etiam accidentia ſimul ſumpta tradenda eſt. Ad diuiſionem itidem, propterea quod in eſſentialibus diuiſionibus genus in differentias; in accidentalibus ſubiectum in accidentia diſtribuitur vt ſuo loco vidimus, ac explicuimus. Ad demonſtrationes, in quibus medium eſt definitio, vel differentia, ac ob id ad affectiones de ſubiecto demonſtrandas; ſic etiam ad alia. Præcipua tamen vtilitas, ob quam erat operæ pretium hanc tractationem inſtituere, ea planè cenſenda, quoniam vt de prædicamentis diſceptatio ad intellectionem dirigendam conducit, quatenus ante mentis oculos rerum omnium genera, ſpecies, differentiaſque conſtituit, vt ſubindè longè melius, atque faciliùs in diſciplinis cuncta poſſit mens ipſa percipere: ſic hæc contemplatio, quatenus magis tamen abſtractè omnia ad hæc quinq; capita redigit, intellectum docendo, quid ſit genus, quid ſpecies &c. ut ille ritè ſuas exercere poſſit operationes ob id inſigni eidem præſidio eſt, & adiumento.*

Vniuerſalis partitio

Multiplex vniuerſale cõplexum.

Vniuerſale incomplexum.

Vniuerſale in cauſando.

Vniuerſale in repræſentando.

Vniuerſale in ſignificando.

Vniuerſale in eſſendo.

Vniuerſale in prædicando.

De quo vniuerſali Logicus pertractet.

Tractationis vtilitas de vniuerſalibus.

SECTIO PRIMA.

Num Vniuerſale concedendum in rebus.

Veterum Philoſophorũ de vniuerſali ſententia.

VEterum philoſophantium eò deuenit inſcitia, ut cùm de uniuerſali tam in eſſendo, quàm prædicando tractationem inſtituerent, in extremas ſententias abierint, quarum neutra cùm veritate conſentit. Heraclitus enim, atque Cratylus nullum, de quo loquimur, uniuerſale recognoſcendum exiſtimantes quidquid eſt in natura rerum, ſingulare dicendum crediderunt.

Eorum ſententia reijcitur.

Eos autem ineptè fuiſſe locutos, Ariſtoteles exiſtimabat, dum acriter in illos inuehitur, quòd ſingularia tantum in uniuerſo rerum ordine recognoſcenda putarent, diſertè docens, tam definitiones, quàm ſcientias de uniuerſalibus exiſtentibus in ſingularibus tradi; cùm autem ſcientiæ, reales dum fuerint, hæc tractanda ſuſcipiant, quæ in natura rerum exiſtunt, ob id ex Ariſtotelis conſilio, uniuerſalia aliquo modo à parte rei exiſtere, ac reperiri, aſſerendum erit.

Ariſtoteles dum dicebat ſingularia ſenſu, uniuerſalia intellectu cognoſci, non negabat vniuerſale aliquo modo eſſe in rerum natura.

Et dum ipſe quoque dicebat ſingularia ſenſu, uniuerſalia autem intellectu cognoſci; ſi quod potentiam cognoſcentem mouet, ut uniuerſale comparatione mentis debet illam anteire, quodq; ita ſe habet, ſi in natura rerum exiſtit, facilè conſtabit Ariſtotelem credidiſſe, illud, de quo loquimur, uniuerſale aliquo modo in rerum natura verſari.

Vniuerſalis in eſſendo nomine quid intelligendum.

Et hoc mihi quidem non obſcurè compertum, quoniam hîc uniuerſalis nomine in eſſendo dicti ſolum communem intelligimus naturam, per quam inter ſe ſingularia conueniunt, ſed hanc inficiari, rudis eſt, ac indiſerti, cùm ex. gr. ſatis obuia ſit humanitas, per quam Socrates, & Plato inter ſe conueniunt, cum Bucephalo non item, per animalitatem cum hoc, non cum lápide.

Hoc idem pariter clarum fiet, ſi quis aduertat, quòd Intellectus, dum concipit naturam tanquam verè, & poſitiuè unam in multis de quibus prædicat, & enunciat, atque adeò uniuerſale ipſum effingit, temerè id certè non facit, ſed à rebus occaſione deſumptâ, quoniam in ijs fundamentum adeſt, quod uniuerſale dicitur incompletum, & inchoatum, cuiuſmodi eſt ipſa communis natura; ſed hoc planè, quod uniuerſalis in eſſendo appellatione hic intelligitur; ex rei natura proinde concedatur illud, neceſſe eſt.

Locus Ariſtotelis explicatur.

Dicebat quidem Philoſophus *Species valeant, figmenta enim ſunt, & ſi ſunt, nihil ad ſermonem ſunt.* Sed is de formis, Ideiſque Platonicis, non de uniuer-

ſali-

ſalibus, de quibus in præſentia ſit ſermo, loquebatur, iure autem Platonis opinionem aſpernabatur, ut ſuo loco planum fiet. Dicebat itidem, *Vniuerſale, aut nihil eſt, aut poſterius eſt*. Sed uniuerſale in actu, ſeu Logicum reſpiciebat, quod ſolum cogitante intellectu comparatur; admittens tamen tum ibi, tum alibi ſæpè remotum illud concedendum in rebus; Nec rectè concludunt hoc ab uniuerſo rerum ordine ablegandum, quoniam, quidquid in eo eſt, vel Deus eſt maximè ſingularis: vel aliquid ab eo productum itidem ſingulare, cum actionis ſit terminus; Quod enim primò, ac immediatè producendi vim, actionemque terminat ſic eſſe profectò debet; at ſi per concomitantiam ad illius productionem ſuum eſſe conſequatur, non itē; nec enim hoc intrinſecùs ſingulare eſſe debet, cum hunc in modum actiones etiam circa uniuerſalia poſſint exerceri. Nec quidquid exiſtit ſingulare dicendum, omni uniuerſali ſecluſo, propterea quòd exiſtentia ſit rei ſingularis actus; Hoc enim admittendum tantummodo, ſi perfecta, ac ultima ſit exiſtentia, cuiuſmodi eſt rei immediatè per ſe exiſtentis; non ſic autem exiſtentia naturæ, quæ tantùm ratione ſingularium exiſtat; quamobrem haud benè, quicquid exiſtit, ſingulare eſſe deducunt. Et quamuis illud communi ſit conſenſione receptum, *Omne quod eſt ideo eſt, quia ſingulare eſt*; nihil tamen inde concluditur, cum id ſit admittendum uniuersè, quoniam etiam communes naturæ propterea exiſtunt, quia in ſingularibus ſunt: unde ſingulares & ipſæ non per ſe, & intrinſecus, ſed per accidens, & denominatiuè, ob adiunctam indiuiduam differentiam dicuntur. Duo illa primâ fronte pugnare uidentur, unitas, & communitas in eſſendo, non nego; communitas enim quædam eſt multiplicatio; at multitudo opponitur unitati; vnum eſt indiuiſum in ſe, commune autem diuiſum in multa; ſi hæc autem repugnant, & uniuerſale, de quo ſit ſermo, repugnabit, cum hoc eius indolis eſſe debeat, ut ſimul unitatem, & communitatem expoſcat. Nulla tamen in his repugnantia, nihil enim prohibet, ſimul unitatem, & multitudinem eâdem in re adinueniri, ſi tamen diuerſo modo ſumantur; Vt repugnat quidem unitas numerica, & numerica multitudo; modo tamen diuerſo, puta unitas formalis, ac uniuerſalis, & realis, ac numerica multiplicatio non repugnat. Repugnat itidem, quod eſt realiter indiuiſum, eſſe realiter diuiſum in plura; nō tamen formaliter indiuiſum, realiter eſſe diuiſum repugnabit. Et ut verbo dicam, repugnat aliquid eſſe unum ſimul, & multa, cùm ad idem genus, & unitas & multitudo pertineat; ut fieri non poteſt, hominem unum numero, & plures numero, item unum ſpecie, & plures ſpecie eſſe; at unum ratione, pluresque numero eſſe non repugnat; ad uniuerſale requiritur utique unitas, & multitudo, non tamen eodem modo

Quomodo intelligendum vniuerſale in eſſendo ex ui naturæ eſſe.

Sic enim de hoc uniuerſali ſentiendum; quod illud ſit communis natura in ſingularibus exiſtens, non ita ut hoc modo ſit completum, & in actu; ſed remotè, prout per intellectus operationem actu fieri poteſt; Metaphyſicum ſanè per actum præſcindentem, & abſtrahentem: at verò Logicum, ut aiunt, per actum comparantem, concipientemque reſpectum, quem natura quidem reſpiciat inferiora ſua; ex quo facilè intelliges, unitatem uniuerſalis in actu eſſe per mentis operationem; incompletam autem, puta unitatem formalem, & multitudinem eſſe in re; quamobrem cum non eodem uſurpentur modo unitas, & multitudo, ſimul utramque cohærere, minimè repugnabit.

Nominales uniuerſale ſta-

Illi autem Nominales dicti, qui, quicquid aliorum ſolertia perquiſit in rebus, immeritò uocibus, atque nominibus deferendum exiſtimant, non multum à ſuprapoſita ſententia recedentes, uniuerſalis rationem in uocibus, atque conceptibus tantummodo concedendo, ſolum uniuerſale in ſignificando, ac repræſentando, ſecluſo, quod in eſſendo, recognoſcunt.

tionem in uocibus atq; conceptibus poſitā exiſtimabāt. Eorum ſententia reiicitur.

Mirum tamē, quòd à veritatis tramite tam longè deflexerint; nedum enim voces, conceptuſque formales, ſed illis & veræ, & communes naturæ reſpondentes, velut obiectæ res concedendæ ſunt, quod planè cōpertum cuiq; fieri poteſt ex illa prædicatione, in qua communis natura de ſingulari quodam enunciatur; ut cum dicitur, Socrates eſt homo; tunc enim uniuerſale de ſingulari affirmatur, eſſentialiſque connexio prædicati cum ſubiecto oſtenditur, certè non inter illas voces Socrates; & homo, nec inter formales conceptus, quorum loco voces illæ ſubrogantur: falſa enim tunc foret enunciatio, ſed potius inter illas res vocibus ſignificatas, mentiſque conceptibus expreſſas. Cum igitur vniuerſalis de particulari ſit prædicatio, præter ſingularia, ac uniuerſalia in ſignificando, communes oportebit naturas admittere, quæ uniuerſalia in eſſendo dicuntur, mentiſque formalibus conceptibus obuerſantur.

Neque occurras, propoſiti argumenti conſecutionem negando; quod nimirum formalis conceptus hominis ut ſic naturam quandam communem in indiuiduis immediatè non exprimat, ſed immediatè ſingularia omnia indiſtinctè, confuſèque repræſentata; & quòd non diſſimiliter vox illa homo non ſignificet immediatè naturam quandam communem ſingularibus, ſed immediatè omnia hæc confuſè, ac indiſtinctè repræſentata deſignet.

Alia ratio aduerſus illos adducitur.

Sic autem hæc inſulsè dicta deprehendes. Terminus ille, homo, vel illa ſingularia copulatim, vel diſiunctim ſignificat. Non primum, cum enim totum, quod ex parte prædicati concipitur, affirmari de ſubiecto debeat, ſi per illud prædicatum, homo, copulatim omnia ſignificantur humanæ naturæ indiuidua, omnia pariter, & ſingula de Socrate affirmari debebunt, unde falſa penitus enunciatio.

Reſponſio quorundā proponitur difficultas.

Dices tametſi omnes naturæ ſingularium de Socrate videantur affirmari, per illam tamen enunciationem re ipſâ non niſi propria eius affirmatur natura, cùm hoc interſit inter actum copulatiuum confuſum, per quem commemorata fit enunciatio, & copulatiuū diſtinctum, quòd hic affirmat totum id, quod ex parte prædicati attingit, confuſus non niſi ſubiecti partem affirmat.

Refellitur.

His, atque ſimilibus non tollitur propoſitā difficultas; propterea quòd ad veritatem propoſitionis copulatiuæ, ſi tamen abſolutè ſumatur, ſiue clara, ſiue confuſa ſit, requiritur omninò, ut totum prædicatum & qualibet eius pars de ſubiecto verificetur; nec ſatis quod pars aliqua tantùm illi conueniat, per hoc enim à diſiunctiua propoſitione ſecernitur; Nec etiā ille terminus diſiunctim ſignificat ſingularia, quod erat ſecundū; propoſitio ſiquidem illa, Socrates eſt homo reſoluta hunc redderet ſenſum, Socrates eſt hic, vel ille homo; at huiuſmodi prædicatio non eſt uniuerſalis de ſingulari, ſed indiuidui vagi, non ſecus ac ſi diceretur, Socrates eſt aliquis homo; reſoluta ſiquidem eum reddit ſenſum, quòd ſit hic, vel ille homo.

Altera cōfutatio.

Nec omittam, quòd uniuerſale de pluribus per modum unius debet prædicari, ſic enim unum dicitur in multis, & de multis, unde nequit in prædicatione plura ſignificare diſiunctim.

Reſponſio altera.

Dices iterum humanam naturam indiſtinctè, confuſèque conceptam de quolibet indiuiduo inadæquatè prædicabilem eſſe, videlicet vnam de uno, & aliam

de

de alio, atque hoc ſufficere, ut abſolutè de pluribus ſit prædicabilis, prout uniuerſalis conditio requirit.

Reijcitur.

Sed hoc etiam ineptè dicitur, non enim vitatur, ſecuturum incommodum, quòd in quauis propoſitione propria natura de proprio indiuiduo prædicaretur, unde prædicatio ſuperioris de inferiori, & uniuerſalis de ſingulari non foret, ſed eiuſdem potius de ſe ipſo.

Eadem hinc pariter magis elucet veritas, quoniam uniuerſalis cognitio nõ reſpicit omnia ſingularia ſub illo contenta; actus etenim ille ab indiuiduis differentijs omninò præſcindit, cùm eius vi indiuidua conueniant, minimèq; diſtinguantur; obiectum igitur immediatum huiuſmodi actus una quæpiam erit natura, ſic à parte rei communis omnibus illis, ut in ea penitus conueniant, atque ſimilitudinem obtineant.

Alia confutatur reſponſio.

Satis mihi perſpectum, haud ego fallor, te reſponſurum per actum illum confuſum ex parte obiecti plura quidem cognoſci, quanuis ex parte modi attingantur, ut unum, quatenus per confuſionem illa plura non diſtinguuntur.

Ineptè tamen, ut opinor, propterea quòd actus ille, ob ſui confuſionem, indiuiduorum omnium ſingularitates non attingit, atq; adeo nec plura ut plura ex parte obiecti, cùm numerica multitudo ſolum differentijs illis accepta referri debeat. Nedum igitur ex parte modi, verum etiam ex parte obiecti plura quidem ut unum ille actus attingit; cognitio ſiquidem tantùm id repræſentat, quod ſe tenet ex parte obiecti, quamobrem ſi intellectui multitudinem, ac diſtinctionem non exhibet; nec obiectum prout illius cognitionis terminus, diſtinctionem habebit.

Dum intellectus plura ut plura attingit, cognitio nequit illa in diſtincta repræſentare.

Nec prætereundum, quòd ſi ex parte obiecti plura ut plura intellectus attingit, non poterit illa veluti indiſtincta, & per modum unius repræſentare, propterea quòd totum illud attingit, quod repræſentat; cùm itaque non repræſentet plura, ſed unum, conſequens eſt, ut non plura, ſed unum attingat.

Obiectio ex Ariſtotelis Auctoritate deſumpta diluitur.

Huius verò ſententiæ fautores perperàm ad aurea Ariſtotelis ſe locutos exiſtimant; quoniam hic ait, genera, & ſpecies ſubſtantiarum non eſſe ſubſtantias. Et alibi, ſecundas ſubſtantias, quale quid ſignificare. Non enim inde rectè deducent hæc eſſe voces, atque conceptus, quòd ſignificare ſit proprium nominum, atque conceptuum; priori ſiquidem loco ſolum id inficiatur, nimirum genera, & ſpecies ſubſtantiarum ſeparatas, eſſe ſubſtantias ſenſu, quo illas Plato fertur adſtruxiſſe. Secundò autem utitur re pro nomine, ut perinde ſit, ac ſi dixerit: ſecundarum ſubſtantiarum nomina, quale quid ſignificant; etenim eodem modo ibi primam ſubſtantiam hoc aliquid ſignificare dicebat, cùm tamen hæc etiam ex aduerſariorum placito nomen purum non ſit. Dantur quidem termini uniuerſales, & particulares, non propterea tamen in terminis uniuerſale, particulareque conſiſtunt, ſic enim termini diſtinguuntur, geminamque partitionem ſuſcipiunt, ratione illorum, quæ ipſi ſignificant. Vnde hinc potius illud, de quo loquimur, uniuerſale colligitur, quoniam in tantùm vocalis terminus dicitur quidem uniuerſalis, quatenus uniuerſalem ſignificat naturam.

Nec admittendum, ſcientiam eſſe de vocibus, atq; conceptibus, quòd de ijs ſit, quæ intellectus iungit, ac ſeparat, cuiuſmodi non ſunt res, ſed voces, atque conceptus. Intellectus enim in ijs, quas efformat, enunciationibus res ipſas, non voces, non conceptus iungit, vel ſeparat: non quidem res, ut in ſe ſunt, ſed prout menti obijciuntur, ac obuerſantur.

Vniuerſale ipſa re...

Inter quorundam deliramenta profectò non in poſtremis illud, quòd uniuerſale in actu re ipsâ ſit; ſiue ad aures Platonis explicetur, cui, ut accepimus, ſeparatum illud à ſingularibus videbatur, quaſi daretur ex.gr. homo, vel eius natura in communi, de qua ſinguli hominea participent, non ſecus ac ex eodem lumine, veluti fonte, plures, pluresque flammulæ ſcaturiunt; ſiue illud ex aliorum placito intelligatur, quòd nimirum ſit à parte rei ſeiunctum à ſingularibus, ſed in ijs realiter incluſum, quoniam in pluribus indiuiduis communis adinuenta natura, verè propriéque meretur uniuerſale dici, cum ad huius rationem nihil ei deeſſe videatur.

ipſa non eſt, ſed ſolùm per mentis operationem.

Ariſtoteles meritò conſilium Platonis de uniuerſali in re reijcit, ac improbat. 7. Metaphyſ.

Platonis conſilium ab omni veritate penitus alienum, & ab eadem tam remotum, quàm quod remotiſſimum Ariſtoteles paſſim inculcat, dicens. Nulla uniuerſalia exiſtunt præter ſingularia ſeparatim: uniuerſalia non ſunt præter multa: domus non eſt præter has domos, & lateres præter hos lateres: corruptis primis ſubſtantijs, impoſſibile eſt aliquid aliorum remanere, hoc eſt, deſtructis ſingularibus, uniuerſalis debent pariter euaneſcere.

Nec immeritò quidem; nam uniuerſale, de quo ſit ſermo, nimirum in eſſendo, eſt illud, quod eſt in multis, videlicet in ſingularibus ſuis; non itaque ſeparatum ab illis. Eſt natura, & eſſentia vel eſſentiæ pars ipſorum; inſulsè propterea dicetur ſeparatum, ac ſeiunctum ab illis; nulla ſiquidem natura, ac eſſentia, vel eſſentialis pars ſeparata eſſe poteſt ab eo, cuius comparatione, vel eſſentia, vel eſſentiæ pars dici meretur. Prædicatur de ſingularibus; hoc autem coniunctionem requirit, cui ſeparatio repugnat; fieri igitur non poterit, ut uniuerſale ſit à ſingularibus ſeiunctum, ac ſeparatum. Accedit & illud, quòd quicquid reale ſeparatum à ſingularibus foret, iam in ſe ipſo ſingulare quoddam eſſet ab alijs realiter diſtinctum, ut Socrates, Plato &c. iuxta illud effatum, *Omne quod eſt, ideo eſt, quia unum numero eſt.* Vnde ſi illud ens ſeparatum idea foret, hæc certè ſingulare quoddam eſſet ens, ſolúmque dici poſſet uniuerſalia in cauſando comparatione ſingularium, quæ ab illa deriuari dicerentur. Nec ſatis conſtat, ubi nam à ſingularibus uniuerſales illæ naturæ ſeparatæ exiſterent, nec quâ ratione ad ea concurrerent, nec quonam modo hæc illas participarent; nec tandem quis earum uſus, cùm tamen, quicquid excogitari poſſet, egregiè ſatis per naturam coniunctam, & in ſingularibus incluſam poſſit obtineri.

Soluitur argumentum Platonis.

Platonis tamen exploſis ideis, ac uniuerſali ſublato, diſciplinæ non corruunt, quòd hæ de uniuerſalibus, & æternis eſſe debeant, quemadmodum uniuerſales naturæ, niſi à ſingularibus abſtractæ, ac ſeparatæ eſſe non poſſunt. Non enim id, circa quod ſcientia verſatur, neceſſitatis illud genus expoſcit, ut neceſſariò debeat exiſtere, debeatque neceſſarium eſſe neceſſitate exiſtentiæ, quæ ſimplex appellari conſueuit, cuiuſmodi foret illa, quam Plato ſuis adſcripſerat ideis; ſed aliud eſt genus neceſſitatis, quod ſibi vendicat ſcibile, nimirum illa, quæ complexa dicitur, quæque inter ſubiectum, & prædicatum enunciationis exercetur, diciturque connexionis neceſſitas: inter iſta, quæ profectò Platonis ideis de medio ſublatis adhuc haberi poteſt. Et quanuis eſſentiæ rerum immortales, ac æternæ dicantur, non ob id extra ſingularia ſtatim deducas, quod ſic in his eſſe non poſſint. Æternæ ſiquidem, hoc eſt incorruptibiles, & neceſſariæ ſenſu iam explicato dicuntur; ſic autem de ipſis propoſitiones æternæ veritatis licet efformare.

Alia difficultas Platone propoſita diluitur.

Et quamuis ſimile à ſimili debeat procreari; non propterea tamen Platonis ideæ tanquam uniuerſales

I causæ

cauſæ, quæ ſuam impertiant ſimilitudinem, concedendæ. Fatendum ultrò, quod aſſumitur, ſed vel formaliter, vel virtute: non enim perpetuò formalis eſt requirenda ſimilitudo, quæ certè in cauſis æquiuocis non inuenitur, cùm virtualis ſufficiat: nec ad formalem, ut in cauſis uniuocis, eſt opus ideis, quas comminiſcitur Plato; communis enim in ſingularibus adinuenta natura hanc ſimilitudinem præſtat. Nec abſurdum imminet, quòd nempè ſingulare ab ea, quam in ſe uniuerſali natura inuolueret, reddi deberet uniuerſale, ad eum modum, quo ſubiectum albedinem recipiendo, redditur album. Non enim uniuerſalis natura ſic exiſtit in ſingulari, quemadmodum in ſubiecto reſidet albedo, ſed potius ut ſuperius in inferiori ſuo; naturæque ſupponenti ſimpliciter, non autem perſonaliter communitas accommodata eſt. Neque negotij aliquid facesſit, quòd nullo exiſtente ſingulari adhuc de homine ex. gr. ſcientia dari posſit, quæ cum de re communi, ac uniuerſali eſſe debeat, hominem itidem in communi dari neceſſe erit. Ineptè deducitur intentum, cùm nulla ſcientia rei, de qua agit, exiſtentiam requirat, ſatis enim, ſuperque eſt, ut exiſtat in mente; re ipſâ verò posſit exiſtere, cùm ſcientia realis extiterit. Nec tandem ſequitur, intellectum falli: quoniam abſtrahit, & abſtrahentium non eſt mendacium.

Concluditur uniuerſale in eſſendo explicandum eſſe, ut ſupra.

Ex hactenus diſcuſſis, & ad veritatis trutinam caſtigatis, palam fit, & apertum, uniuerſale, de quo loquimur, explicandum, ut ſupra dicebatur; concedendum ſcilicet uniuerſale in eſſendo, puta communes in ſingularibus exiſtentes naturas, non veluti completum & in actu: ſed velut incompletum, remotum, ac in potentia, quatenus inde occaſione intellectus arrepta illud perficit, & abſoluit, metaphyſicum abſtrahendo, præſcindendoque naturam à contrahentibus differentijs, Logicum verò concipiendo reſpectum, per quem abſtracta illa natura relata ad inferiora concipitur.

Difficultas eſt explicandi quomodo cõmunis natura in inferioribus exiſtat.

Tametſi autem res hunc in modum ſe habeat, non tamen conuenit inter Philoſophos, quâ ratione communis natura in inferioribus ſuis exiſtat, & uniuerſale, de quo fit ſermo, concedendum ſit. Sunt qui naturam exiſtimant, ſic in ſingulari adinueniri, ut quamuis re ipſâ ſit idem cùm illo, & cum eius differentia, maneat, tamen adhuc ea rei natura formaliter ab ipſa differentia ſingularitatis diſtincta, ob diuerſitatem rationum, quas etiam ſeruant penitus impermixtas. Natura ſiquidem, inquiunt, ex ſua formali ratione ſemper eſt apta pluribus communicari: ſingularitas autem non item; atque adeò natura, cum ſingularitatis differentiâ fuerit affecta denominatiuè tantummodo ſingularis dicitur. Hoc idem diſtinctiuum genus inter Metaphyſicos omnes gradus recognoſcunt.

Quorundam opiniones proponuntur.

In re tamen explicanda non idem eorum ſenſus; cùm quidam communem eſſe naturam per inexiſtentiam, arbitrentur, ita ut una, & eadem, in omnibus reperiatur, non quidem numerica, ſed formali, ac eſſentiali unitate, quæ per eſſentialia principia negationem diuiſionis importat. Hæc minor unitate numerica, maior unitate uniuerſale. Alij communem admittunt naturam, non per inexiſtentiam, ſed per indifferentiam; ita ut ſingulare quodlibet naturam propriam cum unitate ſua formali ſibi vendicet, unde alia ex. gr. natura ſit humana Socratis, & alia Platonis, etiam ante differentias indiuiduantes, dicatur tamen unaquæque communis natura, quia quamuis contracta ſit extrinſecus per differentiam ad hoc, vel illud indiuiduum, intrinſecus tamen ſemper indifferens maneat, ut in hoc ſit, vel illo; ita videlicet, ut ſicut modò Socratem conſtituit, potuiſſet etiam ex ſe conſtituere Platonem, ſi nimirum illi à generante communicata fuiſſet.

De uniuerſali in prædicando iuſtituitur ſermo.

Hactenus de uniuerſali in eſſendo, nunc de eodem in prædicando. Hoc, cui propriè conuenit uniuerſalis ratio, non in rebus quidem, ſed in mente tantummodo concedendum eleganter Philoſophus expreſſit, dicens, illud *aut nihil eſſe*, videlicet in rebus, *aut poſterius eſſe*, quoniam ex ipſa mentis abſtractione, præciſioneque fieri debet; ut ob id alibi pronunciauerit, uniuerſale ſolum in intelligentia eſſe. Nec immeritò, proptereaquòd uniuerſale in actu perhibetur illud, quod indifferentem habet unitatem, ſecundum quam idem ipſum eſt in potentia proxima, ut de quolibet ſuppoſito, ſeu ſingulari dicatur, prædicatione dicente, hoc eſt hoc, cum uniuerſale, docente Philoſopho, ſit, quod eſt unum in multis, & de multis; nihil autem ſecundum quamlibet unitatem in re tale eſt, quod ſecundum ipſam unitatem præciſam ad huiuſmodi prædicationem in proxima potentia ſit; nulla igitur natura re ipſa dici poteſt uniuerſalis, hoc nomine ſecundum propriam ſignificationem uſurpato. Nihil tamen ſecundum unitatem in re huiuſmodi eſſe, inde cuique perſpectum, ut opinor; quoniam etſi alicui exiſtenti in re non repugnet affici aliâ ſingularitate ab illa, qua afficitur, non tamen illud verè de quolibet inferiori, dici affirmatiquè poteſt, quod quolibet ſit ipſum; quoniam actu non niſi in uno indiuiduo reperitur; nec re ipſâ niſi illud conſtituit, itaut de eo tantummodo posſit enunciari.

1. de aniꝫ tex. 8.

1. Poſt. cap. 22.

Doctrina de cõmuni natura explicatur.

Sed in horum gratiam pauca nonnulla perſtringam. Natura, de qua loquimur, ea ſanè dicitur, quæ, vel eſt communicabilis, vel actu pluribus communicata, atque diuiſa eſt in plura. Ex ſe ad nullum ſingulare determinatur, ſed ſi in uno exiſtit, intrinſecus ei non repugnat eſſe in alio; quamobrem communitatem, indeterminationem, aptitudinem, & indifferentiam quandam habet.

Hanc porrò geminam eſſe volunt, una ſiquidem priuatiua, ſeu negatiua: altera poſitiua dici ſolet. Illa in quadam non repugnantia naturæ ad recipiendam determinationem conſiſtit, quam adhuc in ſe retinet, quando contracta, determinataque eſt; dum enim ita ſe habet, quandam retinet adhuc non repugnantiam ab eius formali ratione prodeuntem, adhoc ut posſit eſſe ſub alia ſingularitate, ab ea ſub qua eſt. Dicitur priuatiua, vel negatiua, propterea quod cum huiuſmodi indifferentia determinatio quidem extrinſecus per aliquam differentiam ſingularitatis coharet. Nec diſſimili modo natura ab hoc ut uniuerſalis ſit, indeterminata, ac indifferens eſſe dicetur. Ex quo in relligiosis, naturę quidem accidere utrumque & quod ſingularis, & quod uniuerſalis ſit. Indeterminatio autem, ſeu indifferentia poſitiua illa eſt, ſecundum quam natura concipitur in ſe indiuiſa, ab omnibus differentijs indiuiduantibus abſtracta, atque omnes reſpiciens. Hæc indeterminatio, ſeu indifferentia contraria ſolet itidem appellari, quatenus poſitiuè aduerſatur determinationi, quæ re ipſâ per differentiam obtinetur, eandemque penitus excludit. Si namque ſecum illam admitteret, iam non foret ab omnibus ſingularitatibus abſtracta, nec æquè omnia reſpiceret. Quæ ſub aptitudinis nomine velis exprimere, rectè dixeris naturæ duplicem aptitudinem eſſe ad hoc ut ſit uniuerſalis, unam proximam, alteram verò remotam; illa eſt potentia expedita, hæc impedita, quo minus ad actum reduci posſit.

Ad uniuerſale duo requiruntur.

Illud itidem addendum, ad uniuerſale duo quidem requiri, nimirum, & quòd ſit unum, & quod vel actu

vel

vel aptitudine pluribus communicetur, quod intelligendum de vnitate indifferenti, ut eaplicatum fuit, & de proauua communicatione; itaut æquè omnia reſpiciat inferiora, nec magis unum, quàm aliud. At natura non operante intellectu nequit hunc ſe habere in modum, cum huius operationem requirat, per quam præſcindatur à differentia ſingularitatis, ſub qua actu reperitur; quoniam in uno tantum indiuiduo re ipſâ vna adinuenitur, cùm in multis ſit multiplex, & ab vna è differentijs determinata eſt, & extrinſecùs impedita, ne omnia æquè reſpiciat inferiora, omnibuſque coniunctim communicari queat, itaut in re non niſi indifferens negatiuè dici natura poſſit: huiuſmodi autem impedimentum opitulatione mentis abſtrahentis, ac præſcindentis auſertur, dum videlicet ab indiuidua differentia præſcinditur, communiſque poſitiuè redditur, dum pluribus actu communicata, vel ſaltem communicabilis intelligitur. Fatendum propterea vniuerſale in actu ante intellectus operationem haberi non poſſe; atque adeò naturam vniuerſalis propriam per intellectum tantummodo fieri.

Aristotelis hac de re ſententia explicatur.

Nullâ forſitan intellectus cogitatione ſed re ipſâ naturam prorſus vniuerſalem eſſe iuxta Philoſophi conſilium cuidam videri poſſet, dum ait, è rebus quaſdam ſingulares, quaſdam vniuerſales eſſe; non enim hæc ſubſiſteret diſtributio, ſi quicquid eſt in naturâ rerum ſingulare, nullum vniuerſale foret. Sed Ariſtotelis teſtimonio non benè in rebus uniuerſale conuincitur, cùm ibi conſilium ipſius eò tendat, ut ſolùm doceat, res vel ſingulares, vel uniuerſales eſſe, itaut re ipſâ ſint ſingulares, ſimulque præbeant intellectui occaſionem, quâ illas vniuerſales reddat, non quod duplex ſit rerum ſtatus, vterque realis, ſintque res quædam ſingulares, & quædam actu vniuerſales. Et quamuis natura ex ſe realis propriam unitatem formalem obtineat etiam, ut ſit pluribus communicabilis. Inſulsè tamen hinc propriè vniuerſalem eſſe deduces: ad uniuerſale ſiquidem propriè ſumptum, & maior vnitas, & maior communitas, ſeu indifferentia, ac indeterminatio requiritur; de quo paulò infra ſermo redibit. Vniuerſale itidem in re contendes, hinc ſuadere, quod ab intellectu attingitur, eidemque obijcitur, atque adeò re ipſâ debet eius operationem anteire, & non ab ea pendere. Nihil tamen conficies; quod enim in vniuerſali materiale eſt, puta realis natura, negatiuè vna, fateſt, ut mentis operationem antecedat; quod verò formale, comitetur eandem. Multa etiam attributa ſunt realia, quæ uniuerſali conueniunt, quæque de eo, quod comminiſcitur intellectus, verificari non poſſunt, cuiuſmodi ſunt hæc. Vniuerſale eſt quid intrinſecum ſingularibus: eſt de eorum eſſentia, eademque conſtituit: de uniuerſali dantur ſcientiæ, definitiones &c. hæc porrò cuique argumento eſſe poſſunt, naturam vniuerſalem actu re ipſâ eſſe. Attributa commemorata naturis vniuerſalibus conuenire, non inficiandum, materialiter tamen, ut aiunt, remotèque ſumptis, quoniam hæc ipſâ attributa naturę communis eſſentiam tantummodo comitantur, & ab indiuiduis differentijs minimè pendent; at communem ipſam naturam in rebus concedendam, tam ſuperiùs admiſimus. Et quamuis in rebus actu ſit ſingulare, & quoad naturam, & quoad ſingularitatem; non ſubinde hoc idem de uniuerſali concludas, etſi concedantur, uniuerſale, & ſingulare oppoſita eſſe, quorum conditio vt poſito uno, ponatur & alterum: vel etiam admittantur eſſe relatiua, quæ ſimul naturâ ſunt; Eorum enim utrumque videlicet uniuerſale, & ſingulare geminam conſiderationem admittit, & quatenus ſuperioris, & inferioris intentionem importat: & quatenus ea dicit, quæ hiſce intentionibus ſubſternuntur; prout igitur in ſecundis intentionibus conſiſtunt, ſimul ſunt per intellectum prædicantem, & ſubijcientem: quatenus verò ſubſtrata illis, re ipſâ quoque ſunt ſimul; ita igitur ſe habent, ſi uniformi ſignificatione ſumantur. Nec in re putes uniuerſalis vnitatem colligere, quòd hæc penes unitatem formalis conceptus attendi non poſſit, ne ſequatur, numero multiplicatis conceptibus in pluribus intellectibus naturas eſſe multiplicandas. Vltrò fatendum ſiquidem, vniuerſalis vnitatem attendi pręſertim debere penes vnitatem formalem, quam re ipſâ natura habet, & in qua illa fundatur; adhuc tamen admittendum, vniuerſalem naturam ab actu cognitionis vnitatem numericam obiecti per extrinſecam denominationem ſuſcipere, prout vnum eſt ex intelligibilium numero; hinc tamen vniuerſalia numero minimè diſtinguuntur, propterea quòd concretum, præſertim accidentarium ea multiplicatione formarum eodem exiſtente ſubiecto multiplicari non debet; ut in re propoſita contingit; eadem ſiquidem natura eſt vna quidem ſua propria formali vnitate pluribus exiſtentibus intentionibus uniuerſalitatis.

Obiectiones.

Quod mouet ſenſum debet in rebus adinueniri, huiuſmodi autem uniuerſalem actu naturam eſſe perſpicuum eſt, non enim ſingularitas, actu igitur vniuerſalis natura erit admittenda.

Solutiones.

Admittendum quidem ſic ſe habere naturam, ſed non niſi quatenus ſingularitate affectam cùm hæc ſit mouentis conditio, quod ſi res ita ſe habet, non licebit inferre, naturam actu vniuerſalem in rebus. Decem illæ celebres categoriæ, ad quas omnia naturæ opera reuocantur, & ijs conſtant, quæ extra animam exiſtunt, vniuerſales naturas requirunt; has igitur in rebus oportebit agnoſcere. Mala tamen eſt conſecutio, hæ ſiquidem non ratione vniuerſalitatis formaliter ſumptæ in ipſis categorijs locum obtinent, ſed ratione ſui ad eum modum, quo ipſas in rebus concedendas notauimus. In re nedum datur diſtinctio numerica, ſed etiam ſpecifica, & generica; ergo nedum numerica, ſed etiam ſpecifica, & generica in rebus unitas concedenda; vnum enim & multa, idem, & diuerſum aduerſantur; at oppoſitorum conditio ea quidem, vt poſito vno in natura, alterũ itidem ponatur neceſſe eſt. Sed hoc argumento nihil planè conficitur, cùm eo tantùm probetur, dandum in rebus fundamentum genericæ, & ſpecificæ vnitatis, non tamen has formaliter acceptas, cùm hunc in modum non niſi per intellectum habeantur. Neque dicas, intellectus concipit vniuerſalem naturam, eam igitur oportet in rebus agnoſcere, cùm ille rem obiectam non immutet, neque huic tribuat, quod non habet. Mala ſiquidem conſecutio, tametſi enim per intellectum res obiecta ſecundum id, quod habet in re nullam ſubire mutationem poſſit, rectè tamen ſecundum id, quod acquirit in mente; quod enim incompletum, & inchoatum eſt vniuerſale, ut in rebus communis eſt natura, ſecundum iſtud eſſe non immutatur, benè tamen ſecundum illud, quod vel intellectus abſtractione, vt vniuerſale Metaphyſicum, vel comparatione, vt Logicum vniuerſale, conſequitur. Natura tandem vniuerſalis inde videtur in re, propterea quòd intrinſecùs ea reperitur in ſingularibus ſolùm extrinſecus per differentias multiplicata; in illis enim formali, ac eſſentiali diuiſione caret, cum indiuidua non differant in natura, & eſſentia; quamobrem, vt in pluribus eſt formaliter vna, atque adeò formalis vnitas in omnibus vna, nec multiplicata ad multiplicationem indiuiduorum, quoniam vnitas eſt diuiſionis carentia, quęq; diuiſione carent ad eum modum, quo carent illâ, ad eum itidem modum vnum eſſe dicuntur. Nulla tamen

hæc ratio; dum enim dicimus, vnam & eandem eſſe naturam in omnibus indiuiduis eiuſdem ſpeciei; non ſic uſurpandum, quaſi aliquid quod eſt in vno indiuiduo, in alio pariter exiſtat, proindeque natura ipſa ſit in omnibus indiuiduis vna per inexiſtentiam eius vnitate minimè multiplicatâ; & quæ in uno eſt indiuiduo non diſtinguatur ab ea, quæ eſt in alio; ſed alio quidem ſenſu, & iuxta veritatem id intelligendum, quòd natura dicatur vna formaliter in omnibus indiuiduis, quatenus eiuſdem eſt rationis in omnibus quod intelligendum ſenſu in diuina explicando Philoſophia.

SECTIO SECVNDA.

Quid ſit Vniuerſale.

Non vna eſt vniuerſalis notio.

INitio ſe conſiderandum offert, haud vnam eſſe vniuerſalis notionem; tripartitò ſiquidem illud vſurpari conſueuit. Vnum dicitur Phyſicum, natura ſcilicet in ſingularibus exiſtens differentijs indiuiduantibus implicata. Aliud verò Metaphyſicum, nempè natura per intellectum ab iiſdem differentijs præciſa; quod ſubinde dicunt vniuerſale eſſe in actu proximè prædicabile de inferioribus ſuis; atque hunc in modum affirmant, concipi tantum in ordine ad eſſentialia ſua prædicata, itaut hic ſit naturæ ſtatus, iuxta quem Auicennas dicere conſueuit, *equinitas eſt tantum equinitas*. Aliud denique eſt vniuerſale, Logicum appellatum, per quod naturam eandem ſecundũ vniuerſalitatis rationem intelligendam volunt, ut per hanc eandem rationem ad inferiora ſecundum eſſe ſuperioris, & prædicabilis referatur.

Multorũ errata de vniuerſali rejiciuntur.

Hi tamen falſa quædam etſi permixta veris, enunciant. Vniuerſale ſiquidem phyſicum Ariſtoteli potius prima materia eſt. Hoc tamen admiſſo, illud profectò intolerabile, quod de metaphyſico uniuerſali affirmant; nam perperam illud vniuerſale in actu, & proximè prædicabile arbitrantur, cùm huiuſmodi non niſi potentiâ ſit, & velut vniuerſalis in actu fundamentum: quod enim Metaphyſicum dicitur, cùm potius rationem partis potentialis, per differentiam contrahibilis ad totum eſſentiale Metaphyſicum conſtituendum obtineat, quàm totius, vt aiunt poteſtatiui diuiſibilis in plures ſubiectas partes, de quibus enunciari, prædicarique poſſit, cuiuſmodi Logicum eſt vniuerſale, ineptè propterea uniuerſale in actu, proximèque prædicabile dicetur.

Vera ſententiæ explicatio.

Res igitur ſic explicanda. Communis, uniuerſaliſque natura, prout in re eſt, per differentias indiuiduantes contracta ſpectari poteſt, quem in modum uniuerſalitatis, etſi remotum, eſt fundamentum. Vel etiam conſiderari poteſt, quatenus per intellectum à differentijs indiuiduantibus abſtracta, ſicque fundamentum eſt proximum vniuerſalis in actu, & Metaphyſicum dicitur vniuerſale. Vel tandem natura inſpici poteſt, quatenus ſecundâ eſt intentione vniuerſalitatis affecta, per quam ad inferiora ſecundum rationem ſuperioris, & prædicabilis refertur, & hoc eſt uniuerſale in actu, quod Logicum pariter appellari conſueuit. Huius fundamentum remotum eſt in rebus exiſtens natura per differentias contracta: proximum eſt eadem, ut per intellectum ab iiſdem differentijs præciſa, ac eiuta, quę Metaphyſicum vniuerſale dicebatur; hoc autem eſt veluti potentialis pars per differentias contrahibilis ad Metaphyſicum totum cum illis conſtituendum: vel habet ſe tanquam totum quoddam actu in ordine ad attributa illa, quæ actu continet. At neutro modo inferiora reſpicit, de quibus proximè prædicari queat, vnde haud proximè prædicabilis meretur dici, atque adeò nec vniuerſale in actu, quod id omnino requirit; adhuc tamen uniuerſale dicitur, quoniam per intellectum præciſionis unitatem habet, & re ipſa pariter habet, vt ſit in multis.

Vniuerſale definitum ab Ariſtotele ſuit τοῦτο γὰρ λέγεται καθόλου, ὃ πλείοσιν ὑπάρχειν πέφυκε. *Id enim vniuerſale dicitur, quod in pluribus naturâ aptum eſt ineſſe*. Et alibi quod aptum eſt prędicari de plutibus. Vniuerſale autem dicitur *aliquid*; nam tametſi non ſit inficiandum, inter non entia, ac negationes ipſas formari poſſe communes, particulareſque conceptus, uniuerſalium, & ſingularium inſtar, cùm negatio ſit huic, vel illi negationi communis; uniuerſale tamen proprè ſumendum pro aliquo poſitiuo ſeu pro poſitiua natura, quæ vniuerſalis dicatur, propterea quòd rectè Philoſophus dicebat, non ens non eſſe genus, quia non entis nullæ ſunt ſpecies. Et alibi priuationis nullam eſſe differentiam, cum non entis nullæ ſint ſpecies.

1. Poſt. Tex. 31. 7 Diuin. Tex. 41. 1. Perih. cap. 5.

4 Top. in fine. 1. de Par. An. cap. 3. 2. Poſt.

Vniuerſale pariter vnum eſt. Ad quod reſpiciens Philoſophus, *Oportet*, inquit, *aliquod vnum, & idem in pluribus eſſe, & non æquiuocè*. Quamuis hoc alibi neglexerit. Et certè, ſi vniuerſale debet aliquid eſſe commune multis, non poteſt non eſſe unum; nam ſi multa ſint in multis, nihil eſt, quod multis commune ſit.

Aptum etiam eſt ineſſe multis, quod primo, & prędicari etiam de multis, quod ſecundo ſibi vendicat loco. Primum ad eſſentiam: ſecundum ad attributum pertinet. Neceſſe eſt autem, vt vniuerſale re ipſâ nec tantum per intellectum, eſſe poſſit in multis. In hoc grauiter peccarunt illi, quibus ad vniuerſale ſufficere videbatur, ſi natura intelligatur in multis, quamuis ita re ipſâ ſingularis ſit, vt ei repugnet in multis adiuueniri. Quod Ariſtoteles eleganter admodum expreſſit dicendo, uniuerſale ſui naturâ aptum eſt, ut ſit in multis, quod certè de illo, cui ex ſui natura multiplicatio repugnat, dici nullo modo poteſt. Nec immeritò, nam alioquin ſingulare dici poſſet vniuerſale, quoniam ei poſſet intellectus multiplicationē appingere. Eſt pariter id rationi quammaximè conſentaneum, velut apprimè conueniens vniuerſalis naturæ, vſurpãdum enim hoc ſenſu, quod vniuerſale ſit aptum ineſſe multis, nimirum per veram, atq; realem inexiſtentiam; ſic enim habet quòd aptum ſit prædicari de multis prędicatione vera affirmante naturam prędicabilem de illis, quibus verè conueniat. Hæc autem intelligenda de vniuerſali habente fundamentum in re, cùm alioquin nihil prohibeat, quo minus intellectus per ſuam fictionem debitum cognoſcendi modum perturbet. Non diſſimulandum tamen, ſatis, ſuperque eſſe, vt per quamcumq; potentiam reperiri poſſit in multis.

4. Top. Cap. 3 & Diuinor Tex. 43.

Vniuerſale lata ſignificatione ſumptũ omnes cõplectitur naturas.

Vniuerſale autem ſi quâdam amplâ ſumatur vſurpatione, communes omnes complectitur naturas, etſi preſsius acceptum ſolum directè conſtitutas in categorijs comprehendat. Idem autem vniuerſale tantummodo in rebus creatis admittendum.

Sed vniuerſale concretum eſt quoddam ex natura, & vniuerſalitate, quæ duo quidem importat, vnitatem ſcilicet, ac aptitudinem; tria propterea ſunt, quibus idem conſtituitor, natura ſcilicet, vnitas, & aptitudo, de quibus hic ſigillatim diſſerendum.

Cõmunis natura nõ eſt effecta ab intellectu.

Non comminiſcitur profectò, nec fingit intellectus intra ſe communem naturam pluribus, intentione ſimilem reali naturæ ſingularium, adeò ut natura realis non ſit, licet realis inſtar conficta. Neque ipſa eſt Platonis idea per ſe exiſtens a ſenſibilibus rebus abiuncta ad genus ſubſtantiæ pertinens incorporea, ſo-

laque

ſæque mente intelligibilis, ſed entium realium vniuerſalis natura verè proprieque realis meretur appellari; quamuis in entibus rationis excogitari poſſit, quæ pariter ens rationis dici debebit ad eum modum, quo ens rationis admittendum exiſtimauimus. Hoc adeò verum, ut omnino mihi uideantur deſipere, quibus contrarium arriſit.

Quidquid enim in natura rerum ſit, nihil poteſt in ſe inuoluere, quod reale non ſit.

Quicquid enim in natura rerum exiſtit, nihil in ſe poteſt inuoluere, quod reale quoque non ſit; at uniuſcuiuſque rei natura in ipſa re præſertim includitur; naturas igitur rerum, quæ reales dicuntur, reales itidem eſſe neceſſe eſt. Quod etiam aſſerendum, ſi naturæ de quibus loquimur, ſecundum quamlibet communitatem, uniuerſalitatemue fuerint acceptæ. Nullus enim communior afferri poteſt conceptus, quàm realis entis, de quo certè nihil uerius, quàm quòd ens reale ſit, poteſt enunciari.

Naturæ quæ dicũtur reales oportet ut realiter poſſint exiſtere.

Cùm autem realium rerum naturæ dicantur reales, oportet ut eædem realiter poſſint exiſtere, quandoquidem ens reale eſſe, hoc ſibi vult. Et eædem pariter exiſtent re ipſâ, quando ſingularia, in quibus incluſæ ſunt, re ipſâ itidem exiſtunt. Vt enim à ſingularibus abiunctæ, ſeparatæque nequeunt exiſtere, ita viciſſim ſingularia abſque ipſis eſſe non poſſunt.

Ex ijs, quę in natura extant quędam à ſubſtãtiæ, accidentis rationem participant.

Et quoniam ex ijs, quæ in uniuerſa rerum natura poſſunt exiſtere, vel actu etiam extant, quædam ſubſtantiæ, quædam accidentis rationem participant, propterea naturas eorum hanc eandem ſubire diſtributionem exiſtimandum; adeo ut quædam ſubſtantiales, quædam accidentariæ dicendæ ſint. Non enim in accidentibus ſubſtantialis natura; nec viciſſim in ſubſtantijs accidentaria poteſt adinueniri, citra contradictionis periculum; res enim quælibet à propria natura conditionem ſortitur; ſi igitur ſubſtantialis in accidentibus eſſe poſſet, certè etiam accidens dici ſubſtantia deberet: & ſi accidentaria in ſubſtantijs, utique ſubſtantia deberet itidem accidens appellari. Cùm autem accidens, & ſubſtantia in entis communi ratione conueniant, quæ ab illis aliquo modo præcindit, ut nec ſubſtantialis, nec accidentaria ſit; realibus exiſtentibus ſubſtantiali, & accidentaria naturis, neceſſe eſt, rationem prædictam entis velut in illis incluſam realem quoque eſſe, nulloque modo ab intellectus operationibus pendere.

Quo ſenſu intelligendum entium rationis eſſe naturam.

Silentio id minimè prætereundum exiſtimo, quod in alicuius animum poſſet non leuem difficultatem inducere. Cùm enim diximus realium entium naturas eſſe reales, entium autem rationis non item, etſi quodammodo ens rationis, ut vulgo ſumitur, concedere videamur; nihil tamen eſt, à quo magis animus abhorreat. Semper igitur hæc accipienda volumus, ſenſu, quo ens rationis explicuimus, quoque concedendum duximus.

Auctoris exc uſatio. 3. Dian. Tex. 10. & 7. Dia. Tex. 10.

Nec me redarguas amabò, quod nimirum à Peripatetico tramite vniuerſalia in ſubſtantijs concedendo deflexerim, cùm alioquin id Philoſophus negaſſe videatur; non enim is in ſubſtantijs uniuerſalia neganda duxit, ſed eo tantum ſpectabat, ut uniuerſalia per ſe naturas, & in ſe conſiſtentes à ſingularibus ſeiunctas, à Platone longè, latèque diſſentiens infiearetur.

Ex ijs, quę natura cõſtant quędam materiata eſſe, quędam non item.

Quoniam autem natura conſtantium quædam materiata ſunt, & mole conſtant; quædam autem non item; propterea nobis fatendum, naturas quaſdam corporeas quaſdam incorporeas eſſe, ijſdemq; communes quaſdam naturas eſſe dicendas.

Ex naturis ſemotis quędam ſenſibus attingi, quędam autẽ minime.

Hinc proinde quaſdam ſenſibus attingi, quaſdam verò eſſe, quæ cuiuſque ſenſus aciem effugiunt. Quod ſic intelligendum, non quaſi ſentiendi vis circa communem naturam ſeſe poſſit exercere; non enim viſus colorem generatim ſumptum, nec ſaporem uniuerſim acceptum guſtatus attingit, ſed quoniam communi conuenit naturæ, ut in ſuis ſingularibus ſentiri poſſit.

Ariſtotelis locus de vniuerſalibus explicatur.

Neque perturbet, quod Stagirites quandoque pronunciauerit, vniuerſalia nullum cum materia habere cõmercium, ac proinde incorporea eſſe; cùm tantummodo materiam ſingularem in communibus naturis inficietur.

Quomodo naturæ cõmunes ſint generabiles & corruptibiles.

Deinde naturę ſunt pariter generabiles, & corruptibiles, nõ quòd in ijs generationis, & corruptionis exercitium cõtingat abſtractis à ſingularibus, ſed quoniam in his incluſæ poſſunt ortum, & interitum ſubire, quod Stagirites expreſſit dicens, omnes actiones, omneſque generationes circa ſingularia exerceri; non enim Medicus hominem, niſi per accidens ſanat, ſed Calliam, aut Socratẽ; docere volens, ut opinor actiones circa naturas communes, ac uniuerſales occupatas eſſe, non quidem in ſe, ſed prout in ſingularibus incluſas. Nec immerito per accidens illas corrumpi dicebat, propterea quòd naturæ in ſe ſpectatæ accidit, ut in hoc, vel in illo exiſtat ſingulari; quo ſpectat illud, *Sublatis primis ſubſtantijs auferentur omnia*, atque adeò ſecundæ ſubſtantiæ, quæ in ipſis ſunt. Sunt enim uniuerſalia in ſingularibus incluſa; his proinde corruptis, ea remanere non poſſunt; quoniam à ſingularibus nequeunt uniuerſalia ſeparata in natura rerum exiſtere.

Singularia verò omnia, ſi contingat, corrumpi, ſecundum totum etiam & ſpecies dicetur interitum ſubire. At verò ſi vnum vel alterum ſingulare corrumpatur, ex parte ſpecies dicetur corrumpi, propterea conſeruari perpetuò dici ſolet; quoniam etſi ad vnius, vel alterius ſingularis corruptionem intereat; in alijs tamen eorum loco ſuccedentibus, in quibus realiter itidem exiſtit, conſeruari dicitur.

Quamuis res hunc ſe habeat in modum, tamen adhuc naturæ in ſe ſpectatæ, quæ ad corruptionem ſingularium corrumpuntur; generabiles, & corruptibiles dicendæ. Ita quidem paſſionem corporis naturâ conſtantis poſſe ortum, ac interitum ſubire nos eſſe contendimus, eo tamen ſenſu, quòd illa communis natura, etſi in ſtatu abſtractionis generari, corrumpique non poſſit; tamen in ſingularibus incluſa poſſit. Ita planè aptitudo ad ortum, ac interitum ſubeundum naturæ conuenit, cui tamen exercitium generationis, & corruptionis non niſi in ſingularibus conuenit. Sic aptitudo ad ridendum humanam conſequitur naturam, & ab ea, velut à fonte dimanat; ridendi tamen exercitium ei tantummodo in ſingularibus exiſtenti contingit. Singularitas igitur conditio eſt, quam cauſa ad propij muneris exercitium requirit.

Quomodo Ariſtoteles dixerit quod vniuerſalia ſint ingenerabilia, & incorruptibilia.

Dicebat quidem Stagirites, uniuerſalia eſſe ingenerabilia, & incorruptibilia, non nego; ſed eo tamen ſenſu, quatenus à ſingularibus abſtracta nequeunt per ſe generari, & corrumpi, negatiuè tamen ingenerabilia dici poſſunt, quoniam non niſi à ſingularibus ad generationis, & corruptionis exercitium conditiones, inter quas eſt ſingularitas, habent. Non enim poſitiuè ingenerabilia dicenda, alioquin ſingularibus generabilibus communicari non poſſent &c.

Quomodo generabile & corruptibile accipiatur. quatenus idem eſt ac poſſe incipere ac deſinere.

Hic tamen non omittendum, quod eſt conſideratu dignum, videlicet generabile, & corruptibile eo ſenſu uſurpari, vt perinde ſit, ac dicere, poſſe vtcunq; incipere & deſinere. Hac autem ratione, quicquid a primo ente pendet, generabile, corruptibileque dicetur. Accipitur etiam, ut idem ſit, ac incipere, & deſinere concurrente ſubiecto, prout ſit naturalium agentium virtute contingit; atque hunc in modum, ut non omnia generabilia, & corruptibilia ſint, ita nec omnes

naturæ

Digitized by Google

naturæ generabiles, & corruptibiles erunt; quò fatendũ, nobis quaſdam eſſe generabiles, corruptibileſq; naturas, & quaſdam non item: ac demum quaſdam neutro modo ſe habentes, nimirum eas, in quibus commemoratæ conueniunt.

SECTIO QVARTA.

De Vnitate naturæ vniuerſalis.

Multiplex eſt naturæ ſtatus.

VT in re propoſita nobis ad veritatem aditus pateſiat; in memoriam eſt operæ pretium, reducere, non vnum eſſe naturæ ſtatum: ſimulque multiplicem vnitatis modum. Sagacioribus Philoſophiæ Magiſtris tripleχ naturæ ſtatus probari ſolet, prout hæc trifariam conſiderari poteſt. Primò ſecundum ſe, & abſolutè in ſua propria ratione, diciturque ſtatus eſſentiæ. Secundò, prout in ſingularibus realiter exiſtit, & realis exiſtentiæ ſtatus appellatur. Tertiò prout intellectui obijcitur, & ſtatus exiſtentiæ obiectiuæ nuncupatur. Iuxta hæc, diuerſa quidem naturæ prædicata conueniunt. In ſtatu eſſentiæ conueniunt naturæ omnia, quæ quidem in ipſius includuntur eſſentia, & quæ ab eadem profluunt, atque dimanant. In ſtatu realis exiſtentiæ omnia conueniunt attributa, omneſque denominationes, quæ ſingularibus, in quibus ipſa exiſtit, realiter inſunt. Vt omnia ſunt realia accidentia quæ contingentia dicuntur, omnes operationes, generatio, corruptio, & id genus alia; In ſtatu tandem exiſtentiæ obiectiuæ denominationes, proprietateſque conueniunt, quæ ab intellectu ipſi attribuuntur, atque dicuntur denominationes, proprietateſque rationis, vt cognoſci, abſtrahi, referri, eſſe vniuerſale, genus, ſpeciem &c.

Cuiuſmodi ſint ipſi naturæ ſtatus.

Hi porrò naturæ ſtatus inter ſe collati ita ſe habent, vt quæ naturæ conueniunt prædicata in ſtatu eſſentiæ, perpetuò, atque adeò in vtroque alio ſtatu illi conueniant, ac de eadem dicantur; at verò quæ naturæ conueniunt in alijs duobus ſtatibus, eidem in eſſentiæ ſtatu conuenire non poſſunt; quamobrem eſſe ſingulare, quod naturæ conuenit in ſtatu exiſtentiæ realis, in ſtatu eſſentiæ conuenire non poteſt; item eſſe abſtractum, eſſe vniuerſale, quæ illi in ſtatu exiſtentiæ obiectiuæ conueniunt, in ſtatu eſſentiæ nequeunt conuenire, in hoc enim tantùm ea ſibi vendicat natura, quæ vel eſſentialia ſunt, vel eſſentiam ipſam conſequuntur.

Vnitas attributum eſt entis, in diuiſionis negatione conſiſtens, res enim dicitur vna, quatenus in plures diuiſa non eſt, ad quod Stagirites reſpiciens dicebat, *Quæ non habent diuiſionem, quatenus non habent, eatenus vnum dicuntur. Vtpotè ſi prout homo non habet diuiſionem, vnus eſt homo; ſi prout animal, vnum animal, ſi prout magnitudo, vna magnitudo.* Secundum

5. Diuin. Tex. 21.

igitur ipſam vnitatem res à ſe dicitur indiſtincta, diſtincta verò, atque diuiſa à quocunque alio. Illud igitur eſt magis vnum, quod ſecundum eſſe ſuum, minùs eſt diuiſibile; atque adeò ſpecies magis eſt vna, quàm genus, quoniam illa minùs, quàm hoc, diuiſibilis eſt. Species enim in ſola indiuidua, genus autem & in indiuidua, & in plures ſpecies ſub ſe continentes indiuidua diuiditur. Singulare verò, ac indiuiduum maximè vnum eſt, cùm illi quælibet repugnet diuiſio, vnitas igitur numeralis, quippè quæ nullam patitur diuiſionem, ac multitudinem, omnium eſt maxima; hãc autem eſt minor ſpecifica, & hãc rurſus minor generica.

Iuxta plures diuiſionis modos plures aſſignandi ſunt vnitatis gradus.

Iuxta plures igitur diuiſionis modos, plures aſſignandi ſunt vnitatis gradus, præſertim autem; cùm duplex occurrat diuiſio, duplex itidem erit gradus vnitatis. Duplex diuiſio quidem, cùm vna ſit materialis dicta per indiuiduantia principia: altera verò formalis per principia eſſentialia; hanc porrò latitudinem habere dictum eſt, cum quędam ſit per eſſentialia principia propria, & quædam per cõmunia, quæ iterum latitudinem habet, prout principia magis, minuſue communia ſunt. Ita quidem inter Socratem, & Platonem eſt diuiſio, ſeu diſtinctio numerica, non tamen formalis, cum non per eſſentialia, ſed per per indiuiduantia principia fiat. Inter hominem, & leonem formalis eſt diuiſio per eſſentialia principia propria, vtpotè per vltimas differentias. Inter hominem autem, & lapidem maior eſt adhuc diuiſio, utpotè per communia principia animatum, & inanime, itaut ſemper aſcendẽdo formalis augeatur diuiſio. Recenſitis autem diuiſionibus vnitates reſpondent. Vnitas enim in duplici diſcrimine eſt, cum quædam numerica, quædam autem formalis dicenda ſit. Numerica quidem vnitas penes priuationem numericæ diuiſionis attenditur, cuiuſmodi eſt vnitas indiuidui. Vnitas verò formalis penes priuationem diuiſionis formalis attendi debet, quæ latitudinem habet. Formalium vnitatum maxima quidem infimæ ſpeciei conueniens, quippè quæ nullatenus diuiſionem per formalia principia ſecum patitur. Minor autem eſt vnitas generi conſentanea; licet enim illud ſit formaliter vnum, vt ex. gr. eſt animal, quatenus per ſenſibile, & inſenſibile diuiſionem ſubire non poteſt; non tamen abſolutè formalem obtinet vnitatem, quoniam diuiſionem per eſſentialia principia ſecum admittit, quibus ſpecies contentæ ſub illo in ſuis formalibus vnitatibus ſimpliciter conſtituuntur; quod de prędicatis vniuerſalioribus etiam intelligendum. Diuiſio, & vnitas materialis, propterea quòd numerum fundat, numeralis non immeritò ſolet nuncupari; at verò formalis dici eſſentialis conſueuit, quoniam in eſſentialibus prædicatis fundatur. Illa materialis dicitur, quoniam indiuidua in infimo gradu ſe habent veluti materia reſpectu prædicatorum eſſentialium: alia dicitur formalis, quoniam eſſentialia prædicata habent ſe veluti forma reſpectu indiuiduorum,

Natura vniuerſalis à nemine credita in eius indiuiduis materialiter vna.

Nemo autem tam fatuus exſtitit vnquam, vt ſuaſum habere ſibi potuerit, naturam vniuerſalem in ſuis indiuiduis eſſe materialiter, & realiter vnam, quin potius hoc modo penitus multiplicem, atque diuiſam eſſe, videtur apud omnes exploratum. Quis enim inſulſus adeò, vt affirmet eſſentiam, ſiue naturam Socratis ei realiter eſſe communem, atque Platoni; ita ut re ipſa idem eſſe, ſit penitus in vtroque? & certè repugnat omnino finitæ, limitatæque naturæ, cuiuſmodi eſt omnis, ſi Diuinam excipias; vt; & eadem indiuiſa pluribus indiuiduis communis ſit. Qualibet enim in indiuiduo ſuo ita determinatur, vt ea, quæ in ipſo eſt, realiter alteri eadem communicari non poſſit.

Ratio ad id adducitur.

Inde verò præſertim hæc veritas elucet, quoniam naturales operationes rei naturam, & eſſentiam conſequuntur. Proinde vbi eadem prædictæ ſunt operationes, eandem ibi quoque naturam eſſe teſtantur. Ita planè quoniam in tribus perſonis diuinis eadem exiſtit natura, propterea ijs eędem naturales operationes communes ſunt. At ſatis eſt exploratum diuerſas, & oppoſitas operationes ab indiuiduis eiuſdem ſpeciei exerceri, non igitur vna, & eadem indiuiſa poterit in ſingularibus eſſe natura. Quod inde quoque clariùs ac euidentiùs euincitur, quoniam communis natura ſi foret eadẽ realiter in indiuiduis, certè non communis, ſeu vniuerſalis, ſed maximè

ſin-

Digitized by Google

ſingularis eſſet; propterea quòd uniuerſalis natura id ſibi vendicat, ut ſit in pluribus naturis ſingularibus, ſeu, ut diuidatur in plures ſe ipſas. Ita quidem homo in pluribus eſt hominibus, humanitas eſt in plures humanitates diuiſa; ideoque ſingulare dicitur indiuiduum, quoniam non diuiditur in plura: uniuerſalis igitur natura in ſuis indiuiduis una realiter eſſe non poteſt. Et mirum eſt, in alicuius animum oppoſitum aliquando cadere potuiſſe, cùm unitas, de qua ſit ſermo, uniuerſalis rationi repugnet: Et tantum abeſt, ut ad illam conducat, ut eam potius deſtruat, ac funditus euertat.

Id porrò non eò dico, quaſi nullam unitatem realem naturæ concedendam exiſtimem, cum potius, ut mox planum fiet, oppoſitum mihi compertum ſit, ac exploratum; ſed quoniam natura ipſa, unitatem, quam ſibi realem vendicat, ſic in ſingularibus ſiſtit, ut una, & eadem natura ſine ſui multiplicatione haud poſſit in ipſis adinueniri. Cuiuſmodi autem ſit realis unitas naturæ conueniens, proximum eſt, ut explicetur. Quoniam tamen hæc ſub inquiſitionem cadere non poteſt, niſi paululum inſpectis diuerſis naturæ ſtatibus, de quibus nonnulla ſupra tetigimus; ob id iuuabit primum, quæ nunc ſubijciuntur, inquirere.

SECTIO QVARTA.

Quænam unitas conueniat Naturæ in ſtatu Eſſentiæ.

Ex unitatibus una eſt maior alia.

EX paulò antea traditis ſic unitates inter ſe conferuntur, ut una ſit maior alia; ea quidem maior, quæ minorem ſecum patitur diuiſionem; numericam ob id maximam omnium dicebamus, propterea quòd nullam diuiſionem ſecum adiunctam habere poteſt. Sed formalis unitas, aut ſpecifica, aut generica dicebatur; ſpecifica per differentias indiuiduantes diuiſiones admittit; ita ut unum ſpecie, numero multiplicatum eſſe poſſit; minorque ſit unitate numerica, maior autem unitate formali genericâ, cum hæc nedum diuiſionem per materialia principia, ſed per formalia, & eſſentialia pariter admittat, unde omnium minima dicitur, quippe quæ diuiſionem per eſſentiales differentias non reſpuit. Sed quanam ratione, formalis iam explicata unitas naturæ conſentiat, nunc declarandum aggredimur.

Naturę in ſtatu eſſentiæ formalis unitas poſitiua conuenit.

Illud primò veritati ſummoperè conſentaneum, quod plerique non obſcuri nominis probatur, ſcilicet naturam abſolutè ſumptam, & in ſtatu quidem eſſentiæ vendicare ſibi propriam unitatem poſitiuam velut affectionem inſeparabilem.

In hanc autem ſententiam adducor, quoniam unitas adæquatum eſt entis attributum, ita ut unumquodque ens acceptum in quouis gradu ſit ex ſua eſſentia unum unitate ſibi conſentanea, atque conueniente; ſed natura, de qua hic habetur ſermo, propriam habet eſſentiam, & ut Scholaſtici loquuntur, entitatem, ſiue diſtinctam, ſiue non, à ſingularitate citra mentis operationem; proinde non immeritò ei propria unitas concedenda.

Naturæ cõmunis in ſtatu eſſentiæ nõ benè dicitur negatiuè una.

Nec rectè dicitur natura ſic accepta, in ſtatu ſcilicet eſſentiæ, negatiuè una, quatenus nempe diuiſa non eſt, ita ut in ſe ſpectata, nec poſitiuè una, nec multiplex dici poſſit. Siquidem paſſiones entis, & reales, & poſitiuæ dicendæ, quamuis per negationes explicari poſſint, quamobrem unitas nullo poſitiuo præſuppoſito, negatione quidem circumſcripto explicari negatiuè non poterit. Hoc tamen præterea ſillo aduerſariorum principijs innixus ex eorum animis falſam opinionem conuellere operoſum non erit. Ipſis enim fatentibus unitas formaliter in diuiſionis negatione conſiſtit; nihil igitur apud ipſos formaliter unum, ſed negatiuè tantum. Si igitur natura negationem diuiſionis per formalia principia habet, una dicenda erit, non ſecus, ac quodlibet aliud ens, cum nullum ens per ipſos poteſt unum eſſe formaliter niſi per diuiſionis negationem.

Quod ſi poſitiuè nihil poteſt unum dici, niſi ratione fundamenti, cui ex ſe, & intrinſecè diuiſionis negatio conuenit; profectò cum natura in ſe ſpectata, prout ſuo modo ab indiuiduationis differentia ſecernitur, entitas poſitiua ſit per formalia principia negationem diuiſionis habens adiunctam, rectè infertur in illa perfecta unitas, quandoquidem hæc ex eorum placito in entitate habēte diuiſionis negationem conſiſtit, atque adeò natura poſitiuè una dicenda, quatenus hoc ei fundamenti ratione poteſt conuenire.

Natura in ſtatu eſſentiæ ſpectata utque ſingularitatem ſuo modo antecedit eſt per ſe obiectum intellectus.

Idem quoque ſatis perſpicuè conſtat, quoniam natura in ſtatu eſſentiæ ſpectata, utque ſingularitatem ſuo modo antecedit; eſt rei eſſentia, eſt per ſe obiectum intellectus; per ſe ſumitur à primo Philoſopho conſideranda; hæc etiam per definitionem exprimitur. Vnam itaque re ipsâ naturam eſſe, cuique fatendum, eo vel maximè, quòd ad id non ſatis, ut una ſit, quatenus non dicit eſſentialiter diuiſionem; vel quatenus ab intellectu poteſt ut una concipi. Quod enim unum habet nomen, unamq; definitionem, uniuocum eſt, quod unitatem poſitiuam præſefert; atque adeo quod definitione debet explicari, poſitiuam, & non tantum negatiuam unitatem habeat, oportet. Nec rectè occurrent dicendo ſatis ſuperq; eſſe, ut ab intellectu poſſit velut una concipi; hinc enim potius intentum colligitur. Ideò namque poteſt ut una iuxta definitionis indigentiam ab intellectu concipi, quoniam poſitiuam induit unitatem, quâ cum ens per accidens deſtitutum ſit, propterea nequit ut unum concipi, ita ut definiri poſſit definitione naturam eius exprimente; non quidem acceptum ante per accidens in actu ſignato; hoc enim ſub definitionem cadit, ſed in actu exercito, quod non patitur definiri.

Vbi diuiſionis negatio; ibi unitas poſitiua.

Hinc etiam veritas longè clarius, & apertius elucet. Quoniam ubi diuiſionis negatio, ibi quidem unitas poſitiua; huic ſiquidem illa prorſus innititur, & prout huiuſmodi fuerit negatio, ſic & unitas poſitiua: cum igitur in natura ſit negatio diuiſionis, fatentibus etiam aduerſarijs per formalia principia, in eadem itidem erit formalis unitas poſitiua.

Ineptè ad unitatem negatiuā confugiunt.

Et ineptè admodum ad unitatem negatiuè ſumptam confugiunt, quòd videlicet una, ac indiuiſa dicatur natura, quatenus ex ſe diuiſionem ipſam non dicit. Hoc enim cum neceſſariò poſitiuam unitatem ſupponat; ſi ſemel admiſeris, naturam ex ſe, & in eſſentiæ ſtatu formalis diuiſionis negationem non dicere, eidem formalem quoque poſitiuam unitatem, velut affectionem concedas, neceſſe eſt.

In re propoſita nõ idem ſentiendũ ac de ſuperficie & humana natura reſpectu albedinis.

Et parum appoſitè philoſophantur, dum in re propoſita ſentiendum penitus idem exiſtimant, quod vel de ſuperficie, vel de humana natura reſpectu albedinis, & negationis eiuſdem. Quod rectè dicamus, albedinem non eſſe de eſſentia hominis, quemadmodum nec negationem ipſius, adeò ut homo in ſua eſſentia ſpectatus nec albedinem, nec eiuſdem negationem importet; proptereaque dici poſſit negatiuè alba, hoc eſt nõ habens eſſentialiter negationem albedinis; non abſimili modo natura humana in ſtatu eſſentiæ dici poterit negatiuè una, quatenus non ſit eſſentialiter diuiſa, ſeu quatenus diuiſionē per eſſentialia principia non dicat. Magna tamen diſparitas; ideò enim rectè dicimus hominem inſpectum ſecundum eſſentiam,

nec

hæc albedinem, nec negationem eiuſdem importare; quoniam ad horum utrumque penitus eſt indifferens, & ipſorum neutrum illi repugnat; ſi namque repugnaret ei negatio albedinis in ſtatu eſſentiæ, eidem in eodem ſtatu conueniret albedo, atque viciſſim. Non ſic humana natura reſpectu diuiſionis penes formalia principia, & reſpectu negationis huiuſmodi diuiſionis, ſeu reſpectu unitatis. Diuiſio nanque ſecundum formalia principia illi repugnat, unde non eſt indifferens ad utrumque. Non igitur eodem modo philoſophari licet. Quod eò magis mihi fit perſuaſum, quoniam paſſio, vel affectio per ſe primò naturæ, non ſingularibus conuenit; unius autem paſſionis unum poſitiuè debet eſſe ſubiectum; quamobrem natura prout à ſingularibus præciſa, poſitiuam unitatem requirit, quoniam unius paſſionis ſubiectum eſt.

Proponitur, ſimulque diluitur difficultas.

Neque perturbet animum, quod in eſſentiæ ſtatu, naturæ non conueniant, niſi quæ ad primum, vel ad ſecundum dicendi modum per ſe pertinent. Tametſi enim unitas quæcunque non ita ſit; ea tamen, de qua loquimur, formalis, naturam ipſam tanquam affectio conſequitur. Nec ob id naturæ quidpiam oppoſitum ajs conuenire dicetur, quæ ſecundum eſſentiam eidem accommodata ſunt; proptereaquòd in ſingularibus ei conueniat diuiſio; non enim hoc formali, ſed numericæ opponitur unitati. Hæc etiam unitas naturæ conueniens cum illa ſimul ad inferiora deſcendit. Nullum hoc tamen incommodum, quoniam hæc unitas cum multitudine, ſeu pluralitate indiuidua cohæret; adeò ut illi pariter in ſtatu realis exiſtentiæ conuenire dicatur. Et falſum omninò, quòd qualibet unitas poſitiua omni ea parte ſubiectum indiuiſum requirat; Id enim ſummæ, ac maximè unitati debetur, cuiuſmodi numerica eſt: formalis altoquin, de qua fit ſermo, diuiſionem in ſingularibus per materialia principia recipit, & admittit.

In eſſentiæ ſtatu naturæ cõcedenda formalis unitas, neganda tamen numerica.

Tametſi autem neceſſariò formalem unitatem in eſſentiæ ſtatu naturæ concedendum, enunciatum fuerit, numericam tamen, vel ex utraque mixtam penitus denegandam arbitramur.

Ratione numericã unitatem in ſtatu eſſentiæ non conuenire probatur.

Et certè nihil excogitari poteſt à veritate magis alienum, quàm naturæ in ſtatu quidem eſſentiæ numericam unitatem conuenire. Hæc enim diuiſionem in alias ſubiectiuas partes omninò reſpuit, at eam, ut vidimus, naturæ quidem unitas admittit. Vnitas numerica pluribus communicari non poteſt, naturæ tamen formalis unitas poteſt. Numerica unitas à ſingularitatis differentiis penitus expectanda: at natura in eſſentię ſtatu nullam ſingularitatem inuoluit. Ergo nec numericam unitatem, quæ naturæ non niſi in ſtatu realis exiſtentiæ poteſt conuenire.

Vnitas naturæ conueniens etſi numerica videri poteſt, re tamen vere non ita ſe habet.

Quamuis autem hæc unitas naturæ conueniens alicui numerica videri poſſet, quoniam pluribus communicari nequeat, veluti in ipſa natura ſiſtens; Re tamen diligentius introſpecta facilè deprehendet, à ſe falſum aſſumi, cum formalem unitatem aliquo modo pluribus communicari fatendum ſit.

Nec eò quod naturæ numerantur, ob id numericæ unitates illis conueniunt.

Nec proptereaquòd naturæ quoque numerantur, unitates illis conuenientes numericæ dicendæ. Quamuis enim numerus, quem prędicamentalem appellant, ſingularibus unitatibus conſtet; tranſcendens tamen formalibus poteſt eſſe contentus.

Hæc unitas non

Et inſulsę prorſus hæc unitas quibuſdam videtur mixta; huiuſmodi ſiquidem mixtio, quippè quæ rationes mutuò ſe deſtruentes inuoluit, omninò repugnat. Numerica ſiquidem nullam diuiſionem ſubire poteſt, formalis autem poteſt. Illi repugnat omnino pluribus communicari, huic autem non item.

Cæterum formalis hæc, de qua loquimur, unitas naturæ conueniens realis omnino dicenda, minor tamen numericâ, à qua ſolâ ratione diſtinguitur. Realis profectò; nam, ut re ipſa penes eſſentialia principia dicitur indiuiſa, ſic etiam modo non abſimili una; quandoquidem diuiſionis negatio, ut in re eſt, ſic & in re poſitiuam unitatem ſupponit; minor autem numerica, quoniam hæc nullam, at formalis, diuiſionem aliquam patitur.

benè ſecus mixta.

Formalis unitas naturæ conueniens realis dicenda.

Verumenimverò cùm formalem hanc unitatem re ipsâ concedendam aſſerimus, non ſic id uſurpandum, ut nobis in animo ſit affirmare, naturam unius indiuidui, ſecundum ſuam entitatem phyſicè ſumptam, reperiri in aliis, quaſi una, & eadem naturæ entitas ſit in omnibus, quo nihil abſurdius; ſed quoniam unaquæque formaliter in ſe indiuiſa, poteſt diſtinctim eſſe ſecundum ſe in pluribus indiuiduis, & hoc vel illud indiſcriminatim conſtituere in eodem eſſe ſpecifico. Ideò natura in ſe una dicenda unitate quadam minori, quàm ſit unitas numerica. Atque hinc etiam duo indiuidua eiuſdem ſpeciei unum in natura dicuntur, quoniam unius natura ex ſe poteſt aliud conſtituere, & viciſſim; non autem quia utriuſque una & eadem indiuiſa ſit entitas.

Formalis unitas quamuis re ipſa naturæ conueniat, nõ propterea natura unius indiuidui ſecundum entitatem eſt in alio.

Alia ratio ad idẽ adducitur.

Hic alia itidem ratio; quoniam generans uniuocè re ipsâ conuenit in natura cum genito, non quidem numero, ſed formaliter eâdem, itaut formalis in utroque ſit conuenientiæ ratio. Neque dicas, generans, & genitum uniuocè in natura conuenire, intelligendum de unitate conformitatis, adeò ut naturæ ſint ſimiles, non autem de unitate indiuiſionis, quaſi in utroque eadem re ipsâ ſit natura; huiuſmodi ſiquidem conformitas, ſine formali unitate iam explicata haberi minimè poteſt. Non propterea tamen indiuiſionis unitatem ſic explicamus, quaſi in utroque indiuiduo eadem re ipsâ ſit natura, iuxta aduerſariorum commentum, diſtincta à differentiis contrahentibus ante quamuis intellectus operationem; ſed quoniam ea ſe non eſt hæc, eidemque ſingularitatis accidit differentia.

Difficultas affertur, ſimulque diluitur.

Nec adſtruentibus nobis formalem iam dictam unitatem quidpiam difficultatis faceſſit, quòd, quidquid extra intellectum exiſtit, ſingulare eſt, unde formalis unitas commentitia dicenda; ut enim res ad entitatem, ſic ad unitatem. Hæc nanque difficultas æquiuocationibus laborat. Trifariam enim contingit aliquid ſingulare dici. Vel primo, & per ſe, ut differentia indiuidualis. Vel per ſe, & non primò, ut ipſum indiuiduum. Vel tandem per accidens, atque denominatiuè, ut communis ipſa natura exiſtens in indiuiduo ſecundum ſe ſpectata, & ſecundum propriam eſſentiam, quatenus ab indiuiduatione diſtincta, ex ſe non eſt hæc, ſed communis per indifferentiam, quoniam illi non repugnat alia ſingularitas, atque hunc in modum unitatem habet minorem unitate numericali. Siquidem rei, quæ per ſe eſt una unitate numericâ, repugnat omnino ſub alia eſſe ſingularitatis.

Difficultas altera proponitur, ac ſoluitur.

Hic porrò difficultas inſurgit. Particula: *ſecundum ſe*, vel dicit naturam ſolitariè ſpectatam, atque ita non eſt in re, ſed tantum per intellectum, proindeque per eundem habet unitatem: vel particula: ſecundum ſe non negat ſocietatem cum indiuiduis; proindeque non dicit ſolitudinem, quem in modum ſingularis erit. Occurrendum tamen interroganti dicendo, particulam, ſecundum ſe, non accipiendam negatiuè, ut idem ſit, quod ſolitariè, ſic enim non caſtis natura extra animam; ſed accipi poſitiuè debet, prout eſſentialia prædicata, tam ad primum, quàm ad ſecundum per ſe dicendi modum ſpectantia importat; quem in modum ei debetur eſſe, quin etiam per conjunctionem cum

ſin-

ſingularitate actu quidem exiſtit. Et quamuis generica etiam natura congruam habere ſuam vnitatem dicatur; non ob id Philoſophus inculpandus, dicens in genere plures æquiuocationes latere: non enim abſolutè, ſed comparatione factâ cum ſpecie intelligendus. Hæc ſiquidem, cùm per ſolas differentias vltimas diuidatur, longè maiorem vnitatem habet, quàm genus. Neque hâc admiſſâ vnitate, quæ ſit communis pluribus, ita ut etiam natura ſecundum hanc vnitatem, pluribus communicari poſſit, ullum ſequitur inconueniens; non enim una dicitur communis pluribus per inexiſtentiam, ſed per indifferentiam.

Rurſus alia adducitur ac de medio tollitur.

Quod ſi quis etiam vrgeat dicendo: dum ponitur aliqua vnitas realis minor vnitate numericâ, aut eſt alicuius in eodem vno numero; aut in aliquo alio. Non primum, cùm quicquid eſt in eodem numero, ſit vnum numero. Nec ſecundum quoniam in pluribus nihil numero vnum. Facilè occurritur dicendo: Natura ſuo modo eſt prior, quàm hæc natura, & vnitas propriè conſequens ipſam naturam, prior eſt unitate, quâ hæc eſt natura. Itaque in eodem, quod eſt idem numero, aliqua eſt entitas, quam conſequitur vnitas realis, minor vnitate numerali, & illud, cuius eſt talis vnitas formaliter, ex ſe non eſt vnum unitate numericâ, atque adeo unitas iſta realis non eſt alicuius exiſtentis in duobus indiuiduis, ſed in vno, itaut non ſit vna eius unitas in pluribus indiuiduis, ſed in ſingulis multiplicata. Vrgebis forsàn dicendo: Quicquid eſt in eodem indiuiduo, eſt unum numero. Fit ſatis reſpondendo, eſſe vnum numero trifariàm; vel primò ut differentia indiuidualis, & numerica differentia, vel per ſe, ſed non primò, ut eſt indiuiduum ipſum; vel tandem per accidens, atque denominatiuè, ut ipſa natura. Falſum autem à quibuſdam oſtendendum aſſumitur, dari ſcilicet non poſſe formalem unitatem mediam, inter vnitatem ſingularem, & uniuerſalem; ut non datur natura ſtatum habens medium inter ſingularem, & vniuerſalem. Inquiunt enim: Vel ſpectatur ut ſingularis, atque hunc in modum datur in re cum ſola tamen vnitate ſingulari. Vel concipitur confusè, & ut vniuerſalis; & ſic habet quidem unitatem uniuerſalem, ſed tantùm per operationem intellectus. Concedenda ſiquidem naturæ communitas nullo operante intellectu, quæ nec eſt confundenda cum vniuerſalitate, quæ ſolius eſt opus rationis. Vnitas igitur formalis, media quodammodo eſt inter unitatem uniuerſalem, & ſingularem. Formalis ei conuenit intrinſecùs, altera verò extrinſecùs, nimirum unitas ſingularis per ſupperadditam differentiam indiuiduantem: & vnitas uniuerſalis per opus intellectus, concipientis eam, ut vnam in omnibus per inexiſtentiam. Licet enim inueniri non poſſit, niſi vel in ſtatu ſingularitatis extra intellectum; vel vniuerſalitatis intra eundem; quia tamen in vtroque ſtatu ſuam retinet eſſentiam, quæ ex ſe nec uniuerſalis, nec particularis eſt, ſed ad utrumque indifferens; hoc ſanè modo dici natura poteſt ſecundum ſuam eſſentiam quendam obtinere ſtatum inter uniuerſale, & ſingulare, quoniam neutrum iſtorum illi eſſentiale eſt; & in huiuſmodi ſtatu ei conuenit formalis vnitas, quæ ſenſu eodem media inter uniuerſalem, & ſingularem dici poteſt.

Quamuis formalis hęc vnitas naturæ cõueniens minor ſit vnitate numerica ab ea hæc tamen is ſola ratione diſtinguitur.

Tametſi autem formalem hanc vnitatem, naturæ conuenientem, realem eſſe diceremus, minorem unitate numericâ; non ſubinde actu, & formaliter illam, ſed ratione tantum à numerica unitate diſtinguendam exiſtimes; non enim maiori diſtinctione, formalis, de qua loquimur, unitas ab vnitate numerica ſecerni debet, quàm communis natura à ſingularitatis differentia; at inter hæc diſtinctionem rationis intercedere tantùm, paulò infra conſtabit; non maiori propterea diſtinctione formalis vnitas ab vnitate numerica diſtinguetur.

SECTIO QVINTA.

Num formalis vnitas, naturæ in ſtatu realis exiſtentiæ conueniat.

Natura contracta ad indiuidua eamdem retinet formalem vnitatem.

EAdem ipſa natura, cui in ſtatu eſſentiæ formalem vnitatem adſcribendam non immeritò duximus, contracta quidem ad indiuidua, eandem omninò retinet vnitatem.

Ratio ad id adducitur.

Et certè formalis hæc vnitas, ſi velut affectio naturam ipſam neceſſariò conſequitur, in quocunque ſtatu ei conueniat oportet. At hunc ſe habere in modum vnitatem prædictam naturæ comparatione, ſatis ſuperque ex hactenus diſputatis cuique perſpectum eſſe poteſt; proinde non inconſideratè dictum à nobis exiſtimandum, naturæ, in ſtatu etiam realis exiſtentiæ, ſæpius commemoratam vnitatem formalem conuenire, quod adeò verum, vt oppoſitum intelligi minimè poſſit.

Altera ratio.

Deinde formalis vnitas, alioquin naturæ in ſtatu eſſentiæ conueniens, non conueniret in ſtatu realis exiſtentiæ, quatenus in hoc per numericam vnitatem deberet illam amittere. Secus autem res ſe habet; numerica ſiquidem vnitas, quippè quæ cùm formali non pugnat, non remouet illam ab indiuiduis; Sed cum formali non repugnare facilè intelligitur: nulla ſiquidem vnitas realis in aliquibus alteri repugnat, niſi in ijs aliqua ratio inuoluatur, quæ cùm huiuſmodi vnitate cohærere non poſſit; huiuſmodi autem rationem in indiuiduis obſeruare non licet; non igitur vnitas numerica formali repugnabit vnitati; quamobrem pro comperto habendum, naturæ formalem vnitatem in ſtatu realis exiſtentiæ conuenire.

Quorundam obiectio proponitur.

Laborant plerique ad oſtendendum, nos grauiter fuiſſe deceptos, exiſtimantes naturam in ſtatu quoque realis exiſtentiæ, & ad indiuidua contractam, ſuam retinere vnitatem. Quoniam, inquiunt: unitas dari non poteſt, quæ ſit indiuiſio, niſi ratione entitatis indiuiſæ; hæc tamen in indiuiduis non datur, cùm potiùs in ijs multiplica ſit; nulla igitur formalis vnitas re ipſâ in pluribus indiuiduis.

Si quis porrò dixerit, naturam in indiuiduis materialiter, & realiter quidem, non tamen formaliter diſtingui, ſic inſurgunt. Suppoſitâ diuiſione reali nequit intelligi cuiuſmodi ſit hæc indiuiſio, & unitas formalis in re, nec ſatis perſpectum qui fieri poſſit, ut natura modo aliquo ſit diuiſa, alio autem realiter etiam indiuiſa, dum cùm reali diuiſione, conuenientia, atque ſimilitudo cohærere optimè poſſit. Idque inde confirmant, quòd aliqua eſſe formaliter, atque eſſentialiter unum, eſt unam habere formam, unam eſſentiam; at uerò forma, & eſſentia, quæ eſt natura, non una ſed multiplex, non indiuiſa, ſed diuiſa penitus eſt; nequit igitur in indiuiduis formalis hæc unitas adinueniri. Confirmant præterea; Quicquid eſt in uno indiuiduo, diuiſum, atque diſcretum eſt realiter ab eo, quòd eſt in alio, adeò ut etiam eſſentialia prædicata ſuperiora ſint in illis diuiſa; quamobrem, quę adæquatè ſunt hoc modo realiter diuiſa, atque diſcreta, nequeunt aliquam unitatem, atque indiuiſionem obtinere; ita nimirum, ut ſecundum aliquam rationem diuiſa, & ſecundum aliam indiuiſa dicenda ſint.

Propoſitæ difficultati ſit ſatis.

His tamen operoſum non erit occurrere. Negandum ſiquidem dari non poſſe realiter aliquam indiuiſionem, quæ phyſica, & entitatiua non ſit. Vnitas enim, de qua hic ſermo, ſequitur eſſentiam, prout ab exiſtentia præſcindentem, atque adeò non fundatur in indiuiſione alicuius entitatis, quæ eſſentiam, cum exiſtentia inuolutam importat; ſed cohærere cum pluriumentitatum diuiſione optimè poteſt, quæ ſint prorſus rationis eiuſdem in indiuiduis varijs, atq; diuerſis, itaut, quæ in eſſe ſpecifico conſtituit unum, ex ſe ſit prorſus indifferens ad aliud in eodem eſſe conſtituendum, ut unitas indifferentiæ non immeritò nuncupetur. Ità fit, ut rectè occurreretur dicendo, naturam in indiuiduis materialiter, atque realiter, non formaliter tamen diſtingui. Et hoc minus rectè improbabant dicendo. Reali poſitâ diuiſione, haud ſatis intelligitur, quænam ſit hæc indiuiſio, & vnitas formalis in re &c. Natura ſiquidem unius indiuidui, tametſi ab alterius natura numero diuerſa, adhuc tamen eſſentialiter eſt indiuiſa. Hæc autem vnitas per indifferentiam dicenda; vnde non mirum, ſi naturæ multiplicationem, ac diuiſionem entitatiuam patiatur. Neque multum vrget prior ab ipſis allata confirmatio, proptereaquòd aliqua eſſe formaliter, & eſſentialiter vnum, non eſt vnam habere formam, & unam eſſentiam unitate inexiſtentiæ, ſed indifferentiæ. Nec maior eſt vis in ea, quæ ſecundo loco poſita eſt, confirmatione; aſſumptum enim phyſicè quidem, ſed non metaphyſicè concedendum; vnde prædicata illa phyſicè diſcreta, atque diuiſa, vnum quidem eſſe metaphyſicè poſſunt, quatenus in ijs una eſt per indifferentiam natura; eodemque modo conſequens inde deductum oportet diſtinguere; nempè, quæ ſic adæquatè ſunt realiter diuiſa, atque diſcreta, nequeunt phyſicam aliquam unitatem entitatiuam, & per inexiſtentiam habere; benè tamen metaphyſicam, per indifferentiam, itaut quæ in re ſunt phyſicè diuiſa, eadem quoque metaphyſicè indiuiſa ſint, & quæ plura ſunt per inexiſtentiam, unum per indiffentiam eſſe poſſint.

Obiectio alia.

Nec negotij quidquam faceſſit, quod dici ſolet. Vnum exiſtimatur illud, quod indiuiſum eſt in ſe, & à quouis alio diuiſum; atqui natura in indiuiduis exiſtens, quippè quæ diuiſa eſt in plura eiuſdem rationis, ſic indiuiſa eſſe non poteſt; in huiuſmodi igitur ſtatu nullam ſibi poteſt unitatem uendicare.

Occurritur.

Negandum tamen naturam in indiuiduis ad eum modum indiuiſam, & à quocunque alio diuiſam eſſe non poſſe, cùm ſecundum formalia principia quidem indiuiſa, per materialia tamen diuiſa ſit.

Altera difficultas.

Præterea. Poſitâ ſingularitate nedum remouetur cõmunitas poſitiua, quam per intellectum natura conſequitur, ſed etiam communitas negatiua; Tum quoniam non manet una negatio in illis naturis per ſingularitates contractis, quin potiùs multiplicata; Tum quia eſſe communem negatiuè, eſt non eſſe diuiſam in multis, quod poſitâ ſingularitate nequit ſubſiſtere, ſtatim in multis enim diuiſa manet, cum verè poſitiuèque natura multiplicata ſit, quod eſt habere oppoſitum illius negationis, qua negatiuè communis eſt, nempè non diuiſa; in ſtatu proinde exiſtentiæ realis, nec una manet natura, nec negatiuè communis.

Diluitur.

Falſum tamen aſſumunt poſitâ naturâ in ſtatu ſingularitatis, ab ea negatiuam unitatem remoueri; ſiquidem ei ſingularitas accidit, unde ſub hac communis adhuc re ipſa negatiuè remanet, quatenus verù eſt adhuc dicere, quod natura nõ eſt ex ſe hæc, nec ex ſuis eſſentialibus principijs determinata. Nec ab ipſis id rectè probatum fuit; quamuis enim natura in indiuiduis communem vnam negationem diuiſionis formalis non habeat, ſed ſingula ſuam habeant negationem importatam per unitatem formalem; quia tamen indiuidua meritò huius negationis, vel unitatis inter ſe dicuntur eiuſdem ſpeciei, & realiter conuenire & ſimilitudinem habere; proinde huiuſmodi negatio, ſiue unitas licet in ſingulis multiplicata, communis per indifferentiam dici poteſt. Hæc enim communitas per indifferentiam multiplicitatem in ſingulis indiuiduis non excludit. Nec id, quod ſecundo addebatur loco, quidpiam habet momenti; proptereaquòd naturam eſſe negatiuè communem, eſt non eſſe ex ſe, hanc, nec ex intrinſecis principijs numericam unitatem, vel multiplicitatem habere, ſed penitus ab extrinſecis; ita fit, ut adhuc in ſingularitatis quidem ſtatu communis una negatiuè maneat, & illi formalis vnitas negatiuè quoque communis conueniat, quoniam illi ſtatus accidit ſingularitatis. Hic non prætereo, quod aliud eſt dicere naturam non eſſe ſingularem, & aliud non eſſe ex ſe ſingularem. Vt aliud eſt dicere hominem non eſſe album, & aliud ex ſe non eſſe album. Primum homine exiſtente ſingulari, ut etiam homine exiſtente albo, verificari non poteſt; ſecundum autem poteſt. Quamuis enim homo actu ſit albus, adhuc tamen verè dicere licet, hominem ex ſe, hoc eſt ex intrinſecis principijs non eſſe album; ſic etiam, quamuis actu ſingularitate ſit affectus, verè adhuc dici poteſt, hominem ex ſuis intrinſecis principijs ſingularitatem non habere, ac eidem ſingularitatem accidere.

Hanc autem unitatem non priuatiuam, vt quibuſdam eſt viſum, ſed eſſe poſitiuam, omninò contendo. Si nanque huiuſmodi ſingularis eſt vnitas, & ea, de qua loquimur, profectò non abſimilis erit.

Difficultas alia.

Neque commouere debeat, ſi quis ita diſputat. Nullum diuiſum in aliqua plura ſecundum quandam eius vnitatem, remanet peractâ diuiſione vnum illâ unitate, ſecundum quam diuiſum eſt, cum omnis diuiſio aliquam à diuiſis tollat unitatem; ſpecifica autem natura diuiditur in indiuidua ſecundum ſpecificam unitatem; proinde ſpecifica ipſa natura in indiuiduis diuiſa haud una ſpecie in eis remanebit. Minor autem propoſitio facilè conſtat; ſpecies enim nullam aliam, quam ſpecificam habet vnitatem, ſecundum quam diuidi poſſit. Hoc autem inde præcipuè confirmant, quoniam fieri non poteſt, vt generica natura diuidatur aliter, quàm per ſpecificas differentias, & natura ſpecifica, quàm per differentias indiuiduantes. At per diuiſionem ſcinditur diuiſum, nec amplius remanet vnum ut ante diuiſionem, ergo diuiſio per differentias indiuiduntes ſpecificam tollit vnitatem; nec alio modo tolli poteſt, cum per differentias eſſentiales diuidi minimè poſſit.

Soluitur.

Admittendum profectò, non poſſe diuiſum quidpiam in aliqua plura ſecundum ſuam vnitatem remanere peractâ diuiſione, vnum illâ unitate, ſecundum quam diuiſum eſt, ſi diuidatur diuiſione oppoſitâ illi vnitati, ſecus diuiſione non oppoſitâ; diuiſio quidem omnis aliquam tollit unitatem, nimirum ſibi oppoſitam, atque contrariam, ſed unitas formalis diuiſioni numericæ non aduerſatur, ideòque per hanc non tollitur; quia tamen diuiſio eſt, ob id aliquam vnitatem debet remouere, ſed hęc remouenda prout rei diuiſæ conuenit. Numerica vnitas numericæ diuiſioni contraria tollenda quidem, ad eum tamen modum, quo conuenit naturæ; huic autem negatiuè conuenit, proinde vt ei negatiuè conueniens per ipſam numericam tollitur diuiſionem. Ex quo facile intelliges à veritate penitus alienum, quod naturæ ſola vnitas formalis conueniat; & erat argumenti aſſumptio, quan-

do-

doquidem naturæ conuenit numerica unitas, negatiuè verò, ut explicatum fuit per numericam diuiſionem, tollenda. Et ex hucuſque traditis operoſum non erit allatæ confirmationi ſatisfacere.

Quo pacto intelligendū ſit formalem vnitatem naturæ cōuenire.

Dum autem formalem unitatem naturæ concedimus, ſic illam intelligendam omninò contendimus, ut dum natura multiplicatur in ſingularibus, non vna maneat formalis vnitas in omnibus indiuiſa, quin potiùs multiplicata, prout ipſa multiplicatur natura. Vt enim eſt communitas naturæ, ſic & vnitatis illam conſequentis. Oſtenſum eſt autem naturam communem eſſe tantummodo per indifferentiam, non autem per inexiſtentiam, quaſi eadem phyſica entitas ſub diuerſis ſit differentijs indiuiduantibus; adeò ut ſolum per indifferentiam cōmunis dici poſſit, prout natura, quæ unum conſtituit indiuiduum in eſſe ſpecifico, ex ſe potuiſſet aliud conſtituere. Hoc idem de formali pariter unitate dicendum, itaut formalis vnitas, non vna, & indiuiſa in omnibus maneat, quin potiùs multiplicata. Et certè ſi hæc vna in omnibus conſtitueretur, profectò id non contingeret, niſi ratione entitatis naturæ, quę vna & eadem non multiplicata foret in indiuiduis, quæ cùm non ita ſit, nec vnitas vna in iјs eſſe poterit.

Aduerſariorum ratio.

Pleriſq; tamen aduerſa probatur opinio, eam ob cauſam, quoniam natura in indiuiduis exiſtens ſecundum ſe, & ſecundum propriam eſſentiam ſpectata, verè diuiſione caret; proinde neceſſe eſt, vt realem vnitatem ſibi propriam in omnibus indiuiduis adæquatè pariter habeat. Aſſumptum probant, propterea quòd natura in ſe ſpectata non eſt in plures ac diuerſas eſſentias diuiſa, & ab omni tamen alia eſſentia diſtinguitur, tum quoniam natura communis ſecundùm ſe eſt ens reale, proinde realem vnitatem ſibi conſentaneam vendicabit, cùm vnitas attributum ſit entis. tùm quia natura ex. gra. humana, & equina plures ſunt realiter, & eſſentialiter diſtinctæ; ob id illarum vtraque ex ſe vna formaliter erit; multitudo ſiquidem vnitates præſupponit. tum demùm quia communis natura, vel vna eſt, vel plures. At plures eſſe non poſſunt, cùm id ſolùm per differentias indiuiduantes, quas ex ſe non habet, conſequi valeat. Vna igitur ex ſe formaliter erit vnitate iam dictâ.

Propoſitæ rationi ſit ſatis.

His tamen arduum non eſt occurrere; ſiquidem ad eum modum tantummodò probatur naturam etiã in indiuiduis formalem ſuam vnitatem retinere per indifferentiam, non tamen vnam in omnibus indiuiduis, quæ ad naturæ multiplicationem in iјs multiplicata non ſit. Non admittendum igitur, carentiam diuiſionis eſſentialis eſſe vnam acceptam pro indiuiſione phyſica, & vt aiunt, entitatiua naturæ, quâ ratione potius ad exiſtentiam, quàm ad eſſentiam pertinet; concedendum verò, ſi ſumatur pro indiuiſione eſſentiali, conſiſtente in eſſentialium prædicatorum connexione; propterea mala eſt ea conſecutio; cum huiuſmodi ſiquidem indiuiſione, naturæ eſſentiali, optimè quidem phyſica, & entitatiua cohæret eius diuiſio, atque adeò multiplicatio formalis vnitatis numerica, ſimul cùm ipſa natura.

Aſſumpti verò probationibus iuxta ſenſum negatum ſit ſatis, dicendo, ſpectatam eſſentiam prout ab exiſtentia præſcindit, vtiq; importare prædicatorũ rei connexionem, nec dicere diuiſionem in plures eſſentias: ſpectatam verò prout inuoluitur cum exiſtentia ſub entitatis nomine, vtique in plures numero eſſentias diuidi, eodemque modo formalem eius vnitatem in ſingulis indiuiduis multiplicari. Et ad id, quod ſecundò addebatur loco, dicendum, quòd communis natura ſecundum ſe inſpecta, & ſub eſſentiæ nomine ſumpta, eſt quidem nomine tenus reale ens, nullam exiſtentiam inuoluens, habetque vnitatem eſſentialem ſibi reſpondentem abſque phyſica, & entitatiua diuiſione, quæ non niſi in ſtatu exiſtentiæ ob indiuiduantes differentias naturam ipſam comitatur; vnde in huiuſmodi ſtatu, naturæ vnitas ſolùm eſt vna, communiſque per indifferentiam, non per inexiſtentiam, cùm in ſingulis indiuiduis numero multiplicata ſit. Tertia probatio nulla redditur dicendo, ſolùm inde concludi naturam vtramque ſcilicet humanam, & equinam ſecundùm ſe ſpectatam, ſuam habere propriam, eſſentialem unitatem, non tamen exiſtentiam inuoluere, vnamque phyſicè, ac entitatiuè eſſe in omnibus, quoniam ob indiuiduantes differentias in ſingulis indiuiduis vna cum formali vnitate numero multiplicatur. Poſtremæ autem probationi occuritur dicendo, naturam ſecundùm ſe formalitèr vnam eſſe, ſed per ſingularitates extrinſecùs aduenientes eam plura numero fieri, & cum ipſâ eandem hanc vnitatem formalẽ multiplicari; hæc enim cum ſit vnitas per indifferentiam, optimè cohæret cum multitudine numerica. Itaque natura, prout à ſingularitate præſcindit, formaliter, & eſſentialiter vna eſt, & per huiuſmodi vnitatem ab alijs naturis ſecernitur, atque diſtinguitur.

Alia difficultas proponitur, ſimulque diluitur.

Nec propterea ſequitur, tot ſpecies eſſe naturæ, quot eiuſdem ſunt indiuidua, propterea quòd in indiuiduo quolibet alia, & alia cùm ſua formali, atque ſpecifica vnitate reperiatur. Non ſequitur; natura ſiquidem vnaquæque in indiuiduo ſuo, ratione propriæ formalis vnitatis, apta eſt ex ſe ſingulis indiuiduis eiuſdem ſpeciei conuenire; hinc in ſingulis indiuiduis diuerſę naturæ ſpecificæ non ſunt, ſed potius omnes eiuſdem rationis, aptæ quidem ſecundam intentionem eiuſdem ſpeciei ſpecialiſſimę fundare. Nec itidem ſequitur duo indiuidua eiuſdem ſpeciei inter ſe ſpecie diſtingui; quoniam in quolibet indiuiduo nedum vnitas numerica, ſed etiam ſpecifica diuerſa ſit: ut nec etiam ſequitur diſtingui genere, quoniam eâdem ratione, quâ in ipſis indiuiduis geminatur formalis vnitas ſpeciei, geminetur quoque vnitas generis generaliſſimi, & ſubalterni. Hæc non ſequuntur abſurda, nam aliquid vnitatem habere formalem, ab alterius vnitate formali diſtinctam, bipartitò contingit.

Aliquid vnitatem habere formalem ab alterius vnitate diſtinctâ bifariam contingit. Primo intrinſecus per eſſentialia principia. Secundo extrinſecùs per principia indiuiduantia.

Primò quidem intrinſecùs, cùm videlicet per eſſentialia principia diſtinguuntur, ut naturæ formalis vnitas in homine, ab unitate formali naturæ in leone; Secundò extrinſecùs, & per accidens, ut formalis unitas in Socrate à formali naturæ unitate in Platone. Quamobrem multitudo formalium unitatum diſtinctionem ſpecificam arguens ea tantũmodo eſt, quæ naturis intrinſecùs, non autem extrinſecùs conuenit. Ita quidem Socrates, & Bucefalus ſpecie inter ſe diſtinguuntur: Socrates autem & Plato non item; quamobrem inter indiuidua, ſub eadem ſpecie contenta diſtinctio quidem eſſentiarum, non tamen eſſentialis adinuenitur. Nec ſequitur naturam priùs in ſe diuidi, quàm per differentias indiuiduantes; quoniam formalis vnitas in naturâ numericam unitatem præcedat, atque adeò, ſi diſtinctę formales vnitates naturæ ſint in ſingulis indiuiduis, intelligi natura debeat diuiſa ante ſingularitates; abſurdum planè, cùm immediata ſpeciei diuiſio per indiuiduantes differentias fieri debeat. Non ſequitur, quandoquidem unitas formalis unius indiuidui, quamuis ab alterius unitate formali diſtincta ſit, nihil ſanè refert, cùm huiuſmodi diſtinctio non niſi extrinſecùs illi per indiuiduantes differentias conueniat, quas propterea nequit anteire, quod planè contingeret, ſi formales vnitates intrinſecùs diſtinguerentur.

Quomodo formalis vnitas minor ſit vnitate numerica.

Et immeritò perſuaſum tibi foret, hanc formalem vnitatem numericâ minorem dici non poſſe; quoniam hoc expoſcere videatur, ut ſimul cũ vnitate numerica poſſit cohærere, quod non admittendum, ſi ad indiuiduorum multitudinem ponatur multiplicata, verè tamen ſi vna conſtituatur communis pluribus. Immeritò, inquam, hoc tibi perſuaſum foret, quoniam etſi formalis vnitas naturæ multiplicetur in indiuidua vna cùm vnitate numerica, adhuc tamen eâ minor dici poteſt, quoniam cùm vnitas ſaltem communis per indifferentiam dicatur, ex ſe in alio eſſe poterit indiuiduo, atque adeò aptitudine ſaltem poteſt cùm numerica ſtare multitudine, velut indifferens ad plura numero diſiunctim conſtituenda.

Obiectio.

Vrgebunt præterea. Quod eſt extrinſecum alicui, nequit in eo multitudinem conſtituere, diuiſio autem per differentias indiuiduantes eſt prorſus extrinſeca vnitati formali naturæ, ſicut & ipſęmet differentiæ eidem ſunt extrinſecæ; proinde huiuſmodi diuiſio tollere nequibit formalem unitatem ex ſe naturæ conuenientem, quamuis hęc in pluribus conſtituatur, ſed vna erit formalis vnitas in omnibus. Ineptè tamen ita ratiocinantur. Si quid enim probarent, etiam & illud, per diuiſionem ſcilicet numericam in indiuiduis haud multiplicari naturam, quod ipſis tamen non probatur. Sic igitur occurrendum. Indiuiduationem, diuiſionemque numericam velut extrinſecam, & naturæ, & eius vnitati formali, non ponere in ipſâ multitudinem eſſentialem, quamobrem in indiuiduis adhuc remanet, cùm in ſola prædicatorum eſſentialium connexione conſiſtat, quibus indiuidua minimè diſtinguuntur; ſed ponere multitudinem entitatiuam, vt aiunt, cùm indiuidualis differentia re ipſa ſit idem cùm natura, vnde ad multiplicationem ipſius debet entitatiuè, ac phyſicè natura, eiuſque formalis vnitas multiplicari.

Diluitur.

Obiectio altera.

Vlterius. Natura in indiuiduis eſt penitus eadem in ſe, non ſecus ac indiuiduatione præciſâ, ſolùmque indiuiduale eſſe ſuperaddit; ſed hoc ſolam naturæ diuiſionem indiuidualem expoſcit, ipſius eſſe intrinſecum non immutans; cùm hoc igitur eſſe indiuiduali, natura ſuam formalem vnitatẽ communitatis vnam prorſus in omnibus retinebit. Obuia tamen reſponſio. Differentiæ quidem indiuiduantes non immutant naturæ eſſentialem vnitatem, quam in connexione prædicatorum eſſentialium conſiſtere, & eſſentiæ competere dictum fuit, propterea quòd natura ſiue exiſtat, ſiue non, illi conuenit; non ſubinde tamen colligendum fieri non poſſe, quin realem, ac entitatiuam multitudinem in ipſa conſtituat, ſiquidem re ipſâ eſt idem cùm illa; quamobrem eſt neceſſe ad multiplicationem differentiarum indiuiduantium naturam quoque & cum ipſa formalem unitatem ad eum ſanè modum multiplicari, quo nimirum entitatiuè, atque realiter non autem eſſentialiter, formaliterque multiplicatur natura.

Soluitur.

Obiectio eiuſdem que ſolutio.

Tandem ita quiſpiam poteſt obijcere. Vel natura eſt vna, & eadem in omnibus indiuiduis ſecluſis quibuſcunque differentijs indiuiduantibus, itaut unam ſolam adæquatam vnitatem ſibi vendicet, vel non. Si primum, id planè intenditur. Si ſecundum, natura quidem ante ſingularitates erit diuiſionem ſortita, nec primò ac immediatè per differentias indiuiduantes diuidetur; quin potius hæ viderentur ſuperfluæ, quoniam indiuidua, per naturas ipſas ſatis ſuperque diſtingui poſſent. Neque hoc negotij multum faceſſit; natura ſiquidem vna dicenda in omnibus unitate eſſentiali, ac per indifferentiam ſecluſis ſingularitatibus, quibus adiunctis formalis vnitas profectò intrinſecùs, ac formaliter variationem non ſubit, licet realiter, & extrinſecùs, quoniam ſcilicet extrinſecùs ad multiplicationem ſingularitatum, cum quibus idem re ipſâ eſt, hoc accidere inficiandum non ſit.

Obiectio altera.

Ante igitur differentias aduenientes natura non intelligitur diuiſa, non ſubinde tamen illæ differentiæ ſuperfluæ, quin potiùs omninò neceſſariæ, ut ijs nimirum naturæ, ac indiuidua inter ſe realiter, ac entitatiuè diſtinguantur.

Quædam notatu digna.

Ob id hic non ommittendum, quod eſt ſummopere conſideratione dignum, ſiue natura à differentijs contrahentibus ante intellectus operationẽ diſtinguatur, ſiue non; naturam adhuc unius indiuidui poſſe conferri, compararique alijs, quo nimirum pacto naturæ cùm ſuis formalibus unitatibus multiplicatis ad indiuiduorum multitudinem inter ſe diſtinguantur. Et quidem ex hactenus diſputatis palam eſt, & apertum naturas ipſas numero minimè diſtingui, cùm hoc ante differentias commemoratas haberi non poſſit; per differentiam enim indiuiduantem extrinſecùs tamen ſic affecta natura redditur, vt non ſit amplius indifferens ad quodlibet indiuiduum, quam tamen indifferentiam ante ſingularitatem habet; ſolùto igitur dicere licebit naturam unam non eſſe quidem eandem cum natura alterius, non propterea tamen numero diſtinctam, cùm hoc aliquid ampliùs expoſcat.

Natura ante differentias contrahentes dici non poteſt diuiſa.

Cæterùm ante differentias contrahentes natura diuiſa dici non poteſt; in eo ſiquidem ſtatu prædicatorum eſſentialium tantummodo connexionem importat, imò ſecundum formalem unitatem non diuiſibilis, ſed perfectibilis tantùm dicenda, diuiſibilis enim ſolùm eſt ſecundum unitatem vniuerſalem; quoniam hoc modo ueluti totum poteſtatiuum, ſiue vniuerſale in partes eiuſdem rationis diuiſibilis intelligitur; at ſecundum vnitatem formalem potiùs contrahi, determinarique dicitur, quoniam ſic non habet rationem totius, ſed potiùs partis potentialis indifferentis ad plura numero diſiunctim conſtituenda.

Explicatur in quo formalis naturæ vnitas conſiſtat.

Si rectè autem formalis hæc naturæ unitas explicetur; conſtabit facilè, non in ſimilitudine quadam inter indiuidua conſiſtere, ſed in unitate indifferentiæ, quæ ſimilitudinis eſt vtique fundamentum.

Propterea quòd ſimilitudo, atque conformitas eſſentialis inter indiuidua in indifferentiæ vnitate fundatur. Ideo enim Socrates & Plato ſimiles in ſpecie dicuntur; quoniam eadem eſt per indifferentiam in vtroque communis hominis natura, nempè communis per indifferentiam prædicatorum eſſentialium connexio; atque vt hinc Socrates, & Plato ſimiles, ita à differentijs diſſimiles.

SECTIO SEXTA.

Vnitas præciſionis, & in quo ſtatu naturæ conueniat, explicatur.

Præter vnitatem formalẽ naturę conuenientẽ præciſionis etiam vnitas cõcedenda.

PRæter formalem unitatem naturæ conuenientem, & conſentaneam, alia itidem eidem tribuitur, quam præciſionis appellant. Hæc porrò in eo poſita eſt, vt ſecundum ipſam natura quidem abſtrahat à differentia quauis indiuiduante, dicaturque communis, & indeterminata poſitiuè quidem ad plura. Hanc enim communitatem, & indifferentiam natura ab indiuiduantibus differentijs per abſtractionem indeterminata ad plura conſequitur indiuidua, itaut eadem ſit proximè potens de ipſis enunciari prædicatione dicente, hoc eſt hoc. Quemadmodum ea dicitur negatiua communitas, quam obtinet natura, cùm re ipſâ eſt per differentiam contracta, ei ſiquidem ſic ſe ha-

In quo hæc præciſionis vnitas cõſiſtat.

Digitized by Google

habenti prædictum communitatis genus conuenit; ſi enim abſolutè, ac poſitiuè communis, & indifferens dici minimè patiatur, quippè quæ ad indiuiduum vnum contracta ſit; adhuc tamen negatiuè talis dici poteſt, eo nomine, quòd etſi ſit hæc, & ſingularis, hoc tamen ex ſe, vel ex internis non habet principijs ſuis, quin ei potius extinſecùs contingit, atque hunc in modum in huiuſmodi ſtatu ex ſe non eſt hæc, non ſingularis, quod negatiuè eſt eſſe commune.

Indeterminatio naturæ contraria dici ſolet.

Hæc eadem indeterminatio conſueuit contraria nuncupari, quòd poſitiuę determinationi re ipſâ per differentiam exiſtenti aduerſetur, eandemque penitus excludat; Non enim æquè ſi aliquam admitteret, ab omnibus præciſa dici poſſet. Quamobrem præciſionis vnitas eadem eſt ac vnitas indeterminationis poſitiuę.

Vnitas indeterminationis ſub aptitudinis nomine tradi ſolet.

Hæc verò ſub aptitudinis nomine tradi ſolet, itaut vna ſit naturæ aptitudo ad hoc, vt eſſe poſſit in multis vna quidęm proxima, altera verò remota. Illa porrò eſt naturæ capacitas ad hanc, vel illam differentiam ſibi coniungendam omni impedimento ſecluſo, quod naturæ conuenit in ſtatu abſtractionis; remota verò eſt eadem capacitas, impedita tamen per contractionem vnius differentiæ, ne ſit ad aliam expedita, vnde nequit ad actum reduci.

Natura exiſtens in rebus ex ſe eat quandam habeat formalem vnitatem.

Ex hucuſque traditis cuique perſpectum, vt opinor naturam exiſtentem in rebus ex ſe quandam habere formalem vnitatem, cùm nec in ſe, nec in indiuiduis per eſſentialia principia diuiſionem ſubeat. Hæc autem vnitas eſt quæ & ſimul cum aptitudine ad hoc vt coniunctim exiſtat in multis, & cum quadam communitate cohæret, quæque negatiua nuncupatur. Natura verò ſic ab indiuiduis abſtracta, & hunc in modum indeterminata actu quidem eſt vniuerſalis, vel ſaltem proximum vniuerſalitatis fundamentum, cùm ſic ſe habens in proxima ſit potentia, vt de ſuppoſito quolibet prædicetur prædicatione dicente, hoc eſt hoc.

Præciſionis, & indeterminationis poſitiuæ vnitas nõ conuenit naturæ, niſi dum per intellectum eſt ab indiuiduis abſtracta.

An communi naturæ, hæc explicata vnitas præciſionis, vel ſi mauis indeterminationis poſitiuæ antè quamlibet intellectus operationem conueniat, maximè controuerſum eſt. Cœteris prætermiſſis dicendi modis apertè dicam, mihi ſemper, quàm maximè cõſilium eorum arriſiſſe, qui extra animam exiſtenti naturæ non niſi formalem vnitatem cùm reali cõmunitate negatiua tribuendam duxerunt; itaut præciſionis, & indeterminationis poſitiuæ vnitas non conueniat naturę, niſi dum per intellectum eſt ab indiuiduis abſtracta, atque hunc in modum penitùs indeterminata poſitiuè redditur ad illa.

Ratio adducitur.

Hâc autem ratione ductus, opinionem hanc veritati maximè conſentaneam ſum arbitratus, quoniam præciſionis vnitas idem eſt, ac vnitas indeterminationis poſitiuæ, ſecundum quam natura quidem redditur expedita, ſimulque conſtituitur proximè potens de pluribus enunciari prædicatione dicente, hoc eſt hoc. Hæc autem vnitas extra animam exiſtenti naturæ haud poteſt accommodari, cùm nihil ſecundum quamlibet vnitatem in rę ita ſe habeat, vt ſecundum vnitatem præciſionis ſit proximè potens de quolibet ſuppoſito dici; hoc enim intellectu negotiante illi contingit. Non immeritò itaque dixeris extra animam exiſtenti naturæ ſolam formalem vnitatem conuenire.

Quamuis natura differentiam indiuiduã aliquo modo pręcedat non ſubinde

Communis quidem natura differentiam indiuiduantem aliquo modo præcedit; non ſubinde tamen inferendum in priori naturæ eam ipſam eſſe adhuc non exiſtente, vel ſaltem non intellectâ differentiâ, itaut tunc natura in illo priori præciſionis vnitatem habeat. Mala ſiquidem conſecutio, cum eſſe naturâ prius durationis antecesſionem non importet, itaut in aliquo ſigno, durationis natura exiſtat, vel ſaltẽ poſſit intelligi abſque numerica differentia; non enim naturæ ſed durationis inſtantia ſunt, quibus rerum exiſtentiæ menſurantur. Sed ut aliàs adnotatum fuit, ſola eſt independentiæ, vel naturalis præſuppoſitionis, vel pręintelligentiæ cũ fundamento tamen in re prioritas. Vt itaque natura nunquam re ipſâ eſt, vel eſſe poteſt hiſce differentijs deſtituta, ita nec etiam pręciſionis hanc vnitatem realem re ipſâ ſibi poterit vendicare.

inferendũ in priori naturæ eã ipſam eſſe adhuc nõ exiſtente, vel ſaltem non intellecta differentia.

Obiectio proponitur, eidẽque ſatis fit.

Neque dicas. Si natura exiſteret in re ſine vlla contractione ad indiuidua, hanc vnitatem haberet, ergo pariter cùm ante quamlibet intellectus negotiationem in huiuſmodi antecesſionis ſtatu indiuidua pręcedat, prædictam vnitatem obtinebit. Non inquam id dicas, mala cùm ſit conſecutio, propterea quòd natura differentijs omnibus exuta ſic ſe haberet, vt has nedum naturæ prioritate, ſed etiam durationis anteiret. Quod in contractionis ſtatu non contingit, ſiquidem natura differentias non niſi naturæ, vel rationis prioritate antecędit.

Tametſi natura à contrahẽtibus differentijs ante quãlibet intellectus operationem diſtingueretur, non ob id præciſionis vnitate foret vna.

Hoc adeò verum, vt etiam ſi communis ipſa natura, vt quibuſdam placuit, à contrahentibus differentijs antè quamlibet intellectus operationem diſtingueretur; non propterea præciſionis vnitate foret vna dicenda; quoniam præciſionis unitas non eſt contenta diſtinctione naturæ à differentia, ſed negationem omninò coniunctionis huius cum illa requirit.

SECTIO SEPTIMA.

De communitate, ac aptitudine ſecundum quam natura poteſt eſſe in multis.

QVâ ratione dici vna poſſit natura, ex hucuſque traditis neminem præterire crediderim; quia tamen cum unitate habet quoque communitatem adiunctam cum vna ita ſit, ut communis quoque ſit pluribus; ob id ordo doctrinæ poſtulat, ut hîc de naturæ communitate diſſeratur; ita procedendo, ut primò, quid hæc naturæ communitas ſit; deinde in quo ipſa conſiſtat; tandem iuxta quem ſtatum illi conueniat, num ſcilicet prout exiſtit in indiuiduis, an tantummodo per mentis operationes, breuiter explicetur.

Proponitur inquirendum quid ſit naturæ cõmunitas & aptitudo ſecundum quã natura poteſt eſſe in multis.

Communitatem, aptitudinemue remotam, vel ſi mauis negatiuam indifferentiam naturæ conuenire, prout etiam in indiuiduis exiſtenti ex hactenus dictis de duplici communitate, indifferentia, uel indeterminatione naturæ, vt in multis eſſe poſſit (vna ſiquidem poſitiua, & alia priuatiua dicebatur) perſpicuum eſt. Priuatiua erat illa ſecundum, quam natura ſic eſt ad indiuidua plura indeterminata per abſtractionem à differentijs indiuiduantibus, ut eadem ſit proximè potens de ipſis prædicari. Negatiua verò ſit, quam habet natura, dum re ipſâ eſt per differentiam contracta, quoniam tunc dici non poteſt abſolutè poſitiuèque communis, ac indifferens cùm ad vnum ſit indiuiduum applicata; adhuc tamen indifferens negatiuè dici poterit, quia licet ſit hæc, & ſingularis, id tamen non intrinſecùs, ſed extrinſecus illi conuenit, in quo negatiua vnitas, ac indifferentia conſiſtit.

Hæc aptitudo non conuenit naturę tũquam potentia, vel tanquã repugnantię negatio.

Non exiſtimandum tamen aptitudinem hanc naturæ conuenire, aut veluti potentiam, aut veluti negationem quandam repugnantiæ. Non primum, quoniam ſiue natura ſpectetur ut in cauſis, & vt potẽtia, ſiue extra cauſas, & ut re ipſâ actuque exiſtit, nunquã hanc aptitudinem illi conuenire veluti potentiam reperies; Non quidem prout in cauſis, quoniam ſic nihil entita-

tis

Digitized by Google

tis importat, ſecundùm quam huiuſmodi potentiæ fundamentum eſſe poſſit; ſic enim non dicit reale eſſe, niſi eiuſdem cauſæ. Neque prout extra cauſas, quoniam ſic idem eſt re ipſâ cum differentia indiuiduante, proindèque nunquam eueniet, vt, eâ omiſſâ, aliam induat, atque ſuſcipiat. Perperam autem crederetur pura quædam repugnantiæ negatio. Cùm enim naturæ quædam affectio ſit ab internis principijs profluens, haud poterit in pura negatione conſiſtere vt omittam, quòd vnaquæque negatio, præſertim cum ſubiecto non accidit, itaut illi variabili nexu conueniat, poſitiuum quidpiam ſupponit.

Ad id ratio afferitur.

Ad probandum autem intentum ea mihi ratio plurimi videtur eſſe momenti, quoniam naturam eſſe pluribus indiuiduis communem ſolùm id ſibi vult, quòd hęc non diuidatur in illa, hoc eſt, quòd indiuidua non diſtinguantur per eſſentialia principia, ſed ſolum per differentias indiuiduantes, principia nimirum extrinſecùs aduenientia. Naturam autem in indiuiduis, hunc ſe habere in modum ex hucuſque traditis cuique palam, & apertum eſt; Non inficiandum igitur naturam ſenſu iam explicato realiter eſſe communem. Nec minoris efficacitatis alia ſuppetit ratio, quoniam natura quidem re ipſâ in aliquo indiuiduo adinuenta, ex ſe, & ab interno principio, vel communicari poteſt alteri ab illo, in quo eſt; vel hoc modo communicari non patitur. Si primum; id planè eſt, quod contendo. Si ſecundum, dum igitur conciperetur, tanquam communicabilis alteri, ut cùm ſub ratione intelligitur vniuerſalis, certè ſub ratione illi repugnante conciperetur.

Quod non eò dico, quaſi diſſentiam ab ijs, qui concedunt neutrum iſtorum in eſſentiali conceptu inuolui; quique poſitiuam indifferentiam, præcipuè illam, qua natura ſimul in pluribus, non vagè tantum in hoc, aut illo eſſe poteſt, naturæ dumtaxàt per intellectum cõuenire affirmant, cum per poſitiuam hanc indifferentiam fiat vniuerſalis actu; ſed tantùm id planè contendo naturæ conuenire, tanquam affectionem, ac proprietatem, intelligi poſſe ſub non repugnantiâ, ut in pluribus multiplicetur, atque communicetur, idque ex internis principijs naturæ conuenire. Ex quo facilè intelligo in ea communitatem quandam præcedere negatiuam, & veluti vniuerſalitatis rudimentum. Nec perperàm quidpiam aſſumebam; natura enim aliqua, ideò concipi non poſſet ſub non repugnantia, vt pluribus hoc modo communicetur, quoniam ex internis principijs foret hęc: quòd igitur concipi natura poſſit ſub non repugnantia communicabilitatis, ex eo proueniet, quòd nō ſit ex ſe hæc. Ea igitur non repugnantia quandam in natura communitatem ſupponit.

Illud etiam non abs re ſubijciam nimirum, intelligi non poſſe naturam vnius indiuidui ſimilem alteri, quæ ſit in alio, niſi ex ſe ſu intrinſecùs ad nullum determinata, quin potius diſiunctim cuique communicabilis, hæc namque ſimilitudo formalem vnitatem ſupponit, qua ſine communitate haberi nequit.

Obiectio afferitur cū ſolutione

Nec eſt ſuſpicandum parùm eſſe veritati conſonum, quod in re propoſita decernendum exiſtimauimus eo nomine, quòd nullum particulare, commune dicendum videatur, ſiquidem illud proprium ſit, hoc autem nequaquam, quod autem in natura exiſtit, particulare eſt, nihil ergo commune. Non enim repugnat in eodem vtrumque reperiri, dummodo ratione diuerſâ, videlicet intrinſecùs, & extrinſecùs id ei contingere dicatur. Hunc itaque in modum ſe natura habet; intrinſecùs namque communis, extrinſecus verò per differentiam ſingularitatis adiunctam ſingularis eſt; ita ſit ut ſimul cohærere poſſint, quamuis oppoſita videantur, quoniam re ipſâ non opponuntur. Nulla ſiquidem oppoſitio inter ea, quæ, etſi circà idem, non tamen eodem modo, eademq; ratione ſunt; natura ſiquidem communis eſt intrinſecùs, atque per ſe, ſed eadem ſingularis extrinſecùs, & per accidens. Et quamuis oppoſitorum vnum, nempè communitas per ſe naturæ conueniat, non ob id repugnat per accidens oppoſitorum alterum, puta, ſingulare, cùm hæc oppoſitio abſolutè non ſit, quo oppoſitionis genere aduerſarentur commune per ſe, & intrinſecus, ac ſingulare eodem modo acceptum; eſt itaque oppoſitio ſecundùm quid, nimirum commune per ſe intrinſecùs: ſingulare per accidens, & extrinſecùs. Naturam autem ita communem non ſic intelligendam volumus; quaſi à differentijs indiuiduantibus ſeparatam, ſed velut excludentem à ſuo formali conceptu differentias prædictas, quod ſatis, ſuperque eſt, vt commune quidpiam, negatiuè tamen dicatur. Aptitudo autem naturæ in aliquo indiuiduo, ut in alio eſſe queat, non proxima, ſed remota eſt. Et repugnántia, quam habet natura in indiuiduo vno, nè ſit in alio non intrinſeca, ſed extrinſeca profectò velut ab externo principio proficiſcens, dicenda erit. Et quamuis aptitudinem ſæpè commemoratam naturæ per ſe conuenire, velut affectionem diceremus, non inferendum ſubindè ſingulis indiuiduis eodem modo conuenire, eam ob cauſam, quoniam ſuperiori conuenit. Id enim admittendum foret, quandò aliquid ſuperiori ſupponenti abſolutè, vel perſonaliter, non autem ſimpliciter conueniret. At verò communitas naturæ ſupponenti ſimpliciter tantummodò conuenit. Hinc formalis vnitas, ad inferiora deſcendens conuenit indiuiduis, itaut Socrates ex. gr. dicatur formaliter vnus, non tamen communitas, quoniam illa naturæ conuenit, ut ſupponenti abſolutè, hęc ut ſupponenti ſimpliciter. Et quamuis non admittatur communis ipſa natura citrà intellectus operationem ab indiuiduantibus differentijs diſtingui, adhuc tamen indifferens, eademque per differentias, ſi non reipſâ, & phyſicè, virtute ſaltem, ac metaphyſicè contrahi, dici poteſt; quo diſtinctionis genere communis gradus à differentijs ſupponitur diſtingui. Tametſi autem, hâc ſolâ diſtinctione intercedente, nullus detur ſtatus, in quo natura poſſit à differentia ſeparari, cùm qua ſemel producta eſt, quia tamen eſt in ſtatu poſſibilitatis, nullam determinatè ſingularitatem reſpicit, ſed vagè tantùm acceptam. Hæc autem, de qua loquimur, indifferentia naturę ad ſingularitates, cùm phyſica non ſit, & ſubiectiua, ſed metaphyſica, ac obiectiua tantùm, explicanda quidem non per poſſibilem ſeparationem naturę à differentia, ſed per excluſionem differentiæ ab eſſentiali conceptu ipſius; itaut etiam, cum affecta ſit aliquâ differentiâ ſingularitatis, adhuc indifferentiam retineat ſuam, non quidem poſitiuam, & expeditam, ſed negatiuam, ac impeditam. Communitas quidem iſta, indiuiduali differentiæ minimè conueniens, naturæ tamen poteſt conuenire citra periculum, ne contradictoria de eodem verificentur, etſi natura, ac differentia, nullo intellectu negotiante, minimè diſtinguantur. Ne contradictoria enim de eodem verificari dicantur, non eſt opus diſtinctione extra animam, quęque re ipſâ ſit, ſed ſufficit ea tantùm, quæ dicitur eſſe virtute. Et ante intellectus negotiationem non datur natura non ſingularis ſimpliciter, ac abſolutè, nec negatiuè, nec præciſiuè: datur tamen non de ſe ſingularis, non de ſe hæc, quod eſt negatiuè communem eſſe, quatenus in ſua formali ratione ſingularitatem non inuoluit; ut autem in re natura communis ſit, haud intelligenda

carere

carere ſingularitate, in quo diuiſio, non præciſio conſiſtit, ſed requiritur, quòd etſi cognoſcatur ſingularis in re, intelligatur tamen ex ſe ſingularem non eſſe. Et quamuis in his terminis videatur poſita contradictio, natura nullo cogitante intellectu non eſt ſingularis ex ſe, ſed ratione differentiarum, cùm quibus eſt idem; quoniam antè intellectus operationem nihil magis ex ſe rei poteſt conuenire, quàm quod conuenit ratione formalitatis cum qua eſt idem; ſi nanque ratione differentiarum naturę conuenit eſſe ſingularem, quandoquidem hæ idem ſunt cùm natura, hoc eidem quoque naturæ conueniet; quòd ſi naturæ ex ſe ſingularem eſſe non conuenit, nec etiam ratione differentię conueniet, quandoquidem hæc idem eſt cùm illa. Quamuis, inquam in his terminis contradictio videatur, nulla tamen reuerâ eſt; magis enim aliquid ex ſe formalitati conuenit ratione eiuſdem formalitatis, quàm, quod ei conueniat ratione alterius formalitatis, cum qua eſt idem. Vt magis conuenit animali, quod in homine idem eſt cùm rationali, magis inquã conuenit eſſe principium ſentiendi, qood conuenit ratione eiuſdem formalitatis animalis, quàm eſſe ratiocinandi principium qood illi non ratione formalitatis animalis, ſed ratione formalitatis rationalis, quę idem eſt cùm formalitate animalis, conuenit. Nec ob id immaginatio decipitur, dum in re nimirum hanc, & illam concipit formalitatem, cùm id potiùs intellectui præſcindenti acceptum referri debeat; tametſi enim antè quamlibet intellectus operationem formalitates plures eiuſdem rei actu diſtinctæ concedendæ non ſint, virtute tamen illas diſtinctas inficiari non licet. De his tamen cumulatiùs in ſuprema diſputandum Philoſophia.

SECTIO OCTAVA.

Quo pacto natura ſit in re ipſa communis, an per inexiſtentiam, an per ſolam indifferentiam.

Duplex modus excogitatus à Scholaſticis quo natura cõmunis dici poſſit in pluribus reperiri, vnus per inexiſtentiam alter per indifferentiã.

Primus per inexiſtentiam.

Secundus per indifferentiã.

Bipartitum modum, quo communis in pluribus eſſe natura poſſit, excogitarunt Scholaſtici, unum per inexiſtentiam, alterum per indifferentiam; Priorem ſic interpretantur, vt natura dicatur communis pluribus, quatenus vna, & eadem ſimul reperitur in omnibus indiuiduis, in quibus natura ſecundum eſſe ſuum non multiplicetur, nec quæ in vno eſt indiuiduo, alia ſit ab eo, quæ eſt in alio; non quòd eadem vnitate numericâ, ſed formali, & eſſentiali ſit in pluribus, coniunctim etiam acceptis. Hanc autem naturæ commonitatem per inexiſtentiam appellant, Alter eſt modus, quo communis cenſetur natura, quatenus hæc reuerâ multiplicatur in indiuiduis, adeòut verè dici poſſit, aliam eſſe humanitatem in Socrate, & aliam in Platone, & quamuis hoc cogitari nõ poſſit per modum realis diſtinctionis inter illas, niſi prout coniunctę cùm ſingularitatibus ſuis intelligantur; adhuc tamen qualibet naturarum ipſarum communis dicatur, quoniam quantumuis determinata ſit extrinſecùs per differentiam ad hoc, vel illud indiuiduum, perpetuò tamen remanet indifferens ex ſe ad vnum, vel alterum; nam quamuis modò conſtituat vnom, id non habet à ſuis principijs internis, medio quorum aliud conſtituere potuiſſet, ſi illi à producente communicata fuiſſet. Hanc verò communitatem per indifferentiam dixerunt.

Communitas per inexiſtentiam ſuſpicitur,

Communitatem per inexiſtentiam improbabilem peninùs non immeritò quidam, qoibus, & ipſe aſſentior, exiſtimarunt, quòd intellectus conatu quouis adhibito, nunquam eam poſſit attingere; quò ſubjt animum ſuſpicio, nec immeritò, huiuſmodi communitatis Fautores, non tàm mentis conceptibus, quam verbis rem ipſam tractaſſe. Et quamuis perdifficile ſit hunc dicendi modum refellere; ea tamen non ſpernenda ratio, quoniam apertè conſtat, naturam ſecundum ſuom eſſe formale, ac entitatiuum in Socrate quidem incipere, vel deſinere non incipiente, vel deſinente in Platone. Non igitur vna, & eadem naturæ entitas poſitiuè per inexiſtentiam in vtroque, proptereaquod communi Philoſophorum calculo receptum, ſeparationem realem vnius ab altero inditio eſſe debere, eadem illa reali diſtinctione ſecerni.

Aduerſariorũ reſponſio.

Occorrunt aliqui dicendo, quòd natura ex intrinſeca ſui ratione petit eſſe in indiuiduis, prout idem cùm illis; quamobrem poſſibilis tantum eſt cùm entitatiua, materialiq; diſtinctione, hinc benè poteſt in vno produci, vel corrumpi natura, non autem in alio, nimirum beneficio huius diſtinctionis, quam in indiuiduis diuerſis ſecundum eſſe indiuiduale quidem habet. Tunc aotem inadequatè, non autem adęquatè incipit, & deſinit, quoniam ſecundum totam latitudinem ſuam, totam indiuiduorum reſpicit collectionem.

Confutatio.

Hæc porrò, quàm ineptè ſint dicta, hinc planè intelliges. Materialis ac entitatiuæ naturæ diſtinctio in Socrate, & Platone aut ſolum verſatur inter differentias eorundem indiuiduantes, aut etiam inter ipſas naturas, adeòut humanitas vnius, & alterius non ſit quędam communis phyſica entitas, ſed duę. Si ſecundum, proculdubio fatentur à nobis intentum; quod videlicet non vna, & eadem natura ſit per inexiſtentiam. Si primum eadem redit difficultas; nempè qui fieri poſſit, vt eadem naturæ entitas in vtroque ſit indiuiduo, & vno corrupto, alterios natura non corrumpatur; & quomodo etiam re ipsâ poſſit eſſe cum differentia Socratis, non autem cum differentia Platonis, quamuis idem ſit cum vtrâque.

Aduerſariorum reſponſio.

Conantur obuiam ire dicendo, formalem, vel ſi mauis eſſentialem vnitatem naturæ haud concipiendam eſſe per modom indioiſionis entitatiuę, ſed eſſentialis, non enim vna eſt entitatiuè in omnibus natura, ſed ſolùm ſecundum eſſentialia, nec ut una ſit hoc modo, vnitatem entitatiuam expoſcit, quoniam autem inadequatè tantum in hoc, vel illo conſeruatur indiuiduo; ob hanc igitur illimitationem poteſt in vno corrumpi, & non in alio, eſſeque ſine differentia Platonis, non ſine differentia Socratis.

Reiicitur.

His tamen animus non acquieſcit. Cùm enim ex eorum ſententia, natura ſit in omnibus vna per inexiſtentiam, profectò fateri coguntur eſſentiam, quæ idem eſt cùm natura, vnam in ipſis indiuiduis exiſtentem eſſe, atque adeò phyſicam vnam entitatem in ipſis, cum eſſentia exiſtens ſit. Quod ſi natura unius indiuidui entitatiuè, ut aiunt, diſtinguatur ab alterius natura; certè communis vna non erit poſitiuè in ipſis per inexiſtentiam: ſed per indifferentiam; quo pacto natura vna poteſt communis eſſe, & ſimul etiam diuiſa, atque multiplicata in indiuiduis, nedum ſecundum eſſe indiuiduale, ſed etiam ſecundum eſſe reale, & intrinſecum in ratione naturæ, quod iuxta communitatem per inexiſtentiam haud poteſt intelligi, nempè quòd eadem phyſica naturæ entitas communis in omnibus, & ſingulis indiuiduis inexiſtat, itaut entitas vnius naturæ ab entitate alterius in indiuiduis non ſit diuiſa, ſolùmque affecta differentijs indiuiduantibus, vnde contingit indiuiduorum multitudo, cenſeri debeat. Plura tamen de his in diuina Philoſophia dicenda ſuperſunt.

At ſi communis in omnibus indiuiduis debet eſſe natura, ut paulò ſupra ſancitum fuit, & per inexiſtentiam eſſe non poſſit; ſupereſt, ut per indifferentiam eſſe dicatur.

Erit.

Obiectio.

Erit fortaſſe quiſpiam, cui hucuſque videar inconſideratè locutus, quòd hæc ſimul cohærere non poſſint, nempè communem naturam re ipſâ non diſtingui ab afficientibus differentijs, indifferentem tamen adhuc eſſe dicendam; nec ex ſe eſſe hanc, quin potiùs ex internis principijs ei non repugnare aliâ affici differentiâ, ſiue ſpecificâ, ſiuè indiuiduante, prout natura, vel generica, vel ſpecifica extiterit. Hæc tamen ſi diligentiùs introſpexeris, haud eſſe pugnantia cognoſces;

Dilutio.

ut enim indifferens, & ex ſe non determinata ad vnam, vel aliam differentiam dicatur natura, nullam diſtinctionem in re actu requirit, cùm perinde ſit, ac ſi dicatur, naturam eſſe hanc non ex principijs, quibus ea conſtat, prouenire, quod adeò verum, ut nihil verius. Ita quidem id paſſim vſurpari ſolet. Animal ex ſe rationale non eſt, ſed potiùs indifferens, ut rationalitatem, vel aliam ſubeat differentiam. Non enim cogitandum naturam ipſam communem per modum phyſicæ potentiæ indifferentem, & aptam eſſe, ut vnam, vel aliam differentiam ſuſcipiat; non ſecùs ac materia communis omnium rerum naturá conſtantium indifferens eſt, ut vnam vel aliam formam recipiat. Indifferentia materiæ ad formas phyſica eſt, & per modum ſubiecti præexiſtentis ad res realiter diſtinctas recipienda, at indifferentia naturę ad differentias, ſiue ſpecificas, ſiue indiuiduantes, metaphyſica eſt; quare illa etiam naturæ viribus ab vna ad aliam formã tranſire poteſt: hæc autem non poteſt. Quod non ſic accipiendum, quaſi communis ipſa natura, ſi non indifferens ſit ad formas realiter diſtinctas, ſaltem ad aliquas formales rationes minori diſtinctione, ex rei tamen natura diſtinctas indifferens eſſe dicatur. Id nanque minimè neceſſarium; Sed intelligendum, ut paulò antea monui, quòd nim irum communis natura uel vnâ, vel aliâ differentiâ ſit affecta, non ab internis principijs habet. Et obuia quidem eſt ratio; quoniam natura non poſſet, niſi eâ, affici differentiâ, quam ex internis principijs ſibi vendicaret. Vt animalitas non niſi ex. gr. ſub rationalitate, & humanitas ſub differentia vnius indiuidui, puta Socratis, poſſet exiſtere; quod à veritatis tramite quantum deflectat, cuique perſpectum, ac exploratum. Ad hoc autem virtualis diſtinctio ſufficit, quæ ſubinde mentis agitatione perficitur.

Aduerſariorũ ratio ad probandũ naturam eſſe cõmunem per inexiſtentiam.

Sed ut probes, atque ſuadeas naturam unam communemque per inexiſtentiam eſſe, forſan hunc in modum argumentaberis. Natura exiſtens in pluribus indiuiduis re ipſâ formali diuiſione caret. Et quia duo indiuidua in natura & eſſentia non diſtinguuntur, nec vnius natura formaliter ab alterius natura ſecernitur. Et quia ex. gr. Socrates, & Plato in ratione hominis non ſunt re ipſâ plures. Et quia vtrique eadem conuenit definitio, atque adeò eadem eſſentia, & natura definita. Et quia ſi Socrates re ipſâ non eſt idem cum Platone, non magis differet ab indiuiduo alterius ſpeciei, quàm ab ipſo Platone, quamobrem, ut eſt in pluribus, una dicitur formaliter, & communis per inexiſtentiam, cum eo nomine res vnaquæque dicatur vna, quatenus diuiſionis eſt expers.

Reſponſio.

Hinc reuera tamen, iurè tantùm inferre licet vnitatem communis naturę per indifferentiam ſenſu iam explicato. Naturę igitur, in Socrate, & Platone formali, ac eſſentiali carere diuiſione, non ineptè dicuntur, quoniam eiuſdem ſunt rationis; eſt autem vna, & eadem per indifferentiam, non ſubinde tamen dicendum carere diuiſione, quaſi una, & eadem naturæ entitas in utroque ſit, & per inexiſtentiam.

Quid ſibi velit naturas eiuſdẽ eſſe rationis; in duobus, vel pluribus indiuiduis.

Adhuc tamen explicandum ſupereſt, quid ſibi velit utramque naturam eiuſdem eſſe rationis, eadem enim recurrit difficultas; perinde ſiquidem eſt, ac ſi dicatur, eandem naturæ rationem in utroque eſſe indiuiduo. Hoc, ut candidè loquar, non exiguæ difficultatis, prætermiſſę quidem ab ijs, qui ſummo conatu in hanc contemplationem incumbere profeſſi ſunt. Sic tamen in re propoſita meâ ſententiâ philoſophandum, ut naturam eiuſdem eſſe rationis in omnibus indiuiduis ſic vſurpemus, quòd ex ſe, & ex internis principijs non ſibi vendicet magis vnius, quàm alterius indiuidui ſingularitatem, ac differentiam indiuiduantem, quod autem de natura ſpecifica relata ad indiuidua, de generica pariter in ordine ad ſpecies intelligendum. Nec allatis rationibus obuiam ire difficile.

Superioribus difficultatibus ſit ſatis.

Duo enim indiuidua in natura, & eſſentia, non diſtingui dicuntur, quatenus eorum naturæ ſunt eiuſdem rationis: non quod ipſæ non ſint entitatiuè diuerſæ. Socrates, & Plato in ratione hominis potiùs re ipſâ ſunt plures; quia non eſt vna, & eadem hũmanitatis entitas in utroque; licet participatione ſpeciei, ut Porphyrius loquitur, hoc eſt, participatione humanæ naturæ dicantur vnus homo, quoniam natura humana in utroque eiuſdem rationis eſt, ſenſu iam explicato. Vtrique indiuiduo eadem conuenit definitio, non quòd eadem in utroque ſit naturæ entitas, ſed quoniam in utroq; eſt rationis eiuſdem. Et quamuis Socrates re ipſâ non idem ſit cum Platone, ſed potiùs illius natura, à natura illius diſtincta ſit, atque diuiſa; adhuc tamen magis Socrates ab indiuiduo alterius ſpeciei, quàm à Platone differt, quoniam quæ in Socrate, & quæ in vno indiuiduo alterius ſpecies natura eſt, nedum ſunt plures, ſed etiam ſunt rationis diuerſæ.

SECTIO NONA.

Vniuerſale in actu, quod Logicum appellant; explicatur.

AD vniuerſale ſiue Metaphyſicum, ſiue Logicum, & naturæ vnitas, & eiuſdem communitas indifferentia, & aptitudo, qua eſſe poſſit in pluribus, requiritur. De his paulò antea locuti ſolùm ea perſecuti ſumus, quæ ad conſtituendum vniuerſale Metaphyſicum conducunt; nunc de ijſdem quatenus ad vniuerſalis Logici conſtitutionem faciunt, acuratè diſputandum. Quid autem diſcriminis inter vniuerſale Logicum, & Metaphyſicum interſit, facilè quidem intelliges, ſi diligenter attendas, vniuerſale, de quo habetur ſermo eſſe vniuerſale in actu, atque formaliter, quod verè proprièque rationem vniuerſalis obtinet; cùm alioquin Metaphyſicum vniuerſale tantùm in potentia dici mereatur. De hoc Ariſtoteles locutus affirmauit eſſe illud, quod eſt *vnum in multis, & de multis*, idque ſic vſurpandum, vt vniuerſale propriè dicatur, quod vel actu, vel proximâ ſaltem potentiâ ſit in multis, eodemque modo de multis dici poſſit. Ad explicandum vniuerſale in actu definitionem traditam operæ pretium eſt, diligenter aduertere, cuiuſmodi ſit vnitas, indifferentia, ac aptitudo, quorum meminit definitio. Et quidem primò diſſerendum de vnitate foret, quia tamen communitas facilior eſt explicatu, de hac ob id primò nobis agendum.

Hanc communitatem etſi nonnulli ſententiam oppoſitam probarint nos tamen haud realem eſſe decernimus, ſed intellectus negotiatione comparari.

In hanc opinionem ea me ratio deduxit, quoniam communitas, & indifferentia requiſita in natura, vt hac actu, completèque dicatur vniuerſalis, ita eſſe

debet

Digitized by Google

Rationes quibus ductus eſt Auctor ad aſſerendũ cõmunitatem vniuerſalis Logici nõ eſſe realẽ.

debet, in proxima ſit potentia, quod ſecundum ipſam de quolibet ſuppoſito prædicetur prædicatione dicente, hoc eſt hoc; nihil tamen in re pluribus commune eſt huiuſmodi communitatis genere. Tametſi enim alicui exiſtenti in rebus ex internis principijs non repugnet, aliâ affici ſingularitate, non propterea tamen illud verè dici poteſt de quouis inferiori, quod nimirum quodlibet ſaltem potentiâ proximâ ſit ipſum; prædicationis enim veritas in eo planè fundatur, vt natura modo quodam ſit idem cum ſubiecto, de quo prædicatur. At vnius indiuidui natura, etſi in re idem ſit cum differentia ipſius, cum differentijs tamen cæterorum non item; nequit igitur de omnibus, & ſingulis prædicari natura quidem prædicatione dicente, hoc eſt hoc. Nec illud omittam, quòd natura, de quâ loquimur, tantummodò communis eſt per indifferentiam, ſenſu paulò antea explicato, non autem per inexiſtentiam, ita nimirum, vt eadem, etſi non multiplicata in eſſe naturæ, verſetur in pluribus, quod vniuerſale in actu prorſus expoſcit. Communitas igitur naturæ in ſtatu vniuerſalitatis, rationis tantum eſt opus. Præterea natura cum ſua communitate per indifferentiam, habere dicitur indifferentiam negatiuam, vel priuatiuam, quod ad vniuerſale, de quo ſit ſermo, non ſufficit, cùm poſitiua & expedita, ſeu denudata differentijs contrahentibus eſſe debeat.

Tandem etſi natura poſitiuè indifferens admitteretur dicenda, quod tamen non admittendum, quatenus ſi non coniunctim, ſaltem diſiunctim ſucceſſiuèque in pluribus eſſe poſſit; non ob id vniuerſalis in actu dicenda foret, cum hoc indifferentiam naturæ ad plura ſimul, atque coniunctim expoſcat, quemadmodum de pluribus coniunctim enunciari poſſe requirit.

Vniuerſale, verè propriéq; quodq; in actu dicitur, Logicum eſt. Vniuerſale analogũ eſt ad Phyſicũ, Metaphyſicũ, & Logicũ primò tamen de Logico dicitur.

Hucuſque nos vniuerſale tractauimus, quod Logicum appellant, definitionemque tradidimus huic accommodatam. Vniuerſale ſiquidem verè propriéq; quodque in actu dicitur, Logicum eſt. Tametſi enim vniuerſale tanquam analogum de Logico, Phyſico, & Metaphyſico dicatur, Logicum tamen eſt, quod primò ſui conceptum ingerit menti, velut illud, quod ad inferiora refertur in ratione ſuperioris, proximéque prædicabilis. Accedit etiam, quòd vniuerſale, quod proximè poteſt prædicari de pluribus, cuiuſmodi eſt vniuerſale in actu, quale deſcripſimus, Logicum eſt, (Logicus enim hanc vniuerſalis affectionem ac proprietatem attendit); non autem Metaphyſicum, cùm hoc inferiora non reſpiciat, nec ſe habeat veluti totum potentiale, ſed vt pars perfectibilis per differentias.

Definitio ſuperius tradita, optime conuenit vniuerſali Logico.

Sed huic accommodatam eſſe traditam paulò ſupra definitionem, hinc nullo ferè labore intelliges, quoniam vniuerſale, quod proximè de pluribus poteſt prædicari, non Metaphyſicum, ſed Logicum eſt, cùm id illi tantùm remotè conueniat. Vniuerſale ſiquidem ut proximè de ſuis prædicari queat, vel ſecundam vniuerſalitatis intentionem cui tanquam ſigno conuenit prædicari, ſecum habet adiunctam: vel inferiora quidem reſpicit. Horum autem neutrum in vniuerſale Metaphyſicum cadit, vt cuique perſpectum, ac exploratum. Superior igitur definitio cum eſſe in multis, pariterque de multis enunciari poſſe importet, vniuerſalis quidem Logico conſentanea, & accommodata erit. Quod profectò non minus euidens fiet; quoniam ſi alicui congruere dicenda videretur, id præcipuè cenſeri poſſet vniuerſale Metaphyſicum, in quod non cadere ex modo dictis, etſi apertè conſtet; magis tamen hinc, quoniam uniuerſale Metaphyſicum, nihil aliud, quàm natura per mentis operationem à differentijs contrahentibus præciſa, cui nec ratio vniuerſalis in actu, nec de multis proximè prædicari poſſe videtur accommodatum, eo nomine, quòd natura ſic accepta totius potentialis rationem non obtineat; non enim inferiora reſpicit, ſed eſt veluti pars per differentias perfectibilis, vel actu totum dici poteſt reſpectu prædicatorum, ac attributorum, quæ re ipſâ complectitur. Et hæc de naturæ communitate, deque indifferentiâ ad vniuerſale in actu, atque Logicum requiſitâ.

Proponitur de eiuſdẽ vniuerſalis Logici vnitate differendum. Non nulli vnitatẽ de qua ſit ſermo, realem eſſe credidere.

Proximum eſt, vt vniuerſalis eiuſdem vnitatem paucis proſequamur. Et quamuis plerique naturæ communitatem rationis opus vltrò fateantur; vnitatem eiuſdem adhuc realem, atque adeò non rationis opus eſſe contendunt, niſi prout communitati ſubſternitur; ità nimirum, vt naturam vniuerſalem in re non vnitatis, ſed communitatis ad plura defectu inficientur. Quamobrem de re propoſita non ita ſentiunt, ut putent, vnitatem, quam habet natura abſtracta, & relata ad multa, eſſe vnitatem rationis, unitatem autem, quam habet ex ſe realem eſſe, ut frequens eſt explicandi modus; ſed potius in ea opinione verſantur, ut arbitrentur, unitatem eandem, quam in re natura habet, per intellectum quoque, ſolum variatis accidentibus, habere; propterea quòd communitas ad plura, & ſingularitas illius unitatis accidentia ſunt. Atque adeò, inquiunt, in re unitas illa ſtat cum ſingularitate, in intellectu verò concipiente ipſam in ordine ad multa cùm communitate, indifferentiâque cohæret.

Aliorum opinio.

Aliorum conſilium eſt, qui non unitatem formalem, ſed præciſionis exiſtimant eſſe, quâ uniuerſale actu conſtituitur, ſiue hoc intellectu abſtrahente naturam ab inferioribus, ſiue comparante ipſam cum iiſdem fieri dicatur. Quæ vt clarius intelligas, reuoca in mentem, vniuerſale intellectus negotiatione fieri, bifariam intelligi poſſe; vel quòd intellectus naturam actu, vel potentiâ exiſtentem in multis per varias diuerſaſque differentias contractam abſq; contractione diuiſioneque concipiat, adeò ut ſic indiuiſa relucens in mente cum aptitudine, quam habet in re, uniuerſalis dicatur; vel fieri etiam poteſt intelligi per operationem mentis comparantem, quatenus natura facta vna per abſtractionem, & ab indiuiduantibus conditionibus denudata, poſtmodum intellecto comparante cogitetur in pluribus ineſſe cum huiuſmodi unitate, vel apta ſaltem intelligitur ad hoc, ut ſit in multis, itaut unitatem ab abſtrahente actu, & à comparante communitatem, ac indifferentiam conſequatur. Aiunt enim uniuerſalem unitatem completam, ac abſolutam non eſſe, niſi quoad intellectus communem naturam cum inferioribus eius contulerit, quatenus nimirum, ſic illam cõferendo, naturam ipſam apprehendit ſecundum illam unitatem, ſiue rationem unicam, quam habet, poſſe in multis ineſſe, ac de multis prędicari; adeò ut, quamuis in præciſione, abſtractioneque liceat unitatem concipere, nondum tamen ut uniuerſalem unitatem liceat, cum nondum reſpectus ad multa concipiatur, merito cuius unitas illa ſit uniuerſalis, & uniuerſale ipſum abſoluitur.

Vniuerſale intellectus negotiatione fieri bifariam intelligi poſſe.

Quid in hac re ſentiendum ſit.

Re tamen paulò diligentiùs introſpectâ longè propius ad ueritatem uidentur acceſſiſſe, quibus unitas, quâ uniuerſale in actu conſtituitur, rationis opus viſa eſt, cùm fundamento tamen in re.

Id auctoritate cõprobatur. 3 de Anim. Tex. 8.

Hoc autem Ariſtoteli placuiſſe, ex eo planè deprehendes, quòd is aliquando pronunciauerit, uniuerſale ſingularibus eſſe poſterius, quatenus per mentem ab iiſdem abſtrahitur, atque præſcinditur. Et alibi dum varios unitatis gradus recenſet, illum, qui rationis

L eſt,

Digitized by Google

eſt, vniuerſali quidem adſcribit.

Idem rationibus comprobatur.

Auctoritatibus tamen neglectis, momenta rationis ad trutinam reuocemus; ea verò ſummopere confirmat intentum, quòd unitas uniuerſalis, naturæ debet conuenire, vel in ſtatu eſſentiæ, quod minimè tolerabile, cùm eſſe vnum hoc unitatis genere nec ad naturæ conſtitutionem faciat, nec illam velut attributum comitetur: vel in ſtatu exiſtentiæ, quod bifariam contingit iuxta geminam exiſtentiam, realem ſcilicet, & obiectiuam. Non in ſtatu exiſtentiæ realis; nihil enim à veritate magis alienum, quàm in rebus uniuerſale actu adinuenini; in ſtatu igitur exiſtentiæ tantùm obiectiuæ unitas uniuerſalis naturę conueniet. Opus igitur eam eſſe rationis, nemini licebit inficias ire.

Ineptè diceretur vniuerſalis vnitatẽ naturæ in ſtatu realis exiſtẽtiæ conuenire, quod hęc vnitas idẽ dici poſſe cum vnitata numerica.

Perperàm autem quiſpiam comminiſcitur, vniuerſalis vnitatem naturæ in ſtatu realis exiſtentiæ conuenire, quòd re ipſà cum unitate numerica idem ſit, nihil enim minus veritati conſonum.

Numerica ſiquidem unitas propria eſt indiuidui, quod uniuerſali aduerſatur; Nec ut vnitas uniuerſalis numericã diuiſionem ſiue actu, ſiue potentiâ admittit. Nec etiam unitas formalis hactenùs explicata, uniuerſalis unitas dici poteſt; proptereaquòd etſi tanquam fundamentum vniuerſalitatis actu prærequiratur, uniuerſale tamen maiorem adhuc unitatem expoſcit.

Vnitas formalis hactenus explicata vnitas vniuerſalis dici non poteſt.

Hoc autem inde mihi perſpectum fit, quoniam natura fit uniuerſalis in actu, non ex eo quòd negatiuè, ſed poſitiuè contrarièque indeterminata ſit. Proptereaquòd uniuerſale opponitur ſingulari, non negatiuè, vel priuatiuè, ſed contrariè.

Raſio ad id probandum adducitur.

At natura ſecundum unitatem formalem negatiuè tantùm, non autem poſitiuè, & contrariè indifferens eſt: tametſi enim vi formalis unitatis determinationem non habeat, tamen illam extrinſecùs habet per coniunctionem cùm differentijs, quod poſitiuæ indifferentiæ repugnat. Nec omittam id, unde magis hæc veritas nitet; quoniam natura per unitatem formalem ſingularitatem non reſpuit. Nequit tamen eſſe ſimul ſingularis, & uniuerſalis in actu; proptereaquòd hæc uniuerſalitas omnem prorsùs tam intrinſecam, quàm extrinſecam determinationem excludit.

Natura ſecundum vnitatem formalem negatiuè tantum, non autẽ poſitiuè & contrariè indifferẽs eſt.

Nec rectè dixeris, ut occuras, coniunctionem ſingularitatis haud repugnare unitati uniuerſalis, ut hęc unitas formalis eſt, ſed quatenus uniuerſalitatem habet adiunctam, cùm utrobique ſit una, & eadem realis unitas, ſolis accidentibus variatis. Non, inquam, hæc rectè dixeris, id enim ipſi repugnat unitati pariter ex ratione ipſius vnitatis, quæ vniuerſalis dicitur. Formalis enim unitas, minor numericâ re ipſâ naturæ conueniens, eſt in inferioribus ſingulis diuiſa, & in ſingulis multiplicata; unde formalis unitas dicitur per indifferentiam; at unitas vniuerſalis, naturæ intellectus negotiatione conueniens cùm natura ipſa reddita eſt uniuerſalis in actu, non eſt diuiſa, neque multiplicata in ſingulis indiuiduis, ſed una, & eadem indiuiſa concipitur in omnibus, unde dicitur unitas formalis naturæ per inexiſtentiam, cùm alioquin alia, quæ conuenit naturæ ante quamlibet intellectus operationem, una dicatur in omnibus per indifferentiam. Illa cùm numerica multiplicatione cohæret, quòd una quidem in omnibus concipiatur inexiſtens: hæc autem non itẽ; cum in indiuiduis multiplicetur.

Reijcitur aduerſariorũ reſponſio.

Vniuerſalis vnitas habet fundamentũ in re.

Vniuerſalis hæc vnitas, quamuis rationis opus, fundamentum habet in re, vnde communis ſit, alioquin uniuerſale Logicum quidpiam omninò fictum ab intellectu foret, nec ulla ſuppeteret ratio, cur intellectus non poſſet indiuiduum, ac ſingulare, uelut uniuerſale concipere; huius autem quærenda ratio ac fundamentum remotum, exiſtens in re. Hæc non eſt ſimilitudinis unitas, cùm adhuc inquirendum ſuperſit huiuſmodi ſimilitudinis fundamentum, quod utique erit remotum fundamentum uniuerſalitatis; quod naturæ non eſt unitas in indiuiduis, prout formalis diuiſionis unius ab alio negationem importat, non communem omnibus, ſed in ſingulis multiplicatam. Illa enim realis, & poſitiua cùm ſit, reale, poſitiuumque fundamentum expoſcit. Neque formales ſunt unitates indiuiduæ, quatenus inter ſe ſimiles, & in ſingulis indiuiduis contractæ. Quoniam formalis unitas indiuidua, atque contracta eſt, ſicut ipſa natura numericâ differentiâ quidem affecta: ut igitur naturę ſingulari repugnat eſſe in pluribus; ſic etiam unitati formali cõtractę ut ſic repugnabit eſſe fundamentum aptitudinis ad hoc, ut ſit in multis, quod uniuerſalitas requirit; per ſingularitatem enim natura fit incommunicabilis multis; quod autem unius oppoſiti eſt fundamentum, alterius oppoſiti fundamentum eſſe non poteſt. Nec eſt unitas formalis præciſè ſumpta; hæc enim præciſio, naturæ non conuenit in re, ſed beneficio tantùm intellectus; & ipſa quamuis proaimum uniuerſalitatis fundamentum eſſe queat, remotum tamen, de quo hîc ſermo, eſſe non poteſt. Non omittam, quod unitas in re uniuerſalitatis fundamentum ſic eſſe debet, ut aliquo modo re ipſâ ſit verum dicere, hoc unum eſſe cum illo, vel non eſſentialiter eſſe diuerſum; huiuſmodi porrò non eſt formalis unitas, quam ipſi concedunt in re, cum eius beneficio ſolum indiuiduum unum dici poſſit formaliter, & indiuiſum in ſe.

Remotũ vniuerſalitatis fundamentũ erit formalis vnitas re ipſa cõueniens naturæ.

Remotum igitur uniuerſalitatis fundamentum erit formalis vnitas re ipſâ conueniens naturæ; itaut merito ipſius hæc pluribus communis per indifferentiam dicatur, quatenus ex internis principijs non magis uni, quàm alteri indiuiduo addicta eſt, quęque fundamentum eſt ſimilitudinis, & eſſentialis conuenientiæ plurium indiuiduorum; hanc enim intellectus aduertens, naturam concipit differentijs contrahentibus neglectis, proindeque nedum eſſentiali, verùm etiam numericâ diuiſione deſtitutam illam intelligit; & quamuis re ipſâ ſingularis ſit, quia tamen id ei non intrinſecùs conuenit, ſed extrinſecùs accidit; ob id intellectus naturam ſeparat, atque ſeiungit à differentijs, quibus reiectis, illam veluti poſitiuè communem pluribus concipit; atque adeò uniuerſalem non facit illam temerè, caſuque, ſed occaſione deſumptâ ex re ipſa, uti perſpicuum eſt.

Difficultas proponitur ad probandũ vnitatem vniuerſalis nõ eſſe opus rationis.

Pleriſque verò aliquid negotij faceſſit, quòd uniuerſalis unitas non ſit rationis opus; hæc enim huiuſmodi eſſe debet, ut merito ipſius natura de pluribus prædicari poſſit prædicatione dicente, hoc eſt hoc; Non igitur erit opus rationis; alioquin ſic verè de pluribus natura prædicari non poſſet. Mala tamen conſecutio; cùm non vnitas, nec natura quatenus hoc modo vna ſit id, quod prædicatur, ſed natura ipſa præſuppoſitâ conditione huiuſmodi unitatis, ut proximè de pluribus prædicari poſſit.

Diluitur.

Difficultas alia proponitur ad idẽ.

Nec alia difficultas multum habet momenti; cùm dicitur dum natura concipitur ab indiuiduis abſtracta, intelligitur una, quoniam ſe habet vt indiuiſa in ſuo eſſe, atque adeò ſecundum ſuum eſſe eſt vna; vnitas autem non diſtinguitur ab eo, quod vnum eſt; quamobrem, ſi ſecundum ſuum eſſe eſt vna, dum ſecundùm iſtud eſſe non eſt opus rationis, ita nec etiam prout vna eſt. Hæc, inquam, difficultas non multum habet momenti; proptereaquòd natura vt non eſt rationis opus ſecundum eſſe ſuum, ita nec ſecundum vnitatem, non quamcunque, ſed illam, quæ ei

Solutio

ante

ante operationem intellectus poteſt conuenire, cuiuſmodi eſt formalis vnitas; at unitas præciſionis, & uniuerſalis intellectu non cogitante naturę conuenire non poteſt.

Præoccupatio alterius difficultatis.

Nec dicas velim naturam non eſſe capacem alterius unitatis præter illam formalem, quæ velut affectio naturam ipſam conſequitur. Concedendum enim incapacem alterius unitatis intrinſecus dimanantis, non tamen extrinſecus aduenientis, ut ea quæ ipſi intellectus negotiatione contingit.

Solutio.

Hanc, pręter formalem vnitatem, ad uniuerſale conſtituendum requiri, ex hactenus dictis perſpicuum eſt. Quamuis formalis unitas non ſit incommunicabilis, quippè quæ numerica non eſt, ſed cùm multitudine vel actu, vel potentiâ, cohæret; adhuc tamen ad uniuerſalitatem ipſam non ſufficit: nam, illa formalis unitas, naturæ conueniens in re negatiuè tantum communicabilis eſt, & apta tantùm remotè ad hoc, ut ſit in multis, non autem proximè, quod ad uniuerſale Logicum requiritur; ſi tamen eorum admittatur conſilium, quibus videtur vniuerſale poſſe cohærere cùm eo, quod eſt, eſſe actu in multis: alioquin ſi vniuerſalis dicatur natura per ſolam proximam potentiam ad hoc, ut ſit in multis; negandumque ſit, vniuerſalitatem cùm exercitio, actuque eſſendi in multis cohærere poſſe; obuiam ire difficultati licebit, dicendo, formalem vnitatem admittere ſecum poſſe aptitudinem eſſendi in multis, ſed cùm diuiſione ſui; at vniuerſalis Logici propriam admittere illam ſine ſui diuiſione. Neque, propterea quòd natura ſecundùm eſſe intrinſecum ſuum pluribus communicatur, & cũ differentijs contrahentibus plura conſtituit, vniuerſalis Logici rationem ſibi vendicat; quoniam natura ſecundum eſſe ſuum intrinſecum, velut impedita differentijs quibus afficitur, remotè tantùm pluribus dicitur communicabilis, quod ad vniuerſale Logicum non ſufficit, cùm proximè pluribus communicari poſſe requirat.

Formalis vnitas ad vniuerſalitatẽ non ſufficit.

Formalis vnitas admittit ſecũ aptitudinẽ eſſendi in multis ſed cum diuiſione ſui; Vniuerſalis autem ſine ſui diuiſione.

Vniuerſalis Logici non eſſe vnitatem præciſionis.

Vniuerſalem vnitatem non eſſe illam, quæ præciſionis appellatur, quamuis rationis opus eſſe dicatur, adeò palam, & apertum, vt nihil ſupra; propterea quòd vnitas, per quam uniuerſale actu conſtituitur, non ea, quâ natura in ſe vna eſt, ſed per quam vna eſt in multis, vt ex vniuerſalis definitione perſpicuum; at

Ratio.

unitas præciſionis conſtituit naturam in ſe præciſè vnam, non in multis, nec in ordine ad multa; non igitur vniuerſalis. Quod inde clariùs itidem innoteſcit, quoniam præciſionis vnitas repugnantem reddit naturam ad hoc, ut ſit in multis, cùm illam in ſtatu ſolitudinis conſtituat, in quo differentias contrahentes non patitur; ex aduerſo vnitas vniuerſalis ponit actu, vel potentiâ ſaltem naturam ipſam in multis, tollitque ſolitudinis ſtatum; vnitas igitur præciſionis haud uniuerſalis dicenda.

Ratio altera.

Præterea: dum abſtractam naturam à ſingularibus intellectus cùm inferioribus confert, ut in ipſis eſſe dicatur, ac de ijſdem per modum vniuerſalis, ſuperioriſque prædicetur, utique præciſionis unitatem illam amittit; hæc enim ad plura contractionem non patitur; vniuerſalis igitur unitas perperàm unitas præciſionis dicetur.

Difficultatis præoccupatio.

Nec exiſtimes velim, nos itidem ijſdem difficultatis aculeis confodi, quatenus unitatem præciſionis, etſi uniuerſalis in actu nos unitatem eſſe nolimus, eius tamen proximum fundamentum exiſtimamus, proindèque ſimul cùm vnitate ipſius vniuerſalis, eam, quæ præciſionis eſt, pariter cohærere nobis fatendum ſit.

Solutio.

Hæc enim inſulsè dicuntur, non enim præciſionis unitatem, cùm aſſerimus, eſſe proximum vniuerſalis fundamentum, hoc ſtrictâ, ſed latâ ſignificatione quâdam vſurpandum volumus, itaut perinde ſit, ac ſi præuiam diſpoſitionem diceremus requiſitam in natura, ut hæc per mentis operationem uniuerſalis actu, atque adeò aliâ vnitate, quæ huius eſt propria, vna fieri poſſit; difficultatem igitur cum illis non offendimus, cùm ſic diluta ſit, quod ab ipſis fieri non poſſe, inde quidem intelliges, quoniam præciſionis unitas, non quid pręuium, ſed uniuerſale apud ipſos conſtituit; cumq; huius unitas actum, quo ſit in multis, patiatur, vt mox intelliges, etiam cum hoc pręciſionis unitas deberet cohærere, quod omninò repugnat.

Reijcitur aduerſariorum reſponſio.

Nec inſuper exiſtimandum, difficultati ſatisfieri, dicendo cum præciſionis unitate ſimul eſſe non poſſe actum, quo natura ſit in multis, poſſe tamen potentiam, ac aptitudinem, eo quòd non repugnet, naturam eſſe præciſam à pluribus, & retinere ſimul aptitudinem ad hoc, vt ſit in multis. Vniuerſalis enim unitatem nedum ſimul eſſe cùm aptitudine, ſed etiam cum actu, ſi non realiter, ſaltem per opus rationis haud operoſum erit intelligere, ſi animaduertatur, eatenus vnum de alio dici poſſe, quatenus in eo, vel eſt, ſiue inexiſtit, vel ineſſe illi concipitur; adeò ut quemadmodum prædicatio, quæ actu ſit, actu inexiſtere in ſubiecto prædicatum, ita etiam prędicatio poſſibilis illud inexiſtere poſſe ſupponat. At vniuerſale in actu nedum aptitudine, ſed etiam actu de multis prædicatur unde neceſſe eſt, ut in illis nedum aptitudine, ſed etiam actu ineſſe præconcipiatur, illæſâ penitùs remanente formali unitate, quæ comitatur naturam. Vt omittam, quòd hæc uniuerſalis natura, cùm in plura nominis eiuſdem, & eiuſdem rationis per intellectum diuiditur, ſolùm diuiſio contingit ſecundùm eſſe materiale, & numericum, non autem ſecundum proprium eſſe formale; propterea quòd, licèt eum diuidatur in modum, tamen cùm huiuſmodi diuiſione adhuc vnam eandemque retinet formalem vnitatem, ut in omnibus inferioribus exiſtat, atque adeò unitas per inexiſtentiam vna, non per indifferentiã dicatur, ut eſſe re ipſâ dici ſolet in multis. Vniuerſalis igitur vnitas nedum cohęret cum aptitudine, ſed etiam cum actu, cùm ſit in pluribus ſaltem per mentis operationem, quod prorſus vnitati præciſionis aduerſatur. Hoc igitur aliud vnitatis genus, itaut hęc nec ſit numerica, nec formalis, nec præciſionis, ſed ab his planè diſtincta, quamuis magis affinis unitati formali. Intellectus enim formalem vnitatem aduertens re ipſa pluribus communem eſſe per indifferentiam, eandem communem concipit per inexiſtentiam: dumque illam adinuenit realiter multiplicatam in indiuiduis, eandem concipit ut vnam, ac indiuiſam in omnibus, non velut unam vnitate numerica, ſed eſſentiali, atque formali.

Conſectarium.

Hinc apertè cuicunq; conſtabit, vt natura cum vnitate cõcipiatur vniuerſalis reddita, haud ſatis eſſe, eam intelligere vnam formalitèr in omnibus per indifferentiam; non enim ſic intelligitur vna, & eadem natura, inadæquatè cum ſingulis, ut aiunt, identificata, quemadmodum ad vniuerſale in actu, & ut proximè de ſingulis prædicari queat prædicatione dicente, hoc eſt hoc, requiritur; ſed vna concipi debet in omnibus per inexiſtentiam, itaut eadem naturæ entitas, omnibus communicata, & cùm ijſdem eadem facta ſit, non quaſi hęc ſit vnitas numerica, cùm hâc ſit minor, ſed maior vnitate formali, quam naturæ conuenire quidem ante quamlibet intellectus operationem, aſtruximus. Maior, inquam, propterea quòd vnitas formalis, naturæ conueniens realiter in indiuiduis, non ſecùs, ac ipſa natura, multiplicata eſt: dum autem vniuerſalis redditur per mentis operationem, illa

formalis unitas haud intelligitur multiplicata, ſed vna, ac eadem ſine diuiſione concipitur.

Difficultas ad oſtendendã vniuerſale vnitatem non eſſe aliam ab vnitate præciſionis.

Suſpicabitur fortaſſe quiſpiam, vniuerſalem vnitatem non aliam eſſe ab vnitate præciſionis, propterea quòd illa nihil aliud ſit, quàm negatio diuiſionis in plura, nominis, atque rationis eiuſdem, habens quidem hanc aptitudinem ad huiuſmodi diuiſionem ſibi coniunctam; ſiquidem à diuiſionis negatione videtur ſimpliciter habere eſſe vnitatis, quod ab unitate formali expectari non poteſt: per hanc enim quamuis unum eſſentiâ, atque ratione fiat, ipſa tamen naturam relinquit multiplicem; prout autem aptitudinem importat, ab unitate numerica ſecernitur, cùm ipſa ſingularibus repugnet; propterea quòd, etſi ſingulare unitatem habeat, quâ in plura ſimilia non diuiditur; ea tamen negatiua, non priuatiua cenſenda, cùm nec diuiſionem importet; ſed uniuerſalis vnitas hanc aptitudinem dicit, vnde, & priuatiua nuncupatur.

Solutio.

Hæc tamen nullius momenti exiſtimabis aduertens, unitatem vniuerſalem nedum cum aptitudine, ſed etiam cùm actu exiſtendi in multis adinueniri, itaut non dicat eſſentialiter indiuiſionem eiuſdem nominis, & rationis, quandoquidem uniuerſale Logicum diuiſum in ſubiectas partes ſuum totum eſſe retinet, ſecundum quòd de ſingulis, licet inadæquatè, prædicatur; atque unitas ipſius vniuerſalis Locigi indiuiſa concipitur in omnibus, quemadmodum vna concipitur in ſingulis natura per inexiſtentiam, quò differt ab unitate formali re ipſâ conueniente naturæ; ea multiplicatur ſiquidem multiplicatis indiuiduis, & una, communiſq; per indifferentiam tantummodo dicitur, vt non ſemel hactenus inculcatum fuit.

Præoccupatio alterius difficultatis, eiuſdemq; ſolutio.

Nec dicas velim, vnitatem vniuerſalis propriam, eam eſſe cenſendam, quæ negationem vnitatis numericæ importat, nedum negatiuè, ſed etiam contrariè, quod non habet, niſi præciſionis ratione, cùm præciſionis vi natura reddatur abſtracta à ſingularibus. Non, inquam, id dicas velim; quamuis enim non negandum vniuerſali vnitate ſtatum coniunctionis cum differentijs excludi, per contractionem enim naturæ quidem indifferentiam poſitiuam amittit, redditurq; ſic vni indiuiduo addicta, ut aliud conſtituere minimè poſſit; non tamen dicendum excludi ſtatum contractionis per intellectum, per hanc enim proxima indifferentia, ac aptitudo, quâ in multis eſſe poſſit, non tollitur; quin potius huiuſmodi potentia proxima ad exercitij actum redigitur, & in actu ſecundo exercetur in indiuiduis, ſigillatim quidem acceptis inadæquatè, ut in omnibus collectim ſumptis adæquatè. A nobis autem rectè dictum intelliges, naturæ quidem indifferentiam poſitiuam per huiuſmodi contractionem non tolli; hunc enim in modum vna concipitur natura per inexiſtentiam ad omnia ſimul contrahi, itaut, dum in vno concipitur indiuiduo, non ita ſit illi facta propria, vt eadem illa in alio concipi non poſſit vna formaliter in omnibus exiſtens. Tametſi enim repugnet naturæ in omnibus re ipſâ eſſe indiuiduis per inexiſtentiam, non repugnet tamen, ſic eam concipi, cogitarique per intellectum.

Alia difficultas.

Tandem alicui videbitur forſan vniuerſalis vnitas in præciſionis vnitate propriè conſiſtere, eo nomine, quòd vnitas vniuerſalis in actu, de quo hîc ſermo, totum eſt quoddam poteſtatiuum, vnde in indiuiſione quidem in ſubiectas partes conſiſtit, & hâc diuiſione factâ deſtruitur, ac amittur; in ea igitur vnitate vniuerſalis vnitas erit conſtituta, quæ nimirum toti poteſtatiuo accommodata ſit, quæque per contractionem deſtruitur. Hunc porro ſe habere in modum præciſionis vnitatem, cuique perſpectum; in hac igitur vniuerſalis vnitas in actu poſita erit.

Solutio quorundam.

Quòd ſi occuras: contractione factâ per intellectum, concipitur adhuc vna, & eadem natura in omnibus per inexiſtentiam formalis vnitatis manere, quatenus indiuiduorum quodlibet eadem eſſentialia prædicata inuoluit. Non propterea difficultatem diluies, cùm id ad eſſe totius actu, non poteſtate quidem attineat; vniuerſale tamen in actu totum quoddam poteſtate eſt.

Reijcitur.

Vera difficultatis ſolutio.

Duplex prædicatio ſignata, & exercita.

Obuiam tamen itur adnotando geminam eſſe prædicationem: ſignatam videlicèt, vt cum dicitur: genus eſt, quod de pluribus ſpecie differentibus prædicatur: ſpecies, quæ de pluribus differentibus numero. Alterã exercitam, vt cùm dicitur: homo eſt animal. Socrates eſt homo, quæ ſimul cohærere nihil prohibet. Dum enim aliquid veluti totum poteſtatiuum concipitur, non ſubindè totius actualis rationem amittit; ut enim poteſtatiuum totum adhuc eſſentialia continet prædicata, ſecundum quæ de inferioribus poteſt enunciari prædicatione propriâ vniuerſalis in actu, utpotè dicente, hoc eſt hoc. Logicus autem vniuerſale ſuum, præſertim in ordine ad prædicationem exercitam attendit, cùm apud ipſum vniuerſale ſit id, quod proximè de pluribus poteſt enunciari, prædicariue prædicatione dicente, hoc eſt hoc; quamobrem eius vnitas cum penes hanc prædicationem attendi debeat; proinde per vnitatem potiùs inexiſtentiæ, & per indiuiſionem ſecundum eſſentialia prædicata, quàm per vnitatem totius poteſtatiui, & per indiuiſionem in ſubiectas partes explicanda. Cùm igitur vniuerſale idem duplicem rationem totius vendicare ſibi poſſit, ſi vna ex prædicationibus non illi conueniat ſecundum rationem vnam, nempè totius poteſtatiui, quoniam hæc amittitur facti contractione per intellectum, conuenit tamen ſecundum alteram, nempè totius actualis, quæ cùm contractione per intellectum ſimul cohærere poteſt.

SECTIO DECIMA.

In quo Logici vniuerſalis eſſentia poſita ſit.

Vniuerſalis Logici natura in reſpectu ſuperioris ad inferiora conſiſtit.

TAndem eò peruentum eſt, quò noſtra collimabat omnis induſtria, nimirum ut Vniuerſalis *Logici* naturam explicaremus, quæ tamen paucis perſtringere iuuat, ne in his plus æquo nos moram trahere videamus.

Non defuerunt, quibus placuerit, in abſoluto quodam illam conſtituere. Nobis tamen longè magis eorum probatur opinio, quibus in reſpectu velut ſuperioris ad inferiora conſiſtere viſa eſt.

Ratio.

Et certè, ſi vniuerſalis Logici definitionem attendas, quâ dicitur vnum in multis, & de multis, facilè intelliges reſpectum illum vniuſ naturæ ad plura, adinueniri, quem in hoc vniuerſali intendimus, & per quem illud idem abſolui, compleríque exiſtimamus.

Ratio altera.

Et hinc etiam hæc veritas elucebit, quoniam duo ſunt, quæ ad huius vniuerſalis conſtitutionem conducunt, nimirum vnitas, & communitas, ſeu indifferentia, ac aptitudo poſitiua, proxima, & expedita, vt hactenus explicatum fuit. Non enim vniuerſalis ratio ſubſiſtit, niſi aliquam vnitatem inuoluat; alioquin ſi multiplex, haud vniuerſale, ſed multorum collectio, ac multitudo foret; nec etiam ſubſiſtet, ſi non ſit communicata, vel ſaltem communicabilis pluribus; alioquin ei vniuerſalis ratio repugnaret, cùm potiùs ei conueniat, quæ ſingularis eſt, ac indiuidua. Hunc

autem

autem in modum explicatum uniuerſale, reſpectum quendam importat ad plura, atque adeò reſpectu quidem abſoluitur, itaut hic ad eius eſſentiam pertineat.

Cõfirmatio.

Id etiam hanc veritatem ſummoperè confirmat, quòd de pluribus prædicari poſſe, vtcumque illi neceſſariò conueniat, vel quia illud conſtituat, vel quoniam illud, velut, affectio conſequatur, reſpectum quendam præſefert; ſi nanque per id conſtitui dicatur, nulla profectò difficultas; ſi velut affectio, nulla pariter erit.

Obiectio ad probãdam vniuerſale Logicum eſſe quidpiam abſolutum. Obiectio ni ſit ſatis,

A vero quiſpiam hucuſque dicta recedere putabit, vniuerſaleque Logicum abſolutum quidpiam ſibi perſuadebit, eoquòd natura per differentias ad ſingularia contrahitur, atque adeò reſpectus ad hæc eam vniuerſalẽ non reddet, quin potius ſingularem conſtituet. Hæc tamen minus rectè dicuntur; contractio ſiquidem realis vtique re ipſâ ſingularia conſtituit, vnde nequit cùm vnitate uniuerſalis Logici cohærere. Quod etiam de contractione per intellectum eſt æquum exiſtimare; ſecus de reſpectu, de quo fit ſermo, qui à contractione ſecernitur. Hanc enim intellectus efficit, dum ſingularitate naturam affectam, atque adeò incommunicabilem alijs intelligit; ſed reſpectum ad indiuidua concipit, dum naturam à differentijs præciſam apprehendit, atque adeò facit illam poſitiuè vnam, eandemque cum indiuiduis comparat, tanquam aliquod unum inexiſtens in illis, quibus communicari, & de quibus prædicari poteſt prædicatione dicente, hoc eſt hoc; ſic enim natura conſtituitur vna in multis; ut enim per unitatem præciſionis, quæ unitas abſoluta dicitur, una conſtituitur in ſe, ſic per illum reſpectum vna conſtituitur ad alterum, diciturque unitas relatiua, quâ natura inferiora reſpicit, & de ipſis proximè prædicari poteſt; & quamuis quod de intellectu dicitur ut præciſum à differentijs contrahentibus uniuerſale dici mereatur; non propterea tamen Logicum, ſed Metaphyſicum appellandum. Quinimò ſi intellectus reflectens in ſe cognoſceret obiectum illud, diceretur quidem uniuerſale quoddam attingere; negatiuum tamen, quatenus intuendo illud non cognoſceret ſingulare, non propterea diceretur vniuerſale Logicum concipere, cùm illud non attingeret velut communicabile pluribus, quod ad huiuſmodi uniuerſale requiritur, non enim hoc ab intellectu poteſt per modum abſoluti concipi.

Obiectio.

Videbitur fortaſſe mirum, quòd per relationem rationis uniuerſalem rationem conſtitui exiſtimemus, & quoniam ea ſecunda quædam eſt ſingularis intentio, & quoniam nequit de inferioribus enunciari.

Solutio.

Hæc tamen non officiunt, nam ipſa quidem vniuerſalis eſt, non ut *quod*, & in eſſe exercito, ſed ut *quo*, & in eſſe ſignato, neque ipſa eſt, quæ prædicatur. Sed potius eſt conditio, qua aliquid prædicari poſſit.

Quoniam autem naturæ duplex excogitari poteſt reſpectus ad inferiora, unus per quem illa concipitur ineſſe in illis: alter verò, per quem concipitur poſſe de illis prædicari. Quamuis autem hactenus ambiguum ſit viſum, in quo eſſentia uniuerſalis Logici conſiſtat, eò vel maximè, quòd Stagirites modò per unum, modò per alium reſpectum definitum illud reliquerit; aliquando enim dicebat, eſſe illud, quod poteſt de pluribus prædicari, quandoque verò illud eſſe, quod poteſt ineſſe in multis.

Vniuerſale per eſſe in conſtituitur; & dici de eſt paſſio cõſequens.

Rectè tamen hac de re videntur ſenſiſſe, quibus uniuerſale viſum eſt per eſſe *in*, conſtitui; itaut dici *de*, paſſio quædam ſit conſequens eſſentiam eiuſdem.

Hoc non obſcurè videtur inſinuatum ab Ariſtotele, qui utranque rationem attribuens uniuerſali Logico præmiſit eſſe *in*, ipſi dici *de*, dicens uniuerſale eſſe unum in multis, & de multis.

Ratio, quæ hæc ſuadeat.

Et certè uniuerſale in actu quandam unitatem indifferentem non utcunque, ſed poſitiuam expoſcit, meritò cuius eſt in proxima potentia, ut de ſuppoſito quolibet prędicetur. Hoc re ipſa naturæ conuenire non poteſt, cui tametſi ex internis principijs non repugnet in alio eſſe ſingulari, quia tamen in uno reperitur, nequit ſimul in alijs adinueniri; quamobrem vel de uno tantùm, vel de omnibus diſiunctim prædicari poteſt, non autem coniunctim, quod ſolum naturæ conuenit conceptæ, veluti denudatæ ab omnibus differentijs, ac proinde ſub indifferentia poſitiua exiſtenti, qua poſſit eſſe in pluribus, facta nimirum comparatione inter ipſam, & plura; hoc igitur modo ſic indifferentem habet uniuerſale in actu ſuam unitatẽ, ut eâ ſit proximè potens de pluribus prędicari, quod poſitiuam illam indifferentiam ſupponit, quâ poſſit eſſe in multis; cùm igitur eſſentia uniuſcuiuſque rei in primò eius eſſe conſiſtat, & attributum ſit, quod ad illud eſſe conſequitur; nemini profectò dubitandum, quin eſſentia uniuerſalis Logici *eſſe in*, inuoluat; & *dici de* ſit eius attributum ac affectio; quod adeò verum, utmirum ſit, alios in contrariam ſententiam abire potuiſſe.

Aduerſariorũ reſponſio.

Nec rectè occurrunt adnotando *eſſe in*, gemino ſpectari modo, vel prout re ipſa eſt, vel prout menti obijcitur; illud quidem ad ipſum *dici de*, non iſtud propſupponi; illud ad Metaphyſicum, non ad Logicum, niſi remotè quidem ſufficere; vnde aiunt, *eſſe in*, prout menti obijcitur, conſequi ad *dici de*; & uniuerſale unum in multis eſſe, quoniam de multis dicitur, vel ſaltem inter ſe non diſtingui, cùm prædicatio non aliud ſit, quàm per actionem mentis prædicatum fieri cùm ſubiecto idem. Et Ariſtotelem loquendo de *eſſe in*, quòd in re ſit, non Logicum, ſed Metaphyſicum uniuerſale definiſſe. Hęc tamen, quàm ſint inſulsè dicta, facilè hinc intelliges, quoniam falſum omninò,

Reicitur

quod *eſſe in*, prout mente ſit, ſit idem quod *dici de*, non enim prędicari vnum de alio eſt unum per intellectum idem formaliter cùm alio fieri; vel idem eſt, ac eſſe in alio; ſed eſt oſtendere per actum prædicandi, vel quod unum ſit in alio, vel idem cùm illo, itaut unum idem eſſe cùm alio, ſit quid præſuppoſitum ad hoc, ut vnum de alio verè prædicetur.

Supradictorũ confirmatio.

Et hinc etiam longè magis, ac euidentiùs veritas elucet, quoniam uniuerſale prædicari, vel prædicari poſſe de pluribus intelligendum contingere, eo quòd ſit in illis tanquam ſuperius in inferioribus incluſum, hoc enim argumento eſt, *eſſe in*, prout mente ſit præſupponi ad *dici de*, hac ratione, ut ſi illud ſit potentia, ſeu aptitudine, hoc etiam, modo eodem; ſi illud ſit actu; hoc itidem actu ſit atque adeò hæc mutuâ ſibi proportione reſpondeant.

Obiectio.

Parumque refert, quòd uniuerſalium ſufficiens diuiſio per *dici de*, comprobetur; quin & nonnulla ea ijs itidem per *dici de*, & non per *eſſe in*, ſint definita,

Solutio.

nam id factum, ut nos faciliùs uniuerſalia illa cognoſceremus; de uniuerſalibus enim Tractatio eò tendit, ut nos per illam eruditi cognoſcamus terminos ſimplices citra errorem adinuicem connectere per modum ſubiecti, ac prędicati, & ritè uniuerſalium de inferioribus enunciationem efformare. Nec propterea quòd uniuerſale cognſci neceſſariò debet multis conuenire, prædicationem inuoluit. Primò enim naturam intellectus abſtrahit à differentijs contrahentibus, factumque ſic eſt uniuerſale Metaphyſicum, ad quod ſatis ſuperque, quod non ſemel inculcauimus, indiuiſam relucere naturam aptitudine ſuâ retentâ negatiuâ, qui eſſe poſſit in multis, nondum tamen una

eſt

Digitized by Google

eſt in multis, ut mox euadit negotiatione intellectus illam cum inferioribus comparantis, quod ſanè per ſimplicem apprehenſionem contingit, atque adeò nulla intercedente affirmatione, vel negatione. Non igitur uniuerſale in actu, cuiuſmodi eſt tunc ipſa natura, prædicationem, ſeu *dici de*, inuoluit, quod ad illud velut affectio conſequitur. Et adhuc etiam optimè poteſt explicari diſcrimen inter uniuerſale Metaphyſicum, & Logicum, illud enim uniuerſale dicitur in eſſendo, hoc autem in prædicando; ſed *eſſe in*, bipartitò contingit; vel prout in re, quod uniuerſale Metaphyſicum; vel prout mente fit, quod uniuerſale Logicum conſtituit; cui tametſi conueniat iſtud *eſſe in*, diſtinctum ab eo, quod uniuerſali Metaphyſico conuenit; placuit tamen hæc uniuerſalia ſecernere per *dici de*, quod ad uniuerſale Metaphyſicum ſaltem proximè non pertinet, atque hunc in modum omnis tollitur æquiuocatio, quâ particula illa *eſſe in*, videtur laborare.

Aliqua alia ſubijcienda. De eſſe in, & dici de.

Quoniam verò nobis propoſitum, in iſta contemplatione nihil omittere ex ijs, quę ad uniuerſale pertinent; ob id non erit alienum ab inſtituto, quædam alia ſubijcere ad ipſum *eſſe in*, ac *dici de*, ſpectantia.

Eſſe in, & dici de bifariam poteſt vſurpari.

Vtrumque, & aptitudine, & actu quidem vſurpari palam eſt, & apertum; & certè *eſſe in*, prout aptitudine, non autem actu acceptum ad uniuerſalis eſſentiam conſtituendam, facere ſemper nobis eſt viſum; proximam enim illam, quâ coniunctim uniuerſale poſſit in multis eſſe, ad id, quod vniuerſale eſt actu, conſtituendum ſufficere, nos Ariſtoteles docuit 7. Diuin. Tex. 45. definiens uniuerſale dicendo illud eſſe, quod aptum eſt, ut pluribus inſit. Quod non de Metaphyſico, ſed Logico uniuerſali utique uſurpandum.

Ratio, qua ſuadetur ad vniuerſale in actu ſufficere aptitudinē ad eſſendum in multis.

Ea autem eſt ratio, quoniam uniuerſalis in actu, ſeu Logici appellatione nobis illud intelligendum, quod commune, vel ſaltem communicabile eſt multis, cum quadam ſui diuiſione retinens aliquam unitatem; at illa proxima aptitudo, indifferentiaque poſitiua naturam ſic reddit, cuiuſmodi non eſt in re; ita enim ei non repugnat ex internis principijs aliâ eſſe affecta ſingularitate ab ea, quâ afficitur diſiunctim, non tamen coniunctim. Ad uniuerſale igitur actu conſtituendum, ſolum in multis aptitudine eſſe poſſe, ſufficiens.

Ratio altera.

Quod inde mihi quoque perſpectum, exploratumque redditur: quoniam ut natura dicatur uniuerſalis in actu, habeatque rationem uniuerſalis Logici, ſolùm requiritur, ut ipſa differentijs contrahentibus denodetur: ſic enim poſitiuè redditur una, ſimulque velut aptitudinem habens indifferentem ſi cum indiuiduis comparetur, ſiue ad eadem referatur, in quibus coniunctim poſſit exiſtere, quod eſt, eam eſſe in multis ad Logicum uniuerſale ſufficiens. Sed hoc tantum eſt *eſſe in*, aptitudine ſumptum; hoc igitur ſolùm ad uniuerſale actu conſtituendum requiritur.

Confectarium.

Ex his facilè quidem intelliges, ineptè admodum eos eſſe locutos, ad huius uniuerſalis conſtitutionem actu *eſſe in*, acceptum requiri. Deteſtabilis profectò ſententia, deteſtabilior ratio.

Ratio alia.

Nec omittendum & iſtud. Dum intellectus concipit actu naturam eſſe in pluribus, vnamque per inexiſtentiam communicari multis per ſolam numericam diuiſionem, tunc uniuerſale in actu, ſiue Logicum, velut in exercitio propriæ uniuerſalitatis, & quodammodo in actu ſecundo eſſe dicitur; illudque eſſe huic accommodatum, quod eſt eſſe velut in actu primo, eſt in quo uniuerſalis eſſentia conſiſtit; hoc autem præſuppoſitum eſſe, nihil aliud, quàm *eſſe in*, prout aptitudine ſumptum, ergo in hoc uniuerſalis Logici eſſentia poſita erit.

Poſſet aliquis ſuſpicari vniuerſalis Logici eſſentiam non inuoluere eſſe inſuſpicādiq; cauſa.

Quanquam quiſpiam ſuſpicari poſſet, vniuerſalis Logici eſſentiam, naturamue non inuoluere *eſſe in*, prout aptitudine ſumptum, quoniam hæc nulla ſit aptitudo, antequam actu natura ad inferiora, à quibus eſt abſtracta, referatur, cùm tunc nihil aliud quidpiam eſſe videatur, niſi naturæ entitas, & extrinſeca denominatio à cognitione abſtrahente, quorum neutrum hęc aptitudo, quam eſſe contendimus: non primum, quoniam id re ipſâ eſt ante quamuis intellectus operationem, non igitur aptitudo ab intellectu efficta; non ſecundum, cùm id non ſit, quo natura apta dicatur ineſſe multis. Neque hinc natura ipſa hoc modo apta denominari poteſt, ſed tantùm abſtracta, denudataque differentijs, uti perſpicuum eſt.

Cauſa ſuſpicionis de medio tollitur.

Hæc atque ſimilia parui facienda ſunt, quippè quæ ſuprapoſitas rationes non euertunt. Tametſi enim ante intellectus operationem, quâ natura ſic refertur ad plura, concipiendo illam actu, ut unam in multis, præcedere videatur tantùm illa non repugnantia, naturęque potentia re ipſâ exiſtens; præcedit tamen aptitudo, quam comminiſcitur intellectus, concipiendo non repugnantiam ab internis principijs eiuſdem naturæ prodeuntem, quatenus impedita non eſſe differentijs contrahentibus; quoniam tunc intellectus indifferentiam illam concipit per modum poſitiuæ proximæque indifferentiæ, quâ natura ſit apta ineſſe multis.

Non bene aliqui dixerunt eſſe in prout actu ſumptum ad Logici vniuerſalis eſſentiam pertinere.

Grauitèr autem peccarunt exiſtimantes *eſſe in*, prout actu ſumptum ad Logici uniuerſalis eſſentiam pertinere; ſi ſemel enim per aptitudinem illam uniuerſalis eſſentiam conſtitutam exiſtiment, intulsè admodum & actum ipſum ad eandem eſſentiam accerſunt.

Reijciunt eorū opinio eo nomine, quod nulla ratione cōpulſi id affirmarunt.

Eòque grauius erraſſe uidentur, quoniam nullâ ratione compulſi id affirmarunt. Aiunt enim, id ità eſſe, quoniam actu multis ineſſe cùm ipſa uniuerſalitate cohæret; mala ſiquidem conſecutio, idque luculentèr in re ſimili concipitur; non enim propterea quòd actu ratiocinari, atque diſcurrere ſimul cùm ipſâ rationalitate cohæret, ſubinde colligendum, hoc ad eſſentiam hominis pertinere. Et uniuerſim loquendo nunquam actus ſecundus pertinet ad eſſentiam actus primi; at, ipſis fatentibus, actu eſſe in multis eſt velut exercitium, actuſque ſecundus ipſius uniuerſalis; malè igitur ad eius eſſentiam pertinere crediderunt.

Difficultates proponuntur aduerſus dicta.

Quæ hactenus enunciata, nimirum *eſſe in*, aptitudine, non actu ſumptum ad uniuerſalis Logici conſtitutionem facere, paulò diligentiùs expendiſſe videbimur, ſi unam vel alteram difficultatem attulerimus, eidemque ſatisfecerimus. Videtur quidem uniuerſale Logicum per *eſſe in actu* multis explicandum, argumento deſumpto ab uniuerſali Metaphyſico. Hoc enim intelligitur conſtitutum ex eo, quod communis, natura non potentiâ, ſed actu ſit à differentijs contrahentibus abſtracta; ſic uniuerſale Logicum videtur dicendum conſtitui ex eo, quod natura communis non potentiâ, ſed actu relata ſit ad plura. Vtque Metaphyſicum uniuerſale definiendum, exprimendo naturam eſſe, non potentiâ, ſed actu à differentijs contrahentibus præciſam; ſic uniuerſale Logicum non per hoc, quòd potentiâ ſed actu ſit relatum ad plura per operationem mentis.

Vt omittam, quòd reſpectus ille, quem intellectus inter naturam, & inferiora comminiſcitur, eſt veluti forma, per quam actu natura uniuerſalis, ſicut calor per quem ſubiectum actu calidum conſtituitur. Vt

igitur

Digitized by Google

igitur calidum per hoc definiendum quod actu calore ſit affectum, ſic etiam natura illa, ut logicè uniuerſalis definienda, quatenus reſpectu quidem actu affecta eſt ad multa.

Solutio.

In his nulla difficultas; ſi quæ nanque videtur, facilè diluitur æquiuocatione detectâ, quâ ſuprapoſita laborat argumentatio. Non inficiandum, ad vniuerſale *Logicum* conficiendum, efformandumue requiri, vt intellectus communem naturam cum inferioribus comparet; hoc tamen bipartitò contingit. Vel quòd intellectus ſic actu communis naturæ comparationem inſtituat, ut in ijs itidem actu concipiat incluſam, quod minimè neceſſarium exiſtimo: vel vt in iiſdē actu cogitet potentiâ aut actu incluſam, quod planè concedo. Quamobrem ſemper actu requiritur comparatio, non tamen ſemper actu requiritur in pluribus incluſio, vt enim detur reſpectus ſuperioris ad inferiora, ſatis ſuperq; vt priuſquam actu detur incluſio ex parte inferiorum, ſic ſe res habeat, vt ipſa, prout inferiora ſunt, poſſint includere; ex parte verò ſuperioris ſit potens includi; ſic enim ſuperioris, vel uniuerſalis reſpectus ad inferiora contingit, priuſquam intellectus actu naturam in inferioribus includi meditetur.

Inferiora qua ratione dicantur talia.

Nec inferiora dicuntur, niſi quoniam vniuerſale actu conſideratur incluſum in illis, itaut reſpectum ſuperioris terminare nequeant, niſi per illud eſſe, quod actu habeant incluſum. Nam aliquid poteſt ſuperius, & vniuerſale actu eſſe, nedum quando actu in inferioribus includitur, ſed etiam cùm ſic ſe habet potentiâ; nam ad ſuperioris formalem rationem non eſt opus, vt actu includatur in illis; ſed ſatis, vt ſit potentiâ huiuſmodi. Nec diſſimili modo de inferioribus collatis ad ſuperius nobis philoſophandum. Hæc enim actu inferiora dicuntur, nedum, quando actu ſuperius ipſum includunt, ſed etiam, quando conſideratur, quod ijs actu conuenit, poſſe ſuperius includere, atque contrahere.

Alia difficultas.

In eo rurſus difficultas. Vniuerſalitas conceptus eſt quidam reſpectus rationis ad plura inferiora, in quibus ineſt uniuerſalis natura, & de quibus hæc poteſt prædicari; proinde ſi re ipſâ non ſunt illa plura, ſaltem neceſſe eſt, vt per intellectum ſint plura, cùm reſpectus nullus eſſe, vel concipi queat, ſine extremis, itaut plura, quæ alioquin re ipſâ ſunt poſſibilia, dum uniuerſale ſit actu, actu etiam & ipſa per intellectum fiant.

Solutio patet.

His autem occurrere ex hactenus dictis non difficile.

Obiectio ad probādum, actu eſſe in multis nō poſſe cum vniuerſalitate cohærere.

Illud quoque apud nonnullos multum habet momenti; quòd ſtatus repugnantes in naturam cadere non poſſunt, ut natura ſimul, atque coniunctim in ſingularibus exiſtat; atque adeò ſiue re ipſâ, ſiue per intellectum & contracta ſit & etiam uniuerſalis; quamuis enim diſiunctim hæc ei non repugnent, coniunctim tamen non item; non igitur eſſe in multis ſiue re ipſâ, ſiue per intellectum, naturæ, quæ ſit uniuerſalis actu, poterit conuenire.

Difficultas alia.

Inſuper vniuerſale ſic ad plura videtur indifferens, vt ei repugnet determinatio ad vnum; at verò natura, dum eſt per differentiam contracta, ſic ad vnum determinata eſt, vt ei prorſus ad plura indeterminatio repugnet; ob id ita contracta non poterit eſſe vniuerſalis; proindeque repugnabit, eam uniuerſalem eſſe & ſimul actu, vel re ipſâ vel per intellectum eſſe in multis, ſed hoc aptitudine tantum ei poterit conuenire.

Solutio.

His atque ſimilibus nihil planè conficitur. Eos enim decepit ignoratio diſcriminis inter contractionem re ipſâ factam, & eam, quæ per intellectum perficitur; non enim de vtraque ſentiendum idem; cùm multum interſit, vtra earum ſit, de qua fiat ſermo; contractio ſiquidem facta re ipſâ determinat ad vnum, quoniam vna, & eadem ſimul in pluribus eſſe non poteſt; vnde non mirum, ſi vniuerſalis ratio ipſi repugnet: eadem tamen natura prout obijcitur intellectui, dum per eundem contrahitur, ita ſe habet, vt ei non repugnet, vnam, & eandem in pluribus numero tantùm diſtinctis adinueniri; tunc enim non ſumitur, vt ad vnum tantummodo contracta, ſed ad omnia, & quidem coniunctim; quamuis enim hoc, & illud indiuiduum conſtituat, non ſubinde ad vnum determinata, non vnius eſt propria, cùm indiſcriminatim omnia reſpiciat; quamobrem licet priori modo, ſcilicet per contractionem realem natura poſitiuam indifferentiam amittat, non tamen ſecundo modo, puta per intellectum; cùm ſic æquè ad omnia eâdem formali vnitate retentâ contrahatur.

Magna differentia inter cōtractionem, quę re ipſa fit & eā quæ fit per intellectum.

Alia difficultas.

Nec animum perturbet aliquis dicendo. Vt uniuerſalis dicatur natura, debet vt indifferens, ac indeterminata prædicari, cuiuſmodi non eſt vt contracta: ſic enim, vt vni indiuiduo applicata, & cum quo re ipſâ eſt idem, ita de ipſo ſolo prædicatur, alias prędicatio vera non foret; quamobrem contracta ad inferiora, quippè, quæ indifferentiam amittit, vniuerſalis remanere non poterit.

Quædam notatu digna.

Hic paululùm hærendum, cum inde ſenſus prædicationis innoteſcat. Dum actu fit prædicatio vniuerſalis de inferioribus; tametſi hoc ad vnum reddatur applicatum, non ob id tamen amittit vniuerſalitatem ſuam; quoniam retinet adhuc aptitudinem, quâ eſſe poſſit in multis; quamobrem neceſſe eſt, illud itidem vniuerſale remanere. Ita quidem cùm dicimus, Socrates eſt homo, ſe res habet; tunc enim, cum actu hominem de Socrate enunciamus, hominem ipſum actu determinamus ad vnum; ſed per hanc determinationem potentiam illam, vel ſi mauis aptitudinem, quâ eſſe poſſit in multis, non tollimus. Vera igitur prædicatio, quoniam licet inadæquatè ratio hominis idem re ipſâ ſit cùm Socrate, adhuc eſt tamen vniuerſalis de ſingulari prædicatio; quoniam applicatio illa actu facta per intellectum, non tollit, quin homo ſuaptè naturâ poſſit in multis eſſe, quod ad rationem vniuerſalis ſufficere ex huc uſque traditis, cuique perſpectum.

Difficultas aduerſus dicta.

Suſpicabitur quiſpiam fortaſſis, contrariam ſententiam propiùs ad veritatem accedere, quoniam dum actu vniuerſalis natura de indiuiduis enunciatur, actu hæc ipſa ſupponit, vt Dialectici loquuntur, perſonalitèr, non ſimplicitèr; cùm tamen ad vniuerſalis rationem ſimplex deſideretur ſuppoſitio.

Solutio.

Neque hoc modo quidquā conficitur. Omnis enim tollitur difficultas, aduertendo naturam indifferentem eſſe ad vtramque commemoratam ſuppoſitionem non ſecus, ac ad ſtatum vniuerſalitatis, & ſingularitatis eſt indifferens. Licet igitur natura, dum per intellectum ad ſingularia contrahitur, poſitiuam indifferentiam, ſimplicemque ſupoſitionem amittere videatur; ſecus tamen ſe res habet, cùm illa contractio non ſit ad omnia diſiunctim, ſed coniunctim; non enim fit alicuius ſingularis propria; propterea vt ſuam uniuerſalitatem, ſic itidem ſimplicem ſuppoſitionem retinet; quapropter dum natura actu de indiuiduo prædicatur, licet nō niſi vt perſonaliter ita ſupponens verè de indiuiduo prædicetur, non inde tamen ſimplicem ſuppoſitionem amittit, quamuis huic prædicationis veritas non innitatur. Atque hunc in modum vt opinor, omnis de medio ſublata eſt difficultas.

Dici de multis fit.

Ad eiuſdem autem vniuerſalis affectionem, ſeu pro-

Digitized by Google

Proprietas vniuerſalis.

proprietatem dum oculos mentis conuertimus, facilè cernimus, inter eas *dici de multis*, recenſeri, prout tamen potentiâ, vel ſi mauis aptitudine, non autem actu ſumptum.

Ratio ad id ſuadendum.

Hoc inde mihi perſuaſum habeo, quoniam dici de multis, vniuerſale velut affectio conſequitur, non quidem vt actu ſumptum, quoniam uniuerſali ſic accidit, non ſecus ac cuicunque prædicato actu de ſubiecto enunciari; ergo vt aptitudine acceptum *dici de multis*, uniuerſalis affectio dicenda. Sed illud uniuerſali accidere hinc facilè intelliges, quoniam quando natura de ſingulari actu prædicatur, ſupponitur potens prædicari; atqui actu dici de multis habet ſe velut actus ſecundus, & poſſe de multis dici eſt velut actus primus; vt igitur omnis ſecundus actus, eſt accidentarium quidpiam, ob id dici de multis actu reſpectu aptitudinis, quâ vniuerſale poteſt de multis dici, hunc ſe habere in modum cuique fatendum.

Obiectio.

Nec te commoueat, quod aptitudo, quâ natura dicitur poſſe de multis prædicari, re ipſâ videatur eidem conuenire, atque adeò non poſſit uniuerſalis Logici affectio exiſtimari, cum hæc nimirum actu dici de multis quemadmodū vniuerſale ſit rationis opus; propterea quòd naturam poſſe de multis prædicari, poteſt intelligi vel remotè quod illi re ipſâ conuenit nullo cogitãte intellectu, vel proximè, quod eſt rationis opus.

Dilutio.

Obiectio.

Et quamuis reſpectus, quem dici de multis, præſefert, actu, prout tamen obijcitur menti, eſſe videatur, cum extremorum utrumque ſaltem eodem modo, prout menti ſcilicet obijcitur, actu eſſe debeat. Hoc nihil eſt, nam aptitudo pariter opus rationis eſſe poteſt in reſpectu conſiſtens, quem ſcilicet intellectus effingit, quo nimirum aliquid, velut ſuperius, cum alijs tanquam inferioribus actu confertur in ratione prædicabilis, & ſubijcibilis, etſi non in ratione actu prædicati & ſubiecti; ex quo facilè intelliges, conſerentiam, ſeu comparationem actu quidem exerceri; reſpectum tamen in aptitudine poſitum eſſe.

Occurritur ſuperiori obiectioni.

SECTIO DECIMA PRIMA.

Vniuerſalis Logici definitio concluditur, & quâ intellectus operatione illud efformetur, oſtenditur.

HActenus uniuerſalis Logici eſſentiam proſecuti ſumus, ut ad extremum, eâ detectâ, ac exploratâ, definitionem conficeremus. Ea porrò ſatis eleganter Logicum uniuerſale videtur exprimere, quâ dicitur: *vniuerſale Logicum eſt vnum ratione proximè aptum per ſui diuiſionem coniunctim ineſſe multis.* Debet quidem unum eſſe, quicquid uniuerſale dicendum, utpotè commune pluribus; niſi enim foret unum, potius multitudo plurium, quam aliquid commune pluribus diceretur. Debet autem ratione unum eſſe, & non unitate reali, ſiue ea ſit formalis, naturam concomitans, cum hæc non ſufficiat, ſiue numerica, cum huic uniuerſalitas repugnet. Non ſic autem unitate rationis uniuerſale Logicum intelligendum unum, prout in præciſione conſiſtit, quatenùs intellectus abſtrahendo naturam à differentijs cõtrahentibus eam reddit indiuiſam, atque adeò unam, quod ad uniuerſale Metaphyſicum ſufficit; ſed uniuerſale Logicum, uel, ſi mauis, uniuerſale in actu (ſunt enim idem) debet eſſe unum unitate rationis, prout hæc quendam reſpectum importat, quem naturæ intellectus appingit, ut per hunc ipſa ſit una in multis, cum alioquin per illam præciſionem factâ fuiſſet una tantum in ſe. Debet etiam aptum eſſe proximè ineſſe multis; aptum quidem, quoniam *eſſe in*, aptitudine, non actu ſumptum ad huius uniuerſalis eſſentiam pertinere ſuperius eſt explicatum: proximè autem, nam alioquin etiā aptitudo, remota tamen, conuenit Metaphyſico; proxima verò Logici eſt uniuerſalis propria, eſtque opus rationis, ut ſuperiùs eſt adnotatum, per ipſam enim habet natura, ut in multis eſſe poſſit per ſui exiſtentiam, atque coniunctim, unde fit quoq; proximè de pluribus prædicabilis prædicatione dicente, hoc eſt hoc, quod certè naturæ non conuenit, niſi quatenùs induit reſpectum ad plura, quem illi tribuit intellectus, merito cuius natura dicatur apta coniunctim ineſſe multis. Ex quo facilè conſtabit, non ineptè particulam illam, *coniunctim*, adiectam fuiſſe; nam tametſi uniuerſali Metaphyſico aptitudinem proximam, qua in multis ineſſe poſſit, concederemus; id tamen non niſi diſiunctim, non autem coniunctim concedi poſſet. Additur, *per ſui diuiſionem*, nam ineſſe multis hoc modo ad hoc uniuerſale requiritur, quoniam etſi vnum ſit, non tamen unitate numericâ, ſed communi, vt paulò ante dicebam, in eo conſtituta, ut quod vnum ità dicitur, poſſit pluribus cum ſui diuiſione communicari; ſic enim Diuinam excludimus naturam, quæ tametſi pluribus perſonis communicari poſſit; quia tamen id ſine vlla ipſius diuiſione contingit (eadem enim numero tribus Perſonis communicatur) ob id vniuerſalis rationem ſibi vendicare non poteſt. Hæc diuiſio, ſi vniuerſale fuerit ſpecies, immediatè per differentias numericas; ſi genus, immediatè per ſpecificas, mediatè per numericas abſoluitur.

Definitio vniuerſalis Logici cuiuſmodi ſit.

Vniuerſale debet eſſe vnum

Ad vniuerſale Logicum non ſufficit vnitas præciſionis, ſicut ad Metaphyſicū vniuerſale ſufficiat.

Debet aptum eſſe proximè ineſſe in multis.

Remota aptitudo conuenit etiam vniuerſali metaphyſico proxima aptitudo vniuerſalis Logici eſt propria, & eſt rationis opus.

Conſectarium.

Vniuerſale prædicatum debet ineſſe in multis per ſui diuiſionem.

Ex hucuſque traditis neminem latebit, vniuerſale materialitèr acceptum, pro naturâ nimirum, cui intellectus vniuerſalitatem appingit, in rebus exiſtere, ſi tamen ex earum numero ipſa fuerit, quæ ab intellectu ſuum eſſe non recognoſcunt; alioquin hoc itidem modo, non ſecus, ac uniuerſalitas erit opus rationis. Itaque vniuerſale formalitèr ſumptum hunc ſe habet in modum: ſed materialitèr acceptum erit alterutrum. Quemadmodum etiam hoc modo ſumptum præſcindit ab eſſe corporeo, & incorporeo: non ſecus ac natura, cui ab intellectu vniuerſalitatis ratio poteſt attribui; formalitèr autem vniuerſalitatis naturam, conditionemque ſortitur. Hoc ipſum vniuerſale tandem materialitèr acceptum, erit in ſingularibus, formalitèr verò quodammodo ſeparatum ab illis, quatenùs habet eſſe, vt obijcitur intellectui, quod eſt eſſe ſeparatum à ſingularibus, in quibus tamen adhuc habere eſſe dicitur, quatenùs ſic intellectui obijcitur, vt ineſſe in illis, vel actu, vel aptitudine ſaltem cognoſcitur.

Natura, cui intellectus vniuerſalitatem appingit, eſt in rebus.

Vniuerſale materialiter ſumptū eſt in ſingularibus formaliter verò quodāmodo ſeparatū ab illis.

Sed ad abſolutam hanc contemplationem adhuc nonnulla ſuperſunt; nimirum à quo vniuerſale Logicum fiat, quâque perficiatur operatione. De his igitur diſſerendum.

Quædam alia explicantur ad vniuerſale Logicū pertinentia.

Addubitabit fortaſſè quiſpiam de facultate ſentiendi, quòd ei conficiendi vniuerſale ſit concedenda vis; quia tamen ea eſt corpori affixa, ac alligata, nequit rei naturam, niſi conditionibus indiuiduantibus implicatam, attingere, cùm tamen ab his vniuerſalitatis ratio prorſus abhorreat, ob id nulla dubitandi ratio; quo non mirum, ſi ſupra decretum fuerit vniuerſale cenſendum opus intellectus. Quia tamen hic duabus partibus conſtat, ſiue re ipſâ, ſiue ratione tantùm diſtinctis, quarum vna intellectus agens, altera verò poſſibilis nuncupatur; propterea adhuc inquiſitione dignum, cuinam vniuerſale ſuum eſſe referat acceptum; an intellectui agenti, an poſſibili.

An facultati ſentiendi ſit concedenda vis cōficiendi ipſū vniuerſale.

Vniuerſale concluditur eſſe opus intellectus.

Dubitatur an ſit opus intellectū agentis, an poſſibilis.

Intellectum hunc duplicem concedendum aſſumpſimus, & quod id communi omnium conſenſione

ſit,

ſit, & quòd firmiſſima ratio ſuadeat. Cognitio enim omnis obiecti, potentiaque ſoboles eſt, quia tamen hæc non niſi vtriuſque nexu, ac unione contingit, obiectumque re ipſa potentiæ nequit vniri ſecundum illud eſſe, quod habet in re; propterea neceſſe erat, vt ſolers natura ſuppeditaret aliquid, cuius præſidio vnio illa haberetur. Hoc autem eſt obiecti ſimulachrum, ac ſpecies. Hanc profectò neceſſariam cuique potentiæ cognoſcenti opportuno loco conſtabit. Interim perſpicuum illud eſt, & manifeſtum, ſenſus, & obiectum facilè per ſpeciem vniri, nam obiectum immittit imaginem ſui in ſenſus omnes, immediatè quidem in externos, mediatè autem in internos, vtrique enim materialis naturæ cum ſint, materialem ſpeciem, cuiuſmodi eſt à ſenſibili obiecto immiſſa, poſſunt in ſe recipere.

Intellectus quippè qui ab omni materiæ concretione ſeiunctus incapax eſt imaginis materiatæ.

Non ſic intellectus, quippe qui ab omni materiæ concretione ſeiunctus, eſt incapax omnino materialis ſpeciei, cuiuſmodi omnis ea eſt, quam obiectum ſub ſenſum cadens effundit, quò neceſſe eſt, aliam produci ſine materiæ commercio idem tamen prorſus repræſentantem, quod per materialem exprimebatur, quod intellectus agentis eſt munus, cuius eſt omnia facere; eademque in anima recipi debet, quod ad poſſibilem intellectum pertinet, cuius eſt omnia fieri. Quâ autem ratione hæc omnia fiant opportuniori loco tractandum; ſufficiat interim geminum intellectum inſinuaſſe, vt ſubinde liceat inquirere, ſi intelligentis animæ eſt ipſum vniuerſale effingere, quâ id ratione contingat, an quia intellectus agentis, an poſſibilis vi, facultateque anima polleat.

Vniuerſale Logicũ efficere non eſſe munus intellectus agentis, ſed poſſibilis. Munus intellectus agentis. Munus intellectus poſſibilis. Ratio, qua oſtenditur non eſſe munus intellectus agentis vniuerſale Logicũ efficere. Ratio altera.

Non eſſe munus intellectus agentis, ſed poſſibilis vniuerſale Logicum effingere, eâ ratione ductus exiſtimo, quoniam intellectus agentis eſt ſpeciem producere, quâ repræſentatur natura conditionibus indiuiduantibus adhuc implicata, non ſecus ac in phantaſmate relucebat: intellectus verò poſſibilis eſt eandem à prædictis conditionibus abſtrahere; intellectus enim agens ad phantaſma conuerſus imaginem, ſpeciemue producit, quæ ratione rei repræſentatæ à phantaſmate non ſecernitur, cum totum diſcrimen in eo poſitum ſit, quod phantaſma corporeum, atque materiale exiſtat: ſecus imago, ac ſpecies ab agente intellectu producta; non igitur vniuerſalis Logici effectio intellectui agenti tribuenda, cum ad efformandum vniuerſale requiratur imago, in qua natura penitus exuta differentijs contrahentibus reluceat. Vt omittam, quòd etiamſi vis hæc intellectui agenti concederetur, non ſubinde tribuenda ei foret Logici vniuerſalis effectio, cum hæc aliud quidpiam expoſcat, nempè quòd intellectus naturam cognoſcat, quod certè non fit per actionem, quâ producitur ſpecies; neque hoc ſatis, cum inſuper oporteat naturam cognoſci differentijs contrahentibus denudatam. Imò, nec etiam hoc ſatis, cùm requiratur adhuc, ut ea cognoſcatur velut vna per ineſſentiam in multis, vt ſuperius explicui, & mox iterum explicabo.

Intellectui agenti concedenda ſolùm præparatio ad efformandum vniuerſale Logicum.

Proinde ſolum intellectui agenti præparatio quædam ad efformandum uniuerſale, de quo loquimur, concedenda, quòd ad eum ſpectet, quædam præmittere, quæ vniuerſalis elaboratio ſupponit, nempè res obiectas de ordine non quidem ſingularium ad ordinem vniuerſalium, ſed de ordine eorum, quæ ſunt in materiam immerſa, ad aliorum ordinem, quæ nullum habent cum materia commercium, transferre, quatenus producit imagines, ſpeciesue immateriales, earum loco, quæ materiales ſunt.

Officium intellectus poſſibilis eſſe effingere vniuerſale Logicum, & quare.

Erit igitur officium intellectus poſſibilis, vniuerſale Logicum effingere, non quia producat imaginem immaterialem, in quo conueniat cùm intellectu agente, ſed talem, quâ repræſentetur natura deſtituta prorſus conditionibus indiuiduantibus, per quod ab illo diſtinguitur. Hoc enim vel non fit ab intellectu poſſibili, cùm hoc neceſſarium non ſit ad naturam abſtractam perſpiciendam, videtur enim ſufficere, ſpecies, & imago, quæ & naturam, & conditiones indiuiduantes repræſentet. Vel ſi fit, hoc non eſt intelligere, ac ob id nec vniuerſale ipſum effingere; cùm hæc effectio non niſi intelligendo habeatur. Sed munus intellectus poſſibilis cenſeri debet, quoniam eius eſt intelligere, atque adeò etiam naturam exutam indiuiduantibus conditionibus repræſentare. Meritò igitur vniuerſalis Logici effectio ei tribuenda erit.

Vniuerſale Logicũ non fit per actum abſolutum.

Addendum vlterius, hoc idem uniuerſale non fieri per actum abſolutum, ſeu præſcindentem, ſed potius per comparantem, ſeu conferentem vnum cum alio.

Vniuerſale Metaphyſicum fit per actum abſolutum.

Non enim hoc, de quo ſit ſermo, vniuerſale eſt vt Metaphyſicum, quod ſolum naturam præciſam à differentijs contrahentibus, ijſdemque denudatam importat, quod actu fit abſoluto; ſed inuoluit reſpectum, qui comparantem actum requirit.

Ratio, quia vniuerſale in actu ſeu Logicum non fieri per actum abſolutum.

Deinde uniuerſale in actu eſt proximè de pluribus prædicabile, quod per cognitionem præſcindentem, vel abſtrahentem obtineri non poteſt, ſiquidem natura ſic abſtracta de alio nequit prædicari; non enim licet dicere ex. gr. Socrates eſt humanitas; ſed proximè prædicabilis eſt, cum per abſolutum actum abſtracta à differentia indiuiduante, atque adeo determinante illam ad unum, contracta redditur per reſpectum ad inferiora, quod per ſolum actum, cuius eſt comparare, poteſt obtineri; non igitur per actum abſolutum intellectus poſſibilis, ſed per illum, quo vnum cum alio confertur, Logicum vniuerſale perficitur.

Difficultas.

Erit autem, cui proximè dicta minùs arrideant, quòd exiſtimet, vniuerſale Metaphyſicum, ac proinde multo magis Logicum non à poſſibili, ſed ab agente intellectu fieri; Quoniam intellectus poſſibilis obiecta res non niſi vniuerſalis eſſe poteſt, cùm ad eum vniuerſale, vt ad ſenſum ſingulare, pertineat. Huiuſmodi igitur eſſe debet ante quamlibet eius operationem, obiectum enim quodcunque & potentiam, & operationem eius antecedit: ſed non ab alio vniuerſalis res illa reddi poteſt, niſi ab intellectu agente, eius igitur erit vniuerſale ipſum effingere.

Confirmatio.

Quod inde confirmabit, quoniam poſſibilis intellectus nequit vniuerſalem attingere naturam, niſi per ſpeciem, & imaginem, quâ ipſa repræſentetur; ſed hanc habere nequit, niſi per operationẽ intellectus agentis à phantaſmatibus illam abſtrahentis; propterea non erit opus intellectus poſſibilis huius vniuerſalis effectio; cumque nulla alia ſuppetat facultas, quàm intellectus agens, cui hoc tribui poſſit, huius igitur potius vniuerſale videtur opus dicendum.

Superior difficultas diluitur.

His tamen nihil conficitur; falſum enim aſſumitur, quòd intellectus poſſibilis obiecta res tantummodo ſit vniuerſalis, cum ſingularem quoque percipiat. Sed hoc etiam admiſſo; nihil adhuc concluditur, nam ſpeciem producere, qua repræſentetur natura ſpoliata differentijs indiuiduantibus, non eſt vniuerſale conficere, ſed præmittere tantum ad eius effectionem requiſita; vniuerſale autem fit, cum intellectus huiuſmodi ſpecie inſtructus, ſiue informatus communem attingit naturam &c. illud eſt opus partim intellectus agentis, partim poſſibilis, ſenſu iam explicato: hoc autem ſolius poſſibilis. Solum igitur ea ratione conuincitur, quod vltro fatendum, ut vniuerſale fiat ab intellectu poſſibili prærequiri opus intellectus agen-

tiis; vtque dicatur, obiectum à potentia, & operatione præſupponi, ſat eſt, vt vniuerſalis fundamentum ſupponatur, cuiuſmodi eſt communis natura vna per præciſionem negatiuam, quæ ei re ipſa conuenit, quatenus ex internis principijs non eſt hæc, ſic enim antecedit actum intellectus poſſibilis, quo vniuerſale fit Metaphyſicum, quod deinde antecedit actum comparationis, quo vniuerſale fit Logicum. Nec confirmatio aliquid habet momenti, eodem enim occurritur modo, ſcilicet admittendo ſpeciem, imaginemue prærequiri, & huius effectionem eſſe opus & intellectus agentis, & forſan etiam poſſibilis, vt ſuo loco declaratum fuit; hoc tamen non eſt vniuerſale conficere, ſed præmittere tantum, quæ ad conficiendum vniuerſale requiruntur.

Cõfirmationi occurritur.

Nec putes velim, ritè aliquem obijcere dicendo. Per illum actum fit vniuerſale, per quem natura redditur vna; ſed hoc per actum abſtractionis contingit, per hunc enim denudata fit differentijs indiuiduantibus, non autem per actum comparationis, cùm per hunc concipiatur in multis, proindeque multiplicata. Vniuerſalis igitur effectio per abſtractionis actum perficitur. Hoc nihil planè; ad efformandum ſiquidem vniuerſale non ſatis, naturam eſſe vtcunq; vnam, nimirum in ſe, ſed oportet, vt vna reddatur in multis, quod per actum fit comparationis, vt illud per actum abſtractionis; nec propterea quòd per comparationis actum natura concipitur in multis, eius corruit vniuerſalitas, cùm hæc enim contractio re ipſâ facta cohærere non poteſt, vt ſuperius monuimus, facta tamen per intellectum, poteſt; vt omittam, hoc aliquid momenti habere aduerſus illos, qui *eſſe in* exiſtimant conſtituere vniuerſale, prout actu tantum, non autem aptitudine ſumptum, quod nobis non probatur. Quatenus tamen ſententiam noſtram oppugnat, quâ dicimus, actu ineſſe multis cohærere ſaltem cum vniuerſalitate, & ei non repugnare, quamuis ad eius eſſentiam non pertineat, ſuperiùs iam factum eſt ſatis.

Obiectio proponitur.

Occurritur ſuperiori obiectioni.

Et quamuis abſtractionis actus ad vniuerſale ſit neceſſarius, non ſubinde concludendum, per illum abſolui, ſed tantum prærequiri. Fuit enim iam adnotatum, vniuerſale Logicum fieri, quatenus intellectus naturam reddit poſitiuè vnam, cùm ante operationem ipſius negatiuè tantum ſit vna; huiuſmodi autem redditur, cum à differentijs contrahentibus abſtrahitur, atque adeò fit vniuerſale Metaphyſicum, & quidem per abſolutum actum abſtractionis; mox autem ſic abſtractam naturam intellectus comparando cum ijs, à quibus abſtracta eſt, concipit illam tanquam vnum quidpiam, vel potentiâ, vel etiam actu exiſtens in multis: realis enim contractio cum vniuerſalis vnitate, quoniam ſic determinatur ad vnum, repugnat; per intellectum non item. Ad vniuerſale igitur Logicum abſtractionis actus prærequiritur: non tamen per hunc, ſed per actum comparationis abſoluitur. Tametſi autem natura poſitiuè reddatur vna indifferens, & communis per actum abſtractionis, imò habeat aptitudinem re ipſâ, licet impeditam à differentijs indiuiduantibus, quâ eſſe poſſit in multis, & per actum abſtractionis eundem hoc tollatur impedimentum; non propterea factum eſt vniuerſale Logicum, quoniam nondum, quod ad hoc vniuerſale requiritur, apta eſt coniunctim ineſſe multis, ſed tantum diſiunctim, quod ſoli Metaphyſico ſufficit vniuerſali; tunc autem conſummitur vniuerſale Logicum, cùm intellectus quendam reſpectum effingit, quo affecta natura coniunctim in multis inſit, quod ſolius eſt opus rationis, cùm hæc potentia, ac aptitudo re ipſa naturæ conuenire non poſſit: & quoniam hoc non niſi per actum comparationis efficitur, ob id non immeritò uniuerſale Logicum per huiuſmodi actum abſolui exiſtimamus. Licet autem per actum abſtractionis uniuerſale fiat poſterius ſingularibus, non ſubinde huiuſmodi actu quodlibet uniuerſale perficitur; Vniuerſale ſiquidem Metaphyſicum ſic abſoluitur; uniuerſale autem in actu, ſiue Logicum ulterius addit, ut quod ſingularibus factum eſt poſterius per abſtractionem intellectus, coniunctim in multis inſit, cum alioquin illius abſtractionis ope redditum fuiſſet unum diſiunctim in multis; & quidem poſitiuè; cùm alioquin id negatiuè re ipſâ naturæ conueniat. Per differentiam contrahentem communis natura fit ſingularis, & per abſtractionem fit uniuerſalis, non utcunque, ſed metaphyſicè, non autem logicè, quod non ſemel inculcatum fuit. Vniuerſale igitur Logicum ad ſui abſolutionem comparationis actum expoſcit.

Abſtractio ad vniuerſale Logicũ prærequiratur, quãuis per ipſam non abſoluatur,

Vniuerſale per abſtractionẽ fit poſterius ſingularibus.

Verumenimuerò ſæpè commemoratus actus comparationis bipartitò contingit, vel ita ut, per ipſum conferamus naturam cum inferioribus, vel tanquam aptam ineſſe, vel tanquam actu exiſtentem in illis.

Actus cõparationis bipartito contingit, quatenus per ipſum confertur naturam cum inferioribus, vel prout apta exiſtere in illis, vel prout actu exiſtit in illis.

Addendum igitur ulterius iuxta prædicta, uniuerſale, de quo fit ſermo, comparatione actus primi generis, non autem ſecundi abſolui. Quod inde mihi redditur exploratum, quoniam *eſſe in* aptitudine ſumptum, ad uniuerſalis eſſentiam facere, non immeritò dictum fuit; id igitur comparationis actus reſpiciat neceſſe eſt; utque *actu ineſſe* accidentarium quidpiam uniuerſali eſſe dicebamus, ſic & ipſum actum cõparationis id reſpicientẽ ſe habere dicendum erit.

Et quoniam rurſus actus comparationis eſt geminus, nimirum ſimplex unus ad primam intellectus operationem pertinens; compoſitus alter ſpectans ad ſecundam.

Actus cõparationis eſt duplex quorum unus ad primam, alter ad ſecundã intellectus operationem pertinet.

Non proptereaquòd intellectus comparando naturam eandem in eis eſſe cognoſcit, eiſdemque percipit conuenire, ſubinde concludendum, hoc prædicatione fieri, ac ob id uniuerſalis per compoſitum actum comparationis abſolui. Cum intellectus ſimplici actu comparationis poſſit cognoſcere, naturam pluribus conuenire, & quidem coniunctim, quod ad uniuerſale requiritur. Mala igitur conſecutio. Nec etiam perturbat, quòd intellectus comparationis actu, quo uniuerſale fieri dictum eſt, naturam attingendo vel potentiâ, vel actu ineſſe in multis, prædicationem exerceat, cum ſimplex apprehenſio ſufficiat, quâ ſine affirmatione, vel negatione obiecta inter ſe comparantur.

Huiuſmodi comparationis actus gemino modo contingit; vel enim ille directè tendit in obiectũ ſuum, in quo inde reſultat extrinſeca denominatio cogniti; vel ille eſt, quo intellectus reflectit ſupra naturam comparatam. Per utrumque actum uniuerſale fieri ſtatuendum; quod ſic uſurpes uelim, ut per priorem materiale: per poſteriorem formale eius eſſe conficiatur; non ſecus ac de ſecundis intentionibus dictum fuit.

Comparationis actus duobus modis contingit.

Dum enim natura cum inferioribus in quodam rationis attributo confertur; in obiectis comparatis ex terminatione actus comparantis, quædam extrinſeca denominatio relinquitur, atque tunc uniuerſale tantùm habet eſſe materiale, & velut uniuerſalitatis fundamentum: facta ſiquidem eſt comparatio ſiue collatio in aliquo attributo rationis puta ſecundum eſſe per modum unius inexiſtentis in multis, & inde relicta eſt paſſiua comparatio quædam in obiectis. Nondum tamen uniuerſale in actu; hoc enim ſuum eſſe

for-

Digitized by Google

ſortitur, cùm poſtmodum intellectus huiuſmodi comparationem paſſiuam concipit in obiectis comparatis ad modum veræ relationis inter illa, nimirum ſuperioris ad inferiora, & viciſſim inferiorum ad ſuperius.

Quomodo fiat vniuerſale in actu magis explicatur.

Intellectus igitur reflectendo ſupra ſe cognoſcentē vniuerſale in actu, ſiue Logicum effingit, ut hactenus explicatum fuit. Primò ſiquidem, vel ſingularia quidem apprehendit, iiſdemque inter ſe collatis conueniendi rationem, nempè naturam, differentiis contrahentibus neglectis, abſtrahit: vel cognoſcendo vnicum ſingulare, omiſſâ differentiâ, quâ ſingulare ſit, tantummodo naturam attingit, præſcindendo ſaltem explicitè à differentia; deinde naturam prædicto modo præciſam, cum ſingularibus ſecundum aliquod reale attributum, confert, puta, quod ipſa ſit pluribus communicabilis, hoc enim reale eſt, cum ipſi quoq; re ipſâ conueniat, dum eſt differentiis affecta, licet remotè, ob proueniens impedimentum à contrahentibus differentiis. Eandem quoque naturam, cùm ſingularibus, tanquam coniunctim illis communicabilem per modum unius inexiſtentis in ipſis, comparat; quod eſt vniuerſale, de quo ſit ſermo, in actu primo efformaſſe; quod verò potentiâ illi conuenire conceperat, idem actu eidem attribuit, cognoſcens videlicet actu naturam ipſam conuenire multis, per modum unius inexiſtentis in illis, quod eſt idem vniuerſale, ſed in actu ſecundo perfeciſſe. Vtrumque verò ſimplici actu comparationis obtinetur. Tandem actu compoſito comparationis, intellectus iam conceptam naturam de multis enunciat, enunciationem efformans, in qua uniuerſale de ſingulari prædicatur, ex. gr. dicendo, Socrates eſt homo, Socrates eſt animal.

Concluditur qualis ſit vniuerſalis Logici effectio.

Hæc eſt vniuerſalis effectio, quod actu tale eſt, Logicumque nuncupatur; hoc autem non temerè ab intellectu fit, ſed ſuppoſito fundamento in re, de quo tametſi aliqua poſſit eſſe contentio, nobis tamen probatur, non requiri naturam eſſe actu pluribus communicatam, ſed ſatis id fieri poſſe, ſiue naturæ, ſiue altioris ordinis viribus contingat. Cùm enim vniuerſalis eſſentiam in copoſitam dictum fuerit, vt ſit id, quod aptum ineſſe multis effingitur, aptitudo tantùm, quâ natura poſſit multis communicari, pro uniuerſalis fundamento requiretur. Vt enim, actu multis ineſſe, accidentarium uniuerſali dictum fuit; ſic etiam naturam, actu multis eſſe communicatam, vniuerſalis fundamento accidentarium erit.

Ad Vniuerſale Logicum ſiue m... actu non requiritur vt natura actu ſit pluribus communicata, ſed ſatis eſt vt cumque poſſe cōmunicari.

Et reuera ſi intellectus concipiendo Socratem ex. gr. non attingit expreſsè id, per quod ſingulare quid eſt, poteſt uniuerſale conficere; inconſideratè igitur dicitur ad uniuerſalis fundamentum requiri, vt natura ſit actu multis communicata. Inde non temerè quidem intellectus conficiet uniuerſale cognoſcendo Solem; nam omiſsâ differentiâ, quâ is eſt aliquid ſingulare, naturam cognoſcendo, quamuis actu minimè participatam à multis, participari tamen aptam, vniuerſale poteſt effingere. Quod adeò verum, ut etiamſi nullum naturæ indiuiduum extaret, poſſet adhuc vniuerſale ab intellectu effici.

Si nullum indiuiduū naturæ extaret, intellectus adhuc poſſet vniuerſale efficere.

Scitè quoque dictum fuit, nihil referre, quòd hoc vno, vel alio modo, ſiue nempè naturæ, ſiuè alterius ordinis viribus contingat. Hoc enim penitus accidentarium eſt; per ſe nanque deſideratur, quòd per ſe naturæ conuenit, nimirum, quod ei ex internis principiis abſolutè non repugnet; ſiue nanque hoc ab uno, ſiue ab alio agente fiat, accidit prorſus rei, de qua agitur.

Nihil refert, quod communicatio naturæ fiat virib. naturalis agentis vel ſuperioris ordinis.

Mirumque eſt, quòd plerique philoſophantium multò fateantur, e.g. ab intellectu vniuerſale fieri poſſe conſiderando Solis naturam, numericâ ipſius differentiâ neglectâ: poſtmodum verò addunt, ad vniuerſalis fundamentum requiri, ut natura phyſicè multiplicari poſſit, non aduertentes, naturæ viribus denegatum eſſe, ſtellam illam multiplicari, atque adeò naturam eius à pluribus participari poſſe. Tanti refert ad pauca reſpiciendo facilè pronunciare.

Quorum... dam errore detegitur.

Difficultas ad probandū nō requiri, vt natura poſſit multiplicari.

Ad vniuerſale Logicum efformandum videbitur forſan haud neceſſarium, naturam re ipſâ poſſe multiplicari. Nam in iis, quibus eſſe tantummodò negotiatione intellectus conuenit, vt ſunt chimæræ, & id genus alia, vniuerſalis Logici rationem concipimus, ſiquidem in iis aſſignatur quoque genus, ſpecies &c. nō igitur opus, ut cui vniuerſalis ratio applicatur, id re ipſâ multiplicari poſſit. Hoc tamen nullius momenti; ut enim reales naturas poteſt intellectus ab inferioribus præſcindere, eaſdemque in ratione Logici uniuerſalis comparare; ita poteſt proportione ſeruatâ ens rationis ab inferioribus abſtrahere, & uniuerſale idem effingere, hoc ſolo intercedente diſcrimine, quòd, ut Logicum uniuerſale, cuius fundamentum realis eſt natura, propriè ſic nuncupatur, quoniam inferiora reſpicit, quæ realiter eſſe poſſunt; ſic illud, cuius fundamentum eſt ens rationis, minus propriè, proportioneque tantùm ſic appellabitur, quoniam ea, de quibus enunciari poteſt, ſub ipſo duntaxat negotiatione mentis eſſe poſſunt.

Solutio.

Vniuerſale de quo ſit ſermo, per reſpectum rationis abſoluitur.

Rurſus uniuerſale, de quo loquimur, per reſpectum rationis abſoluitur, unde videtur ad illud tantummodo neceſſarium, ut inferiora ſint plura, prout intellectu apprehenſa, quamuis iis eſſe repugnet, cùm reſpectus ab intellectu effictus termino ſit contentus illo, qui ſolùm habet eſſe, prout intellectui obiicitur. Secus tamen omninò philoſophandum: vniuerſale nanque tametſi formaliter reſpectum rationis inuoluat; fundamentum tamen ipſius eſſe debet in re, ut intellectus inde rationem uniuerſalis citra temeritatem alicui poſſit appingere; niſi quiſpiam inſulsè velit admittere, promiſcuè cuilibet naturæ, quam libet ſecundam intentionem applicari poſſe. Vt omittam, illud uniuerſale, plura ficta reſpiciens, haud propriè Logicum nuncupari; cum hoc verè de multis prædicari poſſit, illud autem non item; reſpiceret enim plura, non tamen, ut ea, in quibus ineſſe, & de quibus enunciari poſſet; ſed potius in quibus eſſe non poſſet, cùm de pluribus temerè fictis nullo præſuppoſito fundamento, non niſi ficta prædicatio eſſe queat.

Fundamentum tamen debet eſſe in re.

Quædam explicantur notatu digna.

Inſuper, poſſe coniunctim ineſſe in multis, re ipſâ naturæ non conuenit, ſed prout ſolùm obiicitur menti; proinde non attendenda conditio, illi re ipſâ conueniens, ſed potius ea, quam per intellectum aſſequitur. Quod planè fatendum, ſi de proxima aptitudine ſermo ſit, hæc enim naturæ non niſi negotiante intellectu contingit, non ſine tamen fundamento in re, quod in illâ non repugnantiâ, vel, ſi mauis, aptitudine remotâ, qua poſſit in multis eſſe, conſiſtit.

Difficultas ad oſtendendū requiri naturam actu communicatā.

Ea aduerſo non admodum ſcitè quiſpiam argueret, probare contendens, uniuerſalis fundamentum in eo poſitum eſſe, ut natura ſit actu multis communicata; hæc enim vniuerſalis abſtractione redditur; nulla tamen abſtractio, ſingularibus non exiſtentibus, nihil enim ſuppeteret à quo aliquid abſtrahi poſſet. Veris tamen hic falſa permiſcentur; nullum profectò fiet uniuerſale, niſi intercellerit abſtractio; inficiandum tamen, hanc fieri non poſſe ſingularibus non exiſtentibus; cùm ſolùm expoſcat, ut intellectus unum cognoſcat, alio, ſiue exiſtente, ſiue non exiſtente, neglecto; ſufficit enim, ut eluceat in mente. Et quamuis natura non ſit re ipſâ in multis, poterit tamen

Difficultatis dilutio.

adhuc de multis prædicari, atque adeo vniuerſalis reddi, quoniam non actum, ſed aptitudinem, quâ natura poſſit in multis reperiri, ad vniuerſale, de quo loquimur, conſtituendum requiri, paulò ſuperiùs docuimus.

Ratio ad probandũ phyſicam debere eſſe potentiam, qua naturæ ſit in multis.

Hanc porrò naturæ potentiam, Phyſicam ut probes, hunc forſan in modum argumentaberis. Ea eſt naturæ potentia vſurpanda in vniuerſalis definitione, quæ fuit Ariſtoteli perſpecta; ſed hæc ſola Phyſica; ſola igitur hæc vniuerſalis fundamentum. Sed falſa quidem aſſumptio, cùm Philoſophum non præterierit aliud potentiæ genus, quod logicum appellant, cuius meminit definiens continuum ſexto Phyſicorum libro, itemque ſecundo de anima affirmans, ignis incrementum abiturum in infinitum ex paboli appoſitione factâ itidem in infinitum. Neque perturbet, quod *vniuerſale definitum ſit, id quod aptum eſt ineſſe multis*, hoc eſt, cui non repugnat, per poſitiuam, & phyſicam potentiam, non autem logicam. Verum nihil refert, vtro explicetur modo aptitudo, quâ natura eſſe queat in multis, dummodò per eam ſignificari vel phyſicam, vel ſaltem logicam intelligamus. Nec Phyſicam potentiam argues ex eo, quòd potentiæ, cuicunque paſſiuæ naturali, atque adeò illi, quâ natura poteſt ineſſe in multis, naturalis pertinens ad agens debeat reſpondere. Aſſumptum etenim vltrò concedendum, naturæ nomine intellectâ rerum omnium vniuerſitate, quâ & eiuſdem naturæ auctor comprehenditur.

Solutio.

Alia difficultas.

Solutio.

Difficultas alia.

Dilutio.

Ex hucuſque traditis intelligas velim id cuiuſmodi ſit, cui vniuerſalitatis ratio poſſit appingi; ſcilicet natura, quæ ex ſe non ſit hæc; proindeque ſiue phyſicâ, ſiue logicâ potentiâ multis, pluribusue communicari poſſit. Quamobrem ineptè quorundam conſilio ex horum numero excluduntur illa, quæ in categorijs indirectè conſtituuntur, vt entia incompleta, differentiæ. Itemque perperàm excluduntur tranſcendentia, his enim omnibus vniuerſalitatis ratio aptari poteſt. Id porrò me in hanc ſententiam duxit, quoniam eorum cuilibet conuenit ex ſe non eſſe hoc, quod ad uniuerſale fundandum ſufficere paulò antea admonuimus. Vt omittam in eo vniuerſale poſitum eſſe, vt vnum ſit potens ineſſe in multis, & quidem, per modum unius inexiſtentis in illis, ſi de vniuerſali in actu Logicoue, ſit ſermo. Neminem tamen præterit, vnamquamque naturam, ſiue directè, ſiue indirectè ad vnam ex categorijs pertinentem; quodlibet itidem ex tranſcendentibus hunc ſe habere in modum: proinde mihi non ſatis exploratum, cur aliquibus contraria ſententia arriſerit. Eo vel maxime quòd ſi inter ſe plures conferantur incompletæ naturæ vt materia, formæ, itemque plura entia, plura bona & id genus alia. Nullo negotio hæc intelliges in communi quadam ratione conuenire, nempè formas in ratione formæ, materias in ratione materiæ &c. & hæc eadem ſuis proprijs differentijs ſecerni, non ſecus ac naturæ completæ inter ſe collatæ, vti palam eſt, diſtinguuntur. In his porrò ſi locum uniuerſalis ratio obtinet, cur non in illis? Non diſſimulandum tamen hac in re cautè procedendum eſſe; proindeque diſtinguendum uniuerſale in illud, quod ſic abſolutè dicendum: & in illud, quod limitatum eſt, quodque prædicamentale nuncupatur. Hoc in categorijs completam expoſcit naturam, ita vt nec naturæ incompletæ, nec tranſcendentibus applicari poſſit.

Cuiuſmodi ſit id, cui vniuerſalitatis ratio poſſit appingi.

Vniuerſale vnũ abſolutè dicitur tale, alterũ autem dicitur limitatum.

Subit animũ admiratio, quòd neotericus quidam in re propoſita nobiſcum ſentiens, unum addit à ueritate prorſus alienum, nimirum tranſcendens ex. gr. ens abſolutè genus non eſſe, quamuis uniuerſale illud admittat. Dicat quæſo, ſi ens nullo modo eſt genus, & uniuerſale tamen dicendum, quodnam erit ex uniuerſalibus. Si non genus, multò minus unum ex reliquis. Hinc planè inferendum uniuerſalis rationem ei nullatenus conuenire; ut ſi quidpiam foret ad nullam ſpeciem animalis pertinens, animal nullatenus dici poſſet. Rectè igitur dixeris, quodcunque tranſcendens, ut ens, verum &c. non limitatum ſeu prædicamentale, ſed tranſcendentale genus eſſe dicendum, ut non multò antea dictum fuit. Nec Stagiritæ auctoritas te commoueat, qui 1. Ethic. cap. 6. & alibi videtur aliter ſenſiſſe, in hanc enim ſententiam propenſus deprehenditur 3. Diuin. Tex. 10. ubi etſi inficietur tranſcendentibus conuenire rationem uniuerſalis limitati, atque prædicamentalis, abſolutè tamen eam ipſis concedit, quæ eſt uniuerſalis latiori quadam uſurpatione ſumpti.

Error quorundã detegitur.

Intellectus igitur non temerè commemoratis omnibus naturis rationem uniuerſalitatis appingit, inſpectâ tamen indole fundamenti, pro cuius varietate, variam quoque ijs uniuerſalitatem applicat. Fundamenti autem conditio eſt, quòd natura ſit pluribus communicabilis immediatè, vel mediatè indiuiduis; atque adeò plurium conuenientia; pro cuius diuerſitate aut ſimilitudine, diuerſa vel ſimilis eſt vniuerſalitatis intentio, quò cum æquè conueniant plures ſingulares homines in hominis natura, & hæc illis æquè communicata ſit: ita plures ſingulares equi in equi natura, atque adeò hæc ab illis æquè participetur immediatè; proinde utriq; ſimilem uniuerſalitatis intentionem intellectus tribuit tam hominem, quam equum, ſpeciem, appellans. At ſi natura non immediatè, ſed mediatè pluribus communicetur, atq conueniant ſingularia in illa minus quàm conuenirent in ratione alia immediatè participata; tunc diſſimilis eſt vniuerſalitatis intentio, diciturque genus, & hoc ſanè contingit, dum concipitur animal ex. gr. in quo minus cõueniunt homo, & equus, quàm plures ſingulares homines in hominis natura: & plures ſingulares equi in natura equi; illi enim rationem generis à ratione ſpeciei longè latèq; diuerſam intellectus accommodat.

Intellectus non temerè cõmemoratis omnib. naturis ratione vniuerſalitatis appingere.

Fundamentum vniuerſalitatis; vnde eſt vt intellectus non dicatur temerè vniuerſale ipſum efficere.

Cæterum religioſè nimis hac in re philoſophati ſunt ij, quibus eſt viſum ad uniuerſale fundandum poſitiuum quidpiam requiri, cum frequenter vſu venire ſoleat, vt intellectus ex pluribus priuationibus conceptum priuationis: ex pluribus negationibus negationis conceptum præſcindat, ac abſtrahat; quod argumento eſt non repugnare id quod dicebatur, atq; hunc in modum uni, vel alteri tribuit rationem uniuerſalis, & quidem uniuocam uniuocè dictam, licet minus propriè, quàm dum ipſa natura poſitiua eſt, ſicut minus propriè quoque priuatio, vel negatio dicitur exiſtere.

Ad vniuerſale fundandũ nõ neceſſariò poſitiuum aliquid requiritur.

Quoniam verò vniuerſale, de quo hucuſque locuti ſumus, vnum eſt ratione proximâ aptum per ſui diuiſionem coniunctim ineſſe multis; aduertendum occurrit diuiſionem hanc eſſe communis naturæ, eamque per differentias veluti ſuperioris in inferiora fieri, non tanquam totius actualis in ſuas partes, ſed potentialis in partes ſibi ſubiectas; vnde quodlibet inferiorum dici idem cum ipſo atq; totam e.g. animalis naturã poſſe de equo prædicari, & ſimul etiam de homine; quia diuiditur ſuperius dumtaxat ſecundum totalitatem potentialem, non autem actualem, & eſſentialem; atq; hoc modo tota, & adæquatè eſt in quolibet inferiori quoad eſſentialem totalitatem, quatenus omnibus, & ſingulis ſecundum omnia ſua prædicata intrinſeca, & eſſentialia conuenit, ſed non eſt tota, & adæquatè in ſingulis quoad totalitatem potentialem; propterea-

Aduerte cuiuſmodi ſit naturæ communis diuiſio.

quòd

quòd nullum inferiorum totalitatem eius potentialem ſecum adæquat.

Tripartita vniuerſalis diuiſio iterũ commemoratur.

Explicuimus hactenus vniuerſale Metaphyſicum, itemque Logicum; quia tamen meminimus quoque vniuerſale Phyſicum; non omittam aduertere hoc nomine à quibuſdam intelligi naturam in ſingularibus exiſtentem ſuâ quidem affectam vnitate ſurmali. Veteribus autem vniuerſale, & genus Phyſicum prima erat materia; De his tamen plura in Metaphyſica.

SECTIO DECIMA SECVNDA.

De vniuerſalibus ſpeciatim acceptis: & num quinarius eorum numerus ſit approbandus.

Quinarius vniuerſalium numerus approbatur. Vnde vniuerſalium numerus colligi poſſit.

TAmetſi veterum philoſophantium conſilio ea tantùm vniuerſalia dicenda, quæ de rebus eſſentialiter enunciantur; ex his autem præcipuè, quæ prędicantur in quid. Alij verò prædicabilium numerum auxerint, addendo ſcilicet indiuiduum vagum, & definitionem, utpotè quæ de pluribus quoque poſſunt enunciari; nihil tamen è ſententiâ præclariſſimorum virorum conformius veritati, quàm quinarius uniuerſalium numerus. Si tamen non quod materiale, ſed quod ſurmale eſt, in uniuerſali attendas. Hunc numerum ea duplici fonte, nimirum & vniuerſalitatis, & prædicabilitatis licet haurire.

Ex vniuerſalitate hunc ferè in modum. Natura, quæ vniuerſalis dicitur, vel in multis eſt eſſentialiter, vel ex accidenti. Si primum, vel ut tota eſſentia, & ſic eſt species; vel ut pars eſſentiæ, & id bipartitò contingit. Vel tanquam aliquid perfectibile, & ſic eſt genus, vel ut perficiens, & eſt differentia. Si ſecundum, nimirum ex accidenti; vel id, quod pluribus conuenit dimanat intrinſecus ab iis, quibus conuenit, & eſt proprium, vel iis extrinſecus conuenit, & eſt accidens.

Genus ſtrictum ut pars dici non debet contrahibile, ſed perfectibile.

Hic ſilentio non præteribo, quod ſuperiùs aduerti, nempè genus acceptum veluti partem non benè contrahibile dici, cùm hoc toti poteſtatiuo conueniat; cuiuſmodi non eſt genus acceptum ut pars, propriè nanque dicitur contrahi, quod habet rationem totius indifferentis ad inferiora plura veluti ſubiectas partes, quarum comparatione illud dicitur totum poteſtatiuum, atque adeò vniuerſale aptum ineſſe in multis, & de multis prædicari. Dicendum potiùs ſic eſſe quoddam perfectibile, genus reſpectu differentiæ, hoc acceptu tanquam parte eſſentialiter conſtituente non ſecus ac materia comparatione formæ.

Adæquatam hanc eſſe diuiſionem oſtenditur.

Adæquatam hanc diuiſionem intelliges aduertens, per eam omnem modum, quo aliquid poteſt ineſſe in multis, omnemque modum quo de multis prædicari queat, exhauriri, De primo iam dictum: de ſecundo dicendum. Omne enim quod prædicatur, vel prędicatur in quid, vel in quale: priori modo, vel totam dicit eſſentiam, & eſt species: vel eſſentiæ partem & eſt genus. Si in quale, vel eſt eſſentiale, & eſt differentia: vel eſt accidentarium, & hoc bifariam. Vel enim prædicatur accidens eggrediens è principiis ſubiecti, cum quo reciprocatur, & eſt accidens proprium; vel prædicatur, quod cum ſubiecto non conuertitur, & eſt accidens commune. Prædicari in quid eſt eſſentiam prędicari per modum ſubſiſtentis: prædicari autem in quale, eſt prædicari per modum denominantis.

Qua ratione ſpecies tota dicatur eſſentia ſingularium.

Nec ægrè ferendum, ſi ſpecies tota ſingularium eſſentia dicatur; tametſi enim eſſentia in indiuiduo videatur inſtar materialis partis reſpectu differentiæ numericæ, non ſecus ac genus comparatione differentiæ ſpecificæ; Plauſibilis adhuc uniuerſalis illa partitio in genus, & ſpeciem, ex eo deſumpta, quod ſpecies totam dicit eſſentiam: genus autem eſſentiæ partem: gradus enim ſingularitatis, naturæ aduenit ſpecificæ, cum qua ſingulare conſtituit, non ob id ad quidditatem, ſed ad indiuidui, ſeu ſingularis integritatem pertinet; eſſentia ſiquidem, & quiddditas eſt, per quam occurritur quæſtioni *quid eſt*, cui, dum de indiuiduo proponitur, per eſſentiam ſit ſatis: ut ſi quæras quid eſt Socrates, reſpondetur, homo; at per differentiam numericam ſatisfit quæſtioni *quis eſt*, ut quærenti quis eſt ille, reſpondetur, eſt Socrates, eſt Plato &c. Quamobrem non ineptè ſpecies tota quidem eſſentia, & ſi non tota entitas indiuidui dicenda. Alia autem eſt ratio generis comparatione ſpecierum; quærenti ſiquidem, quid eſt homo, haud benè reſponderetur dicendo, eſt animal; hominis enim eſſentia obſcurè ſic explicatur; addendum ob id rationale; non igitur genus totam quidditatem ſpeciei, ſed partem importat aliâ exiſtente expreſſâ per differentiam, ita ut ex hiſce duobus tota quidditas efloreſcat.

Obiectio.

Alacriùs fortaſſe quiſpiam ſic argueret. Ad vniuerſalia, diſtinguenda, eorundemque numerum decernendum attendere modum oportet, quo vniuerſalia dicuntur; uniuerſalia nanque ſi prout huiuſmodi ſecerni debent, neceſſe eſt uniuerſalitatis modum reſpicere; ſed genus diſtinguendu ex. gr. à differentia eo nomine, quòd illud ſit eſſentiæ pars, ſeque habeat per modum perfectibilis, & contrahibilis: differentia verò per modum partis perficientis, & contrahentis, uniuerſalitatis modum non attingimus; hic enim concernit eſſe in multis potentiâ, vel actu; perperam igitur generis, & differentiæ petebatur inde diſtinctio.

Difficultas tractanda proponitur. Dilutio. Prædicatio generis de specie quomodo ſe habeat.

Difficultas hæc non exigui momenti nobis infra tractanda, vbi de genere; interim pauca ſubiiciam. Genus vtpotè vniuerſale, quamuis totum quoddam potentiale, & vt huiuſmodi ſolùm eſſentiæ partem importet, quia tamen id præſtat inſinuando ſpeciem per modum habentis, genus autem per modum habiti, ob id vera prædicatio, quæ alioquin falſa foret. Id porrò confirmatum inde ſum arbitratus, quoniam cuiuſq; prædicationis veritas in hoc fundatur, ut prædicatum aliquo ſit modo idem cum ſubiecto; dum autem genus de ſpecie prædicatur, ſic ſe res habet, nempè ut prædicatum aliquo ſit modo idem cùm ſubiecto, videlicet in ratione habentis, vnde vera eſt prædicatio. Ita planè rectè dicimus homo eſt animal, quoniam animal aliquo modo eſt idem cùm homine, nimirum in ratione habentis; hic enim redditur ſenſus, habens rationalitatem, eſt habens animalitatem; quod non contingit in partibus eſſentialibus phyſicis, ſiue integrantibus, puta cùm dicimus, homo eſt materia, homo eſt caput; hoc enim loquendi genere non importatur veritatis fundamentum, nempè prædicatum aliquo modo idem eſſe cum ſubiectu, ſaltem in ratione habentis, cuius defectu prædicationes illæ ſunt falſæ. Sed id ad veritatis prædicationem ſufficere inde deprehendes, quòd eadem prædicationes redactæ ad formam inſinuantem veritatis fundamentum, verè ſunt; ut ſi dicatur, homo eſt materiatus, homo eſt capitatus; perinde enim, ac ſi diceremus habens rationalitatem, eſt habens materiam, habens rationalitatem, eſt habens caput.

Non benè ab aliquibus aſſignatur diſcrimen inter ge-

Videtur incõſultò genus à differentia diſtingui, quòd genus nempè ſe habeat materiæ inſtar, differentia verò formæ; proptereaquòd vniuerſalis ratio per ordinem ad illa plura ſumenda ſit, quorum comparatione uniuerſalis eſt, itemque ſumenda ex modo, quo eſſe

Digitized by Google

...um, & differentiam in ratione vniuerſalis.

eſſe natura poſſit in multis; nam etſi differentia reſpectu generis, quod contrahit, comparationeque ſpeciei, quam conſtituit, ſic ſe habeat; ad inferiora tamen relata, per ordinem ad quæ vniuerſalis dicitur, non ſecus, ac genus materialis partis munere fungitur. Si quis tamen ita philoſophetur, is in ſumma rerum ignoratione verſatur; non enim differentia eo ſenſu accepta, quo hic vſurpandam volumus, ut ab alijs prædicabile diſtinctum conſtituat, materiæ rationem obtinet; non enim inficiari licet, collatam cum inferioribus, de quibus dici poſſit in quid, ſe habere vel tanquam genus, vel tanquam ſpeciem; rectè enim dicimus, rugibilitatem, hinnibilitatem &c. rationem eſſe ſentiendi; ſed tunc ſentiendi ratio, differentia nimirum eſt veluti genus, nec hoc modo ſumpta, vniuerſale, ſeu prædicabile de quo eſt ſermo, conſtituit. Non diſſimiliter ſpecifica differentia relata ad numericas, ſpeciei, non differentiæ rationem obtinet: ſic rectè dicitur hæc rationalitas, nempè Socratis eſt rationalitas; at accipitur tunc veluti ſpecies, non tanquam differentia, quæ reſpicit plura, de quibus dici debeat in quale quid; ſic enim eſt velut actus ſimplex, cuius eſt perficere, non perfici, nec differentia generis dicenda contrahi per differentias ſpecificas, niſi quatenus genus, cui re ipſa idem eſt differentia, contrahitur. Ad eum igitur modum differentia ſumenda, prout ad hoc uniuerſale pertinet, videlicet vt in quale quid prædicetur de inferioribus ſuis. Nec omittam, præ oculis habendum, de duobus differentiam dici, & immediatè de ſubiecto, quod ipſa conſtituit, & mediatè de inferioribus eius, perpetuò tamen eundem retinens prædicationis modum, videlicet in quale quid; hoc intercedente diſcrimine, quòd ad ſubiectum relata vniuerſalis rationem non habet; in ordine verò ad eiuſdem inferiora, habet.

Id oſtenditur.

Quomodo ſumenda ſit differentia, vt habeat rationem Vniuerſalis diſtincti ab alijs.

Redarguantur illi, qui putant augendũ vniuerſalium numerum.

Nec multum arridet eorum conſilium, quibus videbatur augendus vniuerſalium numerus, eam ob cauſam, quoniam, præter quinque iam inculcata, definitio ſuperſit inter vniuerſalia meritò recenſenda, quippè quæ de pluribus poteſt enunciari. Tametſi enim non negandum, definitionem de pluribus poſſe prædicari, non ſubinde vniuerſalis ratio à cæteris diſtincta ſtatim ei concedenda; quoniam in decernendo vniuerſalium numero, diuerſus modus, & quo aliquid poteſt in multis eſſe, & quo poteſt de multis prædicari, eſt reſpiciendus. Manifeſtum autem, peculiarem aliquem modum, quo definitio de pluribus prædicari queat, admittendum non eſſe; ut enim ipſa genere differentiaque conſtat, ſic vtriuſque prædicandi modum participat, nec alium habet à cæteris diſtinctum. Nec quidquam refert, quod etiam in ſpecie ex hac vtraque parte compoſitio recognoſcenda ſit; hinc enim deducendum tantummodo definitionem non aliud eſſe vniuerſale, vel prædicabile, quàm definitum. Et quamuis genus in generaliſſimum, & ſubalternum: differentia in genericam, & ſpecificam partitionem ſubeat; hinc non proinde prædicabilibus ſit acceſſio, quoniam tam ex parte generis, quam ex parte differentiæ, prædicationis idem retineatur modus, penes quem uis eſt augendi prædicabilium multitudinem. Nec dicas velim, hoc admiſſo, adhuc ſecuturum, inſufficientem eſſe prædicabilium diuiſionem, cum ex parte differentiæ debeat ei fieri incrementum, quòd alius ſit modus prædicationis differẽtiæ ſpecificæ de pluribus numero tantum, & alius genericæ de pluribus ſpecie differentibus. Falſum enim aſſumitur, cum idem ſit penitus prædicationis modus, quamuis diuerſa ſint ea, de quibus ſit prædicatio, ſed in re, de qua agimus, non attendendum. Et quamuis uniuerſale, & ſingulare ſibi inuicem aduerſentur, quotque vnum oppoſitorum dicitur modis, tot etiam & reliquum; quamobrem ſingularibus exiſtentibus infinitis, ſic & uniuerſalia; inepta tamen conſecutio, innixa effato explicando; illud enim admittendum eo ſenſu, vt quot ſunt ſignificata unius oppoſiti, tot etiam & reliqui; negandum tamen, ſi de ſuppoſitorum numero ſit ſermo. Præterea uniuerſale hic definitum eſt aliquid uniuerſale, cum ipſi uniuerſalis definitio conueniat, nullum tamen ex hiſce recenſitis; aliud igitur ab illis: hinc maior vniuerſalium numerus. Aduertendum tamen uniuerſale hic definitum eſſe unum ex ipſis, ſiquidem eſt genus ad illa, denominatiuè tamen, & non formaliter, ut aiunt.

Definitio non aliud eſt vniuerſale, quam definitũ.

Difficultatis præoccupatio.

Solutio.

Difficultas alia.

Solutio.

Difficultas alia.

Solutio.

Perperam autem deducunt eſſe decem prędicabilia ſeu uniuerſalia, quòd prędicamenta ſint decem, non enim idem uniuerſale, ac prædicamentum: hoc enim plurium coordinatio prædicatorum: illud quod aptum eſt ineſſe in multis; imò nec prędicatum & uniuerſale ſunt idem.

Non idẽ numerus prædicabilium, ac prædicamentorũ. Prædicatũ & vniuerſale nõ idẽ ſunt.

Pauciora fortaſſe videbuntur, Ariſtotelis teſtimonio dicentis, quatuor eſſe tantummodo prædicata, genus nempè, definitionem, proprium, & accidens. Alia ſiquidem prædicati, & alia prædicabilis ratio, quamuis re ipſa idem; prædicabile nanq; illud, quod de pluribus poteſt prædicari, itaut reſpiciat plura, de quibus poteſt enunciari; ſed prædicatum præſefert modum conueniendi ſubiecto, penes quem Problematis ſolutio attenditur. Hinc Stagirites modum ibi ſoluendi propoſitas quæſtiones tradit, in cuius gratiam explicat, qua ratione quidpiam nobis eſſe genus innoteſcat, itemque definitionem &c. quæ prędicata eſſe in quid affirmat, propterea quòd cuilibet quæſtioni per iſtorum aliquid ſit ſatis, vel per aliquid, quod ad illa poteſt reduci. Nec eo nomine pauciora dicenda, quod genus, & accidens idem re ipſa videantur, cum qualitas, & accidens, & genus vna ſit. Qualitas enim denominatiuè genus per ordinem ad inferiora ſua non ſecus ac ſubſtantia, quantitas &c. genus dici poteſt; dicendum tamen accidens prout à ſubſtantia ſecernitur, eidemque ineſt; & non vt unum ex quinque uniuerſalibus. Genus quidem, & differentia in ſpecie inuoluuntur; non ſubinde mala uniuerſalis diuiſio, quaſi tradita non ſit iuxta leges bonæ diuiſionis, cum tradatur, per membra quorum unum aliud inuoluit, atque adeò neque hinc pauciora concludendum. Quod enim aſſumitur, concedere æquum eſt, ſi de fundamento ſit ſermo, ut gradus ſpeciem componentes, metaphyſici nuncupati, ſunt exiſtimandi; non ita tamen prout ſuas formales rationes important, vna ſic enim ab alia ſecernitur, cum alia ſit generis, alia ſpeciei, & alia cęterorum ratio itaut nec vna ad alterius formalitatem pertineat; vnde ſic inter ſe diſcriminantur, ut una non inuoluatur in alia, quò neceſſariò fatendum, diuiſionem ritè traditam fuiſſe. Tametſi autem communi calculo recepta Porphyriana diuiſio ad bimembrem reuocari poſſe videatur, ut nempè aliud ſit prædicabile, quod eſſentialiter; & aliud, quod accidentaliter dicitur; Satiùs tamen fuit illam retinere, niſi quis inſulsè admodum generalibus illis rationibus velit eſſe contentus. Nec ſanè expediebat protrahere diuiſionem illam vlterius, diuidendo genus in ſupremum & ſubalternum: differentiam pariter in genericam, & ſpecificam; ſic de proprio, & accidenti. Si partitio nanque tradenda penes ſpeciales modos; quibus uniuerſale pluribus ineſſe poteſt, non alia erit profectò inſtituenda diuiſio, penitus deficiente inſtitutionis ratione.

1. Top. Cap. 5. Nec pauciora ſunt vniuerſalia, quam quinq; & ſatis ſit Ariſtotelis auctoritati.

Alia prædicati, & alia prædicabilis ratio.

Alia difficultas.

Solutio.

SE-

SECTIO DECIMA TERTIA.

Cuiuſmodi ſit Vniuerſalis in quinque Vniuerſalia Partitio.

Opinio dicentiũ vniuerſale non eſſe quinq; vniuerſalibus cõmune ſed tantũmodò per quandam analogiã. Reijcitur.

EVeteribus philoſophis eò deuenit quorundam inſcitia, ut uniuerſale crediderint non eſſe quinq; uniuerſalibus quidpiam commune, ſed tantummodo per quandam analogiam omni prorſus æquiuocatione ſeclusã. Nobis tamen oppoſitum probatur, eã ratione, quod uniuerſale collatum cum illis quinque ſic ſe habet, ut nihil ad generis naturam ſpectantium deſiderandum ſuperſit. De ipſis enim, in quid, ſecundum idem nomen eandemq; rationem prædicatur; proptereaquòd de quolibet eorum enunciari poteſt, eſſe id, quod aptum eſt ineſſe in multis, deque multis prædicari, cumque ſingulorum rationes ſpecie diſcriminentur, ob id uniuerſale comparatione ipſorum, veluti genus habendum.

Genus cũ quadam analogia.

Sic planè genus exiſtimandum, ut etſi vniuocè de ipſis dicatur, quod ratio generis expoſcit, ei tamen analogia quædam non repugnet, imò conueniat, quæ tamen cum vniuocatione cohæreat, deſumpta nimirum à perfectionis inæqualitate participata à pluribus, quibus commune eſt genus; quamuis hoc extrinſecus ei contingat, ſcilicet à differentijs inæqualis perfectionis contrahentibus. Ita quidem ens, quamuis vniuocè dictum de inferioribus ſuis, hanc ſubit analogiam, cùm perfectiùs ad ſubſtantiam, quàm ad accidens deſcendat; perfectior enim eſt differentia quã fit ad illam, quam ad iſtud contractio. Sic itidem animal hic eadem laborat analogiã, quoniam ad hominem perfectiùs, quàm ad animalia bruta deſcendit ob differentias inæqualis perfectionis. Cùm igitur non abſimili modo nobis in re propoſita philoſephari liceat; perfectiùs enim uniuerſalis ratio participatur ab ijs, quæ prædicantur in quid, quàm ab alijs, quæ prædicantur in quale, & in his pariter aliqua intercedit inæqualitas; nullius proinde animum ſubeat admiratio, ſi nos hanc illi tribuimus analogiam.

Vniuerſale eſſe quidpiam vniuocũ veluti genus ad quinque vniuerſalia oſtenditur.

Sed vniuerſale quidpiam uniuocum eſſe veluti genus ad illa quinque non obſcurè conſtat, inde profectò, quoniam rationes illæ, quibus ea conſtituuntur, nihil vetat, quo minus in aliquo communi conueniant, non ſecus ac duo colores ſpecie inuicem diſſidentes in communi ratione coloris; vt igitur ijs genus id foret, in quo conuenirent, ſic & illud in quo prædictæ rationes conuenire dicerentur. At id in quo prædictæ rationes conueniunt eſt vniuerſalis ratio; hæc igitur erit veluti ratio generis comparatione ipſorum. Vniuerſale proinde ad illa quinque non ineptè dicendum aliquid commune vniuocum veluti genus.

Analogia oſtẽditur.

Analogia pariter hinc innoteſcit; vt enim id in quo colores conuenirent ſpecie diſcrepantes, ad illos diceretur analogum; proptereaquòd per differentias perfectionis inæqualis ad ipſos contraheretur; ſic in re propoſita ratiocinandum. Idque etiam hinc confirmatum exiſtimo, nam ſi formæ quædam reales accidentariæ naturæ conſtituerent uniuerſalia, vtiq; conuenirent in communi vniuerſalis ratione, quòd ſi earum non æqua eſſet perfectio, certè huiuſmodi conuenientia non ſine quadam foret analogia. Cur igitur idem de formis ab intellectu effectis vtpote illis, quibus vniuerſalia conſtituuntur, dicere non licebit? Ratum igitur eſto, quod oſtendendum aſſumpſimus.

Aliquæ difficultates proponuntur.

Prima difficultas.

Nonnullas tamen difficultates tetigiſſe iuuat. Nihil ſuperius, & inferius eiuſdem comparatione dicendum, vniuerſale autem ut ſic ſi genus foret ad quinque vniuerſalia, id certè contingeret; ſuperius enim eſſet, utpotè genus: foret etiam inferius, quoniam ſub ipſo vniuerſali genus contineretur; generis itaque ratio vniuerſali perperàm adſcribitur.

Reſpõſio.

Non inficiandum (& hunc in modum difficultati fit ſatis) idem ſecundum eandem conſiderationem ſuperius, & inferius eiuſdem comparatione vtique eſſe non poſſe; nihil tamen impedimento eſt, quo minus id variã, diuerſãque ratione contingat. Diſſimilitudo autem conſiderationum in eo poſita, quod aliquid genus eſſe bifariam accidit; vel denominatiuè, tuncque ratio generis vt modus vſurpatur, atque ita vniuerſale dicitur genus; vniuerſale nanque cùm dicitur genus, accipitur vt quid, quoniam accipitur velut id, quod intelligitur; genus autem ſumitur vt modus, quoniam accipitur tanquam ratio, ſub qua illud intelligitur. Vel genus ſub vniuerſali contentum dicitur eſſentialiter genus, quod denominatiuè, ſiue vt modus dicitur ſpecies, cum alioquin ſit genus ut quid.

Secunda difficultas.

Si verò arguas, hinc ſecuturum inferius conſtitui ſupra ſuperius, dicendo enim vniuerſale, eſt genus tunc profectò vniuerſale, quod eſt ſuperius, ponitur infra genus, quod illi eſt inferius.

Reſpõſio.

Hoc tamen diluere per facile; vniuerſale nanque continet genus eſſentialiter, & viciſſim vniuerſale ex accidenti ſub genere continetur; quatenus poteſt affici modo genereitatis, atque adeò genus vt quid, etſi inferius ſit ad vniuerſale, vt tamen modus poteſt eſſe ſuperius. Vel ſi mauis vniuerſale continet ſub ſe genus, quod eſt formaliter, & eſſentialiter tale, diciturque ſumptum vt quid, ſed viciſſim vniuerſale continetur ſub genere denominatiuè, genere nimirum exiſtente vt modo.

Præoccupatio difficultatis.

Nec vrgeas velim dicendo. Genus non poſſe accidentariã prædicatione de inferioribus ſuis, nempè ſpeciebus prædicari. At vniuerſale ſic de illis quinq; prædicari, fit inde manifeſtum, quoniam, cùm ſecunda quædam intentio alteri applicatur vt modus; tunc denominatiua, ac accidentaria fit prædicatio; ſed cùm dicimus genus eſt uniuerſale, tunc vniuerſalitas generi applicatur vt modus; ſiquidem ratio eſt, ſub qua genus conſideratur. Vniuerſale igitur accidentariã prædicatione de illis quinque prædicatur vniuerſalibus; vniuerſale proinde minimè genus, comparatione quinque vniuerſalium, exiſtimandum.

Reſpõſio.

His tamen nihil conficitur; tametſi enim vniuerſale de illis quinque vniuerſalibus accidentariã prædicatione dicatur; obſeruandum tamen, cum vna ſecunda intentio applicatur alteri vt modus, effici prædicationem vtique denominatiuam & accidentariam, dum intentio alteri applicata vt modus inferior ſit, aut diſparata, non autem ſuperior vt cum dicitur genus eſt vniuerſale.

Difficultas alia.

Et quamuis poſſet quiſpiam ſibi ſuadere, hinc ſecuturum inconueniens, videlicet ſpeciem directè prædicatum iri de ſuo genere; verè ſiquidem diceretur vniuerſale genus eſt ad illa quinque, inter quæ genus ipſum velut vniuerſalis quædam ſpecies recenſetur.

Reſpõſio.

Hinc tamen nullum incommodum, ſi id rectè explicetur; genus enim ſpecies vniuerſalis acceptum vt modus de vniuerſali ſumpto vt quid prædicatur; ſiue genus, quod ſpecies denominatiuè dicitur, de vniuerſali prædicatur. Hic planè illius propoſitionis ſenſus, quã dicitur, vniuerſale eſt genus; vniuerſale nanque ſumitur ut quid, genus autem vt modus. Non enim ſecus de vniuerſali, ac de animali prædicatur genus, cùm dicitur animal eſt genus, denominatiuè ſiquidem admittenda propoſitio, ut reddatur ſenſus, animal denominatur genus. Ita pariter cum dicitur vniuerſale eſt genus.

Alia difficultas.

Nec abſimili modo occurrendum dicenti ſecuturum ſpeciem vnam diſparatam

poſſe

poſſe de alia prædicari; dicere enim liceret; genus eſt quadam vniuerſalis ſpecies, hoc idem de differentia, ac cæteris uniuerſalibus; cum igitur ſpecies, quædam ſit ſpecies uniuerſalis, quemadmodum etiam, & genus; & verè ſpecies de genere prædicetur, proptereaquod genus dicitur ſpecies vniuerſalis; utique ſpecies diſparata de diſparata poſſet enunciari. His tamen, ac ſimilibus, quâ ratione fieri ſatis debeat, non obſcurum. Cùm enim dicimus genus eſt ſpecies tunc genus accipitur ut quid, ſpecies autem ut modus. Species enim de genere denominatiuè tantum modo prædicatur, non ſecus ac, cum dicimus homo eſt ſpecies. Nec ob id oppoſitum de oppoſito prędicari dicendum, quoniam de genere ſpecies enuncietur, & genus ac ſpecies relatiuâ oppoſitione aduerſentur. Tunc enim inter hæc commemorata exercetur oppoſitio, cum utrumque eodem modo fuerit vſurpatum, nimirum vel utrumque ut quid, ſiue eſſentialiter, vel utrumq; ut modus, ſiue denominatiuè. Secus ſi unum uno, aliud autem alio modo fuerit acceptum.

Solutio. — *Alia difficultas.* — *Solutio.*

Verumenimuerò diuiſionem prędictam in membra non eſſe proximè ſub diuiſo contenta, hinc facilè intelliges, proptereaquod uniuerſale primò eam ſubit partitionem, videlicet in illud, quod eſſentialiter, & in aliud, quod accidentariò dicitur, ac prædicatur. Membrum utrumque denuo partitionem recipit; quod enim eſſentialiter dicitur, vel in quid, vel in quale, ſi primum, eſt differentia; ſi ſecundum, rurſus bifariam; vel enim dicit eſſentiæ partem, & eſt genus, vel totam eſſentiam, & eſt ſpecies; Si autem accidentariò, iterum diuiditur &c. Nihil igitur, cur quiſpiam vniuerſalis partitionem traditam per membra proximè ſub vniuerſali contenta ſuſpicetur.

Diuiſio vniuerſalis in quinque non eſt proxima vel immediata.

Non diſſimulandum tamen à Porphyrio fuiſſe neglectum accuratiorem hunc diuidendi modum, ſtatim aggreſſum alterum in illa quinq;. Non enim iniuriâ id factum ab eo eſſe intelliges, quoniam eò collimabat, ut clariùs formalem effectum innueret, quem ſuis vniuerſalitas præbet ſubiectis, quod certè conſequi non potuiſſet exactiorem hanc partitionem amplexus; cum communiores illæ, quibus vniuerſale diuiditur rationes in eſſentiale, & accidentarium, obſcuriorem præſeferat modum, quo huiuſmodi intentiones ſecundæ primis applicentur.

Qua ratione illa diuiſio fuerit à Porphyrio inſtituta.

Nec propterea plura quàm quinque hinc deducenda, quod diuidendo vniuerſale per generaliores differentias duobus generibus intermedijs conſtitutis, & poſtmodum per alias differentias diuiſis, eorum augeatur numerus quia uniuerſale inter, & quinque iam recenſita alia ſuppeterent intermedia. Ijs enim hinc nulla quidem acceſſio; cùm diuiſio ſic per membra tradatur, ut quędam ſuperiora ſint: inferiora quędam atque ſuperiora in inferioribus incluſa numerum cum his augere non poſſint. Vt eſſentialiter ſiue in quid prædicabile cum genere, & ſpecie ternarium numerum non efficit; quoniam in his illud inuoluitur. Adhuc proinde quinarius uniuerſalium ſiue prędicabilium numerus inſtitutâ diuiſione modo iam dicto, retinetur.

Vniuerſalia non ſunt plura, quam quinque.

Quinque autem toties inculcata prædicabilia infimas, ſiue athomas eſſe ſpecies, palam eſt. Propterea quod hæc vel illa ratio generis applicata nimirum ſubſtantiæ, quantitati &c. itemque ſpecies homini, leoni, equo &c. applicata, numerica tantummodo differentiâ ſecernuntur, quamuis naturæ, quibus applicantur, & genere, & ſpecie inuicem diſcriminentur.

DISSERTATIO SEPTIMA.

De Singulari, ſiue Indiuiduo.

Tractatio de ſingulari ad Dialecticum etiam pertinet. Eadē res diuerſa conſideratione ad diuerſas diſciplinas poteſt pertinere. Ratio cur tractatio de ſingulari ad Dialecticum pertineat. Cur ad Metaph. Cur ad Dialecticum.

Qvamuis Metaphyſici partes eſſe videantur hoc tractandum ſuſcipere, non propterea de hoc in præſentia differentes Dialeticæ fines præterire dicendi ſumus; cum huiuſmodi conſideratio non ſit ab hac facultate penitus aliena. Sæpè enim vſuvenire ſolet, vt eadem res conſideratione tamen diuerſâ ad diuerſas Diſciplinas pertineat. Vel eo ſaltem nomine tractationem hanc in præſentia præterire non licet, quoniam tam magna inter vniuerſale, & ſingulare intercedit connexio, vt illud hoc ignorato, clarè atque diſtinctè cognoſci non poſſit. Quamobrem exantlatis laboribus circa contemplationem de vniuerſali; non abs re videbimur de ſingulari tractationem inſtituiſſe.

Sed quâ ratione ad vnum, & quâ ad alium de ſingulari contemplatio pertineat, etſi huius loci non ſit perquirere; non pigebit tamen aliqua breuiter innuere; pluribus tamen omiſſis, id ſolum aduciam, quod eâ ratione, quâ pertinet ad vnum de vniuerſali ſermonem inſtituere: eâdem quoque de ſingulari cum eiuſdem artificis de vtroque ſit omninò diſſerere. Ad Metaphyſicum quidem de vniuerſali, quod Metaphyſicum dicitur, pertinet diſputatio; quandoquidem eius eſt ſubſtantiam, & accidens meditari, quæ per varias categorias diſtribuuntur, in quibus linea ſeriei ex varijs entium vniuerſalibus gradibus contexitur; proinde nequit de vniuerſali tractationem omittere, cuius perfecta cognitio cum ſingularis cognitionem expoſcat, de hoc itidem ſermonem inſtituit. Ad Dialecticum pariter logici vniuerſalis contemplatio ſpectat, cum præcepta tradat ſecundas intentiones adhibendo, inter quas præcipuum obtinet locum vniuerſale prædicatum; proinde conſiderandum illud aſſumit; quia tamen, vt hoc itidem diſtinctè perſpiciatur, ſingulare conſiderandum eſt, ob id in huius etiam conſiderationem incumbit.

SECTIO PRIMA.

An Quicquid in natura exiſtit, ſingulare, ſiue indiuiduum dici debet.

Illud notandum primùm occurrit, nimirùm voces, *ſingulare*, & *indiuiduum*, quamuis alioquin ſynonimas, aliquâ tamen ratione ſecus ſe habere; cùm res eadem per ipſas ſignificata, potius vnam ex ipſis, quàm alteram ſortitiatur, proptereaquòd ſingulare, & indiuiduum dicitur, prout vniuerſali opponitur; inde verò oppoſitionis ortus, quoniam vniuerſale pluribus commune eſt, ſingulare autem non item; nemine igitur ſingularis, huiuſmodi communitatis innuitur negatio. Sed aliunde pariter ſingulare opponitur vni-

Voces, ſingulare, & Indiuiduum, nō penitus ſynonimæ.

Digitized by Google

vniuerſali; quatenus vniuerſale diuidi poteſt in plura; quod autem ſingulare eſt, diuiſionem ſubire non poteſt, hinc quod ſingulare dicitur, indiuiduum pariter nuncupatur.

Nũ quidquid eſt, ſingulare ſit, ac indiuiduũ.

Sed num quicquid eſt, re ipſâ ſingulare ſit, & indiuiduum, ſolet in controuerſiam vocari. Quid autem de re propoſitâ ſentiendum, paucis ut explicemus, tuuat ſingularis, & indiuidui multiplicem uſurpationem aduertere; Si nanq; ſumatur formaliter, vt Scholaſtici loquuntur, pro eo videlicet, quod ad ſpeciem refertur, ſub qua continetur, ſiue ad vniuerſale, cui ſubijcitur, quodque in categorijs locum habere dicitur; quicquid eſt, non erit indiuiduum, cum aliquid in natura exiſtat, quod ſub ſpecie minimè continetur, vt Deus.

5. Diuin. Tex. 8. & ibidem. Tex. 11.

Verùm ſi ad vnitatem, & materiam, & quantitatem requiras, ut Stagiritæ placuiſſe legimus, dum ait *vnum dicuntur, quæ continua ſunt*, & paulò poſt, *eſt quidem, vt quodcunque dicamus continuatione vnum eſſe*. Profectò quicquid eſt in naturâ, haud vnum numero, ſeu ſingulare erit, cum non pauca ſuppetant, quæ ut ab omni materiæ concretione remota ſunt, ſic nec mole, nec quantitate conſtant.

Si indiuidui nomine intelligatur, quod nulli diuiſioni eſt obnoxium nullum quantum erit indiuiduum præter minimũ.

Quòd ſi forſan indiuidui nomine intelligendum exiſtimes, quod nulli diuiſioni ſit obnoxium, certè nullum quantum erit indiuiduum, atque adeò hæc indiuidui ratio ſolum in ijs locum obtinebit, in quibus nulla materia, nulla quantitas.

Si præterea ad ſingulare deſideretur, vt omnibus ſit modis incommunicabile alteri, adhuc nec omne id, quod in uniuerſo extat, ſingulare dicendum, cum Deus tribus perſonis communicari poſſit.

Quo ſenſu quidquid in natura ſingulare eſt, Inductione probatur.

Si tandem pro ſingulari ſit uſurpandum id, quod ſic unum eſt, ut commune multis non ſit per ſui realem diuiſionem in plura, quorum quodlibet ſit ipſum; hoc utique ſenſu quicquid in natura exiſtit, ſingulare eſt, & vniuerſali opponitur.

Hoc inductio ſuadet. Si nanque Deum reſpicias, ſingulariſſimum reperies; ſic pariter quemlibet angelum, quemlibet hominem, quemlibet leonem ſingularem adinuenies; non enim Deus in plures Deos diuidi poteſt, nec Raphael in plures Angelos; nec Socrates in plures homines.

Diuiſio alicuius integri nõ eſt diuiſio vniuerſalis.

Poteſt aliquod totum homogeneum in ſimilares, quibus conſtat, partes vtique diuidi, ut aqua in plures partes, de quarum qualibet, ipſa poſſit prædicari dicendo, hæc eſt aqua; diuiſio tamen hæc totius integralis in integrantes partes, non vniuerſalis in ſingularia.

Ratio qua id ſuadetur.

Nec diuiſio eſt in plura, quorum vnumquodque ſit illud primum, quod de omnibus poſſit affirmari; nulla ſiquidem aquæ diuiſæ pars erit aqua illa, quæ diuiſionem ſubijt; ſed comparatione illius perpetuò dicenda pars.

Confirmatio.

Et ratio quoque ſuppetit ad id confirmandum; quoniam, qualibet participata natura vel ab internis principijs eſt ſingularis, quod ineptè quibuſdam probatur: vel de ſe communis eſt multis; quod communi ſapientum calculo recipitur. Alterutrum dicas concludetur intentum. Si primum nulli dubium: ſi ſecundum: æquè etiam clarum; tametſi enim communes naturæ concedendæ ſint, quia tamen hæ non ſunt à ſingularibus ſeiunctæ, ſed in ipſis incluſæ, ob id etſi ſingulares intrinſecus non ſint: extrinſecus tamen ſunt. Quod tam de ijs, quæ re ipſâ: quàm de ijs, quę potentiá tantum exiſtunt, æquum eſt intelligere.

Difficultas.

Putabit fortaſſe quiſpiam, non eſſe ſingulare quidquid in uniuerſo exiſtit, cum aliqua ſint, quorum naturis nulla ſit ſingularitatis acceſſio, unde numerica prouenit multitudo, cuiuſmodi ſunt remota ab omni concretione mortali, materiaque commercio; hinc enim numerica differentia. Si tamen rem diligentiùs inſpicias, longè aliter philoſophandum. Vt enim naturis materiatis; ita & ab omni materiæ compoſitione ſeiunctis, ſingularitatis aduenit differentia; ſiquidem in vtroq; rerum genere communes dantur naturæ, quæ tantummodo differentijs indiuiduantibus ſingulares fiunt; nam in carentibus materiâ, communis quoque concedenda natura, penitus indifferens indifferentiâ priuatiuâ ad ſingularia plura, & ad numericas differentias, quibus ad indiuidua contrahitur. Et ineptè admodum concederetur, differentiam numericam à materia deſumi. Sed hoc etiam admiſſo, non ſubindè contendas, ſingularia non eſſe ea, quibus materia deeſt, ſiue actu, ſiue potentiâ in rerum natura verſentur; exiſtere ſiquidem ſingularium eſt. Potius igitur ſingularia eſſentialiter forent, itaut in ijs non darentur communes naturę, ſed ſe ipſis ſingularia eſſent, quod cum ſoli ſupremo Numini conueniat; impium, vt opinor, alijs ab ipſo tribuere. Et quamuis natura quædam communis, in rebus materia conſtantibus de ſe ſingularis non ſit, cum id ei non intrinſecus ſed merito differentię adiunctæ conueniat; adhuc vnumquodq; in vniuerſo exiſtens ſingulare dicendum; quoniam etſi natura illa ex principijs internis, & intrinſecus dici ſingularis minimè poſſit, ſingularis adhuc extrinſecùs eſt; quod ſatis ſuperque, ut quicquid in vniuerſo eſt, ſingulare dicatur. Hoc enim non uniuſmodi, ſed bipartitò contingit, vel quod ſe ipſâ res ſingularis ſit, ſolius Dei proprium, vel ratione adiunctæ differentiæ, quod cæteris omnibus accommodatum eſt.

Solutio.

Nec aliud in re propoſitâ præ oculis habendum omittam cum dicitur; quicquid in uniuerſo exiſtit re ipſa ſingulare eſſe; id enim intelligendum non de ſingulari prout rationis quendam reſpectum ad ſuperius importat; ſingulare nanque ſic vſurpatum, haud eſt in re, cùm huiuſmodi reſpectus ſit rationis opus, ſed intelligendum pro eo, quod re ipſâ eſt vnum, cui multiplicari penitùs repugnat.

Num res omnis exiſtens ſit ſingularis itaut ſe ipſa non ſit huiuſmodi in Metaphyſica diſcutiendum.

Verumenimuerò num res omnis exiſtens ſit ſingularis, itaut ſe ipſâ non ſit huiuſmodi, ſed à principio quodam numericam ſuam differentiam mutuetur, contentio celebris, in diuina potius Philoſophia, quàm hic diſcutienda.

Quorundam error detegitur dicentiũ numericã differentiam nihil eſſe præter eſſentiam naturæ.

Satis interim tamen mirari non poſſum, quòd in quorundam animos irrepſerit opinio, docens numericam differentiam nihil eſſe præter eſſentiam naturæ; quaſi, ut hęc ex ſe formaliter eſt talis, non abſimili modo ex ſe ſingularis ſit, vniuerſaliſque tantùm per intellectum fiat: aſſignandumque potius principium communitatis, quàm ſingularitatis naturæ videatur.

Ratio aduerſus illos aſſeritur à paritate deſumpta.

Licet enim quicquid in uniuerſo ſingulare ſit: nulla tamen creata natura ex principijs internis dici ſingularis meretur, proindeque ſingulare, utcunque à naturâ diſtinctum quidpiam ipſi ſuperaddit; quod inde mihi ſit exploratum; quoniam etſi natura determinata ſit ad eſſentialia ſui prædicata, non tamen ad indiuidua; ut humanitas determinata quidem eſt ad rationem ſentiendi, & ratiocinandi, non tamen ad Socratem magis, quam ad Platonem. Quod cum ita ſe res habeat, neminem prætęribit, quidpiam eſſe recognoſcendum, unde natura ad hoc, vel illud indiuiduum ſui determinationem conſequatur. Hac enim de re ſentiendum idem, quod de natura generis in ordine ad ſpecies dici ſolet; ita ut paritas hinc optimè deſumi poſſit. Quemadmodum aduertentes genericam naturam indifferentem omninò ad plures varias'q; ſpecies, cogimur differentias agnoſcere, quibus ad

illas determinetur; ſic de natura ſpecifica relata ad indiuidua ratiocinandum.

[Ratio altera.] Hoc itidem perſpicuum inde, quia ſi differentia numerica naturæ quidpiam ſuperadditum non foret, quinimò in eius eſſentiali conceptu inuolueretur; profectò ut natura ipſa communis eſt omnibus, & ſingulis indiuiduis, itaut de ipſis poſſit enunciari: non abſimili modo natura vniuſcuiuſque indiuidui ſic cæterorum comparatione foret, vt ijs communis eſſet; ac de iiſdem poſſet prædicari.

[Ratio altera.] Et ut paucis hæc omnia perſtringam, ad id oſtendendum aſſumam, quod iturum neminem inficias crediderim, ſingularia nimirum omnia in aliquo conceptu conuenire; & per aliqua pariter differre. Quod ſi res ita ſe habet, quis adeò fatuus, vt præter illam conueniendi rationem, aliam differendi vtcunque ab illa diſtinctam, vnde ſingularia inter ſe diſcriminentur, non agnoſcat? Ratum igitur eſto; concedendum quidpiam, atque adeò indiuiduationis principium, vnde natura numero multiplicetur, ac in ſingularia omnia diuidatur.

[Quomodo intelligendum ſe habere id, quod ſupperadditur naturæ, vt ſingularis fiat.] Id porrò non eò dico, quaſi animum ad credendum inducam, per ſingularitatem phyſicè aliquid naturæ ſuperaddi. Si hoc enim affirmem, amens ſim. Sed quia præter eſſentialia naturæ principia concedendum aliquid illi ſuperadditum, perfectâ vel imperfectâ mentis præciſione diſtinctum; vnde eidem in plura numero multiplicatio contingat.

[Difficultatis præoccupatio.] Quod ſi fortè quiſpiam hoc inſulsè, ac inconſideratè reuocari putet in controuerſiam, cum perinde videatur, idem ac in dubium vertere per quid res ſit res, eo enim quo res eſt, ſingularis eſt, quicquid enim eſt extra animam, ideò eſt, quia vnum numero eſt. [Diluitio difficultatis.] Hoc libenter fatebor, dummodo non prætermittatur aduertere duobus id modis contingere, vel intrinſecus, vel extrinſecus; priori modo eſt indiuiduum, poſteriori autem, natura, quæ tametſi differentiam numericam in ſuo formali conceptu non inuoluat, ab ea denominatur ſingularis, quandoquidem idem re ipſa eſt cum illa, licet ab eadem, diſtinctione formali, diſtingueatur.

[Controuerſia propoſita falſum minime ſupponit: enim de diſſicultas inde deſumpta, diluitur.] Neque controuerſiam ineptè propoſitam exiſtimes, eo nomine, quòd falſum ſupponat, nimirum aliquid indifferens ad hoc, & illud concedi debere per numericas differentias contrahendum; nam hoc vtique falſum, ſi de poſitiua indifferentia ſit ſermo; non tamen à veritate alienum, ſi de priuatiua id intelligendum velimus; huiuſmodi porrò naturam ipſam communem eſſe, cum ſuperius fuerit luculenter oſtenſum, non eſt, cur hîc in eiuſdem probatione deſudem.

[Difficultas altera. Eidemq; ſit ſatis.] Nec eſt, cur quis ſuſpicetur ſecuturam in diuiſione per ſe abeundum eſſe in infinitum, à quo natura abhorret; cum rationes per ſe, ac eſſentiales in infinitum non abeant: ſi namque ſpecies diſtribuatur in indiuidua, non per ſe, ſed per accidens, diuiſio fit, quandoquidem per eſſentialia non traditur; ad quod reſpiciens Stagirites docuit vltimam diuiſionem pec ſe, & eſſentialem fieri per differentias ſpecificas, cùm alioquin vltrò concederet diuiſionem per differentias numericas; quia tamen hanc aduertebat eſſe per accidens, quatenus diuidens eſt extra rationem diuiſi, nec pertinet ad eſſentiam rei à ſe conſtitutæ, propterea diuiſionem vltimam appellat illam, quæ fit per differentias ſpecificas.

[Difficultas alia.] Et quamuis natura dicenda ſit vna vnitate reali; malè ſubinde deducitur eſſe vnam per ſe vnitate numericâ, & non per aliquid ſuperadditum. [Solutio.] Præter enim vnitatem numericam, alia quoque realis eſt formalis nuncupata. Mala itidem conſecutio, cum dicitur; Natura per ſe eſt formaliter ens, ergo per ſe itidem indiuiſa, & vna, & non per aliquid additum, ſiquidem unitas eſt paſſio conſequens naturam entis; Licet enim unitas huiuſmodi ſit, id vtcumque tamen non vſurpandum, ſed diſtributione factâ ex parte vtriuſque extremi, itaut talis unitas, tali enti conueniat: ſatis igitur ſuperque, ut naturæ prout à differentia præciſæ, formalis unitas conuenire dicatur, quamuis numerica unitas intrinſecùs illi conſentanea non ſit.

[Difficultas alia.] Si rurſus hoc ſuperadditum videatur de medio tollendum, quoniam illud vel eſſentiale eſt, quod planè intolerabile, cum hinc ſequeretur, ſpeciem diuidi per eſſentiales differentias, atque adeò indiuidua eſſentialiter differre; vel accidentarium, hoc non minus intolerabile, quoniam indiuiduum foret ens per accidens, atque adeò ſpecies nec de illo per ſe prædicari poſſet: nec accidens indiuiduo ſubiecto adueniret, ſed potius illud conſtitueret.

[Solutio.] Illud naturæ additum accidentarium quidpiam profectò, ſi tamen hoc intelligas nomine id, quod eſt extra quidditatem naturæ; nec ob id indiuiduum eſt quid vnum per accidens; nam ex natura & ea eo, quod hoc modo accidentarium tantummodò dicitur, nihil prohibet, quo minus aliquid per ſe vnum conſurgat. Illud idem additum eſſentiale aliquid dici poteſt, hoc nomine id intelligendo, quod intrinſecum eſt indiuiduo; non proinde tamen naturæ diuiſio facta per illud additum eſſentialis dicenda, cùm illud ad quidditatem ſpecificæ naturæ non pertineat, ſiquidem hæc tota eſt indiuiduorum quidditas. Nec immeritò; nam tametſi natura ſpecifica per differentias indiuiduantes vlteriorem diuiſionem ſubire poſſit; adhuc tamen ipſa tota eſt indiuiduorum quidditas, & eſſentia; quoniam huiuſmodi diuiſio non fit per differentias eſſentiales ad rei quidditatem ſpectantes; ſed per differentias ad ſingularium integritatem pertinentes. [Cur differentia ſpecifica ſit eſſentialis ſpeciei non tamen numerica. Quid eſſentiæ nomine intelligendum.] Cur autem numerica differentia non ſit eſſentialis dicenda, paucis explicabo. Differentia ſpecifica diuidens genus eſſentialis dicitur ſpeciei, quam conſtituit; quoniam in eius eſſentiali conceptu inuoluitur; non propterea dicendum, numericam differentiam eſſentialem eſſe quoniam & ipſa pariter eſſentialem indiuidui conceptum ingreditur; quandoquidem eſſentiæ nomine præſertim intelligitur cõmunicabilis natura; quamobrem ſi differentia diuidens genus, ſpeciem conſtituat, non eſt, cur quiſpiam capiatur admiratione, ſi eſſentialis dicatur, cum ſpecies adhuc communicabilis ſit, differentia autem numerica ſpeciem diuidens indiuiduum incommunicabile prorſus conſtituit.

[Difficultas alia.] Puerile autem illud, ut opinor, quod pleriſque aliquid negotij faceſſit, nempè ſecuturum, ſpeciem nullam fore ſpecialiſſimam; vel athomam ut aiunt; quoniam ſpecies qualibet eſſet adhuc diuiſibilis. [Solutio.] Inſulſum quidem profectò; non enim athoma, quia penitus indiuiſibilis, ſed quoniam in alias ſpecies vlteriorem diuiſionem non patitur.

[Alia difficultas.] Longè acrius vrgeretur dicendo; ſi additum illud concederetur, quò & natura diuideretur in ſingularia & ſingulare quodlibet conſtitueretur, profectò haud inficiandum foret differentiam, quâ conſtituitur indiuiduum vnum, conuenire cùm differentia, quâ conſtitueretur aliud: communis igitur illa conueniendi ratio; proinde ſi qualibet communis ratio aliquo indiget ſuperaddiro, quo ſingularis fiat, etiam & illa ratio communis differentiæ numericæ ſuperadditum quidpiam poſtulabit, quo ad hanc vel illam numericam differentiam contrahatur, atque determinetur. In infinitum igitur abeundum.

Mi-

Mirum ſanè, quo confugerit ſubtilis quorundam loquacitas, ut propoſitam difficultatem viderentur dirimere. Nihil tamen facilius, ſi paulò ſerius in huius contemplationem incumbas. Intelliges enim haud futurum incommodum, ſi conceptibus mentis nullus præfigatur terminus; tametſi enim intellectui limitata naturæ ſit; poteſt tamen nouos eliciendo conceptus in infinitum abire; temerè quidem nulla vrgente occaſione, non temerè tamen vrgente.

Solutio.

Singulare, vel indiuiduum bifariam ſumi poſſe, perſpicuum adeò, vt apud Scholaſticos nihil frequentius vſurpatum reperias. Primò prout ſecundam intentionem importat; ſecundò pro eo, quod ab hac denominatur. Priori modo ſumitur pro ſecunda intentione attributa illi, cui repugnat, in plura ſe ipſa, ſeu in plura eiuſdem rationis inferiora diuidi: quorum quodlibet ſit ipſum; non ſecus ac vniuerſale diuiſionem ſubire poteſt. Secundo modo ſumitur pro prima intentione; & pro denominato à ſecunda intentione, quæ in quodam reſpectu rationis conſiſtit. Iuxta priorem accipiendi modum geminam conſiderationem admittit; vel nimirum prout habet ſubijci poſſe ſpeciei: vel prout habet de ſe ipſo tantùm poſſe prædicari. Vt autem multiplex eſt eius acceptio: ſic multiplex eius definitio; quæ proinde vna erit, prout indiuiduum in prima, altera prout in ſecunda intentione conſiſtit; quod & rurſus bifariam, iuxta duplicem conſiderandi modum; nempè prout eſt inſpectum, quatenus ſpeciei ſubijci poteſt; vel prout de ſe ipſo tantùm poteſt prædicari. Ad hæc Porphyrius reſpiciens tres definitiones protulit, quibus indiuiduum explicari poſſe putauit. Prima eſt Ἄτομα δὲ λέγεται τὰ τοιαῦτα, ὅτι ἐξ ἰδιοτήτων συνέστηκεν ἕκαστον, ὧν τὸ ἄθροισμα, οὐκ ἂν ἐπ' ἄλλου τινὸς ποτὲ τὸ αὐτὸ γένοιτο. *quæ indiuidua nominantur ex eo, quod ex proprietatibus ſuis, quodque conſtat, quæ omnes in alio eadem eſſe nullo modo poſſunt.* Vel vt communiter dici ſolet. *Indiuiduum eſt, cuius collectio proprietatum in nullo alio eadem erit.* Huiuſmodi ſiquidem definitione quid ſit indiuiduum exprimitur, prout in prima tamen intentione conſiſtit. Tales autem proprietates Artificum induſtriâ, ac diligentiâ carminibus hiſce duobus fuerunt comprehenſæ

Indiuiduũ bifariam conſiderari poteſt.

Prima definitio indiuidui.

Forma, Figura, Locus, Tempus cum Nomine Sanguis,
Patria ſunt ſeptem, quæ non habet vnus & alter

Aliæ autem ſunt duæ definitiones, quid indiuiduum ſit, prout ſecundam intentionem inuoluit, exprimentes, è quibus prima explicat illud quatenus prædicabile, hunc in modum τὸ δὲ ἄτομον ἐφ' ἑνὸς μόνου τῶν κατὰ μέρος ſupple κατηγορεῖται. *Indiuiduum eſt illud, quod de vno ſingulorum prædicatur.* Vel vt dici ſolet. *Indiuiduum eſt illud, quod de vno ſolo prædicatur.* Altera exprimit idem prout ſubijcibile, dicendo περιέχεται μὲν οὖν τὸ μὲν ἄτομον ὑπὸ τοῦ εἴδους. *Continetur igitur indiuiduum quidem ſub ſpecie*; & vt dici conſueuit. *Indiuiduum eſt illud, quod continetur ſub ſpecie.*

Secunda & Tertia.

Ex his intelligis, quid indiuiduum ſit, modis omnibus vſurpatum; quod clarius ut innoteſcat, non piget, diſcriminis quid interſit inter Indiuiduum, Suppoſitum, & Perſonam, afferre. Indiuiduum, quod ſingulare, vnumque numero dicitur, tale eſt, quale deſcripſimus, nimirum illud, cui repugnat in plura inferiora diuidi, quorum quodlibet ſit ipſum; ſiue ſubſtantia, ſiue accidens illud ſit. At verò ſuppoſitum eſt indiuiduum ſubſtantiæ, non quæcunque tamen ſubſtantia indiuidua, ſeu ſingularis ſuppoſitum eſt, ſed illud tantummodò indiuiduum ſubſtantiæ, quod eſt incommunicabile alteri tam ut quo, videlicet tanquam forma ſubiecto: quàm ut quod, ſcilicet ut ſuperius inferiori ſuo. At verò perſona ſuppoſito aliquid addit, nempè quod ſit ſuppoſitum naturæ, cuius eſt intelligere. Quamobrem hæc ſecundum maiorem, aut minorem amplitudinem differunt.

Quid differat inter Indiuiduũ Suppoſitũ, & Perſonam.

Laborant Interpretes in inquirendo, num per traditas definitiones communis quædam indiuidui ratio explicata dicenda ſit; ita videlicet, vt ea, quæ numero differunt præter conuenientiam, quam habent in ſpecifica natura, habeant etiam in ratione indiuidui. Tametſi autem plerique negarint indiuiduum hic ſub aliqua communi ratione deſcribi poſſe; eam ob cauſam, quoniam indiuidua prout huiuſmodi ſunt inter ſe primò diuerſa, vnde contendunt indiuiduum confuſè ſumptum hic definiri, videlicet omnia indiuidua immediatè, nullum tamen determinatè; quemadmodum de indiuiduo vago dici ſolet, non ſignificare rem vnam communem, ſed ſingularem, indeterminatè tamen acceptam.

Quæri ſolet vtrum per traditas definitiones cõmunis quędam indiuidui ratio explicata dicenda ſit.

Nobis propius ad veritatem eorum accedere ſententia videtur, qui docent, per has definitiones indiuidui ſingularis ſuæ rationem vniuocè communem omnibus indiuiduis, & de ſingulis prædicabilem in quid explicari.

Auctoris opinio eſt per has deſcriptiones exprimi cõmunem indiuidui rationem

Ea autem ratio, quæ nobis hanc ſententiam ſuaſit; quoniam indiuidui generatim ſumpti definitio communis eſt omnibus indiuiduis, commune igitur aliquid vniuocè per ipſam exprimitur. Optima conſecutio; non enim aliqua poteſt definitio pluribus aptari, niſi prout hæc in aliquo communi expreſſo per ipſam definitionem, conueniant.

Ratio.

Deinde optima illa ratiocinatio, quâ concludimus, Socratem eſſe incommunicabilem alteri tanquam inferiori ſuo dicendo, omne indiuiduum eſt incommunicabile alteri velut inferiori ſuo, Socrates autem ita ſe habet, ergo Socrates alteri eſt incommunicabilis tanquam inferiori ſuo. Huiuſmodi, inquam, ratiocinatio rectè procedit, optimamque continet illationem. At ſi nihil indiuiduis prout huiuſmodi commune foret, vitioſa vtiq; hæc dicenda eſſet argumentatio velut æquiuocatione laborans; fatendum igitur, indiuiduis prout huiuſmodi, aliquid cõmune vniuocũ eſſe.

Et ſanè quotieſcunque in memoriam redit, indiuiduo vt ſic præfigi notas illas quantitatis, *omnis, nullus, aliquis*; ſatis mirari non poſſum, quoſdam extitiſſe, quibus oppoſita ſententia probaretur. Huiuſmodi autem notarum appoſitionem fieri, neminem præterire crediderim, cum cuique perſpectum ſit, paſſim hæc vſurpari, *omne indiuiduum, nullum indiuiduum, aliquod indiuiduum*. Vtque propoſitum paucis abſoluam, ita diſputo. Quotieſcunque aliqua inter ſe conueniunt, itaut aliquo modo ſimilia dicantur, fatendum aliquid ijs vniuocè commune eſſe in quo conueniant, ac ſimilitudinem habeant. Dari autem aliquid, in quo indiuidua conuenire dicenda ſint, perſpicuum eſt aduertenti, in eo ſingula conuenire, quod nullum ipſorum in plura inferiora eſt diuiſibile. Non eſt igitur, cur quippiam commune aliquid indiuidui inficietur.

Non diſſimulandum tamen, hinc non exiguas difficultates oriri. Si namque per commemoratas definitiones communem indiuidui rationem explicari aſſeruimus; haud facilè eſt dictu, quam benè à Porphyrio definitum indiuiduum fuiſſe dicendo; illud eſſe, quod de vno tantum prædicatur, & cuius proprietatum connexio in alio eſſe non poteſt. Si quidpiam enim commune eſt, fatendum quoque de pluribus poſſe prædicari.

Hac in re non exiguæ difficultates occurrunt.

Digitized by Google

Cuiuſdã Peripatetici opinio de indiuidui definitione.

Non obſcuri nominis Peripateticus putabat, ſe difficultati ſatisfacturum aduertendo, indiuiduum ſpectari poſſe, vel prout ſecundam intentionem importat: vel quatenus in prima intentione conſiſtit; priorique modo rurſus conſiderari poſſe vel ſecundum prædicationem ſignatam, vel exercitam. Dicebat igitur indiuiduum, quatenus ſecundam intentionem inuoluit, de pluribus numero differentibus exercitâ prædicatione poſſe ad modum ſpeciei prædicari; nimirum de hoc, & illo indiuiduo; at prædicatione ſignatâ de vno tantùm. Difficultas tamen nondum ſublata. Propterea quòd indiuiduum, ſi rationem habet ſpeciei, ſibi vendicabit de pluribus numero differentibus & exercitâ, & ſignatâ prædicatione prædicari; in hoc enim ſpeciei ratio conſiſtit.

Reijcitur.

Aliorum opinio.

Alij porrò, quibus hæc reſponſio parùm arriſit, ſatius duxerunt reſpondere dicendo, quod ſicut talis ratio communis indiuiduorum, vt indiuidua ſunt, tantummodo communis eſt vt modus; ſingularis autem ut quid; ita pariter vni ſoli conuenit, ac de uno ſolo prædicatur vt quid, ſed de pluribus ut modus tam exercitâ, quàm ſignatâ prædicatione. Addunt inſuper, non repugnare indiuiduum confusè, & inadæquatè cognitum prædicari de pluribus; repugnare tamen prout clarè, & adæquatè cognitum.

Breuius res expeditur.

Breuiùs tamen occurritur aduertendo, indiuiduum ſumi poſſe, vel prout ſupponit ſimpliciter, quâ ratione aliquid commune eſt pluribus: vel prout ſupponit perſonaliter, quo pacto non eſt commune quidpiam. Tametſi autem indiuiduum definiatur in cõmuni, ea tamen definitio intelligenda eſt illi conuenire, ſecundùm quod perſonaliter ſupponit. Vt ſi quiſpiam hominem currentem definiendum aſſumeret; vtcunque hæc definitio foret, illi profectò perſonaliter ſupponenti pro hoc, vel illo homine conueniret, prout exercitium curſus huic, vel illi homini conuenit.

Aliæ difficultates ſuggeruntur.

Superiori autem difficultate de medio ſublatâ, ſuperſunt aliæ; propterea quòd explicandum præterea, cur fieri poſſit, vt ab indiuiduantibus differentijs communem hanc definitam rationem liceat abſtrahere. Si nanque differentiæ ſunt vltimæ: neceſſe eſt, eas eſſe primò diuerſas; at ſi commune quidpiam quidditatiuum illis concedatur, in quo proinde conueniant, non erunt certè primò diuerſæ, cùm ea tantummodò ſic ſe habeant, quibus vt nihil commune eſt, ſic nihil extat, in quo conueniant. Hinc & earum conceptus ſimpliciter ſimplex, ac vltimò determinans non foret; quandoquidem in conceptum communem rurſus, & proprium reſolui poſſet. Vt omittam, quòd in infinitum abire cogeremur; differentiæ ſiquidem vltimæ ſi in aliquo conueniunt, oportet, vt per aliquid inter ſe diſcriminentur, vnde fatendum dari differentias differentiarum; cùmque idem de hiſce differentijs vlterioribus dici poſſit, his propterea nullus præfixus terminus.

Difficultatis. Solutio.

His autem vt occurras, diligenter aduerte, quonam pacto indiuidua in communi indiuidui ratione conuenire dicenda ſint, id nanque bifariam contingere, ſatis exploratum aduertenti, gemino modo dici aliquid poſſe commune pluribus, atque id etiam in quo plura conueniunt. Vel enim hoc perfectè, vel imperfectè ab iis, quibus commune, præciſum eſt. Geminam hanc præciſionem pluribus hic explicare ſupervacaneum omninò; hâc enim de re fuſiori calamo alibi ſcripſimus. Indiuiduum igitur commune quidem eſt omnibus indiuiduis, & hæc in communi quadam indiuidui ratione conueniunt, ſed ita, vt indiuidui ratio ab omnibus differentijs imperfectè præciſa eſſe dicatur. Hinc tibi perſpectum fiet, vt opinor, differentias vltimas eſſe primò diuerſas, earumque conceptum eſſe ſimpliciter ſimplicem, nec vllam ſuſpicionem eſſe proceſſus in infinitum, ita ut hoc inde ſequatur abſurdum; propterea quòd illa communis ratio haud eſt perfectè præciſa; adhuc tamen formalem quandam rationem importat, in qua differentiæ ipſæ, à quibus fit abſtractio, conueniunt.

Superior doctrina exemplo illuſtratur.

Quamobrem cogitandum, huiuſmodi conceptum abſtractum, in quo indiuidua conueniunt, in eum ſe habere modum, ut indiuidua, ſub illa ratione contenta, non per alias differentias indiuiduantes diſtinguantur; ſed quòd clarè ac explicitè concipiantur illa, quæ alioquin implicitè per indiuidui conceptum intellecta fuere. Quamobrem ratiocinandum in re propoſita non ſecus, ac in ente relatè ad modos intrinſecos, & proprietates, quibus afficitur, atque etiam ad differentias, quibus contrahitur.

Satis autem exploratum, entis rationem non ſic à modis, proprietatibus, & differentijs ſecerni, quaſi hæc illi quidpiam ſuperaddant, quod per entis conceptum quodammodo ſaltem implicitè non importetur; dumque omnia illa intelliguntur, noui aliquid intelligatur, quod aliquo modò per entis conceptum non exprimeretur; ſolum enim ab illis entis ratio præciſione imperfectâ præciſa eſt, ita ut intellectus, dum entis rationem attingit, etiam quidquid ſub ente continetur, implicitè quidem intelligat; & dum hæc pariter ipſe percipit, clarè, & explicitè ſolum intelligat, quod implicitè tantum attigerat. Idem de re propoſitâ iudicium eſto.

Difficultas proponitur.

Dubitabit forſan aliquis proceſſum ſecuturum in infinitum, nimirum in conceptibus; propterea quòd ſi ſemel admiſſum fuerit ab hac, & illâ numericâ differentiâ rationem abſtrahi differentiæ numericæ vt ſic, in qua illæ conueniant; cùm has neceſſe ſit inter ſe differre; atque adeò numericæ differentiæ communem rationem per alias differentias contrahi: & rurſus ex his differentijs communem differentiæ numericæ conceptum abſtrahi, atque ſic perpetuò procedendo; quamuis id imperfectâ præciſione contingat, ſitque diſtinctio penes implicitum, & explicitum, vtique ſequitur abeundum in infinitum.

Difficultatis ſolutio.

Hæc tamen accuratè tractando licebit aduertere huiuſmodi proceſſum eſſe tantum in conceptibus formalibus, non obiectiuis; factâ ſiquidem illâ præciſione differentiæ numericæ ab hac, & illa numericâ differentia, non inficiandum adhuc in illis conueniendi rationem permanſuram. Sed hinc non ſubinde putandum ſecuturum incommodum, nempè proceſſum infinitum in abſtractionionibus, ſeu conceptibus obiectiuis; propterea quòd conueniendi ratio perſeuerans in illis eadem omninò, quæ ſemel abſtracta fuit; quamobrem ſi deinceps pluribus vicibus intellectus reflectendo redeat ad illam abſtrahendam; in formalibus conceptibus, nullus vtique terminus erit; ſecus in obiectiuis; quoniam ratio, quæ per ſubſequentes actus abſtrahitur, eadem eſt, quæ initiò fuit abſtracta. At, vt aliàs aduerti, nullum incommodum, ſi in formalibus conceptibus abeamus in infinitum, ſiquidem intellectui debet hoc acceptum referri, cui hæc infiniti ratio conſentanea eſt, atque conueniens. Intolerabile quidem hoc in conceptibus obiectiuis, quandoquidem in quouis indiuiduo formales infinitæ rationes admittere cogeremur.

Difficultas proponitur.

Indiuiduatio dici poteſt ſimul ratio conueniendi, & differendi,

Nec illud prætereibo, videlicet indiuiduationem dici poſſe formalem rationem differendi, ſimulque conueniendi, modo tamen diuerſo; nam generatim confuſèque cognita, & vt modus, eſt conueniendi ratio; clarè tamen, ac explicitè perſpecta, & vt quid,

eſt

Digitized by Google

eſt ratio differendi. Ex quo te non præteribit nullius eſſe momenti difficultatem, quam plerique inculcant, dum aiunt, formalem rationem differendi haud poſſe eſſe rationem conueniendi: indiuiduationem autem eſſe formalem differendi rationem, ob id per eam non poſſe conuenientiam haberi. Quid autem ſit reſpondendum, quaque ratione diluenda ſit difficultas, ex proximè dictis non obſcurum.

Difficultati quomodo occurrendũ ex dictis colligitur.

Alia difficultas.

Videbitur forſan hæc, de qua loquimur, communis ſingularitatis ratio penitus impoſſibilis; quoniam ſimul communis, ſingularisque dicenda foret; communis quidem, quippè quæ omnibus indiuiduis conuenit; ſingularis autem, quoniam eſt ipſa ſingularitas.

Solutio.

Neminem tamen admiratio ſubeat, ſi vtrumque ſingularitati concedendum velimus; ipſam certè communem, & ſingularem, diuerſo tamen modo, eſſe concedimus; eſt enim ſingularis vt quid, eſt communis vt modus. Cogitandum enim ſingularitatem ab intellectu concipi, & ab hac, & illa ſingularitate imperfectè præſcindi, itaut, quod concipitur, ſit ſingularitas: at concipiendi modus vniuerſalitas ſit, atque communitas. Vtrumque igitur illi conuenit, ratione tamen diuerſâ.

Tametſi autem hæc eadem de pluribus ſpeciebus inter ſe collatis, quantum ad ſpecificas differentias dici poſſint; itaut, quemadmodum indiuidua plura, quatenus huiuſmodi in communi ratione indiuidui: & ſingularitates in communi ratione ſingularitatis conuenire dicantur: non diſſimili modo plures ſpecies, quatenus huiuſmodi, quantum videlicet ad differentias ſpecificas, genere quidem neglecto, quod ab ipſis diuiditur, communem habeant rationem, in qua conueniant; nullum hinc tamen abſurdum, quòd ſcilicet id, in quo conueniunt, ſit medium quid inter proximum genus, & ſpecies; ſiquidem id, in quo differentiæ conueniunt, non eſt illis commune vt quid, ſed tantùm vt modus.

Difficultas alia.

Hinc etiam alia difficultas diluta; communis enim numericæ differentiæ ratio quamuis per differentias numericas contrahibilis dicatur; non ſubinde putandum, ei propriè ſpeciei rationem accomodatam eſſe, ſingularitatis enim communis ratio, quemadmodum

Solutio.

communis vt modus, ſic & contrahibilis, & ſpecies quoque dicetur vt modus. At ſpecies propriè dici non meretur, proptereaquòd hæc eſt ſpecies vt quid, atque adeò etiam contrahibilis vt quid eſſe debet.

Alia difficultas eiuſque ſolutio.

Quamuis autem communem illam indiuidui rationem concedendam non immeritò diceremus; non propterea tamen prædicationem hanc, *Socrates eſt homo*, cogimur eſſe mediatam affirmare; tunc ſanè quando ſingularitatem, gradum quendam, non gradus modum eſſe diceremus. Conſiderandum enim numericam differentiam eandem eſſe, quæ vniuerſim, & quæ determinatè cognoſcitur. Communitas igitur modus eſt, quo res cognoſcitur; at mediatio prædicationis,

Alia difficultas.

graduum realitatem expoſcit. Nec ſubinde concludas hoc idem de hac prædicatione *Socrates eſt animal*, quòd ratio hominis, à Socrate, Platoneque non niſi imperfectâ præciſione præſcindat. Hominis enim ratio non modus eſt, ſed gradus cui extrinſecus numericâ differentia aduenit, quamuis importans quidpiam implicitè ſaltem in hominis conceptu inuolu-

Solutio.

tum. Secus autem numericæ differentiæ ratio vt ſic, quippè quæ non importat niſi modum, quo numerica differentia concipitur. Vnde cùm etiam dicimus *Socrates eſt homo*, enunciatur homo de Socrate, non vtcumque ſumptus, ſed prout numericam differentiam inuoluit; quamobrem nequit prædicatio eſſe mediata, cùm nihil inter hominem ex parte prædicati, & Socratem ex parte ſubiecti medium exiſtat.

Alia difficultas.

Quòd ſi forſan adhuc à veritate remotum videatur, dari communem illam indiuidui rationem, quoniam inde ſit conſequens, concipi naturam ſpecificam poſſe cum illa communi indiuiduatione; hæc porrò cum natura compoſitum faceret, quod magnum abſurdum; non enim illud commune foret, ſiquidem natura numericâ differentiâ eſſet affecta: non ſingulare, proptereaquòd indiuiduationis ratio non communis, ſed propria eſſet.

Solutio.

Difficultas hæc diluenda illius neglecto conſilio, qui dicendum exiſtimat, naturam conceptam cum illa communi ſingularitate non efficere vnum quoddam compoſitum in intellectu, quoniam indiuiduatio non concipitur in huiuſmodi ſtatu per modum contrahibilis, atque determinabilis; ſecus ſi conciperetur adequatè, atque diſtinctè, tunc enim vnum quidpiam efficeret, quoniam tunc ſingularis conciperetur, vt verè in ſe eſt. In eo tamen is peccat, quoniam ad compoſitionem requirit, eam ſe habere per modum contrahibilis, à quo veritas abhorret. Præſtat ob id affirmare, compoſitum illud commune quidem futurum, & ſingulare, ratione tamen diuerſâ; commune namque diceretur, prout ſupponit ſimpliciter: ſingulare verò prout ſupponit perſonaliter.

SECTIO SECVNDA.

De Indiuiduationis Principio.

Proponitur declarandũ id quod velut principium indiuiduationis habendum.

CONcedendum aliquod indiuiduationis principium hactenus demonſtratum adeo, vt in hoc amplius immorari ſuperuacaneum exiſtimem. Supereſt itaque tantummodo declarandum id, quod velut principium indiuiduationis habendum.

Aliquid affirmandum in indiuiduo naturæ adiungi, quo indiuiduum fiat.

Exploſâ Nominalium ſententiâ dicentium, res omnes eſſe ſe ipſis indiuiduas, nõ autem per aliquod ſuperadditũ; conſtanter affirmandum ab indiuiduo naturæ quidpiam adiungi, cuius merito indiuiduum fiat. Noſtrum igitur erit in præſentis, diligenter inquirere, num id in negatione, an in aliquo poſitiuo conſiſtat; hoc autem conceſſo, deinceps, quo diſtinctionis genere id à natura diſtinctum dici debeat, mox verò & alia, de quibus paulò poſt diſſerendum.

Quorundam opinio nempè dicentium per negationem ſingulare conſtitui.

Ineptè admodum philoſophati ſunt, quibus eſt viſum per negationem ſingulare conſtitui: & hanc ſolam naturę ſpecificę ſuperaddi, per quam in indiuiduo natura determinetur, duplicem aſſignando negationem, vnam nempè, quę eſt negatio diuiſionis in ſe, vel ſi mauis, in plura entia: alteram verò, quæ eſt negatio identitatis cùm alio quolibet ente; nec aliud eſſe poſitiuum, à quo indiuiduum ſit, quàm efficiens principium, à quo res ipſa producitur.

Sententia eorum eadem eſt ac Nominalium.

Principium autem de quo loquimur, qui poſitiuum inficiatur, à Nominalium ſententia non recedit; proptereaquòd in indiuiduo negationem diuiſionis, aſſerendo indiuiduationis principium eſſe naturam ipſam, non improbat. Diuerſus igitur tantummodò loquendi modus.

Reijcitur.

At ſi negare contendit poſitiuum principium à natura diſtinctum, ſolamque negationem eſſe; diſſentit ab illis, inſulsè tamen philoſophatur.

Concedenda eſt negatio in indiuiduo.

Concedenda quidem negatio eſt in indiuiduo, hoc enim non eſt diuiſum in ſe, nec in plura ſe ipſa diuidi poteſt; eſtque indiuiduum vnum, non eſt aliud, nec cùm alio indiuiduo eſt idem.

Sed negationi aliquid poſitiui ſupponitur.

Huic tamen negationi poſitiuum quidpiam ſupponi Stagirites exiſtimauit, proptereaquòd in ſubſtantiæ categoriâ docuit, primam ſubſtantiam maximè quidem eſſe ſubſtantiam, imò magis, quàm ſecundam, è

quod

quod certè ſolius negationis acceſſione minimè contingit; numericam igitur differentiam communi naturæ ſuperaddere quid poſitiuum arbitrabatur.

Ratio ad id probandam.

Nec deſunt rationum momenta; negatio ſiquidem omnis poſitiuum quidpiam ſupponit. Et certè ſingulare quodcunque poſitiuum aliquid re ipſa eſt, nedum enim importat, quòd non ſit plura indiuidua, & quòd non ſit vnum ex alijs, ſed quòd hoc determinatum ſit, vnde quidem eſt, quod non ſit plura, nec ſit vnum ex alijs; quòd ſi res ita ſe habet, etiam & indiuiduatio, quâ indiuiduum conſtituitur poſitiuum aliquid erit. Deinde ſumendum aliquod determinatum indiuiduum, huic certè ad in plura ſe ipſa diuidi repugnantia conueniet, quę prout negationem diuiſionis importat, formaliter negatio eſt; petendum tamen, an hæc repugnantia merito alicuius poſitiui conueniat, vel non. Si ſecundum dixeris, illud tibi quoque dicendum, totum eſſe indiuidui amiſsâ diuiſionis negatione, poſſe diuiſionem ſubire, quod prorſus illi repugnat. At ſi primum; inficiandum non erit poſitiuum illud, quod contendimus. Inſuper inſpecta natura ſecundum ſe, communicabilis eſt; indiuiduum autem & quidem per ſingularitatem nequaquam; ſed hoc à ſola negatione, quæ nihil eſt, expectari non poteſt. Incommunicabilitas enim negatio quædam eſt, quam ineptè proinde dixeris à negatione proficiſci.

Secunda ratio.

Efficacius etiam ſic vrgeo. Communis natura ex ſe huiuſmodi negationem non expoſcit, quæ tamen illi re ipſâ, & vt facta eſt hæc, per ſe, & intrinſecus conuenit. Additum igitur ei neceſſe eſt aliquid fuiſſe, ratione cuius nunc ei conueniat illa negatio, quæ prius illi minimè conueniebat. Idque inde mihi redditur confirmatum, quoniam nullus fit tranſitus à contrario in contrarium, nec re, nec ratione, niſi per mutationem aliquam in tranſeunte factam intrinſecùs, vel extrinſecùs, merito cuius aliter ſe habere dicatur nunc quàm prius: quamobrem cùm natura accedente indiuiduatione dicatur incommunicabilis, & minimè potens multiplicari, non autem antea; fatendum erit per indiuiduationem aliquid illi ſuperadditum fuiſſe, à quo hæc ipſa denominatio proueniat; numericam igitur differentiam oportet aliquid poſitiuum eſſe. Et certè ſi nullum aliud eſt negationis fundamentum, quàm ipſa natura; cur, quæſo, ante differentiam numericam hæc negatio illi non conuenit? hoc eſt, cur poſito eſſe naturæ, hęc non habetur negatio?

Tertia ratio.

Accedit quòd indiuidua ratione naturæ inter ſe conueniunt, atque ſimilia ſunt; poſitiuum igitur aliquid addendum, beneficio cuius indiuidua diſcriminentur, cum hoc per ſolam negationem haberi non poſſit, hæc enim in omnibus eiuſdem rationis eſt: Hæc euidentiùs intelliges, ſi ad animi conceptus eadem traduxeris. Si nanque indiuidua inter ſe comparemus, ac in ijs ſolam naturam concipiamus, inter ſe illa conuenire, eſſeque ſimilia percipimus; ſi deinde ſingularitatem intelligamus, ea inter ſe differre comperiemus. Dicendum igitur numericam differentiam ſuperaddere aliquid poſitiuum naturæ peculiare, & proprium, & quòd negatio eiuſdem ſit rationis in omnibus, & quòd hâc de medio ſublatâ nulla ſuppetat ratio, cur indiuidua prius cognoſcerentur ſimilia, poſtmodum autem nequaquam.

Quarta ratio.

Præterea cùm dicimus Socrates eſt homo; nulli dubium quin ſubiectum in hac propoſitione aliquid amplius, quàm prædicatum importet; alioquin nihil foret in cauſa, cur Socrates vt homo de cæteris indiuiduis enunciari non poſſet, id enim à ſola negatione non prouenit, quippè quæ nulla eſt, nullo fundamento ſuppoſito.

Quinta ratio.

Nec prætereo, quòd nihil ſimpliciter alicui conuenit per ſolam negationem in eo poſitam: ſed potiùs per aliquid ad quod illa conſequitur negatio; quod inductio confirmat, nam brutalitatis, vt ita dixerim, negatio homini quidem ob rationalitatem conuenit, cui directè oppoſita affirmatio, nempè brutalitas obuerſatur: ſic itidem negatio corporeitatis intelligentijs conuenit per formalitatem quandam, puta, ſpiritualitatem, cui corporeum eſſe repugnat; at ſingulari, nimirùm huic homini in plures ſingulares homines diuiſio repugnat, qui huiuſmodi ſint, cuiuſmodi eſt homo, in quo ſupponitur diuiſio: poſitiuum igitur quidpiam agnoſcendum, cuius beneficio radicitùs hæc repugnantia conueniat.

Reſponſio aduerſariorũ reijcitur.

Nec exiſtimes velim, te hinc euaſurum dicendo, per ſolam negationem poſſe ſubiecto repugnare oppoſitam affirmationem, vt cæco merito cæcitatis repugnat viſus. Tametſi enim negatio, ſiue priuatio potentiam neget proximam, non tamen ſimpliciter ponit repugnantiam ad actum. At verò diuiſionis, vel diuiſibilitatis negatio in plura ſimilia ſimpliciter indiuiduo repugnat, cùm nedum proximam, ſed etiam omnem potentiam tollat, ac neget.

Superior doctrina magis explicatur.

Et certè ratiocinandum de re propoſita non ſecus, ac de natura ſpecifica, cui repugnat in plures ſpecies diuiſionem ſubire; cumque huiuſmodi repugnantia illi conueniat ſimpliciter, ob id illi non per ſimplicem negationem, ſed per poſitiuum aliquid, hoc eſt per vltimam eſſentialem differentiam, quâ conſtituitur, iure dicitur conuenire. Sic pariter de indiuiduo, propterea quòd illi repugnat diuidi in plura ſimilia ſimpliciter, & abſolutè; hoc enim ab eo remoueri non patitur; proinde huiuſmodi repugnantia illi profectò non per puram negationem, ſed per poſitiuam quandam differentiam vltimam, & incommunicabilem conuenit, per quam conſtituitur, & quam negatio illa conſequitur.

Aliæ aduerſariorum reſponſio.

Nec ſatis ad id confugere; negationem ſcilicet hanc diuiſionis indiuiduo quidem per aliquid poſitiuum conuenire; hoc tamen haud eſſe naturæ quidpiam ſuperadditum, ſed naturam ipſam, cui vt in vno eſt ſingulari, communicari alteri repugnat.

Reijcitur.

Quis enim non aduertit hoc maximè deteſtabile; natura ſiquidem non tam hanc exigit negationem, quàm potiùs affirmationem oppoſitam, videlicet communicari pluribus, & in pluribus ſimilibus multiplicari poſſe? ipſa ſiquidem, vt in vno eſt indiuiduo, negatiuè, ac priuatiuè indifferens dicenda, quatenus de ſe non eſt hæc. Non igitur huiuſmodi negatio pro ſui fundamento formale eſſe naturæ recognoſcit. Proinde alia formalitas addenda ex ſe incommunicabilis, tanquam huius negationis fundamentũ. Inſuper haud facile dictu, cur indiuidua per aliquid poſitiuum non ſecernantur vt ſpecies.

Sexta ratio.

Quod inde confirmo, quoniam diuidi non poſſe in inferiora plura eiuſdem rationis, eſt & in Socrate, & in Platone, & in reliquis. Aſſignandum igitur, vnde negationum iſtarum, vna ſit negatio Socratis, alia Platonis, & reliquorum, quod nunquam decernes, niſi aliquid agnoſcas entitatis, quæ ſe ipſâ ſit primò hæc, & ab alia exiſtente in alio, alioque indiuiduo, primò diuerſa.

Septima ratio.

Nec omittam, quod ſpecies athoma, ſi per quid poſitiuum, multò magis & indiuiduum conſtituitur; ſiquidem vnitas numerica indiuidui propria, longè perfectior ſpecificâ cenſeri debet.

Octaua ratio.

Denique percontanti, cur indiuiduo gemina illa conueniat negatio; vel ſi mauis, cur ei ſic diuidi repugnet; ſi reſpondeas ob duplicem illam negationem; non te vides perinde eſſe, ac ſi dicas, non poteſt diuidi, quia diuidi non poteſt, quod eſt principium petere.

Incon-

Prima difficultas ſoluta. Inconſideratè autem quiſpiam animum induceret ad credendum, indiuiduationis principium non aliud à negatione; quod non ſatis, quid illud ſit, intelligat. Illud enim ex paulò infra dicendis non obſcurè conſtabit. Et ineptè adhuc ſic arguendo, concludet.

Secunda difficultas. Quoniam vnitas tranſcendens adæquatè conuenit enti, ſolùm addens diuiſionis negationem in ſe, & identitatis cùm alio; quamobrem vnitas quoque numerica negatio videtur diuiſionis in plura indiuidua, & identitatis cùm quolibet alio; ſi igitur indiuiduum formaliter non aliud quàm numericam vnitatem importat, cùm hæc in duplici negatione conſiſtat, vt paulò antea dicebam; conſequens eſt, vt indiuiduum hâc geminâ negatione conſtitui dicendum ſit.

Solutio. Tametſi autem falſum, quod in argumento aſſumitur, libenter admitteretur; mala tamen eſt conſecutio, ſiquidem eodem admiſſo, non ob id inficiari licet poſitiuam rationem, quâ ſpecies conſtituatur, quamuis hęc geminam negationem præſeferat. Vt omittam, quod iniuriâ quidem aſſeritur, indiuiduum formaliter per numericam vnitatem conſtitui, dum hæc per geminam negationem explicatur; rectè quidem per poſitiuam differentiam, quam vtraque illa negatio comitatur.

Tertia difficultas. Neque perturbet, quòd ſpecifica natura conceptum habeat obiectiuum realem omninò, proindeque ſingularitatem inuoluat, cùm nihil reale ſit, quod ſingulare non ſit; vnde ſe ipſâ ſingularis, non indigebit poſitiuo quopiam ſuperaddito, quo ſingularis fiat; ſed geminam illam tantummodò negationem habebit adiunctam.

Solutio. Non, inquam, perturbet; admittendus enim vltrò conceptus realis obiectiuus naturæ ſingularitatem inuoluens, quatenus illa cum hac re ipſâ eſt idem, ac ob id ſingularis extrinſecùs, non autem intrinſecùs vt indiuiduum. Quod non exiſtimandum per negationem conſtitui, propterea quòd indiuiſio, quâ dicitur tale nil aliud ſit, quàm diuiſionis negatio.

Tametſi enim illud geminam negationem præſeferat, per hanc tamen non conſtituitur, ſed per poſitiuum illud, quod negatione prædictâ ſolet explicari.

Quarta difficultas. Nec tandem poſitiuum hoc à te negatum velim, tanquam abſurdum, quòd abſurdum ſit geminam entitatem in indiuiduo admittere, naturæ quidem vnam, ſingularitatis alteram; iniuriâ enim abſurdum dicitur, non quod ſingularitas formaliter ens non inuoluat; ſed quod gemina ratio in indiuiduo nobis non probetur, vna quarum ab alia perfectè præciſa ſit, ſcilicet naturæ à ſingularitate, imperfectò tamen modo paulò infra explicando.

SECTIO TERTIA.

Quid ſit hoc poſitiuum, quod indiuiduationis principium exiſtimari debeat.

Proponitur inquirendum poſitiuum quod ſit indiuiduationis principiũ. POſitiuum hoc exiſtentiam non eſſe, quâ nimirum eſſentia ſingularis fiat, ſiue vtraque actu, ſiue potentiâ ſumatur, hinc tibi perſuaſum velim, quoniam vtriuſque formalis effectus non idem; ſiquidem indiuiduationis eſt naturam determinare ad infimum entis gradum, itaut hinc ipſa ſit incommunicabilis alteri tanquam inferiori, ſitque hæc numero deſignabilis; at formalis effectus exiſtentiæ, ſiue hæc actu ſiue potentiâ ſumatur, communi ſapientum calculo perhibetur, vt per ipſam natura reddatur extra cauſas, actu quidem, ſi actu eſt exiſtentia, poteſtate verò, ſi eadem potentiâ ſit.

Non eſt exiſtentia: Probatur primò. Ineptè igitur exiſtentia creditur indiuiduationis principium.

Probatur ſecundò. Efficacius etiam ſic arguo. Nequit natura per id ſingularis fieri, quod ſingularitatem ſupponit; at exiſtentia ſingularitatem ipſam ſupponit, quod ſic oſtendo.

Exiſtentia quid. Exiſtentia eſt vltimus quidam actus rem extra ſuas cauſas, non vtcunque, ſed vltimò terminatam ac abſolutam, quoad omnem, vltimum quoque categoriæ gradum conſtituens: non ſic autem res abſoluitur, niſi per numericam differentiam, hanc igitur exiſtentia ſuppetit. Vt prætercam, aſſerendo exiſtentiam eſſe poſitiuum illud, de quo ſit ſermo, non fieri quin in eadem naui verſemur, cùm adhuc inquirendum ſuperſit, per quid exiſtentiæ ratio tanquam aliquid commune pluribus fiat hæc, & ſingularis.

Difficultas proponitur. Putabit fortaſſe quiſpiam, ob id indiuiduationis exiſtentiam eſſe principium, quoniam id ita ſe habere cenſendum, per quod indiuiduum eſt generationis terminus; generatio enim ad indiuiduum prout indiuidum terminatur; hoc autem generationem exiſtentiæ ratione terminat; propterea quòd eò generatio tendit, vt communicet exiſtentiam effectui, idcirco exiſtentia indiuiduationis principium rectè dicetur.

Propoſita difficultas diluitur. Siquis ita ratiocinetur, in eo meâ ſententiâ peccat, quòd arbitratur, exiſtentiam eſſe generationis terminum, cùm hic potius ſit indiuiduum exiſtens, quod duo quidem dicit, & naturam vltimò completam, ac abſolutam per ſingularitatem, hoc eſt indiuiduum: & exiſtentiam iam indiuiduum conſtitutum comitantem.

Difficultas alia. Quod ſi rurſus in ea ſententia perſiſtens dicat, Id ſibi vendicat rationem differentiæ numericæ, per quod indiuiduum ab indiuiduo re ipſâ diſtinguitur; at exiſtentiam ſic ſe habere perſpicuum eſt, propterea quòd hoc diſtinctionis genus inter acta quidem exiſtentia exercetur.

Diluitur. Redigendum id in memoriam, de quo cumulatiùs in primâ diſſerendum Philoſophia; videlicet principium diſtinguendi indiuiduum vnum ab alio reali diſtinctione, quæ entitatiua dici mereatur, numericam eſſe differentiam, exiſtentiâ tamen affectam; non enim exiſtentia diſtinguit, ſed diſtinctionem comitatur, itaut ex diuerſis exiſtentijs realem diſtinctionem liceat arguere.

Tertia difficultas. Ampliùs nec id ſuaderi poteſt ex eo, quòd exiſtentia re ipſâ cùm vna fuerit res vna eſt indiuidua; eâdemque multiplicatâ, res ipſa multiplicatur.

Soluitur. Non enim hoc vtcunque ſufficit, ſed opus eſt ad formale indiuiduationis principium, vt eo quidem vnico exiſtente res primò ſit vna, & eo itidem primò multiplicato, res primò multiplex fiat, quod exiſtentiæ minimè accommodatum eſt, ſiquidem hæc rem tantummodò comitatur.

Quarta difficultas. Et ineptè quoque concludes intentum hoc modo; Oppoſitorum oppoſitæ ſunt rationes: vniuerſale autem, & ſingulare inter ſe opponuntur; eorum igitur rationes erunt oppoſitæ, ſed vniuerſale ſit ex eo, quod natura in intellectu ſeiuncta quidem ab exiſtentia reluceat; eadem igitur ſingularis fiet, quatenus exiſtentiâ redditur affecta.

Occurritur. Hoc tamen nihil eſt: non enim vniuerſale, & ſingulare eâ tantum ratione opponuntur, ſed aliâ, & quidem ex parte ſingularis, ſi cum hoc re ipſâ fuerit: exiſtentia quoque re ipſa comitetur id, per quod ſingulare conſtituitur.

Vltima difficultas. Quòd ſi præterea tibi videatur indiuiduum per exiſtentiam conſtitui, quoniam vltimus actus eſt, qui diſtinguit; atque adeò conſtituit, vt rectè Stagirites dicebat; *7. Diuin. Tex. 49.*

Propoſitæ difficultati fit ſatis. Aduerte actum bifariam vltimum dici; vel quia vltimum locum in ſerie graduum ad integram categoriam ſpectantium obtineat, cuiuſmodi eſt numerica differentia: vel ita, vt abſolutè ſit vltimus, atque poſtremus, vt exiſtentia; Verum enimuero non hic, ſed ille conſtituit, atque diſtinguit.

Exiſtimãtes indiui- Quoniam verò putãtes exiſtentiam indiuiduationis eſſe principium, modo loquuntur diuerſo; ſiquidem pleri-

duationis principiũ exiſtentiã eſſe non eodem modo loquuntur. Prior explicandi modus hucuſque reprobatus. Secundus aſſumitur reprobandus.

plerique crediderunt illud eſſe formale principium: alij autem ſe habere tanquam radicem, ex qua numerica differentia proficiſcatur; hucuſq; difficultatibus de medio ſublatis circa priorem explicandi modum. Nunc ad ſecundum deuenio. Indiuiduatio non ingreditur eſſe rei, cùm potiùs illud conſequatur; exiſtentia ingreditur, ac illud vltimò complet; vt ob id res vnaquæque merito poſſibilis exiſtentiæ agentis viribus ſubſternatur, & beneficio exiſtentiæ actualis terminus illius conſtituatur; indiuiduationis igitur exiſtentia radia immediata cenſeri debet, adeò vt indiuiduatio poſſibilis rem potentem exiſtere: & quæ actu eſt rem actu poſitam conſequatur. Tametſi autem indiuiduatio dicenda ſit extra indiuidui quidditatem in ſolis prędicatis ſpecificis conſiſtentem: pertinet tamen ad illam veluti differentia conſtituens indiuiduum cum ſpecifica natura in vltimo eſſe determinabili intra ſeriem graduum ad categoriam integram pertinentium. Secus exiſtentia, quâ ſingulare non conſtituitur, nec ad intrinſecum eius conceptum pertinet, cum ſit veluti modus quidam intrinſecus ſpectans ad eſſe rei: non autem quoniam illi nouum quendam gradum è ſpectantibus ad eſſe rei conferat; ſed quoniam illud eſſe reddit in actu, facitq; re ipſâ eſſe, quod erat potentiâ.

Prima ratio aduerſariorum. Propoſitæ difficultati ſit ſatis.

Secunda difficultas.

Nec tibi ſuadeas intentum, quia natura ſolum inſpecta ſecundum eſſentialia principia neglectâ exiſtentiâ, apta ineſſe multis, atque adeò ab indiuiduatione redditur præciſa: poſitâ autem exiſtentiâ redditur incommunicabilis, & in ſe ſic indiuiſa, vt à quouis alio diuiſa ſit.

Dilutio difficultatis.

Falſum enim aſſumitur putà naturam inſpectam ſecundum eſſentialia principia ab indiuiduatione omninò præciſam eſſe, cum nihil prohibeat, quominus præſcindatur natura ab exiſtentia nullâ factâ præciſione ab indiuiduatione; eo vel maximè ſi exiſtentia re ipſâ ſit. Non inficiandum quidem naturam inſpectam ſecundum eſſentialia principia non inuoluere numericam differentiam, atque adeò ab hac ſic illam eſſe præciſam; non inde tamen neceſſario ſit, vt intellectus concipiendo naturam ſecundum principia eſſentialia, non poſſit etiam concipere numericam differentiam; ſic itaque diſtinguendum; inſpecta natura ſecundum eſſentialia principia tantum, vtique à differentia numerica præciſa eſt, quoniam hæc inter illa locum non obtinet. Abſolutè tamen ſi id intelligatur, negandum omnino, cum nihil prohibeat naturam cognoſci ſimul ſecundum eſſentialia principia, & ſecundum numericam differentiam.

Tertia difficultas.

Nec multùm habet momenti, quod à quibuſdam objicitur, nimirum quicquid exiſtit indiuiduum eſt; & quod non eſt indiuiduum, nequit exiſtere; tuncque productio communicans actu eſſe, facit exiſtens, cum eſſe indiuiduum communicat, non aliam ob cauſam, niſi quoniam, dum res ad exiſtentiam, ad eſſe pariter indiuiduum determinatur: quod certè non contingeret, niſi proxima indiuiduationis radia exiſtentia foret.

Dilutio difficultatis.

Hoc tamen ex hactenus dictis, quàm ſit inefficax, petendum; nihil enim poteſt exiſtere, niſi ſit indiuiduum; non quod exiſtentia indiuiduum formaliter conſtituat, ſed quòd veluti modus illud neceſſariò comitetur.

Quarta difficultas.

Si tamen opinionem aduerſam eâ ratione concludas; quoniam vnitatis numericæ fundamentum eſt vltima ratio, quæ rem in eſſe conſtituit, huiuſmodi autem exiſtentiam eſſe, non leuis eſt coniectura; hæc igitur eius fundamentum, & radix.

Difficultatis dilutio.

Falſis autem principijs innixa conſecutio mala; falſum enim, exiſtentiam eſſe numericæ differentiæ fundamentum, cum hoc potius ſit eſſe indiuidui: falſum itidem rem in eſſe ſuo per exiſtentiam conſtitui, quaſi hæc gradum aliquem è ſpectantibus ad integram categoriam largiatur, cùm potiùs ſit modus quidam vt ſuperiùs eſt explicatum, quo nimirum aliquid re eſt, cum ea actualis fuerit: redditurque poſſibile, cùm eadem poſſibilis extiterit.

Ex quorundam opinione principium indiuiduationis eſſe accidẽtia, quod duobus modis intelligunt.

Ex aliorum ſententia indiuiduationis principium ſunt accidentia, quod bifariam intelligunt. Primò quidem vt accidentium tota collectio vniuersè, quæ ſingulis ſubſtantijs inſunt, cui pariter extrinſeca quædam adnectuntur, formale ſit eius, in quo reperitur, indiuiduationis principium; quod nedum de materiatis ſubſtantijs, verùm etiam de illis, quæ cum materia nullum commercium habent, intelligendum volunt; ſiquidem ijs accidentia pariter inſunt, conſentanea tamen earum naturis; quod adeò verum, vt etiam accidentium indiuidua ad hanc controuerſiam pertineant; non enim deſunt, quibus placuerit, omnia quidem, accidentibus quoq; comprehenſis, vt ſunt qualitates, inſuper, & intellectus, & voluntatis operationes, indiuidua reddi per ordinem ad has numero cauſas, loci, temporiſque circumſtantias, in quibus primò producuntur. Secundò itidem licet diſputationem inire de peculiari quodam accidente, nimirum de quantitate, quam plerique principium indiuiduæ ſubſtantiæ omnino eſſe contendunt. Quod certè de ſubſtantijs tantummodò materiatis, velut illis, in quibus quantitas ſuam habet ſedem, diſputatio tractari poteſt.

Nec accidentium collectionem, nec ordinẽ ad extrinſeca circũſtantias indiuiduationis eſſe principiũ.

Nobis porrò nec accidentium collectionem, nec ordinem ad extrinſecas circunſtantias indiuiduationis eſſe principium, hæ rationes ſuadent.

Prima ratio, qua oſtenditur nullũ accidens indiuiduationis ſubſtantiæ principiũ eſſe.

Subſtantia à toto genere naturâ prior eſt quouis accidente; rectè propterea hinc deducitur ſubſtantiam indiuiduam præire cuilibet accidenti, atque adeò per nullum accidens indiuiduam reddi poſſe, niſi admittendum putes, idem eiuſdem comparatione prius, atque poſterius eſſe poſſe.

Aduerſariorũ reſponſio. Reijcitur. Confutationis cõfirmatio.

Quòd ſi forte confugias ad illam ſubſtantiæ partitionem in ſecundam, & primam, ſimulque dicas ſubſtantiam ſecundam, vel quod in idem recidit, communem ſubſtantiam eſſe priorem quouis accidente, primam tamen non item. In hanc profectò difficultatem incurres, quod ſubſtantia, vt paulò antea monuimus, à toto genere accidens quodlibet antecedit, vnde ſingularis quoque ſubſtantia quodcunque debebit accidens anteire; adeò nimirum, vt ſubſtantia communis, accidens commune: ſubſtantia verò ſingularis quodlibet accidens antecedat. Aliud pariter accedit, quod quandocunque aliquid eſt prius altero, maximè primum illius, eſt prius ipſo; at maximè ſubſtantiæ primum eſt prima ſubſtantia, ergo ſimpliciter hæc omni accidente prior erit.

Alia aduerſariorum reſponſio. Reijcitur.

Nec te facturum ſatis exiſtimes dicendo ſubſtantiam eſſe priorem accidente in eſſendo, vt aiunt, non tamen in eo quod eſt indiuiduum reddere. Hoc enim modo, toto quidem aberras cælo; ſi prima enim ſubſtantia naturâ prior eſt quolibet accidente; prima enim nempè hæc, eſſe non poterit per vllum ex accidentibus, cum hæc ad illam conſequantur.

Confutationis cõfirmatio.

Nec omittam, quòd omnis cauſa naturâ præcedit effectum; atqui ſubſtantia ſubiectum, & cauſa eſt accidentium, & certè ſubſtantia ſingularis accidentium ſingularium ſubiectum, & cauſa eſt; quamobrem ſingularis etiam ſubſtantia ſingularia debet accidentia naturâ quidem anteire; nequit igitur ſingularis per accidentia reddi.

Quorundam reſponſio.

Quidam his intellectis mordicùs tamen adhuc propriam ſententiam tuentes occurrere conati ſunt dicendo. Tametſi, quod eſt in ſubſtantiæ categoria ſit prius ſimpliciter, alijs quibuſdam ſpectantibus ad cæteras categorias, præſertim autem in genere materialis

causæ,

cauſæ, proptereaquòd ſubſtantia eſt primum ſubiectum accidentium; aliqua tamen conditio, ſine qua indiuiduum ſimpliciter in categoria non eſt, poteſt prior eſſe ſubſtantiâ, vt redditâ ſingulari in genere formalis cauſæ, etſi ſit alterius categoriæ. Ita quidem inquiunt, ſignata materia cauſa eſt quantitatis in genere materialis cauſæ, ac indiuiduationis ipſius; quantitas verò cauſa eſt materiæ ſignatæ, eiuſdemque indiuiduationis in genere cauſæ formalis; addunt inſuper, nullum inconueniens eſſe putandum, cauſam in ſuo obeundo munere ab effectu, non vt huiuſmodi ſe habente, ſed vt à cauſa ſecundum aliud cauſæ genus pendere; cùm nihil prohibeat, quo minùs effectus ſit cauſa ſuæ cauſæ, dummodò id in diuerſo genere cauſæ contingat.

Reijcitur. Hæc frequenter, inſulsè tamen, vſurpant; ſingularitas enim non eſt ſola conditio, ſed vera, ac propria ratio, per quam prima ſubſtantia veluti per differentiam conſtituentem ad ſubſtantiæ genus dicitur pertinere. Et quamuis hoc vltrò concederetur, non ob id difficultas de medio ſublata foret; nunquam enim effectus largitur alicui conditionem penitus requiſitam ad hoc, vt is ab eo pendeat; alioquin idem à ſe ipſo penderet, eſſetque prius, poſteriuſque ſe ipſo. Cùm igitur accidens pro ſui materiali cauſa ſubſtantiam recognoſcat; profectò non poterit huic ad munus obeundum, conditionem, vt ſingularitas eſt, præſtare. Et intolerabile prorſus in exercitio ſuo cauſam ab effectu pendere, vtcunq; id capiatur; quoniam tunc perpetuò concedendum futurum idem realiter, ac eſſentialiter prius, itemque poſterius eiuſdem comparatione.

Secunda ratio ad concluſionem oſtendendam. Hoc idem hinc mihi quoque confirmatum redditur. Subſtantia prior naturâ eſt quouis accidente; non igitur intrinſecus illi repugnabit, accidente quocunque deſtitui; proinde, ſi foret ſingularis per aliquod ex accidentibus, vel ſi mauis per collectionem omnium; indiuiduum ſubſtantiæ, ex non hoc, fieret hoc, citra quamlibet ſubſtantialem mutationem, quod quam ineptè ſit dictum, neminem, arbitror, præterire.

Tertia ratio. Nec aliud omittam ſummoperè conſiderandum, quòd dum affirmatur indiuiduam ſubſtantiam fieri per accidentia; intelligi id profectò haud poteſt de accidentibus proprijs naturam omninò, ac neceſſariò comitantibus, hæc enim primò naturæ inſunt; vtque poteſt natura pluribus communicari, ſic & accidens proprium; de communibus igitur accidentibus id vſurpandum, quæ primò ſingularibus inſunt; per hæc autem communibus naturis. Quòd ſi res ita ſe habet, quis adeò inſipiens, vt eum prætereat, rem ſingularem à communibus accidentibus, ſiue abſolutis, ſiue relatiuis præſupponi? Et parum admodum refert accidentium huiuſmodi collectionem ſic alicui naturæ ſingulari addictam eſſe, vt abſque illa nequeat hæc ſubſiſtere: vel vt in pluribus ſingularibus naturis adinueniri non poſſit; hoc enim neceſſario nexu conceſſo, non inferendum ſubinde naturam ipſam per huiuſmodi accidentia, vel eorundem collectionem fieri ſingularem; proptereaquòd hæc omninò illi ſupponitur.

Obiectio. Et quamuis indiuidua ſubſtantiæ, non accidentibus, ſed potius differentijs ad ipſum ſubſtantiæ genus attinentibus inter ſe differre, ſancitum à nobis fuerit; nulla tamen neceſſitate coacti decernimus hæc eadem indiuidua inter ſe eſſentialiter diſcriminari. Satis enim eſt exploratum, ſubſtantiam ſpectari poſſe, & vt ipſa quidditatem ſubſtantialis naturæ ſecundum communem rationem importat; & prout differentiam indiuidualem inuoluit, quæ quidem extra rationem eius formalem eſſe perhibetur. Acceptâ autem ſubſtantiali differentiâ prout dicitur à ſubſtantia iuxta priorem vſurpationem; fatendum quæcunque differunt differentia ſubſtantiali, eſſentialiter differre; ſic porrò differentia numerica ſubſtantialis non erit; ſumptâ autem differentiâ ſubſtantiali à ſubſtantia ſecundo modo accepta, numerica differentia ſubſtantialis erit. Non admittendum tamen, quæcunque differunt differentiâ ſubſtantiali, eſſentialiter itidem differre; & quidem eſſentiæ nomine conſtat, intelligendam naturam pluribus communicabilem, ac ob id, eſſentialem differentiam eſſe non poſſe, niſi illam, quâ huiuſmodi natura conſtituitur. Ex his non obſcurè conſtabit numericam differentiam haud eſſentialem eſſe dicendam; proptereaquòd communicabilem naturam non conſtituit, quinimò incommunicabilem reddit; atque adeò indiuidua non eſſentialiter, ſed materialiter tantùm, vt aiunt, inuicem ſecerni, quòd natura ſingularitate affecta, materia conſueuerit nuncupari; nec immeritò, nam vt hæc formis omnibus ſubſternitur, ſic & illa ſuperioribus omnibus prædicatis ſubiacet. *Conſectarium.*

Prima ratio. Supereſt oſtendendum paucis, rem per ordinem ad has numero circumſtantias extrinſecas, agentis, ſubiecti, loci, temporis &c. indiuiduam reddi non poſſe. Quodlibet enim ipſorum indifferens omninò eſt, vt agens eſt indifferens ad hoc vel illud indiuiduum producendum. Non abſimilem indifferentiam in ſubiecto, loco, tempore &c. adinuenies; eorum igitur nullum, penès quod huiuſmodi determinatio effectus numerica attendi poſſit.

Aduerſariorũ reſponſio, eiuſque confutatio. Occurres, ni fallor, de omnibus illis diſiunctim, non tamen collectim acceptis, ita ſentiendum. Inanis planè reſponſio. Vel enim ſunt ſingulares per proprias differentias, ita vt ab ijs collectim acceptis rem indiuiduam fieri arbitreris: vel ſingulares euadunt ob illam collectionem, combinationemue mutuam inter ſe.

Secundum ne dicas, proptereaquòd vt ſingulæ circumſtantiæ ante combinationem, ſic poſt eandem cõmunes forent; non enim per combinationem ſingulares fierent.

Tum quia formalis combinationis effectus haud eſt ſingulare, ſed combinatum reddere; tum quia commune quidpiam nequit aliud determinare: & ob eandem rationem huiuſmodi conditiones etiam vt combinatæ non poterunt id, cui adueniunt, reddere ſingulare: quoniam nullum commune alteri communi additum, poteſt id, cui additur, ſingularitatem præſtare. Quod ſi primum admiſeris, ſatius eſt, id de re ipſâ, quàm de circumſtantijs dicere.

Aduerſariorũ ratio affertur. Perperàm autem aliquis in eam ſententiam abiret vt vnumquodque per ordinem ad has numero cauſas, circumſtantias, temporis, & loci, in quibus id primò producitur, ſingulare fieri exiſtimaret, eâ ratione, quoniam alioquin nulla ſuppeteret cauſa, cur naturæ viribus forma corrupta denuò produci non poſſit; ſuppeteret autem, ſi per ordinem commemoratum id fieri dicatur, quia dum fuerit huic numero tempori alligata, non poteſt eadem naturæ viribus iterum produci, cùm huiuſmodi viribus nequeat illud inſtans iterum reparari. Ratio hæc certè nulla, non enim intrinſecùs ei repugnat viribus naturæ denuò produci, ſed extrinſecùs tantùm, quatenus naturæ auctor ob ſingularium varietatem in Vniuerſo conſequendam decreuit, ſemel tantùm ad eundem numero quidem effectum præſtare concurſum ſuum. Et certè ſic eſſe philoſophandum intelliges aduertens, futurum, vt ſi illi repugnaret intrinſecùs iterum produci, nec etiam ſuperioris ordinis viribus id fieri poſſet. *Eidem ſit ſatis.*

Quantitas neque e. . . Suſpicio forſan de quantitate per ſe accepta ſupe-

ex dictis infert diuiſionem totius quanti in eas, quibus conſtat partes integrales alterius eſſe rationis à diuiſione totius uniuerſalis in partes ſibi ſubiectas, proindéque diuiſum primæ diuiſionis quatenus huiuſmodi, alterius eſſe naturæ à diuiſo ſecundæ diuiſionis, quod etiam de partibus diuidentibus licet intelligere.

Septima ratio. Alia etiam accedat ratio in eo quidem poſita, quòd conditio, quæ ſimpliciter neceſſaria eſt in terminante, realem dependentiam alicuius, nequit eſſe ab ipſo dependente; at verò quantitas eſt ens reale dependens realiter, & eſſentialiter à materiali ſubſtantia; ergo non poterit eſſe conditio, quâ ſubſtantia terminet dependentiam quantitatis ab eadem ipſa ſubſtantia; ergo non poterit eſſe ſingularitatis ratio; ſiquidem hæc eſt conditio, quâ ſubſtantia terminat dependentiam quantitatis à ſe ipſa. Maiorem propoſitionem inde nihil ſuadeo; quoniam dependens alioquin eſſet cauſa, quâ terminans, dependentiam eius terminaret, ac ob id dependens à ſe ipſo penderet; ſecunda verò conſecutio rectè probata fuit, quia ſingularitatis ratio conditio eſt, quâ ſubſtantia terminat quantitatis dependentiam à ſe ipſa; propterea quòd terminare dependentiam nihil poteſt, niſi ſingulare ſit; id enim cauſa ſupponit in exercitio, hoc autem ex parte cauſæ ſingularitatem præequirit.

Obſeruatio. Tandem non omittam, quod in re, de qua agitur, non exigui roboris eſt, quia numerum ſi quantitas ſubſtantiæ foret indiuiduationis principium, deberet primò eſſe ex ſe hæc, & indiuidua, numeroque diſtincta ab alia quantitate, cùm quod eſt unum ſpecie, alteri nequeat eſſe ratio, ut unum ſit numero; at verò quantitas non eſt ex ſe hæc, & una numero; propterea non poterit ſubſtantiæ eſſe ratio, ut una numero ſit; quantitatem autem ex ſe non eſſe hanc, & unam numero cuique perſpectum; cum non minus in quantitate, quàm in cæteris rebus concedenda communis natura ſit contrahenda per differentias numericas.

Aduerſariorum reſponſio. Non me fugit quod frequenter ab aduerſarijs dici ſolet, nempè quantitatem eſſe quidem hanc, & unam numero; ſi prout habet ſitum aliquem determinatum, ſpectetur, licet huiuſmodi non ſit, ſi abſolutè ſumatur.

Reijcitur. In eo tamen peccarunt, quòd non aduerterint nullum alium ſupereſſe ſitum, quàm vel qui propriam conſtituit categoriam; vel qui creditur quantitatis differentia, prout quantitas conſtare dicitur ex partibus poſitionem habentibus: quorum neuter ſatisfacit; non primus eo quòd eſt quantitate poſterior; non ſecundus quoniam de huiuſmodi ſitu redit eadem, quæ de quantitate difficultas, quantum ad diſtinctionem, unde ſit principij petitio; cùm aſſignetur idem pro ratione ſui ipſius; non enim notius partes permanentes, atque continuas in ipſo toto ſe ipſis diſtingui à permanentibus partibus, iiſdemque continuatis in illo toto, cùm dicitur poſitio continuationem, & permanentiam includere, ut differentia eſt quantitatis, quàm quod hæc quantitas ſe ipſa à poſitione differat; Accedit etiam quòd non maior eſt ratio, cur in quantitate, quàm in ſubſtantia, & in alijs generibus entis aſſignetur indiuiduationis principium.

Reſponſio cuiuſdam. Hæc cum aduerteret ſolertis ingenij vir ultrò fatebatur, ſubſtantiam proximè, ac immediatè per quantitatem reddi quidem indiuiduam non poſſe, per ſignationem tamen à quantitate prodeuntem in ſubſtantiam, eique re ipſa, vt ait, identificatam poſſe.

Reijcitur. Hæc tamen parum conſideratè dicuntur; quoniam ſi quantitas, quæ naturâ prior eſt effectu ſuo, re ipsâ diſtinguitur à ſubſtantia, ſeu non eſt idem cum ipſa, nec etiam ad, quod à quantitate prouenit, idem eſſe poterit cùm ipſa ſubſtantia.

Difficultates tamen occurrunt diluendæ. nam Ariſtoteles non ſemel docuit indiuiduum per quantitatem unum eſſe, præſertim cùm ait. *ἓν δὲ τὸ ἀδιαίρετον, ἀδιαίρετον δὲ ἅπαν ἢ κατὰ τὸ ποσὸν, ἢ κατὰ τὸ εἶδος. Vnum eſt quod indiuiſibile eſt, omne verò indiuiſibile, aut ſecundum quantum, aut ſecundum ſpeciem.* Vbi per indiuiſibile ſecundum ſpeciem intelligit ſpeciem ipſam, & per indiuiſibile ſecundum quantum, intelligit indiuiduum, quod in ſua quantitate minimè diuiſum eſt, imò etiam, & alibi, ubi habet. *Bene eſt quidem, ut quodcumque dicamus continuitate unum eſſe modo quantum, & continuum ſit &c.* Quaſi ſignificare velit numericam unitatem conſtituendam eſſe in unitate continuatiua per quantitatem; diſtinctionem verò in diſtinctione per quantitatem, ſi de rebus materialibus ſermo fiat. Tex. Dis. Tex. 12. Difficultates proponuntur. Prima difficultas ex Philoſophi auctoritate deſumpta. 5 Diuin. Tex. 11.

At hæc Ariſtotelis auctoritas non multùm aduerſarijs fauere videtur; cùm ijs in locis Philoſophus docere tantum voluerit interdum unitatem, & diſtinctionem entitatiuam materialium rerum per unitatem, & diſtinctionem quantitatiuam tradi conſueuiſſe, cùm hæc nobis notior ſit; quando enim aquæ partes ſunt ab inuicem disiunctæ, optimè quidem ex diſtinctione earum quantitatiua, diſtinctionem pariter entitatiuam, ſubſtantialemque deprehendimus, quam profectò non tam benè aſſequimur, cùm partes ipſæ vnita ſunt, atque continuitatis nexu coniunctæ; non propterea tamen Philoſophus in rebus materialibus negandam unitatem, & diſtinctionem entitatiuam ultra quantitatem exiſtimat; nec diſtinctionem numericam inter ſubſtantias materiales haberi dumtaxat per diſtinctionem quantitatis arbitratur. Philoſophi auctoritati occurritur.

Inſuper nonnulli ſic argumentantur; ſi diuidatur aqua in quatuor partes; nemini dubium, quin huiuſmodi partes indiuidua ſint eiuſdem ſpeciei, propterea quòd ſunt quatuor aquæ; nemini itidem dubium partes illas non per aliud ab inuicem diſtingui, quàm per proprias quantitates; hinc planè conſequens fit, ut reuerà principium indiuiduationis, ac numericæ diſtinctionis in ſubſtantijs materialibus quantitas haberi debeat. Secunda difficultas.

Confirmant hoc idem ex eo quòd numeralis multitudo, quantitatis eſt multiplicatio; quandoquidem numerus ea diuiſione continuæ quantitatis reſultat, ut auctor Philoſophus etiam eſt in ijs, quos de Phyſica auſcultatione libris ſcripſit; at quantitatis iſta multiplicatio eſt numeralis diſtinctio, hæc igitur à quantitate erit. Confirmatio. Lib. 6. phyſicor.

Propoſitæ tamen difficultati fiet ſatis, aduertendo geminam eſſe diuiſionem recognoſcendam, cùm aliquod totum integrale, puta aqua in integrales partes diuiditur; ſiquidem alia eſt aquæ diuiſio, tanquam totius integralis in partes, quibus conſtat, integrantes, ſiue quantitatiuas; & alia eſt veluti totius uniuerſalis in ſubiectas partes, quarum qualibet eſt ipſum totum, ſeu de quarum unaquaque totum ipſum poteſt enunciari. Quamuis autem prior diuiſio per quantitatem fiat; ſecunda tamen non item; cùm hæc per proprias differentias numericas cuiuſcunque partis totius diuiſi, puta aquæ obtineatur; & licet quantitas unius partis ab alterius partis quantitate diſtinguatur, ita ut alia ſit quantitas numero, quæ eſt in una parte aquæ, ab ea, quæ eſt in alia; ſubſtantia tamen unius partis à ſubſtantia alterius prius naturâ diſtinguitur, & quidem per differentias numericas ad ſubſtantiæ genus ſpectantes; adeo ut etiam remotâ quantitate commemoratæ partes numero diſtinctæ forent; ita fit, ut in ſubſtantijs materiatis, etſi duæ diuiſiones interſe ſint Difficultatis diſſolutio.

Connexæ, quarum una quantitatiua, altera verò entitatiua nuncupata, una tamen non eſt altera. Nec ita connectuntur illæ, de quibus loquimur, diuiſiones, ut una ſeparari ab altera non poſſit. Aquæ enim, ut perſiſtamus in eodem exemplo, ſi in quatuor partes diuidatur, una quidem ex illis ab alia erit tàm entitatiuè, quàm quantitatiuè diſtincta; ſi tamen illę rurſus uniantur amiſsâ diſtinctione quantitatiuâ factâ per ſeparationem unius partis ab alia (amittitur autem tunc quantitatiua diſtinctio, cùm ſingulares illæ aquæ fiant aqua una quantitatiuè, ſiquidem quantum unum integrale fit ex ipſis unitate continuitatis) non propterea tamen una aqua fiunt entitatiuè, cùm adhuc etſi continuatæ, ſuas indiuiduales retineant differentias, quibus re ipsâ interſe diſtinguuntur, itaut reuera ſint plures aquæ partes. Nec confirmatio alicuius eſt roboris; non quia, ut quibuſdam placuit, in rebus materiatis, & quantis, quantitas in ſubſtantia ad quantitatis genus non pertineat, ſed ad genus ſubſtantiæ ſpectet; ſed quia ut diſtinctio entitatiua in huiuſmodi rebus à quantitatiua longè diuerſa eſt, ſic unitas entitatiua à quantitatiua ſecernitur; illa enim ſubſtantialis eſt, conſiſtens in indiuiſione alicuius ſubſtantialis naturę in plura ſe ipſa, hęc autem in indiuiſione rei quantę in plures partes, vel ſi mauis, in continuitate partium omnium ad inuicem, quemadmodum oppoſita multitudo in earundem diuiſione, atque ſeparatione conſiſtit; unde numerus, quem prędicamentalem appellant, reſultans ex diuiſione continui, conſtat ex pluribus unitatibus numeralibus quantitatiuis; at verò tranſcendens nuncupatus, ex pluribus entitatiuis; ita fit, ut ſingularis ſubſtantia, ad unitatem quantitatiuam, quod ſpectat, per quantitatem dici poſſit indiuiduum reddi, eo quòd quantitates ſunt, quę conſtituunt unitates, ex quibus prędicamentalis numerus conſurgit; ſecùs tamen unitatem entitatiuam quod attinet, quam indiuiduum ſubſtantiæ non à quantitate, ſed à differentia numerali, quę ſubſtantialis eſt, conſequitur, ex quibus unitatibus numerus tranſcendens conſurgit. In rebus igitur materiatis prædicamentalis numerus, atque diſtinctio numerica quantitatiua, quę ſubſtantię extrinſeca eſt, à multiplicitate, vel diuiſione quantitatis proficiſcitur; at quę intrinſeca, & entitatiua eſt eidem, non item.

Rector ſupponit exempli cauſa continuam aquam etſi non ita ſit.

Confirmationi occurritur.

Adnotatio.

Imò hęc eadem diſtinctio numerica entitatiua conſiderari in eadem ipſa quantitate poteſt; duę enim quantitates conuenientes alioquin in communi ratione differunt inter ſe per differentias numericas; quantitas enim non minus ac ſubſtantia, & reliqua entia per indiuidualem, numericamve differentiam fit hęc, itaut plurium ſingularium quantitatum multitudo tranſcendens numerus dici mereatur; quòd enim numerus prędicamentalis appelletur, aliundè non eſt, niſi quia multitudo illa ſic appellari conſueuit, quę eſt in rebus per quantitatem extenſis, quibus ut quantitas accidit, ſic etiam numerica diſtinctio per quantitatem.

Tertia difficultas.

Prętereà. Quod primò, & per ſe alicui competit, cuilibet alij competit ratione ipſius; atqui diuiſio in partes rationis eiuſdem per ſe primò competit quantitati; ergo cuilibet alij merito quantitatis conueniet, ergo itidem & ipſi ſubſtantię, cum huic etiam diuiſio, nimirum ſpeciei in indiuidua conueniat; Quoniam igitur quantitas eſt ratio diſtinguendi plura indiuidua etiam ſubſtantię ſub eadem ſpecie, conſequens fit, ut ipſa ſit indiuiduationis principium.

Solutio.

Sed quâ ratione ſit huic faciendum ſatis difficultati, ex hucuſque traditis non obſcurè conſtabit. Fuit enim ſuperiùs adnotatum, geminam eſſe diuiſionem prout ad pręſens attinet inſtitutum; quarum una totius eſt uniuerſalis in ſuas partes, quarum quęlibet eſt ipſum; altera verò totius integralis in eas, quibus conſtat partes, quarum quęlibet eſt hoc aliquid, non tamen totum ipſum diuiſum; hoc ſecundum diuiſionis genus etſi alicui per quantitatem conueniat, primum tamen non item, cùm ex hac diuiſione oriatur multitudo eorum, quę numero differunt ſub eadem communi ratione contenta.

Quarta difficultas.

Ampliùs hęc aqua non differt ab illa aqua, niſi quia forma differt à forma; ſed forma non differt à forma niſi quoniam recipitur in alia, & alia parte materię, at non eſt alia, & alia materię pars, niſi quia reperitur ſub alia, & alia, quantitatis parte, tota igitur huius aquę diſtinctio ab alia, videtur à quantitate prodire.

Solutio.

Nihil tamen concluditur; propterea quod tota hęc ratiocinatio falſis principijs innititur; forma enim hęc ſubſtantialis ab hac forma ſubſtantiali differt, quod etiam de qualibet accidentaria forma intelligendum, per proprias differentias indiuiduantes; ſic etiam de hac, & illa materia; perperàm ob id confugiunt ad quantitatem; eo vel maximè quòd ut materia eſt prior naturâ formâ ſubſtantiali, & hęc prior natura quantitate, ita pariter, & multiplicatio partium materię naturâ pręire debet, tam multiplicationi formarum ſubſtantialium, quàm accidentalium, ac ob id multiplicationi partium quantitatis; unde conſequens fit ut numerica diſtinctio partium materię pręcedat numericam diſtinctionem formarum ſubſtantialium, & utraque diſtinctionem partium quantitatis.

SECTIO QVARTA.

Materiam neque nudè ſumptam, neque ſignatam indiuiduationis eſſe principium.

Hic ſermo fit de materiali ſubſtantia.

PErſpicuum eſt in pręſentia dumtaxat ſermonem eſſe de ſubſtantijs materialibus, atque corporeis, in quibus quantitas ineſt ratione materię. Et quoniam materia ſpectari poteſt, vel nudè citra quantitatem, & quamlibet ſigillationem ab eadem prodeuntem: vel prout eſt quantitate affecta, & per eandem ſigillata, quomodocunque hęc ſigillatio explicetur; propterea de utraque ſermo nobis inſtituendus.

Materia nudè ſpectata non eſſe indiuiduationis principium. Ariſtotelis auctoritate ſuadetur.

Et primò quidem videtur nobis materia nudè ſpectata ſubſtantię materialis principium indiuiduationis non eſſe. Hoc planè conſtat Ariſtotelis teſtimonio, cùm is non ſemel docuerit, materiam de ſe non eſſe primò indiuiduam, ſed potiùs in uniuerſalem, & particularem, non ſecus ac formam, compoſitumque diſtingui. Ad aures igitur Philoſophi, materia quędam eſt communis natura contrahibilis ad hanc, & illam ſingularem materiam per differentias indiuiduales; quòd ſi res ita ſe habet, materia profectò principium indiuiduationis eſſe non poterit, cùm hoc per ſe primò incommunicabile eſſe debeat, ut indiuiduum pariter incommunicabile reddat. Neque dicant materiam non quomodocunque ſumptam, ſed prout eſt hęc, & una numero rationem eſſe, quâ materiata ſubſtantia redditur indiuidua; eâdem enim ratione forma prout hęc, & una numero poſſet id eſſe, quo compoſitum ſubſtantiale redditur indiuiduum; quibus admiſſis, cùm huiuſmodi compoſitum, iuxta veriorem ſententiam, non dicat aliquid pręter materiam, & formam unitas, collectim tamen acceptas, compoſitum ipſum, profectò non erit hoc, & indiuiduum, niſi quia ex hac materia, & ex hac forma conſtat; ac ob id indiuiduatio-

Aduerſariorum ſuaſio.

tio-

tionis principium, unde ſubſtantiale compoſitum habet, ut ſit unum numero, non erit aliud à differentia per quam materia, & à differentia per quam forma conſtituitur hæc; non igitur materia ratione propriæ eſſentiæ, ut à fautoribus huius opinionis dici ſolet, ſed merito ſingularitatis, qui materia ſit hæc, indiuiduationis principium exiſtimari poteſt; Vt prætereamus non modò à materia, verum etiam à forma compoſiti quidem indiuiduationem, ut nuper dicebam, petendam eſſe. Neque dicant materiam eſſe principium indiuiduationis prout ipſa eſt hæc; cùm enim profiteantur materiam huiuſmodi eſſe principium, dareque eſſe incommunicabile, ut eſt primum irreceptibile, quod formæ non conuenit, & huiuſmodi rationem irreceptibilitatis in ſua eſſentia inuoluat; coguntur aſſerere materiam ratione propriæ eſſentiæ compoſito indiuiduationis eſſe principium. Illud etiam accedat quòd hæc irreceptibilitas, materiæ quoque conuenit in communi, proindeque communicabilis eſt pluribus, etiam quatenus irreceptibilitatem inuoluit, unde conſequens ſit, ut nec etiam quatenus huiuſmodi poſſit id eſſe, à quo ſubſtantiale compoſitum habet, ut ſit indiuiduum, ac unum numero.

Alia ad ſeclaſionum reſponſio. Reijcitur.

Prima ratio. Nec illa ſpernenda ratio; quoniam materia ad ſpeciei pertinet eſſentiam, quod autem huiuſmodi eſt nequit eſſe indiuiduationis cauſa, quia tunc ſpecies foret indiuidua, & hæc; non igitur materia indiuiduationis cauſa dicenda. Et hoc inde confirmari poteſt quia ſemper quod eſt aptum contrahere, eſt extra rationem eius, quod contrahitur, at verò materia non eſt extra rationem ſpecificæ naturæ, ergo non poterit eſſe apta contrahere naturam ſpecificam ad indiuiduationem, ſiue reddere illam indiuiduam; vel, & in idem recidit.

Confirmatio.

Materia pars eſt quidditatis compoſiti, quod autem huiuſmodi eſt, nequit eſſe ſingularitatis ratio, cùm hæc ſit extra quidditatem, & eſſentiam ſpecificæ naturæ. Multa comminiſcuntur, ut huic rationi ſatisfaciant, à quorum confutatione libenter abſtineo, tum quia leuioris momenti ſunt, tum quia de his cumulatius in Metaphyſicis diſputandum.

Secunda ratio. Alia etiam non minoris efficacitatis eſt ratio in eo conſiſtens, quia quod eſt ex ſe indiſtinctum, confuſumque nequit indiuiduationis eſſe principium, cùm huius ſit indiuiduum unum ab alio diſtinguere; At confuſum quidpiam materiam eſſe nemini dubium, cùm ea ſit naturæ fundamentum, in quo nihil diſtinctum; actus enim eſt, qui diſtinguit, materia verò non eſt actus; ergo materia &c.

Tex. 49. 7, Metaphyſic.

Aduerſariorum reſponſio. Occurrunt dicendo in indiuiduo duo eſſe ſpectanda, quorum primum, quod ſit indiuiſum in ſe ultimâ diuiſione, vel quod in idem recidit, quod ſit incommunicabile alteri tanquam ſuperius inferiori ſuo; Alterum eſt quod ſit diuiſum à quolibet alio, quod non eſt ipſum; ex eorum igitur ſententia primum à materia prouenit ratione irreceptibilitatis, quam ipſa habet, ſiquidem indiuiduum nequit in alio recipi, aliique communicari, in quo eſſentialis indiuidui ratio conſiſtit; Secundum autem à quantitate proficiſcitur, quod indiuidui affectio eſt; unde ſit iuxta hunc dicendi modum, ut materia nudè ſpectata non ſit indiuiduationis principium, quoad omnem rationem, ſed ſolum quoad rationem incommunicabilitatis.

Confutatio. Quantum autem ſit hæc inſufficiens reſponſio, perſpicue ſatis ex ſupra traditis conſtare poteſt; cùm enim oſtenſum fuerit materiam non eſſe de ſe hanc, quemadmodum neque formam, ſed utriuſque concedendam eſſe communem naturam participatam ab hac, & illa materia, ab hac, & illa forma; neceſſariò dicendum ſequitur, neque materiam, neque formam, de qua ſpeciatim rediturus eſt ſermo, poſſe principium eſſe indiuiduationis quoad incommunicabilitatem, & indiuiſionem in ſe, quaſi nimirum indiuiduum, ſingulareque compoſitæ ſubſtantiæ, id per materiam præciſè conſequatur.

Confirmatio. In quorum confirmationem id præcipuè adduci poteſt, quòd ſingularitatis ratio non repugnat receptibilitati in ſubiecto, quin potius optimè inter ſe cohærent; accidenti ſiquidem quamuis indiuiduo, non repugnat in ſubiecto recipi, & formæ ſubſtantiali, nominatim verò animæ intellectrici non repugnat recipi in materia. communicabilitas autem ſingularitati oppoſita non repugnat irreceptibilitati, propterea quòd primæ materiæ ratio, ut ſuperius oſtenſum fuit, non eſt de ſe hæc, ſed eſt communicabilis pluribus, nimirùm huic, & alteri materiæ; ſed irreceptibilitas ad eius rationem pertinet, cùm ipſa ſit primum omnium ſubiectum, ergo communicabilis erit pluribus ſcilicet huic, & alteri materiæ ſecundum ipſam irreceptibilitatem, proindè communicabilitas ſingularitati oppoſita irreceptibilitatem non reſpuit, ſed cum illa cohæret; Inſulsè igitur affirmant materiam ratione irreceptibilitatis, quam primò, & eſſentialiter ſibi vendicat, eſſe primam radicem incommunicabilitatis.

Confirmatio alia. Et hinc etiam magis veritas confirmata manebit, quoniam incommunicabilitas indiuidui propria, & per quam ipſum in ſuo eſſe conſtituitur, non eſt quæcumque, nempè non illa ratione cuius alicui repugnat non poſſe alteri communicari tanquam ſubiecto, aut per unionem aliquo modo ſecundum eſſe propriæ entitatis; ſed illa duntaxat, merito cuius nequit alteri communicari, tanquam ſuperius inferiori ſuo; unde eſt ut indiuiduum dicatur incommunicabile, ut quod quamuis ei non repugnet eſſe communicabile ut quo, ideo forma, licet indiuidua, eſt communicabilis materiæ tanquam recipienti. Tametſi igitur materia ſit irreceptibilitatis radix, ac ob id incommunicabilitatis illius, unde habet aliquid, ut ſit incommunicabile alteri tanquam ſubiecto, non tamen alterius, quâ aliquid habet, ut ſit incommunicabile alteri tanquam ſuperius inferiori; ac proinde non poterit eſſe indiuiduationis ratio, cum huiuſmodi incommunicabilitas ab hac ſit expectanda; Sed hanc eſſe indiuidui propriam, ex eo licet deprehendere, quoniam incommunicabilitas propria quidem indiuidui ea eſt, quæ naturæ communis, ac uniuerſalis communicabilitati penitùs aduerſatur; huiuſmodi autem communicabilitas plura ut inferiora: non ut ſubiecta reſpicit, & ita reſpicit, ut ipſis communis ſit ora per identitatem realem, eſſentialemque, non autem per quendam alium unionis modum magis extraneum communicatur; incommunicabilitas igitur indiuidui propria illa eſt, quâ ipſum pluribus, ut ſuperius inferioribus ſuis incommunicabile redditur.

Aliæ rationes afferuntur, ad ſuadendum intentum. Nec aliæ rationes deſunt; ſi nanque materia crederetur indiuiduationis cauſa, ubi eadem materia, ibi erit idem indiuiduum, ſed eadem eſt materia in genito, & corrupto, ergo genitum, & corruptum erit idem indiuiduum, quod quàm ſit à veritate remotum, præterea neminem exiſtimo. Hoc autem inde confirmatum redditur, quoniam ſi primò ex aliquo generetur aliud, ſecundò autem generetur quidpiam idem ſpecie cum illo, ex quo genitum aliud fuiſſe ſupponamus, manifeſtum ſanè primò corruptum, & ſecundò genitum eiuſdem ſpeciei materiam eandem habere, quamobrem primò corruptum, & ſecundò genitum forent idem numero, quod admitti certè non poteſt, alioquin naturæ viribus corruptum poſſet idem redire numero.

Non

Obiectiones proponuntur, quarum prima ex Ariſtotelis auctoritate deſumitur.

Non me præterit Ariſtotelis teſtimonia plura quidē in contrarium afferri poſſe; præſertim ubi habet, unum ea eſſe numero, quorum materia eſt una. Inſuper cælum eſſe formam, hoc autem cælum eſſe formam in materia; itemque non plures eſſe mundos, quia nequeunt per materiam multiplicari. Hæc tamen loca parum aduerſarijs fauere perſpicuum eſt, cùm in primo Philoſophus ſermonem non habeat de materia, quæ eſt pars compoſiti phyſici, ut aduerſarij contendunt, ſed de indiuiduali differentia, quam nomine materiæ non ſemel ipſe nuncupauit, eoquòd eſſentiam, & quidditatem appellauerit formam, nempè totius, ad differentiam formæ, quæ eſt altera compoſiti pars; propterea par erat id, quod habet rationem ultimi contrahentis, atque determinantis ipſam quidditatem, cuiuſmodi eſt indiuidualis differentia, beneficio cuius indiuiduum ipſum ſuperioribus omnibus gradibus ſubſternitur, ut materiæ nomine nuncuparet, ob analogiam, quam habet cum materia, quæ eſt compoſiti pars. Materia enim, & forma relatiuè opponuntur, & quot modis unum dicitur oppoſitorum, tot modis dicitur & reliquum; forma autem, ut ad præſens attinet inſtitutum, gemino ſumitur modo, nimirum, & pro forma partis, quæ eſt altera compoſiti pars, & pro forma totius; ſic gemina eſt materiæ acceptio cum quædam ſit materia, quæ opponitur formæ partis, nempè illa, quæ eſt per ſe potentia, & ut huiuſmodi, pars eſt compoſiti phyſici; altera eſt materia, quæ opponitur formæ totius, videlicet quidditati, unde eſt extra rationem quidditatis rei formaliter, & hæc eſt differentia indiuidualis, ac indiuiduationis principium, quod propriè materia vocatur, quatenus conſtituit rem in eſſe ultimo ſubijcibili; non autem in eſſe formali cum ad formalem quidditatem rei formaliter non pertineat. Hoc autem docebat Philoſophus dicens: Ἔτι δὲ τὰ μὲν κατ' ἀριθμόν ἐστιν ἕν, τὰ δὲ κατ' εἶδος, τὰ δὲ κατὰ γένος, τὰ δὲ κατ' ἀναλογίαν· ἀριθμῷ μὲν ὧν ἡ ὕλη μία, εἴδει δ' ὧν ὁ λόγος εἷς, γένει δ' ὧν τὸ αὐτὸ σχῆμα τῆς κατηγορίας, κατ' ἀναλογίαν δὲ ὅσα ἔχει ὡς ἄλλο πρὸς ἄλλο. *Amplius autem alia ſecundum numerum ſunt unum, alia ſecundum ſpeciem, alia ſecundum genus, alia ſecundum analogiam: numero quidem, quorum materia una: ſpecie quorum ratio una; genere quorum eadem figura prædicationis ſecundum proportionem: quæcunque ſe habent ut unum ad aliud.* Vbi logicam diuiſionem inſtituit docens differentiam, proprietatemque indiuidualem cauſam eſſe propriam indiuiduationis, ſpecie verò unum eſſe, quorum ratio, id eſt definitio eſt una. Sic locus alter explicandus, ubi: τὸ δὲ τῷδε καθ' ἕκαστον ... τῷ δὲ τῷ οὐρανῷ εἶναι, καὶ οὐρανῷ ἁπλῶς· ἕτερον ἄρα ὁδὶ ὁ οὐρανὸς καὶ οὐρανὸς ἁπλῶς, καὶ τὸ μὲν ὡς εἶδος καὶ μορφὴ, τὸ δ' ὡς τῇ ὕλῃ μεμιγμένον. *Si ſingulare autem eſt, aliud eſſe huius cæli, & cæli ſimpliciter erit. Alterum igitur eſt hoc cælum, & cælum ſimpliciter, & hoc quidem ut ſpecies, & forma, illud autem ut cum materia:* Cùm enim ipſe Philoſophus ibi loquatur de mundo, quærens an unus ſit, adeout plures eſſe non poſſint, cæli nomine intelligebat, quod Veteres intelligendum, voluerunt; id autem ſiue cælum ſit acceptum pro prima ſphæra; ſiue pro aggregato ex omnibus corporibus cæleſtibus, ſiue pro uniuerſo omnia complectente, quidquid illud ſit, nihil interest; ſat enim eſt percipere, quid ſibi vellent dicendo, aliud eſt cælum ſimpliciter, & aliud hoc cælum; hæc enim eſt propoſitio veterum ab Ariſtotele relata, quam ipſe pariter amplectitur; huiuſmodi autem propoſitionis hic ſenſus; ut per cælum ſimpliciter, & abſolutè dictum cæli quidditas, atque natura velut in abſtracto intelligenda ſit, per hoc verò cælum, eadem natura velut in concreto, nempè contracta per indiuidualem differentiam debeat intelligi, quæ expoſitio conſona eſt verbis antecedentibus cùm diceret: ἕτερόν ἐστιν αὐτή τε καθ' αὑτὴν ἡ μορφὴ, καὶ μεμιγμένη μετὰ τῆς ὕλης, καὶ τοιῶσδε. *Aliud eſt ipſa ſecundum ſe forma & ea mixta cum materia &c.* Vbi per formam abſolutè uniuerſale quidem intelligit, nempe quidditatem, quæ eſt forma totius, per formam materiæ iunctam, ſingularitatem denotat.

5. Diuin. Tex. 12.
1. de Cælo Tex. 92. 93. & 94.
1. Phyſ. Tex. 26.
1. Top. cap. 12.
Gemina eſt acceptio materiæ, itemque formæ.
Explicantur Ariſtotelis loca, ab aduerſarijs adducta.
5. Diuin. Tex. 12.
1. de Cælo Tex. 92.

Nec etiam ex loco altero aduerſarij rectè deducunt intentum; nam ibi probat Philoſophus alium mundum eſſe non poſſe, eò quòd, licet ineptè, crediderit ex tota materiatam, quæ actu eſt, quàm quæ poſſit eſſe, conſtare; quaſi ita diſputet, quemadmodum dari non poteſt compoſitum Phyſicum, quod ex ſua materia non conſtet; ita nec poteſt dari alius mundus, ſi alia eſſe materia non poteſt. Hinc non rectè deducitur materiam eſſe indiuiduationis principium, ſed tantum, quòd requiratur neceſſariaque ſit pro alterius mundi conſtitutione. Cæteras auctoritates prætermittam veluti expendendas in Metaphyſica quibus autem rationibus utantur, in quibus aliqua poſſit difficultas; breuiter hic adnotabo.

1. de Cælo Tex. 93. 94.

Cæteræ auctoritates uberiorè expendendæ in metaphyſica omittuntur.

Inter cæteras ea ratio ab aduerſarijs magni fieri ſolet, quæ hunc ſe habet in modum. Illud eſt indiuiduationis principium, unde multiplicatio, atque diſtinctio prouenit, ſiquidem omnia ijſdem principijs conſtituuntur, quibus multiplicantur; atqui materia huiuſmodi multiplicationis, ac diſtinctionis principium eſt, eoquòd generans non aliud generat, unde proueniat multiplicatio, niſi ratione materiæ; tum quia numerica multiplicatio ſine materia non contingit; ut propterea Philoſophus ſubſtantias ab omni materiæ concretione remotas poſuerit ſolum ſpecie, non autem numero differre.

Prima difficultas.

Confirmant hoc idem ex eo quia, quando negatio eſt negationis cauſa, etiam affirmatio eſt cauſa affirmationis; cùm igitur materiæ negatio cauſa ſit ne habeatur multiplicitas, & diſtinctio numerica; affirmatio, ſeu poſitio materiæ cauſa erit huiuſmodi multiplicitatis, ac diſtinctionis.

Confirmatio.

Sed quis non videt quanta ſit huius argumentationis infirmitas? cùm enim dicunt illud eſt principium indiuiduationis, à quo indiuiduorum multiplicatio, atque diſtinctio proueniſcitur, id non intelligendum de quocunque principio, ſed de formali proximo, ac primo, itaut ad aliud prius reuocari non poſſit; at iuxta hanc principij uſurpationem neganda quidem aſſumptio, quoniam materia non eſt principium formale, proximum, ac primum multiplicitatis ac diſtinctionis numeralis; & ad eius primam probationem quod ſpectat, palam eſt, generans à genito tam per formam, quàm per materiam diſtingui, cum utrumque habeat aliam materiam, & aliam formam; generans tamen à genito potius per materiam, quàm per formam diſtingui dicitur, quoniam à forma, nedum habetur diſtinctio, ſed etiam ſimilitudo inter genitum & generans; à materia autem non item, cum ab hac ſolum habeatur diſtinctio; hinc tamen non fit, ut materia ſimpliciter, & abſolutè ſit primum omninò indiuiduationis principium, de quo hic habetur ſermo, cum adhuc quærendum ſuperſit per quid materia ſit alia, & alia, ſicut per quid ſit hæc, vel hæc; tametſi ergo concedendum ſit ad indiuiduationem materialis ſubſtantiæ, velut intrinſecam cauſam ipſius materiam concurrere, non propterea tamen formale proximum, ac primum principium indiuiduationis prædictæ ſubſtantiæ dici debet. Ad id verò quod addebatur ab Ariſtotele de ſubſtantijs abſtractis quid dicendum,

Propoſitæ difficultatis ſolutio.

non

Digitized by Google

non obſcurè conſtabit, ſi aduertamus Philoſophi conſilium eò tendere, vt ſolùm doceat non proximè, ac immediatè, & præcipuè ex ſolius materiæ defectu arguendum eſſe, ſubſtantias illas numero non diſtingui; ſed potius per quandam conſecutionem ea multis alijs; quia videlicet cùm ipſis materia deſit, neceſſaria ſunt & ſub nulla ſpecie poteſt indiuiduorum eſſe infinita multitudo; & in neceſſarijs idem eſt eſſe, & poſſe, ſeu actus à potentia non diſtinguitur, ex quibus tandem, ſubſtantias abſtractas ponendas eſſe de ſe ſingulares deducit.

Confirmationi occurritur. Confirmationi verò licebit obuiam ire dicendo, propoſitionem illam, nempè quando negatio eſt cauſa negationis, etiam affirmatio &c. tunc admittendam, quando fit ſermo de cauſis præcipuis, & vt aiunt præciſis, quo ſenſu materiæ negatio non eſt cauſa ne habeatur numeralis multiplicitas, atque diſtinctio, cum ad hoc ex Philoſophi ſentensia, alia quoque concurrant; etſi abſolutè loquendo, falſum ſit abſentiam materię, quæ eſt altera ſubſtantialis compoſiti pars, cauſam eſſe, ne multiplicitas numeralis habeatur; ſiquidem iuxta veriorem ſententiam, ſubſtantiæ abſtractæ ab omni materiæ commercio remotæ, ſub eadem ſpecie numero multiplicantur, ac diſtinguuntur.

Secunda difficultas. Præterea ſic obijciunt. Forma eſt principium naturæ vniuerſalis, ergo materia erit principium naturæ particularis, ac indiuiduæ. optima conſecutio, nam materia, & forma inter ſe opponuntur, oppoſitorum autem oppoſita principia ſunt. **Confirmatio.** Et in huius confirmationem illud addunt, quod diſtinctio numeralis, ſeu indiuidualis non formalis, ſed ſolùm materialis eſt, ob id rectè dicetur à materia deſumi.

Difficultatis ſolutio. Mirum eſt aduerſarios huiuſmodi rationibus vti ad propriam tuendam ſententiam, cùm nullius momenti ſint; neminem enim præterit, ſi materia, & forma phyſica generatim ſpectetur ſecundum eſſentiam ſic ſe habere, vt vtraque poſſit eſſe & phyſicum principium ſubſtantialis compoſiti generatim etiam accepti; & indiuiduum quoque principium indiuidui compoſiti eſſe poſſit; vnde non eſt cur minus formę tribuatur eſſe principium vniuerſalis naturæ, quàm materiæ, & huic magis eſſe principium indiuidui, quàm formæ; ac proide hinc nulla eſt oppoſitio inter materiam, & formam, quæ alioquin relatiuè opponi fatendum eſt, cum materia totum ſuum eſſe habeat in ordine ad formam, & viciſſim forma in ordine ad materiam; non autem aduerſantur eo nomine, quòd forma ſit principium rei vniuerſalis; materia verò rei particularis; niſi nomine formæ intelligatur forma totius, nempè quidditas per numericam differentiam contrahibilis; & appellatione materiæ intelligatur indiuidualis differentia contrahens, ſic enim ſecundum rationem ſuperioris, & inferioris opponuntur;

Confirmationi ſic ſatis. Neque confirmando quidquam conficiunt; nam indiuidualis differentia materialis, non dicitur appellatione deſumptâ à materia, quæ eſt altera ſubſtantialis compoſiti pars, ſed vt ſuperius etiam adnotatum fuit, ideo ſic nuncupatur; quoniam eſt ratio, vnde habet indiuiduum, vt ſit vltimum ſubijcibile; quod enim ita eſt, rationem habet materiæ, vt contra id, cui hoc ſubijcitur, rationem obtinet formæ, cuiuſmodi eſt quidditas ſpecifica, quæ per differentias indiuiduales ad inferiora deſcendit, imò vniuerſè quicquid conſtituit in eſſe ſubijcibilis, materiæ munere fungitur comparatione conſtituentis in eſſe prædicabilis, quod formæ rationem obtinet.

Tertia difficultas. *Amplius* principium indiuiduationis illud exiſtimandum; ratione cuius indiuiduo conuenit ſubijci omnibus ſui generis, & repugnat communicari tanquam ſuperius inferiori, vt ſatis perſpicuum eſt; ſed huiuſmodi materiam eſſe, nemo ibit inficias, ergo materia erit indiuiduationis principium. Aſſumptio conſtat, cùm materia ſit primum omnium ſubiectum aptum ad omnes formas recipiendas, eidemque repugnet in alio recipi; ob id indiuiduum à materia habet, vt poſſit ſubijci omnibus prædicatis ſuperioribus; & nequeat alteri communicari, tanquam ſuperius inferiori, cum tam forma, quàm compoſitum à materia habeat, vt non poſſit in alio recipi, ac ob id alteri communicari; eſt enim primum in vno quoque genere cæterorum cauſa; ac proindè cum materia ſit primum in genere eorum, quæ ſubijci poſſunt, & quæ recipi in alio non poſſunt, vbicumque ipſa fuerit, hoc ſibi vendicabit; atque adeò quidquid materiam habet, quòd in alio recipi nequeat, & alijs ſubijciatur, ab ipſa materia habebit.

Sic autem arguendo nihil concludunt; ſiquidem argumentationis aſſumptio eſt à veritate penitùs aliena, eiuſque probatio inſufficiens, quippè quæ æquiuocatione laborat; non enim eodem modo materiæ, & indiuiduo conuenit ſubijci omnibus ſui generis; quandoquidem indiuiduo id conuenit reſpectu ſuperiorum graduum, quos in ſe eſſentialiter inuoluit; ijs enim dicitur ſubijci tanquam inferius ſuperioribus, quæ vt in ipſo ſunt, ſic de ipſo poſſunt prædicari; at materiæ conuenit comparatione formarum, quibus ſubijcitur tanquam actuantibus, & perficientibus; **Solutio eiuſdem.** Eodem etiam vitio laborat illa probatio quantum ad incommunicabilitatem indiuidui, nam hoc illam habet ab indiuiduationis principio, cuius non eſt excludere omnem incommunicabilitatem, cuiuſmodi eſt ad modum formæ ſubiecto per informationem, aut alium vnionis modum, ſed ſolùm ad modum ſuperioris inferiori per realem & eſſentialem, vt aiunt, identitatem. Nec vltimæ conſecutionis probatio deſumpta ex eo, quòd primum in vno quoque genere ſit cauſa cæterorum &c. alicuius eſt momenti, cùm falſum aſſumat, videlicet materiam eſſe primum ſimpliciter irreceptibile, ac ob id cauſam cur alia nequeant in ſubiecto recipi: hoc enim abſque materia contingit, cum abſtractę ſubſtantię, quibus nulla materia conuenit, in ſubiecto minimè recipiantur; hoc autem ideo, quoniam aliquid in ſubiecto non recipi aliundè oritur, ſcilicet ex eo quod ſit per ſe ſubſiſtens, vt propterea id cuicunque ſubſtantiæ conueniat.

Quarta difficultas. Deniq; propoſitum oſtendere nituntur, ex eo quòd principium indiuiduationis dicendum videatur quod indiuiduo impedimento eſt ne poſſit definiri; ſed huiuſmodi materiam eſſe probare conantur Ariſtotelis teſtimonio dicentis materiales partes ad definitionem non ſpectare. Maiorem probant, quoniam indiuiduum prout huiuſmodi, & quà indiuiduum eſt, definiri non patitur, ac proindè illud erit indiuiduationis principium, à quo indiuiduum habet ne poſſit definiri. Non quæcunque materia eſt, à qua aliquid habet, vt ſub definitionem cadere non poſſit: nam materia, quæ eſt altera ſubſtantialis compoſiti pars, vt **Solutio.** eſt eius pars eſſentialis, & idcirco ad eiuſdē pertinens quidditatem explicandam per definitionem, ſic etiam eſſe debet eiuſdem definitionis pars: ſola igitur materia eſt ſumpta pro indiuiduali differentia, ſeu pro materia, quæ eſt altera compoſiti pars, contracta ad indiuiduum, hoc enim ex huiuſmodi materia habet gemino ſcilicet modo explicata, vt definiri non poſſit; hoc igitur ſenſu dumtaxat concedenda aſſumptio, quę alioquin ſuperiori ſenſu falſa eſt. Nec aliud ſibi voluit Philoſophus dicendo materiales partes ad definitionem non ſpectare, reſpexit enim ad differentiam, **7. Dia**

à qua

Digitized by Google

à qua habet indiuiduum, vt definiri non poſſit; cur autem indiuiduum definire nobis non liceat, alibi declarandum.

Materia nec etiam ſignata, per quantitatẽ poteſt eſſe indiuiduationis principiũ. Multiplex materiæ ſignatæ acceptio. Primus explicandi modus. Secundus. Tertius.

Non ſolùm materia nudè ſumpta, ſed nec etiam per quantitatem ſignata poteſt eſſe indiuiduationis principium; at quoniam ſignationem hanc varijs modis interpretantur, ob id erit operæ pretium breuiter illos percurrere, vt ſingulos liceat euidenter, velut inutiles reijcere. Quidam igitur materię ſignatę nomine nil aliud, quàm materiam ipſam quantitate quidem affectam, intellexerunt. Alij dixerunt eſſe materiam prout quantitatem includit, hoc ſenſu tamen, quatenus dicit capacitatem huius, & non alterius quantitatis; licet enim, inquiunt, materia ſit indifferens ad omnem quantitatem, per præuias tamen diſpoſitiones ab agente productas potius ad vnam, quàm ad alteram determinata redditur; itaut hinc propria fiat huius quantitatis, vt alterius non ſit proximè capax. Alij materiam gemino modo cum quantitate conferri poſſe contendunt, primo prout eſt cauſa materialis, & receptiua illius; ſecundo prout eſt principium, atque radix eiuſdem; quaſi ipſam quantitatem virtute contineat; poſteriori igitur modo contendunt materiam indiuiduationis eſſe principium. Alij

Quartus.

tandem per materiam ſignatam intelligunt materiam ipſam determinatam, peculiaremque redditam, & veluti ſigillatam ad hanc, vel illam ſubſtantialem formam ſuſcipiendam.

Materia ſignata iuxta primum explicandi modum nequit eſſe principium indiuiduationis.

Primò autem materiam ſignatam, hoc nomine intelligendo ipſam prout quantitate affectam, indiuiduationis principium eſſe non poſſe, ex eo mihi videtur luculentèr oſtendi, quoniam vel ſermo fit ab ipſis de principio quopiam externo, per quod ſecundariâ ratione, & quidem accidentariâ indiuiduum vnum ſubſtantiæ compoſitæ ab alio diſtinguitur; & hoc non eſt ad rem, cum de interno principio inſtituta ſit diſputatio; vel de principio quodam interno per ſe, ac primo, ratione cuius materialis ſubſtantia ſic redditur indiuidua, vt per ſe, & ſubſtantialiter, vt aiunt; ab alia indiuidua ſubſtantia diſtinguatur; & hoc de materia dici non poteſt prout quantitate affecta eſt. Quod enim eſt naturâ poſterius, nequit eſſe aptum ad conſtituendum id, quod eſt naturâ prius; vt enim hoc, ita etiam, & id, per quod conſtituitur naturâ debet anteire; at materia cũ non ſecundum ſe, prout tamen eſt quantitate affecta, eſt quid poſterius indiuiduo ſubſtantiæ: ſiquidem hæc ſecundum omnem gradum debet accidens, & quod eſt accidente affectum prout ſic affectum, naturâ præcedere; ergo materia, prout quantitate affecta, apta non erit ad indiuiduum ſubſtantiæ compoſitæ conſtituendum.

Aduerſariorũ reſponſio. Reijcitur.

Quòd ſi fortè dicant, etſi materia, prout quantitate affecta, non poſſit indiuiduum compoſitæ ſubſtantiæ conſtituere, poſſe tamen tanquam conditionem ſine qua non, concurrere. Hoc certè inconſideratè dicunt; quoniam eatenus affirmant quantitatem concurrere vnà cum materia ad reddendam indiuiduam compoſitam ſubſtantiam; quoniam duo ad indiuidui rationem requirunt, & rectè quidem, nimirum, quòd illud ſit incommunicabile tanquam ſuperius inferiori, & quòd diſtinguatur à quocunque alio; quia tamen hoc ſecundum requiſitum à materia, vt loquuntur haberi non poteſt, neceſſariam eſſe dicunt quantitatem; at ſi res ita ſe habet, quis non videt quantitatem non vt ſolam conditionem ſine qua non, ſed vt rationem per ſe ad ſubſtantiæ compoſitæ conſtituendum indiuiduum concurrere? Vt prætercam hoc eo nomine dici non poſſe, quia gemino modo poteſt intelligi ad id, de quo agimus, quantitatem veluti conditionem prædictam deſcendere; vel ut præuiam ad indiuiduum compoſitæ ſubſtantię conſtituendum: & hoc ab ipſis minimè dici poteſt, cùm ex eorum ſententia omnium accidentium, atque adeò quantitatis proximum ac immediatum ſubiectum, non prima materia, ſed compoſitum ſubſtantiale ſtatui debeat; vel vt per conditionem ſine qua non, intelligendam velint naturalem illam diſpoſitionem, quæ materialem ſubſtantiam indiuiduam comitatur; hoc non minus intolerabile, cum huiuſmodi diſpoſitio, quippè quæ concomitans ab ipſis exiſtimatur, compoſitæ ſubſtantię indiuiduum, cui inſit, præſupponit; nullum autem præſupponens, vtpotè naturâ poſterius, ad pręſuppoſiti conſtitutionem facit, quod eſt naturâ prius. Illud etiam accedit, quòd materia indiuidui compoſitæ ſubſtantiæ nequit tanquam conditio concurrere; ſola igitur quantitas erit, cui conditionis ratio accommodata ſit; cum igitur hæc, vtpotè accidens, ſit quidpiam extra conſtitutionem indiuiduæ compoſitæ ſubſtantiæ, eſt enim illi aliquid externum; conſequens fit, vt materia ſecundum ſe, & nudè ſpectata ſit principium primum, à quo ſubſtantia compoſita reddatur indiuidua, quod ſuperiùs non admittendum oſtendimus: nec etiam concedendum exiſtimant, qui materiam prout quantitate affectam indiuiduationis principium, de quo loquimur, eſſe profitentur; Perperam quoque dixerunt huiuſmodi principium eſſe materiam, prout quantitatem includit eo ſenſu, quatenus dicit capacitatem huius, & non alterius quantitatis; quia etſi materia ſit indifferens ad omnem quantitatem, per pręuias tamen diſpoſitiones redditur potius determinata ad vnam, quàm ad alteram; iiſdem enim premuntur difficultatibus, quas nuper attigimus, cum indiuiduationis principium nullum eſſe accidens diceremus; quandoquidem diſpoſitiones, quas ipſi comminiſcuntur ad genus accidentis pertinent.

Secundus modus explicandi reijcitur.

Et inſulsè quoque videntur philoſophari, qui rem ſic explicare nituntur, vt materia dicatur quatenus affecta quantitate principium indiuiduationis, prout quantitatis eſt radix. Hoc enim eſt ludere verbis, propterea quòd materiam eſſe quantitatis radicem, nil aliud ſibi vult, quam eius eſſe ſubiectum ex cuius potentia talis quantitas educi poſſit, vel habere capacitatem ad hanc numero quantitatem; hoc autem, vel nihil, vel diſpoſitiones addit materiæ; quamobrem ſi hæc nudè ſumpta, vel vt diſpoſita nequit tale eſſe principium, vt copioſè fuit ſuperiùs oſtenſum; nec etiam prout quantitatis radix.

Tertius explicandi modus reijcitur.

Tandem minus appoſitè rem explicarunt, qui per materiam ſignatam intellexerunt materiam per quantitatem veluti ſigillatam; ſiquidem vel id de quantitate nullis concluſa terminis, vel proprijs finibus circumſcripta intelligunt. Primum non rectè dicunt, nam huiuſmodi quantitate admiſſâ, de quâ tamen grauis eſt diſceptatio, haud facilè intelligo ab ea ſigillatam materiam reddi, cùm hoc perinde ſit ac materiam fieri determinatam; quæ autem determinatio expectanda ab eo, quod omni prorſus termino deſtitutum ſupponitur? Neque ſecundum; terminata ſiquidem quantitas, vel in prima materia veluti in ſubiecto recipitur, vel in compoſito; ſi ſecundum quod ipſi paſſim affirmant, profectò ſuis prædita terminis non poterit eſſe principium, vnde ſubſtantia compoſita habeat, vt ſingularis ſit, cùm huiuſmodi quantitas non ſecus ac quodlibet aliud accidens omninò ſingularem ſubſtantiam compoſitam ſupponat; omne enim naturâ poſterius ſupponit id, quod eſt naturâ prius; at ex eorum ſententia, ſubſtantia compoſita etiam

Quartus explicandi modus reijcitur.

ſin-

Digitized by Google

ſingularis eſt naturâ prior quantitate ſicut quolibet alio accidente, cùm omne accidens pendeat à compoſita ſubſtantia, tanquam à ſubiecto pendere; ob id conſequens ſit, vt quantitas, & quodlibet accidens ſingularem compoſitam ſubſtantiam iuxta eorum principia ſupponat, neceſſariò. Quod ſi dicatur proximè, ac immediatè quantitatem in prima materia velut in ſubiecto recipi; nec etiam difficultati fit ſatis; quoniam inde materia ſigillata, propriaque reddi non poteſt vnius compoſiti, vt alteri deſeruire nequeat; cùm frequenter contingat vt materia eâdem affecta quantitate poſt corruptam ſubſtantialem formam, cùm qua compoſitum conſtituebat, compoſitum aliud conſtituat, itaut eadem portio materiæ quæ erat in vno compoſito tanta cùm quantitate ſucceſſiuè, cùm eadem quantitate in alio compoſito reperiatur.

Aduerſariorũ reſpõſio reijcitur.

Quòd ſi per quantitatem terminatam, quâ redditur ſigillata materia, velint intelligendam ſolam quantitatem certis diſpoſitionibus affectam, quibus materia ad hanc potius formam, quàm ad illam determinetur; difficultates paulò ſuperius allatæ de accidentibus redeunt, & præſertim quòd indiuiduum ſubſtantiæ eſt ens per ſe, ac proindè non poteſt nec per quantitatem, nec per vllum aliud accidens, nec per materiam, pro ot quantitate, aut aliquo alio accidente affectam in ſuo eſſe conſtitui.

Præcipua ratio aduerſus ea, quæ ob aduerſarijs dicitur.

Non me latet reſponſio dicentium, indiuiduum non ob id ens per accidens futurum, quoniam hoc dicitur ſolum id, quod res diuerſorum generum ex æquo, & æquè principaliter importat, quod in re, de qua agimus non contingit, nam indiuiduum inquiunt, ſubſtantiæ non includit accidens in recto, ſed in obliquo, nec tanquam partem ſuæ eſſentiæ, ſed vt determinatiuum eiuſdem, neque primariâ, ſed ſecundariâ ratione; Et alij addunt quantitatem, vel diſpoſitiones non pertinere ad indiuiduationem ſubſtantiæ, vt propriam rationem determinatiuam eius, ſed vt conditionem ſine qua non. Hâc ſolutione prætermiſſâ, velut iam ſuperius confutatâ, ad primam accedo, quam inſufficientem, ex eo deprehendo, quoniam indiuidualis differentia, ſic pertinet ad indiuidui conſtitutionem, & ad conceptum intrinſecum eiuſdem proportione ſeruatâ, quemadmodum differentia ſpecifica ad conſtitutionem, & conceptum intrinſecum ſpeciei; atqui differentia ſpecifica non in obliquo, & ſecundariâ ratione, ſed æquè primò, & principaliter, quemadmodum genus, pertinet, & tam genus, quàm differentia ex æquo ad vnum per ſe conſtituendum deſcendunt; ergo idem de differentia indiuiduali proportione ſeruatâ in ordine ad indiuiduum aſſerendum eſt; nullo igitur modo accidens quodcunque ſiue quantitas, ſiue aliud quidpiam accidentariæ naturæ poteſt ad indiuidui conſtitutionem, conceptumque pertinere. Eſt quidem aliqua diſparitas inter differentiam indiuidualem, & ſpecificam, quòd illa incommunicabilis ſit, hæc autem communicabilis; ſed negligenda prorſus, quippe quæ non ſit ad rem, cùm ad id, de quo agimus nihil referat differentiam, eſſe communicabilem, & non communicabilem, vt cuique perſpectum eſſe poteſt.

Aduerſariorũ reſpõſio reijcitur.

Nonnullæ difficultates ſuperſunt diluendæ, quas tamen paucis perſtringam, cùm hac de re ſit iterum in *Metaphyſica rediturus ſermo.*

Difficultates proponuntur.

Illud eſt indiuiduationis principium, quo poſito, alijſque ſublatis, ponitur indiuiduum, & quo ſublato, alijſque poſitis indiuiduum non habetur, quod adeò certum, vt nullâ ſit opus confirmatione; ſed huiuſmodi materia eſt ſignata, nam ſi à materiali indiuiduo, cuiuſmodi eſt indiuiduum ſubſtantiæ compoſitæ præter materiam ſignatam, omne aliud remoueatur, adhuc ipſa compoſita ſubſtantia incommunicabilis remanebit, ſecus autem ſi materia ſignata de medio ſublata fuerit. Mirum eſt quòd non aduerterint à ſe perperàm confundi principium phyſicum, cùm principio metaphyſico indiuiduationis. Nulli dubium quin ablatâ materiâ ſignatâ, vel potius materiâ indiuiduâ non amplius ſit ſubſtantia illa compoſita incommunicabilis, vel quod idem eſt, indiuidua, quod non tam proprium eſt materiæ, quin etiam conueniat formæ; nam formâ quoque indiuidui ſublatâ, non poteſt indiuidua ſubſtantia compoſita ſuum habere eſſe incommunicabile; hinc tamen inferendum duntaxat indiuiduam materiam, itemque formam eſſe phyſica principia, à quibus compoſita ſubſtantia habet, vt indiuidua, & incommunicabilis ſit; ſed hoc non ſatis ad id, de quo agitur, cùm in præſentia propoſitum ſit inquirere formale, proximumque principium, vnde hæc de qua loquimur, indiuiduatio proueniat, quod non eſſe materiam quomodocunque explicatam aſſerimus, ſed potius id, de quo paulò poſt futurus eſt ſermo.

Prima difficultas.

Dilutio.

Præterea. Illud rectè dicitur indiuiduationis principium, cui per ſe primò repugnat communicari pluribus ad eum modum, quo vniuerſale communicatur inferioribus; at materiam ſignatam ſic ſe habere perſpicuum adeo, vt nemini ambigendum, cùm ita ſit vnius compoſiti ſubſtantialis propria, vt ob ipſam ſignationem alterius eſſe non poſſit; ad quod reſpiciens Philoſophus dicebat. *Omnium naturâ conſtantium determinata eſt ratio magnitudinis, & augmenti.* Rectè proindè concluditur materiam ſignatam eſſe indiuiduationis principium. Quamuis autem hæc difficultas apud aduerſarios plurimum habeat momenti, nullo tamen negotio diluitur negando ſignatam materiam eſſe primam rationem, vnde compoſitum habeat, vt ſit alteri incommunicabile, vt aſſumptio dicebat; & meritò quidem negabitur, quia materia ipſa ſignata ſingularis eſt, & indiuidua, *vt quod*, vnde ſupereſt adhuc inquirendum quonam ipſa facta ſit incommunicabilis, ac indiuidua; ita ſit vt ab aduerſarijs non aſſignetur principium illud indiuiduationis, de quo ſuſcepta eſt diſputatio; non inficiandum quidem, quod ſuperius etiam innuimus, ad indiuiduum compoſitæ ſubſtantiæ conſtituendum requiri ſingularem materiam, ſingularemque ſubſtantialem formam tanquam principia phyſica; non dum tamen detectum, quod initio propoſitum quærendum fuit, nempè formale principium, quo primò, & per ſe compoſitæ ſubſtantiæ natura fiat hæc, & indiuidua, quæ certè redditur talis per indiuidualem differentiam deſumptam ex differentia indiuiduali vtriuſque partis materiæ, & formæ; vt enim ex his conſtituitur vna per ſe natura compoſita; ſic ex hac materia, & ex hac forma conſtituitur hoc vnum per ſe compoſitum, quod eſt indiuiduum eſſe. Parum autem ipſis fauet auctoritas Ariſtotelis, cùm duntaxat eò tendat Philoſophi conſilium, vt doceat viuentia determinare ſibi certam quantitatis menſuram toti ſpeciei debitam, itaut ijs fines natura præfixerit, quos vltra, citraque neſciat eorundem conditio, ſiue ratio conſiſtere.

Secunda difficultas.

2. de Anima Tex. 41.

Diluitur.

Nec ex eo quia, materiam ſignatam concipi repugnet vt vniuerſalem, rectè deducitur per ſe primò ſingularem, ac ob id indiuiduationis eſſe principium. Nam repugnat etiam concipi Socratem vt vniuerſalem, & communicabilem pluribus, non propterea tamen licet inde colligere eum eſſe quidpiam per ſe primò ſingulare, ac indiuiduationis principium ſcilicet eſſe rationem illam, per quam humana natura

Tertia difficultas, eiuſque ſolutio.

contrahitur, redditurque ſingularis; non enim reipſa ſunt idem, ratio, cuiuſmodi eſt differentia indiuidualis, & id quod per huiuſmodi rationem ſingulare conſtituitur; ratio enim illa ſingularis dicitur *vt quo*, conſtitutum verò per ipſam, ſingulare *vt quod*; ita ſit vt materia ſignata, cui repugnat concipi tanquam vniuerſalem, dicenda ſit ſingularis, non ſingularitatis ratio, vel indiuiduationis principium, hoc metaphyſicè ſumpto pro formali, primaque ratione, qua communis natura redditur ſingularis; cùm alioquin vt ſuperiùs aduertimus, ſingularis materia phyſicum principium dici poſſit, quemadmodum, & ſingularis forma, vt compoſita ſubſtantia ſingularis fiat.

Difficultas. Nec tandem quidquam concludunt afferendo difficultatem ex eo deſumptam, quia id per quod prima ſubſtantia in ſuo eſſe conſtituitur, videtur indiuiduationis principium: huiuſmodi autem eſſe primam materiam quantitate ſignatam, ſatis luculenter euinci putant, ex eo quia prima ſubſtantia ea eſt, quæ nec in ſubiecto recipitur, nec de ſubiecto dicitur, quod certè primò, & per ſe materiæ ſignatæ conuenit, cùm quatenus huiuſmodi, nec poſſit in ſubiecto eſſe, nec de ſubiecto dici, nam ſecundum ſe vt habet indifferentiam ad hoc vt ſit in pluribus compoſitis, licet poſſit de hac, & de illa materia prædicari, vt tamen ſignata eſt, nequaquam: ergo materia ſignata principium indiuiduationis erit; Quâ autem arte ſit huic occurrendum difficultati, ex paulo anteà traditis non obſcurè conſtat; falſa enim aſſumptio, nam datur etiam ſubſtantia ſpiritualis naturæ, in qua nulla materia, & tamen indiuidua; eiuſque probatio nullius momenti, quamuis enim materiæ ſignatæ primò, & per ſe conueniat, quemadmodum etiam, & ſubſtantiali formæ reſpectu compoſiti nec eſſe in ſubiecto, nec de ſubiecto dici; perperàm tamen inde concluditur vtram, vel alteram ex ipſis eſſe indiuiduationis principium de quo ſit ſermo, cùm ſolum inde liceat inferre, partem vtramque phyſicum eſſe tale principium comparatione compoſiti, itaut hoc indiuiduum compoſita ſubſtantia per hanc numerò materiam, & per hanc numero formam conſtituatur; & licet materiæ (formam omitto, cùm de hac ſit paulo poſt ſermo futurus) primò dicatur conuenire non eſſe in ſubiecto, nec de ſubiecto dici; hoc tamen non ideo, quoniam ipſa ſit principium indiuiduationis compoſitæ ſubſtantiæ, ſed quoniam pariter eſt ſubſtantia prima, licet incompleta, cui propterea neceſſe eſt, vt huiuſmodi conueniat affectio.

Aduerſariorum error. Cęterum ineptè dicunt materiam ob indifferentiam quam habet, vt eſſe poſſit ſub hac, & illa forma in hoc, & illo compoſito, poſſe de hac, & illa materia prædicari: phyſicam enim indifferentiam cùm metaphyſica confundunt, cùm tamen ſint longè diuerſæ: Prima conuenit materiæ in ordine ad formas recipiendas, adeout ratione ipſius materia poſſit ſucceſſiuè diuerſas, variaſque formas recipere, & hæc nihil commune habet cùm vniuerſali, vnde etiam indiuiduæ materiæ conuenit. Secunda eidem materiæ competit inſpectæ ſecundum ſe, cùm quatenus huiuſmodi abſtrahat à qualibet differentia indiuiduali, proindèque dicat indifferentiam ad hoc, vt per differentias contrahatur, & de hac, vel illa materia prædicari poſſit. Hęc autem eſt indifferentia ad vniuerſalitatem requiſita, quæ longè diſtat ab illa, quam materia ſibi vendicat, vtcunque ſumatur, in ordine ad formas recipiendas.

Adnotatio difficultatem continens. Satis intelligo futurum, vt aliquis admiretur, quòd materiam dixerim indiuiduam contractā ſcilicet eius naturā per differentiam indiuidualem, cùm hoc ſoli videatur adſcribendum compoſitæ ſubſtantiæ, velut illi, quę in recta categoriæ linea per differentias ad inferiora deſcendit vſque ad indiuidua. Non eſt tamen cur is admiretur; quamuis enim materia, quemadmodum etiam & ſubſtantialis forma ſint eſſentiales compoſitæ ſubſtantiæ partes, ac ob id non niſi ratione totius ad categoriam pertineant: hoc tamen ideo, quia categoria ipſa quidem attenditur, itaut eſt, cuius apex genuſque ſummum non ſtatuitur ſubſtantia prout complectitur completam, & incomplectam; tunc enim materia, vtpote ſpecies incompletæ ſubſtantiæ, ſecundum rectam lineam ad inferiora deſcenderet contracta per differentias, vſque ad hanc, & illam materiam, ac proinde ad indiuidua propriæ naturæ. Solutio.

SECTIO QVINTA.

An forma per ſe ſumpta, vel ſaltem cum materia ſit indiuiduationis principium.

QVi formam indiuiduationis eſſe principium crediderunt, non eodem modo loquuti ſunt, cùm plerique eorum crediderint formam abſolutè ſumptam in rebus materialibus indiuiduationis principium eſſe: Alij verò ſolam quidem formam materiâ tamen per accidens concurrente, quatenus ſubiectum eſt formæ, quæ per ſe cauſa indiuiduationis eſt, Alij tandem ex forma, & materia integrum fieri principium indiuiduationis, licet forma principium dici debeat præcipuum, materia verò minus præcipuum, & veluti conditio ſine qua non: ſic igitur de compoſiti ſubſtantialis indiuiduatione diſputarunt, vt non idem eorum ſit ſenſus de modo, quo forma dicenda ſit indiuiduationis principium. Silentio non prætereo non nullos formæ tantum detuliſſe, vt crediderint non modo compoſitum, ſed etiam materiam ab ipſa habere, vt ſit indiuidua. Varij dicendi modi.

Nobis tamen magis arridet conſilium dicentium nec formam per ſe ſumptam, nec etiam cum materia principium indiuiduationis eſſe. Nec formam per ſe ſumptam, nec etiam cum materia eſſe indiuiduationis principium.

Non per ſe ſumptam indiuiduationis eſſe principium, eædem rationes oſtendunt, quibus paulo antea probatum fuit, materiam non eſſe principium, de quo loquimur, vndè licet ſic etiam argumentari. Quod facit ad eſſentiam ſpeciei nequit eſſe indiuiduationis cauſa, quoniam tunc ſpecies foret indiuidua, & hęc; ſed huiuſmodi formam eſſe nemini dubium, cùm & quidem præcipua ſit ſpeciei pars; non poterit igitur forma eſſe indiuiduationis cauſa. Ratio ex quibus id suaderi poteſt. Prima ratio.

Accedit, quòd forma diuiſibilis eſt in vniuerſalem, & particularem, nec primò eſt incommunicabilis, qua forma eſt, ſed communicabilis potius huic, & illi formæ; ergo non poteſt eſſe indiuidua ſubſtantiæ compoſitæ cuius ipſa eſt pars, proximum formaleque principium, cùm adhuc aſſignandum ſit, à quo eadem ipſa ſingularis fiat, ac indiuidua. Neque dicas, licet forma vniuersè ſumpta nequeat tale eſſe principium, particulatim tamen accepta, & indiuidua, poteſt huiuſmodi principium eſſe: propterea quòd etſi forma ſingularis, & vna numero ſit incommunicabilis; tamen non ita ſe habet vt quo, ſed vt quod, & per aliquid ſuperadditum; at indiuiduationis principium debet eſſe aliquid primò incommunicabile, & vt quo. Secunda ratio. Reſponſionis præoccupatio.

Nec prætermittam, quòd vt non ſola forma eſt internum ſubſtantiæ compoſitæ principium, ſed etiam materia, cùm hæc pariter faciat ad conſtitutionem ipſius; ita pariter non ſola indiuidua forma, ſed etiam indi- Tertia ratio.

indiuidua materia ſingularis ſubſtantiæ compoſitæ principium internum eſt; malè dicitur ergo ſola forma indiuiduæ ſubſtantiæ compoſitę principium, cùm huiuſmodi quoque materia ſit, licet neutra principium, de quo loquimur, eſſe poſſit; quoniam etſi vtrique phyſica ſingularitatis ratio conueniat, vt ſuperius aduertimus; metaphyſica tamen non item, de qua in præſentia ſit ſermo; cùm nec forma, nec materia ſit primum formaleque principium, à quo habet compoſita ſubſtantia, vt ſit indiuidua, ſed formalis ratio per quam, & forma, & materia redditur indiuidua, ex his enim haberi ſingularitatem compoſitæ ſubſtantiæ, ſuperiùs adnotatum fuit.

Aduerſariorum reſponſio. Aduerſarij cum hæc intelligerent difficultatis momento preſſi, eò confugerunt, vt dicerent formam non modo eſſe principium, à quo compoſita ſubſtantia, ſed etiam materia ipſa redditur indiuidua, proindeque formam abſolutè principium indiuiduationis compoſitæ ſubſtantiæ dici poſſe; Imo quidam non obſcuri nominis ex ipſis in eam creditur opinionem abiſſe, vt concederet materiam generatim ſumptam ad eſſentiam compoſiti, generatim etiam accepti pertinere, negaret tamen indiuiduam materiam ad eſſentiam indiuidui compoſiti ſubſtantialis ſpectare. Sed quanta ſit eorum inſcitia ex eo præſertim deprehendes, quòd ſi materia ſuum eſſentiale eſſe mutuaretur à forma, itaut hæc illi communicaret eſſe intrinſecum, ac eſſentiale, non ſecus ac compoſito, non poſſet ex eius potentia educi, ac ab eadem pendere tanquam à cauſa, ac ob id eandem ſupponere priorem ſaltem prioritate naturæ, cùm tamen exceptâ animâ intellectrice, omnis forma ſiue ſubſtantialis, ſiue accidentariæ naturæ hunc ſe habeat in modum; quæ profectò intelligenda ſunt de materia, & forma iuxta duplicem ſtatum, ſcilicet tam communitatis, quàm ſingularitatis; Et quid à veritate remotius, quàm dicere materiam quidem ſumptam in vniuerſum ad eſſentiam facere compoſitæ ſubſtantiæ, vniuersè pariter accepta non ſic autem in ſtatu ſingularitatis? non igitur materia per formam poteſt indiuidua conſtitui. *Confutatio.*

Secunda confutatio. Illud etiam improbat hunc dicendi modum, quòd materia terminauit peculiarem quandam productionem, videlicet ex nullo præſuppoſito ſubiecto à productione formæ diſtinctam, cum hoc productionis genus exerceri non poſſit, niſi præiacente ſubiecto; at vtriuſque productionis terminus ſingulare quidpiam certum ac determinatum eſſe neminem fugit; conſequens propterea ſit, vt materia, quippè quæ commemoratæ productionis citra ſubiectum, atque adeò diſtinctæ à productione formæ ſingularitatem ab ipſa forma non habeat; non enim productionem illam diſtinctam terminare poſſet, niſi ſingularis foret, itaut ſingularitatem à forma non reciperet; Quod ex eo etiam confirmatum redditur, quia produci materiam *Confirmatio.* prius naturâ eſt, quàm produci formam, vnde ſi non poteſt eſſe productionis terminus niſi ſingularis, ergo etiam prius natura ſingularis erit, quàm forma, & idcirco non poterit à forma ſingularitatem recipere.

Reſponſio aduerſariorum reijcitur. His autem, qui putant ſatisfieri dicendo, materiam vtique indiuiduam per formam inſpectam ſecundum ſe reddi non poſſe, benè tamen per ordinem ad certam, peculiaremque formam poſſe; eo quòd ſicuti materia ſecundum ſui communem rationem reſpicit formam generatim pariter acceptam, ſic & materia ſingularis, formam particulatim ſumptam; his, qui putant, inquam ita dicendo ſatisfieri, toto quidem aberrant cælo; nam ſi materia particularis formam ſibi particularem determinaret, profectò commune ſubiectum eſſe non poſſet omnium naturalium transmutationum, ad quas eſt opus, vt idem numero ſubiectum permaneat ſub vtroque cuiuſque mutationis termino; nec eadem materia in genito, atque corrupto eſſe poſſet. Vt præteream quòd non ſolum materia generaliter ſumpta reſpicit indiſcriminatim quamlibet formam; ſed etiam ſingularis ad ſingulas formas eandem habet indifferentiam, itaut diſiunctim ſingulas poſſit recipere, eo quod primum commuineque ſubiectum formarum omnium exiſtit.

Quarta ratio. Amplius vel phyſica forma, (de hac enim loquuntur,) eſt res quædam communis, ac vniuerſalis, vel particularis, vel indifferens ad vtrunque. Priori modo perſpicuum eſt, indiuiduationis principium eſſe non poſſe; ſingularitati nanque communitas aduerſatur, & eadem forma nequit oppoſitos eſſendi modos vniuerſalitatis & ſingularitatis tribuere, quando vniuerſalitas illi repugnat. Secundo autem modo nec etiam; ſequeretur enim formam non eſſe principium conſtituens eſſentiam ſpecificam, cum hæc per aliquid particulare conſtitui non poſſit; quod eos magis vrget, cùm ijs forma tota ſubſtantiæ compoſitę quidditas videatur, ac ob id multo minus poterit forma eſſe particularis. Superet Tertius cum veritate conſentiens, at ſi ita eſt, vt nimirum forma ſit ad vniuerſalitatem, & ſingularitatem indifferens, ſubindè licet inferre non eſſe formam indiuiduationis principium, de quo loquimur, videlicet primum, & formale, quod metaphyſicum dicitur; ſed potius eam indigere aliquo alio, quo tollatur indifferentia ad vniuerſalitatem, & ſingularitatem, proindeque reddatur indiuidua.

Aduerſariorum reſponſio. Multa comminiſcuntur, vt huic occurrant difficultati. Quidam enim exiſtimant geminam eſſe formam recognoſcendam, quarum vna vniuerſalis conſtituens ſpeciem, altera particularis conſtituens indiuiduum. *Confutatio.* Hæc tamen ſunt delirantium ſomnia, nam vt ſuperius oſtenſum abundè fuit, in omnibus indiuiduis, ac proindè in ſingularibus quoque formis dantur communes naturæ, vnde ſequitur, vt forma ſingularis tribuere poſſit etiam gradus ſuperiores, quos in ſe includit. *Alia aduerſariorum reſponſio.* Alij ſe difficultatem euaſuros arbitrati ſunt dicendo, formæ geminam eſſe notionem quatenus conſiderari poteſt prout dat eſſe eſſentiæ, atque hunc in modum vniuerſalem eſſe, tribuereque eſſe ſpecificum, vel prout dat eſſe exiſtentiæ, & ſic eſſe particularem, ac indiuiduationis principium. *Refellitur.* Hæc tamen ſolutio ex eo corruit, quoniam ſi forma eſt indiuiduationis principium ad eum, quem explicant modum, materia deberet exiſtentiam à forma mutuari, quod quantum à veritate diſtet, in Phyſicis planum fiet. *Confirmatio.* Ne dicam hunc ſecuturum ab ipſis propoſitum non obtineri; contendunt enim ſingularitatem materiæ haberi per ſolam formam; deindè addunt id ab eiuſdem exiſtentia oriri, & non à formę natura; hoc tamen omiſſo id ſolum adnotabo difficultates illas redire in quas incurrunt dicentes exiſtentiam eſſe indiuiduationis principium; aduerſus quos paulò ſuperius diſputauimus.

Quidam alium dicendi modum proponunt; Hi porrò audiendi non ſunt, cum mordicus hanc opinionem tuentes arbitrentur eam poſſe ſic explicari, vt veritati conſona exiſtimetur; dicunt enim formam pluribus realitatibus conſtare, itaut per aliquas ſit communicabilis pluribus, per alias verò non item; ſed potius per ipſas indiuidua conſtitui, ac proinde ex eorum ſententia, realitas vltima formæ eſt principium indiuiduationis compoſitę ſubſtantiæ, itemque materiæ; hoc enim quantum à veritate abhorreat, hinc licebit aduertere; *Reijcitur.* quoniam forma ſecundum quamlibet etiam realitatem, realiter à materia, & etiam per ſe ſumpta à

Digitized by Google

De hoc infra. compoſito diſtinguitur; At indiuiduationis principium nequit ita diſtingui ab eo, cuius tale principium eſt. non igitur materia reddi poterit indiuidua per formam quomodocunque ſumptam; Vt prætercam quòd illa realitas ſi formam reddit indiuiduam, certè non poterit indiuiduam quoque materiam conſtituere, quoniam alterutrum ſequatur neceſſe eſt; aut nimirum indiuiduationis principium eſſe commune pluribus, quod eius aduerſatur naturæ; aut illa non eſſe plura, ſed indiuiduum vnum.

Hinc nec etiam vltima iſta realitas formæ poterit eſſe principium, vndè ſubſtantiale compoſitum habeat, vt ſit indiuiduum; nam hoc non aliud à materia, & forma colectim acceptis & vnitis; quod igitur non eſt principium indiuiduationis, niſi ſolius formæ, non poterit eſſe principium adæquatum vnde compoſita ſubſtantia habeat, vt ſit indiuidua.

Difficultates. Prima ex auctoritate Ariſtotelis deſumpta. Quæ autem aduerſus dicta videntur aliquod habere momentum, paucis perſtringam; ſunt autem Ariſtotelia teſtimonia nonnulla, quibus oppoſitam ſententiam probare nituntur, is enim dicebat comparando materiam cùm forma πρὶν λαβεῖν τὴν μορφὴν οὕτως αὕτη πρὸς οὐσίαν ἔχει, καὶ τὸ τόδε τι, καὶ τὸ ὄν, *antequam formam accipiat ſic eadem ipſa ad ſubſtantiam, & id quod eſt hoc aliquid, atque ens, ſe habet*. Vbi per ſubſtantiam, & hoc aliquid videtur formam intellexiſſe. (1. Phyſ. Tex. 69.)

Reſpōſio. Nihil tamen minus in animo Philoſophus ibi habuit, quàm formam per illa verba ſignificare, cum potius compoſitum ipſe intelligendum velit: nam de artefactis loquens, materiam artificialem ad compoſitum artificiale referebat, inquiens, *vt æs ad ſtatuam*, aut *lignum ad lectum*; vt igitur in eadem perſiſtat analogia debet in naturalibus primam quoque materiam ad naturale compoſitum referre, quod rectè dicitur *hoc aliquid*, cùm aliquid completum ſit, itaut quaſi digito poſſit oſtendi, & de hoc propriè dici poteſt *id quod eſt*. Nec multùm ijs fauet auctoritas altera, vbi ille habet λέγομεν δὴ γένος ἕν τι τῶν ὄντων, τὴν οὐσίαν. ταύτης δὲ τὸ μὲν ὡς ὕλην, ὃ καθ' αὑτὸ μὲν οὐκ ἔστι τόδε τι, ἕτερον δὲ μορφὴν καὶ εἶδος, καθ' ἣν ἤδη λέγεται τόδε τι, καὶ τρίτον τὸ ἐκ τούτων. *dicimus itaque vnumquodque genus eorum quæ ſunt, ſubſtantiam. Huius autem aliud quidem ſicut materiam, quod ſecundum ſe quidem non eſt hoc aliquid, aliud autem formam, & ſpeciem, ſecundum quam iam dicitur hoc aliquid; & tertium quod ex his.* Huiuſmodi enim verbis ibi minimè ſignificauit ſingularitatis differentiam, nam cùm ait ſecundum quam eſt hoc aliquid, denotare tantùm intendit per formam, quod de materia dici non poteſt, conſtitui compoſitum in determinata ſpecie; ſiquidem materia ob ſui indifferentiam præſtare id minimè valet; ac proinde per hoc aliquid non indiuiduum, ſed determinatam ſpeciem ſignificare voluit; cùm enim ſibi propoſuiſſet ſubſtantiam diuidere, atque ſignificare quotuplex ipſa ſit, ita loquutus eſt, vt perinde ſit ac ſi dixiſſet; ex ſubſtantijs vna quidem eſt indifferens, ac indeterminata, à qua non habetur eſſe completum determinatæ ſpeciei, & ea quidem materia eſt; alia verò quæ huiuſmodi eſſe determinatum tribuit, & hæc eſt forma; & alia demum, quæ ex his duabus conſurgit, & hęc eſt compoſitum. Et certè mirum quod aduerſarijs viſus ſit Philoſophus ibi de indiuiduo locutus, cùm non eſſet ad rem eo loci de indiuiduo ſermonem inſtituere; quid enim indiuiduum cùm illa ſubſtantiæ partitione commune habet? & eodem modo alijs auctoritatibus, quibus vti ſolent, occurrendum erit. (2. de Anima ſex. 2.)

Difficultates à rationibus petitæ. Nunc autem ſi quæ difficultates afferuntur à rationibus deductæ, videamus. Compoſita ſubſtantia vel habet à materia vt ſit indiuidua, vel à forma, hæc enim principia ſunt, ea quibus illa conſtat; non à materia, quoniam hæc nequit compoſito tribuere vnitatem, vel diſtinctionem ſpecificam; ſiquidem compoſita, quæ ſpecie differunt eandem ſpecie materiam habent; proindè nec tribuere poterit vnitatem, vel diſtinctionem indiuidualem; quod enim vnitatis ſpecificę principium eſſe non poteſt, nec etiam numericæ, cum hæc maior vnitas ſit. (Prima difficultas.)

Solutio difficultatis. Hæc porrò difficultas multa continet diſcutienda; breuiter ei tamen occurram dicendo, ut materia facit ad cōſtitutionem rei corporeæ, itaut pertineat ad eius eſſentiam, ſic etiam principium eſſe poteſt, per quod ab incorporeis, quod eſt corporeum, diſtinguatur, adeout non ſolùm conſtituto tribuat vnitatem, quatenus facit ſpeciem in ſe indiuiſam, ſed etiam quatenus reddit ſpeciem ab alia diuerſam; at factâ collatione inter res corporeas, aliter ratiocinandum; nam materia cùm ſit pars ſpeciei, & quidditatis rei corporeæ neceſſariò ad ſpecificam vnitatem eiuſdem conſtituendam concurrit; quia tamen potentialis, ac indeterminatæ partis munere fungitur; ob id ad diſtinctionem vnius ſpeciei ab alia minimè concurrit, atque adeò tribuit vnitatem duntaxat eo nomine, quia reddit ſpeciem in ſe indiuiſam, non autem diuerſam à quacunque alia; & hæc quantum ad materiam, compoſitamque ſubſtantiam generatim acceptam; ſi tamen ſpectetur vt affecta eſt ſuâ ſingularitate, quemadmodum etiam, & forma, nulli dubium quin poſſit eſſe principium, ratione cuius compoſita ſubſtantia numero diſtinguatur ab alia, licet hoc potiori iure forma ſibi vendicet, quoniam materia quantumuis ſingularis exiſtens poteſt pluribus ſucceſſiuè compoſitis ſubſtantijs deſeruire; hoc tamen modo vtraque pars principium eſt indiuiduationis *Phyſicum*, non Metaphyſicum, de quo ſit ſermo, & hoc certè diſſimulare non licet. Perperàm tamen argumentatio concludebat abſolutè inferendo, materiam tribuere non poſſe vnitatem, ac diſtinctionem numericam compoſitæ ſubſtantię; quia etiam ſi concedatur id de materia inſpectâ ſecundum ſe, prout præciſa ab indiuiduali differentia; ſi tamen conſideretur, prout huiuſmodi differentiâ affecta, per quam materiæ natura contrahitur ad hanc, & illam materiam ſingularem, profectò negari non poterit eam compoſitæ ſubſtantiæ Metaphyſicum indiuiduationis eſſe principium, licet ex parte, cum non ſufficiat ſola materiæ ſingularitas, ſed requiratur etiam ſingularitas formæ, itaut ſubſtantiæ compoſitæ differentia ex his duabus ſingularitatibus conſurgat, quemadmodum ex huiuſmodi duabus partibus compoſitio perficitur, ac totum ipſum effloreſcit; non igitur ſola forma indiuiduationis principium haberi debet, cùm etiam materia huiuſmodi ſit, ſenſu tamen iam explicato, nempe ratione ſuæ indiuidualis differentiæ.

Secunda difficultas. Amplius hunc obijciunt in modum. Quod non poteſt reddere actu terminatam, vltimòque abſolutam naturam, non videtur indiuiduationis principium, cùm huius id ſit præſtare; at huiuſmodi materia eſt, non enim actu, ac vltimò abſolutam reddere naturam poteſt, cùm ipſa non ſit quidpiam actu exiſtens, quippè quæ per ſe potentia eſt; materia igitur non poterit indiuiduationis eſſe principium. At ſi res ita ſe habet, proculdubio forma tale principium erit, cùm hęc ſit per ſe actus, cuius eſt perficere, & abſoluere, proindèque naturam terminatam reddere.

Solutio difficultatis. Ex dictis huius difficultatis conſtat ſolutio; quoniam formam eſſe id, quod reddit naturam vltimò terminatam, bifariam poteſt intelligi, vel quòd for-

ma ſit huiuſmodi quatenus principium Phyſicum, & hoc vltrò fatendum, de quo tamen in prçſentia nulla contentio. Vel quatenus principium Metaphyſicum, & hoc omninò negandum, ſi attendatur ſimpliciter formæ natura; nam alioquin huiuſmodi principium eſſe, licet ex parte, indiuidualem eius differentiam, nemini quidem inficiandum.

Tertia difficultas. Prçterea, quo aliquid eſt terminus generationis, eodem eſt etiam, & indiuiduum, cum generationis terminus ſit indiuiduũ; ſed terminus generationis eſt forma, ſiquidem eò natura per generationem tendit, vt formam in materiam inducat; ergo forma indiuiduationis principium erit.

Difficultatis Solutio. Duplex eſt generationis terminus, nam vt cum Scholaſticis loquar, vnus dicitur *vt quod* & eſt compoſitum; alter vero *vt quo*, & eſt forma, quæ cùm non ſit ex ſe hæc, ſed fiat hæc per propriam differentiam indiuidualem; ob id non poterit eſſe vltimus terminus generationis, niſi ratione huiuſmodi indiuidualis differentię, quam ex parte principium eſſe à quo habet compoſita ſubſtantia, vt indiuidua ſit, vltrò concedimus.

Quarta difficultas. Iterum etiam arguunt. Illud eſt ſingularitatis principium compoſitę ſubſtantiæ, quod eidem exiſtentiam impertitur, eo quòd nihil exiſtit, niſi ſingulare ſit; ſed huiuſmodi eſſe ſubſtantialem formam, itaut hæc compoſitæ ſubſtantiæ tribuat exiſtentiam, tanquam certum ſupponunt; ergo forma principium erit indiuiduationis &c. **Difficultatis ſolutio.** Facilis tamen reſponſio, propterea quòd præmiſſarum vtraque plurimum à veritate recedit; concedendum ſanè nihil poſſe exiſtere, quin ſingulare ſit; perperàm tamen inde deducitur eodem ſubſtantiale compoſitum fieri ſingulare, & exiſtens; ſingularitas nanque exiſtentiam prçcedit prçceſſione naturæ; itaut compoſitum ſubſtantiale prius naturâ ſit ſingulare, quàm exiſtens, ob id falſa maior; & etiam minor ſi arbitrentur ſolam formam ſubſtantialẽ compoſito exiſtentiam tribuere, cum etiam materia hanc eidem præſtet; vtraque enim pars propriâ eſt prædita exiſtentiâ, quam vtraque etiam compoſito impertiuntur; imo exiſtentia iſtius non alia eſt ab exiſtentia vtriuſq; partis, ſiquidem ipſum non aliud quidpiam ab illis vnionis nexu coniunctis, & collectim acceptis.

Quinta difficultas. Inde quoque rationem deſumunt, quia niſi dicatur ſola forma principium, de quo loquimur, concedendum erit ante, & poſt nutritionem non idem ſubſtantialis compoſiti futurum indiuiduum, quoniam materia fluit, ſolaque forma numero eadem perſiſtit; ſi igitur hinc compoſitum ipſum non habet, vt ſit idem numero, cum non aliud ſuppetat à quo id habere poſſit, certè non idem numero perſeuerabit; ſolam igitur formam principium eſſe, à quo ſubſtantiale compoſitum habet, vt ſit indiuiduum, fatendum erit. **Difficultatis ſolutio.** Hæc tamen ratio, quam ſit inefficax ex eo perſpicuum, quoniam ſupponit omnem formam immunem mortalitate, cum tamen nulla ſit huiuſmodi præter animam intellectricem; vt omittam, de more ab ipſis indiuiduationis principium Phyſicum, cùm Metaphyſico confundi, cum tamen de hoc, non autem de illo in præſentia ſit ſermo. Alienum autem eſt ab inſtituto hic in controuerſiam vocare, num idem viuens quoad viuit, totoque vitæ curſu idem numero perſeueret, *hac enim de re* alibi diſputandum; interim illud omninò certum eandem eſſe difficultatem de indiuidua*tionis* principio, tam Phyſico, quàm Metaphyſico; nec *etiam* minus certum ex aduerſariorum argumentatio*ne inepte* admodum concludi ſolam formam eſſe Phyſicum principium, & ex ea dumtaxat haberi principium Metaphyſicum, quo ſubſtantia compoſita redditur indiuidua.

Libenter autem rationes alias prætermitto, quibus paſſim vtuntur; tum quia ſemper illæ procedunt de indiuiduationis Phyſico principio, de quo in prçſentia non eſt ſermo; tum quia ex paulo antea diſputatis nullius laboris erit illas diluere.

Nec forma cum materia eſt indiuiduationis principiũ. Cum autem oſtenſum fuerit, neque materiam ſolam, neq; ſolam formam indiuiduationis eſſe principium; proximè ſequitur demonſtrandum, nec formam cum materia tale principium eſſe; Hoc autem indè mihi perſuaſum, quoniam hîc ſermo eſt non de principio Phyſico, ſed Metaphyſico, vt ſæpè fuit à nobis inculcatum; itaut propoſitum ſit decernere, quodnam ſit formale principium proximum, ac primum, à quo habeat compoſita ſubſtantia, vt ſit indiuidua, cuiuſmodi nec materiam, nec formam ſigillatim acceptas principium indiuiduationis eſſe concluſimus; Nunc autem iiſdem ferè rationibus demonſtrabimus formam cùm materia, vel quod in idem recidit, eaſdem coniunctim ſumptas tale principium eſſe non poſſe; Nam quod alio indiget, quô tanquam principio primo, ac proximo vt indiuiduum fiat, nequit huiuſmodi principium eſſe, quò ſubſtantiale compoſitum indiuiduum reddatur, quod ex ratione principij de quo quæritur, cuique poteſt eſſe perſpectum; at commemoratæ partes, vtcunque ſumantur, aut videlicet ſeorſum, aut coniunctim huiuſmodi eſſe non poſſunt; non ſeorſim, vt ſuperiùs oſtenſum fuit; nec etiam coniunctim; ſeorsùm enim non poſſunt; ergo neq; coniunctim principij de quo ſit ſermo, poterunt ſibi rationem vendicare; propterea quòd ex huiuſmodi coniunctione haud fit, quin forma, & materia indigeat principio, ratione cuius vtraque ſingularis fiat; proinde forma cum materia non poterit indiuiduationis eſſe principium, eo ſenſu, quo hîc illud vſurpandum. Quod autem per coniunctionem non habeatur, quin vtraque alio indigeat, ratione cuius reddatur indiuidua, ex eo planè conſtat, quoniam per huiuſmodi coniunctionem, vtraque deberet aliquid acquirere, merito cuius ambæ eſſent extra eſſentiam compoſiti, hoc enim poſtulat indiuiduationis ratio; at prædictæ partes tantùm abeſt, vt per huiuſmodi coniunctionem illud acquirant, vt potius dum coniunctę ſunt, maximè ad eſſentiam compoſiti pertineant; ex coniunctione igitur, neutra acquirit quidpiam, itaut alio non indigeat, ratione cuius indiuidua, ſingularisque reddatur.

Si quæ autem difficultates occurrunt, ex hactenus traditis facilè diluentur, itaut nulla ſit, cui citra laborem obuiam ire nequeamus.

SECTIO SEXTA.

An accidentaria forma per ſubiectum: ſubſtantialis verò per materiam reddatur indiuidua.

Circa quæſtionem propoſitã quædã adnotantur. APpoſitè formam accidentariam ad ſubiectum, & ſubſtantialem ad materiam, diſputationem ineuntes retulimus, quoniam illud intereſt inter formam accidentariam, & ſubſtantialem, quòd illa in materia recipitur, velut in ſubiecto, hæc autem non item; tametſi nanque materia vtramque ſubſtentet, tamen cum forma accidentaria ſecundarium vnum quidpiam, cum ſubſtantiali verò primarium in natura conſtituit; vnde eſt, vt reſpectu illius munere ſubiecti fungatur, non autem comparatione iſtius.

Opinio quorundã aſſirmans. Plerique viſum fuit, ſic de re propoſita ratiocinandum, vt quemadmodum accidens ſuum habet eſſe in ſubiecto, ita etiam ex hoc, vnitatem, ac multitudinem

Digitized by Google

nem ſuſcipiat, hâc tamen animaduerſione, quòd accidens reddatur indiuiduum, non per id, per quod ſubſtantialis forma, quoniam inquiunt, hæc in materia, ac ob id in eo quod eſt potentiâ ens; illud autem in eo, quod eſt ens actu, quo nomine ſubſtantiale compoſitum intelligunt, recipitur; quantitatem tamen excipiunt, cùm hanc arbitrentur ſe ipſâ indiuiduam reddi; ita fit, vt hoc excepto accidente reliqua omnia cuiuſcunque ordinis ſiue nimirùm ſint in materiam immerſa, ſiue à materiæ commercio remota, per ſubiectum indiuidua reddantur.

Opinio negans approbatur. Prima ratio.

Longè tamen lubentius eorum ſententiam amplector, qui nullum prorſus accidens per ſubiectum, nullamque ſubſtantialem formam per materiam fieri ſingularem crediderunt; proptereaquòd accidens in ſubiectu non modo recipitur, ſed etiam ab eodem ſuſtentatur; vnde ſic mihi licet arguere. Quod recipit, imo etiam ſuſtentat, ſingulare eſt: ergo etiam quod recipitur, & ſuſtentatur; vt enim recipiendi, ſuſtentandique munus ſingularitatem in recipiente, ac ſuſtentante ſupponit, quod ſuperius etiam aduerti, cùm hinc per formam non poſſe materiam indiuiduam, ſingularemque fieri deducebam; ſic etiam recipi, & ſuſtentari in ipſo recepto, ſuſtentatoque ſingularitatem ſupponit. Par enim eſt ratio; ſiquidem vtrunque munus naturâ eſt ſingularitate poſterius; non igitur accidens cuiuſcunque ſit ordinis per ſubiectum poteſt ſingulare fieri.

Secunda ratio.

Eâ quoque ratione in hanc ſententiam adducor; quoniam quandocunq; aliquid non pertinet ad idem genus, ad quod ſpectat natura contrahenda, non poteſt eſſe differentia contrahens comparatione illius; nam ad quod genus pertinet natura contrahenda, ad idem quoque ſpectat omnis differentia contrahens vſque ad ſingularitatem; ſubiectum autem non ita ſe habet comparatione accidentis, genere ſiquidem differunt, ac ob id illud reſpectu iſtius contrahens differentia eſſe non poteſt; ſed quod eſt principium indiuiduationis, prout hoc in præſentia ſumitur, contrahens eſt differentia; ergo ſubiectum non poterit eſſe principium, vnde accidens habeat, vt ſingulare ſit, ac indiuiduum.

Confirmatio.

Hoc inde confirmationem deſumit, quoniam accidens indiuiduum, puta hæc qualitas, hæc quantitas, hæc præſentia &c. in ſuo genere eſt quid per ſe vnum; quod igitur nequit cum accidentis natura quidpiam vnum per ſe conſtituere, non poterit eſſe id, per quod ipſa redditur indiuidua; ſed nequit ſubiectum cum natura accidentis conſtituere vnum quidpiam per ſe; ergo ſubiectum eſſe non poterit id, per quod accidentis natura conſtituitur indiuidua.

Confirmatio altera.

Vt prætercam, & eſt altera confirmatio, quòd natura à nulla differentia contrahente poteſt realiter diſtingui; quoniam hoc diſtinctionis genus non intercedit, niſi inter extrema, quorum vtrumque re ipſâ quidem exiſtit; repugnat autem naturæ exiſtere, niſi ſit indiuidua; hinc rectè deducitur ſubiectum haud eſſe id, per quod accidentis natura redditur indiuidua, cum accidens ſaltem quod eſt res, à ſubiecto realiter diſtinguatur. Et eò minus hoc ab aduerſarijs dicendum, quoniam ipſis eſt perſuaſum, accidentia, quæ res dicuntur, viribus altioris ordinis poſſe à ſubiecto ſeiungi; quod ſi res ita ſe habet, non poterit natura huiuſmodi accidentis indiuidua per ſubiectum reddi, cum nulla vi fieri poſſit, vt communis natura conſeruetur exiſtens abſque indiuiduali differentia.

Aduerſariorum reſponſio.

Hæc autem cum oppoſitæ ſententiæ fautores intelligerent, plenè ſe crediderunt ſatis facturos dicendo, non ſic viurpandum, cum aiunt, accidens indiuiduum reddi per ſubiectum, ſubſtantialemque formam per materiam, quaſi ſubiectum ſit principium internum, quo accidens, & materia ſit, quo ſubſtantialis forma redditur indiuidua; ſed potius huiuſmodi principium eſſe ordinem accidentis ad ſubiectum, & formæ ſubſtantialis ad materiam, itaut extrinſecùs per ſubiectum, & materiam; intrinſecus autem per ordinem prædictum indiuiduatio fiat; proindèque contendunt indiuiduationis principium à ſe non dici quidpiam ſpectans ad aliud genus, ab eo, ad quod natura pertinet; nec eſſe aliquid cùm natura faciens vnum per accidens, nec aliquid realiter ab ipſa natura diſtinctum.

Refellitur.

Hæc porrò quàm ſint inconſideratè dicta, nemini quidem obſcurum erit, ſi diligenter aduertat duobus modis eorum aſſertum intelligi poſſe, quorum vterq; plurimùm à veritate deflectit, atque recedit. Primo quidem poteſt intelligi de ordine, ſiue reſpectu, qui actu intercedit inter accidens, & ſubiectum, quem actualem appellant, quique nil aliud, quàm vnio, quâ accidens re ipſa, & actu cum ſubiecto iungitur; & hoc minimè dicendum; cùm enim huiuſmodi vnio ex rei natura ab accidente diſtinguatur, eædem prorſus, quas nuper attulimus, difficultates recurrunt; Accedit quòd adhuc aſſignandum ſupereſt per quid hæc vnio debeat indiuidua reddi. Secundo itidem modo poteſt aſſertum intelligi de ordine, ſiue reſpectu, quem aptitudinalem dicunt, & quia ad accidentis eſſentiam ex eorum etiam opinione pertinet, & modus hic pariter multum à veritate abhorret; talis enim ordo cùm reuera non ſit diſtinctus ab accidentis natura, neque ad indiuiduum ſubiecti ſit determinatus; quemadmodum natura accidentis requirit aliquid, ratione cuius indiuidua fiat, ſic etiam, & ordo.

Aliæ rationes in Metaphyſicis tractandæ.

Alias autem rationes non minoris efficacitatis, vtpotè afferendas in Metaphyſicis, ſilentio præteribo.

Conſtat ex dictis non ſolũ ſubiectum non eſſe principiũ indiuiduationis accidentis; ſed nec materiam eſſe tale principiũ reſpectu ſubſtantialis formæ.

Ex hactenus traditis non modo conſtat accidentariæ formæ principium indiuiduationis non eſſe ſubiectum; ſed nec etiam materiam formæ, aut modi ſubſtantialis tale principium eſſe, qua de re alibi quoque diſputandum. Interim non nullas difficultates in aduerſariorum gratiam iuuabit afferre.

Prima difficultas.

Prima autem, & præcipua difficultas, quæ apud aduerſarios magni momenti eſt, ex eo deſumitur; quoniam omnis accidentaria forma à ſubſtantia ſuum eſſe recognoſcit: ergo etiam ab eadem habebit, vt ſit indiuidua; à quo enim res habet eſſe, ab eodem etiam habet vt ſit indiuidua; Et hoc inde confirmare nituntur, quoniam à quo res habet, vt aiunt entitatem, habet etiam & vnitatem; at verò accidens ſuam habet à ſubiecto entitatem, propterea quòd eſt entis ens; ergo, & vnitatem ab eodem habeat neceſſe eſt; itaut qualis eſt ſubiecti vnitas, talis quoque ſit accidentis.

Confirmatio.

Solutio.

Si contrariæ tamen opinionis fautores animaduertiſſent, aliquam dari formam indiuiduam, cuiuſmodi eſt rationalis anima in hominis corpus de cælo delapſa, nullatenus à materia pendens, non tanti fecisſent difficultatem allatam; cui tamen obuiam ire facillimum eſt, propterea quòd argumentationis aſſumptum concedendum quidem, ſi illud intelligatur eo ſenſu, vt accidens à ſubſtantia pendere dicatur tanquam ab externa cauſa, nimirum, vel efficiente, vel materiali, ſiue ſubiecto, non autem velut à principio formali, & interno, & quidem proximo, ac primo, de quo in præſentia ſit ſermo; cum autem infertur ergo à ſubſtantia quoque habet accidens, vt ſit indiuiduum; id concedendum velut à principio phyſico, non metaphyſico, vt non ſemel dictum fuit; tametſi enim, quot ſunt rei alicuius cauſæ; totidem etiam dici poſſint phyſica eſſe principia, à quibus res illa red-

ditur

ditur indiuidua: nulla tamen ex commemoratis cauſis principium eſt, de quo loquimur, nimirum quod intrinſecus, & formaliter rem ipſam reddat incommunicabilem pluribus; non enim ad id ſufficit accidenti, vt à ſubſtantia, ſubiectoue dependeat, itaut per illud, vel per ordinem ad ipſum reddatur accidens indiuiduum; quandoquidem nihil prohibet ab eodem efficiente, plures numero effectus prodire, & in eodem ſubiecto ſi non ſimul plura accidentia ſolum numero diſtincta, vnum ſaltem poſt aliud recipi; quod profectò ſufficit, nam inſulſum foret, exiſtimare hoc accidens indiuiduum reddi per id, ratione cuius indiuiduum reddebatur accidens, quod interitum ſubijt, hic enim ſingularitatem intereuntis attingit; Nec ſatis intelligo quidpiam perire eius indiuiduationis proximo, formalique principio non pereunte.

Aduerſariorū reſponſio.

Quòd ſi dicant non ſat eſſe accidentia numero diſtincta ſimul in eodem ſubiecto non recipi; ſed ne diceretur accidens indiuiduum per ſubiectum reddi, opus eſſe, vt ſimul accidentia dumtaxat numero diſtincta in eodem ſubiecto forent.

Refellitur.

Libenter ab huiuſmodi contentione deſiſtam, cùm ſatis ſit, accidentia ſpecie diſtincta ſimul in eodem ſubiecto recipi, quod certè iuxta eorum principia contingere minimè poſſet; quandoquidem à quo res habet eſſe, non modo habet vnitatem numericam, ſed etiam ſpecificam; quamobrem aduerſariorum ratio ſi quicquam concluderet, certè probaret, non ſolum accidens indiuidualem differentiam, ſed ſpecificam pariter à ſubiecto recognoſcere; & idcircò fieri non poſſe vt non ſolum numero, ſed nec etiam ſpecie plura accidentia diſtincta ſimul in eodem recipiantur ſubiecto. Hinc palàm eſt, quâ ratione ſit confirmationi occurrendum, ei ſiquidem non abſimili modo fit ſatis.

Alia dictis deductus impugnationis ratio.

Et ex his etiam efficax deſumitur ratio à paritate ſpecificæ differentiæ cùm indiuiduali; nam ſpecificam differentiam ac vnitatem, fatentibus etiam aduerſarijs, accidens habet ex ſe ipſo, vel per quandam formalem rationem, quæ reuera ipſi eſt idem; ergo etiam eodem modo differentiam indiuidualem habebit; & ipſis incumbit onus docendi quid in cauſa ſit, cur allata paritas non ſubſiſtat. Dicere enim, vt ipſi ſolent, non idem de vtraque differentia, ac vnitate ſentiendum, quoniam accidentia ſpecie diſtincta, itaut ſunt, in ſubiecto verſantur; non ſic autem quæ dumtaxat numero diſcriminantur; non eſt diſparem eſſe rationem oſtendere; dicam enim id ob eam cauſam contingere, quoniam aliundè prouenit, de quo alibi differendum, vt plura accidentia dumtaxat numero diſtincta nequeant in eodem ſubiecta exiſtere.

Alia difficultas.

Arguunt etiam hunc ferè in modum. Nulla forma apta ſui naturâ in ſubiecto recipi ex ſe indiuidua eſt, & ſingularis, ſed redditur talis per ordinem ad ſubiectum recipiens; quoniam omnis forma communicabilis eſt, niſi à ſubiecto impediatur, ac limitetur, ſic vt in alio ſubiecto recipi non poſſit; ergo redditur indiuidua per ſubiectum.

Difficultatis ſolutio.

Diluitur porrò difficultas hæc ad memoriam reuocando, non quamlibet incommunicabilitatem eſſe indiuidui propriam, ſed eam tantummodò quâ ipſum habet, vt alteri communicari non poſſit tanquam ſuperius inferiori ſuo; nam alioquin ſingularitas non excludit communicabilitatem, quâ aliquid eſt alteri communicabile per modum formæ ſubiecto, vel materiæ; ita quidem ſingularia forma ſubſtantialis communicatur materiæ, idemque dicendum de accidente reſpectu ſubiecti; vnde eſt, vt aliquid in alio recipi non poſſit, cùm tamen adhuc indiuiduum non ſit; ita quidem materia inſpecta ſimpliciter habet, vt in ſubiecto, vel in materia minimè recipi poſſit, nec ſubinde concludere licet, eam eſſe indiuiduam. Negandum igitur aſſumptum, & ad eius probationem reſpondendum, verum quidem eſſe, quod omnis forma ſit communicabilis alteri tanquam ſubiecto, niſi ab hoc ipſa limitetur, ac impediatur quo minus in alio ſubiecto recipiatur; falſum tamen omnem formam huiuſmodi eſſe reſpectu inferiora, nempè vt illi communicari poſſit, niſi à ſubiecto impediatur; quoniam habet non à ſubiecto id, ſed à realitate quapiam, in qua indiuidualem differentiam conſiſtere, & metaphyſicum principium indiuiduationis poſitum eſſe, paulo infra dicturi ſumus.

Tertia difficultas.

Id, à quo habet accidens vt ſit materiale, eſt etiam à quo habet vt ſit indiuiduum, ſiquidem indiuidualis differentia non formalis, ſed materialis perpetuò dici conſueuit; at verò ſubiectum eſt id, à quo accidens habet vt ſit materiale, reddaturque incommunicabile alteri per modum formæ: ergo accidens à ſubiecto habet vt indiuiduum ſit.

Confirmatio.

Hoc etiam ex eo confirmant, quoniam contractio per indiuidualem differentiam ſumma quidem eſt limitatio, quam communis natura habere poſſit; ſed hanc accidentaria natura non niſi per ſubiectum conſequitur; quoniam omnis actus, qualis eſt forma accidentaria, limitari formaliter debet in ratione actus per potentiam, in qua recipitur, talique actui potentia reſpondens, eſt potentia ſubiecti; ergo accidentaria forma ſingularitatem, ſeu differentiam indiuidualem à ſubiecto recipit.

Difficultatis ſolutio.

Superioris argumenti vim infringere licebit aduertendo gemino modo poſſe accidens materiale dici, vel quatenus non poteſt alteri ſubiecto communicari per modum formæ, & hoc vtique à ſubiecto habet; vel quatenus nequit communicari tanquam ſuperius inferiori, & hoc non à ſubiecto, ſed ab indiuiduali obtinet differentia, quam materialem eſſe dicendam ſuperius aduertimus; argumenti igitur aſſumptio iuxta priorem ſenſum concedenda; iuxta poſteriorem autem neganda, quantum ad primam partem è duabus, quibus illa conſtat, qua dicitur accidens à ſubiecto habere, vt materiale ſit; de ſecunda verò nulla difficultas.

Confirmationi occurritur.

Eàdem facilitate confirmationi fit ſatis; negatâ ſiquidem eius propoſitione minori, ad eius probationem dicendum vtique limitationem accidentariæ formæ in ratione actus informantis haberi per potentiam ſubiecti, in quo recipitur; non tamen in ratione communis, vniuerſaliſue naturæ, cum huius limitatio ab indiuiduali differentia proueniat.

Quarta difficultas.

Præterea duo ſunt, quorum alterutrum neceſſe eſt recognoſcere tanquam primum principium, à quo proueniat ſingularitas accidentis; quorum vnum eſt ipſamet accidentaria forma, alterum verò ſubiectum; at primum dici non poteſt; ergo ſecundum eſt aſſerendum; ſed primum dici non poſſe ex eo liqueat, quoniam indiuidui, ſingulariſque ratio poſtulat, vt nec ſit in ſubiecto, nec de ſubiecto prædicetur, quod cum ab huiuſmodi forma expectari non poſſit, eo quòd ſui naturâ petat in ſubiecto eſſe, & de eodem prædicari; ſupereſt vt ſolùm petendum id ſit à ſubiecto, velut à primo principio, itaut hinc habeat accidens vt non ſit in ſubiecto, nec de ſubiecto quopiam prædicetur, cùm accidens per ſubiectum reddatur incommunicabile cuicunque alteri ſubiecto tum in eſſendo, tum in prædicando.

Dilutio.

Diluitur autem ſuperior difficultas negando minorem propoſitionem, & ad eius probationem dicendo, propoſitionem maiorem eſſe veram de ſubiecto prædicationis non inhæſionis, eodemque modo diſtin-

Digitized by Google

ſtinguenda minor eiuſque probatio. Falſum enim ab huiuſmodi forma ſecundum vltimam realitatem inſpecta expectari non poſſe, vt ipſa nec ſit in ſubiecto, nec de ſubiecto dicatur, loquendo de ſubiecto prædicationis, etſi de ſubiecto inhæſionis negari minimè poſſit.

Quinta difficultas.

Quidam autem ex aduerſarijs cùm aduerterent optimè dilui difficultates quibus alij credebant ſufficienter oſtendi ſingularitatem accidentis, vel à ſubiecto vel ab ordine ad ipſum deſumi, quando tamen accidens fuerit realiter à ſubiecto diſtinctum, cuiuſmodi eſt accidens, quod dicitur res; proinde concedentes opinionem illam eſſe falſam quantum ad hoc accidentia genus; ad aliud tamen quod ſpectat, quodque non res, ſed modus rei, veram eſſe propugnarunt, eâ ratione ducti, quoniam huiuſmodi accidens, vt ipſi dicunt non ita diſtinguitur à ſubiecto, vt aliud ſit eſſe accidentis, & aliud eſſe ſubiecti; cùm igitur non habeat eſſe proprium diſtinctum ab eſſe ſubiecti, conſequens ſit, vt non habeat ſingularitatem propriam diſtinctam à ſingularitate ſubiecti; optima quidem deductio, cùm eatenus credendum ſit accidens propriam ſingularitatem ſibi vendicare, quatenus accidens entitatem habet diſtinctam ab entitate ſubiecti; at verò huiuſmodi accidens non habere eſſe proprium diſtinctum ab eſſe ſubiecti, quod erat argumentationis aſſumptum, ea eo probare nituntur; quoniam tale accidens quando haberet eſſe diſtinctum ab eſſe ſubiecti non modus rei, ſed potius res dici deberet, ac ob id inter ipſum, & ſubiectum realis intercederet diſtinctio, cùm tamen ſola modalis eſſe ſupponatur; nec neceſſariò peteret affixum eſſe rei, cuius eſt modus, cùm tamen eius naturam in hoc poſitam eſſe ſupponendum ſit.

Solutio.

Mirum ſanè quòd hâc ſolâ ratione moti contrariam ſententiam amplexi ſint, modus enim etſi neceſſariò ſit affixus rei, cuius eſt modus, non propterea deſtitutus eſt propriâ eſſentiâ, & exiſtentiâ, itaut eſſentia, & exiſtentia ipſius non alia ſit ab eſſentia, & exiſtentia rei, cuius eſt modus; alioquin non foret rei modus, ſed res ipſa, vnde idem foret modus ſui ipſius, quod quam ineptè ſit dictum neminem fugit; vnde alia eſt entitas præſentiæ per quam res eſt alicubi, & alia entitas eiuſdem rei; quamobrem falſum aſſumunt; nec aſſumpti probatio alicuius eſt momenti, propterea quòd modum rei non dici rem, non ex eo proficiſcitur, quia modus non habeat entitatem diſtinctam ab entitate rei cuius eſt modus; ſed quoniam, cum modus accipitur prout à re diſtinguitur, ſumitur rei nomen ſtrictâ quadam vſurpatione, ad ſignificandum id quod ut exiſtat in natura rerum nõ indiget alio, cui neceſſariò ſit affixum, cuiuſmodi certè non eſt modus, cui tamen rei nomen accommodatum erit, ſi hoc accipiatur ampliori quadam ſignificatione, videlicet ad denotandum quicquid propriam habet entitatem, ſiue ſe ſolo in natura poſſit exiſtere, ſiue non. Et certè huius entitatem eſſe diſtinctam ab entitate rei cuius eſt modus deprehendere facilè potuiſſent, vnicâ tantùm animaduerſione, ſcilicet conſiderando, quòd ſi modus neceſſariò eſt affixus rei, cuius eſt modus, itaut ſine ipſa minimè poſſit conſiſtere, res tamen ipſa poteſt ſine illo modo exiſtere; hoc enim argumento eſt aliam eſſe entitatem modi, & aliam rei, alioquin rés poſſet eſſe ſine ſe ipſa; quod autem modus nequeat eſſe ſine re prouenit ex imperfectione ipſius, non autem ex eo, quod entitas eius alia non ſit ab entitate rei;

Relationes, quas prædicamentales appellant, nullæ ſũt, niſi quatenus in extrinſeca denominatione conſiſtunt &c.

Quòd autem de accidentibus reſpectiuis hoc idem affirment, nimirùm hæc indiuidua reddi per ſubiecta, quibus inſunt, moleſtum mihi non eſt; cùm huiuſmodi accidentia, qualia ipſi putant relationes, quas prędicamentales appellant, commentitia penitus exiſtimem, qua de re ſuo loco diſputandum.

Proprietas re ipſa nõ diſtinguitur à ſubiecto.

Nec audiendi ſunt, qui putant affectionem, ſeu proprietatem cuiuſmodi eſt riſibilitas in homine, & habere tres angulos æquales duobus rectis in triangulo, tale eſſe accidens, quod per ſubiectum, vel per ordinem ad ipſum ſingularitatem acquirat; perperàm enim exiſtimant rei proprietatem eſſe formam accidentalem eidem ſuperadditam, itaut inter proprietatem & id, cuius eſt proprietas, realis intercedat diſtinctio, cum inter hæc ſolùm diſtinctio rationis cadat, licet cum fundamento in re, vt propterea dicenda ſit rationis ratiocinatæ; quæ cùm in duplici poſſit eſſe diſcrimine, quarum vna perfecta, altera autem imperfecta, de quibus paulo infra verba facturi ſumus; cogitandum proprietatem perfectâ diſtinctione rationis à ſubiecto ſuo diſtingui; quoniam ſi explicetur ſubiecti natura, in eius eſſentiali conceptu proprietatis ratio non inuoluitur; quòd ſi proprietas definienda ſit per ſubiectum, nihil refert, cùm huiuſmodi definitio quidditatiua non ſit, ſed per additamentum tradita, tanquam per aliquid non incluſum in eſſentiali proprietatis conceptu; non maior igitur diſtinctio, quàm rationis inter proprietatem, & ſubiectum. Quòd ſi res ita ſe habet, non eſt laborandum in inquirendo principio formali proximo, ac primo, de hoc enim ſermo eſt, merito cuius proprietas indiuidua reddatur, cum illud non aliud ab eo, quo ſubiectum conſtituitur indiuiduum.

SECTIO SEPTIMA.

Quid nam reuera exiſtimandum principium, ratione cuius qualibet res creata redditur indiuidua.

Decernitur quid exiſtimãdum indiuiduationis principium.

EX hactenùs dictis facilè conſtat non aliter aſſignandum eſſe proximum formaleque principium indiuiduationis, niſi vno eodemque modo de rebus omnibus creatis dicendo, omne ſingulare indiuiduum reddi per ſibi poſitiuam intrinſecam differentiam, per quam formaliter conſtituatur indiuiſibile in plura numero diſtincta, tanquam in partes ſubiectas, de quibus prædicari poſſit prædicatione dicente hoc eſt hoc. Cogitandum enim, vt natura generica per ſpecificas differentias ad ſpecies contrahitur, ſic ſpecificam per differentias numericas ad indiuidua cõtrahi; vtque differentia ſpecifica naturæ genericæ, ſic ſpecificæ naturæ differentiam numericam quid reale poſitiuum ſuperaddere; hæc igitur realitas poſitiua addita naturæ dicitur indiuidualis differentia contrahens naturam ipſam ad hanc, & illam; adeò nimirum vt hæc ſit, quæ conſtituit rem ſingularem indiuiſam in ſe, & diuiſam à quouis alio; non aliud igitur indiuiduationis principium, quàm commemorata differentia indiuidualis, quę communi nomine ſolet apud omnes ſingularitas, vel indiuiduatio nuncupari, quæ græcè ἄτομον diceretur, quatenus rem, in qua eſt ſingularem, indiuiduam, & incommunicabilem reddit. In vnaquaque re creata recognoſcenda eſt metaphyſica compoſitio ex gradibus genericis, ſpecificis, ac differentijs contrahentibus, vt propterea concedendæ ſint in re quacunque metaphyſicæ quædam realitates, quæ etſi non diſtinguantur actu ea rei natura, vt aliquibus viſum eſt, ſaltem virtute in re, & actu per intellectum diſtinguuntur; ex ijs porrò quædam magis, quædam minus communes ſunt, aliæ verò ita ſunt alicuius naturæ, quam conſtituunt, peculiares, ac propriæ, vt alij conuenire minimè poſſint. Quæ prioris

ſunt

Digitized by Google

ſunt generis eſſentiales, & quidditatiuæ dicuntur, & prout magis, & minus communes, ſunt genericæ, vel ſpecificæ nuncupatur; poſterioris autem generis indiuiduales, ac vltimò determinantes appellantur; quidditatiuæ, ac eſſentiales vlteriorem determinationem per aduenientes differentias patiuntur, vt propterea determinabiles appellari conſueuerint; at verò indiuiduales ſic vltimò determinant naturas, quibus aduenium, vt vlteriorem determinationem non admittant; ex quo vltima realitas, quæ ſcilicet vltimò contrahit omnes gradus in recta categoriæ linea contentos, nempè genericos, & ſpecificos, quæque cum illis omnibus indiuiduum, ſingulareque conſtituit, indiuidualis dicitur differentia primò, & per ſe prorſus incommunicabilis, hoc eſt tanquam ſuperius inferiori, ac ob id indiuiduationis principium; quæ de re quacunque debent intelligi, ita nimirùm vt vltima formalitas vniuſcuiuſq; rei ſit principiũ indiuiduationis eiuſdem, ſiue re ipſâ fuerit ſimplex, ſiue compoſita ſiue completa, ſiue incompleta, ſiue ſubſtantialis, ſiue accidentariæ naturæ.

Hæc magis illuſtratus.

Hęc forſan per comparationem cum differentia ſpecifica, vt initiò etiam innuimus, clarius intelligentur. Vt enim differentia ſpecifica poteſt ad tria referri, nimirum ad id, quod infra ſe, ad id quod ſupra ſe, & ad id, quod iuxta ſe habet; hoc eſt ad ſuperius, ad inferius, & ad æquale; ſic indiuidualis quoque differentia.

Si autem differentia ſpecifica referatur ad inferius, ſic illi per ſe primò diuidi repugnat in plura, quę eſſentialiter, & ſpecie diſtinguantur, vt per ipſam repugnet ſpeciei in plura ſpecie diſtincta diuidi poſſe; non abſimili modo ſi indiuidualis differentia referatur ad inferius, ſic illi per ſe primò repugnat in plura diuidi, quæ numero differant, vt per ipſam quoque repugnet indiuiduo in plura numero diſtincta diuiſionem ſubire. Hæc igitur paritas inter differentiam ſpecificam, & indiuidualem; diſparitas tamen in eo quòd ſpecificæ differentiæ non repugnat ſimpliciter omnis diuiſio, cùm numericam admittat; huic autem omnis aduerſatur diuiſio, omnemque diuiſionem reſpuit, vt propterea vnitas numerica dicenda ſit maxima omnium vnitatum; ſpecifica autem non item. Præterea ſi differentia ſpecifica referatur ad ſuperius, nimirum ad genus; tunc habet rationem actus perficientis; genus verò potentiæ perfectibilis; realitas enim, à qua ſumitur genus potentialis eſt ad illam, à qua differentia ſpecifica deſumitur, ex his enim duabus formalitatibus metaphyſica fit compoſitio, in qua genus ſe habet vt potentia; differentia verò, vt actus; illud vt perfectibile: hęc autem vt perfectiuum, ſpeciem hoc eſt compoſitum metaphyſicum conſtituunt; & ita quidem, vt ſi genus fuerit ſtrictâ ſignificatione ſumptum, non inuoluatur in ratione differentiæ, nec viciſſim hæc in ratione illius. Eodem itidem modo indiuidualis differentia, ſi referatur ad ſuperius, nimirum ad naturam ſpecificam, quam contrahit ad eſſe indiuidui, tunc ſe habet ad eam vt actus determinans, atque perficiens ad entitatem potentialem, atque determinabilem; quemadmodum enim ſpecifica differentia contrahit, determinatque generis formalitatem ad ſpeciem: ita pariter indiuidualis differentia ſpecificam naturam ad indiuiduum contrahit, atque determinat. Et hæc alia paritas inter ſpecificam, & indiuidualem differentiam, non ſine tamen diſparitate; quoniam differentia ſpecifica in eſſe ſpecifico, & quidditatiuo; indiuidualis autem in eſſe numerico, materialique conſtituit. Neque mirum, quoniam formalitas, à qua differentia ſpecifica deſumitur communis eſt, atque compoſitum in eſſe quidditatiuo conſtituit, ſed formalitas à qua indiuidualis differentia ſumitur eſt extra quidditatem, cũ ex ſe ſit ſingularis; quidditatis enim, ac eſſentiæ nomine ratio quidem intelligitur, quæ pluribus communicari poteſt. Ad extremum ſi ſpecifica differentia referatur ad æquale, nimirum ad differentiam ſpecificam oppoſitam ſic ſe habet, vt ab illa primò diuerſa ſit; ita pariter, ſi indiuidualis differentia ad aliam pariter referatur ſic ſe habet, vt ab ea ſit primò diuerſa. Hoc autem quâ ratione ſit vſurpandum, alibi docebimus; ſat enim hic adnotaſſe, dum differentiæ ſuo funguntur munere conſtituendi faciendique diſerte, perinde eſſe, ac ſi in nullo conuenirent, ex quo dicendæ ſunt primò diuerſæ ad id enim conuenientia, vel eius negatio nihil conducit.

Rectè ſic fuiſſe explicatum indiuiduationis principiũ pluribus rationibus oſtenditur.

Rectè autem ſic explicatum fuiſſe principium indiuiduationis, de quo fuit initiò ſuſcepta diſputatio, ex eo mihi ſuadeo; quoniam ſingularis natura poſitiuum quidpiam naturę ſpecificæ ſuperaddit, vt ſit re minimè diſtinctum, quod cùm naturam contrahat ad eſſe hanc, & illam, ſcilicet ad hoc, & illud indiuiduum proculdubio debet indiuiduationis principium appellari, paritate deſumptâ à differentia ſpecifica relata ad genus, quod contrahit, & ad ſpeciem, quam conſtituit; quemadmodum enim ſpecifica differentia eo quòd genus determinat ad certam ſpeciem, quam ipſa conſtituit, ſpecificationis principium appellatur: eodem itidem modo, quoniam indiuidualis differentia, propterea quòd contrahit ſpecificam naturam ad certum indiuiduum, quod conſtituit, principium indiuiduationis mereretur nuncupari, itaque ratio in eo poſita eſt. Differentia ſpecifica dicitur ſpecificationis principium, ergo etiam indiuidualis differentia debet indiuiduationis principium appellari. Accedit quod hæc naturam vltimò determinat, redditq; penitus incommunicabilem; Hæc eſt ratio, quâ indiuiduum vnum extrinſecùs ab alio diſtinguitur, cùm per ipſam intrinſecùs quoque conſtituatur, idemque ſit principium conſtitutionis, ac diſtinctionis. Hæc eſt itidem ratio, quâ indiuiduum naturam excedit ſeu quâ abundat à ſpecie. Hæc tandem ratio, quam vnitas numerica conſequitur; non immeritò igitur differentia indiuidualis principium indiuiduationis dicetur.

Vnde indiuidualis differentia ſumatur

Hæc autem vnde ſumatur differentia maximè controuerſum, cùm quidam dixerint à materia deſumi ſaltem ſignata, quod ſuperius reiecimus; & quidam à veritate alienum oſtendimus cùm indiuidualis differentia, ſit etiam in ijs agnoſcenda, in quibus nulla eſt ex hiſce partibus compoſitio. Admittendum tamen à forma deſumi, hoc nomine intelligendo totam indiuidui naturam, cum hæc per quandam eius vltimam formalitatẽ indiuidua reddatur; Vt enim in ſpecie duas formalitates agnoſcimus, potentialem vnam, & actualem alteram, dicimuſq; à tota ſpecifica natura rationem generis differentiæque deſumi, ſecundum tamen diuerſas eius formalitates, videlicet rationẽ generis à formalitate potentiali, differentiæ verò ab actuali; non diſſimili modo nobis dicendum à tota natura indiuiduata ſumi rationem ſpeciei, ac indiuidualis differentiæ, in ea quidem agnoſcendo geminam formalitatem, ſcilicet potentialem vnam, & actualem alteram, à quarum prima ſpeciei ratio, ab altera verò ratio indiuidualis differentiæ ſumatur. In hoc tamen cautè philoſophandum, cùm non planè conſtet, quomodo huiuſmodi rationes inuicem comparatæ ſe habeant, an ſcilicet ſpeciei ratio perfectâ vel imperfectâ præciſione ab indiuiduali differentia diſtinguatur, de quo paulò poſt rediturus eſt ſermo; ſolùm interim adnotabo non leues eſſe coniecturas, quibus colligi poteſt,

Quædam notatu digna.

inter commemuratas rationes præciſionem dumtaxat imperfectam cadere, itaut cùm intellectus concipit indiuiduum puta Socratem, non concipiat quidpiam nullo modo conceptum, cùm hominem intelligeret, ſed ſolùm clarè cognoſcat, quod prius confuſo modo conceperat. Adhuc tamen ſuperior doctrina ſubſiſtit, cùm realitates illas in eadem natura inueniri gemino modo poſſit intelligi, vel actu diſtinctas, vel virtute tantùm in re, & formaliter per intellectum, & hoc rurſus bifariam, vel perfectâ, vel imperfectâ præciſione diſtinctas.

Difficultates aduerſus dicta proponuntur.

Difficultates, quibus ex aduerſarioriorum opinione laborat ſententia, quam propugnandam de principio indiuiduationis aſſumpſimus, ſunt magna ex parte ſequentes.

Prima difficultas.

Hæc indiuidualis differentia aut eſt quidpiam diuerſum à materia, & forma ſignatis, aut non; ſi ſecundum id planè eſt, quod volunt; ſi primum aut ſubſtantia, aut accidens, aut nihil; ſi nihil pro nihilo habendum; ſi ſubſtantia, aut materia, aut forma, aut compoſitum, cùm hæc ſit adæquata ſubſtantię in eas, quas habet ſubiectas partes, diſtributio; non materia, vel forma ex hactenus diſputatis; ergo compoſitum; proindè compoſitum erit ſe ipſo indiuiduum, quod non admittimus. Si accidens aut reſpectiuum, aut abſolutum; non primum quoniam eſt naturâ poſterius quolibet abſoluto; ergo ſecundum. At ſi ita res eſt, cum inter accidentia abſoluta nullum appareat, quod potiori iure dici poſſit indiuiduationis principium, quàm quantitas; conſequens ſit, vt quantitati huiuſmodi principij ratio tribui debeat; vnde concludunt aut opinionem à nobis propugnatam inanem eſſe, aut nos ita philoſophantes ab ipſis non diſſentire, ſed potius aliquem ex nuper confutatis dicendi modis amplecti.

Quorundam reſponſio.

Qui dicunt ens formaliter in indiuiduali differentia non includi, eo quòd hæc conceptũ habeat ſimpliciter ſimplicem, affirmant etiam indiuidualem differentiam non includere formaliter aut ſubiectas entis, proindè neque ſubſtantiam, neque accidens; adhuc tamen realiter, ac identicè vnum, vel alterum eſſe, ac proinde quæ differentia indiuidualis determinat ſubſtantiam ad eſſe indiuiduale, realiter, & identicè ſubſtantiam eſſe; & illam, quæ determinat accidens, eſſe realiter, ac identicè accidens, adeout indiuidualis differentia talis identicè ſit, qualis eſt natura, quam contrahit, atque determinat; ac ob id in accidentibus relatiuis identicè relatiuam, in abſolutis abſolutam eſſe; quamobrem ex eorum opinione in ſubſtantiæ categoria ſi accipiatur ſubſtantia non vt natura, & quidditas, hoc enim modo nullam inuoluit ſingularitatem, ſed vt ens vltimam actualitatem importans; differentia indiuidualis eſt identicè ſubſtantia, quę eſt forma, & ſubſtantia, quæ eſt materia, & ſubſtantia tandem, quæ eſt compoſitum; ita quæ cum iſtorum quodlibet, naturâ determinabile ſit per aliquas vltimas realitates actuales, quæ ſunt realiter eædem determinabili naturæ, conſequens ſit, vt indiuidualis differentia, quæ talis eſt realitas vltima, ſit identicè, & forma, & materia, & compoſitum, quod quidem realiter indiuiduum eſſe concedunt, non tamen ſe ipſo formaliter, & per ſuam eſſentiam, ſed per aliquam realitatem illi ſuperadditam per ſe primò incommunicabilem.

Refellitur.

Hæc tamen reſponſio, meâ ſententiâ, continet falſa permixta veris, ex quo partim ab ipſis diſſentio; partim verò iiſdem aſſentio. Quatenus enim dicunt nec rationem entis, nec alicuius ex ſubiectis partibus eiuſdem in indiuiduali, numericaque differentia includi, eo quòd differentiæ indiuidualis conceptus ſit ſimpliciter ſimplex, ineptè mihi videntur ratiocinati; nam etſi concedendum id ſit de conceptu, vt loquuntur, explicito, non tamen de quocunque conceptu concedi debet; qua de re poſtmodùm eſt diſputandum, ac ſimul aperiendum, quo ſenſu vltimæ differentiæ conceptus ſimpliciter ſimplex dici debeat; quatenus autem affirmant indiuidualem differentiam ad idem ſpectare genus, ad quod pertinet natura, quam contrahit, optimam ſententiam ſecuti, atque adeò propius ad veritatem acceſſiſſe mihi videntur. Itaque differentia indiuidualis ſubſtantialem contrahens naturam, ſubſtantialis eſt, quoniam reuera idem eſt ac ipſa natura ſiue ab illa dicatur diſtincta formaliter citra quodlibet opus intellectus, ſiue virtute tantùm in re, formaliter autem per intellectum: quòd ſi ita dicatur diſtingui; rurſus ſiue perfectâ ſiue imperfecta præciſione credatur eſſe diſtincta, prout ſuo loco, quid de huiuſmodi diſtinctione dicendum ſit, decretum à nobis fuerit. Hæc de indiuiduali etiam accidentis differentia intelligenda volumus. Itaque ſingularitas materiæ dicenda eſt realitas eiuſdem, ac ob id ſubſtantialem redolens naturam, idem de ſingularitate ſubſtantialis formę dicendum; ſingularitas autem compoſiti non alia à ſingularitatibus partium. Eodem modo ſingularitas quantitatis eiuſdem naturam ſapit.

Secunda difficultas.

Quidam ex aduerſarijs noſtram ſententiam eo nomine deteſtantur; quoniam ex ea magnum deducatur abſurdum, videlicet in compoſito phyſico tres eſſe ſingularitates, materiæ, formæ, atque compoſiti; ac ob id tria indiuidua; hoc autem abſurdum eſſe ex eo probare nituntur, quoniam inde ſequeretur in compoſito plures eſſe concedendas exiſtentias, cum quodlibet indiuiduum propria ſit exiſtentia præditum: Sequeretur etiam formam remotè, ac mediatè vniri materiæ, medio ſcilicet illius realitatis, quæ ſingularitas à nobis dicitur; cum hæc intimior ſit formæ, quàm vnio; Sequeretur denique materiam ſpoliatam omni formâ ne dum eſſe in actu entitatiuo, ſed etiam formali, quoniam materia ſeparata ab omni forma ſuam haberet ſingularitatem, quæ illam determinaret; determinare autem munus eſt actus formalis.

Difficultatis ſolutio.

Nullum tamen abſurdum ſequitur ex ea, quam tuemur, opinione; nam quemadmodum compoſitum conſtat ex partibus componentibus, à quibus vnitis, atque collectim acceptis non diſtinguitur, ita neceſſe eſt ſingularitatem ipſius, vt non ſemel aduertimus, à ſingularitatibus partium non eſſe diſtinctam; itaut ſingularitas eius non aliud ſit quidpiam à ſingularitatibus iſtarum, dummodo tamen hæ vnitæ atque coniunctim acceptæ ſint. Vtque totum eſt quid completum quælibet verò partium aliquid incompletum; ita ſingularitas illius completa erit, vt quælibet autem ſingularitas partium incompleta; inde fit vt in ſubſtantiali compoſito tria ſint indiuidua, è quibus duo quidem incompleta, videlicet ſingularis materia, ſingularisque forma, aliud autem completum, ac abſolutum ea duobus illis incompletis conſurgens, cuiuſmodi eſt compoſitum ipſum. Neque hoc mirum videri debet, nam ſi compoſitum generatim ſumptum conſtat ex partibus iiſdem generatim acceptis, ita tamen, vt non ſit aliud ab his vnitis, & collectim ſumptis, ac proinde quod eſt re verà compoſitum, ita ſe habeat, vt in eo detur eſſe totius, & eſſe ambarum partium, illud idem conſtituentium his omnibus acceptis in vniuerſum; ita par eſt, vt compoſitum ſingulare, & indiuiduum ex partibus efflorescat, quarum vtraque indiuidua ſit, ac ſingularis; neque hinc vllum ſequitur abſurdum; non enim illud, quod ipſi primo loco

nobis

nobis exprobrant; ſcilicet plures eſſe concedendas exiſtentias eadem in re compoſita; ſi tamen huiuſmodi exiſtentiæ incompletæ dicantur; cùm enim vtraque partium propriam habeat eſſentiam, & exiſtentiam incompletam, & vtraq; in compoſito debeat exiſtere, quid mirum ſi in eodem compoſito gemina ſit exiſtentia partium, quarum vtraque incompleta ſit, è quibus vnica totius completa quidem reſultet? Imo foret abſurdum oppoſitum; quid enim abſurdius, quàm compoſitum exiſtens ex non exiſtentibus coaleſcere? Nec etiam abſurdum aliud ſecundo loco allatum; adhuc enim forma nullo intercedente medio, præter vnionem, dicitur vniri materiæ, & viciſſim, etſi vtraque propriâ prædita ſit ſingularitate; quoniam hæc non eſt res quædam ab eſſentia formę, vel materiæ diſtincta, ſed potius realitas, & formalitas, quæ vel non diſtinguitur ex rei natura ab eſſentia, vt nobis magis probatur, vel ſi diſtingueretur minor foret diſtinctione reali; Nec demum ſequitur tertium abſurdum, quoniam indiuidualis differentia non phyſicus, ſed metaphyſicus actus eſt, cuius eſt quidem determinare; at determinatio ab actu proueniens duplex eſt, vt duplex actus; vna enim eſt determinatio phyſica ab actu phyſico proueniens, cuius eſt determinare materiam indifferentem ad plura compoſita phyſica, quorum quodlibet ab huiuſmodi actu, nimirum à forma habet ſpecificum eſſe diſtinctum ab eſſe reliquorum; phyſicè quidem, quâ pars eſt phyſica; metaphyſicè verò quatenus pluribus formalitatibus conſtat, è quibus cum aliquæ communes ſint, alia verò nequaquam, hæc planè illa, quę vt indiuiduum, ex parte, pręcipue tamen conſtituit componitque metaphyſicâ compoſitione, ſic etiam metaphyſicè determinat atque diſtinguit.

Solutionis impugnatio præoccupata, & ſoluta.

Nec ęgrè tibi ferendum plures à nobis indiuiduales differentias in compoſito recognoſci, quòd exiſtimes totius vnicam ſufficere; proptereaquòd vbi ſunt plures entitates phyſicæ, quarum qualibet ſuam habet quidditatem pluribus communicabilem; ibi quoque plures ſingularitates adeſſę, quibus illæ quidditates contrahantur, neceſſe eſt; ſi igitur in compoſito phyſico plures ſunt entitates, quarum quęlibet ſuam habet quidditatem pluribus communicabilem; in eodem quoque fatendum erit plures ſingularitates reperiri; ſed hac de re non vnus poteſt eſſe ratiocinandi modus. Si nanque compoſitum phyſicum, præſertim ſubſtantiale, quidpiam importaret diſtinctum à partibus componentibus quantumuis vnitis, & collectim acceptis; vt in eo daretur & totius, & vtriuſque partis materiæ, & formæ quidditas, ſic etiam concedenda foret, & ſingularitas totius, & partis vtriuſque ſingularitas, ita tamen vt totius ſingularitas eſſet completa, partis autem vtriuſque ſingularitas incompleta. Nec mirum exiſtimandum; cuilibet enim quidditati communicabili ſingularitas debet reſpondere; Neque hinc vllum incommodum, nam vt vna foret communicabilis natura totius completa quidem, ac abſoluta; ſic etiam vna completa ſingularitas; vtque gemina pars, ac ob id gemina quoque natura communicabilis, & quidem incompleta, ſic etiam duplex incompleta ſingularitas. At ſi quod longè magis rationi conſentaneum exiſtimo, totum compoſitum phyſicum etiam ſubſtantiale, nam de reliquis nulla ferè difficultas, non eſt aliquid realiter à partibus vnitis, & collectim acceptis; procul dubio ſingularitas totius eadem erit, quæ ſingularitas partium, ita vt ex his illa conſurgat, & coaleſcat.

Superioris ſolutionis obiectio præoccupata, & ſoluta.

Nec ex his deducas velim ſingularitates quoque multiplicandas iuxta multitudinem formalitatum vniuſcuiuſque rei, veluti ſunt gradus, quos metaphyſicos appellant; de his enim non idem ac de phyſicis entitatibus ferendum iudicium; quandoquidem ſingularitas, ſiue indiuidualis differentia proximè debet afficere gradum, naturamue determinatam, vltimòque completam eſſentialiter, cuiuſmodi eſt gradus ſpecificus, eo quòd ipſa materialiter tantum perficere apta eſt, itaut natura ſpecifica ſit illud perfectibile, cui tanquam actus proximè perficiens differentia indiuidualis accommodata ſit; vtque gradum ſpecificum proximè, ita ſuperiores remotè quidem afficit; inde eſt, vt pro multitudine formalitatum, ac graduum ſingularitas multiplicanda non ſit, ſed vna ſufficiat; quæ cum de phyſicis entitatibus dici non poſſint, ob id de ipſis non eodem modo ſentiendum; quęlibet enim entitas phyſica ſuam habet eſſentiam, & exiſtentiam; itaut vnam entitatem ab alia ſeparari non repugnet; ac proinde conſequens ſit, vt cuique ipſarum propria conueniat ſingularitas.

Tertia difficultas.

Sic etiam in aduerſariorum gratiam argumentor. Vel indiuidualis differentia realiter à natura diſtinguitur, vel non; primum à nobis dici non poteſt, cum nuper oppoſitum fuerit inculcatum; ergo ſecundum; at ſi ita eſt, ſequitur naturam ſe ipſa quidem indiuiduam reddi, & idcirco eam eſſe eſſentialiter hanc, quod non admittendum ſæpeſæpius aſſeruimus. Facilè tamen ſit ſatis concedendo naturam dici poſſe ſe ipſâ indiuiduam fieri, dummodo reddatur ſenſus, id non contingere per aliquid realiter ab ipſa natura diſtinctum; ſecus ſi intelligatur, non per aliquid formaliter diſtinctum ab illa; ſat autem ipſam non dici redditam indiuiduam, per ſuam rationem formalem, ne dicatur ſe ipſâ indiuiduam fieri. Vt natura humana fit in Socrate indiuidua non per quidpiam re ab ipſa natura diſtinctum, ex quo dici poteſt illam ſe ipſâ ſingularem fieri: redditur autem indiuidua per aliquid formaliter tantùm diſtinctum ab ipſa, quo pacto dici poteſt eam ſe ipſâ indiuiduam non fieri.

Reſponſio difficultatis.

Quarta difficultas.

At quanta ſit huiuſmodi diſtinctio inter naturam, & ſingularitatem intercedens, paulò infra explicandum. Interea pro comperto habendum diſtinctionem hanc virtute dumtaxat in re: actu verò per intellectum eſſe.

Amplius admiſſâ hàc peculiari ſingularitatis entitate; ſequeretur aliquo corpore diuiſo in partes, vtpote aquâ in plures, pluresque guttas, tot entitates nouas enaſci, quot guttæ extiterint, totidem etiam interire, quot ipſæ fuerint, dum ex iiſdem vnitis integra conſurgit aqua, quod alienum à veritate quiſque fateatur neceſſe eſt, cùm per huiuſmodi diuiſionem vel coniunctionem creditu difficile ſit aquam generari, & corrumpi; quod tamen aſſerendum foret; niſi quis exiſtimet eandem aquam, neque corruptam, nec ad nihilum redactam poſſe, modò eandem differentiam indiuidualem accipere, modò autem amittere; quod quàm ineptè ſit dictum ex eo planè conſtat, quoniam inde ſequeretur abſurdum, ſcilicet rem eandem perſiſtentem in eſſe ſuo, modò eſſe hanc, modò non item.

Solutio.

Nullius autem laboris hiſce nugis occurrere; nec enim ea diuiſione totius in plures partes, plures acquiruntur indiuiduales differentiæ, nec ex earundem coniunctione plures intereunt; eadem enim differentia indiuidualis conſtituit partem aliis vnitam, & ab iiſdem ſeiunctam; partes enim illæ diuiſæ eædem ſunt, quæ prius erant vnitæ; vtrouis enim modo ſe habeant, perpetuò ſuam vnitatem, ac diſtinctionem entitatiuam ſeruant; proindeque ſuas differentias indiuiduales retinent; ſolùmque variatio quędam vnitatis, vel diſtinctionis quantitatiuę contingit, non ab aliqua ſingularitatum variatione, ſed aliundè proueniens; ea eo nimirum, quia dum partes vnionis nexu copulantur, dicuntur totum integrale conſtituere, ſecus autem

Digitized by Google

diſiunctæ ac ſeparatæ; adhuc enim vnitæ ſunt entitatiuè diſtinctę, licet quantitatiuè, & vt integrantes, vnum conſtituant totum; ſeparatæ autem eædem remanent, quæ prius in toto; neque tunc nouas ſingularitates acquirunt entitatiuas, ſed dumtaxat quantitatiuas, quatenus deſtitutæ nexu cum reliquis, non ſunt amplius actu partes integrantes.

Aduertatio. Cæterum vſus ſum exemplo ex aqua deſumpto, non quia mihi ſit perſuaſum aquam eſſe continuum quidpiam, cùm potius ab hac opinione diſſentiam; qua de re in Phyſicis futura eſt diſputatio; ſed ne à communi vſu recedam; eo vel maximè quòd in exemplis non veritas, ſed claritas, attendi debet, quod non multò ante pariter inſinuaui.

Quinta difficultas. Alij verò minus rationi conſentaneam noſtram ſententiam exiſtimant, quoniam indiuiduales differentię creduntur à nobis intrinſecæ quidem indiuiduis; at quæ per huiuſmodi differentias diſtinguuntur, eſſentialitèr differunt; ob id ſequeretur dicendum, indiuidua eiuſdem ſpeciei inter ſe eſſentialiter differre.

Prima cōfirmatio. Tum quia, quæ differunt plus quam proprijs, & ſpecialibus accidentibus, differunt eſſentiali, atque ſpecificâ differentiâ; at ſi indiuidua eiuſdem ſpeciei differunt ſingularitatibus explicatis iuxta prædicta, differunt pluſquam proprijs, & ſpecialibus accidentibus; ergo indiuidua eiuſdem ſpeciei differant eſſentialiter, oportet; Maiorem probant ex doctrina Porphyrij diſtinguentis differentiam in communem deſumptam ſcilicet ex accidentibus communibus; propriam deſumptam ex proprijs ad ſecundum per ſe dicendi modū ſpectantibus; & propriſſimam deſumptam ex prædicatis internis ad primum modum dicendi per ſe attinentibus, ac ob id ex prædicatis eſſentialibus, ac ſpecificis; at indiuidualis differentia iuxta noſtrum dicendi modum explicata, non ad primum, nec ad ſecundum è tribus generibus differentiæ commemoratis referri poteſt, cum vtrumque è noſtra ſententia præcedat; ergo referatur ad tertium neceſſe eſt; vndè conſequens ſit, vt indiuidua eiuſdem ſpeciei eſſentialiter inuicem diſcriminentur;

Secunda confirmatio. Tum quia ſi de qua loquimur, indiuidualis differentia, ad indiuidui conſtitutionem facit, vel illud per ſe conſtituit, itaut ei per ſe conueniat, aut per accidens, ſi ſecundum dixeris, ſequeretur differentiam indiuidualem adhuc ipſo indiuiduo remanente ſeparari poſſe, quod non eſt admittendum; Quod ſi dixeris primum, ſcilicet indiuidualem differentiam indiuiduo competere per ſe; bifariam id poteſt intelligi, aut per ſe primò, aut ſecundo modo; non quidem ſecundo, quoniam huiuſmodi differentia non conſtitueret indiuiduum, cum eius foret affectio; neceſſe igitur, vt ei competat primo per ſe dicendi modo; quòd ſi ita eſt, ſubinde licebit concludere, prædictam differentiam eſſentialiter, & quidditatiuè de indiuiduo prædicari, ac proinde hoc ab omni alio eiuſdem ſpeciei indiuiduo per ipſam eſſentialiter diſtingui.

Primę cōfirmationi occurritur. His autem ſic occurrendum; concedenda quidem aſſumptio quandocunque differentiæ ſint formales, ac ob id pertinentes ad quidditates rerum; ſecus autem ſi materiales ſint, & extra quidditates, cuiuſmodi ſunt differentiæ indiuiduales, quippè quæ adueniunt naturæ, totius quidditatis complementum per ſpecificam differentiam habenti. Ad primam confirmationem quod ſpectat, dicendum, indiuidualem differentiam ad nullum è tribus illis generibus referri; quoniam cuilibet illorum aptari poteſt vniuerſalitatis ratio, differentiæ autem indiuiduali non item. Neque Porphyrius negligentiæ redarguendus, quòd ſuâ differentiæ partitione complexus non fuerit etiam indiuidualem, proptereaquòd ei propoſitum non erat, niſi differentias illas commemorare, quarum quælibet eſſe poteſt vniuerſalitatis fundamentum.

Secundæ confirmationi ſit ſatis. Secunda confirmatio facilè ſolutionem recipit; primus enim modus, quo prædicatum ſubiecto conuenit, bipartitò contingit; vel quòd prædicatum ad ſubiecti quidditatem pertineat, quo pacto differentia indiuidualis indiuiduo non conuenit primo per ſe conueniendi modo, vtpote illa, quæ eſt extra ſubiecti quidditatem; vel quòd prædicatum ſit intrinſecum ſubiecto, itaut non ſit res ab illo diſtincta, ſed formalitas naturam eiuſdem afficiens; iuxta quam explicationem indiuidualis differentia dici poteſt indiuiduo conuenire primò per ſe conueniendi modo. Quòd ſi Philoſophus priorem duntaxat per ſe conuenientiam meminerit; hoc illico putandum ab eo factum, quoniam ipſi tantum in animo erat, illam per ſe conuenientiam reſpicere, quæ conducit ad ſcientiam, quæ ſingularibus neglectis, vniuerſales tantummodo rationes attingit.

Sexta difficultas. Si indiuidua ſingularitatibus, indiuidualibuſue differentijs diſcriminari concedamus, ſequeretur duo indiuidua vnius ſpeciei æquè differre, ac duo indiuidua duarum ſpecierum; hoc autem non admittendum cum ſit abſurdum; ergo nec etiam, &c. Sequuturum abſurdum, inde ſuadere nituntur; quoniam huiuſmodi differentiæ ſunt primò diuerſæ, vtpote illę quæ in nullo quidditatiuè conueniunt, ne ſit abeundum in infinitum; ſed quę huiuſmodi differentijs inuicem diſcriminantur æque inter ſe differunt, eo quod maximè diſtent; æque igitur differrent duo indiuidua vnius ſpeciei, ac duarum ſpecierum.

Solutio. Verum enim verò concedendum eſſe quidem abſurdum vnius ſpeciei indiuidua æquè differre abſolutè, ac duo indiuidua duarum ſpecierum; non tamen abſurdum eſſe æquè differre in ratione indiuidui, prout huiuſmodi, imo hoc neceſſariò fatendum, cum indiuiduationis ratio in indiuiſibili conſiſtat. At abſolutè æquè differre dici non poſſunt, eo quòd indiuiduum præter ſingularitatem, naturam etiam ſpecificam inuoluit, quæ cùm eadem ſit vna vnitate formali in indiuiduis eiuſdē ſpeciei, non tamen in indiuiduis ſpecie differentibus.

Septima difficultas. Nihil commune poteſt reddere naturam indiuiduam, ſed indiuidualis differentia eſt quid commune, cum omnes differentię indiuiduales in cōmuni ratione differentiæ conueniant, ergo differentia indiuidualis nequit naturam reddere indiuiduam.

Solutio. Quamuis autem hæc difficultas ab aliquibus magni fiat, nulla tamen eſt, quoniam indiuidualis differentia dicitur communis *vt modus*, quo pacto non conſtituit naturam indiuiduam; eſt tamen ſingularis, *vt quid*, quâ ratione indiuiduam naturam conſtituit; quo autem pacto ſit hoc intelligendum ſuperius explicuimus; ſumi namque differentiam indiuidualem, vel ſingularitatem, ac indiuiduationem (in idem enim recidunt) ſumi inquam vt modum, eſt accipi ſecundum rationem vniuerſalitatis; at verò vt quid, eſt ſumi pro re, cui huiuſmodi vniuerſalitatis ratio appingitur.

Octaua difficultas. 2. Phyſ. Tex. 38. Sic etiam ſolent obijcere; actus ſingularis ex Ariſtotele potentiam ſibi reſpondentem ſingularem ſupponit; ſed indiuiduatio actus quidam eſt ſingularis; ergo indiuiduatio potentiam ſingularem ſibi reſpondentem ſupponit; at verò potentia reſpondens indiuiduationi non alia eſſe poteſt ab ea, quam habet natura ad hoc vt reddatur indiuidua; ergo indiuiduatio à nobis explicata ſupponit naturam ſingularem; non igitur illam conſtituit. Hæc difficultas vrget etiam quotquot à nobis de indiuiduationis principio diſſentiunt; quicquid enim ab ipſis pro huiuſmodi princi-

pio deſignetur ſingularis quidam actus eſſe debebit. Obuiam tamen itur difficultati concedendo propoſitionem maiorem illam de actu phyſico, non autem metaphyſico, cuiuſmodi eſt ſingularis differentia, ſiue indiuiduatio, Nec aliud ſibi voluit Philoſophus, cuius auctoritate ſuffulti, propriam opinionem ſe tueri profitetur; habet enim Ἔτι τὰ μὲν γένη τῶν γενῶν,
Tex. 38. τὰ δὲ καθ' ἕκαστα τῶν καθ' ἕκαστα, οἷον ἀνδριαντοποιὸς ἀνδριάντος, ὁ δὲ δυνατόν. *Præterea oportet generum quærere genera: ſingularium autem, ſingularia, vt ſtatuarius eſt cauſa ſtatuæ; hic autem ſtatuarius, huius ſtatuæ*; vnde colligitur Ariſtotelem ad hæc phyſicè, non metaphyſicè ſumpta reſpexiſſe; & rectè quidem; nam phyſicus actus à potentia phyſica realiter diſtinguitur; vt propterea mirandum non ſit ſi actus ſingularis potentiam ſingularem ſupponat: at verò actus metaphyſicus re non differt à potentia ſibi reſpondente; propterea ſingularis actus non debet ſingularem potentiam ſupponere. Eſt autem indiuiduatio, quam defendimus, actus metaphyſicus reſpectu naturæ, quam veluti potentiam afficit, ob id inter hæc non cadit realis diſtinctio; proindè ſingularis actus, nimirum indiuiduatio non debet naturam tanquam potentiam ſingularem ſupponere, quin potius illam reddere ſingularem ac indiuiduam.

Multa quoque ſupereſſent dicenda, à quibus tamen datâ operâ abſtineo, cum de his cumulatius in Metaphyſicis verba ſim habiturus.

SECTIO OCTAVA.

Num concedendus ſit communis indiuiduationis conceptus.

Sec. prima huius diſſert. TAmetſi de hoc etiam ſuperius quædam attulerim, quia tamen id obiter à me factum intelligo, propterea hic iterum eadem de re ſermonem inſtituere operæ pretium duxi.

Licèt autem plerique negatiuam opinionem amplexi crediderint, minimè concedendum communem indiuiduationis conceptum participatum à ſingulis; nobis tamen videtur oppoſita retinenda ſententia, veluti firmiſſimis rationibus innixa, è quibus;

Prima ratio. Potiſſima videtur illa, quam præcitato loco tetigimus, nimirum quia omnes indiuiduationes, ſeu indiuiduales differentiæ, nō modo conueniunt in communomine, ſed etiam in ipſa indiuiduationis ratione, ita ut non ſolùm indiuiduationis nomen ab hac, & illa indiuiduatione participetur, ſed etiam communis quædam ratio per nomen illud expreſſa, adeout indiuiduatio ſecundum idem nomen, & ſecundum eandem rationem de ſingulis dici poſſit; concedendus igitur communis indiuiduationis conceptus; aſſumptum autem ex eo nobis conſtat; quoniam hæc, & illa indiuiduatio, non ſolum conueniunt in communi nomine indiuiduationis, ſed etiam in ipſa communi ratione faciendi vltimò differre, non minus quàm Socrates, & Plato in communi humanitatis ratione conueniunt.

Quorundam reſponſio. Quidam conantes rationis allatæ vim declinare, eò confugerunt, vt dicerent à nobis falſum aſſumi, videlicet ſingularitates non modo conuenire in nomine, ſed etiam in communi quadam ſingularitatis ratione per nomen illud expreſſa; cùmque id probaremus coquòd hæc, & illa indiuiduatio non ſolum conueniunt in communi nomine indiuiduationis, ſed etiam in ipſa communi ratione faciendi vltimò differre. Obuiam ire ſe poſſe confidunt reſpondendo, conuenientiam illam inter ſingularitates dumtaxat analogam eſſe, quæ propterea non importet conceptum quendam communem præciſum, ſed ſolam proportionem, quam ſingularitates in ſe conſtituendi, faciendique vltimò differre, ſeruant. Ex eorum igitur ſententia non maior eſt conuenientia inter indiuiduales differentias, quàm quæ reperitur inter analoga proportionalitatis, quaſi vt ſunt riſus hominis, & prati. At cum ratio ſuperius allata eadem ſit, ac illa, quâ vtimur ad oſtendendum, rationem entis communem omnibus eſſe vniuocè ab ipſis participatam: rationem animalis, rationem hominis, & ſic de alijs penè innumerabilibus; quando illi aduerſariorum allatâ reſponſione in re propoſita ſatisfiat; fatendum erit, nullum ſuper eſſe nobis modum oſtendendi nomine entis, animalis, hominis &c. communes rationes ſignificari à pluribus vniuocè participatas; licebit enim dicere inter illa plura, quæ alioquin arbitramur in quadam communi ratione vniuoca conuenire, vt omnia entia in ratione entis, omnes animalis ſpecies in ratione animalis omneſque ſingulares homines in ratione hominis, ſolam eſſe concedendam quandam conuenientiam analogam proportionalitatis; proindeque de medio ſublata foret omnis obiectiua præciſio. Refellitur.

Aliorum reſponſio. Hæc autem cum quidam intelligerent eſſe à veritate penitùs aliena, tutius crediderunt ſatisfieri poſſe dicendo per communem illum conceptum ſingularitatis non exprimi quandam communem ſingularitatis rationem, ſed potius, vt aiunt immediatè, ac indeterminatè omnes; in quorum gratiam aduertunt per aliquem conceptum plerumque rationem vnam obiectiuam explicari, vt gratia exempli, cùm dicimus homo eſt animal rationale, tunc profectò quædam communis ratio vniuoca explicatur expreſſa per nomen *homo*; non rarò tamen, inquiunt, vſu venit, vt plura etiam apertè, & vt aiunt explicitè, ſed indeterminatè per conceptum aliquem explicentur; vt ſi quis explicandum aſſumeret conceptum hunc, quem de aliquo haberet animali, quod eſſe deberet vel rationale, vel irrationale dicendo quòd deberet eſſe vel potens, vel impotens ratiocinari. His prænotatis, inquiunt, conuenientia in primi generis conceptu infert vniuocationem ſiue conuenientiam vniuocam inter plura, eò quòd ille conceptus in vna determinataque ratione fundetur, non tamen conuenientia in conceptu ſecundi generis, quoniam hic non in vna, ac in determinata ratione, ſed in pluribus immediatè, ac indeterminatè fundatur; tametſi enim tanquam verum ſit admittendum, quòd hoc animal aſſignando hominem ſit rationale, vel irrationale, & illud alterum animal aſſignando Bucephalum ſit etiam rationale, vel irrationale; ſatis tamen exploratum hæc animalia non conuenire in aliquo conceptu vno poſitiuo, atque determinato, qui per illud prædicatum *rationale*, vel *irrationale* ſignificetur.

Reſpōſionis Confutatio. Nec etiam ita reſpondendo, ſuperiorem difficultatem diluunt; nam etſi concedendum ſit ipſis, quando in explicatione ponitur diſiunctiua coniunctio, *vel* ſiue *aut* explicari plura indeterminatè; quando tamen in explicatione huiuſmodi non apponitur particula, videtur per talem conceptum exprimi vnum determinatum ſignificatum immediatè, non autem plura immediatè, ac indeterminatè; at verò talis eſt conceptus, quo explicatur indiuiduum, vel indiuiduatio ſimpliciter, ergo talis conceptus exprimit vnum quidpiam determinatum ſignificatum. Accedit quòd ex hoc dicendi modo non minus ac ex ſuperiori ſequitur de medio tollendas præciſiones obiectiuas, quas cum fateri neceſſe ſit, vt ſuo loco manifeſtum fiet, conſequens ſit, vt iſtorum reſponſio minimè ſit amplectenda.

Alij

Aliorum reſponſio.

Alij verò concedunt ſingularitates, ac indiuidua, omnia, quà talia, eſſe conceptibilia conceptu non minus determinato, quàm illo, quo homines quatenus huiuſmodi concipi poſſunt: & eſſe etiam inter ſe tam ſimilia atque definibilia vna quidem definitione, quæ ipſis vniuocè conueniat, cùm quoad hoc in in omnibus eadem ſit ratio; his tamen conceſſis negant conſequentiam inde deductam, quòd ſcilicet conueniant in aliqua ratione ab ipſis abſtracta atq; præciſa; quemadmodum inquiunt, nec omnes humanitates, prout ſunt à ſingularitatibus abſtractæ, conueniunt in aliqua vna humanitate abſtracta ab ipſis; in cuius opinionem abierunt, eâ ratione ducti, quia quandocunque detur vna ratio abſtracta, atque præciſa ab aliquibus, danda quoque eſt alia ratio diſtincta, merito cuius abſtractio ſit, & per quam eadem illa contrahatur ad ea, à quibus abſtracta fuit; ſed in humanitatibus prout ſunt à ſingularitatibus præciſę non datur aliqua ratio per quam ad ipſas contrahatur humanitas ſimpliciter, vt abſtracta ab illis, idemque aiunt eſſe de ſingularibus dicendum; vnde concludunt quemadmodum de humanitatibus, *vt ſic* melius diceretur, quòd omnes, *vt ſic*, ſunt vna ratio, quàm quòd in vna ratione conueniant; ita pariter de ſingularitatibus, ſiue indiuidualibus differentijs.

Superioris reſponſionis confutatio.

Nec etiam huic reſponſioni poteſt animus aſſentire, & eo minus, quòd in pluribus grauiter peccat, à quorum confutatione præſtat abſtinere, ne tempus terere videamur; illud certum adhuc eandem difficultatem recurrere etiam ex ijs, quæ ab ipſis conceduntur; dum enim admittunt omnes indiuiduationes, ac omnia indiuidua, quà talia concipi poſſe conceptu tam determinato, quàm omnes homines in ratione hominis, & quòd ſint tam ſimiles interſe, ac definibiles vnicâ definitione, quæ ipſis vniuocè conueniat, quemadmodum omnes humanitates prout à ſingularibus præciſæ ſunt; coguntur etiam fateri, quòd nos contendimus, nimirum indiuiduationes conuenire in quadam communi ratione ab ipſis abſtracta, atque præciſa; propterea quòd vniuocatio in vnitate rationis abſtractæ, atque præciſæ ab vniuocatis fundatur; ob id ſi concedant indiuiduationes omnes vniuocâ eſſe, definitione definibiles, & definitionem ijs vniuocè conuenire; quis eſt, qui non videat per hanc definitionem exprimi rationem vnam ab ipſis abſtractam, & præciſam? Si quis enim hanc præciſionis vnitatem inficietur, cogitur etiam de medio vniuocationem auferre, cum hæc in illa vnitate rationis fundetur, cætera prætermitto, de quibus in Metaphyſica.

Aliorum reſponſio.

Alij verò rem ſic explicare conati ſunt. Dicunt enim duorum indiuiduorum eiuſdem ſpeciei indiuiduationes conuenire magis ad inuicem, quàm indiuiduationes duorum indiuiduorum vnius, & alterius ſpeciei; quia tamen inquiunt huiuſmodi conuenientia, non contingit, niſi per concomitantiam, & per reductionem, ratione ſcilicet identitatis realis, quam habent cum natura contracta, quæ rationis eiuſdem eſt in indiuidua, per ipſas conſtitutis; ob id exiſtimant inferri non poſſe ex huiuſmodi conuenientia, quòd indiuiduationes quidditatiuè, & vniuocè in aliquo communi conceptu conueniant, eo quòd ratio quidem naturæ, quam illæ contrahunt non in ipſis quidditatiuè, & formaliter, ſed in indiuidua per ipſas conſtitutis includitur; vt propterea dumtaxat de ipſis indiuiduis dicere poſſimus non eſſe primò diuerſa, ſed in aliquo quidditatiuè conuenientia; de vltimis autem differentijs non item; cum adhuc hæ primò diuerſæ remaneant, ad quod ſat eſt vt, quæ ſic dicuntur in nullo quidditatiuè directèque conueniant licet nihil prohibeat quominus concomitanter conueniant ratione ſcilicet alterius, cui illæ re ipſa ſunt idem.

Reſponſionis confutatio.

Ineptè tamen reſpondent, ſiquidem abs re comparationem inter naturam, & ſingularitates inſtituunt, cùm non eſſet hic locus; nam argumentum, quo vſi ſumus, confert ſingularitates cùm communi ſingularitatis ratione; Huiuſmodi enim indiuiduales differentiæ, vel referri poſſunt ad naturam ſpecificam, quam contrahunt, & contrahendo conſtituunt indiuidua; vel referri poſſunt ad aliquid, tanquam commune quidpiam in ipſis eſſentialiter inuolutum, cuiuſmodi eſt communis indiuiduationis ratio; differentiæ indiuiduales relatæ ad ſpecificam naturam, quam contrahunt, ſic ad illam ſe habent, vt eam non inuoluant, nec includant formaliter, nec quidditatiuè; ita enim ſe habet contrahens reſpectu contracti, atq; determinans comparatione determinati, hoc enim ſemper extra rationem illius, & viciſſim; quando tamen ſit perfecta contractio, quę contingit quotieſcunque inter contrahens, & contractum perfecta intercedit præciſio; nam alioquin dum inter hæc ſola cadit præciſio imperfecta, vt inter ſingularitatem & hanc & illam ſingularitatem etſi vna, aliam non inuoluat apertè, & explicitè, clam tamen, & implicitè inuoluit; ſed de hoc alibi. At ſi indiuiduales differentiæ referantur ad differentiam indiuidualem ſimpliciter, tanquam ad communem rationem, ſub qua ipſæ continentur, vtique poterunt, imo debebunt illam quidditatiuè, & formaliter implicitè ſaltem includere.

Aliorum reſponſio.

Alij autem exiſtimant conuenientiam illam, quâ indiuiduatio vna cum alia in ratione indiuiduationis conuenit, ad eum ſe habere modum, vt eius fundamentum non ſit quædam communis ratio, ac proindè ſit dumtaxat conuenientia quædam æquiualentiæ, quatenus vnaquęque indiuiduatio per æquiualentiam eſt eiuſdem rationis cum alia, eo quòd vnaquæque habet ſui naturâ quod conſtituat tale numero.

Confutatio.

Sed nec etiam hi ſuâ poſſunt reſponſione gloriari, hęc hæc enim æquiualentia idē eſt, ac proportionalitas iam ſuperius reiecta, vnde vt illa præcludit viam probandi præciſiones obiectiuas, ſic etiam & iſta. Vt prætercam quòd immeritò hanc æquiualentiam inter ſingularitates aſtruunt, cùm facilè conſtet, eas eiuſdem eſſe rationis ſpecificæ, nec tantùm ęquiualenter, ſed etiam formaliter vt loquuntur. Singularitatum enim effectus, videlicet vltima naturæ contractio, ac numerica diſtinctio, eiuſdem rationis ſunt, & ęporè formales, vniuocè à cauſis procedunt ſuis; hoc autem inditio eſt eorum cauſas, nempè ſingularitates eiuſdem eſſe rationis, ne dum virtualiter, & æquiualenter, vt aiunt, ſed etiam formaliter, & quoad vnitatem ſpecificam; proinde conuenientia illa per æquiualentiam, velut inſufficiens explodenda.

Aliorum reſponſio.

Alij porrò, quibus prædicta minus rationi conſentanea viſa ſunt, vt initio propoſitam difficultatem diluerent, per aliam viam incedendum putarunt; proindeque dixerunt indiuiduationes adeò eſſe ſimpliciter ſimplices, vt non habeant alias differentias ratione diſtinctas ab illo conceptu, in quo ipſæ conueniunt; ſed potiùs in ſe ipſis determinari non per nouam aliquam additionem, ſed per maiorem duntaxat expreſſionem illius conceptus, in quo conueniunt, ita vt intellectus concipere communem indiuiduationis rationem, ab hac, & illa præciſa non poſſit; communem tamen abſque præciſione poſſit.

Confutatio.

Hic tamen dicendi modus intolerabilis omnino, & vel eo nomine reiciendus, quòd implicationis vitio laborat, Quis enim adeò rudis, ac indiſertus, quem

pra-

Digitized by Google

præterea fieri non poſſe, vt detur aliquis communis conceptus nulla opitulante præciſione?

Quorundam reſponſio.

Alij propterea crediderunt eſſe concedendum communem illum indiuiduationis conceptum, & quidem perfectè vnum atque præciſum ab indiuiduationibus ſingulis, eumque eſſe perfectè quidem vniuocum, non tamen vniuocè dictum de illis, ſed tantùm ex accidenti, atque denominatiuè; ſuamque doctrinam exemplo deſumpto ex ente, illuſtrare nituntur; dicunt enim ens reſpectu ſuarum paſſionum, atque modorum contrahentium eſſe quidem vniuocum; quoniam de illis ſecundum idem nomen, eandemque rationem prædicatur, non tamen vniuocè dictum, quoniam in ijs non includitur eſſentialiter, & quidditatiuè; ac ob id contendunt prædicationes illas, hæc ſingularitas eſt ſingularitas, & hæc alia ſingularitas eſt ſingularitas &c. non eſſe prædicationes eſſentiales, & quidditatiuas, ſed identicas, vt aiunt, & denominatiuas, ad eum modum, quo prædictę differentiæ ex eorum ſententia ens eſſe dicuntur.

Refellitur.

Hæc tamen reſponſio, vtpotè imbecilis amplectenda non eſt, ex eo autem imbecilitas eius deprehenditur; quoniam initio propoſita à nobis ratio conuincit apertè, ſingularitates in communi ſingularitatis conceptu non minus conuenire, ac Socrates, & Plato in communi hominis conceptu; ſi itaque ratio hominis eſſentialiter, & quidditatiuè dicitur, itaut non ſolùm ſit prædicatum vniuocum, ſed etiam vniuocè dicatum de Socrate, & Platone; non diſſimiliter ſingularitatis ratio includetur in hac, & illa ſingularitate eſſentialiter, & quidditatiuè, ita nempè ut non ſolum tanquam prædicatum vniuocum, ſed etiam, vt vniuocè dictum de ipſis poſſit enunciari. Hæc tamen dicta ſint admiſſâ eorum doctrinâ de diſtinctione inter prædicatum, quod ſit tantùm vniuocum, & illud quod ſit etiam vniuocè dictum, quæ quanti fieri debeat, potius in Metaphyſica diſputandum; interim id adnotabo, eos ita reſpondendo, ſolum admittere conuenientiam huius, & illius ſingularitatis in ipſa natura, quam contrahunt, cum nil aliud ſit quàm hoc, conuenire concomitanter, & per identitatem; non autem quidditatiuè. Quod quantum à veritate recedat, ex eo facilè intelliges, quoniam ſingularitates in communi ſingularitatis ratione non minus quidditatiuè, & directè conueniunt, quàm quæcunque alia inferiora in ſuo ſuperiori, ſicut hæc, & illa natura in communi naturæ conceptu; hæc & illa humanitas in conceptu humanitatis; nec minus quidditatiuè, & directè ſingularitas Socratis dicitur ſingularitas, quam Socrates dicatur homo; vnde ſingularitas non ſolùm erit prædicatum vniuocum reſpectu omnium ſingularitatum: ſed etiam vniuocè dictum. Nec ipſis fauet illa paritas deſumpta ex conceptu entis, nam etiam admiſſâ eorum doctrinâ, quæ tamen non admittenda, ſcilicet ens reſpectu ſuarum paſſionum, modorumque contrahentium eſſe quidem vniuocum, quia prædicatur de illis ſecundum vnitatem nominis, & rationis; non tamen vniuocè dictum, quia non includitur in illis eſſentialiter, & quidditatiuè. Diſpar tamen eſt ratio: nam dum referuntur indiuiduales differentiæ ad conceptum entis, fit comparatio inter vltimò contrahentia, & primum contrahibile, quo pacto fieri poteſt prædicatio denominatiua, quæ planè contingit, quando contrahibile de contrahente enunciatur, vt cùm dicimus rationale eſt animal. At quando referuntur ſingularitates ad ſingularitatem ſimpliciter; tunc fit comparatio inter inferiora, & ſuperius, proinde que paritas nulla.

Tametſi iure meritoque velimus initio propoſito, firmiſſimáque ratione ducti concedendum eſſe communem indiuiduationis conceptum, vt ſuperius explicuimus, itaut exiſtimemus ab indiuidualibus differentijs præcidi poſſe communem illam rationem indiuiduationis, in qua conueniant; non propterea tamen in præſentia quanta hæc ſit præciſio decernimus; de hoc enim ſequenti ſectione diſputandum, vbi nobis propoſitum erit inquirere, quonam diſtinctionis genere indiuidualis differentia ab indiuidui natura diſtinguatur. Supereſt igitur tantum, vt hic præcipuas quaſdam difficultates aduerſus ea, quæ docuimus, breuiter afferamus, vt ex earum ſolutione veritas noſtræ ſententiæ magis eluceat.

Prima difficultas.

Sic igitur obijciunt. Contrahibile, & contractiuum diuerſas formalitates præſeferunt, vnumque debet eſſe extra formalem rationem alterius, quod ſatis perſpicuum eſt; ergo nequit dari conceptus indiuiduationis ſimpliciter, & vt aiunt, vt communis; quoniam contractiua illius habere non poſſunt rationem indiuiduationis; ſed quod non habet huiuſmodi rationem nequit eſſe determinatiuum alicuius, nempè ſpecificæ naturæ; ergo dari non poteſt conceptus indiuiduationis, vt ſic. Vt autem huic difficultati fiat ſatis; aduertendum cum dicimus dari communem indiuiduationis conceptum ſimpliciter & vt ſic id intelligendum, non tanquam in aliqua communi formalitate fundatum, quæ ſit per aliam formalitatem contrahibilis, & quæ per ipſum adæquatè exprimatur ad eum modum, quo per animalis conceptum adæquatè exprimitur formalitas vna, quæ per aliam ſit contrahibilis; ſed quod conceptus indiuiduationis, vel in pluribus differentijs indiuidualibus confusè conceptus, vel in vna tantùm confusè pariter concepta fundetur, adeò ſcilicet, vt conceptus explicitus alicuius indiuiduationis ſimplex vtique ſit quoad formalitates, compoſitus tamen apud intellectum penès maiorem, & minorem expreſſionem eiuſdem conceptus.

Solutio.

Contrahibile igitur, & contractiuum dicunt formalitates, diuerſas, eo modo, quo fit contractio, ſi fit virtute quidem in re, formaliter per intellectum ſecundum formalitates, inter quas cadit perfecta præciſio; dicunt itidem formalitates virtute diuerſas in re, & actu per intellectum perfecta præciſione diſtinctas, quæ ſe mutuò ab eſſentia excludunt; Si autem eſt contractio virtute in re, actu per intellectum ſecundum formalitates imperfectâ dumtaxat præciſione diſtinctas; dicunt formalitates eodem modo diſtinctas, nempè, vt aiunt penès implicitum, & explicitum, ſeu penès maiorem, & minorem expreſſionem conceptus eiuſdem; itaut ſi non detur fundamentum in re diſtinguendi præciſione perfectâ, ſaltem detur diſtinguendi præciſione imperfectâ; Itaque intellectus dum concipit hanc ſingularitatem partitur illam; ſi non in duas formalitates obiectiuas, quarum vna eſſentialiter non includatur in alia, ſaltem vna nempè ſingularitas ſimpliciter non dicit explicitè alteram, licet implicitè illam importet, adeout ſit alia, & alia ſolum per maiorem explicationem eiuſdem conceptus.

Secunda difficultas.

Præterea. In aliqua particulari indiuiduatione, & vt aiunt in hæcceitate diſtinguere non licet rationem contrahibilis, & contractiui; ergo dari non poteſt conceptus indiuiduationis ſimpliciter, & vt ſic qui poſtea per contractiua deſcendat ad hanc, & illam indiuiduationem; conſecutionem optimam eſſe ſupponunt; aſſumptum autem ex eo probant, quia indiuiduatio ſecundum ſuam formalem rationem eſt quidpiam eſſentialiter contractiuum; ac proinde quatenus huiuſmodi contrahi non poteſt. Huius difficultatis diluuio ex ſupra traditis facilè conſtat, cum enim

Dilutio.

dict-

Digitized by Google

dicitur indiuiduationem eſſe eſſentialiter contractiuum, hac adhibità diſtinctione ſatis fiet dicendo, nimirum, indiuidualem differentiam eſſe quidpiam contractiuum, ſi ſumatur, vt quid, & pro denominato ſi tamen accipiatur, vt modus; & pro per ſe ſignificato, poteſt habere rationem contrahibilis, quoniam tunc induit naturam vniuerſalis, cuius eſt poſſe contrahi, licet huiuſmodi contractio non fiat niſi per rationem imperfectâ præciſione diſtinctam, ſolumque per maiorem explicationem conceptus eiuſdem.

Tertia difficultas. De ratione indiuiduationis eſt, vt ſit hæc, & vna numero; ergo repugnabit directè dari conceptum communem indiuiduationis, qui tanquam commune aliquid ad hanc, & illam indiuiduationem deſcendat; aſſumptum vt notum ſupponunt, conſequentiam oſtendunt; quia tunc conciperetur huiuſmodi obiectum ſub modo ei repugnanti, atque contrario ex rei natura. Quòd ſi dicas aſſumptum admittendum eſſe de indiuiduatione tantummodo ſignata, prout ſcilicet eſt hæc, & vna numero, non autem de indiuiduatione vt ſic. Statim inſurgunt hanc reſponſionem refellendo; dicunt enim per eam committi petitionem principij, cùm ipſa aſſumatur indiuiduatio vt ſic tanquam aliquid, quod ita concipi poſſit, quod hic modò ponitur in controuerſiam. Addunt nullam aliam videri poſſe rationem formalem indiuiduationis, niſi quòd ſit ratio per ſe primò hæc, & incommunicabilis, & apta reddere naturam, quam contrahit, hoc modo incommunicabilem.

Difficultatis ſolutio. Occurrendum huic difficultati, non ſecus ac præcedenti, dicendo ſcilicet, indiuiduationem, vt ſic, & ſimpliciter communem, ac vniuerſalem eſſentialiter, & vt quid dici non poſſe; benè tamen concipi poſſe ſub ratione vniuerſalis, atque communis, itaut ſi non ſit talis, vt quid, ſit tamen denominatiuè, & vt modus; quod mirum nemini videri debet; nam nihil prohibet, quo minus vnum oppoſitorum ab altero per aduenientem intentionem denominetur: vnde genus dicitur ſpecies vniuerſalis, quoniam genus tale eſt, vt quid, denominatiuè autem ſpecies per aduenientem ſecundam intentionem ſpeciei.

Nec vlla principij committitur petitio: nam in controuerſiam vocatur, num concedendus ſit communis indiuiduationis conceptus, vt in hac reſponſione dicitur, etſi indiuiduatio vt ſic dici non poſſit vniuerſalis, & communis eſſentialiter, & vt quid; concipi tamen poteſt ſub ratione vniuerſalis denominatiuè, & vt modus; quia non eſt contra eius naturam, quemadmodum non eſt contra naturam generis vt concipiatur tanquam ſpecies denominatiuè, & vt modus; licet aduerſetur naturæ ipſius concipi veluti ſpeciem, vt quid.

Quinta difficultas. Hic tamen grauiſſima difficultas inſurgit, quia ideo quælibet quidditas poteſt intelligi ſub ratione vniuerſalis abſque contradictione; quoniam ipſa non eſt de ſe hæc, alioquin ſi foret de ſe hæc, non poſſet intelligi ſub ratione vniuerſalis, vt cuique perſpectum de Diuina natura, quæ ideo nequit intelligi ſub ratione vniuerſalis, quia eſt de ſe hæc; ratio enim intelligendi repugnat prorſus obiecto ſuo: ſed indiuiduatio eſt de ſe hæc; ergo repugnabit illi concipi ſub ratione vniuerſalis; quod autem indiuiduatio ſit de ſe hæc, conſtat ex eius eſſentiali conceptu, hic enim in eo conſiſtit, vt ſit ratio vltimò faciendi differre; ſitque propterea incommunicabilis omninò.

Eiuſque Solutio. Ad hanc difficultatem tollendam, oportet præ oculis habere, quamlibet rei quidditatem poſſe ſub ratione vniuerſalis ſine contradictione intelligi, quando ipſa non ſit de ſe hæc; non poſſe autem quando contrario modo ſe habeat, ſi ei repugnat omninò habere ſimile; at indiuiduationi quamuis ipſa ſit de ſe hæc, ideſt non ſit hæc per aliquam formalitatem ſuperadditam, in qua non inuoluatur implicitè indiuiduatio, tamen ei non repugnat habere ſimilem, cum omnes indiuiduationes in eo conueniant, vt quælibet vltimò determinet naturam, eamque penitùs reddat incommunicabilem alteri tanquam ſuperius inferiori; inde enim fit, vt intellectus poſſit abſtrahere rationem indiuiduationis, eandemque reddere, ſi non perfectâ, ſaltem imperfectâ præciſione diſtinctam ab hac, & illa indiuiduatione. Secus de Diuina natura, cui cùm repugnet ſimilis, nullum intellectui ſuppetit abſtractionis fundamentum; vnde fit, vt illam is non poſſit ſub vniuerſalitatis ratione concipere.

Quinta difficultas. Indiuidua ſecundum totum eſſe indiuiduale diſtinguuntur, ſolùmque conueniunt in ratione naturæ; ergo dari non poterit indiuiduationis communis conceptus, in quo omnes indiuiduationes conueniant; aſſumptum perſpicuè conſtat; conſecutio autem inde probatur, quoniam ſi in ratione quoque indiuiduationis ipſamet indiuidua conuenirent; ſequeretur illa non diſtingui ſecundum totum eſſe indiuiduale; & indiuiduationem, ne dum eſſe diſtinguendi, ſed etiam conueniendi rationem. Facilia tamen ſolutio, ſi conſequentia negetur, eam ob cauſam, quoniam non dicimus indiuidua alicuius naturæ ſpecificæ conuenire in communi ratione indiuiduationis ſimpliciter, & vt ſic, ſed potius hanc, & illam eorum indiuiduationem; Cumque dicebatur ſecuturum indiuiduationem ne dum eſſe diſtinguendi, ſed etiam conueniendi rationem; concedendum id modo tamen diuerſo, proptereaquòd indiuiduatio re ipſa & explicitè eſt ratio diſtinguendi; at verò confusè cognita eſt conueniendi ratio. Solutio.

Sexta difficultas. Indiuiduatio importat vltimum gradum entis, quo natura, & omnes gradus in ipſa incluſi vltimò terminantur; ergo dari non poterit communis indiuiduationis ratio, vt ſic, quæ ad indiuiduationes omnes, ac ſingulas deſcendat; alioquin ipſa non foret vltimum complementum: ſed adhuc compleri poſſet ab alijs, quibus contrahitur: Illud etiam in huius confirmationem accedit, quoniam cùm indiuiduatio ſit vltimus gradus in omnium graduum ſerie, ſequitur etiam eſſe vltimum diſtinctiuum ex quo vna indiuiduatio cùm alia conuenire non poterit; non enim eſſet vltimum diſtinctiuum. His autem ſic obuiam ire licebit dicendo videlicet, indiuiduationem re ipſâ, & ſecundum explicitum conceptum eſſe vltimum conſtitutiuum rerum; ab intellectu tamen confuſo modo concepta eadem ipſa poteſt fieri conueniendi ratio contrahibilis vlterius, non per aliquam formalitatem ex rei natura; imo nec perfectâ, ſed tantum imperfectâ præciſione per explicationem ſcilicet conceptus diſtinctam, Diſtinguendum igitur conſequens, concedendo nimirum dari non poſſe communem indiuiduationis rationem perfectâ præciſione, & negando imperfectâ non poſſe dari præciſam; nec ſequitur non eſſe vltimum complementum, nam adhuc tale eſt ſecundum conceptum explicitum, licet non ſecundum implicitum. Et eodem modo confirmationi fit ſatis. Solutio.

Septima difficultas. Indiuiduatio ex vi propriæ formalis rationis habet vt diſtinguat, atque multiplicet; at ſi indiuiduationes in communi quidem indiuiduationis conceptu conuenirent, vtique non diſtinguerent, ſed vnitatem præſtarent, & conuenientiam afferrent; quod inde redditur confirmatum, quoniam differentiæ rationem quampiam communem diuidentes, quatenus diuidunt, vt de ſpecificis differentijs perſpicuum eſt, nequeunt in-

ter

tes ſe conuenire, vnde ſic licebit arguere. Specificæ differentiæ quatenus genericam rationem diuidunt nequeunt inter ſe conuenire; ergo nec etiam differentiæ indiuiduales; aſſumptum conſtat ex nuper allatis, & optima conſecutio velut à paritate deducta. Occurritur diſtinguendo propoſitionem maiorem; ſi nanque ſit ſenſus illius, de differentijs indiuiduantibus acceptis vt quid, & explicitè conceptis, vtique concedenda; ſi autem ſumantur vt modus, vtque confusè cognitæ, neganda; Eodem modo confirmationi ſit ſatis.

Solutio.

Octaua difficultas.

Amplius ſi indiuiduationis ratio quædam eſſe poſſet communis omnibus indiuiduationibus, ſequeretur conſtitutum per ipſam non eſſe quidpiam indiuiduum ac ſingulare; hoc autem non admittendum: ergo nec etiam concedendum poſſe dari communem indiuiduationis rationem. Prætermiſſâ tanquam minus idoneâ ſolutione quorundam, præſtat reſpondere dicendo, conſtitutum per indiuiduationem non fore hoc, & illud indiuiduum, ſed indiuiduum ſimpliciter; ad eum enim modum, quo ſumitur indiuiduatio, ſumendum etiam, & indiuiduum; ſi nanque accipiatur illa ſimpliciter, & vt ſic; eodem etiam modo ſumendum indiuiduum, per ipſam conſtitutum; ſi autem accipiatur pro hac, & illa indiuiduatione, ſic etiam accipiendum indiuiduum pro hoc, & illo indiuiduo; verbo dicam, indiuiduatio ſumpta, vt ſupponit ſimpliciter, conſtituit indiuiduum eodem modo ſupponens; accepta verò vt ſupponit perſonaliter, conſtituit indiuiduum, perſonaliter itidem ſupponens. Vnde communis indiuiduationis ratio dicenda eſt vniuerſale metaphyſicum non perfectâ, ſed imperfectâ præciſione abſtractum, non ſecus ac quælibet alia communis ratio, quæ ſit huiuſmodi præciſione abſtracta, vt ratio entis &c. Quod ſi dicas illa ratio indiuiduationis præciſa & abſtracta deberet per alias differentias ad hanc, & illam differentiam contrahi, cumque illa ratio indiuiduationis ſimpliciter ſumpta ſit differentia; ſequeretur differentias indiuiduales non eſſe primò diuerſas, quoniam in aliquo quidditatiuè conuenirent; ſequeretur non habere conceptum ſimpliciter ſimplicem, & vltimò determinantem, quoniam adhuc reſolui poſſent in conceptum communem, & proprium; atque tandem ſequeretur dandum proceſſum in infinitum, quoniam ſi differentijs vltimis aſſignari poteſt id, in quo conueniunt, & id, per quod differunt; eadem quoque ratio erit de iſtis differentijs, per quas differunt &c. ob id abeundum in infinitum.

Solutio.

His tamen occurritur dicendo differentias vltimas adhuc eſſe primò diuerſas, ſi ſumantur prout faciunt primò differre, quod illis conuenit ſecundum conceptum explicitum, non autem prout conueniunt, quod habent à conceptu confuſo; habent etiam conceptum ſimpliciter ſimplicem, quoniam non fit reſolutio ſecundum formales rationes conceptas, ſed ſolùm ſecundum eiuſdem rationis formalis maiorem, vel minorem explicationem; nec ſequitur proceſſus in infinitum; adhuc enim dandus eſt ſtatus in prima abſtractione obiectiua, quoniam ratio conueniendi, & differendi ſolùm diuerſa eſt ratione maioris, & minoris explicationis; vnde ſi intellectus ſecundò, ac tertiò per varias reflexiones redeat ad illam, ſequitur tantum proceſſus in infinitum quantum ad conceptus formales, non autem obiectiuos; nam ratio, quæ per ſecundum, & tertium actum abſtrahitur eadem eſt, quæ per primum; vnde ſolùm in conceptibus mentis contingit proceſſus in infinitum, quod nullum incommodum.

Nona difficultas.

Hinc etiam alterius difficultatis ſolutio liquet. Dices enim, nequit aſſignari quænam ſit iſta natura indiuiduationis, quam nos tuemur, veluti communis, neque quis ſit eius effectus in natura rerum, & cuius gratia ſit; quod eius munus phyſicum exerceat; hæc enim neceſſariò ab ea expectanda viderentur, quemadmodum ab animalis naturæ ſentiendi functiones, & à natura hominis intelligendi munus. Neotericus quidam non ignobilis, concedit aſſignari non poſſe quendam effectum, vel operationem realem, cuius indiuiduatio vniuersè accepta principium ſit, eo quòd non ſit aliqua communis natura vera, & realis à parte rei, ſicut eſt humanitas, & animalitas; ſed ſolùm per intellectum habeat communitatem, effectumque formalem ei correſpondentem in huiuſmodi ſtatu eſſe reddere naturas communes, reales, ſingulares, & indiuiduas; non quidem in eſſe exercito, quoniam tale munus gerit à parte rei, ſed veluti in eſſe ſignato. Mirum eſt, quòd non aduerterit ſe principijs, fundamentiſque iactis non inſiſtere; vt enim communem indiuiduationis conceptum aſtruendum oſtenderet, aſſerebat de hoc eſſe ratiocinandum non ſecus ac de natura ſpecifica; itaut quemadmodum in hac, ſic indiuidua conueniunt, vt illa de his ſecundum idem nomen, eandemque rationem vniuocè poſſit prædicari; ita pariter indiuiduationes in communi quidem indiuiduationis conceptu conueniant; adeout hic ſecundum idem nomen, & ſecundum rationem eandem vniuocè poſſit de ſingularitatibus enunciari; Modo autem quaſi iam traditæ doctrinæ oblitus, concedit non poſſe aſſignari aliquem effectum, vel operationem realem, cuius indiuiduatio generatim ſumpta principium ſit; eo quòd non ſit aliqua natura communis vera, & realis à parte rei, ſicut eſt humanitas, & animalitas, ſed communitatem dumtaxat habeat per intellectum; Præſtat igitur iuxta prædicta reſpondere non poſſe quidem aſſignari communem indiuiduationis naturam, veluti perfectè præciſam ab inferioribus, bene tamen, vt imperfectè præciſam ab ipſis, eiuſque effectum, ac munus eſſe reddere naturam indiuiduam diuerſo modo, iuxta ſuppoſitionem diuerſam; proptereaquòd indiuiduatio ſi ſupponat ſimpliciter, reddit naturam indiuiduam eodem modo ſupponentem; ſi autem ſupponat perſonaliter, naturam etiam perſonaliter ſupponentem reddit indiuiduam; & iuxta priorem vſurpationem ſuo fungitur munere in actu ſignato, iuxta poſteriorem in actu exercito; quæ non tam propriæ ſunt indiuidualis differentiæ, vt differentijs ſpecificis ac genericis accommodata non ſint.

Vltima difficultas.

Poſtrema difficultas ex eo depromitur, quoniam ſi vltimæ differentiæ indiuiduales in indiuiduationis conceptu vt ſic quidditatiuè conueniant, non erit cur etiam in communi entis conceptu conuenire non poſſint; quod tamen admittendum non videtur, quoniam ratio entis communis non eſt quidditatiuè vltimis differentijs. Sed de hoc vbi de ente.

SECTIO NONA.

Quo diſtinctionis genere indiuidualis differentia ab indiuidua natura diſtinguatur.

OPortet in memoriam redigere, quæ de diſtinctionum generibus attulimus, vt quid de re propoſita ſentiendum ſit decernere valeamus. Realis ac entitatiua diſtinctio propriè dicta cum verſetur inter rem, & rem, & attendatur penes diſtinctas rerum exiſtentias, natura autem, ante indiuiduationis principium exiſtentiam habere non poſſit, ſiquidem omne exiſtens extra intellectum ſingulare eſt; ob id,

Nemo dixit inter indiuidui naturam, & indiuidualem differentiam intercedere diſtinctionem realem

hoc nomine intelligendo illam, quâ res à re diſtinguitur; non defuit tamen, qui dixerit diſtinctionem hanc eſſe ex rei natura etſi minorem reali, quæ ſit inter rem, & rem, maiorem verò diſtinctione rationis, eamque formalem appellandam, quâ formalitates eiuſdem rei interſe diſtinguantur, & hoc totum eſſe ante quamlibet intellectus negotiationem; qua de re nos in præcitato loco verba fecimus, oſtendentes huiuſmodi diſtinctionis genus minimè retinendum eſſe.

Indiuidua tio ab, indiuidui natura nō diſtinguitur à parte rei.

Speciatim autem in re propoſita dicendum, indiuidualem differentiam non diſtingui actu ab indiuidui natura ante mentis operationem; ſed potius naturam, atque ſingularitatem indiuidui eſſe re ipſa idem.

Piget autem hoc loco plura quidem argumenta congerere, quibus hanc aſſertionem veritati conſentaneam oſtendam; vnum igitur, vel alterum dumtaxat in medium afferam maioris efficacitatis, cum reliqua ſim alibi tradițurus.

Prima ratio.

Illud autem hac in re plurimum habet momenti; quòd ſi indiuidualis differentia à parte rei dicatur à natura diſtingui, neceſſariò fatendum naturam quatenus ita diſtinctam reuera ſingularem eſſe; hoc autem abſurdum, cum in natura daretur effectus indiuidualis differentiæ, nempè ſingulare eſſe, abſque indiuiduali differentia, ſeu ſingularitate; ergo differentia indiuidualis à parte rei nequit à natura diſtingui. Secuturum autem naturam, prout ita diſtinctam à ſingularitate, indiuidualique differentia, ſingularem eſſe debere, inde mihi perſuadeo, quoniam omne diſtinctionis genus ea rei natura debet inter extrema exerceri, quæ re ipſa ſint; quæ autem ſunt huiuſmodi, profectò ſingularia ſunt, cum nihil in natura rerum, niſi ſingulare ſit, iuxta illud, omne quod eſt, ideo eſt, quoniam vnum numero eſt.

Aduerſariorum reſponſio.

Aduerſariorum ſagacitas probè cognoſcens difficultatis vim, conata eſt eidem obuiam ire negando ſecuturum illud incommodum, ad quod argumentatio deducebat, videlicet naturam, prout à ſingularitate diſtinctam debere ſingularem eſſe; Et inſuper ab iiſdem aduerſarijs id addi ſolet, nempè illud ſolum ſingulare exiſtimandum, quod in ſuo eſſe ita eſt conſtitutum, perfectum, ac abſolutum, vt amplius determinari minimè patiatur; at verò, inquiunt, communis natura, cui indiuiduatio aduenit, licet in eſſe naturæ ſit perfectè conſtituta quantum ad eſſentialia prædicata, non tamen vltimò determinata, proindèque non ſingularis, ſed verè communicabilis eſt atquè determinabilis per ſingularitatem ad hoc indiuiduum.

Confutatio.

Sed ita reſpondendo difficultatem non diluunt, ſed verbis eludunt; ipſis enim incumbit onus reſpondendi ad id, quod de exiſtentia dictum, vt probaretur ſecuturum illud abſurdum, naturam ſcilicet prout à ſingularitate diſtinctam, ſingularem eſſe debere, eoquòd omne diſtinctionis genus ex rei natura verſatur inter ea, quæ re ipſa ſunt; nihil autem refert dicere, naturam ipſam non eſſe vltimò abſolutam, prout à ſingularitate diſtinctam; nam ideò, quia abſoluta non eſt, nequit vnum ea extremis eſſe, diſtinctionis ex rei naturæ.

Secunda ratio.

Præterea ſi indiuidualis differentia aduenit naturæ, vt cum ipſa reuerà componat indiuiduum; rerum omninò communem naturam habere rationem potentiæ: differentiam autem rationem actus: & quidem realiter, eoquòd inter hæc ſupponitur cadere diſtinctionis genus à parte rei, itaut vnum habeat rationem perfectibilis, alterum autem rationem perficientis; ſed actus ſingularis potentiam ſingularem ſupponit, communis ergo natura ante aduentum differentiæ indiuidualis neceſſariò ſingularis erit.

Dices minorem propoſitionem veram eſſe phyſicè, quo pacto actus, & potentia realiter diſtinguuntur vt in compoſito phyſico, propterea quòd tunc realis potentia recipit actum; non autem veram eſſe metaphyſicè, cum hoc modo actus non diſtinguatur realiter à potentia.

Aduerſariorū reſponſio præcepta.

Sed hæc reſponſio non admodum plauſibilis; quoniam ſupponunt dari actum ex natura rei diſtinctum à potentia, ita, vt neque actus phyſicus, neque potentia phyſica ſit, quod ab ipſis non ſufficienter oſtenditur, vtpote ſuffulti rationibus dumtaxat illis, quibus formalem diſtinctionem minorem diſtinctione reali concedendam ſuadere nituntur, quas tamen non magni eſſe momenti, iis ſatiſfaciendo ſatis oſtendimus, cum hac de re diſputaremus. Quando igitur actus diſtinguitur ea rei natura à potentia, phyſicus erit; quemadmodum, & potentia erit phyſica; ſi itaque concedunt propoſitionem illam videlicet, ab actu phyſico ſingulari ſupponi potentiam phyſicam ſingularem; cum differentia indiuidualis quando ab ipſa natura à parte rei diſtinguatur, ita ſe habeat, vt ipſe ſit actus phyſicus, natura autem potentia phyſica; conſequens ſit, vt differentia indiuidualis, vtpote actus ſingularis ſupponat potentiam, nempè naturam ſingularem. Non inficiamur actum metaphyſicum, vt & metaphyſicam potentiam illi reſpondentem, ſed id ſolum contendimus inter hæc non cadere diſtinctionem aliquam ex rei natura, itaut actu ſit in re. Inſulsè tamen dicunt à nobis pariter hanc diluendam eſſe difficultatem, eoquòd per diſtinctionem rationis cum fundamento in re profitemur tueri compoſitionē metaphyſicam in indiuiduis ex per ſe actu, & per ſe potentia metaphyſica, quaſi ſuperſit, vt explicemus quo pacto differentia cōcepta per modum actus determinantis communem potentiam, quæ ſingularis reddi poſſit, & adhuc indiuiduatio ſit actus huiuſmodi potentiæ proportione reſpondens; inſulsè inquam; nam cum dicitur, quod actus ſingularis ſupponit potentiam ſingularem, aſſerimus eam intelligendam eſſe de actu, & potentia phyſica, proinde nobis non incumbit onus huius diluendæ difficultatis.

Reijcitur.

Nec rectè ab ipſis falſa cenſetur illa propoſitio, actus ſingularis ſupponit potentiam ſingularem, eoquòd non ſit abſolutè vera, cum non ſequatur tantam eſſe vnitatem in actu, quanta eſt in potentia, quæ per ipſum perficitur; alioquin genus tantam habere deberet vnitatem, quantam habet differentia diuidens illud, cum tamen hoc ſit manifeſtè falſum; quoniam contrahibile, & determinabile ſemper maioris eſt latitudinis, quàm contrahens, atque determinans. Nec etiam rectè aiunt à nobis explicandum eſſe, quonam pacto differentia tantummodo ratione diſtincta ab ipſa natura tanquam actus & potentia, ſint æqualiter menſura. Supponunt enim propoſitionis veritatem oriri debere ab æqualitate proportionis inter actum, & potentiam, cum tamen hoc à veritate ſit alienum; nam proportio inter potentiam, & actum ſolum in eo conſiſtit, vt potentia apta ſit perfici per talem actum, & viciſſim hic poſſit illam explere, atque perficere, cum quo nihil commune habet ſingularitas, cum hæc dumtaxat ea parte vtriuſque conditio ſit; vt enim ſingularis eſt agere, ſic etiam eiuſdem eſt recipere, & perfici, & contra, perficere, ac abſoluere; quando hæc re ipſa exerceantur ad quod requiritur ea rei natura diſtinctio inter perficiens, & perfectibile, non autem ubi hoc totum abſoluatur per mentis operationem cum fundamento in re. Itaque propoſitio abſolutè vera eſt, quòd actus re ipſa debet potentiam perficere,

quod

quod vtique ex eorum opinione contingeret, cùm arbitreutur actum ex rei natura à potentia diſtingui, nempè ſingularitatem à natura, quam perficere, explereque debet.

Tertia ratio.

Illud etiam ipſis non parum negotij faceſſit, quoniam indiuiduatio non ſolùm indiuiduum vnum realiter ab alio diſtinguit ſed etiam naturam vnius à natura alterius; propterea quod diſtinguit indiuiduum vnum ab alio adæquatè ſecundum totum eſſe reale; ac ob id ſecundum eſſe entitatis naturæ; cùm hæc in vno indiuiduo numero & realiter diſtinguatur ab ea quæ eſt in alio; idq; cùm habere non poſſit niſi à ſingularitate, alioquin foret de ſe hæc; ob id nequit ſingularitas ex natura rei formaliter diſtingui à natura, adeo ut ſit extra eſſe ipſius naturæ formaliter; optima conſecutio, propterea quòd nihil diſtinguitur realiter, & ſecundum eſſe ſuum ab alio per id, quod ei ſit extrinſecum, & extra conſtitutionem ipſius: eadem enim principia ſunt, quibus res conſtituuntur, ac diſtinguuntur.

Aduerſariorum reſponſio.

Conceſſo quidem aſſumpto, nempè tam ſingularitates, quam naturas ipſas contractas in indiuiduis inter ſe diſtingui realiter; conſequentiam tamen inficiantur, nam inquiunt, licet indiuiduatio in Socrate formaliter diſtinguatur à natura; tamen in eodem realiter idem eſt, ac natura, ac proindè ſingularitas ratione huiuſmodi identitatis poteſt realiter diſtinguere naturam Socratis à natura Platonis; cùm realis diſtinctio non attendatur penès formalitates, ſed ſecundum entitates pro vt ſunt exiſtentiæ capaces; cùmque in Socrate ſit vna tantum phyſica entitas ex illis duabus formalitatibus Metaphyſicis conſtituta, atqueadeo vna tantum exiſtentia; ob id totus Socrates ſecundum totum eſſe phyſicum ratione indiuiduationis identificatæ cum natura, diſtinguitur à Platone; nec ob id natura Socratis dicitur à natura Platonis per aliquid ſibi prorius extrinſecum diſtingui; quoniam etſi diſtinguatur indiuiduatio à natura formaliter, adhuc tamen ſunt realiter idem, & hoc ſenſu per aliquid ſibi intrinſecum diſtingui dicitur. Imò addunt. Indiuiduatio dici debet pertinere ad intrinſecum eſſe naturæ quatenus realiter diſtinctæ, vel diſtinguibilis ab alia natura; quoniam cùm nequeant realiter diſtingui, niſi quæ diuerſas habent exiſtentias, & exiſtentia ſingularitatem comitetur; non poteſt natura Socratis fundare realem diſtinctionem à natura Platonis, niſi prout coniuncta, vel coniungibilis cùm indiuiduatione Socratis, & vt aiunt cùm Socreitate. Hanc ſolutionem confirmant; quoniam Socratis natura non diſtinguitur realiter à natura Platonis ſecundum ſuum eſſe formale, quaſi talis diſtinctio in eius formalitate fundetur, ſecundum quam ab indiuiduatione diſtinguitur; ſed ſecundum eſſe reale phyſicum, ac entitatiuum, in quo realiter inbibitur etiam indiuiduatio; ergo diſtinguitur realiter natura Socratis, à natura Platonis per indiuiduationem, vt ſibi quidem intrinſecam, quatenus realiter diſtinguibilis; licet extrinſeca ſit, quatenus diſtinguibilis formaliter, & ſecundum eſſe formale conſiderata.

Confirmatio.

Reijcitur.

Aduerſus autem hanc reſponſionem multa dicenda ſuppeterent, de quibus in Metaphyſica; paucis tamen quædam perſtringam, quibus conſtare poſſit ſolutionem minimè ſufficientem eſſe. Indiuiduatio enim quamuis re verà idem, ac ipſa natura, non facit ad conſtitutionem eiuſdem; ergo nec etiam ad diſtinctionem; quod enim dici non poteſt principium conſtitutiuum, nec etiam diſtinctiuum dici meretur.

Aduerſariorũ præoccupata reſponſio.

Neque dicas aſſumptum concedendum metaphyſicè, non phyſicè; propterea quòd, ſi indiuiduatio formalitas quædam eſt, vt volunt, conſtitutiua, naturæ vero phyſicè conſtituta, oportebit in formalitate naturæ aliud quidpiam agnoſcere, quod cùm ſingularitate ad illius conſtitutionem phyſicè concurrat; conſtitutum enim aliquid amplius præter vnum è conſtituentibus importat, quod quam ſit à veritate remotum, nemo eſt qui non videat. Vt prætercam ineptè admodum in medium inuecht, hoc nouum phyſicè conſtitutionis genus præter illud quod habetur ex materia, formaque ſubſtantiali, & ex accidenti & ſubſtantia. Nec prætermittam in ea reſponſione, contineri aliquid difficile creditu, nimirùm in Socrate vnicam eſſe phyſicam entitatem ex duabus illis formalitatibus metaphyſicis conſtitutam, ac ob id vnicam exiſtentiam; ſi nanque putant formalitatibus non deberi exiſtentiam; qui fieri poterit vt vnica illa entitas phyſica conſtituatur ex metaphyſicis formalitatibus, quarum neutra dici poſſit exiſtere, conſtitutum tamen exiſtere dici debeat? Quòd verò addunt adhuc naturam Socratis dicendam à natura Platonis per aliquid ſibi intrinſecum diſtingui, quia licet diſtinguatur indiuiduatio à natura formaliter, adhuc tamen ſunt idem realiter; difficile eſt intellectu; Nam ſi vt ipſi volunt, tota illa phyſica entitas conſtituitur ex metaphyſicis formalitatibus, quarum vna ſit differentia, altera verò natura; erit quidem differentia quidpiam intrinſecum huic conſtituto, nullo tamen modo dici poterit intrinſecum naturæ conſtituenti. Ex his enim facilè reijciuntur, quæ continet Confirmatio; de his autem plura quidem alibi. Superuacaneum autem exiſtimo rationes eorum afferre, iiſdemque ſatisfacere, cùm hoc præſtitum à nobis fuerit, dum aduerſus diſtinctionem formalem ex rei natura diſputaremus. Supereſſet igitur determinandum quo genere diſtinctionis rationis indiuidualis differentia ab indiuidui natura diſtinguatur, in cuius gratiam prænotandum occurrit geminam eſſe vnitatem, & præciſionem rationis, quarum vna dicitur perfecta, altera verò imperfecta.

Duplex præciſio rationis perfecta, & imperfecta.

Perfecta vnitas, & præciſio rationis contingit, quando in illis rebus, à quibus abſtrahitur natura duplex inuenitur ratio intrinſeca, è quibus vna eſt ipſa natura in qua res conueniunt inter ſe; altera verò eſt differentia propria per quam res vna ab alia differt; vt propterea poſſit intellectus duos efformare conceptus, vnum quidem de natura, alterum autem de differentia, itaut nec talis differentia inuoluatur in conceptu naturæ, nec viciſſim natura in conceptu differentiæ, non inuoluatur inquam, nec explicitè, nec implicitè, ſed quantumuis explicetur vterque conceptus, vnus non reperiatur in alio, quod exemplo poteſt nunc in modum illuſtrari. Homo & eſt animal, & eſt rationalis, ſi ſpectetur animalitas per quam homo conuenit cùm bruto, eſtque eſſentialiter ſentiendi, principium; certè ipſa non includit explicitè rationalitatem acceptam pro eſſentiali principio intelligendi; nec etiam implicitè, quoniam etſi explicetur principium ſentiendi, nunquam intelligendi principium inuoluit; ita pariter & rationalitas, quæ eſt differentia, quâ homo à bruto ſecernitur, ſe habet, vt non includat animalitatem, quia quantumuis explicetur principium intelligendi, non includit principium ſentiendi; vnde principium intelligendi reperitur in ſubſtantijs abſtractis, in quibus nullum eſt ſentiendi principium.

Imperfecta vnitas & præciſio rationis.

Imperfecta autem vnitas, & præciſio rationis accidit, quando in illis rebus, à quibus abſtrahitur communis natura, non inuenitur alia ratio, quæ intrinſecùs, & eſſentialiter eandem ipſam naturam non includat; quin potius totum quod eſt in ipſis rebus, & quæcumque formalitas in illis inuenta, ſemper inuoluit,

includitque conceptum illum naturæ communis, itaut non poſſit penitus ab illo ſeparari. Ita fit vt ipſe communis naturæ conceptus in ſe contineat, & inuoluat quidquid prorſus eſt, & omnem formalitatem inuentam in inferioribus ſuis, minimè relinquens in illis aliquas differentias, quas ſecum non trahat; eòque ſolùm dicatur abſtrahi; quoniam poteſt conceptu confuſo apprehendi ſine conceptu explicito inferiorum; ita tamen vt implicitè ſaltem illa contineat, ideoque dicatur abſtrahi imperfectâ præciſione, quia videlicet ſolùm datur præciſio à conceptu explicito, non autem ab omni inferiorum conceptu. Hoc explicari ſolet exemplo deſumpto ab ente accepto quidem adæquatè pro omni eo, quod non eſt in re nihil. Intellectus enim naturam entis communem ſubſtantiæ, & accidenti concipit, nec tamen in ſubſtantia, vel accidente poteſt aliqua ratio, vel formalitas adinueniri, quæ non ſit eſſentialiter ens; dicimus quidem ſubſtantiam eſſe ens per ſe: accidens autem in alio; proindèq; diuidimus illud per differentias perſeitatis, vt loquuntur, & inaleitatis; ipſa tamen perſeitas, & quicquid in ea concipi poteſt, ſemper eſt eſſentialiter ens; ſic de inaleitate; Primus igitur ille conceptus obiectiuus entis non inuoluebat, nec dicebat partes dumtaxat ſubſtantiæ, partem autem relinquens; ſed penitus inuoluebat quidquid eſt in ſubſtantia, quoniam in hac nihil eſt, quod non habeat rationem entis, quod pariter de accidente intelligendum. Non me præterit apud pleroſq; pre nimia ſubtilitate ſubtiles nuncupatos, dari quoque reſpectu entis contractiuas differentias, in quibus ens quidditatiuè non inuoluatur. Sed de hoc alibi.

Hac diſtinctio ſecundum imperfectam præciſionem rationis conſueuit etiam diſtinctio rationis ratiocinantis appellari, cùm ſolum in concipiendi modo conſiſtat, ſitque dumtaxat diſtinctio penès explicitum, & implicitum, ſeu penes maiorem, & minorem explicationem eiuſdem conceptus, ſicut ſe habent definitio & definitum; cùm alioquin rationis ratiocinatæ diſtinctio, vt ſuo loco dicebamus, contingat quando plures formantur conceptus in mente, quibus obiectum in plures formalitates diuidatur, itaut non vno concipiatur actu adæquatè quidquid eſt in obiecto reali, ſed tantùm inadæquatè certa quædam ratio, & alio quidem actu, alia ratio concipiatur; licet huiuſmodi rationes ſic diuiſim conceptæ ſint à parte rei vna ſimplex entitas ad eum modum, quo Diuinæ perfectiones iuxta communiorem ſententiam, eſſentialeſque gradus eâdem in re diſtingui perhibentur; Re tamen verâ diſtinctio rationis ratiocinantis intelligenda eſt illa, quæ fit ab intellectu eâ quidem ratione, quam hac de re diſſerentes explicuimus; nempè vt idem vtique obiectum à nobis concipiatur, ſed non eodem modo, vt cum dicimus Socrates eſt Socrates, quoniam tunc primò Socrates concipitur vt ſubiectum, deinde vt prædicatum, geminaturque Socrates intentionaliter, quatenus ſubitat diuerſis intentionibus ſubiecti, & prædicati; ad habendam igitur hanc diſtinctionem rationis ratiocinantis, opus eſt, vt intellectus comparet idem cum eodem, vel apprehendat in obiecto reſpectum, quo accipiat ſubiectum ipſum geminatum, ſeu tanquam duo, non quidem ſecundum diuerſas rationes in ipſo obiecto intrinſecas, ac ex eius parte fundatas, ſed ex prædicta extrinſeca mentis operatione reſultantes. At verò diſtinctio, de qua loquimur, quę nimirùm contingit per imperfectam præciſionem rationis, videtur aliquod habere fundamentum in re; quod certè non habet ſuperior explicata rationis ratiocinantis, quippè quæ tota conſiſtit in operibus mentis; ac proinde diſtinctio ſecundum imperfectam præciſionem rationis, non inconſultè penitus diceretur maior diſtinctione rationis ratiocinantis; & certè maior videtur diſtinctio inter rationem entis, & rationem ſubſtantiæ, vel accidentis, quàm inter Socratem ex parte ſubiecti, & eundem ex parte prædicati in enunciatione; quamuis vtraque diuerſa ſit ab ea diſtinctione rationis, quæ perfectâ præciſione contingit. Ex his igitur concludendum videtur aliquod exiguum ſaltem eſſe fundamentum in re, diſtinctionis, quæ imperfectâ præciſione rationis perficitur: ſecus de diſtinctione rationis ratiocinantis, cuius nullum in re fundamentum extat, cum tota ſit opus rationis: maximum verò fundamentum eſſe à parte rei diſtinctionis illius, quæ perfectâ præciſione rationis abſoluitur. Fundamentum autem præciſionis imperfectæ quantumcunque ſit, quod certè exiguum eſt, videtur in rei conceptæ perfectione poſitum eſſe; quo enim res perfectior eſt, eò etiam difficilius clarâ cognitione percipitur, & quò imperfectior, eò facilius clarâ cognitione attingitur; quòd igitur res magis, vel minus clarâ cognitione percipiatur ab humano intellectu; partim prouenit ex imperfectione intellectus concipientis, partim verò ex perfectione, vel imperfectione rei conceptæ; in re igitur videtur aliquod eſſe fundamentum non ſolum præciſionis perfectæ, cuius certè maximum eſt, ſed etiam imperfectæ cuius exiguum: Non diſſimulandum tamen poſſe quæſtionem fieri de nomine, prout ſcilicet diſtinctio rationis ratiocinantis latiori, vel minus latâ ſignificatione accipitur, itaut iuxta ſignificationem ampliam, etiam imperfecta præciſio dici poſſit diſtinctio rationis ratiocinantis, ſecus autem ſi preſſè ratiocinantis diſtinctio ſumatur, cuius nullum in re fundamentum, ſeu virtualis diſtinctio extet, cùm tamen præciſionis imperfectæ fundamentum aliquod, virtualiſque diſtinctio in re eſſe videatur. De his tamen vberius in Diuina tractabimus Philoſophia. His præhabitis,

Differtat. Tertia. Section. Sexta.

Propoſitum in præſentia eſt nobis inquirere quonam genere diſtinctionis per operationem mentis indiuidualis differentia ab indiuidui natura diſtinguatur; an ſcilicet præciſione perfectâ, an ſolum imperfecta cenſeri debeat differentia indiuidualis ab indiuidui natura diſtingui. *Quid propoſitũ ſit inquirendum.*

Nonnulli, quibus non placuit inter hac formalem ex rei naturam diſtinctionem intercedere, crediderunt eam eſſe dumtaxat per intellectum cum fundamento in re; ita tamen vt ipſa ſit cum perfecta præciſione rationis; quamobrem ex horum opinione natura, & ſingularitas indiuidui dici debent à parte rei diſtingui tantummodò virtute; actu verò & formaliter per intellectum; iuxta quem dicendi modum ſingularitas non includit in ſuo conceptu præciſo naturam, neque natura differentiam indiuidualem, ſiue ſingularitatem inuoluit. *Prima opinio de diſtinctione naturæ ſpecificæ à ſingularitate.*

Alij verò exiſtimarunt indiuidualem differentiam, nec etiam per intellectum perfecta rationis præciſione ab indiuidui natura diſtingui, quaſi nec explicitè, nec implicitè ſingularitas naturam, & natura ſingularitates includat. *Secunda opinio.*

In hanc ſententiam abiiſſe videntur, qui non aliud indiuiduationis principium aſſignandum crediderunt præter ipſas res ſingulares, & indiuiduas; eò enim collimaſſe videntur, vt dicendum vellent, non eſſe neceſſarium aliquod indiuiduationis principium ab indiuidui natura nec re, nec ratione diſtinctum, ſi tamen rationis diſtinctio intelligatur, quę perfectâ præciſione quidem abſoluitur. Res valde dubia; ſed vt ab euidentioribus exordiar. *Qui hanc opinionẽ ſecuti ſint.*

Certum, apud quoſdam, indiuidualem differentiam addere

Digitized by Google

addere aliquid naturæ ab eadem ratione diſtinctum, & quamuis hoc ex hactenus diſputatis cuique ſuaſum eſſe poſſit.

Ex eo tamen apparet magis, quia natura de ſe eſt indifferens ad plura; indiuiduatio de ſe determinata ad vnum, ac ob id illa concipitur vt determinabilis, hæc autem vt determinans; indiuidualis igitur differentia addit aliquid naturæ ſaltem ratione, aliquo modo diſtinctum, ſiquidem determinatiuum in ipſo determinabili nequit omninò includi, itaut aliquo modo ab ipſo non diſtinguatur, ſaltem ratione quantacunque ſit hæc ipſa rationis diſtinctio. Tum quia natura eſt ratio ex ſe communicabilis; indiuiduatio autem incommunicabilis, itaut natura ipſa alioquin de ſe communicabilis, per indiuidualem differentiam conſequatur eſſe incommunicabile; proindeque neceſſe eſt, vt indiuidualis differentia addat aliquid naturæ, ſaltem ratione diſtinctum, quantacunque ſit iſta diſtinctio. Tum quia cùm dicimus Socrates eſt homo ſubiectum in hac enunciatione dicit aliquid amplius, quàm prædicatum nam quod importatur per prædicatum de cæteris etiam indiuiduis poterit enunciari, non autem quod importatur per ſubiectum; at verò Socrates præter humanitatem non importat niſi differentiam indiuidualem; ergo hæc aliquid addit naturæ ſaltem ratione diſtinctum. Tum etiam quoniam ſi nos indiuidua conferamus eiuſdem ſpeciei, concipimus in ipſis præcisè naturam, atque deprehendimus ratione ipſius inter ſe conuenire; ſi deinde concipiamus ſingularitatem, deprehendimus eſſe non ſimilia; neceſſe eſt igitur, vt ſingularitas addat aliquid naturæ ſaltem ratione diſtinctum. Alijs etiam rationibus hoc idem perſuaderi poſſet, ſuperiores tamen attuliſſe ſufficiat.

Hæc controuerſia de diſtinctione naturæ ſpecificæ à ſingularitate in Metaphyſicam differtur.

Celebris eſt adhuc controuerſia in Metaphyſicam potius differenda, quanta ſit huiuſmodi rationis diſtinctio, quod enim differentia indiuidualis addat aliquid naturæ quodammodo ratione diſtinctū, bene habet, ſed num natura ab eo, quod illi additur perfectâ, an imperfectâ ſolum præciſione rationis diſtinguatur, operoſum adeo decernere, vt iuuet alibi hac de re diſputationem inire; ſolùm id addendum à quibuſdam dici naturam à ſingularitate diſtingui diſtinctione rationis ratiocinantis, quando credatur eſſe diſtincta imperfectâ præciſione rationis; propterea quòd illa imperfecta præciſio dicit eundem conceptum ad eum ferè modum, quo dicit diſtinctio rationis ratiocinantis, vt nuper explicuimus.

Vtcunque ſe res habeat, ſatis in præſentia ſit, non leuibus rationibus oſtendiſſe diſtinctionem inter naturam ſpecificam, indiuidualemque differentiam ex rei natura non eſſe, quod autem diſtinctionis rationis genus exiſtimari debeat inter hæc intercedere, præcitato loco demonſtrabimus, prius etiam aliquid dicturi, cum de diſtinctione inter naturam genericam, & ſpecificam differentiam diſputandi ſe ſe obtulerit occaſio.

SECTIO DECIMA.

Vtrum indiuiduales differentiæ, & indiuidua ratione ipſarum in ſua intrinſeca perfectione & ſub eadem ſpecie ſint æqualia, vel inæqualia. Et num ſint prorſus ſimilia.

Quid in quæſtione proponatur.

QVod hic vniuersè reuocatur in dubium ſolebat olim de animabus rationalibus diſcutiendum proponi; an ſcilicet omnes ſint in indiuiduali perfectione æquales, vel inæquales, ſuppoſito tamen eiuſdem eſſe ſpeciei; ſed quia hæc communis eſt difficultas, ut de indiuiduis cuiuſque ſpeciei etiam inſtitui poſſit inanimæ, ob id etiam in vniuerſum hoc loco proponitur tractanda, de omnibus enim eadē eſt ratio, ac de animabus de quibus ob eam cauſam propoſita fuerat diſputatio, quoniam videmus animam vnam longè melius, quàm aliam ſuis muneribus fungi; at hoc idem in cæterarum rerum indiuiduis cernere cuique licet: ob id non immeritò hoc ad communem diſputationem traductum fuit.

Huius diſputationis occaſio.

Difficultas autem duplici conſtat parte, primò enim quæritur num inter indiuidua eiuſdem ſpeciei detur inæqualitas perfectionis: ſecundò an quæ ſub certa ſpecie continentur indiuidua, præter hoc, quod eſt vnum non eſſe aliud, aliqua etiam alia diſſimilitudo reperiatur.

Diſputatio duplici parte conſtat.

Vt autem exordiar à prima difficultatis parte; initiò adnotandum occurrit, non eſſe quæſtionem de æqualitate, vel inæqualitate in perfectione accidentaria, & extrinſeca: nec etiam de intenſiua, & extenſiua indiuiduorum, cum ſatis cuique ſit exploratum, indiuiduum vnum eſſe perfectius alio; propterea quòd ſit perfectioribus accidentibus præditum. Ita vnus, aut corporis viribus, aut oris dignitate, aut ingenij acumine alteri quidem antecellit: quod etiam in indiuiduis quantitatis, vel qualitatis extenſionem, aut intenſionem admittentibus obſeruare licet: vnde linea vna eſt longior alterâ, & qualitas vna eſt alterâ intenſior, ac ob id perfectionis inæqualis ſub eadem ſpecie. Nec etiam difficultas vlla de æqualitate in eſſentiali, quidditatiuaque perfectione, cum neminem fugiat, indiuidua cuiuſcunque ſpeciei hunc in modum eſſe perfectione prorſus æqualia; quandoquidem indiuiduales differentiæ, quippè quæ formales non ſunt, ad quidditatem non ſpectant. Supereſt ergo, vt ſolum contentio ſit de perfectione intrinſeca, vt aiunt, entitatiua, quæ præcisè in indiuidualibus differentiis, quibus conſtituuntur indiuidua, conſiſtit.

Explicatur ſenſus difficultatis primæ partis.

Ad ſecundam difficultatis partem quod ſpectat de diſſimilitudine indiuiduorum ſub eadem ſpecie; conſiderandum occurrit nemini dubium eſſe, quin indiuiduales differentiæ tale diſcrimen inter indiuidua conſtituant, vt vnum non ſit aliud; oritur tamen difficultas, an à differentijs indiuidualibus intra eandem ſpeciem adhuc maior aliqua diſcrepantia proueniat; Nulla tamen eſt quæſtio de accidentaria diſſimilitudine, cum hanc omnes inter indiuidua eiuſdem ſpeciei vnanimi conſenſu fateantur; ſed potius contentio eſt de intrinſeca, & entitatiua diſcrepantia ſpectante ad eſſe intrinſecum, indiuidualeque rei. In hac celebri controuerſia tres ſunt Philoſophorum claſſes, quarum prima eorum eſt, qui putant ratione indiuidualis differentiæ non ſolum hoc indiuiduum non eſſe illud, ſed etiam perfectius illo, ad eſſe entitatiuum, quod ſpectat; ex horum igitur opinione à differentijs indiuidualibus non ſolum prouenit indiuiduorum diſtinctio, ſed etiam entitatiuæ perfectionis inæqualitas. Cum autem poſſit rurſus eſſe difficultas; an indiuidualis differentia ſemper habeat hanc inæqualitatem perfectionis adiunctam in omnibus indiuiduis; an duntaxat in aliquibus; ob id apud Philoſophos huius primæ claſſis, hoc etiam in controuerſia poſitum eſt, adeout quidam affirmatiuam; alij verò negatiuam ſententiam amplectantur.

Secundæ partis.

Prima opinio.

Iuxta hæc ad ſecundam quæſiti partem quod ſpectat, reſpondent dari poſſe, imò etiam dari actu differentiam indiuidualem, quæ præter eſſe hoc, & eſſe illud importet quoque maiorem aliquam diſcrepantiam inter indiuidua eiuſdem ſpeciei.

Secunda opinio.

Secunda claſſis eorum eſt, qui perfectionis inæqua-

lita-

litatem hanc inter indiuidua eiuſdem ſpeciei ab indiuidualibus differentijs prodeuntem inficiantur; exiſtimant enim totum munus indiuidualis differentiæ in eo poſitum eſſe, vt inde habeatur, hoc eſſe hoc, & illud eſſe illud.

Et quòd attinet ad ſecundam quæſiti partem, exiſtimant ab indiuidualibus differentijs nullam maiorem diſcrepantiam, atque diſſimilitudinem induci inter indiuidua eiuſdem ſpeciei, præter illam, quod vnum non ſit aliud.

Tertia opinio. Tertia tandem claſſis eorum eſt, qui adhibitâ diſtinctione propoſitam controuerſiam dirimere conati ſunt. Dicunt igitur gemino modo ſpeciem vſurpari poſſe, videlicet logicè, & phyſicè. Ex eorum autem ſententia, ſpecies logicè ſumpta eſt ſpecies infima prædicabilis, quæ ſic de pluribus numero differentibus prædicatur, vt ſit primum, proximumque prædicatum intrinſecum, in quo indiuidua ipſa conueniunt; adeout non dentur alia prædicata media inter huiuſmodi ſpeciem, & vltima quidem indiuidua; at verò ſpecies phyſica eſt, quæ pro vna aliqua ſpecie ſolet vſurpari, quamuis reuerâ non importet aliquod prædicatum vnum, quod proximum ſit indiuiduis, ad eum modum, quo de ſpecie logica dicebatur; ſed potiùs inter huiuſmodi prædicatum, & indiuidua, quædam alia prædicata ſint intercepta. Hâc igitur diſtinctione, huius ſententię fautores, duas extremas opiniones relatas componere nituntur; inquiunt enim, ſi ſermo fiat de ſpecie logica, veriſſimum eſſe indiuidua huiuſmodi ſpeciei non eſſe perfectionis inęqualis, atque hâc ratione ſecundam ſententiam amplectuntur. Et ad ſecundam partem quæſiti reſpondent in indiuiduis eiuſdem ſpeciei non admitti poſſe maiorem diſſimilitudinem, quàm hanc, quòd vnum non ſit aliud; adeout in omnibus prædicatis intrinſecis prorsùs, vnâ quidem exceptâ indiuiduali differentiâ conueniant. At verò ſpecie phyſicè acceptâ, ratione illius prædicati intermedij fieri poſſe vt indiuidua in perfectione intrinſeca, ac ſubſtantiali ſic inæqualia ſint, vt differant pluſquam per eſſe hoc, & eſſe illud.

Poſtrema ſententia reijcitur. Tres igitur ſunt, quas retulimus, hâc de re philoſophorum ſententiæ; è quibus poſtrema eo nomine reijcienda, quòd ſpecies, quam inuehit in medium phyſica, non eſt ad rem, cùm non tam ſpecies, quàm genus dici debeat; propterea quòd ea eorum opinione, prædicatum, quod ipſi phyſicam ſpeciem appellant, non proximè, ac immediatè contrahitur per indiuidualem differentiam, ſed per prædicatum aliud intermedium; non igitur ſpecies atoma, de qua diſputatio eſt inſtituta, ſed ſubalterna; proindeque genus, de quo in præſentia nulla contentio; Foret autem genus reſpectu indiuiduorum, quoniam omne prædicatum inter genus, & indiuiduales differentias eſſentiale eſt, faciens ad naturæ ſpecificæ conſtitutionem, proindeque indiuidua, quæ huiuſmodi prædicatum participarent ſpecie, non autem numero tantùm diſtinguerentur, ſed pluſquam numero intra ſpeciem eandem; ab indiuiduis illis, quæ huiuſmodi prædicatum non participarent; verbo dicam; quandocunque inter prędicatum aliquod eſſentiale, & indiuidua intercipitur aliquod itidem prædicatum in quo eſſentialiter indiuidua conueniant, profectò prædicatum illud non rationem ſpeciei atomæ, ſed ſubalternæ, & generis ſibi vendicat; ſed huiuſmodi foret ſpecies ab ipſis phyſica nuncupata; idcircò hæc non foret ſpecies atoma, ſed ſubalterna, & genus; Licet autem horum doctrina admitteretur in Moralibus, in Phyſicis tamen nullum poteſt habere locum; tum ob rationem allatam; tum etiam quia exemplo, quo ipſi vtuntur facilè refelli poteſt. Inquiunt enim anima rationalis accipitur phyſicè tanquam vna ſpecies, & facilè intelligitur intra hanc ſpeciem eſſe poſſibilem aliam animā maioris virtutis in operando ex vi ſua intrinſeca, quæ meliùs vti poſſit organis corporeis, ſpeciebus intentionalibus, ac etiam ſeperata à corpore meliùs, quàm aliæ, poſſit operari; atque hunc in modum varij ſint gradus inæquales animæ, & in quolibet ex his gradibus plures animæ inter ſe prorſus ſimiles, & æquales multiplicari poſſint; at hoc idem exemplum adhibentes, quo ipſi vtuntur, facilè deprehendemus eos in errorem lapſos fuiſſe. Supponamus duos eſſe gradus rationalis animæ, & ad primum gradum ſpectare animas indiuiduas participantes tantam ſui gradus perfectionem, in qua plures, ac plures indiuiduæ animæ ſint prorſus æquales. Sint etiam, & aliæ animæ indiuiduæ pertinentes ad ſecundum gradum, cuius itidem æquè participent perfectionem, itaut in hac ſint prorſus æquales. Tametſi autem hæ omnes animę indiuiduæ in communi animæ rationalis natura conueniant; nihilominus animę ſpectantes, ad primum gradum conuenient in aliqua ratione, videlicet illa, metiro cuius dicuntur prorſus æquales, in qua non conueniunt animæ indiuiduæ ſpectantes ad ſecundam gradum; alioquin omnes animæ indiuiduæ vtriuſque gradus perfectione forent prorſus æquales, contra hypotheſin. At verò ſi ſpectemus, id ratione cuius animæ indiuiduæ primi gradus dicuntur æqualis omninò perfectionis; comperiemus id habere rationem ſpeciei, & quidem atomæ, proptereaquòd animæ indiuidua proximè continentur ſub illo, quod de ipſis eſſentialiter poteſt enunciari, quod etiam dicendum de ſecundo gradu &c. Hinc planè conſtat rationalem animam ſimpliciter ſumptam habere rationem ſpeciei ſubalternæ, & generis; nam inter ipſam, & animas indiuiduas vtriuſque gradus duo ſunt eſſentialia prædicata, ſub quorum primo, proximè continentur animæ indiuiduæ primi gradus, & ſub ſecundo, continentur itidem proximè animæ indiuiduæ ſecundi gradus, ac proinde animæ indiuiduæ primi gradus relatæ ad animas ſecundi gradus ſic ſe habebunt, vt interſe ſpecie differant. Inanis igitur illa diſtinctio ſpeciei in logicam, & phyſicam hâc in re, de qua agimus; proptereaquòd animę indiuiduæ vtriuſque gradus differunt inter ſe pluſquam numero, quippè quæ differunt ſpecie; at id quod in controuerſiam vocatur eſt; an indiuidua ſint in ſua perfectione intrinſeca intra eamdem ſpeciem æqualia, vel inæqualia; non autem, quæ ſpecie differunt ſuntque duntaxat ſub eodem genere; Vt omittam, quòd ineptè colligunt maiorem perfectionem ſingularitatis ex operationibus, cùm ſingularitas non ſit agendi, operandiue principium, ſed operantis conditio. His autem prætermiſſis, non enim nobis in animo eſt cæterorum placita refellere, ſed tantùm, quæ videantur rationi maximè conſentanea proponere, in arenam deſcendam. Inanis illa diſtinctio ſpeciei in logicam & phyſicam in re, de qua agitur.

Quod in re propoſita afferendum; Dicendum propterea crediderim non eſſe concedendam inæqualitatem perfectionis entitatiuæ inter plura indiuidua eiuſdem ſpeciei atomæ.

Ratio prima. Hoc autem ex eo mihi probatum redditur, quoniam formalis effectus indiuiduationis eſt terminare naturam, eandemque reddere incommunicabilem, & indiuiduum quidpiam certum, atque determinatum conſtituere; vnde ſic licet argumentari. Formalis effectus indiuiduationis eſt ęqualis perfectionis in omnibus indiuiduis; ergo æqualis etiam erit perfectionis formalis cauſa ipſius, cuiuſmodi eſt indiuiduatio; optima autem eſt conſequentia, eaque conſtat ea proportione formalis effectus cùm cauſa ſua; quo enim cauſa

forma-

formalis eſt perfectior, eò quoque perfectior erit effectus, formalis eiuſdem, & viciſſim. Aſſumptum autem cum veritate conſentit; non enim maiorem terminationem, ac incommunicabilitatem natura per vnam indiuiduationem, quàm per aliam conſequitur; nec per vnam redditur quid magis certum, ac determinatum, quàm per aliam; ergo formalis effectus indiuiduationis eſt æqualis perfectionis in omnibus indiuiduis.

Secunda ratio.

Eatenus indiuiduum vnum ſecundum eſſe indiuiduale foret alio perfectius, quatenus per indiuiduationem ſuam magis compleretur; magiſque redderetur incommunicabile, quàm aliud per indiuiduationem ſuam, in hoc enim conſiſtit eſſe perfectius ſecundum eſſe indiuiduale; id autem ab indiuiduali differentia haberi non poteſt, quoniam per ipſam vnum quodque indiuiduum eſt æquè completum, æquè terminatum, atque incommunicabile; propterea nequit indiuiduum vnum eſſe perfectius alio ſecundum eſſe indiuiduale.

Aduerſariorum inſtantia præoccupata.

Dices fortaſſe ex eo quia indiuiduum vnum incommunicabilius alio non ſit, non rectè inferri perfectionis æqualitatem, quemadmodum contra ex eo quod ſpecies ſint æquè communicabiles; non rectè deducitur eas eſſe perfectione eſſentiali æquales.

Reſponſio.

Diſpar tamen eſt ratio de differentia ſpecifica in ordine ad ſpeciem, deque indiuiduali in ordine ad indiuiduum; nam illa ne dum dat ſpeciei eſſe communicabile, ſed præterea dat gradum eſſentiæ, qui poteſt eſſe perfectior eſſentiæ gradu habito per aliam differentiam ſpecificam; at verò hæc, nempè indiuidualis differentia dat præcisè tantùm eſſe vltimò terminatum, & incommunicabile, in quo nulla poteſt eſſe perfectionis inæqualitas, cùm in indiuiſibili conſiſtat.

Accedit etiam ratio non exigui momenti ſuperius tacta, quæ præſertim vexat eos, qui ex operationibus perfectioribus, quas anima poſſet exercere, conabantur oſtendere perfectionis inæqualitatem inter indiuiduas animas rationales; eſtque argumentum ad hominem. Indiuiduatio non eſt operandi principium, ſed potius conditio quædam operantis, ſiquidem operatio accepta referri debet naturæ, licet hæc in operandi actum exire nequeat, niſi ſit ſingularis, ac indiuidua; ergo ex perfectione maiori, minoriue operationis non rectè colligitur maior, vel minor indiuiduationis perfectio; cum autem nil aliud ſuppetat ex eorum ſententia, vnde perfectionis inæqualitas in indiuiduis colligatur; conſequens fit, vt gratis illa prorſus ab ipſis admittatur.

Tertia ratio.

Illa differentia, quæ ſolùm indiuiduis poteſt numericam diſtinctionem tribuere, nequit intrinſecæ perfectionis inæqualitatem afferre; hęc enim maiorem diſtinctionem expoſcit, quàm eſſe hoc, & eſſe illud, in quo numerica diſtinctio conſiſtit; ſed indiuidualis differentia ſolum poteſt indiuiduis tribuere diſtinctionem numericam, cùm eius ſit dare dumtaxat eſſe hoc, & eſſe illud; ergo differentia numerica non poterit inæqualitatem intrinſecę perfectionis indiuiduis tribuere.

Aduerſariorum reſponſio.

Reſpondent ex vi indiuiduationis vt ſic haberi ſolam in indiuiduis diſtinctionem numericam, quæ faciat eſſe hoc, & illud; ſed ex vi talis, ac talis indiuiduationis maiorem aliquam diſtinctionem haberi poſſe.

Confutatio.

Nulla tamen reſponſio talis enim, ac talis indiuiduatio non differt ab indiuiduatione vt ſic, niſi per maiorem explicationem conceptus, vt ſuperius oſtendimus; nam conceptus indiuiduationis generatim ab hac, & illa indiuiduatione ſolum imperfecta præciſione diſtinguitur.

Neque dicas fore, vt intrinſecæ perfectionis exceſſus haberetur à prædicato quodam communi, participato ab aliquibus indiuiduis, non autem ab alijs eiuſdem ſpeciei; quoniam tunc foret inæqualitas perfectionis, vt ſuperius iTidem adnotatum fuit, non indiuidualis, ſed ſpecifica; nam præſuppoſita ſpecies rationem generis ſibi vendicaret, & indiuidua licet eiuſdem generis, non tamen eſſent eiuſdem ſpeciei. Accedit quòd nihil obſtaret, quo minus indiuiduum vnum ſigillatim acceptum excelleret alteri intrinſecâ perfectione; quo admiſſo nullus huic reſponſioni locus, quoniam non excederet ratione alicuius prædicati ſibi communis cùm alijs, ſed præcisè tantum ratione propriæ ſingularitatis.

Ad ſecundam quæſtionis partem quod ſpectat, ex hactenus diſputatis perſpicuè conſtare quid aſſerendum crediderim, indiuidua nimirum ſub hâc ſpecie contenta ratione indiuiduationis maiorem diſcrepantiam, ſeu diuerſitatem ſubſtantialem habere non poſſe, quàm quòd vnum non ſit aliud, ſeu quàm quod hoc non ſit illud, licet non repugnet haberi maiorem diuerſitatem accidentariam, ratione ſcilicet alicuius accidentis, vt intenſionis, extenſionis &c. *Secunda aſſertio.*

Hanc aſſertionem ſic oſtendo; Si daretur inter indiuidua eiuſdem ſpeciei maior diſcrepantia, ac diſſimilitudo quàm quæ conſiſtit in eo, vt hoc non ſit illud, non alia profectò foret, quàm quæ ab intrinſecæ perfectionis inæqualitate inter indiuidua prouenire; at hæc admitti non poteſt, cùm paulo antea probatum fuerit in indiuiduis eiuſdem ſpeciei talem inæqualitatem intrinſecę perfectionis dari non poſſe; ergo maior diſſimilitudo, vel diſcrepantia nequit inter indiuidua eiuſdem ſpeciei adinueniri, quàm quod vnum non ſit aliud, ſeu quàm quod hoc non ſit illud. *Prima ratio.*

Amplius; ad eum modum, quo indiuidualis differentia conſtituit, debet etiam diſtinguere, cum eadem ſint conſtituentia, ac diſtinguentia principia, & qui ratione conſtituunt, eâdem quoque diſtinguunt, adeout ſi ſpecificè conſtituant ſpecificè pariter diſtinguant; at verò differentia indiuidualis numericè, ac indiuidualiter tantummodo conſtituit; ergo indiuidualis differentia numericè, ac indiuidualiter ſolùm diſtinguit. Ab indiuidualibus igitur differentijs, indiuidua eiuſdem ſpeciei maiorem diuerſitatem habere non poſſunt, quàm quod vnum non ſit aliud, ſiue hoc non ſit illud. Neque dicas id admittendum tantummodo de indiuiduali differentia ſimpliciter, & vt ſic, non autem de tali, & tali, à quibus diſcrepantia maior haberi poteſt. Inutilis euaſio vtpotè paulo antea reiecta. Vt prætercam, quòd ſi differentia indiuidualis generatim accepta maiorem hanc, de qua loquimur diſcrepantiam, præſtare non poteſt; multo minus talis, ac talis indiuiduatio; cum maior à ſuperiori ratione quàm ab inferiori ſit expectanda diuerſitas. *Secunda ratio.* *Aduerſariorum euaſio reiecta.*

Tandem illud accedat, quod hâc admiſſa maiori diſſimilitudine proueniente ab indiuidualibus differentijs, quàm eſſe hoc, & illud, cum cuncta penès intrinſeca & ſubſtantialia prędicata quæ indiuidua eiuſdem ſpeciei ſupponuntur; ſpecie differrent, ſiquidem pluſquam numero. *Tertia ratio.*

Tametſi autem hactenus dicta primò quidem de æqualitate intrinſecę perfectionis inter indiuidua eiuſdem ſpeciei firmiſſimis rationibus munita ſint, quibuſdam tamen difficultatibus laborant, quibus occurrere non pigebit.

Et primò quidem occurrit Salomon inæqualitatem intrinſecæ perfectionis inter animas indiuiduas eiuſdem ſpeciei, vtpote rationales luculenter inſinuans, Deo referendo gratias, quòd animam bonam comparaara-

paratione cæterorum hominum, quam feliciter ſortitus fuiſſet. *Puer autem eram ingenioſus, & ſortitus ſum animam bonam.* Sed is intelligendus non de ſubſtantiali, ſed de accidentaria perfectione, nempè ratione corporis tam benè diſpoſiti, vt inde procliuis ad amplectendum bonum redderetur. Eſt etiam Ariſtotelis celebris auctoritas, quæ contrariam ſententiam tenentibus fauere videtur; ait enim *ὡς δὲ διαφέρουσι τιμιότητι αἱ ψυχαὶ καὶ ἀτιμίᾳ ἀλλήλων, οὕτω καὶ ἡ τοιαύτη διαφέρει φύσις. Verùm prout nobilitate, ignobilitateue animæ inter ſe differunt, ita & natura eius corporis differt.* Sed obſcura non eſt Philoſophi ſententia, cùm ſplendidè conſtet eum non aliò tendere, niſi vt doceat, animas ſpecie diuerſas, iure ſibi vendicare corpora magis, minuſue perfecta, pro maiori, minoriue ſui perfectione; itaut corporis perfectio animæ perfectioni proportione reſpondeat; & ſanè id æquum erat, propterea quòd corpus eſt animæ domicilium, cuius eadem eſt architectatrix, vnde qualis hæc, tale illud.

Lib ſapiē. 1. & cap. 8. num. 19. Solutio.

2. Lib. de gen. animalium cap. 3.

Deinde ſe offert illa vulgata ſatis, ſed non ſpernenda difficultas, vtpotè deſumpta à paritate cùm differentijs ſpecificis contrahentibus naturam genericam; Hæc enim per differentias inæqualis perfectionis ad ſpecies deſcendit; ergo etiam, & natura ſpecifica ad indiuidua per differentias indiuiduales inæqualis perfectionis ad indiuidua deſcendat oportet, cùm de illis non maior, quàm de his ratio eſſe videatur. Paritas tamen neganda cum obuia diſparitas ſit; propterea quòd differentiæ ſpecificæ; quippè quæ conſtituunt eſſentias rerum, poſſunt inæqualitatem perfectionis admittere, itaut genus vniuocum ſit, & analogum ſimul, hac ſolâ tamen analogiâ, quæ in quadam inæqualitate perfectionis intrinſecæ conſiſtit, atque hunc in modum ad ſpeciem deſcendat per differentias non æquè perfectas; non ſic autem ſpecies ad indiuidua; nam inæqualitas perfectionis intrinſecæ poteſt eſſe tam parua, vt non maiorem diſtinctionem inducat, quàm ſpecificam; at non poteſt eſſe tam exigua vt diſtinctionem maiorem, quàm numericam non afferat.

Secunda difficultas. Solutio.

Indiuidua eiuſdem ſpeciei, quę differunt pluſquam numero, ſunt inęqualis perfectionis intrinſecæ; dantur autem indiuidua eiuſdem ſpeciei, quæ differunt pluſquam numero: ergo dantur indiuidua eiuſdem ſpeciei, quæ ſunt inęqualis perfectionis intrinſecę; maiorem probo, ex eo quod pluſqam numero differre non aliunde, quàm ab intrinſecæ perfectionis inæqualitate poteſt oriri; inde verò perſpicua fit aſſumptio, quia Socrates, & Plato, exempli gratia, ſunt indiuidua eiuſdem ſpeciei, & nihilominus pluſquam numero differunt. Huius propoſitionis prima pars nemini dubia; ſecunda verò ſic oſtenditur. Illa indiuidua ad quorum compoſitionem faciunt ea, quę differunt pluſquam numero, etiam & ipſa eodem modo differant neceſſe eſt; Compoſitorum enim differentia analoga eſt differentiæ componentium; ſed ad compoſitionem Socratis, Platoniſque faciunt ea, quæ pluſquam numero diſcriminantur; ergo Socrates, & Plato pluſquam numero differant oportet; minor autem inde mihi perſpecta, quoniam ad compoſitionem ipſorū faciunt vniones inter animas, & corpora; ſed hæ pluſquam numero diſtinguuntur; ergo ad compoſitionem Socratis & Platonis faciunt ea, quæ pluſquam numero differunt. Quod autem vniones prædictæ pluſquam numero diſtinguantur, inde palam, quoniam vnio inter animam Socratis, & corpus eiuſdem, numero differt ab omnibus poſſibilibus inter eandem animam, & idem corpus: ſic & vnio inter animam, & corpus Platonis differt ab omnibus poſſibilibus inter eandem animam, idemque corpus; ſed vnio quâ anima Socratis vnitur eiuſdem corpori, ſic eſt his vniendis partibus addicta, vt penitus inepta ſit ad Platonis animam cum eiuſdem corpore nectendam: & viciſſim vnio, quâ Platonis anima iungitur cum eiuſdem corpore; ſic eſt hiſce partibus addicta, vt iungere non valeat animam Socratis cum corpore quidem eiuſdem; ergo huiuſmodi vniones pluſquam numero differunt inter ſe.

Tertia difficultas.

Diluendæ propoſitæ difficultatis gratia multa dicenda forent, à quibus tamen lubens, ac libens abſtineo, ne Dialecticum agens, Metaphyſico habitu plus æquo videar indutus. Sufficiat hic animaduertiſſe difficultatis enodationem variam eſſe, pro varietate modi explicandi naturam vnionis, aliorumque ſimilium; ſi namque credatur vniones commemoratas, quarum videlicet vna facit ad conſtitutionem Socratis, alia verò ad conſtitutionem Platonis, ſpecie inter ſe non differre; dicendum erit, diuerſitatem illam, quam maiorem numericâ præſeſerunt, non ab earum princio intrinſeco proficiſci, ſed potius ab extrinſeco, nempè ab indiuiduali differentia, quę naturæ ſpecificæ extrinſeca eſt; Vnio enim illa, qua Socratis eſſentiales partes nectuntur, non habet ab interno principio, vt nequeat iungere partes, ex quibus eſſentialiter Plato componitur, ſed eoquòd vna hæc: altera verò eſt alia vnio. Quod ſi credatur tanta diuerſitas inter vniones prædictas, vt vna quidem ſpecie diſcriminetur ab alia, non ſubinde concludas maiorem eſſe diſtinctionem inter Socratem, & Platonem, quàm numericam; hæc enim attendi debet penes eſſentialia principia, quibus Socrates, & Plato conſtant, itaut ſi illa ſint eiuſdem rationis, vt reuera ſunt, ita pariter, & ipſi ſpecie naturâq; conueniant; at vnio ad compoſitionem totius non tanquam eſſentiale principium, ſed tanquam nexus eſſentialium principiorum pertinet; propterea ex vnionum varia natura non oritur diuerſitas tanta inter compoſita, vt hęc eſſentiâ, naturâue debeant etiam inter ſe diſcriminari; Inanis forſan hæc ſolutio videbitur, eoquòd admittat vniones prædictas eſſe rationis diuerſæ; vel ſaltem pluſquam numero differre, ſimulque dicat eſſe nexum, proindeque conditionem requiſitam ad conſtitutionem totius, quo poſito ſic licet arguere; Quęcunque ſuâ naturâ ſupponunt conditiones diuerſę rationis, ſunt etiam rationis diuerſæ; ſed ex conceſſis commemorata indiuidua, Socrates, & Plato ſui naturâ ſupponunt conditiones, nempè vniones rationis diuerſę, vel ſaltem pluſquam numero differentes; ergo non abſimili modo ipſa debebunt indiuidua ſecerni. Falſa tamen aſſumptio; accideret enim indiuiduis, vt vniones illæ pluſquam numero different; ac proinde huiuſmodi diuerſitatem in vnionibus ſui naturâ minimè præſupponerent. Tandem etiam admiſſo ad eſſentiam compoſiti, ne dum partes componentes, ſed etiam vnionem ſpectare: non ob id ſi vniones pluſquam numero differant, eodem etiam modo compoſita differre dicendum erit; nam ad conſtitutionem, diſtinctionemque quod ſpectat, non tam nexus componentium, quàm eadem ipſa componentia attendi debent; ſi igitur horum ratione, eoquòd in indiuiduis eiuſdem naturæ ſint, non habeatur in ipſis maior diſtinctio, quàm numerica, nec etiam habebitur ex vnionibus maiori diuerſitate diſtinctis.

Reſponſio.

Poſtrema ſit illa difficultas, quæ præ cæteris æſtimanda, videlicet præſentia, quâ Socrates conſtituitur Pauij magis differt ab ea, quâ ponitur Venetijs, quàm ab altera præſentia, quâ conſtitueretur itidem Patauij: maior igitur erit differentia inter præſentiam patauinam, & venetam, quàm inter plures patauinas.

Quarta difficultas.

Pa-

Digitized by Google

nas; ſed hæ duntaxat numero differunt; ergo illæ pluſquam numero, cum tamen eiuſdem ſint ſpeciei. Simile quidem argumentum deſumi ſolet ex actionibus; nempè duę ſint actiones, quibus poſſunt ignis A, & ignis B, duos producere calores, hæ magis inter ſe diſtinguuntur, quàm duæ actiones, quibus poſſet ignis A, vel B, producere calorem eundem numero diſiunctim; ſed hæ numero tantummodo differunt; ergo illæ pluſquam numero, & tamen ſunt eiuſdem ſpeciei; ergo ſub eadem ſpecie dari poſſunt indiuidua pluſquam numero differentia, atque adeò inęqualis perfectionis intrinſecæ &c. Sumitur etiam argumentum ex actionibus vitalibus præſertim ex viſione; nam viſio vnius albedinis A, magis diſtinguitur à viſione alterius albedinis B, quàm ab alia viſione eiuſdem albedinis A; ergo habet aliquam diuerſitatem à viſione alterius albedinis B, pluſquam numericam, ſunt tamen eiuſdem ſpeciei; ergo ſub eadem ſpecie dari poſſunt indiuidua pluſquam numero differentia, ac ob id inæqualis perfectionis intrinſecæ.

Solutio.

His omnibus vnicâ reſponſione fit ſatis, nam ſi credantur hęc indiuidua eiuſdem eſſe ſpeciei, vt præſentię Patauina & Veneta, & calefactiones, per quarum vnam producitur calor in ſubiecto A; per alteram in ſubiecto B, & viſiones, è quibus vna attingit albedinem A, altera autem albedinem B; Negandum inter indiuidua eiuſdem ſpeciei dari maiorem diſtinctionem, quàm numericam à principijs internis ortam, ac proinde inter huiuſmodi indiuidua contenta ſub eadem ſpecie eſſe intrinſecæ perfectionis inęqualitatem; Quòd autem pluſquam numero dicantur differre, id ideò, quoniam inter indiuidua prædicta datur inæqualitas accidentariæ perfectionis, penès quam dicimus magis differre præſentiam in loco A, à præſentia in loco B, quàm ab alia itidem præſentia in eodem loco A, & ita de reliquis; at ſi illa indiuidua non credantur eiuſdem ſpeciei, nulla amplius controuerſia ſupereſt; quoniam communi omnium conſenſione receptum, indiuidua diuerſarum ſpecierum inæqualis eſſe perfectionis intrinſecæ.

Quæ autem dici poſſent aduerſus aſſertionem alteram de ſimilitudine, ac diſſimilitudine indiuiduorum, quæ ſub eadem continentur ſpecie, facilem quidem ex diſputatis hucuſque ſolutionem recipient.

DISSERTATIO OCTAVA
De Vniuerſalibus particulatim, & primò de Genere.

Vcuſque de Vniuerſali generatim accepto, deque ſingulari diſputatum fuit; nunc ſpeciatim de ſingulis vniuerſalibus differendum. Vtiliſſima contemplatio; & primò quidem ad definiendum, cum eſſentialis definitio ex genere, differentiaque conſtet: vel per communium accidentium combinationem tradatur, accidentaria ſi forſan extiterit. Secundò non minùs ad diuidendum, cùm in eſſentialibus diuiſionibus, genus per differentias in ſpecies: in accidentarijs verò ſubiectum per accidentia propria, vel communia diuidatur: Tertiò tandem ad demonſtrandum, cùm potiſſimæ demonſtrationis medium ſit, vel ſubiecti, vel attributi definitio; & hæc ex genere, ac differentia conſtet; quodque demonſtratur, attributum ſit, ſiue affectio. Ex his autem intelliges, quantùm ad operationes intellectus dirigendas præſens tractatio, etſi ad vnam proximiùs, ad alias autem remotius conducat. At ex quinque vniuerſalibus, ſiue prædicabilibus (promiſcuè nanque ſic nuncupari poſſe cenſemus) primò ſe ſe genus conſiderandum offert.

Præſentis tractationis vtilitas.

Ad quæ ſit vtilis.

Ad primã intellectus operationem proximè; ad alias remotè conducit.

De ſingulis autem vniuerſalibus diſputaturi, à Generis conſideratione deſumemus exordium, cùm enim hoc eſſentialiter, & in quid de pluribus ſpecie differentibus dicatur; proculdubio præcedere duobus alijs debet, quæ quidem accidentaliter dicuntur, itemque differentiæ, quæ dicitur in quale; atque demum ſpeciei, quæ dicitur duntaxat de indiuiduis. Cæterùm hic de Generis multiplici vſurpatione ſermonem inſtituere ſuperuacaneum exiſtimo, cùm ſatis hac de re fuerit in Inſtitutionibus tractatum.

SECTIO PRIMA.

De Genere, & primo num definiri poſſit, quid nam ſit, & quo ſenſu definitum intelligi debeat.

Quid propoſitum ſit inquirere.

IN eo primò noſtra ſe exerceat induſtria, vt inquiramus, an Genus definiri poſſit, & quonam ſenſu definitum hoc loco ſit intelligendum. In memoriam eſt operæ pretium reuocare, de re quapiam definitionem aliquam tradi, bifariam intelligi; vel ita, vt illa definitio ſit iuxta benè, ſcitèque definiendi leges elaborata, atque adeò ex genere, ac differentia conſtet; vel ſaltem aliquibus eorum gerentibus vices; aut latiori quidam vſurpatione, quatenus vtcunque rei quidditatem, & eſſentiam exprimit, etiamſi hæc duplici ratione generis, differentiæque non conſtet.

De qua definitione ſit ſermo.

Dum autem hic proponitur dubitatio, videlicet, num genus ſui definitionem admittat, non de quauis, ſed de propria definitione loquendum.

Genus poteſt propria definitione definiri.

Hanc ei meritò nos adſcribendam exiſtimamus eâ ratione ducti; quoniam vt aliquid propriè definiri patiatur, ſolùm id expoſcit, vt geminâ ratione conſtet, nimirum generis, ac differentiæ; genus autem ita eſſe non obſcurum, proptereaquòd in ipſo datur vniuerſalis ratio, nempè eſſe commune pluribus, ac de iiſdem prædicari poſſe, quâ conuenit cum cæteris vniuerſalibus; daturque differentiæ ratio, quâ potens in pluribus eſſe, naturâ, ſpecieque diuerſis conſtituitur.

Prima ratio.

Vt omittam, quòd genus, prout definiendum aſſumitur, nempè veluti dicens ſecundam intentionem, atque connotans primam, vel contra, quoddam eſt ens per ſe vnum; proindeque nihil obſtabit, quo minus propriſſimâ definitione explicetur.

Secunda ratio.

At ſi quis hoc ęgrè ferat eo fortaſſe nomine, quòd genus primum prædicabile, generibus ſit omnibus commune; atque adeò non aliud habeat genus, per quod poſſit definitione explicari. Illi magnoperè conſiderandum, bifariam aliquid genus, vel ſpeciem dici; vel eſſentialiter, vel accidentario, atque de-

Prima difficultas.

Solutio.

Digitized by Google

ominatiuè; Vltrò fatendum, non dari generis aliud genus priori modo ſumptum, ſecundo tamen modo non inficiandum; cuiuſmodi eſt vniuerſale, cui ex. gr. non ſecus ac animali genereitatis (vt cum Scholaſticis loquar) ratio quidem appingitur.

Secunda difficultas.

In hac etiam difficultatis aliquid apparet, quòd vt genus propriam ſui definitionem recipiat, indiget quoque genere, cùm iuxta benè definiendi leges adhibendum ſit genus, vnà cum differentia ad ipſam definitionem perficiendam: hoc autem videri poſſet abſurdum, cum hinc timendum, ne ſit abeundum in infinitum; Sed nihil minùs; tametſi enim genus non niſi per genus, & differentiam propriè definiri poſſit; nullum hinc tamen abſurdum; quod enim ſumitur definiendum eſt eſſentialiter genus: ſed quod in definitione adhibetur, accidentaliter ſolùm eſt tale; hinc propterea nullus proceſſus in infinitum, quoniam in eo ſiſtimus, quod alio eſt modo genus ab eo, quod definitur.

Solutio.

Tertia difficultas.

Docuit quidem Philoſophus definitionem ſolius eſſe ſpeciei; cum igitur genus nequeat eſſe ſpecies; relatiuè ſiquidem hæc opponuntur, atque adeò vnum nequit eſſe aliud, propterea nullam videbitur genus definitionem admittere. Sed hic conſiderandum, genus non poſſe quidem eſſe ſpeciem eſſentialiter ſumptam relatiuè ſiquidem ſic inter ſe opponuntur, accidentaliter tamen, atque denominatiuè poſſe.

Solutio.

Iſagoge cap. 2.

His præhabitis afferenda vulgata ſatis generis definitio ex Porphyrio deſumpta, cum iſti καὶ ὑπογράφοντες ἀποδεδώκασι, γένος δὴ λέγοντες, τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει, ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον, οἷον τὸ ζῶον. *Quod etiam deſcriptione explicarunt dicentes. Genus, quod pluribus, & differentibus ſpecie attribuitur in quæſtione quid eſt, velut animal.* Eadem legitur apud Ariſtotelem Γένος δέ ἐστι τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον. *Genus autem eſt quod pluribus, & differentibus ſpecie attribuitur in quæſtione quid eſt*, quam pariter alibi non ſemel inculcat. Scholaſtici verò ſic allatam definitionem interpretantur, vt putent his verbis reddi poſſe. *Genus eſt quod prædicatur de pluribus ſpecie differentibus in eo quod quid.* Et quamuis plerique crediderint ob eas, quibus laborat difficultatibus definitionem generis allatam reijciendam; legitimam tamen, ac ob id retinendam deprehendemus, ſi paulo diligentius in eius explanationem incumbamus; multaque perſcrutemur, ex quorum intellectu ſplendidè conſtabit, allatam definitionem eſſe numeris omnibus abſolutam.

Ex Ariſtotele 1. Top cap. 5.

Quid explicetur definitione generis inquiritur.

Quid verò ſit, quod explicatur generis definitione, primum eſt aſſignandum. Ea porrò dubitandi ratio, quoniam genus concretum quidpiam cùm ſit, vt aliud quodcunque, ſic & ipſum duo quidem inuoluit, ſcilicet formam, & ſubiectum; vel æquè vtrunque in recto, vel vnum quidem in recto: alterum autem in obliquo; prout importatur vnum connotando tamen aliud; vel vt ſubiectum connotet formam, vel potius contrà, de quo ſuo loco diſſerendum.

Genus duo, & naturam, & genereitatem inuoluit.

Triplex hac de re opinio.

Genus igitur, cuius definitio nobis enucleanda proponitur, & naturam, & genereitatem, veluti formam inuoluit, itaut hæc illam afficiat; at cuique ſatis apertum, ac exploratum, non ſolam intentionem genereitatis, nec puram naturam eius capacem definiri: ſed vel vtrumque æquè, vel vnum in ordine ad aliud. Hinc tripartita ſententia, quarum prima docet, in recto, & *vt quod* naturam quatenus tamen connotat ſecundam intentionem, atque adeò, *vt quo* eandem intentionem, definiri. Secunda, quæ aſſerit, directè ſecundam intentionem in concreto, prout quam afficit, connotat naturam, explicari; itaut ſecunda intentio ſit res definita; natura verò ex modo definiendi ſit res connotata. Tertia tandem aggregatum, ſiue compoſitum ex natura, atque ſecunda intentione eſſe definitum affirmat, itaut vtrumque directè, natura ſcilicet vt materiale, intentio autem, vt formale ſub ipſa cadat definitione, quod à ſe non ineptè dictum exiſtimant, cum ex illis duobus vnum per ſe ens conſurgere videatur; propterea quòd natura ex. gr. genereitatis capax, ad eandem dicit ordinem, veluti potentia ad actum ſuum; at ex his ſic ordinatis per ſe vnum fieri, ſatis perſpicuum, ac manifeſtum.

Prima.

Secunda.

Tertia.

Aggregatum illud ex re, ac intentione, itaut vtrumque primò importetur, non eſſe definitum, hinc vnicuique patebit, quoniam ſi quidpiam iure dicendum ſub definitionem cadere, oportet illud vnius per ſe eſſe naturæ, vel ipſo Philoſopho non ſemel inculcante; alioquin vna haud poterit definitio tradi, cùm huius vnitas ab vnitate rei definitæ pendeat; at aggregatum illud velut ens verè per accidens eſt ſimpliciter plura; quamobrem vnicâ definitione haud poterit explicari.

Aggregatum ex natura, & intentione genereitatis nō eſt res definita. Prima ratio.

Et parum ſcitè, meâ ſententiâ, nonnulli aggregatum illud ens eſſe per ſe vnum credidere, dicentes, ſubſtantiale quidem non eſſe, ſed accidentarium per phyſicam vnionem ex ſubiecto, & accidentaria forma conſurgens. At quid magis à Peripatetica doctrina, quinimò ab omni veritate remotum? quis indiſertus adeò, quem prætereat, ab Ariſtotele frequentius nihil vſurpari, quàm ens per ſe vnum, non niſi ex per ſe potentia, & per ſe actu, cuiuſmodi non ſunt ſubiectum, & accidentaria forma, fieri? Vt hoc vnum conſurgat, vnio quidem requiritur, nedum phyſica, ſed pariter, quæ ad ſubſtantiæ genus pertineat. Quòd ſi quis illud velit admittere, phyſicam ſcilicet vnionem, quamuis accidentariam ſufficere; non ſatis intelligo, quænam inter genereitatem, ſubiectamque naturam phyſica poſſit vnio reperiri, cùm potius ea tantummodo ſit, quam intellectus hæc inter extrema comminiſcitur.

Secunda ratio.

Quòd ſi contendas, nullâ ratione concludi, quod ſub definitionem cadit vnius eſſe per ſe naturæ; Vt omittam, quòd id inſulsè dicitur, ad illud niſi confugias, quod eſt abs re, nimirum ens per accidens in actu ſignato acceptum definiri poſſe, non tamen in actu exercito. Hoc vt dicebam, eſt abs re, non enim aſſerimus, explicari non poſſe, quid ſit vnum per accidens; ſed illud ſolùm contendimus, ſi quidpiam eſt, quod ens per accidens dici mereatur, vnicâ definitione quidem explicari non poſſe.

Aduerſariorū reſponſio. Confutatio.

Non me præterit, id etiam, quod ens per accidens dici ſolet, poſſe vnicâ definitione explicari, dummodo partes illæ, quibus conſtat, nempè ſubiectum, & forma non æquè primò, ſed vnum primariò, alterum ſecundariò importetur. At illud propriè dicendum ens per accidens: hoc autem impropriè, cùm potius ens connotatiuum ſit appellandum, quod vnicâ definitione, etſi per additamentum traditâ, explicari poſſe, ex eo quidem intelliges, quòd connotatum non pertinet, velut pars ad conceptum principalis ſignificati, ſed potius vt quidpiam terminans reſpectum ipſius, vnde adhuc abſq; propriâ vnitate per ſe patitur definiri, ſuique definitionem admittit.

Quomodo ens per accidens poſſit vnicā definitione explicari.

At ſi aggregatum illud ex natura, & ſecunda intentione, vtroque directè importato, ſub definitionem cadere non poſſit, quamuis natura ſe habere vt materiale: intentio autem vt formale dicatur, alterutrum neceſſe eſt; vel rem ipſam definiri, vt intentioni ſubſtantē, vel intentionem vt applicatam rei, itaut vnum eorum directè, ac primò: aliud autem veluti connotatum, &

Aggregatū ex natura, & ſecunda intentione genereitatis definitionem [illegible] [illegible] eſt intelligi.

& ad definitionem pertinens per additamentum dici debeat.

Gemina prædicatio,

Ad ſuadendum hoc autem cogor geminam prædicationem in memoriam redigere, quarum vnam exercitam, alteram autem ſignatam appellant: illa quidem ad primas: hæc autem ad ſecundas pertinet intentiones; cùm quicquid in primis exercetur per exercitam prædicationem, ſignetur in ſecundis per prædicationem ſignatam, itaut, quę primis exercitè conueniunt, etiam ſecundis, quæ tamen illis poſſint applicari, ſignatè quidem attribuuntur.

Superior doctrina clarior explicatione redditur.

Declaratur quid ſit alicui conuenire ſignatè vel exercitè.

Quæ clariùs vt explicentur, non pigebit aduertere, tunc aliquid alicui exercitè conuenire dici, quando illi re ipſâ ineſt; vt cùm ex. gr. dicimus triangulum tres habere angulos æquales duobus rectis, tunc prædicatum de ſubiecto enunciamus, itaut illud huic exercitè conueniat, ſic enim affectio illa triangulo conuenit, ei ſiquidem re verâ ineſt. At ſignatè aliquid alicui conuenire tunc dicitur, cùm illi tantum vt ſigno conuenit, per quod innuimus affectionem illam verè, & exercitè conuenire ei, cuius eſt ſignum; quod paſſim de pictis imaginibus, vel ſculptis rerum ſimulacris loquentes vſurpamus. Sic perfamiliare nobis eſt dicere Alexandri pictam imaginem ab Apelle, virum eſſe magnanimum; equum à Phydia ſculptum eſſe generoſum. At nobis tunc haud eſt in animo ſignificare imaginibus illis exercitè prædicta conuenire attributa, ſed potiùs ſignatè, prout nobis indicant, quòd Alexander magnanimus, & equus ſculptus ſit generoſus, exercitè. Hîc non abſimili modo ratiocinandum. Cùm enim de ſecundis intentionibus ſit ſermo, multa quidem ipſis adſcribimus, quæ non exercitè, ſed ſignatè tantùm accommodari poſſunt. Ita cùm dicimus vniuerſale eſt, quod de multis poteſt prædicari, & id genus alia, non ſic intelligendum, vt ſecunda vniuerſalis intentio per verbum *eſt* de multis illis prædicetur, nihil enim à veritate magis alienum; ſed id ſecundæ intentioni, tanquam ſigno conuenire putandum, propterea quòd ea ſignum eſt, quo innuitur, quòd id, cui huiuſmodi applicatur intentio, verè & exercitè de multis prædicatur. Nec diſſimili modo ſi dicatur, genus eſt, quod de pluribus ſpecie differentibus, & ſpecies de pluribus differentibus numero prędicatur in quid; hæc non ſic vſurpanda, vt ſecunda generis intentio de ſpecie, & intentio ſecunda ſpeciei de indiuiduo per verbum *eſt* prædicetur; nihil enim à veritate remotius, quàm quòd ſpecies ſit eſſentialiter genus, & indiuiduum ſit eſſentialiter ſpecies; ſed hæc ſecundis intentionibus veluti ſignis conueniunt propterea quòd ſigna ſunt, quibus innuimus, quòd ea, quibus huiuſmodi intentiones applicantur, verè ac exercitè de indiuiduo prædicantur.

Admonitio.

Si tu autem inter actum vtrumque, exercitum ſcilicet, & ſignatum cupias quid interſit, addiſcere, Doctorem ſubtilem, eiuſdemque ſequaces adeas, à quibus diſertè admodum loquentes intelliges, id hunc in modum explicari poſſe. Spectemus, inquiunt, negatiuam dictionem *non*, per quam exercetur negatio, quæ per verbum *nego* ſignatur; ſi quiſpiam enim dixerit, *negatio negat*, hic exercitè affirmat, cùm affirmatiua ſit propoſitio, ſignatè tamen negat; quamobrem prædicatum iſtud *negat*, ſecundæ intentioni negationis tantummodo ſignatè adſcribitur, negationis autem exercitium ſit per negationem *non*, vt cùm dicimus, *homo non eſt lapis*, proindeque negatio in actu ſignato negat; dictio autem *non* negat in actu exercito, atque adeò illud idem exercitè præſtat.

Nec modo abſimili per dictionem *tantùm* exercetur excluſio, & per verbum *excludo* ſignatur, ſiue illud idem ſignatè præſtatur.

Exercita prædicatio conuenit naturę ſignata verò generitati.

Hæc porro ſi diligenter attendas, nullo labore intelliges, quàm rectè à nobis fuerit pronunciatum de genere, modo iam dicto philoſophandum eſſe; ſi namque fiat de exercita prædicatione ſermo, nulli dubium, quin hæc naturæ, non intentioni conueniat: proindeque definitio generis de huiuſmodi prædicatione intellecta, naturæ quidem, non autem intentioni accommodata erit, quod eâ ratione perſpectum ſit, quoniam illi generis definitio conuenit, in qua exercita prædicatio adhibetur, cui hæc ipſa prædicatio poteſt conuenire; at exercita prædicatio non intentioni, ſed naturæ conuenit, ob id generis definitio ſic intellecta, non intentioni ſed naturæ conueniet.

Admonitio.

Sed hîc te admonitum volo, in communi natura, quæ ſit vniuerſalis dicenda, ſpectari poſſe, & naturam ipſam, quæ prædicari debet de pluribus, & formalem rationem, per quam poſſit prædicari, & cognitionem præuiam ad hoc neceſſariò requiſitam. Natura eſt, cui quædam alia contingunt, formalis ratio eidem debetur ſic, vt hanc ipſa per ſe ſibi vendicet; conditio autem eſt gemina, remotior vna, atque naturâ prior, nimirum abſtractio, ſine qua prædicabilis nunquam poterit natura dici; altera autem proximior, atque poſterior, nempè intentio generis, quam intellectus naturę quidem appingit, quâ natura ipſa proximè, quemadmodum abſtractione remotè prædicabilis redditur.

Intentio generetatis præuia eſt conditio.

Intentio igitur præuia eſt conditio ad naturam conſtituendam proximè de multis prædicabilem, quoniam non ita eſt, niſi ſit actu ſub relatione vniuerſalitatis, habeatque indeterminationem poſitiuam ad plura; ſiquidem in proxima non eſt potentia, vt actu dicatur de illis, niſi per huiuſmodi reſpectum, ac indeterminationem poſitiuam, quâ natura ſit actu vniuerſalis logicè, quâq; vniuerſale ſit logicum. Dum igitur prædicatio pro exercita quidem accipitur, ſic intelligendum naturam definiri, prout hæc intentioni ſubſtat, adeò vt intentio veluti conditio habenda ſit.

Intentio non prædicatur quod, nec vt quo.

Hinc facilè tibi perſpectum, intentionem non prædicari *vt quod*, non enim dicimus homo eſt genus, nec *vt quo*, quaſi ſecunda intentio ſit naturæ formalis prædicandi ratio; quod enim de pluribus inferiobus eſſentialiter prædicatur, ita ſe habet, vt ex prædicationis vi nedum ſecundum id, quod prædicatur, ſed etiam ſecundum formalem rationem, cuius merito eâ prædicatio conuenit, ad inferiora deſcendat; at generis intentio deſcenſum hunc ſibi vendicare non poteſt; non igitur vt quo vel vt formalis habenda ratio. Ne commemorem, genus definiri id, quod, non, quo prædicatur de pluribus.

Quòd ſi fortè contendas, ex ſe naturam habere modum eſſentialiter prædicandi; intentionem autem dici rationem formalem, quatenus eſt forma, à qua natura proximè denominatur prædicabilis, rectè habet, & tantùm ſub iudice lis erit, an intentio ſit appellanda conditio, qua de re ſollicitum eſſe haud operæ pretium. Si generis autem definitio de prædicatione ſignata intelligatur, intentioni profectò conueniet; propterea quòd illi generis definitio conuenit, in qua ſignata prædicatio adhibetur, cui huiuſmodi prædicatio accommodata eſt; at ſignata prædicatio non naturæ, ſed intentioni conuenit; ergo definitio, in qua ſignata prædicatio adhibetur, non naturæ, ſed intentioni conueniet.

Quomodo generis definitio tradita ſecundæ intentioni conueniat.

Quamuis autem illa generis definitio ſenſu iam tradito intellecta poſſit intentioni ſecundæ accommodata eſſe; rectius tamen eſt hac de re ſentire, vt intentioni non abſolutè, ſed vt concernit naturam, cuius eſt ſi-

ſignum, conuenire dicatur. Secunda enim intentio ſignum eſt primæ, hanc propterea reſpicit; quamobrem cùm dicitur, genus eſt id, quod de pluribus ſpecie differentibus prædicatur in quid, perinde eſt, ac ſi dicatur, quod genus eſt ſecunda intentio apta naturæ illi applicari, quæ in actu exercito de pluribus ſpecie differentibus in quid poteſt enunciari. At quæ de genere fuerunt hactenus dicta, cæteris vniuerſalibus aptari poſſe, perſpicuum eſt.

Quæ de genere dicta ſunt, cæteris vniuerſalibus aptari poſſunt.

Hæc porrò tametſi egregiè cùm veritate conſentiant, non deeſt tamen dubitandi locus. Turbabit enim quempiam fortaſſe, quod in re, de qua agimus, definitum omnibus vniuocum eſt, quibus denominatio generis conuenit, ſiue reale id, ſiue rationis ens, ſiue ſubſtantia, ſiue accidens eſſe dicatur; nihil tamen his vniuocum licet aſſignare; non igitur rem, ſed intentionem eâ definitione explicari dicendum. Hoc nihil tamen, ſi nanque rationis ens è noſtra ſententia explicetur, difficultas profectò nulla, cùm omnia in communi formali ratione entis vniuocè conueniant; nobis enim ens rationis nullum ſanè, quod ſic obijcitur menti, vt nullatenus in natura verſetur: eo tamen admiſſo, haud nos torquet ſupraposita difficultas; tametſi nanque concederetur, nihil illis vnum vnitate vniuocationis eſſe commune, ſed vnitate tantummodo proportionis; modus tamen, quo id ſub definitionem cadit, vniuocè communis eſt omnibus, cunctiſque generibus; pari ſiquidem ratione naturæ omnes conueniunt in modo, quo de inferioribus ſuis enunciéntur. Nec æquum eſt, in re definita maiorem vnitatem requirere, cum ſatis, ſuperque ſit vnum eſſe modum, ſub quo res definiatur. Nec propterea Logicus dicendus artifex realis; nam etſi res ipſas definiat, cùm tamen ſub modo, qui rationis eſt opus, ſenſu à nobis explicato, quo concedendum ens rationis dicebatur, adhuc rationalis artifex appellandus.

Prima difficultas.

Difficultatis ſolutio.

Quòd ſi forſan obijcias; formaliter importatum eſt formale itidem definitum; atqui per genus vtpote concretum formale quidem importatum ſecunda eſt intentio, non ſubiectum, quod potiùs connotatum dicendum; intentio igitur eſt, cui hæc definitio conuenit. Verumenimuerò ſic ratiocinando nihil conficies, non enim intentio formalis eſt ratio, merito cuius naturæ definitio conueniet; non enim vt albedo comparatione parietis, cui albi definitio ratione albedinis conuenit, ſed veluti conditio habenda ſine qua naturæ haud hæc definitio poſſet conuenire, propterea quòd prædicari de pluribus poſſe, nequit naturæ conuenire non accedente intentione ſecundâ veluti conditione; vniuerſalis enim generatim accepti hoc proprium, cui alioquin, atque adeò & generi, & ſpeciei de pluribus eſſentialiter prædicari ratione naturæ conuenit; proindeque formale importatum illius concreti nomine, prout formale à conditione ſecernitur, non intentio, ſed natura dicenda.

Secunda difficultas.

Solutio.

Videbitur etiam definitione generis primum, ac præcipuum definitum rem eſſe non poſſe: quicquid enim conuenit ſuperiori, conuenit etiam inferiori; proindeque prædicari de pluribus differentibus ſpecie cum re ipſa, puta, cum animal, ad inferiora, videlicet ad hominem, ad æquum &c. deſcenderet, vnde homo diceretur poſſe de pluribus ſpecie differentibus prædicari, quod falſum omninò. Ille tamen deſcenſus non ſequitur, & quicquid conuenit ſuperiori conuenit etiam inferiori, dummodò id ſuperiori conueniat ſecundum ſuppoſitionem abſolutam, non autem ſecundum ſuppoſitionem ſimplicem; at prædicari de pluribus ſpecie differentibus rei, ſcilicet naturæ conuenit, prout ſupponenti ſimpliciter, non abſolutè.

Tertia difficultas.

Solutio.

SECTIO SECVNDA.

Num probè generis definitio tradita ſit.

SVperioribus præceptis, quæ veritati conſentanea demonſtrauimus, nimirum generis definitionem de re quantum ad exercitam prædicationem, deque intentione, quantum ad ſignatam intelligi poſſe, ſic de generis definitione ratiocinandum. Genus eſt concretum ex natura, ac intentione (vt cùm Scholaſticis loquar) genereitatis, non quòd intentio formalis quædam ſit ratio, cuius merito poſſe de pluribus ſpecie differentibus in quid prædicari, naturæ conueniat; ſed quoniam conditio quædam eſt, cui prout natura ſubſtat, ſic ei definitio poteſt aptari; quamobrem ſi definitio tradita ſecundum prædicationem exercitam intelligatur, proindeque naturæ conueniat, intelligenda quidem tradita per ſubiectum, itaut per particulam *quod* inſinuetur natura, prout ſecundæ intentioni ſubſtat; materialis enim huius concreti pars eſt natura: formalis autem intentionis conditio; quæ in ordine ad id, nempè naturam de pluribus enunciari, non ſecus ſe habet, ac propinquitas ad comburendum, quæ tametſi non ſit formalis ratio comburendi, dici tamen poteſt forma conſtituens ignem propinquum. Non abſimili modo generis intentio, quamuis non ſit formalis ratio, ſed potiùs conditio, merito cuius natura de pluribus ſpecie differentibus in quid prædicari poſſit, eſt tamen veluti forma, quâ conſtituitur proximè potens prædicari; quamobrem natura materiale quidpiam rei definitæ putandum, cuius formale ſenſu iam explicato, ſit intentio.

Generis natura explicatur.

Quòd ſi generis definitio ſecundum exercitam prædicationem intelligatur; itaut non res, ſed intentio ſub definitionem cadat, duplicem explicationem admittit; vel nimirum prout materialem: vel prout formalem ſenſum reddere valet. Priori modo per ſubiectum tradita eſt, adeò vt per particulam *quod* fundamentum illius reſpectus inſinuetur, quem genereitatem appellant, ac ob id generica natura; itaut definitionis ſenſus hic haberi debeat. *Genus eſt id, quod prædicatur*, nimirum genus eſt intentio, cuius fundamentum eſt natura, quæ prædicatur.

Generis definitio ſecundum exercitam prædicationem intellectam.

At ſi definitionis formalem ſenſum attendendum exiſtimes, ea certè per concretum aliquod ſuperius ad genus intelligenda tradita, quod in ipſius definitione, munere quidem generis fungatur.

Quando attenditur formalis ſenſus definitionis.

Illud porrò non immeritò perhibetur prædicabile de pluribus, radicitùs tamen acceptum, quod eſt vniuerſale; & quamuis per prædicari de pluribus ab indiuiduo ſecernatur, adhuc tamen generis proximi quidem rationem obtinet, per quod ab ijs diſtinguitur, quæ ſub eodem genere, re definita, non continentur, vt indiuidua; ſic per animal homo diſtinguitur à lapide.

Quomodo explicanda definitio.

Generis tamen natura clariùs elucebit, ſi per particulam *quod* intelligatur vniuerſale, itaut ſenſus definitionis reddatur. *Genus eſt illud vniuerſale, quod poteſt de pluribus ſpecie differentibus in quid prædicari.*

His porrò ſic explicatis plurimum inetſe difficultatis hinc, vt opinor, intelliges. Si nanque per particulam *id* à nobis intelligatur vniuerſale, ſuperflua redditur altera, *prædicari de pluribus*, cùm hæc per particulam *vniuerſale* inſinuetur, ſiquidem hoc ex ſui natura, vniuerſale ſibi vendicat. Deinde ſuperflua etiam redditur, ſi adhibeatur ad diſtinguendum genus ab indiuiduo, cùm ab hoc genus abundè ſecerni, ex eo, quòd vniuerſale ſit, cognoſcatur.

Prima difficultas.

Prima particula definitionis explicatur.

Superflua non eſt prædicta particula, propterea

Solutio.

quòd

quod adhiberetur ad propriam rationem generis determinandam per ſuperadditam particulam *differentibus ſpecie*, quæ abſque intermedijs collocari, & cum particula vniuerſali connecti non poteſt. Nec ex alio capite ſuperflua, niſi ob eum finem intelligatur adhibitæ, vt genus ab indiuiduo diſtinguatur; cùm tamen in alterius gratiam in definitione locum obtineat, vt modo diximus, videlicet, vt poſteriores ſuperadditæ particulæ, cùm particula vniuerſali connecti poſſint; alioquin genus ex eo, quòd vniuerſale ſit, ab eo, quod eſt vnum numero diſcriminatur, quamobrem ſic definitio generis intelligenda, vt per particulam *vniuerſale* diſtinguatur ab indiuiduo, per cæteras verò mox explicandas à reliquis vniuerſalibus.

Reliquæ particulæ definitionis explicantur.

Duę igitur reliquæ particulę, nempè *differentibus ſpecie*, & *in quid* differentiæ locum obtinere dicuntur; per illas enim optimè genus ab alijs vniuerſalibus, atque prædicabilibus, cum quibus conuenit in eo, quod eſt, eſſe in multis, & prædicari de multis, quandoquidem per, *differentibus ſpecie*, diſtinguitur à ſpecie ſecundo prædicabili, quod ſolùm de pluribus numero differentibus prædicatur.

Accuratius conſideratur generis definitio.

Sed in re tam graui non nihil hærendum ad accuratius generis naturam explicandam, præſertim vt à ſpecie ſecernitur. Grauiter admodum peccaret, ſi cui videretur id diſcriminis intercedere, quòd ea, de quibus genus prædicatur, ſpecie quidem, & ea, de quibus ſpecies, numero tantùm diſtinguantur, quaſi major vel minor inferiorum multitudo ad hanc diſtinctionem ſola ſufficiat; proptereaquòd differentia quoque generica, atque ſpecifica diuerſam hanc multitudinem ſubijcibilium reſpiciunt, & ad idem tamen vniuerſale pertinent, quod differentia nuncupatur. Præterea differentia generica: itemque proprium genericum, & differentia ſpecifica, quemadmodum proprium ſpecificum, quamuis multitudinem ſubijcibilium eandem reſpiciant, diuerſa tamen penitus conſtituunt prædicabilia. Hinc igitur ineptè diuerſitas prædicabilium deſumitur. Quamobrem non inficiandum, vniuerſalia per ordinem, atque reſpectum ad multa conſtitui; ſi tamen addatur prædicationis, atque communicationis ad illa multa, conditio. Hinc enim vniuerſalium formalis varietas, atque diſtinctio. Sic genus à ſpecie ſecernitur, quoniam illud non ita in multis eſt, quaſi tota penitus eorum eſſentia ſit: ſecus autem ſpecies. Quò neceſſe eſt, genus veluti partem, ac incompletè de inferioribus ſuis prædicari, cùm non totam eſſentiam, ſed eſſentiæ partem importet; at ſpeciem veluti totam eſſentiam completèque de ſuis inferioribus enunciari, proptereaquòd tota eorum eſſentia eſt. *Hic tamen aduerte*, formalem terminum generis in inferioribus, quæ ſub ſe habet, eſſentialem eſſe diuerſitatem; ſpeciei verò materialem, atque numericam. Hoc attendendum profectò, veluti per ſe faciens ad formalem rationem termini prædicationis, quâ genus de inferioribus ſuis enunciatur. Negligendum autem, quod his accidit, nempè differentias, quibus natura contrahitur, vlterius eſſe communicabiles; & quibus natura ſpecifica, non item. Vnde autem ſpecies habeat, vt tota inferiorum ſit eſſentia, ſed genus eſſentiæ pars, vt ſplendidè conſtet, tibi præ oculis habendum, quòd etſi in indiuiduis numericæ dentur differentiæ ipſis intrinſecæ, vt ſpeciebus differentiæ ſpecificæ; hoc tamen intereſt, quòd numerica differentia materialis, non eſſentialis eſt, cùm eſſentiæ nomine ſit intelligenda natura vlterius communicabilis, cuiuſmodi eſt, quæ per ſpecificas differentias contrahitur, non ſic per differentias numericas.

Adnotatio.

Hinc ne colligas velim, formalem genericæ prædicationis terminum eſſe diuerſitatem multorum, nempè plura ſpecie diuerſa, & plura numero differentia. Si nanque foret natura quæpiam ad indiuiduum contracta, vt numero multiplicari non poſſet; adhuc ratio generis diuerſa foret à ratione ſpeciei; id verò non aliundè, niſi quia diuerſa eſt communicationis ratio, quâ natura ipſa inferiori ſuo communicatur, ſcilicet per modum partis, & per modum totius eſſentiæ &c.

Vltima particula definitionis explicatur.

Tandem per particulam illam *in quid* genus à differentia, proprio, & communi accidente diſtinguitur; proptereaquòd proprium, & accidens commune de pluribus in quale accidentario modo prædicantur: Differentia verò in quale quid, cùm genus prædicetur in quid. Ea porro diſcriminis ratio, quoniam genus, & differentia ſunt eſſentię partes; illud tamen ad modum eſt per ſe ſtantis, atque determinabilis per differentiam, vnde ſubſtantiuo nomine enunciatur: Differentia verò per modum qualificantis, atque determinantis, vnde adiectiuo nomine ſignificatur. Genus eſt, quod primùm ineſt, quodque ſubiecti munere fungitur; differentia verò ipſius veluti qualitas; hinc rectè genus in quid prædicari ſecundum rem, & modum: differentiam verò ſecundum rem in quid, ſecundum modum in quale, dici conſueuit. Quòd ſic vſurpandum, ſcilicet vtramque partem ad rei naturam ſpectare, proindeque commune vtrique eſſe prædicari in quid ſecundum rem; quia tamen non idem vtriuſque modus, quo ad eſſentiam pertineat, cum generis ſit primum eſſentiæ fundamentum præbere: differentiæ autem reddere illud quale; propterea genus in quid etiam ſecundum modum, at differentia in quale prædicatur.

Secunda difficultas.

Deindè non leuis difficultas. Si definiatur ſpecies eam eſſe dicendo, quæ ſub aſſignato genere continetur, hoc eſt, quæ directè formaliter, & immediatè ſub determinato ponitur genere, ſequitur genus per ſpeciem, & ſpeciem per genus definiri, atque adeò circulum in definiendo committi. Tametſi de hoc infrà, vbi de ſpecie ſermo redituros; non prætereunda tamen difficultas ab inſtituto neutiquam aliena; dum enim genus definitur per prædicari de pluribus ſpecie differentibus, perinde eſt, ac ſi dicatur prædicari de pluribus ſub genere contentis; proindeque dum inferimus communem aliquam rationem genus eſſe dicendam, ex eo quòd de pluribus ſpecie differentibus prædicetur, plura autem differre ſpecie ex eo, quòd ſub eodem genere continentur, in circulum adhuc incurrimus, quoniam ſpecie differre ex eo deducimus, quòd ſub eodem ſint genere, & genus eſſe dicimus, quoniam ſpeciebus commune eſt. Diluitur hæc difficultas aduertendo, nunc prædicari de pluribus ſpecie differentibus ſic intelligendum, vt ſpecies materialiter, vt aiunt, & non formaliter accepta ſit, adeò vt differentia eorum, quæ ſub genere continentur, penes eſſentiarum diuerſitatem attendi debeat, neglecto reſpectu, quem acceptæ formaliter ſpecies inuoluunt ad genus idem, ſub quo contineri dicuntur. De hoc tamen copioſius infrà.

Solutio.

Tertia difficultas.

Nec te commoueat, quòd hæc definitio per ignota tradita videatur, cùm per ſpeciem tradatur, quæ nondum innotuit, cùm nondum ſit definita. Modo enim non abſimilis ſit ſatis, non enim innotuit adhuc formaliter ſumpta, ſiquidem non adhuc definita, etſi definienda poſterius; perſpecta tamen materialiter accepta, per quam genus definitum eſſe dicendum; cum modò plura differre ſpecie idem penitus ſit, ac plures, diuerſaſq; naturas eſſe pluribus adhuc communicabiles, quod explicatione terminorum cuilibet innoteſcit.

Diluitio.

Indiui-

Quarta difficultas. Inſulsè creditur inepta definitio ob particulam id indefinitam, quaſi hinc eã non poſſit notificari natura definiti; nam per alias particulas finita redditur determinatè, vel prædicabile, vel vniuerſale, ſignificans.

Solutio.

Quinta difficultas. Videtur etiam genus non benè dici prædicari de ſpecie, quoniam omne prædicabile dicit formam totius, cuiuſmodi certè genus, vtpotè ſpeciei pars, eſſe non poteſt.

Solutio. Tametſi enim genus acceptum prout per differentiam eſt contractum, ſit ſpeciei pars, tamen ſpectatum ante conctrationem, eſt quoddam totum, quod poteſtatiuum appellant; ſed de hoc infrà. Ineptè quoque videtur adhibita dictio illa *prædicari*, cùm hoc accidat vniuerſali, vt ob id laudabilis non ſit definitio; vt omittam ex vi actualis prædicationis potius deſtrui reſpectum vniuerſalis, quàm haberi.

Sexta difficultas.

Solutio. Verùm ſi dictio illa ritè explicetur, non immeritò adhibita eſt; ſumi enim debet, prout aptitudinem importat. Vel dicendum, quòd vt vniuerſalis ratio generatim ſeruatur in relatione, ſiue reſpectu accepta, tam in potentia, quàm in actu; ſic non abſimili modo reſpectus prædicandi, ſumptâ tamen prædicatione pro ea, quæ ſignata dicitur, per quam ſemper ſit applicatio ad plura, quod eſt adnotandum. Licet autem prædicatio exercita vniuerſali officiat, ſignata tamen non item. Quod ſi ægrè feras, genus definiri per proprietatem, cuiuſmodi eſt illa aptitudo ad prædicationem, cùm tamen definitio hæc eſſentialis exiſtimanda videatur. Reuocandum in mentem, proprietatem illam radicitùs explicatam, non proprietatem eſſe, ſed ad naturam, & eſſentiam vniuerſalis pertinere.

Septima difficultas. Et quamuis deteſtabilis definitio videatur, eo quòd in ea conſtituatur particula illa *plura*, de quibus dicitur genus, quæ ad rei definitę naturam non ſpectant, non enim ad eius quidditatem pertinent.

Solutio. Si tamen ad rei definitæ naturam reſpicias, facilè intelliges, non inſulsè definitionem illam fuiſſe confectam. Ponitur quidem, nec iniuriâ, particula illa de pluribus *differentibus ſpecie* Sed plura ponuntur in definitione obliquè tantùm, & connotatiuè; nam reſpectus perpetuò definitur in ordine ad terminum, terminuſque ponitur in eius definitione vt additum;

Octaua difficultas. Et quamuis videatur genus prædicari poſſe etiam de pluribus differentibus genere; ſubſtantia enim, quæ eſt genus, prædicatur de corpore, & ſpiritu, quę pariter ſunt genera; & prædicatur etiam de pluribus numero differentibus.

Solutio. Nihilominus genus de pluribus genere differentibus prædicatur, non quatenus hæc genera ſunt, ſed quatenus ſubalterna, atque adeò vt ſpecies ſunt ſubijcibiles; de genere nanque prout huiuſmodi, nulla prædicatio. Quomodo autem de indiuiduis genus prædicetur, paulò infra explicabitur.

Nona difficultas. Genus eſt vna è ſpeciebus vniuerſalis, & quidem atoma, non benè igitur videtur de pluribus ſpecie differentibus dici prædicabile; cùm potiùs dicendum foret, poſſe prædicari de pluribus differentibus numero.

Solutio. Aduertendum tamen, genus dici ſpeciem vniuerſalis denominatiuè tantum, non eſſentialiter; cùm igitur ſit eſſentialiter genus, ſibi vendicat poſſe prædicari de pluribus differentibus ſpecie ſenſu, quo generis definitio fuerit explicata; quatenus autẽ denominatiuè ſpecies, habet vt poſſit in actu exercito prædicari de hoc vel illo genere numero differentibus.

Decima difficultas. Et licet genus, & ſpecies ſint vniuerſalis ſpecies diſparatæ, atque adeò vna non poſſit per aliam definiri;

Solutio. procul tamen habendum inconueniẽs hoc nullum eſſe, quando definitio tradita eſt per additamentum; ſic anima definitur per corpus.

Decima prima difficultas. Ex hac autem particula *differentibus ſpecie* non ſequitur, hominem eſſe genus, equum eſſe genus, eo quòd hæc ſpecie differant, de quibus genus poteſt prædicari;

Solutio. Si nanque particula prædicari ſumatur in actu exercito, definitio non conuenit generis intentioni, ſed naturæ intentionis fundamento; vnde rectè dicetur homo eſt animal, equus eſt animal; ſi autem ſumatur in actu ſignato, conuenit intentioni, vt ſuperiùs explicatum fuit. Non licet igitur dicere homo eſt genus, equus eſt genus, ſed benè, quòd genus prędicari poteſt de illis, vtpotè differentibus ſpecie, itaut exercitium prædicationis cadat inter primas intentiones, dicendo homo eſt animal, equus eſt animal; & non inter primas, & ſecundas, dicendo homo eſt genus, equus eſt genus.

Decima ſecunda difficultas. Inſuper minùs appoſitè videtur adhibita particula *in quid*, cùm tamen ſubſtantia quædam ſecunda ſit genus, quæ Ariſtoteli ſignificat *quale quid*, prima verò ſubſtantia ſignificet *hoc aliquid*.

Solutio. Sed huiuſmodi termini non eo ſenſu accipiuntur, quo dici conſueuit, quædam vniuerſalia prædicari in quid, quædam autem in quale; ſed ſignificare *hoc aliquid*, eſt ſignificare naturam incommunicabilem; ſignificare *quale quid* eſt ſignificare naturam multis communicabilem aut numero, aut etiam ſpecie differentibus. Nec id proprium ſecundæ ſubſtantiæ, nam etiam vniuerſalibus accidentibus reſpectu ſuorum inferiorum conuenit; ſuperiora ſiquidem per ſuas differentias ad inferiora contrahuntur, non ſecus, ac ſubſtantia.

Decima tertia difficultas. Præterea animal, quod eſt in Socrate, vel in Bucephalo nequit prædicari quidditatiuè, niſi de ſolo Socrate vel Bucephalo, cum ſolùm de eorum ſit quidditate; animalitas enim Socratis ſolùm conſtituit Socratem, & Bucephali ſolum Bucephalum non autem alia animalia conſtituit; non igitur benè definitum fuit genus dicendo, quod prædicetur de pluribus.

Solutio. Occuritur dicendo, quantumuis animalitas contracta per differentiam à parte rei ad conſtituendum indiuiduum alicuius ſpeciei nequeat à parte rei prędicari, niſi de illo ſolo; quia tamen adhuc natura remanet indifferens intrinſecùs ad conſtituenda ſpecierum aliarum indiuidua; propterea eſt etiam remotè prædicabilis de illis, quando autem ab intellectu abſtrahitur, itaut reddatur præciſa ab illa differentia per quam fuerat contracta, & indeterminationem poſitiuam acquirit, tuncque proximè redditur prædicabilis.

Decima quarta difficultas. Definitionis auctor forſan redarguendus videbitur, quòd definiendi leges trangreſſus, generis definitionem tradiderit non omnibus generibus accommodatam; non enim generi in definitione adhibito, cùm hoc latiùs pateat genere definito, illud enim quodlibet genus in definitione poſitum comprehendit.

Solutio. Sed ex ſupra traditis non operoſum occurrere; quod enim in generis definitione, generis locum obtinet, non eſſentialiter, ſic enim genus definitum ſe habet, ſed denominatiuè genus eſt, quod latiùs patere genere definito, nullum incommodum; quemadmodum idem accidentaliter ſub genere definito contineri, quatenus quicquid conuenit generi, vt genus eſt, conuenit etiam generi, hoc eſt vniuerſali prout ab huiuſmodi intentione denominatur, nullum eſt inconueniens.

Decima quinta difficultas. Et contra decipitur ille, qui definitionem hanc alijs à re definita conuenire putet, quoniam enti quidem aptari poſſit, ſiquidem hoc de pluribus ſpecie differentibus in quid, prædicetur; cùm tamen genus dicendum non ſit.

Solutio. Decipitur, inquam, nedum enim generis ratio de pluribus ſpecie differentibus in quid prædicari expoſcit; ſed præterea in nullis differentijs quidditatiuè inuolui requirit; quandoquidem potentiale quidpiam eſſe debet ad illas, ac ob id ab ijſdem

debet

Digitized by Google

ſed eſſe præciſum. Hoc autem intelligendum prout ens & primum, & aliud quodcunque tranſcendit, de quo fortè Stagirites locutus, ens non eſſe genus pronunciauit. Genus enim commune eſt pluribus ſpecie differentibus, cuiuſmodi non eſt ens primum, vtpotè eſſentialiter indiuiduum. Quòd ſi forſan ſumatur genus prout tranſcendens tantummodo ſubſtantiam, & accidens, cùm à differentijs etſi non perfectè, ſaltem imperfectâ præciſione diſtinguatur, nihil erit, cur enti generis ratio denegetur. Quòd ſi ad genus perfectam præciſionem requiras, vltrò fatendum, ens non eſſe genus; de nomine tamen contentio.

Decima ſexta difficultas.

Etſi rurſus idem hinc deducatur, quoniam animæ conuenit vniuerſim acceptæ, ſiquidem animabus ſpecie differentibus communis eſt, & tamen ei generis ratio deneganda, proptereaquòd ad rectam categoriæ lineam non pertineat.

Solutio.

Hoc ineptè concluditur; non enim naturæ lege, vt ſuo loco traditum eſt; ſed humanâ induſtriâ categoria omnis eſt ordinata, eâ ratione quidem, vt ad eius rectam lineam anima non ſpectet; nihil tamen prohibet, quominus alia ſeries inſtituatur, in cuius linea recta, anima locum obtineat; ſubſtantia ſiquidem finita generatim ſumpta primò diuidi poteſt per completam, & incompletam, quæ tunc ad rectam pertinens lineam diuiſionem ſubiret in varias, diuerſaſque ſubſtantias incompletas, inter quas anima recenſita ad rectam lineam ſpectaret. Retentâ tamen antiquâ categoriæ ſtructurâ, ſequeretur tantummodò animam non eſſe genus completum, naturæ quidem defectu, cùm incompleta ſit, veluti pars totius ad rectam lineam ſpectantis, non tamen vniuerſalitatis culpâ.

An tradita generis definitio deſcriptiua, an quidditatiua ſit.

Cæterùm hæc definitio num deſcriptiua, an verò quidditatiua ſit non leuis difficultas. Facilè tamen quid hac de re ſentiendum deprehendemus, ita ratiocinando. Si genus fuerit acceptum non quatenus vniuerſale, ſed vt prædicabile, quando definiatur per dici de pluribus, vtique definitio quidditatiua erit, & non deſcriptio. Tametſi enim *dici de* ſit vniuerſalis affectio, ſeu proprietas; nihilominus ad eſſentiam prædicabilis pertinet. At ſi genus acciptatur vt vniuerſale, tunc diſtinguendum, propterea quòd ſi *dici de*, ſeu prædicari ſumatur formaliter, definitio erit deſcriptiua exiſtimanda, quippè quæ per proprietatem traditur; at ſi *dici de* ſumatur radicitùs, definitio erit quidditatiua, quia tunc *dici de* coincidit cum *eſſe in*.

Definitio generis nõ quidditatiua ſimpliciter, ſed per additamentũ.

Hæc tamen definitio quidditatiua non ſimpliciter, quæ ex genere, & differentia conſtat, ſed quidditatiua per additamentum, in qua vltra proprium genus, ac differentiam, inuoluitur etiam aliquid aliud ab eſſentia definiti diuerſum propter ordinem aliquem, quem definitum habet ad illud, ſine quo tradita definitio quietum non redderet intellectum, quin potius hic anxius foret cognoſcendi magis id, de quo tradita definitio fuit.

Alia generis definitio.

Ex dictis autem conſtat traditam generis definitionem legitimam eſſe cùm in ea nihil ſit ſuperuacuum, nihilq; prætermiſſum; Præter hanc attulit etiam aliam Porphyrius, cùm dixit ἄλλως δὲ πάλιν γένος λέγεται, ᾧ ὑποτάσσεται τὸ εἶδος. *Alio quoque modo iterum dicitur genus, cui ſubijcitur ſpecies*, quod Scholaſtici iiſdem ferè verbis dixerunt *Genus eſt id, cui ſupponitur ſpecies*. Et iterum definitio poteſt, tum eſſentialis, tum accidentaria dici juxta duplicem ſenſum, quo ipſa poteſt intelligi.

SECTIO TERTIA.

Quæ ſuperſunt de genere, conſiderantur.

Primò quæritur qua ratione genus de indiuiduis prædicetur.

EX iis portò, quæ de genere ſuperſunt, primum occurrit, quânam ratione genus de indiuiduis prædicari poſſit. Satis enim vulgatum, id non niſi medio aliquo contingere, quatenus genus proximè ac immediatè de ſpecie, & huius interuentu de indiuiduis dicatur. Hoc tamen quidam accuratius perſcrutantes non inſulsè dixerunt, indiuiduum gemino ſpectari modo. Vel prout re ipſa eſt, ſic autem nullum eſt indiuiduum immediatè ſub genere, cum hâc ratione ſub infima ſpecie contineatur: vel prout ab intellectu concipitur ſub gradu ſuperioris naturæ, gradu ſpecifico neglecto, quem tamen in ſe ſe cohibet, ita vt ſine ipſo nequeat realiter exiſtere. Indiuiduum juxta priorem vſurpandi modum eſt ex. gr. Socrates, Plato &c. iuxta poſteriorem eſt ex. gr. hoc animal, & indiuiduum incompletum, itemque genericum, & quidem incompletum; proptereaquòd non repræſentatur ſecundum totum illud eſſe, quod habet; genericum verò, quoniam genericam duntaxat exprimit naturam. Neque hinc eſt, cur quiſque admiratione capiatur, cùm in ſingularitatibus vniuerſalium ordo ſeruari poſſit. Prius enim quodlibet vniuerſale poteſt intelligi ad ſingulare ſuum deſcendere, quàm ad aliquod inferius per differentiam contrahatur. Ita quidem intelligi poteſt viuens affectum ſingularitate ſuâ, vt fiat hoc viuens, antequam per ſentiendi differentiam ad animal contrahatur. Quod ſic vſurpandum, vt incompletum, ac genericum indiuiduum intellectui poſſit offerri, cum alioquin re ipſa in natura rerum exiſtere non poſſit; ad id enim vltimum ſpeciei gradum requirit, ſub quo immediatè quidem exiſtit.

An animal de hoc & illo animali immediatè prædicetur.

Hic igitur nobis dubitandum proponitur; an ex. gr. animal de hoc animali immediatè prædicetur, dicendo ſcilicet hoc animal eſt animal: an potiùs tunc intelligendus ſit intermedius ſpeciei infimæ gradus, puta homo; & num dum animal de Socrate enunciatur dicendo Socrates eſt animal, immediata ſit prædicatio: an media ſpecies intercedat, videlicet homo.

Quid dicendũ in re propoſita aperiatur.

Sed vt ingenuè fatear, vix eſt dubitandi locus; res enim adeò perſpicua, vt anſam omnem altercandi ſubripiat; cum enim indiuiduum ſpecificum, completumque fuerit, ac de ipſo generis puta animalis inſtituitur prædicatio, dicendo Socrates eſt animal, tunc procul dubio genus de indiuiduo, non niſi intermediâ ſpecie prædicatur.

Genus de indiuiduo incompleto immediatè prædicatur.

At ſi genericum, incompletumque fuerit indiuiduum vt hoc animal, de ipſo quidem genus, videlicet animal cenſendum eſt immediatè prædicari, dicendo hoc animal eſt animal nullo intercedente gradu intermedio.

Ratio.

Ad ita hac de re ſentiendum non leuis me compulit ratio; tunc enim aliquid immediatè prædicatur de alio, quando cognoſcitur, illud alteri conuenire nullo cognito tertio. Et contra tunc mediatè, quando non cognoſcitur aliquid alteri, niſi aliquo tertio intercedente conuenire; at inter cognitionem indiuidui ſpecifici, completique: & cognitionem naturæ genericæ, intercedit cognitio ſpeciei; inter cognitionem verò indiuidui incompleti, naturæque genericæ cognitionem, non item; hinc igitur conſequens, vt genus de indiuiduo completo, vel adæquatè cognito, mediatè hoc eſt intermediâ ſpecie: & immediatè, hoc eſt nullo intermedio de incompleto, vel inadæquatè cognito prædicetur. Maior propoſitio nullam difficultatem

tatem patitur; ideò enim de Socrate, hoc eſt de indiuiduo completo nos animal affirmamus, quoniam ipſum eſſe hominem cognoſcimus; nam propterea quòd Socrates eſt homo, nos eum eſſe animal pronunciamus; vel quod in idem recidit, quoniam naturam genericam animalis, per ſpecificam participat. Aſſumptionis autem probationem ſi quo ad ſecundam partem deſideres, illam à longè venientе deſumas, nam ſi ex motu, vel animalis quapiam proprietate cognoueris illud eſſe aliquod animal indiuiduum, non tamen diſtinctè leonem, vel equum eſſe deprehenderis; tunc certè dicêris indiuiduum inadęquatè, ac incompletè cognoſcere: quod iuxta hanc acceptionem dicendo *hoc animal* ſignificatur; & tunc inter cognitionem naturæ genericæ, ac indiuidui nihil eſt medium, ſed generica cognoſcitur natura, videlicet animalis, affecta ſingularitate, nempè hoc animal. Id porrò palam inde fit, & apertum, quoniam, cùm de re quapiam, quid ſit diſtinctè, nos ignoramus, cuius tamen diſtinctam cognitionem anhelamus, quęrimus dicendo, quid eſt hoc? tunc autem dictio *hoc* non ſupponit pro ſingulari quopiam infimæ ſpeciei, videlicet pro hoc homine, pro hoc equo, alioquin nos quid ſit, quod per huiuſmodi nomen quæritur, non præteriret; non enim de eodem ſimul eſt ſuppoſitio, & quæſtio; tunc ob id dictio *hoc* ſupponit pro ſingulari entis, & ad quam ſpeciem pertineat, inquiritur.

Prima difficultas.

Videbitur forſan non admittenda progreſſio ab extremo in extremum immediata, proindeque fieri eam non poſſe à gradu generico ad indiuiduum, cùm inter vtrumque ſpecificus gradus medium locum obtineat.

Solutio.

Concedendum id ſanè, cùm extrema immediata non fuerint; ſecus ſi immediata ſint, vt eſt gradus genericus comparatione indiuidui incompleti. Nec medium eſſe quidpiam inter hos gradus te probaturum exiſtimes, quoniam genericus gradus eſt ſuperior, indiuiduus autem inferior. Hoc enim non ideò, quoniam inter vtrumque aliquid intercedat; ſed eo quòd indiuiduus gradus inferior eſt, ſuperiori exiſtente generico. Tametſi autem ea ſit omnis categoriæ diſpoſitio, vt inter gradum genericum, & indiuiduum, ſpecificus medium obtineat locum, & iuxta hanc prædicatio debeat inſtitui, atque adeò gradus genericus de indiuiduo nō poſſit, niſi per intermediam ſpeciem prędicari; Obſeruandum tamen cuiuslibet categoriæ ſtructurã eſſe contextam in ordine diſtinctè cognoſcendi, vſque ad indiuidua completa, ſeu adęquatè cognita, inter quæ, genericumque gradum ſpecificus gradus intercedit, ob id genericus gradus intermedio ſpecifico de indiuiduo illo, ſcilicet completo, prædicatur. Sed hoc non infitior, ſolùm id omninò contendo, genericum gradum de indiuiduo cognito inadæquatè, nullo intermedio tertio, prædicari.

Secunda difficultas.

Sunt autem, qui à tradita veritate deflectunt, conſiderando generis indiuiduum à ſpecifico minimè dari diſtinctum; propterea genus prædicari de indiuiduo generico non poſſe concludunt. Sed non aduertunt, à ſe falſum aſſumi, ſi abſolutè loquantur; tametſi nanque nec detur, nec dari poſſit vniuerſalis indiuiduum diſtinctum ab indiuiduo infimæ ſpeciei ex rei natura; nihil tamen impedit, id per intellectum contingere; prius enim hic poteſt ſingulare magis vniuerſalis, quàm minùs vniuerſalis concipere, prius nempè coniungendo genericam rationem cum ſingularitate, quàm cum differentia ſpecifica, nullâque neceſſitate cogitur intellectus inter conceptum rei ſingularis, conceptumque generis medium ſpeciei conceptum elicere. Eos autem forſan decepit exiſtimaſſe, cùm genus de indiuiduo incompleto, ac generico enunciamus, dicendo ſcilicet hoc animal eſt animal perinde eſſe ac ſi dicamus, Socrates eſt animal, hoc autem à veritate prorſus alienum; Idque ineptè concludunt, ita ratiocinando; pronomen illud demonſtratiuum determinat, ſiue deſignat ſingulare aliquod in natura exiſtens; hoc autem eſſe nequit, niſi indiuiduum determinatæ ſpeciei; quamobrem hoc animal non genericum, ſed ſpecificum indiuiduum præſefert. In eo enim falluntur, quòd non aduerterint, pronomine illo, aliiſque ſimilibus infimæ ſpeciei ſingulare demonſtrari quidem, cùm ſingulare vniuerſalis re vera niſi in ſingulari alicuius infimæ ſpeciei eſſe non poſſit, ſupponere tamen pro ſingulari rei magis vniuerſalis, quinimò vniuerſaliſſimi conceptus entis, proptereaquod infimæ ſpeciei ſingulare tantummodo demonſtrat. Neque perturbet, quod genus multiplicari verè non poſſit, niſi per differentias ſpecificas contrahentes, atque adeò dari nequeat indiuiduum generis, niſi quatenus ſpecies ſub eo contenta numericâ differentiâ fuerit affecta; ſecus enim per intellectum inadæquatè concipientem.

Solutionis impugnatio.

Ditutio.

Si autem hoc intellectui negandum velis, eâ ratione ductus, quoniam genus in ſe ſpectatum indifferens eſt, & velut in eſſentiali potentia, vt per differentiam ſpecificam determinetur, incapax ob id numericæ differentiæ, quoad intelligatur affectum differentiâ ſpecifica. Nihil tamen concludes, vltrò ſiquidem incapacitatem prædictam concedam in ordine ad indiuiduationem ſpeciei, non tamen generis. Quamuis autem vnica, ſimplexque differentia numerica videatur ſufficiens ad naturam determinandam, ac eſſentiam vniuerſam in ſingulari prout includentem omnia ſuperiora prædicata ex rei natura; hinc tamen intellectui facultas non adimitur concipiendi numericas alias differentias pro ſingulis gradibus ſuperioribus contrahendis.

Eique ſatisfit.

Secundum in re propoſita conſiderandum ſe offert, quòd cùm genus prædicari poſſit tam de indiuiduis completis dicendo nempè Socrates eſt animal, quàm de incomplectis dicendo, hoc animal eſt animal, itaut de illis mediata: de his immediata ſit prædicatio; an in hiſce prædicationibus generis vniuerſalitatem; an potiùs ſpeciei modum genus ipſum retineat.

Quid ſecundo loco conſiderandum ſe offerat.

Clarior tamen res eſt, quàm quòd contentioſam inquiſitionem expoſcat. Genus enim ſi referatur ad indiuidua completa, ſiue eiuſdem, ſiue diuerſæ ſpeciei perpetuò generis modum in prędicationibus obtinet: at ſi comparetur cùm indiuiduis incompletis ſpeciei rationem, atque naturam induit.

His ad memoriam reuocatis, quæ de diſcrimine inter genus, & ſpeciem tradita ſunt, non obſcurè conſtabunt. Dictum eſt enim vniuerſalia hæc duo non eo eſſe nomine diſtincta, quòd ſpecies de differentibus numero, genus de differentibus ſpecie materialiter ſumptis, ſed formaliter acceptis, ſecundum diuerſum prædicandi modum de illis, vel per modum partis, vt genus, vel per modum totius, vt ſpecies, vel ſi mauis, incompletè, & completè, inter ſe diſtinguantur. Vnde quandocunque genus de indiuiduis prædicetur incompletè, ac per modum partis materialis eſſentiæ, dicendum prædicari per modum generis de illis: at genus relatum ad indiuidua completa eiuſdem ſpeciei hunc prædicatur in modum; ergo genus relatum ad prædicta indiuidua ita ſe habet, vt per modum generis prædicetur. Aſſumptionem probare faciliimum, quoniam de illis ratione ſpeciei, hoc eſt, veluti contrahendum ad illa interiectã quidẽ ſpecificã differentiã, ac proinde tanquam deſcenſurum ad eadem per modum

Proximè dicta hactenus dicta comprobantur.

Digitized by Google

dum partis materialis eſſentiæ prædicatur. Iniuriâ tamen hinc admiraberis; nam tametſi genus re ipſâ factâ prædicatione reſtringatur ad ſola numero differentia: adhuc tamen proximè aptum remanet de indiuiduis aliarum ſpecierum enunciari, quod generi ſufficit; nõ ſecus enim ſe res habet, ac cùm ſpecies de vnico prædicatur indiuiduo; tunc enim licet ſpecies ad vnicum indiuiduum coarctetur; non tamen ob id potentiam amittit, quâ ad plura numero poſſit extendi.

Genus de indiuiduis incompletis non vt genus, ſed vt ſpecies prædicatur. Hinc facilè, quod ſecundo loco dicebatur, intelliges, vt opinor, genus nimirum de indiuiduis incompletis non veluti genus, ſed vti ſpeciem prædicari: de ipſis enim immediatè tanquam totum, ſpeciei inſtar prædicatur; vt enim hæc de indiuiduis enunciata totam horum naturam importat, cum ad eſſentiam numerica differentia, quippè quæ naturæ potiùs determinatio eſt, non pertineat: non abſimili modo cùm genus de indiuiduo quidem incompleto prædicatur; differentia enim numerica vtpote determinatio naturæ extra naturam eſt.

Indiuiduũ incompletum prout intellectum in mente ſpecificam differentiã non oſtentat. Indiuiduum hoc, etſi re verâ ſpecificam differentiam aliquo modo inuoluat; prout tamen in mente relucet, quod in re propoſita attendi debet, minimè illam oſtentat: vnde genericum gradum veluti totam eſſentiam contractam per differentiam numericam, prorſuſque materialem, & non vt eſſentiæ partem, contractam per ſpecificam, ac ob id per formalem differentiam, includit.

Prima difficultas. Nec de genericis indiuiduis prædicari genus incompletè, ac veluti partem exiſtimes, quod eius natura ſit apta ſpecificis differentijs affici, atque determinari; *Solutio.* Hoc enim neglecto, mens id ſolum attendit, nempè naturam poſſe numericis affici differentijs; quod eſt ei generis, non autem ſpeciei rationem accommodatam eſſe.

Secunda Difficultas. Cauſa forſan eſt ſecus exiſtimandi, cùm ab indiuiduis ſpecie differentibus ignoratis differentijs ſpecificis abſtrahi natura poſſit apta immediatè de ipſis prædicari per modum generis, vtpotè ſpecie differentibus, communis; cùmque indiuidua illa forent incompleta, quod ſpecificæ differentiæ perſpectæ non ſint, difficile propterea eſt intellectu, cur genus de incompletis indiuiduis per modum generis non prædicetur. *Solutio.* Hoc nihil ſanè, propterea quòd abſtracta ratio non generica tunc, ſed ſpecifica dicenda, quamuis communis ſpecie diuerſis indiuiduis; non enim refert, ea re ipſâ eſſe ſpecie diuerſa, ſi eorum inſtar relucent in mente, quæ differre numero ſolum mens ipſa deprehendit; vnde perinde eſt, quantum ad cognoſcendi modum, ac ſi numero tantummodò differrent; atque adeò communis ijs huiuſmodi natura ſpeciei prædicabilis, ſi non ſubijcibilis, rationem obtinet: illud enim naturæ ordo, non autem cognoſcendi modus expoſcit.

Quando genus per dicatur per modũ partis de completis indiuiduis. At quando genus prædicatur per modum partis, videlicet de completis indiuiduis, ad duo refertur, proximè quidem ad ſpeciem, remotè ad indiuidua, ſcilicet per intermediam ſpeciem: quando autem prædicatur per modum totius, proximè, nulloque intercedente medio ad indiuidua. Priori modo formalis terminus reſpectus, eſt ſpecies: indiuiduum autem materialis; priori modo ſpecies ſe ipſâ, indiuiduum verò ratione ſpeciei reſpectum terminat; quod ita contingit, vt eodem reſpectu genus, & ſpeciem, & indiuiduum reſpiciat. Nam ex parte generis eadem eſt ſemper fundandi ratio.

Tertia dubitatio de genere. Tertium conſideratu digniſſimum eſt, quâ ratione genus poſſit in quid prædicari exercitâ prædicatione, recto adhibito quidem caſu, de ſuis inferioribus, dicendo ex. gr. viuens eſt corpus, animal eſt viuens, homo eſt animal. *Quomodo g[enus] ſpecie prædicetur.* Hoc diu vexauit Philoſophorum ingenia; propterea quòd tam eſt commune ea'celo ... p-tum, genus partem eſſe ſpeciei; pars autem quamuis de toto poſſit enunciari, vt cum dicimus, compoſitum naturale, materia formaque conſtat, vel compoſitum ex partibus integrantibus efflorescit; propriam tamen per caſum rectum licere enunciare dicendo, compoſitum eſt materia, compoſitum eſt forma, totum compoſitum eſt hæc vel illa è partibus integrantibus.

Dubitandi ratio. Neque mirum, nam prædicatum, vt pars in ſubiecto dicit tantummodo ſuum proprium eſſe, cum tamen ſubiectum aliam itidem partem inuoluat; vt etiam dicimus, homo eſt animal; ſi namque animal eſt veluti pars, nihil aliud, quam ſentiendi gradum importat & præterea nihil; Factâ igitur hac prædicatione, ſenſus planè hic erit, quòd homo nihil aliud dicat, quàm ſentiendi gradum, in quo animalis ratio conſiſtit. Hinc quibuſdam ſuſpicio fuit, prædicatum propoſitionis, dùm per caſum rectum fit prædicatio, totum id prorſus dicere, quod dicit ſubiectum, itemque dicere formam totius, de quo prædicatur. Et certè dum ex gr. ea fit enunciatio, homo eſt animal; vel ſumitur animal pro ſolo ſentiendi gradu, tuncque perinde erit, ac ſi dicatur, hominem eſſe id, quod habet ſolum gradum ſentiendi; ſi verò ſumatur, prout rationalitatem habet adiunctam, vera tunc certè prædicatio, at non genus de ſpecie, ſed potius integra definitio de re definita prædicatur. Si autem accipiatur veluti præciſum ab eo, quod eſt dicere, vel non dicere duntaxat gradum ſentiendi: ſumendo *dicere duntaxat*, prout æquipollet ei, quod eſt eſſe vnitum cum alio (alioquin ineptè quidem id enunciaretur, propterea quòd animal in ſua eſſentia conſtituatur per gradum ſentiendi) falſa erit prædicatio: perinde enim eſt, ac ſi dicatur, hominem eſſe animal, nihil habens adnexum, cum tamen animal in homine ſit habens rationalitatem adiunctam.

Prima quorundã opinio. Plerique eò confugerunt, vt aſſererent, partem phyſicam per caſum rectum de toto non prædicari, cum dicere non liceat, homo eſt materia, homo eſt anima rationalis, prædicari tamen partem metaphyſicam, cùm rectè dicamus, homo eſt animal; quoniam inquiunt metaphyſicæ partes ab vniuerſa rei entitate ſumuntur, vt animal, & rationale ab integra humanitate, etſi ſub diuerſis concepta gradibus; proinde cùm etiam vt partes totum eſſe ſpeciei, cuius ſunt partes, importent, ob id etiam vt partes de toto poſſunt enunciari, de partibus autem phyſicis non item. *Reijcitur.* At ſiue pars ſit phyſica, ſiue metaphyſica, difficultas in ſuo adhuc eſt robore; ſuperius enim eſt adnotatum prædicationem hanc, homo eſt animal, falſam eſſe, cum ſignificetur animal eſſe totum id, quod eſt homo, hoc enim ſibi vult copula eſt, & tamen animal eſt pars metaphyſica. Vtque rem paucis perſtringam, idem penitus de partibus metaphyſicis, ac phyſicis iudicium ferendum eâdem exiſtente ratione, nempè quòd pars non dicit, quicquid dicit totum, quod tamen per copulam eſt adhibitam in propoſitione facta ſecundum caſum rectum, ſignificari videtur. Nec refert genus deſumi à tota rei entitate, non enim à metaphyſica, de qua ſit ſermo, ſed à phyſica tantum deſumitur.

Secunda opinio. Quæ cùm alij intelligerent, multa commenti ſunt: Primò ſiquidem nonnulli effatum illud, *Pars nequit de toto prædicari*, concedendum dixerunt, de parte metaphyſica non vt actu, ſed vt potentiâ componente. *Reijcitur* Non aduerterunt tamen huiuſmodi partem vtcunque ſpectatam haud poſſe continere, quicquid compoſi-

Tertia opinio.
tum in ſeſe cohibet. Secundò alij ad effati veritatem ſufficere ſunt arbitrati, prædicatum in ſubiecto includi, nec amplius quicquam deſiderari. At ad
Reijcitur.
pauca reſpicientes facilè pronunciarunt; non enim aduerterunt, phyſicam quoque partem in toto includi, & tamen per caſum rectum de toto prædicari non
Quarta opinio.
poſſe. Tertiò ſic alij. Genus tametſi ſpeciei ſit pars, quæ ab alia, videlicet à differentia, ſit præciſione diſtincta, & vt huiuſmodi nequeat per caſum rectum de ſpecie prædicari; nihil tamen obſtat, quo minus vt totum poteſtatiuum de ipſa prędicetur; ſic enim implicitè, confuſéque differentias, atque adeò ſpeciei naturam continet, quod duntaxat ad prædicationem per caſum rectum veritate comprobandam ſufficere contendunt, proprium exiſtimantes identicæ prædicationis, vt prædicatum actu quidem dicat, quicquid ſubiectum inuoluit.

Reijcitur.
Nondum tamen ſoluta difficultas, quoniam eſi genus admittatur totam ſpeciei naturam continere, propterea quòd actu, etſi confuſè, ac indeterminatè, nec magis vnam, quàm aliam, ſed omnes promiſcuè differentias contineat; Id tamen intolerabile ſiquidem genus nullo modo actu, ſed potentiâ tantùm illas continere dicendum. Quòd ſi forſan exiſtimetur genua non continere actu differentias, ſignificare tamen adhuc totam ſpeciei naturam, quatenus ſuperiorem gradum præſefert. Hoc nihil tamen cum genus adhuc ſpeciei pars hac ratione dici debeat.

Quinta opinio Doctoris Subtilis approbatur.
Fatendum igitur, Doctorem Subtilem hac de re diſertè admodum, & acutè locutum, difficultatem omnem diluiſſe, aduertendo propoſitionis veritatem oriri ex eo, quòd prædicatum ſit aliquo modo idem ſubiecto, ſcilicet in ratione habentis, quod planè contingit, dum genus de ſpecie prædicatur; hic enim redditur ſenſus, e.g. habens humanitatem eſt habens animalitatem; tunc ſiquidè genus non per modum partis, ſed totius prædicatur; tametſi enim genus primò importet materiam, differentia verò formam, connotando tamen totum, ſecundariò illud idem importat, velut habens prędicatum; verè igitur genus de ſpecie prædicatur, quia quamuis genus vt potentiale totum, eſſentiæ partem duntaxat ſignificet; tamen illam non ſignificat ſe habens per modum partis, ſed totius, quatenus genus eſt prædicatum in concreto ſignificans totum id, quod per ſubiectum in ratione habentis importatur; primò enim ſignificat genericam naturam, & ex modo ſignificandi per caſum rectum, tanquam concretum, inſinuat id, quod illam, & naturam ſpecificam habet.

1. Poſt. Cap. 4.
Nec ab hoc Philoſophus diſſentit ſignificans definitionis partes de definito prędicari: non enim ait prędicari per modũ partis, ſed totius, modo iam explicato.

Superior opinio Ariſt. authoritate comprobatur.
Quartò etiam id conſiderandum ſe offert, quâ ratione genus dicendum ſit differentias continere. Et certè re diligenter introſpectâ non actu, ſed poteſtate tantùm differentias in genere contineri dicendum.

Quarta dubitatio quomodo genus dicendũ ſit continere differentias.
Hoc non obſcurè nos Porphyrius docuit de genere locutus, dicens, *poteſtate quidem habet omnes, quę ſub eo ſunt, differentias, actu verò nullam*; & Philoſophus *ſupponatur*, inquit, *tale eſſe genus, vt ſit ſecundum potentiam in plus*. Eoque magis ad id ſentiendum adducor, quoniam non aliunde genus dicitur potentiale totum, niſi quia non actu includit ſpecies, vel differentias; ſed poteſtate duntaxat. Accedit, quòd genus ſuperiorem gradum præſefert abſtractum à ſpecie, & differentijs, non igitur actu illas includit.

Quòd ſi dicendum tibi videatur, genus abſtractum eſſe quidem à ſpeciebus ſecundum conceptum explicitum duntaxat, non implicitum, cum ſecundum hunc differentias, totamq; ſpeciei naturam importet. Adhuc fatearis neceſſe eſt, præciſionem hanc tantam eſſe, quanta ſat eſt, ne genus actu ſpecies, ac differentias includere dicendum ſit; non enim intellectus ea ſecum trahit imperfectè abſtrahendo, à quibus abſtrahit, nulla tunc enim præciſio contingeret, cùm per hanc aliquo modo differentias relinqui neceſſe ſit, et ita quidẽ relinqui, vt nedum explicitè, verùm etiã implicitè relinqui dici debeant; Genus enim, prout in mente relucet, nihil aliud profectò, niſi quod vi huiuſmodi cognitionis exprimitur, in eo autem differentiam inuolui penitus eſt intolerabile, cùm inde genus nedum implicitè, ſed etiam explicitè differentiam vtpotè vi illius cognitionis expreſſam, includeret; non igitur genus differentiam actu præſefert. Nec refert,
Prima difficultas. Solutio.
quòd genus actu ſpecies reſpiciat; Non enim ſubinde & ſpecies, & differentias actu debebit inuoluere, cùm illas non tanquam partes intrinſecùs conſtituentes, ſed veluti terminum reſpiciat. Genus quidem de ſpecie
Secunda difficultas Solutio.
verè prædicatur; At prædicationis veritas non expoſcit vt prædicatum actu contineat omne id, quod ſubiectum importat; ſatis enim ſuperque, vt illud atque hoc aliquo modo, ſcilicet in ratione habentis, ſint idẽ, etſi non idem in ratione totius, & partis. Videbitur
Tertia difficultas. Solutio.
forſan explicatu non facilè, quà ratione genus totius naturam induat, niſi actu & ſpecies, & differentias veluti partes includat; Hoc tamen nihil, nam totum actu potentiale eſt, quod eſt actu totum eſſe, quoniam actu huiuſmodi eſt, vt ſuas, quas habet partes, potentiâ contineat, hinc enim potentiale totum, non quia ſit potentiâ totum; quamuis autem huiuſmodi ſit, non ob id actuale totum, nec actualis pars dici poteſt.

Genus reſpectu vniuerſalis ſe habet vt ſpecies infima.
Tandem genus Vniuerſalis reſpectu infimæ ſpeciei naturam induit, nam genereitates, vt ita loquar, quæ in diuerſis naturis, vt ſubſtantia, qualitate, quantitate &c. ſuum fundamentum recognoſcunt, adeò ſunt rationis eiuſdem, vt quantum ad modum denominandi illas, ac de iiſdem pariter prædicandi nullatenus inter ſe diſtinguantur, ſiquid enim diſcriminis intercedit, in ijs tantummodo cadit, quę denominantur, quęque connotata dicuntur. Omnis igitur diſtinctio penes naturas, quibus generum intentiones adſcribuntur. Et in hanc ſententiam eò ſum procliuior, quoniam aduerto, genera omnia, quæ animo licet comprehendere, ſiue nimirum ſuprema, ſiue ſubalterna, ſiue vni, ſiue alteri naturæ adſcripta, eodem penitùs modo ſunt in multis, ac de multis prædicantur, vt non immeritò hæc omnia genera veluti numero differentia ſub genere in communi, veluti ſub infima ſpecie dixeris contineri. Nec ex diuerſitate eorum, quibus generis rationem tribuimus, veluti fundamentis diuerſitatem reſpectuum, quemadmodũ nec ex diuerſitate terminorum licet colligere. Non enim à fundamento quouis, ſed à proximo, rationeque fundandi; non à termino quocunque, ſed à terminandi ratione reſpectuum petenda diſtinctio. Tametſi igitur in his, quæ remota ſunt, vt commemoratæ naturæ ſubſtantia, quantitas &c. quæque itidem ex parte terminorum maximâ differentiâ diſſideant. Hoc nihil tamen, cùm perpetuò fundandi, ac terminandi rationes ſimiles omninò ſint. Fundandi autem ratio ea eſt, quà natura ſit apta in multis eſſe per modum eſſentialis partis eſſentiæ, terminandique ratio in eo poſita, nimirum vt ſint plura quidem eſſentiâ, naturâque diuerſa.

Non eodem modo genus differentias, vt ſpecies continet.
At non eodem modo genus continet differentias, ac ſpecies; nam illas continet tanquam aliqua ſui perfectiua, vnde reſpectu illarum non totum, ſed pars eſt potentialis perfectibilis per illas; ſed has continet tanquam ſubiectas partes, de quibus ob id

præ-

prædicari poteſt in quid; itaut earum comparatione, ſenſu iam explicato, potentiale ſit totum, quod non ita eſt, quaſi componatur ex illis, ſed quoniam illas continet, vt dictum eſt, ad earum concurrens compoſitionem. Ex quo facilè intelliges, totum dici, quatenus in eo ſubiectæ partes confunduntur in vnum, omneſque ſimul ſumptæ illud reſtituunt; proinde propriè totum non eſſe, ſed per metaphoram, vt non immeritò Philoſophus illud appellandum voluerit potiùs totum quoddam, quàm abſolutè totum. (s. Phyſ. Tex. 4.)

Quinta dubitatio. Poſtremum illud conſideratione dignum, an genus & quomodo plures ſpecies requirat: an potius in vnica poſſit conſeruari. Hac in re præ oculis illud habendum, tam genus, quàm ſpeciem, de qua mox etiam futurus ſermo, gemiuo modo conſiderari poſſe; & vt quoddam eſt totum actuale, atque adeò ſecundum eſſentialia prædicata, quibus conſtat: vel vt potentiale totum ſecundum eas, quas ſibi ſubiectas habet partes, vtrumque verò metaphyſicè, ac logicè.

Reſolutio de genere logico. Genus priori modo ſpectatum communi omnium conſenſu in vnica ſpecie poteſt conſeruari; propterea quòd ſecundum totum eſſe quod habet, inferiori ſuo communicatur: hinc rectè dicitur totum animal in humana ſpecie reperiri, licet (vt Scholaſtici loquuntur) non totaliter. Deuoluitur itaque difficultas ad genus prout totum potentiale tam metaphyſicè, quàm logicè ſumptum; num ſcilicet prout hanc totius rationem obtinet, plures ſpecies expoſcat, an in vnica tantùm conſeruari queat.

Genus formaliter ſumptum, quantum ad logicam vniuerſalitatem, etſi plures ſpecies re ipſâ exiſtentes non requirat; illas tamen expoſcit in mente, adeò vt intellectui obijciantur, & quamuis in natura non ſint eſſe tamen ijs repugnare non debet.

Reſolutionis ratio. Sentiendum ſic exiſtimo, quandoquidem genus vniuerſale eſt eſſentiale, quod proinde de ſuis inferioribus eſſentialiter prædicatur; hoc autem prædicationis genus vt cum veritate conſentiat nec ſubiecti, nec prædicati exiſtentiam requirit; huiuſmodi ſiquidem prædicatione inſinuatur neceſſarius nexus inter extrema, neceſſarius tamen ex hypoteſi, quatenus videlicet, ſi debet ſubiectum exiſtere, etiam & prædicatum illud adiunctum ſibi habeat oportet.

Difficultas. Nec propterea ſpecies plures exiſtentes actu requiri dicendum, quoniam genus vtpotè vniuerſale per abſtractionem à pluribus, nempè ſpeciebus, fieri debeat;

Solutio. Non enim id ſic vſurpandum, vt re ipſâ ſpecies in natura rerum debeant exiſtere; Tum quia ratio illa generica æquè benè per intellectum ab vnica tantum abſtrahitur ſpecie; Tum quia, ſi plures deſiderentur, ſat illas eſſe poſſe.

Quia tamen genus per quendam reſpectum effictum naturæque adſcriptum ab intellectu conficitur, cuius terminus inferiora ſunt, nempè ſpecies, cùm genus ſit vniuerſale quoddam; nequit ob id intellectus huiuſmodi reſpectum in re, occaſione nactâ quidem effingere, communique naturæ tribuere, niſi concipiat reſpectum ipſum terminatum ad ſpecies; quod his non apprehenſis, cùm ab eo fieri non poſſit, conſequens eſt, vt relucere debeant in mente ſpecies, de quibus genus poſſit prædicari.

Neque hinc aliquem admiratio ſubeat; genus enim logicum non aliam habet exiſtentiam, quàm obiectiuam, atq; adeò non maior eſt actualitas reſpectus eâ quam habent ſpecies, terminus eius; nec maior etiam ſpecierum, cùm terminus reſpectus non maiorem exiſtentiam expoſcat, quàm idem reſpectus, eiuſque fundamentum. At ſi non debeant neceſſariò ſpecies plures re ipſâ exiſtere, in mente tamen exiſtant oportet. Imaginandum enim genus tunc logicum fieri, cùm intellectus vel concipit naturam illam actu pluribus ineſſe ſpeciebus, vel ſaltem potentiâ proximâ; alterutro autem conſtituto, ſpecies plures in mente reluceant neceſſe eſt.

Has porrò, etſi actu non exiſtant, poſſe tamen exiſtere fatendum omninò, cùm alioquin vniuerſalitas generis commentitia foret.

Hæc de genere logicè ſumpto, quæ de metaphyſicè accepto ſuo modo pariter intelligenda. (Reſolutio de genere metaphy. Reſolutionis ratio.)

Vniuerſalitas enim generis metaphyſica non in eo ſanè conſiſtit, quòd plures habeat ſubiectas partes, nimirum ſpecies actu exiſtentes, ſed quòd eas tantùm, quibus ineſſe poſſit; cùm hæc igitur vniuerſalitas in aptitudinis quodam reſpectu poſita ſit; ſatis eſt vt opinor, eius terminum eſſe poſſe.

Hinc eadem veritas nitet, nam vt natura quædam vniuerſalis metaphyſicè dicatur, capax eſſe debet vniuerſalitatis logicæ, cùm huius illa ſit fundamentum; atqui generica natura in vnica exiſtens ſpecie cæteris repugnantibus, incapax eſt vniuerſalitatis logicæ, quamobrem & metaphyſicæ. Quòd ſi res hunc ſe habet in modum, ad genus metaphyſicum omninò requiretur, vt plures ſpecies exiſtere non repugnet.

DISSERTATIO NONA

De Specie.

Abſolutâ iam de Genere doctrinâ, ſtatim de Specie diſſerendum. Tum quia vniuerſalia, quæ prædicantur in quid, cuiuſmodi ſunt Genus, & Species præire debent ijs, quæ prædicantur in quale, vt reliqua tria ſunt Differentia, Proprium, & Accidens. Tum quia quæ ſe mutuò reſpiciunt, ac ad inuicem referuntur, vt Genus, & Species ſimul naturâ ſunt, & cognitione, proindeque debent tractatione coniungi. Tum quia Genus ad Species per differentias deſcendit, vnde poſt Genus de Specie diſputandum. Tum ad extremum, quia hic ordo longè quidem opportunior, atque commodior eſt ad hanc de vniuerſalibus tradendam doctrinam. Tametſi autem Differentia ſit altera Speciei pars, quæ cùm Genere Speciem ipſam conſtituit, & cognitio totius à cognitione partium dependeat; non propterea tamen habitâ cognitione Generis de Differentia ſtatim ineunda tractatio; nihil enim hoc refert, cùm in præſentia ſermo non ſit de vniuerſalibus metaphyſicè, ſed logicè ſumptis, iuxta quem vſurpandi modum, Species prius refertur ad Genus tanquam ad ſui correlatiuum, quàm ad Differentiam, vt partem. Species autem dicitur à ſpectando, cùm ſupra Genus quidpiam informe differentiæ perfectionem, ac pulcritudinem addat. (Tractationis ordo.)

Species bipartitò conſiderari poteſt, vel vt ſubijcibilis, vel vt prędicabilis.

Species autem bipartitò conſiderari poteſt; primò quidem per reſpectum ad genus, ſub quo continetur, ſic homo, & brutum ex. gr. ſpecies animalis dicuntur, iuxta quam conſiderationem ſpecies appellatur ſubijcibilis. Secundò per reſpectum ad indiuidua, quo pacto homo dicitur ſpecies comparatione Socratis, Platonis, & cæterorum indiuiduorum; & iuxta conſiderationem hanc, appellatur ſpecies prædicabilis. De ſpecie verò tam prædicabili, quàm ſubijcibili nobis eſt diſputandum; de ipſa quidem vt prædicabili cum hac ratione ſit vnum è quinque vniuerſalibus, ſeu prædicabilibus; De eadem quatenus ſubijcibili, propterea quod hinc hactenus de genere tradita doctrina, magis eluceſcet.

SECTIO PRIMA.

Quid ſit ſpecies.

Speciei reſpectus ad genus & ad indiuidua, eſſentialiter differunt.

QVoniam ſpecies vt nuper dicebatur, referri poteſt ad genus, cui ſubijcitur, & ad indiuidua, quæ ſub ſe continet; propterea iuxta hunc duplicem reſpectum conſiderari poteſt. Huiuſmodi autem reſpectus eſſentialiter differunt, quinimo, & oppoſiti, non ſecus ac reſpectus Domini ad ſeruum; & ſerui ad Dominum ſunt. Nihil autem prohibet, quominus in eodem ſubiecto reperiantur oppoſiti reſpectus dummodò ad diuerſa terminentur. At verò terminus prædicabilitatis, inferiora ſunt de quibus natura poteſt prædicari; fundamentum autem communitas eſt natura, in qua inferiora conueniunt. Terminus verò ſubijcibilitatis eſt ipſum ſuperius, cui natura eadem ſubijcitur; ſed fundamentum eſt inferioritas, vel ſi mauis, dependentia ab eodem ſuperiori.

Idem de infima ſpecie dicendum.

Hoc idem de infima ſpecie concedendum, etſi quidam arbitrentur vnicum eſſe reſpectum ſimul attingentem, & genus, cui ſpecies ſubijcitur, & indiuidua eidem ſpeciei ſubiecta. Hoc tamen non inficiandum, ſi de nominis vnitate velint id intelligendum, prout in huiuſmodi ſpecie nomen vnicum eſt vtriuſq; reſpectus. Non prætereundum tamen, quod eſt conſideratione dignum, nempè ſpeciei nomen æquiuocum eſſe, velut illud, quo nulla ſignificatur communis ratio, in qua commemorati reſpectus conueniant; adeout ſpeciei, vt ſubijcibili, & vt prædicabili formaliter, nulla communis ratio poſſit aſſignari. Vt ob id Porphyrius iuxta duplicem reſpectum, geminam quoque ſpecies definitionem attulerit.

Speciei nomen æquiuocū eſt.

Porphyrius igitur ſpeciem definiens, ait, λέγεται δὲ εἶδος, καὶ τὸ ὑπὸ τὸ ἀποδοθὲν γένος. καθ' ὃ εἰώθαμεν λέγειν, τὸν μὲν ἄνθρωπον εἶδος τοῦ ζώου, γένους ὄντος τοῦ ζώου. τὸ δὲ λευκὸν, τοῦ χρώματος εἶδος. τὸ δὲ τρίγωνον, τοῦ σχήματος εἶδος. *Dicitur quoque ſpecies, quæ ſub explicato genere* ponitur, *qua* ſignificatione *conſueuimus dicere hominem eſſe ſpeciem animalis, cùm animal ſit genus; album autem ſpeciem coloris: triangulum verò ſpeciem figuræ;* & paulo poſt; εἶδός ἐστι τὸ τασσόμενον ὑπὸ τὸ γένος. καὶ οὗ τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται. *Species eſt, quæ collocatur ſub genere*, & *cui genus attribuitur* in quæſtione *quid eſt*. Sic igitur ipſe definiendam ſpeciem, vt ſubijcibilem exiſtimauit, quem imitati Scholaſtici; *Species*, inquiunt, *quæ ſubijcitur generi, & de qua genus in quid prædicatur.* At idem conſiderans eandem ſpeciem vt prædicabilem, ita loquitur Εἶδός ἐστι τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον. *Species eſt, quæ pluribus, & differentibus numero attribuitur* in quæſtione *quid eſt*. Hoc igitur modo credidit Porphyrius ſpeciem vt prædicabilem rectè definiri; nec immeritò, nam illam diligenter perſcrutando, comperiemus abſolutiſſimam eſſe. Scholaſtici autem ſic. *Species eſt, quæ de pluribus numero differentibus in quid prædicatur.* Hinc facilè conſtat non dari quampiam rationem communem ſpeciei vt ſubijcibili, & vt prædicabili; nam ad ſpecies naturam explicandam fuit opus geminâ definitione, iuxta geminum reſpectum ad ſuperius nimirum, & ad inferiora, cùm vnica definitio tradi non poſſit, eoquòd non detur communis ratio ſpeciei ſubijcibili, & prædicabili, vt paulò antea dicebatur.

Explicatur definitionis particula de pluribus numero differentibus.

Definitio autem explicans ſpeciei naturam, prout hæc prædicabilis eſt, conſtat particulis quibuſdam in definitione generis adhibitis; earum propterea petenda inde eſt explicatio; Supereſt igitur duntaxat enucleanda particula, per quam ſpecies à genere ſecernitur, cuiuſmodi eſt illa *de pluribus numero differentibus*. Hæc porrò ſic intelligenda vt exprimat differentiam, per quam ſpecies conſtituitur in eſſe ſuo, quod in eo conſiſtit, vt ſpecies prædicetur, per modum totius eſſentiæ indiuiduorum; numerica enim differentia materialis quidem dici poteſt, eſſentialis autem non poteſt. Hic autem numericæ differentiæ nomine intelligenda illa, per quam natura communis pluribus, adeoque communicabilis, redditur incommunicabilis; atque adeo multitudo numerus tranſcendens, & vt aiunt, entitatiuus exiſtimandus reſultans ex multitudine, quarumcunque rerum, non autem quantitatiuus ex continui diuiſione proueniens.

Prima difficultas.

Putabit quiſpiam haud probè definitam ſpeciem vt prædicabilem fuiſſe, quòd huiuſmodi definitio, vel non ſoli, vel non omni definito conueniat. Non ſoli & quia conueniat Differentiæ, Proprio, & Accidenti, ſiquidem hæc in quid, & per modum totius eſſentiæ de inferioribus ſuis prædicantur, vt rationale admiratiuum, & album de hoc rationali, de hoc admiratiuo, & de hoc albo; & quia conueniat generi, quoniam animal ex. gr. genus eſt, & de pluribus differentibus numero prædicatur. Perperàm tamen quiſpiā adducitur his argumentis ad credendum, definitionem traditam alteri à re definita conuenire; quandoquidem differentia, proprium, & accidens ad eum modum ſpectata, ſpeciei naturam induunt, quo non mirum, ſi ijs hæc definitio conueniat; ſi autem ſumantur velut vniuerſalia eſſentialiter à ſpecie diſtincta, vti ſunt, ſi ad propria ſubiecta referentur, non ita ſunt, vt ijs hæc poſſit aptari definitio. Si igitur ex. gr. rationalitas ad hanc & illam rationalitatem referatur, ſpeciei naturam obtinet, ſiquidem de ipſis in quid per modum totius eſſentiæ prædicatur, ac proinde ipſi definitio ſpeciei conuenit; Si autem comparetur cùm Socrate, Platone cæteriſque naturæ humanæ ſingularibus, prædicatur in quale quid, atque adeò vt hunc in modum non redolet ſpeciei naturam: ita nec ei ſpeciei definitio eſt conſentanea: vtq; retinet differentiæ indolem, ita & huius definitionem ſibi vendicat; ſic de proprio, & accidenti. Quamuis autem genus de pluribus numero differentibus prædicetur completum ſi fuerit indiuiduum; aduertendum, id per intermediam ſpeciem contingere, atque adeò nedum de pluribus numero, ſed etiam ſpecie differentibus prædicari, quod ſpeciei non conuenit, cum hæc de pluribus numero differentibus duntaxat prædicetur. At ſi indiuiduum fuerit incompletum, tunc genus de indiuiduis, deque tantummodò differentibus numero, quod eſt proprium ſpeciei, prædicatur; tunc tamen genus ſpeciei naturam ſapit. At quod punctum de hoc vel illo puncto, materia de hac vel illa materia; ſic

Solutio.

Secunda difficultas.

Solutio.

Tertia difficultas.

de hac, vel illa materia; anima de hac & illa anima prædicetur; non ſubinde concludas, definitionem hanc conuenire iis, quibus ſpeciei ratio non conuenit.

Solutio. Æquus enim rerum iudex decernet commemorata iam, ſpecies omnino eſſe; etſi enim huiuſmodi iuxta receptam categoriarum ſtructurā dici non poſſint; nihil tamen obſtat, quo minus quælibet è categoriis ita diſponatur, vt ad ipſa hæc tanquam ſpecies pertineant. Ablegantur igitur, quæ diximus è ſpecierum numero non ex vniuerſalitatis defectu, ſed ex eo, quòd incompletum eſt eorum eſſe, itaut ad ea, quæ completa ſunt, & quorum ſunt complementa, reduci debeant; Ad rationem autem prædicabilis hoc nihil refert, cùm duntaxat modus, quo inferioribus communicatur, & de ipſis poſſit prædicari, ſit reſpiciendus.

Quarta difficultas. Quòd autem non omni contento ſub definito conueniat, ſi tu inde ſuadeas, quia Sol, & Luna ex. gr. ſunt ſpecies cùm tamen non prædicentur de pluribus differentibus numero; Nihil certè concludes, nam Sol & Luna, & id genus alia, ſunt quidem ſpecies, atque adeò per ſe conuenit ipſis de pluribus numero differentibus poſſe prædicari, cùm eorum naturis non repugnet communicari pluribus; quod autem re ipſâ non ita ſint, id ex accidenti eſt.

Solutio.

Quinta difficultas. Neque eſt, cur te commoueat illud. Species prædicatur de pluribus differentibus ſpecie, ſiquidem dicitur homo eſt ſpecies, leo eſt ſpecies; Adhuc enim ſpecies eſt, quæ duntaxat de pluribus differentibus numero prædicatur; proptereaquòd dum dicitur homo eſt ſpecies, leo eſt ſpecies, redditur ſenſus, quòd ſpecies denominatiuè de homine, de leone tantummodò prædicetur, non autē quidditatiuè ad eum modum, quo prædicari eſt vſurpatum, cùm dicitur, ſpecies eſt id, quod de pluribus differentibus numero duntaxat prædicatur.

Solutio.

Sexta difficultas. Quod ſi forſan vrgeas, genus & ſpecies correlatiua ſunt, ob id vnum in alterius definitione ponendum; cùm autem dicitur ſpecies id eſſe, quod de pluribus differentibus numero prędicatur, non adhibitur genus; At non inde redarguenda ſpeciei definitio, hæc enim non traditur de ſpecie ſumpta in ordine ad genus, ſed in ordine ad indiuidua, atque adeò non de ſpecie vt ſubijcibili, ſed vt prædicabili, ſecundum quam rationem non refertur ad genus, vnde non mirum, ſi in definitione ipſius hoc modo ſumptæ, nulla fiat generis commemoratio. Supereſt definitio ſpeciei vt ſubijcibilis, enucleanda. Erat autem huiuſmodi. *Species eſt, quæ ſubijcitur generi*, cuius è ſententia quorundam hic eſt intellectus. *Species eſt id, quod immediatè ſubijcitur generi*. In eo tamen videntur peccaſſe, quòd addendo nouam particulam, *immediatè* ad indiuiduum excludendum, veterem definitionem non retineant. Vt omittam, quòd ex. gr. homo non eſſet ſubſtantiæ, vel corporis animati ſpecies, ſiquidem ſub nullo iſtorum immediatè continetur. Præſtat igitur illam ſic interpretari. *Species eſt vniuerſale, quod generi ſubijcitur*; vniuerſale autem per particulam id deſignatur; hoc enim modo excluditur indiuiduum, quod generi quidem; ſed non vt vniuerſale ſubijcitur.

Solutio.

Expenditur ſpeciei vt ſubijcibilis definitio;

Prima difficultas. Verumenimuerò difficultatis nonnihil aduerſus ſuperiorem definitionem inſurgit; proptereaquòd vnius rei vnica eſt definitio, cùm igitur ſpecies res vna ſit; operoſum eſt intelligere de ipſa duas tradi definitiones poſſe; Tametſi autem vnius rei vnico modo ſumptæ plures definitiones eius quidditatem exprimentes eſſe non poſſint; nihil tamen prohibet, eiuſdem rei diuerſo modo ſumptæ, diuerſas definitiones tradi ſaltem per additamentum, præſertim verò ſecundum diuerſos reſpectus eiuſdem ad plura. Deinde ſiquis arguat. Repugnat magis commune ſub minùs commune conſtitui; ſpecies autem communior eſt, quàm genus, quoniam plures ſunt ſpecies, quàm genera; ac ob id hæ de pluribus prædicantur, quàm illud, quare ſub genere ſpecies conſtitui non poteſt; ineptè propterea dicitur ſpecies id, quod ſub aſſignato genere continetur. Ex dictis tamen ſic occurres; de quibus prædicantur ſpecies, prædicatur etiam & genus; quod ideo communius, quoniam de ſpeciebus itidem prædicatur.

Solutio.

Secunda difficultas.

Solutio.

Tertia difficultas. Moleſtior eſt illa forſan ſuperius tacta difficultas; quòd in hiſce definitionibus circulus committatur, cùm ſpecies per genus, & contra genus per ſpeciem definiatur, quod in relatiuis, cuiuſmodi ſunt genus, & ſpecies, non minùs, quàm in abſolutis abſurdum, cùm in relatiuis ſit pariter ſeruanda recta definiendi lex, vt videlicet per clariora definitio tradatur, quod profectò negligitur relatiuum per correlatiuum definiendo; Rectiùs proinde dixeris relatiuum vnum non per correlatiuum, ſed per eius fundamentum eſſe definiendum; Atque hunc in modum licet declinare circulum, intelligendum enim ſpeciem per genus non formaliter ſumptum, ſed prout fundamentum importat, definiri.

Solutio.

Quarta difficultas. Amplius datur aliqua ſpecies prædicabilis, nulli ſubiecta generi, vt prima materies, quæ infima ſpecies eſt de hac & illa materia prędicabilis, & tamen generi ſubſtantiæ ſubiecta non eſt, cùm ad compoſitum reuocetur, cuius eſt pars, quod directè ſub ſubſtantiæ genere continetur; Non continetur quidem materia directè ſub genere ſubſtantiæ iuxta veterem categoriæ ſtructuram; ad ſpeciem tamen ſecundum prędicabile hoc ſatis ſuperque, hinc igitur tantùm, quod nihil refert, concludes materiam haud eſſe ſpeciem prædicamentalem. Quòd ſi de puncto, aliiſq; ſimilibus eadem difficultas afferatur, non abſimili modo occurrendum.

Solutio.

Quinta difficultas. Si rurſus vrgeas. Generaliſſimum ſubſtantiæ genus nulli generi ſubiectum eſt, & tamen reſpectu indiuiduorum incompletorum, ſcilicet huius, & illius ſubſtantię naturam induit ſpeciei; Hoc itidem nihil; cùm enim dicimus ſpeciem omnem prædicabilem eſſe pariter ſubijcibilem, id intelligendum de ſpecie prout prædicabili de completis indiuiduis naturæ ordine ſeruato, vt videlicet gradus non omittantur intermedij; at inter hanc ſubſtantiam, eandemque generatim acceptam multi ſunt intercepti gradus minimè negligendi.

Solutio.

Sexta difficultas. Nec aliud ſilentio prætcribo, quod pleriſque nonnihil negotij faceſſit, nimirum quòd hæc definitio pariter indiuiduo conueniat, ſiquidem huic immediatè ſub genere conſtitui non repugnat, quod in ſpeciebus, ſi quæ dantur, quæ numero multiplicari non poſſint, palam eſt. Hoc tamen nullius momenti; dum enim dicimus, ſpeciem eſſe, quæ immediatè ſub genere continetur, indiuiduum excludimus, quoniam etſi huic conueniet, immediatè generi ſubijci, non tamen inſtar ſpeciei, quæ quamuis vniuerſale, generi ſubijcitur.

Solutio.

Speciei diuiſio in ſubalternam & atomam,

Cæterum ſpecies diuiditur in ſubalternam, & ſpecialiſſimam. Subalterna quidem eſt; quæ ita eſt ſpecies, vt ſimul etiam ſit genus, eoquòd aliam ſub ſe ſpeciem itidem habeat, vt propterea de indiuiduis, ſoluinque numero differentibus non niſi per ſpeciem intermediā poſſit prædicari. At verò ſpecies ſpecialiſſima, ſiue atoma illa eſt, quæ ſub ſe aliam non habet ſpeciem, vt propterea proximè, & immediatè de indiuiduis poſſit prædicari; nam inter ipſam, & indiuidua nulla communicabilis ratio interijcitur. Dicitur autem atoma nempè indiuiſibilis, quoniam etſi per differentias numericas diuiſibilis ſit, per alias tamen minimè; ſed hæc in Inſtitutionibus declarauimus.

SECTIO SECVNDA.

Quæ ſit ratio, per quam ſpecies conſtituitur vniuerſalis an prout generi ſubijci poteſt: an prout de indiuiduis poteſt prædicari.

Species nō conſequitur ratione vniuerſalis per reſpectum ad ſuperius.

MIrum ſanè, quòd aliquibus perſuaſum eſſe potuerit, ſpeciem conſequi rationem vniuerſalis, ex eò quòd generi ſubijciatur, cùm eius comparatione ſuperioris rationem, ad vniuerſale requiſitam, non obtineat, ſed inferioris potius adipiſcatur. Rectius ob id hac de re locuti, qui contrariam ſententiam amplexi, ſpeciem in eſſe vniuerſalis conſtitui dixerunt non per ordinem ad ſuperius, cui ſubijcitur, ſed ad inferiora, de quibus numero tantummodo differentibus prædicatur.

Ratio. Id porrò hinc mihi ſuaſum, quoniam ſpecies ob eam cauſam vniuerſale dicendum; quoniam rationem vniuerſalis generatim accepti participat; vniuerſale autem generatim conſtituitur per ordinem ad inferiora; proinde etiam & ſpecies directè ſub huiuſmodi vniuerſali contenta. Idque nullo negotio à paritate intelliges, homo ex. gr. animal quoddam dici poteſt quatenus communem animalia rationem participat; at animal in ſuo eſſe per ſentiendi principium conſtituitur; ita pariter & homo ſub animali directè contentus, in eſſe animalis per idem ſentiendi principium conſtitui debet. Quod vt clarius percipias, ſimulque

Confirmatio. confirmatum habeas, attende. Vniuerſale generatim ſumptum per reſpectum ad inferiora conſtitui debet; ergo etiam & tale vniuerſale, quemadmodum eſt ſpecies, & quodlibet aliud è reliquis, non igitur per reſpectum ad ſuperius, cùm illi ſit hic oppoſitus; ſi nanque genus, vt eſt vniuerſale, per aliquem reſpectum conſtituitur; nulla ſpecies ipſius, vt quodlibet è quinque vniuerſalibus, per reſpectum oppoſitum conſtitui poterit.

Prima difficultas. Nec te commoueat inefficax, meâ ſententiâ, argumentum, quoniam ratio ſpeciei reſpectum ad genus inuoluit, cùm ſit quidpiam correlatiuum comparatione illius; non ſic autem ſe habet per ordinem ad inferiora, de quibus tãquam de ſibi ſubiectis, prędicatur;

Solutio. Si nanque conſideretur ſpecies ſecundum propriam rationem formalem, ordinem dicit ad genus, tanquam ad primum ſui correlatiuum; vt inſpecta ſecundum rationem ſui generis, nimirum vniuerſalis, ad inferiora itidem, de quibus prædicatur, reſpectum importat. Duo igitur ſunt ad quæ ſpecies refertur, & genus, & inferiora indiuidua; ad illud per ſe primò, quia ſecundum propriam rationem; ad hæc ſecundò quoniam ratione ſui generis, videlicet ratione vniuerſalis. Quamobrem non inficiandum, ſpeciei definitionem prout ſubijcibilis traditam in ordine ad genus, propriam eſſe ipſius, vtpotè contextam per eius primum correlatiuum, alteram autem per ordinem ad inferiora veluti per poſterius correlatiuum non negligendam; quoniam hæc etſi propria eius non ſit, prout ipſa ſpecies eſt, propria tamen, eiuſdem eſt, prout ipſa eſt particeps rationis genericæ, nimirum vniuerſalis.

Secunda difficultas. Species vt generi ſubijciatur, abſtrahi debet ab indiuiduis; ineptè tamen hinc infertur, etiam vt ſubijcibilem vniuerſalem eſſe; quamuis enim ſit vniuerſalis, tamen non vt ſubijcibilis, ſed vt abſtracta. Non diſ-

Solutio. ſimulandum tamen vniuerſalitatem hanc metaphyſicam, non logicam eſſe, de qua ſit ſermo; at hoc etiam admiſſo potius abſtractionis vi, & non ex eo, quòd generi ſubijcitur, vniuerſalis rationem obtinebit. Quamuis autem ſpecies ſubijcibilis ſemper ſit vniuerſalis; non tamen vt huiuſmodi, ſed vt prædicabilis; ita viciſſim ſpecies, quæ eſt prædicabilis, eſt etiam ſubijcibilis,

Tertia difficultas. ſed non vt prædicabilis. Species etiam ſubijcibilis

Solutio. prædicatur de hac & illa ſpecie ſubijcibili; Non ob id formaliter vt ſubijcibilis eſt vniuerſalis; eſt enim ſubijcibilis eſſentialiter, & vt *quid*, & eſt prædicabilis denominatiuè, atque vt *modus*; induit enim modum ſpeciei. Quod etiam immediatè ſubijcitur generi,

Quarta difficultas. cuiuſmodi eſt ſpecies, videtur vniuerſale: Non propterea vt ſubijcibile vniuerſale dicendum, ſi formaliter id vſurpetur, licet materialiter concedi poſſit; Et

Solutio. quamuis vt ſpecies vniuerſale dicatur, debeat ſub vni-

Quinta difficultas. uerſali generatim accepto contineri; non propterea quatenus vniuerſali ſubijcitur, vniuerſalis rationem obtinet, ſed potiùs ita ſe habet, quoniam de pluribus

Solutio. poteſt prædicari, vnde ſub vniuerſali debet conſtitui.

Sexta difficultas. Tametſi autem genus ſubalternum videatur per ſubijcibilitatem conſtitui, vnde etiam & ſpecies infima

Solutio. non abſimili modo; Secus tamen ſe res habet, nam genus commemoratum duplici ratione conſtat, quarum vna per quam poteſt de pluribus prædicari, vnde habet vt ſit vniuerſale: altera, per quam ſuperiori ſubijcitur generi, ſubalterniq; conditionem ſortitur; vt igitur genus ſubalternum haud vniuerſale eſt, quoniam alteri ſubijcitur; ſic etiam & infima ſpecies vniuerſale eſt, non quia ſubijcitur, ſed quia prædicatur;

Ratio ſubijcibilitatis & prædicabilitatis in ſpecie neceſſariò iungũtur. In qualibet igitur ſpecie duplicem commemoratam rationem ſubijcibilitatis, & prædicabilitatis, ſic oportet agnoſcere, vt nobis dicendum, eas neceſſario nexu coniungi; non ita tamen, vt vna pendeat ab altera, ſed potiùs, vt vtraque à communi fonte ſcaturiat. Quod adeò verum, vt vix animum ad credendum inducam; ſecus aliquos exiſtimaſſe; naturæ ſiquidem ordinem attendens, nullo negotio intelliges, ſpeciem nullam reperiri prædicabilem, quæ ſimul non ſit ſubijcibilis. Neceſſariò enim ſi ex genere, differentiaque debet ipſa conſurgere, non inficiandum genus, cui ipſa ſubijcitur; cùmque ſpecies, neceſſariò de differentibus numero debeat prędicari, neceſſe pariter eam eſſe prædicabilem; quamobrem non inſulsè dictum, geminam illam rationem in ſpecie neceſſario vinculo connecti.

Vna tamē non pendet ab altera. Non ita tamen, vt vna proueniat ab altera, cùm oppoſiti ſint reſpectus; oppoſitorum autem vnum per ſe ab alio minimè poteſt oriri.

Quòd verò à communi fonte, ſcilicet à differentia ſpecifica ſub ratione tamen diuerſa vtraque dimanet, ex eo palam, quòd differentia duplici fungitur munere; contrahit enim generis naturam conſtituendo ſpeciem generi ſubiectam, & ſimul ſpeciem conſtituendo reddit adhuc aliis communicabilem, cùm illam in vltimo eſſe ſubijcibili nequeat conſtituere, hoc enim differentiæ numericæ munus.

Num ſpecies plura actu indiuidua requirat, vel in vno poſſit indiuiduo conſeruari. Num autem ſpecies plura actu indiuidua requirat an in vnico poſſit conſeruari, controuerſum non minus, ac de genere dictum, inde ob id difficultatis petenda ſolutio. Species enim, vt innuimus, commemorato loco, ſpectari poteſt & vt quoddam actuale totum, prout eſſentialia quibus conſtat, principia dicit; & vt quoddam totum potentiale ſibi ſubiectas partes, inferioraque indiuidua continet. Priori modo ſpectata nulli dubium, quin in vnico poſſit indiuiduo ſeruari, propterea quòd ſecundum totam eſſentiam ſuam cuilibet indiuiduo communicatur; vnde rectè dicimus in Socrate totam humanitatem adinueniri. De ſpecie igitur tam metaphyſicè, quàm logicè ſumpta iuxta ſecundam vſurpationem, remanet difficultas; num ſcilicet quatenus huius induit rationem totius plura actu requirat indiuidua; an potius vt hæc exiſtere poſſit, ſufficiat vnicum tantùm indiuiduum.

Non

Google

Quid diſcendũ in re propoſita. Non ſecus de ſpecie, ac de genere dicendum: quòd nimirum ſpecies formaliter ſumpta, quantum ad logicam vniuerſalitatem, etſi plora indiuidua re ipſâ exiſtentia non expoſcat; eadem tamen in mente relucere actu requirit, & quòd ijs extra animam exiſtere
Ratio. non repugnet.

Hoc ſatis euidens ex hactenus de genere dictis. Quæ verò de ſpecie logicè ſumpta, de eadem metaphyſicè accepta intelligenda, ad hanc enim non requiritur, vt re ipſâ plura exiſtant indiuidua.

SECTIO TERTIA.

Num ſpecies diuerſæ inæqualis omninò ſint perfectionis eſſentialis.

Duplex perfectio, eſſentialis vna, accidentaria altera. CVm duplex ſit perfectio rebus accommodata, eſſentialis vna, accidentaria altera; illa quidem in attinentibus ad eſſentiam conſiſtit; hæc in accidentarijs formis rei naturam circumſtantibus. De ſecunda perfectione nulla dubitandi occaſio; de prima tantum eſt, cur in controuerſiam vocetur, quomodo ſe res habeat, vt non immeritò ſagaciores Philoſophiæ Magiſtri in diuerſas opiniones abierint.

Species vt plurimum ſunt inæqualis perfectionis eſſentialis. Nobis tamen ſummoperè probatur, vt plurimum ſpecies ſub eodem genere conſtitutas inæqualis eſſe perfectionis eſſentialis.

Inductione ſuadetur. Hoc frequens inductio confirmat; nam ſub animalis genere longè perfectior eſt eſſentiali perfectione animal rationis particeps, quàm animal irrationale; præterea ſubſtantia ab omni concretione materię ſeiuncta, longè perfectior eſt eodem perfectionis genere, ſubſtantiâ, quæ materiâ conſtat.

Ratio. Quod ſi rationem deſideres, primò quidem occurrit non repugnantia; ſiquidem in vniuerſa varietate rerum nihil extat, vnde perfectionis eſſentialis inæqualitas repugnet; adeò vt res vna in ſua quidem eſſentia, eſſentialibuſque principijs nequeat alteri antecellere. Si quid enim foret, id præſertim, quòd ſpecies in communi quadam ratione ſimiles eſſe debeant, vt in ea dicantur conuenire, quaſi in vnum venire. In hoc tamen nullius momenti vis, cùm hæc inæqualitas ab illa ſimilitudine non abhorreat, ſiquidem in differentijs poteſt conſiſtere, quibus ſpecies conſtituuntur, atq; adeò concipi communis natura poteſt ſecundum eſſentialem conuenientiam, prætermiſſis, neglectiſque differentijs, quæ perpetuò diuerſæ ſunt, ſiue æqualis, ſiue inæqualis ſint perfectionis; vnde ſi diuerſitas illa non officit differentiæ in communi ratione generica, profectò nec ſimilitudini, hæc, de qua loquimur, inæqualitas officiet.

Cur dictũ ſit id plerumq; contingere. Meritò quidem id plerũmque contingere dictum eſt; non enim tantâ neceſſitate euenit, ſpecies vt omnes inæqualis, de qua loquimur, perfectionis eſſe debeant; quin potius frequenter oppoſitum accidit, plurimæque re verâ extant, quæ diuerſæ cùm ſint, eſſentialiter tamen æquales ſunt, adeò nimirum, vt vna ſecundum eſſentiam perfectior aliâ non ſit.

Si quæ nanque neceſſitas cogeret, ea præſertim, quæ ex diuerſitate ſpecierum deſumitur; Hinc nulla tamen, vt opinor, cùm ſpecierum diuerſitas haud ſecum
Dari eſſe ſpecies ſecundum eſſentiam æqualis perfectionis vnde conſtet. habeat adiunctam perfectionis inæqualitatem.

Re ipſâ tamen dari ſpecies æquè perfectas ſecundum eſſentiam, ſatis eſt exploratum; præſentia ſiquidem, per quam res hoc in loco conſtituitur, tametſi ab ea, per quam res eadem alibi locum obtinet, ſpecie diſtingui exiſtimetur; nolla tamen ſuppetit ratio demonſtrans ex illis vnam ſecundum eſſentiam perfectiorem aliâ.

10. Met. Tex. 15. Suſpicabitur quiſpiam Ariſtotelem contrariam ſententiam amplexum, cùm protulerit, differentiarum vnam habere ſe veluti formam, alteram verò vt priuationem, quam pro quadam ignobilitate, minoriue perfectione videtur accepiſſe, atque adeò ſpecies hiſce differentijs conſtantes inæqualis eſſe perfectionis ſecundum eſſentiam putaſſe. Sed eò non ſpectabat Philoſ. vt id de contrarijs doceret, ſolum contendens, in contrarietate quauis, contrarium vnum habere priuationem alterius; quod ex eius verbis colligitur, ait enim Πᾶσα γὰρ ἐναντίωσις ἔχει στέρησιν θάτερον τῶν ἐναντίων. ἀλλ' οὐχ ὁμοίως πάντα· ἀνισότης μὲν γὰρ ἰσότητος, ἀνομοιότης δὲ ὁμοιότητος, κακία δὲ ἀρετῆς. *Omnis nanque contrarietas habet alterum contrariorum priuationem, verum non omnia ſimiliter. Inæqualitas enim æqualitatis; diſſimilitudo verò, ſimilitudinis: vitium autem, virtutis.* Sed non eodem modo, putat omnem formam contrariam alterius priuationem inducere, propterea quòd in quibuſdam magis conſideratur priuatio quidem ex parte vnius formæ, quàm alterius; idque vel ex eo contingit, quòd forma vna per modum rei poſitiuæ, altera per modum priuationis explicatur. Non negandum tamen id ſæpe ſæpius oriri, ex eo, quòd vna forma ſit alterâ deterior, ac ignobilior, vt propterea Philoſophus non dixerit, priuationem in omni contrarietate perpetuò ſic adinueniri, cùm peculiari modo reperiatur in aliqua contrarietate, in qua vna forma eſt aliâ perfectior.

Prima difficultas ex Ariſtotel. auctoritatibus. Solutio.

Et idem quoque Philoſophus ordinem prioris, & poſterioris, melioris, & deterioris in vniuerſa ſpecierum multitudine, imo etiam rerum ſpecies eſſe veluti numeros, atque adeò cùm horum ſpecies neceſſariò ſint inæquales, ſic etiam, & cęterarum rerum ſpecies inæquales eſſe dicebar.

3. Metaphyſ. Tex. 11. 8. Met. Tex. 10.

Solutio. Verum is non eò collimabat, quò aduerſarij arbitrantur, cùm enim docuit in ſpeciebus dari prius, & poſterius, eſt indefinitè locutus, ſic enim ait ἔτι ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ ὕστερόν ἐστιν, οὐχ οἷόν τε τὸ ἐπὶ τούτων εἶναί τι παρὰ ταῦτα. οἷον εἰ πρώτη τῶν ἀριθμῶν ἡ δυάς, οὐκ ἔσται τις ἀριθμὸς παρὰ τὰ εἴδη τῶν ἀριθμῶν· ὁμοίως δὲ οὐδὲ σχῆμα παρὰ τὰ εἴδη τῶν σχημάτων. *Item in quibus prius & poſterius, eſt, non eſt poſſibile, quod de his dicitur, aliquid præter hæc eſſe. Vt puta ſi dualitas numerorum eſt prima, non erit aliquis numerus præter ſpecies numerorum: ſimiliter neque figuræ præter ſpecies figurarum;* Ac ob id parui facienda ſententia, ſiquidem ad veritatem indefinitæ propoſitionis ſatis ſuperque, vt in aliquibus veritate cõprobetur, pleræq; autẽ ſpecies extant, in quibus prioris ordinem licet obſeruare; non ſic in indiuiduis, quod etiam Philoſophus aduertit ibidem dum ait ἐν δὲ τοῖς ἀτόμοις οὐκ ἔστι τὸ μὲν πρότερον, τὸ δ' ὕστερον. *In indiuiduis verò non eſt hoc quidem prius, illud verò poſterius.* Et rectè quidem, nam indiuidua ſecundum eſſentiam, æquè perfecta ſunt.

3. Metaphyſ. T. 11.

3. Metaphyſ. Tex. 11. 8 Metap. Tex 10.

Nec altera auctoritas aliquid habet momenti, docet enim καὶ ὥσπερ οὐδ' ἀπ' ἀριθμοῦ ἀφαιρεθέντος ἤ τινος προστεθέντος, ἐξ ὧν ὁ ἀριθμός ἐστιν, οὐκέτι ὁ αὐτὸς ἀριθμός ἐστιν, ἀλλ' ἕτερος, κἂν τοὐλάχιστον ἀφαιρεθῇ ἢ προστεθῇ, οὕτως οὐδὲ ὁ ὁρισμὸς, οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι, οὐκέτι ἔσται, ἀφαιρεθέντος, τινὸς ἢ προστεθέντος. *Et quemadmodum de numero ablato, aut addito aliquo, ex quibus numerus eſt, non amplius idem numerus, ſed diuerſus, etiam ſi minimum auferatur, aut addatur: ita nec definitio, nec ipſum quid erat eſſe, erit amplius ablato aliquo, aut addito.* In eo igitur ſimilitudo, vt quemadmodum per additionem, vel ablationem vnitatis, numerus varietatem ſubit: ſic ſpecies quælibet per additionem, vel ablationem alicuius prædicati, eadem amplius remanere non poteſt. Non negandum plerumque cùm inæqualitate perfectionis eſſentialis id euenire, at non neceſſariò, ac ſemper. Hinc ob id non inferas, perpetuò ſpecies inæqualis perfe-

Secunda difficultas ex ratione deſumpta, & Solutio.

perfectionis eſſentialis, etiam à numero differentibus hoc etiam nomine ſecerni videantur. Sat enim earum differentias eſſe penitus diuerſas, atque diſſimiles, quamuis cum hac diſſimilitudine quandoque connectatur inæqualitas perfectionis. Quæ autem numero differunt, hanc diſſimilitudinem non expoſcunt, ſolum enim penes proprias entitates, diſtinctionem requirunt.

Tertia difficultas.

Videbitur forſan explicatu difficile, quâ ratione ſpecies, etſi æquè perfectæ, differre poſſint. Si nanque ſic ſe habent etiam & differentiæ, quæ cum æquales fuerint, æquè à primo ente, & non ente diſtabunt; vnde non diuerſæ, propterea nec ſpecies quarum illæ ſunt

Solutio.

differentiæ. Tametſi autem & differentiæ, & ſpecies æquè diſtent à primo ente, & non ente, adhuc tamen poſſunt eſſe diuerſæ, cùm non tota diuerſitas, ab illa diſtantia, ſed ab intrinſeca eiuſque natura petenda ſit. Nec propterea ſpecierum tollitur omnis diſſimilitudo. Hæc enim cum æqualitate perfectionis eſſentialis quàm optimè cohæret, diſſimilitudo ſiquidem ab eſſentialibus rationibus ortum ducit, quibus æqualitas perfectionis non repugnat, quamuis inter ſe diſtinguantur.

Quarta difficultas. Solutio.

Licet autem diuerſam rationem in ſpeciebus, cogamur agnoſcere, quinimò diuerſam perfectionis quantitatem: non ſubinde concludenda inæqualitas; cùm enim dicitur perfectio diuerſa, perinde eſt, ac ſi dicatur alia perfectio; at quamuis alia, non ob id inæqualis.

Quinta difficultas. Solutio

DISSERTATIO DECIMA
De Differentia.

Poſt Genus, & Speciem de Differentia tractandum. Conſideratis enim Vniuerſalibus, quæ prædicantur in quid, cuiuſmodi ſunt Genus, & Species, diſputandum ſequitur de iis quæ prædicantur in quale, è quibus Differentia primò quidem occurrit, velut illud vniuerſale, quod etſi prædicetur in quale ſecundum modum, prædicatur tamen in quid ſecundum rem, cùm reliqua duo Proprium, & Accidens ſecundum rem, & ſecundum modum prædicentur; idcircò de Differentia nunc inſtituenda tractatio; propterea ſit.

SECTIO PRIMA.

Quid Differentiæ nomine ſignificetur; an & quotuplex ea ſit; & in quo eius natura conſiſtat.

Quid differentiæ nomine ſignificetur ac multiplex eius ſignificatio.

DE differentiæ nomine primò dicendum. Sumitur autem illud ad rationem, ſiue gradum ſignificandum, quo vnum ab alio ſecernitur; propterea quòd ſic vni conuenit, vt alteri non conueniat. Si vim autem nominis attendas, differentiam reperies nihil aliud eſſe quàm formalē rationē facientem differre. Hic notarunt non idem eſſe differens, ac diuerſum; inquiunt

Quid interſit inter differens, & diuerſū.

enim, illa differentia dici, quæ prius cum in aliquo communi conueniant, deinde per aliquid eidem communi ſuperadditum, differunt; Diuerſa autem quæ non per quidpiam ſuperadditum, ſed ſeipſis, & vt aiunt, ſe totis ſecernuntur; de quo infrà.

Trifariam differentia ſpectari poteſt.

Dari autem differentiam nemini dubium, & ex infra dicendis conſtabit. Trifariam differentia ſpectari poteſt, primò prout eſt differendi ratio; Secundò quatenus diuidendo genus, conſtituit ſpeciem, Tertiò quatenus de pluribus poteſt prædicari.

Triplex differentia Cōmunis Propria, & Propriiſſima.

At differentia triplex Communis, Propria, & Propriiſſima. Communis eſt accidens aliquod ſeparabile, per quod ſubiectum vel à ſe ipſo, vel ab alio differt, vt Socrates ſtans differt à ſe ipſo ſedente, vel etiam à Platone ſedente. Propria eſt accidens inſeparabile, vt oculorum cæcitas, vel naſi curuitas, aut cicatrix ex vulnere relicta. Propriiſſima eſt intrinſeca, eſſentialiſque ratio, per quam ſpecies vna differt ab alia, vt rationalitas, per quam homo differt à bruto.

Tametſi diuiſio hæc bimēbris nō ſit ad bimembrem ſaltē reuocatur.

Tametſi autem hæc diuiſio bimembris non ſit, ad bimembrem tamen reuocare non difficile. Primò quidem hunc in modum. Differentia duplex, alia ſeparabilis, alia inſeparabilis. Separabilis porrò idem ac differentia communis. Inſeparabilis verò duplex: vel quæ ex accidenti ſeparari non poteſt, & à propria differentia non diſtinguitur: vel quæ per ſe ſeparari non poteſt, eſtque differentia propriiſſima. Secundò

Duplex differentia vna ſeparabilis, altera inſeparabilis.

ſic. Differentia vel facit aliud, vel alterum, ſiue alteratum, hoc eſt, vel facit differre eſſentialiter, vel accidentaliter; prima eſt differentia propriiſſima; atque hunc in modum hominem à bruto dicimus rationalitate diſtingui. Secundò modo bipartitò contingit, vel per accidens proprium, & inſeparabile, diciturque differentia propria; ita quidem Socratem per naſum ſimum dicimus à Platone differre, dum hic naſum habet aquilinum. Vel denique per accidens commune, ac ſeparabile, & ſic Socrates ſedens differt à Platone ſtante, eſtque differentia communis, ſic nuncupata, quoniam attenditur penès accidentia rei prorſus extrinſeca, atque ſeparabilia: vt contra propriiſſima quidem dicitur, proptereaquòd facit eſſentialiter differre. At inter has differentia Propria medium obtinet locum.

Hanc adæquatā eſſe diuiſionē oſtēditur.

Hinc porrò diuiſionem hanc adæquatam intelliges; quoniam datur per membra, quibus totum diuiſum exhauritur. Omnis enim differentia vel eſſentialiter, vel accidentaliter facit differre.

Prima difficultas. Dilutio.

Inadæquatam hanc diuiſionem ſuſpicantur nonnulli, quoniam non comprehendit numericam differentiam. In eo tamen peccarunt, quoniam non aduerterunt, hanc acceptam pro accidentium collectione ad accidentariam reduci; acceptam verò pro ratione intrinſeca, per quam natura contrahitur ad eſſe hoc, ad eandem reuocari, cum ratio ſit, cur indiuidua citra eſſentiam, atque adeò vt aiunt, accidentalitate prædicabili, ſi non prædicamentali diſtinguntur; ſed eo nomine ad propriā differentiam pertinere dicendum, quoniam in quale extra eſſentiam, neceſſariò tamen, prædicatur. Non infitiandum tamen, ſi differentia diuidenda ſuſcipiatur, prout vniuerſale quoddam de pluribus prædicabile, tunc certè numericam differentiam non eſſe hâc diuiſione comprehenſam.

Secunda difficultas.

Videtur etiam inadæquata partitio, vtpotè genus, etſi differentiæ rationem obtineat, nullo modo comprehendens; genus autem huiuſmodi eſſe inde perſpicuum, quoniam eſt id, per quod vnum ab alio differt,

ita

Digitized by Google

ita quidem animal diſtinguit hominem ab omnibus ijs, quibus deeſt ſentiendi principium: non diſſimiliter ſubſtantia ſecernit eundem ab accidente.

Solutio.

Sed hoc haud magni faciendum; nam etſi ſumpta latâ quâdam vſurpatione, pro quouis, vnde aliqua differre poſſint, genus differentia dici mereatur, & ad differentiam propriam reduci poſſit, prout eſt id, vnde aliqua eſſentiâ naturâque differunt: propriâ tamen ſignificatione accepta genus differentię rationem non obtinet; differentia ſiquidem hunc in modum accepta ea eſt ratio, quæ rei ſuperuenire concipitur, prout conuenienti cum alia per quandam rationem prius conceptam, quo pacto ſic eſt differendi, vt nequeat eſſe conueniendi ratio; vnde ſupremum ſi fuerit genus, quatenus non permittit priorem rationem, in qua plura conueniant, differentia eſſe non poteſt; quod ſi genus intermedium extiterit, eo quòd non ſit ratio concepta alteri adueniens, vnde aliqua diſcriminentur, ob id differentia dici non meretur.

Tertia difficultas.

Proprietates etiam ab eſſentia dimanantes inditio ſunt inadæquatę diuiſionis, per ipſas enim res inuicem diſtinguuntur, ſic riſibile ſecernit hominem à brutis, & hâc diuiſione non comprehenduntur; imò nec etiam ad vllum ex diuiſionis membris reduci poſſe videntur. Non ad differentiam communem, cùm accidentia ſeparabilia non ſint: nec ad propriam, cùm non ſint accidentia, quæ ſeparari poſſint; non enim re ipsâ ab eo diſtinguuntur, vnde dimanant: Nec tandem ad propriſſimam, cùm hinc eſſentiale diſcrimen non deſumatur.

Solutio.

Verumenimuerò ad aliquod ex partitionis membris reuocari intelliges, ad Propriam differentiam aduertens facilè reduci; quamuis enim quibuſdam hoc non probetur ob eam, quam attulimus, cauſam; adhuc tamen ita ſentiendum, etiam ſi intenſionem, & remiſſionem non ſubeant, nec ſint per accidens, ſed per ſe inſeparabiles, ſatis enim ſuperque proprietates eſſe eorum, quibus conueniunt.

Quarta difficultas.

Tandem non omittam ſubſtantiales formas hâc diuiſione minimè comprehenſas, earum enim non eſt genus diuidere, quamuis inde rerum diſcrimina petantur.

Dilutio.

Has tamen ad propriſſimam differentiam reuocari non ineptè dixeris, cum inde res eſſentialiter differant; quod ſi hinc nulla ſit generis diuiſio, id non ea eo, quod differentiæ munere fungi non poſſint; ſed quoniam huiuſmodi diuiſio non phyſicis; ſed metaphyſicis formis accepta referri debet.

Quid per hanc diuiſionẽ intelligi debeat diuiſum.

Indagandum etiam & aliud ab inſtituto non penitus alienum; quidnam diuiſum ſit, an reale quidpiam, an potius rationis opus.

Diuiſum eſt quidpiam reale.

Placet eorum conſilium, qui reale aliquid diuiſum eſſe contendunt.

Ratio.

Nec inefficax ad hoc nos ducit argumentum; nam citra quamuis operationem intellectus tres illi differendi modi extant in natura; non enim vt ſtatio faciat differre Socratem à ſe ipſo ſedente; vel vt naſi ſimitas Socratem à Platone, vel vt rationale hominem à rugibili rationis opus requiritur.

Confirmatio.

Accedit, quòd hîc de differentijs fit ſermo, prout ea ſunt, quibus re ipsâ omnia diſtinguuntur, cuiuſmodi profectò non ſunt intentiones, quas intellectus effingit, ſed reales omninò rationes, de quo nemini dubitandum; quamobrem, ſi de huiuſmodi differentijs inſtituitur conſideratio, fatendum prorſus, reale quidpiam eſſe, non rationis opus, quod ſuſcipitur diuidendum.

Nondiffinitio.

Nec ob id proprios fines tranſilire Logicus hanc de differentijs tractationem inſtituens, dicetur, quaſi nimirum in alterius meſſem, nempè Metaphyſici, falcem ponere audeat, is enim non ex inſtituto de differentijs ſic acceptis diſſerit; ſed obiter tantùm hanc partitionem præmittit, vt commodiùs ad conſiderandam propriſſimam differentiam ſub vniuerſali ratione ſe conferat.

Solutio.

Secunda difficultas.

Nec ab hac veritate recedendum, quòd propriſſima differentia ad hoc tertium prædicabile ſpectans accipienda non ſit in ordine ad munus diſtinguendi, ſed ad prædicationem de pluribus, nimirum ijs, quæ per differentiam inuicem diſtinguuntur.

Solutio.

In differentijs enim quauis cum ſeparatio ſit quædam, atque adeò duo neceſſariò concernens, & id quod, & id à quo ſeparat, duplex recognoſcendus reſpectus; iuxta priorem, cùm prædicabilis differentia fiat, de illis quæ ſeparat atque diſtinguit, ad Dialecticum: iuxta poſteriorem ad Metaphyſicum pertinet, cuius eſt conſiderare differentiam quantum ad munus ſeparandi vnum ab altero.

Tertia difficultas.

Nec tandem vllum abſurdum, ſi diuiſum reale aliquid eſſe dicatur, quòd diuiſionis membra coinciderent, cum vna eademque res communis, propria, & propriſſima differentia eſſe queat;

Solutio.

Re namque coincidere quidem poſſunt, ratione tamen non poſſunt.

Verum ſit partitio æquiuoci, analogi, & vniuoci &c.

Poſtremus tandem in re propoſita ſit nobis labor, huius partitionis conditionem expendere, num videlicet æquiuoci, an analogi, an verò vniuoci in ſua vniuocata partitio cenſeri debeat. Vniuoci in vniuocata eſſe nobis probatur, adiunctâ tamen quâdam analogiâ.

Diuiſio eſt vniuoci cum quadam analogia.

Ratio.

Validiſſima ſuppetit ratio, nam intellectus quotieſcumque de aliquo conceptu poteſt eſſe certus, de alijs autem dubius, ille profectò cui firmiter adhæret, eſt alius ab ijs, de quibus eſt anceps; atqui poteſt intellectus eſſe certus de differentia quadam, quod videlicet differre faciat, anceps tamen de modo, quo id ipſa præſtet, an eſſentialiter, an accidentaliter; ob id fatendum, vniuocam rationem eſſe diuiſam.

Difficultas.

At ſi quis hoc ægrè ferat, quoniam ſi diuiſum reale quidpiam extiterit, membra in quæ fit diuiſio, communem aliquam rationem habere non poterunt, cùm eſſentialis differentia differre ſimpliciter faciat; accidentaria verò ſecundum quid, quibus nihil commune vniuocum.

Solutio.

Hoc planè nihil, cum vtrique abſolutè differentię ratio conueniat, etſi per ordinem ad differentiam eſſentialem accidentaria conuenire dicatur; illæſa igitur vniuocatio remanet, alioquin intolerabilis, ſi diſtinguendi munus vni ſimpliciter, alteri ſecundum quid conueniret; hæc enim illa, quibus vniuocum commune nihil, vt enti poſitiuo, & negationibus eiuſdem.

Hæc vniuocatio analogiã habet adiunctam.

Hæc autem, quam aſtruximus, vniuocatio non ab omni penitùs abhorret analogia, ab ea videlicet, quæ dicitur inæqualitatis, quæ cum vniuocatione conſentit; alioquin nullum genus vniuocum foret, vtpotè ſemper hanc ferè habens analogiam admixtam, ob differentias, quibus contrahitur, inæqualis perfectionis; ita quidem, vt familiari vtar exemplo, animal ad ſpecies deſcendit ſuas; perfectiori enim modo ad hominem, imperfectiori autem ad reliqua.

Primum analogatũ eſt differentia propriſſima.

Quamobrem primum ex analogatis eſſentialis cenſenda differentia. Hæc enim propriſſimè differentiæ rationem ſibi vendicat tertium vniuerſale, ſiue prædicabile conſtituens, cùm alioquin communis & propria ad reliqua duo prędicabilia pertineant.

Quatuor differentię munera conſiderantur.

Ad explicandam verò differentiæ naturam diligenter oportet aduertere, quatuor, quibus poteſt conſiderari modos, vel ſi mauis munera, quibus ipſa fungitur.

Primum munus genus diuidere.

Ex his autem primâ eſt conſiderandi ratio, modusue, prout ipſa genus diuidit, ac idem ad inferiora contrahit, hoc enim eius primum cenſetur munus, nempè genus diuidere.

Secundũ munus

Secundum prout ſpeciem conſtituit, eandemque perficit. Tertium prout ſpeciem

Secundum munus ſpeciem conſtitue re. Tertium diuidere ſpeciem vnam ab alia. Quartum poſſe de inferioribus ſpeciei à ſe conſtitutę prędicari.

conſtitutam, ab alijs diuidit, ſecernitque, vnde propriè differentiæ nomen ſortitur. Quartum atque poſtremum prout ad inferiora refertur ſpeciei à ſe conſtitutæ, poſſe de ipſis prædicari, iuxta quam conſiderationem vniuerſalia, prædicabiliſque rationem obtinet. Hæc igitur differentiæ munera diuidit genus, conſtituit ſpeciem, conſtitutam à quouis alio diſtinguit, ac tandem de ſpecie conſtituta, deque omnibus ſub illa contentis prædicatur.

Quatuor à Porphyrio de differentia definitiones traduntur.

Iuxta hæc Porphyrius quatuor de differentia definitiones tradidit, quibus aperiè ſplendidèque natura ipſius declaratur, in quarum explicatione ſe noſter in præſentia labor exercebit. Tametſi autem tres priores conſiderandi modi ad Metaphyſicum attinere videantur, veluti occupatum circa differentiam prout in prima intentione conſiſtit, cùm eandem quatenus ſecundam intentionem inuoluit, & rationem vniuerſalis obtinet, Logici ſit conſiderare cuius eſt ſecundas intentiones, & omnia, prout ijs ſubſtrata perſecutari; quia tamen commemorati modi non parùm ad quartum ritè percipiendum conducunt, ob id haud eſt alienum ab inſtituto logico illos expendere.

Differentiæ iuxta priorem conſiderandi modum apprimè videtur definitio congruere, quam tertio loco Porphyrius expreſſit Διαφορά ἐστι τὸ χωρίζειν πεφυκὸς τὰ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος. *Differentia eſt id, quod naturalem vim habet ſeparandi, quæ ſub eadem genere collocantur. Differentia*, inquit, *eſt id, quod ſuaptè naturâ ea, quæ ſub eodem genere ſeparat.* Vel clariùs; *Differentia eſt, quæ apta eſt diuidere ea, quæ ſub eodem genere ſunt.*

Non diſſimulandum hanc definitionem videri non diſtinctam à quarta dicente Διαφορά ἐστιν ᾧ διαφέρει ἕκαστον. *Differentia eſt id, quo quidque differt*, quam clariùs Scholaſtici, hunc in modum enunciarunt. *Differentia eſt id, quo ſingula differunt*; Ab ea tamen longè quidem ſecernitur, proptereaquòd in hac ſit generis commemoratio, quæ in illa quidem omittitur; vtque igitur ab illa ſecreta ſit, intelligenda eſt tradita de differentia prout diuidente genus in eas, quas habet ſpecies, ita vt ſcilicet differentiam, prout exercet munus diuidendi genus, quod primum eſſe dicebatur, non autem quatenus fungitur tertio, quod eſt ſpecies ad inuicem diſtinguere.

Superioris definitionis hic intellectus. Differentia ſeparando ea, quæ ſub eodem ſunt genere, eſt ſpecies multiplicandi ratio, ita vt huius multiplicationis beneficio genus eſſentialem diuiſionem ſubeat, atque adeò conſtituatur in pluribus eſſentiâ, naturâque diuiſis.

Cur dicatur per differentiam diuidi ea, quæ ſub genere ſunt.

Neque perturbet, quòd dictum fuerit, per differentiam ea potius diuidi, quæ ſub eodem ſunt genere, nimirum ſpecies, quàm genus ipſum; id enim factum exiſtimes ad oſtendendum, generi diuiſionem in ſpecies extrinſecùs aduenire; hæ nanque propriè diuiduntur, cùm genus in illis formalem adhuc ſuam vnitatem retineat, illam tamen, quam ſuo loco concedendam explicuimus.

An diuidere genus ſit reale quid piam à differentia proueniēs.

Qui autem differentiæ naturam, & conditionem accuratiùs inquirere operæ pretium duxerunt, non immeritò extitere ſolliciti de hoc primo differentiæ munere in controuerſiam vocando, num ſcilicet diuidere genus ſit reale quidpiam, an verò rationis opus, quod perinde eſt ac dicere, cuiuſmodi ſit hoc diuidendi munus inſpectà naturà, cui generis ratio poteſt appingi.

Iuxta duplicē naturæ ſtatum hoc explicari debet.

Cùm autem natura duplicem ſtatum obtineat, vel nimirum in ſpeciebus diſperſa, ac ob id re verà exiſtens, vel prout obijcitur menti, veluti totum quoddam vniuerſale, multa ſub ſe inferiora continens, proinde, iuxta geminam exiſtentiam cuique perſpectum, bipartitam eſſe conſiderationem inſtituendam. Prout enim re ipsâ exiſtit, non inficiandum hoc differentiæ munus reale quid eſſe, quemadmodum re ipsâ natura generica diuiſa eſt; quod non ſic vſurpandum, vt per quandam ſciſſionem, ſed per limitationem, determinationemque contingat. Naturæ ſiquidem illa contractio per differentias nihil aliud ſanè, quàm diuiſio modo iam explicato, atque multiplicatio ipſius in re, quæ cùm quodlibet rationis opus antecedat, nequit in hoc conſiſtere, proindeque reale quid eſſe oportet. Concedendam autem in rebus multiplicationem prædictam perſpicuum eſt; ſiquidem generis natura alia quidem re ipsâ vna eſt in vna ſpecie, & alia in altera, vt alia in homine, & alia in equo citra quamlibet mentis operationem eſt animalis natura: non quidem continui inſtar in partes, quibus conſtat diuiſa; non enim vt illud totius rationem obtinet; nec etiam vt vnum reale quidpiam ante differentiarum acceſſum exiſtens per differentias ita ſcindatur, vt vnitatem realem amittat ſuam; vel illam ex aduerſo retinendo per adiunctas differentias extrinſecùs diuidatur, cùm natura in inferioribus ſuis vna per inexiſtentiam non exiſtat, niſi prout induit vniuerſalitatem logicam, accipiatur. Reliquum ergo, vt eâ ſolum ratione diuiſionem ſubire dicenda ſit, quatenus per differentias contrahitur, & ad ſpecies conſtituendas limitatur, ſic vt eadem ex ſe diſiunctim tamen, etſi contracta ad vnam ſpeciem, poſſet itidem ad aliam contrahi, limitarique, cùm hoc ei ex internis principijs non repugnet. In hoc igitur primum differentiæ munus conſtituendum. Pariterque genus dicendum extrinſecùs illam diuiſionem ſubire, prout in vna ſpecie per differentiam, quâ afficitur, à ſe ipſo ſecernitur exiſtente quidem in alia, per differentiam ipſius.

Quomodo genus ad vnam ſpeciem contractam ſe habeat.

Haud facilè tamen intellectu genus in vna ſpecie per differentiam conſtitutum ſic exiſtere, vt in ea totam naturam retineat ſuam; totum enim aliquod in partes diuiſionem ſubeundo ita ſe habet, vt in ipſarum nulla ſuum eſſe integrum poſſit retinere, alioquin nulla facta fuiſſet diuiſio; at ſi reſpiciamus genus, videlicet animal, per differentias ad ſpecies, hominem ſcilicet, equum &c. ita contrahitur, vt integrum quod habebat eſſe, non amittat in homine, non in equo, non in reliquis, ſed illud idem retineat. Accedit, quòd ſi vnum eſt in ſpeciebus, cùm eiuſdem hæ dicantur generis, haud eſt facile captu, vt diuiſionem ſubierit per differentias, ſiquidem hinc ſuam vnitatem amittit. Hæc tamen non tanti momenti, vt ab aliquo ſanæ mentis facilè poſſint aſſenſum extorquere; non enim ſic genus per differentias diuiditur, vt continui inſtar in partes, quibus conſtat, diuiſionem ſubeat.

Cuiuſmodi ſit diuiſio generis per differentias.

Sed totius potentialis plura ſub ſe continentis diuiſio eſt, quatenus nimirum per contrahentes limitanteſque differentias poteſt ipſum fieri plura, in quibus totum eſſe retineat ſuum. Ita quidem animal ſpecierum ſuarum comparatione ſe habet, ipſum enim alioquin indifferens, ac indeterminatum ex internis principijs, vt hâc, aut illâ differentiâ afficiatur, dum his fuerit affectum, euadit plura, quæ partes illi ſubiectæ dicuntur. Cùm igitur vnum fuerit, & per affectionem hanc multiplicatum reddatur, non immeritò diuiſionem, partitionemue ſubijſſe dicendum; Vnum enim ſuo eſt modo diuiſum in plura. Nec ſecundo loco momenti quicquam habet, quod in oppoſitum addebatur;

non

non enim genus in ſuis, quibus ineſt inferiotioribus vnum eſt per inexiſtentiam, ſed per indifferentiam naturæ ab internis principijs, vt ad plura poſſit limitari.

Difficultas. Solutio.

Nec ſubinde deducas ante differentiarum acceſſum reapsè naturam fore multiplicatam, atque diuiſam, ineptè proinde munus diuidendi genus, differentiæ adſcriptum fuiſſe. Hæc enim inconſideratè dici facilè hinc intelliges, quoniam ante differentiarum aduentum natura nec vna quidem in multis, nec multiplicata dicenda, cùm hoc à differentijs expectet. Dicenda tamen per differentias diuidi, quoniam ipſarum comparatione eſt quidpiam determinabile, ac perfectibile; Vt omittam, quòd differentiæ aduenientes extrinſecùs naturam genericam ſi afficiunt, vt in ſpeciebus extrinſecùs tamen illam differre faciant, quamuis intrinſecùs eadem omnino ſit, ſecundum eſſentialia principia ſua; nec mirum ſic hoc extrinſecùs contingere dicatur; differentia ſi quidem naturæ genericæ extrinſeca eſt, illique accidit, quamuis intrinſecùs cum ea ſpeciem conſtituat.

Conſideratur natura prout objicitur menti.

Hucuſque de generica natura locuti prout re verâ hæc exiſtit; proximum eſt, vt eandem prout menti obiectam ſpectemus. Hanc porrò cuique ſit exploratum non diuidi ad modum totius in ſibi ſubiectas partes, niſi operatione intellectus. Hoc enim modo genus objicitur menti tanquam vniuerſale quoddam, atque adeò veluti potentiale quidpiam in ſubiectas partes, nimirum ſpecies per differentias concipitur diuiſionem pati; vtque propriè tunc habet huius totius rationem; ita etiam tunc propriè dicitur per differentias diuidi.

Hoc autem rationis opus; quoniam hæc, quam diximus diuiſio ſupponit abſtractam fuiſſe naturam per intellectum, factamque fuiſſe vnam per poſitiuam indifferentiam; ita vt concipiatur ſubire diuiſionem per differentias in plures ſpecies vna remanens in illis per inexiſtentiam, quod cùm intellectûs tantummodo beneficio contingat; palam ob id diuiſionem hanc eſſe opus rationis.

Explicatur magis diuiſio genericæ naturæ per differentias.

Nunc deſudandum ſupereſt in eorum explicatione quæ poſſunt aliquam difficultatem ingerere. Primum è quibus occurit repugnantia, quam hæc habent ad inuicem; & quod generis natura per differentias ſit in ſingolas ſpecies diuiſa: & quòd in ſingulis quoque tota ſit eſſentialiter, non autem per diuerſas partes in ipſu diſtracta. Quicquid enim diuiditur, in partes vtique diuiditur; quodque totum eſt in ſingulis, nequit eſſe diuiſum, ſed in omnibus vnum, ac idem. Nulla tamen hæc repugnantia; cùm optimè liceat animo comprehendere, hæc duo cohærere ſimul, & quòd genus totum remaneat ſimulque diuiſionem per differentiam recipiat; Genus enim gemino reſpectu intelligi poteſt affectum, & quatenus eorum vno ad eſſentialia prædicata, quibus actu formaliter conſtat, totumque dicitur eſſentiale, refertur: & altero pariter, quo inferiora reſpicit, quoque potentiâ hæc continere dicitur, cùm alioquin in ſuo formali conceptu ea non inuoluat, & quo potentiale totum nuncupatur. Genus itaque quemadmodum, & ſpecies diuiſionem per differentias non patitur, prout eſſentiale totum eſt, quaſi permittat diuiſionem in plures eſſentiæ partes, quarum vna ad hoc, altera verò ad aliud ex inferioribus contrahatur, ſed potiùs diuiſionem admittit veluti potentiale totum in plures ſibi ſubiectas partes, hoc eſt inferiora plura; ſic enim nihil probibet vniuerſalem naturam ſimul totam eſſe ſecundum eſſentiam, & ſimul etiam diuiſam in ſingulis inferioribus ſuis, huiuſmodi ſiquidem diuiſio deſtruit indiuiſionem in plures ſpecies, hinc enim ſpecierum multitudo, non tamen indiuiſionem, quâ genus vnum eſt, ſecundum eſſentialia principia.

Explicationis continuatio.

Et quamuis natura generis (quod etiam de ſpecie reſpecto ſingularium dicendum) concipiatur vna per inexiſtentiam in inferioribus, adhuc tamen concipi poteſt diuiſa, atque multiplicata per differentias in illis: nihil enim refert, quòd vnitas multitudinem deſtruat, & multitudo vnitati aduerſetur; non enim qualibet vnitas diuiſionem, ac multitudinem quamlibet, ſed ſibi tantùm aduerſam, & oppoſitam interimit; diuiſio autem, & multitudo proueniens à differentijs non aduerſatur vnitati, quâ aliquid vnum dicitur vniuerſale, puta genus, vel ſpecies. Quamobrem vniuerſale, puta genus, contractum per differentias non vnum ita remanet, vt prius erat in abſtractionis ſtatu. Fatendum quidem, quod profectò diſſimulare non licet, aliquam vnitatem deſtrui; aduertendum tamen, diuiſionem illam per differentias haud ſuper vnitatem cadere, quam vniuerſale retinet; vt ſi de genere infimo ſermo fiat, non cadit diuiſio ſuper vnitatem, quâ ipſum dicitur vnum indiuiſibile, & quidem indiuiſibile cùm ea vnitas tolli non poſſet, niſi per ſubalternas differentias, ſecundum quas eſt penitus indiuiſibile; ſed ſuper vnitatem, ac proinde ſuper indiuiſionem ſecundum ſpecies, quam eſt intellectus negotiatione conſecutum, eum à ſpeciebus abiunctum, abſtractumque fuerit, deinde enim intellectus illud differentijs affectum apprehendit, proindeque diuiſo vnitatem adimit quam eidem abſtrahendo tribuerat. Tametſi autem hucuſque negotiatione intellectus tantummodo metaphyſicum vniuerſale ſit factum, & in potentia remota prædicabile de pluribus; fit tamen logicum, ac ob id proximè enunciabile, dum ab intellectu cum inferioribus confertur, afficiturque ſecundâ vniuerſalitatis intentione ſic, vt illi objiciatur tanquam vnum per inexiſtentiam in multis.

Nec exiſtimes velim, hanc non eſſe naturæ diuiſionem in multis, aut contractionem ad multa; ſed potiùs eiuſdem applicationem quandam ad ſubiecta plura, dum ſcilicet eadem natura per inexiſtentiam in ſpeciebus pluribus concipitur, ad eum modum, quo ſi calor idem in ſubiectis pluribus conſtitutus foret. Res enim tunc longè aliter ſe haberet; dum enim vniuerſalis illa natura concipitur vna in pluribus ſpeciebus, vel indiuiduis, præ oculis habendum, vnam eandemque poſſe intelligi diuiſionem ſubire in plura ſe ipſa per differentias; propterea quòd cùm ipſa non ſit numericâ differentiâ affecta, nec vna ſit numericâ vnitate, quemadmodum caloris vnitas foret, ſed vna dicatur, quatenus differentijs, quibus affici poteſt, non intelligitur affecta, ob id eâ vnitate ſic vna eſt ipſa natura, vt hanc diuiſionem ſubire optimè poſſit.

Secunda differentiæ definitio a Porphyrio tradita.

Nunc altera à Porphyrio ſpeciei tradita definitio accuratè expendenda ſequitur; eſt autem huiuſmodi Διαφορά ἐστιν, ᾗ ὑπερέχει τὸ εἶδος τοῦ γένους. *Differentia eſt, quâ ſpecies ſuperat genus*, ſiue abundat à genere. Hæc definitio differentiam explicat prout aptam conſtituere ſpeciem; cius enim hic eſt intellectus, quòd differentia ſit, quæ cum genere ſpeciem conſtituit, adeò vt ſpecies ſit veluti differentiæ correlatiuũ, quatenus ſpecies eſt conſtituta; differentia verò conſtituens. Hæc porrò conſtitutio per particulam illam *excedit*, vel *abundat*, inſinuatur, cum ijs nil aliud quàm prædicta conſtitutio ſignificetur, quamobrem

 hac

hæc definitio per iſtud conſtituendi munus tradita cenſeri debet.

Quo pacto differentia ad conſtitutionem ſpeciei facere dicenda ſit.

Quia tamen non tam eſt explicatu facilè, quâ ratione differentia ſuo hoc fungatur munere, vt peculiarem non mereatur conſiderationem; propterea de hoc nunc diligenter nobis diſſerendum, ac explicandum, quo pacto nimirum differentia ad ſpeciei conſtitutionem faciat, cùm alioquin ſit exploratum ſatis, eam cum genere ad ſpeciei conſtitutionem concurrere: Solum igitur nobis nunc explicandum, quomodo id differentia præſtet, an ex rei naturâ, itaut cum aſſerimus differentiam addi generi ad ſpeciem conſtituendam, intelligendum ſit, additionem ex rei naturâ fieri, proindeque realem eſſe dicendam: an potius exiſtimanda ſit additio negotiantis intellectus opere facta, quatenus hic rationem aliquam concipit aduenire genericæ naturæ, quæ ab illâ, vel perfectè præciſa ſit, itaut additio fiat ex parte obiectiuorum conceptuum; vel ſaltem generica natura ſolum imperfectâ præciſione à differentiâ ſit præciſa, vnde per differentiam non intelligatur addita ratio quædam, nullo modo importata per naturam genericam, quin potius hæc eadem ſit, expreſſius tamen exhibita.

Vt autem de re propoſitâ quid ſentiendum aperire liceat, aduertendum occurrit, ſermonem hic non inſtitui de ſpeciebus prout ſecundas intentiones inuoluunt, cùm ſatis ſit manifeſtum intentionem ſecundam conſiſtentem in deſpectu, quem intellectus effingit, non conſtitui ex relatione genereitatis ac differentiæ, ſiquidem hæ ſunt longè diſiunctæ, atque adeò ad diuerſa pertinentes prædicabilia, ſed ſermonem fieri de ſpeciebus vt aiunt, materialiter acceptis, vel, quod in idem recidit, de realibus naturis.

Tametſi autem hac de re non idem ſit Philoſophorum ſenſus, eorum opinio tamen arridet magis, quibus hæc compoſitio ex genere, & differentia viſa eſt non ex re, & re, atque adeò non phyſica; neque compoſitio formalis ex rei naturâ, ſcilicet ex realitate, & realitate eiuſdem rei, quæ à parte rei licet minori diſtinctione, quàm reali, diſtinguantur; ſed ex conceptibus obiectiuis perfectâ, vel imperfectâ præciſione diſtinctis, ac proinde metaphyſica compoſitio exiſtimanda ſit.

Celebris difficultas proponitur.

At celebris nunc in eo poſita difficultas explicanda, quòd ſi dicatur per differentiam genericæ naturæ quidpiam non ſuperaddi à parte rei aliquo modo diſtinctum, nihil erit in cauſa, cur in Deo metaphyſica compoſitio, nimirum ex genere, differentiáque recognoſci non poſſit, non enim eius officeret ſimplicitati. Quamuis hac in re Scholaſtici plurimum laborarint, tamen ſi primam diuiſionem entis exiſtimemus per finitum, & infinitum, citra laborem licebit aduertere compoſitionem hanc in Deo reperiri non poſſe. Vt enim aliquid propriè genus dici mereatur, expoſcit, vt à differentia perfectâ præciſione diſtinguatur, itaut quantumuis eius conceptus explicetur, in ipſa differentia non inuoluatur, & ne de nomine contentio ſit, quicquid generis rationem ſibi vendicat, debet ab eo perfectâ præciſione diſtingui, quod contrahentis induit naturam, ſiue propriè differentia ſit, ſiue modus, vt loquuntur, intrinſecus; cum autem ens per infinitum contrahitur ad Deum, modus infinitatis rationem entis non ſubterfugit, ſi hoc intelligendum nomine velimus, quicquid in natura ſuum eſſe ſortitur; non mirum ob id, ſi ex infinitate, rationeque entis fieri metaphyſica compoſitio non poſſit, cùm hæc ab illâ haud perfectâ ſit præciſione diſtincta. Ad id porrò confugere, quod pleriſque familiare admodum eſt, videlicet infinitatem quidditatiuè, vt aiunt, non participare rationem entis, ſed ens eatenus dici quatenus idem eſt realiter ac ens; ad id inquam confugere potius eſt menti ignorationis tenebras offundere, quàm rem ipſam explicare, de quo tamen infra.

Definitio altera, quam Porphyrius quarto loco tradidit, ea eſt. Διαφορά ἐστι, ᾧ τι διαφέρει ἕκαστον. *Differentia eſt, id, quo quidque differt.* Scholaſtici autem ſic illam interpretati ſunt. *Differentia eſt id, quo differunt eſſentialiter inter ſe ſingula;* nempe ſingulæ ſpecies, vel ſingula indiuidua vnius ſpeciei à ſingulis alterius. Hæc autem differentiæ definitio per tertium ipſius munus, quod eſt ſpeciem vnam eſſentialiter ab alia diſtinguere, tradita cenſetur. Optimè quidem, nondum tamen innotuit, quid ipſa ſit, prout nempè rationē vniuerſalis induit, vt ea quam à Porphyrio alia traditur definitio, nempe. Διαφορά ἐστι τὸ κατὰ πλειόνων διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ ὁποῖόν τι κατηγορούμενον. *Differentia eſt, quæ pluribus & differentibus ſpecie attribuitur in quæſtione quale quid eſt.* Scholaſtici autem eandem ſic reddiderunt. *Differentia eſt, quæ prædicatur de pluribus differentibus ſpecie in quale quid.* Inficiandum tamen non eſt, definitionem prædictam tantummodo competere genericis, non autem infimis differentiis, cùm ſola generica ſit, quæ prædicatur de pluribus differentibus ſpecie in quid, vt ex: gr: ſenſitiuum, differentia conſtituens animal, de homine, leone, cæteriſque ſpeciebus animalis prædicatur; huiuſmodi autem definitio huic differentiæ conſentanea eſt, rationali autem, nempe differentiæ ſpecificæ, non item, cum non de pluribus ſpecie, ſed numero tantummodo differentibus prædicetur. Si quis autem vtrique differentiæ accommodatam definitionem velit, ſic poterit illam contexere. *Differentia eſt id, quod prædicatur de pluribus in quale quid, ſpecie, vel numero differentibus.*

SECTIO SECVNDA.

Reliqua tractantur ad magis differentiæ naturam explicandam.

Proponitur inquirendus modus quo genus, & differentia deſignari debeant.

INitio conſiderandus modus, quo genus, & differentia in cuiuſque ſpeciei conſtitutione deſignari debeant. Certum, & exploratum illud exiſtimo, ſcilicet in omni ſpecie deſignandum eſſe genus, & differentiam; ſiue de ſubſtantiâ completâ, vel incompletâ, ſiue de accidente ſit ſermo; quod facilè, vt opinor, perſuaſum erit aduertenti, ſpeciem omnem, ſub aliquo genere communi, & ſibi, & alijs contineri; alioquin ſibi ſpeciei rationem vendicare non poſſet; quod ſi res hunc ſe habet in modum, differentia pariter aſſignanda, cùm genus non niſi per differentias diuidi, determinarique poſſit ad certas ſpecies, & ſpecies per aliquod eſſentiale ſuum prædicatum ab alijs ſecernatur ſpeciebus, cum quibus aliàs in generica ratione conueniunt. Meritò igitur in ſpecie quacunque genus ac differentiam agnoſcendam cenſuimus; quod ſic vſurpandum, vt ſpeciei nomine, non quælibet accipiatur eſſentia, cum hæc alicuius prædicati eſſe poſſit, adeò ſupremi vt ſpeciebus omnibus commune ſit.

Quo ſenſu ſpeciei nomen vſurpari debeat.

Prima difficultas.

Neque hoc tibi irrationabile videatur eo nomine, quòd differentia prædicari debet in quale, & non in quid, cum tamen nullum eſſentiale prædicatum in rebus ſimplicis naturæ prædicetur in quale. Siquidem illud ita prædicatur, vt partem, & non vt vniuerſam eſſentiam importet, in ſimplicibus verò non

ſunt

Solutio.

ſunt partes. Hoc tamen inde roboris nullius intelliges, ſi diligenter aduertas, in ſimplicibus eſſentiales eſſe gradus, qui metaphyſicæ, ſi non phyſicæ, partes dici poſſunt. Quin etiam in Phyſicis compoſitis non ob eam cauſam differentia dicitur in quale, quia phyſicam partem præſeferat. Satis igitur ſuperq; differentiam dici adiectiuo modo, ſic enim aliquid ſignificatur per modum actuantis, & perficientis, vt differentia eſt.

Secunda difficul.

Quod ſi rurſus vrgeas; ſimplicia ſe ipſis conſtituuntur, & ſecernuntur ab alijs: quamobrem in ipſis differentiæ deſunt, cùm differentiæ ſit munus, conſtituere ſpeciem, eandemque diſtinguere;

Solutio

Hic tamen aduertendum, ideo ſimplicia conſtitui, atque diſtingui ſe ipſis pronunciari, vt id fieri per metaphyſicos eſſentiales gradus, & non per phyſicas partes intelligamus.

Tertia difficultas.

Quòd ſi rurſus ſuprapoſitum aſſertum ægrè feras, proptereaquòd in rebus ſimplicibus tibi videatur diſtingui non poſſe ſpeciei, differentiæque conceptus, cùm non differant vt totum, & pars, ſintque æquè determinati;

Solutio.

Statim occurram aduertendo, poſſe illa differre, vel vt totum & partem metaphyſicam, quando nimirum ſpecies ex duplici ratione, generis videlicet, & differentiæ conſtat, quarum vna eſt perfectè præciſa ab alia; vel vt conceptum implicitum, & explicitum, vtcunque eorum, vel æqualis, vel inæqualis determinatio ſit.

Non vnus eſt modus, quo genus, & differentia debeât in ſpecie deſignari.

Non vnus eſt modus, quo genus, ac differentia debeant in ſpecie deſignari; cùm vnum, vel aliud eſſentiale aliquod prædicatum pro genere proximo; & ſimiliter vnum, vel aliud pro differentia poſſit deſignari. Itá quidem in homine ſolet animal pro genere, rationale verò pro differentia ſtabiliri; Non minus tamen generis locum obtinebit ſubſtantia intelligens comparatione hominis, ac intelligentiarum; differentiæ diſcurſiuum, vel corporeum eſſe.

Explicatio.

Et ſanè hac de re non ſecus, ac de diuiſione generis opinandum, quæ non vna, ſed multiplex, ita quidem ſubſtantia partitionem ſubit in corpoream, & in incorpoream; quemadmodum etiam in viuentem, & non viuentem; itemque incorruptibilem, & incorruptibilem.

Ratio.

Quod inde mihi perſpectum, quoniam vna, ac eadem ſpecies poteſt eſſentialiter in vna, vel in alia ratione cum ſpeciebus alijs conuenire, vnde iuxta conueniendi modos varios vnius rei cum alia, & iuxta varias diſtinctiones ab alia, varij quoque ſunt modi, quibus genera differentiæque poſſunt aſſignari, hoc eſt, varia poſſunt eſſentialia prædicata pro generibus, ac differentijs ſingularum ſpecierum conſtitui. Ita quidem homini cum brutis conueniendi ratio, ſentiendi, & cùm intelligentijs eſt intelligendi facultas. Sic ex animalibus quædam inter ſe conueniunt, quibus omnes ſentiendi vires; alia autem, quibus non omnes natura largita eſt: Quod ſi humana mens rationem aliquam concipiat, in qua plures, diuerſæque ſpecies conueniunt, poterit itidem rationes aduertere, quibus diſcriminantur. Id porrò, in quo conueniunt, generis locum obtinebit, ea verò, quibus ſecernuntur, erunt differentiæ. Non igitur vnus eſt modus, quo genus, & differentia poſſunt in ſpecie deſignari.

Categoriæ omnes multifariam ordinari diſponique poſſunt.

Ex quo facilè intelliges, ni fallor, omnium rerum categorias, vt aliàs aduerti, multifariam ordinari, diſponique poſſe.

Maior in

Non inficiandum tamen, in hoc maiorem eſſe facilitatem attendendam; hinc enim ordinandi petenda ratio, ad quam fortè reſpiciens Porphyrius, generum, atque ſpecierum, vel notiores, ac frequentiores, vel aptiores cõceptus adhibuit ad diſtinctã rerum notitiam animis ingerendam.

men eſt attenden da facilitas.

Prima difficultas deſumpta ex Auctoritate Porphyrij.

Quòd ſi pronunciauerit ſpeciei genus vnum eſſe, differentias autem plures; non ob id arbitrabatur, vnicum eſſe modum, quo genus, & differentia poſſint in ſpecie deſignari, cùm eò tantùm reſpexerit, vt inſinuaret, quotieſcunque nos eſſentialia rei principia coniungimus, vnum ſubſtantiuo nomine, aliud autem adiectiuo debere ſignificare, itaut è prædicatis illis vnum ſit genus, reliqua differentiæ: vnum *in quid*, cætera autem *in quale quid* prædicentur.

Solutio.

Mihi tamen hic laborandum, vt vnam, vel alteram difficultatem de medio tollam.

Secunda difficultas a ratione deſumpta.

Vnicum certum, atque determinatum videtur in ſpecie, genus; ob id, vnica pariter differentia, nam alioquin in illa perturbatam congeriem prædicatorum eſſentialium cogeremur admittere, proindeque ſpeciem quamlibet vnum quoddam per accidens eſſe.

Solutio.

Inſulsè tamen ex noſtrâ, quam tuemur ſententiâ, hoc infertur abſurdum, cùm eſſentialia prædicata non ſint quædam rationes in ſpecie re verâ, ſed intellectus duntaxat negotiatione diſtinctæ diuerſiſq; actibus deſignatæ, prout ſpeciei natura in ratione quadam vni, vel alteri rei ſimilis eſt, & ab iiſdem ſecundum vnam, vel aliam rationem ſecernitur; vnde plures efformari poſſunt conceptus, in quibus huiuſmodi conuenientia ac diſcrepantia exprimatur.

Num autem hoc modis innumeris, ac infinitis variari queat, eſt inquiſitione digniſſimum.

3. Diui. tex. 10. Difficultas ex Ariſtotelis auctoritate deducta.

2. Diui. capit. 2.

Diluitur.

Non diſſimulandum profectò, ſi veritati conſonum eſt, Ariſtotelis aſſertum ſub vno genere ſpecies innumeras reperiri poſſe, eâdem in re infinitas eſſe differentias; proindeque modis innumeris poſſe eſſentialia prædicata variari; quod vtique non deteſtatur idem Philoſophus, etſi alibi videatur oppoſitum docuiſſe; ibi enim tantummodo infinitum proceſſum in ſubordinatis prædicatis reijcit, quorum vnum ſub alio directè continetur; nec immeritò, nam in huiuſmodi prædicatis ſummum, atque ſupremum, pariterque infimam ſpeciem oportet recognoſcere. Vel forſan etiam ad ſpecies reſpexit, actu quidem extantes in natura.

Secunda difficultas a ratione deſumpta

Solutio.

Nec perfectionis infinitæ in re creata vlla ſuſpicio; niſi illius, quæ in potentia dicitur; vnde nullum abſurdum, cùm hic infinitatis modus ille non ſit, à quo natura abhorret, imò illum admittit; cognoſcendi enim, appetendique facultas hoc modo infinita cenſeri debet, non enim tot ſunt actus, quos poteſt elicere, quin plures eſſe queant.

Num genus, & differentia debeant à diuerſis eius partibus deſumi.

Non omittendum tamen aliud à propoſito minimè alienum; num videlicet genus, & differentia debeant à diuerſis partibus, an potiùs à totâ ſpeciei naturâ deſumi.

Non repugnat ex diuerſis phyſicis partibus rei compoſitæ prædicata deſumi.

Non repugnat ſanè ex diuerſis phyſicis partibus rei compoſitæ prædicata deſumi; ita nimirum, vt de re vniuerſa per modum generis, differentiæque poſſint affirmari; proptereaquòd diuerſis phyſicis partibus rei compoſitæ propria, & eſſentialia prædicata conueniunt.

Prædicata in duplici differentia ſunt.

Hæc porrò duplicis eſſe generis cuique perſpectum; nam aliqua ſunt, quæ de toto pariter enunciari poſſunt: aliqua autem nequaquam. Illa ſunt ex: gr: eſſe aptum dimenſionibus, ac cæteris accidentibus per ſe affici, quod materiæ conuenit, deque ipſa prædicatur, ita tamen, vt toti pariter accomodatum ſit; non diſſimiliter eſſe intellectiuum eſt prędicatum conueniens animę rationali; ſed idem quoque toti poteſt adſcribi; proptereaquòd hominem intellectiuum rectè dicimus. At ex aduerſo prædicata ſunt alia, quæ ſic partibus conueniunt, vt toti accommodari non poſſint, cuiuſmodi ſunt hæc

ipſa

Digitized by Google

ipſa prædicata, incompletum, per ſe potentia, per ſe actus, & id genus alia; quæ expreſsè rationem partis, vel oppoſitionem quandam cum toto declarant.

Ratio, quæ probatur non repugnare e diuerſis partibus varia prædicata deſumi.

Hinc perſpicuum aſſertum, quoniam ex ijs prædicatis, quæ partibus ita conueniunt, vt conuenire toti non poſſint, nihil erit in cauſa, cur quis in dubium reuocet, quin vnum loco generis, aliud autem loco differentiæ ſtatui poſſit; vt aptum ſuſcipere quantitatem pro genere decerni poteſt, in quo cum cæteris rebus materiatis homo conueniat; intellectiuum autem pro differentia, quâ diſcriminetur ab illis. Vel pariter intellectiuum tanquam genus haberi poteſt, in quo homo cum ſubſtantijs abſtractis ab omni materiæ concretione ſeiunctis conueniat, à quibus per aptum eſſe dimenſionibus extendi, diſtinguatur.

Non ſemper a diuerſis partibus phyſicis hæc deſumuntur prædicata.

Quod non ſic vſurpandum, quaſi neceſſitas cogat, ſemper à diuerſis partibus phyſicis hæc prædicata deſumere; quod adeò verum, vt vix animum inducam ad credendum, ſecùs alios exiſtimare potuiſſe. Non enim deſunt ea, quibus nulla conuenit ex partibus compoſitio, & tamen rectè genus, & differentia ſolent adſcribi. Ita quidem in ſubſtantijs nullum habentibus cum materia commercium, has metaphyſicas partes recognoſcimus, quas itidem accidentibus tribuimus à quibus longè abeſt hæc compoſitio. Nulla igitur neceſſitas cogit ex commemoratis partibus ſemper hæc prædicata deſumere.

Nec etiã quando ex phyſicis partibus conſtat.

Quinimo etiam in rebus, quibus ex hiſce partibus compoſitio ineſt, hoc concedendum; nam etſi materiâ, formâque conſtent, non ob id inde genus, illinc differentia deſumenda; nam præter ſupremum genus, infimamque ſpeciem dantur intermedia genera; vel igitur hæc deſumuntur à forma, & hoc penitùs intolerabile, quandoquidem ſupremum genus tantummodo à materia deſumi poſſet, intermedia verò à forma, quod tamen aduerſam opinionem tuentibus non probatur, quibus eſt viſum, perpetuò genu à materia deſumi; quòd ſi credatur à materia deſumenda ſola differentia; ſupereſt vltima petenda quidem à forma ſuperioribus omnibus alijs prædicatis deſumptis à materia, in quibus cum differentiæ contineantur intermediæ; neceſſum erit has à materia peti, cùm tamen hinc tantummodo genus deſumi poſſe contendant.

Quid aliquibus hac in re fuerit errandi cauſa.

Id autem pleroſque decepit, & in contrariam ſententiam adduxit, quòd materia genus, vt forma differentia proportione reſpondeat, vt nõ immeritò Stagiritea materiæ genus, formæque differentiam aptauerit. In eo autem proportionalitas, atque ſimilitudo videtur poſita, quod vt materia eſt per ſe quidpiam exiſtens, in quo forma recipitur; non abſimili modo genus intelligitur velut exiſtens per ſe, quod afficiatur differentiâ; vtque materia eſt in potentia ad formas, ſic itidem genus intelligitur in potentia ad differentias, quibus contrahi, determinarique aptum eſt, vtque materia plures formas, ſic genus plures differentias reſpicit; & vt denique materia vna ad eſſentias diuerſas per varias aduenientes formas; ſic genus vnum vnitate ſuo loco explicatâ ad ſpecies diuerſas per varias differentias traducitur.

Modus, quo differentia ad ſpeciei conſtitutionem concurrit declaratur.

Vt autem modum, quo differentia in ſpeciei conſtitutione ſe habeat, paucis hic explicemus; aduertam, non omnes differentias eodem ſe habere modo, quin potius aliquas proprias, & adæquatas eſſe ſpeciebus, quas conſtituunt, generibus itidem, quæ diuidunt: quaſdam verò magis amplas, & in pluribus quidem generibus adinueniri.

Differentiæ in duplici diſcrimine ſunt.

Ita ſenſitiuum ſic eſt differentia propria animalis, quod conſtituit, vt alteri ſpeciei conuenire non poſſit; & vt non in alia ſpecie, ita nec in alio genere, ſub quo animal continetur, adinuenias, quod in alijs etiam ſpeciebus, atque generibus tibi perſuadeas velim. Nam in genere magnitudinis, longitudo ſine latitudine eſt differentia propria, & adæquata lineæ; longitudo cum latitudine, ſine profunditate eſt propria ſuperficiei &c.

Explicatur.

Plerumque ſecus ſe res habet, vt cum ſubſtantiale corpus diuiditur in viuens, & non viuens, propterea quòd viuentis differentia amplioris, quàm corpus ſubſtantiale, eſt ambitus, vnde in alia ſpecie extra corporis genus, vt in ſubſtantijs à materia abiunctis reperitur. Ita quoq; continua quantitas diuiditur in permanentem, & ſucceſſiuam, & per has differentias conſtituuntur duæ ſpecies, ſcilicet magnitudo & tempus; hæ autem differentiæ reperiuntur itidem in genere quantitatis diſcretæ, in qua duas alias conſtituunt ſpecies numerum, & orationem &c.

Et ratione ſuadetur.

Hoc inde mihi perſpectum, & exploratum, quoniam aduerti, nihil impedimento eſſe intellectui, quo minus ad ſpeciem vnam ſecernendam ab alijs rebus talem efformet conceptum, qui quidem ei ſit adeò proprius, & adæquatus, vt nulli alteri poſſit accommodari; & quamuis iſte conceptus vniuerſam ſpeciei naturam, & eſſentiam diceret, quatenus tamen clariùs apertiùsq; dicens, differentia foret, vtpote prædicatum, quod eſſentialiter de re ipſa poſſet affirmari, tanquam adueniens generi per modum afficientia, atque adeò prædicetur in quale. Nec pariter vlla extat repugnantia, quin in vnica ſpecie plura intelligantur prædicata, è quibus quodlibet per ſe ſumptum latius pateat, quam ſpecies, eorum tamen aggregatum cum ipſa conuertatur, atque reciprocetur.

Non repugnat differentias communes ad ſpeciē per genus determinari.

Hinc differentiæ communis ad ſpeciem per genus determinari non repugnat: Neque mirum, nam quamuis differentiæ munus ſit determinare, atque contrahere genus: tamen differentiam ab hoc determinari poſſe non formaliter ſumptam aſſerendum, videlicet merito illius exigentiæ, quam differentia habet erga aliquod genus, hinc enim ipſa reſtringitur, nec amplius communis exiſtit, velut in ordine ad illud genus aſſumpta.

Quando differentia non ſit ſpeciei propria.

Quando autem differentia perfectâ præciſione diſtinguitur, cùm in conceptu ſuo genus non inuoluat, propria non eſt illius ſpeciei, quam ſub illo genere conſtituit: ſecùs cùm à generis natura non perfectâ præciſione diſtinguitur. Hæc autem infra conſtabunt.

Prima difficultas.

Videbitur per complexum plurium prædicatorum communium ſpeciem conſtitui non poſſe; ſiquidem differentia omnis creditur propria ſpeciei, propterea quòd ſpecies vltimò compleatur, & ab omnibus alijs diſtinguatur per ipſam, & vt ſpecies ſpecialiſſima non poſſit in plures diuidi ſpecies.

Solutio.

Non negandum vltimò conſtitui ſpeciem per differentiam, non eâ tamen lege, vt per ſolam ipſam ab omnibus alijs ſecernatur, ſed ita, vt per eam ab alijs ſub eodem genere contentis, per ipſam combinationem generis, differentiæque diſtinguatur ab omnibus alijs ſpeciebus, & per eandem combinationem ſpecies ſpecialiſſima conſtituatur indiuiſibilis in plures alias ſpecies, quamuis ſingula prædicata eſſentialia eius ſint communia ipſis, & alijs ſpeciebus.

Secunda difficultas.

Eſt autem intellectu difficile, à genere contrahi differentiam, alioquin contraheretur; propterea quòd ſi differentia non eſt ſpeciei, quam conſtituit, propria, determinari, contrahique debet, & quidem per genus, cum nihil aliud ſuppetat; at non generis, cuius eſt contra-

trahit

trahi, ſed differentiæ potius eſt contrahere; ne quis admittere velit idem eiuſdem compararione ſimul eſſe contrahens, atque contractum. *Solutio.* Quamuis autem hoc videatur difficile, attamen nihil minus: non enim repugnat duo prædicata communia ſe mutuò determinare, cùm huiuſmodi determinatio, quippè quæ in quodam mentis conceptu conſiſtit, ab aliquo actu extra animam non proueniat. Eſt autem à mentis conceptu orta, vt dicebatur, ſic vt ea vtraque parte optimè non ſine fundamento poſſit exerceri, adeo vt vnum ſit magis, aut minus vniuerſale ſecundum diuerſarum rerum comparationem; & mutuò itidem vnum, vel alterum concipi prius quidem poſſit per modum potentiæ, ſeu materiæ, alterum verò per modum formæ, & actus.

Tertia difficultas. Nec propterea quòd ea multiplici forma conſtitui nequit eſſentia vna, deducendum ſubinde ex multiplici differentia ſpeciei naturam vnicam conſtitui non poſſe. *Solutio.* Vt enim omittam quando formæ ſunt eſſentialiter ſubordinatæ, quod viuentibus accidit, falſum aſſumi, diſpar eſt admodum ratio, materia ſiquidem, & forma re ipsâ ſunt partes realiter diſtinctæ, at eſſentialia prædicata concipiuntur ab intellectu cum fundamento tamen in re ea conuenientia, differentiaque rerum deſumpta.

Quarta difficultas. Nec exiſtimes futurum, vt eſſentia conſtituta ex duplici ſubalterna differentia, potius dicenda coniunctio generum ſubalterna ſpeciei, quàm ſpecies vna. *Solutio.* Secus enim ſe res habet; nam ſpecies adhuc vna ex pluribus illis gradibus efflorefcit; Et licet cuiuslibet ſpeciei naturam vnica, & peculiaris quadam affectio conſequatur, hoc tamen non arguit adæquatam, & vnicam differentiam; cum attributum ipſum à plurium eſſentialium prædicatorum combinatione proficiſci nihil prohibeat.

Quando eſt imperfecta præciſio inter genus, & differentiam quid dicendum. Quia tamen fuit pronunciatum, haud rarò contingere, vt differentia genus eſſentialiter inuoluat, quando nimirum inter hæc perfecta non exercetur præciſio: poſſet quiſpiam nos eo nomine redarguere, quòd differentia concipi debeat veluti quidpiam generi ſuperadditum, cuiuſmodi non foret illa, quâ tantummodo magis explicaretur, quod confuſius per genus fuit intellectum.

Adnotatio. Verum enim verò diſſimulare non licet, ſi differentiæ nomen preſsâ quadam ſignificatione ſumatur, quod generi ſuperadditur, nullo modo genus ipſum includere. At ex aduerſo nec diſſimulandum poſſe differentiam accipi latiori quadam ſignificatione, prout ipſa quidem importat id, quod prædicatur in quale, quodque concipitur contrahere genus, ſpeciemque diſtinguere ab alijs, non penitus ab ipſo genere diſtinctam, nimirum non ea parte obiecti, ſed ex parte maioris, vel minoris expreſſionis, clarioris, vel obſcurioris perſpicientiæ: aut ſi mauis potius implicitum, & explicitum, verbo dicam, ex parte modi tantummodò cognoſcendi.

SECTIO TERTIA.

Quomodo Genus, & Differentia in ſpeciei conſtitutione diſtinguantur.

Variæ hac de re extiſtere ſententiæ. Mirum ſanè, quàm alacriter naturæ ſagaciores Interpretes in re propoſita contrarias ſententias propugnauerint; & quamuis rationes magni momenti non deſint; quibus diſtingui, *Gradus metaphyſicos ſola mentis diſtingui.* metaphyſicos gradus ex rei natura, aut reali, aut formali diſtinctione probetur; ea tamen, quæ docet ſolâ mentis negotiatione diſtingui, ſic certitudine firmitateque cæteris antecellit, vt non immeritò amplectenda videatur. Sic inter animalitatem, & rationalitatem in homine non maiorem eſſe diſtinctionem, quàm quæ ab intellectu cum fundamento tamen in re effingitur exiſtimandum.

In hanc ſententiam adducor, quoniam in vno aliquo indiuiduo vna eſt, ac ſimpliciſſima numerica differentia, quæ proximè, ac immediatè contrahens vltimam ſpeciem, determinat omnes ſuperiores gradus in ipſa; non igitur hi magis inter ſe diſtingui poſſunt, quàm vnuſquiſque à ſua numerica differentia; ſed nullus eorum ab hac ea rei natura diſtinguitur, vt ſuo loco de differentia numerica tractantes oſtendimus; ergo metaphyſici gradus ſolà ratione diſtinguuntur. *Prima ratio.* Differentiam autem vnam, ac ſimpliciſſimam eſſe, quæ immediatè contrahens vltimam ſpeciem contrahat omnes ſuperiores gradus, inde mihi perſpectum, quoniam generica ratio in ſe quidem inſpecta indifferens omninò eſt, vt per differentiam ſpecificam determinetur; quæ proinde non accedente haud eſt proximè capax differentiæ numericæ, vnde nequit hac ſuperiorem gradum genericum determinare, niſi per differentiam ſpecificam: differentia igitur numerica vna, & ſimpliciſſima contrahens ſpeciem contrahit omnes ſuperiores gradus in illa contentos.

Nec ſunt entia multiplicanda citra neceſſitatem; *Secunda ratio.* qua nulla cogente ſecus philoſophandum, quoniam differentia numerica ſola quidem exiſtens contrahere determinareque poteſt in indiuiduo totam, & integram rei naturam, prout omnia ſuperiora prædicata, quæ in ea excogitare, & ab eadem abſtrahere licet, ſiue ſpecifica, ſiue generica ſint; nulla igitur ſuppetit cauſa, cur hæ multiplicentur differentiæ ex rei natura diſtinctæ.

Adiungam aliud, vnde ſuperior veritas magis elucet, *Tertia ratio.* nam in Socrate, hoc eſſe animal, & hunc eſſe hominem ab eodem phyſico principio, nimirum ab hac anima, & ab hac materia proueniunt.

Nec dicas velim in eadem anima gradus re ipsâ diſtingui, *Aduerſariorum reſponſio. Reijcitur.* vnde compoſitum habet vt ſit hoc viuens, hoc animal, & hic homo; planiorem enim hoc modo ſternis mihi viam ad ſuprapoſitum aſſertum confirmandum, atque adeo ad hanc diſtinctionem inter metaphyſicos gradus ex rei natura tollendam. Propterea quòd anima, cuius eſt intelligere, ac ſapere, ſine horum graduum diſtinctione, quinimò ſimpliciſſima radix omnium illorum graduum eſſe poteſt, inter quos diſtinctionem ex rei naturà communicuntur; ſi nanque ſpectetur anima illa in ordine ad functiones, ac operationes vegetandi, gradum præbet vegetatiuum, in ordine ad operationes ſentiendi, ſenſitiuum, ac tandem in ordine ad operationes intelligendi, intelligentiæ gradum; quamobrem intelligens anima per ſimpliciſſimum eſſe, principium & radix omnium operationum citra quamlibet ex rei natura diſtinctionem exiſtit. Non inficiandum tamen, per inadæquatos conceptus illam à nobis multiplicatam intelligi, atque adeò per ordinem ad varias, atque diuerſas operationes in ea diſtinctiones effingi; non ſecus ac eadem anima, quatenus materiam perficit, eiuſque potentiam explet abſque diſtinctione in re, ſed ſua ſimpliciſſima natura homini quidem commemoratos gradus omnes viuentis, animalis, & hominis impertitur; quandoquidem anima prout vnius, vel alterius munere fungitur varias habere rationes dicitur. Proinde ſi vt efficiens hæc omnia cum ſumma ſimplicitate præſtat. ſic etiam vt formalis eâdem ſimplicitate ſeruata, ſuos poterit effectus

com-

communicare. Ab eadem igitur ſimpliciſſima animæ natura homo habet, vt ſit viuens, animal, & homo.

Aduerſariorum reſponſio. Reijcitur.

Neque dicas, hinc tantummodò graduum diſtinctionem commentitiam deduci, cùm de gradibus illis ſit ſermo, qui in ordine ad operationes diuerſas ſumuntur. Si nanque in his ex rei natura diſtinctio ſuperuacanea cenſeri debet; multò magis in alijs ſuperioribus, & inferioribus generibus, ac differentijs.

Quarta ratio.

Accedit, quòd eatenus videretur in re hæc aſtruenda diſtinctio, quatenus hâc de medio ſublatâ nullum intellectui fundamentum ſuppeteret, cui poſſet inixus vniuerſales rationes & generis à ſpeciebus, & ſpeciei ab indiuiduis abſtrahere; ſed hâc etiam diſtinctione ſublatâ fundamentum adeſt prædictum; non eſt igitur cur hæc admittatur diſtinctio. Propoſitio maior euidens inde, quoniam tota, ac potiſſima ratio diſtinctionem illam ex rei natura concedendi fuit ex noſtro intelligendi, ac proinde loquendi modo deſumpta; ob hanc igitur cauſam ea ſi non eſt recognoſcenda diſtinctio, ſuperuacanea penitùs illa credenda. Eiuſdem autem argumenti minor ex eo cuique manifeſta, quoniam vt intellectus efformet illos conceptus, ac ob id vniuerſalia effingat, ſatis, ſuperque, vt in re detur communia natura, vna quidem vnitate formali ſuo loco explicata: ex parte autem intellectus ſat eſt, vt is inadæquatis ſuis actibus poſſit rem ipſam ita concipere, vt illam cognoſcendo, totum id, quod in ipſa reperitur, non exhauriat.

Difficultas.

Moleſta ſatis nunc remouenda difficultas; in ſpecie ſiquidem fatendum, dari compoſitionem ex genere ac differentia metaphyſicam nuncupatam, non merè quidem effictam ab intellectu, ſed adinuentam in re; nam alioquin non repugnaret diuinæ ſimplicitati; quomobrem huiuſmodi gradus genus, & differentia ex rei quidem natura, & non tantum ratione, ſiue conceptibus mentis diſtinguantur, oportet, cùm qualis compoſitio, talis debeat eſſe diſtinctio &c.

Quod ſi dicatur, compoſitionem rationis diuinæ ſimplicitati repugnare; proptereaquòd fundamentum ipſius, nempe virtualis diſtinctio illi repugnat. Vrgeri poteſt dicendo hanc virtualem diſtinctionem non repugnare ſimplicitati diuinæ, cùm illi potius conueniat; propterea compoſitio rationis, de qua fit ſermo, nequit ei ratione fundamenti aduerſari. Tum etiam quia rationis iſta diſtinctio, quamvis in virtualis rei diſtinctione, vel eminentia fundetur, veram tamen rei compoſitionem non infert; hâc igitur admiſsâ inter genus, & differentiam diſtinctione, nihil obſtabit, quo minus in Deo huiuſmodi diſtinctio, & ſubinde compoſitio recognoſcatur.

Difficultatis. Solutio.

His tamen fit ſatis reſpondendo, compoſitionem ex genere differentiaque, veluti rationis opus haud extra animam eſſe, cùm nec etiam diſtinctio; ſiquidem compoſitio nihil aliud, quàm diſtinctorum vnio. Non ob id ex genere ac differentia dicenda penitus ab intellectu conficta; non quaſi hæc in re antecedat, & extra animam exiſtat; ſed quoniam eius fundamentum, virtualis nempè diſtinctio, ac rei quidem eminentia extra animam eſt. Et abundè copioſeq; difficultas illa de ſumma diuinæ naturæ ſimplicitate diluita fuit; tametſi enim detur in Deo virtualis diſtinctio, hoc eſt ſumma ac infinita eminentia naturæ, vt attributorum, & aliorum, ſi quæ ſunt, quæ conſequantur illam, non tamen in ordine ad genus & differentiam; non quòd Deus cum creaturâ vniuocè non conueniat, quod pleroſque decepit; ſed quoniam in eo ratio nulla reperitur, quæ ſic perfectè poſſit ab alia eſſe præciſa, ita vt in hac nullatenus inuoluatur. Ratio enim entis vniuocè de finito, ac infinito dicitur, à quibus haud perfectâ præciſione diſtinguitur, vnde fit, vt generis ei ratio non debeatur, cum ad hanc requiri perfectam præciſionem adnotatum iam fuerit; non mirum ob id ſi hæc repugnet compoſitio, nempè ex genere, & differentia ſimplicitati diuinæ. Quòd ſi generis appellatione putes intelligendum quicquid eſt commune pluribus ſpeciebus; quemadmodum hoc cum illimitatione ſummâque ſimplicitate diuinæ naturæ poteſt optimè cohærere; ita & compoſitio, de qua fit ſermo.

Secunda difficultas. *7. Diu. tex. 33.*

Genus etiam, & differentia, inquiunt, ſunt definitionis partes, quæ ad partes rei definitæ ita ſe habent, quemadmodum tota definitio ad vniuerſam rem definitam, vt Philoſophus loquitur; ſed rei partes non ſolâ intellectus negotiatione diſtinguuntur, proinde nec etiam definitionis partes, genus nimirum, & differentia. Satis autem diluitur hæc difficultas aduertendo partes definitionis haud propriè dici ſignificare partes rei, ſed cum his tantummodo quandam obtinere proportionem, quoniam genus, & differentia, definitionis nimirum partes, inſtar materiæ ac formæ, quæ rei ſunt partes, habere ſe dicuntur.

Diſſolutio

Tertia difficultas

Eſt etiam aliud non minoris momenti; quoniam genus, & differentia non vniuſmodi ſunt, ſed re ipſâ diuerſas rationes obtinent, vnde & eodem modo diſtingui neceſſe eſt. Aſſumptum videtur traditum à Philoſopho docente apertè differentiam eſſe extra rationem generis, & viciſſim, & alibi affirmante differentias in ratione generis non poni, ſed hoc ad illas veluti potentiam ad eſſentialem actum comparari, proindeque per ſe vnum ex illis fieri ob eam fortaſſe cauſam, quoniam differentiæ genus diuidentes inuicem aduerſantur; nequeunt igitur ambæ generis eſſentiam conſtituere, atque adeò neutra poteſt ad eſſentiam ipſius pertinere, cum nulla ſuppetat ratio, cur id vni magis, quàm alteri concedatur. Vt omittam, quòd ſi vna inuolueretur in eſſentia generis, ab ea foret inſeparabilis, ac ob id altera nunquam ei poſſet conuenire, cùm oppoſita ſimul eidem ineſſe non poſſint. Hinc pleriſque ratum generis eſſentiam à differentijs eſſe ex rei natura diſtinctam, adeò vt hæ in illa non includantur. Viciſſim quoque differentiam ſuam habere eſſentiam, in qua genus non inuoluatur, alioquin differentia totum id includeret, quod ſpecies in ſeſe cohibet, quod ſummum abſurdum eſt.

3. Diu. tex. 10. 7. Diu. tex. 43.

Solutio.

At quis apertè non videt, in eo peccaſſe, qui contrariam ſententiam tuentur, quòd, quæ generi, differentiæque conueniunt, prout mentis conceptibus repræſentantur, iiſdem adſcribant, non ſecus, ac ſi re verâ ita forent. Imaginandum enim genus extra differentiæ rationem, & viciſſim dici, quatenus vtriuſque ratio ſic in mente relucet, vt neutra formaliter inuoluatur in altera; non ſubinde tamen inferendum, re ipſâ diſtingui in vna eademque re, cùm ex parte generis ſatis ſuperque ſit, quòd prout conceptui mentis reſpondet, differentiam non inuoluat, atque adeò, vt ei non repugnet, ex rei natura dari abſque huiuſmodi differentia, ex parte eiuſ etiam ſat eſt, vt genus extra rationem eius eſſe dicatur, quòd in eius obiectiuo conceptu, ſiue in eius ratione generis obiectiuus conceptus non includatur.

Nec aliud quidpiam deſiderari credendum, vt genus & differentia conferantur ad inuicem velut potentia, & actus; id enim non re ipſâ, ſed ratione tantum ſic eſſe putandum. Ex quo facilè intelliges, quo ſenſu ſit id vſurpandum, cum dicitur, ex genere

diffe-

differentiaque fieri per ſe unum. A quo non abhorret Philoſophus, cum ibi conſiderauerit genus prout reverâ exiſtit, cui conuenire differentias oppoſitas non repugnat. Sic enim in pluribus rebus exiſtit, in quibus eius natura non eſt una, niſi formali unitate multiplicatâ ad multiplicationem inferiorum; ac ob id oppoſitas differentias admittens in diuerſis ſpe-

7. Phyſ. tex. 32.

ciebus exiſtens; quò pertinet illud. *In genere plures latent æquiuocationes.* Et idem genus prout in una ſpecie exiſtens diuerſum eſt à ſe ipſo prout in alia.

10. Diu. tex. 24.

Quòd ſi quandoque dicitur hoc illi non conuenire; intelligendum id ſanè, prout ipſum & differentia ſumitur, quatenus ſubſtat præciſionibus mentis; ſic enim id ſolùm dicitur ad alicuius eſſentiam pertinere, quod per ſe neceſſarium eſt, ad formalem rationem conſtitutionemque ipſius, prout hunc in modum obijcitur menti; ita quidem differentiæ, quibus conuenit genus ipſum diuidere, haud pertinent ad eſſentiam generis; nec viciſſim; ſolùm ob id hinc inferenda diſtinctio rationis inter genus, ac differentiam, cum totum id intellectûs negotiatione tantùm perficiatur. Quòd hinc intelliges. Dum in homine ſentiendi ratio concipitur, qua alioquin à rationalitate minimè re verà diſtinguitur, quinimò una ac eadem eſt ſimpliciſſima entitas; diſtingui tamen, itemque non inuoluere rationalitatem in ſuo conceptu dicitur, eo quòd ſimpliciſſimum illud eſſe hominis, ſi ſpectetur, prout per illum actum abſtrahentem in intellectu relucet, profectò rationalitatem non includit; quandoquidem rationalitas, quatenus per mentis actum repræſentatur ſentiendi principium non includit; proptereaquòd mens tunc illud eſſe non attingit.

Quarta difficultas.

Quòd ſi quis adhuc oppoſitum ſentiat eâ ratione ductus, quoniam quæ in re ſeparari poſſunt re aliter quoque diſtingui videantur; ſeparari autem ſuperiorem generis gradum ab inferiori differentia palam, & apertum, cùm alicubi reperiatur ille ubi hæc non inuenitur. Ita quidem animalis ratio, ubi rationalitas nulla. Hoc certè nihil eſt, genus enim prout in re cum ſua differentia coniunctum, ut ab ea re ipsâ non diſtinguitur, ita nec re ipsâ poteſt ab eadem ſeparari.

Solutio.

Secus prout in una ſpecie exiſtens ab alterius ſpeciei differentia. Ineptè tamen hinc infertur, genus in una eademque ſpecie à differentia ea rei natura diſtingui, quoniam genus inſpectum prout in una ſpecie, non eſt re verà idem pariter in alia, niſi formali unitate, quæ ad ſpecierum multitudinem itidem multiplicatur, ut non mirum, ſi genus à differentia ſeparari queat, nempe ut diſtributiuè ſine hac

Quinta difficultas.

vel illa eſſe poſſit. Nec te commoueat, quòd ſpecies in communi generis natura, ac ratione re vera conueniant, quemadmodum per differentias eodem modo diſcriminantur; non enim inter has duas rationes diſtinctionem extra animam licet inferre eo nomine, quòd nequeat idem eſſe principium conue-

Solutio.

nientiæ, ac diſcrepantiæ. Conuenientia ſiquidem hæc ſit uſurpanda, ut ſpecies in genere conuenire, ſcilicet in unum venire dicantur, (hoc enim conuenientiæ nomen præſefert) quatenus in ipſis una quædam eſt ratio unitate formali ſuo loco iam explicata, realiter tamen in ipſis multiplicata, itaut in ſpecie una ſit idem re vera cum differentia, in alia verò cum alia differentia. Intellectus enim aduertens illud eſſe quantumuis ſimpliciſſimum ſpeciei, ſic illud inadæquatè concipit, ut ſolum rationem attingat, quæ una eſt formali unitate in omnibus cunctiſque ſpeciebus, unde ſpecies unum genere mentis negotiatione dicuntur, rationes autem aliæ, quibus diſcriminantur, cum menti non obſeruentur, nec in illa relucéant, quoniam inadæquata fuit illa conceptio velut non attingens totum id, quod erat in re; ob id ſolùm inter hæc rationis diſtinctio; quæ ſufficiens omnino ad locutionis alium explicandi modum in ſpeciebus, ac differentijs, nempè cùm dicimus, genus per differentiam contrahi, atque determinari. Dum enim ratio generica, modo iam explicato, concipitur nullam profectò differentiam inuoluit, quam illi dum intelligimus aduenire, tunc genus per differentiam contrahi, determinarique dicitur.

Sexta difficultas.

Maior fortaſſis in eo poſita difficultas, quòd graduum unum de altero nobis enunciare non liceat abſtractis terminis adhibitis; ut falſa illa eſt enunciatio, animalitas eſt rationalitas, vel contra; hoc enim alicui poſſe indicio eſſe diſtinctionis inter hæc ex rei natura.

Solutio.

Nullum tamen indicium; gemina ſiquidem abſtractio phyſica una, quâ albedo, color &c. metaphyſica altera, quâ animalitas, rationalitas abſtracta dicuntur. De abſtractis abſtractione phyſica nulli dubium, quin unum de alio verè poſſit enunciari, ſic de albedine prædicatur color, de colore qualitas, de qualitate accidens. At de abſtractis abſtractione metaphyſica ſecus ſe res habet, non quod inter illa cadat ex rei natura diſtinctio, quâ certè non eſt opus; ſed quoniam veræ prædicationi diſtinctio rationis ſufficit; proptereaquòd dum una formalis ratio præciſè concepta de alia prædicatur, ut animalitas de rationalitate, ſignificatur unam eſſe aliam nedum ſecundum rem, ſed etiam ſecundum præciſionem mentis, & ſecundum rationem, quod à veritate penitus eſt alienum. Non enim ratio una prout relucet in mente per conceptum præcidentem inuoluit aliam, à qua fit præciſio. Vt prætercam quòd ratio illa ſic præciſa induit modum partis, quæ nec de toto, nec de alia parte verè poteſt enunciari. De hoc tamen infra.

Quamuis gradus metaphyſici ex rei natura non diſtinguantur aliquo tamẽ modo nempe diſtinctione rationis diſtinguuntur.

Tametſi autem commemorati metaphyſici gradus ex rei natura non diſtinguantur: tamen inter illos rationis diſtinctionem attruendam cenſuimus. Quia tamen hæc gemino modo poteſt intelligi, propterea nobis hîc enitendum, ut explicemus hanc rationis præciſionem, quam bipartitam fecerunt, quarum una perfecta, altera verò imperfecta dici conſueuit. Inquirendum igitur, cuiuſmodi ſit præciſio rationis inter genus, & differentiam, quod nobis obtinere non licet, niſi præmittatur diligens perquiſitio de præciſionis natura, ob id eſto.

SECTIO QVARTA.

Expenditur rationis præciſio, & in controuerſiam vocatur, num præciſiones obiectiuæ ſint concedendæ.

Celebris de præciſionibus proponitur diſputatio.

NVlla celebrior, quàm de præciſionibus, diſputatio: nulla maiori vel difficultatum apparatu, vel animorum contentione diſputata cenſeri poteſt. Sed quid hac in re nobis probetur, paucis explicabimus.

Duplex præciſio perfecta, & imperfecta.

Gemina quidem præciſio rationis decantatur in ſcholis, quarum una perfecta, altera autem imperfecta nuncupatur.

Perfecta quidem rationis præciſio, & imperfecta ut explicetur, ſupponendum veluti demonſtratum metaphyſica prædicata, ut ſubſtantia, corpus, viuens, animal, atque rationale, non à parte rei, ſed ratione tantùm diſtingui. Quo autem id pacto contingat,

Digitized by Google

eſt controuerſum.

Opinio quorundam.

Pleriſque Philoſophantium ita ſentiunt, ut hæc inter prædicata diſtinctionem inficientur; dicunt enim; dum animal ex. gr. quis cognoſcit, ne dum ſentiendi principium ejus obijcitur menti, ſed totus homo, videlicet animal, & rationale in ordine ad ſenſationes cognitus: dumque pariter concipit rationale, totus inquiunt idem homo menti in ordine ad operationes rationis expreſſus obſeruatur. Idem igitur omnino, iuxta hunc dicendi modum, in utroque conceptu intellectui obijcitur, unde tota diuerſitas ex parte conceptuum exiſtat, neceſſe eſt.

Aliorum opinio.

Secus alij ſagaciores naturæ interpretes philoſophati ſunt; ex eorum enim ſententia cum quis animal, vel rationale conſiderat, eius menti non totus obijcitur homo, ſed eius ſimpliciſſimum eſſe in duos obiectiuos conceptus, inadæquatos tamen, ratione diuiſum, ita ut dum quis animal cogitat, menteque reuoluit, ſolum ſentiendi principium; dum rationale, ſolum principium ratiocinandi ei obuerſetur; adeo ut in diſtinctione rationis non ſolùm detur duplex conceptus rem eandem in ordine ad diuerſas operationes, & connotata exprimens (quamuis hoc ſubinde fieri nihil prohibeat) ſed amplius exiſtimant intellectum duas perfectiones eiſdem verè idem, ſuis inadæquatis actibus partiri repræſentando videlicet unam, alterâ per illum actum nullatenus repræſentatâ. Hæc ipſis eſt diſtinctio rationis ratiocinatæ, cùm prior rationis ratiocinantis plerumque ſoleat appellari; vel ſi utraque rationis ratiocinatæ dicenda, poſterior erit perfecta, prior aut imperfecta.

Perfecta præciſio, quam alibi explicuimus. Diſſert. 8. Section. 9.

Perfecta autem rationis diſtinctio & præciſio, ac unitas tunc planè contingit, cùm in illis rebus, à quibus abſtrahitur natura, duplex eſt intrinſeca ratio, quarum una eſt, in qua aliquid cum alijs conuenit, & altera eſt propria ipſius differentia, per quam diſtinguitur ab alijs; unde poteſt intellectus duos efformare conceptus, unum de natura, alterum de differentia, ita ut nec ipſa differentia inuoluatur in conceptu naturæ, neque hæc in conceptu illius; non inquam inuoluatur, nec explicitè, nec implicitè, ſed potius uterque conceptus quantumuis explicetur unus non reperiatur in altero, quod exemplo ſi lubet demonſtrare,

Exemplo declaratur hactenus dicta.

ſumatur homo conſiderandus, in quo ratio quidem animalitatis, & rationalitatis adinuenitur; animalitas eſt ratio, in qua homo conuenit cum animantibus brutis, eſtque ſentiendi principium nullo modo rationalitatem includens, prout hæc eſt principium intelligendi, non includens inquam, nec explicitè nec implicitè. Non explicitè ut patet, propterea quòd ſentiendi principium non importat principium intelligendi; nec etiam implicitè, quia quantumuis explicetur principium ſentiendi, nunquam intelligendi principium includet. Non abſimili modo ſi ſpectetur propriiſſima differentia, quâ homo ſecernitur ab animantibus brutis, nempè rationalitas, hæc non includit animalitatem: quantumuis enim intelligendi principium explicetur, nunquam in eo ſentiendi principium inuoluitur.

Imperfecta præciſio, ac unitas;

Imperfecta rationis diſtinctio, præciſio ac unitas tunc demum accidit, quando in illis rebus, à quibus abſtrahitur communis natura, non alia reperitur ratio, quæ naturam ipſam intrinſecùs, & eſſentialiter non inuoluat; quin potius, quicquid eſt in rebus ipſis, & quæcunque in illis adinuenitur ratio, perpetuò communem illum conceptum includit, nec poteſt ab illo penitus, & omninò abſtrahi, unde communis ille conceptus naturæ continet, & inuoluit in ſe quidquid penitus eſt in inferioribus, omnemque formalitatem inuentam in ipſis, in quibus nullam omninò rationem relinquit; ita ut ſolùm abſtrahi ob eam cauſam dicatur, quoniam abſtrahit ab explicito inferiorum conceptu, quæ tamen alioquin implicitè contineat, ac ob id imperfectâ præciſione dicatur ab illis diſtingui, quoniam ab explicito tantùm, non autem ab omni inferiorum conceptu præciſus ſit.

Illuſtratur exemplo.

Ad huius autem declarationem aptiſſimum eſt exemplum ex ente deſumptum, cuius ratio communis eſt ſubſtantiæ, & accidenti, quam non immeritò dixeris imperfectè præciſam ab inferiorum differentijs, dummodo per illam intelligas, quicquid habet eſſe in natura, propterea quòd in ipſis nequit aliqua ratio adinueniri, in qua eſſentialiter ratio entis non ſit incluſa; ſiue enim differentiam ſubſtantiæ, vel accidentis attendas, quibus hæc in proprio eſſe conſtituuntur, utraque entis rationem inuoluit.

Quidquid ab aduerſarijs dici ſoleat.

Non me præterit aliquem dicturum prædictas differentias, quibus ſubſtantia, & accidens conſtituuntur, ac inter ſe diſtinguuntur, entis rationem eſſentialiter non inuoluere, utramque tamen ens dici poſſe, quoniam re ipſa ſunt idem, ac ens. Hoc tamen,

Confutatio.

eorum pace dixerim, eſt confugere ad id, quod conſenſione ſapientum humani ingenij captum effugit. Cùm igitur ita ſe res habeat, ut nimirum intellectus concipiendo ſubſtantiam, vel accidens non attingat quidpiam rationem entis effugiens; conſequens eſt, ut concipiendo ens intelligat, quicquid in ſubſtantia vel accidente reperitur, proindeque tunc imperfecto modo abſtrahat, ſolumque abſtrahere dicatur, quatenus explicitè non concipit percipiendo rationem entis, quod tamen attingit concipiendo ſubſtantiam, vel accidens.

E prædicatis eſſentialibus, quædam ſunt, quæ perfecta præciſione inter ſe diſtinguuntur.

Hinc exploratum mihi, è prædicatis eſſentialibus quædam eſſe, quæ perfectâ præciſione rationis inter ſe diſtinguuntur, quæque per modum generis differentiæque poſſunt aſſignari. Hæc porrò ſunt, quorum utrumque poteſt alterum ſine altero inueniri, & differentia poteſt in alia ſpecie exiſtere, ut viciſſim differentia non eſt huiuſmodi generi propria, & addicta certæ ſpeciei ſub tali genere, ut in alio itidem genere reperiri non poſſit.

Ita quidem ſentiendi, ac intelligendi principia ſunt, quorum utrumque in homine reperitur; illud pro genere, hoc pro differentia deſignari poſſet, & utrumque mutuò alterum ſine altero reperiri perſpicuum; ſentiendi enim principium veluti genus in alijs ſpeciebus ab homine ſine intelligendi principio reperitur; & hoc non eſt huiuſmodi generi, ſic addictum, & adæquatum homini veluti ſpeciei ſub illo contentę, quin etiam in alio genere nequeat adinueniri. Principium enim ſentiendi reperiri poteſt in brutis, quibus nulla intelligendi vis, & hoc in ſubſtantijs abſtractis, quibus nulla ſentiendi facultas.

Hoc inde mihi ſuadeo, quoniam cùm differentia poſſit in alio itidem genere reperiri, nequit eſſentialiter illud in ſuo conceptu inuoluere; quemadmodum contra, cùm illud genus in alijs etiam ſpeciebus poſſit exiſtere, nequit unam, vel aliam differentiam in ſuo conceptu includere.

Altera præciſionis diſtinctio in formalem, & obiectiuam.

Sed hic etiam alia commemoranda diſtinctio præciſionis in formalem & obiectiuam. Illam appellant ex parte actus, ex vi cuius intellectus mediâ cognitione attingit totam rationem realem adæquatam in obiecto adinuentam ſecundum formalitates omnes, quas in ſe claudit, cum ordine ad operationes ſe

Formalis præciſio,

tenentes ex parte obiecti indirecti, & in obliquo ter-

minan-

Digitized by Google

minantes hanc cognitionem, & non cum ordine ad alias; quas eadem virtus intrinſecùs poteſt producere, & in ordine ad quas poſſet cognoſci, vt reuerà per aliam cognitionem cognoſcitur. Hæc autem cognitio non dicitur præciſiua ex parte obiecti, quoniam attingit omnes formalitates intrinſecas obiecto; diciturq; præciſiua ex parte actus, quia omnes illas attingit non ſecùs ac ſi ſolùm attingeret formalitatem quandam reſpicientem illas tantùm operationes, quę ſe tenent ex parte obiecti indirecti, & neque ipſam, neque aliam reſpicientem alias, quæquidem non ſe tenuerint ex parte obiecti indirecti, ad quas neque in obliquo cognitio terminatur. Hæc autem

Exemplo illuſtratur exemplo ſic illuſtrant. Homo habet vim producendi operationes ſentiendi, & ratiocinãdi; quę quidem omnes ab eadem virtute phyſica proueniunt, ſiue hæc in eo dicatur formalis, ſiue radicalis, vt aiunt.

Dum igitur intellectus apprehendit totum hominem, vel ſi mauis, totam prædictam virtutem eandem ac hominem, tanquam obiectum directum, & tanquam obiectum indirectum, operationes tantummodo ſentiendi; tunc totum obiectum directum apprehenſum, ex parte ſui terminans cognitionem eſt totus homo: totumque ratiocinandi, ſentiendique principium, dicitur tantùm principium ſentiendi, quoniam ſolùm apprehenditur connotatis ſenſationibus; atque adeo tunc ex parte actus dicitur abſtrahi principium ſentiendi, à principio ratiocinandi, ſiue animal à rationali, atque illud ſine hoc apprehendi; Si autem eadem entitas, ſiue idem principium apprehenderetur ſecundum ſe totum, & idem omnino ex parte obiecti directi, cum alio obiecto indirecto, connotatis nempe ratiocinandi operationibus, non autem ſentiendi, illud principium, quod in re, & ex parte obiecti foret principium ſentiendi, & ratiocinandi, diceretur tantùm ex parte actus principium ratiocinandi, atque tunc ex parte actus diceretur apprehendi rationale non apprehenſo animali, & ab hoc illud ſeiungi diceretur; Si denique principium idem apprehenderetur connotatis ſenſationibus, & ratiocinationibus, diceretur homo, & principium ſentiendi, & ratiocinandi, abſque vlla ipſorum præciſione per modum vnius principij indiuiſibilis apprehendi. Vnde ita philoſophantur; Animal præciſè cognitum abſque rationali, & rationale præciſè cognitum abſque animali, & homo in quo eſt animal per rationale contractum, dicunt ex parte obiecti indiuiſibilem formalitatem, quæ connotatis tantummodo ſenſationibus dicitur animal, connotatis tantummodo ratiocinationibus dicitur rationale; denique connotatis ſimul ſenſationibus, & ratiocinationibus dicitur homo, & hæc eſt illa præciſio, quam formalem appellant.

Obiectiua præciſio. Obiectiuam præciſionem vocant illam, ex vi cuius non ſolùm connotata obliquè cognita ſunt diſtincta, ſed etiam ex ipſis formalitatibus obiecti directi realiter identificatis intellectus vnam ab alia ſeparat atque diſtinguit, hanc attingit, & non illam; vel ſaltem hanc attingit expreſsè, & illam non eâdem attingit expreſſione. Iuxta hunc dicendi modum cognitio illa, cuius vi animal ſeparatur à rationali attingit principium ſentiendi connotatis ſenſationibus, & non attingit principium ratiocinandi, quod non eſt tantùm non attingere ratiocinationes, ſed non attingere in obiecto directo formalitatem illam, cui reſpondent ratiocinationes, quæ quidem formalitas eſt ratiocinandi principium. Vnde inquiunt, quòd ſecundum vtrunque præciſionis modum diuerſa connotata quidem attinguntur quando concipitur animal ſine rationali, & quando viciſſim concipitur rationale ſine animali, hoc tamen intercedente diſcrimine, quòd præciſio ex parte actus non ſiſtit in diuerſis connotatis obliquè cognitis, ex vi quorum cognitâ ſemper eâdem formalitate ex parte obiecti directi, modò dicitur his connotatis cognoſci animal non cognito rationali, modò alijs connotatis cognoſci rationale ſine animali. Præciſio verò altera, quæ obiectiua nuncupatur ex diuerſitate connotatorum procedit ad formalitates diuerſas in obiecto primario attingendas, & cognitio connotans tantummodo ſenſationes, vt obiectum indirectum pertingit in obiecto primario præciſè, principium earundem ſenſationum, non autem principium ratiocinandi, quamuis idem ſit realiter, ac ipſum.

Concedendæ præciſiones obiectiuæ oſtenduntur. Si decernendum quidpiam in re propoſita, certè videtur ea eorum ſententia, quibus eſt viſum dari diſtinctionem illam rationis ratiocinatæ, atque adeò præciſiones obiectiuas, vt aiunt, nempe dari actus ſiue conceptus intellectus ſic inadæquatos, vt obiectum alioquin à parte rei indiuiſum, diuidant in prædicata plura mutuò ſe non includentia, ita vt vnum ex parte obiecti prædicatum repræſentetur, alio penitus per eundem actum omiſſo, nulloque modo repræſentato, ita nimirum, vt animal ex parte obiecti cognoſcatur, rationali penitus ignorato; ſic etiam natura hominis ſine differentijs indiuiduantibus.

Ratio ab auctoritate deſumpta. 3. Diui l. tex 10 & alibi. Hoc ad aures Ariſtotelis inde mihi perſpectum, quoniam paſſim affirmat, differentias eſſe extra conceptum generis, & viciſſim; *Ἀδύνατον δὲ κατηγορεῖσθαι ἢ τὰ εἴδη τοῦ γένους τῶν εἰδικῶν διαφορῶν, ἢ τὸ γένος ἄνευ τῶν αὐτοῦ εἰδῶν. Impoſſibile verò eſt, aut ſpecies generis de proprijs differentijs prædicari, aut genus eſſe abſque ſuis ſpeciebus*; Atque etiam docet compoſitionem metaphyſicam fieri hunc in modum ex partibus diſtinctis, veluti phyſicam ex partibus, quarum vna realiter diſtinguitur ab altera: hinc ob id ambigendum nemini de Stagiritæ ſententia, quòd inter animal, & rationale dandam ex parte obiecti diſtinctionem aliquam crediderit. Siquidem compoſitio diſtinctorum eſt vnio; vt igitur compoſitionis, ſic etiam diſtinctionis eſt modus.

Aduerſariorum reſponſio. Confutatur. Suſpicabitur quiſpiam eò tendere Philoſophi conſilium, vt doceat compoſitionem illam de actibus intellectus genus, ac differentiam repræſentantibus intelligi, ſeu, vt aiunt de genere, differentiaque formalibus. Hæc tamen ineptè dicuntur; tum quia Philoſophus docet hominem ex metaphyſicis partibus, genere, ac differentia componi; neceſſe igitur eſt, has non in actibus intellectus conſiſtere, ex quibus nemo vnquam dicet hominem conſurgere; tum quia prorſus à veritate foret aliena propoſitio, quâ dicitur homo eſt animal rationis particeps, cum ex actibus intellectus, vnus non ſit alius; tum ad extremum quoniam genus dicitur id, quod prædicatur de pluribus ſpecie differentibus, quod profectò non de conceptibus mentis, ſed de prædicato metaphyſico obiectiuè ſumpto intelligendum.

Aliorum reſponſio. Confutatio. Deterius etiam in re propoſita ſe geſſerunt, qui arbitrati ſunt hominem, vt ad ſentiendi operationes relatum ſeorſum componere, prout ad rationis operationes refertur. Deterius inquam, nam genus, nempè animal eſt ſolùm hominis pars, quemadmodum differentia; proindeque genus nequit eſſe totus homo; tum etiam quia illa relatio hominis ad operationes, metaphyſicæ compoſitioni non ſuffecit; tum denique, quoniam operationes non ingrediuntur, vel genus, vel differentiam hominis; genus enim tunc ac differentia realiter diſtinguerentur. Quod ſi

Aduerſariorum reſponſio. Reijcitur.

dicas hic ſermonem non eſſe de operationibus ſecundum ſuas entitates acceptis; ſed de ipſis inſpectis ſecundum id vnde proficiſcuntur. At nulla tunc foret diſtinctio inter genus, & differentiam.

Ratio autem efficacitatis non eat quæ videtur illa.

Secunda ratio.

Datur actus, quo intellectus cognoſcit animal nullatenus cognito rationali: propterea per hunc actum inter animal, & rationale, fit aliqua ex parte obiecti diſtinctio. Aſſumptum inde fit manifeſtum, quoniam dum quis aliquid, quod verè eſt homo, à longinquo aſpicit, ipſi nullum inditium ſuppetit in eo, quod videt ratiocinandi principium reperiri; is igitur per notitiam à ſenſibus hauſtam (neceſſariò autem inde hauriri perſpicuum, cum omnem perſpicientiam intellectus à ſenſibus deſumat) non poterit rationale, ſcilicet intelligendi, ſed animal tantum, nempè ſentiendi principium, cognoſcere.

Iterũ probatur ſuperius aſſumptum.

Idem etiam aſſumptum inde verum intelliges, quoniam aſpiciens ſentiendi tantummodo intuetur operationes, quæ ſolam imaginem principij ſenſationis poſſunt ingerere; ita vt perindè ſit, ac ſi in re obiecta nullum foret ratiocinandi principium, ſiuè nimirum eſſet leo, vel equus, vel ſimile quidpiam; conſequens igitur, vt ille tantummodo poſſit animal, ſiuè ſentiendi, non autem rationale, ſiuè ratiocinandi principium cognoſcere. Fatendum igitur per illum actum ſic duas rationes in re viſa diſtingui, vt vna in altera nullatenus inuoluatur.

Aduerſariorum reſponſio.

Non me præterit te dicturum, propterea quòd ratiocinãdi principium eſt idem re verà ac principium ſentiendi, cognoſcendo clarè, & explicitè principium ſentiendi, cognoſci obſcurè, & implicitè principium ratiocinandi.

Refellitur.

Hoc tamen inſulsè diceris; non vt aliqui putant, quoniam eâdem præmereris difficultate, nempè quòd idem cognoſceretur, & non cognoſceretur, ac proinde contradictoria de eodem ſimul, & eiuſdem comparatione verè enunciari poſſent; non ob id inquam; quoniam nulla contradictio cum non idem ſit cognoſcendi modus clarè ſcilicet, & obſcurè cognoſcere, vnde non eſt idem ac cognoſcere, & non cognoſcere. Sed ob aliam cauſam ineptè id dictum exiſtimandum, quoniam principium ſentiendi nec explicitè, nec implicitè ratiocinandi principium includit, vt nec viciſſim principium ratiocinandi vllo modo inuoluit principium ſentiendi. Quamvis igitur animal, & rationale re ipsâ ſint idem, nihil prohibet quo minus cognito vno, non cognoſcatur & alterum.

Comprobatio.

Accedit etiam, quod nullum tunc intellectus cernit veſtigium principij ratiocinandi, non eſt igitur cur hoc cognoſcat. Quòd ſi res hunc ſe habet in modum, intellectus tantummodo tunc ſentiendi principium cognoſcet, atque adeo ſeiunget.

Quorundam reſponſio.

Sunt qui putant, hinc minimè deducendam obiectiuam præciſionem dicentes haud inferri poſſe animal à rationali diſtingui, eo quod intellectus nequeat diſcernere ſentiendi principium in obiecto viſo eſſe principium ratiocinandi, inquiunt enim, ruſticus nouit aliquem eſſe hominem, quem tamen non nouit eſſe animal rationis particeps, & nihilominus è noſtra ſententia homo ab animali rationali non diſtinguitur;

Refellitur.

Sic tamen haud fit ſatis ei, quo vſi ſumus argumento, rectè ſiquidem ex eo deducitur animal à rationali diſtingui ex parte obiecti, quod intellectus diſcernere nequeat in obiecto viſo ſentiendi principium eſſe principium ratiocinandi; nec exemplum quicquam concludit; nam ruſticus &ſi non nouerit quoad vocem hominem eſſe animal rationale, nouit tamen quo ad conceptum, etſi enim neſciat quid ſignificet, quid que ſibi addat animal per rationale cognoſcit tamen quid nos hiſce vocibus *animal rationale* ſignificare intendimus.

Tertia ratio.

Præterea hinc etiam intenta veritas conſtat, in hoc enim actu cum dicimus *homo, vt animal eſt principium ſentiendi*, petendum quiſnam ſit huius propoſitionis ſenſus.

Aduerſariorum reſponſio; Confutatio.

Reſpondent hominem vt relatum ad operationes ſentiendi eſſe animal. Hoc tamen ineptè dicitur, relatio ſiquidem illa, ſeu comparatio eſt actus intellectus referentis hominem ad operationes: at verò per actum, quo intellectus propoſitionem illam efformat, ſupra ſe non reflectit; non igitur hic illius erit propoſitionis ſenſus, cum dicitur homo vt animal eſt ſentiendi principium. Accedit, quòd eodem modo ea eſt intelligenda propoſitio, quo, & iſta. *Ignis vt calidus calefacit; paries vt albus diſgregat viſum*; in his porrò nulla fit relatio ad operationes, ita vt Ignis referatur ad operationem calefaciendi, & vt ſic relatus dicatur eſſe principium calefactionis, adeo vt reduplicetur actus intellectus referentis, ſed potius igni quidpiam intrinſecum eſt.

Quarta ratio.

Et hinc vlterior deſumitur probatio; nam quando quis dicit ignem, vt calidum calorem progignere, ſolum cognoſcit ordinem, quem ignis dicit ad productionem caloris, redoplicando enim calorem ſolum hunc ordinem, nec vllum alium, nimirum ad productionem ignis, vel ad productionem lucis attingit, tunc igitur intellectus perfectâ præciſione diſtinguit.

Aduerſariorum reſponſio. Reijcitur.

Nec eſt cur dicas intellectum cognoſcere quidem ordinem ad productionem ignis, vel lucis, non tamen illum exprimere. Non eſt inquam cur id dicas: ſi nanque cognitio illa exprimit ordinem ignis ad productionem caloris, cum ad lucem, & ignem ſit idem ordo, conſequens eſt, vt eundem ordinem exprimat, & non exprimat, quæ non minus contradictoria ſunt, ac cognoſcere, & non cognoſcere, quòd ſi hoc intolerabile, etiam & illud.

Quorundam reſponſio.

Si quis autem occurrat dicens exprimere, & non exprimere eodem modo contradicere; non tamen modo diuerſo, vt in re propoſita; ſi nanque expreſſio pro cognitione ſumatur, eandem ſubit diuiſionem ſuperius factam, nimirum impliciti, & expliciti; vnde non abſimili modo hic ratiocinandum; quòd ſi ſumatur pro ipsâ explicita cognitione, cum dicitur non exprimi perinde eſt ac ſi dicatur explicitè non cognoſci, vnde redit eadem diſtinctio, quâ de medio tollitur difficultas.

Confutatio.

Benè habet; ſed quantumuis explicetur ordo ad lucem in eo non inuoluitur ordo ad calorem, & viciſſim, proinde cum detur duplex ratio, quarum vna in ſuo conceptu aliam non inuoluit; conſequens fit vt perfecta detur præciſio, quam intendimus. Ratum igitur eſto præciſiones obiectiuas concedendas eſſe. Non tamen eſt facile explicatu, qua id ratione contingat.

Explicatur quomodo concedendæ ſint præciſiones obiectiuæ. Primus explicandi modus

Primus explicandi modus eorum eſt, qui obiectum reſpectu diuerſæ cognitionis aiunt eſſe virtute duplex, adeo vt ſub hac duplici ratione cognoſci, & non cognoſci poſſit, atque adeo propoſitiones ſpecietenus contradictorias terminare, quæ tamen hic, & nunc contradictoria non ſunt, cum non ferantur in idem prorſus obiectum, ſed in illud, quod cum virtute ſit duplex, duobus equipollet, re tamen ipsâ idem perpetuò cognoſcitur obiectum.

Reijcitur.

Hic dicendi modus in eo peccat, quòd totum obiectum cognoſci affirmet, proinde haud ſatis obiectiuam ſeparationem declarat, quæ prorſus expoſcit,

vt

vt perfectio, attributum, prædicatumque repræſentetur altero relicto, ita vt per intellectum intentionaliter fiat, quod Plato, ac Platonici phyſicè contingere arbitrabantur. Naturas enim exiſtimabant à ſingularibus, genus à differentia, perfectionem vnam ab alia phyſicè ſeparatam eſſe; ſed qui aſſtruunt præciſiones obiectiuas id fieri per intellectum exiſtimant.

Secundus explicandi modus

Secundus explicandi modus eorum eſt, quibus prædicata omnia, gradus Metaphyſicos, perfectiones, & attributa in rebus inuenta diſtingui viſum eſt ante intellectus operationem per ordinem ad intellectus actum poſſibilem. At ſi res ſic ſe haberet, procul dubio ea rei natura diſtingui ea dicenda forent.

Tertius explicandi modus approbatur.

Iuuat igitur illos audire, qui putant ante intellectus operationes, ac præciſiones actu nullam in obiecto diſtinctionem niſi virtualem præfuiſſe, quâ ſuppoſitâ, intellectus prædicata, alioquin re ipſa idem cogitatione ſeparat atque diſtinguit; adeo vt vno repræſentato non repræſentetur aliud, perindeque ſe habeat, ac ſi illud aliud in obiecto nullo modo inuolueretur, non quidem abſtractione negatiua, quæ falſa eſſet, ſed præciſiua, quia ſcilicet cognoſcitur vnum altero non cognito.

Duo ſunt, à quibus ſententiæ veritas pendet. fœcunditas obiecti

Duo porrò ſunt, quibus hæc innixa ſententia cæteris veritate præſtat, ac antecellit, nimirum obiecti fœcunditas, & intellectus, vel ſubtilitas, vel apud alios imbecillitas; Res enim, quæ menti cognoſcenda obijcitur, quo præſtantior, ac excellentior, eò plures in ſe perfectiones vnitas inuoluit, quæ in alijs diſperſæ cernuntur. Ita quidem ſtirps perfectior lapide, cum huic ſuperaddat viuentis gradum; ſtirpe verò perfectius animal, velut id quod cæteris eius gradibus, quos in ſe continet, ſenſitiuum adiungit: homo tandem animali perfectior, quoniam præter ſenſitiuum rationalitatis gradum includit. Hinc intellectus occaſionem nanciſcitur eadem inter diſtinguendi, quæ alioquin in vnum veluti nodum collecta ſunt, ſiquidem alijs in rebus illa diſperſa intuetur. Huius autem veritatis indicium præcipuum eſt illud, quòd ſi quidpiam ſic imperfectum fuerit, vt vnicum in ſe prædicatum contineat; cuiuſmodi eſt ens, & numerica differentia, certè diſtinctionem hanc non admittit. Tametſi enim ens ab inferioribus abſtrahi poſſit, in eo tamen vlterior abſtractio fieri ab intellectu non poteſt, ſiquidem in eo non datur alia, & alia virtute ratio diſtincta, ita vt intellectui liceat vnam cognoſcere aliâ non cognitâ, ac ob id vnam cogitatione ab alia ſeparare. Hæc igitur illa rei obiectæ fœcunditas, vnde intellectus occaſione deſumptâ, in re ſimpliciſſima diſtinguit illa, quæ ſunt penitùs idem, in alijs tamen diuerſa.

Intellectus becillitas.

Intellectûs autem ſubtilitas, vel fortè rectiùs imbecillitas, plurimùm ad hoc idem conducit; eius enim actus geminâ ratione conſtat, ſiquidem forma quædam naturalis eſt, & ſimul etiam intentionalis; pro vt priorem induit rationem ſubiecto ineſt, & inhæret, petitque ſibi conſentaneum ſubiectum, nimirum ab omni materiæ concretione remotum, atque certis quibuſdam terminis, limitibuſque circumſcriptum. Vt autem poſteriorem rationem habet, repræſentat, & cum obiecto non ſic determinatam proportionem expoſcit, vt indiſcriminatim nequeat in omnia tendere; nullis terminis continetur, nulliſque loci, ac temporis circumſtantijs illigatur, vnde tam præſens, quàm abſens, tam præteritum, quàm futurum obiectum attingit.

Intellectionis

Intellectionis, ſeu perſpicientiæ longè maior eſt vis pro vt intentionalis eſt qualitas, quàm pro vt naturalis eſt forma; vnde quod re ipsâ eſt indiuiſum intentionaliter ab eo diuidi poteſt, atque adeo inadæquatè repræſentari ſic vt in plures rationes quodammodo ſimpliciſſima res diuiſa ſit. Tanta eſt intelligendi vis vt per hanc vnita diuidi, & diuiſa vniri facillimè poſſint.

maior eſt vis prout ipſa eſt intentionalis qualitas, quam prout naturalis eſt forma.

Intellectus noſter rem omnino ſimplicem in varios diuidere poteſt conceptus obiectiuos.

Intellectus igitur noſter rem omninò ſimplicem in varios diuidere poteſt conceptus obiectiuos, atque adeo ſimpliciſſimam rem nullis partibus conſtantem, nobis quaſi per partes obijcere, & ea, quæ naturâ ſunt coniuncta poteſt diſiunctim accipere, quandò eorum in alterius rationem non cadit; vnde in ternario e: g: poteſt ſolum binarium conſiderare, ſic in animali rationali ſolum id, quod eſt ſentiendi principium.

Hoc ita proprium intellectui vt ſenſui nō cōueniat. 1. part. q. 12. a. 4.

Hoc adeò proprium intellectui, vt ſenſui nullo modo conueniat, ad quod reſpiciens Thomas Angelicus dicebat. *Anima noſtra duas habet virtutes cognoſcitiuas, vnam quæ eſt actus alicuius corporei organi, & huic connaturale eſt cognoſcere res ſecundum quod, ſunt in materia indiuiduali, vnde ſenſus non cognoſcit niſi ſingularia. Alia verò virtus cognoſcitiua eius eſt intellectus, qui non eſt actus alicuius organi corporalis; vndè per intellectum connaturale eſt nobis cognoſcere naturas, quæ quidem non habent eſſe niſi in materia indiuiduali, non tamen ſecundum quod ſunt in materia indiuiduali, ſed ſecundum quod abſtrahuntur ab ea per conſiderationem intellectus.* Atque hunc in modum ſupra ſenſum extollens intellectum ita concludit. *Vndè ſecundum intellectum poſſumus cognoſcere huiuſmodi res in vniuerſali, quod eſt ſupra facultatem ſenſus.*

Hæc porrò non ineptè dicta hinc facilè intelliges, nimirum cuicunque intellectioni, ſeu perſpicientiæ geminam rationem accommodatam eſſe, pro vt nempe ſpectari poteſt, & vt quædam naturalis eſt forma, & ſpeciatim qualitas; & vt eſt intentionalis natura; priori modo cum cæteris qualitatibus eandem indolem, conditionemque ſortitur; ſecundo autem modo longè diuerſa eſt, ſic enim habet repræſentandi vim qua & adunata diuidere, & quod re ipſa eſt indiuiſum ſeparatim repræſentando poteſt varia prædicata diſtinguere.

Supradictorum explicatio.

Hæc vt clarius intelligas, attende. Humanus animus ea, qua perſpicientiæ facultate pollet ſe ipſum inadæquatè intelligit, attingendo communiorem naturam numericâ differentia relictâ. Hic intellectionis actus in ſolam animæ rationem neglectâ numerica differentia tendens, in anima ipſa geminam rationem diſtinguit naturæ ſcilicet, & differentiæ. Idem verò actus vt naturalis eſt qualitas nullam diſtinctionem affert, nec rationem vnam ab alia ſecernit, diſtinguitq; ſed vtrique re verâ in vnum coeunti velut ſubiecto inhæret, non ſecus ac calor ſui comparatione ſubiecti, cui certè nullam diſtinctionem, communi ſcilicet naturæ ipſius à numerica differentia affert.

Ratione probatur qualitatem naturalem formam diſtinctionem ſubiecto afferre non poſſe

Nec propterea mirandum; naturalis enim forma ſi diſtinctionem vllam induceret, hæc vtique foret re verâ talis; ob id communis ratio ſubiecti a differentia numerica realiter diſtingueretur; vndè anima perſpicientiæ ſubiectum, non vnum, & idem ſimpliciſſimum foret, ſed potius conſtans duabus rationibus realiter diſtinctis.

Hæc profectò ab vniuſcuiuſque mente, & ſi veritatis perduelli poſſet aſſenſum extorquere, niſi falſum tueri mordicus velit, nec abſurdum exiſtimet in eadem anima geminam illam rationem ineſſe cum mutua diſtinctione ex rei natura, à quo tamen plurimum veritas abhorret.

Et

Cur in re detur fundamentũ ad cognoſci, & non ad produci cognoſci, & à produci.

Et hinc etiam cuique perſpectum diſcrimen, vndè nimirum ſit, quòd in re aliqua dari poſſit virtualis diſtinctio, nempè fundamentum diſtinctionis in ordine ad cognoſci, & non cognoſci, ſeù non repræſentari; puta vt ratio quædam repræſentetur aliâ non repræſentatâ, & ſi re verâ ſint idem, non tamen detur in ordine ad exiſtere, & non exiſtere, deſtrui, & non deſtrui, currere, & non currere. Hæc enim vt re ipsâ ſunt extra animam, ſic itidem re ipsâ diſtinguerent, quodque ſimplicisſimum eſt, geminum redderent.

Vnde eſt vt per hãc diſtinctionem virtualem & formalem per intellectũ omnis de medio tollatur contradictio.

Satis hinc euidens, cur per hanc diſtinctionem omnis de medio tollatur contradictio, nec de eodem contradictoria affirmentur: propterea quod, contradictoria non ſunt quidpiam eſſe re ipsâ idem, ac indiuiſum, cogitatione tamen diſtinctum, atque diuiſum: cogitatione ſi quidem diſtingui nil aliud, quàm aliquid inadæquatè cognoſci ex parte obiecti, ſiuè repræſentari ſecundum diuerſas rationes, quæ tametſi re ſint idem, intellectus tamen eâ, quâ pollet vi quodammodo partitur, illud nempè non repræſentando adæquatè, ſed inadæquatè; ſic enim illud attingendo cogitatione, vel vt loquuntur intentionaliter in plura diſtrahit.

Hunc in modum obiecto extrinſecùs diſtinctionem aduenire, explicatur.

Sed cùm obiter dictum fuerit hunc in modum extrinſecùs obiecto diſtinctionem aduenire, non erit abs re, ſi hoc paulò diligentiùs explicemus.

Illud ſanè certum, de quo nulla poteſt eſſe contentio, per obiectiuas huiuſmodi præciſiones nullam in re mutationem fieri. Videndum igitur num obiectum intrinſecùs, an extrinſecùs, per hanc diſtinctionem diuidi liceat aſſerere.

Perperam autem aſſeruere dicentes quidpiam intrinſecũ in obiecto produci.

Inſulſum autem eorum conſilium, quibus eſt viſum per huiuſmodi diſtinctionem in obiecto quidpiam intrinſecum produci, per quod dicatur diſtingui, propterea quòd ante cognitionem diſtinctum, vel diuiſum non eſſet. Quandoquidem in eo diſtinctionis fundamentum erat, nimirum illa perfectio, merito cuius poterat diſtinctionem, ac diuiſionem ab intellectu recipere. Non ſubinde tamen concludas nullam omninò diſtinctionem eſſe ex parte obiecti, eo nomine quòd nec ante cognitionem erat; nec per cognitionem in ipſo producitur. Tametſi enim non fiat per actum intellectus quaſi ponentem aliquid in obiecto; fit tamen quaſi per aliquid tollentem; vel vt alij loquuntur non fit per actum poſitiuum, fit tamen præciſiuè. Vt cum intellectus in homine ſentiendi principium concipit, rationali minimè concepto, præciſiuè ratiocinandi principium remouet à principio ſentiendi, quod in ordine ad hunc actum per indè eſt, ac ſi nullum ibi foret principium ratiocinandi re ipsâ idem ac principium ſentiendi; vndè per hunc actum præſcindere dicitur intellectus, quatenus hic per illum cognoſcit non concipiendo id, cum quo ex rei natura coniungitur, non quòd ex: gr: rationale concipiat non eſſe vnitum, hoc eſt non idem re verâ eſſe ac animal, tunc enim deciperetur, ſed cognoſcit animal concipiendo, rationali minimè concepto; hinc non mentitur, vt non immeritò de ſic cognoſcentibus pronuncietur effatum. *Abſtrahentium non eſt mendacium;* ſecus ſi priori modo cognoſceret.

Per ſupradictam diſtinctionẽ dici poteſt obiectum & intrinſecùs & extrinſecùs diuiſum.

Per huiuſmodi autem diſtinctionem dici poteſt obiectum, & intrinſecùs, & extrinſecùs diuiſum. Intrinſecùs dicetur ſi referatur ad cognitionis actum veluti cauſam diuidentem; propterea quòd hoc fit per actum intellectus in genere cauſæ formalis deficientis; ſiquidem hic ita repræſentando duo quidem inuoluit, & repræſentationem vnius prædicati, & negationem repræſentationis tendentis in aliud, vt repræſentationem animalis, & negationem repræſentationis tendentis in rationale, quorum vtrumque extrinſecum eſt obiecto, ſcilicet actus tendens in animal, & negatio actus tendentis in rationale. At ſi referatur ad extrema diuiſa, per eam dici poteſt obiectum intrinſecùs diuiſum, atque diſtinctum, cum ab eo remoueatur aliquid intrinſecum; puta ſi referatur ad animal, & rationale, quæ ſunt extrema, quibus homo conſtat verè tollitur aliquid intrinſecus, nempè rationale, quo animal afficitur, & quod idem re ipsâ eſt ac animal in homine.

Supradictorũ explicatio.

Videbitur alicui fortàn mirabile dictu, quod intrinſecùs mutari dicatur obiectum abſque omni phyſica mutatione. Nulla tamen admiratio ſi diligenter attendas, quâ id ratione contingat. Intellectus concipiat lignum exutum omni qualitate prima, quamuis re verâ ſit huiuſmodi qualitate affectum; deinde concipiat illud idem calidum, nimirum repræſentando calorem exiſtentem in illo. Tunc profectò lignum ſe habet aliter intrinſecus reſpectu intellectus, quàm antea; ſiquidem de ipſo poteſt modò propoſitiones efformare, quas antea non poterat; non ſecus contingit de obiecto in ordine ad gradus metaphyſicos; quando ſiquidem intellectus concipit animal deſtitutum omni differentiâ, poſtea verò in eo aliquam differentiam, puta rationale attingit, in ipſo mutatio quædam intrinſecùs fit, in ordine ad intellectum nulla intercedente phyſica mutatione, modo iam explicato.

Quod autem de adiunctione diximus, de ſeparatione quoque dicendum. Mens nanque ſi concipiat lignum calore quidem affectum, deindè illud idem omni primâ qualitate deſtitutum intelligat; in ordine ad intellectum intrinſeca mutatio, ac ſeparatio fit; aliterque intrinſecùs ſe habet, cum efformare propoſitiones de illo poſſit, quas prius non poterat; ita quòd cum concipit animal rationalitate affectum, poſt modum verò concipit idem differentia quacumque deſtitutum, reſpectu intellectus aliter ſe habet animal intrinſecùs, cum propoſitiones tunc efformare poſſit, quas prius non poterat.

Licet actus intelligentiæ obiecto ſit extrinſecus, adhuc poteſt in eo diuerſitatem intrinſecam efficere.

Et quamuis intelligentiæ actus obiecto ſit extrinſecùs, adhuc poteſt in eo diuerſitatem intrinſecam efficere; ſi non immediatè, & per ſe, mediatè ſaltem, & per aliud, videlicet per terminum, quem appingit, vel tollit à re cognita; vt actus ille extrinſecus quidem animali repræſentato, vnde nequit in eo per ſe mutationem intrinſecam efficere, ſed per rationale quod repræſentat illi vnitum, poteſt illam efficere.

Vlterius ſuperior doctrina rationibus ſuadetur.

Tametſi autem hæc cum veritate conſentiant, difficultates tamen non deſunt; ob id non pigebit iterum in eorum probationem incumbere, vnde ſic paucis diſputationem proſequar.

Prima comprobatio.

Dum animalitatem concipit intellectus nullo modo nec explicitè, nec implicitè concipit differentias ſpecificas animalium omnium, quæ re ipsâ ſunt, vel eſſe poſſunt. Sed animalitas idem eſt re ac differentiæ ſpecificæ omnium animalium, ergo aliquid intellectus in obiecto concipit alio nullatenus concepto. Præmiſſarum aſſumptio perſpicua, maior autem inde conſtat; quia nihil intellectus confusè concipit cuius ſpecie non informetur, at intellectus non habet ſpecies omnium animalium quæ eſſe poſſunt; imo nec omnium quæ actu ſunt; ergo dum intellectus concipit animalitatem nullo modo nec explicitè, nec implicitè concipit differentias; ac ob id aliquid in obiecto attingit, alio nulla ratione concepto.

Secunda comprobatio.

Præterea dum intellectus concipit ſubſtantiam mediis accidentibus, videlicet mediâ quantitate, profectò ſubſtantiam concipit ſecundum gradum exiſtendi per ſe, nullo modo, nec explicitè nec implicitè cognitis eius differentijs; ergo reuerà gradum unum ab altero præcedit. Aſſumptum inde mihi perſpectum, quoniam intellectus, nequit concipere niſi id, quod ſibi per ſpeciem impreſſam repræſentatur; at impreſſa ſpecies ſubſtantiæ mediâ quantitate nequit ullo modo repræſentare ſubſtantię differentias; non enim repræſentare poteſt ſpecies quantitatis, niſi id cum quo quantitas neceſſariò connectitur; hoc porrò non una vel alia ſubſtantia ſpeciatim accepta, ſed generatim corporea; proinde corporea ſubſtantia ſic ab intellectu cognoſcitur, ut à differentijs contrahentibus præcidatur.

Tertia comprobatio.

Hoc idem quoque validiſſimè ſic euincitur. Negatis præciſionibus obiectiuis euertitur Dialecticum illud principium *Dici de omni, & dici de nullo*; propterea quòd huiuſmodi principium id ſibi vult, quòd quidquid conuenit ſuperiori, & inferiori quoque conueniat, quod falſum profectò foret hiſce de medio ſublatis præciſionibus; nam ex: gr: animali ſaltem confusè conuenit hinnire poſſe, vel ut loquuntur hinnibilitas, quæ tamen homini nullo modo conuenit, quamuis hic ſit quid inferius ad animal; falſum ob id quòd quidquid ſuperiori conuenit, etiam inferiori conueniat.

Quarta comprobatio.

Quod etiam efficacius inde concluditur, quoniam huiuſmodi principium expoſcit omninò, ut quod ſuperioris conceptum ingreditur, inferioris itidem conceptum ingrediatur; quod certè non eueniret obiectiuis præciſionibus negatis; nam animalis conceptum, confusè ſaltem, ingrederetur hinnibilitas, quæ nullo modo ad hominis conceptum pertinet.

Aduerſariorum reſponſio.

Nec tutum Aſylum illud, quò confugiunt dicendo, totum id, quod clarè conuenit ſuperiori, conuenire etiam inferiori; non tamen quod conuenit confusè; quò non mirum ſi hinnibilitas non conueniat homini, quoniam animali confusè quidem, non tamen clarè diſtinctèque repræſentato conuenit.

Reijcitur.

Nulla tamen reſponſio, ſequeretur enim hinc malam eſſe conſecutionem illam, Socrates eſt animal: ergo viuens; Cum enim dicimus eum eſſe viuentem non intelligimus certè eſſe confusè talem, cuiuſmodi tamen eſſe deberet, quoniam ad eum modum viuens is dici deberet, quo animal diceretur viuens; at confusè quidem viuens, utpote confusè cognitum, confusè igitur Socrates diceretur viuens, quod eſt abſurdum, cum actu viuentis rationem participet.

Aliorum alia reſponſio.

Refellitur.

Et in eo grauiter peccant, quòd dicant, cùm intellectus concipit animal confusè, concipere hinnibile; nam cum dicimus animal prout huiuſmodi non eſt hinnibile, verum enunciamus.

Ob id falſum quòd in animalis conceptu inuoluatur ullo modo, nec etiam confusè hinnibilitas, non enim licet de alio quòpiam negare, quod ſaltem confusè in illius inuoluatur eſſentia. Nec ad illud confugias velim dicendo, conuenire quidem inferiori diſiunctim, quod ſuperiori conuenit; debet enim re ipsâ conuenire, at diſiunctim conuenire ab intellectu pendet, cum ſit rationis opus.

Aduerſariorum reſponſio.

Reijcitur.

Eorum tamen occurſus non omittendus, hinc enim veritas longè magis elucebit.

Iterum ſuperior aſſertio ſuadetur, nempè cōcedendo

Cum ipſis obijcitur. Dum intellectus concipit animal, concipit id ſanè quod non attingit concipiendo rationale; fatendum igitur dari quidpiam quod concipitur, & quod non concipitur. Negant aſſumptum dicendo nimirum dum ab intellectu concipitur animal, concipi etiam, etſi confusè rationale.

præciſiones obiectiuas.

Aduerſariorum reſponſio.

Non conuenit tamen inter ipſos, in quo nam huiuſmodi confuſio poſita ſit, vario proinde modo illam explicare nituntur.

Confuſa cognitio quomodo à quibuſdam explicetur.

Ex aliquorum ſententia cognitio illa nuncupatur confuſa eo nomine quòd, etſi totam entitatem attingat, non tamen in ordine ad omnia connotata, ſiue ad omnes effectus; proindè cognitio, quæ repræſentat animal, etiam, & rationale re ipsâ idem ac illud, dicitur attingere, quatenus entitatem exprimit, quæ ſimul animal eſt, ac rationale; exprimit inquam in ordine ad ſenſationes, non autem ad ratiocinationem; ob id ita philoſophantibus, cognitio confuſa eſt, propterea quòd, etſi totum eſſe obiecti attingat, id tamen non facit in ordine ad omnes effectus, ac omnia connotata, quæ à tali reſpiciuntur obiecto, à quo cum realiter diſtinguantur, fundare præciſionem obiectiuam non poſſunt.

Reijcitur.

Mirum ſanè, quòd dum obiectiuas præciſiones euertere nituntur, in eaſdem impingant. Hæc enim cognitio ideo confuſa eſt, quoniam non attingit obiectum in ordine ad omnia prorſus connotata, quòd ſi ita eſt, rationem quandam non attingit exiſtentem in obiecto; quoniam obiectum concipere in ordine ad aliqua tantummodò connotata, eſt non attingere ordinem, quem obiectum ad omnia connotata importat; huiuſmodi autem ordo, ſiue tendentia, quædam eſt intrinſeca ratio formaliter exiſtens in obiecto; huiuſmodi proindè cognitio confuſa, aliquid in obiecto quidem attingit; aliud verò non; quamobrem ex parte obiecti præciſio contingit.

Alia confuſæ cognitionis explicatio

Confuſam autem cognitionem alij ſic explicant; dicunt enim ea eo confuſam appellari, quòd plura confundat; hoc eſt non diſtinguat obiectum ſuum ab omnibus iis à quibus ſecernitur; ac proinde cum intellectus concipit animal, huius cognitionem confuſam dicunt attingere, etſi confusè, rationale, & confuſionem in eo poſitam eſſe, quòd per illam intellectus non diſtinguat ab irrationalibus, ſed à non animalibus tantum, atque adeò per illam concipiat, non tamen diſtinguat.

Verum id eſt abſtrahere, & rationem unam ab altera præcidere cum ſic cognitio diſtinguat obiectum ſuum ab aliquibus tantum, quod eſt non concipere diſtinctionem, quam ob omnibus rebus obiectum habet, hæc autem diſtinctio & res ipſa exiſtens idem ſunt, proinde ſi concipitur entitas, non autem diſtinctio; aliquid concipitur, & aliquid non, quod eſt præcidere, & ut aiunt præſcindere.

Reijcitur.

Et mirum eſt quòd reſpondeant concipi etiam diſtinctionem ab omnibus, ſed confusè, & concipi ordinem ad omnia connotata itidem confusè; Non aduertunt ſe in euidentiſſimam principij petitionem incurrere; ſi namque ſciſciteris quid ſit animal concipi confusè; reſpondent eſſe concipi animal non diſtinguendo illud ab omnibus, vel non concipiendo ordinem ad omnia connotata; at dùm id impugnas, quoniam hinc infertur obiectiua præciſio, iterum reſpondent diſtinctionem ab omnibus ordinemque ad omnia connotata concipi, ſed confusè, quod æque in obſcuro poſitum eſt, quid nimirum ſit diſtinctionem, ac ordinem illum confusè concipi.

Haſtenus dicta magis explicantur.

Dum autem aduertimus ſæpè commemoratas præciſiones obiectiuas, non negamus ſubinde poſſe totum obiectum per intellectum ad aliquas operationes, & connotata referri, imò uno conceſſo alterum non inficiamur. Et quamuis plerumque con-

contingat, non ita fieri diſtinctionem rationis, ut in actu ſignato repræſentetur in obiecto diuerſitas aliqua, ſic enim ſopponeretur in illo diſtinctio quidem ante actum diſtinguentem; hoc tamen non obſtat quo minus per actum inadæquatè cognoſcentem in actu exercito diſtinctio fiat. Sed quod ſuperius etiam aduertimus, hic iterum inculcandum, duplicem eſſe præciſionis obiectiuæ modum nam obiectiua præciſio una eſt, quâ unum negatur eſſe aliud, quod tamen in re eſt illud, & hæc falſa eſt; ut cùm nos animal de homine negamus; tunc enim hic præciſionis modus contingeret de quo hîc non ſit ſermo: Altera verò præciſio, quâ non negamus unum de altero, ſed ſolùm intelligimus unum altero non intellecto, & hæc abſtractio illa, de qua celebre effatum *Abſtrahentium non eſt mendacium*. Et hęc illa cuius ignoratione Plato ut ſuperius fuit adnotatum, naturas rerum ſeparatas ſecundum rem potuiſſe fertur; per intellectum enim fit, quod phyſicè ille fieri arbitrabatur; ac proinde fateri neceſſe eſt, naturas à ſingularibus per actum intellectûs obiectiuè diſtingui poſſe. Imaginandum enim iuxta hunc abſtractionis modum uniuerſale abſtrahi, præcidive ab inferiori ſuo, ut animal ab homine, & in hac abſtractione non remanere id, in quo fit abſtractio, remotâ enim ex: gr: ab homine differentiâ rationali, non remanet in intellectu homo, ſed ſolùm animal. Et ita quidem per hujuſmodi cognitionem multipliciter, atque diſtinctè ac diſtributiue intellectus cognoſcit id, quod in Deo eſt unum & poteſt bonitatem, atque ſapientiam diuinam intelligere, non intellectâ paternitate, vel filiatione; unde fit; ut abſtractâ perſonalitate per intellectum, adhuc naturam ipſam intelligere poſſimus; Hæc enim intellectûs vis, ut poſſit diuiſa adunare, & adunata diuidere, poſſitque abſtrahere, atque præcidere, quæ in re actu præciſa, aut diſtincta non ſunt; tanta eſt humanæ mentis acies, ut ea, quæ coniuncta re ipsâ ſunt, poſſit diſtingere, quando unum eorum in alterius rationem non cadit, ut ob id in ternario binarium tantummodo, & in animali rationali id, quod eſt ſenſibile duntaxat poſſit cognoſcere. Cognitio enim, eſt qualitas in intellectu expreſſa, quæ tantâ vi pollet, ut licet non attingat rem ipſam externam, intus tamen facit illam præſentem, ſic ut diuerſo modo appareat; itaut ſæpe ſæpius repræſentatione diuidat, atque diſtinguat, quod indiuiſum re ipsâ penitus eſt.

SECTIO QVINTA.

Præcipuis obiectionibus occurritur, quæ aduerſus obiectiuas præciſiones fieri frequentiſſimè ſolent.

Prima difficultas aduerſus præciſiones obiectiuas.

ADmiſſis huiuſmodi præciſionibus eadem entitas cognoſceretur, & non cognoſceretur, quæ contradictio eſt; nullæ proindè præciſiones obiectiuæ; Contradictio autem ſic euincitur: ut enim contradictio eſt eandem entitatem produci, & non produci, ſic eandem cognoſci, & non cognoſci. Sed admiſſis huiuſmodi præciſionibus hoc ſecuturum incommodum, palam hinc, & apertum, quoniam iis conceſſis, animalitas cognoſcitur, non tamen rationalitas: at animalitas, & rationalitas eadem eſt ſimpliciſſima entitas: ob id eadem entitas cognoſceretur, & non cognoſceretur, undè ex parte rei cognitæ contradictio admittenda, quemadmodum ex parte intellectus cognoſcentis.

Solutio in directa.

Illud tamen aduerſus primum explicandi modum retorqueo. Admiſſis præciſionibus formalibus ordo quidem attingitur ad ſenſationes, dum concipitur animal, ordine ad diſcurſum minimè concepto, quod eſt iuxta modum illum dicendi cognitionem eſſe confuſam: at ordo ad ſenſationes, & ordo ad diſcurſum ſunt re ipsâ idem, ob id idem omninò cognoſceretur, & non cognoſceretur.

Adoerſus etiam ſecundum ſic. Præciſionibus hiſce conceſſis attingeretur diſtinctio animalis à non animalibus, & non attingeretur diſtinctio ab omnibus animalibus, quod ex eorum placito cognitionem eſſe confuſam; ſed diſtinctio à non animalibus, & ab omnibus animalibus idem re ipsâ eſt; ergo idem cognoſceretur, & non cognoſceretur; unde fatendum præciſiuam dari cognitionem.

Imò aduerſus omnem explicandi modum rationes non deeſſent, dummodo ſermo ſit de cognitione rei, in qua duplex ratio elucet, quarum una in alterius conceptu non inuoluatur, nec explicitè, nec implicitè; tunc enim ſuppoſitis formalibus præciſionibus ſic liceret arguere; non minus foret contradictio inter cognoſci, & non cognoſci, quàm inter prædicari, & non prædicari; ſed his ſuppoſitis præciſionibus tantummodò formalibus, ſequeretur eandem indiuiſibilem entitatem prædicari, & non prædicari: vel igitur inter hæc contradictio nulla, ac proinde nobis difficultas negotij nihil facesſit; vel contradictione admiſſâ, ipſi eâdem difficultate premuntur. Sed illud ſecuturum incommodum inde perſpicuum quoniam animalitas, & rationalitas idem re ipsâ ſunt, & tamen prædicatur animalitas, non rationalitas; quamobrem idem prædicatur, & non prædicatur; prædicari autem animalitatem, non rationalitatem cuique perſpectum, & manifeſtum ex eo planè redditur, quoniam cum dicimus Socrates eſt animal; certè non dicimus Socrates eſt rationalis, falſa nanque prædicatio foret, tam ſenſu quidem illatiuo, quàm formali; priori modo, propterea quòd mala eſt conſecutio Socrates eſt animal; ergo eſt rationalis: quòd ſi hoc ſenſu eſt mala, multo magis formali ſenſu; ſed animalitas, & rationalitas ſunt re verâ idem; ergo prædicatur idem, & non prædicatur.

Supereſt ſolùm propoſita de medio tollenda difficultas.

Directa difficultatis Solutio.

Reſpondendum itàque contradictionem eſſe inter cognoſci, & non cognoſci ſimpliciter, itemque inter cognoſci, & non cognoſci adæquatè; non inter cognoſci, & non cognoſci inadæquatè; quin etiam dicendum cognoſci inadæquatè neceſſariò penituſque conclamare non cognoſci inadæquatè.

Neque moleſtum videatur, quòd in re non ſit hæc inadæquatio, ſeu membra hæc inadæquata, cum nec re ipsâ ſint partes, ſed unum ſimpliciſſimum eſſe. Non enim ſunt partes ſecundum eſſe formale partis, & ſecundû eſſe formale inadæquationis: ſed ſolum ſecundum materiale eſſe: nimirum in re non eſt diſtinctio, quæ formale conſtitutivum eſt partis in eſſe partis: eſt tamen ſecundum eſſe materiale, ſcilicet illud, quod denominatur, & quod ab intellectu abſtrahente partis denominationem accipit. Quamuis enim animalitas, & rationalitas ſit ſimpliciſſimum eſſe; hoc realiter tamen eſt animalitas, & rationalitas: ut igitur entitas illa prorſus concipi diceretur, animalitas, & rationalitas concipi deberet: quòd ſi non concipiatur omninò, ac adæquatè, conſequens neceſſariò fit, ut inadæquatè concipiatur.

Neque eſt quod illud commoneas. Produci, & non

Digitized by Google

Superioris ſolutionis impugnatio, quæ ab aduerſarijs fieri ſolet.

non produci ſic inter ſe contradicunt, vt non poſſit idem nec adæquatè, nec inadæquatè produci, & non produci; vnde cùm animalitas, & rationalitas ſint re ipsâ idem, nequit vnum produci altero non producto. Sic pariter, nec adæquatè, nec inadæquatè poterit idem cognoſci, & non cognoſci.

Reſponſio. Nulla contradictio inter cognoſci, & non cognoſci inadæquatè.

At ſi diligenter attendas, diſpar eſt penitùs ratio; nam eam ob cauſam nequit re ipsâ produci animalitas rationalitate non productâ, quoniam ſi quid animalitatem attingit, neceſſariò etiam rationalitatem attingat oportet. Proinde rectè dicebam contradictionem eſſe inter cognoſci, & non cognoſci ſimpliciter, & inter cognoſci, & non cognoſci adæquatè, ſed non inter cognoſci, & non cognoſci inadæquatè.

Secunda difficultas.

Deindè ſic arguunt. Si per actum inadæquatè repræſentantem vnum ab alio præciditur, & viciſſim iſtud ab illo præcidi deberet; ſecùs autem ſe res habet; cum enim iſtud non cognoſcatur haud poterit dici præcidi.

Solutio. Hoc tamen nullius momenti, nam viciſſim iſtud præciditur, quatenùs non cognoſcitur vnitum alteri; diciturque negatiuè præcidi.

Tangitur quædam difficultas.

Præterea, quod re ipsâ eſt obiectum terminans actum repræſentantem, id vt eſt, ita terminat; ſed eſt indiuiſibile; ergo totum terminat; quod enim non habet aliud, & aliud totum terminat; ſed quod eſt indiuiſibile non habet aliud, & aliud; ergo quod eſt indiuiſibile totum terminat.

Solutio. Sed hoc minimè moleſtum, dum enim dicitur obiectum eſſe indiuiſibile, concedendum phyſicè, ſed negandum, prout in mente relucet; vt enim intellectus velut agens intentionale, reſpiciens obiectum poteſt illud diuidere, ità viciſſim obiectum eodem modo reſpiciens intellectum, ſui imaginem inadæquatam producit.

Tangitur iterum alia difficultas.

Inſuper eſſe obiecti non diuiditur, atque adeò eſt indiuiſum; ſed eſſe obiecti eſt quod terminat; ergò quod terminat indiuiſum eſt; ergò totum cognoſcitur, nullaque fit diuiſio ex parte obiecti.

Solutio. Occurram tamen dicendo totum eſſe obiecti inadæquatè terminare, non autem adæquatè, & ſecundum totum ſuum eſſe; Obiectum enim terminat prò exigentia actus, non vt phyſica, ſed vt intentionalis qualitas eſt, vndè diuerſus eſt modus intrà duplicem hanc rationem, quâ intelligentiæ actus tendit in obiectum; cum verò dicitur eſſe obiecti non diuidi, concedendum phyſicè, negandum intentionaliter.

Tangitur iterum alia difficultas.

Neque putes hinc duas ex rei natura inferri realitates ſiue formalitates in obiecto diſtinctas, quarum vna ſit cognita, altera non cognita, cùm eadem ſit, quæ inadæquatè cognoſcitur, & in duas formalitates, ſeù prædicata per intellectum diuiditur, quæ proindè formaliter diſtinctæ dicuntur; vndè ſi quis ita arguat. Tota realitas, quæ eſt in re, vel terminat cognitionis actum, quâ ex: g: repræſentatur animal, vel non; ſi primum, ergò nulla diſtinctio; ſi ſecundum aliqua igitur realitas cognoſcenda remanet; ergò duæ realitates, cognita ſcilicèt, & non cognita.

Solutio. Sic autem reſpondendum; nempè ſi realitatis nomine nil aliud intelligatur, quàm prædicatum reale, concedendum duas intentionaliter eſſe realitates: quod ſi intelligatur aliquid in re diſtinctum ab alio, nimirùm duo eſſe realiter diſtincta, negandum.

Tertia difficultas.

Ampliùs hoc modo; Si animal cogitatione diuidi poteſt à rationali, quæ re non diſtinguuntur; poterit etiam animal à ſe ipſo, itemque & rationale à ſe ipſo præcidi, cum æquè rationale ſit animali, & animal ſibi intrinſecum.

Solutio. Hoc tamen ineptè deducitur cùm non idem ſit vtrobique fundamentum, ad quod reſpiciens Philoſophus diſtinctionem inter methaphyſicos gradus admittit, puta inter genus, & differentiam, ob illud, ſuo loco, fundamentum explicandum; differentiam tamen inferiùs diuidi poſſe non admittit, fundamentum igitur non idem, quod eſt ipſa rei cognitæ fæcunditas, atque perfectio, quâ rebus diſtinctis æquipollet, & in alijs alioquin diſperſa, vnit.

Quarta difficultas.

Silentio nec prætereundum illud, quod videtur eſſe difficile, nimirum, ſi id non ex parte rei cognitæ, quod iam ſuprà declaratum fuit, ſaltem ex parte cognoſcentis intellectus, ſecuturum de eodem contradictoria enunciari; Propterea quòd, tametſi actus præcidens obiecto ſit extrinſecus, intellectui tamen eſt intrinſecus, atque adeò ab ipſo intrinſecùs denominatur contradictoriâ denominatione, nimirum intrinſecùs cognoſcentis & non cognoſcentis idem obiectum; Vndè dicere licebit: intellectus intrinſecùs dicitur cognoſcens animal, & non cognoſcens, nàm rationale idem re ipsâ eſt, ac animal; quamobrem ſi intellectus cognoſcendo hominem, dicitur attingere animal, & non rationale, iam cognoſcet & non cognoſcet; vndè dicetur intrinſecus cognoſcens, & non cognoſcens reſpectu eiuſdem.

Solutio. Sed nec etiam hàc ratione quidquam conficitur, quod enim de intrinſeca denominatione dicitur ex parte intellectus cognoſcentis; illud etiam de extrinſeca dici poterit; non igitur noua difficultas. Occurram tamen dicendo, non ſatis ad contradictionem, quod ferantur actus in idem obiectum quomodocunque, ſed in idem ſecundum idem; non ſic autem ſuprà dicti actus; nam datur denominatio inadæquatè, non autem adæquatè cognoſcentis. Intellectus enim, inadæquatè cognoſcendo hominem, dicitur animal cognoſcere, & non cognoſcere rationale; nam qui cognoſcit inadæquatè obiectum, neceſſariò dicitur cognoſcens, & non cognoſcens; dicitur enim cognoſcens, quoniam re verâ aliquid attingit; dicitur autem non cognoſcens, quoniam cognoſcendo, ita cognoſcit, vt aliquid omittat, hoc eſt, non repręſentet. Itaque ſunt contradictoria cognoſci, & non cognoſci ſimplicitèr & adæquatè, non autem cognoſci, & non cognoſci inadæquatè; imò cognoſci inadæquatè neceſſariò conclamat, non cognoſci inadæquatè. In homine igitur eadem re ipsâ eſt entitas, animalitas, & rationalitas, ac ob id repugnat, vt adęquatè cognoſcatur vtraque; ex eo tamen quòd inadæquatè concipitur hęc entitas, nempe ſecundum animalitatem, conſequens eſt, vt concipi non debeat ſecundum rationalitatem.

Quo ſenſu obiectiuæ præciſiones ſint admittendæ. Quid primò hìc de re ſentiendum.

Obiectiuæ igitur præciſiones ſunt admittendæ; id tamen eo conſilio vſurpandum velim, nimirum, vt primò dicendum ſit, aliqua eſſentialia prædicata, quæ perfectâ præciſione rationis ad inuicem diſtinguuntur, per modum generis, differentiæque poſſe deſignari; idque certè fuit perſpectum in prædicatis illis, quorum vtrumque mutuò poteſt vnum abſque altero reperiri; & quemadmodum genus in alia ſpecie ſine tali differentia, ſic etiam contra differentia ſine huiuſmodi genere poteſt adinueniri.

Ratio.

De his portò ita ſentiendum, quoniam cum differentia in alio poſſit genere adinueniri, nequit in eſſentiali conceptu ſuo primum genus illud inuoluere, quemadmodum genus, quia poteſt in ſpeciebus pluribus reperiri, nequit eſſentialiter vnam, vel aliam ſpeciem includere. Hoc in homine luculenter inſpicitur, in quo nimirum licet ſenſitiuum, & intellectiuum reperire, quorum vtrumque ad eius naturam, & eſſentiam pertinet, & vnum pro genere, aliud verò prò differentia poteſt aſſignari, vnumque ſic ab alio præciſione diſtinguitur, vt illud nullo modo in eſſentiali ſuo conceptu hoc aliud includat; non

enim ſenſitiuum inuoluit intellectiuum, cùm illud ſine hoc poſſit adinueniri; animalia ſiquidem bruta ſentiendi facultate pollent, cùm tamen ijs nulla competat intelligendi vis. Neque etiam intellectiuum in eſſentiali ſuo conceptu ſenſitiuum includit, cùm illud ſine hoc poſſit reperiri; vt de ſubſtanijs abſtractis perſpicuum eſt, in quibus intelligendi vis, ſine ſentiendi principio reperitur; ſic igitur huiuſmodi ſe habent prædicata, vt vnum ab alio perfectè præciſum eſſe dicendum ſit, quod erat primum.

Quid ſecundo dicendum.

Secundum non minus certum, nempe quòd quandocumque differentia certæ cuidam communi naturæ, ſeu generi eſt propria, non diſtinguatur perfectâ rationis præciſione ab ipſo genere; quinimò illud in eſſentiali ſuo conceptu quidem inuoluat.

Quod veritati conſentaneum eſſe & auctoritas, & ratio confirmat; auctoritas quidem Philoſophi, qui regulam hanc proferens; Diuerſorum generum, & non ſubalternatim poſitorum, diuerſæ ſunt ſpecies, & differentiæ; vtque alij legunt, diuerſæ ſunt ſpecie differentiæ; vt animalis & ſcientiæ, Græcus enim codex habet. Τῶν ἑτερογενῶν καὶ μὴ ὑπ᾽ ἄλληλα τεταγμένων, ἕτεραι τῷ εἴδει καὶ αἱ διαφοραὶ, οἷον ζώου, καὶ ἐπιστήμης ζώου μὲν γὰρ διαφοραὶ, τὸ, τὸ πεζὸν, καὶ τὸ δίπουν καὶ τὸ πτηνὸν, καὶ τὸ ἔνυδρον ἐπιστήμης δ᾽ οὐδεμία τούτων. οὐ γὰρ διαφέρει ἐπιστήμη ἐπιστήμης τῷ δίπουν εἶναι. *Heterogeneorum, quorum alterum ſub altero non collocatur, diuerſæ ſpecie ſunt etiam differentiæ: vt animalis, & ſcientiæ; animalis enim differentiæ ſunt terreſtre, & bipes, & volucre, & aquatile: quarum nulla eſt differentia ſcientiæ: non enim ſcientia à ſcientia differt eo quod bipes ſit*, ita vt ſubalternorum nihil prohibeat, quin eædem ſint differentiæ, nam ſuperiora de inferioribus dicuntur, quia nimirum ſuperiora ſemper de inferioribus prædicantur.

7. Phyſic. tex. 32.

Hoc pariter docuiſſe alibi videtur, vbi habet, Καὶ σημαίνει γὰρ ὁ λόγος ὅτι οὐ τὸ γένος ἕν τι, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο λανθάνει πολλά. *Atque hic ſermo indicat genus non eſſe vnum quid, ſed propter hoc multa latere.* Genus igitur non eſt vnum quid, ſed in eo latent multa, quibus innuit genus comparatione differentiarum, quæ ipſius ſunt propriæ ab ipſis haud perfectâ præciſione diſtingui; nempè non eſſe vnum perfectè præciſum à multis, quin potius implicitè continens multas ſpecies, multaſque differentias. Quod etiam in Libris Diuinorum inculcat, vbi habet, genera & differentias communiores diuidi per ſpeciales alias differentias, non debere tamen diuidi per differentias alias, veluti diſparatas, niſi quando diuiſio ſecùs inſtitui non poteſt, ſed potiùs diuiſionem fieri debere per differentias conſentaneas, & proprias, includentes communem naturam diuiſam; vt ſi diuidatur animal, ait ipſe, per differentias habentis pedes, & non habentis pedes, poſteà quidem habens pedes non eſſe diuidendum per plumiferum & implume; ſed per habens pedes fiſſos & non fiſſos, quod huſce verbis eleganter expreſſit: ἡ γὰρ σχιζοποδία, ποδότης τίς ἐστιν. *Fiſſio nanque pedum aliqua peditas eſt.* Ex quo intelliges diuiſiuam differentiam ſuperioris naturæ ad eum ſe habere modum, vt naturam diuiſam includat, ità nimirum, vt hæc eſſentialiter etiam in abſtracto de illa prædicetur. Nec te à propoſita difficultate euaſurum putes explicatione ſatis illâ vulgatâ, quòd Philoſophus velit huiuſmodi verbis nil aliud ſignificare, quàm aliquam peditatem eſſe differentiam peditatis; non tamen quòd illa communis peditatis ratio in differentia, fiſſione ſcilicet eſſentialiter inuoluatur, propterea quòd proprium conſilium apertens ait. *Hæ pedis differentiæ ſunt, quia fiſſio pedum aliqua peditas eſt*; reddit rationem cur hæ ſint differentiæ diuiſiuæ, propriæ tamen generis, quoniam in ipſis ratio generis inuoluitur.

9. Diuin. tex. 43.

Adu. rſa. riorū Reſponſio.

Confutatio.

Quinimo videtur hinc deducendum ex Philoſophi ſententia hunc eſſe optimum modum diuidendi, ac deſignandi differentias, eundemque ſeruandum quandocunque fieri poterit; nec diſparatis differentijs vtendum in huiuſmodi diuiſione, niſi quando aliter fieri non permittitur. Illud etiam accedit, quòd ex his Philoſophus deducit vltimam differentiam eſſe rei ſubſtantiam, atque definitionem, eſſeque ſpeciem ipſam, atque ſubſtantiam; vnde conſequens fit, vt ipſe voluerit ſuperiora prædicata eſſentialiter in vltima differentia includi; quòd ſi ita eſt, dicendum ſequitur differentiam vltimam importare totam eſſentiam ſpeciei conſtitutæ, ac ob id vltimam differentiam non eſſe perfectâ præciſione diſtinctam à ſuperioribus gradibus, quò ſpectant Angelici Doctoris verba, eum ait. *Vnde cum differentia additur generi, non additur quaſi aliqua diuerſa eſſentia à genere, ſed quaſi in genere implicitè contenta, ſicut determinatum continetur in indeterminato, vt album in colorato.*

Lib. 7. Diuinorum c. 43. lect. 32.

Neque putes cùm à Philoſopho dicitur, fiſſionem pedis quandam eſſe pedalitatem, non eſſe intelligendum locutum de prædicatione per ſe primo modo; itaut docere velit ſuperiorem differentiam in inferiori includi, ſed ſuperiorem tantummodo, prout huiuſmodi ab inferiori diuidi; Hoc enim inconſideratè dicitur, nam explicita diuiſio ab implicita incluſione non abhorret.

Reſponſio quorundã Reijcitur.

Fruſtrà quoque non minùs laborant exiſtimantes ſe poſſe difficultatem diluere, ac de medio tollere dicendo, differentias ſuperiores non diuidi per inferiores propriè, atque formalitèr, quaſi quod ſuperior differentia per inferiores oppoſitas differentias diuidatur; ſed materialitèr & identicè ratione generis, quod ipſa differentia conſtituit; hoc enim, inquiunt, propriè diuiditur, non quidem in differentias oppoſitas, ſed in ſpecies per ipſas; vndè aiunt è membris diuidentibus, alia eſſe in quæ, & in his includi: alia eſſe per quæ, & in his diuiſum non includi; cumque ibi prædicatur ſuperius de inferiori, prædicationem, aiunt illam formalem non eſſe & propriam, ita vt vnum in alio formalitèr inuoluatur; ob id dixiſſe non abſolutè, fiſſio eſt pedalitas, ſed fiſſio eſt quædam pedalitas, vbi particula, *quædam*, eſt imminuens, quâ philoſophus denotat fiſſionem pedis eſſe differentiam per ſe diuiſiuam pedalitatis, identicè tamen & ratione generis quod conſtituit. Sed hoc iam ſuperiùs reiectum eſt.

Aliã aduerſariorũ Reſponſio.

Confutatio.

At hoc idem exemplis illuſtrare nullius laboris eſt. Si nanque ſpectemus ea, quæ tranſcendentia prædicata dicuntur, in ijs facillimum erit aduertere, non dari perfectam à differentijs contrahentibus præciſionem. Ens enim acceptum prout à nihilo ſecretum, in omnibus inferioribus, eorumdemque differentijs intrinſecùs inuoluitur; nihil enim eſt, nec eſſe poteſt; quod non ſit eſſentialitèr ens, de quo ſecus opinantes nullo ſunt digni plauſu.

Superior doctrina exemplis illuſtratur.

Quinimò licet hoc idem in alijs generibus, ac differentijs, ex quibus Categoriæ contexuntur, quæque proindè tranſcendentia non ſunt, aduertere.

Cernes hoc vtique in Categoria ſubſtantiæ, cuius ſupremum genus ſubſtantia eſt; quæ primò in ſpiritualem, & corpoream diuiditur; at neminem latet quòd vtraque hæc ratio ſapit, redoletq; ſubſtantiæ naturam; quis enim adeò incultus, adeoque parum in philoſophico puluere verſatus, cui perſpectum non

fit

Digitized by Google

ſit ſubſtantiæ ſpecies; niſi per ſubſtantiales differentias, & accidentis, niſi per accidentales conſtitui.

Aduerſariorum reſponſio.

Nec difficultatem ſe putent diluere reſpondendo, commemoratas differentias ad ſubſtantiæ genus non ſic pertinere, vt eſſentialiter ſubſtantiales dici debeant, ſed præciſione diſtingui, cùm etiam in accidentibus reperiantur, in quibus eſt corporei, ſpiritualiſque ratio. Si nanque ſumantur pro vt etiam accidentibus communes, non inficiandum ſic eas ſe habere vt ſubſtantialis entis rationem non includant;

Confutatio.

ſi autem vſurpentur vt propriæ ſubſtantiæ, quatenus hæc per ipſas diuiditur, eiuſdemque ſpecies conſtituuntur; ſic vtique ſubſtantiæ rationem eſſentialiter inuoluunt; quod autem de ſubſtantiæ categoria dicitur, cæteris quoque facilè poteſt accommodari.

Nam hoc in quantitate perſpicuum, cuius diſtributio eſt in continuam quantitatem, & diſcretam; continua verò in permanentem, & ſucceſſiuam; manifeſtum autem in ipſius quantitatis differentijs proprijs, genus eſſentialiter inuolui; ſic in permanentia, ſucceſſioneque continuum ipſum includi; quòd ſi præciſione fuerint ſeiunctæ, non erunt huic generi adictæ, quin potiùs alteri communes; & hoc euidens admodum in illa diſtributione magnitudinis vulgata ſatis in lineam, ſuperficiem, & corpus; differentiæ ſiquidem longitudo, latitudo, & profunditas ſunt, quibus illa perficitur; in his porrò genus eſſentialitèr inuolui nemini dubium, cum iſtud magnitudo, atque adeò extenſio ſit, cuius ratio in ipſis eſt eſſentialitèr incluſa.

Ratio.

Superioris autem doctrinæ ratio potiſſima videtur, quoniam in huiuſmodi prædicatis vniuerſalibus, atque communibus, catenus eorum aliquod poteſt ratione præcidi à ſubiecto, de quo dicitur, quatenus de alio etiam ſubiecto præter illud, dici poteſt, vt propterea ſumi poſſit ſub communi conceptu prædicabili de vtroque ſubiecto. At ſi ſumatur prædicatum ita determinatum, vt non poſſit de alio, quam de certo quodam ſubiecto dici, ita planè ſe habebit, vt ab illu non poſſit præciſione diſtingui; quin potius in ſuo eſſentiali conceptu dicet rationem propriam talis ſubiecti, vt ob id alteri ſubiecto conuenire non poſſit. Ex quo facile intelliges nunquam futurum, vt prædicatum aliquod ab vna ſpecie dici poſſit, vt aiunt, præſcindere, vel ab ea habere eſſe præciſum, ſi illi ſoli eſſentiale extiterit.

In vniuerſum igitur quodcunque prædicatum fuerit acceptum pro differentia generis diuiſiua, ſimulque conſtitutiua certæ ſpeciei; ſi eſt tam proprium huiuſmodi generis, & ſpeciei, vt de nullo alio dici poſſit, illud profectò dicendum non erit præciſione diſtingui, quin potius in ſuo eſſentiali conceptu genus ipſum includere, cùm alioquin poſſet alteri itidem generi conuenire. Tunc autem poterit dici perfectâ præciſione ſeiungi, quando tum illi, tum alteri etiam generi commune fuerit.

Exemplis ſuperior doctrina declaratur.

Hæc autem ex dictis euidens doctrina ſuperioribus exemplis facilè poteſt illuſtrari. Subſtantia diuiditur in ſpiritualem, & corpoream, rationes autem corporei, & ſpiritualis dici ſubſtantiales debent, quoniam ſpecies ſubſtantiæ non poſſunt, niſi ſubſtantialibus differentijs, quemadmodum accidentis accidentalibus conſtitui, vt ſuperiùs etiam fuit adnotatum; ſumptis tamen differentijs, vt proprijs ſubſtantiæ, alioquin ſi ſumantur, vt communes etiam accidentibus, in quibus pariter huiuſmodi differentiæ reperiuntur, cùm ex ipſis, quædam ſint ſpiritualia, alia verò corporea, vtique hæ differentiæ ſubſtantiæ rationem non includent; ſed ab ea dicentur eſſe præciſæ. Hinc igitur manifeſtum, quod ſuperius dicebatur. Cum enim ratio corporei, & ſpiritualis, vt ſunt diuiſiuæ ſubſtantiæ redoleant ſubſtantiæ naturam, atque adeo ſint ita propriæ huiuſmodi generis, quod per ipſas diuiditur, & ſpecierum, quas conſtituunt, vt nec in alio genere reperiantur, nec alterius generis ſpeciebus poſſint eſſe communes; conſequens fit, vt in ſuo eſſentiali conceptu genus ſuum includant, & ab eo minimè poſſint præciſione ſeparari.

Declaratur ſuperior doctrina exemplo deſumpto ex ſubſtantia.

Hoc idem declarari poteſt exemplo deſumpto ex ſubſtantia corporea, dum per eius differentias in ſpecies diuiditur. In ea enim quædam genera reperies, quæ diuidi minimè poſſunt, niſi per differentias genus includentes. Vt viuens diuiditur in intellectiuum, ſenſitiuum, & vegetatiuum. At ſi viuentis ratio explicetur, vtique reperietur in eo conſiſtere, vt viuens dicatur eſſe id, quod poteſt immanenter operari ad acquirendam perfectionem ſibi non debitam ex vi generationis ſuæ. At intellectiuum eſt quod poteſt talem operationem immanentem, videlicet intellectionem exercere, ſic de ſenſitiuo, & vegetatiuo; huiuſmodi autem differentiæ includunt eſſentialiter ipſam rationem viuentis diuiſam; vt propterea nequeant ab ipſa dici perfectâ præciſione diſtingui.

Declaratur exemplo ex quantitate deſumpto.

Exemplum liceat etiam deſumere ex quantitate, dum ipſa diuiditur in continuam, & diſcretam; contiua verò in permanentem, & ſucceſſiuam; ſumptis enim differentijs tanquam proprijs ipſius quantitatis, comperiemus in ipſis genus inuolui, nimirum in permanentia, & ſucceſſione continuitatem includi; dicebam autem differentijs acceptis tanquam proprijs quantitatis; quæ alioquin præciſione ſeiunctæ conuenient alteri etiam generi à quantitate. Hoc idem luculentèr cernitur, cum diuiditur magnitudo in lineam, ſuperficiem, & corpus, hæc enim diſtributio non aliâ ratione perficitur, niſi deſignando differentias hunc in modum, videlicet vt magnitudo dicatur diuiſa per longitudinem ſine latitudine, pro linea, cum latitudine pro ſuperficie, cum profunditate, pro corpore; atqui longitudo, latitudo, & profunditas eſſentialiter extenſionis, ac magnitudinis rationem inuoluunt, ac ob id diuiſum genus includunt. At verò quando prædicatum ſumptum pro differentia diuiſiua generis, & conſtitutiua ſpeciei; tùm tali generi, tùm alteri etiam ab illo, commune fuerit; tunc inter huiuſmodi genus, & differentiam perfectam cadere præciſionem exemplo deſumpto ex homine, manifeſtum fit; in eo enim ſenſitiuum, & intellectiuum reperiuntur, quæ ambo ſunt prædicata eſſentialia ipſius, & poteſt alterum pro genere; alterum autem pro differentia recognoſci; vnum autem ab altero tam perfectâ præciſione diſtinguitur, vt neutrum includat alterum in ſuo eſſentiali conceptu; quandoquidem ſenſitiuum reperiri poteſt etiam in brutis, in quibus nulla eſt intelligendi ratio; & intellectiuum in ſubſtantijs abſtractis, in quibus nullum eſt ſentiendi principium.

Adnotatio.

Adnotandum tamen, cùm dicitur intellectiuum, ſeu rationale (pro eodem enim vſurpatur,) commune eſſe ſubſtantijs pariter abſtractis, illud accipiendum eſſe quatenus principium eſt cognoſcendi ea, quæ non modo ſenſibus cognoſcuntur, verum etiam & illa, quæ cuiuſque ſenſus aciem effugiunt; alioquin intellectiuum, ſeu rationale, ſi accipiatur prout eſt intelligendi principium per conuerſionem ad phan-

Digitized by Google

taſmata, & per ſpecies miniſterio ſenſuum acquiſitas, ac ob id cum dependentia à ſenſibus, ſic homini conuenit, vt eius differentia propria dici mereatur.

Genus, & differentia quandoq; imperfecta præciſione diſtinguuntur.

Genus autem, ac differentias, de quibus ſit ſermo, nimirum proprias certæ communi naturæ, ſeu generi, præciſione diſtingui imperfectâ, mihi perſuaſum eſt adeò, vt facilè animum inducam ad credendum, id neminem iturum inficias, ſi aduerterit genus, ac differentiam neceſſariò diſtinctionem rationis ſubire; cùm autem huius duo ſint diſtinctionis modi, ſi vno eorum non diſtinguantur, conſequens ſit, vt altero diſtingui debeant; ij autem erant præciſionis perfectę, & imperfectę; ſed oſtenſum perfecta præciſione non diſtingui, conſequens indè, vt imperfectâ diſtinguantur. Hæc vt clarius intelligas, vnum è generibus expende, & viuens eſto, quod certè non ſic putandum ab intellectiuo præcidi, vt perfectè præciſiuum dici poſſit, ſed imperfectè tantùm, quatenus intellectiuum viuentis rationem eſſentialitèr includit; tametſi enim viuens apertè non dicat intellectiuum, implicitè tamen, confuſoque modo illud importat.

Ariſtotelis auctoritas explicatur 3. Diuin. tex. 10.

Neque commoueat, quòd aliquando Philoſophus pronunciauerit genus non prædicari de differentijs, ac ob id ens non eſſe genus, quia non habet differentias, in quibus non inſit; Vel enim de differentijs, quæ non ſunt propriæ generis, vel non ex propria ſententia locutus eſt; vel aliò ſpectabat diſputans aduerſus dicentes, genera eſſe rerum principia, contra quos velut ad hominem argumentans ait, maximè ſecuturum ens, & vnum eſſe principia, tanquam ſuprema omnium generum; aut hęc non eſſe genera aut principia, quoniam ab illis genera exiſtimata principia rerum, elementa ponebantur, ex quibus res ipſæ tanquam ea partibus conſtarent; vnde neceſſe erat præter huiuſmodi genera, differentias itidem recognoſcere, de quibus illa prædicari non poſſent, cum tamen ens & vnum de differentijs enuncientur; adeo vt ex defectu diſtinctionis à differentijs intulerit, atque concluſerit ens & vnum non ea eſſe genera, quæ rerum primordia ſint ad eum, quo ipſi, modum, arbitrabantur.

Secunda difficultas Solutio.

Multòque minus moleſtum id exiſtimandum, quòd veteres differentiam definiendo pronunciauerint eam eſſe quâ ſpecies abundat à genere; Non enim ſubindè perfectam, abſolutamque præciſionem inter genus & differentiam concludas, ſi de differentijs, quæ propiæ ſunt generis, ſermo fiat, quamuis de non proprijs inficiandum non ſit.

7. Diuin. tex. 42.

Et quamuis Philoſophus aliquando protulerit genus non eſſe differentiarum particeps; Hoc nihil eſt, cùm tantùm intelligat doceatque differentias ad generis naturam haud pertinere, quaſi de quocunque ſubiecto dicatur genus, de eodem quoq; dici debeant omnes differentiæ talis generis; non negauit tamen aliquando genus implicitè differentias inuoluere, nō enim eo quod viuens imperfecto modo & imperfectâ pręciſione ab intellectiuo diſtinguatur conſequens ſit vt hoc in ſuo eſſentiali conceptu inuoluat; tametſi enim viuens differentias omnes confuſo modo quodam importet, indè non eſt, vt aliqua ex differentijs in eius inuoluatur eſſentia, non enim incluſio mutua eſt.

Nec ob eam cauſam, quòd commune illud imperfectè ſolum à differentijs, ſpeciebuſque præciſum ſit vniuocatione deſtitutum exiſtimes, ac ob id genus minimè dici poſſe, quòd hoc vniuocationem requirat; Non enim imperfecta præciſio omnem vniuocationem excludit.

Poſtrema difficultas Solutio.

Solùm aliquid negotij faceſſit, quòd nihil obſtaret quo minus ens genus dici deberet, ſi perfectâ præciſione genus non indigeret; imperfectâ contentum. Nihil enim prohibet ens dici genus, niſi hoc religioſius explicetur ſic, ut ad illud præciſionem requiri perfectam dicamus; quo ſenſu intelligendum ens non eſſe genus, dum ei generis ratio denegatur.

Tametſi autem huiuſmodi præciſiones admittendas exiſtimemus, non tamen in omnibus, imitatione quorundam eas recognoſcendas volumus, de quo ſuis locis agendum.

Hoc itaque prætermiſſo, quod operæ pretium duximus, accuratius proſequentes, pauca quædam in aduerſariorum gratiam ad magis veritatem illuſtrandam attulimus.

SECTIO SEXTA.

Compoſitio ſpeciei ex genere, & differentia declaratur.

Quid inquirendū proponitur.

CVius modi ſit ex genere, differentiaque ſpeciei conſtitutio, ex hucuſque traditis non obſcurum, cum ea talis dicenda, qualis diſtinctio eſſe perhibetur.

Genus & differentiam triſariam vſurpari poſſe. Primus modus. Secundus. Tertius.

Non prætermittendum tamen, quod in re propoſita ſummoperè conſiderandum; genus nimirum, ac differentiam vſurpari poſſe triſariam. Primò pro vt in ſecundis intentionibus conſiſtunt, ac ob id relationes rationis important. Secundò pro rationibus realibus, ac intentionibus primis. Tertiò pro formalibus conceptibus mentis, & pro conceptibus obiectiuis. Rectè autem adnotarunt ſpeciei compoſitionem nullam eſſe penes illam ſecundam intentionem, reſpectumque rationis, quem ſpecies importat; non enim huiuſmodi ſecunda intentio ex ſecundis intentionibus generis, differentiæque conſurgit; quandoquidem compoſitio prædicta, ſic ſpecificæ naturæ attribuitur, vt nihil commune habeat, cum relationibus generis, ac differentiæ. Neq; compoſitio contingit inter reales rationes ſecundum ſe ſpectatas, cum nulla in ijs, ex rei natura concedatur diſtinctio. Supereſt igitur, vt ſolùm eſſe queat inter conceptus formales, non ſecundum rationem entis, ſed repræſentationis, ac ob id inter conceptus obiectiuos; quomodo autem ſe res habeat, attende.

Quid ſentiendum de re propoſita.

Eorum ſummoperè conſilium arridet, quibus eſt viſum, conſtitutionem ſpeciei ex genere, differentiaque non ſemper exiſtimandam per modum compoſitionis velut ea partibus; ſed plerumque ſic; non rarò tamen per modum explicationis.

Sæpè contingere compoſitionem hanc non eſſe, niſi per modum explicationis, perſpicuum ſatis ex huc vſque traditis; differentiæ enim ſi propriæ ſint generis, ità videlicet vt huius natura ab ijs perfectâ præciſione diſtingui non poſſit, id neminem præterire crediderim; non enim tunc genus ac differentia duæ ſunt veluti partes, quarum vna addatur alteri; quoniam genus ſi non explicitè, ſaltem implicitè differentiam inuoluit; atque dum iſta concipitur, certè non intelligitur quidpiam nullo modo prius conceptum generis cognitione; ſed potiùs tunc explicatur magis, quod confuſè ac implicitè prius conceptum erat; ex quo ſplendidè conſtat compoſitionem tunc haud eſſe per modum partium, quarum vna nullatenus aliam inuoluat, ità ut vna quidem alteri adiecta ſit; quamobrem non exiſtimandum, tunc ſpeciem conſtitui ex genere, differentiaque velut ex partibus ſe excludentibus mutuò, ſed ſolùm per

diffe-

Digitized by Google

differentiæ conceptum explicari, atque determinari, quod in conceptu generis, implicitè ac indeterminatè continebatur. Ità quidem ſubſtantiæ compoſitionem arbitrandum fieri ex ratione entis, ratio neque altera, per quam ab accidente ſeiungitur, quę modus eſſendi per ſe dici ſolet; hæc enim ratio eſſentialiter inuoluit illam, modus enim eſſendi per ſe rationem entis non effugit; & illa, nimirum ratio entis modum hunc inuoluit implicitè; dumque hic concipitur non intelligitur quidpiam priùs nullo modo conceptum; ſed explicatur magis tantummodo, ac determinatè cognoſcitur, quod implicitè confuſèque per conceptum entis repræſentabatur.

Difficultas. Solutio. Dicitur quidem genus eſſe velut differentiæ ſubiectum, quemadmodum hæc inſtar formæ comparatione illius; non propterea exiſtimandum ſecundum ſuas formales rationes ſe inuicem excludere, ac vnam alteri aduenire; ſat enim vt genus explicitè ſit extra differentiam, quanuis implicitè illam inuoluat; quòd ſic vſurpandum, nempè rationem generis implicitè quidem inuolui in ratione differentiæ ne dum pro vt in re eſt, ſed etiam vt obijcitur menti; Nec indè conſequens vt intelligatur explicitè; quanuis enim differentia per generis cognitionem attingatur, atque repræſentetur; non ob id explicitè cognoſcitur; vt enim confuſo modo atque implicitè attingitur ſic eodem modo repræſentari dicitur, ac intellectui obijci; quod enim ſic attingitur à cognitione, ac per ipſam repræſentatur, vt explicetur ac expandatur clarè eſſe dicitur in intellectu, ac in eius obiectiuo conceptu explicitè relucere; ſeu quando attingitur explicitè à cognitione, eodem quoque modo per ipſam repræſentari dicitur; ſecùs autem ſi non niſi implicitè, atque confuſè attingatur.

Quædam tamen conſideranda ſuperſunt, quæ cum aliquid difficultatis ingerant, diluenda ſunt.

4. Topic. 2. & lib. 6. cap. 3. Philoſophus docere videtur genus non facere ad eſſentiam differentiarum, & quod inde conſequens eſt, vt differentia ſuperiorum ad inferioris eſſentiam non pertineat. Imo, & alibi, vbi ſplendidè pronunciauit genus de differentijs minimè prædicari. *Prima difficultas. Solutio.* Sed hæc ſuperiùs ſunt explicata. *Secunda difficultas.* Nec illud moleſtum, quod hinc ſequeretur nullum futurum diſcrimen intèr ſpeciem, ac differentiam, nam hæc idem inuolueret genus, ac illa. *Solutio.* Adhuc tamen diſcrimen; ſpecies enim dici poteſt ex genere differentiaque conſtitui, non ſic differentia; ſi nanque genus & differentia ſint rationes diſtinctæ præciſione perfectâ, ſpecies propriè dicetur ex genere differentiaque conſtare: Si autem imperfectâ præciſione diſtingui dicantur; quanuis non tàm propriè dicatur ſpecies ex genere differentiaque conſtitui, quoniam conſtitutio non eſt per modum compoſitionis; ſed per modum explicationis; adhuc tamen ſpecies dici debet ex genere, & differentia per ordinem ad noſtrum intelligendi modum conſtitui; cùm ſpeciem definiamus per genus ac differentiam, & definitio in noſtro conceptu ex vtroque conſtet. *Tertia difficultas. Solutio.* Nec ad explicandam ſpeciem abſolutè dicendum ſolam differentiam ſufficere; Quoniam tametſi ſufficiat ad explicandum conceptum proprium ſpeciei prout differentis ab alijs, non tamen ad explicandum conceptum eiuſdem prout conuenit cum alijs. *Quarta difficultas.* Et quanuis alicui videri poſſet inutilis quædam repetitio, ac proinde nugatio, eo quòd idem videatur bis poni in definitione, quando ratio generis eſſentialiter in ratione differentiæ includatur; *Solutio.* Secùs tamen ſe res habet; non enim idem eodem modo bis ponitur, ſiquidem dicitur idem bis, priùs in communi, poſtea verò ſpeciatim, vndè nugatio nulla, cùm diuerſis verbis diuerſo modo bis idem repetatur.

Compoſitio ex genere, & differentia eſt opus rationis. Compoſitionem hanc rationis opus quiſque putabit aduertens non ea rei natura diſtinctionem eſſe inter partes, quibus ſpeciem conſtare dicimus; non enim inter genus & differentiam maior cadit diſtinctio, quàm, quæ beneficio rationis abſoluitur. Nulla enim eſt prædicatorum eſſentialium re verâ diſtinctio, quin omnia ſunt vna ſimplex entitas, vndè nequit hæc eſſe in re compoſitio, hæc enim dicit partes, totumque dicit plura componentia & vnum compoſitum. Vbi autem nulla diſtinctio: ibi eſſe nequeunt plura, & vnum; partes, & totum. Sola igitur ratio eſt, quæ genus ac differentiam diſtinguit; ob id in ſpecie tantùm huiuſmodi compoſitio admittenda pro vt intellectus in ea diſtinguens duo prædicata, concipit hęc veluti duas partes & ſpeciem tanquam totum conſurgens ex partibus intelligit.

Difficultas ſuperius tacta, & ſoluta. Perperàm tamen quiſpiam hinc inferet ſecuturum compoſitionem hanc in diuina natura admitti poſſe, cum eius ſimplicitati, veluti rationis opus, non officiat; Sed hoc iam ſuperius tactum, itemque ſolutum.

Secunda difficultas. Neque hinc infertur compoſitum ipſum, nimirum, ſpeciem, & eius ſimiliter componentia aliquid eſſe rationis; quoniam compoſitio ex hiſce partibus rationis opus à nobis exiſtimetur. *Solutio.* Verum enim verò tametſi rationis compoſitio huiuſmodi ſit, qualem eſſe deſcripſimus, tamen inter ea, quę ſunt realia entia nos exerceri contendimus; non propterea realis eſt compoſitio, nam hæc ne dum extrema realia, ſed etiam realem diſtinctionem, vnionemque requirit.

Compoſitio ex genere, & differentia inter conceptus obiectiuos exercetur. Supereſt iterum inculcandum quod initiò dicebatur compoſitionem hanc non inter ſecundas intentiones; nec inter reales rationes ſecundum ſe ſpectatas; nec inter conceptus formales, ſed inter conceptus obiectiuos exerceri.

Non quidem inter ſecundas intentiones; non enim ſecunda intentio ſpeciei componitur ex ſecundis intentionibus generis, & differentiæ; ſed potius relatio quædam eſt ab intellectu ſpecificę naturę cuidam attributa. Nec inter reales rationes ſecundùm ſe ſpectatas cùm nulla in ijs ex rei natura ſit diſtinctio. Nec etiam inter formales conceptus propriè ſumptos pro actibus intellectus, quoniam quilibet actus ſimplex omninò eſt, neque compoſitus ex alijs actibus, & alius eſt actus quo apprehenditur genus, alius quo cognoſcitur differentia, & alius tandem, quo attingitur ſpecies; vt omittam, quòd hæc ſi concederetur compoſitio ex formalibus conceptibus non ea profectò foret, de qua ſit ſermo, nempè ex prædicatis eſſentialibus ſpeciem conſtituentibus; ſed potius compoſitio foret cognitionis ſpeciei ex cognitionibus ipſorum prædicatorum.

Ex quo facilè intelliges compoſitionem hanc inter obiectiuos exerceri conceptus; nam ſpeciei natura cõſtat ex genere & differentia, quæ cum re ipsâ diſtincta non ſint, ſed ſolùm pro vt in mente relucent; proindè ſpeciem quoque conſtituunt, pro vt menti obijciuntur, ac ob id quatenus exiſtunt in mente, vnde conſtitutio per cognitionem inter obiectiuos conceptus exercetur; tametſi enim ea, inter quæ concipitur hæc compoſitio re verâ ſint, non tamen re verâ compoſitionem exercent, quemadmodum nec diſtinguuntur. Quæ ſunt intelligenda modo nuper explicato.

SECTIO SEPTIMA.

Differentia, quâ ratione dicenda ſit de pluribus prædicari.

CVm quatuor differentiæ traditæ ſint à Porphyrio definitiones; ſecunda quidem in ordine eſt, quâ dicitur. *Differentia eſt, quæ prædicatur de pluribus differentibus ſpecie in quale quid.* Definitio hæc porrò differentiæ conuenit prout induit vniuerſalis naturam, propterea quòd in ordine ad ea, de quibus prædicatur, vniuerſalis rationem obtinet.

Secunda differētiæ diſtinctio tradita; à Porphyrio conuenit differentiæ genericæ,

Nemini tamen dubium, quin huiuſmodi definitio vni differentiæ genericæ conueniat, cum hæc ſola ſit, quæ dè pluribus ſpecie differentibus in quale quid prędicetur, vndè ſpecificę differentię accommodari non poteſt; cur autem ab eo factum, non ſatis conuenit inter interpretes, de quo tamen haud operę pretium eſſe ſollicitum.

Non eſt tamen concedendum non dari ſimplices vltimas differentias, cum has inficiari non liceat; ſiquidem ſpecificæ differentiæ dantur vnius infimæ ſpeciei propriæ, & quidem non compoſitæ ea pluribus, quarum ſingulæ ſpeciebus alijs communes ſint, ſed potiùs omninò ſimplices, quæ de pluribus numero differentibus in quale quid poſſint prædicari; cùm itaque ſuperior tradita definitio non ſit hia etiam communis, conſequens indè, vt ea non ſit definitio differentiæ, prout tertium prædicabile conſtituit, ſiquidem hoc tam ſubalternam, quam infimam comprehendit. Vndè ſupereſt indagandum, quâ ratione differentia ſit tertium prædicabile, quod commune eſt vtrique, & quinam comparatione vniuerſalis naturam ſortiatur; num vniuerſalis rationem obtineat per ordinem ad ſpeciem, cuius eſt pars, an potiùs per ordinem ad inferiora eiuſdem ſpeciei.

Hic autem conſiderandum pluribus modis differentiam ſpectari poſſe, pro vt ad plura poteſt referri.

Primo ad quæ differentia referri poſſit,

Primò quidem referri poteſt ad genus, quod differentia diuidit, vt rationale poteſt ad animal referri; Splendidè tamen conſtat differentiam per hunc ordinem haud vniuerſale fieri, quod inter cætera tertium obtinet locum; quamuis enim de illo prædicetur in quale, non tamen in quale quid, adeò vt potiùs ſit prædicatio quinti vniuerſalis, nimirum accidentis; differentia ſiquidem accidit generi, quod diuidit, & ad inferiora contrahit.

Secundò ad quæ differētia referri poſſit,

Secundò referri poteſt ad alias differentias inferiores, vt corporeum ad animatum, & inanime; & quanvis differentia ſuperior in inferioribus plerumque inuoluatur, Hinc tamen tertij prædicabilis, ſiue vniuerſalis rationem non obtinet; vnde de ipſis non prædicatur in quale quid; ſed eâ incluſione admiſſâ, quam profectò ſæpè ſæpiùs concedendam oſtendimus, differentia tunc ipſarum comparatione potius obtinet rationem generis, vel ſpeciei ſi ad modum per ſeſtantis ſumatur.

Tertiò ad quæ differentia poſſit referri,

Tertiò referri poteſt ad inferiora propria, rationale ſcilicet ad hoc, & illud rationale. Neque hinc tertij prædicabilis obtinet rationem; propterea quòd de illis non prædicatur in quale, ſed in quid, & per modum per ſe ſtantis, adeo vt etiam prædicetur in abſtracto, & veluti tota eſſentia, vt cùm dicitur hæc rationalitas eſt rationalitas.

Quarto ad quæ differentia referri poſſit,

Quartò referri poteſt ad id, quod conſtituit, & cuius formalis eſt pars, vt ſentiens ad animal, & rationale ad hominem, ſic etiam ad inferiora illius ſpeciei, vt ſentiens ad hominem & equum; & rationale ad Socratem, & Platonem. Cum itaque tam de conſtituto, quàm de inferioribus eius, puta, ſentiens, tam de animali, quàm de homine, & equo prædicetur in quale quid, ac ob id in ordine ad conſtitutum, & ad inferiora eius eundem prædicationis modum obtineat; inquirendum propterea, num differentia per ordinem ad illud, quod conſtituit: an per ordinem ad inferiora ipſius, inter prædicabilia tertium ſibi vendicet locum.

Definitio differentiæ prout vniuerſalis induit naturam

Vt autem explicetur magis differentia prout vniuerſalis induit naturam, ac ob id per ordinem ad quid talis conſtituatur; præmittenda nunc eius definitio prout genericam, ſpecificamque complectitur. Optima eius eſt definitio. *Differentia eſt id quod prædicatur de pluribus in quale quid, ſiue ſpecie, ſiue numero differentibus.* Sic autem adæquatè comprehendit tam genericam, & ſubalternam, quàm infimam differentiam. Satis perſpicuum autem huiuſmodi definitione, differentiæ naturam, ac eſſentiam optimè declarari, prout hæc inter vniuerſalia tertium obtinet locum. Inſpecta ſiquidem ſecundum rationem vniuerſalis in eo planè conſiſtit, vt in pluribus ſit veluti formalis eſſentiæ pars, quod explicatum ſplendidè admodum videtur per voces illas *in quale quid*; ex eo enim quòd dicitur *in quid prædicari*, innuitur ad eſſentiam rei pertinere; altera autem adiuncta particula *in quale*, declarat eſſe formalem eſſentiæ partem, nempè qualificantem, cùm in quale prædicari ſit prædicari per modum informantis, & alteri adiacentis.

Rectè differentiam fuiſſe definitam ſuadetur,

Vt porrò, ſic rectè fuiſſe differentiam explicatam comprobetur, non erit abs re adnotare illam ex genere, differentiâque conſtare; hinc enim cuique perſpectuum erit definitionem eſſe contextam iuxtà definiendi leges. Dum itaque dicitur differentia eſt id, quod prędicatur, per particulam *id*, ſignificatur genus, nimirum vniuerſale, in quo differentia cum cęteris conuenit; cęterę autem adiectę particulę denotant id, per quod differentia à cæteris vniuerſalibus ſecernitur.

Declaratio ſuperioris definitionis Primaque difficultatiſque ſolutio,

Quanvis autem prædicari in quid, ſit prædicari vt quid eſſentiale, atque quidditatiuè, quemadmodum prædicari in quale, eſt prædicari in quid extra eſſentiam atque, vt aiunt, denominatiuè; hæc tamen inuicem non repugnant nihilque negotij faceſſunt, ſi diligenter expendatur differentiæ natura; duplicem enim hæc ſibi vendicat prædicationis modum; ſiquidem cum genere conferatur, vtiq; contrahit eius eſſentiam, eidemque adiacet; relata autem ad ſpeciem profectò non eſt extra eius eſſentiam, quoniam ſpeciei adiacet parti, nimirum generi; vndè quatenus eſt intra eſſentiam ſpeciei, de ipſa prædicatur in quid; pro vt autem illi accidit ratione alterius partis, nempè generis, prædicatur in quale; ac ob id de ſpecie predicatur in quale quid. Vnde palam, non eodem modo differentiam in quale prædicari de genere, ac de ſpecie; nam de genere propriè ſecundum rem prædicatur in quale, cum re ipſâ ſit extra eius eſſentiam; de ſpecie verò, ac eius inferioribus in quale tantummodò ſecundum modum prædicatur.

Secunda difficultas ſolutio,

Nec è prædicabilium, vel vniuerſalium numero, excludenda differentia quemadmodum definitio ob prędicandi modum in quid, & in quale. Diſpar eſt enim ratio, quoniam definitio explicitè continet genus, & differentiam, veluti partes, quas ſecundum proprias habitudines importat; vt vna ſit per modum informantis, altera per modum ſubſiſtentis, vndè ſibi vendicat duplicis vniuerſalis prędicationem,

tionem,

Digitized by Google

tionem, nimirum in quid ratione generis, in quale autem ratione differentię. Secus differentia, quæ non prędicatur, niſi per vnicum terminum ſignificantem id, quod ſimul vtroque prędicatur modo.

Per ordinem ad quæ differentia habeat rationem vniuerſalis.

His porrò conſideratis, neminem pręteribit, ni fallor, differentiam non obtinere rationem vniuerſalis per ordinem ad id, quod conſtituit, ſed potius per ordinem ad inferiora illius.

Facile veritas hæc euidens eâ ratione fit, quia differentia comparatione illius, quod conſtituit, non ſuperior, ſed æqualis eſt; At æquale reſpectu æqualis conditionem vniuerſalis non induit; conſequens igitur fit, vt differentia ſit vniuerſalis dicenda per ordinem ad inferiora illius, quod conſtituit, quorum reſpectu rationem ſuperioris prædicabilis in qualequid obtinet.

Illud autem conſtitutum eſt genus, vel ſpecies, ac ob id inferiora illius ſpecies erunt, vel indiuidua, prò vt nimirum ſit ſermo de differentia, aut generica, aut ſpecifica, vndè illa collata cum genere, ſeu ſpecie ſubalterna, quam conſtituit, vniuerſalis rationem non obtinet; quemadmodum nec per ordinem ad ſpeciem infimam, quam itidem conſtituit, ſed potius per ordinem ad inferiora generis, vti ſunt ſpecies, atque ſpeciei, vti ſunt indiuidua. Quod autem æquale vniuerſale non ſit reſpectu æqualis, ſatis indè perſpicuum; quoniam ſuperius non conuertitur cum inferioribus à ſubſiſtendi conſequentia, benè tamen æquale cum æquali.

Æquale reſpectu æqualis nō induit rationem vniuerſalis.

Opinio quorundā reijcitur.

Differentia nec ob id rationem vniuerſalis obtinebit per ordinem ad ſpeciem &c. quòd in hac virtute contineantur plura, ità vt prædicatio de ſpecie pluribus prædicationibus de indiuiduis æquipolleat; Propterea quòd vniuerſale ſuum eſſe per ordinem ad inferiora, formaliter plura, conſequitur, in quibus nimirum vel actu ſit multiplicatum, vel multiplicari poſſit, vndè ſimpliciter multa reſpicit: at indiuidua, prout continentur in ſpecie non ſunt ſimpliciter multa, ſed potiùs ſimpliciter vnum, vt non immeritò dictum fuerit, *Participatione ſpeciei plures homines ſunt vnus homo*: vt omittam, quòd ſolum hinc ad ſummum concludi poſſet, differentiam comparatione ſpeciei ad eum modum vniuerſalem eſſe, quo ſpecies multa continet; qualis nanque multitudo vniuerſalitatem ſpecificans, talis etiam vniuerſalitas; ſi igitur multitudo virtute dicatur in ſpecie contineri, ſic etiam differentia, virtute tantùm, non autem actu, ſiue formaliter vniuerſalis dicenda. Nec immeritò, propterea quòd ſpecificatiuum alicuius, actu debet, & non virtute tantùm rationem illam participare, ſecundum quam ſpecificatiuum eſt eiuſdem; re ipsâ igitur multitudo, & non virtute tantùm eſſe debet.

Tertia difficultas.

Non me latet futurum, vt oppoſitum alicui probetur eâ ratione, quoniam differentia de ſpecie prædicatur, vti perſpicuum eſt, vndè dicimus, homo eſt rationalis; vel igitur tunc tanquam ſingulare, vel tanquam vniuerſale prædicatur; primum vtique intolerabile; ſecundum ergo dicendum, ergo differentia reſpectu ſpeciei rationem obtinet vniuerſalis.

Solutio.

Hic tamen adnotandum pro difficultate propoſita diluenda, nempè differentiam vt vniuerſalem de *ſpecie* prædicari, biſariam intelligi, vel ſpecificatiuè vt aiunt, ſenſuſque reddatur, differentia, quæ prædicatur de ſpecie, eſt vniuerſalis, non tamen illius, ſed *eiuſdem* inferiorum comparatione; non autem reduplicatiuè, quia non per ordinem ad ſpeciem vniuerſalis obtinet rationem, redderetur enim ſenſus, quòd differentia quatenùs vniuerſalis de ſpecie prædicetur; à quo veritas abhorret.

Quarta difficultas.

Aliud etiam opponi ſolet, nimirum quòd eodem prædicationis genere differentia prædicatur de ſpecie, ac de inferioribus eius; vndè ſi de his prædicatur vt quoddam vniuerſale, eodem itidem modo de ſpecie prædicari videtur eſſe dicendum; Verùm non

Solutio

inficiandum differentiam eodem prædicationis genere prædicari; nimirum in quale quid, non ſub eadem tamen habitudine, de ſpecie nanque prædicatur velut æquale de æquali, ſecùs de inferioribus ſub illa contentis.

Quinta difficultas.

Quod ſi dicas; Per ordinem ad ea conſtituitur vniuerſale, de quibus primò ac immediatè prædicatur, vt differentia de ſpecie, per quam de indiuiduis prædicatur; at ex hoc deducendum videtur per ordinem ad ſpeciem vniuerſalis rationem differentiæ conuenire.

Dilutio.

Ineptè tamen concludirur; non enim vniuerſale per quamuis immediatam prædicationem conſtituitur; addendum enim, vt ea ſit ſuperioris de inferiori; quod profectò differentiæ non conuenit in ordine ad ſpeciem, ſed in ordine ad inferiora ipſius; vndè tameſi Socrates, & Plato rationales ſint, quippè qui ſunt homines; rationale tamen vniuerſalis non induit naturam eo quòd hominem; ſed quoniam Socratem, Platonemque reſpicit.

Sexta difficultas

Moleſtiua tamen fortaſſe illud, quod differentia comparatione ſpeciei proprium exercet prędicationis modum in quale quid; imò præcipuè magis, quàm inferiorum reſpectu, cum in ordine ad hæc materialis potiùs, quàm formalis partis rationem obtineat, ad illa ſiquidem multa, videtur per vlteriores differentias contrahi.

Dilutio ex quorūdam ſententia.

In eo tamen peccarunt ex opinione quorundam, quod crediderint differentiam contrahi veluti materialem partem per inferiores differentias; hoc enim non admittendum putant, niſi concomitantèr, & identicè ratione generis; cum alioquin, tàm reſpectu ſpeciei, quàm inferiorum eius, formalis pars differentia dicatur.

Solutio.

Præſtat tamen occurrere difficultati iuxta ſuperiùs tradita dicendo, differentiam perpetuò ſe habere veluti formalem partem, quando proprio fungatur munere conſtituendi, faciendique differre, vel ſe habeat per modum adiacentis, cuiuſmodi eſt reſpectu illius, quod conſtituit, vel eorum, quæ ſub ipſo continentur; alioquin reſpectu ſuorum inferiorum ſe habet veluti materialis pars; hoc autem nullum incommodum; induit enim tunc rationem generis, vel ſpeciei.

Septima difficultas

Turbare quempiam poſſet conſideratio de multis differentijs, nullius ſpeciei proprijs, cum pluribus conueniant, inter quas continui ratio, quæ tam quantitati permanenti, quàm ſucceſſiuæ conuenit, vnde videtur concedenda quæpiam differentia, quæ comparatione ſpecierum, quas conſtituit, de pluribus prædicetur, atque adeo rationem habeat vniuerſalis.

De hoc tamen ſupra multa diximus; interim exploratum ſit, nullum hinc incommodum proficiſci; nam ſuperius aduertimus alias eſſe differentias, quæ per ſe de pluribus ſpeciebus prædicantur, vt ratio continui de quantitate permanenti, & ſucceſſiua, & ratio ſucceſſionis de quantitate continua, & diſcreta; eſt enim differentia quantitatis continuæ, cùm hæc diuidatur in permanentem, & ſucceſſiuam; eſt etiam differentia quantitatis diſcretæ, cum hæc eandem ſubeat diuiſionem in permanentem, & ſucceſſiuam, adeo vt hæ differentiæ de pluribus ſpeciebus ſub diuerſis generibus prædicentur. Hoc idem cernitur in genere ſubſtantiæ, in quo duo ſumi poſſunt genera, puta viuens, & non viuens, & vtrumque diuidi per differentias corporei, & incorporei, nec

alia

alia deſunt exempla. Aliæ autem ſunt differentiæ, quæ ita ſunt adæquatæ, & adictæ vni ſpeciei, vt alteri conuenire non poſſint, vt ſenſitiuum adiectiuè ſumptum comparatione animalis, & diſcurſiuum reſpectu hominis. Priores igitur differentiæ dici poſſunt vniuerſales reſpectu ipſarum ſpecierum, & quidem formaliter, cùm dicantur de pluribus ſpeciebus. At verò poſteriores differentiæ dici non debent formaliter vniuerſales reſpectu ſpeciei, ſed virtute tantùm. Quoniam enim differentia non de pluribus ſpeciebus, ſed de vna tantùm dicitur, ob id vniuerſalis formaliter dici non poteſt comparatione ſpecierum; quia tamen ipſa vna ſpecies continet ſub ſe plura, propterea differentia pariter huiuſmodi ſpeciei hoc ſibi vendicat, vt dicatur de pluribus, habeatque rationem vniuerſalis comparatione eiuſdem ſpeciei non formaliter, ſed virtute tantùm, quatenus dum prædicatur de ſubiecto vniuerſali, prædicatur etiam de contentis ſub ipſo; quod paulo antea etiam innuimus.

Dubitatio

Quoniam verò datur differentia, & infima, & ſubalterna, ſuſpicari quis poſſet, huiuſmodi differentias etiam in ratione prædicabilis inter ſe diſcriminari. Illas tamen tanquàm certum haberi debet haud inter ſe ſpecie differre; differentia ſiquidem, vt tertium prædicabile, hoc ſibi vendicat, vt de pluribus prædicetur in quale quid, & per hoc à cæteris vniuerſalibus ſecernitur, quod cum vtrique differentiæ, tam ſcilicet infimæ, quàm ſubalternæ conueniat; conſequens eſt, vt commemoratæ differentiæ inter ſe ſpecie minimè diſtinguantur.

Dubitationi ſit ſatis.

Inſtantia.

Neque perturbet, quòd videatur tanta diuerſitas in ratione vniuerſalis inter differentiam genericam, atque ſpecificam, quanta eſt inter genus, & ſpeciem, ſic enim quidam ratiocinatur; Eatenus ſpecies eſt tota eſſentia, genus autem pars, quatenus ſpeciei ſingulares adduntur differentiæ, quæ non ſunt gradus eſſentiales; generi verò adduntur differentiæ ſpecificæ, quæ ſunt eſſentiales gradus; non ſecus autem differentia infima, ſubalternaq; etiam in ordine ad inferiora; cùm differentijs ſubalternis aliæ addantur differentiæ, quæ ſunt eſſentiales gradus; infimæ autem adduntur aliæ, quæ non ſunt gradus eſſentiales.

Reſponſio.

At eo quòd infimæ differentiæ addantur aliæ, quæ gradus eſſentiales non ſunt; non ob id ea dicit totam indiuiduorum eſſentiam, quemadmodum contingit de ſpecie infima, eo quod illi adduntur differentiæ, quæ non ſunt gradus eſſentiales ipſius; Diſpar enim eſt ratio, cùm ſpeciei conceptus completus ſit, differentiæ autem incompletus.

DISSERTATIO VNDECIMA
De Proprio.

Hucuſque de vniuerſalibus eſſentialibus: nunc de accidentarijs diſputandum, è quibus cum duo ſint Proprium, & Accidens, primò conſiderandum illud occurrit, quoniam cum eſſentialibus magis eſt affine.

SECTIO VNICA.

Quid nomine proprij ſit intelligendum, & in quo eius natura conſiſtat.

Proprij nomen explicatur

PRoprij autem nomen ne fortè videar neglexiſſe, geminam eius vſurpationem adnotabo; Primò enim accipitur prò eo, quod alicui ſinè metaphora conuenit: Secundò paſſim vſurpatur prout aduerſatur communi, quâ ratione ſignificat id, quod ſic vni conuenit, vt alijs conuenire non poſſit; hunc ſanè in modum differentia ſpeciei propria dicitur, quam conſtituit, ſic definitio rei definitæ, ſic attributum rei, à cuius natura proficiſcitur.

Hoc exemplis perſpicuum redditur; Rationalis differentia eſt, conſtituens hominem, eius autem ſic propria, vt alteri ab eo conuenire non poſſit. Animal rationale, eſt eiuſdem definitio, ſic illi conueniens vt alteri minimè ſit accommodata; Riſibilitas tandem eſt eiuſdem affectio ſic propria, vt nihil ſit, à quo poſſit participari.

Cui nomen proprij ſit attribuendum.

Tametſi autem differentia, itemque definitio proprij nomen ſibi vendicent, vſus tamen obtinuit, vt affectioni potiùs attribuatur, cum duo priora nominibus proprijs denotentur.

Proprium dupliciter vſurpari poteſt, vel pro primà vel pro ſecunda intentione.

Proprium gemino modo ſpectari poteſt, primò vt quidpiam profluens re ipsâ ab alicuius natura, cum qua reciprocatur, vt habere tres angulos æquales duobus rectis comparatione trianguli; vel prout vniuerſalis naturam induit, atque ſecundam intentionem vniuerſalitatis inuoluit inferiorum comparatione, de quibus poteſt prædicari; verbo dicam, vel pro prima, vel pro ſecunda ſumitur intentione, illa eſt metaphyſica, hæc autem logica conſideratio; iuuabit tamen vtroque modo proprium conſiderandum ſumere, cum ex priori conſiderationis modo perſpectum huius vniuerſalitatis fundamentum reddatur.

Proprietates, affectioneſque realibus naturis cõuenientes reales ſunt.

Nemini autem dubium, vt hinc exordiar, quin proprietates affectioneſue, realibus naturis conuenientes dicendę reales ſint; proprietas enim omnis proportione reſpondet ei, cuius naturam conſequitur.

Vniuerſalitas naturæ non eſt, niſi per operationem intellectus, natura tamẽ ipſa realis eſt, & hoc idem de proprietate dicendum.

Quamuis autem natura, cui proprietas adſcribitur, non niſi per operationem intellectus vniuerſalis ſit, adhuc tamen realis eſt ſecundum eſſe ſuum, cui proprietas reſpondet; quę propterea dum naturę vniuerſali dicitur conuenire, non ob id rationis opus exiſtimãda, niſi etiam & ipſa quantùm ad eſſe vniuerſale. Hęc igitur proprietas realis huic indiuiduæ naturæ reali conuenit: & eadem ipſa vniuerſalis reddita per operationem intellectus, naturę conuenit vniuerſali itidem per intellectum. Vt igitur hęc ſecundum eſſe ſuum reale quidpiam cenſetur; ſic etiam & illa, quamuis vtriuſque vniuerſalitas operatione mentis perficiatur.

At verò de entibus rationis conceſſis ad eum modum, quem explicuimus, ita ſentiendum, vt ijs quoque proprietates, affectioneſue reſpondeant, vt proprietas eandem cum natura, cuius eſt proprietas, conditionem ſortiatur.

Proprium tamen vt proprium eſt, non eodem modo

Proprium vt vniuerſale reſpicit plura, ſed vt proprium reſpicit vnū. 5. Top. Cap. 4

do, ac vt vniuerſale definiendum. Vt enim vniuerſale, plura, vt proprium, non niſi vnum reſpicit, ac proindè definiendum per ordinem ad vnum, quod aduertens Philoſophus ſic illud cenſuit definiendum. Proprium eſt, quod non indicat quid rei, ſoli autem ineſt & conuerſim prædicatur. Sic enim loquitur ἴδιον δ' ἐστὶν, ὃ μὴ δηλοῖ μὲν τὸ τί ἦν εἶναι, μόνῳ δ' ὑπάρχει, καὶ ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος· οἷον ἴδιον ἀνθρώπου, τὸ γραμματικῆς εἶναι δεκτικόν. εἰ γὰρ ἄνθρωπός ἐστι, γραμματικῆς δεκτικός ἐστι· καὶ εἰ γραμματικῆς δεκτικός ἐστιν, ἄνθρωπός ἐστιν. *Proprium autem eſt, quod quid ſit res non declarat, ſed ſoli ineſt, & viciſſim de re dicitur, velut hominis proprium eſt natum eſſe ad percipiendam Gramaticam. Si enim homo ſit, vim habet ad percipiendam Grammaticam, & ſi quid ſit, quod vim ad percipiendam grammaticam habeat, homo eſt.* Non indicat per cauſam, ſed per effectum, proindè accidentia dicuntur magnam conferre partem ad cognoſcendum qoid eſt. Quamuis igitur nexum habeat cum natura ac eſſentia, non tamen illam ingreditur, *ſoli autem ineſt*, in definitione dicitur, vt proprij conditio prout proprium eſt, ſignificetur; ſic enim opponitur communi; vndè quemadmodum commune eſt eſſentialiter aptum conuenire multis, ac ob id reſpectum conuenientiæ ad multa quidem inuoluit: ità proprium, quatenus huiuſmodi, conuenientiæ reſpectū ad vnum cum excloſione conuenientiæ ad extraneum importat: dum deinde additur & *viciſſim dicitur ſeu prædicatur*, innuitur mutua connexio inter ſubiectum & proprietatem, ac propterea ſe inuicem inferunt & à ſubſiſtendi conſequentia licet arguere; ad quod Philoſophus reſpiciens aiebat. Nemo enim proprium dicit, quod contingit alij ineſſe, vt homini dormire, neque ſi forſitan in aliquo tempore ineſt ſoli; eius verba ſunt, οὐδεὶς γὰρ ἴδιον λέγει τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλῳ ὑπάρχειν. οἷον, τὸ καθεύδειν ἀνθρώπῳ, οὐδ' ἂν τύχῃ κατά τινα χρόνον μόνῳ ὑπάρχον. *Nemo enim proprium appellat, id quod poteſt alij in eſſe, vt dormire homini, ne quidem ſi accidat aliquo tempore, vt ſoli inſit.* Et ſubdit εἰ δ' ἄρα τι καὶ λέγοιτο τῶν τοιούτων ἴδιον. οὐχ ἁπλῶς ἀλλὰ ποτὲ, ἢ πρός τι ἴδιον ῥηθήσεται. *Si quis itaque, etiam tale quidpiam vocauerit proprium non ſimpliciter, ſed aliquando, aut per relationem ad aliquem, vocatur proprium.*

Tria ad proprium meritò requiruntur.

Hinc tria ad proprium meritò requirunt, & quòd non ſit prædicatum rei naturam, ac eſſentiam ingrediens, alioquin non proprium dimanans ab eſſentia, ſed potiùs prædicatum ad illam pertinens diceretur; & quòd ſoli conueniat; alteri, nanque ſi poſſet aptari, non proprium, ſed commune quidem accidens foret; & quòd denique neceſſarium habeat nexum cum eo, cuius eſt proprium, adeo vt vbicunque reperitur vnum, reperiatur & alterum, & quandocunque vnum, etiam & alterum exiſtat.

Nec proprium vllum reperies, quod alijs conueniat ab eo, cuius proprium eſſe cenſetur, & de quo reciprocè non dicatur, ſi tamen collatio fiat cum eo, quod ſubiectum eſt primum, & adæquatum; nam de non primo, & non adæquato ſecus dicendum; vt calor quamuis vulgò credatur proprium ignis, non ita tamen, cum alijs ab igne conueniat, propriumque exiſtimari debeat corporis mixti generatim accepti, niſi fortè ſpectetur in quodam certo gradu, ſecundum quem alteri ab igne conuenire non poſſit; ſic enim proprium ipſius diceretur. Nec abſimilis eſt ratio cur riſibile mutuò non dicatur de Socrate, vel Platone; non enim eſt proprium huius, vel alterius indiuidui, ſed hominis, ſub quo indiuidua illa continentur; viciſſim enim proprium de ſubiecto adæquato, ac primo, à cuius natura profluit, prædicatur: non autem de inferioribus ſub illo contentis.

Difficultas. Solutio.

Quòd ſi forſan proprij definitionem ſuperius allatam ineptam putes, quòd ſuperfluam contineat particulam, *viciſſim prædicari*, id enim ſignificatum videtur per particulam illam *ſoli autem ineſt*. Scias definitionem hoc vitio minimè laborare; non enim idem vtriuſque particulæ ſenſus; ſoli nanque conuenire, non denotat neceſſarium nexum, quem præſefert, viciſſim prædicari.

Proprium quarto modo ſumptum explicatur.

Non quodcumque proprium definitum hìc exiſtimandum; cùm enim quadrifariam illud vſurpetur; Primò quod conuenit ſoli, non tamen omni, vt homini eſſe Geometram; Secundò quod conuenit omni, ſed non ſoli, vt homini eſſe bipedem; Tertiò quod conuenit omni, ſoli, ſed non ſemper; vt homini caneſcere. Quartò quod conuenit omni, ſoli, & ſemper, vt homini eſſe riſibile. Poſteriori modo vſurpatum definiri, ex eo cuique perſpectum eſſe poteſt, quòd conditiones, quarum meminit definitio ſoli huic proprio ſint accommodatæ; iuxtà priorem enim acceptionem, etſi conueniat ſoli, non tamen ſemper, ſi nanque ſumantur eſſe Geometram pro vt actum importat, certè non ſemper homini conuenit cùm vſuueniat, vt nemo in huiuſmodi ſtudium incumbat; vndè ab homine poteſt ſeparari; ſic etiam tertio modo, pro vt dicit actum, poteſt non conuenire vt homini caneſcere; Proprium etiam ſecundo modo ſi prout dicit actum, accipiatur, non ſemper conuenit, vt homini eſſe bipedem; non enim repugnat hoc ab ipſo ſeparari; quòd ſi dicatur ſumendum pro vt in aptitudine conſiſtit, adhoc ei deficit conditio proprij, de quo ſit ſermo; non enim ſoli homini conuenit. Sed ad quartum modum primus, & tertius ſecundum aptitudinem accepti reduci poſſunt. Ad eundem pariter, amplè tamen ſumptum, vt ſcilicet complectentem, tam proprium genericum, quàm ſpecificum tertius reduci poteſt.

Hoc autem contingit prout attributum ſecundum aptitudinem, vel ſecundum actum neceſſariam cum ſuo ſubiecto connexionem habeat. Plerumque enim ſolùm neceſſariò connectitur pro vt in aptitudine conſiſtit, vt attractio ferri in magnete, cuius eſt proprium, de quo hic ſermo ſit, aptum eſſe non autem actu ferrum attrahere. Aliquandò autem proprium cum ſubiecto ſuo neceſſarium habet nexum prout dicit actum; & tunc in actu conſiſtit, vt habere tres angulos æquales duobus rectis comparatione trianguli; hoc enim eſt proprium in actu conſiſtens, non enim ſe habet vt magnetiſmus commemoratus, nec vt eſſe riſibile reſpectu hominis, quorum vtrumque proprium eſt prout in aptitudine poſitum eſt; ſed habere tres angulos actu æquales duobus rectis eſt trianguli proprium. Ità pariter eſt ratiocinandum de proprietatibus disiunctis, vt eſſe curuum, & rectum reſpectu lineæ; eſſe parem, & imparem comparatione numeri, vtrumque enim prout in actu conſiſtens proprij rationem obtinet.

Proprietates diſiectæ.

Quanta ſit neceſſitas qua proprium ſubiecto iungitur. Triplex neceſſitatis genus. Prima neceſſitas.

Quanta autem ſit neceſſitas, quâ proprium iungitur ſubiecto ſuo, ſatis perſpicuum eſt, nimirum ſummam eſſe omniumq; maximam; triplex enim eſt neceſſitatis genus; Prima neceſſitas moralis eſt omninò minima, quo genere neceſſitatis neceſſarium eſſe dicimus aliquid, quod vir probatæ fidei teſtatur. Secunda eſt mediocris neceſſitas quâ aliquid dicitur neceſſariò euenire, dum euenit ſecundum naturæ curſum, poteſt tamen impediri vndè ſumma non eſt; Tertia neceſſitas omnium maxima eſt penitus

Secunda. Tertia. immutabilis, vt nulla vi poſſit impediri, & hoc genere neceſſitatis à ſuis ſubiectis attributa profluunt.

Explicantur ſingula. Hæc autem ſic illuſtrabo. Si vir probatæ fidei pronunciauerit aliquid Romæ fieri, neceſſarium id neceſſitate morali dicendum: infimum hoc neceſſitatis genus, cum ſit abſolutè contingens, vt ex collatione cum cæteris neceſſitatis modis perſpicuum fit. Quòd verò Sol cras ſit oriturus neceſſarium eſt phyſicâ neceſſitate, quatenus ſecundum communem naturæ curſum id euenire debeat; mediocris tamen neceſſitas eſt, ſed maior morali, quoniam id naturæ lege ſancitum, nec naturæ viribus poteſt oppoſitum contingere: ſumma tamen non eſt, cum ſaltem à prima cauſa poſſit impediri. Quòd denique triangulum tres angulos habeat æquales duobus rectis, neceſſarium eſt metaphyſicâ, & ſummâ quidem neceſſitate, cum nulla vi poſſit aliter fieri. Neceſſitas logica. His porrò ſolet adiungi neceſſitas logica, ſecundum quam ſic aliquid adnectitur alteri, vt nec etiam intelligi poſſit illud ſinè hoc exiſtere.

Attributum igitur, & metaphyſicâ, & logicâ neceſſitate ſubiecto iunctum aſſerendum; nàm tanta eſt neceſſitas ad ſcientiam requiſita; demonſtrationis enim concluſio, in qua ſubiecto demonſtratur inhærere attributum, ſic vera eſt, vt nunquam, nullâque vi falſa reddi poſſit, quod inditio eſt ſummæ neceſſitatis, quâ affectio ſubiecto ineſt.

Quorundam explicatio neceſſitatis. Reijcitur. Nec rectè ſit ſatis dicendo, concluſionem immutabilis eſſe veritatis, eo quòd in ſubiecto ſemper maneat proprietatis radix, atque primordium; non autem formaliter. Hoc enim perindè eſt, ac apertè fateri demonſtrationis concluſionem in ſe contingentem eſſe, neceſſaria tantum exiſtente præmiſſa, in qua eſſentiale prædicatum ſubiecto iungitur.

Aliorum explicatio Reijcitur. Haud benè alij confugiunt eò, vt aſſerunt concluſionem formaliter dici veram, propterea quòd ſemper in ſubiecto ſit affectio ſecundum connexionem per ſe cum ſubiecto, non ſecundum exiſtentiam, quam actu habeat. Huiuſmodi enim connexio neceſſaria eſſe non poteſt, niſi affectio neceſſariò ſubiecto inſit. Non requiritur, vt extrema neceſſariò exiſtant. Nec ad hanc neceſſitatem requiras, vt extrema neceſſariò ipſa exiſtant; niſi ſub conditione, ac proindè neceſſitate, vt aiunt hypotetica, nimirum quod ſi ſubiectum fuit, eſt, vel erit, proprietas illud neceſſario nexu comitetur.

Phyſica neceſſitas à quibuſdam explicata reijcitur. Perperàm autem quiſpiam ad hæc ſufficere phyſicam neceſſitatem arbitraretur, quatenus nempè ſubiectum ſecundum naturę curſum exigit attributum. Hoc enim prorſus intolerabile cum inter accidens proprium, de quo ſit ſermo, & quod commune dicitur, inſeparabile, huiuſmodi neceſſitate iunctum ſubiecto ſuo, nullum diſcrimen foret; atque adeo per indè eſſet riſibile, reſpectu hominis, ac nigrum comparatione corui. Et inſulsè diſcrimen conſtitueretur eò quòd ſeiunctâ proprietate à ſubiecto, in hoc illius exigentia remaneat; propterea quod idem de accidente communi, inſeparabili tamen, dici poteſt in ordine ad proprium ſubiectum, in quo non inficiandum principium illud quodcumque ſit, quod certè eius complexio eſt, vndè hoc profluit, atque dimanat.

Aliorum explicatio Reijcitur. Et ineptè itidem dicitur id eſſe diſcriminis, quod à ſubiecto ſeparata affectio adhuc ſubiecto conueniret ſecundum naturalem virtutem, quâ poſſet eandem recuperare, Hoc nanque de communibus accidentibus inſeparabilibus dici poſſet; vt omittam, quòd etiam de pleriſque, quæ naturali vi poſſunt ſeiungi, non minus hoc idem liceat enunciare.

Hanc neceſſitatem non modo metaphyſicam eſſe, ſed logicam. Metaphyſicam hanc neceſſitatem nedum, ſed logicam eſſe contendimus, apertèque pronunciamus Tametſi enim ſubiectum poſſimus non intelligere cum attributo, ſiquidem *abſtrahentium non eſt mendacium*; ſinè ipſo tamen, vel ſub eius oppoſito citrà præiudicium eſſentiæ ipſius non poſſumus. Vt enim ex proprietate, velut ex effectu, rectè ſubiecti natura infertur: ſic etiam ex eiuſdem negatione optimè ſubiecti negatio deducitur; vndè conſequens ſit, vt logica neceſſitas etiam inter attributa, & ſubiectum interſit.

Prima difficultas. Si forſan oppoſitum arrideat eo nomine, quòd ſubiectum eſt naturâ prius affectione, ſiue proprietate, ac ob id ab ea ſeparabile, cum omne naturâ prius ſeparabile ſit à poſteriori ſuo. Solutio. Hoc tamen non admittendum niſi cum prius realiter à poſteriori diſtinguitur; quod ſi vniuerſè id verum exiſtimatur; tunc certè ſumitur propoſitio, prout particula, *quatenus*, ſenſum reduplicat: nam prius, quatenus huiuſmodi à poſteriori non pendet, atque adeò ſine hoc eſſe poteſt; vndè non inficiandum, ſubiectum, vt paſſione prius, ab ipſa non pendere, ac proindè ab ea poſſe ſeparari; aliundè tamen oritur, vt ab ipſa ſeparari non poſſit, nimirum ab eo, quòd ſint re ipſâ idem, nec maior inter hæc intercedat diſtinctio, quàm rationis, etſi cum fundamento in re. Et quamuis ſubiectum nulla vi poſſit ab affectione ſeiungi; adhuc tamen naturâ prius eſt ipſâ, ſi tamen naturæ prioritas intelligatur illa, quæ dicitur intelligendi cum fundamento in re, explicata per poſſe vnum abſque alio, vel prius alio intelligi, quoniam illud in ſuo conceptu non inuoluit; hoc enim ſenſu ſubiectum dicendum naturâ prius proprietate, non autem ſumptà, explicatâque prioritate natura per poſſe eſſe prius, poſſeque ſeparari à ſuo poſteriori; Sic enim ſubiectum, haud prius naturâ affectione dicendum.

Secunda difficultas. Quòd ſi fortè dicas, ſi ſubiectum nequit ſine proprietate exiſtere, conſequens eſt, vt ab illa pendeat atque adeo ſit poſterius illâ; vnde inſulsè dicebatur prius, quòd ſi pendere neges; profectò nihil erit in cauſa cur ab illa ſeiungi non poſſit. Solutio. Negandum certè pendere; quamuis enim ſubiectum nequeat ab attributo ſeparari, non ſubindè concludendum ab ipſo pendere, cùm non ob dependentiam, ſed ob aliam cauſam ſeparari non poſſit, vnde neceſſarius hic nexus non dependentiam arguit, ſed quòd ſubiectum, alioquin idem re ipſâ atque paſſio, eandem exigit. Tertia difficultas. Quòd ſi forſan id ægrè feras, quoniam idem exigere diceretur ſe ipſum; Solutio. aduertas oportet, dum ſic de ſubiecto, proprietateque ſit ſermo, non hæc accipi prout ſunt penitus idem, ſed prout, ſi non re, ſaltem ratione diſtincta; perindè ſic enim eſt dicere, ac ſubiectum prout ratione diſtinctum à proprietate, hanc non inuoluere, eandem tamen ſibi vendicare. Ità ſanè dicere conſueuimus triangulum exigere tres habere angulos æquales duobus rectis, quamuis hoc à trianguli natura re minimè diſtinguatur; nec maior inter ea, quàm rationis, cadere diſtinctio poſſit.

Quarta difficultas. Moleſtum fortaſſe illud longè magis, quòd ſubiectum proprietatis cauſa dici ſolet, nam ſiuè ità ſe habeat vt efficiens, ſiue vt ſubiectum, ac materia, ſiuè vtroque modo, non inſulsè concluditur illud ab attributo poſſe ſeiungi; nam & efficiens omne, ſi tamen primam cauſam excipias, ab aliquo poteſt impediri, nè ſuam actionem effundat, ac effectum attingat; Materia etiam cauſa eſt maximè contingens effectus ſui, quippè quæ potentia contradictionis eſt, vndè maximè contingens formæ nexus cum illa. Quod ſi neutrum eſt cauſa ſummè neceſſaria, ac abſoluta, nec

etiam

Digitized by Google

Solutio. etiam vtrumque ſimul. Nulla tamen difficultatis vis ſi aduertatur modus, quo ſubiectum cauſa proprietatis eſſe dicitur; non enim phyſicus eſt per poſitiuum influxum, ſiue illud materiæ, ſiue efficientis erga proprietatem fungi munere dicatur, ſed vt aiunt metaphyſicus, vnde effectrix per emanationem dici ſolet, in eo conſiſtens, vt ſubiecto, quodammodo, diſtincta affectio, paſſioue ipſa debeatur, ac natura illius hanc omninò exigat, atque requirat.

Quinta difficultas. Solutio. Hinc palam & apertum, ex eo quòd ſubiectum cauſa dicatur affectionis non rectè deduci realem diſtinctionem inter ipſa; non enim cauſa, niſi modo iam explicato, ſcilicet metaphyſica, dicenda eſt, quæ realem diſtinctionem ab effectu non expoſcit.

Sexta difficultas. Nec realem diſtinctionem inter ſubiectum proprietatemque concludes eâ, quâ aliqui vtuntur ratione, quia nimirum actus, & potentia ad idem prædicamentum pertineant; vnde actus affectionis, quæ debetur ſubſtantiæ, vt actus ridendi reſpectu riſibilitatis, accidens cùm ſit, etiam, & proprietas huiuſmodi eſſe debebit, ac proinde à ſubiecto diſtingui velut accidens ipſum à ſubſtantia neceſſe erit. Hac tamen argumentatione nihil conficitur, illud enim effatum, ſcilicet actus, & potentia eiuſdem ſunt generis Philoſopho adſcriptum ſic intelligendum, vt non abhorreat ab iis, quæ alibi ipſe inculcat, nimirùm in vnoquoque genere dari rationem potentiæ, & actus; Διῃρημένου δὲ καθ' ἕκαστον γένος, τοῦ μὲν ἐντελεχείᾳ, τοῦ δὲ δυνάμει. *Cum autem in vno quoque genere distincta ſint, quod eſt actu, & quod eſt poteſtate.* Quibus tantùm ſignificare voluit in quouis genere, ſiue prædicamento geminam reperiri rationem, & penes has dari quoque contrarietatem; ait igitur dari communem rationem generis per modum potentiæ, ſi non phyſicæ, ſaltem metaphyſicæ, itemque rationem differentiæ per modum actus pariter ſi non phyſici, ſaltem metaphyſici; Hoc ſenſu perſpicuum eſt eiuſdem generis eſſe potentiam, & actum; at non hoc ſenſu accipitur potentia, & actus dum attributum cum eiuſdem actu confertur, ac ob id effatum illud fatendum ad rem non eſſe.

9. Met. tex. 13.

3. Phys. tex. 6.

Cæterum proprietatem ad illud reduci genus, vel ſummum prædicamentum, ad quod pertinet ſubiectum, manifeſtum eſt, cum ab illo re ipſâ non diſtinguatur.

Proprium explicatur quatenus induit vniuerſalitatis rationem. Explicatum hucuſque cùm fuerit, quid proprium re verâ ſit, ac proindè, quid prout vniuerſalitatis fundamentum, dici debeat, proximum eſt, vt quid illud ſit, quatenus induit vniuerſalis naturam, declaretur, & per quid inter vniuerſalia quartum obtineat locum, quod eius definitionem afferendo, conſequemur, quæ eſt huiuſmodi. *Proprium eſt illud vniuerſale, quod eſt de pluribus prædicabile in quale accidentale, neceſſariò & intraſmutabiliter.*

Prima definitionis particula explicatur. Primò dicitur, *vniuerſale*, ad ſignificandum id, in quo proprium cum cæteris vniuerſalibus conuenit.

Secunda. Deindè verò dicitur, *prædicabile de pluribus*, vt denotetur proprium non eſſe quidem vniuerſale comparatione illius, cuius eſt proprium, & cum quo reciprocatur; propterea quod vniuerſale plura reſpicit, ſubiectum autem, cuius eſt proprium, eſt voluti vnum quidpiam, vt homo reſpectu riſibilis, ob id proprium comparatione illius non ſortitur vniuerſalis naturam, ſed pro vt relatum ad inferiora ipſius, ſiuè hæc numero, ſiuè ſpecie diſtinguantur, prout proprium fuerit, vel ſpecificum, vel genericum; vnde cum dicitur prædicari de pluribus, intelligendum quod plura ſint, vel numero, vel ſpecie diſtincta; hîc enim ratione definitio, tam genericum, quam ſpecificum proprium complectitur.

Tertia. Additur deinde, *in quale accidentale*, ad proprium diſtinguendum a tribus ſuperioribus vniuerſalibus genere, ſpecie, & differentia, quæ eſſentialia dicuntur, quippè quæ ad rei naturam, & eſſentiam pertinent; Additur etiam hoc idem ad ſignificandum, quanam illa ſint, de quibus proprium tanquam quartum vniuerſale prædicatur, quæque ſubijcibilia dicuntur; nam dicendo prædicari in quale, innuimus illa, de quibus proprium prædicatur, inferiora non eſſe, de quibus quidditatiuè dicitur, de ipſis enim non prædicatur in quale, ſed in quid ad modum generis, vel ſpeciei; non enim ex. gr. inferiora riſibilis, de quibus veluti quartum prædicabile debet enunciari, ſunt hoc riſibile, & illud riſibile, nec inferiora ſenſitiui ſunt ſenſitiuum hominis, ſenſitiuum leonis, neque hoc ſenſitiuum & illud ſenſitiuum, ſed potius ſunt inferiora illius naturæ communis, cui proprietas conuenit ſic, vt cum ea reciprocetur. Hæc enim ſunt de quibus prædicatur in quale accidentale; dicimus enim Socrates eſt riſibilis, Plato eſt riſibilis; homo eſt ſenſitiuus, leo eſt ſenſitiuus.

Quarta. Additur particula alia, *neceſſariò, & intranſmutabiliter*, ad diſtinguendum proprium quartum prædicabile ab accidente quinto prædicabili; propterea quòd proprium ſic de ſuis inferioribus prædicatur, vt neceſſariò, & intraſmutabiliter prædicetur; quod ſic intelligendum, nempè de illis ita prædicari, vt de iiſdem citra præiudicium eſſentiæ negari non poſſit; Quamuis enim poſſimus non intelligere hominem, atque adeo Socratem, & Platonem cum riſibilitate, quod abſtrahentium non eſt mendacium, non poſſumus tamen riſibilitatem ipſam negare de homine, vel Socrate &c. abſque præiudicio eſſentiæ ipſius hominis, vel Socratis.

Adnotatio. Hoc igitur propriū pro vt vniuerſali, inſunt naturam; quod vt clarius elucescat, iuuat aduertere, proprium inſpectum vt proprium, de eo, cuius eſt proprium, prædicari velut æquale de æquali, inde valere arguere à ſubſiſtendi conſequentia; non ſic autem vt vniuerſale, nam vt huiuſmodi, quod [illegible] eſt commune pluribus, ac proindè neque de iis veius æquale de æquali prædicari, cum hoc vniuerſali repugnet, ſiquidem eorum comparatione, de quibus prædicatur, ſuperius eſt; inferiora autem [illegible] quibus etiam ſeorſum poteſt enunciari; ex quo facilè intelliges proprium, prout naturam, quam præcisè conſequitur, vnam tantum reſpicere; ſed vt vniuerſale, plura; quamobrem proprium per huiuſmodi prædicationis modum, nempè æqualis de æquali à communi accidenti, quatenus idem proprium vniuerſale eſt non diſtingui.

Prima difficultas. Tenueſi autem hucuſque dictis cum veritate conſentiant, moleſtum illud videri poſſet, quòd proprium, atque commune ſic inter ſe aduerſentur, vt ſe mutuò deſtruant, ſimulque cohærere non poſſint; ſi namque proprium alicui, non erit commune pluribus; quòd ſi commune pluribus, non erit proprium.

Solutio. Cogitandum tamen proprium & commune diuerſâ ratione ſumpta non aduerſari; dicitur enim proprium reſpectu naturæ, quam conſequitur, & de qua viciſſim prædicatur, comparatione cuius vniuerſale non eſt, neque commune prout hoc nomine vniuerſalis confunditur, cuius eſt plura reſpicere. Vniuerſale autem, itemque commune erit, in ordine ad inferiora illius naturæ, cum qua proprium reciprocatur, quâ exiſtente generica, proprium dicetur commune, & vniuerſale reſpectu ſpecierum, quæ ſub eâ

natura continentur; exiſtente autem ſpecificâ, commune & vniuerſale per ordinem ad indiuidua ſub huiuſmodi natura contenta dicetur; vndè proprium & vniuerſale inter cætera quartum obtinens locum, idem ſecundum materiam, non ſecundum formalem rationem dicendum.

Secunda difficultas. Nec ei vniuerſalis conditio deficit, nimirum de pluribus immediatè prædicari, à quo proprium abhorret, cum de inferioribus non niſi per intermediam naturã, eius eſt proprium prædicetur. Vt enim omittam non ſatis exploratum id ad vniuerſale requiri, cùm adhuc genus reſpectu indiuiduorum vniuerſale dicatur, de quibus tamen non niſi intermedia ſpecie propriè fit prædicatio; Occurrendum tamen aliquius de alijs prædicationem gemino modo immediatam dici, vel ratione ſubiecti; vel ratione modi prædicandi; Hoc, non illud requiritur, quod ſic intelligas velim, proprium ſcilicet mediatè prædicari de pluribus, nempè per intermediam naturam, veluti per ſubiectum, cuius illud eſt proprium; immediatè tamen ac proximè quartum ad modum prædicandi, cùm nihil inter ipſum, & inferiora medium ſit retinens eius prædicandi modum: Communis enim illa natura, quâ proprium de inferioribus prædicatur, non eundem habet cum natura modum prædicandi; hæc enim eſſentialiter & in quid, proprium autem in quale, quamuis neceſſariò, prædicatur.

Solutio.

Tertia difficultas. Videbitur etiam alicui, proprium haud benè diſtinctum à communi accidente fuiſſe, eo nomine, quòd eſſentialiter in quale prædicari vnicum conſtituat prædicabile, differentia nuncupatum; ergo etiam prædicari in quale accidentale ſic ſe habere dicendum.

Solutio. Diſpar tamen eſt ratio, non enim vnicus prædicandi modus in quale accidentale, vt vnicus modus prædicandi in quale eſſentiale; illud namque bipartitò contingit; vel quia neceſſariò & intranſmutabiliter prædicatur; vel quia contingenter, atque tranſmutabiliter; geminum hinc vniuerſale, quorum vnum eſt proprium: aliud accidens commune.

Quarta difficultas. Quòd ſi rurſus hæc improbetur diſtinctio; quoniam ſi quidpiam eſſet, vndè deſumenda foret, certè videretur, ſeparari poſſe, & non poſſe ſeparari: hinc tamen nulla videtur diſtinctio, quoniam accidens quintum prædicabile comprehendit id, quod eſt, & inſeparabile, & ſeparabile. Accedit quòd in vtroque videtur idem prædicandi modus, quòd enim res, quæ prædicatur neceſſarium, vel contingentem habeat nexum cum ſubiecto ſuo, ad prædicationem quod ſpectat, per accidens omninò, cum in ipſa prædicatione huiuſmodi nexus non explicetur, nec illius merito vnum alio modo, quam alterum prædicetur.

Solutio. Nec tamen hæc vrgent; nam accidens inſeparabile bipartitò diuiditur, vel quòd ità ſit cum ſubiecto connexum, vt illud ſi non phyſicè, ſaltem logicè non repugnet: abſque tali accidente exiſtere, quoniam ab eius eſſentia non neceſſariò profluit, vt nigredo in coruo: & hoc illud accidens, quod ſub quinto prædicabili comprehenditur; vel quod ita ſit cum ſubiecto connexum, vt hoc ſub eius oppoſito minimè poſſit intelligi, quod eſt accidens proprium inter vniuerſalia quartum obtinens locum; vt enim ſuperius quoque monuimus, poteſt e gr. non intelligi homo riſibilis cum abſtrahentium non ſit mendacium, at ſub eius oppoſito, nempè quòd non ſit riſibilis intelligi non poteſt. Et id, quòd addebatur de prædicandi modo, nempè quòd idem ſit in proprio, & accidente; & quod id per accidens ſit; ad prædicationem quòd ſpectat, nempè quòd res, quæ prædicatur, ſit vel non ſit cum ſubiecto connexa, negandum omninò, propterea quòd ex vario prædicandi modo prouenit eſſentialis varietas prædicabilium; quòd autem dum exercetur prædicatio, modus prædicandi non exprimatur, nihil referre, ex eo palam, & apertum, quoniam differentia, & proprium, vniuerſalia ſunt diſtincta, quamuis in eorum prædicationibus non exprimatur, niſi quod vtrique commune eſt, nimirum in quale, & per modum adiectiui nominis prædicari.

Quinta difficultas. Potiùs non ſpernenda difficultas illa ex ijs deſumpta, quæ ſubijciuntur proprio cùm enim hæc ſint eadem ac illa, quæ ſubijciuntur generi, atque ſpeciei; nam proprio quatenus vniuerſali ſubiecta ſunt indiuidua generis vel ſpeciei, prout proprium fuerit genericum, vel ſpecificum, ob id proprium non erit vniuerſale diſtinctum à genere, aut ſpecie; ſiquidem vniuerſalia videntur inter ſe diſtingui, prout ea, quæ ipſis ſubiecta ſunt, diſtinguuntur; cum igitur hæc ſint eadem, ergo etiam & illa.

Solutio. Hæc nullius tamen momenti: concedendum enim, quæ ſubijciuntur con memoratis vniuerſalibus eadem re ipſa eſſe, ſed non ſecundum rationem eandem; diuerſa eſt enim terminandæ prædicationis ratio; indiuidua enim ſubijciuntur generi & ſpeciei, quatenus hæc de ipſis prædicantur in quid; proprio autem quatenus hoc de ipſis prædicatur in quale.

Sexta difficultas. Si quis autem exiſtimet à nobis haud benè ſtatutum fuiſſe proprium vniuerſalis rationem obtinere in ordine tantum ad inferiora illius naturæ, cuius eſt proprium, & de qua viciſſim prædicatur, eo quòd natura illa, cuius eſt proprium verè vniuerſalis eſt; ob id & proprium ipſum, quod de illa tanquam de æquali enunciatur, etiam in ordine ad naturam ipſam vniuerſale erit.

Solutio. Qui tamen ita philoſophatur toto quidem aberrat cælo: tametſi enim proprium communem naturam concomitans vniuerſale ſit quidpiam, non tamen in ordine ad ipſam naturam quarti prædicabilis induit conditionem, cùm hoc expoſcat prædicari de pluribus in quale accidentale neceſſariò, & intranſmutabiliter, cuiuſmodi non eſt proprium in ordine ad communem ipſam naturam.

Septima difficultas. Poteſt acrius vrgere quiſpiam; Nam proprium cum inferioribus collatum, haud proprij quarto modo ſumpti rationem obtinere videtur, quòd nimirum conueniat omni, ſoli, & ſemper: ſed potius ſecundo modo, quod omnibus accidit indiuiduis, non ſoli tamen eorum ſpeciei, vt homini bipedem eſſe; conſequens igitur, vt proprium vniuerſale non ſit inter cætera quartum obtinens locum, niſi in ordine ad ipſam naturam, de qua reciprocè prædicatur.

Solutio. Sed hoc nullius difficultatis, nam proprium adhuc vniuerſale quidem in ordine ad inferiora, quibus commune eſt, non prout proprium a communi diſtinguitur, ſed prout ab extraneo ſecernitur, nempè quatenus non conuenit niſi inferioribus illius naturæ, cuius eſt proprium.

DIS

Digitized by Google

DISSERTATIO DVODECIMA.

De Accidente quinto Prædicabili.

SVpereſt vt ad extremum hic de Accidente prout vniuerſali ſermonem inſtituamus, vt enim hoc erat ordine poſtremum; ita poſtremo loco tractandum.

SECTIO VNICA.

Quid accidentis nomine prout quintum eſt prædicabile, intelligendum, & in quo eius natura conſiſtat.

PRimò illud ſe conſiderandum offert, nimirùm accidens ad duo referri poſſe, vel ad ſibi ſubiecta: vel ad inferiora communis naturæ, cuius eſt accidens. Iuxtà priorem conſiderationem accidens non conſtituit quintum hoc vniuerſale, quin potius generis, vel ſpeciei rationem obtinet, cum de inferioribus ſuis prædicetur in quid, vel per modum partis eſſentiæ vt genus, vel per modum totius vt ſpecies; ità quidem color ad albedinem relatus rationem generis ſortitur; albedo autem in ordine ad hanc & illam albedinem ſe habet vt ſpecies. Quod ſi ſpectetur accidens in ordine ad inferiora illius, cui nexu quidem inconſtanti, contingentique iungitur, dicitur accidens ad hoc pertinens vniuerſale; vt albedo ſi referatur ad niuem, & lac dicitur accidens quintum vniuerſale conſtituens, cum de ipſis tanquam commune quidpiam de pluribus contingenter prædicetur; & hâc ratione quintum hoc vniuerſale diſtinctum à cæteris conſtituit,

Accidens ad duo referri poſſe

Qua ratione accidens vniuerſalis rationem obtineat.

Hoc euidens adeò vt nemini dubium; ſic enim accidens acceptum vniuerſale eſt, cuius natura poſtulat, vt ſit vnum multiplicatum in multis cum præciſione ab eo, quod ſit in illis eſſentialiter, vel ea accidenti; at accidens in concreto ſumptum eſt vnum quidpiam in pluribus ſubiectis, dicere cùm liceat, & Socratem, & Platonem eſſe album, quod ſanè cum albi multiplicatione contingit; non enim Socrates, & Plato idem eſſe album ex rei natura habent; conſequens igitur eſt, vt accidens vniuerſale ſit.

Et ità quidem, vt dici non mereatur eſſentiale, cùm accidentario modo inferioribus tantummodo conueniat, ut album conuenit Socrati, Platoni, & reliquis; accidit enim Socrati, accidit Platoni album eſſe, Tametſi autem ità ſe res habeat, adhuc tamen eſſentialiter vniuerſale dicendum, cùm vnum ſit multiplicatum in pluribus, quod ad vniuerſalis rationem requiritur, & ſufficit.

Aliqua explicantur.

Sed hic paululum hærendum; cùm enim dicimus accidens, de quo loquimur, ſic vnum eſſe, quemadmodum vniuerſale requirit, vſurpandum id eo ſenſu, quo vniuerſali vnitatem deberi iam explicuimus, nimirum, quæ ſit fundamentum intellectui, vt hic abſtrahendo reddat illud vnum actu ad eum modum, quo gemina conſurgat vnitas, vna quidem ex parte ſubiecti, altera autem ex parte formæ, quod etiam de proprio intelligendum; neque mirum, nam & proprium & accidens prout vniuerſalia à cæteris diſtincta, concreta ſunt; vndè vtrumque dicit formam connotando ſubiectum; ita quidem riſibile, quod proprium eſt, ne dum dicit riſibilitatis naturam abſtrahendo ab hac, & illa riſibilitate, ſed etiam connotat hominem vniuersè acceptum cum præciſione ab omnibus, ac ſingulis indiuiduis humanæ naturæ; Sic album acceptum vniuersè, vt ad hoc pertinet vniuerſale, ne dum albedinis naturam ab hac, & illa albedine abſtrahendo dicit, ſed connotat etiam ſubiectum generatim ſumptum à ſingulis ſubiectis particularibus præciſum, ac ob id in huiuſmodi vniuerſalibus gemina occurrit vnitas ſubiecti nimirum, & formæ; ut & naturæ, & vniuerſalitatis, quæ gemina quoque eſt, nempè fundamentalis, vt aiunt, in re, formalis per intellectum; datur enim re ipsâ vnitas naturæ lactis, vt hoc vtar exemplo, quæ eſt fundamentum intellectui, vt ab hoc, & illo lacte communem illam rationem præcidat, in qua lac illud, & iſtud conueniunt, quæque actu redditur vna per intellectum; datur etiam vnitas naturæ albedinis, quæ fundamentum eſt intellectui, vt communem illam abſtrahat rationem, in qua hæc, & illa albedo conueniunt; concretum igitur album, cum ſubiectum, & formam albedinis importet, ſumptum vniuersè geminam hanc vnitatem inuoluit; & cùm huiuſmodi concretum ad quintum hoc vniuerſale pertineat; ob id ad hoc duplex hæc vnitas requiritur.

Iſtud autem vniuerſale commune ſic eſt, vt vnum ſit in pluribus; concretum enim illud, nimirum album ſic abſtractum ad plura intelligitur contrahi, & in plura diuidi; album enim generatim acceptum concipitur ad inferiora contrahi, ſcilicet ad hoc, & illud quidem album, quatenus ſubiectum eius ad hoc & illud ſubiectum, nempè ad hoc & illud lac; & eius forma, puta albedo, ad hanc & illam albedinem intelligitur contrahi; ità tamen, vt commune illud concretum album relatum intelligatur ad hoc & illud album; hâc enim ratione quinti vniuerſalis, prædicabiliſque naturam ſortitur.

Hæc tamen in re primum illud occurrit, in quo difficultas. Rationem vniuerſalis vnumquodque ſortitur per ordinem ad ea, à quibus abſtrahitur; ſic genus per ordinem ad ſpecies, à quibus eius ſit abſtractio, ſic ſpecies ab indiuiduis, à quibus itidem præciſio fit, vnde animal conſtituitur genus per ordinem ad hominem, leonem &c. à quibus cogitatione ſeiungitur; & homo per ordinem ad indiuidua Socratem, & Platonem, à quibus abſtrahitur; Sed abſtractio albi ergo non ſit à ſingularibus humanæ naturæ ſecundum ſe ſumptis, ſed prout albedine affectis; quamobrem vniuerſale iſtud conſtituetur per ordinem ad illa formaliter ſumpta; ergo conſequens, ſit vt in ordine ad hæc non habeat vniuerſalitatem accidentariam, cùm his eſſentialiter inſit; vt enim albedo in hac & illa albedine; ſic album in hoc, & illo albo eſſentialiter ineſt.

Prima difficultas

Itur tamen obuiam dicendo, album non abſtrahi à Socrate, & Platone vt inferioribus humanæ naturæ, nec vt formaliter albis, cum ita ſint inferiora albe-

Digitized by Google

albedinis, in concreto quidem acceptæ, abſtrahi tamen ab ipſis vt denominatiuè albis, & vt ſubiecta ſunt, quæ poſſunt ab albedine denominari; ſic enim in albo denominatiuè conueniunt, vndè huius conuenientiæ ratione præcidi poteſt album ab ipſis, ad hoc, de quo fit ſermo, conſtituendum vniuerſale.

Secunda difficultas.

Deinde videtur etiam hoc aliquid habere momenti, quòd vniuerſale, antequam actu quidem exiſtat in multis, poteſt de multis prædicari: quod autem ſecus ſe habet, nequit vniuerſalis rationem obtinere. Huiuſmodi porrò accidens eſſe perſpicuum inde eſt, quoniam accidens de ſubiecto prædicari non poteſt, niſi re ipsâ exiſtat, & hinc ab alijs diſcernitur vniuerſalibus, quod reliqua abſtracta, & ab omni exiſtentia, & ab omni temporis differentia prædicari, ac enunciari poſſunt; Fit ſatis tamen dicendo ad vniuerſale ſatis ſuperque, vt aptum ſit ineſſe multis, nec requiri vt actu inſit. Sicut in re propoſita; ſpectari namque poteſt accidens quantum ad exercitium accidentariæ prædicationis de pluribus, quæ certè fieri non poteſt abſque exiſtentia ſubiectorum quibus re ipſa inſit. Conſiderari etiam poteſt quatenus aptum de pluribus ſubiectis prædicari, ad quod non requiritur, vt plura exiſtant ſubiecta, quibus inſit, ſed ſufficit ea eſſe poſſe, quibus etſi actu non inſit accidens, aptum tamen ſit ineſſe. Vndè gemina prædicatio, vna quæ in exercitio conſiſtit, & hæc in accidenti nullum obtinet locum, niſi pluribus actu ſubiectis exiſtentibus, non ſic vniuerſalia cætera altera eſt prædicatio in aptitudine conſiſtens, & hæc in omnibus vniuerſalibus, atque adeò etiam in accidenti locum habet.

Adnotatio.

Hic tamen non prætereo, quòd in prædicationibus ſpectantibus ad quintum hoc prædicabile, non prædicatur poſſibilitas, aut poſſibilia exiſtentia de ſubiectis non exiſtentibus, [illegible], quæ non exiſtunt ſubiecta, cum non [illegible] poſſibilia poſſint ab accidente reſpici, in quibus nimirum eſt poſſibile hoc reperiri, exiſtentia verò poſſibilis neceſſariò prædicetur (vndè hæc propoſitio Socratem poſſibile eſt eſſe album, eſt neceſſaria) conſequens ſoret, vt vniuerſalitas huius prædicabilis eſſe non poſſet niſi in ordine ad ſubiecta actu exiſtentia, non autem poſſibilia tantum: non igitur poſſibilitas, vel poſſibilis exiſtentia, de ſubiectis non exiſtentibus prædicatur, ſed ſola accidentaria forma, quæ illis ineſſe poteſt contingenter; vndè etſi neceſſariò ſit apta ad exiſtendum in illis, non tamen ad exiſtendum neceſſariò, ſed contingenter.

Tertia difficultas.

Videtur etiam accidens minimè dicendum vniuerſale per ordinem ad ſubiecta, vt dictum eſt, cum in ipſis non ſit eſſentialiter incluſum, nec idem illis, quod ad vniuerſale requiritur; ſiquidem naturæ prædicatio de inferioribus, vel eſſe rationem naturam vnam, idem pluribus importat, vel id re ipsâ ſupponit.

Solutio.

Nulla tamen in hoc difficultas; falſum enim aſſumitur, nimirum vniuerſale quodlibet debere de pluribus in quid, & eſſentialiter prædicari; ſat enim, ut ipſis prædicari denominatiuè conueniat, dummodò ratio, quæ prædicatur, vna & eadem ſit quidem pluribus, ſiuè re ipſa in illis eſſentialiter incluſa; ſiuè quodammodo ſit illis adiuncta, ac vnita.

Proximum eſt vt accidentis communis ab omnibus recepta definitio explicetur, *accidens eſt, quod poteſt adeſſe & abeſſe ſine ſubiecti corruptione: vel quod poteſt eidem ineſſe, & non ineſſe.* Tametſi autem

Accidentis definitio.

huiuſmodi definitione videatur accidens, ut re ipſa [illegible] ſi tamen ipſa paulo diligentius expendatur, non obſcurè conſtabit, accidens ut vniuerſale per hanc exprimi definitionem.

Duplex accidentis acceptio.

Non inficiandum dari geminam accidentis vſurpationem. Prima prout idem eſt ac inhærens, vel alteri adiacens. Secunda prout ſecundam intentionem inuoluit, quæ alicui tribuitur, quod abſque repugnantia poteſt affirmari, negarique de ſubiecto, & iuxtà hanc acceptionem accidens intentionem ſecundam inuoluit, quemadmodum iuxtà priorem in prima quidem intentione conſiſtit.

Intelligitur ſuperior definitio.

His adnotatis facilè cuique perſpectum erit, ſupra poſitam definitionem traditam de accidente fuiſſe, prout ſecundam intentionem inuoluit, vniuerſaliſque naturam induit, ſi tamen eius hic ſit intellectus, vt ſubiecti nomine non ſubiectum inhæſionis, ſed prædicationis intelligatur, & verba illa *abeſſe*, & *adeſſe*, non idem ſonent, quod inhæret, & non inhæret, afficit, & non afficit illud, præter ipſius corruptionem; ſed potius intelligenda prout ſecundam intentionem important, vt reddatur ſenſus, cuius affirmatio, & negatio nihil eſſentiæ, naturæque ſubiecti derogat, ita vt eſſentia ipſius ſubiecti ex huiuſmodi affirmatione, aut negatione non deſtruatur.

Vndè ſic intellecta definitione, verba illa, *adeſt*, & *abeſt præter ſubiecti corruptionem*, genus, ac differentiam important, nimirum prædicari in quale, quod eſt genus, & accidentale tranſmutabiliter, quod eſt differentia; per hoc enim commune accidens à proprio ſecernitur, quandoquidem eius de inferioribus ſit accidentaria prædicatio ſenſu tamen explicato, vt perinde ſit, ac ſi dicatur affirmari, vel negari poſſe de ſubiecto, citrà læſionem eſſentiæ ipſius. Vndè accidentis prout vniuerſalis definitio erit. *Accidens eſt [illegible], quod eſt de pluribus prædicabile in quale accidentale contingenter, & tranſmutabiliter.* Quod in Inſtitutionibus etiam Dialecticis declarauimus.

Admonitio.

Hic porrò conſideratione dignum, quòd quantis accidens definiatur prout habet rationem prædicabilis, tamen id ſolum implicitè fit per ordinem ad ſubiectum in concreto, dum per hoc intelligenda ſubiecta plura, quibus poteſt accidens contingenter vniri, ac ob id non explicitè, cum inferiora ſubiecta per definitionem non exprimantur.

Quomodo [illegible] Logico [illegible] pertineat.

Huiuſmodi autem accidentis conſiderationem prout vniuerſalis naturam induit, huius eſſe loci, atque adeò ſic accidens in præſentia definiri, nihil perſpicuum inde, quoniam conſiderare illud prout ſubiectum afficit, vel non afficit, eidemque ineſt, vel non ineſt, primi Philoſophi, non autem Logici munus eſt.

[illegible] vertitur.

At certè ſic acceptum accidens definiendum, vt partitionem illam non ſubeat in ſeparabile, & non ſeparabile, cum accidens quodcumque iuxtà definitionem hanc ſeparabile ſit; ſed accidens prout vniuerſale quidpiam, vtque ſecundam vniuerſalitatis intentionem dicit, nunc ſe habet in modum, non autem prout eſt in re; nam ſi quid obſtaret, foret accidens inſeparabile; ſed nunc tandem conuenit ſeparari poſſe, à ſubiecto quidem intrinſecus, atque adeo per intellectum; non enim repugnat ſubiectum abſque tali accidente, proindèque ſuo oppoſito intelligi, vt Coruus ſinè nigredine, imò & ſub albedine, illæſâ eius natura, atque adeo ſeparari ſeparatione hic requiſita; proinde accidens hoc loco definitum eſt illud, quod rationem obtinet vniuerſalis. Accidens autem inſeparabile dicetur, quod re ipsâ eſt tale.

Geminus ſenſus particulæ.

Cæterum hac in definitione particulæ, & ſenſus eſt geminus prout *adeſt*, & *abeſt* gemino ſenſu poteſt

test vſurpari. His enim acceptis pro actu affirmandi, vel negandi, diſtinctionis eſt nota; ſumptis autem prout potentiam dicunt, copulationem præ ſe fert; tametſi enim affirmari, negarique ſint oppoſita, prout in actu conſiſtunt, non tamen prout in potentia poſita ſunt.

Prima difficultas.

Quæ quamuis apprimè cum veritate conſentiant, difficultates tamen non deſunt, quibus iuxta ſuperiorem definitionis declarationem occurrere non operoſum; Quædam enim ſunt accidentia, quæ quidem ſuo aduentu, præſentiâque ſubiectum deſtruunt, vt ſummus calor aquam, putredo mixtum, mors viuentia; vel etiam abſentiâ ſuâ, vt viuere, naturalis calor, debita primarum qualitatum temperies in animalibus, quæ propterea non ſic ſe habent, vt poſſint adeſſe, & abeſſe præter ſubiecti corruptionem, quamuis accidentia ſint; perperam igitur dictum videtur, id accidens eſſe, quod poteſt adeſſe, & abeſſe præter ſubiecti corruptionem.

Solutio.

Difficultati tamen fit obuiam dicendo definitionem reſpicere quidem eſſentiam, non autem exiſtentiam rei definitæ, ſic vt perindè ſit ac accidens affirmari, negarique poſſe de ſubiecto citrà præiudicium eſſentiæ ipſius, cùm non pertineat ad ipſam; nec enim vita, nec eius oppoſitum ad hominis eſſentiam, ſed ad naturam pertinet, cui, & vita, & mors omninò accidit.

Impugnatio ſuperioris reſponſionis.

Neque perturbet illud, quòd ratio vitæ ſit eſſentiale prædicatum ipſius, vndè mors oppoſitum eius haud poterit affirmari de homine citrà præiudicium eſſentiæ; quoniam mors, dum de ipſo affirmatur, deſtruit eſſentiam eiuſdem, quippè quæ tollit prædicatum ipſius;

Reſponſio.

Sed nihil eſt; dum enim aſſeritur vita eſſe prædicatum hominis eſſentiale, ſumitur vita prout dicit aptitudinem, & ipſi non opponitur mors, nec per affirmationem iſtius, eſſentiale tollitur prædicatum, nec infertur eius eſſentiæ naturæue præiudicium; ſed tollitur vita prout dicit actum, ac exercitium viuendi, quod per mortem aufertur velut illi contrarium, & per huiuſmodi remotionem non infertur præiudicium eſſentiæ; quoniam vita ſic accepta non ſpectat ad eſſentiam, quin potius eſt extrà ipſam; ea ſic enim habet accidentis naturam, itá vt affirmari, negarique poſſit abſque præiudicio eſſentiæ; quod accidens prædicabile requirit.

Secunda difficultas.

Putabit quiſpiam à prædictis eo nomine recedendum, quòd hæc accidentis definitio proprio ſit etiam accommodata, cùm hoc itidem à ſubiecto poſſit intellectûs opere ſeparari.

Solutio.

Hoc tamen nullius momenti; tametſi enim proprium à ſubiecto ſeiungi, ac ſeparari poſſit actu abſtrahente, negante tamen non poteſt. Nam intellectus poteſt quidem non cognoſcere hominem riſibilem, nempè cognoſcere hominem, neglectâ riſibilitate: non poteſt tamen illum cognoſcere non eſſe riſibilem, atque adeò negare de ipſo riſibilitatem; non ſic accidens commune, imò & accidens inſeparabile; poſſumus enim hominem cognoſcere ne dum non cognoſcendo illum eſſe album, ſed poſſumus itidem negare ipſum album eſſe; Superior igitur accidentis definitio proprio minimè conſentanea eſt.

Tertia difficultas.

Neque putes æquè negari poſſe accidens inſeparabile, ac proprium quartum prædicabile de ſubiecto; quaſi æquè falſa ſit vtraque propoſitio, in quarum vna negatur illud, in altera autem iſtud: vt cum de coruo nigredo, de homine autem riſibilitas negatur; vnde nihil differat inter quartum & quintum prædicabile.

Solutio.

Secus enim ſe res habet; cùm enim accidens inſeparabile de ſubiecto, nigredo ſcilicet de coruo negatur, falſa quidem eſt propoſitio abſque tamen repugnantia; cum autem proprium quartum prædicabile negatur, id planè cum repugnantia contingit; quamuis enim nunquam coruus abſque nigredine ſit, non tamen eo quòd nigredo ab eſſentia corui, ſed à temperamento, ac elementorum admixtione proueniat; ita fit vt eius naturæ neque negatio nigredinis, neq; eius oppoſita albedo repugnet; At verò nedum homo nequit eſſe ſinè riſibilitate, ſed eius negatio illi repugnat; propterea quòd riſibilitas ab eius profluit eſſentia; hæc duo igitur vniuerſalia differunt.

Quarta difficultas.

Quamuis autem intellectâ ſeparatione, pro illa, quæ intellectus negotiatione fit, aſſerendum videatur nullum eſſe accidens inſeparabile, cùm nullum extet, quod intellectus ope ſeparari non poſſit;

Solutio.

Non ita tamen exiſtimandum, ſi de reali ſeparabilitate ſit ſermo; dabitur enim accidens adhuc inſeparabile, velut illud, quod re ipsâ ſeparari non poteſt, quamuis nullum ſit, cui per intellectum ſeparatio repugnet, vndè adhuc accidentis illa partitio in id, quod eſt ſeparabile, & quod eſt non ſeparabile, ſubſiſtet, cùm tunc de reali ſeparabilitate ſit ſermo.

Quinta difficultas.

Nec propterea dicendum, definitum hîc accidens fuiſſe prout in prima, non autem in ſecunda intentione conſiſtit, eam ob cauſam, quòd de accidente dicta conueniant pariter indiuiduis, ad quæ non deſcendit id, quod conuenit accidenti generatim ſumpto prout ſecundam intentionem vniuerſalitatis inuoluit;

Solutio.

Quæ nanq; conueniunt accidenti ſic accepto, conueniunt etiam eius indiuiduis, ſi tamen hæc ſumantur prout ſecundam intentionem important, quatenus nimirum hæc, & illa accidentis intentio, huic, & illi accidenti applicata, ſunt indiuidua accidentalitatis generatim ſumptæ, quâ ratione vniuerſalitatis intentio poteſt ad inferiora deſcendere.

Quid vltimò indagandum.

Poſtremum conſideratione dignum ſupereſt indagandum, quid ſit id, cui quinti prædicabilis vniuerſalitas accommodari poſſit.

Quid hac de re dicendum.

Tametſi autem in re propoſita non conueniat inter Philoſophos, iis tamen aſſentiendum, qui nedum accidenti communi, ſed etiam habenti rationem ſubſtantiæ huius quinti prædicabilis vniuerſalitatem conuenire ſunt arbitrati.

Ratio, qua probatur aſſertio.

Ad hanc opinionem ea me ratio compellit; quòd huius prædicabilis vniuerſalitas aptari poteſt cuicumque ſic ſe habenti, vt poſſit de pluribus in quale accidentale tranſmutabiliter prædicari; ſed hunc in modum ſe habet nedum commune accidens, verum etiam quod participat rationem ſubſtantiæ; vniuerſalitas ob id prædicta nedum communi accidenti, ſed etiam participanti rationem ſubſtantiæ conueniet. Sed hunc etiam ſe habere in modum, quod participat ſubſtantiæ rationem, perſpicuum ſatis, & apertum, nempè ſubſtantiam de pluribus per accidens poſſe prædicari; Hoc enim eſt accidens de quo loquitur, prædicabile, quod ſubſtantiam quoque complectitur, non autem prædicamentale, quod à ſubſtantia ſecernitur; quòd ſi res ita ſe habet, conſequens eſt, vt ſubſtantia quoque poſſit accidentaliter prædicari; alioquin nulla foret illa diſtinctio accidentis in accidens prædicabile, & accidens prædicamentale; & certè neminem præterit veſtibus ſubſtantiæ rationem conuenire; & tamen de pluribus accidentaliter poſſunt prædicari; ſic vtique veſtitum de hoc veſtito, de illo veſtito prædicari perſpicuum eſt; Sic etiam ſubſtantialis forma in quale accidentale tranſmutabiliter prædicatur, cum dicimus materia eſt informata.

Quinimò commemoratæ ne dum prædicationes

hunc

ſunt in quibus forma de materia denominatiuè ac per accidens prædicatur; ſed materia quoque de forma, vnde vas aureum, ſtatuam argenteam dicimus, proptereaquòd materia tunc formæ rationem induit contrahentis differentiam figuræ vaſis, vel ſtatuæ, vt illud aureum, hæc autem argentea appelletur; ex quo facilè intelliges hoc prædicationis genus ad hoc, de quo loquimur, prædicabile quintum attinere.

Inſulsè autem quibusdam eſt viſum, tunc non auri de vaſe, argenti de ſtatua, ſed reſpectum quendam vaſis ad aurum, ſtatuæ ad argentum, ex quibus conſtant, prædicari, huiuſmodi tamen reſpectum ad habitus prædicamentum attinere; Hinc enim conſequens foret nullum accidens de ſubiecto prædicari, ſed ſolum illum reſpectum ſpectantem ad habitus prædicamentum; ſi enim album eſſe, eſt habere albedinem, & aureum eſſe, eſt habere aurum, & hoc importat reſpectum, qui prædicetur, perſpicuum eſt id, quod innuimus, ſecuturum.

In ſupradictis prædicationibus ſunt, qui dicunt quod formaliter prædicatur, illa eſſe accidentia, quoniam in concreto ſumuntur, ſcilicet album, calidũ &c. at quando reſoluuntur in illas, corpus eſt habens albedinem, eſt habens calorem, quod formaliter prædicatur eſſe reſpectum illum, vt loquuntur habitionis, non accidentia, quoniam hæc non in recto, ſed in obliquo, & in abſtracto ſumuntur.

Hinc tamen perperàm dicta comprehendes, quòd nobis aſſerere licebit, cum dicitur homo eſt veſtitus, ſtatua eſt argentea, quod formaliter prædicatur eſſe veſtem, & argentum adiectiuè ſumpta, & per modum accidentariæ formæ; in alijs prædicationibus, in quas illæ propoſitiones reſoluuntur, quod formaliter prædicatur, habitionis eſſe reſpectum, ſcilicet cùm dicimus homo eſt habens veſtem.

Quòd ſi dicens huiuſmodi prædicationes vltrò fatendum accidentales eſſe, non tamen ad quintum prædicabile ſpectare, quoniam aureum eſſe, vel argenteum, artificialis compoſiti materialem partem importat; cùm tamen ad illud, de quo loquimur, prædicabile ſit opus, vt aliquo modo totum compoſitum dicat.

Hoc tamen inconſideratè pronunciatur, cùm illa pars per modum totius in concreto adiectiuè, & contingenter prædicetur: ac ob id ad iſtud prædicabile ſpectent huiuſmodi prædicationes, vt earum, ſit ſenſus, vas factum eſt ex auri materia, ſtatua ex materia argenti; quod accidentarium eſt.

Prima difficultas. Non inficiandum commune illud effatum, *modus prædicandi*, ſequitur modum eſſendi, & alium eſſe modum eſſendi ſubſtantiæ, & alium accidentis; Non ſubindè concludas non vniuſmodi eſſe vtriuſque prædicandi modum.

Solutio. Nam effatum illud non abſolutè vſurpandum, ſed quòd modus prædicandi eſſendi modum conſequatur, prout hoc ſtat ſub conceptibus mentis; hinc enim varia prædicationis ratio.

Secunda difficultas. Quod ſi putes ſubſtantiæ minimè vniuerſalitatem hanc aptari poſſe, quòd hæc requirat vt id, cui appingitur, ſit actu, vel potentiá inhærens, cuiuſmodi ſubſtantia non eſt. Toto quidem aberras cœlo,

Solutio. non enim id quinti prædicabilis vniuerſalitas expoſcit.

Tertia difficultas. Si tandem hac in re moleſtum id eſſe credatur, quia quod verè eſt, cuiuſmodi eſt ſubſtantia, nulli accidit, ac proindè ad accidens prædicabile pertinere

Solutio. non poterit; Aduertendum quod verè eſt nempè ſubſtantiam nulli quidem accidere ita, vt alteri inſit, vt cum eo, quod afficit vnum per accidens conſtituat; rectè tamen accidere dicetur, quatenus accidentaliter de ſubiectis poteſt prædicari.

Accidens quænam inferiora reſpiciat. Cæterum cùm non ſemel inculcatum fuerit, accidens, vt quintum prædicabile, inferiora reſpicere. Aduertendum hæc non vnius eſſe generis; alia ſiquidem ſunt ea, quibus accidens eſſentialiter ineſt, vt hæc, & illa albedo, quibus ineſt albedo; alia ſubiecta ſunt, quibus hæc, & illa albedo ineſt, quæque ſub ſubiecto generatim ſumpto albedine affecto continentur. Hæc porrò inferiora ſunt, de quibus accidens, vt quintum conſtituit prædicabile, dicitur prædicari.

Dubitatio num ſubiecta reſpectu quorum accidens dicitur quintum vniuerſale debeant eſſe ſolo numero differẽtia. Difficultas tamen non exigui momenti, num hæc ſubiecta reſpectu quorum conſtituitur quintum vniuerſale, debeant eſſe ſolo numero differentia, adeout comparatione plurium ſpecierum dari minime poſſit genericum accidens, ſed dumtaxat reſpectu quidem indiuiduorum ſpecificum accidens conſtituendum ſit; ac ob id album ex: gr: dici nequeat quintum vniuerſale reſpectu niuis, & lactis, & cygni, ſed propriè reſpectu huius niuis, huius lactis, & huius cygni;

Quid dicendum. Rectè tamen philoſophati ſunt, qui crediderunt quintum vniuerſale conſtitui poſſe ſumendo accidens in ordine ad ſubiecta non ſolùm numero, ſed etiam ſpecie diuerſa, adeout accidens genericum, & ſpecificum fateri neceſſe ſit.

Prima ratio. Huius aſſertionis veritas ex eo planè deprehenditur, quoniam dantur accidentia nonnulla, quæ non modò pluribus indiuiduis, ſed etiam pluribus generibus, & ſpeciebus communia ſunt, adeout de ipſis generibus, atque ſpeciebus accidens commune prædicetur modò ab omnibus alijs prædicabilibus, ſiue vniuerſalibus diuerſo, & eodem etiam modò de eiſdem videlicet in quale accidentale tranſmutabiliter prædicetur: accidens igitur quintum vniuerſale in ordine ad ſubiecta, ne dum numero, verùm etiam ſpecie diuerſa conſtituendum eſt, itaut accidens genericum, atque ſpecificum concedere debeamus.

Quorundam reſponſio. Tametſi autem hæc ratio ſit admodum euidens, quibuſdam tamen videtur eam dilui poſſe dicendo; etſi eodem modo prædicetur accidens hoc ſenſu de indiuiduis, atque ſpeciebus, de illis tamen ſolùm immediatè, de his vero mediatè, ſcilicet per indiuidua, quæ ſunt propria accidentium ſubiecta.

Cap. de ſubſtantia. Hinc Philoſophus dicebat, indiuidua magis ſubſtare, quàm genera, & ſpecies; propterea quòd ſubſtant ipſis generibus, ſpeciebus, & accidentibus, cùm accidentibus non ſubſtent genera, & ſpecies, niſi quatenus in ipſis indiuiduis exiſtunt; vnde homo eatenus dicitur albus, quatenus hic, vel ille homo eſt albus; Cum itaque accidens non proximè, vel immediatè prædicetur de pluribus ſpeciebus, haud poterit earum comparatione dici quintum vniuerſale, ſeu prædicabile.

Refellitur. Ineptè tamen hinc deducunt accidens, vt quintum vniuerſale conſtitui non poſſe per ordinem ad ſpecies, tum quia licet indiuiduum ſit propriè ſubiectum inhæſionis realium accidentium, vnde ſuperiora habent, vt poſſint ab huiuſmodi accidentibus denominari, itaut accidentia primariò in indiuiduis conueniant, ſecundariò autem ſuperioribus gradibus, iuxta illud Porphyrij. *καὶ τὰ μὲν συμβεβηκότα ἐπὶ τῶν ἀτόμων προηγουμένως ὑφίσταται, τὰ δὲ γένη, καὶ τὰ εἴδη, φύσει πρότερα τῶν ἀτόμων οὐσιῶν. Et accidentia primum ſunt in indiuiduis: genera verò, & ſpecies naturá priora ſunt indiuiduis ſubſtantijs.* Nihilominus

Iſagoge cap. 20. inde non fit, quin ſpecies prædicationis accidentariæ ſubiectum eſſe poſſit, & vt hoc quintum vniuerſa-

uerſale ſpeciem quoque tanquam ſibi ſubijcibile non reſpiciat; Tum quia vniuerſalis ratio non poſtulat de pluribus immediatè prædicari, quomodocunque dicatur vniuerſale de inferioribus dici, ſiue nimirum immediatè, ſiue per intermedia, quibus idem prædicationis modus conueniat. Vt ſi ſit genus aliquod, quod certè de omnibus inferioribus in quid per modum partis eſſentiæ prædicatur, quamuis inter ipſum, & aliquod ex inferioribus, quædam intercipiantur, quibus idem prædicationis modus conueniat, adhuc illud habet rationem vniuerſalis comparatione illius, de quo prædicatur; Vt ſubſtantia rationem habet vniuerſalis, & quidem generis, etſi non proximi reſpectu hominis, itaut de hoc prædicetur in quid per modum partis eſſentiæ; at hæc prædicatio fit per intermedia genera ſubalterna, videlicet corpus, mixtum, viuens, animal, quibus eundem conuenire prædicationis modum in quid, velut eſſentiæ partibus, nemini dubium, cum tamen ſubſtantia habeat adhuc rationem vniuerſalis & generis reſpectu hominis. Quamuis igitur accidens, vt quintum vniuerſale prædicaretur de ſpecie per aliquod intermedium, cui modus idem prædicationis conueniret, non ſubinde concludendum foret accidens non habere rationem vniuerſalis, de quo fit ſermo reſpectu eorum, de quibus per intermedia commemorata prædicaretur. Quòd autem hæc prædicatio eatenus fiat, quatenus accidens reuerâ inſit indiuiduis ſpeciei, & ſpecies, ac genus denominentur ab ipſo accidente, quoniam hoc indiuiduis ſpeciei inſit, nihil planè eſt; quandoquidem hoc in prædicatione minimè debet attendi, ſed duntaxat, vt hęc denominatio generi conueniat, quæcunque ſit eius cauſa; vt quoniam album tali conuenit corpori mixto, ſub quo continentur nix, lac, cygnus &c. propterea fit vt quemadmodum album dicitur vniuerſale reſpectu huius niuis, huius lactis, huius cygni &c. eò quòd hæc continentur ſub corpore mixto, cui conuenit denominatio albi; ita pariter eandem rationem vniuerſalis retineat reſpectu iſtarum ſpecierum, nempe niuis, lactis, cygni &c. quoniam hæc ſub illo corpore mixto continentur, cui poteſt denominatio albi conuenire. Ita euenit ſi album conueniat mixto non quidem, vt proprietas, qualis foret ſi tale mixtum eſſet ſubiectum albedinis, vt ei eſſe album velut affectio propria conueniret; de hoc enim non fit ſermo; nam ad quartum vniuerſale pertineret; ſed accepto mixto, prout ei non repugnat eſſe album, ea enim, quę ſub huiuſmodi corpore mixto continentur ſunt illa plura, reſpectu quorum album rationem induit quinti vniuerſalis, adeò ut ea ſint, de quibus album prædicari dicatur in quale accidentale, contingenter, & tranſmutabiliter; ſiue illa plura ſpecie, ſiue numero differant, nihil hoc enim refert. Itaque indiuidua dici poterunt proximus terminus huius prædicabilis, non autem adæquatus. itaut ſubijcibile adæquatum ſit quodcunque inferius, ſiue illud indiuiduum ſit, ſiue ſpecies atoma, vel ſubalterna, dummodò contineatur ſub illo &, cum quo accidens contingentem habet connexionem, differentiæ enim illorum ſubijcibilium materialiter prorſus ſe habent, quòd ſpectat ad prædicandi modum, quem accidens reſpectu prædictorum ſubijcibilium exercet.

Accedit etiam, quòd aliqua ſunt accidentia rationis, quæ proximè ac immediatè de communibus naturis prædicantur, vt cum dicimus homo eſt ſpecies, animal eſt genus; hæ nanque prædicationes, & ſimiles ad quintum prædicabile ſpectant, hominique & animali non tanquam naturis ſingularibus, ſed vt communibus aliquo modo diſtinctis ab indiuiduis competunt. *Secunda ratio.*

DISSERTATIO DECIMATERTIA

De ijs, quæ ad vberiorem vniuerſalium notitiam conducunt.

De quibus in præſentia diſſerendum.

Conſideratis ijs, quæ ad vniuerſalis naturam, & eſſentiam cùm generatim, tùm ſpeciatim accepti pertinent; reliquum eſt, vt noſtrâ contemplatione perſequamur ea, quæ ad eorundem vniuerſalium pleniorem notitiam conducunt; Hoc autem aſſequemur, ſi quæ vniuerſali generatim ſumpto adſcribi ſolent, paulò diligentius perſcrutemur; inde nanque conſtabunt, quæ de ſingulis vniuerſalibus dicenda ſint.

SECTIO PRIMA.

De ijs, quæ vniuerſali generatim accepto ſolent adſcribi. Et primò quòd etſi vniuerſale phyſicum non ſit totum poteſtate, benè tamen metaphyſicum.

Primum quod vniuerſali generatim ſumpto adſcribi ſolet. Eſſe totū poteſtate [illegible].

PRimum, quod vniuerſali ſolet in vniuerſum adſcribi tanquam proprietas, eſt *vt ſit totum poteſtate*; hoc eſt, ſit quoddam totum poteſtate continens inferiora ſua, veluti partes. Licet autem hoc exiſtimetur proprium vniuerſalis; videtur tamen potius ad eius eſſentiam pertinere; cùm enim vniuerſale nil aliud ſit, quàm vnum aptum ineſſe multis, & hoc idem reuerâ ſit, ac totum eſſe poteſtate multa continens, propterea videtur potius in hoc vniuerſalis natura conſtituta. Vtcunque tamen ſe res habeat, explicandum eſt, quâ ratione vniuerſale totum poteſtate dicendum ſit. Hoc vt aſſequamur, oportebit in memoriam redigere totius multiplicem vſurpationem; deinde verò & vniuerſalis acceptionem variam. *[…]ſalia eſſentiam pertinere videtur.*

Totum ita diuiditur, vt aliud dicatur vnum per ſe; aliud verò per accidens. Totum per ſe eſt, quod conſtat partibus per ſe vnitis, nec accidentario quodam vinculo coniunctis, vt alibi magis explicabitur; Aliud verò totum per accidens, cuius ſcilicet partes ex accidenti ſunt vnitæ, & hoc etiam in multiplici diſcrimine eſt; propterea quòd eſt vel per informationem, cum ſcilicet ſubiectum accidentariâ aliqua ornatur formâ, vt homo ſapiens, iuſtus &c. vel per aggregationem, & hoc bifariam, vel cum ordine, vt exercitus, vel ſine ordine, vt aceruus lapidum. *Multiplex totius acceptio. Totum per ſe. Totum per accidens multiplex.*

Totũ per ſe duplex

Totum potentiale

Totum actuale.

Totum actuale duplex. Integrale Eſſentiale:

Totum autem per ſe duplex; aliud enim potentiale, ſiue poteſtatiuum, quod ſcilicet non includit actu, ſed poteſtate duntaxat partes, quas ipſum continere dicitur, ſubiectaq; partes nominantur; huiuſmodi ſiquidem totum eſt vniuerſale, reſpectu inferiorum, quæ propterea ſubiectæ partes illius appellantur, de quibus totum ipſum poteſt prædicari; aliud autem eſt totum actuale, & eſt illud, quod actu continet partes, ex quibus componitur, nec eſt prædicabile de qualibet illarum. Rurſus totum actuale diuiditur in integrale, & eſſentiale; illud ex partibus integrantibus; hoc ex eſſentialibus conſtat; integrale ita ſe habet, vt eius ſingulæ partes, etſi non ſpectent ad eſſentiam rei, pertinent tamen ad rei materialis integritatem; vnde ſolum in materialibus rebus adinuenitur; quæ ſi fuerint ſimilares eiuſdemque rationis, totum homogeneum, ſi diſſimilares diuerſæque rationis totum heterogeneum conſtituunt. At verò totum eſſentiale, ita ſe habet, vt ſingulæ eius partes ad rei naturam, & eſſentiam pertineant: eſſentiale autem duplex phyſicum vnum, alterum metaphyſicum, prout videlicet ex partibus phyſicis, materiâ, & formâ; vel metaphyſicis genere, & differentiâ conſurgit.

Totum eſſentiale Eſſentiale duplex. Phyſicum & Metaphyſicum

Redeamus ad totum potentiale, de quo futura eſt diſputatio. Hoc autem dicebatur illud, quod in inferiora, tanquam in ſubiectas partes diuiditur; at verò dicitur potentiale ad differentiam totius actualis; potentiale ſiquidem eſt, quod non continet actu partes, ſcilicet inferiora; hæc enim intrinſecùs illud non conſtituunt; ſed actuale continet actu partes, ex quibus componitur; illud eſt prædicabile de ſui qualibet parte; hoc autem non item. Totum autem potentiale non dicitur comparatione differentiarum, reſpectu quarum ſe habet, vt perfectibile; vnde continet differentias potentiâ quidem, non tamen vt partes ſibi ſubiectas, ſaltem quando communis natura præciſione perfectâ à differentijs contrahentibus diſtinguitur; Hinc dicitur per differentias, non autem in differentias diuidi; de his tamen latiùs in Metaphyſica.

Totum eſſentiale vnde dicatur & per quid ab actuali diſtinguatur.

Apud veteres duplex vniuerſale metaphyſicum, & logicum.

Antiquiores Philoſophi duplex agnouerunt vniuerſale, metaphyſicum ſcilicet, & logicum; Hoc appellabant vniuerſale formale: illud uerò fundamentale; quod rurſus diſtinxerunt in fundamentum vniuerſalitatis proximum, & remotum; & quidem remotum appellabant naturam in ſtatu contractionis per differentias a parte rei; proximum autem naturam eandem eſſe dicebant in ſtatu abſtractionis per intellectum à conditionibus indiuiduantibus. Et quoniam datur etiam uniuerſale phyſicum, ob id illud ſub uniuerſali metaphyſico, quod quidem ſolet remotum dici, comprehenderunt. Idem autem uniuerſale, genuſque phyſicum, prima conſueuit materia nuncupari.

Vniuerſale phyſicum prima materia conſueuit appellari.

Apud recentiores vniuerſalis diſtributio in phyſicum metaphyſicum, & logicum.

A recentioribus autem uniuerſalis diſtributio fit in phyſicum, metaphyſicum, & logicum; per uniuerſale phyſicum naturam intelligunt in ſingularibus exiſtentem, ſiue in ſtatu realis exiſtentiæ, proindeque differentijs complicatam cum ſua vnitate formali, quæ minor eſt numerali; per metaphyſicum intelligendum volunt naturam negotiatione mentis abſtractam, & exutam differentijs, ac ob id affectam vnitate præciſionis; tandem per vniuerſale logicum eandem exiſtimant intelligendam eſſe naturam indutam ſecundâ vniuerſalitatis intentione, per quam ad inferiora ſecundum rationem ſuperioris, & prædicabilis referatur.

Vniuerſale phyſicũ quid.

Vniuerſale autem totum poteſtate dicendum communi philoſophorum calculo receptum eſt; vnde Ariſtoteles dicebat, τὸ δὲ καθόλου ὅλον τί ἐστι· πολλὰ γὰρ περιλαμβάνει ὡς μέρη, τὸ καθόλου. *Vniuerſale autem totum quoddam eſt: multa enim comprehendit vt partes, vniuerſale*: Adhibendo autem particulam illam *quoddam*, cuius eſt ſignificationem frequenter extenuare, declarauit vniuerſale, non niſi per quandam analogiam totum eſſe dicendum, quam verbis illis; *multa enim comprehendit vt partes, vniuerſale*, luculentèr expreſſit; vt enim totum integrale ſuam nomenclaturam ſortitur, eo quòd propriè contineat partes; ita pariter vniuersale totum dicetur, eo nomine, quod nimirum inferiora, ſibi ſubiecta, veluti partes contineat. Et reuerà totum eſt quid analogum, diciturque de multis, vt ſuperius vidimus, per quandam analogiam: itaut primum analogatum vel Ariſtotelis teſtimonio ſit totum integrale.

Metaphyſicum. Logicum.

Vniuerſale totum poteſtate dicitur. 1. Phyſic. tex. 4.

Vniuerſale dicitur totum per quandam analogiã ad totum integrale. Totum integrale primum analogatũ

Vel per particulam, quoddam, inſinuauit analogiam à nobis iuentam, cum totum multifariam dicatur, cuius communis ratio non niſi cum analogia ad inferiora deſcendit. Vniuerſale igitur totum eſt poteſtate, imò etiam, & totum eſſentiale; cùm enim hoc dicatur vnumquodque reſpectu ſuorum prædicatorum eſſentialium, quæ formaliter, & intrinſecùs in ſui conſtitutione quidditateque contineat, vniuerſale autem huiuſmodi ſit, propterea totum etiam eſſentiale dicetur; itaque homo ex: gr: reſpectu Socratis, Platonis, & cæterorum, totum eſt potentiale; at verò totum eſt eſſentiale, quatenus animalitatem, & rationalitatem complectitur, ſeu totam ſuam quidditatem dicit.

Cui nam ex vniuerſalibus eſſe totum poteſtate conueniat. Vniuerſale phyſicum magis explicatur.

Celebris tamen controuerſia eſt, cui nam è commemoratis vniuerſalibus ad aures Ariſtotelis, & iuxta veritatem eſſe totum poteſtate conueniat. Si ſpectemus vniuerſale phyſicum, reperiemus illud, quale deſcripſimus; Eſt enim communis natura affecta vnitate formali exiſtens in ſingularibus contracta per differentias indiuiduantes, diciturque communis, quemadmodum, & eius formalis vnitas per indifferentiam, non autem per inexiſtentiam. Communis autem per indifferentiam eoquòd natura, quæ eſt in aliquo indiuiduo, quatenus eſt de ſe, & ex internis principijs poſſet eſſe in alio, vt humanitas, quæ eſt in Socrate, quantum eſt de ſe, & ex principijs internis æquè benè poſſet conſtituere Platonem in eſſe hominis; ideóque dicitur vtique communis, & vnicuique propria; communis quidem per indifferentiam; propria verò per inexiſtentiam; Hinc autem vniuerſali ratio totius poteſtatiui proculdubio deneganda videtur; nam totum poteſtate debet eſſe quid vnum, in quo aliquo modo ſcilicet potentiâ contineantur partes, cum cuiuſcunque totius ratio id ſibi vendicet, vt vnum ſit continens partes; at vniuerſali phyſico deeſt illa vnitas, ratione cuius totum dici poſſet; propterea quòd natura, communis ſolùm eſt per indifferentiam; eſtque reipsa diuiſa, quemadmodum, & eius formalis vnitas, quæ tanquam affectio naturam comitatur; hoc igitur vniuerſale, minimè totum poteſtate dicendum.

Vniuerſale phyſicum nequit totũ dici poteſtate,

Sequitur conſiderandum vniuerſale metaphyſicum, quod erat in partitione ſecundum. Hoc autem vniuerſale, vt ſuperius innuimus, eſt communis natura in ſtatu præciſionis obiectiuæ, eſt porrò in huiuſmodi ſtatu, quando per opus intellectus abſtrahitur, & exuitur differentijs indiuiduantibus; natura igitur ſic abſtracta eſt vniuerſale metaphyſicum, dicique etiam ſolet vniuerſale in eſſendo ad differentiam vniuerſalis logici, quod dicitur vniuerſale in prædicando; vniuerſale logicum dici ſolet vnum in mul-

Vniuerſale metaphyſicum iterum explicatur, eiuſque natura magis declaratur.

multis, vt ipſa dicetur; at metaphyſicum vnum extra multa, non enim multa concernit niſi vt terminum à quo; ſcilicet à quo abſtrahitur in quibus tamen reuera eſt. Cuius fundamentum eſt ipſum vniuerſale in eſſendo, quod abſolutè loquendo ſub nomine vniuerſalis intelligitur ad differentiam ſingularis; & indiuidui, quod pluribus communicari non poteſt. Natura verò de ſe, neque eſt vniuerſalis, neque particularis; ſed ad vtrunque indifferens; vnde natura prout à ſingularitate diſtinguitur, rectius dicitur communis, quàm vniuerſalis; communitas enim quemadmodum vnitas formalis minor numerali, illi conuenit à parte rei; vniuerſalitas autem non item; natura ſiquidem communis vt eſt à parte rei, propriam vnitatem, atque communitatem habet nullo intellectu conſiderante; hæc autem communitas, vel quod in idem recidit, indifferentia, vel indeterminatio naturæ, quâ natura poteſt ineſſe multis, duplex aſſignari ſolet; earum enim vna dicitur poſitiua, altera verò priuatiua, vel negatiua; Communitas poſitiua dicitur illa, ſecundum quam natura concipitur in ſe indiuiſa, & ab omnibus differentijs indiuiduantibus abſtracta æquè reſpiciens omnes & ſingulas; vnde ſolet etiam indifferentia, ſeu indeterminatio contraria nuncupari, quatenus aduerſatur actuali determinationi per differentiam, & hanc determinationem penitus excludit; Communitas ſeu indifferentia priuatiua, vel negatiua eſt illa, quam adhuc in ſe natura retinet, quando per differentias eſt contracta, quia etiam ſi contracta ſit, hoc illi accidit, adhuc enim ex internis principijs habet non repugnantiam, vt poſſit eſſe quantum eſt de ſe, ſub alia ſingularitate ab ea, ſub qua eſt; diciturque priuatiua, vel negatiua, quoniam cum huiuſmodi indifferentia naturæ cohæret etiam extrinſeca determinatio eiuſdem per aliquam numeralem differentiam; Vtque paucis rem ipſam perſtringam; Indifferentia communitaſque naturæ tunc poſitiua dicenda, quando ipſa per abſtractionem à differentijs indiuiduantibus redditur indeterminata ad plura indiuidua, proximèque capax vniuerſalitatis logicæ conſiſtentis in quodam reſpectu, per quem ad inferiora refertur ipſa natura in ratione ſuperioris, & prædicabilis; hic autem reſpectus ſecunda quædam intentio eſt, quam intellectus naturæ quidem appingit cum fundamento tamen in re, quod eſt ipſa natura vna vnitate formali à parte rei abſtracta tamen à differentijs per intellectum; Communitas autem priuatiua ſeu negatiua dicetur illa, quam etiam natura habet, quando eſt à parte rei per differentiam contracta; quoniam in huiuſmodi ſtatu, etſi dici non poſſit abſolutè, & poſitiuè communis, ac indifferens; propterea quòd ad vnum indiuiduum etſi ſit per differentiam applicata, adhuc tamen negatiuè dici poteſt indifferens, atque communis, quatenus etiamſi ipſa ſit hæc, & ſingularis, id tamen non habet ex ſe, & ex internis principijs, ſed id ei aduenit per differentiam indiuidualem, ac ob id adhuc in huiuſmodi ſtatu non eſt de ſe hæc, nec ex ſe ſingularis, quod eſt eſſe negatiuè commune.

Vide ſupra Diſſ. 6. ſect. 6. & 7.

Communitas poſitiua magis explicatur.

Et hæc dicitur indifferentia ac indeterminatio contraria.

Communis priuatiua, vel negatiua magis explicatur.

Vnde dicatur priuatiua, ac negatiua.

Eadem breuius explicantur.

Hæc eadem communitatis diſtinctio tradi etiam *ſolet* ſub aptitudinis nomine adeout duplex ſit apti*tudo*, quâ natura poteſt ineſſe in multis, vna quidem *proxima*, altera autem remota; proxima eſt capacitas naturæ ad hanc, vel illam differentiam ſibi coniungendam, vel vt aiunt, identificandam ſine vllo impedimento; conuenitque naturæ in ſtatu abſtractionis; remota verò eſt eadem naturæ capacitas impedita tamen per contractionem vnius differentiæ, ne libera ſit, ac expedita ad aliam; itaut per huiuſmodi impedimentum talis potentia nequeat ad actum reduci, quod explicari ſolet exemplo primæ materiæ, de quo alibi.

Eadem communitatis diſtinctio ſub aptitudinis nomine.

Duplex aptitudo proxima, & remota

Hæc autem aptitudo, quâ natura poteſt in pluribus eſſe, duobus modis poteſt intelligi, in pluribus coniunctim, vel diſiunctim; natura quidem non eſt apta ineſſe pluribus coniunctim à parte rei, cum in rerum creaturarum ordine reperiri non poſſit vna, & eadem phyſica entitas reuerà in pluribus indiuiduis, vel ſuppoſitis realiter diſtinctis; eſt igitur aptitudo, quâ natura potens eſt ineſſe multis diſiunctim, quatenus natura, quæ eſt ex: gr: in Socrate, ita ſe habet, vt quantum eſt de ſe potuiſſet Platonem conſtituere, & cum eo fieri idem; vnde eſt, vt appelletur communitas non quidem per inexiſtentiam, quaſi eadem prorſus entitas naturæ extra cauſas productæ ſit in Socrate, & Platone; ſed per indifferentiam ad eum modum, quem ſuperius explicauimus; eſt autem ita quidem in multis, vt in ipſis multiplicetur in ratione naturæ. Vnde cum dicimus vniuerſale eſſe vnum in multis, idem eſt, ac ſi dicimus eſſe vnum, & multa. Cuiuſmodi autem ſit huius aptitudinis exercitium, breuiter declarandum ſupereſt; In cuius gratiam oportet aduertere, hanc aptitudinem ita conuenire naturæ vt modus, quo illa exercetur, ſit vt aiunt, per identificationem cum ſingularitate, & ſingulari, quod conſtituit ob id exercitium huiuſmodi aptitudinis, vel indifferentiæ, quam ſibi vendicat natura, determinationem ſemper habet adnexam, quâ videlicet ipſa natura ſic determinatur, vt quatenus in vno eſt, nequeat in alio eſſe indiuiduo; propterea quòd ineſt illi per realem identitatem; quoniam tamen natura de ſe non eſt indiuidua, vel ſingularis; ſed potius per extrinſecam differentiam, quæ vel ab ipſa formaliter à parte rei diſtinguitur, vt quibuſdam placuit, vel virtute quidem in re, formaliter verò per intellectum, vt alijs magis arridet; ob id ita ſe habet quantum eſt de ſe, vt abſolutè loquendo potuerit eſſe cum hac, vel illa ſingularitate. Dicebam autem ſiue formaliter à parte rei ſingularitas à natura diſtinguatur, ſiue virtute tantum in re, formaliter verò per intellectum; quoniam perinde eſt in re, de qua agitur, vtrouis modo hanc diſtinctionem exiſtimes.

Aptitudo qua natura eſſe poteſt in multis dupliciter poteſt intelligi vel diſiunctè; vel coniunctim.

Natura multiplicatur in indiuiduis in ratione naturæ.

Declaratur huiuſmodi aptitudinis exercitium.

Natura ineſt indiuiduo per identitatē cum numerica differentia.

Adnotatio.

Aptitudinem autem remotam, ac indifferentiam negatiuam conuenire naturæ in ſtatu etiam realis exiſtentiæ non quidem reduplicatiuè, ſed ſpecificatiuè, alibi fuit adnotatum, quod non erit operoſum intelligere, ſi conſideremus in natura duo reperiri, videlicet eſſentialia principia, & ſingularitatem cum exiſtentia; tametſi autem ratione ſingularitatis, & exiſtentiæ ſit ad vnum determinata, proindeque nequeat eſſe in pluribus; ſecundum tamen eſſentialia principia ſua determinationem non habet, propterea natura, quæ eſt ſingularis, & exiſtens, cum ſingularitatem non inuoluat, ſi ſpecificatiuè loquamur, indeterminata dici poteſt, itaut illi conueniat aptitudo remota, ac indifferentia negatiua ſenſu iam explicato, in ſtatu etiam realis exiſtentiæ, non quidem reduplicatiuè, ſed ſpecificatiuè loquendo.

Aptitudo remota ad eſſe in multis cōuenit naturæ etiā in ſtatu realis exiſtentiæ. Diſſert. 6. ſect. 7.

Non prætereundum tamen, quod eſt notatu dignum, ſic aliquando nos de naturæ indifferentia communitateque poſitiua loquutos eſſe, vt talem appellaremus illam, quam habet natura indeterminata ita ad plura indiuidua per abſtractionem à differentijs indiuiduantibus, vt eadem ſit proximè potens de illis prædicari; at reſpectiuè hoc intelligendum

Animaduerſio.

dum volumus; propterea quòd natura illa abſtracta per intellectum abſolutè dici non debet proximè prędicabilis, cuiuſmodi eſt eadem natura affecta ſecundâ intentione logicæ vniuerſalitatis; ſolùm igitur proximè dicetur prędicabilis habito reſpectu ad eandem naturam in ſtatu realis exiſtentiæ.

Vniuerſale metaphyſicum totum poteſtate dicendum.

His autem præhabitis, non obſcurè conſtabit, vniuerſale metaphyſicum eſſe totum poteſtate dicendum. Illud enim totum, quod non actu, ſed poteſtate duntaxat ſuas continet partes, totum poteſtate dici debet; ſed huiuſmodi eſſe vniuerſale metaphyſicum mox intelliges: ergo vniuerſale metaphyſicum totum poteſtate dicendum erit. At metaphyſicum vniuerſale totum eſſe, quod ſolum poteſtate ſuas contineat partes, hinc mihi ſuadeo; quoniam vniuerſale metaphyſicum totum quidpiam eſt, propterea quòd plura continet; natura ſiquidem abſtracta à pluribus per opus rationis, cuiuſmodi eſt metaphyſicum vniuerſale, continet illa plura, ſcilicet inferiora, à quibus abſtractione præciſa fuit; hinc propterea totius rationem conſequitur; quod autem illa contineat perſpicuum eſt; nam ea pluribus illis facta eſt per abſtractionem vna; quamobrem in vno continentur plura, quorum multitudo per contractionem habetur à parte rei, ſicut per mentis abſtractionem vnitas comparatur. Vniuerſale igitur, de quo in præſentia ſit ſermo, totum eſt, ſed poteſtate, cùm non actu, ſed poteſtate, vnum exiſtens plura contineat. Quemadmodum enim iuxta ſententiam exiſtimantium, continuum eſſe vnum quidpiam ſimplex, poteſtate tamen plura continens, continuum ipſum rationem habet totius, de quo loquimur, quoniam per deſignationem in eo poſſunt haberi partes, (quamuis in ipſo hæ actu minimè contineantur) adeo ut per deſignationem ſimplicitatis vnitas deſtruatur; Ita etiam communis natura per operationem mentis à pluribus, hoc eſt ab inferioribus abſtracta, totum eodem modo dicetur, quia plura actu in illa non ſunt incluſa, cum tamen ex illis, quæ reipsâ ſunt plura, per opus rationis poſſit quid vnum fieri, cuius vnitas per contractionem, quæ eſt in re, deſtruitur. Nihil autem refert ad potentialem continentiam, de qua verba facimus, quòd ex vno poſſint fieri plura, vel ea pluribus, vnum; vtroque ſiquidem modo plura in vno, non actu, ſed poteſtate contineri dici poſſunt.

Prima difficultas ex Ariſtotelis authoritatibus deſumpta 7. Phyſ. text. 31.

Ineptè autem nonnulli Ariſtotelis teſtimonio concludunt vniuerſale totum eſſe, non quod poteſtate, ſed quod actu inferiora contineat, eoquòd ipſe dixerit. *Καὶ σημαίνει γε ὁ λόγος οὗτος ὅτι τὸ γένος οὐχ ἕν τι· ἀλλὰ παρὰ τοῦτο λανθάνει πολλά.* *Et ſignificat ſermo iſte, quòd genus non vnum quid eſt, ſed ob hoc latent multa.* Vndè fluxit vulgatiſſimum illud, cuius quoque ſuperius meminimus. *In genere plures latent æquiuocationes*; Et alibi *ἀνάγκη ἄρα ἐν ταὐτῷ γένει εἶναι τὰ ἕτερα τῷ εἴδει.* *Neceſſe eſt igitur in eodem genere eſſe, vt quæ ſpecie diuerſa ſunt.*

10 Metaph. text. 24.

Solutio.

Neutro tamen loco Philoſophus affirmat genus, atque adeò vniuerſale continere actu inferiora; ſolùm enim loquitur de continentia, quæ citra difficultatem, pro illa poteſt intelligi, quâ vnum poteſtate plura contineat.

Secunda difficultas.

Nec malam totius potentialis rationem à nobis explicatam exiſtimes, eòquòd hæc etiam materiæ, quæ vniuerſale phyſicum appellari conſueuit, apprimè conuenire videatur, cùm ipſa quoque formas potentiâ contineat, & nihilominus totum poteſtate dici non poteſt.

Solutio.

Etenim continentia conueniens materiæ non eſt illa, quâ totum poteſtate, ſcilicet vniuerſalis natura præciſione ab inferioribus ſeiuncta; proindéque metaphyſicum vniuerſale ſibi ſubiectas continet partes; ſed alteri proportione, reſpondet, quâ idem vniuerſale continet differentias; vt enim materia continet formas, ſic etiam prædictum vniuerſale continet differentias, nimirum potentiâ; vnde eſt, vt genus perſimile dicatur materiæ, vt enim hæc eſt in potentia ad formas tanquam ad ſui perfectionem; ita genus ad differentias. Cum itaque materia non contineat formas tanquam ſibi partes ſubiectas, & veluti inferiora ſui, propterea comparatione ipſarum totius potentialis rationem obtinere non poteſt; ſecùs autem vniuerſale metaphyſicum, licet enim relatum ad differentias perſimile ſit materiæ, nec totum poteſtate dici poſſit: relatum tamen ad inferiora, ſibique ſubiectas partes, optimè dici poteſt.

Tertia difficultas

Dices, materia ſaltem reſpectu compoſitorum, ad quæ per formas determinatur, totum poteſtate dici debebit.

Solutio.

Hoc tamen non concedendum, cum diſpar ſit ratio; nam communis naturæ contractio per differentias ad indiuidua, fit per identitatem cum iiſdem differentijs indiuiduantibus, vt ſuperius etiam aduertimus; at materiæ determinatio per formas ad compoſita non fit per identitatem cum formis, à quibus ſi quidem realiter ab ipſis diſtinguitur.

Dicebam relatum ad differentias, vniuerſale metaphyſicum totum poteſtate dici non poſſe, quoniam totum non ideo poteſtate dicitur tale, quia in ſuo eſſentiali conceptu non inuoluat aliqua reſpectu quorum habeat rationem totius, vt perperam Neotericus quidam exiſtimat; hoc enim conceſſo, vniuerſale metaphyſicum comparatione differentiarum, vtique totum poteſtate diceretur, cum illas in ſuo eſſentiali conceptu non includat.

SECTIO SECVNDA.

Quòd vniuerſale in actu, ſeu logicum non ſit formaliter totum poteſtate.

Sequitur explicandum vniuerſale logicum; quod erat in partitione poſtremum.

SEquitur inquirendum, num vniuerſali logico, atque adeo in actu, ratio totius potentialis concedi debeat. Vt autem quid hac de re ſentiendum, aſſequamur, operæ pretium erit ad memoriam reuocare, quid ſit vniuerſale logicum, ſeu in actu, & formaliter, quod apud omnes eſt vniuerſale verè, ac propriè dictum, de hoc planè Philoſophum eſſe locutum interpretes exiſtimant, dum ille ait *δεῖ ἄρα τί ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἐπὶ πλειόνων εἶναι μὴ ὁμώνυμον.* *Oportet igitur aliquid vnum, & idem in pluribus eſſe, non homonymum.* Et alibi *τοῦτο γὰρ λέγεται καθόλου ὃ πλείοσιν ὑπάρχειν πέφυκε.* *Hoc enim dicitur vniuerſale, quod pluribus naturâ aptum eſt ineſſe.* Et iterum *λέγω δὲ καθόλου μὲν ὃ ἐπὶ πλειόνων πέφυκε κατηγορεῖσθαι.* *Vniuerſale appello, quod ſuâpte naturâ multis attribuitur.* Ex Philoſophi igitur ſententia, vniuerſale definiendum erit bifariam; vel per eſſentialia dicendo, *aliquid vnum aptum ineſſe multis*; vel per proprietatem, *quod aptum eſt prædicari de pluribus*; an verò vniuerſale metaphyſicum ſit, an logicum, cui tam ſuperior definitio, quàm deſcriptio conſentanea ſit, videndum ſupereſt; quòd vt probè conſtet, paucis oportebit adnotare progreſſum, quo vtitur intellectus ad efformandum vniuerſale, quod logicum, & in actu dici ſolet.

1. Poſt. text. 25. alias 85.

7. Diuin. text. 45.

1. interpret. cap. 5. alias 7.

Progreſſus quem

Primò enim intellectus vt naturam vniuerſalē formaliter reddat, ſingularia, ac realem eorum conuenientiam apprehendit; Secundò naturam illam, quę

erat

ſeruat intellectus in elaborando vniuerſale metaphyſico & logico.

erat ratio conuenientiæ, abſtrahit, quod etſi, vt plurimùm ita abſtractio contingat, nihil tamen obſtat, quo minus intellectus eandem ab vnico ſingulari abſtrahere poſſit; conſiderando ſcilicet naturam, ſingulari non conſiderato, prout ſingulare eſt. Tertiò comparat naturam ita præciſam ad indiuidua in aliquo attributo reali, quatenus nouit illam æquè participabilem ab omnibus diſiunctim, hæc enim aptitudo, quâ natura diſiunctim poteſt ineſſe multis, realis eſt, cum eſſet in natura pariter ante præciſionem, quamuis non proxima, & expedita propter impedimentum indiuidualis differentiæ; Sed huc uſque ſolùm habetur vniuerſale metaphyſicum. Quartò vlterius progreditur, comparat eandem naturam cum indiuiduis, velut omnibus communicabilem coniunctim, & habetur vniuerſale formale conſtitutum in actu primo abſolutum per huiuſmodi comparationem, quæ longè diuerſa eſt à priori, cum illa eſſet in aliquo attributo reali, propterea quòd aptitudo illa, quâ poterat natura ab omnibus diſiunctim participari, realis erat; at verò aptitudo proxima, quâ ipſa communis natura coniunctim poſſit ineſſe multis, non eſt realis, ſed opus rationis. Quintò rurſus naturam comparat ad indiuidua comparatione tamen ſimplici, concipiendo ſcilicet illam, vt vnam formaliter in omnibus per inexiſtentiam, ſolùmque numericè diuiſam, & hunc in modum conſtituitur vniuerſale formale in actu abſolutum per huiuſmodi comparationem tertiam in ordine, eiuſdem conditionis cum ſecunda, cum ſit in quodam attributo rationis; naturam ſiquidem eſſe vnam in omnibus per inexiſtentiam ſolius rationis eſt opus. Sextò tandem, quoniam in tali ſtatu eſt proximè prædicabilis de omnibus, quibus ineſſe concipitur; propterea intellectus talem vniuerſalitatem conſtituit in exercitio per comparationem compoſitam, dum illam naturam vnam ita mente conceptam de ſingulis enunciat prædicatione dicente, hoc eſt hoc.

Ex ſupradicto progreſſu multa de vniuerſali innoteſcunt.

Ex huiuſmodi autem progreſſu, quo intellectus vtitur in effectione vniuerſalis, multa quidem innoteſcunt, ex quorum cognitione perſpicuè conſtat, quo ſenſu intelligendum vniuerſale in actu eſſe vnum aptum ineſſe multis, ac proindè definitionem illam à philoſopho traditam egregiè huic vniuerſali congruere, quæ vt melius, & clarius intelligantur, pauca quædam memoriâ repetam ab inſtituto minimè aliena.

Duo ad adæquatum vniuerſalis conceptum concurrunt.

Duo ſunt, quæ ad adæquatum vniuerſalis conceptum conſtituendum omninò concurrunt, ſcilicet vnitas, & communitas, ita tamen vt alia ſit vnitas, & communitas vniuerſalis metaphyſici, & incompleti; alia verò vnitas, & communitas vniuerſalis in actu ſeu formalis, & completi; vnitas illius, vt ſuperius etiam perpendimus, ea duntaxat eſt, quæ dicitur præciſionis, & in abſtractione per opus mentis conſiſtit; communitas verò naturæ conuenit, licet poſitiua fiat per abſtractionem eandem; at communitas vniuerſalis in actu eſt illa, per quam natura redditur proximè potens de quolibet prædicari prædicatione dicente, hoc eſt hoc; nihil tamen reperitur ita commune pluribus à parte rei; ergo conſequens eſt, vt communitas, quam vniuerſale in actu requirit, ſit opus rationis; maior conſtat ex conceptu vniuerſalis in actu; minor ex eo redditur manifeſta, quoniam etſi alicui exiſtenti in re, non repugnet eſſe ſub alia ſingularitate ab ea, ſub qua eſt; non poteſt tamen illud verè dici de quolibet inferiori; quod quodlibet ſit ipſum, ſaltem in potentia proxi-

Communitas vniuerſalis in actu non eſt in re ſed ratione.

ma; & quidem prædicationis veritas fundatur in identitate naturæ cum ſubiecto, de quo prædicatur; at verò humanitas exem: gra: Socratis à parte rei tantummodò cum Socrate, non autem cum Platone, vel aliquo alio indiuiduo identitatem habet; propterea non poterit de omnibus, & ſingulis prædicari natura à parte rei prædicatione dicente, hoc eſt hoc.

Secunda ratio.

Præterea natura quidem communis eſt extra animam per indifferentiam, itaut quodlibet ſuppoſitum propriam habeat naturam cum ſua vnitate formali, vnde alia ſit humanitas Socratis, alia Platonis etiam in illo priori ante differentias indiuiduantes; alia tamen, & alia non formaliter, cum non ſit diuiſa per formalia principia, ſed numericè, non ſecundum ſe, quia nondum acceſſerunt differentiæ numericæ, ſed prout natura fundat identitatem cum differentijs numericis; dicatur tamen vnaquæque natura communis, quoniam etſi ſit extrinſecus contracta per differentiam ad hoc, vel illud indiuiduum: intrinſecus tamen ſemper remanet indifferens, vt ſit in hoc, vel in illo, vt enim modò conſtituit Socratem, ita quantum eſt de ſe, & ex internis principijs potuiſſet conſtituere Platonem, ſi illi à generante communicata fuiſſet; at per hanc communitatem natura non eſt proximè prædicabilis de pluribus, vt ad vniuerſale in actu requiritur; ſed remotè tantum; proindè communitas ad vniuerſale in actu requiſita non erit in re, nec extra animam; ergo erit opus rationis. At quòd huiuſmodi communitas non ea ſit, per quam natura dici poſſit proximè prædicabilis de pluribus, inde conſtat, quoniam etſi illa admitti poſſit indifferentia quædam, ea tamen non eſt, niſi negatiua, vel priuatiua; ſed ad proximam prædicationem requiritur poſitiua, expedita & à quocunque impedimento contrahentis differentiæ libera; ergo communitas, quæ eſt in re, non eſt illa, per quam natura eſt proximè prædicabilis de pluribus.

Communitatem eſſe rationis opus bifariam poteſt intelligi. Primò. Secundò.

Quia tamen communitatem eſſe rationis opus gemino modo poteſt intelligi; primo quatenus idem eſt, ac ipſius naturæ communitas prout abſtractionem, præciſionemque per opus rationis inuoluit; Secundo prout hâc ſuppoſitâ præciſione reſpectum quendam importat relictum ab intellectu, dum hic confert naturam abſtractam ad indiuidua in aliquo attributo reali, quatenus illam nouit æquè participabilem ab omnibus; deinde comparat eandem cum ipſis indiuiduis, velut omnibus communicabilem coniunctim, atque adeo per inexiſtentiam. Suſpicari quiſpiam igitur poſſet ad vniuerſale in actu requiri communitatem, indifferentiam, & aptitudinem, quæ ſit opus rationis priori, non tamen poſteriori modo.

Quomodo communitas ſit opus rationis ad vniuerſale in actu requiſita.

Aſſerendum tamen communitatem requiſitam ad vniuerſale in actu eſſe opus rationis etiam ſecundo modo ſumptum; itaut non ſufficiat, vt ſit opus rationis priori modo explicatum, ſed requiratur, vt ſit ſecundo modo acceptum.

Ratio probans communitatem naturæ neceſſariam vniuerſalizationem.

Hanc aſſertionem hunc in modum ſuadeo. Illa communitas per quam natura non habet, vt ſit in pluribus coniunctim, nec vt ſit communis per inexiſtentiam non ſufficit ad vniuerſale in actu; ſed communitas naturæ prout eſt opus rationis priori modo ſumptum ita ſe habet, vt per ipſam nequeat natura de pluribus coniunctim enunciari, communiſque dici per inexiſtentiam; communitas ergo naturæ prout eſt opus rationis priori modo ſumptum non ſufficit ad vniuerſale in actu; maiorem propoſitionem

tionem ſic oſtendo. Communitas, vnde natura habere non poteſt, vt ſit proximè prædicabilis de pluribus, non ſufficit ad vniuerſale in actu, ſiquidem hoc omninò requirit, vt proximè de pluribus poſſit enunciari; ſed illa communitas, vnde natura non habet, vt poſſit prædicari de pluribus coniunctim, dicique communis per inexiſtentiam, ita ſe habet, vt per ipſam nequeat eſſe natura proximè prædicabilis de pluribus; ergo illa communitas per quam natura non habet, vt ſit in pluribus coniunctim, neque communia ſit per inexiſtentiam, non ſufficit ad uniuerſale in actu. Minor autem principalis argumenti rectè probari poteſt ex eo, quia aptitudo prout eſt opus rationis priori modo ſumpta ea eſt, per quam conſtituitur vniuerſale metaphyſicum, & per quam tantummodò natura prædicari poteſt de pluribus diſiunctim ſolùmque per indifferentiam communia dici poteſt. Et quoniam, quæ haberi non poſſunt, per aptitudinem prout eſt opus rationis iuxta priorem vſurpationem, habentur per aptitudinem prout rationis eſt opus iuxta ſecundam acceptionem; propterea concludere licebit ad vniuerſale in actu non ſufficere communitatem, indifferentiam, ac aptitudinem prout eſt opus rationis iuxta primam, ſed requiri iuxta ſecundam vſurpationem.

Aduerſariorũ Reſponſio. Confutatio.

Non me præterit à quibuſdam negari ad vniuerſale in actu requiri, vt ſit proximè prædicabile de multis. Id tamen ab ipſis inconſideratè fit, nemine ſiquidem vniuerſalis in actu debet illud intelligi, quod vltimò completum eſt, adeout ad conſtitutionem ipſius nihil deſiderandum ſuperſit, ex quo proximè habeat, vt prædicari poſſit; alioquin aliquid illi deeſſet, proindèque completum non foret; vnde completum eſſet ea hypotheſi, ſed non completum alicuius defectu, quæ contradictionem inuoluunt.

Confutationis confirmatio.

Confirmatur; nam vniuerſale in actu, vltimòque completum ſi non expoſcit, vt proximè de multis prædicari poſſit, ſat igitur erit, vt hoc ei remotè conueniat; cùm autem aliquando actu ab intellectu prædicetur, neceſſe tandem, vt factum illud ſit proximè prædicabile; actu nanque prædicari ſupponit proximè poſſe prædicari; aliquid igitur amplius ad huiuſmodi vniuerſale requiritur, vt proximè prædicari queat; quod ſi ita eſt, vniuerſale, de quo ſit ſermo, non erit vltimò completum, cùm ad ſui conſtitutionem aliquid amplius expoſcat; & tamen completum ſupponitur.

Aliorum Reſponſio

Quæ cum quidam intelligerent veritati maximè conſentanea; propterea his conceſſis; exiſtimarunt potius negandum communitatem per inexiſtentiam in pluribus ſimul, & coniunctim ad uniuerſale in actu deſiderari.

Confutatio.

Sed hoc planè deterius; nam ut paulò ante dicebam, uniuerſale, de quo ſit ſermo, debet proximè de pluribus eſſe prædicabile; licet enim alicui exiſtenti in re non repugnet eſſe ex internis principijs ſub alia ſingularitate ab ea, ſub qua eſt, non tamen illud uerè dici poteſt de quolibet inferiori, quòd quodlibet ſit ipſum, cum hoc tantummodò dici poſſit, de obiecto conſiderato quidem eodem indifferenti actu; non igitur ſufficit illa communitas, uel indifferentia, quæ conuenit naturæ extra animam, ſed requiritur maior, in eo ſanè conſiſtens, vt natura in intellectu reluceat apta ſimul & coniunctim ineſſe pluribus; quòd enim poſſit in pluribus eſſe diſiunctim, illi conuenit etiam à parte rei, ſi ſecundum rationem eius, unitatemque formalem, quam habet in re minorem unitate numerali, ſpectetur, licet eius aptitudo prout eſt in ſtatu realis exiſtentiæ negatiua, ſeu priuatiua ſit, proindèque remota, proximior in ſtatu exiſtentiæ obiectiuæ vtpotè poſitiua; non tamen abſolutè proxima, itaut coniunctim in pluribus eſſe queat, vt vniuerſale in actu, de quo habetur ſermo, requirit; & ita præcluditur via reſpondentibus ad vniuerſale in actu ſufficere communitatem, & indifferentiam, ac aptitudinem, quam in ſtatu exiſtentiæ obiectiuæ natura conſequitur.

Vnitas etiam ad vniuerſale requiritur.

Vniuerſale completum præter communitatem iam explicatam, vnitatem pariter efflagitat; Hæc autem vnitas cuiuſmodi ſit, paucis ad memoriam reuocabo.

Ad vniuerſale in actu vnitas formalis non ſufficit.

Vnitas vniuerſalis in actu profectò non exiſtimanda vnitas realis, ſed rationis, vtpotè procreata per operationem intellectus cum fundamento tamen in re; quod Ariſtoteli placuiſſe, vel ex eo planè conſtat, quòd aliquando protulerit. Ἔτι, εἰ τὸ καθόλου μὴ ἔστι τι παρὰ τὰ καθέκαστα. *Præterea ſi vniuerſale non eſt quidpiam præter ſingularia.* Hoc enim loquendi genere videtur apertè ſignificaſſe vnitatem vniuerſalium re non eſſe, cum, quæ reipsâ ſunt, ſingularia eſſe dicat, præter quæ, vniuerſale ex rei natura nihil, quod etiam expreſſius apud eundem legimus ita loquentem. τὸ δὲ ζῷον τὸ καθόλου ἤτοι οὐδέν ἐστιν, ἢ ὕστερον. *Animal autem, quod eſt vniuerſale, aut nihil eſt, aut poſterius.*

1. poſt. tex. 561.

Etenim ſi vniuerſale poſterius eſt ſingularibus, vt Philoſophus loquitur, certè non aliam ob cauſam, niſi quoniam ab eis per intellectum abſtrahitur; quod ſi ita eſt, nemini licebit inficias ire, vniuerſale in actu, de quo verba fecimus, opus eſſe rationis. Imò clariùs, & apertius hanc ibi veritatem expreſſit, vbi hæc habet. λέγεται δ' ἕν, καὶ ὧν τὸ γένος ἓν διαφέρον ταῖς ἀντικειμέναις διαφοραῖς· καὶ ταῦτα λέγεται πάντα ἓν ὅτι τὸ γένος ἓν τὸ ὑποκείμενον ταῖς διαφοραῖς, οἷον ἵππος, ἄνθρωπος, κύων, ἕν τι ὅτι πάντα ζῷα, καὶ τρόπον δή τινα παραπλήσιον ὥσπερ ἡ ὕλη. *Dicuntur autem vnũ, & quorũ genus vnum differens oppoſitis differentijs. Et cuncta hæc vnũ dicuntur, quoniam vnũ eſt genus ſubiectum differentijs, vt homo, equus, canis, vnum quid, quoniam omnia animalia, & quoniam ſimili modo ſicuti materia vna.* Plura autem illa non niſi rationis ope vnum dici poſſunt; quod etiam inferius, & alibi pariter exprimit, vbi varios vnitatis modos commemorans, ratione quidem vnum recenſet, atque talem vnitatem vniuerſali tribuit.

2. de anima tex. 8.

5. diuin. tex. 10. & ſequent.

tex. 10.

Decimo diu. text. 8.

Ratione ſuadetur vniuerſalis vnitatem realem nõ eſſe, ſed opus rationis.

Sed hoc idem ratione perſuadere licebit, ex eo quia vnitas ad naturæ vniuerſalitatem requiſita in aliquo ei ſtatu conuenire debet, in quo videlicet natura vniuerſalis eſt; exiſtentiæ autem communis naturæ duplicem aliàs ſtatum adſcripſimus, quorum vnus dicitur exiſtentiæ realis; alter verò obiectiuæ, quemadmodum etiam duplex realis vnitas, ſcilicet numeralis, & formalis, quoniam omnis diuiſio, aut materialis eſt, aut formalis; cùm igitur vnitas vniuerſalis non competat naturæ in ſtatu exiſtentiæ realis; ſiquidem natura non eſt vniuerſalis in re, formaliter, & actu; propterea conueniet ei tantummodò in ſtatu exiſtentiæ obiectiuæ, & quia talis vnitas neque numerica, neque formalis eſſe poteſt, vt mox conſtabit; ob id conſequens ſit, vt vniuerſalis vnitas non ſit realis, ſed rationis; at verò vnitatem vniuerſalis numeralem eſſe non poſſe perſpicuum ſatis; numerica ſiquidem vnitas rerum ſingularium eſt propria, nec cohærere cum numerali multitudine tum actu, tum aptitudine poteſt, velut illa, quâ natura redditur proſſus indiuiſibilis in inferiora.

Secunda ratio.

Accedit etiam, quòd eâ vnitate vna dici debet vniuerſalis natura, quæ obiectiuæ exiſtentiæ, quam per opus rationis natura conſequitur, accommoda-

ta

Digitized by Google

ta eſt; ſed huiuſmodi certè non eſt vnitas in re, non enim numeralis, neque formalis (de alijs enim vnitatibus realibus, vt continuitatis, ſubiecti &c. nulla ſuſpicio) ergo erit vnitas rationis. De numerali conſtat ex dictis; de formali mox planum fiet.

Vnitas formalis non ſufficit ad vniuerſale in actu conſtituendū.

Vnitatem vniuerſalis haud eſſe naturæ formalem vnitatem, minorem vnitate numerali, ex eo mihi perſuadeo, quoniam etſi huiuſmodi vnitas omninò neceſſaria ſit, veluti præcipuum actualis vniuerſalitatis fundamentum; tamen non ſufficit ad vniuerſale formaliter conſtituendum, ſed opus eſt vnitate maiori, cuiuſmodi eſt illa, quæ per mentis operationem obtinetur. Potiſſima autem ratio, quoniam vt natura ſit vniuerſalis in actu, præter vnitatem formalem, duæ aliæ vnitates requiruntur, quarum vna ex parte fundamenti proximi neceſſaria eſt, eaque dicitur præciſionis; altera uero ex parte complementi vniuerſalitatis, vnde habet natura, ut ſit una in multis per inexiſtentiam.

Præter vnitatem formalem ad vniuerſale in actu duplici eſt opus vnitate, vna ex parte fundamenti proximi altera ex parte complementi.

Ex parte autem proximi fundamenti præter unitatem formalem, requiri vnitatem aliam ex eo conſtat; quoniam ad fundandum vniuerſale in actu non ſatis, vt ſit indeterminata negatiuè, ſed etiam poſitiuè, & contrariè; nam vniuerſalia in actu proximum fundamentum eſt etiam vniuerſale, quod metaphyſicum appellant; quod certè opponitur ſingulari non negatiuè tantum, ſeu priuatiuè, ſed contrariè; ita, ſit, ut huiuſmodi ſtatus oppoſitam natura conditiones expoſcant, nempè ut ſingulare dicat unitatem, cui poſitiuè multiplicatio aduerſetur; uniuerſale uerò dicat unitatem, cum qua cohæreat aptitudo, quâ ipſum eſſe poſſit in multis, ſiue diſiunctim, ut uniuerſale mataphyſicum, quod eſt fundamentum proximum uniuerſalis in actu, ſiue coniunctim, ut eſt ipſum uniuerſale in actu; at uerò natura prout in re, quatenus ſtat ſub unitate formali, non eſt indeterminata poſitiuè, & contrariè, cuiuſmodi eſt, prout ſtat ſub unitate præciſionis, eſtque fundamentum proximum uniuerſalis in actu: ſed tantum negatiuè, ut ex ſupra diſputatis perſpicuum eſt; ergo præter unitatem formalem ad proximum fundamentum uniuerſalis io actu ulterior unitas requiritur.

Vnitas præciſionis etſi ſufficiat pro fundamento proximo vniuerſalis in actu non ſufficit tamen ad illud conſtituendum.

Hanc uerò unitatem præciſionis, quamuis ſufficientem ad conſtituendum fundamentum proximum uniuerſalis in actu, non ſufficere tamen, ſed ulteriorem requiri ad iſtud conſtituendum, ex eo planè conuincitur, quoniam unitas conſtitutiua uniuerſalis in actu, non eſt illa, quâ natura eſt in ſe una, ſed per quam eſt vna & quidem coniunctim in multis, vt es vniuerſalia, de quo loquimur, definitione perſpicuum eſt; ſed vnitas præciſionis ita ſe habet, vt per ipſam natura conſtituator in ſe vna, non autem in multis; ergo vnitas præciſionis non ſufficit, ſed vlterior requiritur ad conſtituendum uiuerſale in actu, atque completum.

Quorundam reſponſio.

Quidam exiſtimant ſuperiori rationi ſatisfieri poſſe reſpondendo præciſionis unitatem bifariam uſurpari. Primò, inquiunt, prout incompleta eſt, & hanc eſſe illam, per quam natura eſt una in ſe, non autem reſpectu aliorum, nec eſt una in multis. Secundò prout completa eſt per actum intellectus comparantis naturam communem cum inferioribus, itaut vnitas præciſionis in ratione unitatis uniuerſalis per comparationem huiuſmodi compleatur, & hunc in modum, aiunt, præciſionis unitatem eam eſſe, per quam natura una eſt in multis.

Rejicitur.

Hæc tamen reſponſio non ſatisfacit, nam etiam admiſsâ illâ comparatione communis naturæ cum inferioribus, per quam unitatem præciſionis compleri dicunt, quanque non inficior, utpotè neceſſariam pro fundamento primo vniuerſalitatis in actu; non propterea tamen per talem comparationem præciſionis vnitas ita completur, vt unitas uniuerſalis in actu dici poſſit; Nam unitas præciſionis quantumuis per comparationem completa, talis non eſt, ut per ipſam natura ſit una in multis coniunctim, ſed diſiunctim, neque una in multis per inexiſtentiam, ſed per indifferentiam. At unitas uniuerſalis in actu tanta eſt, ut per ipſam natura actu, uel aptitudine coniunctim, & per inexiſtentiam ſit una in multis. Deinde natura per præciſionis unitatem quantumuis completam comparatione iam explicatâ, non eſt una in multis, niſi cum multiplicitate in ratione naturæ: non ſic autem una eſt natura per unitatem uniuerſalis in actu; nam licet ſit in multis cum ſui diuiſione extrinſecus ſcilicet prouenientè â differentijs contrahentibus, non tamen cum multiplicitate in ratione naturæ. Hoc autem magnam habet analogiam cum Diuina natura exiſtente in tribus perſonis; ut enim hæc una, & eadem ſimul, eòquòd affecta ſit multiplici perſonalitate, ita ſe habet, ut quamuis una ſit in illis, tres tamen perſonæ ſint, eodem modo communis natura quatenus affecta eſt ſimul pluribus ſingularitatibus, ita ſe habet, ut per contractionem ſingularitatum fiant plura indiuidua; hoc tamen intereſt, quòd natura Diuina in tribus perſonis eſt una numero: at communis natura non una numero, ſed una unitate rationis in indiuiduis, per quam uidelicet natura coniunctim, & per inexiſtentiam eſt una in illis. Itaque ut communis natura concipiatur una eâ unitate, quâ reddatur uniuerſalis in actu, non ſatis, ut concipiatur una formaliter in omnibus per indifferentiam, quia ſic non conciperetur una, & eadem natura communis inadæquatè identificata cum ſingulis, quod uniuerſalitas in actu requirit, & ut proximè potens de ſingulis prædicari prædicatione dicente, hoc eſt hoc; ſed concipi debet una in omnibus per inexiſtentiam, hoc eſt una, & eadem naturæ entitas omnibus communicata, & identificata, ſcilicet affecta ſimul, & coniunctim pluribus ſingularitatibus, itaut ſolum extrinſecus multiplicetur numero, & nullo pacto in ratione naturæ, adeo numirū ut in tali ſtatu uniuerſalitatis, plura indiuidua talia naturæ dici poſſint unum quidpiam in ratione eiuſdem naturæ, ut exem: gra: dum natura humana ſit uniuerſalis in actu per intellectum, & intentionaliter ad indiuidua plura contrahitur, ſolum extrinſecus multiplicatur numero, & nullo pacto in ratione naturæ; ita ſcilicet ut in tali ſtatu uniuerſaliſatis plura humana indiuidua dici poſſint unus homo in ratione naturæ, iuxta illud; *Plures homines participatione ſpeciei ſit vnus homo.*

Analogia inter communem naturam ut vniuerſalem in actu & naturam Diuinam.

Sunt tamen, quibus hæc minus arrideant, eòquòd his admiſſis, ſequeretur dicendum intellectum decipi, ſi quidem natura reuerâ non eſt una per inexiſtentiam in pluribus; ſequeretur etiam naturam habere ſimul aptitudinem, & repugnantiam ad eſſe in pluribus; tum foret apta ex hypotheſi, ſed haberet repugnantiam, quoniam repugnat eam eſſe per inexiſtentiam in multis. Hæc tamen non ſequuntur incommoda; non enim aſſerimus naturam eſſe de ſe hanc, poſtea uerò concipi ſub ratione uniuerſalis, quo poſito ſequerentur abſurda, quandoquidem natura conciperetur tunc ſub oppoſita ratione, atque adeo intellectus deciperetur; ſed potius affirmamus naturam non eſſe de ſe hanc, proindèque non repugnare, quoniam ipſa ſub uniuerſalis ratione concipiatur; uniuerſalitas enim naturæ non repugnat,

Difficultates.

Solutiones.

cum

cùm hæc de ſe non ſit univerſalis, nec ſingularis, ſed indifferens ad utrumque iuxta illud Auicennæ *equinitas eſt tantùm equinitas*.

Differentia inter vnitatem vniuerſalis logici, & metaphyſici.

Hinc perſpicuum eſt, unitatem hanc uniuerſalis in actu longè differre ab unitate, quà uniuerſale metaphyſicum dicitur unum; hoc enim unum eſt unitate præciſionis, itaut natura ſit vna communia pluribus per indifferentiam, & plurificetur intrinſecùs aliquo modo in ratione naturæ in indiuiduis per identitatem, quam habet cum differentijs indiuiduantibus, adeout exem: gra: à parte rei tot homines dici debeant, quot ſunt indiuidua, neque verè dici poſſint vnus homo, vt in Diuinis tres perſonæ dicuntur vnus Deus: non ſic autem vnitas vniuerſalis in actu. Natura ſiquidem dum ſit vniuerſalis in actu per intellectum, & intentionaliter ad indiuidua plura contrahitur, ſolùm extrinſecùs multiplicatur, nulloque pacto in ratione naturæ; vnde eſt, vt in tali ſtatu vniuerſalitatis, plura humana indiuidua, exempli gratis, dici poſſint vnus homo in ratione naturæ; & ideo formalis vnitas quam per opus rationis conſequitur natura, maior ſit vnitate formali, quam habet in re.

Grauis proponitur difficultas.

Cur autem Diuina natura in tribus diuinis ſuppoſitis non dicatur diuidi, nec numero multiplicari, quantumuis diuinis perſonalitatibus terminetur, iiſdemque affecta ſit, benè tamen humana natura in Socrate, & Platone, eò ipsò quòd ab eorum indiuidualibus differentijs contracta redditur, adeout verè dici poſſint duo homines, non ſic pater, & filius duo Dij; non facile eſt explicatu.

Difficultati ſit ſatis.

Ratio autem illa quibuſdam videtur, quoniam in diuinis perſonalitates ita identificantur cum Diuina natura, vt tamen ex vi talis identitatis non fiat multiples natura in ratione naturæ, ſed perſonaliter tantùm; at increatis ita identificantur ſingularitates cum natura, vt natura per ipſas multiplicetur etiam in ratione naturæ, vnde quoniam in Socrate, & Platone reipsà non ſolùm reperiuntur plures ſingularitates, ſed etiam plures humanitates, ideò plures homines dicuntur: non ſic autem pater, & filius ob contrariam rationem plures Dij. Sed rectius quia aliud eſt identificari cum perſonalitatibus, & aliud cum ſingularitatibus; dum enim cum his identificatur natura, multiplicari debet in ratione naturæ, non ſic autem cum illis; quatenus tamen natura communis eſt vniuerſalis in actu, ita conuenit pluribus, vt plura dicantur vnum, atque adeo plures homines, nempe Socrates, Plato &c. ſint vnus homo; & hoc quia contractio per intellectum non multiplicat naturam, vt facit contractio in re, qualis eſt contractio per quam contrahitur natura vniuerſalis, vniuerſaliter eſſe metaphyſica, ut ſuperius innuimus, & iterum infra magis explicabitur; & hinc affinitas vniuerſalis in actu cum Diuina natura.

Tertia ratio.

Validiſſimè probari etiam aſſertio poteſt, quia præciſionis vnitas ponit repugnantiam in natura ne ſit in multis, cùm illam conſtituat in ſtatu ſolitudinis, cui repugnat conſortium differentiarum contrahentium; ſed vnitas vniuerſalis in actu conſtituit naturam in multis coniunctim actu, vel ſaltem aptitudine, tollitque ſtatum ſolitudinis; Vnitas ergo præciſionis non eſt formaliter vnitas vniuerſalis in actu, nec ad huiuſmodi vniuerſalitatem ſufficiens. Maior propoſitio manifeſta eſt ex abſtractionis officio, quod eſt ſpoliare naturam differentijs; vnde nequit admittere conſortium illarum; minor autem, in qua aliqua eſſe poteſt difficultas, ex eo probata maneт; quoniam vnitas vniuerſalis in actu talis eſſe debet, ut cùm per ipſam natura fuerit una, poſſit proximè prædicari de multis coniunctim; at non poteſt de multis ita prædicari, niſi intelligatur actu, uel aptitudine eſſe coniunctim in illis; nam *dici de* ſupponit *eſſe in*; ideo enim hoc de illo prædicatur, quoniam illi inexiſtit, vel concipitur in eſſe, quod ſic intelligendum, vt prædicatio actualis inexiſtentiam actualem; aptitudinalis aptitudinalem ſupponat; ergo unitas uniuerſalis in actu conſtituit naturam in multis coniunctim &c.

Confirmatio.

Superior etiam ratio confirmatur; quoniam natura cùm fuerit à ſingularitatibus præciſa, poſtea uerò per ſimplicem actum comparationis conferatur cum inferioribus, ut dicatur eſſe in ipſis, atque de ipſis per modum ſuperioris, & uniuerſalis; utique præciſionis, & ſolitudinis unitatem actu abſtractionis iam acquiſitam amittit, & adhuc una remanet unitate uniuerſali, itaut ſit proximè apta de pluribus prædicari, atque adeo uniuerſalis in actu; ad hanc igitur uniuerſalitatem unitas præciſionis non ſufficit.

Quorundam reſponſio.

Neque dicas cum unitate præciſionis cohærere non poſſe actum, bene tamen aptitudinem, qua natura ſit in multis. Vnitas enim uniuerſalis non ſolùm aptitudinem, ſed etiam actum ſecum parit, quo natura ſit in multis, non quidem actum realem, ſed rationis; hic autem actus omninò præciſioni repugnat. Quòd autem hæc unitas uniuerſalis, de quo loquimur cohæreat cum actu, quo natura ſit (per intellectum tamen) in multis ex paulò antea dictis euidens eſt; nam alioquin non foret proximè prædicabilis.

Reijcitur.

Difficultas.

Difficultas tamen inſurgit, nam ut natura ſit uniuerſalis, requiritur indeterminatio poſitiua, ſeu contraria; hanc autem indeterminationem natura quidem amittit eò ipsò, quòd ponitur contracta, ſiue id ſit à parte rei, ſiue per intellectum; uniuerſalitas ergo repugnat actui, quo natura ſit in multis, cùm hic ſit contractionis ſtatus.

Solutio.

Aduerte tamen contractionem, quæ eſt in re diuerſam eſſe ab ea, quæ ſit per intellectum; quando enim natura contrahitur à parte rei, cùm vna, & eadem nequeat eſſe ſimul, & coniunctim in pluribus determinatur ad vnum, ſitque illi propria; proindeque in huiuſmodi ſtatu realis contractionis uniuerſalitas illi repugnat; quando autem contrahitur per intellectum, cum hoc modo obiectiuè ſpectata, nihil prohibeat, quominus una, & eadem ſit in pluribus cum ſola diuerſitate numerica, tunc non conſideratur, ut contracta ab uno tantum, ſed ab omnibus inferioribus ſimul, & coniunctim; itaut licet hoc, & illud conſtituat, nequit tamen dici ad unum determinata, quoniam indiſcriminatim omnia reſpicit, & omnia conſtituit.

Aliorum reſponſio ad tuendã vnitatem præciſionis pro vniuerſale in actu. Reijcitur.

Neque dicas vnitatem præciſionis perſeuerare ſaltem ex parte fundamenti, & cohærere cum actu, quo uniuerſale ſit in multis; falſum enim perſeuerare præciſionis unitatem, quoniam hæc ex parte fundamenti requiritur ſolum, ut conditio præuia, quà non præſuppoſita non poſſet intellectus appingere naturæ ſecundam intentionem uniuerſalitatis in actu; non tamen requiritur, ut conditio perſeuerans.

Vniuerſale in actu non eſſe totum poteſtate formaliter.

His autem habitis, dico uniuerſale in actu formaliter non eſſe totum poteſtate. Illud enim totum, in quo plura poteſtate non continentur vtiq; totum poteſtate dici non debet; ſed tale eſt uniuerſale in actu; ergo huiuſmodi uniuerſale formaliter totum poteſtate dici non poteſt; Sic autem aſſumptionem oſtendo. Vniuerſale in actu ex non multo anteà explicatis, eſt communis natura prout affecta unitate,

& com-

Digitized by Google

Ratio, qua probatur vniuerſale in actu nō eſſe formaliter totum poteſtate.

& communitate per inexiſtentiam in multis, de quibus coniunctim proximè poſſit prædicari, itaut contractio proueniens à differentijs indiuiduantibus non fiat per multiplicationem naturæ in ratione naturæ, ſed ſolùm extrinſecùs per huiuſmodi differentias, ita naturam ipſam contrahentes, vt hæc per contractionem non amittat commemoratam vnitatem, quin potius vnitatem cum ipſa contractione retineat; vnde ſic licet arguere. Vniuerſale in actu eſt quale deſcripſimus; ſed quod ita ſe habet non eſt totum, in quo plura poteſtate contineantur; ergo vniuerſale in actu non eſt totum, in quo plura poteſtate contineantur; minorem ſic oſtendo; Si enim aliqua in eo dicerentur poteſtate contineri, maximè forent inferiora, ad quæ per contractionem illud deſcendit; ſed hæc dici non poſſunt, cùm potius actu in eo contineri dicenda ſint; ſiquidem contractio non deſtruit vnitatem huiuſmodi vniuerſalis; præmiſimus enim eius vnitatem cum contractione cohærere; hinc perſpicuum igitur vniuerſale in actu non eſſe formaliter totum poteſtate.

Exemplo continui ſuperior illuſtratur doctrina.

Hoc eleganter explicari poteſt exemplo continui, iuxta ſententiam dicentium in ipſo contineri partes actu diſtinctas; hæ nanque non dicuntur in continuo poteſtate contineri, quoniam per diſtinctionem partium non deſtruitur vnitas totius continui, licet quatenus diuiſæ, atque ſeiunctæ dici poſſint in eo poteſtate contineri, eoquòd ſeparatio, ſiue disiunctio totius continui deſtruit vnitatem; verùm enim verò diſtinctio partium proportione reſpondet contractioni vniuerſalis in actu, eoquòd quemadmodum diſtinctio partium ſtat ſimul cum vnitate totius continui; ita etiam contractio cum vnitate vniuerſalis in actu.

Quo pacto vniuerſale in actu totū poteſtate dici poſſit.

Cum igitur ex hactenus diſputatis perſpicuum ſit vniuerſale in actu ſimpliciter dici non poſſe totum poteſtate, ſequitur tale dicendum ratione fundamenti; hoc enim cum ſit vniuerſale metaphyſicum, & huic, vt ſuperius oſtendimus, concedenda ſit ratio totius potentialis, conſequens ſit, vt vniuerſale in actu ratione fundamenti totum poteſtate dici mereatur. Poſſet etiam aliâ ratione tale dici, videlicet per comparationem ad illa, quorum multitudo vnitati per inexiſtentiam aduerſatur; nam vnum & multa inuicem opponuntur; atque adeo vnum per inexiſtentiam in multis opponitur multis per inexiſtentiam in multis; horum tamen multitudo non habetur per contractionem factam ab intellectu, ſed eadem eſt, ac illa contractio, quæ conuenit vniuerſali metaphyſico, eſtque extra animam, cùm nil aliud ſit, quàm diuiſio communis naturæ, ea nimirum, quæ re ipsâ eſt nullo cogitante intellectu.

SECTIO TERTIA.

De contractione naturæ vniuerſalis ad eſſe in multis.

QVoniam eatenus vnum de multis poteſt prædicari, quatenus eſt in illis; nam *dici de* ſupponit *eſſe in*; propterea vniuerſale de multis poterit prædicari eam ob cauſam, quoniam in multis eſt; ſed quia vniuerſale eſt in multis per contractionem, ob id antequam prædicabilitatem tractemus, iuuabit quædam præmittere de contractione naturæ vniuerſalis ad eſſe in multis.

Contractio abſtractioni opponitur.

Contractio quidem abſtractioni opponitur, vt enim per abſtractionem natura veluti ſeparatur à multis, ſic ex aduerſo per contractionem determinatur ad eſſe in multis.

Contractio communis naturæ quid ſit.

Communis naturæ contractionem vt explicemus præ oculis habendum, quòd contractio naturæ nil aliud eſt, quàm eiuſdem diuiſio, quæ gemino modo poteſt explicari; primò prout eſt in re, cuiuſmodi eſt diuiſio, & multiplicatio eiuſdem naturæ præcedens omnem abſtractionem ab intellectu factam, hoc autem pacto non eſt opus rationis, cuiuſmodi eſt ipſa abſtractio. Vniuerſale metaphyſicum, proindèque logicum, cuius illud eſt fundamentum contractionem hanc exerceri poſſe per realem diuiſionem multiplicationemque ſupponit, non modo rerum in quibus eſt natura, ſed etiam ipſiuſmet naturæ, quæ nimirum diuidi, multiplicarique reipsâ poſſit. Si nanque ſimplex natura realiter in pluribus exiſteret, vt reuerâ eſt natura Diuina in tribus perſonis, vel vna numero forma foret in tribus ſubiectis conſtituta; tunc non contingeret illa contractio naturæ, quam poſſibilem vniuerſale ſupponit, cum ſine multiplicatione ipſius naturæ eueniret. Neceſſe eſt igitur vt plura reipsâ eſſe poſſint, quæ deinde cogitatione mentis fiant vnum, quod vniuerſale metaphyſicum eſt, quod propterea dici conſueuit vnum, & multa, ſcilicet vnum cognitione, & re quidem plura; dicitq; etiam ſolet diuidi in plura ſe ipſa, nempe naturam in plures ſingulares naturas, vt aliàs etiam aduertimus, cùm diceremus vniuerſale metaphyſicum communicari pluribus quidem poſſe cum diuiſione tamen naturæ in ratione naturæ.

Qualis ſit communis naturæ diuiſio.

Hæc autem contractio, atque diuiſio, quæ ſit in re ita ſe habet, vt natura ipſa, quæ per hanc diuiſionem diuiditur, totam & integram ſuam eſſentiam retineat in ſingulis, & in vno quoque eorum, in qua diuiditur. Vt exem. gra; humana natura diuiſa in Socrate, & Platone ita ſe habet, vt tota, quidem hominis eſſentia ſit in Socrate, & tota pariter in Platone, ſiquidem vterque perfectè, ac eſſentialiter homo eſt; nec vni, nec alteri quicquam deeſt eorum, quæ pertinent ad eſſentialem hominis conceptum; alioquin ſi quicquam deeſſet vni, vel alteri ipſorum, neuter ſimpliciter homo dicendus eſſet, quoniam ſublato aliquo ex prædicatis eſſentialibus hominis, auferitur etiam, & hominis eſſentia; ad quod reſpiciens Philoſophus dicebat, ſpecies eſſe veluti numeros, eoquòd quemadmodum numerus variationem ſubit, per accretionem, vel detractionem cuiuslibet vnitatis; ita pariter per additionem, aut detractionem cuiuslibet prædicati, qualibet eſſentia variatur.

Species eſſe veluti numeros quo ſenſu intelligi poſſit.

Cogitandum igitur communis naturæ contractionem non ita fieri, vt veluti natura diſtrahatur in partes, itaut vna deſcendat ad vnum; alia autem ad aliud indiuiduum, ſeu quod in idem recidit, prædicatum vnum eſſentiale vni: aliud autem alteri communicetur, quin potius ſecundum partes ſuas, & quidditatiua prædicata deſcendat in ſingula.

Quomodo natura poſſit eſſe diuiſa in ſingulis & tota eſſentialiter in omnibus.

Neque repugnat naturam eſſe diuiſam in ſingulis, & non vnam in omnibus, ſimulque totam eſſentialiter, & non per partes diſtractam in ſingulis, hoc enim contingit iuxta duplicem rationem totius. Non multo antea fuit enim explicatum vniuerſale metaphyſicum, & ratione ipſius etiam logicum totum eſſe poteſtate, & illud idem eſſe totum actu ſcilicet eſſentiale; diuiditur igitur, atque contrahitur natura ad inferiora, non quatenus totum eſſentiale eſt, ſed quatenus totum eſt poteſtate; non priori modo quaſi ipſum totum in plures partes ſuæ eſſentiæ, quarum vna ad vnum: altera verò ad alterum contrahatur indiuiduum; itaut ex: gra: homo diuidatur in animal, & rationale, & animalis contractio fiat ad Socratem:

rationalis autem ad Platonem, quin potius tota hominis eſſentia ſecundum vtramque rationem vtrique communicatur. Diuiditur igitur quatenus totum poteſtate ſcilicet in partes ſubiectas cuiuſmodi inferiora ſunt, quâ ratione nonſolum partes ſubiectæ reperiuntur in quolibet ſingulari, quinimo in vno nequit eſſe niſi vna ex illis partibus ſubiectis, nempè proprium eſſe ſingulare ipſius; hinc igitur palam naturam vniuerſalem eſſe diuiſam in ſingulis, & tamen ſecundum totam eſſentiam in ſingulis eſſe, quoniam diuiſio naturæ fit prout ipſa totius potentialis, non autem eſſentialis rationem induit; hoc autem non ſic intelligendum, quaſi neceſſe ſit, plura prædicata eſſentialia, tanquam partes in ipſa quidem eſſentia inuolui, ſed negatiuè debet intelligi, nempè quòd nulla eſſentiæ pars, ſeu nullum eſſentiale prædicatum deſit, vbicunque talis adinuenitur eſſentia, ſiue in illa plures partes, ſeu prædicata eſſentialia includantur, ſiue non. Ita fit vt ens etiam communiſſimè ſumptum dici hoc modo poſſit totum eſſentiale, atque totum eſſentialiter, & ſecundum totam entis eſſentiam in ſingulis entibus reperiri quatenus nihil pertinet ad entis eſſentialem conceptum, quod in ſingulis entibus non includatur. Quæ autem de prædicatis formaliter eſſentialibus diximus, intelligenda pariter ſunt de proprietatibus, vel affectionibus; hæ nanque reperiri omnes debent in quolibet communem naturam participante, itaut ea, quæ communem naturam participant, etiam & affectiones eiuſdem naturæ participare debeant.

Quæ de prædicatis formaliter eſſentialibus dicti ſunt de proprietatibus pariter intelligenda.

Ex eo autem quòd modo iam explicato tota, & integra natura ſecundum eſſentiam, ſeu quatenus eſt totum eſſentiale communicatur per contractionem inferioribus, non quatenus totum poteſtate, ſequitur prædicari de ipſis eodem modo, nempe ſecundum totalitatem eſſentialem, non poteſtatiuam, vt loquuntur.

Contractio quæ fit per intellectum conſentanea vniuerſali in actu ſuſcipitur explicanda.

Huc vſque de contractione naturæ prout eſt in re, eſtque vniuerſali metaphyſico conſentanea. Nunc de contractione altera, quæ fit per intellectum, eſtque logico vniuerſali accommodata. Omnis enim contractio communis naturæ fit per differentias, quæ gemino modo poteſt intelligi. Vel prout extra animam, quo pacto nil aliud, quàm ipſa diuiſio naturæ citra quodlibet opus intellectus, quæ tametſi fiat per differentias extrinſecùs aduenientes, fit tamen cum multiplicatione naturæ in ratione naturæ per identitatem, quam hæc habet cum differentijs contrahentibus. Vel contractio fit per intellectum eſtq; longe diuerſa. Mens enim dum concipit naturam denudatam differentijs contrahentibus, & eidem appingit ſecundam intentionem vniuerſalitatis in actu, quæ in quodam reſpectu rationis conſiſtit, vt alias fuit explicatum, vnde habet natura, vt ſit vnum commune quidpiam per inexiſtentiam in multis, adeout tam vnitas, quàm communitas ſit opus rationis, vt paulo antea notauimus, illud idem vnum commune concipit mens itidem vel actu, vel aptitudine pluribus ſingularitatibus coniunctim affectum, per quas communis naturæ contractio ad ſingula fieri intelligitur; hinc apparet quanta diuerſitas inter has duas contractiones; prior enim illa minimè cohærebat, cum vnitate, ſecus autem hæc, quippè quæ ſimul cum vnitate exiſtit. Et quamuis ſit res intellectu difficilis ipſam tamen aſſequemur ad memoriam reuocando, quæ ſuperiùs de vniuerſali in actu tradidimus. Si quis enim concipiat naturam quampiam communem ex: gr: humanam tanquam aliquod commune aptum ineſſe multis per inexiſtentiam, & non tantum per indifferentiam; itaut eadem ipſa natura coniunctim ſit in multis, & coniunctim de multis proximè poſſit enunciari; facilè etiam aduertet hoc ideo contingere; quoniam eadem illa natura intelligitur vel actu, vel aptitudine coniunctim affecta pluribus differentijs indiuiduantibus, itaut fiat extrinſecùs tantùm contractio, ac diuiſio naturæ abſque multiplicatione naturæ in ratione naturæ, ac proinde & vnitas, & communitas, & contractio vniuerſalis in actu ſit opus rationis.

Quid differat inter contractionem vniuerſalis metaphyſici, & logici.

Diſſert. 6. Sect. 10. & 11.

Sed vt clariùs etiam communis naturæ contractio per intellectum explicetur adnotandum occurrit, quod quamuis à nobis dictum fuerit *eſſe in* aptitudine ſumptum ſpectare ad eſſentiam vniuerſalis in actu, non autem *eſſe in* prout in actu conſiſtit, non propterea negauimus vniuerſalitatem hanc, de qua loquimur cohærere cum actuali communicatione, ſeu contractionis eiuſdem vniuerſalis; non enim idem eſt aliquid ad alicuius eſſentiam pertinere, & cum eſſentia cohærere poſſe, vt actu ratiocinari cohæret cum aptitudine, quam habet homo ad ratiocinandum, quæ certè ad eſſentiam hominis pertinet, at actu ratiocinari non item; vnde quando dicitur vniuerſale in actu eſſe illud, quod eſt proximè aptum prædicari de multis ſimul, non inſinuatur eſſe de eſſentia ipſius, quod concipiatur actu ineſſe multis, coniunctim, ſed ſolùm ſignificatur poni in exercitio potentia, ac aptitudo, quâ ipſum poteſt ineſſe multis, quando nanque actu concipitur vnum in multis certè concipitur exercitium illius potentiæ, ac aptitudinis, quæ ad vniuerſalis eſſentiam pertinet. Nec quicquam refert, quod fieri non poſſit talis prædicatio, niſi priùs natura concipiatur, ne dum apta ſed etiam actu exiſtens in pluribus. Hinc enim duntaxat licet colligere hoc ad exercitium eſſentiæ, non ad eſſentiam vniuerſalis pertinere.

Diſſert. 6. Sect. 10.

Quod autem in re propoſita plurimi faciendum videtur illud ſane eſt, quia dum intellectus concipit naturam tanquam aliquod vnum commune aptum ineſſe multis per inexiſtentiam, aut fecit vniuerſale in actu, vel non. Secundum dici non poteſt, quoniam illud profectò aliquod vniuerſale eſt, cum ſit vnum commune multis, non metaphyſicum, vt ex huius natura conſtat, ergo primum, nempè logicum ſeu in actu, quod ſi iam illud conſtitutum eſt ſemel in ſuo eſſe, nihil ſupereſt addendum ad eſſentiam ipſius; proinde actu illud ineſſe multis ab intellectu concipi non pertinebit ad eſſentiam vniuerſalis in actu, ſed potius ad actum ſecundum ſpectabit.

Ratio ad probandũ ſufficere ad eſſentiã vniuerſalis concipi aptum ineſſe pluribus.

Ad contractionem redeo. Contractio facta per intellectum ita ſe habet, vt natura ſolum diuidatur ſecundum eſſe materiale, & numericum, non autem ſecundum proprium eſſe formale, quandoquidem vna, & eadem ei correſpondet formalis vnitas, prout eſt in omnibus inferioribus adæquatè, vnde ſit, vt valdè diuerſa ſit contractio naturæ, vt re ipſa eſt in indiuiduis diffuſa; atque adeo contractio, quâ deſtruitur præciſionis vnitas, per quam vniuerſale metaphyſicum conſtituitur, valde inquam diuerſa ſit ab ea, quâ concipitur in eiſdem per intellectum; propterea quòd per priorem illam contractionem ita diuiditur natura, vt diuiſio etiam in ipſam formalem naturæ vnitatem redundet, adeout etſi natura in ſtatu realis contractionis, ſuam habeat formalem vnitatem, non tamen quæ ſit eadem in omnibus indiuiduis, ſed propria vniuſcuiuſque eo quod in ipſis multiplicatur natura, & conſequenter vni-

Contractio facta per intellectum magis explicatur.

Digitized by Google

vnitas eiuſdem, vnde eſt, vt poſitâ hâc contractione Socrates, & Plato non ſint vnus homo, ſed plures homines propter humanitatum pluralitatem. At in altero ſtatu contractionis per intellectum diuiſio non redundat in vnitatem formalem naturæ, quin potius intra latitudinem ſingularitatum ſiſtit; proindeque natura in huiuſmodi ſtatu contractionis vna quidem formaliter in omnibus remanet indiuiduis, & extrinſecis duntaxat numero multiplicata; itaut in huiuſmodi ſtatu ob eandem vnitatem, quam natura habet in omnibus indiuiduis Socrates, & Plato dici poſſint vnus homo, vnde dicere poſſimus omnes homines participatione ſpeciei eſſe vnum hominem.

Diuerſæ contractionis ratio eſt; quoniam aptitudini naturæ ad eſſe in multis accommodata eſſe debet etiam contractio; cum igitur aptitudo, quam habet natura in re ad eſſe in multis remota ſit ad plura diſiunctim, & prout etiam in præciſionis ſtatu proximior quidem, adhuc tamen ad plura diſiunctim, propterea contractio illi proportione reſpondens talis eſſe debet vt natura à parte rei in vno tantum ſit indiuiduo cum ſua vnitate formali, non autem in alijs; cum autem aptitudo, quam natura habet in ſtatu vniuerſalitatis ad eſſe in multis proxima quidem ſit, non vtcunque, ſed ad plura coniunctim; propterea contractio illi proportione reſpondens talis eſſe debet vt per ipſam contrahatur vna, & eadem natura per inexiſtentiam in omnibus, & ſingulis, ac ob id vnitas formalis ipſius huiuſmodi contractioni reſpondeat, prout adæquatè in omnibus eſt indiuiduis.

SECTIO QVARTA

De Prædicabilitate vniuerſalis.

PRædicabilitas eſt adeò inſignis proprietas vniuerſalis, vt plerique crediderint potius ad illius eſſentiam ſpectare, quàm eius eſſe proprietatem, quod tamen minimè concedendum diximus, cùm de vniuerſalis eſſentia diſputaremus, vbi aduertimus eam exiſtimandam eſſe talem, vt vniuerſalis eſſentiam comitetur. Vniuerſale ſiquidem, vt non ſemel explicuimus, conſtituitur per hoc, quod vnum ſit aptum ineſſe multis; hinc autem profluit prædicabilitatis affectio, ac ob id vt ipſum ſit aptum de multis prædicari. Ijs autem errandi occaſio fuit animaduertiſſe à Philoſopho definitum vniuerſale fuiſſe quandoque per prædicari de multis, & à Porphyrio etiam in definiendis vniuerſalibus ſpeciarim acceptis, puta genere, ſpecie, eandem definiendi legem ſeruatam fuiſſe; illa nanque per prædicari definiuit; Hinc tamen ineptè colligerunt vniuerſalis eſſentiam in eo poſitam eſſe, vt ipſum poſſit de multis prædicari; propterea quod tam Ariſtoteles, quàm Porphyrius ideo in ſuis definitionibus prædicationis particulâ vſi ſunt, quoniam vterque Logici perſonam agebat, cuius eſt conſiderare potius vniuerſale, quatenus prædicabile, quàm prout vniuerſale eſt ſecundum eſſentiam, iuxta quam conſiderationem ad Metaphyſicum pertinet; prædicari quidem ſecundarum eſt intentionum, de quibus diſſerere Logici munus eſt. Cùmque dicitur vniuerſale eſſe id, quod eſt de pluribus prædicabile, potius illud deſcribitur per affectionem, ſeu proprietatem, quàm per eſſentialia principia. Sed eſſe prædicabile de multis, vniuerſalis attributum, ſeu proprietatem æſtimandam, inferius oſtendam; eſſe dicebam autem de multis cum alioquin prædicabile ſimpliciter non ſit proprium vniuerſalis, quandoquidem alijs etiam ab vniuerſali conuenit, de quo infra.

Primo de interpretatione c. 5.

Cur in Dialectica vniuerſalia per prædicari definiantur.

Prædico græcè dicitur Κατηγορέω; ſeu Κατηγορῶ accuſo, reprehendo, & aduerſus aliquem loquor, hæc enim eſt eius propria ſignificatio; in alia tamen vſurpatur à Philoſophis, itaut idem ſonet ac prædico hoc de illo, quemadmodum etiam in paſſiua ſignificatione Κατηγορούμαι idem eſt ac prædicor de, vel dicor de. Itaque prædicabile deducitur à prædicari de alio; atque adeò idem eſt, ac poſſe de alio prædicari, ſeu dici; vniuerſale igitur dicetur prædicabile de multis, eoquòd de multis dici poteſt; hoc autem inductione manifeſtum eſt, nam diſcurrendo per ſingula vniuerſalia, facilè comperiemus conuenire ſingulis poſſe de multis prædicari; Perſpicuum eſt etiam ex ratione ipſius vniuerſalis, quod enim eſt actu, vel aptitudine in multis, poteſt vtique de illis prædicari; quandoquidem prædicari ſequitur ipſum ineſſe; hoc autem intelligendum de prædicatione affirmatiua vera, quare cum dicimus vniuerſale poſſe de multis prædicari, perinde eſt, ac ſi dicamus vniuerſale verè de multis affirmari poſſe.

Prædicari quid ſignificet.

Omne vniuerſale eſt de pluribus prædicabile.

Quid ſibi velit vniuerſale poſſe de multis prædicari.

In prædicatione autem vniuerſalis non prædicatur formalis ipſa vniuerſalitas, vel conſtitutum ex natura, & vniuerſalitate de rebus vniuerſali ſubiectis; falſæ nanque forent hæ prædicationes, Socrates eſt ſpecies humana, eſt ſpecieitas; homo eſt genus animal, eſt generitas, & ita de reliquis. Sed natura ipſa realis, quæ vniuerſalis dicitur, eſt quæ prædicatur; vt cùm dicimus Socrates eſt homo; homo eſt animal; animal eſt viuens, & ita de alijs; quamobrem aſſerendum vniuerſale prædicari quo ad naturam vniuerſalitati ſubiectam, non autem quoad ipſam vniuerſalitatem. Hoc autem inde perſpicuum fit, quoniam illud prædicatur de alijs, quod eſt in illis; at nec vniuerſalitas, nec totum aggregatum ex natura, & vniuerſalitate, ſed natura duntaxat eſt in rebus vniuerſali ſubiectis; Ergo quod prædicatur de rebus vniuerſali ſubiectis erit tantummodò ipſa natura; huic enim conuenit prædicatio in actu exercito de qua hic loquimur, cum in actu ſignato conueniat ſecundæ-intentioni vniuerſalitatis; quæ enim ſignantur in ſecundis, exercentur in primis intentionibus.

Non prædicatur formaliter ſecundum vniuerſalitatem.

Nec neceſſarium exiſtimandum prædicari naturam quatenus ſingularem, ſeu quoad ſingularitatem ipſam formaliter, quæ conſtituit indiuiduum, de quo natura prædicatur. Alia enim prædicatio eſt cùm dicitur Socrates eſt homo, eſt animal; & alia cum dicitur Socrates eſt hic homo, qui appellatur Socrates, eſt hoc animal &c. longè enim diuerſa eſt ſignificatio in prædicato vnius, vel alterius propoſitionis; quando igitur prædicatur vniuerſale de ſingularibus, dicendo Socrates eſt homo, Plato eſt homo non eſt exiſtimandum importari ex parte prædicati determinatam ſingularitatem Socratis, & Platonis; nulla tunc enim foret vniuerſalis de ſingularibus; hoc eſt vnius de multis prædicatio, ſed ſolum prædicatio fieret ſingularis de ſingulari, proindeque omnis euerteretur vniuerſalis prædicatio. Tametſi igitur propoſitio veritate comprobetur propter illam naturam, quæ eſt in Socrate, id tamen vt, ſignificatio neque illius propoſitionis non exprimitur, ſeu in obiectiuo conceptu, quem intellectus efformat ex parte prædicati non exprimitur, neque determinatur ſingularitas Socratis, de quo fit prædicatio.

Neque ſecundum ſingularitatem ſignatam.

Reliquum igitur eſt, vt ſolùm natura dicatur prædicari ſecundum ſuam eſſentiam, in qua non includatur nec vniuerſalitas, nec talis ſingularitas, ſed

Vniuerſale prædicatur &c.

Digitized by Google

ſolùm eſſentialis prædicata naturæ, vt cùm dicimus Socrates eſt homo, humana prædicatur natura ſecundum humanitatis eſſentiam. Terminus enim idem prædicat, quod ſignificat; at verò homo ſimpliciter hominem quoad humanam eſſentiam, non quoad vniuerſalitatem, nec quoad hanc, vel illam ſingularitatem ſignificat; ergo in hac etiam ſignificatione prædicatur, cùm dicimus Socrates eſt homo, Plato eſt homo.

Vniuerſali ſecund intentionaliter acceptũ conuenit eſſe prædicabile in actu ſignato; primo intentionaliter in actu exercito.

Eſſe igitur prædicabile prædicatione ſignatâ conuenit ſecundæ intentioni vniuerſalitatis, at verò eſſe prædicabile prædicatione exercitâ, conuenit primæ intentioni, videlicet naturæ, quæ eſt vniuerſalitati ſubſtrata.

Prædicabilis denominatio à prædicatione affirmatiua, & vera deſumitur Fundamentũ veræ prædicationis aſſignatur

Et quoniam cùm dicitur vniuerſale eſſe de multis prædicabile, vt ſuperiùs notauimus, intelligendum eſt prædicabilis denominationem ab affirmatiua prædicatione deſumi; ob id non prætermittendum veræ prædicationis fundamentum adnotare; illud autem eſt identitas quædam inter ſubiectum, & prædicatum. Idem igitur debet eſſe prædicatum, & ſubiectum, alio tamen, & alio modo conceptum. Vt in hac propoſitione *Socrates eſt doctus*, affirmatur id, quod continetur ſub voce *Socrates* cum eo identificari, quod continetur ſub voce *doctus*; ſenſuſque redditur *habens Socrateitatem, eſt habens doctrinam*. Quamobrem ratione tantum differunt prædicatum, & ſubiectum; ſed in ſubiecto conſideratur id, quod eſt Socrates, vt ſubſtans talibus lineamentis, temperaturæ, colori &c. in prædicato verò, vt ſubſtans doctrinæ. Eodem modo cum dicimus, Socrates eſt homo, ideo vera eſt hæc prædicatio affirmatiua, quoniam inter Socratem, & hominem aliqua intercedit identitas, quatenus illud idem, quod eſt habens Socrateitatem, eſt etiam habens humanitatem.

In propoſitione negatiua cõtrarium euenit ei quod in affirmatiua.

In propoſitione autem negatiua contrarium euenit: vt enim in affirmatiua prædicatum identificatum dicitur cum ſubiecto, ita in negatiua per additionem particulæ *non*, vnum de altero negatur, itaut inuicem mente, vel voce ſeparentur; prædicatumque remoueatur à ſubiecto.

Dum natura prædicatur de pluribus, retinet vnitatem vniuerſalis in actu

Dum autem natura prædicatur de pluribus, adhuc prædicatur ſecundum vnum conceptum obiectiuum; itant dicere liceat prædicari vnum de multis, non quidem vnum reuerâ, ſed vnum ratione, quod bifariam poteſt intelligi, iuxta duplicem ſententiam de vniuerſalis eſſentia; Qui enim putant vniuerſale in actu conſtitui per vnitatem præciſionis, affirmant, quod prædicatur de multis, eſſe vnum hoc vnitatis genere. Rem autem ſic explicant. Cùm intellectus affirmat, Socrates eſt homo, Plato eſt homo, idem obiectiuus conceptus, & idem etiam formalis, ſiue eadem formalis apprehenſio prædicati, ſcilicet idem ipſe actus intellectus, quo apprehenditur abſolutè homo, deſeruire poteſt vtrique illi propoſitioni, variatione factâ ex parte ſubiecti, non ex parte prædicati, & ſic de alijs ſimilibus propoſitionibus ratiocinandum.

Quorundam explicatio.

Reijcitur.

Hæc tamen prorſus intolerabilis doctrina, nihil enim à veritate remotius, quàm eundem intellectus actum vtrique propoſitioni deſeruire, variatione factá ex parte ſubiecti, non ex parte prædicati; ſimplex enim vnus eſt actus, quo intellectus fertur in illud complexum, Socrates eſt homo; adeout factâ variatione ex parte ſubiecti, varietur etiam & actus, nec poſſit idem perſeuerare; vnde actus, quo intellectus fertur in aliud complexum, Plato eſt homo, eſt ab illo priori prorſus diſtinctus; & quidem non ſolum numero, ſed forſan etiam ſpecie; ſed hæc miſſa faciamus, de quibus alibi.

Aliorum explicatio approbatur

Qui autem putant, quibus nos adſtipulati ſumus, vnitatem præciſionis ad vniuerſale in actu non ſufficere, longe aliter philoſophantur; ex eorum igitur ſententia res hunc in modum declaranda. Quando intellectus in vniuerſalis efformatione progreſſus eò fuerit, vt naturam ipſam communem cum indiuiduis comparauerit, atque conceperit illam omnibus communicabilem coniunctim, ac ob id formauerit vniuerſale in actu primo; rurſus comparat naturam eandẽ cum indiuiduis comparatione ſimplici concipiendo illam, vt vnam formaliter in omnibus per inexiſtentiam, ſolùmque numericè diuiſam, & hunc in modum conſtituit vniuerſale formale, ſeu logicum in actu ſecundo; & quoniam in tali ſtatu natura eſt proximè prædicabilis de omnibus, quibus ineſſe concipitur; intellectus exercet talem vniuerſalitatem comparatione compoſitâ, dum illam vnam naturam mente conceptam enunciat de ſingulis prædicatione dicente, hoc eſt hoc; itaut quod prædicatur ſit ipſa natura communis reddita vna vnitate iam explicatâ, & per prædicationem tribuatur ſingulis, de quibus poteſt verè prædicari propter identitatem, quam natura ſecundum ſuam eſſentiam habet cum illis.

Difficultas proponitur.

Neque putandum per actualem prædicationem de pluribus deſtrui vniuerſale in mente, eòquod per prædicationem natura diuidatur in plura; atque adeò deſtruatur vnitas, quam illa per opus rationis fuerat conſecuta. Adhuc enim remanet natura vna, quod gemino modo poteſt explicari; ex eorum enim ſententia, qui ad vniuerſale in actu præciſionis vnitatem ſufficere arbitrantur, conſiderare oportet tam conceptus ſe tenentes ex parte ſubiecti, nempè conceptum de Socrate, & Platone, cæteriſque ſingularibus, quàm acceptum ſe tenentem ex parte prædicati, nempè conceptum de homine abſolutè ſumpto. Iuxta hunc dicendi modum in conceptibus quidem ex parte ſubiecti datur diuiſio, & non vnitas; vt propterea huiuſmodi conceptus ſint ſingulares non vniuerſales. At in conceptu ex parte prædicati adhuc ſaluatur vnitas; quoniam non diſſoluitur conceptus, ſed permanens vnus etiam obiectiuè in mente, applicatur ſingulis, & conceptus vnus prædicatur de multis, vnumq; obiectiuè prædicatum de multis, dicitur ſubiectis; Hoc itaque modo huius ſententiæ fautores putant vniuerſale dicendum eſſe prædicabile de multis, ſine deſtructione propriæ vniuerſalitatis, hoc eſt ſine deſtructione ſuæ vnitatis mentalis.

Quorũdã Solutio.

Reijcitur.

Hi tamen eo ſunt redarguendi nomine, quod exiſtimant non diſſolui conceptum ex parte prædicati, ſed permanere vnum etiam obiectiuè in mente applicarique ſingulis, de quibus fit prædicatio; ſiue enim per mentis conceptum intelligatur ſimplex apprehenſio, quæ reliquis conceptibus anteire debet, ſiue iudicium, quod illam ſubſequitur, quodque comparatio compoſita dicitur, quemadmodum prior ſpectans ad apprehenſionem, comparatio ſimplex nuncupatur, fit variatio integri conceptus: nam ille conceptus, quo intellectus apprehendit Socratem eſſe hominem, non idem eſt, ac ille, quo apprehendit Platonem eſſe hominem, ſiue ſermo ſit de conceptu formali, ſiue obiectiuo, quod etiam de iudicio intelligendum; vt cùm intellectus iudicat Socratem eſſe hominem, habet conceptum tam formalem, quàm obiectiuum diuerſum penitus ab eo, quo iudicat Platonem eſſe hominem. Non ſatis igi-

ſiue intelligo, quà ratione dici poſſit eundem remanere conceptum ex parte prædicati, eumque minimè diſſolui, quando ſiquidem intellectus apprehendit, vel iudicat Socratem eſſe hominem, non datur duplex conceptus in mente, quorum vnus ſit de homine, alter vero de Socrate; quin potius vnus eſt ſimplex conceptus, quo intellectus totum illud complexum, Socrates eſt homo, apprehendit, quod etiam de iudicio ſentiendum, vt ſuo loco manifeſtum fiet; Tametſi enim iudicium dicatur actus, ſiue conceptus compoſitus, hoc non ideo, quia phyſicè componatur ex duobus actibus, ſeu duobus conceptibus; ſed quoniam intellectus per illum actum, etſi phyſicè ſimplicem attingit obiectum complexum compoſitiuo modo, nimirum aſſentiendo prædicatum vniri ſubiecto, quando nempè iudicium affirmatiuum eſt; contrarium autem accidit cùm eſt negatiuum.

Vera difficultatis ſolutio.

Aliter, meâ ſententiâ, res explicanda, & quidem iuxta doctrinam ſuperius traditam, dicendo ſcilicet, cùm intellectus comparauerit naturam cum indiuiduis comparatione ſimplici, conceperitque illam, vt vnam formaliter in omnibus per inexiſtentiam ſolùmque numericè diuiſam, (cùm in tali ſtatu ſit illa proximè prædicabilis de omnibus, quibus ineſſe concipitur,) talem vniuerſalitatem exercet comparatione compoſitâ, dum naturam illam vnam mente conceptam de ſingulis enunciat, eòquòd illam conceperat vnam inexiſtentem in illis, hoc eſt affectam ſingularitatibus coniunctim; ac proinde iudicat in indiuiduis ineſſe, quod eſt, naturam de indiuiduis prædicare eiuſdem naturæ vnitate retentâ.

Qualis debeat eſſe prædicabilitas vt ſit vniuerſalis affectio.

Quâ autem ratione vniuerſale dicendum ſit prædicabile, itavt prædicabilitas eius proprietas dici poſſit, reliquum eſt, vt explicemus.

Prædicabilitas ſimpliciter, ampláque ſignificatione ſumpta non ſoli competit vniuerſali, nec propterea eius eſt proprietas: ſi tamen per quaſdam conditiones reſtringatur, ac deſignetur ita ſe habebit, vt omninò propria ſit vniuerſalis reddita; hoc autem explicatur, & ſuadetur. Primò quidem accipi poteſt prædicabilitas tam amplâ ſignificatione, vt conueniat etiam alijs ab vniuerſali; quandoquidem non ſolum ſuperiora de inferioribus, ſed etiam viciſſim inferiora de ſuperioribus poſſunt prædicari; dicimus enim non ſolum homo eſt animal, ſed etiam animal, vel aliquod animal eſt homo, licet prior prædicatio ſit directa, & naturalis; ſecunda verò indirecta, & non naturalis; quamobrem oportebit prædicabilitatem coarctare ad prædicationem directam cùm de prædicabilitate vniuerſalis ſit ſermo. Præterea non ſolum poteſt vnum prædicari de pluribus, ſed etiam de vno tantùm; vnde Porphyrius definiendo indiuiduum, dicebat eſſe illud, quod de vno ſolo prædicatur. Imò etiam tam differentia, quàm proprietas adæquata propriæ naturæ, de illa ſolùm prædicatur, & non de alijs ſpeciebus, ac ob id prædicabilis eſt de ſua ſpecie, cùm tamen vniuerſalis rationem non obtineat comparatione plurium ſpecierum, vt eſt rationalitas reſpectu hominis, cuius eſt differentia; dicimus enim homo eſt rationalis, ſic etiam riſibilitas, quæ eſt eiuſdem hominis affectio, de eodem quoque prædicatur cùm dicere liceat homo eſt riſibilis; alia igitur contractione eſt opus pro prædicabilitate vniuerſalis, unde addendum, *prædicabile de pluribus*; Amplius poteſt etiam aliquod vnum eſſe de pluribus prædicabile, quod tamen vniuerſale non ſit, quin potius ſingulare. Ita planè diuina natura maximè ſingularis prædicatur de tribus perſonis, cùm dicere liceat Pater eſt Deus, Filius eſt Deus, & Spiritus Sanctus eſt Deus. Addendum igitur illud vnum, quod de multis debet eſſe prædicabile, vt vniuerſale ſit, non debere eſſe vnum numero, nec vnum reipsà, ſed tantùm ratione.

Prædicabilitas igitur his omnibus prædita conditionibus erit vniuerſalis proprietas, cùm ſoli vniuerſali, & omni, & ſemper conueniat; hæc enim eſt illa prædicabilitas, quâ vniuerſale dicitur prædicabile de multis ad eum modum, quo ipſum eſt in multis; atque adeo conuertitur cum ipſo, vt propterea non immeritò dicatur eius affectio.

In quo prædicabilitas conſiſtat ſequitur explicandum.

Sequitur explicandum in quo prædicabilitas ipſa conſiſtat. Vt autem, quid ſit hac de re ſentiendum, aperiamus, aduertere debebimus prædicationem nil aliud eſſe, quam actum intellectus affirmantis prædicatum de ſubiecto (cùm de prædicatione affirmatiua ſit ſermo) proindéque prædicabilitatem eſſe potentiam, ſiue capacitatem, veluti paſſiuam, vt aliquid affirmari de ſubiecto poſſit; Duplex enim agnoſcenda potentia; quarum vna actiua ex parte intellectus potentis affirmare; altera vero paſſiua ex parte obiecti potentis affirmari.

Prædicatio affirmatiua.

Prædicabilitas autem, quæ eſt propria vniuerſalis affectio ſumpta prout in paſſiua potentia ex parte obiecti poſita eſt, debet intelligi iis conditionibus, quas ſupra recenſuimus, inſtructa; Bipartitò etiam hæc prædicabilitas accipitur; Primò pro ipſa re obiecta, & extrinſeca denominatione à potentia intellectiua, ad eum modum, quo viſibile accipi ſolet pro entitate coloris, & extrinſeca denominatione, à potentia viſiua; & iuxta hanc vſurpationem prædicabilitas formaliter accepta in reali extrinſeca denominatione ab intellectiua potentia conſiſtit. Secundò ſumi poteſt prout in ſecunda intentione poſita eſt, quatenus illam intellectus comminiſcitur tanquam formam poſitiuam inſtar relationis cuiuſdam intrinſecus afficientis obiectum, hoc eſt uniuerſalem naturam; itavt per huiuſmodi relationem referatur ad prædicationem poſſibilem, quâ vniuerſalis natura poteſt de pluribus affirmari, ſeu prædicatione affirmatiua prædicari.

Bipartitò accipitur prædicabilitas.

Subijcibilitas quid.

Ex his apertè conſtabit, quid ſit ſubijcibilitas, quidque ſubijcibile, quod prædicabili reſpondet. Cùm enim prædicatio debeat omninò de aliquo ſubiecto fieri, propterea ſi datur prædicatum, dari quoque ſubiectum neceſſe eſt; hoc autem quatenus aptum eſt eſſe prædicationis ſubiectum, de quo nimirum affirmatio prædicati fieri poteſt, ſubijcibile, dicendum erit. Ipſa autem ſubijcibilitas gemino modo poteſt explicari; primò quidem, vt ipſa dicatur conſiſtere in extrinſeca denominatione ab intellectu deſumpta, quatenus potente ſubijcere; ſecundo prout relatio quædam rationis ſit oppoſita relatiuè alteri relationi, quæ prædicabilitatis dicebatur, & ex dictis hac omnia perſpicua ſunt.

Subijcibilitas bifariam poteſt vſurpari.

Proponitur explicandum quomodo prædicabilitas ſit vniuerſalis proprietas.

Sequitur explicandum, quo pacto prædicabilitas ſit vniuerſalis proprietas. Hac in re non leuis difficultas, cùm plerique viſum ſit prædicabilitatem eſſe formaliter vniuerſalitatem, & prædicabile idem formaliter, ac vniuerſale; Huius tamen opinionis fautores diſſentiunt, cùm eorum plerique arbitrentur, non diſtingui in communi natura duplicem aptitudinem, vnam ad eſſe, alteram ad prædicari de multis, quin potius vnam eſſe aptitudinem, quæ dicatur vniuerſalitas, & prædicabilitas. Alij vero contra geminam aptitudinem recognoſcunt, è quibus aptitudinem ad prædicari de multis vniuerſalitatem eſſe contendunt. Aliorum autem ſententia eſt, prædicabilitatem ab vniuerſalitate, & prædicabi-

Variæ quorundam ſententiæ.

le

Digitized by Google

le formaliter ab vniuerſali diſtingui.

Auctoris aſſertio prima.

Aſſerendum tamen exiſtimo, prædicabilitatem ab vniuerſali diſtingui. Aſſertionis autem ratio ea eſt, quoniam in communi naturæ aptitudo ad eſſe in multis diſtinguitur ab aptitudine ad prædicari de multis; illa pertinet ad vniuerſalis eſſentiam: hæc autem ad eiuſdem proprietatem; fatendum eſt igitur vniuerſalitatem à prædicabilitate diſtingui; niſi enim diſtinguerentur, nec etiam illæ aptitudines diſtinctæ forent.

Confirmatio.

Confirmatur, quoniam aptitudo ad prædicari de multis ſupponit aptitudinem ad eſſe in multis, & non viciſſim; ſed aptitudo ad eſſe in multis pertinet ad vniuerſalitatem: aptitudo verò ad prædicari de multis pertinet ad prædicabilitatem; ergo prædicabilitas ſupponit vniuerſalitatem, & non viciſſim; ergo diſtinguuntur; præſupponens enim, & præſuppoſitum idem eſſe non poſſunt,

Nullo modo prædicabilitas dici debet vniuerſalitas.

Et ita diſtinguuntur, prædicabilitas, & vniuerſalitas, vt prædicabilitas nullo modo dici poſſit vniuerſalitas; ſunt enim rationes omnino diuerſæ.

Quorundam ratio ad oppoſitum ſuadens.

Perperam autem quidam crediderunt oppoſitum ſuaderi poſſe hunc in modum ratiocinando. Prædicatio etiam de multis eſt quoddam eſſe in multis, eſſe ſcilicet obiectiuè; ergo dum vniuerſale definitur aptum eſſe in multis, & vniuerſalitas, aptitudo ad eſſe in multis, ſi quis ſumere velit, *eſſe*, pro eſſe obiectiuè; ſic ipſa prædicabilitas, quædam erit vniuerſalitas ab alia prima vniuerſalitate diſtincta; Addunt hoc eſſe maxime conſonum communi modo loquendi, iuxta quem diſtinctis nominibus aſſignari ſolet vniuerſale in eſſendo, & vniuerſale in prędicando. Falſum tamen aſſumunt, nempè prędicationem de multis eſſe quoddam eſſe in multis, ſcilicet obiectiuè; quandoquidem non modò prędicatio de multis quę in actu quodam intellectus conſiſtit, ſed etiam prędicabilitas, quam in quodam reſpectu rationis in vniuerſali natura ad prędicationem poſſibilem conſiſtere dictum fuit (ſermo autem eſt de vniuerſali logico, non metaphyſico) omninò ab eſſe in multis diſtinguitur. Primò enim intellectus concipit ipſam naturam communem, tanquam aliquod vnum per inexiſtentiam in multis, & quidem redditum vnum per quendam reſpectum, quem illi appingit intellectus ad multa; poſtea verò in eodem vno comminiſcitur reſpectum alterum, per quem concipit illud aptum prędicari de multis, quatenus talem reſpectum apprehendit terminatum ad prędicationem poſſibilem.

Quomodo prædicabilitas dicenda ſit vniuerſalitatis proprietas.

Eſt autem inquiſitione dignum, quomodo prędicabilitas dicenda ſit vniuerſalitatis proprietas. Dubia ſanè res eſt; quandoquidem ſi prędicabilitas explicetur, prout in reali extrinſeca denominatione conſiſtit, non videtur profectò dici poſſe proprietas vniuerſalitatis formaliter acceptæ pro aptitudine videlicet, quam intellectus appingit naturæ ad eſſe in multis, quo pacto illam reſpectum eſſe rationis dictum fuit, cùm non videatur neceſſarium, vt reſpectus ad prædicari fingatur ab intellectu ex reſpectu ad eſſe in multis; non enim repugnare videtur, vt immediatè poſt abſtractionem naturæ, & poſt prædicabilitatem, fingatur reſpectus ad eſſe in multis; hoc autem poſito prædicabilitas æquè primò, ac vniuerſalitas naturæ conueniret. Accedit quòd proprietas neceſſariò conſequitur eſſentiam; vnde eſt, vt ipſi perpetuò conuenire dicatur; at nihil prohibet quominus intellectus vniuerſalitatem effingat, etiam ſi de prædicabilitate nihil cogitet.

Aſſertio.

Dicendum tamen prædicabilitatem eſſe proprietatem vniuerſalis; Hoc autem apertè conſtabit, aduertendo ſolùm vniuerſale in actu, ſeu logicum eſſe proximè prædicabile; ſiquidem vniuerſale metaphyſicum remotè duntaxat prædicabile dici poteſt; at vniuerſale in actu conſtituitur per reſpectum ad eſſe in multis; ob id prædicabilitas explicata quomodocunque ſupponit ipſum eſſe in multis; non igitur æquè primò prædicabilitas, & vniuerſalitas poſſunt naturæ conuenire; vnde negandum non uideri neceſſarium, vt reſpectus ad prædicari fingatur ab intellectu ex reſpectu ad eſſe in multis; & immediatè poſt abſtractionem naturæ, & poſt prædicabilitatem fingi poſſe reſpectum ad eſſe in multis.

Prædicabilitas attributum vniuerſalis oſtenditur.

Sed prædicabilitatem vniuerſalis attributum eſſe, facile demonſtrabitur, animaduertendo vniuerſale prædicari, vel prædicabile eſſe de pluribus nil aliud eſſe, quàm illud, vt ſuperius enunciari, vel enunciabile eſſe de pluribus tanquam inferioribus, & inferiora non eſſe, niſi per incluſionem ſuperioris in ipſis; ita fit vt *eſſe in*, ſemper præcedat *dici de*, quæ ſunt vniformi quadam ratione ſumenda, nimirum, vel vtrunque in actu, vel vtrunque in potentia, ſiue aptitudine; ita vt *eſſe in* aptitudine, vel potentiâ ſumptum, præcedat *dici de* aptitudine, vel potentiâ pariter acceptum; Et illud actu præcedat hoc etiam actu ſumptum; hinc *dici de*, ſiue eſſe prædicabile eſt vniuerſalis de quo fit ſermo, proprietas. Quandocunque enim aliqua duo eidem conueniunt, ita vt vnum eorum alterius ſit cauſa, nequit id, quod eſt cauſa, proprietas eſſe conſequens illud, cuius eſt cauſa; quin potius contrario modo ſe res habet; at eſſe in multis, & prædicari de multis conueniunt vniuerſali; eſtque primum cauſa ſecundi; nam ideo vniuerſale prædicatur de multis, quoniam eſt in illis; ſecunda ſiquidem operatio, per quam illa fit prædicatio primam ſupponit, quâ vnum in alio apprehenditur nullâ intercedente affirmatione; ergo *eſſe in* multis erit vniuerſalis eſſentia, ſicut *dici de* multis eiuſdem erit affectio.

Confirmatio.

Hoc inde confirmatum redditur, quia quod ſupponit eſſentiam rei adæquatam, ita tamen vt eandem neceſſariò comitetur, eiuſdem eſt proprietas; at poſſe de multis prædicari ſupponit adæquatam vniuerſalis eſſentiam conſtitutam per *eſſe in* rationis, quando vniuerſale logicum, ſiue in actu fuerit (hoc enim etiam eſt vniuerſale in eſſendo, loquendo de *eſſe in* rationis, quemadmodum vniuerſale metaphyſicum ſumpto *eſſe in*, pro *eſſe in* reali) eandemque neceſſariò comitatur; ergo poſſe de multis prædicari eſt vniuerſalis proprietas.

Confirmatio altera.

In huius aſſertionis confirmationem id plurimum habet momenti, quia quod primò intelligimus de aliquo, dicimus eius eſſentiam eſſe; at quod primò de vniuerſali logico, ſiue in actu, nos intelligimus eſt eſſe in multis; ergo hoc ſpectabit ad eius eſſentiam; maior certa; minor autem apud Ariſtotelem expreſſam legimus; is enim vtrunque vniuerſali logico adſcribens, prius tribuit *eſſe in*; in hoc igitur huiuſmodi vniuerſalis eſſentia ex ipſius opinione conſiſtet. Eiuſdem etiam propoſitionis veritas experientiâ conſtat. Quod ſi res ita ſe habet; quoniam *dici de* neceſſariò comitatur ipſum *eſſe in*; vt propterea Philoſophus cum *eſſe in* primò quidem vniuerſali tribuiſſet, poſtea *dici de* ſubnectit; conſequens fit, vt *dici de*; ſeu eſſe prędicabile ſit vniuerſalis proprietas.

Superior difficultas diſſoluitur.

Reliquum eſt, vt ſuperiori difficultati fiat ſatis. Erat autem in eo poſita, quia proprietas tam neceſſario nexu iungitur illi, hoc eſt eſſentię cuius eſt pro-

prie-

prietas, vt eſſentia ipſa nequeat ſine proprietate reperiri; non ſic autem prędicabilitas reſpectu vniuerſalis, ſiquidem hoc poteſt ſine prędicabilitate ab intellectu fieri; cùm enim hic abſtraxerit naturam, eidemque appinxerit vniuerſalitatem in actu, nempè concipiendo illam tanquam affectam reſpectu quodam, per quem ipſa velut vnum inexiſtens concipitur ineſſe multis, facit vniuerſale in actu, cùm tamen nulla prædicabilitas interſit, quamuis poſtea liberum intellectui ſit illam effingere.

Difficultati ſit ſatis.

Sed vt hæc difficultas omninò diluatur, oportet aduertere, cum dicitur prędicabilitas eſſe vniuerſalis affectio, non ſic intelligendum, vt affectio in illo reſpectu prædicabilitatis conſiſtat; ſed in eiuſdem fundamento. Reſpondendum igitur, vt cùm Scholaſticis loquar, prędicabilitatem non formaliter, ſed fundamentaliter acceptam vniuerſalis eſſe proprietatem.

SECTIO QVINTA.

De reliquis vniuerſalis proprietatibus.

Secunda vniuerſalis proprietas eſſe poſterius ſingularibus. l. de Ani. text. 8.

POſt prędicabilitatem, quam diximus primam eſſe vniuerſalis Proprietatem, ſuccedit alia, nimirum *eſſe quodammodò poſterius ſingularibus.* Huius autem meminit Philoſophus dicens, τὸ δὲ ζῷον τὸ καθόλου, ἢ τοι οὐδὲν ἐστιν, ἢ ὕστερον. ὁμοίως δὲ κἂν εἴ τι κοινὸν ἄλλο κατηγορῆται. *Animal autem vniuerſale, aut nihil eſt, aut poſterius ſimiliter autem, etſi quod commune aliud prædicetur.*

Vniuerſale dicitur poſterius ſingularibus quantum ad realem exiſtentiā.

Vniuerſale dicitur poſterius ſingularibus, & primò quoad exiſtentiam realem, quoniam catenus vniuerſalis natura quoad ſuum eſſe reale exiſtit, quatenus ſingularia exiſtunt; non enim à ſingularibus ſeparata poteſt exiſtere. Hęc autem poſterioritas in eo planè conſiſtit; quoniam cùm exercitium exiſtentię prędicatum eſſentiale, vel neceſſarium non ſit, ſed potius maximè contingens, atque dependens ex actione, quę primariò circa vniuerſalia verſatur; ideo primariò dicitur exiſtentia ſingularibus conuenire, & conſequenter vniuerſali naturę quoad ſuum eſſe reale; hanc igitur ob cauſam natura vniuerſalis quoad exiſtentiam realem dicitur poſterior ſingularibus; ac ob id vniuerſale hoc modo ſumptum poſterius dicitur ſingularibus; quę tamen intelligenda ſecundum quendam explicandi modum; alioquin rigorosè loquendo, vniuerſale realiter acceptum, & prout primam intentionem importat in re eſt ipſum ſingulare; proindeque dari nequit ordo realis exiſtentię, ſiue realis dependentię in exiſtendo, naturę vniuerſalis à ſingularibus; Hactenus igitur dicta ſunt ad ſignificandum vniuerſale ſeparatum à ſingularibus exiſtere minimè poſſe, hinc enim dicitur non exiſtere, niſi ratione ſingularium: cùm contra dicere liceat etiam ipſa ſingularia exiſtere non poſſe ſeparata à ſua eſſentiali natura, & non niſi cum illa exiſtere quidem poſſe.

Vniuerſale quatenus dicit præciſionem rationis.

Si autem ſumatur vniuerſale prout dicit præciſionem, quam per opus rationis conſequitur, cum nimirum intellectus abſtrahendo naturam ab indiuiduis, reddit eam vnam vnitate præciſionis, facitque vniuerſale metaphyſicum, proculdubio vniuerſale ſingularibus poſterius erit, ſiquidem illud abſtrahitur ab his, in quibus realiter eſſe ſupponitur; nam realiter natura cum ſua vnitate formali exiſtit in ſingularibus, eſtque fundamentum abſtractionis, & vniuerſalitatis. Neque perturbet, quòd potentia ad aliquem actum, vt illa, quam habet natura in ſtatu vniuerſalitatis ad eſſe in multis, eſt prior actu; non enim hinc ſequitur ſtatum vniuerſalitatis, ſingularium ſtatu priorem eſſe; quandoquidem hìc non eſt ſermo de potentia reali & phyſica, quæ reipsà ſit cauſa ſui actus, quo pacto concedendum foret aſſumptum nempè potentiam ad aliquem actum eſſe priorem ipſo actu; ſed hìc ſermo eſt de potentia quadam metaphyſicâ, iuxta quam dicimus naturam humanam ex: gr; in Socrate talem eſſe, vt ſit apta eſſe in Socrate &c.

Vniuerſale ſumptū prout in actu poſterius eſt ſingularibus.

Quòd ſi rurſus vniuerſale ſumatur prout ſecundam intentionem vniuerſalitatis inuoluit, diciturque vniuerſale in actu, ſiue logicum, multo magis poſterius erit ſingularibus; nam vniuerſale metaphyſicum vt nuper dicebatur, poſterius eſt ſingularibus; ſed logicum vniuerſale poſterius eſt metaphyſico; ergo vniuerſale logicum multo magis poſterius erit ſingularibus.

Difficultas.

Videbitur forſan hæc proprietas non adſcribenda quidem vniuerſali; nam vniuerſale, & ſingulare ſe mutuo reſpiciunt, vnde eſt vt ſimul eſſe debeant, cùm hoc ſit relatiuorum proprium, ac ob id vniuerſale poſterius ſingulari eſſe non poterit. Fit ſatis tamen difficultati dicendo vniuerſale, & ſingulare formaliter ſumpta, ſe mutuò reſpicere iuxta quam vſurpationem vniuerſale nequit eſſe poſterius ſingulari, non tamen inter hæc materialiter accepta mutuum illum dari reſpectum, nec inter ſingulare materialiter & vniuerſale formaliter ſumptum, quo ſenſu vniuerſale poſterius eſſe poteſt ſingulari.

Solutio.

Et certè ſi vniuerſale ſpectetur ſecundum naturam, cui vniuerſalitas appingitur quandoquidem prout eſt in re non diſtinguitur à ſingularitate; propterea inter hanc, & illud nequit intercedere quicunque ordo prioris & poſterioris, ſed ille tantùm, qui dicitur inconuertibilitatis, vt Philoſophus loquitur, vel præſuppoſitionis, quatenus ſingularitas in indiuiduo ſupponit rationem naturæ, & non viciſſim; hoc autem modo vniuerſale ſumptum pro reali natura non poſterius, ſed prius erit ſingularibus, & quidem gemino modo. Primo ſecundum eſſentiam, quia videlicet natura vniuerſalia eſt, quæ eſſentialiter ſingularia conſtituit, at prædicata eſſentialia concipiuntur quodammodo prius, quàm res, quæ per illa conſtituitur, atque completur. Secundo, quoad illationem exiſtendi, iuxta quam id dicitur prius, à quo non conuertitur ſubſiſtendi conſequentia, vt non ſemel Philoſophus memoriæ, literiſque prodidit. Etenim ex eo quòd hoc detur ſingulare; benè quidem infertur in eo dari vniuerſalem naturam; ſed non viciſſim ex eo quòd detur natura vniuerſalis, inferri poteſt dari hoc ſingulare, propterea quòd dari poteſt natura ſine hoc ſingulari, non tamen reciprocè hoc ſingulare ſine natura. Ad quæ Porphyrius reſpiciens dicebat, genus eſſe hoc modo prius ſuis differentijs, & ſpeciebus; eius enim ſunt verba. Isagoge cap. 6.
Ἔτι, τὰ μὲν γένη, πρότερα τῶν ὑπ᾽ αὐτὰ διαφορῶν. *Præterea genera ſunt priora differentijs ſub ſe poſitis.* Intelligendum tamen comparationem inſtitui non inter hanc naturam, & hoc indiuiduum; ſed inter naturam abſolutè in tota amplitudine acceptam, & hoc indiuiduum. Hæc tamen prioritas, nil aliud eſt, quàm maior amplitudo ipſius naturæ communis, quatenus hæc ad plura, quam quodlibet ſingulare, vt genus magis, quàm ſpecies, & adæquatè omne vniuerſale, quod certè in multis eſt, magis quàm vnum aliquod ex ipſis multis ſeſe extendit; Itaque iuxta conſiderationem hanc vniuerſale ſingularibus prius eſſe dicetur.

Quar-

Quarta proprietas vniuerſale eſſe principium rerum. Cap. de Genere. lib. 3. Diu. text. 10. Quarta proprietas eſt, quod vniuerſale ſit principium rerum, quas ſub ſe continet, iuxta illud Porphyrij. Καὶ γὰρ ἀρχή τίς ἐστι τὸ τοιοῦτον γένος τῶν ὑφ' αὐτό, καὶ δοκεῖ καὶ τὸ πλῆθος περιέχειν πᾶν τὸ ὑφ' αὐτό. *Etenim huiuſmodi genus eſt principium quoddam eorum, quæ ei ſubiecta ſunt, & videtur etiam vniuerſam multitudinem, quæ ipſi ſubiecta eſt, continere.*

Hac autem dere probabilibus rationibus vtens Philoſophus ex vtraque parte diſputauit quærens num, & quâ ratione vniuerſalia dici rerum principia poſſint, vtrum ſcilicet principia rerum ſint genera, quæ de pluribus prædicantur, vel ſint ea, ex quibus vnum quodque eſt, ſicut ex partibus. Et primò quidem probat non eſſe principia; ſecundò argumentatur ad oppoſitum oſtendendum. Hæc proprietas vniuerſali concedenda eſt, ſi tamen eô ſenſu vſurpetur, vt vniuerſalia in eſſendo non dicantur eſſe principia, quaſi per modum cauſæ eorum, quæ ſub ſe continent, cum enim ab ipſis non diſtinguantur reipsâ, nequeunt hoc modo eorum eſſe principia; ſed talia dici poſſunt, iuxta noſtrum intelligendi modum, quatenus inferiora ſuum eſſe habent, eòquòd communes naturas in ſe includunt contractas per differentias indiuiduantes, cum quibus identitatem habent, ratione cuius multiplicantur in indiuiduis.

Quinta proprietas vt vniuerſale ſecundum vna rationem dicatur imperfectius, ſecundum alteram perfectius ſingulari. Quinta eſt vniuerſalis proprietas, vt *ſecundum aliquam rationem dicatur imperfectius, ſecundum alteram perfectius ſingulari.* Neque de hoc poteſt vlla eſſe dubitatio, proptereaquòd ſi ſermo fiat de vniuerſali logico, ſiue metaphyſico, proculdubio exiſtimari debet imperfectius ſingulari, quatenus hoc addit naturæ differentiam, quod ſi ab ipſa natura perfectâ præciſione non credatur eſſe diſtincta, ſaltem præciſione imperfectâ diſtingui neceſſe eſt; proindèque ſingulare, quatenus importat id explicitè, quod implicitè tantum in conceptu communis naturæ continebatur, perfectius erit, non quia nouam perfectionem addat nullatenus in vniuerſali incluſam: ſed quoniam per ſingulare exprimitur perfectio, per vniuerſale non expreſſa. Vniuerſale autem ex aduerſo, quatenus ſua amplitudine complectitur omnia, quæ ſub ſe habet, perfectius erit quolibet eorum ſeorſum accepto.

Sexta proprietas vt ſit intelligibiles. 1. Poſt. tex. 182 Sexta proprietas vniuerſalis eſt, vt ſit intelligibile, & ſcibile quod expreſſit Philoſophus dicens. τὸ δὲ καθόλου καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀδύνατον αἰσθάνεσθαι· οὐ γὰρ τόδε, οὐδὲ νῦν. *Quod autem eſt vniuerſale, & in omnibus ſentiri nequit, non enim eſt hoc, neq. nunc.* Quaſi diſcriminis id inter intellectum, & ſenſum intercedere exiſtimet, quòd ſenſus duntaxat ſingulare, intellectus verò vniuerſale attingat, atque percipiat. Inficiari tamen non licet etiam ſingulare poſſe ab intellectu percipi. Non igitur hoc ſenſu Philoſophi verba intelligenda ſunt; ſed potius vt ipſe docere voluerit vniuerſalis hanc proprietatem eſſe, intelligibile, hoc eſt ita cadare ſub intellectum, vt ſenſu percipi nullo modo poſſit, cuius eſt tantùm ſingulare cognoſcere, cum tamen hoc ab intellectu pariter cognoſci poſſit.

Ibidem vniuerſale dicitur ſcibile. Quod ſi præterea aſſignetur vniuerſalis proprietas eſſe ſcibile iuxta illud ἡ δὲ ἐπιστήμη, τῷ τὸ καθόλου γνωρίζειν ἐστί. *Scientia verò eſt in cognoſcendo vniuerſali.* Magis diſtinguitur vniuerſale à ſingulari, non enim omnis intellectiua cognitio eſt ſcientia propriè dicta, vt ex Poſterioribus Analyticis cuique poteſt eſſe perſpectum; ſcientia autem hoc modo ſumpta de vniuerſalibus non autem de ſingularibus eſt, ob cauſas, opportuno loco explicandas; ob id οὐ δι' αἰσθήσεως ἔστιν ἐπίστασθαι. *nec per ſenſum fit vt ſciamus.* Quia nimirum ſenſus tantummodò ſingularia attingit. Ait enim Ἐπεὶ αἱ μὲν ἀποδείξεις καθόλου, ταῦτα δ' οὐκ ἔστιν αἰσθάνεσθαι, φανερὸν ὅτι οὐδ' ἐπίστασθαι δι' αἰσθήσεως ἔστιν. *Quoniam igitur demonſtrationes ſunt vniuerſales, vniuerſalia verò non licet ſentire; perſpicuum eſt non fieri per ſenſum, vt ſciamus.* De vniuerſalibus autem ſcientiam conſequimur, hoc igitur differt inter ſingulare, & vniuerſale, proindèque vniuerſalis exiſtimanda proprietas vt ſcibile ſit. Ibidem.

Septima proprietas vt ſit ſẽpe & vbique. Ibidem tex. 181. Septima eſt etiam vniuerſalis affectio, vt vniuerſale *ſit ſemper, & vbique*, quam Philoſophus hiſce verbis commemorat τὸ γὰρ ἀεὶ καὶ πανταχοῦ, καθόλου φαμέν. *Quod enim ſemper, & vbique, dicimus eſſe vniuerſale.*

Hæc autem proprietas bifariam poteſt intelligi. Primò quidem poſitiuè, vt vniuerſale poſitiue ſit in omni tempore, & loco ad eum modum, quo Deus ſemper, & vbique dicitur eſſe, itavt nullum liceat imaginari tempus, vel locum, in quo Deus ipſe non ſit. Et hoc modo non eſt intelligenda proprietas, de qua fit ſermo, cum vniuerſale dici non poſſit ſemper, & vbique eſſe; nam ipſum non eſt, niſi quatenus eius indiuidua ſunt; hæc autem eſſe non poſſunt omni tempore, & loco, propterea nec etiam vniuerſale. Secundò poteſt etiam intelligi negatiuè, quia nimirum non repugnat vniuerſali ſemper, & vbique eſſe, adeovt non liceat aſſignare tempus, vel locum, in quo ipſum non ſit, ſi ſecundum ſe ſpectetur, & ſi quæ ſit repugnantia, ea ſit ratione alterius, nempè ſingularium, è quibus nullum eſt (creati tamen ordinis) cui non repugnet, ſemper & vbiq; eſſe. Etſi enim foret aliquod ſingulare, quod poſſet eſſe ſemper, eoquòd incorruptibile eſſet, illud tamen non eſſet vbique, cum hoc ſolius Dei ſit proprium. Sic intellectum eſſe ſemper, & vbique, erit proprietas vniuerſali conueniens; quanvis etiam alio modo liceat illam interpretari, itaut vniuerſali poſitiuè quoque conueniat, quatenus vniuerſale dicatur non eſſe abſolutè, & ſimpliciter in omni tempore, & loco; ſed ſolum in omni tempore, & loco eſſe dicatur, quatenus quandocunque, & vbicunque ſint eius ſingularia, etiam & ipſum eſſe debeat.

Octaua vniuerſalis proprietas vt ſit æternum, atque incorruptibile. Octaua proprietas eſt vniuerſalis, vt *ipſum æternum, & incorruptibile ſit.* Hæc autem videtur deſumpta ex Ariſtotele, cum illam non ſemel commemoret, præſertim autem dum ait.

Primo Poſt. text. 59. alias text. 164. Ἔτι, εἰ μὲν ἔστι τις λόγος εἷς, καὶ μὴ ὁμωνυμία τὸ καθόλου, οὐκ ἂν ἧττον εἴη ἔνιον τῶν κατὰ μέρος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ ἄφθαρτα ἐν ἐκείνοις ἐστί, τὰ δὲ κατὰ μέρος, φθαρτὰ μᾶλλον. *Præterea ſi ſit vna quædam definitio, nec ſit homonymia: vniuerſale non minus erit, quam nonnulla particularia: imo magis, quatenus incorruptibilia in illis ſunt, particularia vero ſunt magis corruptibilia.* Quaſi Philoſophus dixerit, iam verò ſi genus vniuerſum vnâ quâpiam ratione, non autem ſolâ nominis communione continetur: non minus in rerum natura vniuerſale erit, quàm rerum ſingularum nonnullæ, quin etiam multo magis, quandoquidem quæ immutabilia ſunt; nec interitum agnoſcunt, in rebus vniuerſis cernuntur, res verò ſingulæ maxima ex parte caducæ ſunt, atque mortales. At vniuerſalia æterna, & incorruptibilia eſſe tribus modis poteſt intelligi. Primò quidem, eoquod ſemper aliqua ſint indiuidua, ratione quorum omni tempore eſſe dicantur. Secundò quoniam in ſe habeant principium aliquod, ratione cuius vniuerſalia ſint æterna, & incorruptibilia; neutro tamen ſenſu huiuſmo-

di

di eſſe vniuerſalia dici poſſunt; ſi tamen de vniuerſalibus prout talia ſunt ſermo fiat; quandoquidem neque ſunt, neque ſemper aliqua fuerunt indiuidua cuiuslibet vniuerſalis; cùm igitur ſingularia æterna non ſint; ergo nec etiam vniuerſale, cùm hoc præter illa nihil ſit. Tertius remanet igitur ſenſus, quo vniuerſalia dici poſſint æterna, & incorruptibilia, nimirum priuatiuè, ſeu negatiuè, quatenus vniuerſalia ex ſe corruptionis non habent principium, itaut tota corruptio, defectuſque in ſingularibus ſit, & vniuerſalibus prout huiuſmodi non repugnet æternitas; hoc igitur modo vniuerſalia dici poſſunt æterna, & incorruptibilia.

V. Poſt. ſtz, 262.

Ipſa enim nihil aliud dicunt, quàm quidditatiua, & eſſentialia prædicata, nullam autem exiſtentiam, penes quam ortus, & interitus contingit; cùm igitur ſemper vniuerſalibus eadem debeantur quidditatiua prædicata, itavt his variatis, nequeant vniuerſalia eſſe in indiuiduis; propterea dicuntur ſemper manere, ac ob id æterna eſſe. Quando igitur Philoſophus dixit vniuerſalia eſſe ingenerabilia, & incorruptibilia, ſolùm docere voluit, ea non poſſe per ſe generari, & corrumpi abſtracta à ſingularibus; proindèque duntaxat eſſe negatiuè ingenerabilia, ideſt non habere quidem gradum poſitiuum eſſentialem ingenerabilitatis, nam hoc modo communicari certè non poſſent ſingularibus generabilibus; ſed negatiuè, eòquòd non niſi in ſingularibus requiſitas conditiones ad exercitium generationis, & corruptionis habeant. Vbi aduerte, vniuerſalis nomine hoc loco intelligendum illud, quod eſt incomplexum, itemque communem naturam cum ſua vnitate formali, quæ etſi reipsâ ſit in indiuiduis per differentias numericas contracta; hoc tamen ipſum non habet ab internis principijs, ſed extrinſecùs illi accidit; quomodò autem vniuerſalia complexa, quæ per integras propoſitiones ſignificantur, neceſſaria, & æterna dici debeant, vnde propoſitiones æternæ veritatis fiant, quibus duntaxat vtuntur diſciplinæ, ſuo loco declarabitur. Sufficiat interim hanc eſſe neceſſitatem complexam ex hypotheſi, quia nimirùm ſi eſſe debet ſubiectum, de quo prædicatum enunciatur, debet hoc prædicato præditum eſſe, vt homo nequit eſſe in rerum natura, quin ſit rationalis, quin admiratiuus, quin riſibilis &c.

Ariſt. explicatur.

De Vniuerſalis proprietatibus hactenus.

SECTIO SEXTA

De Communitatibus, & differentijs quinque vniuerſalium.

Ex ſimil. & diſſimilium conſideratione magnā vtilitatem percipi.

EX ſimilium, diſſimiliumque conſideratione magnam in diſciplinis vtilitatem percipi, retulit eſt Ariſtoteles; ob id Porphyrius quinque prædicabilium ac vniuerſalium naturam ſedulò contemplatione perſecutus, quatenus tamen introductionis ratio poſtulabat, opportunum duxit, eadem inter ſe conferre, vt ea nimirum, in quibus conſentiunt, itemque diſcrepant, ſub vnum quaſi aſpectum ſubijceret. Horum autem vniuerſalium ſcitè admodùm comparationes denario numero complexus eſt, cum nec plures, nec pauciores eſſe potuiſſent, ſi ſingulis omnia conferenda forent. Cùm enim quinque ſint numero, quæ conferenda ſunt; primum neceſſe erat cum quatuor ſequentibus conferri; ſecundum cum tribus tantùm; non enim cum primo, ne prorſus inanis repetitio fieret; tertium cum duobus; quartum cum vltimo; quod cùm vltra ſe nullum habeat, & ad priora iam fuerit comparatum, nulli remanet conferendum; hinc denarius comparationum numerus. Prima eſt, quæ inſtituitur inter genus, & differentiam aſſignando ea, in quibus conueniunt, & ea pariter, quibus inter ſe diſcriminantur. Secunda, quâ confertur genus cum ſpecie. Tertia, quâ genus cum proprio; Quarta, quâ genus cum accidente; Quinta, quâ differentia cum ſpecie. Sexta, quâ differentia cum accidente; Octaua, quâ ſpecies cum proprio. Nona, quâ, ſpecies cum accidente. Decima, atque poſtrema, quâ proprium cum accidente: Vt autem hæc ordine tractemus, primò quidem omnia vniuerſalia interſe comparabimus; ex hac enim communi omnium vniuerſalium comparatione, longè commodiùs atque faciliùs ad particulares eorundem comparationes gradum facere poterimus.

Denarius comparationum numerus.

Comparātur inuicem omnia vniuerſalia.

Illud eſt omnibus vniuerſalibus commune, vt omnia ſint in multis, ac de omnibus prædicentur. Genus enim prædicatur de pluribus ſpeciebus, ac de pluribus indiuiduis, quæ ſub ipſis ſpeciebus continentur. Differentia pariter eodem modo ſe habet. Species prædicatur de pluribus indiuiduis ſub ipſa contentis. Proprium prædicatur de genere, cuius eſt proprium, itemque de ſpecie cuius proprium eſt, & de inferioribus quæ ſub ipſa continentur. Denique accidens prædicatur de genere, & ſpecie, ac de inferioribus, quæ continentur ſub illis. Hæc autem inductione per omnia genera, ſpecies, differentias, propria, & accidentia explicari, confirmarique poſſunt. Et vt ſummatim dicam, omnibus his vniuerſalibus, vt commune eſt poſſe de pluribus prædicari, quod eſt præcipuum; & primum vniuerſalis attributum ac proprium, ita etiam iiſdem commune eſt quodlibet aliud ex attributis, de quibus ante locuti ſumus. Imò & ipſis quoque commune, eſſe totum poteſtate, quod vniuerſali metaphyſico, & aliquo etiam modo logico eſſe conſentaneum, oſtendimus. Quo autem pacto genus de indiuiduis prædicetur, ſuo loco fuit explicatum. Porphyrius autem aſſignat differentiam quandam inter accidens, & alia prædicabilia, quòd accidens primò, & principaliter prædicetur de indiuiduis, & ſpeciebus, vel generibus, ſub quibus illa indiuidua continentur. Et in hoc accidens differre cenſetur ab alijs prædicabilibus; nam hæc ſi prædicantur de ſpeciebus, & indiuiduis priùs prædicantur de ſpeciebus; deinde verò de indiuiduis, ſeu proximè, & nullo intermedio de ſpeciebus, remotè autem, & non niſi intermedijs ſpeciebus de indiuiduis; vt in genere, ac differentia licet obſeruare; præcipuè autem differt accidens à proprio, quòd hoc etſi ſit accidens, primò prædicatur de ſpecie, deinde verò de indiuiduis ſub ſpecie contentis. Secus accidens commune quod ad eum ſe habet, quem diximus, modum; & hoc Philoſophus cognouit, cum propterea dixerit. ἄνθρωπος ἐστὶ λευκός, ὅτι Σωκράτης ἐστὶ λευκός. *homo eſt albus, quia Socrates eſt albus.*

Differentia inter accidens, & alia prædicabilia.

Cuius rationem afferunt, quoniam vnumquodque proprium ſiue genericum, ſiue ſpecificum proximè, ac immediatè ex principijs ſpeciei, vel generis, cuius eſt proprium tanquam ex cauſa profluit; huiuſmodi autem principia primò quidem ſpeciei, vel generi, & horum ratione conueniunt indiuiduis; ob id eadem ratione proprium primò ſpeciei, vel generi, & horum ratione conuenit indiuiduis. Contra verò communia ſe habent accidentia: cùm enim hæc ex principijs indiuidui quatenus tale eſt, tanquam ex cauſa proueniant, vel aliundè, puta, ab aliqua externa cauſa influente in ipſum indiuiduum; propte- Ratio.

Digitized by Google

rea fit; vt primò quidem indiuiduo; & ratione illius ſpecies, vel generi conueniant. Hoc autem ideo, quoniam omne proprium communem, ſiue genericam, ſiue ſpecificam conſequitur naturam.

Num omni naturæ communi proprietas conueniat. Vt plurimum conuenit.

Celebris quidem eſt controuerſia, num omni naturæ communi (quo nomine intelligo, tam genericam, quam ſpecificam) proprietas conueniat, adeo vt quælibet communis natura ſibi peculiarem vendicet proprietatem; vt plurimum quidem ita ſe res habet, & ſæpe ſæpius ſaltem per negationem, aut per formam rationis in ipſa re fundatam; proprietas aſſignatur. Imò rerum eſſentiæ conſueuerunt explicari, deſignarique per rationem principij, quod ſui naturâ talem, ac talem exigat proprietatem. Non propterea tamen exiſtimandum omni communi naturæ poſitiuam proprietatem conuenire. Si nanque ſpectemus proprietatem ipſam, hæc pariter ſuam habet rationem, cui non alia proprietas eſt adſcribenda. De proprio autem multa diſputat Philoſophus in Topicis. Quot ſcilicet modis dicatur proprium, & num benè illud ſit aſſignatum &c.

Lib. 5. Topic per totum.

Num ſingularibus concedendæ ſint peculiares proprietates præter illas, quæ ijs conueniunt ratione communis naturæ. Sententia negans approbatur.

Eſt etiam inquiſitione dignum, num ſingularibus quoque concedendæ ſint peculiares proprietates ab indiuidualibus differentijs dimanantes. Tametſi non deſint, qui id affirmarint; propius tamen ad veritatem acceſſiſſe videntur, qui ſingularibus peculiares proprietates denegandas exiſtimarunt. Ex horum igitur ſententia proprietates communia naturæ conueniunt quidem ſingularibus determinatæ, atque contractæ per differentias indiuiduantes, præter has autem, illis non aliæ peculiares conueniunt. Ad hoc aſſerendum ea me ratio compellit; quoniam quæcunque proprietas alicui ſingulari conueniat, non ita illi conuenit, vt prorſus ſimilis, ſolùmq; diuerſa numero alij, & alij ſingulari conuenire non poſſit; quin potius exiſtimandum, proprietatem non ſecus ſe habere, ac naturam ipſam communem; itavt quemadmodum hæc diuiditur, & multiplicatur in ſingularibus, ſic etiam, & eius proprietas, eo vel maximè quòd hæc iuxta ſuperius dicta reipsâ non diſtinguitur à natura, cuius eſt proprietas.

Ratio, qua ſuperior opinio ſuadetur.

Sed præter naturæ communis proprietatem hoc, vel illud indiuiduum ex internis principijs indiuiduationis peculiarem aliquam ſibi vendicare non poſſe ex eo planè conuincitur; quoniam proprietas conſequens communem naturam ita ſe habet, vt ab eſſentialibus eius principijs profluat, hinc propterea (illa enim principia talis naturæ ſunt propria) quæ conuenit vni naturæ, alteri conuenire non poteſt. At, qua conuenit alicui indiuiduo, vtpotè prouemens ab eius peculiari temperamento, vt propenſio ad arma tractanda in vno, in alio ad ſcientias, & magis ad hanc, quàm ad illam &c. poteſt in alio etiam indiuiduo prorſus ſimilis adinueniri, eòquòd non repugnat dari indiuiduum aliud, quod ſimili temperamento præditum ſit. De his tamen latius in Metaphyſica.

De particularibus comparationibus.

Abſolutâ comparatione omnium vniuerſalium inter ſe, ſequitur agendum de particularibus comparationibus, & primò de comparatione generis, & differentiæ, inter quæ tres conuenientias, ſex autem differentias, ſeu diſcrepantias inuenies. Supponendum autem cùm Porphyrio ſermonem hic haberi de differentia generica.

Prima comparatio eſt generis, & differentiæ. 1.

Conueniunt. Primò, genus & differentia in eo, quòd ſicuti genus prædicatur de pluribus ſpeciebus differentibus, ita pariter differentia, etſi differentiæ nõ omnes illas ſpecies, quas continet genus, ſubſe contineat. 2. Secundò quemadmodum quicquid prædicatur de genere eſſentialiter, prædicatur etiam de ſpeciebus ſub illo contentis; ita quicquid prædicatur de differentia eſſentialiter, prædicatur etiam de ſpeciebus ſub illa contentis. 3. Tertiò ſicut ablato genere, auferuntur omnes ſpecies illius; ita ablatâ differentiâ, illius etiam ſpecies auferuntur.

Conuenientiæ.

1. Diſcrepantia.

Differunt, & primò quidem, eòquòd genus prædicatur de pluribus, quàm prædicetur differentia; genus enim prædicatur de differentijs, & ſpeciebus oppoſitis, quæ diuiſiuæ ſunt illius generis; at verò illa de ſe inuicem non prædicantur. 2. Secundò genus ſuas continet differentias poteſtate; at verò differentia non ita continet genus. 3. Tertiò genus eſt prius naturâ differentijs; vnde eſt, vt ſublato genere, omnes illius auferantur differentiæ; ſublatis autem differentijs etiam omnibus diuiſiuis generis non auſertur neceſſariò genus; ſed integra remanet natura ipſius. 4. Quartò differunt penes modum prædicandi, propterea quòd genus prædicatur in quid; differentia autem in quale quid. 5. Quintò vnius ſpeciei vnum quidem eſt genus immediatum, multæ tamen ſunt differentiæ; vt in homine genus eſt animal; at verò differentiæ ſunt rationale, mortale &c. 6. Sextò tandem genus eſt perſimile materiæ; at verò differentiæ ſunt ſimiles formæ.

Secunda comparatio eſt generis cum ſpecie.

Si autem comparetur genus cum ſpecie ſpecialiſſima, tria reperientur in quibus conueniant, ſeptem autem in quibus differunt.

Conueniunt. 1. Primò, quoniam tam genus, quàm ſpecies prædicantur de pluribus. 2. Secundò ſicuti genus eſt prius naturâ ſuis ſpeciebus; ita ſpecies eſt naturâ prior ſuis indiuiduis. 3. Tertiò ſicut genus eſt totum quoddam continens ſub ſe ſpecies; ita ſpecies eſt totum quoddam continens ſub ſe ſua indiuidua.

1. Differunt autem. Primò, quia genus continet poteſtate ſuas ſpecies; ſpecies autem quamuis in ſe naturam generis contineat, non continet tamen poteſtate genus, cùm non omnia contineat, quæ ſub genere continentur, ſicut genus omnia continet, quæ continentur ſub ſpecie; ideoque genus de pluribus prædicatur, quàm ſpecies. 2. Secundò, differunt nam genus eſt veluti materia, quæ præcedit ante ſpeciem, & informata à differentia facit ſpeciem, quod de ſpecie, dici non poteſt vt perſpicuum eſt. 3. Tertiò, & ex proximè dictis oritur; genus eſt ſpecie naturâ prius. 4. Quartò hinc illud prouenit, quod ablato genere per intellectum, auferuntur ſpecies omnes illius, ſed ablatis ſpeciebus, haud neceſſariò genus auſertur, cum per intellectum adhuc generis integra remaneat natura. 5. Quintò, genus vniuocè prædicatur de ſpeciebus; at verò ſpecies hoc modo non prædicatur de genere. 6. Sextò, genus quantum ad poteſtatem excedit ſpecies ſingulas per ſe ſumptas; quoniam genus omnes ſuas ſpecies poteſtate continet; una autem ſpecies in alia non continetur. Contra verò ad actum quod ſpectat, quælibet ſpecies unam addit differentiam actu, quam genus actu non habet. 7. Septimò tandem, nullum genus fieri, poteſt ſpecies ſpecialiſſima, ſicut nulla ſpecies ſpecialiſſima poteſt fieri genus, vel ſicut nulla ſpecies poteſt genus generaliſſimum fieri.

Tertia comparatio eſt generis cum proprio.

Si autem conferatur genus cum proprio, tres reperientur conuenientiæ, & quinque diſcrepantiæ, ſeu differentiæ.

Conueniunt. 1. Primò; quoniam ſicut in bona conſequentia ex ſpecie infertur genus; adeout à ſpecie ſpecie ad genus quamoptimè liceat ad genus argumentari; ſic in eadem ex ſpecie infertur proprium. 2. Secundò ſicut genus non ſuſcipit magis, & minus; ita

nec

nec etiam proprium. Tertiò ſicut genus prædicatur
3. vniuocè de ſuis ſpeciebus; ita proprium prædicatur
vniuocè de illis, quibus eſt proprium.

1. Differunt autem. Primò, quia genus eſt prius
naturâ ſpecie, de qua prædicatur; proprium verò eſt
poſterius; tum quia genus eſt principium ſpecierum;
proprium autem non eſt principium, ſed potius eſt
principiatum; tum quia ſpecies eſt principium
proprij; cùm proprium fluat ab eſſentia, & natura
2. ſpeciei. Secundò genus prædicatur de pluribus
3. ſpeciebus: proprium autem de vna tantum ſpecie. Tertiò,
genus non conuertitur cum ſingulis ſpeciebus: ſed
proprium conuertitur cum illa ſpecie, cuius eſt pro-
4. prium. Quartò, proprium ineſt omni, ſoli, & ſem-
per ſpeciei, cuius eſt proprium; genus autem ineſt
5. ſuæ ſpeciei omni, & ſemper, ſed non ſoli. Quintò
tandem ablato proprio non aufertur genus; ſed ablato
genere aufertur proprium; quoniam ablato genere,
aufertur ſpecies, & ablatâ ſpecie aufertur proprium,
quod ex illa profluit.

Animaduerſio. Circa tertiam conuenientiam aduerte prædicationem vniuocam duobus modis vſurpari. Primò enim prædicatio vniuoca propriè illa eſt, quâ aliquid eſſentiale prædicatur de re, cui eſt eſſentiale; Secundò accipitur prout ſignificat omnem illam prædicationem, quâ aliquid ita prædicatur de altero, vt & nomen, & ratio per nomen ſignificata prædicetur, ſiue prædicetur eſſentialiter, ſiue non. Cum igitur dicitur genus, & proprium vniuocè prædicari, id intelligendum iuxta ſecundam vſurpationem; quoniam tam genus, quàm proprium ita prædicantur, vt prædicetur non ſolum nomen; ſed etiam ratio ſignificata per nomen. Tametſi genus ita prædicetur, vt ratio per illud ſignificata ſit eſſentialis ijs, de quibus prædicatur, adhuc tamen proprium dicitur vniuocè prædicari modo nuper explicato.

Alia animaduerſio. Circa ſecundam diſcrepantiam in eo poſitam, quòd genus prædicetur de pluribus ſpeciebus; proprium verò de vna tantum ſpecie, cuius eſt proprium, aduertendum occurrit, hinc à quibuſdam colligi nullum dari proprium, niſi ſpecificum; propria verò generica non eſſe verè propria. Allucinantur tamen, cum generica quoque propria concedenda ſint; quamvis Porphyrius de ſpecifico tantum ſit locutus; vel quia ipſe egerit de proprio ſpecifico, de quo etiam Capite de proprio diſputauerat, nulla mentione factâ de generico, quandoquidem hoc ad illud facile reduci ſibi non immeritò perſuaſum habuerat; Vel quia animaduerterit genus à proprio diſtingui eò quòd genus perpetuò, ac neceſſariò quatenus tale eſt, prædicari debeat de pluribus ſpeciebus: proprium autem quantumvis poſſit etiam & ipſum de pluribus ſpeciebus prædicari, hoc tamen ipſum non habet, quatenus proprium eſt; adeo vt ad eius eſſentiam pertineat hoc modo prædicari, ſed poſſit de vna ſola ſpecie, quale eſt proprium ſpecificum, prædicari.

Quarta comparatio, & eſt generis cum accidente. Si autem conferamus genus cùm accidente; deprehendemus vnum in quo conueniunt, & quatuor in quibus diſcriminantur.

Conueniunt genus, & accidens in eo, quòd vtrunque de pluribus prædicatur, quod non ſolum accidenti ſeparabili, ſed etiam inſeparabili conuenit.

1. Differunt autem. Primò, quoniam genus eſt prius
ſpecie accidens verò ſiue ſeparabile, ſiue inſepara-
bile poſterius eſt; propterea quòd prius eſt id, cui
2. accidit, quàm ſit ipſum accidens. Secundò, genus
non prædicatur ſecundum magis, & minus; omnia
enim inferiora illius æquè illud participant; accidens
verò prædicatur ſecundum magis, & minus. Tertiò 3.
accidentia primò, & principaliter ſunt in indiuiduis;
genera verò ſunt prius naturâ in ſe ipſis, quàm ſint in
ſpeciebus, vel indiuiduis. Quartò genus prædica- 4.
tur in quid; accidens autem in quale; vel in quomodo.

Quinta comparatio, & eſt differentiæ cum ſpecie. Si conferamus differentiam cum ſpecie, reperiemus duo, in quibus conueniunt; & quatuor in quibus differunt.

Conueniunt. Primò, quoniam vtraque æqualiter à
ſuis inferioribus participatur, eaque ſuſcipiunt ma-
gis, & minus. Secundò, quemadmodum ſpecies 1.
ſemper ineſt ſuis inferioribus, de quibus prædicatur, 2.
ita differentia; vt enim indiuiduum ſine ſua ſpecie
eſſe non poteſt; ita nec etiam ſpecies ſine ſua diffe-
rentia conſtitutiua.

Differunt autem. Primò, quoniam ſpecies prædi- 1.
catur in quid: differentia verò in quale quid. Secun- 2.
dò quia differentiæ ſæpè de pluribus ſpeciebus prædi-
cantur; ſpecies verò, nempe ſpecialiſſima (de hac
enim in præſentia fit ſermo) prædicatur ſolum de 3.
indiuiduis. Tertiò differentia eſt prior naturâ ſpe-
cie, cùm ſit vniuerſalior illa, vt propterea ablata dif-
ferentiâ auferatur ſpecies; ablatâ autem vna ſpecie, 4.
non auferatur differentia. Quartò differentia ſimul
cum alia differentia componi, conſtituitque ſpe-
ciem; vna autem ſpecies nihil cum alia ſpecie com-
ponit.

Animaduerſio. Cum autem dicimus differentiam eſſe vniuerſaliorem ſpecie, id non intelligendum de differentia, quæ eſt propria ſpeciei; ſed de differentia conſtitutiua generis. Deinde cùm dicimus ſpeciem cum ſpecie nihil componere, intelligendum, vt ipſæ non concurrant tanquam ſe ipſis formaliter communicando ſe ipſas; nihil tamen prohibet, quominus effectiuè ſicut vt Aſinus, & Equa ad generandum Mulum concurrant.

Sexta comparatio & eſt differentiæ cum proprio. Si comparemus differentiam cum proprio, deprehendemus in duobus conuenire, & in duobus eiſdem differre.

Conueniunt. Primò, quia ſicut differentia prædi-
catur æqualiter de ſuis ſpeciebus, & non ſecundum
magis, & minus; ita etiam proprium. Secundò ſi- 1.
cut differentia prædicatur vniuerſaliter; hoc eſt de 2.
omnibus ſuis ſpeciebus; ita etiam proprium vniuer-
ſaliter de illis prædicatur.

Differunt autem primò, quia differentia ſæpe 1.
prædicatur de pluribus ſpeciebus; proprium verò
de vna tantum. Secundò, differentia non conuerti- 2.
tur cum eo, cuius eſt differentia; quoniam eſt quid
vniuerſalius illo; proprium verò conuertitur.

Animaduerſio. Cum autem dicimus differentiam ſæpe prædicari de pluribus Speciebus; proprium autem de vna tantum, id intelligendum volumus ex Porphyrij ſententia, habito nempe ſermone de differentia conſtituente genus, & proprio ſpeciei atomæ.

Septima comparatio & eſt differentiæ cum accidente. Si comparemus differentiam cum accidente; deprehendemus in duobus conuenire, differre autem in tribus.

Conueniunt. Primò, quoniam vtrumque prædicatur
de pluribus. Secundò, quia quemadmodum diffe-
rentia ſemper ineſt illis, quorum eſt differentia; ita
etiam accidens inſeparabile ſemper ineſt ei, cuius 1.
eſt accidens. 2.

Differunt autem. Primò, quoniam differentia ſem-
per prædicatur vniuerſaliter de ſpeciebus, & de om- 1.
nibus indiuiduis. Accidens verò non prædicatur
vniuerſaliter de omnibus, vt album de homine, ſed

non de omni homine prædicatur. Secundò differentia non ſuſcipit magis, & minus, accidens verò ſuſcipit. Tertiò contrariæ differentiæ, non ſimul miſcentur vt rationale,& irrationale; ſed contraria accidentia miſcentur; ex albo enim, & nigro colores medij, puta rubrum, pallidum &c. fieri poſſunt.

Octaua comparatio & eſt ſpeciei cũ proprio.

Si comparemus ſpeciem cum proprio, reperiemus conuenire in duobus, & in quatuor differre.

1. Conueniunt; Primò quia ſpecies, & proprium
conuertuntur, & de ſe inuicem prædicantur; dicimus enim omnis homo eſt riſibilis, & omne riſibile
eſt homo; ſumitur autem riſibile pront dicit aptitudinem, non actum ridendi; nam actu ridere, non eſt
2. proprium hominis, ſed accidens eiuſdem. Secundò
conueniunt; quia ſicuti ſpecies æqualiter participatur ab omnibus eius indiuiduis; ita proprium æqualiter participatur ab omnibus illis, quorum eſt proprium.

1. Differunt autem; Primò quia ſpecies poteſt eſſe
genus aliorum, ſi nempe fuerit ſpecies ſubalterna.
Proprium verò ſtrictè ſumptum, nequit eſſe pro-
2. prium, niſi vnius ſpeciei, nimirum atomæ. Secundò, ſpecies eſt prior naturâ proprio, propterea quòd
proprium ſequitur naturam ſpeciei; ideoque prius
3. naturâ eſt ſpecies, quam proprium ipſius. Tertiò
ſpecies ſemper dicit actum, qui debet adeſſe illi, cuius eſt ſpecies; proprium verò duntaxat aptitudinem
dicit; ita fit vt Socrates ſemper actu ſit homo, non
4. ſemper tamen actu rideat, etſi ſemper ſit riſibilis,
ſiue aptus adridere. Quartò alia eſt definitio proprij à
definitione ſpeciei; proprium enim definitur eſſe id, quod adeſt omni, ſoli, & ſemper; Species verò definitur eſſe id, quod eſt ſub genere, & prædicatur de pluribus numero differentibus in eo, quod quid.

Animaduerſio.

Cæterùm hoc loco Porphyrius ſumpſit ſpeciem alio modo, quàm in antecedentibus acceperit; hactenus enim ſumpſit illam pro ſpecialiſſima; nunc autem pro ſubalterna. Imò quando communitates affert inter ſpeciem, & proprium, ſumit itidem ſpeciem pro ſpecialiſſima; quando autem affert primam differentiam inter illa, ſumit ſpeciem pro ſubalterna; quando verò vltimam differentiam affert, tunc ſumit pro ſpecialiſſima; non propterea tamen reprehendendus, qui de re adeas interpretes.

Nona cõparatio eſt ſpeciei cum accidente.

Si comparemus ſpeciem cum accidente; deprehendemus conuenire in vno, ſcilicet in eo, quod vtrique conuenit prædicari de pluribus, & comperiemus differre in quatuor.

Differunt autem; Primò quoniam ſpecies prædi-
1. catur in eo, quod quid; accidens verò in eo, quod
2. quale, vel quomodo ſe habet. Secundò vna ſubſtantia indiuidua, vnam tantummodò ſpeciem habet;
cùm tamen multa habeat accidentia non ſolum ſepa-
3. rabilia, ſed etiam inſeparabilia. Tertiò ſpecies eſt
prior accidente etiam inſeparabili; prius enim intelligendum ſubiectum, quàm accidens, quod eſt in
illo. Accidens enim quidpiam rei aduentitium
4. eſt. Quartò ſpecies æqualiter participatur ab inferioribus ſuis, & non ſecundum magis, & minus;
accidens autem non participatur æqualiter, etiamſi inſeparabile ſit.

Decima atque poſtrema cõparatio, & eſt proprij cum accidente.

Denique ſi comparemus proprium cum accidente; repetiemus in duobus conuenire, & in tribus differre.

Conueniunt; Primò quoniam proprium, & accidens inſeparabile ita ſe habent, vt ſubiectum nun-
1. quam ſit in rerum natura ſine illis; ideoque conue-
2. nit omni, & ſemper. Secundò conueniunt, quoniam vtrumque prædicatur in quale.

1. Differunt autem; Primò quia proprium conuenit
2. ſoli, quod non habet accidens quantumuis inſeparabile; Secundò proprium conuertitur cum eo, cuius
3. eſt proprium; non ſic autem accidens. Tertiò proprium non ſuſcipit magis, & minus; accidens verò ſuſcipit.

SECTIO SEPTIMA.

Quomodo quæſtionibus à Porphyrio propoſitis ſatisfiat.

Tres quæſtiones à Porphyrio propoſitæ.

Reliquum eſt, vt ad huius tractationis de Vniuerſalibus calcem quæſtionibus initio iam à Porphyrio propoſitis ſatisfaciamus. Tres autem illæ fuerunt; è quibus Prima eſt an vniuerſalia per ſe ſola ſubſiſtant; an verò ſint in nudis, & puris intellectibus. Secunda an vniuerſalia ſint corporea, an incorporea. Tertia an ſint ſubſtantia, vel accidens.

Prima quæſtio à Porphyrio propoſita.

1. Diuin. tex. 25. & lib. 7. ac alibi.

Tametſi autem Porphyrius primam Quæſtionem generatim propoſuerit, tam de vniuerſalibus ſubſtantiarum, quàm accidentium, reuerà tamen inſtituta videtur ab Ariſtotele ſpeciatim de vniuerſalibus ſubſtantiarum, cum ipſe diſputationem init aduerſus Platonem in re de qua agitur; ibi nanque de ſolis generibus, & ſpeciebus ſubſtantiarum ediſſerit. Inficiari tamen non licet hoc idem de accidentibus inquiri poſſe; proindeque non inconſultò Porphyrius vniuerſè quæſtionem propoſuit.

In Cratylo propè finem. 4. Diu. tex. 12.

7. Diuin. cap. 54.

Quæſtioni fit ſatis.

Heraclitus, Antiſtenes, Democritus, Epicurei, referente Platone, imò etiam, & Ariſtotele exiſtimarunt vniuerſalia, de quibus in præſentia fit ſermo in ſolis eſſe nudis intellectibus, atque conceptibus. In eandem ſententiam abierunt illi, qui Nominales appelati fuerunt. Plato ex aduerſo credebat vniuerſalia quidem exiſtere in re, & extra animam non ſolùm ratione rerum quas dicunt, ſed etiam ratione ipſius communitatis, & vniuerſalitatis per ſuas illas ideas, in quas paſſim Ariſtoteles inuehitur; præſertim in libris Diuinorum, vbi datâ operâ de Platonis ideis tractationem inſtituit. Ex hactenus tamen diſputatis facilè quid ad Porphyrii quæſtionem primo loco propoſitam reſpondendum conſtabit; Vniuerſalia enim ſi ſumantur pro naturis, quæ denominantur vniuerſales, nulli dubium, quin dici poſſint in rebus eſſe, ſiue extra animam. Si autem accipiantur ſecundum ipſam vniuerſalitatem, dicenda ſunt entia in anima, itant extra ipſam nullum eſſe habeant; quod duobus modis poteſt intelligi iuxta duplicem de ente rationis opinionem; hoc enim ſi dicamus concedendum extra lineam omnis entis realis, itaut ſolùm habeat eſſe obiectiuè in mente diſtinctum ab omni ente reali; vniuerſalia ſecundum vniuerſalitatem erunt entia rationis iuxta hanc vſurpationem accepta. Vbi aduertendum iuxta hunc dicendi modum vniuerſale ſumptum pro natura, & vt aiunt, materialiter acceptum, interdum eſſe ens rationis; cum enim vna ſecunda intentio poſſit ſupra aliam fundari; poterit etiam vniuerſalitas entibus rationis applicari, quemadmodum contingit, quando entia rationis inſtar realium à ſuis inferioribus abſtrahuntur, & iterum ad ipſa comparantur; ſic ex horum ſententia vniuerſale dicitur genus ad quinque vniuerſalia, ſumpto vniuerſali pro ente rationis modo iam explicato. At ſi ens rationis non aliud eſſe concedatur, quàm illud à nobis ſuo loco explicatum, quatenus ſcilicet non habet eſſe extra animam, licet ſuum eſſe habeat intra latitudinem entis realis; vniuerſalia erunt entia rationis ſecundum ipſam vniuerſa-

uerſalitatem, quatenus ſecundum naturam ſunt in re, at ſecundum vniuerſalitatem non niſi in anima, eo quòd vniuerſalitas conſiſtit in illo reſpectu ſuperioris ad inferiora, qui ſolùm habet eſſe, quatenus intellectus illum comminiſcitur, licet hoc reuerà ſit in anima tanquam in ſubiecto, dicaturque rationis opus, quatenus extra animam non eſt; qua de re, vide quæ ſcripſi in *Diſſertatione* de ente rationis. In huiuſmodi autem entibus rationis dari etiam poteſt vniuerſale quantum ad naturam; itaut natura ipſa ſit ens rationis modo iam explicato, & vniuerſalitas eodem modo ſit rationis opus; itaut ſuo modo detur quoque ſecunda intentio ſupra primam fundata.

Secunda quæſtio à Porphyrio propoſita.

Erat autem ſecunda Quæſtio; an vniuerſalia ſint corporea; an incorporea. Plato arbitrabatur genera, & ſpecies eſſe formas quaſdam omnis materiæ, & mutationis expertes, etiam ſi ſint ideæ rerum corporearum.

Ex aduerſo Ariſtoteles vniuerſalia putabat materiam includere dummodo vniuerſalia ſint rerum corporearum, & materialium. Sed quæſtionis ſenſus manifeſtus eſt, intelligi ſiquidem dubitatio poteſt de vniuerſali quoad vtramque rationem, quibus ipſum conſtat; cum enim vniuerſale dicat naturam ſubſtratam vniuerſalitati, & vniuerſalitatem ipſam, dubitari profectò poteſt de vtraque vniuerſalis parte, an ſcilicet rationem corporei, vel incorporei obtineat.

Quæſtioni fit ſatis.

Ad vniuerſalitatem, ac obid ad formalem partem, quod ſpectat, nullus videtur dubitandi locus, cùm illa ſit ens rationis; hoc autem vtcunque explicetur nunquam corporeum dici poteſt. Qui ens rationis ab omni ente reali diſtinctum tueri conantur, vniuerſalitatem prædictam, vtpotè ens rationis ab ipſis intentum, aiunt, neque corpoream eſſe neque incorpoream; itaut dicat aliquid ab vtraque ratione præciſum; excepto tamen ente rationis iuxta noſtrum explicandi modum, petenda reſponſio ex iis, quæ hac de re ſuo loco diſputauimus. Atſi ſpectetur natura ſubſtrata, quam vniuerſale inuoluit, quoniam vniuerſalis ratio non limitatur ad naturas corporeas, vel incorporeas; propterea vniuerſalia & corporea, & incorporea eſſe poſſunt; quandoque etiam dicere poſſunt ab his conceptum præciſum ſanè per indifferentiam; Quando ſiquidem communis natura denominata vniuerſalis eſt corporea; tunc vniuerſale corporeum eſt, vt homo reſpectu Socratis, & Platonis; at quando eſt natura ſpiritualis, tunc vniuerſale illam inuoluens eſt incorporeum, vt Angelus reſpectu huius, & alterius Angeli; quando autem communis illa natura dicit conceptum præciſum ab vtraque ratione, ſcilicet corporei, & incorporei; tunc vniuerſale illam includens, vt ſubſtantia dicit conceptum indifferentem ad rationem vtramque, quemadmodum etiam, & accidens, ſi quidem hoc dicit conceptum præciſum ab vtraque ratione, & indifferentem ad vtramque.

Hactenus autem dicta ex eo conſtant, quoniam huiuſmodi vniuerſalia, vel abſtrahuntur à ſingularibus rebus corporeis, atque materialibus, & ita dici poſſunt corporea, propterea quòd in quocunque exiſtant, corporea ſunt, & identitatem habent cum indiuiduis corporeis, atque materialibus. Vel à rebus ſpiritualibus, ac immaterialibus abſtrahuntur, & tunc incorporea, atque ſpiritualia dici poſſunt, quoniam in ſpiritualibus indiuiduis exiſtunt, & cum illis identitatem habent. Si tandem abſtrahantur à quibuſdam corporeis & ab aliis incorporeis, & ſpiritualibus, qualis eſt ratio ſubſtantiæ communis Angelis, & rebus corporeis; & tunc vniuerſalia dicentur importare conceptum præciſum à ratione corporei, & incorporei; nam in rebus corporeis vniuerſale erit corporeum, & in incorporeis erit incorporeum, vnde dicit conceptum indifferentem ad vtranque rationem; quemadmodum animal, eò quòd commune eſt rationali, & irrationali, propterea dicit conceptum indifferentem ad vtrunque.

Quanquam autem dicamus vniuerſalia eſſe corporea, quando à ſingularibus corporeis abſtrahuntur; non ob id in illud incidimus abſurdum, quòd ſimul in eodem plura ſint corpora; vt in homine ſit vniuerſale, quod eſt animal, & aliud quod eſt viuens, & aliud quod eſt corpus, quæ omnia ſunt corpora; non enim hæc corpora ſunt diſtincta realiter, quo pacto nequeunt plura eſſe corpora ſimul; ſed diuerſi ſunt tantummodò gradus eiuſdem rei, qui quidem omnes eadem in re conueniunt; gradus enim corporis in homine realiter non deſtinguitur à gradu viuentis; nec gradus viuentis à gradu animalis, nec gradus animalis à gradu hominis; ſed ſolum virtute in re, formaliter per intellectum ipſos diſtingui alibi demonſtrauimus. Sed hoc nullum incommodum. *Difficultas proponitur, & eidem occurritur.*

Cùm autem nulla natura ſpiritualis ſit ſenſibilis, hoc eſt ſenſu perceptibilis, ſed proprium ſit rebus corporeis, poſſe ſentiri; ob id pariter dicendum naturas quaſdam eſſe ſenſibiles, quaſdam inſenſibiles, & quaſdam neutras; ita tamen vt nunquam exerceri ſenſatio poſſit circa ipſam vniuerſalem naturam; non enim viſus ex. gr. poteſt colorem generatim ſumptum, aut albedinem in vniuerſum acceptam videre; neque guſtari poteſt ſapor communiter ſumptus, cùm ſenſationis actus nonniſi circa aliquod ſingulare poſſit exerceri; hoc igitur ſenſu id vſurpandum, vt naturæ ſenſibili in vniuerſum competat, in ſuis ſingularibus ſentiri poſſe; quod de natura ſpirituali aſſerere minimè licet. Nec à ſuperiori veritate receſſit Philoſophus dicendo, vniuerſalia eſſe ſine materia ac proinde incorporea, itaut omnia vniuerſalia crediderit incorporea eſſe; non enim negauit vniuerſalia quædam materiam ipſam includere; ſed ſolum docere voluit illam non inuoluere ſingulariter ſumptam; ſed tantum in vniuerſum acceptam. *7 Diuin à tex. 45. Ariſt. locus explicatur.*

Tertia quæſtio à Porphyrio propoſita. Quæſtioni fit ſatis.

Erat autem tertia, & poſtrema Quæſtio an vniuerſalia ſint in ſingularibus, an potius ab iiſdem ſeparata. Plato dicebat genera & ſpecies rerum ſenſibilium eſſe ab illis ſeparata, vt mox explicabo. Ariſtoteles oppoſitum aſſerebat; Sed huic queſtioni ſatisfiet reſpondendo vniuerſalia materialiter accepta eſſe in ſingularibus, formaliter verò ſumpta, poſſe aliquo modo ab eis dici ſeparata, quatenus vniuerſalitas, eſt quoddam opus rationis, licet etiam in huiuſmodi ſtatu dici poſſint cum ſingularibus per intellectum coniuncta, quoniam per eſſe in illis, actu vel aptitudine conſtituuntur. Hoc planè videtur docuiſſe Ariſtoteles, cùm vbique dixerit vniuerſalia non eſſe à rebus ſeparata, ſed in ipſis ſingularibus exiſtentia, quoniam cum illis realiter identificantur, in quo à Platone diſſentit, ſiquidem ille dicebat genera, & ſpecies rerum ſenſibilium eſſe ab illis ſeparata, eò quòd vniuerſalia crederet eſſe quaſdam ideas omnis mutationis, & corruptionis expertes; inde enim fit, vt illæ nequeant eſſe in ſingularibus, & cum iiſdem identificatas, cum ſingularia variabilia ſint, atque corruptibilia, quod ideis ipſis repugnat.

Alia quæſtio proponitur.

Et hâc occaſione quæri ſolet; an vniuerſalia ſint ſubſtantia, vel accidens; nec abſimili diſtinctione reſpondendum de duplici vniuerſalis parte, nempè

tor-

formali, cuiuſmodi eſt vniuerſalitas, & materiali, qualis eſt natura ſubſtrata; prætermiſſâ autem formali parte, cùm de illa ſentiendum ſit iuxta vnum, vel alterum modum explicandi ens rationis, de materiali parte dicendum, quam ſubſtratam eſſe naturam aſſeruimus.

Ea naturis vniuerſalibus quædam ſubſtantiales, & quędam accidentales

Ex naturis porrò vniuerſalibus quædam ſunt ſubſtantiales, quædam accidentales, quædam autem neutræ. Explicatur, & ſuadetur aſſertio, in cuius gratiam oportet aduertere ſubſtantiale duobus modis vſurpari poſſe, primò prout ſignificat idem, ac eſſentiale, ſiue pertinens ad eſſentiam rei, quo pacto ab accidentale diſtinguitur, cum hoc id, quod eſt extra eſſentiam, ſignificet. Ita quidem aliquæ ſunt naturæ eſſentiales; aliæ autem accidentales ſubiectis, de quibus dicuntur. Vt homo ſubſtantialis, hoc eſt eſſentialis eſt Socrati, & animal homini; at verò album, & Socrati, & homini accidentale eſt. Et vniuerſè Genus, Species, & Differentia eſſentialia, Proprium verò, & Accidens accidentalia eſſe dicuntur. Hinc naturæ vniuerſales in accidentibus ſubſtantiales dicuntur inferioribus ſuis, quoniam ſubſtantiale ſumitur pro eſſentiali; at in accidentibus ſuperiores gradus inferioribus eſſentiales eſſe cuique perſpectum eſt. Secundò ſubſtantiale accipitur pro eo, quod per ſe exiſtit: & accidentale pro eo, quod ſubiecto inhæret, & hoc iuxta partitionem entis in ſubſtantiam, & accidens. Hoc autem ſenſu naturæ vniuerſales in ſubſtantijs ſunt ſubſtantiales, ſiue ſubſtantiæ: in accidentibus verò ſunt accidentales, ſiue accidentia; hæc autem inductione conſtant diſcurrendo per ſubſtantias, & accidentia. Potiſſima autem ratio ea eſt; quoniam de eſſentia ſubſtantiæ nequit eſſe natura accidentalis; nec de eſſentia accidentis ſubſtantialis natura; vnde tota natura, quæ eſt in aliqua ſubſtantia ſingulari eſt prorſus independens ab omni inhæſionis ſubiecto: eodem modo tota natura, quæ in ſingulari eſt accidente, ſubiecto quidem inhæret; ex naturis igitur vniuerſalibus quædam accidentales ſunt.

Aliquæ naturæ neutræ.

Sed quoniam datur ratio entis realis, quæ eſſentialiter tam in ſubſtantia, quàm in accidente inuoluitur; propterea fatendum eſt ex vniuerſalibus naturis aliquas eſſe neutras, cum talis eſſe debeat ratio entis, & omnis alia, quæ tam in ſubſtantia, quàm in accidenti inuoluitur. Talem autem eſſe debere rationem entis, & alias ſimiles inde probatur, quoniam ſi ratio entis foret eſſentialiter ſubſtantia, certè non competeret accidenti; et ſi foret eſſentialiter accidens, non competeret ſubſtantiæ; eſt ergo ratio quædam neutra, quippe quæ neutro modo ſe habet, diciturque conceptum imperfectâ ſaltem præciſione præciſum à ratione ſubſtantiæ, & accidentis.

3. Diuin. tex. 2. & 3. à tex. 45.

Nec oppoſitum docuit Philoſophus, quando videtur dixiſſe vniuerſalia non eſſe ſubſtantias; ſolum enim negare voluit vniuerſalia eſſe naturas per ſe, & in ſe conſiſtentes ſeparatas à ſingularibus; vnde ſumpſit ſubſtantiam pro natura exiſtente per ſe extra ſingularia. De his tamen hactenus.

DISSERTATIO XIV.

De Vniuerſalibus in ſignificando, Vniuocis æquiuocis, atque denominatiuis.

Tractationis ordo

Diuiſio in tres partes.

Ecte hoc loco philoſophi de vniuerſalibus in ſignificando tractationem aggrediuntur; cùm enim huc uſque de vniuerſalibus in eſſendo diſputarint; & hæc ab vniuerſalibus in ſignificando præſupponantur; ob id non inconſulto poſt eorum conſiderationem, de his diſputationem inſtituunt. Hæc porrò ſunt, de quibus in Anteprædicamentis edisſerunt. Vniuerſam hanc tractationem in tres partes diſtribuunt; quarum primam, quam præ manibus habemus, de Antepradicamentis appellant; in qua tres definitiones Vniuocorum ſcilicet, Æquiuocorum, atque Denominatiuorum aſſignant; quibus non ineptè recentiorum ſagacitate fuerunt Analogorum definitiones adiunctæ, quas tamen Ariſtoteles neglexit, quoniam Analoga æquiuocorum nomine forſan complexus eſt. Duas etiam diuiſiones, duaſque regulas afferunt. Secunda eſt, in qua de Prædicamentis edisſerunt. Tertia quæ Poſtprædicamenta complectuntur; nimirum quoſdam modos, qui vel omnia, vel aliqua ſaltèm prædicamenta, conſequuntur. Erat autem cur primam hanc partem præmitterent, cùm in hâc tractentur ea, quæ ad collocationem, ordinemque rerum in prædicamentis apprimè conducunt ſi nanque prædicamentis fuiſſent permixta, non exiguam confuſionem peperiſſent.

SECTIO PRIMA.

De Æquiuocis, & Vniuocis.

Cur priùs de æquiuocis.

INitio tractanda videntur æquiuoca, quippè quæ ſimpliciora ſunt, ſolius enim nominis communitatem habent, cùm Vniuoca præter hanc naturæ quoque ſignificatæ per nomen communitatem obtineant. Alij autem opportunius exiſtimant, ab Vniuocis exordium deſumere, velut ab ijs, quæ cum vniuerſali in eſſendo longè maiorem ſortiantur affinitatem. Res tamen nullius momenti, cùm nihil referat vndè ſumatur exordium, dummodò ambo conſiderentur, vt propterea non nulli coniunctim de vtriſque diſputarint.

Quædam præmittenda Tam vox, quã formalis conceptus mentis ſignificat, modo tamen diuerſo.

Præmittendum autem tàm vocem, quàm mentis formalem conceptum res ſignificare, atque repræſentare, modo tamen diuerſo. Formalis nanque conceptus, quippè qui cognitio eſt, rem cuius eſt imago ſuâ naturâ ſignificat, vox autem non naturaliter, ſed ad placitum, & ad libitum rem ipſam ſignificat; Hinc porrò fit, vt formalis conceptus vnius rei ſecundum ſpeciem ſit vnus; rerum autem plurium ſpecie differentium ſint plures; vnius rei ſecundùm ſpeciem, vnus eſt formalis conceptus, vti dicebam; non repugnat tamen plures numero diuerſos, vnum ſcilicet poſt alium, in eodem intellectu reperiri, vt formalis eſt vnus conceptus humanæ naturæ ſecundum

Digitized by Google

dum ſpeciem, cum plures formales conceptus ſpecie diuerſi de eodem homine repugnent; nec idem conceptus formalis poteſt eſſe de rebus naturâ diuerſis, quoniam huiuſmodi conceptus ſpeciem ſortitur ab obiecto ſuo: ſi enim eſt idem obiectum: idem pariter ſpecie conceptus erit; & ſi idem eſt ſpecie conceptus, idem etiam ſpecie obiectum eſſe oportebit, cum ille huius imago ſit: nihil tamen prohibet numero plures eſſe, at non eodem modo de nominibus ratiocinandum; idem ſiquidem nomen, & vniuersè eadem vox ad diuerſa penitus ſignificanda poteſt adhiberi; vt vox iſta *canis*, quæ impoſita eſt ad ſignificandum canem terreſtrem, piſcem marinum, & ſydus cæleſte.

Nomen æquiuocũ.

Nomen res adeò diuerſas vnicâ voce ſignificans ſolet æquiuocum apellari, quaſi videlicet res plures eâdem voce appellans.

Vnius rei plura nomina & hæc dicũtur Multiuoca ſiue Synonyma.

Contingit etiam vt contra vnius rei plura ſint nomina, vt enſis, & gladius, & hæc multiuoca, ſiue ſynonima dicuntur.

Vſu quoque venire ſolet, vt res plures diuerſis conceptibus repræſentatæ diuerſis itidem vocibus ſignificentur; vt homo, leo, quæ propterea diuerſiuoca vocantur.

Diuerſiuoca quæ. Vniuoca.

Accidit etiam, vt res plures quatenus communem rationem participant eodem nomine ſignificentur, & ea dicuntur vniuoca, vt homo, leo, quatenus communem rationem animalis participant, & animalis nomen merentur & animalia nuncupantur.

Animaduerſio.

Nominũ vnitas, & varietas rebus, & ſola hominum inſtitutione conuenit.

Hic porrò non eſt ſilentio prætereundum, quòd æquiuocatio, & vniuocatio tam rebus, quàm vocibus per intellectum conueniunt. Hæc enim nominum vnitas, vel diuerſitas rebus ex ſola hominum inſtitutione conuenit; res propterea ſe ipſis nec vniuocæ, nec æquiuocæ, ſed tales dicuntur, quatenus à nobis his, vel illis nominibus ſignificantur. Primò tamen non inficiandum conuenire vocibus; ſecundò autem rebus; quoniam hæ non dicuntur tales, niſi in ordine ad uoces vniuocas, vel æquiuocas.

Res ſe ipſis nec vniuocæ nec æquiuocæ.

Æquiuoca, & vniuoca in actiua, & paſſiua ſignificatione.

Quo factum eſt, vt æquiuoca, & vniuoca in actiua, & paſſiua diſtingui conſueuerint. Illa quidem ſunt nomina equiuocè, vel vniuocè ſignificantia: Iſta ſunt res ipſæ nominibus ſignificatę, vndè nomina dicuntur vniuoca vniuocantia, & æquiuoca æquiuocantia, quia vocant, & appellant, ſeu res ipſas ſignificant Res verò dici ſolent æquiuoca æquiuocata, & vniuoca vniuocata, quoniam nominibus vocantur, ac appellantur.

Vniuoca, Diuerſiuoca, Synonyma Æquiuoca paſſiuè ſumpta.

Quæ autèm in nomine, conceptuque, per nomen illud expreſſo, conueniunt, *vniuoca* paſſiuè dicuntur, & nomen ipſum actiuè *vniuocum* nuncupatur; quæ in vtroque differunt, appellantur *diuerſiuoca*; quæ in conceptu conueniunt, & in nomine differunt; nuncupantur *ſynonyma*, ſiuè *multiuoca*; Quæ denique conueniunt in nomine, ſed in conceptibus differunt, æquiuoca dicuntur.

[illegible]

Stagirites autèm neglectis multiuocis, & diuerſiuocis, vtpotè minùs ad rem facientibus, dè vniuocis, & æquiuocis ſermonem inſtituturus, eorum definitiones tradit dicens, Ὁμώνυμα λέγεται, ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος. *Homonyma dicuntur, quorum nomen ſolum eſt commune, ad illud verò nomen accommodata definitio eſt diuerſa* Hoc eſt Æquiuoca dicuntur, quorum ſolum nomen commune eſt, ſecundum nomen verò ſubſtantiæ ratio diuerſa. Subdit exemplum dicens. οἷον ζῷον, ὅ, τε ἄνθρωπος, καὶ τὸ γεγραμμένον. τούτων γὰρ ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας, ἕτερος. ἐὰν γὰρ ἀποδιδῷ τις τί ἐστιν ἑκατέρῳ αὐτῶν τὸ ζῴῳ εἶναι, ἴδιον ἑκατέρου λόγον ἀποδώσει. *Quemadmodum & homo, & quod pictum eſt animal dicitur; horum nanque nomen ſolum eſt commune: ad illud verò nomen accomodata definitio eſt diuerſa; ſi quis enim explicet quid ſit vtrumque eorum, quà animal eſt, propriam vtriuſque definitionem tradet.* Aut igitur homo, & quod pictum eſt animal; in quorum declarationem ſubdit. *Horum enim ſolùm nomen commune eſt, ſecundum nomen verò ſubſtantiæ ratio diuerſa.* Si quis enim aſſignet quid ſit vtrumque eorum, quà animalia ſunt, propriam aſſignabit vtriuſque rationem. Sic igitur Philoſophus æquiuoca definit. At verò vniuoca, ad eum, qui ſequitur modum Συνώνυμα δὲ λέγεται ὧν τό, τε ὄνομα κοινόν, καὶ ὁ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός. *Synonyma* autem, quorum, & nomen commune eſt, & eadem nomini attributa eſſentiæ definitio.* Explicat autem allatam definitionem, dum ſubdit οἷον ζῷον, ὅ, τε ἄνθρωπος, καὶ ὁ βοῦς. τούτων γὰρ ἑκάτερον κοινῷ ὀνόματι προσαγορεύεται ζῷον, καὶ ὁ λόγος δὲ τῆς οὐσίας ὁ αὐτός. ἐὰν γὰρ ἀποδιδῷ τις τὸν ἑκατέρου λόγον, τί ἐστιν ἑκατέρῳ αὐτῶν τὸ ζῴῳ εἶναι, τὸν αὐτὸν ἀποδώσει λόγον, *Vt animal id quod homo eſt, & id quod eſt bos. Nam & animal communi nomine eorum vtrumque appellatur, & eadem eſt, quæ eſſentiam explicat, definitio; Etenim ſiquis tradat definitionem, quæ quid vtrumque quatenus animalia ſunt, explicet, certè eandem attribuet vtriq;* Hinc propterea Scholaſtici ſic vniuoca definiunt. *Vniuoca dicuntur quorum nomen commune eſt, & ſecundum nomen eadem ratio ſubſtantiæ*, vt animal, homo, atq; bos, quæ vt ipſe declaret, ſubdit, *communi enim nomine vtraque animalia nuncupantur, & eſt ſubſtantiæ ratio eadem.* Si quis enim aſſignet vtriuſq; rationem quid vtrumque ſit, quà ſint animalia, eandem aſſignabit rationem.

* Idest vniuoca.

Definitionis [illegible]

Explicatur particula, nomen.

Quæ vt rectè perſpicuèque conſtent, ſingula iuuabit percurrere, & quidem primò conſideranda occurrit vox *nomen* cum dicitur *quorum ſolum nomen commune eſt*; nomen enim accipiendum, vt eſt omnium rerum per vocem ſignificatio, nimirum omne vocabulum, non proprium ſolum, aut appellatiuum, quod ad illud tantummodo nomen pertinet, quòd caſibus inflecti poteſt, ſed ad omnem rerum ſignificationem, quatenus res per impoſita vocabula prædicamus, vt verbo dicam, non preſsè, ſed laxâ quadam ſignificatione ſummitur *nomen*, pro vt comprahendit, verbum, participium, & quamlibet aliam orationis partem, cùm in his omnibus vniuocatio, & æquiuocatio, contingat. Ità quidèm *canis* nomen æquiuocum eſt, cum ſignificet canem caleſtem, terreſtrem, aquatilem; & verbum *lego* in prima perſona æquiuocum eſt, ſignificat enim *colligo*, & ſignificat etiam *Nuncium ſeu oratorem mitto*. Quod etiam in alijs orationis partibus operoſum non eſt adnotare.

Explicatur particula, ſolùm.

Secundò dicitur *ſolùm* quod duobus modis accipitur, ſemèl cùm aliquid vnum eſſe dicimus, vt ſi dicamus *ſolus eſt Deus*, ideſt vnus; alia vice cum dicimus, ad quandam ab altero diuiſionem, vt ſiquis dicat, *ſolum me habere panem* ideſt non etiam obſonium. Philoſophus autem hoc ſenſu loquitur dicens *ſolum nomen commune eſt*; quaſi nempè voluiſſet intelligi, *non etiam definitio*; æquiuoca nanque iunguntur nomine, ſed definitione diſſoluuntur.

Explicatur particula commune.

Tertiò dicitur *commune*, quod etſi multifariam ſumatur, hic tamen accipitur tantum pro eo, quod etſi nullis ſit diuiſum partibus, totum tamen vno tempore venit in ſingula ad ſignificandum; tale nomen debere eſſe omnino vnum, & idem; vbi obſeruandum quamlibet diuerſitatem ſiue litterarum, ſiue pronunciatio-

Digitized by Google

kiationis, & accentus, ſiuè quantitatis ſyllabarum æquiuocationem tollere; penes hæc omnia ſeruanda igitur vnitas; ſecùs autem in æquiuoca voce contingit. Vt *leporem* cum media correpta, & *leporem* cum eadem producta, quæ potius dicuntur nomina diuerſa, etſi literis ſimilia.

Explicatur particula ratio.

Quartò dicitur *ratio*, quæ quamuis multifariam dicatur, hic tamen pro conceptu obiectiuo ſumitur, qui per definitionem, vel aliam quampiam orationem exprimitur.

Explicatur particula ſubſtantiæ.

Quintò dicitur *ſubſtantia*, quo nomine non intelligitur id quod ab accidente diſtinguitur, ſiquidem in accidentibus propriè & vniuocatio, & æquiuocatio reperitur; ſed accipitur, pro eſſentia & quidditate; quæ in omnibus tam ſcilicet in ſubſtantia propriè dicta, quàm in accidentibus reperitur. Sic Philoſophus alibi ſubſtantiam accepit dicens *quod quid erat eſſe, cuius ratio definitio eſt vnius cuiuſque ſubſtantia dicitur*. (7. Diuin. Text. 15.)

Explicatur particula ſecundum nomen.

Additur *ſecundum nomen*, ſiue importata per nomen, ad ſignificandum penes illud nomen, quod æquiuocum, vel vniuocum dicitur, attendendum eſſe, quod æquiuocum, vel vniuocum dicitur; alioquin, quæ nomen æquiuocum vnum habent, in aliqua communi ratione, iungi poſſunt, quæ per nomen illud non denotetur. Vt nomen canis æquiuocum eſt; & quamvis aliqua in huiuſmodi nomine ſint æquiuoca; poſſunt tamen in alio vniuoca eſſe nomine, quatenus in alia quapiam communi ratione per nomen hoc aliud, ſignificata, vniuocè conueniunt.

Tres æquiuocorum conditiones.

Itaque tres æquiuocorum conditiones perhibentur. Prima vt habeant commune nomen. Secunda, vt habeant rationem ſubſtantiæ diuerſam. Tertia, vt ratio illa diuerſa ſit ſecundum illud nomen; Hæc autem omnia ex tradita definitione conſtant.

Philoſophus definit æquiuoca æquiuocata, & vniuoca vniuocata.

Ex his facilè intelliges à Philoſopho definita fuiſſe æquiuoca æquiuocata, & vniuoca vniuocata; & vt alij loquuntur, æquiuoca & vniuoca paſſiuè ſumpta; hoc eſt res ipſas haud nudè quidem acceptas, ſed quatenùs nominibus ſignificatas, & vt ſubſtratas ſecundis intentionibus, & æquiuocationis, & vniuocationis, quæ immediatum fundamentum habent in vocibus, ita vt quod his definitionibus explicatur ſecunda ſit intentio, quà æquiuoca, & vniuoca in concreto ſumpta conſtituuntur, iuxtà quam vſurpationem ſecunda prædicta intentio pro rebus ipſis æquiuocatis, & vniuocatis acceptis in actu ſignato ſupponit.

Hinc Stagirites definiens æquiuoca, & vniuoca vſus eſt verbo *dicuntur*, quod præſertim accipitur cùm de ſecundis intentionibus ſit ſermo, non autem verbo *ſunt*, cuius vſus in primis intentionibus eſt.

Æquiuocum duplex à caſu, & à conſilio.

Non pigebit aduertere partitionem æquiuoci in illud quod dicitur *à caſu, & aliud à conſilio*. Primum cum vox imponitur ad plura ſignificanda penitùs inconſideratè, vt ſi quis Venetijs imponat filio nomen Alexandri, quod alteri etiam Romæ impoſitum fuit. Æquiuocum à conſilio eſt quandò conſideratione, & ratione quâdam ad plura ſignificanda imponitur; quod duplex eſt, vnum quod à conſilio purè æquiuocum dicitur, quando vox plura ſignificat, non ob ordinem, aut ſimilitudinem aliquam inter ſe eorum, quæ ſignificantur, ſed ob aliquid ex parte imponentis; vt ſi quis filio Alexandri nomen imponat, in memoriam parentum, qui tali nomine vocati ſunt; tuncq; nomen iſtud æquiuocum eſt ad parentes, & ad filium conſilio, purè tamen æquiuocum, cum non ſignificet ſignificata ſua propter ipſorum ordinem, vel ſimilitudinem, quod varium faciunt, pro varietate eorum, quæ ad nomen imponendum mouent; puta à memoria, modo iam dicto, & à ſpe, quod imponitur ad ſignificanda plura propter aliquam boni expectationem; vt ſi quis imponat filio nomen Platonis, quoniam expectat Philoſophum futurum. At verò æquiuocum quod Analogum eſt, dicitur illud quod plura ſignificat, propter aliquem ordinem, vel ſimilitudinem; quod trifariam contingit, vel à ſimilitudine, vel à cauſa, vel à proportionalitate.

Amplius igitur vt æquiuocum à conſilio magis explicemus Æquiuoca à conſilio in multiplici ſunt differentia. Primò enim aliqua ſunt à memoria, vt quando aliquis, exempli gratia, vocat filium nomine aui, vel alterius maioris, vt illius memoriam renouet. Secundò alia dicuntur à ſpe, vt ſi quis nominet aliquem, nomine alicuius inſignis viri, quòd ſperet talem virum ab eo imitandum. Tertiò alia ſunt à ſpe, & memoria ſimul, quoniam in impoſitione nominis vtriuſque ratio habetur. Quartò alia ſunt ab analogia, vel proportione, vt cùm quis nominat aliquid nomine alterius, cum quo proportionem, vel ſimilitudinem, & analogiam habet; quo pacto pedem montis, pedem lecti &c. nominare conſueuimus, ob ſimilitudinem quandam cum pede hominis, vel alterius animalis. Quintò alia ſunt æquiuoca ab vno, quando ab vno, incipientes alia, quæ ab illo deducuntur, illius nomine appellamus, ſicuti vocamus ſanum animal, & ſanum pulſum, vel medicum pharmacum, & medicum volumen. Sextò alia ſunt æquiuoca ad vnum, quæ nimirum ad vnum finem ordinantur, vt exercitatio dicitur ſana & potio ſana, quoniam ad ſanitatem, tanquam ad finem ordinantur. Hæc autem duo poſtrema differunt inter ſe, quia æquiuoca ab vno, ordinem habent ad vnum principium à quo procedunt. Quæ autem ſunt ad vnum ordinem habent ad vnum finem, ad quem ordinantur. Æquiuoca autem quæ ſunt ab vno, vel ſunt ab illo, vt ab exemplari, quomodo imago Regis, & Rex eodem modo nominantur. Vel ab efficienti, quomodo volumen medicum dicimus, quia à medico factum eſt; & lyram quoque dicimus muſicam, quia fit ab arte muſica. Vnde hæc ſummatim, exhibetur æquiuocorum partitio.

Ex æquiuocis, quædam ſunt à fortuna, alia à conſilio. Æquiuocorum à conſilio, alia ſunt à memoria, alia à ſpe, alia ab vtraque, alia ſunt à proportione, alia ab vno, & hoc vel ab exemplari, vel ab efficiente, vel ad vnum.

Interim vt exactiùs hucuſque tradita explicentur; quædam occurrunt notatu digna.

Qua ratione nomen æquiuocum plura ſignificet.

Primum, quâ ratione nomen æquiuocum plura ſignificet, num ſcilicet actu, an verò potentiâ; & rurſus an ſub disiunctione, an potius ſub copulatione, omnia ſua ſignificata ſimul contineat.

Difficultas. Solutio.

Difficultates tamen non deſunt; quod enim eſt vnitate deſtitutum, cuiuſmodi ſunt æquiuoca, nequit ſub definitionem cadere. Hoc tamen non perturbet, tametſi enim æquiuoca ſint eſſentialiter multa, accidentariâ tamen ratione, nimirum prout ſecundam intentionem inuoluunt, vnum quid dici poſſunt, tantâ vnitate, quantâ quidem eſt opus, vt explicari vnicâ definitione poſſint. Ita fit vt eſſentialiter & ſecundùm rem æquiuoca dicantur, accidentariâ ratione tamen, & ſecundum modum dicantur vniuoca, eâdemque ratione, commune quidpiam importare dicuntur, ac proindè nihil deſiderari, vt definitione poſſint comprehendi, ac explicari. Nec ſubindè deducas ſecuturum non æquiuoca vt ſic, ſed potius quatenus vniuocorum rationem induunt, de-

finiri;

finiti. Negandum enim id occurſurum, ſi particula quatenus reduplicet rem definitam; concedendum verò ſi conditionem definiti, in eo poſitam, vt definitum, vel eſſentiale, vel ſaltem accidentaria ratione ſit vniuocum.

Primum quod proponitur inquirendum.

Sed hic conſideranda quædam occurrunt non exigui momenti, è quibus. Primum in quæſtionem poſitum, eſt ſignificatum vocis æquiuocæ; videtur enim nomen æquiuocum nudè, ſimpliciterque prolatum ex ſe, & ſua vi non gignere actu quidem in mente audientis, niſi ſui ipſius non vltimatum conceptum; ut quantum ad rem ſignificatam relinquere ſuſpenſum, ac dubium audientem de ſignificatione, quam loquens intendit; aptum tamen eſſe, vt per appoſitionem alterius nominis determinatè ſignificet vnum è pluribus nimirum, quibus ipſum aptari poteſt.

Difficultatis ratio.

In hoc tamen difficultas, propterea quòd ſignificatio vocis exercetur, cum actu profertur in ordine ad res, quibus eſt impoſita; quamobrem cum ipſa profertur per ſe ipſam, debet aliquid actu ſignificare vt vox iſta, *canis*, debet ſignificare quidpiam præter ſe ipſam, cum impoſita ſit ad ſignificandum canem terreſtrem, cæleſtem, atque marinum; vndè cum profertur, eſt opus, vt eius ſignificatio in ordine ad res, quibus eſt impoſita, exerceatur.

Confirmatio difficultatis.

Accedit & illud, quòd ſi vox æquiuoca non ſignificaret aliquid, niſi per alterius vocis appoſitionem determinantem; ſequeretur, quòd nunquam actu ſignificare poſſet æquiuocè, cum ſemper vi nominis adiuncti determinatè aliquid ſignificaret.

Quorundam reſponſio, atque ſolutio.

Quæ cum à quibuſdam fuiſſet animaduerſum, eò confugerunt, vt dicerent nomen æquiuocum plura quidem actu, ſub disiunctione tamen ſignificare, vt cum dicitur *canis mouetur*, ſenſus reddatur, quòd canis, vel marinus vel cæleſtis, vel terreſtris moueatur.

Reijcitur.

Eo tamen nomine hæc improbanda ſententia, quoniam hæc propoſitio ſimpliciter abſolutèque vera eſſe deberet, cum ad veritatem disiunctiuæ propoſitionis ſufficiat, quòd altera eius pars vera ſit.

Vera ſolutio.

Præſtabit igitur dicere nomen æquiuocum plura quidem actu ſignificare copulatim, ita tamen, vt copulatio non ſuper res ipſas ſignificatas cadat, ſed ſuper actum ſignificandi, proindèque nomen æquiuocum actu plura, indeterminatè tamen, ſignificare.

Nomen *canis* quid ſignificet.

Itaque nomen *canis* non ſignificat copulatim cæleſtem, terreſtrem, & marinum, cum hoc potius foret ſignificare vnum, quàm plura; ſiquidem totum illud copulatum vnam habere poteſt intelligendi rationem.

Vt omittam, quòd propoſitio per terminum æquiuocum foret, vel ſimpliciter vera, vel ſimpliciter falſa: vera quidem cum prædicatum ſignificatis omnibus conueniret; falſa autem ſi vni ſoli non conueniret; ad propoſitionis enim copulatiuæ falſitatem ſat eſt alteram eius partem eſſe falſam.

Quid dicendum.

Dicendum itaque, vt ſuperius monuimus, copulationem prædictam cadere ſuper actum ſignificandi, ac hunc in modum, æquiuocum nomen plura actu indeterminatè ſignificare.

Difficultas. Solutio.

Neque commoueat, quòd copulationem cadere videatur non poſſe ſuper actum ſignificandi, quin cadat ſuper res ſignificatas; id enim admittendum eo ſenſu, nimirum, quin cadat ſuper res indeterminatè ſignificatas.

Secundum quod ponitur inquirendum.

Secundum etiam id inquiſitione dignum, an æquiuocum nomen abſolutè nomen vnum, an plura nomina dici mereatur. Ea porrò dubitandi ratio, quoniam nomen per ſignificationem conſtituitur; vt igitur ſignificatio multiplex, ſic etiam multiplex nomen.

Quid reſpondendum.

Occurrendum autem dicendo, æquiuocum nomen vnum eſſe. Quamobrem non inſulsè Philoſophus dicebat æquiuoca vnum habere commune nomen, & re verà nomen canis vnicum eſt. Id autem ſic vſurpandum, quòd nomen dicatur vnum materialiter, quatenus vnus eſt ſonus, vnica vox, multiplex tamen formaliter. Abſolutè tamen rectè dixeris, vnicum nomen, quoniam concretum accidentale non redditur multiplex iuxta formarum multitudinem vno exiſtente ſubiecto.

Concretum accidentale non redditur multiplex iuxta formarum multitudinem ſed iuxta multitudinem ſubiectorum.

Nam idem lac dulce eſt, & album; non enim duo concreta ſunt, quia duæ ſunt formæ; nimirum albedo, & dulcedo, ſed potiùs vnum, eò quòd ſubiectum vnum: non abſimili modo vox quatenus ſignificans quoddam concretum eſt, vndè quamvis ſignificationes ſint plures, ſe habentes tanquam plures formæ in eadem voce, veluti in eodem ſubiecto, concretum eſt tamen vnum.

Tertium inquiſitione dignum.

Tertium non omittendum; an in mente, atque adeo in eius formali conceptu non ſecus, ac in voce poſſit æquiuocatio contingere.

Dicendum eſſe geminum formalem conceptum, ſcilicet non vltimatum, qui tantummodò vocem, non autem rem attingit, & in hoc aliquam æquiuocationem accidere non inficiandum; & alterum vltimatum eſſe, & in eo nullam æquiuocationem cadere conſtanter aſſerendum. Hæc de æquiuocis.

De Vniuocis.

Quo ſenſu in definitione vniuocorum ac vſurpandum nomen, & ratione ſubſtantiæ.

EX hucuſque traditis de *Æquiuocis* facilè cuique perſpectum erit *Ariſtotelis* conſilium in definiendis Vniuocis. Quo ſenſu nimirum ſit vſurpandum nomen commune pluribus, quo etiam ſenſu intelligi debeat ſubſtantiæ ratio.

Per quid vniuoca ab æquiuocis ſecernuntur.

Solum hîc adnotandum id, per quod æquiuoca ab vniuocis ſecernuntur, quòd nimirum vniuocorum ratio dicitur vna, æquiuocorum verò diuerſa, ſecundum idem nomen. Vniuocorum ratio dicitur vna, non quidem vnitate reali, ſed vnitate rationis, & præciſionis. Æquiuocorum autem ratio dicitur diuerſa, quia neque ratione, nec præciſione eſt vna. Additum fuit *ſecundum nomen* ſenſu iam explicato, cum de æquiuocis ageretur.

Difficultas.

Non omittendum autem definitionem vniuocorum traditam eo nomine à quibuſdam improbari, quòd etiam æquiuocis accommodata videatur; nam his quoque commune eſt æquiuocationis nomen, & ſecundum illud nomen ratio eadem. Imò etiam & denominatiuis, quoniam album ex: gr: ſecundum idem nomen & ſecundum rationem eandem de niue, & lacte dicitur, cum hæc nedum alba dicantur, ſed etiam re ipsâ ſint talia, vndè nomen, & rationem nomine ſignificatam participant.

Difficultas diluitur.

Fit tamen ſatis in memoriam reuocando ſuperius dicta; nimirum æquiuoca aliquo modo induere vniuocorum naturam; ipſa enim prout in prima intentione conſiſtunt, ſuntque vt quid, & in eſſe exercito æquiuoca ſunt; dici tamen poſſunt vniuoca, vt modus, & veluti in eſſe ſignato ob ſecundam, quam poſſunt vniuocationis intentionem fundare; ad eum igitur modum, quo æquiuoca dici poſſunt vniuoca, ad eundem itidem modum iiſdem vniuocorum definitio conueniet.

Neque perturbet, quòd vniuoca, & æquiuoca cum ſint oppoſita, non ita ſe habeat, vt vnum de altero etiam accidentariâ prædicatione poſſit prædicari, ita-

vt æquiuoca poſſint aliquo modo vniuoca dici, & hâc ratione poſſint definiri; tametſi enim eodem modo ſumpta inuicem opponantur, diuerſo tamen non item; itaque æquiuoca, & vniuoca vt quid accepta, & in eſſe exercito, quemadmodum ambo vt modus, & in eſſe ſignato opponuntur; Sed æquiuoca ſumpta vt quid, vniuoca autem, vt modus non aduerſantur; Sic etiam viciſſim. Ad denominatiua quòd ſpectat, ijs materialiter ſumptis vniuocorum definitionem aptari, nullum incommodum, quod certè foret ſi definitio ipſis formaliter acceptis, diceretur conuenire.

Cæterum vniuocorum tres numerantur conditiones. Prima eſt, vt vniuoca habeant idem nomen; intelligendo per nomen, vocem illam, ſiue ſit nomen, ſiue verbum &c. Secunda eſt, vt habeant eandem rationem ſubſtantiæ, hoc eſt eandem definitionem, ſeu deſcriptionem. Tertia eſt, vt ratio illa eadem ſit in ordine ad illud idem nomen; & hæc ex allata vniuocorum definitione conſtant.

Dubitatio proponitur dupli ci parte conſtans.

Solet autem in controuerſiam vocari, num ad vniuocationem ſufficiat vnitas formalis conceptûs, quo intellectus inferiora omnia immediatè concipiat: an requiratur vnitas obiectiui conceptûs, nimirum termini, qui per formalem conceptum attingitur.

Dubitationis ſolutio quo ad primã partem. Diſſert. 8.

Res porrò ſic explicanda; cum duplex præciſio ſit, quæ poteſt ab intellectu fieri, quarum vna perfecta, altera autem imperfecta, ob id iuxta duplicem hanc præciſionem ratiocinandum eſt, Vtramq; præciſionem iam explicuimus.

Secunda dubitatio pars.

Secundum in quæſtione poſitum. An obiectiui conceptus vnitas, neceſſariò debeat eſſe realis ita videlicet, vt reipsâ reale quidpiam illi reſpondeat, vel realitas, ac natura communis adæquatè per ipſum concepta, ac explicata, ratione cuius inter illa diſtinctio ex rei natura intercedat: an potius ſufficiat vnitas rationis & præciſionis per intellectum inadæquatè concipientem, cum fundamento in re.

Solutio.

Quanvis autem in re propoſita non idem ſit Philoſophorum ſenſus, maximè tamen eorum arridet conſilium, quibus probatur vnitatem rationis, ac præciſionis per intellectum inadæquatè concipientem cum fundamento in re, ſufficere, nec aliquid amplius deſiderari.

Tertia dubitatio.

Tertium etiam ſolet in dubium reuocari num conceptus vniuocus debeat omninò, ac neceſſariò perfectè præſcindere tam à ſuis inferioribus, quàm à differentijs, vel modis contrahentibus: ita nimirum vt in ipſo rationes inferiorum, ſeu contrahentium, nec implicitè nec explicitè inuoluantur.

Solutio.

Facilè tamen cuique perſpectum, ad vniuocationem latiori quadam ſignificatione ſumptam, prout nimirum æquiuocationem excludit, præciſionem imperfectam ſufficere. Quòd ſi de perfectiſſima vniuocatione loquamur, perfectam ad eam itidem præciſionem requiri.

Ens etiam dicitur aliquo ſenſu vniuocũ.

Per priorem illam vniuocationem ens etiam dicitur vniuocum ad inferiora, proindèque non ſic eſſe præciſum prout comune eſt Deo & creaturis, ut generis rationem obtineat; at quicquid debet propriè genus eſſe, illud quoque per poſteriorem præciſionem debet eſſe præciſum.

Quarta dubitatio.

Quartum etiam ſollicitauit illud Philoſophantium animos. Num neceſſe ſit rationem ſignificatam per nomen vniuocum, eſſentialiter vniuocatis conuenire. An ſatis ſuperque, vt ijs accidentaliter conueniat.

Solutio.

Sed eâdem diſtinctione ſit ſatis. Si nanque ſit ſermo de nomine vniuoco propriâ ſignificatione ſumpto, nulli dubium, quin requirat, vt ratio ſignificata per nomen eſſentialiter vniuocatis conueniat. Sic ſe habent genus & ſpecies; hæc enim eſſentialia prædicata dicuntur. Quòd ſi nomen vniuocum latiori quâdam vſurpatione ſumatur, non vtique requirit aliquod ſignificatum commune quidem eſſentialiter inferioribus ſuis; ita planè proprium, & accidens.

Quinta dubitatio.

Quintum atque poſtremum eſt illudque plurimis moleſtum, an neceſſe ſit rationem ſignificatam per nomen vniuocum æquè primò, ac præcipuè omnibus vniuocatis conuenire: an potius vni primo, ac præcipuè conuenire poſſit, alteri verò ſecundò, minuſque præcipuè, ſiue vni cum dependentia, alteri verò ſine dependentia ab illo.

Solutio.

Sed hoc ab vniuoci acceptione diuerſa pendet &c.

SECTIO SECVNDA.

De Analogis.

Cur hic de Analogis priuſquàm De denominatiuis.

HVius loci eſſet, de ijs diſſerere, quæ Denominatiua nuncupantur; hunc enim ordinem nobis præſcripſit Stagirita; quia tamen analoga cum vniuocis, & æquiuocis non exiguam habent affinitatem, ob id in præſentia iuuat de ipſis tractationem inſtituere & quanvis hæc Stagirites prætermiſerit, operæ tamen eſt precium in eorum conſiderationem incumbere. Quid igitur analogum, quid, & quotuplex analogia proximum eſt vt inquiramus.

Quid Analogiæ nomen ſignificet.

Si analogiæ nomen attendas, competies Græcis idem ſignificare, quod Latinis proportio, comparatio, & proportionalitas. Hæc porrò commemorata nomina conuenientiam quandam cum adiuncta differentia, & inæqualitate ſignificant. Analogia proindè ea nominis vi, diuerſitatem quandam cum aliqua tamen ſimilitudine mixtam præſefert. Analogorum autem hæc decantata eſt definitio.

Analoga quid.

Analoga ſunt, quorum nomen commune eſt, ratio autem ſignificata per illud nomen partim eſt eadem, partim verò diuerſa.

Analoga inter æquiuoca, & vniuoca quẽdã obtinent locum.

Hinc perſpicuum, ac manifeſtum analogiam in nominibus aliquam obiectiuam rationem importare, nomine ſignificatam, quæ ſimul vnitatem, ſimul etiam diuerſitatem habeat adiunctam, vt non immeritò dictum fuerit, eſſe maiorem vnitate æquiuocationis, & minorem vnitate vniuocationis, ita vt inter vniuoca, & æquiuoca medium locum obtineant.

Analogiæ igitur ratio videtur in proportione plurium rerum conſiſtere, quatenus hæ proportionem habent inuicem ſecundum rationes diuerſas.

Rationes in Analogia debẽt eſſe diuerſæ.

Rationes autem diuerſæ eſſe debent; quoniam ſi vna & eadem extiterit, prout huiuſmodi nequeunt eſſe analoga, ſed vniuoca. Tametſi autem, quandoque contingat, cum vniuocatione cohærere etiam analogiam, vt patet de animali, quòd ſimul vniuocum, & analogum eſt, analogiâ quidem inæqualitatis, hoc nihil planè, propterea quod vniuocum erit, non prout aliquam dicit rationum diuerſitatem nempe diuerſitatem inæqualitatis, nec erit analogum, quatenus vnitatem rationis importat. Defectu igitur commemoratæ diuerſitatis, homo exempli gratia, non eſt analogum quidpiam reſpectu Socratis, Platonis &c. Quoniam hi proportionem habere minimè dicuntur, cùm non comparentur inuicem ſecundum rationes diuerſas; ſed dicuntur potius aſſimilari.

Obiectiuus conceptus

Hinc obiectiuus conceptus per analogiam importatur partim idem, partim verò diuerſus; propterea

Digitized by Google

Quâ per Analoga importantur partim idem, partim verò diuerſum.

tereà quòd diuerſus eſt, prout dicit obiectiuas rationes diuerſas, eſt autem idem ſecundum proportionem, quoniam proportio cum ex intrinſeca ratione ſua ſimilitudinem aliquam præſeferat, ob id etiam aliquam vnitatem.

Hinc perſpicuum, ac manifeſtum analoga quidem ab vniuocis, & æquiuocis diſtingui; propterea quod vniuoca dicuntur conuenire ſecundum vnitatem ſimpliciter, quoniam ſimilia ſunt in aliqua natura; At analoga conuenire dicuntur ſecundum proportionalem vnitatem, quoniam ipſa non habent abſolutam ſimilitudinem in aliqua natura, ſed proportionalem tantummodo, hoc eſt ſolum habent conuenientiam relatiuam iuxtà proportionem, atque commenſurationem. Exempli gratia homo, leo, equus &c. vniuocè conueniunt in ratione animalis, eoquòd perfectè in huiuſmodi ratione aſſimilantur; Ita quidem Socrates, Plato &c. vniocè ob eandem cauſam in hominis natura conueniunt. At verò analoga tantam non habent ſimilitudinem, vt animal ſanum, medicina ſana, & cibus ſanus; non enim ſic iſta conueniunt, vt perfectam ſimilitudinem habeant, ſed ita vt habeant commune nomen, rationem verò ſubſtantiæ ſecundum illud nomen eandem ſecundum terminum diuerſam ſecundum habitudines, atque reſpectus. Æquiuoca verò nec abſolutam, nec relatiuam habent ſimilitudinem, nomineque tantummodo conueniunt, vt canis cæleſtis, terreſtris, atque marinus.

Hinc facile intelliges, analoga inter vniuoca, & æquiuoca medium obtinere locum, vt propterea quædam analoga magis ad æquiuoca, quædam verò magis ad vniuoca dicantur accedere.

Concludendum igitur optimè quidem explicari analoga dicendo.

Analoga dicuntur, quorum nomen commune eſt, & ſecundum idem nomen ratio ſignificata diuerſa eſt, cum aliquo tamen ordine, ſeu reſpectu inter ſe.

De Speciebus Analogiæ.

Tres Analogiæ ſpecies.

TRes aſſignari ſolent analogiæ ſpecies. Prima dicitur inæqualitatis. Secunda attributionis. Tertia, proportionalitatis.

Analogia Inæqualitatis, ſic in concreto definitur.

Definitio Analogiæ inæqualitatis in concreto.

Analoga inæqualitatis illa dicuntur, quorum nomen commune eſt, ratio verò ſecundum illud nomen omninò eadem; non æque tamen participata, quoad ordinem, vel eſſentialem formam.

Text. 60.

Hoc ſenſiſſe videtur Philoſophus non vno in loco, nam Phyſicorum tertio infiniti naturam ait non eſſe vnam, & eandem, ideſt vniuocam in pluribus, quia dicitur ſecundum priùs, & poſteriùs. Et ſeptimo libro eiuſdem operis docet, in generibus latere analogiam; inſuper Diuinorum tertio, innuit prius, & poſterius conſtare cum vniuocatione perfecta, ad cuius rationem requiritur, ſeu, vt aiunt, de cuius ratione eſt, quòd natura participetur ab inferioribus, cum omnimoda æqualitate quoad ordinem, & perfectionem eſſentialem, ad eum modum, quo ſpecifica natura ſe habet ad indiuidua.

Tex. 32. text. 11.

Quam ob cauſam admittenda eſt hæc analogia.

Eam autem ob cauſam hæc admittenda eſt analogia, quoniam ex vt commemoratæ inæqualitatis communis illa ratio partim in inferioribus eſt eadem, partim verò diuerſa, in quo analogiæ ratio conſiſtit. Ità quidem animal ad hominem & brutum analogum eſt; ſiquidem in nomine, & ratione animalis conueniunt, ſed homo participat contractam animalis naturam per rationalitatem, quæ differentia multo perfectior eſt irrationalitate contrahente animal ad brutum; vnde conſequens eſt, vt animalis natura in homine longe perfectiori modo ſit, quàm in bruto, non quidem per eſſentiam ipſius animalis præcisè, ſed per differentiam rationalitatis adiunctam.

Adnotatio.

Et hîc adnotandum, ad inſerendam analogiam non requiri inæqualitatem perfectionis, & ordinis prouenientem ex ipſa communi ratione, quæ ex ſe prius, & abſolutè poſtulet in vna eſſe ſpecie, deinde in alijs per habitudinem ad primam, adeò vt inæqualitas hæc eſſentialis dependentiæ dici poſſit; vt exempli gratia ens, dum per intrinſecos diuiditur modos, ſcilicet per finitum, & infinitum &c. ſed ſufficit inæqualitas extrinſeca ortum ducens à differentijs.

Hæc analogia cum vniuocatione poteſt cohærere.

Hinc intelliges analogiam hanc optimè cum vniuocatione cohærere, vt animal eſt maximè vniuocum, cum hac tamen vniuocatione ſtat ſimul analogia: itaſit, vt vniuocatio ſine huiuſmodi analogia non ſit, niſi in natura ſpecifica reſpectù indiuiduorum, quando concedantur hæc æqualis eſſe perfectionis; Et ſi aliquæ ſpecies cenſeantur æqualis perfectionis, genus illis commune, hæc analogia, vniuocum erit.

Huiuſmodi analogiæ explicatio.

Hæc etiam analogia ſic explicari poteſt, vt *Inæqualitatis analoga dicantur, illa quæ conueniunt in communi natura non æquè tamen illam participando; non quidem per quamuis inæqualitatem perfectionis, ſed per eſſentialem dependentiam vnius analogati ab alio.*

Hunc in modum huiuſmodi analoga erunt vniuoca, ſi adæquatè fuerint accepta. Diſtinguentur tamen ab omnibus ijs vniuocis, quæ æquè primò, ac præcipuè communem participant naturam, licet vnum ſit perfectius alio. Ita quidem ens commune ſubſtantiæ, & accidenti, Deo, & creaturis, dicetur analogum, quoniam accidens à ſubſtantia, & creatura à Deo dependet. Vnde dici poterit haud vniuocum eſſe, ſumpto vniuoco, pro eo, quod ſic eſt commune ſuis inferioribus, vt vnum non habeat eſſentialem dependentiam ab alio.

Analogia verò attributionis in concreto hunc explicabitur in modum.

Analogiæ attributionis definitio.

Analoga attributionis dicuntur illa, quorum nomen commune eſt, ratio autem ſecundum illud nomen eſt eadem quantum ad terminum, diuerſa tamen ſecundum habitudinem ad illum.

Vel clarius hoc modo.

Clarior definitio.

Nomen analogum per attributionem eſt, quod dicitur de pluribus per ordinem vnius, ad aliud.

Huius definitionis hic intellectus; vt huiuſmodi analoga dicantur illa, quæ cum communi nomine ſignificentur, vnum tamen ad aliud ordinem, & attributionem habent in aliquo communi participando, vel ambo habent ad tertium.

Capit. 6o. Hæc dicuntur Analoga ab vno, ad vnum; & quare.

Hæc analoga ob attributionem, ac ordinem prædictum ab Ariſtotele primo Ethicorum appellantur *ab vno, & ad vnum*, quatenus enim omnia denominantur ab vna forma, dicuntur ab vno; quatenus verò minus præcipua analogata dicuntur talia per ordinem ad vnum terminum, appellantur ad vnum.

Rectè autem ſic explicari attributionis analoga, ſatis ex huius analogiæ definitione conſtat; *Hæc enim dicitur illa, ſecundum quam aliqua habent commune nomen, rationem verò ſubſtantiæ ſecundum illud nomen eandem ſecundum terminum, diuerſam verò ſecundum habitudines.*

Ita quidem ſanum huiuſmodi analogiæ ſpecie di-

citur analogum, quoniam hoc nomen conuenit animali, in quo reperitur ſanitatis forma, quam illud nomen perſe primò ſignificat; itemque animal habens ipſam ſanitatem; deindè verò ad medicinam, pulſumque ſignificandum extenditur; medicinæ autem, & pulſui conuenit ſanum, reſpectu eiuſdem termini, puta ſanitatis exiſtentis in animali, & reſpectus diuerſi ſunt; nam pulſus ordinem habet ſigni, medicina verò cauſæ efficientis.

Hæc Analogia bifariam poteſt contingere.

Hæc analogia bifariam poteſt contigere, vel ita vt analogata ſic ſe habeant, vt primum tantummodo analogatum intrinſecùs tale denominetur per ſibi formam inhærentem. Reliqua verò extrinſecùs ratione tantùm illius reſpectus, ac ordinis, quem habent ad illud primum, & impropriè dicuntur talia. Vel itaut omnia analogata formam illam propriè, ac intrinſecùs includant, quamvis adhuc cum ſubordinatione, vnius ad aliud, vel amborum ad tertium, vel cum dependentia vnius ab alio &c.

Iuxta priorem modum, ſanitas atque adeò ſanum analogicè dicitur, de animali, cibo, & vrina, propterea quòd formalis ratio ſanitatis in debita quadam humorum copia, ac ſymetria conſiſtit, quæ intrinſecùs, & formalitèr in ſolo reperitur animali, in medicina verò, cibo, & vrina tantùm extrinſecùs, velut in terminis reſpectus, ac ordinis, quem ad ſanitatem animalis dicunt; nimirum in cibo, tanquam in conſeruante ſanitatem, in medicina, tanquam in efficienti cauſa, in vrina tanquam in ſigno ſanitatis eiuſdem.

Ens iuxta ſecundũ huius analogiæ modum dicitur analogicè de Deo, & Creatura.

Iuxta ſecundum modum, ens analogicè dicitur de Deo, & creatura; de ſubſtantia, & accidente.

Prima differentia inter hæc Analoga.

Hic porrò differentiæ ſunt adnotandæ, quibus analoga primi modi ab analogis ſecundi modi diſtinguuntur.

In analogis prioris modi ordo, & reſpectus ille ad primum analogatum, quod eſt id, in quo forma datur intrinſecùs, à qua denominatur, eſt formalis atque præciſa ratio, cur talia dicantur, vt ille ordo, ac reſpectus quem medicina habet tanquam cauſa, pulſus tanquam ſignum ad ſanitatem animalis, eſt ratio præciſa, cur medicina dicatur ſana; pulſuſque dicatur ſanus; non ſic in analogia ſecundi modi, non enim creatura dicitur ens, quatenus ordinem, ſiue reſpectum inuoluit ad Deum, in quo intrinſecùs ſit ratio entis; quæ in creatura non ſit, ſed ens denominetur; quatenus terminat reſpectum formalis rationis entis exiſtentis in Deo; ſed creatura dicitur ens propterea quòd intrinſecùs participat rationem eius.

Secunda differẽtia.

Secunda differentia eſt, quoniam analoga primi modi ſi definiantur, per ordinem ad primum analogatum definiri debent, quoniam hic ordo præciſa eſt ratio, cur talia dicantur, ſecus ſe habent analoga ſecundi modi, cùm hæc à propria forma dicantur talia.

Tertia differẽtia.

Tertia eſt differentia, quòd in analogis prioris modi nomen propriè ſolùm tribuitur primo analogato, vt ſanum propriè tribuitur tantùm animali; reliquis autem, vt medicinæ, cibo, pulſui, ſolùm impropriè adſcribitur.

Quarta differẽtia.

Quarta differentia eſt, quod analogis prioris modi non reſpondet in mente conceptus vnus obiectiuus, qui ſit communis omnibus, eoquòd forma vnde ſumitur analogia in ſolo primo analogato intrinſecus eſt, in reliquis autem extrinſecus; vnde nomen illud non eſt Vniuocum communem rationem importans a pluribus intrinſecùs participatam; vt non datur conceptus vnus communis animali ſano, medicinæ ſanæ, cibo ſano, pulſuique ſano; eo quòd ſanitatis ratio haud intrinſecùs reperitur in omnibus, ſed in ſolo animali. Ita fit vt nomen ſanum nequeat vniuocum eſſe; atque adeo hæc analogia non habet vniuocationem, ſed æquiuocationem adiunctam; ſecùs de analogis ſecundi modi, quibus reſpondet in mente conceptus vnus, quem intrinſecùs omnia participant; eò quòd in omnibus datur forma, à qua denominatio ipſa deſumitur. Hinc nomen analogum prioris modi, nec in definitionibus, nec in demonſtrationibus, nec in vlla diſciplinæ parte locum obtinet; ſecùs nomen analogum ſecundi modi.

Hæc attributionis Analogia ſecundũ quatuor cauſarum genera exercetur.

Hæc attributionis analogia ſecundum quatuor genera cauſarum exercetur, loquendo tamen de analogis prioris modi, vt eſt exempli gratia ſanum &c. cum quadruplex ſit dependentia cæterorum analogatorum ad primum, iuxta quatuor prædicta cauſarum genera.

Attributionis analoga ex efficiente.

Propterea aliâ ſunt attributionis analoga ex efficiente, vt exempligratia, omnia, quæ ad medicum pertinent, vel tanquam præceptum, vel tanquam inſtrumentum, vel aliquâ aliâ ratione, quatenus in communi hoc nomine conueniunt cum Medico, ad quem velut ad efficientem cauſam, cui illa inſeruiunt, ordinem, dicunt.

Analoga attributionis ex fine.

Alia ſunt analoga attributionis ex fine, vt medicina dicitur ſana, quemadmodum deambulatio poſt cœnam, ſanus etiam dicitur cibus, vt & pulſus quatenus in communi nomine conueniunt ſani, propter reſpectum, quem habent ad ſanitatem animalis, vt ad ſuum finem.

Analoga attributionis ex forma.

Alia dicuntur analoga attributionis ex forma, ſic homo viuus, homo ſculptus, & homo pictus, quatenus conueniunt in nomine hominis ob ordinem ad formam, ac effigiem hominis viui, quam imitatur.

Analoga attributionis ex materia.

Alia denique dicuntur analoga attributionis ex materia, vt ſtatua ex auro confecta, & eadem picturâ, quidem expreſſa, ſic ut illam ſecundum materiam repræſentet.

Analoga ſecundi modi tribus generibus continetur.

At ſi habeatur ſermo de analogis ſecundi modi, vt eſt ens &c, prout in illis eſt ordo triplex in participando formam, atque rationem eandem, ita tribus generibus continentur.

Primum genus.

Primò enim prouenit huiuſmodi ordo præcisè ex varietate graduum perfectionis eſſentialis, eorum, in quibus adinueniuntur; Ita quidem ſe habent variæ, diuerſæque ſpecies ſub eodem genere; quarum vna eſt eſſentialiter aliâ perfectior ob differentiam, quâ conſtituitur. Ita quidem homo eſt eſſentialiter perfectior quovis ex animalibus brutis.

Secundum genus.

Secundò prouenit hic ordo ab eſſentiali reſpectu, quem illa ratio ſeruat in deſcendendo ad inferiora, hoc explicari ſolet exemplo numeri, cuius ratio priùs ad binarium, quàm ad ternarium deſcendit.

Tertium genus.

Tertiò non ſolum ob prędictas rationes, ſed etiam ob eſſendi modum diuerſum, vt perſpicuum eſt de ente reſpectu Dei, & creaturæ, itemque comparatione ſubſtantiæ, & accidentis. Ens enim intrinſecùs inuoluitur in Deo, & creatura; hoc tamen intercedente diſcrimine, quòd Deus participat rationem entis à ſe, & per eſſentiam: creatura ab alio, & per participationem. Sic ens etiam reſpectu ſubſtantiæ, & accidentis, nam ſubſtantia participat rationem entis ſine dependentia ab alio, tanquam à ſubſtentante. Accidens autem oppoſito modo ſe habet.

Analogia proportionalitatis explicatur.

Nunc explicanda analogia proportionalitatis vel ut alij loquuntur, proportionis.

Ana-

Digitized by Google

Definitio analogiæ proportionalitatis.

Analoga proportionalitatis illa dicuntur, quæ tametſi rationes habent ſimpliciter diuerſas, quia tamen ſunt proportionali modo ſimiles, ob id commune participant nomen.

Huius Analogiæ exempla. 2. Poſt. text. 82. 1. Ethic. cap. 6.

Huius analogiæ plura quidem extant exempla, hæc cenſetur dari in ſpina, & oſſe; vt enim ſpina eſt in piſce, ita quidem os in alijs animalibus. Hoc eodem exemplo vſus eſt Ariſtoteles. Et eadem pariter analogia datur in viſu, & intellectu; nam intellectus quoque dicitur ſuo modo videre; quod etiam Ariſtoteles obſeruauit; nec minùs frequens eſt illud de riſu, qui de homine, pratoque florente dicitur.

Quando hæc interueniat Analogia.

Tunc porrò hęc interuenit analogia, cum aliquid nuncupamus eodem nomine, ac proportione, quam ad rem aliam habet.

Analogia bifariam contingit.

Hæc autem analogia bifariam contingit.

Primus modus.

Primo itaut membrum vnum tale ſit abſolutè per ſuam formam; aliud verò, vt ſtat ſub comparatione ad illud, ratione cuius per methaphoram abſolutè eo nomine ſignificatur, propriè tamen conueniente alteri membro; Ita quidem ſe habet riſus hominis, pratique comparatione; propriè ſiquidem de homine, de prato autem ſecundum quandam comparationem, proportionemque dicitur; Itaut dicere liceat. Sicut riſus in homine ab interna quadam eius hilaritate proficiſcitur, cum benè ſe habet, & re quapiam oblectatur iucundâ; non abſimili modo pratum ridere dicitur, quoniam benè ſe habet, & ob ſuam amœnitatem quodammodo laſciuire, ſiue luxuriare videtur.

Secundus modus.

Secundo modo contingit hæc analogia per intrinſecam denominationem omnium analogatorum, cum videlicet in vno quoq; verum, & intrinſecum fundamentum eſt proportionalis conuenientię, & vnumquodque commune participat nomen, quoniam etſi rationes habeant diuerſas, cum hac tamen ipſa diuerſitate, quandam ſeruant interſe proportionem, quę quoniam cuicunque intrinſeca eſt, obid re ipſâ, ac propriè vnumquodque participat illud nomen, quod huiuſmodi indicat proportionem. Huius analogiæ exemplum eſt nomen gubernator, quod de eo dicitur, qui ciuitatem regit, de eo, qui regit nauem, & de eo, qui regit domum, de quibus nomen iſtud non ſic metaphoricè dicitur, ſicut riſus de riſu hominis, & riſu prati; Aliud etiam extat exemplum de nomine principii, quod dicitur de patre reſpectu filii, de fonte reſpectu riuoli, de corde reſpectu vitæ, de fundamento reſpectu domus, de puncto reſpectu lineæ, de præmiſſis reſpectu concluſionis. Et rectè quidem analogia hæc in proportione, & comparatione quadam conſiſtere dicitur, Sicut enim ſe habet riſus ad hominem, ita floriditas ad pratum; vtque ſe habet pater ad filium, ita fons ad riuolum, punctum ad lineam, cor ad vitam &c.

Aduertitur.

Sed hic aduertendum plerumque nomen in hac analogia primò, ac propriè dici de re quapiam, deindè per metaphoram ad rem aliam extendi. Hoc tamen neceſſarium non eſt; propterea quòd nomen analogum huius generis propriè de pluribus ſignificatis dici poteſt, ut in allatis exemplis gubernatoris, & principii dictum fuit. Ceterum hæc, de quâ loquimur analogia potius dici debet proportionalitatis, quàm proportionis.

Proportio quid. Proportionalitas quid.

Proportio enim eſt quidam reſpectus vnius rei ad aliam, vt tria ad ſex. *At proportionalitas duarum eſt proportionum ad inuicem conuenientium reſpectus.* Vt ſi dicamus, quemadmodum ſe habent tria ad ſex, ita quatuor ad octo. Quoniam autem hæc analogiæ ſpecies in huiuſmodi comparatione conſiſtit; dicimus nunc, vt ſe habet riſus ad hominem, ſic floriditas ad pratum, adeòut inter quatuor terminos exerceatur; ob id analogia potius proportionalitatis, quàm proportionis, quæ inter duos verſatur terminos, dicenda erit.

Quem conceptū ex parte obiecti hoc habeat Analogum.

Supereſt inquirendum quem nam conceptum dicat analogum, de quo ſit ſermo, ſeu quiſnam ſit conceptus obiectivus, itemque formalis in mente analogo nomini reſpondens, quæque ſit analogi nominis ſignificatio.

Reſpondendum hic ſermonem eſſe de vtroque conceptu, tam obiectiuo, quàm formali, de vtroque enim eſt difficultas; quod autem de vno dicitur, de alio pariter dicendum.

Vt autem hac in re veritatem aſſequi valeamus, oportet in memoriam reuocare, hactenus de analogis explicata, cùm diceremus ex illis, quædam eſſe, quorum ſignificatum non reperitur formaliter, & intrinſecis, niſi in primo analogato, in reliquis verò non niſi per denominationem extrinſecam. Hunc in modum ſe habent attributionis, & proportionalitatis analoga ad primum modum ſpectantia; ut ſanum reſpectu animalis, medicinæ, & pulſus. Riſus comparatione hominis, & prati, quædam verò eſſe quorum ſignificatum reperitur formaliter, & intrinſecis in omnibus analogatis; primo tamen, & præcipuè in vno, in quo eſt ſine dependentia, in alijs verò cum dependentia ab illo, cuiuſmodi ſunt analoga attributionis, & proportionalitatis ad ſecundum modum pertinentia, ut ens reſpectu Dei, & creaturæ, reſpectu ſubſtantiæ, & accidentis; & principium reſpectu fontis, cordis & &c. his præhabitis.

Analoga attributionis, & proportionalitatis ad primum modum ſpectantia non habent conceptum vnum, nec obiectiuum, nec formalem.

Sic in re propoſita philoſophandum, vt analoga attributionis, & proportionalitatis ad primum modum ſpectantia, dicantur non habere conceptum vnum communem, nec obiectivum, nec formalem, ſed potius plures, cum quadam tamen vnitate, quæ in comparatione, connotationeque conſiſtit, undè à puris æquiuocis diſtinguuntur.

Sic prædicta ſe habent analoga. Vbi obſeruandum inter purè æquiuoca, & vniuoca in medio loco conſtitui; propterea quòd æquiuocis quædam vnitas conuenit; ſed nominis tantùm. Vniuocis autem conuenit maior vnitas, cum præter vnitatem nominis, ijs quoque conueniat, tam vnitas conceptus obiectiui, quam formalis; ità fit, vt æquiuoca dicantur, quorum nomen tantummodo commune eſt, ratio autem diuerſa, hoc eſt non eadem. Vniuoca verò, quorum nomen eſt commune, ac idem, & inſuper ratio vna, & eadem. Inter hæc autem, analoga prædicta medium obtinent locum, cùm ea dicantur, quorum nomen commune eſt, & in hoc cum vniuocis, & æquiuocis conueniunt; ab iiſdem verò ſecernuntur; quoniam æquiuoca ſolam habent nominis vnitatem; At analoga præter hanc habent etiam vnitatem comparationis, & proportionis. Secernuntur etiam ab vniuocis, quoniam hæc maiorem vnitatem important, nimirum vnitatem formalem naturæ, ut ſuo loco iam explicatum fuit; non ſic analoga, de quibus loquimur.

Hoc ita ſe habere inde mihi perſpectum, quoniam iſtorum analogorum vnitas non in aliqua ratione conſiſtit, quæ reperiatur intrinſecus in omnibus, ſed in ordine vnius ad plures, vel ad vnum terminum, à quo denominationem ſortiuntur, quoniam ad illum connotationem, ſiue reſpectum habent. Hæc igitur analoga ad quemdam vnum conceptum reduci minimè poſſunt. Optima conſecutio, propterea quòd hæc non eſt, niſi quædam vnitas ordinis, & reſpectus vnius, vel plurium ad aliud; vndè neceſſe eſt, plures

huiuſ-

Digitized by Google

huiuſmodi eſſe conceptus tali ordini reſpondentes, & prout illa connotatio requirit.

Quòd ex eo etiam palam, & apertum, quoniam analogum perſe ſumptum ſtat pro famoſiori ſignificato, vt Dialectici loquuntur, quod ideò, quoniam ab huiuſmodi analogis nequit communis quidam abſtrahi conceptus, quem ſcilicet abſtrahere pro eo, certè nomen analogum abſolutè ſumptum ſupponeret.

Ratio potiſſima.

Ratio autem præcipua, quoniam quod eſt tale per denominationem intrinſecam, dicitur ſimpliciter tale, & quod eſt tale per denominationem extrinſecam dicitur tale ſecundum quid; at ei, quod ſimpliciter tale, & ei, quod eſt ſecundum quid tale, vna quædam communis ratio dari minimè poteſt. At verò analoga, de quibus in præſentia fit ſermo, hunc ſe habent in modum; primum enim analogatum dicitur ſimpliciter tale, cum tale dicatur per denominationem intrinſecam, vt animal ſanum. Reliqua verò talia dicuntur ſecundum quid, cum talia dicantur per extrinſecam denominationem, vt medicina ſana, pulſus ſanus &c. deindè non propterea quòd analoga ita ſint, vt talia dicantur per denominationem intrinſecam, ſequitur eorum dari communem quendam conceptum præciſum, qui ſolum conueniat ijs analogis attributionis, quæ ad horum ſecundum analogorum genus pertinent; vt exempli gratia eſt ens reſpectu Dei, & creaturæ, ſubſtantiæ, & accidentis, alioquin alia ſunt analoga, quæ talia dicuntur per denominationem intrinſecam, & tamen non habent communem quendam conceptum, vt ſunt analoga proportionalitatis ad ſecundum genus ſpectantia, quemadmodum principium, quod dicitur de patre, de corde, & de præmiſſis. Hæc enim ita ſunt, vt talia dicantur per intrinſecam denominationem, quoniam vnum quodque verè dicitur tale, & non metaphoricè tantum; & nihilominus non habent communem quendam conceptum; propterea quòd, vt hæc intelligantur analoga, quatenus talia proprias eorum rationes, in quibus fundantur proportiones diuerſæ, cum proportionalitate, hoc eſt cum ſimilitudine, oportet intelligere, quod eſt vnum conceptum obiectiuum, vnamque rationem vnitate, niſi proportionis, non habere. Non igitur omnia analoga quantumuis per intrinſecam denominationem talia dicuntur, exiſtimanda ſunt conceptum vnum, vnamque rationem obtinere.

obſeruanda.

Hoc inde autem proficiſcitur, quoniam huiuſmodi analoga, tametſi dicantur talia per intrinſecam denominationem, non tamen propterea talia dicuntur, per quandam communem, vnamque rationem ab ipſis participatam; ſed per rationes diuerſas ſolum ſimilitudinis vnitatem habentes. Vt exempli gratia pater verum filij principium eſt, & fons eſt principium riuulorum; ſed alia eſt principij ratio, per quam pater intrinſecus denominatur principium, ab ea, per quam fons principium intrinſecus denominatur, non enim vna eſt, niſi vnitate ſimilitudinis, quando quidem, vt ſe habet pater ad filium, ita fons ad riuulos. Hæc autem vnitas ſimilitudinis tanta quidem non eſt, vt hæc inde analoga conceptum vnum obiectiuum conſequantur, cui formalis in mente conceptus vnus reſpondeat.

obſeruanda.

Secus ſe habent illa attributionis analoga, quæ ad ſecundum modum iſtius analogiæ pertinere dicebantur, vt ens reſpectu Dei, & creaturæ, item reſpectu ſubſtantiæ, & accidentis; hæc enim habere poſſunt conceptum vnum, ſi non perfectâ, ſaltem imperfectâ præciſione, præciſum. Quoniam hæc proprie, ac intrinſecùs ab vna denominantur forma; quæ in omnibus, ac ſingulis, veluti communis natura quædam reperitur, in qua cum propriè conueniant, inde habent, vt ab ipſis ratio quædam communis abſtrahi poſſit, eadem nimirum illa, in qua ipſa conueniunt.

obſeruanda.

Hoc autem ipſis non competit merito quidem analogiæ, ſed potius vniuocationis, cui analogia adiuncta eſt; hæc .n. eſt huiuſmodi vt ab ea non abhorreat vniuocatio, quin potius ambo ſimul poſſint cohęrere.

Hęc analoga ſi cũ vniuocis, & æquiuocis conferantur ita ſe habent, vt inter illa medium locum contineant.

Hæc analoga ſi cum vniuocis, & æquiuocis conferantur, ità ſe habent, vt medium locum obtineant inter illa.

Hic tamen paululùm hærendum eſt; propterea quòd analogum geminam vſurpationem admittit; aut enim ſumitur pro prædicato, quod analogum denominatur: vel prout analogiæ rationem ipſam importat, à qua analogi denominatio proficiſcitur.

Adnotatio.

His præhabitis, ſic in re propoſita ratiocinandum; dicendum enim analogum poſteriori ſignificatione ſumptum, ſic ad æquiuoca, & vniuoca ſe habere, vt inter illa medium locum obtineat, & cum alterutro nunquam coincidat, at iuxta priorem ſignificationem contrario ſe habere modo, vt mox perſpicuum fiet. Itaque nunquam reperire licet prædicatum analogum, quod ſimul non habeat æquiuocationem, vel vniuocationem adiunctam; adeò vt analogiæ ratio nunquam in aliquo prædicato poſſit adinueniri ſine admixtione alterutrius, vel vniuocationis, vel æquiuocationis; atque hunc in modum ſe habet analogum iuxta priorem vſurpationem; ſed iuxta poſteriorem remanet ſemper impermixtum, quatenus formalis analogiæ ratio nunquam coincidit cum formali ratione vniuocationis, & æquiuocationis, vnde analogiæ vnitas, vtpote maior vnitate æquiuocationis, & minor vnitate vniuocationis ab vtraque diuerſa eſt, & inter vtramque medium locum ſortitur.

Analogum aliquo modo ſumptum nunquam vel cum vniuoco, vel cum æquiuoco coincidit. alio modo poteſt,

Ratio vnde id prouenit.

Dari autem non poſſe prædicatum aliquod ſic analogum, vt nunquam coincidat cum vniuoco, & æquiuoco, inde quidem intelliges, quoniam analogiæ vnitas eſt quædam vnitas proportionis, ordinis, & attributionis vnius ad aliud, vel plurimum ad tertium in participanda ratione, iuxta quam fit analogia ſecundum prius, & poſterius; hæc tamen ordinis, & attributionis vnitas ſemper eſt admixta vnitati æquiuocationis, vt varia analoga intuenti perſpicuum eſt; ex his enim quædam erunt æquiuoca, vt ens reſpectu Dei, & creaturæ.

Prædicatum prout dicit rationem analogię cohęrere non poſſe cum vniuocis & æquiuocis.

At prædicatum prout rationem dicit analogiæ cohęrere non poſſe cum vniuocis, & æquiuocis adeò perſpicuum, vt nihil magis; rationes enim ſunt longè, latèque diuerſæ.

SECTIO TERTIA.

De Denominatiuis.

Triplex analogorum comparatio.

QVoniam Prædicamenta trifariam ſpectari poſſunt. Primò videlicet, vt relata ad ens, comparatione cuius membra ſunt diuidentia ſuo modo analogata; vnde, & ipſum reſpectu illorum, etſi vniuocum, adhuc analogum tamen eſt; Secundò ſingula ad ſua propria inferiora comparatione quorum ſunt uniuoca, quanuis aliquam admixtam habeant analogiam; & illa uiciſſim ipſorum ſunt membra uniuocata &c. Tertiò tandem ad ſe inuicem, præſertim uerò nouem prædicamenta, ad primum, ſcilicet ad ſubſtantiam referri poſſunt, reſpectu

pectu cuius denominatiua ſunt. Propterea iam explicatis vniuocis, & æquiuocis, proximum eſt, vt de Denominatiuis pertractemus.

Denominatiua quid.

Denominatiua proprie ſumpta, prout concreta quædam accidentaria ſunt, Philoſophus in antepredicamentis definit dicens. παρώνυμα δὲ λέγεται ὅσα ἀπό τινος διαφέροντα τῇ πτώσει τὴν κατὰ τοὔνομα προσηγορίαν ἔχει, οἷον ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ὁ γραμματικός, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνδρείας ὁ ἀνδρεῖος. *Denominata verò dicuntur, quæcunque ab aliquo, itaut differant caſu, nominis appellationem habent, vt à Grammatica dicitur grammaticus, & a fortitudine fortis.* Hinc Scholaſtici hanc definitionem deducunt.

Denominatiua dicuntur illa, quæcunque ab aliquo ſolo differentia caſu ſecundum nomen habent appellationem, vt à Grammatica gramatiticus, à fortitudine fortis.

Definitionis ex quorundam ſententia explicatio.

Definitionem hanc ſic aliqui ſunt interpretati, quòd videlicet denominatiua, quæ ſemper concreta ſunt, cum forma denominante, quæ ſemper eſt abſtracta, conueniant in principio nominis, idque ſignificari aiunt per illa verba *ſecundum nomen habent appellationem*, differant autem in fine, atque terminatione, vel ſi mauis deſinentiâ eiuſdem, quod ſignificari dicunt per particulam illam definitionis *ſolo caſu*, id eſt cadentiâ nominis.

Ex hac de re ità ſentiunt, vt exiſtiment operæ pretium eſſe denominatiua in tria genera diſtinguere, itaut denominatiua quædam voce tantummodo dicantur, vt ſtudioſus à ſtudio; quædam re tantùm, vt ſtudioſus à virtute; quædam re, voceque ſimul, vt à Grammatica, grammaticus.

Superior explicatio vtpote grãmatica reijcitur. Eiuſdem definitionis philoſophica explicatio

Hæc tamen denominatiuorum explicatio potius grammatica, quàm philoſophica eſt. Si placet igitur illa philoſophicè explicare, aduertendum concretionem formæ, naturæque alicuius ſuppoſiti geminam eſſe; alia enim eſt ad ſuppoſitum eiuſdem naturæ, vt homo, & altera ad ſuppoſitum alterius naturæ, vel ſubiectum, vt dulce, calidum, album, &c. Non diſſimili modo caſus, ſiue cadentia formæ ad aliud eſſe poteſt, vel ſicut accidentis ad ſubiectum, vel ſicuti formæ ad ſuppoſitum eiuſdem naturę; vnde in allata definitione per caſum, intelligenda eſt haud nominis deſidentia, ſed potius cadentia formæ ad ſubiectum, ſiue ſuppoſitum alterius, non autem propriæ naturæ; alioquin denominatiuum foret eſſentialiter ad vniuoca pertinens, non autem aliquid ab illis diſtinctum.

Dicuntur ſecundum nomen eandem appellationem habere, non per nominis deriuationem ab alio, ſed quoniam ſecundum nomen tantummodo de re denominata prædicantur; hoc eſt prædicantur ſecundum nomen tantum, & non ſecundum rationem, ſeu prædicantur accidentaliter, & non eſſentialiter. Ita quidem accidentia de ſuis ſubiectis, vt album de niue, vel lacte prædicantur.

Aduertatio

Illud tamen animaduerſione dignum, nempè cum dicitur formam denominantem eſſe debere quidpiam accidentarium, accidentis nomine non intelligendum id eſſe, quod à ſubſtantia re ipsâ diſtinguitur; ſed potius quicquid eſt extra eſſentiam alicuius, quamuis ad ſubſtantiæ genus pertineat; vnde quemadmodum hęc accidentaria eſt prædicatio, lac eſt album, lac eſt dulce; ſic etiam accidentaria eſt iſta; ſtatua eſt ænea; homo eſt veſtitus. Proindè denominatiua erunt illa concreta nomina, quæ à ſuis abſtractis differunt in modo ſignificandi, ſcilicet per modum adiacentis, & ſecundum illud nomen adiectiuum, habet virtutem denominandi, nempè denominatiuè prædicandi de ſubiecto.

Adnotatio altera.

Non omittendum, & illud, ſcilicet allatam definitionem poſſe denominatiuis eſſentialibus aptari, quoniam hæc eadem prout à ſuis abſtractis diſtinguuntur, cadunt ad aliud, & aliud concernunt, videlicet proprium ſuppoſitum; quamobrem à ſuis abſtractis meritò dicentur ſolo caſu differentia diſtingui; dicunturque ab illis appellationem habere ſecundum nomen, ſi huiuſmodi appellatio, vel ſolam nominis deriuationem, vel prędicationem in quale ſignificet. ſic homo ab humanitate denominatiuum eſt.

Duæ conditiones ad denominatiua requiruntur.

Duas autem ad ipſa denominatiua conditiones requirunt, è quibus.

Prima.

Prima eſt, vt conueniant cum forma denominante in præcipua, ac prima ſignificatione.

Secunda.

Secunda conditio, quòd differant in modo ſignificandi. Propterea quòd accidentaria qualibet forma conſiderari poteſt in abſtracto, quo pacto dicitur ſumpta ſecundum ſe ipſam; ſpectari etiam poteſt prout informat ſubiectum, diciturque ſumpta in concreto denominans illud, quâ ratione ſubiectum nobis inſinuat, non quòd hoc per ſe ad ipſius formę conceptum pertineat, ſed velut id, ad quod intellectus debet reſpicere, dum formam ita concipit in concreto, nimirum, vt exiſtens in ipſo ſubiecto; vnde conueniunt in præcipuo ſignificatu formæ, quemmadmodum album, & albedo, nam albedo formam albedinis ſignificat; album verò ſignificat eandem formam, hoc tamen intercedente diſcrimine, quòd albedo, hoc eſt forma per ſe ſumpta abſtrahit à ſubiecto, ſed album nempè concretum, concernit illud.

Adnotatio nempe denominatiua eſſe duplici diſcrimine.

Sed obſeruandum denominatiua in duplici eſſe diſcrimine; propterea quod ex ijs, alia denominatiua ſunt per intrinſecam denominationem, velut illa, quæ talia dicuntur per formam ipſis inhærentem, vt lac dicitur album, per albedinem exiſtentem in ipſo; & alia dicuntur denominatiua per denominationem extrinſecam, exempli gratia, paries denominatur viſus, non à viſione exiſtente in ipſo, ſed in oculo.

Quomodo denominatiua ſe habeant ad vniuoca & æquiuoca.

Quomodo autem denominatiua prædicentur, ſeque habeant ad vniuoca, & æquiuoca videndum ſupereſt.

Adnotatio

In cuius gratiam aduerte, prædicatum vniuocum ſumi, vel ſtrictâ ſignificatione, quo pacto denotat rationem eandem eſſentialem pluribus communem, ac in ijs eſſentialiter incluſam. Et hæc dicuntur prædicata vniuoca eſſentialia, cuiuſmodi denominatiua non ſunt. Vel amplâ ſignificatione accipitur vniuocum, prout ſignificat rationem pluribus communem, ſiue eſſentialem, ſiue accidentariam, quemadmodum ſunt denominatiua, de quibus in præſentia fit ſermo.

Eſt autem inquiſitione digniſſimum, quodnam ſit primum ſignificatum accidentarij concreti, atque adeo an denominatiua, quæ accidentaria concreta ſunt, principalius formam ſignificent, an ſubiectum; quod itidem de ſubſtantiali concreto in ordine ad ſuppoſitum propriæ naturę poteſt inquiri.

Concretum accidentariũ quodam modo formam, & ſubiectum ſignificat. Abſtractũ verò formam.

Vt autem à certis deſumatur exordium, cuique perſpectum, concretum accidentarium, quodammodo ſimul formam, ſubiectumque ſignificare: abſtractum verò ſignificare formam. Concretum itidem ſubſtantiale ſubſtantiuo nomine ſignificatum, vt homo, lapis &c. ſimul cum natura ſuppoſitum quoque ſignificare. Non tamen apertè conſtat quomodo concretum duo illa importet, an æqueprimò, an vnum primariò, alterum verò ſecundariò ſignificet; & quodnam ex illis ſit primarium ſignificatum, & quod ſecundarium, ſiue connotatum.

Aduer-

Concretũ bifariam ſpectari poteſt.

Aduertendum porrò concretum poſſe gemino modo ſpectari, primo prout propoſitionem ingreditur, quo pacto dum ex parte ſubiecti conſtituitur iuxta communem loquendi vſum, ſignificat ſubiectum, ſimulque connotat formam; vt contra poſitum ex parte prædicati ſignificat formam, & connotat ſubiectum.

Penes quid attendi debeat prima nominis ſignificatio.

Hoc tamè perſpicuum, nam primò aliquid ſignificari, ſeu prima nominis ſignificatio, attendi debet, non penes id, quod primum eſt ſecundum rem, ſed penes id, quod eſt primum impoſitionis nominis; cum ſignificare, ſit aliquid impoſitione nominis repræſentare; quatenus nomen ex intentione primi inſtituentis ad id ſignificandum impoſitum fuit; quemadmodum connotare eſt aliud inſinuare ex modo ſignificandi præcipuum ſignificatum, vt opportuno loco perſpicuum fiet. Quando autem concretum in propoſitione ſe ex parte prædicati tenet, vt cum dicitur, homo eſt ſapiens, paries eſt albus, nix eſt frigida: intelligitur formam de ſubiecto, non autem ſubiectum de forma prædicari; alioquin inepta foret enunciatio, ſenſuſque redderetur, homo eſt homo ſapiens; paries eſt paries albus; nix eſt nix frigida.

Ad euitãdam ſuperiorem difficultatem, quid ab aliquibus dici ſoleat.

Ad hanc euitandam difficultatem dici ab aliquo poſſet, hunc reddi ſenſum. Homo eſt res, ſiue ens habens ſapientiam; ſed tunc propoſitio non amplius foret per accidens, vt reuera eſſe debet, cum dicitur, homo eſt ſapiens; propoſitio ſiquidem eſſet perſe, quoniam eſſentialis prædicatio fieret; non enim ſapientia de homine enunciaretur, ſed entitas, quæ planè de eſſentia ipſius eſt; at vero contra cum ponitur ex parte ſubiecti, vt cum dicimus Medicus ædificat, album eſt calidum, intendimus prædicare actum ædificandi, caloremque de ſubiectis Medicinæ & albedinis; non autem de formis, cum enim dicimus Medicus ædificat, intelligimus enunciare exercitium ædificandi de homine Medicinam habente.

Illud tamen inficiari non licet, ſiue fiat ſermo de accidentario concreto, ſiue de concreto ſubſtantiali, cum etiam ſe tenet ex parte ſubiecti ex vi alicuius particulæ, aut prædicati alicuius adiuncti, poſſe ad ſignificandam formam determinari; vt cum dicimus album eſt perſe diſgregatiuum viſus, per particulam illam *perſe* denotatur forma; quoniam huic, & non ſubiecto conuenit diſgregare viſum. Cum etiam dicimus homo eſt riſibilis, homo eſt admiratiuus, huiuſmodi prædicata determinant ſubiectum, quod ſupponendum pro forma, & natura, non autem pro ſuppoſito, quoniam hæ ſunt naturæ, & non ſuppoſiti proprietates.

Subiectũ in quacũque propoſitione tale ſignificatum habet, quale prędicatum expoſcit.

Concludendum igitur ſubiectum in quacunque propoſitione tale ſignificatum habere, quale aliud extremum expoſcit.

Si autem ſermo fiat de concretis abſolutè ſumptis, & non prout in propoſitionibus adhibentur.

Concretũ ſignificat formam & connotat ſubiectum. Sect. 45.

Dicendum eſt concretum ſignificare formam, connotare autem ſubiectum; vt ex Philoſopho colligitur, qui capite de Denominatiuis docet, denominatiua ab abſtractis ſolo tantummodo caſu differre. At, Si rès hunc ſe habet in modum, conſequens fit vt ex eius opinione hæc in præcipuo ſignificato non differant. Quod etiam ex Poſteriorum primo colligitur, vbi perſpicuè docet propoſitionem hanc; album eſt lignum, eſſe per accidens, quod non ità foret, ſi album primo ſignificaret ſubiectum; eſſet enim propoſitio per ſe. Accedit, quod ipſe in qualitatis categoria conſtituit formæ concretum, nempe calidum, frigidum &c. ſi concretum primò directèque ſignificaret ſubiectum, potius collocandum foret in prædicamento ſubſtantiæ, quàm qualitatis.

Quid ſit ſignificare.

Ea porrò videtur ratio, quoniam ſignificare nil aliud eſt, quàm animo rei alicuius conceptum ingerere; itaut primò, & præcipuè ſignificare, ſit primo, præcipuèque rei conceptum in alterius animum inducere; vnde id primò ſignificatur, cuius conceptus primò in audientis animo excitatur; ſed formæ, non autem ſubiecti per concretum importati conceptus animo quidem audientis ingeritur; ergo forma primò, directèque, non ſubiectum concreti nomine ſignificatur.

DISSERTATIO XV.

De Prædicamentis, ſiue Categoriis generatim.

Quid prędicamenti ſeu categoriæ nomine.

PRædicamentorum, non autem Categoriarum inſcriptio huic Tractationi ab Ariſtotele præfixa fuit, vt Simplicius teſtatur, vtcunque tamen ſe res habeat; Prædicamenti, vel ſi mauis Categoriæ nomine intelligenda eſt prædicatorum eſſentialium ſeries; eſt enim coordinatio prædicatorum, prout alijs quædam ſubijciuntur: & alia de alijs prædicantur. Sunt porrò numero decem, ad quæ velut ad decem claſſes, ſummaque rerum genera, rerum omnium naturæ, gradus, & eſſentialia prædicata reducuntur.

Denarius prædicamentorũ numerus. Ex quibus tria priora dicuntur ad ſe; aliqua ad aliud.

Ex his autem tria prima, nempè Subſtantia, Quantitas, & Qualitas dicuntur ad ſe, ſiuè abſoluta. Reliqua verò ſeptem, nempè Relatio, Actio, Paſſio, Vbi, Quando, Situs, Habitus ſunt reſpectiua.

Denarius prædicamentorũ numerus non neceſſarius, ſed ſolùm ob eius celebritatem retinẽdus.

Non diſſimulandum tamen, denarium hunc numerum non ſic neceſſarium eſſe, vt nec augeri, nec minui pro varia rerum diuiſione poſſit, quam quiſpiam ſibi præfigeret; ſed ob eius celebritatem retinendus. Hæc eadem de prædicamentis tractatio ad Metaphyſicum quoque pertinet, etſi ratione diuerſà. Hic enim, quippe qui de ente, deque ſpeciebus eius ediſſerit, debet itidem commemoratas naturas ad decem capita redactas perſcrutari. Vt propterea quidam ex antiquioribus huic tractationi titulum, auctore Simplicio, præfixerint γένη τοῦ ὄντος, De generibus entis. *Reſpexerunt enim res ipſas ſecundum ſe, quà ratione ad Metaphyſicum pertinent; qui propterea ex rebus hunc in modum inſpectis categorias ipſas conſtituit; dum enim ens ipſum diuidit, dumque ſubſtantiam, in eas, quas habet ſpecies, partitur, omneſque proprietates aſſignat, & hoc idem in categorijs quantitatis, qualitatis, ad aliquid, cæteriſque proſequitur, non nomina, non conceptus mentis, ſed res ipſas per ſe diuidit, aut aſſignat. Sed ad Logicum quoque hoc idem ſpectat; quatenus ſuperiora de inferioribus prædicantur, & inferiora ſuperioribus ſubijciuntur, atque adeò prout ſecundis intentionibus prædicabilitatis, ſubijcibilitatiſque ſubſtant.*

Digitized by Google

SECTIO PRIMA.

De prædicamentorum ſtructura, diſtinctione, deque alijs ad hæc ſpectantibus.

Vnum quodque ſuam ſortitur nomenclaturam à ſupremo genere.

HÆc porrò, quæ diximus, prædicamenta ita ſe habent, vt ipſorum vnumquodque à ſupremo genere, quod generaliſſimum dicitur, ſuam conſequatur nomenclaturam. Quamobrem ſeries, & coordinatio ſubſtantialium omnium graduum, ſubſtantia nuncupatur, diciturque prædicamentum ſubſtantiæ. Non abſimili modo ſeries, & coordinatio graduum eſſentialium quantitatis, dicitur quantitas, itemque prædicamentum qualitatis, atque ita de reliquis.

In quolibet prædicamento tres lineæ vna media, duæq; collaterales.

Hac autem lege prædicamentorum vnumquodque contexitur, tres vt in eo lineæ vna quidem media, duæ reliquæ laterales ſtatuantur. In media genera, ſpecies, ac indiuidua collocantur, eâ diſpoſitione, vt ſuperiora de inferioribus ſuis, atque adeò genera de ſpeciebus, & ſpecies de indiuiduis prædicentur.

In media genera & ſpecies, ac indiuidua collocantur. In lineis collateralibus differentiæ conſtituuntur.

In lineis autem collateralibus differentiæ, vt plurimum per accidentia propria circumſcriptæ, ob earùm ignorationem conſtituuntur.

Quodlibet genus per duas diuiditur differentias.

Hic verò non prætereundum quodlibet genus per duas diuidi differentias ad duas inferiores ſpecies conſtituendas, vt Ex. g. generaliſſimum genus in prædicamento ſubſtantiæ; ſubſtantia eſt, quæ primâ diuiſione per corporeum, & incorporeum diuiditur. At incorporeum ſuam conſtituit ſpeciem, quæ dicitur Spiritus. Corporeum vero conſtituit corpus, vel ſubſtantiam potius habentem eſſe rurſus diuiſibile in ſubſtantiam corpoream ſimplicem, & compoſitam; illa verò ſimplex rurſus in perſe potentiam, & per ſe actum diuiditur. Mox verò corpus iterum diuiſionem ſubit, vt paulò infra conſtabit.

Adnotatio.

Aduertendum porrò differentias conſtitutas in linea laterali ſuperiores de inferioribus plerunque non per ſe prædicari: ſed de ſpeciebus inferioribus, deque indiuiduis, quæ in media conſtituuntur linea. De his enim per ſe prædicari dicuntur; ita quidem Ex. g. ſenſibile per ſe non prædicatur de ſubiecta ſibi differentia, nempè de rationali, ſed de homine collocato in media linea, qui per rationale conſtituitur. Vide quæ diximus alibi. Diſſertatione 10. Sectione 5.

Adnotatio altera.

Aduertendum denique, cùm primò ens per finitum, & infinitum diuiditur, dum hæ decem ordinantur ſeries, ens quidem infinitum, proindèque Deum excludi; finito ente retento vtpote communi omnibus decem ſeriebus.

Multum Veteres laborarunt in prædicamentorum distinctione decernenda.

Neminem præterit in eo ſummoperè tam veteres, quàm recentiores Philoſophiæ Magiſtros laboraſſe, vt exploratum redderet, quanta foret inter prædicamenta diſtinctio. Sed vt hoc probè intelligatur, in memoriam redigendum prædicamenta ſumpta formaliter, & pro vt ſecundam intentionem præſeferunt numericâ diſtinctione rationis inter ſe diſcriminari. At iiſdem acceptis materialiter, & pro vt in prima intentione conſiſtunt, non ſatis euidens eorum diſtinctio, cùm pleriſque ſit viſum eam realem, alijs formalem ex rei natura, alijs tandem diſtinctionem eſſe rationis.

Qua diſtinctione prædicamenta diſtinguantur.

Tametſi autem hoc vniuersè decernere de variarum rerum ſpeciebus non huius ſit loci; non alienum tamen ab inſtituto definire, quo diſtinctionis genere prædicamenta ſecernantur vniuersè ſumpta, rerum inſpecta vi; atque adeo quanta ſit opus diſtinctione ad plura conſtituenda prædicamenta; num neceſſe non ſit ea ex rei natura, multoque minus realiter diſtingui, ſed ſufficiat intercedere diſtinctionem rationis inter illa.

Sufficit diſtinctio rationis.

Stagirites videtur in hoc poſtremum eſſe propenſus, dum perſpicuè docet actionem, paſſionemque minimè ex rei natura diſtingui, ſed potius vnum, eundemq; re ipsâ motum eſſe, qui duo tamen eorum prædicamenta conſtituat. Ex quo facilè intelliges, non requiri diſtinctionem in re ad plura prædicamenta contexenda.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Cuiuſdam interpretatio.

Pariter autem ſcitè Neotericus quidam nititur Auctoritati propoſitæ ſatisfacere dicendo, Philoſophum vſurpaſſe actionem paſſionemque materialiter pro re acta, ſic enim poſſunt eſſe vnum, ac idem, non tamen formaliter pro reſpectibus, qui ex rei natura diſtinguntur. Philoſophi tamen conſilium non aliundè, quam ex eius verbis colligendum. Ὅλως δ' εἰπεῖν, οὐδ' ἡ δίδαξις τῇ μαθήσει. οὐδ' ἡ ποίησις τῇ παθήσει τὸ αὐτὸ κυρίως, ἀλλ' ᾧ ὑπάρχει ταῦτα. ἡ κίνησις τὸ γὰρ τοῦδε. ἐν τῷδε, καὶ τὸ τοῦδε ὑπὸ τοῦδε ἐνέργειαν εἶναι. ἕτερον τῷ λόγῳ. *Omnino, verò, dicere eſt, quod neque doctio cum diſciplina, neque actio cum paſſione idem propriè eſt, ſed cui inſunt hæc, motus. Nam huius in hoc, & huius ab hoc actum eſſe ratione diuerſum eſt.* Hinc palam, & apertum ab eo doceri, non ſic eundem eſſe motum; dictionem, hoc eſt actionem, & diſciplinam, hoc eſt paſſionem, vt nullo modo diſtinguantur; reddens enim rationem, *nam huius in hoc*, puta reſpectum paſſionis, hoc eſt paſſionem in reſpectu conſiſtentem huius in hoc, & præterea *huius ab hoc* puta reſpectum actionis, ſiuè actionis in huiuſmodi reſpectu poſitam, actum ratione diuerſum eſſe contendit. Vbi paſſionem, & actionem non pro re acta, nempè pro effectu, ſed pro actione, & paſſione accipit, quas diſtingui ratione luculentèr affirmat.

3. Phyſicor. tex. 22.

Reijcitur.

Nec inſulsè quidem, proptereà quòd in vna, eademque re plures conſiderari poſſunt rationes, quæ quamvis ante negotiationem intellectus diſtinctæ non ſint, nec vlla prædicatorum ſeries, atq; adeò nec prædicamentum poſſit ordinari; quatenus tamen illæ ſub diuerſis conceptibus mentis, vt plures in his rationes diſtingui poſſunt; ita iæ poſſunt inter ſe ordinari.

Neoterici cuiuſdam reſponſio.

Nec ſcitè admodum Neotericus idem hanc eſt conatus rationem diluere, nempè dicendo prædicamenta formaliter ſumpta coordinationeſque factas ab intellectu materialiter eſſe naturas reales per differentias contractas, & in inferioribus contentas, & hunc in modum non eſſe opus rationis. Verum hoc impugnare exigui laboris eſt; nam tametſi prædicamenta dicantur eſſe reales naturæ, non propterea dicenda ſunt re ipsâ diſtincta. Vt actio, & paſſio ſunt eadem realis natura motus, non ob id actio, & paſſio pro vt diuerſa prædicamenta conſtituunt, reales naturæ ſunt re ipsâ diſtinctæ.

Reijcitur.

Quæ ſic intelligenda volumus vt ſufficiat rationis diſtinctio, non tamen vt dari non poſſit inter aliqua prædicamenta realis diſtinctio, veluti rei à re, vel ſaltem veluti modi à re, cuius eſt modus.

Ratio, quâ nonnulli probant prædicamenta eſſe reipſa diſtincta.

Reijcitur.

Quoniam verò diuerſa prædicamenta diuerſas habent eſſentias, naturas, atque realitates, vt aiunt diuerſa genera, diuerſas differentias, ſunt ob id, qui ſubindè concludant eadem eſſe re ipſâ diſtincta. Sed quam ſit hoc inſulsè dictum, indè perſpicuum, quòd non aduertunt argumentationis aſſumptum intelligendum ſic eſſe, nempè, vel re ipsâ, vel ratione prædicamenta ſecerni. Nec rem eandem ſecundum eandem rationem ad prædicamenta diuerſa pertinere, habereque diuerſas, non ſubordinatas differentias;

nihil tamen obſtare, quominus ſecundum rationes, quamuis ſolius mentis cogitatione diuerſas, ad diuerſa prædicamenta pertineant.

Alia ratio.

Neque realis diſtinctio indè colligitur; quia quæ genere, numero quoque diſtinguuntur; cum igitur ſpectantia ad prędicamenta diuerſa, genere differant; conſequens vtique eſt; vt eadem numerò quoque diſtinguantur; ſed quæ ità ſe habent realiter inter ſe diſtinguuntur; hunc igitur in modum prædicamenta diſtingui neceſſe eſt.

Reijcitur.

Nihil tamen huiuſmodi ratiocinatione conficitur; numerica enim rationis diſtinctio concedenda, quà intellectus ſingularem hanc rationem ab hac ſingulari ratione diſtinguat; at inde non fit, vt ex numerica diſtinctione abſolutè, ſimpliciterque liceat realem diſtinctionem naturarum arguere, niſi numerica iſta diſtinctio realis extiterit.

Res in prædicamentis conſtituũtur.

Quæ autem in prædicamentis obtinent ſedem explicandum. Huiuſmodi porrò perſpicuum eſt, res eſſe, non autem voces, res inquam prout ſubſunt conceptibus mentis ſecundum rationem ſuperioris, & inferioris.

Voces moliſfa [?] tam ſpectari poſſunt.

Quia tamen voces ſpectari poſſunt, & prout ſunt rerum ſigna, & prout quendam entis gradum participant; iuxta priorem vſurpationem ad prædicamenta ſecundum quid ſpectare; prout ſigna nimirum ſunt eorum; quæ per ſe ipſa in iis conſtituuntur, at iuxta poſteriorem ſignificationem ad qualitatis determinatum genus pertinere dicuntur.

Res in prædicamentis con ſtitui trifariã poteſt intelligi.

Quia tamen ad prædicamentum ſpectare, & in eo conſtitui trifariam poteſt intelligi; nempe directè, indirectè, & per reductionem; ob id cum hac de re ſit ſermo, præ oculis hæc eſt habenda diuiſio.

Quæ igitur in prædicamentis conſuetis, de quibus hic agitur quomodocunque ad illa pertinere dicantur, debent realia eſſe entia. Hic enim eſt huius tractationis finis, ob oculos nimirum intellectus ponere omnia, quæ natura ſuo complectitur ſinu. Excluduntur propterea, quæ intellectus noſter comminiſcitur.

Neque perturbet; quòd prædicamentum per ſe conflettur ex generibus, ſpeciebus alijſque ſimilibus, quæ ſunt entia rationis. Propterea quòd non ex iis conſtant quatenus entia rationis inuoluunt, ſed potiùs ex realium rerum naturis, quibus intellectus ea, quæ comminiſcitur, vel prout huiuſmodi ſunt, iuxta duplicem de ente rationis dicendi modum appingit. Vnde rectè Dialectici notarunt; quòd in prædicamento ponitur eſſe rem, quo autem ponitur, eſſe rationis opus, quod ſecunda dicitur intentio.

Difficultas.

Dubitabit quiſpiam propterea quòd ſubſtantia ſit prior corpore, & hoc prius viuente &c. quod non re ipsâ, ſed intellectus negotiatione obtinetur, quatenus prius in ſubſtantiam, quàm in corpus tendit; & vniuersè prędicatorum illa ſeries, non ex rei natura, ſed opere ſolius intellectus obtinetur; prędicamentum autem in his planè conſiſtit; ob id erit opus rationis; ac proinde huiuſmodi eſſe debebit quidquid ad ipſum pertinet.

Solutio.

Non inficiandum ordinationem illam ab intellectu fieri, vt non in conſultò dictum fuerit res ad prædicamentum attinere prout ſubſunt conceptibus mentis, cuius eſt ordinationem illam perficere; fundamento tamen inſpecto, quod eſt in re, cuiuſmodi ſunt reales ipſæ naturæ; è quibus vna fundamentum maioris, alia minoris vniuerſalitatis eſſe poteſt; ex realibus ergo naturis prędicamenta ſunt.

Vt in entibus realibus, ſic in entibus

Vltrò tamen fatendum, vt in entibus realibus; ſic in entibus rationis prædicamenta poſſe conſtitui; ita vt in iis quoque ſeries prædicatorum, ac ob id prædicamenta poſſint ordinari iuxta veterum ſententiam, ente rationis accepto.

rationis prædicamẽta conſtitui poſſe.

Solummodò entia realia locum in prædicamẽtis habent.

Realia igitur entia tantùm in prædicamentis locum habent, hoc nomine intelligendo, cui non repugnat propriè in rerum natura exiſtere, cùm non ſit opus, vt actu ſint, ſed ſatis ſuperque, vt propriè eſſe poſſint, quod eſt aliquid in natura ponere, cuius defectu negationes, & priuationes reales, quippe quę impropriè eſſe dicuntur, ad prædicamenta non poſſunt pertinere.

Debẽt eſſe entia per ſe.

Hæc autem entia debent eſſe per ſe, hoc nomine intelligendo id, quod vnius eſt eſſentiæ, quodque eſt eſſentialiter vnum, ac proinde ſimpliciter, & abſque addito vnum dici poteſt, vt homo, leo, albedo, calor &c. huiuſmodi porrò non eſt ens per accidens, cum hoc ſit eſſentialiter multiplex, vel potius plura entia, vt lapidum aceruus, domus &c. ſic entia accidentalia concreta, vt album, calidum, frigidum ſi iſtorum quodlibet æquè ſubiectum, & formam importet, nam tametſi vnum, non tamen vnum eſſentialiter faciunt, quod nimirum vnum ſimpliciter dicatur, ſed tantùm eſſentialiter vnum ex duabus eſſentijs ſimul coniunctis, quarum vna non eſt per ſe potentia, nec altera per ſe actus.

Difficultas.

Sunt, quibus videtur ens per accidens ad prædicamentum attinere, eo quòd inquiunt, quantitas diſcreta ſuum in prædicamento locum ſortitur, cùm tamen ens per accidens ſit. Addunt etiam in eiuſdem confirmationem, cuiuslibet facultatis, ſiue ſcientiæ, ſiue artis, habitus ad qualitatis prædicamentum pertinet, cùm tamẽ ex pluribus habitibus ſit aggregatione quidpiam vnum.

Solutio.

Verùm in eo decepti ſunt, quòd crediderint quantitatem diſcretam veram eſſe quantitatis ſpeciem, cùm ſecus ſe res habeat, ſiquidem eſt quidam ſpecialis ſtatus continuæ quantitatis. Et inſuper in eo pariter ſunt allucinati, quòd arbitrati ſint ad qualitatis prædicamentum pertinere habitum ſcientiæ, vel artis prout aggregatum illud importat, cum potius in prædicamento ſedem obtineat, quatenus habitus per ſe quidpiam vnum eſt.

Ratio ad probandũ ens per accidens ad prædicamentum non pertinere.

Ea autem eſt ratio, quoniam ens per accidens, vt propriè nequit vnum dici, ſed potius plura entia; nec vnius, ſed multiplicis eſt eſſentiæ, atque naturæ; ita nec poteſt in vno, ſed debet in pluribus collocari; vt ſapiens ratione ſubiecti, nempè ſubſtantiæ ad eiuſdem ſubſtantiæ categoriam; ratione autem formæ ad categoriam qualitatis pertinet.

Hinc perſpicuum artificialia à prædicamentis excludi, cum ſint entia per accidens.

Incomplexa eſſe debent, quæ in prædicamẽtis collocantur.

Amplius incomplexa eſſe debent, quæ in prædicamentis ſedem obtinent. Hæc enim contemplatio eò tendit præſertim, vt prima rerum cognoſcendarum elementa, primoſque conceptus, atque adeò ſimplices inueniat eoſdemque mentis oculis exponat, quò neceſſe eſt ex incomplexis prædicamenta conſtare.

Dum autem, quæ ſecundum nullam complexionem dicuntur in prædicamentis eſſe contendimus, non mentimur eò quòd oratio in prędicamento quantitatis ſit conſtituta, cùm tamen quidpiam complexum ſit. Etenim oratio impropriè admodum quantitas dici ſolet, ac ob id in prædicamento quantitatis minimè collocanda.

Definitio in prædicamento non collocatur, quia ſecũdũ ſignificandi modum cõplexionem inuoluit.

Omnia quidem complexa excludimus ſecundum rem; quæ nanque ſunt huiuſmodi ſecundum vocem, nullam ingerunt difficultatem. De complexis ſecundum modum ſignificandi, cuiuſmodi eſt definitio, non ſatis conſtat. Hæc tametſi ſit quidpiam incomplexum ſecundum rem, tamen ſecundum ſignificandi modum complexionem inuoluit, cum totum in eas, quibus conſtat partes, diuidat. Res tamen faci-

lis.

lis, prout enim totum methaphyſicum eſt reſultans ex partibus habens prędicandi modum in quid ſpeciei inſtat, à prędicamentis non reijcienda.

Quæ in prædicamentis collocantur entia completa ſunt.

Sunt autem in prędicamentis entia collocanda completa; partes enim retinentes modum partis ad prędicamentum directè non ſpectant; ſi tamen habeant modum totius, directè poterunt pertinere. Ita quidem eſſentiales partes phyſicę retinentes modum partis, nequeunt in prędicamento directè conſtitui, quod etiam de partibus metaphyſicis, modum partis habentibus, vt animalitas, rationalitas, corporeitas & alia huiuſmodi in abſtracto, à prædicamentis arceri debent. In concreto tamen prout induunt rationem totius, ac proinde poſſunt de inferioribus prędicari, directè quidem ad prędicamentum ſpectant.

Partes metaphyſicę in concreto, non in abſtracto ponuntur in prædicamentis.

Prima Difficultas.

Secus alicui forſan videbitur eſſe philoſophandum, eo nomine, quòd accidentia in abſtracto induunt naturam partis, & tamen prędicamenta conſtituunt.

Solutio.

Non inficiandum accidentia in abſtracto ſe habere per modum partis; ſi nanque fuerint mediâ abſtractione abſtracta, ſunt reipſâ partes concretorum in ordine ad ſubiecta, habent tamen rationem totius in ordine ad ea, quę ſibi ſubiecta, ſcilicet inferiora ſunt, vt paulò infra planum fiet.

Secunda difficultas.

Dubitabit etiam quiſpiam eò quòd, ſi totum non eſt ſine partibus, dum illud per ſe ad prędicamentum pertinet, eodem modo partes ipſius ad idem pertinere, neceſſe eſt.

Solutio.

Sed hoc nullius momenti, cùm inde ſolum probetur ad idem prędicamentum attinere partes indirectè, ſiue ad illud reduci quatenus ratione totius in prędicamento ſunt.

Tertia difficultas.

Pręterea ſic etiam licet arguere; phyſicę partes eſſentiales ſua habent genera, ſpecies, & differentias; nihil igitur obſtabit quo minus ad prędicamentum directè pertineant.

Solutio.

Vtrum enim verò ſi ſermo ſit de prędicamento, quod modo ſupponitur conſtitutum, cuius numerum apex non eſt aliquid habens rationem partis, neganda eſt conſecutio, quę vtique concedenda cum de prędicamento ſermo fuerit, quod poſſet inſtitui ſecundum aliam prędicatorum ſeriem, inter quę partes commemoratę recenſerentur, ita vt ad mediam lineam pertinerent.

Quarta difficultas.

Pręterea genus, ac differentia vtcunque ſumpta ęquè incompleta ſunt, ſed genus directè ad prędicamentum pertinet, ergo etiam, & differentia.

Solutio.

Neque hoc modo quicquam conficitur; nam genus incompletum quidem eſt ſecundum rem, eſt tamen completum ſecundum modum in ratione habendi, quod ſatis, vt poſſit de inferioribus prædicari; cumque directè poſſit ſuperiorum graduum eſſentialem prædicationem ſuſcipere, conſequens eſt, vt directè, hoc eſt ad mediam lineam prædicamentalem attineat.

Adnotatio.

In cuius gratiam aduertere non pratereo, quòd vt aliquid directè ad prædicamentum ſpectet, non ſatis, vt poſſit de inferioribus enunciari; alioquin etiam differentiæ ad prædicamentum directè pertinerent; ſed amplius eſt opus, vt poſſit ſuſcipere prædicationem ſuperiorum graduum, quod differentijs, quandoque ſaltem non conuenit, cum eſſentialiter illos non includant. Hoc autem impedimento eſt quo minus partes ad prædicamentum directè pertineant; non enim ſuperiorum graduum eſſentialem prædicationem poſſunt recipere. Cæterum differentiam de pluribus prædicari, nemini dubium; eſt enim vniuerſale quidpiam, cuius eſt de pluribus enunciari poſſe.

Partes homogeneæ æquè prædicationem eſſentialem ſuperiorum graduum recipiunt.

Partes autem eiuſdem naturæ, hoc eſt redolentes naturam totius homogeneæ nuncupatæ, æquè prædicationem eſſentialem ſuperiorum graduum recipiunt, vt totum ipſum integrale, cuius ſunt partes; vt enim vniuerſa aqua, ita qualibet eius pars eſſentialiter aqua dicitur; nec partes iſtæ dicuntur cum aliqua dependentia à toto, imò citrà quamlibet dependentiam, quod heterogeneis partibus minimè conuenit; non enim ipſæ redolent naturam totius, nec eandem poſſunt denominationem ſuſcipere, vnde hominis caput, nequit appellari homo, nec brachium, nec manus &c. ita fit, vt homogeneæ partes ad prædicamentum directè pertineant; non ſic heterogeneæ; nec mirum, nam homogeneis accidit, vt ſint partes actu, id enim per diuiſionem fit; ſunt tamen indiuidua eſſentialis naturæ, quæ vt paulò infra intelliges, ad prædicamentum directè ſpectant.

Quod ponitur in prædicamento debet aliquid finitum eſſe, ex ſententia quorundam.

Addendum illud quoq; requiri ex aliquorum ſententia, vt finitæ natura ſit, quod in prædicamento conſtitui debet, quod inde ipſis perſpectum, quoniam quidquid ad prædicamentum directè pertinet, vel genus, vel ſpecies, vel indiuiduum eſt; at ſi fuerit aliquid infinitæ naturæ nequit eſſe genus, quoniam hoc à differentia perfectionem vlteriorem recipit, quod enti infinito repugnat, cui nulla poteſt perfectionis additio fieri, non ſpecies, quoniam hæc ex genere, & differentia conſurgit, quibus ſi infiniti ratio repugnat non poterunt infinitum aliquid conſtituere; nec demum indiuiduum proprie ſumptum, cùm hoc ſub ſpecie debeat eſſe conſtitutum, addens illi differentiam, quod enti infinito repugnat, vti perſpicuum eſt. Hæc alibi cumulatè tractauimus.

Indiuidua quoque ad prædicamentum ſpectant.

Poſtremum erat indiuidua ad prædicamentum ſpectare. Id autem Ariſtotelem non præteriſſe, ex eo facilè intelliges, quia ipſe ſubſtantiam ad prædicamentum pertinentem in primam, & ſecundam, nimirum in ſingularem, ſiue indiuiduam, & vniuerſalem partitus eſt. Et certè ineptè admodum totius prędicamenti baſis, ac fundamentum, cuiuſmodi ſunt indiuidua, ab ipſo prædicamento arceretur. Vt omittam quòd in indiuiduo omnis elucet conditio, requiſita ab eo, quod in prædicamento ſedem habere debet; ſiquidem eſt ens per ſe vnum, incomplexum, finitæ naturæ, atq; completum ſuſcipiens eſſentialem prædicationem omnium ſuperiorum graduum, quod intelligendum, non ita, ut omnia numerari debeant.

Difficultas.

Neque moleſtum ſit; quod indiuidua dicantur entia per accidens.

Solutio.

Tametſi enim huiuſmodi ſint pro vt proprietatibus, alijſque conſtant extraneis, non tamen pro vt naturam, numericamq; differentiam includunt, quâ ratione ad prædicamentum pertinent.

Difficultas.

Eo etiam nomine à prædicamentis videntur excludi, quoniam quæ ita ſe habent, ſub ſcientiam cadunt, non ſic autem indiuidua, de quibus nulla ſcientia.

Solutio.

Hoc etiam nihil concludit; non enim indiuidua ad prædicamentum per ſe pertinent, quatenus de ijs ſcientia diſputet, ſed pro vt ſunt ea, ex quibus omnis hauritur natura circa quam ſcientia verſatur. Et quamuis prædicamentum dici ſoleat coordinatio plurium prædicabilium ſecundum ſub, & ſupra, non ob id à prædicamentis arcenda ſunt indiuidua, quibus ſi prædicabilis ratio non conuenit, ſubijcibilis tamen accomodata eſt.

Modus, quo res in prædicamentis conſtituendæ ſint.

Modus autem, quo res in prædicamentis conſtituendæ ſint, hic eſt; vt in categoria ſubſtantiæ, naturæ in concreto ſumptæ diſponantur, vt ex antiquæ crus ſtructura compertum eſt, in eo enim genera, ac ſpecies nominibus concretis diſponuntur Subſtantia, Corpus, Viuens, Animal, Homo.

Id porrò videtur indè conſtare, quoniam quæ in prædicamentis diſponuntur ad eum ſe habere modum debent, vt ſuperior gradus de inferioribus prædicetur

dicetur eſſentialiter, inferior verò eſſentialem hanc prædicationem ſuſcipiat; at non ita ſe habent, quæ ad ſubſtantiæ prædicamentum ſpectant in abſtracto ſumpta, ſed in concreto accepta; ſic enim habent modum totius, & de inferioribus prædicari eſſentialiter poſſunt; quoniam cum ipſis ſunt idem in ratione habentis, non ſic in abſtracto, non enim corporeitas de animalitate, animalitas de humanitate poteſt enunciari, cùm in his enunciationibus non interueniat quidpiam, merito cuius prædicatum idem ſit cum ſubiecto.

Accidentium geminam abſtractionem eſſe.

Ad accidentia, quod ſpectat; iuvat ad memoriam reuocare geminam abſtractionem eſſe, quarum vna vltima, altera vero media dici ſolet, Media eſt, quæ abſtrahit à ſubiecto, quod in concreto concernit, non tamen ab inferioribus, vt albedo abſtrahit quidem à ſubiecto, non tamen ab hac, & illa albedine; at verò vltima abſtractio ab inferioribus itidem abſtrahit, vt albedencitas ab hac, & illa albedine. His animaduerſis.

Accidētia media tātùm abſtractione abſtracta in prædicamentis collocantur.

Cuique ſit exploratum accidentia mediâ tantùm abſtractione abſtracta in prædicamentis ſedem obtinere, quod ab Ariſtotele obſeruatum fuiſſe, dum prædicamenta contexeret, obſcurum non eſt, cùm genera, ac ſpecies in ipſis ſub nominibus hoc abſtractionis genere abſtractis colocauerit. Ea porrò videtur ratio, quia prædicamentum nil aliud, quàm coordinatio plurium in tali ſtatu, & conditione, vt poſſint de inferioribus eſſentialiter prædicari, & inferiora eſſentialem prædicationem ſuperiorum graduum recipere. Ita autem ſe habere accidentia mediâ abſtractione abſtracta, perſpicuum eſt; formas enim accidentarias, velut per ſe ſtantes, habenteſq; completam naturam ſignificant, idem exiſtentes cum inferioribus ſuis in ratione habentis, vt ſuo loco declaratum fuit, quod de abſtractis vltimatâ abſtractione dici non poteſt; ob id accidentia modo iam dicto in prædicamentis locum obtinent. Id autem de vltima abſtractione abſtractis perſpicuum eſt; etenim quæ ſic abſtracta ſunt, vt albedeneitas, coloreitas, & id genus alia, nullo modo ſunt idem, vt de albedine, de colore, poſſint enunciari.

Et certè ſi accidentia debent in prædicamentis diſponi, vel in concreto, vel in abſtracto ſumpta; non in concreto; niſi ſenſu infra explicando, quoniam ſunt entia per accidens; ergo in abſtracto. At non, vt vltimâ abſtractione abſtracta, ob eam quam innuimus cauſam; ergo vt mediâ abſtractione abſtracta.

Prima difficultas.

Videri forſan alicui poſſet accidens, vt abſtractum, ad prædicamentum non attinere, eò quòd habeat rationem partis, quæ non niſi per reductionem, non autem directè ad prędicamentum ſpectat.

Solutio.

Quanuis autem re ipſâ accidentaria forma ſit pars apta cum ſubiecto conſtituere vnum per accidens; induit tamen modum totius, ita vt in ratione habentis idem dicatur cum inferioribus ſuis, de quibus debet prædicari, non ſecus ac de prædicatis ſpectantibus ad ſubſtantiæ categoriam adnotaui.

Secunda difficultas.

Neq; dicas, accidens debere in prædicamento conſtitui eo modo, quo ſignificatur inherentia eius ad ſubiectum, vt enim eſt inhærens, ſic etiam, & vt huiuſmodi diſponi in prædicamento debet; ſed, vt inhærens ſignificatur termino concreto, non abſtracto, vnde etiam, vt concretum diſponendum in prędicamento erit.

Solutio.

Occurritur tamen dicendo non opus eſſe ordinem illum apertè quidem exprimere, ſatis cum ſit, vt accidens diſponatur in categoria abſque expreſſione huiuſmodi ordinis ad ſubiectum, cum ipſum hic non conſideretur niſi logicè ſecundum rationem ſuperioris, & inferioris; alia enim conſideratio accidentis cum ordine ad ſubiectum Metaphyſico relinquenda.

Tertia difficultas.

Hinc etiam diluta manet alia difficultas, nempe quòd ſit connaturalius accidenti in ſubiecto eſſe, quàm ab illo præciſum eſſe, quod ſi hoc attendum in categoriæ ſtructura, debebit potius accidens, vt concretum, cum hunc in modum prædictam inhęrentiam exprimat, in prædicamento diſponi.

Solutio.

Diluta inquam remanet non enim Logici munus eſt, accidens conſiderandum aſſumere, prout aptum inhærere ſubiecto; hoc enim ad primum Philoſophum pertinet, ſed tantumodò ſecundum rationem ſubijcibilis, & prædicabilis, ad quod impertinens omninò, vt accidenti ſit connaturalius inhærere, quàm ab illo eſſe præciſum.

Quarta difficultas.

Quibuſdam verò moleſtum id fuit, quod accidentaria natura, prout eſt præciſa ab inhærentia, videtur quid incompletum, multò magis quam ſubſtantialis, prout à ſubſiſtentia abſtracta, vnde locum ſibi non poterit in prædicamento vendicare, cùm ad illud, quod incompletum eſt, minimè pertineat.

Solutio.

Hoc tamen parum habet momenti; non inficiandum quidem ſubſtantialem naturam per ſubſiſtentiam compleri: accidentariam autem per inhærentiam, quanuis eſſentialior ſit habitudo naturæ ſubſtantialis ad proprium ſuppoſitum, cùm hoc ad eiuſdem prędicamentum attineat, quàm accidentariæ ad ſubiectum, quod eſt genere diuerſum; hoc tamen incompletum eſſe, non officit; quoniam impertinens eſt ad rationem ſubijcibilis, & prædicabilis.

Supradictorū declaratio.

Tametſi autem aſſertum fuerit, accidens vt abſtractum in prædicamentis locandum; non abſolutè tamen concretum excludendum duximus, cùm hoc eâ ratione poſſit uſurpari, vt in prædicamentis locum mereatur.

Concretū bifariam accipitur.

Gemino enim modo licet concretum accipere; nimirùm, & pro aggregato æquè ex ſubiecto, & forma, ſecundum quam rationem eſt ens per accidens nullam in prædicamentis obtinens ſedem;

Concretū accidētale quomodo ad prædicamentū pertineat.

& etiam vt formam importat ſubiectum connotans, quâ ratione, vt ens non eſt per accidens, ita nec ei repugnat in prædicamentis conſtitui. Eoque lubentius hanc ſententiam amplector; quoniam ei, & ſubijci, & prædicari conuenit; in concretis enim accidentarijs eſſentiales dantur prædicationes ſuperiorum de inferioribus; ita quidem enunciationes fiunt; album eſt coloratum; dulce eſt ſapidum.

Difficultas.

Excludendum concretum accidentale à prædicamento, ſumptum etiam vt innuimus, facilè quiſpiam exiſtimabit, eo nomine, quòd ei deſit vnitas, quam requirit, quod eſt in prædicamento conſtituendum.

Solutio.

Falſum is tamen aſſumit, non enim accidentis vnitas per dependentiam actualem à ſubiecto tollitur, cum hoc ad eius conceptum, non vt pars, ſed vt terminus tantùm pertineat; ita ſit, vt hinc ei non deſit vnitas requiſita.

Ariſtotelis auctoritas explicatur. 1. Topic. Cap. 1.

Videtur quidem Philoſophus in oppoſitam ſententiam propenſus dicens; iuſtitiam non iuſtum in prędicamento eſſe. Sed Philoſophus concretum accepit, pro vt ex ęquo ſubiectum, & formam importat, cui nulla quidem ſedes in prędicamentis eſt, vt ſuperius innuimus.

SECTIO SECVNDA.

De Diuiſionibus, deque regulis, quæ prædicamentis ſunt præmittendæ.

Prima diuiſio.

In ante prædicamentis.

Diuiſiones quaſdam præmittit Philoſophus non mediocriter ad prędicamentorum notitiam conducentes, è quibus prima illa eſt. *Eorum quæ dicuntur, alia cum complexione, vt homo albus, homo doctus;*

ctus: alia ſine complexione, vt homo, leo, equus dicuntur. Hoc eſt, è rebus aliç ſimplicibus uocibus, & aliç complexis ſignificantur.

Huius primæ diuiſionis utilitas.

Hęc diuiſio confert ad cognoſcendam conditionem eorum, quę in prędicamentis conſtitui debent, ad id enim incomplexio requiritur; unde Philoſophus in decem Categorias incomplexa partitur.

Secunda diuiſio.

Ibidem.

Secunda autem diuiſio hunc ſe habet in modum. *Eorum quæ ſunt, alia de ſubiecto dicuntur, & in ſubiecto non ſunt, quemadmodum uniuerſales ſubſtantiæ, ut homo, animal &c. Alia in ſubiecto ſunt, ſed de ſubiecto nullo dicuntur, ut particularia accidentia, hæc albedo, hæc quantitas &c. Alia de ſubiecto dicuntur, & in ſubiecto ſunt, ut accidentia uniuerſalia, color, albedo, nigredo &c. Alia denique nec ſunt in ſubiecto, nec de ſubiecto dicuntur, ut ſunt ſingulares ſubſtantiæ puta Socrates, Plato &c.*

In ſubiecto eſſe, dicique de ſubiecto non vno uſurpari modo.

Hic ſilentio minimè prętereundum, eſſe in ſubiecto, dicique de ſubiecto non uno uſurpari modo; nam eſſe in ſubiecto accipitur pro vera realique inhęſione, quod accidentium eſt proprium; ſed de ſubiecto dici ſumitur, ut ſignificat prędicari de inferioribus eſſentialiter.

Supradictorum declaratio.

Dicebatur illud eſſe proprium accidentium, nimirum in ſubiecto eſſe; quoniam tunc ſumitur eſſe in ſubiecto pro inhęrere; undè adnotandum id poſſe bifariam contingere, vel modo prędicto, quem eſſe proprium accidentium aſſeruimus, quoniam hęc ſic in ſubiecto ſunt, ut in eo inſint, quod in eo poſitum eſt, ut accidens cum ſubiecto, in quo eſt, non faciat unum ſimpliciter, non unum per ſe in natura. Alio autem modo, ſic aliquid in ſubiecto eſſe poteſt, ut cum eo faciat unum ſimpliciter, unum per ſe, quemadmodum ſubſtantialis forma, quę tametſi dicatur eſſe in ſubiecto, non tamen per inhęrentiam, ita ut illi dicatur ineſſe.

Quo ſenſu accipiatur hoc dici de ſubiecto.

Dici autem de ſubiecto hoc loco ſumitur eo ſenſu, ut ſignificet de aliquo, veluti de inferiori eſſentialiter, & quidditatiuè prędicari.

Superior partitio quam utilitatem afferat.

Superior partitio ſummoperè conducit ad cognoſcendum diſcrimen eorum, quę in ſubſtantię prędicamento conſtituuntur, ab iis, quę in prędicamentis accidentium ſedem obtinent. Conducit etiam ad conſtitutionem dignoſcendam Categorię tam ſubſtantię, quam accidentium; quoniam ſubſtantię prędicamentum ex ſubſtantiis uniuerſalibus, & particularibus componitur, quemadmodum, & accidentium prędicamenta ex accidentibus uniuerſalibus, atque particularibus contexuntur.

Duæ regulæ à Philoſopho propoſitę. Prima.

Duę porrò ſunt Regulę, quarum meminit Philoſophus ex quibus ea prima eſt.

Quando alterum de altero prædicatur, ut de ſubiecto, hoc eſt ut de quidditatiuè inferiori, quæcunque de prædicato dicuntur, etiam de ſubiecto dicantur neceſſe eſt.

Primæ regulæ declaratio.

Quòd ſic intelligendum. Si ſuperior gradus eſſentialiter de inferiori prędicetur, quicquid ſuperiori gradui conueniet, etiam inferiori conueniet; ut ſi animal prędicetur de homine, animali autem conueniat aliquod prędicatum, puta ſenſitivum; hoc idem conueniet etiam, & homini.

Ad quid ſuperior regula conducat.

Hęc autem regula conducit ad cognoſcendum ordinem eorum, quę in prędicamento conſtituuntur; quę enim in recta linea ſuam obtinent ſedem, ſubordinata eſſentialiter eſſe debent, ita ut ſuperiora in inferioribus includantur, ac de ipſis eſſentialiter prędicentur.

Ratio ſuperioris regulæ.

Superioris autem regulę ea videtur ratio; quia ſuperius actu quidem includitur in inferiori ſuo; ita fit ut quicquid ſuperiori inhęrit, ac eſſentialiter conuenerit, actu etiam in inferiori eſſe debeat, ac de eodem poſſit prędicari. Quod primò quidem de prędicatione eſſentiali intelligendum, ita tamen ut ad accidentariam poſſit extendi.

Duæ conditiones requiruntur. Quarum prima. Secunda.

Duę autem conditiones requiruntur. Prima, quòd prima propoſitio directa ſit, ac ordinata, ſiuè ſit prędicatio eſſentialis, ſiuè accidentaria; neceſſe eſt enim in ea aliquod ſuperius eſſentialiter prędicari de ſuo inferiori. Secunda conditio, quòd in ſecunda enunciatione fiat prędicatio eſſentialis, & directa, huius autem deffectu non licet ſic ratiocinari, homo eſt animal, animal eſt leo, ergo homo eſt leo; cum enim prędicatur leo de animali, quod in ſecunda fit enunciatione, non fit prędicatio eſſentialis directa, non enim inferius eſſentialiter de ſuperiori prędicatur.

Adnotatio.

Aduertendum autem regulam intelligendam eſſe de iis, quę prędicato conueniunt, non ut ſupponit ſimpliciter: nec de iis, quibus differunt prędicatum, & ſubiectum.

Prima difficultas.

Hinc difficultates diluuntur. Vnde ſi quis obijceret. Non licet arguere Socrates eſt homo, homo eſt ſpecies, ergo Socrates eſt ſpecies; ergo falſa regula aſſignata. Facile occurritur dicendo, eſſe ſpeciem non conuenire homini, pro ut ſupponit abſolutè, quod ad regulam requiri dicebamus, ſed pro ut ſupponit ſimpliciter.

Solatio.

Secunda difficultas

Si quis iterum inſurgeret dicendo. Non licet arguere, homo eſt albus, album eſt accidens; ergo homo eſt accidens; ergo regula non eſt idonea.

Solutio.

Hoc ſanè puerile eſt; etenim non eodem ſenſu accipitur album utrobique, cùm enim dicitur homo eſt albus; album accipitur pro ut dicit albedinem connotato ſubiecto; at verò cùm dicitur album eſt accidens, tunc album ſumitur pro ut ſolam formam importat; vnde tam in ſuperiori ratiocinatione, quàm in hac committitur accidentis fallatia, ut ſuo loco planum fiet.

Tenia difficultas.

Nec etiam alicuius momenti eſt, ſi quis dicat, non ſequitur homo eſt animal, animal diuiditur per rationale, & irrationale; ergo homo diuiditur per rationale, & irrationale. Non enim animal utrobique eodem ſupponit modo, cùm enim dicitur homo eſt animal; tunc animal ſupponit pro eo, quod eſt contractum per differentiam rationalitatis; quando autem dicitur animal diuiditur per rationale, & irrationale; tunc ſummitur animal pro ut dicit conceptum præciſum ab omni differentia. Et hic etiam idem fallatię genus committitur.

Adnotatio.

Non omittendum autem, quod ſuo loco fuit adnotatum; quando in his prædicationibus ſecundæ intentiones interceſſerint; illud præ oculis habendum, ſcilicet in ſecundis intentionibus fieri per actum ſignatum, & non exerceri niſi in intentionibus primis, undè ſi fiat prædicatio iſta ſignata. Species prędicatur in quid de pluribus differentibus numero, ſeu indiuiduis Socrate, Platone &c. non poteſt in ſecundis intentionibus exerceri dicendo, indiuiduum eſt ſpecies, vel Socrates eſt ſpecies, ſed exerceri debet in primis, dicendo Socrates eſt homo, Plato eſt homo.

Secunda regula.

Secunda regula ab Ariſtotele tradita ita ſe habet *Diuerſorum generum, & non ſubalternatim poſitorum diuerſæ ſunt ſpecies, & differentiæ, ut animalis, & ſcientiæ.* Hoc enim exemplo utitur; *ſub alternorum verò nihil prohibet eaſdem eſſe differentias ſuperiora enim de inferioribus dicuntur.*

Secundæ regulæ vtilitas.

Hęc regula conducit ad cognoſcendum quomodo ſub diuerſis prędicamentis diuerſę ſpecies ordinari debeant, & quo pacto prędicamentorum eſſentię, ſunt impermixtę.

Huius regulæ ratio.

Vt huius regulę ratio conſtet, primò decernendum quid per *genera ſubalternatim, & non ſubalternatim poſita*

Digitized by Google

poſita Philoſophus intelligat. Certum enim, & exploratum genera in duplici eſſe diſcrimine, quędam enim in nullo ſuperiori conueniunt genere, quemadmodum ſunt genera diuerſorum prędicamentorum, ut Subſtantia, Quantitas, Qualitas &c. Alia verò, quę ſub aliquo genere, inter ſe tamen diſparata ſunt, dicunturque ſubalterna, quatenus ſub tertio quodam genere continentur; ita planè ſe habent animal, & planta, quę conueniunt in communi ratione viuentis, & corporis; inter ſe tamen ſunt diſparata, quoniam unum non includitur in alio, ſiuè unum ſub alio non continetur. Denique alia dicuntur ſubalterna, quorum unum ſub alio continetur, ut animal, & viuens: vel planta, & viuens.

Quid per genera ſubalterna intelligendum, Quid per non ſubalterna.

Hac in re placet eorum conſilium, qui dicunt per genera ſubalterna intelligenda, quę in uno tertio conueniunt, ac ſub tertio continentur; quantum ad illas differentias, quas poſſunt habere communes; per non ſubalterna verò illa, quorum unum non eſt ſub altero, ſiue ſint ſub tertio, ſiue non, interpretando regulam allatam de generibus ſub tertio contentis, quantum ad illas differentias, quas nequeunt habere communes. Itaque per ſubalterna genera intelligi poterunt animal, & planta, quantum ad illas differentias viuentis, corporis, quas habent communes; & per non ſubalterna intelligi poterunt ea, quorum unum non eſt ſub altero, ſiue ſint ſub tertio, ut animal, & planta in ordine ad differentiam intellectiui, ſiuè non ſub tertio contineantur, ut animal, & ſcientia.

Adnotatio.

Verùm non exigua difficultas eſt de generibus ſub tertio contentis, num videlicet differentię diuiſiuę communis generis (de conſtitutiuis enim nihil dicendum, cùm nullum relinquant dubitandi locum) conuenire poſſint indiſcriminatim generibus ſub illo contentis. Vt à certis exordiar; nemini dubium, quin diuerſorum prædicamentorum genera nullam habere poſſint communem differentiam conſtitutiuam, aut diuiſiuam, neque communes ſpecies. Hoc porrò ſic euidens, ut probatione non indigeat. Prædicamenta enim ad eum ſe habent modum, ut unum eſſentialiter naturam alterius participare non poſſit, ſintque proindè impermixta, ſpecies autem, ac differentiæ alicuius generis dicunt eandem eſſentiam cum ipſo; ſi igitur diuerſa genera eſſentialiter differunt; conſequens eſt, ut ſpecies, & differentiæ diuerſorum illorum generum eſſentias includentes, diuerſæ omninò ſint, atque adeò, & in idem recidit, quæ ſub ipſis continentur, nullam differentiam communem, neque conſtitutiuam, neque diuiſiuam habeant.

Difficultas.

Non me latet dicturum quempiam, corpus ad genus ſubſtantiæ, itemque quantitatis pertinere; figuram ad genus quantitatis, & qualitatis; ſimile, & diſſimile ad genus qualitatis, & relationis; duplum, & dimidium ad genus quantitatis; itidem, & relationis, motum ad tres categorias; perperàm igitur videtur à nobis oppoſitum eum Ariſtotele enunciatum. His tamen ſic occurritur, ut nulla ſuperſit difficultas, non enim corpus de illo, quod ad ſubſtantiæ genus pertinet, & de alio ſpectante ad genus quantitatis ſecundum idem nomen, eandemq; rationem dicitur; nihil enim utrique ſubſtantiæ nimirum, & quantitati commune præter ens, non quidem ut genus, ſed ut tranſcendens.

Solutio.

Figura autem vulgò creditur ad qualitatem pertinere, & etiam ad quantitatem, cum tamen non ſit re ipsà quidpiam quantitati ſuperadditum, ut ſuo loco manifeſtum fiet. Simile, & diſſimile relatiuę ſunt denominationes, non importantes aliquid poſitiuum ſuperadditum qualitati, quemadmodum uniuersè relationis illud prædicamentum ſe habet; undè quantum ad illam denominationem ſimile, & diſſimile, ſpectant ad categoriam relationis in huiuſmodi denominationibus conſiſtentis; nulla tamen hinc difficultas, quoniam ſermo fit de generibus ponentibus aliquid in natura.

Sic de duplo, ac dimidio. Quod autem de motu poſtremo loco additum eſt, obuiam itur dicendo; hic ſermonem eſſe de ijs, quæ per ſe, non autem per reductionem ad prædicamenta pertinent.

Quid de generibus ſubordinatis dicendum.

Deindè perſpicuum non minus eſt genera inter ſe ſubordinata, ſiue quorum unum ſub alio continetur, ſiue, quæ continentur ſub tertio, communes habere differentias omnes, quibus ſuperiores gradus conſtituuntur. Et certè ſi rem diligenter attendas, ita philoſophandum exiſtimabis. Animal enim, ut familiari hoc utar exemplo, differentias omnes includit, nimirum corporeum, quo conſtituitur corpus, & animatum, quo conſtituitur viuens, & ſenſibile, quod proprium eſt animalis. De generibus igitur, quorum unum ſub alio continetur, nemini dubium. Æquè etiam eſt manifeſtum animal, & plantam habere communes differentias, quibus conſtituuntur corpus, & viuens.

Hoc autem cuique deberet eſſe perſpectum, proptereà quòd cùm dicimus horum generum eaſdem eſſe conſtitutiuas differentias, nil aliud in animo eſt, quam innuere rationem generis ſuperioris in inferioribus reperiri, non tamen differentiam, quà ſuperius genus conſtituitur, eſſe ultimam, qua conſtituitur genus inferius, ita ut hoc per illam ultimo conſtitui dicendum ſit.

Genera ſubalterna quas differentias participare poſſint.

Illud etiam addendum commemorata genera ſubalterna participare quaſdam differentias, quibus ſuperiora genera diuiduntur. Vt animal ex differentijs, quibus diuiditur ſubſtantia; habet corporeum, & ex diuidentibus corpus, habet animatum, & ex diuidentibus viuens, habet ſenſitiuum, itaque ſatis hoc euidens in ijs generibus, quorum unum ſub alio continetur. Nec minus euidens de generibus illis, quæ ſubalterna dicuntur, quatenus ſub communi tertio continentur; hæc enim habent communes differentias, ut loquuntur, diuiſiuas, quibus genera conſtituuntur in ipſis incluſa, ſi tamen excipias illas, quibus immediatum ſuperius genus diuiditur; utque in eodem perſiſtamus exemplo, animal, & planta communes habent differentias, quibus diuiduntur ſubſtantia, & corpus, cuiuſmodi ſunt corporeum, & animatum, hæ namque ſunt utrique communes, animal enim corporeum eſt, & animatum: planta itidem corporea eſt, & animata.

Non quęlibet differentia habet ſibi determinatum genus.

Addendum præterea, non quamlibet differentiam ſibi determinatum genus vendicare, quin potius differentià, quà aliquod genus diuiditur, etiam & aliud genus diuidi poſſe.

Datur differentia alicuius generis propria, ut aliud diuidere non poſſit.

Dari differentiam aliquam, ſic alicuius generis propriam, ut aliud diuidere non poſſit, ac proindè illi adæquatam eſſe, quemadmodum ſpeciei, quam conſtituit, unde mihi ſit exploratum; quoniam viuens, veluti genus diuiditur per ſenſitiuum, cum è viuentibus aliud ſenſitiuum, & aliud non ſenſitiuum ſit. At ſenſitiui differentia ſic eſt addicta viuenti, ut diuidere aliud genus non poſſit, & eadem pariter propria ſic eſt animalis, quod tanquam ſpeciem contentam ſub genere viuentis conſtituit, ut ſpeciem aliam conſtituere minimè poſſit. Datur igitur differentia quapiam ſic propria generis, quod diuidit, ſimulque ſpeciei, quam conſtituit, ut nec genus aliud diuidere, nec ſpeciem aliam conſtituere valeat.

Hoc

Hoc idem in magnitudine cernitur, quæ genus eſt aptum diuidi per longitudinem ſine latitudine, veluti per differentiam, ſic huiuſmodi generis propriam, ut nullum aliud diuidere genus poſſit, & ſic etiam eſt propria lineæ, tanquam ſpeciei ſub huiuſmodi genere contentæ, ut nullam aliam poſſit ſpeciem conſtituere.

Non omnis tamen ſic ſe habet differentia.

At ex aduerſo non omnem differentiam huiuſmodi eſſe ſuſpicabitur quiſpiam, eò quòd corpus ſubſtantialis naturæ diuiditur in viuens, & non viuens; hæc porrò differentia, nempè viuentis ratio, non ſic eſt propria corporis, tanquam generis, quod diuidit, nec adeò propria ſpeciei, quam conſtituit, nimirum corpus operari potens ab interno principio ad acquirendam perfectionem ſibi non debitam ex vi generationis, ut non poſſit aliud genus afficere, & ſpeciem extra genus corporis conſtituere; reperitur enim differentia viuentis in ſubſtantiis ab omni materiæ concretione ſeiunctis, ita ut hæc eadem differentia diuidere aliud genus poſſit, nempè ſubſtantiam completam, & ſub ea conſtituere ſubſtantiam nullum habentem cum materia commercium.

Neoterici cuiuſdam reſponſio.

Rationem allatam euertere Neotericus quidam arbitratur dicendo, viuens tunc non uſurpandum amplè, ut ſubſtantijs etiam abſtractis conuenit, ſed preſſiori quadam uſurpatione pro ut idem eſt ac animatum, proindeq; quidpiam corpore contractius.

Reſponſio ſuſpecta redditur.

Sed hanc doctrinam ſuſpectam intelliges ex eò quòd ille non aduertit difficultatem adhuc urgere; ſic enim reſpondendo non tollit, quin ratio viuentis latius pateat, quàm corpus; quodque ipſe pro huiuſmodi ratione ſumendum decernit, non tàm differentia, quàm ſpecies conſtituta per adiunctionem rationis viuentis, veluti differentiæ ad corpus tanquam ad genus, eſt; nam corpus animatum idem eſt, ac corpus ratione viuentis affectum.

Ratio, quæ [illegible]

Nec oppoſitum ſuadebit dicendo, ſi eadem differentia, ſiue ultima, ſiue non ultima pluribus adueniret generibus, ſequeretur idem ſpecie, vel genere inferiori, eſſe in diuerſis generibus non ſubalternis, quod intolerabile omninò, quoniam idem ſpecie, vel genere inferiori debent unam eſſentiam efficere, genera autem non ſubalterna, ſed diſparata etiam eiuſdem prædicamenti non faciunt unam eſſentiam, ut de animali, & planta manifeſtum eſt. Sequelam verò ſic probat; quorum eſt una differencia, unum eſt eſſe ſpecificum, cùm unitas ſpecifica non niſi à differentia poſſit oriri; hâc verò datâ hypotheſi una tantùm eſt differentia.

Reſponſio.

Sed occurritur dicendo, ideo conſtituta non eſſe eiuſdem ſpeciei, quoniam eorum genera diuerſa ſunt, ut genus, nempè corpus, cui aduenit viuentis ratio, differt à ſubſtantia, cui adueniens ratio viuentis ſubſtantiam abſtractam conſtituit.

Impugnatio, à neoterico adhibita.

Quam reſponſionem impugnat dicens, genera eſſe conueniendi rationes in ſpeciebus: differentias verò diſtinguendi, ut ob id genus dicatur à differentia contrahi, eſſeque magis uniuerſale, differentiam minus uniuerſalem proindeque genus per differentiam accedere magis ad eſſe indiuidui, propterea quòd eius communitas per differentiam reſtringitur, undè genus dicitur in quid prædicari, differentia autem in quale quid proindè ab illis generibus haud poterit oriri ſpecifica differentia, imò ſi hoc dicatur, ſequeretur dicendum potius differentiam illam euaſuram genus, cùm omnia ipſi generis attributa conueniant, genera verò ſe habere ut differentiam.

Reſpõſioni ſuprapoſitæ occurritur.

His tamen exigui laboris foret occurrere; non enim ſic uſurpandum, cum dicimus, genus contrahi per differentiam maioris ambitus, quæque latius patet, quàm ipſum, non ſic inquam uſurpandum, ut differentia id præſtet, eò quòd minoris ſit amplitudinis, ſed potius, quoniam adueniens generi tanquam actus, eius tollit indifferentiam; quod in allato ſuperiori luculenter conſpicitur exemplo; ratio enim viuentis tametſi latius pateat, quàm corpus, quoniam tamen adueniens illi tollit eius indifferentiam, ob id dicit illud contrahere.

Quomodo genus patere poſſit latius, quam differentia.

Non diſſimulandum tamen ab aliquo dici poſſe, genus, cui aduenit viuentis ratio, completam eſſe ſubſtantiam; quæ diuiditur in viuentem, & non viuentem; at verò ſubſtantiam viuentem diuidi in eam, quæ eſt viuens abſque conſortio materiæ, & aliam, quæ viuens eſt in materiâ immerſa; & hunc in modum perpetuò genus patere latius, quàm differentiam; ſubſtantia enim completa communior eſt, quàm viuentis ratio, & ſubſtantia viuens latius patet, quàm & ea, quæ huiuſmodi eſt cum concretione materiæ, & quàm & illa, quæ ab omni materiæ commercio ſeiuncta eſt. Hinc non obſcurè conſtat ſententiam oppoſitam à veritate non penitus abhorrere.

DISSERTATIO XVI.

De Prædicamentis ſpeciatim, & primò de Prædicamento ſubſtantiæ.

Tractationis ordo.

HVcuſque cùm de ijs, quæ prædicamentis præmittuntur, deque prædicamentis ipſis generatim diſputatum fuerit, proximum eſt, ut de ijſdem ſpeciatim diſſeramus; & primò de prædicamento ſubſtantiæ, cum hoc ſit reliquorum primum; eſt enim ſubſtantia omnium accidentium baſis, fundamentum, & cauſa, ac ob id accidentia tempore, naturâ, cognitioneque præcedit, ut propterea reliquis omnibus prædicamentis, ſubſtantiæ prædicamentum præmitti debeat; ideo ſit.

SECTIO

Digitized by Google

SECTIO PRIMA.

Quid ſit ſubſtantia.

Vnde deſumatur ſubſtantiæ nomen.

SVbſtantiæ nomen deducitur à ſubſiſtendo, ſeu in ſe, & per ſe exiſtendo; & à ſubſtando alijs, ſcilicet prædicatis ſuperioribus, & accidentibus, quorum primum ſubſiſtentia, ſeu in ſe, & per ſe exiſtentia dicitur; ſecundum ſubſtentificatio nuncupari poteſt; utrumque ſubſtantiæ conuenit non ſine ordine; quod enim ſubſtantia dicitur, primò concipiendum ſubſiſtens, hoc eſt in ſe, & per ſe exiſtens; ſecundò verò ſubſtans alijs, hoc eſt ſubſtentificans prædicata ſuperiora, & accidentia ſibi conſentanea. Ita fit, ut ſubſtantia concipi nequeat ſine ratione ſubſiſtendi; hoc enim illi omninò intrinſecum eſt, ſed benè ſine ratione ſubſtandi accidentibus, cùm hoc illi extrinſecum, & accidentarium ſit, hoc eſt extra rationem, & quidditatem ſubſtantiæ. Non ſic tamen accidentarium, quaſi poſſit à ſubſtantia ſeiungi; ſed quoniam eſt extra eſſentiam, quidditatemque ſubſtantiæ, ita tamen, ut naturam, & eſſentiam ſubſtantiæ finitæ, & limitatæ, tanquam affectio comitetur.

Nomen ſubſtantiæ apud Ariſtotelem non vnam habet ſignificationem. 7. de Republica.

Cæterum ſubſtantia græcè dicitur οὐσία vſia, cuius ſignificatio apud Ariſtotelem non una eſt; modò ſiquidem ſubſtantiam ſignificat, eam ſcilicet, quę in nullo eſt, & reliquis omnibus, veluti fundamentum habetur; modo verò ſignificat idem, ac eſſentia, ſiue ratio; ut etiam apud Platonem, & eundem Ariſtotelem. Hac autem uſurpatione non ſolum prior ſignificatio comprehenſa eſt, ſed eſſentia qualiſcunque decem contenta Categorijs; ut cum Philoſophus Deum, atque motrices cælorum eſſentias οὐσίας, nempe ſubſtantias appellat, quas cùm fortaſſe nullis accidentibus ſubiectas faciat, certè ſubſtantiæ nomen non priori, ſed poſteriori ſumit ſignificatione, iuxta quam, & quantum bis οὐσίαν, vſian ſiuè ſubſtantiam vocat; ait enim τῶν δὲ καθ' αὑτά, τὰ μὲν κατ' οὐσίαν ἐστὶν οἷον γραμμὴ ποσόν τι. *Eorum verò, quæ per ſe quædam ſunt, ſecundum uſiam, veluti linea, quantum quid.* Sic etiam dum ait τὰ δὲ πάθη καὶ ἕξεις τῆς τοιαύτης ἐστὶν οὐσίας, οἷον τὸ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον *Paſſiones verò, & habitus talis uſiæ ſunt, veluti multum, & parum.* Et alibi hoc idem inculcans ait σημεῖον δ' ὅτι ἥκιστα οὐσία τις καὶ ὄν τι τὸ πρός τι *Signum verò, quòd minimè uſia quædam, & ens quoddam id, quod ad aliquid.* Vbi perſpicuum eſt nomen uſiæ, ſiue ſubſtantiæ, vel eſſentiæ & entis pro eodem ſumi. Gemina igitur, prout in præſentia, eſt vocis uſiæ, ſiue ſubſtantiæ ſignificatio, preſſior pro ſubſtantia accidentibus ſubiecta; uniuerſalior, pro eſſentia qualibet. Explicat autem cur quantum dicatur uſia; dum ita loquitur ἐν γὰρ τῷ λόγῳ τῷ τί ἐστι λέγοντι, ποσόν τι ὑπάρχει. *In ſermone enim quid eſt dicente, quantum quid exiſtit.* Et alibi pro ente accipiens τὸ τί ἐστι *quod quid eſt* uſiæ nomen uſurpauit ἀλλ' οὐχὶ περὶ ὄντος ἁπλῶς, οὐδ' ᾗ ὄν, οὐδὲ τοῦ τί ἐστιν οὐθένα λόγον ποιοῦνται. *Sed non de ente ſimpliciter, neque ut ens, neque ipſius quid eſt ullum ſermonem faciunt.* Statim autem addit διόπερ φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις οὐσίας, οὐδὲ τοῦ τί ἐστιν. *Quare manifeſtum, quòd non eſt demonſtratio uſiæ, neque ipſius quid eſt.* Vbi vox *uſia* pro ente, & pro re quacunque, quæ ſermone *quod quid eſt*, hoc eſt definitione poteſt explicari, fuit à Philoſopho uſurpata; quamobrem *uſia* ſumitur aliquando pro eſſentia, & pro omni eo, quod definitione explicatur; neque ſemper pro ſubſtantia quatenus hæc ab accidente diſtinguitur, cùm omne ens ad quodvis pertinens prædicamentum, definitione poſſit explicari. Hinc palam illos allucinatos fuiſſe, quibus eſt viſum ad aures Ariſtotelis ſolius ſubſtantiæ definitionem eſſe, eorumque error clariùs colligitur ex alibi à Philoſopho dictis ἐπεὶ δὲ φανερὸν, ὅτι ὁ πρώτως, καὶ ἁπλῶς ὁρισμὸς, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι τῶν οὐσιῶν ἐστίν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ἐστί, πλὴν οὐ πρώτως. *Illud verò clarum, quòd prima & ſimpliciter definitio, & quod quid erat eſſe, ſubſtantiarum eſt. Sed & aliorum ſimiliter, præter quam quòd non primò.* Non igitur ſolius ſubſtantiæ, ſed cuiuſque alterius entis Philoſophus docet eſſe definitionem, quia nimirum, quod definitione expenditur, rei dicitur ſubſtantia, non accepta, quatenus ab accidente diſtinguitur, ſed quatenus, idem ſonat ac eſſentia, quę non ſolum in ſubſtantia prout ab accidente diſtincta, ſed in quouis accidente adinuenitur ex hactenus traditis perſpicuum eſt.

2. Diuin. cap. 13. & 14.

5. Diuin. cap. 1.

Ibidem cap. 13. lib. 4. Diu. cap. 1.

7. Diuin. cap. 4.

Quatuor autem modos Philoſophus recenſet, quibus ſubſtantia dicitur; quos breuiter ſubijciam. Primo modo ſubſtantiam dici, ait, ſimplicia corpora, terram, ignem, aquam, & quæcunque talia, & uniuersè corpora quæcunque ſiue ſimplicia, ſiue mixta, & etiam animalia ex his conſtantia corporibus ſimplicibus, vel mixtis &c. ubi per hunc primum modum intelligit primam ſubſtantiam, ut ſuperiùs aduertimus. Secundo modo aſſerit ſubſtantiam dici, quamcunque cauſam eſſendi, inexiſtentem in talibus ſcilicet ſubſtantijs primis, quæ non dicuntur de ſubiecto. Tertio modo docet iuxta Pythagoreos puncta eſſe ſubſtantiam lineæ, lineam ſuperficiei, & ſuperficiem corporis. Quarto modo affirmat, ſubſtantiam dici τὸ τί ἦν εἶναι *quod quid erat eſſe*; id eſt quidditatem rei cuius ratio eſt definitio. Nec omittendum ab eodem non ſemel ſubſtantiam appellatam fuiſſe τὸ ὅπερ ὄν, *id, quod eſt*, vel *id quod verè eſt*. Sed de his alibi. Interea ut rem paucis abſoluam, adnotabo, ſubſtantiam quatuor modis à Philoſophis uſurpari. Primo ſubſtantia ſumitur, pro eſſentia alicuius rei, quo pacto ſumitur in definitione uniuocorum, & æquiuocorum, cùm dicitur, *& ratio ſubſtantiæ*, hoc eſt eſſentia. Secundo prout diſtinguitur ab accidente, iuxta quam ſignificationem omne id quod non eſt accidens ſubſtantia eſt; & hoc ſenſu ſumitur, cum diuiditur ens finitum in ſubſtantiam, & accidens. Ita quidem Philoſophus ſubſtantiam uſurpat, quando ait, differentias ſubſtantiarum, & materiam, & formam eſſe ſubſtantias. Tertio pro ſubſtantia completa, hoc eſt pro omni eo, quod directè ponitur in prædicamento ſubſtantię. Hoc ſenſu genera ſpecies & indiuidua dicuntur ſubſtantiæ. Quarto tandem ſumitur pro prima ſubſtantia, hoc eſt, pro omnibus indiuiduis prædicamenti ſubſtantię. Iuxta hanc acceptionem Philoſophus aliquando negauit genera, & ſpecies prædicamenti ſubſtantiæ, eſſe ſubſtantias ſecundum quam uſurpationem ſubſtantia, ut etiam eſſentia, per omnia vagatur, nullum ſibi vendicans determinatum genus entis; ac proinde in accidentibus quoque locum obtinet; unde dici conſueuit, accidentia, & ſpeciatim quantitatem, qualitatem &c. ſuam habere ſubſtantiæ rationem; nec immeritò, cum hoc perindè ſit ac dicere, ſuam habere rationem eſſentiæ.

Quo ſenſu hoc loco ſubſtantiæ nomen accipiatur.

Hoc idem nomen, ut nuper dicebam, præſertim accipitur ad determinatè ſignificandum id, quod in natura ſecernitur ab accidenti; iuxta quam ſignificationem à nobis accipitur in præſentia; & quamuis hæc de re diſſerere huius loci non ſit, cùm ad primum Philoſophum pertineat; non eſt tamen ab hac facultate penitus alienum, de ipſa ſubſtantia diſputare, ſi tamen

ſpe-

ſpectetur ſecundum rationem ſuperioris, & inferioris, ſeù prædicabilitatis, & ſubiicibilitatis, quin etiam ſecundum eſſentiam, cùm de ipſius proprietatibus, ac attributis hic diſſeratur.

Subſtantiæ ratio gemino modo poteſt explicari. Primo.

Primò autem occurit conſiderandum ſubſtantiæ rationem explicari gemino modo poſſe; vel quòd ita dicatur à ſubſtando, quod eſt ſubeſſe, & alteri ſupponi, quâ ratione ſubſtantia dicitur, quæ ſubeſt accidentibus, quorum ſubiectum eſt. Ad hanc ſubſtantiæ ſignificationem reſpexit Philoſophus dicens, *ſubſtantiam eſſe, quæ propriè, & principaliter ſubſtare dicitur*, & paulò poſt, *ſubſtantiam primam, nempè ſingularem eſſe magis ſubſtantiam;* quia ne dum ſubeſt accidentibus, ſed etiam ſuperioribus gradibus; hoc tamen intercedente diſcrimine, quòd comparatione illorum, inhæſionis, iſtorum verò prædicationis ſubiectum appellatur. Hinc igitur primò ſubſtantia ſuam accipit nomenclaturam.

Secundo.

Secundò etiam ſubſtantia dicitur à ſubſiſtendo, ſumendo ſubſiſtere pro ut idem eſt, ac per ſe exiſtere, & non in ſubiecto.

Gemina ſubſtantiæ ratio.

Hinc gemina ſubſtantiæ ratio, iuxta duplicem explicationem traditam, una quidem ſubſtandi accidentibus, altera verò exiſtendi per ſe. Ad explicandam autem ſubſtantiæ naturam, eſt operæ pretium inquirere, utra iſtarum ſit prima ratio ſubſtantiæ.

Quænam ſit prima ſubſtantiæ ratio. Per ſe ſubſiſtere eſt id in quo ſubſtantiæ ratio conſiſtit. Prima ratio.

Si diligenter attendas, faciliè intelliges adæquatam ſubſtantiæ rationem in per ſe exiſtendo poſitam eſſe, poſt quod ſecundò conſequitur aliud, quod eſt accidentibus ſubeſſe. Hoc non operoſum oſtendere, ſi per, per ſe ſubſiſtere intelligamus eſſe ſimpliciter, ut mox explicabo.

Primam ſubſtantiæ rationem non in eo poſitam eſſe, quod eſt accidentibus ſubeſſe, indè perſpicuum ac euidens, quoniam ut Stagirites etiam aduertit, unum ex attributis ſubſtantiæ, eſt poſſe contraria ſuſcipere; hoc autem eſt poſſe accidentibus ſubſtare, inter quæ contrarietas exercetur; ſubeſſe igitur accidentibus, ſubſtantiæ eſt attributum, atque proprietas, quæ, ut communi Philoſophorum calculo receptum eſt, nequit prima eſſe ratio conſtituens rem, cuius eſt proprietas, cùm potius eius eſſe ſupponat.

Secundo.

Quod euidentius etiam indè conſpicitur, quoniam ſi ſubſtantiæ natura, primaque eius ratio in hoc poſita eſſet, quod eſt accidentibus ſubiici, nulla ſubſtantia dari poſſet, quin ita foret, quod quantum à veritate diſtet, neminem præterit, cùm cuicumque perſpectum ſit, ac exploratum Deum O. M. perfectiſſimam eſſe ſubſtantiam, cùm tamen nullis accidentibus ſubſit.

Prima ſubſtantiæ ratio, ut ſit per ſe.

Fatendum igitur, quod paulò ante dictum fuit, nempè *Rationem primam ſubſtantiæ in eo poſitam eſſe, quòd per ſe ſit*; nimirum quòd ſit ſimpliciter, quod ut euidentius fiat, reuocandum eſt ad memoriam hîc inquiri ſubſtantiæ naturam, pro ut ab accidente diſtinguitur; Sed ad hoc explicandum ea eſt enodanda difficultas, quæ à ſubſtantiali forma ortum ducit; cùm enim hæc in ſubiecto ſit, eidemque innitatur, & hoc etiam accidenti conueniat, nullum videtur ſupereſſe diſcrimen inter ſubſtantialem, & accidentalem formam.

Subſtantia dicitur ens ſimpliciter; accidens verò ſecundũ quid.

Introſpecta tamen utriuſque naturâ, non obſcurè conſtabit inter utramque diſcrimen; ſubſtantialis etenim forma dat eſſe ſimpliciter, accidentalis verò ſecundum quid; quod ſi res ita ſe habet, ſtatim in lucem prodit; & ſubſtantiæ, & accidentis natura, ea nimirum diceretur ens ſimpliciter; hoc autem ſecundum quid. Sed hæc explicanda ſuperſunt. Per ens ſimpliciter intelligimus id, quod eſt primum ſui naturâ, & de quo licet enunciare, *quod ſit* abſolutè, & ſine addito, quod geminum eſt, nempè compoſitum, & ſimplex, & hoc eſt bipartitum in per ſe potentiam, & per ſe actum, hoc eſt in materiam, & formam. Hæc igitur ſubſtantiæ indoles; de ipſa etenim enunciamus eſſe ſine addito; ita quidem dicimus terram eſſe, aquam eſſe &c. at ens ſecundum quid habet eſſe ſui naturâ poſterius, & de quo non licet enunciare eſſe abſolutè, & ſine addito, ſed eſſe tantùm de ipſo dicimus, quatenus eſt aliquid entis ſimpliciter, quod circumſtat, quodque conſequitur. Ita quidem dicimus calorem huius, vel illius ſubiecti eſſe, quoniam iſtud eſſe accidentis, ſupponit aliud eſſe, quod ſimpliciter eſt tale, nimirum ſubſtantiæ, ſiuè hæc ſimplex ſit, ſiuè compoſita; de quo latiùs in prima diſputandum Philoſophia: ſolùm id adnotabo, ſuperiorem à nobis traditam ſubſtantiæ deſcriptionem Ariſtoteli quàm maximè placuiſſe; is enim ſubſtantiæ naturam explicare contendens, ad id quod eſt ſubſtantiæ proprium, confugit, quod eſt non eſſe in ſubiecto Κοινὸν δὲ κατὰ πάσης οὐσίας. τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι. *Commune autem omni ſubſtantiæ non eſſe in ſubiecto.* At non eſſe in ſubiecto, ſiue in alio, prout non eſſe in ſubiecto hoc loco ſumitur, eſt eſſe ſimpliciter, & habere eſſe primarium in natura, in quo poſitam eſſe ſubſtantiæ rationem dicebamus.

Per eſſe ſimpliciter quid intelligẽdum. Quid autem per eſſe ſecũdũ quid.

Quorundam opinio reiicitur.

Non prætereunda tamen cuiuſdam inſcitia, qui ſatis explicatam putat ſubſtantiæ naturam dicendo ipſam eſſe ens ſimpliciter & accidens ſecundum quid ens verò ſimpliciter dici, quod habet ſuum eſſe fixum ac ratum, non ſic accidens, cum tale eſſe non habeat, ſed eſſe tantùm ſecundum quid, & cum addito, nimirum in alio.

Reſponſio.

Aduertens porrò de ſubſtantiali forma materiali difficultatem eſſe, cùm de ipſa dici poſſit habere eſſe fixum in alio, & non in ſe, proindeque dici non poſſe ens ſimpliciter, & propriè ſubſtantiam, ſed potius accidens. Occurrit conſecutionem negando; quoniam etſi quampiam à materia dependentiam habeat, tamen illa non eſt ab alio alterius generis, ſicut eſt accidens, quod in eſſe ſuo à ſubſtantia, quæ eſt alterius generis, dependet, & ideo præcipuè dicitur ens in alio. Hinc verò colligit quam ob cauſam ſubſtantialis forma materialis dicta, quamuis à materia pendeat in ſuo eſſe nimirum fieri, & conſeruari, adhuc, ut ipſi loquuntur, perſeitatem, & ratitudinem, quantum ſufficit, ut ſit ſubſtantia, habere dicatur.

Confutatio.

Vide quæſo quot verborum nugis ſit hoc implicatum commentum. Vt omittam non ſatis explicari, in quo ratum iſtud eſſe conſiſtat. Quantitas enim materiæ, fortaſſe coæua eſt; nonne igitur ratum habebit eſſe?

Sed eo diſſoluor in riſum, quòd ipſe contendit inquirere quomodo ſubſtantia, & accidens ſint diuerſi generis, præſertim ſubſtantialis forma, quæ habet ſuum eſſe in materia, ab eademque pendet, cum è ſinu ipſius eſt educta, quemadmodum, & accidens, & occurrens difficultati reſpondet diſcrimen eſſe, quia ſubſtantialis forma, non quemadmodum accidens ab eo pendet, quod alterius eſt generis. Sed hoc eſt quod in controuerſiam vocatur, cur accidens ſit alterius generis à ſubiecta materia, ſubſtantialis autem forma non item, quamuis hæc, ut illud à materia ipſa pendeat.

Vera ſententia tenenda.

Præſtat igitur dicere, ut ſuperiùs notauimus, ſubſtantiam eſſe ens ſine addito, ob id eſſe diſtinctum ab accidẽte, quod ens cum addito dicitur, nempè in alio, cum quo unũ nõ ſimpliciter, ſed quodammodo faciat.

Ad ſubſtantialem formam, quod ſpectat, hæc materialis cùm fuerit pendet in fieri, conſeruarique à

Digitized by Google

materia, & eſt in illa, non ob id tamen ſubſtantiæ rationem amittit; quoniam per eſſe ſimpliciter, & ſine addito, intelligendum id, quod habet eſſe primum, quod cætera conſequuntur, quodque cætera omnia circumſtant, idque ne dum materiæ, ſed etiam ſubſtantiali conuenit formæ; quæ tametſi ſupponat accidentariam formam in materia, adhuc tamen dicitur habere eſſe primum, & ſimplex, & conſtituere primum eſſe compoſitum in natura, quoniam accidentia illa inſeruiunt toti compoſito, & eſſe illius, quod ex materia, & forma ſubſtantiali conſurgit.

Ratio ſubſtantiæ non eſt negatio eſſendi in alio.

Quid verò ſit hæc ſubſtantiæ ratio, nempè, quòd per ſe ſit, conſiderare non omittendum. Non eſt autem negatio eſſendi in alio, ut immeritò quibuſdam eſt viſum, ſed poſitivum quidpiam; negatio enim illa potius inter ſubſtantiæ proprietates cum Ariſtotele recenſeri debet, cùm ait commune eſt omni ſubſtantiæ in ſubiecto non eſſe, ſupponens negationem hanc haud eſſe primam ſubſtantiæ rationem.

Ratione probatur. Primo.

Et primò videtur ita ſentiendum, propterea quòd ſubſtantia quoddam eſt ens poſitivum, atque reale, eſtq; re ipsâ, & eſſentialiter ab accidente diuerſa; conſequens igitur, ut in ſe conſtituatur, & ab accidente diſcriminetur per aliquid poſitivum.

Secundò.

Secundò illud accedit, quòd hæc negatio eſſendi in alio, debet in aliquo poſitiuo ſubſtantiæ fundari, quod ab accidentis natura ſit penitus alienum, cùm accidenti negatio illa conſentanea non ſit; ergo poſitivum illud, commemoratæ negationis fundamentum, id erit; per quod ſubſtantiæ ratio conſtituitur.

Tertiò.

Præterea eſſe in alio, per quod accidens conſtituitur, vel poſitivum eſt aliquid, vel ſolùm dicit negationem eſſendi per ſe: Si primum, ſequitur accidens eſſe ſubſtantiâ perfectius, tantoque perfectius, quanto ens eſt perfectius non ente; ſi ſecundum, ſequitur eſſe per ſe dici debere negationem negationis eſſendi per ſe. Et eſſe in alio, negationem negationis eſſendi in alio, in quibus inſulſam nugationem, atque circulationem inuolui, perſpicuum eſt.

Non inficiandum tamen per huiuſmodi negationem ſubſtantiæ rationem explicari, ut non immeritò Stagirites illam inter ſubſtantiæ proprietates recenſuerit. Id autem plerùmque contingere, neminem prætetit; paſſim enim uſu venire ſolet, ut ratio, quâ aliquid conſtituitur, per negationem exprimatur.

Difficultas.

Neque perturbet; quòd quibuſdam aliquid negotii faceſſit, ſcilicet ſubſtandi rationem non poſſe in aliquo poſitiuo conſiſtere; eò quòd ſubſtantia nequit addere ſupra ens rationem aliquam poſitiuam, cum in omni huiuſmodi ratione inuoluatur ratio entis, undè ſit, ut ſolùm negationem ſuperaddat.

Solutio.

Occurritur enim dicendo ſubſtantiam non propriè conſtitui per illam rationem eſſendi per ſe, cùm propria hæc conſtitutio requirat, ut differentia ſuperioris gradus rationem non includat, quod in re propoſita non contingit, cùm ratio eſſendi per ſe rationem realis entis inuoluat. Itaque per hanc rationem eſſendi per ſe tantummodò magis exprimitur, ac explicatur, quod entis nomine ſignificatur; vndè magis elucet veritas, quòd ratio, in qua ſubſtantiæ natura poſita eſt, ſit poſitivum quidpiam, cum tale ſit reale ens confuſè, ac implicitè ſubſtantiæ naturam importans.

Additur inſuper ſubſiſtentiæ modus, per quem ſubſtantialis natura formaliter dicatur ſubſiſtens, ex quo ſimul cum natura ſuppoſitum conſtituitur, ſed hac de re opportuniori loco diſſerendum.

Per ſe quadrifariam dicitur.

Cæterùm per ſe quadrifariam dicitur. Primò ut idem ſignificat, ac à ſe, cuius ſignificatu opponitur eſſe ab alio, ſolique Deo conuenit. Secundò, vt ſignificat non per aliud, adeo ut eſſe, aut fieri per aliud, opponatur ei, quod eſt eſſe, ſiue fieri per ſe. At verò per aliud adhuc geminum eſt, vnum tale, cum dicimus anima mouet pedes per muſculos. Alterum cum dicimus aliquid eſt, aut ſit præter intentionem agentis, vt cum quis fodit terram, aquam vt inueniat, & reperiat theſaurum. Tertiò per ſe opponitur ei, quod eſt per accidens, quod quatuor modis contingere ex 1. Poſt. palàm eſt, & apertum. Quartò tandem per ſe opponitur ei, quod eſt in alio, ita vt eſſe per ſe iuxta ſignificationem hanc, ſit non eſſe in alio; cùm igitur eſſe per ſe tot modis dicatur, ſubſtantiæ rationem iuxta quartam hanc vſurpationem, dicebamus conſiſtere in eo, quod eſt eſſe per ſe.

Difficultas.

Verùm in hoc videtur illud ſubeſſe difficultatis. Stagirites enim concludit ſubſtantiam primam eſſe magis ſubſtantiam, quàm ſecundam, eo nomine, quòd pluribus ſubſtet; eius igitur eſſentia in eo, quod eſt ſubſtare conſiſtet, alioquin collatione factâ inter primam, ſecundamque ſubſtantiam, ineptè concluderetur, ſiquidem ad rectè concludendum, ſupponendum ſubſtantiæ rationem in eo poſitam eſſe, quòd alijs ſubſtet, ſic enim licebit inferre è duabus ſubſtantijs, vnam eſſe magis ſubſtantiam, quàm alteram, eò quòd magis ſubſtet.

Solutio.

Si tamen diligenter attendas facilè intelliges ritè Philoſophum eſſe ratiocinatum, eò quòd ab effectu deſumat argumentum; colligit enim è duabus ſubſtantijs, illam perfectiori modo participare rationem eſſendi per ſe, cui conuenit pluribus ſubeſſe. Sed multo plura de ſubſtantiæ natura nos in Metaphyſica diſſeremus, vbi longè quidem accuratiùs, in quo eius poſita ſit eſſentia, perſcrutabimur.

SECTIO SECVNDA.

Quidnam ſit genus generaliſſimum huius categoriæ, quæque ſubſtantiæ pertineant ad ipſam.

Prædicamenti ſubſtantiæ genus generaliſſimum inquiritur; illudque ſtatui poſſet communiſſimus ſubſtantiæ conceptus.

QVamuis in re propoſita non idem ſit Philoſophorum ſenſus; quid tamen ſentiendum, non operoſum decernere.

Nulli dubium, quin ſeries prædicatorum ſubſtantiæ potuiſſet ſic inſtitui, ut ſubſtantiam cuiuſcumque naturæ, ac ordinis complecteretur ſuppoſitâ primâ diuiſione entis in ſubſtantiam, & accidens.

Ratione probatur.

Hoc inde mihi perſuadeo, quoniam ſubſtantiæ nomen conceptum vnum importat in intellectu, tam obiectiuum, quàm formalem, omni ſubſtantiæ communem, in eo poſitum, quòd ſit per ſe ſubſiſtens. Nehil prohibet igitur prædicatorum vnam conſtitui ſeriem initio facto ab hoc ſubſtantiæ communiſſimo conceptu, qui de ſubſtantijs omnibus eſſentialiter prædicetur, & hæc erit ſubſtantiæ categoria.

Hunc autem in modum ſubſtantiam uſurpari poſſe ſatis perſpicuum eſt; ens enim in uniuerſa latitudine ſumptum, cum in ſubſtantiam, & accidens adæquatè primò diuideretur, procul dubio ſubſtantia iuxta hanc vſurpationem acciperetur.

Æquè pariter eſt manifeſtum, ſubſtantiam ſic acceptam genus appellari poſſe, ac præterea etiam ſub genere latè ſumpto contineri; propterea quòd genus amplâ ſignificatione ſumi poteſt pro quouis prædicato, quod ne dum nomine, ſed ratione quoque ſignificatâ prædicatur in quid de pluribus, quod tamen ſpecies non eſt. Quod ſi res ita ſe habet, non ſatis intelligo, cur plerique hanc prædicamenti ſtructuram inficientur.

Contendunt hoc alienum à veritate oſtendere eſſe

ſum.

Digitized by Google

Prima difficultas deſumpta ex diuina ſimplicitate. Solutio.

ſumma Dei ſimplicitate ex infinitate, & ea neceſſitate. Ex ſimplicitate ſic arguunt. Si Deus foret ſub genere, utique ex hoc eodem conſtitueretur per additionem differentiæ, ac propterea in Deo danda eſſet metaphyſica compoſitio, quæ cum eius ſimplicitate cohærere non poteſt. Hoc tamen nihil prorſus; non quòd compoſitio rationis, vt quibuſdam placet, habens fundamentum in re, atque ſupponens præciſionem perfectam obſter diuinæ ſimplicitati, quoniam ſi fictitia non eſt, ſupponit in re veluti fundamentum quidpiam aduerſum eius ſimplicitati, ſcilicet, eſſe contrahibile per differentias oppoſitas; quod enti eſſentialiter infinito, cuiuſmodi eſt Deus, repugnat. Sed quoniam vt propriè ſubſtantia genus non eſſet, quippe quæ ſolum à differentijs imperfectâ præciſione diſtingueretur, ita nec etiam propria compoſitio foret metaphyſica perfectam præciſſionem ſupponens; ſolum enim eſſet per maiorem expreſſionem conceptuum. Quòd ſi ſubſtantia vniuerſè ſumpta dicatur, à differentijs non maiori, quàm imperfectâ præciſione diſtingui, quatenus huius prædicamenti prout ab Ariſtotele contexti, ſupremum obtinet gradum, Deo utique repugnabit in ipſo conſtitui, quoniam eſt ens eſſentialiter infinitum. Ens enim ſi primò diuidatur in finitum, & infinitum, certè Deus ſub infinito comprehendetur; at hoc non eſt illud, quod diuiditur in ſubſtantiam, & accidens, cum tale ſit ens finitum, ſub quo continetur ſubſtantia, quæ propterea finita eſt, ad hoc pertinens prędicamentum, in quo proinde Deus collocari non permittit. Hoc autem ex eo ſplendidè conſtat, quia quæ ponuntur in his prędicamentis debent eſſe genera, ſpecies, vel eorum indiuidua ſub ente finito contenta; nullum ex his Deum eſſe neminem fugit; idcircò Deus ab hoc remouendus prædicamento, ſi huius apex ſubſtantia finita dicatur; hanc igitur ob cauſam & non ob metaphyſicam compoſitionem Deo repugnat in hoc, de quo loquimur, prædicamento conſtitui.

Secunda difficultas ex infinitate. Solutio.

Deindè ex infinitate ſic argumentantur. Realitas generis ſemper potentialis eſt ad realitatem differentiæ; huiuſmodi autem realitas reperiri nequit in Deo, in quo qualibet realitas infinita eſt, propterea quòd infinita realitas quantumcumque præciſè ſumpta, nequit in potentia eſſe ad aliam realitatem, cum id infinitum ſit, cui nihil deeſt, eo modo, quo illud in aliquo vno haberi poteſt. Obuiam tamen itur concedendo id in realitatibus perfectâ præciſione, & multo magis formaliter ex rei natura diſtinctis; non tamen quando non intercedit, niſi imperfecta præciſio, neque propria compoſitio metaphyſica; ſed impropria tantùm per maiorem conceptuum explicationem. Hinc ob id non repugnaret Deo eſſe in hoc prædicamento, ſi prima diuiſio entis fieret in ſubſtantiam & accidens.

Tertia difficultas ex neceſſitate. Solutio.

Arguunt ad extremum ex Dei neceſſitate. Quoniam nullum genus neceſſe eſt eſſe, cùm omne tale in vltima ſit actualitate, nempè quod neceſſariò eſt; at verò genus formaliter in potentia eſt ad ultimam actualitatem; quod autem neceſſe eſt eſſe, conſtitui nequit ex aliquo, quod non eſt, neceſſe eſſe, non poterit igitur Deus ſub genere conſtitui. Nec etiam hoc pacto quicquam conficiunt; ratio enim illa generica conceptum præciſum dicit ab ipſa eſſendi neceſſitate.

Si tamen ſubſtantiæ categoriam reſpicias ab Ariſtotele traditam, ſatis eſt exploratum in ea tantùm contineri ſubſtantias alias à Deo, qui propterea nullatenus ad ipſam pertineat, & ex ſubſtantijs alijs ab ipſo, quæ completæ ſunt directè, quæ autem incompletæ, ſolùm indirectè, in ea locum obtinere.

In ea huius prædic.

Et re verâ ſi diligenter attendas, nihil rationabilius inuenies. Completa nanque ſubſtantia par eſt; vt ad prędicamentum iſtud pertineat; at illa continet partes, promdèque ſubſtantias incompletas; hæ igitur meritò illius ad hoc prædicamentum ſpectabunt; quod eſt has per reductionem ad ipſum attinere; quod ſatis, ſuperque, vt illæ dicantur in hoc prædicamento ſuam habere ſedem; ad hoc enim ſi foret opus, vt directè, & non ratione totius ad ipſum attineret; neceſſe foret in ipſo bis collocari. Quæ ut clarius intelligas, paucis nonnulla de ſubſtantia perſtringam.

Camenti ſtructurâ Ariſtotelicâ Deus non comprehenditur.

Subſtãtia triſariam accipitur. Prima acceptio.

Subſtantia prout in præſentia ſumitur, non unius eſt notionis, cùm trifariam vſurpari poſſit. Primò enim ſubſtantia dicitur quicquid per ſe exiſtit, & non in alio per inhærentiam ſiue actu, ſiue aptitudine; utcunque hunc eſſendi modum, vel nimirum à ſe, vel ab alio quidem obtineat, quo ſenſu Deum, & ſubſtantias creatas tam ſimplices, quàm compoſitas earundemque partes, tam eſſentiales, quam integrales comprehendit; iuxta quam vſurpationem ſubſtantia dici nequit a ſubſtando, Deus enim hoc ſenſu ſubſtantia eſt, cum tamen nulli rei ſubſit, vnde dicitur potius à ſubſiſtendo, id eſt a per ſe ſtando, & non in alio, inſtar accidentis, ſenſu iam explicato, & magis alibi explicando. Secundò ſubſtantia dicitur quicquid pariter in ſe eſt, & per ſe exiſtens, non in alio inſtar accidentis, non tamen a ſe, ſed ab alio, quo ſenſu ſubſtantia ſimul cum accidente diuidit ens finitum, & limitatum, omnemque ſubſtantiam creatam, tam completam, quàm incompletam, tam ſimplicem, quàm compoſitam, earundemque partes tam ſubſtantiales, quam integrales comprehendit. Hoc autem ſenſu non modò ſubſtantia dicitur à ſubſiſtendo, verum etiam à ſubſtando, cùm omnis creata ſubſtantia alicui accidenti ſubſtare poſſit; ita tamen, vt ſola ſubſiſtendi, vel per ſe exiſtendi ratio ſit eſſentialis, atque primaria; ratio autem ſubſtandi ſecundaria ſit, atque concomitans, quoniam ſubeſſe accidentibus non eſt primum in ſubſtantia repertum, cum prius ſit, rem in ſe eſſe, quàm ſubeſſe alijs, & non ideo ſubſtantia per ſe exiſtit, atque conſiſtit, quoniam accidentibus ſubſit, ſed contrario modo ſe res habet, ut propterea Stagirites ſubſtandi rationem inter affectiones, proprietateſve recenſuerit, cum eam dicat eſſe contrariorum ſuſceptricem, hoc enim eſt accidentibus poſſe ſubſtare, cum inter hęc contrarietas exerceatur. Tertiò ſubſtantia dicitur omne ens in ſe, & per ſe exiſtens, licet non à ſe, prout per ſe eſſe non ſolum excludit inhærere, & in alio per modum accidentis eſſe, ſed etiam ut excludit eſſe in alio, veluti partem in toto, vel in alia comparte per modum informantis. Hoc autem ſenſu ſubſtantia comprehendit duntaxàt ſubſtantias creatas completas, tam ſimplices, quàm compoſitas excludendo partes earum tam eſſentiales, quam integrales, quo ſenſu ſubſtantia diuidit ens finitum deſcendens in decem prædicamenta, diciturque ſubſtantia tam à ſubſiſtendo, quam à ſubſtando potiori quodam iure, quàm ſubſtantia latiſſima ſignificatione ſumpta: propterea quòd completa ſubſtantia magis per ſe ſubſiſtere, quàm incompleta dicitur, quatenus excellentiori quodam modo in ſe, & per ſe exiſtit, quam illa, magis etiam quàm illa ſubſtare dicitur; quoniam eius ſubiectum inhæſionis accidentium non ſit ſubſtantia completa, quippè quæ non dicit quidpiam ex rei natura diſtinctum à partibus componentibus collectim, ſimulque ſumptis, ac vnitis; ſed potius ſit & materia, & forma vt ſuo loco planum fiet; partes tamen ipſius prędictæ ſunt, quibus accidentia inſunt. His prælibatis,

Secunda acceptio.

Tertia acceptio.

Subſtãtia iuxta prio

Manifeſtum eſt ex initio dictis, huius prædicamenti

tem vſurpationem ſummum genus eſſe neque prędicamenti prout ab Ariſtotele traditi, ne que iuxta ſecundā

prout ab Ariſtotele traditi, ſubſtantiam iuxta priorem vſurpationem ſummum genus eſſe non poſſe. Dubium tamen de eadem iuxta ſecundam; ſed nec etiam ſubſtantiam hoc modo ſuptam ad aures Ariſtotelis ſummum eſſe genus, inde mihi perſpicuum, quoniam capite de ſubſtantia ait primam, atque præcipuam ſubſtantiæ affectionem, ſcilicet non eſſe in ſubiecto, conuenire non ſolum ſubſtantijs, ſed etiam ſubſtantiarum differentijs, quibus tamen uidetetur non conuenire, eò quòd in alio ſunt; adhuc tamen ijs conuenire decernit; quoniam non ſunt in alio tanquam in ſubiecto, ſed tanquam eſſentiales partes in toto, quòd ſi ita eſt, ſubſtantiarum differentiæ erunt quidem ſubſtantię abſolutę: quoniam ex non ſubſtantijs ſubſtantia non componitur; non erunt autem ſubſtantię prout ſubſtantia pertinet ad rectam prędicamenti lineam.

1. Phyſic. tex. 51. Et quoniam hæc attendi debet in decernendo ſummo prędicamenti genere; propterea hoc ſtatuendum illud, quod directè comprehendit ea, quæ in prędicamento conſtituuntur. Quod autem hæc comprehendit iuxta Ariſtoteleam prædicamenti ſubſtantiæ ſtructuram, non eſt ſubſtantia finita generatim ſumpta, prout comprehendit ſubſtantias completas, & incompletas, vt apertè conſtat ex modo dictis; idcircò ſummum genus huius prædicamenti ex Ariſtotelis ſententia non erit ſubſtantia, quam diximus. Hoc

2. De anima tex. 2. idem confirmatum redditur ex eodem Philoſopho, qui alibi loquens de partibus eſſentialibus phyſicis ait, materiam ſecundum ſe non eſſe hoc aliquid; formam autem, & ſpeciem ſecundum quam iam dicitur hoc aliquid; & tertium quod ex his, vbi compoſitum ipſum vult eſſe hoc aliquid, hoc eſt ſubſtantiam completam habens eſſe in determinata ſpecie, & conſequenter etiam ſubſtantiam primam, quæ pertinet ad rectam prædicamenti lineam; propterea etiam voluiſſe videtur materiam, & formam ad hoc prædicamentum directè non pertinere, ſed per reductionem quatenus ſunt completæ, & primæ ſubſtantiæ partes. Tandem hoc idem colligitur ex eodem dicente; eo-

7. Diuin. tex. 36. rum, quæ ſubſtantiæ videntur, multas eſſe ſubſtantiarum partes, ſcilicet pedes, manus, caput, vbi ſeceruit ſubſtantiam ab integralibus partibus, heterogeneis tamen; nam de homogeneis non idem ſentiendum. Hoc autem ideo, quoniam ſubſtantiæ, partes heterogeneæ à recta prædicamenti linea arcendę ſunt, vnde eſt, vt ſummum genus huius prædicamenti ex ſententia Philoſophi ſtatui non poſſit, ſubſtantia, quam diximus iuxta ſecundam vſurpationem, ſub qua commemoratæ partes directè continentur.

Quid ſit ſupremū genus prędicamenti ſubſtantiæ prout ab Ariſtotele traditi.

Dicendum, quod ſuperius innuimus, ſupremum genus prædicamenti ſubſtantiæ ad aures Ariſtotelis eſſe ſubſtantiam iuxta tertiam vſurpationem, ſcilicet ſubſtantiam finitam, & completam, contrahibilem per differentias ad omnes finitas ſubſtantias completas tam corporeas, quàm incorporeas, adeo ut ad hoc prædicamentum pertineant etiam ſubſtantiæ abſtractæ nullum habentes cum materia commercium, excepta primâ, qualis eſt Deus, itemque corpora cęleſtia. Affectionem hanc docuiſſe Philoſophum nemini dubium, vbi inter ſubſtantię ſpecies enumerat ſimplicia

5. Diuid. tex. 15. Ariſtotelis auctoritate comprobatur.

corpora, cuiuſmodi ſunt terra, & ignis, & aqua, & quæcunque talia, & vniuerſaliter corpora; & ex his conſtantia, & animalia & dęmonia, & partes horum omnium: hęc autem dicuntur omnia ſubſtantia; quia non de ſubiecto dicuntur, ſed de his alia, vbi Philoſophus ita loquens, etſi primam ſubſtantiam deſcribat, quę tamen pertinet ad ſubſtantię genus, declarat; quę vult eſſe ſiue ſimplicia corpora, ſiue mixta, atque etiam animalia conſtantia ex his, ſcilicet corporibus ſimplicibus, vel mixtis, quę homogenea ſunt; recenſet etiam dęmonia, & partes horum, atque omnia hęc ſubſtantiam dici, quia non dicuntur de ſubiecto, ſed alia de his; atque hunc in modum particularem, ſiue primam ſubſtantiam deſcribit, ita tamen ut ſimul explicet, quę ad ſubſtantię genus pertineant; Hinc ineptè quidam colligit, Ariſtotelem poſuiſſe ſubſtantias immateriales in prędicamento ſubſtantię, eò quod dęmonia commemoret. Nam dęmoniorum nomine vel intelligit animalia quędam rationalia, quę Platonici, vt eis imponitur, duo eſſe ponebant hominibus ſpecie ſimilia, quę Apuleius definit, *Dæmones ſunt animalia corpore aërea, mente rationalia, animo paſſiua, tempore æterna.* Potius alibi videtur Philoſophus entia immaterialia ad ſubſtantię genus retuliſſe, vbi ſubſtantię diuiſionem inſtituit, & inter ipſas ſubſtantiā immobilem commemorat; & clariùs alibi, ubi habet, ἔτι τοίνυν ταύτας δεῖ οὐσίας εἶναι ἄνευ ὕλης· ἀϊδίους γὰρ δεῖ, εἴπερ γε καὶ ἄλλο τι ἀΐδιον. ἐνέργεια ἄρα. *Item has oportet eſſe ſubſtantias abſque materia; ſempiternas enim eſſe oportet, ſi aliquid quidem æternum eſt, actu igitur ſunt.* Docet enim amplius ex antea dictis ſequi huiuſmodi ſubſtantias, quæ ſunt principia motus ſempiterni debere eſſe ſine materia: concluſerat namq; paulo antea æternam ſubſtantiam debere eſſe actum; quoniam ſi non foret eſſentialiter talis, motus non eſſet æternus, nam ſi eſſet in potentia, contingeret ipſam non eſſe, eò quòd omnis potentia materiæ ſit contradictionis, ac proinde non moueret, vnde motus non foret æternus; modo autem ſic ratiocinator. Illa ſubſtantia, nempè ſempiterna; vel illæ ſi plures ſunt, vtique ſunt eſſentialiter actus; ergo immateriales; antecedens patet ex modo dictis; conſequutio optima; quoniam materia eſt ens in potentia; quod ergo non eſt in potentia, ſed eſt actus, materiâ careat neceſſe eſt; Quæ etſi verum, Philoſophi tamen ratiocinatio falſis innititur rationibus, utpotè deductis ex temporis ac motus æternitate.

Dęmonis ex Apuleio deſcriptio.

12. Diui. tex. 5.

12. Diuid tex. 30.

Non diſſimulandum tamen ex prędictis Ariſtotelis locis colligi quandam eſſe concedendam ſubſtantiam ab omni materię concretione ſeiunctam, non tamen hanc exiſtimaſſe ad prędicamentum ſubſtantię pertinere; nam nos quoque concedimus maximè ſubſtantiam eſſe Deum, non propterea tamen ipſum ad hoc prędicamentum, prout ab Ariſtotele traditum, ſpectare exiſtimamus.

Adnotatio.

Ratione autem facilè ſuadebitur huius categorię ſummum genus eſſe ſubſtantiam finitam, & completam contrahibilem per differentias &c. ut ſuperius innuimus, ſi tamen prędicamenti ſtructuram, prout ab Ariſtotele traditam retinendam volumus. Quoniam ſcilicet intelligentię, cęleſtiaque corpora ijs conditionibus prędita ſunt, quas ens conſtituendum in hoc prædicamento requirit; quandoquidem ſunt entia realia, completa, incompleta, finita, & eiuſmodi ſunt, ut uniuocè cum alijs ſubſtantijs inferioribus in ratione communi ſubſtantię abſtractę à corporea, & incorporea, ęterna, & incorruptibili conueniant. Tum quia ipſis conſentanea eſt formalis ratio ſubſtantię, quę ſummum huius prędicamenti genus conſtituitur, nam talis ſubſtantię ratio, ut ſupremum eſt genus huius prędicamenti eſt per ſe eſſe, ut excludit eſſe in alio, nec dum per modum accidentis, verum etiam per modum partis in toto, pręſertim eſſentialis; alioquin non omnes integrales excluduntur, cuiuſmodi ſunt homogeneę, licet heterogeneę excludantur. Conueniunt etiam & affectiones, è quibus pręcipua eſt ſubſtare accidentibus. Hęc autem omnia intelligentijs, & ſubſtantijs cęleſtibus conuenire perſpicuum,

Ratione ſuperior aſſertio probatur.

ſpicuum eſt; nam intelligentię, ſubſtantię completę ſunt, nec in alterius compoſitionem per modum partis venire poſſunt; ſubſtant etiam accidentibus non quidem corruptiuis, ſed perfectiuis, nimirum intellectionibus, & volitionibus; itemque pręſentię, motuique locali. Corpora etiam cęleſtia completę ſubſtantię ſunt, & ſubſtant quantitati, alijſque accidentibus, ut ſuo loco manifeſtum fiet. Imò intelligentię contraria pariter admittunt, cùm contrariorum affectuum ſint capaces, quemadmodum & corpora cęleſtia contraria ſubeunt, qua de re alibi diſputabimus. Tum etiam quia immateriales illę ſubſtantię, etſi phyſicâ compoſitione careant, ijs tamen non deeſt metaphyſica compoſitio, vel propria, & abſoluta, quę tunc contingit, cum perfecta præciſio cadit inter partes componentes, cuius fundamentum eſt virtualis illa diſtinctio alibi explicata. Vel minus propria, quę tunc euenit, cum ſolùm imperfecta pręciſio inter gradum contrahibilem, & contrahentem cadit. Tum ad extremum, quoniam ſi ſpiritualitas non obſtat quominus ex Ariſtotelis ſententia, habitus tam intellectuales, quàm morales in prędicamento qualitatis conſtituantur; nec etiam obſtabit quo minus ſubſtantijs abſtractis in hoc prędicamento ſedes concedatur.

Difficultas ex auctoritatibus deſumpta. 10. Diui. tex. 26. 5. Diui. tex. 31. & 10. Diuin. tex. 12.

Videtur tamen difficultas, quoniam immateriales illę ſubſtantię ſunt incorruptibiles (de corporibus cęleſtibus nihil dico, cùm non ſatis id conſtet, quin potius oppoſitum quibuſdam non immeritò placeat) at verò corruptibile, & incorruptibile eiuſdem Ariſtotelis teſtimonio differunt genere; ergo nequeunt commemoratę ſubſtantię genere conuenire cum caducis, ac proinde in hoc prędicamento ſedem non habebunt. Accedit etiam, quòd idem ait, ea differre genere, prędicationiſque figurâ, hoc eſt prędicamento, at verò ſubſtantię illę abſtractę nequeunt communem habere materiam cum caducis, cùm immateriales Philoſophus illas demonſtrauerit; ergo nec etiam commune genus cum iiſdem mortalibus rebus habebunt.

Fit ſatis.

Ad primam auctoritatem quòd ſpectat, non obſcurè conſtat, Philoſophum loqui de genere phyſico, hoc eſt materia, quam ipſe non rarò nomine generis appellat, non autem de genere logico; at ſi de hoc intelligendum velis, certè non de ſupremo, ſed intermedio, quod cum ſpecie ſubalterna coincidit.

Difficultas altera ex Ariſtotelis doctrina. Fit ſatis.

Grauior tamen difficultas eſt, quoniam Philoſophus videtur poſuiſſe intelligentias actus puros, & ſimplices, accidentium prorſus incapaces; non igitur videntur ex eius ſententia genere cum cæteris ſubſtantijs conuenire. Sed ipſe uocat illas actus puros, & ſimplices eo ſolùm nomine, quoniam carent compoſitione phyſicâ ex materia, & forma; unde negat ipſis potentiam contradictionis ad eſſe, & non eſſe; non autem compoſitionem metaphyſicam, & phyſicam etiam ex ſubſtantijs, & accidentibus non quidem corruptiuis, ſed perfectiuis, licet intelligentiarum primam, ſic purum actum agnouerit, ut etiam hanc compoſitionem, & metaphyſicam, & accidentariam denegauerit, ſed de his alibi.

SECTIO TERTIA.

De diuiſione ſubſtantiæ in Primam, & Secundam.

De quo ſit agendum

CElebris admodùm eſt illa ſubſtantię partitio in Primam, & Secundam, quam Philoſophus in præſentia affert, vtramque definiens, & vnam cum altera conferens, de quibus hic nobis agendum.

Varię Philoſophorũ opiniones

Varia ſunt Philoſophorum placita. Sunt enim, qui putant nullam fieri diuiſionem, ſed ſolùm enumerationem quandam rerum illarum, quę in ſubſtantiæ prædicamento conſtituuntur, ita ut perindè ſit, ac ſi dicatur. Eorum, quæ in hoc prædicamento ponuntur, quædam primo loco, vt indiuidua: quędam autem ſecundo loco, vt genera, & ſpecies ſedem habent, licet hic dicendi modus ad meliorem ſenſum reduci poſſit, ut inferiùs oſtendam. Alijs verò placuit hanc eſſe diuiſionem accidentis in accidentia; ſiquidem arbitrantur non diuidi ſubſtantiam eſſentialiter in primam, & ſecundam; ſed accidens quoddam ſubſtantiæ proprium, ſcilicet ſubſtare accidentibus, prędicatiſque ſuperioribus, vt reddatur ſenſus. Eorum, quæ alijs ſubſtant, quædam ſunt ſingularia, dicunturque primæ ſubſtantiæ: quædam autem vniuerſalia, & ſecundæ ſubſtantiæ nuncupantur. Aliorum opinio eſt dicentium, hanc eſſe diuiſionem ſubiecti in accidentia rationis, ſiue ſecundas intentiones; non ſecus ac ſi quis diceret, viuentium aliud vniuerſale, & aliud particulare. In hac enim diuiſione vniuerſale, & particulare viuentis accidentia ſunt, cùm ſint ſecundæ intentiones ab intellectu fundatæ ſuper diuerſitatem viuentium. Alij verò crediderunt eſſe diuiſionem analogi in ſua analogata; eò quòd ſubſtantia completa, quæ in primam, ſecundamque diuiditur, de ipſis analogicè dicatur, quoniam per prius de prima ſubſtantia, quæ maximè ſubſtantia eſt, dicitur, per poſterius autem de ſecunda, quæ minus ſubſtantia eſt, diciturque per attributionem ad primam. Alij verò ſunt, quibus illa probatur opinio, quæ docet hic non diuidi ſubſtantiam pro prima, ſed pro ſecunda quidem intentione ſumptam, eſſeque diuiſionem vniuocam, utpotè generis in ſpecies. Addunt verò, quod ſi diuiſio fieret ſubſtantiæ pro prima intentione ſumptæ; tunc non foret diuiſio vniuoca, ſed æquiuoca, nimirum ſubiecti in accidentia rationis; hoc eſt in ſecundas intentiones. Plerique tandem in eam opinionem abierunt, vt arbitrarentur diuiſionem hanc eſſe ſubſtantiæ primo intentionaliter acceptæ, non per ſe, ſed per accidens, videlicet ſubiecti in accidentia rationis.

Prima opinio. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta.

Ex his autem ſententijs, quæ magis ad veritatem accedat, ut videamus, oportebit quædam aduertere, & primò quidem geminam eſſe diuiſionem, ut aliàs notauimus, nimirum per ſe, & per accidens, & vtramque multiplicem. Iuxta autem diuerſum hac de re ſentiendi modum, vtraque diuiſio poſſet vſurpari; propterea quòd ſi ſubſtantia diuidi pro ſecunda intentione diceretur, vtique diuiſio per ſe, & vniuoca dicenda foret, eò quòd generis ſupremi diuiſio eſſet in ſuas, quas habet, ſpecies ſubalternas. At ſi diuidi ſubſtantia pro prima intentione crederetur, nulli dubium, quin diuiſio foret per accidens exiſtimanda, eò quòd diuiſio eſſet ſubiecti in accidentia rationis, quandoquidem prima, & ſecunda ſubſtantia, ſecundæ forent intentiones attributæ ſubſtantiæ communicabili, & incommunicabili pluribus.

Adnotatione quorundam ſternitur via ad veritatem indagandam. Diuiſio per ſe & per accidens.

Et quoniam non ſemel dictum fuit ſubſtantiam tam primam, quàm ſecundam vſurpari pro prima, & ſecunda intentione poſſe; ob id non erit alienum ab inſtituto breuiter hæc explicare. Prima ſubſtantia pro prima intentione eſt quidquid ponitur directè in prædicamento ſubſtantiæ, ita tamen ut non ſit pluribus communicabile, ut Socrates, Plato, hic leo, hic equus, hic lapis, hoc lignum, & id genus alia. Sed pro ſecunda intentione, eſt ſecunda intentio indiuidui attributa Socrati, Platoni, huic leoni, huic equo, huic lapidi, huic ligno, cæteriſque cognitis in ordine ad ſua ſuperiora, quorum naturam incommunicabili modo participant. Secunda ſubſtantia pro prima

Subſtantia tã prima, quàm ſecunda quomodò pro prima, & ſecunda intentione poſſit uſurpari.

inten-

Digitized by Google

intentione eſt quodlibet communicabile pluribus directè poſitum in prædicamento ſubſtantiæ, vt corpus, corpus animatum, ſeu viuens, animal, homo, leo equus, & alia huiuſmodi. At verò pro ſecunda intentione, eſt intentio ſecunda vniuerſalis, puta generis, vel ſpeciei, attributa corpori, corpori animato, ſeu viuenti, animali, homini, leoni, equo &c. ab intellectu, cognitis in ordine ad primam ſubſtantiam pariter pro ſecunda intentione, de qua vniuocè prædicatur.

Subſtantia etiam generatim, atque ſimpliciter ſumpta, ſumi poteſt pro prima, & ſecunda intentione.

Ex his porrò cuique licebit aduertere, quæ ſequuntur, è quibus. Primum quòd etiam ſubſtantia generatim, atque ſimpliciter accepta ſumi poteſt pro prima, & pro ſecunda intentione. Priori autem modo adhuc bifariam, ſcilicet pro ſupremo genere ſubſtantialis coordinationis, cuiuſmodi eſt ſubſtantia finita, atque completa; & pro tota etiam coordinatione ſubſtantiali, videlicet ſubſtantia, corpore, corpore animato, ſeu viuente, animali, & homine. Pro ſecunda autem intentione ſubſtantia ſimpliciter eſt intentio generis ſupremi, & ut aiunt, generaliſſimi, attributa ſubſtantiæ finitæ, atque completæ in ordine ad inferiora ipſius. At ſumpta pro tota coordinatione, & ſecundointentionaliter accepta, eſt intentio vniuerſalis attributa corpori, corpori animato, ſeu viuenti, animali, & homini & intentio indiuidui attributa Socrati, Platoni, cæteriſque cognitis tamen cum ordine ad ſupremam ſubſtantiam, quam participant. Manifeſtum eſt etiam ex hactenus traditis, quod ſi quis dicat, hanc eſſe diuiſionem ſubiecti in accidentia rationis, dicere minimè debeat, diuiſum per hanc diuiſionem eſſe ſubſtantiam primòintentionaliter ſumptam, tanquam ſupremum genus, cùm nequeat eſſe ſubiectum primæ ſubſtantiæ ſecundòintentionaliter ſumptæ, nempè non ea eſt, cui poſſit ſecunda intentio primæ ſubſtantiæ appingi; nihil enim magis eſt à veritate alienum, quàm finitam, completamque ſubſtantiam generatim acceptam, eſſe indiuiduam, cùm illa ſit eſſentialiter communicabilis pluribus. Sed, qui diuiſionem hanc dicit eſſe ſubiecti in accidentia rationis, pro diuiſo debet recognoſcere ſubſtantiam acceptam pro tota ipſa coordinatione iam explicata, & pro membris diuidentibus primam, ſecundamque ſubſtantiam ſecundòintentionaliter ſumptam, ut perinde ſit, ac ſi dicatur. Eorum, quæ directè in ſubſtantiæ prædicamento conſtituuntur, quædam vniuerſalia ſunt, cuiuſmodi ſunt ſecundæ ſubſtantiæ, quædam autem indiuidua, ut ſunt ſubſtantiæ primæ. Hoc enim modo non obſcurè conſtat diuiſionem commemoratam eſſe quidem ſubiecti in accidentia; quandoquidem ea, quæ directè ad hoc prædicamentum pertinent, vel ſubiecta vniuerſalia, & ea denominantur à ſubſtantijs ſecundis, vel ſunt indiuidua, & hęc à primis denominationem recipiunt. Si quis autem exiſtimet diuiſionem hanc eſſe generis in ſpecies, debet etiam pro diuiſo recognoſcere genus generaliſſimum attributum ſubſtantiæ finitæ, & completæ, ſimpliciter, generatimq; ſumptæ, & pro membris diuidentibus debet ſtatuere vniuerſale, quod eſt ſecunda ſubſtantia, & indiuiduum, quod eſt ſubſtantia prima. Illud etiam addendum, quod iuxta hunc dicendi modum diuiſio per prædicationem ſignatam, non exercitam fieri debet, ſcilicet dicendo, generaliſſimum ſubſtantiæ genus prædicatur prędicatione ſignatâ de vniuerſali, & ſingulari, quæ ſunt ſecunda, & prima ſubſtantia; poſtmodum autem exercere debet in terminis primæ intentionis, quoniam quæ ſignantur in ſecundis intentionibus, exercentur in primis, ut Dialectici norunt, adeout dicendum ſit, Socrates, qui eſt prima ſubſtantia, & homo, qui eſt ſubſtantia ſecunda,

Quando dicatur eſſe diuiſio ſubiecti in accidentia, quomodo explicanda.

Quando dicatur eſſe diuiſio generis in ſpecies, quomodo explicanda ſ. pro ſecunda intẽtione.

Quę ſignãtur in ſecundis intentionibus, exercentur in primis.

ſunt ſubſtantię finitæ, & completæ. Hanc autem ad modum ſubſtantiæ diſtributio in primam, & ſecundam non per accidens, ſed per ſe vniuoca exiſtimanda, quandoquidem per huiuſmodi diuiſionem diuiditur ſupremum genus, in ſuas, quas habet, ſpecies, de quibus vniuocè, & in quid poteſt prædicari. Reuocatis autem in memoriam, quæ de ſubſtantiæ nomine ad initium primæ ſectionis attulimus, perſpicuum erit quo ſenſu diuidatur ſubſtantia in primam, & ſecundam ab ijs, qui dicunt hanc diuiſionem eſſe accidentis in accidentia: ipſi namque fateantur neceſſe eſt non diuidi ſubſtantiam eſſentialiter, videlicet ſecundum rationem ſubſiſtendi, ſed potius accidentaliter, nempè ſecundum rationem ſubſtandi; nec ab ipſis institui diuiſionem ſubſtantiæ completæ prout eſt ſupremum genus prędicamenti ſubſtantiæ; ſed ſubſtantiæ acceptæ pro tota coordinatione huius prædicamenti, quatenus quodlibet eorum, quę in ipſo reponuntur, ſubſtare diciturac cidentibus, prędicatiſque ſuperioribus, adeout membra diuidentia ſint ratio primi, & ratio ſecundi, quarum utraque accidentaria eſt ordinis differentia; quamobrem prima ſubſtantia dicitur, quę primò: ſecunda verò, quę ſecundò ſubſtat accidentibus. Ita fit ut huiuſmodi diuiſio per accidens dicenda ſit, quippè quę accidentis eſt in accidentia; hic enim redditur diuiſionis ſenſus, vt ſubſtantiarum, hoc eſt ſubſtantium accidentibus, quędam primò ſubſtant, primęque ſubſtantię dicuntur, quędam autem ſecundò ſubſtant, & ſecundę ſubſtantię nuncupantur.

Vt autem in re tam dubia liceat nobis decernere, quod videatur maximè cum veritate conſentire, pręmittendum, ſatis exploratum eſſe totam difficultatem in eo poſitam exiſtimari, quid nam ſit diuiſum per hanc diuiſionem, & quomodò illud ſit vſurpandum. Dum autem diuiſum quęrimus, ſtatim occurrit ſubſtantia, hęc enim eſt, quę in primam, & ſecundam diuiditur. Supereſt tamen inquiſitione dignum, qualis nam ſit huiuſmodi ſubſtantia.

In quo tota difficultas poſita videtur.

Aſſerendum videtur ſubſtantiam, quę diuiditur in primam, & ſecundam eſſe quidem ſubſtantiam finitam, completam, & limitatam, non tamen prout eſt ſupremum genus huius categorię pro prima intentione acceptum vt ex ſecunda huius ſectione conſtat. Sed quodlibet eſſe contentum in tota coordinatione rectaque linea ipſius.

In hanc ſententiam adducor, quoniam ſubſtantia ſuprema accepta pro prima intentione, vt ſic vtique ſignificat naturam communem, non autem ſingularem, ac indiuiduam qualis per primam ſubſtantiã importatur. Vndè ſic arguo, ſi genus ſupremum ſubſtantię acceptum, vt dixi, foret diuiſum, in primam, & ſecundam tanquam in ſuas ſpecies, quemadmodum cum diuiditur quantitas in continuam, & diſcretam, vtique deberet recipere prędicationem à membris diuidentibus, cum entia ſint poſitiua; at verò ſubſtantia completa, finita, ac limitata generatim ſumpta nequit recipere prędicationem à prima, & ſecunda ſubſtantia, benè tamen accepta pro tota coordinatione; ergo ſubſtantia completa, finita, ac limitata non diuiditur in primam, & ſecundam ſubſtantiam; ſed accepta tantummodò, pro coordinatione totius prędicamenti, ſiue pro quocunque ſpectante directè ad hoc prędicamentum. Maior inde conſtare videtur, quoniam differentię diuidentes aliquid, de illo prędicantur ſaltem disiunctim, vt patet, cùm diuiditur animal per rationale, & irrationale; dicimus enim animal vel eſt rationale, vel irrationale; Minorem propoſitionem oſtendo, quoniam ſubſtantia finita

com-

Digitized by Google

completa, ac limitata; quemadmodum ſubſtantia ſimpliciter, generatim accepta, ſemper eſt communicabilis; at verò prima ſubſtantia, pręſertim primò intentionaliter ſumpta, eſt incommunicabilis; ergo ſaltem ſubſtantia prima nequit pręddicari de ſubſtantia illa completa, finita ac limitata generatim accepta.

Dicebatur autem ſecundo loco, diuiſum eſſe coordinationem, & ſeriem totius categorię. Omnis enim ſubſtantia completa, quę in hoc pręedicamento poſſit conſtitui, vel eſt ſecunda ſubſtantia, ut genus, ſpecies, vel prima, vt indiuidua; tota igitur pręedicamenti ſeries eſt, quę diſtribuitur; membra autem, in quę fit diſtributio, ſunt prima, & ſecunda ſubſtantia; quomodo autem accipienda ſint hęc diuiſionis membra, puta prima, & ſecunda ſubſtantia, an primò, an ſecundò intentionaliter, infra dicetur.

Interim illud certum ſubſtantiam acceptam, ut indifferentem ad ſtatum primę, & ſecundę ſubſtantię, eſſe, quæ per hanc diuiſionem diuiditur. Explicandum autem, quâ id ratione contingat; an uidelicet ſubſtantia, quę diuiditur, eiuſque membra diuidentia ſumi debeant prout in prima, an verò prout in ſecunda intentione conſiſtunt; atque adeò intelligenda ſit diuiſio penès primas, vel ſecundas intentiones tam ex parte totius diuiſi, quàm membrorum diuidentium.

Diuiſio fieri poteſt tam quoad primam, quã quoad ſecundam intentionem.

Vtroque modo rem explicari poſſe contendo. Ad primam intentionem, quod attinet. Cogitandum ſubſtantiam ſecundum ſe inſpectam ſolùm inuoluere ſua quidditatiua pręedicata, ipſumque per ſe ſubſiſtere, ſiue per ſe exiſtere, hoc eſt eſſe ſimpliciter, diciturque ſumpta in ſtatu eſſentiæ, in quo neque dicit eſſe præciſum à differentijs, neque eſſe contractum, nec dicit negationem differentiarum, nec ipſas differentias; ita fit ut diuidere ſubſtantiam in primam, & ſecundam, nil aliud ſit, quàm aſſignare duplicem ſtatum, abſtractionis nimirum per intellectum, contractionis autem in re, quorum vterque prædicto eſſe ſimpliciter, poteſt accidere; in huiuſmodi autem ſtatuum aſſignatione, ac ob id ſubſtantię diuiſione in primam & ſecundam, nulla quidem interuenit ſecunda intentio, ut ſatis eſt exploratum, licet non ſine aliqua extrinſeca denominatione ab intellectu abſtrahente; propterea diuiſio, de qua loquimur, fieri poterit, nulla intercedente intentione ſecundâ, nec ex parte diuiſi, nec ex parte membrorum diuidentium.

Videtur inſtitui poſſe penès duplicem ſtatum.

Hæc etiam diuiſio inſtitui poteſt ſecundum rationem ſubſiſtendi, & ſubſtandi alijs primariò, & ſecundariò, veluti per varios modos, ut reddatur ſenſus diuiſionis. E ſubſtantijs alia eſt, cui primò, & per ſe conuenit ſubſiſtere, & accidentibus ſubſtare & hæc prima ſubſtantia dicitur. Alia verò, cui conuenit ſubſiſtere, & alijs ſubſtare ſecundariò, & mediatè, ut aiunt, & hæc ſecunda ſubſtantia nuncupatur; ſed hæc eſt inſtituta diuiſio ad eum modum, quo poſſit per primas intentiones explicari, licet etiam per ſecundas, ut infra dicam; nihil igitur prohibet, quo minus commemorata diuiſio penès primas intentiones inſtituatur.

Difficultas.

Non leuis tamen emollienda remanet difficultas, poſſet enim quiſpiam ſic arguere. Diuiſio ſic inſtituta videlicet penès primas intentiones, non traditur per membra oppoſita diuidentia; ſiquidem hæc prout in primis intentionibus conſiſtunt, non opponuntur, cum unum de altero prædicetur; ſubſtantia enim ſecunda, de prima, ut homo, vel animal &c. de Socrate prædicatur, & quidem prædicatione etiam exercitâ; dicimus enim Socrates eſt homo &c. duorum autem oppoſitorum unum de altero non prædicatur; mala igitur diuiſio, ut potè non tradita iuxta leges benè diuidendi, ipſis enim iubemur diuiſionem per oppoſita membra perficere.

Solutio.

Tollitur tamen difficultas aduertendo inter primam ſubſtantiam, & ſecundam, quoddam oppoſitionis genus intercedere, cuiuſmodi eſt, quod reperitur inter naturam, prout denudatam differentiis ſingularitatis, & eandem quatenus hâc eâdem differentiâ affectam; cum hac autem oppoſitione ſecundæ ſubſtantiæ de prima, cohæret prædicatio, quoniam ſecunda ſubſtantia non prædicatur de prima, prout dicit illam carentiam ſingularitatis, quo pacto illi aduerſatur; ſed prout dicit tantùm ſuum eſſe quidditativum, iuxta quam uſurpationem ſecunda ſubſtantia, cum prima nullam oppoſitionem habet: & quoniam uterque ſtatus abſtractionis ſcilicet, & contractionis ſubſtantię accidit, propterea hęc diuiſio dici poteſt ſubiecti in accidentia, licèt impropriè; propterea quòd ad propriam diuiſionem requiritur, ut quotieſcunque ſubiectum in accidentia, vel proprietates diuiditur, ſubiectũ ipſum in diuiſis multiplicetur. Non enim hoc diuiſionis genere diceretur diuiſum hoc lac, ex eò quòd haberet accidentia diuerſa, nimirum albedinem, atque dulcedinem, in album, & dulce; tametſi enim dici poſſit hoc lac eſſe album, & dulce, & quod exiſtente illo, ſubſtantia quædam detur alba, itidemque dulcis; non tamen benè diuideretur ſubſtantia in albam, & dulcem, niſi duæ darentur ſubſtantiæ, quarum una quidem alba: altera verò dulcis eſſet, quod in re propoſita minimè contingit.

Subſtãtia ex parte diuiſi ſumi poteſt pro prima intentione, ex parte membrorum diuidentium pro ſecunda.

Poteſt etiam aliter explicari diuiſio, ſic ut diuiſum ſit primò intentionaliter ſumptum. Accipi ſiquidem poteſt ſubſtantia completa, finita &c. pro omni eo, quod directè in hoc prædicamento conſtitui poteſt, iuxta quam ſignificationem ſubſtantia dicitur prædicamentalis, comprehenditque ſupremam, intermediam, & infimam; & ita diuidi in primam, & ſecundam, videlicet in illa, quæ ponitur infimo loco, eſtque prima ſubſtantia, & in illam, quæ ponitur in aliquo ſuperiori loco; vel in illam, quæ ponitur ſolum in prædicamento, ut ſubijcibilis, & eſt prima, & in eam, quæ ponitur ut prædicabilis, & eſt ſecunda; cum autem in hac diuiſione prædicamentalis ſubſtantia ſupponatur accepta pro prima intentione; hoc eſt pro natura, & eſſentia reali quatenus apta eſt affici ſecundis intentionibus uniuerſalitatis, & ſingularitatis; itaut diuiſum ſit acceptum pro prima intentione, membra verò diuidentia pro ſecundis; diuiſio erit ſubiecti in accidentia rationis. Hoc autem manifeſtum facere poterimus ita ratiocinando. Diuiſio ſubiecti in accidentia dicitur illa, in qua diuiſum eſt ſubiectum, & membra diuidentia ſunt accidentia ipſum denominantia, ut apertè conſtat ex ijs, quæ de diuiſione ſcripſi. Sed talis eſt iſta diuiſio, quoniam ſubſtantia, quæ hic diuiditur, ſubſtantia eſt accepta pro tota coordinatione prædicamenti, ſeu pro quocunque directè ad hoc prædicamentum ſpectante. At verò prima, & ſecunda ſubſtantia ſumuntur hic pro ſecunda intentione, quo pacto in eadem ſubſtantia accepta pro prima intentione, tanquam in ſubiecto ſubiectantur, ut aiunt; nam ſecunda ſubſtantia eſt genus, vel ſpecies; prima verò eſt indiuiduum, vel ſingulare; at verò hæ ſecundæ intentiones pro ſubiecto habent ipſam ſubſtantiam acceptam pro tota coordinatione, ſeu pro quocunque directè ſpectante ad hoc prædicamentum; propterea quòd genus, & ſpecies attribuuntur corpori, corpori animato, animali, & homini, indiuiduum autem huic, vel illi homini, Socrati ſcilicet, vel Platoni, huic, vel illi equo, cæteriſque indiuiduis determinatis; prima igitur, & ſecunda ſubſtantia, quæ huius ſunt diuiſionis membra in ſubſtantia pro prima intentione, ſumpta tamen pro tota prædi-

camenti

Digitized by Google

camenti ſtructura, tanquam in ſubiecto ſunt, ac illud affic iunt.

Alio modo idem explicatur.

Hoc idem dicere licebit de diuiſione ſuperius allata, cùm diuideretur ſubſtantia in primam, & ſecundam, ſecundum rationem ſubſiſtendi, & ſubſtandi aliis, primariò, & ſecundariò, veluti per varios modos &c. explicari ſiquidem poteſt per terminos ſecundarum intentionum, quatenus ſubſtantia poteſt accidentibus comparari, ne dum per modum ſubiecti inhæſionis, ſed etiam prædicationis, quod utique ſecundam intentionem inuoluit.

Sumi etiã poteſt ſubſtantia tã ex parte diuiſi, quã ex parte membrorum diuidentium pro ſecũda intentione.

Sumi etiam poteſt ſubſtantia pro ſecunda intentione, & quidem tam ea parte diuiſi, quàm ex parte membrorum diuidentium, itaut ſubſtantia completa, finita &c. importet ſecundam intentionem attributam cuicunque directè ſpectanti ad prædicamentum ſubſtantiæ; diuidaturque in primam, & ſecundam his acceptis ſecundointentionaliter, ſiue pro ſecundis intentionibus. Sic autem diuiſionem inſtitutam generis in ſpecies eſſe contendo. Hoc autem ſic oſtendam. Diuiſio generis in ſpecies tunc planè contingit, cum diuiſum eſt genus, & membra diuidentia ſunt ſpecies ſub ipſo contentæ; at verò ſumptâ ſubſtantiâ tam primâ, quàm ſecundâ pro ſecundis intentionibus, diuiſum eſt genus; membra verò diuidentia ſunt ſpecies; ergo erit diuiſio generis in ſpecies. De maiori nulla difficultas; minorem autem ſic oſtendo. Subſtantia, quæ diuiditur, ſupponitur accepta pro ſecunda intentione, ſupponiturque genus generaliſſimum; ſubſtantia itidem prima, & ſecunda, tanquam membra diuidentia; ſupponuntur accepta pro ſecundis intentionibus; at vero ſic accepta, nempè ſecundointentionaliter, ſunt ſpecies ipſius ſubſtantiæ ſumptæ pariter ſecundointentionaliter ſe habentis ut genus generaliſſimum; propterea quòd ſecunda ſubſtantia ſecundointentionaliter ſumpta eſt uniuerſale; prima verò eſt indiuiduum, ſeu ſingulare, quæ duæ ſunt ſpecies contentæ ſub ipſo genere generaliſſimo, nempè ſub ſubſtantia ſumpta ſecundointentionaliter, ſaltem in prædicatione ſignata; ergo ſic inſtituta diuiſio erit generis in ſpecies.

Difficultas proponitur.

Difficultas tamen occurrit non exigui momenti. Si namque diuidi ſubſtantia dicatur in primam, & ſecundam, tanquam in ſuas ſpecies; ſubſtantiâ, quæ diuiditur ſecundo intentionaliter acceptâ, ſequeretur ſubſtantiam ut ſic ſub altero quidem è membris diuidentibus contineri; nimirum ſub ſubſtantia ſecunda, cum tamen diuiſum debeat indifferens eſſe ad membra diuidentia.

Diluitur.

Verum enim verò nihil prohibet, quominus aliquod diuiſum aliquo modo, videlicet accidentaliter ſub aliquo ex membris diuidentibus contineatur; hoc de uniuerſali perſpicuum eſt, cùm ſub uno ex membris diuidentibus, nimirùm genere, contineatur; uniuerſale nanque dicitur genus, licet non ut quid, ſed ut modus, ſeu denominatiuè. Cogitandum igitur ſubſtantiæ finitæ &c. generatim ſumptæ tribui ſecundam intentionem, quæ dicat eſſe præciſum ab uniuerſalitate ſecundæ ſubſtantiæ, & ſingularitate primæ, unde ipſa dicatur ſecundòintentionaliter accepta; hoc enim modo ſubſtantia illa ſecundointentionaliter ſumpta, importat eſſe præciſum, ut quid à ſecundis intentionibus uniuerſalitatis, & ſingularitatis, velut à ſuis ſpeciebus; ſolùmque concipitur uniuerſalis, & ſecunda ſubſtantia, ut modus; proindèque talis denominatiuè dicetur. Ita fit, ut ſubſtantia, quę diuiditur, accepta pro ſecunda intentione, quidditatiuè, & prædicatione exercitâ de ſubſtantiis ſecunda, & prima ſecundòintentionaliter ſumptis tanquam de ſpeciebus ſuis prædicetur. Et quoniam concipitur ad modum uniuerſalis, adeout uniuerſalitas ſit modus ipſius, hæc eſt ratio ſecundum quam concipitur; ob id etiam prædicatione ſignatâ, de iiſdem, eodem modo, ſcilicet pro ſecunda intentione ſumptis, prædicabitur.

Alio modo hæc diuiſio generis in ſpecies poteſt explicari.

Poteſt etiam hæc diuiſio tanquam generis in ſpecies explicari, ſi ſubſtantia, quæ diuiditur, ſumatur prout præſefert ſecundam illam intentionem, ordinabilitatis in prædicamento; hoc enim modo erit diuiſio generis in ſpecies, quoniam hâc diuiſione diuiditur ordinabile in prædicamento, tanquam genus, in prædicabile, & ultimum ſubijcibile, velut in ſpecies ſub illo contentas.

Diuiſio quomodo uniuoca dici poſſit.

Cęterum cum diuiditur ſubſtantia pro ſecunda intentione, modo iam explicato, uniuoca diuiſio exiſtimanda eſt, cum talis ſit quælibet diuiſio in ſuas ſpecies, licèt aliqua poſſit intercedere analogia, puta inæqualitatis, quæ tamen ab uniuocatione non abhorret, quin potius cum ipſa cohæret.

Adnotatio.

Hic non prætereundum aduertere, cum dicitur homo ex. gr. eſt ſecunda ſubſtantia, prædicationem eſſe denominatiuam, videlicet ſecundæ intentionis de termino primæ intentionis; quandoquidem ſecunda ſubſtantia de ſignificato formali ſecundam importat intentionem attributam generibus, & ſpeciebus prædicamenti ſubſtantiæ. Quemadmodum etiam quando dicitur, Socrates eſt prima ſubſtantia, prædicatio eſt denominatiua, non ſecus ac cum dicitur, Socrates eſt indiuiduum; propterea quòd prima ſubſtantia de ſignificato formali ſecundam intentionem importat, attributam indiuiduis ſpectantibus ad ſubſtantiæ prædicamentum; de ſignificato autem materiali eadem illa importat indiuidua, utputa Socratem, vel Platonem &c. pro quibus reuerâ ſupponit.

Prima obiectio.

Sed quoniam dictum fuit, poſſe ſubſtantiam diuiſam accipi pro prima intentione, membris verò diuidentibus primâ ſcilicet, & ſecundâ ſubſtantiâ pro ſecunda intentione ſumptis, obijciet aliquis ſic arguendo. Eo modo hic accipitur prima, & ſecunda ſubſtantia, quo ab Ariſtotele ambæ ſubſtantiæ definiuntur, ut ſatis eſt manifeſtum; ſed ut hic ab ipſo definiuntur, ſunt pro prima intentione ſumptæ; ergo etiam ut ſunt diuiſionis membra pro intentione prima debent uſurpari. Suadetur aſſumptio ex eo, quia primam ſubſtantiam definiens, ait, eam eſſe, quæ propriè, & principaliter, & maximè ſubſtare dicitur & quæ nec eſt in ſubiecto, nec de ſubiecto dicitur; at hæc definitio conuenire nequit ſubſtantiæ pro ſecunda intentione acceptæ. Tum quia non magis illa ſubſtat, quàm ſecunda; Tum quia eſt in ſubiecto, videlicet in ſubſtantia ſumpta pro prima intentione, & etiam dicitur de ſubiecto, quia prædicatur de hac, & illa ſubſtantia pro ſecunda & pro prima intentione; ergo definitio ab Ariſtotele tradita conuenire nequit primæ ſubſtantiæ pro ſecunda intentione. Modo non abſimili de ſecundæ ſubſtantiæ definitione poſſet quiſpiam ratiocinari.

Reſponſio.

Neganda tamen aſſumptio ad cuius probationem dicendum, eius etiam aſſumptionem falſam eſſe, cùm definitio tradita applicetur primæ ſubſtantiæ pro ſecunda intentione. Subſtantia enim, quæ propriè, & principaliter, & quæ maximè ſubſtantia dicitur, ſecunda quidem intentio indiuidualis eſſe poteſt, quæ neque de ſubiecto aliquo dicitur, neque in ſubiecto aliquo eſt. Ad probationem autem dicendum, primam ſubſtantiam pro ſecunda intentione ſubſtare magis, quàm ſecundam ſubſtantiam; quatenus applicatur indiuiduo ſubſtantiali pro prima intentione, quod maximè ſubſtat accidentibus. Ad probationem alteram reſpondendum, quòd prima ſubſtantia pro ſecunda intentione bifariam poteſt uſurpari, videlicet ut quid, & ut modus. Iuxta prio-

rem

rem acceptionem prima ſubſtantia indiuidualis non dicitur de ſubiecto, ſed tantùm de ſe ipſa. Iuxta ſecundam uſurpationem dicitur de ſubiecto, nempe de hac & illa prima ſubſtantia pro ſecunda intentione, tunc autem eadem ipſa prima ſubſtantia ſe habet ut ſecunda, cùm concipiatur admodum ſpeciei, diciturque ſpecies modalis; licèt enim prima ſubſtantia ſecundo intentionaliter ſit ſingularis, ut quid, ſiue eſſentialiter, eſt tamen uniuerſalis, & ſpecies, ut modus, quatenus nimirùm concipitur ſub ratione ſpeciei, vel ad modum ſpeciei, dum de hac & illa prima ſubſtantia ſecundo intentionaliter ſumpta, concipitur prædicari poſſe. Prædicatur etiam de hac, & illa prima ſubſtantia ſumpta pro prima intentione; at verò tunc eadem ipſa prima ſubſtantia ſumpta pro ſecunda intentione, reſpectu huius, & illius primæ ſubſtantiæ primò intentionaliter acceptę, dicitur accidens quintum prædicabile, ut modus, quia nimirum concipitur ſub ratione talis prædicabilis. In his autem caſibus prima ſubſtantia pro ſecunda intentione ſe habet tanquam fundamentum alterius ſecundæ intentionis puta, vel ſpecietatis, vel accidentalitatis, ut aiunt. At verò eadem prima ſubſtantia pro ſecunda intentione, dicitur eſſe in ſubiecto; hoc autem gemino modo poteſt intelligi, Primò factâ comparatione inter ipſam, eiuſque ſubiectum, ſeu fundamentum ſecundum prædicationem ſignatam; Secundò poteſt hoc idem intelligi ſecundum prædicationem exercitam. Priori modo prima ſubſtantia non eſt in ſubiecto, ſed de illo tantummodò dicitur, quo pacto dicitur prima ſubſtantia. Secundo verò modo eſt quidem in ſubiecto, nempe in Socrate, vel Platone cognitis; hoc autem modo non eſt prima ſubſtantia; ſed accidens tantùm ut modus, quoniam concipitur ad modum accidentaria formæ.

Secunda obiectio.

Secundò etiam obiici poteſt hunc in modum. Philoſophus comparationem inſtituens inter primam, & ſecundam ſubſtantiam, ait, primam eſſe maximè ſubſtantiam, & magis, quàm ſecundam; quia maximè ſubſtat; at verò ſubſtare eſt actus realis; ergo tam prima, quàm ſecunda ſubſtantia ſunt entia realia, non autem intentiones ſecundæ. Occurram dicendo, ſubſtare bifariam accipi, ſcilicet pro prima, & ſecunda intentione. Subſtare priori modo, dicit ſubſtentare accidens, & prædicata ſuperiora; at verò ſecundo modo eſſe ſubiectum in propoſitione quidem importat. Quemadmodum igitur id, quod realiter plura ſubſtentat, dicitur magis realiter ſubſtare, quàm quod pauciora; non diſſimiliter quod plurium prædicatorum ſubiectum eſſe poteſt ſecundum prædicationem ſignatam, magis ſubſtare ſecundo intentionaliter dicitur, quàm id, quod tot prædicatorum ſubiectum eſſe non poteſt; cum itaque dicitur, ſubſtare, eſt actus realis, id admittendum ſi ſubſtare ſumatur pro prima, non pro ſecunda intentione; ita fit ut prima ſubſtantia pro ſecunda intentione magis ſubſtare dicatur, quàm ſecunda accepta itidem pro ſecunda intentione, cum ſecundum prędicationem ſignatam poſſit eſſe ſubiectum plurium prædicatorum, quàm ſecunda.

Reſpõſio. Subſtare bifariam accipitur.

Tertia obiectio.

Eſt etiam obiectio altera. Dictum eſt enim ſupra diuiſionem hanc explicari poſſe; itaut ſit veluti generis in ſpecies. At hoc non videtur ad aures Ariſtotelis; hinc enim ſequeretur primam ſubſtantiam dici non poſſe magis ſubſtantiam, quàm ſecundam; quoniam ex ipſo *Philoſopho* ſpecies una dici nequit magis ſubſtantia, quam altera, cum tamen ipſe velit primam eſſe magis ſubſtantiam, quàm ſecundam. Huic obiectioni fit ſatis reſpondendo, Philoſophum eſſe locutum de ſpeciebus atomis, non ſubalternis; in his enim cùm detur ordo ſuperioris, & inferioris, conſequens fit, ut inæqualiter ſuperiora, participent, & ab inferioribus participentur. At verò genus ſupremum non diuiditur in primam, ſecundamque ſubſtantiam, velut in ſpecies atomas, ſed ſubalternas, cùm ſubſtantiæ ſecundæ genera quidem, & ſpecies eſſe poſſint; primæ autem ſpecies tantummodò, & quidem ut modus.

Reſponſio.

Quo ſenſu ab Ariſtotele fuerit accepta diuiſio.

Quòd ſi quiſpiam de mente Philoſophi ſollicitus quęrat, quo nimirum ſenſu diuiſionem hanc uſurpauerit. Dicendum videtur ab eo ſumptam fuiſſe diuiſionem hanc, prout ſecundas intentiones inuoluit; ſic enim ad Logicum prædicamenta ſpectant. Hoc inde mihi perſuadeo, quoniam ipſe non modo contemplatur ſubſtantiam in præſentia, quoad rationem ſubſiſtendi; ſubſtandique pariter accidentibus, ut ſcilicet illam ab accidente diſtinguat; præcipuè tamen ſubſtantiam ipſam conſiderandam aſſumit, quatenus hæc eſt in prædicamento ordinabilis, quoniam huiuſmodi conſideratio logico inſtituto conſentanea eſt. Nec ipſe tantum ſubſtantiam in primam, ſecundamq; diſtinxit per modos illos primariò, aut ſecundariò ſubſiſtendi, aut ſubſtandi; ſed magis præcipuè per *non dici, vel dici de ſubiecto* partitionem inſtituit. Quod euidentius etiam ex eo colligitur, quoniam ipſe primam ſubſtantiam ſecreuit à ſecundis, eò quòd ſubijciatur omnibus alijs, etiam ipſis ſecundis ſubſtantijs. At hęc ſubiectio ſecundam intentionem in prima ſubſtantia inuoluit, quemadmodum *dici de* intentionem ponit oppoſitam in ſubſtantiis ſecundis, & in primis itidem, accidentibus; propterea quòd in ordine ad illa, nedum hoc loco, ut ſubiectum inhæſionis; ſed etiam prædicationis ſumuntur. Ex quo facile intelliges hanc, de qua loquimur, diuiſionem, potius per ſecundas, quàm per primas intentiones explicandam eſſe, ut ſuperius etiam notauimus, ita tamen, ut ſuperioribus omnibus modis iam traditis, diuiſio poſſit uſurpari.

Prima difficultas.

Aduerſus tamen ſubſtantiæ diuiſionem in primam, & ſecundam ſequentes difficultates ſe offerunt. Vbi æqualitas, ibi nullus ordo, proindèque nec primi, & ſecundi: at in ſubſtantia ſumma quidem æqualitas, cùm æquè de quacunque ſubſtantia dicatur *eſſe per ſe*; in ſubſtantia igitur non erit ordo primi, & ſecundi, atque adeo mala erit diuiſio ſubſtantiæ in primam, & ſecundam. Verum enim verò conſiderandum in ſubſtantia eſſe rationem in eo poſitam, quòd eſt eſſe per ſe, in quo eius natura conſiſtit, & iuxta rationem hanc concedendum nullam dari inæqualitatem; at in eadem ſubſtantia recognoſcenda eſt ratio ſubſtandi, in qua poteſt inæqualitas eſſe, cùm iuxta hanc magis, hoc eſt, pluribus ſubſtare poſſit prima, quàm ſecunda ſubſtantia, quod quædam inæqualitas eſt.

Solutio.

Secunda difficultas.

Amplius diuiſio illa, cuius membrum unum è diuidentibus in alio includitur, ac de alio prædicatur, mala eſt, cùm oppoſitum bonæ diuiſionis leges præſcribant; huius autem diuiſionis membra ita ſe habent, ſiquidem membrum unum includitur in altero, nempe ſubſtantia ſecunda in prima, & de hac illa prædicatur, ut homo includitur in Socrate, & de eodem prædicatur; mala igitur erit allata partitio ſubſtantiæ in primam, & ſecundam. Tametſi autem ſecunda ſubſtantia ſecundum ſui rationem includatur in prima, & de eadem prædicetur; tamen ſecundum rationem illam, quà ſubſtantia ſecunda eſt in multis, ac de multis poteſt enunciari, non includitur in prima, cùm huic illud planè repugnet.

Solutio.

SECTIO QVARTA.

Quid ſit prima, & quid ſecunda Subſtantia.

EXplicatâ ſubſtantiæ diuiſione in primam, & ſecundam, quid utraque ſit declarandum remanet. Primam ſubſtantiam Philoſophus definiens ait, Οὐσία δέ ἐστιν, ἡ κυριώτατά τε καὶ πρώτως καὶ μάλιστα λεγομένη, ἣ μήτε καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται μήτε ἐν ὑποκειμένῳ τινί ἐστιν, οἷον ὁ τὶς ἄνθρωπος, καὶ ὁ τὶς ἵππος. *Subſtantia autem, quæ maximè propriè, & primum, & maximè dicitur ea eſt, quæ neque de ſubiecto aliquo dicitur, neque in ſubiecto aliquo eſt, ut quidam homo, quidam Equus.* Vult igitur primam ſubſtantiam eſſe illam, *quæ nec eſt in ſubiecto, nec de ſubiecto dicitur.* Statim autem ſequentibus verbis, aggrediens ſecundæ ſubſtantiæ definitionem ita loquitur Δεύτεραι δὲ οὐσίαι λέγονται τὰ εἴδη, ἐν οἷς εἴδεσιν αἱ πρώτως οὐσίαι λεγόμεναι ὑπάρχουσι, ταῦτά τε καὶ τὰ τῶν εἰδῶν τούτων γένη. οἷον, ὁ τὶς ἄνθρωπος, ἐν εἴδει μὲν ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ, γένος δὲ τοῦ εἴδους ἐστὶ, τὸ ζῷον. δεύτεραι οὖν αὗται λέγονται, οἷον ὅ τε ἄνθρωπος, καὶ τὸ ζῷον. *Secundæ autem ſubſtantiæ dicuntur ſpecies, in quibus ſpeciebus inſunt, quæ primæ ſubſtantiæ dicuntur, & harum ſpecierum genera, ut quidam homo eſt tanquam in ſpecie in homine: genus verò ſpeciei eſt animal, hæ igitur ſecundæ ſubſtantiæ dicuntur, ut homo, & animal.* Hinc ſubſtantiæ ſecundæ definitio effluxit. *Secunda ſubſtantia eſt, quæ non eſt in ſubiecto, ſed dicitur de ſubiecto.* Vbi ſubiecti nomine, & ſubiectum inhæſionis, & ſubiectum prædicationis intelligendum eſt. Quando enim utraque dicitur *non eſſe in ſubiecto*, de inhæſionis ſubiecto fit ſermo, per hoc enim ſubſtantia ab accidente ſecernitur; itaut per illam negationem modus eſſendi per ſe inſinuetur, quo ſubſtantia ab accidente diſtincta conſtituitur; quando autem de prima ſubſtantia negatur *dici de ſubiecto*, ſecundæque tribuitur, tunc ſermo fit de prædicationis ſubiecto; hinc enim prima ſubſtantia à ſecunda diſtinguitur; prima nanque ſubſtantia, quippè quæ ſingularis nihil infra ſe habet, de quo dici poſſit: benè tamen ſecunda utpotè uniuerſalis. Hinc autem intelliges negationem in definitione primæ ſubſtantię, cum negatur de ſubiecto dici, poſitam eſſe ad poſitiuam ſingularitatis differentiam, quâ ipſi de ſubiecto, hoc eſt de inferiori, dici repugnat. Cæterum hæc eadem Archytas docuerat dicens. *Prima quidem ordinata eſt ſubſtantia, eo quia ſola hæc ſubijcitur alijs, & ipſa per ſe ipſam poteſt cogitari; alia verò non ſine hac; vel enim de ipſa, vel in ipſis ſubiacentia prædicantur.* In eandem ſententiam Ocellus hæc etiam ſcripſerat; *& ſanè prima ratio ſubſtantiæ res per ſe exiſtens, & ſubſiſtens non indiga alterius ad conſtitutionem in generatione ſubijcitur, quate nus generata eſt.*

Primæ ſubſtantiæ ex Ariſtotele definitio.

Secundæ ſubſtantiæ ex eodem definitio.

Hæc eadem Archytas docuerat

Ocellus Lucanus eadem tradiderat.

Vtraque definitio tam ſcilicet primæ, quàm ſecundæ ſubſtantiæ per negationes traditur tanquam per indicantes tamen quid poſitiuum. Primæ autem ſubſtantiæ definitio per geminam negationem abſoluitur; *quod non ſit in ſubiecto, nec de ſubiecto dicatur*, ad duplicem poſitiuam rationem inſinuandam, per quarum unam ſignificatur ſubſtantia tanquam commune quippiam primæ, & ſecundæ, unde habet utraque, ut ab accidente diſtinguatur, per alteram verò nempè de ſubiecto, hoc eſt de inferiori, non dici ſignificatur id, per quod ſubſtantia prima, à ſecunda ſecernitur.

Quomodo utroque definitio per negationes tradatur.

Aduertendum tamen definitionem utriuſque tam pro prima, quam pro ſecunda intentione poſſe explicari; propterea quòd eſſe in ſubiecto, dicique de ſubiecto, nedum pro prima, verum etiam pro ſecunda intentione poteſt uſurpari, adeo ut eſſe in ſubiecto, perinde ſit, ac inſtar accidentium prædicari, ſcilicet accidentaliter; atque denominatiuè, non ſecus ac cum dicitur homo eſt albus; dici verò de ſubiecto, hoc eſt de inferiori, ſit eſſentialiter, & quidditatiuè prædicari, atque adeo commemoratæ definitiones ſecundo intentionaliter poſſunt explicari; unde primæ ſubſtantiæ definitio, nempe *quæ nec eſt in ſubiecto, nec de ſubiecto dicitur*; ſic intelligenda erit, ſcilicet quod non prædicetur de alio accidentaliter, nec eſſentialiter, ac ob id omnem prædicabilitatem excludit, quam omnimoda ſubijcibilitas indiuidui propria renuit. Secundæ autem ſubſtantiæ definitio *non eſt in ſubiecto, ſed dicitur de ſubiecto*, reddit hunc ſenſum, quod ſecunda ſubſtantia non accidentaliter, ſed eſſentialiter de prima prædicatur.

Adnotatio.

De prima ſubſtantia, eadem, quæ de indiuiduo ſe conſideranda offerunt; de quo multa ſuo loco diſſerui; in gratiam tamen primæ ſubſtantiæ, non exigui momenti alia iterum, de eodem in præſentia tractare operæ pretium duxi: Hinc enim apertè conſtabit quomodo ſit primæ ſubſtantiæ definitio intelligenda, & quâ ratione difficultatibus aduerſus illam poſſit ſatisfieri.

Quæ de indiuiduo etiam de prima ſubſtantia tractantur.

Indiuiduum ut hinc exordiar, duo in ſe complectitur, nempè naturam communem, & differentiam indiuidualem, per quam natura fit hęc, ut Socrates complectitur eſſe hominis, & huius hominis determinatè; primum habet à natura humana, quæ dicitur eſſe quidditativum ipſius, cùm ſpecies dicat totú eſſe indiuiduorum; ſecundum habet à differentia indiuiduali per quam redditur hic homo, fitq; indiuiduum determinatum & conſtituitur in eſſe formali, ut indiuiduum eſt. Amplius indiuiduũ gemino modo poteſt uſurpari, nempè determinatè, & indeterminatè, hinc illa indiuidui partitio in ſignatum, & vagum. Primum notatur per ſignum demonſtratiuum, ut hic homo, hic equus; vel per terminum diſcretum, ſeu ſingularem Socrates, Bucephalus, & alia huiuſmodi; & quemadmodum tale indiuiduum importat tantummodò rem determinatè; ita dicitur tantum de uno ſolo, nimirum de ſe ipſo, ut Socrates eſt Socrates, Bucephalus eſt Bucephalus, & ita de reliquis. Indiuiduum autem vagum exprimitur per terminum communem, & ſignũ particulare, ut quidam homo, quidam equus &c. huiuſmodi autem indiuiduum non ſignificat quid unum, ſed immediatè plura ſub diſiunctione; nam ex. gr. aliquis homo, idem ſonat, quod hic, vel ille homo; & licet plerunque in enunciatione ſignificatum ipſius ad ſuppoſitionem determinatam iuxta prædicati, vel ſubiecti exigentiam reſtringatur, eò quòd ſubiectum ipſum reſtrictionem illam requirat, aut ex intentione proferentis, ut cum quis dicit *quidam homo fuit vulneratus*. Ex intentione enim ſic loquentis τὸ quidam determinatè ſupponit; abſolutè tamen, & ex natura ſua plura ſemper indeterminatè ſignificat; Addi etiam ſolet indiuiduum ea ſuppoſitione de quo alibi.

Indiuiduũ duo complectitur, & naturã & differentiam indiuidualẽ.

Prætereà indiuiduum ſignatum, ſiue determinatum duobus modis ab intellectu concipi poteſt, itaut de ipſo duplex conceptus haberi poſſit, quorum unus dicitur adæquatus; alter verò inadæquatus. Adæquatus indiuidui conceptus duo quidem inuoluit, nempè communem naturam contractam per indiuidualem differentiam, & hanc ipſam differentiam, per quam contrahitur ad unum tantùm, illudque facit differreà quocunque non eſt ipſum. Conceptus autem inadæquatus indiuidui terminatur duntaxàt ad differentiam indiuiduantem, cum præciſione, qualiſcunque ſit iſta præciſio, ab ipſa natura. Iuxta huiuſmodi conceptum Diſſertatione de indiuiduo dictum à nobis fuit,

Indiuiduũ ſignatum ab intellectu duobus modis concipi poteſt.

ab

ab indiuiduis poſſe quidpiam abſtrahi commune, ſcilicèt prædicari de uno tantùm, itaut ſecundum illud, prædicetur de omnibus indiuiduis. Cum enim prædicari de uno tantùm, indiuidui ſit definitio, prout indiuiduum ab uniuerſali ſecernitur, talemque definitionem omnia indiuidua participent, veræ nanque ſunt hæ prædicationes, Socrates prædicatur de uno tantùm, Plato prædicatur de uno tantùm, & ita de reliquis, conſequens fit, ut dari debeat indiuiduum commune per talem definitionem explicabile, in quo omnia indiuidua particularia conueniant; itaut non æquiuocè, ſed uniuocè dicere liceat Socrates eſt indiuiduum, Bucephalus eſt indiuiduum, hoc album eſt indiuiduum, & ſic de reliquis, nam definitio, & definitum ſe eſſentialiter comitantur, ſeque mutuò reſpiciunt, utroque dato, aliud dari neceſſe eſt.

Indiuiduũ duobus modis cõcipi poteſt pro prima, & pro ſecunda intentione.

Indiuiduum iam explicatum, & iuxta ſenſum, quo illud uſurpandum dicimus, duobus modis accipi poteſt, nempè pro prima, & pro ſecunda intentione. Indiuiduum priori modo ſumptum, eſt commune quidpiam poſitiuum ab omnibus indiuiduis particularibus abſtractum, ut eſt actu recto cognitum ab intellectu, diciturque indiuiduum primointentionaliter acceptum. Indiuiduum ſecundo modo eſt ſecunda intentio fundata ſuper indiuiduo pro prima intentione cognito comparatiuè in ordine ad obiectum commune, & prout ſibi diuidi repugnat in plura inferiora, pluribuſque communicari, quo pacto prædicari dicitur tantùm de uno ſolo, videlicet de ſe ipſo. Hæc autem ſecunda intentio gemino modo, quemadmodum quælibet alia ſumi poteſt, nimirùm in concreto, & in abſtracto. Tametſi autem utroque modo in præſentia ſit ſermo de indiuiduo, præcipuè tamen inſtituitur conſideratio de indiuiduo ſecundointentionaliter ſumpto, & quidem in concreto, cùm tale ſit illud, quod per prædicari de uno tantùm definitur.

Diſſertatione 7. Aſſertio duabus partibus conſtans.

Iam ſuperiùs docuimus, ab indiuiduis formaliter acceptis, prout ſcilicèt important differentiam ſingularitatis, commune quandam abſtrahi rationem poſſe, in qua uniuocè conueniant omnia indiuidua, & eam eſſe ſingularem, & poſitiuam prout ſingulare ab uniuerſali diſtinguitur. Vtrumque autem multis rationibus probare conati ſumus, & iterum hic breuiter ſuadere tentabimus. Primum autem ex eo conſtat,

Prima aſſertionis pars. Prima ratio.

quoniam datur una definitio communis uniuocè omnibus indiuiduis, nempè de uno tantùm prædicari; ergo neceſſe eſt dari unicumquoque definitum commune omnibus indiuiduis, ſiquidem definitio, & definitum ſe mutuo reſpiciunt; aſſumptum eſt manifeſtum, & inductio illud confirmat, ſiquidem Socrates dicitur de uno tantùm, videlicet de ſe ipſo; Plato itidem dicitur de uno tantùm, & ſic de cæteris; omnia igitur indiuidua in illa definitione ſcilicet de uno tantum

Secunda ratio.

prædicari, conueniunt. Hanc eandem veritatem hunc in modum ſolent oſtendere; qui ſententiam, quam tuemur, amplexi ſunt. Aiunt enim hic ſyllogiſmus in Darij rectè concludit; omne indiuiduum eſt incommunicabile, ſaltem ut quod, hoc eſt pluribus inferioribus; ſed Socrates eſt indiuiduum, Plato eſt indiuiduum, & ſic de reliquis; ergo Socrates, & Plato, & ſic de cæteris ſunt incommunicabiles ut quod; at inquiunt, non rectè concluderet argumentatio, niſi daretur indiuiduum commune omnibus indiuiduis, cùm medij termini diſtributio ad extremitates fieri non poſſet; conſequens igitur eſt, ut indiuiduum detur, quod commune ſit uniuocum omnibus indiui-

Confirmatio.

duis. Et confirmatur; nam etſi hoc loco definiatur indiuiduum ſignatum, non propterea tamen definitur, prout particulariter ſumptum, ſcilicet pro Socrate, & Platone, eo quòd hoc modo non eſt definitum, ſcilicet pro Socrate, & Platone, quoniam hoc pacto non eſt definitionis capax; ſed potius ſumptum uniuersè pro conceptu indiuidui generatim accepti; fatendum igitur dari communem illam indiuidui rationem abſtractam à particularibus indiuiduis, quæ uniuocè in illa conueniant; aſſumptum oſtendo, quoniam, ut mox intelliges, indiuiduum, quod definitur, ſecundam intentionem inuoluit, cùm per prædicari definiatur; At ſecunda intentio ad indiuidui definitionem requiſita, non eſt illa, quam intellectus tribuit uni, vel alteri ex ſingularibus particulatim acceptis, cùm nullum ex illis definiendum aſſumatur; ſed potius eſt indiuidui ſecunda intentio ab illis ſecundis intentionibus, tanquam ſuperius ab inferioribus abſtracta, quæ certè aliquod fundamentum habere debet in prima intentione conſiſtens; quod cum aliud eſſe non poſſit, quàm indiuiduum, ut ſic pro prima intentione ſumptum; concedenda proindè communis illa indiuidui ratio, primointentionaliter accepti, in qua particularia indiuidua ſumpta pro prima intentione conueniant.

Quorundam reſponſio, ſit ſatis.

Dices fortaſſe definiri hoc, vel illud indiuiduum disiunctim. Sed hoc intolerabile, quoniam nomen indiuiduum æquiuocum foret, quemadmodum nomen canis, cùm tamen uniuocum ſit, quod ſic oſtendo. Quandocunque intellectus audito aliquo nomine, non cogitur ad plura diſtrahi, ſed unum poteſt efformare conceptum, tunc nomen illud uniuocum eſt; ſed audito hoc nomine *indiuiduum*, intellectus non cogitur ad plura diſtrahi, quemadmodum cogitur audito nomine *canis*, quin potius, unum poteſt efformare conceptum, in eo poſitum, quod eſt prædicari de uno tantum; ergo indiuidui nomen non æquiuocum, ſed uniuocum erit. Hinc iterum confirmata manet aſſertio, quoniam uniuocum nomen commune pluribus dari non poteſt, quin detur communis ratio per nomen illud importata. Fatendum igitur ab indiuiduis formaliter ſumptis, abſtrahi poſſe communem illam rationem, in qua ſingula indiuidua conueniant.

Hinc alia elicitur ratio.

Secunda aſſertionis pars.

Quod autem erat in partitione ſecundum, ex eo manifeſtum fiet, quia quod de uno dicitur, ut unum opponitur multis, ſiue pluribus, utique ſingulare eſt; at verò ratio illa ſic abſtracta ab indiuiduis formaliter acceptis, nunc ſe habet in modum, ob id illa ſingularis cenſeri debet.

Prima difficultas.

Aduerſus tamen hactenus dicta ſic licebit arguere. Si daretur aliqua communis ratio à ſingularibus abſtracta, talis certè non eſſet ſingularis, & indiuidua, ſed uniuerſalis; quandoquidem foret communis illis, itaut eſſet in potentia proxima de iiſdem prædicandi; ſed hoc pugnat cum indiuidui natura, quæ eſſentialiter ab uniuerſali diſtinguitur; ergo dari non poterit illa communis indiuidui ratio abſtracta &c. è Scholaſticis quidam, optimè ſatisfaciunt negando ſequelam, & ad probationem dicendo, conſequens eſſe verum, ſi accipiatur commune, & uniuerſale ut modus; falſum autem ſi ſumatur ut quid, cuius diſtinctionis explicatio hæc eſt. Indiuiduum eſſe commune, & uniuerſale ut modum nil aliud eſt, quàm ipſum induere modum uniuerſalitatis, nimirum ſpeciei. Intellectus enim à particularibus, ſingularibuſque pluribus abſtrahit communem ſingularis rationem, cui tribuit ſecundam intentionem indiuidui abſtractam ab intentionibus, quas ipſe ſingulis tribuerat, numero differentibus; at verò indiuiduum ſic affectum ſecundâ intentione indiuidualitatis, confert cum intentionibus eius, eidemque ſpeciei ſecundam intentionem appingit; quod eſt illud concipere ad modum ſpeciei; ob

Solutio. Explicatur Scholaſticorũ diſtinctio ut quid, & ut modus.

id indiuiduum ita conceptum, dicitur ſpecies, ac proinde uniuerſale ut modus, eò quòd concipiatur ſecundum rationem ſpeciei, & uniuerſalis; & quoniam ab illa ſecunda intentione ſpeciei, denominatur ſpeciea; ob id indiuiduum ita conceptum denominatiuè ſpecies dici conſueuit. At verò indiuiduum eſſe commune, & uniuerſale ut quid, eſt eſſe eſſentialiter tale, quod illi repugnat, cùm ſit eſſentialiter indiuiduum, nempe indiuiſum in ſe, & diuiſum à quocunque alio itaut alijs à ſe communicari non poſſit, ſolùmque potens prædicari de ſe ipſo: proindè indiuiduum conceptum ad modum ſpeciei, dicetur ut quid, hoc eſt eſſentialiter indiuiduum; at verò idem dicetur ſpecies, ut modus, ſiue denominatiuè. Ratio enim ſic abſtracta cùm ſecundum eſſe obiectivum, & præciſum ſit ſingularis, eò quòd de uno tantum dici poſſit incommunicabiliter, ut quid; ſequitur ſolum eſſe in potentia proxima, prædicabile de pluribus, ut modum; quandoquidem induit modum ſpeciei ſpecialiſſimæ, & ideirco eſt uniuerſale, ut modus; ſingulare autem ut quid, nec ullum eſt inconueniens: idem eſſe ſingulare, & commune, ac uniuerſale, dummodò ſint ratione diuersâ: ut in præſentia contingit; nam illud idem, quod eſt ſingulare ut quid, & eſſentialiter, eſt commune, ac uniuerſale ut modus, atque denominatiuè; hoc autem ideo, quoniam intentiones etiam diſparatæ poſſunt eidem competere ſecundum diuerſas comparationes ab intellectu factas.

Secunda difficultas. Grauior tamen eſt difficultas in eo poſita; quoniam à primo diuerſis, nequit abſtrahi communis aliqua ratio, in qua conueniant; alioquin non forent primo diuerſa; ſed indiuidua formaliter ſumpta ſunt primo diuerſa; ergo ab ipſis communia ratio indiuidui abſtrahi non poterit; minor ea eo conſtat, quoniam ſi indiuiduales differentiæ primo diuerſæ non forent; in aliquo deberent conuenire, & per aliqua deberent quoque differre; hoc autem poſito, petendum, num ea, per quæ differunt, ſint primò diuerſa, vel non; Si primum ab ipſis non poterit abſtrahi communis ratio, quod de differentiis indiuiduantibus initio dicere prællabat; ſi ſecundum, ſequitur abeundum in infinitum, quod non eſt admittendum. Hæc tamen difficultas tacta fuit à nobis, Diſſertatione ſeptima, cum de indiuiduo diſputaremus ſimulque diluta; conſulenda propterea, quæ ibi ſcripſimus; docuimus enim ibi communem illam rationem indiuidui non diſtingui ab ijs, hoc eſt à ſingulis indiuiduis formaliter acceptis, præciſione perfecta, ſed imperfecta tantùm; & explicuimus etiam, quâ ratione differentiæ indiuiduantes, à quibus fuit facta præciſio, dici adhuc poſſint primò diuerſæ.

Solutio petēda ex Diſſertatione ſeptima ſectione 1.

Tertia difficultas. Amplius non nulli ſic arguunt. Si daretur aliqua ratio communis indiuiduis formaliter acceptis, quæ tamen eſſet indiuidua, daretur etiam natura quædam, ſiue ratio una communis omnibus indiuidualia natura; hoc autem abſurdum; ergo etiam & id unde ſequitur. Maioris propoſitionis ſequelam ſic oſtendunt. Indiuiduum communem naturam dicit materialiter, indiuidualem differentiam formaliter; ergo indiuiduum ut ſic naturam aliquam materialiter dicit; ſed non dicit naturam quampiam determinatam, puta, humanitatem, vel brutalitatem; ergo naturam aliquam communem omnibus naturis indiuiduatis. Minorem probant, quia non poſſet aſſignari, quanam eſſet illa communis natura, & quos nam effectus in uniuerſitate rerum haberet, & cui nam fini deſeruiret.

Solutio. Neganda eſt aſſumptio, & ad eius probationem dicendum, abſurdum eſſe concedere indiuiduationem illam ſic abſtractam à ſingularitatibus, & naturam, ſeu rationem unam communem omnibus naturis indiuiduatis, vel re ipſa, vel perfectâ præciſione diſtinctam ab hac, & illa natura indiuidua; nullum tamen inconueniens eſſe totum id concedere, loquendo de præciſione imperfecta. Cogitandum enim rem ita contingere, nimirum, ut intellectus concipiat rationem quandam communem in eo poſitam, quod eſt eſſe indiuiſum in ſe, & diuiſum à quolibet alio, eſſeque incommunicabile alteri tanquam ſuperius inferiori, ſolùmque aptum prædicari de ſe ipſo prædicatione dicente, hoc eſt hoc, puta Socrates eſt Socrates, Plato eſt Plato, itaut ſit prædicatio identica, & in huiuſmodi ratione ſingularia omnia conueniant. Et quoniam ſingularia dicunt, & naturam, & ſingularitatem, formaliter enim accepta ſingularitatem, materialiter verò naturam ipſam important; propterea intellectus cogitat rationem illam communem, quatenus pro materiali dicit naturam, pro formali verò ſingularitatem, itaut totum illud abſtractum ſit id, quod eſt eſſe indiuiſum in ſe, & diuiſum à quolibet alio, ſitque incommunicabile alteri, tanquam inferiori & cuius materiale ſit naturę, formale verò ſingularitatis ratio. Hic non interuenit quædam natura diſtincta à naturis ſpecificis indiuiduorum; ſed eſt quædam ratio reperta in ipſis, in eo conſiſtens, ut ſe habeat tanquam aliquid materiale importatum per indiuidua uniuſcuiuſque ſpeciei, quæ quidem ratio ſit una per præciſionem imperfectam tantummodò, itaut non ſolùm non diſtinguantur re, ſed nec etiam præciſione perfectà à ſpecificis naturis indiuiduorum; eodem modo de ratione ſingularitatis ratiocinandum; totumque conſtans ex materiali, & formali ſic abſtractum eſt ſingulare ut ſic, primò intentionaliter ſumptum, cui intellectus tribuit ſecundam intentionem indiuidui, quatenus confert illud cum communi obiecto; atque conſiderat illi repugnare diuiſionem in plura inferiora; & ſic habetur indiuiduum ſecundo intentionaliter ſumptum, cuius fundamentum eſt illud ſingulare primò intentionaliter acceptum. Huiuſmodi autem ſecunda intentio indiuidui eſt fundamentum alterius ſecundæ intentionis, nimirùm ſpeciei. Intellectus enim tribuit huic, vel alteri ſingulari hanc, vel illam ſecundam indiuidui intentionem, ex quibus abſtrahit indiuidui ſecundam intentionem ſpeciei, quam tribuit indiuiduo ut ſic ſecūdo intentionaliter ſumpto, quatenus ſcilicèt illud confert cum hoc, & illo indiuiduo ſecundo intentionaliter accepto, unde eſt, ut indiuiduum illud generatim ſecundo intentionaliter ſumptum, per ſecundam illam intentionem ſpeciei dicatur ſpecies ut modus, atque denominatiuè. In hac tota negotiatione intellectus non interuenit illa natura, ut perſpicuum eſt, quam aduerſarij ſuâ ratiocinatione contendunt probare concedendam, quando à nobis dicatur admittendam eſſe communem illam ſingularis rationem, in qua omnia ſingularia conueniant. Hinc patet alterius difficultatis ſolutio, ea quæ eſt huiuſmodi.

Quarta difficultas. Illud hic definitur, quod prædicatur de uno ſolo tantum; at ſi daretur indiuiduum commune abſtractum ab indiuiduis, non prædicaretur de uno ſolo tantum, ſed de pluribus; unde ſic poſſunt argumentum conficere. Quod non prædicatur de uno ſolo tantum, ſed de pluribus, non eſt indiuiduum, ut ea indiuidui definitione conſtat; at ſi daretur indiuiduum commune quidem abſtractum à pluribus indiuiduis, non prædicaretur de uno ſolo tantum, ſed de pluribus; ergo ſi daretur indiuiduum commune abſtractum à pluribus indiuiduis, non eſſet indiuiduum. Minor ex eo conſtat, quoniam indiuiduum illud abſtractum

ſtractum

ſtractum fundare ſecundam intentionem univerſa-

Solutio. lis, nempè ſpeciei. Ex nuper traditis non obſcurè conſtat huius difficultatis ſolutio, reſpondendum enim negando minorem, ſi intelligatur de prędicatione, ut quid & eſſentialiter; concedenda autem de prædicatione, ut modus. Individuum enim ſic abſtractum eo pacto prædicari poteſt de pluribus, quo pacto eſt commune pluribus; eſt autem commune pluribus ſolum ut modus, quatenus concipitur ad modum ſpeciei; unde dicitur ſpecies, ac proindè univerſale denominativè, ut ſæpè dictum fuit; eſt tamen ſingulare, & individuum, ut quid, & eſſentialiter; propterea ut modus, atque denominativè poteſt de pluribus prædicari; at verò, ut quid, & eſſentialiter, non niſi de uno tantum.

Aſſertio quomodo individuũ ſecundo intentionaliter ſumptum ſe habeat. Dicendum prætereà individuum pro ſecunda intentione in concreto ſumptum tale eſſe, ut importet aliquid commune prædicabile tantum de uno; ut modus verò ſit prædicabile de pluribus, ſive in actu ſignato, ſive in actu exercito ad modum ſpeciei de omnibus individuis. Hæc aſſertio duplici parte conſtat, quarum primam ſic ſuadebimus. Id quod generatim,

Prima aſſertionis pars. & pro ſecunda intentione & in concreto ſumptum

Ratio. definitur per prædicari de uno tantum, importat aliquid commune prædicabile de uno duntaxat ut quid, ſive eſſentialiter; ſed individuum hoc loco definitum ita ſe habet; ergo individuum hoc loco definitum importat aliquid prædicabile de uno duntaxat ut quid, ſive eſſentialiter; maior propoſitio ex eo conſtat, quoniam per hoc individuum univerſali adverſatur & ab illo ſecernitur; minor autem probatur ex eo quia, individuum, quod definitur, eſt pro ſecunda intentione,

Secunda aſſertionis pars. ſed in concreto acceptum. Aſſertionis altera pars inde probata manet, quia quod prædicatur ad modum ſpeciei eſt modus, ut patet per locum à definitione ad definitum, ſed individuum pro ſecunda intentione ſumptum ita ſe habet; ergo individuum pro ſecunda intentione ſumptum eſt ſpecies ut modus, atque denominativè; aſſumptio conſtat quoniam individuum ſecundò intentionaliter ſumptum ut ſic, prædicatur de differentibus numero immediatè, nempe de intentione ſecunda applicata Socrati, & applicata Platoni, & ſic de reliquis; ergo prædicatur ad modum ſpeciei; optima conſecutio, nam quod non eſt ſpecies ut quid, & eſſentialiter, & tamen prędicatur immediatè de pluribus differentibus numero; certè prædicatur ad mo-

Confirmatio. dum ſpeciei. In huius confirmationem illud accedit, quod huiuſmodi prædicationes quidditativę ſunt, nimirùm hoc individuum eſt individuum, illud individuum eſt individuum; ſed hoc, & illud individuum diverſas ſecundas intentiones applicatas individuis pro prima intentione ſignificant; ergo individuum prædicatur in quid de differentibus numero; ergo individuum prædicatur ad modum ſpeciei, cum generatim illud acceptum fuerit. Ex hinc manifeſtum eſt, quod addebatur, nempè ſic individuum eſſe prædicabile ad modum ſpeciei, ut prædicari poſſit tam prædicatione ſignatâ, quàm exercitâ; primum ſatis eſt manifeſtum cum dicere liceat, individuum ut ſic prędicari poteſt de hoc, & illo individuo; hoc enim eſt prędicari prędicatione ſignatâ, cum prędicatio fiat per verbum *prædicari* ſecundum idem perſpicuè conſtat, quoniam hæ ſunt admittendæ prædicationes, hoc individuum eſt individuum; illud individuum eſt individuum; *hoc* autem eſt individuum ut ſic prædicari de *hoc*, & *illo* individuo prædicatione exercitâ, cum prædicatio fiat per verbum *eſt*.

Collectio dicta. Ex his licebit colligere. Primum quod hæc ſit concedenda propoſitio, individuum eſt ſpecies, quemadmodũ hęc, homo eſt ſpecies; vel equus eſt ſpecies &c. propterea quòd individuum ſecundo intentionaliter in concreto acceptum, habet ſub ſe, hoc, & illud individuum, de quibus poteſt in quid prædicari; ſed hoc intelligendum denominativè; cum enim dicitur homo eſt ſpecies, id intelligi debet denominativè, ita ut homo denominativè ſpecies dicatur; quemadmodum animal denominativè dicitur genus; ſic etiam univerſale, reſpectu quinque univerſalium, genus denominativè dicitur. Non diſſimili modo individuum ut ſic ſecundo intentionaliter ſumptum, denominativè dicitur ſpecies, eò quòd illi ſecundam intentionem ſpeciei intellectus attribuit, ac ob id eodem modo dicitur univerſale. Nec propterea plura erunt univerſalia, quam quinque; quoniam individuum non eſt univerſale prædicatione quidditativa, ſed ſolum denominativa, ut cum dicitur homo eſt univerſale. Alterum verò eſt, quod ut individuum dicitur denominativè ſpecies, ita ut hæc ſit denominativa, individuum eſt ſpecies; ſic etiam & iſta, individuum prædicatur de pluribus differentibus numero; quemadmodum enim definitum de aliquo dicitur, ita etiam, & definitio; Cum autem dicitur individuum eſt, quod prædicatur de uno ſolo, definitio eſt quidditativa ſaltem per additamentum, & per particulam *quod* innuitur ens rationis, nimirum ſecunda intentio.

Amplius hæ prædicationes diverſæ ſunt, *Socrates eſt Socrates; Socrates eſt individuum; hoc individuum eſt individuum; ſingulare eſt individuum*. Prima enim propriè eſt prædicatio exercita, ſingularis de ſingulari, hoc eſt eiuſdem de ſe ipſo. Secunda eſt prædicatio exercita accidentis, ut quinti prædicabilis; Socrates enim continetur ſub ſingulari ut ſic, cui per intellectum attribuitur ſecunda intentio individui. Tertia eſt prædicatio ſpeciei, cum hoc individuum, ſub individuo ut ſic, tanquam ſub ſui ſpecie immediatè contineatur. Quarta eſt prædicatio denominativa, cum ſecunda intentio individui ſit forma quædam rationis, attributa ſingulari ut ſic, quod ab illa denominatur, ut cum dicitur corpus eſt coloratum. — Prædicationes quadruplicantur.

Aſſerendum prætereà definitionem illam traditam de individuo per prędicari de uno ſolo, quam optimè individuo convenire, eiuſque naturam explicare. Hæc enim definitio ſufficienter explicat in quo individui ratio conſiſtat, prout hoc ab univerſali, & à quocunque alio diſtinguitur; ſufficiens igitur exiſtimanda, cùm definitio nil aliud ſit, quàm oratio rei definitæ naturam exprimens; aſſumptum verò ſic oſtendo; ſingulare, ſeu individuum, & univerſale in eo conveniunt, quòd ambo prædicabilia ſunt, differunt autem, ex eo quia univerſale de pluribus; individuum verò de uno tantum poteſt prædicari; hæc igitur deſcriptio naturam explicat individui, prout hoc ab univerſali, & ab alio quocunque, quod non eſt ipſum, diſtinguitur. Amplius hæc definitio facit individuum à ſpecie ſpecialiſſima, ſive atoma, tanquam à ſuo correlativo differre; ergo conveniens exiſtimanda eſt. Conſequutio optima; quoniam definitio alicuius relativi probè tradita exiſtimari debet, quando facit definitum à correlativo differre; huiuſmodi autem eſt individui definitio comparatione ſpeciei; nam individuum ad duo referri poteſt, ſcilicet ad univerſale, & ad ſpeciem ſpecialiſſimam; à priori differt per prædicari de uno tantum; à poſteriori verò per non habere inferiora numero differentia, at utrumque hęc præſtat definitio; ergo hęc definitio facit individuum ab univerſali, & ſpecie ſpecialiſſima differre; aſſumptio ex eo cóſtat, quia per prędicationem de uno tantum, excluditur prædicari de pluribus, quod convenit univerſali, &

Aſſertio. Prima ratio. Secunda.

li, & excluditur prædicatio de differentibus numero, immediatè tamen, quod conuenit ſpeciei ſpecialiſſimæ; nam prædicari de uno tantùm, ſcilicet numero, eſt prædicari de non differentibus numero.

Prima difficultas.

Aduerſus indiuidui ſignati definitionem multa quidem ſe offerunt conſideratu digna, præter ea, quæ Diſſertatione ſeptima tractauimus & primò videtur indiuiduum definiri non poſſe. Quod enim eſt ſingulare ſub definitionem non cadit; at indiuiduum quomodocunque, ſiue pro prima, ſiue pro ſecunda intentione ſumatur, eſt quidpiam ſingulare; ergo indiuiduum quomodocunque fuerit acceptum, definiri non poterit; maior videtur ad aures Ariſtotelis, cùm illam pluribus in locis expreſſerit. Et ratio eandem quoque ſuadet; tum quia definitio debet conſtare ex genere, & differentia, vel ex aliquibus ſe habentibus ut genus, & differentia; ſed ex his ſingulare conſtare non poteſt, cùm illa communia ſint, non enim ſingulare poteſt ex communibus coaleſcere; alioquin ſingulare non foret; tum quia definitio eſt rei habentis quidditatem, cùm hanc debeat exprimere; at ſingulare ut ſingulare quidditatem non habet, cum hæc ſit communicabilis pluribus. Minor autem principalis argumenti euidens eſt, nec probatione indiget.

2. poſt. t. 2. 7. Diu. t. 5. 7. text. 7).

Confirmatio.

Confirmatur hæc ratio, quia quod non eſt commune, non poteſt definiri; at indiuiduum non eſt quidpiam commune, ut ſatis notum eſt; ergo non poterit indiuiduum definiri; maior inde patet, quoniam definitio debet eſſe communis, utpotè conſtans ex communi conceptu generis, & ex differentia, quæ pariter eſt communis pluribus, cum ex uniuerſalibus unum ſit.

Solutio.

Fit ſatis reſpondendo, etſi ſingulare prout eſt in re admittatur propriè definiri non poſſe; non propterea concedendum ſub definitionem illud non cadere, quatenus acceptum ſecundum conceptum præciſum ab hoc, & illo ſingulari dicens ſecundam intentionem indiuidui; hoc enim pacto etſi ſit indiuiduum ut quid, & eſſentialiter; eſt tamen commune & uniuerſale, ut modus, ſiuè denominatiuè, unde dicitur denominatiuè ſpecies, ut ſuperius explicuimus.

Confirmationis ſolutio.

Nec abſimili modo confirmationi eſt occurrendum; ſic enim acceptum indiuiduum conſtare poteſt ex genere, cujus loco ſtat ſecunda intentio, & differentia, quæ circumſcribitur per prædicari de uno tantum. Vt præteream poſſe etiam definiri ſingulare pro prima intentione ſumptum, generatim tamen acceptum definitione, quæ ſi non conſtet ex partibus perfectâ præciſione diſtinctis; poterit tamen definitio tradi per maiorem expreſſionem conceptus, iuxta dicta ſuo loco de indiuiduo, ubi docuimus per definitiones indiuidui, ac ſingularis rationem uniuocè communem omnibus indiuiduis, & de ſingulis prædicabilem in quid explicari.

Diſſ. 7. ſect. prima.

Secunda difficultas

Præterea & coincidit ferè cum præcedenti; quod non eſt commune, nequit definiri; ſed indiuiduum quomodocunq; ſumatur, nequit eſſe aliquid commune; ergo non poterit definiri; maior patet ex dictis in gratiam ſuperioris argumenti; minor ex eo etiam probari poteſt, quia quodcunque eſt indiuiſum in ſe, & diuiſum à quocunque alio, ut non ſit communicabile alteri tanquam ſuperius inferiori, nequit eſſe commune; quod enim tale eſt, certè diſtinctum non eſt à quolibet alio; ſed eſt in multis; at indiuiduum ita ſe habet; ergo non erit commune pluribus.

Solutio.

Solutio patet ex proximè traditis; nam quod per hanc definitionem definitur eſt indiuiduum, atque adeò indiuiſum in ſe, & diuiſum à quolibet alio, & alteri incommunicabile &c. quo pacto non refertur, niſi ad unum tantùm, de quo prædicatur; accidentaliter tamen, atque denominatiuè eſt ſpecies, eſtque commune multis.

Tertia difficultas.

Poſſet etiam quiſpiam objicere hunc in modum. Indiuiduum ſecundointentionaliter ſumptum eſt ſpecies ad omnia indiuidua; hæc enim eſt prædicatio ſpeciei de indiuiduo; hoc indiuiduum eſt indiuiduum, & hoc aliud &c. ergo quod hìc definitur eſt ſpecies, & non indiuiduum.

Reſponſio.

Dices per definitionem hanc definiri id, quod eſt eſſentialiter indiuiduum, denominatiuè tamen eſt ſpecies.

Confutatio.

Contra; nam eſſentialiter indiuiduum eſt quod prædicatur de uno tantùm; ſed indiuiduum generatim acceptum, non prædicatur de uno tantùm, cùm hoc modo ſit commune multis, habeatque rationem ſpeciei; ergo non definitur, quod eſt eſſentialiter indiuiduum.

Solutio, & ſuperior approbatur reſponſio.

Reſpondendum allatam ſolutionem optimam eſſe; & ad replicam dicendum: Indiuiduum acceptum generatim prędicari de uno tantùm eſſentialiter, prædicari autem de multis accidentaliter, & denominatiuè.

Quarta difficultas

Aliqui verò ſic objiciunt. Socrates de hoc, & illo Socrate uniuocè prædicatur propterea quòd, prædicatur uno nomine, unâque ratione de ipſis, cum eadem ſit utriuſque definitio; ergo indiuiduum non prædicatur de uno ſolo.

Solutio.

Sed hæc ratiocinatio nihil concludit; tametſi enim hic, & ille homo eandem habeant ſuæ ſpeciei definitionem; non tamen habent unam definitionem communem ut in Socratis nomine conueniunt; idcirco Socrates dicitur de illis ſecundum idem nomen, non tamen prædicatur de ipſis ſecundum unam eandemque rationem per nomen illud importatam, quod ad uniuocam prædicationem unius de pluribus requiritur.

Quinta difficultas

Objici etiam poteſt ad probandum definitionem ſaltem traditam non eſſe prout à Logico tradi debet. Indiuiduum enim eſt indiuiſum in ſe, & diuiſum à quolibet alio, itaut ſit incommunicabile alteri; ergo indiuidui definitio debet exprimere aliquid reale, cùm eſſe indiuiſum in ſe, & diuiſum à quolibet alio &c. ſit reale quidpiam; ergo indiuidui definitio non traditur prout à logico tradi debet; propterea quòd hic non verſatur niſi in conſideratione entis, quod habet eſſe tantùm in anima.

Solutio.

Hæc diluta manet difficultas ex dictis, cum probatum fuerit indiuiduum ſpectari bifariam, prout ſcilicet in prima, & in ſecunda intentione conſiſtit; poſteriorique modo conſiderandum à Dialectico quidem aſſumit; qui propterea definit indiuiduum, quod ſit indiuiſum in ſe, & diuiſum à quolibet alio ſitq; incommunicabile alteri &c. prout tamen ſecundam intentionem inuoluit.

Sexta difficultas.

Grauior eſt difficultas de diuina natura, quæ maximè quidem indiuidua & ſingularis eſt, cum tamen prædicetur de multis, ſcilicet de Patre, filio, & ſpiritu Sancto; rectè ſiquidem dicitur pater eſt Deus, filius eſt Deus, & ſpiritus ſanctus eſt Deus; hinc propterea conſequens ſit, ut hæc definitio non omni conueniat definito.

Solutio.

Nulla tamen eſt conſecutio, cum enim dicitur indiuiduum eſſe, quod prædicatur de uno tantum, quodque propterea non prædicatur de pluribus, non intelligendum excludi quamcunque prædicationem unius de pluribus; ſed illam duntaxat, quæ propria eſt uniuerſalis, qualis profectò dici non poteſt, qua Deo conuenit reſpectu trium perſonarum, quod ex ijs, quæ de uniuerſali tractauimus, cuique poteſt eſſe perſpicuum; requiritur enim ad prædicationem uniuerſalis, ut quod prædicatur, ſit in pluribus cum diuiſione naturæ, non quoad eſſe eſſentiæ, ſed quoad eſſe phyſicum, quod certè in Diuinam naturam non cadit, cum hæc eadem numero ſit in tribus perſonis.

Septima difficultas

Difficultates aliæ non deſunt. Objiciet enim aliquis

Digitized by Google

quis hunc in modum. Socrates eſt indiuiduum, & tamen de nullo poteſt prædicari; non ergo illa definitio benè de indiuidoo tradita eſt, cùm non cuicunqoe poſſit indiuiduo accõmodari. Secunda pars aſſumpti colligitur ex Ariſtotele dicente, à prima ſubſtantia nullam eſſe prædicationem: at verò Socrates eſt prima ſubſtantia? ergo de nullo poterit prædicari. At ſi ſermo ſit de prædicatione formali, ad quam reqoiritur ut prædicatum aliquo modo debeat eſſe à ſubiecto diſtinctum, concedendum profectò Socratem de nullo prædicari poſſe; ſi verò ſermo fiat de quacunq; prædicatione complectente ſcilicet tam formalem, quàm identicam, negandum Socratem de nullo poſſe prædicari; propterea quòd prædicatione identicâ prædicari poteſt de ſe ipſo, quod eſt prædicari de uno tantùm; ad hanc enim prædicarionem ſufficit inter ſubiectum, & prædicatum diſtinctio rationis ratiocinantis, quæ certè inter Socratem ex parte prædicati, & eundem ex parte ſubiecti intercedit. Philoſophos autem de ſola prædicatione formali ſermonem habet.

Solutio.

Octaua difficultas

Præterea indiuiduum entis, & qoodlibet genericom indiuiduum prædicabile eſt de multis; tradita igitur definitio non omnibus indiuiduis poteſt accommodari, mala igitur definitio cenſeri debet. Aſſumptum ſic oſtendo. Hoc ens, & hoc animal indiuidua ſunt, ſed hæc prædicari poſſuot de Socrate, & Platone, cum veræ ſunt hę prædicationes, Socrates eſt hoc ens, & hoc animal; Plato eſt hoc ens, & hoc animal; ergo indiuiduum entis, & quodlibet genericum indiuiduum de multis poterit prædicari; Negandum aſſumptum, & ad eius probationem negandum indioiduum genericum de multis prædicari, cùm tantùm de uno ſolo prædicetur, cum enim dicitur Socrates eſt hoc ens, & hoc animal, & Plato eſt hoc ens, & hoc animal, certè hoc ens, & hoc animal, qood prædicatur de Socrate, numero diſtinguitur ab eo, quod prædicatur de Platone, quod igitur de Socrate prædicatur, oriqu de ſolo prædicatur Socrate, & quod prædicatur de Platone, de ſolo Platone prædicatur. Vbi aduertendum has prædicationes eſſe identicas, ſi prædicatum ſumatur ſignatè, & particulariter, non autem pro conceptu communi ſingulis indiuiduis; nempè cum dicimus Socrates eſt ex. gr. hic homo; ſumi debet *hic homo* ſignatè, & particulariter, non autem pro conceptu communi ſingulis indiuiduis humanis, quatenus Socrates eſt hic homo, & Plato eſt hic homo; ſic enim *hic homo* noo habet rationem indiuidui; ſed uniuerſalis non quidem ut quid, & eſſentialiter, ſed ut modus, atque denominatiuè. Hoc idem dicendum de alijs illis prædicationibus, Socrates eſt hoc ens; eſt hoc animal &c.

Solutio.

Aduertatio.

Cum autem in definitione dicitor indiuiduum prædicari de ono ſolo, innuitur prædicatio identica, qoia ſcilicet indiuiduom prædicatur de ſe ipſo; hæc tamen prædicatio non ſic eſt indiuidui propria, ut uniuerſali conuenire non poſſit; nam rectè dicimus, homo eſt homo; animal eſt animal; ſed illud intereſt, quòd indiuiduo ſolà competat identica prædicatio; at uniuerſali præter hanc, competit etiam prædicatio de pluribus; utrumque igitur prædicabile eſt; ſed indiuiduum ſolâ identicâ, ooiuerſale verò & identicâ, & formali prędicatione poteſt prędicari. Cæterùm huiuſmodi prędicatio, quæ identica dicitur inartificioſa eſt, & ad diſciplinas inutilis, cùm per ipſam nihil notificetor ignotum, omnium tamen veriſſima, nulla enim verior prędicatio, quàm eiuſdem de ſe ipſo.

Aduertatio altera.

Præterea difficultas eſt de indiuiduo vago, propterea quòd ipſum eſt indiuiduum, cum tamen prædicetur de pluribus; hæ nanque veræ ſunt prædicationes, Socrates eſt aliquis homo, Plato eſt aliquis homo, & ita de reliqois; falſum igitur indiuiduum non de pluribus, ſed de uno tantùm prędicari. Huius difficultatis ſolutio petenda eſt ex ijs, quę de indioiduo vago docuimus; diximus enim indiuiduum vagum non ſignificate quidpiam commune pluribus; ſed immediatè ſignificare plora ſub diſionctione, ot infra magis patebit, nam ex. gr. aliquis homo, idem ſonat, quod hic, vel ille homo; non eſt igitur indiuiduum, de quo in præſentia ſit ſermo; dum de ipſo traditur definitio; ſiquidem definitur indioiduum ſignatum, hoc enim propriè dicitur de uno ſolo prædicari, qoia illud determinatè ſignificat.

Nona difficultas.

Solutio.

Amplius illud etiam aliquid negotii faceſſit, quòd oppoſitæ definitiones, nec per ſe, nec per accidens eidem conuenire poſſunt, quoniam unius rei, ut unica quidditas; ſic onica definitio, at verò indiuiduum ſecundointentionaliter acceptum, ut ſuperiùs ſtatuimus, poteſt de pluribus prædicari; malè igitur dictum fuit indiuiduum de uno tantùm prędicari. Ex dictis tamen facile conſtat quid reſpondendum ſit; quandoqoidem indiuiduum acceptum ut quid, & eſſeotialiter, prædicatur de uno tantum, illique repugnat prædicari de pluribus; ſumptum autem ut modus, hoc eſt ſub ratione ſpeciei, poteſt de pluribus prædicari, ut ſuperiùs declaratum fuit; quæ ut clarius intelligantur, animaduertendum maiorem propoſitionem eſſe veram de abſolutis; itemque intellectam, ut quid; falſam autem de relatiuis, & intellectam ut modum, quandoquidem relatiua, ita ſe habent, ot uni eorum plures definitiones relatiuæ oppoſitæ; quoniam relatiua poſſunt plores habere terminos, per quorum fundamenta debent definiri. At verò indiuiduum eſt quoddam rationis relatiuum, formarique poteſt ab intellectu per comparationem ad omnia particularia indiuidua, & per ordinem etiam ad ſe ipſum, qoatenus habet eſſe incommunicabile pluribos; unde eſt ut indiuiduum ſit de uno ſolo prædicabile ut quid, ac eſſentialiter; de ploribus autem ut modos, atqoe denominatiuè. Et in horum maiorem declarationem illud etiam addendum, quòd indioiduum ſecondointentionaliter, & in concreto ſumptum, ſimpliciter, & ut ſic, poteſt prædicari de pluribus ad modum ſpeciei prædicatiooe exercitâ, & prædicatione ſignatâ; & quidem prædica ione exercitâ; qooniam ſecunda intentio ſpeciei, quam illi intellectus app ngit, eſt conditio, quâ poſitâ indiuiduum ipſum prædicari poteſt, adeout quatenus affectum huiuſmodi ſecunda intentione ſpeciei, ſit prędicabile de pluribus indiuiduis prædicatione ſignatâ. Indiuiduum verò ſecundo intentionaliter acceptum, cui intentio ſpeciei tribuitur, ſit prędicabile prædicatione exercitâ, quâ dicimus hoc indiuidoum eſt indioiduum.

Decima difficultas

Solutio.

Tandem id mihi videtur apprimè cum veritate conſentire, quod hæc indioidui definitio competat per ſe indiuiduo ſecundointentionaliter, & in concreto accepto; per accidens verò, atque denominatioè indiuidoo quoqoe primointentionaliter ſumpto. Vtrumque dictum probatur, & quidem primum ex eo, quòd definitio datur per prædicari, & non per eſſe; at verò prędicari per ſe conoenit ſecũdis intentionibus, per accidens autem, & denominatiuè primis, ut apud Dialecticos ſatis vulgatum eſt; ergo definitio competit per ſe indioiduo ſecundointentionaliter, & in concreto, accepto. Secundum etiam eoidens eſt, quoniam quod conuenit per ſe ſecundis intentionibus, per accidens, & denominatioè conuenit primis; quod enim conuenit ſecundis intentionibus ad eum modum primis conuenire debet, quo eædem ſecundæ intentiones primis conueniunt, ac de primis dicuntur, ſed ſecundæ intentiones primis conueniunt denominatiuè,

Aſſertio duplici parte conſtat.

Ratio pro prima parte.

Ratio pro ſecunda.

ad eſſe actualis exiſtentiæ, intelligendum erit. At ſi primum illod pronunciatum pro ſecunda intentione intelligendum arbitremur; ut etiam, ſecundom, & quidem ſic explicandum, ut cùm hîc ſpectetur prima ſubſtantia in ordinè ad ſecundas, & ad accidentia in ratione ſubijcibilis, ut ſuperiùs animaduerſum fuit; hęc autem omnia in ordine ad primam ſubſtantiam ſecundum rationem eſſentialiter, vel accidentaliter prędicabilis, cum relatioa poſita ſe ponant, & perempta ſe perimant; conſequens fit, ut ſublatis primis ſubſtantijs, etiam ſecundę, & accidentia penitùs auferantur.

Quoniam autem ſecunda ſubſtantia nil aliud eſt, quàm ſubſtantia uniuerſalis; ob id hoic aptari poterunt, quę de uniuerſali tractauimus; unde ad prędicationem, quod attinet, cùm dicitur ſecunda ſubſtantia prędicari de prima, reuocanda ſunt ad memoriam quę de prędicatione uniuerſalia attulimus; quare dicendum ſecundam ſubſtantiam ſub ratione relationis ad primam, per ſe prędicari de illa, non quatenus eſt ens per accidens ex natura ſecundæ ſubſtantię, & relatione rationis conſtitutum, ſed tantùm per rationem naturę, quę eſt vnum ens per ſe, quę prędicari tamen non poteſt de prima ſubſtantia, niſi actu ſit ſub tali relatione rationis; ita ut natura ipſa ſubſtantię prędicetur, ut ſubſtat intentioni, non quidem tanquam rationi formali prędicandi; ſed veluti conditioni eam ponenti in ſtatu uniuerſalitatis, unde habeat, ut de prima ſubſtantia poſſit prędicari; ita fit ut tradita definitio ſecundę ſubſtantię non conueniat aggregato ex re, & intentione; ſed potius definiatur ſubſtantiæ natura ut ſubeſt intentioni; vel intentio ut applicata eidem naturæ; adeout unum eorum directè, & principaliter ſit definitum; aliud autem ut connotatum ingrediens definitionem per additamentum.

Quomodo ſubſtantia ſecunda dicatur prædicari de prima.

Cum autem dicitur, ſecunda ſubſtantia prædicari de prima; explicandum, quomodo id intelligendum ſit, iuxta duplicem prædicationem exercitam ſcilicet, & ſignatam. Prædicatione quidem ſignatâ non eſt propriè ſubſtantiæ natura, quæ prædicator de prima ſubſtantia, ſed eſt uniuerſalitas ipſa in concreto ſumpta, hoc eſt, ut applicata ſubſtantiali naturæ, cuiuſmodi eſt prædicari de pluribus, quia talis prædicatio fit per terminos ſecundæ intentionis, ut applicatos primis; loquendo tamen de prædicatione exercita, quæ fit per terminos primæ intentionis, ſubſtantialis natura eſt, quæ propriè de prima ſubſtantia prædicatur, non intentio. Illud enim exercitè prædicatur de ſubiecto, illud inquam, quod eſt in ipſo; at verò ſubſtantialis natura propriè eſt in primis ſubſtantijs, non intentio; ergo natura erit, quæ propriè prædicatur de illis, & uniuerſalitatis intentio erit duntaxàt conditio, quæ facit naturam ſubſtantialem in potentia proxima de primis ſubſtantijs prædicabilem. Sic igitur intelligendum ſecundam ſubſtantiam prædicare de primis, natura ſiquidem ſubſtantialis eſt in illis, in quibus multiplicatur, etſi non ſecundum eſſe eſſentiale naturæ; multiplicatur tamen ſecundum eſſe reale phyſicum, quod recipit à parte rei; proindèque de ipſis prædicari poteſt ſignatâ ſcilicet, & exercitâ prædicatione, ſenſu nuper explicato.

SECTIO QVINTA.

Difficultates quædam circa primam ſubſtantiam expenduntur.

Prima difficultas.

VIdetur Philoſophus ineptè ſubſtantiam primam ſumpſiſſe definiendam. Nam vel quod per hanc definitionem explicatur eſt aliquid ſingulare, vel quidpiam commune. Non primum, quoniam ſingulare non eſt definitionis capax, unde Plato, ut accepimus, ſingularia dicebat eſſe ab arte reijciendam. Neque ſecundum, qoia definitio, definito repugnaret; hæc enim inuicem aduerſantur, videlicet eſſe commune, ſiue uniuerſale, & non dici de ſubiecto; ſi nanque de ſubiecto non dicitur, ſingulare, & non commune eſſe debet. Hanc eandem difficultatem de indiuiduo diſputantes attulimos; eodemque modo ſoluenda. Dicendum igitur per hanc definitionem explicari aliquid, qood eſt ſingulare, ut quid, eſt tamen commune ut modus, vel ſingulare eſſentialiter, at verò commone, ac uniuerſale denominatiuè; vel ut alij loquuntur, eſt ſingulare, ut quod, ſed uniuerſale ut quo; quanuis igitur non dici de ſubiecto repugnet communi ut quid, & contra; non tamen repugnat ei, quod eſt commune ut modus: poteſt enim incommunicabilitas, communia denominari, & ea ea ramen oriri, ut nullum eorum, in quibus eſt, communicari poſſit; quia ſcilicet illud eſt incommunicabile ut quid & eſſentialiter, communicabile autem ut modus, ſiue denominatiuè. Solutio.

Erat primæ ſubſtantiæ definitio, quòd *non ſit in ſubiecto, nec de ſubiecto dicatur*, videtur tamen haud benè exprimere definiti naturam. Eſſentia enim primæ ſubſtantiæ, utcunque fuerit accepta, vel ſcilicet pro ſubſtrato, vel pro formali, eſt aliquid poſitivum; non benè igitur per negationem explicatur. Aſſomptum probatur ex eo, quia indiuiduum ſubſtantiæ eſt qoid poſitivum, cùm talis ſit ſubſtantia materialiter ſumpta, & relatio etiam, quâ refertor ad ea, quæ ſubſtentat; conſecutio autem optima, quia quod poſitivum eſt, non benè per negationem explicatur, cùm hæc illi contraria ſit. Et in huius confirmationem illud facit, quòd ſubſtantia formaliter relatio eſt; proindèque debuit per ſuum terminum definiri; non ergo per negationem, cum hæc talis terminus non ſit. Fit ſatis reſpondendo per geminam illam negationem in primę ſubſtantiæ definitione poſitam, circumſcribi poſitivum illud, per quod prima ſubſtantia conſtituitur, prior enim negatio circumſcribit modum poſitivum perſeitatis, qoo ſubſtantia conſtituitur ab accidente diſtincta; negatio verò altera poſitiuam indiuiduationis differentiam circumſcribit; per quam ei de ſubiecto, hoc eſt de inferiori dici repugnat; quæ ſuperiùs etiam adnotauimus, ubi pariter addidimus definitionem tam primæ, quàm ſecundæ ſubſtantiæ tam pro prima, quàm pro ſecunda intentione poſſe explicari: ad confirmationem verò dicendum primam ſobſtantiam pro prima intentione ſumptam, haud relationem dici poſſe, benè tamen pro ſecunda in abſtracto tamen accepta, nam in concreto quid relatiuum dici debet, relatione rationis ſic enim eſt reſpectus rationis; at hunc in modum accepta definitur, ut patet, per ſuum correlativum fundamentaliter acceptum. Secunda difficultas. Confirmatio. Solutio. Confirmationis. Solutio.

Obijci etiam & illod ſolet Hæc definitio conuenit alijs à definito; ergo mala. Aſſumptum inde conſtat, quia conuenit Deo, ſiquidem ipſe non eſt in ſubiecto, nec de ſubiecto dicitur; & tamen nec prima, nec ſecunda ſubſtantia dici poteſt; non ſecunda, quia non eſt uniuerſalis; non prima, quoniam alijs non ſubeſt, ſcilicet accidentibus. Occurritur negando aſſumptum, & ad probationem ipſius, dicendo per geminam illam negationem id inſinuari, quod Deo non conuenit, nempè eſſe per ſe ſubſiſtens, ita tamen ut accidentibus ſubſtet; talis enim eſt prima ſubſtantia ſpectans ad rectam prædicamenti lineam. Tertia difficultas. Solutio.

Amplius, Prima ſubſtantia dicitur de hac, & de il- Quarta difficultas.

ſs prima ſubſtantia; ergo prima ſubſtantia dicitur de ſubiecto, hoc eſt de inferiori. Huius difficultatis ſolutio conſtat ex dictis hactenus de indiuiduo; prima nanque ſubſtantia, ut modus, ſiue denominatiuè communis eſt pluribus, ac proinde de pluribus poteſt prædicari; unde hâc ratione dicitur de ſubiecto, hoc eſt de inferiori; ſumpta tamen ut quid, & eſſentialiter, ut non eſt communis pluribus, ita nec etiam poterit de pluribus prædicari, quâ ratione de ſubiecto, hoc eſt de inferiori, non dicitur.

Solutio.

Quinta difficultas.

Nec multum habet momenti, & eſt alia difficultas, quòd aliqua dentur, quæ non ſunt in ſubiecto, nec de ſubiecto dicuntur, ut hæc materia, hæc forma, cùm tamen non ſint prima ſubſtantia. Reſpondendum enim per definitionem primæ ſubſtantię inſinuatam illam intelligi, quæ eſſe completum habet, utpotè ſpectans ad rectam prædicamenti lineam.

Solutio.

Quoniam verò ſubſtare dicebatur attributum eſſe, quod priùs, & principalius primæ ſubſtantiæ conueniat; eſt cur dubitetur de huius propoſitionis veritate. Omne enim attributum pluribus ſingularibus conueniens, merito cuiuſdam communis rationis ab ipſis participatæ; ſubſtare autem eſt attributum commune omnibus ſubſtantijs primis; oportet igitur, ut ipſis conueniat merito cuiuſdam rationis ab iſdem participatę; talis autem ratio nequit eſſe, niſi ſecunda ſubſtantia; ergo huiuſmodi attributum priùs, & principalius ſecundæ, quàm primæ ſubſtantiæ accomodatum erit.

Sexta difficultas.

Reſpondendum dicendo, etſi ſubſtare priùs, & principalius concedi debeat ſecundæ ſubſtantiæ, tanquam rationi formali, unde profluit; non tamen tanquam ſubiecto, in quo ſit affectionis, ac attributi exercitium; actus enim ſubſtandi prius exercetur in primis, quàm in ſecundis.

Solutio.

Adnotandum autem ſingulare, ſiue primam ſubſtantiam relatam ad uniuerſalem, ſiue ſecundam dici magis ſubſtantiam, eò quòd prima rationem ſubſtantiæ prius prioritate perfectionis participat, quod ut intelligatur. Supponendum ſubſtantiam, ſuam hanc ſortiri nomenclaturam, vel à ſubſtando, vel à ſubſiſtendo, priori modo denominatio eſt relatiua; poſteriori autem abſoluta. Illa quidem reſpectum præſefert, quoniam ſubſtare, nil aliud, quàm ſub alio ſtare, aut ſubeſſe alteri, vel ut inferius ſuperiori, vel ut ſubiectum accidenti. Altera verò ratio penitùs eſt abſoluta, propterea quòd ſubſiſtere, nil aliud ſibi vult, quàm per ſe ſtare, in quo ſubſtantiæ natura conſiſtit, & quam prior illa ratio conſequitur. Si hanc autem eſſentialem rationem attendas, æquè omnibus ſubſtantijs conuenire fatearis neceſſe eſt, cùm æquè omnibus *per ſe eſſe* prout hoc excludit inhærere, conueniat. Et inſpecta ſubſiſtendi ratione, nulla erit illa ſubſtantiæ partitio in primam, & ſecundam, neque ſingularis magis erit ſubſtantia, quàm uniuerſalis.

Adnotatio

Dices cum quibuſdam, ni fallor, ſecundum quoque ſubſiſtendi rationem, ſubſtantiam primam magis eſſe ſubſtantiam, quàm ſecundam, quia prima ſubſtantia perfectiori modo ſubſiſtentiam, quam ſecunda, prima nimirum immediatè, ſecunda verò mediatè, participat, eo nomine, quòd ſuppoſiti ratio primò quidem, immediatèq; indiuiduis; at communibus naturis non niſi per indiuidua, conuenit. Hæc tamen inſulſa ratiocinatio, quandoquidem ſubſiſtere non unius notionis eſt; primò nanque ſumitur pro per ſe eſſe, quo pacto excludit inhærere; ſecundò prout idem ſonat ac incommunicabiliter, ut quo, & ut quod per ſe exiſtere, quod ſuppoſiti, perſonæque proprium eſt; cùm autem inter huiuſmodi ſubſtantias hæc, de qua loquimur, inſtituitur comparatio, penès id inſtitui profectò debet, quod non uni proprium, atque peculiare, ſed utrique commune eſt; huiuſmodi autem eſt ſubſiſtere ſumptum pro per ſe eſſe, prout inhærere quidem excludit, non autem acceptum pro incommunicabiliter, ut quo, & ut quod per ſe exiſtere.

Quorundam inſtantia.

Reſponſio

Sed contra, nam ſecunda ſubſtantia eſt ſpecies, ut homo, exemp. gratia, & prima ſubſtantia eſt indiuiduum, ut Socrates; ſed ſpecies perfectior eſt indiuiduo; ergo ſecunda ſubſtantia perfectior eſt primâ, ideoque magis erit ſubſtantia etiam quantum ad eſſentiam, & per ſe eſſe. minor inde probatur, quia eſſentialis perfectio rei, ex prædicatis eſſentialibus ſumitur, ſed prædicata eſſentialia primò ſpeciei & per eius participationem indiuiduo conueniunt. Argumenti ſolutio ex hac animaduerſione petenda quòd ſubſtantia bifariam accipitur. Primò, quantum ad eſſentiam abſtractam ab actuali exiſtentia, & ſubſiſtentia, quæ propterea ſolum eſſentialia prædicata reſpicit. Secundò, ſumitur pro eſſentia in ordine ad actualem entitatem, quam habet extra cauſas per actualem exiſtentiam, & completam adhuc per ſubſiſtentiam; ſubſtantiam autem ſic acceptam, ratio ſubſtandi accidẽtibus, prædicatiſque ſuperioribus conſequitur; ex eo enim, quòd ſubſtantia per ſe ſubſiſtit, omnia ſubſtentare valet. Si igitur ſubſtantia priori modo ſumatur, perfectiùs conuenit ſecundæ ſubſtantiæ, quàm primæ; ſecundo modo, & quatenus illi conuenit ſubſtandi proprietas, prima ſubſtantia perfectior quàm ſecunda dici poteſt, quoniam, ut paulo antea notaui, propriâ virtute ſubſtat; ſecunda verò non niſi virtute primæ.

Impugnatio.

Reſponſio atq; ſolutio.

Ex eo autem quòd Philoſophus dixerit *Primam ſubſtantiam eſſe magis ſubſtantiam, quàm ſecundam, & inter ſecundas, ſpeciem magis ſubſtantiam, quàm genus* non ſubinde redarguendus inconſtantiæ, cùm paulo poſt dicturus ſit ſubſtantiam non ſuſcipere magis, & minus, ut ex infra dicendis manifeſtum fiet.

Quod igitur ſubſtantia prima ſit magis ſubſtantia, quàm ſecunda, debet penès relatiuam ſubſtandi denominationem attendi, cùm hæc ab una ſubſtantia perfectiùs, quàm ab altera participari poſſit, quatenus una poteſt ſubſtare pluribus prædicatis, & cum minori dependentia quàm altera; unde eſt, ut etiam collatis ſecundis ſubſtantijs inter ſe, ſpecies dicenda ſit magis ſubſtantia, quàm genus. Maximè autem hoc primæ ſubſtantiæ conſentaneum eſt, quoniam hæc magis adhuc ſubſtat, quàm ſpecies, nimirum, & ijs, quibus ſpecies, & ipſi etiam ſpeciei ſubſtat, cum etiam, & accidentibus; & perfectiori modo, ut non immeritò collata cum uniuerſalibus ſubſtantijs, magis eſſe ſubſtantia dicatur.

Quod prima ſubſtantia ſit magis ſubſtantia, quàm ſecunda penès quid attendi debet.

Hoc tamen bifariam poteſt intelligi, pro prima ſcilicet, & pro ſecunda intentione. Primò ſingularis ſubſtantia magis ſubſtantia dicitur, quoniam phyſicæ exiſtentiæ, quam habet prima ſubſtantia, omnia innituntur; communes enim naturæ omnes, & accidentia omnia in ipſa, tanquam in una baſi fundantur; ipſâque de medio ſublatâ, omnia corruant neceſſe eſt, quemadmodum ad exiſtentiam eiuſdem omnia quidem exiſtunt. Quò celebre illud ſpectat Ariſtotelis effatum. Μὴ οὐσῶν δὲ τῶν πρώτων οὐσιῶν, ἀδύνατον τῶν ἄλλων τι εἶναι. *Deſtructis primis ſubſtantijs, impoſſibile eſt aliorum quidpiam eſſe*; propterea quòd prima ſubſtantia eſt veluti fundamentum, cui ad exiſtentiam quod attinet, cætera omnia innituntur; unde eſt, ut eâ non exiſtente, nihil poſſit exiſtere; Et idcirco nulla ſubſtantia ſit, deſtructiſque primis ſubſtantijs, nihil poſſit remanere. Falſum tamen hoc exiſtimandum quo ad eſſe obiectivum, & eſſentiæ, nullo enim ſingulari exiſtente, quidditas adhuc intelligi poteſt, formarique

Subſtantiam primam magis eſſe ſubſtantiã bifariam poteſt intelligi. Primò, pro prima intentione.

de

de illa propoſitiones veræ, ac neceſſariæ poſſunt in ordine ad eſſentialia prædicata; ut ob id Porphyrius aliquando dixerit, *ſublatis indiuiduis, non propterea tolli ſpecies, vel genera*, & quia prima ſubſtantia, primò & immediatè exiſtit, communes autem naturæ, ſecundariò & mediatè ad exiſtentiam primarum, ob id ſecundæ ſubſtantiæ nuncupantur. Sic etiam ſubſtantia prima relata ad ſecundam dicitur magis eſſe ſubſtantia (eo ſcilicet modo, quo hæc denominatio iuxta prædicta ei poteſt conuenire) non quantum ad rationem per ſe eſſendi, quæ æquè eſt in prima, & ſecunda; ſed quantum ad rationem ſubſtandi, quoniam ſubſtantia prima reipsâ pluribus ſubſtat, quàm communes naturæ, propterea quòd has eſſentialiter includit, & accidentaliter ſuſcipit accidentia, quæ ſecundis ſubſtantijs non niſi intermediâ primâ conueniunt, & idcirco ab ipſis denominantur; ut Socrates ſubſtat eſſentialiter ſuperioribus omnibus gradibus in ſubſtantiæ categoria contentis, qui ſecundæ ſubſtantiæ dicuntur; ſubſtat etiam, & accidentibus, & ut ſuperiores illos gradus eſſentialiter includit, ſic & accidentia accidentaliter recipit; quæ deindè ſecundis ſubſtantijs, nimirùm homini, animali, viuenti &c. conueniunt, & ab huiuſmodi accidentibus ſecundæ ſubſtantiæ per primam denominantur; non enim homo dicitur albus, vel niger &c. niſi quia Socrates, & Plato albus, vel niger eſt. Imo ſubſtandi ratio, quantumuis ſubſiſtendi rationem conſequatur, quam æquè in ſecunda, & prima ſubſtantia reperiri fuit adnotatum; ſecundis ſubſtantijs per primam conuenit; ſi tamen prout in exercitio, non autem in aptitudine, quæ eius eſt affectio, ſumatur. Secundo verò pro ſecunda intentione ſingularis, & prima ſubſtantia magis ſubſtantia dicitur, quàm uniuerſalis, atque ſecunda, quoniam pluribus prædicatis, tam eſſentialibus, quàm accidentalibus ſubſtat; & hæc prima dicitur, quoniam in accidentalibus prædicationibus, puta eſſe album, eſſe nigrum &c. immediatè ſubijcitur; ſecundæ verò ſubſtantiæ hoc conuenit per primam ut dicebatur, cùm homo denominetur albus, eò quòd Socrates ſit albus, adeout primariò hæc denominatio primæ ſubſtantiæ conueniat; ſecundariò autem ſecundæ.

Secundo pro ſecunda intentione.

Quam ob cauſâ ſubſtantia dicatur magis, & minus ſubſtantia.

At verò ſubſtantiæ denominationem, quod magis, vel minus ſubſtantia dicatur, attendendam eſſe penès accidentarias prædicationes oſtendi poteſt, quoniam penès id hæc ſubſtantiæ denominatio debet attendi, quod ei ſic proprium eſt, ut accidentibus conſentaneum non ſit; hoc autem eſt accidentibus, non autem ſuperioribus eſſentialibus gradibus ſubijci, cùm his accidentia pariter ſubiecta ſint; ergo hęc denominatio penès accidentarias prędicationes attendi debet; maior certa, minor autem probatur; nam hæc albedo, hic calor ſuis eſſentialibus gradibus ſubijciuntur; ſubijci autem accidentibus & accidentarijs prædicationibus, ſic eſt ſubſtantiæ proprium, ut accidentibus ſaltem ad eum modum ſcilicet per ſe primò, quo ſubſtantiæ conuenit, aptari minimè poſſit. Hinc autem ſingularis ſubſtantia eò quòd primò independenter ac immediatè his prædicationibus ſubſtat, prima ſubſtantia nuncupatur & magis ſubſtantia, quàm uniuerſalis, ſenſu infra magis declarando.

Septima difficultas.

Ad explicandam primam ſubſtantiam Philoſophus his exemplis eſt uſus *aliquis homo, aliquis equus*. Hoc tamen difficultate non caret, cùm neuter eorum, prima ſubſtantia videatur eſſe dicenda. Prima nanque ſubſtantia eſt, quæ non dicitur de ſubiecto, hoc eſt, quæ non poteſt de pluribus prędicari; at aliquis homo de pluribus poteſt enunciari, licet enim dicere, Socrates eſt aliquis homo, Plato eſt aliquis homo, & ita de reliquis; ob id aliquis homo dicetur de ſubiecto, proindèque prima ſubſtantia non erit.

Num aliquis homo, aliquis equus &c. ſit prima ſubſtantia.

Maximè controuerſum eſt, num *aliquis homo, aliquis equus* &c. ſit prima ſubſtantia, ut autem quid nobis hac de re ſentiendum videatur, aperire poſſimus, quędam de indiuiduo vago breuiter ſubijciemus, copioſius eadem in Metaphyſica tractaturi; & ut hinc exordiar. Indiuiduum vagum nil aliud eſt, quàm res ſingularis, ſed incerta, ſenſu mox explicando, dicitur vagum ab intellectu, non ex eo, quòd obiectum in ſe tale ſit, cùm omnia potius, quę à parte rei exiſtunt, reipsâ determinata ſint; ſed quoniam vitalis actus vagè fertur in illud, & quantum eſt ex ſe, non magis ad hoc, quàm ad illud terminatur; ita ut non ſiſtat intellectus in aliquo certo ſingulari, ſed per plura diſiunctiuè vagetur, ut propterea hoc ſit nomine inſignitum; unde eſt, ut vagum formaliter non rem connotet, ſed modum, quo confusè à potentia cognoſcitur, & attingitur, quod ab intellectus imperfecto cognoſcendi modo proficiſcitur; ut propterea huiuſmodi cognitio in intellectum diuinum cadere nunquàm poſſit; hæc autem ad voces tranſlata longè clariora fient.

Vnde indiuiduum dicatur vagum.

Terminus duplex cõmunis, & ſingularis.

Terminus enim vocalis cum diuiditur in ordine ad res ſignificatas, partitionem ſubit in terminum communem, & ſingularem, prętermiſſo communi, utpotè minus ad rem faciente; ſingularis ſubdiuiditur in determinatum, collectiuum, & vagum. Determinatus eſt, qui per proprium nomen, vel per commune cum nomine demonſtratiuo rem ipſam ſingularem determinatè ſignificat, ut Socrates, hic homo, ille homo &c. Vagus qui rem ſingularem indeterminatè tamen ſignificat, nimirum per terminum communem, & ſignum particulare, ut quidam homo, aliquis homo, collectiuo neglecto, cum de hoc in pręſentia ſermo futurus non ſit; de vago dicendum. Terminus igitur vagus in voce conſiſtens, ut *quidam homo, aliquis homo*, mihi videtur rem determinatam ſignificare; quoniam aliquis homo, nil aliud utiq; ſibi vult, quàm vel Socratem, vel Platonem, hunc hominem, vel illum hominem, quibus terminis rem ſingularem ſignificamus; hoc tamen intereſt, quòd cum nos dicimus *Socrates*, vel, *hic homo*, ſignificamus rem determinatam non ſolùm, ſed etiam determinatè; at cum dicimus *aliquis homo*, ſignificamus rem determinatam, ſed indeterminatè; unde cum aſſerimus terminum vagum ſignificare rem ſingularem indeterminatam, intelligendum eſt indeterminationem ſe tenere ex parte modi ſignificandi, non ex parte rei ſignificatæ. Et hoc, ex eo euidens, quia terminus vocalis ſubſtituitur loco termini mentalis, ſiue conceptus formalis, quem elicit intellectus; at huiuſmodi conceptus dum fertur in indiuiduum vagum, confuſus eſt, ſeu confusè repræſentat, eſſeque vagum dicit in recto ſingulare cognitum, connotat tamen in obliquo confuſum modum, quo cognoſcitur, hoc eſt connotat illam indeterminationem cognitionis; huius enim confuſa repræſentatio, quædam indeterminatio eſt. Itaque indiuiduum vagum erit aliquid ſingulare determinatum, ſed per terminum vocalem indeterminatè ſignificatum, & per mentalem indeterminatè repræſentatum.

Singularis triplex determinatus, collectiuus, & vagus.

Terminus vagus rem determinatam, ſed indeterminatè ſignificat.

Confirmatio.

Quod ex eo quoque confirmatum redditur, quia cùm dicimus *aliquis homo*, nil aliud ex communi omnium conſenſu dicimus, quàm vel Socratem, vel Platonem, vel hunc, vel illum hominem, ac proindè indiuidua determinata, ſed ſub diſiunctione, quod eſt indiuidua determinata, ſed indeterminatè ſignificari. Hoc autem conſentaneum eſt modo loquendi; Indiuiduum enim vagum componitur ex hoc termino *quidam*, *vel aliquis*, & ex termino communi, *homo*, *ani-*

Digitized by Google

mal &c. At terminus *quidam* duobus modis poteſt uſurpari. Primò prout denotat idem ac terminus *ſingulare*; unde idem eſt dicere, *quidam homo*, ac *ſingularis homo*, *quoddam animal*, ac *ſingulare animal*, quo ſenſu nil aliud eſt, quàm complexum quoddam ex duabus rationibus, conſtans, nimirùm ex ratione indiuiduali, rationeque communi. Secundò iidem termini *aliquis*, *quidam* ſumi poſſunt ſyncategorematicè, itaut per ſe nihil ſignificent, ſed tantùm denotent, categorematicum terminum, cui coniunguntur, ſumi pro aliquo ſingulari ſub diſiunctione. Difficultas tamen eſt de huiuſmodi ſingulari; Nam quibuſdam placuit, per prædictos terminos non ſignificari aliquod ſingulare & indiuiduum in particulari, ſed importari multa ſingularia diſiunctim. His tamen non aſſentior, cum potius credam ſignificari determinata indiuidua, ſed indeterminatè, ut dicebam; diſiunctio enim illa indeterminationem importat, non ex parte rei ſignificatæ, & repreſentatæ, ſed ex parte modi ſignificandi, & repræſentandi. Et iuxta prædicta intelligi debet indiuidui vagi definitio, quæ gemina eſt, prout duobus modis indiuiduum vagum ſumi poteſt, videlicet vel pro prima, vel pro ſecunda intentione.

Superiora clarius explicantur. Indiuiduũ ſignatum, pro prima, & pro ſecunda intentione ſumitur.

Sed ut clariùs intelligas, reuoca ad memoriam, quę de indiuiduo ſignato dicta ſunt; hoc enim duobus hiſce modis poſſe uſurpari, ſuperius adnotatum fuit. Indiuiduum enim ſignatum pro prima intentione eſt aliquid incommunicabile alijs à ſe ipſo, & ſignificatur per terminum diſcretum, vel communem cum pronomine demonſtratiuo, ut Socrates, Plato, hic homo, hic lapis &c. Idem autem acceptum pro ſecunda intentione, eſt ſecunda quædam intentio fundata ſuper indiuiduo pro prima intentione, cognito comparatiuè in ordine ad obiectum commune, prout ſibi repugnat diuidi in plura inferiora, diciturque prædicari de uno ſolo, ſcilicet de ſe ipſo, quæ quidem ſecunda intentio ſumitur vel in abſtracto, vel in concreto, ut alias aduerti. Eodem modo indiuiduum vagum, ſpectari poteſt pro prima, & pro ſecunda intentione.

Indiuiduũ vagũ, pro prima, & pro ſecunda intentione ſumitur.

Sumptum pro prima intentione eſt, quod ſignificatur per terminum communem, cum ſigno particulari, ut quidam homo, aliquis lapis, aliquod animal &c. At idem acceptum pro ſecunda intentione, eſt quædam ſecunda intentio fundata ſuper eodem indiuiduo pro prima intentione, cognito comparatiuè per ordinem ad obiectum commune, prout ſibi repugnat indeterminatè diuidi in plura, quâ ratione dicitur indeterminatè prædicari de uno ſolo, ſic aliquis homo eſt indiuiduum vagum primò intentionaliter acceptum, cùm ſit id, quod ſignificatur per terminum communem homo, cum ſigno particulari *quidam* unde hic terminus, *quidam homo*, eſt terminus vagus, quia etſi ſignificet ſingulare, quod reipsà eſt determinatum, cuiuſmodi eſt Socrates, Plato, hic, vel ille homo; ſignificat tamen indeterminatè; itaut indeterminatio non ſe teneat ex parte rei ſignificatæ, ſed ex parte modi ſignificandi.

Quomodo detur conceptus cõmunis indiuidui vagi.

Vt autem ex eo quod eſſe indiuiſum in ſe, & diuiſum à quocunque alio ſic, ut non ſit communicabile pluribus, tanquam ſuperius inferioribus, nec proindè alijs à ſe communicari poſſit, commune eſt omnibus indiuiduis ſignatis, dandum eſſe conceptum indiuidui ſignati ſimpliciter, & uniuersè, dicebamus; ita pariter ex eo quòd eſſe indiuiſum in ſe, & diuiſum à quocunque alio ſic, ut non ſit pluribus commune nec alijs à ſe communicari poſſit &c. indeterminatè ſignificatum, & repræſentatum commune eſt vagis omnibus indiuiduis, dandum eſſe conceptum indiuidui vagi ſimpliciter & generatim, fateamur oportet. Hoc tamen nil aliud, quàm quòd indiuiduum ſignatum uniuersè non ſit commune ut quid, ſed ut modus, non propterea tamen concedendum, quòd aliquis homo ſit quid commune pluribus, cùm potius dicendum ſit aliquod ſingulare determinatum, licet indeterminatè ſignificatum, & repræſentatum, quod eſt ſignificari plura ſub diſiunctione, ut ſæpè dictum à nobis fuit.

Adnotatio Diſſert. 1. Sect. 1.

Vt ad extremum quid de prima ſubſtantia dicendum ſit, præter ea, quæ alibi tradidimus, notanda ſunt, quæ ſequuntur, nempè quòd ſex iſti termini, ſeu voces, unum numero, ſingulare, indiuiduum, ſuppoſitum, hypoſtaſis, & perſona ex parte conueniunt, & ex parte differunt. Conuenientia in eo poſita eſt, quoniam omnes *hoc aliquid*, & rem incommunicabilem videlicet Socratem, hunc equum, hanc quantitatem &c. ſignificant. Diſcrepantia verò in eo ſita eſt, quoniam unum numero, ſingulare, & indiuiduum, ſingularibus rebus cuiuſcunque prædicamenti, ſiue nimirum ſubſtantiæ, ſiue accidentium conueniunt; At ſuppoſitum, hypoſtaſis, & perſona, rebus ſingularibus prædicamenti ſubſtantiæ conueniunt, quorum ratio ea eorum ſignificatione peti debet. Vnum enim numero ideo dicitur, quia non facit diuerſum numerum, ſed unum duntaxat ſignificat. Singulare autem dicitur, eò quòd ſibi repugnet in plura ſibi ſubiecta diuidi, ac inferioribus communicari, in neutro aliqua ſecunda intentio quidem occurrit. Indiuiduum dicitur tandem, quoniam de uno ſolo duntaxàt poteſt prædicari; vel quia & in idem recidit, de nullo alio à ſe dici poteſt & ſecundam intentionem inuoluit, quæ cum in omnibus prædicamentis locum habeat, ob id unum numero, ſingulare, & indiuiduum, de ſingularibus rebus, cuiuſque prædicamenti dici poſſunt. At verò ſuppoſitum, hypoſtaſis, atque perſona, cum alioquin in eo conueniant ut ſolum in ſubſtantię prædicamento ſedem obtineant, eiuſque rebus ſingularibus conueniant, in eo tamen differunt, quòd ſuppoſitum, & hypoſtaſis, rebus omnibus ſingularibus ſiue animatis, ſiue inanimis, ſiue intelligendi facultate præditis, ſiue carentibus ad ſubſtantiæ prædicamentum ſpectantibus conueniunt; at verò perſona conuenit tantùm ſingularibus intellectualis naturæ. Ad ſuppoſitum, aut hypoſtaſim redeo. Hoc ſanè dicitur, quod eſt ſubſiſtens, & quidem trifariam, prout totidem modis dicitur etiam ſubſiſtere.

Subſiſtens trifariam dicitur.

Primò prout idem ſonat quòd per ſe eſſe, & non in alio ad modum accidentis, quo ſenſu conuenit omni ſubſtantiæ, tam completæ, quàm incompletæ; & per iſtud ſubſiſtere ſubſtantia differt ab accidente. Secundò ſubſiſtens dicitur illud ens, quod per ſe exiſtit independenter ab alio, tanquam à ſubiecto, & ſuſtentante, quo pacto materiales formæ ſubſiſtentiâ carent. Tertiò tandẽ maximè propriè dicitur illud ſubſiſtens, quod ita eſt per ſe exiſtens, ut habeat ultimã actualitatem, adeout per ſe ordinabile non ſit ad aliquem actum ſimpliciter, ultra illum, quem habet, nec alteri eſſe poſſit eſſendi ratio; ſed omninò incommunicabile ſit ut quo, & ut quod. Et hoc eſt illud ſubſiſtens quod cum ſuppoſito conuertitur, ſolumque primæ ſubſtantiæ conuenit, unde iuxta primam uſurpationem, forma ſubſtantialis cẽſetur ſubſiſtere; iuxta ſecundam etiam materia, non autem forma, exceptâ animâ intellectrice; iuxta tertiam neque forma, neque materia; ſed ſubſtantia completa, ſingularis tamen directè ſpectans ad prædicamentum ſubſtantiæ; hæc enim excludit omnem incommunicabilitatem, tam reſpectu ſubiecti per modum formæ, quàm reſpectu totius per modum partis conſtituentis, quàm reſpectu ſuppoſiti alieni per modum naturæ.

Reſſumit

Vt ad primam ſubſtantiam reuertar, hæc planè ſic

ſic

Digitized by Google

tur conſideratio de prima ſubſtantia.

ſe habet, ut eius ratio nequeat indiuiduis, vel ſingularibus tantùm conuenire, ut ex dictis cuique poteſt exploratum eſſe; ſed amplius requiritur, ut huiuſmodi ſingularia ſint ſuppoſita, vel perſonæ. Num autem ſuppoſitum, vel perſona ſignificetur per terminum communem cum ſigno particulari, controuerſum eſt.

Aſſertio.

At iuxta dicta de indiuiduo vago crediderim affirmandum, itaut aliquis homo ex. gr. ſit prima ſubſtantia, cùm enim ſit indiuiduum vagum, & hoc, ut ſuperius oſtendimus, etſi indeterminatè, ſignificat tamen indiuiduum ſignatum, quod ſuppoſitum, & prima ſubſtantia dici poteſt, conſequens ſit, ut aliquis homo, prima ſubſtantia dici mereatur.

Initio propoſitę difficultatis ſeptimæ ſolutio.

Difficultatem autem initio propoſitam diluere ex hactenus diſputatis operoſum non erit. Reſpondendum eſt enim, cum dicimus Socrates eſt aliquis homo, Plato eſt aliquis homo, non fieri prædicationem alicuius de ſubiecto, nimirum ſuperioris de inferioribus, ad hoc enim requiritur prædicatio formalis, quâ, quod eſt commune pluribus, de pluribus prædicetur, quod in hac prædicatione minimè contingit, cùm per ipſam prædicetur idem indeterminatè ſignificatum, de eodem determinatè ſignificato, itaut identica ſit prædicatio, quantum ad rem ſignificatam, etſi non eadem quantum ad modum ſignificandi; dumque ſit illa prædicatio Socrates eſt aliquis homo, tollatur indeterminatio, quâ vagum indiuiduum laborat.

Adnotatio

Cæterùm non prætereibo illud aduertere per hos terminos *Suppoſitum*, & *Hypoſtaſis* idem ſignificari; nam Ὑπόστασις *hypoſtaſis*, plures ſignificationes habet, præſertim autem Græcis idem ſonat, quod Latinis ſubſiſtentia, ſeu naturæ ſubſiſtentia, res ſubſiſtens, res natura, & reuerà ſubſiſtens, cui opponitur ἔμφασις *emphaſis*, unde ſignificatu non differt à ſuppoſito, quamobrem, ut *quidam homo* ex dictis prima ſubſtantia, proindèque ſuppoſitum eſt, ita & hypoſtaſis dici poteſt.

Quo ſenſu prima ſubſtantia per quo, principaliter, & maximè ſubſtare dicitur.

Eſt autem conſideratu dignum, quâ ratione prima ſubſtantia dicatur, quæ *propriè*, *& principaliter*, *& maximè ſubſtare dicitur*. Optimè autem id enunciatum fuiſſe dicendum. Ponitur enim *propriè* ad differentiam accidentium, quamuis enim accidens dici poſſet accidentis ſubiectum, non ita tamen ut accidentis, cui ſubijcitur, ultimò, quemadmodum ſubſtantia dependentiam terminet. Dicitur etiam *principaliter*, ad differentiam ſecundarum ſubſtantiarum, quæ non ſubſtant accidentibus, niſi prout in primis exiſtunt, non enim homo dicitur iuſtus, vel iniuſtus, niſi quatenus Socrates, vel Plato aut iuſtus, aut iniuſtus exiſtit; Additur *maximè* ad oſtendendum primas ſubſtantias pluribus ſubſtare, quàm ſecundas; non ſolùm enim prima ſubſtantia ſubſtat omnibus alijs, quibus ſecundæ; ſed inſuper etiam ipſis ſecundis, & pluribus modis &c.

8. Diu. tex. 2. Ariſtotelis locus explicatur.

Nec exiſtimandum minus hoc Ariſtotelis doctrinæ conſentaneum, quòd aliquando pronunciauerit, *uniuerſalia magis eſſe ſubſtantias, quàm ſingularia*. Non enim ex propria, ſed ex Platonis opinione locutus eſt, qui conſtituebat ideas a ſingularibus ſeparatas, eaſque magis eſſe ſubſtantias aſſerebat.

Octaua difficultas

Nec propterea quòd uniuerſalia ſingularibus antecedunt eo prioritatis genere, à quo non conuertitur ſubſiſtendi conſequentia, ſubindè deducas, primas

Solutio.

ſubſtantias dicendas eſſe ſecundas, & viciſſim. Rectè enim adnotatum fuit, poſſe quidpiam ſubſtantiam dici primam trifariam; vel quia primò exiſtit, cuiuſmodi ſolus eſt Deus rerum omnium auctor; vel quia non conuertitur ab eo ſubſiſtendi conſequentia, quâ ratione ſubſtantia generaliſſimum genus, prima ſubſtantia dicetur, quoniam omne ſuperiùs, naturâ prius eſt inferioribus ſuis; vel quia primò ſibi vendicat ſubijci, uti ſunt indiuidua prædicamenti ſubſtantię, quo ſenſu intelligitur prima ſubſtantia, ſubſtare magis, quàm ſecunda.

Nona difficultas.

Ex hactenus diſputatis diluta manet illa, quæ pleroſque vexauit difficultas. Homo enim ex. gr. ſubſtantia ſecunda, pluribus ſubſtat accidentibus, quàm Socrates, cùm & huius, & aliorum itidem indiuiduorum ſimul accidentibus ſubijciatur: conſequens igitur, ut potius ſecunda ſubſtantia magis ſubſtet, proindèque magis ſubſtantia ſit, quàm prima. Neganda

Solutio.

tamen eſt conſecutio, adhuc enim Socrates, magis ſubſtantia, quàm homo in ratione ſubſtandi dici debet; tum quia pluribus prædicatis loquendo, etiam de eſſentialibus, ſubſtat; tum quia tametſi habito ſermone de accidentalibus tantum, paucioribus ſubſtet, adhuc tamen magis ſubſtare dicendus Socrates, proindéque prima ſubſtantia, quia pluribus modis præſtantiorique ratione, ſcilicet virtute propria, immediatè, ac ſine dependentia ab alio, ſubſtat. Secunda verò ſubſtantia, nimirum homo, iiſdem ſubſtat cum dependentia tamen ab indiuiduis. Vbi aduertendum ſubſtandi

Adnotatio

actum debere quidem attendi, qui tamen prius in primis, quàm in ſecundis ſubſtantijs exercetur, quibus non conuenit, niſi mediatè, & cum dependentia à primis, unde aptitudo ſubſtandi priùs ſecundis, actus tamen prius conuenit primis; quod intelligendum tam in ordine ad accidentia communia, quàm propria; quin etiam ad eſſentiales gradus, ſi de actu ſubſtandi ſermo fiat.

Decima difficultas.

Dices ſubſtare accidentibus, eſt affectio conſequens ſubſtantiæ rationem conſiſtentem in eo, quod eſt ſubſiſtere; ergo cui priùs huiuſmodi ratio conuenit, eidem quoque prius talis proprietas conueniet; ſed ipſa ſubſiſtendi ratio prius communibus, uniuerſalibuſque ſubſtantijs conuenit; ergo iiſdem prius quoque ſubſtare accidentibus conueniet. Obuiam itur, negando

Solutio.

minorem ſubſumptam, quandoquidem ſubſtantię ratio ſimpliciter, ac uniuersè, prout ab accidente diſtinguitur, vel ęquè omnibus competit ſubſtantiis primis, atque ſecundis, quatenus omnibus, æquè repugnat inhęrere alteri; vel ſi ſit admittenda quædam analogia, dicendum perfectiori modo conuenire primis, quàm ſecundis, cùm primę ſecundarum uniuerſam perfectionem, & aliquid amplius includant.

Difficultas decima prima.

Ex his tamen dubitandi occaſio; propterea quòd ſi iis ęque conuenit communis ſubſiſtendi ratio, conſequens ſit, ut ſubſtandi proprietas ab ipſa communi ſubſiſtendi ratione prouueniens, ęquè pariter iiſdem conuenire debet. Mala tamen hæc conſecutio; proin-

Solutio.

dèque neganda, tametſi nanque ſubſiſtendi aptitudo ęquè hiſce ſubſtantiis, imo etiam priùs ſecundis ſubſtantiis conueniret, adhuc tamen ſubſtandi actum, primis ſubſtantiis prius conuenire dicendum foret, cùm talis actus prius quidem in primis, quàm in ſecundis ſubſtantiis exerceatur, quandoquidem in ſecundis, niſi per primas exerceri non poteſt. Quod autem dicebatur de communibus accidentibus, quibus ſubſtantia ſubſtat; aptari commodiſſimè poteſt accidentibus proprijs, ſeu proprietatibus, ut nuper adnotatum fuit; nam hęc accidentia, quamuis ad exiſtentiam neceſſariamque connexionem, & aptitudinem quod attinet, prius naturis conueniant, poſterius autem indiuiduis, primiſque ſubſtantiis; ad actum tamen, & exercitium quod ſpectat, e contrario modo ſe res habet, propterea quòd aptitudo ad ridendum, priùs homini conuenit, quàm Socrati, & huic eò quòd homo eſt; ſed actu ridere, prius conuenit Socrati, quàm homi-

homini, & huic eò quòd Socrati eius indiuiduo, conuenit.

Ex primis ſubſtantijs una non eſt magis ſubſtantia quàm alia.

Et quoniam ſubſtandi actus omnibus æquè conuenit primis ſubſtantiis, ob id ex ipſis una non eſt magis ſubſtantia, quàm alia. Philoſophus tamen comparans primas ſubſtantias cum ſecundis, ut primas eſſe magis ſubſtantias concluderet; ita ratiocinatus eſt. Cętera omnia, quę in prędicamentis locum habent, aut de primis ſubſtantiis dicuntur, aut in illis exiſtunt ut in ſubiectis; ergo conſequens fit, ut primæ maximè ſubſtantię ſint; aſſumptum quoad utramque partem exemplis oſtendit. Quoad priorem hunc in modum. Animal prædicatur de homine ut de ſubiecto; ergo & de aliquo ex ſingulis hominibus; ſi nanque de nullo ſingulari diceretur, nec etiam de homine, ut de ſubiecto poſſet affirmari, quod in cæteris ſubſtantiarum generibus intelligendum iubet. Quoad poſteriorem hoc pacto. Color eſt in corpore ut in ſubiecto; ergo & in aliquo corpore ſingulari, nam ſi in nullo ex ſingularibus eſſet, nec in corpore eſſe poſſet; unde deduxit illud pronunciatum, cuius ſupra quoque meminimus: ſublatis primis ſubſtantiis nihil poſſe remanere, cum omnia aut in illis ſint, aut de illis prędicentur. Aduerſus quæ videtur quibuſdam difficultas, quoniam ratio ſubſtantię non in eo, quod eſt ſubſtare alijs, ſed in per ſe eſſe conſiſtit; tametſi igitur primę ſubſtantiæ pluribus ſubſtent, quàm reliquæ, non continuò deducendum eas eſſe maximè ſubſtantias. Aliorum ſolutione prætermiſſâ, quid reſpondendum ex dictis apertè conſtat; quamuis enim quantum ad per ſe eſſendi rationem, nulla ſit inæqualitas admittenda inter primas, & ſecundas ſubſtantias, ea tamen concedenda quoad rationem ſubſtandi.

Dubitatio.

Fit ſatis.

Difficultas decima ſecunda.

Videtur etiam prima ſubſtantia, non eſſe magis ſubſtantia, quàm ſecunda: eò quòd ſecunda ſubſtantia eſt ſpecies, ut homo; & prima ſubſtantia eſt indiuiduum, ut Socrates: ſed ſpecies perfectior eſt indiuiduo; ergo ſecunda ſubſtantia erit perfectior primâ, proindeque magis ſubſtantia. Aſſumptio conſtat, ex eo quia eſſentialis perfectio rei alicuius ſumitur ex eſſentialibus prædicatis; ſed prædicata eſſentialia primò conueniunt ſpeciei, & per participationem eius indiuiduo; ergo ſpecies perfectior erit. Hæc difficultas, ab alijs tacta, & ſoluta, aduertendo ſubſtantiam bifariam uſurpari. Primò quatenus ad eſſentiam abſtractam ab actuali exiſtentia, & ſubſiſtentia, ac proinde, quæ ſolùm eſſentialia reſpicit prædicata. Secundò pro eſſentia, in ordine ad actualem entitatem, quam habet extra cauſas per actualem exiſtentiam, & completam quidem per ſubſiſtentiam. Subſtantiam autem hoc modo ſumptam ſequitur proprietas ſubſtandi accidentibus, & ſuperioribus prædicatis; quoniam ex eo quòd ſubſtantia per ſe ſubſiſtat, poteſt omnia ſubſtentare. Reſpondent igitur ſi ſubſtantia priori modo ſumatur, perfectius conuenit ſecundæ ſubſtantię quàm primæ; hâc tamen ſignificatione in præſentia non ſumitur; ſi autem accipiatur in ſecunda ſignificatione, quatenus illi conuenit ſubſtandi proprietas; hoc ſignificatu, concedendum primam ſubſtantiam eſſe perfectiorem ſecundâ cum propria virtute ſubſtet; at verò ſecunda non niſi virtute ipſius &c.

Solutio.

Difficultas infra diſcutienda.

Moleſtum fortaſſe videbitur, quod prima ſubſtantia magis ſubſtantia dicatur, quàm ſecunda, & ſpecies, quam genus. De hac tamen difficultate paulo infrà ſermo redibit.

SECTIO SEXTA.

Difficultates nonnullæ circa ſecundam ſubſtantiam perpenduntur.

De ſecundis ſubſtãtijs.

Prima difficultas.

Verum enim verò ex antea traditis futurũ neminẽ exiſtimo, qui non intelligat, quantum in ſecundis explicandis ſubſtantiis difficultatis, & quantum laboris ſim habiturus, in primo ſiquidem limine conſiderandum occurrit, qui fieri poſſit, ut omnis ſubſtantia communis, ac uniuerſalis, etſi pertinens ad rectam prædicamenti lineam, dici ſecunda ſubſtantia valeat, ut Philoſophus enixè contendit. Difficultatis enim vis non exigua, propterea quòd ſubſtantiam in uniuerſum diuiſionem ſubiiſſe in primam, & ſecundam tanquam genus in ſpecies intelligi poſſe cum hac in re verſaremur tam diuiſo, quàm membris diuidentibus ſecundò intentionaliter acceptis, oſtendimus; quo admiſſo fatendum erit inferius conſtitui ſupra ſuperius; enimverò dicendo ſecundam ſubſtantiam eſſe genus ad primam, & ſecundam, ſi quæ diuiditur tanquam genus dicatur ſecunda ſubſtantia, nulli dubium quin ſubſtantia, quæ eſt ſuperior, ſi ſecunda dicatur, infra ſecundam conſtituatur, quæ comparatione illius inferior eſt; ne igitur hoc ſequatur incommodum, negandum erit, ſubſtantiam illam uniuerſalem, diuiſam in primam, & ſecundam eſſe ſecundam ſubſtantiam; ac ob id aſſerendum non cuicunque ſubſtantiæ uniuerſali ſecundæ ſubſtantiæ rationem conuenire.

Solutio.

Hæc eadem difficultas proponi ſolet ad oſtendendum uniuerſale non eſſe genus ad quinque uniuerſalia; propterea modo non abſimili diluenda. De uniuerſali autem ſic proponitur difficultas. Si uniuerſale foret genus ad illa quinque, ſequeretur inferius conſtitui ſupra ſuperius, dicendo ſiquidem quòd uniuerſale eſt genus, conſtituitur uniuerſale, quod eſt ſuperius, intra genus quod eſt eius inferius; ne igitur hoc ſequatur abſurdum, inficiandum eſt uniuerſale eſſe genus ad illa quinque. Obuiam itur dicendo quòd uniuerſale continet ſub ſe genus eſſentialiter, & viciſſim accidentaliter continetur ſub genere, quatenus affici poteſt genereitatis modo; unde genus ut quid, eſt inferius ad uniuerſale, quod ut modus eſſe poteſt ſuperius. Sic de ſecunda ſubſtantia philoſophandum; nempè ſubſtantia prædicamentalis, continet ſub ſe ſubſtantiam ſecundam eſſentialiter, & viciſſim ſub eadem accidentaliter continetur, quatenus affici poteſt eo, quo ſecunda ſubſtãtia ſecundò intentionaliter conſtituitur, Scholaſtici dicerent, modò ſecundeitatis ſubſtantiæ, unde ſubſtantia ſecunda ut quid, eſt inferior ad ſubſtantiam prędicamentalem, & eſt ſuperior ut modus, neque mirum, nam rectè poteſt aliquod diuiſum accidentaliter contineri ſub aliquo ex membris diuidentibus, ut de uniuerſali perſpicuum eſt, quod, ſub altero ex membris diuidentibus, nempè ſub genere accidentaliter continetur. Quibus aſſentiendum admiſſâ doctrinâ ſuperius traditâ, nimirum quòd quamuis ſubſtantia ſuprema capta pro prima intentione diuidi non patiatur in primam, & ſecundam, quoniam ut ſic naturam communem, non autem ſingularem, ac indiuiduam ſignificat, qualis per primam ſubſtantiam importatur; ſumpta tamen pro ſecunda intentione poteſt in eas, veluti ſuas ſpecies, diuidi; hunc enim in modum *ut quid* conceptum dicit præciſum à ſecundis intentionibus uniuerſalitatis, & indiuidualitatis, velut à ſuis ſpeciebus; ſolumque concipitur uniuerſalis *ut modus*.

Secunda difficultas.

Hic tamen adhuc paululùm hęrendum eſt, cum

alia

Digitized by Google

alia ſuppetat dubitandi ratio; ſubſtantia ſiquidem illa ſuprema, quæ diuiditur, accidentaliter prędicaretur de ſubſtantiis ſecunda, & prima, quod non admittendum, quando concedatur huiuſmodi diuiſio eſſe veluti generis in ſpecies; nullum enim genus de ſuis ſpeciebus accidentaliter poteſt prædicari; aſſumptum indè probationem deſumit, quoniam intentio una alteri applicata, ut modus denominatiuam, & accidentariam prædicationem efficit; at cum dicimus, ſubſtantia ſecunda eſt prędicamentalis ſubſtantia; tunc illa intentio ſubſtantiæ prædicamentalis applicatur ſecundæ ſubſtantiæ, ut modus; quoniam eſt ratio, ſub qua ſecunda ſubſtantia conſideranda ſuſcipitur; ſuprema igitur illa prædicamentalis ſubſtantiæ ratio accidentaliter de ſubſtantia ſecunda prædicabitur. Sed

Solutio. hæc difficultas eadem eſt, ac illa quæ de uniuerſali fieri ſolet, ad oſtendendum ei generis rationem, reſpectu quinque uniuerſalium eſſe denegandam. Sic enim argumentatio conficitur. Vniuerſale accidentaliter de illis quinque prædicatur; perperàm igitur ei ratio generis reſpectu quinque uniuerſalium tribuitur, cùm nullum genus accidentaliter de ſuis ſpeciebus poſſit prædicari. His fit obuiam negando quidem aſſumptum, & ad eius probationem dicendo, maiorem tantummodò concedendam eſſe, quando intentio alteri applicata, ut modus, eſt inferior, vel diſparata: non autem quando eſt ſuperior, ut in hac propoſitione, genus eſt uniuerſale. Similis in re propoſita eſt adhibenda ſolutio; qualis enim eſt illa propoſitio, genus eſt uniuerſale, talis eſt hæc nimirum, ſubſtantia ſecunda eſt ſubſtantia prædicamentalis, eſt enim, quæ ſecundæ ſubſtantiæ applicatur intentio ſubſtantiæ prædicamentalis, communior eſt, atque ſuperior. Rectè proptereà Philoſophus aſſerebat, uniuerſalem omnem ſubſtantiam eſſe ſubſtantiam ſecundam, & viciſſim.

Tertia difficultas. Subſtantijs uniuerſalibus, proindèque ſecundis veram ſubſtantię rationem fortaſſe quiſpiam denegabit, eò quòd ſolùm indiuidua ſubſtent accidentibus, cùm hæc ab eorum principijs profluant, non autem uniuerſalia, cuiuſmodi ſecundæ cenſentur ſubſtantiæ; his igitur deneganda ſubſtantiæ ratio, cum hæc à ſubſtando

Solutio. deſumi debeat. Immeritò tamen uniuerſalibus ſubſtantijs vera ratio ſubſtantiæ adimitur, prout hęc à ſubſtando ſuam accipit nomenclationem, quamuis enim illæ primariò, & perſe non ſubſtent accidentibus, ſubſtant tamen ſecundariò, quatenus in primis exiſtunt ſubſtantijs; accidens enim, quod primis immediatè ineſt, conſecutione quâdam ſecundis ineſſe dici debent.

Quarta difficultas. Sed acriùs hunc in modum argumentantur. Communes, uniuerſaleſque ſubſtantię ſingularibus priores ſunt, ac ob id naturâ prius iis ſubſtantiæ ratio, nimirum eſſe perſe, quàm indiuiduis conuenit; potius igi-

Solutio. tur uniuerſales ſubſtantiæ dicendæ primę, & ſingulares ſecundæ. Satis tamen eſt obuia reſponſio; quamuis enim uniuerſales ſubſtantiæ priores dicendæ ſint, ſecundum eſſe eſſentiæ, tam quoad eſſe perſe, quàm quoad aptitudinem ſubſtentandi; non propterea tamen, quoad actum, & exercitium, utriuſque, ut ſuperius monuimus.

Quinta difficultas. Amplius obijciunt. Genus generaliſſimum de ſubiecto, hoc eſt de inferioribus dicitur, & nihilominus non prædicatur nomine, & ratione, hoc eſt definitione de inferiori, cùm definitionem non habeat; non enim ſupra ſe genus admittit, ex quo eius definitio contexi poſſit; perperam igitur Stagirites enunciauit, ſecundas ſubſtantias de ſubiectis ſpeciebus, & indiuiduis uni-

Solutio. uocâ prædicatione, hoc eſt nomine, & ratione, ſiue definitione prædicari. Reſpondendum quòd quamuis genus generaliſſimum propriam definitionem quidditatiuam non habeat, ſecundum quam de ſubiectis inferioribus prædicetur, eò quòd omninò ſit genere deſtitutum, in inferioribus tamen eſſentialiter inuoluitur, & eius qualiſcunque definitio, ſeu potius deſcriptio fuerit, iiſdem conuenit, ut propterea nomine, rationeque dici poſſit de inferioribus prædicari.

Ariſtotelis locus affertur explicandus. Dum autem pergeret Philoſophus dicebat. Τῶν δὲ ἐν ὑποκειμένῳ ὄντων, ἐπὶ μὲν τῶν πλείστων, οὔτε τοὔνομα, οὔτε ὁ λόγος κατηγορεῖται τοῦ ὑποκειμένου. ἐπ' ἐνίων δὲ τοὔνομα μὲν οὐδὲν κωλύει κατηγορεῖσθαί ποτε τοῦ ὑποκειμένου. τὸν δὲ λόγον, ἀδύνατον. οἷον, τὸ λευκὸν, ἐν ὑποκειμένῳ ὂν τῷ σώματι, κατηγορεῖται τοῦ ὑποκειμένου. λευκὸν γὰρ τὸ σῶμα λέγεται. ὁ δὲ λόγος, ὁ τοῦ λευκοῦ, οὐδέποτε κατὰ τοῦ σώματος κατηγορηθήσεται. *Eorum verò, quæ in ſubiecto inſunt permulta ſunt, quorum neque nomen, neque definitio de re ſubiecta dicitur: nonnullorum nomen nihil probibet, interdum de ſubiecto dici; etiamſi non poſſit definitio, veluti candidum, cùm ſit in ſubiecta corpore, de ſubiecto dicitur. Candidum enim corpus dicitur, at candidi definitio nunquam de corpore dicetur.* Docet autem ex iis, quæ in ſubiecto ſunt, quædam interdum nomine, quædam verò neque nomine, neque ratione de ſubiecto prædicari. Vt album cùm ſit in ſubiecto nimirum corpore, prædicatur nomine de ſubiecto, quoniam corpus dicitur album; ratio tamen albi nunquam de corpore dicitur; enimverò Philoſopho conſilium erat probare ſolas ſecundas ſubſtantiis eſſe genera, & ſpecies primarum, in cuius gratiam ob id cum primis ſubſtantijs ſecundas, & accidentia contulerat, quibus illæ ſubſunt, atque dixerat, ex hactenus diſputatis manifeſtum eſſe, quod eorum, quę de ſubiecto dicuntur, neceſſe eſt, & nomen, & rationem de ſubiecto prædicari, ut homo de ſubiecto quodam homine dicitur; prædicatur enim, & nomen, ſiquidem homo de quodam homine dicitur, & ratio, ſeu definitio quoque hominis de quodam homine prædicatur, cum rectè dicatur, homo eſt homo, & eſt animal rationis particeps; nunc ſe ad accidentia conuertit, & ait, hæc collata cum prima ſubſtantia non eodem ſe habere modo, cùm multa nec ſecundum nomen, nec ſecundum rationem, ideſt definitionem; aliqua verò ſecundum nomen, nulla tamen ſecundum rationem, prædicentur. Cum igitur docuiſſet ſecundas ſubſtantias de primis quidditatiuè prædicari, nunc docet accidentibus hoc minimè conuenire; propterea quòd ex his quædam ſunt, quæ ſolo nomine de ſubiecto prædicantur, ut Grammaticum de Ariſtarcho, & album de cygno; quædam autem ne quidem nomine, quod interpretes de accidentibus in abſtracto intelligendum volunt, eò quòd ex. gr. albedo nec nomine, nec ratione de cygno prædicatur, ſiquidem hæc non eſt admittenda prædicatio, cygnus eſt albedo. Vel forſan hoc ideo à Philoſopho fuit pronunciatum, nimirum ex accidentibus quædam eſſe, quæ nec nominetenus de ſubſtantia prædicari poſſunt, quoniam pleraque ſunt, quibus nullum eſt impoſitum nomen concretum, ſaltem communi uſu receptum, quod ſubiectum ipſum denominet; cuiuſmodi perhibetur virtus, cuius concretum, virtuoſum communi eruditorum calculo reiicitur. Alia verò ſunt, quorum concreta liceè uſurpari ſoleant, in ſubiecta tamen non cadunt, ſed potius in ipſamet accidentia, qualia ſunt inhærens, & diſponens, prout à diſpoſitionibus deriuantur.

Difficultas autem eſt, quoniam Philoſophus dicit, ſæpè nomen ipſum accidentis, non autem definitionem de ſubiecto prædicari, ut cum dicitur, corpus eſt album, quoniam album nomine quidem de corpore prædicatur, eò quòd corpus appellatur album, non tamen Sexta difficultas.

men definitione; propterea quòd albi definitio non licet ad corpus deducere; non enim album, & corpus unâ ratione poſſunt definiri. Hoc tamen à veritate, quam maximè diſtare cenſetur, cùm non ſolum nomen, ſed etiam definitio accidentis ſecundùm illud nomen prædicari rectè videatur; ſiquidem dicitur, corpus eſt album, quod eſt accidens nomine de ſubiecto prædicari; eſt corpus coloratum diſgregativum viſus, quod eſt idem accidens definitione de ſubiecto prædicari.

Solutio. Soluitur difficultas aduertendo, cum dicitur definitio de ſubiecto non prædicari, non negari definitionem concreti accidentis, quocunque modo de ſubiecto affirmari, ut enim de homine prædicamus album dicendo, ipſum album eſſe; non diſſimiliter de eodem enunciamus eſſe coloratum diſgregativum viſus, quod eſt albi definitio; ſed non prædicari, itaut definitio accidentis concreti, ita ſit definitio primæ ſubſtantiæ, ut de ipſa non ſecùs ac definitio ſecundæ ſubſtantiæ poſſit affirmari; definitio igitur accidentis concreti de ſubiecto prædicatur, non tamen ut definitio, quaſi hæc explicet ſubiecti naturam, quod eſt de aliquo prædicari ſecundum rationem nimirum, ut definitio ſit eſſentialis ei, de quo dicitur. At verò definitio albi ex. gr. æquè extrinſecus, ac nomen ipſum de corpore prædicatur, ut mirandum propterea non ſit, ſi æquè definitio, ac accidens denominatiuè; non tamen eſſentialiter de ſubiecto prædicetur, quod eſt nomine, rationeque prædicari. Hinc diluta manet huic affinis altera difficultas, nempè quòd de quocunque prædicatur definitum, etiam definitio prædicari debet; at verò accidens concretum de ſubiecto prædicatur; ergo, & definitio eiuſdem, ac ob id nomine, rationeque de ſubiecto prædicari debebit. Solutio ex proximè dictis petenda.

Septima difficultas. Alicui forſan videbitur nullum dari accidens, in ſubiecto exiſtens, quod nomine de ſubiecto ipſo non prædicetur; propterea quòd omnis forma dans eſſe alteri, dat etiam nomen illi, proindèque nomine de eodem prędicatur; at verò accidens abſtractum eſt forma dans eſſe ſubiecto; propterea ſecundùm nomen de ſubiecto prædicetur oportet.

Solutio. Hæc tamen ratio non infringit Philoſophi dictum, is enim tantummodò contendebat, ex accidentibus aliquod eſſe, cui nullum eſt impoſitum nomen concretum, ſaltem uſu receptum, nomen inquam, quod ſubiectum denominet, ad rem ipſam tamen quod attinet, dicendum gemino modo formam ſpectari poſſe, vel per modum totius, ut eſt concretum, quo pacto ei nomine de ſubiecto prædicari non repugnat: vel per modum partis, ut eſt accidens in abſtracto ſumptum, ſecundum quam acceptionem ei nomine de ſubiecto prædicari non conuenit.

Octaua difficultas. Circa ſecundas ſubſtantias non leues difficultates ſuperſunt. Dicebat enim Philoſophus, ſecundas ſubſtantias eſſe uniuerſalia; primas autem ſingularia; aſt tamen de hoc cur dubitetur, propterea quòd uniuerſali naturæ videtur quædam unitas numeralis tribuenda, dum enim intellectus meus concipit naturam quandam, puta humanam abſtrahendo illam ab indiuiduis, ut ſic præciſa, numero videtur diſtincta ab animalis natura, quatenus hęc etiam ab inferioribus præciſa eſt. Non ſolum igitur ſubſtantiæ primæ; ſed etiam ſecundæ videntur ſingularia dicendæ.

Solutio. Hæc tamen argumentatione nihil conficitur; propterea quod numeralis unitas in duplici diſcrimine eſt, quarum una realis; altera verò obiectiua dici conſueuit; hæc enim dicitur unitas in ratione obiecti intellecti, quatenus ſicut formalis conceptus naturæ eſt unus numero; ita pariter obiectum eius in ratione obiecti per denominationem extrinſecam, à conceptu mentis dici poteſt, quis natura illa ut ſic cum tota ſua communitare eſt unum de numero intelligibilium.

Nona difficultas. 1. poſt. c. 17. Quidam autem ut probent ea, quæ ſecundæ ſubſtantiæ dicuntur, non eſſe ſubſtantias, hunc argumentantur in modum. Quæcunque ſunt in ſubiecto, & de ſubiecto dicuntur, ſunt accidentia; at quæ appellantur ſecundæ ſubſtantiæ ſunt, in alio; nimirum in primis, & de alio dicuntur, puta de iiſdem primis; ergo quæ appellantur ſecundæ ſubſtantiæ, ſunt accidentia; non ergo ſubſtantiæ.

Solutio. Non inficiandum ſecundas ſubſtantias in primis, ac proindè in alio eſſe; hoc tamen gemino modo contingit, vel ut ſuperius in inferiori ſuo, vel ut accidens in ſubiecto; cum igitur dicuntur ſecundæ ſubſtantiæ in alio eſſe, & de alio prædicari, concedendum iuxta priorem, & negandum iuxta poſteriorem modum, quo aliquid dici poteſt eſſe in alio, & de alio prædicari.

7. Diuin. cæ. 57. Decima difficultas. 7. Diuin. 6. Ad idem etiam ſic obijci ſolet. Nullum commune ſubſtantia dici poteſt; at ſecundæ ſubſtantiæ ſunt quædam communia; ergo ſubſtantiæ cenſeri non debent. *Confirmatio.* Et in huius confirmationem addunt. Quod eſt uniuerſale non eſt ſubſtantia; ſed ſecundæ ſubſtantiæ ſunt uniuerſalia, propterea quòd prædicantur de primis; ergo non erunt ſubſtantia.

Solutio difficultatis, quàm confirmationis. Eo tamen ſenſu illæ ſunt admittendæ propoſitiones, nempè quòd quæ ſunt communia, & quæ ſunt uniuerſalia, non ſunt ſubſtantiæ, ut nemini datum ſit inde colligere ijs, quæ ſecundæ ſubſtantiæ nuncupantur, denegandam eſſe ſubſtantiæ rationem; illarum enim propoſitionum hic intellectus, nimirum, ut quæ communia & uniuerſalia ſunt accepta pro ſecunda intentione, nunquam poſſint eſſe ſubſtantiæ; ſecus autem pro prima, nam communes, uniuerſaleſque naturæ, quæ in primis exiſtunt ſubſtantijs; meritò ſibi ſubſtantię rationem poſſunt vendicare.

Ariſtotelis locus. Stagirites autem primas ſubſtantias cum ſecundis, & ſecundas interſe conferens, nonnulla dicit, de quibus eſt dubitandi occaſio. Dicit enim, primam ſubſtantiam propriè, & principaliter, & maximè dici, & ita diſputat; Quod non eget alijs, ſed alia indigent illo, perfectius eſt illis; at primæ ſubſtantiæ non egent alijs, & cætera omnia egent ipſis, vel in eſſendo, vel in prædicando: ergo primæ ſubſtantiæ ſunt perfectiores, nobilioreſque cæteris alijs.

Decima prima difficultas. Dubitatio tamen occurrit, quoniam idem Philoſophus primam laudibus extollit philoſophiam, eò quòd de rebus præſtantiſſimis, hoc eſt uniuerſalioribus edisſerat, & uniuerſales demonſtrationes particularibus præfert; quoniam de rebus dignioribus, videlicet uniuerſalibus contextæ ſint; uniuerſalia igitur particularibus dignitate putat antecellere; at ſecundæ ſubſtantiæ ſunt uniuerſales; primæ verò ſubſtantiæ ſunt particulares; fatendum igitur erit ſecundas ſubſtantias primis digniores, ac præſtantiores eſſe. Et hoc eò lubentius videtur dicendum, quoniam ex eo confirmatum redditur quòd æterna nobiliora ſunt corruptibilibus; at ſecundæ ſubſtantiæ ſunt æternæ; propterea non ineptè concluditur ſecundas ſubſtantias primis dignitate pręire. Antequam autem difficultatem propoſitam diluas, aduerte, propoſitionem illam, quod non eget alijs, ſed alia egent ipſo, ſimpliciter non admittendum, ſed duntaxàt de cauſa principe; nam in inſtrumentalibus locum non habet; at prima ſubſtantia ſecundis princeps eſt cauſa eorum, quę eiſdem tribuuntur, ut propterea Philoſophus probaturus intentum rectè propoſitionem illam aſſumpſiſſe dici debeat.

Solutio. Ad difficultates quod attinet, non inficiandum uniuerſaliora dignitate minus uniuerſalibus aliquo modo pręire; alia autem ratione non item, eorum

Digitized by Google

rum enim ęternitate inſpectâ; itemque communitate, quâ ſe poſſunt pluribus communicare, nulli dubium quin prętantiora ſingularibus dicenda ſint; at ſi exiſtentię, & actualitatis ratio ſpectetur, contrario modo ſe res habet.

Ariſtotelis doctrina perpenditur. Et quoniam Philoſophus in eadem collatione ſecundarum ſubſtantiarum cum primis perſiſtens confert cum illis & ſecundas ſubſtantias, & accidentia, uniuerſalem propoſitionem enunciat dicens; alia omnia, nempe ſubſtantias ſecundas, & alia ſcilicet accidentia dici de ſubſtantijs primis, & in ijs eſſe; propterea conatur id exemplis illuſtrare, è quibus unum deſumit à ſubſtantia dicens, ut animal prędicatur de homine; ergo de quodam homine. Alterum deſumit ex accidentibus dicens, color eſt in corpore; ergo in quodam corpore; unde concludit deſtructis primis ſubſtantijs impoſſibile eſſe aliquid aliorum remanere.

Decima ſecunda difficultas. Sed in his grauis eſt difficultas, circa illam, quâ utitur, argumentationem; propterea quòd à ſuperiori ad inferius affirmando; & ab inferiori ad ſuperius negando ea Dialecticorum doctrina progredi non licet; malè igitur Stagirites intulit, animal prędicari de aliquo ſingulari homine; & viciſſim, ſi non prędicatur de aliquo ſingulari; nec etiam de homine prędicari.

Solutio. Reſpondendum Dialecticorum doctrinam ſic intelligendam eſſe, ut argumentum affirmatiuum à ſuperiori ad inferius, & negatiuum ab inferiori ad ſuperius non valeat, quando ut progreſſus ad inferius determinatum, & ab inferiori determinato; ut ſi quis argueret homo eſt iuſtus; ergo Socrates, & Plato eſt iuſtus; Socrates non eſt iniuſtus; ergo homo non eſt iniuſtus, illationes fallaces committeret; ſecus autem ſi affirmando deſcenderet ad inferius indeterminatum; ut homo eſt iuſtus; vel aſcenderet negando non quidem ab aliquo inferiori certo, vel incerto; ſed ab omnibus ſimul acceptis; tunc enim utraque illatio admitti poteſt. Prima enim innititur regulę priori è duabus poſitis in Anteprędicamẽtis, nempè; Quando aliquid affirmatur de aliquo, ut de ſubiecto, quę affirmantur de prędicato, affirmantur etiam de ſubiecto, quę etſi tradatur de prędicatis eſſentialibus abſolutè, ut ſuo loco monuimus, ad accidentalia pariter cum ſupradicta limitatione poteſt extendi. Secunda autem fundatur in lege arguendi à ſufficienti partium enumeratione, quam Philoſophus in prędentia quidem uſurpat; unde optima eſt conſecutio, nullę ſunt primę ſubſtantię; ergo nec etiam ſecundę. Nec viciſſim hoc dici poteſt, quoniam fit ſermo in ordine ad exiſtentiam, quę primò conuenit indiuiduis, & per hęc omnibus naturis; ac proinde primis ſubſtantijs, & per has ſecundis.

Decima tertia difficultas. Quidam autem ſuperius Ariſtotelis effatum, *Deſtructis primis ſubſtantijs impoſſibile* &c. ex eo improbant, quia deſtructo ſingulari homine, atque adeo primâ ſubſtantiâ, remanet anima intellectiua; imo etiam, & corpus pro altera parte cum ſuis accidentibus. falſum igitur deſtructis primis ſubſtantijs non poſſe aliquid aliorum remanere.

Solutio. Hoc tamen non magis de homine, quam de omnibus mixtis; quinimò, & ſimplicibus corporibus, ſcilicet elementis; ſi hęc corruptibilia dicantur & accidentia in materia recipi exiſtimentur, horum enim omnium deſtructis primis ſubſtantijs eorum aliquid remanet; nam deſtructâ primâ ſubſtantia viuentis, remanet corpus pro altera parte cum accidentibus ſuis; deſtructâ primâ ſubſtantia mixti inanimis, remanent elementa cum ſuis accidentibus, & deſtructâ primâ ſubſtantiâ elementi, remanet materia, quibuſdam antiquis accidentibus retentis. Prętermiſſis varijs reſpondendi modis, difficultati crederim occurrendum, dicendo deſtructis primis ſubſtantijs, nihil remanere, ſic intelligendum eſſe, ut non remaneant communes naturę, proindeque ſecundę ſubſtantię in ipſis incluſę; nec remaneant accidentia, prout ad ipſas ſubſtantias pertinebant, hoc eſt quatenus ipſas denominabant.

Cum autem Philoſophus primę ſubſtantię ſummam perfectionem oſtendiſſet cęterisque omnibus dignitate pręire demonſtraſſet; operępretium duxit, inter ſecundas ſubſtantias comparationem inſtituere; de quibus ita ſentit, ut ex ipſis cum quędam ſint ſpecies, & quędam genera, ſpeciem genere perfectiorem eſſe contendat: quod ut probet geminâ ratiocinatione concludit, è quibus, prima eſt huiuſmodi. Quod eſt propinquius perfectiſſimo enti, eſt perfectius eo, quod eſt remotius; at ſpecies eſt propinquior primę ſubſtantię, hoc eſt magis ſignificans eius naturam, quam genus; percontanti enim de aliqua prima ſubſtantia quid ſit, longè quidem euidentius aſſignabit ſpeciem, quam genus; hoc eſt magis primę ſubſtantię naturam per ſpeciem, quàm per genus explicabit; ergo ſpecies eſt magis ſubſtantia, quam genus. Secunda, qua utitur, ratio eſt, quia quę magis ſubſtant, ſunt magis ſubſtantię; at verò ſpecies magis ſubſtant, quàm genera; ſiquidem & iiſdem generibus ſubijciuntur.

In his tamen difficultates non deſunt, è quibus prima in eo poſita eſt, quòd Philoſophus non videtur ſibi conſtare; dicendo nanque ſecundarum ſubſtantiarum ſpeciem magis eſſe ſubſtantiam, quàm genus, videtur admittere ſubſtantiam ſuſcipere magis & minus, quod tamen in ſequentibus apertè negat. Decima quarta difficultas. Hęc difficultas, quę alioquin de prima ſubſtantia fieri etiam poterat, commodius tractabitur, cùm de quinta ſubſtantię proprietate nobis diſſerendum fuerit. Solutio.

Secunda eſt etiam difficultas aduerſus eam, quâ primo loco eſt uſus, probationem. Dicebat enim, ſpeciem eſſe magis ſubſtantiam, eo quia primę ſubſtantię propinquior ſit, quod videtur tamen a veritate penitus abhorrere, proptereaquòd genus prius conuenit primę ſubſtantię, quàm ſpecies; Socrates enim prius eſt animal, quàm homo; ergo animal propinquius eſt primę ſubſtantię, quam homo; at verò animal eſt genus, homo verò eſt ſpecies; ergo genus propinquius eſt primę ſubſtantię, quam ſpecies. Decima quinta difficultas. Ad hanc difficultatem explicandam, aduerte, genus propinquius eſſe primę ſubſtantię, quàm ſpeciẽ bifariam intelligi poſſe, primò viâ generationis, quatenus prius quàm ſpecies ad eſſe primę ſubſtantię concurrit, quo pacto non inficiandum genus eſſe primę ſubſtantię propinquius, quàm ſpeciem. Solutio. Secundò quantum ad modum eſſendi eiuſdem primę ſubſtantię, quâ ratione minimè concedendum genus eſſe primę ſubſtantię propinquius, cum potius ſpeciem hunc ſe habere in modum fatendum ſit.

Decima ſexta difficultas. Amplius quod magis cum prima ſubſtantia conuenit, atque maiorem habet affinitatem, illi propinquius exiſtimari debet; genus autem huiuſmodi eſt, cum utrumque indeterminatum quidpiam, & quodammodo infinitum ſit, quoniam ſubſtantia prima, quippè quę ſingularis eſt, in infinitum poteſt multiplicari; genus autem ratione confuſionis ſuę, dicitur aliquid indeterminatum, ob id genus propinquius primę ſubſtantię, quam ſpecies erit; at ſi quod propinquius eſt primę ſubſtantię, magis etiam ſubſtat, conſequens fit ut genus magis ſubſtantia ſit, quàm ſpecies. Solutio. Sed hinc nec etiam quidquam aduerſus Ariſtotelis doctrinam concluditur; quandoquidem indiuiduum ſecundum accidentarias conditiones, quamuis indefinitum ſit, quantum tamen ad eſſe ſubſtantiale, ſecus ſe res ha-

habet; at verò genus ſecundum tale eſſe, aliquid indeterminatum eſt.

Decima ſeptima difficultas.

Tertio loco alia difficultas occurrit contra ſecundam Ariſtotelis probationem: dicebat enim ſpeciem magis eſſe ſubſtantiam, quàm genus, quoniam ſpecies magis ſubſtat; hoc tamen à veritate plurimum diſtare videtur; propterea quòd genus pluribus ſubſtat accidentibus, quàm ſpecies; ſubſtat enim accidentibus plurium ſpecierum: ſpecies autem unius ſpeciei tantum; ergo genus magis ſubſtantia, quàm ſpecies ipſa dici debebit.

Solutio.

Explicatio difficultatis hæc erit, quòd licet genus pluribus ſubſtet accidentibus quo ad numerum accidentium, quàm ſpecies; non tamen quo ad plures ſubſtandi modos, quoniam ſpecies, ſubſtat alteri, ut ſubiectum accidentibus; alteri verò ut ſuperius inferiori ſuo.

Dum progreditur, comparationem inſtituit inter infimas ſubſtantiarum ſpecies, contendens eas eſſe ęquè ſubſtantias, eà ratione ductus; quoniam æquè declarant naturam primarum ſubſtantiarum; nam ſi quis, inquit, petat quid ſit quidam homo, ęquè benè reſpondetur per hominem, ac quęrenti quid ſit quidam equus per equum; amplius comparat primas ſubſtantias interſe, ſimulque docet omnes æqualis eſſe perfectionis ſubſtantias, quod exemplo tantummodò confirmat. Nihil enim, inquit, magis quidam homo ſubſtantia eſt, quàm quidam bos.

Decima octaua difficultas.

Dubitatio tamen occurrit; nam homo ex. gr. & leo ſunt duæ ſpecies earum, de quibus Philoſophus ſermonem habet, nimirum atomæ, & nihilominus homo eſt perfectior leone, cæteriſque ſpeciebus animalis; falſum igitur, quod ipſe contendit, ſpeciem unam atomam, non eſſe magis ſubſtantiam, quàm alteram.

Solutio.

Rectè tamen ipſe locutus eſt; tametſi nanque ex atomis ſpeciebus una dici poſſit magis ſubſtantia, ſimulque perfectior alterâ, inſpecto perfectionis gradu naturæ, vel eſſentiæ; non tamen quantum ad rationem ſubſtandi prædicatis, ſecundum hanc enim rationem ex atomis ſpeciebus, nequit una eſſe magis ſubſtantia, quàm alia, nam una non pluribus quàm alia ſubſtat.

Solutionis impugnatio.

Sed contra ſic licet arguere, ex hac enim reſponſione habetur illam eſſe magis ſubſtantiam, quæ pluribus ſubſtat; ſed ſpecies una pluribus ſubſtat, quàm alia; ergo magis una, quam alia dici ſubſtantia debebit; nulla igitur allata reſponſio. Minor inde conuincitur, quia cygnus ſubſtat pluribus pręudicatis, quàm homo, quia ſubſtat omnibus, quibus ſubſtat homo, & duobus alijs, nempè bruto, & aui, quæ quidem genera inferiora ſunt animali; imò, & inter primas ſubſtantias, hoc idem euenire neceſſum eſt, ſiquidem cygnus iſte ſingularis, ſubſtat eiſdem generibus commemoratis, quibus quemadmodum non ſubſtat homo, ita nec etiam Socrates; hic igitur cygnus magis erit ſubſtantia, quàm Socrates.

Reſpōſio, impugnationiq; ſit ſatis,

Rectè tamen ab alijs etiam adnotatum fuit, ſubſtare, duobus modis uſurpari, videlicet intenſiuè, & extenſiuè. Intenſiuè quidem accipitur in ordine ad virtutem ſubſtandi & hunc in modum, illud dicitur magis ſubſtare, quod propriâ virtute ſubſtat; & illud minus, quod virtute alterius. Extenſiuè autem in ordine ad plura, vel pauciora. Ex his difficultatis enodatio perſpicuè conſtat, imò, & aliorum, quæ hac de re fieri ſolent. Cum enim dicebatur primam ſubſtantiam eſſe magis ſubſtantiam, quàm ſecundam, intelligendum tam extenſiuè, quàm intenſiuè, nam prima ſubſtantia pluribus ſubſtat, quàm ſecunda, & etiam propriâ virtute ſubſtat; ſecunda verò non niſi virtute primæ; reliquæ autem comparationes intenſiuè, non extenſiuè debent intelligi; unde eſt, ut una ſpecies non ſit magis ſubſtantia, quàm alia, quia nulla eſt, quæ alterius virtute ſubſtet. Ad argumentum quod attinet, eo tantùm probatur ſpeciem unam magis, quàm aliam extenſiuè, hoc eſt pluribus ſubſtare. Sed è primis ſubſtantiis, una non magis ſubſtat, quàm alia intenſiuè, quoniam nulla eſt, quæ alterius virtute ſubſtet: ſed quælibet virtute propriâ. At verò ſpecies magis ſubſtantia dicitur quàm genus utroque modo; extenſiuè quidem, propterea quòd pluribus ſubſtat, cum & ipſi generi, & cæteris quoque ſubſtet; & intenſiuè pariter, quoniam etſi non ſubſtet virtute propriâ, quemadmodum nec etiam genus, propinquiùs tamen accedit ad id, quod propriâ virtute ſubſtat, nimirùm ad primam ſubſtantiam; unde eſt, ut ſpecies magis ſubſtare intenſiuè dici poſſit. In idem recidit, quod alij dicunt; nam extenſiuè magis ſubſtare, eſt ſubſtare multitudine pluribus; ſed intenſiuè, eſt pluribus modis ſubſtare, &c.

Deindè conferens primas ſubſtantias inter ſe, docet omnes æquè eſſe ſubſtantias, quod etſi tantùm exemplo confirmatum voluerit: ratio tamen non deëſt, quoniam omnes primæ ſubſtantiæ æquè ſe habent in ordine ad ea, penès quæ unum habere poteſt, ut ſit magis ſubſtantia, quàm aliud.

Decima nona difficultas.

Eſt autem cur dubitetur; nam ſi ſubſtantia una magis ſubſtantia dicitur, quàm altera, ſatis perſpectum eſt hanc inæqualitatem in ſubſtando primis conuenire ſubſtantiis; imò etiam & ſpeciebus infimis ſub quibus illæ continentur; hinc enim habent ſubſtantiæ primæ commemoratam inæqualitatem in ſubſtando. Ita planè prima ſubſtantia ſpeciei humanæ, & ſpecies ipſa magis ſubſtat, quàm prima ſubſtantia alterius ſpeciei; prout homo pluribus accidentibus ſubſtat, quà alia ſpecies ſubſtantiæ. Hæc autem difficultas æquè urget in ſpeciebus atomis, ac earum indiuiduis, eodem igitur modo ſoluenda, dicendo nempè, & ſpeciem infimam,

Solutio.

& eius indiuidua ſubſtare quidem poſſe pluribus accidentibus, quàm ſpeciem aliam & eiuſdem indiuidua; hinc tamen concludi non poſſe ex ſpeciebus infimis unam magis eſſe ſubſtantiam, quàm aliam, nec indiuidua unius, quàm indiuidua alterius, & primas ſubſtantias ſic ſe habere, ut una ſit magis ſubſtantia, quàm alia; propterea quòd in re, de qua agitur, non multitudo accidentium; ſed modus, quo ſubſtantia illis ſubſtat, attendi debet; cùm igitur modus ſit idem ſubſtandi tam in ſpeciebus infimis, quàm in earumdem indiuiduis, primiſque ſubſtantijs; propterea conſequens fit, ut ex ſpeciebus infimis una non ſit magis ſubſtantia, quàm alia; nec indiuidua, ſiue primæ ſubſtantiæ unius, quàm indiuidua, primæque ſubſtantiæ alterius. Et ut concluderet ex dictis, cur ex omnibus, quæ de primis ſubſtantijs dicuntur, ſola earum genera, & ſpecies ſecundas ſubſtantias appellauerit, duplici utitur argumento. Quorum primum in eo poſitum eſt, quoniam hac tantum primarum ſubſtantiarum naturam declarant, cum alioquin cætera extranea ſint; per quæ prædicata quidem intelligit completa, quæ ad rectam ſeriem alicuius prædicamenti ſpectant, aliàs non diceret reliqua omnia extranea eſſe, quia ſubſtantiales differentiæ ſunt de ratione primarum ſubſtantiarum. Secundum ita ſe habet, quemadmodum ſubſtantiæ primæ reliquis omnibus ſubſtant, ita earum genera, & ſpecies omnibus alijs ſubiiciuntur; propterea quòd omnia realia accidentia, quæ in primis ſubſtantiis exiſtunt, de illarum generibus, ſpeciebuſque prædicantur. realia autem dicebam accidentia; quoniam neceſſe non eſt, ut ſi quæ ſunt intentionalia, eaque in primis exiſtunt, de ſecundis itidem prædicentur.

Vigeſima difficultas.

Circa rationem utranque dubitatio contingit; pri-

mò

imò contra primam, quâ dicebatur, quicquid prædicatur de primis ſubſtantiis; ſi genus, & ſpeciem excipias, extraneè prędicari, itaut quod non extraneè prędicatur debeat eſſe genus, vel ſpecies, quandoquidem differentia de prima ſubſtantia, ut rationale de Socrate, non extraneè prędicatur, & nihilominus nec generis, nec ſpeciei rationem habet; perperàm igitur concludit ſolùm genera, & ſpecies primarum ſubſtantiarum dicendas eſſe ſecundas ſubſtantias, eò quòd non prędicentur extraneè; cùm aliqua ſint huiuſmodi, puta differentię, quę tamen nec genera, nec ſpecies dici poſſunt.

Solutio.

Solutio patet ex dictis, quia nimirum Philoſophus ſermonem habet de iis, quę directè pertinent ad prędicamenti lineam; alioquin ſi ſpectent ad latera, nihil obſtat, quo minus non prędicentur extraneè, & nihilominus nec generis, nec ſpeciei rationem obtineant.

Vigeſima prima difficultas.

Contra ſecundam rationem etiam dubitandum occurrit; quoniam dicebat accidentia ſubſtantiæ rationem ſibi vendicare non poſſe, eò quòd nulli ſubſtent, vel ſubijciantur; ſed hoc ſaltem quibuſdam falſum videtur, eo nomine, quòd, ut aiunt, animæ potentię ſunt accidentia, quemadmodum etiam virtutes, & tamen his illæ ſubſtant, & ſubijciuntur. Addunt prætereà, color eſt accidens, ſuperficies eſt accidens, & tamen ſuperficies colori ſubſtat, atq; ſubiicitur; ſic diaphaneitas, quę accidens eſt, ſubiicitur lumini itidem accidenti. Huic occurrere difficultati ſatis prodignitate intra Dialecticos limites non licet, cùm difficultas quędam attingat à Phyſico tractanda. Ne penitùs tamen ſolutionem prętèriiſſe videar, nonnulla paucis comprehendam.

Solutio.

Animæ potentię non videntur realiter ab anima diſtingui.

Dicam igitur nullius roboris eſſe difficultatem deſumptam ex animę potentiis, moralibuſque virtutibus, cùm non planè conſtet, potentias ab animę ſubſtantia, tanquam accidentia reverâ diſtingui, quin potius contrario modo rem ſe habere magni nominis Philoſophię magiſtris non immeritò viſum eſt; qua de re nobis in Phyſicis diſputandum. Iuxta hunc igitur dicendi modum difficultas corruit; propterea quòd virtutes in animæ ſubſtantia recipi aſſerendum eſt. Difficilior eſt explicatio difficultatis eiuſdem, prout à coloribus, & ſuperficie deſumptæ cùm de re agatur, quæ diù torſit Philoſophorum ingenia; nihil enim difficilius, quàm aliquid decernere de quantitate, & coloribus, quod à veritate non abhorreat. Tametſi enim philoſophorum vulgo nihil frequentius, quàm aſſerere concedendam triplicem ſpeciem quantitatis, nempe lineam, ſuperficiem, & corpus; itaut quælibet realiter à ſubſtantia diſtinguatur; itemque colorem accidentariam eſſe formam ſpectantem ad genus qualitatis, eamque realiter à ſubſtantia diſtingui; utcunque tamen ſe res habeat, de qua paulo poſt nobis futurus eſt ſermo, cuique certum, atque perſpectum, hinc nihil prorſus concludi, cum ſatis obuia reſponſio ſit, colorem non in quantitate, ſed in ſubſtantia recipi.

Color nõ aliud quã lumen.

Lumen nil aliud quã effluvium ſubſtantiæ lucidæ.

Ut prætercam longè propiùs ad veritatem accedere ſententiam dicentium, colorem omnem nil aliud eſſe, quàm lumen, vel reflexum, vel refractum; & lumen nil aliud quam effluvium lucidæ ſubſtantiæ; quod ſi ita eſt, quis adeò hæbeti eſt ingenio, qui non intelligat de medio ſublatam difficultatem eſſe, cùm color non ſit illa accidentaria forma, cui vel quantitas, vel ſubſtantia ſubſterni debeat? Ad id autẽ quod de diaphaneitate addebatur, reſponſio facilis; propterea quòd diaphaneitatem in Phyſicis oſtendam, accidentariam non eſſe formam ſpectantem ad genus qualitatis ſubſtantiæ ſuperadditam; ſed potius ſic explicandam eſſe.

Diaphaneitas duobus

modis explicatur.

Explicatio prima.

Vel quod corpus diaphanum ſit, quia propter ſuam ſubtilitatem, magnamque fluviditatem aptum eſt concedere lumini, tanquam corpori ſubtiliſſimo, maximèque fluido ingreſſum, illudque intra ſe admittere, itaut inuicem citra tamen confuſionem, & omnimodam partium diſcontinuationem permiſceantur; atque hunc in modum lumini cœptum iter per lineam, ſi non geometricè, ſaltem phyſicè rectam proſequi liceat.

Explicatio ſecunda.

Vel corpus diaphanum dicatur, quatenus ita poroſum ſit, ut per ipſius minutiſſimos, ac frequentiſſimos poros lumen ſtatim poſſit diffundi, veluti per viam ad ſenſum omninò rectam, undecunque illud veniat, & quocunque proiectum, directumve intelligatur; dummodò commemorati pori materiâ quâpiam non repleantur, quæ lumini impedimento ſit, quominus diffundi poſſit; de his tamen opportuno loco diſſerendum. Ratum interim ſit, nullam eſſe difficultatẽ deſumptam ex diaphaneitate, & lumine; vel quia res explicari poteſt, ut nuper dicebam; vel quia etiamſi lumen qualitas foret, facilè poteſt intelligi, ipſam nullo intermedio in ſubſtantia recipi materiatæ naturæ: itaut hæc proximè, ac nullo itidem intermedio illi ſubijciatur.

SECTIO SEPTIMA.

De ſubſtantiæ proprietatibus, ſeu attributis.

Sex proprietates ſubſtãtiæ. Ariſt. Cap. de ſubſtãtia.

SEx numero ſubſtantiæ proprietates Philoſophus recenſet, de quibus hic diſſerendum. Ex his, quædam ei pro prima, quædam pro ſecunda, quædam pro utraque conueniunt, quatenus utroque modo poſſunt explicari.

Prima proprietas. Capite de ſubſtantia

Prima ſubſtantiæ proprietas eſt, quam ipſe hiſce verbis deſcribit, Κοινὸν δὲ κατὰ πάσης οὐσίας τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι. *Commune omni ſubſtantiæ in ſubiecto non eſſe.* De his autem proprietatibus verba facturus ab ea ducit exordium, quæ tanquam præcipua in ſubſtantiæ deſcriptione uſurpatur, nimirum *non eſſe in ſubiecto*, quod biſariam oſtendit. Primò per inductionem, quoniam primæ ſubſtantiæ non ſunt in ſubiecto, ut ex primæ ſubſtantiæ definitione perſpicuè conſtat, quâ dictum eſt, primam ſubſtantiam nec de ſubiecto aliquo dici, nec in ſubiecto aliquo eſſe; præterea ſecundæ ſubſtantiæ nec in ſubiecto ſunt, ſiue ſpecies ſint ut homo, ſiue genera ut animal: hæc enim etſi de ſubiecto dicantur, hoc eſt de ſubſtantia prima, in ea tamen non ſunt ut in ſubiecto; nam quæ in ſubiecto ſunt, nomine duntaxat de illo prædicantur; at verò ſecundæ ſubſtantiæ & nomine, & ratione de primis dicuntur.

Hoc non eſt attributum proprii quarto modo.

Hoc eodem argumento demonſtrat ſubſtantiarum differentijs hanc proprietatem conuenire; quoniam ſcilicet nomine, & ratione de primis dicuntur. Hinc tamen colligit proprietatem hanc rigoroſam non eſſe comparatione ſubſtantiæ; hoc eſt non conuenire illi quarto, ſed ſecundo proprietatis modo, ſiquidem conuenit omni, ſed non ſoli, cum differentijs partibuſque ſubſtantiarum conueniat. Quæ cùm alicui videri poſſent in ſubiecto eſſe, eò quòd in toto ſint, proindèque ijs non deberi ſubſtantię rationem, ob id occurrens dicit reuerà in ſubiecto non eſſe; quia quæ ita ſe habent non ſunt ſubiectorum partes; nam eſſe in toto, quod partibus conuenit, non eſt eſſe in ſubiecto, prout in ſubiecto eſſe, in præſentia ſumitur.

Prima difficultas.

Solutio.

Quæret aliquis, nec immeritò dubitabit, cùm hoc ſit proprium ſubſtantijs, quare vocetur commune. Sed hoc mirum eſſe non debet, quandoquidem proprium ad duo referri poteſt, & ad id cum quo reciprocatur, quà ratione dicitur uni ſoli conuenire, & ad ea, de quibus tanquam uniuerſale prædicatur, & hoc pacto dicitur eſſe commune pluribus. Ita quidem riſi-

bilitas collata cum homine dicitur ei propria; at relata ad indiuidua ſub homine contenta, commune quidpiam dicitur.

Secunda difficultas. Granior eſt dubitandi occaſio, quia nimirum videtur Philoſophus aſſerere differentias non eſſe ſubſtantias; ait enim, non ſolùm hoc ſubſtantiæ proprium eſſe, verum etiam differentijs; hoc autem loquendi genere videtur differentijs ſubſtantiæ rationem adimere, quod in uniuerſum à veritate tam remotum eſt, quàm quod remotiſſimum. Aliquas enim differentias accidentariȩ naturæ concedendas non nego; non tamen omnes, cum ijs, quæ ad ſubſtantiæ genus pertinent, Solutio. ſubſtantiæ ratio debeatur. Hic locus diu torſit interpretes, meâ tamen ſententiâ nullo labore difficultati fit ſatis; proptereaquòd Philoſophus non denegat differentijs ſimpliciter ſubſtantiæ rationem, cùm ipſum non præteriret, eas dici debere ſubſtantias, quæ ad hoc pertinent genus, ſed ſolùm docere voluit hanc proprietatem, de qua fit ſermo, non ſolùm conuenire ijs, quæ & re, & modo ſubſtantia ſunt, ut genus, ſpecies, & prima ſubſtantia, omnia ſcilicet, quæ in recta prædicamenti linea conſtituuntur, ſed etiam alijs, nempe differentijs, quæ ad latera huius prædicamenti ſpectant, quæque etſi reipsâ ſubſtantiæ rationem participent, habent tamen modum qualitatis, ac ob id accidentis; unde re ſubſtantia ſunt, modo tamen non item, velut illæ, quæ qualificant genus, cui aduenium; unde ſaltem non its ſubſtantiæ ſunt, ut quodammodò conditionem, atque naturam accidentis non emulentur.

Adnotatio Cæterum prima hęc affectio, ſcilicet in ſubiecto non eſſe, hoc eſt in nullo inhærere ſubiecto, duobus modis poteſt explicari, pro prima nimirum, & pro ſecunda intentione; priori modo idem eſt ac non ineſſe ſubiecto; ſecundo modo idem, ac aptum non eſſe de aliquo accidentaliter prædicari.

Tertia difficultas. Dubitandum amplius occurrit, quoniam negatio nequit alicuius rei proprietas eſſe; atqui non eſſe in ſubiecto negatio quædam eſt; ob id non eſſe in ſubiecto haud benè inter ſubſtantiæ proprietates recenſetur. Solutio. Sed iam ſuperius fuit adnotatum huiuſmodi negationes non accipi ſimpliciter, prout negationes ſunt, ſed potius quatenus his negationibus poſitiuum quidpiam circumſcribimus.

Quarta difficultas 2. de Anima t. 8. 1. Phyſ. t. 83. Solet etiam, & illud obiici, quòd hæc proprietas non cuicunque ſubſtantiæ conueniat, quandoquidem inter ſubſtantias forma itidem, ſubſtâtialis nuncupata, recenſetur, & nihilominus eſt in ſubiecto, ſiquidem in materia recipitur, quæ quidem ſubiectum eſt. Sunt Quorundã ſolutio qui diluendam propoſitam difficultatem exiſtimant dicendo, materiam in qua ſubſtantialis forma recipitur non abſolutè ſubiectum, ſed ſubiectum primum appellari, ut inde cuique liceat intelligere tale ſubiectum non eſſe illud, in quo recipitur forma accidentariæ naturæ, ſcilicet ens in actu; ſed potius ens eſſe in potentia, ut ſi in eo fuerit recepta forma, poſſit hæc eſſe ſubſtantia; unde iam uſus obtinuit, ut ſubſtantialis forma dicatur quidem in ſubiecto eſſe, non per inhæſionem, ſed per ſubſtantialem informationem; cum autem dicitur in ſubiecto non eſſe, proprium eſſe ſubſtantiæ, intelligendum volunt, non eſſe per inhæſionem. Vera ſolutio. Rectius tamen iuxta doctrinam ſuperius traditam licet difficultati occurrere dicendo nimirum, ſubſtantialem formam in materia eſſe, tanquam in ſubiecto, ita tamen ut cum ea faciat unum ſimpliciter, unumq; primarium in natura conſtituat, accidentariam verò formam in eodem pariter eſſe ſubiecto, ita tamen, ut cum eo faciat unum quodammodò, & non ſimpliciter, proindèque ſecundarium unum quidpiam in natura conſtituat.

Quinta difficultas Eſt etiam de elementis difficultas, proptereaquòd hæc ſunt quidem ſubſtantiæ, ſiquidem ex ipſis ſubſtantia mixti componitur, ſubſtantia verò ex non ſubſtantiis efflorescere certè non poteſt. Solutio. Non inficiandum elementa reperiri in mixto, non tamen ad eum modum, quo aliquid in alio eſſe debet, puta per inhæſionem in ſubiecto, ut accidens dici poſſit; ſed tanquam partes ex quibus illud conſurgit. Foret autem mittere falcem in alienam meſſem in præſentia decernere, quonam pacto elementa in mixto, an ſcilicet virtute, an verò actu reperiantur; hoc enim Phyſici munus, cuius piget nunc perſonam gerere; ſat igitur ſit adnotaſſe quomodocunque elementa in mixto dicantur remanere, nihil referre, cùm nunquam in mixto ſint dicenda ad eum modum, quo eſſe deberent, ut accidentia dici poſſent, ac ob id non eſſe ſubſtantias.

Sexta difficultas. Solutio. Sunt autem qui proprietatem hanc ſecundis ſubſtantijs conuenire negent, eò quòd ſecundæ ſubſtantiæ in primis ſunt. Ineptè tamen, propterea quod ſecundæ ſubſtantiæ, velut uniuerſalia in ſingularibus ſunt, tanquam in inferioribus ſuis, non tanquam in ſubiecto, quod accidentis expoſcit natura.

Solutionis impugnatio. Contra autem ſic argues. Quæ ſunt in ſingularibus per modum formæ qualificantis, ſunt in illis tanquam in ſubiecto; at verò ſecundæ ſubſtantiæ hunc ſe habent in modum; proptereaquòd ſignificant quale quid; ob id in ſingularibus tanquam in ſubiecto erunt. Impugnationis cõfirmatio. In cuius confirmationem illud adijcies, nimirùm. Quod eſt in ente completo exiſtente in actu, dicitur inſtar accidentis in ſubiecto eſſe; atqui ſecundæ ſubſtantiæ ſunt in ente exiſtente in actu; ſunt enim in primis ſubſtantijs; quæ quidem entia completa ſunt, & in actu; ſecundæ igitur ſubſtantiæ in ſubiecto erunt. Impugnationi ſit ſatis. Reſpondendum, ut paulò infra dicetur, vel quòd ſecunda ſubſtantia ſignificet quale quid, quatenus importat ſubſtantiam uniuerſalem non per ſe primò, & immediatè ſubſiſtentem, in quo videtur habere modum qualitatis, quæ non per ſe, ſed per aliud exiſtit; vel quòd ſecunda ſubſtantia ſignificat quale quid, non actiuè ut differentia, ſed paſſiuè, quatenus ſignificat naturam ulterius communicabilem, & ut ita dicam, qualificabilem per ulteriores differentias. Confirmationi occurritur. Et ad confirmationem admittendum quidem ſubſtantiam ſecundam in prima eſſe, tanquam eius principium, non tamen ita ut ei adueniat poſt eius eſſe completum; unde fit ut in ipſa non ſit, velut accidens in ſubiecto.

Septima difficultas. Quoniam autem Philoſophus dicebat, proprietatem hanc etiam differentijs conſentaneam eſſe, à quibuſdam eo nomine reprehenditur, quia omne qualificans aliud, in eo, quod qualificat, velut in ſubiecto eſt; at verò ſubſtantialis differentia qualificat aliud, nempè genus; ergo differentia in ſubiecto erit, quamobrem hæc affectio non bene differentijs adſcribitur.

Solutio. Reſpondendum ſubſtantialem differentiam non aduenire generi tanquam conſtituto in eſſe completo, & non in via ad ulteriorem ſubſtantialem perfectionem, propterea qualificare illud, non inſtar accidentis; ſed intra ſubſtantiæ lineam.

Adnotatio Hæc prior affectio, de qua hactenus, non eſt prædicamentalis ſubſtantię propria quarto proprietatis modo, cùm omni prorſus ſubſtantię, tam ſcilicet infinitę, quam finitæ, tam completæ, quàm incompletæ, tam primis, quàm ſecundis conueniat; quamuis enim, ut ſuperius vidimus, ſecundæ ſubſtantiæ dicantur de ſubiecto, non tamen in ſubiecto ſunt, quia natura non inhæret in inferioribus ſuis, quin potius illa, quidem in eſſe quidditatiuo conſtituit; conuenit etiam ſubſtantiali formæ licet enim hæc in materia recipiatur & ab ea in eſſe, & fieri dependeat, ſi materialis fuerit, nunquam

tamen

tamen illi dici poteſt inhærere, ut paulo antea notauimus. Tametſi autem hæc affectio non ſit propria prædicamentalis ſubſtantiæ quarto proprietatis modo, eſt tamen ita propria ſubſtantiæ ſecundum totam latitudinem acceptæ, prout ſcilicet ab accidente ſeceruitur.

Secunda proprietas. Ariſt. cap. de Subſtantia. Secunda proprietas, quæ determinatè conuenit ſecundis ſubſtantiis, & ad earum extenditur differentias, ea eſt, quam deſcribit Philoſophus dicens, *Ὑπάρχει δ' ταῖς οὐσίαις καὶ ταῖς διαφοραῖς τὸ πάντα συνωνύμως ἀπ' αὐτῶν λέγεσθαι. Ineſt autem ſubſtantijs, & differentijs omnia ſynonymos ab eis dici.* Vel ut Scholaſtici dixerunt, *proprium eſt ſecundæ ſubſtantiæ, uniuocè prædicari de primis*, hoc eſt, ſecundum idem nomen, & rationem in illis eſſentialiter incluſam. Manifeſtum eſt autem affectionem hanc penitus intentionalem eſſe, quoniam prædicari ſecundarum eſt intentionum; perſpicuum etiam intelligi debere de ſignata prædicatione, ut infra dicam.

Ariſtoteles autem hunc ferè diſputat in modum; **Ariſtotelis ſententia explicatur.** docet nimirum ineſſe ſubſtantijs, ac differentijs uniuocè prædicari; ſubdit deindè hoc non cuicumque conuenire ſubſtantiæ, cùm non conueniat primæ, nam, ut ipſe loquitur, à prima ſubſtantia nulla ſit prædicatio; poſtea verò declarat, quomodo ſecundæ ſubſtantiæ, differentiæque prædicentur, ut inde concludat ſpecies, ac differentias uniuocè prædicari; ait ergo ſecundarum ſubſtantiarum ſpeciem de indiuiduis, & genus de ſpecie, ac indiuiduis prædicari, quod etiam de differentiis intelligendum præcipit; intentam autem proprietatem ita concludit. Omnis prædicatio, aut ſpeciei de indiuiduo, aut generis, vel differentiæ de ſpeciebus eſt uniuoca; ſed omnis prędicatio à ſubſtantiis deducta, ita ſe habet; ergo omnis prędicatio à ſubſtantiis deducta erit uniuoca. Maiorem probat, quia omnis prędicatio facta nomine, & ratione eorum, quę prędicantur, eſt uniuoca, ſed omnis prędicatio ſpeciei de indiuiduis, vel generis, aut differentiarum de ſpeciebus, & indiuiduis ita ſe habet, fit enim nomine, & ratione eorum, quæ prædicantur; ergo omnis prędicatio ſpeciei, aut generis &c. erit uniuoca; minorem primi argumenti ex eo probat, quia prima ſubſtantia de nullo dicitur; ſecundę autem, & differentiæ non prędicantur de aliis, quàm de inferioribus, quę vel ſunt ſpecies, vel indiuidua. In progreſſu autem oſtendit, ſi genus dicitur de ſpeciebus, dici quoque de indiuiduis, ſuffultus regulâ illa in Anteprędicamentis tradita, nempe; quando alterum de altero prędicatur, ut de ſubiecto, quęcumque de eo, quod prędicatur, dicuntur, omnia de ſubiecto dicantur neceſſe eſt. Quod verò differentię uniuocè prędicentur, probat, eò quòd ratio differentię prędicatur de ſpeciebus, & indiuiduis. Propoſitionem verò illam, quę nomine, & ratione prędicantur, uniuocè prędicari dici debent, ex uniuocorum definitione probatam intelligit.

Adnotatio. Interim adnotabo, prædicationem uniuocam in duplici eſſe diſcrimine, vel ita ut unum dicatur uniuocè prædicari eſſentialiter: vel dicatur prædicari uniuocè accidentaliter, vel ut aliis placet, aliud eſt uniuocè prædicari, & aliud eſſe uniuocum prædicatum. Primum importat, ut id, quod prædicatur, eſſentialiter includatur in iis, de quibus prædicatur. Secundum ut quod prędicatur, accidat iis, de quibus prędicatur, & de ipſis dici poſſit ſecundum idem nomen, eandemque rationem; Rem declaret exemplum; cum animal prædicatur de homine, leone &c. dicitur de ipſis eſſentialiter prædicari, propterea quòd in ipſis eſſentialiter includitur; ſic etiam dum albedo prædicatur de hac, & illa albedine; color de albedine, & nigredine &c. Quando autem prædicatur album de niue, & lacte, dicitur uniuocè prædicari accidentaliter; ſeu album dicitur uniuocum prædicatum, eo quòd de ipſis dici poteſt ſecundum idem nomen, & rationem; non dicitur tamen abſolutè prędicari uniuocè; quoniam in illis eſſentialiter non includitur.

Ex quo facile intelliges, ut hæc affectio ſolùm ſubſtantiis conueniat, accipiendam eſſe primam, & ſecundam ſubſtantiam propriè, prout pertinent ad hanc categoriam; alioquin ſi ſumerentur pro quacunque natura uniuerſali, vel particulari, poterit hæc proprietas & iam ad accidentium uniuerſalia extendi, cum ipſa quoque de ſuis inferioribus uniuocè prædicentur, ut exemplo nuper explicui. Priori igitur modo ne dum ſecunda ſubſtantia prædicatur de primis, ſed etiam accidens commune de ſingularibus ſuis; non ſolùm enim homo prædicatur uniuocè eſſentialiter de Socrate, & Platone; ſed etiam albedo de hac, & illa albedine, in quibus eſſentialiter includitur. Vnde fit ut hæc non ſit proprietas quarto proprietatis modo ſubſtantię conueniens, niſi per prædicari uniuocè eſſentialiter, intelligatur prædicari ſecundum idem nomen, & ſecundum eandem ſubſtantialem rationem; *ſubſtantiali* accepto, prout deriuato à ſubſtantia, quatenus hæc ab accidente diſtinguitur. **Hoc attributum nō eſt proprium quarto modo, niſi quodā ſenſu.**

At ſi quæ ſe offerunt difficultates diluamus. Vtque hinc exordiar. Prima ſubſtantia uniuocè prædicatur de ſe ipſa; non igitur hoc ſecundæ ſubſtantiæ proprium, cùm primæ quoque conueniat. **Prima difficultas** Difficultatis ſolutio in eo poſita eſt, quòd cùm prædicari uniuocè dicitur attributum ſecundæ ſubſtantiæ, intelligendum de prædicatione propria, non de impropria, materiali, & identica, qualis eſt, quâ prima ſubſtantia prædicatur de ſe ipſa. **Solutio.**

Amplius falſa hæc eſt prædicatio, Socrates eſt ſecunda ſubſtantia; perperam ergo dicitur ſecundis ſubſtantiis conuenire uniuocè prædicari de primis. **Secunda difficultas** Verùm enimverò ſubſtantia duobus modis accipitur, uno quidem pro ſecunda intentione, quo pacto nequit de primis prædicari, niſi prædicatione ſignatâ, dicendo, ſecunda ſubſtantia prædicatur de prima; alio modo ſumitur, prout in prima intentione conſiſtit, iuxta quam uſurpationem ſecunda ſubſtantia de primis exercitâ prædicatione poteſt prædicari. **Solutio.** Ita fit, ut in terminis ſecundarum intentionum dicere non liceat, ſubſtantia prima eſt ſecunda; rectè tamen in terminis primarum; Socrates eſt homo, eſt animal, eſt rationalis.

Reprehenditur etiam Philoſophus, eò quòd proprium ſubſtantiæ dixerit eſſe quidem uniuocè prædicari, quoniam conuenit etiam accidentibus; nam accidentia non ſolum abſtracta de ſuis inferioribus, ut dictum fuit, ſed concreta quoque ſecundum nomen, & ſecundum definitionem de ſubiecto prædicantur, rectè ſiquidem dicimus, corpus eſt album, & eſt coloratum colore diſgregatiuo viſus. **Tertia difficultas** Reſpondendum prædicari uniuocè bifariam uſurpari; primò ſumitur uniuersè, & latâ quâdam ſignificatione, prout idem eſt, ac prædicari uno nomine, & unâ ratione, ſiue prædicatum explicet, vel non explicet eius, de quo prædicatur, naturam; & hunc in modum accidentia dicuntur de prima ſubſtantia prædicari; vel potius uniuoca prædicata nuncupantur, quæ de aliis dicuntur. **Solutio.** Secundò accipitur prout eſt idem ac prædicari uno nomine, & ratione; ita tamen ut eius, de quo fit prædicatio, explicetur eſſentia, atque natura; hoc autem pacto ſecundæ ſubſtantiæ duntaxàt, earundemque differentiæ de primis prædicantur.

Neque dicas, ſubſtantiam quoque de aliis accidentaliter prædicari; proindeque non admittendam ſuperiorem doctrinam; aſſumptum patet ex iis, quæ de acci- **Quarta difficultas**

dente

dente tractauimus, prædicamus enim ſubſtantialem formam de materia, dicimus nanq; materia eſt informata, prædicamus aurum de vaſe, ſiquidem dicimus vas eſt aureum &c. Reſpondendum enim ſubſtantiam itidem accidentaliter prædicari, ſumendo accidentaliter prædicari per modum accidentis prædicabilis; cum autem hic aſſerimus, ſecundas ſubſtantias, & differentias de primis accidentaliter non prædicari; ſumimus prædicari accidentaliter per modum prædicamentalis accidentis, quoniam huius prædicationis fundamentum eſt vera, ac propria inhærentia formæ, quæ prædicatur in ſubiecto, de quo prædicatur; huiuſmodi autem inhærentia ſubſtantiæ omninò repugnat; ob id eidem cum Ariſtotele huiuſmodi prædicationem dicimus repugnare.

Diſſertat. 21. Solutio.

Quinta difficultas

Et quia dictum fuit, ſubſtantiales differentias nomine, & ratione, hoc eſt definitione de primis ſubſtantiis prædicari; eſt cur dubitetur, differentia ſiquidem definiri non patitur, eò quòd definitio conſtare debet ex genere, & differentia; at verò differentiæ non poteſt dari differentia, per quam eius conficiatur definitio, alioquin foret abeundum in infinitum; vt igitur ex differentia non conſtat, ita nec etiam patitur definiri.

Solutio.

Tametſi differentia non admittat propriam, & rigoroſam definitionem; non propterea tamen fit, quin poſſit deſcribi, explicatique magis eius natura, quàm per nomen importetur. Concedendum igitur non poſſe definiri definitione quidditatiua conſtante ex genere, & differentia perfectâ præciſione diſtinctis: negandum tamen deſcriptione magis explicari non poſſe, quàm per ſimplex nomen ſignificetur. Vt prætercam, quòd quando dicitur prædicari nomine, & ratione, non ſumitur *prædicari ratione* prout idem eſt, ac prædicari definitione, ſed prout idem ſignificat, ac *prædicari eſſentialiter*; hoc autem non expoſcit, ut quod prædicatur, genere, & differentia conſtet.

Tertia ſubſtantiæ proprietas.

Tertia proprietas primis ſubſtantijs determinatè conueniens ea eſt, quam Stagirites his verbis expreſſit *πᾶσα δ' οὐσία δοκεῖ τόδε τι σημαίνειν. Omnis verò ſubſtantia videtur hoc aliquid ſignificare*; ideſt aliquod determinatum, & ſingulare, non ulterius communicabile, quod ſecundis ſubſtantijs non conuenit, cùm hæ ſignificent quale quid, hoc eſt aliquod indeterminatum, uniuerſale, & communicabile pluribus.

Aduotatio

Vbi aduertendum in præſentia *quale quid* non accipi ad eum modum, quo ſumebatur, cum de uniuerſalibus ageretur; ubi negatum fuit, genera, & ſpecies in quale quid prædicari; hoc enim loco ſumitur, prout diſtinguitur ab *hoc aliquid*, quod ſignificat ſubſtantiam, ita per ſe exiſtentem, ut poſſit digito demoſtrari dicendo, hoc eſt aliquid; contra verò *quale quid* ſubſtantiam ſignificat uniuerſalem non per ſe primò, & immediatè ſubſiſtentem, ſed per primam ſubſtantiam, quâ ratione videtur modum qualitatis habere, quæ ſcilicet non per ſe, ſed per aliud exiſtit. Alijs verò placet hoc attributum ſic interpretari, ut ſecunda ſubſtantia dicatur ſignificare *quale quid* non actiuè, ut differentia; ſed paſſiuè, quatenus naturam ulterius communicabilem ſignificat, & qualificabilem per eſſentiales differentias denotat.

Animaduerſio.

Vt autem hæc affectio ſingularibus tantummodò conſentanea ſit, præ oculis habendum, cum dicitur, prima ſubſtantia *hoc aliquid* ſignificare, non ſic uſurpandum, ut ſignificet aliquid determinatum, ac unum numero, alteri inferiori ulterius non communicabile, quoniam iuxta ſignificationem hanc, ſingularibus etiam accidentium aptari poſſet; ſed amplius deſideratur, ut illud determinatum, unumque numero ſignificatum, ita ſit incommunicabile, ut alteri nequeat communicari, nec ut ſuperius inferiori; quod eſt eſſe incommunicabile *ut quod*, nec ut forma ſubiecto, ſiue ſubſtantialis, ſiue accidentalis, quod eſt eſſe incommunicabile *ut quo*.

Adnotatio.

Nec omittendum, quòd cùm dicimus, primam ſubſtantiam hoc aliquid ſignificare, & ſecundam quale quid, ſumitur prima, & ſecunda ſubſtantia pro ſecunda intentione, cùm non ſolùm nominibus, ſed etiam intentionibus conueniat eſſe rerum ſigna, ſiue res ipſas ſignificare; alioquin ſi pro prima ſumantur intentione, dicendum erit actum ſignatum accipi pro actu exercito, ut cum dicitur, prima ſubſtantia ſignificat *hoc aliquid*; perinde ſit, ac ſi dicatur, *eſt hoc aliquid*. Itaque hoc, de quo loquimur, attributum ut proponitur, non ſubſtantijs, ſed earum nominibus, & ſecundis etiam intentionibus accommodatur, etſi facile poſſit in res cadere, ſi pro *ſignificare* intelligas *eſſe hoc aliquid*. Conuenit autem ſolis primis ſubſtantiis, ut nuper dicebam; nam ſecundæ, etſi videantur *hoc aliquid eſſe*, ideſt per ſe ultimò exiſtere, ut Academicis placuit; potius tamen ſunt *quale quid*; hoc eſt ſubſtantiæ ſunt per modum qualitatis, ſiue formæ; nihil autem refert, quòd nomina ſecundarum ſubſtantiarum ſæpe ſæpius hoc aliquid ſignificare dicantur, id enim, ut Philoſophus loquitur, ob figuram appellationis contingit; vel quia non rarò primas ſubſtantias nominibus ſecundarum vocamus, ut Socrates quandoque vocatur ſub nomine Socratis, quandoque ſub nomine hominis; ſic etiam ad ſignificandam primam aliquam ſubſtantiam humanæ ſpeciei, dicimus nouı hominem; vel cùm ſint nomina abſoluta, ſignificant ſecundam ſubſtantiam per ſe, quaſi in nullo exiſteret. Hæc autem proprietas, ſiue ad nomina, & ſecundas intentiones comparetur, rationem habet proprij iuxta primam eiuſdem uſurpationem cùm ſolis ſubſtantijs, non omnibus tamen conueniat. Cùm autem Stagirites animaduerteret ſe dixiſſe, ſecundas ſubſtantias eſſe quale quid, ne quiſpiam in errorem labatur, huiuſmodi ſubſtantias à qualitatibus non diſtinguens; ob id opportunum duxit, quid inter illas diſcriminis interſit, decernere; quod in eo poſitum eſſe contendit, nimirum ut qualitates ſint formæ ſubſtantijs extraneæ, quibus earum naturæ minimè definiuntur; at verò ſecundæ ſubſtantiæ ita ſint formæ ſuorum inferiorum, ut eorum eſſentias conſtituant, atque definiant.

Ad *hoc aliquid* tria requiri ſolent.

Ad *hoc aliquid* tria requiri ſolent. Primum quod ſit indiuiduum, unde eſt, ut uniuerſale nec ſignificet, nec ſit hoc aliquid.

Primum.

Secundum quod per ſe ſubſiſtet, cuius defectu nulla accidentia ſignificant, vel ſunt hoc aliquid; nec etiam ſecundæ ſubſtantiæ, quia non per ſe ſubſtant, ſed quatenus ſunt in primis; propterea quòd ſubſiſtere eſt ſuâ propriâ virtute ſtare.

Secundũ.

Tertium.

Tertium, quod huiuſmodi indiuiduum ſit in ſpecie completum: hinc ſi quædam ſubſtantialis forma, ut anima rationalis ſeparetur à corpore, prima dici ſubſtantia non poteſt, eò quòd etſi per ſe ſubſiſtens, utpotè ſubſtantia, ſitque ſingularis, non tamen eſt indiuiduum in ſpecie completum. Ex his cuique licebit aduertere, quam appoſitè Philoſophus protulerit, primam ſubſtantiam ſignificare, ſiue eſſe hoc aliquid. Nam hoc aliquid eſt indiuiduum ſubſiſtens habens eſſe in ſpecie completum, unde id quod ſignificat indiuiduum ſubſiſtens, ſignificat hoc aliquid, ſed omnis prima ſubſtantia hunc ſe habet in modum, ſignificat enim indiuiduum per ſe ſubſiſtens, habens eſſe completum in ſpecie; propterea rectè dicitur, prima ſubſtantia ſignificare, vel eſſe hoc aliquid. Hoc idem tamen rectè concluditur ex incommunicabilitate ſuperius explicata; nam quod ſingulare eſt, & eſt incommunicabile ut *quo*, & ut *quod* ſignificat, vel eſt hoc aliquid; & ita eſt prima ſubſtantia, proindè &c.

Circa

Prima difficultas.

Circa ſuperiùs dicta non nullæ ſe offerunt dubitationes, in quarum explicationem clarioris doctrinæ gratiâ iuvabit incumbere. Quod enim non habet rationem termini, non poteſt quicquam ſignificare, propterea quòd ex Dialecticorum ſententia, termini eſt ſignificare; at verò nec prima, nec ſecunda ſubſtantia termini rationem habet; ergo nec prima, nec ſecunda ſubſtantia, quicqam ſignificare poteſt; ergo nec illa, quidem *hoc aliquid*: nec iſta *quale quid* ſignificabit. Ex dictis tamen ſolutio conſtat, cùm enim aſſeritur, ſubſtantiam primam ſignificare *hoc aliquid*, ſecundam verò *quale quid*; aduertendum ſubſtantias accipi, ſecundo-intentionaliter; hoc eſt pro ſecundis intentionibus, quibus quemadmodum, & vocibus ſignificare, ſeu eſſe rerum ſigna conuenit; quòd ſi pro primis intentionibus uſurpentur, patet etiam ea antea traditis, actum ſignatum accipi pro actu exercito, ut cum dicitur, prima ſubſtantia ſignificat *hoc aliquid*; perinde fit, ac ſi dicatur, eſt *hoc aliquid*, quod etiam ſuperiùs animaduerſum fuit. Sed hæc egregiè pronunciata fuiſſe non obſcurè conſtat, quoniam primæ ſubſtantiæ duntaxàt digito poſſunt oſtendi, dicique hæc, vel hoc, ut hoc indiuiduum hominis, hic lapis. Accedit, quod vox iſta *hoc*, in quacunque naturali prædicatione ſubiectum denotat; prima autem ſubſtantia, ſemper in huiuſmodi prædicatione ſubiecti munere fungitur; ob id ſubſtantia prima, *hoc aliquid* ſignificat; ſecundæ autem in dicta prædicatione, prædicati locum obtinent; at verò prædicatum qualificantis formæ rationem ſortitur; quamobrem ſecundæ ſubſtantiæ rectè *quale quid* ſignificare dicuntur.

(Solutio. — Solutionis comprobatio.)

Secunda difficultas

Illud etiam accedit, quòd idem nequit ſignificare ſe ipſum; cùm igitur prima ſubſtantia ſit *hoc aliquid*; profectò non poterit *hoc aliquid* ſignificare. Hoc nihil planè, quamuis enim ſubſtantia ſumpta pro re ſubiecta intentioni, ſit *hoc aliquid*, nec poſſit *hoc aliquid*, ſignificare; ſumpta tamen pro ſecunda intentione rei concreta, nihil prohibet quominus *hoc aliquid* ſignificet. Ut omittam ſatisfieri poſſe dicendo, quod etiam ſuperiùs aduerti, videlicet actum ſignatum pro actu exercito uſurpari, ut cum dicitur prima ſubſtantia ſignificat *hoc aliquid*; perinde fit, ac ſi dicatur, prima ſubſtantia eſt *hoc aliquid*.

(Solutio.)

Tertia difficultas.

Nec prætetibo difficultatem deſumptam ex particulari concreto accidentario; ſic enim obijci ſolet. Hoc album ſignificat *hoc aliquid*, & nihilominus prima ſubſtantia non eſt; ſignificare igitur *hoc aliquid* non eſt primæ ſubſtantiæ proprium. Difficultatis ſolutio ea eo petenda, quòd *aliquid* ſumi poteſt, vel prout cum ente conuertitur, quo ſenſu hoc album ſignificat *hoc aliquid*; vel accipi etiam poteſt, ut dicit quidpiam determinatum perſe unum nullo modo alteri communicabile, quâ ſignificatione album non ſignificat *hoc aliquid*.

(Solutio.)

Quarta difficultas

Præterea idem ſignificatur per primam ſubſtantiam, quod per ſecundam; ſunt enim reipsâ idem; ſed prima ſignificat *hoc aliquid*; ergo etiam, & ſecunda *hoc aliquid* ſignificabit. Cùm autem ſecunda ſignificet *quale quid*, etiam & prima *quale quid* ſignificabit; promiſcuè igitur huiuſmodi prædicationes utrique ſubſtantiæ conueniunt. Tametſi autem, & eſt difficultatis ſolutio, prima ſubſtantia, & ſecunda dicant idem ſecundum eſſentiam; hoc tamen eſt ſub diuerſis eſſendi modis, quia ſecunda dicit illud ſub eſſe communi; prima verò ſub eſſe particulari; quamuis igitur prima ſignificet *hoc aliquid*, non ſequitur idem à ſecunda ſignificari, cùm huiuſmodi ſignificandi modi, à diuerſis eſſendi modis deſumantur.

(Solutio.)

Quarta ſubſtantiæ proprietas

Quarta proprietas conueniens omni ſubſtantiæ, nedum directè, ſed etiam indirectè ad eius prædicamentum ſpectanti eſt, quam illi Philoſophus adſcribit dicendo Ὑπάρχει δὲ ταῖς οὐσίαις, καὶ τὸ μηδὲν αὐταῖς ἐναντίον εἶναι. *Subſtantijs quoque ineſt, nihil eis contrarium eſſe*; vel ut dici ſolet, *non habere contrarium*. Quod intelligendum de contrarietate propriè ſumpta, quæ verſatur inter formas poſitiuas inuicem oppoſitas, & ab eodem ſubiecto ſe mutuo expellentes; id autem in omnibus ſubſtantijs inductione probat. Et ratione quoque ſuaderi poteſt, quoniam quæ ita ſe habent, ut unum aliud non expellat ab eodem ſubiecto, non contrariantur eo contrarietatis genere, de quo in præſentia fit ſermo; at verò ſubſtantiæ hunc ſe habent in modum; ob id non erunt inuicem contrariæ. Tales autem eſſe ſubſtantias ea eo perſpectum fiet, quoniam ſi quæ viderentur ſe mutuò expellere ab eodem ſubiecto, maximè forent ſubſtantiales formæ, quibus tamen hoc minimè conuenit; quamuis enim una non patiatur ſimul aliam in eadem materia, non idcireo ſe mutuo expellentes cenſeri debent; quandoquidem hæc repugnantia ſpecies eſt oppoſitionis, at verò inter ſubſtantiales formas non repugnantia oppoſita, ſed diſparata duntaxàt exercetur; nam abſolutè, & ſimpliciter forma ſubſtantialis, nec determinatam formam, nec magis hanc, quàm illam excludit, quod ad oppoſitionem requiri ex infra dicendis perſpicuum fiet; ſed omnem diſparatam æqualiter excludit, & eodem modo, eum quæcunque repugnantiam habens, non magis unam, quàm aliam reſpuit, ſi tamen illas excipias, quarum una alteri eſſentialiter ſubordinata eſt, ut in viuentibus ea aliquorum opinione contingit. Itaque ſubſtantiales formæ diſparatæ dici poſſunt, contrariæ tamen non poſſunt.

(Ariſt. cap. de ſubſtantia.)

Hoc eſt ſubſtantiæ proprium ſecundo modo.

Cum autem docuiſſet ſubſtantiæ nec primæ, nec ſecundæ quicquam contrarium eſſe, addit hoc non ſolis ſubſtantiis, ſed quantitatibus etiam conuenire, cum his nihil ſit contrarium; ut enim homini, animali, Socrati nihil eſt contrarium; ita quoque ternario, & bicubito nihil contrarium eſt; & quia poſſet quis obijcere, magnum, & parvum ſunt quantitates, & nihilominus unum alteri aduerſatur. Reſpondet dicens admiſſo magnum, & parvum quantitates eſſe, de quo in eius prædicamento diſſerendum; hoc tamen eſt ſaltem exploratum quantitatibus determinatis nihil eſſe contrarium; quantitates autem determinatas appellat ipſas quantitatis ſpecies, ut ternarium, quaternarium lineã, corpus, quæ contrarium non habent; at verò magnum, & parvum ſunt indeterminata, cùm modo uni ſpeciei, modo alteri inſit; & quod magnum eſt, alterius eſt collatione parvum, nec certa quędam eſt ratio, in qua magnitudo, vel paruitas reſideat. Ex his planè conſtat hoc attributum eſſe proprium ſecundo modo reſpectu ſubſtantiarum, cum omnibus ſubſtantijs conueniat, non tamen ſolis; ſiquidem, ut ait Philoſophus, hoc non eſt ſubſtantiæ, ſed multorum etiam aliorum proprium.

Prima difficultas.

Hac tamen de re non leuis dubitandi occaſio, apud illos, qui de elementis vulgatam opinionem ſectantur, quoniam inquiunt, ignis, & aqua inuicem aduerſantur, quamuis utrique ſubſtantiæ ratio conueniat; non inficiandum igitur quidpiam ſubſtantiæ contrarium eſſe. Elementa porrò ſubſtantias eſſe, itidemque contraria Ariſtotelis teſtimonio confirmant. Peripateticæ doctrinæ addicti, difficultatem propoſitam diluunt reſpondendo, elementa, atque adeò ignem, & aquam contraria eſſe, non ratione ſubſtantiæ, ſed qualitatum, quibus affecta ſunt; hic autem, inquiunt, ſermo eſt de contrarietate per ſe, ſeu ratione ſui, & non alterius, vel quod in idem recidit, de contrarietate per ſe, & non per accidens. Contra tamen eſt, quòd huiuſmodi qualitates ab eorundem elementorum ſubſtantia proce-

(5. Diuin. cap. 9 & 2. de ortu cap. 2.)

dunt; ergo ab eadem contrarietatem recipiunt; quare contrarietas primò ſubſtantiæ, per participationem verò ab ipſa, conuenit pariter accidentibus. Hanc autem doctrinam pluribus difficultatibus inuolutam, expendere non huius eſt loci; non aſſumptâ ſiquidem Phyſici perſonâ, certè rem ſatis pro dignitate tractare non licet; ſatius propterea duximus propoſitæ difficultatis enodationem eò differre, ubi de elementis futurus nobis eſt ſermo; interim unum vel alterum adnotabo, nimirum haud ſatis conſtare qualitates elementorum ad eum modum quo ipſi contendunt eſſe concedendas; nec etiam contrarietatem, quam ipſi mordicus propugnant; quid enim ſint ſingulæ qualitates, quas primas appellant, nuper commemorato loco, pluribus explicabo; & quod nam contrarietatis genus inter illas admittendum oſtendam.

Secunda difficultas.

Neque contrarietatem conuenire ſubſtantiæ rectè concludunt, ita ratiocinando. Quod nouiter fit contrarium habet, unde Præceptor eximius illud inculcat; *Omne quod per ſe fit, ex ſuo contrario fit, ut album fit ex non albo, & hoc non ex omni, ſed ex nigro aut medijs, ut muſicum ex immuſico*: ſic etiam quidquid corrumpitur contrarium habet, ut idem teſtatur dicens; *Quidquid corrumpitur a ſuo contrario corrumpitur*; at verò ſubſtantia nouiter, & de integro fit; verè igitur ſubſtantia contrarium habet.

Primò Phyſ. tex. 47.

Solutio.

Fit a quibuſdam ſatis ad memoriam reuocando, contraria in duplici eſſe diſcrimine; enim verò quædam poſitiua, & alia priuatiua, illa quidem propriè, hæc autem impropriè contraria dicuntur, cum ſub eodem communi genere minimè contineantur. Omne igitur, quod nouiter fit, quodque corrumpitur utrumque contrarium habet; priuatiuum quidem, ut homo fit ex non homine, & muſicum ex immuſico; poſitiuum quoque, vel non ratione ſui, ſed primarum qualitatum, quibus mortalis omnis ſubſtantia induta eſt; vel ſi ratione ſui contrarium non habet formaliter, ſed virtute; ut enim unum corrumpat aliud, ſat eſt illi ratione qualitatum, quibus afficitur, aduerſari, cum de contrarietate formali, & ea, quæ eſt per accidens, ſermo fuerit; ſi autem de alia, quæ ſit per ſe rationeque ſui, & qua formalis dici non poteſt, ſatis ſuperque, ut illi virtute duntaxat aduerſetur. Hæc autem contrarietas nil aliud, quam poſſe contraria producere.

Peripateticorum doctrina proponitur.

Interim adnotabo, quatuor oppoſitiones perhiberi. Vna dicitur oppoſitio priuatiua, inter formam, & priuationem, qualis creditur inter lumen, & tenebras. Alia contradictoria inter affirmationem & negationem; ut inter hominem, & non hominem, ſeu inter propoſitionem affirmatiuam, & negatiuam. Tertia relatiua, ut inter patrem, & filium. Quarta tandem contraria, qualis exiſtimatur inter calidum, & frigidum. Sunt quibus placet contrarietatem duobus modis uſurpari. Primò lata quadam uſurpatione, quo contrarietatis genere, contraria dicuntur, quæ quocunque modo opponuntur. Secundo propriè pro ultimo tantum oppoſitionis genere ex quatuor enumeratis.

Huius contrarietatis definitio ex Ariſtotele colligitur *Contraria ſunt, quæ ſub eodem genere, maximè diſtant & ab eodem ſubiecto, mutuo ſe expellunt.* Vulgo creduntur talia calidum, & frigidum ſub genere qualitatis, ita ut hæc ſub qualitatis genere maximè diſtent, & extrema ſint, & è corpore, in quo unum inhæret, expellatur aliud. Vnde ad hoc oppoſitionis genus, duplicem conditionem requirunt; quarum prima eſt ut formæ ſint poſitiuæ, quia ſunt ſpecies eiuſdem generis; ſecunda, quòd reſpiciant idem ſubiectum, in quo utraque poteſt inhærere & aliam ab eodem expellere.

Hinc autem colligunt ex quatuor oppoſitionis generibus, tria reperiri in ſubſtantia, quarum prima priuatiua, eo quod ſubſtantia dum generatur, fit ex ſui priuatione, ut homo ex non homine. Secunda contradictoria ut inter hominem, & non hominem, tertia relatiua, ut inter patrem, & filium, quatenus ſunt eiuſdem ſpeciei. Contendunt igitur ſolam oppoſitionem contrariam ſubſtantiæ repugnare propter perfectionem propriæ naturæ; quia cum ſubſtantia tam perfectæ naturæ ſit, ut ei per ſe ſubſiſtentia debeatur, repugnat ei formam inhærentem eſſe ſubiecto, & ab hoc aliam formam expellere. Hinc deducunt, quâ ratione ſubſtantiæ conueniat, & qua ratione repugnet habere contrarium; quandoquidem contrarietatem impropriè ſumptam ſubſtantiæ conuenire non inficiandum, ſecus autem ſi de propria ſermo fiat; impropriam autem, ut ſubſtantiæ conuenire probent, ita ratiocinantur. Inter oppoſitiones, prima, & quaſi cæterarum fundamentum eſt priuatiua, quæ in quocunque genere, prædicamentoque reperitur; ex duabus enim differentijs oppoſitis, per quas genus diuiditur, una comparatione alterius, ſe tanquam priuatio habet, eo quòd ſit imperfectior illâ; atque adeo priuatur quodammodo perfectione alterius. Quòd autem ſit aliarum fundamentum oſtendunt, quia ſubſtantia eſt fundamentum aliarum rerum, inter quas aliæ reperiuntur oppoſitiones, ſed priuatiua oppoſitio adinuenitur in prima generatione eiuſdem ſubſtantiæ, quoniam quælibet ſubſtantia generatur ex ſui priuatione in materia, ut homo ex non homine, calidum ex non calido, nempe ex priuatione caloris in ſubiecto in quo, & ex quo fit. Inde eſt, inquiunt, ut quemadmodum priuatiua oppoſitio eſt prima, & aliarum fundamentum; ita ſubſtantia in qua primò reperitur, ſit veluti radix, à qua omnes oppoſitiones procedunt, quæ propterea in ea primò formaliter reperiuntur quidem priuatiua, contradictoria, & relatiua; at verò contraria, non formaliter ſed ſolum virtute, cum formalis perfectioni ſubſtantiæ aduerſetur. Ex his propoſitæ difficultatis explicationem eliciunt, dicunt enim Ariſtotelem de contrarietate ſub communi ratione, & impropria, præſertim verò de oppoſitione priuatiua locutum eſſe, de qua intelligitur, quòd principia generationis ſubſtantiæ ſint contraria, & quòd prima contrarietas ſit in ſubſtantia, nimirum prima oppoſitio, quæ priuatiua dicitur. dum autem in præſentia aſſerit ſubſtantiam non habere contrarium, loquitur de contrarietate propria. Vnde ad argumentum reſpondent, elementa ratione ſubſtantiæ, non eſſe formaliter nec propriè contraria, ſed ratione qualitatum. Et ad id quod addebatur; Qualitates procedere à ſubſtantia, concedendum aiunt, ſed conſequens diſtinguendum eſſe contendunt, quòd in ſubſtantia primò vera contrarietas reperiatur; inquiunt enim reperitur virtualiter tanquam in prima radice, à qua procedit, ſed non formaliter, at cum Ariſtoteles ait ſubſtantiæ nihil eſſe contrarium, dicunt eum de formali, non autem virtuali contrarietate ſermonem habuiſſe.

Superior doctrina quanti fieri debeat, in præſentia non curo, cum quædam attingat, dubia; & præſertim, quod maximè controuerſum, de qualitatibus primis, de quibus in Phyſiologia nobis acriter diſputandum. Non prætereundum tamen, cum dicitur, *quod per ſe fit ex ſuo contrario fit, & omne quod corrumpitur, a ſuo contrario corrumpitur, per fieri & corrumpi* illud idem, quod per *mutari* intelligendum eſſe; Philoſophus enim ibi naturalem generationem, non prout hæc productionis, ſed mutationis rationem induit, ſua contemplatione perſequitur. Generationis enim natura is hunc in modum acceptæ, tria illa, ſubiectum, terminus a quo, & termi-

Superior doctrina pluribus difficultatibus laborat, de quibus in Phyſica diſputandum.

nus

nus ad quem, tot ſeculis decantata principia, ſunt de quibus copioſè, rerum natura conſtantium primordia ſcrutantes diſſeremus.

Tertia difficultas.

Huic affinis altera difficultas; Principia ſubſtantiæ ſunt ſubſtantia, unde Stagirites dicebat ea non ſubſtantijs, quomodo erit ſubſtantia? ſed principia ſubſtantiæ ſunt contraria, ut idē ſplendidè teſtatur dicens, omnes, contraria principia faciunt; fatendum igitur aliquid ſubſtantię contrarium eſſe.

Solutio.

Sed neminem prętetit propoſitionem illam communi Philoſophorum calculo receptam, nempè quod principia contraria ſint, indefinitam eſſe, quę in contingenti materia ex Dialecticorum decreto, particulari ęquipollet, ac ob id, ut veritate comprobetur, ſat eſt, aliqua duntaxàt principia eſſe contraria. Admiſsâ igitur contrarietate, priuatiua tamen inter principia generationis, prout hęc induit mutationis naturam, de quo in Phyſicis diſſerendum; neganda contrarietas eſt inter principia rei genitę, quę duo tantummodò ſunt, quorum utrumque materia ſcilicet, & forma ſubſtantia eſt; illa verò tria mutationis principia ſic ſe habent, ut eorum duo ſubſtantię ſint, è quibus unum aduerſatur alteri, quod ſubſtantia non eſt; ita quidem ſe habet forma, & priuatio.

Superior expenditur ſolutio.

Hęc etiam difficultatis enodatio continet id, quod plurimum negotij faceſſit, nimirum priuationem eſſe perſe principium generationis; per accidens tamen rei genitę; quod quantum cum veritate commercium habeat, alibi diſcutiendum; non diffido me probaturum per accidens omninò eſſe non modo rei genitę, ſed etiam naturalis generationis principium; nihilque referre, quod reſponderi ſolet de naturali generatione, prout habente mutationis rationem; hoc enim ipſum demonſtrare tentabo, per accidens ad generationem ſe habere; de his tamen in præſentia ſatis.

Quarta difficultas

Illud etiam addi ſolet, differentiæ genus diuidentes, ſimulque conſtituentes ſpeciem ad ſubſtantiæ prædicamentum ſpectantem, utique ſubſtantiæ ſunt, cum ſpecies ipſæ, quæ per differentias conſtituuntur, ſubſtantiæ rationem ſibi vendicent; nequit autem ſubſtantia ex non ſubſtantijs conſtare; at verò differentias diuidentes genus contrarias eſſe luculentèr Philoſophus expreſſit dicens, differentias eſſe contrarias, quibus genus differt; ſubſtantiæ propterea quidpiam eſſe contrarium fateamur oportet.

7. Diuin. tex. 42.

Solutio.

Impropriè tamen ille dicebat, contrarias eſſe differentias ſubſtantialis naturæ; ſic enim illas appellauit, ut innueret eas eſſe primò diuerſas; nec inter illas propriè de qua loquimur, contrarietatem exerceri; ſiquidem una determinatè non reſpuit aliam; ſed indiſcriminatim omnes, ut de ſubſtantialibus formis enunciatum fuit, natura enim generis, materiæ inſtar indifferens omninò ad omnes eſt differentias; ita tamen, ut dum eſſe reale ipſius aliquâ re ipsâ afficitur differentiâ, quâ diuiditur, quâque conſtituitur ſpecies, non poſſit aliâ eiuſdem ordinis affici.

Quinta proprietas Ariſtoteles cap. de ſubſtantia

Quinta proprietas omni ſubſtantiæ conueniens eſt, quam Philoſophus declarauit, dicens. Δοκεῖ δ᾽ οὐσία μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. *Videtur autem ſubſtantia non recipere intenſionem, & remiſſionem*; vel ut alij loquuntur, *non ſuſcipere magis, & minus*. Quod ut intelligas memoriâ repete, duplicem illam rationem, quam in ſubſtantia recognoſcendam cenſuimus, quarum una ſubſtandi; altera verò ſubſiſtendi dicitur. Illa ſubſtantiæ accidit; hæc neceſſariò conuenit. Si priorem attendas, proculdubio ſubſtantiæ conuenit ſuſcipere magis, & minus; una ſiquidem à ſubſtando magis, quam alia ſubſtantia dicitur; at ſi poſteriorem reſpicias, prout videlicet ſubſtantia ſuam à ſubſiſtendo nomenclationem ſortitur, una profectò nequit magis ſubſtantia dici, quàm alia, ac proindè nequit ſuſcipere magis, & minus; nec una eademque ſubſtantia ſecundum ſe inſpecta, modo magis, modo minus dici ſubſtantia poteſt; non ſecus, ac album unum, dicitur magis album, quàm aliud.

Proprietatem hanc non aliter, quàm ex rei de qua nunc agitur perſpicuitate, philoſophorumque uſu demonſtrandam operæ pretium duxit. Non enim idem homo dicitur nunc magis homo, quàm antea, nec quàm alius homo. Hoc egregiè per oppoſita declarat, videlicet per ea, quæ magis, minuſque ſuſcipiunt, dicens, *perinde atque album aliud alio magis, ac minus eſt album magis album nunc, quam prius, & calidum magis nunc calidum, ac minus dicitur eſſe*, quæ de ſubſtantia dici non poſſunt; unde ait. *Subſtantia verò non magis dicitur nec minus, neque homo magis nunc homo, quàm prius dicitur eſſe. neque cæterorum quidquam omnino, quæ ſubſtantiæ ſubeunt rationem*; unde tandem concludit. *Quare patet, ſubſtantiam gradus ſuſcipere non poſſe, ut magis ſit unquam id, quod eſt, atque minus.* Hoc autem eſt attributum ſubſtantiæ ſecundo modo proprium.

Quid ſit formam ſuſcipere magis, & minus

Sed in horum gratiam, non pigebit aduertere, quid ſit formam ſuſcipere magis, & minus; hoc autem nil aliud, quàm ipſam habere latitudinem quandam, quæ magnitudo formæ non immeritò dici poteſt. Gemina eſt autem formæ magnitudo; una ſecundum quam plures ſubiecti partes informat, diciturque magnitudo extenſionis, originem ducens ex entitatiua latitudine formæ: altera ſecundum quam plus, minuſue dicitur eſſe de entitate formæ, in eadem ſubiecti parte, & ſecundum quam forma maior eſt, aut minor in ſe ipſa, ac in eadem parte ſubiecti, diciturque magnitudo intenſionis, proueniens ex latitudine graduum eiuſdem formæ. At verò formæ gradus in duplici eſſe diſcrimine perhibetur, quorum unus quidditatiuus dicitur in indiuiſibili conſiſtens; eſſe enim uniuſcuiuſque rei, ſecundum huiuſmodi gradum in indiuiſibili poſitum eſt; nam penès hunc additione, ſubtractioneque factâ, ſpecies mutatur, cum aliud quidpiam non ſit, quàm ſpecifica differentia, ſpeciem in eſſe indiuiſibili conſtituens; quò factum eſt, ut rerum eſſentiæ numerorum inſtar ſe habere dicantur; nam ut his additâ, vel ſubſtractâ unitate, ſtatim numerus quantum ad eſſentiam variatur; ſic etiam rerum eſſentijs addito, vel ſubſtracto uno ex prædicatis eſſentialibus, in ipſis fit variatio. Alter autem eſt gradus perfectionis indiuiduæ, quæ nil aliud, quam formæ realitas uniri poſtulans cum alia eiuſdem formæ realitate ad unam integram formam conſtituendam.

Eſſe cuiuſ rei in diuiſi... conſiſt.

Ex his non obſcurè conſtabit eò Philoſophi conſilium tendere, ut neget ſubſtantiam ſuſcipere magis, & minus, ne dum ſecundum gradum ſpecificum, quod etiam qualitatibus conuenit, habitus enim iuſtitiæ, ut quatuor, non magis eſt iuſtitia ſecundum eſſentiam, quàm habitus ut unum; ſed etiam ſecundum perfectionem indiuiduam, itaut in eadem parte ſubiecti poſſit plus, minuſue de entitate ipſius adinueniri.

Pri... ficul...

Non me præterit futurum, ut quiſpiam diſſentiat aduertens, ignem eſſe ſubſtantiam; & nihilominus unum eſſe magis ignem, quam alterum, cum unus magis quàm alius, experientiâ teſte, comburat.

Sol...

Hinc tamen ineptè concluditur, ſubſtantiam ſuſcipere magis, & minus; etſi nanque ignis unus magis, quam alius comburat, quatenus vel celerius, vel acrius in paſſum operatur, non ob id exiſtimandum ſubſtantiam ſuſcipere magis, & minus, cum id non ex indiuidua ſubſtantiali perfectione proueniat; ſed ex accidentaria, quatenus nimirum agens magis, vel minus denſâ materiâ conſtat. Hinc enim ignis accenſus in quercu, ratione denſitatis materiæ celerius, & in maiorem diſtantiam, quàm accenſus

in ſtuppa ſuam actionem effundit.

Suprapoſita ſolutio difficultatis expenditur.

Hactenus tam in argumento, quàm in ſolutione dicta, ſunt intelligenda, præſertim iuxta vulgatam opinionem de igne, nempè quòd hic per calorem in paſſum operetur, veluti per accidentariam formam qualitatis, quam è materiæ ſinu educat, itaut cùm materiam ipſam hunc in modum calefaciendo præparauerit, in eandem quoque ſubſtantialem formam inducat, quatenus ex eiuſdem materiæ potentia, eandem ipſam, ut de accidentaria qualitatis forma dictum eſt, educit. Vtcunque tamen ſe res habeat, de quo in præſentia differendum non eſt; ſolùm id adnotabo, nimirum ex aliorum ſententia, ignem actius, & celerius in paſſum operari, nil aliud eſſe, quàm ab ipſo communicari paſſo, cæteris paribus, maiorem copiam effluvii propriæ ſubſtantiæ, itemque celerius, ut hinc non propterea concludi poſſit ſubſtantiam ſuſcipere magis, & minus, eo ſenſu, quo ſubſtantiæ in præſentia à Philoſopho denegatur.

Secunda difficultas

Præterea rationalitas, etſi ſubſtantia, videtur magis, & minus ſuſcipere; cùm ex hominibus, quidam ſint magis rationales, ac ingenioſi; neminem enim præterit unum alteri plurimùm ingenii viribus antecellere. Sed

Solutio.

hinc nec etiam concludunt intentum; propius enim ad veritatem eorum accedit opinio, quibus animæ rationales æquè perfectæ, eſſentiali perfectione, viſæ ſunt; quòd ſi quis magis, quàm alius ingenio polleat, meliori profectò corporis diſpoſitioni acceptum referri debet.

Tertia difficultas.

Amplius ſpecies, & genera ad hoc prædicamentum ſpectantia ſubſtantiæ completæ ſunt, & nihilominus magis, & minus ſuſcipiunt, ſi Philoſopho credendum dicenti, ſpecies magis eſſe ſubſtantiam, quàm genera; conſequens igitur, ut ſubſtantia ſuſcipiat magis, & minus.

Solutio.

Quid autem reſpondendum ex non multo antea traditis, colligi poteſt; maioris tamen doctrinæ gratia libenter illud adijciam: *Magis, & Minus* duobus modis uſurpari poſſe: *propriè, & impropriè*, ut ab alijs itidem uſurpatum fuit. Sumitur autem propriè pro intenſione graduali, nuper explicata, qualitatis, ſecundùm quam iuſtum ut quatuor, magis iuſtum dicitur propriè, quàm iuſtum ut duo, quoniam plures habet gradus intenſionis eiuſdem iuſtitiæ; Impropriè autem accipitur magis & minus, pro magis, & minus perfecto ſub quacunque conſideratione ſiue eſſentiali, ſiue accidentali, ſiue intenſiua, ſiue extenſiua, iuxta quam acceptionem, homo dicitur magis ſubſtantia, quàm leo, & leo quàm muſca, hoc eſt eſſentialiter perfectior. Cum autem dicitur ſubſtantiam non ſuſcipere magis, & minus, intelligendum id iuxta primam uſurpationem; ſed cum pronunciatum fuit, primam ſubſtantiam eſſe magis ſubſtantiam, quàm ſecundam, & inter ſecundas, ſpeciem eſſe magis ſubſtantiam, quàm genus, iuxta poſteriorem intelligendum, ſecundum quam unum non dicitur eſſe magis ſubſtantia, quàm aliud, eò quòd plus minuſve de entitate ipſius in eadem materiæ parte reperiri poſſit; ſed quoniam pluribus modis ſubſtat, quàm aliud, quo ſenſu ſpecies magis ſubſtantia, quam genus, & prima ſubſtantia maximè ſubſtantia dicitur.

Quarta difficultas

Difficultatis loco ſolet etiam, id uſurpari, quòd elementa, ut ignis, & aqua ſubſtantiæ ſunt, & nihilominus in mixtione intenduntur, & remittuntur; ergo ſubſtantia ſuſcipiet magis, & minus.

Solutio.

Solutio frequens in eo poſita, quòd etſi elementa in mixto ſecundum ſuas qualitates intendantur, ac remittuntur (ſupponuntur autem, & iurè quidem elementa remanere, non tantum virtute, ſed actu in mixto) non tamen ſecundum proprium eſſe ſubſtantiale; ut propterea hinc deduci non poſſit ſubſtantiam ſuſcipere magis, & minus.

Superior expenditur ſolutio.

Sed ut argumentum ſic etiam ſolutio, primas qualitates tanquam accidentarias formas ſupponit; iis tamen de medio ſublatis, elementa quidem analogicè intendi, remittique dicerentur, quatenus plus, minuſve de ſubſtantia unius, in mixto quàm alterius reperitur; eodem propterea modo ſubſtantia magis, & minus ſuſcipere diceretur.

Quinta difficultas

Addunt quòd ignis lux, magis eſt ſubſtantia, quàm ignis flamma, & ignis flamma, quàm ignis carbo; cum itaque ignis ſit ſubſtantia completa, conſequens fit, ut ſubſtantia ſuſcipiat magis, & minus.

Solutio.

Occurrunt reſpondendo ignem lucem, quantum ad eſſe ſubſtantiale, non eſſe magis ignem, quàm ignem flammam, ſed ſolùm, quantum ad eſſe accidentale, ut ſunt claritas, puritas, luciditas, & id genus alia, ob id ſecundum proprium eſſe dicunt ignem, atque adeo ſubſtantiam non ſuſcipere magis, & minus.

Superior ſolutio perpenditur.

Diluta non ineptè difficultas eſt; quia reuerâ ea omnia ſubſtantiæ naturam ita participant, ut eorum ratione ſubſtantia dici non debeat propriè, ſed analogicè tantum ſuſcipere magis, & minus, quatenus omnis differentia, eſt penes maiorem, minoremue igneæ ſubſtantiæ copiam, itaut ex maiori, minoriue permixtione cum aliis alterius rationis, ignis dicatur purior, vel impurior.

Sexta ſubſtantiæ proprietas.

Sexta, atque poſtrema ſubſtantiæ proprietas eſt à Philoſopho ſequentibus verbis expreſſa. *Μάλιστα δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας δοκεῖ εἶναι τὸ, ταὐτὸν καὶ ἓν ἀριθμῷ ὄν, τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικόν. Sed maximè proprium ſubſtantiæ videtur eſſe, cum unum & idem numero ſit, contraria ſuſcipere poſſe: ſiue, quòd ſubſtantia una, & eadem numero ſucceſſiue contraria poſſit ſuſcipere.*

Ariſtoteles capite de ſubſtantia.

Hoc eſt proprium quarto modo.

Sextum, atque poſtremum hoc attributum, quod Philoſophus maximè proprium, hoc eſt proprium quarto modo appellat, eſt, ut ſubſtantia una numero permanens, contrariorum ſit ſuſceptiua. Id porrò ſolis ſubſtantiis conuenire, ſuadere conatur exemplis, propterea quòd idem homo nunc eſt calidus, nunc verò frigidus; modò albus modò niger; & reuerà ſic licet argumentari. Illud eſt maximè proprium alicuius, quod omni, ſoli & ſemper competit; ſed huiuſmodi eſſe proprium, de quo loquimur, mox planum fiet; hoc igitur maximè proprium eſſe ſubſtantiæ concludendum erit. Aſſumptio ſic oſtendetur, & quidem quòd ſoli competat ſubſtantiæ (nam quòd conueniat ſemper, nulla difficultas, & quòd conueniat omni ex obiectionum ſolutione conſtabit) fit ex eo manifeſtum: quia nihil eorum, quæ ſubſtantia non ſunt, ita ſe habet, ut unum numero exiſtens, diuerſa contraria ſuſcipiat; color enim, qui eſt unus, & idem numero non dicitur albus, & niger, neque eadem actio, & una numero, praua, & ſtudioſa dicitur, ſic etiam in aliis, quibus ſubſtantiæ ratio non conuenit; ſed benè aliquis homo cum unus ſit, atque idem numero, quandoque dicitur albus, quandoque niger, calidus, frigidus, prauus, & ſtudioſus; ſolùm igitur ſubſtantiæ videtur hæc proprietas conuenire. Animaduertens autem Stagirites aliquam ſibi difficultatem, de quibuſdam accidentibus fieri poſſe, adeout ipſis hæc etiam proprietas conueniat; ob id illam proponit, ac diluit. Difficultas porrò eſt de oratione, & opinione, quæ contraria videntur ſuſcipere; una ſiquidem, & eadem oratio numero vera, & falſa videtur eſſe, veluti ſi vera ſit oratio, ſedere quendam, eo ſurgente, ipſa eadem falſa erit; ſimiliter autem, & de opinione: ſi quis enim verum putet aliquem ſedere, ſurgente eo, falſò putabit, eandem de ipſo opinionem habens. It obuiam huic difficultati ex quorundam interpretum ſententiâ, duobus modis; primò ſcilicet reſponſionem, ut aiunt, fiduciariam aſſerendo, quaſi dicat dato, & non conceſſo, quòd oratio, & opinio ſuſcipiant contraria, non eodem tamen modo, quo ſubſtantia; hæc

enim

enim cum ſui mutatione, ideſt alteratione, contraria recipi; at verò oratio, & opinio vera fit, vel falſa citra ſui mutationem, ac alterationem. Secundò per inſtantiam ſatisfacit, negando ſcilicet orationem, & opinionem contraria ſuſcipere: nam quod ſuſcipit contraria neceſſariò patitur; at in his nulla fit perpeſſio, ſed in alio; ergo oratio, & opinio dici minimè poſſunt contraria ſuſcipere. Cæterùm his interpretibus fiduciaria reſponſio eſt, quando non negatur, quod eſt negandum; per inſtantiam autem, negatur, quod eſt negandum.

Eaque videtur ratio, proprietatem, ac affectionem hanc ſubſtantiæ conuenire demonſtrans, quoniam quidquid eſt indifferens ſubiectum ad oppoſits, poteſt contraria ſuſcipere; at verò ſubſtantia una, & eadem numero ſecundum ſe quidem inſpecta, ſubiectum eſt indifferens ad oppoſita, ut lapis ad calorem, & frigiditatem; homo ad virtutem, & vitium; ſubſtantia igitur apta re ipsà eſt contraria ſuſcipere.

Prima difficultas. Ex Philoſophi tamen verbis aliquæ dubitationes emergunt. Deus eſt ſubſtantia, cum maximè ſit ens perſe, & nihilominus haud eſt ſuſceptivus contrariorum, cum in illo nullum ſit accidens; non igitur omnis

Solutio. ſubſtantia contrariorum eſt ſuſceptiua. Prætermiſſis reſponſionibus aliorum, reſpondendum erit, hanc proprietatem non eſſe ſubſtantiæ ſimpliciter acceptæ; quâ ſignificatione comprehenditur etiam ſubſtantia infinita, cuiuſmodi eſt Deus, ſed affectionem eſſe ſubſtantiæ finitæ, ac limitatæ. Cùm enim infinita ſubſtantia, ratione infinitatis, omnem reſpuat potentialitatem, nec ullam potentiam paſſiuam admittat, eò quòd ei nihil deſit, nihil poteſt recipere, ac proindè contraria ſuſcipere non poteſt; ſecùs autem ſubſtantia finita, quæ ratione finitatis, ac limitationis, cum dicat priuationem multorum, propterea dicit etiam potentiam paſſiuam, quà illa poſſit recipere. Aduerſus hanc

Secunda difficultas. reſponſionem poſſet eſſe difficultas de ſubſtantijs abſtractis, alijs à prima, de qua nuper ſermonem habuimus; nam huiuſmodi ſubſtantiæ etſi finitæ, veluti ſimpliciſſimæ formæ, ac puriſſimi actus, contraria ſuſcipere non poſſunt; non igitur hæc affectio quamlibet

Solutio. ſubſtantiam finitam comitatur. Hoc ſummoperè vexat peripateticæ familiæ Ducem, cum ei mentes illæ quidem æternæ, ex multorum interpretum ſententia viderentur immobiles; Quod ſi ita eſſet, non aliâ ratione ſatisfieri poſſet, quàm dicendo, proprietatem hanc eſſe ſubſtantiæ corruptibilis; at forſan aliò ille ſpectabat, nimirum ut innueret nulli ex illis ſubſtantijs accommodatum eſſe moueri motu alterationis tendentis ad interitum, cùm alioquin arbitraretur ijs non eſſe denegandam alterationem alteram, ſcilicet cuius eſt duntaxàt perficere; unde eſt, ut ijs quoque conueniat, poſſe contraria ſuſcipere. Et reuerâ contrarietatem ſubire poſſunt, tàm in ordine ad actus voluntatis, quàm intellectus; de his tamen alibi.

Tertia difficultas. Solet etiam difficultas fieri de ſubſtantia cæleſti, quam nonnulli credunt talis eſſe naturæ, ut ei repugnet contraria ſuſcipere; quod ſi ita eſſet, hæc affectio

Quorundam ſolutio. non omni ſubſtantiæ finitæ conueniret; Ii, quibus cæleſtis ſubſtantia videtur non obnoxia generationi, & corruptioni, occurrunt dicendo; huiuſmodi ſubſtantiæ conuenire proprietatem hanc, quantum ad contraria, quorum eſt tantummodò ſubſtantiam perficere, non deſtruere, ut paulò anteà de ſubſtantiis abſtractis dicebatur. Verumenimverò de hac receptione contrariorum multa dicenda ſuppeterent, à quorum tractatione tamen abſtinendum, ne dialecticos cancellos tranſilire videamur; quia tamen hæc facultas cæterarum eſt diſciplinarum ianua, propterea iuvabit in eius primo limine, quædam ex parte ſaltem ammouere; quæ liberum nobis greſſum poſſunt quammaximè remorari, quinimo impedimento eſſe, quo minus in ipſis diſciplinis optatam veritatem aſſequi valeamus. Ideo

Quædam conſideratu digna. præ oculis habendum, & ſummoperè conſiderandum hactenus tradita, præſertim intelligenda eſſe iuxta ſatis vulgatam de qualitatibus doctrinam, quòd nimirum accidentariæ ſint formæ ſubſtantiam afficientes; his enim ſic acceptis, dicimus conſentaneum eſſe, quod ſubſtantiæ denegamus, videlicet ſuſcipere magis, & minus, cum iiſdem intenſionem, & remiſſionem propriè conuenire affirmemus. Ita pariter ſubſtantiæ nihil contrarium eſſe poſitivum aſſerimus, & huiuſmodi contrarietatem inter primas qualitates, calorem, frigiditatem, humiditatem, & ſiccitatem, inſuper inter ſecundas, & ſpeciatim inter colores albedinem, & nigredinem aſtruimus; ut hinc propterea deſumptis exemplis frequenter uſi ſimus. Amplius ſubſtantiam comparatione huiuſmodi qualitatum diximus eſſe contrariorum ſuſceptiuam, quatenus homo ex. gr. modò albus; modò niger; modò calidus, & modò frigidus eſt. At ſi quiſpiam non inuitis Muſis arbitretur qualitates primas longè aliter explicandas eſſe; proindè; contrarietatem poſitiuam, penès illas attendi non poſſe, tota illa doctrina de ſubſtantiæ proprietatibus, ſi non corruit, ſaltem ex parte corruet. Enim verò calor, ut hinc exordiar, explicari poteſt hunc in modum videlicet, quòd corpus calidum, puta ignis calefaciat paſſum, non educendo è potentia materiæ, quâ iſtud conſtat, accidentariam formam, quæ calor dicatur ſpectans ad qualitatis genus; ſed immittendo effluvium propriæ ſubſtantiæ, innumeris ferè minimis particulis conſtans; itaut dum hæ paſſum ipſum percellunt, atque peruadunt, intruſione ſui calidum reddant, quatenus illud replent ijs particulis, quæ perenni motione huc, atque illuc cientur. Deinde frigiditas intelligi poteſt in priuatione talium particularum conſiſtere. Hoc autem admiſſo dicendi modo, funditus euertitur poſitiua contrarietas inter calorem, & frigiditatem. Sic etiam de reliquis duabus ita philoſophari licet, ut ipſæ dici non debeant accidentariæ formæ ſpectantes ad qualitatis genus, propriè tamen acceptum.

Vnde hactenus dicta de elementorum contrarietate, itemque ſubſtantiæ proprietatibus &c. in ordine ad illas qualitates, quarum in exemplis meminimus, intelligenda ſunt, ſuppoſitis qualitatibus primis, iuxta vulgatam de elementis opinionem, ut paulo antea dicebam, nempe calorem, & ſiccitatem in igne, quaſdam accidentarias eſſe formas, in eiuſdem ſubſtantia inſidentes, & eandem afficientes. Ita pariter frigiditatem, & humiditatem in aqua. At longe diuerſa fortaſſis eſt ineunda philoſophandi via, huiuſmodi nimirum formis accidentarijs exploſis, deque medio ſublatis, dicendo videlicet aliquid ab igne calefieri, non quatenus ignis in illud agendo, caloris qualitatem, tanquam formam accidentariæ naturæ concurrente materia producat, ex cuius potentia per talem actionem calor ipſe educatur; ſed potius quoniam ab igne quidem exiguæ quædam effluunt particulæ eiuſdem ſubſtantiæ igneæ, quæ dum corpus aliquod percellunt, illud idem peruadendo, pro maiori, vel minori ſui copia, magis, vel minus calidum reddant; itaut calefieri, non ſit produci qualitatem de nouo, ſed excipere ipſa corpuſcula ignea ab ardenti corpore expirata; ſic etiam particulas illas calidas non eſſe cenſendas, quia ſint accidentariâ formâ caloris affectæ, ſed quoniam, tali, vel tali figurâ conſtant, adeout dum quaquaverſum celerrimè mouentur, & in magna copia feruntur, quę ea corpore cõburente expirant corpuſcula tenuiſſima, quæq; ſe in-

ſinuant in corpora comburenda, ut illa quaſi terebrando diſſolvant, demoliantur, atque deuaſtent, comburere dicantur; animal verò calorem percipere, ac experiri ab igne productum, ſit excipere particulas illas effluentes ab igne in ſenſiterio tactus; in huius enim tenuiſſimis fibris, cùm earum impulſu fiat quædam motio, hęc ipſa percipiatur, & in huiuſmodi perceptione caloris ſenſatio cõſiſtat; cùm alioquin corpus calidum reddi, nil aliud ſit, quàm quod illud prædictas particulas in ſe excipiat, de quibus cùm plures, vel pauciores participauerit, plus vel minus caloris participaſſe dicatur. Frigiditatem autem in negatione, vel priuatione caloris explicati iuxta prædicta, conſiſtere. Siccitatem verò in quadam particularum minimarum cohæſione poſitam eſſe, unde corpus quandam conſiſtentiam adipiſcatur. Humiditatem denique in laxa quadam commemoratarum particularum coaptatione inanibus ſpatiolis intermiatis eſſe conſtitutam, unde corpus habeat, ut ſit diffluens, & labens, quod eſt humidum eſſe. Si quis igitur hunc philoſophetur in modum, certè reijciet elementorum illam contrarietatem, cuius in argumento facta eſt commemoratio, penès qualitates primas, ac ob id non admittet ſubſtantiam eſſe contrariorum ſuſceptiuam, eò quòd primas elementorum qualitates poſſit in ſe recipere, nec elementa ipſa ratione huiuſmodi qualitatum dicenda eſſe contraria, quæ tamen per tranſennam dicta ſint, copioſius enim hæc alibi ſunt à nobis tractanda.

Non abſimili modo vulgari doctrinæ de coloribus graue vulnus infligitur, ſi dicamus colorē nil aliud eſſe quàm lumen vel reflexum, vel refractum ad eum modum, quo ſumus in ſequentibus explicaturi. His ſic ſe habentibus, manifeſtum eſt allatas difficultatum ſolutiones idoneas exiſtimandas iuxta vulgatam de qualitatibus earundemque contrarietate, intenſione, remiſſioneque ſententiam. Ad ſubſtantiam cæleſtem quod ſpectat, nobis videtur de ipſa, non ſecus ac de ſublunari ratiocinandum eſſe. Inſuper ad oſtendendum hanc ſubſtantiæ veram affectionem non eſſe, plerique conantur oſtendere, quoniam videtur etiam accidentibus conuenire; quandoquidem virtutes, & vitia ſunt in eadem animæ potentia; at vero qualibet potentia animæ, accidens eſt; cùm igitur virtutes, & vitia contraria ſint, & recipiantur in eadem animæ potentia redolente naturam accidentis: conſequens ſit, ut accidens quoque ſit contrariorum ſuſceptivum; non igitur ſubſtantiæ maximè proprium, cum alijs ab ipſa conueniat. Rectè tamen ab aliquibus occurſum fuit, in uniuerſum negando facultates animæ eſſe accidentia; vel hoc etiam conceſſo, commodè dici poteſt, quod etſi virtutes, & vitia in eadem animæ potentia fundentur, tamen hæc omnia quidem in anima tanquam in ſubſtantia ſunt; ita nimirum, ut illa potentia non ſit, ut aiunt, ultimatum contrariorum ſubiectum, ſed potius anima. Prior tamen reſponſio proculdubio pręferenda; nam reuera facultates ab anima realiter non diſtinguuntur, ut opportuno loco me demonſtraturum polliceor.

Approbãtur ſuperiores ſolutiones.

Quarta difficultas.

Solutio.

Quinta difficultas

Superest etiam altera diluenda, ac explicanda difficultas, in eo poſita, quòd hæc affectio non videatur omni ſubſtantiæ conuenire; nam ſubſtantiæ ſecundæ non ſunt una numero; at vero ex Philoſophi ſententia, proprietas, de qua loquimur, conuenit ſubſtantiæ, quæ una eſt, eademque numero; ſecundas autem ſubſtantias non eſſe tales ex eo deprehendes, quoniam ſunt unę quidem ſpecie, aut genere. Fit ſatis dicendo, proprium eſſe ſubſtantiæ, ut eadem, quam habet, unitate ſeruatâ, contraria poſſit ſuſcipere; & idcirco hoc bipartito contingat, per ſe primariò, & per ſe ſecundariò, priori modo primæ, ac indiuiduæ ſubſtantiæ, poſteriori modo ſecundæ ſubſtantiæ conuenit; quod adeo verum, ut mirum videatur quoſdam id in dubium reuocare potuiſſe; de hac enim ſuſceptione non ſecùs ac de ijs, quę ſuſcipiuntur philoſophandum; at verò hæc ſubſtantiæ, prædictis modis conueniunt; iuſtitia nanque primariò conuenit Socrati, ſecundariò autem homini, prout in illo.

Solutio.

Sexta difficultas.

Nec etiam conuincitur hoc non eſſe proprium ſubſtantiæ, ut alteri non conueniat; quoniam oratio, & opinio, quamuis accidentia ſint, nihilominùs contrarietatē ſubeunt, cùm eadem oratio numero, & eadem ſuperficies ad quantitatis pertinens genus, modo alba, & modo nigra ſit. Non inquam conuincitur; nam ad orationem, & opinionem quod attinet, rectè dicebat Philoſophus, id abſq; orationis mutatione contingere, quod de ſubſtantia minime dicendum, cum ei tribuitur ſucceſſiuè poſſe contraria ſuſcipere; id enim cum ipſius mutatione euenit. Et certè nulla fit in oratione, vel opinione mutatio, cum ex vera fit falſa, aut viciſſim; proptereaquòd veritas, ut ſuo loco fuit explicatum, in quadam orationis, vel opinionis conformatione cum re quidem expreſſa, ac repræſentata, conſiſtit, ut propterea mirum non ſit, ſi re duntaxat variatâ, oratio, & opinio deſinat eſſe vera, vel falſa; nam ad illam conformitatem tollendam, ſat eſt alterutrum extremorum variari, orationē ipſam igitur ſufficit mutari; ut ſi imago Cæſaris expreſſa egregiè adeo fuerit, ut ei ſit perſimilis, ne deinceps ſimilitudinem retineat, Cęſarem ſat eſt mutationem ſubiiſſe, quamuis in imagine nulla contigerit mutatio. Quod autem de ſuperficie, & colore addebatur, phyſicam diſquiſitionem requirit; ſi nanque color dicatur nil aliud, quàm lumen reflexum, aut refractum, ſiue ſuperficies à ſubſtantia reipſâ diſtinguatur, vel non; nulla fit receptio, de qua in præſentia habetur ſermo, quando lumen dicatur effluvium ſubſtantiæ lucidæ, proindeque corpus. Si autem color exiſtimetur qualitas, ac ob id forma accidentariæ naturæ, utcunque ſe habeat ſuperficies comparatione ſubſtantiæ; reſpondendum erit non ſecùs, ac ſuperiùs dicebatur de virtutibus, & vitiis in animæ facultate; adhuc enim ſubſtantia coloris ſubiectum erit, ſaltem ultimatum, ut aiunt, vel rectius, ut ibi dictum fuit, ſubſtantia ſubiectum adhuc erit, ut quod; nam etſi ſuperficies intercedat, non tamen ut ſubiectum, ſed ut conditio, & ut quo.

Cæterum hæc eadem attributa ſubſtantiæ iamdudum antiquioribus philoſophantibus ante Ariſtotelem, fuiſſe perſpecta, nemini dubium; ſiquidem ſubſtantiæ nihil eſſe contrarium, eamque magis, & minus non ſuſcipere, itemque in ſubiecto non eſſe, paucis verbia Archytas perſtrinxit dicens. *Dico verò communia ſubſtantiæ non ſuſcipere magis, & minus. Non enim poteſt magis & minus eſſe homo, neque Deus, vel planta: & nihil habere contrarium, nec Deo Deus, nec alijs ſubſtantijs. Et per ſe eſſe, ſed non alteri cuidam coëxiſtere ſicut glaucitatem, cæcitatem oculis ſubſtantiæ proprium; omnis enim ſubſtantia per ſe ipſam eſt;* Quin etiam Ocellus Lucanus nouit ſubſtantiam non ſuſcipere magis, & minus, & eandem eſſe contrariorum ſuſceptiuam. *Subſtantiæ igitur*, inquit, *proprium non ſuſcipere magis, & minus, non magis animal, homo, quam equus. Ineſt ſubſtantijs etiam illud contrariorum ſuſceptivum eſſe.* Quod etiam Archytas nouerat dicēs. *Subſtantiæ quidem ineſt, ut eadem & una numero permanens contrariorum ſit ſuſceptiua.* Et quod Ariſtot. ſubſtantiæ adſcripſit dicens, *neque in ſubiecto eſt*; certè non præteriit Ocellum quandoquidem dixerat. *Ens vel in ſubiecto eſt, vel non in ſubiecto, & non in ſubiecto*

facit

Digitized by Google

facio ſubſtantiam. Hæc autem maioris eruditionis gratia accipias velim; ut intelligas Ariſtotelis decreta maiorum itidem auctoritate firmari, quod inditio eſt, ea ſummum habere cum veritate commercium.

DISSERTATIO XVII.

De Quantitate.

Quamuis in vniuerſitate rerum arcanum ferè ſit nullum, quod longâ quidem annorum ſerie, temporiſque diuturnitate ſaltem ex parte non ſe det in conſpectum, ac prodeat in lucem: nihilominus quantitas & ſi maximè ſenſibus obuia, humanæ mentis aciem præterit adeo, ut nec etiam ad hanc uſque diem exactè patiatur attingi; ſi igitur unquam, nunc longè magis de quantitate diſputationem nobis ituris, omnes ingenij neruos opus erit intendere, ut quoad fieri poterit, eius naturam, atque compoſitionem exploremus. Licet autem quibuſdam probetur habitâ tractatione de ſubſtantia, qualitatem conſiderandam aſſumere, ab ijs tamen diſſentio. Tum quia quantitas cum ſubſtantia longè maiorem affinitatem habet, adeo ut affectiones quaſdam utrique communes quiſque fateatur oportet. Tum quia quantitas proximè ſubſtantiam comitatur eidemque ſemper quodammodo iungitur; ſi nanque corporea ſubſtantia ſit, nihil euidentius, quam ei quantitatem adnecti; ſi verò longè abſit à materiæ commercio, quamuis non ratione ſui, ſaltem ratione motus, vel quem ſubit, vel quem poteſt efficere, quantitatem ipſam concernit. Difficilis quãtitatis conſideratio. Tractationis ordo.

SECTIO PRIMA.

De quantitatis nomine.

Maximè iuvat quãtitatis nomen explicare. SI aliquando præſtat nominis explicationem præmittere, nunquam profectò magis, quàm in re propoſita: cùm quantitatis nomen ambiguitate laboret; rei ſiquidem cuiuſque perfectio quantitatis nomine conſueuit appellari; frequenter ob id ſolet illud uſurpari. Quanta eſt unius, vel alterius rei perfectio. Hæc autem quantitas eſt, quam virtutis, ſeu perfectionis appellant, & quæ denominationes finiti, & infiniti; tanti, & quanti, æqualis, & inæqualis, maioris, minoriſque ſuſcipit. Alia pariter eiuſdem eſt nominis acceptio, nimirum ad ſignificandam quantitatem molis, ſeu dimenſionis; ſed ut virtutis quantitas ad res omnes poteſt extendi; ita quantitas molis, ſeu dimenſionis ad res materiatas tantummodò traduci poteſt. Illa per omnia rerum genera vagatur; hæc ad quantitatis categoriam adſtringitur. Non ita tamen ut adæquatè totam ipſam abſoluat, quantitatemque complectatur omnem, quæ in hoc prædicamento diſtribuitur. Hinc propterea fit, ut huius etiam nominis alia ſit uſurpatio, videlicet ad ſignificandam quantitatem propriam, & adæquatam huius, de quo loquimur, prædicamenti; quæque proinde prædicamentalis quantitas appellari conſueuit. Quæ cùm animaduertiſſet Philoſophus; propterea non eſt auſus quantitatem in uniuerſum definiendam ſuſcipere, ſatius ducens illam initio diſtribuere in continuam, & diſcretam, alibi tamen quantum definitum reliquit ποσὸν λέγεται τὸ διαιρετὸν εἰς ἐνυπάρχοντα, ὧν ἑκάτερον, ἢ ἕκαστον ἕν τι καὶ τόδε τι πέφυκεν εἶναι. *Quantum dicitur, quod in inſita diuiſibile, quorum utrumque; aut ſingula unum quid, & quod quid apta ſunt eſſe.* Cuius definitionis ea eſt explicatio, ut quantum dicatur, quod eſt diuiſibile in ea, quæ inſunt, ideſt partes ſuas proprias, & inexiſtentes; quorum utrumque, aut ſingulum aptum eſt ſui naturâ eſſe unum aliquid, ideſt eiuſdem rationis, *& eſſe hoc aliquid*, ideſt indiuiduum quantitatis. In hac porrò definitione aliquæ ſunt adnotandæ particulæ; Quantum dicitur *diuiſibile*, ad ſignificandum ipſum habere partes, ex quibus conſtat; alioquin diuiſionem ſubire non poſſet, & hunc in modum ſimplicia omnia partibus omninò carentia, excluduntur. Interpretes autem obſeruant, diuiſibilitatem intelligendam eſſe in ordine ad naturales vires. Deinde cum additur *in ea, quæ inſunt*, inquiunt, ſignificari partes, in quas diuiditur quantum, in ipſo formaliter extitiſſe, & hoc modo mixtum ea elementis excludi; hæc enim ſi actu non contineantur in illo, ſplendidè conſtat excluſio; quòd ſi contineantur actu; mixtum adhuc excluditur cùm elementa non tam eius integrales, quàm eſſentiales, phyſicaque partes haberi debeant. Cùm additur, *quorum ſingula apta ſunt eſſe unum quid*, inſinuatur utramque partem, aut ſingulas, in quas diuiditur quantum eſſe unum aliquid, ideſt eiuſdem rationis in toto, & in partibus; & per hoc differre à diuiſione corporis heterogenei; nam quantum, ut quantum, eſt totum homogeneum, quælibet enim pars quanti eſt quanta; additur ad extremum quòd, *utraque pars ſit apta ſui natura eſſe hoc aliquid*, ad ſignificandum diuiſionem quanti longè differre à diuiſione compoſiti in partes eſſentiales, ſcilicet materiam & formam; nec enim materia nec forma apta eſt ſui naturâ eſſe hoc aliquid; ſic igitur excluditur compoſitum ex hiſce partibus; itemque compoſitio, quæ formaliter quantitas non eſt; licet enim materia, & forma diuidi, ſepararique poſſint, ut in hominis contingit interitu, nec materia tamen, nec forma ſeparata eſt aliquod totum & hoc aliquid. At in diuiſione, ut aiunt, quantitatiua, rem euenire ſecùs, perſpicuum eſt; quandoquidem, quæ ſeparantur poſt ſeparationem permanent, & ſingula totum quidpiam integrale, & aliquid actu ſunt. Hinc ſatis apertè conſtat hanc ſolius eſſe quanti definitionem, cùm per hanc illud ab omni alio ſecernatur.

5. Diu. cap. 13. Quanti definitio. Definitionis explicatio.

Quantitas in abſtracto definitio. Quantitas autem in abſtracto ſic definiri ſolet. *Quantitas eſt accidentaria forma reddens res diuiſibiles in ea, quæ ſibi inſunt, quorum ſingula apta ſunt eſſe unum quid, & hoc aliquid.* Cuius explicatio conſtat ex dictis vtranque definitionem tam ſcilicet in concreto, quam in abſtracto, utrique conuenire quantitati contendunt; & primò quidem continuæ, cuius partes reipſa ſunt unitæ, atque coniunctæ; ſeparari tamen, atque diſiungi ipſis non repugnat.

Difficultatem eſſe de quantitate diſcreta non inficiantur, eò quòd eius partes communi nexu minimè ſint copulatæ; unde eſt, ut non tam enunciare liceat, eam eſſe diuiſibilem, quàm potius eſſe diuiſam; Occurrunt tamen dicendo hinc nullum incommodum ſequi. Tum quia ſumitur in præſentia diuiſibile, non ad excludendum, quod reipsâ diuiſum eſt, ſed quod nec actu, nec poteſtate diuiſionem admittit. Tum quia ſi ſumatur prout ſolùm dicit potentiam ad diuiſionem ſubeun-

ſubeundam diſcreta quantitas poteſt ulterius hunc in modum ſecari. Vt denarius numerus utique in ſe cohibet, & aggregatione decem unitates includit; diuidique poteſt in duos quinarios, ut binarius in duas unitates &c. quem in modum exiſtimant ad Ariſtotelis aures philoſophari, cùm ille dicat λέγεται δὲ πλῆθος μὲν, τὸ διαιρετὸν δυνάμει εἰς μὴ συνεχῆ. *Dicitur autem multitudo quidem, quæ potentiâ diuiſibilis eſt in non continua.* Eandem definitionem conuenire quantitati continuæ permanenti ad mentem Ariſtotelis exiſtimant, quæ ſcilicet tota ſimul exiſtit, eiuſque partes tam ſeparatæ, quàm coniunctæ ſimul exiſtere poſſunt; cum enim ille deſcripſiſſet quantitatem diſcretam, modo nuper explicato, de continua loquens permanenti ſubdit μέγεθος δὲ, τὸ εἰς συνεχῆ. *Magnitudo verò, quæ in continua.* Hæc enim verba cum ad ſuperiora referantur, ſic intelligenda ſunt, ut ſenſus reddatur; magnitudo dicitur, quæ potentiâ diuiſibilis eſt in continua. Imo addunt conuenire etiam quantitati continuæ ſucceſſiuæ, tempori, nimirum, & motui; quoniam hæc etſi tota ſimul ſecundum ſuas partes non exiſtat, ſucceſſiuè tamen quodammodò partes coniunguntur, quatenus poſt partem unam, ſequitur alia; itaut de huiuſmodi quantitate liceat enunciare, quòd ſubire diuiſionem poſſit, eiuſque partes ſeparari valeant; & exiſtimantes, ineptè tamen, quædam reperiri corpora, quæ nulli corruptioni obnoxia ſint, addunt propterea definitionem traditam, aptari quantitati, tam corporum, quæ corruptionem ſubire, quam quæ ſubire non poſſunt. Tandem eandem hanc definitionem tam finitæ, quàm infinitæ quantitati conſentaneam arbitrantur.

Etſi autem hactenus ab ipſis tradita proximè admodum ad veritatem accedere videri poſſent, ſi quantitas diſcreta vera quantitatis ſpecies, & realiter diſtincta à quantitate continua foret exiſtimanda; quia tamen res non exiguam habet dubitationem, eſtque difficultatibus plena; propterea eorum doctrina hucuſque tradita, non tantæ ſoliditatis eſt, ut citra quamuis hæſitationem liceat illam tueri; de his tamen hactenus.

Philoſophus autem non inconſultò quantitatis definitionem in præſentia prætereundam ſilentio duxit, quia nimirum logici inſtituti non eſt rerum naturas perſcrutari, ſed in ſeriem diſponere, ad quem uſum ſtatim initio quanti partitionem aggreditur, de qua diuiſione mox nobis futurus eſt ſermo. Fatendum tamen haud benè quantitatem explicari poſſe, niſi prius in quo eius formalis ratio conſiſtat, declaretur.

Difficultas. Contra tamen ſuprapoſitam deſcriptionem ſe difficultas offert, quòd tota illa conuenire alicui qualitati videatur; ſi nanque ſpectemus calorem nulli dubium, quin dici poſſit diuiſibilis in ea, quæ inſunt, quorum unumquodque eſt unum quid, & hoc aliquid. Calor enim eſt diuiſibilis in partes integrales caloris, quæ ſunt extra ſe inuicem, & quarum unaquæque pars eſt ens completum, & per ſe potens exiſtere tàm benè, quàm partes quantitatis.

Solutio. Admiſſo calorem eſſe qualitatem, iuxta vulgarem explicandi modum, adeo ut ſit accidentaria forma ſubſtantiam afficiens, tribuens eidem denominationem per modum qualis; difficultas diluetur dicendo diuiſibilitatem, non eodem modo conuenire quantitati ac reliquis ab ipſa, nam quantitati per ſe, reliquis per accidens conuenit; cogitandum enim, tam calorem, quàm alias eiuſdem ordinis qualitates, à quantitate diuiſibilitatem recipere, itaut quicquid aliud eſt à quantitate diuiſibile, tale ſit merito quantitatis, cui primò diuiſibilitas inſit. Ita quoque ſubſtantia materiata ſe habet, nam diuiſibilis eſt, quoniam eſt quantitatis dimenſionibus affecta, ſiquidem citra quantitatem, ut foret penetrabilis, ita pariter diuiſionis incapax, ac proinde indiuiſibilis.

SECTIO SECVNDA.

De Diuiſione quantitatis in diſcretam, & continuam & primò de diſcreta.

Diuiſio quantitatis in continuam & diſcretã. 5. Diuin. cap. 13. Vnus omnium philoſophorum eſt ſenſus, rectè primam inſtitui quantitatis partitionem in diſcretam atque continuam; ut propterea Stagirites initio præſentis capitis quantitatis hanc diſtributionem amplexus, dixerit; Τοῦ δὲ ποσοῦ τὸ μέν ἐστι διωρισμένον τὸ δὲ, συνεχές. *Quanti autem, aliud eſt diſcretum, aliud eſt continuum.* Statim verò alteram quanti diuiſionem adnectit, in illud, quod conſtat ex partibus habentibus poſitionem, & alterum huiuſmodi partibus non conſtans, de qua paulo poſt verba facit. Altera quantitatis diuiſio. Primæ diuiſionis membra per diuiſibilitatem alibi declarauit, ut præcedenti ſectione fuit adnotatum. Dixit enim *Multitudo eſt, quæ diuiſibilis in non continua; Magnitudo verò, quæ in continua.* Vbi ab horum uberiori explanatione abſtinuit, memor ſe id in præſenti libello de prædicamentis præſtitiſſe dicendo, quantum diſcretum eſſe, cuius partes communi termino minimè copulantur, ut numerus & ſermo, nam affert, exemplum dicens, Ἔστι δὲ διωρισμένον μὲν, οἷον ἀριθμὸς, καὶ λόγος *Diſcretum verò eſt, ut numerus, & ſermo,* harum enim partes nullo ſunt nexu coniunctæ, numeri ſiquidem nullus eſt communis terminus, quo eius partes coniungantur. Terminus quid. *Terminus enim communis eſt, qui unus, & idem principium unius partis, & finis alterius exiſtit,* quo numeri partes profectò carent; ut denarij duæ ſunt partes, quinarij, qui nullo communi termino iunguntur, quinque enim, & quinque nullo communi nexu coniuncta, ſed diſiuncta, atque ſecreta ſunt; tria quoque, & ſeptem nullo communi termino coniunguntur; & omninò, ut Philoſophus loquitur, haud poſſis in numero communem terminum partium accipere; ſed ſemper ſecretæ ſunt, quare numerus eſt in ijs, quæ ſunt diſcreta. Idem de oratione, vel ſermone ex eiuſdem ſententia dicendum; ait enim, ſermonem eſſe quantum, quoniam eum metimur ſyllabâ breui, & longâ, quod intelligendum vult de ſermone voce prolato, quem ob eandem cauſam diſcretum eſſe contendit, quia ſcilicet nullo communi termino partes eius coniunguntur, cum nullus ſit terminus communis, quo ſyllabæ coniungantur; ſed per ſe quæque ſecreta eſt. Quantitas autem continuum, ait eſſe, cuius partes communi termino copulantur quod exemplis illuſtrans, ait, Συνεχὲς δὲ, οἷον γραμμὴ, ἐπιφάνεια, σῶμα, ἔτι δὲ παρὰ ταῦτα, τόπος, καὶ χρόνος. *Continuũ verò, ut linea, ſuperficies, corpus, ac præterea locus, & tempus.* Quod exemplis declarans ait Ἡ δὲ γραμμὴ, συνεχής ἐστιν. *At verò linea eſt continua.* Quoniam, ut ipſe loquitur, communem terminum ſumere licet, quo partes eius coniunguntur, nempè punctum. Addit etiam hoc idem aſſerendum de ſuperficie; quoniam eius quoque communem terminum licet accipere lineam ſiquidem plani partes, communi quopiam termino coniunguntur. Non diſſimiliter in corpore licet accipere communem terminum, lineam, vel ſuperficiem, quâ ipſius partes nectuntur. Inſuper eiuſmodi eſſe etiam tempus, & locum affirmat; eo quòd præſens tempus cum præterito, atque futuro coniungitur. Rurſus & locum eiuſdem facit naturæ, atque continuum eſſe decernit; quia locum aliquem continent corporis partes, quæ communi aliquo termino copulantur, ac proinde loci partes, quas continent ſingulæ corporis partes,

tes, eodem termino, quo partes corporis coniunguntur; quamobrem concludit, locum quoque continuum eſſe, quoniam uno communi termino partes eius copulantur.

Hæc videtur adæquata partitio quantitatis.

Hæc videtur quantitatis adæquata partitio, veluti per modum contradictionis tradita, cùm dicatur, cujus partes *ſunt*, vel *non ſunt* inter ſe coniunctæ, atque connexæ. Num autem ritè ſit inſtituta, ſolet in dubium reuocari, & quanuis de quantitate continua difficultatis quidpiam ſubeſſe poſſit, qua de re infra ſermo futurus; ſatis tamen eſt exploratum, communique calculo receptum, eam eſſe veram quantitatis ſpeciem, eidemque ſynceram talis accidentis rationem adeo conſentaneam eſſe, ut omnis difficultas ad ipſam quantitatem diſcretam omninò deuoluta videatur. Solet ob id in controuerſiam vocari, num quantitas ſit genus ad continuam, & diſcretam, & qua id ratione contingat. Res plena difficultatibus eſt, proindèque determinatu non facilis; ſi nanque diuiſiones traditas

Varij dicendi modi.

attendas, reperies de illis non unum eſſe dicendi modum, quandoquidem non ignobilis interpres, arbitratur, quantitatem, quoddam eſſe genus diuiſibile per continuum, & diſcretum, tanquam per differentias adæquatè diuidentes, & iterum illud diuidi poſſe per habere partes poſitionem habentes, & non habentes, tanquam per alias duas differentias pariter adæquatas, itaut ratione diuerſa, gemina diuiſio ſit, ut cum animal primò per rationale, & irrationale, & iterum per mortale, & immortale diuiditur; proindeque diuiſio ſit generis in ſpecies. Hunc dicendi modum, ad primam diuiſionem quod ſpectat, ut plerique philoſophorum illam amplexi ſunt; ita ea aduerſo ſecundam improbarunt, exiſtimantes eam eſſe velut ſubiecti in accidentia, non ſecus ac ſi quis diuiſionem inſtitueret animalium, dicendo, aliud album, aliud nigrum, aliud medio modo ſe habens. Sed iuvat hoc reliquum facere, quod maioris videtur eſſe momenti, ſeriò diſcutiendum.

An ſuperior diuiſio retinenda ſit quanti in continuum, & diſcretũ.

Eſt igitur ſummoperè conſideratione dignum, an illa prima quanti diuiſio in diſcretum, & continuum ſubſiſtat, & quomodo quantitas ad continuam, & diſcretam genus dici poſſit; Hoc autem perinde eſt, ac quærere; an quòd quantitas diſcreta dici conſueuit, quantitatis rationem ſibi vendicare poſſit; & præſertim an numerus ſpecies quantitatis diſtincta re ipſâ à continua quantitate exiſtimari debeat. Vel ſuppoſito ſummum huius prædicamenti genus eſſe reale quidpiam in natura reuerà diſtinctum ab aliis generibus entis; an ad ipſum numerus, & oratio pertineant, ſintque veræ quantitatis ſpecies.

Sed mirum ſanè quanta hac de re ſit opinionum varietas; præſtat tamen de numero ſermonem inſtituere; cùm inde futurum, ut ſplendidè conſtet, quid nobis de oratione dicendum; ſequentes autem opiniones recenſeri ſolent.

Prima ſententia.

Prima quidem opinio ſtatuentium eſt, numerum eſſe veram, realemque ſpeciem quantitatis; ac ob id unum ens per ſe ex rei natura. In hac tamen explicanda ſummoperè diſſentiunt. Quidam enim ex fautoribus eius arbitrantur numerum ſecundum eſſentiam ſuam haud intrinſecus unitates multas includere; ſed potius illas ſupponere; intrinſecus tamen accidentariam quandam rationem inuoluere, unitatibus ſuperadditam, quæ neceſſariò, ac immediatè ex unitatibus ipſis reſultet. Sunt autem, qui alio modo ſententiam interpretantur.

Prima quorumdam explicatio.

Secunda.

Alij proptereà ſunt, qui putant hoc accidens ſuperadditum eſſe quidpiam reſpectivum coaleſcens ex unitatibus componentibus numerum, unde inquiunt, ſicut ſimilitudo dicit vnam albedinem connotatã aliã: ita binarius dicit unam unitatem aliâ connotatã.

Tertia.

Alij verò credunt hoc accidens eſſe formam abſolutam, inter quos tamen diſcrimen eſt, cùm quidam exiſtiment, hanc formam aggregationem eſſe plurium unitatum; quoniam numerus eſt multitudo ex unitatibus aggregata; At verò alij putant hanc formam eſſe ultimam unitatem non ut ultima eſt, ſed ut determinatam habet diſtantiam ab unitate prima, & ex illa numeros ſpecie diſcriminari.

Quarta.

Alij autem affirmant numerum eſſe formaliter unum ex ſe ipſo; quoniam idem eſt principium entitatis rei, & unitatis; at verò numerus eſt ens per ſuam formam; hinc proptereà concludunt unum per ſuam eſſe formam.

Quinta.

Alij quidem negant ultimam eſſe formam numeri, quemadmodum & alias unitates, eò quòd omnes materiæ rationem habeant, cùm numerus non minus ex prima, quàm media, vel ultima componatur: affirmant autem numeri formam eſſe ſtructuram, atque compoſitionem unitatum.

Sexta.

Alij verò numerum diſtinguentes in auulſum, & coniunctum, decernunt in auulſo formam, eiuſdem eſſe ultimam unitatem, ut in quaternario, quartam, quoniam illa eſt terminus, & actus aliarum: at in numero applicato rebus, ut in quaternario hominum, iuxta hunc dicendi modum, ultima, nimirum quartus homo, non eſt forma, quia non habet aliquem ordinem eſſentialem ratione alicuius prioritatis, vel temporis, vel naturæ ad tres alios homines, ſed eſſe ſtructuram, & compoſitionem unitatum; unitates autem habere rationem materiæ. Ad hunc dicendi modum quidam accedens docet, numerum numerantem, quem mathematicum appellat, non eſſe ens reale, num[...]um verò formalem, quem numeratum vocat, eſſe quidem ens reale, quoniam eſt à parte rei, ut dualitas in duobus hominibus, præciſo omni opere intellectus: ac eius unitatem affirmat in plurium collectione conſiſtere.

Septima.

Alij demum geminam formam recognoſcendam autumant, videlicet partis, & totius. Prior forma dicitur, quę una cum materia totum conſtituit, ut anima quidem hominis, dicitur forma. Poſterior verò cenſetur, quæ ex unione formæ cum materia reſultat; ut in homine, humanitas totius forma perhibetur, quoniam illa reſultat ex unione animæ cum corpore. His præhabitis, inquiunt, partialem numeri formam eſſe ultimam unitatem, quoniam hæc cæteras determinat ad conſtitutionem certi, determinatique numeri, proindèque determinatæ ſpeciei, unde unitates reliquæ, ei tanquam materia, præſupponuntur; formam autem totalem aiunt, non ultimam unitatem eſſe, nec omnes, ſed ipſam numeri naturam, quæ ea unitatum ſtructurâ, compoſitioneque reſultat; ut in ternario ternitas, & in quaternario quaternitas, proptereaquòd, ut ipſi dicunt, illa totius eſt forma, quæ ex unione partium reſultat; at ex unione plurium unitatum inter ſe, hæc reſultat compoſitio, & ſtructura numeri, ut ex unione ternarij, compoſitio trium unitatum, & ex compoſitione quaternarij, compoſitio quatuor unitatum; ergo hæc erit forma totius. nam forma totius dicitur illa, quæ abſtracto nomine exprimitur, ut in homine; totius forma eſt humanitas; ſed eodem modo forma in numero, eſt certa eiuſdem compoſitio & ſtructura, quemadmodum in quaternario quaternitas, compoſitio eſt quatuor unitatum abſtracto nomine expreſſa; hæc ob id erit forma totius.

Secunda opinio.

Secunda autem ſententia dicentium eſt, numerum eſſe veram ſpeciem quantitatis diſcretæ, atque adeò

eſſe

Digitized by Google

eſſe ens per ſe unum; non quidem unitate, quæ conuenit entibus naturalibus compoſitis, per continuitatis, vel informationis unionem, vel alio ſimili modo, ſed unitate per ſe, quæ conuenit rebus artificioſis, & entibus moralibus, quæque propria eſt quantitatis diſcretæ, numero quidem ex vi formæ conueniens. Hanc autem affirmant haud eſſe ultimam unitatem, nec omnes ſimul, cùm talis ſpecies formâ phyſicâ careat, ſed habere unitatem à forma metaphyſica, quæ eſt differentia accepta ab omnibus unitatibus ordinabilibus ſecundum prius, & poſterius, determinatis autem per ultimam.

Tertia opinio.

Tertia ſententia eorum eſt, qui dicunt, numerum formaliter non eſſe ens reale, ſed ens rationis, eò quòd catenus ſpecies numeri conſtituitur, quatenus intellectus colligit unitates; imò addunt, non eſſe niſi ens per accidens, quoniam plura dicit per aggregationem ſine ulla coniunctione per ſe; materialiter verò eſſe ens reale; ſiue quia res, quas conſequuntur unitates, realia ſunt entia; unde pariter argumentum deſumitur, quod ſit ens per accidens, eò quòd huiuſmodi entia, & eorum unitates ſunt entia totalia, proindèque non poſſunt unum per ſe conſtituere.

Quarta opinio.

Quarta cenſetur opinio dicentium, numerum eſſe quidem ens reale, ſed non eſſe unum ens per ſe, ſed per aggregationem, quemadmodum aceruus lapidum. Ex his autem quidam exiſtimant unitates in rebus exiſtentes, non habere rationem numeri ſine intellectu, quia non niſi ab hoc aggregationem habent. Alii autem affirmant illam aggregationem habere unitates à parte rei, quoniam ſiue conſiderentur unitates ſecundum rationem formalem, ſiue ſecundum materialem, vim ſufficientem non habent ad vnum per ſe conſtituendum. Vix tamen hæc à superiori videtur opinio differre.

Duæ expendendæ ſententiæ proponuntur.

Sed quoniam tot ſententiarum varietate, mens quodammodò obruitur, proindèque minus commodè poteſt ſeſe ad veritatem inueniendam extollere, iuuabit propterea tot aliis dicendi modis neglectis, duos tantum expendere, duaſque ſententias principes ad trutinam reuocare; dum ſeriò diſcutiendum aſſumimus, num probè ſit inſtituta partitio quanti in diſcretum, atque continuum, tanquam generis in ſpecies, & ut terminis utamur abſtractis; num quæ dici quantitas diſcreta conſueuit, numerum, orationemque complectens, vera ſit ſpecies quantitatis, quæ ſummum genus huius prædicamenti ſtatuitur.

Prima.

Quorundam enim opinio fuit, quantitatem diſcretam eſſe veram ſupremæ quantitatis ſpeciem, quæ pariter in ſpecies diuidatur, numerum ſcilicet, & orationem; ſententiam hanc, & præcipua quædam, quæ fautores eius tradiderunt, breuiter iuuabit expendere, ut facilius nobis liceat aduertere quantum hic dicendi modus à veritate deflectat, ſimulque cognoſcere tutiorem ſententiam, in quam præſtet abire.

Vnitas eſt principium numeri. Numerus duplex tranſcendentalis, & prædicamentalis. Vnitas duplex tranſcendentalis, & prædicamentalis.

Quod autem initio ſe conſiderandum offert, eſt vnitatem numeri principium eſſe, cum numerus multitudo ſit ex vnitatibus conſurgens, quod apud omnes in confeſſo eſt. Numerus autem duplex aſſignari conſueuit, tranſcendentalis vnus, prædicamentalis alter; hinc duplex itidem vnitas tranſcendentalis nimirum, & prædicamentalis. Tranſcendentalem vnitatem appellant illam ſecundum quam vnumquodque ens dicitur vnum, & non multa; hæc autem eſt entis affectio; proindeque cum ens in omnibus, velut ſuperius in inferioribus reperiatur, in iiſdem pariter unitas prædicta, veluti conſequens entis naturam, reperiatur neceſſe eſt; hæc porrò, quam diximus, unitas tranſcendentalis eſt numeri tranſcendentalis principium.

Quid vnitas tranſcendentalis, Quid prædicamentalis vnitas.

Vnitas verò prædicamentalis cenſetur illa, quæ reperitur in unaquaque parte diuiſi, ſecundum quam unaquæque ipſarum dicitur una in ſe, & diſcreta ab aliis; hæc autem unitas cenſetur principium numeri prædicamentalis; ita fit ut quemadmodum numerus tranſcendentalis, unitatum tranſcendentalium, ſic etiam numerus prædicamentalis, unitatum prædicamentalium, vel ut aiunt, quantitatiuarum, ſit multitudo. Hanc geminam unitatem, ut declarent, iubent intelligendum continuum quoddam diuiſum in partes, in quarum, inquiunt, unaquaque duæ reperiuntur unitates, quarum priorem quælibet pars eo nomine participat, quoniam unaquæque ſibi vendicat rationem entis, ac ob id etiam affectiones indè prodeuntes; & hæc tranſcendentalis eſt unitas: poſteriorem verò quatenus eſt quoddam ens incompletum, ordinatum ad conſtitutionem alicuius totius integralis per coniunctionem cum alia parte. Vt verò tranſcendentalis unitas eſt numeri tranſcendentalis principium, ſic unitas prædicamentalis, ſeu quantitatiua, prædicamentalis numeri principium eſt. Ex horum autem doctrina res omnes numero tranſcendentali, at verò prædicamentali non niſi res quantas, aptas communi termino copulari, coniungique numeramus.

Verum vnitas tàm tranſcendentalis, quàm prædicamentalis poſitiuum aliquid imponet. Quædam adnotantur in aduerſariorum gratiam.

Eſt autem maximè controuerſum, num unitas tranſcendẽtalis, enti quidpiam poſitiuum, & prædicamentalis, ſeu quantitatiua, quantitati materiali ſuperaddat; an potius utraque in negatione diuiſionis, ſeu rectius multitudinis, poſita ſit, quâ de re quædam in ſequentibus, & longè plura in prima tractabimus Philoſophia. Solùm hic prætereundum non eſt unum, vel alterum ad melius confutandam aduerſariorum ſententiam, nimirum ab ipſis exiſtimari, tam unitatem tranſcendentalem, quàm prædicamentalem, & quantitatiuam enti, & quantitati materiali poſitivum quidpiam ſuperaddere; ita ut tranſcendentalis realiter eadem ſit cum ente, & quolibet ente, ſolumque formaliter ab ipſis diſtincta ex rei natura; unitas verò quantitatiua diſtinguatur realiter à rebus materialibus ad ſubſtantiæ genus pertinentibus; unde eſt, ut apud ipſos unitas tranſcendentalis, formalitas quædam poſitiua ſit, inſeparabilis quidem ab ente; at verò unitas quantitatiua, ſeu prædicamentalis ſit quædam res poſitiua ſeparabilis à re materiali, in qua tanquam in ſubiecto exiſtat, & utramque diuiſionis, diſtinctioniſque negatio comitatur; ex eo enim quòd, inquiunt, hæc tabula eſt una priori unitate, eſt ens indiuiſum in ſe, atque diſtinctum à quolibet alio; & quoniam eſt una poſteriori unitate, dicitur eſſe indiuiſa in ſe, & ſegregata ab alia parte tabulæ, cum qua erat continua, per copulationem ad unum, & eundem terminum communem; unde contendunt numerum repertum in ſubſtantiis abſtractis, hominibus, cæteriſque rebus completum eſſe habentibus, exceptis continuis diuiſis, tranſcendentalem, non autem prædicamentalem eſſe; adeo ut prædicamentalis numerus, neceſſariò exigat unitates materiales ortas ex diuiſione quantitatis continuæ.

Quæſtio propoſita. Duplex opinio. Prima.

His autem prænotatis, quærunt, an prædicamentalis numerus ſit verè diſcretæ quantitatis ſpecies; quâ de re geminam opinionem recognoſcunt, quarum una ſit dicentium, numerum nil aliud eſſe, quàm continuorum multitudinem, proindèque non eſſe unum per ſe; ſed tantum unum per accidens; ac ob id ſpeciem alicuius generis eſſe non poſſe.

Secunda, quam plerique ſequuntur. Quædam in eorum gratiam adnotantur.

Altera verò ſit huic penitus aduerſa, quam tanquam veriorem profitentur, in cuius declarationem dicunt, numerum quinarium haud eſſe quinque unitates aggregatas ad eum modum, quo eſt lapidum aceruus, ſed unitatem eſſe per ſe, reſultantem ex illis quinque unitatibus accidentalibus,

bus, quam totius numeri formam appellant. In aſſignanda tamen ratione, atque formalitate huiuſmodi unitatis, diſſentiunt. Plerique enim affirmant numerum ſuam habere unitatem, quâ ſit per ſe unum, partim ab unitatibus realibus, & partim ab intellectu; ab illis materialiter, à quibus dicitur eſſe, habere quidem eſſe reale; ab hoc verò formaliter, & ut loquuntur, complectiuè, quatenus numerat illas unitates ſecundum ordinem prioris, & poſterioris; ex eo enim quòd numerat tertiam unitatem poſt duas, & quartam poſt tres, & quintam poſt quatuor; idcircò tribuit illis unitatem numeri ternarii, quaternarii &c.

Aliorum explicatio

Alijs placuit numerum ab ultima unitate formaliter, à cæteris verò materialiter ſpecificam unitatem habere, ut ternarium accipere eſſe formaliter à tertia unitate, à reliquis duabus materialiter tantùm, eò quòd hæ determinentur ad conſtituendum ternarium numerum ab unitate tertia, quemadmodum prima unitas à ſecunda ad præſtandam ſpecificam unitatem numero binario, & ſic de cæteris; ut propterea apud hos unitas ultima cæteras priores determinans, ſit forma partis comparatione numeri; unitas autem ex illis reſultans reſpectu eiuſdem numeri, totius forma dicatur.

Aliorum etiam explicatio.

Alij verò ſic rem explicare conſueuerunt dicendo videlicet, quòd quemadmodum continua quantitas, nempè linea ſuam unitatem à continuitate partium in uniuerſa linea conſequitur; ſic etiam quantitas diſcreta, puta numerus, à diſcretione partium, ſeu unitatum in toto numero ſuam habere debet unitatem; nam ſecundum aliam, & aliam, inquiunt, unitatem; videlicet per puncta, per lineas, & ſuperficies; linea, ſuperficies, & corpus, aliam, & aliam ſpecificam unitatem conſequitur; ita pariter ſecundum aliam, & aliam diſcretionem, ideſt ſecundum additionem, vel remotionem unitatum ab unitate, ternarius numerus, aliam unitatem à quaternario, & hic à quinario habet.

Aliorum philoſophandi ratio, è quorum ſententia tria conſideranda.

Alij tandem, quibus recenſiti explicationis modi minus arriſerunt, per aliam viam incedentes, ita philoſophati ſunt, ut crederent, tria eſſe notatu digna, è quibus. Primum, quòd numerus inſpectus ſecundum eſſe reale ab unitatibus realibus, quibus conſtat, reale quidem eſſe habeat. Secundum, quòd conſideratus quantum ad rationem totius, ſeu prout eſt quid perſe unum, rationem hanc habeat ab intellectu, unitates ipſas actu numerante ſecundum prius, & poſterius, aptitudine verò à numerabilitate fundata in illis unitatibus, ratione cuius hæ ſunt ab intellectu ordinatè numerabiles; hinc prouenit, ut numerus adhuc ſit quidpiam reale, quia quantumuis quoad actualem numerationem ab intellectu pendeat, tamen quoad aptitudinem, ſecundum quam eſt quid per ſe unum, non item.

Primum. Secundũ.

Tertium. Tertium quòd numerus gemino modo ſpectari poteſt. Primò prout totum quoddam eſt integrale, quo pacto unitatem totius ab ultima unitate conſequitur, velut ab ea, quæ alias, ſicuti forma materiam ſuam determinat. Secundo prout diſcretæ quantitatis eſt ſpecies, quâ ratione eſt per ſe unum à quantitate diſcreta in illis unitatibus reperta, velut à ſuo genere, & ab extenſione tanta, vel tanta pariter in ijſdem unitatibus adinuenta, tanquam à ſua differentia. Vnde ex ipſis quidam rem ſic declarat, ut arbitretur quemlibet numerum habere formam ſpecificam propriam, per quam ſpecificè ab alio numero diſcriminetur, quæ tamen eſt nobis innominata, & hanc docet reſultare ex unitatibus accidentalibus, quæ materiales dicuntur in ordine ad illam formam, quam formalis unitas, tanquam propria affectio ſuum ſubiectum conſequitur, & hanc ait, non poni in numero cum alijs unitatibus, eò quòd alterius rationis ſit.

Superioris ſententiæ fautores, quæ conſiderã da iubeãt

Qui autem ſententiam hanc patrocinantur multa conſideranda præmittunt, quæ paucis perſtringere iuvabit.

Primum. 4. Phyſic. text. 119.

Primo quidem ipſis familiaris eſt numeri partitio, cuius ſupra meminimus in numerum numerantem, numerum numeratum, & numerum, quo numeramus; Numeri partitionem hanc apud Ariſtotelem etiam reperio, cui propterea Scholaſtici acceptam referre debent; is enim ait *ὁ δὴ χρόνος ἀριθμός ἐστιν, οὐχ ᾧ ἀριθμοῦμεν, ἀλλ' ὁ ἀριθμούμενος. Tempus autem numerus eſt non quo numeramus, ſed qui numeratur*, Huc uſque numerus numeratus & quo numeratur; at verò numeri numerantis commemoratio fit alibi, dum idem ait. *πότερον δὲ μὴ οὔσης τῆς ψυχῆς εἴη ἂν ὁ χρόνος ἢ οὔ, ἀπορήσειεν ἄν τις. Vtrum autem cum non ſit anima, erit tempus an non, dubitauerit aliquis.* Et ecce numerus numerans, qualis eſt anima. Numerus numerans, ut ibi quoque notauimus, anima eſt, ſeu intellectus, aut mens, eius enim eſt numerare; ut propterea mens, ſiue intellectus dicatur numerum in rebus facere, quatenus actu res ipſas numerat; numerus numeratus ſunt res numeratæ, ut duo homines, tres lapides &c. numerus verò, quo numeramus eſt ille, quo res numeratæ dicuntur numerari, ut binarius, ternarius &c. Hic etiam à rebus dicitur avulſus, qui apud huius ſententiæ fautores in duplici diſcrimine eſt, ut paulo antea inſinuauimus, tranſcendentalis nimirum, & prędicamentalis; tranſcendentalis eſt, qui ex unitatibus tranſcendentalibus coaleſcit, & quo omnia entia numeramus; ita quidem duę intelligentię, ea horum opinione, binarium numerum, tres homines, ternarium, decem prędicamenta, denarium &c. facere dicuntur; at verò numerus prędicamentalis eſt, qui componitur ex unitatibus accidentalibus fundatis in rebus inuicem ſeparatis ex diuiſione continui; factâque diuiſione alicuius rei quantę in quatuor, vel quinque partes, iuxta hunc dicendi modum, huiuſmodi partes prędicamentalem numerum conſtituerent; non ſic materialiter ſumptę, ſed quatenus fundant accidentales unitates diſtinctas realiter à ſubſtantia, & ab omni alia re, ex quarum aggregatione quaternarius, vel quinarius numerus reſultat. Addunt priorem numerum in omnibus entibus, ſiue realibus, ſiue rationis, poſteriorem verò duntaxat in continuis, quatenus diuiſionem ſubeuntibus in partes reperiri poſſe. Hunc autem numerum mathematicum appellant, eò quòd de hoc Arithmeticus ediſſerat; & eumdem affirmant realiter, & formaliter à rebus numeratis diſtingui; priorem autem illum aſſerunt eſſentialem dici, cùm non diſtinguatur realiter à rebus per ipſum numeratis.

4. Phyſ. tex. 131.

Secundũ. Secundo loco duplicem unitatem recognoſcunt in numero, quem prędicamentalem, ſeu quantitatiuum appellant, quarum una ab ipſis antecedens, altera verò conſequens numerum appellatur. Rurſus antecedens duplex, una, quę immediatè numerum antecedit, & continui unitas nuncupatur, ſeu potius dicitur continuitas, quę in plures diuiditur partes, numero inuicem diſcretas; altera verò, quę proximè, ac immediatè numerum antecedit, cuius modi ſunt omnes unitates quantitatiuę, quibus continui partes diuiſę denominantur unę, ſeu in ſe indiuiſę formaliter; & ex ambabus numerus componitur, diuerſo tamen modo, nam ex continui unitate per accidens tantummodò componitur, quatenus videlicet ad ſui corruptionem gignuntur unitates diſcretę, ex quibus per ſe, ac immediatè prędicamentalis numerus coaleſcit. Vnitas autem conſequens numerum in ſuo eſſe conſtitutum, formalis eſt unitas, quę cuiuslibet numeri ſpecificam

formam conſequitur, nobis ignotam ac innominatam tanquam affectio ſubiectum proprium, ſolumque diſtincta ab illa unitate, quę ſe habet per modum formę diſtinctione formali, aut ex rei natura, aut per intellectum cum fundamento in re, non ſecus ac de diſtinctione inter proprietatem, & ſubiectum ratiocinati placet, ut inter riſibilitatem, & humanitatem. Hinc ex eorum ſententia, quemadmodum unitates ex quibus componitur numerus, ſunt entitates poſitiuę, & reales: numerus itidem poſitiua, ac realis entitas erit, independens ab anima, ſeu mente, ac numero numerante.

Tertium. Tertiò ulteriùs aduertunt prędicamentalem numerum ex quantitatiuis unitatibus compoſitum, duobus modis accipi, primo ut eſt totum integrale; ſecundo ut eſt totum eſſentiala, ſiue ut eſt ſpecies diſcretę quantitatis. Priori modo numerus aliquis puta ternarius ex tribus unitatibus reſultat abſque ullo ordine actus, & potentię, itaut duę priores unitates non ſe habeant, ut potentia, tertia verò ut actus, ſiue ut forma informans, cum talis ordo non requiratur in compoſitione totius integralis, ſed tantummodo in eſſentialis totius compoſitione; ut enim aliquod corpus ſit totum integrale, ſat eſt eius partes ordinari ſecundum prius, & poſterius; hoc idem aiunt eſſe dicendum de quouis numero, nempè ternario, quaternario &c. cùm in ternario ex. gr. tres illę unitates ſecundum prius, & poſterius inuicem ordinentur, quoniam ea illis ſtatim numerus reſultat. Poſteriori autem modo cum ſit ſpecies quantitatis diſcretę, quę ex genere differentiaque conſtat, fieri unum per ſe debet conſtitutum ex genere, nimirum ex quantitate diſcreta, propriaque differentia nobis ignota, quæ tamen per extenſionem ſuppletur ſecundũ multitudinem tantam, vel tantam; ut in ternario erit extenſio ad tres unitates tantùm, in quaternario ad quatuor, & ita de reliquis; hunc autem in modum numerus conſtitutus dicetur totum eſſentiale metaphyſicum, nõ tamen phyſicum, eò quòd accidentia dici nõ poſſunt compoſita eſſentialia phyſicè, cùm materiâ, formâque phyſicâ careant; ſed tantum dici poſſunt integralia, cùm coaleſcant ex unitatibus illis accidentalibus repertis in partibus materialibus ortis ex continui diuiſione, & ex illis formaliter reſultent totius integralis formæ, quas poſtea conſequuntur unitates, tanquam affectiones propria ſubiecta ſua.

Quartò. Quartò de numerorum ſpeciebus, non ſecus ac de ſpeciebus reliquis philoſophantur. Dicunt igitur in qualibet numerorum ſpecie dari formam totius, & partis; ut in ſpecie humana in qua forma partis, metaphyſica tamen, eſt rationalitas, & forma totius, quæ eſt tertia entitas reſolutans ab animali, & rationali, & eſt humanitas. Eodem modo cuiuslibet numeri formam partis dicunt eſſe extenſionem ſecundum multitudinem tantam, vel tantam, ut in ternario ſecundum tres unitates, in quaternario ſecundum quatuor unitates tantum. At verò forma totius eſt natura, ſeu quidditas cuiuſlibet numeri ſpecifica, nobis tamen ignota, ac innominata; ut natura ternarij vel quaternarij, reſolutans ex quantitate diſcreta, & extenſione ad tres, vel quatuor unitates, varijs nominibus appellata, ſcilicet nomine diſcretionis, aggregationis, multitudinis, aſſumptionis, ut nempe numeri natura circumſcribatur; hanc autem formam numeri, ex horum opinione conſequitur unitas ſpecifica, ſiue formalis, tanquam eius propria affectio ſecundum quam numerus habet propriam unitatem per ſe, ut diſtinguitur ab unitate per accidens, ſiue per aggregationem. Addunt & illud, quòd hæc forma totius ſi reſultet ab illis unitatibus, tanquam ex partibus materialibus, diſtinguitur ab illis realiter, cum totum integrale putent realiter à ſuis partibus diſtingui. Si autem reſultet ex quantitate diſcreta, & extenſione tantâ, vel tantâ, ſolùm ex rei natura diſtinguitur ab illis partibus metaphyſicis. Ex his autem deducunt, numerum inſpectum ut totum integrale, & ſecundum eſſe phyſicum ſic eſſe definiendum. *Numerus eſt forma ſimplex accidentalis reſultans, ex unitatibus quantitatiuis, ortis ex diuiſione continui, & ab eiſdem realiter diſtincta.* Inferunt etiam ſi definiatur numerus metaphyſicè, ſeu ut totum eſſentiale per genus, & differentiam, ſic eſſe definiendum. *Numerus eſt quantitas diſcreta, extenſa ſecundum tantam, vel tantam multitudinem unitatum accidentalium.* Vnde tandem cùm numerus utroque modo definiatur, & definitio ſit tantum entis per ſe unius; colligunt numerum quoque eſſe per ſe unum, tam phyſicè, quàm metaphyſicè inſpectum. His autem præmiſſis multa concludunt. Primò, numerum prædicamentalem dicere aliquam entitatem poſitiuam realem independentem ab intellectu. Secundò numerum eundem tantummodo reperiri in unitatibus ortis ex diuiſione continui. Tertiò, non eſſe unum per accidens, ſed præter illas unitates materiales aggregatas, importare etiam unitatem formalem, quæ conſequatur quamlibet naturam ſpecificam numeri, tãquam affectio ſubiectum ſuum. Quartò numerum prædicamentalem iam dictum hanc per ſe unitatem non habere ab intellectu per ſe ordinante unitates illas materiales ad unitatem formalem; nec ab ultima unitate materiali, cæteras priores determinante, uti forma materiam determinãte, nec à diſcretione unitatum; ſed illam habere conſecutiuè ad formam ſpecificam numeri, ſiue talis reſultet ab unitatibus materialibus, ut totum integrale à ſuis partibus, ſiue proueniat, ortumque ducat à quantitate diſcreta, & tanta, vel tanta extenſione, tanquam à genere, & differentia. Quintò formam numeri, quam ſpecifica unitas conſequitur, inſpectam, ut totum integrale, diſtingui dicunt realiter ab unitatibus materialibus; ſi autem ut totum eſſentiale metaphyſicum, ſeu ut ſpeciem quantitatis diſcretæ, diſtingui tantùm formaliter, ex rei natura, à genere & differentia. Sextò formam numeri de quo loquimur utroque modo conſideratam, eſſe quandam entitatem abſolutam, non autem reſpectiuam. Septimò eundem numerum toties decantatum prædicamentalem, ſeu quantitatiuum veram eſſe ſpeciem quantitatis diſcretæ.

Hæc ſunt quantum memoriâ reperio, quæ à fautoribus commemoratæ ſententiæ afferri ſolent. Quæ ſi quiſpiam non oſcitãtèr meditatus fuerit, haud poterit non exclamare. *O quantum eſt in rebus inane!* & non fateri probè dictum à ſapientiſsimo illo, *Audi, quantum mali faciat nimia ſubtilitas, & quàm infeſta ſit veritati.* Senecæ ad Lucilium Ep. 88. Hęc planè ſunt, ad quę reſpiciens Dionyſius Siracuſarũ Rex dixit, philoſophorum doctrinam, *verba attoſorum ſenum ad imperitas iuuenes.* Et certè quis hebeti adeo ingenio, qui non aduertat huiuſmodi ſpeculationum inanitatem? quæ profectò neminem præteribit, ſi nonnihil aduerterit, quæ temporis longinquitate pertinax humanæ mentis labor è naturæ latebris deprompſit, & quas induſtriè veritates detex. rit. Ad me quod attinet, ſatis mirari certè non poſſum, eos ita deliraſſe, ut animum induxerint ad credendum futurum, ut his nugijs fides habeatur; quis non intelligit commentitium eſſe continuum illud phyſicæ diuiſioni obnoxium, quod tam frequenter inculcant? Si nanque naturæ minima excipias, quibus natura ipſa in ſuis moliendis utitur operibus, nullum continuum reperies,

cum-

cùmque illa partitionem ſubire non poſſint, non erit cur quiſpiam confugiat ad continui diuiſionem, ut inde numerum prædicamentalem, ſeu quantitativum deducat. Quòd autem ipſi in exemplum afferant pro diuiſibili continuo tabulam, vel id genus alia, eorum pace, dicam ab ipſis non intelligi quid ſit id, quod in exemplum adducunt; quid enim lignum, niſi cuiuſdam viuentis, hoc eſt arboris cadauer? at hoc minimè continuum eſſe potuiſſent aduertere, ſi præ manibus habuiſſent Ariſtotelis librum tertium de Phyſico auditu, ubi habet. Εἰ δ' ἀνόμοιον τὸ πᾶν, ἀνόμοιοι καὶ οἱ τόποι. καὶ πρῶτον μὲν οὐχ ἓν τὸ σῶμα τοῦ παντός, ἀλλ' ἢ τῷ ἅπτεσθαι. *Si verò diſſimile ſit ipſum totum, diſſimilia & loca erunt. Et primum quidem non unum corpus uniuerſi eſt, niſi tangendo.* Ibi nanque Philoſophus diſertè admodum docet, quod conſtat partibus naturâ diuerſis, minimè continuum, ſed unum duntaxat eſſe tangendo, clariùs dixiſſet contiguum; at quis non intelligit corpus quod eſt, vel fuit ſubiectum animæ, cuiuſmodi eſt cadauer; proindèque lignum partibus naturâ diſſidentibus conſtare? nullo enim id labore ex animæ definitione colligitur, qua anima dicitur actus primus phyſici corporis, organici, poteſtate vitã habentis; at corpus organicum eſſe, nil aliud, quàm ipſum partibus naturâ conſtare diuerſis; & ut prætercam Ariſtotelis auctoritatem, quam perpetuò venerabor, niſi ratio contrarium ſuadeat, conabor hanc veritatem oſtendere ſic ratiocinando. Quæcunque proprijs terminis conſtant, coniunctione non poſſunt continuum quidpiam componere; cum enim ſingula proprijs terminis contineantur, nequeunt communem habere terminum, quo copulentur, quod ad continuum, prout vulgò explicari ſolet, omnino requiritur; at quæ eſſentiâ differunt, proprijs terminis contineri neceſſe eſt, cum id cuiuſque rei natura expoſcat; quæ igitur eſſentiâ diſſident, nequeunt continuum unum conſtituere; at ea, ex quibus coaleſcit lignum, & alia huiuſmodi naturâ differunt, ut ex paulo antea dictis perſpicuum eſt, non igitur unum continuum poterunt conſtituere; inſulsè proindè ad lignum, & id genus alia confugiunt, ut id inueniant, quod continuum ſit, ex cuius phyſica diuiſione prædicamentalis & quātitativus numerus oriatur. Non ſolùm autem id, quod eſt, vel fuit ſubiectum animę diſcrepantibus naturâ partibus; verum etiam, & omne mixtum conſtare debet, velut illud, quod præter elementa proxima, & remota per iuxtapoſitionem tantummodò coniuncta, nihil habet, de quo in Phyſicis diſputandum; ut propterea nec etiam mixtum inanime tutum aduerſarijs eſſe poſſit aſylum; imò nec etiam elementa, cum his non aliud unitatis, quàm contiguitatis genus conueniat, ut ſuo loco, me demonſtraturum polliceor. Quòd ſi res ita ſe habet, ex diuiſione cuiuſq; corporis orietur numerus tranſcendentalis, qualis profectò ex eorum ſententia foret is, qui ex diuiſione alicuius acerui contingeret; nihil enim refert ad rem de qua agimus, componentia ſic inuicem eſſe connexa, eoque modo diſpoſita, ut ex ipſis, vel quoddam corpus conſiſtens, vel fluidum conſurgat, qualis non eſt aceruus, prout vulgò ſolet uſurpari. His tamen ſic ſe habentibus nihil obſtat quo minus intellectus poſſit concipere continuum tanquam id, cuius partes communi termino copulentur, illudque diuiſibile ſit in ſemper diuiſibilia. Sed præter minima, quibus continuitatem adſcribimus, modo tamen in Phyſicis explicando, alijs etiam admiſſis in natura continuis, quis adeo rubuſti pectoris Rhetor, vel tantæ ſubtilitatis Philoſophus, qui nobis ſuadere poſſit ex diuiſione alicuius corporis in partes aliquid aliud, præter terminos, quibus partes ipſæ finiantur, præter nouam diſpoſitionem, ac ordinem procreari? quod ſi ita eſt prædicamentalis, ſeu quantitatiua unitas ex continui diuiſione prouenìens, tanquam accidentaria forma ſuperaddita partibus, quarum quęlibet ab illa denominetur una prædicamentali unitate, commentitia prorſus, ac inanis, quæ copioſius mox proſequemur. Satis hucuſque ſit ſuperiorem ſententiam attuliſſe, ac explicaſſe; nam quantum à veritate recedat ex infra dicendis perſpicuum fiet. Interim ſuccedat.

Tertio phyſicor. tex. 49.

SECTIO TERTIA.

Vera ſententia proponitur; quòd nullus numerus, importat accidentariam formam rebus numeratis ſuperadditam, & ab iiſdem reipsâ diſtinctam.

Secunda ſententia amplectenda.

SEcunda ſententia docet quantitatem diſcretam non eſſe veram ſpeciem quantitatis, proindèque nec numerum, nec orationem ullatenus poſſe quantitatis rationem ſibi vendicare; atque adeo numerum non eſſe verum accidens per ſe unum unitatibus quantitativis ex quibus componitur, realiter ſuperadditum.

Auctoritate ſuadetur aſſertio.

4. Phyſ. tex. 110.

Hanc ſententiam amplectendam exiſtimo, & auctoritate, & ratione ſuffultus; nam ut ab auctoritate ducam exordium, ſplendidè videtur eius veritatem Philoſophus docuiſſe. Ἔστι δὲ ὁ ἀριθμὸς, ὁ αὐτὸς μὲν καὶ ὁ αὐτὸς, ὁ τῶν ἑκατὸν ἵππων, καὶ ὁ τῶν ἑκατὸν ἀνθρώπων. ὧν δ' ἀριθμὸς, ἕτερα, οἱ ἵπποι τῶν ἀνθρώπων. *Eſt autem numerus, unus quidem, & idem centum equorum, & centum hominum, quorum autem numerus eſt, altera ſunt. Equi ſcilicet ab hominibus.* Quòd ſi idem eſt numerus eorum equorum, & centum hominum (nihil refert quod idem ſpecie non idem numero dicatur) ut ipſe loquitur; utique numerus erit opus animæ, ſi nanque ſuum haberet eſſe extra animam, non idem poſſet numerus eſſe: quod eodem libro, pariter inculcat dicendo. Πότερον δὲ μὴ οὔσης τῆς ψυχῆς, εἴη ἂν ὁ χρόνος, ἢ οὔ, ἀπορήσειεν ἄν τις. ἀδυνάτου γὰρ ὄντος εἶναι τοῦ ἀριθμήσοντος, ἀδύνατον καὶ ἀριθμητόν τι εἶναι, ὥστε δῆλον ὅτι οὐδ' ἀριθμός. ἀριθμὸς γὰρ τὸ ἠριθμημένον, ἢ τὸ ἀριθμητόν. *Vtrum autem cum non ſit anima, erit tempus, an non, dubitauerit aliquis. Cum enim impoſſibile ſit numeraturum eſſe, impoſſibile eſt numerabile aliquod eſſe. Quare eſt manifeſtum, quod neque numerus eſt, numerus enim eſt, aut numeratum, aut ipſum numerabile.* Iuxta hæc igitur numerus rectè dicitur opus animæ, ac proindè abſque anima eſſe non poſſe. Quòd ſi numerus ex Philoſophi ſententia non niſi rationis eſt opus, quis non intelliget ad aures ipſius, haud numerum veram eſſe ſpeciem quantitatis, adeò ut ſit forma quædam accidentaria rebus iis, quæ numerantur, ſuperaddita?

4 Phyſ. tex. 131.

Aduerſariorum reſponſio.

His autem auctoritatibus ſatisfacere ſe dicendo putant, Philoſophum nil aliud docuiſſe, quàm effectiuè numerare ab anima eſſe; formaliter autem non item, cùm hoc modo potius ſit extra animam, cumque numerus ſit, quo ſit numeratio, propterea numerum extra animam eſſe; ac ob id veram accidentariam formam prædicamentalis quantitatis ſpeciem.

Confutatio.

Inuliſa tamen interpretatio, proindèque vana reſponſio; propterea quòd ſicut ex parte eorum, quæ numerantur, ex continui diuiſione non orta, haud requiritur numerus tanquam accidens iis ſuperadditum nec unitates, velut accidentia, ex quibus numerus oriatur, quo eadem numerentur; ſed ſolum ſufficit, ut numerus ſit opus rationis; ſic pariter videtur omninò dicendum de rebus, quarum multitudo ex continui diuiſione proficiſcitur.

Neque dicant ea, quorum multitudo non oritur ex

diuiſione cõtinui, numerari numero tranſcendentali, qui certè non eſt exiſtimandus accidens ſuperadditum rebus numeratis; at verò illa, quorum multitudo ex continui prouenit diuiſione, numerari numero prædicamentali, qui ſuperadditum eſſe debet accidens rebus numeratis; non inquam id dicant; alioquin tenentur ſignificare à quonam numeri partitionem illam didicerint in tranſcendentalem, & prædicamentalem, quod certè cùm præſtare non poſſint, cogentur fateri commentitiam, & inanem penitus eſſe partitionem illam, quam adeò frequenter inculcant.

Prima ratio ad ſuperiorem aſſertionẽ oſtendendam.

Ratione quoque veritatem hanc ſuadere non difficile, ſi numeri naturam diligenter attendamus, eâ ſiquidem inſpectâ ſic licebit arguere. Quod eſt unum per accidens, vel quod in idem recidit, non habens unã perſe naturã, haud poteſt eſſe ſpecies ſub aliquo genere contenta, eiuſdemque rationem participare; at verò numerum hunc ſe habere in modum minor oſtendemus; non igitur numerus ſub aliquo genere conſtitui poteſt, eiuſdemque rationem participare; quod ſi ita eſt; numerus conſtitui non poterit ſub genere quantitatis; nec eius rationem ſibi poterit vendicare. At verò numerum ad eum ſe habere modum, primò quidem nos

3. Phyſ. tex. 68.

Ariſtoteles docuit, αἴτιον δ᾽, ὅτι τὸ ἓν ἔστιν ἀδιαίρετον, ὅπερ ἂν ἓν ᾖ, οἷον ἄνθρωπος, εἷς ἄνθρωπος, καὶ οὐ πολλοί; *cauſa autem eſt, quoniam unum eſt indiuiſibile, quodcunque unum ſit, ut homo, unus homo, & non multi.* Subdit autem, ὁ δ᾽ ἀριθμός ἐστιν ἕνα, καὶ ποσά ἄττα, *numerus autem eſt una plura, & quanta quædam;* Si igitur numerus eſt una plura, ut Ariſtoteles loquitur, neceſſe eſt unum quoque eſſe per accidens, nec ex eiuſdem philoſophi conſilio, unius eſſe per ſe naturæ. Et ali-

8. Diuin. tex. 10. 12. Diu. t. 4.

bi, ubi docet numerum non eſſe per ſe unum, ſed ſicut cumulum; & rurſus alio loco aſſirmat numerum eſſe multitudinem unitatum.

Reſpondent ad primam, & tertiam auctoritatem, Philoſophum loqui de numero non formaliter, de quo in præſentia fit ſermo; ſed materialiter accepto, cuius conſideratio aliena eſt ab inſtituto. Ad ſecundam auctoritatem reſpondent ab Ariſtotele non dici numerum abſolutè eſſe ſicut acervum, ſed ſi unus eſt, aut unum eſſe, ſicut acervum; vel explicandum quid ſit.

Interpretatio tamen ad primam auctoritatem quod attinet, non admodum Ariſtotelis doctrinæ conſentanea. Non enim inficiandum ibi loqui de numero ma-

4. Phyſic. tex. 13. 8. Diuin. tex. 10.

terialiter accepto; ſed ipſe non alium in re numerum agnoſcit; numerum enim, quo numeramus, docet habere eſſe tantum in anima quem alibi ipſe unitatum multitudinem vocat, idem dicendum ad interpretationem auctoritatis ſecundæ; ſed quod ſpectat ad tertiam auctoritatem luculentèr ibi Philoſophus ait, numerum eſſe velut acervum; quòd ſi quis non ita ſentiat, & credat numerum eſſe unum ſimpliciter, & per ſe ipſum, ei incumbit onus explicandi, quid numerum faciat unum ex pluribus unitatibus; quod cum aſſignare non liceat, fatendum erit numerum non eſſe unum ſimpliciter, ſed unitates, quæ aggregantur in eo per modum coacervationis, quæ non facit ſimpliciter unum; proindèque numerum nec eſſe ens in aliqua ſpecie conſtitutum, ſeu non eſſe aliquam ſpeciem entis, quod nos contendimus.

Secunda ratio.

Sed aſſertionem eandem validiſſimâ ratione ſuadere licebit. Si numerus aliquam perſe unitatem ſibi vendicat, vel talis eſt unitas ſimplicitatis, vel compoſitionis; at iſtarum neutra dici poteſt; ergo non importat aliquam unitatem per ſe; maior à ſufficienti unitatis per ſe diuiſione, ſatis probata manet; minor autem oſtenditur, propterea quòd numerus dici nequit unus unitate ſimplicitatis, alioquin eadem ſimplex, realiſque forma poſſet in diuerſis ſubiectis inuicem disiunctis, locoque diſſitis exiſtere, quod quantum formæ non modo ſubſtantiali, ſed etiam accidentali, qualem numerum contendunt eſſe, repugnet, nemo eſt, qui non videat. Nec unus eſſe poteſt numerus unitate per ſe compoſitionis in re, quoniam huiuſmodi unitas, vel eſt continuitatis, vel per ſe potentiæ & per ſe actus &c. prius unitatis genus certè nequit numero conuenire, cum ei penitus aduerſetur; neque ſecundum, cùm ex unitatibus numerum conſtituentibus, nulla ſit, quæ poſſit ſe habere per modum per ſe actus, aliis exiſtentibus per modum perſe potentiæ.

Mirum eſt, quò confugerit adverſariorum ſubtilitas; Reſpondent enim, numerum dicere naturam quandam perſe unam formaliter, tam unitate ſimplicitatis, prout ſimplicitas opponitur phyſicæ compoſitioni ex materia, & forma phyſica, quàm unitate compoſitionis metaphyſicæ, ſiquidem ex eorum opinione, numeri natura dicitur una unitate ſimplicitatis; quia cùm ſit accidentalis forma, caret materiâ & formâ phyſicâ, ſed ex illis materialibus unitatibus tanquam totum integrale à ſuis partibus reſultat. Rurſus eſt una unitate compoſitionis metaphyſicæ, quoniam ex genere differentiaque componitur. Ad primam verò probationem minoris; reſpondent quòd ſicuti numeri natura eſt forma totius, non autem partis; ita quoque nullum incommodum exiſtimandum in omnibus illis unitatibus, ut integrale totum in ſuis, quibus conſtat, partibus ſimul ſumptis reperiri. Ad ſecundam dicunt, tales unitates habere rationem actus, & potentię, quatenus ab illis accipitur ratio generis, cuiuſmodi eſt quantitas diſcreta reſpectu numeri, & ratio differentiæ ad numerum ſpectantis, videlicet tanta, vel tanta extenſio, in quibus actus, & potentia formaliter reperitur. Sed quàm hæc inſulsè dicta ſint, non erit operoſum oſtendere, ſi non nihil in eorum dictis explicandis immoremur.

Aduerſariorum reſponſio.

Confutatio.

Reſpondent igitur numerum eſſe formam accidentariam, proindèq; carere materiâ & formâ phyſicâ, reſultare tamen ex illis unitatibus materialibus ut integrale totũ à partibus ſuis, & hoc modo numerum dicere aliquam naturam perſe unam ſimplicitatis unitate. O pręclarum commentum! dicant quæſò, quid ſit delirare, ſi hoc eſt philoſophari? ecquod obſecro delirium maius, quàm comminiſci formam quandam accidentariæ naturæ poſitiuam, in qua, numeri ratio conſiſtat? hæc ſi talis eſt, proculdubio debebit alicui ineſſe ſubiecto; hoc autem aſſignent, ſi poſſunt. Dicere autem eam in omnibus illis unitatibus, veluti totum integrale in ſuis, quibus conſtat, partibus ſimul ſumptis reperiri, difficultatem non diluit; adhuc enim tenentur aſſignare ſubiectum, cui hæc ſimplex accidentalis forma inſit, quod cùm nihil ſuppetat, præter res numeratas, vel diſtributiuè, vel collectim acceptas, & hæ neutro modo eſſe poſſint, ut liquet, neceſſariò ſequitur nullum eſſe ſubiectum huiuſmodi accidentis. Quod autem addunt unitatibus conuenire rationem perſe actus, & perſe potentię, planè ridiculum eſt; ad id enim non ſufficit, recognoſci poſſe rationem generis, & differentiæ in aliquo, in quo gemina illa ratio ſit adſtruenda, eo vel maximè, quòd hic non ſit comparatio inter ſuperiorem gradum diſcretæ quantitatis, & contrahentes differentias; ſed potius inter unitates ipſas prædicamentales, quas aduerſarii formas accidentales rebus numeratis ſuperadditas, & ab iiſdem, & interſe realiter diſtinctas eſſe contendunt.

Pro-

Tertia ratio.

Prætereà ſic arguo, Vnum in duplici diſcrimine eſt, nimirum per ſe, & per accidens, & otrunque multifariam accipitur, de quibus alibi diſputandum. Hoc ſuppoſito argomentationem conficio. Ex ipſis unitatis gradibus, ſi quis eſt, qui poſſit numero à parte rei adſcribi, maximè videtur unitas aggregationis; vel ad ſummum unitas ordinis, quatenus reipsâ datur aliquis ordo inter res numeratas, quando nimirum res ipſæ connexionem inter ſe habent, vel ſubordinationem quandam, quantum ad locum, vel tempus, vel dignitatem, vel cauſalitatem, vel aliquo alio modo: ſed unitas aggregationis, vel ordinis tanta non eſt, quantam requirit id quod ſub aliquo genere conſtituendum, ot eius naturam participet, & in prædicamento collocetur; propterea numerus non ſic unus erit, ut dici poſſit ſub genere conſtitutus, eiuſque naturam participare, & in prædicamento conſtitui. Numerus igitur non erit ſub genere quantitatis tanquam ſpecies conſtituendus, nec in eius prædicamento collocandus. Minorem probo, alioquin acervus lapidum, reſpublica &c. dici poſſent ſpecies ſub genere contentæ, & in prædicamento conſtitui.

Aduerſariorum reſponſio.

Occurrunt maiorem negando, ſcilicet numero maximè conuenire unitatem aggregationis, & ad ſummum unitatem ordinis; quin potius, inquiont, oumerum dici per ſe unum unitate compoſitionis metaphyſicæ, qoatenus nempè conſtat ex genere, & differentia, videlicet ex quantitate diſcreta, & tanta, vel tanta extenſione ſecundum multitudinem, & etiam in genere phyſico, quatenus reſultat ab illis unitatibus materialibus forma totius, quam poſtea conſequitur unitas ſpecifica à qua denominatur numerus unus ſpecie. Addunt autem ſi quæ ratio eſt, quæ propoſitionem illam ſuadeat, eâ tantum probari oumerum in genere phyſico non habere per ſe unitatem totius eſſentialis, quod utique concedendum, ſed negandum poſtea non habere unitatem totius integralis, à quo ſumitur unitas totius eſſentialis metaphyſici, ſeu unitas ſpecifica, ſecundum quam in prædicamento quantitatis, tanquam ſpecies quantitatis diſcretæ collocatur.

Confutatio.

Hæc tamen reſponſio tanquam inanis facilè reiicietur, ut enim entitas metaphyſica reipsâ non diſtioguitur ab entitate phyſica eiuſdem rei, ita illa ſine hac cohærere non poteſt, adeout unitas per ſe metaphyſica entis realis fundetur in unitate per ſe phyſica rei, vel compoſitiooιs, ut in corporibus, vel ſimplicitatis ut in ſubſtantiis abſtractis; ideo enim homo eſt quid compoſitum ex per ſe actu, & per ſe potentia metaphyſica, adeout ſit unum unitate metaphyſica compoſitionis ex genere, & differentia, quia in eo datur unitas per ſe phyſica compoſitionis, ſic in ſubſtantiis abſtractis, quoniam in ipſis datur per ſe phyſica unitas ſimplicitatis; at in quantitate diſcreta, nulla eſt huiuſmodi unitas phyſica compoſitionis, vel ſimplicitatis; propterea haud poterit illi adſcribi, cum fundamento in re, unitas per ſe metaphyſica ſufficiens ad conſtituendam illam tanquam ſpeciem ſub genere.

Aduerſariorum reſponſio.

Reſpondent in quantitate diſcreta dari unitatem totius integralis, à quo ſumi poteſt unitas totius eſſentialis metaphyſici.

Confutatio.

Sed quam ſit hoc inconſideratè dictum, ex eo planè conuincitur, quoniam quemadmodum numerus, utcunque explicetur, non eſt quid unum niſi aggregatione, adiuncto etiam ſi placet, ordine; ita non eſt totum unum, niſi eodem modo integrale, ac ob id nequit inde deſumi metaphyſica unitas compoſitionis. Quæ autem de numero dico, de quantitate diſcreta in uniuerſum, prout etiam orationem complectitur, intelligendum volo.

Aduerſariorum reſponſa aſferuntur.

Sed quoniam ad ſuadendum quantitatem diſcretam non eſſe veram ſpeciem quantitatis; proindèque nec numerum, nec orationem ullatenus poſſe quantitatis naturam ſibi vendicare, atque adeo ſpeciatim numerum quantitatiuum non eſſe verum accidens per ſe unum unitatibus quantitatiuis, ex quibus componitur realiter ſuperadditum, rationis momentum in eo poſitum erat; quoniam quantitas diſcreta, & ſpeciatim oumerus (quod enim de hoc dicitur, orationi poteſt accommodari) non eſt niſi quoddam unum per accidens unitate aggregationis, vel ad ſummum unitate ordinis; ſi tamen hæc ei concedenda uoitas. Ob id ſunt qui conantur ei per ſe quandam unitatem tribuere, atque adeo ſuperiori rationi à nobis allatæ ſatisfacere; noo pigebit igitur eorum doctrinam expendere.

Quidam concedũt numero unitatem per ſe.

Sunt igitur, qui nituntur numero aſſignare unitatem per ſe compoſitionis; unde inquiunt in numero concedeodas unitates materiales, quæ potentiæ materialis rationem habent, & unitatem formalem, quæ illis adueniens per modum formæ cum iiſdem conſtituit ens per ſe unum, licet in aſſignanda hac formali unitate diſſentiant. Eorum enim plerique formalem hanc unitatem exiſtimant eſſe ultimam, atque poſtremam uoitatem, quæ cæteris adueniens, ut actus potentiæ, reddat numerum per ſe unum. Alii autem arbitrati ſunt eſſe potius aliam quandam unitatem tranſcendentalem omnibus ſuperuenientem, quæ ſit illius numeri forma ſpecifica in omnibus unitatibus materialibus illius numeri reſidens, veluti in ſua materia.

Primus explicandi modus.

Secundus explicandi modus.

Primus modus explicandi reijcitur.

Prior tamen explicandi modus non admodum plauſibilis eſt; per ultimam enim unitatem ſuperuenientem, priores nullatenus à parte rei uniuntur inuicem ad unum quidpiam per ſe conſtituendum, dum enim ſex unitates numeramus, non ſatis intelligi poteſt, quam unionem conſequantur inuicem, ex eo quòd poſtremò illis quinque adijcitur ſexta, & quânam ratione hæc & poſtrema unitas cęteris adueniens eaſdem informet, & actuet. Nec tutò ad ordinem prioris, & poſterioris confugiunt, ratione cuius habeatur ratio potentiæ & actus; tametſi enim in rebus numeratis aſſignari poſſit prima, ſecunda, tertia &c. & ultima unitas ratione loci, vel temporis, vel dignitatis, vel alterius accidentis; huiuſmodi tamen ordo in numero ſecundum ſe inſpecto non habetur; itaut unitas una ex rei natura ſit prima; altera autem ſecunda, & ita de reliquis; hoc enim ad libitum eſt, nec naturâ determinatum hanc unitatem eſſe priorem; alteram autem poſteriorem.

Quorundam reſponſio refellitur.

Quorundam explicatio prioris dicendi modi.

Quæ cum qoidam intelligerent, in eam opinionem abierunt, ut dicerent hiſce rationibus probari quidem numerum non eſſe aliquod unum phyſicè compoſitum ex per ſe potentia, & per ſe actu, per veram, & intrinſecam unionem partium, receptionemque formæ in materia; cum enim, inquiunt, compoſitio numeri fiat per partes diſcretas, non poteſt in eo talis eſſe compoſitio, ot unitates inuicem iungantur; non tamen probari in numero non eſſe unionem ordinis, & unam extrinſecus non recipi io aliis, nimirum ultimam in præcedentibus earum incompletionem, ot loquuntur, extrinſecus terminando, qui modus eſt informationis, & actuationis naturæ entis diſcreti accommodatus; & quamuis ea rei natura deſignata noo ſit prima, vel ultima unitas; nihilominus ex rei natura unaquæque ex eorum opinione, ita ſe habet, ut alias determinare poſſit, ſi poſtremo loco fuerit accepta vel ab alio determinari ſi antecedentèr accepta fuerit, ac ob id unitatem

Digitized by Google

temnumeri, tandem concludunt eſſe unitatem ordinis, non qualem inter partes reipublicæ, vel exercitus cum in hanulla ſit realis, vel phyſica entitas per aliam determinabilis; ſed aliam unitatem ordinis in numero, quoniam in hoc unitates antecedentes ſunt per ultimam extrinſecis determinabiles, ac perfectibiles.

Refellitur

Hæc tamen reſponſio pluribus difficultatibus laborat, ac ob id multis nominibus refellenda. Tum quia concedit ex rei natura unam, & eandem unitatem quantitatiuam, eſſe poſſe perſe actum, vel perſe potentiam reſpectu alterius eiuſdem rationis; cum tamen non ſit cur una habeat rationem actus: altera vero potentiæ. Tum quia admittit unitatẽ ordinis, cuius ſupra memini, tanquam unitatem per ſe actus, & per ſe potentiæ, quod eſt à veritate remotum, cùm unitas ordinis non penès actum, & potentiam, ſed penès prius, & poſterius attendi debeat. Tum quia ultima unitas antecedentibus eſt penitùs extrinſeca; at ex ſic ſe habentibus, non conſurgit unum, tanquam ex perſe actu, & per ſe potentia; forma ſiquidem extrinſeca non conſtituit unum per ſe cum eo, cuius eſt forma; dicere autem extrinſecam determinationem, quæ ſit à forma per ſe ordinata per modum partis, ad alterius actuationem, ſufficere ad unum perſe conſtituendum, & in numero tantùm admueniri, eſt principium petere, ut ab aliis etiam animaduerſum fuit. Tum quia haud ſatis poteſt intelligi complementum numeri per ultimam unitatem obtineri, cum non magis qualibet aliarum ad huiuſmodi complementum faciat; ſicut enim numerus aliquis ex. gr. ſenarius, deſtruitur per remotionem ultimæ unitatis; ita pariter per remotionem cujuslibet alterius; non abſimili modo, quemadmodum completur per ultimam; ita per quamlibet aliarum.

Secundus initio potius explicandi modus reijcitur.

Nec eorum reſponſio, vel explicandi modus ſatisfacit, qui dicebant concedendam quandam unitatem aliam tranſcendentalem omnibus ſuperuenientem, quæ ſit illius numeri ſpecifica forma, & in omnibus unitatibus materialibus illius numeri reſidens, velut in ſua propria materia; non inquam ſatisfacit, propterea quòd aduerſus hunc dicendi modum id præſertim facit, quòd tranſcendentalis unitas illa materialibus unitatibus adueniens, vocata ab ipſis forma ſpecifica numeri, reſidens in omnibus illis, ut in ſua propria, & adæquata materia, vel eſt forma diuiſibilis, atque diuiſibiliter exiſtens ſecundum plures partes in illis materialibus unitatibus: vel indiuiſibilis, proindeque tota exiſtens in quacunque materiali unitate; primum dici non poteſt, quoniam illa unitas ita diuiſa in partes, & in ſingulis unitatibus materialibus diſperſa, non poteſt illis tribuere quandam unionem perſe. Vt prætereamde his partibus redire difficultatem eandem, quæ de materialibus unitatibus, ut enim ex his, etiam ipſis fatentibus aduerſariis, nequit unum quidpiam perſe conſurgere: ita nec etiam ex partibus illius unitatis tranſcendentis. Secundum etiam intolerabile prorsùs, quoniam repugnat idem accidens, cuiuſmodi unitatem hanc tranſcendentatem eſſe contendunt, indiuiſibiliter eſſe ſimul in diuerſis ſubiectis realiter diſtinctis, locoque diſſitis, etſi quodlibet illorum dicatur inadæquatum ſubiectum, cum tale accidens debeat eſſe materialis naturæ. Vt omittam ineptè admodum quantitati indiuiſibilitatem adſcribi; hoc enim eius naturæ quidem aduerſum, cùm eius proprium ſit poſſe diuidi.

Quorundam reſponſio.

Non me præterit ſuperiores rationes quibuſdam videri validas ad oſtendendum quantitatem diſcretam non ſic unam eſſe, quemadmodum continua eſt, non tamen ſufficientes ad ſuadendum ei non conuenire quandam unitatem, quæ diſcretæ quantitati ſit conſentanea; unde etſi partes numeri ob ſui diuiſionem in præpenitus ſint ad unum conſtituendum unitate continuitatis, nihil obſtat tamen, quo minus unum conſtituere poſſint in ratione diſcreti; quin reuerà quæ multa ſunt ſecundum quandam rationem, poſſunt vnum eſſe ſecundum alteram; ut lapides inſpecti ſecundum ſuum eſſe proprium, atque peculiare, ſunt multi; at in ratione edificij ſunt unum.

Refellitur

Hæc tamen reſponſio, etſi aliquid veritatis attingat, non propterea tamen allatis rationibus ſatisfacit; quamuis enim ipſis concedatur, quæ aliquà ratione ſunt multa, poſſe unum aliâ ratione eſſe, non ſubindè licet inferre, aliâ ratione eſſe unum per ſe, niſi quando, quæ multa ſunt, apta ſint tale unum conſtituere, taliſque nexus phyſicus interceſſerit, qualem hoc unitatis genus expoſcit; ut materia, & forma ſunt quidem duo entia, & tamen ex ipſis poteſt fieri unum per ſe, propterea quòd eorum unum habet rationem per ſe potentiæ, alterum verò per ſe actus, & phyſicus nexus poteſt intercedere, ſic inter illa, ut ex ipſis unum per ſe conſurgat, quod in re propoſita non contingit; nam commemoratæ unitates quantitatiuæ ſunt ex aduerſariorum placito, quædam accidentia rebus ſuperaddita, ut inter ſe nequeant habere rationem per ſe actus, & per ſe potentiæ, quod cumulatè ſuprà oſtenſum fuit; concedendum igitur, etſi ratione quâdam ſint multa, ratione alterâ poſſe eſſe unum, non tamen per ſe, nec ratione per ſe potentiæ, & actus, ut vidimus, nec ratione continuitatis, cum hoc diſcreto repugnet; ſed ratione aggregationis, quæ eſt diſcreti propria. Ex illis igitur unitatibus nequit quidpiam conſurgere, niſi aggregatione unum, ac ob id unum per accidens; quod ſuo modo dici poſſe unum non inficiandum.

Alius explicandi modus.

Hæc cum probè reiecta ſint, propterea nonnulli cautius philoſophantes faſſi ſunt numero tribui non poſſe quampiam unitatem per ſe compoſiti, ſed ordinis unitatem tantummodò, quam habeant unitates quantitatiuæ à parte rei, ut numerari queant una prius, & altera poſteriùs abſque ulla ratione actus & potentiæ, & abſque aptitudine ad conſtituendum unum continuum, undè inquiunt, conſtitui numerum ex unitatibus ſecundum aptitudinem, quâ numerari, ordinarique poſſint, & hinc putant diſtingui compoſitionem cumuli ex una parte, & numeri ex altera, quoniam ad utramque compoſitionem unitates concurrunt, modo tamen diuerſo; nam ad componendum cumulum, nullus requiritur ordo; ſecus ad numerum componendum.

Refellitur:

Hic tamen dicendi modus claudicat non minus quàm alii ſupra relati, propterea quòd huiuſmodi ordo prioris, & poſterioris non eſt in re, niſi ex accidenti, ſcilicet vel ratione loci, vel temporis, vel dignitatis vel alterius alicuius rei. Tum etiam quia tametſi ordo poneret quidpiam in re, non ſubindè numerus dici deberet ab eo quidem habere talem unitatem, ratione cuius in genere quantitatis ipſe conſtitueretur ens per ſe unum; quandoquidem entia dimenſionibus deſtituta, realia ſunt, habentque talem numerabilitatem, nec ob id numerus ex ipſis conſtitutus, quem aduerſarij tranſcendentalem appellant, ex eorum ſententia eſt ens per ſe diſtinctum à rebus numeratis. Tum quia unitas ordinis, utcunque explicata, non conſtituit unum per ſe ad eum modum, quo aliquid debet eſſe unum, ut ſub aliquo genere conſtituatur, eiuſque naturam participet, tanquam ſpecies directè ſub ipſo contenta. Tum etiam quia ordo prioris, & poſterioris, non pertinet ad quantitatis naturam.

Cum

Digitized by Google

Alius explicandi modus.

Cum autem alii cognoſcerent ex hucuſque traditis apertè conſtare quantitati diſcretæ nullam prorſus phyſicam unionem conuenire, penès quam eius unitas attendi poſſit; adhuc tamen eidem diſcretæ quantitati adſcribendam putant unitatem aliam ſatis idoneam ad illam reddendam ſic unam, ut ſpecies vera ſub quantitatis genere conſtituta dici poſſit. Hanc autem unitatem appellant metaphyſicam, videlicet compoſitionis ex genere, & differentia; quatenus diſcreta quantitas habet partes extra partes non unitas, ſeu copulatas communi termino, per quod à continua quantitate diſtinguitur. Hæc tamen ſolutio ſuperiùs reiecta, iterum deprehenditur inſufficiens, quia unitas metaphyſica entis realis ſupponit unitatem phyſicam; entitas enim metaphyſica reipsâ ab entitate phyſica non diſtinguitur. Supponit autem unitatem phyſicam, vel compoſitionis, ut in corporibus naturâ conſtantibus; vel ſimplicitatis, ut in ſubſtantiis abſtractis. Cum igitur in quantitate diſcreta, nulla talis ſit unitas phyſica, proinde neque metaphyſica unitas compoſitionis ex genere, & differentia eſſe poteſt.

Refellitur.

Quarta ratio ad aſſertionem ſuadendã.

Amplius ad eandem aſſertionem ſuadendam ſic argumentor. Multitudo unitatum tranſcendentalium non conſtituunt aliquam ſpeciem quantitatis in entibus per ſe unam, tanquam formam accidentariam rebus numeratis ſuperadditam; ergo nec etiam & altera, quæ dicitur quantitatiua. Aſſumptum præterquamquòd ab Aduerſariis etiam admittitur, ex eoquoque manifeſtum redditur, quia multitudo entium non eſt ens, ſed entia, ut rectè Philoſophus adnotauit, dicens unum, & multa inuicem opponi oppoſitione relatiuâ tanquam numerum, & numeratum; unum enim eſt, quo menſuratur multitudo; multa igitur nequeunt eſſe unum; nam unum oppoſitorum alterum eſſe non poteſt. Principalis autem argumenti conſecutio optima; nam ſicuti multitudo tranſcendens ex unitatibus tranſcendentalibus, ſic etiam quantitatiua ex quantitatiuis conſtat.

10. Diui. tex. 17.

Superioris rationis cõfirmatio.

Imo illud addendum quòd numero accidit habere unitates huius, vel illius rationis, ſufficit enim, ut habeat unitates, & ex illis coaleſcat, ſiue ex his, ſiue ex illis. Vnde ex una numero eſſentia hominis & ex quinque lapidibus ſit numerus ſenarius & tamen illa unitas eſſentię hominis ab aduerſariis appellatur tranſcendentalis, & hæ reſultantes ex alicuius continui diuiſione; prædicamentales dicuntur, vel ſaltem non tranſcendentales; ſi igitur ex una tranſcendentali, & ex quinque non tranſcendentalibus, exurgit verus numerus ſenarius; cur non etiam ex ſex tranſcendentalibus conſurget? ex unitatibus igitur tranſcendentalibus, verus numerus effloreſcit; ſed hic fatentibus etiam contrariæ ſententiæ fautoribus, non importat aliquam per ſe unam formam accidentariam realiter à rebus numeratis diſtinctam, iiſdemque ſuperadditam; ergo nec etiam numerus, quem quantitativum, ſeu prædicamentalem appellare conſueuerunt.

Reſpondent conſequentiam negando principalis argumenti, & ad probationem dicunt paritatem illam non ſufficere ad conſtituendam, vel remouendam ab utraque multitudine rationem ſpeciei, ſed requiri, ut utraque ſit ad aliquod prædicamentum limitata, & ſub genere uno immediatè conſtituta; cum igitur multitudo tranſcendens illimitata ſit, nec ſub aliquo determinato genere poſita, ad eum modum, quo multitudo quantitatiua, quæ ſub genere diſcretæ quantitatis conſtituitur; hinc propterea ſit, ut per iſtam habeatur una per ſe ſpecies, videlicet prædicamentalis numerus, non autem per illam.

Confutatio.

O egregiam petitionem principij! hoc utique in controuerſia poſitum, num ſcilicet quantitas diſcreta ſub genere poſſit conſtitui, & tamen ab ipſis in reſponſionem adducitur. Hoc prætermiſſo, ſatis eſt manifeſtum, nihil protsùs referre, quòd multitudo tranſcendens ſit illimitata, quantitatiua verò limitata; Si nanque fuerit ſemel admiſſum, quod certè admittendum, neutram dicere per ſe naturam unam, ſolùm inde ſequitur, multitudinem, quæ quantitatiua nuncupatur, multitudinem eſſe talium entium, adeout totum diſcrimen ſit penès ea, quæ numerantur, & quantitatiua multitudo dicatur, quatenus eſt rerum quantarum orta ex diuiſione continui non ita tamen, ut differentia ſit in ratione multitudinis; adeout multitudo tranſcendens non importet accidentariam formam per ſe unam rebus numeratis ſuperadditam; ſecùs autem multitudo quantitatiua; quin potius, ut numerus tranſcendens non eſt ens per ſe unum, nec una ſpecies entis, ut Aduerſarii quoque concedunt, ſed ſunt plura ipſa entia numerata; ita neque numerus quantitativus, ſit una per ſe quantitas, aut una ſpecies quantitatis, ſed plures quantitates; nulla ſiquidem, uti dicebam, poteſt afferri diſparitatis ratio. Eodem enim modo numerus tranſcendentalis unitatum tranſcendentalium, quo numerus quantitativus eſt quantitatiuarum unitatum multitudo.

Adnotatio.

Neque prætereundum, quòd ſicut unitas tranſcendens eſſentialiter prædicatur de unitate quantitatiua, ſic numerus tranſcendens de quantitatiuo; ſed numerus tranſcendens duarum quantitatum non eſt unum ens, ſicuti neque numerus duarum ſubſtantiarum &c. ergo neque una quantitas, & una ſpecies ipſius; quod enim repugnat ſuperiori, repugnat etiam cuicunque directè contento ſub illo; ut quod repugnat animali, repugnat etiam homini; eodem modo, ſi numerus tranſcendens, nequit eſſe unum ens, nec etiam numerus quantitativus eſſe poterit unum ens, cum ille de hoc eſſentialiter dicatur.

Quod colligatur ex dictis.

Reliquum igitur eſt, ut fateamur egregiè dictum ab aliquibus fuiſſe, cùm numerus quantitativus, & continuum, non differant, niſi, ut unum, & plura una; quoniam huiuſmodi numerus, ut aiunt, ſit ex diuiſione continui, non plus conſequenter differre, quàm unum album, & plura alba; cùm igitur unum album, & plura alba ſpecie non differant; ita nec numerus, & continuum, ſpecie different. Quicunque igitur numerus, ſiue tranſcendens, ſiue quantitativus, nil aliud, quàm ipſa plura numerata. Tranſcendens enim ut non eſt ens per ſe unum diſtinctum à rebus numeratis; ita nec etiam quantitativus eſt una per ſe quantitas diſtincta ex rei natura à rebus, hoc eſt quantitatibus, ſeu rebus quantis numeratis, quæ multæ ſint ex diuiſione continui.

SECTIO QVARTA.

Difficultatibus aduerſus dicta ſuperiori ſectione, ſit ſatis.

Prima difficultas ex auctoritate petita.

ARiſtoteles diuidit quantum in diſcretum & continuum, tanquam genus in ſuas ſpecies, & pro prima ſpecie numerum, de quo in præſentia ſit ſermo (nam de oratione poſtea dicetur) recognoſcendum decernit; ex Ariſtotelis igitur ſententia numerus eſt vera ſpecies quantitatis, proindeque forma accidentalis rebus numeratis ſuperaddita, & ab iiſdem reipsâ diſtincta.

Solutio indirecta.

Hæc auctoritas plus probat, quàm aduerſarij contendunt; concludit enim de numero in uniuerſum, cùm tamen ipſi nolint quid unum per ſe, tanquam accidencciden-

Digitized by Google

cidentariam formam eſſe numerum, niſi quantitatiuum ortum ex diuiſione continui. Quia tamen poſſunt occurrere dicendo, ſe quidem ſermonem habere de numero quantitatiuo, & de hoc Ariſtutelem intelligendum eſſe; propterea fit ſatis propoſitæ auctoritati reſpondendo, cùm Philoſophus quanti partitionem illam inſtituit in diſcretum, & continuum, noluiſſe quantitatem generatim acceptam in duas propriè ſpecies diuidere; ſed potius continuæ quantitatis geminum ſtatum aſſignare voluiſſe, nempè ſtatum continuitatis importaotis unionem partium; unde quantitas continua dicitur: & ſtatum diſcretionis importantis diſiunctionem partium; unde quantitas diſcreta nuncupatur. Erat oihilominus operæ pretium in hoc prædicamento numerum collocare, ſi non, ut ſpecies propriè reipsâ diſtincta à quantitate continua, ſaltem ut quidpiam ab eadem, rationis ope diuerſum, quatenus ab intellectu concipitur per modum unius, non quidem continui, ſed diſcreti: erat inquam operæ pretium, propterea quòd ſi ſolus quantitativus numerus ad hoc prædicamentum pertinere dicatur hic non eſt aggregatum quoddam per accidens ex rebus genere diuerſis, ſed ex rebus eiuſdem prædicamenti, nimirum ex diuerſis quantitatibus continuis inuicem diuiſis, atque ſecretis; imò eſt ipſa continua quantitas in plures partes diuiſa. Quòd ſi quilibet numerus io hoc prædicamento ſedem habere dicatur, erat cur adhuc in ipſo collocaretur diſcreta quantitas, propter maximam affinitatem, quam habet cum quaotitate continua in ratione quantitatis. Nam prædicamentum ſomi poteſt amplè prout non continet, niſi entia realia ab aliis realiter diſtincta; vel latè pro ſtructura quapiam habentium conuenientiam, ratione cuius explicantur; quamuis igitur quantitas diſcreta non ſit accidens reale diſtinctum realiter ab aliis; adhuc tamen in prædicamento conſtituere decebat, ut melius explicaretur, ſi non tanquam vera, ſaltem ut ſpuria quantitatis ſpecies.

Solutio directa.

Secunda difficultas

Diſcreta quantitas ob eam cauſam diceretur non eſſe vera ſpecies quantitatis tanquam accidentaria forma rebus ſupraddita, proindèque ab hoc prædicamento eliminanda, propterea quòd ei deëſt vnitas per ſe; hoc tamen videtur falſum, præſertim ad aures Ariſtotelis dicentis numerum ſenarium non eſſe bis tria, ſed ſemel ſex, vt videlicet innueret numerum habere ſuam per ſe vnitatem, nec eſſe quidpiam aggregatione vnum.

5. Diuin. tex. 59.

8. Diuin. tex. 50.

Imò & alibi volens innuere, à quo numerus dicatur per ſe vnum quidpiam, ait, in ſingulis numerorum ſpeciebus, vltimam vnitatem eſſe numeri formam, ſeu differentiam dantem numero ſpeciem, non ſecus ac vltimus gradus eſſentialis rei, dicitur eius forma, ac differentia.

Comprobatio difficultatis.

Et augetur difficultas, quoniam accidentaria concreta ſedem in prædicamento ſolùm ex eo conſequuntur, quoniam aliquam rationem perſcitatis habent, licèt abſolutè, & ſimpliciter ſit entia per accidens, cum accidens, & ſubiectum includant.

Prioris auctoritatis interpretatio prima.

Plerique Philoſophi ſententiam priori loco allatam interpretantur dicendo, ſignificare ipſum voluiſſe bis tria ſeparata, non eſſe vnum numerum ſex: Si quis modò numeret tria, poſteà verò alia tria, neque hæc cum illis coniungat, non dicetur profectò numeraſſe vſque ad ſex; ſed bis vſque ad tria, cum inter duos ternarios ad ſenarium conficiendum collectionis vnitas requiratur. Re tamen verâ è quorundam interpretum ſententia aliò ſpectabat Ariſtoteles; propterea quòd quantitatis multiplicatio ad eius qualitatem pertinet; nam ſubſtantia, ſiue eſſentia cuiuslibet numeri eſt id, quod ſemel dicitur, vt ſubſtantia ſenarii, eſt quod dicitur ſemel ſex, non quod dicitur bis tria, vel ter duo, hoc enim ad eius qualitatem pertinet; dicere nanque ſuperficialem vel ſolidum eſſe numerum, eſſe quadratum, vel eſſe cubicum, ſignificat eſſe qualem.

Interpretatio ſecunda.

Secundæ auctoritatis explicatio.

Ad auctoritatem alteram quòd attinet, dicebat quidem in ſingulis numerorum ſpeciebus ultimam unitatem eſſe numeri formam, differentiamue dantem numero ſpeciem, unde pronunciauit rerum eſſentias eſſe veluti numeros; itaut quemadmodum ultimus eſſentialis rei gradus, dicitur eius forma, ac differentia, eò quòd per illum in ſuo eſſe ultimò conſtituitur; ſic ultima unitas comparatione numeri. At eo loci nil aliud ſibi voluit Stagirites, quàm ultimam unitatem non quidem propriè formam, vel differentiam eſſe, ſed inſtar formæ, aut differentiæ ſe habere; nec immeritò; quemadmodum enim forma, ac differentia ultima, eſt illa, quæ ultimò complet, atque ſpecificat eſſentiam rei, facitque rem à cæteris omnibus differre; ſic ultima unitas, quæ numerum complet, & abſoluit.

Comprobationi difficultatis ſit ſatis.

Ad confirmationem reſpondendum concreta, quę in prædicamento ponuntur, non eſſe entia per accidens, ſed connotatiua, quia non æque primò utramque partem ſignificant, ſed primariò formam, ſecundariò ſubiectum; unde in prædicamento, & ſub genere tanquam ſpecies, ratione formæ duntaxàt continentur. Quod de numero dici minime poteſt, cum reipsâ dari non poſſit forma quædam accidentalia, quæ connotet plura, atque diſtincta ſubiecta, etiam inadæquata, quibus inhæreant.

Tertia difficultas.

Furtius urgent hunc in modum. Scientiæ quidem obiectum debet eſſe aliquid per ſe unum, nam ut commune eſt effatum. *De ente per accidens non datur ſcientia*; at numerus eſt proprium & per ſe obiectum ſcientiæ, puta Arithmeticæ; ergo numerus debet eſſe unum per ſe, non igitur aggregatione unum.

Solutio indirecta.

Non video, cur aduerſarii difficultatem hanc tanti faciant, cùm ipſi ooo minus teneantur illam diluere; nam Arithmetica non eſt alligata numero quantitatiuo; ſiquidem numerorum affectiones indiſcriminatim de quocunque numero, proindeque de tranſcendenti, quem tamen ipſi non diſtinguunt à rebus numeratis, nec exiſtimant ſpeciem per ſe unam eſſe in genere entis, æquè benè poſſint oſtendi. Vt autem difficultati fiat ſatis, aduertendum iuxta duplicem dicendi modum reſponderi poſſe; ſi nanque credatur de ente per accidens nihil obſtare, quo minus detur ſcientia, de quo ſuo loco diſſerendum, neganda erit maior propoſitio. Quòd ſi placet cootrariam ſententiam tueri, proindèque concedere, de ente per accidens ſcientiam dari non poſſe; dicendum non diſſimili modo philoſophandum de Arithmetica, ac de ſcientia Militari, ac de Morali etiam ex ea parte, quâ agit de publico, deque domeſtico regimine, quarum illa dicitur *Πολιτεία*, *Politia*, ſeu reipublicæ adminiſtratio; hæc *Οἰκονομία*, *Oeconomia* nuncupatur. Cogitandũ enim ab Arithmetica conſiderari proprietates, affectioneſue numerorum, quæ non conueniunt numero quatenus dicit aliquam unitatẽ per ſe, ut ſi ſit propoſitio. *Minimi numeri omnium eandem cum eis rationem habentium, primi inter ſe ſunt*. Inſuper *Si duo numeri primi inter ſe fuerint, qui unum eorum metitur numerus ad reliquum primus erit*. Præterea *Si tres numeri deinceps ſint, proportionales; primus autẽ ſit quadratus, & tertius quadratus erit*, Amplius. *Si quatuor numeri deinceps ſint proportionales; primus autem ſit cubus, & quartus cubus erit*, & aliæ penè innumeræ propoſitiones ex Arithmetica hunc

Solutio directa.

7. Elem. prop. 24 Prop. 23. Octauo lib. Elementorũ prop. 22. 23.

trans-

transferri poſſent; ex quarum animaduerſione, cuique perſpectum fiet affectiones ab Arithmetico conſideratas, conuenire numero, prout habenti duntaxàt unitatem aggregationis, & quatenus eſt quidpiam diſcretum. Non inficiandum tamen aliquas eſſe proprietates, quæ diſcretionem non neceſſariò requirunt; ſed æquè benè de quantitate continua poſſunt oſtendi, ut ex his propoſitionibus liquet. *Si fuerit ut totus ad totum, ita ablatus ad ablatum: & reliquus ad reliquum erit, ut totus ad totum.* Inſuper. *Si ſint quotcunque numeri proportionales; erit quemadmodum unus antecedentium, ad unum conſequentium, ita omnes antecedentes, ad omnes conſequentes.* Præterea. *Si quatuor numeri proportionales ſint, & viciſſim proportionales erunt.* Amplius. *Si ſint quotcunque numeri, & alij illis æquales multitudine, qui bini ſumantur, & in eadem ratione: etiam ex æqualitate in eadem ratione erunt.* Quòd etſi ita ſit; nihilominus, in demonſtrando Arithmeticus diſcretam quantitatem uſurpat, ad eandem proprietatibus ipſis contractis. Non prætereundum Arithmeticæ pariter obiecto, quandam unitatem per ſe conuenire, quamuis à mentis negotiatione deriuatam; ſiquidem mens concipit id, quod eſt aggregatione unum, tanquam id, quod tali, vel tali nomine ſignificatur, quod eſt illud, ut cum Scholaſticis loquar, in actu ſignato ſumere, de quo poſſunt affectiones oſtendi; ad eum modum, quo de ipſo ente per accidens ratiocinamur, & multa concludimus in uniuerſum. Ita quidem de ipſo in prima diſſeritur Philoſophia, prout ab ente per ſe diſtinguitur; unde inquirimus quid illud ſit, quæque eidem conſentanea ſint attributa; quæ certè nequeunt ipſi accepto in actu exercito conuenire; ut ob id de ipſo ſic uſurpato, nequeamus affectiones oſtendere, cum ſolum, quid huiuſmodi nomine ſignificetur, datum ſit explicare. Non diſſimulandum tamen ſic numerum acceptum, nō habere eſſe extra animam; hoc tamen nihil; cum Arithmetica id penitùs negligat, & æquè benè ſubſiſtat, ſiue plurium multitudo reipsà detur, ſiue non, extra animam; qua de re commodius agens de ſcientiarum natura diſputabo.

7. Elem. prop. 12.

Eiuſdem prop. 12. & 13.

Eiuſdem prop. 14.

Quarta difficultas. Deinde omne quod habet partes eſſentialiter ordinatas, eſt ens per ſe; numerus autem eſt huiuſmodi; proinde numerus ens per ſe dici debebit. Maior certa; minor inde manifeſta, quia partes numeri eſſentialiter ordinantur inter ſe ad componendum aliquod totum; tres enim unitates exempli gratia, coordinationem habent inuicem ad numerum ternarium componendum. Sed hæc ratio ſi quid probaret, utique concluderet etiam de numero tranſcendentali, quem tamen aduerſarij negant habere per ſe naturam unam. Neganda tamen minor, eiuſque probatio; non enim ſatis intelligi poteſt, quæ ſit ea rei natura illa toties ab aduerſarijs decantata coordinatio eſſentialis ad componendum re ipsà totum.

Solutio.

Quinta difficultas. Maior fortaſſe difficultas in eo, quòd genera, & ſpecies ſunt entia per ſe, habentq; per ſe quidem unitatem; at verò in numeris verè dantur genera, & ſpecies; numerus enim ut ſic, genus eſt ad binarium, ternarium &c. & hi ſunt ſpecies illius; & aliæ plurimæ ſunt etiam diuiſiones, per quas conſtat, numeros eſſe ſpecies ſub numero per ſe contentas. Diuiditur enim numerus in parem, & imparem; in primum, & compoſitum &c. Sic etiam binarius rationem habet ſpeciei, ad hunc, & illum binarium, &c. de quibus prædicari poteſt; & ita de alijs.

Solutio. Occurram dicendo; ut numerus non habet unitatem, niſi ad eum, quem explicuimus modum, ita non habet, ut ſit genus vel ſpecies propriè, ſed impropriè; quo pacto licet genus, & ſpecies etiam aggregatis per accidens aſſignare; dicitur enim aggregatum de tali, ac tali aggregato, & tale, ac tale aggregatum de hoc, & illo aggregato. Ad hoc autem, ſi quæ maior unitas deſideretur, ſummoperè conducit illa, quam numero ſuperiùs adſcripſimus, quatenus in actu ſignato ſumi eum poſſe, quemadmodum quodlibet ens per accidens, & ſpeciatim, quod eſt aggregatione unum, dicebamus.

Sexta difficultas. Solet etiam, & illud obiici. Quod definitur eſt ens per ſe unum; at numerum definiri ſatis vulgatum eſt; ob id numerus quid per ſe unum eſſe oportebit; Aſſumptio neganda, quando ſermo fiat de vera, & quidditatiua definitione, cuius eſt per ſe naturam unam exprimere, licet concedi de deſcriptione poſſit; & certè ſi rectè attendas cùm definitur numerus, reperies, non tam definiri, quàm deſcribi, quid enim ſibi vult; *Numerus eſt duarum, vel plurium unitatum aggregatio?* Nil aliud profectò, quam deſcriptionem explicantem, quid per nomen *numerus* importatur. Amplius. Partes unâ formâ informatæ, unum per ſe quidem efficiunt; at unitates, quæ ſunt numeri partes, unâ formâ informantur; ſiue ſit ultima unitas, ſiue aliud quidpiam; ergo unitates unum per ſe, videlicet numerum efficient. Facilis tamen ſolutio, nam maior concedenda, cum forma fuerit extra animam, non autem cum ab anima pendet.

Solutio.

Septima difficultas.

Solutio.

Octaua difficultas. Præterea. Ideo numerus tranſcendens non eſt accidens ſuperadditum rebus numeratis, quia nec unitates tranſcendentales, ex quibus conſtituitur, illis accidunt; unde ſicuti qualibet res ſeipsà eſt tranſcendentaliter una, ita collectim ſumptæ ſe ipſis ſunt multæ; ergo ex aduerſo, quia unitates quantitatiuæ accidunt rebus corporeis, quoniam continuum diuiditur; ob id numerus ex illis conſurgens ſtatui debet accidens rebus corporeis ſuperadditum. Hanc rationem confirmant, ex eo quia, res nunquam per ſe eſſe poſſunt abſq; numero tranſcendentali, propterea quòd earum una, nequit in aliam faceſſere; benè tamen abſq; quantitatiuo; unde inquiunt, duæ guttæ aquæ alioquin ſeparatæ, ſi inuicem continuitatis nexu iunguntur, prædicamentalem, & quantitatiuam dualitatem amittunt, quoniam non amplius duæ ſunt quantitates; ſed una per continuitatem, adhuc tamen tranſcendentalem unitatem retinent, quoniam adhuc ſunt duæ res, non una per identitatem, ſed per coniunctionem duntaxàt; numerus igitur quantitatiuus eſt accidens ſuperadditum.

Confirmatio difficultatis.

Solutio. Cùm huius difficultatis enodatio pendeat ex explicatione continui, non licebit in præſentia ſatis illam, pro dignitate tractare. Solùm adnotabo nihil minus eſſe veritati conſonum, admiſſâ continui diuiſione, de qua poſtea diſputandum, quàm unitatem quantitatiuam reale quidpiam ſuperaddere quantitati ab alia diuiſæ, præter indiuiſibilia terminatiua, ſi tamē hæc ſint concedenda, de quibus ſuo loco redibit ſermo. Admiſſo igitur continuum poſſe phyſicam diuiſionem ſubire, & indiuiſibilibus etiam conceſſis, reſpondendum per diuiſionem quantitatis continuæ in partibus diuiſis, præter indiuiſibilia terminantia, nihil prorſus de nouo generari; unde unitas quantitatiua præter commemorata indiuiſibilia, nihil dicit, niſi puram continuitatis negationem; & quando partes illæ iterum uniuntur, ita ut ex ipſis fiat quoddam continuum, præter indiuiſibilia, nil aliud amittunt, quàm illam negationem, quo ſenſu dualitatem amittere dicuntur, quoniam, ut continua quantitas intelligitur una eſſe præcisè ex indiuiſione: ita quantitas diſcreta intelligitur eſſe numerus præcisè, ex diuiſione continuæ quantitatis; unde non ſequitur numerum de quo ſit ſermo, po-

ſitivum aliquid ſuperaddere partibus diuiſis, nec etiam unitates quantitatiuas ſenſu iam explicato. At ſi forſan intelligant, ut intelligere videntur, illud additum partibus diuiſis per quantitatiuam unitatem, eſſe indiuiſibile terminans; indiuiſibilibus conceſſis, foret illis aſſentiendum; quamuis in eo peccarint, quòd ſubindè deducant, illud, ſcilicet, indiuiſibile additum parti diuiſæ, eandem reddere eſſentialiter incompletam, & conſtituere eſſentialiter ordinatam ad prædicamentalem numerum componendum; cùm indè potius pars compleatur, utpotè proprios terminos adipiſcens, ac ob id reddatur ens in ſe ſubſiſtens, completum, & hoc aliquid. Vtcunque ſe res habeat, num ſcilicet unitas illa quantitatiua, poſitivum quidpiam quantitati ſuperaddat, an ſolam unionis carentiam; adhuc inquirendum ſupereſt, alterutrum dicatur, quâ ratione ſit propoſitæ difficultati occurrendum; admiſſo nanque ſingulis diuiſis partibus aliquid reale poſitivum ſuperaddi; ſupereſt adhuc explicandum, quâ ratione partes illæ, quarum qualiber una dicitur, poſſint ad conſtituendum numerum, veluti quidpiam per ſe vnum, concurrere.

Indicatur alius dicendi modus.

Sed hucuſque ex hypotheſi, quòd continuum poſſit phyſicam diuiſionem ſubire, & quòd in natura dentur quantitatis indiuiſibilia, philoſophati ſumus. At his omnibus de medio ſublatis, alia erit incunda contemplationis via. Si nanque reipsâ ſolùm naturæ minimum continuum ſit, illudque phyſicæ diuiſioni minimè obnoxium; & in indiuiſibilia quantitatis, punctum, linea, ſuperficies, inania figmenta, phyſicè loquendo, exiſtimentur; non erit, cur in his difficultatibus emolliendis laboremus; non enim erit amplius ſuſpicandum, num doctrina ſit admittenda, docens ex diuiſione continui, numerum prędicamentalē conſurgere, tanquam accidentariam formam rebus numeratis ſuperadditam, cum nulla talis diuiſio ſit, ac proinde vana prorſus illa partitio unitatum, & numerorum in tranſcendentales, & prædicamentales, quamuis etiam admiſſâ continui diuiſione, vanam eſſe partitionem eandem oſtenderimus, ſenſu tamen, quo ab aduerſarijs accipitur. Tota igitur difficultas iuxta hunc dicendi modum ad contigui diuiſionem deuoluetur; nullius tamen, aduerſarijs etiam fatentibus, momenti erit, quoniam ipſi quoque per illam negant numerum, tanquam formam accidentariam rebus numeratis adiungi. Non inconſultò dicebam numeri partionem illam in tranſcendentalem & prædicamentalem, prout ab ipſis explicatam, inanem eſſe; quandoquidem prædicamentalem, ſeu quantitativum numerum, dicunt eſſe accidens ſuperadditum rebus numeratis; non ſic autem tranſcendentalem, quod à veritate penitus alienum oſtendimus. Alio igitur modo res explicanda, ut Sectione ſequenti conſtabit.

SECTIO QVINTA.

Numerus formaliter acceptus explicatur.

HVcuſque cumulatè ſatis, ni fallor, oſtendimus nullum eſſe numerum, qui dici mereatur accidentaria forma reipsâ diſtincta à rebus numeratis, eiſdemque ſuperaddita; proximum eſt, ut expedicemus quid ſit numerus formaliter ſumptus, quo numeramus, dicimuſque duo, tria, quatuor &c.

Aſſertio.

Dicendum autem exiſtimo numerum abſtractum & ſic acceptum, formaliterq; ſumptum eſſe tandem in anima.

Auctoritate Phi-

Hanc aſſertionem, & auctoritate, & ratione ſuaderi poſſe, nullo negotio comprehendes, ſi memoriâ teneas, quæ ſuperiori Sectione tradidimus; allata ſiquidem ibi Philoſophi teſtimonia, conuincunt, apud ipſum nil aliud eſſe numerum, de quo ſit ſermo, quàm opus animæ; hoc enim ſibi volebat, dicens numerum ſine anima non eſſe, & eundem eſſe numerum centum equorum, & centum hominum; dum enim negabat numerum veram eſſe quantitatis ſpeciem, proculdubio mentis opus eſſe putabat. Piget autem referre, aduerſariorum reſponſa; cùm nullo ſint digna plauſu; quid enim ineptius, quàm dicere, priori loco Philoſophum de numero numerante locutum fuiſſe? quid ab ipſius mente remotius, quàm dicere ibidem loqui de numero quatenus ſignificat rem numeratam, & cognitam ut ſic ab intellectu, non autem de numero formaliter ſumpto? Quid etiam ſtultius, quàm reſpondere ſecundo loco dixiſſe numerum eundem ſpecie, non autem numero eſſe? cùm ut ibi notauimus, nihil referat utro modo numerus idem eſſe dicatur?

loſophi comprobatur.

Prima ratio.

Rationes autem non deſunt; nam ex diuiſione continui, nihil reale conſurgit in iis, quæ ex diuiſione ſunt multa, præter indiuiſibilia terminantia, quando hæc tamen concedantur, ob id numerus eorum, quæ ex diuiſione multa ſunt, nil aliud, quàm opus animæ. Ex eo autem redditur aſſumptum euidens, quoniam corpus productum eidem alteri unitum, tantam realitatem habet, quantam cum eſt ab alio ſeiunctim productum; ut igitur cum eſt unitum alteri, non habetur numerus, veluti forma realis accidentariæ naturæ, ſed tantum ea diſtinctione entitatum in toto; ita pariter cum unum eſt ſeparatum ab alio, itaut hæc multitudo ſeparatorum eadem ſit, ac unitorum multitudo; proindèque ſi tranſcendentalis eſt hæc, ſic etiam & illa. Negant minorem, & ad probationem reſpondent afferendo diſparitatem, quam ſic illuſtrant; quando duo ſimul cantant, melodia quædam reſultat, quæ certè non reſultaret, ſi unus tantummodò caneret: non abſimili modo quando corpus eſt alteri unitum, dualitatem non facit; quæ tamen reſultat, ſi unum ab altero fuerat diſiunctum. At quis non videt, quàm hæc ſint ineptè dicta; exemplum enim de melodia contra ſuperiorem rationem nihil planè concludit; melodia ſiquidem duorum canentium, non eſt realitas aliqua diſtincta à vocibus illorum duorum canentium; ob id nec etiam numerus erit aliqua entitas ſuperaddita duobus illis corporibus.

Aduerſariorum reſponſio.

Reijcitur.

Nec propterea quòd duo ſunt in cubiculo ante opus intellectus, licet itidem ante opus intellectus aſſerere ibidem eſſe numerum binarium, niſi materialiter, non autem formaliter; numerus enim hoc modo ſumptus mentis tantummodo negotiatione perficitur.

Præoccupatio.

Dices. Vel in cubiculo eſt numerus binarius, vel ternarius, vel aliquis alius; non ternarius, nec aliquis alius; ergo binarius. Reſpondeo nec binarium, nec ternarium, nec aliquem alium numerum ibi formaliter ſumptum, & in abſtracto reperiri, benè tamen binarium materialiter acceptum. Sed in horum gratiam non pigebit aduertere, geminam poſſe materialitatem in numero ſpectari; propterea quòd alia eſt materialitas numeri abſtracti; alia verò concreti, ut ſi ſint ſex homines in cubiculo, ſenarius ille numerus ſumi poteſt in concreto, & in abſtracto; huiuſmodi autem numeri concreti materialitas, ſunt ſex illi homines, qui ab intellectu poſſunt numerari: at materialitas eiuſdem ſenarij numeri abſtracti ſunt ipſæ unitates, ſcilicet duæ illæ unitates abſtractæ à ſex hominibus, à ſex equis &c. ſunt materiale illius ſenarij abſtractè ſumpti, ut ſex homines erant materiale numeri concreti, cuius numeri forma eſt ſenarius numerus formalis,

Inſtantia.

Reſponſio.

malis, & abſtractus. Numerus autem abſtractus tam ſecundum eſſe materiale, quàm formale opus eſt mentis.

Secunda ratio.

Sequitur alia ratio non minoris momenti. Si numerus eſt aliqua realitas, ut aduerſarii profitentur, vel una eſt, vel multiplex; non una, nam cùm unitas ſit principium numeri, ſequeretur numerum eſſe principium numeri, quo nihil abſurdius: non multiplex, alioquin numerus unus formaliter, plures numeri formaliter dicendi forent.

Quorundam reſponſio. Confutatio.

Dices numerum eſſe unum, non unum quidem, quod eſt numeri principium, ſed unum tranſcendens, & quod cum ente conuertitur. Hoc tamen non ſatisfacit; nam & illa tranſcendens unitas ad numeri compoſitionem facit, proptereaquòd duæ unitates per ſe numerum efficiunt; ſed numerus binarius ex. gr. eſt unus numerus binarius, quemadmodum, & ternarius verè numerus ternarius eſt: duo igitur illi numeri verè numerum binarium efficiunt.

Aliorum reſponſio. Confutatio.

Neque dicas ea illis duobus numeris effici numerum tranſcendentalem, non autem prædicamentalem ortum ex diuiſione continui. Non inquam id dicas. Tum quia ſplendidè conſtat ex hactenus traditis inanem eſſe numeri partitionem illam in tranſcendentalem, & prædicamentalem. Tum quia illâ, quidem admiſſâ, licet hunc in modum urgere. Vnitas, quâ ſex ligni ſegmenta, ſunt unus numerus ſenarius, ex cõtinui diuiſione reſultat: inſuper unitas, quâ ſex lapidis ſegmenta ſunt unus numerus ſenarius ea continui diuiſione ortum ducit. Vt igitur ea ſex ſegmentis ligni ſit unus numerus ſenarius prædicamentalis, & ex ſex ſegmentis lapidis numerus unus ſenarius prædicamentalis, ſic etiam ex illis duobus numeris reſultabit binarius, qui verè prædicamentalis erit: Quod ſi binarius ille, vera ſit aliqua realitas, erit una, quoniam numerus ille eſt unus; proinde ex illa realitate, atque duabus, ex quibus binarius ille conſtabat, ternarius itidem reſultabit; quòd ſi rurſus formalitas illius ternarii ſit vera quędam realitas, ſequitur ex ea, & ea tribus illis unitatibus, ea quibus iam conſtabat, quaternarium fieri.

Tertia ratio.

Præterea nulla forma realis habens eſſe præter opus mentis, communis eſt enti, & non enti, unde forma, quę communis eſt enti, & non enti haud poteſt habere eſſe præter opus mentis; at verò numerus ita ſe habet, nam ex. gr. numerus ſenarius tam benè cadit in ſex homines, quàm in ſex priuationes; ergo numerus nequit eſſe realis forma, habens eſſe præter opus mentis.

Quarta ratio.

Amplius forma numeri in unitatis connexione conſiſtit; at huiuſmodi connexio ſolùm eſt opus rationis; ergo & forma numeri, tale opus erit. Maior ſatis euidens ex communi conceptu, quem omnes de numero habent; nemo enim eſt, cui numerus non videatur coaceruatio, ſeu connexio quædam unitatum; non quidem connexio faciens unum unitare continuitatis, hæc enim deſtruit diſereti naturam, ſed faciens aggregatione unum; minor autem probatur quia unitates nullam inter ſe connexionem ante mentis opus habere dici poſſunt; nam lapis, & pomum in aliquo vaſe conſtituta dici poſſunt duo, itaut aſſerere liceat, ibi eſſe binarium; ſed quænam connexio quæſò poteſt inter lapidem, & pomum excogitari?

Quorundam reſponſio.

Negant illam connexionem haberi ab anima, proptereaquòd poſitis tribus hominibus, tribus lapidibus &c. quantumuis de illis nihil intellectus cogitet, non propterea deſinent habere inter ſe numerabilitatis connexionem, numerumque ternarium efficere.

Confutatio.

Non ſit tamen ſatis difficultati, negando connexionem illam unitatum ab anima eſſe, cum aſſignari non poſſit, quænam ſit iſta connexio, ſi in re eſſe dicatur.

Quinta ratio.

Amplius quod non eſt in aliquo ſubiecto reali, nequit eſſe accidens reale, cùm omne accidens reale in aliquo reali ſubiecto eſſe debeat; ſed numerus quicunque ſit quantumuis etiam prædicamentalis in aliquo reali ſubiecto eſſe non poteſt; quoniam vel eſſet in omnibus unitatibus ſubiectiuè, vel in aliquibus tantùm: non in omnibus alioquin idem accidens foret in diuerſis ſubiectis, quod naturæ viribus repugnat; non in aliquibus duntaxat unitatibus; propter aquòd aliæ forent ſuperfluæ, & ſub illo numero minimè comprehenſæ, ut enim materia alicuius entis ad illud pertinere dicatur, debet à forma eiuſdem informari.

Quorundam reſponſio.

Reſpondent eſſe ſubiectiuè in omnibus unitatibus, omneſque ſe habere per modum unius ſubiecti, ut de ſono dici debet, quod etſi unum ſit accidens, ſubiectiuè tamen ſit in aëre, & in campana; itaut hæc duo corpora unius ſubiecti munere fungantur; unde inquiunt, illæ plures unitates ſe habent quidem per modum plurium in ratione unitatum: per modum tamen unius in ratione ſubiecti.

Confutatio.

Inanis tamen reſponſio, & exemplum allatum parum ipſis fauet; qualibet enim unitas denominaretur numerus, ut utrumque corporum ſono denominatur affectum; quod intelligas velim exemplo admiſſo, de quo hîc non eſt diſputandum, cùm alioquin ſonus aliter explicari debeat, ut ſuo loco demonſtrabo.

Sexta ratio.

Tandem ſi numerus foret quædam realitas, vel illa eſſet à rebus numeratis diſtincta, vel non; ſi non eſſet diſtincta, ſequeretur ſenarium numerum hominum eſſe ſenarium numerum equorum, quod eſt abſurdum.

Quorundam reſponſio.

Dices ſecuturum eſſe numerum eundem ſpecie, non numero.

Confutatio.

Hæc tamen reſponſio facilè refellitur, nam ſenarius equorum numerus nil aliud per te, quam ipſi ſex equi; ſed ille ſenarius eſt idem ſpecie cum ſenario hominum; ergo ſex equi idem ſpecie erunt, ac ſex homines; iuxta vulgatum illud effatum. *Quæ ſunt eadem uni tertio identificato, ſunt eadem reipsâ inter ſe.* Quod ſi dixeris numerum eſſe quandam realitatem diſtinctam à rebus numeratis; non ſatisfacies, quoniam ſic ratiocinari licebit. Supponamus numerum eſſe ſenarium, tunc illa realitas ſenarij à te diſtincta erit à ſex illis vnitatibus, realitas igitur illa ſenarij una cum ſex illis vnitatibus faciet ſeptenarium; & illa realitas ſeptenarij cum ſeptem illis vnitatibus realibus faciet octenarium.

Alia reſponſio. Confutatio.

Ad vlteriorem hac de re tractationem, illud etiam pertinet, num ratio numeri ſpiritualibus rebus conueniat; Et quamuis non defuerint, qui negatiuam partem defendendam crediderint; re tamen diligenter conſideratâ.

Aſſertio.

Dicendum videtur numerum etiam proprijſſimè ſumptum aliquo modo ad quantitatis prædicamentum ſpectantem, non ſolùm in rebus corporeis, ſed etiam ſpiritualibus reperiri.

Prima ratio.

Hoc, ut opinor, ſic euidens, ut nihil ſupra; quandoquidem ibi verus numerus, ubi locum habet interrogatio per quot, & reſponſio per tot; ſed in rebus abiunctis à materia locum habet huiuſmodi interrogatio, & reſponſio; ergo in talibus rebus verus eſt concedendus numerus.

Quorundam reſponſio.

Putant ſe ſatisfacere dicendo, quemadmodum datur interrogatio per quot in numero quantitatiuo, dari etiam interrogationem eandem in numero rerum, quæ nullum habent cum materia commercium.

Confutatio.

Inepta tamen difficultatis enodatio, cùm utrobique ſit eadem interrogationis, reſponſioniſque ratio.

Secunda ratio.

Præterea. Vbi plures ſunt unitates, ibi verus exi-

ſtimandus numerus; at in multitudine rerum incorporearum plures dantur unitates; ergo in iiſdem verum dari numerum neceſſe eſt.

Quorundam reſponſio. Neque dicas ad numerum, de quo fit ſermo, non ſufficere quaslibet unitates, ſed quantitatiuas requiri; unitates autem incorporearum rerum tranſcendentales eſſe. Confutatio. Non inquam id dicas, niſi velis principium petere; hoc enim eſt, quod quæritur; num ſcilicet ad verum numerum conſtituendum aliquo modo ad quãtitatis prædicamentum ſpectantem, unitates requirantur, quas ipſi contendunt. Vt omittam nihil ad numeri formam, rationemque referre, quòd his, vel illis rebus applicetur, cùm ex huiuſmodi applicatione, nullam variationem ſubeat. Siue igitur unitatibus tranſcendentalibus, ſiue quantitatiuis numerus applicetur, eandem perpetuò naturam omninò retinere fatendum eſt.

Explicatio. Non me præterit, dari poſſe differentiam in numeris ex rebus numeratis deſumptam, ut differentiam inter numerum hominum, equorum, lapidum &c. Sed hæc accidentaria penitùs eſt, ad eſſentialem numeri variationem impertinens; unde cum dicunt, verum numerum in rebus immaterialis non eſſe concedendum; ſi nil aliud ſibi volunt, quàm numerum in illis longè diuerſum eſſe à numero prodeunte ex diuiſione continui vel rerum corporearum diuerſitate prædictâ, ultrò concedam, quis enim protervus adeò, ut audeat id inficiari? at quod nos affirmamus, eſt, in ratione numeri, diuerſarum rerum numeros non differre; nec argumentum ſuppetere, quo probetur ad verum numerum requiri, ut ſit multitudo ex continui diuiſione proueniens, aut ſaltem corporearum rerum; quòd ſi nihilominus aliquis id propugnare contendat, iniuriâ quidem, nulláque ratione ductus, id faciet.

Tertia ratio. Amplius ille videtur dicendus verus numerus ad genus quantitatis pertinens, quo poſito, omnique alio remoto, Arithmetica adhuc ſubſiſteret; at hunc in modum ſe habet numerus eorum, quæ ab omni concretione materiæ ſeiuncta ſunt; propterea talium rerum numerus, de quo loquimur iudicandus. Si quis autem exiſtimet remoto numero rerum corporearum Arithmeticam funditùs euerſum iri, is meâ ſententia, deſipiet; non enim Arithmeticus harum, vel illarum numero alligatur, ſed abſtrahit.

Quinta ratio. Tandem illa multitudo rerum, veram numeri, de quo fit ſermo, rationem poteſt ſibi vendicare, cui proprietates veriſſimi numeri conueniunt; ſed huiuſmodi eſſe multitudinem rerum incorporearum, nemo ſanæ mentis ibit inficias; ergo huiuſmodi multitudini veram numeri, de quo loquimur, rationem deberi, fatearis, oportet. Sed piget in re tam clara diutiùs immorari; hæc enim pluſquam ſatis; ſolum illud inuoluere ſilentio non poſſum, quod in re propoſita multum habet momenti, nempè quòd numerus rerum incorporearum additus numero, quem ipſi prædicamentalem vocant, facit numerum maiorem, eiuſdem rationis cum partibus componentibus, quas propterea neceſſe eſt eiuſdem eſſe naturæ; non igitur unus numerus prædicamentalis; alius autem non item. Quod ut clarius intelligas, exemplo rem illuſtrabo. Sit quaternarius numerus Angelorum, & ſenarius numerus ortus, ut ipſi volunt, ex diuiſione continui; manifeſtũ eſt, ex his duobus numeris denarium fieri, qui in ratione numeri non differt à numeris componentibus quaternario, & ſenario, imò & eiuſdem naturæ eſt cum alio denario, quibuſcunque rebus applicato; ut igitur numerus ortus ex diuiſione continui aliquo modo ad prædicamentum quantitatis pertinet; ſic etiam & numerus aliarum quarumcunque rerum, ac proindè rerum ſpiritualium, de quibus in præſentia fit ſermo. Quod de additione, de ſubtractione quoq; dicendum.

SECTIO SEXTA.

Soluuntur obiectiones.

Prima difficultas. Vera ſpecies quantitatis eſt ens extra animam; ſed numerum eſſe huiuſmodi docuit nos Ariſtoteles, diuidendo quantum in diſcretum, & continuum, tanquam in ſubiectas ſpecies; numerus igitur erit ens extra animam.

Solutio. Reſponſio colligitur ex antea traditis, ubi docuimus ab Ariſtotele non tam aſſignari diſcretum, & continuum, tanquam ſpecies quantitatis, quàm potius duplicem ſtatum quantitatis, nempè ſub diſiunctione, & coniunctione partium.

Secunda difficultas. Deindè ſic obijci ſolet. Omne per ſe ſenſibile eſt aliquid extra animam; at verò numerus eſt quidpiam per ſe ſenſibile, vel Ariſtotelis teſtimonio, qui numerum aſſignat inter ſenſibilia per ſe communia; numerus igitur erit aliquid extra animam.

Solutio. Vt huic occurras difficultati, aduerte, numerum in duplici eſſe diſcrimine, ut ſuperiùs etiam fuit adnotatum. Primò enim accipitur pro multitudine rerum, diciturque numerus numeratus. Secundò pro numero in abſtracto, quo ſcilicet numeramus. Cum autem dicitur numerus eſſe aliquid per ſe ſenſibile, intelligitur de numero iuxta priorem, non autem ſecundam uſurpationem. Et reuerà quod cadit ſub ſenſum, eſt ipſa rerum multitudo accepta pro rebus ipſis; quod enim videt oculus, non eſt ex. gr. denarius numerus hominum formaliter, & abſtractè ſumptus; ſed ſunt ipſimet homines, ex quibus conſurgit multitudo denaria. Ratio autem potiſſima, quoniam quod non mouet ſenſum, non cadit ſub ipſum; at verò numerus abſtractè ſumptus ſenſum non mouet; ergo non cadit ſub ipſum. Aſſumptionis probatio, nam de maiori nulla difficultas, ex eo petenda, quòd motio fit per imagines obiectorum; at imagines eorum, quæ numerantur, ſunt, quæ mouent viſum; non autem imago numeri abſtracti, cuius nulla eſt.

Tertia difficultas. Maior difficultas ex eo deſumpta, cuius etiam ſuperiùs meminimus, quoniam Arithmetica ſcientia realis eſt una quidem, cuius ſubiecta materia eſt numerus ergo hic, debet eſſe aliquid extra animam. Optima conſecutio, nam ſcientia Arithmetica eſt realis; proindéque non de operibus mentis, alioquin non ſecus ac Dialectica, foret rationalis dicenda.

Solutio indirecta. Hæc difficultas non tanti ponderis eſt, quanti ab aduerſarijs eſſe creditur; nam ſi vim faciant pro numero quantitatiuo, profectò decipiuntur; quandoquidem huic numero Arithmetica non alligatur, cum quidquid Arithmetica docet, indiſcriminatim locum habeat in quocunque numero, ſiue prædicamentali, atq; quantitatiuo, nimirum orto ex diuiſione continui; ſiue alio, quem tranſcendentalem appellant; at verò ſi de quocunque numero loquantur, comprehendentes etiam numerum, quem tranſcendentalem dicunt, ſibi non conſtant; propterea quòd hunc affirmant non eſſe quidpiam præter res numeratas, talemque numerum formaliter acceptum nõ aliud eſſe, quàm mentis opus; modò autem contendunt aliquid eſſe in re, & extra animam. Directè tamen difficultati iuvabit occurrere dicendo, Arithmeticam verſari circa numerum abſtractè ſumptum, cuius totum eſſe ab anima pendet; numerus enim hoc modo ſolùm in mente relucet, extra quam nullum habet eſſe. Neque hoc eſt Arithmeticæ proprium, cùm idem quoque de Geometria Solutio directa.

ſic

ſit aſſerendum; nam Geometria conſiderat proculdubiò quantitatem continuam; hæc tamen quatenus ſub huiuſmodi diſciplinam cadit, non eſt in re; nunquam enim in natura rerum adinuenies triangulum, quadratum, cubum, ſphæram, & alia innumera, in quorum conſiderationem huiuſmodi facultas incumbit; ſed de his agit prout, vel in diuina, vel humana mente relucent; Itaque ſi quæ difficultas eſt, ea non magis aduerſus Arithmeticam, quàm Geometriam vim habet; eodem igitur modo faciendum ſatis, reſpondendo nimirum, quemadmodum hoc impedimento non eſt Geometriæ, ſic etiam nec Arithmeticæ, quominus ſcientia dicatur, & quidem una, & realis; nec mirum videri debet, eò quòd ſcientia rationalis non dicitur, quia conſideret rem, quæ tantùm habet eſſe prout relucet in mente; ſed quoniam de rationis, ſeu mentis operationibus dirigendis ediſſerit, cuiuſmodi eſt Dialectica, Rhetorica, & Poetica, quarum qualibet operationes mentis dirigit in actu ſignato; nam in actu exercito, id cuilibet diſciplinæ conuenit.

Quarta difficultas. In eo etiam plerique vim faciunt, quòd nullo intellectu conſiderante, tot ſunt elementa, tot ſtellæ &c. Ergo numerus ſecundum eſſe formale cenſeri debet in re, & extra animam.

Confirmatio. In huius confirmationem ſic arguunt. Tam benè numerus realis eſt extra animam, quàm figura; ſed figura eſt realis, & extra animam; ergo etiam, & numerus; minorem tanquam manifeſtam ſupponentes, maiorem hunc in modum oſtendunt. Omne quod ſupponitur à reali, & in eo fundatur, eſt ens reale; ſed numerus à figura ſupponitur; propterea quòd figura ex. gr. triangularis ſupponit tres angulos, hoc eſt ternarium angulorum numerum, triangulumque in huiuſmodi numero fundatur; ergo tam benè numerus realis eſt, quàm figura.

Solutio. Propoſitæ difficultatis ſolutio ſatis ex antea traditis euidens eſt; neganda ſiquidem probationis, minor propoſitio intellecta de numero formali, cùm ſolùm ex rei natura detur materiale numeri; nempè res illæ numerabiles, quæ ab intellectu in unum colligi

Aduerſariorum reſponſio. poſſunt, proindéque numeri unitatem non niſi ab intellectu habent. Neque dicas intellectus non facit

Confutatio. numerum, ſed illum cognoſcit; ergo numerus ſecundum ſuam formalitatem præcedit opus rationis; Non inquam id dicas; nam licet ex uſu loquendi, quod materiale eſt in numero, dici numerus conſueuerit; quoniam à parte rei eſt quid numerabile, & in ipſa numerabilitate non pendet ab anima actu numerante, iuxta quam ſignificationem numerus dicitur eſſe in rebus

Alia reſponſio. actu, quando non numeramus; reuerâ tamen numerus formaliter non eſt, niſi quando actu mens numerat. Neque putes ſaltem huiuſmodi numerabilitatem ponere in ipſis unitatibus, formalitatem quandam, ratione cuius dici numerus poſſit, habere in rebus rea-

Confutatio. lem unitatem, & quidem per ſe abſque ullo ordine ad animam numerantem. Secus enim ſe res habet; propterea quòd numerabilitas illa reuerâ nil aliud eſt, quàm denominatio quædam extrinſeca rebus ipſis aduenientis ab intellectu potente colligere unitates in unum, vel multitudinem ipſarum menſurare; ita ut ablato intellectu numerante, rectè dictum ſit, non remanere quidpiam numerabile, eam ob cauſam, quoniam numerabilitas attenditur ſecundum prius, &

Solutio cõfirmationis. poſterius, quod unitatibus ex rei natura nõ conuenit. Ex his non obſcurè conſtat confirmationis ſolutio; eodem enim modo illi eſt occurrendum, dicendo nimirum, angulorum numerum materialiter, non formaliter acceptum re ipſâ eſſe.

Quinta difficultas. Eſt etiam difficultas ex relatione deſumpta, quia ſcilicet omnis relatio realis ſupponit reale fundamentum; at relatio dupli, & dimidij, realis eſt; ergo reale fundamentum ſupponit; ſed fundamentum eſt numerus binarius, & unum, ergo numerus binarius eſt extra animam.

Quicquid ſit de relationibus, de quibus ſuo loco diſputandum; pro difficultatis ſolutione, reſpondendum ad illam relatiuam denominationem non requiri in re numerum formaliter, ſed materialiter acceptum, nil enim aliud binarium eſſe duplum unius, quàm duas unitates ad unam referri, & in duobus bis unum contineri. Solutio.

Nec abſimili modo fiet ſatis alteri difficultati, quâ dicitur illud eſt reale quidpiam, de quo reales affectiones oſtenduntur; ſed ita ſe habet numerus, de ipſo namque reales proprietates demonſtrantur, ut *Si numerus numeri pars fuerit, qualis ablatus ablati, & reliquus reliqui eadem pars erit, qualis totus totius.* Sic etiã. *Si numerus numeri æquè fuerit multiplex ac ablatus ablati, etiam reliquus reliqui, ita multiplex erit, ut totus totius.* In his enim propoſitionibus, & alijs omnibus, de quibus Arithmeticus ediſſerit, reales affectiones de numero demonſtrantur. Sexta difficultas.

At quis non videt nihil intereſſe Arithmetici, an numerus formaliter acceptus ſit aliquid extra animã, cùm ei ſatis ſuperque ſit reipsâ dari poſſe numerum materialitèr, formaliter autem per intellectum; nam ut paulò antea dicebam, quemadmodum Geometra non conſiderat magnitudinem, niſi prout in mente relucet; ſic nec Arithmeticus numerum conſiderandum aſſumit, niſi quatenus obijcitur menti; quod autem de magnitudine, & numero dicitur, intelligendum etiam de affectionibus utriuſque. Solutio.

Eſt etiam difficultas lepida potius, quàm ardua, quæ inter cæteras afferri ſolet, eaque talis eſt. Si numerus ab anima formaliter eſſet, ſequeretur animâ ceſſante ab operatione, diuitem non habere plus aureorum, quàm pauperem, cùm enim plus, ac minus importent numerum, ſi non ſit numerus, niſi per animam; utique diues non plures aureos haberet animâ ceſſante ab operatione, ut omnibus dormientibus, cum ſcilicet nullus de illis cogitat, quàm pauperrimus. Septima difficultas.

Abundè ſit ſatis reſpondendo, neminem eſſe diuitem per numerum formaliter, ſed materialiter ſumptum; quod enim quis plus, vel minus affluat pecunijs, ex eo eſt, quia ijs abundat plus, vel minus materialiter acceptis, ad quod opus rationis nihil planè conducit; unde neganda eſt argumenti ſequela, cum ineptè inferatur, animâ ceſſante ab operatione, diuitem non habere plus aureorum, quàm pauperem. Solutio.

Vrgeri etiam ſolet hunc in modum. Quod realibus partibus conſtat, reale eſt, & extra animam; huiuſmodi autem numerum eſſe perſpicuum eſt, cum unitatibus conſtet, quæ reales ſunt; conſequens igitur ſit, ut numerus ſit aliquid reale, & non rationis opus. Octaua difficultas.

Parùm ſanè moleſta difficultas eſt, eò quòd numeri partes ad eum modum intelligendæ ſunt eſſe, quo & ipſe numerus; hic igitur acceptus formaliter, prout relucet in mente; partes etiam eodem modo habebit, quatenus menti paritèr obijciuntur; at verò ſumptus materialiter, eodem itidem modo ſuas habebit partes. Solutio.

Quod conſiſtit in habitudine unius unitatis ad aliam, habet eſſe reale extra animam; ſed huiuſmodi eſſe numeri formam, manifeſtum eſt ex communi conceptu, quem omnes de ipſa habent, nihil enim ſupereſt in quo forma numeri poſita dici poſſit, præter habitudinem commemoratam unius unitatis ad aliam; ergo fatendum eſt numeri formam eſſe reale quid- Nona difficultas.

piam

piam extra animam?

Solutio. Neganda tamen maior eſt propoſitio; habitudo ſiquidem illa ab intellectu eſt ordinante unitatem unam ad aliam, adeout vel in extrinſeca denominatione deriuata ab actu intellectus ordinantis in obiectum conſiſtat: vel ordo ſit quidam effictus ab intellectu, nimitum ille, quem intellectus ipſe comminiſcitur, & unitatibus appingit.

Decima difficultas. Eſt etiam difficultas aliqua ex eo deducta; quoniam quod ingreditur definitionem alicuius entia realis habentis eſſe extra animam, tale ipſum pariter eſſe debet; ſed numerus ingreditur definitionem rei habentis eſſe extra animam, ſcilicet temporis; ergo numerus non erit opus animæ. Propoſitio minor ex temporis definitione conſtat; quandoquidem *Tempus dicitur numerus motus ſecundum prius, & poſterius*.

Solutio. Occurritur dicendo numerum in definitione temporis adhibitum non eſſe abſtractum, de quo loquimur, ſed in concreto ſumptum, videlicet numerum motus: ut prateream ibi numerom uſurpari pro menſura, ut perinde ſit, ac ſi dicatur, tempus eſt menſura motus.

Decima prima difficultas. Tandem quandocunque dentur à parte rei præter opus rationis, denominata, neceſſe eſt etiam eodem modo dari formam denominantem; ſed dantur à parte rei denominata à numero, nempè res numeratæ; ergo non abſimili modo forma denominans, videlicet numerus dari debebit.

Solutio. Neganda eſt minor reduplicatiuè ſumpta; non enim dantur res numeratæ reduplicatiuè, ſcilicet ut numeratę niſi per opus mentis.

3. Phyſ. tex. 131. Prima difficultas. Aduerſus concluſionem alteram, videtur Philoſophi auctoritas, cùm aliquando pronunciauerit numerum oriri ex diuiſione continui. Si præter naturæ minima, alia concedantur continua permanentia quæ

Solutio. certè diuiſione forent obnoxia, concedendum numerum aliquem ex continui diuiſione prouenire; ſed non omnem; neque hoc Philoſophus voluit, cùm propoſitionem non uniuerſalem, ſed indefinitam protulerit.

Secunda difficultas. Quod nullo modo eſt quantitas, nullatenus eſt numerus ad quantitatis prædicamentum aliquo modo ſpectans; ſed numerus rerum incorporearum nullo modo eſt quantitas; ergo huiuſmodi numerus nullo modo ad quantitatis prædicamentum ſpectabit.

Solutio. Si minor propoſitio intelligatur de vera quantitate, ultrò concedam numerum rerum immaterialium, non eſſe quantitatem, cùm nullum numerum, nullamque quantitatem diſcretam, veram eſſe quantitatem docuerim; ſi autem intelligatur de quantitate ſaltem quantitati propria, nempe continuæ aliquo modo reſpondens; neganda eſt propoſitio; quoniam, ut ſuperiori ſectione dicebam, quanuis numerus, non ſit propriè ſpecies quantitatis; adhuc tamen ad huius prædicamentum reduci debet.

Tertia difficultas. Vbi diuerſæ unitates, ibi diuerſus numerus; ſed in rebus immateriatis unitates diuerſæ ſunt ab ijs, quas ſibi vendicant res materiâ conſtantes; ergo numerus illarum rerum ab iſtarum numero diuerſus erit; ſed harum numerus eſt prædicamentalis; dummodò tamen ea continui diuiſione proueniat; ergo illarum numerus prædicamentalis non erit.

Solutio. Fiet ſatis reſpondendo argumentum procedere ex termino non ſupponente. Supponit enim dari unitates diuerſæ rationis, ex quibus numeri componantur, cùm tamen omnes eiuſdem naturæ ſint, quod euidens ex eo fit, quia unitates quarumcunque rerum indiſcriminatim poſſunt numerum efficere; quoniam ad hunc efformandum concurrit unitas, quâ talis eſt, nimirum ut quidpiam indiuiſibile, & quo, quidquid illud ſit, dicitur unum, quod etiam ſuperiùs ſectione quinta attetigimus; cùm de numero rerum ſpiritalium ageremus. Et certè ſint quatuor unitates, quas ipſi tranſcendentales appellant, quibus nimirùm quatuor numeramus rerum naturas; itaut earum quælibet à ſua tranſcendentali unitate dicatur una; ut una natura humana, una equina &c. his quatuor unitatibus intelligantur additæ ſex unitates, ex eorum ſententia prædicamentales, & quantitatiuæ; cuiuſmodi ſunt, quæ proueniunt ea diuiſione continui. Manifeſtum autem has omnes unitates eiuſdem eſſe rationis, nam ex illis quatuor prioribus, & ſex poſterioribus fit numerus denarius, non minus ac fieret ea decem unitatibus tranſcendentalibus, ut ipſi dicunt, vel ex decem alijs, quas prædicamentales appellant.

Quarta difficultas. Maior forſan eſt difficultas in eo, quoniam ille numerus prædicamentalis non videtur eſſe dicendus, qui per omnium rerum genera vagatur, ac in omnibus prædicamentis reperitur; ſed numerus, quem nos ſpiritualibus rebus adſcribimus ita ſe habet; eo enim modo, quo reperitur in rebus ſpiritualis naturæ, adinuenitur etiam in alijs rebus, eo enim ſenſu, quo nos dicimus, quatuor mentes abſtractas, eodem quoque dicimus, quatuor albedines, quatuor calores & ſic de reliquis; ergo numerus conueniens rebus ſpiritualis naturæ prædicamentalis non erit; potius ob id tranſcendentalis appellandus.

Solutio. Hic non nihil immorandum, ut penitius liceat numeri naturam explicare, ſimulque difficultatem propoſitam diluere. Expendenda igitur minor illa propoſitio, quâ dicebatur numerum, quem rebus immateriatis adſcribimus, ad eum ſe habere modum, quo numerus, qui per omnia rerum genera vagatur, proindèque tranſcendentalem eſſe, minimèque ſpectantem ad quantitatis genus. Aduertendum igitur tranſcendentalem numerum nil aliud eſſe, quàm res ipſas numeratas; proindeque nullum formaliter acceptum, cuiuſmodi eſſe debet, qui ad hoc prædicamentum ſuo modo pertinet. Itaque tres homines, tres albedines, tres calores (ſoppono albedinem, & calorem ex loco qualitates eſſe ſubſtantiæ ſuperadditas, ut vulgo creditur) ſi ſpectentur ſecundum proprias entitates ad quantitatis prædicamentum non pertinent; ſecus autem ſi conſiderentur ſecundum extenſionem diſcretam, iuxta quam uſurpationem etſi numerus ſit opus animæ, adhuc tamen cenſetur ad hoc prædicamentum reuocandus ob eam, quam ſuperiùs attulimus, cauſam; cùm diceremus operæ pretium eſſe, numero ſedem in hoc prædicamento tribuere. Neganda igitur eſt ſuperioris argumenti aſſumptio, ſi numerum intelligatur de numero formaliter accepto, quia talis nullus eſt tranſcendentalis. Concedenda verò de materialiter ſumpto.

Quinta difficultas. Dices talem eſſe numerum, quales ſunt unitates, ex quibus componitur; ſed unitates conuenientes rebus prædictis tranſcendentales ſunt; ergo numerus ex illis conſurgens tranſcendentalis erit.

Solutio. Reſpondeo, unitates illas, quæ cum ente conuertuntur, inſpectas ſecundum ſe, & in ordine ad ens, utique tranſcendentales eſſe; at in ordine ad numerum, quo pacto diſcretam extenſionem important, verè prædicamentales eſſe, ac ex illis prædicamentalem numerum conſurgere.

Sexta difficultas. In hoc etiam aliqua difficultas, quandoquidem in eodem prædicamento eſt unitas homogenea ſubſtantiæ, & numerus talium ſubſtantiarum; ac ad idem prædicamentum ſpectant; ſed ſingulæ ſubſtantiæ immateriales, & earum numerus ſunt in prædicamento ſubſtantiæ; ergo & eorum numerus in eodem prædica-

mento

mento ſtatuendus erit.

Solutio. Solutio patet ex paulo antea dictis; nam duæ immateriales ſubſtantiæ ratione ſuæ entitatis in ſubſtantiæ prædicamento locum habent: at ratione diſcretæ extenſionis ſuæ, in prædicamento quantitatis ſedem obtinent.

Inſtantia, & ſeptima difficultas. Dices. Vt repugnat componi ſubſtantiam ex accidentibus; ſic etiam accidens ex ſubſtantiis; ſed numerus eſt quoddam accidens; ergo nequit ex ſubſtantiis conſurgere.

Solutio. Reſpondeo numerum non componi ex ſubſtantijs, quatenus ſubſtantiæ ſunt, ſed quatenus diſcretam extenſionem habent; quæ cum illis accidat, propterea fit, ut accidens ex ſubſtantijs minimè componatur. Nequit igitur numerus ex ſubſtantijs, quatenus huiuſmodi coaleſcere; benè tamen quatenus diſcretam extenſionem importantibus. Hæc tamen diſcreta extenſio materialiter ſumpta, re non differt à rebus numeratis extrinſecam denominationem tribuens.

Octaua difficultas. Tandem quod non eſt unum per ſe ſenſibile, è communibus ſenſibilibus, nequit eſſe numerus ad hoc prædicamentum ſpectans Ariſtotele docente numerum eſſe unum ex per ſe ſenſibilibus communibus; at immaterialium rerum numerus ita ſe habet; ergo earum numerus in hoc prædicamento minimè reponendus.

Solutio. Neganda tamen maior propoſitio, utpotè falſa, non enim omnis prædicamentalis numerus debet ſub ſenſum per ſe cadere, tanquam unum ex per ſe ſenſibilibus communibus, cum ſufficiat eum eſſe talem, qui rerum eſt corporearum, de quo Philoſophus locutus eſt, qui propterea propoſitionem non uniuerſalem, ſed indefinitam protulit.

SECTIO SEPTIMA.

De Oratione.

Duo de oratione tractanda. DVo ſe offerunt de oratione tractanda. Primum quid orationis nomine in præſentia ſit intelligendum. Secundum Num oratio ſit vera ſpecies quantitatis. Vt autem à primo ducam exordium, breuiter adnotabo, quod ab alijs quoque fuit animaduerſum,

Adnotatio ſcilicet orationis nomen à Philoſophis varijs modis uſurpatum obſeruari; quandoquidem primo apud Theologos; oratio ſumitur prout ad religionis virtutem pertinet iuxta illud. *Exaudi Deus orationem meam.*

David. pſal. 63. Secundo apud Rhetores, Oratio ſumitur pro artificioſa quadam ratiocinatione ad perſuadendum idonea, cuius tria eſſe genera decernunt, deliberatiuum, demonſtratiuum, & iudiciale. Tertio tandem accipitur prout à Dialecticis definitur, cum dicitur, *Oratio eſt vox ſignificatiua ad placitum, cuius partes ſignificant aliquid ſeparatim.*

Oratio trifariam apud Dialecticos accepta. Hanc autem tripartitam fecerunt mentalem ſcilicet, vocalem, & ſcriptam. Mentalis in conceptibus mentis conſiſtit, ut cum mens concipit, Deum eſſe largitorem omnium bonorum, ita ut eliciat conceptum, per quem repræſentetur Deus bonorum omnium largitor. At Oratio vocalis conſiſtit in vocibus ore prolatis, & per naturalia inſtrumenta formatis ad exprimenda animi ſenſa, idoneis. Voces enim, ſeu ea, quę ſunt in voce, ſunt ſigna, & notæ paſſionum, quæ ſunt in anima. Oratio autem ſcripta in ipſa ſcriptura poſita eſt, adeout ea, quæ ſcribuntur ſigna ſint eorum, quæ ſunt in voce: Propterea Philoſophus dicebat. Ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γραφόμενα, τῶν ἐν τῇ φωνῇ. *Quæ igitur ſunt in voce, ſunt notæ paſſionum, quæ ſunt in anima, & quæ ſcribuntur, ſunt notæ eorum, quæ ſunt in voce.* Vnde voces internos animi conceptus exprimunt, & ſcripturæ voces ipſas ſignificant.

In oratione vocali ſex reperiri cenſentur. Hic autem cum Philoſophus orationis meminit, de vocali intelligendus, in qua ſex reperiri adnotarunt interpretes, è quibus. Primum eſt ipſe ſonus, qui communiter creditur ad qualitatis prædicamentum ſpectare. Secundum eſt ſyllabarum multitudo; quæ exiſtimatur pertinere ad numerum; Tertium eſt ſyllabarum prolatio, tarditatem, aut velocitatem importans, quæ motus quidam eſſe perhibetur. Quartum eſt ſyllabarum duratio, quæ propterea cenſetur tempus. Quintum eſt quædam vocis proprietas, nempè quod ſit acuta, grauis &c. quam ad qualitatis prædicamentum ſpectare arbitrantur. Sextum, atque poſtremum quędam eſt in oratione vocis extenſio, quæ veluti quædam eſt vocis corpulentia, iuxta quam ſyllaba dicitur habere longum, vel breue tempus, unde ſi huiuſmodi corpulentia fuerit cum debita ſyllabarum proportione ſecundum longitudinem, breuitatem, debitumque ſyllabarum numerum, quædam enaſcitur conſonantia.

Oratio quomodo hic accipiatur. In præſentia autem Oratio ſumitur quatenus nil aliud eſt, quàm ordinatio quædam ſyllabarum, ſecundum longitudinem, & breuitatem in ordine ad conſonantiam, diciqùe poteſt. *Oratio eſt quantitas, quæ ſyllabâ longâ, breuique menſuratur.* Sub qua propterea continentur quæ ad Muſicam, & Poeticam pertinent. Ad Muſicam quidem ut diapaſon, diapente &c. nempè ſeptem interualla conſona, & id genus alia; ad Poeticam verò ſpondæus, dactylus &c. ita ut lepòris, & leporis orationes diuerſæ dici debeant; nam productâ mediâ urbanitatem: correpta verò, animalis ſpeciem ſignificat; ſic apud Gręcos φύσις productâ primâ ſyllabâ, natiuitatē ſignificat; at vero correptâ, ſignificat principium, in quo, & ex quo naſcuntur ea, quæ naſcuntur.

Quid propoſitum ſit inquirere. His porrò conſideratis, inquirendum ſupereſt, an oratio poſteriori modo ſumpta ſit vera quantitatis ſpecies. Rationes pro utraque parte non deſunt, potiores tamen pro negatiua, quam ob id amplectendam exiſtimo.

Aſſertio. Dicendum igitur orationem non eſſe veram, propriamque ſpeciem quantitatis.

Prima ratio. Hanc aſſertionem exiſtimo iiſdem argumentis probari, quibus oſtendimus numero veram quantitatis rationem denegandam eſſe; nam ſic ratiocinari poſſumus; Nullum ens per accidens eſt vera ſpecies alicuius prædicamenti; ſed oratio eſt ens per accidens; ergo oratio nequit eſſe ſpecies alicuius prædicamenti, proindeque nec vera ſpecies in prædicamento quantitatis; maior autem nemini dubia, & nihilominus ita conuincitur. Quod enim non habet naturam unam, unitate formali, de qua ſuo loco diſputauimus, non poteſt eſſe ſpecies ſub genere contenta, proindeque ad aliquod prædicamentum ſpectans; ſed huiuſmodi eſſe ens per accidens, prout tale, ex communi conceptu entis per accidens perſpicuum eſt; proinde nullum ens per accidens ſpecies eſſe poteſt ad aliquod prędicamentum ſpectans; erat autem aſſumptio, ſeu minor propoſitio, quòd oratio ſit ens per accidens, prout in præſentia ſumitur, hæc autem ex eo probatur, quoniam oratio vocem importat, & eiuſdem extenſionem, quæ planè variabilis eſt; at quod ex his conſurgit, ens quoddam per accidens eſſe neminem præterit. Cæterum hic non inquiro, nec in animo mihi eſt, vocis naturam perſcrutari, quicquid enim illa ſit, de quo in Phyſiologia diſputandum, mihi ſatis in præſentia vocem extenſam, extenſione paulò antea declarata, prout huiuſmodi, ens eſſe per accidens, & non unius naturæ; oratio igitur vera ſpecies quantitatis minimè debet exiſtimari.

Secunda ratio. Amplius, quod variari poteſt ad hominum libitum,

nec

nec ex rei naturâ hoc vel illo modo ſe habet, in nullo prædicamento, tanquam ſpecies conſtitui poteſt; at orationem pro hominum voluntate quoad extenſionem variari poſſe, cuique perſpectum, orationem ſiquidem corripi, vel produci ab hominum voluntate pendet; proindè oratio haud poterit in aliquo prædicamento, tanquam ſpecies conſtitui; unde conſequens fit, ut nec etiam in prædicamento quantitatis propriè, veluti ſpecies locum obtineat; dicebam autem *propriè*, nec immeritò, nam quemadmodum numerus, ea antea dictis, ad quantitatis categoriam quodammodo pertinet; ſic & oratio.

Tertia ratio.

Et hinc ulterius probatur aſſertio, quoniam longè minor eſt ratio, cur oratio ſit vera quantitas, quàm numerus; ſed ut ſuperius oſtendi, numerus impropriè quantitas dicitur, ſic & multò magis oratio. Concludendum igitur orationem non eſſe propriè ſpeciem quantitatis; operæ tamen eſſe pretium ad huius prædicamentum illam reuocare, ob eam, quam de numero, cauſam attulimus.

Prima difficultas

Eſt tamen aliqua difficultas; quod enim verè extenſionem habet, verè etiam quantitatis naturam participat, & ſub ea tanquam ſub genere continetur; at huiuſmodi oratio eſt, ſiquidem habet ſyllabam longam, breuem, & communem; non inficiandum igitur orationem ſibi vendicare quantitatis naturam, & ſub hac tanquam ſpeciem ſub genere contineri.

Solutio.

Reſpondendum diſtinguendo minorem concedendo quidem orationem extenſam eſſe, itaut quatenus huiuſmodi ſit unum quidpiam per accidens; nam reuerâ ex hominum placito illi accidit extenſio, proindèque variabilis; negando autem eſſe quid per ſe unum, itaut oratio ſic extenſa, unius per ſe naturæ ſit.

Secunda difficultas

Solet etiam ſic obijci; quod habet veram rationem menſuræ, tam actiuæ quàm paſſiuæ, vera quantitas dici poteſt; at verò oratio veram habet rationem menſuræ tam actiuæ, quàm paſſiuæ; ergo oratio vera quantitas dici poteſt. Maior euidens; minor indè probatur, quoniam tota illa orationis extenſio verè ſyllabarum prolationem menſurat, ipſaque oratio ſuis partibus, videlicet ſyllabâ longâ, & breui, non ſecus ac numerus, unitatibus menſuratur.

Solutio.

Admiſsâ maiori propoſitione, de eo quod habet per ſe rationem menſuræ, neganda eſt minor; proptereaquòd in oratione non peculiaris quædam menſuræ ratio, ſed hæc per accidens tantummodo reperitur. Orationis enim menſura, iungitur menſuræ temporis, & numeri, cum ordine ab hominibus determinato ad orationem ipſam menſurandam; unde eſt ut potius aggregatio ſit menſurarum habentium ordinem inter ſe, non ex rei natura, ſed per mentis operationem.

Inſtantia.

Inſtabit tamen aliquis dicendo partes orationis ſibi re ipsâ correſpondere ſecundum concentum, & conſonantiam; ergo illa menſurarum aggregatio, eſt rerum habentium inter ſe ordinem ex rei natura.

Reſponſio

Falletur tamen. Proptereaquòd falſum omninò partes orationis habere ex rei natura concentum, atque conſonantiam, quam ipſi profitentur, cum totum id ſit ab hominum diſpoſitione, ac voluntate; quod ex eo planè ſit manifeſtum, quoniam huius modi concentus, & conſonantiæ variationem ſubeunt, pro vario hominum arbitrio.

Tertia difficultas

Quod habet veras quantitatis proprietates, vera quantitas cenſeri debet; at oratio veras habet quantitatis proprietates; ergo oratio vera quantitas eſt exiſtimanda. Maior nemini dubia; minor inde conuincitur, quoniam ſi quæ verè ſunt quantitatis proprietates, maximè ſunt ſecundum ipſam, longum, & breue, æquale, & inæquale &c. dici; ſed hæc orationi conueniunt, cùm ipſa dicatur longa, vel breuis, æqualis, & inæqualis; ergo orationi quantitatis proprietates veræ conueniunt.

Solutio.

Nullo tamen negotio diluitur propoſita difficultas reſpondendo orationem dici longam, & breuem &c. non ob peculiarem menſuram; ſed ob maiorem, vel minorem temporis durationem, quatenus in eius prolatione, plus, minuſve temporis impenditur.

SECTIO OCTAVA.

De ſpeciebus quantitatis diſcretæ, quædam adnotantur.

Quid hic agendum.

NOn eſt laborandum hic in explicanda quantitate diſcreta, cum id abundè ſuperius præſtitum ſit; de ſpeciebus igitur tantùm diſcretæ quantitatis in præſentia nobis diſputandum, ut præter allata ſuperius, maioris doctrinæ gratia, nonnulla eadem de re, breuiter tamen, afferamus in medium.

Duæ ſpecies diſcretæ quantitatis.

Diſcretæ quantitatis, cui quantitatis rationem impropriè concedi poſſe docuimus, duæ perhibentur quodammodo ſpecies, numerus, & oratio; illa cenſetur quantitas diſcreta permanens; hæc autem ſucceſſiua. Quoniam autē numerus, ut ſuperiori Sectione abundè ſatis declarauimus, bifariam accipi ſolet. Primò pro multitudine reſultante ex diuiſione continui, hoc præter minima quidem in natura admiſſo; atque adeo talium rerum incorporearum, quæ alioquin continuum poſſunt conſtituere; vel ut alijs placet, pro multitudine rerum materia conſtantium, ſiue multitudo ipſa ex continui diuiſione proueniat, ſiue non, & hic eſt numerus, qui communiter ad hoc prædicamentum ſpectare creditur. Secundò numerus accipitur pro multitudine rerum aliarum, quæ ſunt ab omni materiæ concretione remotæ; vel ut aliis placet, pro multitudine comprehendente non ſolùm res immateriatas, ut dixi; ſed etiam in materiam immerſas, dummodò tamen earum multitudo ea continui diuiſione minimè proueniat, & hic numerus ille, quem diximus tranſcendentalem appellari, & ex quantitatis prædicamento remoueri. Hac tamen in re non multum ſanè deſudandum; cùm enim nullus numerus ſit accidens unius naturæ per ſe, realiter à rebus numeratis diſtinctum, de utroque profectò iudicium ferendum idem. Si tamen aliquid conſuetudini putemus eſſe condonandum; procul ex hoc prædicamento reiecto numero rerum ſpiritalium, retinendus corporearum; hoc nomine intelligendo illas, non modò, quæ actu ſunt quantitate præditæ; ſed etiam quæ cùm materiâ conſtent, aptæ ſunt per quantitatē extendi, quod non minus de corporeis qualitatibus intelligendum.

Ratio.

Ratio autem inde petenda, quoniam ea tantummodò multitudo numerum huius prædicamenti conſtituit, quæ accidentario modo dicitur de rebus numeratis; huiuſmodi porrò videtur prædicamentalis numerus iam explicatus; multitudo ſiquidem rerum corporearum de ipſis accidentaliter dicitur, cùm ipſis accidat diuiſio, atque diſiunctio, proptereaquòd ex ſui natura poſſunt continuari, accepto tamen numero pro multitudine orta ex continui diuiſione. Secus autem ſe habet multitudo rerum, quatenus unaquæque eſt tranſcendentaliter una; propterea numerus acceptus pro multitudine rerum incorporearum, iuxta iam explicatam uſurpationem, non videtur in hoc prædicamento reponendus. Neque refert, quòd res incorporeæ ſint inter ſe diuiſæ, atque diſiunctæ; nam continuitatis nexu coniungi non poſſunt.

Et quoniam diſcretio, atque diſiunctio iam explica-

ta

tæ ſubſtantiæ, quemadmodum & materialis qualitatis etiam quantitate ſecluſâ, accidit omnino illis, cùm ſui naturâ poſſent inuicem continuari, tam enim materialis ſubſtantia, quàm quodlibet corporeorum accidentium, prius natura quantitate ſuos habent nexus, quibus eorum partes, copulentur; numerus ob id rerum corporearum quantitate præciſâ, videtur ad hoc prædicamentum ſpectare.

Diuiſio quantitatis diſcretæ in permanentē, & ſucceſſiuam. Diuiditur autem quantitas diſcreta, ut dictum fuit, in permanentem, & ſucceſſiuam. Permanens dicitur multitudo rerum, ſiue unitatum numerabilium permanentium: ſucceſſiua verò rerum ſucceſſiuarum. Ita quidem multitudo hominum, lapidum, & ſimilium ne dum actu ſimul exiſtentium, ſed etiam ſi aliæ poſt alias exiſtant; dummodò ſingulæ quæque in ſuo eſſe permanentiam habeant, permanens multitudo dicetur; at verò multitudo motuum erit ſucceſſiua, ſiue motus ipſi ſic ſe habeât ut unus ſit poſt aliam, ſiue ſimul exerceantur, adeout in quantitate diſcreta permanentia, & ſucceſſio penes permanentiam, vel ſucceſſionem potius unius cuiuſque rei, ſiue unitatis numerabilis in ſe, quàm penes coexiſtentiam, vel ſucceſſionem unius rei poſt aliam, attendi debeat.

Non ſolùm numerus ad hoc prædicamentum pertinens rerum eſt corporearum permanentium, ut paulo antea dicebam, ſed etiam ſucceſſiuarum; æquè enim benè dicimus decem homines, decem lapides &c. ac decem dies, decem menſes &c.

Dubitatio. Eſt autem de numero non exigua difficultas, an videlicet ſubire diuiſionem poſſit in plures ſpecies. Affirmatiuam partem amplector; (Reſponſio) propterea quòd ſi numeri tantummodò ſingularitatis differentiâ diſtinguerentur, ijs profectò haud diuerſa conuenirent attributa: unde ſic licet ratiocinari. Ea, quibus diuerſa conueniunt attributa, differunt maiori differentiâ, quàm indiuiduali; at verò numeros ſic ſe habere, neminem præterit; propterea numeros differre maiori differentiâ indiuiduali exiſtimandum eſt. Maiorem ex eo propoſitionem oſtendo, quoniam attributorum diuerſitas à naturarum diuerſitate proficiſcitur; unde eſt, ut ea, quorum attributa diuerſa ſunt, naturâ, atque adeo maiori differentia, quàm indiuiduali differre debeant. Minor autem propoſitio probatione non indiget, cùm ſatis exploratum cuique ſit; numeris diuerſis; diuerſas omninò proprietates conuenire.

Prima difficultas. Illud tamen pleroſque vexat, quod numerus minor pars ſit numeri maioris; non igitur ſpecies ab eo diſtincta; quemadmodum exempli cauſa, nec anima ſpecies eſt diſtincta ab homine, ſed ſpeciei pars. Eadem tamen difficultas de quantitate continua tedibit; linea, nanque ſuperficies, & corpus ſpecies continuæ quantitatis eſſe perhibentur, & nihilominus lineæ continentur in ſuperficie, & ſuperficies in corpore. (Solutio.) Sed hoc mirum videri non debet in quantitate ſiue diſcreta, ſiue continua, quæ propriè quantitas eſt, quoniam in alio genere, nimirum ſubſtantiæ, hoc idem euenire manifeſtum eſt; quandoquidem elementa conſtituunt mixtum, & nihilominus ab eo ſpecie diſtinguuntur; ex quo facilè intelliges incluſionem prædictam impedimento non eſſe, quominus incluſum ab includente diſtinguatur ſpecie. Admonitio. Illud etiam percommodè videtur addendum, quod etſi iuxta antiquam prædicamenti ſtructuram, anima pertinens ad illud tanquam pars ſpeciei, nequeat tanquam ſpecies pertinere; nihil tamen obſtat quominus idem ſubſtantiæ prædicamentum inſtituatur, ut in ipſo anima tanquam ſpecies locum obtineat.

Secunda difficultas. Illud etiam accedit, quod quemadmodum numerus à vera, ſeueraque ratione ſpeciei ab vnitate, aliiſque conditionibus requiſitis omninò deficit; ita pariter numerorum ſpecies dicentur ab illa diſtinctione, ac imperm[u]tatione deficere, quæ inter alias ſpecies adinuenitur; & numeri ſpeciem unam in alia quidem includi, non ſecus ac de continua quantitate dicitur, cuius ſpecies ita ſe habent, ut una includatur in alia. Vt prætercam poſſe numerum accipi determinatè ut (Solutio.) numerans in eo ſiſtat, nec ulterius numerando progrediatur; vel etiam ſumi poteſt contrario modo, itaut numerans ulteriùs numerando pergat. Priori modo numerus determinatæ ſpeciei naturam induit, ſe habet enim ut totum: ſecundo modo non item; ſed habet ſe veluti quidpiam incompletum, & ad maioris numeri conſtitutionem ordinatum.

Tertia difficultas ex auctoritate deſumpta. Nec aliquid negotij faceſſit Ariſtotelis auctoritas, ubi habet, ſex ſecundum ſpeciem, & ſubſtantiam ſuam non eſſe bis tria, aut ter duo; ſed eſſe tantum ſemel ſex; non enim hic inficiatur numeri ſpeciem unam in alia includi, cùm tantùm docere voluerit ſenarium non eſſe duos ternarios, ſi ternarij diſtinctè ſumantur: numerans enim modò tria, poſtmodùm alia tria, niſi illa coniungat, dicetur quidem bis uſque ad tria numeraſſe, non tamen ad ſex perueniſſe, (Solutio.) cùm hoc inter duos ternarios collectionis unitatem requirat; & ut ſuperiùs etiam notauimus, eo loci Philoſophus nil aliud ſibi voluit, quàm docere ſubſtantiam, & eſſentiam numeri in eiuſdem integritate poſitam eſſe, reliquis per modum qualitatum ſe habentibus.

Numerus dicitur unus unitate formali. Numerus porrò dicitur unus unitate formali, quæ materiales unitates ſimul ſumptas conſequitur, quæque non eſt reale quidpiam in rebus, ſed potius rationis unitas dicẽda, cùm hanc rebus intellectus tribuat, dum actu numerando ſingulas in unum colligit; unde rectè nullum numerum ſpeciem eſſe re ipsâ, ſed tantum per opus mentis affirmant. Huc pertinet, (Quomodo unitas ultima ſit numeri forma.) quod ſupra dixi in ſingulis numerorum ſpeciebus ultimam unitatem eſſe numeri formam, ſeu differentiam, quæ det numero ſpeciem; quod non ſic uſurpandum, quaſi ultima unitas propriè ſit forma, vel differentia; ſed quod inſtar formæ, vel differentiæ ſe habeat, in eo ſimilitudine conſtitutâ, quòd quemadmodum forma, vel differentia eſt illa, quæ ultimò complet rei naturam, & eſſentiam, facitque ipſam à cæteris differre ſic etiam poſtrema unitas, cum hæc, idem numero præſtet, & eandem cum ipſo, quem complet, denominationem ſortiatur; unde poſtrema unitas ternarij, dicitur tertia; denarij, decima &c. utque forma eſt, quæ ſuperuenit materiæ; differentia autem generi, & eadem differentia in reſolutione ſpeciei, ita pariter ultima ſe habet unitas in numero; nec aliud quidpiam ſibi voluit Philoſophus dicens, (8. Diu. tex. 10.) ὡς ἂν καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ ἀφαιρεθέντος τινός, ἢ προστεθέντος ἐξ ὧν ὁ ἀριθμός ἐστιν, οὐκ ἔτι ὁ αὐτὸς ἀριθμός ἐστιν, ἀλλ' ἕτερος, κἂν τοὐλάχιστον ἀφαιρεθῇ, ἢ προστεθῇ. οὕτως οὐδ' ὁ ὁρισμὸς οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι, οὐκ ἔτι ἔσται, ἀφαιρεθέντος τινός, ἢ προστεθέντος. *Et quemadmodum de numero, ablato, aut addito aliquo, ex quibus numerus eſt, non eſt amplius idem numerus, ſed diuerſus, etiam ſi minimum auferatur, aut addatur: ita nec definitio, nec ipſum quid erat eſſe, erit amplius, ablato aliquo, aut addito.* Docere ſiquidem voluit rerum eſſentias eſſe veluti numeros.

De ſpeciebus quantitatis diſcretæ ſucceſſiuæ. Nunc de ſpeciebus quantitatis diſcretæ, quæ ſucceſſiua eſt, pauca quædam ſubijciam. Diſcreta quantitas ſucceſſionem habens cenſetur oratio, quinimò Philoſophus hanc ſolam aſſignaſſe videtur. Placet tamen eorum ſententia, qui multitudinem omnem motuum habentium debitam ſucceſſionem ad ſpeciem hanc quantitatis pertinere voluerunt. Hoc autem ſic accipiendum, ut quemadmodum numerus

quantitas diſcreta permanens ab abſoluta ſpeciei ratione deficit: ſic etiam diſcreta quantitas ſucceſſiua.

Succeſſiua quantitas diſcreta.

Succeſſiuam hanc quantitatem diſcretam quodammodò ſpeciem eſſe quantitatis, ex eo mihi redditur exploratum, quoniam ſi numerus intelligatur duntaxàt multitudo magnitudinum, ſiue rerum corporearum, in quibus eſt continuitatis unitas, cùm probatum ſit ſucceſſionem motus veram eſſe quantitatem, cui fortaſſe de quo ſuo loco, verè continuitatis unitas conuenit; conſequens ſit, ut multitudo huiuſmodi motuum, ac unitatum, diſcretæ quantitatis rationem ſibi vendicet. Multitudo igitur motuum diſcreta quantitas ſucceſſiua dicenda.

Oratio hic pro quocunque vocabulo ſumitur, etſi nihil ſignificet diſcreta quãtitas dicetur.

Oratio autem, quæ hic pro quocunque vocabulo ſumitur, quamuis ſit terminus incomplexus, dummodò pluribus ſyllabis conſtet; imò etiam ſi nihil ſignificet, cùm ad rem, de qua agitur, nihil penitus ſignificatio referat: non immeritò diſcreta quantitas dicetur; quoniam pluribus conſtat ſyllabis ſucceſſione quâdam prolatis: prolatio autem ſyllabæ ſumi poteſt, vel pro motu ad locum, qui ſoni eſt cauſa, vel pro ſono ipſo; in alterutro autem ſpectetur ſucceſſio: nulli dubium, quin oratio ſit rerum ſucceſſiuarum multitudo, quam cum diſcretam quantitatem eſſe dixeremus; neceſſariò ſequitur, ut oratio diſcreta quantitas ſucceſſiua dici poſſit. Et quamuis oratio dicatur quantia; ſeu longa, & breuis, ratione ſyllabarum; hoc nihil facit ad probandum orationem plus de ratione quantitatis, quàm numerum aliarum rerum eſſe participem; Nam vel intelligitur quatenus aliqua ſyllaba in pronunciatione protrahitur; vel corripitur; & hoc nil aliud, quàm orationem conſtare ex aliquo motu longiori, vel breuiori; quemadmodum ſi in numero linearum, una ſit longior aliâ vel intelligitur prout plures, paucioreſve in una poſſunt eſſe dictione; & hoc etiam nihil refert cùm perinde ſit, ac numerum aliarum rerum ex pluribus, aut paucioribus unitatibus conſtare; proindeque maiorem, vel minorem eſſe. Concludendum igitur orationem, & multitudinem rerum, præſertim habentium motus debitam ſucceſſionem, ad quantitatem diſcretam reuocari. Hæc autem ſucceſſio motuum tam in rebus ſpiritualibus, quàm corporeis intelligenda. Quantitas enim ſucceſſiua reperitur etiam in motibus rerum ſpiritalium; non enim ut his repugnat extenſio in ordine ad locum, ſic etiam ad tempus; ut igitur diſcreta quantitas ſucceſſiua dicatur, cum nil aliud requirat, quàm, ut ſit multitudo rerum ſucceſſiuarum, & hæc in rebus ſpiritalibus reperiatur; conſequens ſit, ut in iiſdem diſcreta quantitas ſucceſſiua locum obtineat. Quod intelligendum de rebus ab omni materiæ concretione ſeiunctis, in quibus ſit vera ſucceſſio; ut enim in his ſunt veræ quantitates ſucceſſiuæ, ſic earundem quoque multitudo; proindeque ſucceſſiua quantitas ad hoc prædicamentum pertinens. Vnde Philoſophus aſſignans pro ſpecie huius quantitatis ſucceſſiuæ orationem, eandemque à numero diſtinguens, clarè teſtatur ſe de vocali oratione ſermonem habere, ut videlicet mentalem excludat. Tum quia mentis actus non ſunt inſtar motus, qui ſucceſſione perficitur; ſed vel ſinguli in inſtanti fiunt, ſtatimque tranſeunt; vel pro aliquo tempore permanenter durant, ac in ſuo eſſe perſiſtunt. Tum quia non eodem modo ſe habet actus mentis orationi vocali reſpondens, quo ipſa vocalis oratio ſe habet; dum enim vocabulum ore profertur, in eoque plures ſyllabæ fiunt; plures etiam motus exercentur, quod ratio diſcretę quantitatis expoſcit; huiuſmodi autem vocabulo actus unus reſpondet in mente non tamen ſyllabarum inſtar in plures partes diſſectus.

Dubitatur, nũ huius quantitatis ſpecies ſit oratio longa, & breuis.

Putabit fortaſſe quiſpiam aſſignandas eſſe huius quantitatis ſpecies, nimirum orationem longam, & breuem: quoniam diuerſus admodum eſt orationis breuis, & longæ in loquendo uſus; unde iuxta Poeticam artem ad carmina conſtruenda, varij diſtinguuntur pedes; at quamuis orationes, ſeu ſyllabę prout menti obuerſantur, breuitate, longitudineque non differant, quippè quę indifferentes ſunt, nec magis unam, quàm aliam pronunciandi formam requirant, cum hoc ex hominum voluntate pendeat; ſi tamen formalis pronunciatio ſpectetur, videlicet ſonus, & motus correptus, aut productus; inficiandum profectò non eſt differentiam breuitatis, & longitudinis omninò realem in rebus eſſe, adhuc etiam dum eadem ſyllaba modo breuis, modo verò longa profertur; quia tamen omnis hęc differentia in maiori, aut minori extenſione ſucceſſiua conſiſtit, & hęc ſpecie differre non facit, ob id orationem breuem, & longam ſpecie minimè diſtingui dicemus.

Syllaba longa vel breuis ſpecie non differunt.

SECTIO NONA.

De Quantitate continua.

NVnc verę quantitatis tractationem aggredimur, cum hucuſque de illa, quę nonniſi improprie quantitas dici poteſt, verba fecerimus. Talis erat quantitas diſcreta, defectu unitatis per ſe, ut explicuimus; cum ei duntaxat unitatem ordinis tribuendam diceremus Ariſtotelis pręceptis edocti; cùm enim docuiſſet, nec numerum conſtare partibus inter ſe aliquam poſitionem habentibus, vel alicubi exiſtentibus, vel inter ſe coniunctis; nec tempus huiuſmodi conſtare partibus, quia nulla pars temporis permanet; ſed ſolum aliquem habere ordinem, eò quòd temporis alia pars eſt prior; alia verò poſterior, ad numerum reuertens, ait, Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ δὲ ὁμοίως, τῷ ἓν πρότερον ἀριθμεῖσθαι τῶν δύο, καὶ τὰ δύο τῶν τριῶν, καὶ οὕτω τάξιν τινὰ ἂν ἔχοι, θέσιν δὲ οὐ πάνυ λάβοις ἄν. *Et in numero ſimiliter res ſe habet, quia unum prius numeratur, quàm duo, & duo quam tria; atque ita ordinem quendam habere poteſt, poſitionem verò non utique accipies.* At quantitas continua longe maiorem unitatem habet, ut ob id verę quantitatis rationem ſibi vendicare diximus; & iterum hic inculcare non veremur; quamuis laboris Herculei ſit, ipſius naturam exploratam reddere, & ea de ipſa decernere, quorum ignoratione, quid ipſa ſit, perpetuò diliteſcat, neceſſe eſt.

Cap. de quantitate.

Dubitatur de diſtinctione quãtitatis continuę à ſubſtantia, cęteriſque generibus entis.

Quod in primo limine ſe conſiderandum offert, valdè celebris eſt dubitatio, de diſtinctione quantitatis continuę, tam à ſubſtantia, quàm à cęteris generibus entis; quamuis autem hæc perquiſitio potius ad primum Philoſophum pertineat; nihilominus hac de re breuiter aliquid attingere, intra dialecticos tamen cancellos, haud penitus ab inſtituto abhorrebit.

Prima opinio nullo modo diſtingui ex rei natura.

Hac de re prima eſt opinio dicentium quantitatem continuam permanentem, (de hac enim in præſentia ſit ſermo, nam de ſucceſſiua poſtea dicetur) nullo modo diſtingui ex rei natura à ſubſtantia, cæteriſque generibus entis corporeis, quin potius eandem entitatem corporeæ ſubſtantiæ, & ſic de cæteris eſſe quantitatem.

Secunda opinio extremè contraria, cuius fautores diuiſi ſunt.

Secunda eſt extremè contraria ſententia docens inter quantitatem, ſubſtantiam &c. diſtinctionem quidem ex rei natura intercedere. Huius tamen opinionis fautores diuiſi ſunt, nec unus eorum eſt dicendi modus, quandoquidem plerìſque eorum diſtinctio viſa eſt realis, quæ nimirum inter rem, & rem exercetur. Aliis autem diſtinctio modalis, quæ videlicet

Quidam putant eſſe

inter

Digitized by Google

diſtinctio- nem rea- lem ut in- ter rem, & rem; quan- dam vero modalem eſſe.

inter rem, eiuſdemque modum cadit.

Quanuis autem hac de re ſit uberiùs in prima Philoſophia diſputandum; iuvabit nihilominus relatas opiniones non nihil expendere, ut nobis liceat aliquid in re tam difficili decernere, quod à recta ratione penitùs non abhorreat. Eorum conſilium, qui primam ſententiam tuentur, in eo planè conſiſtit, ut quantitas molis non ſit præcipuum accidens diſtinctum à ſubſtantia, & cæteris accidentibus: ſed ut tum ſubſtantia, tum accidentia per ſe ipſa ſint quanta, habeantque partes diſtinctas, ratione quarum poſtulent extendi loco, ponique unam extra aliam; unde ex horum opinione ſubſtantia panis per ſe ipſam eſt quanta, & per ſe ipſam habet partes diſtinctas, & poſtulat, ut ipſæ loco non penetrentur; ſed una ſit extra aliam; ſic etiam calor panis, color, ſapor &c. accidentia per ſe ipſa ſunt quanta; unde inferunt in compoſito tot eſſe quantitates, quot materiales entitates, & plures etiam quantitates invicem penetrari. Ita quidam ex huius ſectæ Alumnis rem explicant, eòquòd arbitrentur extenſionem localem, ſeu in ordine ad locum, eſſe quantitatis naturam. Alij autem rem hunc in modum declarant, dicunt enim omnia accidentia, quanuis ex ſe quanta ſint, attamen de ſe loco non extendi, ſed ratione ſui ſubiecti; quandoquidem effectus, inquiunt, eſt idem quantitatis ſubiecti, & quantitatis accidentium, videlicet occupatio eiuſdem loci, non ſecùs ac ſi duæ albedines in eodē ſubiecto conſtituerentur, unū enim album duntaxàt efficerent; ſic autem ratiocinantur, eò quòd exiſtimant quantitatis naturam in extenſione partium conſiſtere. Hæc igitur Nominalium opinio duobus modis explicata, quorum uterque difficultatibus non exigui momenti laborat, cum quædam ſupponat, de quibus eſt, cur dubitetur; & hoc ratione venerabilis Sacramenti Euchariſtiæ, quæ inferiùs attingam. Interim explicata maneat ſuperior opinio dicentium ſubſtantiam corpoream de ſe quantam eſſe, ſeu extenſionem habere ſibi identificatam, eodemque modo ſe habere qualitatem, & alia accidentia, adeout quantitas non ſit præcipuum accidens à ſubſtantia corporea, & cæteris accidentibus diſtinctum; quin potius huiuſmodi ſubſtantia ſit de ſe quanta; ſic etiam ſapor, color, & id genus alia, ubi ſaporem, colorem ſupponunt eſſe formas accidentarias ſpectantes ad qualitatis genus, de quibus in Phyſiologia nobis diſputandum. Quàm proximè autem ad veritatem acceſſerint huius ſententiæ fautores, ut probè conſtet, iuvabit eorum rationes ad examen breviter revocare.

Prioris opinionis explicatio prima.

Explicatio ſecunda.

Prima ratio ad ſuprædictam opinionē tuendam.

Primò autem ſic arguunt. Sicut ſe habet intenſio, ad qualitatem intenſam, ſic extenſio ad ſubſtantiam extenſam; ſed intenſio non diſtinguitur à qualitate intenſa; ergo nec extenſio, quæ nihil eſt aliud, quàm quantitas, à re extenſa, hoc eſt corporea ſubſtantia, diſtinguetur.

Confutatio.

Ratio tamen hæc nihil planè concludit, cùm haud benè ſit paritas inſtituta; ea ſiquidem ſic eſſe deberet. Vt eſt intenſio ad qualitatem intenſam, ſic extenſio ad quantitatem; & rectè quidem; nam ſuppoſito extenſionem à quantitate provenire, itaut eſſe extenſum ſit formalis eius effectus, ſic ſe habebit extenſio ad quantitatem, ut ad qualitatem intenſio; enim verò intenſio qualitati, ut intrinſecùs convenit, ſic etiam & extenſio quantitati; ubi extenſionis nomine intelligitur in ordine ad locum; itaut extendi loco, ſit formalis effectus quantitatis; alioquin extenſio in ordine ad ſe, prius naturâ ſubſtantiæ, quàm quantitas convenit. Hunc autem in modum paritate inſtituta, concludere licebit duntaxàt extenſionem à quantitate non diſtingui, quod ultrò concedendum.

Secunda ratio ad idem.

Deinde ſi quantitas realiter à ſubſtantia diſtingueretur, hæc utique ex ſe non foret extenſa: eſt autem extenſa; non igitur quantitas realiter à ſubſtantia diſtinguitur: maior ex terminis videtur nota; nam ſubſtantia ſi ex ſe foret extenſa, certè ſuperveniente quantitate non indigeret: ob id quantitas eſſet ſuperflua; minor inde conſtat; quoniam niſi ex ſe foret extenſa, non eſſet corporea; cum tamen hic de corporea ſubſtantia ſit ſermo.

Confutatio.

Hæc etiam ratio nullo negotio refellitur, & quidem bifariam juxta duplicem modum explicandi quantitatis naturam; hæc enim ſi dicatur in eo conſiſtere, ut tribuat ſubſtantiæ eſſe loco extenſam, ſubſtantia ex ſe, etſi fuerit extenſa in ordine ad ſe, non erit tamen extenſa in ordine ad locum: Si autem dicatur quantitatis natura in eo conſiſtere, ut impenetrabilitatem tribuat ſubſtantiæ, hæc utique ex ſe loco erit extenſa; at impenetrabilis non erit; utpotè quantitatis dimenſionibus deſtituta, à quibus habet, ut ſit impenetrabilis. Cum itaque dicitur, ſubſtantia ex ſe eſt extenſa, reſpondendum vel non eſſe extenſam in ordine ad locum, etſi extenſam in ordine ad ſe; vel eſſe quidem loco extenſam, ſed penetrabilem; alterutrum autem dicatur; quantitas adhuc requiritur, velut illa, à qua, ſubſtantia corporea inextenſa loco, extenſionem huiuſmodi, penitùs expectat; vel etſi loco extenſa, impenetrabilitatem ab ipſa expectat quantitate. Cum autem dicitur eam debere eſſe extenſam, de qua loquimur, utpotè corpoream; concedendum id vel actu, vel aptitudine, ſi namque ſubſtantia corporea à quantitate impenetrabilitatem habeat, loco quidem actu ex ſe erit extenſa: at ſi à quantitate habeat extenſionem, ex ſe non actu, ſed aptitudine tantùm loco extenſa erit.

Tertia ratio ad idē.

Præterea. Quod eſt ex ſe contrariorum ſuſceptivum, neceſſariò eſt quantum; cùm enim contraria ſint quanta, & extenſa, non poſſunt recipi, niſi in ſubiecto quanto, & extenſo; at verò ſubſtantia ex ſe contrariorum eſt ſuſceptiva, cum eius hoc ſit attributum; ergo ſubſtantia ex ſe erit quânta: non itaque ſuperadditâ indiget quantitate, tanquam accidente ex rei natura à ſe diſtincto.

Reijcitur.

Nec etiam alicuius efficacitatis hæc ratio, cùm operoſum non ſit illi occurrere; reſpondendo ſubſtantiam ex ſe eſſe contrariorum ſuſceptivam *ut quod*; at verò quantitatem talem eſſe *ut quo*; quia nimirum id, quod contraria ſuſcipit, ſubſtantia eſt; at id, quo in ſubſtantia contraria recipiuntur, eſt quantitas, quod intelligendum admiſſis contrarijs, iuxta vulgarem explicandi modum, ut ſuo loco monuimus; alioquin contrarijs illis de medio ſublatis, nullus eſt huic rationi locus. Plures etiam rationes ſunt, quibus hanc opinionem plerique tueri nituntur, quibus ut ſuperioribus allatis, facillimum eſt occurrere, quod in Metaphyſica præſtabimus, ne nimium hæc in Dialectica tractando, licentiâ quidem abuti videamur.

Diſſ. 16. ſec. 7.

Infertur quantitatem ex rei natura à ſubſtantia & à reliquis accidentibus diſtingui.

Interim igitur conſtat partim ex dictis, partim ex ſuo loco tractandis, nullam rationem ſuppetere, quâ probare liceat, quantitatem permanentem nullo modo reipsâ, vel à ſubſtantia corporea, vel cæteris generibus entis diſtingui. Conſequens igitur ſit, ut inter quantitatem, de qua ſit ſermo, & reliqua omnia, quæ in univerſitate rerum exiſtunt, aliqua ex rei natura intercedat diſtinctio; quæ quanta ſit, nunc explicare nobis enitendum; ſed ad probandam ſententiam veritati magis conſentaneam, ne videamur fuiſſe contenti adverſariorum probationes reijciſſe, duximus opportunum, & auctoritate, & rationibus oſtendere quan-

ſtatem continuam permanentem eſſe peculiare quoddam accidens, & à ſubſtantia, & ab accidentibus diſtinctum, unicum quidem in quolibet indiuiduo, ne dum ſubſtantiam, ſcilicet materiam, & formam, ſed etiam reliqua omnia in eodem adinuenta ſimul extendens.

Aſſertio. Aſſertio igitur ſit, continuam quantitatem permanentem accidens eſſe, quale nuper deſcripſimus, nimirum ex rei natura, tam à ſubſtantia corporea, quàm ab omni corporeo accidente diſtinctum, in quolibet indiuiduo unicum tantùm exiſtens. In hanc autem ſententiam Ariſtotelem abijſſe, non obſcurè conſtat ex ijs, quæ ipſe habet, dicens. Εἰ μὲν γὰρ ἔσται καὶ οὐσία, καὶ ποσὸν, καὶ ποιὸν, καὶ ταῦτα ἔστε ἀπολελυμένα ἀπ' ἀλλήλων, εἴτε μὴ, πολλὰ τὰ ὄντα. *Etenim ſi ſit & ſubſtantia, & quantum, & quale: ſiue hæc multa ſint a ſe inuicem ſeiuncta, ſiue non* ſint ſeiuncta: certè *multa entia* ſunt. Nunne igitur Philoſophus, diſertis verbis docet, quantitatem eſſe quidpiam re diſtinctum à ſubſtantia, & qualitate? quod etiam de cæteris intelligendum. Sed adhuc euidentiùs, ex ijs, quæ poſtea ſubdit, ita loquens. Μέλισσος δὲ φησὶ τὸ ὂν ἄπειρον εἶναι. ποσὸν ἄρα τι τὸ ὄν. τὸ γὰρ ἄπειρον ἐν τῷ ποσῷ. οὐσίαν δὲ εἶναι ἄπειρον ἢ ποιότητα ἢ πάθος οὐκ ἐνδέχεται, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός; εἰ ἅμα καὶ ποσὰ ἄττα εἶεν, ὁ γὰρ τοῦ ἀπείρου λόγος τῷ ποσῷ προσχρῆται, ἀλλ' οὐκ οὐσίᾳ οὐδὲ τῷ ποιῷ. Εἰ μὲν τοίνυν καὶ οὐσία ἐστὶ, καὶ ποσὸν, δύο, καὶ οὐχ ἓν τὸ ὄν. *Meliſſus autem, quod eſt, infinitum eſſe dicit, quantum itaque aliquid eſt, quod eſt: infinitum enim in quanto eſt, ſubſtantiam autem infinitam, aut qualitatem, aut paſſionem eſſe non contingit, niſi ſecundum accidens, ſi ſimul, & quanta aliqua ſint. infiniti enim ratio quanto utitur, ſed non ſubſtantia, neque quali. Si igitur, & ſubſtantia eſt, & quantum, duo, & non unum eſt, quod eſt.* Deinde ſubdit, ut rem clariùs declaret εἰ δ' οὐσία μόνον, οὐκ ἄπειρον, οὐδὲ μέγεθος ἕξει οὐδὲν, ποσὸν γάρ τι ἔσται. *Si verò ſubſtantia ſolùm ſit, non infinitum eſt, neque magnitudinem habebit ullam. quantum enim quoddam erit.* Philoſophus ergo Meliſſum adoriens, ad eum, qui ſequitur, modum argumentatur. Supponendum autem Meliſſi opinionem in eo fuiſſe poſitam, ut affirmaret rerum naturâ conſtantium unicum eſſe principium, & illud eſſe infinitum, ſeu omnia eſſe unum ens, & illud infinitum. Dum Meliſſus ait omnia eſſe unum ens, ſi putat, illud eſſe ſubſtantiam tantùm; ſequitur non poſſe illud eſſe infinitum, quia infinitum nequit dari ſine quantitate, ratio enim finiti & infiniti, quanti affectio eſt; ob id ubi deeſt quantitas, utraque ratio deeſt. Vnde qui ponit ens eſſe infinitum cogitur etiam admittere illud eſſe quantum, quoniam infinitum per ſe loquendo non eſt, niſi in quantitate. At verò ſubſtantia, & qualitas, & id genus alia, non dicuntur infinita, niſi per accidens, quatenus nimirum ſunt ſimul cum quantitate. At Meliſſus dicendo illud unum ens infinitum, ſubſtantiam eſſe tantummodo, certè quantitatem excludebat, ac ob id dicere non poterat ens illud unum infinitum eſſe, cum hoc ſine quantitate nequeat exiſtere; cum igitur ponat ens infinitum, nequit aſſerere illud eſſe ſubſtantiam ſine quantitate. At ſi eſt ſubſtantia, & quantitas ſimul, ſequitur non unum tantùm eſſe ens, ſed duo. Si autem ſolum ſubſtantia ſit, nequit infinitum eſſe, cum quantitate careat. Nullatenus igitur admitti poteſt, quod affirmabat Meliſſus, ens unum eſſe; ex Ariſtotelis igitur opinione, fatendum omninò quantitatem eſſe quidpiam re ipſâ diſtinctum à ſubſtantia, ac cæteris entis generibus, alioquin ratiocinatio, quâ ipſe uſus eſt in præſentia, Meliſſi opinionem non euerteret.

Prima Phyſ. tex. 16.

Vidit difficultatem Ochamus, ob id Ariſtotelis auctoritati ſategit occurrere dicendo, Philoſophi conſilium eò tendere, ut probet aduerſus Parmenidem, & Meliſſum fieri non poſſe, ut aliquid ſit quantum, niſi multa ſint; quoniam illud quantum continet multitudinem partium, proindeque ſi ſubſtantia, & quantum ſunt, neceſſariò ſunt multa. Addit autem ſi quandoque Ariſtotelem reperitur dixiſſe ſubſtantiam materialem non eſſe quantam, aut quidpiam ſimile, intelligendum ab Ariſtotele propoſitiones illas dici, non eſſe per ſe, quoniam nomen *quantitas* connotat partes diſtare loco, & ſitu, quod non connotat hoc nomen *ſubſtantia*, nec *qualitas*.

Quam inſulsè tamen Ochamus Ariſtotelis verba fuerit interpretatus nullius laboris erit deprehendere, ſi Philoſophi ſententiam expendamus, comperiemus enim non dixiſſe impoſſibile eſſe aliquid reperiri quãtum, niſi multa ſint, quoniam illud quantum continet multitudinem partiũ, eius enim hæc verba εἰ μὲν τοίνυν καὶ οὐσία ἐστι, καὶ ποσὸν, δύο καὶ οὐχ ἓν τὸ ὄν. *Si igitur, & ſubſtantia eſt, & quantum, duo, & non unum eſt, quod eſt.* Dicendo igitur duo, non ait multa eſſe entia, quemadmodum Ochamus interpretatur, ſed potius, unum genus entis eſſe ſubſtantiam; alterum à ſubſtantia reipſâ diſtinctum, quod quantitas nuncupatur, quod ex illis verbis δύο καὶ οὐχ ἓν τὸ ὄν, *Duo, & nõ unum eſt quod eſt*, euidenter colligitur. Et eo minus multitudo entium ex quãti diuiſione orta in præſentia poteſt uſurpari; quoniam non eſt ad rem; non enim Meliſſum ea dementia cœperat, ut arbitraretur omnia in hoc uniuerſo eſſe quoddam unum quantum, cùm potius ipſe ſuſpicaretur omnia eſſe eiuſdem naturæ & eſſentiæ; illud tamen infinitum eſſe; aduerſus autem hunc dicendi modum Philoſophus inuehitur demonſtrare contendens cohærere ſimul non poſſe, quòd ſcilicet unum ſit ens; & quòd illud ſit infinitum; quoniam ex infinitate colligitur dandam eſſe quantitatem præter ſubſtantiam, cui meritò quantitatis infiniti affectio conueniat.

Ochami interpretatio reijcitur.

Nec etiam admittenda eorum interpretatio, qui dicunt ex Ariſtotelis verbis non colligi, niſi diſtinctionem quandam rationis inter quantitatem, & ſubſtantiam, cum fundamento in re, ad eum modum, quo diſtingui exiſtimantur in homine animalitas, & rationalitas; ſuſceptâ enim diſputatione cum Meliſſo non intendit aduerſus ipſum aliam eſſe formalem rationem quantitatis, & aliam ſubſtantiæ demonſtrare; non enim erat operæ pretium hanc prouinciam ſuſcipere; ſed potius dandum eſſe in natura ens unum, quod dicitur ſubſtantia, aliud quod dicitur quantitas, non curans an illa dicantur eſſe coniuncta, vel ſeiuncta, cum ſatis habeat oſtendere inter hæc ex rei natura diſtinctionem intercedere. Hoc autem ſplendidè conſtat ex ea, quâ utitur, argumentationis forma ut aduertenti perſpicuum ſatis eſſe poteſt. Et ex eo vel maximè reijcienda hæc interpretatio, quòd Philoſophus ait, ut nuper aduerti, δύο καὶ οὐχ ἓν τὸ ὄν, *Duo, & non unum eſt, quod eſt.* His enim verbis uti minimè ille potuiſſet, ſi de diſtinctione per intellectum, etſi cum fundamento in re, ſermonem habere voluiſſet; quid enim ineptius foret, quàm dicere, animalitas, & rationalitas in homine, duo & non unum ſunt entia? longè quidem accommodatius diceretur, duæ ſunt formales rationes unius entis, nimirum hominis; quæ ſi Ochamus animaduertiſſet, meâ ſententiâ, interpretationes illas non adhibuiſſet, ſed accuratius Philoſophi mentem perſcrutatus, veriorem opinionem amplexus fuiſſet, eam ſcilicet, quam nos in præſentia tuemur. Veritatem eandem expreſſit alibi, ita loquens τὸ δὲ μῆκος καὶ πλάτος καὶ βάθος, ποσότητες, ἀλλ' οὐκ οὐσίαι, 7. Diuin. tex. 8.

Aliorum interpretatio reijcitur.

Lon-

Longitudo verò, latitudo, & profunditas, quantitates quædam, ſed non ſubſtantiæ ſunt. Mox verò ſubdit τὸ γὰρ ποσὸν οὐκ οὐσία, ἀλλὰ μᾶλλον ᾧ ὑπάρχει ταῦτα πρώτως, ἐκεῖνό ἐστιν οὐσία. *Quantitas etenim non eſt ſubſtantia, ſed magis cui, hæc ipſa primò inſunt, illud eſt ſubſtantia.* Nec ſcitè admodum Ochamus ad connotationem confugit, quaſi Philoſophus non maiorem diſtinctionem inter quantitatem & ſubſtantiam, quam penès connotata, recognoſcendam velit; cum nihil euidentius ab eo prolatum fuiſſe, quam diſtinctionem prædictam ex rei natura eſſe, cuique fatendum omninò ſit.

Haud facilè tamen principiis naturæ lumine perſpectis iam expoſitam veritatem licet oſtendere; non tamen deſperandum.

Prima ratio deſumpta ex non repugnantia. Et primò quidem accedat ratio deſumpta ex non repugnantia. Subſtantia ſiquidem ſecundum eſſentiam, naturamque ſuam, dicit dontaxat, ut ſit per ſe, ſiue ut per ſe exiſtat; accidentia autem, ſuas habent peculiares, atque determinatas naturas, à ratione ſubſtantiæ diſtinctas, intellectûs quacunque negotiatione ſeclusâ, ut alia eſt quantitatis, alia qualitatis ratio &c. à ratione ſubſtantiæ; hæc autem quantitatis, hoc eſt extenſionis, vel impenetrabilitatis &c. ratio, eadem prorſus eſt, eodemque modo ſe habet, tam reſpectu ſubſtantiæ, quàm reſpectu aliarum rerum. Cum igitur quantitatis, & aliarum rerum ſint rationes omninò diuerſæ, non repugnabit dari unam ſine aliis; itaut extenſionis ratio, nimirum quantitas, accidentaria quædam ſit forma, cuius effectus formalis ſit extenſum eſſe loco, vel eſſe impenetrabile, prout eius natura in uno, vel in alio poſita iudicatur.

Reſponſionis præoccupatio eiuſdemq; confutatio. Non me præterit quempiam dicturum, allatâ ratione quantitatis conceptum, tum à ſubſtantia generatim accepta, tum ab accidentibus reliquis aliquo modo diſtingui probatum reddi, non tamen intentum oſtendi, cum ab aliquo dici poſſit, accipiendam eſſe rationem ſubſtantiæ corporeæ, & diuiſibilis; hæc enim ratio differentia eſt determinans in uniuerſum ſubſtantiam; itemque ſumendam eſſe rationem accidentis corporei, prout communem omnibus, & ſingulis accidentibus corporeis; vel breuius accipiendam eſſe rationem entis corporei, & quanti; & hanc eſſe formaliter, & eſſentialiter extenſionem citra quamlibet accidentariam formam ſuperadditam.

Prima confutatio. Quam autem hæc inconſideratè dicantur, ex eo licet intelligere, quòd etſi tantummodò ſpectetur ſubſtantia corporea, & quodlibet ex accidentibus in materiam immerſis; nihilominus cogitandum optimè quidem intelligi poſſe corporeæ ſubſtantiæ rationem in eo conſtitutam, ut ſubſtantia hæc poſtulet per aliquid ſuperadditum extendi; ac impenetrabilis reddi; itaut eius partes extra ſe inuicem per aliquid extrinſecus adueniens conſtituantur, eademque reddatur penitus impenetrabilis, quod etiam de cæteris accidentibus poteſt intelligi. Nulla igitur repugnantia, quominus quantitas continua permanens (de hac enim in præſentia loquor) accidentaria quædam ſit forma, quæ ſubſtantiam afficiendo, eandem extenſam loco, ac impenetrabilem reddat.

Secunda ratio. *D*einde ſubſtantia ex ſe penetrabilis eſt, quemadmodum, & quodlibet ex materialibus accidentibus, quantitate exceptâ; conſequens propterea fit, ut quãtitas ab omnibus his ex rei natura diſtinguatur. Aſſumptum mihi probatum redditur, ex eo quòd materia, & forma tam ſubſtantialis, quàm accidentalis per intimam penetrationem uniuntur; formæ ſiquidem omnes materiales, non modo extrinſecus materiæ adhærent, ſed eandem intimè quoque penetrant, atque peruadunt; non igitur quantitas poteſt, cum his omnibus idem re ipſa eſſe; quandoquidem impenetrabilitas quantitatem ipſam comitatur; inde ſiquidem eſt, ut duæ quantitates, duæque res quantæ nequeant ſe inuicem penetrare, ſeque mutuò peruadere, ac eodem in loco ſimul conſtitui.

Quid Ochami ſectatores reſpõdeãt. Ex Ochami ſectatoribus ſunt, qui reſpondent quantitatem tribuere impenetrabilitatem ſubiecto ſecundum illam rationem, quâ ſubiectum eſt, vel & in idem recidit ſecundum rationem illius, cuius dicitur quantitas; adeout materia quanta ſit impenetrabilis cum alia materia, & ſubſtantialis forma cum forma ſubſtantiali, & accidentaria cum accidentaria; collatis videlicet huiuſmodi formis, quæ ſint eiuſdem ſpeciei.

Confutatio. Hi tamen decipiuntur ignoratione conceptus quantitatis, qui in eo planè conſiſtit, ut extenſionem rei, quam afficit quantitas præbeat ſaltem in actu primò inde autem profluit impenetrabilitas, quæ nullâ vi poteſt auferri in eodem ſaltem actu, quo quantitas extenſionem tribuit; vel ſupponens ſubſtantiam corpoream extenſam quantitas afficiendo illam reddit impenetrabilem; ſiue igitur quantitatis ratio ſit in materia, ſiue in forma tam ſubſtantiali, quam accidentali, impenetrabilitatem tribuit ei, quod afficit; quamobrem nulla forma poſset materiam peruadere, quod à veritate tam remotum, quàm quod remotiſſimum.

Aliorum reſponſio. Alij verò difficultatem eo exiſtimant diluere reſpondendo hactenus tradita poſſe quidem admitti de quãtitatibus rationis eiuſdem, non autem diuerſæ. Hoc autem inſulſè dicitur, quandoquidem iuxta formalem quantitatis rationem nulla diuerſitas, cùm omnis differentia penès ea, quæ quanta dicuntur, attẽdi debeat. Diuerſitas enim eſt in ratione materiæ, & formæ; at ſi quantitas idem reipsâ eſt, cum utraque, non propterea diuerſitas foret in ratione extenſionis, & impenetrabilitatis tam in actu primo, quàm in actu ſecundo; proindè actualis impenetrabilitatis effectus idem utrique ſcilicet materiæ & formæ deberet conuenire; unde non poſſent ſe mutuò peruadere. Interea tamen non diſſimulandum rei propoſitæ determinationem ex quantitatis natura petendam eſſe; hæc enim ſi in eo credatur poſita, ut impenetrabilitatem corporeæ ſubſtantiæ, & eius ratione cæteris accidentibus tribuat in actu primo, vel ſi mauis in illa potentia, ac aptitudine, remota tamen, uniuſcuiuſque rei corporeæ adhoc, ut cum fuerit extenſa ſit impenetrabilis; haud facilè demonſtrare licebit quãtitatem à rebus quantis diſtingui; quin potius oppoſitum citra laborem oſtendi poterit; quandoquidem eadem materiæ entitas ſub ratione diuerſa, & ſubſtantialis, & quantitatiua dici poterit; ſubſtantialis quidem inſpecta, prout per ſe exiſtit, & ſubſiſtit, quod ipſi conuenit abſque dependentia a reliquis, quæ per ipſam exiſtunt, ut omnes materiales formæ, quæ videlicet ex materiæ ſinu educuntur; dicetur autem quantitatiua, quatenus eadem conſiderata ſecundum molem, ſecundum quam ipſi conuenit aptitudinalis extenſio in ordine ad locum, & impenetrabilitas non cum quacunque alia entitate, ſed cum alia materia; cum accidentibus verò ſe ipſis molem non habentibus, penetrabilitas; adeout mole ipſius, hæc omnia loco quidem extendantur. Vide igitur hunc in modum nullam eſſe quantitatem a materia diſtinctam, ſed potius diſtinctionem cauere, inter materiam, & id, a quo poteſtate proxima, vel actu res loco extenduntur, & impenetratio perficitur.

Quamobrem ſi quantitatis natura ſic explicetur, ut dicatur conſiſtere non quidem in ratione menſuræ, vel diuiſibilitatis, nec in extrꝗtate partium, ut plu-

raliꝰ

ralitatem, ac diſtinctionem earum importat; nec ut dicit ordinem ac diſpoſitionem earum in toto, nec in actuali, vel aptitudinali extenſione ad locum; ſed in principio, cui proximè debeatur extenſio impenetrabilis in loco, rectè dicetur quantitas accidentaria forma ex rei natura à rebus quantis diſtincta.

Prima difficultas ex Ariſt. auctoritate depromptæ. Primo de Gen. tex. 41.

Nonnulli tamen obijciunt Ariſtotelis auctoritatem, ubi habet. Ἧ μὲν οὖν δυνάμει τὸ συναμφότερον, οἷον ποσὴ σάρξ, ταύτῃ μὲν αὔξει, ᾗ γὰρ πόσην δεῖ γίνεσθαι καὶ σάρκα· ᾗ δὲ μόνον σάρξ, τρέφει ταύτῃ· τῷ διαφέρει τροφὴ καὶ αὔξησις, τῷ λόγῳ. *Secundum igitur quod potentiâ compoſitum ex utroque eſt, ut quanta caro, ſic quidem auget; etenim quantum oportet generari, & carnem: ſecundum autem quod ſolum caro eſt, nutrit. Etenim ſic differunt nutrimentum, & augmentatio, ratione.* Hinc ex Philoſophi ſententia concludunt, nutrimentum & augmentum eſſe reipsâ idem, ratione tamen differre; ac ob id ad aures ipſius quantitatem à ſubſtantia minimè ex rei natura diſtingui.

Solutio, & auctoritas explicatur

At eo loci Philoſophus nihil minus in animo habuit, cum ibi tantum ſibi demonſtrandum propoſuerit ſemper viuens dicendum nutriri, non tamen augeri; niſi dum plus acquirit, quàm prius haberet; docuit igitur viuens dum nutritur ſimul, & augetur augumentum, & nutrimentum ſic ſe habere, ut illud ab hoc ratione differat; Quoniam prout aliquid recèns ſimpliciter viuenti acquiritur; dicitur ipſum nutriri; quatenus autem plus illi acquiritur, quàm anteà haberet augeri.

Secunda difficultas

Præterea ſic arguunt. Tam ſubſtantia corporea, quàm omne corporeum accidens ſui naturâ partibus integrantibus conſtat; ſuperflua igitur quantitas, à qua tam corporea ſubſtantia, quàm corporeum accidens id expectare debeat.

Solutio.

Sed è duobus, quibus conſtat aſſumptum, unum profectò concedendum, videlicet rem unamquanque corpoream integrantibus conſtare partibus, cum hinc à ſpiritualibus rebus diſcriminetur: alterum autem vel negandum, nempè rem corpoream habere actu partes loco diſſitas, itaut una ſit extra aliam in ordine ad locum; hoc enim materiata ſubſtantia remotiſſimè quidem habet ex ſe, proximè autem à quantitate, & actu ab alia entitate ſuperaddita, expectat. Vel admiſſo rem corpoream ex ſe habere, ut ſit actu extenſa loco, quantitate nihilominus indiget, ut ab ea reddatur impenetrabilis; quid autem ſit conſtare partibus integrantibus, unde res corporea diſcrimen ab incorporeis conſequitur, Sectione ſequenti explicabimus.

Tertia difficultas ſuperius tacta, & etiã ſoluta, hic iterum expenditur.

Quoniam autem vel loco extendi, ſenſu iam explicato; vel extenſum impenetrabile reddi, à quantitate proficiſci contendimus; aliquid negotij poſſet illa difficultas faceſſere, ſuperius tacta; quòd ita ſe habet extenſio ad rem extenſam, quemadmodum intenſio ad rem intenſam, videlicet ad qualitatem; ſed intenſio non eſt accidens rei intenſę, nempè qualitati ſuperadditum; ergo nec etiam extenſio, atque adeo nec quantitas erit accidens rei extenſę adiunctum.

Solutio.

Hęc difficultas diluta ſuperius fuit, admiſſo extenſionem in ordine ad locum rei corporeę merito quantitatis conuenire; ubi fuit adnotatum diſparem eſſe rationem, & ibi dictis hoc amplius adijciam diſparitatis; quoniam nulla ſuppetit cauſa diſtinguendi intenſionem a qualitate, quemadmodum extenſionem à re extenſa; & amplius paritatem hoc potius modo inſtituendam, quemadmodum qualitas, cuius eſt intenſio, ſe habet ad ſubiectum, ita quantitas cuius eſt extenſio ad ſubiectum, quod afficit; ſed qualitas ita ſe habet, ut non ſit reipsâ identificata ſubiecto, ſic etiam & quantitas, de qua in pręſentia inſtituitur ſermo. Sed admiſſo rem corpoream, & præcipuè materiæ ſubſtantiam habere ex ſe, ut ſuo loco ſit extenſa; adhuc tamen concedenda illi quantitas ſuperaddita, tanquam id, à quo debet illa impenetrabilitatem recipere.

Quarta difficultas

Cum autem quantitatem diuiſibilitas conſequatur; propterea nonnulli ſic noſtram ſententiam conantur euertere. Dum quantitas ſubſtantię aduenit, vel illam indiuiſibilem, vel diuiſibilem ſupponit; ſi primum dixeris, illud tibi quoque dicendum, nempè ſubſtantiam totam, ſub tota quantitate, totamque ſub qualibet eiuſdem parte exiſtere, quod ab omni ratione videtur alienum. Si ſecundum, nihil erit in cauſa, cur quantitas adueniat, cum ſubſtantia iam haberet, quod alioquin à quantitate ſibi foret expectandum.

Solutio.

Facilè tamen obuiam itur, quandoquidem ſubſtantia naturæ ordine quantitatem præcedit, non ita quidem, ut poſitiuè ſit indiuiſibilis, quaſi dicens poſitiuum indiuiſibilitatis gradum, quem perpetuò quantitati ſubiecta ſubſtantia ſibi vendicaret; ſed indiuiſibilis dicenda negatiuè, quatenus ex ſe non eſt formaliter diuiſibilis, qualis eſt apta reddi per quantitatem, ſenſu iam explicato, qua de re copioſius alibi.

Hucuſque de quantitate continua permanenti; idē de continua ſucceſſiua concluditur.

Hactenus diſtinctio tradita ex rei natura eſt; quanta verò ſit, lis adhuc ſub iudice; de quo partim in naturali, partim in diuina tractandum Philoſophia; Id videtur addendum interea, quòd ut ea rei naturâ quantitas permanens à re quanta; ſic etiam ſucceſſiua nempe tempus, ab eo cuius eſt menſura, videtur diſtingui. Res autem, quæ quantitati continuæ ſucceſſiuæ ſubijcitur, qualibet res eſt ſucceſſiuè durans in tempore per partes poſt partes, cuiuſmodi eſt propriè motus. Cogitandum igitur, quemadmodum continua quantitas permanens accidentaria quædam eſt forma, quæ vel res extendendo permanentes facit illas habere loco partes extra partes, ſenſu iam explicato; vel extenſas hoc modo, reddit quidē impenetrabiles; ſic etiam dari formam quandam accidentariam, qua motus ſucceſſiuè per partes poſt partes extendatur in tempore; hoc ſolùm intercedente diſcrimine; quòd quantitas permanens, vel id potentiâ proximâ tantummodò præſtat; vel nullo modo; ut paulo antea dicebam; at verò continua ſucceſſiua, id actu tribuit.

Quantitatem reipſa non diſtingui à materiæ ſubſtantia abſque diſcrimine poſſe

Non diſſimulabo tamen ab aliquo dici poſſe quantitatem reipſâ non diſtingui à materiæ ſubſtantia, adeòut res materiâ conſtantes, ab ipſa materia habeant, ut ſint loco quidem extenſæ, & impenetrabiles; hinc enim abſurditatis nullum periculum imminet; propterea quòd forma qualibet, tam ſubſtantialis, quàm accidentalis poterit materiam ipſam peruadere; unum enim nequit cum alio penetrari loco, quando utrumque ſit quantum; at ſi alterutrum duntaxat quantum ſit, nihil obſtat, quominus ab alio, utpotè non quanto, penetretur. Et ita reuerâ contingit, nam anima intellectiua, veluti dimenſionibus deſtituta, materiam quantam peruadit. Neque dicas hoc euenire quoniam anima intellectiua non modo eſt dimenſionibus exuta, ſed etiam ſpoliata partibus entitatiuis; Ad rem enim de qua agitur, nihil refert; quoniam non poſſe unum cum alio penetrari loco, non oritur ex eo, quòd utrumq; partes entitatiuas habeat, ſed quoniam conſtat partibus, non ſolùm entitatiuis, ſed etiam talibus, ut ijs conueniat impenetrabilitatis ratio; itaque iuxta hunc dicendi modum tam materia, quàm ſubſtantialis forma, animam intellectricem

Declaratur ſuperior dicendi modus.

excipio, ſubſtantia corporea eſſet, quatenus utraque partibus entitatiuis conſtaret; hoc tamen diſcrimine intercedente, quòd materia haberet rationem impenetrabilitatis, meritò cuius non poſſet ipſa cum alia materia compenetrari; ſubindèque compoſitum cum

com-

compoſito; ſubſtantialis autem forma non item, quod de accidentaria quoque poteſt intelligi. Neque ab hac philoſophandi ratione Stagiritica diſſentiet, cum ei tantum in animo foret aduerſus Meliſſum oſtendere, præter genus entis, quod ſubſtantia dicitur, aliud concedendum eſſe nomine quantitatis appellandum, eò quòd finitum, & infinitum affectiones ſint quantitatis; nam adhuc duplex hoc genus entis recognoſcendum foret; nempè, ſubſtantia præcisè dicat rationem per ſe ſubſiſtendi conuenientem ſubſtantiæ quantæ, & non quantæ; deturq; ſubſtantia extenſionem, & impenetrabilitatem inuoluens, puta materiæ ſubſtantia quæ ſit quanta, & extenſionis ratio præciſa ſit quantitas, atque detur ſubſtantia non quanta.

Prima difficultas.

Aduerſus tamen hæc illud eſt, quod ex ineffabili Euchariſtiæ Sacramento frequenter à Theologis obijci ſolet. Primò enim, inquiunt; ſi materia ante opus mentis à ſua quantitate, per quam eſt extenſa, & impenetrabilis, non diſtinguitur; ipſa ſibi erit vi propriæ entitatis adæquata ratio, totumque fundamentum extenſionis, & impenetrationis; ac ob id nunquam eſſe poterit materia ſecundum entitatem, quin ſit extenſa & impenetrata, ac impenetrabilis; quod tamen euidenter eſt falſum, quoniam Chriſti Domini materia in Sacramento Euchariſtiæ inextenſa eſt, & penetrata, quippè quæ, eſt tota in toto, & tota in qualibet loci parte.

Solutio indirecta.

Mirum tamen quòd non aduertant, ſe quoque teneri huic difficultati occurrere; argumentum enim ſic licet aduerſus ipſos retorquere. Si quæ eſt ratio ponendi quantitatem, quæ apud ipſos realiter à materia diſtinguitur, eſt, ut illi ſit adæquatum fundamentum extenſionis, & impenetrationis, ſeu ut ſit id, unde materia ſuam extenſionem, ac impenetrationem habeat; proindèque nunquam eſſe poterit materia cum ſua à ſe diſtincta quantitate, quin ſit hoc ipſo extenſa, & impenetrata; at hoc falſum omninò; quoniam Chriſti Domini materia in Euchariſtia eſt cum ſua à ſe diſtincta quantitate, ut ipſi contendunt, & nihilominus eſt inextenſa & penetrata; ergo dicendo quantitatem à materiæ ſubſtantia diſtingui, in eandem difficultatem incurritur; quod autem ipſi pro difficultatis enodatione, ut diſtinctionem quantitatis à materiæ ſubſtantia tueantur, in medium afferent; licebit uſurpare ad defendendum quantitatem nullatenus ex rei natura à materiæ ſubſtantia diſcriminari. Si igitur reſpondeant Chriſti materiam in Euchariſtia per quantitatem à ſe diſtinctam extendi, non quidem in ordine ad locum, ſed ſolùm in ordine ad ſe: idem reſponderi poterit de quantitate indiſtincta à materia, ita ut, quod ex eorum ſententia quantitati à materia diſtinctæ acceptum referri debet; quantitati indiſtinctæ tribuendum ſit. Quod ſi reſpondeant, quantitatem ſic eſſe ſibi fundamentum adæquatum ſuæ extenſionis, & impenetrationis, ut non poſſit eſſe non extenſa, ac non impenetrata impenetratione in actu primo, non tamen in actu ſecundo; nempè ut poſſit quidem carere actuali impenetratione, ſed non exigentiâ, ſiue appetitu naturali impenetrationis actualis; hoc idem de quantitate indiſtincta à materiæ ſubſtantia reſpondebitur.

Actualis impenetratio, unde proueniat inferius dicetur.

Vnde autem habeatur actualis impenetratio, non facilè explicatu. Illud mihi certum, non eſſe præſentiam localem, ut nebulones quidam exiſtimant, decepti, ni fallor, iniquâ conceptûs, in quo localis præſentiæ ratio conſiſtat; quod enim corpus cum alio penetrari non poſſit, naturâ quidem localem præſentiam antecedit; ſed de hoc infra.

Secunda difficultas.

Secundum, quod objiciunt, eſt, à ſeparabilitate deductum; realis enim mutua duorum ſeparabilitas firmiſſimum eſt argumentum realis diſtinctionis inter illa; at verò quantitas in Euchariſtiæ Sacramento realiter à materia ſeiungitur; ergo quantitatem re à materia diſtingui neceſſe eſt; minorem oſtendunt, quia materiâ panis ibi non exiſtente, quantitas exiſtit, cum idem maneat eius formalis effectus, videlicet eædem, quæ prius dimenſiones cum priſtina impenetrabilitate, alijſque accidentibus, puta figurâ, colore, ſapore, grauitate &c. at ſine quantitate exiſtente, implicat exiſtere dimenſiones, extenſionemque localem, ac impenetrabilitatem, cum implicet effectum formalem ſine ſua formali cauſa exiſtere; quòd verò eædem maneant dimenſiones locales, extenſiones, ac impenetrabilitates, ſenſus teſtimonio confirmant.

Solutio indirecta.

At ſi rectè attendas, facilè reperies ab aduerſarijs quædam aſſumi, quæ non ſatis cum veritate conſentiunt. Nam figura, ut hinc exordiar, non eſt quædam entitas poſitiua ſubiecto aduenientis diſtincta à locali præſentia, ut opportuno loco demonſtrabo. Color non eſt, ut aliàs adnotaui, forma quædam accidentariæ naturæ, ducens ortum à permixtione primarum qualitatum, ut vulgò creditur; ſed ſit per reflexum, vel refractum lumen, quod proprio loco manifeſtè conſtabit. Nec etiam grauitas eſt accidentaria forma ſubſtantiæ adueniens, cum potius ſit ipſiſſima materiæ ſubſtantia, ſic de ſapore ἀνάλογον, *analogòs* philoſophandum. Dimenſiones ergo duntaxat ſuperſunt, quæ iuxta hunc dicendi modum à materia non diſtinguuntur, quam tamen ibi deeſſe Conciliorum ſanctiones decernunt.

Solutio directa.

Fateor utriuſque difficultatis vim. Illud mihi certum ibi Chriſti corpus exiſtere dicendum, eo ſenſu, iuxta quem vera ſit ab eo propoſitio enunciata, *Hoc est corpus meum*, cum is mentiri non poſſit; quo autem pactò ibi ſit, minimè declaratum reliquit. Qui autem exiſtimant quantitatem reipsâ non diſtingui à materiæ ſubſtantia, ut à prima ſe expediant difficultate, dicunt ſibi certum, & exploratum eſſe, quod nuper dicebam, ſcilicet ibi Chriſti corpus præſens eſſe ſub ſpeciebus ſacramentalibus ſenſu, iuxta quem propoſitio ab eo enunciata, poteſt veritate comprobari, eoquòd mentiri nequeat; ſe autem ignorare quo id pacto contingat. Sed hoc non eſt difficultatem diluere, niſi hoc loquendi genere ſubobſcurè dicant eadem reipsa, quæ prius accidentia ibi quidem adeſſe; proptereaquòd eorundem, quæ prius itidem ſubiecta ſubſtantia adſit, à quo ſummoperè catholica fides abhorret.

Vera ſolutio.

Confugiendum igitur ad ſuperius tradita, dicendo videlicet extenſionem in ordine ad locum, & impenetrationem in actu ſecundo, oriri ab entitate ſuperaddita materiæ, ſeu à quantitate ab ea, ex rei natura diſtincta; materiæ verò ſit illud idem in actu primo tribuere.

Secundę difficultati, quomodo quidam decurrant.

Facilius ſecundæ difficultati occurrunt, dicendo ex huius myſterij fide minimè conſtare quid in pane, quidque in vino ſubſtantiale ſit, & quid accidentale, ſolumque de fide tenendum panis, vinique ſubſtantiam ibidem deeſſe, & loco eorum Chriſti Domini corpus, ac ſanguinem realiter eſſe ſub ſpeciebus panis, & vini; ſpecierum nomine intelligendo non accidentia, prout à Peripateticis uſurpantur deſtituta ſubiecto; ſed eadem ſecundum apparentiam. Itaque ex eorum placito in Euchariſtiæ Sacramento non remanet reale principium impenetrabilitatis conuenientis pani, quod ſubſtantiale eſt, utpotè ipſa ſubſtantia panis; ſed remanet eius principij ſpecies; id eſt apparentia; ſeu, quod in idem recidit, remanet ipſum principium

cipium apparentèr, Deo id prouidente ad occultandum miraculum, ſicut ob rationem eandem ſupplet ſubſtantiam panis reproducendo, vel alitèr, in eo, qui panem conſacratum ederit. At hæc enunciant obliti eorum, quæ ſoluendæ prioris difficultatis gratiâ dixerunt. Nam fatebantur quantitatem indiſtinctam à materiæ ſubſtantia, principium non eſſe formale, à quo ſit expectanda actualis extenſio, & impenetratio; ſed tantùm in actu primo: nam in actu ſecundo ab alia entitate ſuperaddita utrumque effectum recognoſcendum arbitrabantur; ut igitur ſibi conſtent, hoc idem in præſentia dicere tenentur; proindèque in Euchariſtię Sacramento, ſubſtantiam panis, & vini deeſſe, remanere tamen actualem extenſionem, quam dicebant à ſubſtantia re verâ diſtingui; itaut inibi ſit Chriſti corpus ſub panis, viniquę ſpeciebus, quæcunque illæ ſint, nihil enim refert, cum ſatis ſuperque ſit, ut præſeferant ea, quibus, & panis, & vini corpora iuxta naturæ ſtatum videbantur affecta.

Compendio res explicatur.

Vt autem hucuſque tradita paucis complectar, rem ſic explicabo. Si non foret difficultas ex Euchariſtiæ Sacramento deprompta, quantitas nullo modo à materiæ ſubſtantia diſtingui dicenda foret; nec alia eſſet agnoſcenda ſuperaddita entitas, cui actualis extenſio, & impenetratio deberet accepta referri; ſed totum id ab ipſa materia prodiret; à materia autem compoſitum, omniſque forma tam ſubſtantialis, quàm accidentalis extenſionem localem, & quidem actualem quoque, recognoſceret. At admiſſo, quod de Sacramento traditur, materia quidem, quemadmodum, & omnis forma corporea, dicenda conſtare partibus entitatiuis; ita tamen ut præter hoc, materia id ſibi vendicet; nempè rationem quandam, quâ per ſe ipſam poſtulet extendi loco; fierique impenetrabilem; quod eſt eſſe tale in actu primo; per aliam verò ſuperadditam entitatem, quæ ſit quantitas, habeat, ut ſit actu extenſa, & impenetrabilis, quod eſt eſſe tale in actu ſecundo; cum hoc formis corporeis, alioquin entitatiuas partes habentibus, beneficio materiæ, cui iunguntur, ex eius potentia eductæ, conueniat. Non licet autem decernere, quanta ſit hæc ex rei natura diſtinctio, niſi determinetur, quo pacto ibi accidentia remaneant; nam ſi diceretur ſecundum apparentiam, ſufficeret diſtinctio modalis; itaut actualis extenſio, & impenetratio, non res, ſed rei modus exiſtimari debeat. At ſi reuerâ ibi remaneat; actualis extenſio, ac impenetratio, res iudicanda erit.

Proponitur difficultas.

Illud tamen in hac ſententia difficultatis occurrit, quod materiam conſtituit principium à quo proueniat extenſio, & impenetratio in actu primo, cum alioquin in actu ſecundo ob Euchariſtiæ Sacramentum alia ſit opus entitate ſuperadditâ. At hoc videtur non minus de corporeis omnibus formis dicendum, cum id à ratione quadam communi, & materiæ, & formis corporeis proueniat; qualis eſt conſtare partibus entitatiuis.

Solutio.

Ex dictis tamen difficultati ſit ſatis; nam exigere actualem extenſionem, & impenetrationem duobus modis contingit; nempè ratione ſui, vel ratione alterius. Exigentia ſimpliciter fundatur in eo, quod eſt entitatiuis partibus conſtare; at exigentia ratione ſui, materiæ eſt propria; ratione verò alterius, peculiaris eſt formis corporeis, tanquam è materiæ potentia eductis.

Secunda difficultas.

Illud etiam obijci poſſet, quòd corpus Chriſti Domini exiſtens totum in toto, & totum in qualibet parte loci, præditum eſt quantitate; ergo hæc non poterit ſubſtantiam actu extenſam reddere in ordine ad locum.

Solutio.

Hoc tamen non perturbet, quoniam ſi corpus illud à quantitate nil aliud habet, quàm ut aptitudine ſit extenſum, cùm hoc à materiali ſubſtantia habere poſſit, ſuperflua eſt illa entitas ſuperaddita.

Quorundam reſponſio.

Neque ſit ſatis reſpondendo à ſuperaddita entitate, quantitateque, proximam, à materiali ſubſtantia, remotam aptitudinem haberi. Nullo ſi quidem fundamento datur iſta diſtinctio.

Reſponſionis impugnatio. Aliorum reſponſio. Reſponſionis impugnatio.

Neque dicant quantitatem requiri tanquam ſubiectum proximum cæterorum accidentium, quibus corporea ſubſtantia afficitur; nam iuxta naturę vires, requiritur quantitas, hoc eſt actualis extenſio tanquam ſubiectum *quo*, cum ſubiectum *quod* ſit ſubſtantia corporea, præſertim materia; at hoc per vires ſupra naturæ ordinem ſuppletur.

Aduertentio.

Cæterum cum dixi grauitatem non eſſe quidpiam diſtinctum à ſubſtantia corporea, & nominatim forſan à materia, non eſt, cur me redarguas, eòquòd in Euchariſtiæ Sacramento adſit grauitas, etſi panis, & vini ſubſtantia abſit. Supplet enim Deus, tanquam efficiens ſupra naturæ ordinem ad occultandum miraculum, quemadmodum cum ex Sacramentalibus ſpeciebus nutritio contingit; & ex iiſdem antiquatis vermium accidit generatio. Quod cùm inter diſputandum aliquando reſpondiſſem, audiui Theologum iratè reſponſum impugnantem dicendo miracula non occultanda, ſed potius manifeſtanda à Deo, ob maiorem ſui gloriam. Tum ab ipſo pacato quidem animo, & ſubridens petij, cur Deus Chriſti Domini corpus ſub ſacramentalium ſpecierum velamine latens non manifeſtet; obticuit, unde mihi viſus eſt ſe pœnituiſſe, in tam promptam oppugnationem fuiſſe prolapſum.

SECTIO DECIMA.

Quid ſit quantitas continua, quæque ſpecies ipſius.

Quantitatis eſſentia non in eo conſiſtit, ut cæteris rebus partes entitatiuas tribuat. Prima ſententia.

QVanuis in re tam dubia vix datum ſit aliquid decernere. Primò tamen ille dicendi modus amplectendus videtur, qui quantitatis naturam affirmat non in eo conſiſtere, ut rebus corporeis, præſertim ſubſtantię, integrantes partes impertiatur. Hoc mihi tam euidens, ut vix animum ad credendum inducam, oppoſitum alicui perſuaſum eſſe potuiſſe; ſubſtantia enim, quemadmodum, & omnis alia res corporea, ſuis eſt per ſe ipſam inſtructa partibus, naturâ prius, quàm dimenſionibus affecta ſit; non enim tota ſubſtantia eſt ſub qualibet quantitatis parte, ſed ſubſtantiæ partes, aliæ alijs quantitatis partibus ſubijciuntur; non ergo quantitatis natura in eo videtur poſita, ut huiuſmodi partes cæteris rebus attribuat.

Explicatur ratio partis entitatiuæ & eſſentialis.

Operæ tamen hic pretium eſt, non nihil in huiuſmodi partibus explicandis immorari, cùm ea earum notitia plurimum pendeat quid nobis de re propoſita dicendum ſit; ſunt autem commemoratæ partes illæ, quas entitatiuas appellant, quibus unaquæque res corporeæ naturæ, ſiue ſit ſubſtantia, ſiue accidens, omninò conſtare debet, cùm hoc præcipuum ſit, quo diſtinguitur à rebus illis, quæ ab omni materiæ concretione ſeiunctæ, conſueuerunt ſpirituales appellari. Hæ itidem partes integrantes dicuntur, quas ut probè nos explicare valeamus, præ oculis habere cogimur, longè diuerſam eſſe rationem partis eſſentialis, ab entitatiua, ac integrali, licet eidem rei partis utriuſque ratio plerunque contingat. Integralis pars, phyſica perpetuò eſt; eſſentialis, non item, cùm alia ſit phyſica alia autem metaphyſica; illa diuiditur in per ſe potentiam, & per ſe actum, nimirum in materiam, & formam; hæc verò in genus, & differentiam. Partes eſſentiales phyſicæ duntaxàt in ſubſtantia compoſita

repe-

reperiuntur, iat integrantes, ſiue entitatiuæ, tam in ſubſtantia ſimplici corporea, puta materia, & forma ſubſtantiali, excepta animâ intellectrice, quàm in accidentibus corporeis inueniuntur.

Materiæ habita ma- gis explicatio.

At in horum gratiam conſideremus materiam; hæc enim deprehendemus geminam ſibi partis rationem vendicare; nam ut eſt res habens per ſe potentiam ad formam ſuſcipiendam, tanquam ad ſui perfectivum, ſe habens per modum per ſe actus, eſt pars eſſentialis, quemadmodùm & forma, quoniam ea ambabus ſe habentibus, ut dici, eſſentia totius effloreſcit; nimirum ea his conſurgit totum habens determinatam eſſentiam, ac ob id diſtinctum ab omni alio; eadem quoque materia, pars entitatiua, & integralis eſt, ſi referatur ad uniuerſam materiam, tanquam ad totum homogeneum, quoniam res eſt diſtincta ab alia materiæ parte; ita tamen ut una vel ſit actu, vel ſaltem aptitudine extra aliam inordine ad locum; quâ ratione materia collata cum forma, à qua perficitur; & cum toto, quod utraque componit, non habet rationem partis integrantis, eòquòd mutuò ſe peruadunt, adeout non ſint res, quarum una poſtulet vel actu, vel aptitudine ſaltem loco ab alia diſiungi.

Colligitur in quo ratio utriuſque partis conſiſtat.

Hæc porrò de corporeis etiam accidentibus intelligenda. Ex his ſatis apertè conſtat, quod nobis in animo erat explicare, videlicet, quæ ſit ratio tam integralis, quam eſſentialis partis. Neglectâ igitur parte, tanquam ſpectante ad conſtitutionem eſſentiæ; & inſpectâ duntaxat in ordine ad totum integrale (nam de parte iuxta priorem conſiderationem, nulla videtur ſuppetere difficultas) pronunciatum à nobis fuit quantitatis non eſſe rebus corporeis entitatiuas, ſeu integrales partes tribuere ob rationem paulo ſuperius traditam, quia ſcilicet ſubſtantia quemadmodum, & res omnis alia corporea, ſuas per ſe ipſam habet partes naturâ prius, quàm dimenſionibus quantitatis affecta ſit.

Confirmatio.

Idem ex eo quoque confirmatum redditur; quoniam ſi quantitatis eſſet munus cæteris rebus corporeis commemoratas partes tribuere; vel id præſtaret, quoniam illas efficeret; & hoc intolerabile prorſus, cùm quantitatis non ſit agere, & multo minus agendo ſubſtantiam producere. Vel eueniret eò quòd quantitas formaliter illas tribueret, quod etiam intolerabilius, quandoquidem formalis cauſa, quemadmodum tunc ſupponeretur quantitas, nequit aliud quidpiam præſtare, quàm ſe ipſam communicare ſubiecto, atque illud vel actu, vel aptitudine extendere, & eidem impenetrabilitatem impertiri; non autem ipſi communicare partes. Vt præteream huiuſmodi partes integrantes tam corpoream ſubſtantiam, quàm accidentia corporea, eſſe à quantitate diuerſas; proindèque non poſſe à quantitate ipſa prodire, tanquam formales effectus à cauſa ſua. Quantitas utique poteſt ſubiecto ſuas præſtare partes formaliter; non tamen ſubiecti partes integrantes, cùm illud has habeat ex ſe, ut ſuperiùs explicuimus, itaut ſubſtantia corporea ex ſe ſuas habeat partes ſubſtantiales, quemadmodum, & res qualibet alia corporea; unde eſt, ut ijs commemoratas partes quantitas tribuere minimè poſſit.

Secunda ratio.

Præterea in ſubſtantiæ partibus datur & earum eſſe, & *formalis* ratio partis. Ipſum eſſe proculdubiò ſubſtantialis naturæ eſt, quod à quantitate nequit proficiſci; & *ratio* partis non aliud quidpiam addit, quàm conſtitutionem totius. Verumenimverò omni de medio quantitate ſublatâ, ſubſtantiæ partes ita ſe habent, ut ex ipſis verè ſubſtantiale totum conſurgat, & conſtitutio ſubſtantialis eſt, quippè quæ nil aliud, quàm quòd detur ſubſtantia ſecundum ſuum eſſe, quod eſt eſſe partium earundem; non igitur à quantitate prouenit, ut commemoratæ partes totum ſuum conſtituant, rationemque partis obtineant.

Confirmatio.

Accedit, & illud, quòd ſubſtantia naturâ prior eſt quouis accidente; ac ob id etiam quantitate; naturâ prius igitur habet quidquid ad eſſe ſuum pertinet, quod cùm ſit corporeum, neceſſe eſt conſtare partibus, & quidem ſubſtantialis naturæ; quamobrem illas à quantitate non expectabit.

Eſſentia quantitatis in extenſione partium in ordine ad ſe non conſiſtit.

Nec rectius ratiocinantur dicentes quantitatis naturam in illa extenſione ſubſtantiæ in ordine ad ſe, ſiue partium in toto conſiſtere. Ad hoc autem ea me ratio compellit; quoniam tria numero ſunt, quæ dici poſſunt hoc extenſionis nomine ſignificari eaque addi entitati ſubſtantiæ, & rei quantæ; nimirum diſtinctio partium, unio, & ordo; primum certè nequit ab alia accidentaria forma, proindèque à quantitate ſuperaddita proficiſci; cum huiuſmodi diſtinctio in eo conſiſtat, ut qualibet pars peculiare ſuum habeat eſſe diſtinctum ab eſſe alterius partis; hoc autem unaquæque res habet ex ſe, ſicut ex ſe habet ſuum proprium eſſe, itaut illud à nullo quidem extrinſeco mutuetur; Nec etiam ſecundum; unio enim ſequitur conditionem partium unitarum; ut igitur hæ ſuum habent eſſe ante quantitatem; ſic & ante eandem uniuntur; alioquin totum ſubſtantiale non anteiret naturâ quantitatem, quemadmodum reipsà debet anteire. Neque tertium, videlicet ordo, qui proculdubio inter illas partes ante quantitatem reperitur; cum enim verus, ac realis ſit nexus inter illas; neceſſe eſt quamlibet certam partem immediatè alteri certæ parti, & non omnibus uniri; itaut aliæ ſint extremæ, & aliæ mediæ in ordine ad ſe, quamuis quoad locum forent omnes immediatè coniunctæ; hoc eſt in eodem loci puncto ſimul exiſtentes, ad quod profectò non eſt opus ulteriori formâ accidentariæ naturæ; quinimmò fieri nullo modo poteſt, ut huiuſmodi ordo in ſubſtantia prouenìat ab illa; ut enim partes earundemque unaus: ſic ipſarum ordo quantitatem naturâ præcedit. Hoc autem inde ſuaderi poteſt; quoniam naturâ prius debent partes uniri, quam quantitatem recipiant; cùmque nequeat una immediatè omnibus uniri; neceſſe eſt id ordine quodam contingere, ac ob id quantitatem ipſam etſi non tempore, ſaltem naturâ antecedere.

Ratio.

Quantitatis eſſentia non in ratione menſuræ conſiſtit.

Præterea diſſentiendum ab illis, qui quantitatis eſſentiam, vel in ratione menſuræ, vel diuiſibilitatis, vel impenetrabilitatis conſtituunt; cum hæc omnia potius ex prima eſſentialique ratione quantitatis emanent. Et certè inſpectâ ratione menſuræ, perſpicuum fit, quod nuper dicebam, cum hæc formaliter reſpectu noſtræ cognitionis dicatur, quatenus nos dimetiendo, rem dicimus tantam eſſe, aut tantam, quantitate, ad quantitatem menſurandam utentes.

Menſura duplex.

Duplex autem menſura conſueuit aſſignari, quarum una paſſiua, altera verò actiua dicitur. Si diligenter autem aduertas, facilè reperies neutram eſſe, in qua eſſentialia ratio quantitatis conſiſtat. Paſſiua nanque in eo poſita eſt, ut res quanta per eam poſſit actiuæ beneficio cognoſci. Actiua verò in eo conſiſtit, ut cognitione ipſius deuenire valeamus in cognitionem alterius quantitatis. Perpetuò igitur per menſuram connotatur notitia, vel extraneca quædam importatur denominatio; cum hoc igitur non contingat, niſi præſuppoſitâ extenſione in ordine ad locum; ſine hac enim repugnat menſura vel actiua, vel paſſiua (ſi ſermo fiat de menſura quoad magnitudinem) conſequens eſt, ut quantitatis eſſentia nequeat in menſura utcunque ſumpta,

Digitized by Google

conſiſtere.

Eſſentia quantitatis in diuiſibilitate non conſiſtit.

Sequitur diuiſibilitas, in qua nec etiam quantitatis naturam poſuam eſſe dicebam. Gemino enim modo licet illam uſurpare. Primò formaliter, quo pacto reſpectum ad potentiam aptam diuidere, præſefert, vel connotationem, aut denominationem extrinſecam inſinuat. Secundo virtute, dicens multitudinem extenſionemque partium; unde res habent, ut diuiſionem ſubire poſſint. Priori modo accepta diuiſibilitas, ad quantitatis naturam profectò non pertinet. Secundo modo, ſi rem animo nonnihil euoluas, citra laborem intelliges diuiſibilitatem idem reipsâ eſſe, ac extenſionem partium, in qua quantitatis ratio ſita eſt; ſi tamen illam non amplè ſumas, prout cuicunque toti conſtanti ex partibus conuenit, quantitate neglectâ, itaut idem ſit, ac extenſio partium in ordine ad ſe; ſed potius illam accipias pro extenſione partium in ordine ad locum; prout igitur diuiſibilitas ab huiuſmodi extenſione diſtinguitur, non erit id, in quo quantitatis natura poſita ſit.

Quantitatis eſſentia non conſiſtit in impenetrabilitate.

Sic etiam improbare licebit, quod erat in partitione poſtremum, videlicet impenetrabilitatem. Rectè namque conijcimus rei, alicuius naturam in aliquo conſtitutam eſſe non poſſe, quando in re propoſita ratio quædam adinuenitur, unde id proficiſcitur; prima ſiquidem radix eſt ipſa rei eſſentia, nihil in ea ſupponens. Quod ſi ita eſt; cum impenetrabilitas partium, ex eo proueniat, quoniam illæ ſint loco extra ſe poſitæ, ac ob id res ipſa ſit loco extenſa, unde non poſſit cum alijs eodem modo ſe habentibus, neque pars cum parte penetrari; propterea quantitatis ratio non in ipſa impenetrabilitate conſtituta erit.

In quo natura quantitatis poſita ſit.

Reliquum igitur eſt, quantitatis naturam in eo poſitam eſſe, ut per ipſam unaquæque res corporea loco actu, vel aptitudine ſaltem reddatur extenſa.

Ratio.

Hoc ex eo mihi perſuaſum habeo, quoniam in eo quantitatis ratio poſita cenſeri debet, à quo aliquid habet, ut quantum dicatur; ſed hoc non contingit niſi quatenus loco quidem actu extenſum eſt &c. proindè in huiuſmodi extenſione quantitatis ratio conſiſtet.

Secunda ratio.

Illud etiam accedit, quod continuæ quantitatis permanentis natura exiſtimanda eſt illa, ſecundum quam ad Geometram quantitas pertinet, cum eius ſit huiuſmodi quantitatis genus perſcrutari, ſed ad Geometram non pertinet quantitas, niſi prout extenſionem iam explicatam importat, ratã quam in lineam, ſuperficiem, & corpus tanquam in ſpecies ab ipſo diuiditur; ergo quantitatis continuæ permanentis ratio in prædicta locali extenſione poſita erit.

Explicatio.

Cogitandum autem rem ſic ſe habere, nimirum in re corporea, ne dum quantitatem, ac extenſionem adinueniri; ſed præſentiam quoque circumſcriptiuam in loco, quâ res in certo, definitoque loco per partes extra partes exiſtat; quamobrem in ſubſtantia corporea putandum extenſionem dari, quæ ſit reipsâ extrapoſitio partium in loco, de ſe tamen indifferens ad hunc, vel illum locum; præſentiam autem adiungi, quæ non res, ſed rei modus ſit, ſubſtantiam determinans in hoc, vel illo certo loco, itaut per huiuſmodi extenſionem ſubſtantia id conſequatur, ut una eius pars actu &c. ſit extra aliam in loco; per præſentiam verò ſecundum ſingulas partes ſit hic, vel ibi; præterea extenſio perſeueret eadem; præſentia autem in omni motu varietur.

Diuiſio quantitatis in permanentem, & ſucceſſiuam.

Celebris eſt continuæ quantitatis partitio in permanentem, & ſucceſſiuam. Permanens eſt, quæ ſimul habet omnes partes, uti ſunt omnes res permanentes, ut omnia elementa, mixta tam inanimata, quàm animâ conſtantia; itemque corpora cæleſtia. Succeſſiua porrò dicitur, quæ partes habet in continuo fluxu; alijs abeuntibus, & alijs aduenientibus partibus, ut ſunt motus, ac tempus. Quantitatis enim ratio præcipuè in extrapoſitione partium conſiſtit. Hæc autem bifariam contingit; vel per ordinem ad ſpatium loci, ut eſt quam habent omnia corpora, & hæc permanens quantitas; vel per ordinem ad ſpatium temporis, ut eſt tempus ipſum intrinſecum uniuſcuiuſque motus, & hæc eſt quantitas ſucceſſiua.

Præter quantitatem permanentem dandam ſucceſſiuam.

Tametſi autem quantitas permanens præcipuè quãtitatis rationem ſibi vendicet; non negandum tamen dari quantitatem continuam ſucceſſiuam, quæ non minus ſit veræ quantitatis ſpecies, quàm permanens. Quemadmodum enim datur res habens partes, & partes extenſas, vel extrapoſitas in ordine ad locum, quod à quantitate continua permanenti dicebam oriri, ſic etiam datur res habens partes, & partes extenſas in ordine ad ſpatium temporis, quod quantitati continuæ ſucceſſiuæ acceptum referri debet.

Species quantitatis continuæ permanentis.

Quantitatis autem permanentis continuæ ſpecies perhibentur linea, ſuperficies, & corpus. *Linea eſt magnitudo diuiſibilis ad unum; Superficies ad duo. Corpus ad tria.* Vel clarius. *Linea eſt longitudo ſine latitudine. Superficies eſt longitudo cum latitudine, ſine profunditate. Corpus eſt longitudo cum latitudine, una cum profunditate.* Hæc eadem expreſſe legimus apud Ariſtotelem non uno in loco; cum autem dicitur linea, magnitudo ad unum, ſuperficies ad duo, corpus ad tria; perinde eſt, ac ſi dicatur; linea eſt magnitudo unius dimenſionis, ſuperficies duplicis, corpus autem triplicis. Quorum ea videtur ratio, quoniam quantitatis naturam in eo poſitam vidimus, ut ſit localis extenſio, vel extrapoſitio partium. Hoc autem trifariam contingit; vel ut habeat partes extra partes, ab uno puncto ad aliud, ad latera exiſtente indiuiſibili; & hæc longitudo eſt, ac linea. Vel habet partes extra partes, ne dum hoc modo, ſed etiam ad latera, exiſtente indiuiſibili ſecundum altitudinem, ſeu profunditatem & hæc eſt ſuperficies. Vel tandem habet partes extra partes quaquauerſum, nimirum in longum, latus, & profundum, & hoc eſt corpus. Hæc autem trium eſſe duntaxat quantitatum genera, quamuis Ariſtoteles, probabilibus rationibus oſtendere conatus ſit: non deeſt tamen apud Mathematicos demonſtratio firmiſſimis innixa principijs, quâ Ptolemæus uſus eſt in libello, quem de Analemmate conſcripſit. Supponendum autem à Mathematicis omnia perpendiculari lineâ menſurari; adeout tam longa quælibet magnitudo dicatur, quanta eſt perpendicularis ducta ab uno extremo figuræ ad aliud extremum; ut in parallelogrammo, recta ducta ab aliquo puncto unius lateris, ad latus oppoſitum. Eodem modo latitudinem alicuius quantitatis tantam eſſe dicimus, quanta eſt perpendicularis educta ab unius lateris puncto, ad latus oppoſitum. Profunditas tandem ſiue craſſities, vel altitudo cuiuſque corporis, tanta eſſe perhibetur, quanta eſt perpendicularis educta ab una parte, ad aliam &c.

1. de Cælo tex. 2 & 3. Diuin. tex. 18.

Cur Mathematici linea recta utantur ad dimetiendum.

Cauſa, cur Mathematici lineâ perpendiculari in menſurationibus utantur, ea eſt, quam Ptolemæus præcitato loco pereleganter explicuit; quoniam videlicet, uniuſcuiuſque rei menſura debet eſſe ſtata, determinata, & non indefinita: at inter omnes lineas rectas, penes quas omnis ſumitur menſura, ſola linea perpendicularis eſt certæ, determinatæque longitudinis; aliæ autem omnes indeterminatæ ſunt, & incertæ; & quoniam menſura debet eſſe minima, omnium linearum, quæ ab alicuius lineæ puncto, ad aliam lineam duci poſſunt, breuiſſima quidem eſt, quæ perpendicula-

Digitized by Google

culariter, ſuper lineam illam cadit à prædicto puncto educta; quod cùm ita ſit, non in præ factum eſt, ut menſuræ quantitatum, per lineas perpendiculares capiantur penès lineas perpendiculares, quæ ſolæ terminatæ ſunt, ac inuariabiles, non autem ſecundum alias, quæ infinitis modis, modo breuiores, modo longiores etiam inter eadem puncta duci poſſunt. His autem præhabitis nullo labore demonſtrabimus tres tantùm eſſe dimenſiones ex rei natura in unaquaque re corporea; unam ſcilicet ſecundum longitudinem, aliam ſecundum latitudinem, tertiam denique ſecundum profunditatem. Huius autem rei cauſa eſt, quoniam ad quoduis punctum in aliquo corpore ſuſceptum, ſolum tres lineæ perpendiculares, itaut quælibet illarum ad reliquas duas ſit ad angulos rectos, conſtitui poſſunt, & non plures, quarum duæ quomodolibet ſumptæ exiſtant in una, eademque ſuperficie, reliqua verò in alia diuerſa. Itaque penes unam harum linearum accipitur longitudo corporis; penes aliam latitudo, penes tertiam altitudo, ſeu profunditas. Ex his perſpicuè conſtat, cur nam corpori tres tantummodò dimenſiones inſint. Vnde eſt ut corpus definiri conſueuerit. *Corpus, ſiue ſolidum eſt magnitudo, in qua tres lineæ rectæ ſe inuicem interſecantes ad rectos angulos in uno, eodemque puncto, protrahi poſſunt:* cùm alioquin in ſuperficie duæ tantum duci queant. Ad quoduis autem punctum tres lineas duci poſſe, itaut quælibet ad reliquas duas ſit perpendicularis, Geometræ demonſtrant hunc in modum. Sint duæ rectæ ſeſe ſecantes ad rectos angulos in aliquo puncto, & ex huiuſmodi puncto intelligatur ad planum, in quo rectæ exiſtunt (nam ſemper duæ rectæ ſe interſecantes, in uno ſunt plano) excitari recta linea ad angulos rectos; hæc utique ad utranque perpendicularis erit, ac ob id, & utraque vicifſim ad hanc perpendicularis erit; unde eſt, ut quælibet ad reliquas duas ſit perpendicularis. Sed nullam aliam ad has tres poſſe perpendicularem eſſe, ex eo concluditur, quia ſi fieri poteſt, ſit quarta linea illis perpendicularis ea puncto, in quo ſe interſecant, quæ neceſſariò ad planum, in quo illæ ſunt rectæ, perpendicularis erit; cum igitur iam ex illo puncto erecta perpendicularis eſſet, modo autem ex eodem puncto perpendicularis altera, ſequitur ex puncto eodem ad idem planum, dua ſ rectas perpendiculares ad eaſdem partes fieri, quod eſt impoſſibile.

Defin. 3. lib. 11.

Allata quantitatis partitio ſufficiens.

Ex his intelliges allatam partitionem magnitudinum ſufficientem eſſe, ac adæquatam, nihilque ſupereſſe quantitatis rationem habens; quanuis aliqui non deeſſe credatur ad ipſam pertinens, uti punctum, cuiuſque dimenſionis expers: quod proindè quantitatis naturam ſibi vendicare non poteſt; ſolùmque dicitur ad quantitatem ſpectare, eòquod includatur in linea, vel quoniam per ipſum eiuſdem partes nectuntur, vel quia denique punctis terminatur.

Corpus trifariam ſumitur.

Aduertendum tamen corporis nomen trifariam uſurpari. Primò vel ad ſignificandum compoſitum ſubſtantiale ex materia, & forma tanquam ex per ſe potentia, & per ſe actu, ut ob id metaphyſicum appellari conſueuerit: vel ad ſignificandam corpoream ſubſtantiam, quæ non ſit ordinata eſſentialiter ad conſtitutionem alterius, itaut ei non repugnet ſe ipſâ exiſtere in natura; latiùs enim patet ſubſtantia corporea, quàm corpus ſubſtantiale; imo & corporeum quàm corpus; multa nanque ſunt, quibus ineſt ratio corporei, non tamen corporis, ut materia quæ primum eſt naturalis tranſmutationis ſubiectũ, & forma tam ſubſtantialis, quàm accidentalis ex eius potentia educta corporea eſt, non tamen corpus. Secundò pro ſubiecta parte viuentium, corpus etiam accipitur, quâ ratione hæc ex corpore, & animâ conſtare dicuntur, phyſicumque corpus appellatur. Tertiò pro trina dimenſione iam explicata, & hoc eſt corpus mathematicum ad hanc pertinens categoriam.

Tria diſcutienda.

Sed in re propoſita, tria ſeſe diſcutienda offerunt. Primum an reipsâ dentur lineæ, ſuperficies, & puncta, quæ communi nomine quantitatis indiuiſibilia nuncupantur, à quorum conſideratione penitus hîc abſtinendum, cùm de his in naturali Philoſophia meritò ſit inſtituenda diſputatio; ſolum id adnotabo, cum in controuerſiam vocatur, num hæc dentur indiuiſibilia, reddi ſenſum, num punctum ſit quidpiam poſitiuum in natura, reuerà diſtinctum à linea, & linea à ſuperficie, & ſuperficies à corpore; nam alioquin dari mente præſertim lineas & ſuperficies, concedendum omninò, cum in corpore negari non poſſit illa ratio extenſionis ſecundum longitudinem, quæ præſciſſa per intellectum ab extenſione in latus, & profundum dicitur linea, ſic etiam de ſuperficie. Secundum propterea ſuccedit inquirendum, an linea, ſuperficies, & corpus ſint reuerà ſpecies quantitatis eſſentialiter inuicem diſtinctæ. Tertium an ad hoc prædicamentum directè pertineant. Et quoniam, ut dixi, de primo non eſt hic ineunda tractatio; propterea de duobus reliquis diſſerendum.

Aſſertio.

Dicendum autem exiſtimo lineam, ſuperficiem, & corpus veras eſſe ſpecies quantitatis continuæ permanentis.

Probatur auctoritate.

Hoc autem Ariſtoteli placuiſſe nulli dubium, cum non ſemel ſpecies commemoratas aſſignauerit, eaſdemque deſcripſerit.

Ratio ad idem.

Ratio ſatis euidens ſuppetit; quoniam hæc omnia communem quantitatis rationem, quam in extenſione poſitam dicebam, eſſentialiter ſibi vendicant, eidemque differentias eſſentiales ſuperaddunt, itaut per illas eſſentialiter diſtinguantur; non inficiandum igitur lineam ſuperficiem, & corpus quantitatis continuæ permanentis eſſe ſpecies, eſſentiâ, naturâque inuicem diſſidentes. Quod autem aſſumebatur euidens adeo, ut euidentiùs nihil; prædicta ſiquidem omnia ſunt extenſiones, adeout habeant partes extra partes, modo iam explicato; differunt tamen inuicem, eò quòd linea extenſio ſit ad unum tantum; ſuperficies ad duo; corpus autem ad tria; ſed ut has eſſentiales eſſe differentias intelligas, aduerte, ſuperficiem reuerà dicere longitudinem cum latitudine, & corpus longitudinem, & latitudinem cum profunditate, diuerſæ tamen rationis eſſe longitudinem lineæ à longitudine ſuperficiei, & latitudinem ſuperficiei à latitudine corporis; longitudo ſiquidem bifariam accipitur. Primò ut latitudinem excludit, diciturque longitudo ſola; & hæc eſt, quæ lineam conſtituit. Secundò, ut latitudinem admittit, quæ non ineptè longitudo lata dici poteſt; & hæc eſſentialis, & propria ſuperficiei eſt; ita ut profunditatem excludat. Tertiò ſumi poteſt longitudo cum latitudine, profunditatem pariter admittens, & hæc eſt propria corporis; per quam videlicet corpus conſtituitur.

Adnotatio

Adnotandum tamen, per ſolam longitudinem non denotari duntaxàt negationem addi ſupra longitudinem generatim acceptam, & hunc in modum conſtitui lineam, ſed cum dicitur longitudo lata, differentiam addi poſitiuam; natura enim generis, quæ ad ſpeciem unam contrahitur per poſitiuam differentiam, ad aliam non contrahitur per ſolam negationem, ſed in alia etiam ſpecie poſitiuam differentiam inuoluit. Intelligenda igitur longitudo, latitudinem excludens, nimirum longitudo talis, per talem

differentiam poſitiuam determinata, quæ latitudinem excludat, non ſecùs ac cum animal in rationale, & irrationale diuiditur.

Prima difficultas. Hinc illa difficultas enodata, quæ pleroſque vexauit. Inquiunt enim, ſpecies propriâ ſignificatione ſumptæ per aliquid poſitivum diſtinguuntur; at verò linea diſtinguitur à ſuperficie per latitudinis defectum; ſuperficies à corpore per defectum profunditatis; non igitur veræ ſunt quantitatis ſpecies.

Solutio. Reſponſio ſatis obuia; ſpecies enim qualibet commemoratę quantitatis continuę, ut per peculiarem poſitiuam extenſionem conſtituitur: ita per eandem eſſentialiter ab alia ſecernitur, quamuis illa per negationem explicetur.

Secunda difficultas Sed quidam urgent, ita ratiocinando; præcipua quantitatis, de qua loquimur, affectio, eſt impenetrabilitas; unde cui hęc non conuenit, nec etiam quantitatis ratio poterit accommodata eſſe; at verò lineam, & ſuperficiem tales eſſe, ut ijs impenetrabilitas non conueniat, perſpicuum ſatis, dum enim duo corpora plana ſe tangunt, amborum extremę ſuperficies: atque adeo linęę in eodem exiſtunt ſpatio; quoniam indiuiſibile non habet, quo aliud tangat indiuiſibile, & quo non tangat, ſed tangit ſecundum ſe totum.

Solutio. Occurritur; concedendo quidem penetrari lineas, & ſuperficies eâ parte, quâ indiuiſibiles ſunt; non quâ diuiſibiles. Non enim linea cum alia linea ſecundum longitudinem: nec ſuperficies cum alia ſuperficie poteſt ſecundum latitudinem penetrari; ubi aduertendum, cum duo corpora ſe tangunt, rectiùs dici ſuperficies eorum ſimul in eodem eſſe loco, quàm penetrari; propterea quòd penetratio, & impenetratio debet in rebus corporeis attendi ex ea parte, quà diuiſibiles ſunt.

Tertia difficultas. Obijciunt præterea. Quod nomine adiectiuo denominatiuè, atque adeo accidentariâ prædicatione de aliquibus prædicatur; ut reſpectu illorum non habet rationem generis, ita nec illa habent rationem ſpecierum; quoniam genus eſſentialiter, quidditatiuè nomineque ſubſtantiuo de ſpeciebus prædicatur; at verò quantitas denominatiuâ, & accidentariâ prędicatione enunciatur de linea, ſuperficie, & corpore; dicimus enim linea eſt quanta, ſuperficies eſt quanta, corpus eſt quantum, quę accidentariæ ſunt prædicationes: non ſecùs ac illæ, quas efficimus dicendo, paries eſt albus, eſt quantus &c. propterea linea, ſuperficies, & corpus quantitatis ſpecies eſſe non poterunt.

Solutio. Ad hanc explicandam difficultatem aduerte, lineã, ſuperficiem, & corpus pro trina dimenſione ſumptum, duobus modis uſurpari. Primo prout ſubſtantiam afficiunt, quâ ratione concretum eſt quoddam, primariò dicens lineam, ſuperficiem, & corpus, ſecundariò autem connotans ſubſtantiam veluti ſubiectũ; Et hunc in modum rectè fit prædicatio quanti de illis, dicendo linea eſt quanta; ſuperficies eſt quanta &c. non ſecùs ac cum de pariete albo prædicamus coloratum, & ſic de alijs. Secundo ſumptis lineâ, ſuperficie, & corpore nullo habito reſpectu ad ſubiectum, haud benè fit illa prædicatio dicendo, linea eſt quanta, ſuperficies eſt quanta &c. ſed potius dicendum, linea eſt quantitas, ſuperficies eſt quantitas &c. quemadmodum inepta prædicatio foret, ſi albedo, quæ alioquin eſt in pariete, diceretur colorata, ubi albedinem, & colorem accipio iuxta communem explicationem pro accidentaria forma ſpectante ad qualitatis genus, cum hic ſolum in animo ſit rem exemplo declarare; de quo ſuperius admonui, & in ſequentibus intelligendum volo. Adnotandum eſt etiam quando dicitur paries eſt quantus, prædicationem fieri reſpondentem illi, quâ dicitur, paries eſt coloratus; ut enim color ad albedinem, nigredinem &c. ita quantitas ad lineam, ſuperficiem &c.

Quarta difficultas Amplius; quod eſt eſſentialiter incluſum in alio, nequit eſſe ſpecies ab illo diſtincta; non enim ſpecies una in alia eſſentialiter inuoluitur; ſed linea eſſentialiter includitur in ſuperficie, non ſolùm eâ ratione, quâ indiuiſibilis; ſed prout etiam diuiſibilis, & quædam extenſio eſt, quemadmodum ſuperficies in corpore; ergo linea, ſuperficies, & corpus nequeunt eſſe ſpecies eſſentialiter inter ſe diſtinctæ.

Solutio. At ſi hâc ratione quidpiam concluderetur, utique etiam elementa non eſſe ſpecies naturalis corporis à mixto diſtinctas. Si namque per eſſentialiter includi, nil aliud intelligatur, quàm unum ad alterius eſſentiam ſpectare, proculdubiò non minus linea ad eſſentiam ſuperficiei; linea, & ſuperficies ad eſſentiam corporis pertinerent, quam elementa ad eſſentiam mixti. Neganda igitur illa propoſitio, quâ dicitur; quod eſſentialiter in alio includitur, ſpecies eſſe nequit ab illo diſtincta. Imo nedum elementa reſpectu mixti, ſed etiam materia, & forma comparatione compoſiti. Sunt enim principia ſpeciei, & non ſunt ſpecies ab illo diſtinctæ, ſolùm iuxta ſubſtantiæ categoriam antiquitùs inſtitutam; nihil tamen obſtat quominus aliâ ratione inſtituatur ſumptâ pro genere ſummo ſubſtantiâ abſtractâ quidem ab incompleta, & completa: quo pacto materia, & forma ſpecies forent à ſubſtantia compoſita diſtinctę.

SECTIO DECIMAPRIMA.

De Proprietatibus, ſeu attributis quantitatis.

EXplicatâ quantitatis naturâ, doctrinę ordo poſtulat, ut de proprietatibus eiuſdem habeatur oratio. Ex proprietatibus autem quantitatis.

Prima quantitatis proprietas. Prima quidem occurrit illa, quæ & quantitati, & ſubſtantiæ communis eſt, quamque Philoſophus hiſce verbis eſt perſecutus. Ἔτι, τῷ ποσῷ οὐδὲν ἐστιν ἐναντίον. *Præterea quanto nihil eſt contrarium.* Hæc igitur ex Ariſtotele prima quanti proprietas in eo conſiſtens, quod eſt non habere contrarium. Cum autem quantitati adſcribitur, intelligendum de contrarietate propriè ſumpta, quam habere dicuntur qualitates ab eodem ſubiecto ſe inuicem expellentes. Hoc igitur modo contrarietas quantitati repugnat, nam inter quantitates neque formalis intercedat repugnantia; nec etiam virtualis, cum quantitati nulla inſit agendi vis. Huius proprietatis ratio in eo videtur poſita, quòd quantitas, de qua fit ſermo, naturâ contrarietatem quamlibet antecedit; propterea neceſſe eſt, nihil illi contrarium eſſe; alioquin deberet anteire ſeipſam. Illud etiam accedit, quod quantitas una in ſubiecto, in quo eſt, non reſpuit determinatè aliam, quod ad contrarietatem propriam requiri opportuno loco demonſtrabo; ſed indiſcriminatim omnes, quæ ratio etiam viget, ſuppoſitâ diſtinctione ex rei natura inter ſubſtantiam, & quantitatem. Hæc ſubſtantiæ poſſunt accommodari &c.

Difficultates. Non leues tamen difficultates explicandæ ſe offerunt, è quibus unam, vel alteram Ariſtoteles tetigit. Dum itaque pronunciauit, quanto nihil eſſe contrarium, ſcilicet per ſe, ac propriè, nam per accidens & impropriè nihil obſtat, quominus quantitati contrarietas conueniat; ſtatim ut id probet manifeſtum eſſe, ait, *in quantitatibus definitis*, hoc eſt determinatis, adeout inductione utens, ita ratiocinetur. Linea, & ſuperficies, ut bicubitum, tricubitum & id genus

alia

Digitized by Google

alia nullum contrarium habent; ergo quantum omne determinatum, ſeu definitum contrario caret. Eius enim ſunt verba. *In definitis enim manifeſtum eſt, quod nihil eſt contrarium, ut bicubito, vel tricubito, vel ſuperficiei, vel alicui talium, nihil enim illis eſt contrarium.*

In prædicamento quantitatis.

Dubitatione tamen non caret, quid per definitam quantitatem intelligat. Aptior tamen interpretatio videtur, quæ docet per quantum definitum, ſeu determinatum intelligendam eſſe quantitatem ſecundum ſe, abſque ordine ad aliud, & alicuius determinatæ menſuræ. Dum autem pergit, videtur dicere; quamuis æquè certum ſit quantitatibus indeterminatis nihil eſſe contrarium, ut nihilominus hoc manifeſtius reddatur, præſtat geminam difficultatem expendere, quarum prima eſt huiuſmodi. Magnum & parvum, multum, & paucum ſunt quantitates & ſunt contrariæ; quantitatibus igitur incertis, ac indefinitis aliquid contrarium eſt. Bifariam occurrit Philoſophus, & primò quidem negatione maioris, geminâ ratione concludens, magnum, & parvum non eſſe contraria, ſed relata. Prima autem ratio ſic ſe habet. Ea, quæ alicui non conueniunt abſolutè & in ſe, ſed comparatione ad aliud, non ſunt quantitates, ſed relationes; nulla autem res dicitur magna, vel parua ſecundum ſe, ſed comparatione aliorum; ergo magnum, & parvum non erunt quantitates &c. Maiorē propoſitionem ex eo veram ſupponit; quoniam quantitas eſt ens abſolutum. Minorem autem, ut probet, varijs exemplis utitur; nam mons inquit, dicitur parvus, & milij granum dicitur magnum; quod certè nunquam cum veritate contenciet, niſi per comparationem ad aliud; unde ſubdit; *Propterea quòd hoc maius, ille minor hiſce, quæ generis eiuſdem ſunt, exiſtat. Ad aliud igitur eſt ipſorum relatio: nam ſi parvum quidpiam, magnum per ſe diceretur; nunquam mons quidem parvus, milium verò magnum utique diceretur.* Affert etiam & alia exempla. *Rurſus, inquit, in pago quidem multos homines, Athenis autem paucos dicimus eſſe, qui tamen longè ſunt illis, plures; & in domo quidem multos; in Theatro verò paucos, qui quidem & ipſi multò ſunt illis, plures.* Alia, quâ utitur, ratio eſt, quoniam id, cuius vocabulum relationem præſefert, non quantum, ſed relatum eſt; at verò vocabula magnum, & parvum, multum, & paucum, relationes exceſſus, & defectus in magnitudine, & numero ſignificant; ergo hæc non quanta, ſed relata erunt.

Quid intelligendum per quantum definitũ.

Prima difficultas ex Ariſtotele.

Prima ſolutio.

Prima ratio, quâ Philoſophus utitur.

Secunda ratio.

At ſi quis obiiceret magnitudinem, & multitudinem eſſe quantitates; ergo idem eſſe dicendum de magno, & multo, ſiquidem concretum, & abſtractum in formali ſignificato non differunt. Reſpondendum magnitudinem, & multitudinem modò ſumi prout quantitatem ſignificant, quatenus illa continuam permanentem, hæc autem diſcretam: modò autem exceſſum in quantitate inſinuare; iuxta priorem uſurpandi modum, non dantur magnum, & parvum, quę illis opponantur, cùm huiuſmodi ſenſu quæuis minima quantitas dicatur magnitudo, & quilibet numerus exiguus multitudo: iuxta poſteriorem ſignificationis modum relationes denotant, ita ut concreta indè reſultantia ſint relata; cum autem Philoſophus magno, & multo, dicit opponi parvum, & paucum, ſumpſit hæc iuxta poſteriorem uſurpationem, & prout à relationibus deducta.

Obiectio.

Reſpõſio.

Secundò reſpondet, negando minorem, nimirum hæc eſſe contraria, ſiuè ſint quantitates, ſiuè non, quaſi ipſe dicat, dato, & non conceſſo, quòd illa ſint quanta, non ſubindè concludendum eſſe contraria, quod triſariam oſtendit. Primò ex contrariorum natura; contrarium enim eſt natura abſoluta, nec ad exiſtendum requirit contrarium ſuum, ut album non requirit nigrum; ſed magnum nequit exiſtere, quin exiſtat parvum, ſi illud ſumatur formaliter, quoniam magnum dicitur comparatione parui, ut hoc ſublato, auferatur & illud; ergo magnum, & parvum non aduerſantur, quod etiam de multo, & pauco poteſt intelligi. Secundò ſi magnum, & parvum ſunt contraria; ſequitur duo contraria eodem tempore ſimul in eodem eſſe ſubiecto, quod eſt impoſſibile; ut prima conſecutio, quoniam idem diuerſorum comparatione ſimul eſt magnum, & parvum; ſi magnum igitur paruo contrariatur, duo ſimul contraria erunt in eodem ſubiecto. Sed impoſſibile eſſe contraria eidem ſimul & eodem tempore ineſſe, ex eo planè conſtat, quia ſi quid eſt, cui maximè conueniat contraria ſuſcipere, illud certè ſubſtantia eſt; & nihilominus hæc nequit ſimul habere contraria, non enim eodem tempore eſt alba, & nigra, ſana, & ægra; quod de multo, & pauco debet etiam intelligi. De his enim eadē eſt ratio. Tertiò, ſi magnum & parvum, contraria inuicem forent, ſequeretur idem ſibi ipſi contrarium eſſe; quod fieri non poteſt; conſecutio, ex eo patet, quia idem homo exempli gratia, poteſt comparatione diuerſorum eſſe ſimul magnus, & parvus; ſi igitur contraria ſunt, neceſſe eſt idem ſibi ipſi contrarium eſſe; hoc autem à veritate penitùs alienum; ergo magnum, & parvum, multum, & paucum contraria eſſe nequeunt. Conceſſo igitur hæc eſſe quanta, non idcircò debet in quanto contrarietas admitti; quoniam reuera non contraria, ſed oppoſita relatiuè duntaxat dici debent, cum ad relatiuorum categoriam pertineant.

Secunda ſolutio.

Nonnihil tamen animo difficultatis ingerit, quòd magnitudo, & paruitas, quemadmodum multitudo, & paucitas videantur eſſe contraria; eodem igitur modo magnum, & parvum, multum, & paucum: cùm ſint ut abſtracta, & concreta; proindèque de ipſis ad contrarietatem, quod ſpectat, iudicium ferendum ſit idem. Negandum, quod aſſumitur; nempè magnitudinem, & paruitatem, itemque multitudinem, & paucitatem abſolutè ſumpta inuicem aduerſari; magnitudo ſiquidem abſolutè ſpectata, idem eſt, atque continua quantitas, & multitudo re non differt à quantitate diſcreta; hoc autem modo magnitudo non opponitur paruitati; nec multitudo paucitati, hæc verò eadem reſpectiuè ſumpta; quippè quæ ſunt ad aliquid, oppoſitione relatiuâ opponuntur; perperàm ſubindè concludebatur, quantitati contrarium ineſſe.

Circa dicta [illegible]

Explicatio difficultatis.

His autem peractis affert ſecundam dubitationem Philoſophus ex loco deſumptam, ſic enim habet. Locus ſupremus, & infimus ſunt quantitates, & nihilominus mutuâ contrarietate pugnant; aliquid igitur quantitati contrarium fateamur oportet. Primam antecedentis partem ex hoc ipſo capite Philoſophus ſupponit probatam. Secundam probat. Tum communi Philoſophorum conſenſu, dicentium contrarietatem eſſe inter locum ſurſum, & deorſum. Explicat autem quid per ſurſum, & deorſum veteres intellexerint, & ait, locum, qui in medio eſt, hoc eſt in centro terræ, apud ipſos eſſe locum deorſum, qui verò in extrema parte, hoc eſt in circuli peripheria, dicunt eſſe ſurſum, eaque contraria eſſe, eò quòd inter ipſa ſcilicet medium, & extremum mundi, maxima intercedat diſtantia; in qua contrarietas poſita eſt. Tum ex contrariorum definitione ſic argumentatur, contraria ſunt ea, quæ maximè ſub eodem genere diſtant, locus autem infimus, qui eſt in medio mundi maximè quidem à ſupremo diſtat, qui eſt in Cœlo; adeo videlicet ut, maxima diſtantia in definitione contrariorum

Secunda difficultas ibidem ex Ariſtotele.

ex

ex analogia quadam ad localem diſtantiam dicta videatur. Philoſophus dubitationis propoſitæ ſolutionem omiſit, ea de cauſa fortaſſe, quia non dum loci naturam explicuerat. *Difficultatis ſolutio.* Reſponderi tamen nullo labore poteſt dicendo, locum ſurſum, & deorſum, duobus modis uſurpari; vel materialiter prout ſunt quædam locales extenſiones, in longum, & latum, quo pacto ſunt ſuperficies, & hoc modo non habent contrariū; Vel formaliter, quâ ſupremus, & infimus dicuntur; & hoc modo reſpectum important; nam ſupremum, relatiuè apponitur infimo; Hunc autem in modum dici poſſunt relatiuè opponi; ſed cum in ea conſiderationem hanc, rationem quantitatis non habeant; hinc propterea non ſequitur, quantitati aliquid eſſe contrarium. Cæterum diſtantia, cuius in contrariorum definitione mentio fit, localis non eſt, ſed formalis, quamuis ex analogia ad illam, diſtantia vocari conſueuerit.

Superioris reſponſionis confutatio. Hæc tametſi rectè ſint dicta, non omni tamen dubitatione carent, proptereaquòd de loco ad locum eſt motus, etiam ſi loca inuicem collata non habeant rationem ſuperioris, & inferioris; at verò motus eſt inter contraria; ut non ſemel Philoſophus inculcat; propterea loco, neglectâ conſideratione ſuperioris & & inferioris, conuenit habere contrarium; cumque locus hoc modo ſumptus nil aliud, quàm ſuperficies, atque adeo ſpecies quantitatis eſſe videatur; propterea loco quantitatiq; contrarium aliquid eſſe fatearis, neceſſe eſt: Hanc difficultatem paulo infra ſolutam reperies, quemadmodum & alias, quæ nobis viſæ ſunt commemoratu dignæ.

Tertia difficultas. Solutio. In his porrò alia difficultas; nam quantitates, vel potius quanta ab eodem loco ſe mutuò expellunt; ob id videntur eſſe contrariæ, cùm hæc expulſio, inditio ſit, formas inuicem aduerſari. Hâc tamen argumentatione nihil planè concluditur, repugnantia ſiquidem non quæcunque contraria eſt; proindèque nec illa, quæ in ordine ad eundem locum, ſed ad idem ſubiectum, quantitates autem duorum corporum non utique locum, veluti commune ſubiectum, reſpiciunt.

Quarta difficultas. 9. Phyſ. tex. 19. Solutio. Maior tamen dubitandi ratio ex eo deducta, quoniam id, ad quod eſt per ſe motus, contrarium habet, cùm motus ſit de contrario in contrarium; at nihil certius, quàm ad quantitatem eſſe per ſe motum, cum hic ad quantitatem, ad qualitatem, ad ubi, propriè tamen acceptus, per ſe tantummodò terminetur. Ad hanc difficultatem explicandam, aduertendum, contrarietatem motus generatim accepto priuatiuam ſufficere, quo pacto generationi ad ſubſtantiam quoque terminatæ conuenit. *Quomodo quantitati conueniat quam itatem habere.* Fatendum tamen motum ſpeciatim acceptum inter propriè contraria verſari, quod etiam motui ad quantitatem conuenire deprehendes, uti ſunt accretio, & decretio: ad quantitatem porrò ſecundum ſe non eſt motus; ſed ad illam eſt, ut naturalitati ſubeſt, quâ ratione conuenit illi contrarietatem habere; ita quidem imperfecta quantitas aduerſatur perfectæ, ad quas, & de quibus ſunt accretio, & decretio; perfectio autem, & imperfectio quantitatis ſecundum ſe inſpectæ, differentiæ non ſunt, ſed naturalis quantitatis; imperfecta ſiquidem dicitur, quæ non eſt ſpeciei debita ſecundum naturalem formam; perfecta verò modo quidem oppoſito; nec ulla eſt abſolutè quantitas imperfecta, ſed eum reſpectu ad hoc, vel illud ens naturale; tali enim, vel tali enti naturali imperfecta dicitur, quatenus non eſt debita ſpeciei ſecundum ſuam naturalem formam; perfecta verò ex aduerſo; *2. de Ani. tex. 41.* *Omnium enim naturâ conſtantium, determinata eſt magnitudinis, & augmenti ratio*; itaut nulla quantitas in genere quantitatis ſit abſolutè imperfecta; ſed huiuſmodi eſt reſpectu talis entis naturalis, ut nuper dicebam; atque hunc in modum aliquid ab imperfecta quantitate ad perfectam, & viciſſim motum ſubire poteſt. Licet autem hoc modo quantitas accepta ſit ens per accidens, ad quod nullus eſt motus; nihilominus ad quantitatem, eo ſenſu motus dici poteſt, quatenus eſt id, quod per motum, tanquam terminus acquiritur, & ad quantitatis genus per ſe pertinet, quod tamen non acquiritur, ut quantitas; ſed ut talem habet eſſendi modum, iuxta quem contrarium habet. Non oportet autem formæ, quæ per motum acquiritur, ut propriè aliquid aduerſetur, cùm ſatis ſuperque ſit, ut illi, quatenus per motum acquiritur, aliquid contrarium exiſtat, ad eum modum, quo perfectum & imperfectum contraria eſſe dicuntur. Quantitas igitur, prout accepta ſub tali modo eſſendi iam explicato, ens per accidens minimè dicenda; proindèque ad ipſam poteſt motus per ſe terminari; licet alio ſenſu, prout compoſitum quoddam importat ex duobus, quorum unum alteri accidit; quemadmodum quantitas ſub eſſe naturali, ad quam propterea hoc modo ſumptam, motus non terminatur, ens quidem per accidens dici poſſit.

Alia difficultatis ſolutio. Tametſi hæc ſint ſubtiliter dicta, difficultati tamen occurrere iuvabit reſpondendo, motum non exerceri inter ea, quæ maximè ſunt propriè contraria; enimverò duo motus requirit; primum, quod inter contraria verſetur; ſecundum, quod ſit ſucceſſivus; quod igitur motum terminare debet, duas conditiones expoſcit, quarum prima eſt contrarietas: ſecunda eſt latitudo percurrenda per motum, adeout in indiuiſibili non conſiſtat; ſed latitudinem intenſionis, vel extenſionis habeat. Quapropter aſſerendum nec ad motus rationem ſufficere, ut termini poſitiui, utcunque ſint oppoſiti, nec requiritur, ut propriè oppoſiti ſint; ſed ſatis eſt terminos inter ſe oppoſitos & aliquo modo contrarios eſſe, ſic ut determinatè repugnent, nec unus ſimul compatiatur alterum, & acquirendus terminus ſucceſſiuè acquiratur. Hæc autem determinata repugnantia in eo poſita eſt, ut terminus unus ita per ſe ex certo alio ſibi oppoſito fiat; ut non æquè, & indiſcriminatim ex alio quocunque generis eiuſdem, fieri poſſit; unde unus determinatè ſecum in eodem ſubiecto non admittit alium, & qui acquiritur, ſucceſſiuè acquiritur. Ita quidem calidum non niſi ex frigido, album nonniſi ex nigro, aliove colore medio, quatenus participante nigredinem fit; ſi qualitates primæ, itemq; ſecundæ, puta colores, iuxta vulgarem ſententiam explicentur; & in motu ad locum quamuis localis præſentia reſpuat omnes indifferenter, mobile tamen ut mouetur ad aliquam Muodi plagam, iuxta tantam diſtantiam inter terminum utrumque, præſentia una determinata, repugnantiam habeat cum alia, & in omnibus hiſce motibus hoc totum cum ſucceſſione fit. Vides igitur in quantitate dari tantam oppoſitionem, quanta requiritur, ut ad ipſam terminetur motus; ita tamen, ut ei propria non conueniat contrarietas illa, quam Philoſophus quantitati denegauit.

Quinta difficultas. Solutio. Præterea arguunt hunc in modum. Linea eſt quantitas, & nihilominus illi contrarietas conuenit, quandoquidem lineæ rectæ contrariatur curua. At quamuis inter rectitudinem, & curuitatem, contrarietas aliqua concedatur; non ſubindè concludendum lineam habere contrarium; ſiquidem rectitudo, & curuitas ſunt accidentia lineæ, unde contrarietas erit inter hæc accidentia, non tamen inter lineam, & lineam ſecundum ſe ſumptas, quibus contrarietas denegatur; Nec modo abſimili obuiam itur difficultati deſumptæ ex

conuexò, & concauo lineæ, quantis enim inter hæc contrarietas intercedat, nihil refert, cum hæc accidant lineæ, cui non ob id contrarietatem conuenire dicendum, cum potius inter huiuſmodi lineæ accidentia contrarietas intercedat.

Sexta difficultas.

Vlterius etiam ſic arguunt. Cui conuenit æqualitas, & inæqualitas, conuenit etiam contrarietas; æquale ſiquidem, & inæquale contraria ſunt, eòquòd maximè ſub eodem genere diſtent; at quantitati conuenit æqualitas, & inæqualitas, cum maximè ſit quantitatis proprium ſecundum ipſam æquale, & inæquale dici; ergo quantitati conuenit contrarietas.

Solutio.

Ineptè tamen dicitur, cui conuenit æqualitas, & inæqualitas, contrarietatem etiam conuenire, eòquòd hæc ſint contraria; non enim hæc contraria ſunt, prout de ipſis in præſentia fit ſermo; talia enim eſſe debent, ut eidem ſimul conuenire non poſſint; admittendum igitur quantitati contrarietatem hanc, quæ relatiua eſt, conuenire; non tamen alteram, quæ diſtinctam ſpeciem contrarietatis conſtituit.

Septima difficultas

Eodem etiam modo altera difficultas enodatur ex pondere deſumpta; pondus enim dicitur etiam maius, & minus & æquale; unde videtur ei contrarietas accommodata; tametſi nanque pondus per ſe non pertineat ad quantitatis genus; non inficiandum tamen induere quantitatis naturam; de qua poteſt eſſe propoſita difficultas.

Solutio.

Conceſſâ igitur ponderi, quatenus habenti quantitatis rationem contrarietate relatiuâ, qualis eſt nuper explicata, de qua in præſentia ſermo non fit; negandum ei conuenire contrarietatem alteram, de qua hîc verba facimus, cuiuſmodi nimirum eſt illa, quæ inter qualitates exercetur.

Octaua difficultas

5. Phyſ. tex. 18. & 5. Diuin. tex. 18. 5. Phyſ. t. 49. & cap. de oppoſitis.

Amplius illud obijci poteſt. Motus eſt quantitas, ut non ſemel docuit Philoſophus; at verò motui conuenit habere contrarium, quod etiam idem expreſſit, præſertim cum ait; eſt autem ſimpliciter motui quidem quies contrarium, ut augmentationi contrariatur diminutio; aliquid igitur quantitati contrarium eſt. Ex hucuſque traditis non obſcurè conſtat ſolutio.

Solutio.

Primo tamen adnotabo non rectè motum dici quantitatem, cum potius quantus dici debeat; eſt enim motus, qui per tempus, tanquam per quantitatem ſucceſſiuè quidem extenditur. Vt igitur probetur quantitati aliquid eſſe contrarium, non ſat eſt motui utcunque ſumpto, demonſtrare aliquid aduerſari; ſed oportet oſtendere, vel tempori, vel motui quatenus extenſo per tempus, aliquid contrarium eſſe, quod certè ſuperior argumentatio non conuincit; cum ipsâ tantummodo probetur, quantitati conuenire contrarium, ex duplici tamen falſo ſuppoſito, nempè quod motus ſit quantitas, & quod motui contrarietas conueniat, quatenus extenſo per tempus, cum tamen illa contrarietas, quam ei Philoſophus adſcribit non ſit huiuſmodi, quippè quæ conuenit motui ratione termini, nullo habito reſpectu ad tempus, quantitatem ipſius. Si quæ autem aliæ circa primam hanc quantitatis proprietatem difficultates extant, nullo negotio poterunt ex dictis enodari. Solùm id adnotandum ſcilicet attributum hoc eſſe proprium ſecundo modo, quia conuenit omni quantitati, non tamen ſoli, cum etiam ſubſtantijs competat.

Ariſtoteles cap. de quanto.

Secunda quantitatis affectio eſt, quam Ariſtoteles hiſce verbis explicuit. Οὐ δοκεῖ δὲ τὸ ποσὸν ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. Οἷον τὸ δίπηχυ· οὐ γάρ ἐστιν ἕτερον ἑτέρου μᾶλλον δίπηχυ. *Non videtur autem quantum recipere intenſionem, & remiſſionem; Vt bicubitum: neque enim alterum altero magis eſt bicubitum.*

Secunda quantitatis proprietas.

Quanti proprium igitur non ſuſcipere magis, & minus, hoc eſt non poſſe intendi, & remitti; nam per intenſionem plus, per remiſſionem minus, de entitate formæ in eodem ſitu, eademque ſubiecti parte obtinetur, ut ſuo loco de ſubſtantia diſputans explicui. Quantitatis continuæ ratio in extenſione ſeu diffuſione partium poſita eſt, adeout partes in diuerſis loci partibus diffuſæ ſint; Hinc nequit eſſe capax intenſionis, & remiſſionis propterea quòd intenſio, & remiſſio, ut ex eius eſſentiali conceptu conſtat, non conuenit alicui, niſi quatenus plus, vel minus de entitate ipſius in eadem ſubiecti parte poteſt acquiri; hoc autem extenſioni non conuenit in qua eſſentialis ratio quantitatis continuæ poſita eſt; propterea nec illi poterit intenſio, & remiſſio conuenire. Quæ ſubſtantiæ pariter aptari poſſunt. De quantitate diſcreta nihil dicam, cum illi minimè conueniat quantitatis ratio, ſi quantitas propriè fuerit accepta, ei tamen adhuc hæc poteſt affectio accommodari per analogiam ad quantitatem continuam: quantitas ergo cum ſit ratio, quâ partes extendantur loco, ac ob id in diuerſis loci partibus conſtituantur, proindè non erit intenſionis, & remiſſionis capax. Suſcipit tamen maius, & minus, nam datur linea maior, & minor; quod etiam numero conuenit; numerus enim unus eſt maior vel minor altero. Suſcipere autem maius, & minus in quantitate continua eſt plus, vel minus extendi; in numero autem pluribus, vel pauciotibus unitatibus conſtare.

Prima difficultas.

Eſt nihilominus cur dubitetur, nam æquale & inæquale ſuſcipit magis, & minus, non ſecus, ac ſimile, & diſſimile, idque ratione fundamenti contingit; prout enim aliquid qualitatem, vel quantitatem alteri conuenientem participat, dicitur magis, vel minus ſimile, magis vel minus æquale: quantitas igitur quæ fundamentum eſt æqualitatis, recipit magis vel minus.

Solutio.

Mala tamen eſt conſecutio, cuimverò ut æqualitas ſuſcipiat magis, & minus ſat eſt, fundamentum ipſius ſuſcipere maius, & minus; nam ſecundum maiorem, vel minorem differentiam quantitatis, dicitur maior vel minor æqualitas.

Linea, & ſuperficies ad quantitatis categoriam directè ſpectant.

Ex his manifeſtum fit lineam, & ſuperficiem ad quantitatis categoriam directè ſpectare. Tametſi enim utraque includatur in corpore, hoc tamen nihil eſt; nam utraque conſiderari poteſt, vel ſecundum propriam naturam, quâ ratione nec linea dicit ordinem ad ſuperficiem, nec linea, vel ſuperficies ad corpus; & hunc in modum directè ad prædicamentum pertinent. Spectari quoque poſſunt ambæ, prout principii conſtituentis munere funguntur, linea quidem ſuperficiei, & ſuperficies corporis; & hunc in modum indirectè ad idem prædicamentum pertinent. Nec incommodum eſt, idem bis in prædicamento conſtitui, dummodò id geminâ ratione contingat.

Locus etiam inter ſpecies quantitatis recenſeri ſolet.

Præter tres commemoratas ſpecies quantitatis, locus etiam addi ſolet, itaut plerique contendant hanc ſpeciem ab alijs eſſe diſtinctam. Verumenimverò locus non uno ſumitur modo; accipi ſiquidem poteſt pro ſpatio, vel interuallo, quod occupari concipimus à re exiſtente in loco.

Locus duobus modis ſumitur.

De hoc autem gemina difficultas, quarum prima eſt, an huiuſmodi ſpatium reale quidpiam exiſtimari debeat; ſecunda num hoc admiſſo, quædam ſit ſpecies quantitatis. Secunda difficultate, utpotè puerili neglecta; ad primam quod ſpectat, reſpondendum breuiter, ſpatium illud non eſſe reale poſitiuum, realem tamen eſſe negationem connotantem corpus, quod in eo eſſe poteſt, qua de re nobis alibi futurus eſt ſermo.

Locus ſuperficies corporis continentis.

Locus etiam accipitur materialiter, ut aiunt, pro ſuperficie corporis continentis, & hunc in modum utique ſpecies eſt quantitatis, non tamen à ſuperficie, diſtincta, cum ſuperficiei, nullam peculiarem extenſionem.

Digitized by Google

Ita ſpecies aſt quantitatis, nō tamen diſtincta à ſuperficie

ſionem, ſed ſolam continentiam addat, vel ad ſummum figuram, puta ſuperficiei concauitatem; unde nequit eſſe ſpecies diſtincta à ſuperficie; alioquin ſuperficies pro diuerſitate qualitatum, quibus eius ſubiectum afficeretur, diuerſas quantitatis ſpecies conſtitueret. Sumitur etiam locus pro ipſa continentia, vel circumſcriptione corporis locantis; diciturque locus formaliter acceptus, qui certè non eſt ſpecies quantitatis; cum aliud non ſit, quàm quidam reſpectus tranſcendentalis, fundatus in ſuperficie concaua corporis locantis, ac terminatus ad conuexam locati, pertinens ad prædicamentum Vbi.

Ariſtotelis auctoritati fit ſatis,

Neque perturbet Ariſtotelis auctoritas, eò quòd ipſe locum, tanquam ſpeciem continuæ quantitatis à ſuperficie, & reliquis diſtinctam recenſuerit. Nam ex vulgi ſententiâ locutus eſt, & ex opinione illorum, qui dicebant locum eſſe ſpatium dimenſum inter latera corporis continentis interceptum, quod poſtmodum in Phyſicis refellit; alibi verò ſpecies quantitatis ex propria ſententia enumerans, locum prætermiſit.

Difficultas eiuſq; ſolutio.

Neque illud moleſtum eſt, quòd loco, quantitatis affectiones, puta menſuratio, æqualitas, diuiſibilitas, conueniant. Nam ſubindè tantummodò colligere licebit, locum materialiter acceptum ad prædicamentum quantitatis pertinere; non tamen ut quidpiam à ſuperficie diſtinctum.

Commemoratæ ſpecies dicendæ infimæ Difficultatis præoccupatio. Solutio.

Suprapoſitæ ſpecies quantitatis non ineptè cenſentur infimæ; quandoquidem etſi linea ex. gr. diuidatur in ſimplicem, & mixtam; ſimplex in rectam, & circularem; mixta verò innumeras diuiſiones admittat; ſic etiam de ſuperficie, & corpore. Hinc tamen haud rectè infertur eſſentialis diſtinctio; hæ nanque differentiæ omninò accidentariæ ſunt; rectitudo ſiquidem, & curuitas, lineæ quidem eſſentiæ accidunt; ut enim ſe habet par, & impar ad numerum, ſic rectitudo, & curuitas ad magnitudinem, atque adeo, ad lineam.

An quantitates inæquales ſpecie diſcriminentur. Dubitandi ratio. Dubitatio ei fit ſatis.

Solet in dubium reuocari num continuæ quantitates inæquales inuicem ſpecie diſcriminentur. Dubitandi ratio non leuis, quoniam inter quantitates diſcretas inæquales, ut inter binarium & ternarium, ſpecifica differentia cadit; eadem propterea videtur inter lineam bipalmarem, ac tripalmarem intercedere. Secus tamen ſe res habet; nam extenſionis ratio ſecundum idem nomen, eandemque rationem ſpecificam de linea bipalmari, & tripalmari dicitur, quod de numero aſſerere non licet; cùm enim ipſe ex antea traditis non ſit unum quidpiam per ſe, ſed potius in plurium unitatum collectione conſiſtat; mirum ob id eſſe non debet, ſi prout maior, vel minor collectio fuerit; ſpecifica differentia concedatur in ipſis.

De quantitate ſucceſſiua diſſerendum proponitur. Variorum ſententiæ.

Hucuſq; de quantitate continua permanenti: nunc de ſucceſſiua diſſerendum. Non defuerunt, qui uniuerſè quantitatem ſucceſſiuam negarint, dicentes motum, & tempus non eſſe veras quantitatis ſpecies. Aliis autem placuit illas in unam ſpeciem quantitatis confundere. Alii rectiùs exiſtimarunt tempus eſſe propriè quantitatem, motum verò quantum eſſe per accidens.

Motus cōſideratio duplex.

In motu tamen ſpectari poteſt entitas eius conſiſtens in acquiſitione termini, qui producitur: itemque ſucceſſio, atque continuitas; ſiue hæc reipsâ diſtinguantur, vel non; utrumvis dicatur, eodem modo ratiocinandum, utraque motus extenſio dici poteſt per ordinem ad ſpatium temporis. Si motum ſpectes ſecundum eſſe ſuum, facilè deprehendes ad termini, & non ad quantitatis prædicamentum ſpectare; proindèque per varia prædicamenta vagari, vel ad ſummum in prædicamentis Actionis, & Paſſionis locum obtinere. At ſi conſideretur ſucceſſio, continuitaſque motus; hæc dici poteſt aut reuerà idem cum motu, eidemque eſſentialis, aut diſtincta, & accidentaria. Si primum dixeris, idem de ipſa ſentiendum, ac de entitate motus; adeout ad idem termini prædicamentum utraque pertineat. Si ſecundum, erit ſpecies continuæ quantitatis, eritque continua quantitas ſucceſſiua. Vbi adnotandum non requiri diſtinctionem ſucceſſionis, & continuitatis à motu, quæ ſit ea rei natura, vel realis, vel modalis: cum ſatis ſuperque ſit formaliter, ſeu ratione ratiocinatâ diſtingui; nam hâc tantummodò diſtinctione actio à paſſione diſcriminatur; ſunt enim reipsâ idem, & tamen duo prædicamenta conſtituunt; per hanc enim diſtinctionem redditur ſucceſſio, & continuitas extra eſſentiam motus; itaut illi dici poſſint accidere.

Adnotatio.

Ariſtoteles 5. phyſ. tex. 52.

Ratione ſuadetur.

Nec deeſt ratio ad id efficaciter ſuadendum; nam quod eſt indiſtinctum & eſſentiale, ponendum utique in eo ipſo prædicamento ad quod pertinet id, cui illud eſt eſſentiale; quod autem accidentarium, in prædicamento diſtincto conſtituendum. Ita planè ſi localis extenſio foret eſſentialis ſubſtantiæ; non in alio, quam in prædicamento ſubſtantiæ conſtituenda eſſet; ſed quoniam illi accidentaria eſt, quinimò ab ea reipsâ diſtincta; ob id ad quantitatis prædicamentum longe diuerſum à ſubſtantiæ prædicamento pertinet.

Nū inter motum, & eius extenſionem aliqua cadat ea rei natura diſtinctio.

Num autem inter motum, & ſucceſſionem, atque continuitatem, vel ſi mauis inter motum & extenſionem in ordine ad tempus imaginarium, ut vocant, aliqua ex rei natura intercedat diſtinctio, diſputandum alibi. Ex his planè conſtat motum eſſe rem quantam, ac ob id quantum per accidens; non autem quantitatis ſpeciem. Tempus autem, quod alioquin ſpecies quantitatis perhibetur, gemino ſumitur modo; Primo pro eo, quod imaginarium dicitur, imaginatio ſpatio rei permanentis proportione reſpondens. Secundo pro reali extenſione motus. Hoc autem eſt in duplici diſcrimine; propterea quòd unum extrinſecum dicitur: alterum autem intrinſecum. Tempus extrinſecum eſt, quod paſſim familiari ſermone ſolet uſurpari, quotieſcunque temporis fit commemoratio; præſertim autem in cœleſtis motus duratione conſiſtit; illudque eſt, quod in annos, menſes, hebdomadas, dies, horas &c. diſtribuimus. Tempus autem intrinſecum eſt propria duratio uniuſcuiuſque rei ſucceſſiuæ, videlicet motus.

Tempus dupliciter ſumitur.

Tempus duplex extrinſecū, & intrinſecum,

Tempus extrinſecū nō eſt ſpecies diſtincta.

Si de extrinſeco tempore ſermo fiat, perſpicuum ſatis ab eo non conſtitui nouam quantitatis ſpeciem comparatione rerum, ſiue motuum quibus extrinſecum eſt, cum non præſtet illis partium extenſionem in ordine ad tempus imaginarium, ſed potius hanc in ipſis præſupponat. Tametſi nanque ipſis tanquam menſura deſeruiat; non ſubindè conſtituenda diſtincta quantitatis ſpecies; unde cogitandum rem ſic ſe habere, ut videlicet factâ collatione inter permanentia, & ſucceſſiua, ſpatio imaginario tempus imaginarium; loco ſumpto pro ſuperficie corporis continentis, tempus extrinſecum: & quantitati, quâ res permanentes corporeæ loco quidem extenduntur, tempus intrinſecum proportione reſpondeant; Hoc autem intrinſecum tempus uniuſcuiuſque motus, eſt eiuſdem ſucceſſio, & continuitas, ac extenſio, eſtque ſpecies quantitatis.

Tempus & motus non ſunt duæ ſpecies diſtinctæ, quantitatis ſucceſſiuæ.

Neque putandum motum, atque tempus eſſe propriè duas ſpecies diſtinctas quantitatis ſucceſſiuæ, eòquòd videantur opponi; quo enim maior eſt ſucceſſio motus, eò minor eſt ſucceſſio temporis; & quo minor eſt ſucceſſio motus, eo maior eſt ſucceſſio temporis; nam in motu veloci, multa eſt ſucceſſio motus

in

Digitized by Google

in minori tempore; ſed hæc de extrinſeco tempore tantummodò ſunt admittenda: nam ad intrinſecum quod attinet; quanta eſt ſucceſſio motus, tanta quidem eſt ſucceſſio temporis; quamobrem non erit motus, diſtincta ſpecies quantitatis à tempore.

5. Diuin. lex. 18.

Ariſtotelis locus explicatur.

Videtur Ariſtoteles aliquando dixiſſe motum eſſe quantum per accidens, nimirum per tempus, & viciſſim tempus eſſe quantum per motum, quod interpretibus non parum difficultatis ingerit. Eò tamen Philoſophi conſilium tendit, ut doceat motum, & tempus eſſe quanta, ac diuiſibilia propter aliud, non propter mobile, quod mouetur; hæc enim aliqua eſt ratio quantitatis in motu communis cuicunque formæ generabili, & corruptibili; ſed propter ſpatium in quo motus exercetur; nam per ſpatium motus eſt quantus, ſi de motu ad locum ſermo fiat; & per motum pariter quantum eſt tempus in genere ſcilicet materialis cauſæ; quoniam motus per ſuas, quibus conſtat, partes, ſucceſſiuæ quidem extenſionis eſt capax; ita tamen ut motus formaliter ſit quantus, & extenſus per tempus.

Prima difficultas.

Circa Philoſophi dicta non leuis etiam difficultas ſe offert, ſiquidem apud ipſum expreſſum legimus, ſub continuorum genere motum contineri, quaſi docere voluerit, motum eſſe potius quantitatem; tempus verò quantum eſſe per motum. Hoc nihil tamen, cum Philoſophus ibi tantùm docere voluerit motum eſſe continuum quidpiam ſucceſſivum, ſupponens nihilominus eſſe formaliter talem per tempus, quod non propterea negat eſſe continuum, & ſpeciem continuæ quantitatis, dicendo tempus eſſe numerum motûs; perinde enim eſt, ac ſi dixiſſet, tempus eſſe motûs menſuram. Nec etiam id alibi negat, dum tempus docet eſſe opus rationis, eòquòd numerus ſit, & hic ab anima pendeat; enim verò ibi tantùm voluit innuere, tempus prout menſuram, qua ratione pendet ab anima, cum nos per operationem animæ dimetiamur, eſſe opus ipſius animæ.

Solutio. Alia Ariſtotelis loca explicantur.

4. Phyſ. t. 101.

4. Phyſ. t. 131.

Dubitatur cum quantitas ſucceſſiua in alias ſpecies diuidatur.

Solet etiam in dubium reuocari; an hæc ſucceſſiua quantitas, de qua hucuſque locuti ſumus, partitionem ſubeat in alias ſpecies. Nulla tamen alia videtur ſuppetere diuiſio, quam quæ à motu eſt, itaut pro diuerſitate motuum ſit etiam diuerſitas temporum, ac ob id accidentaria prorſus, velut illa, quæ ſolum ratione ſubiecti contingit.

An tempora inæqualia differãt ſpecie.

Poſſet quiſpiam dubitare, num tempora inæqualia, puta, annus, & dies &c. ſpecie inuicem differant. Sed quid reſpondendum, patet ex antea traditis de quantitate continua permanenti.

Quædam prætermiſſa infra tractanda.

Ne mireris, me nihil dixiſſe de ordine, quo Philoſophus in hac tractatione uſus eſt, nimirum initio ducto à quantitate diſcreta; itemque ſilentio præteriiſſe illam, quæ afferri ſolet ſufficientia ſpecierum quantitatis; in his enim multa, tanquam certa ſolent aſſumi, quæ tamen plurimis difficultatibus ſcatent, quæque cautius philoſophantibus, facillimum eſt oſtendere non admodum veritati conſentanea; propterea ſatius duxi hæc miſſa facere, & ſi quid videretur dicendum, ad huius ſectionis calcem differre.

Secunda difficultas.

Aduerſus hanc proprietatem ſic etiam obiicitur. Suſcipere magis & minus conuenit quanto; ergo etiam quantitati; conſequentia optima; Antecedens ſic oſtenditur. Vinum dolij, & cyathi, quanta profectò ſunt; & nihilominus ſuſcipiunt magis, & minus; cum magis vinum videatur vinum dolij quàm cyathi. Fit ſatis aduertendo, non idem eſſe maius tale, ac magis tale; primum rei molem, ſecundum entitatem reſpicit; inde eſt, ut vinum dolij ſit maius, hoc eſt maioribus dimenſionibus præditum, quàm vinum cyathi non tamen magis vinum. Vnde rectè dici conſueuit quantitatem ſuſcipere magis, & minus per extenſionem, non tamen per intenſionem.

Solutio.

Non poſſum hic non admirari eorum inſeitiam, qui ut propoſitæ difficultati ſatisfaciant, aiunt, *maius tale*, reſpicere molem; at *magis tale* ad eſſentiam ſpectare. Primum ultrò ipſis conceſſerim, non tamen ſecundum; nam eſſentia uniuscuiuſque rei in indiuiſibili conſiſtit, & idcircò nullam latitudinem admittit, ac ob id nequit magis, & minus ſuſcipere; nam ut alias aduerti, hoc formæ conuenit, quam ſuſcipere magis, & minus aliud non eſt, quàm ipſam habere latitudinem quandam; hæc autem latitudo nil aliud, quàm magnitudo formæ; at formæ magnitudo duplex eſt, una ſecundum quam plures ſubiecti partes informat, diciturque magnitudo extenſionis, proueniens ex latitudine quantitatiua formæ: altera verò eſt, ratione cuius forma ipſa maior, aut minor eſt in ſe ipſa & in eadem ſubiecti parte, & dicitur magnitudo intenſionis ortum ducens ex graduali latitudine formæ. At verò formæ gradus in duplici diſcrimine eſt, alius enim quidditativus dicitur, ſecundum quem eſſe rerum in indiuiſibili conſiſtit, eòquòd per additionem, vel ſubtractionem huiuſmodi gradus, mutatur ſpecies, cum nil aliud ſit, quàm ipſamet ſpecifica differentia, quæ indiuiſibili modo ſpeciem conſtituit; ut propterea Stagirites rerum eſſentias ſe habere veluti numeros affirmaret; quoniam numero additâ, vel ſubtractâ unitate, ſtatim eſſentialiter mutatur; altera autem eſt gradus perfectionis indiuidualis, quæ formæ quædam eſt realitas ſuâpte naturâ poſtulans copulari cum alia realitate eiuſdem formæ ad integram formam complendam, ſic, vel ſic intenſam. Vide igitur rectiùs dici magis tale ad entitatem formæ, quàm ad eſſentiam reſpicere.

Diſſertatione 14. Sect. ſeptima.

Formam ſuſcipere magis, & minus in quo conſiſtat.

Tertia difficultas.

Amplius. Quantitas magis, & minus perficitur ſecundum eſſe quantitatis; ergo quantitas magis, & minus ſuſcipit; conſequentia eſt nota; antecedens redditur manifeſtum ex eo quia, quantitas continua permanens, ut linea habet eſſe perfectius in linea quadripalmari, quàm in bipalmari; ſic de quantitate continua ſucceſſiua; perfectius enim eſſe habet huiuſmodi quantitas in anno, quàm in menſe &c. Quod extendi poteſt ad minus propriè dictam quantitatem, tam permanentem, quàm ſucceſſiuam: nam numerus ſecundum rationem ſuam habet eſſe perfectius in quaternario, quàm in binario &c.

Solutio.

Reſpondendum, quantitatem non magis, nec minus perfici ſecundum ſuum eſſe; & ad probationem dicendum quantitatem continuam permanentem puta lineam, non magis perfici ſecundum intenſionem, ſiuè intenſiuè in linea quadripalmari, quàm in bipalmari; benè tamen ſecundum extenſionem, ſiue extenſiuè; hinc propterea non rectè deducitur, quantitatem ſuſcipere magis, & minus, cum hoc ad intenſionem, non ad extenſionem pertineat.

Quarta difficultas.

Præterea. Inæquale ſuſcipit magis, & minus; ſed inæquale pertinet ad quantitatem; ergo quantitas ſuſcipiet magis, & minus: maior probatur, eò quòd aliquid dicitur magis, vel minus inæquale alterius comparatione, ut linea quadripalmaris, eſt magis inæqualis reſpectu bipalmaris, quam tripalmaris.

Solutio.

Reſpondendum, nos paſſim hiſce vocibus *magis & minus* abuti, ut in præſentia; nam unum non eſt dicendum magis inæquale, quàm alterum reſpectu tertij; ſed potius, è duobus, quod eſt maius, maiorem habere rationem ad idem, quàm habeat minus, itaut maioris, maior quàm minoris, ſit receſſus ab æqualitate cum tertio. *Nam inæqualium magnitudinum*

maior ad eandem, maiorem rationem habet, quàm minor: & eadem ad minorem, maiorem rationem habet, quam ad maiorem. Et quoniam Philoſophus hoc attributum ineſſe quantitati demonſtrabat, quia nullum quantum, reſpectu alterius dicitur magis, aut minus quantum, quod per ſingula diſcurrenti notum eſſe ſupponit; quæ verò magis, & minus ſuſcipiunt, cũ his aduerbijs prædicantur; ob id concludendum quantitati haud conſentaneũ eſſe, magis, & minus ſuſcipere.

Quinta difficultas Aduerſus hanc autem doctrinam, ſimulque rationem, quidam ſic obijciunt. In rareſactione, & condenſatione ceræ, eius quantitas, acquirit magis, & minus, ipſaque cera dicitur in rareſactione magis extenſa: in condenſatione minus; ergo quantitati conuenit ſuſcipere magis, & minus.

Solutio. Mirum eſt, quid aliqui pro huius difficultatis ſolutione commenti ſint; Rectè quidem occurrunt negando primam partem antecedentis, eo quòd ſuſcipere magis, & minus idem eſt, ac admittere plures, & pauciores partes eiuſdem formæ in eadem ſubiecti parte, ut nos quoque non ſemel monuimus. At quod

Rareſactionis, & condenſationis modus. addunt de rareſactione, & condenſatione parum arridet, cùm in illis dicant nec produci, nec deſtrui nouas quantitatis partes; ſed eaſdem amplius dilatari, vel contrahi; non enim hoc modo rareſactio, & condenſatio fiunt, cùm raritas potius eueniat interceptione plurimi inanis, occaſione cuius materiæ partes prius adunatæ, à ſe inuicem diſtrahuntur, corpuſque tanto rarius fit, quanto plura, ampliorave ſpatiola inania fuerint intercepta. Contra verò denſitas excluſione eiuſdem inanis, cuius occaſione materiæ partes prius diſtractæ, adunentur; corpuſque tanto euadat denſius, quantò pauciora, minorave ſpatiola eadem extiterint. De his tamen in Phyſicis. Appoſitè autem negant ſecundam partem antecedentis, nempè ceram dici cum aduerbijs *magis & minus* propriè acceptis; ſed impropriè, pro eo videlicet, quod eſt majus, vel minus.

Cæterum hoc attributum non quarto, ſed ſecundo modo eſt quantitatis proprium, nam conuenit omni quantitati, ſed non ſoli, cum ſubſtantiæ pariter competat.

Tertia quantitatis proprietas. Tertia quantitatis affectio ea eſt, quam Ariſtoteles explicuit dicens. *Ἴδιον δὲ μάλιστα τοῦ ποσοῦ. τὸ ἴσον τε καὶ ἄνισον λέγεσθαι. Sed maximè proprium quanti dici æquale, & inæquale.* Docet igitur eſſe maximè proprium quantitatis ſecundum eam æquale, vel inæquale dici; quod non ſic intelligendum, quaſi quantitatis affectio ſit æqualitas, vel inæqualitas, prout conuenientiæ, vel diſcrepantiæ reſpectus duorum, in quantitate præferunt; ſed quatenus quantitates æquales, vel inæquales eſſe poſſunt, quod in eorum gratiam animaduertiſſe iuvat, qui reſpectus huiuſmodi, tanquam reipſa diſtinctos à fundamentis ſuis agnoſcunt, qua de re nobis paulò poſt ineunda erit diſputatio.

Ita quidem linea æqualis eſt, vel inæqualis alteri lineæ; ſuperficies ſuperficiei, & corpus corpori. Inſuper, & tempus æquale, aut inæquale dicitur alteri tempori. Hoc idem attributum ad quantitatem minus propriè ſumptam, diſcretam ſcilicet transfertur; unde numerus, numero æqualis, aut inæqualis dici poteſt; hoc tamen ſic intelligendum, ut veræ quantitatis attribura, diſcretæ quantitati conueniant, ad eum modum, quo illi rationem quantitatis dictum fuit, ſcilicet analogicè conuenire.

Huius porrò affectionis cauſa ex eo petenda, quoniam æqualitas, & inæqualitas attenditur penès carentiam exceſſus, & penès ipſum exceſſum; utrumque autem rationem ſupponit menſuræ, hæc verò propriè ſumpta extenſionem, ſeu extrapoſitionem veram partium vel in ordine ad locum, vel in ordine ad tempus conſequitur, prout quantitas continua fuerit permanens, vel ſucceſſiua, ut ob id æqualitas, & inæqualitas ſit quantitatis proprietas.

Prima difficultas. Hæc tamen proprietas difficultatibus pluribus urgeri poteſt; unde ſic arguo. Quod eſt unius proprium, nequit alteri conuenire; atq; adeo quod eſt proprium relationis, nequit eſſe proprium quantitatis; at æquale, & inæquale eſſe proprium relationis, voces ipſæ declarant; æquale nanque neceſſariò alteri æquale eſt, ſic de inæquali; ergo æquale & inæquale non erit quantitatis proprium.

Solutio. Nihil tamen ineptius obijci poteſt; quanuis enim æquale, & inæquale ſumpta formaliter ad relationem pertinere dici poſſint; fundamentaliter tamen accepta ad quantitatem ſpectare dicenda ſunt. Vides igitur non rectè concludi ſuperiori, quam attulimus, argumentatione, proprietatem hanc alteri à quantitate conuenire.

Secunda difficultas Hoc idem conantur oſtendere inſtituendo argumentationem pro ſubſtantia, hoc nimirum pacto; Species rerum naturâ conſtantium, ſunt ſubſtantiæ; ſed his conuenit æquale, & inæquale; hoc igitur attributum ſubſtantiæ pariter accommodatum erit; quod ſi ita eſt, maximè proprium quantitatis dici non debet æquale, & inæquale eſſe. Speciebus autem rerum naturâ conſtantium æqualitatem, & inæqualitatem competere, diſertè nos docuit Philoſophus dicendo, ſpecies rerum eſſe veluti numeros, quibus cum æqualitas, & inæqualitas conueniat; neceſſe pariter eſt, ſpeciebus commemoratis æqualitatem, & inæqualitatem accommodatam eſſe.

Solutio. Fit ſatis reſpondendo æqualitatem, & inæqualitatem primò, ac per ſe quantitati molis conuenire; ſecundariò autem quantitati virtutis, quam cùm rerum eſſentiæ ſibi aſſumant; conſequens fit, ut ipſis quoque conueniat æqualitas, & inæqualitas. At virtutis quantitas ratione perfectionis ſpeciebus ineſt, ut enim in ipſis maior, vel minor poteſt eſſe perfectio; ſic huius ratione rerum eſſentiæ quantitatem induere dicuntur.

Tertia difficultas Vlterius, quibus conuenit magnum, & parvum, conuenit etiam æquale, & inæquale; ſed alijs à quantitate conuenit magnum, & parvum; ergo alijs a quantitate conuenit æquale, & inæquale; non igitur hoc eſt attributum maximè proprium quantitatis; maior inde perſpicua, propterea quòd æquale dicitur quaſi per negationem maioris, & minoris; minor itidem clara, quoniam ſubſtantiæ, & qualitati conuenit æquale, & inæquale; de ſubſtantia patet ex paulo antea dictis, cum ſubſtantiæ dicantur æquales, & inæquales perfectione; de qualitate pariter; tum quia qualitates dicuntur æquales, vel inæquales perfectione; tum quia dicuntur æquales, vel inæquales intenſionis gradu.

Solutio. Reſponſio ex dictis ſplendidè conſtat; nam æquale, & inæquale, primariò conuenit quantitati; cæteris autem rebus per analogiam ad ipſam; itaut alijs à quantitate conueniat æquale, & inæquale, quatenus aliquo modo induunt quantitatis naturam; vel ratione perfectionis, quæ virtualis quantitas dici conſueuit; vel ratione intenſionis, quæ aliquo modo quantitatis particeps exiſtimatur.

Quarta difficultas Præterea, cui non conuenit magis, & minus, nec etiam æquale, & inæquale poteſt conuenire; propterea quòd eſſe æquale, & inæquale in eo videtur conſiſtere, ut unum magis, quàm aliud, vel magis, vel minus formam quandam participet; de quantitate porrò haud licet enunciare magis, & minus, cum hoc ſit eius attributum; proindè æquale, & inæquale non erit

quan-

Digitized by Google

quantitatis proprietas.

Solutio.

Reſpondendum non in eo conſiſtere æquale, & inæquale eſſe; ſed potius in hoc, quod tantundem, vel plus extenſionis participet, vel in ordine ad ſpatium, ſi quantitas continua eſt permanens; vel in ordine ad tempus imaginarium, ſi quantitas continua fuerit ſucceſſiua. Hoc etiam quantitati diſcretæ poteſt aptari; nam numeri dicuntur æquales, vel inæquales: et inverò æquales dicuntur, quatenus unus tot unitatibus, quot alius, & inæquales, quatenus unus pluribus vel paucioribus, quàm alius conſtat, unitatibus. Superioribus tribus quātitatis proprietatibus, aliæ tres addi ſolent, ut omnes ſint numero ſex; nempè *Non habere contrarium. Non ſuſcipere magis, & minus. Per quantitatem dici æquale, & inæquale. Poſſe diuidi in partes integrantes. Poſſe menſurare, & menſurari. Eſſe finitum, & infinitum.* His addi ſolet impenetrabilitas &c. Affectiones hę propriiſſimè continuę quātitati conueniunt, minus propriè quantitati diſcretę, ut ſuperiùs innuimus.

Diuiſibilitas quātitatis.

Diuiſibilitas autem in partes integrantes adeo propria exiſtimatur quantitatis affectio; ut per hanc illa ſoleat explicari. Duplex autem aſſignari conſueuit diuiſibilitas in partes integrantes, quarum una ſolam diſtinctionem partium entitatiuam, unâ cum ſeparabilitate unius ab alia importat; hæc autem non ita conuenit quantitati, ut alteri ab ea conuenire non poſſit; ſiquidem, & ſubſtantię, & alijs à quantitate materialibus, atque corporeis accidentibus accommodata eſt. Altera eſt diuiſibilitas in partes integrantes, quâ pars una ab alia, corporeo nimirùm inſtrumento ſeparante partem unam ab alia, diſtinguitur; & hoc exiſtimatur attributum quantitatis proprium. Si nanque ſubſtantia quantitate deſtitueretur, haud poſſet huiuſmodi diuiſionem ſubire; proptereaquòd inſtrumentum cum ipſa ſubſtantia penetratum, eodem exiſteret in loco cum ipſa; proindeque nulla partium ſeparatio contingeret. At quando ſubſtantia induta eſt quantitate; pars eius quanta cogitur alteri quanto locum cedere, videlicet inſtrumento corporeo locum eius occupanti, beneficio impulsûs quem illi agens impertitur. Quòd ſi hoc idem ſubſtantię, & ceteris à quantitate corporeis accidentibus conuenit; id per accidens eſt, cum ijs merito quātitatis eueniat. Hęc quantitatiua diuiſibilitas appellati conſueuit, ad differentiam alterius diuiſibilitatis, quam entitatiuam vocant. Eadem eſt propriiſſima quantitatis affectio; utpotè conueniens omni continuę quantitati, ſoli, & ſemper: omni profectò, cùm nulla ſit huiuſmodi quantitas, cui hęc non conueniat affectio; quamuis ex accidenti, plerumque nequeat ad actum reduci. Suoque modo etiam diſcretę eſt accommodata, quatenus quod factum eſt unum per intellectum, aptum per eundem eſt in partes diuidi. Conuenit etiam ſoli quantitati, ut ex proximè dictis perſpicuum eſt. Conuenit ſemper, proptereaquòd nunquam ad talem ſtatum quantitas redigi poteſt, quin hoc diuiſibilitatis genus ipſam comitetur; eſt enim in infinitum diuiſibilis; nec poteſt in indiuiſibilia reſolui.

Finitum, & infinitū eſſe, quomodo intelligendum.

Alia erat quantitatis proprietas finitam, & infinitam eſſe. finita eſt magnitudo, quę diuidi non poteſt, niſi in partes eiuſdem menſurę certo, determinatoque numero comprehenſas; quemadmodum finita multitudo, quę tot, & non pluribus unitatibus conſtat. Quantitas autem infinita duobus modis poteſt intelligi; vel itaut infinita ſit actu, quę ſi continua fuerit, ſic explicari ſolet; nempè quod tanta ſit actu, ut maior eâ dari non poſſit. Vel quod tot actu partes ęquales habeat certę determinatęque menſurę, ut alias habere non poſſit. Si autem diſcreta fuerit, cuiuſmodi eſt multitudo; tunc infinita dicetur, quando tanta erit, ut maxima dici poſſit; vel quando tot habeat unitates, ut alias habere nequeat. Alia eſt quantitas poteſtate tantum infinita, quę ſiue continua, ſiue diſcreta ſit, indefinita dici poteſt. Continua ſiquidem nullum habet præfixum terminum diuiſionis per partes proportionales, quemadmodum numerus in infinitum poteſt augeri; per additionem unitatum, ex continui diuiſione reſultantium. Adnotandum autem quid differat inter utrumque genus quantitatis, quod videlicet continua quantitas per diuiſionem in partes proportionales infinita dicitur, quatenus diuidendo licet in infinitum abire: quod diſcretę quantitati non conuenit cum in diuiſione ipſius ad unitates deueniatur; ſed infinita dicitur; quoniam quęcumque data multitudo ex continui diuiſione orta, poteſt in infinitum augeri. Hoc idem etiam continuę quantitati conſentaneum eſt, quatenus ei poteſt in infinitum additio fieri; itaut duplici nomine infinita dici poteſtate valeat.

Potentia infinitum quid medium inter ſimpliciter finitum & ſimpliciter infinitum.

Ex his cuique manifeſtum redditur, hoc infiniti genus, medium quid eſſe inter ſimpliciter finitum, & ſimpliciter infinitum. Multitudo ſimpliciter finita eſt, quę tot unitatibus conſtat; & non pluribus. Simpliciter infinita multitudo dicenda, quę tot continet unitates, ut plures continere non poſſit; adeout dici valeat multitudo maxima, quâ proinde maior dari nequeat, cui conuenit intrinſecùs infinitatem attingere. Sed multitudo infinita duntaxàt poteſtate perhibetur illa, de qua dicere tantummodò licet, non tot ſunt eius unitates, quin plures eſſe poſſint; ſoliùmque ei conuenit extrinſecùs infinitatem attingere.

Infinitum potentia ad hoc prædicamentum ſpectat.

Vt ſumma autem eſt difficultas de exiſtentia infiniti in actu; ita nulla eſt de exiſtentia infiniti in potentia. Infinitum igitur poteſtate ſatis euidens quantitati conuenire; non ſic autem infinitum in actu, de quo ita ſentiendum, ut ſi daretur ad hoc idem genus pertineret, ad quod poteſtate infinitum ſpectat. Ratio autem ſuppetit non inefficax, quoniam ſcilicet finitas, & infinitas modi ſunt, & quidem intrinſeci, quibus rei natura cuius ſunt modi, nullam variationem ſubit.

Difficultas.

Difficultas tamen inſurgit, quoniam attributa quędam ſunt quantitatis, quę cum infinitate videntur cohęrere minimè poſſe; cuiuſmodi ſunt ſecundum quantitatem dici ęquale, vèl inęquale, poſſe eſſe menſuram tam actiuam, quam paſſiuam; non igitur videtur infinitas quantitati competere, cum eius deſtruat naturam.

Solutio.

Reſpondendum huiuſmodi attributa non eſſe quantitatis ſimpliciter, ſed finitę; proindèque difficultatem corruere.

Si autem conferantur linea finita, & infinita inter ſe, iure dicentur eiuſdem ſpeciei. Tametſi nanque infinita linea diceretur quidpiam infinitum in certo genere, nimirum quantitatis; non tamen abſolutè in genere entis; nam quamuis infinita quantitas; non ob id infinitum ens, cum ex ſummo inferiori, non ſequatur ſummum in ſuperiori, niſi inferius ſit nobiliſſimum ſub illo ſuperiori contentum; ut non ſequitur eſt perfectiſſima muſca; ergo perfectiſſimum animal; benè tamen eſt perfectiſſimus homo; ergo perfectiſſimum animal. Ratio autem inde ſumitur; quoniam homo eſt animalium omnium perfectiſſimum; cum autem nihil ſit ſub ente, pręter primum ens; quod perfectiſſimum dici poſſit; idcirco nihil pręter primum ens dici poteſt ens perfectiſſimum; unde non ſequitur eſt infinita quantitas; ergo infinitum ens.

Explicatur menſuræ ratio.

Erat etiam quantitatis affectio ratio menſurę tam

actiuę, quàm paſſiuę, hęc autem ſumenda pro aptitudine, quà quantitas, vel poteſt menſurari, vel menſurare; quod intelligendum de quantitatibus eiuſdem generis; linea enim menſurat lineam, & viciſſim menſuratur à linea; ſic de ſuperficie, & corpore; ſic etiam de tempore. *Eſt autem menſura, quantitas nota, præſidio cuius alia quantitas nobis innoteſcit*. Ex 1. leo quātitates eiuſdem generis ita ſe habēt, ut poſſint ſe mutuò dimetiri; nam una vel eſt ęqualis alij, vel inęqualis; ſi fuerit ęqualis erit menſura per ſuperpoſitionem; ſi autem inęqualis, & quidem minor, per repetitionem; at ſi fuerit maior, totum id fiet per maiorem acceſſum ad illam, vel per minorem receſſum ab eadem. Re tamen verâ menſura debet eſſe minor; & quidem minima; de ratione ſiquidem menſurę eſt, ut ſit notior menſurato; proptereaquòd ducit in cognitionem ipſius; tam menſurari unum per aliud, eſt quantitatem unius cognoſci per quantitatem alterius; deindè debet eſſe certa, & infallibilis, utrumque autem minimę quantitati congruit; eſt enim notior, quoniam & ſenſus, & intellectus faciliùs illam aſſequitur. eſt etiam & certior, atque determinatior; proptereaquòd in quantitate magna, longè magis latet modicum quidpiam additum, vel ſubtractum, quàm in quantitate minori; unde quanto minor erit, tanto certior, atque determinatior eſt menſura; ob id omnes accipiunt id pro mēſura, quod primò inuenitur tale, ut ab eo nequeat aliquid auferri, vel addi, quod ſenſum lateat; exiſtimantes certò ſe rei quantitatem cognoſcere, quando ipſam per huiuſmodi minimam menſuram percipiūt. Propterea dicunt, menſuram eſſe aliquid indiuiſibile, vel ſimpliciter, ut unitas in numero; vel quoad nos, cuiuſmodi eſt minimum, quod ob allatam cauſam indiuiſibile dici poteſt, quatenus ſcilicet incrementum, vel decrementum illi factum, latere cognoſcentem non poteſt; quamobrem ſi ſimpliciter indiuiſibile non eſt; illud ſaltem imitatur.

Quid menſura.

Menſura debet eſſe minima. & quomodo id intelligendum.

Hæc tamen accuratiùs, atque copioſiùs alibi ſunt à nobis tractanda, ubi multa de menſura, deque ſpectantibus ad ipſam, noſtrâ contemplatione perſequemur.

In Diſſertationibus Metaphyſicis.

Hucuſq; tamen diſputata velim accipias tanquam dimanantia à Peripatetico fonte, cum alioquin multa ſe ſe hîc conſideranda offerrent, in quibus non leues difficultates diſcutiendæ occurrunt. E quibus unam vel alteram obiter attingemus, reliquis omiſſis, velut illis, de quibus in naturali Philoſophia ineunda nobis eſt conſideratio.

Liceat igitur mihi Phyſici perſonam aſſumere, ut nonnulla de continuo, deque diuiſibilitate ipſius in medium afferre valeam; quod commodius præſtare non poſſum, quàm initiò quidem adnotando, de his veterem opinionem, quæ diù in hominum animis inſederat, ſic eſſe vetuſtate collapſam, ut nec datum ſit illam aliquo modò fulcire; proptereaquòd naturæ ſagaciores interpretes, partim diligentiâ, partim progrediente ætate, multa ſunt conſecuti, quorum perceptione decernere tandem potuerunt, nihil reuerâ continuum eſſe, præter atomum, quæ nil aliud, quàm corpus exile adeo, ut cuiuſque ſenſus aciem effugiat; præter hæc autem corpuſcula, ſi quidpiam continuum dicitur, certè non niſi, quatenus partes copulatas, cohærentes, indiuulſas inter ſe habet, nulluſque ſenſus exiſtit, qui, tametſi illæ tantummodò contiguæ inter ſe ſint, earum commiſſuras diſcernere poſſit; adeo nimirum, ut continua quantitas in eo à multitudine, ſeu diſcreta quantitate ſecernatur, quòd partes illius ſeparari quidem poſſint, ſeparatæ tamen non ſint: partes verò huius ſint actu, ſiue reipsâ ſeparatæ, quod non eò dicunt, ut putent multitudinis partes non poſſe ſe mutuò tangere; cùm hoc paſſim uſu venire ſoleat; lapides enim multi in uno aceruo ſe mutuò contingunt; ſed quòd non credant ſic ſe habere, ut non ſeſe mutuò apprehendant, coarctent, proprijſque flexibus, hamuliſve detineant. Secundū hanc continui uſurpationem, ſi non lapidum aceruus, ſaltem pilorum in panno ſcilicet eximiè contexto, quidpiam continuum euadit, quamuis pili mutuò solùm ſeſe contingant; proindèque contigui ſint. Non abſimili modo lutum continuum quidpiam exiſtimatur, cum tamen mixtum quoddam tantummodò dici poſſit ex granulis terreis, & aqueis ſe mutuò tangentibus; quæ propterea non niſi contigua ſunt. Sic, exceptis atomis, reliqua omnia ſe habent corpora; quæ tum demum continuitatem amittunt, quando calor, vel aliqua alia vis partes eorum à contactu mutuo, arctoque dimouet; non enim aliâ ratione continuitas eorum abrumpitur. Quæ itaque iuxta vulgi ſententiam continua ſunt, non aliam à prædicta, continuitatem habent; quæ potius contiguitas eſt appellanda. Si quæratur autem continuum aliquod, itaut nullâ ratione ex contiguis conſtet; ſolum naturæ minimum, ſola atomus poterit aſſignari, de qua forſan intelligendum aureum Democriti dictum apud Ariſtotelem. Ἀδύνατον γὰρ εἶναί φησιν ἐκ δύο ἕν, ἢ ἐξ ἑνὸς δύο γενέσθαι. τὰ γὰρ μεγέθη τὰ ἄτομα, τὰς οὐσίας ποιεῖ: *Impoſſibile enim, ait, eſſe ex duobus unum, aut ex uno duo fieri: magnitudines nanque indiuiſibiles, ſubſtantias facit*. Vbi indiuiſibilium magnitudinum nomine, inſectilia corpuſcula intelligit, quibus naturam in ſuis moliendis operibus uti, Sapiens ille, iure meritoque credebat. At verò nec ex uno duo, nec ex duobus unum, poſſe fieri exiſtimabat, eo quòd neque una atomus ſectilis eſt, adeo ut ex una duæ poſſint emergere; nec duæ ita ſe habent inuicem, ut communi termino copulatæ poſſint unum continuitatis unitate conſtituere, ad eum modum quo atomus ipſa continua dicitur; quin potius ex illis duabus contiguum quidpiam efflorèſcit; quod autem Stagirites in præſentia continuum ita conſideret, ut partes ipſius communi termino copulari decernat, nihil eſt. Nam fortaſſis eò mente tendebat, ut innueret phyſicè ſic rem intelligendam eſſe; nullas videlicet aſſignabiles eſſe partes, quæ non inter ſe copulentur intermediâ quàpiam, aut ſenſibili, ut in magnitudine trium palmorum, duo extremi palmi cum medio; aut inſenſibili, ut in magnitudine duorum palmorum, ipſi duo palmi cum interiacente particula, quæ ſenſum omnem effugiat. Alioquin ſi per terminum communem intelligendum velit, indiuiſibile mathematicum, cuiuſmodi punctum in linea; & linea in ſuperficie; & ſuperficies in corpore, quæ vulgò creduntur, adeout lineæ partes puncto, partes ſuperficiei lineâ, partes corporis lineâ, aut ſuperficie, dici debeant copulari; phyſicè non concedendum, cùm hæc inania figmenta ſint, ut opportuno loco demonſtrabo.

De continuo, & eius diuiſibilitate quædam ex Phyſicis delibantur.

7. Metaphyſ. capt 13. t. 49.

Ex his intelliges, quantum phyſicè non eſſe diuiſibile in infinitum, inſtituta nanque diuiſio, tunc demum abſoluta reddetur, cùm ad inſectilia corpuſcula deuentum fuerit: Vnde Epicuro continuum phyſicè non erat diuiſibile in infinitum, ſed ad indiuiſibilia, non mathematica, ſed phyſica, ut nuper dicebam, ex eius opinione, deueniendum.

Quantum phyſicè nō eſt diuiſibile in infinitū.

His autem ſic ſe habentibus, non facile explicatu, quo nam pacto quanti attributum poſſit eſſe phyſica diuiſibilitas. Rectè quidem intelligitur, illi nihil eſſe contrarium, etſi quantitas reipsâ dicatur à materia non diſtingui; inſuper non ſuſcipere magis, & minus; imò hoc illi tunc maximè conueniet; Amplius, ſecundum

Quid dicendum de diuiſibilitate.

cundum quantitatem æquale, & inæquale dici; illique conuenire rationem menſuræ, tam actiuæ, quàm paſſiuæ; eſſe finitum, & infinitum &c. at diuiſibilitas phyſica, ei, quod ſeuerè continuum eſt, cuiuſmodi eſt atomus, repugnabit: ut ſuperius dicebam. Vnde fit, ut minimum non indigeat nexu, quo eius partes phyſicè copulentur; hic enim agnoſcendus tantummodò inter ea, quæ ſic unita ſunt, ut ſeparari poſſint; at repugnante ſeparatione, repugnabit etiam, & ille nexus: ut propterea fatendum ſit, ab aliquibus rectè fuiſſe exploſa illa indiuiſibilia mathematica, tanquam impoſſibilia, ſolumque retenta, tanquam ea, quæ intellectus apprehendit. Cum enim reuerà, detur quantum, longum, latum, & profundum. Intellectus, apprehendendo dumtaxat longitudinem, cæteris dimenſionibus non apprehenſis, habet lineam; ſic de ſuperficie, de punctis. Quid verò de quantitate continua ſucceſſiua dicendum, opportuniori loco dabitur diſſerendi occaſio.

DISSERTATIO XVIII.

De Qualitate.

Abſoluto de quantitate tractatu, proximum eſt, ut in contemplatione qualitatis noſter ſeſe labor exerceat; hoc enim modo videbimur Philoſophum imitati, qui tametſi in Dialectica contrarium ordinem quæcunque ſit cauſa, tenuerit; in diuina tamen Philoſophia, rem exquiſitius, ac diligentius ediſſerens; à conſideratione quantitatis explicandam qualitatem aſſumpſit; itaut primò de ſubſtantia, deindè verò de quantitate; mox de qualitate diſputationem inſtituerit, ea forſan ratione ductus, quoniam hæc omnia ſuum habent eſſe abſolutum, quæ autem ſuperſunt, in reſpectu quodam conſiſtunt. At verò nemo tam rudis, tamque parum in erudito puluere verſatus, cui non planè conſtet, abſolutum, naturæ doctrinæque ordine præire iis, quæ ad aliud quomodocumque ſunt. Ineunda nunc igitur nobis de qualitate tractatio, in qua forſitan, utpotè non parum à vulgari ſententia recedentes, videbimur nimis audacter philoſophari; ab iis tamen veniam ſperamus, qui veritatem unicam præ oculis habendam non immeritò putant, ut ea nimirum, quæ de uniuerſo hoc genere ſentimus, accuratè, ſubtiliterque perſequi valeamus. Primò itaque vulgatam de qualitate doctrinam pro viribus enucleare tentabo; ſubinde verò, quod propius mihi videtur ad veritatem accedere, quam breuiſſimè ſubjiciam.

Tractationis ordo.

Abſoluta naturæ doctrinæque ordine præire debent iis, quæ ſunt ad aliud.

SECTIO PRIMA.

Quid ſit Qualitas?

Qualitatis nomen primum à Tullio inuentum. Lib. 1. Academ. quæſtionum.

QValitatis nomen primo quidem in latinum ſermonem Tullius inuexit, dicens, qualitates appellari, quas ποιότητας, *piotitas* Græci vocant, ſubdens apud Græcos non eſſe vulgi verbum, ſed Philoſophorum. Huius autem verbi primum uſum à Tullio recognoſcendum in latino ſermone, inditio ſunt ea, quæ paulo poſt ipſe ſubdit, dicens. *Sed ſubiectam putant omnibus ſine ulla ſpecie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando uſitatius hoc verbum, & tritius) materiam quandam &c.*

Qualitas quadrifariam accipitur.

Ex communi Peripateticorum ſententia, qualitas quatrifariam accipitur. Primò latâ quâdam ſignificatione ſumitur, videlicet pro omni forma actuante, vel afficiente, vel rem conſtituente; iuxta quam acceptionem aſſerebat Philoſophus ſecundas ſubſtantias in quale de primis dici, quod hunc reddit ſenſum, nempè ſecundas ſubſtantias eſſe veluti primarum qualitates, hoc eſt ad modum qualitatis de prima ſubſtantia dici. Imo & alibi de qualitate diſputans, talem eius acceptionem aſſignat, ut ſecundū ipſam eſſentiales, atque ſubſtantiales differentiæ, qualitates dicantur; unde Porphyrius etiam aſſerebat differentiam de pluribus in quale qoid prædicari. Certum eſt autē hoc modo ſumptam qualitatem non eſſe illam, quæ hoc prædicamentum conſtituit; propterea quòd ſic accepta per omnia rerum genera vagatur, itaut à quibuſdam rectè prædicamentum tranſcendens appellatum fuerit. Secundo qualitatis nomen ſumitur minus amplâ ſignificatione, pro ſola, ac omni accidentaria forma circumſtante, ſiue afficiente ſubiectum, iuxta quam acceptionem accidens in quale prædicari dicitur. Nec etiam hoc ſenſu qualitas in præſentia ſumitur, cùm qualitatis nomen ſic acceptum omnibus accidentibus conoeniat, ſiue ſint abſoluta, ſiue reſpectiua, quo ſenſu Porphyrius dicere ſolebat, accidens omne in quale prædicari. Tertiò longe preſſius qualitas uſurpatur, aut pro ſolis ſenſibilibus qualitatibus, aut pro iis, inter quas eſt contrarietas motûs, quem ſubiectum ſubit. Ita quidem calor, & frigus, humiditas, & ſiccitas; unde ſolet aſſignari alteratio ad qualitatem terminata, non tamen ad qualitates omnes ſed ad ſenſibiles tantum, quæ ad ſubſtantiæ generationem, corruptionemque diſponunt. Huc etiam qualitates pertinent ſecundum bonitatem, & malitiam; penès quas benè, vel malè agunt, aut patiuntur ea, quæ mouentur. Neque hæc eſt qualitatis acceptio iuxta quam debeat qualitas hoc prædicamentum conſtituere. Quartò qualitatis nomen eſt in præſentia ſumendum ad ſignificandum certum quoddam genus entis, accidentariæque formæ ab aliis omnibus prædicamentis diſtinctum, adæquatè complectens omne id, quod in aliis prædicamentis non reperitur, illudque ſit, quo nos quales dicimur, iuxta quam ſignificationem qualitatis nomen Ariſtoteles in præſentia ſumpſit, dum qualitatem deſcribendo dixit eſſe formam illam accidentalem, quâ nos quales denominamur. Huius autem deſcriptionis redditur ſenſus, ut per particulam *quales* excludantur, primò quidem differentia eſſentialis; per quam aliquid dicitur quale quid; deinde accidentia reliqua, a quibus ſubiectum haud propriè quale, ſed quantum, vel relatum, vel modo quopiam alio denominatur. Nihil autem refert, Porphyrium dixiſſe omne accidens in quale prædicari, nam *quale* non preſſâ, ut hic accipitur, ſed latâ quâdam acceptione ſumpſit, quatenus nimirum in quale prædicari, ſecernitur à modo prædicandi eſſentiali, & quidditatiuo.

Qualitas quomodo accepta ſit huius

Qualitas igitur ſic accepta, ſupremum huius eſt categoriæ genus, cuius naturam explicatam definitione reddere, proculdubio non facile. Si Stagiritem attendas, expoſitam ab eo non aliâ ratione fuiſſe coo-

pertes,

Digitized by Google

prædicamenti ſummum genus

periες, quàm dicendo. *Ποιότητα δὲ λέγω. καθ᾽ ἣν ποιοί τινες εἶναι λέγονται. Qualitatem autem voco, ex qua quales nominamur;* ſeu *ex qua aliqui dicuntur eſſe quales.* Conantur quidam tueri definitionem hanc quidditatiuam, & eſſentialem eſſe. Neminem tamen ſanæ mentis præterit, oleum, & operam ipſos perdidiſſe; tametſi nanque per effectum formalem; proindèque per aliquid nonnihil notius, commemorata deſcriptio tradita ſit, magis eſt enim obuium quale, quàm qualitas, omneque forma concretum, quàm abſtractum, ut quantum, quàm quantitas; non ſubinde tamen inferendum, orationem illam eſſe definitionem eſſentialem; enim potius deſcriptio cenſeri debeat non magni tamen facienda, cum per ipſam nonniſi confusè qualitatis eſſentia explicetur; quemadmodum confuse quantitatis explicaretur eſſentia, dicendo illam eſſe formam, à qua denominamur quanti; & licet formalis effectus, per quem definitur, ſit ipsâ notior; adhuc tamen notitia per huiuſmodi effectum habita, confuſa eſt, ut idcirco definitio minimè dici mereatur.

Qualitatis definitio ab Ariſtotele tradita non definitio, ſed deſcriptio, & quidem ſubobſcura dicẽda. Ratione id ſuadetur.

Quorundam reſponſio præoccupatur ſimulque refellitur.

Neque contendas bonam eſſe cenſendam definitionem, eò quòd detur per effectum formalem, quem ſubiecto confert, quemadmodum permittitur definiri quancunque formam accidentariæ naturæ; ſiquidem à reliquis accidentibus ſubſtantia denominatur quanta, relata, agens, patiens &c. à qualitate autem ſimpliciter qualis denominatur. Non inquam id dicas, nam omnes hæ deſcriptiones accidentium eodem vitio confuſionis laborant, quo qualitatis deſcriptio; ſiquidem per nimis generalia traduntur; neque mens hiſce deſcriptionibus adiuta, poteſt prædictorum accidentium naturam introſpicere. Nec propterea Philoſophus redarguendus; quoniam orationem illam, *qualitas eſt, ex qua aliqui dicuntur quales*, non tanquam definitionem venditat; ſed potius tradit veluti terminum complexum magis exprimentem id, quod qualitatis nomine ſignificatur. Nec etiam eo nomine accuſandus quòd circulum committat, initio ſcilicet definiendo qualitatem per quale, poſtmodum verò quale viciſſim per qualitatem; nam deſcriptio, qualiſcunque illa ſit, qualitatis, datur per quale, tanquam per aliquid notius nobis, ſed quale definitur per qualitatem, veluti per aliquid naturâ notius; at verò circulus propriè non eſt, niſi quando unum definitur per aliud, quo aliud definitur per ipſum, quod in præſentia minimè contingit. Sed regreſſus eſt. Nec ex eo quòd qualitas definitur, *à qua quales denominamur*, ſequitur in definitione, ſeu potius deſcriptione adhiberi id, quod deſcribitur; nam quod aſſumitur deſcribendum, qualitas eſt; & per illa verba *à qua quales denominamur*, circumloquimur effectum ipſius, unde deſcriptio per effectum contexta cenſeri debet.

6. Topic. cap. 3.

Non igitur improbanda penitus deſcriptio, definitionis loco tradita; nam rectè Philoſophus admonet, definitiones, alias quidem tradi per priora, & notiora naturâ; alias per notiora, & priora nobis. *Οὐ γὰρ ταὐτὰ ἡμῖν τε γνώριμα, καὶ ἁπλῶς. Non enim eadem ſunt & nobis nota, & ſimpliciter.* Vt punctum cenſetur notius lineâ, & linea plano, ſeu ſuperficie, & planum ſolido, ſeu corpore; ut unum eſt notius numero, & elementum, ut litera, eſt notius ſyllabâ; ſiquidem unum eſt principium numeri, & litera ſyllabæ. Vnde fit, ut unum ſit ſimpliciter prius naturâ, & notius numero, & litera ſyllaba. Sed priora, & notiora nobis contrario modo ſe habent. Solidum enim, ſiue corpus, eſt nobis notius, quàm ſuperficies, & ſuperficies eſt notior quàm linea, & hæc notior, quàm punctum.

Nam quod ſolidum eſt, magis ſub ſenſum cadit, quàm quod planum eſt: & quod eſt planum, magis quàm linea, & linea, quàm punctum. Si quia igitur, iuxta vulgatam doctrinam in his ita philoſophetur, ut definiens lineam dicat eſſe quantitatem continuam ortam ex ductu, fluxue puncti, tradet definitionem per priora, & notiora naturâ. Quantitas enim, eſt genus, ductus verò puncti eſt differentia. At ſi definiat punctum dicendo, punctum eſſe extremum lineę, punctum definiet per prius, & notius nobis. Vtroque modo ex Philoſophi ſententia definire licet; hoc tamen diſcrimine, quòd priori modo melius, & exactiùs definimus, quando propriè & ſubtiliter ad conſumatos artifices loquimur; poſteriori autem meliùs definimus, cum ad tyrones, vel ad rudiores homines ſermonem habemus, quod probè factum Philoſophus inculcat, dicens. *Simpliciter igitur melius per priora, poſteriora tentare cognoſcere: nam magis ſcientificum tale eſt. Verùm ad eos, qui impotentes ſunt cognoſcere per talia, neceſſarium fortè per ea, quæ illis cognita ſunt, facere orationem.* Manifeſtum autem, qualitatem eſſe priorem, & notiorem naturâ; quale verò prius & notius nobis. Cùm igitur hîc ad tyrones habeatur ſermo, non iniuriâ qualitas per quale, utpotè per notius illis ab Ariſtotele definita fuit. Sed quale notius eſſe nobis, ex eo palam, quòd ad cognoſcendam qualitatem, ducimur ab eius effectu, nimirum quale, velut illo, quod magis ſub ſenſum cadit; non enim ſenſus qualitatem, ſed quale potius attingit.

6. Topic. cap. 3.

Varia hac de re interpretum placita referre ſupervacaneam puto; nam tametſi non ſemper, plerunque tamen, ut in præſentia, hanc prouinciam ſuſcipere, labor eſt, ex quo nihil fructûs percipitur; idque conanti, non ineptè illud objicies *Ἀνέμους γεωργεῖν Ventos colis*, quamobrem varijs interpretum dicendi modis prætermiſſis quid rationabilius videatur, paucis complectar.

Illud mihi quidem eſt exploratum, quando in elaboranda rei alicuius definitione, non occurrit eſſentialis differentia; loco illius, adhibendam præcipuam proprietatem; ob id in præſentia nobis confugiendum ad unam ex affectionibus quantitatis, ad illam videlicet, quæ maximè eius eſt propria; cuiuſmodi eſt ſuſcipere magis & minus; huius enim uſu, definitionem optatam aſſequemur; quæ ſi reuerâ definitio non fuerit, ſaltem erit deſcriptio complexionem omnium numerorum habens; quandoquidem, haud meliùs vel accommodatius licet rem aliquam deſcribere, ut Dialecticis notũ, quàm in deſcribendo, rei proprietatem adhibere, cuius naturam explicatam reddere conamur. Hoc fert miſera noſtra mortalitatis conditio; cum enim rerum ultimæ differentiæ nos lateant; cogimur, ad proprietates confugere. Maximè autem qualitatis proprium eſt intendi, & remitti, proindeque ſuſcipere magis & minus; hæc enim ſoli conuenit qualitati, ut paulo poſt dicturi ſumus; conuenit enim omni, quia nulla eſt qualitas, quæ ſit intenſionis, & remiſſionis incapax; conuenit ſemper; proinde affectio eſt maximè idonea, quæ loco differentiæ adhibeatur. Vnde eſt ut qualitatis definitio ſiue deſcriptio talis eſſe poſſit. *Qualitas eſt accidens abſolutivum capax intenſionis, & remiſſionis*; Hinc propterea dici poteſt, qualitatem eſſe accidens abſolutum, ratione cuius ſubiectum eius poteſt intendi, & remitti. Hoc autem modo, cùm optimè diſtinguatur qualitas à quocunque alio accidente; propterea non inconſultò dicetur qualitatem probè ſic definitam fuiſſe.

Quando differentia eſſentialis latet, ad proprietatem confugiendum.

Qualitatis germana deſcriptio.

Si quæ verò difficultas poſſet adduci, nullius laboris erit illam diluere; eoque magis, quia non definitionem, ſed deſcriptionem tantummodo nos attuliſſe

Si quæ difficultas ſuperſit, facile ex

pro-

dictis di- profiteamur, ut propterea ſeueris definiendi legibus
ſui poteſt. ſoluti eſſe velimus.

SECTIO SECVNDA.

Traditur qualitatis diuiſio.

Qualitas multifariã dicitur. REctè Philoſophus dicebat. Ἔστι δὲ ἡ ποιότης τῶν πλεοναχῶς λεγομένων. *Qualitas autem in eorum numero eſt, quæ multifariam dicuntur.* Nam reuerà qualitatis nomen, unius non eſt notionis, ſed pluribus accommodari poteſt; eius porrò diuiſio, quæcunque ſit, ſiue uniuoci in ſua uniuocata; ſiue æquiuoci in æquiuocata; de hoc in præſentia non ſum ſollicitus, ſed poſtea ſermo de re eadem redibit, quadrimembris perhibetur; & quidem Philoſophus videtur ad id reſpexiſſe; nimirum, ut eſſentia, formaliſque ratio qualitatis ſit eſſe id, quo ſubſtantia afficitur, diſponitur, & ut barbarè dicam, qualificatur; ut ob id qualitas, modus quidam ſubſtantiæ ſit appellata, quaſi Philoſophus ita ratiocinatus ſit; quemadmodum eſſentia, & ratio formalis quantitatis eſt eſſe id, quo ſubſtantia ſit quanta, & extenſa; & eſſentia relationis eſt eſſe id, quo ſubſtantia refertur ad aliud; ſic ratio formalis qualitatis eſt eſſe id, quo ſubſtantia afficitur, diſponitur &c. Et ut interroganti, cur ſubſtantia eſt tanta, ſiue extenſa, reſpondetur quia quantitatem habet; & interroganti cur ſubſtantia referatur ad aliud, reſpódetur, quoniam habet relationem: ſic pariter interroganti, cur ſubſtantia ſit talis, vel qualis, puta calida, aut frigida, alba aut nigra &c. rectè occurritur reſpondendo, quia habet qualitatem; & ut ex diuerſo modo extendendi ſubſtantiam, licet colligere diuerſas qualitatis ſpecies; ſic ex diuerſo modo afficiendi, modificandi, ſeu qualificandi ſubſtantiam, liceat colligere ſpecies qualitatis, numerumque ſpecierum.

Sufficientia diuiſionis qualitatis. Subſtantia autem conſiderari poteſt, quoad ſuum eſſe, & ita modificatur, ut benè, aut male ſe habeat. Hinc autem ſequitur ut benè, aut malè operetur; cum res unaquæque agat ſicuti eſt, & propter hoc dici ſolet, ponendam eſſe primam ſpeciem qualitatis, quæ eſt habitus, & diſpoſitio, quæ diſponunt, modificant ſubſtantiam. Tum in ſe ipſa, ut benè, aut malè ſit, atque ſe habeat; quo pacto qui ſanitatem habet, benè dicitur ſe habere, & qui ægritudinem habet, malè ſe habere dici ſolet ut conſtat. Tum etiam, ut res benè, aut malè operetur, cùm omnis habitus ſit propter operationem; ita quidem ſanus benè agit: æger autem
5. Diuin cap. 20. malè; ut ob id Ariſtoteli habitus videretur diſpoſitio ſecundum quam benè, vel malè diſponitur diſpoſitum, aut ſecundum ſe, aut ad aliud. Hinc igitur prima qualitatis ſpecies, habitus & diſpoſitio colligitur.

Et quoniam unaquæque ſubſtantia, aliquo debet
2. de Cœlo tex. 18. eſſe prædita operandi principio, cùm unumquodque ſit propter ſuam operationem; alioquin fruſtra eſſet; hoc operandi principium eſt ſecunda ſpecies qualitatis, appellata naturalis potentia, & impotentia. Hæc autem ſpecies quomodo à prima diſtinguatur, infra dicetur.

Et quia omnis ſubſtantia tum in ſuo eſſe qualificata; tum vi, atque principio agendi prædita, operatur; operatio autem terminum habet; hinc terminus tertia qualitatis eſt ſpecies, nimirum paſſio, & patibilis qualitas; ita quidem ignis calorem, verecundia ruborem progignit.

Tandem ſubſtantia, ut agat, debet eſſe hæc, & certa, ac determinatâ quantitate prædita; hinc quarta ſpecies qualitatis, forma, & figura, quæ ſunt idem re, & numero quoad eſſentiam; ratione tamen differunt bifariam, ut paulo infra dicetur.

Probè autem ſuperiori modo collectum fuiſſe nu- Commendatur ſuperior colligendi ratio.
merum ſpecierum qualitatis; ex eo mihi ſit euidens, quoniam ex conditionibus qualitati magis internis, & in eadem ſpecie longè manifeſtius repugnantibus procedat, ut alterius cuiuſque modi vitia declinet, ad quod aſſequendum à qualitatis deſcriptione, qualiſcunque illa ſit, initium duxit. Cùm enim dictum fuerit, qualitatis naturam in eo poſitam eſſe, ut ſit modus, perfectio, & complementum ſubſtantiæ, tam in eſſendo, quàm in operando; neceſſe eſt ſubſtantiæ qualitatem omnem aduenire, aut propter eius eſſe; aut propter operationem; ſi propter operationem, aut aduenit ut principium, aut ut eius terminus; ſi deinde ut principium (quo nomine intelligendum proximum, cum remotum ſubſtantia ſit) aut eſt primum, & ut plurimum ab ipſa natura inſitum, aut ſecundum & extrinſecus aduenienſ, ſeu acquiſitum; ſi naturâ inſitum ſecundam ſpeciem, ſcilicet naturalem potentiam, & impotentiam conſtituit. Si ab extrinſeco proueniens, conſtituit primam ſpeciem præſertim ex parte quo ad habitum. Si autem qualitas ſubſtantiæ aduenit propter eius eſſe complendum, perficiendum; vel eſt terminus habito reſpectu ad eiuſdem ſubſtantiale eſſe ſpecificum, & eſt forma; vel habito reſpectu ad eius extenſionem præciſè, & eſt figura. Si autem aduenit propter operationem, ſed ut eius terminus, habetur tertia ſpecies, ſcilicet paſſio, & patibilis qualitas. Superior igitur colligendi ratio eſt, quæ Peripateticis melioris notæ probatur; eò quòd ex conditionibus, qualitati magis internis, videlicet ordinari ad eſſe, vel ad operationem, procedat.

Fortaſsè quiſpiam ſuperiorem colligendi rationem Obiectio.
improbabit velut innixam definitioni qualitatis, parum idoneæ; ſed iam fuit adnotatum, illam non tam
Solutio. definitionem, quàm deſcriptionem exiſtimandam, quæ quodammodò qualitatis naturam explicat; nam etſi omne accidens prædicetur in quale de ſubiecto, cùm non prædicetur in quid, ac ob id ſecundum omne accidens, ſubiectum dicatur quale; id tamen intelligendum uniuerſè, non autem ſpeciatim, prout conuenit qualitati, quæ non ut cætera accidentia denominat, quale; nam reliquorum quodlibet alium habet proprium, peculiaremque denominandi modum; ſed qualitas non alium; & quamuis eſſentialis differentia denominet quale; cum tamen non ſit qualitas; unde haud benè videatur deſcripta qualitas; re tamen vera, differentia eſſentialis, puta, rationalitas, non tam denominat quale, quàm quale quid. Et licet etiam proprietas, iuxta veriorem ſententiam, non ſit qualitas, & tamen denominat quale: unde homo denominatur riſibilis; nihilominus ſe habet ad modum qualitatis; de quo in ſequentibus multa dicemus.

Circa ſuperiorem tamen rationem colligendi numerum ſpecierum qualitatis, poſſet aliquis obijcere nonnullas difficultates, quibus non operoſium ex antea traditis, occurrere. Ariſtoteles autem qualitatem, ſeu combinationes partitus eſt; ſic, ut primam expreſſerit dicens. Ἓν μὲν οὖν εἶδος ποιότητος, ἕξις καὶ διάθεσις λεγέσθωσαν. *Vna igitur ſpecies qualitatis habitus,*
Prima ſpecies qualitatis & combinatio eſt habitus, & diſpoſitio. *& affectio nuncupetur:* Vbi obſeruandum ab Ariſtotele hoc primum diuiſionis membrum appellari ſpeciem, ab eo ſiquidem dicitur εἶδος; hoc eſt ſpecies; utcunque tamen vocetur, manifeſtum ſatis, eſſe combinationem in habitum & diſpoſitionem, itaut per habitum intelligatur qualitas ſubiectum diſponens ad operandum, vel patiendum extrinſecus illi proue-

niens,

Digitized by Google

niens, quæ tamen à ſubiecto non niſi cum difficultate poſſit remoueri, hoc undecunque proueniat. Per diſpoſitionem autem intelligatur qualitas omnis extrinſecus adueniens ſubiecto, ad operandum vel patiendum, ita tamen, ut ab eo facilè remoueri poſſit, hoc undecunque originem ducat, ſiue ex defectu frequentationis actuum, ſiue ea modica tenacitate ſubiecti. Hoc planè ad Ariſtotelis mentem, apud quem habitus ab affectione differt, quoniam eſt res diuturnior & permanentior; cuiuſmodi ſunt ſcientiæ & virtutes; enimuerò & ſcientia videtur in iis eſſe, quæ ſunt diuturna & difficulter amouentur, etſi quis vel mediocriter ſcientiam adeptus fuerit: niſi magna mutatio fiat à morbo, vel aliquo alio huiuſmodi. Sic etiam virtus, ut iuſtitia, & temperantia, & id genus cætera, non videtur facilè ammoueri, aut mutari poſſe. Affectiones autem dicuntur, quæ facile moueri poſſunt, & citò mutantur, ut calor, & frigus, nec non morbus, & ſanitas, & alia huiuſmodi; quandoquidem his homo eſt aliquo modo affectus; ſed citò mutatur, dum ex calido frigidus fit, & ea ſanitate in ægritudinem incidit; quod de cæteris affectionibus intelligendum. Niſi harum aliqua, diuturnitate temporis, quaſi naturalis euaſerit, & tolli nequeat ſit, vel difficilliuè amoueri queat; quam utpotè iam habitum effectam, non immeritò habitum licet appellare. Reddit cauſam Stagirites dicendo perſpicuum eſſe, hæc debere habitus vocari, quæ ſunt diuturniora, ac difficilius amouentur; *nam* inquit, *qui ſcientiarum dogmata non admodum tenent, ſed facilè dimoueri poſſunt, eos non aiunt, habere habitum, quanquam affecti ſunt aliquo modo ſecundum ſcientiam, vel deterius, vel melius.* His porrò ſplendidè traditis, tandem differentiam inter habitum, & affectionem, ſeu diſpoſitionem, paucis perſtringens ait, *ὅτι διαφέρει ἕξις διαθέσεως, τῷ τὴν μὲν, εὐκίνητον εἶναι. τὴν δὲ, πολυχρονιωτέραν καὶ δυσκινητοτέραν. Quamobrem differt habitus ab affectione; quia hæc facilè amoueri poteſt, ille eſt diuturnior, nec facilè mutatur.* Subdit mox docens habitus eſſe etiam affectiones: at contra non neceſſariò affectiones eſſe habitus; quoniam qui habent habitus, ſunt etiam iJ aliquo modo affecti: qui verò affecti ſunt, non omnino etiam habitum habent.

Ariſt. cap. de Qualitate.

Differentia inter habitum, & diſpoſitionem.

Tria conſideranda proponuntur.

Hic autem tria ſe conſideranda offerunt. Primum nedum qualitates ordinatas ad agendum, ſed etiam ad patiendum eſſe, quæ ad hanc combinationem pertinent. Secundum non innatas, & ea naturali conſtitutione ſubiecto debitas, ad hanc pertinere combinationem, cùm potius ad ſecundam ſpeciem ſpectent, ſed extrinſecus tantùm aduenientes, illas eſſe, quas hæc combinatio complectitur. Tertium eſt etiam illud obſeruatione dignum, non ſolum qualitates illas, quæ extrinſecus aduenientes ſubiecto afferunt maiorem, vel minorem facilitatem operandi, ut ſunt omnes habitus maiora viribus acquiſiti; ſed etiam, quæ dant ſimpliciter agere, ut calor in lapide, itemque ſpecies intelligibilis, quæ tametſi inde non habeat intellectus, ut in ſuo ordine poſſit operari, ea eſt, quâ indiget, tanquam concauſâ ad operandum, hoc eſt ad producendam intellectionem. Non abſimili modo habitus ſupra naturæ ordinem, qui non conferunt facilitatem, hoc eſt faciliter operari, ſed ſimpliciter operari poſſe. Quod autem de actione, de perpeſſione itidem intelligendum, ſi de diſpoſitione, ſermo fiat.

Hæc combinationis membra, ſolum acciden-

Huius combinationis membra non eſſentiali, ſed accidentariâ differentiâ tantummodo diſtinguuntur; itaut utrique membro, communis ſit ratio qualitatis, extrinſecus aduenientis, ordinantis, ac præparantis ſubiectum ad operandum, ſiue agendum, vel patiendum; & hoc bifariam, vel ad facilè, aut difficilè; vel ad ſimpliciter agendum, atque patiendum, quæ clarius ex infra dicendis conſtabunt. Vnde habitus eſt qualitas firmiter adhærens ſubiecto, ſiue id proueniat ex actuum frequentatione, ut in habitibus acquiſitis contingit; ſiue diuturnitate temporis, unde habeat qualitas, ut altius radices in ſubiecto egerit, quemadmodum in febre contingit, quæ alioquin initiò leuiter ſubiecto adhærens, longinquitate temporis ſic illud inuadit, ut ea inde nequeat euelli; ſiue ea præcipuæ quadam ſubiecti conditione, quod ſcilicet ob ſui tenacitatem, haud facilè, imo ſumma cum difficultate formam ſibi communicatam, ab aliquo ſeiungi permittit. Ita quidem ſpecies, ac imagines rerum in intellectu receptæ, habitus rationem habere dicuntur, ut non immeritò iis indutus intellectus à Philoſopho nuncupetur in habitu, dum ait. *Ὅταν δ' οὕτως ἕκαστα γένηται, ὡς ἐπιστήμων λέγεται, ὁ κατ' ἐνέργειαν. τοῦτο δὲ συμβαίνει. ὅταν δύνηται ἐνεργεῖν δι' αὑτοῦ. Cum autem ſic ſingula factus eſt, ut ſciens dicitur, qui ſecundum actum; hoc autem tum accidit, cum poteſt operari per ſe ipſum.* Diſpoſitio verò eſt qualitas facilè mobilis à ſubiecto, ſiue id proueniat ex defectu frequentationis actuum; ſiue ex breuitate temporis, ut in febre ephemera contingit; ſiue ea quadam conditione ſubiecti deſtituti tenacitate illâ, merito cuius qualitas eidem ſubiecto firmiter adhæret. Eadem igitur qualitatis natura, iuxta duplicem modum afficiendi ſubiectum, eſt habitus, & diſpoſitio. Ex quo licet colligere ſuperiorem qualitatis diuiſionem non eſſe veluti generis in ſpecies; ſed potius alicuius communis in ſuos, quibus afficitur, modos; adeo nimirum, ut quatuor ſint combinationes penès diuerſos modos, deſumptos ea totidem reſpectibus ad ſubiectum. Quòd autem ſpecie non differant, ſatis euidens; quoniam eadem ſpecie qualitas in aliquo ſubiecto dicitur habitus, in alio autem diſpoſitio; imò in eodem ſubiecto, qualitas eadem modò habitus, modò diſpoſitio; quæ nanque diſpoſitio erat, ſi in ſubiecto magis inualeſcat, habitus appellatur; ut de febre nuper dicebatur; quod etiam de ſcientia perſpicuum eſt, quæ quidem in tyronibus diſpoſitio dici ſolet, in prouectis habitus nuncupatur. Quamobrem habitus, & diſpoſitio differunt tantum ratione maioris, vel minoris perfectionis; vel ſi mauis penès perfectum, & imperfectum, quæ differentiæ ſpecie non faciunt.

tali differentia diſtinguuntur.

Habitus quid.

3. de Animatex. 8.

Diſpoſitio quid.

Ad hanc autem qualitatis ſpeciem omnes pertinent qualitates, quæ ſubiectum ſuum aliquo modo præparant; atque diſponunt ad operandum, vel patiendum, ſiue corporeæ, ſiue ſpiritales ſint; unde habitus dici poteſt eo nomine diſpoſitio, quòd ad operandum diſponit; ac proindè ad hanc ſpeciem omnes habitus reuocantur, tam corporis, quàm animæ ex actibus comparati; quemadmodum ſpecies omnes impreſſæ tam ſenſibiles, quàm intelligibiles; quamuis enim hæ rationem habitus propriè non obtineant, ſunt tamen habitui, quammaximè quidem affines, quatenus per ipſas excitamur, & ad operationis exercitium diſponimur. Quæ dicta intelligas iuxta communem philoſophandi rationem; alioquin doctrina multis eſt implicata dubitationibus, quas poſtea Sectione quarta, veritatis gratia, proferemus in medium; ut inde liceat colligere, quid rationi magis conſentaneum, de his dicere debeamus. Interim illud certum, ex antiquitus traditis multa temporis decurſu, & accuratâ meditatione fuiſſe detecta, penitus à recto veritatis tramite detorta, ut propterea ſit operæ pretium paulo diligentiùs in eorum perquiſitionem incumbere.

Quæ qualitates ad hanc ſpeciem reuocentur.

At quoniam Stagirites dicebat, è ſpeciebus qualitatis

Prima difficultas.

Digitized by Google

tatis unam habitum, atque diſpoſitionem eſſe, de hoc eſt, cur dubitetur; non enim videntur eiuſdem eſſe ſpeciei, cùm non eundem habeant eſſendi modum; unius enim ſpeciei, unus eſt modus eſſendi.

Solutio. Sed habitum, & diſpoſitionem non eundem habere modum eſſendi, itaut diuerſitas ſit eſſentialis, omninò inficiandum; vel ut ſit accidentalis, & hoc utique concedendum; nam reuerâ inter habitum, atque diſpoſitionem aliquid accidentarium intereſt, non ſecùs ac inter magis, & minus qualitatem intenſam; eiuſdem enim naturæ ſunt, ſolumque ex accidenti differunt.

Secunda difficultas In eo etiam aliquid difficultatis, quoniam habitus eſt unum prædicamentum ab alijs diſtinctum; non igitur qualitatis eſt ſpecies, cùm prædicamentum unũ nequeat eſſe ſpecies alterius, alioquin prædicamenta permiſcerentur. Nihilominus rectè quidem habitus ſpecies qualitatis cenſetur, ſumptus tamen prout in præſentia ſumendus. Trifariam enim habitus accipitur. Primò ut opponitur priuationi, quemadmodum viſus cęcitati aduerſatur, quo pacto quælibet forma ſibi priuationem habens oppoſitam, ſiue ſubſtantialis, ſiue accidentalis dicitur habitus.

Adnotatio. Secundò pro denominatione, quâ res aliquid habere dicitur, quod ad eius conſtitutionem non pertinet; nec forma eſt illi intrinſecùs inhęrens, ſed inſtar formæ ſe habet. Sic homo dicitur habere veſtes, arma, ornamenta; dicitur veſtitus, armatus, ornatus &c. Tertiò ſumitur prout eſt qualitas ſui naturâ perfectè diſponens ſubiectum ad operandum; qui in duplici eſſe diſcrimine perhibetur; itaut unus dicatur animæ, alter autem corporis, primum dicunt habere ſedem in anima, ut ſunt ſcientiæ, & artes; ſecundum in corpore; vel uniuerſo, ut ſunt ſanitas, & ægritudo; vel in parte, ut habitus pulſandi in manu, & ſaltandi in pedibus; & rurſus prędictos habitus ad animam ſpectantes diuidunt in eos, qui proprijs naturæ viribus acquiruntur, quique acquiſiti nuncupantur, & qui extrinſecùs à Deo in animam infunduntur. Acquiſitos verò dicunt in duplici eſſe diſcrimine, cùm quidam in intellectu, quidam autem in voluntate ſedem habeant. Et rurſus alias diuiſiones inſtituunt, quas hic noſtra non intereſt conſiderare.

Solutio. Ad difficultatem redeo, cuius enodatio facilè ex proximè dictis elici poteſt; habitus enim prout ad hanc ſpectat categoriam, longè diuerſus eſt ab eo, qui prædicamentum à reliquis diſtinctum conſtituit. Ille nanque eſt iuxta ſecundam acceptionem; hic verò, de quo in præſentia fit ſermo, iuxta tertiam; quatenus eſt accidentalis forma, non ingenita ſubiecto à natura, ſed proprijs operationibus, labore, ſtudioque acquiſita; quæ ſi firmiter ſubiecto adhæret, dicitur habitus; ſin autem, diſpoſitio; hæc enim debili nexum cum ſubiecto iungitur ſuo.

Tertia difficultas Amplius illud occurrit, quòd definitio habitûs videtur alteri à definito conuenire; nam alicuius rei proprietas, ut riſibilitas reſpectu hominis, qualitas difficilè mobilis à ſubiecto perhibetur: & nihilominus nequit habitus appellari; ineptè propterea dicebatur habitus, qualitas difficilè mobilis à ſubiecto.

Solutio. Sunt qui concedunt proprietates rerum ad qualitatis genus pertinere. Sed aliàs monuimus eas non eſſe dicendas qualitates ſeuerè qualitatis nomine ſumpto, cùm potius qualitates dicantur, quatenus præbent denominationem per modum qualis, & qualitatibus propriè ſumptis proportione reſpondent.

Quarta difficultas Vrgent etiam, & alij ſic arguendo. Diuerſa nomina, diuerſas formas important, cum in impoſitione nominis forma debeat attendi; ſed habitus, & diſpoſitio ſunt nomina diuerſa; ergo diuerſas formas denotabunt, non igitur una erunt qualitatis ſpecies.

Solutio. Nihil tamen ſic arguendo conficiunt; non enim diuerſa nomina ſemper diuerſas formas, ſed quandoque diuerſos eiuſdem formæ modos, ſignificant, ut in re, de qua agitur; nam huiuſmodi nomina habitus, & diſpoſitio, etſi formam eandem, eiuſdem tamen modos diuerſos important: quatenus habitus nomen, ſignificat qualitatem non ingenitam à natura ſubiecto, ſed ab hoc proprijs operationibus acquiſitam, firmiter tamen inhærentem: nomen verò diſpoſitionis eandem qualitatem, prout tamen ab ipſo ſubiecto facilè mobile ſignificat.

Quinta difficultas Sed hic difficultas inſurgit, propterea quòd naturalis inclinatio intellectus diſpoſitio dicitur; & nihilominus haud facilè poteſt à ſubiecto remoueri; perperàm igitur dicebatur diſpoſitio, qualitas facilè mobilis à ſubiecto, cui ineſt.

Solutio. Huius difficultatis ſolutio ab alijs tradita ſilentio prætereunda, velut inſufficiens; eò vel maximè quòd ex nuper explicatis quid reſpondendum, cuique perſpectum eſſe poſſit; nam naturalis illa intellectûs propenſio, & inclinatio ad ſcientias, diſpoſitio dicitur, non eo tamen ſenſu, quo hîc diſpoſitionis nomen uſurpatur; etenim verò innata eſt animæ intellectrici huiuſmodi propenſio, neque hanc illa proprijs actibus, ac operationibus aſſequitur; quod ad hanc, de qua loquimur, qualitatem requiri non ſemel adnotatum fuit.

Sexta difficultas. Præterea non leuis dubitandi occaſio, ſiquidem opinio vere habitus eſt, & nihilominus haud facilè mobilis ex proprijs principijs, proindéque nec eſſentialiter, eſt; immeritò igitur habitus difficilè mobilis à ſubiecto dicebatur. Opinionem verò non eſſe difficilè mobilem ex proprijs principijs ex eo palam; quoniam innititur ſyllogiſmo probabili, qui non ad eum modum, quo demonſtratiuus, intellectum conuincit; Scientia igitur ſi ſui naturâ difficile poteſt à ſubiecto remoueri, quoniam demonſtratione tanquam causâ, principioque fulcitur; neceſſe eſt opinionem ob contrariam rationem eſſe eſſentialiter talem, ut à ſubiecto facilè poſſit remoueri.

Solutio. Neganda tamen eſt minor, ad cuius probationem dicendum, opinionem inniti ſyllogiſmo probabili, non conuincenti intellectum de certitudinis euidentia: conuincenti tamen de euidentia probabilitatis, unde habet opinio, ut non ſit facilè mobilis à ſubiecto. Hoc igitur modo probationis antecedente diſtincto difficultati fit ſatis.

Septima difficultas Inſuper vitia veri ſunt habitus, nec tamen facilè à ſubiecto poſſunt remoueri; non igitur habitus ille dicendus, qui difficilè eſt mobilis à ſubiecto. Minorem propoſitionem ſic licebit oſtendere. Ideo virtus non poteſt facilè à ſubiecto remoueri, quoniam bono honeſto, rationique conſono innititur; ex aduerſo igitur, quod non innititur bono honeſto, atque conſono, ſed potius diſſono, facilè poterit à ſubiecto remoueri; huiuſmodi autem eſt vitium; vitia igitur facilè à ſubiecto remoueri poterunt.

Solutio. Neganda eſt minor, & ad probationem reſpondendum hac adhibitâ diſtinctione; ſi virtus ideo difficilè mobilis dicatur, quoniam innititur bono honeſto præcisè, neganda eſt propoſitio, quæ ultrò concedenda ſi ideo dicatur difficilè mobilis, quoniam innititur bono honeſto; quatenus motiuo firmo, & immobili ex ſui naturâ. Ad minorem autem dico vitium non inniti bono rationi diſſono prout præcisè huiuſmodi, ſed ut delectabili & prout motiuo firmo, & immobili comparatione, reſpectiue corruptæ, vitiatæque naturæ.

Nec diſpoſitio difficultate caret, ipſa nanque Ariſtoteli eſt, *ordo partes habentis;* at ordo partium ad quantitatis, aut ſitus prædicamentum pertinet; proinde diſpoſitio, ſpecies nequit eſſe qualitatis. *5. Diuin. cap. 19.*

Qq Ad

Digitized by Google

Solutio.

Ad hanc difficultatem ſoluendam, memoriâ repete, paulo antea dicta de habitu, & hunc amplius aduerte, vel Ariſtotelis teſtimonio, multifariam dici, cum à verbo *habere* deriuetur, cuius non una eſt ſignificatio, ut propterea is aliquando octo habendi modos recenſuerit. Hinc diſpoſitio non unius notionis eſt, propterea quòd ordo, quem ipſa ſignificat, aut eſt ſecundum locum, aut ſecundum potentiam, aut ſecundum formam; ut idem quoque Philoſophus adnotauit; non mirum igitur, ſi habitus prædicamentum proprium conſtituat, & ſimul etiam in prædicamento qualitatis locum obtineat; id enim iuxta diuerſam acceptionem contingit. Hoc idem de diſpoſitione dicendum; nam hæc verè eſt ordo partes habentis; ſed non unus eſt partes habendi modus, cùm alius ſit ratione loci, quo pacto ad prædicamentum ſitus, aut ratione formæ, ſiue figuræ ad prædicamentum quantitatis, ſub ratione menſuræ, & menſurabilis, aut ratione potentiæ, & virtutis ad prædicamentum qualitatis pertinet.

5. Diuin. Cap. 20. in poſt prædi.

5. Diui. Cap. 19.

Dubitatio circa Ariſtotelis verba.

Circa Philoſophi verba difficultas occurrit, ſiquidem ait. Εἰσὶ δὲ αἱ μὲν ἕξεις, καὶ διαθέσεις. αἱ δὲ διαθέσεις οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἕξεις. οἱ μὲν γὰρ ἕξεις ἔχοντες, καὶ διάκεινταί πως κατ' αὐτὰς οἱ δὲ διακείμενοι, οὐ πάντως καὶ ἕξιν ἔχουσιν. *At verè habitus ſunt etiam affectiones, contra verò affectiones non neceſſariò ſunt habitus; nam qui habent habitus, ſunt etiam iis aliquo modo affecti: qui verò affecti ſunt, non omninò etiam habitum habent.* Videtur igitur ſibi penitus inconſtans; nam paulo antea diſtinxerat habitum, ab affectione, ſiue diſpoſitione; modò autem ait, habitum eſſe diſpoſitionem. Latinorum interpretum reſponſio in eo poſita, quòd habitus duobus modis contingit, vel ita ut aliquam, vel nullam diſpoſitionem præſupponat; cùm itaque Philoſophus ait habitum eſſe diſpoſitionem, intelligendus locutus de habitu, iuxta primam acceptionem, qui quatenus diſpoſitionem præſupponit, diſpoſitio dicitur. Rectius cum Græcis dixeris, illum uſurpaſſe diſpoſitionis nomen, latiori quâdam ſignificatione, ſcilicet pro qualitate, quæ comprehendit, tam illam, quæ facilè, quàm, quæ difficilè poteſt à ſubiecto remoueri; ita ut perinde ſit, ac ſi dixiſſet, habitum pariter ſubiectum afficere, atque diſponere, qui tamen diſtinguitur à diſpoſitione preſſius accepta.

Secunda qualitatis ſpecies eſt naturalis potentia, vel impotentia.

Secunda qualitatis ſpecies eſt, quam Philoſophus nomine generis appellans, hiſce verbis expreſſit. Ἕτερον δὲ γένος ποιότητος, καθ' ὃ πυκτικοὺς, ἢ δρομικοὺς; ἢ ὑγιεινοὺς, ἢ νοσώδεις λέγομεν, καὶ ἁπλῶς ὅσα κατὰ δύναμιν φυσικὴν, ἢ ἀδυναμίαν λέγεται. *Alterum genus qualitatis eſt, ex quo ad pugillatum, curſumve aptos, aut ad ſanitatem, morbumve procliues eſſe dicimus, & omninò quæcunque ſecundum naturalem vim, aut imbecillitatem dicuntur.* Quaſi Philoſophus dicere velit, ſecundam ſpeciem qualitatis eſſe naturalem potentiam, vel impotentiam; at verò naturalem potentiam eſſe facultatem à natura inſitam, quâ quis facilè operari poteſt; impotentiam verò, quâ quis caret hâc facilitate operandi; Vt, qui ex natura facilem habent currendi, vel pugnandi facultatem, potentes ita dicuntur, & curſores, & pugiles; quare iuxta Philoſophi mentem, facultas, quæ per uſum, vel artem acquiritur; ad hoc genus non pertinet. Salubres pariter dicuntur, qui naturalem habent potentiam, ut nihil facilè à quibuſdam patiantur; contra verò qui facilè patiuntur impotentes, & inſalubres nominantur; ſimiliter durum dicitur quod habet naturalem potentiam, ut non facilè ſecetur; molle; quod impotentiam hanc habet. Itaque numerat ſecundam qualitatis ſpeciem, quæ naturalem potentiam, & impotentiam comprehendit. Hæc generatim accepta carere vocabulo cenſetur, niſi ei tribuatur illud, quod apud veteres in uſu fuiſſe accepimus, videlicet. Aptitudo, quam ſic definiunt. *Aptitudo eſt qualitas a natura inſita, quâ res agit, vel reſiſtit.* Dicitur *naturalis* ad diſtinctionem habitus, qui potentia quoque eſt ad agendum, ut patet in artifice, ſed acquiſita eſt, neque conceſſa à natura. *Naturalis potentia eſt qualitas inſita à natura, quâ facilè unaquæque res agit, aut reſiſtit.* Vt vis luctandi, currendique animalis, & durities lapidis, ferri, &c. *Naturalis autem impotentia, eſt qualitas à natura inſita, quâ difficilè quæque res agit, aut reſiſtit*, Vt habitudo ingenij, & mollitudo butyri, aut alterius rei ſimilis.

Ariſtotelis verba perpenduntur.

Obſeruandus Philoſophi loquendi modus. οὐ γὰρ τῷ διακεῖσθαί πως, ἕκαστον τῶν τοιούτων λέγεται, ἀλλὰ τῷ δύναμιν ἔχειν φυσικὴν, ἢ ἀδυναμίαν τοῦ ποιῆσαί τι ῥᾳδίως, ἢ μηδὲν πάσχειν. *Non enim ſingula hæc dicuntur, quia ſint aliquo modo affecta: ſed quia naturalem vim aut imbecillitatem habent ad facilè aliquid faciendum, aut nihil patiendum.* Vult igitur non utcunque affectos, ſed tales eſſe debere, quales ipſe deſcripſerat, cuiuſmodi, ait, pugillares, & curſores dici, non quia ſint affecti aliquo modo; ſed quoniam naturalem facultatem habent ad aliquid facilè efficiendum. Mox verò ſubdit, valentes, ſeu ſalubri corpore dici, quia naturalem vim habent, ne quid facilè à quibuslibet patiantur. Valetudinarios autem, quia naturalem imbecillitatem habent, ne quid à quibuslibet facilè patiantur. Quibus ſimilia, ait, eſſe durum, & mole, & ex eius ſententia durum dicitur, quia naturalem vim habet, ne facilè ſecetur. Molle autem: quoniam ad hoc ipſum imbecillitatem habet.

Hactenus dicta clarius explicantur.

Secunda igitur qualitatis ſpecies, ut hucuſque dicta clarius explicem, omnes continet facilitates, vel difficultates naturales ad agendum, vel patiendum. Diuiditur autem in naturalem potentiam, vel impotentiam, quæ ſunt qualitates eſſentialiter inter ſe diſtinctæ, nullis operationibus acquiſitæ, ſed à natura ipſa congenitæ; unde naturalis potentia, quædam eſt congenita qualitas naturaliter inſita, & ex naturali complexione proueniens, per quam ſubiectum redditur naturaliter potens ad aliquid agendum, vel ad alicui reſiſtendum; Vt potentia, ac promptitudo, quam quis habet ad curſum, ad luctam, ad paleſtram &c. Itemque durities, quâ durum eſt naturaliter potens reſiſtere ſecanti, ne facilè diuidatur. Vtraque igitur eſt naturalis potentia, una quidem ad agendum; altera verò ad alicui reſiſtendum.

Naturalis autem impotentia eſt quædam congenita qualitas à naturali complexione proueniens, quâ aliquid difficulter agit, & redditur naturaliter impotens ad agendum, aut alicui reſiſtendum, qualis in aliquibus eſt quædam deſidia, & ineptitudo ad pugillandum, ad ſaltandum, vel ad aliquid aliud agendum; & qualis eſt mollities, quâ molle eſt impotens ad ſectionem reſiſtendum.

Admonitio.

Hic aduertendum occurrit, quod in re propoſita multum habet momenti, videlicet per naturalem potentiã hoc loco intelligi debere qualitates abſolutas, facultateſque ſubiecto innatas, eique ex ſua naturali diſpoſitione debitas, ita tamen, ut non ſolum illæ qualitates intelligantur, quæ ſubiecto naturaliter debitæ atque congenitæ, conferunt eidem ſic agere, facilè ſcilicet, vel difficilè, ut Philoſophus apertè teſtatur, ſed etiam quæ dant ſimpliciter agere, ut in igne calor, in aqua frigus &c. Quod ſic intelligendum, ut non omnes facultates innatæ, & à natura datæ ad ſimpliciter agendum in hoc prædicamento locum obtineãt, non

Non ſolum qualitates, quæ facilè, vel difficilè, ſed

Quæ dant ſimpliciter agere, ad hanc ſpeciem pertinent. non enim animæ potentiæ nec rerum affectiones ad hanc pertinent categoriam. Sed virtutes tantùm actiuæ, quæ à ſuis ſubiectis realiter diſtinguuntur. At verò habilitates, vel inhabilitates ad utendum huiuſmodi facultatibus à natura datis, ſiue reipsâ diſtinguantur à ſubiectis, ſiue non, ad hanc ſpeciem reuocari poſſunt. Per naturalem igitur potentiam intelligi qualitas debet innata, quâ, ſubiectum eâ præditum facilè, vel difficilè, aut ſimpliciter operatur, ac agit, vel contrario reſiſtit. Per naturalem verò impotentiam, non defectus, & priuatio potentiæ, ſed naturalis qualitatis modus intelligendus, ut paulo infra in Solutione quintæ difficultatis dicetur. Neque perturbet, quòd ſupradictæ qualitates, calor, frigus &c. ad aliam ſpeciem, ſcilicet ad tertiam, pertinere dicantur; nam hoc ratione diuersâ contingit; quatenus enim ſunt agendi principium, ad hanc, & quatenus in ſenſibus paſſionem efficiunt, ad tertiam ſpeciem reuocantur.

Adnotatio. Amplius id etiam adnotatione dignum, hoc ſcilicet eſſe diſcriminis inter hanc ſecundam, & primam ſpeciem qualitatis, quòd ſecunda facilitates naturales, & ingenitas, ad operandum complectitur; prima verò facilitates acquiſitas, cuiuſmodi ſunt habitus, & diſpoſitio; ab utraque igitur ſpecie, cum hoc tamen diſcrimine, facilitas. *Quæ ad hanc ſpeciem pertinere dici ſoleant.* In hac autem ſecunda ſpecie reponunt vires rerum omnium ſublunarium, ut plantarum, lapidum, metallorum, & mineralium omniū; huiuſmodi ſiquidem virtutes cenſentur reddere ea, quibus inſunt, ingenitæque ſunt, valida, atque potentia ad aliquid agendum, vel alicui reſiſtendum. Ad hanc itidem ſpeciem cœlorum influentias reuocant.

Prima difficultas. Nonnullæ tamen difficultates ſe offerunt; nam primò Philoſophum quidam redarguunt, quòd præpoſtero ordine ſit uſus, quandoquidem naturalis potentia, vel impotentia, quippè quę naturam ſequitur, naturâ prior eſt habitu, atque diſpoſitione, ob id primò tractanda, cùm tamen Ariſtoteles primò de habitu, diſpoſitioneque ſermonem inſtituerit. *Solutio.* Sed non propterea Philoſophus reprehendendus; nam is perfectionis non generationis ordinem ſeruandum operę pretium eſt arbitratus; ordine autem perfectionis habitus, vel diſpoſitio prior eſt naturali potentiâ, vel impotentiâ, licet ad generationis ordinem, quod attinet, oppoſito modo ſe res habeat.

Secunda difficultas Præterea naturalis potentia, & impotentia eſſentialiter differunt; non igitur una ſpecies qualitatis dici debent, quin potius diuerſæ. *Solutio.* Non negandum naturalem potentiam, & impotentiam inuicem relatas eſſentiâ, ſpecieque differre, ſecus tamen cum ſuperiori ſuo, quod circumſcribunt, collatas; ſic enim acceptæ, ſpeciem unam conſtituere dici poſſunt.

Tertia difficultas. Videtur etiam naturalis potentia ad qualitatis genus minimè pertinere, eòquòd ens reſpectivum ſit, potentia ſiquidem actum reſpicit. *Solutio.* Nihilominus potentia naturalis non ineptè qualitas dicitur, eòquòd reſpectus, quem inuoluit, tranſcendens eſt, cui propterea non repugnat in illa eſſe categoria, ad quam pertinet id, cuius naturam ingreditur.

Quarta difficultas Solet, & illud obijci; quòd materia potentia ad formam, naturalis potentia dici debeat, cùm tamen non ſit qualitas; non ergo dicendum potentiam naturalem *Solutio.* ſpeciem eſſe qualitatis. Obuia tamen ſolutio ex paulo antea traditis; non enim hic ſermo eſt de quacunque naturali potentia; ſed de illa nuper à nobis deſcripta, cuiuſmodi non eſt materiæ potentia ad formam; eatenus enim ipſa dicitur potentia naturalis, quatenus per eam materia alioquin eandem in ſua eſſentia inuoluens, habet, ut ſuâpte naturâ poſſit formas recipere; non tamen aliquid operari; at naturalis potentia, de qua in præſentia diſſeritur, eſt ad operandum, vel reſiſtendum.

Quinta difficultas Amplius nulla ſpecies qualitatis, ſicut in uniuerſum nullum ens poſitivum, cuiuſmodi eſt qualitas, poteſt in ſuo eſſe per priuationem conſtitui; ineptè igitur naturalis impotentia cenſetur qualitatis ſpecies per priuationem naturalis potentiæ conſtituta. *Solutio.* Reſpondendum haud nouum eſſe differentiam poſitiuam per priuationem circumſcribi; nam per naturalem potentiam intelligitur qualitas innata, quâ, ſimpliciter, vel facilè ſubiectum, eâ præditum, agit, vel reſiſtit contrario; per naturalem verò impotentiam non intelligendus defectus, vel priuatio potentiæ; hoc enim modo qualitas non foret; ſed intelligi debet qualitatis modus, quatenus nimirum qualitas ipſa principium eſt, cum difficultate agendi, vel facilitate patiendi, adeout non tam ſumi debeat pro facultate debili, ac imbecilli agendi, & reſiſtendi, ſed etiam pro qualitate poſitiuè retardante, & impediente ſubiectum ab actione. Hoc ex Ariſtotele planè deſumptum, in exemplum enim inſalubritatem adducit, quæ ſubiecto potentiam reſiſtendi contrarijs nullatenus confert, quin potius formaliter præſtat oppoſitum; reddit enim ſubiectum facile ad perpeſſionem ſubeundam à contrario; quemadmodum neque mollities potentia eſt reſiſtendi diuiſioni, neque perfecta, nec imperfecta; ſed potius qualitas eſt poſitiuè, & facile reddens ſubiectum, ut diuiſionem admittat. Id porrò inter hos duos modos naturalis impotentiæ videtur intereſſe, quòd ſi primo modo ſumatur, non diſtinguitur à naturali potentia ſecundum ſpeciem, & eſſentiam, cum iuxta hanc acceptionem ſignificet virtutem debilem, ac imbecillem ad agendum, vel reſiſtendum; ubi naturalis potentia validam, fortemque virtutem ſignificat; itaut differant duntaxàt ratione maioris, vel minoris perfectionis ſub eadem ſpecie. Si autem ſecundo ſumatur modo, ſcilicet pro facultate patiendi aliquid facilè, vel retardandi ſubiectum ab actione, cuiuſmodi eſt in aliquibus naturalis quædam deſidia & inertia; vel omninò impediente ab aliqua actione, quo pacto noxius quidam humor in organo alicuius ſenſus, naturalis dicitur impotentia ad exercitium eiuſdem; profectò naturalis impotentia ſpecie, & eſſentia à naturali potentia diſtinguitur.

SECTIO TERTIA.

Tertia, & quarta qualitatis ſpecies explicantur.

Tractationis ordo. CONſideratis primâ, & ſecunda ſpecie qualitatis, ad tertiam, & quartam tractandas gradum facio.

Tertia qualitatis ſpecies paſſio, & patibilis qualitas. Tertia ſpecies qualitatis à Philoſopho deſcribitur dicendo. Τρίτον δὲ γένος ποιότητος, παθητικαὶ ποιότητες καὶ πάθη. ἔστι δὲ τοιαῦτα, οἷον γλυκύτης τε καὶ πικρότης καὶ στρυφνότης, καὶ πάντα τὰ τούτοις συγγενῆ, ἔτι δὲ θερμότης, καὶ ψυχρότης, καὶ λευκότης, καὶ μελανία. *Tertium genus qualitatis ſunt paſſibiles qualitates, & paſſiones; ut dulcedo, amaror, acerbitas, & quæcunque ſunt in eodem genere; item calor, frigus, albor, nigror.* Tertium qualitatis genus proponit, quod interpretes in partem qualitatis, ſpeciemque conuertunt, patibiles qualitates, & paſſiones; quæ ex eorum ſententia plurimùm diſtant, cùm tamen utraque qualitates ſint; utramque prius docet, poſt verò, quæ eorum diſtantia eſſe videatur, ediſſerit, prius autem hæc exemplis illuſtrat. Docens enim quid ſint patibiles qualitates, ait, ut dulcedo, & amaritudo, calor, & frigus, nigredo & albedo, & alia his cognata. Hæc porrò, quæ ſupe-

tiüs comprehenſa ſunt, qualitates eſſe, illâ rationè confirmat, quam diſputationis initio ad oſtendendam qualitatis naturam, reddiderat, ait enim. Ὅτι μὲν οὖν αὗται ποιότητές εἰσι φανερόν, τὰ γὰρ δεδεγμένα αὐτὰ λέγεται κατ' αὐτὰς οἷον τὸ μέλι τῷ γλυκύτητα δεδέχθαι, λέγεται γλυκὺ καὶ τὸ σῶμα, λευκόν, τῷ λευκότητα δεδέχθαι ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει. *Has igitur eſſe qualitates perſpicuum eſt, nam quæ eas recipiunt, ab eis dicuntur qualia, ut mel, quia ſuſcipit dulcedinem, dicitur dulce, & corpus* dicitur *album, quia recipit alborem, itidemque in alijs res ſe habet.* Definitionem qualitatis eſſe prædiacerat, ſecundum quam res quales dicuntur. Quòd ſi ſecundum qualitates, res quales vocantur, ab amaritudine verò, vel à dulcedine, amarum, vel dulce dicitur; à nigredine, atque albedine nigrum, & album; nemo ambiget has eſſe qualitates, quibus qualitatis conuenit definitio. Enimverò illa ſemper eiuſdem eſſe naturæ creduntur, quæcunque eiuſdem deſcriptionis finibus terminantur; quocirca ſi hæ, quas Philoſophus patibiles qualitates, vel paſſiones dixerat, qualitatis definitionem recipiunt, eo quòd, qualia dicuntur, quæ illis affecta fuerint, has quoque conſtat eſſe qualitates. Παθητικαὶ δὲ ποιότητες λέγονται, οὐ τῷ αὐτὰ τὰ δεδεγμένα τὰς ποιότητας, πεπονθέναι τι. Οὔτε γὰρ τὸ μέλι, τῷ πεπονθέναι τι, λέγεται γλυκύ, οὔτε τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων οὐδέν, ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ ἡ θερμότης καὶ ἡ ψυχρότης. παθητικαὶ ποιότητες λέγονται. οὐ τῷ αὐτὰ τὰ δεδεγμένα πεπονθέναι τι τῷ δὲ κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἑκάστην τῶν εἰρημένων ποιοτήτων πάθους εἶναι ποιητικὴν παθητικαὶ ποιότητες λέγονται. ἥ τε γὰρ γλυκύτης πάθος τι κατὰ τὴν γεῦσιν ἐμποιεῖ, καὶ ἡ θερμότης κατὰ τὴν ἁφήν ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι. *Patibiles autem qualitates dicuntur, non quòd ipſa ſubiecta qualitates recipientia, quicquam patiantur, nec enim mel, eò quòd aliquid patiatur, dicitur dulce: nec aliud quidpiam tale, ſimiliter calor & frigus, patibiles qualitates dicuntur, non quòd ipſa ſubiecta à quibus recipiuntur, aliquid patiantur: verum quia in ſenſibus omnes dictæ qualitates ſunt paſſionis effectrices, idcirco patibiles qualitates dicuntur; nam dulcedo paſſione quâdam afficit guſtum, & calor tactum, & ſimiliter aliæ.* Declarat unde qualitates dicantur patibiles, vel ut alij vertunt, paſſibiles, ad cuius rei claram notitiam, ſupponendum, patibile dici à paſſione, ut ſatis eſt manifeſtum; paſſionem autem apud Ariſtotelem quadrifariam uſurpari. Primò pro aliqua ſubiecti proprietate, ſeu affectione. Secundò pro receptione cuiuſcunque formæ in ſubiecto; ſiue huiuſmodi forma noceat, ſiue ſubiecto conducat, quâ ſignificatione Paſſionis prædicamentum conſtituitur. Tertiò magis vulgariter pro receptione formæ incommodũ aliquod afferentis, ut qualitatis, quæ dolorem parit, vel abiectionem alterius formæ conſentaneę ſubiecto. Quartò tandem pro qualitate, quæ ex paſſione ſecundo modo ſumpta prouenit, nomine videlicet cauſæ effectui eiuſdem accommodato, iuxta quam uſurpationem Stagirites paſſionem accepit. Ex paſſione autem iuxta ſecundam uſurpationem nomen patibilis, etiam in formam, ſeu qualitatem reſultat. In ſubiectum unico quidem modo, cum patibile ſolùm denominetur, quia recipere qualitatem poteſt, at in qualitatem trifariam; & primò, quando qualitas introducitur cum paſſione ad eum modum, quo calor in aquam, vel in aliud quidpiam inducitur. Secundò quando accidens paſſionem efficit in ſubiecto, ut idem calor, dum actionem in manum effundit. Tertiò dicitur accidens patibile, quando ex paſſione, ſiue motu oritur, ut candor, nigror, vel alius color ex primarum qualitatum motu, ſcilicet alteratione, in ſubiecto enaſcitur. Docet itaque Philoſophus non eâdem ratione qualitates appellari patibiles, ſed quaſdam ſecundo, quaſdam verò tertio modo: nam primò etſi omnes patibiles dici poſſint, quoniam perpetuò cum paſſione in ſubiecto recipiuntur, id tamen peculiare non eſt qualitatibus, ſed commune potius alijs accidentibus. Cùm autem patibilium qualitatum exempla conſtituiſſet dulcedinem, & amaritudinem, frigus, atque calorem; albedinem, & nigredinem; ait longè diſtantes eſſe rationes, quibus hæc omnia patibiles qualitates appellantur; nam dulcedo, & amaritudo, calor, & frigus, ex eius ſententia, patibiles qualitates dicuntur, non quòd ea, quæ ſunt dulcia &c. aliquid extrinſecùs patiantur; non enim mel, quòd aliquid paſſum ſit, dulce eſt in natura; ſed quod ex his, paſſiones quædam in ſenſibus dimittantur, quoniam ſcilicet in his realem motum efficiant; nam tactus, & guſtus, cum agunt; hoc eſt cum ſentiunt, realiter alterantur. Quocircà dulcedo, & amaritudo, calor, & frigus, ideo patibiles qualitates appellantur, quoniam ſecundum ſenſuum cognitionem in nobis aliquam paſſionem efficiunt, non autem ex eò, quòd aliquid extrinſecùs patiantur. Dulcedo nanque paſſione quâdam afficit guſtum, & calor tactum, & ſimiliter aliæ, ſenſu iam explicato.

Pergit Ariſtoteles dicens. Λευκότης δὲ καὶ μελανία. καὶ αἱ ἄλλαι χροιαὶ. οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς εἰρημέναις παθητικαὶ ποιότητες λέγονται, ἀλλὰ τῷ αὐτὰς ἀπὸ πάθους γεγενῆσθαι. *Albor verò, & nigror, & ceteri colores, non eodem modo, quo ea quæ dicta ſunt, patibiles qualitates dicuntur, ſed quia à paſſionibus producti ſunt.* Quoniam autem patibiles qualitates, colores eſſe dicuntur, ut albedo, & nigredo; non autem eodem modo, quo dulcedo & amaritudo; calor, & frigus; nunc differentiam eorundem exponit. Dulcedo, & amaritudo, non quòd aliquid extrinſecùs paterentur, ſed quòd ipſæ paſſiones efficerent, patibiles qualitates vocabantur; Albedo verò, & nigredo contrariè; non enim quòd ipſæ aliquas ſenſibus paſſiones importent, ſed quòd ex alijs quibuſdam paſſionibus innaſcantur, patibiles qualitates dicuntur; paſſiones autem à quibus albor, & nigror ſuum ortum ducunt, ſunt illæ, quæ penès qualitates primas, iuxta communem philoſophandi viam, exercentur; ut opportuno loco declarare tentabo. Itaque de qualitatibus hoc tantùm abſolutè dici poteſt, eas, quæ in ſenſu paſſionem realem efficiunt, ut eſt dulcedo, & amaritudo, calor, & friges, dici qualitates patibiles; quia motionem realem efficiunt; quæ verò ſolam intentionalem, quia motu efficiuntur. Dum autem progreditur, ita loquitur, ut dicat. Ὅτι μὲν οὖν γίγνονται διὰ πάθος πολλαὶ μεταβολαὶ χρωμάτων. δῆλον. αἰσχυνθεὶς γάρ τις, ἐρυθρὸς ἐγένετο. καὶ φοβηθεὶς. ὠχρός. καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων. *Multas igitur propter paſſionem mutationes colorum fieri, manifeſtum eſt, nam pudore affectus, ruber factus eſt, & pauefactus, pallidus, & cetera huiuſmodi.* Omnibus ſuprà traditis. Declarat quomodo aliæ ſuprà commemoratæ qualitates, puta colores, patibiles qualitates dicantur, atque tales, eo nomine appellari, quoniam ſunt paſſionum effectus: unde ſic arguit. Colores qui à natura ſunt, ſimiles ſunt ijs, qui fiunt ex accidenti; ſed hi, cuiuſmodi ſunt, qui proueniunt ex verecundia, & timore, ex aliqua paſſione fiunt; ergo ferendum iudicium idem de illis etiam, qui à natura fiunt; nimirum hos itidem ex aliqua paſſione ortum duxiſſe. Et hunc in modum ſternit nobis viam ad naturales cauſas indagandas, quam ipſe calcauit alibi, naturam melanchonicorum inquirens, eos enim ebrijs ſimiles obſeruat; unde quod his ex accidenti euenit: melanchonicis naturâ contingere, decernit. Ex non longè

tem

Margin notes (left): Patibile unde dicatur. Qualitas patibilis unde dicta. Paſſio quatuor modis dicitur.

Margin notes (right): Ariſtotelis conſilium declaratur. Ariſtotelis ſententia explicatur. Sect. 30. Probl. Probl. 1.

temporis igitur paſſionibus in præſentia, ad patibiles qualitates, & diutiſſimè permanentes, acutiſſimâ conſideratione, rationeque progreditur; oſtendit enim colorum qualitates ex paſſionibus naſci; quia cùm verecundia paſſio quędam ſit, ex ea rubor exoritur, cumque timor loco paſſionis habeatur, ab eo pallor metuentis vultum, ac ora defigit. Quoniam igitur hi colores ex quadam paſſione videntur innaſci, etiam in naturali colore, eâdem veriſimile eſt eueniſſe ratione; ut enim cùm ex verecundia in os omnis ſanguis egreditur, & veluti delictum tecturus effunditur: ita pariter ea ſanguinis, in apertum effuſione fit rubor. Si igitur hoc ex naturali paſſione contigerit, naturali rubore perfundi faciem oportet. De pallore quoque non abſimili modo ratiocinandum. Pallor enim euenit quoties à facie ſanguis ad præcordiorum interiora regreditur; quod ſi ex naturali paſſione oriatur; veriſimile eſt eodem colore faciem infectum iri. Quamobrem ſiue per ægritudinem pallor fiat, quod naturale non eſt; ſiue per aliquem naturalem paſſionis euentum accidat, cæteraque ad eundem modum, qualitates patibiles dicuntur.

Quæ igitur in coloribus ſunt, eam ob cauſam patibiles qualitates dicuntur, non quòd ipſæ aliquid patiantur, ſed quod ex aliquibus paſſionibus, in cuiuſque corpus prouenıunt.

Dum ulterius pergit, quoddam nos docet ſignum, quo perſpecto cognoſcere poſſimus, quas harum omnium, quæ ſupra commemoratæ ſunt qualitates, appellari oporteat. Sententia porrò hac eſt. Si ita vel caſu aliquo, vel naturâ hæ qualitates euenerint, ut earum ſit tardus exitus, & permutatio difficilis, qualitates vocantur. Vt ſi quis, vel per ægritudinem, vel per naturam pallidus fiat, & in eius corpore, diu pallor ipſe permaneat, pallor ille qualitas dicetur; ſic de nigredine, aliiſque coloribus; Adeo ut in uniuerſum, quæcunque talia ſymptomata principium ſumpſerunt ab aliquibus paſſionibus, quæ non facilè amoueri poſſunt, ſed permanent, patibiles qualitates dicantur; ſiue enim ex naturali rei conſtitutione pallor, aut nigror eueniat: qualitates dicuntur; reddit autem rationem dicens, ποιοὶ γὰρ κατ' ταύτας λεγόμεθα. *Quales enim ex eis appellamur:* ſiue ob longum morbum, aut æſtum eidem accidat, pallor, vel nigror, nec facilè emendentur, aut per vitam uniuerſam permaneant; qualitates hæ pariter dicuntur, ob eandem cauſam, quia ex eis quales appellamur. Quæcunque autem ab ijs fiunt, quæ facilè diſſolvuntur, neque diu poſſunt perſiſtere, citòque corriguntur, πάθη λέγεται, ποιότητες δ' οὔ: *paſſiones nominantur, non qualitates*; ob contrariam rationem, quia ſcilicet ab eis quales quidam non dicuntur; non enim erubeſcens, quia pudefit, ruber dicitur: neque palleſcens quia timet, pallidus: ἀλλὰ μᾶλλον πεπονθέναι τι. *Sed potius* dicitur *aliquid paſſus eſſe*. Quamobrem, quæ huiuſmodi ſunt ὥστε πάθη μὲν τὰ τοιαῦτα λέγεται, ποιότητες δ' οὔ. *paſſiones quidem dicuntur, non tamen qualitates*. Hoc idem de ijs, quæ ad animam ſpectant iudicium eſſe ferendum ait, adeo ut eâdem ratione vel patibiles qualitates, vel paſſiones dicantur. Nam quæcunque in ipſo ortu, ſtatim à quibuſdam paſſionibus, quæ non facilè poſſunt amoueri, effecta ſunt; qualitates dici debent, ut amentia, & ira, & id genus alia, nam ab his quales, videlicet iracundi, & amentes dicuntur.

Hactenus dicta ſummatim explicantur. Affectiones igitur illæ (ut hactenus tradita ſummatim exponam) quæ ex aliquibus paſſionibus gignuntur, ita tamen, ut in ſubiecto immutabiliter permaneant, patibiles qualitates dicuntur. Nempè ſi ita vel

Qualitates patibiles quæ. caſu aliquo, vel naturâ illæ quidem euenerint, ut earum ſit tardus exitus, ac permutatio difficilis, qualitates dicuntur. Hoc planè accidit, quando quis per ægritudinem, vel naturam pallidus fiat, & in eius corpore pallor ille perſiſtat; pallor enim tunc qualitas dici debet, eò quòd ſubiecto firmius inhærens, quale, hoc eſt pallidum illud denominat. Quod non ſolum locum obtinet in ijs, quæ ad corpus, ſed in ijs etiam, quæ ad animum pertinent. Ita cùm quis vel naturâ, vel caſu, commeſſationibus aſſiduis indulget, & hoc quodammodo in ipſa mentis diſſolutione permaneat, ut inde haud facilè dimoueri poſſit, qualitas in eo patibilis effecta dici debet; eo quòd ſecundum ipſam ille dicitur qualis. Quemadmodum igitur niger ille, cui pertinax nigror inhæret: ſic & commeſſator, quem perpetua commeſſandi voluptas affligat. His probè

Paſſiones quæ. declaratis, ad affectiones alias progreditur explicandas, quæ ita ſunt in ſubiectis, ut citò prætereant, quas proindè non qualitates, ſed paſſiones appellandas decernit, eo quòd ab ipſis aliquis non qualis, ſed aliquid paſſus dici ſoleat. Vt ſi quis propter verecundiam erubeſcat, non propterea rubeus, ſed aliquid paſſus nimirum erubuiſſe potius, quàm rubeus dicitur, eo quòd rubor non permaneat, nec firmiter inhæreat ſubiecto ſuo; hinc propterea huiuſmodi rubor, qualitas dici non meretur, cum ea ſit qualitatis indoles, ut quale denominat; qualitas enim eſt, à qua dicimur quales. Quod autem de rubore dixi, pallori poteſt accommodari; ut cum quis ex timore ſic afficitur, ut ei pallor effloreſcat in vultu. Eadem autem eſt in animi affectibus ratio; Si quis enim ad momentum iraſcatur, non ideircò iracundus vocandus, ſed aliquid paſſus dicendus. Benè tamen ſi tale vitium in alicuius animo conſtanter inhæſerit, quod euenit, quando quis vel per naturam, vel per ægritudinem ſit corpore læſus, itaut vel perpetuam dementiam, vel immobilem iracundiam incurrat; tunc enim ille vel demens, vel iracundus dicetur. Et in uniuerſum, quæcunque alienationes, ſeu aliæ amentiæ, non naturales. Sic enim legendum, nam ait, ὁμοίως δὲ καὶ ὅσαι ἄλλαι ἐκστάσεις μὴ φυσικαί. *Similiter autem quæcunque aliæ ſunt amentiæ non naturales*. Sed quibuſdam alijs caſibus effectæ, itaut non facilè mutari, aut nullo modo amoueri poſſint: qualitates vocantur, quia quales, ab ijs dicuntur. Quæ verò ab ijs fiunt, quæ facilè, & citò corriguntur, non qualitates, ſed paſſiones appellantur.

Adnotanda quædam ex interpretum, meliùs notæ ſententia. Hic tamen non prætetibo, quod notatione dignum pleriſque non obſcuri nominis viſum eſt, nempè tertiam hanc ſpeciem qualitatis conſtitui per comparationem qualitatis ad ſubiectum ſui naturâ quidem aptum alterari ſecundum eam; vel ad ſenſum, cui paſſionem infert. Ad hanc ſpeciem, iuxta priorem deſignationis modum, exiſtimant ſpectare diſpoſitiones materiam præparantes, pro receptione ſubſtantialis formæ. Eadem verò ſumptâ poſteriori modo; diſpoſitiones materiam pręparantes ad primam ſpeciem redigendas arbitrantur, cum ſe adnotaſſe dicant; quibus de ipſa tractantea adſtipulati ſumus, ſpeciem illam conſtitui per qualitatem non ſolum diſponentem ſubiectum ad agendum, ſed etiam ad patiendum, & recipiendum; unde eſt, ut hæc ſpecies per ordinem ad ſenſum deſignari debeat, quatenus omnis qualitas huius ſpeciei vel intentionalem paſſionem efficit in ſenſu, proptereaquòd color viſum, ſapor guſtum, ſonus auditum, calor, & frigus tactum; odor olfactum mouent, & afficiunt; itaut hoc loco qualitates actiuę, nonniſi in ordine ad intentionalem actionē conſtituantur. Vel quia ea aliqua paſſione, ſeu intentionali immutatione ſenſûs oriuntur; ut rubor ex verecundia,

&

& ex timore pallor. Vel ad extremum, quia per ſe eſt paſſio animam afficiens, ut ſunt omnes affectus, qui paſſiones, appetitus ſenſitiui, ira, amor, odium &c. dicuntur; has enim paſſiones ad hanc ſpeciem pertinere, affirmant, quibus etiam addunt paſſiones, appetitus intellectiui; cùm non ad aliam ſpeciem reduci poſſe videantur. Hæc autem ad aures Ariſtotelis dicta fuiſſe, ex ipſius doctrina paulo ſuperius explicata, cuique poteſt eſſe perſpectum.

Huius cōbinationis membra non niſi accidentario diſcrimine diſtinguuntur.

His autem ſic intellectis, itaut patibilis qualitas dicatur illa, quæ firmiter diùque ſubiecto inhæret, ſeu quæ in ſubiecto ſe habet per modum permanentis, ut rubor ex naturali complexione proueniens; per paſſionem verò illam, quæ facilè tranſit, ut idem rubor ex verecundia procedens; palam eſt huius combinationis membra, non niſi accidentario diſcrimine ſeiungi, quod Ariſtoteli placuiſſe, perſpicuum ſatis, cum ſignificauerit paſſionem in patibilem qualitatem faceſſere, ſi ex aliquo accidenti, vel aliquo alio modo firmiter in ſubiecto perſiſtat. Accedit etiam & ratio;

Ratione ſuadetur.

quoniam effectus præſertim formalis, idem ſpecie, nequit in materia haberi, niſi ab iiſdem ſpecie qualitatibus; cùm igitur rubeum eſſe ex verecundia, & ex naturali complexione, quod de pallore quoque poteſt intelligi, idem ſint ſpecie formales effectus; neceſſe eſt ruborem ex verecundia, & ex naturali complexione, eiuſdem eſſe ſpeciei. Et reuerà quis non videt, diſcrimen illud accidentarium eſſe, cùm in eo totum poſitum ſit, ut rubor facilè, vel difficilè à ſubiecto poſſit remoueri? Hoc enim rubori penitùs accidit, nec ullatenus eius naturam attingit, quin potius in eius cauſam refunditur.

Prima difficultas.

Aduerſus dicta, tractanda quædam occurrunt. Paſſio eſt unum prędicamentum à quantitate diſtinctum; non igitur ſpecies eſſe poteſt qualitatis.

Solutio.

Non negandum paſſionem eſſe prędicamentum diſtinctum, ſi tamen paſſio ſumatur ut effectus, & actionis illatio, quo pacto non eſt qualitatis ſpecies; negandum tamen acceptà paſſione, pro ſenſibili qualitate habente eſſe imperfectum, & citò tranſiens.

Secunda difficultas.

Deinde omnis qualitas denominat ſubſtantiam qualem, & quę non denominat, haud poteſt ſibi qualitatis naturam arrogare; at verò paſſio non denominat ſubſtantiam qualem, ut ſuperiùs cum Ariſtotele adnotauimus; malè igitur paſſio cenſetur ſpecies qualitatis.

Solutio.

Difficultatis ſolutio in eo planè conſiſtit, ut qualitas duobus modis poſſit intelligi, denominationem *qualis* tribuere; vel ſimpliciter, vel quodammodò; priori modo qualitas ſecundum eſſentiam, & eſſe perfectum, denominationem tribuit: poſteriori modo ſecundum eſſentiam, eſſe tamen imperfectum, ſuam tribuit denominationem; itaut ſubiectum non denominetur quale; ſed aliquid eſſe paſſum.

Tertia difficultas.

Amplius obiicies; non rectè id dicitur patibile, quod ſui naturâ non eſt aptum aliquid pati; at verò qualitas ita ſe habet; ergo nulla qualitas dici poteſt patibilis.

Solutio.

Occurritur aduertendo, patibile non unius eſſe notionis; uno ſi quidem modo aliquid patibile dicitur, quatenus eſt paſſionis ſubiectum, & tale dicitur ſui naturâ aptum aliquid pati, quo ſenſu qualitas nulla dicitur patibilis. Secundo modo dicitur aliquid patibile à cauſa, vel ab effectu ipſius, quia nimirum, vel eſt cauſa paſſionis, vel effectus eiuſdem; hoc autem modo non requirit, ut ſui naturâ ſit aliquid aptum pati; & iuxta ſignificationem hanc qualitas quędam, dici poteſt patibilis.

Quarta difficultas

Item; quę non ſunt eiuſdem eſſentialis perfectionis, nequeunt eſſe eiuſdem ſpeciei; ſeu ſub una ſpecie conſtitui; at verò patibilis qualitas, & paſſio ſunt eſſentialis perfectionis inęqualis; non igitur ſub eadem ſpecie poſſunt contineri.

Solutio.

Fit ſatis dicendo paſſionem, & patibilem qualitatem quantum ad eſſentiam ęqualis eſſe perfectionis, inęqualis tamen quantum ad modum eſſendi; hinc verò non rectè infertur, ſic inter ſe differre, ut ſub eadem ſpecie contineri non poſſint.

Quinta difficultas.

Quibuſdam etiam videtur inſulsè dictum ab Ariſtotele, patibiles qualitates appellari, eo, quòd ſenſibus aliquam paſſionem inferant; nam albedo, & nigredo, inquiunt, ſunt qualitates patibiles, & tamen non inferunt paſſionem ſenſibus, ut puta viſui, eò quòd ipſum non tangunt; ac ob id non agunt in ipſum, nec in eo poſſunt eſſe cauſæ paſſionum; perperàm igitur dicuntur patibiles qualitates, ſenſibus paſſiones inferre.

Quorundam reſponſio.

Quidam reſpondent colores, ſi non corporalem, ſaltem ſpiritalem, & perfectiuam paſſionem inferre ſenſibus, quatenus in his intentionaliter agunt.

Reiicitur.

Hoc tamē inconſideratè proferunt, cùm ſplendidè conſtet ab Ariſtotele dictum fuiſſe, colores patibiles qualitates dici, non eò quòd paſſionem aliquam ſenſibus inferant; ſed quoniam à paſſionibus oriuntur. *Albor verò, & nigror, inquit, cæterique colores non eodem modo, quo ea, quæ dicta ſunt*, ut dulcedo, amaror, acerbitas, *patibiles qualitates dicuntur; ſed quoniam a paſſionibus producti ſunt*.

Solutio.

Rectè igitur dici poſſunt colores patibiles qualitates, quamuis ſenſibus paſſionem non inferant, cùm aliunde videlicet ex eo, quòd ſint à paſſionibus producti, nomenclationem patibilitatis recipiant.

Quarta qualitatis ſpecies forma, & figura.

Quarta qualitatis ſpecies eſt, quam Ariſtoteles his verbis eſt perſecutus; nomine generis illam appellans. Τέταρτον δὲ γένος ποιότητος, σχῆμα τε καὶ ἡ περὶ ἕκαστον ὑπάρχουσα μορφή. οἷον τρίγωνον, καὶ τετράγωνον. ἔτι δὲ πρὸς τούτοις εὐθύτης καὶ καμπυλότης, καὶ εἴ τι τούτοις ὅμοιον ἐστι. *Quartum verò genus qualitatis eſt figura, & circa quamque rem conſiſtens forma, ut triangulum, & quadratum, præterea rectitudo, & obliquitas: & ſi quid his ſimile eſt.* Reddit rationem, καθ᾽ ἕκαστον γὰρ τούτων ποιόν τε λέγεται. *quia ſecundum ſingula hæc quale quidpiam dicitur.* Τὸ γὰρ τρίγωνον ἢ τετράγωνον εἶναι, ποιόν τι λέγεται. *Nam triangulum aut quadratum eſſe, quale quidpiam dicitur.* Hoc idem de rectitudine, & obliquitate, καὶ τὸ εὐθὺ ἢ τὸ καμπύλον: *nec non rectum, & obliquum.* Idem de forma, καὶ κατὰ τὴν μορφὴν δὲ ἕκαστον ποιὸν λέγεται. *Sed & ſecundum formam unumquodque dicitur quale.* Hæc igitur quarta qualitatis ſpecies, forma, & figura; quam Ariſtotelem eâdem ratione, qualitatis eſſe ſpeciem, concludere putandum, quâ reliquas antea demonſtrare tentauerat; ſi nanque illæ ſunt qualitates, ſecundum quas aliquid dicitur quale, non erit qui dubitet formam, figuramque dici qualitates poſſe, cùm quæ has participant, ab iiſdem qualia denominentur; unde ſuperficies à figura circulari denominatur circularis, & ſic de aliis; Sed ut hæc exactiùs tractentur, iuvabit exponere, quæ interpretes maioris momenti animaduerſione digna crediderunt. Ex horum autem ſententia, forma trifariam accipitur: primò pro forma ſubſtantiali, quæ certè non ad hoc; ſed ad prædicamentum ſubſtantiæ pertinet. Secundò pro omni re, quæ reipsà eſt accidens dans eſſe ſubiecto, iam per ſubſtantialem formam conſtituto, itaut ſit poſterior, vel naturà, vel tempore; prout accidens fuerit proprium, vel commune; quàm ſubſtantialis forma; ſic autem accepta forma, non eſt huius prædicamenti propria, cum in omnibus reliquis a primo, quod eſt prædicamentum ſubſtantiæ, poſſit adinueniri. Tertiò pro accidentaria forma, quæ procedit ex quantitate ſic, vel ſic terminata lineis, aut ſuperficiebus, iuxta rei naturam, ſic autem acceptam formam

ſpe-

ſpeciem eſſe qualitatis exiſtimant, quam ita definiunt.

Forma quid. *Forma eſt terminatio; ſeu clauſura linearum, & ſuperficierum in corpore naturali, ſiue animato, ſiue inanime, prout ſubſtantialis forma requirit.* Hinc inquiunt, neminem fugit, aliam eſſe terminationem quantitatis debitam homini; aliam equo, pro diuerſitate naturæ unius, à natura alterius; quod etiam in indiuiduis eiuſdem ſpeciei poteſt aduerti.

Figura quid. *Figura verò eſt ordinatio, ſiue terminatio, aut clauſura linearum, & ſuperficierum, quæ non ut reſpicit formam ſubſtantialem, conſentanea eſt, ſed prout reſpicit quantitatem debitam corpori, cuius eſt figura.*

Cum duplici huius diuiſionis ſuſcipiātur. Adducunt, quod ſuperiùs notauimus formam, & figuram idem reipsâ eſſe, bifariam tamen diſtingui; proptereaquòd. Primò dicitur forma quatenus reſpicit corpus naturale, ſiue formam ſubſtantialem, quæ talem linearum, & ſuperficierum delineationem requirit; dicitur autem figura, quatenus debitam corporis quantitatem reſpicit. Secundò differunt quia forma propriè dicitur eſſe in rebus naturalibus, tam animâ conſtantibus, quàm inanimis; figura verò in rebus artificiatis. Obſeruandum ab Ariſtotele dici τοῦ ἡ περὶ ἕκαστον ὑπάρχουσα μορφὴ, *circa quamque rem conſiſtens forma*, forſan, ne quis nomine formæ intelligeret formam internam, quæ ſubſtantialis eſt, & rei pars.

Quorundam opinio de forma & figura. Sunt, qui putant per formam non intelligendum quidpiam ab ipſa figura diſtinctum; vel ſi diſtinctum fuerit; diſtinctionem accidentariam eſſe; itaut forma ſit accidens quoddam figuræ quidem adiunctum, quod figuram ipſam pulchram, vel deformem reddat, adeout figura quantitatem afficiat; forma verò ſit eius pulchritudo, vel deformitas; pulchritudo autem per colorum quandam concomitantiam ſit explicanda; de hoc tamen infra. Vel dicuntur accidentaliter eſſe diſtincta ex ſubiectorum diuerſitate, ut figura dicatur in arteficialibus, forma verò in naturalibus; vel figura tribuatur rebus anima carentibus; forma autem animâ conſtantibus; Vtcunque tamen res explicetur inter formam, & figuram perpetuò diſcrimen accidentarium eſt.

*** Sectione ſequente.**

Inter formam & figuram accidentariū diſcrimē.

Quorundam opinio de huius ſpeciei conſtitutione. Qui autem ita ſentiunt, arbitrantur etiam quartam hanc ſpeciem qualitatis ex ordine conſtitui, quem inuicem, & ad locum eiuſdem corporis partes important; itaut figura dicatur ex horum ſententia, modus quantitatem, quatenus certo modo terminatam, afficiens; unde alia eſt circularis, alia triangularis figura; eòquòd partes figuræ triangularis longè diſcrepant ſitu à partibus figuræ circularis; unde in re figurata tria eſſe conſideranda iubent; Primùm rem ipſam figuratam, ut aurum, ferrum, lignum &c. Secundùm quantitatem eiuſdem hoc, vel illo modo terminatam ſecundum lineas, & ſuperficies. Tertium tandem terminationem, vel diſpoſitionem quantitatis, cuiuſmodi eſt rectitudo, curuitas, triangulatio, & hæc ipſis forma, & figura eſt, quartam hanc ſpeciem qualitatis conſtituens. Alijs verò placuit ex qualitatum albo, quartam hanc ſpeciem eſſe delendam, cùm potius quid relativum eſſe videatur; nam ut ipſi dicunt, figura ultra quantitatem, non niſi relationem importat terminorum includentium partes inter ſe; qualitates tamen dicuntur, quoniam modum denominandi, vel prædicandi qualitatis habent, quatenus modo quodam abſoluto, non inſinuante ordinem ad aliud, prædicantur; nam eo ipſo quòd aliquid dicitur ſimile, æquale &c. ſtatim, inquiunt, inſinuatur ordo ad aliud; dum verò quidpiam dicitur rectum, curvum, triangulatum, nullus exprimitur ordo ad aliud, qua etiam de cauſa ſanitas, & ægritudo, deformitas, & pulchritudo iuxta eorum placitum, qualitates dicuntur, quia videlicet modum prædicandi, atque denominandi qualitatis habent, cùm tamen in ſe relationem, vel relationes importent: & ita quidem hac de re ſentiunt, ut putent figuram propriè ad ſitus prædicamentum pertinere, poſitiuè tamen acceptam; nam priuatiuè ſumpta, aiunt, non aliud eſſe quàm terminationem quandam intrinſecam magnitudinis, quæ nihil poſitiuum addit magnitudini, ſed priuationem tantummodò ulterioris extenſionis; adeo ut incìſionis figura non fiat aliquid addendo, ſed remouendo, quo pacto figuram, dicūt non diſtingui re ipsâ à re figurata, nec ab hac ſeparari poſſe, nec in alio eſſe prædicamento, ab eo, in quo res ipſa figurata, locum obtinet. Adhuc tamen de figura poſitiuè ſumpta diſtinguunt, nam ex eorum conſilio, una eſt intrinſeca fundata in poſitione de genere quantitatis, & in ordine, quem ſeruant inuicem partes in ſe; alia extrinſeca fundata in poſitione de genere ſitus, & in ordine, quem ſeruant inuicem partes in loco. Prior autem figura in eo conſiſtit, iuxtà hunc dicendi modum, ut exempli gratia caput hominis non immediatè, ſed medijs alijs partibus, unitum ſit pedibus; ſecunda verò dicit partium diſpoſitionem in ordine ad ſpatium imaginarium; de quo in Phyſicis diſſerendum.

An figura ſit ſolius quantitatis modus. An autem figura ſit modus ſolius quantitatis, an etiam alijs rebus materialibus conueniat, in controuerſia poſitum eſt. Qui rebus materialibus ante quantitatem omnem pluralitatem partium, ac omnem extenſionem denegandam exiſtimant, conſequenter loquendo, figuram, aiunt ſolius quantitatis eſſe modum. Qui contrariam ſententiam de pluralitate partium, deque extenſione materialis ſubſtantiæ tuentur; etiam oppoſitum de figura dicendum arbitrantur; ac proindè conſtantèr affirmant, aliquam figuram huiuſmodi ſubſtantiæ ante quantitatem eſſe deſignandam, eâ ratione ducti, quia ex eo in quantitate figura reſultat, quatenus partes quantitatis ſunt extenſæ, ordinatæ, proprijſque terminis circumſcriptæ; cum in hoc figuræ ratio poſita videatur: ſi igitur etiam ſubſtantiæ materialis & cuiuslibet accidentis materialis partes omni ſeclusâ quantitate, habent ordinationem partium, extenſionem, terminationemque propriam; neceſſe eſt etiam ut aliquâ figurâ conſtent ſaltem intrinſecâ; Imò aliqui ulteriùs extrinſecam materiali ſubſtantiæ conuenire contendunt, eòquòd illam exiſtiment eſſe capacem modi ſitus citra quantitatem. Alij ex aduerſo quamuis figuram intrinſecam cuicunque rei materiali concedant; intrinſecam tamen inficiantur, exiſtimantes hunc eſſe modum quantitatis proprium; quoniam etſi materialis ſubſtantia, poſſit eſſe in loco diuiſibiliter omni remotâ quantitate, proindèque fundare in ſuis partibus poſitionem de genere ſitus; adhuc tamen illæ partes poſſunt inuicem naturaliter penetrari; at figuratio extrinſeca, & ſitualis, ut aiunt, partium impenetrationem expoſcit, & in ipſa fundatur; factâ ſiquidem huiuſmodi penetratione, confunduntur, & commiſcentur inuicem partes, quantum ad locum, ac ob id ſitualis figura, & extrinſeca euaneſcit, ſolâ intrinſecâ remanente, cùm ex commixtione, confuſioneque partium in loco, non deſtruatur earundem ordo inter ipſas; ubi autem eſt quantitas, ibi neceſſariò partium impenetratio eſſe debet; ſi non actu, ſaltem aptitudine; ut propterea ſuapte naturâ res materialis quantitate cum fuerit affecta, debeat figuram extrinſecam ſibi vendicare.

Peripateticorū ſuperior doctrina paulo infra expendenda. Hæc Peripateticorum celebrior doctrina, quæ multa continet falſa permixta veris de quibus paulo infra ſermonem inſtituemus; parcè tamen, ut par eſt, ne dialecticos cancellos tranſilire videamur, eo vel maximè

Digitized by Google

ximè quòd in Phyſicis his de rebus copioſa ſit à nobis inſtituenda tractatio.

Rarum, & Denſum, Aſperum, & læue ex Ariſtotele explicantur.

Dum pergit Philoſophus, docet Rarum, & Denſum, & Aſperum, & Læue, videri poſſe, quale quid ſignificare; ſubdit tamen hæc apparere aliena à qualis diuiſione, cùm ſitum quendam partium illa importare videantur; ait enim. Θέσιν γάρ τινα μᾶλλον φαίνεται τῶν μορίων ἑκάτερον δηλοῦν. *Situm enim quendam partium videtur potius utrumque declarare.* Vtitur voce ἑκάτερον, quamuis, quatuor membra commemorauerit, cùm tamen vox illa ſit adhibenda, quando ſermo ſit de duobus: ἑκάτερος enim exponitur *alteruter, alter ex duobus, uterlibet, uteruis, & uterque*: Sed hoc non perturbet, nam redigit partitionem quadrimembrem ad bimembrem; binis illis acceptis, itaut membrum unum ſit rarum, & denſum; alterum verò aſperum, & læue, & ait utrumque ad ſitum ſpectare. Oſtendit autem quod aſſumit, nam *denſum*, ut ipſe loquitur, *dicitur, quia partes ſibi inuicem propinquæ ſunt*, hoc eſt, quoniam eius partes inter ſe propè cohærent. *Rarum autem, quia diſtant à ſe inuicem*, hoc eſt, quia eius partes inter ſe disiunctæ ſunt. *Læue quidem, quia partes in rectum quodammodo poſitæ ſunt. Aſperum verò, quia aliæ eminent, & aliæ ſuperantur.* Subdit verba nonnulla poſtmodum expendenda. Deinde docet qualitates eſſe, quas dixit; qualia verò eſſe, quæ ab eis denominantur, vel quouis alio modo ab eis dicuntur. Addit pleraque eſſe, ac ferè omnia, quæ denominantur, ut ab albore albus, à Grammatica, grammaticus, & à Iuſtitia, iuſtus; ſed quædam, quia non ſunt impoſita qualitatibus nomina, non poſſe ab eis denominari. Affert exemplum, & ait, ut curſor, aut pugillator, qui ſecundum naturalem poteſtatem dicitur, à nulla qualitate denominatur, quia nomina non ſunt impoſita qualitatibus; ſecundum quas hi dicuntur quales, quemadmodum impoſita ſunt ſcientijs, ſecundum quas pugiles, vel palæſtrici ob affectionem, ſeu diſpoſitionem dicuntur; propterea quòd pugillaris ſcientia dicitur; itemque palæſtrica, à quibus denominantur, qui ijs affecti ſunt.

Quid denſum.

Quid rarum.

Quid læue, quidue Aſperum.

Sectione ſequenti.

Quæ ad hanc ſpeciem reuocantur.

Ad tertiam hanc ſpeciem interpretes reuocant omnes tum corporis, tum animæ paſſiones, amorem, odium, gaudium, triſtitiam, dolorem, iram, timorem, ſpem &c. omnes itidem actus, ſiue operationes facultatum organicarum, ſiue inorganicarum, ut ſenſationes, imaginationes, appetitiones, intellectiones, & volitiones, eò quòd actus ſint ultimi non ordinantes potentiam ad operandum, ut propterea videantur potius ad hanc, quàm ad primam ſpeciem pertinere; at aiunt, Ariſtotelem in exemplum adduxiſſe tantummodò qualitates ſenſibiles, tanquam notiores, ac omnibus magis obuias.

SECTIO QVARTA.

Expenditur ſuperior qualitatis diuiſio, & num hactenus dicta probè cum veritate conſentiant.

Superior qualitatis diuiſio quadrimembris expenditur.

DVo hìc apud interpretes moris eſt in controuerſiam vocari; Primum an præfata diuiſio tanquam ſufficiens retinenda ſit. Secundum an vera ſit partitio generis in ſpecies. Diuiſionis tamdiu decantatæ ſufficientiam, paucis non multo antea perſtrinximus, ut illam aliqua ſaltem ex parte plauſu dignam, nec temerè prorſus inſtitutam eſſe demonſtraremus; ſolùm hìc adnotandum, eo vel maxime partitionem illam retinendam eſſe Peripateticis inſiſtendo veſtigijs, quia ampliatis ſpeciebus ab ipſo aſſignatis, nullo ferè labore, omnes qualitates ad illas reuocari poſſint; non autem, quòd in animo ſit illius diuiſionis neceſſitatem oſtendere, cùm re verâ talis neceſſitas non tàm facilè ſe det in conſpectum; nihilque ſit, quod nos omninò cogat illam amplecti, ſimulque demonſtret, aliam inſtituere, piaculum eſſe. Omnes autem qualitates, ad commemoratam diuiſionem poſſe reuocari, non melius oſtendi poteſt, quàm recenſendo illas, de quibus maior videtur difficultas, & oſtendendo, nihil obeſſe, quo minus huiuſmodi poſſint diuiſione comprehendi.

Cuiuſmodi ſit allata diuiſio inquiritur.

Cuiuſmodi verò ſit inſtituta ab Ariſtotele qualitatis partitio, non exigui laboris eſt decernere. Communis opinio docet, eam eſſe tanquam generis in ſpecies. Re tamen diligenter conſideratâ, videtur adhærendum ijs, qui contrariam ſententiam tuentur, vel ſaltem affirmant non eſſe re verâ diuiſionem generis in ſpecies per differẽtias, ſed potius per quoſdam modos diuerſos, qui eidem prorsùs qualitati competere minimè poſſunt; atque adeo potius diuiſionem eſſe ſubiecti in accidentia. In hanc ſententiam mihi videtur Ariſtoteles valde propenſus; quandoquidem poſt traditam diuiſionem, in quatuor ſpecies, ſiue potius combinationes, ait, illos eſſe diuerſos qualitatis modos; non diſſimulabo tamen Philoſophum intelligi poſſe de ſpecie, cùm uſus ſit voce τρόπος, quæ ſignificat *modum*, ſpeciem, rationem, formam, imo etiam & genus

Hęc videtur diuiſio tanquã generis in ſpecies.

Auctoritate ſuadetur.

Ratione probatur.

Rectè tamen id à nobis aſſertum fuiſſe, ratio non obſcurè conuincit; enim verò, quoniam res unius ſpeciei nequit ſecundum eſſentiam in aliam ſpeciem tranſire, nec ſimul ſub pluribus ſpeciebus eſſentialiter contineri; at eadem qualitas ad plures, variaſque claſſes pertinet; quandoquidem calor exempli gratia conſtitutus in aqua, ad primam ſpeciem, at in igne poſitus tanquam virtus naturalis ipſius ad ſecundam ſpectat, & idem ut ſenſui tactus paſſionem infert, tanquam patibilis qualitas, ad tertiam ſpeciem reuocatur; ſunt igitur modi diuerſi accidentarij qualitatis, non autem eſſentiales differentiæ; proindèque fatendum diuiſionem prædictam qualitatis non eſſe tanquam generis in ſpecies, per eſſentiales differentias inſtitutam.

Quorumdam reſponſio.

Sunt, qui difficultatem propoſitam arbitrantur emollire, concedendo eidem qualitati conuenire poſſe rationes omnes formales illarum ſpecierum, negando tamen ſubindè ſequi ſpecies eſſentialiter diuerſas non conſtitui, cùm rectè poſſit res eadem ad ſpecies diuerſas ſub formalibus rationibus diuerſis, quas habet, pertinere; quinimo ad prædicamenta diſtincta, ut de actione, paſſioneque cuique ſatis perſpicuum eſt; res enim eadem, videlicet motus, ob diuerſas formales rationes, quas in ſe cohibet, diuerſa prædicamenta conſtituit.

Quorumdam confutatio.

Eo tamen nomine à quibuſdam refellitur allata reſponſio, quia prædicamenta realiter inuicem diſtinguuntur, proindeque ſpecies habent realiter diſtinctas, atque adeo non ſufficit diſtinctio formalis ex rei natura, & multo minus diſtinctio rationis, etſi cum fundamento in re; unde ſi quadrimembris præfata diuiſio exiſtimetur eſſe velut generis in ſpecies, conſequens neceſſariò ſit, ut huiuſmodi ſpecies non tantum formaliter, ſeu ratione, ſed realiter debeant eſſe diſtinctæ.

Reijcitur.

Sed hæc reſponſionis impugnatio in eo planè videtur deficiens, quòd diſtinctionem realem inter prædicamenta requirat, ſed in eo commendabilis, quod inter ſpecies realem diſtinctionem adſtruat, & ſimul addat eandem rei alicuius, puta caloris, entitatem in ſpeciebus diuerſis eſſentialiter conſtitui non poſſe;

nam

nam reuerà nequit res una ad plures ſpecies eſſentialiter diuerſas pertinere; ſed una cum fuerit, ſub unica tantum eſſentiali ſpecie conſtitui debet, quod ex eo mihi perſpectum, quoniam unius rei, unica eſt eſſentia; ſi igitur penès hanc ſpeciei conſtitutio debet attendi, profectò nonniſi unica ſpecies eſſe debebit, ad quam res illa pertineat. Nec quicquam refert, quòd res illa pluribus formalitatibus ſit inſtructa; proindéque beneficio ipſarum poſſit ad ſpecies eſſentialiter diuerſas attinere; nam formalitates unius rei naturam conſequuntur, & pro diuerſitate rerum, diuerſæ quoque ſunt formalitates; imò formalitatum combinationes; itaut alia alijs conſentanea ſit; inde fit, ut ſpecierum diuerſitas non penès ipſas formalitates, ſed penès naturas, quas formalitates conſequuntur attendi debeat, & idcirco fieri non poterit, ut eadem res ſub eodem genere ſimul, & ſemel ſub ſpeciebus eſſentialiter diuerſis cōſtituatur, cùm unius rei una tantum ſub eodem genere eſſentialis ſit conſtitutio; Ineptè autem eos ad prædicamentorum diſtinctionem reſpexiſſe, perſpicuè conſtabit aduertenti, diſtinctionem prædictam haberi poſſe inſtituendo prædicamenta ex iis, ex quibus aduerſarijs non viderentur inſtituenda; ſiquidem nihil prohibet, duo prædicamenta ſtatuere, ad quorum unum ſubſtantiarum; ad aliud verò accidentium proprietates, affectioneſve reuocentur, cùm tamen etiam aduerſarijs fatentibus non præſtat, in medium hanc prædicamentorum ſtructuram inuehere, quandoquidem proprietates ad prædicamenta pertinent rerum, quas ipſæ conſequuntur. Et ea aduerſo, quædam ſpecie, naturâque differunt, quæ tamen non in peculiari quodam prædicamento locum obtinent, ſub cuius ſummo genere, tanquam ſubiectæ partes, ſpecieſve contineantur. Ita ſe habet motus, cuius variæ ſunt ſpecies, cùm tamen nunquam fuerit peculiare prædicamentum inſtitutum ſolius gratiâ motûs, cum hic ad prædicamentum ſui termini reuocetur; hæc autem dicta ſint, ut hinc intelligas, eos parùm tutam calcaſſe viam ad colligendam eſſentialem diſtinctionem ſpecificam inter membra diuiſionis, de qua ſit ſermo, & partitionem hanc qualitatis eſſe, veluti generis in ſpecies eſſentialiter inter ſe diſtinctas.

Aliorum reſponſio. Nec etiam placet eorum conſilium, qui reſpondent rem unam reuerà nonniſi in una eſſentiali ſpecie conſtitui poſſe; nihil tamen obſtare, quominus in alijs conſtituatur accidentaliter, & ita quidem in re propoſita euenire contendunt; itaut una qualitas ſit in una tantùm ſpecierum eſſentialiter; poſſit tamen in alijs accidentaliter eſſe, ſi nimirum illi ſecundariò, & per accidens aliarum ſpecierum munera exercere contingat. Non leuis tamen ipſis perferendus eſt labor ad explicandum, quænam ſit illa formalitas, unde habeat res, ut ſit in ſpecie eſſentiali, & quæ ſit, à qua habeat, ut ſit in accidentali, qua de re multa dicunt, præſertim id indicandum eſſe; vel ex effectibus qualitatis, nempè ſi rem videamus per unam formalitatem in una qualitate inueniri, ut in calore terminum alterationis eſſe; per aliam non ſemper; hanc enim ſecundam, dicunt, ſpeciem accidentalem præbere; vel ex principijs, à quibus oritur qualitas, ſi videlicèt ea illis ad actionem, vel perpeſſionem, conuenientiam, vel diſcrepantiam naturæ, vel ad aliquid aliud ordinetur; tunc inquiunt, id erit eſſentiale. Alij verò docent,

Aliorum reſponſio. qualitatem eſſe per ſe ordinatam ad aliquem effectum ſubſtantiæ tribuendum, qualis eſt illam perficere, itaut vel perficiatur in ſe ipſa, vel in ordine ad operationem, non ordinari tamen ad duos effectus æquè primò tribuendos, ſed ad unum duntaxat, & non niſi ſecundariò, & concomitanter ad alterum, & idcircò, ex primario effectu ſpeciem eſſentialem, & ex ſecundario accidentalem attendendam eſſe. Hic autem dicendi modus alioquin commendabilis, eò vitio laborat, quòd formalitates ab ipſis aſſignatæ eidem qualitati æquè primò videntur conuenire, quod ſi non in omnibus; in aliquibus ſaltem uſu venire facilè deprehendemus, ſi unam vel alteram qualitatem expendendam ſumamus, eaque ſit calor, ne ab illa, quam in exemplum ipſi attulerunt, recedamus. Calor enim ita ſe habet, ut illi ſemper conueniat eſſe immutatiuum ſenſûs, tactûs, eſſe naturale principium calefaciendi; & eſſe id, quod malè, vel benè diſponit ſubiectum, prout in aqua, vel in igne extiterit; Quòd ſi res ita ſe habet, fatearis oportet, calorem in omnibus illis tribus ſpeciebus eſſe, ac eſſentialiter reperiri. Ita pariter calor per ſe, & æquè primò ad calefaciendum, & ad immutandum ſenſum tactûs ordinatur; vel ſaltem à natura non ordinatur per accidens ad hunc effectum præſtandum; unde conſequens eſt, ut eſſentialiter, in ſecunda, tertiaque ſpecie qualitatis eſſe debeat. Tandem idem calor ſiue in aqua, ſiue in igne conſtitutus æquè per ſe, ac primò ad calefaciendum ordinatur, licet illi accidat in aqua eſſe, per ſe autem in igne; priori enim nomine ad primam; ſecundo verò ad ſecundam ſpeciem qualitatis eſſentialiter pertinebit.

Confutatio utriuſque reſponſionis.

Quæ cum ita ſint, aſſerere neceſſe eſt, formalitates, à quibus illæ qualitatum claſſes conſtitui cenſentur, eſſe potius accidentarios modos diuerſos, quàm veras, ac eſſentiales differentias, quibus ſpecies qualitatis conſtituantur, ac diſtinguantur, proindèque, quod etiam ſuperius innuimus, perpetuò decantatam hanc qualitatis diuiſionem, eſſe potius ſubiecti in accidentia, quam generis in ſpecies. Quæ tamen accipias velim, tanquam propiùs ad veritatem accedentia, & non tanquam ſic firmiter demonſtrata, ut oppoſitum ab aliquo ingenioſè ſuſtineri non poſſet.

Difficultas proponitur. Momenti non exigui tamen enodanda difficultas; nam inficiari nemini licet, prædicamentum qualitatis adſtruendum eſſe; At omne prædicamentum intelligendum ordinatum ſic, ut habeat ſupremum genus, ſub quo ſubiectæ ſpecies conſtitutæ, ac ordinatæ ſint illi ſubiectæ ad eum modum, ut de his illud eſſentialiter prædicetur; ſic igitur ſe habere debet qualitatis prædicamentum, itaut ſupremum genus ipſius per differentias diuidatur in ſpecies; quæ ut paucis complectar, ſic argumentor. Omnis diuiſio, per quam ordinatur aliquod prædicamentum, debet eſſe generis in ſpecies eſſentialiter differentes; ſed diuiſio, de qua loquimur, eſt ea, per quam aliquod prædicamentum, puta, qualitatis, conſtituitur; ergo debet eſſe diuiſio generis in ſpecies eſſentialiter differentes. Cum autem diuiſio ſit per habitum, & diſpoſitionem; per naturalem potentiam, & impotentiam; per paſſionem, & patibilem qualitatem; per formam, & figuram; conſequens eſt, ut hæc quadrimembris diuiſio (bina autem accepta, bimembrem diuiſionem conſtituunt) ſit veluti generis, in ſpecies. Quod ea eo confirmatum redditur, quia qualitas, de his quatuor membris eſſentialiter prædicatur, & nonniſi ut ſuperius quidpiam; ergo membra illa ſunt veræ qualitatis ſpecies.

Solutio. Vt propoſitæ difficultati fiat ſatis; illud ſummoperè conſiderandum, nempè Philoſophum hanc diuiſionem iuxta communem, vulgaremque ſententiam, inſtituiſſe; ac proindè non tam religioſè, ut qualitatem diuiſerit in ſpecies eſſentialiter diuerſas, quin potius diuiſione per varios modos contenti, categoriam hanc ordinaſſe, exactius alibi eadem de re verba

 factu-

factum. Neq; confirmatio quicquam concludit, cùm genus de indiuiduis eſſentialiter prædicetur, quamuis indiuidua ſpecies non ſint. Vt præteream, quòd etſi veras ſpecies huius generis aſſignauerit, ut ſunt prima, ſecunda, & tertia: ſaltem proprias differentias generis diuiſiuas, & earundem ſpecierum conſtitutiuas neglexit; aſſignans potius aliquos modos, quibus ſpecies illas diſtingui poſse cognouit. Alioquin ſi diuiſionem ſeriò inſtituere voluiſſet, imitando ſubſtantiæ partitionem, qualitatem diuiſiſſet in ſpiritualem & corporalem, in ſenſibilem, & inſenſibilem, ſenſibilem in viſibilem, & inuiſibilem; viſibilem in colorem diſgregatiuum & congregatiuum viſus, ut ſunt albedo & nigredo; & hæc rurſus in ſubiecta indiuidua. Neque perturbet, quòd hæ ſint differentiæ ſubſtantiæ; non enim ſequitur qualitati minimè conſentaneas eſſe, eò quòd diuerſorum generum diuerſæ ſint differentiæ: quandoquidem hæ differentiæ non ſunt eædem, ac illæ, quamuis ipſis proportione reſpondeant; cùm alioquin huiuſmodi loquendi modis, qualitatis veras differentias circumſcribere ſtudeamus.

a

In his tamen non eſt operæpretium immorari, cùm præſtet, ad id, quod erat in partitione ſecundum, omnes ingenij neruos, ac mentis aciem conuertere.

Hæc tractatio ſummi momenti eſt.

Grauis planè res eſt, cum hinc uniuerſa pendeat Phyſiologia; quid autem de hactenus explicatis ad qualitatem ſpectantibus, aſserendum, non facile dictu; & quamuis à teneris annis ſalebroſam philoſophandi viam calcauerim, ac animum Peripateticæ doctrinæ ſtudijs mirum in modum imbuerim; me tamen nunquam veritatis amor deſeruit, quin potius ille factus ardentior, me coegit, omnem auctoritatem negligere; ſolidaſque rationes inquirere, ut ijs denique ſuffultus, quod magis rationi conſentaneum eſt, amplecti poſſem.

Expenditur prima qualitatis ſpecies, habitus & diſpoſitio.

Vt autem quod tandem mihi propoſitum eſt exordiar; primò illud conſiderandum aggrediar, quod initio Philoſophus dicebat, nempè qualitatis primam eſſe ſpeciem, habitum, atque diſpoſitionem, de quibus aliqua difficultas occurrit: nam ſi per habitum intelligi debet accidentaria forma ſubſtantiæ inhærens, adeò ut è materiæ ſinu educta, id, cui ineſt, afficiat, tanquam res ab illo diſtincta, quando habitus, materialem naturam redoleat; (cæteroquin, ille, qui animæ intellectrici, ipſiusve potentiæ ineſt, qualitas quædam ſit habitus, ſubſtantiam eiuſdem afficiens, tanquam res ab animæ ſubſtantia, realiter diſtincta) ſi inquam per habitum res huiuſmodi debet uſurpari; non ſatis intelligo, quâ ratione habitum in manibus, ad ſcitè fidibus canendum, in pedibus ad ſaltandum, poſſint inuehere; cùm reuerâ manus promptius ſuo munere fungatur, quatenus uſu conſumitur humor ille, qui articulos digitorum imbuens, impedimento eſt, quominus manus poſſit ſuam operationem exercere, præſtoque eſſe ad voluntatis nutum.

Fictitiam igitur qualitatem hanc per modum habitûs adiunctam potentiæ motrici, & in manibus, & in pedibus quiſque ſanæ mentis exiſtimabit; ſolùmque reuerâ concedendam in anima ſentiente, & intelligente ſibi perſuaſum habebit, quatenus ex actuum frequentatione illam ſibi comparat, unde maiorem facilitatem, ac promptitudinem ad exercendos cum ſimiles actus experitur. Quod autem de habitu, de diſpoſitione pariter intelligendum. Erat ſecunda ſpecies, naturalis potentia, & impotentia, in quibus illud moleſtum eſt, quòd pro naturali potentia, conſtituitur qualitas innata, quâ ſimpliciter, vel facilè ſubiectum eâ præditum agit, vel contrario reſiſtit: per naturalem impotentiam qualitatis modus, ratione cuius illa eſt principium difficulter agendi, vel faciliter patiendi; & in exemplum adducitur aliquis, quatenus habet naturalem potentiam, & promptitudinem ad currendum, & pugillator ad luctam, ad palæſtram &c. In hoc autem ſumma difficultas; enimverò, quòd quiſpiam ſit promptus ad curſum, non ex eo eſt, quoniam ſit præcipuâ quâdam qualitate præditus naturaliter inſitâ; unde facilitatem conſequatur ad exercitium curſûs: ſed potius id à naturali conſtitutione obtinet, quatenus ſit corpore minimè quidem obeſo, & muſculis benè compactis, ſpirituumque copiâ refertis, inſtructo. Idem quoque de pugillatore dicendum, in quo tamen non omnem qualitatem inficiabor, cum in eo ſit concedenda ars pugillandi, quam cùm probè tenuerit, ſtrenuè ſe poteſt in palæſtra luctando exhibere. Sed hæc non eſt qualitas, de qua ipſi loquuntur; nam aliam longè diuerſam intelligunt, quâ pugillator cumulatus, benè poteſt pugillandi munera obire; hæc autem eſt, quam commentitiam putamus, ob eam, quam de curſore, cauſam attulimus. Et ad hanc ſpeciem reuocant vires omnium rerum ſublunarium, ut plantarum, lapidum, metallorum, & mineralium omnium, eò quòd tales virtutes reddunt ea, quibus ſunt ingenitæ, potentia ad aliquid agendum, aut alicui reſiſtendum, quemadmodum cælorum omnium influentias. Sed in eo videntur peccare, quoniam hæc omnia tanquam formas accidentarias venditant, creduntque ijs materialem ſubſtantiam affici, cùm rectius fortaſſe dixerint, eſſe varia ſubſtantiarum effluvia; & ita planè ſe habere plantarum, metallorum, lapidum, ac mineralium omnium vires, quod de cæleſtibus influxibus aſſerebat Simplicius non inelegans Ariſtotelis interpres; undè qui naturæ ſecretiora quidem arcana diligentiùs perſcrutari conantur, herbarum virtutes ad ſanitatem conferendam in eo poſitam eſſe contendunt, ut particulæ minimæ, quibus earum conſtant effluvia, vel ratione figuræ, poſitionis, & ordinis; vel ratione ſubſtantiæ, incolumnitati unius, vel alterius viuentis, & præſertim animalis conducunt, eòquòd corporum, quibus illa conſtant, texturæ, conſentaneæ ſint; ex aduerſo nocendi facultatem contrariâ ratione explicant. Ita quidem nappellum homini noxium, turdo autem proficuum exiſtimant, quoniam huiuſmodi herba ijs particulis conſtat, quæ ut hominis temperamento officiunt, ſic turdi temperamento conferunt, nec aliâ ratione ea eorum ſententia

Quæ ad hanc reuocantur ſpeciem.

lib. 2. de Cœlo tex. 42. apud Simp. 29.

Qua ratione nappellus nocet homini, & turdo proſit.

Dira venena gerit; ſubitò perimitque Napellus
Calefacit; & ſcabiem cum vitiligine tollit.

Sic aliarum rerum, ad eundem ordinem ſpectantium, vires declarant; unde Saturni exempli gratia, influxû, quem in hæc inferiora effundit, nil aliud putant, quam ſubſtantiæ quidem effluvium, ex eius corpore egrediens; ſic etiam Magnetis vim explicant, quâ lapis ille ferrum trahit, ut velint, per effluvium magneticæ ſubſtantiæ attractionem perfici; de hoc enim lapide, variè ratiocinantur, ita ut alijs, alius magis arriſerit dicendi modus; diuerſis tamen placitis omiſſis, de quibus in Phyſicis agendū, ſolum paucis in præſentia perſtringam eorum conſilium, qui rem per effluvium, ſeu minutas ſubſtantiæ particulas, declarant. Hi autem exploſâ prorſus opinione admittentium ſolum defluxum accidentalem qualitatis illius, nempe, quam in præſentia Peripatetici recognoſcunt, quâ alteratum ferrum trahatur. Itemque reiectâ ſententiâ dicentium, vim ferri tractricem, quæ eſt in magnete, referendam ad animam, quâ magnetem præditum volunt; utcunque vis hæc explicetur, ſiue per appetitum quendam nutritionis, quò magnes ferrum arripiat, eòquòd magnes incolumis in illius ſcobe ſeruetur, quod Poeta

Magnetica virtus variè explicatur.

ille

ille cecinerat.

Claudianus de Magnete.

Ex ferro meruit vitam, ferrique rigore
Veſcitur: has dulces epulas, hæc pabula nouit.

Siue per humiditatem exiſtentem in ferro, quam magnes ſiccior depaſcatur; ſe eſſe procliues oſtendũt. Vel in opinionem Empedoclis exiſtimantis defluxus quoſdam, nempè corpuſculorum, tum ex magnete, tum ex ferro fieri, & eſſe in vtroque poros apprimè ſibi mutuò commenſuratos: euenire autem, vt magnetis defluxibus abigentibus aërem, qui in poris ferri, is fiat è ferro defluxus, quaſi exitu patefacto, vt ipſum quoque ferri corpus verſus magnetem vnà ſequatur. Vel in ſententiam Democriti phænomenon hoc referentis ad effluxiones atomorum, quæ in magnete ſimilea quidem, tenuiores tamen ijs, quæ in ferro ſint, ac ob id ferri meatus ſubeuntes, eius atomos ſtimulent ac vrgeant; ipſis autem verſus magnetem effluentibus, tum, ob ſimilitudinem, tum ob copioſius in ipſo vacuum, tota ferri maſſa effluvio cohærens vnà transferatur. Vel tandem in Epicuri opinionem, qui forſan duobus modis rem explicabat; præſertim ad eum modum, in cuius gratiam quatuor præmittit, quorum Primum, effluere continuò corpuſcula quędam ea omnibus rebus. Secundum in ordine, nullum eſſe corpus adeo ſolidum, quod non inania ſpatiola intercepta continea. Tertium emiſſa corpuſcula non omnibus rebus eâdem ratione congruere. Quartum inania ſpatiola non vniuſmodi circumſcriptionis in rebus omnibus eſſe, nec propterea quibuſlibet corpuſculis eadem accommodari. Cum autem gemina ſit magnetis virtus; altera, quâ ferrum ad ſe allicit; altera, quâ & ſe, & ferrum verſus mundi polos dirigit; priorem quatuor iam præmiſſis explicare aggredientes, aiunt, modum, quo magnes ferrum attrahit, ferrumve ad magnetem fertur, in eo conſiſtere, vt tam ex magnete, quàm ex ferro corpuſcula quidem effluant, ſed plura tamen potentioraque ex magnete, ex quo proueniat, vt aër ſemper longè magis, circa magnetem, quàm circa ferrum diſcutiatur; ac ob id plura circa ipſum, quàm circa ferrum inania ſpatiola procreentur. Quoniam autem collocato ferro intra diſcuſſi aeris ſphæram, multum inanis inter ipſum, & magnetem intercipitur, tunc fit, vt in eam partem corpuſcula ferri liberiùs proſiliant, ac ob id verſus magnetem ferantur; non poſſint autem maiori quàdam, inſolitâque copia eò contendere, quin ſimul cohærentia pelliceant, & idcircò totam ferri maſſam, quæ ex cohærentibus conſtat; ubi vacui nomine non inane quoddam ingens, ſenſibileq; ſpatium, ſed inſenſilia quædam ſpatiola corpuſculis aëris ſuperſtitibus intermiſſa intelligunt; Non huius autem eſt loci ſententiam hanc pluribus explicare, ſed nobis id alibi præſtandum. Interim intelligis naturalem potentiam non eodem modo ab his, ac à Peripateticis hic vſurpari, quandoquidem ex eorum ſententia non eſt quædam accidentaria forma ſubſtantiam afficiens è materiæ potentia, educta, vi naturalis agentis in materiam ipſam operantis; ſed potius magneticæ ſubſtantiæ quoddam effluvium, vt non multo antea dicebam.

Virtus magnetis duplex.

quomodo è quorundam ſententia magnetica virtus explicanda.

Naturalis potentia non eodẽ modo ab aliis, ac à Peripateticis explicatur.

Ab hoc autem explicandi modo nequicquam diſcrepat ille, quo ijdem Philoſophi ſtellarum influxus explicare ſolent, quandoquidem aſſerunt non in accidentarijs formis vi ſtellarum productis, ſed in ſubſtantialibus effluuijs ab vnaquaque ipſarum dimanantibus conſiſtere: ſtaut quædam per ſe ipſa profluant à Sole; alia verò à cæteris Stellis, quatenus ea ipſis ſolarium radiorum virtibus excuſſa quaquauerſum effunduntur, & idcirco in hunc ſublunarem orbem decidunt. Apud hos igitur ſtellarum vires exercentur, quatenus ab ipſis minimæ particulæ effluunt, quæ rebus alijs admixtæ, varias concretiones efficiunt; atque omnia à ſtellis ipſis pendent, quatenus huiuſmodi particulas ſui ortus momento conſecuta ſunt.

Stellarum influxus, quomodo ab iiſdem explicentur.

Tertia ſpecies qualitatis erat paſſio, & patibilis qualitas; Ad hanc autem ſpeciem pertinere dicebat Philoſophus dulcedinem, & amaritudinem, calorem, & frigiditatem, & inſuper colores, puta albedinem, & nigredinem &c. De his tamen non leuis eſt dubitandi occaſio, quandoquidem ipſe credebat his omnibus conuenire qualitatis rationem ſic explicatam, vt qualitas ſit accidentaris forma ſubſtantiam afficiens, quæ ideo dicatur qualitas, eòquòd ſubiectum per ipſam dicatur quale. Sed non tam certum huiuſmodi eſſe ſapores, & qualitates, quæ primæ dicuntur, itemque colores, vt aliâ ratione fortaſſis naturis rerum conſentaneâ magis, declarari non poſſint. Enim verò non ineptè dicet aliquis, ſaporem in re ſapida nil aliud eſſe, quàm corpuſcula quædam exilia tali figuratione conſtantia, quæ cum in linguam, palatumve ſubeunt, ſic alterutrius contexturæ applicantur, & mouent, vt inde ſenſatio fiat, quæ guſtatio nuncupatur. Non minoris momenti de primis qualitatibus difficultas, non enim inſulsè dicunt, vt alibi etiam aduertimus, calorem non accidentariam eſſe formam ſubſtantiæ adiunctam, ſed effluvium calidæ ſubſtantiæ, quæ non ideo calida dicatur, eòquòd ſit affecta prædicta formâ accidentariâ, ſed quoniam ex ea effluunt particulæ minimæ, præcipuâ quâdam figuratione præditæ, quæ dum quaquauerſum celerrimè quidem effunduntur, quidquid obuium fuerit, percellunt, ac inuadunt, quod eſt calefacere; calefactionem autem ſubſequatur combuſtio, quando eædem particulæ conſertim adeo combuſtibile inuaſerint, vt illud idem demoliantur, atque deuaſtent, adeout hoc ſit comburere. De frigiditate non improbabilis opinio docens illam, non quid poſitiuum eſſe; ſed potius in caloris priuatione conſiſtere; nam reuerâ tunc aliquod corpus videtur frigeſcere, quando deſtituitur particulis calidis, hoc eſt aptis ſeſe quaquauerſum mouere, modo nuper explicato. Nec à veritate penitus abhorret ſententia dicentium humiditatem non accidentariam formam, prout a Peripateticis explicatam, exiſtimandam eſſe, cum potius videatur conſiſtere in laxa quadam textura particularum, quæ tali ſint figurâ donatæ, vt laxo modo contextæ reddere poſſint corpus diffluens, & labens, quod eſt humidum eſſe, undecunque laxitas illa proueniat. Siccitas verò contrariâ ratione poterit expediri, dicendo nimirum illam in eo conſiſtere, vt corpus dicatur ſiccum, quatenus conſtat particulis ad eum modum figuratis, vt cum arctè fuerint connexæ, corpus efforment conſiſtens, impotens diffluere, atq; dilabi, quod eſt ſiccum eſſe. Ad colores quod attinet, nullus mihi perferendus labor in oſtendendo colores non aliâ ratione procreari, quàm reflexione, refractioneve luminis, cum euidentibus experimentis huic erudito ſeculo innotuerit, inanem eſſe partitionem antiquitus inſtitutam colorum in apparentes, & reales, adeout illi ex reflexione, vel refractione luminis; hi autem ex permixtione primarum qualitatum oriantur, cum potius omnes vniuſmodi ſint à lumine ortum ducentes. Pleroſque verò qualitatibus more Peripateticorum explicatis, abuſos fuiſſe, non obſcurè meâ ſententiâ declarant opacitas & diaphaneitas; enim verò, vt in Phyſicis oſtendam, vtraque in quadam ordinatione particularum poſita eſt, & pro varia ordinatione ipſarum, corpus habet, vt ſit imperuium, vel peruium lumini, & ob id opacum, vel diaphanum; non autem

Quomodo ex communi opinione, paſſio, & patibilis qualitas explicentur.

Calor in quo ex horum opinione conſiſtat.

Combuſtio quid.

Frigiditas quid.

Humiditas quid.

Siccitas quid.

Colores quomodo procreentur.

Plerique qualitatibus Peripateticis abuſi ſunt.

Rr 2 ab

ab accidentaria forma, quæ dicatur opacitas, vel diſphaneitas, ut placuit illis, qui ad nauſeam uſque tales formas multiplicare conati ſunt.

Non ſpernenda dubitatio de pulchritudine, & deformitate; ægritudine, & ſanitate, nam reuerà non eſt, cur huius diuiſionis quadrimembris adeo quiſpiam ſatagat, ut ad unum ex illis membris commemorata velit reuocare, cum ſingula ſint aggregata ex pluribus omninò diuerſis, & ut à pulchritudine ducam exordium. Pulchritudo quidem à Græcis dicitur Καλλονὰ, ſiue Κάλλος, Tullio verò ſic deſcribenda videtur. *Pulchritudo corporis quædam eſt apta figura membrorum, cum coloris quadam ſuauitate.* Hæc ſanè, forma corporis, oris dignitas, frontis grauitas, vultûs maieſtas, fulgor, vigor, & oculorum lumen, quæ ſpectantes mouet, ac tenet, & velut admonet, quænam ſpecies primi à ſummo Artifice, initio rerum hominis fuerit. Cuius venuſtas magnam vim ad conciliandam aſpicientium beneuolentiam habet. Quam etiam barbaricæ manus verentur, & ad cuius aſpectum immanis itidem oculus manſueſcit. Nec ſanè mirum, acutiùs enim telo vulnerat, & per oculos in animam defluit. Hæc autem ſi rectè aduertas; non quidpiam ſimplex, unumque genere inuenies; ſed potius aggregatione unum, cùm autem in his pulchritudo conſiſtat; hæc ob id ineptè fuit tanquam ſimplex accidentaria forma ad qualitatis genus reuocata, ſub quo ſpeciei locum obtineat. Quæ autem de pulchritudine dixi, de turpitudine, ſeu deformitate intelligi poſſe, nemo ibit inficias, ſi contrario modo explicentur; nam contrariorum contraria primordia ſunt. Ægritudo etiam, & ſanitas inſulsè creduntur ſimplices qualitates; nam cùm omnes homines ſe tum ſanos exiſtiment, cum naturales vitæque neceſſarias actiones rectè poſſunt obire, ſanitas propterea definita fuit à Medicis hunc in modum. *Sanitas eſt corporis humani, eas, quæ ſecundum naturam ſunt, actiones exercendi potentia, à partium omnium naturali conſtitutione proueniens.* Quam definitionem ſic oportet intelligas, ut non ſolùm is ſanus eſſe dicatur, qui actiones naturales obit, ſed etiam qui eas non obit, dummodò tamen obire poſſit; unde Galenus dicebat οὐ τὸ ἐνεργεῖν ἐστὶ τὸ ὑγιαίνειν, ἀλλὰ τὸ δύνασθαι. *Non operari, ſed poſſe, eſt ſanum eſſe*; nec alibi aliud ſibi voluit, dum ait ſanitatem eſſe διάθεσιν κατὰ φύσιν ἐνεργείας ποιητικήν. *Diſpoſitionem ſecundum naturam, actionis auctorem.* Quis autem dixerit, his admiſſis, ſanitatem eſſe quandam ſimplicem formam accidentariam? ſi talis enim eſt ſanitatis natura, nemo non intelligit in ſymmetria quadã eſſe conſtitutam, quorũ autem ſymmetria ſit declarare, penitùs ab inſtituto videtur alienum. Si verò contrariâ ratione rem explicemus, quid de ægritudine dicendum, non obſcurè conſtabit. Superſunt forma, & figura, quæ profectò difficultatibus non vacant, nam præter ſuperiùs dicta, illud etiam occurrit, quòd figura reuerâ ad ſitùs prædicamentum pertinet; ſi tamen ipſa, tanquam præſeferens aliquid poſitivum accipiatur; alioquin, ut in priuatione conſiſtens terminationem duntaxàt magnitudinis intrinſecam importat, quæ profectò nil ultra magnitudinem poſitivum addit, ſed priuationem tantummodò ulterioris extenſionis dicit; unde vulgatum illud. *Artifex inciſionis figuram nihil addenda, ſed potius remouenda, facit*; quâ ſignificatione figura à re figurata ex rei natura minimè diſtinguitur, nec alibi, quàm in prædicamento quantitatis, collocanda.

In uniuerſum autem de his ita ſentio, ut credam geminam eſſe qualitatem recognoſcendam, quarum una propriè qualitas dicatur, videlicet illa, quæ Peripateticis arriſit, cuiuſmodi ſunt habitus inſidentes in anima, ſic etiam & impulſus à proijciente communicatus proiecto, unde hoc habet, ut etiam ſeiunctum, ac ſeparatum à manu proijcientis, fetatur per medium, & id genus alia, quæ nimirum ad primam qualitatis ſpeciem poſſunt reuocari. Alia verò ſit qualitas minus propriè dicta, & iam explicatæ proportione reſpondens, itaut ab utroque genere aliqua dicantur qualia; hoc tamen diſcrimine, quòd à qualitate prioris generis, qualis nomenclationem conſequantur, tanquam ab accidentaria forma ſibi inhærente. A qualitate autem poſterioris generis, tanquam ab aliquo adhærente, vel ſaltem non inhærente, ſed ſic ſe habente, ut inde poſſit denominatio qualis in aliud deriuari. Nec forſan hoc alienum penitùs ab Ariſtotelis mente; cùm enim ipſe rarum, & denſum, aſperum & læue dixiſſet aliena eſſe à qualis diuiſione, ſubdit ἴσως μὲν οὖν καὶ ἄλλος ἄν τις φανείη τρόπος ποιότητος. *Fortaſſis autem, & quidam alius qualitatis modus eſſe videbitur.* Non me præterit interpretibus videri Philoſophi conſilium eò tendere, ut doceat aliam eſſe ſpeciem qualitatis; ſed hanc ægrè vulgatam interpretationem recipio, quoniam ille dixerat denſum, & rarum; aſperum, & læue, videri aliena à ſuprapoſita *qualis* diuiſione; quamuis denominentur, per modum qualis; quaſi dicere voluerit, ſe quidem paulò anteà docuiſſe, qualitatem eſſe, à qua aliquid dicitur quale; illud ſibi tamen ſupereſſe difficultatis, quòd denſitas, & raritas, aſperitas, & læuitas tribuunt denominationem *qualis*, cùm tamen qualitates non ſint, ſenſu à ſe antea explicato, ſed potius ad ſitum ſpectantia; ideo addit, alium fortaſſis eſſe qualitatis modum; quia nimirum aliunde haberi poteſt, *qualis* denominatio, quàm ab accidentaria forma, quæ propriè qualitas dicitur, velut illa, quæ non alium habet modum afficiendi ſubſtantiam, quàm per modum qualificantis; cùm alioquin alia ſic de ſubſtantia per modum qualis dicantur, ut etiam hoc ipſis aliâ peculiari ratione conueniat; nempe quantitas, ita qualificat, ut ſpeciatim denominet ſubſtantiam quantam, & ita de cæteris, quod ſuperiùs etiam aduerti. Non igitur alienum penitùs ab Ariſtotelis conſilio, dari qualitatem ἀνάλογον, ideſt proportione reſpondentem, qualitati propriâ ſignificatione ſumptæ. Atque hunc in modum calor, humiditas; ſiccitas, opacitas, diaphaneitas &c. qualitates dicentur; Vt enim de his duabus poſtremis pauca quædam ſubijciam; ſatis euidens, opacitatem non aliud eſſe, quàm ordinationem quandam particularum minimarum, quæ ad corporis texturam faciunt; unde eſt, ut aliquod corpus alioquin diaphanum factâ duntaxàt mutatione ordinationis prædictæ opacum euadat; hoc autem plurimis modis aſſecuti ſumus, præſertim in aquam roſaceam per alembicum, ſeu vas deſtillatorium plumbeum deſtillatam, tantum olei ex tartaro infundendo, quantum aquæ copia videbatur requirere; inde ſiquidem aqua alioquin perſpicua, ſtatim opaca, & lacti perſimilis non ſolum candore, ſed etiam opacitate reddita eſt. Et quod mirum, ſuperinfuſis aliquot guttis ſpiritûs vitrioli, vel ſulphuris pro ratione copiæ eiuſdem aquæ, ſtatim ad priſtinam diaphaneitatem rediit, cum autem ambientis, ac ob id, & eiuſdem aquæ perſeueraſſet conſtitutio penès qualitates primas, non erit cur ſubeat animum ſuſpicio, aquæ diaphaneitatem, & opacitatem, veluti formas accidentarias de genere qualitatis, à qualitatibus primis mutuâ pugnâ ad talem, vel talem temperaturæ gradum redactis, proficiſci; ſed potius à vario particularum ordine in Phyſicis explicando; adeout corpus non aliunde perutium,

Vel

Pulchritudo quid.

P. Æmil. lib. 1.

P. Iouius hiſt. lib. 4. & 5.

Leucippus apud Ant. & max. ſermone de pulchritudine.

Ægritudo & ſanitas quid.

Sanitatis definitio

De differ. morb. cap. 2.

De differ. Sympt. cap. 2.

Forma, & figura quo modo explicandæ.

Duplex qualitas recognoſcenda.

ex Auctoris ſententia.

Ariſtotelis auctoritas ad probandũ alium eſſe qualitatis modum.

Digitized by Google

vel imperuium lumini; proindèque diaphanum, vel opacum reddatur; Et ut paucis rem uniuerſam complectar, etſi qualitatem à Peripateticis explicatam inficiari minimè liceat; non propterea tamen exiſtimandum quidquid præbet denominationem per modum qualis, talem eſſe, qualis illa perhibetur, nimirum accidentaria quædam forma educta è potentia ſubiecti, cùm aliud, & etiam ſubſtantialis naturæ poſſit id eſſe, à quo huiuſmodi denominatio deriuetur. Silentio nec illud inuoluendum, quòd ſi qualitates primæ explicentur ad eum modum, quo explicari poſſe nuper dicebam, diſpoſitiones materiam præparantes ad ſubſtantialem formam ſuſcipiendam longè diuerſâ ratione ſe habebunt, ac vulgò dicuntur, quorum conſideratio, non eſt cur nos hic magis detineat, cùm ad Phyſicum potius ipſa pertinere videatur.

SECTIO QVINTA.

De Proprietatibus, ſeu affectionibus Qualitatis.

Prima qualitatis proprietas eſt habere contrariū.

PRima qualitatis proprietas fuit ab Ariſtotele quidem expreſſa dicendo. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐναντιότης κατὰ τὸ ποιόν, οἷον ἡ δικαιοσύνη, ἀδικίᾳ ἐναντίον, καὶ λευκότης μελανίᾳ. καὶ τἆλλα ὡσαύτως καὶ τὰ κατ' αὐτὰς δὲ λεγόμενα ποιά, οἷον, τὸ ἄδικον τῷ δικαίῳ. καὶ τὸ λευκὸν τῷ μέλανι. *Ineſt autem contrarietas in qualitate, ut iuſtitia, iniuſtitiæ contraria eſt, & albor nigrori, & itidem cætera. quin etiam, quæ ab eis qualia dicuntur, ut iniuſtum iuſto, & album nigro.* Ex Ariſtotele igitur prima qualitatis affectio, eſt habere contrarium, quæ illi tam in concreto, quàm in abſtracto conuenit; calidum enim frigido, & caliditas frigiditati; album nigro, & albedo nigredini aduerſatur.

Adnotatio

Aduertendum tamen ſeuerè non uſurpandam hoc loco contrarietatem; hoc enim ſenſu primis tantummodò qualitatibus conueniret, velut actione propriâ ſe mutuò expellentibus ab eodem ſubiecto; ſed abſolutè ſumendam pro repugnantia duarum formarum magis inter ſe, quàm cum tertio pugnantium, & ab eodem ſubiecto communi ſe formaliter expellentium; ſiue id fiat actione propriâ, ſiue actione alterius; alioquin iuſtitia, & iniuſtitia: albedo, & nigredo contraria dici non poſſent, cùm non actione propriâ, ſed cauſarum ſuarum à communi ſe expellant ſubiecto.

Difficultas

Hinc tamen difficultas emergit, nam ſi rem ſic ſe habere diceremus, poſſet quiſpiam obijcere perperàm ab Ariſtotele dictum fuiſſe, proprium qualitatis eſſe habere contrarium, cum ſuperiori modo explicata contrarietas ſubſtantialibus quoque formis conueniat, hæ ſiquidem actione propriâ ſe inuicem ab eodem ſubiecto formaliter expellunt. Ad hanc autem difficultatem emolliendam, iuvat memoriâ quidem repetere, quæ nos alibi de formarum contrarietate tractauimus; diximus enim ad veram contrarietatem, determinatam repugnantiam requiri, nec ſatis eſſe ut aliqua forma æquè omnem excludat, quin potius eſſe opus, ut forma à ſubiecto determinatam formam expellat; quod cum ita ſit, non ſequitur contrarietatem, quæ tanquam proprietas, & affectio qualitati adſcribatur, ſubſtantialibus etiam formis competere; nam forma ſubſtantialis non excludit ſimpliciter determinatam eiuſdem ordinis formam à ſubiecto, neque hanc magis, quàm illam, ſed æquè potius omnem diſparatam expellit, & cum quacunque indiſcriminatim, niſi una ſit alteri eſſentialiter ſubordinata, repugnantiam habet; unde eſt, ut contrarietas accepta pro determinata repugnantia inter duas formas circa idem ſubiectum, ſit adeo qualitati propria, ut illi ſoli conueniat.

Solutio.

Neque dicas hoc etiam actioni, paſſionique conſentaneum eſſe, nimirum habere contrarium, non enim eodem modo id certè contingit: enim verò qualitati non ratione alterius conuenit habere contrarium; ſecus autem actioni, & paſſioni, quibus non competit, niſi ratione qualitatum, ad quas terminantur.

Præoccupatio difficultatis eiuſdemq; ſolutio.

Cùm verò dictum ſuperiùs fuerit mutuam hanc expulſionem gemino modo contingere, vel actione propriâ, vel alterius; ſatis euidens, contrarietatem iuxta priorem expulſionis modum, ſolis primis quatuor qualitatibus conuenire. Dubium autem num ſumptâ expulſione, poſteriori acceptione, contrarietas omnibus qualitatibus conueniat. Philoſophus videtur negatiuam ſententiam amplexus; nam ait. Οὐκ ἔστι πάντων δὲ τὸ τοιοῦτον συμβαίνει· τῷ γὰρ πυῤῥῷ ἢ ὠχρῷ, ἢ ταῖς τοιαύταις χροιαῖς, οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον, ποιοῖς οὖσι. *Sed non in omnibus hoc contingit, nam flauo, aut pallido, aut huiuſmodi coloribus nihil eſt contrarium, cum ſint qualia.* Poteſt nihilominus hæc affectio ſic intelligi, ac explicari, ut omni competat qualitati; hoc autem contingit, ſi τὸ *omni* diſtribuat, ut Dialectici loquuntur, pro generibus ſingulorum; non autem pro ſingulis generum; proptereàquod contrarietas hæc reperiri poteſt inter ſpecies primæ qualitatis, videlicet inter plurimos habitus, & diſpoſitiones; ſic etiā inter qualitates ſecundæ ſpeciei ſumptâ præſertim naturali impotentiâ pro poſitiua quadam ineptitudine ad aliquam actionem exercendam, quo pacto quę in oculo facilem reddit uſum potentię viſiuę, contraria erit humori, qui ſuâ prauitate poſitiuè impedit uſum eiuſdem potentiæ. Reperitur autem maximè inter qualitates tertiæ ſpeciei, de quibus nulla poteſt eſſe difficultas. Poteſt denique hæc eadem contrarietas eſſe inter qualitates quartæ ſpeciei, prout huic in qualitatis prædicamento ſedes conceditur; ita quidem inter ſanitatem, & ægritudinem, inſuper inter formoſitatem, & deformitatem, aliquam intercedere contrarietatem, nemini dubium eſſe poteſt. Cæterum cum Philoſophus dixit, coloribus medijs contrarietatem non conuenire, docere tantùm voluit, inter illos non eſſe contrarietatem talem, qualis eſt inter colores extremos; nam alioquin ex maiori, vel minori extremorum participatione, benè poteſt medius color extremo eſſe contrarius; quo pacto fuſcum, quatenus aliquid nigroris includit, albo non inſulsè contrarium dicitur, quod non alienum ab Ariſtotelis doctrina, cum is aliquando protulerit, καὶ τὸ φαιὸν λευκὸν πρὸς τὸ μέλαν, καὶ μέλαν πρὸς τὸ λευκόν. *Et fuſcum* comparatum *ad nigrum*, eſt *album*, & comparatum *ad album eſt nigrum*. quod ideo dixit, quoniam colores medij ſi non ratione ſui, ſaltem ratione extremorum, quæ aliquo modo ſcilicet vel formaliter, vel virtute continent, proprietatem hanc ſibi vendicare poſſunt.

Supradictorum declaratio.

5. Phyſ. cap. 1.

Eâ autem ratione ductus qualitati Philoſophus hanc proprietatem adſcripſit, quoniam omnes formæ repugnantes, quæ ſe mutuò ab eodem ſubiecto expellunt, modo iam declarato, contrariæ ſunt; cùm igitur aliquas qualitates obſeruaſſet, ſic ſe habere, nimirum iuſtitiam, & iniuſtitiam ſpectantes ad primam ſpeciem, calorem, & frigiditatem ad ſecundam vel tertiam ſpeciem pertinentes; propterea qualitati proprietatem hanc concedendam decreuit, eo modo, quo ſuperius innuimus.

Ratio qua oſtenditur hanc proprietatem qualitati conuenire

Hîc porrò cum Ariſtotele adnotandum occurrit, videlicet, quòd ſi contrariorum alterum ſit quale, etiam & reliquum eſſe quale; quod ait, ex ſingulis alias percurrens categorias, perſpicuum eſſe; ut ſi iuſtitia eſt iniuſtitiæ contraria, iuſtitia verò ſit qualitas: certè & iniu-

Adnotatio

iniuſtitia qualitas erit, eòquòd nulla alia categoria iniuſtitiæ conueniat, nimirum nec quantitas, nec ad aliquid, nec ubi, nec omninò eiuſmodi quidpiam præter qualitatem. Eodemque modo rem ſe habere docet in aliis, quę in qualitate contraria ſunt. Veritas hæc ex eo planè ſplendeſcit, quia contraria ſub eodem genere poſita ſunt, ut ex eorum definitione conſtat, cùm contraria dicantur, quæ ſub eodem genere maximè diſtant; ſub quo ergo genere, unum ſub eodem contrariorum alterum contineatur oportet; quare ſi unum contrariorum ſub genere qualitatis, ſub eodem quoq; & alterum contineri neceſſe eſt; proindéque ſi unum contrariorum fuerit quale, reliquum erit quale, & ſi unum fuerit qualitas, & reliquum etiam qualitas erit.

Prima difficultas. Non videtur tamen qualitas habere contrarium. Quod enim ſub nullo ponitur genere, nec poteſt contrarium habere, cùm contraria ſint, quæ ſub eodem genere ponuntur; at verò cuique manifeſtum eſt, qualitatem ſub nullo genere poni, cùm ipſa ſit genus generaliſſimum; ob id habere contrarium qualitati repugnabit.

Solutio. Hâc tamen argumentatione haud cogimur qualitati denegare attributū, quod illi Philoſophus ſcitè admodum adſcripſit. Qualitas enim, quamuis in uniuerſum ſub aliquo genere conſtitui non poſſit, & hunc in modum contrarium non habeat; ut in ſuis tamen ſpeciebus exiſtit, contrarium habere poteſt, eò quòd ex ipſis, utpotè ſub genere contentis, quædam eſſe poſſunt, quæ ſub eodem genere maximè inter ſe diſtent, quod eſt eas eſſe contrarias. Non ineptè igitur hoc attributum qualitati Stagirites adſcripſit.

Secunda difficultas. Quoniam verò Philoſophus dicebat, nullum colorem medium habere contrarium; propterea ſunt, quibus videatur culpâ dignus, eò quòd ſit id plurimum à veritate alienum; nam inquiunt, poteſt fieri motus à medio ad extremorum utrumque, videlicet à rubeo ad album, & ad nigrum; motus autem inter contraria exercetur; rubeum igitur, & albo, & nigro contrarium erit; ſed rubeum eſt color medius, album, & nigrum colores extremi; propterea color medius coloribus extremis aduerſatur.

Solutio. Difficultatis tamen ſolutio ex eo petenda, quoniam contrariorum medium ſpectari poteſt, prout medium eſt & ratione ſui; hoc autem modo nequit extremis eſſe contrarium; conſiderari etiam poteſt, quatenus eſt extremorum particeps, & hunc in modum extremis aduerſatur, quatenus ſcilicet ratione unius dici poteſt contrarium alteri ex extremis; ita quidem rubeum quatenus nigrorem participat, aduerſatur albo, & quatenus eſt albedinis particeps, opponitur nigro. Medium igitur colorem Stagirites accipiens, iuxta priorem uſurpationem aſſerebat extrema contrarium non eſſe; nec immeritò, propterea quòd ſic acceptum haud maximè diſtat ab extremis.

Tertia difficultas. Aduerſus etiam id, quod paulò poſt Ariſtoteles dicebat, nempe ſi alterum contrariorum fuerit quale, & reliquum debere eſſe quale, difficultas inſurgit; quoniam contraria maximè diſtant; non ergo conueniunt in aliquo; proindè nec etiam in genere.

Solutio. Clarè tamen ſolutio conſtat; quandoquidem contraria maximè diſtare, non intelligendum ſimpliciter, ſed quodammodò, nempe ſub eodem genere; imò tantum abeſt, ut huic maximè diſtantiæ repugnet conuenientia in genere, ut potius illam requirat.

Secunda qualitatis proprietas eſt ſuſcipere magis, & minus. Secunda qualitatis affectio eſt, quam Stagirites ita nempè deſcripſit. Ἐπιδέχεται δὲ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον τὰ ποιά. λευκὸν γὰρ μᾶλλον καὶ ἧττον ἕτερον ἑτέρου λέγεται, καὶ δίκαιον ἕτερον μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ αὐτὸ δὲ ἐπίδοσιν λαμβάνει. λευκὸν γὰρ ὂν, ἔτι ἐνδέχεται λευκότερον γίνεσθαι. *Recipiunt autem qualia intenſionem, & remiſſionem, album enim, magis, & minus alterum altero dicitur. Et iuſtum alterum altero magis & minus, quin etiam unum & idem recipit incrementum, quod enim candidum eſt, candidius fieri poteſt.* Hoc eſt, ut Scholaſtici dicunt, proprium eſt qualis recipere *magis*, & *minus*; rectè quidem ita vertunt, quandoquidem græcus codex habet τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ ἧττον; at verò μᾶλλον, & ἧττον idem ſonant Græcis, ac Latinis *magis*, & *minus*. Proprium itaque dicendum qualitatis intendi, & remitti, nam qualitas una, eſt intenſior alterâ; calidum nempe unum eſt calidius altero, quia nimirum habet plures caloris gradus, quàm illud: Ita idem, tempore diuerſo contingit, ut modò magis, modò verò minus calidum ſit; quæ ſplendidis verbis Ariſtoteles explicuit. Hæc autem intenſio, & remiſſio intelligenda eſt ſecundum gradus indiuiduales formæ, quo pacto ſic eſt qualitati adæquata, ut illi ſoli competat & omni, & ſemper. Soli quidem qualitati competit; nam etſi quædam relationes, item, actio, & paſſio, magis, & minus ſuſcipere dicantur; adhuc tamen affectio hæc dicenda ſoli qualitati conuenire; quoniam cæteris commemoratis conuenit merito qualitatis, relationibus enim, quatenus ſuper qualitatem fundantur; actioni, & paſſioni, quatenus ad qualitatem plerunque terminantur; at verò qualitati intenſio, & remiſſio conuenit ſine dependentia ab alio, adeo ut qualitas hanc affectionem ſibi vendicet ratione ſui, non autem alterius. Conuenit etiam omni qualitati.

Subdit autem Philoſophus ab aliquo dubitari poſſe, an hæc affectio qualitati in abſtracto conueniat; an ſcilicet iuſtitia magis, & minus, quàm alia iuſtitia dicatur; ſimiliter de affectionibus alijs; unde ait ex opinione quorundam iuſtitiam iuſtitiâ, minorem maioremve, aut ſanitate ſanitatem dici non debere, quamuis alium quidem alio, & ſaniorem dicant, & iuſtiorem, quod etiam in Grammatica, & cæteria affectionibus omnibus contingere arbitrantur, nam minus alterum altero ſanitatis, & iuſtitiæ minus alterum altero habere dicunt: itidemque minus Grammaticæ & aliarum affectionum. Quæ autem ab ipſis dicuntur, qualia, apud omnes intenſionem, & remiſſionem recipiunt; nam magis Grammaticus alter altero dicitur, & iuſtior, & ſanior, & in alijs itidem ſe res habet. An hæc proprietas conueniat in abſtracto. Videtur autem Philoſopho placuiſſe non abſtracta, ſed concreta magis, & minus ſuſcipere; itaque omni qualitati in concreto acceptæ, ſeu omni qualitatis concreto, hæc affectio conueniet; ſed de hac difficultate mox verba redibunt. Philoſophi hac de re ſententia qualis videatur. Dubium tamen eſt de mathematicis figuris, nam ijs, quæ à figuris dicuntur, videtur hanc proprietatem Philoſophos denegaſſe. *Triangulum verò*, inquit, *& quadratum non videntur recipere intenſionem, & remiſſionem, neque ulla alia figura; nam quæ recipiunt trianguli, & circuli definitionem, omnia æquè trianguli ſunt, circuli ſunt; ex ijs verò, quæ non recipiunt eandem definitionem, non dicetur alterum altero magis tale; nihilo enim magis quadratum, quam altera parte longius eſt circulus: cum neutrum recipiat circuli definitionem. Simpliciter autem, niſi ambo recipiant rei propoſitæ definitionem, non dicetur alterum altero magis tale. Itaque non omnia qualia recipiunt intenſionem, & remiſſionem.* Sed hęc forſan eâ ratione ductus protulit; quoniam earum eſſe in indiuiſibili conſiſtit; figuræ nanque circulum eſſe, vel non eſſe abſolutè conuenit, cùm non dicatur figura aliqua magis, vel minus circulus, quàm altera; nec quadrangulum unum, magis quadrangulum altero, ſic etiam de cæteris.

Hoc tamen non perturbat interpretes; tum quia inquiunt

Digitized by Google

An conueniat qualitatibus quartæ ſpeciei.

quiunt, quæ in quarta ſpecie ponuntur qualitatis, veræ qualitates non ſunt; tum quia nec etiam Stagirites omnibus qualitatibus quartæ ſpeciei proprietatem hanc denegauit, cùm eam pulchritudini, & deformitati; ſanitati, & ægritudini ultrò conceſſerit. Addunt etiam hanc proprietatem ſupradictis figuris quodammodo conuenire, cùm lineam unam dicamus eſſe magis rectam, vel magis curuam, quàm aliam. Conuenit etiam ſemper qualitati proprietas de qua loquimur. Dubium tamen eſt ſuperius tactum de qualitate in abſtracto accepta, cui nos ex Ariſtotele dicebamus hanc affectionem denegandam. Sed huius difficultatis enodatio, & ſimul etiam verborum, quæ Philoſophus protulit, interpretatio ex nominis acceptione pendet, propterea quòd, ſi qualitatis nomen in abſtracto ſumpta, nos uſurpemus ad ſignificandam eſſentiam, & quidditatem qualitatis, proculdubio, qualitati non conueniet ſuſcipere magis, & minus; cùm eſſentia uniuſcuiuſque rei in indiuiſibili conſiſtens, nullam latitudinem habeat, ſine qua nequit magis, & minus ſuſcipere. At ſi qualitatis nomen uſurpetur ad ſignificandam rem ipſam, quæ qualitas eſt, nulli dubium, quin ei conueniat ſuſcipere magis, & minus; hoc tamen ſenſu, quòd exercitium intenſionis, & remiſſionis, ſubiectum requirat, aptitudo verò formæ, etſi cum ordine ad ſubiectum, conueniat, hoc tamen actu minimè requirens; nam ut reipsâ forma poſſit ſecundum gradus indiuiduales intendi, & remitti, poſtulat ſubiectum; cum intenſio, vel remiſſio in eo conſiſtat, ut plus, vel minus de entitate formæ in eadem ſubiecti parte acquiratur; unde ſine ſubiecto exerceri non poteſt; aptitudo tamen, in qua proprietas conſiſtit, ſubiectum actu non expoſcit, ſed ordinem ad ipſum importat. Adeo verò hæc affectio qualitati conuenit, ut etiam in abſtracto dici ſoleat qualitatem eſſe magis, vel minus intenſam; habitum iuſtitiæ, magis, vel minus intenſum; calorem &c. itaut magis vel minus ſupra latitudinem graduum indiuidualium non ſupra quidditatem in abſtracto ſumptam, cadat.

Difficultas. Cum autem quis obiecerit. Albedo una non magis albedo dicitur, quàm alia, neque nigredo eſt magis qualitas, quàm albedo, & ita de cæteris qualitatibus, proinde nulla qualitas videtur ſuſcipere magis, & minus.

Solutio. Reſpondendum ut paulo antea dicebam, qualitatem in abſtracto proprietatem hanc ſibi vendicare, prout proprietas aptitudinem dicit; alioquin ut exercitium importat, eam ſibi arrogare non poteſt; cum ad id ſubiectum exigat.

Tertia qualitatis proprietas eſt ſimile, vel diſſimile ſecundũ eam dici.

Tertia proprietas qualitatis eſt ſic ab Ariſtotele deſcripta. Ὅμοια δὲ ἢ ἀνόμοια κατὰ μόνας τὰς ποιότητας λέγεται. ὅμοιον γὰρ ἕτερον ἑτέρῳ οὐκ ἔστι κατ' ἄλλο οὐδὲν, ἢ καθ' ὃ ποιόν ἐστιν. ὥστε ἴδιον ἂν εἴη τῆς ποιότητος, τὸ ὅμοιον ἢ ἀνόμοιον λέγεσθαι κατ' αὐτήν. *Similia verò, aut diſſimilia ſecundum ſolas qualitates dicuntur. Simile enim alterum alteri, non eſt aliâ ratione, quàm quâ eſt quale. Quare proprium qualitatis fuerit, ſimile vel diſſimile ſecundum eam dici.* Hæc igitur poſtrema qualitatis affectio eſt, ut ſecundum eam aliquid ſimile, vel diſſimile dicatur; quemadmodum ſecundum quantitatem dicitur æquale, vel inæquale.

Cum autem aſſeritur, qualitatem eſſe, ſecundum quam aliquid ſimile, vel diſſimile dicitur; id intelligendum quantum ad fundamentum, adeo ut τὸ *ſecundùm*; rationem fundamentalem, non formalem importet; ſimile verò vel diſſimile, accipienda ſunt prout aptitudinem, non actum præſeferunt, ut paulo antea de ſecunda proprietate adnotauimus.

Aduertio. Non prætereundum ſimilitudinem, atque diſſimilitudinem amplè, & abſolutè acceptas, per omnia rerum genera vagari, ſic enim ſimilitudo quamlibet conuenientiam, & diſſimilitudo diſcrepantiam importat; hoc autem pacto non eſt qualitati proprium, ſecundum eam aliquid ſimile, vel diſſimile dici; nam & duæ relationes ſimiles, vel diſſimiles dici poſſunt; ſic etiam & alia; at verò preſsâ quâdam uſurpatione ſimilitudine & diſſimilitudine ſumptis, eſt qualitatis proprium ſecundum ipſam aliquid ſimile, vel diſſimile dici.

Quid poſtremo loco Philoſophus doceat & difficultates ab eo propoſitæ, neque ſolutæ.

Ad extremum. Stagirites quandam obiectionem ſoluit, quæ nimirum ex collatione eorum, quæ modo dixit, cum ſuperioribus emergit; Docuerat enim habitus, & diſpoſitiones eſſe ad aliquid; nunc aſſerit eſſe qualitates; quæ pugnantia planè videntur, & indigna Philoſopho. Huic difficultati duas adhibet ſolutiones; ait enim habitus, & diſpoſitiones, quoad genera ad aliquid pertinere; quoad ſingularia autem; hoc eſt, quoad ſpecies ad qualitatem ſpectare. Idque confirmat, ex eo quia nos rectè dicimus ſcientiam eſſe alicuius rei ſcientiam; ſed grammaticam alicuius rei grammaticam non aſſerimus; quemadmodum neque muſicam alicuius muſicam, & ita de reliquis. Secunda verò ſolutio in eo poſita ſcilicet nullum incommodum eſſe, rem eadem ad prædicamenta diuerſa pertinere, inſpecta tamen ſecundum varias, quibus prædita eſt, rationes, atque formalitates, quibus naturas diuerſarum generum participat.

Solutiones ab aliquibus reijciuntur.

Hæ tamen ſolutiones non omnibus conſtare numeris exiſtimantur; unde plerique Philoſophum culpant in primis eo nomine, quòd impoſſibile ſit ſuperius ad unum prædicamentum, & inferiora ad aliud ſpectare, cum prædicamentum totam ſuperiorum, & inferiorum ſeriem includat, & illorum eſſentia in iſtorum ratione includatur.

Prima obiectio.

Deinde, inquiunt, quemadmodum ſe habent ſcientia & habitus in communi ad obiectum commune, ita etiam ſcientia, & habitus ſpecialis ad propria obiecta; ſi igitur illa propter huiuſmodi reſpectum ſunt relata, hæc etiam eſſe relata oportebit.

Secunda obiectio.

Tertiò arguunt. In prædicamento ſedem non habet, niſi id, quod eius rationem participat; fieri autem nequit, ut eadem res ſimul plures habeat eſſentias; idcirco, nec in pluribus prædicamentis poſſit collocari.

Tertia obiectio.

Obiectionibus ſit ſatis; & primæ & ſecundæ obiectioni occuritur.

Iniuriâ tamen his rationibus adducti Philoſophum carpunt; quandoquidem ipſe primam ſolutionem afferens, non affirmat ſcientiam, & habitum eſſe vera relata de prædicamento ad aliquid, ſed potius ex eorum numero, quæ ipſe appellat ſecundum dici, ut ſequenti Diſſertatione videbimus; huiuſmodi autem relata ex eius ſententia reipsâ ſunt abſoluta, proindeque ad prædicamentum relationis minimè ſpectantia. Diſcrimen porrò inter communia, & particularia, illud eſſe videtur, quòd communia nomina, ſcientia videlicet, & habitus, ſignificant etiam habitudinem illam ſecum dici, quam particularia nomina non exprimunt.

Tertiæ obiectioni ſit ſatis.

Ad tertiam obiectionem, aduerſus ſecundam ſolutionem, quòd ſpectat; non obſcurè conſtat Philoſophum eſſe locutum ex hypotheſi, nimirum, ſi eadem res plures formales rationes participet, poſſe quoque ad plura prædicamenta ſpectare; quod nos etiam non multo ante aduertimus; & reuerâ hoc in actione, paſſioneque contingere dicebam, cum eadem entitas motùs, ſecundum rationem formalem unam, prædicamentum, actionis, ſecundum alteram, prædicamentum paſſionis conſtituit; eadem enim entitas motus, quatenus eſt actus entis exiſtentis in potentia, prout in potentia, habet rationem motùs, & reducitur ad præ-

prædicamentum ſui termini; quatenus eſt actus, quo agens inducit terminum in ſubiectum, ſeu dat eſſe effectui, qua de re alibi diſputandum, dicitur actio, & pertinet ad prædicamentum actionis; quatenus verò eſt actus, quo ſubiectum patitur ab agente, recipiendo terminum actionis ab ipſo productum, dicitur paſſio, & ad paſſionis prædicamentum ſpectat.

Hactenus tamen explicata, tanquam ex Peripatetico penu deſumpta cum audieris, proximum eſt, ut etiam, quæ ex aliorum ſenteotia dici poſſunt, leuiter, patientique animo intelligas.

Expenditur prima qualitatis affectio.

Prima erat affectio, conſequens qoalitatis naturam *habere contrarium*; ſumptâ contrarietate modo ſuperius explicato; Nulli dobium, quin hoc ſit attributum qualitati, iuxta propriam uſurpationem conueniens; onde virtutes, & in uniuerſum habitus animæ inſidentes, hoc modo contrarij ſunt, quippè qui mutuò ſe poſſunt ab eodem ſubiecto expellere, ad eom modum, quo eſſe opus ad veram coutrarietatem dicebam. Sed ut ἀναλόγως, hoc eſt proportione reſpondens qualitas diei poteſt, ita etiam illi, per analogiam ſuperior affectio poteſt accommodari, quod in opinionem dicentium calorem, æquè, ac frigiditatem in effluvij corpuſculorum conſiſtere, qoàm appoſitè cadit; enim verò, ad intruſionem calidorum corpuſculorum, ſit frigidorum extruſio, adeo ut extruſio ſit mutua, cum victoria ex parte præualentium, quemadmodum in qualitatibus propriè, ſeuerèque ſumptis, uſu venire ſolet. At ſi frigus non aliud quàm priuatio ſit; contrarietas cum calore ad alium oppoſitionis genus reoocanda. Si humiditas, & ſiccitas explicentur, quemadmodum explicari poſſe dicebam; contrarietas, de qua loquimur, ſeuerè quidem accepta in ipſis locum noo habebit; quandoquidem humiditatem dicebamus eam eſſe, per quam corpus habet, ut ſit diffluens, & labens; tale autem eſſe corpus ob texturam particularum laxam, adeo, ut exiles particulæ, utpotè malè cohærentes nequeant corpus conſiſtens hoc eſt ſiccum componere; itaque ut qualitates dicuntur humiditas, & ſiccitas, per quandam analogiam, quatenus ἀνάλογως, *analogus*; deoominationem per modum qualis præbent; ita pariter exiſtimandum eidem banc proprietatem couuenite per analogiam ad ſynceram contrarietatem conſentaneam qualitati propriâ ſignificatione ſumptæ. Eodem modo de coloribus ratiocinandum, quando per lumen reflexum, vel refractum procreari dicantur.

Expenditur ſecunda qualitatis affectio.

Secunda erat qualitatis affectio *ſuſcipere magis, & minus*, quæ, ut de ſuperiori prima quidem affectione dicebam, explicari poteſt, vel quatenus conuenit qualitati propriâ ſignificatione ſumptæ, vel etiam alteri, quæ illi proportione reſpondet; ſi frigus poſitivum quidpiam importaret, in effluvio corpuſculorum talis, taliſve figuræ conſiſtens; attributum hoc egregiè utrique conueniret, per analogiam tamen ad attributum propriâ, ſeuerâque ſignificatione acceptum; alioquin, diceretur non remitti calor per admixtionem frigoris, ſed per effluxum particularum calidarum, ſicut per intruſionem intendi: ſic enim corpus pro minori, maiorive particularum illarum, quas excipit, ſinuque complectitur, minus, vel magis calidum redditur. At ſi frigus in priuatione caloris conſtitutum dicatur, neminem prætetit, *ſuſcipere magis, & minus* attributum eſſe, alio modo expediendum, ot paulo antea dicebam. Cæterùm hactenus dicta de qualitatibus primis, coloribus quoque accommodare licebit.

Tertia expenditur qualitatis affectio.

Tertia tandem affectio in eo conſiſtens, ut per qualitatem aliquid alteri dicatur *ſimile*; ſimilitudine pro fundamento. At hoc admittendum ab ijs, quibus ſimilitudo videtur quædā forma ſuperaddita rebus abſolutis; cæteroquin album unum alteri ſimile eſſe, nullo labore poteſt intelligi, quatenus tot ſunt gradus albedinis io uno, quot in altero; ad id enim breuiter explicandum, ſapientum virorum ſolertia, nomen *ſimile* excogitauit, ad inſinuandum id oempè, quod pluribus verbis explicandum foret, qua de re proximè nobis diſſerendum.

Adnotatio

Cæterùm ægrè ferrem alicui mirum videri, me ſententiam commendaſſe dicentium, frigiditatem non eſſe quid poſitivum, ſed potius in caloris priuatione conſiſtere, eòquòd exiſtimari poſſet oppoſitum aſſerendum, cùm non maior appareat ratio, cur hoc potius de frigiditate, quàm de calore affirmetur. Non ſic tamen ſe res habet; enim verò, quod inditio eſt, frigiditatem in priuatione poſitam eſſe, non conuincit eodem modo de calore nobis eſſe ratiocinandum. Inditium porrò in eo poſitum, quòd per ſpeculum concavum reflexis radijs calor in paſſo appoſitè applicato, poteſt intendi, ut conſtat, cum illud ſolaribus radijs exponitur; eòuſq; calor eum intenditur, ut ignis etiam procreetur; at eiuſdem ſpeculi expoſitione factâ ad frigidiſſimum corpus, cuiuſmodi eſt glacies, in paſſo quantumuis, ut par eſt, applicato, frigiditatis nunquam incrementum experti ſumus; quod ſi fuiſſet animaduerſum ab ijs, qui contrariam ſententiam profitentur, omnem admirationem deponerent, nec tam facilè nos redarguendos arbitrarentur.

DISSERTATIO XIX.

De Relatiuis.

Tractationis ordo.

Hucuſque Stagiritæ veſtigijs inſiſtentes, abſoluta prædicamenta tractauimus, quædam tamen ex neotericorum placito, ſeu potius ex veterum rediuiua ſententia, non omittentes; nunc proximum eſt, ut de relatiuis diſſeramus, quorum naturam, ut infra dicam, Plato etiam perſpexerat. Tametſi autem Metaphyſici munus videatur hac de re tractationem inſtituere; hic tamen non omittenda penitus diſputatio de relatiuis; mihi nanque cum his ipſis vix: his autem neglectis, ne vix quidem naturalis Philoſophia videtur tractari poſſe. Quantumuis autem relationis nomen hic apud Stagiritam non habeatur, cùm is potius à relatiuis tractationis nomenclaturam deſumpſerit, forſan commodius hoc, & conformius appellationibus aliorum prædicamentorum exiſtimans; communis tamen uſus obtinuit, ut hæc diſputatio de relationibus, ſcilicet, concretis in abſtracta commutatis, inſcriberetur.

Quid ſibi velit relationis nomen;

Res tamen leuioris momenti eſt, quàm ut in eius conſideratione oporteat immorari. Ad id potius deueniendum, quod præ manibus conſiderandum habemus; Et ut in arenam deſcendam, circa nomen inpat perpendere,

Digitized by Google

pendere, nempè relationem dici, rationem quandam, quâ unum refertur ad aliud; dicitur etiam ordo, quo unum ordinatur ad aliud; dicitur reſpectus, quo unum reſpicit aliud; & ad extremum, conſueuit relatio appellari ad aliud, quoniam refertur; diciturque per ordinem ad aliud.

Pertractatio plena difficultatibus eſt; *At ſi unquam eſt opus ingenij neruos intendere, profectò nunc; res enim adeo difficultatibus eſt implicata, ut exigui laboris non ſit, ab ipſis ſeſe expedire, ſi dicendum aliquid rationi conſonum, & quod à veritate minimè videri poſſit alienum; dabimus tamen operam, ut rem ſaltem non oſcitanter tractaſſe videamur, quod libenter praſtabo, nam* ὅπου πλείων ὁ πόνος, ἐκεῖ μείζων ἡ ἡδονή. Vbi maior labor, illic maior voluptas. *Quid igitur verius de relatiuis dici poſſit, noſtrum erit in ſequentibus aperire.*

SECTIO PRIMA.

An, & quid ſit Relatio realis.

Quid propoſitum ſit conſiderare. EX Antiquis plerique relationes reales inficiabantur, exiſtimantes eas eſſe entia rationis, per hoc intelligendo id quod non habet eſſe extra animam.

Prima quorundam opinio. Hos autem, iuniores non pauci ſecuti ſunt, dicendo relationes prædicamentales habere tantùm eſſe per mentis operationem, & idcircò reales non eſſe; & addunt ad quædam prædicamenta ſufficere, ut poteſtate duntaxàt extra animam ſint, & eorum actus, mentis operatione compleantur.

Secunda Zenonis ſententia. Fertur Zenonem in eam opinionem abijſſe, ut crederet reales eſſe relationes concedendas, ex ijs tamen non conſtitui unum quoddam prædicamentum, nec aliquod eſſe certum genus entis, quin potius per omnia prædicamenta, ac entis genera vagari, quò autem ipſius conſilium tenderet, longè faciliùs explicare paulo infra licebit, ſat in præſentia ſit, eius placitum innuiſſe.

Tertia opinio. Aliorum opinio eſt dicentium quamplurimas reales eſſe relationes, omneſque ad hoc prædicamentum ſpectare; propterea quòd reſpectum omnem ad terminum, etiam in aliorum prædicamentorum accidentibus incluſum, etſi minus præcipuè, ad prædicamentum hoc pertinere arbitrabãtur. Ab hac ſententia Philoſophum non abhorrere contendunt, cùm is de relatiuisediſſerens, habitus, atque diſpoſitiones, ſenſum, ſcientiam, poſitionem, & alia id genus inter illa recenſeat; neminem autem fugit poſitiones ad ſitus categoriam pertinere, reliqua verò commemorata ſub qualitatis genere contineri. Addunt difficultatem hanc ab Ariſtotele tactam fuiſſe, cùm de qualitate diſputaret, & ab eodem ſic fuiſſe ſolutam, ut aſſereret ea, quæ ipſe prædixerat ad aliquid eſſe, talia quidem exiſtimanda generatim accepta, particulatim autem ad qualitatem, ut paulò poſt explicabo.

Duplex relationum genus. Redeat autem unde huc fluxit oratio. Relationum duplex genus eſt; quædam enim ſunt, quæ in quibuſdam communibus prædicatis conſiſtunt, qualia perhibentur, quę vel ſunt prędicata communia ſi non omnibus, ſaltem pluribus prædicamentis; vel eſſentialiter in rebus aliorum prædicamentorum includuntur. Aliæ porrò ſunt relationes, quæ cùm non ita ſint communia prædicata, nec eſſentialiter in aliis prædicamentis inuoluantur; in hoc præcipuo, & ab alijs prædicamentis penitùs diſtincto ſedem obtinent. Duo

Quæ ad primum relationũ genus pertineant. igitur ſunt relationum genera, ad quorum primum pertinet ordo, quem eſſentialiter accidens ad ſuum ſubiectum inuoluit; hoc enim ſecundum ſuam eſſentialem rationem reſpicit ſubiectum, cui aptum eſt inhærere. Reſpectus itidẽ, quem creatura dicit eſſentialiter ad Creatorem, ſeu primam cauſam; hic enim ordo eſt eſſentialis dependentia ab illa; hæc autem prædicata pluribus prædicamentis communia ſunt. Sub hoc eodẽ genere cõſtituitur ordo, quem actio eſſentialiter dicit ab agente ad terminum, qui producitur; paſſio verò à ſubiecto ad formam, quæ recipitur; ordo etiam, quem dicunt vitales actus ad obiecta ſua, ut viſio ad colorem, auditio ad ſonum, & in uniuerſum omnis cognitio ad rem cognitam; ſic etiam & ordo habitùs ad ſuos actus, & obiecta; quandoquidem actio, & paſſio ſibi peculiares arrogant categorias; actus autem vitales, itemque potentiæ, ſeu facultates & habitus in qualitatis prædicamento collocantur, & alia ſunt huiuſmodi quoque relatiua ad primum iam explicatum relationis genus pertinentia.

Quæ ad ſecundum relationũ genus. Relationes autem ſecundi generis, ſunt æqualitas, & inæqualitas, ſimilitudo & diſſimilitudo; paternitas, & filiatio, quibus non alibi, quàm in præſenti categoria ſedes concedi ſolet. Relationes autem ad primum genus attinentes, conſueuerunt tranſcendentales appellari, quoniam tranſcendentium prædicatorum inſtar, ſunt pluribus prædicamentis communes, vel per plura prædicamenta vagantur. De hoc tamen non idem Philoſophorum ſenſus, cum pleriſque viſum ſit relationes duntaxàt tranſcendentes nuncupandas eſſe, quæ ſic generatim ſumuntur, ut de pluribus poſſint prædicamentis enunciari, euiuſmodi ex eorum ſententia eſt ordo accidentium ad ſubſtantiam: reliquas autem, quæ in aliis prædicamentis involuuntur, ut actionis ordo ad terminum, & actùs vitalis ad obiectum, relationes ſecundum dici vocandas arbitrantur. Relationes autem ſecundi generis communi Sapientum calculo receptum eſt, ut prædicamentales nuncupentur, eò quòd peculiare ac certum hoc relationis prædicamentum conſtituant.

Relationes primi generis tranſcendentales appellari conſueuerunt.

Relationes ſecundi generis prædicamentales dicuntur.

Ex Ocello Lucano relationum diuiſio. Partitionem aliam afferebat Ocellus dicens, τῶν πρός τι γενικώτερον διαίρεσις τετραχῶς διαιρεῖται, φύσει, τέχνῃ, τύχῃ καὶ προαιρέσει. φύσει μὲν ὡς πατὴρ πρὸς τὸν υἱόν, τέχνῃ δ' ὡς μαθητὴς πρὸς τὸν διδάσκαλον, τύχῃ δ' ὡς δοῦλος πρὸς δεσπότην, καὶ προαιρέσει ὡς φίλος πρὸς φίλον. *Eorum, quæ ſunt ad aliquid, generalius diuiſio quadrupliciter diſtinguitur, naturâ, arte, fortuna, & electione. Naturâ quidem, ut pater ad filium, arte verò, ut diſcipuli ad doctorem, fortunâ autem ut ſeruus ad dominum; electione denique ut amicus ad amicum.*

Quid autem in re tam ardua dicendum, ut paucis complectar, crediderim omninò quædam relatiua proindeque quaſdam relationes eſſe recognoſcendas in natura; & certè non ſpernenda præſtantiſſimorum Philoſophorum in re propoſita auctoritas; præcipua verò Platonis eſt; qui Ἆρ' οὖν κατὰ φύσιν δοκεῖ σοι τὸ μεῖζον μηδενὸς ἑτέρου δεῖν μεῖζον λέγειν, ἢ τοῦ ἐλάττονος, καὶ τὸ ἔλαττον αὖ τοῦ μείζονος ἔλαττον, ἄλλου δὲ μηδενός. *An non ſecundum naturam videtur tibi, maius nullius alterius oportere maius dicere, quam minoris, & minus itidem maioris minus, alius verò nullius?* Et alibi. Ἆρ' ὁ πατὴρ πατήρ ἐστί τινος ἢ οὔ· ὅτι ἐστὶν υἱέος γε, ἢ θυγατρὸς πατὴρ ὁ πατήρ; *Vtrum verò pater eſt, pater alterius, vel non?* Et reſpondet. *Quod eſt, filij nempè, vel filiæ pater, pater eſt.* Imo alibi relatiuorum definitionem inſinuauit, ut paulo poſt apertum faciam. Ariſtotelem prætereo, cum nemo ſit, qui frequentiùs, relatiuorum meminerit. Cuiuſmodi autem ſint relatiua, quæ nemini liceat inficiari, non facile dictu.

In lib. Politic.

In Sympoſio.

Relatiua primi generis omninò con- Mihi certum relatiua, atque adeo relationes primi generis tranſcendentales appellatas, quæ propterea certum quoddam relationis prædicamentum non con-

cedenda ; nempè trāſcendētales relationes, quæ in hoc prædicamento conſtitui non poſſunt.

ſtituunt, concedendas eſſe.

Ratione ſuadetur aſſertio.

In hanc opinionem abire me illa compulit ratio, quia accidens reuerâ, & eſſentialiter eſt ens aptum inhærere ſubſtantiæ, ut habitus iuſtitiæ aptus eſt ſui naturâ inhærere animæ; ſic & virtus impreſſa proiecto à proijciente; ergo dicit ordinem ad ſubſtantiam, cui aptum eſt ineſſe, & ita quidem, ut non poſſit explicari, nec intelligi ſine huiuſmodi ordine; quod ex ipſo accidentis nomine leui opere deprehenditur, quandoquidem illud huiuſmodi ordinem præſefert, ideò namque dicitur accidens, quoniam alteri, hoc eſt ſubſtantiæ, accidit, ut propterea accidens entis ens dici conſueuerit; nec exiſtimandus hic ordo forma quædam accidenti ſuperaddita, ut nullâ ratione quibuſdam eſt viſum, quin potius eſſentialis quædam ratio accidentis, communis omnibus accidentibus in plura prædicamenta diſtributis; unde eſt, ut huiuſmodi ordo nequeat unico prædicamento concludi, nec adhoc relationis prædicamentum ſpectare. Amplius ens creatum dependentiæ ordinem ad cauſam creantem dicit, qui, non ut placuit aliquibus, forma quędam eſt accidentaria rei creatæ ſuperaddita, quin potius ratio eſſentialis eſt entis creati, ita ut hoc per illam eſſentialiter ab increato ente diſtinguatur. Hic autem ordo cùm omnibus entibus creatis communis ſit, nequit in unico prædicamento ſedem habere, ſed potius veluti prædicatum tranſcendens debet per omnia prædicamenta vagari; proindèque talis ordo ad relationis prædicamentum diſtinctum à cæteris prædicamentis, attinere minimè poterit.

Accidens entis ens.

Et quæ in alijs prædicamētis conſtituuntur.

Hoc idem paritèr de aliis quibuſdam tranſcendentalibus reſpectibus aſſerendum, ſatis eſt manifeſtum, cùm res plures ſint in aliis prædicamentis conſtitutæ, quæ eſſentialem ordinem ad quempiam terminum inuoluunt, cuiuſmodi eſt ordo, quem actio quidem ab agente ad productum terminum includit; itemque paſſio à ſubiecto ad formam, quam recipit; inſuper ordo, quem vitales actus ad ſua dicunt obiecta; huiuſmodi autem ordo, quippè qui rebus ipſis eſſentialis eſt, in iis debet prædicamentis conſtitui, ad quæ res illæ pertinent, ſe habens per modum gradùs eſſentialis, ſiue generis, ſiue differentiæ, ut cuique poteſt eſſe perſpectum, ac exploratum; quod ut exemplo res illuſtretur, inſpiciendus actionis ordo ad terminum productum, conſtabit enim eum eſſe rationem eſſentialem actionis, in eiuſdem prædicamento conſtituendus. Quod pariter in ordine habitûs, potentiæque ad actus, & obiectum obſervare licet, huiuſmodi ſiquidem ordo ratio eſt eſſentialis habitûs, atque potentiæ, & cum iiſdem in qualitatis prædicamento reponendus.

Actionis exemplo res declaratur.

Prædictorum explicatio.

Quod ſic intelligendum, ut ordines illos generatim acceptos, cum rebus, quibus eſſentiales ſunt, uniuersè pariter ſumptis uſque ad indiuidua in ſingulis prædicamentis rerum earundem conſtitui dicamus. Non enim ſuperiores gradus ad prædicamentum unum; inferiores verò ac indiuidua ad aliud prædicamentum referri poſſunt. Prædicamentum ſiquidem ſeries eſt ſuperiorum, & inferiorum graduum uſque ad indiuidua, ac proindè omnia debent ad idem prædicamentum ſpectare. Huiuſmodi igitur ordines, hoc, de quo loquimur, prædicamentum, ſuo nequit ambitu complecti.

Res tranſcendentaliter relatiuę etiam ſecundum formalem rationem in alijs prædicamentis conſtituendæ.

Quin potius exiſtimandum, res ipſas in aliis categoriis etiam ſecundum formalem ordinis rationem conſtitui. In ipſis enim poni debent ſecundum ſuam eſſentialem rationem, cuiuſmodi eſt ordinis ratio comparatione rerum, quæ ſedem in ipſis prædicamentis obtinent. Ita quidem ordo potentiæ ad actum, & obiectum, eſſentialis eſt, prout etiam ad ſpeciem qualitatis pertinet, ſimiliter ordo actionis ad terminum eſſentialis eſt actioni, prout hæc proprium prædicamentum conſtituit.

Haſtenus dicta ratione ſuadentur ex prædicamentorum ſtructura;

Et mirum eſt aliquibus oppoſitum placuiſſe; quandoquidem prædicamenta ſunt rerum coordinationes, non in alium finem contextæ, niſi ut inde mens diſtinctam rerū naturā aſſequi poſſit. At ſi res eędem generatim ſumptę ad hoc prædicamentum ſpectarent, ſingulatim autem ad reliqua. Vel ſecundum formalem rationem ordinis, & relationis in hoc prędicamento: in cęteris verò ſecundum eſſe materiale ſpectarent; profectò huiuſmodi rerum coordinationes menti non tam diſtinctionem, quàm confuſionem afferent.

Suadetur ratione deducta ab inconueniēti.

Illud itidem accedit, quòd hoc ſolùm foret accidentis prędicamentum; nam accidens generatim acceptum, ſecundum formalem rationem ordinis ad ſubiectum, in hoc prędicamento conſtitueretur: omnia autem inferiora ad idem prędicamentum ſuperioris pertinent: ob id accidentia omnia, utpote communem illam rationem participantia, in hoc eodem prędicamento collocanda forent; proindeque non nouem, ſed unicum eſſet accidentium prędicamentum.

Quorundam reſpōſio rejicitur.

Nec tutum aſylum, quò nonnulli confugiunt, dicere nimirum hunc ordinem non eſſe ad terminum intrinſecum, ſed ad ſubiectum; nam reuerâ utcunque ſe res habeat, ordo eſt, proindèque reſpectus. Quòd ſi adhuc requiratur, ut ordo ſit ad terminum extrinſecum, longè maius ſequeretur abſurdum, videlicet omne ens creatum ſecundum rationem ordinis ad cauſam creantem, in hoc prędicamento conſtituendum eſſe, cùm hic ordo planè ſit ad terminum extrinſecum.

Non quidquid habet eſſe ad aliud in hoc prædicamento eſſe conſtituendum.

Ex hucuſque diſputatis rectè concluſeris, non quidquid habet eſſe ad aliud, in hoc prędicamento ſedem nanciſci, proindèque relationis prędicamentum hoc, quod à Stagirita vocatur *ad aliquid* haud inſtitutū eſſe pro omni eo, quod ad aliquid dicitur, ſeu pro omni relatione, quin potius relationem in uniuerſum acceptam, quoddam eſſe prędicatum tranſcendens, quod commune eſt pluribus, imò prædicamentis omnibus, & per varia prædicamenta diſtribuitur.

Difficultas ex Ariſtotelis auctoritate.

Exhibet aliquid negotij Ariſtotelis auctoritas; nam ipſe quandam relatiuorum definitionem attulit initio capitis de Relatiuis, ut videatur omnia relatiua complecti; proindèque credens ad hoc prædicamentum omnia relatiua ſpectare. Nam capite de Relatiuis, habitus, diſpoſitiones, ſenſum, ſcientiam, poſitionem, & id genus alia inter relationes enumerat. Poſitiones autem ſunt de genere ſitûs; illa alia ad prædicamentum qualitatis, & alia ad alia prædicamenta pertinent; & ibidem Philoſophus hanc ipſam difficultatem tangens, priùs reſpondet, illa, quæ dicta erant ad aliquid, huiuſmodi generatim eſſe, particulatim autem accepta, non item, ſed ad prædicamentum qualitatis pertinere; poſtea verò reſpondet. Ἔτι, εἰ τυγχάνει ταὐτὸ, καὶ ποιὸν καὶ πρός τι ὄν. οὐδὲν ἄτοπον. ἐν ἀμφοτέροις αὐτὸ τοῖς γένεσι καταριθμεῖσθαι. *Præterea ſi idem ſit quale & ad aliquid: nihil abſurditatis* eſt, in utriſque *generibus adnumerari*. Hinc ſuperiori Diſſertatione dicendum nobis videbatur, nullum incommodum eſſe rem eandem ratione tamen diuerſâ ad diuerſas referri categorias; ubi ſpectatim huiuſmodi eſſe motum aſſeruimus, qui ut motus, ad categoriam proprii termini ſpectat, at ſecundum aliam duplicem rationem, duo determinata genera, actionis videlicet, & paſſionis conſtituit.

Solutio.

Non obſcurè tamen conſtat auctoritatem hanc nullius eſſe momenti, cùm Philoſophus definitionem attulerit eorum, quæ ad aliquid, non ex propria ſenten-

cia, ſed ex aliorum conſilio, quibus relatiua ſic definienda videbantur. Id autem ex eo palam, quoniam poſtmodum ad finem Capitis, loco illius definitionis aliam ſubſtituit, ut à veteribus definitionem traditam corrigeret, & aliam exhiberet, quâ perbellè relatiuorum naturam explicaret. Priori tamen definitione multa comprehenduntur, quæ iuxta ſenſum illius in hoc prædicamento collocanda forent, quæ tamen ex eodem abiiciuntur, ita ut eâ definitione Philoſophus illa compleaus ſit relatiua, quæ in aliis prædicamentis ſibi arrogant locum, unde inter relationes, habitus, diſpoſitiones, ſenſum, ſcientiam, poſitionem, & id genus alia recenſuit; manifeſtum autem poſitiones ad ſitus prædicamentum ſpectare, reliqua verò partim ad qualitatis prædicamentum, partim ad alias pertinent categorias. Cum autem reſpondet in prædicamento qualitatis, de hac difficultate ſermonem inſtituens, illa quæ dicta erant ad aliquid, eſſe huiuſmodi generatim accepta, ſingulatim verò ſumpta, qualitates eſſe, non ad aliquid; deindèque ſubdit verba ſuperiùs relata &c. ſolutio id agit, ut primâ reſponſione nobis faueat, quatenus dicit ſcientiam, & habitum eſſe relata prioris, non autem ſecundi generis, paulo antea explicati, atque adeo ad hoc prædicamentum non ſpectantia; dum autem ſecundam reſponſionem affert, ex hypotheſi loquitur, docens nempè, ſi res aliqua pluribus rationibus conſtat, ad plura etiam prædicamenta poſſe reuocari.

Conceden dæ relationes prædicamentales, hoc prædicamentum conſtituentes.

Præter commemoratas relationes, quas tranſcendentales appellauimus, peculiares quaſdam eſſe concedendas, quæ prædicamentum hoc ab alijs diſtinctum conſtituant, quæque propriè relationes prædicamentales appellantur, mihi certum eſt adeo, ut nihil magis, cùm ſumma Philoſophorum auctoritas & rationes non exigui ponderis hanc veritatem ſuadeant. Nam ad auctoritatem quod ſpectat, Plato ut ſuperiùs innuimus, dum relationes concedendas affirmabat, profectò de ijs, quæ ad hoc pertinent prædicamentum loquebatur; ſiquidem dicebat ἆρ᾽ οὐ κατὰ φύσιν δοκεῖ σοι τὸ μεῖζον μηδενὸς εἶναι δεῖν μεῖζον λέγειν, ἢ τοῦ ἐλάττονος, καὶ τὸ ἔλαττον αὐτοῦ μείζονος ἔλαττον, ἄλλου δὲ μηδενός; *An non ſecundum naturam videtur tibi, maius nullius alterius oportere maius dicere, quàm minoris, & minus itidem maioris minus, alius verò nullius?* Hiſce verbis videtur planè locutus de relationibus prædicamentalibus, cùm ex earum numero ſit relatio maioris ad minus, & viciſſim minoris ad maius. Hoc idem alibi teſtatur dicens, ut ſuperiùs etiam notauimus, ἆρ᾽ ὁ πατὴρ ὁ πατὴρ τινός ἐστιν ἢ οὔ; ὅτι ἐστὶν υἱοῦ γε ἢ θυγατρὸς πατὴρ ὁ πατήρ; *Vtrum verò pater, eſt pater alterius, vel non? quòd eſt filij nempè, vel filiæ pater, pater eſt.* Cùm igitur commemoret relationem patris ad filium, & viciſſim filij ad patrem, relationem prædicamentalem, de qua ſit ſermo, proculdubio recognoſcit, quandoquidem huiuſmodi relatio inter prædicamentales recenſetur. Ex his igitur Platonis conſilium ſatis exploratum. De Ariſtotelis auctoritate dubitandi nulla ſuppetit occaſio, cùm relationes ad hoc prædicamentum ſpectaores is maximè omnium recognouerit. Hos autem tam Philoſophi, quàm Theologi melioris notæ ſecuti ſunt, unanimi conſenſu exiſtimantes huius prædicamenti concedendas eſſe relationes, licet in illis conſtituendis non idem ſit eorum conſilium, quin potius maximè diſcrepent, de quo nunc ſolicitum eſſe non oportet, cum nobis tantummodò propoſitum ſit oſtendere, non inſulsè conſtructum fuiſſe peculiare quoddam relatiuorum prædicamentum, quod hucuſque auctoritate firmauimus; ſequitur igitur ratione demonſtrandum.

Prima ratio ex diuinis deſumpta relationibus.

Ratio autem primò ex diuinis relationibus deſumi ſolet; quo probatur dari quidem in humanis relationes paternitatis, & filiationis, & hinc ulteriùs in rebus omnibus creatis ex diuinis relationibus, quæ inter diuinas perſonas cadunt. Nam Pater, qui generat Filium, relationem paternitatis habet; Filius verò, qui generatur, relationem habet filiationis: Pater, & Filius relationem ſpirationis actiuæ Spiritus Sanctus relationem ſpirationis paſſiuæ. Hinc in humanis, & in rebus creatis huiuſmodi relationes nituntur colligere, hoc ferè modo ratiocinando. Dantur in diuinis commemoratæ relationes, ſcilicet paternitatis, & filiationis; itemque principij, & principiati; pariter igitur in creatis huiuſmodi relationes oportebit agnoſcere.

Expenſio.

Si quis autem dicat nullius eſſe momenti, ac nullius efficacitatis argumentum allatum, eòquòd relationes diuinæ ſubſtantiales ſunt; proindèque non licet ex ipſis relationes creatas inferre, cùm hæ accidentariæ ſint. Hoc nihil eſſe contendunt, quicunque relationes creatas ex diuinis colligere nituntur; quoniam inquiunt, diuinæ relationes ſunt ſubſtantiales, eò quòd in Deo nihil accidentarium eſt, eædemque conſtituunt, atque diſtinguunt perſonas. Res autem creatæ ſubiectæ ſunt accidentibus; unde quod in diuinis ad ſubſtantiæ genus, in creatis ad genus accidentis pertinet; & idcircò paternitas, & filiatio in creatis accidentariæ ſunt, cùm in diuinis ſubſtantiales ſint; illud etiam diſcriminis, quod paternitas, & filiatio in diuinis conſtituunt perſonas, in humanis autem non item, ſed perſonas iam conſtitutas per ſuas entitates abſolutas ſupponunt. Ex ſubſtantialibus igitur diuinis relationibus, in creatis conantur accidentarias inferre. Sed ut ut ſe res habeat; certum hâc argumentatione non probari, quod alioquin illam adhibentibus in animo eſt oſtendere, cùm fallax ſit arguendi genus. Vt prætercam relationes diuinas à productionibus ipſis non eſſe diſtinctas; productiones autem in Deo actiuæ ſcilicet, & paſſiuæ, diſtinctæ ſunt; non eſſe autem à productionibus diſtinctas Theologi docent, apud quos paternitas eſt generatio actiua, filiatio eſt generatio paſſiua: ſic etiam ſpiratio actiua, & paſſiua, hinc tamen haud licet inferre dandas in creatis relationes paternitatis, & filiationis diſtinctas ab ipſis rebus, & ab actione generationis, cum ad ſummum inferri tantummodò poſſit, dandas eſſe relatiuas quaſdam denominationes deſumptas à rebus ipſis, actioneque generandi. Rectè autem dicebam colligi non poſſe ex relationibus diuinis diſtinctionem ex rei natura relationum in creatis à rebus ipſis; quandoquidem, etſi in diuinis relatio unius perſonæ, à relatione alterius, putà, paternitas à filiatione, realiter diſtinguatur, quemadmodum proceſſio & origo, ſeu generatio actiua, à generatione paſſiua diſtinguitur; nihilominus ut neque proceſſiones & origines ab eſſentia, ita neque relationes ab eadem, ſed tantùm conſtituta, nempè perſonæ per ipſas relationes, inuicem diſtinctione reali diſtinguuntur; Hæc tamen uberiùs fortaſſe, quam ut locus requirat. Prætermiſſis igitur ijs, de quibus in Sacra Theologia noſtrum erit diſputare, alia quidem nobis calcanda via ad probandum intentum.

Secunda ratio ex naturalibus excerpta.

Naturales igitur rationes expendendæ, quæ ut non ſuppetunt ad ſuadendas huiuſmodi relationes tanquam accidentarias formas rebus ſuperadditas, & ab iiſdem reipsâ diſtinctas: ſic ex aduerſo ſunt admodum obuiæ ad eaſdem oſtendendas, tanquam denominationes relatiuas, quibus res ipſæ mutuò ſe reſpicere dicantur, quicquid illud ſit, unde huiuſmodi deno-

minationes contingant. Sed hoc ſenſu relationes concedendas, cuiuſmodi ſunt relationes ſimilitudinis, æqualitatis, & aliæ ad ſecundum antea genus explicatum, ſpectantes, cuique perſpectum fiet, aduertendo reuerà hoc album eſſe alteri albo ſimile, & diſſimile nigro; inſuper palmarem quantitatem, æqualem eſſe alteri palmari, & maiorem ſemipalmari, minorem autem bipalmari. Neque enim fictitium quid eſt, album unum alteri albo ſimile eſſe, vel diſſimile nigro; neque palmarem quantitatem eſſe alteri palmari æqualem, & ſemipalmari maiorem, bipalmari verò minorem, mens comminiſcitur, ſed re ipsâ hæc omnia hiſce modis ſe habent: quòd enim hoc album ſit huic alteri albo ſimile, eſt tot albedinis gradus in uno, quot in alio reperiri; ſed hoc non effingitur ab intellectu, quin potius re ipsâ eſt. Sic de æqualitate, vel inæqualitate quantitatis; quòd enim quantitas palmaris, ſit alteri palmari æqualis, vel maior ſemipalmari, aut minor bipalmari; nil aliud quàm quòd habeat, aut æqualem extenſionem, aut maiorem, aut minorem; ſed hoc certè non effingitur ab intellectu, cum in re ſit; proinde illæ denominationes æqualis, minoris, & maioris, citra quodlibet mentis opus habendæ. Concedere igitur oportet huiuſmodi relationes, ſeu potius denominatiuas relationes in rebus, nullo intellectu cogitante.

Ex relationibus huius ordinis prædicamentũ extruendum.

Ex his porrò, quas diximus relationes conſtituendum peculiare quoddam prædicamentum, neque in aliis prædicamentis eſſe diſtribuendas, nullo ferè labore demonſtrabimus, ea eo quia quantitatem unam alteri æqualem, vel inæqualem eſſe, adeo ut maior, vel minor ſit, non eſt aliquid eſſentiale quantitati, quin potius accidentarium omninò, ſiquidem accidentariam quandam ipſi quantitati denominationẽ importat, cum de quantitatis eſſentia tantummodò ſit extenſio, ut ſuo loco docuimus; quòd autem alteri ſit æqualis &c. & quòd hoc modo denominetur, accidit illi: quòd ſi ita eſt, huiuſmodi denominatio non poterit ad quantitatis prædicamentum ſpectare; & quoniam aliæ quamplurimæ ſunt huiuſmodi denominationes; & ad alia prædicamenta reuocari non poſſunt; propterea fatendum ad aliquod unum prædicamentum pertinere, eo quòd omnes eiuſdem naturæ ſint; hoc autem eſt illud prædicamentum, quod extruendum aſſerimus, quodque dicimus ex relationibus prædicamentalibus contextum: tale igitur prædicamentum inter cætera recognoſcendum erit. nimirum illud, de quo præſens conſideratio inſtituitur, acceſſitis etiam relationibus tranſcendentalibus, cùm harum naturam exploratam redere, permagni philoſophorum interſit; nihil enim frequentius in eorum ſcholis uſurpatur, quàm relatio tranſcendens, quippè quæ per omnia prædicamenta vagatur.

SECTIO SECVNDA.

Tranſcendentales relationes concedendas eſſe, & quid inter has, & prædicamentales interſit.

Concedendę tranſcẽdentales relationes

QVemadmodum ex antea traditis prædicamentales relationes, ſic tranſcendentales concedi debent. Quia tamen hoc relationum genus admittendum haud licet aſſerere, priùs quàm earum natura teneatur, hæc verò perſpecta reddi non poteſt, ignorato diſcrimine, quo à prædicamentalibus ipſę diſtinguuntur, cùm eadem ſint conſtitutionis, diſtinctionisque principia, idcirco iuvabit inquirere, quid inter has differat relationes; hoc enim obtento, ſtatim relationum tranſcendentalium natura prodibit in lucem.

Prima ſententia de diſcrimine relationum tranſcendentalium à prędicamentalibus.

Hâc autem de re varia ſunt Philoſophorum placita, cùm pleriſque viſum ſit diſcriminis id agnoſcendum, quòd relationes tranſcendentales illę dicantur, quibus res una reſpicit aliam, non purè tanquam terminum; ſed potius tanquam ſui cauſam, vel receptiuam, vel effectiuam, vel alio modo; relationes autem prędicamentales eſſe illas, quibus res una reſpicit aliam, merè ut terminum habitudinis ſuę, citra quamlibet cauſalitatis dependentiam. Nec huius opinionis fautores perturbat dari vitales actus, in quibus inuoluitur tranſcendentalis reſpectus ad obiectum; nam obiectum ipſum, inquiunt, tanquam formalem cauſam reſpiciunt; ſiquidem obiectum ad formalis cauſę, licet externę, genus reuocatur.

Hic dicendi modus reijcitur.

Prima ratio.

Pluribus tamen nominibus videtur hęc refellenda ſententia. Primò quidem illud occurrit, quòd tranſcendentalis relatio non ſolum eſt effectus ad cauſam; ſed etiam viciſſim cauſę ad effectum; potentia ſiquidem actiua eſſentialem ordinẽ ad producibilem effectum pręſefert; ſic etiam & potẽtia paſſiua ad formam, quam ut effectum in genere cauſę materialis reſpicit.

Reſponſionis præoccupatio.

Sentio te reſponſurum allatâ ratione nihil concludi, eò quòd eędem res, quę ſunt effectus in genere cauſę effectiuę, aut ſubiectiuę, cauſę itidem ſunt in genere cauſę finalis; quoniam potentia eſt propter actus. Hęc tamen reſponſio facilè refellitur, cùm nulla ſuppetat ratio, cur potentia tranſcendentaliter actum reſpicere dicatur, ſolùm ut cauſam finalem, & non ut effectum in alio genere cauſę, quin potius contrarium euincitur, quia potentia effectiua, prout huiuſmodi, & receptiua etiam quatenus talis, ordinem cauſę ad effectum formaliter exprimit; idcircò potentia tranſcendentaliter dici debet effectum reſpicere.

Refellitur

Confirmatio.

Quod indè mihi planè confirmatum redditur, quoniam cauſa quæcunque ſit, alicuius cauſa eſt; ſed id, comparatione cuius dicitur cauſa, reſpicitur non ſolùm ut cauſa in diuerſo genere, ſed etiam, ut effectus; non inquam ſolùm tanquam cauſa, quamuis in alio genere cauſæ; potentia igitur cauſæ reſpicit effectum formaliter quoque ut effectum. Et ut res de qua agitur, apertiùs conſtet, iuvat ad exemplum confugere. Potentia actiua caloris, dum calefactione calorem producit, & calefactio ipſa tranſcendentaliter reſpicit calorem à ſe productum, ut effectum; tametſi nanq; productus calor induat rationem finis; non tamen hoc nomine reſpectum illum terminat; ſed potius prout effectus rationem habet, eòquòd potentia actiua non alicuius cauſæ, ſed effectus actiua eſt; ſic & actio, quâ non cauſa formaliter, ſed effectus producitur, & quamuis idem utrâque ratione conſtet, & cauſæ, & effectûs; nihilominus reſpectum illum non ſub ratione cauſæ, ſed effectus terminat. Hoc etiam euidens in potentia paſſiua, quâ materia reſpicit formam, etiam Ariſtotile docente, quandoquidem ait. Ἔτι τῶν πρός τι ἡ ὕλη. ἄλλῳ γὰρ εἴδει, ἄλλη ὕλη. *Præterea materia ex eorum* numero eſt, *quæ ad aliquid* referuntur; *nam alij formæ, alia materia conuenit*. Materia igitur refertur ad formam; hæc autem comparatione illius, rationem habet effectûs, & cauſæ; induit rationem effectûs, quatenus ex eius potentia educitur, & in illa recipitur; materia nanque erga formam ea ſui potentia eductam exercet concurſum receptivum, & ſubſtentatiuum. Habet etiam rationem cauſæ, quatenus materiam complet, ac perficit, qua de re alibi; ſed forma reſpectum potentiæ paſſiuæ terminat ſub ratione effectûs; & quod de ipſa potentia, de cauſalitate, hoc eſt, unione dicendum; nam unio, quâ materia præſtat eſſe formæ, illam recipiendo, & ſubſtentando, tranſcenden-

Exemplo ſuperior declaratur doctrina.

1. Phyſ. t. 26.

den-

dentaliter reſpicit ipſam, prout habet rationem effectûs, quamuis eandem pariter ſub ratione cauſæ poſſit reſpicere.

Secunda ratio. Amplius. Pleræque ex aduerſo relationes, quæ communi ſapientum calculo prædicamentales nuncupantur, ſunt relationes effectûs ad cauſam, ut relatio filij ad patrem, & in uniuerſum, cuiuslibet effectus ad cauſam ſuam; perperàm ergo ex eo prædicamentalis relatio à tranſcendentali diſtinguitur, quia tranſcendentalis terminum tanquã cauſam reſpiciat; prædicamentalis autem non item, cùm prædicamentales non deſint, quæ terminum ſub ratione cauſæ reſpiciant.

Cuiuſdam reſponſio. Hæc cum non in poſtremis habendus Ariſtotelis interpres aduerteret, reſpondendum putauit, huiuſmodi relationes non eſſe ad cauſas formaliter, hoc eſt ſub ratione cauſæ, quaſi talium relationum termini ratione ſuarummet relationum, cauſæ ſint relationum in alijs rebus ad ſe relatis; unde, ait pater non eſt cauſa filij, per ſuam paternitatis relationem, nec aliæ cauſę ſuo munere funguntur per ſuas formales relationes.

Refellitur. Nulla tamen reſponſio, cùm hoc idem de relationibus tranſcendentalibus dici poſſit; nemo enim eſt, quem prætereat, relationem tranſcendentalem non reſpicere cauſam formaliter, quaſi exercentem cauſæ munus per ſuam formalem relationem, cum non rarò uſu veniat, ut deſit relatio ex parte termini; itaut relatio mutua non ſit; quod ut apertiùs declarem, utar viſionis exemplo; hęc utique vitalis eſt actus qui obiectum reſpicit viſibile; hoc tamen non eſt cauſa illius, in nullo genere cauſæ, ratione alicuius relationis, quam habeat ad illum. Quod autem hoc de vitali actu dicebam, de alijs itidem omnibus actibus vitalibus, cæteriſque rerum quamplurimis intelligendum volo.

Tertia ratio. Tandem. Quando dicitur tranſcendentalis relatio terminum tanquam cauſam: prædicamentalis, ut purè terminum reſpicere; vel redditur ſenſus formalis, vel materialis, ut Scholaſtici loquuntur, nempè quòd relatio reſpiciat terminum tanquam cauſam ſui, vel potius rei, quæ eſt ſubiectum relationis. Si dicatur primum, profectò negari non poteſt terminum eſſe relationis etiam prædicamentalis cauſam, in genere tamen cauſæ formalis externæ, ſiue obiectiuæ, præſertim iuxta placitum aſſerentium relationem de nouo fieri, reſultareque in ſubiecto ex poſitione termini; ut poſito albo reſultare relationem ſimilitudinis ad poſitionem alterius. At ſi dicatur ſecundum, videlicet terminum eſſe cauſam illius rei, quæ ſubiectum eſt relationis; illud moleſtum occurrit, quòd nec in relatione tranſcendentali terminus eſſe debet cauſa rei, quę eſt relationis ſubiectum; idque ſatis euidens fit ex eo quia, obiectum, quod actum, vel potentiam terminat, dicitur quidem utriuſque cauſa, non tamen ſubiecti, in quo talis actus vel potentia adinuenitur; ut obiectum, quod eſt cauſa actus viſionis, vel potentię viſiuę, eo cauſę genere, quo obiectum cauſa utriuſque dici poteſt; non propterea cauſa eſt ſubiecti, in quo viſionis actus, aut potentia viſiua reperitur. Ex hactenus igitur diſputatis, cuique poteſt eſſe perſpectum haud benè diſcrimen inter relationes tranſcendentales, & prędicamentales ab ijs aſſignatum fuiſſe, qui ſuperiorem ſententiam enixè tueri conati ſunt.

Secunda ſententia. Secunda eſt aliorum opinio, quibus probatur illas eſſe prædicamentales relationes, quæ ſic rem unam ad aliam, tanquam ad terminum referre debent, ut circa illum nil aliud exerceant, quod ſimilitudinis exemplo declarandum ſuſcipiunt; ſimilitudo, inquiunt, nil aliud præſtat, quam unum ad aliud referre, puta album ad album; at relationes tranſcendentales ſunt, quæ aliquod aliud munus circa terminum exercent: ita quidem potentia elicit, ſive efficit actum; actus autem quippè qui eſt obiecti formalis imago, illud idem formaliter exprimit, ac repræſentat. Inſuper actio ita refertur ad terminum, ac effectum, ut illi det eſſe; ſic etiam unio pręter reſpectum, quem importat unius ad aliud ex ijs, quæ uniuntur, unire unienda debet.

Refellitur. Hic dicendi modus, etſi non ſpernendus, non tamen omninò commendabilis; aduerſus enim ipſum id ſanè facit, quòd æquè ille relationibus utriuſque generis aptari poteſt; nam quemadmodum prædicamentalis relatio dicitur illa, quæ ita debet referre aliquid ad aliud, tanquam ad terminum, ut nihil præter hoc, circa terminum ipſum exerceat: ſic etiam relatio tranſcendentalis, cum de hac dici quoque poſſit nil aliud præſtare, quam reſpicere terminum, licet tali, vel tali modo, quod etiam de prædicamentalibus aſſerendum; ipſæ nanque prout diuerſæ ſunt, diuerſis etiam, ſpecialibuſque modis ſuos reſpiciunt terminos. Itaque ſimilitudo, etſi nil aliud præſtet, quàm referre album unum ad aliud; in ea tamen negari non poteſt ſpecialis quidam referendi modus, & planè diuerſus ab eo, quo æqualitas ſuum terminum reſpicit; ſed eodem modo ſe habent tranſcendentales relationes; nam ex. g. cognitionis reſpectus ad obiectum nil aliud præſtat, quàm referre cognitionem ipſam ad illud, licet tali modo, videlicet illud idem exprimendo, & exhibendo potentiæ cognoſcitrici; ſimiliter reſpectus materiæ ad formam, huiuſmodi eſt, nam refert materiam ipſam ad formam, ſed tali modo, nempè ut per ipſum materia referatur per modum perfectibilis; itaut perficiatur à forma, quatenus illam recipit, vel etiam ſubſtentat, proindèque expletur potentia paſſiua, quâ prædita eſt.

Tertia ſententia. Tertia quorundam eſt ſententia diſtinguens duos relationum ordines, quarum aliquæ intrinſecus, aliæ verò extrinſecus aduenientes nuncupantur. Ex horum autem placito intrinſecus aduenientes dicuntur, quæ ita ſe habent, ut poſitis extremis, videlicet fundamento, & termino ſtatim reſultent. Huiuſmodi ſunt relationes æqualitatis, & inæqualitatis: ſimilitudinis, & diſſimilitudinis: propinquitatis, & diſtantiæ inter duo habentia ſuas præſentias certis in locis: inſuper paternitatis, & filiationis, ſuppoſito generante, & genito, & aliæ huiuſmodi. Eas autem intrinſecus aduenientes appellant, quoniam poſitis duntaxàt fundamento, & termino, nullo alio accedente, huiuſmodi relationes in natura conſurgunt. Relationes verò extrinſecus aduenientes affirmant eſſe, quæ non ſtatim poſitis extremis, fundamento videlicet, & termino conſequuntur, ſed aliquo alio indigent influxu. Sic ſe habere dicunt unionem inter aliqua duo, quæ poſſunt exiſtere ſecundum totum ſuum eſſe abſolutum ſine unione, adeout illis nil aliud deſit, quam unio. Sic etiam actio, & paſſio ex eorum ſententia ſe habent; nam poſitis agente, & paſſo non ſtatim ſequitur actio, & paſſio; ſed quædam conditiones requiruntur, ſine quibus nequeunt reſpectus illi conſurgere. Imò ijſdem conditionibus poſitis naturę Auctor quâ pollet infinitâ virtute, creditur impedire poſſe huiuſmodi relationum ſolitam reſultantiam. Iuxta hunc igitur loquendi modum relationes prædicamentales à tranſcendentalibus, tanquam intrinſecus aduenientes ab aduenientibus extrinſecus, diſtinguuntur.

Refellitur. Hæc explicationis ratio eo nomine peccat, quòd non videatur omnibus relationibus adæquata, nec diſtinctioni quæſitę ſatisfaciens. Vt enim hęc di-

ſtinctio

ſtinctio ſufficiens dici poſſet, neceſſe foret nullam eſſe relationem à prędicamentali, quę poſitis extremis, nullo alio accedente, non conſurgeret; ſecus tamen ſe res habet; nam ſuppetunt relationes, quę prędicamentales non ſunt, & nihilominus ita ſe habent, ut poſitis extremis, nequeat relatio, non conſurgere; imò nec etiam actu requiratur conſurtium utriuſque extremi, cùm dari non poſſit extremum unum, quin habeat reſpectum ad alterum. Hoc ſe habere modo materiam, & formam perſpicuum eſt; nam ſiue potentia materię dicatur eius affectio, quomodocunque diſtincta ab eadem, ſiue inuoluatur in eſſentia ipſius; certum ac exploratum, materiam haud dari poſſe, quin formam reſpiciat, nec etiam formam dari poſſe, quin ordinem ad materiam importet; hoc idem de accidente in uniuerſum licet aſſerere; non enim poteſt accidens reperiri in natura, quin ſubſtantiam reſpiciat; ſic & creatura reſpectu Creatoris; nequit enim illa exiſtere, quin ordinem ad hunc inuoluat; & nihilominùs nec reſpectus materię ad formam, vel formę ad materiam, nec accidentis ad ſubſtantiam, nec creaturę ad Creatorem, iuxta veriorem dicendi modum, prędicamentalis eſt, ſed tranſcendentalis potius habendus. Non igitur illa diſtinctionis ratio inter duo hęc relationum genera ſufficiens exiſtimanda; ſed aliquid amplius addendum, ut huiuſmodi relationum habeatur adęquata, omnibuſque numeris abſoluta diſtinctio; quod in eo forſan videri poteſt conſiſtens, ut duplex eſſe dicatur relationum genus, quorum primum earum ſit, quę non adueniunt rebus, ſed illis tanquam primò conſtituentes intrinſecùs inſunt; ſecundum autem earum, quę extrinſecùs adueniunt; quę rurſus in duplici diſcrimine ſint, adeout quędam ſic adueniant, ut ſtatim poſitis fundamento, & termino, nullo alio accedente, reſultent; alię verò ſint, quę ſic adueniunt extrinſecùs, ut nequeant ſtatim poſitis extremis fundamento nempè, terminoque conſurgere. Hęc tamen admittenda duntaxàt conceſſis relationibus tanquam formis poſitiuis accidentarię naturę, res abſolutas afficientibus; de quo paulo infra futurus eſt ſermo.

Quarta ſententia. Quarta ſuccedit opinio dicentium hoc eſſe diſcriminis inter hęc duo relationum genera, quod primum ſit earum, quę ad hoc prędicamentum pertinent, & eę ſint, quę per accidens tantummodò ponuntur, ex poſitione terminorum, & cum illis neceſſariò ponuntur. Secundum autem ſit earum, quę per ſe, ac proprio agentis influxu fiunt, ſeu in rerum natura ſuum eſſe ſortiuntur, & quę vel non pręrequirunt extrema, ex quibus conſequantur; vel ſi pręrequirunt; tunc dicere liceat, ex ijs haud neceſſariò conſequi, cùm etiam ſequi non poſſint, ideoque nouo quidem influxu indigere, quo per ſe in natura ponantur, & has ad reliqua prędicamenta ſpectare. In quorum declarationem unum, vel alterum afferamus exemplum. Relationes prioris ordinis, quas ad hoc prædicamentum ſpectare dictum fuit, ita ſe habent, ut eſſe non poſſint ſine extremorum exiſtentia, nec unquam exiſtunt, quin in illis relatio ſit, cuiuſmodi ſunt relationes æqualitatis, & inæqualitatis, ſimilitudinis, & diſſimilitudinis, paternitatis, & filiationis &c. Non enim duo alba poſſunt exiſtere, quin inter ea relatio ſimilitudinis cadat, & ita de reliquis &c. Alia verò ſecundi ordinis ſunt ex.gr. actio, paſſio, ſitus, ſeu localis præſentia, quæ per ſe, & proprio agentis influxu fiunt, vel in rerum natura ponuntur; ſeque habent, ut ſupra dicebatur; actio enim etſi non per aliam actionem fiat, nihilominus per ſe quidem ab agente exercetur, ac in rerum natura ponitur; nec ex agentis terminique, vel paſſi poſitione reſultat; eo modo, quo æqualitas inter duas quantitates; ſimilitudo inter duo alba; paternitas, & filiatio inter generantem, & genitum, ſed potius ipſa actio in nouo agentis influxu conſiſtit; & eo magis ea, quæ fiunt, tanquam termini producti, cuiuſmodi ſunt ſubſtantia, & accidentia, quæ aliquem ordinem dicunt, ſeu reſpectum ad aliud. Hæc ex Ariſtotelis verbis deducunt, quando ipſe ait. Εἰ οὖν αἱ κατηγορίαι διῄρηνται οὐσίᾳ, καὶ ποιότητι, καὶ τῷ ποῦ, καὶ τῷ ποτὲ, καὶ πρός τι, καὶ τῷ ποσῷ, καὶ τῷ ποιεῖν, ἢ πάσχειν. ἀνάγκη τρεῖς εἶναι κινήσεις, τήν τε τοῦ ποσοῦ, καὶ τὴν τοῦ ποιοῦ, καὶ τὴν κατὰ τόπον. *Si igitur categoriæ diuiduntur ſubſtantiâ, & qualitate, & ipſo ubi, & eò quòd eſt ad aliquid, & quantitate, & actione, vel paſſione: neceſſe eſt tres eſſe motus, nempè eum, qui eſt quanti, & eum, qui eſt qualis, & eum, qui eſt ſecundum locum.* 5. Phyſ. tex. 10. Docet ad quę ſit motus dicens eſſe ad quantum, ad quale, & ad locum; ſubdit autem. Κατ' οὐσίαν δ' οὐκ ἔστι κίνησις, διὰ τὸ μηδὲν εἶναι τῶν ὄντων οὐσίᾳ ἐναντίον. *In ſubſtantia verò non eſt motus: quia nulla res ſubſtantiæ eſt contraria.* Ibidem. Proſequitur dicens. Οὐδὲ δὴ τοῦ πρός τι· ἐνδέχεται γὰρ θατέρου μεταβάλλοντος, ἀληθεύεσθαι θάτερον, μηδὲν μεταβάλλον, ὥστε κατὰ συμβεβηκὸς ἡ κίνησις αὐτῶν. *Sed neque in eo, quod eſt ad aliquid: quia fieri poteſt, ut altero mutato, alterum verè dicatur, quanquam nihil mutatum, quapropter ex accidenti eſt horum motus.* Ibidem. Itaque ad genus ad aliquid apertè docet non per ſe, ſed tantum ex accidenti dari motum, cum relatio non per ſe, ſed per accidens, ſcilicet ex poſitione extremorum ponatur; & nihilominus affirmat dari per ſe motum ad locum, hoc eſt, ad ubi, ſeu ad pręſentiam localem, quę eſſentialiter ordinem importat rei locatę ad locum; eſt autem Vbi unum ex prędicamentis, & ad alia accidentia, quæ utique inuoluunt eſſentialiter ordinem ad ſubiectum. Manifeſtum ergo Philoſophum voluiſſe, dari quoddam relatiuorum genus, ad quod non datur motus; aliud autem eſſe, quod per diuerſa prædicamenta vagatur, & etiam aliquod unum, vel aliud prædicamentum conſtituit. Ex eius igitur ſententia relationes diuidi poſſunt, ut ſuperius dicebam; quæ tamen ut antea monuimus, intelligenda ſunt ea hypotheſi, quòd relationes dentur, quæ ſint formæ diſtinctæ à rebus, & ab iiſdem reipsâ diſtinctæ; quæque ad poſitionem extremorum in ipſis reſultent.

Quid hac de re ſentiendum. Non poteſt autem hac de re quicquam decerni veritati conſentaneum, niſi determinato, quid ſentiendum de relationibus; an videlicet aliquæ dentur, quæ ſint formæ ſimplices diſtinctæ à rebus, & ex iiſdem reſultantes, cuiuſmodi eſſe creduntur relatio æqualitatis, & inæqualitatis, ſimilitudinis, & diſſimilitudinis &c. his enim admiſſis exiſtimo diſcriminis aptiſſimam eſſe rationem inter relationes prædicamentales, & tranſcendentales, quòd prædicamentales illæ dicendæ ſint, quæ rebus accidunt relatiuis, ſeu quæ de ſuis relatiuis accidentaliter dicuntur: at relationes tranſcendentales eſſe, quæ rebus eſſentiales ſunt, & eaſdem intrinſecùs conſtituunt. Aſſertio duplici parte conſtans. His autem relationibus non admiſſis, obuium ſatis diſcrimen erit in eo conſiſtens, quòd relationes prædicamentales non ſint formę quędam ſimplices rebus ſuperadditæ ab iiſdemque diſtinctæ, ſed tantummodò denominationes ex collectione, ſeu combinatione rerum deſumptæ. Relationes autem tranſcendentales ſint illæ, quæ ſint veræ res, ſeu rerum modi, aut formæ ſecundum eſſentialem rationem reſpectûs, & habitudinis ad terminum.

Prima aſſertionis pars probatur. Aſſertio duplici conſtat parte, quarum utranque ſuadere nullius laboris erit, cum ſola declaratio ſufficere videatur. Nam ad priorem partem quod ſpectat, luce clarius eſt huic albo accidentarium omninò eſſe,

ut

ut alteri albo ſit ſimile; & huic homini, ut alterius ſit pater; nec diſſimiliter de cæteris relationibus, quę ſimplices quædam formæ à rebus diſtinctæ, quæque prædicamentales exiſtimantur. Ea aduerſo materiæ eſſentialiaeſt ordo ad formam; unioni ad extrema unita; actui vitali ad obiectum, potentiæ ad actus, quos poteſt elicere, & ad obiecta, quæ ipſis actibus poteſt attingere, & ſic de relationibus alijs, quibus in hoc prædicamento ſedes denegatur. Neque hoc à veritate alienum videri poteſt; nam ſolæ illæ relationes, quas accidentarias diximus, conſtituere hoc poſſunt prædicamentum, eò quòd cùm accidant rebus, peculiare quoddam genus accidentis debent conſtituere. Aliæ verò, quæ ſunt rebus eſſentiales nequeunt ad aliquod determinatum genus pertinere, cùm in ijs prædicamentis conſtituendæ ſint, ad quæ res pertinent, quibus huiuſmodi relationes eſſentiales eſſe dicuntur.

Difficultas. Aduerſus tamen ſuperiorem explicationem difficultas occurrit, quia vel intelligendum eſt, tranſcendentalem reſpectum eſſe de eſſentia ipſius relationis, vel de eſſentia ſubiecti. Primum dici non poteſt, cùm id commune ſit etiam prędicamentali relationi, nam huic etiam eſſentialis eſt reſpectus ad terminum, ut ſimilitudini unius albi eſſentialis eſt reſpectus ad aliud album; hinc propterea nequit deſumi inter hęc duo relationum genera diſcrimen. Nec etiam ſecundum, cum id verum in univerſum non ſit, nam tranſcendentalis ordo, quem cognitio dicit ad obiectum, non ſpectet ad eſſentiam ſubiecti, cui cognitio ineſt.

Solutio. Ad propoſitam difficultatem enodandam, aduerte, eſſe conſiderandum id, quod per relationem proximè, nulloque intermedio denominatur ad aliud, & inſuper an denominatio relatiua eſſentialis, vel accidentaria illi ſit. Nempè cognitio eſt, quę denominatur eſſentialiter ad obiectum referri, nullâ habitâ conſideratione alterius ſubiecti, adeout perinde ſit, ac ſi omni ſubiecto careret, & ad obiectum referatur non ſecus ac materia ad formam, ubi materia nullum ſubiectum habet; quemadmodum etiam, & accidens tranſcendentaliter proprium reſpicit ſubiectum, quod certè relationis eſt terminus, & non id, quod refertur. In his commemoratis euidens utique eſt ipſam denominationem relatiuam, non ſic ſe habere, ut illis accidat ratione alicuius extrinſecus aduenientis, cùm potius denominatio deſumatur à ratione quadam ipſis intrinſeca, & in iiſdem eſſentialiter inuoluta. Non ſic autem ſe habent relationes prędicamentales, in quibus id, quod proximè denominatur relatum, eſt aliquod ens abſolutum, cui ratione alicuius formę reſultantis, relatiua conuenit denominatio; ſic quantum per ęqualitatem denominatur ęquale, & album per ſimilitudinem denominatur ſimile. Ad argumentum igitur reſpondendū, admiſſis relationibus prędicamentalibus, tanquam ſimplicibus formis reſultantibus ea poſitione extremorum, utique reſpectum ad terminum huiuſmodi relationibus eſſentialem eſſe, in quo cum tranſcendentalibus conueniunt; hoc tamen diſcrimine, quòd relatio tranſcendentalis denominat relatum id, in cuius eſſentia inuoluitur: at verò prędicamentalis denominat relatum id, cui accidit, & à quo reipsâ diſtinguitur.

Secunda aſſertionis pars ſuadetur. Secunda verò aſſertionis pars adeò euidens eſt, ut probatione non indigeat, nullum enim maius diſcrimen afferri poteſt, quàm quòd ibi deſignatum fuit. Nam relatio prędicamentalis erit forma quędam accidentaria, à qua deſumitur denominatio relatiua unius ad alterum; cùmque forma accidat rei, quę refertur, ut ſimilitudo albo, ita denominatio ab huiuſmodi forma, eidem accidat oportet. At relatio tranſcendentalis, erit quędam ratio conſtituens intrinſecus rem, quæ denominatur referri: ut relatio materiæ ad formam, erit quædam ratio in eadem materia intrinſecùs exiſtens, a qua materia ipſa relata ad formam denominabitur. Vnde inter utrunque relatiuorum, & relatiuum genus, lata quidem differentia erit, in eo conſiſtens, quod nuper dicebam. Hinc autem fit, ut id quod prædicamentali relatione, accidentaliter, at quod tranſcendentali refertur, eſſentialiter referatur; quod enim prædicamentale relativum eſt, per accidentariam ſibi formam; at quod eſt tranſcendentale, per rationem intrinſecam, ad aliud refertur. Ita quidem album per accidentariam ſimilitudinis formam, refertur ad aliud album; at materia per rationem ſibi intrinſecam ad formam refertur.

SECTIO TERTIA.

An Relatio prædicamentalis ſit accidentaria quædam forma ſuis extremis ſuperaddita, & ab iis, & a rebus aliis re ipsâ diſtincta.

Tractatio hæc valde difficilis. SI quod difficile, ac arduum, illud idem præclarum, Tullio etiam docente, nulla quidem illuſtrior tractatio, quàm illa, in qua de relatiuis diſputandum ſuſcipitur; cùm tot ſit difficultatibus inuoluta, ut ab omnibus ſe expedire, ſit impoſſibile: à magis præcipuis non facile; ita ut ad id Αὐδάλν πόνημα requiratur; ut ut ſe res habeat, cùm nunquam animum, eò potuerim informare ſententiâ, ut crederem, prędicamentales relationes accidentarias eſſe formas iis, quæ dicuntur referri, ſuperadditas; ub id in eadem prorſus opinione perſiſtens, apertè dicam, commemoratas relationes, haud eſſe res, formaſque reales à ſuis terminis, ſubiecto, fundamentoue re ipsâ diſtinctas. Relationes prædicamentales non eſſe formas accidentarias rebus abſolutis ſuperadditas.

Quædam præmittuntur. Vt hoc autem oſtendam, non poſſum non prælibare quædam paulò infra tractanda. Contrariæ ſententiæ fautores exiſtimantes relationem prędicamentalem eſſe quoddam accidens ſuperadditum rebus abſolutis conſtans ex *eſſe ad*, & *eſſe in*, dicunt eius concedendum eſſe fundamentum, illudque ſubiectum appellari, quatenus huiuſmodi accidens ei per inhærentiam ineſt; duplex autem ſubiectum, ſeu fundamentum diſtinguunt, proximum, ſcilicet & remotum; proximum dicunt illud, in quo immediatè eſt relatio; remotum, in quo tantùm mediatè, remque ſic explicant; relatio æqualitatis proximè eſt in quantitate, remotè autem in ſubſtantia: relatio ſimilitudinis proximè in qualitate, remotè in quantitate, & remotiſſimè in ſubſtantia. Adduntque alii ſolum fundamentum proximum abſolutè dicendum fundamentum; remotum autem nuncupandum ſubiectum relatiuis. Addunt ulterius præter hæc, aſſignandam eſſe rationem fundandi relationem, & frequentèr conditionem aliquam, ſine qua fundamentum non ſequeretur relatio. Relationis fundamentum proximū, & remotum. Ità quidem in relatione paternitatis, inquiunt, fundandi rationem eſſe potentiam generatiuam patris, conditionem verò, pręuiā actionem generatiuam eiuſdem, quæ ſtatim tranſit; undè non propriè cauſam, ſed conditionem tantummodò præuiam, ſine qua relatio non reſultaret, appellandam exiſtimant. Ratio fundandi. Conditio. Diſtinguunt autem rationem fundandi proximam, à proximo fundamento, quamuis hæc plerunque, inquiunt, confundi ſoleant, quandò præſertim fundamentum proximum cùm remoto confertur, tunc enim ratio fundandi dici ſolet; ut albedo, quæ inter duo, ratio fundandi ſimilitudinem dicitur; diſtinguunt inquam dicendo, fundamentum relationis proximum non ità eſſe *quo*, quin poſſit eſſe *quod*; poteſt enim ſuſcipere denominatio-

nem

nem relationis, cùm quantitas dicatur æqualis, & qualitas ſimilis; at ratio ſundandi, eſt ità *quo*, ut nequeat eſſe *quod*; tametſi enim duas quantitates dicamus æquales, & duas albedines ſimiles; non ob id unitas, quæ eſt proxima ratio fundandi huiuſmodi relationes ęquiparantię, ut ipſi aiunt, denominatur ęqualis, & ſimilis, nec patris generatiua potentia dicitur pater. His breuiter explicatis; perſpicuum ſanè fit, quod adſtruximus dicentes, relationem haud eſſe formam accidentariam realiter diſtinctam à ſundamento ſuo.

Quorundam ratio ad ſuperiorem aſſertionem oſtendendam.

Hoc plerique nituntur oſtendere, quoniam illa diſtinguuntur realiter, ut aiunt, quorum utrumque ſeparari, & ſeparatum ab alio poteſt exiſtere, quod de relatione dicere non licet, cùm dari non poſſit paternitas ex. gr. ſine patre, qui generauit filium; nec ſimilitudo ſine re ſimili, nec diſtinctio ſine re, quæ ab alia diſtinguatur; non igitur dicendam relationem accidentariam eſſe formam realiter à fundamento diſtinctam.

Refellitur.

Ratio tamen hęc nullius eſt roboris, quandoquidem aduerſæ ſententię fautores occurrunt, dicendo rectè quidem ex mutua ſeparabilitate duorum argui diſtinctionem realem inter illa, non tamen ex inſeparabilitate concludi oppoſitam identitatem, nempè realem; quoniam ad realem illam diſtinctionem inferendam ſat eſt, aliqua ſic ſe habere, ut eorum unum ſit, vel eſſe poſſit ſeparatum ab alio; vel ſaltem talia ſint, quæ ſic inuicem ſe habent, ut illa, quæ ſeparata, vel ſeparabilia ſunt; dicunt igitur tametſi relatio nequeat ſeparata exiſtere, tamen relatio, & fundamentum proportione reſpondent ijs, quæ ſeparari poſſunt; relatio enim ſe habet vt quidpiam profluens, & pullulans à fundamento ad poſitionem termini.

Vera ratio aſſeritur.

Potius indè petenda ratio, vndè ſumitur etiam ad probandum, ne dum non eſſe formam realiter tanquam rem à re diſtinctam à fundamento, ſed nec etiam eſſe modum, atque adeò non eſſe quidpiam intrinſecùs reſidens in ſubiecto, quod ab eo vllo pacto re ipsà diſtinguatur. Rationem autem innuit Philoſophus

5. Phyſ. t. 10.

dicens. Οὐδὲ δὴ τοῦ πρός τι· ἐνδέχεται γὰρ θατέρου μεταβάλλοντος ἀληθεύεσθαι θάτερον, μηδὲν μεταβάλλον, ὥστε κατὰ συμβεβηκὸς ἡ κίνησις αὐτῶν. *Sed neque in eo, quod eſt ad aliquid: quia fieri poteſt, ut altero mutato, alterum verè dicatur, quanquam nihil mutatum, quapropter ex accidenti eſt horum motus.* Hoc eſt contingit altero mutationem patiente, verè dici alterum nihil mutationis ſubire; Hinc enim deſumitur argumentum; Quandocunque extremum unum ponitur, vel auferatur, etſi aliud incipiat, aut deſinat denominari relatiuè in ordine ad alterum, non idcircò acquirit, vel deperdit quidpiam; ergo relatio non ſolùm non eſt accidentaria forma diſtincta à fundamento, ſed nec etiã reuerà modus ipſius. Quòd verò ſine aliquo ſuperaddito contingat varietas denominationis relatiuæ, hinc mihi perſpicuum, ac exploratum; quoniam ſi unum ſit album, hoc certè non dicetur ſimile, ſi tamen aliud album conſurgat, incipiet ſimile dici, quamuis in ſe nihil nouiter acquiſiuerit; proptereaquòd, ut duo illa alba dicantur ſimilia, præter albedinem, nihil aliud requirunt; eſſe enim album unum ſimile alteri in albedine, nil aliud quàm unum, & alterum album eſſe, ſed quantumvis nulla relatio diſtincta reſultet, utrumque albedinem habet; ergo quantumvis nulla relatio reſultet, tanquam forma ſuperaddita, utrumque dicetur ſimile, nempè unum alteri, & viciſſim.

Declaratio ſuperioris doctrinæ.

Declaratur hoc magis, magiſque confirmatur. Duos parietes ſimiles eſſe in albedine, non habent aliundè, quàm ab albedine, proindè ſimilitudo non erit quidpiam ſuperadditum parietibus albis.

Aduerſariorum reſponſio.

Reſponderi autem ſolet, ab albedine eos habere, ut fundamentaliter tantùm, & non formaliter dicantur ſimiles. Verùm hoc gratis dicitur. Veritas tamen ex obiectionum ſolutione magis ſplendeſcet; interim non pigebit ulterius eandem impugnare ſententiam hoc modo.

Reijcitur.

Secunda ratio.

Si nanque admittatur aduerſariorum opinio adſtruens relationes tanquam formas ſuperadditas ijs, quæ referuntur, nihil obſtabit quominus poſitis extremis, puta duobus albis naturæ Auctor deneget concurſum ſuum ad pullulantiam relationis; ut ſi exiſtente albo, dum aliud nouiter producitur, poterit naturæ Auctor non concurrere ad reſultantiam ſimilitudinis; hoc autem poſito, adhuc dicere licebit album unum eſſe, ſicut & aliud: ad quid ergò ſuperaddenda forma extremis albis, ſi hæc ratione albedinis nulla alia accedente formâ ſimilia poſſunt denominari? Quod ſi ſemel conceſſeris duo illa alba ratione tantum albedinis ſimilia dici; ſemper talia dicenda erunt. Nec inficiandum ab Auctore naturæ ſuſpendi prædictum concurſum poſſe, liberè ſiquidem operatur ad extra.

Aduerſariorum reſponſio. Reijcitur.

Nec iuvat ad id confugere, quòd relatio per neceſſariam quandam reſultantiam, naturalemq; ſequelam à fundamẽto producitur, ſolo quidem poſito termino, veluti conditione neceſſariò requiſitâ, cum vera efficientia fundamenti in ipſam. Hæc enim duo ſimul cohærere non poſſunt, vera efficientia ſcilicet, & neceſſaria reſultantia, ſummâ tamen neceſſitate, quæ impediri non poſſit. Admiſſo enim aliquo neceſſitatis gradu, puta naturalis, cuiuſmodi eſt illa, quâ graue non impeditum deſcendit; hæc tamen neceſſitas tanta non eſt, ut efficiens impediri non poſſit ab efficiendo. Poſito enim termino, veluti conditione, adhuc efficientia eſt, quâ relatio dicitur à fundamento oriri, ac propterea concurſùs diuini ſuſpenſionem admittit.

Confirmatur.

Hoc etiam indè fit euidens; quoniam ſi res ipſæ ſpectentur ab omnibus relationibus præciſæ, ut duo alba nullo intellecto reſpectu, certè non poterit intelligi album unum alteri non eſſe conforme; ſic etiam duobus exiſtentibus loco diſſitis, nullo intellecto reſpectu, non poterit unum non intelligi ab alio diſtans; hæc porrò inditio ſunt, nullam eſſe formam illis extremis relatiuam ſuperadditam, à qua illa denominationem relatiuam recipiant. Neque confugias ad illud aſylum, ea dici relatiua fundamentaliter, non formaliter, & actu; Hoc enim eſt verbis ludere; ſic enim duo alba ex. gr. dicerentur ſimilia, ut quicquid ſuperadditum comminiſcaris, ſuperfluum ſit, à quo natura penitus abhorret. Vt omittam, quòd quemadmodum duo illa alba actu exiſterent, ſic actu quoque conformia, atque adeo ſimilis forent.

Et nimius forem, niſi tacitus abſurda præterierim ab ijs relationibus prodeuntia. Nempè ad motum unius digiti, novum modum realem relativum diſtantiæ per uniuerſum orbem fieri, imò iuxta ſucceſſionẽ motùs, ſucceſſiuè formam illam variari uniuerſo tempore motùs, tam in re ſubeunte motum, quàm in omnibus alijs rebus. Quòd ſi harum numerum attendas, per quamcunque minimam cuiuſque rei mutationem, tot accidentarię formæ relatiuæ nouiter emergerent, quot ſunt res omnes in universo, & in iiſdem huiuſmodi mutatio realis formæ contingeret.

Aduerſariorum reſponſio præoccupata, & ſimul confutata.

Neque occurras dicendo nullum abſurdum ſequi, imò neceſſarium eſſe, quòd ſi aliquid mutat ordinem in Vniuerſo, omnia, quę ſunt in ipſo, mutent ordinem ad aliud; neque hoc inconueniens eſſe, cum omnia, quæ ſunt in Vniuerſo, ſint inuicem ordinata, atque connexa. Non inquam ſic occurras, hæc enim non

inſi-

inficiabor; ſed id ſolùm contendo, nempe omnia hæc commemorata abſq; nouâ ſuperueniente formâ obtineri poſſe, proindéque ſi quidpiam ordinem mutat in Vniuerſo, omnia, quæ ſunt in ipſo, mutare ordinem ad illud, non per aliquam formam relatiuam ſuperadditam ad hoc prædicamentum ſpectantem, præter localem præſentiam. Et adhuc omnia, quæ in Vniuerſo ſunt, erunt ordinata, atque connexa formaliter, & actu, quemadmodum actu in natura ſunt, quanuis hanc nouam formam relatiuam adepta non ſint; undè remanet abſurdum ad quod argumentum deducebat; & reſponſi confutatio non in admirationibus, & exclamationibus conſiſtet, niſi quatenus aduerſę ſententię fautores, dum mordicùs illam tueri conantur, occaſionem prębent admirandi eorum inſcitiam, nimiamque ſubtilitatem, quam obeſſe plurimùm indagationi veritatis, non immeritò Moralis dicebat, ac ob id etiã exclamandi *O' quantum eſt in rebus inane!* Et quanuis in quibuſdam relationibus propoſitę difficultatis vim declinent illi, qui relationes non multiplicant ad multiplicationem numericam terminorum, ità ut eâdem ſimilitudine, quâ unum album reſpiciebat alterum, reſpiciat & illud, quod nouiter fit; & quando perit unum ex his, alterum non amittat ſimilitudinem ſimpliciter, ſed ſolum ad illud; in aliis tamen relationibus quibuſdam, haud poteſt hoc affirmari; ſi nanque quantitas palmaris dicatur reſpicere bipalmarem reſpectu minoris inęqualitatis, certè non eodem reſpectu poterit reſpicere tripalmarem, quadripalmarem, & ſic in infinitum, ſemper enim ad minorem, habet reſpectum maioris proportionis, quam ad maiorem.

Secunda ratio indè ex alio inconuenientę deſumpta.

Aliud etiam eſt inconueniens, quod pars foret ęqualis toti; ſi enim in quantitate maiori certa quędam relatio ad minorem ponatur, nimirum dupli ad ſubduplum; vel igitur relatio dupli eſt diuiſibili modo in quantitate, ita quòd ſit tota in toto, & pars in parte; vel modo indiuiſibili, adeo ut tota ſit in toto, & tota in qualibet parte, utcunque ſe res habeat, perpetuò ſequeretur quamlibet partem illius quantitatis duplam eſſe, quemadmodum tota ipſa quantitas; ſi nanque diuiſibili modo in ea eſſe ponatur, profectò cum partes duplicitatis ſingulę forent eiuſdem rationis cum ipſa tota duplicitate (quemadmodum ſingulę partes caloris, eò quòd ſunt eiuſdem rationis, cum uniuerſo calore) eandem quoque denominationem pręſtarent ſingulis partibus illius quantitatis, quam tota duplicitas prębet uniuerſę quantitati, quemadmodum qualibet ſubiecti pars per calorem dicitur calida. Idque longè euidentius contingit, ſi duplicitas ineſſet toti, modo indiuiſibili.

Aduerſariorum reſponſio.

Occurrunt dicendo duplicitatem, æqualitatem, & alias huiuſmodi relationes eſſe diuiſibiles in ſubiecto quidem extenſas, non tamen partes ſubiecti eodem modo denominare; non quoniam partes illarum relationum heterogeneæ ſint, ſed quoniam relationes prædictæ requirunt integrum fundamentum, ut fiat denominatio. Explicant id exemplo animæ, quæ quanuis ſit eiuſdem rationis in omnibus partibus, non tamen quamlibet partem, ſed totum duntaxat denominat; quoniam hoc ſolum ſibi ut perfectibile adæquatum, determinat.

Confutatio.

Sic tamen difficultatem non diluunt, animalis enim nomine, nos intelligimus compoſitum ex anima ſentiente, & corpore conſtante partibus heterogeneis, naturâq; diſſidentibus tot, tantis, taliſque conformationis, ut animę eſt opus ad exerendas proprias operationes; hinc propterea qualibet eius pars animal dici non poteſt. At ſecus de relatione extenſa, ad extenſionem ſubiecti, hoc enim homogeneum eſſet; undè ſi foret relatio dupli, quippè quæ extenſa in uniuerſo ſubiecto eiuſdem rationis in omnibus eius partibus, eiuſdem quoque rationis exiſtentibus; quamlibet eius partem duplam denominaret; quemadmodum calor quamlibet partem calidam, & albedo albam denominat. Itaque quemadmodum quantitas bipalmaris denominaretur dupla quantitatis palmaris: ſic eius dimidium, imò triens, quadrans &c. reſpectu quantitatis palmaris denominationem eandem obtineret, quod quàm abſurdum ſit, neminem præterit. Imò hic occurrit inconueniens alterum, quòd quantitas bipalmaris eſt dupla quidem quantitatis palmaris, ſed eadem poteſt eſſe dimidium quantitatis quadripalmaris, & eſt triens quantitatis ſex palmorum, & quadrans quantitatis octo palmorum, & ſic in infinitum; imò duæ tertiæ partes trium palmorum, duæ quintæ partes quinque palmorum, & ſic iterum in infinitum, & id genus alia abſurda, quot enim relatiuæ formæ in eodem ſubiecto? ut non ſit operæ pretium in eorum confutationem incumbere.

Iterum alia.

Nec maius momentum habet, quod addunt de modo ſubſiſtentiæ iuxta ſententiam dicentium eam eſſe poſitivum quidpiam; dum nempè dicunt ſubſiſtentiam non denominare ſuppoſitum hanc, & illam aquæ partem, ſed totam aquam, quæ alteri unita non eſt, quanuis hic ſubſiſtentiæ modus etiam in partibus reperiatur. Reuerâ enim ſubſiſtentia denominat totam aquam, ſi ſubſiſtentię nomine intelligamus rationem, per quam aliquid redditur alteri incommunicabile, etiam per modum partis integrantis; hinc nulla ex partibus dici poteſt ſubſiſtens ob unionem, quam habet cum cæteris partibus, undè, etſi ſit affecta ſubſiſtentiâ, quæ ſit eiuſdem rationis cum ſubſiſtentia totius; tamen non eſt affecta ſecundum id, quod requiritur ad explendum effectum eius, ac ob id penès hoc differt à ſubſiſtentia totius, ut mirum non ſit, ſi per ſubſiſtentiam totum dicatur ſubſiſtens, pars autem non item.

Iterum alia.

Et intolerabilius eſt, quod addunt de accidentibus, quæ tantummodò ſubiectum adæquatum denominant, quanuis ſint itidem in partibus; nàm longitudo palmaris, inquiunt, utique accidens eſt, quod nedum in toto palmo, ſed omnes, & ſingulas eius partes attingit, quoniam autem has tantum inadæquatè reſpicit, totumque ſibi determinat, velut adæquatum ſubiectum, ideò totum duntaxat palmare denominat, non verò partes. Proh Deum Immortalem! non aduertunt, eam, quâ laborant inſcitiâ. Quantitas palmaris quantum ad effectum ſuum, quod eſt eſſe extenſum, æque denominat totum, & quamlibet partem, quoniam huiuſmodi formalis effectus eſt quantitatis, quemadmodum effectus formalis caloris eſt eſſe calidum, albedinis eſſe album, & relationis duplicitatis eſſe duplum; ut igitur eſſe quantum eſt à quantitate in toto, ſic in qualibet parte, ac proindè ut denominatio dupli eſt in toto, ſic in qualibet parte eſſe deberet, hunc enim in modum paritas ſubſiſtit; at eſſe palmare non eſt à quantitate ut ſic denominatio ſumpta, ſed à quantitate tanta, quæ cum in nulla ex partibus ipſius exiſtat, non mirum ſi nulla ipſarum partium palmarem denominationem obtineat. Secus de relatione dupli, hæc enim foret eiuſdem rationis, quemadmodum in toto, ſic in omnibus eius partibus, nec aliundè etiam ex aduerſariorum ſententia, habetur dupli denominatio formalis, ac actualis.

Iterum alia.

Nec eſt cur dicant ad hanc habendam denominationem tantam requiri, quantitatem, nàm eadem ipſa quantitas denominari poteſt, & tripla, & quadrupla, & dimidium, & quarta pars reſpectu aliorum, & ſic in

Tt infi-

infinitum. Quòd ſi dicas requiri ad denominationem dupli tantam quantitatem comparatam cum alia, iam ſupponis relationem prærequiri ad relationem dupli, prærequiri inquam relationem, quâ quantitas illa tanta ſit comparatione alterius, ut indè reſultet relatio, quâ denominetur dupla, vel tripla &c. quod quam ſit abſurdum, nemo non videt.

Ratio iterum ex abſurdo.

Proceſſus autem hic in infinitum in relationibus quoque concluditur, quoniam ſi diſtinctio, & diuerſitas inter Socratem, & Platonem ſuperaddit eis relationem realiter diſtinctam; ergò conſequens eſt, cum diſtinctio fundata in Socrate re ipsâ diſtinguatur à Socrate, ſic etiam in Platone, &c. ut relatio diſtinctionis Socratis à Platone realiter referatur ad Socratem, & iterum cùm hęc ſecunda relatio diſtinctionis diuerſa ſit realiter à prima; ergo per aliam relationem erit diuerſa, & illa quoque per aliam relationem diuerſa, & ſic in infinitum.

Aduerſariorum reſponſio.

Reſpondent dicendo non quamlibet relationem re ipsâ diſtingui à ſuo fundamento, ſed tantùm illam, ſine qua, & eius termino, fundamentum poteſt exiſtere; cum igitur, inquiunt, relatio nequeat exiſtere, ſine fundamento &c. idque ab intrinſeco ſibi repugnet; conſequens eſt, ut omnis ille reſpectus, quo ea ponitur, vel concipitur ad ſuum referri fundamentum, ſine ad illud referatur, ut ad id, cui realiter inhæret, vel ut à quo re ipsâ diſtinguitur, vel alio quouis modo, ſit huiuſmodi relationi, re ipsâ idem; adeo ut hęc non per alium reſpectum ad fundamentum referatur, ut ab eo diſtincta, ut illi inhærens, ut illi diſſimilis, ſiuè diuerſa ab illo; Ità ſit, inquiunt, ut relatio diſtinctionis Socratis à Platone, utique ſit alia realiter à Socrate; hæc tamen alietas non ſit alia relatio realiter diſtincta à relatione diuerſitatis Socratis à Platone, ſed ei ſit re ipsâ eadem, ità ut ſe ipsâ realiter talis relatio diſtinctionis Socratis à Platone diuerſa ſit à Socrate. O præclarum inuentum, de quo tantoperè gloriantur! Non ne vident, ſi quæ cauſa foret, propter quam concedenda eſſet relatio diſtinctionis inter Socratem, & Platonem, ob eandem conſtituendam aliam eſſe relationem diuerſitatis inter Socratem, & eandem relationem diuerſitatis Socratis à Platone? Et quamuis diuerſitas illa Socratis à Platone, nequeat eſſe ſine Socrate, cum eius ſit fundamentum, & ſe ipsâ ob id dici poſſet ab eo diuerſa; tamen Socrates dici nequit ſe ipſo diuerſus à diuerſitate, qua differt à Platone, quia poteſt eſſe ſine illa, quamobrem alia indigebit relatione diſtinctâ, quâ diuerſus dicatur à prima illa diuerſitate; cùmque ab iſta ſecunda diuerſitate, rurſus differat realiter, quoniam ſine illa eſſe poteſt; iterum aliâ quoque indigebit relatione diuerſitatis, quâ dicatur ab ea diuerſus, atque hoc pacto in infinitum.

Reijcitur.

Aduerſariorum reſponſio.

Occurrunt dicendo, quòd quemadmodum ex parte relationis, datur ſtatus, cum talis eſt, ut fundamentum eſſe nequeat ſine illa, & eius termino: ità datur ſtatus ex parte fundamenti in eo genere, in quo relatio illud denominat. Afferunt inſtantiam de materia, quæ non dicitur aliâ unione unita unioni, quâ iungitur formæ, nec productio dicitur aliâ productione producta; & rationem afferunt dicendo, quod eſt *quo* in aliquo genere, non ſupponit in ſubiecto aliud *quo* in eodem genere?

Reijcitur.

Nec tamen quicquam conficiunt, quoniam eadem ratio viget conſtituendi relationes diuerſitatis in infinitum, ſi ſemel conceſſa fuerit relatio illa diuerſitatis, quâ Socrates dicatur à Platone diuerſus. Inſtantie verò non ſunt ad rem, ex iis enim colligere tantùm liceret relationẽ diuerſitatis, quâ Socrates dicitur à Platone diuerſus, non indigere aliâ relatione, per quam dicatur diuerſa à relatione, quæ eſt in Platone; quoniam relatio, quâ Socrates, ut diuerſus refertur ad Platonem, eſſet ſe ipsâ certè diuerſa à relatione, qua Plato diceretur diuerſus à Socrate; quemadmodũ unio, quâ materia unitur formæ, & quâ eadem materia, ut unita reſpicit formam, non indiget aliâ unione, per quam materia unita reſpiciatur à forma, ut unita. Non ſic de relatione diuerſitatis, cùm alia ſit diuerſitas, quâ Socrates eſt diuerſus à Platone, & alia ſit diuerſitas, quâ prima diuerſitas eſt diuerſa ab eodem Socrate.

Prima difficultas.

Aduerſæ tamen ſententiæ fautores ſuis rationibus urgent. Dicunt enim hinc ſecuturum relationem ſpectantem ad hanc categoriam quoddam eſſe rationis opus; ſi nanque relatio realis diſtincta à rebus abſolutis de medio tollatur, non alia ſupereſt, quàm relatio rationis. Non inficiandum negatâ relatione reali, quæ ſit diſtincta, relationem cogitatam, veluti diſtinctam non eſſe niſi rationis opus; non concedendum tamen per hanc, prædicamentum hoc relationis conſtitui, ſed per denominationem realem deſumptum à rebus.

Solutio.

Secunda difficultas.

Præterea ſi relatio ad hanc ſpectans categoriam denominatio foret à rebus deſumpta, ſeparata foret à rebus ipſis, quod non admittendum ſiquidem ad prędicamenta earundem rerum denominationes pertinent; ſic denominatio æqualis, ad prædicamentum quantitatis: denominatio ſimilis ad prędicamentum qualitatis ſpectare perhibentur.

Solutio.

Sed non aduertunt in eo decipi, quòd non diſtinguunt denominationes, de omnibus indiſcriminatim loquentes, aliquæ enim ſunt intrinſecæ, ac eſſentiales rebus, & hæ diſtrahendæ non ſunt à prædicamentis earundem rerum ad aliud prædicamentum, propterea quòd eſſentialia ſunt prædicata quædam magis, vel minus uniuerſalia, ex quibus illarum rerum prædicamenta ſtruuntur; ut materiale, corporeum, animatum, & id genus alia ad ſubſtantiæ categoriam reuocantur. Aliæ ſunt denominationes rebus accidentariæ, & hæ collocandæ per modum accidentariæ formæ in alio prædicamento. Ità quidem denominatio à re ſubſtantiali deſumpta, cuiuſmodi eſt illa, quæ dicitur Habitus ad prædicamentum aliud à ſubſtantia pertinet, eam ob cauſam, quoniam accidentaria eſt denominatio. Non ſecùs denominatio ſimilis, & æqualis, cum huic qualitati illa, & huic quantitati hæc accidentaria ſit; accidit enim qualitati alicui, ut alia reperiatur talis, & accidit etiam cuidam quantitati, ut alia tanta inueniatur quantitas, atque omnes hæ denominationes in communi quodam denominationis relatiuæ conceptu conueniant, qui in nullo alio certo, determinatoque prędicamento reſtringi patiebatur; ob id non inconſultò fuit hoc prædicamentum inſtitutum, ad quod omnes hæ relatiuæ denominationes accidentariæ reuocarentur.

Tertia difficultas.

Præterea ſuam ità conantur ſuadere ſententiam; dicunt enim nos diſſentire ab Ariſtotele in Philoſophicis minimè contemnendo; is enim ubique videtur ſupponere relationes eſſe vera accidentia diſtincta ab alijs rebus; & ſpeciatim alicubi oſtendit relationes non produci per ſe, ſed per accidens, nimirum conſequi ad productionem aliarum rerum; ſupponit igitur eſſe quaſdam nouas formas diſtinctas ab ipſis rebus; cùm enim hæ fiant per ſe, & non per accidens, de his profectò nequit eſſe loquutus. Deindè etiam alibi affirmat, longè diuerſa eſſe principia, & elementa relationis, ac ſubſtantiæ, per principia, & elementa eſſentialia prædicata intelligens, quod etiam de alijs prædicamentis affirmaſſe dicendum. In ea igitur ſententia erat, ut arbitraretur relationem prædicamentalem

5. Phyſ. Tex. 10.

12. diuin. Tex. 19.

Solutio.

quod-

quoddam eſſe genus entis, & à ſubſtantia, & ab alijs accidentibus diſtinctum.

Tanti Philoſophi auctoritatem negligere, inſipientia eſt; teſtimonia tamen adducta nullius momenti ſunt; propterea quòd pluribus in locis relationes commemorans, de tranſcendentalibus eſt locutus; ut eſt relatio ſenſus ad ſenſibile; ſcientiæ ad ſcibile; non de pertinentibus ad hanc, de qua loquimur, categoriam; quas relationes ſi aliquando ipſe commemorat, non ob id recenſet illas, eo quòd velut accidentariæ ſint formæ ab alijs rebus diſtinctæ; ſed quoniam denominationes quædam accidentariæ ſunt, dictæ de rebus quibuſdam præter earum eſſentiam, per aliarum rerum concomitantiam, ſiuè connotationem; has autem relationes non immeritò dixit per accidens produci, quoniam rei præexiſtenti per accidens eſt, ut incipiat nouiter denominari per alterius rei productionem, nec aduenit illi per formam aliquam ipſi ſuperadditam. Et meritò etiam exiſtimauit diuerſa eſſe elementa, hoc eſt eſſentialia prædicata relationis, à ſubſtantia, & alijs prædicamentis, cùm hæc accidentaria denominatio, quæ de re quapiam per alterius rei conſortium dicitur, à ſubſtantiali, & eſſentiali conceptu eiuſdem rei abſolutè ſpectatæ, diſcriminetur. Philoſophi verba ſunt, quæ ſequuntur. *Τὰ δ᾽ ἄιτια καὶ αἱ ἀρχαὶ ἄλλα ἄλλων ἐστὶν ὥς, ἐστὶ δ᾽ ὡς οὔ, αἲ καθόλου λέγῃ τις. καὶ κατ᾽ ἀναλογίαν τὰ αὐτὰ πάντων. Cauſæ verò, atque principia, quodam quidem modo, alia aliorum ſunt, quodam verò modo non, ſi quis uniuerſaliter dicat, & ſecundum analogiam, omnium eadem.* Subdit *ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις, πότερον ἕτεραι, ἢ αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ, καὶ στοιχεῖα τῶν οὐσιῶν. καὶ τῶν πρός τι καὶ καθ᾽ ἑκάστην δὴ τῶν κατηγοριῶν. Dubitare namque quiſpiam poßit, utrum alia, an eadem principia, & elementa ſubſtantiarum, & eorum, quæ ad aliquid ſunt, & eodem modo in quolibet prædicamento. ἀλλ᾽ ἄτοπον εἰ τὰ αὐτὰ πάντων. ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ ἔσται τὰ πρός τι, καὶ ἡ οὐσία ὁμοίως. At abſurdum eſt ſi omnium eadem ſunt ex eiſdē enim erit ad aliquid & ſubſtantia.* At hinc non licet colligere eum voluiſſe *ad aliquid* eſſe quoddam genus entis à fundamento, termino, alijſque rebus reipsâ diſtinctum, ita ut relatio, de qua hîc habetur ſermo, ſit quædam poſitiua forma rebus abſolutis ſuperaddita, per quam res una reſpiciat aliam & viciſſim, proindèque paries albus, dicatur ſimilis alteri albo, ratione alicuius formæ relatiuæ, redolentis accidentariam naturam; & reciprocè idem contingat, ſitque iſtihuiuſmodi formæ unicum munus, referre, ſcilicet, unum ad aliud. Sed tantum ex illis verbis licet elicere, relationem ſpectantem ad hoc prædicamentum, eſſe talem, ut non conſtet iiſdem eſſentialibus prædicatis, quibus ſubſtantia conſtat, quod ultrò concedendum, quamuis huiuſmodi prædicamentalis relatio, in ſola quadam vel extrinſeca, vel partim intrinſeca, & partim extrinſeca, non tamen ſimpliciter intrinſeca denominatione, conſiſtere dicatur, quà de re in ſequentibus Sectionibus diſputandum.

§ 2. Diuin. pers. 59.

Perpenduntur Ariſtot. verba.

Quarta difficultas

Vlterius. Denominationes relatiuæ reipsâ dantur, ut relatio ſimilis, relatio Patris &c. ſed hæ ſaluari non poſſunt per ſolas res abſolutas, inter quas denominationes huiuſmodi exercentur; ne dum, quia prorſus abſoluti, ac reſpectiui, ad ſe, & ad aliud, rationes ſunt diuerſæ; ſed etiam quia non ſolum dicimus, *hic paries eſt albus, & ille eſt albus*; ſed etiam *hic paries eſt albus, ſicut ille, & hic paries in albedine eſt ſimilis illi*; ſed non idem utroque modo dicimus, cum aliud ſit dicere, *hic paries eſt albus, & ille eſt albus*, & aliud, *hic paries in albedine eſt ſimilis illi*; priori enim modo nullam, poſteriori verò aliquam comparationem inuoluimus; priori modo res abſolutas ſecundum ſe, poſteriori autem eaſdem cum ordine unius ad aliam dari nos denotamus; præter igitur res ipſas abſolutas, quædam reſpectiua forma concedenda, iiſdem ſuperaddita.

Solutio.

Neque hoc pacto quicquam concludunt; cum enim dicimus *hic paries in albedine eſt ſimilis illi*; perindè eſt, ac ſi dicamus hunc parietem eſſe albedine affectum, & illum itidem; quod hinc euidenter intelliges. Cum quis dicit, hic paries in albedine eſt ſimilis illi, finge te non intelligere, quid per hunc loquendi modum velit, & compelle illum ad id explicandum alijs, diuerſiſque verbis; & reperies ipſum dicturum, hunc parietem habere tantum albedinis, & tantundem habere alium. Sed non aliud quidpiam dicere nos intendimus, cum enunciamus hunc parietem in albedine eſſe ſimilem illi.

Quinta difficultas

Conantur etiam intentum oſtendere. Poteſt relatio à ſuo ſubiecto ſeiungi, ita nimirum, ut ſubiectū abſq; relatione exiſtat, quamuis non viciſſim relatio abſque ſubiecto; conſequens igitur, ut relatio à ſubiecto ſuo, vel tanquam res, vel tanquam modus diſtinguatur. Quod autem aſſumitur ſatis indè perſpicuum, quia ſubiectum non refertur, niſi termino exiſtente; ac nouiter incipit referri, nouiter incipiente termino, quo ablato deſinit referri.

Solutio.

At verò relatio, de qua fit ſermo, unum ex extremis dicat, connotans etiam, & aliud; proculdubio dicenda erit diſtingui ab uno extremo per ſe ſumpto, tantâ diſtinctione, quantâ extremum unum ab alio diſtinguitur; non ita tamen, ut relatio hæc ſit forma ſimplex intrinſeca, vel inhærens ſubiecto ſuo, & ab illo diſtincta. Concedendum enim diſtingui à quolibet extremo per ſe accepto, negandum tamen diſtingui ab utroque ſimul, ſiue ab utriuſque combinatione. Hoc igitur tantummodò ſuperius argumentum concludit, nempè diſtingui à quolibet extremo ratione alterius extremi; ad concludendam verò diſtinctionem ab ipſis intercaam, iis onus incumberet oſtendendi, poſſe ambo extrema exiſtere, abſque relationibus ſuis.

Sexta difficultas

Vlterius urgent. Dum dico, *duos parietes albos*, certè non dico, unum eſſe alteri ſimilem; ergò ſimilitudo eſt aliquid aliud præter duos albos parietes.

Solutio.

Falſum aſſumunt, dum enim dico parietem unum in albedine ſimilem eſſe alteri, certè perindè eſt, ac ſi dicerem parietem utrumque album eſſe, hoc enim ſibi vult eſſe unum alteri ſimile in albedine; ut duo indiuidua ſimilia eſſe in humana natura, idem eſt, ac utrunque, hominem eſſe.

Septima difficultas

Quod autem ipſi magni faciunt ex trinitatis myſterio deſumunt. Inquiunt enim; reperiuntur in diuinis perſonis relationes ad intra, ut vocant, Paternitatis, & Filiationis, Spirationis actiuæ, & paſſiuę, penes origines, & proceſſiones perſonales earundem, & quidem ita ut illæ non ſint extrema tantummodo coexiſtentia; ob id etiā in creatis, relationes, quæ conceduntur, non abſimili modo concedendæ; optima conſecutio, quoniam attributa communia Deo, & Creaturis, ſi in illo realia ſunt, in his quoque debent eſſe realia, ut per ſingula diſcutiendo perſpicuum eſt; hoc ſolum diſcrimine, quòd in Deo propter ſummam eius ſimplicitatem re ipsâ non diſtinguantur à natura ipſius; in creatis tamen diſtinguantur. Ità quidem ſcientia, idem re ipsa eſt cum natura diuina; ſecus autem in creatis; in quibus velut accidens eſt.

Solutio.

Ad hunc tamen nodum ſoluendum, eſt in memoriam operę pretium reuocare diuinas relationes in trinitatis myſterio, eſſe ipſas origines perſonarum, paternitas enim eſt generatio actiua; filiatio eſt generatio paſſiua; quod etiam de ſpiratione dicendum; ge-

mina enim hæc eſt, actiua nimirum, & paſſiua, neque ſupradictæ relationes concedendæ ſunt, veluti formæ quæ conſequantur commemoratas origines, ac in iiſdem fundentur; hoc autem modo, ultrò fatendum dari relationes in creatis, puta relationem paternitatis, & filiationis, quæ tamen non aliud ſint, quàm generatio actiua, quâ unus generat, & generatio paſſiua, quâ alius generatur, ſuoque modo de aliis. Non ità tamen in creatis relationes, diuinis relationibus ſimiles ſunt, ut multum non interſit diſcriminis, quorum primum eſt, quòd in Deo diſtincta eſt reipsâ generatio actiua patris, & paſſiua filij, & utraque eſt intrinſeca ſuæ perſonæ; in humanis autem unus eſt, ac idem generationis actus, quo Pater generat, & Filius generatur; unde nequit utrique intrinſecus eſſe. Secundum, quòd in Diuinis, generationes æternæ ſunt, in humanis autem non item; generatio enim eſt actio tranſiens, durans tantùm ad tempus, ita ut à præterita generatione actiua, aliquis denominetur Pater, & à præterita paſſiua, alius denominetur Filius.

SECTIO QVARTA.

An Relatio ſit Forma quædam ſaltem ratione diſtincta à rebus; an potius denominatio tantummodò realis à rebus ipſis deſumpta.

De quo ſit diſſerendum. Prima opinio.

SVſpicari quiſpiam poſſet, relationem, quamuis non re ipsâ diſtinctam ab iis, quæ referuntur, adhuc formam eſſe quandam accidentariam iiſdem inhærentem, virtute in re, actu per intellectum diſtinctam.

Prima ratio qua reiicitur iſta ſententia.

Hanc eo nomine reijciendam exiſtimo, quoniam ſi relatio vera quædam eſſet forma inſidens in ſubiecto ſuo, actu ſolùm ratione diſtincta, in re tamen virtute, ſemper utique daretur in ſubiecto, etiam ante exiſtentiam, & poſt ablationem termini, quippè quæ idem re ipsâ foret cum fundamento ſuo; at relationes, de quibus fit ſermo, ut ſimilitudinis, æqualitatis &c. longè aliter ſe habere in confeſſo eſt apud omnes, pro comperto habentes, illas non extare, niſi exiſtente termino; non igitur commemoratæ relationes ad eum poſſunt ſe habere modum.

Secunda ratio.

Deindè, quandò unum exiſtit extremum, alio non exiſtente, vel in eo præter eſſe abſolutum ipſius, datur adhuc forma eſſentialiter relatiua, etſi ab eo ſolâ ratione diſtincta, ſub genere, prædicamentoque relationis contenta; vel non. Primum intolerabile prorſus; quoniam tunc in quolibet homine ex. gr. dandus foret paternitatis reſpectus, etſi nunquam genuiſſet, nec generaturus eſſet filium. Si autem admittatur ſecundum, nec etiam adueniente termino, daretur huiuſmodi forma in ſubiecto, cæteroquin, utpote nouiter emergens, à ſubiecto non ratione tantùm, ſed re ipsà potius diſtingueretur.

Aduerſariorum reſponſio.

Comminiſcuntur quidam, relationem in extremo uno, non exiſtente alio, incompletam eſſe; compleri tamen per aduentum alterius termini, ac extremi, proindeque ſimpliciter tunc dicendam non eſſe.

Reijcitur allata reſponſio.

Hoc tamen, quàm ineptè dicatur, ex eo intelliges, quòd hæc relatio incompleta; vel intelligitur forma verè relatiua, ratione ſaltem diſtinctâ ab abſoluto eſſe ſubiecti, & fundamenti; & hoc minimè admittendum, quoniam illa totam relationis eſſentiam haberet, non minus ac ſi à fundamento diſtingueretur; quod quàm ſit abſurdum, neminem præterit. Vel intelligitur huiuſmodi relatio incompleta ſolùm eſſe abſolutum fundamenti; & tunc profectò diſtinctio iſta rationis euertitur, perſeuerante duntaxàt eſſe abſoluto extremorum coexiſtentium.

Aliorum reſponſio.

Neque cum quibuſdam dicas velim; non exiſtente termino, relationem in ſubiecto eſſe, quamuis illud, nec actu referat, neque denominet, deffectu termini, veluti conditionis, & complementi requiſiti; ad eum modum, quo cauſa retinet adhuc potentiam ſuam, poſtquam obierit cauſandi munus, quamuis non denominetur poſſe illũ amplius producere.

Reijcitur.

Non inquam dicas id velim, cum relatio, ſi foret accidens diſtinctum ab ijs, quæ referuntur, non ſe haberet veluti potentia referendi ſubiectum ad terminum; ſed ut ordo, ac reſpectus re ipsâ exiſtens, cuius non foret modò referre, modò autem non referre. Et quamuis ultrò ſit concedendum ad rei alicuius denominationem, extrinſecum quidpiam requiri; tamen hinc potius inferendum, quod nos in præſentia contendimus, nimirum in ſubiecto, ſeu fundamento non dari formam illam relatiuam, etſi ratione tantummodò diſtinctam, ſed fundamentum ipſum, per coexiſtentiam alterius, denominationem illam recipere.

Neceſſariò dandi reſpectus tranſcendentales.

Non inficiandum nobis dari quoque reſpectus quoſdam, nempè tranſcendentales, qui re verà ſunt idem cum ijs, quæ referuntur, imò iidem ſunt eſſentiales, ità ut in ipſis eſſentialiter inuoluantur. Sed huiuſmodi reſpectus terminum actu exiſtentem non requirunt; ob id non eodem modo philoſophandum de iis reſpectibus, de quibus in præſentia fit ſermo, & quos prædicamentales appellant.

Tertia ratio.

Ad hæc. Si relatio non foret re ipsâ diſtincta à fundamento, certè non ad aliam categoriam ſpectare, quàm ad illam, ad quam fundamentum ſpectat, dicenda foret. Ità quidem æqualitas, ad quantitatem, ſimilitudo, ad qualitatem pertineret. Ineptè igitur conſtituerετur ab ipſis ad hoc prædicamentum illas pertinere, cùm hoc exiſtiment eſſe quoddam accidens ab omnibus aliis rebus diſtinctum.

Sec. opin. Hæc denominatio relatiua non eſt à forma ſuperaddita.

Non obſcurè conſtat ex hucuſque diſputatis, denominationem hanc relatiuam non eſſe ab aliqua forma ſuperaddita, puta denominationem æqualis in quantitate, non eſſe ab aliqua forma inhærente ipſi, à qua denominetur æqualis; ſic etiam de denominatione ſimilis, & aliis huiuſmodi; ſed à coexiſtente termino, ut ſuperius innuimus; ità ut perindè ſit dicere quantitatem hanc eſſe illi æqualem, ac dicere, hanc quantitatem tot habere partes æquales uni certæ, quot habet, & illa. Similiter hoc album eſſe ſimile illi, nil aliud, quàm tot gradus albedinis in uno, quot in alio reperiri, ità ut æqualitas intenſionis, dicatur ſimilitudo.

Quid ſit relatio ad hoc prædicamentũ ſpectans, nempè denominatio &c.

Relatio igitur ad hoc prædicamentum ſpectans, denominatio quædam eſt accidentaria ex duobus extremis deſumpta. Et certè ſi hæc denominatio ſic eſt explicanda, ut reuerà dicatur eſſe, non autem per operationem mentis, niſi dicatur peculiaris quædam forma à cæteris rebus diſtincta, non alio modo poterit explicari, quàm dicendo eam eſſe deſumptam à rebus, eſſeque concomitantiam, atque coexiſtentiam duorum extremorum.

Ratione ſuadetur;

Hoc indè mihi videtur euidens, quoniam ſi quantitatem hanc alteri æqualem eſſe dicamus, certè nil aliud ſignificamus, quàm, in una tot reperiri partes æquales uni certæ menſuræ, quot in alia, vel utramque eſſe alicuius determinatæ menſuræ ex. g. palmaris, bipalmaris &c. & contra unam eſſe inæqualem alteri. Siquidem unam eſſe alteri inæqualem, eſt in ea non tot contineri partes æquales uni certæ menſuræ, quot in alia, ſed plures ſi fuerit maior; pauciores autem ſi minor, neque hæc denominatio quidpiam aliud præter extremorum coexiſtentiam requirit. Non diſſi-

militer,

Digitized by Google

militer, cùm dicitur hic paries eſt alteri parieti in albedine ſimilis, nil aliud dicitur, quàm hunc parietem eſſe album, & illum itidem album eſſe: cumque dicitur diſſimilis, certè nil aliud dicitur, niſi hunc eſſe album, illum verò alio colore affectum; undè hæc denominatio nil aliud, quàm duo extrema alba requirit. In hoc autem albo recognoſcere peculiarem aliquam formam, à qua hæc denominatio relatiua proueniat, aut ſimilitudinis, aut diſſimilitudinis, nimia ſubtilitas eſt, & ſine mentis fictione non admittenda.

Quæ colliguntur ex dictis.

Hinc aliquid incipit nouiter ad aliud referri, & etiam deſinere abſque ſui mutatione per ſolam ſcilicet alterius extremi mutationem, ita ut unum extremum alteri de nouo coexiſtenti incipiat denominari actu ſimile, vel diſſimile, quatenus utrunque exiſtit tale, ut album, vel tale non exiſtit utrunque, ſed unum tale, ſcilicet album, aliud autem non ità, ſed nigrum. Sic etiã ablato uno ex extremis deſinit actu tale aliud denominari, ut è duobus albis, uno ſublato, deſinit aliud denominari ſimile.

Quid hæc denominatio relatiua importet.

Et quamuis è duobus extremis æquè primò, ac in recto videatur utrunque per hanc denominationem importatum; re tamen verã, unum potius ex illis hæc denominatio primò, directèque, aliud autem ſecundò, & in obliquo dicit. Quod intelligendum quantum ad modum loquendi, & propoſitionis ſignificationem, ſiue modum ſignificandi; nam in re, ut paulò anteà dicebatur, hæc denominatiua relatio, cum non importet formam ſuperadditam iis, quæ referuntur, certè nil aliud importat, quàm extrema ipſa; ſeu in re ad hanc denominationem nihil præter extrema requiritur.

Quia tamen ſi unum ſit è duobus extremis per nouam exiſtentiam alterius, incipit hæc eſſe vera propoſitio *hoc eſt tale*, & *illud eſt tale*, & per ablationem deſinit eſſe tale unum ex illis; ut ſi unum ſit album, per nouam exiſtentiam alterius albi incipit hæc eſſe vera, *hoc eſt album*, *& illud eſt album*, & per ablationem unius vera eſſe deſinit; ob id explicandus eſt modus loquendi, qui cum geminus eſſe poſſit, ità ut unus utrunque extremum æqueprimò ſignificet, alter autem non ità, ſed unum in recto, aliud autem in obliquo; propterea hunc ſecundum priori eſſe præferendum contendimus, eã ratione, quoniam cùm dicimus ex. gr. *duo extrema ſunt alba*, æque ſignificamus extremum utrunque, neque hæc propoſitio ſignificat extremum unum, alio modo, quàm aliud; ſed cum dicimus *hoc album eſt ſimile illi* ſignificamus certè utrunque album re ipſâ eſſe, ſed non eodem modo, quo prius, ſiquidem dicendo unum album eſſe ſimile alteri, per vocem *ſimile* denotamus album unum directè, & ex modo illud ſignificandi innuimus alterum.

Difficultas proponitur.

Hęc forſan quiſpiam improbabit, eo quòd connotatiua, cum relatiuis à nobis confundantur, cum tamen multifariam videantur differre. Inquiunt enim, relativum per ſe primò, directèque reſpicit aliud, ut pater filium; connotativum verò ſecundariò, ac indirectè, minuſque præcipuè, ut concretum accidentis, quod primò, ac præcipuè formam, ſecundò, minuſque præcipuè concernit ſubiectum. Deindè relativum reſpicit aliud præcisè, ut terminum à quacunque alia præſcindendo ratione; connotativum verò reſpicit aliud, per modum annexi, & acceſſorii; præſcindendo à ratione termini, nam album concernit parietem ex. g. non ut terminum, ſed ut ſubiectum, undè fit, ut connotatio pariter in rebus abſolutis locum obtineat. Differunt tandem, quoniam connotatio propriè ad modum ſignificandi pertinet, diciturque nominibus conuenire, quæ ex eorum impoſitione unum ſignificant, & ex modo ſignificandi ſuum principale ſignificatum, ſecundo loco aliud inſinuant; ut de nomine cenæ, aliiſque ſimilibus perſpicuum eſt; non ſic relatio.

Solutio.

Hæc tamen, etſi ſubtiliter dicta, ſuperiorem doctrinam non euertunt, eo vel maximè, quòd poſtremo loco illud aſſumunt, nempè connotationem pertinere ad modum ſignificandi, & non ad rem ipſam, quaſi hoc idem, quod nominibus connotatiuis conuenit, relatiuis accommodatum non ſit. Nomen enim illud ſimile, idem planè ſignificat, quod quale, ſed ex modo illud ſignificandi dat intelligere aliud quale exiſtens. Sic æquale ſignificat quantum, ſed ex modo illud ſignificandi, dat intelligere aliud quantum exiſtens. De paternitate nihil dicam, cum pater, quippequi dicitur talis ob actiuam generationem, quæ tranſcendentalis eſt relatio, ad hanc non pertinet categoriam. Vndè relativum eſt connotativum reſpiciens aliud per modum annexi, ſiue hoc appelletur terminus, ſiue alio quocunque modo nuncupetur.

Explicatur magis ſuperior doctrina.

Et eò magis hic retinendus explicandi modus, nempè relationem unum in recto, aliud in obliquo dicere, quia in relatiuis denominationibus diſtinctè ſignificatur ſubiectum, quod referri dicitur, itemq; terminus ad quem dicitur referri, quod denotando utrunque extremum æquè primò non ſignificamus. Quamobrem ità de relatione ſentiendum, ut dictum eſt; ità ut extremum unum per ſe, & in recto denotetur, ſubiectum ſcilicet, & relativum nuncupatum; aliud autem connotetur, ac importetur in obliquo, dicaturque terminus, & correlativum.

Hæc denominatio relatiua, partim intrinſeca, partim extrinſeca.

Et quoniam hæc denominatio relatiua ſumitur ab utroque extremo, ob id partim intrinſeca, & partim extrinſeca dicenda; cùm aliquid denominetur tale, non ob ſuum eſſe tantùm, ſed etiam ob eſſe alterius, nimirum termini; quia tamen hoc minus, alterum autem magis præcipuè importat; ob id denominationem hanc relatiuam ad hoc prædicamentum ſpectantem magis intrinſecam, quam extrinſecam dicendam exiſtimo. Huiuſmodi porrò ſunt relationes illæ, quibus prædicamentum iſtud conſtare dicendum, nempè relatio ſimilitudinis, & diſſimilitudinis; æqualitatis, & inæqualitatis; & id genus alia; hæ ſiquidem denominatiuæ relationes non à poſitiua quadam forma deſumuntur, quæ genus ſit quoddam accidentis à cæteris omnibus diſtinctum, itque denominatio penitus intrinſeca proueniens à forma, quæ intrinſecus rem denominatam afficiat; ſed modo iam explicato, ità tamen, ut veræ aliæ ſint relationes, quæ intrinſecus rationem ordinis, atque reſpectus ad certum terminum inuoluant; nempe actus vitalis ad obiectum ſuũ actio ad effectum; unio inter materiam, & formam; in his enim ordo ad terminum eſſentialiter inuoluitur. Imò nullum eſt ens præter primum, quod ità ſit abſolutum, ut omnem huiuſmodi ordinem excludat, cum ordinem aliquem ſaltem ad primum ens eſſentialiter includat. Ita fit, ut communis hæc ratio ordinis, ſeu relationis, non ſit quoddam peculiare accidens ab accidentibus omnibus aliis diſtinctum; ſed potius per omnia rerum genera vagetur, ac in iiſdem intrinſecus inuoluatur.

Adnotatio

Aduertendum autem ab huiuſmodi relatiuis, ut ab actione, quæ eſſentialem dicit ordinem ad effectum, alia denominari, ſic ab actione denominatur agens, undè huiuſmodi denominationes non conſtituunt peculiare aliquod prædicamentum, ſed ad illud pertinent, ad quod ſpectant ea, à quibus deſumuntur. Quamobrem relatio agentis ad effectum, & paſſum, ſpectat ad prædicamentum actionis, undè tranſcendentalis relatio dicenda; hinc paternitatis relatio nil aliud

eſt,

eſt, quam relatio actionis, hoc eſt generationis, quâ Pater dedit eſſe Filio, tanquam cauſa effectui ſuo. Sic de relatione qualibet cauſantis ad cauſatum, cùm talis ſit relatio paternitatis; non enim aliquis eſt pater alterius, niſi ex eo, quòd illum generauerit, & ob hunc generationis actum abſque omni ordine, vel reſpectu relicto ex ipſo generationis actu, velut accidentariâ formâ ſuperadditâ dicitur pater illius; quod certè conuenit cuicunque agenti; quemadmodum enim aliquis ob actionem generationis, quâ dedit eſſe effectui, dicitur pater; ut effectus dicitur filius; ſic etiam quodcunque aliud agens, puta ignis, dicitur pater effectûs producti, ut hic dicitur filius; dum enim dicimus aliquem eſſe patrem alterius, profectò nil aliud intendimus, quàm illum eſſe cauſam efficientem, à qua alius ſuum eſſe eſt conſecutus, quod cuicunque agenti accommodari poſſe perſpicuum eſt. Quod verò de relatione paternitatis, & filiationis dicimus, de relatione quoque fraternitatis, & aliis huiuſmodi intelligendum. Quemadmodum enim, cum dicimus *hic eſt pater illius*, nil aliud intendimus, niſi quòd hic generauerit illum, abſque omni ordine, vel reſpectu relicto ex ipſo generationis actu; ſic etiam cùm dicimus, *hic eſt frater illius*, nil aliud intendimus, niſi quòd ideo, circa utrumque generationis actum exercuerit.

Hinc facilè intelliges eas denominationes tantummodò relatiuas adhoc prædicamentum attinere, quæ ex duarum rerum conſortio, combinationeque deſumuntur.

SECTIO QVINTA.

De ſubiecto fundamento, ac termino Relationis.

Quid commune omnibus relationibus.

CVicunque relationi commune illud, nimirum inter duo extrema exerceri, ſiuè relatio prædicamentalis ſit, ſiue tranſcendens. Ex his porrò duobus, unum eſt, quod refertur, quodq; proprio nomine appellatur relatum, & relatiuum; appellatur etiam ſubiectum relationis, quod nō eſt intelligendum per realem receptionem, informationem, aut inhæſionem relationis in illo, cum de hoc iudicium ferendum ſit, iuxta variss opiniones de relationibus, & iuxta varias relationes; ſed intelligendum de ſubiecto, quod denominatur prædicatione relatiuâ, quodque ſubiectum denominationis appellatur. Extremum alterum è duobus prædictis, eſt id, ad quod illud aliud, nempè ſubiectum refertur, quod proprio nomine, terminus nuncupatur; & hæc communi omnium conſenſu recepta ſunt. Vtcunque explicetur relatio, ſiue dicatur forma ſuperaddita ijs, quæ referuntur; ſiue denominatio ea duorum conſortio deſumpta, ut nobis magis arridet; ſi realis fuerit, neceſſe eſt, eam inter extrema realiter diſtincta reperiri; cùm idem re ipſâ non poſſit ad ſe ipſum referri; At ſi relatio rationis fuerit, nihil obſtabit, quominus inter extrema verſetur, quæ ratione tantum inter ſe diſtinguuntur, quanuis non repugnet ab intellectu relationem effingi inter ea, quæ ſunt inter ſe realiter diſtincta. Ità quidem intellectus comminiſcitur quendam reſpectum in Creatore ad creaturam, cum tamen creator à creatura realiter diſtinguatur.

Superius dicta explicantur. Subiectũ, & terminus relationis;

Quæ verò diximus de duobus relationum extremis, longè clariùs exemplis conſtabunt. Si duo ſint ſimilia, id, quod alteri denominatur ſimile, dicitur ſubiectum, & id, cui ſimile denominatur, dicitur terminus. Non diſſimiliter ſi quis alium genuerit, per relationem paternitatis refertur ad genitũ, & ille dicitur pater, hic autem filius: ille relatum, & relatiuum, ſubiectumque relationis: hic autem terminus relationis nuncupatur.

Ex parte ſubiecti datur fundamentũ;

Ex parte autem ſubiecti, ſatis eſt exploratum, fundamentum quoque relationis aſſignari, quæ plerunque ſunt inter ſe diſtincta, quandoque verò non ità. Huiuſmodi verò fundamentum eſt id, quod eſt cauſa ſubiecto, ut referatur, ſeu id, virtute cuius ſubiecto relatio conuenit. Vel fortè meliùs, duplex ſubiectum, ſeu fundamentum relationis aſſignatur, proximum, & remotum. Proximum eſt illud, in quo immediatè relatio eſt: remotum autem, in quo mediatè tantum. Sic relatio æqualitatis, proximè eſt in quantitate, remotè autem in eiuſdem ſubiecto. Ità relatio ſimilitudinis proximè in qualitate; remotè in qualitatis ſubiecto. Quod autem proximum ſubiectum eſt, propriè fundamentum nuncupatur.

Ratio fundandi,

Præter ſubiecta iàm dicta, ſolet etiam recognoſci ratio fundandi relationem, imò etiam frequenter conditio quædam, ſinè qua relatio fundamentum non comitaretur. Rem ita explicant, in relatione paternitatis fundandi ratio, potentia eius eſt generatiua; præuia verò conditio, eſt actio generatiua eiuſdem illicò tranſiens, ſine qua relatio non ſequeretur.

Adnotatio

Obſeruandum tamen, quod initio dictum eſt, fundamentum proximum, collatum cum remoto, fundandi rationem dici conſueuiſſe; ità quidem albedo proximum fundamentum ſimilitudinis inter duos parietes albos, dicitur ratio fundandi ſimilitudinem inter illos; adhuc tamen ab iſta diſtinguitur ratio fundandi, de qua loquimur, nam illa, quæ proximum eſt fundamentum relationis, non eſt ità *quo*, quin poſſit eſſe *quod*, poteſt enim denominationem relatiuam ſuſcipere. Ità ſaoè quantitas denominatur æqualis, qualitas autem ſimilis; at ratio fundandi, de qua in præſentia ſit ſermo, eſt ità *quo*, ut nequeat eſſe *quod*, ut potentia generatiua patris, ſuſcipere non poteſt relatiuam denominationem paternitatis; & unitas, quæ eſt ratio proxima fundandi relationes æquiparantię, ęqualitatis inter duas quantitates, & ſimilitudinis inter duas qualitates, nec æqualis, nec ſimilis dici poteſt.

Hactenus dicta vera ſunt, utcũque explicetur relatio;

Quamobrem nihil refert utrum relatio ſit, poſitiua forma iis, quæ referuntur ſuperaddita: an potius ab eorundem conſortio, denominatio partim intrinſeca, partim extrinſeca, deſumpta; perpetuò namque vera ſunt hactenùs dicta; ſi enim relatio poſitiua ſit forma, ſubiectum eius remotum erit illud, cui tantùm ipſa mediatè ineſt, ut proximum, cui immediatè; at ſi denominatio tantummodò ſit modo iàm explicato, remotum ſubiectum erit, quod non niſi mediatè; proximum verò, quod immediatè denominatur, ſic de fundamento, rationeque fundandi ratiocinandum.

Clariùs explicatur relatiuorũ natura.

Quoniam verò commemorauimus rationem fundandi, conditionemque præuiam, paululùm hîc hærendum erit, ut clariùs relatiuorum natura pateſiat. Pręmittendum tamen de his præſertim ſolicitos eos eſſe debere, quibus relationes viſæ ſunt poſitiuæ formæ ſuperadditæ ijs, quæ referuntur, relationum nomine intelligendo, quæ prædicamentales dicuntur. Hi proindè, ut ſuperiùs eſt adnotatum, diſtinguunt rationem fundandi, à conditione, quanuis ab aliquibus hæc pro eodem uſurpari conſueuerint. Solent autem in exemplum afferre relationem paternitatis, in qua fundandi rationem aiunt, eſſe potentiam generatiuam, quæ ſemper remanet; ut actio generandi eſt, quæ illicò tranſit; poſt enim hanc remanet relatio, quæ tamen ſine ſubiecto remoto, & proximo, & ſine ratione fundandi eſſe non poteſt, ex quo concludunt actionem ipſam generandi, ſolùm velutì conditionem concurrere. Quia tamen aduerterunt in quibuſdam huiuſmodi conditionem non inueniri eo modo, quo inter cauſam, & effectum actio intercedit;

Ratio fundandi diſtingui ſolet à conditione,

ob

Digitized by Google

ob id in aliis relatiuis exiſtimant reperiri ſaltem conditiones indiſtinctas ab ipſis rebus; puta naturalem aliquam proprietatem, atque rationem, meritò cuius apta ſint fundare relationem; adeo ut etiam arbitrentur inter patrem, & filium præter actionem generandi, aliam quoque huiuſmodi conditionem reperiri. Hæc tamen gratis dicuntur, nullâque neceſſitate urgente, cùm non appareat huiuſmodi proprietatis neceſſitas. Vt omittam ineptè admodum huiuſmodi proprietatem, conditionem vocari, dum creditur idem re ipsâ eſſe cum fundamento.

Opinio quorundã reijcitur.

Alij ad negatiuam conditionem confugiunt, quam unitatem eſſe putant, exiſtimantes hanc eſſe rationem fundandi ſimilitudinem, æqualitatem, identitatem. In alijs verò reperiri rationem menſuræ paſſiuæ, quæ videtur eſſe ratio fundandi relationem ſcientiæ ad ſcibile, idque ab Ariſtotele didiciſſe arbitrantur.

Negatiua conditio.

5. diuin. cap. 15.

Sed cuiuſmodi ſit unitas iſta communis naturæ, iam ſuo loco fuit à nobis explicatum; in re nanque non alia eſt unitas præter res ipſas, in quibus eſt fundamentum ut concipiantur per modum unius, præſcindendo nimirum à differentijs contrahentibus; ſic enim in mente relucent indiuiſę, ita ut dicatur unum quidpiam per abſtractionem, cum alioquin re ipsâ diuiſę ſint, etiam ſecundum unitatem formalem, quam naturæ concedendam diximus, ità ut natura humana ſecundum eſſe ſuum, & ſecundum etiam ſuam unitatem formalem in Socrate, diuerſa ſit ab ea, quæ eſt in Platone; undè ſimilitudo potius unius naturę cum alia, fundamentum eſt intellectui, ut illam concipiat per modum unius; naturam verò Socratis ſimilem eſſe naturæ Platonis, nil aliud eſt, quàm in eo dari rationalem naturam, itemque in iſto, quod eſt ambos ſimiles eſſe in humana natura. Et inſolsè quoque comminiſcuntur rationem diſtinctam menſuræ paſſiuę in ſcientia, & ſenſu, fundantem relationem ad ſcibile, & ſenſibile. In re ſiquidem nil aliud recognoſcendum, quàm entitas cognitionis, in qua inuoluitur tranſcendentalis reſpectus ad obiectum, quod eam ob cauſam illius menſura dicitur, quoniam ordo ille ad obiectum eſſentialiter inuolutus in cognitione, conſtituit illam in determinata ſpecie, quod eſt eam eſſe menſuratam ab obiecto.

Reijcitur ſuperior explicandi modus.

Superuacaneum tamen eſt fundandi rationes illas, conditioneſque requirere, cùm ſat eſſe videatur, extrema poni ad relatiuam denominationem comparandam. Ita quidem poſitis duabus quantitatibus, haberi poteſt denominatio æqualitatis, ſi tamen in una tot ſint partes æquales uni certæ, quot in alia. Quicquid autem aliud effingitur, id planè commentitium, ac inane. Nec oppoſitum ſenſiſſe videtur Stagirites, cùm tantùm in commemorato loco diſtinxerit varia relationum genera, penes rationes, & habitudines varias.

Hactenus de ſubiecto, nunc de termino relationis.

Hæc de ſubiecto relationis. Supereſt terminus, qui mutuò referri dicitur ad relatiuum ſuum; ità planè filius mutuò cenſetur ad patrem referri; ſic etiam duo quanta, duo qualia mutuò ſe reſpicere perhibentur. Ex quo facilè intelliges unum, ac idem dici tum terminum, tum relatiuum; terminus quidem, prò ut aliud refertur ad ipſum: relatiuum verò quatenus etiam, & ipſum refertur ad aliud; atque ambo extrema correlatiua nuncupantur. Quod num perpetuò contingat, poſterius inquirendum, cùm ſit inquiſitione dignum, num ſemper in termino, mutua detur relatio, ità ut omnis relatio ſit mutua; an potius è relationibus, quædam ſint mutuæ, quædam verò non mutuæ.

SECTIO SEXTA.

An prædicamentalis relatio conſtituatur per eſſe in, *an verò per eſſe* ad, *an per utrumque.*

IN quouis accidentium genere, perſpicuum eſt conſiderari poſſe, tum rationem accidentis communem omnibus conſiſtentem in eo, quòd eſt ineſſe ſubiecto; tum rationem propriam uniuſcuiuſque. Hanc in cæteris accidentibus ſumendam exiſtimant penès hunc, vel illum modum afficiendi ſubiectum, ut quantitas ineſſe dicitur tanquam menſura, qualitas, velutì diſpoſitio. At rationem propriam relationis dicunt, non accipi ſecundum comparationem ad illud, in quo ineſt, ſed ſecundum comparationem ad aliquid extra, nimirum ad terminum, ad quem ſubiectum refertur. Hinc gemina illa ratio, nimirum *eſſendi in* puta in ſubiecto, communis omnibus accidentibus, & *eſſendi ad*, ſcilicet ad terminum, relationis propria.

Duo in omni accidenti ſpectari poſſe

Multa tamen hîc plerique nugantur, aſſerentes rationem *eſſendi ad*, prò ut præciſam à ratione *eſſendi in* ſecundum ſe ſpectatam, haud realem eſſe, ſed abſtrahere ab eſſe reali, & rationis. Vndè ſupponunt rationem *eſſendi ad*, vel perfectè, vel ſaltem imperfectâ præciſione, diſtingui à ratione *eſſendi in*.

Aliquorũ opinio.

Ex aduerſo alij contendunt relationem quoque ſecundum rationem *eſſendi ad*, eſſe verè realem, eſſeque re ipsâ formalem rationem, quâ conſtituitur relatio ab aliis omnibus accidentibus diſtincta; quinimò addunt rationem *eſſendi in* in *ratione eſſendi ad*, eſſentialiter inuolui, cum ipſa quoque accidentaria ſit, ac ob id eſſentialem dicant dependentiam à ſubiecto.

Aliorum ſententia.

Tametſi autem liceret nobis has difficultates negligere, cùm vigeant ſolùm apud exiſtimantes prædicamentalem relationem accidentariam eſſe formam poſitiuam inhærentem ſubiecto, quæ reſpiciat alium terminum ad extra. Non pigebit tamen hac de re pauca quædam ſubijcere; tum ad oſtendendum quid nobis dicendum videretur, ſi prædicamentalis relatio foret, qualem ipſi contendunt; tum etiam, quoniam hæc locum habere poſſunt in veris relationibus, quæ per alia vagantur prædicamenta, ſeu relationibus tranſcendentibus; tum etiam ad extremum, quia ne dum prædicamentum iſtud per denominationem ab aliis rebus conſtituitur, ſenſu iam explicato, ſed alia quoque ſuppetunt accidentium prædicamenta, non abſimili modo conſtructa; propterea noſtrum erit explicare per quid iſtud ab illis diſtinguatur, dum alioquin cùm illis in eo conueniat, ut omnia in prædicta denominatione conſiſtant.

Tractantur quædam, quę alioquin omitti poſſent in Auctoris ſententia.

Si prædicamentalis relatio foret accidentaria forma adiuncta rebus, utique conſtitueretur eſſentialiter per rationem *eſſendi ad*, veluti per propriam differentiam. Hoc planè conſonum Ariſtotelis doctrinæ, qui paſſim, & ubique rationem relatiuorum explicuit per hoc, quod eſt *eſſe ad* aliud; nec immeritò; nam relatio, ut relatio, eſt ad aliud, ità ut ſi ad aliud non ſit, nec relatio ſit.

Si prędicamentalis relatio foret poſitiua forma &c. conſtitueretur per *eſſe ad*

Et certè, cùm relatio foret quoddam genus entis, conſtitui deberet per ſuam propriam differentiam, quâ diſtingueretur ab alijs, cum quibus conueniret in communi entis ratione; quemadmodum unaquæque res alia conſtitui perhibetur; at huiuſmodi relationis differentia, nulla videretur alia, quàm ratio eſſendi ad aliud, actu quidem, & formaliter, & non aptitudine tantùm; ſiquidem relationis eſſentia formalis ordo foret, ac habitudo, & non potentia, ſiuè facultas quædam referendi; propterea cenſendum rationem illam

eſſen-

eſſendi ad aliud, differentiam eſſe, per quam relatio eſſentialiter conſtituta dicenda ſit.

Quo ſumenda eſt ratio eſſẽdi ad.

Dicebatur autem rationem illam eſſendi ad aliud ſumendam prò ut actu, non autem potentiâ eſt, hoc eſt prò ut in actu, & non in aptitudine, potentiaque conſiſtit, eo quòd relatio ſit ipſe formalis ordo, ac habitudo, non autem quaſi potentia, facultaſque referendi unum ad aliud. Nec immeritò, cùm id adeo verum ſit, ut etiam in relationibus illis, quæ aptitudinales ſunt, locum habeat; ipſa ſiquidem aptitudinalis relatio ſuum, actu, referendi munus exercet; non enim aptitudinalis dicitur, eo quòd fundamentum ſuum actu non referat, & actu relativum non denominet, ſed quoniam terminus, ad quem actu fundamentum refert, non actu, ſed aptitudine tantùm, & potentiâ eſt. Vndè eſt, ut relatio illa non actualis, ſed aptitudinalis tantummodo nuncupetur; ità quidem mobilitas denominat corpus naturâ conſtans, actu mobile, & actu refert illud, ac ordinat ad motum, non ad motum in actu, ſed in potentia tantùm.

In prædicamentali relatione, quãdo ſit forma poſitiua, duplex ratio *eſſendi in*.

Et quoniam relatio, generatim accepta pro uniuerſa relatione tranſcendenti, comprehendẽdo relationes prædicamentorum omnium, nè dum continet relationes, quæ accidentariæ ſint formæ, ſed etiam quæ ſint veræ ſubſtantiæ; ità ſanè materia refertur ad formam, forma viciſſim ad materiam, & unio refertur ad utramque, & cognitio refertur ad obiectum, & ità de aliis, ita ut in fundamento relationis, quæ foret accidens alia eſſet ratio fundamenti, & alia ſubiecti; propterea fit, ut in ea duæ habitudines *eſſendi in* ſint diſtinguendæ, una quidem ad fundamentum, ſub ratione ſubiecti, quatenus eſt accidens, quę propriè inhærentia nuncupatur; & alia ad fundamentum formaliter ſub ratione fundamenti, prò ut relatio eſt. Quod conijcere licet ex eo quòd relatio diuina includit rationem eſſendi in, velut in fundamento, non tamen in ſubiecto, cum accidens non ſit; & aliæ ſint relationes commemoratę, ut paulò antea explicuimus, quæ ſunt verę ſubſtantię, ut relatio materię ad formam &c. at verò in relationibus, quę ſint accidentarię formę, ratio *eſſendi in* relationem conſtituit, non minus eſſentialiter, quàm ratio *eſſendi ad*, ne dum ut generica, ſed ut ſpecifica, quod ex dictis notum eſſe cuiq; poteſt. Si nanq; *eſſe in* accipiatur prò ratione *eſſendi in*, velut in ſubiecto, concurrit ad conſtitutionem relationis prædicamentalis, veluti generica ratio, quoniam ſic, vel eſt ipſa accidentia ratio communis ad abſolutum, & reſpectivum; vel ſaltem eam nobis circumſcribit; at eadem accepta prò ratione *eſſendi in*, veluti in fundamento, hoc ſanè modo concurrit ad conſtitutionem relationis, veluti ratio ſpecifica non minus, quàm *eſſe ad*. Primò quidem eo quòd eadem ſunt principia conſtituendi, & diſtinguendi; relationes autem diſtinguuntur etiam penes fundamenta; ergò ratio *eſſendi in* conſtituit relationem pariter, ut relationem; Secundò quoniam relatio habitudo quędam eſt inter duo extrema, ęque proindè petit eſſentialiter fundari, ac terminari; Tertiò non minus repugnat relationem eſſe ſine fundamento, quam ſine termino; ſi itaque ratio *eſſendi ad*, eſt eſſentialis relationi, ut relationi, etiam & *ratio eſſendi in*, eſſentialis erit; Quartò tandem ad relationem conſtituendam in ſuo eſſe proprio, nè dum terminus, ſed etiam fundamentum requiritur; ergò utraque ratio ad conſtitutionem relationis concurrit.

Quid contrariæ ſententię fautores deceperit.

Contrariæ ſententię fautores illud in errorem adduxit, quoniam non aduerterunt geminam eſſe rationem *eſſendi in*, ſcilicet, & in ſubiecto, & in fundamento; illa quidem uniuersè conuenit omnibus accidentibus, cum unumquodque ipſorum poſtulet ineſſe ſubiecto, undè ad relationis conſtitutionem, veluti generica, communiſque ratio concurrit, in qua ſcilicet relatio cum cęteris accidentibus conuenit. At ratio altera, nimirum *eſſendi in*, veluti in fundamento, precisè conuenit relationi, prò ut ab omnibus aliis diſtinguitur; ut non immeritò fuerit à nobis dictum, eam competere relationi, ut propriam differentiam, ſpecificamque rationem non minus, quàm *eſſe ad*. Hoc autem non ſic intelligendum, quaſi gemina ſit differentia, quarum una ſit ratio *eſſendi in*, alia *eſſendi ad*, ſed una potius, & adæquata per *eſſe in*, & *eſſe ad* circumſcribatur conſtituens genus relationum in eſſe ſuo; cum ratio *eſſendi ad aliud* in relatione re ipsâ nil aliud ſit, quàm certus, peculiariſque modus afficiendi ſubiectum ſuum, ſcilicet referendo, ac ordinando illud ad aliud. Hoc igitur modo in relationibus quæ forent accidentariæ formæ, ratio *eſſendi ad* eas conſtitueret ſimul cum ratione *eſſendi in*, nimirum in ſubiecto per modum inhærentis, quæ eſt ratio eſſentialis communis omnibus accidentibus, nempe veluti ratio generica, cum ſpecifica; ſed ratio *eſſendi in fundamento* cum ratione *eſſendi ad terminum*, differentiam unam conſtitueret propriam relationis.

Et uniuersè loquendo, nimirum generatim ſumptâ relatione, prout etiam tranſcendentes, & ſubſtantiales complectitur, ratio *eſſendi ad*, conſtituit relationem ſimul cum ratione entis generatim accepta, præſcindendo à ratione accidentaria *eſſendi in* ſubiecto per modum inhærentis, & per modum identitatis eſſentialis, ità ut uniuersè conſtituatur relatio, veluti per differentiam eſſentialem, per rationem *eſſendi ad* cum ratione *eſſendi in* fundamento quod perindè eſt, ac dicere relationem uniuersè ſumptam eſſe quidem eſſentialiter ordinem unius extremi ad aliud.

Hoc adeo euidens, ut via probatione videatur indigere; nam etiam in relatiuis tranſcendentalibus verè dicimus reſpectum inueniri; ſic in materia reſpectu formæ, & viciſſim in forma reſpectu materiæ; ſic in actu vitali, & in aliis huiuſmodi: non utique per modum formę accidentariæ in ipſis inhærentis, ſed per modum formalis rationis in iiſdem eſſentialiter inuolutæ, ità ut utraque ratio, & *ad*, & *in* ad omnem relationem concurrat; ad relationem prædicamentalem, veluti formam accidentariam, modo ſuperiùs explicato, & ad tranſcendentalem, ut nuper dicebamus. Superius dicta probantur.

Difficultas.

Videtur tamen difficultas in eo poſita, quòd Philoſophus definierit relationem per *eſſe ad*, non autem per *eſſe in*, undè videtur deduci, hactenus tradita, minimè eſſe Philoſophi doctrinæ conſentanea. Sed ibi Philoſophus ità locutus, quoniam id ſolùm de relationibus duxit operæ pretium explicare, quod Veteribus non innotuerat; nimirum *eſſe ad aliud*; nam relationem in alio eſſe, neminem præteribat. Vt omittam *eſſe in alio*, ſic perſpicuè conſtare de relatione, ut id commemorare opus non ſit. Manifeſtum eſt autem; Nanque relatio eſt ordo ad aliud, quòd ordo ſit alicuius ad aliud. Vndè præſefert rationem eſſendi in alio, quam propterea commemorare ſuperuacaneum eſt. Vlterius ineptè videtur à nobis antea dictum, rationem utramque eſſendi ſcilicet *in*, & *ad* concurrere ad conſtitutionẽ relationis; Hoc enim admiſſo ſtatim infertur relationem eſſe quoddam ens per accidens. Tunc enim iſtud contingit, quando duo conſpirauit ad conſtitutionem alicuius itaut unum eorum non ſit per ſe actus, aliud autem per ſe potentia; quemadmodum duæ illæ rationes eſſent nempe ratio *eſſendi in*, ut in fundamento, & ratio *eſſendi ad* tanquam ad terminum; ſunt enim habitudines, quarum una non reſpicit Solutio.

aliam,

aſiam, ut actus potentiam, aut viciſſim; Sed penitus diſparatæ ſunt. Inſulse tamen arguitur; non enim in relatione gemina eſt habitudo ad fundamentum una, altera autem ad terminum; ſed potius relatio una ſimplex eſt habitudo, quæ vt fundata eſt in fundamento, & terminata ad terminum; ità ei æquè eſſentiale eſt fundari ac terminari.

Difficultas.

Saltem quiſpiam exiſtimabit in eo nos eſſe deceptos, quòd enunciauerimus utramque rationem æquè relationi eſſentialem eſſe; nam *eſſe ad* prius naturâ conuenit relationi, velut illam conſtituens in eſſe eſſentiali, & *eſſe in* poſteriùs naturâ, veluti paſſio concomitans; Quotieſcunque enim quidpiam commune diuiditur per duas differentias, pro quocunque ſigno una conſtituit ſpeciem, etiam & alia conſtituit. At verò ens diuiditur per abſolutum, & reſpectivum cùm hæc duo immediatè aduerſentur in diuiſione entis, eiuſque totam naturam ex hauriunt, ergo pro eodem ſigno, in quo abſolutum eſt ad ſe, in eodem reſpectivum eſt ad aliud; verumenimverò abſolutum naturâ prius eſt ad ſe, quàm inſit alteri, propterea reſpectivum prius erit naturâ ad aliud, quàm in alio.

Solutio.

Sed falſum, quod dicebatur, nempè ens diuidi per abſolutum, & reſpectivum; ſi nanque reſpicias ens, quod in decem diſtribuitur categorias, primò diuiditur in ens, quod eſt in ſe, & id, quod eſt in alio; quod autem in alio eſt, diuiditur in abſolutum, & relatum; vel ſi mauis in id, quod habet eſſe ad ſe, & quod habet eſſe ad aliud; deindè etiam inficiandum, & illud, nempe abſolutum prius naturâ eſſe ad ſe, quàm inſit alteri; eſſe enim in alio, radicitùs accepto in accidente abſoluto præcedit eſſe ad ſe, quemadmodum etiam in accidente reſpectiuo illud idem eſſe in alio, naturâ præcedit ipſum eſſe ad aliud, omnis enim communis ratio, hoc præceſſionis genere minus communem antecedit. Vt prætercam difficultatem eſſe de eſſe in alio, velut in ſubiecto, cum tamen hic ſermo ſit de eſſe in alio, velut in fundamento. Neque putes relationis conceptum, pro ut dicit *eſſe ad* realem dici non poſſe, eo quòd relationi rationis quoque conueniat; nàm huic, quemadmodum conuenit ratio entis, ſic & *ratio ad*; utraque igitur æquiuocè. Relatio igitur, prout foret vera, & realis forma conſtitueretur eſſentialiter per rationem eſſendi ad aliud, quemadmodum per eſſe in alio, veluti per differentiam propriam, quâ ab aliis entibus diſtingueretur.

Ratio eſſendi ad aliud realis eſt, unde non dicit quidpiam præciſum ab eſse reali, & eſse rationis.

Deindè prò comperto illud habendum, videlicet rationem eſſendi ad aliud verè, ac propriè realem eſſe, perperamque dici ab eſſe realis, & rationis quidpiam eſſe præciſum.

Prima ratio ad id ſuadendũ.

Hoc inde mihi fit perſuaſum, quoniam generatim differentiæ per quas contrahitur ens reale ad varia diuerſaque genera, veræ ſunt, & eſſentialiter reales. Quemadmodum etiam, & differentiæ, per quas contrahitur accidens ad varia genera omnes certè reales ſunt; hoc igitur dicendum etiam de differentia, per quam contrahitur accidens ad hanc ſpeciem accidentis.

Secunda ratio.

Accedit, & illud, quòd relatio, ne dum reale quidpiam eſſet, quatenus inuolueret rationem entis, & rationem accidentis, ſed etiam prout relatio eſſet; re ipſâ enim per relationem illam unum extremum referetur ad aliud, non minus ac extremum ipſum haberet re ipſâ rationem fundandi relationem, nimirum quantitatem, qualitatem &c. non igitur tantùm ratio entis, & accidentis, ſeu ratio eſſendi, & ratio eſſendi in, ſed etiam ratio eſſendi ad, qua conſtituitur relatio, dicenda realis eſt.

Confirmatio.

Confirmatur autem eo nomine, quòd ut ſuperiùs fuit animaduerſum, non gemina eſt habitudo in relatione, una quidem ad fundamentum, altera verò ad terminum, ſed eadem ſimplex eſt fundata in fundamento, ac terminata ad terminum, è quibus utraque illi eſſentialis eſt; ut igitur fundari reale quid eſt, ità etiam terminari, utraque igitur ratio realis eſt. Quòd ſi ratio *eſſendi in*, quæ conuenit ipſi, ut relationi, dici realis debet, ratio etiam eſſendi in ſubiecto, quæ conuenit illi, ut accidenti, realis eſſe debebit, illa enim ea rei natura hanc præſuponit.

Ratio eſſendi ad nequit præſcindi à ratione eſſendi in &c. Præcipua probatio.

Hæc autem ratio eſſendi ad, quâ conſtituitur relatio, ſi fuerit accepta, veluti propria relationibus accidentarijs, nullo modo ſic abſtrahi præſcindique à ratione eſſendi in alio, poterit, quin in ſuo conceptu eam non inuoluat. Ratio enim hæc eſſendi ad aliud, ſi ſumatur ut propria relationibus accidentarijs, ea hoc illis eſt propria, quòd nimirum ſit reſpectus, uni quidem inhærens in ordine ad aliud; ratio itaque eſſendi ad, ſic accepta, dicit omnino eſſentialiter eſſe in ſubiecto, cùm inhærentia illa ſit propria accidentis ratio, ac ob id non poterit à ratione in, perfectè præſcindi.

Confirmatio.

Quod ex eo confirmatur, quoniam ratio *eſſendi in, & ad* non eſt gemina differentia, ſed unica, & adæquata nobis circumſcribens id, quo conſtituitur genus relationum in eſſe ſuo, quoniam ratio eſſendi ad aliud in relatione, nil aliud, quàm certus, peculiariſque modus mediante ratione fundandi, peculiaris inquam modus afficiendi realiter ſubiectum ſuum, nempè referendo, & ordinando illud ad aliud.

Superior doctrina magis declaratur.

Non inficiandum tamen rationem *eſſendi ad* tàm amplè, tàmque uniuersè uſurpari poſſe, ut communis ſit tàm ſubſtãtialibus, quàm accidentariis relationibus generatim, ità ut abſtrahatur à ratione eſſendi in alio accidentario modo, non ſimpliciter tamen à ratione eſſendi in ſuo relatiuo. Extant enim relationes ſubſtantialis naturæ, quibus conuenit ratio eſſendi per ſe, non autem in alio per modum accidentis; ità fit, ut ſumi poſſit *eſſe ad* uniuersè, prò ut etiam his relationibus conuenit, quem in modum non includit tale *eſſe in*, ſed præſcindit tàm ab *eſſe in*, quàm ab *eſſe per ſe*, non ſecus ac ratio entis abſoluti, pro ut communis ad ſubſtantiam, & accidens, ea nanque nec determinatè dicit eſſe per ſe, nec eſſe in alio, ſed ab utroque præſcindit, & abſtrahit. Si tamen accipi debet hæc entis abſoluti ratio, quæ ſit accidentis differentia propria, includit penitus illud eſſe in alio, & ab eo præſcindi minimè poterit.

Comprobantur ſuperius dicta.

Rectè tamen dictum fuit non præſcindere ſimpliciter à ratione eſſendi in ſuo relatiuo, rationem ipſam eſſendi ad aliud; hæc enim quamuis generatim adeo fuerit accepta, quemadmodum nuper dictum fuit, non propterea concipi ea poteſt, niſi ratio quædam ordinis, ac habitudinis unius ad aliud; hoc tamen importat relationem in ſuo eſſe relatiuo, non quidem determinatè per modum accidentariæ inhæſionis; ſed, vel hunc in modum, vèl tànquàm eſſentiale quidpiam ei, quod refertur, undè hæc ratio *eſſendi in* hoc modo ſi uniuersè fuerit accepta, prò ut communis eſt utrique rationi *eſſendi in alio* inuoluetur penitus in ratione *eſſendi ad*, ità ut hæc quantumuis amplè fuerit accepta, abſtrahi non poſſit ab illa ratione *eſſendi in* relatiuo ſuo.

Si relatio dicatur cõſiſtere in denominatione partim extrinſeca &c. quid aſſerendum

At ſi relatio dicatur conſiſtere iuxta veriorem Philoſophandi modum in denominatione quadam deſumpta à duobus extremis, dicenda planè conſtitui per concomitantiam, atque connotationem alterius extremi, ad quod aliud denominatur referri.

Hoc adeo veritati conſonum, ut nihil magis. Si nanque ſpectetur hoc album ſecundum ſe, tunc profe-

Ratione probatur aſſertio.

ctò quid abſolutum dicendum eſt; dum illi aliud album tanquam extremum alterum adnectitur; huic illud dicetur ſimile, quatenus illud dici poteſt album, & iſtud album, cum nihil aliud ſit unum in albedine alteri ſimile eſſe, niſi quòd utrunque ſit album.

Confirmatio.

Neque putes aliud quidpiam importari, dum dicimus unum alteri eſſe ſimile in albedine, ac dum dicimus utrumque album eſſe. Sola enim differentia, quòd priori modo extremum unum primò dicimus, & ex modo illud ſignificandi connotamus aliud: at ſecundo modo utrumque æquè primò innuimus, æquè primò ſignificamus. Et in hac etiam denominatione, proindeque relatione ſic explicatâ utraque illa ratio *eſſendi in*, & *eſſendi ad*, quodámodo cadere dici poteſt; nàm ſi denominatio hęc ſit à duobus extremis deſumpta, quorum unum dicitur primariò tale, aliud autem ſecundariò, veluti connotatum; id profectò, quod primariò tale dicitur, ſic ſe habebit, ut in eo dicenda ſit eſſe denominatio, aliud autem, ad id quod ipſa eſt denominatio. Et aſſerendum omnino categoriam hanc non alio modo conſtitui, quàm ex huiuſmodi denominationibus iam explicatis.

Pręſens categoria ab alijs adhuc etſi in denominationibus extrinſecis conſiſtentibus diſtinguitur.

Et quamuis aliæ categoriæ ſint, quæ in quibuſdam extrinſecis denominationibus conſiſtunt; adhuc tamen illa, de qua ſit ſermo, quæque ad hoc pertinet genus, ab alijs differt, atque ſecernitur.

Non videbitur ratio eſſendi ad, ſecundum ſe realis; ſed ab ea, quæ realis, & quę rationis eſt, abſtrahens; nam ratio eſſendi ad, communis eſt, tàm relationibus rationis, quàm realibus; realeſq; tantùm per rationem in, ab ijs, quæ ſunt rationis, diſcriminantur; undè conſequens ſit, ut ratio eſſendi ad, abſtrahat ab ea quæ eſt realis, & ea, quæ eſt rationis, ſolùm exiſtente reali eâ, quæ eſt *ratio in*, nimirum in relationibus realibus, velut earum propria. At non inficiandum *rationem ad*, iuxta communem illam uſurpationem accipi, atque hunc in modum æquiuocè dici, & nomine tantum de ratione *eſſendi ad* rationis. Hoc enim cogitandum ſe habere, non ſecus, ac ſe habet ens reſpectu entis realis, & rationis; hæc enim, ut nomine tantùm conueniunt: ità non participant rationem quandam, quæ ſit utrique communis; enti enim reali, & rationis, nihil commune uniuocum. Ità pariter de illa ratione eſſendi ad, hæc enim nequit eſſe communis uniuocè ei, quæ eſt rationis, & realis, ſed nomine tantùm utrique communis eſt. Vndè in relatione reali *ratio ad*, realis eſt, propterea *ratio ad*, non ad eum modum pręſcindit, ut nonnulli contendunt ab ea, quę eſt realis, & ea quæ eſt rationis; hoc tamen admiſſo in relationibus realibus, non ſolum *ratio in*, ſed etiam *ratio ad*, intrinſecis determinatur, ut verè realis ſit: proindèque, ne dùm per *rationem* in, ſed præcipuè *per rationem ad* relationes reales à rationis relationibus ſecernuntur. Vt prætercam *rationem etiam in*, hanc, eandem pati difficultatem, quoniam nomen iſtud accipi poteſt ad ſignificandam non ſolum *rationem in*, realem, ſed etiam *rationis*.

Prima obiectio.

Sed hunc in modum obiiciunt. Relatio ideò reale eſt ens, quoniam re ipſà eſt in ſubiecto, quod refert, quo pacto dicit rationem *in* hæc enim in illa eſſentialiter inuoluitur; ratio tamen *ad* à ratione in præſcindit; ob id ratio *ad* determinatè realis non erit, ſed ab eſſe reali, & rationis præſcindet. Quo autem pacto huic ſit occurrendum difficultati, ex nuper traditis liquet.

Solutio ex dictis petenda.

Secunda obiectio.

Deindè ſi ratio eſſendi *ad* non perfectè pręſcindit ab eſſe *in* non videtur dici poſſe relationem conſtitui ex hac duplici ratione, cum uniuſcuiuſque rei methaphyſica compoſitio inter partes componentes pręciſionem illam requirat. At aduertendum contrariæ ſententiæ fautores in eo deceptos, quòd arbitrentur ad conſtitutionem omnem metaphyſicam præciſionem perfectam requiri; tameſi enim hæc plerumque interueniat, non raró tamen abeſt, cum ſcilicet conſtitutio non fuerit per modum compoſitionis, ſed potius expreſſionis conceptuum intellectùs.

Solutio.

Tertia obiectio, quæ eſt aduerſus poſtremo loco dicta.

Sed aduerſus poſtremo loco dicta illud occurrit, quod ſi relatio ad eum modum, intrinſecùs nimirum conſtitueretur, ſcilicet per connotationem, & velut incluſionem alterius extremi, foret aggregatum quoddam per accidens; ob id, vel non reponendum inter prædicamenta, vel ſaltem non ſeiungendum ab ijs, in quarum combinatione, aggregationeue dicitur conſiſtere. Vltrò concedendum relationem iſtam haud eſſe quandam accidentariam formam rebus aduenientem relatis, undè non conſtituendam inter vera genera, ac ſpecies accidentis propriè ſumptas. Permittendum tamen illam inter prędicamenta connumerari, cum ex iis quędam ſint, quæ in denominationibus conſideratione digna conſiſtant.

Solutio.

SECTIO SEPTIMA.

Conſideratur Relatio ex parte ſubiecti, ſeù fundamenti.

Tractandorum ratio.

CVm relatio, de qua in præſentia ſit ſermo ex duplici ratione conſtet, nimirum *in*, & *ad*, & merito prioris ſubiectum, ſeù fundamentum, beneficio poſterioris terminum importet; ad introſpiciendam eius naturam, oportet utrumque ſcilicet ſubiectum, & terminum perpendere, & primò quidem ſubiectum.

An ſubiectum relationis debeat eſſe ens reale, illudq; finitum.

Occurrit autem initio querendum, an relationis ſubiectum debeat eſſe ens reale, illudque finitum.

Idoneum prædicamentalis relationis ſubiectum non eſſe niſi ens reale finitum.

Nobis autem eorum conſilium arridet, quibus eſt viſum idoneum relationis prædicamentalis ſubiectum non eſſe, niſi ens reale, & finitum. Id porrò in hanc me duxit ſententiam, quoniam relatio, de qua ſit ſermo, ſi reale dicatur accidens, illudque poſitivum, non poterit in non ente recipi, fundarique; cùm non ens nequeat eſſe aptum realis entis ſubiectum, ac fulcimentum. Accedit, quòd ſi relatio ſuum eſſe reale à fundamento, velut ab efficiente cauſa recognoſcit: neceſſe eſt ſubiectum, ac fundamentum reale quidpiam eſſe, quoniam à non ente, nequit ens poſitivum effici.

Prima ratio. Secunda ratio. Difficultas.

Hic tamen difficultas inſignis occurrit, eo quòd communi Peripateticorum conſenſione, priuatio poteſt fundare, eſſeque ſubiectum relationis principij generationis rerum naturalium. De his porrò nonnulli hoc modo philoſophantur. Tres aiunt ad realem relationem requiri conditiones. Prima quarum, quòd extrema eius realia ſint, ità ut in ratione fundandi, terminandique ab intellectu non pendeant. Secunda, quòd ſint realiter diſtincta, quoniam idem ad ſe ipſum realiter referri non poteſt. Tertia tandem, quòd ab extremorum oriatur natura, & non per actum intellectùs comparantis unum ad aliud. Inquiunt igitur, ſi relatio realis accipiatur, non tam ſtricta ſignificatione, ità ut illas tres conditiones requirat, ſed ut ſecernitur à relatione rationis efficta per actum intellectus, & eatenus realis non dicatur, quatenus non omnes habet illas conditiones, ſed una, vel altera ei deſit; utique poterit realis relatio hoc ſenſu in non ente ad ens fundari; & hunc in modum dici poterit priuatio fundare relationem realem principij in ordine ad generationem, concedique poterit relationes reales etiam non entibus conuenire; non ità ut huiuſmodi relationes entia realia ſint poſitiua, quoniam verum,

ac

ac reale accidens, nequit in non ente, vel ut in ſubiecto recipi; ſed reales dicantur, eo ſenſu, quo tenebras, & cæcitatem reales negationes conſueuimus appellare, quatenus dantur nullo cogitante intellectu; priuatio autem ſuo modo ad generationem per modum principij concurrit.

Solutio ſuperioris difficultatis.

In his tamen aliâ via incedendum. Præſtat enim dicere priuationem ſolùm concurrere, tanquam id, unde mutationis denominatio aduenit naturali generationi, quæ procul dubio, ut mutatio eſt, ſupponit materiam prius tempore priuatam forma, penes quam mutatio contingit. Hoc autem, ut accidit naturali generationi, quæ tantùm expoſcit, ut ab agente fiat naturali, ſubiecto præbente concurſum ſuum; ita mutationis denominatio eidem accidit, & quidem extrinſecùs adueniens, quippè quæ non deſumitur à quapiam intrinſeca ratione generationis, ſed à ſubiecta materia præeunte, quæ ſit deſtituta forma. Ita fit, ut ineptè admodum ei ratio principij per ſe in ordine ad eſſe, naturamque generationis dicatur, quamuis dici poſſit principium in ordine ad extrinſecam denominationem mutationis. Condonandum tamen aliquid Stagiritę dicenti generationem, ut mutationem, pro uno ex ſuis principijs priuationem recognoſcere, propterea quòd arbitrabatur ex æternitate mundum extitiſſe, ac proindè naturalem generationem nunquam poſſe contingere non præeunte ſubiecto. Vnde cùm naturalis generatio, ſuaptè id natura requireret, ob id etiam par erat, ut ipſe ad generationem, pro ut induit mutationis naturam, ſiue pro ut mutatio dicitur, priuationem adſciſceret, utpotè id, ad quod illa neceſſariam conſecutionem habet, atque adeo, ut per ſe principium eiuſdem.

Adnotatio

Cæterùm aduertendum res omnes, atque adeo prædicamentales relationes in duplici ſtatu ſpectari poſſe, nempè poſſibilitatis, vel actualis exiſtentię: licet in præſentia relationes prædictæ ſumantur, pro ut ſunt in actuali exiſtentię ſtatu. Cum igitur aliquando Philoſophus inter prædicamentales relationes, enumeret relationem calefactiui, ad calefactibile; & eius, quod fecit, ad id, quod factum eſt; & eius, quod eſt facturum ad id, quod faciendum eſt; non ſubindè concludas relationem realem fundari etiam in non ente; propterea quòd ens, reale non ideo dicitur, quia actu exiſtat, ſed quoniam ei non repugnat exiſtere; adhuc igitur, quod actu non eſt, poteſt tamen eſſe, ens reale dicitur, quod ſubiectum poteſt eſſe relationis, non, quæ actu, eſt, ſed cui non repugnat eſſe. Vnde hac in re ita philoſophandum, quòd qualis eſt relationis ſtatus, talis quoque ſit ſtatus extremorum. Si igitur relatio non ſit, poſſit tamen eſſe, requiret extrema, ut actu non ſint, ipſis tamen eſſe non repugnet. At ſi actu relatio ſit, extrema itidem actu eſſe debeant. Non diſſimulandum tamen, commemoratas illas relationes calefactiui ad calefactibile &c. non tàm prædicamentales, quàm traſcendentales eſſe, de quibus non eodem modo, ac de prædicamentalibus ſentiendum. Vnde fatendum omninò res etiam non exiſtentes, quinimò, & non entia, relatiuam denominationem ſubire poſſe, quod per quaſdam reales formas contingit, denominatione tamen extrinſeca. Ita quidem finalis cauſa, quamuis non ſit quidem exiſtens, denominatur cauſans effectum, & negatio denominatur per modum obiecti cognitionem terminantis & id genus alia. Id porrò indè oritur, quoniam hæ ſunt denominationes extrinſecæ prodeuntes à formis non exiſtentibus in re denominata, ſed alibi. Huiuſmodi autem denominationes cenſendæ non ſunt ad hanc pertinere categoriam, ſed potius ad illam, ad quam ea pertinet forma, dicunturque relationes tranſcendentales, ut ſuperiùs mouuimus.

Quomodo priuatio denominari poſſet principium.

Hac utiq; ratione priuatio, ſi per ſe principium ſtatuenda foret generationis, quatenus hæc mutationis induit naturam, denominari poſſet principium, quamuis non ſit ens poſitiuum; quia non ſic denominaretur per formam in ſe receptam, ſed quoniam ad ipſam terminaretur tranſcendentalis reſpectiua, quem generatio tanquam mutatio quidem inuolueret.

Subiectū relationis prædicamētalis debet eſſe finitum, ac limitatū. Ratione ſuadetur.

Finitum, ac limitatum relationis prædicamentalis debere ſubiectum eſſe, perſpicuum eſt. Quoniam ens infinitum, perfectum ſimpliciter eſt, itemque neceſſarium: ex perfecta enim ſimplicitate illius prouenit, ut nihil in eo ſit, quod non ſit ipſum; unde realis relatio, velut accidentaria forma, nequit ei nouiter in tempore aduenire, ſiquidem cum eo compoſitionem faceret, quòd ſummę quidem eiuſdem aduerſatur ſimplicitati. Ita profectò Deo Optimo Maximo, utpote infinitè perfecto, relatio omnis ad creaturas deneganda eſt. Nec etiam ex æternitate hoc ei poteſt accommodari, cùm ex perfecta neceſſitate id ei omninò repugnet; perfecta ſiquidem eius neceſſitas eſt, ex ſe eſſe talem, ut varietatem ſubire non poſſit, quacunque data, ſiue poſſibili, ſiue impoſſibili quidem hypotheſi circa aliud à ſe, quoniam alia non ſunt prima, ac per ſe neceſſaria; unde conſequens eſt, ut in eo nulla poſſit admitti realitas, nec ex æternitate, nec in tempore, quæ neceſſariò coexigat aliud à ſe; enim neceſſariò coexigens illam, aliud à Deo, non foret in illo, coexacto non exiſtente, ac proindè quidpiam perfectè idem cum Deo non eſſet, aliquo alio non exiſtente, quod ſcilicet non eſt neceſſarium ex ſe, realis autem relatio neceſſariò coexigit terminum ad eſſe ſuum; quamobrem in Deo eius remanente neceſſitate illeſa, nequit realis relatio conſtitui ad aliud, quod ſit ab ipſo diſtinctum.

Quomodo Deus denominetur creator, dominus &c.

Nec difficile eſt intellectu, qua ratione Deus ſit re ipſa Creator, itemq; dominus, atque etiam diſtinctus à creatura, quamuis, in eo nulla ſit relatio. Creatoris ad creaturam, domini ad ſeruum, atque diſtincti, ab eo, à quo diſtinguitur. Ipſe ſiquidem dicitur realiter Creator, dominus &c. non intrinſecus, & per modum ſubiecti, ſed extrinſecus, & per modum termini, quatenus re ipſa terminat paſſiuam creationem in creatura exiſtentem; unde propoſitio illa Deus eſt realiter Creator, admittenda quidem, ſi particula illa *realiter* determinet inhærentiam, videlicet totam propoſitionem, non autem ſi determinet inhærens, extremum prædicatum ſcilicet propoſitionis.

Prima difficultas.

Quòd ſi quiſpiam turbetur, eo nomine, quòd, ut iſtæ denominationes reperiuntur in Deo relatiuæ quidem ſine formis relatiuis ſuperadditis; non abſimili modo eſſe poterunt in creaturis abſque omni forma relatiua ſuperaddita. Res tamen longè aliter ſe habet. Cogitandum enim relatiuam denominationem non neceſſariò fieri debere per receptionem formæ relatiuæ, ſed vel ita, vel per terminationem realem ipſius. Priori modo contingit, quando ſubiectum eſt formæ capax; tunc enim ab eo, velut efficiente, alio extremo poſito, relatio pullulat, à qua intrinſecus denominatur relatum. Ita quidem in rebus creatis, quibus ineſſe poſſunt accidentarię formę relatiuę, denominationes comparantur. Non ſic autem in primo ente, in quo hę denominationes habentur per ſolam realem terminationem, adeout illud extrinſecus, relatiuam hanc denominationem, reſpectum ſcilicet, tantummodò rei creatæ terminando, obtineat.

Solutio.

Secunda difficultas

Si quis verò urgeat dicendo ab oppoſitis relationibus, oppoſitas denominationes oriri, nec eandem haberi poſſe; atqui creatio quidem actiua, & creatio paſ-

ſiua, ſunt relationes oppoſitæ; propterea conſequens eſt, ut oppoſitas denominationes relatiuas tribuant; proindèque denominatio Creatoris non à relatione, quæ creationis paſſiuæ, ſed ab ea, quæ illi opponitur in

Solutio. Deo, ſeù primo ente haberi debet. Hoc tamen nullius momenti; tametſi enim relationes oppoſitæ præbeant denominationes oppoſitas intrinſecus afficiendo ſubiectum; nullum tamen incommodum, eandem omninò relationem, denominationem unam præbere ſubiecto, cui inhæret, intrinſecus, illud afficiendo: oppoſitam verò termino extrinſecus, quatenus ad ipſum terminatur. Ità planè perſpectum eſt, viſionem geminam denominationem tribuere; oculo enim, cui inhæret videntis intrinſecam denominationem præbet; parieti viſo, denominationem extrinſecam tribuit.

Tertia difficultas. Solutio. Neque perturbet, quòd Deus denominetur realiter creator. Non enim id contingit, quoniam realiter ad creaturas referatur, ſed quoniam hæ referuntur ad ipſum; quemadmodum ſcibile dicitur ſcientiâ ſcibile, non quoniam ipſum referatur ad ſcientiam, ſed propterea quòd ſcientia refertur ad ipſum. Et quamuis Deus denominetur per relationem exiſtentem in creatura; non ob id ipſe, creatura dicendus: nàm id planè contingeret, ſi Deus denominaretur ad eum modum, quo creatura; ſecus tamen ſe res habet; cratura enim intrinſecus, Deus autem extrinſecùs denominatur, ut paulò ſuperiùs adnotatum fuit.

Quarta difficultas 5. Diu. cap. 15. Quòd ſi dicas relationes, quæ fundantur in actione, & paſſione, quæque ſecundi modi relatiuorum appellantur, reales ſunt, & mutuæ; huiuſmodi porrò ſunt relationes Dei ad creaturam, veluti cauſæ ad effectum. Ne dum igitur ex parte creaturæ, ſed etiam ex parte Dei huiuſmodi relationes agnoſci debent.

Solutio. Occurrendum, vel negando relationes Dei ad creaturam, ad ſecundum relatiuorum modum pertinere, cùm potius ad tertium ſpectent, ubi uniuerſè relationes non mutuæ collocantur. Vel dicendum non ſemper relationes ſecundi modi mutuas eſſe, cùm, quę ad tertium modum pertinent, mutuæ perpetuò ſint.

Eſt autem difficultas non leuis de aliis quibuſdam denominationibus, nimirum omnipotentis, omniſcientis, quę videntur deſumptæ à formis relatiuis; nam re ipsâ Deus denominatur omnipotens, omniſciens, quę in Deo ſunt, velut attributa dicentia perfectionem ſimpliciter; hæc tamen præſeferunt reſpectum potentiæ in efficiendo, & in ſciendo ad creaturam, quæ effici, cognoſciq; poſſit; non enim licet concipere Deum omnipotentem, abſque creatura poſſibili, & creaturis repugnantibus, Deus utique dici non poſſet omnipotens, quoniam nihil poſſet producere; fatendum igitur videtur, tranſcendentales huiuſmodi relationes in Deo eſſe conſtituendas.

Quid reuera ſentiendum de prædictis. Re tamen verâ de his ita ſentiendum, nempè, quod huiuſmodi perfectiones gemino modo ſpectari poſſunt. Primò, pro ut fundamentum important, quo pacto ſunt perfectiones abſolutæ denominantes Deum fundamentaliter, ut aiunt, omnipotentem, & omniſcientem. Alio verò modo ſumi poſſunt formaliter, quo pacto ſuperaddunt reſpectum rationis, quamobrem implicantibus creaturis, Deus adhuc diceretur omnipotens, propter abſolutam perfectionem, quam in ipſo omnipotentia præfefert, aptam fundare reſpectum rationis ad creaturas, ſi poſſibiles forent. Vnde ſi creatura foret impoſſibilis, Deus adhuc eſſet omnipotens, quantum ad intrinſecam perfectionem, & productricem virtutem ipſius; repugnantia enim creaturæ non ex Deo, ſed ex ipſa creatura proueniret; quamobrem ſi Deus non poſſet exire in actum operandi circa ipſam, id non ex eo orietur, quoniam Deo actiua deeſſet potentia ad creaturam producendam, ſed quoniam creaturæ, paſſiua deeſſet potentia ad produci.

Difficultas. Neq; eſt, cur quis dicat. Omnipotentia in ſe ſpectata, virtus quadam actiua eſt: ergo cùm non ſit actiua ſui, erit alicuius alterius à ſe diſtincti; ergò neceſſariò tranſcendentali reſpectu fertur in aliud à ſe diſtinctum. Idque magis confirmatum redditur: quoniam

Confirmatio. huiuſmodi potentia ad factibile ſe habet, ut potentia viſiua ad viſibile; ut igitur hæc abſque obiecto viſibili concipi non poteſt, ità nec illam abſque termino factibili concipere licebit.

Solutio. Diluitur tamen reſpondendo omnipotentiam in Deo, utpotè perfectionem ſimpliciter alicuius factibilis, actiuam eſſe virtutem, non quòd conſtituatur formaliter in eſſe ſuo per tranſcendentalem ordinem ad illud; ſed quoniam abſoluta quadam eſt perfectio apta terminare dependentiam creaturarum poſſibilium ad ipſam; & poteſt fundamentum eſſe intellectui, ut ad poſſibiles creaturas quendam comminiſcatur reſpectum. Neque paritas illa deſumpta ex viſiua potentia quicquam concludit; diſpar enim eſt ratio, quoniam paſſiua potentia pendet ab obiecto, ei ſiquidem hæc dependentia non repugnat, imò per hoc à quauis potentia in Deo etiam ſecernitur, quoniam quæcunq; potentia in Deo eſt, ob eius ſummam perfectionem, incapax omninò eſt dependentiæ ab illo, circa quod potentia ipſa ſe exercet, ſecùs in creatura; quapropter, etſi in potentia viſiua quidam inuoluatur eſſentialis ordo ad obiectum, non idem de omnipotentia Dei pronunciandum, ſed potius ea conſtituenda in perfectione abſoluta, apta fundare reſpectum rationis ad creaturas poſſibiles, vel realem earum dependentiam in tali poſſibilitatis ſtatu terminare.

SECTIO OCTAVA.

Quid ſit id, cui ſubijci relationibus conuenire poſſit.

Quando prædicamentales relationes concedantur formæ poſitiuæ &c. quid afferendũ. 5. Diuin. cap. 15. SI prædicamentales relationes admittantur &c. infitiandum non eſt, imò concedendum, proximum, ac immediatum fundamentum ipſarum, nedum accidens, verum etiam ſubſtantiam eſſe poſſe, quod ſenſiſſe Philoſophus videtur dicens, unitatem in ſubſtantia identitatem facere, ut in qualitate, ſimilitudinem, & in quantitate, æqualitatem; eâ forſan ratione ductus, quoniam ab omni veritate putabat alienum, duas qualitates, nimirum albedines, inter ſe conformitatem habere, quæ prædicamentalis relatio ſit, dicaturque ſimilitudo; duas verò ſubſtantias eiuſdem ſpeciei, ut duo homines, conſentaneam non habere conformitatem, quæ eſſentialis dicatur identitas. Vt enim in qualitatibus ſimilitudo, ac diſſimilitudo accidentaria: ſic in ſubſtantiis ſimilitudo, ac diſſimilitudo in natura debet attendi, quæ identitas, & diuerſitas dicuntur, ſuntque relationes ad hanc ſpectantes categoriam. Vt enim deſtructo albo, aliud non amplius ei ſimile actu, ſed potentiâ tantùm dicitur; ſic etiam Socrate deſtructo, Plato non amplius et ſimilis actu in natura, ſed potentiâ ſolùm dicetur.

Quid afferant dicentes relationem cauſæ ad effectum prædicamentalem eſſe. Deinde, qui relationem cauſæ ad effectum putant eſſe prædicamentalem dicendam, ſic arguunt. Dum ignis ignem, & homo hominem gignit, generatio prius terminatur ad ignis ſubſtantiam, quàm ad ullum accidens; in illo igitur priori fundatur relatio effectùs in ſubſtantia ignis ad ignem, & in homine ad hominem generantem, ille dicitur cauſa, ſic etiam, & hic, ſpeciali tamen nomine Pater, nuncupata. Quòd ſi quiſpiam iis occurrens dicat, paternitatem, & filiationem in actione, & paſſione, quæ accidentia ſunt, fundari;

dari. Ii hoc falſum eſſe contendunt, eo nomine, quòd illis tranſactis, maneant relationes prædictæ, quarum propterea colligunt immediatum fundamentum eſſe patris, filijque ſubſtantiam, vel ſaltem actiuam, paſſiuamque potentiam, quas ab eorum ſubſtantia negant re ipſâ, velut accidentia, diſtingui.

Auctoris opinio.

Nos tamen longè diuersâ incedentes viâ, relationem cauſæ ad effectum tranſcendentalem exiſtimamus, quemadmodum patris ad filium. Non propterea tamen relationem identitatis, ac diuerſitatis inter ea ſcilicet, quæ dicuntur idem, vel diuerſa genere, idem, vel diuerſa, ſpecie, tranſcendentales arbitramur; non quoniam identitas, & diuerſitas ſpecifica, vel generica, realiter à fundamento ſuo diſtinguantur, ſed quoniam non inuoluitur eſſentialiter in ijs, quę dicuntur referri; hoc enim tranſcendentalis expoſcit relatio. De hoc tamen infra.

Admiſſis relationibus prędicamentalibus tanquam formis &c. an relatio una poſſit alterius eſſe fundamentum. Aliqui affirmatiuè reſpōdent

Admiſſis prædicamentalibus relationibus, velut accidentarijs formis ſuperadditis, alia ſe difficultas offert, an videlicet relatio una poſſit alterius eſſe fundamentum. Nobis videtur cum quibuſdam aſſerendum, eò ſaltem, quòd proportionalitas duarum ſit proportionum ſimilitudo; proportio autem quædam relatio eſt, & nihilominus ſubiectum eſt alterius relationis, nimirum proportionalitatis, quæ in ſimilitudine quadam conſiſtit. Accedit etiam, quòd relationes, non minus ac entia abſoluta, denominationes relatiuas ſuſcipiunt; dicimus enim duas paternitates inter ſe ſimiles eſſe, non ſecùs ac duo alba ſimilia dicuntur; & quemadmodum album unum incipit ſimile denominari ad poſitionem alterius; ſic paternitas una ſimilis incipit dici, ſtatim ac alia ſurrexerit paternitas; quod argumento eſt huiuſmodi relationes, quemadmodum denominationes, accidentarias eſſe relationibus denominatis, ac proindè ad præſentem attinere categoriam, ad quam dictum fuit relationes pertinere, quæ rebus accidunt relatis.

Aliqui putant duas paternitates non dici ſimiles.

Sunt, qui putant duas paternitatis relationes non dici ſimiles poſitiuè, ſed negatiuè tantùm, ut loquuntur, quatenus ſpecie non differunt. At ſecùs duas ſe habere albedines affirmant, cùm ſimiles poſitiuè, ſcilicet per relationem ſuperadditam dicendæ ſint.

Iis incumbit onus aſſerēdi diſparitatem.

Sed ijs incumbit onus diſparitatem aſſerendi, ſi nobis aſſentiendum non putent; in eo tamen plurimum ipſis laborandum, & certè fruſtrà.

Diſparitas reijcitur.

Nec ad tutum aſylum confugiunt dicendo, nullam eſſe paritatem, eo quòd relatio, ut reſultet, requirit ſubiectum, ac fundamentum tantæ perfectionis, ut ei, vel tanquam cauſæ materiali, vel tanquam efficienti ſuum eſſe acceptum referre poſſit. Huiuſmodi autem non eſt, niſi ens abſolutum, non relatio, quippè quæ tam exiguæ, tamque debilis naturæ eſt, ut alterius relationis comparatione, cauſæ rationem obtinere minimè poſſit. Hæc minus rectè dicta hinc ſanè intelliges, quoniam non ſemper ſubiectum recipiens, itemque ſubſtentans perfectius eſſe habet, quàm receptum, & ſubſtentatum; conſtat enim materiam non ſolum non eſſe perfectiorem formâ ſubſtantialis naturæ, ſed nec æquè perfectam. Quo etiam admiſſo, relatio una, nihil obſtat quominus ſit aliâ perfectior, nempè fundans perfectior fundatâ; quanuis enim omnes exilis naturæ ſint, adhuc in ipſis concedi poteſt perfectionis ordo. Nec quælibet efficiens cauſa tantæ debet eſſe perfectionis, niſi fuerit æquiuoca, & quidem phyſica, ut perfectione debeat excedere effectum ſuum; ſi namque extiterit efficiens per reſultantiam, cuiuſmodi eſt ſubiectum, ac fundamentum erga relationem, non eſt opus exceſſu perfectionis in cauſa, reſpectu effectus; ut omittam, ſi in ipſis detur, ut paulò antea monuimus, perfectionis ordo, cùm, quę fundat, ſit perfectior fundatâ, non repugnare illi vim efficiendi, quâ ſcilicet alteri relationi eſſe impertiatur. Et ineptiùs alij dixerunt, ex eo paritatem eſſe nullam exiſtimandam, quoniam relatio rei modus eſt, qui propterea non alio indiget modo, ne ſit abeundum in infinitum. Sic unio non indiget unione, quâ extremis, inter quæ intercedit, uniantur; nec præſentia aliâ eget præſentiâ. Non abſimili modo, inquiunt, de relatione ſentiendum; cùm enim hæc ſit, quâ alia referuntur, non per aliam relationem, ſed ſe ipſâ refertur; ob id paternitas ſe ipſâ dicitur alteri paternitati ſimilis, quemadmodum ſimilitudinis relatio, ſe ipſâ eſt à paternitate diuerſa.

Reijcitur ſuperior dicendi modus.

Hæc tamen inſulsè dicta; tametſi enim modi non detur modus in eodem genere, quo ipſe modificat, datur tamen in genere diuerſo; ut Vbi non indiget alio ubi, per quod aliud conſtituat in loco, vel ſit in loco, quoniam ſe ipſo in loco eſt, & eſt ratio, per quam aliquid in loco conſtituitur; indiget tamen actione, quâ producatur, cùm ipſa non ſit producendi ratio. Sic etiam unio non indiget alio unionis modo, quo, vel ipſa uniat, vel uniatur; indiget tamen actione à ſe diſtinctâ, quâ producatur, quoniam unio non eſt agendi ratio. Ideo autem, ubi non indiget alio ubi, nec unio aliâ unione, quoniam in quocunque genere id, quo aliquid eſt tale, ſe ipſo & non per aliquid aliud eſt tale; at verò ſi modi non detur modus in eodem genere ob allatam rationem, quo ipſe modificat, nihil tamen prohibet, quo minus in alio genere detur; nam, quod eſt *quo* in uno genere, poteſt eſſe *quod* in alio, ut Scholaſtici dicunt; quod cognitionis exemplo declarant; hæc enim, cùm ſit id, quo repræſentatur obiectum, aliâ non indiget cognitione ad illud idem repræſentandum; ipſa tamen, ut repræſentetur, aliâ eget cognitione, quoniam ſic non amplius eſt *quo*, ſed *quod*. Non abſimili modo in re, de qua agitur, relationum fautores philoſophandum exiſtimant; licet enim, inquiunt, relatio ſe ipſâ ad ſuum terminum oppoſitum referatur ut paternitas ad filium, nec ad hoc aliâ indigeat relatione ſuperadditâ, cùm comparatione illius ſit *quo*; at ad diſparatum ſe ipſâ non refertur, ut ad aliam paternitatem in ratione ſimilis, vel ad abſolutum quidpiam in ratione diſſimilis, ſed indiget nouâ relatione ſimilitudinis, itemque diuerſitatis. Paternitas enim reſpectu filij, habet profectò rationem relationis, at reſpectu albi, vel alterius paternitatis non item; cùm potius habeat rationem entis diſparati, ac ob id in ordine ad illa poteſt eſſe fundamentum relationis ſimilitudinis, aut diuerſitatis.

Nullum incommodum relationi dari relationem.

Nec propterea vertendum id vitio, quòd ſcilicet relationis detur relatio; nullum enim incommodum, ſi una comparetur ad aliam, velut ad diſparatum; tunc enim relatio fundans, non relationis, ſed fundamenti rationem obtinet; quemadmodum ſi detur cognitio rei alicuius, hæc utique per cognitionem aliam, nempè reflexam, cognoſci poteſt. Et quanuis cognitionis detur cognitio, nullum incommodum, quoniam cognitio cognita rationem habet obiecti, & non cognitionis. Neque mirum, ſi ſuperadditas relationes, relationibus agnoſcant. Quemadmodum enim modus alio indiget modo in diuerſo genere ad habendum formalem effectum diuerſum ab eo, quem ipſe præſtat; ſic etiam paternitas ex. g. ut alteri dicatur ſimilis paternitati, nouâ indiget ſimilitudinis relatione, cùm eſſe ſimile ſit effectus longè diuerſus ab illo, quem ipſa paternitas præbet, nimirum eſſe patrem.

Prima difficultas.

Quędam occurrunt tamen diluendæ non exigui momenti difficultates. Si quid enim relationem fundat, illud

illud profectò eſſe debet, nimirum, vel unitas ſubſtantiæ, quantitatis, & qualitatis pro primo genere; actio, vel paſſio pro ſecundo; menſura tandem pro tertio, ut Ariſtoteles non ſemel expreſſit. At relatio nihil horum eſt; propterea, nec alterius relationis poterit eſſe fundamentum. Verumenimverò nihil hâc ratiocinatione conficitur; nam in prædicamento relationis, idoneum poteſt fundamentum relationum ad primum modum ſpectantium reperiri, cùm unitas, & pluralitas generica atque ſpecifica, ad id planè ſufficiat, ſuper his enim, primi modi relationes fundantur; has verò unitates in relationibus itidem adinueniri, ſatis perſpectum; una ſiquidem relatio collata cum alia, vel eiuſdem, vel diuerſæ rationis eſt ab illa, in quo ſubſtantiæ unitas, cuius Philoſophus meminit, poſita eſt, cùm per unitatem ſubſtantiæ, nil aliud, quàm unitatem eſſentiæ is intellexerit, quam in relationibus reperiri, nemo ibit inficias.

3. Diuin. cap. 15.

Solutio.

Secunda difficultas

Acriùs urgent, qui colligunt hinc proceſſum in infinitum; ſi namque ſemel admiſeris relationem unam, poſſe eſſe fundamentum alterius, certè nihil erit in causa, cur hoc idem de relatione fundata non dicatur, quod cùm deinceps idem de cæteris dici poſſit, nullus erit præfixus relationibus numerus, ità ut una ſit ſubiectum alterius, quod eſt agnoſcere ſeriem infinitam ipſarum. Hoc ut clariùs intelligas; finge paternitatem fundare relationem ſimilitudinis ad aliam paternitatem, & viciſſim. Hæc ſimilitudo fundamentum erit ſimilitudinis ad aliam &c. Sed non admittendus proceſſus in infinitum, in quo pleroſque deceptos exiſtimo; quoniam difficultati poteſt ſatisfieri non ſecùs, ac in re ſimili fieri ſolet, nempè cum dicitur; ſi diſtinctio, atque diuerſitas inter Socratem, & Platonem ſuperaddit ipſis relationem re ipſâ diſtinctam, conſequens eſt, ut diſtinctio fundata in Socrate re verâ diſtinguatur ab ipſo Socrate, & ſic à Platone; proindèque relatio diſtinctionis Socratis à Platone realiter referatur ad Socratem, & per aliam relationem diuerſitatis diſtinguatur ab eo; & quoniam hæc ſecunda relatio diſtinctionis diuerſa eſt realiter à prima, ob id per aliam relationem erit diuerſa, & hæc rurſus erit diuerſa per aliam, & ſic in infinitum. Huic autem ſatisfit dicendo non quamlibet relationem uniuerſè, diſtingui realiter à fundamento ſuo, ſed tantum illam, ſine qua, & eius termino fundamentum poteſt exiſtere. Cùm enim fundamentum ſine illa relatione, ac eius termino poterit exiſtere, id planè inditio eſt realem diſtinctionem intercedere; at ſi fundamentum nequeat ſine relatione exiſtere, idq; ab intrinſeco ſibi repugnet, ſecus philoſophandum; unde omnis illa relatio, quam dicimus ad ſuum referri fundamentum, ſiue ad illud referatur, velut ad id, cui re ipsâ ineſt, vel à quo realiter diſtinguitur, vel alio quouis modo, erit idem reuerâ cum fundamento ſuo, adeo ut ſe ipsâ realiter ad fundamentum referatur, ut ab eo diſtincta, ut illi inhærens, ut diſſimilis. Exemplo autem res fiet illuſtrior. Relatio diſtinctionis Socratis à Platone alia utique eſt re ipsâ à Socrate, hæc tamen alietas, non eſt exiſtimanda relatio quædam alia realiter diſtincta à relatione diſtinctionis, quâ Socrates diſtinguitur à Platone, ſed alietas illa, idem eſt cum ipſa diſtinctione, quâ Socrates diſtinguitur à Platone, ità ut hæc relatio diſtinctionis ſe ipsâ ſit diſtincta à Socrate.

Solutio.

Impugnatio ſuperioris reſponſionis.

Quòd ſi urgeas, tametſi iſta relatio diſtinctionis Socratis à Platone realiter dicatur diſtincta à Socrate, & non per aliam diuerſitatem, eò quòd nequeat eſſe ſine illo, cùm eius ſit fundamentum. Socrates tamen nequit dici diſtinctus à diſtinctione ſe ipſo, quâ nimirum differat à Platone; quoniam poteſt eſſe ſine illa, unde indigebit alia diſtinctione diſtincta, qua diuerſus à prima illa diuerſitate dicatur; cùmque rurſus ab hac ſecunda diuerſitate realiter differat, quia poteſt ſine illa eſſe, aliâ rurſus indigebit relatione diuerſitatis, quâ ab eo dicatur diuerſus, atque hunc in modum licebit in infinitum abire.

Impugnationi fit ſatis.

Neque hunc in modum probant intentum. Vt enim ex parte relationis datur ſtatus, cum huiuſmodi eſt, ut fundamentum nequeat eſſe ſine illa, ac eius termino; ut relatio alietatis inter Socratem, & relationem diſtinctionis, quâ Socrates differt à Platone; ſic etiam datur ſtatus ex parte fundamenti in eo genere, in quo relatio illud denominat. Sic productio non dicitur aliâ productione producta; nec materia dicitur aliâ unione unita unioni, quâ nectitur formæ. Quod enim eſt *quo* in aliquo genere, non ſupponit aliud *quo* in eodem genere. Sic ſuperiori difficultati ſatisfiet negando proceſſum in infinitum, dicendoque ſtatum admittendum eſſe in ſecundis relationibus, quæ ſe ipſis referuntur. Itaque cum duæ paternitates ſimiles dicuntur, utique dicentur ſimiles per ſimilitudinem ſuperadditam; quando autem hæ duæ ſimilitudines ſimiles inter ſe dicuntur, id ijs non contingit per relationes ſimilitudinis ſuperadditas, ſed ſe ipſis dicuntur tales, cùm una ſine altera exiſtere non poſſit, ſimul enim naturâ ſunt; quando enim fundamentum nequit ſine termino eſſe, ad quod refertur; relatio, quâ refertur, ab eo non eſt re ipsâ diſtincta.

Impugnatio ſuperioris reſponſionis.

Hæc tamen reſponſio quibuſdam non arridet, eo nomine, quòd, quamuis identitas Socratis ad Platonem, nequeat eſſe ſine identitate viciſſim Platonis ad Socratem, in his allata reſponſio admitti poſſit; tamen Socratis ad Platonem identitas poteſt eſſe ſine identitate duorum aliorum indiuiduorum. Sic etiam quamuis ſimilitudo unius paternitatis ad aliam nequeat eſſe ſine ſimilitudine ſibi correſpondente alterius paternitatis; tamen ſimilitudo duarum paternitatum poteſt eſſe ſine ſimilitudine aliarum duarum paternitatum.

Fit ſatis.

Hæc tamen nullius eſſe momenti ex nuper traditis perſpicuum ſatis. Vnde impugnationi ſic occurrendum, videlicet inficiandum proceſſum in infinitum, cùm dari debeat ſtatus in ea relatione, cum qua ceteræ, quæ conciperentur conſurgere, conueniunt in ratione fundandi, rationeque referendi. Ità quidem duæ paternitates fundant relationem ſimilitudinis inter ſe. At ſi hæc ſimilitudo cum altera conferatur, quæ quidem inter duas alias paternitates adinuenitur, ſe ipsâ dicetur ſimilis illi, & non aliâ ſuperadditâ, quoniam ulterius procedendo eadem ſemper reperietur fundandi ratio, nimirum conuenientia, & eadem perpetuò ratio referendi, ac terminandi, ſcilicet in ratione ſimilis. Eodemque modo ſatisfiat, ſi quis eodem argumento inſurgat ad multiplicandas relationes diſſimilitudinis.

Confirmatur hactenus dicta.

Hæc porrò eâ ratione dicuntur, quoniam in qualibet denominatione deueniendum eſt ad aliquid, quod in illo denominandi ordine, ità eſt *quo*, ut non poſſit eſſe *quod*; ità quidem quantitas nequit eſſe quanta, calor nequit eſſe calidus, albedo nequit eſſe alba. Sic etiam in re propoſita ſiſtendum in illis relationibus, quæ dicuntur ad aliud per denominationem eiuſdem rationis cum illa, quam intrinſecus ſecum afferunt; ut cum ſimilitudo ſimilis dicitur, diuerſitas verò diuerſa, nam; ut ità dicantur non indigent relatione diſtincta, ſed ſe ipſis poſſunt eſſe tales, haſque denominationes ſuſcipere nullâ aliâ adueniente forma.

Dubitatio circa prædicta.

Non diſſimulandum tamen hunc in modum haud rectè difficultatem dilui. Quamuis enim ſimilitudo inter duas paternitates, non indigeat aliâ ſimilitudi-

pe

ne, ob eam cauſam, quia ità eſt *quo*, ut nequeat eſſe *quod*, & in hoc doctrina illa locum habeat; non ità tamē, ſi ſimilitudo cum alia ſimilitudine conferatur; quoniam tunc ſimilitudo illa non ſe habet, ut *quo*, ſicuti ſe habere dicebatur in ordine ad paternitatem, quia eſt id, quo paternitas una denominatur alteri ſimilis; at ſi referatur ad aliam ſimilitudinem, tunc non eſt id, quo aliud per ipſam denominetur ſimile, ſed potius id, quod tale denominatur, unde ſe habet ut *quod*, ob id aliud expoſcit ſe habens ut *quo*. Sic etiam ſimilitudo, quâ una paternitas ſimilis denominatur alteri, etſi fortaſſe non indigeat aliâ relatione, per quam denominetur ſimilis ſimilitudini fundatæ in alia paternitate, cùm ſimilitudo hæc alia, correlatiuè illi opponatur; omnino tamen, ut ſimilis alteri ſimilitudini fundatæ in termino diſparato dici poſſit, nouam ſimilitudinem, per quam ità denominetur, requiret.

Aduerſariorū reſponſio.

Conantur ſatisfacere reſpondendo; quando relatio dicitur ad alium terminum per denominationem diuerſæ rationis; habere quidem rationem *quod*; at ſiſtendo in eodem genere denominandi, eam ſe ipsâ referri ad quemcumque terminum, quoniam in illo genere ſemper eſt ratio formalis referendi, & eſt ità *quo*, ut nequeat eſſe *quod*.

Reijcitur,

Mirum eſt eos non aduertere ſe in æquiuoco magnoperè laborare; quamuis enim albedo ex. g. non aliâ indigeat albedine, ad reddendum album, non idem de ſimilitudine dicendum; propterea quòd videtur ipſis omninò ſiſti in eodem genere denominationis, cùm tamen non ſiſtatur, niſi in eodem genere uniuersè, non tamen ſpecificè; quod ut intelligas aduerte albedinem aptam quidem eſſe reddere album quodcunque ſubiectum, quemadmodum calorem reddere calidum indiſcriminatim ſubiectum quodcunque; at ſimilitudo, quæ eſt apta reddere ſimilem paternitatem unam alteri, ut non eſt apta reddere ſimilem unam æqualitatem alteri æqualitati, unam diuerſitatem alteri diuerſitati; ità nec etiam eſt apta reddere ſimilem unam ſimilitudinem alteri; quod cùm non aduerterent allucinati ſunt. Similitudo igitur inter duas paternitates, quamuis non indigeat aliâ ſimilitudine ad reddendam ſimilem paternitatem vnam alteri, & in ordine ad hoc ità ſit quo, vt nullo modo ſit quod; relata tamen ad ſimilitudinem inter duas alias paternitates, indiget aliâ ſimilitudine, per quam ſimilis denominetur. Quod cum arguat proceſſum in infinitum, ob id relationes prædicamentales minimè dicendas formas accidentarias, ſuperadditas ijs, quæ referuntur exiſtimauimus.

Confirmatio.

Præterea illud accedit, vnde hæc eadem confirmatur difficultas, quoniam eadem vrget cauſa diſtinguendi relationes à fundamento; nam ſimilitudo duarum paternitatum, ſimilis dicitur ſimilitudini aliarum duarum, quibus dè medio ſublatis, ſimilitudo illa non amplius dicitur ſimilis; non igitur ſe ipsâ, ſed per relationem ſimilitudinis ſuperadditam dicebatur antea ſimilis.

Aduerſariorū reſponſio.

Reſpondent rationem illam valere ad diſtinguendas relationes à fundamentis in alijs rebus, quoniam fundamenta illa ſunt ità *quod*, ut indigeant *quo* ad ſuſcipiendas denominationes relatiuas; non valere tamen de formis relatiuis in ordine ad formales denominationes, quas intrinſecus ſecum afferunt; quoniam in illo genere denominandi ſunt ità *quo*, ut nequeant eſſe *quod*. Vnde concludunt ad hæc, & ſimilia argumenta, negandum eſſe ſimilitudinem abſolutè, & in recto poſſe dici ſimilem, & diuerſitatem diuerſam, quemadmodum unio nequit ab alia unione denominari ut dicatur unita, nec præſentia ab alia præſentia adeo ut dicatur præſens.

Reijcitur.

Sed ità reſpondendo, nec ſatisfaciunt, nec ſibi conſtant. Non primum, quoniam principium petunt, dum quod eſt in controuerſia ponunt, nempè an relatio ſimilitudinis dici debeat ſimilis per relationem ſuperadditam, an intrinſecùs ſe ipsâ. Non ſecundum, quoniam centies decantarunt ſimilitudinem dici ſimilem propriè alteri ſimilitudini, nec immeritò ob rationes à nobis adductas; nunc autem id inficiantur.

Confutatio altera.

Et fortius etiam hoc idem confirmat alia difficultas, quam ipſi magni fatentur eſſe momenti. Nempè quoniam etſi commemoratæ relationes non abirent in infinitum, tamen eas, trahi poſſe in infinitum per denominationem ſemper diuerſæ rationis ab ea relatione, cui attribuitur, fatendum eſt; ut autem exemplo res fiat illuſtrior. Paternitas eſt ſimilis alteri paternitati; hæc autem ſimilitudo alijs eſt rebus diſſimilis; hæc diſſimilitudo ſimilis eſt alteri diſſimilitudini; & ita deinceps ab una ad aliam tranſeundo denominationem.

Aduerſariorū reſponſio.

Hæc cum aduerterent difficultate preſſi, eò confugerunt, ut dicerent ſimilitudinem, quæ denominat paternitatem ſimilem, ſufficere ad denominandam ſimilem diſſimilitudinem in ipſa fundatam.

Confutatio.

Hoc tamen inſulsè dicitur, cum relatio denominare, ac referre non poſſit, niſi ſubiectum, cui ineſt; eſt enim modus ipſius. Vt prætercam, quòd dum ſimilitudo dicebatur diſſimilis, poſtea verò diſſimilitudo ſimilis, nequit hæc denominari ſimilis per eandem illam ſimilitudinem, in illa nanque, velut in ſubiecto fundabatur, & unumquodque referri, denominarique debet per relationem ſibi inhærentem.

Aduerſariorū reſponſio.

Conantur hanc impugnationem eludere dicendo, eam parui faciendam, quia non ſolum forma in ſubiectum, ſed etiam ſubiectum in formam poteſt deriuari; nè dum enim quantitatem dicimus albam, ſed etiam albedinem quantam; ut igitur quantitas, quæ media eſt inter ſubſtantiam, & qualitatem, utramque denominat quantam; ſic in propoſito relatio ſimilitudinis, quæ in coordinatione, ac ſerie illarum relationum eſt veluti media inter paternitatem, in quâ fundatur, & diſſimilitudinem, quam fundat, ad utramque ſimilem denominandam ſufficit, quamlibet tamen in ſuo ordine, nimirum paternitatem alteri paternitati, & diſſimilitudinem alteri diſſimilitudini.

Reijcitur.

Sed hæc haud ſatisfacere perſpicuum eſt; ſi namque admittatur denominationem relatiuam à ſubiecto in formam poſſe deriuari; difficile erit explicare, cur ſimilitudo inter duas paternitates, quæ certè in paternitate, velut in ſubiecto foret, ab ipſa paternitate denominationem non deſumat, ac proinde ſimilitudo illa non dicatur pater ab ipſa paternitate ſubiecti, quemadmodum ab eadem Socrates pater denominatur. Sed hæc puerilia ſunt, & aniles nugæ, minimè commemoratu dignæ. Contra enim hæc, quæ pro reſponſione ſolent ab aduerſarijs in medium adduci, faciunt nuper à nobis dicta, quòd relatio ſimilitudinis inter duas paternitates nequit præſtare, nec per modum ſubiecti, nec per modum formæ, denominationem ſimilis relationi diſſimilitudinis, quâ ſimilitudo diſſimilis dicitur alijs rebus; nequit inquam præſtare talem denominationem, quoniam non eiuſdem eſt ſpecificæ rationis ſimilitudo inter duas diſſimilitudines, & inter duas paternitates; poſſent enim in generica ratione ſimilitudinis conuenire, ſimilitudo tamen inter duas diſſimilitudines ſpecie differt à ſimilitudine inter duas paternitates, quod immeritò negant aduerſarij contendentes rem oppoſito ſe habere modo, nullâ ratione quidem fulti; propterea quòd aduerſus illos hoc magni momenti, quia à cauſis longè di-

uerſis

uerſis, naturâque diſſimilibus, cauſæ munus obeuntibus per naturalem reſultantiam, cuiuſmodi fundamenta ſunt relationum in ordine ad ipſas, prodire nequeunt effectus eiuſdem naturæ, fatentibus etiam ipſis, qui contendunt paſſiones, ſeu proprietates à ſubiectis ſuis hoc modo emanare, quæ tamen non eiuſdem naturæ ſunt. Itâ planè ex eorum ſententia riſibilitas, & hinnibilitas per naturalem reſultantiam à natura hominis, & æqui profluunt, naturâ tamen inter ſe diſcriminantur.

Inſtantia de Sole, &c. non caret difficultate.

Nec propterea diluitur difficultas afferendo inſtantiam de Sole, & Igne, qui tametſi naturâ differant, tamen calores, & ignes eiuſdem naturæ producunt. Nam, ut omittam, haud ſatis exploratum Solis naturam igneam non eſſe, paritas nulla eſt; ſiquidem huiuſmodi effectus à Sole, & igne per naturalem reſultantiam non ſunt producti, proindeq; de ipſis non idem ferendum iudicium, ac de fundamentis relationum in ordine ad ipſas. Non me latet hoc diſcriminis eſſe plerosque dicturos, quòd relatio realiter diſtinguatur à ſubiecto ſuo; non ſic autem proprietas, quæ ſolum formaliter ex rei natura diſtingui coleri debet; undè lux, quę realiter diſtinguitur à ſubſtantia ignis, eiuſdem ſpeciei eſt, cum luce Solis, quæ ab ipſius ſubſtantia realiter diſtinguitur. Hoc autem nihil, nam relationes, quamuis realiter diſtinguerentur à ſubiectis, & fundamentis ſuis, à quibus naturaliter reſultant, non propterea eiuſdem poſſent eſſe ſpeciei, naturâ diuerſis exiſtentibus fundamentis; ut eiuſdem ſpeciei efficeretur lux ignis, & Solis his exiſtentibus naturâ diſcrepantibus, ſi tamen naturâ diferunt; etenim relationes, quamuis eiuſdem ſpeciei eſſe poſſent, naturâ diſſidentibus ſubiectis ipſarum, non tamen id admittendum propter rationes fundandi, à quibus pendent, quæ cùm fuerint natura diuerſæ, non poterunt fundare relationes naturæ eiuſdem, quamuis ſubiecta, & fundamenta alioquin remota, poſſent. Ita quidem paternitas non eiuſdem eſt naturæ cum ſimilitudine, non ratione ſubiecti, ſed potius ratione fundandi; nam Socrates ex. gr. eſt ſubiectum paternitatis, & eſt ſubiectum ſimilitudinis cum Platone, in eſſe hominis; differunt tamen, quia ratio fundandi paternitatem eſt generatio actiua, ratio autem fundandi ſimilitudinem eſt unitas formalis naturæ. Sic etiam relatio ſimilitudinis inter duas paternitates, nequit eſſe eiuſdem ſpeciei cum ſimilitudine inter duas æqualitates, eo quòd rationes fundandi diuerſæ ſunt. Vndè inſtantia de luce nulla eſt; de hoc tamen infra. Interim, ut nihil remaneat intactum; nulla quidem eſt illa paritas, quâ ipſi utuntur, de denominatione deſumpta à ſubiecto, albedinis nimirum à quantitate, itâ ut albedo dicatur quanta ſumptâ denominatione à quantitate, cui ineſt; nam ſi albedo ſit qualitas, ut ipſi putant, dicetur quanta ex accidenti, quatenus inhæret ſubſtantiæ per quantitatem extenſæ; neque mirum, nam ſubſtantialis forma è materiæ potentia educta, quanta dicitur, non quia in ſe quantitatem recipiat, cum hæc materiæ, veluti ſubiecto inſit; nec quia in quantitate recipiatur, quoniam quantitas, utpotè accidens nequit ſubſtantialem formam recipere, ſed quoniam utraque in communi materia recipitur; non ſecus de albedine ſentiendum. Hæc tamen de relationibus dici non poſſunt; non enim illa relatio ſimilitudinis denominare poteſt ſimilem relationem diſſimilitudinis, eo quòd utraque paternitati, veluti communi ſubiecto inſit; nam ſimilitudo debet eſſe ſubiectum diſſimilitudinis, quâ ſimilitudo ipſa denominatur diſſimilis alijs rebus.

Tertia difficultas.

Tandem illud aduerſus relationes prædictas afferri ſolet, quòd ut actio nequit fieri per aliam actionem; itâ nec relatio per aliam relationem. Si quis occurrat dicendo modi non poſſe eſſe modum in eodem genere, ut eſt actio reſpectu actionis, in diuerſo tamen generi poſſe, ut unionis datur actio.

Solutio.

Hoc tamen eâ laborat difficultate, quoniam hîc ſemper ſiſtimus in eodem genere modi, ſcilicet in eodem genere referendi; undè ut actionis non datur actio, quoniam in genere agendi ipſa eſt modus, quo agens agit; ſic neque relationis eſt relatio, quoniam ipſa à toto genere eſt ratio referendi.

Aduerſariorum reſponſio.

Occurrunt dicendo, relationem formaliter conſideratam, non fundare aliam relationem, quoniam ſic accipitur in ordine ad proprium terminum; at ſumptam in ordine ad aliud, comparatione cuius poteſt ſe habere, ut relatum, relationem fundare poſſe; Vndè ad inſtantiam reſpondent actionem actionis non dari, ſi actio, cuius dicimus actionem dari, ſumatur formaliter ſeque habeat, ut actio; at ſecundum aliam rationem, benè ipſius poteſt dari actio. Sic planè actionis cauſæ ſecundæ, datur actio cauſa primæ; quoniam illa comparatione iſtius, non actionis, ſed effectus rationem habet.

Hactenus dicta ab aduerſarijs non ſatisfaciunt.

Hæc tamen non ſatisfaciunt in re propoſita; tametſi nanq; poſſent admitti, non imminente periculo proceſſus in infinitum; tamen hoc urgente, non item. Nuper enim dictum eſt relationem in relatione fundari non poſſe, quoniam ſic abeundum eſſet in infinitum. Vnde inſtantia non eſt ad rem; actionis enim cauſæ ſecundæ, non repugnat actionem dari cauſæ primæ; quoniam hinc non ſequitur proceſſus in infinitum; ſecus in relationibus &c.

SECTIO NONA.

Conſideratur Relatio ex parti termini, & primò quæritur, num Relatio realis, petat terminum realem actu exiſtentem.

Proponitur quæſtio ex hypotheſi. quòd prædicamentalis relatio ſit forma poſitiua &c.

PErſiſtentes in eadem hypotheſi quòd prædicamentalis relatio ſit accidentaria forma ijs, quæ referuntur, ſuperaddita; conſiderandum hic aſſumimus, quid de ipſa ſentiendum, prò ut ex parte termini inſpectâ, in quem ipſa tendit; neceſſariò enim ad relationem terminum requiri, ſiue prædicamentalis, ſiue tranſcendentalis, ea ſit perſpicuum ſatis, quamuis enim terminus non videatur cauſa relationis, re verâ tamen negare non licet hunc erga illam cauſæ formalis extrinſecæ, munere fungi; relatio ſiquidem habitudo quædam eſt ad aliud, quod terminus dicitur; itâ ut ſi hoc de medio ſublatum fuerit, nulla eſſe poſſit relatio; non ſolùm quia, veluti conditio terminus requiratur, ſed quoniam relatio cùm ſit habitudo quædam ad ipſum, inde ſuam ſpeciem ſortitur, itâ ut pro varietate ipſius, varia etiam exiſtat relatio. Exigentia igitur termini relationi ſic neceſſaria, ut ſine termino ea nequeat exiſtere, quod in controuerſiam à nemine cunquam reuocatum fuit.

Omnis relatio neceſſario terminum requirit;

Num huiuſmodi relatio requirat terminum actu exiſtentem.

Illud ſolùm in dubium vertitur, num exigentia termini ſit actu exiſtentis; & num hic realis & poſitiuus eſſe debeat.

Relatio tranſcendẽs poteſt terminari ad terminum, nec actu exiſtentẽ, nec poſitiuum

Cùm autem bipartitum ſit relationum genus, tranſcendentium unum, & prædicamentalium alterum; proinde non eodem modo in re propoſita philuſophandum. Si nanque ſit ſermo de traſcendentibus; ſentiendum cum omnibus dicentibus has relationes ad terminum etiam non realem, & non actu exiſtentem poſſe terminari.

Ratio, qua id probatur,

Hoc inde mihi perſpectum redditur, quoniam multæ ſunt relationes tranſcendentales huius indolis,

atque

atque naturæ. Ita quidem de iis, quæ poſitiua non ſunt, puta de priuationibus, ac negationibus rerum cognitionem habemus, de ipſis ratiocinamur, multaq; concludimus; unde cognitio, cum ordinem dicat ad id, cuius eſt cognitio, conſequens erit, ut ea, de qua loquimur, cognitio, ad rerum negationes, atque adeo ad id, quod non eſt poſitiuum, terminetur. Inſuper potentia quælibet actum reſpicit, non ut actu exiſtentem, ſed ut eſſe poteſt: ſcientia exempli gratia, ordinem dicit ad ſcibile, etſi actu non exiſtens, imò ad id, quod nequit exiſtere, cuiuſmodi ſunt negationes; nam ſi id cognitioni intellectiuæ conuenit, ut paulò ante dictum fuit, etiam ſcientiæ, quæ quidem illius eſt ſpecies, conueniat oportet.

Aduerſariorũ doctrina refertur, quòd prędictę relationes nõ ſint reales

Et ineptè admodum nonnulli contrariam ſententiam amplexi ſunt, dicentes commemoratas relationes minimè reales eſſe, ſed potius rationis opera, eo nomine, quòd relatio realis dicit eſſe ad aliud, cuiuſmodi non videtur eſſe non ens, vel ens tantum in potentia; neutrum enim iſtorum videtur dicendum *aliud*. Itaque reſpectus iſtos, non reales eſſe putant, niſi quando termini actu ponuntur, atque potentiam exiſtimant haud dicere realem reſpectum ad actum, niſi quandò hic re ipsâ ſit exiſtens in natura.

Reijcitur.

In eo tamen deceptos intelliges, diligenter aduertendo tranſcendentalis relationis naturam; comperies enim facilè ab ea non requiri terminum actu exiſtentem, quoniam huiuſmodi relatio tendit in eſſentiam ipſius, unde ſatis, ut ei non repugnet eſſe, ſiue propriè, ut eſt ens reale, ſiue impropriè ut negationes rerum, quamuis actu non ſit; nec per particulam *aliud* ſignificatur diuerſitas rei exiſtentis, ſed eſſentiæ, quæcunque hæc ipſa ſit: ſiue nimirum propriè, ut eſſentia rei poſitiuæ: ſiue impropriè, ut negationis, & non entis; iuxta quam uſurpationem, non ens aliud quidpiam ab ente dici conſueuit.

Quæritur de relatione prædicamẽtali, an requirat terminum actu exiſtentẽ; & concluditur requirere.

Sola difficultas igitur de relatione ad hoc genus ſpectante. Nec facile eſt explicatu, cur relatio tranſcendens terminum actu exiſtentem non requirat; hæc autem, de qua ſit ſermo, requirat. Ea autem videtur ratio, quoniã ad aliud tendere, relationi tranſcendenti conuenit, ſic, ut quod refertur, eſſentialiter ordinetur ad aliud; ſecus, quod refertur relatione prædicamentali, nam ei accidit referri; id portò non aliundè, niſi quoniam accidit, ut eius terminus exiſtat; fundamentum enim ipſius nequit eſſe ſine termino poſſibili, benè tamen ſine ipſo exiſtenti, unde ad nouam exiſtentiam termini in fundamento, noua reſultat relatio, quod ideò contingit; quoniam huiuſmodi relatio terminum actu exiſtentem requirit, alioquin, ſi hunc non expoſceret, & ad huiuſmodi relationem eſſentia termini præciſa ab exiſtentia ſufficeret, hæc relatio fundamento non accideret.

Aliquorũ opinio docens quaſdam relationes prędicamentales, non requirere terminum actu exiſtentẽ.

Sunt tamen, qui putant è relationibus huius categoriæ, quaſdam eſſe, quæ ad terminum actu non exiſtentem poſſint terminari, atque adeo ad non ens; ad aliquam negationem, vel priuationem, qualem eſſe putant diſtinctionis relationem, quâ forma dicitur à priuatione diſtingui; ſic dependentia compoſiti naturalis in fieri à priuatione; & reſpectus, quem importat creatio, ad non eſſe rei immediatè præcedens, & reſpectus informationis ad non informationem immediatè præcedentem, quem mutatio ipſa importat.

Reijcitur.

Quamuis nullum ſit inconueniens dari relationem realem, cuius terminus realis, & poſitivus non ſit; quoniã relationis cauſa non terminus, ſed fundamentũ eſt, termino exiſtente ſolùm, ut conditione ſine qua non; nec inconueniens ſit negationem realem neceſſariam eſſe conditionem ad poſitionem alicuius effectûs poſitiui; hoc tamen de relationibus huius categoriæ dici non poteſt, quoniam ijs, quæ per has relationes referuntur, accidit referri; non accideret autem, niſi ad ipſas terminus actu quidem exiſtens requireretur. Relationes verò commemoratæ non ſunt ad rem, cùm è tranſcendentaliuo numero ſint, quas iam docuimus non expoſcere terminum actu exiſtentem, ſed poſſe tendere in terminum poſſibilem. Sic de relationibus, ſi darentur, veluti formæ accidentariæ quædam rebus ſuperadditæ, ſentiendum foret.

SECTIO DECIMA.

Vtrum una, & eadem numero Relatio plures poſſit terminos reſpicere.

Controuerſię ſtatus.

CElebris admodùm, & ab antiquis ducta temporibus præſens iſta controuerſio, ad quam diſtinendam, iuvat aduertere, quid in ea propoſitum ſit inquirere; in cuius gratiam eſt obſeruandum, hic ſermonem non eſſe de pluribus terminis naturâ, ſpecieque diuerſis, cum ſatis ſit exploratum ad plures terminos hunc in modum, diſtinctos, plures, atque diuerſas itidem relationes tendere; ita planè in eodem indiuiduo, alia relatio filiationis ad patrem, alia paternitatis ad filiũ; alia ſimilitudinis, alia æqualitatis ad aliud &c. de terminis igitur eiuſdem rationis ſolum numero inter ſe diſtinctis ſit in præſentia ſermo.

Relationis termini, adæquati, & inadæquati.

Et quoniam hi ſunt in duplici diſcrimine, quidam ſcilicet adæquati, quorum ſinguli per ſe ſumpti relationem ſuæ ſpeciei terminare poſſunt, ut plures filij comparatione ad paternitatem, quilibet enim ipſorum ſe ſolo poteſt relationem paternitatis terminare. Alij verò ſunt inadæquati, quorum nullus per ſe ſumptus relationem terminare valet, ſed ſimul, atque coniunctim requiruntur, quemadmodùm partes, è quibus conſurgit totum, diſtributiuè ſumptæ, cenſentur inadæquati termini relationis dependentiæ totius ab ipſis, ut collectim acceptæ adæquatum terminum conſtituunt. Hic porrò contentio non eſt de terminis inadæquatis, cum perſpicuum ſit, unam relationem numero ad plures huiuſmodi terminos tendere, quoniam in illos, veluti in unum quendam adæquatum terminum tendit; ſed in controuerſia poſitum eſt, num terminos adæquatos eiuſdem ſpeciei una, eademque numero relatio reſpiciat; num ſcilicet relativum, dum plures reſpicit terminos ſpeciei eiuſdem, ut pater plures filios; ſimile plura ſimilia, reſpiciat, & attingat illos per diſtinctas numero relationes; an per numero unam, ac eandem ad omnes extenſam.

Quid in controuerſia poſitũ ſit &c.

Relatio prædicamentalis ſi foret forma &c non poſſet una reſpicere plures terminos &c

Si forent relationes admittendæ ſenſu iam pluribus vicibus, explicato; certè non poſſet unica relatio plures terminos eiuſdem rationis attingere, atque reſpicere; ſed relationes deberent numero multiplicari ad numericam multiplicationem terminorum.

Ratione ſuadetur ex inconuenientibus deſumpta

Hoc mihi ſatis exploratum ex incommodis, è quibus primò illud occurrit, quòd relatiua non forent ſimul naturâ; pater enim, non ſolum eſt correlativum primi, ſed etiam ſecundi filij, & ita de reliquis; cum tamen pater, ne dum naturâ, ſed etiam tempore præcedat ſecundum filium una cum relatione illi correſpondente. Neque eſt, cur dicas eſſe naturâ ſimul cum primo filio ſecundum ſubſtantiam relationis, cum cæteris verò ſecundum extenſionem, quam habet accidentariam. Non eſt inquam cur dicas. Propterea quòd reſpicere terminum, non accidentarium, ſed eſſentiale quidpiam eſt relationi; cùm totum eſſe relationis ſit ad aliud, unde relatiua, naturâ ſimul dicenda, ſecundum relationis ſubſtantiam, & non ſecundum acci-

Aduerſariorũ reſponſio.

Reijcitur.

dentariam extenſionem temerè ab ipſis effictam. Deinde primo pereunte filio, relatio ſecundum ſui ſubſtantiam debet eſſe naturâ ſimul, denominareque patrem ſimul naturâ cum aliquo ex filijs; nulla tamen eſt maior ratio de uno, quàm de alio; propterea pater per eandem illam relationem deberet ſimul eſſe naturâ cum omnibus filijs, unde illud ſequeretur incommodum, ad quod argumentum deducebat. Accedit, quòd huiuſmodi relatio penderet eſſentialiter à quolibet illorum filiorum, quos tanquam terminos reſpiceret; relatio enim à termino eſſentialiter pendet, etſi non tanquam à cauſa, ſaltem, ut à conditione; proindèque, cùm quilibet illorum filiorum foret relationis terminus, à quolibet eorum deberet eſſentialiter pendere. Non penderet autem, quoniam eorum quolibet ſublato, relatio adhuc ſubſiſteret in natura; penderet igitur ſimul, & non penderet à quolibet, quod tam abſurdum eſt, quàm abſurdum eſt duo de eodem ſimul contradictoria affirmari. Cùmque relatio eſſentialiter pendeat quantum ad exiſtentiam ab exiſtentia termini, dici non poteſt ab indeterminato, vagoque termino exiſtente pendere; ſiquidem exiſtere non niſi alicui determinato conuenit (non enim indeterminati eſt exiſtere) non igitur occurritur rectè difficultati dicendo, relationem illam pendere ab uno quopiam ex illis terminis indeterminato. Vt omittam quòd, quemadmodum relatio generatim accepta totum ſuum eſſe habet ad terminum uniuersè ſumptum; ſic etiam hæc numero relatio, ad hunc determinatum numero terminum.

Prima difficultas. Secùs autem ſentiendum plerique putant, quoniam pluribus numero paternitatibus in eodem ſubiecto multiplicatis, non unus poſſet eſſe pater, ſed plures; multiplicatis enim formis, multiplicantur etiam, & concreta ab iiſdem denominata. Hoc tamen ſequuturum minimè admittendum; concretum enim, etſi dicat formam, dicit etiam, & ſubiectum eiuſdem; primò enim illam ſignificat, & ex modo illam ſignificandi, ſubiectum innuit. ut cæna, quæ primò comeſtionem ſignificat, & ex modo ſignificandi illam, tempus veſpertinum inſinuat; ita fit, ut ad concretorum multiplicationem, ſubiectorum multiplicatio requiratur. Hoc planè cernitur in eo, qui pluribus eſt diſciplinæ habitibus indutus; pluribus enim illis exiſtentibus, non propterea plures ſcientes, ſed unus ſciens conſtituitur, etſi pluribus vicibus ſciens factus dici poſſet; ſic in re, de qua fit ſermo, dicendum: non enim plures patres, ſed ſæpenumero euaſiſſe pater diceretur. Et quamuis unâ relatione numero paternitatis, quiſpiam diceretur pater, comparatione unius filij; non propterea aliâ numero relatione paternitatis erga alium filium, alius diceretur pater; ut enim non plures, ſed unus pater, ita nec alius, & alius; ſed quemadmodum, ut plures dicantur, plura debent eſſe ſubiecta, nimirum plures ſingulares homines; ita aliud, & aliud requireretur ſubiectum. A quo ad uerſæ ſententiæ fautores certè non abhorrebunt, quippè qui arbitrantur non alium dici patrem eum, qui interito primo filio, alium rurſus habet, quamuis nouam paternitatem acquirat, ſed eundem patrem dici contendunt. Solutio.

Secunda difficultas. Nec momenti quidpiam habet ratio, quam ipſi alioquin magni faciunt, quòd nimirum iuxta noſtrũ dicendi modum, foret admittendum in eodem ſubiecto, plura eſſe poſſe accidentia numero diſtincta; cum tamen hoc penitus eſſe falſum exiſtimandum ſit. At, quod ipſi tam alienum à veritate putant, non ſic iudicandum, nimirum plura numero accidentia in eodem ſubiecto exiſtere; hoc enim inconueniens eſſe tantummodò concedendum, quando accidentia eundem effectum formalem tribuerent; at ſi forent effectus formales aliquo modo diuerſi, nullum exiſtimandum incommodum, quod in re propoſita contingere perſpicuum ſatis; nam, ut hæc relatio paternitatis denominat hunc hominem patrem in ordine ad hunc numero filium, atque adeo refert ad hunc numero terminum: ita alia numero paternitatis relatio, denominaret eundem patrem in ordine ad alium numero filium, ac eundem ad alium numero terminum referret. Solutio.

Illud etiam obijci ſolet, quia quando plures ſunt relationes numero diſtinctæ, certè declinare non licebit infinitas propemodùm relationes ſimilitudinis, & diſſimilitudinis, æqualitatis, & inequalitatis, & ita de reliquis; unde quæcunque ſunt in uniuerſo, tot forent ſubiecta mutationibus; ut ex hoc unico inconuenienti opinio reddatur penitùs improbabilis. Non propterea relationibus admiſſis, negandum numero plures in eodem eſſe poſſe relationes ad terminos eiuſdem rationis, numero diſtinctos; quoniam hoc non vitetur, quod ab ipſis exiſtimatur, incommodum; tale enim re verá non eſt; propterea quòd hoc infinitum non eſt actu, ſed poteſtate, quod in natura frequens admodum eſt; ſic potentia quælibet cognoſcitiua mutationibus infinitis obnoxia eſt; ſic quælibet etiam potentia appetitiua; ſic ipſa materia. Tertia difficultas. Solutio.

Deinde exigui roboris eſt, quod in contrarium afferre ſolent dicendo, quando plures filij naſcuntur ex eodem partu, relatio paternitatis, non niſi unica eſſe poteſt, quoniam in eadem actione fundatur; ergo non abſimili modo, quando per plures actiones producuntur; accidit enim, quòd potentia generatrix per unicam, vel per plures actiones reducatur ad actum. Sed aſſumunt falſum, nec illud efficaciter probant, cum à veritate ſit alienum parentes unicâ actione generatiuâ gemellos illos attingere. Quo etiam admiſſo, non ob id probatio alicuius eſt efficacitatis, quia nullum eſt inconueniens ſuper uno, eodemque fundamento, rationeque fundandi, plures, pluresque relationes, tàm ſucceſſiuè, quàm ſimul, numero diſtinctas, fundari; hæc enim pluralitas à multitudine terminorum proficiſcitur. Quarta difficultas. Solutio.

Quòd ſi obijciant etiam dicendo, effectum formalem relationis iam poſitum eſſe per primam, cùm huius ſit conſtituere hunc patrem, qui tamen conſtitutus eſt per primam; ſecunda proindè ſuperflua. Sed in hoc decipiuntur, quòd non probè ſunt aſſecuti formalem ipſius relationis effectum; huius enim numero relationis eſt referre patrem ad hunc numero terminum; ut alterius ad alium numero terminum, itâ ut per unam numero relationem, dicatur quiſpiam unâ vice pater, per aliam autem aliâ vice, & per plures, pluribus vicibus, cum alioquin hic pater ſecundum ſubſtantiam, prior ſit quacunque formâ accidentariâ ſuperaddita. Quinta difficultas. Solutio.

Dum verò arguunt relationes illas numero multiplicari non poſſe, cùm fundamentum non multiplicetur. Nihil conficiunt, ut enim unicus terminus plurium relationum eſſe poteſt; unicum enim album plurium alborum ſimilitudines poteſt terminare; ſic etiam unicum plurium relationum poteſt eſſe fundamentum, ac unica fundandi ratio relationibus eiuſdem rationis exiſtentibus poteſt deſeruire, quod intelligendum de fundamentis, ac terminis adæquatis, ita ut ad multiplicandas numero relationes, ſola multiplicatio, vel terminorum, vel fundamentorum, alterutra nimirum, ſufficiat. Sexta difficultas. Solutio.

Nec propterea quòd unica potentia materiæ plures formas, & unica potentia viſiua plures colores reſpicit, ſic de ſimilibus alijs, colligendum unicam numero rela- Septima difficultas.

relationem poſſe referre idem ad plures numero terminos. Relationum enim termini, de quibus fit ſermo, ſinguli ſunt adæquati; ij autem, de quibus difficultas, inadæquati ſunt; ſic materiæ potentia in ordine ad ſingulas formas; ſic potentia viſiua in ordine ad ſingulos colores.

Solutio.

SECTIO VNDECIMA.

An terminus ſub ratione abſolutâ ne, an relatiuâ terminet Relationem.

Controuerſiæ ſtatus.

CVm in relationis termino duo ſint, & abſolutum unum, & reſpectiuum alterum; poteſt in dubium verti, quo pacto terminus relationem terminet, an prout quidpiam eſt abſolutum, an prout correllationem importat. Vt cùm pater reſpiciat filium; num filius paternitatis reſpectum terminet, prout eſſe ſubſtantiæ genitæ, an prout ipſam filiationem importat.

Varia hac de re extant Philoſophorum placita. Prima opinio. Secunda. Tertia.

Hac in re non unus eſt Philoſophorum ſenſus. Cùm enim è relationibus, quædam ſint mutuæ, quædam autem non mutuæ. Sunt qui putant in omnibus relationibus tàm mutuis, quàm non mutuis, formalem terminum, quem etiam primarium appellant, relationis, eſſe relationem in altero coreſpondentem extremo. Alij terminum exiſtimant id, quo abſolutum dicitur terminare. Alij tandem relationes mutuas ad relatiuum; non mutuas ad abſolutum terminari, arbitrantur.

Prima aſſertio, & Auctoris opinio quòd omnis relatio terminetur ad abſolutum termini. 5. Diuin. cap. 15. Ratio ad id ſuadendum.

Nobis tamen videtur omninò ijs aſſentiendum, qui omnem relationem non mutuam ad abſolutum terminari crediderunt.

Ita planè ſenſiſſe Philoſophum, perſpicuum eſt, de relationibus tertij modi loquentem, uti eſt ſcientiæ relatio ad ſcibile. Et certè nihil clarius, nihilque maniſeſtius; hæc enim, cùm relatio ſit non mutua, in extremo, quod dicitur terminus, nulla quidem relatio; proindeque non poterit relationem ad huiuſmodi extremum terminari, prout hoc relationem importat, cùm nullam importet. Vtque in eodem perſiſtamus exemplo. Scientia reſpicit ſcibile, in quo nulla relatio, nulluſque reſpectus ad ſcientiam; idcirco nequit relationem ſcientiæ, ratione alicuius relationis, quâ ipſum afficiatur, terminare. Poteſt quidem intellectus comminiſci quendam reſpectum in ſcibili, ita ut hoc per illum ſcientiæ relationem terminare dicatur; ſed hic ſermo eſt de reali terminatione, non autem de commentitia; quæritur enim quid ſit in ſcibili, ratione cuius re ipsâ terminet relationem ſcientiæ; hæc igitur relatio rationis non eſt ad rem. Vt omittam, quòd ſcientia perpetuò refertur ad ſcibile, unde in hoc perpetuò debet eſſe terminandi ratio; at reſpectus effictus ab intellectu in ſcibili, perpetuò non eſt, ſed ſolùm tunc, quando illum intellectus comminiſcitur; nequit igitur eſſe ratio terminandi ſcientiæ relationem.

Aduerſariorū reſponſio præoccupata.

Nec difficultatem effugies dicendo ad huiuſmodi terminationem non requiri, ut actu relatio ab intellectu in ſcibili effingatur, ſed ſatis, ſuperque eſſe, ut ei huiuſmodi relatio conuenire poſſit; nec requiri, ut actu conueniat. Vt animal dicitur ſemper homini conuenire, quamuis nullus homo, nullum animal exiſteret; ut igitur veritate comprobatur ſecundum hanc conuenientiam, hominem eſſe animal; ſic etiam ſcibile

Reijcitur.

eſſe terminum ſcientiæ. Hæc tamen, quàm inſulsè ſint dicta, ex eo intelliges, quoniam relatio terminum reſpicit ſecundum rationem terminandi actu exiſtentem, non ut potentem exiſtere; unde ſi in ſcibili ratio terminandi reſpectum ſcientiæ, foret relatio quædam, dum actu ſcientia exiſteret, deberet etiam in ſcibili dari actu huiuſmodi relatio; nec ſat eſſet, ut in eo dari poſſet; imò ſi in eo poſſet dari relatio realis, niſi daretur actu exiſtente ſcientiâ, non ſufficeret; multo minus ſi dari nequit, niſi negotiante intellectu. Hinc illud exemplum non eſt ad rem; quoniam inter hominem, & animal intercedit neceſſitas, quam ex hypotheſi appellant, nimirum, quòd ſi detur homo in natura, neceſſe eſt eum eſſe animal; hinc vera eſſe poteſt propoſitio, quòd homo ſit animal, homine &c. etiã non exiſtente; at ſi detur ſcibile etiam datâ ſcientiâ, non neceſſariò dari debet in eo relatio rationis; ob id veritate comprobari nequit, ſcibile terminare ſcientiam per hujuſmodi reſpectum, quamuis hic non exiſtat; propterea exemplum nullam vim habet.

Aliorum reſponſio.

Quòd ſi quiſpiam reſpondendo dicat illam relationem fundamento conuenire, non quoniam in eo actu ſit iſta relatio, ſed eò quòd ei debeatur, cum in ipſo ſit meritum, ratione cuius ab intellectu potius hæc, quàm alia relatio in eo debet effingi. Si nihil amplius addat, certè non euincet relationem ſcientiæ ad relationem in ſcibili terminari, quod is contendit; ſed potius ad illud meritum, quod re ipsâ nil aliud, quàm abſolutum in ſcibili; ac propterea conſequens ſit, ut nobis concedat relationem illam ſcientiæ, & quamlibet aliam eiuſdem ordinis ad abſolutum quidpiam terminari.

Reijcitur.

Aliorum reſponſio.

Inanis autem illa ſolutio, quòd quamuis in relatiuis non mutuis terminus ex rei natura non habeat aliquam relationem ſibi inhærentem, cuius merito poſſit fungi munere terminandi; habet tamen relatiuam denominationem ab alterius extremi relatione prodeuntem, per quam conſtituatur in genere relatiuorum, & correlativum ipſius.

Reijcitur.

His quidem admiſſis, utique relatiua non mutua, haud forent ambo verè, ac realiter relatiua, ſolo hoc intercedente diſcrimine, quòd in mutuis, utrumque extremum relativum ſit per intrinſecam ſibi relationem; at in non mutuis, unum tantummodò per ſibi relationem intrinſecam, aliud verò per eandem, ſibi tamen extrinſecam referatur. Hæc cum ultrò admittant, ſe non aduertunt deſipere. Quoniam referri non poteſt quidpiam per relationem inexiſtentem in alio; ſiquidem referri propriè eſt relatione affici, & ſanè intrinſecus; quam ob cauſam dicebat Philoſophus, ſcientiam referri quidem ad ſcibile, non tamen ſcibile ad ſcientiam, & idcircò ſcibile, cum non habeat in ſe relationem, quamuis ſcientia referatur ad ipſum, non dici relatiuum, niſi quatenus ſcientia ad ipſum refertur; quod proculdubiò non dixiſſet, ſi putaſſet illud quidem referri per relationem exiſtentem in alio; unde ſcibile, ſenſibile, & id genus alia, ad genus relatiuorum pertinent tanquam termini relationum, non tanquam relatiua earundem; & relatio ſcientiæ terminatur ad ſcibile non ſub denominatione relatiua ſcibilis; quemadmodum viſus terminatur ad colorem, aut lumen, non autem ad viſibile, nempè terminatur ad illud eſſe abſolutum coloris. Prius enim naturâ ſcibile terminat relationem, quàm à relatione ſcientiæ relatiuam denominationem accipiat; ideo enim ab illa relatione denominatur, proptereaquòd illam terminat; nequit igitur eſſe terminus illius, per huiuſmodi relatiuam denominationem, cùm hæc terminationem eius ſupponat.

Hactenus dicta quomodo intelligẽda.

Hactenus tamen dicta ſint ex eorum ſententia, qui putant ſcientiam eum dicere ordinem ad ſcibile, qui ad hanc categoriam pertineat; quod nobis tamen non probatur, cum ſcientiæ relationem ad ſcibile tranſcendentalem eſſe velimus.

Secũda aſſertio quæ

Quæ autem de relationibus non mutuis hucuſque

De relationibus non mutuis, de mutuis quoque dicenda.

dixìmus, de mutuis itidem nunc dicenda putamus; ita ut relationes mutuæ, quamuis in alio extremo relationem aliam coreſpondentem inueniant, hæc tamen non ſit formalis terminandi ratio, cùm hæc ſit potius id, in quo relatio ipſa fundatur.

Secunda aſſertionis ratio.

Illud autem in primis ea ſuadet ratio, quoniam relatio, ne dum fundamentum, ſed etiam terminum præexigit; cùm igitur utrunque præſupponat, unius relationis terminus, oppoſita relatio haud eſſe poterit; quoniam relatio una præſupponi alteri non poteſt; non enim filiatio poteſt paternitati præſupponi; relationes nanq; ſunt naturâ ſimul, & in eodem ſigno, poſitis extremis, conſurgunt. Deindè quemadmodum fundandi ratio ea eſſe perhibetur, quæ proxima eſt cauſa, propter quam res una ad aliam refertur: ſic itidem terminandi ratio ea eſſe cenſetur, propter quam res alia referatur ad illam; hæc autem cauſa in relatiuis mutuis, quæ æquiparantiæ dicuntur, eadem eſt ad fundandum, ac terminandum; proinde ſi una eſt abſoluta, alteram quoque abſolutam eſſe oportet. Sed cauſam in relatiuis mutuis æquiparantiæ, eandem eſſe ad fundandam, ac terminandam relationem, hinc planè intelliges. Sit calidum calido ſimile, & poſitum ſit in quæſtione, cur calidum unum ſimilitudinem fundet ad aliud; nulli dubium quin reſpondendum ſit, calorem eſſe; at ſi quæratur, unde ſit, quod aliud ſimilitudinem terminet, rectè quidem aſſignabitur calor, non autem ſimilitudo, cum in calore, non autem in ipſa ſimilitudinis relatione, collatio fiat.

Quid aduerſarios deceperit.

In contrariam verò ſententiam pleroſque crediderim abijſſe, quoniam referri, & terminare pro eodem inſulsè ſumpſerunt. Extremum ſiquidem unum, relationem alterius terminare, mera eſt denominatio extrinſeca, indè proueniens, quòd aliud ſit ad ipſum, in eo tamen ſuppoſitâ terminandi ratione; & non eò quòd ipſum ſit ad aliud, unde non idem terminare, ac referri: termino enim accidit referri, cùm tamen tendentia, ac terminatio non ſolùm non ſint re ipsâ idem, ſed inuicem opponantur; nec repugnet aliquid, ut paulò ſupra viſum eſt, relationem alterius terminare, quamuis non referatur ad ipſum; proindè formalis terminandi ratio in termino non erit mutuò referri, ſiue mutua relatio, ſed potius id, quod eſt abſolutum in termino.

Clariùs explicantur hactenus dicta.

Hæc etiam clariùs apparebunt, ſi relatiua quædam percurrantur. Album ſimile quidem eſt alteri albo, non autem ſimilitudini alterius albi, cùm ei potius diſſimile ſit. Et cubitus æqualis eſt alteri cubito, non autem æqualitati ipſius. Quod etiam verum eſset, ſi in relatione una, alia fundaretur; ut ſi in relatione æqualitatis, relatio ſimilitudinis haberet fundamentum; hæc enim ſimilitudo relationem aliam æqualitatis, non ſimilitudinis ad illam, tanquam terminatiuo reſpiceret.

Secunda ratio. Tertia ratio.

Poſtremò. Videtur etiam illud in re, de qua agitur, plurimum habere momenti, quòd relatiua ſunt ſimul etiam cognitione, ita ut unum definiendum ſit per aliud, hoc eſt per terminum; ſi igitur relatiuum unum terminaretur ad aliud, pro ut relationem inuoluit, quę nimirum in eo foret terminandi ratio; utique definiretur ignotum per æquè ignotum; non enim pater, ut pater, notior eſt filio, ut filio, nec viciſſim filius ut filius eſt notior patre, ut patre, quod quàm ſit abſurdum, neminem præterit.

Aduerſariorum reſponſio,

Non me latet pleriſque viſum eſse difficultatibus allatis ſatisfieri diſtinctione quâdam termini, in materialem, & formalem, & ab iiſdem dici abſolutum utiq; eſſe rationem terminandi materialem relationis; rationem autem formalem terminandi eſſe oppoſitam relationem in abſoluto fundatam; & argumentis allatis ſolum probari abſolutum illud, materialem quidem eſse terminum, non formalem. Fruſtrà tamen ad hanc diſtinctionem confugiunt cum enim dicimus abſolutum eſse terminum, non de materiali, ſed de formali id intelligendum volumus; ita ut formalis terminandi ratio, non relatio, ſed abſolutum dici debeat; non enim diſſimili modo de termino, ac de fundamento ratiocinandum; ſi nanque duo ſint calida, quemadmodum in uno ex extremis calor eſt formalis ratio fundandi relationem ſimilitudinis: ſic in extremo altero eſt formalis ratio eandem ſimilitudinem terminandi. Amplius, cùm de termino relationis hic ſermo fiat, certè non loquimur, niſi de termino per ſe, cuiuſmodi eſt ille, qui neceſſariò requiritur, & ſemper interuenit ad relationem terminandam, atque ſpecificandam. Hic autem nequit eſse relatio, cùm hæc non ſemper interueniat; dantur enim relationes non mutuæ, quę certè nequeunt pro termino relationem obtinere; alioquin mutuæ relationes forent: abſolutum autem ſemper, & neceſſariò interuenit, hoc igitur relationis terminus formalis dici debet. Præterea illud dicendum formalis terminus relationis, quod habet rationem ultimi, in quod tendit relatio: hoc autem non relatio eſt, ſed abſolutum; album enim per ſimilitudinem tendit in album, non in ſimilitudinem; quantum per æqualitatem tendit in quantum non in æqualitatem.

Reijcitur.

Aduerſariorum reſponſio præoccupata.

Neque dicas in relatiuis formalitatem termini non attendendam penes id, quod utcunque relatio ipſa reſpicit, ſed quod reſpicit, velut oppoſitum; at non ita conſtituitur, nec tale redditur aliquid per hoc, quod ſit id, ad quod tendit relatio, ſed potius per correlationem ex aduerſo illi oppoſitam: hinc ad rationem formalis termini relationis requiritur, ut correlatiuum, relatiuo ſit oppoſitum oppoſitione relatiuâ.

Refellitur.

Hæc tamen parum ſcitè dicuntur, propterea quòd terminare eſt reſpici, atque tendentiam alterius ſiſtere ad ſe ipſum; unde denominationem extrinſecam præſefert, ac proindè termino, pro ut huiuſmodi, accidit referri, & relatiuè opponi; quoniam hæc tendentiam ad aliud important; at ad aliud tendere accidentarium eſse termino, pro ut huiuſmodi, ſuperius eſt adnotatum; ineptè igitur in termino id ab aduerſarijs requiritur. Idque ſit euidentius, in relatiuis non mutuis, in quibus ex parte unius extremi vera datur relatio, per quam illud reſpicit aliud, ita ut ei nihil deſit eorum, quæ ad eſſentiam relationis pertinent; & tamen id, quod hæc relatio reſpicit, nequit profectò reſpici tanquam relatiuè oppoſitum, cum nullam relationem præferat, nullam relationem inuoluat; inſulsè igitur hæc relatiua oppoſitio in termino requiritur, cùm terminatiua ſufficiat.

Superdictorum ratio.

Horum autem eſt ratio, quoniam relatio, atque adeo ens relatiuum, hoc ad ſui rationem eſſentialem expoſcit, ut non rum non ſiſtat in ſe, ſed ad aliud tendat; ei autem, ad quod tendit, accidit, ut viciſſim referatur, ac tendat ad illud.

Aduerſariorum reſponſio præoccupata,

Nec propterea ſatisfacies dicendo, utique terminandi munus conuenire etiam poſſe abſoluto, ut in non mutuis relationibus perſpicuum eſt; quoniam terminandi munus, non relationi generatim acceptæ, ſed mutuæ tantummodò conuenit; ubi nanque reſpectus eſt mutuus, ibi quoque mutua terminatio, ſecundum rationem illam reſpectus, cum huiuſmodi relatio ſui naturâ relationis alterius coexiſtentiam in termino requirat. Quod ſic etiam intelligendum volunt, ut mutua relatio non dicatur formalis terminus alterius, ut mutua, & ut eiuſdem cum illa rationis eſt, ſed ut oppoſita, cum oppoſito ſit, quæ formaliter terminum conſtituat.

Refellitur.

Sed mirum eſt, quòd non aduertant ſuperiùs dicta,

vide,

videlicet terminare non relationis, ſed abſoluti munus eſſe, cùm terminare non ſit reſpicere aliud, ſed ab alio reſpici: non tendere ad aliud, ſed ſiſtere tendentiam alterius ad ſe ipſum. Vt omittam, quòd relatio non dicitur mutua per rationem terminandi, ſed referendi; ideò enim mutua dicitur, quoniam extremorum utrumque refertur ad aliud; ad relationem igitur mutuam, neceſſariò tantummodò pertinet, ut in utroque extremo referendi ſit ratio, quod adhuc contingeret, ſi relationis terminus abſolutum quidpiam diceretur.

Confirmatio.

Indè quoque redditur minus rationi conſentanea adverſariorum opinio, quoniam in cauſis præciſis, poſitâ cauſâ, ponitur effectus, & viciſſim poſito effectu, ponitur cauſa; ſi igitur terminare relationem oriretur præcisè ex ipſa ratione mutuitatis, hâc utique ablatâ, tolleretur etiam terminatio; ſecus tamen ſe res habet; tametſi enim non detur illa mutuitatis ratio; non proptereà tollitur terminatio, ut in relationibus non mutuis perſpicuum, ac exploratum.

Prima difficultas.

Contra tamen, illud plurimum negotij faceſſere videtur, quoniam formalis atque præciſus terminus relationis meritò perhibetur ille, quo poſito, relatio ponitur, & quo ablato, itidem aufertur relatio ad ipſum; at huiuſmodi eſt extremum, prout relationem involuit; proptereà extremum, prout relationem involuit, erit formalis, & præciſus terminus relationis. Huiuſmodi autem eſſe extremum, prout relationem involuit, ita ut præciſa, formaliſque terminandi ratio, ſit ipſa relatio, videtur ab Ariſtotele traditum, dum relativorum proprietatem explicans, ait, eorum id eſſe proprium, quòd ad convertentiam dicantur, quod ſic intelligendum præcipit, ut convertentia quidem habeatur, quatenus ſit per relationes hinc illinc reſultantes, adeo ut circumſcriptis omnibus alijs, à domino, ut ipſe loquitur, ſolum hoc relicto, quòd dominus ſit, ſervus exiſtat, & ad ipſum dominum dicatur; quòd ſi contra omnia relinquantur, hoc non relicto, quòd dominus ſit, ſervus non exiſtat, nec ad dominum ipſum dicatur; cauſa igitur præciſa, unde terminatio proveniat, & unde formalis, atque præciſa ratio terminandi proficiſcitur, in extremo, quod terminus denominatur, relativa eſt.

Solutio.

His tamen exigui laboris occurrere; non enim re ipſâ idem eſſe terminum, etiam formalem relationis exiſtentis in alio, & eſſe correlativum eiuſdem; illud enim importat, quòd relatio tendat ad ipſum, atque adeo in eo habeatur extrinſeca denominatio termini; hoc autem viciſſim importat referri; ſuperius autem fuit iam adnotatum non idem eſſe referri, ac terminare. Dici igitur ad convertentiam non convenit termino, prout huiuſmodi, ſed prout correlativum eſt. Sed ad hoc non requiritur realis relatio in termino, niſi cum relationes mutuæ quidem extiterint; non enim conſiſtit *ad convertentiam dici*, in mutua relatione reali ſibi invicem reſpondente, ſed in mutua denominatione relativa, ſive ea deſumatur à relatione reali, vel rationis. Aut conſiſtit in mutua denominatione relativa; ſive utraque denominatio intrinſeca ſit, à forma nimirum ſibi inhærente; ſive una ſit intrinſeca ab huiuſmodi forma deſumpta, ſive extrinſeca, ſumpta à forma relativa exiſtente in alio.

Secunda difficultas.

Maior eſt difficultas in eo poſita, quòd inter relativa verè datur oppoſitio relativa; ſed relativa ſunt duo extrema, quorum unum eſt fundamentum, quod refertur, & aliud eſt terminus, ad quem refertur; ergo relativa oppoſitio dari non poteſt inter hæc duo, niſi in utroque ſit relatio; meritò enim illarum relationum exercetur inter illa, oppoſitio; ergo in utroque extremo debet eſſe relatio; ac proindè in termino relatio erit. Cumque relativum, nempè fundamentum, affectum relatione, eatenus oppoſitum relativè poſſit eſſe termino, quatenus ad ipſum terminatur, prout relationem importat; proptereà formalis terminus relationis, non abſolutum, ſed relatio erit. Si huiuſmodi ratiocinatione quidquam concluderetur, certè etiam, & illud, nimirum nullam dari relationem non mutuam.

Solutio. Reſpicere quid. Terminare quid.

Reſpondendum tamen, reſpicere utique per relationes ipſas exerceri, terminare autem per abſoluta. Reſpicere enim importat tendentiam unius in aliud; Terminare verò eſt ſiſtere prædictam tendentiam, illud eſt relationis, hoc autem abſoluti munus. Ad argumentum autem reſpondendum, non poſſe utique dari oppoſitionem relativam, niſi in utroque extremo detur relatio, quoniam hæc oppoſitio in eo conſiſtit, ut extremum unum per relationem reſpiciat aliud, & viciſſim reſpiciatur ab illo; ut in relativis mutuis, in quibus relativum unum verè reſpicit aliud, ſcilicet terminum, & viciſſim terminus reſpicit illud; hoc autem ita contingit, ut relativum reſpiciendo terminum, reſpiciat ipſum, prout relationem involuit, & viciſſim terminus reſpicit illud, prout relationem dicit; at in termino reſpicere, non idem eſt, ac terminare; illud enim per relationem fit; hoc autem per abſolutum.

Adnotatio.

Hic obſervandum in eo quoſdam eſſe deceptos, quòd crediderint, idem eſſe reſpici, ac terminare; non ſolum enim reſpicere non eſt terminare, ſed nec etiam reſpici eſt idem ac terminare; reſpicere enim dicit tendere in aliud; reſpici eſt ita terminare, ut viciſſim hoc illud reſpiciat; terminare verò eſt ſolùm ſiſtere tendentiam illius ad ſe ipſum. Hoc ut clariùs intelligatur, iuvabit ad exemplum confugere. Hic homo ex. gr. per paternitatem reſpicit hunc alium hominem filium; in quo conſiderari debet, & eſſe hominis, & relatio filiationis; per eſſe hominis, terminat relationem paternitatis, cuius terminus ob id eſt quidpiam abſolutum, ſecundum quod ſiſtit illam tendentiam; at verò prout dicit relationem filiationis, reſpicitur ab ipſo. Ex quo facilè intelliges hoc non contingere, niſi in ijs, quæ mutua relatione invicem referuntur; alioquin in relativis non mutuis, unum dicitur ad aliud tendere, & hoc terminare, quatenus ſiſtit illam tendentiam; ſed propriè hoc non dicitur reſpici ab illo, quoniam viciſſim non tendit in illud.

Doctrina tenenda.

Quia tamen intolerabile videri poſſet alicui, non dici terminum reſpici, quando in eo non ſit mutua relatio, ut ex. g. ſcibile non reſpici à ſcientia. Satius ob id erit rem ſic explicare; puta, cum dicitur oppoſitionem relativam verſari inter relativa, prout ſunt huiuſmodi. Dicendum id gemino modo intelligi poſſe, nempè, quòd relativum unum, ſcilicet terminus, quatenus reſpicitur ab alio, eidem relativè opponatur; & hoc negandum, quoniam nil aliud ſibi vult, reſpici, quàm ſiſtere tendentiam illius, a quo dicitur reſpici. Alio modo dicatur relativè aliquid opponi, quatenus contra, quod reſpicitur, reſpiciat etiã illud, a quo reſpicitur; & hoc pacto cõcedendũ, eritq; oppoſitio relativa inter relativa, ut ſunt huiuſmodi, nimirum inter relativum, & correlativum; quamobrem inter patrem, ut patrem, & filium, ut filium, erit oppoſitio relativa; non autem inter patrem, etiam ut patrem, & Socratẽ, qui filius denominatur, relativa eſſe poterit oppoſitio. Nec immeritò dicendum ita, quoniam ſi oppoſitio eſt relativa, æquè neceſſe eſt, ut inter extrema, prout relativa, verſetur; non autem inter abſoluta, nec etiam inter relativum unum, & abſolutum alterum. Atque

hunc

hunc in modum ſuperior allata difficultas diluetur, ut alia ei admodum affinis.

Secunda difficultas. Inter relatiua formaliter ſumpta, oppoſitio intercedit relatiua; ſed hæc eſſentialiter inuoluit rationes referendi, & terminandi; ergo in utroque relatiuo dari debet ratio referendi, ac terminandi; ergo munus referendi, ac terminandi, utrunque extremorum per ipſas relationes exercet. Maior certa, quoniam oppoſitio relatiua non datur inter extrema, quatenus abſoluta ſunt; minor inde ſuadetur, quia oppoſitio mutua in eo conſiſtit, quòd relatiua mutuò ſe reſpiciant, ſic ut relationes ſint rationes mutuò ſe reſpiciendi; mutuò autem ſe reſpicere, eſt unum reſpicere aliud, & ab eo reſpici, quod eſt relationes ipſius terminare; ergo oppoſitio relatiua eſſentialiter inuoluit rationem referendi, ac terminandi.

Solutio. Argum enim multis ambagibus contextum, nullius roboris deprehendetur, ſi partes eius ſingulatim expendamus. Dum igitur dicimus oppoſitionem relatiuam exerceri inter relatiua formaliter ſumpta, benè habet: cùm autem additur oppoſitionem relatiuam eſſentialiter includere rationes referendi, ac terminandi; negandum quantum ad illam partem, quâ dicitur, terminandi, quoniam tota oppoſitio in mutua illa ratione referendi, reſpiciendique conſiſtit; pater enim ideò relatiuè opponitur filio, quoniam per relationem paternitatis reſpicit filium ſecundum eſſe abſolutũ quidè ipſius: & viciſſim per relationem filiationis ab eodem reſpicitur; unde filius non opponitur relatiuè patri, eò quòd terminet, atque ſiſtat reſpectum paternitatis, ſed quoniam viciſſim reſpicit illum ſecundum eſſe abſolutum eius, per propriam relationem filiationis. Hinc patet quid reſpondendũ ad illam propoſitionem, quâ dicebatur, oppoſitionem mutuam in eo conſiſtere, quòd relatiua mutuò ſe reſpiciant, & relationes ſint rationes mutuò ſe reſpiciendi; hoc enim benè habet; at cum additur, ſed mutuò ſe reſpicere, eſt unum reſpicere aliud, quod eſt terminare relationem eius. Dicendum oppoſitionem relatiuam non attendi penès reſpicere, nec penès reſpici, ſed penès mutuò reſpicere, & in hoc decepti ſunt; in relatiuis enim non mutuis unum reſpicit aliud, atque adeo unum reſpicitur ab alio; non propterea tamen inter ipſa datur oppoſitio relatiua; eam ob cauſam, quoniam deeſt reſpectus mutuus. Ea autem eſt ratio, quoniam reſpicere, & reſpici, exercetur per relationes; at terminare, & ſiſtere reſpectum, per abſoluta. Dices oppoſitio attenditur penes mutuò reſpicere; ergo etiam penes mutuò reſpici; ſed hoc eſt mutuò ſiſtere, ac terminare. ergo relatiuum opponetur termino, qui cùm non opponatur, niſi prout relationem inuoluit, ſequitur ut prout huiuſmodi, terminet. Occurritur dicendo penès mutuò reſpici oppoſitionem relatiuam attendi, prout reſpici relationem importat mutuam; non autem, prout dicit abſolutum, denominatum extrinſecùs à relatione alterius extremi.

Tertia difficultas. Neque dicas, in relatiuè oppoſitis illud per ſe primò reſpicitur ab alio, quod per ſe primò eidem opponitur; ſed quod illi opponitur eſt correlatiuum formaliter, quatenus huiuſmodi; propterea quatenus relatiuum reſpicitur; ergo ut ſic quatenus relatiuum eſt, terminandi munus exercet. Minor certa, & maior ſuadetur. Quoniam relatiuè oppoſitum, quatenus huiuſmodi illud per ſe primò reſpicit, quod è regione ei primò aduerſatur, non autem quod materiale eſt, ac veluti diſparatum; at illud eſt correlatiuum, prout huiuſmodi; ergo ut relatiuum per ſe primò reſpicitur, & ut relatiuum exercet munus terminandi.

Solutio. Hoc tamen ſolutum fuit, & hic iterum dicendum, falſum eſſe in relatiuè oppoſitis, illud per ſe primò reſpici, quod per ſe primò illi opponitur, quatenus opponitur; ſed reſpicitur id, quod materiale eſt; unde pater non reſpicit filium, prout dicit relationem filiationis, ſed prout dicit abſolutum, in quo reſultat filiationis relatio; & filius opponitur patri, prout pater mutuam dicit paternitatis relationem.

Quarta difficultas. Commentitius autem eſt ille caſus de relationibus ſeparatis &c. nempè paternitate, & filiatione; quæ adhuc opponerentur, ſeque inuicem terminarent tanquam relationes oppoſitæ, unde colligunt munus terminandi relationibus conuenire.

Solutio. Inficiandum enim admiſſâ illâ ſeparatione impoſſibili, futurum, ut relationes ſe inuicem terminarent, quanuis oppoſitæ forent, & mutuæ; propterea quòd, ut ipſis non connenit terminare, prout ſunt in ſubiectis ſuis, ita nec etiam dum forent ab iiſdem ſeiunctæ.

Quinta difficultas. Nec propterea quòd relatiuè oppoſita, prout huiuſmodi ſolum funguntur munere referendi, non autem terminandi; conſequens fit, ut relatiua oppoſitio ſit inter ipſa relatiua non formaliter ſumpta, ſed prout ſolùm fundamenta quidem important.

Solutio. Non inquam conſequens ſit, quoniam oppoſitio relatiua penès mutuam tendentiam, ac reſpicientiam, non autem penès mutuam terminationem attendi debet, ut non ſemel inculcatum fuit.

Sexta difficultas. Quòd ſi dicas Relatiuum opponitur relatiuè termino, ſic enim definiuntur relatiuè oppoſita. Quæcunque, ut relatiua dicuntur; ea ipſa, quæ ſunt oppoſitorum dicuntur, aut quomodolibet aliter ad ea; ſed nequit opponi relatiuè termino, niſi quatenus terminus relationem importat; ergo terminus, prout huiuſmodi relationem inuoluit.

Solutio. Sed hoc etiam ſolutum ex dictis, non quòd gemina ſit oppoſitio relatiua, quarum una formalis inter relationem unius, & relationem alterius extremi; & altera terminatiua, utnirum inter relationem, & terminum, hoc eſt inter relationem, & abſolutum termini; ut perperàm Neotericus quidam comminiſcitur, cùm nulla ſit hæc oppoſitio; ſed potius dicendum relatiuum opponi relatiuè termino, non quatenus hic ſiſtit reſpectus tendentiam, atque adeo terminat, unde in relatiuis non mutuis hæc oppoſitio non datur; ſed quatenus terminus mutuum dicit reſpectum, quo pacto oppoſitio relatiua ſolùm in relatiuis mutuis reperitur; unde non mirum, ſi hæc oppoſitio ſolùm in relatiuis mutuis inueniatur; non enim relatiuum opponitur termino, quatenus termino, ſed quatenus correlatiuo.

Septima difficultas. Et quanuis relatio dicatur non habere pro termino relationem aliam; non ſubindè concludas conſequens fieri, ut relatiua non ſint ſimul naturâ, eò quòd, exempli gratia, paternitas terminetur ad filium, non ut relatiuum, ſed ut abſolutum, & genita ſubſtantia eſt, quo pacto filiationem antecedit, unde paternitas prior erit filiatione: Vt omittatur, quòd relatio, prout huiuſmodi à fundamento ac termino pendet, & quantum ad eſſe, & quantum ad cognoſci; ſi igitur terminus relationis oppoſita non eſt relatio, hanc utique in eodem non poſtulabit inſtanti, neque pendebit ab hac quantum ad ſui cognitionem &c.

Solutio. Mala tamen eſt conſecutio, & probationis utriuſque nulla profectò vis. Non primæ; nam prauè concludit, paternitatem ſcilicet eſſe priorem filiatione; quanuis ſubſtantiam genita terminans paternitatem, filiationem antecedat prioritate naturæ, quemadmodum ſubſtantia generans præcedit paternitatem; quoniam poſitâ paternitate in ſubſtantia generante, neceſſariò in eodem naturæ ſigno ponitur filiatio in ſubſtantia genita, & viciſſim; unde non cogitandum paternitatem eſſe natu-

naturâ priorem filiatione, eo quòd terminetur ad ſubſtantiam genitam, quæ eſt ipsâ filiatione, naturâ prior, quoniam in eodem naturæ ſigno, quo paternitas reſultat in ſubſtantia generante, etiam in ſubſtantia genita pullulat filiatio; itaque ambæ ſubſtantiæ naturâ antecedunt ambas relationes, hæ tamen ſunt naturâ ſimul. Nec maius eſt ſecundæ probationis robur; tametſi enim relatio eſſentialiter pendeat à fundamento, & termino, quantum ad eſſe, & etiam cognoſci; non ſequitur, terminum, ſi relatio poſita non fuerit, non poſtulare illã in eodem inſtanti, nec eſſe ſimul cognitione; propterea quòd relatio à fundamento pendens, tum in genere materialis cauſæ, tum efficientis, per naturalem reſultantiam pendet à termino, non tanquam à cauſa, ſed velut à conditione, prout tamen dicente eſſe abſolutum, quod neceſſariò mutua conſequitur relatio in eodem naturæ ſigno, quo in alio extremo relatio reſultauit; unde non ſequitur, ſi terminus eſt ipſum abſolutum, non autem relatio oppoſita, non ſequitur inquam, relationem alterius extremi, non poſtulare ipſam in eodem inſtanti naturæ.

Quomodo relatiua ſint ſimul cognitione.

Ad cognitionem autem, quod ſpectat, diligenter adnotandum aliud eſſe relativum cognoſci per ſuum correlativum, & aliud cognoſci ſimul cum illo. Primum eo ſenſu tantùm eſt admittendum, ut relativum cognoſcatur per correlativum non formaliter, ſed ut aiunt, materialiter ſumptum, prout dicit abſolutum, alioquin ignotum per æquè ignotum cognoſceretur. Ita quidem pater, non cognoſcitur per filium, prout relationem importat filiationis, ſed ſecundum id, quod in eo eſt abſolutum. At verò relativum cognoſci ſimul cum ſuo correlatiuo hoc ſibi vult, quòd, quemadmodum relationes pullulant per naturalem reſultantiam, ab extremis, unde habet intellectus, ut cognoſcat unam è relationibus; inde habet, ut cognoſcat etiam, & reliquam, cùm non ſit maior ratio de una, quàm de alia; non enim eſt maior ratio, cur potius intellectus paternitatem, quàm filiationem cognoſcat, & à quibus cauſis habet, ut paternitatem cognoſcat, ab iiſdem quoque habet ut filiationem attingat.

Poſita una relatione neceſſariò ponenda & altera.

Tametſi autem relatio non pendeat ab alia, nec ad aliam tendat, ſed ad abſolutum tanquam ad terminum; adhuc tamen poſitâ unâ, neceſſariò ponenda altera; non enim earum ſimultas attenditur penès id, quòd una referatur ad aliam; neque ſat eſt ad poſitionem relationis, fundamentum, ac eius terminum poni; naturæ enim ſimultas inter mutuas relationes non attenditur penès ordinationem unius ad aliam; ſed potius penès neceſſarium nexum inter illas, ortum ex concomitantia cauſarum, à quibus utraque relatio pendet, atque reſultat; Hinc non ſatis eſt ad poſitionem relationis poni fundamentum, & terminum, quoniam ab iiſdem cauſis in termino, reſultat relatio.

Quomodo relationes reſultent in extremis.

Relationes autem ipſæ per ſe reſultant, cùm eadem extrema ſint, ex quibus pullulant neceſſitate naturæ, eâ tamen lege, ut extremum, quod unius comparatione, veluti fundamentum concurrit, reſpectu alterius ſe habeat, ut terminus. Ita quidem, quod eſt fundamentum paternitatis, eſt terminus filiationis, & quod eſt fundamentum filiationis, eſt terminus paternitatis.

Difficultas.

Nec etiam perturbat ea difficultas, quam ita concipiunt. Id, per quod definitur relativum, eſt correlativum, hoc eſt mutuam relationem inuoluit; ſed terminus formaliter ut huiuſmodi eſt per id quod debet definiri relativum; ergo terminus formaliter, ut huiuſmodi, relationem inuoluit.

6. Topicorum.

Id autem, per quod relativum definiri debet eſſe correlativum expreſſit Philoſophus, ubi etiam docet definiendum relativum per terminum.

Solutio.

Sed iam ſuperiùs de medio ſublata eſt difficultas, propterea quòd, dum relativum dicitur definiendum per correlativum, intelligendum hoc ſumi, ut loquuntur, materialiter, cuiuſmodi eſt terminus, unde potius hinc redditur confirmatum quod à nobis intenditur; ſequitur enim relativum definiendum per abſolutum, quod nos terminum eſſe contendimus.

Aliæ difficultates proponuntur.

Quòd ſi dicas adhuc ſupereſſe difficultates. Primò, niſi terminus relationem inuoluat, atque adeò correlativum ſit formaliter ſumptum, pater non diceretur habere ordinem ad filium, nec duplum ad dimidium, proindè dicere non liceret, pater eſt filij pater; duplum eſt dimidij duplum; ſed potius pater diceretur pater abſoluti, cui conuenit denominatio filij; ſic de dimidio &c. Secundò, quoniam terminus videtur pertinere ad idem genus, ad quod ſpectat terminatum; ſi igitur hoc eſt relativum formaliter ſumptum, terminus etiam correlativum formaliter acceptum eſſe debebit. Tandem relatiua omnia forent uniusmodi, cum omnia terminarentur ad abſolutum; unde prorſus inanis illa partitio relatiuorum in tres modos ab Ariſtotele paſſim inculcatos.

Difficultatum propoſitarum ſolutiones.

Ad primum dicendum non idem ferendum iudicium de terminatione, ac de reciprocatione relationis; hæc enim in mutua quadam denominatione relatiua conſiſtit, ſiue in uno ex extremis denominatio ſit intrinſeca, utpotè à relatiua forma illi inhærente deſumpta; in alio autem extrinſeca, deſumpta ex forma relatiua exiſtente in alio extremo; ſiue utraque ſit relatiua denominatio intrinſeca; at terminatio conſiſtit in illa ſiſtentia, quam habet relatio unius in altero extremorum, ſecundum quod hoc abſolutum eſt; negandum igitur dici non debere pater eſt filij pater, accepto filio etiam formaliter, ut relationem filiationis importat, quoniam hic loquendi modus ad reciprocationem, ſiue ad conuertentiam, non autem ad terminationem ſpectat; quamuis igitur paternitas terminetur ad abſolutum filij, adhuc pater dici debet filij pater, accepto filio, prout relationem filiationis importat, quoniam hæc eſt reciprocatio conſiſtens in intrinſeca denominatione relatiua ex parte utriuſque extremi; quæ adhuc reciprocatio daretur, ſi ex parte unius extremi foret intrinſeca, ex parte verò alterius extrinſeca. Ad ſecundam; falſum aſſumitur, non enim terminus eiuſdem prorſus debet eſſe generis cum terminato, cum ſatis ſit, ut reducatur ad ipſum. Sic punctum per ſe non ſpectat ad quantitatem, cum tamen terminet lineam ſpeciem ipſius; ſed ſat eſt, ut ad quantitatem reducatur. Ad tertiam falſum etiam ſecuturum relatiua omnia eſſe unius modi; quoniam modorum diuerſitas adhuc ſuppeteret, propterea quòd è relatiuis quædam forent mutua, quædam autem non mutua; quamuis omnia ad abſolutum terminentur.

Adnotatio.

Tametſi autem relationem perpetuò ad abſolutum terminari dicendum ſit; tamen in relatiuis mutuis non diſſimulandum ex parte termini formalem rationem termini, ut ſic, eſſe abſolutum, relationem tamen eſſe terminum concomitanter, quatenus nimirum hæc, quod eſt abſolutum in termino, concomitatur.

SECTIO DECIMA SECVNDA.

De Diſtinctione Extremorum, quæ conſequitur Relatio.

Quæ proponantur indaganda.

DVo ſe hîc conſideranda offerunt. Primum, quanta debeat eſſe diſtinctio inter relationis extrema. Secundum quidquid ſit de diſtinctione extremorum, admiſſo etiam ea debere inter ſe realiter di-

ſtingui, an hoc idem de ratione fundandi dicendum ſit, adeo ut ſi duo forent parietes, in quibus una, ac eadem numero conſtituta eſſet albedo, an illi parietes deberent dici ſimiles.

Relationis extrema realiter debere diſtingui.

Primum ſatis apertè conſtat, ſcilicet relationis extrema realiter debere eſſe diſtincta, ſi relatio ipſa realis extiterit, quod adeo verum, ut hæc præcipua ſit conditio, quam relatio ipſa requirit.

Probatur ex Ariſt. 4. Diuin. Prima ratio.

Hoc non obſcurè videtur à Philoſopho inſinuatum, dum præcipuè contendit relationem identitatis ad ſe ipſum, realem eſſe non poſſe. Nec immeritò; relatio ſiquidem inter duo, ſe ſe exercet; at idem non eſt re ipſâ duo, unde nequit idem ad ſe ipſum reali relatione referri.

Reſpectus eiuſdem ad ſe ipſũ opus eſſe rationis.

Hinc planè conſtat reſpectum eiuſdem ad ſe ipſum opus eſſe rationis; ut enim idem rationis opere poteſt eſſe duo; ſic eiuſdem ad ſe ipſum non realiter, ſed per intellectum poteſt relatio accidere.

Difficultas præoccupata. Solutio.

Neque dicas nullâ intellectûs fictione aliquid dici idem ſibi ipſi, proindeque nullâ fictione intellectûs, atque adeo re verâ poſſe quidpiam ad ſe ipſum referri; Non enim aliquid dicitur idem ſibi ipſi per realem aliquem reſpectum, quo quidem ſe ipſum reſpiciat; denominatio ſiquidem iſta, quâ aliquid ſibi ipſi dicitur idem, non à relatiua forma deſumitur, ſed per modum relatiui exprimitur poſitiuum ipſius, ut affectum negatione diuerſitatis.

Secunda ratio.

Illud etiam accedit, quòd extrema relationis realis ita ſe habere debent, ut ipſa fundare poſſint oppoſitionem realem; nequit autem unum, & idem realem oppoſitionem fundare; nequit realis oppoſitio unum, ac idem pro ſui fundamento habere; propterea neceſſariò ſequitur non poſſe idẽ reali reſpectu ſe ipſum reſpicere.

Extrema relationis debere eſſe diſtincta realiter, quo ſenſu intelligendam.

Cùm verò dictum fuerit realis relationis extrema realiter debere eſſe diſtincta, ſic uſurpandum; ut diſtinctio inter illa ſit veluti inter rem, & rem, vel inter modum, & modum, vel inter rem, & modum eiuſdem rei; unde ſi virtus impreſſa proiecto foret principium, & cauſa, ut re verâ eſt, motùs, quem proiectum ſubit, & exiſtimetur inter cauſam, & effectum intercedere relationem, velut accidentariam formam ſuperadditam, ijs, quæ referuntur, atque adeo ad hoc prædicamentum ſpectantem; utique inter illam virtutem, quæ potius videtur habere relationem modi, quàm rei, vel ſi ſit res, ſaltem inter ipſam, & effectum, qui modus utpotè motus, eſt, relatio realis intercedet.

Secunda quæſtionis pars; num rationes fundandi debeant eſſe realiter diſtinctæ. Rationes fundandi non neceſſariò debent eſſe reipſa diſtinctæ.

Erat ſecundo loco propoſita difficultas, num in fundamentis proximis rationibuſque fundandi requireretur diſtinctio; an potius una, ac eadem numero in duobus ſubiectis diſtinctis poſitâ fundandi ratione reſultare poſſit relatio; ut ſi in duobus parietibus albedo foret eadem numero conſtituta, num illi parietes euaderent ſimiles.

Affirmandum omninò, quoniam adhuc tria requiſita concurrerent ad realem relationem, quamuis una numero foret ipſa fundandi ratio. Extrema enim illa realia eſſent, & realiter diſtincta, & ex eorum natura, nullo negotiante intellectu, relatio ipſa conſurgeret; quòd ſi res ita ſe habet, nullus ambigendi locus, ne relatio illa conſurgeret, quamuis una foret numero fundandi ratio in duobus ſubiectis, re ipſa tamen diſtinctis.

Neque putes deſiderari diſtinctionem, ne dum inter extrema ſubiecta relationum, ſed inter rationes fundandi; quòd enim extrema realiter debeant eſſe diſtincta, ſuppetit ratio, quia nequit ad ſe ipſum referri, relatiuum enim conclamat aliud à ſe diſtinctum; at non eadem cauſa, cur aſſeratur de ratione fundandi, quoniam cum hæc deſeruiat ratione unitatis, tantum abeſt, ut diſtinctio ad id conducat, quòd oppoſito modo ſe res habet. Relatio ſimilitudinis ex. g. inter dua alba conſurgit, eò quòd ſi diſtinctæ ſunt albedines numero, ſpecie tamen ſunt una; hinc quanto minor eſt hæc unitas, tanto minor ſimilitudo; unde minus ſimilia ſunt duo extrema, quorum unum eſt album, & aliud eſt nigrum, quoniam inter albedinem, & nigredinem minor eſt unitas, utpotè generica, in ratione coloris, quàm inter duas albedines, inter quas unitas intercedit ſpecifica. Sic etiam minor eſt ſimilitudo inter album, & calidum, quoniam minor eſt unitas in ratione qualitatis, utpotè magis generica, quàm inter album, & nigrum; contra autem quanto maior eſt unitas, atque adeo quanto minor diſtinctio, tanto maior erit ſimilitudo. Perſpicuum igitur obeſſe potius, quàm prodeſſe diſtinctionem in rationibus fundandi, cùm hæ fundent ratione unitatis. Quòd ſi res ita ſe habet, numerica unitas potius, utpote maxima, inter unitates, numerica inquam unitas rationis fundandi, maximè ad fundandam relationem conducet; unde poſita eâdem numero albedine in duobus ſubiectis realiter diſtinctis, illa duo in albedine maximè dicerentur ſimilia.

Et re verâ illa dicerentur duo alba, quamuis per unicam albedinem, quoniam concretum accidentarium, dicit formam connotando ſubiectum, ita ut perindè ſit, ac ſubiectum habens formam; cum igitur duo eſſent ſubiecta, quamuis in ijs una numero foret albedo, adhuc eorum utrunque diceretur habens albedinem, atque adeo album; quòd ſi duo ſunt alba, non eſt, cur unum alteri dici non debeat realiter ſimile. Subiectum enim dicitur ſimile, non ex relatione fundata in qualitate abſtractè ſumptâ, ſed in concreto, ut tribuente effectum formalem: non in albedine, ſed in albo; ut igitur duo ſunt effectus formales, nimirum duo alba: ſic erunt duo extrema formalia relationis ſimilitudinis in eſſe albi, quamuis unica ſit albedo.

Neque dicas his admiſſis, ſequeretur etiam ea ſimilia dici per ſimilitudinem numero unam in utroque exiſtentem; non enim ferendum iudicium idem de forma reſpectiua ac de abſoluta.

Et quamuis nunquam reperiatur relatio inter duo realiter diſtincta, quin in ipſis diſtincta ſint proxima fundamenta rationeſve fundandi; hoc tamen non per ſe requiritur, ſed per accidens euenit, cum id non oriatur ex relationis natura, quæ diſtincta fundamenta proxima requirat; ſed potius ex eo prouenit, quia naturæ viribus nequit una, ac eadem numero fundandi ratio in duobus realiter diſtinctis conſtitui.

Occurrunt tamen aliqua diluenda. Proxima fundamenta ſunt, quæ primò referuntur, & per quæ ſubiecta ipſa referuntur; non ſat igitur, ut diſtinguantur ſubiecta, ſed oportet etiam diſtingui proxima fundamenta, rationeſque fundandi, cùm idem non poſſit ad ſe ipſum referri. *Prima difficultas.*

Decipiuntur autem eo nomine, quòd non aduertunt rationes formales, & fundamenta proxima non eſſe formas abſtractè, ſed in concreto ſumptas, & ſecundum effectus formales ſuos; ſed paulò ſuperius eſt adnotatum, unicâ numero exiſtente formâ in pluribus ſubiectis, plures eſſe formales effectus, ac proinde plura fundamenta proxima; toto igitur argumento conceſſo, negandum eſt, quod videtur ab aduerſarijs ſupponi, ſubiecta proxima non futura diſtincta, quando eadem numero forma in pluribus ſubiectis conſtituta foret. *Solutio.*

Maior tamen videri poſſet difficultas, quoniam extrema apta ſunt fundare relationes oppoſitas; eatenus autem oppoſitas relationes fundare poſſunt, quatenus *Secunda difficultas*

ratio-

rationes fundandi diſtinctæ ſunt, proinde debent hæc eſſe diſtincta.

Solutio. Sed ex dictis hoc itidem ſolutum; rationes enim fundandi ſunt non formæ in abſtracto, ſed ut communicatæ ſubiectis, unde quamuis unica foret in pluribus ſubiectis forma numero, adhuc plura eſſent numero concreta, pluresque formales effectus, ſi non ratione formæ, ſaltem ratione ſubiectorum, quibus ineſſet; & idcirco huiuſmodi ſubiecta, quatenus induta tali formâ fundare poſſent oppoſitas relationes æquiparantię, ad quas requiritur forma eiuſdem naturæ, veluti fundandi ratio in extremis. Tota enim relationum hæc oppoſitio in eo conſiſtit, ut quod eſt fundamentum unius, ſit terminus alterius, & è contra, neque idem ſit fundamentum, & terminus eiuſdem; nihil tamen prohibet hoc haberi ab eadem forma pluribus communicata ſubiectis, quoniam ut communicata dici poteſt non una ratione ſcilicet ſubiectorum, quæ plura ſunt, & quatenus hoc modo non una, ſed multiplex poteſt fundare relationes oppoſitas, ita ut dici non poſſit idem eſſe fundamentum; & terminus reſpectu eiuſdem.

Tertia difficultas. Neque dicas æqualitatem, ſic etiam ſimilitudinem referre extrema, ut unum, unde quando unitas extremorum foret numerica, atque adeò maxima, referret illa, ut unum numero, & ut maximè unum, unde concedenda eſſet relatio eiuſdem ad ſe ipſum.

Solutio. Hoc enim nihil eſt; cum aliud ſit aliqua referri, & aliud id, unde habent, ut referantur, ut aliud eſt aliqua eſſe ſimilia, vel æqualia, & aliud eſſe id, unde habent, ut ſimilia ſint, & æqualia, ad primum requiritur pluralitas, ad ſecundum non item; plura igitur debent eſſe, quæ dicenda ſunt ſimilia, & æqualia, ſed id, unde habent, ut ſint ſimilia, & æqualia debet eſſe unum, & quò maior fuerit unitas, eò maior erit ſimilitudo &c. Ratio autem ea eſt, quoniam ſimilia dicuntur, quatenus in aliquo conueniunt, in eo enim dicuntur ſimilia eſſe, at ſi conuenire debent plura eſſe oportet, cum conuenire ſit plura in unum venire, at id, in quo conueniunt unum eſſe neceſſe eſt, & quanto magis unum, tanto magis conueniunt; unde ſi eadem numero forma in pluribus reperiretur ſubiectis, non propterea idem referretur ad ſe ipſum, ſed plura inter ſe. Ita quidem ſi plura forent affecta eâdem numero albedine, relatione ſimilitudinis referrentur illa ut plura, non ut unum, quia quamuis foret unum id, unde haberent, ut eſſent ſimilia, tamen illa referrentur ut plura, cum plura eſſent ea, quibus communicaretur id, unde haberent, ut ſimilia dicerentur, atque id, in quo ſimilia forent.

SECTIO DECIMATERTIA.

Si relatio prædicamentalis forma ſit accidentaria ſuperaddita ijs, quæ referuntur, quænam ea eſſet, & quod nam ſit ſupremum genus huius prædicamenti.

SVnt, qui putant relationes ad prædicamenta ſpectantes diſtinguendas in intrinſecùs, & extrinſecùs aduenientes, atque priores eſſe illas, quibus hoc prædicamentum contexitur; alias verò ad ſex ultima prædicamenta ſpectare.

Relatio intrinſecùs, & extrinſecùs aduenient. Per relationem autem intrinſecùs aduenientem intelligunt illam, quæ neceſſariò conſurgit poſito fundamento, ac termino, ſeu quæ ex extremorum oritur natura, & non ex aliquo eis extrinſecùs accedente. Per extrinſecùs autem aduenientem, intelligunt illam, quæ non ex extremorum naturâ, ſed virtute alicuius inſurgit, quod omninò ab extrinſeco accidit, nec ad rationem extremorum pertinent, ut extrema ſunt, hoc eſt, ut habent rationem fundamenti, ac termini. Ita quidem, inquiunt, dantur relationes quædam, quæ poſitis extremis in rerum natura, ſolâ eorum virtute, alio autem quocunque ſecluſo inſurgunt; huiuſmodi cenſentur relationes ſimilitudinis, & æqualitatis; poſitis enim extremis in natura rerum, etiam in quacunque diſtantia reſultant, eò quòd ad eorum poſitionem nil aliud deſideratur ultra ipſum eſſe extremorum, ſic etiam relatio paternitatis, & filiationis, ſuppoſito homine generante, & genito neceſſariò reſultat. **[Intrinſecùs adue]nientes relationes quæ.**

Extrinſecùs aduenientes relationes quæ. Aliæ verò ſunt apud ipſos, quæ poſitis extremis non inſurgunt, ſed alia quædam requirunt penitus extrinſeca rationi, fundamenti, & termini. Ita ex eorum ſententia relatio actionis ſe habet; nam poſitis extremis, nimirum agente, & paſſo, ut igne, & ligno in natura rerum, quamuis actiuo, & eodem modo ſe habente ſecundum potentiam actiuam, itemque paſſiuo ſecundum potentiam paſſiuam ſolius alicuius extrinſeci defectu, nimirum debitæ approximationis non reſultat relatio, & tamen poſitâ reſultat, ita ut non ea ſola extremorum oriatur natura.

Non inficiandum reliqua ſex prædicamenta partim in relationibus conſiſtere, cùm in extrinſecis denominationibus poſita ſint. Tamen relationes ad illa ſpectantes, ut Actio, Paſſio, Vbi, meâ ſententiâ, potius tranſcendentales, ut viris præſtantiſſimis placuit, exiſtimandæ ſunt.

Tametſi igitur ingenioſe admodum illi tradiderint partitionem relationum in intrinſecùs, & extrinſecùs aduenientes, modo nuper à nobis explicato, tamen illud addendum, ſi relatio ad hoc genus pertinens foret accidentaria quædam forma ijs, quæ referuntur ſuperaddita per hoc à cæteris relationibus, nimirum ad reliqua prædicamenta ſpectantibus, diſtingueretur, quòd relatio ad hanc ſpectans categoriam accideret ijs, quæ referuntur; reliquæ autem non item, cum ex. g. reſpectus, quem Vbi importat ad locum, non accidat ipſi, ſed in eius inuoluatur eſſentia.

Difficile eſt huic prædicamento genus generaliſſimũ aſſignare. Non exigui laboris eſt huic prædicamento generaliſſimum genus adſcribere; hoc enim unicum eſſe debet, tale autem in hoc prædicamento videtur aſſignari non poſſe, ut proinde Philoſophus non per modum unius relationem, aut relatum nominauit, quemadmodum ſubſtantiam, qualitatem, & quale &c. quin potius per modum plurium dicens *ea, quæ ſunt ad aliquid*. Amplius hoc etiam, videtur notum ex relationis, ac relatiui natura; propereaquòd relatiuum eſt, quod ad aliud refertur; ſi igitur genus generaliſſimum refertur ad aliud, agnoſcendum erit, & illud aliud tanquam generaliſſimum, unde duo generaliſſima erunt; ob id non unum. Illud etiam incommodum ſequitur, quod relatiuum, dum ad aliud refertur, certè illud aliud, ad quod refertur, realiter debet eſſe diſtinctum ab illo; at ſi relatio fuerit mutua, viciſſim hoc refertur ad ipſum, unde quamuis, ut terminus diſtingueretur ab illo, quatenus tamen ipſum quoque refertur, continebitur ſub illo, nempè ſub relatiuo, proindeque diſtingueretur, & non diſtingueretur, quod eſt inconueniens, conſequens ex eo, quòd in hoc prædicamento generaliſſimum genus aſſignetur. Tandem, ſi ſtatuatur ſupremum genus in hoc prædicamento, non ſecus ac in alijs, cum relatiuum illud eſſe debeat, debebit etiam relationis generatim acceptæ terminus aſſignari; hoc autem fieri non poſſe perſpicuum inde, quoniam hic, vel eſſet quidpiam relatiuum, atque ita duo erunt generaliſſima, vel erit quid abſolutum, quod nec etiam dicendum, propterea quod cum hoc neceſſa-

Rationes dubitandi. **Prima ratio dubitandi.** **Secunda ratio dubitandi.** **Tertia ratio dubitandi.**

neceſſariò ſequeretur relatio, iam illud relativum foret, ac proinde, idem incommodum, nempè duo eſſe huius prædicamenti genera generaliſſima.

Vnicum eſſe genus generaliſſimum huius prædicamenti.

Nobis tamen probatur conſilium aſſerentium genus unicum eſſe generaliſſimum, illudque aſſignari poſſe non ſolùm in abſtracto, ſed etiam in concreto; non ſecus ac in prædicamentis cæteris fieri conſueuit.

Prima ratio ad id ſuadendũ.

Et ratione veritati conforme, quod aſſerimus videtur ſuaderi poſſe, quoniam omne prædicamentum ſuum habeat generaliſſimum genus oportet; prædicamentum enim nil aliud, quàm plurium prædicatorum ſeries in communiſſimo quodam prædicato, atque adeò in generaliſſimo genere conuenientium. At ſi prædicamentum eſt unum, etiam & unum ſupremum hoc genus eſſe oportebit, cùm unitas, & multitudo prædicamentorum inde petenda ſit: non igitur abſimili modo in prędicamento relationis, genus unum ſupremum recognoſcendum.

Secunda ratio.

Præterea; Quemadmodum alia prædicamenta, tàm in abſtracto, quàm in concreto diſponi, ordinarique poſſunt, nempè quantitas, & quantum, qualitas, & quale, &c. ſic etiam, & iſtud, puta relatio, & relatum; utroque autem modo uniuerſè accipi poſſunt, nempe relatio, & relatum generatim; ſic etiam genera intermedia; quemadmodum igitur in reliquis prædicamentis, utcunque ſumantur, inferiora omnia gradatim ad uniuerſaliora procedendo, tandem ad ſupremum genus deuenitur; ſiç etiam in hoc prædicamento, ſiue abſtractè, ſiue concretè diſpoſito, ad ſupremum genus deueniendum erit.

Fit ſatis rationibus dubitandi initio propoſitis. Primæ difficultati occurritur.

Neque dubitandi rationibus initio poſitis operoſum erit occurrere. Non enim Philoſophus eo genere loquendi, quo ibi eſt uſus, commemorauit ea, quę ſunt ad aliquid, quaſi non ſub uno concepeu, & uno generaliſſimo genere comprehendi arbitraretur; imò ita videtur locutus, ut non diſtinxerit, tanquam duo id, quod refertur, & ad quod; ſed potius commemorauit omnia, quę referuntur, non ſecus ac diceret, relatiua ſunt, ſiue relativum eſt, quemadmodum ſi dixiſſet qualia ſunt, quanta ſunt &c. Quod autem ipſe relatiuorum meminerit per modum plurium, commouere non debet, cùm frequenter uſu veniat, ut quædam per modum unius, quædam per modum plurium nominentur; duxit igitur operæpretium loquendi conſuetudinem attendere; ſic enim faciliùs ea, de quibus fit ſermo, intelliguntur.

Secundæ difficultati fit ſatis.

Et quod ſecundo loco difficultatem afferebat; non aſſentiendum ijs, quibus eſt viſum eſſe negandum relatum in communi reſpicere aliud commune, ad quod referatur; hoc enim intolerabile; & quia relatum, & relatio in communi veram habet eſſentiam relati, & relationis, hæc autem in ordine ad terminum conſiſtit; ob id illi in communi reſpondeat terminus generatim acceptus oportet. Accedit, quòd dum de relato uniuerſè ſumpto nos loquimur, utique dicimus, eſt, quod refertur, & ordinatur ad aliud itidem uniuerſè ſumptum; non enim per aliud ſignificamus terminos varius ſpeciatim acceptos; ſed quemadmodum hi conueniunt in communi quadam ratione termini, in qua nulla relucet multitudo terminorum; ita communem illam rationem termini per particulam illam *aliud* ſignificamus. Nec propterea ſequitur duo eſſe generaliſſima, quoniam generaliſſimum, ſiue ſupremum huius prædicamenti genus relatum eſſe debet; huiuſmodi autem non eſt terminus; propterea quòd ex hucuſque diſputatis, perſpicuum ſatis, relatum ad aliquid abſolutum, vel ad habens modum abſoluti terminari, unde conſequens fit, ut unicum ſit ſupremum genus, quoniam illud aliud, ad quod terminatur relatio, prout eſt terminans, relativum non eſt. Quod ſi viciſſim, ut in mutuò relatis contingit, hoc idem quoquè referatur, non etiam duo eſſe ſuprema genera ſubinde colligendum, quoniam relati nomine ſolùm id uſurpandum, quod ad aliud refertur. Et ex hactenus dictis non obſcurè conſtabit, quid tertiæ rationi dubitandi reſpondendum ſit &c.

Relatiuorum definitio ex Platone.

Sed quàm benè ab Ariſtotele relatiua definita fuerint abs re non erit aduertere; is porrò Capitis initio ita relatiua deſcripſit, ut videatur deſcriptionem à Platone didiciſſe, quandoquidem hic, præter ea, quæ ſuperiùs ex eius ſententia attulimus hæc habet in Sympoſio. τί δὲ, ἀδελφὸς αὐτὸ τοῦθ᾽ ὅπερ ἐστὶν ἐστὶ τινὸς ἀδελφὸς ἢ οὔ; *Quid verò frater, hoc ipſum quod eſt, eſt alicuius frater, vel ne?* Et in Sophiſta, ὅ τι περ ἂν ἕτερον ᾖ, συμβέβηκεν ἐξ ἀνάγκης ἑτέρου τοῦτο ὅπερ ἐστὶν εἶναι. *Quiduis alterum fuerit, neceſſariò accidit alterius eſſe hoc ipſum, quod eſt.* & in Republica iterum, ἀλλὰ μέντοι ἦν δ᾽ ἐγὼ ὅσα γ᾽ ἐστὶ τοιαῦτα οἷα εἶναί του, τὰ μὲν ποιὰ ἄττα ποιοῦ τινός. *Sed enim inquam ego quæcunque talia ſunt, ut ſint, qualia quædam, qualis cuiuſdam.*

Prima relatiuorum definitio ab Ariſtotele tradita explicatur.

Ex his autem videtur Philoſophus deſcriptionem illam collegiſſe, quam initio Capitis de ad aliquid protulit. Πρός τι δὲ τὰ τοιαῦτα λέγεται, ὅσα αὐτὰ ἅπερ ἐστὶν, ἑτέρων εἶναι λέγεται, ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως πρὸς ἕτερον. *Ad aliquid ea dicuntur, quæcunque id, quod ſunt, aliorum eſſe dicuntur, vel quacunque alio modo ad aliud referuntur.*

Initio capitis de ad aliquid. Secunda ex propria ſententia. In corpore capitis de ad aliquid.

Antiquorum autem hanc definitionem corrigere ſtudens paulò infrà alram eius loco ſubſtituit dicens. Εἰ δὲ μὴ ἱκανῶς, ἀλλ᾽ ἔστι τὰ πρός τι, οἷς τὸ εἶναι ταὐτόν ἐστι τῷ πρός τί πως ἔχειν. *Si verò non ſatis commodè, ſed ad aliquid ſunt, quibus hoc ipſum eſſe, eſt ad aliud ſe habere.* Ne quis autem ſuſpicaretur, parum intereſſe inter ſuam, & ab antiquis contextam definitionem, & à ſe reprehenſam, explicat, quatenus ambæ conueniant, & differant. Conueniunt enim in eo, quòd utraque comprehendit omnia vera relata; diſcrepant autem, quia prima complectitur multa, quæ relata non ſunt & per aliud explicantur, ut de quibuſdam ſubſtantijs fuit adnotatum. Secunda verò ſola relata huius categoriæ comprehendit; hanc autem differentiam ſplendidè tetigit Philoſophus dicens. Ὁ δὲ πρότερος ὁρισμὸς παρακολουθεῖ μὲν πᾶσι τοῖς πρός τι, οὐ μὴν ταὐτόν γέ ἐστι τὸ πρός τι αὐτοῖς εἶναι, τὸ αὐτὰ ἅπερ ἐστὶν ἑτέρων λέγεσθαι. *Prior autem definitio conuenit quidem omnibus ijs, quæ ſunt ad aliquid: ſed non idem eſt eorum eſſentiam eſſe ad aliquid: &, ipſa id quod ſunt ad alia referri*; hoc eſt, non idem eſt, quod ipſorum ad aliquid eſſe, id quod ſunt aliorum eſſe dici. Itaque diſcrimen continetur in verbis *ad aliud dici*, *aliud ſe habere*, ſeu *ad aliud eſſe*.

Relatiuorum definitio ex Ariſtotele traditur, & explicatur.

Huius definitionis obſcuriſſimus ſenſus, ut explicetur, ſingulas eius particulas oportebit expendere. Primo igitur loco dicitur *ad aliquid*; nempè relatiua. Hic enim non definitur relatio in abſtracto præciſa à ſubiecto, nec ſubiectum ipſum relationis, neque aggregatum ex ſubiecto, & relatione; ſed potius relatio in concreto, quo pacto dicit formam, connotando ſubiectum; hæc enim concretorum omnium ſignificatio eſt; concretus enim terminus, ut ſuo vidimus loco, formam ſignificat, prout tamen afficientem ſubiectum, ac proinde, cùm definitur, non utrumque æquè primò ſignificatur, quaſi utrumque ſit pars rei definitæ; ſed forma eſt, quæ ut primò ſignificatur, ita pariter definitur ſecundum eſſendi modum, quem habet, nimirum in ſubiecto. Dicitur *ſunt*, quoniam hic definiuntur relatiua extra animam per modum plurium, ita tamen, ut ad modum unius facilè reuocari poſſint; extra animam, eo quòd entibus realibus propriè conuenit eſſe per modum plurium, propterea quòd verbum *ſunt* pluralis eſt numeri. Dicitur *quibus hoc ipſum eſſe eſt ad*

aliud

aliud ſe habere, ideſt quorum totum eſſe, ſiue tota eſſentia in eo conſiſtit, ut ad aliud referantur; unde inſinuatur in eo poſitam eſſe iſtius relationis naturam, ut accidat ijs, quæ referuntur, nec habeat aliud eſſe, quàm eſſe rationem referendi unum ad aliud. Gemino autem modo hoc poteſt explicari, prout prædicamentalis relatio dicitur conſiſtere in accidentaria forma ſuperaddita ijs, quæ referuntur: vel in extrinſeca partim, & partim intrinſeca denominatione, ut ſuperius eſt viſum. Iuxta priorem dicendi modum accidit rebus, tanquã poſitiua forma tribuens denominationem prorſus intrinſecam. Iuxta poſteriorem, accidit ſolum tanquam denominatio deſumpta ab ijs, quæ referuntur, modo paulò ſuperiùs explicato. Vniuerſæ igitur definitionis ſenſus hic erit. Relatiua ſunt, quorum totum eſſe eſt ad terminum referri, quod intelligendum de relatiuis, quatenus huiuſmodi, atque adeò formaliter ſumptis. Ita quidem duo ſimilia in albedine, relatiua ſunt, quoniam totum eorum eſſe, ut ſimilia ſunt, eſt referri ad aliud, videlicet ad terminum; & relatio in abſtracto, ſi forma fuerit poſitiua, in eo tota conſiſtet, ut ſit ratio referendi unum ad aliud, nec ullum habeat aliud eſſe præter iſtud; puta relatio ſimilitudinis in eo conſiſtit, ut ſit ratio referendi unum ad aliud, nec præter hoc habet aliud eſſe, quoniam totum eſſe ipſius in hoc omnino conſumitur. Si autem non fuerit poſitiua forma, ſed potius partim intrinſeca, & partim extrinſeca denominatio, relatio in abſtracto in ea denominatione conſiſtet, quæ tota ſit ad aliud.

Duobus modis ſuperior definitio poteſt explicari.

Objiciet tamen aliquis aduerſus definitionem allatam ex hypotheſi, quòd relatio accidentaria ſit forma rebus ſuperaddita. Si nanque huiuſmodi fuerit, perperam videtur dici totum eius eſſe conſiſtere in eo, quod eſt eſſe ad aliud, cum præter hoc dicat etiam *eſſe in* eo, quòd accidentaria ſit forma.

Prima difficultas aduerſus definitionẽ ſuperiùs traditam.

Solutio.

Occurritur facilè conſiderando, quid ſibi velit Philoſophus dicendo totum eſſe relationis in eo conſiſtere, ut ſit ad aliud, non enim excludit à relatione eſſe in alio, velut accidens in ſubiecto, nec etiam eſſe in alio, veluti relatio in fundamento ſuo; relatio enim ſpectari poteſt, ut accidens, & ut tale accidens; priori modo importat *eſſe in*, tanquam in ſubiecto; ſecundo modo dicit eſſe *ad aliud* tanquam ad terminum, & *eſſe in*, tanquam in fundamento, ſic, ut in ipſo non ſiſtat, ſed afficiendo ipſum ordinet ad aliud.

Neoterici impugnatio.

Et puerilis eſt Neoterici cuiuſdam impugnatio, dum ait hoc ineptè dici, eò quòd in relatione non diſtinguantur re ipsà eſſe accidentis, & eſſe relationis.

Reſpõſio.

Non enim ad hoc tanta eſt neceſſaria diſtinctio, cùm formalis ſufficiat.

Deterius iterum impugnat dicendo, relationem prædicamentalem formaliter etiam, ut relationem eſſe accidens; ergo etiam ſecundum eſſe peculiare relationis dicit *eſſe in*. Secundò relationem etiam formaliter, ut dicit *in*, dicit rationem referendi unum ad aliud; ob id quatenus relatio debet eſſe in eo, quod refert; ergo ut relatio formaliter non ſolum dicit *ad*, ſed etiam *in*. Ita quidem paternitas, inquit, ſecundum ſuum ultimum conceptum denominat, & afficit patrem tanquam forma illius, ob id petit eſſe in eo etiam ſecundum ultimam formalitatem ſuam. Tertiò, ſi relatio, ut huiuſmodi non diceret *eſſe in*, ſequeretur ſecundum ultimam formalitatem nihil reale fore in rerum natura; non eſſet ſubſtantia, ut conſtat, non accidens, quia non diceret *eſſe in*, nihil igitur foret. Tandem præſcindendo omninò à ratione accidentis adhuc relatio, prout huiuſmodi, petit *eſſe in*, velut in fundamento, taliſque habitudo, non minus eſt ei eſſentialis, quam *eſſe ad*.

Prima obiectio euiſdem.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Ad primum conceſſo prædicamentalem relationem accidentariam eſſe formam ſpecificatiuè, ſiue materialiter acceptam, ut Dialectici loquuntur, non tamen reduplicatiuè, & formaliter; hoc enim modo præſcindit, neque enim dicit rationem eſſendi per ſe, neque rationem eſſendi in alio tanquam in ſubiecto, licet importet rationem eſſendi in alio tanquam in fundamento. Hinc patet.

Solutio primæ obiectionis.

Ad ſecundum; omnibus conceſſis cùm dicitur totum eſſe relationis in eo conſiſtere, ut ſit ad aliud, certè non excluditur, imò includitur eſſe in alio tanquam in fundamento, quoniam per *eſſe ad aliud* ſignificare intendimus eſſe rationem referendi; at ſi huiuſmodi eſt, certè debet aliquid, nempè fundamentum referre.

Solutio ſecundæ obiectionis.

Ad tertium, quod ſanè ridiculum eſt, dicendum, ſi quicquam probaret, utique probaret etiam multa alia debere eſſe nihil, ex. g. rationalitatem nihil eſſe, quia, ut rationalitas, puta ut principium ratiocinandi, non dicit eſſe per ſe, nec dicit eſſe in alio, velut in ſubiecto, proindeque, neque ſubſtantia foret, neque accidens. Deceptio ex eo prouenit, quia non aduertit ad inferendum eſſe nihil, non ſat eſſe, ut neutram rationem eſſendi per ſe, vel in alio dicat formaliter, ſed oportet, ut nec formaliter neque materialiter dicat; quamuis igitur relatio, ut relatio, non dicat eſſe in, materialiter tamen dicit, formaliter autem præſcindit. Neque hoc inauditum, quamuis enim præſcindat à ratione eſſendi per ſe, & à ratione eſſendi in alio, non ſequitur eſſe nihil, ſicut ens reale, quamuis præſcindat ſaltem imperfectâ præciſione à ratione eſſendi per ſe, & à ratione eſſendi in alio, non ob id ſequitur nihil eſſe.

Solutio tertiæ obiectionis.

Ad quartum patet ex nuper traditis, quid reſpondendum; totum ſiquidem concedendum eſt, cum relatio, ut relatio, etſi dicatur tota conſiſtere in eo, ut ſit ad aliud, non propterea excluditur eſſe in alio, velut in fundamento.

Solutio quartæ.

Hinc patet in relatione, quæ ſit accidentaria forma, dari geminam rationem *eſſendi in*, & ut in ſubiecto, & ut in fundamento; at in relatione, prout præciſa à ratione ſubſtantiæ, & accidentis, dari tantùm rationem eſſendi in, tanquam in fundamento, & hoc eſſentiale eſt relationi, ut relationi, illa verò conuenit relationi, quatenus materialiter ſumptæ, pro relatione ſcilicet accidentariæ naturæ; in hac enim gemina illa ratio eſſendi in, tanquam in ſubiecto recognoſcenda eſt. Prima communis eſt omnibus accidentarijs formis, quælibet enim ex his, ſiue abſoluta, ſiue reſpectiua ſibi vendicat hoc, quod eſt ſubiectum afficere, cum quo per accidens unum conſtituat. Secunda eſt relationis propria, quæ nimirum non utcumque afficit ſubiectum, in quo cum accidentibus abſolutis conuenit, ſed ita afficit, ut afficiendo illud ordinet ad aliud, & in hoc inuoluitur ratio eſſendi in alio tanquam in fundamento. At in accidentibus abſolutis ſecus ſe res habet; ratio enim illa communis contrahitur in ipſis per rationem afficiendi aliud cum ſiſtentia in illo.

Nonnulla congruenter dicta.

Allatam improbant etiam definitionem pleríque eo nomine, quòd tradita ſit per actum referendi, dicitur ſiquidem. *Ad aliquid ſunt, quibus hoc ipſum eſſe eſt ad aliud ſe habere*; & tamen definitio, ut probè conſtructa dicatur, per aptitudinem potius tradenda: ſic homo per aptitudinem ratiocinandi, non autem per actum definiri conſueuit. Ita pariter definitur albedo forma apta conſtituere album, non quod actu conſtituat, quamuis formalis eius effectus ſit actu album conſtituere.

Secunda difficultas.

Conſiderandum, quandoque actum, rei quidem ac-

Solutio.

eidere, aliquando verò eſſe id, quo res ipſa conſtituitur; ſic etiam de forma; quandoque enim illi accidit præſtare formalem effectum: quandoque non accidit, ſed in ipſa inuoluitur. Accidit autem, quando illi non repugnat eſſe ſine effectu formali, ut contingit de rationali, cui non repugnat eſſe ſine actuali exercitio ratiocinandi; quin potius paſſim contingit, ut ſit abſq; huiuſmodi exercitio. Ita pariter è Theologorũ ſententia, non repugnat albedini exiſtere ſine formali effectu, qoi eſt album actu conſtituere, quando nimirum à ſubiecto illa ſeiungitur. At verò non raro euenit, ut actus inuoloatur in ipſa forma, ut conſtat ex. g. de præſentia locali, cui repugnat eaiſtere abſque formali effectu, qui eſt rem alicubi conſtituere. Sic etiam unio ſe habet; repugnat enim ei exiſtere, ita ut dum exiſtit noo præſtet effectum ſuum, puta unitum reddere. Tametſi igitur prioris generis formæ non per actum, ſed per aptitudinem; poſterioris tamen non per aptitudinem, ſed per actum definiendæ ſunt: atque hunc in modum ſatis dilutam ſuperiorem difficultatem exiſtimo; relatio ſiquidem, ſi forma eſt accidentaria rebus, nequit exiſtere, quin referat unum ad aliud; propterea condonandum, ſi per actum referendi definiatur.

Impugnatio ſuperioris reſponſionis. Solùm hîc ſupereſt alia tollenda difficultas, quæ contra ſuprapoſitam reſponſionem afferri poſſet, nempè quòd actus, vel exercitium referendi ab exiſtentia pendet relationis; ut igitur exiſtentia ſe habet ad relationem, ita & referendi actus; exiſtentia autem accidit omninò eſſentiæ relationis, idem propterea de actu referendi pronunciandum. Quod autem actus, & exercitium referendi pendeat ab exiſtentia relationis, indè perſpicuum, quia relatio, dum non actu, ſed potentiâ tantùm exiſtit, non dicitur actu, ſed potentiâ tantùm referre.

Reſpõſio. Conſiderandum tamen referendi munus ſpectari poſſe in actu, ut loquuntur exercito, & hunc in modum ab exiſtentia pendet; conſiderari etiam poteſt in actu ſignato, iuxta quam uſurpationem, relatio in ſuo eſſentiali conceptu referendi, actum inuoluit; hoc autem modo ab exiſtentia non peodet; quando autem definitur relatio per actum referendi, intelligendum eam ſumi in actu ſignato, non io actu exercito. Referendi autem actus hoc modo ſumptus, ut ab exiſtentia nou pendet, ſic relationi non accidit. Vnde cogitandum, quòd relatio poteſtate tantùm exiſtens, dicitur actus referendi, non prout actus excludit potentialitatem ad exiſtendum; ſed prout excludit modum referendi conſiſtentem in poſſe referre tantùm, cùm actu referre in eſſentia relationis inuoluatur.

Tertia difficultas. Deinde urgebis. Si relatio eſt eſſentialiter ordo quidam unius ad aliud, conſequens fit, ut in abſtracto concipi non poſſit ſine fundamento, quod refert, & ſine termino, ad quem refert; hoc tamen videtur falſum; tum quia terminus abſtractus formam ſignificat per modum per ſe ſtantis, ac proinde ſine ordine ad ſubiectum; tum quia terminus ultimâ abſtractione abſtractus, ab omni eo præſcindit, quod non pertinet ad ipſum in primo modo dicendi per ſe.

Solutio. Fit ſatis negando relationem concipi poſſe ſine fundamento, & termino; & quamuis terminus abſtactus dicatur ſignificare formam per modum per ſe ſtantis, & ſine ordine ad ſubiectum; admittendum tamen id ſolùm eo ſenſu, quatenus terminus ille non inſinuat ſubiectum per modum recipientis denominationem à forma, quod etiam de termino relatiuo verum eſt; ſed noo inficiandum, ſi terminus abſtractus relatiuus fuerit, per ipſum inſinuari ſubiectum, tanquam fundamentum relationis. Et quamuis extrema ipſa non pertineant ad eſſentiam relationis in primo modo dicendi per ſe; pendentia tamen ab illis, pertinet.

Quarta difficultas. Amplius. Partes ſubſtantiæ non ſunt verè relatiua, & tamen conuenit eis definitio ab Ariſtotele tradita, ſiquidem ipſarum eſſe, eſt ad aliud quodammodò ſe habere; mala igitur definitio, utpotè illa, quæ conuenit alteri à definito.

Solutio. Difficultatis ſolutio ex definitionis explicatione pendet. Dicebat enim Philoſophus ſi prior illa definitio à veteribus tradita retinenda ſit, impoſſibile, vel difficile fore, ut ſaluare valeamus aliquas ſubſtantias non eſſe ad aliquid; at ſi illa definitio non recipiatur, quin potius reijciatur tanquam inepta, repertũ iri nullam ſubſtantiam eſſe ad aliquid; ut propterea ipſe, loco illius definitionis aliam ſubſtituerit, dicendo. *Ad aliquid ſunt, quibus hoc ipſum eſt eſſe, ad aliud quodammodò ſe habere*. Hoc eſt relatiua ſunt, quibus hoc ipſum eſſe, nimirum eſſe eſſentiale eorum, eſt ad aliud quodammodo ſe habere; ideſt reſpicit aliud, quaſi dixerit. Relatiua nullam aliam eſſentiam habent, quàm poſitam in relatione ad aliud; unde hęc definitio differt ab illa, quam veteres tradiderunt, videlicet. *Ad aliquid talia dicuntur, quæcunque hæc ipſa, quæ ſunt, aliorum eſſe dicuntur; vel quomodolibet aliter ad alterum*. Ac proindè veteres relatiua definiebant per *dici aliorum*; at Ariſtoteles definit per *eſſe*; unde apud illos relatiua erant quæcunque dicuntur alterius etiam ſi ipſa ſecundum ſe propriam eſſentiam habeant abſulutam, & liberam ab omni reſpectu, de quo in præſentia fit ſermo; unde eſt, ut multæ ſubſtantiæ qualitateſque illâ relatiuorum definitione comprehendantur, eòquòd dicuntur alterius; ut virtus ſecundum ſe eſt qualitas, & ens abſolutum; dicitur tamen alicuius virtus: Sic etiam caput dicitur alicuius caput, quamuis ſit ſubſtantia: at hæc ex Ariſtotelis ſententia non ſunt relatiua, prout hæc in præſentia ſumuntur, quamuis enim dicantur eſse alicuius; non propterea tamen totum ſuum eſse habent in huiuſmodi reſpectu poſitum; ſed potius habent eſsentiam abſolutam, ſuntque primariò entia abſoluta; ſecundariò autem dicuntur eſse alterius. Talia autem dicuntur ab iis (quibus prędicamentalis relatio viſa eſt forma poſitiua ſuperaddita iis, quæ referuntur) pater, & filius, quia pater, inquiunt, quatenus pater eſt, nihil eſt, niſi reſpectu filii, & totum eſse ipſius, prout patris, conſiſtit in huiuſmodi reſpectu; nec aliud habet eſse, præter eſse ipſius reſpectus; ſic de filio comparatione patris. Itaque veteres definiebant relatiua ſecundum dici, & definitio ab ipſis elaborata nimis uniuerſalis erat; ferè enim omnia, aliorum aliquo modo eſse dicuntur. Ad difficultatem quod attinet, reſpondendum totum eſſe partium ſubſtantię, non eſse ad aliud, ut in hac intelligitur definitione, licet aliquem importent reſpectum. Sed hic animaduertendum huiuſmodi reſpectum inuolui in eſsentia ſubſtantiæ; nec imaginandum ſubſtantiam, qualitatem &c. non eſse quid relatiuum ſecundum dici, eò quòd reuerà non ſit quid ordinatum ad aliud, ſed ſolum aliquo modo alterius eſse dicatur; cùm potius reipsà dicat reſpectum, & ſuum eſse habeat in ordine ad aliud, cuiuſmodi eſt materia reſpectu formæ, & viciſſim, quod ab Ariſtotele traditum fuiſse, ſuperiùs notauimus. Tales autem ſunt relationes, quæ tranſcendentales dicuntur, hæ nanque in rerum eſſentiis inuoluuntur; materia enim, ut in eodem perſiſtamus exemplo, eſſentialiter reſpicit formam, & viciſſim, quod expreſſit Ariſtoteles dicens. Ἔτι τῶν πρός τι ἡ ὕλη. ἄλλῳ γὰρ εἴδει ἄλλη ὕλη. *Præterea materia in eorum numero eſt, quæ ad aliquid referuntur, nam alij formæ, alia materia conuenit*. Hæ autem relationes non eius ſunt indolis, qualis, quæ ad hanc pertinent 2. phyſ. tex. 26.

cate-

categoriam, quippè quæ, vel ex qoorundam opinione, ſunt accidentatiæ formæ ſuperadditæ ijs, quæ referuntur, ac ob id in eorum eſſentijs non inuolutæ; vel quod nobis magis arridet, in denominationibus partim intrinſecis, partim extrinſecis conſiſtunt.

Quinta difficultas

Relatiuorum definitio ab Ariſtotele contexta, hâc etiam ſolet difficultate urgeri. Omne accidens dependentiam habet à ſubiecto ſuo; proindéque dependentiæ ordinem dicit ad ipſum ſubiectum; ergo eſſe cuiuslibet accidentis eſt ad aliud quodammodo ſe habere; ergo hæc definitio omnibus conuenit accidentibus, ac ob id alteri à definito.

Solutio.

Hæc difficultas fuit ab alijs tacta, ſimulque ſoluta iuxta tamen eorũ principia. Fit ei tamen ſatis reſpondendo, quodlibet accidens habere totum ſuum eſſe in ordine ad ſubiectum, ita tamen, ut huiuſmodi ordo neque ſit forma accidentatia ſuperaddita illi, neque in denominatione partim iotrinſeca, partim extrinſeca conſiſtat; ut ob id non ſit prædicamentalis relatio, nec ei conueniat relatiuorum definitio, quam induſtriè Philoſophus elaboraoit; ſed potius ille ordo, tranſcendens relatio eſt io eſſentia cuiuslibet accideotis inbibita.

Adnotatio.

Cæterùm adnotandum entis abſoluti nomine non intelligendum aliquid, quod ſit ab omni reſpectu abſolutum, cùm huiuſmodi non ſit, niſi Deos in uniuerſa rerum natura; ſiquidem omne aliud à Deo tranſcendentalem aliquem reſpectum inuoluit; ut materia ad formam, & viciſſim; accidens ad ſubiectum, & omnis creatura ad Creatorem; ens igitur abſolutum dicitur quatenus à prædicamentali reſpectu liberum eſt, utcunque hic explicetur.

SECTIO DECIMA QVARTA.

Si prædicamentalis relatio foret accidentaria forma rebus ſuperaddita, quot, & quæ cenſenda ſint genera, & ſpecies relationum ad hoc prædicamentum ſpectantium.

5. Diui. cap. 15.

CVm tres relatiuorum modos Philoſophus aſſignaoerit, occaſionem præbet indagandi, uode ſumenda ſit diſtinctio, vel uoitas ſpecifica relationum, ut iodè relationum conſtituentium præſentem hanc categoriam natura prodeat; hæc enim haud meliùs poteſt innoteſcere, quàm hæc ſedulò perquirendo. Vt autem onitatem, ac diſtinctionem ſpecificam relationum explicemus, ita ratiocinandum.

Quorundam opinio reijcitur.

Non audiendi ſunt illi, quibus placuit relationes, unitatem hanc, aut diſtinctionem adæquatè à fundamentis, non autem à terminis accipere. Nec etiam aſſentiendom ijs, qui contrario modo philoſophantes crediderunt relationes, unitatem ac diſtinctionem ſpecificam à terminis, non à fundamentis accipere.

Aliorum etiam ſententia reijcitur.

Opinio tenenda.

Potius igitur plaudendum illis, è quorum conſilio commemorata unitas, atque diſtinctio utrinque deſumenda eſt. Sed cum de diſtinctione relationum loquimur, non ignorandum eam attendi poſſe, vel penes aliquod intrinſecum, & eſſentiale in relatione; vel penes aliquod extrinſecum, quod nimirum, etſi neceſſariò ad relationem concurrat, extrinſecùs tamen ad eius conſtitutioneio conducit. Prior intrinſeca: ſecunda relationum extrinſeca diſtinctio dicitur. Obſeruandum prætetea, cùm de fundameoto, ac termino relationis ſit ſermo, gemino modo utrunque uſurpari poſſe, puta, vel prout utrunque res ipſa eſt, quæ fundat relationem; vel prout fundandi rationem importat, ut ex. g. Socrates ſit fundamentum paternitatis; in eo conſiderari poteſt indiuiduum humanæ naturæ, quod eſt paternitatis fundamentom. Spectari itidem poteſt potentia generandi, quæ eſt fuodandi ratio.

Prima adnotatio.

Secunda adnotatio

Ex prahabitis colligitur opinionis tenendæ explicatio.

His præacceptis, non erit operoſum intelligere de relatione, partim ratiocinandorū, non ſecus ac de alijs tebos: partim autem modo dioerſo, quantùm ad unitatem, ac diſtinctionem. Si igitur de ſpecifica, intrinſeca tamen, relationum diſtinctione ſermo fiat; exiſtimandom illam non aliundè, quàm ab intrinſecis differentijs deſumi, ut in omnibus alijs rebus contingit. Si verò de extrinſeca aſſentiendum illis, qoi poſtremo loco dicebant eam deſumi, tàm à fundamento, quàm à termino, ſecundum formales rationea fundandi, terminandique deſumptis.

Aſſertio duplici parte conſtans, qua decernitur quid hac de re ſentiendũ

Prima aſſertionis pars ratione ſuadetur.

Quod primo loco fuit pronunciatum, eâ ratione conuincitor, quoniam idem iudicium ferendom de relationibus, ac de abſolutis; quemadmodum igitur in his diſtinctio omnis intrinſeca deſomitur ab ijs, qoibus conſtituuotor; ſic etiam de relationibus dicendum. Ea porrò, quibus res omnes conſtituuntur, dummodo ſub genere contineantur, ſunt internæ differentiæ, ſi ſermo fiat de principijs metaphyſicis, cum alioquin phyſica principia ſint materia, & forma, qualia in relarionibus, utpotè accidentibus, oon cadunt; propterea diſtinctionem iotrinſecam relationum ab internis earum differentijs ducendam perſpicuum eſt.

Secunda pars aſſertionis ratione probatur.

Secundum autem non minus conſtat; videlicet extrinſecam earum diſtinctionem ſumi tàm à fundamento, quàm à termino; relationes enim ſpecie diuerſæ, ſpecie quoque dioerſom fundamentum, ac terminum reqoirunt. Et quoniam extremorum utrumque gemino modo ſpectari poſſe fuit adnotatum, nempè vel materialiter, pro rebus ipſis; vel formaliter, ut aiuot, proot important fundandi, terminandique rationes. Haod cogitandum ſpecificam hanc diſtinctionem relationom ab extremis materialiter acceptis deſumendam eſſe; qoontam nihil prohibet, qoo minus ſuper idem fundamentum materialiter ſumptum, fundentur diſtinctæ ſpecie relationes, & ad eundem terminum materialiter acceptum terminentur. Ita quidem in eadem albedine fundatur relatio ſimilitudinis, cum alia albedine, atque diſſimilitudinis cum nigredine; perſpicuum autem relationes ſimilitudinis, atque diſſimilitudinis ſpecie inter ſe differre. Non diſſimili modo ratiocinandom de termino; ad eandem enim albedinem terminatur relatio ſimilitudinis alterius albedinis, atque diſſimilitudinis etiam oigredinis. Nihil igitur obſtat, qoo minos eadem in re fundentur, & ad eandem rem termineotur relationes ſpecie diuerſæ.

Ab extremis formaliter ſumptis relationũ diſtinctionem deſumi.

Tametſi autem ab extremis materialiter ſumptis relationum diſtinctio peti minimè poſſit; ab ijſdem tamen, vel ſaltem ab eorum uno formaliter ſumpto deſumendam eſſe, perſpicuoin eſt. Hoc ſaos euidens, ac exploratum, ſi oimirum unius, vel alterius expendamus naturam. Relatio paternitatis ſpecie differt à relatione ſimilitudinis, vel æqualitatis, extrinſecùs tamen, ut dictum eſt, quanuis in uno, eodemq; indiuidoo omnes fundentur, & etiam ad eundem terminũ terminentur. Idque noo aliundè, niſi quoniam, licet hæc extrema materialiter ſoopta ſint eadem, formaliter tamen noo ſunt. Sic etiã de ſimilitudinis relatione perſpicuum; albedo enim ex. g. ut dicit unitatem, fundat, vel terminat relationem ſimilitudinis; ut autem dicit pluralitatem fundat, vel terminat diſſimilitudinem; hoc autem eſt extrema ſumere formaliter; nàm ratio fundandi ſimilitudinem eſt ipſa naturæ unitas, ut ratio fundandi diſſimilitudinem eſt naturæ multiplicitas. Ita fit, ut quanuis extrema ſint materialiter eadem, vel ſaltem eorum unum, fundare, terminareque poſſint

rela-

relationes ſpecie diuerſas, eò quòd formaliter diſtinguuntur. Ita planè eadem numero albedo fundat ſimilitudinem cum alia itidem albedine, ob unitatem naturæ; fundat verò diſſimilitudinem cum nigredine, ob multiplicitatem naturæ; quamuis igitur una, ac eadem ſit, adhuc tamen relationes fundat ſpecie diuerſas, ob geminam, quam habet formalem rationem fundandi.

An ob ipſis coniunctim vel diſiunctim.

Si quis autem quærat, quo ſenſu ſit uſurpandum, cùm dicimus relationes extrinſecus ſpecie diſtingui à fundamento, & termino; an ſit intelligendum ab ipſis coniunctim acceptis, an verò diſiunctim; ſeu cùm requiratur diuerſitas utriuſque, an ſufficiat diuerſitas alterutrius ſemper accipiendo extrema ipſa formaliter, cùm de ipſis materialiter ſumptis nulla ſit difficultas.

Duo dicendi modi.

Poſterior approbatur, quòd ſufficiat alterutrius diuerſitas.

Poſterior dicendi modus longè magis arridet, cùm ſæpè contingat in eodem fundamento formali, ſpecie diuerſas fundari relationes ad diuerſos formales terminos: ut contra relationes ſpecie diuerſas ſuper diuerſis fundamentis fundatas, ad eundem formalem terminum terminari. Ita quidem perſpicuum eſt eundem effectum ſecundum eandem formalem terminandi rationem, terminare reſpectus, ac relationes diuerſarum cauſarum; quemadmodum contra diuerſas fundat dependentiæ relationes ad illas: ex parte ſiquidem ipſius eſt ſemper eadem ratio fundandi, terminandique dependentias ſpecie diuerſas. Vt enim quatuor cauſarum genera ſunt, à quibus effectus pendet; ita quoque tot ſunt relationes diuerſæ rationis non minus, quàm cauſæ ipſæ, & tamen huiuſmodi relationes eundem effectum ſecundum eandem rationem terminandi reſpiciunt, & hic ſecundum rationem eandem terminat illas. Quemadmodum contra fundat ſecundum eandem rationem fundandi, dependentias ſpecie diuerſas.

Aliquorum reſponſio.

Non inficiandum ab aliquo dici poſſe effectum illum terminare prædictas relationes diuerſas, quemadmodum etiam fundare; non tamen ſecundum rationem eandem formalem terminandi, vel fundandi, ac proinde ad ſpecificam diſtinctionem relationum, utriuſque extremi formaliter ſumpti, diuerſitatem requiri.

Impugnatio.

Sed utcumque ſe res habeat, non diſſimulandum ad ſpecificam unitatem relationis, extremi utriuſque unitatem requiri; cùm ad diſtinguendum quæcumque ſufficiat diſtinctio, ac differentia: ſed ad perfectam identitatem, non quæuis identitas.

Hæc intelligendis ex hypotheſi quòd Relatio prædicamentalis, ſit forma poſitiua ſuperaddita rebus &c.

Hæc tamen dicta ſint, ſi credatur prædicamentalis relatio rebus accidentaria forma ſuperaddita; cæteroquin ſat erit dixiſſe terminum, ac fundamentum intrinſecam naturam, poſſe relationi conferre tanquam partes eius eſſentiales per modum generis, ac differentiæ. Cum enim relatio non ſit quidpiam diſtinctum à relatis; quicquid generis, vel differentiæ loco fuerit in relatione ſumptum, certè in extremis ipſis conſiſtet.

Prima difficultas.

Videtur autem oppoſitum rationi conſentaneum eâ ratione, quia relatio ab eo dicenda unitatem, ac diſtinctionem ſortiri, à quo habet eſſe, cùm eadem ſint principia, quibus res ſunt, & quibus diſtinguuntur. At verò fundamentum, non autem terminus inter principia, unde relationes ſuum eſſe habent, recenſeri debet; propterea non à termino, ſed à fundamento relationum unitas, atque diſtinctio petenda erit. Quod autem à ſolo fundamento recipiat eſſe, perſpicuum, ac manifeſtum ex diſputatis, quoniam fundamentum eſt cauſa, à qua relatio ſuum accipit eſſe, velut ab efficiente, poſito termino tanquam conditione.

Solutio.

Tametſi autem fundamentum ſit id, à quo efficienter dimanat relatio, terminus verò ſit veluti conditio, huiuſmodi tamen eſt terminus, conditio, ut reducatur ad genus cauſæ formalis, quatenus ſcilicet eſt id, ad quod cùm terminetur relatio, eſt etiam id, unde relatio ſpecificationem conſequitur; proinde hinc ſumere oportet unitatem, ac diſtinctionem, unde terminus dicetur cauſa formalis extrinſeca. Neque hoc novum eſt, nam hunc in modum potentiæ animæ ab actibus unitatem, diſtinctionemque deſumunt, & actus ab obiectis, non aliâ ratione, niſi quia potentiæ dicunt ordinem ad actus, & actus ad obiecta; unde quamuis potentiæ habeant eſſe ab anima (ſi tamen potentiæ ab animæ ſubſtantia reipsâ diſtinguantur) cùm ab hac dimanent: ſic actus à potentijs, à quibus efficiuntur; quia tamen commenſuratio potentiarum, eſt penes actus, qui pariter commmenſuratur cum obiectis; ob id ab actibus potentiæ unitatem, ac diſtinctionem ſumunt, quemadmodum actus ab obiectis. Modo non abſimili de prædicamentalibus relationibus philoſophandum; quamobrem à fundamento, & à termino, ab illo tanquam à radice ab hoc formaliter, extrinſecis tamen, unitatem, diſtinctionemque conſequitur.

Secunda difficultas.

Sunt etiam, qui obijciunt, non bene à fundamentis dici relationum unitatem, ac diſtinctionem deſumi, quoniam frequenter accidit, ut fundamenta ſpecie diſtinguantur eiuſdem rationis relationibus exiſtentibus. Relatio enim ſimilitudinis inter duas albedines, naturâ non differt à relatione ſimilitudinis inter duas nigredines, quamuis albedo, & nigredo naturâ inuicem diſcriminentur.

Solutio.

Non eadem eſt huius difficultatis ſolutio apud omnes, cùm quidam exiſtiment ſimilitudines illas eiuſdem eſſe rationis; alii autem id inficientur. Rectiùs tamen ſenſerunt negantes huiuſmodi ſimilitudines eiuſdem eſſe naturæ, ut ſuperiùs eſt adnotatum. In eo potius quidam decipiuntur, quòd arbitrentur fundamenta, penes quæ unitas ac diſtinctio relationum ſumenda eſt, eiuſdem eſſe rationis; non quidem remota, cuiuſmodi ſunt albedo, & nigredo, ſed proxima, ut iſtorum unitates, quæ etiam fundandi rationes dici ſolent, attendi debeant; at ut naturæ ipſæ albedinis, & nigredinis inter ſe diſtinguuntur, ſic & earundem unitates: cum igitur proxima fundamenta, à quibus unitas, atque diſtinctio relationum deſumi debet, inter ſe diſtinguantur, etiam & relationes ipſæ inter ſe diſtinguentur; unde falſum aſſumunt, dari relationes eiuſdem rationis, relationibus exiſtentibus naturâ diuerſis.

SECTIO DECIMAQVINTA.

Quot, & quæ ſint genera, ſpecieſque Relationum ad hoc prædicamentum ſpectantium.

Relatiuorum in tres modos diuiſio.

5. Diuin. cap. 15. tex. 10.

NOn aliam relatiuorum diuiſionem in præſentia Philoſophus attulit ab ea, qua diuiduntur in relatiua ſecundum dici, & ſecundum eſſe. Alibi tamen aliam partitionem inſtituit, dum ait. πρός τι λέγεται τὰ μὲν ὡς διπλάσιον πρὸς τὸ ἥμισυ, καὶ τριπλάσιον πρὸς τὸ τριτημόριον, καὶ ὅλως πολλαπλάσιον πρὸς τὸ πολλοστημόριον, καὶ ὑπερέχον πρὸς ὑπερεχόμενον· τὰ δ' ὡς θερμαντικὸν πρὸς θερμαντόν, καὶ τμητικὸν πρὸς τμητόν, καὶ ὅλως τὸ ποιητικὸν πρὸς τὸ παθητικόν· τὰ δ' ὡς τὸ μετρητὸν πρὸς τὸ μέτρον, καὶ τὸ ἐπιστητὸν πρὸς ἐπιστήμην, καὶ αἰσθητὸν πρὸς αἴσθησιν. *Ad aliquid dicuntur, quædam ut duplum, ad dimidium, & triplum ad tertiam partem: ſimpliciter multiplex, ad multiplicati partem, & excedens ad exceſſum. Quædam ut calefactivum ad calefactibile, & ſectivum ad ſecabile, & ſimpliciter activum ad paſſivum. Quædam, ut menſurabile ad menſuram, & ſcibile ad ſcientiam, & ſenſibile ad ſenſum.* Tres igitur modos relatiuorum conſtituit, quorum primus ſumitur penes rerum quantita-

tem,

tem, ſiue ut aiunt, numeroſitatem, & ideo dicit, quod *ad aliquid*, hoc eſt relatiua *dicuntur*, *alia quidem*, *ut duplum ad dimidium, & triplum ad tertiam partem*, *& totaliter multiplicatum*, hoc eſt multiplex, *ad multiplicati partem*, id eſt ad ſub multiplex, *& continens ad contentum*, id eſt excedens ad exceſſum; omne enim excedens ſecundum quantitatem, quodammodo continet illud, quod exceditur, quoniam eſt tantundem, & amplius. Secundus modus relatiuorum ſumitur penes rerum actionem & paſſionem, ſiue paſſibilitatem & actiuitatem. Propterea, ſubdit, quòd *alia* dicuntur ad aliquid, *vt calefactiuum ad calefactibile*, quantum ad actionem, & paſſionem naturalem *& ſectiuum ad ſecabile* quantum ad actionem, & paſſionem artificialem, & generaliter *omne actiuum ad paſſiuum*. Tertius modus ſumitur penes rerum perfectionem, & menſurabilitatem, unde ſubdit quod alia dicuntur, ad aliquid, *ut menſurabile ad menſuram, & ſcibile ad ſcientiam, & ſenſibile ad ſenſum*. Vbi notant interpretes, menſuram & menſurabile non accipi hoc loco ſecundum quantitatem propriè dictam, quæ eſt de genere quantitatis (hoc enim ad primum pertinet modum, ubi relatio eſt mutua) ſed accipi ſecundum commenſurationem eſſe rei, & veritatis, nam veritas ſcientiæ menſuratur à ſcibili, & veritas ſenſûs ab obiecto ſenſibili, & ob id in huiuſmodi modo non eſt mutua relatio, qua de re paulò infra diſſerendum. Dum autem pergit λέγεται δὲ τὰ μὲν. καὶ τὰ ἑξῆς. *Dicuntur autē &c.* Tres commemoratos relatiuorum modos ſuâ contemplatione perſequi-

Primus relatiuorū modus.

tur. Docet autem Relationes primi modi fundari ſuper aliquid de genere quantitatis, videlicet ſuper numerum, vel continuum, prius tamen ſuper numerum, & quidem dupliciter, uno modo comparando numerum ad numerum, adeo ut oporteat extremum utrunque, numerum eſſe; alio verò modo comparando numerum ad unum; adeout ſolum alterum extremorum ſit numerus; & ita multiplex eſt proportio ſecundum primum modum; ab his autem diſcretis ad continua deducitur, ita tamen, ut aliqua reperiatur relatio in diſcretis, quæ in continuis adinueniri non poſſit. Horum autem ratio, quoniam in numeris ſic reperitur menſura, ut unitas pluribus vicibus replicata reddat extremum alterum; in continuis autem non item, cùm in ipſis non rarò contingat, ut proportio ſit incommenſurabilis, cuiuſmodi eſt inter diametrum & coſtam ex ultima propoſitione decimi libri Elementorum. Philoſophi autem ſententia talis eſt, nempe, quòd relatiua, prima ſcilicet primi modi dicuntur quidem ſecundum numerum, prout ſcilicet numerus comparatur ad numerum, vel comparatur ad ipſum unum, quorum quodlibet gemino modo contingat; quoniam vel eſt utrobique ſecundum comparationem ad aliquod determinatum, vel ad aliquod indeterminatum. Propterea docet huiuſmodi prima relatiua ſecundum numerum dici aut ſimpliciter, hoc eſt indeterminatè, aut determinatè ad ipſos numeros. Vt quando numerus comparatur ad numerum, aut ad unum; & exempla pro utraq; parte afferens, ait, quod duplum quidem ad unum, ut numerus determinatus, nempè quod ſi duplum comparetur ad unum, tunc eſt comparatio numeri determinati: multiplex verò ſecundum numerum ad unum, non determinatum ad hunc, vel ad hunc, ſcilicet quod ſi multiplex ſecundum numerum comparetur ad unum: tunc eſt comparatio numeri indeterminati, ſiquidem numerus multiplex non dicit hunc, vel illum numerum determinatum. Deinde ſubdit exempla prout numerus ad numerum confertur, dicens quòd ſi ſeſquialterum referatur ad ſubſeſquialterum, fit comparatio ſecundum numerum ad numerum determinatum; aſi comparetur ſuper particulare ad ſubſuper particulare, comparatio erit ſecundum numeros indeterminatos, ut cum in primis exemplis comparabatur multiplex ad unum. τὸ δὲ ὑπερέχον πρὸς. καὶ τὰ ἑξῆς, *excedens autē ad &c.* Cùm autem quoddam dubium remouiſſet, proſequitur dicens. καὶ ἔτι τὸ ἴσον. καὶ τὰ ἑξῆς *& adhuc æquale &c.* quod amplius ſecundum alium modum relatiua dicuntur: æquale, & ſimile, & idem, omnia enim hæc dicuntur ſecundum unum; eadem nanque dicuntur, quorum una eſt ſubſtantia; ſimilia verò quorum qualitas eſt una: æqualia autem quorum quantitas eſt una. At verò unum eſt metrum, ſiue menſura, & principium numeri, quamobrem hæc omnia ad aliquid dicuntur ſecundum numerum; hoc eſt ſecundum aliquid pertinens ad genus numeri; non eodem tamen modo, propterea quòd primæ relationes erant ſecundum numerum comparatum ad numerum ſecundum numerum, vel ad unum, ea autem ſimpliciter ſunt ſecundum unum. Cum autem dubium quoddam de medio abſtuliſſet, ad relatiua ſecundi modi ſe confert dicens. Τὰ δὲ ποιητικὰ, καὶ παθητικὰ κατὰ δύναμιν ποιητικὴν καὶ παθητικήν, καὶ ἐνεργείας τὰς τῶν δυνάμεων, οἷον τὸ θερμαντικὸν πρὸς τὸ θερμαντὸν, ὅτι δύναται, καὶ πάλιν τὸ θερμαῖνον πρὸς τὸ θερμαινόμενον, καὶ τὸ τέμνον πρὸς τὸ τεμνόμενον, ὡς ἐνεργοῦντα. *Actiua verò & paſſiua, ſecundum actiuam & paſſiuam potentiam & potentiarum actiones: utputa calefactiuum ad calefactibile, quoniam poſſunt: & rurſus calefaciens ad id, quod calefit, & ſecans ad id, quod ſecatur, ut agentia.* Docet igitur actiua, & paſſiua relatiua eſſe; itaque ex eius ſententia relatiua ſecundo modo dicuntur ſecundum potentiam actiuam, & paſſiuam, & ſecundum actiones potentiarum, vel paſſiones, quæ ſunt agere, & pati, ut calefactiuum ad calefactibile refertur; quia poteſt ſecundum potentiam actiuam, vel paſſiuam; nam calefactibile dicitur, quod poteſt calefieri, calefactiuum verò quod poteſt calefacere: Iterum calefaciens dicitur ad illud quod calefit, & ſecans ad illud, quod ſecatur tanquam agentia, ſeu ſecundum actus potentiarum actiuè ſcilicet, & paſſiuè.

Secundus relatiuorū modus.

Sed quoniam Philoſophus ita loquendo, videtur innuere relationes ſecundi modi fundari ſuper actionem, & paſſionem, de quo poteſt eſſe difficultas, cum quod non eſt, nihil fundare poſſit, tranſacta tamen actione, & paſſione remanet relatio, ut de patre, & filio perſpicuum eſt, nam tranſacto actu generandi adhuc remanet paternitas, quandiu manet filius, & viciſſim; ob id notarunt interpretes relationes ſecundi modi non fundari ſuper actionem, & paſſionem; ſed has ſe habere tanquam diſpoſitiones preuias neceſſariò requiſitas ad huiuſmodi relationes: Si potentia, inquiunt, potentiâ, ſi actu, actu; pater enim ad filium dicitur propterea quòd in ipſo præfuit generatio actiua: filius etiam dicitur ad patrem, eòquòd in ipſo paſſiua generatio præfuerit; proximum autem fundamentum harum relationum actiuam, paſſiuamque potentiam eſſe contendunt. τῶν δὲ κατ' ἀριθμόν. καὶ τὰ ἑξῆς. *Eorum autem quæ ſecundum numerum &c.* Dum autem progreditur ſecundum hunc relatiuorum modum à primo diſtinguit ex eo capite, quòd eorum relatiuorum, quæ ſunt ſecundum numerum, quæ pertinent ad primum modum non ſunt actiones, ut alibi ſe explicaſſe ait, ubi demonſtrauit quomodo entia mathematica abſtracta ſunt à motu, unde ſubdit actiones, quæ ſunt ſecundum motum, non exiſtere nimirum in mathematicis; in quibus non ſunt actiones reales, cùm à motu abſtrahant, ſed in ipſis actiones ſunt metaphoricæ, uti ſunt multiplicare, diuidere τῶν δὲ κατ' δύναμιν καὶ τὰ ἑξῆς. *Eorum verò quæ ſecundum potentiam &c.* Subdiuidens autem hunc ſecundum modum in ordine ad tempus, dicens

2. Phyſ. tex. 26.

dicens eorum ſcilicet relatiuorum, quæ ad ſecundum modum pertinent, dicuntur ad aliquid ſecundum tempus; cùm aliqua dicantur ad aliquid ſecundum tempus præteritum, ut quod fecit ad factum, puta pater ad filium; quoniam ille genuit & hic genitus eſt, & aliquid paſſus eſt: ſimiliter aliqua dicuntur ſecundum tempus futurum, ut facturum, ad faciendum. ἔτι ἔνια κατὰ στέρησιν δυνάμεως· καὶ τὰ ἑξῆς. *Amplius quædã ſecundum priuationem potentiæ &c.* Mox ad hunc modũ reducit relationes dictas ſecundum priuationem potentiæ, dicens, amplius relatiua dici eo modo, quæcunque ſecundum priuationem potentiæ, ut impoſſibile, & quæcunque ſic dicuntur, ut inuiſibile; enimverò inuiſibile, & impoſſibile dicuntur reſpectu alicuius, puta impoſſibile, vel inuiſibile huic, vel illi.

Tertius relatiuorum modus.

Tandem pergit acturus de tertio relatiuorum modo, quem ſic aggreditur. Τὰ μὲν οὖν κατ' ἀριθμὸν καὶ δύναμιν λεγόμενα πρός τι, πάντα ἐστὶ πρός τι. τῷ ὅπερ ἐστὶν ἄλλου λέγεσθαι αὐτὸ ἔστιν, ἀλλὰ μὴ τῷ ἄλλο πρὸς ἐκεῖνο. τὸ δὲ μετρητὸν καὶ τὸ ἐπιστητὸν, καὶ τὸ διανοητὸν τῷ ἄλλο πρὸς αὐτὸ λέγεσθαι, πρός τι λέγεται: τό τε γὰρ διανοητὸν σημαίνει, ὅτι ἔστιν αὐτοῦ διάνοια. *Quæcunque igitur ſecundum numerum, & potentiam, ad aliquid dicuntur, cuncta ſunt ad aliquid, eò quòd ipſum quod eſt alterius, dicitur ipſum, quod eſt, ſed non eò quod aliud ad illud. Menſurabile verò, & ſcibile, & intelligibile, eò quòd aliud ad ipſum dicitur. Nam intelligibile ſignificat, quòd eius eſt intellectus.* Ex eius igitur ſententia dicta ad aliquid ſecundũ numerum quantum ad primum modum, & ſecundum potentiam, quantum ad ſecundum, omnia ſunt ad aliquid, eò quòd ipſum, quod quidem eſt alterius ipſum, quod eſt, dicitur; ſed non eò quòd aliud ad illud, nempe relatiua ſecundum duos primos modos, referuntur mutuò, non ex eo quòd aliud tantùm referatur, & propter hoc aliud dicatur ad ipſum referri; multiplex enim refertur ad ſubmultiplex, & viciſſim; calefactiuum etiam ad calefactibile, & viciſſim; non ſic enim in tertio relatiuorum modo contingit; unde menſurabile, & ſcibile, intelligibile dicuntur ad aliquid non de ſe; ſed quod alterum dicitur ad ipſum. Nam intelligibile, videlicet obiectum, quod ſub intellectum poteſt cadere, ſignificat, quoniam ipſius eſt intellectio, ſimiliter etiam de ſenſibili reſpectu ſenſus; hæc enim quantum eſt de ſe, non referuntur niſi quatenus alia referuntur ad ipſa, puta ſenſus ad ſenſibile, & intellectus ad intelligibile. Manifeſta igitur differentia tertij modi à duobus prioribus, quoniam in prioribus duobus mutua relatio, in tertio autem non item. Deindè dum ſubdit, οὐκ ἔστι δ' ἡ διάνοια καὶ τὰ ἑξῆς. *Non eſt autem intellectus &c.* remouet dubium, ſiquidem poſſet quis dicere non minus ſcientiam, vel intellectum referri ad ſcientem, vel intelligentem, quàm ad ſcibile, vel intelligibile. Sed id negandum, ait, eòquòd intellectus, ſiue actus intelligendi non dicitur ad hoc, cuius eſt intellectus, cùm iam ad intelligibile referatur: ſequeretur enim idem bis utique dictum eſſe, ac idcircò idem habere duplex eſſe, cum eſſe relatiui ſit ad aliud ſe habere. Hoc idem de viſu dicendum; ſimiliter enim viſus non eſt alicuius, ideſt videntis viſus; quamuis verè dicere liceat viſum eſſe videntis, non quidem ut correlatiuum, ſed ut actum, vel accidens; cum ut correlatiuum dicatur viſus ad colorem, vel ad aliquod tale; ſupponit enim multa eſſe viſibilia, quæ colorata non ſint: at illo modo ſi nempe viſus refertur ad videntem, bis idem diceretur, quia viſus eſt ex alia parte ipſius viſibilis, cuius eſt viſus ut correlatiui. Ad extremum dum, ait τὰ μὲν οὖν, καὶ τὰ ἑξῆς. *Eorum igitur &c.* aggreditur conſiderationem de relatiuis per aliud, & quaſi per accidens, ponitque modos, quorum primus eſt, cùm aliquid refertur ratione ſui generis, & hic utique modus eſt per ſe, ſed non primò; ſecundus eſt, cum aliquid dicitur referri in abſtracto, quoniam in concreto refertur, & hic modus eſt per aliud, & quaſi per accidens, eòquòd relatio in abſtracto, puta ſimilitudo, ſic habet rationem quo, ut non habeat rationem quod. Tertius modus eſt propriè per accidens, cum ſcilicet ſubiectum dicitur referri ratione accidentis ſibi inhærentis, ut cum homo dicitur duplex, vel ſimilis ratione quantitatis, vel qualitatis, quibus afficitur. Ex eius igitur ſententia relatiua, de quibus hucuſque diſputauit, dicuntur ad aliquid ſecundum ſe; at verò alia dicuntur ad aliquid, ſi ipſorum ſunt genera talia, quæ nimirum dicantur ad aliquid, ut medicina eorum, quæ ad aliquid, qui ipſius genus ſcientia videatur eorum eſſe, quæ ad aliquid, & hic fuit primus modus. Amplius ſecundum quæcunque habentia, dicuntur ad aliquid, hoc eſt aliqua abſtracta ad aliquid dicuntur, quia concreta, quæ habent abſtracta, dicuntur ad aliquid, ut æqualitas, & ſimilitudo dicuntur ad aliquid, quia æquale, & ſimile ſic dicuntur; alia verò dicuntur ad aliquid ſecundum accidens, ut homo dicitur ad aliquid, quia ei accidit duplum eſſe; hoc autem ſcilicet, duplum eſt eorum, quæ ad aliquid dicuntur, ut etiam album, quoniam accidit homini album, & duplum eſſe. Sicut enim homo dicitur duplus, quoniam duplum ei accidit; ita dicunt ſimilis, quia illi accidit album. Hinc interpretes colligunt, quid differat inter fundamentum, & ſubiectum relationis; docent enim fundamentum dici illud, in quo relatio immediatè fundatur, ut eſt albedo, inquiunt, reſpectu ſimilitudinis; ſubiectum verò dicitur id, in quo relatio fundatur mediante fundamento proximo; ſic dicunt ſe habere hominem reſpectu ſimilitudinis, hæc enim in ipſo intermedia albedine, tanquam fundamento proximo fundatur. Ex Metaphyſica doctrinam allatam huc tranſtuli non ineptè, cum res, de qua agitur, ſine illa ſatis pro dignitate tractari non poſſit. Sed iuuabit paucis illam perſtringere. Horum autem ſumma hæc eſt: ut relationum penes proxima fundamenta, ſiue fundandi rationes tripartitum ſit genus. Earum autem primum eſt genus relationum, quæ in unitate, vel pluralitate, ſeu numero fundantur; uti ſunt relatio æqualitatis, ſimilitudinis &c. quæ ſuper extremorum conuenientiam fundantur, ſic earum, quæ ſuper diſconuenientiam fundantur, ut relatio inæqualitatis, nempe dupli, & dimidij, diſſimilitudinis &c. ſecundum genus earum, quæ in actione, vel paſſione, ſiue potentia actiua, paſſiua fundantur; ut paternitas & filiatio & vniuerſim relatio cauſæ ad effectum. Tertium genus earum eſt, quæ ſuper menſuram, & menſurabile fundantur, vt relatio ſcientiæ, & ſcibilis; ſenſus & ſenſibilis. Hoc autem dicitur genus relationum earum, quæ mutuæ non ſunt; enimverò ſcientia refertur ad ſcibile, ſenſus ad ſenſibile; non tamen viciſſim, ſcibile ad ſcientiam vel ſenſibile ad ſenſum.

Sed nobis cum propoſitum ſit genera, ſpecieſque relationum perpendere, videtur opportunum hactenus præmiſſis, conſiderandam aſſumere partitionem relatiuorum, in ea, quæ ſecundum dici, & ſecundum eſſe nuncupantur.

Initio capitis de ad aliquid.

Hæc relatiuorum diſtributio deſumpta videtur ex Ariſtotelis verbis, paulo antea relatis, nempè, πρός τι δὲ τὰ τοιαῦτα λέγεται ὅσα αὐτὰ ἅπερ ἐστὶν ἑτέρων εἶναι λέγεται, ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως πρὸς ἕτερον. *Ad aliquid ea dicuntur, quæcunque id, quod ſunt aliorum eſſe dicuntur, vel quocunque alio modo ad aliud referuntur*: & rurſus ἀλλ' ἔστι τὰ πρός τι, οἷς τὸ εἶναι ταὐτόν ἐστι τῷ πρός τί πως ἔχειν. *Si verò non ſatis commodè, ſed ad aliquid ſunt, quibus*

In corpore capitis eiuſdem.

hoc

hoc ipſum eſſe, eſt ad aliud ſe habere. Hinc facilè relatiuorum commemorata partitio deducitur; quandoquidem prioribus verbis relatiua ſecundum dici; poſterioribus verò, quæ ſecundum eſſe relatiua dicuntur, complexus eſt.

Hæc relatiuorum diuiſio difficilis explicatu.

Hæc relatiuorum diuiſio non mediocriter interpretum ingenia vexauit: & mirum eſt in quot placita, eaque longè diuerſa illos diſtraxerit. Cæteris tamen omiſſis; ad aures Ariſtotelis, & veritati conſona videtur explicatio, quòd per relatiua ſecundum eſſe intelligenda ſint illa, quæ tantummodo ad hanc pertinent categoriam; reliqua autem omnia ſint relatiua ſecundum dici, cuiuſmodi ſunt relatiua tranſcendentalia, amplè his relatiuis acceptis, atque tranſcendentali relatione ſumpta. Vbi reuocandum in mentem relationum diuiſionem in prædicamentalem, & tranſcendentalem. Prædicamentalis eſt, quæ accidit rebus relatis, ſeu quæ accidentariè de ſuis relatiuis dicitur; relatio verò tranſcendentalis eſt rebus eſſentialis, eaſque intrinſecùs conſtituit, de quibus iam ſuperius egimus. Dicebatur autem latè ſumendam eſſe relationem tranſcendentalem; propterea quòd gemino modo poteſt uſurpari, nimirum vel ſtrictâ ſignificatione pro ea, quæ eſſentialis quidem eſt ijs, quæ referuntur, vagatur tamen per omnia rerum genera, ut relatio dependentiæ, quam omnis habet creatura ad Creatorem. Ampliori verò ſignificatione ſumitur pro relatione illa, quæ quidem eſſentialis eſt rebus, quæ referuntur, non tamen vagatur per omnia genera rerum; Vt relatio, quam in ſe inuoluit localis præſentia; hæc enim non tranſcendit limites unius categoriæ, tranſcendentalis tamen nuncupatur, eòquòd conditionem ſortiatur rationis eiuſdem, cum ijs, quæ per omnia rerum genera vagantur.

Relationes ſecundum dici, quæ.

Quare tranſcendentales appellētur ſecundum dici.

Nec immeritò appellantur relationes ſecundum dici, quia tametſi huiuſmodi relatiua efferantur ad modum relatiuorum ad præſentem ſpectantium categoriam; non eiuſdem tamen ſunt conditionis cum illis; ac propterea relatiua ſecundum dici nuncupantur, quoniam ad modum relatiuorum huius prædicamenti dicuntur, quamuis reuerâ talia non ſint.

Difficultas præoccupata, & ſoluta.

Neque perturbet, quòd Philoſophus relatiua explicans ſecundum dici, quibuſdam ſit uſus exemplis; ex quibus deprehendi poſſit, relatiua ſecundum dici potius exiſtimanda illa, quæ re verâ ad aliud non referuntur, ſed voce tantùm, & ſecundum loquendi modum referuntur ad aliud; ut ala ad alatum; manus ad manutatum, caput ad capitatum, & temo ad temonatum, quæque neque tranſcendentaliter ſunt relatiua. Non inquam perturbet, appellantur enim relatiua hæc ſecundum dici, ſed Philoſophus inter hæc commemorat, ſcibile ad ſcientiam; propterea de his idem ferendum iudicium, ac de illis. Scibile autem ad ſcientiam re verâ non refertur, ſed denominatur ad modum eorum, quæ referuntur, etſi id proueniat ex eo, quòd ſcientia referatur ad ipſum. Sic etiam ala ſe habet ad alatum; manus ad manutatum; caput ad capitatum, & temo ad temonatum; nullum enim iſtorum realiter ad aliud refertur, neque prædicamentali relatione, cùm potius ut talia ad ſubſtantiæ genus pertineant; neque tranſcendentali, cum in eorum eſſentijs non inuoluatur ordo ad aliud, ſed inſtar relatiuorum denominantur, quoniam ſe habent ut partes totius integralis, ad cuius compoſitionem concurrunt. Vnde eſt, ut ijs conueniat prior, quam Ariſtoteles de relatiuis tradit, definitio, non autem ſecunda, quippe quæ ſolum ijs eſt accommodata, quæ realiter referuntur per accidentariam formam ſuperadditam, cuius eſſe tantum ad hoc prædicamentum pertinet, nec aliud eſſe habet, quamuis hæc definitio relatiuis etiam conſiſtentibus ſolùm in extrinſecis denominationibus accommodari poſſit.

Tres relatiuorū modi ſuperiùs ex Ariſt. traditi explicantur.

Modi verò tres illi, quos Ariſtoteles commemorat, ſic explicandi. Primus relatiuorum erat modus, ut quædam relatiua dicerentur ſecundum unitatem, vel numerum, ſeu multitudinem, ut ſimile ad ſimile, æquale ad æquale, duplum ad dimidium &c. Hæ dicuntur fundari in unitate, vel multitudine, ſeu numero, ubi Philoſophus unitatem, & numerum non ſumit, prout ad prædicamentum pertinent pro unitate nimirum quantitatis continuæ, & pro numero proueniente ex eiuſdem continui partitione, quoniā relationes iſtius generis non niſi in prædicamento quantitatis exiſtunt, ſed accipiuntur, prout in omnibus prædicamentis locum habere poſſunt, & ut aiunt, tranſcendentaliter. Non inficiandum exempla, quibus eſt Ariſtoteles uſus, ad quantitatem pertinere, unitatem ſcilicet, ac multitudinem ſpectantem ad quantitatem, præſeferre; non obſcurè tamen colligitur eum voluiſſe, fundamentum huiuſmodi relationum in alijs quoque locum obtinere, quatenus ea modum induunt quantitatis, vel pro ut in eis unitas, vel multitudo attendi poteſt, cum paulò poſt ipſe ſubdat; eadem eſſe, quorum ſubſtantia eſt una; ſimilia, quorum qualitas una; æqualia; quorum quantitas una.

Cæterum cum dicitur, relationes iſtas in unitate, vel multitudine iam explicata fundari, per unitatem non intelligendum quidpiam, quod re ipsâ unum ſit in extremis relatis; natura ſiquidem hominis, & equi, Socratis, & Platonis, nòn dicitur una in ambobus, quaſi una, & eadem ſit entitas, ratione cùius inter illa extrema, relatio genericæ, vel ſpecificæ identitatis reſultet; ſed per unitatem intelligitur conuenientia in aliquo communi prædicato, quod dicitur unum unitate formali, non per inexiſtentiam, ſed per indifferentiam, iuxta quam vnitatis vſurpationem indiuidua eiuſdem ſpeciei dicuntur vnius, ac eiuſdem naturæ. Hæc autem eſt vnitas iam ſuperius à nobis explicata, quæ maior dicebatur vnitate rationis; minor autem vnitate numericâ, quam eſſe materialem dicendam, iam adnotauimus, quemadmodum hæc, de qua loquimur, formalis eſt appellanda.

Tres ſpecies relationis ex parte unitatis; totidem ex parte multitudinis. Iuxta triplicē modum conueniendi.

Tres autē ſpecies relationis Philoſophus aſſignauit ex parte vnitatis, & totidem ex parte multitudinis, eam ob cauſam, quòd extrema trifariam poſſunt conuenire, totidemque modis differre. Vel enim duo extrema conueniunt in eſſentia, & ſubſtantia, ſeu quidditate, & inde oritur identitas ſuper ſubſtantialem, vel eſſentialem vnitatem fundata, atque hunc in modum omnia indiuidua tam ſubſtantiæ, quàm accidentis eiuſdem eſſentiæ, naturæque dicuntur; ita quidem duæ quantitates, quatenus eiuſdem naturæ ſunt, & eſſentiæ, fundant relationem identitatis. Vel ex eo quia res conuenire poſſunt in quantitate, quatenus quantitas vnius non excedit quantitatem alterius, nec exceditur, atque adeò duæ quantitates, quatenus ita ſe habent, ut una tantæ ſit extenſionis, quantæ eſt alia; & hinc oritur æqualitas, quæ fundatur in quantitatibus prædicto modo ſumptis. Vel tandem conuenire poſſunt in qualitate, non quoniam ſint eiuſdem naturæ, & eſſentiæ, ſic enim fundant relationem identitatis; ſed quatenus ſunt eiuſdem intenſionis, adeò ut tanta ſit intenſio unius, quanta eſt intenſio alterius, atque hunc in modum fundant relationem ſimilitudinis. Iuxta igitur hunc triplicem modum participandi naturam eiuſdem rationis, tres aſſignantur modi relatiuorum ex parte unitatis.

Iuxta triplicē modum diſcrepandi.

Sic utique iuxta triplicem modum diſcrepandi, participando ſcilicet naturas alterius rationis, tres etiam ſpecies relationis oppoſitæ oriuntur ex parte multitudinis. Si enim aliqua duo naturas habuerint alterius rationis, dicuntur diuerſa, atque fundant relationem diuerſitatis; Et ſi habeant diuerſas qualitates, vel ſi eaſdem, non tamen in codem gradu, diſſimilia dicuntur, & fundant relationem diſſimilitudinis. Et ſi in quantitate ita ſe habeant, ut una quidem excedat aliam, dicuntur inæqualia, atque adeò fundant inæqualitatis relationem.

Difficultas.

Videtur tamen non leuis difficultas in eo poſita, quòd relatio nequeat eſſe realis ex parte unitatis fundātis; ſiquidem unitas fundans relationem ad aliud, debet eſſe plurium, hæc autem rationis eſt opus, cum nihil ſit in natura, quod unum, & idem in pluribus re ipsâ diſtinctis exiſtat.

Solutio.

Facilis tamen ſolutio; unitas enim, de qua ſit ſermo, quaque poteſt relationem fundare, non repugnat in natura, cùm ea non ſit numerica, quæ re verâ nequit eſſe plurium, non enim eadem numero entitas in pluribus realiter diſtinctis poteſt exiſtere; neque formalis per inexiſtentiam, qualem ſuo loco vidimus eſſe penitùs commentitiam; ſed formalis per indifferentiam; hæc enim idonea eſt ad relationem fundandam, quæ autem, & qualis ſit ſuo loco, declaratum fuit.

Hæc verò unitas formalis, ne dum ſpecifica, ſed etiam generica poteſt relationes huius primi modi fundare, imò quando etiam analoga foret.

Varij relationū modi ſub hoc genere deſignari poſſunt.

Sub hoc relationis genere varijs modis plura, diuitiaque genera, ac ſpecies diſtingui, deſignarique poſſunt.

Primum genus.

Primò ut unum ſit, quod dicatur per modum conuenientiæ, & acceſsûs; aliud per modum diſconuenientiæ, & receſsûs; quod Ariſtoteles ſignificauit dicendo *ſecundum unitatem, aut numerum*; non enim hoc intelligi poteſt ſecundum unitatem, aut numerum quantitatiuum, propriè ſpectantem ad prædicamentum quantitatis, neque pro tranſcendenti. Ita quidem ſimilitudo dicitur ſecundum conuenientiam, diſſimilitudo ſecundum diſconuenientiam; ſic æqualitas, & inæqualitas. Non diſſimiliter coniuncta, & diſiuncta; propinqua, & diſtantia ſecundum locum; hæc enim etiam dicuntur ſecundum conuenientiam, atque diſconuenientiam, & ſecundum acceſſum, & receſſum.

Hęc intelligi poſſunt in utraq; ſententia.

Hæc intelligi poſſunt, tam aſſerendo prædicamentales relationes eſſe formas accidentarias rebus ipſis ſuperadditas, quàm eſſe denominationes ſumptas ex collectione ipſarum rerum.

Secundū.

Poſſunt etiam diſtingui, & aſſignari ex diſtinctione aliorum prædicamentorum, atque omnium generum, & ſpecierum, quæ in ipſis exiſtunt. Alia enim eſt conuenientia inter ſubſtantias, & varia ſubſtantiarum genera; & alia inter quantitates, qualitates &c. Imò diſtingui poſſunt plura genera penes identitatem ſecundum ſubſtantiam; penes ſimilitudinem ſecundum qualitatem; & penes æqualitatem ſecundum quantitatem. Et quoniam conuenientia gemina eſſe poteſt, quemadmodum diſconuenientia, nimirum eſſentialis una, & accidentalis altera, ob id inſtitui poteſt iſta partitio ad hoc ſpectans prædicamentum.

Eſſentialis conueniētia & diſcrepātia.

Eſſentialis conuenientia ſolet identitas nuncupari, quæ non tantùm inter ſubſtantias, ſed etiam inter omnia entia, quatenus conueniunt, vel differunt in aliquo eſſentiali prædicato reperitur. Vnde relatio identitatis, realis eſt inter ea, quæ dicuntur eadem in natura generis, ſiue ſpeciei; idcirco eadem dicuntur, quorum ſubſtantia eſt una, acceptâ ſubſtantiâ pro eſſentia. Huiuſmodi verò identitati, opponitur diuerſitas, ſiue diſconuenientia eſſentialis.

Accidentalis conuenientia & diſcrepantia.

Conuenientia autem, atque diſconuenientia accidentalis inter ea reperitur, de quibus accidentalia prædicata dicuntur, prout ſubſtant ipſis accidentibus, quæ propterea ſubdiuidi poteſt ſecundum varia prædicamenta accidentium, & accidentalia prædicata.

Alia diuiſio.

Nec omittam ſubdiuidi prædicta genera poſſe, penes quoſdam generales dicendi modos, quatenus res aliqua denominatur tanta, vel tanta; item talis, vel talis; præterea eſſe hic, aut ibi; & eſſe nunc, aut tunc. His enim loquendi modis omnis conuenientia, & diſconuenientia rerum ſolet explicari. Ad primam denominationem ſpectat æqualitas, & inæqualitas. Ad ſecundam, ſimilitudo, & diſſimilitudo; ad tertiam, propinquitas, & diſtantia.

Æqualitas, & inæqualitas.

Æqualitas, & inæqualitas propriè reperitur in quantitate, & in omni eo, quod induit quantitatis modum; vt ſe habet intenſio, & remiſſio qualitatis; ſic qualitatem vnam, putà calorem æqualem, vel inæqualem dicimus alteri. Idque intelligendum, tam de continua, quàm diſcreta; tam de prædicamentali, quàm tranſcendentali quantitate. Atque hoc modo dictum illud vſurpandum *Æqualia ſunt, quorum eſt quantitas vna*.

Similitudo, & diſſimilitudo.

Præter relationes æqualitatis, & inæqualitatis, quas diximus ad conuenientiam, atque diſconuenientiam ſpectare; dantur etiam relationes ſimilitudinis, atque diſſimilitudinis, quæ præcipuè in qualitate, ac omnibus eius ſpeciebus reperitur, quin etiam in alijs rebus per quandam qualitatis imitationem. In qualitatibus dicimus enim album, albo ſimile eſſe; diſſimile verò nigro, per imitationem, vt in quantitate dicimus, hanc ſubſtantiam ſimilem eſſe alteri, eò quòd vtraque quanta ſit; dicimus eſſe diſſimilem, ſi altera quanta non fuerit. Item in prædicamento actionis, duo agentia ſimilia eſſe, quando æquè poſſunt in agendo; vel quia eorum actiones ad eundem ſpecie terminum tendunt. Quanuis enim ad veritatem illius effati. *Similia ſunt, quorum qualitas eſt vna*; ſimilitudo propriè in qualitatis prædicamento cadat, per extenſionem tamen alijs quoque poteſt aptari.

Propinquitas, & diſtantia.

Vlteriùs relationes propinquitatis, & diſtantiæ conſtituunt aliud genus, ad quod ſpectant relationes ſuperioris, & inferioris, anterioris, & poſterioris. Ita quidem dicimus vnum eſſe alteri propinquum, & vnum ab alio eſſe diſtans, quæ denominationes ſunt à ſuperioribus diuerſæ. Hæc autem propinquitas, atque diſtantia non ſic eſt addicta loco, ut tempori accommodari non poſſit; per ordinem enim ad tempus, unum dicimus eſſe cum alio, & unum eſſe ante, vel poſt aliū.

Relationū partitio in mutuas, & mutuas.

Supereſt, & alia relationum partitio, nimirum in mutuas, & non mutuas. Relationes mutuæ nuncupantur, quando non ſolum hoc relatiuum refertur ad illum terminum, ſed viciſſim terminus refertur ad ipſum relatiuum, ita ut ambo ſint relatiua, & ambo termini, quemadmodum ſunt æqualia, ſimilia; item inæqualia, & diſſimilia. Non mutuæ ſunt quando ex parte unius extremi tantummodò relatio datur ad aliquē terminum, at ex parte termini non alia reſpondet relatio. Huiuſmodi relationes forſan ad hoc prædicamentum non ſpectant, cum potius tranſcendentales ſint, atque adeò ſpectantes ad propria prædicamenta; ſic relatio ſcientiæ ad ſcibile, item creaturæ ad Creatorem; non enim viciſſim ſcibile refertur ad ſcientiam, & Creator ad creaturam.

Relationes æquiparantiæ.

Rurſus è relationibus mutuis, aliæ dicuntur æquiparantiæ, & eiuſdem appellationis; & aliæ diſquiparantiæ, & appellationis diuerſæ. Relationes æquiparantiæ

rantiæ

rantiæ ſunt, quæ ex parte utriuſque correlatiui ſunt eiuſdem rationis, & eandem habent appellationem, ac nomen; ita quidem duo alba ſe habent in relatione ſimilitudinis, ambo enim dicuntur ſimilia. Sic duo quanta in ratione æqualitatis, ambo nanque dicuntur æqualis.

Relationes diſquiparantiæ quæ.

Relationes diſquiparantiæ dicuntur, quæ ſunt diuerſæ rationis, & diuerſis nominibus in correlatiuis appellantur. Ita planè ſe habent relationes maioris ad minus, minoris ad maius, agentis, & paſſi, cauſæ, & effectûs, ſpeciatim verò paternitatis, & filiationis.

In relationibus diſquiparantiæ quædam aſſignantur, quæ dicuntur ſuperpoſitionis, aliæ verò ſuppoſitionis; illę quandam ſuperioritatem, hæ autem inferioritatem important; ad priorem modum pertinent relationes cauſæ ad effectum, domini ad ſervum, majoris ad minus; ad poſteriorem relationes effectûs ad cauſam, ſerui ad dominum, minoris ad maius.

Secundus relatiuorũ modus fundatus in actione, & paſſione &c.

Secundus relatiuorum modus is erat, qui in actione, vel paſſione; potentia actiua, vel paſſiua, ut paternitas, & filiatio, ſuum fundamentum recognoſcit; quo autem id pacto contingat, ſupereſt declarandum, ac explicandum, num huiuſmodi relationum proximum fundamentum, ſiue fundandi ratio ſit actio, & paſſio; vel potentia actiua, & paſſiua, proxima, atque formalis; an potius ſubſtantia ipſa, quæ primum eſt actionis, paſſioniſque fundamentum.

Quid hac de re propoſitum ſit inquirere.

Omnis tamen componitur controuerſia aduertendo non uniuſmodi cauſas, & effectus eſſe, & hoc eſt unum. Alterum verò, quod in re propoſita diuerſo modo ratiocinandum, prout de ſubſtantia non idem eſt ſenſus apud omnes, an immediatè, an potius medijs potentijs ex rei natura ab ipſa diſtinctis, operationes exerceat.

Conſideranda quædam.

Redeuntibus autem ad primum, conſiderandum occurrit ex effectibus quoſdam eſſe, qui à cauſa ſecunda non ſolùm pendent, dum actu fiunt, ſed etiam quoad in natura exiſtunt, ita ut ab eadem quoque conſeruentur; ſiue hoc ſit lumen reſpectu corporis lucidi, ſi lumen qualitas exiſtimetur; ſiue ſit ſonus, qui pariter ad qualitatis genus credatur pertinere, ſiue ſint imagines rerum ſenſibilium ad ſenſus externos, ſpectantes; quicquid illud fuerit inter huiuſmodi effectus recenſendũ, huius enim nõ eſt loci decernere; ſat nunc eſt quoſdam effectus huius indolis fateri, qui ne dum in primo productionis inſtanti, ſed etiam in uniuerſo propriæ durationis tempore ab eadem cauſa pendent. Contra verò perſpicuum, ac exploratum effectus quoſdam adinueniri, qui cum à cauſa primò ſuum eſſe receperint, deinceps non amplius ab illa pendent. Sic ignis, cùm ſemel ab igne producente fuerit ſuum eſſe conſecutus, nullam in poſterum ab eo dependentiam habet. Sic filius comparatione patris; hic enim in primo ſuæ productionis inſtanti ab eo pendet, deinceps tamen non pendet. His animaduerſis.

Quid hac de re ſentiendum.

Cùm effectus fuerint illius ordinis, ut non ſolùm cum primò fiunt, ſed etiam deinceps à cauſa pendent, quoad in natura extiterint, nulli dubium, quin in primo inſtanti productionis ſuæ, ac etiam deinceps fundent ad cauſam relationem dependentiæ realem nimirum, quemadmodum cauſa viciſſim fundat ad ipſos.

An huiuſmodi relationes immediatè in ſubſtantia, &c. fundentur.

An verò huiuſmodi relationes immediatè fundentur in ſubſtantia, an in aliquo ex accidentibus; de hoc ferendum iudicium iuxta varium dicendi modum de actiua virtute ſubſtantiæ; an ſcilicet immediatè agat, vel potius medijs quibuſdam potentijs, ac viribus ad qualitatis genus ſpectantibus. Si nullis potentijs medijs ſubſtantia edat effectus ſuos, in ea pariter immediatè huiuſmodi relationes erunt fundatæ. At ſi ſubſtantia ſuos operetur effectus, ſaltem aliquos, medijs potentijs actiones exercendo ſuas; tunc certè conſiderandum, an ipſa attingat etiam effectum, vel non. Si primum, cum utrumque ſit agens in ſuo tamen ordine, principale unum, inſtrumentarium alterum, ob id utrunque relationem ipſam, quæ eſt proceſſionis, & originis unius ab alio fundabit. Quod ſi non attingat effectum, potentia illa, cuius præſidio ſubſtantia ipſa operatur, prædictam relationem fundabit. Sic igitur de huiuſmodi relationibus ratiocinandum, quando effectus non ſolùm in primo ſuæ productionis inſtanti, ſed etiam deinceps à cauſa pendent, dicunturque ab ipſa in fieri, & in conſeruari pendere.

Quãdo effectus ſunt alterius ordinis.

Quando autem effectus alterius ſunt ordinis, ita ut in primo ſolum inſtanti productionis à cauſa pendeant, ſolùm in illo, & pro illo quidem inſtanti cauſa fundat relationem ad effectum, & viciſſim effectus ad cauſam, in quo ratiocinandum non ſecus, ac paulò ſupra, ſi nimirum cauſa mediâ, vel non mediâ potentiâ cauſet &c. Deinceps autem, quemadmodum effectus non amplius pendet à cauſa, nec amplius cauſa influit in effectum, neq; cauſa, nec effectus fundat relationem, ac propterea non amplius inter cauſam, & effectum intercedit relatio, ſed ſolùm ea illa præterita cauſalitate remanet denominatio, quod cauſa cauſauerit, & effectus fuerit cauſatus, quod generans generauerit, & genitus fuerit generatus; vel, quòd aliquid cauſauerit, & aliud fuerit cauſatum; quòd aliquid generauerit, & aliquid fuerit generatum. Huiuſmodi autem denominationes reales quidem ſunt, à præteritis tamen ſonnis deſumptæ. Vnde rectè Philoſophus dicebat hunc dici patrem, quia fecit aliquid, nempè filium, & hic quidpiam paſſus eſt.

5. Ethic. cap. 13.

Quæ ſint colligenda.

Ex his facilè intelliges eos grauiter decipi, qui putãt inter patrem, & filium quoad exiſtunt in natura actu, realem relationem intercedere, à qua pater, & filius denominentur, hæc enim nulla eſſe poteſt, cùm non ſuppetat in extremis conditio prærequiſita, cuiuſmodi in patre eſt actio generatiua, quamuis in eo fundandi ratio, nempe generatiua potentia non deſit; itaque pater, & filius denominantur non à relatione actu intercedente inter ipſos, ſed ab ea, quæ præterijt, generationis actu tranſacto. Ad hunc autem relatiuorum modum pertinent omnes relationes, quæ ſuper potentiam actiuam, & paſſiuam fundantur, non ſolum igitur relationes cauſæ ad effectum, & producentis ad productum, ſed agentis etiam ad paſſum, & actiui ad paſſiuum ad hunc modum pertinent.

Tertius relatiuorum modus.

Tertius relatiuorum modus erat illarum relationum, quæ fundantur ſuper menſuram, & menſurabile, quod hoc ſenſu uſurpandum, quædam ſcilicet relatiua dici, ut menſurabile ad menſuram, ut ſcibile ad ſcientiam, & ſenſibile ad ſenſum.

Differt à reliquis duobus iam enarratis.

Differt autem à reliquis duobus iam enarratis, quoniam relationes ad hunc modum ſpectantes, mutuæ non ſunt, nec relatiua mutuò referuntur. Relatiua autem mutua cenſenda, quæ à ſe inuicem pendent per relationes oppoſitas, utrique realiter inhærentes. Illa verò non mutua, quorum unum realiter fundat relationem; aliud verò tantummodo terminat, ac proinde, non tàm relativum, quàm abſolutum eſt. At verò extrema relationis prout ad hunc relatiuorum ordinem pertinent, ſic ſe habent; propterea à ſuperioribus duobus modis, præſens hic modus ſecernitur.

Corollarium.

Ex quo perſpicuum fit, quòd ſi in hoc tertio modo aſſignarentur extrema aliter ac aſſignari ſolent; modus iſte non diſtingueretur à cæteris; ſed ad unum, vel ad alterum eorum reduceretur.

Duobus modis hu-

Duobus enim modis huius ordinis relatiua poſſunt

Ius ordinis relatiua poſſunt aſſignari.

aſſignari, primò ſcilicet uniformiter, vel ambo in actu, vel ambo in potentia, vel unum eorum in actu, alterum autem in potentia. Si ambo aſſignentur in actu, vel in potentia, atque adeo aſſignentur uniformiter; in eis erit mutua dependentia, mutuòque ſe reſpicient, ac mutuam dependentiam habebunt; & poſita ſe ponent, ac perempta ſe perimunt; atque hunc in modum ſcibile eſt ad aliud eſſentialiter, videlicet ad ſcientiam in potentia. Idque ſatis perſpicuum eſt. Non enim accidit ſcibili, quòd ſciatur in potentia, cùm ſcibile non ſit ſcibile, niſi quatenus de eo ſcientia dari poteſt; hoc enim ſibi vult ſcibile, nempè quòd poſſit ſciri; unde ſi ſcientia dari non poſſet de ipſo, ſequeretur contradictio, nempè quod foret ſcibile, & non foret ſcibile; primum ea hypoteſi: ſecundum, quoniam ſciri non poſſet. Quod autem de extremis in potentia, de extremis etiam in actu ſentiendum, puta quod de ſcientia in potentia, & ſcibili: de ſcientia in actu, & de eo, quod actu ſcitur, intelligendum. Vulgò autem, quod actu ſcitur, dici ſolet ſcibile in actu, ut quod in potentia ſcitur, appellari ſolet ſcibile in potentia; re verà tamen quod poteſt ſciri, ſatius eſt abſolutè appellare ſcibile; quod autem actu ſcitur, non tam ſcibile actu, quàm ſcitum appellandum. Hoc autem ſecundo modo mutuam dependentiam non habent: ſcibile nanque non pendet à ſcientia in actu: poteſt enim eſſe ſcibile in potentia, cuius non ſit ſcientia in actu: & ſenſibile in potentia, cuius non ſit ſenſus in actu. Sic autem aſſignata relatiua non ſunt naturâ ſimul, nec poſita ſe ponunt, nec perempta ſe perimunt: quando igitur relatiua hæc fuerint uniformiter aſſignata, longè differunt ab iiſdem difformiter acceptis.

Relatiua uniformiter aſſignata. Difformiter aſſignata.

Si itaque uniformiter aſſignentur, mutuam habebunt dependentiam, erunt naturâ ſimul, poſita ſe ponent, & perempta ſe periment, & ad primum, vel ad ſecundum relatiuorum modum pertinebunt. At ſi difformiter fuerint aſſignata, nec mutuam realem dependentiam habebunt, nec erunt naturâ ſimul, nec poſita ſe ponent, nec perempta ſe periment, ac propterea ad hunc tertium modum ſpectabunt.

Ex Ariſtotele hactenus dicta colliguntur.

Hæc non obſcurè colliguntur ex iis, quæ Philoſophus agens de primo, & ſecundo relatiuorum modo, in medium adduxit, exemplis, ea ſiquidem ſemper attulit de extremis uniformiter aſſignatis. Idque luculentius in iis, quæ ad ſecundum pertinent modum: ſemper enim ſumpſit extrema, vel utrumque in potentia, vel utrumque in actu, nec unquam unum in potentia, aliud autem in actu; vel unum in actu, & aliud in potentia. Ita planè ait calefactivum referri ad calefactibile; ſectivum ad ſecabile, ut explicet relatiua ſumpta in potentia. Poſtea calefaciens ad id, quod caleſit, ſecans ad id, quod ſecatur; inſuper, quod fecit ad id, quod factum eſt; & id, quod facturum eſt ad id, quod eſt faciendum, ut explicet relatiua in actu: hunc enim in modum ambo extrema perpetuò mutuam dependentiam realem, vel rationis in aliquibus præſeferunt. Hoc autem non euenit extremis difformiter aſſignatis; non enim hac mutuam dependentiam innuunt: ſcibile nanque poteſt eſſe ſine ſcientia in actu, uti perſpicuum eſt; quot enim ſunt, quæ ſciri poſſunt, cùm tamen de ipſis nunquam ſcientia fuerit comparata; ſic etiam calefactibile poteſt eſſe ſine calefactione in actu, & omne alterabile ſine alteratione itidem in actu; non diſſimiliter menſurabile ſine menſura in actu. Quamobrem relatiua ad primum, ſecundumque modum ſpectantia, difformiter aſſignata, ad hunc tertium pertinebunt modum. Hæc autem ita ſe habent, ut quod aſſignatur in actu re ipſâ referatur ad id, quod aſſignatur in potentia: non tamen contra. Ut ſcientia ad ſcibile realiter refertur, ea ſiquidem ab hoc dependet; non tamen contra ſcibile refertur ad ſcientiam in actu. Relatiua igitur difformiter aſſignata non mutuò referuntur, & ad hunc tertium modum pertinent.

Quomodo tertius modus diſcriminetur ab aliis duobus.

Verùm ſi tertius hic modus aſſignetur, neceſſe eſt à duobus prioribus aliquo pacto ſecerni, atque diſcriminati; quid autem diſcriminis interſit non obſcurè conſtabit, ſi tertium hunc modum cum duobus prioribus conferamus: deprehendemus enim accidentariam eſſe differentiam, non eſſentialem.

Accidentaria non eſſentialis differentia.

Prima ratio ad id ſuadendū.

Hoc adeò manifeſtum, ut nihil magis. Relatiua enim duorum aliorum modorum ad hunc tertium pertinent modum, quando difformiter aſſignantur: difformis autem hæc aſſignatio, ſolam accidentariam differentiam præſefert: eſſentialis enim aliquid amplius requirit, nempè diuerſitatem eſſentialem fundamentorum; hinc conſequens fit, ut modus iſte ſolum accidentariâ differentiâ diſcriminetur à cæteris.

Secunda ratio.

Et certè in hoc relationis genere non ponitur aliqua noua relatio intrinſeca ſubiecto denominato, ſed ſolum hic habentur relatiua, quæ denominantur extrinſecâ denominatione ſumptâ à relationibus aliorum generum; hoc autem eſt hunc relatiuorum modum ſolum accidentario diſcrimine à cæteris ſecerni. Cogitandum enim in hoc prædicamento à Philoſopho non conſtitui tantùm ea, quæ relatiuè denominantur, quoniam ipſa referuntur; ſed etiam, quæ ſic denominantur, quoniam alia referuntur ad ipſa; unde hic modus relatiuorum non addit nouum relationis genus, ſed peculiarem tantummodo denominationis modum conuenientem terminis relationum ad alia duo genera pertinentium.

Varij ſunt modi, quibus res denominantur relatiuè.

Proinde varij ſunt modi, quibus res denominantur relatiuè, è quibus duo generales ſunt, quorum unus eorum, quæ denominantur, proptereaquòd ipſa referuntur. Hæc autem bipartitò diuidenda ſunt, iuxta geminum fundamentum, ſcilicet quantitatis, & potentiæ; modus alter eorum, quæ relatiuè denominantur, non quoniam ipſa referuntur, ſed quoniam alia referuntur ad ipſa.

Quando relatio prædicamentalis comprehendat potius tranſcendentales.

Ex his autem palam, & apertum, quando relatio prædicamentalis credatur comprehendere quaſdam, quæ potius tranſcendentales ſunt, poſſe unam, ac eandem ad tres commemoratos modos pertinere. Ita quidem ſunt, qui putant ſcientiam ad tres prædictos modos attinere; ex eorum enim ſententia, ſcientia poteſt obiectum reſpicere ſuum, vel ſub ratione motiui, vel terminatiui, vel menſuratiui. Relatio, quam fundat ad illud, in ratione motiui ſpectat ad ſecundum modum, cùm relatio ſit effectus ad cauſam; at ea quam fundat ad idem in ratione terminatiui, diciturque relatio attingentiæ, atque tendentiæ in obiectum, ad tertium pertinet modum, eò quòd mutua non ſit, non enim obiectum, prout terminus fundat aliquam correlationem ad actum; ea verò, quam fundat in intrinſeca proportione, conuenientiaq; potentiæ ad obiectum cenſeri debet ad primum ſpectare modum. Demùm relatio illa ad obiectum, velut ad menſurativum gemina, inquiunt, eſſe poteſt, quemadmodum obiectum bifariam conſtitui poteſt ſcientiæ menſura; aut enim menſura dicitur ſcientiæ, quo ad veritatem, quatenus cognitio eatenus vera eſt, quatenus exprimit obiectum, ſicuti eſt, diciturque relatio conformitatis actûs ad obiectum, quatenus actus expreſſa debet eſſe ſimilitudo obiecti, ut verus ſit; idque contingit per imitationem, quemadmodum eſt ideati ad ideam, non autem per

com-

Digitized by Google

communicationem eiuſdem formæ; ut calidi ad calidum, albi ad album. Hunc autem in modum exiſtimant obiectum quodlibet ſui actûs eſſe menſuratiuum, cùm quilibet ſuum obiectum, ſicut ideatum ideam, imitetur. Aiunt etiam ſecundo, poſſe obiectum conſtitui menſuram in perfectione, quatenus actus eò perfectior eſt, quò eſt perfectioris obiecti, & ita, dicunt, hoc modo non quodlibet obiectū ſui actûs eſſe menſuratiuum, quoniam hoc pacto menſuram maiorem in menſura perfectionem ſupponit, quàm in menſurato, propterea quòd menſura in perfectione ſit per exceſſum perfectionis ſupra rem menſuratam, unde hoc ſenſu, inquiunt, poteſt obiectum eſſe motiuum, non tamen menſuratiuum; idcircò intellectio albedinis nequit per albedinem hoc ſenſu propriè menſurari, eò quòd albedo ſit accidens imperfectius intellectione. Quamobrem colligunt relationem menſuræ ad obiectum iuxta duplicem ſenſum allatum, ſi uniformiter aſſignentur extrema, ad primum relatiuorum modum ſpectare; quoniam relatiua huiuſmodi modi dicuntur ſecundum aliquam conuenientiam, vel diſconuenientiam, vel ſecundum quendam acceſſum, vel receſſum. Scientiam autem putant ab obiecto menſurari uno, vel altero modo per acceſſum ad illud in conformitate, ſcilicet, & ſimilitudine, primo modo, & in perfectione, ſecundo modo. Inquiunt etiam, ad ſecundum relatiuorum modum reduci poſſe, ſi nimirum ex parte ſcientiæ ſpectetur ratio menſuræ paſſiuæ; ex parte verò obiecti, ratio menſuræ actiuæ.

Quid de hactenus dictis aſſerendum infra.

Quid autem hac de re dicendum, mox intelliges: tametſi enim hucuſque dicta miram ſubtilitatem redoleant, tamen ſimpliciori modo, atque fortaſsè veriori philoſophandum, ut infra.

Difficultas proponitur circa prædicta.

Interim in eorum gratiam ſcrupulus quidam remouendus. Poſſet enim quiſpiam ſuſpicari haud probè dictum fuiſſe tertium hunc relatiuorum modum à duobus prioribus ſecerni, eò quòd ſi difformiter extrema aſſignentur, non habent mutuam dependentiam, nec mutuò referuntur; ſolùmque diſtingui à duobus prioribus accidentario diſcrimine. Si namque extrema relationum huius tertij modi aſſignentur uniformiter, non ob id realiter referuntur, ut patet de ſcientia, & ſcibile, vel utroque in potentia, vel utroque in actu; non igitur ex difformitate aſſignationis eorum prouenit, ut hæ relationes mutuæ non ſint, cum adhuc non ſint mutuæ, quamuis uniformis fiat aſſignatio. Mala tamen eſt conſecutio, propterea quòd has relationes non eſſe mutuas oritur ex ſola difformitate aſſignationis extremorum, ita ut in his ſi aſſignentur uniformiter, etiam in iiſdem mutuæ ſint relationes; & hoc ex ratione generica iſtius tertij modi: quod ſi aliquando contingat in quibuſdam relatiuis oppoſitum, ita ut dum uniformiter aſſignantur, mutuò tamen non ob id referantur; id exiſtimandum ex peculiari ratione ſpecifica alicuius fundamenti; ut patet de ſcientia, & ſcibili, de ſenſu, & ſenſibili. Accedit, quod ab alijs fuit etiam animaduerſum, quamuis ſcientia in actu, & ſcibile in actu, ſcibile non referatur ad ſcientiam re ipsâ per aliquam relationem ſibi inhærentem; ſi tamen utrunque fuerit aſſignatum in potentia, ſcibile quoque refertur ad ſcientiam, & à ſcientia dependet in potentia.

Sed, ut paulò antea monuimus, de iis longè aliter ſentiendum, multas enim relationes antiquitas exiſtimauit formas accidentarias iis, quæ referuntur ſuperadditas, ac ob id prædicamentales, cum re verâ tamen tranſcendentales ſint. Quid enim magis decantatum inter huius prædicamenti relationes, quàm paternitas, & filiatio, cùm tamen omninò tranſcendentales dicendæ ſint. Quid enim pater? certè non niſi ille, qui alium genuit; relatio igitur paternitatis non niſi relatio generantis ad genitum, cauſantis ad cauſatum, producentis ad productum; at generans dicitur à generatione, quæ rectè inter relationes tranſcendentales numeratur; cauſans à cauſalitate; producens à productione, quæ non diſſimiliter ad tranſcendentalium relationum genus pertinent; proinde non inſulsè dictum in hoc prædicamento conſtitui relationes, quæ potius tranſcendentales ſunt. Sic etiam ſcientia, hæc enim non reſpicit ſcibile per reſpectum quendam ſibi ſuperadditum, ſed potius ſe ipſa, adeo ut ille reſpectus, ne dum re ipſa ſit idem, cum ſcientia, ſed in eius eſſentiali conceptu inuoluatur.

SECTIO DECIMASEXTA.

De Affectionibus Relatiuorum.

Quinque aſſignantur proprietates relatiuorum.

QVinque ſunt Affectiones, Proprietates, & Attributa relationum puta. Habere contrarium; Suſcipere magis, & minus; Dici ad conuertentiam; Eſſe ſimul naturâ; Eſſe ſimul cognitione, & definitione. Hanc primam proprietatem, ſcilicet habere contrarium, docuit Philoſophus dicens. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐναντιότης ἐν τοῖς πρός τι οἷον· ἀρετὴ κακίᾳ ἐναντίον, ἑκάτερον αὐτῶν πρός τι ὄν· καὶ ἐπιστήμη ἀγνοίᾳ. *Ineſt autem contrarietas in iis, quæ ſunt ad aliquid; ut virtus vitio, contrarium eſt, cùm utrunque eorum ſit ad aliquid: & ſcientia ignorantiæ.* Habere autem contrarium conuenire relationibus, fit inde manifeſtum, quoniam virtus, & vitium, relatiua ſunt, & unum alteri contrariatur; præterea ſcientia, & ignorantia referuntur inuicem, & tamen inuicem aduerſantur. Ignorantia porrò hîc non utcunque accipitur, ſed pro errore poſitiuo.

Prima relatiuorum proprietas. Eſt habere contrarium.

Non omnibus relationibus conuenit.

Hoc autem attributum non omnibus relationibus accommodatum eſſe, teſtis eſt Ariſtoteles dicens; Οὐ πᾶσι δὲ τοῖς πρός τι ὑπάρχει ἐναντίον· τῷ γὰρ διπλασίῳ οὐδέν ἐστιν ἐναντίον, οὐδὲ τῷ τριπλασίῳ, οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐδενί. *Non tamen in omnibus quæ ſunt ad aliquid contrarietas ineſt: nihil enim eſt contrarium duplo, nec triplo, nec alijs eiuſmodi.* Nec immeritò, propterea quòd duplici, aut triplici, alijſque conſimilibus relationibus nulla conuenit contrarietas. Habere igitur contrarium non omnium relationum eſt attributum. Nec etiam ſolis relationibus, ſed alijs quoque accidentibus, præſertim qualitatibus, conuenit. Ita quidem calor aduerſatur frigori, albedo etiam nigredini, ubi calorem, & frigus; albedinem, & nigredinem ſumo, prout vulgò explicari ſolent, nempe tanquam accidentarias formas poſitiuas; non enim à vulgaribus exemplis recedere, operæ pretium nobis viſum fuit.

An hoc attributum conueniat ſolum relatiuis prædicamentalibus &c. Quorundam opinio.

Solet autem in controuerſiam vocari, num ex Philoſophi ſententia conueniat hoc attributum ſoli relatiuis ſecundum dici, atque tranſcendentalibus: an etiam relatiuis ſecundum eſſe, & prædicamentalibus; quòd ſi his conuenire dicatur, num ſolum fundamentaliter, an etiam formaliter conueniat.

Sunt, qui contrarietatem hanc relatiuis tantùm ſecundum dici adſcribendam exiſtiment. Rem ſic explicant, inquiunt enim, in hiſce relatiuis dari quandam rationem abſolutam, itemque reſpectum, utrunque tamen eodem nomine ſignificari; ſcientiæ autem exemplo rem illuſtrant; dicunt enim ſcientiæ nomen impoſitum eſſe, ne dum ad ſignificandam qualitatem intellectui inhærentem, verum etiam relationem ad obiectum ſcibile, illi quidem annexam, ac totum hoc

aggre-

aggregatum per nomen illud ſignificari, licèt unum primariò, & aliud ſecundariò. Idem iudicium ferunt de nomine manûs, capitis, aliarumque partium, ſubſtantiæ, hęc enim omnia relatiua ſecundum dici exiſtimant. Inquiunt igitur proprietatem hanc, nimirum habere contrarium, conuenire hiſce relatiuis ſecundum eſſe abſolutum, quod important, ut ſcientiā ſecundum eſſe abſolutum ſuum contrariari ignorantiæ, non tamen ſecundum reſpectum, ſeu relationem, quam inuoluunt, ut ſcientiam non aduerſari ignorantiæ ſecundum relationem, quam dicit ad ſcibile.

Aliorum ſententia. 10. Diuin. Tex. 16.

Alij verò hanc eandem proprietatem extendunt ad relatiua quædam ſecundum eſſe, eò quòd Philoſophus inter contrariorum exempla, nedum vitium, & virtutem enumerauerit, ſed etiam æqualitatem, & inæqualitatem; ſimilitudinem, atque diſſimilitudinem, quæ ſunt prædicamentales relationes; aſſerunt tamen his relatiuis, non formaliter, ſed materialiter ſumptis hoc attributum conuenire, nimirum ratione fundamenti, ut ſimile, & diſſimile contraria dici; quoniam ſuper contrarias qualitates fundantur. Supponendum contrarietatem hanc eſſe propriè ſumptam, atque adeò inter poſitiua; ſeu cuius utrunque extremorum poſitivum eſt.

Aſſertio. Decernēs omnibus relatiuis contrarietatem. Auct. Ariſ. probatur, 10 Diuin. tex. 16.

Rectiùs tamen videntur loquuti, qui contrarietatem hanc relationibus quibuſdam ſecundum eſſe, proindèq; prædicamentalibus quoque conuenire, ſunt arbitrati. Propterea Philoſophus inter contrariorum exempla non ſolùm vitium, & virtutem; ſed etiam æqualitatem, ſimilitudinē, & diſſimilitudinem, relationes utiq; prædicamentales, conſtituit, ait enim. *Πᾶσα γὰρ ἐναντίωσις ἔχει στέρησιν θατέρου τῶν ἐναντίων ἀλλ' οὐχ ὁμοίως πάντα· ἀνισότης μὲν γὰρ ἰσότητος· ἀνομοιότης δὲ ὁμοιότητος· κακία δὲ ἀρετῆς. Omnis nanque contrarietas habet alterius contrariorum priuationem, verum non omnia ſimiliter. Inæqualitas enim, æqualitatis: diſſimilitudo verò, ſimilitudinis: vitium autem virtutis.* Conſtat igitur ipſum exiſtimaſſe contrarietatem competere tam relationibus *ſecundum dici* atque tranſcendentalibus, uti ſunt virtus, & vitium, quàm prædicamentalibus, cuiuſmodi ſunt inæqualitas, & æqualitas: diſſimilitudo, & ſimilitudo.

Quorundam reſponſio reijcitur.

Neque dicas velim huiuſmodi relatiua contraria eſſe fundamentaliter, ut aiunt. Æqualitas enim, & inæqualitas in quantitate fundantur, in qua nulla contrarietas. Imò etiam in qualitatibus non contrarijs, nam ex.g. album, ut duo, & ut quinque, diſſimilia dicuntur ſaltem in gradu, non tamen contraria.

Ratio ad aſſertionē probandā.

Ratio autem ſuppetit non inefficax; quoniam contraria ſunt, quæ nequeunt eſſe ſimul, quin potius ab eodem ſubiecto mutuò ſe expellunt. Perſpicuum autem relationes hunc ſe habere in modum, & inter illas dari repugnantiam circa idem fundamentum, ut paternitas, & filiatio; ſimilitudo, ac diſſimilitudo, comparatione eiuſdem termini; & poteſt etiam fieri talis mutatio, ut quod prius dicebatur ſimile, vel æquale, poſtea dicatur diſſimile, vel inæquale, atque adeò relatio una aliam expellat de eodem ſubiecto, ita ut contrarietas, ne dum ſit in formis abſolutis, ſed formaliter etiam in ipſis relationibus, ſeu denominationibus relatiuis. Prædictam autem expulſionem relationibus conuenire, præſertim illud ſuadet, quoniam relationes ſic inuicem repugnare poſſunt, ut non eodem modo pugnent cum alia diſparata relatione, quod ad expulſionem pro oppoſitione ſatis; omnis enim repugnantia oppoſitionem conſtituit; conſequens propterea fit, ut relatiuis formaliter ſumptis contrarietas, vel oppoſitio conueniat.

Quorundā reſpon-

Quòd ſi quiſpiam dicat, non inficiandum dari oppoſitionem, non eam tamen contrariam eſſe. Verum ſi diligentèr attendas id ineptè dictum comperies; in relationibus enim huiuſmodi oppoſitio non contradictoria eſt, non priuatiua, ut perſpicuum ſatis; nec etiam relatiua, cùm non ſint correlatiua, inter quæ illa exerceatur, proinde contraria erit.

ſio præ cupata Confutatio.

Dices fortaſſe contrarietatem hanc non ex vi relationum oriri, ſed potius fundamentorum, quæ cùm in eodem ſubiecto eſſe non poſſint; conſequens fit, ut relationes inter ſe repugnent.

Reſponſio præoccupata.

Neque hoc ſatisfacit, cùm plerunque relationes contrariæ ſint, quanuis inter fundamenta nulla contrarietas exiſtat, ut de æqualitate, & inæqualitate conſtat &c. Vt præteream inde ſolùm concludi contrarietatem ipſam aliquando etiam fundamentis conuenire, eamque pariter in relationes refundi, quod an cum veritate conſentiat, alibi diſcutiendum.

Confutatio.

Maximè tamen hæc iudicari poſſent rationi minimè conſentanea, & præſertim parum ad Ariſtotelis aures, cùm inficietur in relatiuis contrarietatem, eā ratione ductus, quia ſi magnum, & parvum, quæ relatiua ſunt, contraria forent, diſſimulari non poſſet, idem ſimul contraria ſuſcipere, cùm idem ſimul ſit magnum; & parvum, diuerſorum tamen comparatione. Accedit, quòd dum ipſe contrarietatem in relatiuis recognoſcendam fatetur, ea tantum commemorat relatiua, quę ſecundum dici appellantur; quęque ad tranſcendentalia pertinent.

Prima difficultas. cap. de quantitate

Confirmatio.

Sed his occurritur facilè. Philoſophus enim ſumpſit *magnum*, & *parvum* reſpectu diuerſorum, quo pacto contraria non ſunt, quemadmodum, nec etiam ſimile, & diſſimile in ordine ad diuerſa contrarietatem ullam habent; nec ſcientia, & ignorantia comparatione diuerſarum concluſionum, contrariantur inuicem; non igitur inde rectè concluditur eidem ineſſe contraria. Quid autem ſibi velit Philoſophus, iuvabit aduertere. Cùm enim docuiſſet quantitati contrarietatem non conuenire, obijcit ſibimet dicens. Dari magnum, & parvum, quæ contraria ſunt; quanuis ad quantitatem pertineant. Occurrit dicens magnum, & parvum eſſe potius relationes, atque adeò non eſſe ad rem. Admiſſo tamen ea ad quantitatem pertinere, adhuc contraria non eſſe, & arguit ad hominem, dicens; ſi magnum, & parvum contraria ſunt, idem ſimul contraria ſuſciperet, cùm idem ſit magnum, & parvum reſpectu diuerſorum. Eſt autem ratio ad hominem, quoniam ſi quia diceret eſſe quantitates, ei non liceret confugere ad illud reſponſum, per reſpectum ad diuerſa, quoniam quantitas hunc non importat reſpectum; quod ſi ad hoc confugeret, cogeretur fateri eſſe relationes. Vnde concludit. *Ὥστ' εἰ καὶ μὴ τῶν πρός τι ταῦτά τις θείη, ἀλλὰ τῶν ποσῶν, οὐδὲν ἐναντίον ἕξει. Quare etſi non eorū, quæ ad aliquid, ſed quāti quis hæc eſſe dicat, nihil contrariū habebit.*

Solutio.

Ariſt. verba explicantur.

Si autē rurſus inſiſtas dicendo Philoſophum, docuiſſe magnum, & parvum, non eſſe contraria, eò quòd dicantur ad alterum; ait enim. *Ἔτι, ἐάν τε τιθῇ τις ποσὰ εἶναι τὰ τοιαῦτα, ἐάν τε μὴ τιθῇ, οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἐναντίον οὐδέν· ὃ γὰρ μὴ ἔστιν αὐτὸ καθ' αὑτὸ λαβεῖν. ἀλλὰ πρὸς ἕτερον ἀναφέρεται, πῶς ἂν εἴη τούτῳ τι ἐναντίον; Præterea ſiue quis ponat eiuſmodi res eſſe quanta, ſiue non ponat: nihil eſt eis contrarium; quod enim per ſe accipi nequit, ſed ad alterum refertur, quomodo erit ei, quidpiam contrarium?* Rectè quidem is, ex aliquorum ſententia, quoniam inficiatur relatiuis contrarietatem ineſſe, cùm loquatur de ijs, quæ correlatiua ſunt mutua, quæque mutuò inuicem referuntur, non tamen abſolutè excludendo etiam relatiua tranſcendentia, ad quæ pertinent ea, quę appellantur ſecundum dici.

Quorundam interpretatio &c. Cap. de quantitate

Hęc tamen inanis eſt interpretatio, cùm ſuperiùs oſten-

Reijcitur

oſtenſum fuerit ad aures Philoſophi, relatiuis etiam huiuſmodi accommodatum eſſe, habere contrarium.

Aliorum interpretatio &c. Reijcitur. Neque placet eorum interpretatio, qui dicunt, ibi tantùm negare voluiſſe relatiua contraria eſſe ratione oppoſitionis relatiuę præcisè; nam relationibus fundatis in quantitate contrarietas ineſſe non poteſt, niſi præcisè ratione relationis, cùm in fundamentis nulla poſſit contrarietas reperiri.

Neque refert, quod ipſi aiunt, nempè relationes quaſdam oppoſitas ſimul in eodem eſſe poſſe ſubiecto, ut eſt relatio actiui, & paſſiui, dum aliquid agit in ſe ipſum; mouentis, & moti, ut cùm aliquid ſe ipſum mouet; In eodem enim datur pars mouens, itemque mota, & pars mouens, etſi moueatur per accidens; id planè contingit, nimirum ad motum alterius partis, quæ mouetur. Sed quia tandem iuxta veritatem admittendum aliquid nullis partibus conſtans, ut animã intellectiuam ſeparatam, ſe mouere; nam in ſtatu ſeparationis, id ei ſanè concedendum, ut etiam intelligentijs, quicquid Ariſtot. dixerit. Præſtat ob id aſſerere relatiuis omnibus conuenire contrarietatem, ſiue oppoſitionem relatiuam, non tamen illam, quæ ipſis conuenit merito eorum, in quibus fundantur; quod erat Philoſophi inuentum. Nec propterea dicas eum inconſtantiæ redarguendum; eò quòd ſuperiùs Cap. de quantitate, dixerit magnum, & paruum non eſſe contraria, quia ſunt ad aliquid: hic autem docet ea, quæ ſunt ad aliquid eſſe contraria; quandoquidem loco iam laudato, negare tantùm voluit relatiuis contrarietatem illam, quæ ipſis conuenit merito eorum, quæ pro ſuis fundamentis recognoſcunt, quà tamen deficiente, ex eius ſententia, nihil prohibet, quo minus relatiuis contrarietas conueniat, licèt ab illa diſſidens, atque diuerſa.

Secunda difficultas. Prætereà ſi quis urgeat dicendo. Contraria reſpiciunt ſubiectum circa quod fiunt, non terminum. Solutio. Facilè diluitur; relatio ſiquidem eſt ratio referendi extremum unum ad aliud, unum propterea reſpicit tanquam fundamentum, imò prout accidentaria forma reſpicit idem, ut ſubiectum, at reſpicit aliud, ut terminum.

Tertia difficultas. Vlteriùs contrariæ formę debent actiuè ſe mutuò expellere ab eodem ſubiecto, quæ autem non ita ſe habent, non ſunt contrariæ; at relationes ſimilitudinis, & diſſimilitudinis etiam reſpectu eiuſdem termini non mutuò ſe actiuè expellunt ab eodem ſubiecto, nulla enim ijs actiuitas ineſt, propterea contrariæ non erunt; quod autem contrariæ formæ debeant actiuè ſe expellere ab eodem ſubiecto perſpicuum ſatis aduertenti hunc expulſionis modum exerceri inter formas contrarias, calorem ſcilicet, & frigiditatem. Solutio. Nulla tamen hæc difficultas; gemina ſiquidem expulſio actiua, ſeu effectiua una, altera verò formalis, utraque tamen certum terminum efflagitat, alioquin tanquam diſparatæ formæ ſe habent. Ad contrarietatem igitur non actiua requiritur expulſio, ſed formalis ſufficit, cuiuſmodi eſſe perhibetur inter ſecundas qualitates, putà inter albedinem, & nigredinem, ſi qualitates credantur, & non lumen, corpus tamen vario modo, vel reflexum, vel refractum &c. Nec ſubinde inferas ſequuturum quantitati conuenire contrarietatem, eò quòd corpus unum de loco aliud expellit; hæc enim expulſio non propriè formalis dicitur, cùm non ſit in ordine ad ſubiectum.

Quarta difficultas. Deinde ſi relationibus contrarietatis attributum conueniret, poſſet ad ipſas terminari motus, id autem eſſe falſum luculenter expreſſit Philoſophus 5. Phiſ. At id ſequuturum inde ſuadetur, quoniam omnis forma contrarium habens, poteſt eſſe terminus motùs. Sed admiſſis relationibus, tanquam formis accidentarijs, non repugnabit ijs abſolutè, ſed tantùm per ſe primò terminare motum, ſiquidem ut ſolùm reſultare dicuntur, ita non per ſe primò fiunt; ſed ad ea, quæ ita fiunt, reſultare dici debent; ut omittam non eam, de qua loquimur, ad terminum motùs contrarietatem requiri, ſed potius illam, quæ in terminorum diſtantia conſiſtit, quæ non niſi ſucceſſione temporis poteſt abſolui. Solutio. Hæc præſertim procedunt, ſi diſtinguantur prędicamentales relationes à rebus; dicamurque formæ accidentariæ nouiter ipſis aduenientes. Alioquin contrarietatis affectio relatiuis attribui tantummodò poteſt ſecundum denominationes inter ſe repugnantes; quarum una aliam excludit.

Quinta difficultas. Amplius. Quod eſt cauſa alterius, nequit illi eſſe contrarium; quandoquidem contrarium potius deſtruit, quàm det eſſe contrario ſuo; ſed relatiuum unum eſt cauſa alterius; ergo non poterit illi eſſe contrarium; minor ex eo euidens; quoniam ad poſitionem unius relatiui, ponitur & correlatiuum. Vnde illud iſtius cauſa eſſe videtur. Accedit, quòd inter cauſam, & effectum intercedit relatio; unde relatiua ſunt, quorum unum eſt cauſa, aliud verò effectus; proindeque relatiuum unum erit cauſa alterius.

Solutio. Prætermiſſâ ſolutione, velut minus idoneâ ab alijs traditâ, reſpondendum relatiuum unum, nunquam formaliter acceptum poſſe eſſe cauſam alterius; hoc enim modo ſumpta, quæ inuicem referuntur, ſunt naturâ ſimul; proindeque repugnat unum formaliter acceptum, nempè ſecundum rationem relationis eſſe cauſam alterius; ſic enim foret naturâ prius. Si autem materialiter ſumantur, ita ſe habent ut unum poſſit eſſe alterius cauſa; Sed contrarietas relatiuis non materialiter, ſed formaliter ſumptis tanquam proprietas conuenit. Quod autem ad poſitionem unius relatiui ponatur, & aliud, inditio non eſt relatiuum unum eſſe alterius cauſam, relatiuis formaliter ſumptis: nam ſi hæc prædicamentalia fuerint, & relatio dicatur forma quædam accidentaria reipsâ diſtincta ab ijs, quæ referuntur; hæc pro ſui cauſa fundamentum recognoſcit in ſuo relatiuo, termino, atque correlatiuo tantum ſe habente, ut conditione ſine qua non, relatio à fundamento non reſultaret. Quę, reiectis relationibus hunc in modum explicatis, aptari poſſunt relatiuis aliâ ratione ſumptis, quatenus videlicèt relatio in denominatione partim intrinſeca, partim extrinſeca conſiſtere dici poteſt. Eadem accommodari poſſunt relatiuis ſecundum dici, & idcirco tranſcendentibus, quibus ex antea traditis palam contrarietatem conuenire. Vnde materia, & forma ex: gr. quæ huiuſmodi genere relationis inuicem referuntur, contrariati relatiua contrarietate dici debent, ſi formaliter accipiantur, quamuis materia ſit cauſa formæ; id enim ſecundum eſſe materiale contingit.

Sexta difficultas. Prętereà. Oppoſitio relatiua diuerſa eſt ab oppoſitione contraria; ac proinde quæ opponuntur relatiuè, non opponuntur contrariè; ſed relatiua opponuntur relatiuè, ut conſtat; ergo non opponuntur contrariè.

Quorundam ſolutio. Pro huius difficultatis enodatione multa dicunt Interpretes. Sunt enim quibus placet primam hanc proprietatem attendendam eſſe penes definitionem primam relatiuorum, atque adeò conuenire relatiuis ſecundum dici, atque tranſcendentalibus, non autem relatiuis ſecundum eſſe; unde habere contrarium conuenit relatiuis prioris generis, cuiuſmodi ſunt virtus, & vitium; ſcientia, & ignorantia, ſumpto enim vitio pro habitu poſitiuo malè operandi, & non pro ſimplici priuatione virtutis, rectè dicitur virtus vitio contraria verâ contrarietate, quæ inter extrema poſitiua verſatur.

ſatur. Non diſſimiliter ſumptâ ignorantiâ pro habitu prauæ diſpoſitionis, & non pro priuatione ſcientiæ, iurè aſſerimus ſcientiam ignorantiæ contrariam eſſe.

Auctoris ſolutio. At inter relatiua *ſecundum eſſe* oppoſitionem duntaxat relatiuam eſſe contendunt, quatenus ipſa quaſi ſe ex directo opponant, vel è regione, conſpectuve conſtituant; quemadmodū, inquiunt, pater, quaſi è directo reſpicit filium, & viciſſim; ita ſimile reſpicit ſimile; vel etiam dicendum, aiunt, omnia extrema aliquo modo vocari oppoſita; & ſic ſe habere relatiua exiſtimant quæ appellantur ſecundum eſſe. Hac tamen cum ſupra iam traditis non cohæreant, propterea diluendam exiſtimo difficultatem propoſitā reſpondendo, inter relationes ratione diuerſâ dari contrarietatem, & oppoſitionem relatiuam; nam contrarietas datur, quatenus mutuò ſe expellunt ab eodem ſubiecto, datur autem oppoſitio relatiua, quatenus vna tendit ad aliam; nam relatio exemp. gratia æqualitatis expellit relationem inæqualitatis; at verò æqualitatis relatio in relatiuo, opponitur relatiuè relationi æqualitatis in ſuo correlatiuo, unde ſimilitudo, non opponitur relatiuè diſſimilitudini, ſed contrariè. Sic de relationibus tranſcendentibus. Scientia contrariatur ignorantiæ poſitiuè acceptæ, non autem ei relatiuè apponitur, ſed reſpicit ſcibile; quod cùm viciſſim non referatur ad ſcientiam, fit, ut oppoſitionem relatiuam habere dici non mereantur. At materia opponitur relatiuè formæ & viciſſim; ſed non habent contrarietatem, eò quòd ſunt ſubſtantialis naturæ, & præſertim materia non eſt in ſubiecto, quod propriè accepta contrarietas concernit, & efflagitat.

Septima difficultas Videtur etiam quibuſdam Philoſophus eâ de cauſa reprehenſione dignus; quoniam hoc loco ſcientiam, & virtutem collocât, cùm tamen ſuperiùs ijſdem in categoria qualitatis ſedem decreuerit. Sed iam monuimus inconueniens exiſtimandum non eſſe, idem in diuerſis prædicamentis conſtitui, dummodò tamen id ratione diuerſâ contingat.

Solutio.

Secunda relationum proprietas. Secundum, quod relationibus tribui ſolet expreſſit Ariſt. dicens. Δοκεῖ δὲ καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον ἐπιδέχεσθαι τὰ πρός τι· ὅμοιον γὰρ καὶ ἀνόμοιον μᾶλλον καὶ ἧττον λέγεται, καὶ ἴσον καὶ ἄνισον μᾶλλον καὶ ἧττον λέγεται. ἑκάτερον αὐτῶν πρός τι ὄν. τό, τε γὰρ ὅμοιον, τινὶ ὅμοιον λέγεται καὶ τὸ ἄνισον, τινὶ ἄνισον. *Videntur autem quæ ſunt ad aliquid, recipere intenſionem, & remiſſionem. nam ſimile, & diſſimile dicitur magis, & minus: æquale quoque, & inæquale dicitur magis, & minùs: cùm utrunque eorum ſit ad aliquid; nam ſimile, alicui ſimile dicitur: & inæquale alicui inæquale.* Et ut Scholaſtici loquuntur, eſt ſuſcipere magis, & minus; dicitur enim quidpiam magis, vel minus ſimile alteri; Archytas hoc etiam notauerat ſcribens: καὶ τὸ ποτ' ἄλλο δὲ πῶς ἔχον, ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· μᾶλλον μὲν γὰρ ἐντὶ μεῖζον τινὸς καὶ μεῖον. *Et ad aliud quodammodo ſe habens ſuſcipit magis & minus: magis enim eſt, maius aliquo eſſe, & minus:* Non tamen omnibus relationibus id commune eſt; quod Ariſtoteles aduertit dicens. Οὐ πάντα δὲ τὰ πρός τι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. τὸ γὰρ διπλάσιον, οὐ λέγεται μᾶλλον καὶ ἧττον διπλάσιον. οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐδέν: *Sed non omnia, quæ ſunt ad aliquid, recipiunt intenſionem, & remiſſionem: quia nec duplum dicitur magis, & minus duplum: nec tale quidpiam.* Hoc idem aſſerebat Archytas, dum in hanc ſententiam ſcripſit. Πάλιν οὐκ ἐπὶ πάντων τῶν ποτ' ἄλλο πως ἐχόντων. οὐ γὰρ ἐντὶ μᾶλλον πατέρα ἦμεν, οὐδ' ἧσσον, οὐδὲ μὰν ἀδελφὸν ἢ υἱόν. *Præterquamquod non in omnibus ad aliud quodammodo ſe habentibus, non enim eſt magis patrem eſſe, nec minus, neque quidem fratrem, aut filium.* Non enim duplum dicitur magis, aut minus duplum. Non ſolùm autem hoc non omnibus competit relationibus, ſed nec etiam ipſis tantummodò, quin potius alijs accommodatum eſt: nam multo magis qualitatibus conuenit; propriè qualitatibus ſeuerâ ſignificatione ſumptis, alijs per analogiam &c.

Non omnibus relationibus conuenit.

Quæritur quomodo relationibus hoc tributum cōueniat; Quādo relatio prædicamentalis foret poſitiua formæ in indiuiſibili conſiſteret.

Solet autem in controuerſiam vocari, quonam pacto, relationibus conueniat, num per veram intenſionem, & remiſſionem unius relationis, quemadmodum in qualitatibus contingit; vel quonam alio modo fiat. Si relatio, de qua fit ſermo, dicatur accidentaria forma extremis ſuperaddita; longè magis eſt veritati conſonum hoc non contingere per intenſionem, & remiſſionem, quemadmodum in qualitatibus fit, ſed potius quamlibet relationem in indiuiſibili poſitam eſſe, ita ut, vel inuariata permaneat, vel omninò, & alia noua ſuccedat.

Ratione ſuadetur.

Ita planè æqualitatia relationem ſe habere perſpicuum eſt; cum enim duo quanta inter ſe conferuntur, aut unum æquale eſt alteri, quod certè nullam latitudinem habet, ac ob id in indiuiſibili conſiſtit, propterea quòd, ſi æquale non fuerit, erit inæquale. At ſi fuerit inæquale, per relationem inæqualitatis id planè continget; ſed hæc non una, ſiue maioris ad minus, ſiue minoris ad maius, ſed in infinitum abire licet; nam alia eſt inæqualitas dupli ad ſubduplum, & alia tripli ad ſubtriplum; atque ita qualibet per ſe in indiuiſibili conſiſtit. Eodem planè modo ratiocinandum de relationibus ſimilitudinis, atque diſſimilitudinis; dum enim duo fuerint qualia, puta alba, in quorum utroque ſit idem, nempè quartus gradus albedinis; in ijs inſurgit relatio ſimilitudinis in indiuiſibili prorſus conſiſtens; at ſi in uno eorum plus, in alio verò minus albedinis extiterit, nempè in uno quintus, in alio quartus albedinis gradus, conſurget etiam relatio ſimilitudinis, hoc diſcrimine, quòd illa eſſet ſumma, hæc autem non item; conſiſtens tamen in indiuiſibili, minor quidem illa; maior verò altera, quæ conſurgeret, ſi in uno ex extremis foret albedo, ut ſex, in altero autem perſeueraret ut quatuor. Quælibet igitur ſe ſolà exiſtit indiuiſibilis, nec ullam admittit latitudinem. Quanuis autem fundamentum variaretur, non propterea eadem relatio variationem ſubiret; per eos, quibus conſiſteret propriæ gradibus entitatis, ſed una pereunte, ſtatim noua ſuccederet.

Neoterici cuiuſdam doctrina;

Nec audiendus Neotericus quidam dicens, quamuis aliquæ relationes ita ſe habeant, non tamen omnes, cum quędam ſint, quæ non conſiſtunt in indiuiſibili, ſed latitudinem habent, cuiuſmodi ſunt inęqualitas, & diſſimilitudo, quoniam hæ dicuntur cum alterum extremum ab ea deficit menſura, in qua fundatur æqualitas, & ſimilitudo; cum ergo hic defectus, inquit, non conſiſtat in indiuiſibili, ſed poſſit magis, & minus creſcere, idem aſſerendum quoque de inęqualitate, & diſſimilitudine, quę in eo fundantur; ubi aduertit per huiuſmodi defectum non intelligi puram negationem, ſed quantitatem, aut qualitatem illam indeterminatam, in qua negatio fundatur.

Relationes ſingulæ in indiuiſibili conſiſtunt.

Rectè tamen occurritur dicendo relationes ſingulas in indiuiſibili conſiſtere, ac proinde quando augetur, vel minuitur quantitas, aut qualitas, non augeri, aut minui relationes, ſed variari ſic, ut priores deperdantur, & acquirantur nouæ.

Neoterici impugnatio.

Reijcitur;

Quanuis autem facilè, ac ſolidè profiteatur hoc impugnare; nihil tamen conficit dum dicit, hoc intereſſe inter æqualitatem, & inæqualitatem, quòd illa in indiuiſibili, & hæc in quantitate fundatur; ut ab indiuiſibili menſura deficit, in qua fundabatur illa; huiuſmodi autem quantitas latitudinem habet, quoniam quæcumque deſſignetur, eſt diuiſibilis, atque ſufficiens ad inæqualitatem fundandam. Hæc tamen inconſideratè dici hinc

Refellit

faci-

Diſput. gratia. facilè quidem intelliges, propterea quòd fundamentum relationis maioris, vel minoris inæqualitatis, non eſt quantum utcumque, ſed tale quantum, habens tantum exceſſum ſupra aliud, vel deficiens tanto defectu ab alio; dum igitur augetur, vel minuitur quantum, relationis fundamentum variatur, conſequens inde fit, ut varietur etiam relatio.

Alia eiuſdē ratio. Sic etiam dum ait, cum duo calores ſunt ſimiles intenſiuè, ſtatim ac alter incipit remitti, incipit pariter diſſimilis fieri, ita ut pari paſſu procedant remiſſio, atque diſſimilitudo, cùmque remiſſio fiat in tempore, etiam in tempore diſſimilitudinis relatio acquiri debet, proindeque ſuo modo latitudinem gradualem habeat oportet. Vel ſi dicatur acquiri in inſtāti, cum diſſimilitodo in uniuerſo motu perduret, plura quidem inſtantia debebunt acquiri; huiuſmodi igitur relationes, quæ latitudinem habent in ſundamento, habent etiam latitudinem in ſe illi correſpondentem, ita ut iuxta intenſionem, & remiſſionem illius, etiam ipſæ in ſe intendantur, ac remittantur; ſic de inæqualitate.

Reijcitur. Hæc tamen nihil concludunt; non enim eò quòd ſucceſſiuè nouæ acquirantur relationes, ſequitur id per intenſionem, & remiſſionem contingere; intenſio enim, & remiſſio concernit idem ſubiectum; at non ſic in præſenti; variatur enim ipſum, unde quanuis hæc variatio ſucceſſiuè fiat, non propterea relatio per intenſionem, vel remiſſionem varietatem patitur, ſed potius
Diſput. gratia. quoniam, ut ſucceſſiuè deperditur ad ſucceſſiuam variationem ſubiecti, ita ſucceſſiuè noua ſemper acquiritur. Hæc tamen intelligenda ſi relationes prædicamentales credantur accidentariæ formæ iis, quæ referuntur ſuperadditæ, ut paulò ſuperius fuit animaduerſum; ita tamen, ut quodammodo eadem aptari poſſint prædicamentalibus relationibus, alio modo explicatis, itaut credantur in denominatione partim intrinſeca, & partim extrinſeca conſiſtere.

Sed aduerſus hanc affectionem relatiuis ab Ariſtotele quidem & à veteribus aliis pariter adſcriptam, difficultates non deſunt.

Difficultas aduerſus ſecundam proprietatē. Difficultas autem circa dictum Ariſtotelis occurrit; ait enim, æquale dici magis, & minus æquale, quod falſum videtur, quoniam æquale, & inæquale fundantur in quantitate, cui non conuenire intenſionem, & remiſſionem, ſeu ſuſcipere magis, & minus, non ſemel inculcauimus. Et in huius confirmationem illud facere videtur, quod æqualitas in indiuiſibili conſiſtit, ita ut citra, & ultra ſit inæqualitas. Inepiè igitur relationi hæc adſcribitur proprietas.

Deſudarunt interpretes in hac enodanda difficultate; oleum tamen, & operam perdidere, cùm nihil attigerint, quod rationi conſentaneum dici poſſit. Equidem negare non licet hanc proprietatem relatiuis conuenire; nam ut ipſe ait, ſimile, & diſſimile, ut & æquale, ac inæquale magis, & minus dicitur, cùm vtrumque ſit ad aliquid; ſimile nanque alicui ſimile; & inæquale alicui inæquale dicitur. Subdit autem non omnia, quæ ſunt ad aliquid ſuſcipere magis, & minus; cum duplum non dicatur magis, vel minus duplum, nec aliquid talium. Si communem explicationem attendas, reperies in eo poſitam eſſe, quòd hæc proprietas quibuſdam conueniat relationibus non formaliter ſecundum ſe; ſed tantùm ratione fundamenti, eò quòd, inquiunt, aliquis dicitur magis, vel minus ſimilis alteri, prout magis, vel minus qualitatem illi conuenientem participat.

Aſſertio tenenda duplici parte conſtans. Accuratius tamen re conſideratâ, videtur dicendum relationes tranſcendentales non ſolum ſuſcipere magis, & minus; ſed etiam conceſſis prædicamentalibus tanquam formis ſuperadditis &c. ex his quaſdam poſſe magis, vel minus ſuſcipere etiam in ſuis entitatibus, & non tantum in fundamentis ſuis.

In hanc ſententiam adducor, quoniam ad primam eius partem, quod attinet, nihil certius; illæ enim intenſionem, & remiſſionem recipiunt, ut patet de habitibus virtutum, ac vitiorum &c. quæ autem ſunt huiuſmodi ſuſcipere magis, & minus apud omnes eſt in confeſſo; conſequens propterea fit, ut relationes tranſcendentales magis, & minus ſuſcipiant. Prima pars ratione oſtenditur.

Secunda verò pars aſſertionis non minus conſtat, quoniam etſi quædam relationes in indiuiſibili conſiſtant, ut æqualitas, duplum, triplum &c. quæ quidem in quantitate determinata fundantur, quâ proinde ut minimum variatâ, ſtatim concidant relationes oportet: Aliæ tamen non in indiuiſibili poſitæ ſunt; ſed latitudinem habent, cuiuſmodi ſunt præſertim inæqualitas, & diſſimilitudo, quoniam hæ dicuntur, cum extremum alterum ab illa indiuiſibili menſura deficit, in qua fundatur æqualitas, atque ſimilitudo; cùm igitur huiuſmodi defectus non conſiſtat in indiuiſibili, ſed magis minusvè creſcere poſſit; dicere ſubinde licet, hoc idem aſſerendum de inæqualitate, & diſſimilitudine, quæ in huiuſmodi defectu fundantur, per quæ non pura negatio, ſed quantitas vel qualitas illa indeterminata, in qua talis negatio fundatur, intelligi debet. Secunda pars probatur.

Nonnulli ſunt, qui rationibus hiſce, putant ſatisfieri dicendo, relationes omnes in indiuiſibili conſiſtere; ac proinde quando augetur, vel diminuitur quantitas, vel qualitas; non augeri, aut minui relationes, ſed variari, itaut priores deperdantur, & aliæ nouiter acquirantur; quantumuis igitur quantitas, & qualitas, in quibus fundantur, latitudinem habeant, penes quam intendi, remittique poſſunt; non propterea tamen quarum relationes fundant, quoniam ut ſic rationem quandam indiuiſibilitatis habent. Quorundam reſponſio.

Hæc autem ex eo mihi oſcitanter dicta videntur, quoniam non aduertunt ſe indiſcriminatim de æqualitate, & inæqualitate loqui, cum tamen illud interſit, quòd æqualitas in indiuiſibili fundatur; inæqualitas autem non item, cum hæc in quantitate fundamentum habeat, quatenus hæc ab indiuiſibili menſura deficit, in qua fundabatur æqualitas; huiuſmodi porro quantitas latitudinem habet, quoniam quæcunque deſignetur, diuiſibilis eſt, & ad fundandam inæqualitatem ſufficiens. Amplius; cùm duæ qualitates fuerint ſimiles intenſiuè, ſtatim ac una incipit remitti, incipit quoque diſſimilis fieri; adeout idem ſit remiſſionis, atq; diſſimilitudinis progreſſus, cùm autem remiſſio fiat in tempore, etiam in tempore diſſimilitudinis relatio debet acquiri; proindeque gradualem ſibi vendicat latitudinem. Quod ſi dicatur acquiri in inſtanti, cum diſſimilitudinis relatio in vniuerſo motu perduret; plura erunt inſtantia quidem immediata inuicem concedenda; propterea huiuſmodi relationes, quæ latitudinem habent in fundamento, habent etiam latitudinem in ſe illi corriſpondentem; itaut iuxta intenſionem, & remiſſionem illius, etiam, & ipſę in ſe intendantur, ac remittantur, quod oſtendendum aſſumpſi. Hæc eadem de inæqualitatis relatione dicenda, cum eadem ſit ratio; hæc enim relatio fundatur in quantitate determinata, ad cuius varietatem, prout ſcilicet maior, vel minor fuerit, relationem variari neceſſe eſt; non quidem indiuiſibiliter, ſed diuiſibiliter, atque continuè, quæ intelligenda ſunt iuxta vulgatam de continuo ſententiam, quod videlicet illud detur phyſicè diuiſibile; hoc enim pullulantiam nouarum relationum requireret. Reijcitur.

Statim ex dictis oritur difficultas, nam hinc ſequeretur Difficultas, eiuſq; ſolutio.

retur ad relationem poſſe dari motum per ſe primò; ſuperiùs tamen hęc diluta fuit difficultas; tametſi nanque relatio poſſit per ſe ſuſcipere magis, & minus; non tamen primò, ſed intermedio ſuo fundamento. ut igitur non acquiritur, niſi ad acquiſitionem alterius: ita nec in ſe per magis, & minus variatur, niſi ad variationem alterius; adeout relationes quædam poſſint in ſe magis, & minus ſuſcipere dependenter à fundamentis, non tamen, ut ſemper ſit opus fundamentum in ſe ſuſcipere magis, & minus, & variari eàdem penitùs variatione, quâ fundata relatio variatur. quandoquidem manifeſtè conſtat, quantitatem, non ſuſcipere magis, & minus; & nihilominus inæqualitas fundata ſuper quantitatem, ſuſcipit. Nec diſſimiliter ratiocinandum de duabus qualitatibus intenſione ſimilibus; dum altera remittitur, creſcit, & intenditur diſſimilitudo, cùm dici non debeat minui ſimilitudo, quoniam hæc in indiuiſibili ſupponitur conſiſtere. Hæc porrò duo ſunt de quorum primo ſentiendum ita: nempè dicendum, ut relatio ſuſcipiat magis, & minus, non ſemper requiri intenſionem, & remiſſionem in fundamento, adeout hoc magis, & minus ſuſcipere dici poſſit; cùm ſatis ſuperque ſit, ut maius & minus ſuſcipiat. Ad ſecundum quod ſpectat, dicendum quandoque relativum ſuſcipere magis cùm eius fundamentum ſuſcipit minus, & contra. Ex his facilè intelliges, ut relatio ſuſcipiat magis, & minus, in fundamento qualemcunque variationem mutationemve ſufficere.

Tametſi autem inæqualitas, & diſſimilitudo, latitudinem habere dicantur, & forſan etiam diſſimilitudo, quoniam duæ qualitates dum pari progreſſu intenduntur, proportione ſeruatâ, creſcit etiam ſimilitudo inter illas; nihilominus inter inæqualitatem, & diſſimilitudinem illud intereſt, quod inæqualitas propriè non ſuſcipit magis, & minus. Cùm enim latitudo proprij fundamenti non ſit ſecundum partes intenſionis, ſed potius extenſionis; propterea conſequens ſit, ut etiam latitudo inde redundans in ipſam inæqualitatem, nequeat eſſe niſi eiuſdem rationis, videlicet extenſionis; non autem intenſionis; proinde ex augumento, vel decremento quantitatis rectè dixeris, propriè reſultare maiorem, vel minorem inæqualitatem, non autem magis, vel minus inæquale. Hæc autem dicta intelligas iuxta hypotheſin, quòd relatio prædicamentalis, ut non ſemel aduerti, forma quædam ſit poſitiua accidentariæ naturæ ijs, quæ referuntur, ſuperaddita.

Tertia relatiuorum affectio, quòd dicantur ad conuertentiam. Tertia relatiuorum affectio fuit ab Ariſtotele hiſce verbis expreſſa. *Πάντα δὲ τὰ πρός τι, πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεται· οἷον, ὁ δοῦλος, δεσπότου δοῦλος λέγεται, καὶ ὁ δεσπότης, δούλου δεσπότης· καὶ τὸ διπλάσιον, ἡμίσεος διπλάσιον. καὶ τὸ ἥμισυ διπλασίου ἥμισυ· καὶ τὸ μεῖζον ἐλάττονος μεῖζον· καὶ τὸ ἔλαττον, μείζονος ἔλαττον* *Omnia verò, quæ ſunt ad aliquid referuntur ad ea, quæ reciprocantur; Vt ſervus dicitur domini ſervus: & dominus ſerui dominus, nec non duplum dimidij duplum: & dimidium dupli dimidium. Item maius minore maius, & minus maiore minus.*

Tertia igitur relatiuorum affectio eſt, ut relatiua dicantur ad conuertentiam, hoc eſt unum conuerſim dicatur ad aliud. Ita quidem maius dicitur minori maius; minus maiori minus; dominus ſerui dominus; ſervus domini ſervus; pater filij pater; filius patris filius, & ita de reliquis. Non autem eſt opus huiuſmodi conuertentiam per eundem fieri caſum; ſed optimè fieri poteſt per diuerſum; ut ſenſus dicitur ſenſibilis ſenſus; ſenſibile autem dicetur ſenſu ſenſibile. Extremum autem utrunque conuenienter aſſignandum, ut conuertentia fieri poſſit. Vnde ſi quis diceret ſervus eſt hominis ſervus; inſulsè converteret dicens, homo eſt ſerui homo. Sed ad conuertentiam primò dicendum, ſervus eſt domini ſervus, deinde dominus eſt ſerui dominus. Prætęrea ſi quiſpiam diceret, ala eſt auis ala, ineptè conuerteret dicendo, auis eſt alæ auis; ſed initio dicendum erat, ala eſt alati ala; hoc enim pacto fieri conuertentia poterit dicendo, alatum eſt alâ alatum. Ita fit, ut frequenter noua ſint excogitanda nomina, quibus conuertentia fieri poſſit, quod etiam Philoſophus expreſſit. Cum igitur conuerſio fieri non poſſet, initio ſi diceretur, temo eſt nauigij temo; idcircò operæ pretium erat ex temonis nomine, aliud nomen deducere, nempè temonatum; ut primò dicatur, temo eſt rei temonatæ temo; deinde conuertatur, res temonata eſt temone temonata; ideo ait. *Ἐνίοτε δὲ καὶ ὀνοματοποιεῖν ἴσως ἀναγκαῖον. Ac fortaſſe interdum nomina fingere neceſſe eſt.* Non diſſimiliter ergo haud benè fieri conuerſio poſſet, ſi diceremus, caput eſt animalis caput, ſed potius dicendum, caput eſt capitati caput, ſic enim conuertitur, capitatum eſt capite capitatum. Aſſignatio igitur conueniens, & ad conuerſionem idonea tunc eſt, quando extremorum vtrunque, ſub nomine relatiuo aſſignetur ſuo, ita ut vtrunque mutuò dicatur ad alterum; quæcunque igitur ſunt ad aliquid ſi conuenienter adhibeantur ad ea referuntur, quæ ſecum reciprocantur. Vnde ſi aptè (dicebat Philoſophus) traditum ſit id, ad quod refertur, cæteris omnibus, quæ ſunt accidentia demptis, ac ſolo hoc relicto quod aptè adhibitum eſt, ſemper ad id aliud refertur; ut ſervus ſi referatur ad dominum, demptis omnibus alijs, quæ accidunt domino, veluti bipedem, & aptum ad diſcendum, & hominem eſſe, hoc duntaxat relicto, eum eſſe dominum, ſemper ſervus ad ipſum referetur; quandoquidem ſervus domini ſervus dicitur.

Circa Proprietatem hanc, quæ præcipua correlatiuorum eſt; ſunt qui putant dicere dependentiam mutuam vnius relatiui ab alio, per realem relationem in vtroque extremo fundatam, atque adeò ſolis relatiuis mutuis conuenire, ſolumque relatiuis ſecundum eſſe, non autem relatiuis ſecundum dici, accommodari.

Exiſtimandum tamen affectionem hanc relatiuis omnibus communem eſſe; imò non ſolùm realibus, ſed etiam rationis, atque adeò mutuis, & non mutuis; ſecundum eſſe, & ſecundum dici, & conuertentiam ipſam conuenire etiam relatiuis, quamuis in vno tantum extremorum ſit relatio realis, in alio autem rationis. Affectio hęc omnibus relatiuis conuenit.

Hoc videtur expreſſum à Philoſopho, qui inter ea, quibus vtitur, exempla, adducit illud de ſcientia, & ſcibili; ſcientia enim dicitur ſcibilis ſcientia; ſcibile verò ſcientiâ ſcibile; præterea creatura Creatoris creatura, & Creator creaturæ Creator. 5. Dia. cap. 15.

Ea porrò videtur ratio; quoniam conuertentia non in mutua relatione reali ſibi inuicem correſpondente, ſed in mutua rationum denominatione conſiſtit; ſiue ſumatur ex relatione reali, ſiue rationis; ſiquidem per talem conuertentiam, atque reciprocationem innuimus mutuas denominationes relatiuas, quæ exerceri poſſunt ex parte vtriuſq; extremi, non quòd in omnibus veræ, ac diſtinctę relationes exiſtant, ſed quòd unum dicatur in ordine ad aliud, ſiue hic ordo ſit realis, ſiue rationis; ut ſi dicatur pater eſt filij pater; dici etiam poſſit, filius eſt patris filius; & ſi dicatur, dominus eſt ſerui dominus, dici itidem poſſit, ſervus eſt domini ſervus. In quo cōuertentia conſiſtat.

Huiuſmodi autem denominationes exerceri poſſunt, quamuis relatio ſit realis ex parte unius tantùm extremi; fieri nanque conuertentia poterit ſumendo terminum ſub relatione rationis, vel ſub denominatione relatiui, re atione deſumptâ ex terminatione, hoc enim, vel illo modo ſemper inuicem comparantur extrema, tanquam correlatiua. Vnde hæc proprietas po- Quædam de cōuertentia notanda.

tius

ctus ad modum loquendi de relationibus, quàm ad extrema, prout ſunt & ad modum aſſignandi earum extrema, correlatiua, pertinet. Oportet autem utrunque extremum conuenienter aſſignare, ut ad conuertentiam dicantur & ad conuertentiam habendam, ut ſuperiùs dicebatur.

Prima difficultas. Videtur tamen non omnibus relatiuis hæc affectio conueniens. Dici enim ad conuertentiam, eſt eſſe naturâ ſimul, vel ſaltem illud infert; ſed hoc non omnibus relatiuis accommodatum; non enim ſimul naturâ ſunt, quæ non mutuâ relatione, ſeu quæ non mutuò referuntur. Vnde Archytas dicebat. Τὸ μὲν γὰρ τι αὐτῶν οὐκ ἀντιστρέφει, οἷον ἐπιστάμα καὶ αἴσθασις· ἐπιστάμα μὲν γὰρ λέγεται τῶ ἐπιστατῶ, καὶ αἴσθασις τῶ αἰσθατῶ, τὸ δ' ἐπιστατὸν οὐκ ἔτι λέγεται τᾶς ἐπιστάμας, οὐδ' αἰσθατὸν τᾶς αἰσθάσιος. *Aliquod enim ipſorum non eſt conuertibile, veluti ſcientia, & ſenſus, ſcientia enim dicitur ſcibilis, & ſenſus ſenſibilis: ſcibile verò non amplius dicitur ſcientiæ, nec ſenſibile ſensûs.*

Solutio. At relatiua quoque non mutua ſunt naturâ ſimul, ſi ſpectentur, ut ſubſtant denominationi relatiuæ, ſecundum quam ad conuertentiam dicuntur.

Secunda difficultas. Ex aduerſo videtur hæc affectio conuenire alijs à relatiuis; propterea quòd denominatiuis, quæ relatiua non ſunt, hæc affectio conuenit; album enim dicitur albedine album, & albedo albi albedo; & calidum calore calidum, & calor calidi calor. Non conuenit

Solutio. tamen alijs à relatiuis, ſi conuertentia explicetur prout hic uſurpatur, quatenus nimirum mutua quædam eſt denominatio ratione cuiuſdam habitudinis: non ſic autem, quæ denominatiuis conuenit. Et quamuis ſubiectum, & paſſio, & propoſitiones quædam ad conuertentiam dici videantur; non ſubinde concludas affectionem hanc alijs à relatiuis accommodatam eſſe;

Quædam conſideratu digna. Subiectum enim, & paſſio conuertuntur, atque adeò ijs conuenit conuertibilitas, quatenus æquè latè patent, & quanta eſt uniuerſalitas unius, tanta eſt uniuerſalitas alterius; quemadmodum homo, & riſibile, his enim conuenit conuertibilitas, cùm æquè ſit uniuerſale extremorum utrumque; unde hæc eſt proprietas, & affectio rerum, vel terminorum inter ſe æqualis uniuerſalitatis. Propoſitionibus conuenit conuerſio, quâ unâ ſcilicet in aliam vertitur mutatâ, vel ſeruatâ quantitate ea, quæ diuiditur in ſimplicem, per accidens &c. At dici ad conuertentiâ ſolum relatiuis conuenit acceptâ ſenſu iam explicato, quatenus mutua quædam denominatio eſt, ratione alicuius habitudinis atq; reſpectûs.

Quarta relatiuorum proprietas ſic eſt ab Ariſt. declarata. Δοκεῖ δὲ τὰ πρός τι, ἅμα τῇ φύσει εἶναι. καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πλείστων ἀληθές ἐστιν. *Videntur autem, quæ ſunt ad aliquid, ſimul naturâ eſſe quod ſanè in pleriſque verum eſt.*

Quarta relatiuorum affectio, quòd ſint natura ſimul. Quarta ergo relatiuorum proprietas eſt eſſe naturâ ſimul, itaut uno exiſtente, aliud etiam exiſtere neceſſe ſit. Simul igitur naturâ dicenda ſunt ea, quæ ita ſe habent, ut viciſſim uno ſublato, auferatur, & alterum; quemadmodum contra illud dicitur prius alio naturâ, quod non aufertur, altero ablato, hoc tamen aufertur ex ablatione illius. Hoc itaque ſenſu relatiua dicenda naturâ ſimul, quoniam dicere licet, ſi unum aufertur, auferri, & alterum. Ita planè ſi non ſit pater, non erit filius, & ſi non ſit filius, non erit pater: ſi non ſit duplum, non erit dimidium, & ſi non ſit dimidium, non erit duplum. Quòd etiam relatiua ſimul ſint exiſtentiâ, ſeu quòd ſimul exiſtant, nouerat Archytas, dum dixit. Τῶν δὲ πρὸς ἕτερον πῶς ἐχόντων ἴδιον τό τε συνυπάρχειν ἅμα ἀλλάλοις· καὶ ἀλλάλων δ' αἴτια ἦμεν. ἐὰν γὰρ διπλάσιον ᾖ ἀνάγκα καὶ ἥμισυ ἦμεν. οὐδὲ καὶ ἡμίσεον ἀνάγκα καὶ διπλάσιον ἦμεν, αἴτιον τῷ ἡμισέῳ ἦμεν, καὶ τὸ ἡμίσεον τῷ διπλασίῳ ἦμεν. *Ad aliud verò quodammodo ſe habentis proprium eſt ſibi inuicem coexiſtere, & ſibi inuicem cauſas eſſe; ſi enim duplex fuerit, neceſſe eſt, & dimidium eſſe; ſi verò dimidium, neceſſe eſt etiam duplex cauſam dimidio eſſe, & dimidium duplici eſſe.*

Hæc affectio relatiuis conuenit formaliter ſumptis. Hæc autem affectio relatiuis conuenit formaliter ſumptis, nempè ſecundum relationes, ſeu denominationes relatiuas, & non ſecundum entitates abſolutas acceptis; hoc enim ſenſu pater non eſt prior filio, ſed ſimul naturâ cum eo; ita duplum non eſt prius dimidio, utroque formaliter accepto, ſed naturâ ſimul dicitur eſſe cum illo. Ita pariter genus non eſt prius ſpecie; tametſi nanque quoad primas intentiones non conuertantur, etenim etſi dicere poſſimus eſt homo; ergo eſt animal; non tamen contra, eſt animal ergo eſt homo: conuertuntur tamen quatenus ſubſtant ſecundis intentionibus, ac relationibus rationis, ut aiunt, genereitatis, & ſpecieitatis.

Difficultas. Sed hîc non leuis difficultas occurrit; prius enim refertur ad poſterius; eſt enim prius poſteriore prius; ſi igitur relatiua ſunt ſimul naturâ, conſequens ſit, ut quod eſt prius, ſimul ſit cum eo, quod eſt poſterius; ac proinde idem comparatione eiuſdem dicatur prius, & non dicatur prius prioritate eodem modo ſumptâ; ut enim prius refertur ad poſterius, ſic prius naturâ ad poſterius naturâ; quod autem eſt prius, utique ex hypotheſi erit naturâ prius; at quoniam refertur ad poſterius dicetur non eſſe naturâ prius; ſed potius naturâ ſimul, ſiquidem relatiua ſunt ſimul naturâ; ſequitur igitur, ut idem dicatur prius alio, dicaturque ſimul; quod quam ſit abſurdum, neminem præterit, cùm prioritas, & ſimultas ſint oppoſita.

Solutio. Ingenioſa quidem difficultas, ſolutu tamen facilis; nihil enim obſtat, quominus oppoſita de eodem prædicentur, dummodo tamen non eodem modo fuerint accepta. Quando enim dicimus prius eſt poſteriori naturâ prius; accipimus prius eſſentialiter, & quidditatiuè; quando autem aſſerimus prius eſſe naturâ ſimul cum poſteriori, ſumimus ſimul denominatiuè, unde dici ſolet, prius *ut quod*, nempe ſe habet ut id, quod eſt prius, ſimul autem *ut modus*, nempè id, quod eſt prius, ſtat ſub modo ſimultatis, eò quòd relatiua ſunt.

Naturalis relatiuorũ ſimultas explicatur. Proximum eſt, ut declaretur hæc naturalis relatiuorum ſimultas; Non unus tamen eſt explicandi modus, cum plerique putent, eam per duas conditiones explanandam eſſe; quarum prima, quòd alterum cum altero conuertatur in ſubſiſtendi conſequentia; Secunda, quòd neutrum ſit alterius cauſa. Rem igitur ſic declarant. Quandocunque duæ fuerint hæ conditiones obſeruatæ, dabitur naturæ ſimultas; & illa duo, quæ inter ſe conferuntur, dicentur naturâ ſimul.

Hæc ſimultas conuenit relatiuis formaliter acceptis. Non inficiandum hanc ſimultatem conuenire relatiuis formaliter ſumptis, unum enim cum altero conuertitur in ſubſiſtendi conſequentia; cum poſita ſe ponant, ac perempta ſe perimant, ut explicatum fuit; nec unum formaliter acceptum ſit alterius cauſa; ille enim, qui eſt pater, quamuis ſit cauſa, & quidem efficiens illius, qui eſt filius, tamen formaliter, ut pater dici cauſa non debet comparatione filij. Sed huiuſmodi ſimultas non ea eſt, de qua loquimur; affectio, hæc enim tàm propriè conuenit relatiuis, ut alijs minimè conueniat; ſecus autem illa, de qua nuper dicebatur; conuenit enim alijs à relatiuis, puta duabus differentijs idem diuidentibus genus, altera enim cum altera conuertitur à ſubſiſtendi conſequentia; ſi nanque diuidatur animal per rationale, & irrationale, utique rationale in ea diuiſione infert irrationale, & viciſſim hoc infert illud; neque una eſt cauſa alterius. Ita pariter intellectiuum, & volitiuum, unum enim infert

aliud, & viciſſim, neutrum eſt alterius cauſa.

Vera ſimultatis explicatio.

Rectiùs igitur hæc explicabitur ſimultas relatiuorum dicendo in eo poſitam eſſe, ut relatiua formaliter accepta ita ſe habeant, quòd unum cum altero conuertatur in ſubſiſtendi conſequentia, ſeque mutuò inferant in exiſtendo, non utcunque, ſed ex formali propria ratione, & non ratione alicuius tertij, in quo uniantur, quemadmodum ſe habere differentias genus idem diuidentes adnotauimus; una ſiquidem coexigit aliam non ex propria formali ratione, ſed potius ratione generis, quod ipſæ diuidunt. Sic etiam intellectivum & volitivum mutuò ſe exigunt non ex propria formali ratione, ſed potius ratione animæ, quam afficiunt, hæc enim dum participat intellectivum, debet etiam participare volitivum, & viciſſim. Et præterea, ut unum non ſit cauſa alterius, ſi tamen utcunque formaliter ſumatur, tunc enim id, quod eſſet cauſa, foret naturâ prius alio habente rationem effectûs; nihil tamen obſtat, ſi materialiter ſumantur, ut unum alterius cauſa ſit, quoniam naturalis ſimultatis affectio, non conuenit ipſis materialiter ſumptis, ſed formaliter potius acceptis.

Ratio huius affectionis.

Huius verò affectionis ratio, ea non immeritò perhibetur, quoniam ſi unum relatiuorum abſque alio ab intrinſeco eſſe poſſet ſine contradictione, certè foret ad ſe, hoc eſt abſolutum, non autem relativum. Hoc autem inde prouenit, quia cauſæ concurrentes ad relationem utramque, eiuſmodi ſunt terminus, & fundamentum, ſe inuicem comitantur, cùm enim formale unius fundamentum, ſit formalis terminus alterius, & contra; propterea conſequens ſit, ut dum in uno extremorum relatio reſultat, debeat in alio ſtatim oppoſita correlatio inſurgere, ſiquidem in utroque extremo ponitur terminus, & fundamentum relationis utriuſque.

Num hæc affectio relatiuis omnibus conueniat.

Si quæras autem num hæc affectio relatiuis omnibus accommodata ſit. Oportebit diſtinguere, nam ſi relatiua difformiter aſſignentur, nempè extremum unum in potentia, & aliud in actu, ut ſcibile in potentia, & ſcientia in actu, certè non omnibus relatiuis hæc affectio conueniet, non enim ex ſcibili in potentia ſcientiam in actu licet inferre; multa enim, quinimò plurima ſunt ſcibilia, quorum nunquam, nec data fuit, nec datur, nec dabitur ſcientia; at ſi uniformiter ſumantur, nimirum utrumq; extremorum in actu, vel utrumque in potentia; ſunt utique naturâ ſimul, mutuòque ſe inferunt, ut ſcientia in actu, & ſcitum, quod eſt ſcibile in actu, & contra; præterea ſcientia in potentia, & ſcibile, quod eſt ſcibile in potentia.

Quomodo ſuperius dicta intelligenda.

Hoc tamen intelligendum in ordine ad denominationem relatiuam, extrema nanque uniformiter aſſignata naturâ dicuntur eſſe ſimul quoad relatiuam denominationem, ſic enim aſſignata ſe inuicem relatiuè inferunt. At ſi ſimultas uſurpetur in ordine ad realem exiſtentiam, quemadmodum ſumi debet, ut hæc à præcedenti ſecernatur proprietate, *nimirum dici ad conuertentiam*, non conueniet omnibus relatiuis etiam uniformiter aſſignatis; dari enim poteſt ſcientia in actu de re quapiam actu non exiſtente, quæ tamen erit actu ſcita; unde mutuò ſe inferrent quantum ad relatiuam denominationem, non tamen quantum ad exiſtentiam, uti perſpicuum eſt.

Quomodo explicanda ut omnibus relatiuis hæc affectio conueniat.

Vt igitur uniuersè proprietas hæc ad omnia relatiua poſſit extendi; cogitandum erit ſimultatem hanc explicari poſſe pro exigentia, quam habent mutuam ſanè, quæ referuntur, quæque relatiua ſunt uniformiter tamen accepta, vel utrunque in actu, vel utrunque in potentia; non enim inficiandum à ſcientia in potentia coexigi ſcibile in potentia, & à cauſa in potentia, effectum in potentia, & contra; inſuper à ſcientia in actu coexigi ſcitum, quod eſt ſcibile in actu, & à cauſa in actu coexigi effectum in actu, & contra; ſi igitur per naturæ ſimultatem coexigentiam hanc intelligendam velimus; nulli dubium quin hæc affectio ad omnia relatiua ſe extendat; unde conuenit etiam ſcientiæ in actu de re ſcita, atque adeò ſcibili in actu, etiam actu non exiſtente; propterea quòd etſi ſcientia in actu non inferat exiſtentiam rei ſcitæ tamen illam coexigit.

Difficultas præoccupata, ſimul que ſoluta.

Neq; dicas hoc eſſe mutuò ſe inferre quantum ad relatiuam denominationem, quod eſt dici ad conuertentiam. Nam huiuſmodi coexigentia arguit, illud inferri ſecundum relatiuam mutuam denominationem, dicique ad conuertentiam, non tamen contra; ita fit, ut dici quidem poſſint ad conuertentiam, quantumuis mutua hæc non detur coexigentia inter ipſa relatiua uniformiter aſſignata. Scientia enim, & ſcibile dicuntur ad conuertentiam, propterea quòd ſcientia, & ſcibile eſt ſcientiâ ſcibile; & nihilominus non adeſt connexio inter hæc extrema uniformiter aſſignata, quoniam ita conuertuntur, quamuis difformiter aſſignata ſint, ſumptâ nimirum ſcientiâ in potentia, & ſcibili in actu; vel contra.

Aſſertio.

Aſſerendum tamen relatiua ipſa non dici naturâ ſimul, quoad relationem realem ex una parte, & etiam ex altera, vel ſaltem relatione rationis ex hac altera parte; ſed potius ſufficere, ut naturâ ſimul ſint quo ad relationem intrinſecam ex una parte, & extrinſecam realem denominationem ex altera.

Aſſertionis probatio.

Non requiri realem relationem ex utroque extremo perſpicuum eſt de ſcientia, & ſcibili, non enim in ſcibili realis datur relatio, & tamen ſcientia, & ſcibile ſecundum coexigentiam explicatam, dicuntur naturâ ſimul. Nec eſt opus relatione rationis, quoniam dari poteſt totum, quod reale eſt, & realis illa relatio abſq; relatione rationis actu ab intellectu effictæ, nec propterea quòd intellectus ab hac relationis effictione ſe abſtineat, tollitur vera relatio realis in eo, in quo eſt, ſed eo ipſo, quòd in uno extremorum relatio datur terminum quidē reſpiciens, omninò datur denominatio, etſi extrinſeca in termino, unde ſe mutuò inferunt, ac proinde dicere valebit, ſi obiectum non datur viſum, non datur viſio; ſi non denominatur ſcitum, non datur ſcientia; & ſi non denominatur potens videri, nec dabitur potentia apta ad videndum; & ſi non denominatur potens ſciri, nec poſſibilis erit ſcientia, ſeu dari non poterit potentia apta ad ſciendum.

Prima difficultas.

Occurrit tamen illud facile ſolutu, quòd Philoſophus hanc proprietatem docet non eſſe communem relatiuis omnibus, ſed in quibuſdam unum prius eſſe naturâ altero, ut ſcibile eſſe prius ſcientiâ, & ſenſibile ſenſu; nam ablato quidem ſcibili, & ſenſibili aufertur ſcientia, & ſenſus: non tamen contra ablatâ ſcientiâ, & ſenſu, aufertur ſcibile, & ſenſibile, quin potius ſcibile præexiſtere ſolet antea ſcientiam, & ſenſibile ante ſenſum.

Solutio.

Non propterea recedendum à dictis, nimirum hanc affectionem, proprietatemve communem omnibus eſſe relatiuis; nam Philoſophus ſolùm accepit ex una parte ſcientiam, & ſenſum in actu; ex alia verò ſcibile, & ſenſibile in potentia, quod videlicet ſciri, atque ſentiri poteſt. Hanc ob cauſam pronunciauit ſcibile, & ſenſibile eſſe naturâ prius ſcientiâ, & ſenſu, non enim ſequitur ablatâ ſcientiâ, & ſenſu in actu, hoc eſt ſcientia, quam intellectus actu habet, & ſenſatione, quam actu ſenſus exercet, auferri ſcibile, & ſenſibile etiam quantum ad denominationem ſcibilis, & ſenſibilis in potentia; hæc enim adhuc ijs de medio ſublatis in rerum natura ſubſiſtunt. Hoc expreſſit Philoſophus dicens. *Si ſcientia non ſit, nihil prohibet eſſe*

ſcibi-

Google

ſcibile; ut circuli quadratura ſi eſt ſcibilis, ſcientia quidem eius nondum eſt, ipſa verò ſcibilis eſt. Cum igitur difformiter relationis extrema tunc aſſignata fuerit, non mirum ſi hæc affectio huiuſmodi relatiuis accommodata non ſit, nam ipſam relatiuis uniformiter acceptis conſentaneam eſſe docuimus.

Quinta relatiuorum proprietas, ut ſint ſimul cognitione. Quinta, & poſtrema relatiuorum affectio, quam Philoſophus relatiuis ſecundo loco à ſe definitis attribuit ea eſt. Ἐκ δὲ τούτων δῆλον ἐστιν, ὅτι ἐάν τις εἰδῇ τι ὡρισμένως τῶν πρός τι, κἀκεῖνο, πρὸς ὃ λέγεται, ὡρισμένως εἴσεται. *Atque ex his manifeſtum eſt, ſi quis definitè quidpiam nouerit, quod ſit aliquid, etiam id, ad quod refertur, eum definitè cogniturum eſſe.* Nempè ut ſint ſimul cognitione, atque definitione, qua in re non leues difficultates occurrunt. Sunt, qui putant proprietatem hanc in ſimultanea intelligentia quantum ad eſſe relatiuum extremi utriuſque conſiſtere, quemadmodum ſuperior affectio in ſimultanea exiſtentia extremorum poſita eſſe dicebatur.

Quorundam explicatio. Iuxta igitur hunc explicandi modum res intelligenda ſic erit; quemadmodum repugnat patrem exiſtere quin exiſtat filius: ita cognoſci patrem ut patrem, ſiue ſecundum rationem patris, quin cognoſcatur filius, ut filius, ſeu ſecundum rationem filij; hinc unum relatiuum debet per aliud cognoſci, ac definiri. Et hoc eſt, quod dici ſolet, relatiua eſſe ſimul cognitione, atque definitione, ſeu non poſſe unum, niſi ſimul cum altero cognoſci, ac definiri.

Reijcitur. Non diſſimulandum hoc ineptè colligi ex verbis, quibus eſt uſus Stagirites in relatiuorum categoria; dum enim ibi ait, ſi definitè cognoſcatur unum relatiuum, cognoſci etiam & alterum, aduerbium *definitè* ſumpſit pro determinatè, nec definitionem inſinuare intendebat. Fatendum tamen in 6. Top. cap. 3. docuiſſe relatiua per ſe inuicem definiri.

Proprietas tamen hæc quamuis à quibuſdam dicatur non abſolutè neceſſariò conuenire relatiuis, nec propriè relatiuis prædicamentalibus accommodata; re tamen verâ ſecus de ipſa ſentiendum.

Aſſertio. Exiſtimandum enim affectionem hanc omnibus relatiuis conuenire, non eo tamen ſenſu, quo ex quorundam opinione id intelligendum retulimus, quaſi relatio paternitatis diſtinctè cognoſci non poſſit ſine cognitione oppoſitæ relationis in filio, nec eum definire liceat, niſi in definitione filius ut filius aſſumatur. Sed potius dicendum proprietatem hanc ſic explicandam eſſe, ut nuper innuimus.

Hoc adeò ſplendidè conſtat, ut vix probationem requirat. Perperam priori modo explicatam fuiſſe, inde mihi perſpectum, quoniam ex oriuntur difficultates, quas inferius intelliges.

Aſſertionis probatio. Ex aduerſo autem idoneam explicationem eſſe, quam attulimus ex eo palam, quoniam relatio, atque adeò relativum, ut explicetur, cognoſcatur, atque definiatur, ſatis ſuperque terminum aſſumi, quem relatio, ac relativum reſpicit: terminum autem eſſe abſolutum quidpiam ſuperiùs declaratū fuit, cum oſtenderemus relativum non reſpicere aliud, prout hoc relatione afficitur; propterea conſequens fit, ut relativum diſtinctè cognoſcatur, probèque definiatur per id, quod eſt abſolutum in termino.

Neque mirum, quoniam exacta relationis cognitio, quæ per definitionem comparatur à fundamento ſolùm, terminoque pendet ſecundum quod hic abſolutum importat.

Confirmatio. Hoc etiam validiſſima ratio confirmat; ſi nanque definiendum ſit relatiuum per ſuum correlatiuum, utroque formaliter accepto, ex. gr. pater per filium, dicendo pater eſt, qui filium habet, nulli dubium, quin ſequutura ſit nugatio, imò quòd ignotum per æquè definiatur ignotum, etenim loco nominis filij, ſubſtitui definitio poteſt, vel etiam Philoſopho docente. *(Top. 6.)* At filij definitio foret, qui habet patrem, unde redderetur illius definitionis ſenſus; pater eſt, qui genuit eum, qui patrem habet, unde nugatio. Accedit, quòd æquè ignotus eſt filius, ac pater; ac propterea definiretur ignotum per æquè ignotum, imò idem per idem reclamantibus Dialecticis, apud quos nihil magis decantatum, quàm definitionem tradendam eſſe per notiora, atque manifeſtiora, alioquin committitur circulus, quem vitioſum eſſe, & in demonſtrando, & in definiendo, teſtis eſt Ariſtoteles, præſertim dum ait. *(5. Diuin. cap. 15.)* *Non eſt autem intellectus ad illud, cuius intellectus eſt, idem enim profectò bis eſſet dictum.* Quamobrem inficiatur intellectum terminari ad intelligibile, prout huiuſmodi, & quantum ad relatiuam ipſius denominationem; alioquin idem bis diceretur, & explicaretur per idem, nimirum intelligibile eſt, cuius eſt intellectus, & intellectus eſt eius, cuius eſt intellectus; propterea contingeret inutilis eiuſdem repetitio, atque idem per idem definiretur, in quo circuli ratio conſiſtit. Ita planè ſi pater per filium modo ſuperius dicto ſuſciperetur definiendus, nam circulus committeretur; dicendo enim pater eſt, qui genuit eum, qui habet patrem, utique pater per ſe ipſum definiretur. Non igitur, cum dicitur relatiua eſſe ſimul cognitione, atque definitione, intelligendum, niſi ut à nobis explicatum fuit.

Correlatiuorum cognitio probatur. Hæc non immeritò dicta quidem à nobis intelliges, quoniam fundamentum, ac terminus neceſſariò pariunt relationis notitiam; propterea hæc eadem extrema cuiuſcunque relationis cognita, neceſſariò pariunt cognitionem utriuſque relationis mutuæ; ſunt enim fundamentum, ac terminus cauſæ omninò naturales, unde conſequens, ut neceſſariò cauſent cognita cum fuerint, cognitionem relationum; ob id cognitio paternitatis pendet à fundamenti cognitione in patre, & abſoluti in filio, definitè propterea cognoſcens patrem definitè quoque cognoſcit rem, quæ eſt pater, & rem, quæ eſt filius, atque adeò res, quæ eſt pater, & res, quæ eſt filius cauſæ naturales cum ſint, neceſſariò cauſant cognitionem relationum paternitatis, & filiationis. Cumque tota relationis notitia ex extremorum cognitione dependeat, conſultò propterea Philoſophus dicebat, ſi indeterminatè, & in uniuerſali cognoſcatur pater, indeterminatè quoque, & in uniuerſali cognoſci id, cuius eſt pater, & ſi determinatè cognoſcatur talis pater, determinatè pariter cognoſci terminum ipſius, nimirum talem filium, ac ob id quòd eſt talis pater, & quòd ſit talis filij pater.

Admittendum unū relativum per aliud relatiuum definiri, Quamuis autem Philoſophus dicendo, ſi definitè cognoſcatur unum relatiuorum, debere definitè cognoſci etiam & aliud, noluerit ſignificare relativum unum per aliud eſſe definiendum, ut ſuperius innuimus, ſed potius quod nuperrimè dictum eſt; nihilominus adhoc illud admitti poteſt, unum per aliud definiri, puta relativum per correlativum fundamentaliter acceptum, hoc eſt per id, quod eſt fundamentum correlationis. Hoc profectò fuit Philoſophi conſilium, quando ſit admittendum ipſum exiſtimaſſe ſuis illis verbis ſignificare voluiſſe, relativum per correlativum eſſe definiendum, quod forſan alibi ab eo pronunciatum non obſcurè conſtat; eóq; magis eſt ita ſentiendum, quòd ab eo id obſeruatum fuiſſe facile eſt colligere pluribus ex locis; præſertim ubi ipſe definit ſimilia, ait enim, *ſimilia eſſe, quorum qualitas eſt una*; itemque definiens æqualia, hæc ait eſſe, *quorum quantitas eſt una*. *(5. Diuin. cap. 15.)* Imò contendens definire ſeruum ait. *Seruus ſecundum naturam eſt, qui cum ſit homo* *(1 Polit. cap. 15.)*

mo non eſt ſui ipſius, eòquòd non poſſit ſe ipſum regere propter hebetudinem mentis, ſed eſt alterius, eò quod ab altero regi debet. Vbi luculenter cernitur, nimirum in omnibus hiſce locis nunquam ab eo definitum fuiſſe relativum per eius correlativum formaliter acceptum, ſed potius materialiter ſumptum.

Quorundam reſponſio.

Sunt tamen, qui putant ſuperioribus difficultatibus ſe ſufficienter occurrere dicendo, haud neceſſarium in relatiuis, ut quidquid ingreditur definitionem ſit prius, ac notius definito, ſed tantum in abſolutis; locoq. nominis in definitione poſiti, adhiberi definitionem eiuſdē non poſſe, quando illud ponitur in definitione tanquam pars definitionis intrinſeca, ſed non tanquam merè additum ab extrinſeco, ut in re, de qua agimus, ſic enim putant incommoda illa vitari. Imò addunt, quando dicitur relativum non eſſe definiendum per correlativum, ſed per fundamentum ipſius; debere id intelligi de definitione data per prius, & notius, non autem de definitione abſolutè.

Reijcitur.

Sed quàm inſulsè, & quàm ineptè hæc ab ipſis dicantur facilè ea eo conſtabit; quoniam omnia, quæ adhibentur in definitione debent nos ducere in cognitionem rei definitæ; id autem præſtare non poſſunt, niſi manifeſtiora, clarioraque ſint re definitâ, ſiue hæc abſolutum ſit quidpiam, ſiue relativum; non enim eò quòd res definienda relatiua ſit, explicari poteſt per id, quod obſcurius, vel æquè obſcurum eſt, propterea quòd à relatione rei definitæ non habet aliquid, ut ſi ſit ignotius, vel æque ignotum, quod contingit in definitione circulari, dum idem eſt res definita, & id, per quod definitur, ut quando definiuntur relatiua per ſe inuicem formaliter ſumpta, non habet inquam, ut poſſit ducere in cognitionem rei definitæ. Idem enim eſſet notius, & ignotius ſe ipſo.

Difficultas ea diuinis relationibus.

Plurimum tamen negotij faceſſit, quod de relationibus diuinis dici ſolet, nempe quòd illæ reſpiciant formaliter ſuos terminos quoad relationes mutuas, ac proinde non poſſe definiri per id, quod eſt abſolutum in termino, non enim relatio in diuinis re ipſâ diſtinguitur à diuina natura.

Solutio.

Lata tamen diſparitas, quoniam relatio ibi ſuppoſitum conſtituit in eſſe perſonæ ab alia realiter diſtinctæ, nec ante relationem intelligitur in ratione perſonæ diſtincta, nec quidpiam habet, quo perſonalem relationem terminet; ſecus in creatis, in quibus prius intelligitur res abſoluta ſecundum entitatem ſuam, ſecundum quam terminare poteſt relationem alterius extremi. De hoc tamen alibi.

Altera difficultas.

Supereſt difficultas diluenda. Quod eſt prius origine alio, nequit eſſe ſimul cognitione cum illo; & ſi ſimul eſt cognitione, nequit eſſe origine prius. At in relatiuis ſe habentibus, ut cauſa, & effectus, cauſa eſt prior origine effectu, ut pater reſpectu filij: quamuis enim ſint naturæ ſimul, nihil refert, quoniam prioritas originis cohæret cum ſimultate naturæ. Quod autem ſi relatiua ſint ſimul cognitione, conſequens fiat, ut unum nequeat eſſe prius origine alio, inde fit exploratum; quoniam aliqua poſſunt habere ordinem in intellectu, quamuis extra intellectum habere nequeant; quæ autem nullum habere ordinem poſſunt in intellectu, cuiuſmodi ſunt ea, quæ ſunt cognitione ſimul, nec ullum extra, eo quòd hæc ſimultas maxima cum ſit, videtur omnem à parte rei ordinem prioris, atque poſterioris deſtruere.

Solutio.

Occurritur facilè; nam mala eſt conſecutio, & inualida eius probatio. Eſſe enim ſimul in intellectu gemino modo contingit, vel quòd illa ſimultas dicit modum obiectorum prout ad actum intelligendi comparantur; vel prout dicit modum ipſorum ſecundum ſe.

DISSERTATIO XX.

De Vltimis ſex Prædicamentis.

Sex reliqua prædicamenta non negligenda.

TAmetſi hæc à nonnullis omittantur prædicamenta, quæ etiam & Ariſtoteles ipſe adeò paucis eſt perſecutus, ut omiſiſſe ea ferè videatur, unde Gilbertus Poretanus operæ pretium duxit eius defectum ſupplere: nos tamen in eorum tractationem incumbere apportunum exiſtimamus, cùm eorum cognitio non mediocriter conducat ad mentis operationes dirigendas, ſiquidem iis comprehenduntur multa, quæ paſſim in natura rerum occurrunt. Sunt autem, Actio, Paſſio, Vbi, Situs, Quando, & Habere, de quibus nec prolixè, nec parcè diſſerendum.

SECTIO PRIMA.

Dè Sex Prædicamentis in communi.

SVſpicabitur quiſpiam immeritò quæri communem quandam rationem, in qua ſex iſta prædicamenta conueniant, eo nomine, quoniam ſi in aliqua communi ratione conuenirent, non forent prædicamenta diſtincta, ſed potius unum ex his omnibus contextum.

Sex reliqua prędicamenta in communi quadā ratione conueniūt.

Certè tamen hoc non officit; quemadmodum enim nouem prædicamenta ſolent aſſignari, quæ in communi ratione conueniant accidentis, ita ut huius communitas ac unitas, eorum diſtinctioni non officiat, nec propterea prædicamentum unum à ſubſtantia diſtinctum conſtitui debeat, quin potius nouem rectè aſſignata cenſeantur, etſi in communi accidentis ratione conueniant; ita pariter hæc ſex prædicamenta rectè quoque diſtinguentur, neque unicum ex ipſis contextum aſſignandum, eò quòd in communi quodam conceptu, qui inferior ſit accidenti, conueniant. Meritò igitur, etſi detur aliquid commune illis factum eſt; ut plura hæc prædicamenta ſint diſtributa, in quorum ſingulis dentur genera ſumma, & gradus intermedij.

Quamuis itaque non erat neceſſe communem aliquam, peculiaremque rationem his prædicamentis aſſignare; non tamen id ineptè factum exiſtimandum.

Non fuit neceſſe communē rationem his prædicamentis aſſignare.

Non utique neceſſe, quoniam nec ad coordinationem ipſorum id ullo modo conducit, cùm hæc à generibus ſummis ipſorum petenda ſit. Nec ad eorundem diſtinctionem à prædicamentis reliquis, cùm ſatis, ſuperque ſingula per proprias rationes à reliquis diſtingui poſſint. Nec ob aliam denique neceſſitatis cauſam, quaſi nimirum communem hanc aſſignando rationem, vel denarium prædicamentorum numerum tueri liceat, ad hoc enim nihil confert; vel ad expli-

candum

eandum cur poſtremo loco tractentur, cùm id aliunde petendum ſit. Neceſſitas igitur nulla, quâ id coacti fateri debeamus.

Fuit tamē conueniēs

Non ineptè tamen hoc factum fuiſſe, cuique perſpectum erit, ſi diligenter attendat hinc etiam intellectum lucri aliquid ad proprias operationes dirigendas comparare.

Vt autem aſſignetur commune quidpiam, illud occurrit, quod aſſignatum fuit relatiuis prædicamentalibus, idem enim his ſex prædicamentis commune erit; nam hæc cum illis in eo conueniunt, quod omnia duo quædam exigant, inter quæ dicautur, ita ut unumquodque ipſorum duo quidem importet, inter quæ reperiatur. Ita ſanè relatio ſe exercet inter ſubiectum, & terminum. Actio inter agens, & effectum, ſiue paſſum. Paſſio inter ſubiectum, & formam, ſiue agens. Vbi inter locatum, & locum. Situs itidem inter locatum, & locum prout quidam modus concernitur. Quando inter rem, & tempus. Habere inter corpus, & veſtem. Hoc igitur modo præcipuè inter ſe conueniunt, cùm alioquin detur id, quod eſt commune omnibus accidentibus, nimirum duo quidem importari, quorum unum ſit accidentaria forma, aliud autem ſubiectum.

Non uno eodemque modo hæc omnia dici inter duo extrema verſari.

Illud addendum non uno, eodemque modo hæc omnia dici inter duo extrema verſari, quin potius aliqua dici magis propriè ratione alicuius modi, rebus ipſis ſuperadditi exiſtentis in re una tanquam in ſubiecto, & attingentis alteram tanquam terminum: alia dici ſolùm per modum extrinſecæ denominationis ex rebus ipſis deſumptæ, ut prædicamentum Habere, & ſi quæ ſunt alia.

SECTIO SECVNDA

De Prædicamento Actionis.

Actio quid.

VT à definitione ducamus exordium. Actio prout quintum prædicamentum conſtituit, ſic ab Autore ſex principiorum definitur. *Actio eſt, ſecundum quam in id, quod ſubijcitur, agere dicimur.* Vnde videtur Ariſtotelem imitatus dum qualitatem explicare contenderet.

Aduertendum porrò, ut hæc actionis definitio omnibus actionibus conueniat, ſiue immanentibus, ſiue tranſeuntibus, ac ob id in ſubiectum ab agente diſtinctum, dum in definitione dicitur *in id, quod ſubijcitur*, non intelligendum præcisè quidpiam ab agente diſtinctum, ſed potius vel diſtinctum, vel non diſtinctum, ita ut idem ſit, quod actionem exercet, & quod actioni ſubijcitur; atque hunc in modum hâc definitione omnes actiones comprehenduntur, quæ in aliquo exercentur ſubiecto.

Difficultas.

Difficultas tamen de creatione occurrit, quæ actio utique eſt, cùm in nullo tamen exerceatur ſubiecto. Communi tamen Philoſophorum cõſenſu genus iſtud actionis ab hoc prædicamento reijcitur, quod etiam de vitalibus actionibus ſentiendum exiſtimatur.

Plerique in ea ſententia verſantur, ut arbitrentur actionem eſſe reſpectum agentis ad paſſum, quo agens dicatur formaliter agens, & quidem formaliter, quoniam ex eorum ſententia agens efficienter non dicitur agere actione, ſed ſuâ virtute abſolutâ, ut ignis effectiuè dicitur agere calore, formaliter tamen actione; aliter enim calidum apud ipſos calore calefacit, aliter calefactione, quoniam calore calefacit, ut principio effectiuo, & fundamentali, quod agendi ratio dicitur: calefactione verò, ut principio formali denominandi calidum agens, quo pacto illa definitionis particula, *ſecundum quam* dicit habitudinem cauſæ formalis, & formæ proximæ denominantis agens. Deinde explicant particulam illam *in id, quod ſubijcitur*. & aiunt eam poſitam eſſe ad differentiam productionis, quæ reſpicit pro termino non ſubiectum tranſmutatum, ſed formam in illo productam, ut calorem in aqua, unde eſt reſpectus intrinſecus adueniens pertinens ad quartum prædicamentum; at verò actio, inquiunt, pro termino reſpicit ſubiectum tranſmutatum, eſtque reſpectus extrinſecus adueniens, quoniam ut inſurgat extremorum approximationem expoſcit, ut enim inter ignem, & aquam reſpectus calefactionis reſultet, debet aqua illi approximari.

Superior explicandi modus reijcitur.

Quamuis autem hæc ingenioſè dicantur, tantis tamen reſpectuum multiplicatio non arridet; Præſtat enim dicere quod *Actio ſit entitas modalis, tranſcendentaliter relatiua; & rectè dicatur actus accidentalis, per quem formaliter efficiens cauſa ſuum producit effectum.* Actio enim eſt illa ſpecialis dependentia, quam habet effectus, ut prodiens, & exiens à cauſa agente.

Actionis optima definitio.

Actus accidentalis ponitur loco generis, & intelligi debet eo ſenſu, ut agenti, & effectui, qui producitur, accidentalis ſit extra nimirum eſſentiam ipſius.

Si autem creatio, itemque actio vitalis ſpectare dicatur ad eſſentiam rei, quæ producitur, neutra ipſarum ad hoc prædicamentum pertinebit, ſed potius ad illud, in quo res ſuam obtinet ſedē. At ſi credatur accidentalis, non ſecus ac aliæ ſunt actiones, extra eſſentiam rei ſcilicet productæ, tunc eas hoc prædicamento comprehendi nihil prohibebit. Dum autem dicitur *actus, per quem formaliter*, utique diſtinguitur à potentia agentis, & ab omni forma ſe habente per modum principij ad agendum, quæ propterea dicitur actus primus actioni præſuppoſitus, à quo cauſa non dicitur formaliter agere, ſed potius actiua, ſeu potens agere. Dum præterea dicitur *per quem effectiua cauſa producit effectum*, actio ab omni alia cauſalitate, ſpeciatim autem à paſſione, ſecernitur, quæ de ſubiecto dicitur recipiente formam.

Sed quanam actiones, & quâ ratione ad hanc pertineant categoriam proximum eſt, ut explicetur.

Actio duobus modis poteſt uſurpari.

Quia tamen actio gemino poteſt uſurpari modo; primò pro illa, quæ termini productio eſt, atque adeò agere pro actu efficiendi, ac producendi. Secundo prout eſt tranſmutatiua ſubiecti, ita ut pro termino reſpiciat non effectum quendam per ipſam factum, ſed potius ſubiectum aliquod per ipſam tranſmutatum; Vnde rem ſic explicant: dum ignis calefacit aquam, calefactio duobus modis conſiderari poteſt; primo prout reſpicit calorem tanquam terminum; ſecundo prout, reſpicit aquam ſubiectum tranſmutatum per calorem tanquam terminum. Reſpectum cauſæ producentis ad effectum productum ad quartum prædicamentum reijciunt, veluti reſpectum, ut ipſi loquuntur, intrinſecus aduenientem: reſpectum autem cauſæ tranſmutantis ad ſubiectum tranſmutatum, in hoc prædicamento, ut extrinſecus aduenientem, conſtituunt.

Vna & eadem entitas habet rationem productionis, & tranſmutationis.

Attamen citra neceſſitatem tot certè multiplicantur reſpectus re ipsâ diſtincti; ſed potius exiſtimandum unam, ac eandem entitatem tranſcendentaliter relatiuam eſſe actionem, quæ ſecundum diuerſum conſiderandi modum ſortitur rationem productionis, & tranſmutationis; prout enim eſt actus, quo agens dat eſſe effectui, dicitur productio, prout autem eſt actus, quo agens producit formam, & per hanc tranſmutat ſubiectum, dicitur tranſmutatio, & utroque modo ad hoc pertinet prædicamentum. Non inficiandum tamen definitionē allatam ab Autore ſex principiorū, conuenire potius actioni, prout hæc eſt tranſmutatio; propterea

quòd

quòd cum dicitur actio eſſe ſecundum quam, in id, quod ſubijcitur, agere dicimur, profectò id, quod ſubijcitur actioni agentis, non eſt effectus per ipſam productus, ſi propriè loquamur, ſed potius materia, circa quam agens operatur, unde ignis dicitur calefacere aquam, & non calorem; ſic etiam aqua dicitur calefieri, non calor, ſubiectumque dicitur paſſum, non autem effectus, ſiue forma in ſubiecto producta, & paſſio in ſubiecto eſt, non in effectu; agens igitur, ut reſpicit paſſum, non eſt productio, ſed tranſmutatio.

Ratione ſuadetur.

Et certè hoc idem quoque conuincitur, ex eo quia loquendo de potentia agentis naturalis, dici ſolet, nempè *Potentia actiua principium tranſmutandi aliud in quantum aliud*, ob id actio huiuſmodi potentiæ reſpondens, eſt propriè tranſmutatio alterius in quantum aliud, & hæc eſt actionis ratio, in quam cadit definitio ab Auctore ſex principiorum tradita, ut nimirum ſit actus, quo agens tranſmutat aliud in quantum aliud.

5. Diuin. Tex. 16.

Actio, quæ abſolutè productio dicitur, ad hoc prædicamẽtum pertinet.

Abſolutè tamen loquendo ad hoc prædicamentum ſpectabit etiam actio, quæ productio dicitur; unde quæ geminam rationem obtinet, & tranſmutationis, & productionis, non ſolùm ut tranſmutatio, ſed etiam ut productio, quatenus ſcilicet eſt actus, quo agens facit aliud, ad hoc prædicamentum ſpectabit.

Ratione ſuadetur.

Nec immeritò, proptereaquòd hoc loco de Actione ſit ſermo, quâ agens ex non actu agente ſit actu agens, ſiue id cum tranſmutatione ſubiecti, ſiue abſque tranſmutatione contingat. Quod inde mihi perſuaſum eſt, quoniam hæc actio, ſiue hæc actionis ratio debet ad aliquod ex prædicamentis pertinere; licet autem quando ipſa fuerit idem re cum effectu, ad effectûs prædicamentum ſpectare poſſit, ut mox intelliges; non ſic autem quando diſtinguitur.

Actio duplex.

Gemina autem actio ſolet aſſignari. Vna, quæ verè productio eſt termini, qui ſit per ipſam actionem, ut calefactio in ordine ad calorem, generatio in ordine ad ſubſtantialem formam. Altera, quę ſolùm attingit aliud per modum tendentiæ, etiam ſi illud in ſuo eſſe ſupponat, ut omnis actus vitalis, ſiue cognoſcentis, ſiue appetentis potentiæ. Sunt, qui utrumque Actionis genus in hoc prædicamento conſtituant, quoniam, quę attingunt aliud per modum tendentiæ, dicuntur etiam actiones, ut actio videndi, actio intelligendi, unde dicitur intellectio, volitio, quemadmodum calefactio, & generatio. Hoc autem enunciant Ariſtotelis præſertim auctoritate ſuffulti, qui inter ſpecies Actionis, & Paſſionis non ſolùm poſuit calefacere, & frigefacere: calefieri, & frigefieri: ſed etiam delectari, & triſtari.

Aſſertio.

Nobis tamen longè magis eorum probatur conſilium, qui dicunt ad præſentem categoriam ſolam illam actionem ſpectare, quæ ſui termini productio eſt, comprehendendo tamen conſeruationem quoque, cùm ea ſit, veluti continuata productio. Aliam autem conſiſtentem in actu ſe habente per modum tendentiæ ad aliud, hoc prædicamento minime comprehendi.

Prima ratio.

Pluribus autem modis hæc veritas innoteſcet. Primò ſi in actibus vitalibus eliciendis cenſeatur diſtingui terminus ab actione, ita ut terminus producatur per actionem diſtinctam, ut ſpeciatim plerique de intellectione ſentiunt, exiſtimantes per intellectionem produci imaginem expreſſam obiecti, quam verbum mentis appellant, & intellectionem ipſam, actionem ſeu productionem eſſe, per quam talis terminus fiat, ac producatur, tuncque terminus ille non ad actionis, ſed qualitatis prædicamentum ſpectabit; actio verò ab ipſo termino diſtincta in hoc prædicamento ſedem obtinebit. At ſi terminus non fuerit productus per actionem diſtinctam, perperàm ad hoc prædicamentum reuocaretur; foret enim eiuſdem rationis, cum termino producto per actionem diſtinctam; ut igitur hic quamuis tendentiam dicat ad obiectum in actionis prædicamento conſtitui non poteſt; ſic neque terminus dicens itidem tendentiam ad obiectum non productus per actionem diſtinctam ad actionis, ſed qualitatis prædicamentum ſpectabit.

Secunda ratio.

Secundò hoc idem efficaciter inde ſuadetur, quoniam illa tendentia ad obiectum nequit eſſe cauſa, cur huiuſmodi actus ad actionis prædicamentum reducantur, alioquin & habitus, & impreſſa ſpecies habentes non diſſimilem tendentiam ad illud idem, ad quod actus tendere dicuntur, ad prædicamentum iſtud pertinerent; cum tamen communi Sapientum conſenſu ad prædicamentum qualitatis, attineant.

Tertia ratio.

Tertiò ſola quidem actio, quæ productiua dicitur, tranſitus quidam eſt ac via ad effectum, nec eſt forma in ſe ipſa ſiſtens in eſſendo; at verò actus cognitionis, & appetitus forma quidem eſt in ſe ſiſtens in eſſendo, nec via eſt tendens ad conſtituendum obiectum in rerum natura, quamuis tendentiam habeat per modum reſpectus, quo certè non utitur natura ad dandum eſſe obiecto ad quod tendit; propterea non pertinebit actus ullus ex iſtis ad prædicamentum actionis, quæ via eſt ad effectum, ſed qualitatis.

Quarta ratio.

Quartò re vera longè diuerſa eſt actionis ratio, quæ productio dicitur, ac illius, quæ productio non eſt; nam per illam, cauſa dicitur agere, ſeu facere id, quod eſt eius terminus & quod attingit; unde agens, ac efficiens denominatur, ut ignis dicitur per calefactionem agere, & efficere calorem, quem attingit; per generationem, efficere ignem, quem itidem attingit, unde ſortitur agentis, ac efficientis nomenclaturam; non ſic autem actio, quæ non eſt productio, quæque conſiſtit in actu tendente in aliud, non enim per hanc actionem cauſa dicitur agere, vel facere id, ad quod tendit, ſed tantum illud dicitur attingere; ut videns non dicitur agere, vel facere obiectum, ſed ſolum illud viſione quidem attingere. Itaque commune utrique cauſæ eſt per actionem aliquid attingere, hoc tamen diſcrimine, quòd cauſa, quæ per actionem agit, cui conuenit productionis ratio, dicatur agere, ac facere id, quod attingit: ſed quæ per aliam actionem, dicatur tantum attingere id, quod attingit.

Nec certè hęc ratio ex modo loquendi deſumpta magni fieri deberet, niſi loquendi modus ſupponeret fundamentum in re.

Concludendum igitur Actionẽ, quæ in actu conſiſtit tendente in aliud, hoc in prædicamento locum non deberi, ubi tantùm conſtituenda eſt illa, quæ verè ac propriè productio dicitur.

Actio productiua duplex.

Quia tamen productiua actio gemina eſſe poteſt, prout effectum à cauſa produci bifariam contingit, vel per actionem diſtinctam, ac mediam inter cauſam, & effectum, uti ſunt ea, quæ permanent poſtquam ſuum eſſe à cauſa receperunt, etiam non perſeuerante actione. Vel per actionem indiſtinctam. Priori modo cenſetur actio, quâ calidum calorem producit. Secundo modo creatio, quâ naturæ Auctor effectus producit, & actio vitalis quæcunque, qua nimirum viuens operatur.

Non utraque actio pertinet ad prædicamentũ. Ratio.

Non utramque actionem ad prædicamentum hoc attinere putandum, ſed illam tantummodo, quæ à termino diſtinguitur. Hoc autem validiſſima ratio conuincit; quoniam ſi quæ actio eſt à rebus indiſtincta, ea profectò eſt dependentia eſſentialis effectui, quemadmodum alia ſunt prædicata eſſentialia, ſeque habet tanquam differentia talem eſſentiam conſtituens; propterea in eodem prędicamento, in quo & res ipſa, conſtitui debet.

Neque

Difficultas præoccupata sit multiq; diluitur.

Neque perturbet, quòd actus vitales actiones dicantur, non enim propterea actiones, quibus producuntur ad hanc ſpectabunt categoriam; distinctæ ſiquidem non ſunt ab effectibus ſuis, imò in eorum eſſentijs involuuntur; dicuntur tamen actiones grammaticè quatenus per verbum activum ſignificantur non phyſicè, & nomine quidem, ſed non re.

Et quamuis Philoſophus inter ſpecies actionis non ſolùm calefacere, & frigefacere, & inter ſpecies perpaſſionis calefieri, & frigefieri, ſed etiam delectari, & triſtari, recenſuerit. Hoc nihil planè, cùm huiuſmodi exempla ſolùm protulerit ad deſſignandam actionum contrarietatem quæ certè inter actus gaudij, & triſtitiæ reperitur, quam inter veras actiones adinueniri contendebat. At in exemplis non ſpectanda veritas, ſed claritas.

An ſola actio tranſiens, an etiam immanens ad hoc prædic. pertineat.

Eſt etiam inquiſitione dignum, an ſola actio tranſiens ad hoc prædicamentum attineat, an etiam immanens.

Aſſertio. 3. Diuin. Tex. 17.

In hoc non ſecus philoſophandum, ac ſupra; ſi nanque effectus non fuerit productus per actionem diſtinctam, cuiuſmodi ſunt vitales actus, de quibus nuperrimè verba fecimus, & de quibus etiam aliquando Philoſophus eſt loquutus, huiuſmodi actio profectò in hac, in qua ſumus, categoria nullum habebit locum. At ſi producantur per actionem diſtinctam, tunc actio ad hoc prædicamentum ſpectabit; non ſolum ut eſt tranſmutatio ſubiecti, ſed prout etiam eſt termini productio. Quæ adeo patent, ut nullâ probatione opus ſit.

Prima difficultas.

Neque momenti aliquid habet, ad oſtendendum actionem illam, quæ à termino non diſtinguitur, cuiuſmodi eſt actio immanens, à vitali principio proueniens, quòd Philoſophus vitales operationes, & actiones vocauerit, uti ſunt lætari, & triſtari; Nam quomodo id ſit uſurpandum, paulò ſuperiùs explicatum fuit.

Solutio.

Vt omittam, ab eo ſic illas appellatas fuiſſe ob maximam ſimilitudinem, ac affinitatem, quam cum actionibus propriè dictis, habent, quatenus earum eſſe conſiſtit in fieri cum continua dependentia ab agente. Vel forſan illas ſic appellandas duxit, quoniam in actibus vitalibus ſemper interuenit actio propriè ſumpta, dum ſcilicet obiectum potentiam ſic immutat, ut hæc ab illo pati dicatur.

Secunda difficultas.

Suſpicabitur quiſpiam actionem immanentem, quamuis diſtinctam à termino ad hoc non ſpectare prædicamentum, quippè quæ vera actio non ſit, eo nomine quòd potentiam actiuam, ad quam actio ſpectat Philoſophus definierit principiũ tranſmutandi alterũ inquantum alterũ. Si igitur potentia actiua non eſt in ordine ad id, in quo eſt, quoniam id non eſt alterũ, ergo nec etiam actio, quæ eſt actus illius.

5. Diuin. Tex. 17.

Solutio.

Sed hinc nihil concluditur, nam ſi rectè attendas, Philoſophus ait, potentiam actiuam eſſe principium tranſmutandi alterũ, addit tamen prout alterum eſt, hoc autem nil aliud ſibi vult, quàm actiuam potentiam eſſe principium actiuum ſecundum rationem unam, ſecundum quam paſſum non patitur, ſed potius ſecundum aliam, in qua agens aliud eſſe à paſſo, conſiſtit; quod elegantèr expreſſit exemplo Medici non uno in loco; Medicus enim ſanat ſe ipſum, qui tamen non eſt aliud à ſe ipſo, ſed quatenus Medicus eſt ſanans, & eſt aliud à ſe ipſo quatenus ſanatur; propterea quòd quatenus infirmus, non quatenus Medicus ſanatur.

An ſola actio ſucceſſiua, an ſola actio inſtantanea ad hoc prædicamentum pertineat.

Solet etiam in dubium verti num ad hoc prædicamentum ſola Actio ſucceſſiua, an etiam inſtantanea pertineat.

Et quamuis plerique putarint inſtantaneam actionem ex hac reijciendam eſſe categoriam; oppoſitum tamen longè ſemper mihi probabilius eſt viſum. Actioni enim inſtantaneæ conuenit quidquid neceſſarium eſt, ut inter actiones huius ordinis recenſeatur, cùm inter requiſita non ſit adnumeranda ſucceſſio.

Aſſertio:

Ratione ſuadetur.

Illud itidem addendum, quòd huiuſmodi actionis genus ad aliquam reuocandum utique categoriam; at ſi quæ videretur, præſertim eſſet illa, ad quam eius terminus pertinet. At hoc admiſſo, haud ſatis poteſt intelligi, cur actio ſucceſſiua, diſtincta tamen à termino, ad prædicamentum ſui termini non pertineat, non enim ſucceſſioni poteſt id acceptum referri, ergo &c.

5. Phiſ. Tex. 19.

Et nihil intereſt, quòd Philoſophus pronunciauerit, actionem eſſe motum, proindeque ſucceſſiuam, cùm motus ſucceſſivus ſit. Nam is, vel non de omni actione ſermonem habuit, vel non ſumpſit motum ſpeciatim pro illo tantùm, qui ſucceſſivus eſt, ſed generatim prout etiam complectitur illum, qui momento perficitur.

An ſola actio accidentaria an ſubſtantialis etiam &c.

Quæri itidem à pleriſque ſolet, an ſola Actio terminata ad accidens, quæ propterea accidentaria dicitur, an etiam terminata ad ſubſtantiam, ſubſtantialis ob id nuncupata, ad hoc prædicamentum ſpectet.

Aſſertio.

Ratio mihi ſuadet prædicamentum hoc non arctandum eſſe ad actionem tantùm ſubſtantialem, ita ut accidentaria ex eo ſit reijcienda.

Ratione ſuadetur.

Subſtantialis enim generatio accidentariæ naturæ eſt, nec ſubſtantialis dicitur, niſi quia ſubſtantialem terminum habet; ſi igitur ad prædicamentum iſtud actio accidentariæ pertinet naturæ, cùm ſubſtantialis quoque huiuſmodi ſit, ſolùm per extrinſecam denominationem à termino ſumpta ſubſtantialis nuncupata; conſequens planè ſit, ut huiuſmodi etiam actio ſubſtantialis nimirum dicta, pertineat ad hoc prædicamenti genus.

Prima difficultas.

Hæc à nobis minus benè fortaſsè dicta putabit aliquis, eâ ratione ſufultus, quòd actio non uniuocè, ſed analogicè de accidentaria, & ſubſtantiali dicatur, per illam enim dicitur produci ens ſecundum quid, per hanc verò ens ſimpliciter, unde, hæc actio dicitur ſimpliciter, illa verò ſecundum quid.

Solutio.

Inanis tamen difficultas; actio nanque ſubſtantialis dicta, accidens cùm ſit, non ſatis intelligo, cur cum actione accidentaria, quæ accidens itidem eſt, uniuocè non conueniat in communi ratione actionis generatim acceptæ. Et certè ſi ad id uniuocam conuenientiam terminorum deſideres, hæc planè non deeſt; accidens enim, & ſubſtantia uniuocè in communi entis ratione conueniunt.

Quantumuis autem aliquam analogiam non inficiemur hic intercedere, non ea tamen eſt, quæ uniuocationi officiat, ſed potius quæ cum hac optime cohæret; eſt enim, vel analogia inæqualitatis, vel ad ſummũ attributionis, quæ non ſemper ab uniuocatione abhorret.

Secunda difficultas.

Solutio.

Et quamuis generatio ſubſtantialis dicatur generatio ſimpliciter, accidentaria verò ſecundum quid. Hoc nihil eſt, quoniam id ea eo oritur, propterea quod ſubſtantialis terminatur ad ſubſtantiam, quæ dicitur ens ſimpliciter: accidentaria verò, quoniam terminatur ad accidens, quod ens ſecundum quid, & entis ens conſueuit appellari; res enim dicitur generari ſimpliciter, quando ſubſtantialiter ſit, & eadem ipſa res dicitur generari ſecundum quid, quando in ea aliquid accidens producitur. Vt aqua dicitur generari ſimpliciter, quando nouiter ipſa ſit; quando verò ex non calida ſit calida, dicitur generari ſecundum quid. Ocellus actionem partitus eſt, dicens. Τὸ δὲ ποιεῖν διαιρεῖται εἰς πρᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ διανόημα. *Agere autem diuiditur in actionem, ſermonem, cogitationem*. His tamen omiſſis, de quibus alibi diſputandum, rem ita tractabimus, ut

Variæ actionis diuiſiones. Varias actionis eſſe diuiſiones affirmemus; nam primò quidem occurrit illa diuiſio in actionem, quæ fit ex præſuppoſito ſubiecto, & dicitur eductio, & in illam, quæ fit ſine ulla dependentia à ſubiecto, dicitorq; creatio. Quia tamen actio, quæ non fit ex præſuppoſito ſubiecto, quæque dicitur creatio, quippe quæ non diſtinguitur à ſuo termino, imò in eius includitur eſſentia, ut propterea ab hoc prædicamento excludatur; ob id præſtabit primò diuidere actionem in immanentem, & tranſeuntem; per immanentem intelligendo illam, quæ eſt ad terminum manentem in agente, ut eſt actio, quâ graue deſcendit, & foret etiam illa frigefactionis, ſi aqua ab interno principio ſe ad priſtinam frigiditatem reſtitueret. Tranſiens verò, quæ eſt ad terminum tranſeuntem extra agens, ut calefactio per quam ignis paſſum à ſe diſtinctum calefacit. Deinde diuidi etiam poteſt in inſtantaneam, & ſucceſſiuam; illa momento abſoluitur, hæc autem tempore perficitur. Inſtantanea diuidi etiam poteſt in accidentariam, & ſubſtantialem. Accidentaria erit ex. gr. illuminatio, quando lumen, qualitas atque adeo accidens exiſtimetur; ſucceſſiua erit, quæ ad accidens terminatur, ita tamen, ut tempori commenſuretur, quemadmodum eſt actio, quâ corpus de loco ſe mouet ad locum. Et hæc actio diuidi poteſt iuxta varia accidentia, ad quæ terminatur. Præterea actio partitionem aliam ſubit in accidentariam, & ſubſtantialem; accidentaria terminatur ad accidens, ſubſtantialis verò, quantumvis reipſâ dicatur eſſe accidens, ad ſubſtantiam terminatur.

Actionis proprietates. Prima proprietas. Actionis proprietates, affectioneſve Philoſophus tetigit dicens. *Ἐπιδέχεται δὲ καὶ τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν ἐναντιότητα, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. Agere, & pati recipiunt contrarietatem, & intenſionem, ac remiſſionem.* Ex eius igitur ſententia primum actionis, & paſſionis attributum (loquitur enim de utraque coniunctim) eſt habere contrarium, quod inductione probat. *Τὸ γὰρ θερμαίνειν τῷ ψύχειν ἐναντίον, καὶ τὸ θερμαίνεσθαι τῷ ψύχεσθαι, καὶ τὸ ἥδεσθαι τῷ λυπεῖσθαι, ὥστε ἐπιδέχεται ἐναντιότητα. Nam calefacere, & refrigerare, ſunt contraria; necnon calefieri, & refrigerari; item lætari, ac dolere. Itaque recipiunt contrarietatem.* Diſertis igitur verbis actioni, & paſſioni proprietatem hanc accommodatam eſſe decreuit. Actionis itaque prima proprietas eſt habere contrarium; ſed paſſioni conuenit.

Secunda proprietas. Secunda verò proprietas eſt, quam idem Philoſophus hiſce verbis declarat. *Καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. θερμαίνειν γὰρ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔστι, καὶ θερμαίνεσθαι μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ λυπεῖσθαι μᾶλλον καὶ ἧττον. ἐπιδέχεται ἄρα καὶ τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ ἧττον τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν. Et intenſionem, & remiſſionem; calefacere enim, licet magis, & minus: & calefieri magis, & minus: & dolere magis, & minus. Agere igitur, & Pati recipiunt intenſionem, & remiſſionem.* Actioni propterea, & paſſioni conſentaneam hanc affectionem eſſe contendit. Secunda itaque Actionis affectio eſt, ſuſcipere magis, & minus; ſed paſſioni pariter conuenit.

Prima actionis proprietas habere cõtrarium. Actionis ergo attributa hæc perhibentur. Habere contrarium. Suſcipere magis & minus. Hoc autem, cum actioni conueniat ratione extremorum, conſequens fit, ut non cuicumque conueniat actioni, ſed ſolum accidentariæ, quatenus ad accidentia terminatur contraria. Sic frigefactio aduerſabitur calefactioni.

Secunda proprietas ſuſcipere magis, & minus. Secundum attributum eſt recipere magis, & minus, quod ut dixi non cuicunque actioni poteſt conuenire, ſed illi tantum, quæ ad accidens terminatur, quod, cuiuſmodi eſt qualitas ſuſcipit magis, & minus. Ita quidem calefactionis actio, quippè quæ ad calorem capacem intenſionis, & remiſſionis terminatur, magis, minuſque ſuſcipit.

Tertia proprietas. Tertium denique attributum actioni conueniens quarto modo, eſt. Ex ſe paſſionem inferre, non illatione conſecutionis, quatenus ſi actio eſt, inferre licet, quòd etiam ſit paſſio; huiuſmodi enim illatio conuenit etiam paſſioni, nam relatiua mutua, prout huiuſmodi, ſe inferunt mutuò; ſed intelligendum de illatione cauſationis, quo pacto cauſa infert effectum; non autem contra. Hoc autem eſt proprium actioni quarto modo; tametſi enim qualitas, aut ſubſtantia, ut agendi ratio, atque principium effectivum inferat paſſionem; non tamen tanquam id, quo actu dicatur inferre.

Calefactionis exemplum duobus modis poteſt intelligi. Ad explicandam actionis naturam in exemplum calefactionem attuli ſumptam iuxta communem uſurpationis modum; itaut ſit quidam actus, quo calidum, concurrente paſſo producit calorem in eodem tanquam accidentariam formam, quæ ad qualitatis genus pertineat. At ſi calor, ut ſuo loco monuimus, aliâ ratione explicetur, aliter etiam & calefactio debebit explicari; itaut hæc potius in motu ad locum conſiſtere dicenda ſit, calidumque, puta ignis, calefacere dici debeat, quatenus ſuppeditat particulas minimas, quæ ex eo dum effluunt, & celerrimè quaquauerſum feruntur, quicquid obuium ſit, percellunt, illudque peruadant, quod eſt illud calidum reddere. Paſſum enim quatenus huiuſmodi, minimas particulas calidæ ſubſtantiæ excipit, dicitur calefieri; unde calefactionis actio in motu ad locum particularum exeuntium ex corpore calido conſiſtet. Perpeſſio verò, ſiue paſſio earundem particularum receptio in paſſo exiſtimanda erit.

SECTIO TERTIA.

De Prædicamento Paſſionis.

Quid paſſio. PAſſio quid ſit, definitione quidem explicuit Auctor ſex principiorum dicendo. *Paſſio eſt effectus, & illatio Actionis, ſecundum quam hæc quidem patiuntur magis, illa verò minus.*

Quorundam explicatio. Hoc autem nonnulli ſic explicant. Dum dicitur quòd Paſſio ſit effectus, illatioque actionis intelligunt effectum eſſe, qui ab actione infertur, quæ eſt quædam notificatio paſſionis per eius proprietatem, cum proprium ſit paſſionis ab actione inferri. Addunt verò meliùs deſcribi poſſe dicendo, quòd ſicut actio formaliter eſt reſpectus agentis ad paſſum, ſeu tranſmutantis ad tranſmutatum; ita contra paſſio ſit reſpectus paſſi ad agens, ſeu tranſmutati ad tranſmutans; & quemadmodum actio pro formali ſumpta in agente, velut in ſubiecto recipitur, ita paſſio in paſſo; & quemadmodum actionis duæ erant ſpecies ſubalternæ, actio ſcilicet immanens, & tranſiens; ſic duæ erunt ſpecies paſſionis, nimirum paſſio immanens, quæ eſt effectus illatus ab agente, ſed non extra ipſum, & paſſio tranſiens, quæ erit effectus illatus ab agente extra ſe ipſum. Vnde quando aliquid agit in ſe ipſum, dicitur pati paſſione immanente: Quando verò agit in aliud, illud aliud dicitur pati paſſione tranſeunte.

Ex parte reijcitur. Hæc planè, etſi magna ex parte ſint admittenda, non tamen omnia. Præſtat tamen paſſionis naturam explicare paulò diligentiùs declarando primo loco traditam definitionem, in qua non debet intelligi paſſionem eſſe propriè effectum actionis, quemadmodum calor ſe habet reſpectu ignis, cuius dicitur effectus, vel reſpectu calefactionis, quà producitur; ut enim actionis nomine non intelligitur cauſa, quæ agit, ſed actus agendi: ita paſſionis nomine non intelligendus effectus, qui producitur, ſed potius formaliter actus patiendi. Solùm igitur eo nomine cenſeri debet effectus,

quo-

quoniam infertur ex actione, tàm illatione conſecutionis, quia enim ſi actio eſt, valet inferre, paſſionem eſſe, quod tamen etiam actioni conuenit; relatiua enim ſunt mutua, unde mutuo ſe inferunt illatione conſecutionis; quàm etiam illatione cauſationis, ut ſuperius explicatum eſt; nam ſi actio infert, & paſſio etiam hoc modo infertur, non tamen contra, ut de actione tractantes inuenimus.

Ineptè quidem, & propterea abolendum diſcrimen illud prædictâ definitione expreſſum, videlicet *magis, & minus patiendi*; nam, quemadmodum in definitione actionis illud non fuit commemoratum, ita nec in definitione paſſionis commemorandum.

Vera definitionis explicatio.

Rectius igitur dicemus paſſionem eſſe, ſecundum quam aliquid pati dicitur; & longè clarius. *Eſt actus accidentarius, quo ſubiectum recipit formam.* Vt autem paſſionis naturam magis introſpiciamus, conſiderandum nobis apud quoſdam paſſionem eſſe, quà effectus ipſe dicitur fieri, & ab agente produci, & effectum eſſe dicendum paſſum; & inſuper paſſionem ab actione diſtingui mentis conſideratione, quoniam idem actus conſideratus ex parte agentis, eſt actio; & ex parte effectûs producti eſt paſſio.

Gemina actionis conſideratio.

Re tamen verâ non ita de paſſione ſentiendum, quemadmodum de actione dicebatur; quam conſiderari poſſe, & ut productionem, & ut tranſmutationem, & utriq; propriè conuenire rationem actionis dixi; ita ut ſi actio ſpectetur quatenus actus, quo agens dat eſſe effectui, quem actio reſpicit veluti terminum, dicatur productio; ſi autem ſpectetur quatenus actus, quo agens per terminum, quem attingit productione, ſubiectum tranſmutat, dicatur tranſmutatio; ita ut hæ differentię penes extrinſeca attendantur. Enimverò paſſio, ſi philoſophicè loqui velimus, non ſic explicari poteſt, ut effectus dicatur paſſum; effectus enim reſpondet agenti, quod ut actiuè dicitur ipſum attingere, ita hic paſſiuè ab eodem attingi. Hoc autem eſt produci, unde reſpondet agenti, ut producenti, non ut tranſmutanti, cui potius reſpondet ſubiectũ affectum, ſiue formam recipiens. Proindeque ſit exploratum paſſionem dici per ordinem ad ſubiectum, in quo recipitur effectus, & forma, quæ producitur.

Autoritate Ariſtotelis probatur.

Hoc fuiſſe Stagiritę conſilium tum hic, tum alibi, cuique perſpectum. Nec obſcurè conſtat, ut dum ex proprio ſignificatu paſſionis, ſed ex re ipſa, quoniam agens effectum producere, & effectum ab eodem produci ad vnum, ac idem debet prædicamentum pertinere; nihil enim refert, quod actiuè, vel paſſiuè dicatur. Ad aliud autem pertinere debet, ſubiectum recipere formam, & formam in ſubiecto recipi; nihil autem refert an actiuâ, vel paſſiuâ ſignificatione dicatur.

Paſſio iam explicata non cõuenit niſi ſubiectis recipientibus formam.

Putabit fortaſsè quiſpiam paſſionem ſic explicatam, non ſolùm intelligendam eſſe reſpectu ſubiecti verè formam recipientis, ſed etiam reſpectu obiecti actum terminantis; ut cùm dicitur obiectum ſentiri, videri, intelligi, amari, odio haberi &c. Ineptè tamen id profectò diceretur; ſunt enim hæ denominationes extrinſecæ deſſumptæ ab illis actibus, à quibus propterea non diſtinguuntur, undè ad quod prædicamentum pertinent actus, ad idem ſpectant, & ipſæ. Rationabilius dici poſſet in hiſce actibus paſſionem interuenire, non quidem ex parte obiecti, quod ab ipſis denominatur, ſed ex parte ſubiecti, in quo recipiuntur & inſunt. Neque tamen hoc aſſerendum; nam ut actio vitalis impropriè dicitur actio, puta grammaticè, non philoſophicè, ut alias docuimus; ita impropriè dicitur paſſio.

Num gemina paſſio conſeruationi reſpondeat.

Præterea: quoniam actio paſſionem infert, eſt ſuſpicandi occaſio de conſeruatione. Vt enim gemina eſt actio, quarum una primò productiua, altera verò conſeruatiua dicitur; vel ſaltem eadem actio duplicem hanc poteſt rationem obtinere; ita pariter ex parte ſubiecti formam recipientis, duplex reſpondeat paſſio, vel una geminam rationem obtineat ita ut ratione unius reſpondeat uni, & ratione alterius reſpondeat alteri ex actionibus, vel uni ex actionis rationibus.

Aſſertio affirmans.

Aſſerendum utique quandocunque effectus dependet à ſuo agente, etiam in conſeruari, ita tamen, ut tota conſeruatio pertineat ad prædicamentum actionis, ex parte ſubiecti, ne dum actioni primò productiuæ, vel quatenus habenti rationem primò productiuæ, ſed etiam, ut conſeruatiuæ, vel ut habenti rationem conſeruatiuæ paſſionem eſſe omnino concedendam.

Ratione ſuadetur aſſertio.

Hoc mihi ſic exploratum, ut hac in re nulla videatur ſubeſſe difficultas. Quicquid enim ad paſſionem requiritur, reperitur etiam in illo actu conſeruationis ex parte ſubiecti.

An modus inhærẽtiæ, qua forma ſubiecto ineſt, habeat rationem [illegible] paſſionis.

Maior difficultas eſſe poſſet de modo inhærentiæ, quâ forma ſubiecto ineſt. Conſiderandum enim formam, quæ in ſubiecto producitur, gemino modo ſpectari poſſe, vel quatenus fit, dicіturque conſiderata in fieri: vel quatenus permanet in ſubiecto, diciturque conſiderata in facto eſſe, quamdiu videlicet forma ſubiecto inhæret. Num igitur hic inhærentiæ modus ad paſſionis prædicamentum attineat, poteſt in dubium reuocari.

Aſſertio negans. Ratione ſuadetur.

Si rectè attendas, facilè comperies inhærentiæ modum prædictum haud ſibi paſſionis rationem vendicare. Paſſio enim tam arctè cum actione coniungitur, ut ſine illa nunquam extet in natura; at nihil certius hunc inhærentiæ modum abſque omni actione in natura rerum exiſtere; ut cùm forma ſemel acceperit eſſe ab agente in ſubiecto, dum non pendet etiã in conſeruari, nulla amplius interuenit actio, quamuis inhęrentia detur, quâ forma in ſubiecto ineſt. Et quamuis detur conſeruationis actio, dum ſcilicet forma nè dum in fieri, ſed etiam in conſeruari ab agente pendet, illi tamen non reſponderet tanquam paſſio inhærentia prædicta. Vnde hæc peculiare prædicamentum non conſtituit; ſed quemadmodum hæc omni conuenit accidenti, ſic etiam veluti tranſcendens quidpiam per accidentium prædicamenta vagatur; eo vel maximè ſi hæc in concreto cenſeantur diſpoſita; inhærentia ſiquidem inuoluitur in ipſo concreto ad eius intrinſecam faciens conſtitutionem. Inhærentia enim ſe habet ad concretum accidentale, ut unio inter materiam, & formam ad compoſitum ex ipſis ſubſtantiale.

Difficultas. Actus paſſionis intrinſecus eſt in patiente.

Paſſio autem, de qua in pręſentia fit ſermo, ita ſe habet, ut actus paſſionis intrinſecus ſit in patiente, illudq; denominet, licet cum reſpectu ad extrinſecum, nimirum ad agens; idque exploratum ſatis ex paſſionis natura. Non ſolùm igitur intrinſecus paſſio ſubiectum afficit, quando videlicet per actionem producitur forma intrinſeca ſubiecto, ut quantitas, qualitas; ſed etiam quandocunque acquiritur forma extrinſeca, ut locus, & dum quis ſibi ſuperficiem armorum acquirit, arma ipſa induens.

Solutio.

Hæc minus tamen rectè dicuntur; nunquam enim exercetur actio naturalis, nempè concurrente ſubiecto, quin per ipſam producatur forma intrinſecus ſubiectum afficiens. Ita planè cum acquiritur locus per motum; nè dum enim acquiritur ſuperficies corporis continentis, quæ certè illi ineſt, atque adeo extrinſeca mobili, ſed etiam localis præſentia, quâ intrinſecus afficitur mobile. Et quod de armis dicebatur puerile admodum eſt, non enim arma induere ad Paſſionis, ſed ad Habitûs prædicamentum ſpectat.

Adnotatio.

Illud addendum paſſionem, de qua fit ſermo eam eſſe tantummodo, quæ actioni iungitur ad hoc prædi-

camentum ſpectanti. Vnde cùm actio non diſtinguitur à termino, quem attingit, ut à prædicamento actionis ex hactenus traditis eſt reijcienda, ſic etiam paſſio illi reſpondens. Itaque quotieſcumque producitur forma in ſubiecto per actionem non prædicamentalem, tunc etiam cenſendum ei reſpondere paſſionem ex parte ſubiecti ad prædicamentum hoc non ſpectantem; atque adeò ſi actus, quo agens dat eſſe formæ in ſubiecto impropriè dicitur actio, ut ſunt actiones vitales, ita etiam & actus, quo ſubiectum recipit formam ab agente impropriè dicetur paſſio.

Diſtinctio huius prædicamenti ab antecedenti.

Nunc ad examen reuocanda diſtinctio huius prædicamenti à proximè antegreſſo. Et certè ab eo non diſtingueretur, ſi inter prædicamenta diſtinctio realis tanquam rei à re deberet intercedere.

Actio enim, & Paſſio non re ipsâ, ſed ratione tantùm inter ſe diſtinguuntur, ita ut idem actus re verâ ſit, quo forma fiat ab agente, & recipiatur in paſſo; ſed quatenus conſideratur ea parte agentis, dicatur actio, quatenus ea parte ſubiecti, dicatur paſſio.

3. Phiſ. Tex. 18.

Hoc Ariſtotelis fuiſſe conſilium in re propoſita ex eius verbis luculenter colligitur, quando affert exemplum viæ, cuius inſtar ait actionem, & paſſionem ſe habere; eadem enim cum ſit, dicitur accliuis à parte inferiori ad ſuperiorem, diciturque decliuis à parte ſuperiori ad inferiorem; ſic igitur Actio, & Paſſio, eius verba ſunt hæc. ὥστε ὁμοίως μία ἡ ἀμφοῖν ἐνέργεια, ὥσπερ τὸ αὐτὸ διάστημα ἓν πρὸς δύο, καὶ δύο πρὸς ἕν, καὶ τὸ ἄναντες καὶ τὸ κάταντες. ταῦτα γὰρ ἓν μέν ἐστιν, ὁ μέντοι λόγος οὐχ εἷς. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ κινοῦντος καὶ κινουμένου. *Quare ſimiliter unus eſt utriſque actus. quemadmodum idem eſt interuallum, ſiue ſpectes unum ad duo, ſiue duo ad unum, nec non accliue, & decliue. hæc enim ſunt unum. ſed definitio non eſt una. Similiter autem* res habet *etiam in mouente, & eo quod mouetur*. Et paulo poſt longe clarius hanc veritatem tradidit. ὅλως δ' εἰπεῖν, οὐδ' ἡ δίδαξις τῇ μαθήσει, οὐδ' ἡ ποίησις τῇ παθήσει τὸ αὐτὸ κυρίως, ἀλλ' ᾧ ὑπάρχει ταῦτα, ἡ κίνησις. τὸ γὰρ τοῦδε ἐν τῷδε, καὶ τὸ τοῦδε ὑπὸ τοῦδε ἐνέργειαν εἶναι ἕτερον τῷ λόγῳ. *Vt autem omnino dicam, nec docendi, & diſcendi actus, nec effectio, & paſſio* ſunt *idem propriè, ſed motus, cui hæc inſunt,* idem eſt; *nam eſſe actum huius in hoc, & huius ab hoc, ratione differunt*. Idem igitur eſt actus, qui quatenus eſt ille, quo agens producit formam dicitur actio, & quatenus ille eſt, quo ſubiectum recipit formam ab agente dicitur paſſio. Vbi obſeruandum actionem dici modo iam explicato; at eandem dici tranſmutationem, quatenus eſt actus, quo agens producit formam in ſubiecto; & actioni ſic acceptæ, paſſio è regione reſpondet.

Quæritur diſtinctio duorũ prædicamentorum actionis, & paſſionis.

Maior tamen eſt difficultas de diſtinctione duorum iſtorum prædicamentorum. Videntur enim ex una parte non diſtinguenda, cum in communi quodam conceptu conueniant, nimirum tranſituùs, ac viæ; unde viderentur ad hoc commune genus reuocata prædicamentum unicum conſtituere, in quo commune illud ſit genus diuidendum per differentias, quibus contrahatur ad actionem, & paſſionem, velut ad ſpecies ſub illo contentas.

3. Phyſ.

Ex alia verò parte hiſce duobus diſtinctis, videtur addendum tertium, quod dicatur motus; eò, vel maximè, quòd Philoſophus cum hîc, tum alibi actionem, paſſionem, & motum tanquam tria genera diſtincta commemorat. Et re verâ alia eſt ratio actionis, alia paſſionis, alia eſt etiam motùs, ut ex ſingulorum definitionibus liquet.

Ex his prædicamẽtis nec conficiendum unum, neque his addendum tertium.

Plurimum hac in re difficultatis ineſſe, non inficiandum. Occurrendum tamen dicendo, neutrum illorum admittendum eſſe; neque enim ex his duobus prædicamentis conficiendum unum; neque his duobus addendum tertium. Conſiderandum enim modum eundem, qui dicitur motus, actus nimirum entis exiſtentis in potentia, prout in potentia, rationem geminam obtinere, actionis quidem, & paſſionis; propterea factum eſt, ut cum ſe habeat veluti ſubiectum utriuſque, nec duo hæc ad unum genus reuocari debeant, neque iis tertium addendum ſit.

Paſſionis autem diuiſiones, actionis diuiſionibus reſpondent, ac propterea cum ex illis facilè conſtare poſſint, ſilentio iuuabit ipſas præterire.

Paſſionis proprietates, prima proprietas habere cõtrarium.

Affectiones, ac attributa Paſſionis hæc ſunt.

Primum attributum eſt habere contrarium, quod illi conuenit præcipuè ratione formarum contrariarum penes quas paſſiones contingunt. Ita quidem caleſieri, & frigeſieri, nimirum actus, quibus ſubiectum recipit calorem, & frigiditatem ab agentibus, contrariantur, quoniam calor, & frigiditas opponuntur inter ſe.

Quorundam opinio de contrarietate paſſionũ.

Sunt tamen, qui putant aliquo modo etiam hoc attributum per ſe, & non tantum ratione terminorum iis conuenire; exiſtimant enim actiones ita eſſe contrarias, ut quamuis earum termini calor, & frigus poſſint in gradibus remiſſis ſimul coexiſtere, nullatenus tamen poſſit idem ſubiectum ſimul caleſieri, & frigeſieri. Et quoniam attributum hoc actioni, & paſſioni commune eſt, propterea de paſſione hoc idem dicendum foret. Huius tamen loci non eſt diligentiùs hoc perſcrutari, cum potius in Phyſicis ſit hac de re diſſerendum.

Secunda paſſionis proprietas ſuſcipere magis, & minus.

Secundum attributum paſſionis, actioni, ut ſuperius quoque, commune eſt, ſuſcipere magis, & minus, quod ex dictis de actione facile cuique ſit exploratum.

Tertia paſſionis proprietas.

Tertium attributum aſſignari poteſt ſemper paſſioni conueniens, illudque eſt, ea actione in ratione tamen tranſmutationis ipſam inferri.

Quarta paſſionis proprietas

Aſſignari quoque poteſt aliud attributum tam actioni, quàm paſſioni conueniens, ſi tamen actio ſumatur pro ſucceſſiua, cui & ſucceſſiua paſſio reſpondeat; poteſt, inquam, aſſignari velocitas, & tarditas, ita ut actio, & paſſio ſucceſſiua atque adeò coniuncta cum motu propriè dicto, ſit capax velocitatis, & tarditatis, ad eum modum, quo ab aliquibus dici ſolet, quantitatem eſſe capacem denſitatis, & raritatis. Vnde tandem erit etiam attributum utriuſque; coniunctio cum motu. Obſeruandum tamen, ſi motus accipiatur amplâ quadam uſurpatione, ſcilicet pro omni actu, quo ſubiectum acquirit formam, atque terminum; reperiri motum in omni quidem actione, atque paſſione; ſi autem tantummodo ſumatur pro fluxu ſucceſſiuo, ita ut ab inſtantanea mutatione diſtinguatur, ſolùm actionem, & paſſionem ſucceſſiuam, motui coniunctam eſſe, pro ut hic ſucceſſiuus eſt.

Motus trifariã ſpectari poſſe

Ex hucuſque de Actione, Paſſioneque diſputatis, cuicunque ſplendidè conſtabit motum trifariam poſſe conſiderari. Primò formaliter, & iuxta conſiderationem hanc, motus imperfecta quædam eſt forma, cui conuenit ratio in eo poſita, ut ſit *actus entis exiſtentis in potentia, prout in potentia*. Ita ut non ſolùm ſit actus, qui ob ſui imperfectionem ſubiecti potentialitatem uniuerſam explere non potens, illud idem in potentia ad ulteriorem perfectionem relinquit; ſed etiam ſit via, quâ natura utitur ad perfectionem ipſam acquirendam; ideòque formæ, terminique ſit acquiſitio. Secundò poteſt ſpectari motus quatenus actiuam dependentiam importat ab agente, ſeu prout eſt quidam actus, quo naturale agens dat eſſe effectui, nempe formam in ſubiecto producit; & iuxta uſurpationem hanc motus redolet actionis naturam, diciturque actio, per quam videlicet agens naturâ conſtans, ex non actu agente, ſit

actu

actu agens. Tertiò ſpectari etiam poteſt motus prout paſſiuam dependentiam importat, ſeu quatenus eſt actus, quo paſſum ab agente recipit formam, & hoc modo paſſionis rationem induit, dicituque paſſio, per quam ſcilicet patiens ex non actu patiente, fit actu

3. Phyſ. tex. 22. patiens; ad quæ Philoſophus reſpiciens dicebat. Ἀλλ' ὑπάρχει ταῦτα ἡ κίνησις· τὸ γὰρ τοῦδε ἐν τῷδε, καὶ τὸ τοῦδε ὑπὸ τοῦδε ἐνεργείᾳ εἶναι, ἕτερον τῷ λόγῳ. *Sed motus, cui hæc inſunt, idem eſt, nam eſſe actum huius in hoc, & huius ab hoc ratione differunt.* Et ut motus, actio, & paſſio formaliter differunt: ſic ex aduerſo, dependentia effectûs ab agente, cauſalitas eiuſdem, productio, emanatio, & actio, ſunt formaliter idem. Aduertendum tamen hic ſermonem eſſe de naturali actione, quæ non eſt ſine motu, quemadmodum motus non eſt ſine actione; At verò quodlibet horum, ac ob id actio ſumi poteſt latiori quâdam ſignificatione, quo pacto non habet rationem tranſmutationis, nullumque dicit ordinem ad ſubiectum, itaut eius ratio in eo conſiſtat, ut ſit actus quo agens dat eſſe effectui, & quo agens ex non actu agente fit actu agens, conuenitque agenti ſupra naturæ vires, cuius eſt aliquid ex nihilo poſſe producere, hoc autem pacto ratio actionis, præciſum conceptum dicit ab actione naturali, & ſupranaturali adeò ut ad has per proprias differentias contrahatur, qua de re in naturali Philoſophia diſputandum. Interim non prætereo, emanationem accipi ſolere, quatenus ab actione phyſica, ſecernitur, itaut metaphyſica actio dici conſueuerit, quam eſſe putant, illam, qua paſſio ſiue affectio à ſubiecto profluit. Illud etiam addendum, agentis denominationem ab actione quidem, extrinſecam tamen eſſe; nam actio etſi ab agente exeat, non tamen per ſe agenti ineſt; dico autem per ſe, nam accidit, ut idem ſit agens, & patiens; tuncque actio denominat agens intrinſecus, non quatenus agens eſt, ſed quatenus quod eſt agens, eſt etiam paſſum; neque ob id paſſum ab actione denominatur agens, eo quòd in ipſo ſit actio; nam in ipſo recipitur, non formaliter ut actio, quæ prout huiuſmodi non dicit eſſe in alio; ſed quod ſit actus, quo effectus ab agente egreditur &c.

Emanatio propriè accepta quid.

SECTIO QVARTA

De Prædicamento Vbi.

De hoc accuratè diſſerere ad naturalem pertinet Philoſophum.

NOn hic expectanda exacta quædam tractatio de *Vbi*; de hoc enim, quemadmodum etiam de Situ exactius diſſerere, ad naturalem pertinet Philoſophum. Solùm igitur in præſentia leuiter attingemos ea, quæ accuratius & uberius eum perſcrutari decet; ſic enim Dialectici partes expleuiſſe dicemur. Et quamuis de prædicamento *Quando*, prius à nonnollis fuerit inſtitutus ſermo, ad libitum tamen id eſt; æquè enim benè primò de Vbi ſuſcipi conſideratio poteſt. Vbi enim reſpicit locum, Quando autem tempus. Quod eò libentius à nobis factum, quoniam ſic Ariſtotelem imitamur, cui viſum eſt prius de Vbi diſputandum; forſan eam ob cauſam, quoniam Vbi veram, atque realem, etſi non res, ſed rei modus dicendum, importat entitatem intrinſecam ſubiecto; Quando autem non item.

Vbi quid.

Philoſophus ſolum exemplis hoc explicandum duxit. Eſſe in Lyceo, in Foro. Accuratius Auctor ſex principiorum hæc perſequutus Vbi definite contendens, ait: *Eſt circumſcriptio corporis a circumſcriptione loci proueniens.*

Definitionem hanc aliqui ſic interpretantur. Supponunt enim ex applicatione ſuperficiei concauæ corporis locantis, ad corpus locatum geminum conſurgere reſpectum, quorum onus actiuæ continentiæ in ſuperficie continente, qui dicitur Vbi activum, alter continentiæ paſſiuæ in corpore contento, dicaturque Vbi paſſivum; utrumque autem, putant, diuidi in circumſcriptivum, & definitivum. Hanc autem partitionem aſſerunt, inſinuatam fuiſſe à Gilberto ſex principiorum auctore, dum Vbi diuiſit in ſimplex, & compoſitum. Circumſcriptivum eſt proprium corporum, quoniam eſt cum commenſuratione rei locatæ ad locum, & contra. Definitivum verò proprium eſt rerum immaterialium. Sed de his iterum redibit ſermo. Interim illud obſeruant, ſolum Vbi paſſivum circumſcriptivum à Gilberto fuiſſe definitum, cum tamen Vbi generatim ſumptum in activum, & paſſivum, ita circumſcriptivum, & definitivum complectitur; unde hoc ſummum huius prædicamenti genus, illa verò Vbi eſſe ſpecies ipſius aſſtruant.

Vbi quotuplex.

Fatendum tamen ſuperiorem definitionem non omnibus eſſe numeris abſolutam, ſi ad hoc prædicamentum Vbi circumſcriptivum corporum pertinere dicatur. Potius definiendum Vbi dicendo, *eſſe formam accidentariam, quâ res in loco conſtituitur.*

Alia Vbi definitio præfertur.

Vbi non ſic explicandum, ut ſit accidens derelictum in corpore locato ex contactu alterius corporis locantis, ita tamen, ut ex hoc nihil relinquatur, unde ſit aliquid rationis effictum, videlicet per intellectum.

Hic enim dicendi modus eo nomine intolerabilis, quia nullum prædicamentum conſtituendum in aliquo ente rationis, cum prædicamenta ſint ſeries, in quibus ſola entia realia, vel reales denominationes ſedem obtinent.

Neque eſt exiſtimandum Vbi eſſe denominationem extrinſecam deſumptam à loco, in quo res eſſe dicitur, ſiue eſſe locum extrinſecus denominantem. Per accidens enim eſt ad hoc, ut res dicatur eſſe hic, vel ibi, denominatio ſumpta extrinſecus à loco reali corporis ambientis, & contingentis.

Vbi nõ eſt denominatio extrinſeca.

Nec etiam ſic explicandum Vbi iuxta ſuperiorem relatam ſententiam, ita ut ſit quidam reſpectus conſurgens inter ſuperficiem concauam locantis, & locatum, qui geminus ſit, & activus, & paſſivus, ut paulo ſuperius innuimus. Tum quia hæc explicatio non ſe extendit ad Vbi rerum immaterialium. Tum quia per accidens omninò, ut nuper dicebamus, eſt, corpus locans ad hoc, ut aliquid alicubi eſſe dicatur. Non inficiandum tamen ſenè admodum explicatum fuiſſe Vbi dicendo, eſſe formam quandam reſpectiuam, ut mox intelliges.

Vbi nõ eſt reſpectus conſurgẽs inter ſuperficiem locantem, & locatũ.

Aſſerendum propterea Vbi eſſe quandam realem formam modalis tamen naturæ in re locata, per quam formaliter res ipſa conſtituatur in tali, vel tali loco, quæ etiam localis præſentia nuncupatur. Huiuſmodi autem forma neque eſt pura relatio ad prædicamentalem relationem pertinens, nec modus omnino abſolutus, ſed potius forma naturæ modalis ordinem dicens eſſentialiter ad certum locum, unde è genere earum eſt relationum, quæ tranſcendentales dicuntur.

Aſſertio.

Quoniam verò hæc forma reſpicit locum, non eſt prætereundum locum ipſum gemino modo uſurpari conſueuiſſe. Primò enim ſumitur locus pro ſuperficie corporis ambientis, itaut eadem ſuperficies quatenus intrinſecus afficit ſubiectum ſuum ad prædicamentum quantitatis, in quo etiam reponitur locus, pertineat; quatenus verò denominat corpus, quod continet, vel contingit, loci, hoc eſt Vbi prædicamentum conſtituat. Secundò etiam uſurpatur locus pro ſpatio quod imaginarium ſolet appellari.

Locus gemino modo ſumitur.

Non igitur cogitandum hunc præſentiæ modum attendi in ordine ad corpus ambiens, vel ad ſuperficiem

Nomine Vbi quid intelligendum.

eiuſ-

eiuſdem circa rem locatam, aut quouis modo in ordine ad corpus, vel ſuperficiem propinquam, & contingentem, quo pacto priori modo locum uſurpari poſſe fuit ſuperius animaduerſum: ſed intelligendum ſummi in ordine ad ſpatium vicinis etiam ſublatis corporibus. Et hic præſentiæ modus nomine *Vbi* intelligendus.

Hoc prædicamentum per modum Vbi conſtituitur.

Hoc itaque prædicamentum per huiuſmodi formam conſtitutum intelligendum, atque nomine Vbi ſignificatum, & ad illud reduci denominationem extrinſecam locantis, & locati prout ea huiuſmodi præſentiæ forma deſumitur.

Num præſentiæ modus ſit neceſſariò concedendus.

Solet autem in controuerſiam vocari, num re verà hic præſentiæ modus ſit neceſſariò concedendus, quo videlicet res formaliter dicatur locata, & ubicata.

Nominalium opinio.

Nominales negatiuam ſententiam amplexi exiſtimarunt Vbi non eſſe niſi denominationem extrinſecam deſumptam à loco, in quo res eſſe dicitur, ſeu potius eſſe locum ipſum realem extrinſecus denominantem. Alijs verò placuit ſimplicem eſſe indiſtantiam loci, & locati, quæ non eſt niſi negatio diſtantiæ.

Aliorum ſententia.

Vtraque reijcitur opinio.

Atquàm oſcitanter hi ſunt philoſophati, vel ex eo intelliges quòd poteſt quiſpiam ex. gr. Socrates in rerum eſſe natura, quemadmodum etiam hæc ſuperficies, ſeu hoc ſpatium, & quòd Socrates non ſit hic, ſiue hoc in loco; ergò Socratem eſſe hic, ſiuè habere hoc Vbi, eſt ſuperadditum quidpiam entitatibus loci, & Socratis.

Nec ex hiſce cotibus enauigant illi, qui dicunt ubicationem Socratis hic, ſolam eſſe indiſtantiam ipſius ab hoc loco. Non enim novum hoc ſuperadditum poteſt in ſimplici negatione conſiſtere; noua ſiquidem negatio non datur, niſi per ablationem alicuius poſitiui præcedentis; at verò dum Socrates nouiter eſt hoc in loco, non amiſit niſi exiſtentiam in alio, & diſtantiam ab iſto; ſi igitur exiſtentia in alio loco, & diſtantia ab iſto, ſunt poſitivum quidpiam, conſequens fit, ut poſitiua ſit etiam, & realis indiſtantia, quam Socrates per motum acquiſiuit in hoc loco, cum eadem ſit ratio omninò de diſtantia & indiſtantia ab hoc, & illo loco.

Quorundam reſponſio.

Perperam, dicet quiſpiam ubicationem Socratis hîc nouam eſſe denominationem extrinſecam ab hoc loco; Tum eò quòd repugnat dari nouam denominationem realem ſine noua reali mutatione; ſi namque res eodem modo permanent, eædem quoque denominationes ab ipſis deſumptæ manebunt; nullam ſiquidem variationem unquam in denominationibus reperies, niſi in poſitiuis aliqua varitatio contigerit. Tum quia, vel hæc denominatio in Socratem deriuatur a loco virtute alicuius nouiter ſuperadditi, vel non; ſi primum id planè eſt, quod intenditur; ſi ſecundum; ergo quandiu Socrates, & locus iſte in natura rerum exiſtunt, ſemper Socrates eodem denominabitur modo.

Reſponſio præoccupata, ſimulque reiecta.

Dices ni fallor, non permanſuram ſemper denominationem eandem, quia non ſemper habetur debita applicatio Socratis huic loco ad illam denominationem ſuſcipiendam. Mirum eſt, quòd pleriſque ſit viſum hac ratione difficultati ſatisfieri; mirum inquam, propterea quòd de hac ipſa applicatione inquirendum ſupereſt, num ſit quidpiam à Socrate diſtinctum, vel non. Si ſecundum, ſemper utique manebit eadem denominatio, quoniam eadem applicatio remanet. Si primum, nempè ſit quid diſtinctum nouiter ſuperadditum, id eſt, quod à nobis contenditur.

Secunda reſponſio præoccupata itemque reiecta.

Nec propterea ſatisfacies, ſi dicas, vbicationem Socratis duo quidem importare, & non unum, nempè Socratem, prout hic, hoc eſt Socratem cum huius loci connotatione. Sic enim haud difficultas diluitur, cum adhuc aſſignandum ſupereſt, quid importet Socrates prout hîc, & quid hæc noua connotatio dicat. Aut enim eſt quidpiam ſuperadditum entitatibus Socratis, & loci, & eſt id, quod intendimus. Vel nihil ſuperadditum eſt, atque hunc in modum ſemper Socrates erit hic, a quo veritas abhorret.

Difficultas.

Difficultas occurrit in eo poſita, quòd ſi nouiter aliquid emergeret, dicendum *Vbi*, mirum eſſet, ſi ſenſuum aciem effugeret; at verò effugit, nullo enim ex ſenſibus illud attingimus; credendum igitur *Vbi* non eſſe quidpiam nouiter productum, quo res in loco conſtituatur.

Solutio.

Fatendum hoc plurimum animo difficultatis ingerere; non propterea tamen recedendum à ſupradictis. Antequam difficultati occurramus, præmittendum illud, nempè haud rectè argumentationem inſtitui dicendo, hoc non percipitur ſenſu; ergò non eſt in natura; fallax enim arguendi modus, cum non deſint, quæ ſenſibus aſſequi non licet, & verè tamen in natura rerum exiſtunt. Et ut de cæteris ſileam, de quibus forſan anceps animus eſſe poſſet, affetam id, quod euidens eſt, atque perſpicuum. Si quis intra Cameram incluſus naui feratur, profectò nullo ſenſu poterit percipere ſe moueri; & nihilominus ſic exploratum eſt moueri, ut id negare fatui hominis eſſet. Dicendum tamen, ut difficultati ſatisfiat, non percipi ſenſu præſentiam localem, ſiue *Vbi* abſtractè ſumptum, quod utique commune eſt omnibus formis; percipi tamen eius formalem effectum, quod eſt eſſe potius hic quàm alibi; & ſic eſſe in uno loco, ut ſimul alibi eſſe repugnet.

Quid ſit terminus, in ordine ad quem attenditur Vbi.

Sequitur diſcutiendum quidnam ſit proprius terminus in ordine ad quem *Vbi*, ſeu præſentia debeat attendi. Sunt enim, qui putant extrinſecam eſſe ſuperficiem corporis continentis, forſan Gilberti auctoritate ſuffulti, dicentis, *Vbi eſſe circumſcriptionem corporis à loci circumſcriptione prouenientem*; at verò locus propriè eſt commemorata ſuperficies. Hic tamen dicendi modus eo nomine peccat, quoniam in vacuo ſi motus fieret, quemadmodum reuerà fieri poſſet, difficile admodum foret realem, ac poſitivum terminum ipſius aſſignare.

Prima quorundā opinio. Reijcitur.

Aduerſariorum reſponſio.

Conantur rem explicare confugiendo ad maiorem, vel minorem diſtantiam à punctis fixis Vniuerſi; ſed ineptè quidem; non enim terminari poſſunt ad corporum nudam ſubſtantiam huiuſmodi reſpectus maioris, minoriſque diſtantiæ, nam penes ſubſtantiam nequit maior, vel minor attendi diſtantia, cum indifferens ipſa omninò ſit, ſed terminari potius debent ad ipſa corpora, quatenus alicubi ſunt. Sed redit difficultas, per quid alicubi conſtituantur corpora, & potius uni, quam alteri loco præſentia redantur. Vt omittam adhuc id ab ipſis inſulsè dici, quoniam ſupponunt, quod à veritate plurimum abhorret videlicet, præſentiam, de qua ſit ſermo, in reſpectu quodam mutuo inter rem locatam, & puncta fixa Vniuerſi, vel alia quædam, quomodocunque ab ipſis explicata, conſiſtere; cum potius præſentia in tranſcendentali relatione poſita ſit, adeò ut nil aliud ea dici debeat, quàm modus eſſentialiter relativus, propterea addictus rei locatæ, terminum, de quo modo contendimus, reſpiciens.

Secunda ſententia, ac modus explicādi.

Secundus eſt explicandi modus eorum, qui putant modum *Vbi* per ſe non pendere ab ullo corpore extrinſeco ambiente, ſed à certo, atque determinato ſpatio, cui per tale Vbi res dicatur intimè præſens, etiam ablato quocunque ambiente corpore.

Vera ſententia.

Arduum planè eſt, ac operoſum rem explicare, ita ut cum veritate conſentire videatur. Cogitandum igitur Diuinam ſubſtantiam ubique per immenſitatem eſſe diffuſam, ac proinde habentem partes virtute, ratione quarum terminare poſſit præſentias, quarum quælibet conſtituat rem in loco determinato, cui

præ-

Digitized by Google

Præſens ſit diuina ſubſtantia ratione partis ex infinitis, in quas virtute diuiſibilis eſt. Ita fit, ut quemadmodum ſubſtantia diuina per immenſitatem ubique eſt, hoc eſt in infinitis ſpatijs. Sic unaquaque res per propriam præſentiam fiat præſens uni ex illis, atque præſentia ipſa inadequatè reſpiciat diuinam ſubſtantiam, ut immenſam; adeo ut præſentia finita ad immenſitatem ſe habeat, quemadmodum finitum tempus ad æternitatē. Vt res enim duratione ſuâ æternitati reſpondet, ut virtute diuiſibili; ſic etiam præſentia finita reſpondet immenſitati, ut eodem modo virtute diuiſibili. Sed de tempore ſuo loco diſſerendum. Interim ſit exploratum, quòd, quemadmodum æternitas, eo quia habet partes virtute diſtinctas, poteſt reſpondere diuerſis temporibus, eorundemque partibus: ſic etiam immenſitas, propterea quòd partibus virtute conſtat, diuerſis præſentijs, earundemque partibus poteſt reſpondere. Hinc propterea fit, ut quamuis diuina ſubſtantia ſimpliciſſima ſit, terminare poſſit diuerſos præſentiæ reſpectus pro locorum diuerſitate. Quamuis enim illa ſit æquè indiſtans, ſiuè præſens omnibus in quocunque loco exiſtentibus, non propterea fit, ut ſi quidpiam eſt in occidente, ſimul eſſe dicatur cum eo, quod eſt in oriente; nam ratione partium, in quas virtute, ſubſtantia illa diuiſibilis eſt, terminare poteſt reſpectus diuerſos, à quorum diuerſitate prouenit, ut quod eſt in occidente, non dicatur eſſe ſimul cum eo, quod eſt in oriente.

Quibus rebus conueniat *Vbi*.

Deinde quærendum ſequitur, quibuſnam rebus conueniat *Vbi* ad hoc pertinens prædicamentum. Dubitari ſiquidem poteſt, an conueniat rebus immateriatis æquè ac materiatis; & ſi conueniat illis, an omnibus, an potius diuina ſubſtantia ſit excipienda.

Aſſertio tenēda de diuina ſubſtantia.

Re verâ tamen dicendum potius Deum eſſe cum loco, quàm in loco, nam in loco contineri, limitationem præſefert. Vt præteream quòd ſi Vbi, de quo loquimur, forma quædam accidentaria eſt, certè haud poterit Deo conuenire, qui ubique dicitur eſſe per

Ratio.

immenſitatem ſuam, quæ eius eſt attributum, ac proinde non accidentaria forma ab ipſo diſtincta. Hinc conſequens fit, ut immenſitas illa non ſit *Vbi* pertinens ad hoc prædicamentum, quemadmodum nec eius ſcientia pertinet ad prædicamentum qualitatis, eo quòd accidentaria forma non ſit.

Aſſertio de cæteris ſubſtantijs.

De cæteris autem ſubſtantijs nullum habentibus cum materia commercium ita philoſophandum. Si ipſis concedatur modus præſentiæ, per quem dicantur in loco conſtitui, utique non minus in illis, quàm in corporibus *Vbi* recognoſcendum erit ad hanc ſpectans categoriam.

Ratio.

Ea autem eſt ratio, quoniam *Vbi* de quo ſit ſermo, eſt præſentia illa, per quam res unaquæque ad certum locum determinatur, at huiuſmodi erit illa conueniens ſubſtantijs materiatis, per ipſam enim unaquæque iſtarum ad certum locum determinatur, ſeu ad certum ſpatium applicatur.

Eſſe in loco circūſcriptiuè, & definitiuè.

Et quamuis diuerſi ſint modi, quibus res materiatæ exiſtunt in loco, & corpora in loco verſantur; hæc enim in loco eſſe dicuntur circumſcriptiuè, nimirum cum extenſione partium, atque cum commenſuratione ad locum: illæ autem definitiuè, ſiuè incircumſcriptiuè citra prædictam commenſurationem; poſſunt nihilominus in communi quadam uniuoca ratione ab illis præciſa conuenire, quæ ſit realis præſentia rei locatæ ad locum, modo iam explicato, ut abſtracta à præſentia circumſcriptiua, & definitiua. Vnde *Vbi* conueniens ſubſtantijs immateriatis, cùm ſit forma quædam inhærens illis, per quam formaliter conſtituuntur in loco, ad præſens hoc prædicamentum ſpectabit.

Illud etiam addendum, nempè conſiderari poſſe denominationem extrinſecam loci; hæc enim ſi tantùm dicatur per circumſcriptionem, ſeu contactum quantitativum; certè hoc modo de rebus immateriatis dici non poterit; ſi autem dicatur per quamcumque præſentiam, ſeu coexiſtentiam in ſpatio, ſic tribui ſubſtantijs omnibus immateriatis poterit Deo, etiam comprehenſo.

Opinio quorundā probabilis.

Hic non diſſimulabo, quod à pleriſque dictum fuit, nimirum probabile exiſtimari poſſe præſentiam localem, reſpicere ſpatium ipſum, quod appellant imaginarium; tametſi enim negatio ſit, terminare tamen reſpectum præſentiæ poteſt; nam nos ratiocinamur de negationibus, de nihilo, atque adeò, ad hæc debet cognitionis reſpectus terminari; ut igitur negatio, & nihil, poteſt terminare cognitionis tendentiam; ita etiam non repugnabit, quin imaginarium ſpatium, quod eſt negatio corporum connotans aptitudinem, quâ ipſa poſſunt exiſtere, reſpectum præſentiæ terminet.

Species huius prædicamenti comparari poſſunt diuidēdo Vbi.

Species huius prædicamenti comparari poſſunt diuidendo *Vbi*, ita ut aliud ſit Vbi corporeum, & aliud incorporeum, inſtitutâ diuiſione penes geminum modum, quo res in loco eſſe poteſt, ſcilicet definitè, & indefinitè. Indefinitè eſt eſſe in omni loco ſine certa finium præſcriptione, quod eſt Dei proprium, nec in prædicamento poteſt exiſtere. At verò definite eſt eſſe in certo, ac determinato loco intra certos fines, & hoc conuenit rebus finitis, atque creatis, & ad hoc prædicamentum ſpectat tanquam ſupremum genus in duo genera ſubalterna diuidendum. Vnum eſt Vbi circumſcriptivum, quod eſt præſentia rei extenſæ in loco, ita ut ſit tota in toto, & pars in parte loci, unde commenſuratur per ſuas partes partibus loci, atque hunc in modum res corporeæ exiſtunt in loco. Alterum Vbi definitivum. Eſſe verò definitè, & incircūſcriptè in loco in eo conſiſtit, quòd ſit præſentia rei inextenſæ in loco, ita ut ſit tota in toto, ac tota in qualibet parte loci, unde ſic exiſtit in loco, ut non commenſuretur partibus loci per ſuas partes, cum has non habeat. Dici autem ſolet Vbi definitivum nomine diuiſi applicato uni membrorum diuidentium. Hoc modo res omnes immateriatæ in loco exiſtunt.

Vbi circūſcriptivū duplex, penetrabile, & impenetrabile.

Vbi autem circumſcriptivum duplex, unum penetrabile ex ſui naturâ conuenitque omni ſubſtantiæ, ac accidenti corporeo ſeclusâ quantitate; hæc enim quantitate ſeclusâ, manerent per locum extenſa, ita tamen, ut poſſent ab alia re penetrari, & eiuſdem præſentiam eodem in loco admittere. Aliud eſt Vbi impenetrabile ex ſui naturâ, quod ſoli conuenit quantitati, quæ quidem eſt impenetrabilitatis radix, & per hanc cæteris rebus materiatis conuenit.

Vbi definitivū duplex, naturale & ſupranaturale.

Vbi deindè incircumſcriptum, ſeu definitivum diuiditur, nam aliud eſt naturale, & ſuaptè naturâ determinatum ad certum ſpatium, & locum, & hoc rebus immateriatis conuenit. Aliud eſt ſupernaturale, quod non eſt ex ſua natura determinatum, quamuis immenſum non ſit, & hoc eſt illud Vbi, quod Deus Optimus Maximus, corpori Seruatoris communicat. Hoc enim neutro ex ſupradictis modis in loco eſt. Non circumſcriptiuè, quoniam huiuſmodi corpus totum, eſt in toto loco, & totum in qualibet loci parte. Nec definitiuè, quoniam hic modus exiſtendi in loco requirit, ut aliquid ita in loco verſetur, ut alibi non ſit; at verò corpus Chriſti Dei ſic exiſtit in loco, ut dum in uno verſatur, modo prædicto, nempè totum in toto, & totum in qualibet loci parte, modo non abſimili in alijs quoque locis exiſtat. Hinc nonnulli diuiſionem præſentiæ in definitiuam, & circumſcriptiuam ſuperius traditam, & explicatam, inadæquatam putarunt.

ſunt. Perperam tamen diuiſionem prædictam improbarunt. Vt autem adæquata ſit, debet definitiua præſentia ſic generatim intelligi ac explicari, ut per eam res ita ſit in uno ac definito loco, ut per illam eadem non ſit in nullo alio loco. Quando enim Deus rem ponit in alio, & alio loco, id certè non facit per eandem præſentiam, ſed qualibet præſentia determinata eſt ad certum unum locum. Per hoc autem differt eſſe in loco definitè ab eſſe in loco indefinitè, quod ſoli Deo conuenit, qui per ſuam præſentiam, quæ immenſitas dicitur, ubique eſt, & in omni loco exiſtit. Tametſi igitur aliquid in pluribus locis exiſtat, adhuc dicitur definitè in loco eſſe, propterea quod in omnibus illis locis non eſt per eandem præſentiam, ſed per unam in uno, per aliam in alio exiſtit loco. Circumſcriptio autem præter hoc addit, ut locatum ſecundum ſuas partes, loci partibus commenſuretur.

Præſentiæ diuiſio in indefinitã & definitam eſt retinenda.

His autem præhabitis facile erit intelligere diuiſionem illam præſentiæ in indefinitam, & definitam, adæquatam eſſe, cùm præſentia Chriſti Dei ad definitam reuocetur.

In ordine ad quę attendatur iſta diuiſio.

Nec omittendum diuiſionem illam attendi in ordine ad locum diuiſibilem; aliud enim eſt eſſe per partes ſuas in partibus loci, aliud verò eſſe totum in ſingulis loci partibus; ſed præterea ſuppetit alius modus exiſtendi in loco penes locum indiuiſibilem. Ita quidem punctum, ſi tamen punctum phyſicè concedi debet de quo alibi, nonniſi in loco poteſt eſſe indiuiſibili. Et ſubſtantiæ abſtractæ propriâ virtute in loco indiuiſibili ſe poſſunt conſtituere.

Vbi iterũ diuiditur, in permanẽs & ſucceſſiuum.

Alia etiam eſt diuiſio, quam Vbi ſubire poteſt; propterea quòd aliud eſt Vbi permanens, & aliud ſucceſſiuum. Permanens Vbi eſt, quo res in uno loco immota perſiſtit. Succeſſiuum, atque fluens eſt, quo res ſucceſſiuè in loco verſatur; quemadmodum enim motus ſecundum alias, aliaſque partes ſuccedit, ac fluit, & mobile ipſum in alijs, & alijs loci, ſpacijue partibus conſtituitur; ſic etiam datur Vbi fluens, & ſuccedens in toto motu per totum ſpacium.

Diuidi etiam poteſt *Vbi*, vel iuxta diuiſionem rerum exiſtentium in loco, vel iuxta loca diuerſa.

Affectiones quæ cõueniũt Vbi.

Affectiones autem ipſius Vbi, hæ ſunt.

Prima proprietas ſuſcipere magis, & minus.

Prima non ſuſcipere magis, & minus; non enim fieri poteſt, ut res aliqua ſit magis, aut minus in loco, quanuis eſſe poſſit in maiori, aut minori loco, non enim Vbi intenditur, vel remittitur inſtar qualitatum.

Secunda proprietas, non habere cõtrarium.

Secunda proprietas eſt non habere contrarium. Quanuis enim aliquam contrarietatem videatur admittere, qualis eſt illa, quæ verſatur inter terminos motûs ſucceſſiui, cuiuſmodi eſt inter ſurſum, & deorſum; hoc tamen nihil eſt, quoniam unum, & idem poteſt eſſe ſurſum, & deorſum reſpectu diuerſorum. Quando igitur dicimus *Vbi* non habere contrarium debet intelligi de illa contrarietate, quæ inter qualitates primas &c. exiſtit, de qualla, quæ propriè contrarietas dicitur, ad quam requiritur, ut unum determinatè reſpuat aliud. Quanuis igitur diuerſæ præſentiæ locales non ſe compatiantur, propterea quòd nequit eadem res eſſe in diuerſis locis: præſentia tamen vna, atque certa, non excludit aliam determinatè, ſed potius omnes indiſcriminatim.

Tertia proprietas immobilitas.

Tertia proprietas eſt, immobilitas, ita ut ſit proprium Vbi eſſe immobile; non enim poteſt unum, & idem Vbi de loco ad locum transferri, ſic de alijs motibus. Cæterum hæc proprietas intelligenda conſideratis ijs, quæ locum habent in prædicamentis.

Quarta proprietas, ut ſit fundamẽtũ relationum &c.

Quarta, & ultima proprietas eſt, ut ſit fundamentum relationum propinquitatis, & diſtantiæ, omniſque proportionis, quæ penes locum attenditur.

SECTIO QVINTA.

De Prædicamento Sitûs.

Doctrinæ ordo.

POſt prædicamentum *Vbi* tractandum illud, quod dicitur *Situs*; tum quia tàm *Vbi*, quam *Situs* reſpicit locum; tum quia forſan ab illo minimè reipsâ diſtinguitur; ut autem *Vbi* dicebatur etiam *Præſentia*, ſic itidem *Situs* appellatur *Poſitio*, imò etiam, *Diſpoſitio*.

Situs quid.

Satis eſt exploratum Situm eſſe modum quendam, quo aliquid in loco eſt, ſiue eſſe ordinem, diſpoſitionemve partium rei locatæ in loco. Vt Socrates ex. g. poteſt in loco eſſe uno, vel alio modo cum una, vel alia partium diſpoſitione: ut poteſt ſtare, ſedere, iacere: huiuſmodi igitur modi exiſtendi in loco nomine Sitûs, & Poſitionis intelliguntur.

Situs ſolũm in rebus corporeis.

Manifeſtum autem Situm non reperiri, niſi in rebus corporeis, quibus nimirum conuenit habere partes, ſecundum quas modis diuerſis, ac varijs diſponi poſſunt. Reperitur tamen non ſolum in corporibus animatis, ſed etiam in alijs, in quibus nulla eſt anima, ut columna, vel alia quæcumque res conſtitui poteſt iacens, vel erecta.

Sunt, qui putant Situm, ſeu Poſitionem explicandam ſic eſſe, quòd nimirum ſit quidam partium ſitus, & generationis ordinatio. Sed inſulſa hæc videtur tradita definitio, utpotè illa, in qua inuoluitur definitum. Ad maiorem tamen explicationem addunt, quòd ex applicatione partium loci ad locatam duplex conſurgit mutuus reſpectus, unus in partibus loci terminatus ad partes locati, diciturque ſitus activus; alter in partibus locati terminatus ad partes loci, diciturque ſitus paſſivus, quem ſolum aiunt à Gilberto definitum fuiſſe, quanuis generaliſſimum huius prædicamenti ſit Situs generatim ſumptus. Deinde aiunt, Situm ab Vbi differre, eo nomine, quòd Vbi paſſivum tamen, reſultat in re locata ex habitudine ad totum locum; Situs verò ex habitudine partium rei locatæ ad determinatas partes loci, unde inquiunt, contingere, ut inuariato Vbi, poſſit mutari Situs, ut quando vinum agitatur in vaſe, manet intra ſuperficiem eandem concauam vaſis, & in eodem loco; at ſingulæ partes vini reſpondent viciſſim diuerſis partibus loci; uterque tamen reſpectus tam per Vbi, quam per Situm importatus eſt extrinſecus aduenicus, quoniam corpus ab hac ex. g. ſuperficie, nec locatum, nec ſituatum dicitur, niſi prius ei approximetur, & fiat præſens. Addunt præterea, quòd poſitio huius prædicamenti differt à poſitione de genere quantitatis, quòd hæc ſignificat ordinationem partium in ipſo toto, ſine actuali reſpectu ad locum: illa verò actualem ordinationem partium locati ad partes loci. Vnde inuariatâ poſitione de genere quantitatis, poteſt mutari poſitio huius prædicamenti, quemadmodum euenit quando homo varijs modis ſe componit, ut dum ſe erigit, incuruat, flectit ad dextram, vel ſiniſtram, incumbit &c. tunc etenim inuariatus remanet ordo partium ipſius; ſemper enim caput immediatè adhæret collo, mediatè autem pectori; & ſic de alijs partibus inter ſe, ſed mutatur ordo illarum ad locum.

Hæc tamen admittenda forent conceſſis tantummodo ijs, quibus innituntur, nimirum relationibus mutuò reſultantibus, ut explicatum fuit.

Quid hac in re quærendum.

At nobis eorum probatur conſilium, quibus in re propoſita ſic philoſophandum videtur. Primò ſcilicet indagandum, num ſitus ad relationis prædicamentum pertineat, deinde num ab Vbi diſcriminetur.

Videtur enim non aſſignandum hoc prædicamentum

tum ſitus diſtinctum à prædicamento ad aliquid præſertim ex Ariſtotelis ſententia, cùm in commemorato capite Situm inter relationes recenſeat: ait enim. *Sunt autem, & acubitus, & ſtatio, & ſeſſio poſitiones quædam, poſitiones verò ad aliquid ſunt.* Dumque ſubdit, *iacere autem, & ſtare, vel ſedere non ſunt poſitiones, ſed denominatiuè dicuntur à poſitionibus*, hoc nihil eſt, cùm ſolùm contendat ab abſtractis concreta diſtinguere, non ſecus ac ſi diceremus calidum non eſſe calorem, non eſſe qualitatem, ſed concretum, atque denominatiuum à tali qualitate, nimirum à calore.

Ratio: Accedit ratio, quoniam ordo relatio quædam eſt; at *Diſpoſitio dicitur ordo partes habentis*, ut Stagirites ad-

5. Diuin. cap. 12. uertit. Hinc tamen haud licet colligere ſitum non diſtingui à prædicamentali relatione, cùm ſatis euidens ſit ad illud prædicamentum non ſpectare.

Auctoritati fit ſatis. Neque multum negotii faceſſit auctoritas nuper allata, cùm ibi Philoſophus tantum ſermonem habuerit de relatione amplè ſumpta, comprehendendo relationes etiam ſecundum dici; commemorat enim ſcientiam, ſenſum, habitum, & id genus alia, relationes nimirum, quas ab eo prædicamento nos eliminandas docuimus.

Rationi occurritur. Neque plus roboris eſt in ea, quam attulimus ratione. Diſpoſitio enim dicitur ordo partes habentis, at ordo relatio quidem eſt, ſed non ex iis, quæ ad ipſum prædicamentum ſpectant.

Num Situs ab Vbi diſtinguatur. Videndum ſupereſt, num Situs ab Vbi diſtinguatur.

Tametſi nonnullis ariſerit affirmatiua ſententia; tamen longè nobis probabilior negatiua viſa eſt, ita ut

Aſſertio docens nõ diſtingui. Situs re ipſâ non diſtinguatur ab Vbi.

Auctoritate Ariſt. probatur. Hoc planè conſentit cum Ariſtotelis doctrina, ſiquidem in Metaphyſicis genera ſumma rerum enumerans, prædicamentum Situs prætermiſit. Nec immeritò, nam Situs nil aliud eſt, quam tale Vbi, hoc eſt talis præſen-

5. lib. Diuin. cap. 7. tia rei, atque partium eiuſdem in loco; Ex variatione enim huiuſmodi præſentiæ fit, ut aliquis ſtet, vel iaceat, vel ſedeat, aut alio modo ſe habeat in loco.

Et ineptè à quibuſdam additur ſupra præſentiam,

Prima ratio ad id ſuadendũ. ſiue Vbi, modus quidam, in quo Situs conſiſtat. Sufficienter enim res intelligitur habere Situm per ordinem partium eiuſdem rei locatæ ad locum; per ipſum enim optimè intelligitur res Vbicata, ſtans, vel ſedens abſque alio modo ſuperaddito.

Secunda. Illud etiam accedit, quòd licet modi dari poſſit modus in diuerſo genere modificandi, non tamen eodem in genere; at ſi ſeſſio, ſtatio, & id genus alia, modum importarent ſuperadditum ipſi Vbi, certè huiuſmodi modi locum concernerent, eundemque reſpicerent, & præſentiam importarent, non ſecus ac Vbi ipſum; cum itaque Vbi præſentiam importet, daretur ob id præſentia præſentiæ, quod à veritate eſt ſummoperè alienum; non igitur Situs erit quidpiam re ipſâ diſtinctum ab Vbi.

Difficultas. Ingerit tamen difficultatem non mediocrem, quòd interdum inuariato Vbi, mutatur Situs, ut ſi quis ſedens, aut iacens curru, vel naui feratur, is certe variat Vbi, quoniam ſucceſſiuè in alio, & alio eſt loco, non tamen variat ſitum, quoniam ſemper manet ſedens eadem ſeſſione. Imò vinum in vaſe agitatum, ſemper eundem retinet locum uniuerſum, partes tamen variant loci partes, quoniam ſucceſſiuè reſpondent diuerſis partibus loci, unde retento eodem loco, contingit Situs mutatio; propterea conſequens eſſe videtur, ut Situs ab Vbi diſtinguatur. Hinc tamen ineptè deducitur iſta diſtinctio, propterea quòd Situs eſt forma loco quidem addicta non minus, quàm ipſum Vbi; quemadmodum igitur Situs abſolutè ſumptus neceſſariò reſpicit locum; ſic talis Situs, talem locum, ita ut fieri non poſſit, ut remaneat corporis idem Situs, ſi locus, & Vbi varietur.

Solutio. Difficultas autem propoſita diluitur dicendo, dum quis ſedens, aut iacens curru, vel naui fertur, itemque dum vinum agitatur in vaſe, mutari phyſicè Situm, licet moraliter idem dicendus ſit, quatenus aliæ poſitiones ſuccedunt illis omninò ſimiles, ſiuè æquiualentes. Ratum igitur eſto Situm re ipſâ non diſtingui ab Vbi.

Ratione diſtinguuntur. Non immeritò aliquis exiſtimare poſſet ratione ſaltem diſtingui, quoniam idem modus præſentiæ quatenus conſideratur præcisè in ordine ad locum, dicitur Vbi; quatenus verò ſpectatur in ordine ad partes corporis locati certo modo diſpoſitas, dicatur Situs; quemadmodum Actio, & Paſſio diſtincta ſunt prædicamenta per ſolam diſtinctionem rationis.

Reverâ tamen Vbi dicit habitudinem, ordinemve totius circumſcripti, ad totum locum circumſcribentem; Situs verò habitudinem partium circumſcripti ad partes loci circumſcribentis, addito ordine inter ſe, reſpectuque maioris, minoriſve diſtantiæ, vel ad aliquid extrinſecum; hæc tamen ſi phyſicè explicentur, non important niſi præſentiam totius, & partium rei locatæ; ſed quia hinc intellectus occaſione arreptâ, poteſt conſiderare præſentiam, in qua Vbi conſiſtit; & poteſt etiam conſiderare eundem præſentiæ modum, ſecundum iſtas habitudines partium cum ordine maioris, minoriſve diſtantiæ inuicem, vel ad aliquod extrinſecum (quæ non ſunt aliud præter localem præſentiam) propterea tanta intercedit diſtinctio, quanta ſufficit ad conſtituendum prædicamentum Situs diſtinctum à prædicamento Vbi. Eoque magis, quoniam conducit ad explicandos diuerſos loquendi, & reſpondendi modos ad interrogationes ex. g. quomodo quiſpiam ſe habeat in loco, an ſedeat, an ſtet, an iaceat. Ex dictis facilè intelligitur quo pacto conciliandа ſint Philoſophi teſtimonia, dum aliquando negat, quandoque verò affirmat dari diſtinctionem inter Situm, & Vbi.

Genera, & ſpecies huius prædicamenti. Queri autem ſolet, quænam ſint genera, & ſpecies huius prædicamenti; præſertim verò an rarum, & denſum ad ipſum pertineant.

Sunt, qui mordicus tueantur rarum, & denſum ad prædicamentum qualitatis attinere.

Rarum, & denſum, &c. Rectè tamen Philoſophus de qualitate diſputans dicebat, rarum, & denſum, aſperum, & læue, potius eſſe poſitiones, quàm qualitates; ait enim. Τὸ δὲ μανὸν, καὶ τὸ πυκνὸν, καὶ τὸ τραχὺ, καὶ τὸ λεῖον. δόξειε μὲν ἂν ποιόν τι σημαίνειν ἔοικε δὲ ἀλλότρια τὰ τοιαῦτα εἶναι τῆς περὶ τὸ ποιὸν διαιρέσεως θέσιν γάρ τινα μᾶλλον φαίνεται τῶν μορίων ἑκάτερον δηλοῦν. *Rarum, & Denſum & Aſperum, & Leue, videri poſſunt, quale quiddam ſignificare ſed apparet hæc aliena eſſe à qualis diuiſione Situm enim quendam partium videtur potius utrunque declarare.*

Et mirum eſt oppoſitum aliquibus placuiſſe; non enim multiplicaoda ſunt entia citra neceſſitatem, quo compulſus Ariſtoteles exiſtimauit rarum, & denſum, aſperum, & læue potius eſſe poſitionea, quàm qualitates, propterea quòd dicunt diſpoſitionem partium, quæ per poſitionem, ſeu ſuum abſque ſuperaddita qualitate obtineri, poteſt.

Difficultas præoccupata ſimulque ſoluta. Neque refert, quòd figura, raritas, & denſitas, aſperitas, & læuitas rei ſint affectiones fixæ, atque ſtabiles; non ſubindè nanque concludendum hoc per qualitatem, atque adeo per accidentariam formam diſtinctam à poſitione, Situve comparari. Nam ſi ttes, pluresve ſint homines, qui mutuò prehenſis manibus eâdem inter ſe diſpoſitione ſeruatâ, omneſq; ſimul conſi-

d tentur, totum quoddam figuratum conſtituent, ſemper idem, dum ſic incedent, & quod de hominibus dico, de corporibus quibuſcumque intelligi poteſt. At quis adeo demens, ac fatuus, qui arbitretur figurationem illam totius conglobati ex hominibus per ſuperadditam qualitatem comparari? Hoc ſolùm intereſt inter ea, quibus fixa eſt diſpoſitio, & ea, quibus facilè variabilis, quòd ea, quæ priori modo ſe habent, conſtant partibus firmiſſimo nexu iunctis; ſecus autem reliqua.

Superioris doctrinæ confirmatio.

Hoc facilè admodum intelliges, ſi diligenter attendas ſimile quidpiam in coloribus euenire, iuxta ſententiam eorum, qui in reflexione, ac refractione luminis illos conſiſtere arbitrantur. Dum enim aliquid hîc exiſtit, conſtans partibus ita diſpoſitis, reflectendo lumen, talem exhibet colorem. At dum alibi illud vel ſimile reflectens cõſtituitur, ubi profectò non idem numero lumen, reflectit, propterea quòd lumina hîc, & ibi numero quidem differunt, colorem adhuc eiuſdem rationis omninò exhibet. Non ſecus de ſitu, ſiue poſitione. Vt igitur non idem phyſicè, ſed moraliter color, ſic etiam Poſitio.

Num ſitus ſit modus ſolius quãtitatis.

Quæres autem num Situs ſit modus ſolius quantitatis. Hoc tamen pendet ex ſententia, quam quis de materiali ſubſtantia profitetur. Si namque putetur huiuſmodi ſubſtantiam exutam quantitate, adhuc extenſam eſſe loco, licet penetrabilem: talis Situs ei concedendus erit, diceturque proprius quantitatis ille, qui impenetrabilis eſt, cùm penetrabilis materiali ſubſtantiæ poſſit conuenire; ita ut Situs eandem, quam *Vbi* diuiſionem ſubeat in penetrabilem, & non penetrabilem.

Supereſt, videndum quæ ſint poſitiones ad hoc prædicamentum ſpectantes. Gemina enim eſſe poteſt; una in qua variatur ordo, & diſpoſitio partium corporis inter ſe, atque hoc pacto differunt *ſtare*, *ſedere*, & *genuflectere*, ſiue Statio, Seſſio, & Genuflexio. Altera eſt, in qua non variatur ordo partium inter ſe, ſed tantùm in ordine ad aliquod extrinſecum; ſic differunt ſtare, & iacere, ſiue in homine, ſiue in in columna, ſiue in aliquo alio; partes enim eodem ſemper modo ſe habent in rectum diſpoſitæ. Diuidi etiam ſolet in poſitionem naturalem, ut quòd caput ſit ſupra, & pedes infra, & in accidentariam, ut ſi quis pedes ſupra caput eleuaret; hæc tamen non tàm eſt diuiſio generis in ſpecies, quàm potius ſubiecti in accidentia.

Dubitatio

Eſt autem cur dubitetur de re propoſita, nam illa poſitio, in qua variatur ordo partium inter ſe, non videtur ad hoc attinere prædicamentum, cùm potius tunc varietur figura pertinens ad qualitatis genus. Ex aduerſo ea nec videtur ad hoc prædicamentum ſpectare in qua non variatur ordo partium inter ſe, quoniam huiuſmodi poſitio, quæ videlicet ſumitur in ordine ad corpus extrinſecum, ſolam dicit concomitantiam extrinſeci corporis ut a ſit, ut ea non eſſet in vacuo, non enim ibi foret differentia ſtandi, & iacendi. Imò nec etiã in pleno; nàm aliquis reſpectu aliquorum dici poteſt iacere, & decumbere, & reſpectu aliorum dici poteſt ſtare, uti perſpicuum eſt.

Omnes poſitiones ad hoc prædicamentum pertinent.

Omnes tamen commemoratæ poſitiones ad hoc genus pertinent. Illæ quidem, quæ variant ordinem partium inter ſe. Dum enim variatur figura, variatur poſitio, quoniam figura nil aliud eſt, quam poſitio partium in loco, addito ordine maioris, minoriſque diſtantiæ inter ſe. Illæ etiam poſitiones, quæ variant ordinem partium ad extrinſecum corpus in hoc reſident prædicamento. Directè ſiquidem, & per ſe dicunt talem, vel talem præſentiam ad locum, connotantque habitudinem extrinſeci corporis, vel potius ſpatij pro ut dicit præſentiam diuinæ ſubſtantiæ virtute habentis partes, & partes, atque adeo diuiſibilis, ut ſuperius explicatum fuit.

Situs in ſuas diuiditur ſpecies.

Situs in ſuas diuiditur ſpecies, nam poſitio alia eſt recta, & alia flexa; & utraque pro varijs mutationibus, quæ illis poſſunt contingere, diuiſionem ſubit.

Situs proprietates.

Situs affectiones tres recenſeri ſolent, è quibus.

Prima proprietas nõ habere contrariũ.

Prima eſt non habere contrarium, ſi de contrarietate propriè dicta ſit ſermo, alioquin amplè ſumpta illi non repugnat; ita quidem ſtatio ſeſſioni, & cubationi aduerſatur.

Secunda non ſuſcipere magis, & minus.

Secunda proprietas non ſuſcipere magis, & minus. Hoc autem intelligendum circa unum, & eundem ſitum, cum alioquin conſtet dici ſolere rem eſſe magis, aut minus flexam in loco, tunc tamen diuerſus eſt ſitus non ita ut una, & eadem poſitio ſuſcipiat magis, & minus, ut in qualitate contingit, non enim magis ſituatum corpus dicitur ſtans, quam ſedens.

Tertia afficere per ſubſtantiã intermedia quantitate.

Tertia affectio eſt, ut ſubſtantiam materialem afficiat, quantitate tamen indutam, quòd intelligendum de poſitione impenetrabili.

SECTIO SEXTA.

De Prædicamento Quando.

Magna affinitas inter *Vbi*, & *Quando*.

MAgna eſt affinitas inter Vbi, & Quando quemadmodum enim res in ſpatio loci, ſunt per Vbi; ſic in ſpatio temporis, nimirum in hoc, vel illo tempore, per *Quando*.

Quid ſignificet nomen Quando.

Si nomen attendas, *Quando* ſonat apertè quandam accidentariam denominationem eſſendi in tempore, vel ſi mauis importat durationem rei exiſtentis in tempore.

Quorundam opinio.

Sunt, qui putant *Quando*, ut prædicamentum conſtituit non per modum aduerbij, ſed nominis eſſe ſignificandum, quatenus eſſe in tempore, in concreto tamen acceptum, denotat; at inquiunt, in abſtracto dicere habitudinem, reſpectumque rei temporaneæ ad tempus, cui res illa ſubijcitur. Sic aiunt à Gilberto definitum fuiſſe *eſſe id, quod ex adiacentia temporis in re temporanea relinquitur*, In cuius gratiam obſeruant

Definitur Quando.

tempus eſſe menſuram durationis rerum generabilium, atque corruptibilium; unde ſi quæratur quantum durauerit motus, reſpondetur unâ, horâ, duabus, tribus horis, &c. quod quidem tempus acceptum pro menſura rerum tranſeuntium, rectè dicunt eſſe motum primi mobilis, qui quotidie conficitur ab oriente in occidentem, per huiuſmodi ſiquidem regulatiſſimi motûs durationem, rerum inferiorum durationes metimur.

Ex coexiſtentia rei temporaneæ ad tempus, quod eſt duratio motûs primi mobilis, geminum reſpectum mutuum conſurgere affirmant, quorum unus ſit in tempore ad rem temporaneam, ſitque reſpectus menſurantis ad menſuram, dicaturque *Quandò* activum, alter in re temporanea ad tempus, ſitque reſpectus menſurati ad menſuram, & dicatur *Quando* paſſivum, quod à Gilberto ſolum definitum eſſe contendunt, cùm tamen ex eorum ſententis, hoc non conſtituat prædicamentum *Quando*, ſed reſpectus aliquis utrique communis, quod in alijs prædicamentis Vbi, *Situ*, & *Habitu* contigiſſe aiunt, idque ab eo factum exiſtimant, quoniam reſpectus paſſiui ſunt nobis manifeſtiores, ac magis familiares. Vel forſan peccaſſe dicendum in eo, quod non aſſignauerit rationes horum prædicamentorum communes, ut aſſignari optimè poterant.

Vt tamen rectè nos explicemus *Quando*, cum prædi-

cã

Hi reſpectus ſuperuacanei ſint, ſi credantur accidentariæ formæ rebus ſuperadditæ, expendendi ſunt aliqui dam dicendi modi.

Varij hac de re dicendi modi. Primus modus. Primus quidem eorum, qui affirmant *Quando*, modum eſſe quendam realem poſitivum inhærentem rei duranti in tempore, quo videlicet res conſtituatur præſens tali, vel tali tempori; quemadmodum *Vbi*, modus dicebatur poſitivus localis præſentiæ rem conſtituens in tali, talique loco. Quia tamen animaduertunt tempus non idem permanere, ſed ſemper fluere, atque ſuccedere, proindeque rem præſentem fieri nouo, ac nouo tempori; ob id modum hunc eſſe fluentem ſemper, ac ſucceſſivũ inſtar ipſius temporis aiunt.

Hunc ſimilem modum, quem appellant *Ævum* conſtituere quidam ſolent pro duratione ſubſtantiarum abſtractarum, quæ Intelligentiæ dicuntur.

Reijcitur. Hic dicendi modus eo nomine peccat, quod ineptè utatur paritate deſumptâ ea præſentia in loco; non enim eadem eſt ratio de præſentia in tempore. Hoc nanq; cùm continuò varietur, ac fluat, ſat eſt mutatio ex parte ipſius, ut res dicatur eſſe in hoc, vel illo tempore, ſiue tempus mutare. Non ſic de præſentia in loco, non enim explicare licet, quâ ratione res aliqua mutare locum dicatur, niſi per mutationem præſentiæ diſtinctæ tam à re, quàm à loco. Non inficiandum ſi daretur hic modus, benè per ipſum explicatum iri *Quando*, de quo loquimur, ita ut per ipſum dici poſſet, hoc prædicamentum conſtitui; ſed modus ille ſuperfluus, à quo natura quidem abhorret.

Secundus modus. Secundò ſunt, qui putant prædicamentum hoc in quodam modo poſitiuo reſultante ex concomitantia temporis conſiſtere, quemadmodum dicunt *Vbi* conſiſtere in modo reſultante ex loco reali in re locata.

Reijcitur. Hic etiam modus à veritate recedit, quoniam ſuperflua eſt hæc accidentaria forma, ut paulò antea dictum fuit. Accedit etiam, quòd ineptè dicitur hunc reſultare modum ex re temporanea, & tempore, cùm modus nullus ſit ita reſultans, ſed modus omnis per phyſicam actionem producitur.

Tertius modus. Tertius explicandi modus eorum eſt, qui dicunt *Quando*, in duratione intrinſeca rerum conſiſtere, in cuius gratiam aduertunt duplicem eſſe durationem realem, extrinſecam vnam, intrinſecam alteram. Illa eſt, quæ comparatur ad rem aliam, ut eius menſura, cuiuſmodi eſt duratio motûs horologij reſpectu aliorum motuum. Hæc autem, per quam res in ſe ipſa durat, quocunque extrinſeco commenſurante ſecluſo. Exiſtimant igitur prædicamentum iſtud in intrinſeca rerum duratione conſiſtere.

Reijcitur. Ineptè tamen, propterea quòd intrinſeca rei duratio nil aliud quàm eiuſdem rei exiſtentia perſeuerans; at exiſtentia non habet locum in diuerſo prædicamento à prædicamento rei, cuius eſt exiſtentia: præſertim ſi non re ipsâ credatur exiſtentia ab eſſentia diſtingui.

Reſpõſio. Dices diſtingui ſaltem à re durante, ſi non ita ut de ipſa prædicetur tanquam accidens phyſicum, prædicatur tamen tanquam accidens logicum, & hanc tantam diſtinctionẽ eſt, quanta ſufficit ad conſtituendum prædicamentũ *Quando* diſtinctum ab alijs; non enim plus diſtinguuntur actionis, & paſſionis prædicamenta.

Refellitur Verum hæc minimè ſatisfaciunt, nam etiam exiſtentia de creaturis prædicatur per modum accidentis prædicabilis, nec propterea tamen diſtinctum conſtituit prædicamentum ab illis. Deindè ad conſtituendum prædicamentum ad genus accidentis pertinens, haud ſatis, ut prædicetur tanquam accidens prædicabile; hoc enim admiſſo nulla ſuppeteret ratio, cur etiam ſubſtantia non conſtitueret prædicamentum accidentis, ſiquidem ipſi quoque huiuſmodi prædicatio poteſt conuenire. Ita quidem prædicare licet ſubſtantialem formam de materia; quemadmodum enim albedo accidit homini, ita ut accidentariâ prædicatione de Socrate, & Platone, ac cæteris indiuiduis prædicetur: ita ſubſtantialis forma accidit materiæ, ut de hac, & illa materia accidentariâ prædicatione debeat prædicari.

Nec rectè confugies ad eorum conſilium, qui dicunt durationem intrinſecam realiter à re durante diſtingui, ac proindè ex ea optimè poſſe prædicamentum illud conſtitui. Reſpõſio. Conſiderandum enim *Quando* non eſſe tempus, nec rem temporaneam, ſed potius eſſe id, Reijcitur. quod ea adiacentia temporis in re temporanea relinquitur; quod ſplendidè quidem expreſſit Auctor ſex principiorum dicendo. *Quando eſt id, quod ex adiacentia temporis in re temporanea relinquitur*. Neque eſſe in tempore, atque durare ſunt idem, propterea quòd rationes diuerſæ admodum ſunt; nam eſſe in tempore, ut Philoſophus etiam admonet, eſt contineri, menſuratique tempore; durare verò eſt perſeuerare in exiſtendo; quamuis igitur duratio crederetur eſſe realiter diſtincta à re durante, non propterea tamen ex ea rectè prædicamentum iſtud conſtitueretur. 4. Phyſ. Tex. 117.

Aliorum atque rectius dicendi modus. Alij propterea, cum omnem relatum modum explicandi reijciendum aduerterent, rem diligentius introſpicientes dixerunt *Quando*, non eſſe durationem rerum intrinſecam, ſed potius coexiſtentiâ ad aliquam extrinſecam durationem, & præſertim ad durationem motûs primi cœli; hic enim motus, cum ſemper ſit uniformis; non immeritò ſumitur eius duratio pro menſura ſingularum durationum. Sed animaduertendum durationem prædictam motûs primi cœli, ſpectari poſſe, & quatenus eſt duratio intrinſeca ipſius, quo pacto dicitur duratio intrinſeca, & intrinſecum tempus; hoc tamen modo non conſtituit hoc prædicamentum, ſed pertinet ad prædicamentum quantitatis, quemadmodum duratio intrinſeca uniuſcuiuſque alterius rei. Alio modo conſiderari poteſt tanquam menſura extrinſeca ſingularum durationum; ſpectata autem hoc modo, quatenus dicit adiacentiam ad alias durationes, quarum dicitur eſſe menſura, dicitur Quando. Eaque videtur ratio, quoniam id cenſeri debet Quando, per quod tanto, vel tanto tempore, ſcilicet per diem, vel annum &c. vel eſſe hodie, heri, vel cras aliquid futurũ, dicitur. ſed hæc habentur per coexiſtentiam ſingulatũ durationum ad durationem motûs primi cœli, & contra; propterea *Quando* in huiuſmodi coexiſtentia, vel ſi mauis adiacentia conſiſtet; vel in eo, quod ea tali coexiſtentia, ac adiacentia, vel commenſuratione relinquitur, cenſendum *Quando* conſiſtere.

Loquitur Auctor ſecundum [illegible] opinionem de primo mobili de quo [illegible]

Sed quid relinquatur ea huiuſmodi coexiſtentia, adiacentia, atque commenſuratione non facile eſt explicatu.

Qui noua entia facile intrudunt, & nimiam fœcunditatem naturæ tribuunt, exiſtimant eſſe accidens reale durationibus ipſis actiuè, & paſſiuè ſuperadditum. Plerique ipſorum ſpectatum ad rem ſignificandam affirmant ex adiacentia temporis ad rem temporaneam in tempore quidem reſultare *Quando* activum, & in re temporanea paſſivum, exiſtimantes hæc eſſe reſpectus reales extrinſecùs aduenientes. Putant enim inter *Quando*, & *Vbi* tantam affinitatem intercedere, ut quemadmodum *Vbi*, ſic etiam *Quando* debeat explicari; at verò, inquiunt, quemadmodum ex extrinſeca circumſcriptione loci reſultat in re locata *Vbi* tanquam accidens reale, per quod formaliter dicatur eſſe in loco: ſic etiam ex adiacentia extrinſeca temporis menſurantis res temporaneas, in iis reſultet *Quando* tanquam accidens rea-

Reijcitur.

le, per quod formaliter dicantor eſſe in tempore.

Hæc tamen inania ſunt figmenta, & Philoſopho indigna; potius enim *Quando* putandum eſſe denominationem ſomptam à tempore, cui res coexiſtunt, & in quo eſſe dicuntur per diem, annum &c. atque denominantur eſſe hodie, fuiſſe heri, & craa futuras eſſe. Hoc planè videtur ad aures Stagiritæ, quem ſequutus Auctor ſex principiorum dixit. *Quando eſſe denominationem deſumptam à tempore*; Non enim credebat eſſe novum aliquod accidens à tempore diſtinctum, ab eoque reſultans, & intrinſecùs rebus inhærens, dum ad eum modum loquebatur ille, ſed potius denominationem prædictam extrinſecam à tempore menſorante deſumptam, hæc enim eſt, quæ ex ipſa relinquitur adiacentia.

Vera ſententia interpretatio.

Ratione ſuadetur,

Hoc mihi perſuaſum inde, quoniam ſi *Quando* realem formam importaret in re durante, ea profectò non foret, niſi relatiua, quemadmodum *Vbi*; ſed nequit *Quando* ſpectans ad hoc prædicamentum in huiuſmodi relatione conſiſtere; ergo *Quando* non poteſt eſſe aliqua forma poſitiua tempori ſuperaddita. Minor autem ex eo conſtat, quoniam per *Quando* nequit in re temporanea importari relatio ad tempus, ſiue durationem motus primi mobilis, niſi, quæ eſt menſorati ad menſuram, uti perſpicuum eſt; hæc tamen relatio rationis eſt; verſatur enim inter extrema, non ut habentia eſſe reale, ſed cognitum, atque adeo relatio menſuræ fundamentum habet in obiecto, ut cognito, quatenus menſura concipitur, ut medium ad cognoſcendum menſuratum, & relatio menſurati fundamentum habet in re menſurata, ut notificata per menſuram; vnde relatio illa importata per Quando nequit eſſe realis.

Reſponſio præcedentis ſimul cum reiectione.

Nec ſatisfacies dicendo relationem menſurabilis ad menſuram eſſe realem, & hanc à tempore extrinſeco in re temporanea relinqui. Nec inquam ſatisfacies, quoniam hoc intrinſecùs rei conuenit temporaneæ ratione intrinſecæ ſuæ durationis, non autem ex vi temporis extrinſeci.

Aliorum reſponſio.

Si quis autem dicat hanc realem relationem eſſe coexiſtentiam rei temporaneæ ad tempus, ut aliquid heri fuiſſe, eſt coexitiſſe circulationi externæ primi mobilis, & eſſe hodie eſt coexiſtere hodiernæ circulationi; illud occurret ſolutu difficile, quoniam huiuſmodi coexiſtentia, vel ſolam importat amborum exiſtentiam in rerum natura, quæ tamen non importat formam relatiuam additam exiſtentijs; vel ſi importaret non eſſet ad rem, cùm in illa non poſſet prædicamentum iſtud conſiſtere; Vt omittam, quòd non eſſet maior ratio, cur exiſtentia una eſſet menſura, alia menſuratum.

Reſellitur

In quo quando cõſiſtat.

Concludendum igitur *Quando* conſiſtere in extrinſeca denominatione deſumpta a tempore.

Diſparitas inter Vbi & quando.

Supereſt, afferenda diſparitas inter *Vbi*, & *Quando*, ut ſuperiori difficultati ſatisfiat. Diſparitas igitur eſt, quoniam Vbi eſt terminus motùs, & actionis, quæ in motu interuenit; undè conſequens fit, ut reale quidpiam poſitivum eſſe debeat. Non ſic autem *Quando*, cum nullius actionis realis, neque ullius motus ſit terminus. Vt prætercam diſparem eſſe rationem ipſorum ex oppoſitis conditionibus eorundem; ut enim res dicatur ſucceſſiuè præſens alteri, & alteri loco, & alteri, ac alteri ſpatio, locus debet eſſe immobilis: at locatum debet perpetuò mutari, ac variari. Contra verò, ut res dicatur ſucceſſiuè præſens alteri, & alteri ſpatio durationis, duratio ipſa debet eſſe fluens, ac tranſiens, res autem ſe habet tanquam eadem perſeuerans durationi reſpondens.

Quæ ſint, quibus huius prædicamẽti denominatio poſſit conuenire.

Eſt etiam inquiſitione dignum, quænam ſint, quibus huius prædicamẽti denominatio poſſit conuenire. Sunt enim, qui putant propriè accommodari ijs tantummodo rebus, quæ cum tempore tranſeunt, eique ſubijciuntur; aut illi commenſurantur, & coextenduntur; & alij addunt, propriè dici de illis actibus, qui tempore menſurantur, qui nimirum per partes poſt partes in ſucceſſione conſiſtunt. Si tamen rem diligenter attendas facilè reperies denominationem huius prædicamenti rebus omnibus conuenire.

Huius prædicamenti denominatio rebus omnibus conuenit; Conuenit non ſolum ſucceſſiuis ſed etiam permanentibus;

Et certè ita ſentiendum, proptereaquòd ne dum illa, quæ habent eſſe in continua quadam ſucceſſione partis poſt partem, ut motus; ſed etiam ea, quorum eſſe permanens eſt, totumque eſt ſimul per coexiſtentiam ad tempus, dicuntur in tempore eſſe, ac tempore menſurari. Ita ut, ne dum res illæ, quæ commenſurantur, & coextenduntur loco, ſed etiam, quæ indiuiſibili modo ſunt in omni ſui loci parte, recipiunt denominationem ab *Vbi*. Non abſimili modo, ne dum, quæ exiſtunt in tempore, illique commenſurantur, & coextenduntur ratione propriæ ſucceſſionis; ſed etiam, quæ indiuiſibili modo, quantum ad ſucceſſionem ita ſe habent, ut illis propriæ durationis deſit ſucceſſio, à *Quando* denominationem recipiant.

Non ſolũ rebus materialibus ſed etiam immaterialibus.

Quinimo ne dum ſubſtantiæ mortales, puta generabiles, & corruptibiles, proindeque conſtantes ex materia, & forma, ſed etiam, quæ ſempiternæ ſunt, ac immortales, ut Intelligentiæ, & Anima intellectiua denominantur ab hoc prædicamento, nimirum *Quando*; dicuntur enim eſſe in tempore per quandam coexiſtentiam cum illo. Ita ſanè dicere conſueuimus de Intelligentijs, deque anima rationali, non minùs ac de cæteris rebus, heri, fuiſſe, hodie eſſe, & cras futuras. Denominatio igitur ad hoc prædicamentum ſpectans, optimè ipſis poteſt accommodari.

Conuenit Deo.

Præterea cùm hæc denominatio ſolùm extrinſeca ſit, non repugnabit Deo, quamuis ſimpliciſſimo; ipſe enim, pariter coexiſtit tempori, diciturque omni tempore fuiſſe, eſſe, & eſſe futurum.

Conuenit rebus per inſtans durantibus.

Poteſt etiam hæc denominatio ad res momentaneas, ac inſtantaneas extendi, ita ut ijs etiam ſi quæ dentur, quæ momento exiſtunt, hæc tribui denominatio poſſit; tametſi enim videatur de ipſis interrogari non poſſe, quando fuerunt, vel erunt; quia tamen non inficiandum de ijs dici poſſe in inſtanti eſſe, non dubium quin ijs ea, de qua loquimur denominatio, tribui queat.

Dubitatio de primo motu cui hęc etiam denominatio conuenit.

Suſpicio eſſe poteſt de motu primo, cuius duratione nos utimur ad cæteros motus menſurandos, proptereaquòd non extrinſecùs, ſed intrinſecus denominatur à proprio tempore. Non tamen motus hic excipiendus, etenim conſiderare licet denominationem, quæ ſumi poteſt à tempore intrinſeco, item à ſucceſſione motuum aliorum, ſiue ſit unius, vel alterius horologij, ſiue unius, vel alterius corporis motum ſubeuntis; hanc autem denominationem poteſt recipere, de qua loquimur. Immò motus ille poteſt metiri ſe ipſum ſecundum partes, nempè ſumi poteſt motus unius partis, vel ad menſurandam aliam partem, vel ad menſurandum totum, ac uniuerſum motum, ob id nec etiam primo motu hæc neganda denominatio.

Difficultas.

Difficultas tamen ſe offert, eo quòd prædicamentum iſtud ſuit tam à nobis in puta denominatione extrinſeca conſtitutum; hoc enim admiſſo, ſuppetere viderentur alia prædicamenta contexenda iuxta multitudinem, ac varietatem iſtarum denominationum, unum ex. g. ex denominationibus, ex quibus columna dicitur dextra, & ſiniſtra, item ante, & retro; aliud ex denominationibus, quibus obiecta à vitalibus actibus denominantur, ut eſſe cognitum, nempè intellectum, viſum, auditum, eſſe amatum, deſideratum &c. ut igitur ex his denominationibus non contexuntur prædicamenta diuerſa.

Digitized by Google

uerſa; ſed potius reducuntur ad prædicamenta formarum, à quibus deſumuntur, vel ſubiectorum, quæ denominantur; ſic etiam de *Quando* philoſophandum eſſet, ſi foret pura denominatio extrinſeca.

Solutio.

Facilè tamen occurritur, dicendo nouem hæc accidentis genera potius diſtincta, & enumerata eſſe ex ſpeciali modo denominandi primam ſubſtantiam, quàm illi inhærendi; propterea factum eſt, ut prædicamentum iſtud per hanc extrinſecam ſolam denominationem ſit conſtitutum; eo vel maximè, quòd huius denominationis frequentiſſimus eſt inter homines uſus, non minus ac denominatio ab Vbi deſumpta. Et quamuis *Vbi* aliquid importet poſitivũ, velut accidentariam formam ijs, quæ in loco ſunt ſuperadditum; non idem tamen de *Quando* ſentiendum; Tum quia non ea ſuppetit ratio, quâ probetur de *Quando*, quod de *Vbi* conuincitur; Tum quia ſi quæ foret, videretur ea eſſe deſumpta ex denario prædicamentorum numero, nam niſi *Quando* importet aliquam formam accidentariam ſuperadditam durationi, videtur denarius numerus imminui. At hæc nulla eſt, non enim ſentiendum cum aliquibus, omnia nouem genera eſſe phyſica, & vera accidentia rebus ſuperaddita; ad denarium enim numerum illum tuendum, ſat eſt prædicamentum iſtud per extrinſecam denominationem conſtitui, cum hæc frequenter inter homines uſurpetur. Nec propterea idem erat agendum de alijs denominationibus extrinſecis, tam commemoratis, quoniam earum uſus non adeo frequens, ac neceſſarius, ut fuerit operæ pretium denarium numerum augere; quod quando etiam id fieret, non eſſet piaculum committere. Hæc enim prædicamentorum diuiſio, eſt ad libitum hominum, non naturæ lege ſancita; quod autem ex ijs nouem generibus, hoc ſit accidens, realiſque forma, aliud autem extrinſeca tantùm denominatio, nihil refert.

Species huius prædicamenti

Species autem huius prædicamenti à pleriſque nullæ creduntur, etſi tamen exiſtiment dari genus generaliſſimum; ad quod ſolum requiritur, ut non habeat genus ſupra ſe, non autem quod ſub ſe habeat ſpecies. Hoc autem inſulsè dicitur; nam ſi genus eſt, oportet ſub eo ſpecies contineri. Rectiùs alij has ſpecies ipſius conſtituunt, nimirum *eſſe* in tempore præſenti, in præterito *fuiſſe*, & in futuro *fore*, quæ per *Hodie*, *Heri*, *& Cras* explicantur.

Hæ ſunt Hodie, Heri, & Cras.

Non diſſimulandum tamen in hoc aliquid ſubeſſe difficultatis, quoniam ſicut præteritum, & futurum, utpote partes temporis: ita nec coexiſtentia ad hoc, & illud tempus erit ſpecie diuerſa.

Dicendum potius Quando activum, & Quando paſſivum huius eſſe prædicamenti ſpecies.

Affectiones, ſeu proprietates duæ fuerunt aſſignatæ, quibus ab alijs tertia addita fuit.

Prima proprietas.

Prima non habere contrarium; non enim datur una forma, vel denominatio, quæ aliam expellat ex eodem ſubiecto, quinimò de eadem re rectè dicimus eſſe nunc, fuiſſe prius, & permanſuram in poſterum. Et quamuis mane contrarietur veſperi, id non eſt ratione reſpectuum, quos important, ſeu ratione denominationum, ſed potius ratione aliorum, nempè fundamentorum, cuiuſmodi ſunt lux, & tenebræ.

Secunda proprietas

Secunda, quòd non ſuſcipiat magis, & minus; non enim dicimus rem eſſe magis, aut minus in tempore; ſuſcipit tamen maius, & minus, quoniam dicimus rem eſſe in maiori, aut minori tempore, plus, aut minus durare, diutius, aut breuiùs exiſtere.

Tertia proprietas

Tertia proprietas eſt fundare relationes ordinis in tempore, ut enim conſideratur propinquitas, & diſtantia in loco, ſic etiam in tempore.

SECTIO SEPTIMA.

De Prædicamento Habitûs.

POſtremum prædicamentum eſt illud, quod & nomine Habitus, & verbo *Habere* ſolet appellari. Hæ autem voces non unam habent ſignificationem. Primò enim accipiuntur amplè prout ad omnia prædicamenta ſuam ſignificationem extendunt, iuxta quam unaquæque res dicitur, eſſentiam, & exiſtentiam habere ſuam; omneque ſubiectum dicitur habere formam, habere ſua accidentia; omneque totum ſuas habere partes. Hæ autem denominationes in iiſdem prædicamentis ſuarum rerum includuntur, neque peculiare prædicamentum conſtituunt. Secundò accipitur nomen habitûs pro ſpecie qualitatis, de qua ſuo loco actum fuit. Latâ igitur hic ſignificatione ſumitur pro omni eo, quod in aliquo eſt quomodocumque, ſecundum quam etiam ſignificat denominationem, qua res dicitur habere aliquid, quod pars non eſt eius conſtitutiua, neque intrinſecus inhærens, ſed ſe habet quodammodo inſtar formæ. Ita quidem homo dicitur habere veſtes, ornamenta, arma, &c. unde dicitur veſtitus, ornatus, armatus &c.

Vox habitus, & habere, plures habent ſignificationes

Habitus lati ſignificatione ſumptus.

Sunt, qui putant prædicamentum iſtud ſic accipi, ut ſignificet habitudinem mediam inter habentem, & rem habitam, eamque definiri à Gilberto, dum ait, *Habitus eſt corporum, & eorum, quæ circa corpus ſunt adiacentia*, quod ſic interpretantur, ut mutua quædam ſit habitudo corporum, & eorum, quæ ſunt circa corpus adiacentia, ita ut corpus habeat illa, & illa habeantur à corpore formaliter per illam habitudinem mediam. Aduertunt porrò ex adiacentia ex. g. veſtium, armorum, vel cuiuſcumque formæ ad ſuum ſubiectum geminum reſpectum mutuum conſurgere, quorum unus in veſtibus, armis, ſiue forma applicata, exiſtat, & terminetur ad corpus, ſiue aliud ſubiectum, & hunc eſſe habitum, ſeu ut loquuntur, habitionem paſſiuam; alter verò ſit in corpore, vel alio ſubiecto, & terminetur ad veſtes, arma, vel quamlibet formam, iſque dicatur habitus, ſiue habitio actiua; unde habitus ex iſtorum ſententia, conſtituens hoc prædicamentum eſt habitio in commune ad actiuam, & paſſiuam, quæ alio nomine vocatur inhærentia, informatio, unio &c. ita ut omnis unio abſoluti ad abſolutum, omniſque reſpectus ſubiecti ad formam, & contra, ad hoc attineat prædicamentum; quoniam omnis huiuſmodi habitudo eſt quodammodo, ut ipſi dicunt, derelicta ex adiacentia formæ ad ſubiectum, vel eſt ipſamet adiacentia talis. Idque confirmant auctoritate Gilberti, qui propterea in hoc prædicamento pro exemplis attulit *album eſſe*, & *quantum eſſe*, hoc eſt reſpectum ſubiecti ad albedinem, & quantitatem.

Quomodo hoc prædicamentũ ex quorum opinione accipiatur.

Adiacentia.

Sed ut explicemus, quid propriè ſit id, quod ad hoc pertinet prædicamentum, cum Philoſophus quid de ipſo ſenſerit, haud facile ſit intelligere, ſiquidem ſolum exemplis illud illuſtrauit, dicendo, ut calceatum eſſe, & armatum eſſe; confugiendum profectò ad Gilbertum, qui habitum definiens, ait: *Eſt corporum, & eorum, quæ circa corpus ſunt adiacentia, ſecundum quam hoc quidem habere, illa verò dicuntur haberi.* Ex quibus deprehendimus eum per adiacentiam intellexiſſe nil aliud, quàm appoſitionem, & accommodationem formæ alicuius ad corpus per quam corpus denominetur habere.

Quid propriè pertineat ad hoc prædicamentũ quæritur. Cap. 7.

Sed huculque nondum conſtat, quid ſit habere, & quæ ſit huius prædicamenti ratio. Sunt enim, qui exiſtimant dari modum quendam realem diſtinctum à

Prima opinio de Habitu.

corpore

corpore, & à veſte, armis &c. reſultantem ex appoſitione veſtium, armorum &c. & inhærentem corpori veſtito, armato &c. & modum hunc huius eſſe prædicamenti habitum. Idque Ariſtotelis auctoritate confirmant, dum ait. Ἕξις δὲ λέγεται, ἕνα μὲν τρόπον, οἷον ἐνέργειά τις τοῦ ἔχοντος καὶ ἐχομένου, ὥσπερ πρᾶξίς τις ἢ κίνησις. ὅταν γὰρ τὸ μὲν ποιῇ, τὸ δὲ ποιῆται, ἔστι ποίησις μεταξύ, οὕτω καὶ τοῦ ἔχοντος ἐσθῆτα καὶ τῆς ἐχομένης ἐσθῆτος, ἔστι μεταξὺ ἕξις. *Habitus autem dicitur uno modo, tanquam quidam habentis, & habiti actus: ſicuti actio quædam, aut motus nam cum hoc quidem efficit, illud verò fit, eſt media affectio ita & habentis veſtem, & veſtis habitæ eſt medius habitus.*

5. Diuin. cap. 20.

Reijcitur ſuperior dicendi modus.

Hæc tamen ſententia intolerabilis omninò. Quis enim inſipiens adeo, ut ex eo, quòd alicui apponantur veſtes, aut flos ad ornatum, aut accingatur gladius, exiſtimet in eo huiuſmodi reſultare modum poſitiuum? Et eo quoque intolerabilior redditur, quoniam per ſolam circumpoſitionem veſtium abſque omni modo ſuperaddito, intelligitur optimè quidem veſtitus, armatus &c. ſolùm ex eo, quòd intercedit modus intimæ præſentiæ ad membra ipſius, qui producitur in veſtibus, & in armis; non ergo in ipſo agnoſcendus modus quidam realis, & poſitiuus, quo illas habere dicatur.

Secunda opinio reijcitur.

Nec meliùs de hoc prædicamento ſenſerunt, exiſtimantes per habitum intelligi mediam habitionem illam, quâ ſubiectum dici ſolet habere formam, ita ut ad hoc prædicamentum attineat omnis unio abſoluti ad abſolutum, omnis reſpectus ſubiecti ad formam, & contra, & præterea omnis realis connexio inter partes inuicem, ſiue eſſentiales, ſiue integrantes, adeoq; unionem, & connexionem inter arma, & corpus, inter calceamenta, & pedes ad hoc prædicamentum ſpectare. Nulla enim eſt unio inter ſubiectum, & formam, quę non pertineat ad idem prædicamentum, ad quod pertinet forma. Vt prætercam, quòd unio nulla intercedat inter ſubiectum, & ea, quæ veræ formæ non ſunt, quamuis inſtar formarum habeantur; uti ſunt veſtes, & arma, præter localem præſentiam, quâ intimè hæc ad ſubiectum ſe habent; & tamen habere veſtes, & arma cenſetur ad hoc prædicamentum attinere. Non igitur in modo quodam unionis rebus ſuperaddito poterit hoc prædicamentum conſiſtere.

Aduerſariorum rationes.

Qui in contrariam ſententiam abierunt, eâ ratione ducti videntur, quia unio eatenus diceretur ad hoc prædicamentum non ſpectare, quatenus informatiua cùm ſit, pertinet ad prædicamentum formæ, quam unit, modus, cùm ſit imperfectus. Sed hoc non admittendum, quoniam unio perfectior eſt actione, quæ via eſt ad illam, & tamen actio conſtituit prædicamentum per ſe. Accedit, ut ipſi dicunt, quod ſi unio ponatur in prædicamento formæ, quam unit ob connexionem, quam habet cum ea; pari etiam ratione actio non conſtituet ſpeciale prædicamentum, ſed reponenda erit in prædicamento formę, ad quam tendit, ob neceſſariam connexionem, quam habet cum illa.

Supradictis rationibus occurritur.

Hæc tamen nullius momenti; diſpar enim eſt ratio unionis, & actionis; illa ſiquidem induit naturam formæ longè magis, quàm actio, & cum ea multo maiorem habet affinitatem. Hinc fit ſatis alteri difficultati; non enim ob neceſſariam connexionem inter unionem, & formam, unio pertinet ad prædicamentum formæ, ſed ob allatam rationem; proinde non debet actio ad prædicamentum termini reduci.

Tertia opinio reijcitur.

Neque tandem in reſpectu quodam extrinſecùs adueniente conſiſtet Habere, cum huiuſmodi reſpectus ſuperfluus omninò ſit; ſatis enim eſt veſtes alicui adiacere, ut quis iis dicatur veſtitus.

Aſſertio quod in extrinſeca denominatione conſiſtat habitus.

Concludendū igitur prædicamentum iſtud in extrinſeca denominatione conſiſtere, quæ nimirum ex veſtibus, armis &c. deſumitur, adiacentibus tamen, & indiſtantibus.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Et hoc Stagirites loco ſuperiùs commemorato videtur ſignificaſſe, docere enim voluit, intercedere quandam coniunctionem inter habentem, & rem habitam, quâ carent ſeparatim conſideratæ; ut enim quiſpiam dicatur veſtitus, non ſatis ex una parte eum exiſtere, & ex alia veſtem, ſed requiritur illa circumpoſitio, & adaptatio eiuſdem veſtis, quod fit per indiſtantiam, localemque præſentiam ſpectantem ad prædicamentum *Vbi*. Ad conſtituendum igitur prædicamentum hoc, ſat eſt denominatio à veſtibus, vel armis, &c. circumpoſitis, quâ corpus denominetur habere veſtes, habere arma; non ſecus ac ſubiectum denominatur à forma, quâ per unionem informatur.

Multa utpote puerilia prætermittuntur.

Hic aliqua addenda ſupereſſent de iis, à quibus hæc denominatio ſumatur, & quibus eadem conueniat; quia tamen valdè puerilia ſunt, ab iis abſtinere operæ pretium duximus.

Varię huius prædicamẽti diuiſiones.

Variæ autem ſunt diuiſiones, & genera huius prædicamenti. Alia dici poſſunt, quæ ſunt à natura, & alia etiam ea, quæ ita ſunt affixa rebus, ut facilè diuelli non poſſint; ut aurum in vaſis, & lignis deauratis; & alia, quæ facilè auferri poſſunt, ut veſtes, & arma. Sic etiam diuidi poſſunt indumenta, arma, & ornamenta; ſic rurſus varia indumenta, varia arma, & ornamenta varia &c.

Præcipua habitus diuiſio.

Non ineptè diuideretur habitus, prout in denominatione prædicta conſiſtit, tanquam in ſpecies, in denominationem actiuam habentis, & paſſiuam habiti.

Affectiones, proprietateſve ſunt, quòd non habeat contrarium, non enim eſſe calceatum, & loricatum contraria ſunt, & neutrum contrarium habet.

Prima habitus proprietas eſt non habere contrarium.

Prima igitur proprietas eſt non habere contrarium, cum contraria non ſint calceatum, & armatum eſſe, ut dicebamus. Benè tamen conſiderari poteſt contrarietas in iis, à quibus ſumitur denominatio; ſic nos denominare ſolemus quendam eſſe veſtitum nigro, & quendam albo indumento.

Secunda proprietas, ſuſcipere magis, & minus.

Secunda proprietas eſt ſuſcipere magis, & minus; poteſt enim quis dici magis, vel minus armatus, magis, vel minus veſtitus, eò quod plura, vel pauciora concurrunt, à quibus deſumatur integra denominatio.

Tertia proprietas; in pluribus exiſtere &c.

Tertia proprietas eſt, in pluribus exiſtere in corpore, & in his, quæ adiacent corpori ſecundum partium diuerſitatem.

DISSER.

DISSERTATIO XXI.
De Poſtprædicamentis.

Cur hæc tractatio Prædicamẽtis poſt ponitur.

QVemadmodum Stagirites Prædicamentis tractatum de Antepræducamentis inſcriptum præmiſerat; ſic eiſdem alterum de Poſtprædicamentis appellatum poſtponit; unde poſtprædicamenta nuncupata fuerunt, certè non negligenda, cùm ad prædicamentorum cognitionem ſummopere conducant.

Poſtprædicamẽtorũ numerus quinarius.

In prædicamentis non ſemel facta eſt poſtprædicamentorum commemoratio.

De his nõ erat in prędicamẽtis agendum.

Hæc porrò ſunt numero quinque. Oppoſitio, Prius, Simul, Motus, & Habere. Ad prædicamentorum intelligentiam hæc plurimum faciunt, quoniam in illis de his non ſemel facta eſt commemoratio; nam de Oppoſitis contrariè, & relatiuè, mentionem Ariſtoteles fecit in ſubſtantiæ, quantitatiſque prædicamentis, dicendo nihil illis contrariè opponi; magnum, & paruum relatiuè tantùm aduerſari; & in prædicamento qualitatis, dum ait, illam habere contrarium; de Priori, & Simul mentionem fecit in relationis prædicamento dicendo, relatiua ſimul eſſe naturâ. De motu etiam Capite de Agere, & Pati, facta commemoratio fuit; nam non fit actio, nec paſſio ſine motu: Habere tandem ad intelligentiam ultimi prædicamenti non mediocriter confert, cùm plurimos, atque diuerſos habendi modos ad prædicamentum illud reducibiles, explicet. Horum autem tractatio, quamuis pernecessaria cognitioni prædicamentorum, poſthabita fuit; ecquòd de iis ediſſerat, quæ conueniunt rebus, non abſolutè conſideratis; ſed in ordine ad aliud; ut de prioribus tribus perſpicuum eſt, cùm quædam ſint rerum comparationes, ſic enim ſe habent Oppoſitio, Prioritas, & Simultas; At reſpectiua rei alicuius cognitio, notitiam abſolutam eiuſdem ſupponit; ſpeciatim verò duo illa Motus & Habere, poſterius conſiderari debebant; cum enim motus ſit medium quidpiam inter actionem, & paſſionem, & utrique ſuo modo communis; neceſſe erat, ut priùs de actione, & paſſione inſtitueretur tractatio, ibique tantummodo motûs aliqua mentio fieret, cùm actio, & paſſio ſine motu haberi non poſſit, copioſius tamen & ex inſtituto de ipſo non erat agendum; quoniam inde confuſio ſuborta fuiſſet. De habitu etiam uberiorem tractationem inire opportunum eadem de cauſa non videbatur, quin potius ad præſentem locum differre præſtabat. Hæc igitur tractationis ordo, cuius rationem eam eſſe dicunt Interpretes, quia Prædicamentum ſolum importat coordinationem dicibilium, quæ tantùm ſub eodem genere ſunt; Poſtprædicamentum verò coordinationem eorum dicit, quæ in diuerſis prædicamentis reponuntur; nam ex eorum ſententia Poſtprędicamentum eſt coordinatio plurium dicibilium, quę ad diuerſa prędicamenta reuocari poſſunt, ob id ad eorundum completam notitiam habendam conducit. *Ita quidem motus coordinationem dicit ſuarum ſpecierum, quæ ad diuerſa prædicamenta reducuntur; cumque prius oporteat cognoſcere coordinationem dicibilum ſub uno genere, quam eorum, quæ ad diuerſa genera reducuntur, idcirco æquum erat, ut habitâ tractatione de Prædicamentis, de Poſtprædicamentis, ageretur.*

Ordinis ratio.

Poſtprædicamentum quid.

Poſtprædicamentorum ſufficentia.

Poſtprædicamentorum autem ſufficientiam plerique volunt eam eſſe, quia videlicet omne Poſtprædicamentum, ad notitiam completam prædicamentorum conferens, ad cognoſcendum ea ſanè, quæ ſunt in prædicamento, vel quantum ad eius fieri, & ſic eſt Motus; *vel quantum ad eius eſſe, ducit; & hoc trifariam; quia vel valet ad cognoſcendam repugnantiam eorum, vel ordinem, vel conuenientiam; ſi repugnantium, ſic eſt* Oppoſitio, *per quam cognoſcimus diuerſitatem, & diſtinctionem generum, & eorum, quæ ſub genere ponuntur; diſtinctio ſiquidem, & diuerſitas ſemper in aliqua oppoſitione fundatur; ſi autem valet ad cognoſcendam conuenientiam; hoc bifariam accidit, quia vel valet ad cognoſcendam conuenientiam inferiorum in ſuis ſuperioribus, & ſic eſt* Simul; *vel accidentium in ſubſtantia, & ſic eſt* Habere. *Quoniam autem oppoſitio conducit ad introſpiciendam diuerſitatem, quæ inter generaliſſima primò reperitur; alia verò Poſtprædicamenta magis conferunt ad ea cognoſcenda, quæ in diuerſis generibus reponuntur; ob id inter Poſtprædicamenta priùs de oppoſitione diſputandum. Hæc tamen ex aliorum ſententia tantùm dicta ſint eruditionis gratia, cùm alioqnin in iis difficultates non deſint.*

Cur prius de oppoſitione.

SECTIO PRIMA.

De Oppoſitis.

Oppoſitio ampliſſimè ſumpta cum diſtinctione conuertitur.

TAmetſi oppoſitio ampliſſimâ ſignificatione, cum diſtinctione diuerſitateque conuertatur; communiter tamen ſumpta cum repugnantia coincidit; & ſtrictius accepta, minus late patet, quàm repugnantia.

Oppoſitionis quadripartita diuiſio,

Ariſtotiles oppoſitionem in quatuor diuidit ſpecies; ait enim. *Λέγεται δὲ ἕτερον ἑτέρῳ ἀντικεῖσθαι τετραχῶς, ἢ ὡς τὰ πρός τι, ἢ ὡς τὰ ἐναντία, ἢ ὡς στέρησις καὶ ἕξις, ἢ ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις. Dicitur autem alterum alteri opponi quadrifariam: vel ut ad aliquid: vel ut contraria, vel ut priuatio & habitus: vel ut affirmatio, & negatio.*

Quæ ut exemplis illuſtret, ait unumquodque ſic opponi; Vt ad aliquid, veluti duplum dimidio: ut contraria veluti malum bono; ut priuatio, & habitus veluti cęcitas, & viſus: ut affirmatio, & negatio, veluti ſedet, & non ſedet. Sed hæc eadem prius Archytas, referente Simplicio, tradiderat, dicens. Καὶ κατὰ νόμον καὶ κατὰ φύσιν ἀντικεῖσθαι ἀλλάλοις λέγεται, τὰ μὲν ἐναντία οἷον ἀγαθὸν κακῷ καὶ ὑγιὲς καμνοντι, καὶ ἀλαθὲς ψευδεῖ. τὰ δ᾽ ὡς ἕξις στερήσει. οἷον ζωὰ θανάτῳ καὶ ὅρασις τυφλότατι, καὶ ἐπιστάμα λάθᾳ. τὰ δ᾽ ὡς τὸ ποτὶ τὶ ἔχοντα οἷον διπλάσιον ἡμίσει, ἄρχον ἀρχομένῳ, καὶ διασώζον διασωζομένῳ. τὰ δὲ ὡς κατάφασις ἀπόφασις, οἷον τὸ ἄνθρωπον εἶμεν τῷ μὴ ἄνθρωπον εἶμεν, καὶ τῷ ἀνδρεῖον εἶμεν τὸ μὴ εἶμεν. *Et lege, & naturâ opponi inuicem dicuntur contraria, veluti bonum malo, & ſanum ægro, & verum falſo. Quædam ut habitus priuationi, ut vita morti, & viſio cæcitati, &* ſcien-

Archytas etiam eãdem partitionem cognouerat.

ſcientia obliuioni. Quædam ut quæ ad aliquid quodammodo ſe habent, ut duplex dimidio; princeps ſubdito, & dominus ſeruo. Alia ut affirmatio negationi, veluti hominem eſſe, & hominem non eſſe & probum eſſe, & non eſſe.

Quadrimembris diuiſionis oppoſitorum ſufficientia.

Nonnulli autem quadrimembrem hanc diuiſionem ita colligunt. Omnis oppoſitio eſt repugnantia duorũ extremorum; vel igitur eſt inter ens, & ens, vel inter ens, & non ens. Si inter ens, & ens, duobus modis contingit; vel enim extrema illa ſe expellunt ab eodem ſubiecto ſecundum actum tantum, at ſe permittunt ſecundum potentiam, & ſic eſt oppoſitio contraria; vel ſe expellunt ſecundum actum, & potentiam ſimul, reſpectu eiuſdem, & ſic eſt relatiua oppoſitio. Si inter ens, & non ens, hoc gemino contingit modo, vel nimirum inter ens, & non ens ſimpliciter, & ſic eſt contradictoria oppoſitio, cuius unum extremum eſt non ens ſimpliciter; vel inter ens, & non ens ſecundum quid, & ſic eſt priuatiua oppoſitio.

Oppoſitio formaliter ſumpta, ſed latè quadam ſignificatione teſte Boetio idem eſt atque repugnantia; quæ reſpectum quendam præſefert. Philoſophus oppoſitionem ſub diuerſitate conſtituit, diuerſum autem etſi negationem ſupponat, formaliter tamen, quemadmodum etiam differens, reſpectum quendam importat, qualis autem reſpectus, ſiue relatio ſit, ex adiuncta oppoſitionis definitione colligunt. *Oppoſitio eſt relatio inter duo extrema ſimplicia, quæ in eadem re ſingulari, ſimul, & ſecundum eandem partem, ac reſpectu eiuſdem eſſe non poſſunt.* In qua definitione loco generis ponitur *relatio*, cætera vero loco differentiæ. Hanc verò definitionem omnibus eſſe numeris abſolutam contendunt, eiuſque ſequentem explicationem tradunt. Primò per illam particulam *extrema ſimplicia* reijcitur propoſitionum oppoſitio, quam Stagirites alibi explicat. Extremorum autem ſimplicium nomine in præſentia intelliguntur, quæ carent complexione propoſitionum, & æquiuocatione à caſu, etſi alioquin ſint entia per accidens, vel analoga. Nonminus enim opponuntur exercitus, & non exercitus, principium, & non principium, quin. quæuis alia extrema unius eſſentiæ. Secundò dicitur *in re ſingulari*; quoniam in ſubiecto communi ratione plurium inferiorum nulli dubium, quin multa repugnantia eſſe poſſint, veluti nigrum, & album in homine uniuersè accepto ratione quidem Æthiopis, & Belgæ. Tertiò additur *ſimul*, hoc eſt eodem tempore; nam diuerſis temporibus nihil prohibet eidem, extrema prædicta ineſſe; ut temporibus diuerſis idem aer lucidus, & tenebroſus exiſtit. Quartò ſubijcitur *Secundum eandem partem*, quia ratione partium diuerſarum non repugnat eidem extrema oppoſita conuenire. Vt animal unâ ſui parte frigidum, aliâ calidum eſſe. Quintò tandem adiungitur, *reſpectu eiuſdem*, propterea quòd aliqua ſunt oppoſita præſertim relatiua, quæ niſi ad unicum terminum comparentur, in eodem ſubiecto non repugnant, ut ſplendidè conſtat de patre, & filio, qui inter oppoſita recenſentur; cum tamen in eodem exiſtant, ſi alterum, ut parentem, alterum autem, ut filium reſpiciat. Hanc eandem definitionem oppoſitis in concreto accommodant mutatione tantùm primæ partis, itant loco illius ſubrogetur. *Oppoſita ſunt duo extrema ſimplicia, quæ in eadem re &c.* Aliã definitionẽ tradunt. *Oppoſitio eſt repugnantia duorum extremorum ſimplicium, quæ de eadem re ſingulari ſimul, & ſecundum eandem partem, ac reſpectu eiuſdem affirmari non poſſunt.* Hæc differt ab antecedente; primò quia loco generis habet repugnantiam, cum illa haberet relationem; ſecundò quoniam hæc traditur per *prædicari*, illa autem per *ineſſe*.

Lib. 1. de interpretatione capite quinto.

Nos porrò de oppoſitionibus tractaturi, primò explicandum exiſtimauimus id, in quo ipſæ conueniant; hinc enim quid ſingula ſint clarius, & apertius conſtabit. Id autem in quo conueniunt, repugnantia videtur, non quomodocunque ſumpta, prout nimirum complectitur etiam oppoſitionem comprehendit, quæ per integras propoſitiones ſignificatur; ſed incomplexorum duntaxat, atque ſimplicium, quæ per ſimplices terminos denotantur, cuiuſmodi ſunt omnia, quæ in prædicamentis locum obtinent. Sed quid ſit repugnantia, quæque ipſius ratio, videamus; in hac enim oppoſitiones omnes quodammodo conuenire ſupponimus.

Quid hac in re primo explicandum.

Repugnantia eſt relatio duorum extremorum ſimplicium, quatenus habere non poſſunt identitatem formalem, aut realem; vel prout eidem rei ſingulari, ſimul ſecundum eandem rationem, atque reſpectu eiuſdem, ineſſe non poſſunt. Primò dicitur *relatio* quoniam repugnantia eſt quædam diuerſitas, atque diſtinctio, quæ formaliter in reſpectu quodam conſiſtit, habens eſſe iuxta conditionem extremorum; ſi nanque realia hæc fuerint, illa quoque realis erit. Secundò dicitur *duorum extremorum ſimplicium* ad differentiam repugnantiæ propoſitionum, quæ complexa ſunt. Tertiò dicitur, *quatenus habere nequeunt entitatem quandam formalem &c.* propterea quòd nonnulla exiſtunt, quæ nedum non ſunt idem, ſed nequeunt in eodem eſſe ſubiecto, unde repugnantiam habent; ut in eodem ſubiecto ſint. Quartò dicitur *eidem rei ſingulari* quoniam uniuerſali poteſtate conuenire differentias oppoſitas nihil prohibet, ut animali, rationale, & irrationale & eidem homini uniuersè accepto, calidum, & frigidum, album, & nigrum &c. Quintò dicitur *ſimul* quoniam tempore diuerſo, contraria eidem ineſſe poſſunt. Sextò dicitur *ſecundum eandem rationem*; ſi nanque res fuerit diuiſibilis, nihil prohibet, quo minus in una parte ſit calida, in alia verò frigida. Si autem fuerit indiuiſibilis, poteſt ſecundum rationes diuerſas oppoſita ſuſcipere; ut intellectus prout illuſtrat phantaſmata, proindèque ſpecies intelligibiles producit, intellectus agens appellatur; quatenus verò eaſdem recipit, dicitur patiens; licet eo quòd intelligendo poſſit omnia fieri, dicatur poſſibilis. Septimò tandem dicitur *reſpectu eiuſdem*; quoniam comparatione diuerſorum, nihil prohibet aliquid habere contrarias differentias. Si quæ autem contra ſuperiorem definitionem occurrit, in Metaphyſica proponetur &c.

Quid repugnãtia.

Superioris definitionis explicatio.

Repugnantia verò tametſi formaliter accepta reſpectum quendam præſeferat, qui nullam diuiſionem admittit; ſi materialiter tamen ſumatur, importat extrema inuicem relata, quæ ita diuiduntur, ut ex ijs quædam dicantur diſparata, quædam verò oppoſita propriè nuncupentur.

Repugnantia formaliter accepta nequit materialiter.

Diſparata autem dicuntur ea, quæ ſic inter ſe repugnant, ut indiſcriminatim eâdem ratione cum alio quouis diuerſo repugnantiam habeant; ut homo, & leo extrema eſſe diſparata dicuntur, quoniam homo determinatè non aduerſatur leoni; ſed ad eum modum, quo cum leone, etiam cum alijs repugnantiam habet.

Diſparata quid.

Sed hæc in duplici differentia eſſe perhibentur, cum quædam ſint, quæ formalem tantummodò repugnantiam habeant, quatenus unum nequit eſſe aliud, ut albedo, & dulcedo, quas ex. gr. hoc loco tanquam accidentarias formas de genere qualitatis ſubſtantiã afficientes ſuppono; inter huiuſmodi enim qualitates, hæc ſolum eſt repugnantia; nam ratio albedinis, non eſt ratio dulcedinis: Alia verò ſunt, quæ non ſe compatiuntur in eodem ſubiecto, & ut aiunt, incompoſſibilitatem habent ſubiectiuam, ut duæ ſunt ſubſtantiales formæ inter ſe non eſſentialiter ſubordinatæ. Hæ

Oppoſita bifariam.

nanque

Digitized by Google

nanque dicuntur diſparatè repugnare quoniam etſi ab eodem ſubiecto mutuò ſe excludant; non ſe tamen excludunt determinatè, ita ut una determinatè reſpuat altam, ſed indeterminatè excludit omnem; nec ita ſpeciatim excludit unam, ut aliam quamcunque pariter non excludat, dummodò tamen eſſentialiter ſubordinatæ non ſint, quemadmodum ſubſtantiales formæ ſunt in viuente; hæ nanque ſe mutuò in eodem ſubiecto compatiuntur; at verò oppoſita propriè dicta ſunt illa, quorum unum determinatè repugnat alteri, ut calor exempli gratia, opponitur frigori; atque hoc diſcriminis eſt inter oppoſitionem propriè dictam, & oppoſitionem diſparatam, ſiue inter oppoſita propriè dicta, & quæ diſparatè tantum repugnare dicuntur.

De Relatiua, & Contraria Oppoſitione.

Quę dicãtur oppoſita relatiuè.

ARiſtoteles primo loco agit de oppoſitis illis, quæ inter ſe minorem habent oppoſitionem, cuiuſmodi ſunt relatiuè oppoſita; quæ ſic ab ipſo definiuntur. *Ὅσα μὲν οὖν ἐστὶ τὰ πρός τι ἀντικείμενα, αὐτὰ ἅπερ ἐστὶ, τῶν ἀντικειμένων λέγεται, ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως πρὸς αὐτά. Quæcunque igitur, ut ad aliquid opponuntur; id ipſum quod ſunt, oppoſitorum dicuntur, aut quomodocunque aliter ad ea,* referuntur. In quorum explicationem adducit exempla de duplo comparatione dimidij: nam duplum dimidij id ipſum quod eſt, alterius dicitur: alicuius enim dicitur duplum. Affert etiam exemplum de Scientia; hæc enim ſcibili pariter opponitur, ut ad aliquid; diciturque ſcientia id ipſum quod eſt ipſius ſcibilis. Et ſcibile quoque id ipſum, quod eſt ad oppoſitum refertur, nimirum ad ſcientiam; nam ſcibile dicitur aliquo, nempe ſcientiâ ſcibile. Hinc Scholaſtici vulgatam illam definitionem deduxerunt. *Ea ſunt relatiuè oppoſita, quæ* id, *quod ſunt oppoſitorum eſſe, aut aliquo alio modo ad illa dicuntur.*

Definitionis explicatio.

Huius definitionis hic ſenſus. Relatiuè oppoſita illa dicuntur, quæ ſecundum id quod opponuntur inuicem, ſe reſpiciunt. Quod alijs oppoſitis non conuenit: quoniam licet unum oppoſitorum fundans oppoſitionis reſpectum, reſpiciat aliud oppoſitum, non ſic reliqua oppoſita; nam exempli gratia, contrariè oppoſita non ſic ſe habent. Album enim dicitur opponi nigro, ſecundum propriam tamen entitatem non reſpicit, nec dicitur ad aliud referri; album enim non dicitur nigri album. At verò, quæ opponuntur relatiuè ſi pro fundamentis accipiantur, hoc eſt ſecundum proprium ſuum eſſe, & ſecundum proprias entitates, quæ fundant oppoſitionem, inuicem ſe reſpiciunt, quoniam ſunt relatiua: non enim tantummodo dimidium, exempli gratia, opponitur duplo, ſed dicitur quoque dimidij duplum, & hoc oppoſitionis genus omnibus relatiuis conuenit, licet quibuſdam clarius, alijs autem obſcurius. Cum relatiuè oppoſita explicaſſet, ſubdit,

Oppoſita contrariè.

Τὰ δὲ ὡς ἐναντία, αὐτὰ μὲν ἅπερ ἐστὶν, οὐδαμῶς πρὸς ἄλληλα λέγεται, ἐναντία μέντοι ἀλλήλων λέγεται. Quæ verò opponuntur *ut contraria id ipſum quod ſunt, nequaquam ſui inuicem dicuntur, ſed contraria inter ſe dicuntur.* His autem addit, *οὔτε γὰρ τὸ ἀγαθὸν, τοῦ κακοῦ λέγεται ἀγαθὸν, ἀλλ' ἐναντίον, οὔτε τὸ λευκὸν, τοῦ μέλανος λευκόν, ἀλλ' ἐναντίον. Neque enim bonum dicitur mali bonum, ſed contrarium, nec album, nigri album, ſed contrarium.* Ex quorundam interpretum ſententia obiectioni reſpondet; poſſet enim quiſpiam dicere, prædictam definitionem conuenire quoque contrarijs, cum hæc etiam ad aliquid dici videantur. Ipſe autem docet difficultati occurrens, bonum non dici mali bonum, ſed contrarium; nam quando relatiua alterius dicuntur, unum exiſtit ratione alterius, quod de contrarijs non dicitur. At reuerà Philoſophus in præſentia contrariorum explanationem aggreditur, licet ea primò à relatiuis ſeparet, quòd relatorum utrunque dicitur eſſe alterius; at contrariorum neutrum alterius eſſe dicitur; quandoquidem falſum eſt album eſſe nigri album; vel nigrum eſſe albi nigrum, nihilominus utrumque dicitur contrarium alteri, quod ob eam cauſam aduertit, quoniam reliqua duo oppoſita, videlicet priuatiuè, & contradictoriè, non dicuntur mutuò eodem nomine, ut cæcitas dicitur, carentia viſûs; at viſus non dicitur carentia cæcitatis; item non ſeſſio dicitur negatio ſeſſionis; non tamen contra. Ex his autem Scholaſtici definitionem illam intulerunt. *Contraria ſunt, quæ cum inuicem non dicantur; unum inuicem alteri contrarium dicitur.* Plerique notarunt deſcriptionem hanc duabus conſtare partibus, quarum prima eſt. *Contraria inuicem non dicuntur.* Non enim dicitur album eſt nigri album, & nigrum eſt albi nigrum. Hanc tamen particulam non ſufficere aduertunt, cum in priuatiuè oppoſitis & in contradictorijs hoc idem contingat: non enim dicitur cæcitas eſt viſûs cæcitas, & contra. Altera particula, inquiunt, eſt illa. *Et unum alteri eſt contrarium.* Videlicet eſt ſimilis, & æqua ratio, & habitudo in utroque, ſecundum quam album nigro, & albo nigrum contrarium eſt, quod in nullis alijs oppoſitis præter relatiua adinuenitur; propterea relatiua excepit, cum cæcitas ex. g. dicatur priuatio viſûs; ſed non dicatur viſus priuatio cæcitatis. Similiter non ſedet dicitur negatio illius, qui ſedet; at verò ſedet non dicatur negatio alterius, ſed affirmatio unde, aiunt, hoc indicari per illam particulam in contrarijs. *Alterum altero ſibi inuicem contrarium dicitur.*

Prima difficultas.

Hic tamen difficultas inſurgit, nam contrarietas quędam eſt relatio & oppoſita contrariè poſſunt relatiuè opponi, unde dicitur, contrariũ, contrarij contrarium, non ſecus ac ſimilitudo, diſſimilitudo, ęqualitas, & inęqualitas &c. ergo quę opponuntur ſecundum contrarietatem, relatiuè pariter opponuntur.

Solutio.

Occurritur reſpondendo ſi conſiderentur oppoſita ſecundum communem intentionem oppoſitionis, vel contrarietatis, eſſe quidem relatiua inter ſe; at ſi ſpectentur quantum ad res ſubiectas illis intentionibus, non ſemper opponi relatiuè, ſed quandoque contrariè, quandoque priuatiuè, vel contradictoriè. Quoniam autem oppoſitio in ſuperiori partitione ſumitur inter ea, quantum ad id quod ſunt, & non ex parte intentionis, ob id non omnis oppoſitio relatiua eſt.

Secunda difficultas

Difficultas eſt etiam de exemplo deſumpto ex bono, & malo. Docet enim Philoſophus bonum eſſe contrarium malo, quod à veritate remotum eſſe videtur, nam bonum & malum ſunt genera ſumma, proindeque ſub genere non ſunt, at quę ſunt huiuſmodi, nequeunt eſſe contraria, cum hęc ea ſint quę ſub eodem genere maximè diſtant.

Solutio.

Reſpondendum non eſſe bonum, & malum ſub eodem genere moris; ſed ſub eodem genere logico, de hoc tamen alibi &c. Cęterum ſi quę alia difficultas occurret, inferius attingam. Interim non prętereo in memoriam redigere prędicta oppoſita ſolere ſic etiam explicari. *Oppoſita contrariè illa ſunt, nempe formæ reales, quæ ſub eodem genere maximè diſtant, & ex eodem ſubiecto mutuò ſe expellunt, cui viciſſim ſucceſſiue natæ ſunt ineſſe.*

Oppoſita contrariè quid.

Superioris definitionis explicatio.

Ad huius definitionis explanationem, ſingulas iuuabit particulas diligenter expendere. Primò dicitur, *quod ſint formæ reales*, & per hanc particulam contrariè quidem oppoſita differunt à priuatiuis, & à contradictorijs. Hic tamen eſt aduertendum, ſæpè ſæpius

Adnotatio.

contrarietatem latâ quadam ſignificatione ſumimus, quo pacto quamlibet oppoſitionem complectitur; qua-

tenus in eodem ſubiecto quomodocunq; non ſe compatiuntur, ut duę numero quantitates, duę ſubſtantiales formę; ſic etiam maſculinum, & fęmeninum ex 10. Diuin. Tex. 25. contrariari dicuntur. Secundò dicitur in definitione *ſub eodem genere*, quod intelligendum de genere logico; cùm enim eſſe debeat tranſmutatio mutua inter contraria; hęc non debent genere, prędicamentove differre; non enim terminus à quo poſitiuus in motu, prędicamento differt à termino ad quem. Cęterùm huiuſmodi genus poteſt eſſe, vel proximum, vel remotum. Quamuis enim Philoſophus docuiſſe videatur genus debere proximum eſſe; ibi tamen non eſt locutus de contrarietate ſecundum amplam, ſed preſſam ſignificationem, pro illa nimirum, quę exercetur determinatè inter formas eiuſdem generis. Tertiò dicitur *maximè diſtans*, ubi per diſtantiam non intelligitur diſconuenientia; homo nanque ex. g. & album diſcrepant, diſconueniuntq; magis, quàm album, & nigrum, & tamen homo, & album non dicuntur contrariari. Proinde per diſtantiam illa debet intelligi repugnantia, quam habent formę ad eſſendum in eodem ſubiecto.

20. diuin. Tex. 12. 54.

Adnotatio. Repugnãtia effectiua.

Hic porrò animaduertendum repugnantiam gemino uſurpari modo. Primò pro repugnantia effectiua, quâ res una alteri repugnat, eòquòd poteſt contrarium eius producere; ut ignis repugnantiam habere dicitur cum glacie, quia poteſt producere calorem, qui contrarius eſt frigori; & calor in igne dicitur repugnans effectiuè frigori in glacie.

Repugnãtia formalis.

Repugnantia formalis eſt, quâ duo inter ſe ex ſuis formalibus rationibus repugnant, & non poſſunt eſſe in eodem ſubiecto; ut calor in aqua, & frigus in eadem, repugnant formaliter, non effectiuè; propterea quòd huiuſmodi repugnantia, & expulſio frigoris à calore media informatione contingit, per exhibitionẽ proprij eſſe, ac ob id in genere formalis cauſæ. Hic autem, cum de repugnantia, & contrarietate fit ſermo, loquimur de formali, non autem de effectiua.

Repugnãtia formalis multiplex.

Repugnantia formalis multiplex eſt; nam Primò aliqua dicuntur formaliter repugnare, quando ſimpliciter, & omnino repugnant, adeo ut nullo modo ſimul eſſe poſſint, non ſolum in ordine ad ſubiectum, ſed nec etiam in ordine ad tempus, nempè, quæ non ſe compatiuntur in eodem ſubiecto, nec etiam eſſe poſſunt in eodem inſtanti. Sic inter ſe repugnant contradictoria, quorũ formales rationes eò quòd conſiſtunt in excluſione alterius oppoſiti (ſe habent enim, ut eſſe, & non eſſe) nunquam ſimul eſſe poſſunt in eodem inſtanti. Secundò formaliter repugnant, quæ ex ſuis formalibus rationibus nequeunt in unum per ſe conuenire, neque in compoſitionẽ alicuius tertij, etiam inſpecta quacunque potentiâ, ut ſunt homo, lapis, formæque diſparatæ &c. Hæc autem repugnantia minor eſt præcedenti; nam quæ hunc in modum repugnant, in eodem poſſunt eſſe tempore; nec ita ſe habent immediatè, ut ſtatim ac aliquid ab iſtorum uno recedit, fit ſub oppoſito; non enim ſtatim ac aliquid eſt non homo, ſequitur neceſſariò eſſe lapidem, ut in contradictorijs euenit; in his enim ſi quidpiam ab alicuius eſſe recedit, illicò ſub non eſſe illi oppoſito contradictoriè exiſtit; unde pleraque ſunt entia in ſe ipſis poſſibilia, formaliter tamen incompoſſibilia, ita ut non poſſint eſſe ſimul unum, vel aliquod tertium ex ipſis. Hæc tamen incompoſſibilitas non eſt in ordine ad idem ſubiectum, ſed in ordine ad conſtitutionem unius per ſe. Tertiò repugnant formaliter illa, quæ ex ſuis formalibus rationibus ſpeciali modo aduerſantur, imò ut non eodem modo cum alijs repugnant, unde prouenit incompoſſibilitas in ordine ad idem ſubiectum, quatenus unum ſui naturâ eſt aptum ab eodem ſubiecto aliud expellere. Ita quidem duæ qualitates, videlicet calor, & frigus, non tamen duæ dimenſiones formaliter inter ſe repugnare dicuntur; cùm enim ſint eiuſdem ſpeciei, nequit una alteri aduerſari. Quartò atque poſtremò formalis eſt repugnantia, quâ duo repugnant ratione ſuorum effectuum formalium, ſiue tales effectus ſint primarij, ſiue ſecundarij; ſiue hæc ſe ipſis formaliter repugnent, ſiue non. Ita quidem contraria, & dimenſionis inter ſe formaliter opponuntur, & ſe expellunt, atque ſe inuicem inferunt tali ordine. Primus inferat alios, ſecundus tertium, & quartum, & tertius quartum, & non contra.

Prima repugnantia tantummodo contradictorijs conuenit. Secunda repugnantibus diſparatis indeterminata repugnantia cum ſit. Quarta formalis non eſt repugnantia, ſi propriè loquamur, cum ſit tantum ratione effectuum. Tertia eſt, de qua hic habetur ſermo.

An ad repugnantiã oppoſitorum maxima requiratur diſtantia.

Si autem quæras, an ad repugnantiam, oppoſitionemque maxima requiratur diſtantia. Reſpondendum, ſi de contrarietate repugnantiaque perfecta loquamur, omninò requiri maximam diſtantiam; ſi autem de imperfecta, non requiri.

Num unũ poſſit pluribus eſſe contrariũ. 10. Diuin. Tex. 14.

Quæres deinde num unum poſſit pluribus eſſe contrarium. Reſpondendum ſi de perfecta contrarietate intelligatur, unum non niſi uni contrarium eſſe, ut docuit Philoſophus, ita ut unum haud poſſit pluribus eſſe contrarium, ait enim. Τούτων δὲ ὄντων, φανερὸν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἑνὶ πλείω ἐναντία εἶναι. *His autem exiſtentibus, patet, quòd non contingit uni plura contraria eſſe.*

Dubitationis ſolutio.

Hoc infertur ex contrariorum natura, quæ perfectâ contrarietate ſibi mutuo aduerſantur, inter hæc enim maxima intercedit diſtantia; unum enim non niſi ab uno maximè diſtare poteſt. Ita quidem albedo ex. g. uni nigredini contrariatur contrarietate perfecta, quoniam inter albedinem, & nigredinem tantummodo poteſt eſſe maxima diſtantia. Quod autem hæc nequeat eſſe niſi inter duo, fit inde perſpicuum, ac exploratum; quoniam ſi duo maximè ab uno diſtarent, ſequeretur contradictio; nam duorum unum à tertio maximè diſtaret, quoniam ſic ſupponitur: at non diſtaret maximè, quoniam etiam aliud, ut planè conſtat ex illis duobus ab eodem tertio æqui diſtaret, unde illud prius non diſtaret maximè, quoniam diſtantia maxima, nec maiorem, nec æqualem admittit, ideo nanque dicitur maxima. Secus dicendum de contrarietate imperfecta, uni enim hoc contrarietatis genere plura eſſe contraria poſſunt. Sic medio colori ex. g. rubori, duo extremi contrariantur colores albedo, & nigredo.

Duo perfecta contrarietas inter duo tantùm.

Difficultas.

Quandoque plura extremo uni contrariari videntur, ut ex. gr. error ſcientiæ, & opinioni aduerſatur: itemque liberalitati contrariantur prodigalitas, & auaritia. Hoc tamen nihil eſt, nam contrarietas iſta reuocatur ad illam, quæ tantum inter duo extrema exercetur. Prior etenim ad illam reuocatur, quæ eſt inter cognitionem veram, & falſam; ſecunda ad illam, quæ eſt inter virtutem, & vitium; dici etiam poteſt errorem aduerſari opinioni, & ſcientiæ; liberalitatem etiam prodigalitati, & auaritiæ, contrarietate tamen imperfecta. Addi quoq; poteſt, quod quando oppoſitio eſt ſecundum eandem rationem, cadere non poteſt, niſi inter duo; at ſi fuerit ſecundum rationes diuerſas, nihil obſtabit quo minùs eidem aduerſentur plura.

Solutio.

Alia eſt particula in definitione, videlicet *ab eodẽ ſubiecto*, per quam explicatur formalis effectus contrariorũ, cuiuſmodi eſt expulſio ab eodem ſubiecto. Vbi aduertendũ, quod præter illam particulam *ab eodem ſubiecto* adduntur illa verba, *cui tamen viciſſim aptæ ſint ineſſe*.

ineſſe. Nec immeritò, propterea quòd ex eo quia aliquæ formæ nequeunt reperiri ſimul in eodem ſubiecto, non ſtatim inferre licet prædictas formas eſſe contrarias; nam ex. gr. calor, & intellectio, aut volitio nequeunt eſſe in eodem ſubiecto; intellectus enim, & volitio ſunt in anima rationali, puta in intellectu, & voluntate, ubi nequit, nec ſimul, nec ſucceſſiuè eſſe calor, cùm huius ſit incapax. Quod igitur non ſint in eodem ſubiecto, oriri poteſt ex incapacitate iſtius: requiritur proinde formalis expulſio à ſubiecto, ſuppoſito tamen, quòd hoc ſit utriuſque capax.

Aduertitio. Aduertendum verò, hanc expulſionem non eſſe intelligendam de quibuſcunq; contrarijs acceptis ſecundum numerum, nec de quocunque ſubiecto eodem ſecundum numerum; nam calor hic, qui eſt in hoc, & hoc frigus in alio determinato ſubiecto, nec in hoc, nec in alio ſe poſſunt expellere, alioquin migrarent de ſubiecto in ſubiectum, & tamen contrariæ formæ dicendæ ſunt. Sat igitur eſt de contrarijs ſecundum ſpeciem acceptis verificari, quatenus nimirum aliquis calor, & aliqua frigiditas poſſunt ſibi ſuccedere, non quidem in quocunque ſubiecto, alioquin nullum ſubiectum ſibi contrariorum unum determinaret, ſed in aliquo ſubiecto. Et ad huiuſmodi expulſionem magis declarandam, aduertendum non requiri expulſionem numeralem; propterea quòd duæ qualitates numero tantummodo diſtinctæ, ut duo calores, duæ albedines, duæ intellectiones, duæ volitiones ſolùm numero diſtinctæ nequeunt eſſe in eodem ſubiecto, & tamen non ſunt inter ſe contrariæ; requiritur igitur expulſio ſecundum ſpeciem, hoc eſt duarum formarum, quæ ſpecie diſtinguantur. Propterea hæc expulſio bifariam uſurpari poteſt; vel ſecundum aptitudinem, atque potentiam, quatenus contrarium quodlibet aptum eſt ſui naturà contrarium ſuum expellere, quamuis actu non expellat; vel prout actu expellit.

Quorundam opinio de expulſione. Eſt quorundam opinio ſuſtinentium hoc loco ſermonem eſſe de expulſione actuali; at quia aduertunt in remiſſis, gradibus contraria eſſe poſſe in eodem ſubiecto, ut conſtat de tepore, nàm in aqua ex. g. tepida duæ qualitates contrariæ, calor nimirum, & frigiditas ſimul reperiuntur, propterea dicunt expulſionem ab eodem ſubiecto non conuenire formis contrarijs in gradibus remiſſis, ſed in gradibus tantum intenſis, unde concludunt formas non eſſe contrarias ex ſuis formalibus rationibus, ſed ſecundum intenſionem graduum. At contra è quorundam opinione probabili, formæ repugnant inuicem non propter graduum intenſionem, ſed propter proprias formales rationes; calidum enim ut unum, inquiunt, frigido ut uno aduerſatur.

Aſſertio docens hic ſermonẽ eſſe de expulſione aptitudinali. Ob id aſſerendum hic ſermonem eſſe de expulſione aptitudinali, atque hunc eſſe contrarietatis effectum, actualem verò expulſionem eſſe potius accidens ſeparabile, non ſecus ac ſe habent riſus, & riſibilitas; nam aptitudo illa ad ridendum, quæ dicitur riſibilitas, proprietas eſt conſequens hominis naturam; riſus autem ſiue actu ridere eſt accidens ſeparabile. Non diſſimiliter aptitudinalis expulſio eſt contrarietatis proprietas, ſed actu expellere, ſiue actualis expulſio eſt accidens ſeparabile ab ipſa contrarietate. Contingit autem hæc ſeparatio, ita ut dari poſſit contrarietas abſque actuali expulſione, contingit inquam, propter illimitationem ſubiecti, cùm enim hoc ſit capax intenſionis graduum, ut octo; proinde ad huiuſmodi capacitatem ſubiecti poſſunt in eo reperiri quatuor gradus caloris, & quatuor frigiditatis, vel quinque caloris, & tres frigiditatis &c. dummodo non excedatur octavus gradus, ſiue numerus octo graduum; propterea iſtæ duæ qualitates calor, & frigiditas non habent actualem, ſed aptitudinalem tantummodo repugnantiam; quæ quidem aptitudo ſic explicanda eſt, ut ſi tanta non eſſet ſubiecti capacitas, vel ſi reſtringeretur, aliive gradus qualitatum in eodem ſubiecto accederent, in eo qualitates huiuſmodi haud poſſent exiſtere, quod de formis non contrarijs nemini licet enunciare.

Contrariorum ex Ariſtotile diuiſio. Contrariorum diuiſionem Philoſophus aggrediens docet ex contrarijs, quædam non habere medium, quædam autem habere; illa dicuntur immediata, hæc verò mediata; prioris generis ſunt, quorum alterum neceſſe eſt ineſſe proprio ſubiecto, aut de eodem prædicari, ut par & impar non habent medium, quia poſito numero, qui eſt ſubiectum paritatis, vel imparitatis, neceſſe eſt, numerum illum eſſe parem, vel imparem; idem docet Philoſophus de ſanitate, & morbo reſpectu animalis; poſito enim animali, tanquam ſubiecto ſanitatis, & ægritudinis, neceſſe eſt illud vel ſanum, vel ægrum eſſe; ita ut inter ſanitatem, & ægritudinem ex Ariſtotelis ſententia nullum ſit medium, quod tamen neque Galeno, nec ulli Medicorum placuit; cùm potius affirment inter ſanitatem, & ægritudinem medium quid eſſe, nempe conualeſcentiam atque ſtatum neutralitatis. At Stagirites non propterea culpandus, quoniam ſeuerè locutus eſt, eòquòd quilibet diſceſſus à perfecta temperie, in qua ſanitas conſiſtit, morbus ab eo dicebatur; Medici autem Galenum ſecuti ſolum à perfecta temperie ſenſibilem receſſum appellandum morbum arbitrantur. Mox explicat, quæ medium habent, dicunturq; contraria mediata, atque eſſe, quorum neutrum neceſſe eſt proprio ineſſe ſubiecto, niſi alterum eorum inſit à natura; ut album, & nigrum, medium habent, ſuntque mediata in ordine ad corpus; poteſt enim aliquod corpus utriuſque eſſe capax & nihilominus utriuſque expers; non enim neceſſe eſt illud eſſe album vel nigrum, cum poſſit eſſe rubrum, vel pallidum, quamuis inquit, non omne medium nomen habet; ubi duplex contrariorum medium innuit, unum per participationem; alterum per negationem extremorum. Vt inferius itidem dicam. Per participationem eſt aliqua forma ex extremis compoſita, ut pallor, quæ ex albedine, atque nigredine conflatur. Per negationem verò extremorum, illud eſſe dicitur, quod non eſt aliqua forma media, vel compoſita ex extremis: ſed aliquod ſubiectum particulare proprium, ex quo utrumque extremum remouetur; ut improbum, & probum, habent medium, non quidem participatione, ſed ſubiecto, cùm detur aliquid ex proprijs ſubiectis, quod nec eſt improbum, nec probum, cuiuſmodi eſt homo, qui nondum virtutis, aut vitij habitum eſt conſecutus, ubi improbus, & probus ſumuntur ſecundum habitum.

Animaduertendũ. Hic autem aduerte ſemper accipiendum eſſe ſubiectum proprium contrariorum; proprium autem ſubiectum Philoſophus appellat id, circa quod apta ſunt contraria fieri; ut corpus aliquod mixtum dicitur proprium albedinis, nigredinisque ſubiectum, cum ei albedo, vel nigredo ineſſe poſſit; alioquin niſi proprium ſubiectum accipias, medium in non habentibus medium, reperies; ut lapis nec ſanus nec æger, nec par, nec impar eſt; Dicebatur igitur in utraque definitione *proprio ſubiecto* id eſt contrariorum capaci; quoniam reſpectu ſubiecti ad ſuſcipienda contraria minimè idonei, omne contrarium habet medium. Ita quidem lapis, & ſanitatis, & ægritudinis, item paritatis, & imparitatis eſt expers. Dicebatur in ſecunda deſcriptione *niſi alterum eorum inſit à natura*; Quoniam ſi eorum alterum à natura inſit, eſto contraria ſecundum ſe ſint mediata, neceſſarium eſt unum illorum ſubiecto ineſſe; ut albor, & nigror; ſi cum cygno conferantur. Notat

tat autem Philoſophus, inter quædam contraria media eſſe nominata, ut inter alborem, & nigrorem; quædam innominata, veluti quæ ſunt inter bonum, & malum, ſeu inter probum, & improbum. Priora media dicuntur per participationem; quoniam aliquid habent de utroque extremo. Poſteriora verò media per negationem dicuntur, eòquòd ſunt negationes utriuſque extremi; unde illa ſunt entia poſitiua, hæc autem negatiua.

Oppoſitio duplex phyſica, & logica.

Addunt aliqui oppoſitionem geminam eſſe, phyſicam ſcilicet, & logicam. Oppoſitio phyſica ab ipſis dicitur, repugnantia rerum ſecundum ſe, qualis inter album, & nigrum; inter cæcum, & videns adinuenitur. Logica oppoſitio eſt repugnantia aliquorum, comparatione eiuſdem ſubiecti, non in exiſtendo, ſed in prædicando; & ſub hoc genere conſtituunt omnes formas abſtractas, tam inter ſe, quàm cum ſubiectis collatas. Sed his de rebus cumulatiùs in Diſſertationibus Metaphyſicis. Vt autem hæc ſummatim exponam, paucis eadem iterum commemorabo, nempe contraria duplicis eſſe generis, cùm quædam immediata, quædam mediata dicantur; contraria quidem immediata ſunt, ut ex nomine liquet, quæ medio carent, quorum alterum neceſſariò ineſt ſubiecto, ut ſanum, & ægrum reſpectu animalis; at verò mediata contraria ſunt, ut etiam ea nomine conſtat, quæ medium habent, quorum unum non neceſſariò ineſt ſubiecto capaci, ut calidum, & frigidum: album, & nigrum; datur enim medium, quod in ſubiecto poteſt eſſe, nullo ex extremis exiſtente.

Contraria quædam immediata, quædam mediata. Cap. de oppoſitis.

Medium inter contraria duplex.

Medium autem inter contraria dici aliquid poteſt bifariam. Primò per negationem extremorum, ut infans dicitur eſſe quid medium inter temperatum, & intemperatum, proindeque dici nequit temperatus, nec intemperatus, ſed non temperatus. Sic inter amicum, & inimicum datur medium, nempe non amicus. Secundò autem contingit per participationem extremorum, quod euenire poteſt vel per veram miſtionem, cum permanentia utriuſque extremi, quemadmodum ſunt contrariæ qualitates in gradibus remiſſis; hoc modo tepidum dicitur medium inter calidum, & frigidum. Vel poteſt euenire non per veram mixtionem, cum permanentia utriuſq; extremi, ſed per quandam apparentiam, quemadmodum media, quæ ſunt ſpecie diſtincta ab extremis; dicuntur enim de extremis participare, non quia realiter ex illis componantur, ſed quoniam magis conueniunt cum extremis, quàm extrema inter ſe; uti ſunt virtutes vitijs extremis oppoſitæ, quantum ad eſſe reale, atque phyſicum; quod exemplo liberalitatis explicari poteſt; actus enim ipſius, medium dicitur quidpiam inter auaritiam, & prodigalitatem; ut enim dicitur ſimilis auaritiæ, quatenus prohibet ſumptus ſuperfluos; ſic eſt ſimilis prodigalitati quatenus præcipit ſumptus neceſſarios. Hanc de immediata, & mediata contrarietate doctrinam, pluribus Ariſtoteles eſt perſecutus, ut vidimus.

De Priuatiua, & Contradictoria Oppoſitione.

Priuatiuè oppoſita explicantur.

ARiſtoteles, dum priuatiuè oppoſita declarare ſtudet, ita loquitur. *Στέρησις δὲ καὶ ἕξις λέγεται μὲν περὶ ταὐτόν τι, οἷον ὄψις καὶ τυφλότης περὶ ὀφθαλμόν. καθόλου δὲ εἰπεῖν, ἐν ᾧ πέφυκεν ἡ ἕξις γίνεσθαι, περὶ τοῦτο λέγεται ἑκάτερον αὐτῶν. Priuatio autem & habitus dicitur circa idem aliquid ut viſus, & cæcitas circa oculum, & ut in uniuerſum dicam, in quo natura comparatum eſt, ut habitus ſit, circa hoc dicitur horum utrunque eſſe.* Priuatiuè igitur oppoſita ſic exponit. *Sunt habitus, & priuatio circa idem.* Non ſolùm autem explicat quid ſit priuatio, & habitus, ſed dum ulterius pergit, explanat itidem quid ſit priuari, & habitum habere. Priuatio, inquit, & habitus circa idem aliquid ſunt, ut cæcitas, & viſus circa oculum, quæ paulo poſt uberius explicabo, huiuſmodi oppoſitionis definitionem tradendo, & eiuſdem particulas accuratè perpendendo. Quoniam autem Stagirites docuerat ad priuationem neceſſarium eſſe ſubiectum capax formę & priuationis; quod cum forma, & priuatione ſubiectum efficit, oſtendit eſſe priuatum, & priuationem: inſuper habere habitum, & ipſum habitum, ſiue formam, quæ ſunt concreta, & abſtracta partim differre, partim verò conuenire. Differre autem quia non de quocunque dicitur priuatum eſſe, dicitur priuatio; nam homo dicitur cæcus & habens viſum, non autem cæcitas, aut viſus. Aſſerit autem conuenire quoniam, ut priuatio, & forma opponuntur, ita & illorum concreta inuicem aduerſantur. *Priuatiuè igitur Oppoſita illa dicuntur, quorum unum eſt priuatio alterius, & alterum eſt habitus, ſeu forma, debetque fieri circa idem ſubiectum, tempore à natura determinato.* Definitionis hic eſt intellectus. Primò dicitur, *quorum unum eſt priuatio alterius, & alterum eſt habitus, ſeu forma.* Proinde viſus, & ſurditas non opponuntur priuatiuè, quia unum non eſt priuatio alterius, hoc enim ad priuatiuam contrarietatem requiritur. Ita quidem contrariantur viſus, & cæcitas; auditus, & ſurditas. Secundò dicitur, *debetque fieri circa idem ſubiectum.* Huius defectu non opponuntur priuatiuè viſus, & ſurditas, cum circa ſubiectum idem non fiant; cæcitas enim contingit in occulis, ſurditas autem in auribus; ita pariter nec viſus, & negatio eiuſdem in lapide ſunt priuatiuè oppoſita, nam tametſi unum ſit alterius carentia, non tamen reſpiciunt commune ſubiectum, quod ſit utriuſque capax. Tertiò additur *tempore à natura determinato*, cuius defectu viſio, & eius negatio in catello ante nonum diem, non dicuntur priuatiuè oppoſita; quoniam etſi ſubiectum ex ſe ſit capax, deeſt tamen tempus determinatum à natura; nam ante nonum diem catello non debetur viſio; ut igitur aliqua priuatiuè dicantur oppoſita, tria requiruntur.

Priuatiuè oppoſita, quæ.

Superioris deſcriptionis explanatio.

Tria requiruntur ad oppoſitionē priuatiuam.

Primum, quòd ſit circa idem ſubiectum. Secundum, quòd ſubiectum ſit utriuſque capax. Tertium, quòd ſit in tempore determinato à natura. Ea igitur, in quibus huiuſmodi conditiones non reperiuntur, haud dicenda priuatiuè oppoſita.

At verò à priuatiuè oppoſitis, contradictoria differunt ratione connotati, quod eſt ſubiectum aptum; differunt etiam, quòd inter priuatiuè oppoſita non repugnat dari medium in ſubiecto, ſcilicet non apto, de quo videlicet neutrum poſſit affirmari; ſic inter videntem, & cæcum, medium nempè lapis exiſtit, de quo dicere non licet, quòd ſit cæcus, nec quòd ſit videns; at inter contradictoria, uimirum inter eſſe, & non eſſe, non datur medium.

De oppoſitis contradictoriè Stagirites loquens, ita ſcribit. Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τὸ ὑπὸ τὴν κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν, κατάφασις καὶ ἀπόφασις. ἡ μὲν γὰρ κατάφασις λόγος ἐστὶ καταφατικὸς καὶ ἡ ἀπόφασις λόγος ἀποφατικός. τῶν δὲ ὑπὸ τὴν κατάφασιν ἢ ἀπόφασιν, οὐδέν ἐστι λόγος, ἀλλὰ πρᾶγμα. *Id quoque quod ſub affirmationem & negationem* cadit non eſt affirmatio & negatio *nam affirmatio eſt oratio affirmans, & negatio* eſt *oratio negans: ex iis verò quæ ſub affirmationem & negationem* cadunt, *nihil eſt oratio, ſed res.* Hinc Scholaſtici definitionem colligerunt ſequentem in modum. *Oppoſita igitur contradictoriè, ſeu negatiuè ſunt, quorum unum cùm ſit res, aliud negatio eiuſdem; vel ut alij loquuntur. Ea ſunt, quæ ſecundum affirmationem, & negationem opponuntur,* ut homo, non homo; lapis, non lapis; ſedere, non ſedere. Differunt

Contradictoriè oppoſita quæ ſint.

ferunt autem à priuatiuè oppoſitis; hæc enim connotant commune ſubiectum capax; illa verò ab ipſo ſubiecto præciſionem important.

Contradictoria ſunt in duplici differentia; quædam enim dicuntur complexa, ſuntque propoſitiones contradicentes, ut Socrates currit, Socrates non currit, de quibus contradictorijs agit Philoſophus in libro de Interpretatione. Alia verò ſunt incomplexa, ſuntque termini contradicentes, ut homo, non homo, animal, non animal, de quibus Ariſtoteles agit in præſentia. Vt prima illa contradictoria poſſint contradicere ſumi debent pro eodem inſtanti; iſta verò abſolutè ſumpta, contradicere poſſunt.

Inter ſpecies oppoſitorũ inſtituitur cõparatio.

Explicatis oppoſitorum generibus, ad eadem inter ſe conferenda orationem conuertit. At quia contraria cum relatiuis initio contulerat, nunc eadem relatiua à priuatiuis duplici ratione diſtinguit; quarum prima eſt, quòd priuatiua non dicantur aliorum eſſe. Secunda quòd non dicantur ad conuertentiam, quemadmodum relatiua dici, ſuo loco fuit explicatum.

Priuatiua à relatiuis quomodo differant.

Diſcrimẽ inter priuatiuè oppoſita, & contraria.

Mox autem confert priuatiuè oppoſita cum contrarijs, & ea inter ſe diſcriminari, hac ratione ſuadere nititur. Contraria quædam ſunt immediata, quædam verò mediata; Sed priuatiua ab utriſque diſtinguuntur; ergo priuatiua à contrarijs diſcriminantur. Minorem probat quoad contraria immediata, eâ quidem ratione, quoniam hæc ſic affecta ſunt, ut alterum eorum neceſſariò inſit proprio ſubiecto: priuatiuè autem oppoſita, non ita ſe habent, quandoquidem catulus eſt proprium ſubiectum aſpectûs, ſiue viſus, & cæcitatis, & tamen ante ſeptimum diem, neutrum. Nec ſatisfacies dicendo circumſtantiam deeſſe temporis debiti; propterea quòd in contrarijs, neque cum huiuſmodi moderatione licet proprium ſubiectum utroque contrariorum ſimul deſtitutum, adinuenire. Eadem quoque minor, quo ad contraria mediata ex eo conuincitur, quoniam horum neutrum neceſſariò proprio ſubiecto ineſt, niſi tamen alterum à natura inſit, ut calor igni, & candor niui; non enim neceſſe eſt omne corpus, calidum, vel frigidum; nigrum vel candidum eſſe, quamuis ex illis, quorum alterum ineſt à natura, neceſſe ſit unum determinatè ineſſe, & impoſſibile ſit reliquum ineſſe; non enim eſt poſſibile ignem frigidum eſſe, vel niuem eſſe nigram. At in priuatiuè oppoſitis aliquando neceſſe eſt alterum ineſſe; quod intelligendum de altero determinato, non autem de alterutro. Nam priuatiuè oppoſita ſi cũ proprio ſubiecto tempore à natura ſtatuto conſerantur, ita ſe habent, ut alterum neceſſariò inſit, nimirum homini cæcitas, aut viſus, neutrum tamen determinatè debetur; ſecus de contrarijs, ut ſupra adnotatum fuit. Secunda ratio ad idem. Inter contraria poteſt reciprocatio fieri in eodem ſubiecto, niſi eorum alterum à natura inſit, frigidum enim incaleſcere poteſt, & calidum frigeſcere: at inter priuatiuè oppoſita non fit mutua commutatio; tametſi enim ea habitu procedatur ad priuationem, à priuatione tamen ad habitum non datur regreſſus; licet enim quiſpiam ex vidente fiat cæcus, non tamen contra ex cæco naturæ viribus, fieri poteſt videns. Hanc ſententiam Philoſophus hiſce verbis expreſſit. ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς ἕξεως ἐπὶ τὴν στέρησιν γίνεται μεταβολή, ἀπὸ δὲ τῆς στερήσεως ἐπὶ τὴν ἕξιν, ἀδύνατον. οὔτε γὰρ τυφλὸς γενόμενός τις, πάλιν ἀνέβλεψεν. οὔτε φαλακρὸς ὤν, πάλιν κομήτης ἐγένετο, οὔτε νωδὸς ὤν, πάλιν ὀδόντας ἔφυσεν. *Nam etſi ab habitu ad priuationem mutatio fit; à priuatione tamen ad habitum fieri non poteſt; neque enim qui cæcus factus eſt, rurſus aſpexit: neque calvus comam recepit: nec edentulus dentes emiſit.* Difficultates porrò ſunt, quia Primò non videns nunc, poſtea fit videns. Secundò aër qui modò eſt tenebroſus, poſtea fit lucidus. Tertiò non calidum fit poſtea calidum. Propterea dicendum allatam doctrinam veram eſſe duntaxat in quibuſdam præcipuis priuationibus; uniuersè tamen admittendam non eſſe.

Contradictoria à reliquis oppoſitis quomodo diſtinguãtur.

Progrediens diſtinguit contradictoria à reliquis tribus oppoſitis hunc ferè in modum inductione concludens, & ita ratiocinatur. Oppoſitio ſecundum affirmationem & negationem dicit veritatem, vel falſitatem; hoc eſt in oppoſitis contradictorijs neceſſe eſt, alterum eſſe verum, alterum autem falſum; Sed nulla alia ſpecies oppoſitionis veritatem, vel falſitatem inuoluit; ergo oppoſitio ſecundum affirmationem, & negationem, ac proinde contradictoria differt à quacunque alia oppoſitionis ſpecie; ſeu oppoſita contradictoriè, ab alijs omnibus oppoſitis diſcriminantur. Minorem propoſitionem inductione Stagirites oſtendit; In iJs enim, quę contrariè opponuntur, haud neceſſe eſt, ut una pars ſit vera, & altera falſa; ſimiliter, neque in relatiuè, neque priuatiuè, ſeu ſecundum habitum, & priuationem, oppoſitis, hoc reperitur; ut ſanitas & languor, ſunt quidem contraria, neutrum tamen iſtorum verum eſt, aut falſum. Ita duplum & dimidium relatiuè contraria, ſunt oppoſita, neutrum tamen iſtorum eſt verum, aut falſum. Non diſſimiliter viſio, & cæcitas priuatiuè opponuntur, ſed neutrum eſt verum, aut falſum. Deinde propoſitionem minorem hac ratiocinatione confirmat. Ea quæ ſecundum nullam complexionem dicuntur, non dicunt neque verum, neque falſum: at reliqua omnia ab oppoſitis ſecundum affirmationem, & negationem, ſunt incomplexa, ſiue ſecundum nullam complexionem dicuntur; ergo reliqua omnia &c. neque verum neque falſum dicunt. Oppoſita igitur ſecundum affirmationem, & negationem, ab alijs oppoſitis differunt.

Sed quoniam poſſet quiſpiam dubitare de contrariè, & priuatiuè, & relatiuè oppoſitis, cum videantur dicere veritatem, & falſitatem, ſiquidem Socratem eſſe ſanum, & Socratem ægrum eſſe, contraria ſunt; & tamen videntur veritatem, vel falſitatem dicere; quemadmodum Socratem habere viſum, & Socratem eſſe cæcum, ſunt priuatiuè oppoſita, & tamen verum, vel falſum dicere videntur. Propterea Stagirites occurrit dicens, in talibus contrarijs haud neceſſarium eſſe, ut unum iſtorum ſit verum, alterum autem falſum, Socrate enim non exiſtente, falsò affirmatur utraque propoſitio ex contrarijs, ex priuatiuis, & relatiuis; Quando enim Socrates non eſt, ambæ falſę ſunt propoſitiones; cùm enim animal non exiſtit, neque ſanum eſt, neque ægrum. Quod etiam in oppoſitis priuatiuè licet obſeruare; nam ſi non ſit oculus, neque priuatus viſu, neque viſum habere dici poteſt; Cum autem ſit ſubiectum, puta oculus, non ſemper alterum quidem verum erit, alterum autem falſum; quoniam ſi nondum determinatum tempus adeſt, quo viſum habere debeat, neque cæcus, neque habere viſum dicitur; ſic de relatiuè oppoſitis &c. At in oppoſitis ſecundum affirmationem, & negationem atque adeo contradictorijs, ſemper ſi unum eſt verum, alterum eſt falſum, ſiue exiſtat, ſiue non exiſtat ſubiectum, puta Socrates; nam quando deeſt ſubiectum, negatio eſt vera, affirmatio falſa; quando verò adeſt ſubiectum, aliquando affirmatio eſt vera, aliquando negatio falſa. Cùm igitur hæc ſolum oppoſitis ſecundum affirmationem, & negationem, ſeu contradictorijs, non autem alijs oppoſitis conueniant; ob id hæc ab alijs omnibus oppoſitis differunt. Hæc autem ſubieciſſe Philoſophus videtur, quoniam aduertebat contra rationem allatam inſtari poſſe, contradi-

Adnotatio.

ctoria etiam incomplexa dari, ut reliqua oppoſita, atque adeo incapacia veritatis, & falſitatis. Vnde aduertendum contradictoria eſſe in duplici diſcrimine, cùm quædam complexa, ut Soctates ſtudet, Socrates non ſtudet; quædam incomplexa ſint, ut homo, non homo. Ariſtoteles porrò de complexis locutus eſt, de quibus eius dictum cum veritate conſentit. De incomplexis autem non item, cùm eorum neutrum ſit verum, vel falſum. Illud etiam adnotandum, hîc ſermonem eſſe de contrarijs incompleais; nam eorum neutrum verum eſt, vel falſum. Hæc porrò, ſi non ut incomplexa, ad veritatem inuoluendam quod ſpectat, non diſtinguuntur ab illis, ut incomplexis: quatenus tamen cõplexa, ab iiſdem complexis diſcriminantur, ut vidimus.

Prima dubitatio.

Oritur tamen prima dubitatio, cùm contraria incomplexa videantur dicere verum, & falſum; nam ex. gr. calefio, curro, & aliæ ſimiles voces, ſunt incomplexæ, & tamen ſignificant verum & falſum.

Solutio.

Reſponſio in eo poſita, quòd huiuſmodi voces, prout incomplexæ nec verum, nec falſum dicunt; prout tamen complexionem induunt, quo pacto æquipollent his, ego calefio, ego curro, verum & falſum ſignificant.

Secunda dubitatio.

Eſt etiam altera dubitatio de contradictoriis, quòd non poſſint eſſe vera; nam oppoſitum aſſerendum videtur, quoniam ex nihilo nihil fit & ex nihilo aliquid fit ſunt contradictoria, & tamen vtrumque verum eſt.

Solutio.

Solutio ex eo petenda, quod illæ propoſitiones ſunt contradictoriæ, ſi attendatur idem modus operandi, nempe ſecundum naturæ vires; ſecus ſi attendatur modus diuerſus operandi, puta ſecundum naturæ vires, & ſupra vires naturæ.

His explicatis, Ariſtoteles quinque contrariorum affectiones ſuâ contemplatione perſequitur, quarum

Prima contrariorum proprietas

Prima quod bono contrarium eſt tantùm malum; at verò malo & bonum & malum aduerſatur. Vtraque pars ſpler lidè conſtat in virtutibus inter extrema vitia conſtitutis. Liberalitati enim opponitur vitium, ſiue prodigalitatis, ſiue auaritiæ; prodigalitati, autem & liberalitas & auaritia contrariantur. Is autem utranque partem inductione ſic probat, nam ſanitati aduerſatur ægritudo, & iuſtitię iniuſtitia, & fortitudini timiditas, ſimiliter autem & in alijs. Secundam partem inductione quoque confirmat; & primò quidem oſtendit malo quandoque contrarium eſſe bonum, ut timiditati contrariatur fortitudo. Deinde probat malo aliquando contrariari malum; ut malo per defectum, contrariatur malum per exuberantiam, ſeu per exceſſum; ita quidem auaritiæ, contrariatur prodigalitas, & timiditati audacia, ac proinde malum malo; unde eſt quod malo aduerſetur bonum, & malum. Subdit in aliquibus hoc accidere, cum tamen ut plurimum bonum aduerſetur malo, atque adeò unum uni contrarietur.

Secunda contrariorum proprietas.

Secunda contrariorum proprietas eſt, ſi alterum contrariorum exiſtit, haud neceſſe eſt alterum exiſtat; ſi nanque candor in rerum natura fuerit, neceſſarium non eſt nigredinem eſſe; hanc ptoptieratem Philoſophus declarat exemplo, nam inquit, exiſtentibus omnibus hominibus ſanis, ſanitas erit, & non ægritudo.

Prima difficultas.

Eſt tamen difficultas; quoniam ſi relatiua ſunt quæcunque hæc ipſa quæ ſunt, aliorum ſunt; & ſi unum eorum eſt in natura, neceſſe eſt & reliquum eſſe; cùm contraria relatiua ſint (nam contrarium eſt contrarij contrarium) neceſſe eſt ſi unum contrarium fuerit, etiam & reliquum in natura eſſe debere.

Solutio.

Diluitur propoſita difficultas dicendo contraria quidem eſſe relatiua formaliter accepta, non autem materialiter ſumpta. Philoſophi autem aſſertum de contrarijs iuxta ſecundam uſurpationem intelligẽdum.

Secunda difficultas

Eſt etiam difficultas altera, quoniam Stagirites videtur ſibi non conſtare, ſiquidem primo Libro de Cœlo ex eo probat hanc conſecutionem; datur ſummum leue; ergo datur ſummum graue; quoniam ſi unum contrariorum eſt in natura, etiam & reliquum eſſe debet, quod tamen in præſentia inficiatur.

Solutio.

Fiet ſatis reſpondendo *eſſe* bifariam uſurpari, videlicet pro eſſe exiſtentiæ & pro eſſe eſſentiæ. Cum alibi docet dato uno contrariorum in natura, dandum eſſe & reliquum, locutus eſt de *eſſe* eſſentiæ; cùm autem hîc inficiatur, de *eſſe* exiſtentiæ ſermonem habet. Contraria enim circa idem ſubiectum fieri debent; ſi igitur ſubiectum ad unum contrariorum, ad alterum quoque potentiam ſuſceptiuam habeat, oportet; ne ſit autem hæc fruſtanea, ſi contrariorum unum exiſtit, neceſſe eſt alterum non repugnare; Hanc porrò non repugnantiam, per iam dictum *eſſe eſſentiæ* innuimus; hoc enim cum reale fuerit, poterit in natura dari, quod eſt ipſum non repugnare.

Tertia proprietas

Tertia proprietas eſt, non poſſe duo contraria in eodem ſubiecto ſimul eſſe; ut enim repugnat propoſitiones contrarias ſimul eſſe veras; ita fieri non poteſt, ut contraria ſimul eidem ſubiecto inſint; unde ſi Socrates eſt ſanus, non poterit ſimul eſſe languens. Hoc autem ſic intelligendum; ut ambo contraria ſubiectum denominent, quod eſt eſſe in eadem ſubiecti parte, & in gradibus intenſis; nam in partibus diuerſis, vel in gradibus remiſſis, nullum eſt inconueniens in eodem ſubiecto contraria reperiri.

Quarta proprietas

Quarta proprietas eſt, Contraria recipi in ſubiecto eodem ſpecie, ut virtus, & vitium in homine; vel genere, ut Sanitas, & languor in viuente, vel ſaltem animali. Hoc autem modo innuit diſcrimen aliquod inter contraria, & priuatiua; nam hæc perpetuò dicunt ordinem ad ſubiectum, ſaltem ſpecie idem; contraria verò ſuâpte naturâ reſpicere diuerſa ſpecie ſubiecta poſſunt, ut de frigore, caloreque ſplendidè conſtat, quæ cum inuicem aduerſentur, alterum ſuopte ingenio poſtulat aquam; alterum verò ignem, quæ ſpecie diſcriminantur.

Dubitatio

Quæri autem ſolet quid in cauſa ſit, cur Philoſophus pronunciauerit contraria eſſe circa idem ſpecie, & genere; prætermiſerit autem idem numero, eo vel maxime quòd proprium primæ ſubſtantiæ eſt contraria ſuſcipere.

Solutio.

Multæ reſponſiones afferri ſolent, quas breuitati ſtudens prætermittã, unam amplectens, in eo poſitam, quòd contraria, etſi in indiuiduo ſint, in diuerſis tamen ſubiecti partibus exiſtunt in gradibus intenſis, quod de ſpecie, & genere affirmare non licet.

Quinta proprietas

Quinta, & ultima proprietas eſt, Quòd contraria aut ſub eodem genere collocantur, ut albedo, & nigredo: aut ſub diuerſis generibus contrarijs, ut iuſtitia, & iniuſtitia ſub virtute, & vitio; aut contraria ſunt non ſub eodem genere, non ſub diuerſis generibus, ſed ipſa ſunt genera, quæ ſunt contraria, ut bonum, & malum.

Prima difficultas.

Grauis tamen oritur difficultas; nam poſtrema contraria, puta bonum, & malum, dicebat Philoſophus, eſſe ipſa genera; ſi autem ita eſt, illud ſequitur incommodum, ſcilicet ſumma rerum genera duodecim eſſe, proindeque plura, quàm decem ab eodem ſancita.

Solutio.

Occurrendum eſt autem dicendo, illa non fuiſſe appellata ſumma genera, quaſi addenda decem generibus; ſed veluti tranſcendentia, quæ ſortiuntur conditionem eorum, in quibus inuoluuntur; niſi dicere velis in Pythagoreorum gratiam eum eſſe locutum; apud quos bonum, & malum duo ſumma genera erant.

Secunda difficultas

Nec omittenda altera difficultas in eo poſita, quòd con-

Digitized by Google

contraria eſſe dicuntur, quæ ſub eodem genere maximè diſtant; ineptè propterea Stagirites dicebat contraria quædam ſub diuerſis eſſe generibus. Reſpondendum Ariſtotelis dictum intelligi debere de genere proximo, ſub quo contraria collocantur; non autem de remoto; ita quidem iuſtitia, & iniuſtitia ſunt contraria ſub diuerſis generibus proximis; nempe virtute, & vitio eadem tamen ſunt ſub eodem genere remoto, nempe ſub qualitate.

Tria conſideranda.

Tria porrò ſunt de quibus hîc operæ pretium eſt eſſe ſollicitum, quorum. Primum an inter contradictoria dandum ſit medium. Secundum an hæc oppoſitio ſit omnium maxima. Tertium an ad ſoluendam contradictionem virtualis diſtinctio ſuficiat.

Primum è tribus propoſitis inquiritur.

Ad primum quòd ſpectat, aduertendum occurrit, dum quæritur, an inter contradictoria detur aliquod medium, ſermonem fieri eo ſenſu, quaſi in controuerſiam vocetur, num dari poſſit medium ſuſceptivum vnius ex contradictorijs, vel utriuſque ſucceſſiuè, cum ſatis ſuperque cuique perſpectum eſſe queat dari ſubiectum, de quo licet affirmare, vel negare, alterum è contradictorijs, vt de homine, quòd ſucceſſiuè ſit albus, vel non albus; ſit niger vel non niger, proindèque affirmare quòd ſit, vel non ſit; ſed in controuerſiam vocatur, an dari medium poſſit inter contradictoria, cuiuſmodi ſunt eſſe, & non eſſe, vel per participationem utriuſque, vel per utriuſque negationem.

Aſſertio quod inter contradictoriè oppoſita nequeat dari medium.

Paucis rem perſtringendo dicam inter contradictoris, ſiue complexa, ſiue incomplexa medium dari non poſſe, nec per participationem, nec per extremorum negationem; non repugnate tamen inter incomplexa contradictoris, cum aliquo ſumpta Synchategorematè, per abnegationem utriuſque extremi.

Aſſertio duplici parte conſtat.

4. Diuinorum c. 4. Text. 17.

Ratione prima pars oſtenditur.

Aſſertio duabus partibus conſtat, quarum prima, nempè quòd inter contradictoria abſolutè ſumpta medium dari non poſſit, nec per participationem, nec per abnegationem extremorum. Inde ſuadetur, & primò non per participationem, nam ut Philoſophus diſputat eleganter, vel iſtud medium participare dicitur de utroque extremo contradictorio, quoniam ſit ex utroque compoſitum; vel quia ſimul poteſt utrunque recipere. Non primum, propterea quòd nihil poteſt intrinſecus ex oppoſitis componi; at contradictoria ut eſſe, & non eſſe, maximè ſunt oppoſita; ergo nihil ex ipſis intrinſecus componi poterit.

Confirmatio.

Vt omittam, quòd huiuſmodi medium foret quidpiam ingenerabile, & incorruptibile, nam ex illo & in illud nulla fieri poſſet mutatio, cum hæc ſit inter ens, & non ens, quorum unum ſe habet ut terminus à quo; alterum autem ut ad quem, qui ſimul eſſe non poſſunt. Si itaque medium illud *eſſe*, & *non eſſe* participaret, per naturalem generationem; cui eſt ſemper adnexa mutatio, acquiri non poſſet; propterea quòd non haberet non ens pro termino à quo, ſed pro termino ad quem, ſiquidem non eſſe in eo inuoluitur; nec poſſet corrumpi, quoniam corruptio non terminaretur ad non ens, ſed haberet potius illud pro termino à quo, nam in eo non ens inuolueretur, atque adeò ſi corruptiones ſubire deberet, haberet illud pro termino à quo. Hæc porrò quantum à ratione diſtent, neminem arbitror præterire.

Quorundã reſponſio præoccupata à iuo[?]...

Quòd ſi quiſpiam occurreret, dicendo, medium illud eſſe quidpiam non importans contradictoria extrema actu, ſed potius hæc in eo eminenti modo contineri. Non propterea difficultatem propoſitam euadet, cùm eadem adhuc retineat vim ſuam.

Nec dici poteſt ſecundum, ſcilicet medium illud inter contradictoria ex utroque extremo conſtare, ſeu de utroqꝫ extremo participare, quatenus utrumqꝫ ſimul poſſet recipere, hoc enim penitus deteſtabile eſt; ſequeretur enim illud incommodum, quòd propoſitiones contradictoriæ ſimul de eodem verificari poſſent. Sequela inde paret, quoniam ſi album, & non album exempli gratia, ſimul in aliquo ſubiecto, puta, pariete, forent; dici ſimul poſſet, paries eſt albus, & paries eſt non albus nam *Ex eo quod res, eſt vel non eſt, oratio dicitur vera, vel falſa*. Abſurdum autem id eſſe neminem præterit, cui perſpectum eſt hoc primum eſſe principium à quo cæterarum ſcientiarum principia pendent, quo deſtructo (hoc autem contingeret, quòd contradictoria ſimul de eodem poſſent verificari) ſcientiæ omnes deſtruerentur.

Confirmatio ſuperioris rationis.

Illud etiam accedit, quòd nulla res determinatam haberet naturam: ſed quodlibet potius foret quodlibet, ſi namque de Socrate conceſſeris dici poſſe, hominem eſſe, & non eſſe, cum non eſſe, negatio ſit extra genus, atque adeo neget ſolum eſſe hominem, admittens omne aliud eſſe; cum quodlibet aliud ab homine ſit non homo, ſequeretur Socratem eſſe lapidem, eſſe equum, eſſe accidens &c. Propterea quòd eſſe lapidis, eſſe equi, eſſe accidentis importarent non eſſe hominis. Imò & eſt inconueniens alterum æquè ac ſuperius deteſtabile, quòd ſcilicet nulla falſitas in rebus contingeret, propterea quod eatenus hæc in rebus concedenda, quatenus res non ita ſe habet, quemadmodum enunciatur; At ſi admitteretur contradictoria de eodem enunciari poſſe, ſemper atque perpetuò res ita ſe haberet, prout enunciaretur. Vt ſi admittamus de pariete dici poſſe, quòd ſimul ſit albus, & non albus, dum enunciaremus eſſe album, res ita ſe haberet prout à nobis enunciaretur; & dum enunciaremus parietem non eſſe album, res ita ſe haberet, quemadmodum enunciaretur. Vnde nunquam propoſitio foret falſa. Res enim aliter enunciari non poſſet, quam in ſe eſſet.

Tertio loco non dari medium per abnegationem extremorum inter contradictoria, quemadmodum datur inter priuatiuè oppoſita, ex eo planum, ac manifeſtum, quia ſubinde liceret inferre contradictorias ambas eſſe falſas, quod à veritate penitus alienum; id autem inde ſecuturum ex eo planè conſtat, quoniam falſum omninò foret de pariete album affirmari, propterea quod albedinem non haberet; idqꝫ ſatis euidens. Falſum itidem eſſet, album de pariete negari, quoniam hoc foret tribuere parieti negationem albedinis, huiuſmodi tamen negationem ſupponimus non habere. Et ſi verum eſſet, non daretur medium per abnegationem utriuſque, illud eſſe inconueniens, & erat minor propoſitio, inde perſpicuum; quoniam hæc eſt contradictoriorum conditio, hæc indoles, atque natura, ut unum formaliter deſtruat aliud; ſi igitur unum remoueretur à ſubiecto, non haberet in ſubiecto proprium eſſe, ſed potius eſſe deſtructum, quamobrem in eo reperiretur oppoſitum, quod formaliter eius deſtructio eſt.

Secunda aſſertionis pars ſuadetur oſtenſa.

Ratione ſuadetur.

Stat autem ſecundum in eo, quod attulimus aſſerto, nimirum non repugnare inter incomplexa contradictoria ſumpta cum aliquo Syncategoremate, dari medium per abnegationem utriuſque extremi, quod ſic mihi perſuadeo. Contradictoria incomplexa, *ut homo per ſe albus*, & *homo per ſe non albus*, certè inter ſe opponuntur, ex communi omnium conſenſu, non aliâ tamen oppoſitionis ſpecie, quam contradictorii. Hoc autem inde maximè probatur, propterea quòd contradictoria ſimul ambo de aliquo prædicari non poſſunt, ſed alterum tantum; hoc autem de complexis contradictorijs verificari non poteſt; quoniam complexa contradictoria ſunt propoſitiones, quæ utiqꝫ non prædicantur, ſed potius ſunt ea, in qui-

bus

bus exercetur prædicatio; ergo de incomplexis ut dicebatur: Nam iſtæ propoſitiones *homo per ſe eſt albus; homo per ſe eſt non albus*, ſunt ambæ falſæ. Si nanque unum ipſorum homini per ſe conueniret, itaut dici poſſet, homo per ſe eſt albus, nunquam ei poſſet oppoſitum aptari, proindeque nunquam poſſet eſſe non albus; quemadmodum ex eo quia homini conuenit per ſe rationalitas, nunquam contingit, ut dici poſſit non rationalis. Inter contradictoria igitur incomplexa cum aliquo Synchategoremate, medium ut homo inter prędicta &c. dari poterit, per abnegationem extremorum, quod erat ſecundo loco nobis propoſitũ demonſtrare.

Confirma tio.

Secundũ quod fuit propoſitũ inquirendum.

E tribus porrò, quæ videbantur inquiſitione digniſſima, ſecundum erat, an hæc oppoſitio cæteras omnes ſuperet, itaut omnium maxima exiſtimari debeat.

Maximam quidem omnium oppoſitionum contradictoriam eſſe ex ijs, quæ ſequuntur, non erit operoſum intelligere, ſi tamen præmittatur, quod Ariſtoteles docuit, ac diſertiſſimis verbis explicuit, ubi ait hoc perſpicuè conſtare ex uniuerſalitate huius oppoſitionis, quoniam de quolibet unum contradictorium neceſſariò affirmari, vel negari debet.

4. Diuinorum Tex. 22.
20 Diui. tex. 15.

Sed illud etiam hac in re multum habet momenti; quoniam illa eſt maxima oppoſitio, quæ maximam dicit repugnantiam, & incompoſſibilitatem; at contradictoria oppoſitio hunc ſe habet in modum; verſatur enim inter extrema, ſic ſe habentia, ut ſint non ſolùm incompoſſibilia in eodem ſubiecto, ſed etiam in eodem tempore, unde quodcunque medium excludunt; quamobrem contradictoria oppoſitio erit omnium maxima.

Quòd autem hæc oppoſitio contradictoria omne medium excludat, patet; ſolum enim huic oppoſitioni hoc conuenit; nam priuatiuè oppoſita admittunt medium per abnegationem extremorum, & contrariè oppoſita medium admittunt, immò quædam in eſſe remiſſo ſic ſe habent, ut ſimul ſint in eodem ſubiecto. Relatiuè oppoſita medium quidem admittunt per abnegationem extremorum; At verò priuatiuè oppoſita, quoniam extrema minus conueniunt, quàm contraria & relatiua, ſubſequuntur poſt contradictoria; propterea quod priuatiuè oppoſita ſe habent ut ens, & non ens, ſed contrariè, & relatiuè oppoſita ſunt duo entia poſitiua; calidum enim & frigidum, album, & nigrum, quæ contrariè opponuntur, ſunt entia poſitiua ex parte utriuſque extremi; ſic pariter pater, & filius relatiuè opponuntur, & poſitiuam formam, in ſententia admittentium huiuſmodi relationes rebus ſuperadditas, ſine dubio præſeferunt, nec ſimul eſſe poſſunt in eodem ſubiecto. At poſt prædicta ſequuntur relatiuè oppoſita; nam oppoſita contrariè, ſaltem in eſſe remiſſo exiſtere poſſunt in eodem ſubiecto, at oppoſita relatiuè, prout huiuſmodi, nimirùm ut oppoſita vel quatenus reſpiciunt eadem extrema, in eodem ſubiecto, nequeunt exiſtere; non enim idem reſpectu eiuſdem, dici poteſt pater, & filius, dominus, & ſeruus, quamuis non repugnet reſpectu diuerſorum.

Relatiuè oppoſita medium admittunt per negationem extremorũ.

Tertium quod erat propoſitũ inquirendum.

Supereſt, quod erat in ordine tertium, An virtualis diſtinctio, ſiue diſtinctio rationis ratiocinatæ ad ſaluandam contradictionem, ſufficiat, itaut de eodem poſitâ hac diſtinctione, prædicta contradictoria verificari poſſint, an potius ad hoc requiratur, actualis diſtinctio ex rei natura.

Aſſerendum porrò ad id ſufficere diſtinctionem rationis habens fundamentum in re, ut de re ipſa ſpectata ſecundum eſſe obiectivum, atque adeò ut actu multiplicata per intellectum, quamuis in re extra ſit formaliter una, ut duo verificentur prædicata contradictoria, etiam realia, quoniam hinc non ſe habent ut unum ſubiectum, ſed ut duo propter diuerſos obiectiuos conceptus inadæquatè rem ipſam exprimentes.

Ratio autem ea, quoniam hinc ceſſant eſſe contradictoria, cum non verificentur de eodem ſecundum idem, ſed potius ſecundum diuerſas formalitates obiectiuas, quarum una non eſt alia.

SECTIO SECVNDA

Hactenus de Oppoſitionibus ex Ariſtotele tradita expenduntur.

QVæ autem hucuſque de oppoſitionibus tractauimus, ut apertius conſtent, operę pretium duximus quædam adnotare, & aliquas difficultates in medium afferre, & enim ex earum ſolutione veritas magis elucebit.

Prima autem ſe offert conſideranda oppoſitorum diſtributio, de qua duo poſſunt in controuerſiam vocari; alterum, an ſit adæquata? alterum, an ſit uniuoca, vel æquiuoca?

Oppoſitorum diſtributio conſideranda proponitur, an ſit adæquata & an uniuoca.

Ad primum quod ſpectat; diſſimulare profectò non licet Ariſtotelem nullo prorſus intermedio partitionem oppoſiti aggreſſum fuiſſe in quatuor membra, videlicet in Relatiuum, Contrarium, Contradictorium, & Priuatiuum; at ſi latiori quadam ſignificatione placet oppoſitum ſumere, nulli dubium quin aliâ ratione ſit oppoſiti inſtituenda diſtributio; primò videlicet in oppoſitum impropriè ſumptum, quod diſparatum appellant, & oppoſitum propriâ ſignificatione acceptum, quod abſolutè oppoſitum meretur nuncupari. Inter hæc porrò diſcriminis id eſſe perhibetur; quod oppoſitum propriè ſumptum, certam atque determinatam habitudinem habet ad unum terminum, cui duntaxat aduerſatur, ut ſingula percurrendo conſtabit; enimverò in contradictorijs, & priuatiuis una quædam forma definitæ negationi, vel priuationi, & non alijs repugnat. Vt homo non homini, & viſus cæcitati, in contrarijs, & relatiuis itidem unum poſitiuum alteri tantum contrariatur. Diſparata verò longè aliter ſe habent, quandoquidem unum indiſcriminatim multis, multiſque repugnat; & ut familiari utar exemplo, irrationale non ſolùm rationali, ſed etiam admiratiuo, riſibili, incorruptibili &c. aduerſatur.

Oppoſitũ diſparatũ, impropriè oppoſitũ.
Oppoſitũ propriè.

Itaque, ut ſuperiori Sectione breuiter aduerti, repugnantia, tametſi formaliter accepta reſpectum quendam præſeferat, qui nullam diuiſionem admittit; ſi materialiter tamen ſumatur, importat extrema inuicem relata, quæ ita diuiduntur, ut ex ijs, quædam diſparata, quædam verò oppoſita propriè nuncupentur; conſule quæ ibi ſcripſi.

Hanc probè traditam velut adæquatam partitionem eo nomine ſuaderi poſſe crediderim; quoniam omnia quæ in ſubiecto aliquo eſſe non poſſunt, ita ſe habeant neceſſe eſt, ut vel ſub certa quadam habitudine repugnent & unum uni duntaxat per ſe opponatur; vel unum multis ſeruatâ lege repugnet multis. Quæ priori modo ſe habent, oppoſitum; quæ poſteriori, diſparatum conſtituunt. Hac bimembri diuiſione præhabitâ, unum è membris, videlicet oppoſitum diuidere licet ad eum modum, quem ſuperius innuimus, ſufficientiam quadrimembris partionis ad bimembrem redactę aſſerentes; vel ſi placet & fortè melius hoc modo. Quæcunque inuicem opponuntur ita ſe habent, ut pugnent vel tanquam ens cum ente, vel tanquam ens cum non ente; ſi primo modo, vel unum dicit ordinem ad aliud, illudque reſpicit, & ſunt oppoſita relatiuè; aut maximè ſub eodem genere diſtant, eidemque ſubiecto viciſſim ineſſe poſſunt, & ſunt contraria; ſecundo modo,

Aſſertio docens adæquatã partitionẽ oppoſitorum eſſe.

vel

vel non ens quod enti aduerſatur, ſibi certum determinat ſubiectum, cui forma ineſſe debeat, & hæc priuatiuè opponuntur; aut nullum ſibi determinat ſubiectum, & opponuntur contradictoriè; In priuatiuè oppoſitis, extremum unum eſt poſitivum, extremum alterum in priuatione conſiſtit; in contradictoriè oppoſitis, extremum unum eſt poſitivum: extremum verò alterum in pura negatione poſitum eſt.

Obiectio. Nec inadæquatam putes partitionem allatam; eo quòd ut ens cum ente pugnat, fitque duplex genus oppoſitionis, ita quoque non ens cum non ente collatum pugnabit, oppoſitioniſque novum genus efficiet.

Solutio. Non inquam putes inadæquatam partitionem illam, quia negatio una per ſe, cum alteri negationi minimè repugnet, ex collatione unius non entis, cum alio non ente, novum oppoſitionis genus enaſci non poteſt. Quòd autem negatio negationi minimè aduerſetur, nemini dubium; negatio ſiquidem tollit omne eſſe, quo ſublato, una eſt totius eſſe negatio.

Alterum erat diuiſionis membrum, nempè diſparatum, quod formaliter acceptum partitionem in ſpecies, ulteriorem ſubire non poteſt, cum hoc oppoſitionis genere aduerſentur non ſpecie, ſed ſolum ſecundum magis, & minus diſcriminentur, nam omnia indeterminatè, nullâque lege inuicem opponuntur.

Obiectio. Ineptè autem aliquis exiſtimabit diſparatè oppoſita ſub oppoſitorum definitione minimè contineri, eòquòd ſimul eſſe poſſint in eodem ſubiecto, ut patet de differentijs idem quantitatis genus diuidentibus, & conſtituentibus tres eius vulgatas ſpecies, lineam, ſuperficiem, & corpus, cum omnes in corpore exiſtant.

Solutio. Ineptè inquam, nam non omnes differentiæ genus ex aduerſo diuidentes, exiſtimari oppoſitæ diſparatè debent, ſed illæ duntaxat, quæ ſimul eſſe non poſſunt. Sed fortaſſe dices, homo, & aſinus ſimul eſſe non poſſunt, & tamen non opponuntur, cùm nullâ oppoſitionis ſpecie inuicem aduerſentur. Facilis tamen ſolutio, quoniam etſi non propriâ, cuius quatuor ſpecies recenſuimus, impropriâ tamen, ſcilicet diſparatâ opponuntur oppoſitione, quam ſuperius aſtruximus.

Prima difficultas. Superior tamen oppoſitorum diſtributio, quibuſdam laborat difficultatibus; videtur enim inadæquata, proptereaquòd ſic licet arguere. Medium opponitur extremis, nullo tamen ex modis recenſitis oppoſitionis; datur igitur aliud oppoſitionis genus; ob id illa diſtributio inadæquata erit. Medium autem opponi extremis diuerſo quodam oppoſitionis genere, fit inde perſpicuum, quia non opponitur priuatiuè neque contrariè, neque contradictoriè, neque relatiuè, ut ſatis euidens eſt; ſed neque contrariè, quoniam contraria maximè diſtare debent, non ſic autem medium ab extremis.

Confirmatio. Confirmatur, nam albedo, & nigredo inuicem opponuntur, nullo tamen ex modis commemoratis; Si quis enim foret, maximè videretur modus contrarietatis; ſed nihil minus, cùm contraria, formæ ſint actiuæ, & paſſiuæ, cuiuſmodi non ſunt albedo, & nigredo.

Solutio. Reſpondendum oppoſitionē medij cum extremis ad contrariam reuocari; nam extrema conueniunt in ratione quadam, cui aduerſatur medium; ſic auaritia, & prodigalitas conueniunt in ratione vitij, cui aduerſatur liberalitas quæ comparatione illorum medij rationem obtinet.

Confirmationi ſ. ſo. Quod autem in confirmationem addebatur nullius momenti eſt, proptereaquòd licet contrarietas ſeuerè accepta requirat extrema, quæ inuicem mutuò agant, & patiantur: ampliori tamen uſurpatione non item, cùm ſatis ſit, eam eſſe inter formas, quarum una determinatè reſpuit aliam in eodem ſubiecto, itaut ſimul in eo, non ſe compatiantur, quod intelligendum in gradibus intenſis, ut ſuperius declaratum fuit; maximè enim diſtare debent graduali diſtantiâ; alioquin poſſunt eidem ineſſe ſubiecto, ut de tepido manifeſtum eſt; unde cenſeri non debent contrariari ſolùm ex formalibus rationibus, ut ineptè quidam arbitrati ſunt. Ex quo facilè intelliges contrarietatem hanc à limitata ſubiecti capacitate prouenire.

Secunda difficultas Locus ſurſum, & deorſum opponuntur, ſed non aliquâ iſtarum ſpecierum; ergo datur aliqua alia ſpecies oppoſitionis; ob id oppoſitorum inadæquata partitio; Maior conſtat, eòquòd omnis motus eſt de oppoſito in oppoſitum, ſed à loco ſuperiori ad inferiorem datur motus; ergo huiuſmodi loci inter ſe opponuntur; minor etiā clara eſt, nam ſi quę inter locum ſurſum, & deorſum daretur oppoſitio ex commemoratis, maximè foret contraria; ſed hæc eſſe non poteſt, cùm locus ad quantitatis genus pertineat, cui nihil eſt contrarium.

Solutio. Propoſitę difficultatis enodatio depēdet ex dictis, ubi ad contrarietatē motuū, terminorū contrarietatē requiri ſolùm diximus, quæ in terminorum diſtantia conſiſtit. **Diſſertatione 19. Sect. 6. in ſolutione 4. difficultatis.**

Tertia difficultas. Nulla datur oppoſitio relatiua, nullaque ſunt relatiuè oppoſita; perperam igitur inſtituta oppoſitorum diſtributio. Antecedens conſtat ex eo quia, illa, quę ſunt naturâ ſimul, & poſita ſe ponunt, opponi inuicem non poſſunt.

Solutio. Fit ſatis reſpondendo inter relatiua oppoſitionem eſſe, non quòd unum non poſſit exiſtere unà cum alio, cum potius quando eorum unum eſt, neceſſariò debeat alterum in natura rerum exiſtere; ſed quia realiter diſtinguuntur, nec utrunque ſimul eſſe poteſt in eodem ſubiecto; nequit enim idem eſſe pater, & filius comparatione eiuſdem.

Adnotatio. At relatiua duobus modis (prout ad præſens attinet inſtitutum) ſpectari poſſunt. Primò ut collata cum ſuis correlatiuis, quo pacto ſcientia confertur cum ſcibili; Secundò ut collata cum alijs, quæ correlatiua non ſunt; ut ſcientia cum ignorantia. Secundo modo non ſunt oppoſita relatiuè, ſed vel contrariè, vel aliâ ratione; non enim, ſcientia relatiuè opponitur ignorantiæ; ſed contrariè. At priori modo relatiuè opponuntur, quod animaduertiſſe abs re profectò non fuit.

Quarta difficultas Amplius nulla ſunt priuatiuè oppoſita; mala igitur diſtributio. Antecedens probatur; ſi aliqua enim eſſent priuatiuè oppoſita; maximè forent viſus, & cæcitas; ſed hæc non opponuntur priuatiuè, quia vel viſus opponeretur priuationi, quæ non eſt, vel priuationi, quæ eſt; non primum, quia quod non eſt, nulli opponitur: non ſecundum, quia Platonis viſui priuatiuè non opponitur cæcitas Socratis, cum priuatiuè oppoſita circa idem ſubiectum fieri debeant.

Solutio. Reſpondendum, negando antecedens, & ad eius probationem, negandum quoque viſum cæcitati priuatiuè non opponi; omnis enim habitus, ſuæ priuationi hoc oppoſitionis genere opponitur. Cum autem quęritur an viſui Platonis opponatur cæcitas Socratis &c. reſpondendum Platonis viſum, priuatiuè omni cęcitati opponi, cùm omnis cæcitas, vel ſibi ſimilis ſpecie, apta ſit fieri circa idem ſubiectum; non propterea tamen oportet, ut priuatio ſit aliquid, cum hæc oppoſitio ſit rationis, quemadmodum contradictoria; non dicuntur autem rationis eòquòd ſint ſecundæ intentiones, ſiue entia ficta ab intellectu, hoc enim non operante viſus, & cæcitas, homo & non homo opponuntur; illa priuatiuè; hæc autem contradictoriè; ſed utraque oppoſitio rationis dicitur, eòquòd extremum alterum in utraque non eſt poſitivum quidpiam in natura.

Quinta difficultas Succedit altera difficultas, quoniam oppoſita ſunt relatiua, cum omne oppoſitum ſemper ad ſuum oppoſitum referatur; ergo omnis oppoſitio erit relatiua; inſulsè igitur tanquam ſpecies ab alijs diſtincta fuit aſſignata.

Solutio. Huic difficultati ſuperius factum eſt ſatis &c.

Sexta difficultas.

Sic inſuper licet obijcere. Membra huius diuiſionis ita ſe habent, ut unum, imo duo includantur in alio; ergo diſtributio oppoſitorum aſſignata, minime retinenda, utpote inſtituta rectè diuidendi legibus neglectis. Antecedens oſtendo, quoniam ſi duo contraria ſpectemus, quod aſſumptum fuit, nullo labore deprehendere poterimus; albedo ſiquidem, & nigredo inuicem opponuntur oppoſitione contrariâ; ſed etiam aduerſantur priuatiuè, nanque nigrum albedinis carentiam importat, cum aptitudine ex parte ſubiecti ad illam habendam; opponuntur etiam contradictoriè, ſiquidem nigrum dicit non album; unde nigrum & album contrariantur, ut non album, & album quod eſt, contradictoriè aduerſari.

Solutio.

Diluitur hæc difficultas, quoniam etſi albedo, & nigredo, itemque album, & nigrum, virtute opponantur oppoſitione priuatiuâ, & contradictoriâ; formaliter tamen ſolùm oppoſitione contrariâ inuicem aduerſantur.

An oppoſitio propriè ſumpta uniuocè dicatur &c.

Alterum videbatur inquiſitione dignum, an oppoſitorum allata diſtributio ſit uniuoca. Prætermiſſis varijs dicendi modis, eum, qui mihi probatur, paucis perſtringam.

Aſſertio negans de oppoſitionibus materialiter ſumptis. Ratio.

Oppoſitio non eſt aliquid uniuocum ad quatuor oppoſitiones materialiter acceptas, vel quod in idem recidit, oppoſita materialiter ſumpta non conueniunt uniuocè. Hæc aſſertio ex eo mihi euidens, quoniam nihil uniuocum eſt ad ens reale, & ens rationis; ſed prædictarum oppoſitionum quædam ſunt reales, quarum ſcilicet extrema ſunt realia; itaut utrunque ſit ens poſitivum, uti ſunt oppoſitio contraria, & relatiua; aliæ verò dici poſſunt oppoſitiones rationis ſenſu tamen paulo ſuperius explicato; oppoſitio igitur non eſt aliquid uniuocum ad quatuor oppoſitiones materialiter ſumptas, ſiue oppoſita materialiter accepta, nequeunt in aliquo uniuocè conuenire. Et reuerà ſuperior aſſertio nemini dubia eſſe poteſt, idcirco in eius probatione non eſt amplius immorandum, ſed deſcendendum ad alia. Altera igitur aſſertio ſit.

Aſſertio affirmans de oppoſitionibus formaliter acceptis. Prima ratio.

Oppoſitiones formaliter ſumptæ in communi oppoſitionis ratione uniuocè conueniunt, itaut oppoſitionis ratio de ipſis uniuocè dicatur. Hæc aſſertio mihi non minus euidens, quàm ſuperior, quippè quæ validiſſimâ ratiocinatione conuicitur; nam tunc aliquid dicitur uniuoce commune multis, eiuſque nomen importare communem rationem uniuocè participatam à multis, quando nomine ipſo audito, non cogitur intellectus ad plura diſtrahi, ſed poteſt formare conceptum, cui nomen illud reſpondeat; at audito nomine *Oppoſitio* accepto iuxta propriam ſignificationem, poteſt intellectus efformare conceptum, paulò ſupra per definitionem expreſſum, cui nomen oppoſitionis reſpondeat; ergo oppoſitio erit quidpiam uniuocè commune pluribus, nempè oppoſitionibus formaliter acceptis.

Secunda ratio.

Præterea. Quandocunque intellectus eſt certus de uno conceptu, dubius autem de cæteris, ille, de quo eſt certus, eſt alius ab illis, de quibus eſt dubius; ſed intellectus poteſt eſſe certus de aliqua oppoſitione, dubius tamen, quænam ſit ex illis quatuor commemoratis, quod ſatis euidens eſt; ergo conceptus oppoſitionis in uniuerſum propriâ tamen ſignificatione acceptæ, eſt alius à conceptibus quatuor oppoſitionum, ac ob id uniuocè participatus ab ipſis, cum de iiſdem ſecundum idem nomen, eandemque rationem dicatur.

Obiectio.

Obijcies tamen cum neoterico hunc in modum. Quædam ratio, quâ aliqua dicuntur oppoſita, eſt realis, & poſitiua, quædam ut negatiua, vel rationis; at enti reali poſitiuo, & negatiuo, vel rationis, nihil poteſt eſſe commune uniuocum.

Solutio.

Miror eum hac ratione ductum in contrariam abijſſe ſententiam, cum nullius ferè ſit ponderis. Confundit enim, ita ratiocinando id, quod in oppoſitionibus materiale eſt, cum eo, quod eſt formale, & indiſcriminatim uſurpat utrunque. Oppoſitiones enim formaliter ſumptæ, non important eſſe reale poſitivum, negativum, vel rationis, ſed ſolum dicunt rationem talis, & talis oppoſitionis, quæ cùm conueniant in communi ratione oppoſitionis, hæc illis uniuocè poteſt eſſe communis. Itaque hac in re retinendus idem ratiocinationis modus, quo principium oſtendimus uniuocè dici de materia, forma, & priuatione, quæ principia ſunt per ſe generationis naturalis, prout hæc induit mutationis naturam, ſi mundus ex æternitate dicatur, ut forſan Ariſtoteli viſus fuit; alioquin generatio non ſolùm, reſpectu rei genitæ, ſed etiam generationis principium per accidens erit; qua de re in Phyſicis diſputabo. Ea igitur admiſſa hypotheſi, tria illa principia uniuocè quidem in communi ratione principij conueniunt; ut ibi copioſe demonſtrabo, & nihilominus materia, & forma ſunt utique entia poſitiua, priuatio autem quantum ad id, quod dicit in recto, non item. Hoc autem non aliunde, niſi quia etſi prædicta tria materialiter ſumpta, nequeant in communi ratione quadam uniuocè conuenire, eo quod duo ex ipſis ſunt entia poſitiua, aliud autem negatio entis; formaliter tamen ſumpta, quatenus unum eſt principium per modum termini à quo, aliud per modum termini ad quem, aliud denique per modum tranſmutabilis reſpectu mutationis, egregiè conuenire poſſunt in communi principij ratione, conſiſtente in eo, quòd eſt eſſe id, ad quod aliud neceſſariam habet conſecutionem &c. De his tamen uberiùs partim in Phyſica partim in Metaphyſica. Non inconſultò autem particulam illam adieci, ſcilicet ſumendam oppoſitionem eſſe propriâ ſignificatione, ut oppoſitionem diſparatam excluderem, quæ non propriè, ſed per quandam analogiam ad oppoſitionem contrariam, oppoſitionis rationem obtinet. Cum autem dicerem conceptum oppoſitionis uniuocum eſſe, non ſubinde putes omnem analogiam illi me denegare, ſed potius concedere, quæ tamen cum uniuocatione cohærere poſſit, cuiuſmodi analogiam inæqualitatis eſſe iam à me opportuno loco demonſtratum fuit.

Hæc uniuocatio quandam habere poteſt analogiam admixtam.

Quid addat oppoſitio rebus quæ dicuntur oppoſitæ.

Quæri etiam hic ſolet, quid oppoſitio addat rebus, quæ oppoſitæ dicuntur. Variæ extant ſententiæ, è quibus illa mihi maiori digna videtur plauſu, quæ docet nihil poſitivum addere. Oppoſitio enim realis nequit eſſe inter duo extrema negatiua; ergo erit inter extrema poſitiua, vel alterum poſitivum, & alterum negativum. Sed ut hæc inter ſe mutuò pugnent, non eſt opus poſitiuo quopiam ſuperaddito. Tametſi extremorum utrunque poſitivum eſt quidpiam, ſatis quidem eſt, ſi unum fundet negationem non ſolum identitatis, ſed coniunctionis cum alio. Tum quia formæ ſe ipſis formaliter excludunt alias à quibus opponuntur, itaut ratione huius negationis apud quoſdam fundare poſſint aliquam relationem realem. Tum quia hæc oppoſitio aliqua ſpecies eſt diſtinctionis, at verò diſtinctio non addit rebus, niſi negationem, vel relationem quomodocunque explicatam.

Negatio, quam dicit forma poſitiua, ut oppoſita negationi ſui.

Cæterum negatio, quam dicit forma poſitiua ut oppoſita negationi, eſt negatio rationis; album enim opponitur non albo, per negationem non albi, unde id per quod à nõ albo diſtinguitur, negationis negatio, ac opus rationis, potius quàm realis negatio eſt.

Quædam adnotantur.

Circa ſingula oppoſitionis genera, quædam adnotanda ſuperſunt; & ut ab oppoſitis relatiuis exordiar, illud

Digitized by Google

illud primò tractabo; nempe quænam ſint, quæ relatiuam oppoſitionem immediatè ſuſcipiunt. Non unus eſt autem explicandi modus, prout de relationibus prædicamentalibus gemina poteſt eſſe ſententia, quarum una doceat, huiuſmodi relationes in denominatione partim intrinſeca, & partim extrinſeca conſiſtere: altera verò formas accidentarias eſſe ijs, quæ referuntur, ſuperadditas; & rurſus hæc duplicem explicationem recipit, quatenus poteſt intelligi ſic, vt affirmet unius relationis terminum, aliam eſſe relationem in oppoſito extremo reſpondentem. Vel ut doceat unam relationem non ad aliam, ſed ad illius fundamentum terminari. Hiſce formis relatiuis de medio ſublatis, ſolumque conceſſis denominationibus iuxta veriorem dicendi modum, ut ſuo loco fuit abundè explicatum, quæ de oppoſitione relatiua dicuntur, longè faciliùs intelligi, tractarique poſſunt, plurimis quidem incommodis vitatis, à quibus alioquin ſe expedire non facile: maioris tamen eruditionis gratia commemoratis relationibus, tanquam accidentarijs formis retentis, non pigebit pauca quadam ſubijcere.

Quid dicendum iuxta primum explicandi modum.
Aſſertio.

Dicendum igitur ſi relatio credatur ad relationem terminari, relationes oppoſitionis ex utraque parte fundari proximè, nulloque intermedio in relationibus ipſis.

Ratio.

Ad hanc ſententiam tuendam ea me ratio compellit, quoniam oppoſitio relatiua exercetur inter formas, quæ ſibi ex aduerſo reſpondent, & in eodem ſingulari comparatione unius, & eiuſdem eſſe non poſſunt; at iuxta hunc explicationis modum de relationis terminatione, ita ſe habent relationes ipſæ, quandoquidem ſeipſis terminant, & reſpiciunt &c. conſequens igitur, ut oppoſitionis relationes ex utraque parte proximè, ac nullo intermedio in ipſis relationibus fundentur.

Quid iuxta ſecundum ſequatur.

At iuxta ſecundum modum explicandi terminationem relationis, quem veriorem ſuo loco diximus, quid affirmandum non ſatis conſtat, cùm in controuerſia poſitum ſit; an oppoſitio ex parte termini proximè, ac immediatè fundetur in abſoluto, an in relatione; ex utraque autem parte rationes non deſunt.

Primus dicendi modus.

Primò nanque videtur aliquibus oppoſitionis fundamentum ex parte termini dicendum abſolutum, eòquòd inter relationes ea de cauſa datur oppoſitio, quoniam relatio cùm ſit realis ordo, diſtinctionem expoſcit ab eo, ad quod ordinatur; proindeque non poteſt ſimul eſſe cum illo in eodem ſubiecto: at verò relatio ordinatur ad terminum, ob id ab eo diſtinctionem poſtulat, illique opponitur: unde eſt, ut oppoſitio ex parte termini debeat in abſoluto fundari. Ratio tamen hæc inefficax admodum eſt, cum adhuc intercederet realis diſtinctio inter id, quod ordinatur, ab eo, ad quod per relationem ordinatur, etiamſi relatio non ad fundamentum, ſed ad relationem ex parte termini diceretur eſſe terminata; unde ex hoc capite colligi non poterit, oppoſitionem ex parte termini proximè, nulloque intermedio in abſoluto; non autem in relatione fundari.

Secundus dicendi modus.

Alijs autem placuit oppoſitionem fundari ex parte termini non in abſoluto, ſed in oppoſita relatione, eam ob cauſam, quoniam relationes oppoſitæ eo modo ſe habent, ut nequeant ſimul eſſe in eodem ſingulari ſecundum eandem partem, reſpectu eiuſdem &c. ergo verè ſunt oppoſitæ, non aliâ tamen oppoſitione, quàm relatiuâ; ergo inter ipſas relationes nullo intermedio oppoſitio exercetur.

Tertius dicendi modus.

Alij demum ad hanc dubitationem reſpondendum crediderunt, ex parte termini duplicem reperiri oppoſitionem relatiuam; alteram nullo intermedio, ſine immediatè fundatam in abſoluto; alteram in relatione, & poſteriorem hanc propriiſſimè relatiuam eſſe, de qua in præſenti verba fiunt; ita tamen ut utraque quaſi integram oppoſitionem conſtituat.

D. ſſert. 19 Sect. 11. in ſolutione 1. un dæ difficultatis.

Huius tamen controuerſiæ deciſio petenda ex ijs, quæ ſuo loco de relationibus tractantes, attulimus; ubi diximus non poſſe utique dari oppoſitionem relatiuam, niſi in utroque detur relatio, quoniam hæc oppoſitio in eo conſiſtit, ut extremum unum per relationem reſpiciat aliud, & viciſſim reſpiciatur ab illo; ut in relatiuis mutuis, in quibus relatiuum unum, verè reſpicit aliud, ſcilicet terminum, & viciſſim terminus reſpicit illud; hoc autem diximus ita contingere, ut relatiuum reſpiciendo terminum, reſpiciat ipſum, prout relatione affectum, & viciſſim terminus reſpiciat illud prout itidem affectum relatione; at in termino reſpicere non ideo eſſe, ac terminare, cùm id per relationem: hoc autem per abſolutum fiat; quia nimirum terminare eſt ſiſtere reſpectum.

Aſſertio.
Poſtremā ex tribus relatis ſententijs amplectens.

Ex his non obſcurè intelliges, ut opinor, poſtremam ſententiam è tribus relatis non parum ad veritatem accedere quoad ſingula, quibus illa conſtat.

Rationes quoad ſingulas partes probātur.
Prima pars ſuadetur.

Ad primum quod attinet, nimirum ex parte termini, duplicem oppoſitionem relatiuam reperiri, alteram immediatè in abſoluto, alteram in relatione fundatam, ſatis cuique poteſt ex hactenus diſputatis eſſe manifeſtum. At verò ſecundum, ſcilicet poſteriorem illam oppoſitionem propriè relatiuam eſſe, de qua in præſenti diſputatur, ſuaderi poteſt. Primò quidem Ariſtotelis teſtimonio, qui definiendo oppoſita relatiua ait, *eſſe illa quæcunque id ipſum quod ſunt oppoſitorum eſſe dicuntur, aut quomodocunque aliter ad ea*, ſcilicet referuntur; cum alioquin alibi relatiua definiens dixerit, *eſſe illa quæcunque quod ſunt, aliorum eſſe dicuntur*: at Ariſtotelis dictum, ac relatorum definitio, ex utraque parte per ſe primò in relationem cadit, in terminum verò non niſi ſecundariò, & in obliquo.

Secunda pars.
Prima ratio.
Cap. de ad aliquid

Secunda ratio.

Secundo accedit, quòd propria oppoſitio inter eas exercetur formas, quæ circa ſubiectum idem repugnant; at id longè magis, & magis propriè in relationibus, quam in relatione, & termino abſolutè cernitur; eòquòd terminus cùm ſit ſubiectum, nequit comparari, ut forma ad ſubiectum eius relationis a qua reſpicitur; unde fatendum oppoſitionem fundatam in relatione ex parte utriuſque extremi, propriiſſimè relatiuam eſſe, de qua in præſenti fit ſermo.

Tertia ratio.

Tandem repugnantia, quæ eſt inter relationem, & terminum, ex ea proficiſcitur diſtinctione, quam relatio ſibi vendicat ab eo, ad quod refertur; at ea, quæ conſpicitur in relationibus, ortum ducit ex diuerſis, ac repugnantibus conditionibus, quas utraque poſtulat in proprio ſubiecto; ſed oppoſitio quæ oritur ex conditionum repugnantia, magis eſt præcipua, magiſque formalis, quàm ea, quæ ducit ortum à diſtinctione; propterea conſequens ſit, ut oppoſitio, quæ in relatione fundatur, ſit propriiſſimè relatiua.

Tertia aſſertionis pars.

Denique, quod erat tertium, inde perſpicuum fit; quoniam hæ duæ oppoſitiones neceſſario vinculo connectuntur, & quodammodo una alteri ſubordinatur, cum ea, quæ ex parte termini, cernitur relatio, terminationem, ac ob id oppoſitionem abſoluti termini ſupponat; Admiſſis igitur prædicamentalibus relationibus, velut accidentarijs formis ſuperadditis &c. ut hactenus, de relatiua oppoſitione ratiocinandum videtur.

An oppoſitionis relatio realis ſit, an opus rationis.

Solet in controuerſiam vocari, num oppoſitionis relatio realis ſit, an verò rationis. Qui realem eſſe contendunt, eâ ſe ratione compulſos aſſeuerant; quoniam oppoſitio relatiua, quæ ſcilicet inter duas relationes proximè exercetur, tres illas habet conditiones ad rea-

lem relationem requiſitas; primò enim duæ illæ relationes, inter quas oppoſitio proxima verſatur, ſunt entia realia; ſecundò ſunt realiter diſtinctę; tertiò ſunt actu exiſtentes. At ea aduerſo, qui rationis opus relationem oppoſitionis eſſe profitentur, eâ ratione nituntur, quoniam in relationibus abeundum foret in infinitum; inquiunt enim, ſi pater, & filius per relationes reales opponuntur, cùm hæ pariter inter ſe opponantur, id habeant per relationes reales neceſſe eſt, & hæ rurſus per alias, & ſic infinitum.

Si unquam prædicamentales relationes negandæ ſint tanquam accidentariæ formæ ijs, quæ referuntur, ſuperadditæ; præſertim eòquòd luculentius hic cernitur proceſſus in infinitum; ut propterea crediderim.

Aſſertio. Dicendum relationem oppoſitionis nullatenus eſſe formam poſitiuam, ſed potius denominationem realem partim intrinſecam, & partim extrinſecam, ut in uniuerſum de huiuſmodi relationibus ſuo loco demonſtratum fuit.

Ratione ſuadetur. Ratio autem non alia, quam quia ſi ſemel admittatur, unam relationem realem in alia fundari poſſe, vitari nequit proceſſus in infinitum, à quo natura ſummopere quidem abhorret.

Aduerſariorum reſponſio. Hoc incommodum effugere nituntur contrariam ſententiam tuentes, dicendo non ſequi relationes oppoſitionis per alias relationes opponi; quoniam cùm ipſæ ſint formales oppoſitionis rationes, ſe ipſis abſque aliâ relatione ſuperadditâ opponuntur; rem exemplo actionis illuſtrant, ſiquidem actio hoc ipſo quòd eſt ratio, quâ res aliæ producuntur, non aliâ indiget actione, quâ ipſa producatur, ſed per ſe ipſam accipit eſſe.

Reijcitur. Sic tamen reſpondendo nihil conficitur; tametſi enim hoc modo declinare liceat incommodum prædictum in oppoſitionibus, proindeque in hac parte argumenti vis infringatur, abſolutè tamen non vitatur proceſſus prædictus in relationibus, ut mox intelliges; nam ſi duę illæ relationes oppoſitionis inuicem conferantur, velut in ratione oppoſitionis ſimiles; certè eodem modo per alias relationes ſimilitudinis, vel identitatis referentur, quæ cùm formales oppoſitiones non ſint, relationibus à ſe diſtinctis indigebunt, quibus inuicem opponantur; quæ deinde per alias relationes identitatis inter ſe referantur oportet; unde ſic procedendum erit in infinitum, dum relationes oppoſitionis alijs indigent relationibus identitatis, ſibique vendicant alias relationes oppoſitionis abſque termino. Vt prætercam in Diuinis fatendum eſſe relationum numerum auctum iri; quando oppoſitio realis dicatur eſſe relatio.

Aliquibus non obſcurè videtur conſtare quomodo aduerſariorum fundamento ſit occurrendum, cum ſatis putent reſpondere tres illas conditiones in entitate quacunque non ſufficere ad relationem ſuſcipiendam, ſed in abſoluta duntaxat. Hoc tamen gratis dictum videtur, nec tam eſt difficultati occurrere, quàm illam verborum apparatu ſubterfugere. Præſtat igitur dicere, nec illas conditiones, nec quicquam aliud ſufficere, ut in re quapiam huiuſmodi relationes, tanquam poſitiuæ formæ reſultent, cùm potius denominationes quædam ſint reales ad eum, quem ſuo loco nos explicuimus, modum; nam ſi darentur tanquam formæ poſitiuæ ſuperadditæ ijs, quæ referuntur, incommodum illud declinare non liceret, ſcilicet in relationibus abeundum in infinitum; quia nihil obſtaret quo minus una relatio ſubiectum alterius eſſet relationis: enimuerò ſi in cæteris rebus dari poſſent relationes tanquam formæ accidentariæ ijs, quæ referuntur ſuperadditæ, diſſimulari non poſſet hoc idem fore dicendum de relationibus, adeo ut in ipſis fundari poſſe alias relationes, oppoſitionis, ſimilitudinis &c. dicendum eſſet.

Adnotatio. Non prætereundum cum aliquibus aduertere oppoſitionem relatiuam, utpotè minimum participare de contradictoria, quæ prima eſt, & ſumma; proindeque relatiuè oppoſita duobus modis poſſe conſiderari; primò quatenus opponuntur oppoſitione participatâ; ſecundò, quatenus opponuntur oppoſitione ſibi propriâ, nempe relatiua; hoc ſecundo modo duas ſibi vendicat proprias differentias, quibus ab alijs oppoſitis diſcriminantur. Prima eſt in eo conſtituta, quòd alia oppoſita eam ob cauſam oppoſita ſunt, quoniam unum quodammodo negationem dicit alterius. In contradictorijs, & priuatiuis, unum eſt alterius negatio; in contrarijs unum ſecum trahit negationem alterius; at oppoſita relatiuè, quatenus huiuſmodi, negationem hanc non important, quin potius ex eo, quòd relatiuè opponuntur; mutuò ſe ponunt in rerum natura. Pater enim ex. gr. non ex eo opponitur filio, quia pater non poſſit eſſe filius, ſed ex eo, quòd contraponitur filio, unde eſt, ut filium ponat in natura rerum. Secunda differentia eſt, quia in alijs oppoſitis unum ſemper eſt imperfectius altero, quod in contradictorijs, & priuatiuis eſt euidens, cùm unum ſit ens poſitiuum, alterum autem negatio: in contrarijs etiam cum ſemper unum ſit imperfectius altero; in relatiuis verò hoc neceſſarium non eſt; ſi tamen formaliter fuerint accepta.

Prima difficultas. Aduerſus tamen hactenus dicta de relatiuis oppoſitis eſt aliqua difficultas; nam quæ ſe inuicem conſequuntur, nequeunt oppoſita dici, cùm hæc ita ſe habeant, ut unum deſtruat aliud; ſed relatiua ſe mutuò conſequuntur, ſiquidem ad eſſe unius ſequitur eſſe alterius, & ſecundum exiſtentiam inter ſe conuertuntur; ergo relatiua non ſunt dicenda oppoſita.

Solutio. Occurritur dicendo maiorem eſſe veram de cæteris oppoſitis, non de relatiuis. Illud etiam addi poteſt, quòd etſi relatiua quantum ad eſſe in diuerſis ſubiectis dici poſſint ſe habere, quemadmodum propoſitio minor affirmat, non tamen quantum ad eſſe in eodem ſubiecto, cùm potius reſpectu ſubiecti eiuſdem opponantur; non enim idem poteſt eſſe pater, & filius eiuſdem comparatione. Præterea; quæ non habent oppoſitionem ſecundum reſpectum unius ad alterum non opponuntur; ſed relatiua ita ſe habent, quandoquidem unius ad alterum eſt relationis forma; ergo nulla relatiua opponuntur. — Secunda difficultas.

Solutio. Obuiam itur reſpondendo inter relatiua poſitiuum eſſe quendam reſpectum, qui eſt relationis forma, in qua relatiua conueniunt, & ſecundum huiuſmodi reſpectum, non opponuntur, alium verò eſt reſpectum repugnantiæ correlatiuorum, ad ſimul eſſe in eodem ſubiecto; & ſecundum huiuſmodi reſpectum oppoſitionem habent.

Quædam de contraria oppoſitione tractantur. 10. Diuin. tex. 14. Nunc aliqua de contraria oppoſitione ſubijcienda, de qua Philoſophus præſertim loquens, ait. *Ἐπεὶ δὲ διαφέρειν ἐνδέχεται ἀλλήλων τὰ διαφέροντα πλεῖον καὶ ἔλαττον, ἔστι τις καὶ μεγίστη διαφορά· καὶ ταύτην λέγω ἐναντίωσιν. Cum autem contingat inuicem differre, quæ differunt, & plus, & minus, eſt quædam maxima differentia: & hanc dico contrarietatem.* Paulò poſt concludit. *Τὸ δ᾽ ἔσχατον διάστημα, μέγιστον· ὥστε καὶ τὸ τῶν ἐναντίων. Diſtantia verò ultimorum, maxima eſt, quare etiam contrariorum.* Vnde Scholaſtici definitionem deduxerunt. *Contraria ſunt; quæ ſub eodem genere maximè diſtant, & ab eodem ſubiecto mutuò ſe expellunt, cui viciſſim ſucceſſiuè natæ ſunt ineſſe.* Vnde *Contrarietas* dici poteſt *maxima diſtantia eorum, quæ ſub eodem genere ſunt.* Primò dicitur *diſtantia* loco generis, ſumptâ metaphorâ à locis diuerſis, quantitatiſque terminis, qui diſtare dicuntur. Secundò dicitur *ſub eodem genere* loco differentiæ uniuerſæ ſeu generalis, nam quæ diſtant, ſeu ſunt diuerſa

in

in diuerſis generibus, non dicuntur contraria. Tertiò, dicitur maxima hoc eſt perfecta, nam quæ ſub eodem quidem genere diſtant, ſed non maximè, non ſunt perfectè contraria, ut colores medij inter ſe, & ab extremis, quod ſuperiori Sectione quoq; notaui, nec virtus ab extremis vitijs, ut liberalitas, ab auaritia, & prodigalitate, maximè diſtat. Vnde colligimus contrarietatem, eſſe repugnantiam duarum formarum circa idem ſubiectum; cætera ſuperiori Sectione declarata fuerunt. Quidam verò intulerunt ex his tria ad contraria requiri. Primum ut ſint in eodem genere. Secundum ut habeant idem ſubiectum. Tertium, ut comprehendantur ſub conſideratione eiuſdem ſcientiæ. Sed de his alibi. De diſtantia commemorata, multa dicenda ſupereſſent, de quibus cumulatè in prima Philoſophia tractaturi, pauca quædam in præſenti aſſeremus. Diſtantia propriè reperitur inter terminos quantitatis, quatenus hæc loci rationem obtinet, hinc tranſlatum eſt nomen ad ſignificandam latitudinem, quæ eſt inter formas inuicem repugnantes, & mutuò ſe excludentes ab eodem ſubiecto; hanc autem diſtantiam, conſueuerunt formalem appellare, quæq; ſecundum naturam, & eſſentiam dici ſolet. Illud addendum quòd ut in diſtantia locali concipitur principium, medium, & finis; ſic in formali; unde in coloribus datur album, tanquam principium, nigrum tanquam finis, medij verò ſunt pallidum, aliique colores medij. Amplius & illud aduertendum contraria dici, quæ ſunt intra eandem maximã diſtantiam, ut diſtantia, ſub qua continetur albedo, eſt diſtantia in ratione coloris, ſub qua dulcedo in ratione ſaporis, unde eſt, ut albedo & dulcedo contraria non ſint; vel quod in idem recidit, debent eſſe ſub eodem genere proximo vel remoto, ſeu ſub uno formarum ordine, quæ in aliquo genere proximo vel remoto conueniat; nomine igitur generis intelligitur, vel proximum, quale eſt color reſpectu albedinis, & nigredinis, vel remotum, ut habitus comparatione virtutis, & vitii, erroris, & ſcientiæ; nunquam tamen contraria poſſunt prædicamento differre.

Difficultas. Difficultas attamen inſurgit, quoniam Stagirites hoc loco ait, contraria, alia eſſe ſub eodem genere, ut albedo, & nigredo; calor, frigus: alia ſub diuerſis generibus, ut iuſtitia, & iniuſtitia; alia eſſe ipſa genera, ut bonum & malum; ergo contraria poterunt prædicamento differre.

Solutio. Diluitur reſpondendo Philoſophum ibi per genera ſumere non prædicamenta, vel propria genera; ſiquidem hæc bono, & malo conuenire non poſſunt; ſi bonum ſumatur prout poſitiuam perfectionem, malum autem priuationem importat, hoc enim pacto, priuatiuè opponuntur, non contrariè; ſed ſumpſiſſe genera metaphoricè, pro conditionibus quibuſdam generalibus, quatenus quodlibet contrarium reſpectu ſubiecti, vel eſt conueniens, & boni rationem obtinet, vel diſſentaneum, & mali rationem habet; vel ſumpſiſſe bonum & malum moraliter pro virtute & vitio. Vel ut ſuperiùs itidem notauimus, ex Pythagoreorum ſententia loquitur, à quibus bonum, & malum, tanquam duo prima uniuerſaliſſima rerum principia conſtituebantur. Per genera autem diuerſa, intelligit ſubalterna, quæ ſimul etiam ſunt ſpecies; quamuis autem ad

Non ſufficit conuenientia in ſupremo genere. verum contrarietatem, remotum genus ſufficiat; nunquam tamen contraria in ſolo genere ſummo alicuius prædicamenti conueniunt; ut per ſingula diſcurrenti perſpicuum eſſe poteſt. Ea porrò videtur ratio, quoniam contraria, ut ex eorũ definitione conſtat, debent poſſe ſibi inuicẽ ſuccedere in eodem ſubiecto per veram tranſmutationem ab uno ad aliud; huiuſmodi autem tranſitus non fit, niſi inter ea quę magnam ſimilitudinem habent; (nunquam enim itur à virtute ad errorem, vel à colore, ad aliquam ex qualitatibus primis, puta ad calorem &c. ſed à virtute ad vitium, ab uno colore ad aliud) nec unquam contingit, ut terminus à quo poſitiuus in motu, prædicamento differat à termino ad quem; propterea neceſſe eſt ut contraria in natura magis contracta, quàm quæ eſt ſupremi generis, conueniant. Quod adeo verum, ut aliquando terminus à quo, & ad quem ſint eiuſdem ſpeciei; ut de terminis accretionis, cuique perſpectum eſſe poteſt.

Maximam autem eſſe contrariorum diſtantiam perſpicuè docuit Philoſophus; nam cùm ea, quæ differunt, magis, ac minus, differre poſſint (ſic enim ipſe ratiocinatur) aliqua profectò erit maxima differentia, quam contrarietatem appellant. Sed maximam eſſe differentiam, in qua contrarietas poſita eſt, docet inductione conſtare, ait enim. *Τὰ μὲν γὰρ γένει διαφέροντα, οὐκ ἔχει ὁδὸν εἰς ἄλληλα, ἀλλ᾽ ἀπέχει πλέον, καὶ ἀσύμβλητα, τοῖς δ᾽ εἴδει διαφέρουσιν αἱ γένεσεις ἐκ τῶν ἐναντίων εἰσὶν ὡς ἐσχάτων. τὸ δ᾽ ἐσχάτων διάστημα, μέγιστον. ὥστε καὶ τὸ τῶν ἐναντίων. Quæ enim differunt genere, viam ad ſe mutuò non habent: ſed plus diſtant & comparabilia non ſunt, vis autem, quæ ſpecie differunt generationes ex contrarijs, ut extremis extant. Diſtantia verò extremorum maxima eſt, quare & contrariorum.* Horum autem ſumma hæc eſt. Sola, & omnia contraria ſunt ea extrema, quæ in generatione cernuntur; omnia verò extrema ſunt maximè diſtantia; ergo ſola, & omnia contraria ſunt maximè diſtantia. Probat itaque Stagirites inductione, inter ſola, & omnia contraria maximam eſſe differentiam, ſiue diſtantiam.

Et quoniam in definitione ſit diſtantiæ commemoratio, quædam præter hactenus dicta iterum aduertenda occurrunt; nempe in præſentia non ſolum diſtantiam; ut ſuperius dicebam, non accipi pro diſtantia ſecundum locum, ſed nec etiam pro quacunque diſcrepantia, ſiue diſconuenientia; minus enim conueniunt homo & album, quam album, & nigrum. & nihilominus, homo & album non contrariantur; ſed per diſtantiam intelligenda eſt repugnantia, & ut aiunt, incompoſſibilitas, ad ſimul eſſendum in eodem ſubiecto ſecundum eandem partem &c. hoc autem per metaphoram factum eſt; quemadmodum enim in diſtantia ſecundum locum, datur principium, medium, & finis, & maximè principium, & finis inter ſe diſtant: non ſic autem principium, vel finis, & medium: non abſimili modo in formis ſub eodem genere repugnantibus, aliquæ dantur, quæ maximè quidem repugnant in illo ordine, ac genere, ut in ordine colorum albedo, & nigredo; in ordine ſaporum dulcedo, & amaritudo, quæ ſe habent ut principium, & finis; dantur itidem colores, ſaporeſque medij, qui non tantum diſtant ab extremis, quantum extrema diſtant inter ſe. Sed aduertendum ulterius huiuſmodi diſtantiam eſſe intelligendam gradualem; nam niſi tali diſtantia maximè diſtent, nihil prohibet quo minus aliqua eidem ſubiecto, & in eadem eiuſdem parte inſint, ut de tempore manifeſtum eſt; nam ſummus calor, & ſummum frigus in aqua, exempli gratia, eſſe non poſſunt, at in gradibus remiſſis nihil prohibet; diſtantia igitur maxima eſſe debet gradualis; alioquin ſimul in eodem ſubiecto, & eadem eiuſdem parte eſſe poterunt.

Ex quo facile intelliges ad contrarietatem requiri maximam diſtantiam formalem, ſed hanc non rectè explicari, dicendo ſumendam penes rationes formales, niſi addatur, reſpiciendum eſſe ad latitudinem graduum; nam eiuſdem formalis rationis eſt calor ut quatuor, & ut octo; item ut quinque, & ut tria, ſic de frigore, ſed quamuis calor ut octo, & frigus, ut octo, *Diſtantia maxima nõ ſolùm penes rationes formales quantitatum.*

non

ſed penes latitudinē graduum attendenda videtur.

non ſe compatiantur in eodem ſubiecto; benè tamen, calor ut quatuor, & frigus ut quatuor vel calor ut quinque, & frigus ut tria; quamobrem non ſatis intelligo, cur quidam formalem hanc diſtantiam explicuerint, ſolùm formales rationes qualitatum attendendo, nullo habito reſpectu ad gradus, ſiue graduali qualitatum latitudine neglectâ; de hoc tamen alibi copioſius diſſerendum; interim, non ſpernenda eorum ſententia, qui gradualem latitudinem attendendam iubent; quamuis ſuperiori Sectione, oppoſitum non improbabile dixerimus: licet reſpondeti poſſit gradum unum aduerſari uni, non ob rationem formalem, ſed ex accidenti ob ampliorem ſubiecti capacitatem: hinc enim ambo, ut unum, nequeunt ſimul in eodem ſubiecto eſſe. Vnde ad contrarietatem de qua ſit in præſentia ſermo, non pauca à recentioribus requiri ſolent; nam ut ipſi dicunt. Requiritur diſtantia, quoniam contraria debent habere repugnantiam, proindeque diſtantiam. Sed hæc ex eorum ſententia, non modo formalis, ſed etiam ſubiectiua eſt; nam huiuſmodi diſtantia debet eſſe talis, ut inde formæ dicantur ſe mutuò expellere ab eodem ſubiecto; at hæc eſt diſtantia, quæ formalis, & ſubiectiua dicitur. Amplius prædicta diſtantia debet eſſe inter extrema poſitiua; per hoc enim oppoſititio contraria, à contradictoria, & priuatiua ſeiungitur. Inſuper debet eſſe maxima. nam hic ſermo eſt de contrarietate perfecta; ſed ad perfectam contrarietatem requiritur perfecta diſtantia; perfecta verò diſtantia, vel Ariſtotelis teſtimonio, eadem eſt, ac maxima; maximum enim ipſo docente, & perfectum, idem ſunt. Et hoc ex eo quoque confirmatum redditur, quoniam ſi perfecta contrarietas conſtitueretur per diſtantiam imperfectam, atque adeo non maximam, dare poſſet illa quæ foret per diſtantiam perfectiorem, ſiue maiorem conſtituta; ubi enim, magis, & minus, ibi etiam maximum; tunc autem illa contrarietas non foret perfecta, contra hypotheſim, quoniam deficeret, à perfectiori, maiorique diſtantia. Præterea diſtantia de qua habetur ſermo, non neceſſariò debet eſſe maxima poſitiuè, ſed ſatis, ut ſit maxima negatiuè. In quorum gratiam aduertunt, maximum poſitiuè dici, quod eſt ſupra omnia alia, nec habet æquale. Vel ut alijs placet. Diſtantia de qua inſtituta eſt diſputatio, bifariam poteſt intelligi, nimirum, poſitiuè, & negatiuè. Diſtantia priori modo maxima ea eſt, qua duæ ſpecies ſub ſuo genere ita diſtinguuntur, ac ſeparantur, ut nec aliæ ſpecies inter ſe, nec ipſæ ab alijs æquè diſtent, quo pacto ſe habent albedo, & nigredo. Diſtantia verò poſteriori modo maxima contingit, quando non dantur aliæ ſpecies, quæ magis diſtent, quàm, quæ contrariæ dicuntur, licet aliquæ æqualiter inuicem repugnent. Huiuſmodi autem, inquiunt, non eſt contrarietas, quoniam nulla contraria tantam habent diſtantiam, ut quoad diſtantiam, omnia alia contraria ſuperet; cùm multa æqualia ſint; tantùm enim diſtant calor, & frigus, quantum humiditas, & ſiccitas; ob id concludunt ad contrarietatem non requiri diſtantiam maximam poſitiuè, quod erat primum. Deinde ſufficere diſtantiam maximam negatiuè, probant, quoniam, inquiunt, maximum negatiuè dicitur, quod non habet aliquid maius ſe, etiam ſi habeat æquale. Ita quidem ſi daretur homo octo palmorum, quem longitudine nullus poſſet ſuperare, diceretur maximus homo negatiuè, quamuis plures eiuſdem longitudinis extarent. At huiuſmodi eſt diſtantia maxima ad contrarietatem requiſita; proinde ſat eſt ut ipſa ſit maxima negatiuè, quod erat ſecundū. Deinde hoc, eſſe maximum, ex eorundem opinione, non ſolum attendi debet penes diſtantiam

Aliorum explicatio

formalem, ſed etiam ſubiectiuam; quandoquidem non pauca ſunt, quæ maximam habent formalem diſtantiam, & nihilominus non ſunt oppoſita. Vt conſtat inquiunt, de ijs, quæ non ſolùm ſub diuerſis generibus continentur; ſed etiam de alijs ſub eodem genere conſtitutis. Primum oſtendunt, eo quòd multa ſunt, quæ diſtant diſtantiâ formali, hoc eſt ſecundum perfectionem formalem, quæ ſumitur penes acceſſum vel receſſum à primo ente perfectiſſimo; ut homo maiorem dicitur habere diſtantiam à calore, quàm habent calor à frigore; non tamen maiorem habet diſtantiam ſubiectiuam, cum nequeant eſſe nec ſimul nec ſucceſſiuè circa idem ſubiectum. At ſubiectiua diſtantia dicitur reſpectu ſubiecti habentis aptitudinem ad illas formas, quæ diſtare dicuntur. Probant etiam de contentis ſub eodem genere, magis enim diſtat ſcientia à calore, quàm calor à frigore, non tamen habent maiorem diſtantiam ſubiectiuam, cum nequeant, nec ſimul neque ſucceſſiuè eidem ineſſe ſubiecto. Tandem addunt ad imperfectam contrarietatem, non requiri diſtantiam maximam, ſed minorem, & imperfectam, quia qualis eſt contrarietas, talis dici debet eſſe ratio formalis conſtitutiua ipſius. Hæc breuiter in ſupra iam explicatis continentur; præſertim autem hoc poſtremum videtur ſuperfluum, quoniam ſuperiùs notauimus, per diſtantiam hic non intelligi diſconuenientiam, ſiquidem minus conueniunt, atque adeo magis diſtant homo, & album, quàm album, & nigrum, & tamen homo, & album non dicuntur contraria; ſed intelligitur repugnantia ad eſſendum in eodem ſubiecto.

Difficultates expendendæ proponuntur.

Aliquæ tamen non exigui momenti difficultates emolliendæ ſuperſunt; proinde.

Principalis difficultas proponitur.

Obijcies primò. Omnis virtus contrariè opponitur vitio, ut liberalitas auaritiæ; ſed virtus maximam non habet diſtantiam à vitio, ut liberalitas ab auaritia, vel à prodigalitate, quia maiorem habent diſtantiam duo vitia extrema, puta auaritia, & prodigalitas, quàm virtus à vitio, ut liberalitas ab auaritia, vel prodigalitate, cum in medio illorum illa conſtituta ſit; ergo ad contrarietatem haud maxima diſtantia requiritur, nec etiam negatiuè.

Solutio.

Hæc difficultas multorum interpretum ingenia vexauit; ei tamen occurrendum exiſtimo, nonnullis præmiſſis de huiuſmodi virtute, ac vitijs, cum eadem pugnantibus, quatenus tamen locus permittit. Liberalitas mixta quædam eſt virtus, duplicem inclinationem habens, alteram ad moderendum paſſiones circa diuitias, alteram ad inſumendum diuitias, tum ad utilitatem propriam, tum ad utilitatem aliorum. Enimuerò liberalem omnes exiſtimant eum, qui liberum animum habet, ab inhærendo diuitijs; ut ob id propenſionem habeat ad impendendum illas ſecundum rectam rationem, & ad uſum proprium, & ad utilitatem aliorum; etſi ad hanc etiam virtutem honeſta pertineat acceptio, qua de re ſuo loco. At huic mixtæ virtuti duo opponuntur vitia, nempe prodigalitas, & auaritia, ſiue illiberalitas; prodigalitas mixta eſt ex defectu affectionis erga diuitias, habens erga illas minorem ſollicitudinem, quàm deberet, & ex exceſſu largitionis, plus debito, diuitias largiendo. Auaritia mixta eſt ex exceſſu affectionis in diuitias, nimium in eas amorem, deſiderium, atque delectationem habens, & ex defectu in largiendo; quamobrem tum prodigalitas, tum auaritia liberalitati opponuntur, & quidem utraque ſecundum exceſſum, & defectum; ratione tamen diuersâ. Ex his facilè intelliges, liberalitatem non eſſe perfectè contrariam auaritiæ; tunc enim virtus perfectè alicui vitio aduerſatur, cùm ab eo adæquatè deſtruitur, hoc eſt, cum omnes eius actus

Ariſt. 4. Ethic. cap. 1. D. Thom. 2. 2. q. 117.

à vitio

à vitio impediuntur; at auaritia non repugnat omnibus actibus liberalitatis, ſed uni tantùm, qui eſt bonorum largitio, præter quem liberalitas bonorum itidem honeſtam retentionem habet, quam prodigalitas deſtruit; vnde eſt, ut liberalitas non maximè diſtet ab auaritia, nec etiam à prodigalitate; ac proinde neutrum vitium maximè diſtat à virtute; quod intelligendum phyſicè, diſtantia ſiquidem inter virtutem, & vitium duobus modis conſiderari poteſt. Primo phyſicè, quo pacto ſunt quidam habitus, & ita non ſummè diſtant; ſed magis, oppoſita vitia diſtant; Secundo moraliter, hoc eſt ſecundum honeſtatem & turpitudinem: & hoc modo magis diſtat vitium à virtute, quàm duo vitia inter ſe, nam vitia inter ſe conueniunt in genere moris, non ita virtus, & vitium, cum moraliter genere differant: maior enim eſt oppoſitio moralis inter virtutem, & vitium, quàm inter duo vitia quantumuis inter ſe pugnantia, unde eſt ut hæc fortaſſe poſſint in eodem ſimul eſſe ſubiecto. Ita planè cuique compertum, viros quo magis prodigos, eo magis etiam æris alieni cupidos eſſe, non ſic autem virtus, & vitium. Phyſicè igitur liberalitas, ab auaritia, & prodigalitate non maximè diſtat, & viciſſim neutrum vitium, puta auaritia & prodigalitas, à liberalitatis virtute; at moraliter ſecus ſe res habet, magis enim diſtat liberalitas ab auaritia, & prodigalitate quàm inter ſe diſtent auaritia, & prodigalitas.

Ex his difficultatis ſolutio perſpicuè conſtat; reſpondendum enim, virtutem aduerſari vitio, & inter virtutem ac vitium, puta inter liberalitatem, & auaritiam, atque prodigalitatem, moraliter maximam intercedere diſtantiam; phyſicè autem non item.

Dices hinc ſequeretur vitium unum, non eſſe maius altero: nam ex hactenus diſputatis, virtus maximè diſtat ab utroque vitio extremo; ergo viciſſim utrunque vitium maximè diſtat à virtute, at maximo non datur maius.

Reſpondendum re verâ virtutem ab utraque vitio ſummè diſtare, ſecundum proportionalem rationem conſtitutiuam utriuſque vitij, quoniam, ut ratio unius vitij eſt deſtructiua honeſtatis virtutis, ita ratio alterius vitij; non negandum tamen abſolutè dici ſolere virtutem magis diſtare à vitio, quod magis deficit à ratione conſtitutiua virtutis, ut auaritia magis diſtare dicitur à liberalitate, quàm prodigalitas, quoniam hæc magis accedit ad actum liberalitatis.

Rationes in confirmationem ſuperioris aſſerti ſolitæ proponuntur, ac diluuntur. Sed quoniam rationes aliæ ſuppetunt, quæ in ſuperioris confirmationem adduci ſolent, ob id iuvabit in medium illas afferre, ſimulque diluere; ſequentibus autem modis rationem allatam, atque etiam ſolutam, confirmare nituntur.

Prima. Primò; quia error, magis diſtat à ſcientia, quàm ab opinione, & tamen, opponitur utrique. Secundò quia contrarietas non ſolùm eſt inter extremos colores inter ſe, ſed etiam inter medios inter ſe, & cum extremis: ut non ſolum inter albedinem, & nigredinem; ſed inter medios inter ſe, & cum albedine & nigredine; at extremi colores maiorem habent diſtantiam inter ſe, quàm ea quæ eſt inter medios inter ſe, & cum extremis; ergo non ſemper requiritur ſumma diſtantia ad contrarietatem, ſed poteſt maior, & minor ſufficere. Tertiò diſtantia maxima nequit eſſe niſi inter duo extrema unius latitudinis, ſed contrarietas poteſt eſſe inter plura extrema, quàm duo, cum uni poſſint eſſe plura contraria; non ergo contrarietas maximam diſtantiam requiret. Quartò, maior eſt differentia inter ea, quæ ad diuerſa genera pertinent, quia minus conueniunt, quàm inter contraria, quia hæc magis conueniunt, cùm ſub eodem genere eſſe debeant; ſed ubi maior conuenientia, ibi minor diſtantia, ob id has duas conditiones pugnare dicendum, & quòd contraria ſint ſub eodem genere, & quòd maximè diſtent; ne igitur dicatur non requiri ea eſſe debere ſub eodem genere: dicendum erit ad contrarietatem maximam non requiri diſtantiã. Quintò maior eſt differentia eſſentialis, quàm accidentalis, quoniam illa facit aliud, hæc autem alterum; ſed contraria faciunt accidentaliter differre, cum ſint formæ accidentales; ergo inter contraria nequit eſſe maxima differentia; ergo nec maxima diſtantia. Sextò, magis diſtant contraria ſumpta numericè, quam eſſentialiter; quia præter differentias eſſentiales inter ſe pugnantia, quæ numero differunt, addunt differentias indiuiduales, ac proindè contraria ſimpliciter non maximè differunt, atque adeò neque maximè diſtant.

Secunda. — Tertia. — Quarta. — Quinta. — Sexta.

Omnibus allatis confirmationibus præſtat occurrere. Ad primam reſpondendum, ut infra in explicatione alterius dubitationis. Quomodo unum, uni tantum contrarium dici debeat, videlicet errorem habere ſummam diſtantiam ab opinione, & ſcientia, in generica ratione cognitionis veræ unde maxima diſtantia erroris in ordine ad opinionem, & ſcientiam non iuxta ſpecificas rationes, ſed ut dictum eſt, ſecundum vera cognitionis rationem genericam attendi debet, quatenus falſum à vero maximè diſtat. Ad ſecundam dicendum, colores medios non opponi extremis contrarietate perfectâ, ſed imperfectâ, quia non opponuntur, niſi quatenus extremorum rationes participant; ut autem imperfectè rationes illas extremorum participant, ita quidem imperfectè ipſis extremis opponuntur, atque adeo haud maximè diſtant ab illis; unde medij colores inter ſe, & ab extremis ſecundariò, nempe ratione extremorum diſtare dici debent; quocunque autem modo ipſa extremorum participatio fiat, vel nimirum per veram mixtionem, vel per quandam apparentiam &c. nihil refert. Ad tertiam reſpondendum diſtantiam maximam, de qua fit ſermo, non eſſe maximam poſitiuè, ſed negatiuè, ut ſupra ſatis explicatum fuit. Ad quartam reſpondendum ibi maiorem eſſe diſtantiam extra genus; ſed contrariorum diſtantiam eſſe intra genus, hoc eſt ſub eodem genere, de qua fit ſermo, cùm contrariorum diſtantia maxima eſſe dicitur. Ad quintam reſpondendum dicendo, formas accidentales id habere, ut ſcilicet ſubiecta ſua faciant accidentaliter differre: inter ſe tamen eſſentialiter diſcriminari, ſiue eſſentiali diſcrimine ſecerni. Ad ſextam reſpondendum, indiuidua, quæque numero differunt, non magis intenſiuè, ſed extenſiuè tantum differre, quoniam diſtantia eſt penes plures differentias; ſed non ſubinde licet inferre, nempe inter contraria, de quibus habetur ſermo, maximam diſtantiam non eſſe.

Ad primã. — Ad ſecundam. — Ad tertiã. — Ad quartã. — Ad quintã. — Ad ſextam.

SECTIO TERTIA.

An contraria debeant eſſe eiuſdem generis, & quomodo ſe habeat contrariorum expulſio.

SVpereſt autem inquirendum an contraria debeant omninò eſſe in eodem genere, ſeu num diſtantia, quæ contrarietatem conſtituit, eiuſdem eſſe generis debeat. Omiſſis varijs dicendi modis. (An contraria debeãt eſſe ſub eodem genere.)

Reuocatis in mentem hactenus traditis, de particula illa *ab eodem ſubiecto*, manifeſtè conſtabit, quid in re propoſita nobis dicendum. At ibi nos aduertimus effectum formalem contrariorum, eſſe expulſionem ab eodem ſubiecto, ita ut ſubiectum ſit utriuſque formæ capax, & expulſio intelligatur, non de quibuſcunque contrarijs, acceptis ſecundum numerum, neque de quocunque

cunque ſubiecto eodem ſecundum numerum, cum ſufficiat, veritatis gratia, ut intelligatur, de contrarijs ſecundum ſpeciem acceptis, quatenus una ex contrarijs formis, & altera poſſunt ſibi ſuccedere, non quidem in omni ſubiecto, alioquin nullum ſubiectum determinaret ſibi unum contrariorum, ſed in aliquo ſubiecto; neque ad contrarietatem requiritur numeralis expulſio, ſtaut formæ inter quas inſtituitur comparatio, ſint ſolum numero diſtinctæ; hæ nanque non ſe compatiuntur in eodem ſubiecto ſimul, cum tamen contrariæ non ſint; ob id requiritur expulſio ſpecifica, adeo ut non ſolum numero, ſed etiam ſpecie diſtinguantur. His autem addendum à contrarijs reſpici ſubiectum idem, quod genus etiam phyſicum appellatur; nam ut nuper dicebam, ad contrarietatem requiritur, ut mutuò ſe expellant ab eodem ſubiecto; unde eſt ut ſubiectum utriuſque capax requiratur; hoc autem eſt ſubiectum quod genus phyſicum dicitur. Amplius non rarò uſu venit, ut contraria præter idem ſubiectum in quo, debeat habere idem ſubiectum, circa quod, ac proinde obiectum, quod ex actibus, & habitibus euidens fit, nam ut actus vel habitus dicantur opponi, non modò requiritur, ut habeant idem ſubiectum, ut vocant inhæſionis, ſed idem obiectum, proindeque ſubiectum circa quod.

Prima aſſertio affirmãs ad contrarietatem requiri unitatem generis prædicamentalis.

His autem præmiſſis, illud quoque reperietur veritati conſentaneum, videlicet; quæ inuicem directè aduerſantur, intra idem prædicamentum contineri. Hanc aſſertionem varijs modis probatam obſeruauimus, non tamen efficaciùs, quàm ratione ſuperiùs tacta, quia inter contraria, de quibus agitur, dari mutua tranſmutatio debet, ſed hæc eſſe non poteſt inter ea, quæ genere, prædicamentove differunt; proinde debent, quæ inuicem directè opponuntur, intra idem prædicamentum contineri. Maior inde probatur, quia motus omnis eſt à contrario, in contrarium; minor conſtat per ſingulas motuum ſpecies diſcurrendo; latio enim eſt à loco ad locum, & non ad rem alterius prædicamenti; idem de accretione, alteratioueque perſpicuum eſt.

Ratione ſuadetur.

Secunda aſſertio, affirmãs præter conuenientiam in ſupremo genere dãdam eſſe in aliquo genere ſubalterno.

Aliud etiam non minus certum, videlicet præter conuenientiam in ſupremo genere prędicamentali, contraria habere conuenientiam in aliquo genere ſubalterno, vel proximo, vel remoto. Hæc aſſertio non obſcurè conſtat ex Ariſtotelis verbis infra afferendis pro ſolutione confirmationis; Ratio etiam ſuppetit non inefficax; nam ad genus proximum quod attinet, ſatis euidens, in primis contingere qualitatibus contrarijs, in genere ſiquidem proximo conueniunt. De genere quoque remoto, non minus clarum, cum ſic ſe habeant iuſtitia, & iniuſtitia, illa virtus, hæc vitium, quæ non ſub proximo, ſed ſub remoto genere habitûs continentur.

Ratione ſuadetur aſſertio.

Non una tamen ratio aſſignari poteſt in omnibus, ſed inſpiciendæ ſunt naturæ ſingulorum contrariorum, quem effectum habeant, & inde colligendę quidem conuenientia, & oppoſitio; non rarò enim contingit, ut quæ ſunt ſub generibus uniuerſalioribus, poſſint dici in eodem contrarietatis genere: & quæ ſunt ſub generibus minus uniuerſalibus, dici poſſint non eſſe in eodem genere contrarietatis; Hoc autem plerique dicunt apertè quidẽ ex eo colligi, quia actus, & habitus naturalis, non aduerſatur actui, & habitui ſupernaturali; Itemque naturalis actus, & habitus, duæque ſpecies impreſſę contrariorum, quamuis ſint ſub eodem genere proximiori, non opponuntur, cum formales effectus eorum oppoſiti minimè ſint.

Difficultas.

Difficultates tamen adſunt, quibus nonnulli ſuffulti, crediderunt, ad contrarietatem non requiri genus idem logicum, ſeu contraria ſub eodem genere logico contineri, ut nos contendimus; ſed requiri genus phyſicum, puta materiam, quæ paſſim phyſicum genus appellatur; unde corruptibile, & incorruptibile, dicebat Philoſophus, genere, hoc eſt materiâ differunt. Prima autem ratio, quam frequenter uſurpant in eo conſtituta eſt, quia ad contrarietatem, de qua habetur ſermo, requiritur diſtantia maxima; ſed hæc non eſt inter ſpecies eiuſdem generis, ſed inter genera diſcrepantia; quæ nanque genere, magis, quàm quæ ſpecie, differunt; cum ea, quæ differunt genere, etiam ſpecie diſcriminentur.

Prima cõfirmatio. 5. Metaph. tex. 16.

Hanc rationem, Ariſtotelis auctoritate, primò confirmant, cum ipſe docuerit aliqua eſſe contraria, quæ non ſunt ſub eodem genere, ſed ſub generibus diuerſis, atque contrarijs, ut iuſtitia ſub virtute, & iniuſtitia ſub vitio; & aliqua, neque eſſe ſub aliquo genere, ſed eſſe ipſa genera, ut bonum, & malum.

Secunda confirmatio.

Secundò confirmant, quia contraria vel cenſentur eſſe ſub eadem genere proximo, & hoc planè falſum, inquiunt, ut conſtat ex contrarietate iuſtitiæ, vel iniuſtitiæ. Vel ſub eodem genere remoto, at cum hoc modo ſe habere poſſint, nihil obſtabit quo minus ſub nullo ſint genere, cùm nulla appareat ratio cur ſub hoc potius, quàm ſub alio genere remoto contineantur.

Tertia cõfirmatio.

Tertiò quoque confirmant ex eo quoniam calefactio, non ſolum frigefactioni, ſed etiam frigori opponitur atque contrariatur; ſed hæc neque ſub genere proximo, neque ſub remoto eiuſdem prædicamenti, cum potius ad diuerſa prædicamenta pertineant; calefactio nimirum ad prædicamentum actionis, frigus verò ad prædicamentum qualitatis.

5. Dimin. 16 tex. 16.

Hia tamen ſatisfacere haud magni laboris eſt; quandoquidem ad primam rationem reſpondendum maximam ſanè diſtantiam ad contrarietatem requiri, non ſimpliciter tamen, ſed in eodem genere. Ad primam confirmationem ex Ariſtotelis auctoritate deſumptam, reſpondendum ex illius verbis non colligi, quod ab ipſis intenditur, ait enim. *Ἐναντία λέγεται, τά τε μὴ δυνατὰ ἅμα τῷ αὐτῷ παρεῖναι, τῶν διαφερόντων κατὰ γένος, καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα τῶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει, καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα ἐν τῷ αὐτῷ δεκτικῷ, καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν δύναμιν, καὶ ὧν ἡ διαφορὰ μεγίστη, ἢ ἁπλῶς, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατ᾽ εἶδος. Contraria dicuntur, & ea, quæ cum ſint eorum, quæ differunt ſecundum genus, eidem ſimul adeſſe nequeunt; & quæ ex ijs, quæ in eodem ſunt genere, plurimum differunt: & quæ plurimum differunt, in eodem ſuſceptiuo: & quæ ex ijs, quæ ſub eandem potentiam cadunt, plurimum differunt: & quorum maxima eſt, aut ſimpliciter, aut ſecundum genus, aut ſecundum ſpeciem differentia.* Perperam autem hinc deduxerunt intentum; enimverò Philoſophi conſilium eò ſpectat, ut contrarietatis modos diſtinguat; & ob id duos aſſignat, unum improprium, alterum magis proprium, docens contraria dici uno modo ut ſunt, *quæcunque non poſſunt adeſſe eidem differentium ſecundum genus*; quaſi dicat, ſi quæ ſunt, quæ genere differunt, ut albedo, & ſcientia, dicanturque contraria, & quæ in eodem ſubiecto eſſe non poſſunt, dicentur impropriè contrariari, eritque contrarietatis modus improprius valdè, cum propriè contraria in eodem genere ſint: Subdit ſecundum modum aſſerens contraria dici, *quæ plurimum differunt eorum, quæ ſunt in eodem genere, & quæ plurimum differunt, eo quòd in eodem ſuſceptibili* ſcilicet habent eſſe *& quæ plurimum differunt eorũ, quæ ſunt ſub eadem poteſtate*, hoc eſt ſcientia, quæ potentia rationalis dicitur; una enim ſcientia eſt contrariorum, ubi addit, quandam contrariorum rationem, videlicet, quòd contraria ſunt, *quorum differentia eſt maxima, aut ſimpliciter, aut ſecundum genus, aut ſpeciem*; quæ ſic intelligenda, quòd contraria ſint, quorum differentia eſt maxima, *aut ſimpliciter*, nempe eorum quæ ſub generibus ſummis continentur, ut

ſunt,

ſunt, quæ prædicamento differunt, quæque ſunt quomodocunque maximè diſtantia *aut ſecundum genus*, hoc eſt eorum quæ ſub duobus generibus ſubalternis conſtituuntur, *aut ſecundum ſpeciem* nimirum, eorum quæ ſub eodem genere contrarijs differentijs inuicem diſtinguuntur. Vnde ut paulo ante dictum fuit, tria ad contrariorum propriè dictorum rationem pertinent; quòd ſint ſub eodem genere, quòd ſint circa idem ſubiectum, & quòd ab eadem ſcientia conſiderentur, cuiuſmodi ſunt ſanum, & ægrum, cadunt enim ſub eodem genere, nempe ſub habitudine corporis; debent fieri circa idem ſubiectum, videlicet animal, & ad eandem ſcientiam, puta Medicinam pertinent. Dicebat autem contraria plurimum differre ad ſignificandam maximam diſtantiam, & ut excluderet genera contrariorum, quibus etſi prædictæ conditiones non deſint, non tamen plurimum diſtant; eo quòd non maximè opponuntur; nam color exempli gratia, & animal, ſunt contrariorum genera, ſiquidem color continet ſub ſe ſpecies oppoſitas coloris, albedinem, & nigredinem; item animal continet ſub ſe rationale, & irrationale, habens, & non habens pedes: & tamen huiuſmodi genera non opponuntur, ſiquidem manent ſimul in eodem. Ex his facilè conſtat non poſſe concludi, quod aduerſarij contendunt; nam Philoſophus loco iam laudato, ſignificauit apertè, quæ ſunt propriè contraria, de quibus hic diſputatur, eſſe ſub eodem genere, duaſque reliquas etiam conditiones ſibi vendicare; dunque contraria docet eſſe genera diuerſa, de

Cap. de oppoſitis. impropria contrarietate ſermonem habuit. Ad id autem, quod de bono & malo ex Ariſtotele dicebatur, ſuperius iam reſponſum fuit; ſolum addam, cum bonum, & malum tanquam genera uſurpantur, id intelligendum potius metaphoricè, prout idem eſt, ac generale, eoquòd bonum, & malum ſunt conditiones omnium entium; quæ cum ſint inæqualis perfectionis, ita ſe habent, ut imperfectius ſit veluti malum, quatenus dicit perfectionis defectum, vel ſimpliciter, vel reſpectu perfectioris habentis rationem boni; vel comparatione ſubiecti, cui conſentaneum vel diſſentaneum eſt; quamobrem contraria ſecundum ſpecificas ſuas entitates, ſub eodem ſunt genere, at ut habent rationem boni, &

Ad ſecundam confirmationem. mali, induunt generales conditiones diuerſas. Ad ſecundam confirmationem patet ex hactenus traditis, quid reſpondendum, nimirum, aliqua contraria contineri ſub infimo genere proximo, aliqua vero ſub remoto.

Ad tertiam. Ad tertiam reſpondendum hic ſermonem haberi de ijs, quæ directè, & per ſe ſunt contraria, cuiuſmodi non ſunt actio, & terminus actionis oppoſitæ; nam per ſe terminus opponitur termino; actio, autem opponitur actioni, ratione terminorum ad quas tendunt.

Qua ratione contraria ſe expellant ab eodem ſubiecto. De expulſione contrariorum ut aliqua ſubijciam, multis tractari ſolitis hic prætermiſſis, rem paucis complectar.

Prima ſententia. Sunt quibus placuit, ad veram contrarietatem ſufficere expulſionem effectiuam; cum enim ad veram contrarietatem requiratur, ut quæ contraria dicuntur, ſucceſſiuè poſſint eſſe in eodem ſubiecto, itaut ſimul ineſſe illi non poſſint, alioquin contraria non forent, ob id unum è contrarijs debet aliud expellere; huiuſmodi autem expulſio duobus modis intelligi poteſt; primò effectiuè quo pacto aliqui credunt à ſolis luce frigus ex aëre quidem expelli. Secundò formaliter, quo pacto ex eorundem ſententia, calor à luce productus, formaliter ab aere frigus expellit. Prima igitur Philoſophorum opinio docet huiuſmodi expulſionem requiſitam ad contrarietatem effectiuam eſſe.

Secunda. Secunda ſententia eſt dicentium, effectiuam expulſionem non ſufficere, ſed omnino requiri ſimul cum ea formalem oppoſitionem.

Tertia eſt aſſerentium expulſionem ſufficientem, & neceſſariam ad contrarietatem eſſe formalem, per quam una forma informans ſubiectum, expellat aliam. Huius tamen ſententiæ fautores inter ſe diſſident. Quidã enim affirmant inter formas indiuiſibiles eſſe contrarietatem ratione quidem eſſentiæ, proindeque per eſſentias ſe formaliter expellere: at inter formas diuiſibiles, quæ intenſionis gradibus conſtant, non ſe expellere ratione eſſentiæ, ſed graduum. Alij dicunt ſemper expulſionem fieri per eſſentias formarum, comitatis tamen gradibus, quando formæ ſunt diuiſibiles. Rurſus etiam diſcrepant, cum quidam velint hanc expulſionem debere eſſe mutuam ad contrarietatis oppoſitionem, cum ſic iſta diſcriminetur à priuatiua, nam a priuatione ad habitum non datur regreſſus; at ab uno contrario datur ad aliud. Alij vero credunt non requiri expulſionem mutuam ad contrarietatem, nam, inquiunt, frigus nequit ab igne calorem expellere; neque calor à niue frigus. Tertia.

Diſtingui autem hic ſolet repugnantia, & ut aiunt, incompoſſibilitas, unde hæc bifariam uſurpatur. Primò formalitate informationis, & hoc modo à repugnantia & oppoſitione effectiua diſtinguitur. Secundò formalitate eſſentiæ, diciturque ſpecifica incompoſſibilitas, & diſtinguitur à repugnantia, oppoſitioneque formali, ſeu numerali, cuiuſmodi eſt illa, quæ cernitur inter duas formas indiuiduas reſpectu eiuſdem ſubiecti; ſed utcunque hæc ſe habeant.

Primò dicendum expulſionem neceſſariam, & ſufficientem ad contrarietatem non eſſe effectiuam. Ratione ſuadetur, quoniam etſi deſtructio formæ ab efficienti cauſa effectiuè proueniat, nunquam tamen fieret, niſi ab huiuſmodi cauſa produceretur forma alteri contraria, eidemque repugnans; non ſufficit igitur expulſio effectiua. Accedit quòd multa ſunt effectiuè repugnantia, itaut unum effectiuè aliud expellat, ut de lumine, & frigore in aere, & tamen non ſunt contraria; & contra multa ſunt contraria, inter quæ non cadit effectiua expulſio, ut ſunt colores extremi, albedo, & nigredo. Hic autem de luce lumine, & frigore, itemque de primis qualitatibus, deq; coloribus &c. iuxta vulgarem ſententiam loquor, non quòd de ipſis ita ſentiam; quæ tamen dico, poſſunt veris qualitatibus accommodari. Prima aſſertio. Ratio. Adnotatio

Secundò aſſerendum expulſionem neceſſariam, & ſufficientem ad contrarietatem, non eſſe formalem numericam; Ratio non leuis momenti videtur eſſe, quoniam contrarietas eſt inter formas diſtinctas, orta ex differentijs eſſentialiter genus diuidentibus. Sed huiuſmodi expulſio poteſt eſſe inter ea, quæ ſunt eiuſdem ſpeciei; ut conſtat de formis eiuſdem ſpeciei numero ſolum differentibus, quæ non ſe compatiuntur in eadem ſubiecto. Secunda aſſertio. Ratio.

Sed contrarietatem oriri ex differentijs genus eſſentialiter diuidentibus, docuit Philoſophus dicens. Καὶ τὰ ἐν τῷ αὐτῷ γένει πλεῖστον διαφέροντα ἐναντία· μεγίστη γὰρ διαφορὰ τούτων ἡ τέλειος. *Sunt etiam contraria, quæ in eodem genere plurimum differunt: maxima enim horum differentia eſt, quæ perfecta.* Sunt igitur contraria, quæ in eodem genere plurimum differunt: & maxima horum differentia eſt, quæ perfecta. Huiuſmodi autem diuiſio eſt utique generis per differentias prædictas. 10. Diuin. tex. 14.

Tertiò ex his exploratum, & illud redditur, nimirum expulſionem ad contrarietatem eſſe formalem ſpecificam, ſiue eſſentialem; itaut formalis dicatur, tam prout ab effectiua; quam quatenus à materiali, numeraliue ſecernitur. Aſſertionis veritas ex paulo antea traditis elucet; cum enim ad contrarietatem aliqua requiratur Tertia aſſertio. Ratione ſuadetur.

 expul-

expulſio; hæc verò nec effectiua ſit, nec formalis numerica; conſequens fit, ut formalis ſpecifica dici debeat.

Difficultas. Hîc oritur celebris difficultas; nam formalis expulſio, ſeu repugnantia eſt inter ea, quæ in eodem ſubiecto ſimul eſſe non poſſunt, quæque formalem reſiſtentiam habent, cum formalis pugna niſi inter hæc eſſe poſſit; at hoc exiſtentiam utriuſque formæ inuicem repugnantis requirit; cùm igitur hæc duo cohærere ſimul non poſſint, ſequitur formalem hanc expulſionem inanem, atque fictitiam eſſe; utriuſque autem formæ pugnantis inuicem exiſtentiam neceſſariam eſſe conſtat, tum ex reſiſtentia effectiua; tum ex nominis explicatione, quia niſi forma inuadens ſubiectum, oppoſitã ibi formam inueniat, non habet reſiſtens; quod enim

Confirmatio. non eſt, reſiſtere minimè poteſt. Et in huius confirmationem illud addi ſolet, quia ſi forma oppoſita non eſt, dum alia in ſubiecto exiſtit, profectò non conſtat, quomodo, & à quo expellatur, cum palam ſit, & apertum, aliam non expelli, prius quàm introducatur oppoſita, & hanc introduci non poſſe, niſi aliâ expulsâ, deque medio ſublatâ.

Solutio difficultatis. Hæc difficultas potius in libris de Ortu tractanda; pauca tamen in eius gratiam ſubiiciam. Reſpondendum igitur ad formalem repugnantiam non requiri exiſtentiam utriuſque formæ in ſubiecto, cum id formalis expulſio atque repugnantia minimè permittat, quin potius oppoſitum requirat, quippè quæ in repugnantia conſiſtit formalium effectuum, qui à contrariis formis ortum ducunt; at dum forma una ſuum tribuit formalem effectum ſubiecto, nequit altera eidem ſubiecto formalem effectum tribuere, qui priori aduerſetur; ob id contradictionem inuoluit. Nec prior illa probatio quidquam roboris habet, cum longe diuerſa ſit ratio de repugnantia effectiua, ac de formali; nam effectiuè contraria, quoad repugnantes vires, ſunt in ſubiectis diuerſis, realiter; unde frigus aquæ, effectiuè ignis calori repugnat; ideoque poſſunt ſimul exiſtere, ſeu coexiſtere, ad eundem effectum, virtute utriuſque formæ concurrentis, medium producendum. Nec ſecunda probatio maioris eſt efficacitatis; reſpondendum enim propriè reſiſtentiam non eſſe reſpectu formæ actu informantis ſubiectum, ſed reſpectu producentis; reſiſtendi ſiquidem virtus datur reſpectu virtutis actiuæ, quæ impediri poteſt; vel ſaltem retardari ne exerat operationem ſuam; dum autem forma producta eſt, nequit impediri ne formalem effectum præbeat, ſed quantum poteſt, iuxta ſubiecti diſpoſitionem, effectum

Confirmationi fit è quorundã ſententia ſatis. tribuit. Ad confirmationem, quod attinet, obuia ſatis quorundam reſponſio eſt, dicens expulſionem, ſeu abiectionem formæ præcedentis, eſſe ſimul cum productione, & exiſtentia formæ ſubſequentis, ita tamen, ut prioritate naturæ in genere cauſæ materialis, prior ſit expulſio, quàm productio; ſed in genere cauſæ efficientis, prior ſit productio, quàm formalis expulſio. At ex his admiſſis illico licebit inferre contradictionem, enimverò eodem temporis momento, etſi ſecundum diuerſa naturæ ſigna, duo contraria inerunt in eodem ſubiecto ſimul, unde ſubiectum ſimul haberet formam expellendam, & non haberet; & quidem non haberet, quia non ſe compatiuntur ſimul; haberet autem, quia ad expulſionem hic dicendi modus ſimultatem requirit.

Rectiùs tamen dici poteſt rationem illam hunc in modum concipi poſſe. Quando noua introducitur forma, aut inuenit in materia formam priorem, aut non; ſi primum; ergo illi non repugnat formaliter, cum aliquo ſigno in eodem ſubiecto ſimul exiſtanti ſi ſecundum; ergo ipſam non expellit, ſed expulſam ſupponit, cum expelli non poſſit ex ſubiecto, id quod in ſubiecto non eſt. Reſpondendum ab agente non alio modo expelli formam veterem à ſubiecto, niſi per introductionem formæ repugnantis; ut autem noua forma veterem expellat contrariam, non eſt opus, ut illam in ſubiecto adinueniat, ſed ſatis, ut illi per ſucceſſionem, expulſionemque iungatur, non per ſimultatem; ita ut cum primò ponitur una forma, primò tollatur alia & primum eſſe unius, ſit primum non eſſe alterius. Hoc inde conſtat quoniam forma nec priuationem, nec aliam formam per aliquam actionem expellit, quam in illam exerceat, vel per aliquem contactum, ut dum clavus clavum trudit; ſed formalis expulſio in eo ſita eſt, ut quando introducitur noua forma, ſi pugna momento fiat, in eodem inſtanti vetus recedat, & abeat; quòd ſi pugna ſucceſſiuè fiat, quâ celeritate inducitur noua forma, eâdem prorſus corrumpatur vetus, & abeat. Reſponſio magis conſentanea.

Quartò etiam dicendum expulſionem mutuam per ſe ad perfectam contrarietatem requiri. Hoc ſanè, videtur ad aures Ariſtotelis, dum ait. *Τοῖς δ' εἴδει διαφέρουσιν αἱ γενέσεις ἐκ τῶν ἐναντίων εἰσὶν ὡς ἐσχάτων: Iis autem quæ ſpecie differunt, generationes ex contrariis, ut extremis exſtant*. Ratio præcipua videtur, quia ſubiectum debet eſſe capax utriuſque formæ, cum contraria circa idem ſubiectum fiant; ergo expulſio debet eſſe mutua. Accedit, quod hac in re, non effectiua, ſed informatiua virtus attendi debet; at virtus informatiua eſt in utraque oppoſita forma; ut enim unius effectus formalis repugnat effectui alterius, ita & viceſſim. Nec prætermittam, quod ad huius rationis confirmationem facit, nempe, hanc oppoſitionem contrariam, à priuatiua, & relatiua diſtingui; de priuatiua quidem cõſtat, quia etſi quandoque contingat regreſſus à priuatione ad habitum, ut cum aer ex tenebroſo, fit luminoſus; quandoque tamen ſecus euenit, unde ex cæco non fit videns; proinde non datur mutua expulſio in priuatiuè oppoſitis. Quarta aſſertio. Auct. Ariſt. ſuadetur. 10. Diuin. tex. 14. Ratione probatur. Rationis ſuperioris confirmatio.

Neque dicas ſubiectum qualitate unâ priuatum non poſſe eandem numero qualitatem recuperare, non inquam id dicas, nam ſi nequit eandem numero, ſaltem eandem ſpecie recuperare poteſt; at ſubiectum priuatum habitu, & priuatione, nec eundem numero, nec eundem ſpecie recuperare valet. Hoc idem de relatiuè oppoſitis dici poteſt; nam illa paternitas, cui filiatio relatiuè opponitur non poteſt, nec ſimul, nec ſucceſſiuè in eodem eſſe ſubiecto, ac qua filiatio; quamuis enim pater poſſit eſſe filius comparatione alterius, illi tamen non opponitur huius paternitas ut pater, cum reſpectu illius non pater, ſed filius ſit. Itaque conſtat ad contrarietatem per ſe mutuam expulſionem requiri. Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta.

Quòd ſi dicas plerunque contingere formam ineſſe à natura ſubiecto, ut igni calorem, à quo nequit expelli per contrariũ, putà per frigus &c. Occurram reſpondendo mutuam eſſe dicendam expulſionem inſpectis formalibus effectibus utriuſque formæ, per accidens tamen nihil prohibet, ex parte agentis, vel ex aliqua conditione ſubiecti, contrarium aliquod à ſubiecto expelli non poſſe; vel quia huiuſmodi contrarium, emanat effectiuè à forma, à qua perpetuò cõſeruatur, ac ob id agenti contrario reſiſtit; vel quia eſt neceſſaria diſpoſitio formæ in ſubiecto, unde nequit expelli, niſi deſtructâ formâ, cui tanquam diſpoſitio deſeruit. Ad quæ reſpiciens Philoſophus docens mutuam inter contraria expulſionem eſſe hanc moderationem, adiecit, *niſi alterum a natura inſit*. Hoc autem ex accidenti. Altera difficultas præoccupata ſimul que ſoluta.

Quintò hæc formarum contrarietas, & expulſio quandoque ducit ortum præcisè, ex formalibus earum rationibus: quandoque verò ex latitudine graduum. Prior aſſertionis pars euidens admodum eſt quia dantur aliquæ formæ contrariæ, quarum eſſe in indiuiſibili conſiſtit, ut de peccato, & gratia dici ſolet, vel de actibus Quinta aſſertio duplici parte conſtans. Prima pars ſuadetur.

bus tam intellectûs quàm voluntatis, &c. nam in intellectu dantur actus conſiſtentes in indiuiſibili, contrarij tamen, ob id mutua eorum contrarietas, & expulſio non poterit à latitudine graduum proficiſci, ſic de actibus voluntatis. Secunda etiam pars aſſertionis apertè patet; quia dantur aliquæ formæ inter ſe contrariæ, ſe inuicem expellentes, quę tamen intenſionis latitudinem habent; ut primæ quatuor cenſentur eſſe qualitates; hæ porro ſe mutuo expellunt, quatenus ſunt maximè diſtantes graduali diſtantiâ; propterea quòd niſi maximè diſtent graduali diſtantiâ, nihil prohibet, quominus eidem ſubiecto inſint, & in eadē parte ſimul exiſtant. Vnde qualitates primæ, ut calor, frigus, non cenſentur contrariari ſub quibuſcunque gradibus, ſed ſolùm ſecundum maximam graduum intenſionem; neque propriè contrariari dicuntur ex earum formalibus rationibus, ſed ex latitudine graduum. Hoc idem autem ſuperiùs tactum, & oppoſitum non improbabile exiſtimatum fuit, cùm ex aliquorum ſententia diceremus calidum ut unum frigido quidem ut uni aduerſari. Et quoniam difficultas urget de qualitatibus contrarijs, quæ in gradibus remiſſis poſſunt ſimul in eodem ſubiecto reperiri, propterea addebatur ſermonem eſſe de expulſione aptitudinali, cum dicimus contraria ſe mutuò expellere, & expulſionem hanc eſſe contrarietatis effectum; at actualem expulſionem eſſe potius accidens ſeparabile, non ſecus ac ſe habent riſus, & riſibilitas; nam aptitudo illa ad ridendum, quæ riſibilitas dicitur, proprietas eſt conſequens hominis naturam; riſus autem, ſiue actu ridere, eſt accidens ſeparabile. Non diſſimiliter aptitudinalis expulſio eſt contrarietatis proprietas, ſed actu expellere, ſiue actualis expulſio, eſt accidens ſeparabile ab ipſa contrarietate. Adnotatum ibidem fuit contingere, ut contrarietas detur abſque actuali expulſione propter illimitationem ſubiecti. cùm enim hoc ſit capax intenſionis ut octo; proinde ad huiuſmodi capacitatem ſubiecti poſſunt in eo reperiri, quatuor gradus caloris, & quatuor frigiditatis, vel quinque caloris, & tres frigiditatis, &c. dummodo non excedatur octauus gradus, ſiue numerus octo graduum; propterea concluſum fuit duas has qualitates, nempè calorem, & frigiditatem non habere actualem, ſed aptitudinalem tantummodo repugnantiam, quam quidem aptitudinem ſic explicandam diximus, ut ſi tanta non eſſet ſubiecti capacitas, vel ſi hæc reſtringeretur, vel alij gradus qualitatum in eodem ſubiecto acciderent, in eo qualitates huiuſmodi, haud poſſent exiſtere, quod de formis non contrarijs, puta de calore, & humiditate, item de calore, & ſiccitate nemini licet enunciare. Poſtea verò his tanquam probabilibus admiſſis, diximus non negligendam ſententiam dicentium, habendam præ oculis latitudinem graduum, quoniam hinc oriri poteſt formalis expulſio qualitatum earum, quæ contrariæ dicuntur.

Secunda pars ſuadetur.

Traditur doctrina de expulſione contrariarum qualitatū iuxta duplicem dicendi modum.

Primus dicendi modus, ſectione ſecūda traditus, iterū hoc loco capē. ditur.

Secundus dicendi modus ſupra tactus iterū explicatur, & præfertur.

Prior dicendi modus etſi non omninò ſpernendus, tamen difficultatibus laborat, è quibus non in poſtremis illa, quòd hæc aptitudinalis expulſio nunquam ad actum reducitur; nam quatuor gradus caloris, & quatuor frigiditatis; item quinque caloris, & tres frigiditatis &c. nunquam ſe expellent; fruſtra igitur hæc aptitudo dicenda, quemadmodum fruſtra diceretur in homine aptitudo ad ridendum, niſi aliquando in actum ridendi exiret; cum autem ad actum tantummodo reducatur hæc aptitudinalis expulſio qualitatum contrariarum, quando hæ ſunt in gradibus intenſis; propterea aptitudinalis expulſio, in qua contrariarum qualitatum proprietas conſiſtit, erit ut qualitates in gradibus intenſis debeant ſe ſe expellere ab eodem ſubiecto. Nec ſolida admodum eſt illa quidem aptitudinis explicatio, quâ dicitur ſi tanta non eſſet *ſubiecti capacitas, vel* ſi hæc reſtringeretur, aliæve gradus *&c. quod de formis* non contrarijs nemini licet enunciare. *Non* enim hinc oritur, quod id de formis non contrarijs enunciari non poſſit, ſed ea ſuperiori potius, quam attulimus, ratione, quia nimirum cum dicimus habendam eſſe conſiderationem de latitudine graduum, non propterea qualitatum rationes omittimus; unde cum dicimus calorem, & frigiditatem in ſummis gradibus ſe mutuo expellere ab eodem ſubiecto, id ſic intelligendum volumus, ut attendenda ſit maxima gradualis diſtantia, quam Stagirites tantopere inculcauit, non tamen neglectis qualitatum rationibus; adeout hæc maxima gradualis diſtantia non ſit intelligenda ſimpliciter, ſed talium qualitatum. Vel dici poſſet expulſionem de qua loquimur, à rationibus formalibus qualitatum contrariarum oriri poſitâ tamen ſummâ, ſeu maximâ graduali diſtantiâ veluti conditione ſine qua non &c. Proprium igitur eſto qualitatum contrariarum ſecundum ſummam intenſionem in eodem ſubiecto ſimul eſſe non poſſe. 10 Diu. tex. 13. &c.

Quod autem fautores prioris ſententiæ dicebant, nempe calidum ut unum aduerſari frigido ut uni nihil eſt; quandoquidem eatenus calidum ut unum contrariari frigido ut uni, quatenus calor ut unum, & frigiditas ut unum nequeunt eſſe ſimul in eodem ſubiecto; at hoc ex accidenti eſt; quia cùm ſubiectum habeat capacitatem octo graduum uniuſcuiuſque qualitatis, neceſſe eſt ut qualitas hanc capacitatem expleat; ſi igitur illam calor non explet, oportet, ut quod reliquum eſt capacitatis expleat frigiditas; nec expleri poteſt ab alia, puta ab humiditate, ſed expleri debet à qualitate, quæ aduerſatur calori.

Difficultas ab aduerſarijs affertur, ſimulque diluitur.

Hîc modum facerē niſi aliquę difficultates circa hactenus dicta de contradictorijs diluendæ ſupereſſent, è quibus non ſpernenda illa, quam ita concipiunt. *Omnis homo eſt albus, omnis homo non eſt albus*, propoſitiones ſunt contradicentes, eò quòd prædicatum idem affirmetur, atque negetur de eodem ſecundum idem, & comparatione eiuſdem, & nihilominus ambas eſſe falſas, nemo non videt.

Circa ſuperiùs dicta aliquæ difficultates tractātur.

Prima difficultas.

Huic difficultati ſubtilis Doctor occurrit negando propoſitiones illas eſſe contradictorias, cum uniuerſales contrariæ dicendæ ſint, ut propterea non mirum ſi ambæ falſæ ſint; ut autem declaret ſe non ineptè negaſſe propoſitiones illas eſſe contradicentes, ſubtiliter aduertit quid ad contradictionem requiratur; nimirum ut ſubiectum non ſit commune quidpiam, quod in plura inferiora diſtribuatur; tunc enim nihil prohibet prædicatum ratione unius ſuppoſiti affirmari; ratione autem alterius negari.

Solutio. 4. D. m. q. 4.

Quoniam autem dicebatur inter contradictoria non eſſe medium, adeout medij carentia ſit eorum propria, de hoc poſſet quiſpiam dubitare. Cum contraria immediata careant medijs, quod ſi ita eſt perperam huiuſmodi carentia contradictoriorum propria dicebatur. In cuius confirmationem illud adduci ſolet, quod animal nec eſt rationale, nec irrationale: numerus nec par, nec impar; ens nec idem nec diuerſum; ſed hæc contradictoria ſunt, & nihilominus inter ea dantur media.

Secunda difficultas.

Reſpondendum contraria quidem immediata, carere medijs, per participationem extremorum in ſubiectis aptis, cum ut priuatiua ſe habeant; non autem in ineptis; unde lapis nec ſanus nec æger eſt. Ad Confirmationem negandum illas differentias contradictoriè opponi, cum ſingulæ quid poſitiuum præſeferant, & quamuis id de irrationali dici non poſſe videatur, eò quod negationem inuoluat; hoc nihil eſt, quandoquidem per negationem poſitiua differentia circumſcribitur. Solutio.

Amplius; quæ ſolùm per inſtans durant, ſimul incipiunt, Tertia difficultas.

piunt,& deſinunt; ergo habent ſimul eſſe,& non eſſe;de eodem igitur licebit ſimul eſſe, & non eſſe, enunciare.

Solutio. Hæc difficultas potius in Phyſicis tractanda, com ibi de modis incipiendi, & deſinendi diſputetur; interim conceſſo dari aliquid durans per inſtans, negandum ſimul illud eſſe, & non eſſe; omitto libenter difficultates de propoſitionibus circa futura contingentia, cum dialecticos fines tranſcendant.

Quarta difficultas. Dicebatur etiam inter contradictoria incomplexa cum aliquo Syncategoremate ſumpta dari poſſe medium per abnegationem utriuſque extremi; in hoc tamen videtur difficultas, quoniam ſi inter incomplexa cùm aliquo Syncategoremate detur medium modo iam explicato, nihil obſtabit, quominus inter incomplexa contradictoria abſolutè accepta, medium detur, cùm de illis non maior,qoàm de his ratio eſſe videatur.

Solutio. Obuiam itur aſſerendo diſparitatem, quoniam ut propoſitiones contradicentes,vel de contradictorijs incomplexis dici poſſint, adeo ut una ſit vera, altera autem falſa, neceſſe eſt, ot quidquid affirmaior in una, totum id pariter negetur in altera; at ſi es illis incomplexis contradictorijs cum Syncategoremate *homo per ſe albus; homo per ſe non albus* fiant propoſitiones. *Homo eſt per ſe albus; homo eſt per ſe non albus* quidquid affirmatur in una, totum id non negatur in altera, propterea quòd in prima de homine affirmatur *albus* cum perſeitatis modo; in ſecunda negatur tantummodò albus, & iterum affirmatur perſeitas, ratione cuius propoſitio redditur falſa; non autem quod incomplexa disiunctim apta oon ſint de quolibet prædicari, ſecùs aotem quando abſolutè ſumuntur, ut homo eſt albus, homo eſt non albus; tunc enim una neceſſariò eſt vera, & altera falſa, quoniam deeſt id, à quo illa propoſitio vera, poſſit reddi falſa.

Hæc de formarum itaque repugnantia,ac expulſione; ſiue ea ſit, quæ propriè ſic appellator, quam alibi diximus inter actiuas, paſſiuaſque formas exerceri; ſiue ſit altera minus propriè ſumpta, nimirum inter duas formas non ſe permittentes ſimul in eodem ſubiecto; ſiue huiuſmodi formæ inuicem agant, & patiantur, ſiue non,ſiue maximè, ſiue non maximè inuicem diſtent.

Circa dictum illud, quod Philoſophus freqoenter uſurpat. Τούτων δ' ὄντων, φανερὸν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἑνὶ πλείω ἐναντία εἶναι. *His autem exiſtentibus, patet, quod non contingit uni plura contraria eſſe*; & cuius nos etiam non multo antea meminimus;ſolum addendum aliquid ſupereſſe difficultatis.

Prima difficultas. 10. Diui. tex. 17. Primò autem illud occurrit, quoniam multa uni opponuntur contrariè, vel Ariſtotelis teſtimonio, qui hoc ſplendidè ſopponens, de modo dubitationē inſtituens, dicit. Ἐπεὶ δ' ἓν ἑνὶ ἐναντίον, ἀπορήσειεν ἄν τις πῶς ἀντίκειται τὸ ἓν καὶ τὰ πολλά (τὰ γὰρ ἄλλα εἰς ταῦτα ἀνάγεται) καὶ τὸ ἴσον τῷ μεγάλῳ καὶ τῷ μικρῷ. *Cùm autem unum, uni contrarium ſit, dubitabit fortaſſe aliquis, quonam pacto unum, & multa opponantur, & æquale magno, ac paruo.* Poſtea verò difficultatem ſoluit, dicens multa, & pauca duobus modis uſurpari, comparatiuè ſcilicet, & abſolutè, concluditque multa priori modo opponi paucis, non autem uni; poſteriori verò opponi non paucis, ſed uni tanquam menſuratum quidpiam ſuæ

10. Diuin. tex. 18. menſuræ; ſic enim habet; ἀντίκειται δὴ τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ τὰ ἐν ἀριθμοῖς, ὡς τὸ τοῖς πολλοῖς, ὡς μέτρον μετρητῷ. *Opponuntur autem unum, & multa in numeris, ut menſura, & menſuratum.* Declarat tamen oppoſitionis genus dicens. Ταῦτα δ' ὡς τὰ πρός τι. *Hæc verò, ut ea, quæ ad aliquid* dicuntur, & adhuc magis rem explicans ait ὅσα μὴ καθ' αὑτὰ τῶν πρός τι. *Quæcunque non per ſe aliquid* reſpiciunt, ut docest hæc relatiua ad tertium relatiuorum modum ſpectare. Quamobrem unum, & multa non contrariâ oppoſitione, de qua ſit ſermo, ſed relatiuâ opponi decernit. Ad ſuperiorem tamen difficultatem quod attinet, Scholaſtici ab illa ſe expediuot dicendo, unum,& multa bifariam uſurpari,ſcilicet formaliter, & materialiter; priori quidem modo opponi, non autem ſecundo; at cùm dicitur unum uni contrarium eſſe, non autem multis, reſpondent, accipi unum, & multa materialiter. Sed rectiùs fortè reſpondebis committi fallaciam figuræ dictionis, mutatione numeri ſingularis in pluralem dicendo, multa, ſeu multitudo uni opponitur oppoſitione contrariâ; ergo uni ſunt plura contraria; propterea quòd multa ſecundum eſſe multitudinis, rationem unius induunt, quo pacto multa, dum uni opponi dicuntur, unum uni, non molta uni opponi dici debent; at multa, quà talia non opponuntur uni, unde adhuc admiſſá inter unum, & multa oppoſitione contrariâ, quam Philoſophus relatiuam eſſe dicebat, adhuc effatum ſubſiſtit, quòd unum uni, non autem multis, contrarium ſit.

Secunda difficultas Alia difficultas etiam in eo conſiſtit, quòd voluntario, duplex opponitur inuoluntarium, unum per ignorantiam, alterum per violentiam. Ex dictis tamen ſolutio patet, ſiquidem geminâ td ratione voluntarii contingit.

De ijs, quæ ſuperſunt in Metaphyſica differendis De oppoſitione, contrarietateque priuatiua, & contradictoria, non pauca præter ſuperius tradita, dicenda ſupereſſent, de quibus cùm opportuniùs in prima diſputetur Philoſophia, ab eorum proinde conſideratione libenter hic abſtinebo.

Animaduerſio. Quæ autem hactenus ad ſuperiorem doctrinam illuſtrandam, exempla ex calore, frigiditate, humiditate, ſiccitate, item ex coloribus albedine, nigredine, &c. deſumpſi, iuxta vulgarem de his doctrinam accipias velim, non quòd hisce de rebus ita ſentiā; ſed ut familiaribus, & conſuetis exemplis uterer, cùm alioquin doctrina iam tradita, iiſdem rebus accommodari facilè poſſit iuxta veriora principia, de quibus in Phyſiologia nobis acriter diſputandum.

SECTIO QVARTA.

De modis Prioris.

Prioris, & poſterioris deſcriptio. P*Riora, & poſteriora dicuntur, quæ ſic inter ſe ſunt ordinata, ut unum aliquo modo præcedat aliud*; Ordo autem aliquem præſefert reſpectum, proindeque prioritas, atque poſterioritas in quibuſdam reſpectibus videtur conſiſtere, in extremis, ſic ordinatis, fundamentum habens.

Quorundam opinio. Qui autem exiſtimant præter relationes tranſcendentes, in natura quoque concedendos reſpectus, quos prædicamentales appellant, tanquàm formas reales poſitiuas rebus abſolutis adiunctas, credunt reſpectum ordinis eſſe duplicis generis, ita ut unus ſit realis, quando nimirum eſt inter ea, quæ re ipsâ diſtinguuntur; & quandoque rationis, quando verſatur inter ea, quæ ratione tantum inter ſe diſtinguunt.

Alia ſententia eaque amplectenda. Quia tamen huiuſmodi prædicamentales reſpectus, ut ſuo loco diſputatum fuit, non niſi in partim intrinſecis, partim extrinſecis denominationibus conſiſtunt, &c. Propterea de ordine ita ſentiendum,ut hic dicatur, vel in tranſcendentibus reſpectibus poſitus eſſe, quando nimirum ordo realis eſt;vel conſiſtere in denominationibus deſumptis ab actibus intellectûs ordinantis. Quòd autem ordo hunc præſeferat reſpectum, perſpicuum ſatis; ſi namque eſt prius, utique eſt poſteriore prius; & ſi eſt poſterius, eſt etiam priore poſterius.

Difficultas. Difficultas tamen inſurgit, quia prius non eſt ſimul naturâ cum poſteriore; ſi namque prius eſt, non poteſt

eſſe

eſſe ſimul cum illo, quo dicitur prius. At relatiua ſunt ſimul naturâ, unde ſic licet arguere. Quæ non ſunt ſimul naturâ, non ſunt relatiua; ſed prius, & poſterius non ſunt ſimul naturâ; ergo prius, & poſterius non ſunt relatiua.

Dilutio propoſitæ difficultatis.

Occurritur tamen hunc in modum. Quando prius ſumitur eſſentialiter, & ſimul accipitur denominatiuè, tunc nullum eſt inconueniens, quòd idem reſpectu eiuſdem ſimul dicatur & poſterius.

Plures autem recenſentur modi Prioritatis; & quidem Ariſtoteles ita loquitur. Πρότερον δ' ἕτερον ἑτέρου λέγεται τετραχῶς. *Prius aliud alio dicitur quadrifariam.*

Primus modus eſt ſecundum tempus.

Primus autem modus ex Ariſtotele, & quidem maximè proprius eſt, de quo ita loquitur. Πρῶτον μὲν καὶ κυριώτατα κατὰ τὸν χρόνον. *Primum ac maximè propriè ſecundum tempus*. Itaque iuxta conſilium eius primus prioritatis modus eſt, quo aliquid dicitur prius tempore, ex quo aliud alio vetuſtius, & antiquius dicitur; nam antiquius & vetuſtius dicitur, quia tempus longius eſt. Hic itaque modus, quo aliquid prius tempore, durationeque dicitur. Hæc autem prioritas eſt præcipua, atque peculiaris, cùm huius comparatione ceteræ diſcernantur, ac aſſignentur. Explicari autem ſolet in ordine ad aliquod determinatum momentum, ſecundum maiorem, vel minorem propinquitatem ad illud. Vt ſi mundus habeat durationis principium, & in ordine ad illud inſtans, ſumatur prioritas & poſterioritas, illud dicetur prius, quod magis propinquum eſt durationis principio; Poſterius, autem, quod eſt remotius. At ſi mundus foret ab æterno, aſſignaretur nunc, & inſtans, ita ut in præteritis, quod eſſet remotius ab hoc inſtanti, diceretur prius; & quod eſſet propinquius diceretur poſterius; In futuris verò, quod eſſet huic inſtanti propinquius diceretur prius, & quod eſſet ab eo remotius, diceretur poſterius.

Secundus prioritatis modus.

Secundus modus ex Ariſt. eſt, de quo ita ſcribit. Δεύτερον δὲ τὸ μὴ ἀντιστρέφον κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν. *Secundò quod non reciprocatur ſecundum exiſtendi conſecutionem*. Vt unum duobus eſt prius; nam ſi duo ſunt, illico ſequitur unum eſſe; quòd ſi unum eſt, non eſt neceſſe duo eſſe; quamobrem non reciprocatur, ut ſi unum ſit, ſequatur reliquum eſſe. Sed de hoc prioritatis modo paulo poſt ſermo redibit, nunc enim in animo eſt doctrinam iuxta Philoſophi ordinem tradere.

Tertius prioritatis modus.

Tertius eſt modus, de quo ille. Τρίτον δὲ κατά τινα τάξιν τὸ πρότερον λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν λόγων. *Tertiò ratione ordinis prius dicitur, ut in ſcientijs, & orationibus*. Propterea quòd prius, & poſterius ineſt in ſcientiis demonſtrativis; nam elementa ſunt ordine priora deſcriptionibus; & in Grammatica, elementa ſunt priora ſyllabis; quemadmodum in orationibus; quoniam procœmium, ordine prius eſt narratione.

Quartus prioritatis modus.

Quartus prioritatis modus, ab Ariſtotele innuitur dicendo. Ἔτι παρὰ τὰ εἰρημένα, τὸ βέλτιον καὶ τὸ τιμιώτερον, πρότερον τῇ φύσει δοκεῖ. *Præterea ea quæ dicta ſunt: quod eſt melius, & præſtantius id videtur eſſe naturâ prius*. Quartus igitur modus eſt, quo illud prius appellatur, quod dignius, & præſtantius eſt, ſiue naturâ ſuâ, ut aurum cum argento collatum; ſiue æſtimatione noſtrâ, ut quando nobis magis amicos cæteris anteponimus, atque priores facimus; de hoc tamen prioritatis modo Philoſophus loquens, ait. ἔστι δὲ σχεδὸν ἀλλοτριώτατος τῶν τρόπων οὗτος. *Sed hic modus eſt omnium ferè maximè alienus*. Sic autem loquitur, vel quia modus hic minus eſt in uſu; vel quia ex hominum arbitratu magna quidem ex parte pendet.

Quintus prioritatis modus.

Quintus eſt modus, de quo Stagirites ita. Δόξει δ' ἂν παρὰ τοὺς εἰρημένους καὶ ἕτερος εἶναι προτέρου τρόπος. τῶν γὰρ ἀντιστρεφόντων κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν, τὸ αἴτιον ὁπωσοῦν θατέρου τοῦ εἶναι, πρότερον εἰκότως τῇ φύσει λέγοιτ' ἄν. *Sed præter modos commemoratos videri poteſt etiam alius eſſe Prioris modus. Eorum enim, quæ ſecundum exiſtendi conſecutionem reciprocantur, quod quomodocunque eſt cauſa, cur alterum ſit, meritò prius naturâ dici poteſt.*

Hic planè modus, qui ſecundum naturam dicitur, quo id prius eſſe æſtimatur, quod cum alio exiſtendi conſequentiâ reciprocatur, eius tamen cauſa eſt; Hoc Ariſtoteles probat orationis & rei ſignificatæ exemplo; ſi namque oratio affirmans rem eſſe; vera eſt, rei tamen exiſtentia cauſa eſt veritatis orationis, non contra; ex eo enim quod res eſt, vel non eſt, oratio vera vel falſa dicitur. Vbi obſeruant interpretes doctrinam traditam habere locum in omnibus cauſis, ſi cum ſuis effectibus comparentur; Imò addunt nuſquam veram eſſe, niſi ubi datur aliqua dependentia à priori unius ab alio; adeo ut rectè dictum fuerit, prioritatem naturę non eſſe concipiendam, ut antecedentiam in duratione, ſed ut independentiam in eſſe. Hos omnes commemoratos prioritatis modos, artificiosè duobus hiſce carminibus, complexi ſunt.

Tempore, natura prius, ordine, dic, & honore.
Cauſam cauſato dicimus eſſe prius.

Modus prioris ſecundũ rationem.

Additur ab aliquibus modus prioris ſecundum rationem, quo illud prius altero dicitur, quod licet reipsâ non ſit prius illo, concipitur tamen à nobis ut prius, quod in ſecundis intentionibus cernere licet; propterea quòd in hac propoſitione, *homo eſt homo*: homo à parte ſubiecti, dicitur prior ſe ipſo à parte prædicati.

Sextus modus prioritatis naturæ. Septimus modus prioritatis originis. Agitur de naturę prioritate.

Sextus eſt modus prioritatis naturæ. Septimus prioritatis originis, de quibus nunc diſtinctè tractandum.

Ad naturæ prioritatem quod attinet. Tria ſe conſideranda offerunt. Primum quid, & quotuplex ſit. Secundum an ſit realis, vel rationis. Tertium, an per ipſam ſaluari poſſit contradictio. Quia tamen multiplicem habet ſignificationem, propterea nequit explicari, niſi eius aſſignentur ſignificata, quæ proinde iuvabit diligenter expendere.

Primus modus prioritatis naturæ.

Primo modo ſumi ſolet naturæ prioritas, pro prioritate inconuertibilitatis, cum ſcilicet non conuertitur ſubſiſtendi conſequentia.

Duplex modus inconuertibilitatis. Primus.

Non conuerti autem ſubſiſtendi conſequentiam bipartitò contingit, vel quò ad exiſtentiam, vel quò ad eſſentiam. Priori modo cum arguitur ab *eſt* ſecundo adiacente ad *eſt* ſecundum adiacens. Vt cum arguimus, eſt fumus; ergo eſt ignis, non tamen viciſſim; tametſi enim dato fumo, neceſſe ſit dari ignem, non ob id dato igne, neceſſe eſt dari fumum. Et hic eſt communiſſimus ab omnibus receptus modus prioritatis naturæ.

Secundus modus inconuertibilitatis.

Secundo modo quo ad eſſentiam, cum videlicet aliquid non prærequirit aliud in eſſentia ſua, licet iſtud in ſua exiſtentia præexigat illud.

Ad priorem modum, quod ſpectat, aduertendum eſt prioritatem hanc non neceſſariò inferre cauſalitatem in priori naturæ, reſpectu poſterioris; Contigit enim, quòd exiſtentia cauſæ inferat exiſtentiam effectus, non tamen contra. Quemadmodum euenit quandocunque cauſa poteſt aliquem effectum neceſſariò producere, qui tamen ab alia cauſa produci poſſit; quemadmodum ignis, qui neceſſariò calorem producit, calor autem nedum ab igne, ſed à ſole quoque poteſt procreari. Ita ſit, ut liceat arguere ignis eſt; ergo calor eſt, non tamen contra, calor eſt; ergo eſt ignis, undè aiunt illud dici naturâ prius hoc genere prioritatis, cuius exiſtentia infertur per alterius exiſtentiam, non tamen contra, ſiue ſit cauſa, ſiue ſit effectus.

Quia tamen hic modus prioritatis naturæ non inſi-

nuat

nuat cauſalitatẽ in eo, quod eſt naturâ prius comparatione poſterioris. Propterea nonnulli putant prioritatem hanc impropriè dici prioritatem naturæ, ſed potius inquiunt, appellandam eſſe cum Ariſtotele prioritatem inconuertentiæ: quia tamen is naturæ prioritatem definiens ait, *eſſe illam, quæ eſt inter ea, quorum unum non poteſt eſſe ſine alio, non tamen contra.* Propterea exiſtimant, aduitti poſſe prioritatem hanc, dici prioritatem naturæ, impropriè tamen loquendo.

5. Dist. hin. Tex. 36.

Circa prædicta tamen diligenter attende, quòd quando arguimus, ignis eſt; ergo calor eſt, arguimus à cauſa ad effectum, unde ex exiſtentia cauſæ, arguimus exiſtentiam effectus: & dicebamus rectè ſic argui, non tamen contra dicendo, calor eſt; ergo eſt ignis, quia calor poteſt etiam à Sole produci: Ideoque nos aſſerimus illud dici natura prius hâc prioritate, cuius exiſtentia infertur per exiſtentiam alterius, non tamen contra, ſiue ſit cauſa, ſiue ſit effectus; ita quidem exiſtentia caloris, qui eſt effectus, infertur ex exiſtentia ignis, qui eſt cauſa, ac proindè hoc ſenſu calor dicetur naturâ prior igne, quoniam exiſtentia ipſius per iſtius exiſtentiam infertur.

Secundus modus prioritatis naturæ.

Secundus modus prioritatis naturæ ſequitur explicandus, & eſt modus ſumptus pro prioritate independentiæ, ſiue naturalis præſuppoſitionis, quo ſenſu præſuppoſitionem unius ab alio ex rei natura importat. Hæc autem eſt naturæ prioritas propriè ſumpta.

Rurſus multifariã accipitur.

Hæc ipſa naturæ prioritas multifariam contingit. Primò enim accipitur prout inter duo cadit in ordine ad tertium, & hoc modo non ſemper eſt prioritas cauſalitatis, ſed quandoque naturalis præſuppoſitionis in eſſendo, quatenus unum prius dicitur alicui tertio conuenire, quàm alterum, quoniam hoc præſupponit illud.

Ordo eſſendi duplex.

Hæc iuxta duplicem ordinem eſſendi inter illa poteſt adinueniri, undè duplex etiam exiſtit; ordo enim eſſendi in duplici eſt diſcrimine; alter eſt ordo poſitiuus cadens inter duo entia poſitiua verè, & realiter alicui tertio conuenientia, quemadmodum ſe habent genus & differentia in ordine ad ſpeciem, cui quidem utrumque conuenit, ita tamen ut genus prius naturâ dici debeat conuenire, quàm differentia, eò quod genus à differentia præſupponitur, & ei intelligitur aduenire.

Alter eſt autem ordo priuatiuus cadens inter priuatiuè oppoſita, quatenus naturæ ordine priuatio dicitur formam præcedere in materia, in priori naturæ, quamuis materia producta foret ſimul cum forma, non quòd priuatio verè illi conueniat, ſed quoniam illi conueniret ex ſe, ſi agens non impediret producendo formam in ipſa materia.

Secundus modus, quo prioritas prædicta contingit.

Secundo modo prioritas iſta contingit, quatenus cadit inter duo non in ordine quidem ad tertium, ſed inter ſe ipſa, quo ad proprias entitates comparata, prout videlicet unius entitas, neceſſariò præſupponit entitatem alterius exiſtentem, non tamen contra.

Trifariam accidit.

Primus modus.

Hoc autem trifariam accidit. Primò itaut quod præſupponitur dicatur cauſa illius, à quo præſupponitur, dicatur inquam cauſa per verum, atque realem influxum, iuxta quem prioritatis modum cauſa dicitur naturaliter prior effectu, quoniam in ſuo eſſe non præexigit effectum exiſtentem, ſicut effectus neceſſariò præexigit exiſtentem cauſam. Imò cauſa ipſa non ſolum non præexigit effectum exiſtentem, ſed quantum de ſe eſt, poteſt ſine effectu quidem exiſtere, cum ab eo eſſentialiter non pendeat; effectus autem, cum ſit cauſatus, & per ſe cauſari non poſſit, neceſſariò nobis inſinuat cauſam exiſtentem & hæc naturæ prioritas dicitur illa, quæ alioquin dicitur prioritas cauſalitatis.

Secundus modus.

Secundo modo contingit cum præſuppoſitum non eſt verè cauſa phyſica, cauſans per poſitiuum influxum ad eum modum, quo ignis ex. gr. cauſat calorem, ſed potius metaphyſica per naturalem emanationem ac reſultantiam, ad eum modum, quo dici ſolet unumquodque attributum à proprio ſubiecto cauſari, puta, riſibilitatem ab hominis natura; habere tres angulos æquales duobus rectis, à natura trianguli, & ſic de reliquis.

An prioritas naturę ſit realis, vel rationis & an inſtãtia naturę re ipſa dentur.

Secundum etiam inquiſitione dignum erat, an hæc prioritas realis ſit, vel rationis atque adeo an hęc inſtantia naturæ re ipſâ dentur, id autem quidam negarunt.

Dari à parte rei naturæ inſtantia inſtantibus temporis tamen admiſſis.

Concedenda tamen naturæ videntur inſtantia, propterea quòd in eodem inſtanti temporis, verè ex rei natura nullo conſiderante intellectu duo dari poſſunt cum naturali præſuppoſitione, ſiue cum cauſalitate, ſiue non, unius ad aliud. Proinde fatendum in eodem inſtanti temporis plura dari inſtantia naturæ. Aſſumptum verò inde probatur, quoniam eſſentialia à parte rei prius conueniunt, quàm accidentalia, quoniam prius in ſe res eſt, quàm ei quidquam accidat, & inter eſſentialia, quæ communiora ſunt, quàm minus communia, quoniam hæc illis adueniunt. Optima verò conſecutio, quia per hæc inſtantia nil aliud intelligi debet, quàm ordo præſuppoſitionis unius ab alio, nec aliud quidpiam, quàm huiuſmodi ordinem important.

Talis autem ordo nedum inter illa exercetur, quæ inter ſe ex rei natura diſtinguuntur, ſed etiam inter ea, quæ diſtinguuntur tantum virtute quidem in re, formaliter verò per intellectum. Datur enim inter ſubiectum & attributa, inter quæ, non niſi diſtinctio rationis quamuis cum fundamento in re nos eſſe volumus. Cum igitur in eodem inſtanti temporis plura eſſe poſſint, hunc in modum ordinata, conſequens eſt ut in eodem dentur, inſtantia naturæ. Difficultates autem inter arguendum afferemus.

An per prioritatẽ naturę cõtradictionem tueri liceat.

Supererat adhuc inquirendum, an per huiuſmodi prioritatem contradictionem tueri liceat. Quantumuis autem fuerit à quibuſdam admiſſum, quatenus, dicunt, in eodem inſtanti temporis, ſi duo ſint inſtantia naturæ, de eodem verificari contradictoria poſſe, non tamen contradictorio modo, nam in primo inſtanti naturę, dicunt conuenire unum contradictorii, in quo non conueniat alterum, ſed in ſecundo inſtanti conuenire, ac proinde per inſtantia naturæ menſurari contendunt exiſtentias rerum, quatenus hoc eſſe prius natura illo, non ſolum eſt hoc præſupponi ab illo, ſed hoc eſſe in aliquo priori in quo ſimpliciter non ſit poſterius.

Negatiua ſententia approbatur.

Placet tamen ſententia negantium defendi poſſe contradictionem per inſtantia naturæ, quæ ſic explicentur, nimirum per eſſe in uno inſtanti, in quo non ſit aliud, ſed per hoc quòd in uno intelligatur prius, in quo non intelligitur poſterius, ambo tamen ſint in eodem temporis inſtanti, ſi ſermo ſit de naturæ ordine poſitiuo.

Ratione id ſuadetur.

Ratio videtur potiſſima, quoniam quę in eodem ſunt temporis inſtanti, nequeunt eſſe contradictoria, cùm ſimul hæc eſſe non poſſint; at verò quæ ſunt in eodem inſtanti temporis, quamuis in diuerſis inſtantibus naturæ, ſunt ſimul & ſimul exiſtunt; ergo quæ ſunt in eodem inſtanti temporis quamuis in diuerſis inſtantibus naturæ, nequeunt eſſe contradictoria. Prioritas igitur naturæ penes ſupradicta inſtantia, non ſufficit ad ſaluandam contradictionem.

Secunda ratio.

Accedit, quòd admiſſâ contrariâ ſententiâ, ſequeretur in eodem inſtanti temporis, aliquid ſimul illuminatum, & tenebroſum, ſimul album, & nigrum, ſimul viuum, & mortuum eſſe.

Tertia ratio.

Deinde, quod eſt naturâ poſterius vel coexiſtit toti inſtanti temporis, vel eius parti, non ſecundum, quoniam inſtans foret diuiſibile; At ſi primum dicatur, quoniam etiam, & prius naturâ coexiſtit eidem inſtanti, ſequeretur quòd prius, & poſterius naturâ ſimul

exi-

exiſterent, unde dici non poſſet in aliquo ſigno eſſe prius, in quo non ſit poſterius.

Aduerſariorum reſponſio præoccupata, ſimulq; reiecta. Si verò dixeris temporis inſtans, virtute quidem eſſe diuiſibile, unde poteſt unum coexiſtere ſecundum unam partem, alterum verò ſecundum aliam; ſequeretur incommodum ſuperius allatum, quòd ſimul in eodem inſtanti temporis diceretur aliquid tenebroſum, & luminoſum. Nunc explicanda ſupereſt prioritas originis.

Prioritas originis.

Vnde conſtet prioritatis hic modus. Quoniam fide nobis compertum eſt dari productionem ſine cauſalitate, atq; adeo, productum ſine imperfectione dependentiæ, ut ex Sanctiſſimo, TRINITATIS Myſterio liquet; proindè neceſſe fuit hanc prioritatem agnoſcere, quæ quidem eſt inter producens, & productum, inter quæ nulla exercetur cauſalitas. Huiuſmodi autem prioritatis modus in hoc planè conſiſtit, quòd plura dentur inter ſe ordinata, eòquod unum eſt ab alio, velut à principio producente, dicique ſolet ordo, à quo aliud, & eſt ordo inter originans, & originatum.

Prius origine. Eſſe aliquid origine prius alio, nil aliud eſt, quàm ab illo aliud originari, atque produci; unde & eſſe poſterius origine, eſt eſſe unum productum ab alio ſine dependentia cauſalitatis, ita quidem Filius in Diuinis eſt à Patre, & Pater producit Filium; hunc autem originis ordinem, ſiue ſit cum cauſalitate, ſiue non, inferre prius & poſterius ex eo conſtat, quoniam ubi ponitur aliquis ordo, ibi ponitur prius, & poſterius, quoniam ordo eſt inter ea, quæ non ſunt ſimul, atque ordinata ſecundum ordinationem temporis non ſunt ſimul tempore; ordinata verò ſecundum ordinationem naturæ non ſunt ſimul naturâ; ſic ordinata ſecundum ordinationem originis non ſunt ſimul origine &c. ſed ubi non eſt ſimultas, ibi eſt prius, & poſterius; ergo quicunque ordo infert prius, & poſterius.

Accedit, quòd principium, etſi non importet habitudinem cauſæ, adhuc ſemper eſt prius termino, quatenus principium eſt, non formaliter, quoniam ut relatiuum ſimul eſt cum principiato, ſed materialiter.

Prioritas originis dicta etiam prioritas, *à quo*, præſcindens à prioritate naturæ, & *in quo* omnino concedenda eſt.

Hic tamen aduertendum, quòd quamuis iſta prioritas dicatur præſcindere à prioritate naturæ, non propterea intelligendum, quòd repugnet eſſe cum illa; unde in creatis, non reperitur hæc prioritas ſeiuncta à prioritate naturæ, ad eum modum, quo reperitur in Diuinis ſed in creatis eſt permixta cum prioritate naturæ. Ita quidem cauſa efficiens dicitur, & prior

Ratio. naturâ, & prior origine effectu ſuo. Ea autem eſt ratio quoniam per hanc prioritatem ſolum intelligimus, ut aliquid ſit id, à quo eſt aliud, ita ut hoc ſit non à ſe, ſed ab illo, ſiue cum dependentia, ſiue ſine dependentia. In quo autem hæc dependentia conſiſtat, opportuniori loco planum fiet.

SECTIO QVINTA.

De modis Simul.

Primus ſimultatis modus. HAc de re Philoſophus tractationem inſtituens, ait. Ἅμα δὲ λέγεται ἁπλῶς μὲν καὶ κυριώτατα, ὧν ἡ γένεσις ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, οὐδέτερον γὰρ πρότερον, οὐδὲ ὕστερον αὐτῶν ἐστιν. ἅμα δὲ κατὰ τὸν χρόνον ταῦτα λέγεται. *Simul autem dicuntur ſimpliciter & maximè propriè, quorum ortus eſt in eodem tempore, neutrum enim horum eſt prius, aut poſterius. Hæc autem dicuntur ſimul in tempore.* Hic igitur primus modus, quo aliqua dicuntur ſimul ex Ariſtotele, apud quem, ut ex allatis verbis patet ſimul tempore aliqua dicuntur, quæ eodem tempore fiunt, dicunturque ſimul inceptione. Quod ſi contingat aliqua eſſe eodem tempore exiſtentia, quamuis unum prius altero inceperit, ſimul dicuntur duratione, atque conſeruatione.

Secundus ſimultatis modus. Secundus modus, quo aliqua dicuntur ſimul, eſt, cujus meminit Stagirites dicens. Φύσει δὲ ἅμα, ὅσα ἀντιστρέφει μὲν κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν, μηδαμῶς δὲ αἴτιον θάτερον θατέρῳ τοῦ εἶναί ἐστιν. *Naturâ verò ſimul dicuntur quæcunque reciprocantur quidem ſecundum exiſtendi conſecutionem, ſed nullo modo alterum eſt cauſa cur alterum ſit.* Quod exemplo illuſtrans, ait. Οἷον ἐπὶ τοῦ διπλασίου καὶ τοῦ ἡμίσεος. *Vt in duplo, & dimidio.* Et rectè quidem, nam, ut ipſe ait, hæc reciprocantur, quia cùm duplum eſt, dimidium quoque eſt; & cum dimidium eſt, duplum eſt, neutrum verò eſt cauſa alterius, ſeu cur alterum ſit; Ad huiuſmodi igitur modum Ariſtoteles duas conditiones requirit, quarum prima eſt, quòd ad conuertentiam dicantur. Secunda quòd unum non ſit cauſa alterius. Ita quidem ſe habent relatiua mutua; nam formaliter accepta ſunt naturâ ſimul. Hoc autem ſimul eſſe in eo conſiſtit, ut unum ſine alio citra contradictionem, & ab intrinſeco eſſe non poſſit.

Requiritur porrò, ut unum nequeat eſſe ſine alio, quod eſt ad conuertentiam dici. Sed hoc non ſatis, cum aliqua ſint huiuſmodi, quæ tamen non ſunt ſimul naturâ, quin potius unum naturâ prius eſt altero, ut ſubiectum, & paſſio; ſubiectum enim, & paſſio dicuntur ad conuertentiam; ſubiectum tamen eſt naturâ prius paſſione. Secundò requiritur, ut id eſſe non poſſit abſque contradictione, quod eſt unum non eſſe alterius cauſam; nam cauſa ab intrinſeco, prior eſt cauſato, neque poſtulat neceſſariò coniungi cum effectu; ſed quantum ex ſe eſt poteſt ſine illo exiſtere. Hîc tamen aduerte ſumi cauſam, & effectum, ut aiunt, materialiter, non formaliter; nam poſteriori modo ſumpta, utpote relatiua, ſunt ſimul naturâ, neque unum eſt cauſa alterius, ſed quantum eſt de ſe, unum nequit eſſe ſine alio, proinde cauſa ſic accepta, quatenus de ſe, nequit eſſe ſine effectu, quando utrunque fuerit acceptum formaliter, ut ex dictis apertè conſtat.

Admonitio. Non prætereo ſilentio in præſenti, ſermonem fieri de eſſe ſimul ſeuerè accepto; quod opponitur naturæ prioritati, pariter eadem ſeueritate ſumptæ, quæ nimirum inter cauſam, & effectum intercedit. Alioquin

Sed ut hæc impropria prioritas, ſic impropria ſimultas. non repugnant ſimul ea eſſe naturâ, quorum unum eſt alterius cauſa, ſumptâ ſimultate naturæ lata quadam ſignificatione; quo ſenſu dictum fuit prioritatem eſſe inter ea, in quibus non valet arguere à ſubſiſtendi conſequentia; ut eſt fumus; ergo eſt ignis, ſimul enim eſſe, quod huic prioritati opponitur, optimè cohærere poteſt cum cauſalitate, quando nimirum valet arguere à ſubſiſtendi conſequentia.

Tertius ſimultatis modus. Tertius eſt modus quo aliqua dicuntur ſimul ab Ariſtotele ſic expreſſus. Καὶ τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἀντιδιῃρημένα ἀλλήλοις, ἅμα τῇ φύσει λέγεται. *Ea quoque, quæ ex eodem genere ſibi inuicem in diuiſione opponuntur, ſimul natura dicuntur.* Tertius igitur modus, quo aliqua dicuntur ſimul, eſt eſſe ſimul diuiſione; quod accidit, cum duæ differentiæ genus idem in ſpecies diuidunt, nempe cum diuidunt æquè proximè, non autem per intermediam aliquam differentiam, vel ſpeciem. Hoc cernere licet in diuiſione, quâ animal diuiditur per rationale, & irrationale; non autem per rationale, & aquatile, propterea quòd aquatile diuidit animal, ut contrahitur per irrationale; hæc igitur ſimul diuiſione dicuntur, vel ut alijs placet, ſimul in natura communi, quoniã eorum eſſe ſimul, non eſt ſpectandum in proprijs rationibus

bus ſpecificis, ſed in communi natura; nam ſecundum proprias, & ſpecificas rationes quamfrequenter ſpecies una eiuſdem generis ad aliam præſupponitur; ut in prædicamento qualitatis, actus ſupponitur ad habitum, ut eius cauſa; & in quantitate, linea, quando videantur hæc reipsâ concedenda indiuiſibilia, præſupponitur ad ſuperficiem. Hos autem ſimultatis modos hiſce verſibus Artifices complexi ſunt.

Tempore dico ſimul, quorum generatio nunc eſt;
Quæ conuertuntur, dicimus eſſe ſimul;
Suntque ſimul ſpecies, genus unum diſtribuentes;
At generis cauſâ, non ratione ſui.

Verum aduerſus Philoſophi doctrinam non immeritò quædam urgentur difficultates, unde.

dif ... 1. Obijcies primò; Videtur Philoſophus eo in reprehenſionem incurrere, quia non explicat, quid ſit ſimultas, ut prioritatem alibi declarauit.

... o. Reſpondendum ex declaratione prioritatis, non obſcure abſolutã ſimultatis definitionem conſtare; ut propterea tam hic, quàm alibi declarare illam neglexerit.

...nda ...ultas Obijcies ſecundò. Tot modis dicitur unum oppoſitorum, quot alterum; at ſimul eſſe, opponitur prioritati; ergo quot modis, nempe quinque; totidem etiam eſſe ſimul dici debebit; non propterea tribus.

...io. Occurritur reſpondendo, quanuis tot modis dicatur ſimul, quot modis dicitur prius, Ariſtotilem tamen omnes modos ſimultatis neglexiſſe Tum quia ex antea de prioritate traditis, facilè poſſunt intelligi; ut propterea tribus ſimultatis modis ille fuerit contentus. Tum quia cum ſimultatem in ordine ad prædicamenta explicet, ſatis illi fuit commemorare ſimultatem generis, atque communis naturæ, quorum cognitio neceſſaria eſt ad prædicamentorum notitiam aſſequendam; non prætereundam duxit ſimultatem temporis; tum quia præcipuæ prioritati opponitur, cuiuſmodi eſt prioritas temporis; tum quia non erat abs re innuere alios ſupereſſe ſimultatis modos, è quibus ſaltem magis præcipuos ſignificare præſtabat. Reſponderi etiam poteſt ſub prędictis, reliquos comprehendi.

...ertia difficultas. Obijcies tertiò. Malè ſiquidem explicatur ſimultas temporis per inceptionem in eodem tempore; multa nanque ſunt, quæ ſimul incipiunt, & tamen non ſimul durant neque conſeruantur, ac ob id non ſunt ſimul; & multa itidem ſunt, quæ diuerſo tempore incæperunt, & tamen ſimul coexiſtunt.

Solutio. Reſpondendum à Philoſopho non explicari adæquatè omnia, quæ ſunt ſimul tempore, ſed inadæquatè, ita tamen ut operoſum non ſit inde adæquatam definitionem colligere, quâ ſimul tempore dicantur illa, quæ coexiſtunt eâdem duratione, ſiue ſimul incæperint, & deſitura ſint, ſiue non.

Quarta difficultas. Obiicies quartò. Omnis ſimultas alicui prioritati opponi debet; at nulla datur prioritas, vel poſterioritas ſecundum diuiſionem generis; ergo neque danda ſimultas.

Solutio. Fiet ſatis reſpondendo, ſimultatem de qua fit ſermo opponi prioritati ſecundum ordinem, nam ſpecies immediatè diuidentes genus, non habent prioritatem ordinis, cum nullam habeant ſubordinationem, ſed æque primò ponuntur ſub genere, & non una per aliam.

Quinta difficultas. Obiicies quintò. Malè Philoſophus explicat ſimul naturâ per duas conditiones, quaſi, quæ reciprocantur, nequeant ſecundum conſequentiam habere; ſimultatem, & tamen illam non habere ſecundum cauſalitatem; quandoquidem una ſimultas non excludit niſi ſibi oppoſitam prioritatem, ut propterea multa ſint ſimul duratione, quanquis priora, & poſteriora ſint ſecundum cauſalitatem, & contra &c.

Solutio. Reſpondendum ab Ariſtotile naturæ ſimultatem explicatam fuiſſe, ut oppoſitam omnibus prioritatis modis, & ob id appoſuiſſe duas conditiones, ut duos prioritatis modos excluderet, quibus accepta ſecundum ſuam adæquatam rationem, opponitur; non propterea tamen negauit inadæquatè diuidi poſſe in duos modos duobus modis prioritatis oppoſitos. — Alijs difficultatibus in Metaphyſ. ſatisfiet.

SECTIO SEXTA.

De Motu.

PRimò tamen de his veterum conſilium iuvat exquirere. Motum frequenter Plato Pythagoreorum imitatione commemorauit; nam in Parmenide, duo motûs ſuprema genera decreuit, lationem, atque alterationem. ὅτι κινούμενον δὲ ἢ φέροιτο ἢ ἀλλοιοῖτο ἄν· αὗται γὰρ μόναι κινήσεις. *Quod mouetur, vel feratur, vel alteretur, hi enim ſoli motus,* ut vertit Patritius; ſed rectius, *quod mouetur, vel debet ferri, vel alterari.* Sic enim exprimitur vis particulæ ἄν. Mox lationem partitur, dicens. κ᾽ μὴν εἰ φέροιτο τὸ ἕν, ἤτοι ἐν τῷ αὐτῷ ἂν περιφέροιτο, ἢ μεταλλάττοι χώραν ἑτέραν ἐξ ἑτέρας. *Quod ſi feratur unū vel debet in eodem circumferri circulo, vel mutare regionem aliam ex alia.* Addit autem in circulari motu medium requiri; unde ibidem ſubdit ἐν οὖν κύκλῳ ἂν περιφερόμενον, ἐπὶ μέσου βεβηκέναι ἀνάγκη; *Non ne circulo ſi moueatur ſuper medio incedere neceſſe eſt?* Imò talem hunc eſſe motum addidit, ut admirabilium omniū fons dici poſſit, unde videtur Ariſtotiles deſumpſiſſe quod aliquando dicit. θαυμασιώτατον δὲ τὸ τ᾽ ἀναντία γίνεσθαι σὺν ἀλλήλοις, ὁ δὲ κύκλος συνέστηκεν ἐκ τοιούτων. *Admirabiliſſimum verò, quòd contraria fiant in ſimul; circulus autem conſtat ex talibus.* Iuxta vulgatam interpretationem, ſed melius dixeris. *Admirabiliſſimum verò, quòd contraria ſimul viciſſim fiant, circulus autem ex talibus conſtat.* Neque generationem, vel corruptionem Plato quidem ignorauit, cum utriuſque meminerit, dicens τὸ δ᾽ οὐσίας μεταλαμβάνειν, ἆρ᾽ ἄλλο τι ἢ γίγνεσθαι καλεῖς; ἔγωγε. τὸ δ᾽ ἀπαλλάττεσθαι οὐσίας, ἆρ᾽ οὐκ ἀπόλλυσθαι; *Subſtantiam recipere, non generari vocas? ego ſanè; ſecedere autem à ſubſtantia, non ne perire?* Alibi verò quędam de motu tradit, ut ex ijs hæc motus genera eliciantur poſſint; puta circularis duplex maximi, & minimi circuli; motus rectus localis, cylindricus, qui tum rectus, tum circularis eſt, concretio, ſecretio, augumentum, decrementum, generatio, corruptio, & motus animæ, quæ ſe ipſam, & alia omnia mouet, & motus, quo aliquid ab alio mouetur. Vnde Plato motus animæ nouit, ut paulo infra paucis exponā, Stagirites autem de motu ediſſerit cum hic ſit commune ſubiectum actionis, & paſſionis, de quibus in prædicamentis diſputauit; in eorum igitur gratiam hac de re ſermonem inſtituens, initio docet quot ſint eius ſpecies, nam eius naturam perſcrutari Phyſici munus eſt. Cum enim rectè dictum ſit ἀνάγκη δ᾽ ἤτοι πάντα ἠρεμεῖν ἀεὶ ἢ πάντ᾽ ἀεὶ κινεῖσθαι, ἢ τὰ μὲν κινεῖσθαι, τὰ δ᾽ ἠρεμεῖν. *Neceſſe verò vel omnia quieſcere ſemper, vel omnia ſemper moueri, vel quædam moueri, quædam quieſcere.* Opportunum propterea duxit motum in eas, quas continet ſub ſe ſpecies diſtribuere. Vnde ait Κινήσεως δέ ἐστιν εἴδη ἕξ, γένεσις, φθορά, αὔξησις, μείωσις, ἀλλοίωσις, καὶ ἡ κατὰ τόπον μεταβολή. *Motus ſpecies ſunt ſex, Ortus, Interitus, Auctio, Diminutio, Variatio, ſeu Alteratio, & ſecundum locum Mutatio.*

Plato in Parmenide de motu verba fecit.

Initio quæſtionū mechanicarū.

8. Phyſ. tex. 22.

Motus ſex ex Ariſ. aſſignantur ſpecies. Cap. de motu.

Obſeruandum autem ab Ariſtotile motûs nomen, latâ quâdam uſurpatione ſumi, pro quacunque mutatione, ſiue ſucceſſiuâ, ſiue inſtantaneâ, ſiue poſitiuâ ſiue negatiuâ; proindeque ſpeciei nomen accipi latâ

quo-

quoque ſignificatione; pro quacunque ex multis &c. Oſtendit autem commemoratas ſpecies diſtinguit, quia una eſt ſeparabilis ab alijs; quod cuique poteſt eſſe perſpectum. Solùm difficultas eſſe poſſet de alteratione, & accretione, quæ videntur inter ſe connecti; oſtendit tamen alterationem ad tertiam ſpeciem qualitatis, frequenter abſque accretione, & accretionem ſine alteratione reperiri; ferè nanque ſecundum omnes, aut plurimas paſſiones contingit nos variari, nullâ aliâ mutatione in ſocietatem adiunctâ; enimuerò, neque augeri neceſſe eſt, quod ſecundum paſſionem mouetur, neque diminui, quod de cæteris quoque dici poteſt; quare concludit variationem, ſiue alterationem ab alijs motionibus eſſe diuerſam; ſi nanque foret eadem, ut Philoſophus loquitur, oporteret id quod variatur confeſtim aliquo aliorum motuum agitari, puta augeri, vel minui, vel aliam aliquam mutationem ſubire; & quando aliquid alio motu agitur, alterari; utrunque tamen ab omni neceſſitate eſt alienum. Primum utique eo quòd omnes ferè paſſiones, quas in tertia qualitatis ſpecie repoſuimus cum alteratione coniunctæ ſunt; at quando illis aliquid mouetur, nullus aliorum motuum ibi cernitur; quando enim aqua caleſit aut frigeſit, haud neceſſarium eſt, ut creſcat, aut decreſcat locoue cieatur. Neque ſecundum, nempe, quod augetur, aut alio motu mouetur, variari debere, cùm nonnulla quidem augeantur, quæ tamen nullatenus variantur; ita quidem, quadratum gnomone circumpoſito, auctum certè, non tamen variatum redditur; & in cæteris eiuſmodi ratio non abſimilis; unde concludit ὥσθ' ἕτεραι ἂν εἶεν αἱ κινήσεις ἀλλήλων. *Quare hæ mutationes diuerſæ ſunt inter ſe.* At quo pacto, mox intelliges.

Dum autem proſequitur harum ſpecierum oppoſitionem oſtendit dicens. Ἔστι δὲ ἁπλῶς τῇ μὲν κινήσει ἠρεμία ἐναντίον. *Iam verò ſimpliciter motioni, contrarium eſt quies.* Vult igitur motui generatim non eſſe alium motum contrarium, ſed ſolum quietem. At motibus ſpeciatim & quietem & motus aduerſari, ſingulis, quidem ſingulos in cõtrarios terminos affirmat; quod etiam Platoni exploratum fuerat, puta ortui, interitum; auctioni diminutionem: loci mutationi, quietem in loco; maximèque videri opponi motus in loca contraria, ut deſcenſui, aſcenſum, & aſcenſui deſcenſum. Primum autem, quod dicebatur nempe motui generatim non aduerſari alium motum, facile conſtat; cum enim motus in uniuerſum contineat ſub ſe alios motus, aduerſum aliquem habere motum non poteſt; unde ſolam quietem habere contrariam, et conceſſum eſſe dici poterit: Secundum ſcilicet ſingulis motibus, ſingulos ratione oppoſitorum terminorum opponi, inde ſit manifeſtum, quia motus à terminis ſpecificantur; unde quoniam termini ſunt oppoſiti, neceſſe eſt motus tendentes ad illos, inuicem pro eorundem oppoſitione aduerſari.

Oſtenditur motui generatim non aduerſari alium motum.

Motibus ſpeciatim acceptis motus ſingulis ſingulos opponuntur.

Aduertendam tamen hic accipi contrarietatem latâ quâdam ſignificatione, videlicet, pro quouis oppoſitionis modo. Tum quia quies, cùm ſit priuatio, (ſumptâ quiete pro ceſſatione à motu, alioquin acceptâ pro forma acquiſita per motum, eſt quid poſitiuum) nequit habere propriè contrarium. Tum quia Philoſophus appellat motus contrarios, qui tendunt ad terminos priori modo oppoſitos; ut ſunt ortus, & interitus, motus ſurſum, & deorſum, accretio, & decretio; de his tamen longè cumulatius in Phyſicis.

Aduertitio.

Sunt autem, qui Philoſophum reprehendant, veluti minus accuratum in motûs ſpeciebus recenſendis; quandoquidem ex eorum ſententia, quaſdam ſpecies omiſit, cuiuſmodi ſunt duplex circularis, & cylindricus, & concretio, & diſcretio. Plato autem his addit motus animæ, quos Ariſtotiles neglexit, ut ipſi dicunt; cùm tamen cognitio, cogitatio, intellectio, ac huiuſmodi alia, ſiue actiones, ſiue paſſiones ſint, motus neceſſariò ſunt, quemadmodum omnis motus progreſſiuus ad locum, ab ipſa anima originem ducit. Ἄγει μὲν δὴ ψυχὴ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλατταν ταῖς αὑτῆς κινήσεσιν, αἷς ὀνόματα ἐστὶν βούλεσθαι, σκοπεῖσθαι, ἐπιμελεῖσθαι, βουλεύεσθαι, δοξάζειν, ὀρθῶς, ἐψευσμένως, χαίρουσαν, λυπουμένην, θαρροῦσαν, φοβουμένην, μισοῦσαν, στέργουσαν, καὶ πάσαις, ὅσαι τούτων συγγενεῖς ἢ πρωτουργοὶ κινήσεις, τὰς δευτερουργοὺς αὖ παραλαμβάνουσαι κινήσεις σωμάτων. ἄγουσι πάντα εἰς αὔξησιν, καὶ φθίσιν, καὶ διάκρισιν, καὶ σύγκρισιν, καὶ τούτοις ἑπομένας θερμότητας, ψύξεις, βαρύτητας, καὶ κουφότητας, σκληρὸν, καὶ μαλακὸν, λευκὸν, καὶ μέλαν, αὐστηρὸν καὶ γλυκὺ, καὶ πικρόν. *Vniuerſa, quæ in cælo ſunt, quæ in terra, quæ in mari, ſuis motibus anima ducit, quibus nomina ſunt, velle conſiderare, curare, conſultare, rectè, & non rectè opinari, lætari, dolere, audere, metuere, odiſſe, diligere, & cæteris præterea motibus omnibus, qui horum affines, primique ſunt, qui & ſecundos corporum motus ſuſcipientes, omnia in augumentum, decrementumque perducunt, concretionem, vel condenſationem, & diſcretionem, vel rarefactionem, & in ea, quæ iſta ſequuntur, caliditates, frigiditates, grauitates, leuitatis, durum, molle, album, nigrum, auſterum, dulce, amarum.* Ita vertit Ficinus, ſubintellecto tamen, εἶναι, in græca lectione, participia illa. χαίρουσαν, λυπουμένην, θαρροῦσαν, φοβουμένην, καὶ τὰ ἑξῆς, à Platone inter ratiocinandum uſurpata, rectiùs, & conformius græcæ ſyntaxi, latinè redderentur, *eſſe lætantem, dolentem, audentem, timentem* &c. cæterum hæc Plato habet, poſtquam paulò antea dixerat animam ſe mouere; ex quo facile conſtat, apud hunc egregium Philoſophum, animam talis eſſe naturæ, ut ſe ipſam mouere poſſit.

Quæ aduerſus Ariſtotelem adduci ſoleant.

Plato lib. 10. de Legibus.

Adnotatio circa Ficini verſionem.

SECTIO SEPTIMA.

De Habere, ac eius modis.

INitio Stagirites aduertit, multifariam *Habere* dici, nam ait. τὸ δὲ ἔχειν κατὰ πλείονας τρόπους λέγεται. *Habere multis modis dicitur.* Septem autem enumerat, Primus eſt, quo dicitur quis habere diſpoſitionem, & affectionem, ut virtutem, & vitium. Secundus quo dicitur habere tantam magnitudinem ut cubitum, ulnam, ſex palmos &c. Tertius, quo dicitur habere aliquid circumpoſitum, ut annulum, veſtem &c. quæ acceptio ultimum prædicamentum conſtituit. Quartus, quo dicitur habere partem aliquam conſtituentem, ut manum, pedem &c. ſiue phyſicam, ut animam, vel corpus, quæ ſunt phyſicæ partes, ex quibus eſſentialiter compoſitum eſſloreſcit. Quintus, quo continens dicitur habere contentum, ut vas aquam, arca pecuniam. Sextus, quo quis dicitur habere bona, ut agrum, domum; & ciuilem poſſeſſionem importat. Septimus, quo quis dicitur habere uxorem; quam ſignificationem teſtatur omniũ improprijſſimam eſſe, vel quia eſt mutua, ut enim vir dicitur habere uxorem, ſic uxor dicitur habere virum; vel quia hoc habendi genus, nil aliud eſt, quàm licitè cohabitare. Alios etiam modos habendi Philoſophus alibi recenſet, qui tamen dici conſueuerunt, ut ipſe loquitur, ferè omnes enumerati ſunt. Ibi autem exactius rem tractans, docet trifariam uſurpari habitum.

Habere multifariam dici. Cap. de Habere.

Primus modus.

Secundus modus.

Tertius modus.

Quartus modus.

Quintus modus.

Sextus modus.

Septimus modus.

5. Diuin, Cap. 20. & 23.

Primò pro actu, qui eſt inter habentem, & rem habitam, quique videtur dici poſſe ipſa *habitio rei*, hoc pacto eſſe indutum calceatum, annullatum &c. quidam habitus dicuntur Vt enim datur actio media inter efficientem, & effectum; inter veſtem, & perſonam, me-

Triſariam habitus uſurpatur. Prima acceptio.

dius datur habitus, qui habetur, ſicut actio, quæ per aliam actionem non efficitur.

Adnotatio

Hic tamen aduerte diſcriminis illud intercedere, quòd ipſa habitio in extrinſeca denominatione conſiſtit, & nil aliud poſitivum rebus habentibus, & habitis, quam præſentiam localem ſpectantem ad prædicamentum *Vbi* adiungit. Sed actio vera entitas poſitiua eſt, at hæc iam ſuis locis explicuimus.

Secunda acceptio.

Secundò ſumitur habitus pro diſpoſitione, qua aliquid dicitur benè affectum ſe ipſo, unde pulchritudo, & ſanitas dicuntur boni habitus; deformitas verò, & ægritudo, mali; vel dicitur benè vel malè affectum in ordine ad aliud; ut ſcientia, & virtus dicuntur boni; errores, & vitia dicuntur mali habitus. Diſpoſitio autem hîc accipitur largè; prout qualitatem facilè, vel difficilè mobilem ſignificat.

Tertia acceptio.

Tertiò pro parte diſpoſitionis ſecundo modo iam dictæ, ut bona vel mala diſpoſitio oculi, manûs, pedis, &c. etiamſi quandoque ea pars diſpoſitionis ſit integra, & non pars alterius diſpoſitionis; ita quidem aliquis dicitur linguâ ſanus, etſi alioquin toto corpore laboret; quæ intelligenda ſunt non ſolùm de ea, quæ eſt pars diſpoſitionis corporalis, ſed etiam, quæ eſt pars diſpoſitionis ſpiritualis, ut ſcientiæ, vel alterius habitûs animam afficientis.

Quatuor alij habendi modi.

Apud eundem Philoſophum alios legimus habendi modos, quorum primus, quo dominans veluti forma, dicitur habere ea, quæ ipſi ſubiecta ſunt, ſiue cum violentia, ut febris dicitur habere hominem, & Tyrannus regnum; ſiue contra violentiam, ut verus Rex dicitur habere regnum, quod regit ad communem utilitatem, Tyrannus ad priuatum commodum. Hoc modo induti habere veſtem dicuntur, eo quòd illam ad naturalem uſum accommodant; & quaſi naturalem formam confert; huc ſpectat habere filium, ſeruum, &c. Secundus, quo ſubiectum habet denominans, ut materia dicitur habere formam, & populus Regem, vel Tyrannum, & hic eſt modus oppoſitus primo. Tertius, quo continens dicitur habere contentum, ut vas liquorem, nauis nautas, & vrbs homines, & totum partes, quandoquidem pars eſt quodammodo in toto, ut locatum in loco, hoc tamen diſcrimine quòd locatum eſt diuiſum à toto; non ſic pars à toto. Quartus, quo impediens dicitur habere aliquid, ne corruat, vel diffundatur, vel ne agat, quod alioquin ex ſe corrueret, vel diffunderetur, vel ageret, niſi impediretur.

DISSERTATIO XXII.

Et eſt de ijs, quæ ad dirigendam primam mentis operationem conducunt.

De Primo actu cognitionis Intellectiuæ, quæ ſimplex apprehenſio nuncupatur.

Tractiet is ordo Simplex apprehenſio unde dicta.

Cum hucuſque copioſè diſputatum fuerit de iis, quæ generatim ad omnes Intellectûs operationes pertinent, reliquum eſt ut ſpeciatim quæ ſpectant ad ſingulas, perſequamur. E quibus primum occurrit conſideratio de apprehenſione ſimplici. Hanc ſic potius appellare, quàm apprehenſionem ſimplicium iuvat, cum ſimplicitas huic attributa, magis ex parte actûs, quam ex parte obiecti ſe teneat; ſatis enim eſt exploratum, ne dum ſimplicia, ſed etiam complexa, ac integras propoſitiones actu quantumuis ſimplici apprehendi. Huic operationi ſimplicitas attribuitur, prout ab operatione ſecunda ſecernitur, quæ compoſitio, quaſi compoſita cognitio nuncupatur; propterea non iniuriâ ſimplex apprehenſio dici conſueuit.

SECTIO PRIMA.

Quid ſimplex apprehenſio, & quid ſit eius obiectum.

Simplex apprehenſio quid.

Simplex apprehensio eſt humanæ mentis cognitio, quâ ſimpliciter obiectum concipitur, ſine determinatione an ſit, vel non ſit id, quod obijcitur intellectui.

Rectè autem huius cognitionis naturam ſic explicari ſatis indè perſpicuum, quoniam hoc modo à ſecunda, ac tertia operatione, atque adeo ab omni cognitione, per quam intellectus, vel affirmando determinat rem eſſe, vel negando determinat non eſſe, abſolutè ſecernitur. Cognitio enim quâ intellectus affirmat, vel negat, illi obiectum obijcit ſic, ut repræſentet determinatè rem eſſe, vel non eſſe; at ſimplex apprehenſio, non item, cùm per ipſam repræſentetur tantummodo quoad quid eſt. Quia tamen hæc melius innoteſcent ſi declaratum fuerit, circa quid iſta cognitio verſetur & quonam pacto illud repræſentet, propterea iuuabit hæc diligenter introſpicere.

Intellectus per ſimplicem apprehenſionem, attingit etiam terminos complexos imò, & integras propoſitiones

Simplex apprehenſio terminos omnes, & res per ipſos ſignificatas attingit; quod non ſic uſurpandum quaſi per ſimplicem apprehenſionem intellectus ſolùm cognoſcat terminos incomplexos, ut ſunt, homo, animal, album, calidum; ſed etiam complexos, ut ſunt, homo riſibilis, animal rationale, album diſgregatiuum viſûs, attingit &c. non ſolùm res omninò ſimplices, ſed etiam compoſitas ex pluribus partibus, complexa ipſa, ut infra dicemus, puta homo eſt animal, homo eſt riſibilis &c. percipit.

Ratione ſuadetur quoad terminos complexos.

Veritas autem hæc frequenti comprobatur experientiâ, quâ cuique id ſit perſpectum ac exploratum, quiſque enim experitur ſe percipere terminos ſimplices. Itemque res per ipſos ſignificatas & inſuper complexos terminos, quinimò ut nuper dicebam, propoſitiones integras, & ea, quæ per ipſas ſignificantur. Et certè mirum eſt aliquibus oppoſitum arriſiſſe; proptereaquòd ut intellectus iudicet affirmando, vel negando unum de alio, itemque, ut ratiocinetur inferendo unum ex

alio,

alio, debet prius ſimpliciter apprehendiſſe, hoc eſt, ſimplices terminos attigiſſe, reſque ſignificatas per ipſos non ſolùm, ſed etiam terminos complexos ac integras propoſitiones, & quæ per ipſas ſignificantur, quoniam apprehendere, eſt percipere per modum *quid eſt* primò nominis, deinde rei; at intellectus nequit iudicare, neq; ratiocinari, niſi prius perceperit quantùm ad quid eſt id, de quo iudicandum, & ratiocinandum. Oportet igitur intellectum prius apprehendiſſe, non ſolum ſimplicia, ſed etiam complexa, quoniam iudicium, & ratiocinatio, complexa cognita præſupponunt.

Dubitatio

Suſpicabitur quiſpiam id fieri non poſſe, eò quòd in termino complexo, & in re compoſita, plura quidem inuoluuntur, quæ videntur unico actu apprehendi non poſſe. Nihil tamen id refert, ſi quæ cognoſcuntur, per modum unius cognoſci dicantur. Fatendum enim quæ plura ſunt, ut plura non poſſe niſi pluribus actibus ab intellectu cognoſci; ſi tamen ea plura ſumantur per modum unius, optimè poſſunt unico actu cognoſci, quoniam tunc induunt unitatem, ratione cuius unicum actum terminare poſſunt, cum alioquin, ut plura, non niſi pluribus actibus poſſent attingi.

Dubitatio qui ſit ſatis

Quamuis autem complexum terminum, remque compoſitam unico actu apprehendi poſſe rectè, ſancitum fuerit, ſenſu iam explicato, adhuc ſupereſt conſideratione dignum, num etiam integra propoſitio conſtans ex ſubiecto prædicatoq; cum affirmationis, ac negationis copula per ſimplicē apprehenſionē cognoſci poſſit.

Aſſertio docēs per actum ſimplicis apprehenſionis ab intellectu percipi integras propoſitiones.

Et in re propoſita iis eſt aſſentiendum, quibus eſt viſum per primam intellectûs operationem apprehendi non tantùm propoſitionis extrema, ſubiectum, & prædicatum, ſed etiam connexionem extremorum, conuenientiamq; prædicati cum ſubiecto, atque adeò propoſitionem integram, ne dum quantum ad voces, & per conceptum non ultimatum, ſed præſertim quoad rem ſignificatam, & per conceptum ultimatum.

Prima ratio ad aſſertionem probandā.

Ad obiectum igitur ſimplicis intelligentiæ, ſiue apprehenſionis, pertinere quoque propoſitionem integram conſtantem ex ſubiecto, & prædicato cum affirmationis uel per negationis copula, mihi ſatis inde perſpicuum, quoniam non minus licet nobis apprehendere connexionem inter extrema propoſitionis & inter res ipſas, quàm propoſitionum extrema, ſimpliceſque res; Quemadmodum enim extrema dum apprehendimus, non propterea determinamus ea eſſe, vel non eſſe; ita pariter apprehendere poſſumus connexionem inter illa, non determinando an ea ſit, vel non ſit. At cognoſcere connexionem ipſam intercedentem inter extrema, non determinando, an ipſa intercedat, vel non, eſt cognoſcere propoſitionem integram, ſine determinatione, an ea ſit vera, vel non, ac proinde apprehendere per ſimplicem actum intelligentiæ. Idcirco nihil repugnabit, quo minus intellectus ſimplici actu apprehenſionis integram attingat propoſitionem, atque adeò hæc ad obiectum ſimplicis apprehenſionis pertineat, & non ſolùm extrema per ſe, ac ſeparatim accepta.

Secunda ratio ad idem.

Hoc etiam ea ratio ſuadet, quoniam nihil poteſt ſub definitionem cadere, nihil eſt, de quo poſſit iudicium ferri, niſi præcognitum ſit cognitione ſimplicis intelligentiæ. Prius enim intellectus debet confuſo modo rem percipere, quàm diſtinctè, cùm naturæ ordine cognitio confuſa diſtinctam antecedat. Et prius apprehendendum eſt quid ſignificetur per integram propoſitionem, antequam de ipſa, an vera ſit an non ſit, proferatur ſententia.

Propoſitionis enim ignoratâ ſignificatione, nequit intellectus de ipſa iudicium ferre; ſed poteſt definiri extremorum connexio ſiue integra propoſitio per modum unius acceptæ; poteſt etiam, imò paſſim contingit ut intellectus iudicet de veritate *prolatæ propoſitionis*, an ſcilicet ea vera ſit, vel non ſit. *Oportet igitur*, ut extremorum connexionem, & *propoſitionem* integram prius apprehenderit.

Tertia ratio ab experientia.

Veritatem hanc experientia confirmat, quiſque ſiquidem experitur, ſe connexionem inter extrema, propoſitionemque integram apprehendere, non determinando an vera ſit vel non ſit. Vt cum ſcilicet auditâ aliqua propoſitione remanet intellectus anceps ac dubius de veritate ipſius. Hoc enim paſſim uſu venit, dum quæſtiones agitantur, atque rationes hinc inde ſuppetunt: prius enim intellectus debet ſenſum quæſtionis aſſequi, mox verò rationibus perſuaſus ad unam, vel alteram ſe determinare partem. Vt ſi propoſita quæſtio ſit, an Mundus fuerit ab æterno; an Terra inceſſante vertigine renoluatur; prius quam intellectus aſſenſum præbeat vel ab eo ſe abſtinens in contrariam partem ſe determinet, neceſſe eſt, ut rectè apprehenderit, ne dùm quid nomine Mundi & nomine æterni ſignificetur, ſed etiam totum complexum illud, quid ſibi velit, Mundum ab æterno fuiſse. Ita pariter de exemplo Terræ. Fatendum igitur nedum extrema propoſitionis, accepta ſeorſum, ſed etiam connexionem inter illa, ac integram propoſitionem ad apprehenſionis, atque adeò ſimplicis intelligentiæ obiectum pertinere.

Hactenus dicta non intelligenda tantùm de apprehenſione vocum.

Nec exiſtimandum, hactenus dicta intelligenda de apprehenſione vocum, non rerum, quæ per voces ſignificantur, ac proinde ſolum ea eſſe admittenda de conceptibus non ultimatis, qui vocem ſolum attingunt, non res ſignificatas per voces, cùm has repræſentare conceptus ſit ultimati. Non inquam exiſtimandum, ſiquidem ea perpetuò cum veritate conſentiunt, ſiue ſermo fiat de uno ſiue de alio conceptu, ita ut non ſolùm intellectus debeat apprehendere actu ſimplicis intelligentiæ, voces prolatas, ſeu propoſitiones conſiſtentes in vocibus, ſed etiam ea, quæ propoſitionibus hiſce ſignificantur. Quod adeò verum, ut mirum ſit, aliquos in contrariam ſententiam abiiſſe. Dum enim intellectus manet anceps de audita propoſitione, non ſolùm id contingit, eòquod non percipiat ſignificatum, ſed etiam quoniam ſignificatione perceptâ, nulla ei ſuppetit ratio, qua potius ad unam quàm ad aliam partem determinetur. Imò quando ſignificatio fuerit ignorata, intellectus non experitur ſe eſſe dubium, cum dubitatio ſupponat ſignificationem perſpectam, ac exploratam; ſed potius ſiſtit in non ultimato conceptu, abſque ulla hæſitandi occasione, expectans ut ei ab aliquo explicetur illius propoſitionis ſignificatio.

Hæc demum certa redduntur aduertenti, poſſe abſolutè apprehendi aliquid eſſe ordinatum ad aliud, etiam ſi non affirmetur, vel negetur, nempe hoc eſſe æquale vel inæquale alteri; hunc eſſe vel non eſſe patrem illius, quodlibet autem iſtorum, complexum quoddam eſt per integram propoſitionem ſignificatum; hoc igitur ad ſimplicis intelligentiæ obiectum pertinebit; cum citra aſſenſum, diſſenſumque contingat.

Imò non ſolum poteſt, ſed debet intellectus hæc ſimpliciter apprehendere, antequam iudicet; non enim poteſt ipſe decernere, unum alteri æquale vel inæquale eſſe; unum eſſe, vel non eſſe patrem alterius, niſi prius perceperit, quid hæc ſibi velint. Vbi obſerua rationis momentum in eo poſitum eſſe, quòd intellectus laturus iudicium de æqualitate inter duo, prius debet apprehendere quid ſibi velit, hoc æquale eſſe illi, quod certè complexionem quandam præfert, attingendam per ſimplicē intelligentiam. Vnde ſaltem colligitur nedum ſignificatum per ſimplicem, ſed etiam per complexum terminum ad ſimplicis intelligentiæ obiectum pertinere. Cumque ex eo etiam propoſitio fiat ante iudicium pariter

riter apprehendendæ; conſequens ſit, ut quod per integram propoſitionem ſignificatur, ad hoc idem obiectum iiſdem attineat.

Pleroſque decepit Ariſtotelis auctoritas; propterea, quòd primam hanc intellectùs operationem indiuiſibilium appellauit intelligentiam, cuius imitatione operationem hanc alii ſimplicium apprehenſionem dixerunt; huiuſmodi porrò incompleæ tantummodò ſunt termini; ſolùm enim hi indiuiſibiles, ſimpliceſque dicuntur.

Si tamen aduertiſsent quò ſpectet Philoſophi conſilium, non ita de re propoſita ratiocinati eſsent, ait enim. Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀδιαιρέτων νόησις ἐν τούτοις, περὶ ἃ οὐκ ἔστι τὸ ψεῦδος. *Indiuiſibilium igitur intellectio in iis eſt, circa quæ non eſt falſum.* Sed ita loquendo, ſolùm ad ſimplicem intelligendi modum reſpexit; licet paulo poſt, eandem operationem apertius ex variis modis, quibus dicimur intelligere indiuiſibile & ex obiectis diſtinguat. Ait autem trifariam indiuiſibile dici. Primò quidem aliquid indiuiſibile dicitur id, quod non eſt actu diuiſum, diuidi tamen poteſt, ut linea, de quo docet nihil prohibere, quo minus intellectus intelligat indiuiſibile, cum percipit aliquid continuum, nempe longitudinem, quæ eſt indiuiſibilis actu, etsi potentiâ ſit diuiſibilis; nam intellectus poteſt gemino modo magnitudinem intelligere; vno quidem prout eſt diuiſibilis potentiâ, nempe intelligendo lineam numerando partem poſt partem, ac proinde in tempore, siue ſucceſſiuè; altero autem ut eſt actu indiuidua, quo pacto lineam percipit, ut unum quidpiam ex multis partibus efflоreſcens, atque adeo ſimul. Secundo modo indiuiſibile docet illud eſſe, quod unam ſpeciem ſibi vendicat, etsi compoſitum ſit ex partibus non continuis, ut homo, domus, exercitus &c. Tertiò indiuiſibile ait id eſſe, quòd non ſolùm actu, ſed potentiâ quoque indiuiſibile eſt, ut punctum. Hæc tamen accuratiùs in Diſſertationibus de Anima perſequemur. Interim certum, ac exploratum, ex his non inferri quidquam aduerſus dicta, quæ proculdubio quam optime cohærent cum iis, quæ ex Philoſopho proximè retulimus, propterea quòd ſolùm dictum à nobis reperies, Philoſophum ad ſimplicitatem cognitionis, & ad ſimplicem cognoſcendi modum reſpexiſse, quando protulit. Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀδιαιρέτων νόησις ἐν τούτοις, περὶ ἃ οὐκ ἔστι τὸ ψεῦδος. *Indiuiſibilium igitur intellectio in iis eſt, circa quæ non eſt falſum.* Quòd autem deinceps operationem prædictam ex obiectis apertiùs declarare ſtudeat, enumerans tria indiuiſibilium genera, nihil refert. Sat enim nobis ex Ariſtotelis verbis non colligi, primam intellectus operationem, ſimplicium intelligentiam dici, eoquòd ſolùm ſimplicia, non autem complexa, & multo minus integras propoſitiones præcognoſcat, cùm adhuc ſimplicium intelligentia dici mereatur, ob ſimplicem modum attingendi obiecta, quantumuis complexa &c. licet congruentius ſimplex intelligentia diceretur, cùm ita loquendo, ſimplex cognoſcendi modus inſinuetur, ut alio ſermonis genere, potius ſimplicitas eorum, quæ cognoſcuntur, exprimi videatur.

Vt igitur exiſtimabat intellectum cognoſcere plura per modum unius, ita ſimul affirmat illa non cognoſcere ut plura; eâ forſan ratione ductus, quoniam aduertebat, intellectum non poſſe ſimul elicere plures actiones, per quas plura, ut plura attingat, ſiquidem unius virtutis, non eſt ſimul niſi actus unus, vel uſus; at verò intellectio eſt uſus intellectùs, cum eius ſit operatio; quamobrem fieri non poterit, ut ſimul ab intellectu plures intellectiones prodeant, atque adeò, ut intelligat plura, prout plura ſunt; & certè, ſi intelligendi vis poſſet ſimul ex. gr. duo intelligere, utique etiam, & plura, ac plura, atque adeo omnia, quod, quàm abſurdum ſit, neminem præterit.

Hoc etiam repugnat, ex eòquòd unuſquiſque actus limitatus eſt ad certum ſuum adæquatum obiectum, indèque ſumit unitatem ut motus à termino; ita ſit, ut non poſſit intellectus attingere plura ſimul, ut plura, ſed tanquam unum, nam plura requirerent ſimul cognitiones plures, quas intellectus elicere minimè poteſt. De hoc tamen in libris de Anima. *Secunda ratio.*

Vt autem quis probet ſimplicem intelligentiam nonniſi circa ſimplicia, ac indiuiſibilia verſari, hunc in modum poſſet arguere. Quando concipitur terminus complexus, putà, animal rationale, nihil obſtat quominus in intellectu remaneat conceptus unius partis, ſine conceptu alterius, ut animalis ſine rationali, & rationalis ſine animali; ergo dum intellectus concipiebat animal rationale, geminum exercebat actum, per quorum unum attingebat animal, per alterum autem rationale; ſimplex igitur apprehenſio unico quidem actu complexum non attingit, ſed tantùm quòd ſimplex & incomplexum eſt. *Secunda difficultas.*

Hoc tamen nihil planè; propterea quòd dum intellectus conceperit illud complexum, puta, animal rationale, cum deinde unam vel aliam partem conceperit, novum elicit actum priori penitus abeunte. Vnde non imaginandum complexum illud duplici actu perceptum fuiſſe, quorum unus remaneat, alter abeat; ſed potius unico, quem totum variari neceſſe eſt, cum deinde concipitur alterutra partium, quibus complexum illud conſtabat. *Solutio.*

Dices ſi non propoſitiones integras, ſaltem terminum complexum, ad ſecundam intellectùs operationem pertinere; non igitur ad primam, niſi confundere illas velimus.

Nihil prohibet, ad utranque operationem ſpectare integras propoſitiones, dummodo modus non ſit idem. Intellectus enim per primam operationem percipit tantummodò ſignificatum ipſarum, per ſecundam verò eaſdem attingit affirmando, aut negando; quam ob cauſam prima operatio dicitur circa incomplexa verſari, quoniam etiam ipſæ propoſitiones attingit non ſecus, ac incomplexa, percipiendo tantummodo ſignificatum, non determinando, an ita ſit, vel non ſit, quod enunciatur. *Nihil prohibet integras propoſitiones ad primã, & ſecundã operationem ſpectare.*

Neque tandem aliquid negotii faceſſit, quod alioquin plerique magni faciunt, nempè quòd complexus terminus, multoque magis integra propoſitio vocalis ea eſt, cuius partes ſeparatæ adhuc ſignificant, ſuamque retinent, quam antea ſignificationem habebant. At verò externæ voces, loco conceptuum ſubſtituuntur, ſuntque animi conceptuum vicariæ; quamobrem mentis conceptus, cui complexus reſpondet terminus vocalis, is eſſe debet, ut pluribus partibus conſtet, quarum quælibet per ſe obiecti partem repreſentet; non uno proinde ſimplici actu, quod complexum eſt, apprehendetur. *Tertia difficultas.*

Cum dicitur voces terminum complexum eſſe, cuius partes ſeparatæ aliquid ſignificant, ſic uſurpandum, ut in re concepta, atque ſignificata inueniantur partes, quæ diſtinctis vocibus ſignificentur, quæque etiam diſtinctis conceptibus attingi cognoſcique poſſint; ſi tamen ſeorsùm percipiantur, & ut plura ſumantur; cùm alias per modum unius accepta, unico tantum actu, eoque ſimpliciſſimo, repreſententur. *Solutio.*

Supereſt tandem ut adnotem, huius operationis proprium eſſe, ſic obiectum attingere, ut per ipſam intellectus dicatur abſtrahere citra falſitatem, iuxta illud οὐδὲ γίγνεται ψεῦδος χωριζόντων. *Neque fit mendacium abſtrahentium.* Omnis autem abſtractio per primam hanc operationem abſoluitur. *Adnotatio* *2. Phyſ. tex. 18.*

SE-

SECTIO SECVNDA.

Quid Simplex attingat apprehenſio.

Quorundam opiniones. Prima opinio.

SVnt, qui in ea ſententia verſantur, ut exiſtiment intelligentiæ ſimplicis adæquatum obiectum eſſe rei quidditatem ſiue eſſentiam, quæ adeo per hanc operationem, & quidditatem is attingat, ut per operationem ſecundam, quæ iudicium dicitur, itemque compoſitio, & diuiſio, rei attingatur exiſtentia non eo ſenſu ut per hanc tantummodo cognoſcatur an res exiſtat, vel non exiſtat, per propoſitionem de ſecundo adiacente, ut aiunt; ſed etiam an ſit talis, vel talis, ut an homo ſit ſapiens, an riſibilis &c. per propoſitiones de tertio adiacente.

Secunda opinio.

Alij addunt ulterius non ſolùm intellectum per primam operationem apprehendere rei quidditatem, atque definitionem, ſed etiam per ipſam applicare quidditatem definitionemque tali rei, ita nimirum ut intellectus per primam operationem, non ſolùm cognoſcat hominis quidditatem atque definitionem, ſcilicet animal rationis particeps, ſed etiam applicet eidem, hanc definitionem, dicendo hominem eſſe animal particeps rationis; at verò per ſecundam operationem intellectum iudicare de proprietatibus, & accidentibus, aliiſque omnibus prædicatis rei; & per primam operationem intellectum ſic attingere quid rei, ut per eandem etiam affirmet qoidditatem de re ipſa; at per ſecundam operationem cætera prædicata de eadem reenunciet.

Tertia opinio.

Alii verò audacius loquentes, crediderunt ſimplicem apprehenſionem virtute, ac implicitè ſaltem iudicii rationem inuoluere, adeo ut per apprehenſionem ſimplicem, iudicetur res eſſe talis, quemadmodum apprehenditur. Iuxta hunc dicendi modum, dum intellectus apprehendit hominem eſſe animal rationale, ſimul etiam iudicat, & affirmat, eum eſſe talem.

Quarta opinio.

Et adhuc alii impudentius, ut ita dixerim, philoſophantes, nedum virtute ac implicitè, ſed etiam formaliter ac explicitè arbitrati ſunt intellectum per operationem primam attingere an res ſit, & cognoſcere per integram propoſitionem hoc eſſe illud, nempè hominem eſſe animal, Socratem ſtudere, & id genus alia, ſibi perſuadentes, totum illud complexum per integram propoſitionem ſignificatum, utrâque operatione cognoſci poſſe; itaut quæ antecedit, dicatur prima, quæque ſubſequitur, ſecunda nuncupetur.

Prima opinio reijcitur.

Qui priorem ſententiam amplexi ſunt, cæteris anſam errandi præbuerunt, itaut omnes eo nomine peccaſſe videantur quòd primam, & ſecundam operationem confuderint, ac permiſcuerint. Speciatim verò primus dicendi modus, eo minus plauſibilis eſt, quòd ineptè decernat ad primam operationem pertinere, non ſolum apprehendere quidditatem, ac definitionem, ſed eandem quoque, eidem rei applicare, non ſic verò cætera prædicata. Non enim maior eſt ratio, de applicatione quidditatis ad rem, quàm cæterorum prædicatorum ad eandem; unde ſi ſecunda intolerabilis, ſic etiam & prima.

Illud accedit, quòd ſi ſemel concedatur primæ operationi qoidditatis applicatio ad rem; non licebit deindè inficiari primam operationem, ſecundæ naturam tedolere, ac proinde ſimplicem apprehenſionem eſſe iudicium, in ordine ſaltem ad ea, quæ ad rei naturam, & eſſentiam pertinent.

Secunda opinio reijcitur.

Nec ſecundus dicendi modus, rationi conſentaneus eſt; ut enim per apprehenſionem, nec formaliter, nec virtute, ſeu implicitè, res affirmatur, aut negatur; ita nec etiam ullo modo in ea iudicij *rationem inuolui* putandum eſt; at formaliter per apprehenſionem non affirmari, aut negari rem, perſpicuum adeò, ut nec etiam hunc dicendi modum patrocinantes, sd audeant aſſerere. Nec etiam virtute, ac implicitè affirmari, ſeu negari indè mihi perſpectum ac exploratum, quòd intellectus poſt ſimplicem apprehenſionem, liber omninò remanet ad determinatè affirmandum, vel negandum; unde nihil eſt in cauſa, cur per apprehenſionem dicatur intellectus virtute ac implicitè iudicare.

Aſſertio; quòd intellectus per primã operationem ſolùm attingat quid eſt.

Eorum potius probatur nobis conſilium, quibus viſum eſt apprehenſionem attingere tantùm, *quid eſt*, non autem, *an eſt* hoc autem ſpectare ad ſecundam intellectus operationem, quam Iudicium appellant.

Declaratur apprehenſionis modus.

Hæc ut intelligas, diligenter attende modum, quo intellectus in apprehendendo ſe gerit, hic enim dum ſimplicem terminum apprehendit, ſiue etiam terminum complexum puta, animal rationis particeps, non determinat rem eſſe, nempè hominem eſſe rationale animal, hoc enim pacto non ſolum apprehenderet, verùm etiam iudicaret determinatè hominem talem eſſe; ſed ſolùm percipit, quid ſignificetur, per illum terminum, non itaut per modum propoſitionis enunciet, *hoc nomen, rem iſtam ſignificat*, cum hoc etiam ad ſecundam operationem pertineat; ſed quoniam hoc audito nomine, eoque cognito, veluti ſigno, rem illam percipit, ac attingit, cognoſcendo quid eſt illius, vel implicitè, dum percipit rem ſignificatam per nomen; vel explicitè atque diſtinctè, dum percipit eiuſdem definitionem.

Declarationis continuatio.

Sic dum intellectui obijcitur quodcunque accidens, & quodcunque aliud, ſeu reale, ſeu fictum ab intellectu, ſeu poſitiuum, ſeu negatiuum, percipit quid eſt illius, quod menti obuerſatur.

Præterea, cum intellectus integram apprehendit propoſitionem tantummodo percipit ſignificatum ipſius, non determinando, an ita ſit, vel non ſit; itaut ſolum attingat, quid eſt ipſius propoſitionis, ſeu connexionis inter prædicatum, & ſubiectum.

Hæc autem perceptio naturæ ordine antecedit determinationem, qua intellectus aſſenſum præbet huiuſmodi propoſitioni perceptæ. Prius enim naturæ ordine debet intellectus percipere propoſitionis ſenſum, deindè ei libetum eſt aſſenſum, vel diſſenſum præbere. Vtque totum illud ad primam, ita totum hoc ad ſecundam operationem pertinet.

Hinc rectè dixeris diſcriminis illud inter has duas operationes intercedere, quòd prima tantummodo rem ſeu propoſitionem percipit; ſecunda determinatè iudicat, affirmando vel negando aliquid eſſe, vel non eſſe.

Prima ratio.

Deinde ſi per primam operationem determinatè cognoſceretur integra propoſitio, quantum ad *an eſt*, nempè determinatè conuenire prædicatum, vel non conuenire ſubiecto; ſuperflua utique foret operatio ſecunda, cum ad nihil hæc ſanè conduceret.

Immò illud addendum, videlicet in propoſitione enunciante definitionem de definito, primæ operationis eſſe tantùm apprehendere ſignificatum propoſitionis, non autem determinatè affirmare; hoc enim ſupponit illud, & prius oportet apprehendere quid per propoſitionem ſignificetur, etiamſi in ea enuncietur definitio de definito, hoc enim nihil refert; deinde affirmandum rem ſic ſe habere, prout per propoſitionem enunciatur; ut prius apprehendendum hominem eſſe animal rationis particeps, deindè iudicandum eum eſſe talem.

Secunda ratio.

Et certè non maior eſt ratio, cur propoſitio in qua definitio de definito enunciatur, ad Primam operationem

nem

nem pertineat, quàm illa, in qua quoduis aliud prædicatum de ſubiecto dicitur. Vt igitur omnis alia propoſitio non ad primam, ſed ad ſecundam pertinet operationem, ſic etiam, & illa, in qua definitio de definito prædicatur, quando determinatè, quoad, *an eſt* cognoſcatur.

Et mirum eſt, quòd aliqui ſibi perſuaſum habuerint, quando definitio unius rei falsò alicui attribuitur, cui reuerà repugnat, id per ſecundam operationem fieri; non ſic autem, cum ei attribuitur prædicatum aliquod accidentarium non repugnans, ſed hoc debere ad primam operationem ſpectare; ita ut nedum affirmatio definitionis de definito, ſed omnis etiam propoſitio determinatè ad primam ſpectet operationem, ſi tamen ea tantum, quoad quid eſt, cognoſcatur.

Prima difficultas.

Nec multum habet momenti, quod à pleriſq; obijci ſolet. Omnis actus potentiæ cognoſcentis, vel ſi mauis omnis cognitio debet eſſe aliquo modo iudicium, ſeu iudicij naturam redolere, quod enim non iudicatur, id certè penitus ignoratur; ergo cum ſimplex apprehenſio ſit quidam cognitionis actus, inuoluet aliquo modo, ſaltem virtute iudicij naturam.

Solutio.

In eo tamen peccant, quòd non aduertant cognitionem aliam eſſe iudicatiuam, & aliam apprehenſiuam; quod enim non iudicatur, utique aliquo modo ignoratur, ſcilicet determinatè; non tamen omninò, cum, ne prorſus dicatur ignorari, ſat ſit ut intellectus illud aliquo modo percipiat, attingendo ſcilicet quantum ad quid eſt, quamuis ignoret, quantum ad an eſt.

Secunda difficultas.

Nec maioris eſt efficacitatis, quod ab alijs additur hunc in modum. Si ad primam operationem ſpectat cognoſcere rei quidditatem, ſpectabit etiam cognoſcere id, cuius eſt quidditas, cum quidditas cognoſci non poſſit ignorato eo, cuius quidditas eſt; at cognoſcere quidditatem, & cognoſcere rem, cuius illa eſt quidditas, eſt determinatè cognoſcere; propterea etiam determinatè cognoſcere ad primam operationem pertinebit, unde & iudicium ad eamdem ſpectabit.

Solutio.

Hic tamen arguens, in æquiuocatione laborat; ſi namque per determinatè cognoſcere intelligat cognoſcere obiectum quantum ad an eſt; negandum utique cognoſci quidditatem determinatè per primam operationem, eò quòd cognoſcatur id, cuius eſt quidditas, hoc enim aliquid amplius requirit ad ſecundam pertinens operationem. Si autem per determinatè cognoſcere intelligatur, quòd intellectus ut percipiat, quid ſignificetur per terminum complexum, quo exprimitur quidditas, debeat percipere id, quod ſignificatur per terminum, quo ſignificatur id, cuius eſt quidditas, id utique concedendum, ſed hoc non eſt iudicare.

Tertia difficultas.

Præterea ſic argues. Cognitio omnis ſenſitiua attingit obiectum quo ad an eſt; ita planè viſus percipit lucem in Sole, albedinem in pariete, tactus calorem in re calida, quod etiam de ſenſibus internis multo magis intelligendum: non igitur ſimplici intellectus apprehenſioni id denegandum, cùm hæc cuicumque cognitioni ſenſûs dignitate præſtet, ac antecellat.

Solutio.

Diſpar tamen eſt ratio; & ineptè utique intellectui attribuendum exiſtimant, quod ſenſui accommodatum eſt. Hic enim imperfectè admodum ſuum obiectum attingit, non repræſentando diſtinctè quid res ipſa ſit, & an ſit, ſed uno ſimplici intuitu percipit obiectum ſuum repræſentando tantum illud ruditer, non diſcernendo eſſentiam ab exiſtentia. At intellectus utrunque cum aſſequatur, diſtinctis actibus illud attingit, & uno quidem cognoſcendo quid eſt, quidque, vel per ſimplices terminos, vel per integram propoſitionem ſignificetur: alio autem cognoſcit, an eſt, nimirum affirmando, vel negando.

Quarta difficultas.

Hoc etiam aliquid videtur habere difficultatis, quoniam ſimplex apprehenſio prima eſt ex operationibus intellectûs, ac proindè videretur verſari circa id, quod primò eſt cognoſcendum de unaquaque re; hoc autem eſt *an eſt*, huiuſmodi ſiquidem quæſtio cæteris præmittenda, cui ſuccedit quæſtio altera, nimirum *quid eſt*: prima igitur operatio debebit attingere *an eſt*.

Solutio.

Sed neminem præterire crediderim quo ſenſu ſit uſurpandum quæſtionem *an eſt* cæteris anteire; id enim intelligendum habitâ prius rudi cognitione rei, de qua agitur, ita ut intellectus prius debeat apprehendere ſignificationem vocum, deinde an ſit, indagaturus, quid ſit; haud igitur rectè huiuſmodi ratiocinatione concluditur per ſimplicem apprehenſionem cognoſci *an eſt*. Vt omittam, cum hic cõmemoramus *an eſt* non accipiendum eo ſenſu, quo in allata ſumitur difficultate; hic enim accipitur prout importat connexionem prædicati cum ſubiecto; ibi autem prout rei dicit exiſtentiam, quæ tàm ad primam, quam ad ſecundam poteſt operationem pertinere. Ad primam quantum ad quid eſt, ita ut intellectus per primam operationem attingat quid per hunc terminum *exiſtentia* ſignificetur, ad ſecundam quantum ad *an eſt*, nempè ut intellectus per ſecundam operationem percipiat exiſtentiam conuenire, vel non conuenire alicui rei, ac proinde affirmando, vel negando.

SECTIO TERTIA.

De ijs, quæ per ſimplicem Apprehenſionem ab intellectu cognoſci poſſint.

Intellectus humanus ſimpliciter apprehendendo per omnia rerum genera vagatur.

Intellectus humanus ſimplicem apprehenſionem exercendo per omnia entium genera vagatur, ita ut nihil extet, quod huiuſmodi cognitionem effugiat. Siue autem ea per ſimplices terminos, ſiue per integras propoſitiones ſignificentur, ſemper intra fines pertinentium ad primam hanc operationem contineri dicenda ſunt. Itaque omnia illa, quæ ſimplicibus terminis quotquot illi extiterint, ſignificari poſſunt, & omnia etiam, quæ integris propoſitionibus licet exprimere ad hanc operationem ſpectabunt.

Ex terminis, quidam abſtracti, & quidam concreti.

Et quoniam intellectus per ſimplicem apprehenſionem attingit quicquid per ſimplices terminos ſignificatur, & è terminis aliqui ſunt abſtracti, alij verò concreti; non erit hic abs re, ſi quædam, breuiter tamen, de his ſubijciamus, proindeque luculenter explicemus, quid intellectui apprehendenti, per huiuſmodi terminos exprimatur.

Aduertenda quædam de terminis abſtractis, & quędam de concretis.

In huius gratiam hæc præſtabit aduertere; nimirum terminum abſtractum eum eſſe, qui dicit formam ſignificatam, veluti per ſe ſumptam, ſeu qui ſignificat formam veluti per ſe ſtantem, ut ſunt hi termini, albedo, nigredo, calor, humanitas, animalitas &c. Terminus autem concretus is eſt, qui formam ſignificat non ut per ſe ſtantem, ſed ut alteri adiacentem, quod ex modo ſignificandi concernit, à quo abſtractus, abſtrahit ſolum formam in ſe, non ut alteri adiacentem, ut nuper dictum fuit, ſignificans.

Termini poſſunt unum vel plura ſignificare. Abſtractio non eodẽ modo in ſubſtantijs, ac in accidentibus fit.

Quoniam verò termini poſſunt unum, & plura conſignificare, atque concernere, præter proprium ſignificatum formale, proinde multiplex eſſe poteſt abſtractio. Hæc porro, ut Scholaſtici aduotarunt, non eodem modo fit in ſubſtantijs, ac in accidentibus, è quibus, ſi aliqua forent abſoluta, & aliqua reſpectiua, conceſſis nimirum relationibus prædicamentalibus, tanquam formis poſitiuis, quæ ſunt abſolutis rebus ſuperadditæ, non eodem modo continget in his omnibus abſtractio, ut mox planum fiet.

In

Digitized by Google

Abſtractio in concretis ſubſtantialibus.

In ſubſtantijs concretis, ſeu in concretis ſubſtantialibus, eo quòd hæc ſignificent ſuppoſita, in quibus reperiuntur ſignificata formalia, poteſt abſtractio fieri à ſuppoſitis, ut ex. gr. homo ſignificat humanam naturam in ſupppoſitis, nimirum Socrate, & Platone exiſtentem, ita ut pro illis plerunque ſupponat. At humanitas ab ipſis ſuppoſitis abſtracta, ſolum ſignificat hominis eſſentiam, & quidditatem, diciturque terminus ultimatâ abſtractione abſtractus, & hoc abſtractum methaphyſicum appellari conſueuit.

Accidens abſolutū duo concernit.

Admiſsâ accidentium diſtinctione in abſolutum, ac reſpectivum, conſiderandum occurrit, accidens abſolutum duo quidem concernere, ſcilicet ſubiectum, cui inhæret, & propria etiam indiuidua; propterea gemina in accidentibus hiſce contingit abſtractio. Concretum quidem, ut album dicitur concretum ad ſubiectum, nempè lac, niuem, parietem, & id genus alia, & ſæpè quidem pro ipſo ſubiecto concretus iſte terminus ſupponit, ut cum dicimus *album eſt corpus*. Terminus autem abſtractus in huiuſmodi accidentibus à ſubiecto, eiuſque concretione præſcindit, ut albedo; hic enim terminus ſolam accidentalem formam inſinuat, dicique phyſicum abſtractum conſueuit; quia tamen reſpicit propria indiuidua, nimirum hanc, & illam albedinem, propterea ulterior abſtractio conceditur, ſcilicet albedeneitas, vel ratio albedinis.

Duplex in accidentibus abſtractio.

Vel melius ita cum alijs dicendum, quòd cum ab aliqua forma abſtracta à ſubiecto ſoleat etiam abſtrahi alia ratio, ob id illa forma abſtracta ſe habet, ut concretum reſpectu ulterioris abſtractionis. Ita quidem albedo ſuam habet quidditatem, & eſſentiam, per quam in eſſe ſuo conſtituta eſt differens ab omnibus alijs; ad exprimendam huiuſmodi eſſentiam, cum alioquin forma, nimirum albedo dicenda ſit habens eſſentiam, alia quidem abſtractio concedi ſolet, quâ nimirum eſſentia, ab habente eſſentiam præſcinditur, ita ſe habet albedeneitas, hic enim terminus eſſentiam, & quidditatem importat. Et hæc abſtractio eſt, quæ ultimata dici conſueuit, & metaphyſica etiam nuncupatur, terminuſque ultimatè abſtractus dici ſolet.

Accidens reſpectiuū ſi admiſſū fuerit, ſuā habere præcipuā abſtractionem.

Accidens verò, ſi reſpectivum fuerit admiſſum, prædicamentum relationis conſtituens, ſuam etiam præcipuam habet abſtractionem; illudque pro pluribus poteſt ſupponere; cauſa namque concernit ſubiectum ex. gr. ignem, poteſt autem dari terminus abſtrahens à ſubiecto, ſcilicet potentia cauſandi, quæ tametſi pro ſubiecto non ſupponat, poteſt tamen connotare fundamentum, nempè calorem, quo ignis calefacit. Poteſt etiam hinc fieri alia abſtractio, unde fit alius terminus abſtractus, cuiuſmodi eſt cauſalitas, nam calor cauſalitas non eſt, ſed cauſalitatis fundamentum; & quoniam cauſalitas ab hac, & illa cauſalitate præſcindit, propterea alia eſt concedenda abſtractio ſuperioris ab inferiori, & per eam fit ratio cauſalitatis.

Concretū duplex, ſubſtantiale, & accidentale.

Concretum autem aliud ſubſtantiale, quod nempè dicit ſubſtantialem formam, ut homo, animal; aliud verò accidentale, quod formam accidentalem importat, ut album, calidum.

Concretū aliud ſubſtantivū, aliud adiectivum.

Deinde concretum aliud ſubſtantivum, quod dicitur per modum per ſe ſtantis, & aliud adiectivum, quod dicitur per modum adiacentis. Poteſt autem aliquod concretum eſſe adiectivum ſubſtantiale, unde Theologi dicunt diuinam perſonam, nempe Filium Dei Incarnatum, & humanatum eſſe, & viciſſim concretum aliquod accidentale contingit ſubſtantivum eſſe; ut principium, cauſa, pater, opifex, artifex, gubernator, miniſter, & id genus alia.

Concretū accidentale denominativum.

E concretis accidentalibus, quædam denominativa dicuntur, quando videlicet concretum in nomine quocum abſtracta forma communicat quandoque, enim concretum non dicitur ſub eodem nomine, ſub quo dicitur abſtractum, ſed ſub nomine alio, atque diuerſo, ut à virtute dicitur quiſpiam ſtudioſus, nempè virtuoſus; ita fit, ut ſtudioſus concretum ſit virtutis, non tamen à virtute denominativum. Non inficiandum tamen ut plurimum concretum accipere nomen ab abſtracto, ut album ab albedine, doctum à doctrina, iuſtum à iuſtitia &c. Sed de denominatiuis iam ſuperius diſputatum eſt.

In ſubſtantijs non ſolū dantur concreta ad ſuppoſita, ſed etiā ad ſingularia.

Hic etiam conſiderandum ſe offert in ſubſtantijs non ſolum dari concreta ad ſuppoſita, ſed etiam ad ſingularia, ſingulare autem à ſuppoſito diſtinguitur, ut Theologi norunt; & euidens eſt in Chriſto Dei Filio, in quo eſt natura humana affecta ſingularitate, abſque tamen propria ſuppoſitalitate, ſeu ſubſiſtentia; ita fit, ut quamuis homo ſit concretum ad ſuppoſitum, & humanitas præſcindat, ac abſtrahat ab ipſo, non propterea tamen dicenda humanitas ultimatè abſtracta, quoniam ſingularia reſpicit, atque pro illis poteſt ſupponere. Quemadmodum albedo generatim accepta, concretum dicitur ad propria ſingularia, quæ tamen ſunt extra formalem rationem ipſius, ut cuique notum. Ab humanitate igitur poteſt fieri ulterior abſtractio, ſi nimirum præcisè concipiatur ſecundum propriam formalem rationem, taliſque conceptus dici poteſt ultimatè abſtractus, & erit ratio, & quidditas humanitatis, & hic eſt conceptus ultimò quidem abſtractus in ordine ad humanitatem, quoniam per ipſum præciſio fit ab omni eo, quod eſt quoquo modo extra quidditatem, & eſſentiam.

Diſcrimē inter abſtracta ſubſtantialia & accidentalia.

Neque prætereundum illud diſcriminis inter abſtracta ſubſtantialia, & accidentalia, quòd accidentalia mediâ abſtractione quidem abſtracta, concernunt, ſi generica ſunt, nè dum propria indiuidua generica, ſed etiam ſpecies, ut ex. gr. color poteſt ſupponere pro hoc, vel illo colore, & pro albedine, vel nigredine, unde ſubire diuiſionem poteſt per eſſentiales differentias in ſuas ſpecies, eoquòd eſt ut totum in ratione habentis, fierique poteſt ob id prædicatio, quæ quando fit, ideo vera eſt, quoniam tunc prædicatum idem eſt cum ſubiecto in ratione habentis, unde dicere licet, albedo eſt color, nigredo eſt color.

Abſtracta ſubſtantialia, quamuis generica, ſupponunt pro proprijs indiuiduis; non pro ſpeciebus.

Abſtracta autem ſubſtantialia, quamuis generica, tantummodo ſupponunt pro proprijs indiuiduis, non pro ſpeciebus, ut animalitas pro hac, vel illa animalitate, non autem pro humanitate, vel equinitate. Id porrò ex eo accidit, quoniam animalitas habet conceptum partis, nec poteſt eſſe idem cum ſpecie in ratione habentis, cum ſpecie inquam abſtractè ſumpta, ut cum humanitate, equinitate, &c.

Quid propriè concretum ſignificet.

His diligenter notatis, conſiderandum remanet, quid propriè concretum ſignificet, & quinam ſit obiectiuus eius conceptus, & per quid ab abſtracto differat, ac ſecernatur. Certum, ac manifeſtum accidentale concretum ſignificare ſimul aliquo modo formam, & ſubiectum ad differentiam abſtracti, quod ſolam formam ſignificat. Ita quidem album ſignificat albedinem, & ſimul etiam ſubiectum, ita ut albedinem denotet pro ut inhærentem ſubiecto, ſeu quatenus afficientem ſubiectum. Concretum autem ſubſtantiale ſignificat naturam pro ut affectam perſonalitate, ſeu ſubſiſtentia.

Quædam concreta quæ nihil ſignificant præter abſtracta.

Sunt tamen concreta quædam, quæ nihil ſignificant præter abſtracta, quamuis differant in modo ſignificandi, ut Socrates, & Socrateitas ſumpta Socrateitate pro tota entitate Socratis, & in idem recidit ſi dicatur entitas Socratis. Inſuper ita ſe habent ens, & entitas, inſuper Deus, & Deitas, ſi Deus accipiatur ut concretum diuinitatis commune ſingulis perſonis. Differentia igitur

ſtorum in eo ſolùm poſita, quòd abſtractum importat ſignificatum per modum formæ, concretum verò per modum habentis formam.

De concretis propo nitur quæſtio.

Id autem, quod in controuerſiam vocari ſolet in eo poſitum. An quando concretum, aliquid addit ſupra abſtractum, vel ſubiectum, ut cum concretum eſt accidentale, vel ſubſiſtentiam, ut quando concretum eſt ſubſtantiale, ſubſtantivum quid ſignificans ſumpto ſubſtantiali concreto pro eo, quod ſubſtantivum eſt, ut homo, lapis &c. at inquam concretum accidentale ſignificet æquè primo formam, & ſubiectum; & ſubſtantiale æquè primo naturam, & ſubſiſtentiam, an potius unum primariò, aliud verò ſecundariò.

Aſſenſio de concreto accidentali & ſubſtantiali.

Quamuis de re propoſita non unus ſit Philoſophorum ſenſus, propiùs tamen ad veritatem acceſſiſſe videntur ij, qui concretum accidentale crediderint naturam unam primò ſignificare, aliam verò connotare, quod de concreto ſubſtantiali pariter eſt aſſerendum.

Ratio.

Ad accidentale quod ſpectat, fit ſatis euidens inde, quoniam illud definitur; in prædicamentis locum obtinet; de ipſo inſtituitur ſciencia, paſſioneſque demonſtrantur, quod certè non contingeret, ſi illud ſignificaret per ſe directè intrinſecùs, ac æquè partem utramque, quoniam diceret plura diuerſæ rationis, ut plura ſunt, & æquè primo; ſecus ſi primariò unam, ſecundariò verò partem alteram importet; tunc enim ens per accidens non importat plura, ut plura, ſed per modum unius.

Aduotatio.

Sed aduertendum, concretum, de quo fit ſermo, comprehendendo nimirum accidentale, & ſubſtantiale, gemino modo ſpectari poſſe, primò, ut propoſitionem ingreditur, ſecundo abſolutè.

Concretū prout in propoſitione adhibetur, quid ſignificet &c.

Concretum ſi ſpectetur prout in propoſitione adhibetur, operoſum non erit intelligere quid ipſum ſignificet, quidque connotet, ex parte enim ſubiecti regulariter ſignificat ſubiectum, & connotat formam; contra verò ex parte prædicati ſignificat formam, & connotat ſubiectum.

Ratio ad aſſertionē probandā.

Hoc inde mihi fit euidens, quoniam nomen primò aliquid ſignificare proficiſcitur à prima impoſitione facta ab imponente; ſignificare namque eſt repræſentare aliquid ex impoſitione hominis, ita ut nomen ex intentione primi inſtituentis ad ſignificandum illud fuerit impoſitum, quemadmodum connotare eſt aliud innuere ex modo ſignificandi principale ſignificatum. Quando autem concretum eſt propoſitionis ſubiectum, ut cum dicimus paries eſt albus, aqua eſt frigida, fit prædicatio formæ de ſubiecto, non autem ſubiectum de ſe ipſo; redderetur enim ſenſus, aqua eſt aqua frigida, quod nugatorium eſt.

Quòd ſi dicatur ſenſus eſſe, eſt res, aut ens frigiditatem habens; propoſitio non foret per accidens, quoniam non ſolùm frigiditas enunciaretur de aqua.

Si autem contra concretum ſe teneat ex parte ſubiecti, ut cum dicimus album eſt frigidum; grammaticus ambulat, certè, & frigus, & actum ambulandi intendimus enunciare de ſubiectis frigoris, & grammaticę, non autem de formis ipſis.

Concretū tam accidentale, quàm ſubſtantiale ex parte ſubiecti poſitam.

Concretum autem tam ſubſtantiale, quàm accidentale ex parte ſubiecti poſitum plerumque ex vi alicuius particulæ, aut prædicati adiuncti determinatur ad formam ſignificandam. Ita quidem, cum dicimus album eſt per ſe diſgregativum viſus, vi particulæ *per ſe*, utique forma ſignificatur, eo quòd illi, non autem ſubiecto per ſe huiuſmodi proprietas ineſt. Cumque dicimus homo eſt admirativus, per huiuſmodi prædicatum determinatur ſubiectum ad ſupponendum pro forma, atque natura, non pro ſuppoſito, propterea quod proprietas iſta naturam, non ſuppoſitum conſequitur.

Itaque concludendum ex dictis, concretum in propoſitione ſignificare iuxta exigentiam alterutrius extremi, cui quidem iungitur.

Co... in propoſitione ſignificat iuxta exigentiā alterius extremi.

Concretū uniuerſè, quid ſignificet.

Concretum verò abſolutè ſumptum, ſignificat formam, connotat autem ſubiectum. Hoc diſertè videtur traditum à Stagirita non uno in loco. Primò cum ait denominatiua, ſiue concreta ab abſtractis ſolo caſu differre; ſi res ita ſe habet, conſequens fit, ut quantum ad principale ſignificatum non differant. Secundò, cum ait, propoſitionem hanc *album eſt lignum*, eſſe per accidens; huiuſmodi enim non foret, ſi album primò ſignificaret ſubiectum. Tertiò, ubi ait accidentium concreta definiri per ſubſtantiam definitione tradita per additamentum, nempè definiri per aliquod extrinſecum, non per ſe, directeque ſpectans ad eorum conceptum. Quartò euidentiùs, dum in categoria qualitatis concretum ipſius conſtituit, ſi nanque ſubiectum foret primò ſignificatum, concretum illud non ad qualitatis, ſed ad ſubſtantiæ prædicamentum ſpectaret.

Significat ſe quid.

Rectè autem Philoſophus, propterea quod ſignificate eſt intellectum audientis in alicuius notitiam ducere, ac eius menti aliquid obiicere; concreta autem prædicta primò obijciunt intellectui formam, nam illam apertè dicunt, atque determinant ſecundum propriam ſpeciem; cum enim denominatiua, ſiue concreta ſint, non differunt ab abſtractis, niſi caſu.

Hæc propoſitio paries eſt albus, quomodo exponenda.

Sed hęc contrarium ſuadent. Si concretum accidentale ex. g. album, primò, ac per ſe formam ſignificaret, iſtius propoſitionis, *paries eſt albus*, hic redderetur ſenſus, *paries eſt albedo habens ſubiectum*, vel *unita ſubiecto*, cum tamen hæc expoſitio admittenda non ſit, propterea quòd potius exponi debet, eſt paries unitus albedini, vel habens albedinem. Neutro tamen ex illis modis exponenda propoſitio. Non primò quoniā albedo in concreto dictè de ſubiecto prædicari debet per modum adiacentis, ac informantis aliud, quod non conſequimur illam enunciando in recto, cum dicimus paries eſt albedo habens ſubiectum, vel unita ſubiecto. Neque ſecundo, cum enim dicitur paries eſt unitus albedini, aut habens albedinem, geminum ſenſum habere poteſt; Vel ut perinde ſit, ac dicere paries eſt id, quod eſt album, per dictionem *id* generatim, vel determinatè ſubiectum ſignificando; & hoc modo nugatoria fit propoſitio, vel non dicenda per accidens, eo quod uniuerſale de ſuo inferiori, in quo eſſentialiter includitur, per enunciationem hanc prædicatur. Vel ut ſenſus ſit, paries eſt unitus albedini, aut habens albedinem, nempe parieti inhæret albedo; hoc modo rectè quidem redditur ſenſus propoſitionis, tunc tamen non importatur ſubiectum in recto, ſed potius forma, non utcumque, ſed prout eſt afficiens, & informans ſubiectum, ita ut perindè ſit dicere paries eſt unitus albedini, vel habens albedinem, ac dicere albedo eſt afficiens ſubiectum, itaque concretum pro ſubiecto ſupponit; ergo illud ſignificat.

Nō idem ſignificare, ac ſupponere.

Hoc tamen nihil eſt, mala cum fiat illatio; non enim idem eſt ſignificare, ac ſupponere, non idem ſignificatio, ac ſuppoſitio. Significare nanque eſt ducere in cognitionem alterius, per ſui cognitionem, quo pacto fumus ſignificat ignem. At verò Supponere vel ſupponi, eſt loco alterius ſufficì, atque ſubſtitui, ad eum modum, quo calculi, vel lupini, pecuniæ loco ſupponuntur. Significatio fit per impoſitionem vocis ad rem ſignificandam. Suppoſitio autem eſt acceptio termini iam rem ſignificantis pro aliquo, quod intenditur; ut omittam, non ſemper concretum ſupponere pro ſubiecto, de quibus alibi.

Prima difficultas.

Id primo ſignificatur, quod importatur in recto, cum explicatur; concretum autem explicatur, & defini-

tus

Digitized by Google

tur per ſubiectum in recto, formam autem in obliquo, ut cum explicatur album, dicitur, eſt res habens albedinem; ergo ſubiectum primò ſignificatur.

Solutio 1.

Hæc tamen non eſt tam expreſſio per ſe ſignificati, quàm volgaris quædam nominis explicatio, unde potius ad illius expreſſionem, dicendum album eſſe albedinem afficientem ſubiectum; gemino enim modo ſignificari poteſt albedo, vel ſecundum ſe nullo habito reſpectu ad ſubiectum, quod contingit, cum dicitur albedo; alio modo concernendo ſubiectum, ut cum dicitur album; utroque igitur modo ſignificatur albedo, primo quidem, veluti per ſe ſtans; ſecundo autem velut alteri adiacens, & aliud afficiens; unde concretum etſi ſemper ſignificet formam, ut alteri tamen adiacentem, ſupponit nihilominus pro ſubiecto, ſi non ſemper, ſaltem frequenter, quod cognoſcitur ex adiunctione prædicati, facta per propoſitionem; ut cum dicimus, album eſt currens, tunc album primò ſignificat albedinem, ut afficientem ſubiectum, ſupponit tamen pro re habente albedinem; at cum dicimus, album eſt diſgregativum viſus, tunc album ſignificat itidem albedinem afficientem ſubiectum, ſupponit tamen pro eadem albedine. Itaque ſemper primò formam, ſignificat.

Secunda difficultas

Penes id debet attendi duorum diſtinctio, per quod illa conſtituuntur, cum eadem ſint principia diſtinguentia, ac conſtituentia; ſed concretum diſtinguitur ab abſtracto, præſertim per ſubiectum; ergo ſubiectum erit præcipuum conſtitutivum ipſius; ſed quod eſt huiuſmodi præcipuè quoque ſignificatur; proindè ſubiectum erit, quod primò per concretum denotatur.

Solutio.

Occurritur facilè aduertendo concretum, & abſtractum non differre in re ſignificata, ſed in modo ſignificandi; falſum igitur concretum, & abſtractum per ſubiectum differre; album enim, & albedo non differunt per ſubiectum, quoniam per utrumque idem prorſus ſignificatur, nimirum forma, hoc eſt albedo: differentia igitur eſt penes ſignificandi modum; per concretum enim ſignificatur forma, veluti ſubiectum afficiens, per abſtractum autem, veluti per ſe ſtans; ubi aduertendum concretum non ex nominis impoſitione ſignificare ſubiectum, ſed formam; ex modo tamen hoc ſignificandi inſinuare ſubiectum; unde fit, ut primò ſignificet formam, & minus præcipuè ſubiectum, ac proindè concretum, & abſtractum non quantum ad rem ſignificatam, ſed ſolum quantum ad modum ſignificandi inter ſe differant, cum eadem ſit utrobique res ſignificata.

Tertia difficultas.

Deindè quod principalius eſt, illud etiam principalius dici debet ſignificari; ſed ex iis, quæ ſignificat concretum, principalius eſt ſubiectum, quàm forma, cum illud ſit ſubſtantia, hoc autem accidens, de concreto enim accidentali fit ſermo; ergo etiam & ſubiectum principalius per concretum ſignificabitur.

Solutio.

Diluitur conſiderando ſignificatum nominis non haberi ex rei natura, ſed potius ex imponentis intentione; unde petendum adhuc eſt, quidnam magis, vel minus præcipuè ſignificetur; cum igitur ex intentione imponentis primò concretum ſignificet formam; ob id hanc potius dicendum ſignificari per terminum concretum, quàm ſubiectum; quamuis enim hoc ſit re ipſa principalius, in ratione tamen terminantis intentionem imponentis, non item.

Quarta difficultas diſcutitur

Alia difficultas occurrit, unde nimirum ſumenda ſit unitas, vel pluralitas concreti; ſi concretum fuerit accidentale, an ex parte formæ, vel ſubiecti. Et ſi fuerit ſubſtantiale, an ex parte naturæ, vel ſubſiſtentiæ. In concretis accidentalibus unitas, & pluralitas ex parte ſubiecti ſumenda eſt; quamobrem, ſi ex. gr. eadem albedo foret in pluribus ſubiectis, abſolutè dicerentur plura alba; ſicuti contra ſi plures albedines in eodem eſſent ſubiecto, unicum foret album. Ita plures ſcientiæ in uno homine unum conſtituunt ſcientem. Id autem ex eo palam, & apertum, quoniam huiuſmodi concretum per adiectiuum nomen ſignificatur, quod formam importat, per modum adiacentis ſubiecto, per quod proinde maxime determinatur. Quod indè fit euidentius, quoniam nomen adiectiuum primò, ac per ſe afficit ſubſtantivum, cui adiacet, & non alterum adiectivum, eo quòd ſubſtantivum tantummodo aptum eſt terminare dependentiam adiectiui, non autem adiectivum, niſi per modum ſubſtantiui ſumatur; proinde tam nomen adiectivum album, quàm adiectivum tria vel quatuor &c. terminatur ad ſubiectum, illique tribuit ſuum formalem effectum; ſi igitur unica albedo foret in tribus ſubiectis, tria dicerentur alba, propterea quòd adiectivum ipſum *tria*, tribuit formalem effectum ſubſtantiuo, nempè ſubiecto ad quod terminatur; cum igitur ſit triplex formalis effectus ab adiectiuo *tria*, in ipſo ſubiecto, quod triplex eſt, & cuilibet albedo tribueret formalem effectum albi, propterea tria forent alba, tres enim ſunt formales effectus.

Quid de ſubſtantialibus concretis dicendum.

Oppoſito modo ſe habet res in ſubſtantialibus, ac ſubſtantiuis concretis, ſiquidem in his unitas, atque pluralitas ex parte formæ ſumenda eſt. Cum enim nomen ſubſtantivum dicat formam per modum per ſe ſtantis, maximè per formam ipſam determinatur. Ita fit, ut ad multiplicationem huiuſmodi concreti requiratur omninò multiplicatio formæ, quæ proindè ſi una fuerit, unicum erit concretum. Hinc propterea quamuis tres ſint Perſonæ Diuinæ, unus dicendus Deus, unus Omnipotens, unus Æternus, unus Miſericors &c. his terminis ſubſtantiuè ſumptis. Quod etiam aſſerendum, ſi forma ſignificata accidentaria ſit, nempè denominatio extrinſeca accidentaliter conueniens Deo, ut denominatio Creatoris, Gubernatoris &c. unus adhuc dicendus Creator, unus Gubernator.

Ablatio

Quamuis autem res ita ſe habeat, tamen id non admittendum, quod nimirum ſola forma, & pluralitas ſufficiat ad pluralitatem concreti ſubſtantialis ſine ſuppoſitorum pluralitate; id enim, quod de accidentali concreto dictum fuit, quantum ad ſubiectum, intelligendum etiam de ſubſtantiali quantum ad ſuppoſitum. Hoc planè cernitur in Chriſto Domino, qui quamuis habeat duas naturas ſubſtantiales, & viuentes, adhuc tamen dicitur una ſubſtantia, & unus viuens, propterea quod ſuppoſitum unum eſt.

Aliqua ſuperſunt hoc loco tractanda.

Tametſi præterire ſilentio placuerit, quæ ad huius facultatis inſtitutio non pertinent, ſed ex libris de Anima petenda ſunt; aliqua tamen ſubiicere non erit abs re, cum hinc intellectus non exiguum utilitatis emolumentum nanciſci videatur.

Prima operatio cæterarum ianua.

Prima ſiquidem operatio mentis, eſt veluti cæterarum ianua, ut propterea ſit operæ pretium in eius directionem enixè admodum incumbere; etſi namque in uniuerſum huius Artis non ſit, modum præſcribere, quo huiuſmodi operationes abſolutè atque ſimpliciter eliciantur, (non rarò enim uſu venit, ut præceptionum iſtarum rudes, perfectius, quàm, qui eaſdem didicere, operationes commemoratas exerceant) ſed potius quaſdam animaduerſiones ſuppeditare, quibus intellectus admonitus, ab erratis cauere poſſit, adeo ut quæ aliqui caſu ac temerè ſuâque natura duce, quæ naturalis Dialectica dici ſolet, non ſine tamen errandi periculo, moliuntur, præceptionibus artis inſtructi, ex inſtituto poſſint abſoluere; hoc autem multifariam contingit. Primò, quia reddimur certi iuxta Artis præcepta operando, proinè noſtrâ ratione uti, & appoſitè veritatis igniculos excitare; nam regularum animaduerſio in cauſa

Præceptionum Dialecticarum utilitas.

eſt, ut iterum, & attentiùs operemur. Secundò quia ſic faciliùs errores atque defectus in quos operando labimur, detegere nos poſſumus, atque detectos, alijs declinandos oſtendere. Frequenter enim euenit, ut ſolo naturæ lumine peccaſſe nos in operando animaduertamus; in quo tamen vitium ſit poſitum, haud protinus notare poſſimus; non ſecus ac illi, qui pingendi artis rudes, imagine quidem informi offendi poſſunt; illico tamen, in quo pictoris manus defecerit aduertere non poſſunt. Tertiò, quoniam hoc pacto in accuratiorem noſtræ mentis cognitionem per huiuſmodi conſiderationes deducimur; quaſi mens ipſa pertinaci quidem agitatione, alioquin in tenebris immerſa, tandem in lucem prodeat, & quod præſtantiſſimum in nobis eſt, ſuis diuinitatis radijs eluceat. Si autem hæc ad nos tantùm referri debuiſſent, nullis verbis vel alijs ſenſibilibus, quibus perpetuò utimur, nobis fuiſſet opus; ſed cum alijs animi ſenſa oſtendere debeamus, idque ſine prædictis ſignis aſſequi non poſſimus; ob id ea fuit oportunum excogitare, ijſdemque uti; quod adeo quidem inualuit, ut etiam cùm nos non ad alios, ſed ad noſmetipſos erudiendos conuerſi meditamur, ea de quibus agimus, nonniſi cum verbis, quibus ad intimiora animi ſenſa cæteris manifeſtanda utimur, ſeſe menti noſtræ offerant; adeo ſcilicet ut conceptus tractandos, neceſſitate quâdam impellente, prout verbis expreſſos, aſſumere debeamus; quod præſertim, vel primò ſaltem, in ſimplici mentis intelligentia euenire, perſpicuum eſt; ut propterea de terminis vocalibus Dialecticus tractationem inſtituere cogatur, ſed ita ut quæ de his enunciat, de mentis conceptibus intelligenda velit, quatenus tamen prædicti termini, ad mentis operationes dirigendas uſurpantur.

Et quoniam ea, quam præ manibus habemus tractatio de ſimplicibus animæ conceptionibus eſt; ob id quædam ad illas attinentia, leuiter ſaltem iuvabit aduertere, curſimq; ſalutare, cùm accuratior de ipſis meditatio ad libros de Anima pertineat. De his tamen grauis eſt altercatio, an à ſolis ſenſibus omnes huiuſmodi mentis ſimplices conceptus originem ducant, adeo ut ad extremum fateri neceſſe illud ſit, *Nihil eſt in intellectu, quod prius non fuerit in ſenſu*. Axioma ſatis apud Philoſophos vulgatum, etſi nonniſi cum grano ſalis uſurpandum; quod ut meliùs præſtare liceat, prænotandum hunc primum conceptum, quem intellectus exercet *Ideæ*, nomine à quibuſdam appellari, quod adeo clarum exiſtimant, ut ulteriùs explicari per alia nomina non poſſe arbitrentur, cùm clariora, ut ipſi aiunt, non ſuppetant; idcirco putant ad errores hac in parte præcauendos, ſolum obſeruandam falſam notionem, quæ huic voci affigi poteſt, cùm à pluriſque credatur adhiberi tantùm ad illum concipiendi modum exprimendum, qui per mentis conuerſionem ad imagines in cerebro depictas fit, ut propterea, *Imaginatio* nuncupetur. Quòd inde videtur originem traxiſſe, quoniam homines, tantum modo rebus corporeis aſſueuere conſiderandis, quorum ſimulacra, & imagines, quæcunque illæ ſint, per ſenſus ingreſſæ, cerebro imprimuntur; ita ut plerique mortalium, præſertim inferioris notæ, putent ſe nihil poſſe concipere, quod nequeant imaginari, hoc eſt tanquam aliquid corporeum cogitatione attingere; unde non ſemel audiui Principem virum (quem tamen admonui ne in ignorationis tenebris diutius immoraretur; quin potius tandem aliquando ex illis emergeret, ac ob id reſipiſceret) dicentem ſe non poſſe Deum ipſum, niſi tanquam aliquid corporeum ſuâ mente comprehendere. Rectè quidem, non inficior, Philoſophus aliquando pronunciauit. ἐπεὶ δὲ οὐδὲ πρᾶγμα οὐθέν ἐστι παρὰ τὰ μεγέθη, ὡς δοκεῖ, τὰ αἰσθητὰ, κεχωρισμένον, ἐν τοῖς εἴδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά ἐστι, τά τε ἐν ἀφαιρέσει λεγόμενα, καὶ ὅσα τῶν αἰσθητῶν, ἕξεις καὶ πάθη· καὶ διὰ τοῦτο οὔτε μὴ αἰσθανόμενος μηθὲν, οὐθὲν ἂν μάθοι, οὐδὲ ξυνείη. *Quia verò res nulla eſt præter magnitudines (ut videtur) ſenſibiles, ſeparata: in ſpeciebus ſenſibilibus ſunt intelligibilia, tam ea, quæ in abiunctione dicuntur, quàm, quæ ſunt ſenſibilium habitus & affectiones, ideoque is, qui nihil ſentit, nihil diſcere, aut intelligere poteſt:* & illud præſertim notatione dignum, quod poſtea dum pergit, hiſce verbis explicuit. ὅταν δὲ θεωρῇ, ἀνάγκη ἅμα φάντασμά τι θεωρεῖν· τὰ γὰρ φαντάσματα, ὥσπερ αἰσθήματά ἐστι, πλὴν ἄνευ ὕλης. *Cùm autem contemplatur, neceſſe eſt ſimul phantaſma aliquod contemplari, nam phantaſmata ſunt ut ſenſibilia præterquam quòd ſunt ſine materia.* Hinc ne putes tamen inferendum, nihil niſi ut corporeum, ſeu per modum corporis, à nobis concipi poſſe; ob id paulo poſt id magis declarans dicit. τὰ δὲ πρῶτα νοήματα, τίνι διοίσει τοῦ μὴ φαντάσματα εἶναι; ἢ οὐδὲ ταῦτα φαντάσματα, ἀλλ' οὐκ ἄνευ φαντασμάτων; *Primi autem mentis conceptus, quo different, ut non ſint phantaſmata? an ne hæc quidem ſunt phantaſmata, ſed non ſunt ſine phantaſmatibus?* Docet ergo humanum animum haud poſſe quidquam cognoſcere primis ſuis conceptibus, non adiuuantibus phantaſmatibus, quatenus his indiget intellectus agens, cuius eſt omnia facere ad efformandas imagines rerum, recipiendas in intellectu poſſibili, cuius eſt omnia fieri, in quibus imaginibus, ut paulo antea Philoſophus admonuerat, tam ea, quæ in abiunctione dicuntur, nempe, quæ ſunt ab omni materiæ concretione remota, quàm quæ ſunt ſenſibilium habitus, & affectiones intelliguntur; at hinc ineptè colliges agitatione mentis cognoſci non poſſe quidpiam, quod corpus, vel corporeum non ſit. Enimuerò tam acutè cernit humanæ mentis oculus, ut ea pariter, quæ nullum habent cum materia commercium, intueri commodiſſimè poſſit. Quamuis enim ſolùm, cum liber atque ſolutus eſt animus, nudas, & apertas rerum ſubſtantias luculenter intuens, clariſſimâ omnium cognitione ſcrutetur; ex aduerſo in corporis velut ergaſtulum coniectus, nequeat mentis obtutum in veritatem dirigere, & ob id in ſumma rerum ignoratione verſetur; retinens tamen ſemina quædam cæleſtis illius, quam redolet naturæ, & veluti quibuſdam diuinitatis igniculis accenſus, aſſiduè noſcendi, ſciendique cupiditate flagrat. Hinc etſi labore ſummo, pertinacique, ſenſuum tamen præſidijs adiutus, quamplurima ſuis meditationibus attingit, & primùm in eorum contemplationem incumbens, quæ ſenſibus uſurpantur vi, quâ pollet excelsâ, peneque diuinâ, naturæ quidem ſecretiora, utpote remotiſſima ab ijs, quæ cuiuſque ſenſûs aciem effugiunt, quæque uni menti datum eſt adire, percipit, adeo ut à ſenſibus tanquam à certis rerum internuncijs prima diſciplinarum primordia ſtabilita recipiat, quibus omnis humanę mentis cognitio, tandem accepta referri debeat. Hęc quamuis vera ſint, non propterea tamen humanus animus ſic eſt ſenſibus alligatus, ut nequeat ſeſe tandem erigere, & ea meditari, ad quæ nullus patet ſenſibus aditus, cùm potius ſublimioris ſpiritûs impulſu in res ab omni materiæ labe immunes, acerrimè intentus, eaſdem ſuâ contemplatione perſequitur, ut propterea fatendum ſit, ſimplici intelligentiâ, de qua hic agitur res, etiam nullo ſenſu comprehenſas, attingi. Ita ſanè compertum eſt neminem poſſe ea, quæ apud ſe mente reuoluit, accuratè conſiderare, quin ſtatim agnoſcat ſe multa concipere, omni quidem imagine corporeâ penitus deſtituta, & quin etiam aliquid intereſſe diſcriminis inter ſimplicem intelligentiam, & imaginationem aduertat. Nam, ut quidam notarunt, dum triangulum rectilineum imaginor, illud non ſolum concipio tanquam figuram tribus rectis lineis comprehenſam,

Lib. 3. de Anima tex. 39.

henſam, ſed etiam prædictas tres lineas, interna quâdam vi facultateque, tanquam præſentes conſidero, animoque reuoluo, quod propriè imaginari, eſt; quòd ſi chiliogonum, hoc eſt figuram planam mille rectis comprehenſam lineis, concipiendam aſſumam, eâdem omnino facilitate, quâ triangulum, utique concipiam; non tamen illud imaginabor eoquòd cùm in exercitio conceptionis fuero, non obuerſabitur animo plana figura, mille rectis lineis comprehenſa, ita ut illam, ut de triangulo contingebat, poſſim quodammodo intueri, & velut oculis uſurpare. Tametſi nanque ob aſſiduum imaginationis uſum in rebus corporeis apprehendendis eueniat, ut conantibus nobis chiliogonum concipere, figura quædam ſe offerat; figura tamen illa, utcunque animo oblata, ſub imaginationem cadens, chiliogonum non eſt, cum nihil ob ſui confuſionem differat ab omni alia figura, quæ pluribus, quàm mille rectis, comprehenditur, quam propterea nemini licet imaginatione complecti; eam ob cauſam, quoniam figura, quæ cerebro imprimeretur, quamlibet aliam figuram multorum angulorum, multitudine præſertam plurium, quàm mille, æque exhiberet ac chiliogonum; & nihilominus exactè, perſpicuèque licet chiliogonum apprehendere; cùm quid eius nomine intelligendum velimus, intellectus aſſequatur, & ita diſtinctè, ut de ipſo proprietates, affectioneſue demonſtret, nempe eius angulos, 1996 angulis rectis æquales eſſe; & ſic de cæteris. Non igitur imaginari, & concipere, idem re ipſâ ſunt.

Hoc inde confirmatum redditur, quia nihil clarius à nobis concipi poteſt dum ſpeculamur, quàm ſpeculatio ipſa; at quis unquam potuit ſpeculationem imaginari, cùm nulla eius cerebro imago imprimi poſſit? Amplius affirmationis *eſt* & negationis *non eſt* nullæ poſſunt in cerebro imagines depingi; at verò tam ille qui affirmat, quàm qui negat globum terraqueum ſphericâ figurâ conſtare, res ipſas in imaginatione expreſſas habet, putà globum terraqueum, & ſphæricam figuram. Vnus affirmationem adijcit, quam abſque omni imagine corporea concipit; affirmatio tamen eſt mentis opus, cui ſimplex intelligentia præire debet; alter negationem adiungit, quæ multo minus depingi poteſt; negare autem mentis eſt munus, cui pariter ſimplex conceptus debet anteire; unde ſi nec affirmatio, neque negatio, ſub imaginationem cadit, quanuis utraque ſimplici quidem conceptu attingere poſſimus; conſequens fit, ut ſimplex apprehenſio poſſit id etiam percipere, quod nullatenus ad imaginationem pertinet, ut propterea fatendum ſit per hanc operationem percipi, etiam ea, quæ neque corpora, neque corporea ſunt.

Plerique autem ab hac recta philoſophandi ratione, declinarunt Stagiritę auctoritate decepti, cùm enim eius conſilium verbis paulo antea relatis expreſſum non perciperent, crediderunt, intellectum primis ſuis conceptionibus nihil percipere poſſe ſine conuerſione ad phantaſmata, proindeque ad ea, quæ ſenſibus attinguntur, horum enim phantaſmata ſunt; & nihil ab intellectu apprehendi poſſe quod corpus, vel corporeum non ſit, idem reipsâ eſſe, cum tamen hæc toto cælo diſtent. Vt autem rem paucis verbis complectar. Cum de conceptibus ſimplicis intelligentiæ, quos plerique philoſophorum ideas appellare voluerunt, non tantùm eo nomine imagines phantaſiæ debent intelligi, ſed mentis conceptus, & primò quidem intelligentiæ ſimplicis; huiuſmodi autem conceptus in duplici eſſe diſcrimine alibi fuit adnotatum, dum diceremus, ex his conceptibus, aliquos eſſe formales, nimirum ipſoſmet actus, quos elicit intellectus, & alios obiectiuos, qui quidem nil aliud ſunt, quàm res ipſæ prout conceptæ; conſule, quæ alibi hac de re ſcripſimus. Hæc interea adnotaſſe ſufficiat, quoad eiſdem de rebus uberior in Diſſertationibus de Anima ſermo redierit.

SECTIO QVARTA.

An in Apprehenſione ſimplici detur veritas, & falſitas.

HOc præſertim de Apprehenſione ſolet in dubium verti, ubi, cum de veritate ſit ſermo, non ea intelligenda, quæ quidem entis eſt paſſio rebus omnibus conueniens; nec de veritate in ſignificando, quæ propriè vocibus, & ſignis accomodata eſt, ſed de veritate in repræſentando, & cognoſcendo, hæc enim propriè conuenit conceptibus mentis, quando verè exprimit rem, ſicuti eſt; diciturque formaliter conſiſtere in conformitate conceptùs repræſentantis obiectum, ut eſt in ſe, quemadmodum falſitas negationem huiuſmodi conformitatis importat. De quo veritate hoc loco ſermo ſit.

Hac in re tres extant Philoſophorum ſententiæ, quarum duæ quidem extremæ, & alia media. Prior ex extremis ſententijs negat apprehenſioni ſimplici tam veritatem, quàm falſitatem, ſolùm utranque ſecundæ concedens intellectûs operationi. Alia extrema ſententia tam veritatem, quàm falſitatem ſimplici tribuit apprehenſioni, non per modum affirmationis, & negationis, ſed per modum repræſentationis. Media ſententia tribuit apprehenſioni veritatem, negat tamen falſitatem. Sed in re propoſita videtur ita mihi philoſophandum.

Primò dicendum veritatem per modum repræſentationis, ſimplici apprehenſioni conuenire. Hoc luculenter expreſſum legimus apud Stagiritam, cum ait. Ἔστι δ' ἡ μὲν φάσις τι κατά τινος ὥσπερ ἡ κατάφασις, καὶ ἀληθὴς ἢ ψευδὴς πᾶσα· ὁ δὲ νοῦς οὐ πᾶς, ἀλλ' ὁ τοῦ τί ἐστι κατὰ τὸ τί ἦν εἶναι ἀληθής, καὶ οὐ τὶ κατά τινος, ἀλλ' ὥσπερ τὸ ὁρᾶν τοῦ ἰδίου ἀληθές, εἰ δ' ἄνθρωπος τὸ λευκὸν ἢ μή, οὐκ ἀληθὲς ἀεί. οὕτως δὲ ἔχει ὅσα ἄνευ τῆς ὕλης. *Eſt autem dictio quidem aliquid de aliquo, ſicut affirmatio; atque vera eſt, aut falſa omnis. Intellectus autem non omnis, ſed qui eſt, ipſius quid eſt, ſecundum ipſum quid erat eſſe, verus eſt, & non aliquid de aliquo. Sed ut viſio proprij vera eſt, ſi autem album homo aut non, non verum ſemper eſt, ſic ſe habent quæcunque ſine materia ſunt.* Concedit igitur apprehenſioni ſimplici veritatem, quod alijs etiam in locis inculcat. Prima aſſertio. § 17 anima tex. 26.

Neque eſt cur dicas cum de veritate impropriè ſumpta loquutum iuxta ea, quæ in diuina tradidit Philoſophia; nam ibi quidem inficians apprehenſioni ſimplici, falſitatem propriè dictam conuenire, veritatem tamen eidem ineſſe concedit; unde perſpicuum eſt de veritate propriè ſumpta loquutum fuiſſe. Nec ex eo quòd in apprehenſione concedatur alia veritatis ratio ab ea, quæ in enunciatione reperitur, ideo veritas impropria dicenda, cùm ſolum inde ſequatur, duas eſſe veritatis ſpecies, quarum utraque poteſt eſſe propria, una quidem incomplexa, altera autem complexa; inter quas diſcriminis illud intercedit, quòd cum utraque ſit repræſentatio conformis obiecto, diſcriminantur tamen, quia veritas incomplexa eſt in actu primo, qui repræſentat profectò id, quod eſt in obiecto, ſed quaſi mortuo modo, ideſt non enunciando, & iudicando; at veritas complexa eſt in actu, qui non ſimpliciter repręſentat obiectum; ſed per modum iudicij componendo videlicet, & diuidendo. Vel ut alijs placet. Quæ ſunt vera veritate incomplexâ, repræſentant obiectum, ſed non applicant ſe obiecto, ideſt ut formaliter, aut virtualiter dicant ſe eſſe imaginem, & repræſentationem obiecti; at quæ ſunt vera veritate complexâ in actu exercito, & virtuali, dicunt ſe eſſe imaginem, & repræſentatio- Aduerſariorum reſponſio. Lib 9. Tex 22. Confutatio.

nem obiectorum; quare ſe applicant obiectis; quoniam dicunt virtute obiectum eſſe tale, quale ab ipſis enunciatur.

ma ra- ad ſu- iorem ctione Ratio autem hactenus dicta conuincit; nam cui conuenit propriè conformitas cum obiecto, propriè quoque conuenit veritas, de qua fit ſermo; conceptui autem ſimplici conuenire propriè conformitatem cum incomplexo obiecto ſuo, non ſecus ac conueniat conceptui complexo palam, & apertum fiet; propterea conceptui incomplexo propriè veritatem conuenire dicendum. At conuenire propriè conformitatem apprehenſioni cum obiecto incomplexo, non ſecus ac conceptui complexo cum obiecto ſuo, fit inde mihi perſpectum, quoniam dum intellectus aliquid apprehendit, niſi illi conformetur, non dicetur illud apprehendere, ſed potius aliquid aliud; ad illud enim apprehendendum, neceſſe eſt, ut idem attingat, quod abſque conformitate cum eo contingere minimè poteſt; ſiqoidem illud non attingit, niſi ei conformetur; tunc autem non decipitur intellectus, ſed potius eòquòd obiectum illud non attingat, dici debet illud ſimpliciter ignorare; quæ cùm ſimplici apprehenſioni non minus conueniant, quàm conceptui complexo; conſ quens fit, ut conceptui ſimplici propriè conformitas cum incomplexo obiecto ſuo conueniat, non ſecus ac conceptui complexo conueniat conformitas cum obiecto complexo ſuo.

Secunda atio. Ex eo etiam hoc idem ſuadetur, nam veritas, de qua loquimur, formaliter dicit conformitatem imaginis ad obiectum; hæc tamen non minus conuenit ſimplici conceptui, quàm conceptui complexo in ordine ad obiectum complexum, cùm uterque ſit naturalis, & expreſſa ſui obiecti ſimilitudo; propterea non minus conceptui ſimplici conueniet veritas, quàm complexo.

Prima cō- firmatio. In cuius confirmationem illud afferri poteſt, quod non parum habet momenti, quòd veritas eſt conformitas rei cum ſua regula; & quoniam imago eſt inſtituta ad repræſentandum prototypum, ob id eſt conformitas cum illo; at verò prima intellectûs operatio, non minus eſt inſtituta ad repræſentandum obiectum, tanquam prototypum, quàm ſecunda, cùm omnis cognitio ſit eſſentialiter repræſentatiua obiecti, quod eius eſt prototypum ac regula; ergo non minus in prima, quàm in ſecunda intellectûs operatione, veritas eſt concedenda.

Secunda confirma- tio. Confirmari etiam ſecundò poteſt; quoniam, quodlibet ens quantumuis naturæ ſimplicis, tranſcendentalem habet veritatem, quatenus diuinæ conformatur ideę, ergo non abſimili modo ſimplex cognitio, cuiuſmodi eſt ſimplex apprehenſio, vera erit, quatenus conformatur obiecto ſuo.

Adnota- tio. Superior autem aſſertio intelligenda eſt de veritate repræſentatiua ut in aſſertione dicebatur; cùm enim cognitio quælibet, proindeque ſimplex apprehenſio, rationem entis realis obtineat, etiam veritatem tranſcendentalem, tanquam eius affectionem participet, neceſſe eſt; at hæc non eſt apprehenſionis propria, ſed alia puta repræſentatiua, non quæcunque, ſed illa quæ ſimplex cùm ſit, ab alia ſecernitur, quæ tanquam complexa, ſecundæ ſolum operationi, nempe iudicio, conceditur.

Prima diſ- ficultas. Primo lib. de Inter- pretatio- ne cap. 5. Aduerſus tamen ſuperiorem aſſertionem Ariſtotelis ſolet auctoritas afferri, qui veritatem, & falſitatem, non in ſimplicibus vocibus, & conceptibus, ſed tantùm in propoſitionibus, & in compoſitione, ac diuiſione intellectûs docet reperiri; ineptè igitur à nobis dictum fuit ſimplici apprehenſioni, veritatem adſcribendam eſſe.

Solutio. Obuiam itur reſpondendo Philoſophum eſſe locutum de veritate complexa, quæ perfecta eſt, quæque propriè ſecundæ competit operationi; & de illa veritate, cui opponitur falſitas, non autem de veritate ſimplici, incomplexa, & imperfecta, cui non falſitas, ſed ignorantia ſeu non attingentia rei quæſitæ aduerſatur. Hæc ſane conſtant ex Philoſophi verbis: ait enim. Τὰ μὲν οὖν ὀνόματα αὐτὰ καὶ τὰ ῥήματα ἔοικε τῷ ἄνευ συνθέσεως καὶ διαιρέσεως νοήματι· οἷον τὸ ἄνθρωπος, ἢ τὸ λευκόν, ὅταν μὴ προστεθῇ τι. οὔτε γὰρ ψεῦδος, οὔτε ἀληθές πω. *Ipſa igitur nomina, & verba aſſimilantur intelligentiæ, quæ eſt ſine compoſitione, & diuiſione, ut homo, aut album, quando non eſt aliquid adiunctum, quia non dum eſt verum, aut falſum.* Splendidè igitur docet ſimplici apprehenſioni, ſeu, & in idem recidit, ſimplici conceptui, denegandam eſſe veritatem, illam quæ ſecundæ competit operationi, cuiuſmodi eſt veritas complexa, quæque perfecta dicitur, quod etiam elatius ex ijs, quæ ſubijcit verbis, colligitur, ſic enim habet. σημεῖον δ' ἐστὶ τοῦδε. καὶ γὰρ ὁ τραγέλαφος σημαίνει μέν τι. οὔπω δὲ ἀληθὲς ἢ ψεῦδος, ἂν μὴ τὸ εἶναι, ἢ τὸ μὴ εἶναι προστεθῇ, ἢ ἁπλῶς, ἢ κατὰ χρόνον. *Cuius rei ſignum eſt: quia Hircoceruus ſignificat quidem aliquid, non dum tamen verum quidpiam, aut falſum, niſi eſſe aut non eſſe, adijciatur, vel ſimpliciter, vel ſecundum tempus.* Nihil igitur certius, apud Ariſtotilem, ſoli quidem iudicio perfectam veritatem conuenire; ſimplici autem apprehenſioni ſi non perfectam, ſaltem imperfectam conſentaneam, ac ob id abſolutè veritatem illi concedendam eſſe.

Secunda difficultas Eſt etiam cur dubitetur, enimverò, in ſimplicibus vocibus non datur veritas, dum enim quiſpiam audit ab aliquo prolatam hanc vocem *homo*, nequit dicere verum, aut falſum eſt; & quamuis dici conſueuerit, hoc eſt verum nomen talis rei; hoc nihil planè, cùm verum nomen dicatur, vel quia in hoc inuoluitur enunciatio, itaut perinde ſit, ac ſi dicatur, verum eſt hoc nomen impoſitum eſſe tali rei; vel ideo verum dicitur nomen, quia per ſe eſt veræ enunciationis cauſa; quòd ſi in ſimplicibus vocibus, non reperitur veritas, nec in ſimplicibus conceptibus poterit reperiri.

Solutio. Non propterea ſimplicibus conceptibus veritas deneganda; tametſi nanque in ſimplicibus vocibus non detur veritas, quæ propria eſt propoſitionum, datur tamen altera illis accommodata, veluti conſiſtens in repræſentanda re ipſa; ut proinde concedendum ſit in ſimplicibus conceptibus, dari ſimplicem veritatem in repræſentando, quatenus nimirum per huiuſmodi conceptum, intellectus, vocis ſignificatum attingit, & obiectum ſuum, per modum quid eſt, cognoſcit.

Tertia dif ficultas. Moleſtior eſt fortaſſe difficultas in eo poſita, quòd in ſimplici apprehenſione non datur falſitas, ut ex tertia aſſertione conſtabit; ergo neque veritas; optima quidem illatio, quandoquidem contrariorum ſubiectum eſt idem.

Solutio. Hanc difficultatem commodius infra tractare licebit ſolutio igitur, ex iis, quæ gratia tertiæ aſſertionis adducentur, petenda eſt. Solum hic adnotabo, ſuperiorem ratiocinationem falſo inniti ſuppoſito, nempe veritati, quæ ſimplici competit apprehenſioni, falſitatem contrariam dari, quod minimè concedendum. Cùm enim ſimplicis conceptûs veritas in eo conſiſtat, ut attingat ſigni ſignificatum (nihil autem refert, quòd huiuſmodi ſignum ſit vox, vel aliud quidpiam ſub ſenſum cadens) huic verò nihil contrarium ſit; neceſſariò ſequitur ſimplici veritati nihil præter non attingentiam, vel ignorantiam, aduerſari. Hoc expreſſum legimus apud Stagiritam, qui diſertè admodum hanc doctrinam expreſſit dicens, τὸ μὲν θιγεῖν καὶ φάναι ἀληθές. οὐ γὰρ ταὐτὸ κατάφασις καὶ φάσις. τὸ δ' ἀγνοεῖν μὴ θιγγάνειν. ἀπατηθῆναι γὰρ περὶ τὸ τί ἐστιν, οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. *Attingere nanque ac dicere, verum eſt: non enim eſt idem affirmatio, & dictio. Non attingere autem eſt* 9. Diuin. tex. 22.

igno-

ignorare. Non eſt profecto decipi circa quod quid eſt, niſi ſecundum accidens, exprimit eleganter illam non attingentiam tanquam ignorantiam ſimplici apprehenſioni contrariam per illa verba τὸ δ' ἀγνοεῖν μὴ θιγγάνειν. *Non attingere autem eſt ignorare*. Vbi ignorantia ſumitur, pro illa quæ puræ negationis, non autem prauæ diſpoſitionis dicitur. Superior igitur difficultas ex his diluta remanet.

Secunda aſſertio

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Dicendum ſecundò. In ſimplici apprehenſione reperiri veritatem prædictam, non tamen perfectam, atque ſeuerè acceptam, quæ eſt falſitati oppoſita. Hanc aſſertionem Ariſtoteli placuiſſe, non obſcurè conſtat, cùm nil aliud ſibi voluerit, quando huiuſmodi operationi, tam veritatem, quàm falſitatem denegauit; quandoquidem ibi loquebatur de veritate illa, quæ eſt falſitati contraria, quæque perfecta veritas dicitur.

Ratione ſuadetur.

Ratione quoque probatur. Veritas enim perfecta, & oppoſita falſitati contingit in aliqua intellectûs operatione, quando ipſe per hanc determinatè cognoſcit eſſe quod eſt, & non eſſe quod non eſt; quemadmodum contra falſitas tunc accidit, quando intellectus per ſuam operationem putat eſſe quod non eſt, vel non eſſe, quod eſt; at hic cognoſcendi modus non competit apprehenſioni, primæue operationi; ergo neque illi conueniet hic veritatis modus. Minor ex antea diſputatis apertè conſtat; & ex eo quoque manifeſta redditur, quia intellectus per ſimplicem apprehenſionem de re ſiue per ſimplicem terminum, ſiue per integram propoſitionem ſignificata, ſine determinato iudicio, imperfectè rem ipſam cognoſcit, cum ſolùm perfectè cognoſcendo illud attingat, quando determinatè iudicat ſic eſſe, vel non eſſe.

Confirmatur.

Illud in huius confirmationem afferri poteſt, quòd iuxta communem loquendi uſum, tunc quiſpiam veram habere cognitionem dicitur de re quapiam, quando determinatè putat illam ſe habere, ſicut re verâ ſe habet; ut contra tunc dicitur decipi, atque falli, quando aliter arbitratur; & tunc dicitur verum proferre, quando aliquid profert determinatè affirmando aut negando. Cæteroquin ex eo quòd ſolùm enunciet ſimplices, aut complexos terminos, imo etiam aliquid per modum propoſitionis proferat ſine determinatione iudicij, non dicitur verum aut falſum proferre. Veritas igitur ſeuerè accepta, non apprehenſioni ſimplici, ſed ſolùm determinato iudicio competit. Ex his facilè intelliges, hoc veritatis genus apprehenſioni conueniens, etiam ſenſitiuæ cognitioni, imò cuicunque imagini, reſpectu ſui prototypi accommodari.

Prima difficultas.

Sed aduerſus doctrinam hanc difficultas urget; quia ſi veritas conuenit ſenſui, non erit intellectûs propria ut Stagirites contendit; Quòd ſi dixeris ſenſui veritatem imperfectam tantummodo conuenire; fatearis neceſſe eſt quoad veritatem, inter ſimplicem apprehenſionem, & ſenſitiuam cognitionem nullum eſſe diſcrimen.

Solutio.

Occurrendum dicendo veritatem apprehenſioni conſentaneam imperfectam eſſe, quia non eſt illa, quæ falſitati aduerſatur; non adeo tamen, ut quæ competit cognitioni ſenſitiuæ imperfectior non ſit; cogitandum enim veritatem apprehenſioni conſentaneam, eſſe illam, quæ contrariam falſitatem non habet; ut enim omnis apprehenſio habet repræſentare obiectum, neque ulla eſt apprehenſio, quę aliquam rationem habeat contrariam repræſentationi, cum talis contraria ratio non detur, id enim, quod contrarium dici poteſt, nil aliud, quàm non repræſentatio, non attingentia obiecti, ac proinde ignoratio; ob id omnis apprehenſio in ordine ad ſuum obiectum, veritatem habet, nullaque poteſt eſſe falſa, cùm nulla ſit falſitas, ſimplici veritati contraria; quemadmodum res unaqueque tranſcendentaliter vera dicitur, neque in re quapiam licet falſitatem huiuſmodi veritati contrariam reperire. Cum autem hæc veritas in repræſentatione conſiſtat, ut repræſentatio cognitioni ſenſitiuæ conueniens imperfectioris eſt notæ, quàm, quæ apprehenſioni competit, propterea veritas illi conueniens, imperfectior eſt veritate, quæ ſimplici apprehenſioni eſt accommodata; quæ ſolùm imperfecta dicitur, reſpectu veritatis in iudicio repertæ; cum alioquin comparatione illius, quæ ſenſitiuæ competit cognitioni, perfecta dici poſſet.

Hæc autem maior, vel minor perfectio, intelligenda, ac explicanda ad eum modum, quem ſuperius innuimus; nimirum ſimplici apprehenſioni veritas, præter tranſcendentalem communem omnibus entibus, conuenit illa, quæ in repræſentando obiectum conſiſtit, ut idcirco repræſentatiua dicatur; imperfecta tamen hæc ipſa dicitur comparatione illius, quæ competit iudicio, quoniam veritas perfecta eſt cognitionis, quando per hanc intellectus determinatè cognoſcit quod eſt, & non eſſe quod non eſt; ſicuti contra falſitas cognitionis contingit, quando per hanc intellectus cognoſcit eſſe, quod non eſt, vel non eſſe, quod eſt; ſed hic cognoſcendi modus, non eſt, quem intellectus per ſimplicem apprehenſionem habet; cum per huiuſmodi operationem intellectus duntaxat, ut ita dicam mortuo modo dici poſſit obiectum attingere, ut ſuperius explicatum fuit.

Tertia aſſertio.

Dicendum tertiò non conuenire ſimplici conceptui falſitatem; quod ſic mihi perſuadeo ut nihil magis. Primò, enim Philoſophi auctoritas occurrit, ubi habet. Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀδιαιρέτων νόησις ἐν τούτοις, περὶ ἃ οὐκ ἔστι τὸ ψεῦδος. ἐν οἷς δὲ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές, σύνθεσίς τις ἤδη νοημάτων, ὥσπερ ἓν ὄντων. *Indiuiſibilium igitur intellectio in iis eſt, circa quæ non eſt falſum: in quibus autem falſum iam, & verum eſt, compoſitio quædam iam eſt conceptuum, tanquam unum exiſtentium, &c.* Et alibi. Τὸ μὲν θιγεῖν καὶ φάναι ἀληθές. οὐ γὰρ ταὐτὸ κατάφασις καὶ φάσις. τὸ δ' ἀγνοεῖν μὴ θιγγάνειν. ἀπατηθῆναι γὰρ περὶ τὸ τί ἐστιν, οὐκ ἔστιν. ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. *Attingere nanque ac dictio, verum eſt: non enim eſt idem affirmatio, & dictio,* hoc eſt repræſentatio. *Non attingere verò eſt ignorare. Non eſt profecto decipi circa quod quid eſt, niſi ſecundum accidens.*

3. de Anima Tex. 21.

Auctoritate Philoſophi ſuadetur.

9. Diuin. tex. 22.

Docet igitur non contingere per ſimplices conceptus intellectum falli, ac decipi, ſed potius non attingere, & ignorare obiectum; multum autem falſitas de qua loquimur, ab ignorantia differt. Hinc rectè ille dicebat veritati primæ operationis, hoc eſt ſimplicis apprehenſionis, non aduerſari falſitatem propriè ſumptam, ſed ſolùm ignorantiam, & non attingentiam rei. Verum enim verò Philoſophus hunc ferè in modum ratiocinando rem illuſtrat exemplo. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ ὁρᾶν τοῦ ἰδίου ἀληθές. εἰ δ' ἄνθρωπος τὸ λευκὸν ἢ μή, οὐκ ἀληθὲς ἀεί, οὕτως ἔχει ὅσα ἄνευ τῆς ὕλης. *Sed ut viſio proprij vera eſt, ſi autem album homo, aut non, non verum ſemper eſt, ſic ſe habent quæcunque ſine materia ſunt.* Cum ſenſus ex. gr. viſus attingit viſibile, dicitur verus viſus, at cum illud non attingit, non dicitur falſus ſenſus, non dicitur falſus viſus, ſed potius propriè dicitur non ſentire, non videre, unde illa non eſt falſa ſenſatio, nec falſa viſio, ſed carentia ſenſationis, atque viſionis. Non abſimili modo res euenit in apprehenſione ſimplici aut enim intellectus concipit aliquod obiectum, taliſque conceptus perpetuò verus eſt, propterea quòd verè repræſentat, & attingit huiuſmodi obiectum; aut ſi non illud concipit, tunc penitus illud ignorat, & non attingit, proindeque non dicitur falli, nec decipi, ſed neſcire, ac ignorare.

Ratione ſuadetur. 3 de Anima tex. 26.

Et re verâ ſenſus, puta viſus, non errat circa ſenſibile proprium, nempe circa colorem, ſed circa alia, videlicet,

delicet, quòd album ſit homo, vel non ſit homo; ita pariter intellectus non errat circa proprium obiectum, ſed circa alia, quæ proprio accidunt obiecto; proprium autem obiectum intellectûs eſt rei quidditas, propterea non errat in cognitione, atque adeo in ſimplici apprehenſione, quâ cognoſcit, quid ſit res; ſed errat tantummodo in compoſitione, hoc eſt in iudicio, quo cum re componit hoc, vel illud. Hinc propterea ſeparatæ ſubſtantiæ, cum uniuerſa cognoſcant modo ſimplici abſque omni compoſitione, propterea in cognoſcendo non errant.

Eſt autem difficultas, quoniam poteſt intellectus apprehendere id, quod apprehendere non intendit; ut intendens apprehendere aurum, apprehendat aurichalcum; tunc autem videtur decipi, propterea quòd unum, alterius loco apprehendit.

Hoc tamen nihil planè, quoniam tunc ea apprehenſio non eſt auri, ſed aurichalci, quod verè utique apprehendit, ac proindè cognitio illa vera dici debet; difformitas enim, in qua falſitas poſita eſt, attendi debet in ordine ad rem, quæ reuerá concipitur, & non in ordine ad rem, quæ concipi debuiſſet. Solùm igitur hinc inferre licet, apprehendentem non eſſe ſuum conſequutum intentum, quoniam intendens apprehendere aurum, apprehendit aurichalcum, unde, cum non apprehenderit aurum, dicendus intellectus ignorare aurum, verè tamen cognoſcere aurichalcum, ac de ipſo veram habere cognitionem.

Rurſus videtur etiam attingendo obiectum poſſe falli, ac decipi, cum ſcilicet in re compoſita, non conſiderat omnes, ſinguloſque gradus eſſentiales ipſius, ſed unum, vel alterum.

Sed nec etiam hoc modo quidquam conficitur, nam tunc intellectus, quippè qui inadæquatè concipit obiectum ſuum, dicitur abſtrahere, atque præſcindere, in quo non contingit falſitas, ad quam requiritur, ut res concipiatur aliter quàm ſit, nempe cum repugnantibus prædicatis, puta hominem eſſe rugibilem, nec ſufficit inadæquatio conceptûs.

Et quamuis Philoſophus, loco ſuperiùs allato, conceſſerit apprehenſioni falſitatem ſecundum accidens; non ſubindè concludas intellectum ſimpliciter apprehendendo, falli; nam Philoſophi conſilium eò tantummodo tendit, ut doceat intellectum in cognoſcendo quid eſt, decipi, fallique poſſe, quatenus componendo errat, nimirum enunciando quidditatem de re, cui non conuenit; ut ſi quis quidditatem hominis, nimirum animal rationale, ſimpliciter tantùm apprehenderet, non erraret, non deciperetur; at ſi illam de equo prædicaret, dicendo equus eſt animal rationale, tunc falleretur. Ideo autem dixit intellectum non decipi circa quid eſt, niſi per accidens, quoniam eſſentia rei per ſe petit ſimpliciter concipi, & ſatis ſuperque concipitur per ſimplicem conceptum explicitum; poteſt tamen contingere, ut per diſtinctionem conceptûs implicitì, & expliciti, admiſceatur compoſitio in cognitione ipſius quid eſt, ita ut alicui attribuatur aliena eſſentia; unde per accidens in cognitione ipſius quid eſt, nimirum per admixtionem compoſitionis, ſeu affirmationis &c. falſitas in apprehenſione ſimplici reperitur.

Nec à me principij petitionem committi, ſubindè concludas, eo quòd hoc loco, non de complexa, ſed incomplexa falſitate, incomplexa veritati oppoſita diſputetur; unde ut veritas incomplexa citra quamlibet affirmationem, vel negationem: ſic & falſitas eidem oppoſita omnino ſubſiſtet. Non inquam concludas, nam in quæſtione poſitum eſt, an ſimplici apprehenſioni per ſe falſitas conueniat; noſque Philoſophi ſententiam amplexi contendimus, per ſe illi competere falſitatem conſiſtentem in non attingentia obiecti, & hanc impropriè falſitatem appellandam; ſed alteram ſeuerè quidem acceptam, nempè complexam, iudicij propriam, conuenire tantùm per accidens, ſeu per aliud puta per admixtionem affirmationis, vel negationis, ut non multo antea dicebatur.

Et certè intellectum non falli, dum concipit ſimplices terminos abſque compoſitione, indè quoque ſit manifeſtum, quoniam tunc, vel intellectus concipit ea, quæ ſunt, & tunc profectò non fallitur: vel quæ non ſunt, ſed eſſe tamen poſſunt, & tunc etiam nulla falſitas, niſi affirmet ea eſſe: vel quæ nec etiam eſſe poſſunt, in quo nec decipitur, donec affirmet ea eſſe, vel eſſe poſſe. Ideò dicebat. *Hircocervus aliquid ſignificat, ſed non dum verum aliquid, vel falſum, niſi eſſe, vel non eſſe addatur, vel ſimpliciter, vel ſecundum tempus*. Vnde fit, ut etiam ſi concipiantur termini complexi, in quibus coniungantur partes, quæ coniungi non poſſunt, ut homo rugibilis; leo hinnibilis, Deus corporeus; non propterea intellectus fallatur, niſi addat hominem eſſe rudibilem, leonem eſſe hinnibilem, Deum eſſe corporeum; verbo dicam, niſi illa affirmet. 1. Perihet. cap. 2.

Hæc adeo vera ſunt, ut quando intellectus ſimpliciter apprehendit propoſitiones falſas, ac impoſſibiles, non propterea dicatur falli, ac decipi; hoc enim non contingit, niſi intellectus præſtet aſſenſum, vel diſſenſum, ad quæ indifferens eſt, cùm apprehenderit propoſitiones, ſiue veras, ſiue falſas, ſiue impoſſibiles; unde citra errorem contingit, ut intellectus apprehendat falſas, ac impoſſibiles propoſitiones, ob eam, quam attulimus cauſam, quia nimirum intellectus non fallitur, niſi aſſentiendo, vel diſſentiendo. Cauſam innuimus non multo ante, quoniam falſitas eſt difformitas cognitionis cum re; at nulla planè difformitas quando intellectus auditâ propoſitione ex. gr. *Deus eſt corporeus* percipit tantùm, quid per illam ſignificetur, atque cognoſcit rem ſignificatam per modum quid eſt.

Quando intellectus apprehendit propoſitiones falſas, & impoſſibiles non fallitur.

Deinde ſic aliqui diſputant. In quibuſdam rebus, in quibus conceditur ſimplex veritas, inuenitur etiam, & falſitas; ita planè contingit in operationibus, ac operibus artificioſis, quæ vera dicuntur, quando conformantur Artis ideæ, quemadmodum falſa, quando eidem difformia ſunt; ergò etiam in ſimplicibus conceptibus mentis, falſitas, & veritas, vel neutra concedenda erit. Tertia difficultas.

Diſpar tamen eſt ratio, nam ſimplicis conceptûs veritas dicitur per ordinem ad obiectum repræſentatum, nec in illo dari poteſt, niſi conformitas, propterea concedenda veritas: neganda falſitas in eo, de quo loquimur, cognitionis actu. At in imaginibus dicendum potius non dari repræſentationem, vel omnino, vel ſaltem ex parte, quando imago non eſt ſimilis ei, ad quod repræſentandum effecta eſt; unde ineptè quidem imago illa dicitur falſa; hinc itaque potius confirmatur intentum, videlicet ſimplici conceptui mentis, denegandam eſſe falſitatem; quemadmodum enim imago difformis alicui rei inſulsè dicitur falſa imago illius, ſic etiam conceptus difformis alicui perperam diceretur falſus; male ſiquidem conceptus hominis diceretur falſus conceptus equi. Ad hoc reſpiciens Philoſophus rectè quidem pronunciauit, ut ſuperiùs etiam innuimus, tunc dicendum dari potius non attingentiam, vel ignorationem illius obiecti, quod non repræſentatur, quàm falſitatem. Concludendum igitur in apprehenſione ſimplici, dari veritatem, quamuis in ea per ſe falsitas admittenda non ſit. Sed ſupereſt adhuc, ut rationibus quibuſdam fiat ſatis, quibus plerique nituntur oſtendere ſimplici conceptui mentis, falsitatem ineſſe. Solutio. 9. Diuin. Tex. 22.

Vnde præterea ſic obijciunt. Simplex conceptus conformis alicui rei neceſſe eſt, ut alteri rei oppoſite, Quarta difficultas

vel

vel ſaltem aliquo modo diuerſæ, ſit difformis; ergo conceptus ille falſus erit, cùm falsitas nil aliud ſit, quàm quædam difformitas.

Solutio. At non quæcumque difformitas conceptûs, & cognitionis falsitas exiſtimanda; ſi quis enim ita ſentiret, utique cogeretur fateri quemlibet conceptum rei alicuius, etsi verum, dicendum eſſe falſum; ut enim eſſet conformis rei alicui, diceretur verus; at quia nequit ſic eſſe conformis, quin ſit difformis alijs omnibus rebus, propterea falſus eſſet, ſi ſemel admiſſum fuerit in huiuſmodi difformitate falsitatem conſiſtere. Non igitur ille conceptus dicitur falſus, quoniam falsitas non in quacumque difformitate poſita eſt, ſed in ea, quæ eſt ad rem illam, quæ obiectum eſt cognitionis, & non ad rem aliam quamcumque; quamobrem conceptus animalis rationalis, eo quòd conueniens eſt homini, illique conformis, non propterea falſus, quoniam ſit alijs rebus, puta leoni, equo &c. difformis; ſed potius dicendus non conceptus leonis, non equi, non aliorum iuxta ſuperius ab Ariſtotele dicta.

Quinta difficultas. Deinde. Poteſt intellectus per ſimplicem conceptum rem apprehendere aliter ac eſt, ut hominem rudibilem, Deum corporeum, coniungendo ſcilicet partes, &c. quæ reipsâ coniungi non poſſunt, quo admiſſo, conceptus ille, quamuis ſimpliciſſimus, difformis foret rei, quæ concipitur; ergo falſus dicendus eſſet.

Solutio. Nec propterea falſus ſimplex conceptus, quoniam intellectus tantummodo per illum attingit obiecta, quantum ad quid eſt, videlicet percipiendo ſignificatum illius complexi, in quo nulla contingit difformitas; per hoc enim, quòd intellectus apprehendat hominem eſſe rudibilem, Deum eſſe corporeum, non determinando, quòd hæc ita ſint, non elicit cognitionem rei difformem, cum eius ſit tantummodo ſignificatum attingere.

Sexta difficultas. Poſſet amplius urgere quiſpiam ſic arguendo. In cognitione ſenſitiua reperitur falſitas, ut perſpicuè Philoſophus, non uno in loco teſtatur; ergo etiam in ſimplici intellectûs apprehenſione; non enim ratio maior videtur de ſenſitiua, quàm de intellectiua cognitione, præſertim illa, quæ ſenſitiuæ, cuiuſmodi eſt ſimplex apprehenſio, proportione reſpondet.

Quorundam ſolutio. Sunt, qui fatentes magnam analogiam inter cognitionem ſenſitiuam, & apprehenſionem intellectiuam, reſpondent, nec etiam ſenſum propriè falli; quoniam cum ſenſus videtur apprehendere rem exteriorem aliter, quàm res ipſa ſit, non tam illam, quàm potius aliam, loco illius, apprehendit.

Reijcitur. At immeritò inficiantur ſenſum falli circa rem, quæ illi obijcitur; nam quando exempli gratia, Solem, ut bipalmarem, vel remum in aqua fractum, apprehendit; utique id quod reipsâ eſt, licet indebito modo, attingit.

Vera ſolutio. Reſpondendum itaque per ſe cognitioni ſenſitiuæ, quo nomine intelligo illam, quam externi ſenſus exercent, veritatem ineſſe, licet ex accidenti poſſit ineſſe falſitatem; unde videtur de ſenſitiua cognitione ferendum iudicium idem, ac de ſimplici intellectûs apprehenſione; quod ad aures Ariſtotelis eſſe, perſpicuè conſtabit ſedulò perpendenti verba ipſius, cùm nil aliud in locis proximè laudatis, ſignificare voluerit; nam primò ait.

3. de Anima tex. 156. Εἶτα αἱ μὲν ἀληθεῖς ἀεί, αἱ δὲ φαντασίαι γίνονται αἱ πλείους ψευδεῖς. *Deinde illi*; nempe ſenſus, *quidem ſunt ſemper veri: phantaſiæ autem pleræque fiunt falſæ*. Supponit autem Philoſophus tunc ſenſum exquiſitè operari, alioquin, nihil prohibet quominus decipiatur; quod apertè docet dum ſubdit. ἔπειτα, οὐδὲ λέγομεν ὅταν ἐνεργῶμεν ἀκριβῶς περὶ τὸ αἰσθητὸν, ὅτι φαίνεται ἡμῖν τοῦτο ἄνθρωπος· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν μὴ ἐναργῶς αἰσθανώμεθα, τότε ἢ ἀληθὴς ἢ ψευδής. *Deinde cum exquiſitè operamur circa ſenſibile, non dicimus nobis videri hoc eſſe hominem: ſed potius quando non euidenter ſentimus, tuncque ſenſus, aut verus, aut falſus*, quod clarius proſequitur, paulo poſt, apertiſſimis verbis dicens, continuato ſermone. 3. de Anima tex. 165. τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τάδε. ἡ αἴσθησις τῶν μὲν ἰδίων ἀληθής ἐστιν, ἢ ὅτι ὀλίγιστον ἔχουσα τὸ ψεῦδος. δεύτερον δέ, τοῦ συμβεβηκέναι ταῦτα· καὶ ἐνταῦθα ἤδη ἐνδέχεται διαψεύδεσθαι, ὅτι μὲν γὰρ λευκόν, οὐ διαψεύδεται, εἰ δὲ τοῦτο τὸ λευκὸν ἢ ἄλλο τι, ψεύδεται.

Quorum verſio hæc eſt. *Hoc autem propter hæc accidit ſenſus propriorum quidem obiectorum eſt verus, aut quàm minimum habet falſitatis. Secundò autem ſenſus eſt eius à cui hæc accidunt: atque hic iam poteſt eſſe falſus, nam quòd album ſit non fallitur: ſed utrum album illud ſit hoc, an aliud quidpiam, fallitur*. Priori igitur loco docet ſenſus ſemper veros eſſe, cùm non contingat ſenſum decipi circa proprium ſenſibile; phantaſiam non ſemper veram eſſe, cum eueniat *ut imaginationes plures ſint falſæ*; ſubdit, quando accidat, ut ſenſus ſit, aut verus aut falſus &c. Secundo loco docet, phantaſiam eſſe veram, & falſam, quoniam à ſenſibus ortum ducit, in quibus poteſt eſſe veritas & falſitas; nam ut ſuperius dixerat, etſi ſenſus circa proprium ſenſibile non erret, circa ſenſibile tamen commune, & per accidens decipitur; hoc igitur modo affirmat cognitioni ſenſitiuæ falſitatem conuenire; quo pacto, videlicet per accidens, nullum incommodum in apprehensione pariter falsitatem adinueniri; hoc tamen diſcrimine, quòd apprehensioni conuenit falsitas, per accidens, hoc eſt per admixtionem compositionis, ſeu affirmationis, & negationis; ſed in cognitione ſenſitiua circa proprium obiectum, reperitur falsitas per accidens, hoc eſt, per impedimentum organi malè diſpoſiti, vel medij minus idonei &c. de quibus in libris de Anima. In apprehenſione igitur ſimplici, datur perpetuò ſemperque veritas; quoniam reſpectu obiecti repræſentati, nequit illam non habere, cùm ſemper illi ſit conformis. Non eſt autem falſa, per accidens, ut quidam inſulsè crediderunt, quoniam difformis ſit, quatenus cum obiecto non repræſentato confertur; quandoquidem apprehenſio eſt imago repræſentati obiecti, unde nequit illi non eſſe conformis, alioquin non foret eius imago; ſed reſpectu obiecti non repræſentati, dicitur non attingens, onde in ipſa, datur non attingentia, quod etiam ſuperius ab Ariſtotile quidem edoctus, aduerti: non autem propria falſitas, quæ ſolum ei poteſt per admixtionem compositionis accidere. In ſolutione ſecundæ difficultatis.

Septima difficultas. Quidam amplius hunc urgent in modum. Non ſolùm ſecunda, ſed etiam prima quidem intellectûs operatio pendet à ſpecie intelligibili; ut igitur in ſecunda operatione, nempe iudicio, ex imperfectione huiuſmodi ſpeciei, vel ex imperfecta eiuſdem receptione in potentia, falſitas propriè ſumpta contingit, ſic etiam in prima.

Solutio. Reſpondendum utique in ſecunda operatione propriè ſumpta falſitatem contingere, quoniam per hanc intellectus rem eſſe, & non eſſe determinatè iudicat, unde poteſt iudicare longè aliter ac ipſa res eſt; At prima operatio talis eſt, ut per ipſam intellectus percipiat, quid eſt rei, sine ulla determinatione; unde eſt ut huiuſmodi operationem exercendo, nec ex defectu ſpeciei intelligibilis, nec ex alio quouis capite falli poſſit, cùm falſitas, nunquam ſine determinato iudicio contingat.

SECTIO QVINTA.

Quæ ſit ſimplicis Apprehenſionis rectitudo, quique defectus, & quomodo eius directio comparanda ſit.

Veritas iam aſſe- Cùm omnis apprehenſio ſimplex à ex hucuſque traditis, vera ſit, certè ſi huius cognitionis rectitudo

[…]gnata, nō eſt recti- tudo ſuffi- ciens.

do in huiuſmodi veritate poſita crederetur, omnis ſimplex apprehenſio recta dicenda foret, proindeq; non eſſet nobis enitendum ad ipſius rectitudinem comparandam. Quia tamen alij adſunt defectus, quibus apprehenſio ſimplex obnoxia eſt, quamuis numquam falſitatis vitio laboret; ob id nobis onus incumbit explicandi, quâ arte poſſit intellectus in ſimplicis apprehenſionis exercitio huiuſmodi defectus effugere, quos propterea breuiter hic oportebit commemorare.

Apprehenſio pluribus defectibus laborat.

Primus defectus eſt non attingentia.

Primus defectus apprehenſionis eſt in negatione conſiſtens, quatenus intellectus rem non apprehendit propoſitam, ſed illam penitus ignorat. Huic defectui oppoſita rectitudo comparabitur, ſi fiat, ut intellectus rem apprehendat, quam priùs non apprehendebat.

Rectitudo oppoſita.

Secundus eſt difficultas atingendi obiectum.

Secundus eſt difficultas, quam intellectus experitur in apprehendendo, ita ut egrè concipiat, quod ei proponitur. Rectitudo huic defectui contraria in facilitate, promptitudinequè conſiſtit, quam aſſequetur ijs modis, quos Dialectica ſubminiſtrat.

Rectitudo oppoſita.

Tertius defectus eſt obſcuritas, & confuſio.

Tertius defectus eſt obſcuritas, & confuſio quidem apprehenſionis; ſimplex enim apprehenſionis conceptus non rarò contingit, ut omnino confuſus ſit, & obſcurus, quippè qui non attingit clarè, perſpicuèque id, circa quod verſatur, nec rei quidditatem repræſentat, in ea diſtinguendo, quæ diſtinguenda ſunt, ita ut intellectus in apprehendendo plura confundat, quæ alioquin inter ſe deberent ſecerni. Rectitudo autem huic defectui contraria, perſpicuitas erit & claritas, quâ cognitio repræſentat obiectum, adeo ut intellectus apprehendendo diſtinctè rei quidditatem aſſequatur attingendo rationes, quibus illa conſtat, & quando aliquid plura in ſe contineat, ea diſtinguat concipiendo aliquid ex una parte, aliud etiam ex altera; verbo dicam, ut ea ſecernat, quibus res illa conſtat. Ita planè dum concipit hominem, diſtinguat rationes communes, quibus is cum cęteris conuenit, & rationem ultimam, quâ à cęteris diſcriminatur; ut concipiendo animal rationale, attingat animal, per quod homo conuenit cum brutis, & rationale pariter, per quod ab iiſdem ſecernitur. Ad concipiendum igitur hominem diſtinctè, oportet concipere animal rationale, ſed ad hoc etiam concipiendum clarè, atque perſpicuè, neceſſe eſt cognoſcere diſtinctè animal, ad cuius cognitionem diſtinctam concipienda ſunt eſſentialia prædicata ipſius, videlicet corpus, viuens, & ſenſitivum; ut autem diſtinctè concipiatur corpus, concipi debet ſubſtantia ſecundum rationem corporeitatis, ad cuius diſtinctam cognitionem oportet cognoſcere ens per ſe exiſtens, itaut tandem deueniatur ad id, cuius conceptus, vel ſimpliciter ſcitur, vel ſimpliciter ignoratur, eo quòd partibus careat. Hæc autem humanus intellectus, donec unitus corpori, unico non aſſequitur intuitu, ſed pluribus actibus indiget, quod ea modo cognoſcendi, quem ſeruat corpori alligatus, proficiſcitur.

Ordo cognoſcendi exemplo declaratur.

Hic cognoſcendi ordo, & gemina iſta ſimplex apprehenſio facilè quidem innoteſcit exemplo cognitionis, quam viſus ex. gr. exercet, prout eminus, vel cominùs obiectum conſtitutum fuerit. Si namq; dirigamus obtutum in aliquid diuerſis particulis conſtans è longinquo ſpectantes, non poſſumus in eo ſingula perſpicere; ſed omnia in unum confuſa conſpicimus; at propiùs accedentes, diſtinctè perſpicuèque illud idem cernimus, particulatim omnia cognoſcentes. Sic de auditu. Priori cognitioni, reſpondet ſimplex apprehenſio confuſa, per quam non aſſequimur omnia, quæ in obiecto ſunt; ſecundæ autem cognitioni reſpondet ſimplex apprehenſio diſtincta, quâ nimirum ſingula, quibus conſtat obiectum, percipimus.

Conceptus explicitus unde dictus, conceptus implicitus unde dictus.

Obſeruandum tamen conceptum diſtinctum dici explicitum, eo quòd per ipſum explicetur quicquid eſt in obiecto; confuſum autem implicitum eo, quòd plura ſimul implicet, atque confundat omnia, quæ in obiecto ſunt, & ea per modum unius repræſentet, non ſecus ac ſi illa plura non eſſent in obiecto diſtincta.

Conceptus explicitus dicitur per reſpectum.

Non prætereundum tamen conceptum explicitum dici per reſpectum; nam ex. gr. conceptus animalis rationalis, dicitur explicitus, atque diſtinctus reſpectu illius, quo attingitur homo, prout per nomen ſignificatur; non tamen abſolutè dicitur talis, quoniam magis adhuc eſt explicandus, diſtinctiùs exprimendo naturam animalis &c.

Quartus defectus.

Quartus eſt defectus ſimplicis apprehenſionis, qui dicitur error non attingentiæ, qui bifariam euenit, primò cum plura prædicata inter ſe incompoſſibilia, & repugnantia coniunguntur, ex quibus coaleſcere nequit realis aliqua natura, ſed ficta tantum, & commentitia; ut cum intellectus effingit aliquid, quod chimæram appellant, compactum ex natura leonis, capræ, & draconis; comminiſcuntur .n. eam eſſe mōſtrum, quod flammas euomat, caput, & pectus leonis habens, ventrem autem capræ, & caudam draconis, unde illud Lucretij. *Prima Leo, poſtrema Draco, media ipſa Chimæra.* Secundo contingit, cum loco definitionis unius rei, quam inquirimus, accipitur definitio alterius rei, quæ etſi in ſe realis ſit, repugnat tamen rei, cuius definitionem venamur. Vt ſi quiſpiam ſollicitus de definitione circuli, accipiat definitionem hanc. *Figura conſtans tribus rectis lineis*, quæ eſt trianguli definitio. Vel dum indagaturus leonis naturam, atque definitionem, accipiat animal rationale.

Quomodo intellectus apprehendēdo erret.

Intellectus igitur errat ſic apprehendendo, non quaſi per primam operationem determinatè affirmet naturam leonis, capræ, atque draconis inter ſe coniungi, vel determinatè attribuat talem eſſentiam tali rei, affirmando ſcilicet leonem animal, eſſe rationis particepſ; (dum enim ad hanc determinatam affirmationem deuenitur, iam admiſcetur operatio ſecunda, atque iudicium, cui certè falſitas conuenit;) ſed quoniam per ſimplicem apprehenſionem, vel repræſentantur permixtæ naturæ, quando intellectus erat inquiſiturus illas ſeorſum; vel quia apprehenditur definitio animal rationis particeps, in quo hominis natura conſiſtit, dum leonis eſſentia quærebatur. Huiuſmodi autem defectus dici ſolet error non attingentiæ, eo quòd intellectus tunc, etſi non decipiatur, tamen non aſſequitur intentum, à quo propterea dicitur aberrare. Aliâ etiam ratione huiuſmodi defectus error dici poteſt, quatenus hinc intellectus in ferendo iudicio decipitur, ac proindè iudicij errorem ab huiuſmodi apprehenſione auſpicatur. Verbo dicam, apprehenſio illa falſa dici poteſt, quatenus apta eſt falſum iudicium parere, vel ſi mauis ad falſum iudicium diſponit, atque conducit, quo ſenſu Philoſophus aliquando dicebat res falſas dici poſſe, quatenus aptæ ſunt falſam exiſtimationem ingerere; ſic enim habet. ὥσπερ φαμὲν καὶ πράγματα ψευδῆ εἶ, ὅσα ἐμποιεῖ φαντασίαν ψευδῆ. *Quemadmodum res falſas eſſe dicimus, quæ falſam phantaſiam faciunt.* — 5. Diuin. Tex. 34.

Error eſt ergo non attingentiæ, eo quòd dum quis unius rei naturam inquirit, contendens explicitè illam attingere, vel diſparatas, imo repugnantes naturas coniungit; vel alienam eſſentiam loco illius aſſumit, ab ea, quam debebat aſſumere: quem errandi modum Philoſophus expreſſit, illum appellando non attingentiam. — 9. Diuin. Tex. 22.

Rectitudo oppoſita.

Huic oppoſita rectitudo in eo conſiſtet, ut intellectus non apprehendat repugnantia, tanquam inter ſe connexa; vel loco unius naturæ, non aliam concipiat.

Quę

De his, quæ conſeruunt ad primam operationem dirigendam. Quæ autem ſpeciatim intellectui ad ritè primam operationem exercendam opitulentur, omnium conſenſione videntur hæc, puta conſideratio de terminis, deque eorundem varietate; de nomine, & verbo, de varijs alijs terminorum diſtinctionibus, atque comparationibus, de ſignificatione, ſuppoſitioneque eorundem, de alijs quibuſdam ſignificationis, & ſuppoſitionis varietatibus, & de termino complexo, ac oratione. A quibus tamen in præſens abſtineo, cum hanc prouinciam in Inſtitutionibus *Dialecticis*, non oſcitanter ſuſceperim; ad illos igitur lectorem lubens, ac libens remitto. In Inſtitutionibus dialecticis actum fuit.

DISSERTATIO XXIII.

Et eſt de ijs, quæ ad ſecundam intellectûs operationem dirigendam conducunt.

De ſecunda Intellectûs operatione, quæ dicitur Iudicium.

SEcundus ex iis actibus, quos intellectus exercet in cognoſcendo, nuncupatur Iudicium, quod per coniunctionem duplicis nominis appellari conſueuit, nimirum Compoſitio, & Diuiſio, ſeu κατάφασις *&* ἀπόφασις, affirmatio, & negatio: *commodius tamen viſum eſt huiuſmodi actum, Iudicium deinceps appellare; propterea duplicis illius nominis coniunctione neglectâ, de hac intellectûs operatione ſub iudicii nomine verba facturi, ita nomen enunciationis adhibebimus, ut quæ præcepta de hac à nobis tradentur, de iudicio tradita intelligantur; nec immeritò, nam enunciatio ſumpta prout in conceptibus mentis conſiſtit, iudicium eſt: quòd ſi per voces explicetur, fit enunciatio in vocibus poſita, quæ tanquam prototypum inſpecta, rationem obtinet inſtrumenti, quo iudicii directio perficitur. Quæ autem ad directionem hanc conducunt, multo commodiùs de enunciatione traduntur, ut non inconſultò ſub nomine enunciationis acceptum iudicium, dirigendum nobis propoſitum ſit. Non prætermittendum tamen illud aduertere, nempe iudicii nomen etiam ratiocinationi, ſeu ut vocant, diſcurſui conuenire; ſolum enim id intereſt inter utrumque, quòd diſcurſus iudicium eſt, illationem, ſeu conſecutionem inuoluens: aliud autem non item: quod propterea, ut ſignificetur quatenus a diſcurſu diſtinctum, ſecunda conſueuit operatio intellectûs appellari, in cuius nunc directionem incumbimus, quam ut aſſequamur, exordiendum nobis à iudicii nomine, atque definitione, ut inde gradum ad ea, quæ poſtmodum tractanda ſupererunt, facere liceat.* Operatio intellectus, quæ iudicium dicitur.

Hanc autem contemplationem Ariſtoteles libris περὶ ἑρμηνείας de Interpretatione *comprehendit, quamuis huiuſmodi opus, in quo ſcilicet Ars propoſitionum traditur, falsò quidem Ariſtoteli à quibuſdam iudicetur adſcriptum: utcunque tamen ſit, illud fateri cogimur, nempe huius contemplationis initia, ab aliis recognoſcendam eſſe. Nam Plato in Sophiſta propoſitionem* λόγον *appellans, poſtmodum ait hanc.* Ἄνθρωπος μανθάνει, Θεαίτητος κάθηται. Homo diſcit, Theætetus ſedet, *ſermonem eſſe minimum, docetque ex nomine, verboque conſtare, ubi habet* λέξω τοίνυν σοι λόγον συνθεὶς πρᾶγμα πράξει δι' ὀνόματος καὶ ῥήματος. Dicam igitur tibi, ſermonem componens rem actioni per nomen & verbum. *Mox autem ſubdit,* παντάπασιν ὡς ἔοικεν ἡ τοιαύτη σύνθεσις ἔκ τε ῥημάτων γιγνομένη καὶ ὀνομάτων. Omninò ut apparet talis compoſitio ex verbis fit, & nominibus. *Neque eum præterit longiorum propoſitionum notitia, ſiquidem ait.* Θεαίτητος, ᾧ νῦν ἐγὼ διαλέγομαι, πέτεται. Theætetus cum quo ergo nunc colloquor, volat. *Amplius ex iis, quæ ſubdit apertè conſtat ei fuiſſe penitus exploratum ſermonem verum, & falſum concedendum,* τὸν μὲν ἀληθῆ τινα, τὸν δὲ ψευδῆ. Sermonem, alium eſſe verum, alium falſum, *ſic etiam affirmationem, & negationem,* καὶ μὴν ἐν λόγοις γε αὐτὸ ἴσμεν ὄν. Θεαι. τὸ ποῖον; Ξεν. φάσιν τε καὶ ἀπόφασιν. Etenim in ſermonibus hoc ſcimus ineſſe. Theæ quale? Xen. affirmationem, & negationem. *Hæc ſunt, quorum animaduerſione nonnulli conantur Ariſtoteli gloriam eripere, cùm ipſis hinc perſuaſum ſit, oſtendi poſſe, præſens opuſculum illi minimè tribuendum. Sed inſulsè admodum, ut opinor, nam tametſi aliorum hac de re præceſſerit contemplatio, & rudimenta quædam eorundem labore congeſta fuerint; non ſuſpicandum ſubinde tamen auctorem huius tractationis Ariſtotelem non fuiſſe. Sed de his pluſquam ſatis, nihil enim negotij nobis cum his blateronibus habendum; ne fruſtra tempus terere videamur.*

SECTIO PRIMA.

Quid ſit Iudicium, & circa quid verſetur.

Quid ſit iudicium. QVid ſit ſecunda intellectûs operatio, iudicium dicta, ex hucuſque traditis cuique poteſt eſſe perſpectum; liquet enim non aliud eſſe, quàm *actum, quo intellectus determinatè cognoſcit rem eſſe, vel non eſſe, affirmando, vel negando.* Quandocunque igitur intellectus affirmat unum de altero, ut animal de homine, vel negat itidem unum de altero, ut lapidem de eodem homine, tunc dicitur iudicare, cum iudicium nil aliud ſit, quàm ille actus, quem intellectus exercet, vel determinatè affirmando, aut determinatè negando unum de altero. Vnde duplex iudicium, affirmatiuum unum, quod aſſenſus; negatiuum alterum, quod diſſenſus nuncupatur. Hinc non obſcurè conſtat quid interſit inter ſimplicem apprehenſionem ſuperius explicatam, & iudicium, de quo in præſentia fit ſermo. Aſſenſus, & diſſenſus.

Non cogitandum tamen intellectum uno, eodemque actu apprehendere, & iudicare, quaſi virtute multiplex cum ſit, uno ac eodem actu utrunque præſtet. Non ſic enim ſe res habet, cum id proprium ſit intellectus ſuperioris ordinis; ſed potius ſeruans in operando naturæ legem ab imperfectioribus, ad perfectiora progreditur; atque adeo ab apprehenſione ad iudi- Intellectus non uno eodemque actu apprehendit, & iudicat.

ctum, itaut hæc operatio ſit ab illa re ipſà diſtincta, & eidem dignitate præſtet, ac antecellat. Prius igitur intellectus ſimplicia, per ſimplices terminos ſignificata; deinde complexa per complexos terminos, vel etiam per integras propoſitiones denotata, apprehendit; deinceps ad iudicium progreditur; utque per priorem operationem tantum attingebat obiectum ſecundum *quid eſt*, videlicet percipiendo quid per ſigna ſenſibilia ſignificetur: ita per ſecundam operationem determinatè cognoſcit quantum ad *an eſt*, & ut illa dicebatur ſimplex apprehenſio: ſic iſta iudicium, ſiue affirmatio, & negatio nuncupatur. Imò ne dum re ipſa operationes prædictæ dicendæ ſunt inter ſe diſtinctæ; quin potius exiſtimandum inter ipſas intercedere diſtinctionem eſſentialem, adeo ut prima, & ſecunda operatio non numero tantùm, ſed eſſentiâ, naturâque differant. Non enim exiſtimandum ſecundam operationem à prima, non magis diſtingui, quàm duos apprehenſionis actus, vel duos actus iudicij circa idem obiectum inter ſe; ſed potius primam, & ſecundam operationem naturâ, & eſſentiâ inuicem diſcriminari cogitandum eſt.

Hæ duæ operationes, non ſolum re ipſa, ſed eſſentialiter etiam diſtinguuntur.

Et certè alia eſt eſſentia, atque natura illius actus, quô determinatè intellectus cognoſcit rem ita eſſe, vel non eſſe; & alia eſt natura, ac eſſentia illius, quo tantummodo rem ſimpliciter apprehendit.

Ratione ſuadetur.

Num autem hoc ſemper eueniat, an potius unico, ac ſimplici actu poſſit intellectus, præſertim in rebus obuijs, apprehendere ac iudicare, controuerſum eſt.

Num ſemper id verum ſit.

Inſpectâ tamen intellectûs noſtri naturâ, cuius eſt ſemper ab imperfectiori ad perfectiorem actum procedere, non erit dubitandum quin perpetuò duobus actibus intellectus utatur apprehenſionis nimirum, & iudicij. Neque refert, quòd res obuia ſit, negotiatio ſiquidem intellectûs, tunc tam exiguo tempore perficitur, ut momentum impendiſſe tantummodo videatur. Et ſanè rei cognoſcendæ claritas, ac euidentia, nequit immutare cognitionis naturam, ita ut, ſi quantum ad *quid eſt*, repræſentari debet, opus ſit cognitione, quæ cùm ita tendat in obiectum ſui natura, ut illud repræſentet modo prædicto, non repræſentet quantum *ad an eſt*; propterea quòd huiuſmodi tendentiæ ita ſe habent, ut una aliam non compatiatur; utraque enim ſuam cognitionem ultimò determinatèque conſtituit.

Semper id verum eſſe concluditur.

Ratione ſuadetur.

Hæc ſecunda operatio iudicium appellata, nunquam ab intellectu exercetur, quin circa illud idem obiectum, apprehenſionem exercuerit; & ita quidem, ut non ſolùm apprehenderit terminos, ac extrema ſecundum ſe, ſed etiam quatenus connexa ſunt, quod eſt connexionem ipſam, & uniuerſam propoſitionem, de qua ferendum iudicium, apprehendiſſe; quod adeò verum, ut naturæ lege ſancitum ſit, iudicij actum, nunquam elici poſſe, ſimplici apprehenſione circa idem obiectum non præeunte.

Secunda operatio ſemper præſupponit primam.

Hoc experientia conſtituat; non enim intellectus poteſt iudicium ferre de propoſitione, niſi huius extrema per ſimplices terminos ſignificata, perceperit; quod nec etiam ſatis, nam præter terminos, debet etiam connexionem eorundem, atque adeo ſignificatum propoſitionis integræ percipere, ut deinceps iudicium eliciat. Quod illuſtretur exemplo. Prolata hac propoſitione, *homo eſt animal*, prius debet intellectus apprehendere vocem utramque, quod eſt conceptum habere non ultimatum, deinde ſignificatum utriuſque vocis, attingendo id, quod ſignificatur per vocem *homo*, quodque ſignificatur per vocem *animal*, quod eſt ultimatum conceptum ſimplicium terminorum habere. Deinde proximum eſt, ut habeat conceptum dictionis *eſt*, & primò quidem non ultimatum, mox autem ultimatum, quod eſt ultimato conceptu propoſitionem integram *homo eſt animal*, apprehendiſſe. His præhabitis, poteſt intellectus ad iudicandum deſcendere, & quidem affirmando, vel negando, prout affirmationis, vel negationis ei motiuum ſuppetit.

Experientia comprobatur.

Hucuſque dicta, fidem ex eo ſibi conciliant, quòd ſi quiſpiam prolatæ propoſitionis extrema percipiat, ut ſi intelligat quid ſignificet *homo*, quid *animal*, niſi fuerit edoctus de ſignificatione copulæ, atque dictionis *eſt*, haud poterit de propoſitione illa iudicium elicere, aſſentiendo, vel diſſentiendo, quod indicio eſt, præhabendam eſſe apprehenſionem, non ſolùm extremorum, ſed integræ propoſitionis antequam poſſit ad iudicium deſcendere.

Ratione probatur à ſigno.

Vnde videtur intellectus in iudicando voluntati ſimilis. Quemadmodum enim voluntas nequit obiectum attingere, niſi præcognitum, unde dicitur potentia cæca, ſic & intellectus in exercitio iudicij, non poteſt obiectum attingere, niſi per apprehenſionem oſtenſum. Vt enim voluntas nequit velle, vel nolle, niſi prius perceperit, quid volendum, vel nolendum: ſic intellectus non poterit affirmare, vel negare, quod eſt iudicium exercere, niſi prius apprehenderit quid ſit affirmandum, vel negandum.

Intellectus in iudicando ſimilis voluntati.

Quod adeo verum, ut non ſolùm dum primò intellectus elicit actum iudicij, debeat habere præſentem apprehenſionem obiecti (hoc enim omnino, cum non ſat prius ſit apprehendiſſe, ſed oportet ſimul apprehenſionem, & iudicium eſſe) verum etiam deinceps quotieſcumque iudicat, indiget apprehenſione præſenti, ob eandem rationem, quam nuper attuli de primo actu iudicij; uniuersè ſiquidem non ſufficit aliquando apprehendiſſe, ut poſtea intellectus iudicet; ſed dum actu iudicat, debet actu apprehendere ea, circa quæ iudicando verſatur, ita ut non poſſit conſeruari iudicium ſine continuata apprehenſione. Hæc enim etſi poſſit incipere ante iudicium, & intellectus prius tempore apprehendere, quàm iudicare; debet tamen perſeuerare, donec intellectus iudicet; imò etiam quandiu iudicium perſeuerat, debet etiam apprehenſio perſeuerare, adeo ut nec momento quidem iudicium abſque apprehenſione eſſe poſſit.

Confirmatio.

Dicebam autem initium apprehenſionis eſſe poſſe ante iudicium, ut innuerem anteceſſionem temporis, non repugnare, cum tamen neceſſaria non ſit, propterea quòd anteceſſio naturæ, atque cauſalitatis abundè ſufficit.

Declarantur hactenus dicta.

Sed hac in re conſiderandum, quo pacto ſe gerat intellectus in exercitio iſtorum actuum, & quamuis non idem ſit Philoſophorum ſenſus, mihi tamen eorum probatur conſilium, quibus eſt viſum poſſe quidem ante iudicium duas præire apprehenſiones extremorum, duoſque ſimplices conceptus, unum ſubiecti, & alterum prædicati, imò etiam, & alium actum, conceptumve connexionis, ſiue habitudinis inter illa. Idque ſatis eſt euidens, quia nihil obſtat quominus uno ſimplici actu ſeorſum concipiatur ſubiectum, alio prædicatum, alio tandem connexio. Hoc tamen non exiſtimandum neceſſariò euenire, cum potius nihil in cauſa ſit, cur intellectus unico, ac ſimplici actu totum propoſitionis ſignificatum non apprehendat, quatenus eo, utrumque extremorum cum ſua connexione, attingit. Si quid enim eſſet impedimento, maximè foret, quoniam intellectus humanus nequit plura unico actu attingere. Sed hoc nihil eſt, quoniam etſi non poſſit intellectus plura per modum plurium attingere, optimè tamen poteſt per modum unius.

Quomodo intellectus ſe gerat in exercitio talium actuum.

Sed fortaſſe dicet aliquis omnino ſubiectum, & prædicatum apprehendenda eſſe, tanquam plura, ſubiectum

Prima difficultas.

ſcili-

ſcilicet veluti materiam, prædicatum veluti formam; prædicatum tanquam id, quod alteri ineſt, ſubiectum velut id, cui alterum ineſt; idque fieri euidentiùs, ſi propoſitio fuerit negatiua, quoniam extrema apprehenduntur ut plura, eo quòd apprehenduntur ut ſeparata, & quorum unum remouetur ab alio. Sed in his parum ineſt momenti, cùm illa ſubiecti, & formæ habitudo potius faciat, ut extrema ſe habeant per modum unius, videlicet unius compoſiti, atque coniuncti. Et quanuis propoſitio ſit negatiua, de qua forſan maior eſt difficultas, adhuc tamen de eadem ſentiendum idem; ſiue enim ſit terminus ſolus complexus, abſque copula, ut *Socrates non albus*; ſiue integra propoſitio, ut *Socrates non eſt albus*, unico actu apprehenſionis totum id poteſt attingi; propterea quòd illa negatio in eſſe cognoſcibilis, non facit plura, nam ſecundum iſtud eſſe, partes illæ componunt unum, quod quantum ad *quid eſt* apprehenſio ipſa attingit.

Solutio.

Secunda difficultas

Nec propterea diſtincti debent eſſe conceptus apprehenſionis, quibus attinguntur extrema ante iudicium, eo quòd hoc compoſitio, ac diuiſio dicatur, quaſi hanc nomenclaturam ſortiatur eam ob cauſam quia conſurgat ex diſtinctis conceptibus extremorum ſimul iunctis in intellectu. Nanque iudicium non ideo appellatur compoſitio, & diuiſio; compoſitio enim dicitur, non quia iudicij actus intus formaliter componatur; ſed in eſſe repræſentatiuo, quatenus repræſentat, vel unum alteri uniri, vel unum ab altero remoueri.

Circa quid iudicium verſetur ſunt res apprehenſæ quantum ad an eſt.

Reliquum eſt, ut explicetur, id circa quod iudicium verſatur, quod certè nil aliud, quàm res ipſæ apprehenſæ, ſumptæ quo ad *an eſt*, nimirum eſt conuenientia, atque diſconuenientia unius extremi cum altero, quatenus affirmamus, vel negamus hoc eſſe illud.

Ratione ſuadetur.

Ita quidem, dum enunciamus animal de homine, dicendo *homo eſt animal*, non redditur ſenſus, nomen *animal* affirmari de nomine *homo*, neque conceptum formalem animalis, affirmari de conceptu formali hominis, ſuppoſitâ diſtinctione iſtorum conceptuum; falſæ nanque propoſitiones forent; non enim affirmare licet, nomen homo eſſe nomen animal, aut formalem conceptum, quo repræſentatur homo, eſſe illum, quo repræſentatur animal, quando ſeorſum hæc fuerint concepta; cùm tunc ſint conceptus diſtincti; quando verò concipiuntur propoſitionis extrema, ut inter ſe connexa, atque adeo per modum unius, unus quidem conceptus eſt, ut ſuperiùs fuit explicatum; ſed tunc non fit prædicatio inter conceptus formales, dicendo enim *homo eſt animal*, vel *homo nō eſt equus*, nobis in animo non eſt aſſerere conceptum formalem, quo attingitur animal, eundem eſſe ac illum, quo attingitur homo, ſic de propoſitione negatiua; ſed potius intendimus affirmare rem ſignificatam per nomen *animal*, & repræſentatam per conceptum formalem, cuius vox illa *animal*, vicaria eſt, eſſe re ipsâ idem ac id, quod ſignificatur per nomen *homo*, & repræſentatur per formalem conceptum, cuius vicaria eſt vox illa *homo*.

Quæ de affirmatiuis propoſitionibus, illa de negatiuis pariter intelligenda.

Sic etiam de negatiuis propoſitionibus; cùm enim dicimus *homo non eſt equus* non intendimus negare vocem de voce, vel conceptum formalem de formali conceptu, ita ut reddatur ſenſus, vox iſta *equus* non eſt vox iſta *homo*, neq; ut ſenſus reddatur, conceptus formalis, quo repræſentatur *equus*, non eſt idem ac ille, quo repræſentatur *homo*; ſed potius intendimus negare identitatem inter rem ſignificatam nomine *equi*, & repræſentatam per formalem conceptum, cuius vox illa vicaria eſt, de re ſignificata per vocem *homo*, & repræſentata per conceptum formalem, cuius vox illa vicem gerit. Huius igitur operationis obiectum iure, ac meritò dictum fuit eſſe res ipſas apprehenſas, quantum ad *an eſt*.

SECTIO SECVNDA.

Qua ratione Iudicium dicatur Compoſitio, & Diuiſio.

Quæ, & qualis ſit humani intellectus compoſitio, & diuiſio ſuſcipitur explicandum.

QVæ, & qualis ſit compoſitio, ac diuiſio in intellectu noſtro, proximum eſt ut aperiamus; illud ſanè certum, & citra controuerſiam, Philoſophum intellectûs noſtri iudicium appellaſſe compoſitionem, ac diuiſionem, non aliam ob cauſam, niſi ut illud à ſimplici apprehenſione diſtingueret; ſed quia ſupereſt adhuc aſſignandum diſcrimen inter iudicium humani intellectûs, & illud, quo Angeli ac Deus utuntur; propterea hoc tractandum remanet, ut clarè perſpicuèque conſtet, cuiuſmodi ſit intellectûs humani iudicium, quæque eius natura exiſtimari debeat.

Quorundam opinio de iudicij compoſitione.

Iudicij de quo loquimur indolem aliqui conantes explicare, dixerunt compoſitionem, ac diuiſionem quâ humanus intellectus utitur, in eo conſiſtere, ut intellectus ſuo actu cognitionis iungat, ac nectat unum cum alio, dum unum affirmat eſſe aliud; at contra diuiſionem eſſe nil aliud, quàm intellectum ſuæ cognitionis actu disiungere, ſeparare, ac remouere unum ab alio, dum negat unum eſſe aliud; atque adeo rem ſic intelligendam exiſtimant, ut compoſitio ac diuiſio ſit explicanda ex parte obiecti cogniti, quatenus intellectus iudicando, unum cum alio intentionaliter nectit, vel unum ab alio intentionaliter itidem, remouet.

Superior opinio [illegible]

Compoſitionem, ac diuiſionem hanc in iudicio reperiri non inficiandum, cùm quilibet intellectus, ſiue humanus, ſiue angelicus, ſiue diuinus iudicando hunc in modum componat; ut enim humanus intellectus iudicando cognoſcit hoc eſſe, aut non eſſe illud, & unum eſſe, aut non eſſe aliud, ut hominem eſſe animal, aut non eſſe lapidem, atque adeo affirmat, & negat: ſic, & intellectus angelicus, atque diuinus; quamobrem ſi intellectus humanus, eo quòd ita cognoſcat, dici debet componere, atque diuidere, ſic etiam intellectus angelicus, & diuinus. Hinc igitur perſpicuum eſt aliquid amplius addendum pro compoſitione ac diuiſione humani intellectûs propria, cum alioquin nuper explicata, ad cuiuslibet iudicij naturam, & eſſentiam pertineat.

Aliorum opinio.

Ineptè nonnulli compoſitionem hanc imaginantur in unione duorum conceptuum ſimplicium poſitam eſſe; quaſi nimirum intellectus humanus uno ſimplicique actu apprehendat ſubiectum, alio autem prædicatum, deinde per quendam unionis modum duos iſtos conceptus nectat atque coniungat, ita ut in hoc ea, de qua loquimur, compoſitio conſiſtat. Sed ut omittam difficile eſſe hoc modo iudicium explicare negativum, atque adeo diuiſionem, quæ non minus iudicio, quam compoſitio conuenit, num ſcilicet per unionem actuum conſtituenda ſit, an per aliquid unioni oppoſitum, ſeu per ſeparationem conceptuum, & nihilominus iudicium ſit unum quidpiam, ut ipſi contendunt; ut hoc, inquam, omittam, haud facile eſt explicatu, quo pacto per huiuſmodi conceptuum ſimplicium unionem affirmativum iudicium habeatur. Huiuſmodi ſiquidem actus ſimplices ſinguli in ſe ipſis completi perfectique ſunt, quamobrem nullus ſuppetit unionis modus; non enim ut partes eſſentialiter componentes poſſunt in unum venire, quarum una tanquam materia, alia verò veluti forma; nam actus unus comparatione alterius, haud materiæ munere fungitur, cum unus non recipiat alium, neque viciſſim alius formæ rationem poteſt ſibi vendicare, quippe qui non receptus in alio nequit illum

Reijcitur.

Conceptus ſimplices uniri non poſſunt tanquam partes eſſentiales.

Digitized by Google

perficere, ſeque habere per modum actûs, & formæ comparatione illius; quare iudicium nequit eſſe quidpiam conſurgens ex duobus ſimplicibus conceptibus, veluti ex duabus partibus eſſentialiter componentibus.

Cauſa errandi quibuſdam hac in re quænam fuerit.

Eos fortaſſis in errorem deduxit imaginatio, quòd aduertentes ea, quæ ſimplicibus conceptibus repræſentantur, inter ſe comparari, tanquam ſubiectum, & prædicatum, quorum unum materiæ, aliud autem formæ inſtar habetur, & ut huiuſmodi inter ſe conferuntur, hoc idem, inſulsè tamen, in ipſos conceptus refuderint: Iis enim phyſicè, atque adeo propriè conuenit, quod his tantum metaphoricè adſcribitur.

Non tanquam partes integrantes.

Supereſſet, ut huiuſmodi conceptus, tanquam integrantes partes uniri dicerentur. Sed hoc etiam intolerabile, & à veritate tam remotum, quàm quod remotiſſimum. Gemino enim modo liceret id comminiſci, vel ſecundum extenſionem, quaſi duæ ſint partes extenſæ, ex quibus communi nexu copulatis, iudicium, velut continuatione quidpiam unum conſurgat; & hoc nihil intolerabilius, cum in his extenſio nullum poſſit habere locum: ut enim intellectus, ſic etiam omnis eius operatio ab omni extenſione remota eſt. Vel ſecundum intenſionem, ſed nec etiam hæc locum habet, propterea quod ex extremis apprehenſis fit quidem iudicium, non tamen intenſior apprehenſio; iudicium ſiquidem naturâ, & eſſentiâ differt ab apprehenſione; ſed intenſio rei naturam, & eſſentiam non immutat, ut ſatis euidens eſt, ac manifeſtum.

Vniuntur tantùm intentionaliter.

Ad ſummum igitur concedendum ab intellectu quidem intentionaliter uniri prædicatum cum ſubiecto, apprehenſione præeunte, quam naturæ ordine iudicio preire concluſum fuit; non ſubinde tamen inferendum actus ipſos apprehenſionis phyſicè uniri, atque connecti.

Alter modus explicandi compoſitionem actuum.

Poſſet ſuſpicari quiſpiam iudicii compoſitionem ex parte actuum intellectûs, explicandam eſſe quatenus in compoſita eſt, ut duo ſint, quos ipſe elicit, conceptus, unus prædicati, alter autem ſubiecti, quibus relatè concipiuntur extrema, ut unum alteri conueniens, conuenientiâ ſignificatâ per particulam *eſt*, cui tamen non reſpondeat in intellectu peculiaris, atque diſtinctus conceptus à conceptibus extremorum; & hoc in compoſitione, atque affirmatione; cum alioquin in diuiſione, ac negatione duo ſint extremorum conceptus, quorum unus prædicatum attingat, ut ſubiecto diſconueniens.

Refellitur

Sed hæc inſulsè dicuntur, quia iudicium non in apprehenſione extremorum conſiſtit, etiam quatenus conuenientia ſunt, ſeu non in apprehenſione conuenientiæ unius extremi cum alio, quoniam hæc apprehenſio concedenda quidem, ſed intra limites apprehenſionis, itaut iudicio præire debeat; neque hoc modo intellectus iudicat, ſed ſolum apprehendit; neque iudicium exercet quo ad ipsâ apprehenſione præeunte, alium exercuerit actum, quo determinatè affirmet, vel neget, & attingat obiectum quo ad an eſt, per integram propoſitionem ſignificatum.

Accedit, quòd etſi gemina ſit illa apprehenſio, non propterea per illam dicitur intellectus iudicare, ſed ſolum apprehendere, cum apprehendere extrema ut conuenientia, ſiue conuenientiam inter duo extrema, non idem ſit, ac cognoſcere talem dari conuenientiam; illud eſt ſolùm apprehendere, hoc autem iudicare.

Alter explicandi modus.

Cum igitur aliqui introſpectâ iudicii naturâ cognoſcerent haud benè modo iam dicto explicatum id fuiſſe prout compoſitionis, vel diuiſionis rationem induit; proinde in aliam ſententiam abeuntes crediderunt iudicium addere ſimplicibus apprehenſionis conceptibus quendam alium actum diſtinctum, ita tamen, ut compoſitio dicatur, quatenus non in hoc actu ſuperaddito adæquatè conſiſtat, ſed potius in aggregato ex hoc, & ex actibus apprehenſionis, itaut ſit quidpiam aggregatione unum.

Refellitur

Sed nec etiam hic dicendi modus arridet. Tum quia hic actus prout ab apprehenſione diſtinctus, eſſentialiter cognitio eſt, & intellectûs eſt operatio; aut igitur apprehenſio eſt, aut iudicium, aut denique diſcurſus. Non primum ex nuper diſputatis, & etiam ea eo quòd dum dicitur ab apprehenſione diſtingui, intelligendum non numero, ſed eſſentiâ, naturâque ſecerni. Neque tertium, quoniam iudicium, prout hic uſurpatur, non importat conſecutionem illam, quam diſcurſus inuoluit; conſequens igitur fit, ut hæc ſit ſecunda operatio, quam iudicium appellamus, cum huiuſmodi ſit, ut quemadmodum ſubſequitur primam, ita tertiam antecedit, tanquam conditio penitus prærequiſita.

Alter explicandi modus.

Nec melius compoſitio iſta explicatur ab iis, qui dicere conſueuerunt, ideo ſic appellandam, quoniam duos ſimplices ſupponit conceptus extremorum, quos vel ſecum actu compatiatur, vel non ita, ſed illos virtute contineat. Neutrum enim rectè dicitur. Primum iam reiectum fuit.

Refellitur

Secundum irrationabile prorſus, nam quemadmodum ſimul non repugnant huiuſmodi actus in intellectu: ita unus ſupponit alium ſimul exiſtentem, nempe ſecunda operatio primam, tertia verò ſecundam, & primam; alioquin perinde eſſet, ac ſi prima non requireretur ad ſecundam, nec utraque ad tertiam, cum nihil referat operationem præceſſiſſe, utpotè prærequiſitâ, niſi tunc actu ſit, cum maximè requiritur. Et hoc uniuerſè de omnibus conditionibus prærequiſitis ad cauſandum. Quòd enim ignis fuerit approximatus ad hoc, ut comburat, nihil eſt, niſi tunc proximus ſit, cum actu debet comburere; ſic etiam quòd intellectus præhabuerit apprehenſionem ad iudicandum, & apprehenſionem, ac iudicium ad diſcurrendum, nihil refert, niſi tunc actu apprehendat, cum actu iudicat, & actu apprehendat, ac iudicet, dum actu diſcurrit.

Quomodo ſit explicanda compoſitio, & diuiſio.

Ex his facilè intelliges iudicium eſſe diſtinctum actum ab apprehenſione, quam ſimul ſecum requirit, & propterea compoſitionem dicit, quatenus diſtincto actu apprehenſa ſimul nectit, & unit, diuiſionem verò, quatenus eadem intentionaliter ſeparat.

Ratio.

Optimè autem ſic explicari compoſitionem, atque diuiſionem iudicij, fit inde mihi manifeſtum, quoniam tunc egregiè cenſeri debet utraque explicata, quando per ipſum explicationis modum ſecernitur ab ea compoſitione, ac diuiſione, quæ intellectui tam angelico, quam diuino conuenit. Hunc autem explicationis modum huiuſmodi eſſe, facilè perſuadebitur aduertenti, quid interſit inter utrunque. Iudicium enim intellectui, & angelico, & diuino coniunctionem, vel diuiſionem obiectiuam inuoluit; ſed iudicium humanum præter hanc aliam compoſitionem, ac diuiſionem, ſcilicet ex parte actuum importat: non ita ut iudicij actus non ſit quidpiam unum, & ſimplex, hoc eſt unus ſimplex actus ab alijs diſtinctus; ſed quatenus hic non contingit, niſi alijs ſuppoſitis actibus, nimirum apprehenſionis, quibus iungitur.

Compoſitionis nomen gemino modo uſurpatur.

Hic porro obſeruandum gemino quidem modo compoſitionis nomen uſurpari. Primò amplâ quâdam ſignificatione, atque hunc in modum, nedum in iudicio affirmatiuo, ſed in negatiuo quoque reperitur; ut propterea Philoſophus pronunciauerit, in illa noſtra cognitione, in qua eſt verum, & falſum, eſſe compoſitionem conceptuum. Et alibi iudicium humanum appellat complexionem intellectionum, ut ſignificet iudicium humani intellectûs, ſiue affirmatiuum, ſiue negatiuum ratione conceptuum appellari poſſe compoſitionem. Alio autem modo, ſtrictiori uſurpatione

3. de Anima Tex. 21. & eodem lib. Tex. 39.

com-

compoſitio ſumitur pro iudicio affirmatiuo, quâ ratione præter diſtinctionem actuum, coniunctionem dicit obiectiuam, & à iudicio negatiuo ſecernitur, in quo tametſi reperiatur conceptuum coniunctio; unde latâ ſignificatione, compoſitio dicebatur; non tamen inuoluit compoſitionem, ſed potius ſeparationem obiectiuam, ratione cuius diuiſio dicitur. Ita fit, ut quamuis diuiſio hæc ſit attendenda penes diuiſionem obiectiuam, quam etiam in intellectu angelico, diuinoque concedendam diximus; ab ipſa tamen diſtinguitur, quoniam, quæ in humano eſt intellectu, ſemper cum compoſitione conceptuum exercetur; at in angelico, ac diuino non item.

Prima Difficultas aduerſus ſimplicitatem actus iudicij.

Videtur ſimplicitati actûs iudicij plurimùm officere vulgatum illud, quòd intellectus humanus uno, ac ſimplici actu, nequeat plura, maximequè diuerſa, concipere; quòd ſi res ita ſe habet, cum iudicium ſemper plura, atque diuerſa attingat, unus ſimplex actus eſſe non poterit.

Solutio.

Sed hoc ſuperiùs dilutum eſt, intellectus enim iudicando, ſiue iudicio affirmatiuo, ſiue negatiuo plura quidem percipit, non tamen ut plura, ſed ut unum; prædicatum ſiquidem, & ſubiectum in ſe ſpectata plura ſunt: inſpecta tamen, ut unum alteri conueniens, vel ut unum ab altero diſconueniens, induunt unitatem ſufficientem ad unitatem conceptus. Ut ſi conſiderentur homo, & animal ſecundum ſe, plura ſunt, ſic homo, & lapis. At ſi ſpectentur, ut conuenientia, & diſconuenientia, nimirum animal, ut homini conueniens, & lapis, ut diſconueniens ab eodem, unitatem induunt; conuenientiam autem, & diſconuenientiam, quas per integras ſignificamus propoſitiones, intellectus ratione prædictæ unitatis unico quidem actu poteſt attingere. Vulgatum autem dictum ſic uſurpandum, ut intellectus plura, ut plura ſunt, unico nequeat actu concipere.

Secunda difficultas.

Vrgent etiam, proptereaquòd intellectus iudicando attingit habitudinem extremorum, ac proinde extrema propoſitionis; conſequens fit, ut iudicium inuoluat eorundem extremorum apprehenſionem.

Solutio.

Hic non inficiandum re verâ actum iudicij propoſitionis extrema quidem attingere; ſed non ad eum modum, quo per apprehenſionem attinguntur, hæc enim attingit quantum ad quid eſt, iudicium autem quantum ad an eſt ipſius habitudinis, quæ eſt inter extrema; unde quamuis iudicium apprehenſionem extremorum ſupponat, non propterea illam includit; ſupponit naturæ ordine apprehenſionem extremorum, & eorundem habitudinem indeterminatè, & quo ad quid eſt, non ita tamen, ut illam includere dicendum ſit.

Tertia difficultas.

Acrius forſan urgebit quiſpiam dicendo, quemadmodum propoſitio vocibus expreſſa componitur ex terminis ſubiecto, & prædicato, prout hæc in vocibus conſiſtunt, ſic etiam propoſitio mentalis, in quo iudicium poſitum eſt, ex ſimplicibus conceptibus extremorum ad apprehenſionem ſpectantibus; voces enim extrema ſignificantes, conceptuum ſimplicium de iſdem, vicariæ ſunt; ſed propoſitio contexta vocibus componitur intrinſecùs ex vocibus ſignificantibus extrema; ergo propoſitio mentalis ex ſimplicibus conceptibus eorundem extremorum intrinſecus conſtabit.

Solutio.

Nullum tamen eſt difficultatis momentum, nam propoſitio vocibus contexta, non conſtat ex terminis prolatis loco ſimplicium conceptuum, qui in mente diſtincti ſunt à iudicio, ſed potius una cum copula, propoſitionis exiſtentis in mente, atque adeo iudicij vicem gerit; unde quauis propoſitio vocibus conſtans dicenda ſit intrinſecus conſtare ex pluribus vocibus materialiter ſumptis, formaliter tamen non item, ſic enim induunt aliquam unitatem, ratione cuius eſt vicaria iudicij, quod proinde non debet intrinſecus pluribus ſimplicibus conſtare conceptibus.

SECTIO TERTIA.

Iudicij veritas, ac falſitas explicatur.

Diſſert. 2. ſec. 2.

De veritate quædam ſuperiùs attigimus, quatenus inſtituti ratio permittebat; ſed præter ibi tradita, in præſens non pigebit aduertere veritatem, non unius eſſe notionis; enimuerò, ultra vulgatam diſtributionem eius, in tranſcendentalem, & formalem, quarum prima eſt entis affectio, quæ cum illo per omnia rerum genera vagatur, altera autem cognitionis intellectricis eſt propria. Adhuc multiplex etiam veritatis acceptio, nam quadrifariam uſurpatur. Prima eſt veritas mentis, quando nimirum mens, ſiue mentis conceptio, ac iudicium conforme eſt obiecto, itaut illud cogitet ſicut in ſe eſt: & huic opponitur falſitas, quâ mens de obiecto iudicat aliter ac eſt. Secunda veritas eſt oris, nempe veritas, quâ ſermo noſter conformis eſt menti ac animo, itaut os loquatur id, quod reuerâ animus cogitat, & intendit, unde lingua reſpondeat menti. Idcirco Ægyptij veritatem ex humano corde gutturi appenſo ἱερογλυφικῶς iudicabant. Imo pomum perſicum adhæreſcente folio unico pinxerunt, ut ſignificarent linguam cordi coniunctam eſſe debere, itaut ſermo cordis penetralia adaperiat, nec unum homo ſentiat & aliud in ore habeat, linguâque exprimat. Huic opponitur falſitas, ſiue mendacium, quo aliud loquimur, aliud cogitamus, ſiue mendimus. Hanc duplicem eſſe volunt, aſſertoriam unam, quâ aſſerimus id, quod verum eſt; promiſſoriam alteram, cujuſmodi eſt fidelitas, quâ præſtamus, quod promiſimus. Et hæc utraque veritas, tam ſcilicet mentis, quàm oris, formalis dici ſolet. Tertia eſt veritas obiectiua, puta veritas doctrinæ & fidei &c. Quarta eſt veritas actionum, & vitæ, quæ non eſt aliud, quàm rectitudo, & conformitas, quâ actiones noſtræ reſpondent ſuæ regulæ, ſcil. ut conformes ſint vero iudicio practico, rationi, legis, voluntati diuinæ, præſcriptoque virtutis; cum autem in præſentia de veritate loquimur, ſumimus illam iuxta primam ſignificationem, quatenus videlicet eſt conformitas cognitionis cum re; Hanc autem apprehẽſioni ſimplici, etſi non falſitatem, niſi ex accidenti conuenire, ſuperiùs oſtendimus; multo igitur magis veritatem ineſſe iudicio pronunciandum eſt; non tamen eodem modo, nam apprehenſioni ſic veritatem tribuimus, ut ei nunquam falſitatem per ſe conuenire dicamus, adeo ut ſemper per ſe veram eſſe velimus; at iudicio æquè conuenit veritas, & falſitas, non quidem ſimul, ſed itaut modò verum, modò falſum ſit; imò non ſolum ut intellectus modò poſſit elicere actum iudicii veri, modo verò falſi, ſed etiam ut idem iudicii actus poſſit ex vero euadere falſus, etiam viciſſim ex falſo verus, ut ex infra dicendis perſpicuum fiet. Hoc ſatis euidens, nam hic ſermo fit de veritate, quam formalem appellant; de traſcendẽti enim nulla difficultas, cum hęc cuicumque enti conueniat, atque adeo etiam cognitioni falſæ, prout falſitas formali veritati aduerſatur. Veritas autem formalis ut nuper dicebatur, & alibi etiam oſtenſum fuit, in conformitate cognitionis ad rem conſiſtit, quatenus cognitio rem repræſentat, ut eſt in ſe; ſi autem iſta conformitas apprehenſioni ſimplici poteſt conuenire, multo quidem magis & iudicio. Apprehenſioni conuenire dictum fuit, quatenus ſi non eſt conformis, dicitur obiectum non attingere, quod erat per ipſam repræſentandum; at verò iudicio ſpecia-

Veritatis non una eſt notio.

Quatuor modis uſurpatur

Primus modus veritatis.

Secundus.

Ægyptiorum hieroglyphicũ.

Tertius.

Quartus.

Maximè veritas formalis iudicio conuenit.

Iudicio æque cõuenit veritas, & falſitas.

Diſſert. 2. ſec. 2.

luis

lius conuenit, quoniam poteſt determinatè repræſentare aliquid ſub eo prædicato; quod illi re ipſâ conuenit: & tunc iudicium verum eſt; & poteſt etiam repræſentare illud idem determinatè ſub prædicato, quod ipſi non conuenit, quâ ratione falſum iudicium perhibetur; quanto igitur ſpecialius hæc eſt dicenda conformitas, quæ iudicio conuenit; tanto etiam ſpecialius iudicio veritas competere dicenda eſt; atque adeo ſi vera eſt apprehenſio, quâ intellectus cognoſcit hominem eſſe animal, attingendo hoc totum, quantum ad quid eſt, longè magis dicendum iudicium verum eſſe, quo intellectus attingit hominem eſſe animal determinatè, quantum ad an eſt; nam intellectus in apprehendendo nequit falſitatem ſubire, niſi falſitate acceptâ pro non attingentia obiecti: at in iudicando decipi poteſt attingendo obiectum determinatè aliter ac eſt; unde ſi iudicando illud attingat, ut eſt; longè magis dicendus cognitionem veram elicere, quàm ſi illud idem attingat apprehendendo; fugit enim errorem iudicando, cum eius ſit capax; apprehendendo autem nequaquam, cum eius ſit incapax; errore ſumpto pro falſitate, quæ formali veritati aduerſatur.

Quomodo veritas iudicio conueniat quorundam opinio.

Sed ad explicandum quo pacto iudicio veritas conueniat, non pigebit quorundam audire ſententiam, quibus in re propoſita viſa eſt hæc adhibenda diſtinctio, nimirum gemino modo in intellectu dici veritatem exiſtere, vel tanquam in eo, in quo ſit veritas velut in ſubiecto: vel tanquam in cognoſcente ipſam veritatem. Priori modo veritatem eſſe propriam apprehenſionis exiſtimant, ita ut veritas in intellectu ſimpliciter apprehendente ſit, ut in eo, in quo eſt ipſa veritas; at ſecundo modo ſit veritas per iudicium in intellectu, ita ut veritas ſit in intellectu iudicante, componente, ac diuidēte, velut in cognoſcente ipſam veritatē.

Explicatur ſuperior opinio, eademque reijcitur.

In horum explicationem multa fuerunt adducta, quę vel ſunt à ratione penitus aliena, vel difficultatem tantam ingerunt, ut non ſit operæ pretium in iis recenſendis immorari. Si enim dicas ſpeciatim in iudicio veritatem ut cognitam eſſe, eo quòd iudicium attingendo conformitatem cognitionis ad rem, attingat veritatem tanquam obiectum; apprehenſio verò ſit ipſa quidem obiecto conformis, non tamen conformitatem, ac proinde nec veritatem attingat. Hæc ſanè puerilia admodum ſunt. Dum enim intellectus iudicij actum exercet directum, ut non attingit conformitatem ſui cum re prout in ſe; ita nec veritatem conſiſtentem in huiuſmodi conformitate, tanquam obiectum, & in hoc ſimile prorſus iudicium eſt apprehenſioni, quam directè intellectus exercet. At ſi forſan dicas per actum reflexum iudicij conformitatem, atque adeo veritatem prioris actus directi, tanquam obiectum attingi. Hoc ultrò fatendum; addendum tamen illud idem in apprehenſione reflexa inueniri; quamobrem hunc in modum haud ſatis explicatur, quâ præcipuâ ratione dicendum veritatē iudicio conuenire. Si quis autem id interpretetur eo ſenſu, ut iudicium dicatur habere pro obiecto cognito veritatem præcedentem in ſimplici apprehenſione, quaſi intellectus iudicium ferat de conformitate, ac veritate præcedentis apprehenſionis. Id certè ineptè dicitur, ſi de iudicio directo ſermo fiat, cui præcipuè veritatem conuenire dictum à nobis fuit; propterea quòd, dum intellectus obiectum primò apprehendit, deinde verò iudicat, iudicium illud non attingit apprehenſionem, tanquam obiectum, ſed potius rem ipſam apprehenſam, non quidem quatenus apprehenſam formaliter, quaſi iudicando rem à ſe apprehenſam fuiſſe (per illum enim directum actum id non aſſequitur intellectus) ſed ſolùm ſuppoſitâ apprehenſione, veluti conditione prærequiſitâ; proinde nequit eo ſenſu dici præcipuè veritatem ineſſe iudicio, eo quòd iudicium habeat pro obiecto cognito conformitatem apprehenſionis cum re, atq; adeo veritatem ipſius.

Aduerſariorum reſponſio.

Nec ſatisfaciunt dicendo veritatem præſertim iudicio ineſſe, tanquam cognitam, non ſic apprehenſioni, quod interpretantur, non, ut cognoſcatur in actu ſignato, ſed tantùm in actu exercito, idque ſic uſurpandum volunt, ut tunc in actu ſignato dicatur cognoſci veritas, cum ad conformitatem, quæ veritas eſt, terminatur cognitio; tunc in actu exercito, cum aliquid cognoſcitur in ſe conforme rei cognitæ. Hi porrò dicunt ſemper intellectum iudicando cognoſcere aliquid in ſe ut conforme, aut difforme rei cognitæ, cum cognoſcat aliquod complexum ſignificatum per integrā propoſitionem, in qua eſt conformitas, vel difformitas.

Refellitur.

Hæc etiam inſulsè dicuntur, nam conformitas inter duo debet omninò exerceri, ſcilicet inter cognitionem, & rem cognitam, & utrunque conforme dici poteſt; quod bifariam contingit, vel materialiter, quo ſenſu dicit rem ipſam, ſiue cognitionem ſcilicet, ſiue rem, quæ cognoſcitur; vel formaliter prout conformitatem reduplicat. Dum igitur aiunt intellectum iudicando cognoſcere in actu exercito veritatem, quatenus cognoſcit aliquid in ſe ut conforme rei cognitæ, vel intelligitur materialiter, vel formaliter, utrumque falſum, ſi de actu directo loquantur, per quem intellectus, non iudicat de cognitione, quæ ſit rei conformis, & multo minus de ipſa prout conformi. Quod ſi dicant cognoſci rem, quæ eſt cognitioni conformis; & hoc gemino modo poteſt contingere, quorum primus non ſufficit, ſecundus fuit iam reiectus. Primus non ſufficit, quoniam id non eſt veritatem attingere; ut ſi quis cognoſcat hominem, qui reipſâ ſit ſapiens, non tamen eum cognoſcat eſſe ſapientem, nullatenus cognoſcit ſapientiam; ut omittam, quòd hoc non tam propriè iudicio conuenit, ut apprehenſioni quoque conuenire dicendum non ſit. Secundus dicendi modus fuit iam reiectus eo præſertim nomine, quòd per actum directum id ab intellectu non attingatur, eadem enim eſt ratio de conformitate cognitionis ad rem, & de conformitate rei ad cognitionem; ut prætercam, quòd tunc intellectus iudicando, ne dum attingeret veritatem in actu exercito, ſed etiam in actu ſignato, quod ipſi tamen iudicio denegandum putant.

Quomodo iudicij veritas, à veritate apprehenſionis diſtinguatur.

Specialis igitur, ac præcipua iudicij veritas non melius explicari poteſt, quàm dicendo, ut ſuperius innuimus, iudicij veritatem eo ſecerni ab apprehenſionis veritate, quòd hęc indeterminata ſit, nullam habens falſitatem oppoſitam, niſi tantummodo illam, quæ in non attingentia conſiſtit; veritas autem iudicij determinata ſit, cui falſitas propriè ſumpta aduerſetur. Sed de veritate iterum paulo infra.

Sect. 5. Sect. 6. De falſitate paulo poſt diſſerendum.

Ad falſitatem nunc ſe deberet oratio conuertere, quia tamen de ipſa mox rediturus eſt ſermo, propterea ſilentio, quicquid hàc de re dicendum non iniuria prætcribo.

SECTIO QVARTA.

Quid ſit Enunciatio, & quotuplex, deque regulis veræ enunciationis.

Enunciatio, & propoſitio, unde dicantur.

IAm uſus apud Dialecticos inualuit, ut Enunciatio, & Propoſitio pro eodem ſumantur, ita ut per diuerſum reſpectum tantummodo dicantur inter ſe differre; ſola enim ſi ponatur, dicitur Enunciatio, quaſi ſimpliciter veritatem, vel falſitatem enuncians; eadem verò poſita in argumentatione, Propoſitio dicitur, quaſi pro alio poſita, nimirum pro inferenda concluſione, ita ut propoſitio ſupra enunciationem addat,

quod

quod proponatur ad aliquid in argumentatione inferendum. Vtimur tamen nec enunciationis nomine, ut aliquando nomen etiam propoſitionis ad idem ſignificandum uſurpemus.

Propoſitio quid. 1. prior cap. 1. 1. peri hermenias cap 4

Geminam enunciationis definitionem legimus apud Philoſophum; nam aliquando ab ipſo dicitur. πρότασις μὲν οὖν ἐστὶ λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικός τινος κατά τινος. *Enunciatio igitur eſt oratio affirmans, vel negans aliquid de aliquo.* Et alibi, ἀποφαντικὸς δὲ οὐ πᾶς, ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι ὑπάρχει· οὐκ ἐν ἅπασι δὲ ὑπάρχει, οἷον ἡ εὐχὴ λόγος μέν, ἀλλ' οὔτε ἀληθὴς, οὔτε ψευδής. *Enunciatio autem eſt non omnis, ſed ea cui verum vel falſum dicere conuenit; non omnibus autem conuenit, ut precatio eſt quidem oratio, ſed nec vera, nec falſa.* Enunciatio eſt oratio perfecta, cui verum vel falſum dicere conuenit.

Dicitur *Oratio* ad excludendum nomen, & verbum, ac omnes alios terminos ſimplices. Dicitur *perfecta* ad excludendos terminos complexos, & orationes imperfectas. Dicitur tandem, *quæ verum, aut falſum ſignificat*, ad excludendas orationes perfectas non enunciatiuas, ut *utinam Deus nos adiuuet*; enunciatiua enim propriè verum, vel falſum ſignificat, ut *Deus eſt æternus*; *Deus eſt incorporeus*, &c. Solet autem in dubium verti, quænam prædictarum definitionum quidditatiua ſit, & melius rem ipſam explicet. Frequens eſt interpretum ſententia docens definitionem ſecundam haud eſſe per eſſentialia traditam, quoniam veritas, & falſitas ſunt propoſitionis accidentia, & poteſt una, ac eadem propoſitio tranſire de vera in falſam, ſi materia fuerit contingens, ut hæc propoſitio *Socrates ſtudet* vera eſt ſtudente Socrate, qui intermiſſo ſtudio poteſt reddere propoſitionem, ſiue enunciationem, ſi tamen hæc perſeuerauerit, falſam. Altera autem definitio per affirmationem, & negationem tradita cenſetur quidditatiua, & magis per eſſentialia contexta.

Quę per veritatem, & falſitatem conficitur, à quibuſdam cenſetur eſſentialis non eſſe, quoniam enunciationis quidditatiuus conceptus, veritatem, & falſitatem naturâ antecedit. Altera per affirmationem, & negationem confecta quidditatiua, & eſſentialis iure dicetur, quippe quæ per eſſentiales differentias conſtituitur, cuiuſmodi ſunt affirmatio, & negatio; fieri enim non poteſt, ut propoſitio ex affirmatiua tranſeat in negatiuam, aut viciſſim. Et quamuis hoc modo non conuincatur affirmationem, & negationem eſſe differentias eſſentiales, cum adhuc id verum foret, ſi affirmatio, & negatio dicerentur propoſitionis attributa; ſi tamen rectè attendas, eſſentiales differentiæ dicendæ, quoniam nihil eſt in propoſitione, quod poſſit naturâ præcedere affirmationem, & negationem; nullus eſt prior conceptus, quem affirmatio, & negatio præſuponant. Et enunciatio vera eſt, vel falſa, quoniam affirmatiua eſt, vel negatiua, non autem contra; non enim affirmatur, vel negatur, quia verum, aut falſum dicitur; ſed potius ex eo dicitur verum, aut falſum, quoniam affirmatur, quod eſt, & negatur, quod non eſt, aut viciſſim; unde cum in enunciatione nullus ſit prior conceptus, qui affirmationem, & negationem antecedat, ut nuper dictum fuit, & veritas, ac falſitas enunciationis accidentia, affirmationem, ac negationem, præſuponant; conſequens fit, ut affirmatio, ac negatio differentiæ ſint eſſentiales enunciationis.

Aduertendum de duplici definitionis genere.

Ad aliquas autem, ſi quæ ſunt difficultates tollendas, præ oculis habendum, quod communi Philoſophorum calculo receptum fuit, geminum ſcilicet eſſe definitionis genus communioris alicuius naturæ, quorum unum eſt per purè eſſentialia, ut ſi diceremus *homo eſt animal rationis particeps, animal eſt corpus habens principium ſensûs, & motus*. Secundum genus eſt quando commune quidpiam definitur per actus ſuorum inferiorum ſufficienter quidem numeratos, ut ſi quiſpiam definiret animal per proprios omnium animalium actus. Quamuis enim proprius unius ſpeciei actus, alteri ſpeciei attribui non poſſit, actus tamen inferiorum ſuperiori, communique conuenire dicuntur, quatenus ſuperius in inferioribus includitur; ut quamuis ridere conueniens homini, alteri ſpeciei ab ipſo, veluti equo, conuenire non poſſit, animali tamen eo quòd includitur in homine, conuenire dici poteſt. Hæ autem definitiones ſunt longè diuerſę; definitio enim primi generis, competit ſecundum omnes partes inferioribus ſuis ſub definito contentis; at verò definitio ſecundi generis, haud neceſſe eſt, ut ſecundum omnes ſui partes, cuilibet contento conueniat, ſed tantùm in ſenſu diſtributiuo, & ut aiunt, accommodo. Ita quidem exiſtimant naturalium rerum principia fuiſſe à Philoſopho definita, cum ipſe ait, δεῖ γὰρ τὰς ἀρχὰς μήτε ἐξ ἀλλήλων εἶναι μήτε ἐξ ἄλλων, καὶ ἐκ τούτων πάντα. 1. Phyſ. Tex. 42.
Oportet enim principia nec ex ſe inuicem eſſe, nec ex alijs, & ex ipſis eſſe omnia; ſic etiam ſe habere animæ definitionem, dum ſic animam definit, ἡ ψυχὴ δὲ τοῦτο ᾧ ζῶμεν καὶ αἰσθανόμεθα καὶ διανοούμεθα πρώτως· ὥστε λόγος τις ἂν εἴη καὶ εἶδος, ἀλλ' οὐχ ὡς ὕλη καὶ τὸ ὑποκείμενον. *Anima vero eſt id quo viuimus, & ſentimus, & intelligimus primò. Quocirca eſt ratio quædam & forma, non ut materia & ſubiectum.* 2. de Anima Tex. 24.
Et uniuersè videntur omnia ſuperiora hoc definitionis genere definiri, non prout ab inferioribus abſtracta, ſed potius prout reſpiciunt illa, ac in illis inuoluuntur.

Hinc operoſum non erit occurrere, definitionem hanc enunciationis per affirmationem, & negationem improbantibus, eoquòd non conueniat ſecundum omnes ſui partes, nimirum propoſitioni affirmatiuæ, & negatiuæ.

Forſan etiam non ineptè diceretur differentiam, per quam enunciatio in ſuo conſtituitur eſſe, cenſendum illud disiunctum, nimirum *affirmatiuum, vel negatiuum*; ut enim disiunctum aliquod poteſt alicuius rei attributum eſſe, ut par, vel impar reſpectu numeri: rectum & curuum reſpectu lineæ; ſic etiam differentia, ſcilicet *affirmatiuum, vel negatiuum* a enunciationis comparatione.

Definitio enunciationis tradita per veritatem, & falſitatem, non omnino damnanda.

Tametſi autem definitionem traditam per affirmationem, & negationem præferendam dixerimus alteri, quæ per veritatem, & falſitatem exhibetur; non propterea hanc penitus deteſtamur, ita ut ſaltem tanquam deſcriptio admittenda non ſit. Si nanque disiunctum illud *verum, vel falſum* diligenter ſpectetur, ſe habet ad enunciationem, la tem ut paſſio, quemadmodum par, & impar ad numerum; quamobrem ſi deſcriptio cenſenda, quæ per proprietatem conficitur, certè hæc, quæ de enunciatione profertur, ita ſe habebit. Quòd autem disiunctum illud ſit enunciationi eſſentiale, cuique facilè perſuaſum eſſe deberet, propterea quòd verum, vel falſum ita conuenit enunciationi, ut neceſſariò conueniat, & cum eadem conuertatur; omnis enim enunciatio vera eſt, vel falſa, & omne exprimens verum, vel falſum enunciatio eſt; ſed de hoc infra.

Enunciatio pluribus modis uſurpatur.

Sed ut hæc magis introſpiciamus, adnotandum enunciationem pluribus modis uſurpari. Primò quidem enunciatio obiectiuè, ut loquuntur, pro re ipſa, nimirum, quæ enuntiatur, quo pacto nil aliud, quam habitudo inter extrema propoſitionis, videlicet prædicatum, & ſubiectum, ſeu, & in idem recidit, eſt id, quod affirmatur, vel negatur. Enunciatio autem ſic accepta eſt obiectum iudicij, eſtque id, quod per ſe-

cundam

eundam intellectus operationem attingitur, atque repræſentatur, & idcirco eſt id, quod per propoſitionem vocalem ſignificatur. Secundò ſumitur formaliter, ut aiunt, prout ſcilicet in mente reſſidet, & eſt ille actus, quo intellectus unum de alio affirmat, vel negat, dicique ſolet enunciatio, ſiue propoſitio mentalis, eſtque iudicium ipſum, atque ſecunda intellectus operatiò. Tertiò ſumi poteſt ſignificatiuè pro enunciatione, ſeu propoſitione vocibus expreſſa, vel etiam ſcripto conſignata; & hoc modo vicem gerit enunciationis mentalis, cuius loco ſubſtituitur tanquam ſignum eiuſdem. Quartò ſumi etiã conſueuit idealiter, hoc eſt pro idea, & inſtrumento apto ad dirigendum iudicium, quatenus intellectus concipit ſuam ſecundam operationem, cuiuſmodi ſcilicet eſſe debeat, ut apta ſit, velut idea, & exemplar, ſeu norma regulare intellectum, ne in exercitio iudicij decipiatur, ita ut ad operationem ſecundam ita conceptam reſpiciens, deinceps in exercitio eiuſdem operationis errorem omnem declinare poſſit. Non ſecus ac docuimus definitionem, ac diuiſionem, imo, & ſyllogiſmum ipſum uſurpari poſſe, cùm uniuersè de inſtrumentis ſciendi ageremus; ac explicaremus quonam pacto ad dirigendas intellectûs operationes conducerent.

Cuiuſmodi eſſe debeat enunciationis idea, præcepta tradendo aſſequimur.

Cuiuſmodi igitur hæc eſſe debeat idea iudicij, ſeu enunciationis, ac propoſitionis, explicandum eſt, ad eiuſdem iudicij directionem. Id porrò & præcepta, & regulas enunciationis tradendo conſequimur; ſic enim perſpecta idea prædicta redditur. Hæc autem conſideranda occurrunt. Nempè, quòd enunciatio ex terminis categorematicis ſubiecto, & prædicato conſtat. Prædicatum eſt illud, quòd de alio affirmatur, vel negatur. Subiectum verò de quo aliud affirmatur, vel negatur. Si autem huiuſmodi termini fuerint nomen, & verbum, ut *Socrates ſtudet* ad completam enunciationem conſtituendam, nil aliud requiritur, perfectum enim ſenſum ita reddit, ut alio non indigeat. Quod ſi plura ſint nomina, neceſſarium omninò adhibere explicitè copulam, ut cum dicimus *homo eſt animal*; *homo eſt corpus*. Dicebam autem explicitè adhibendam, alioquin propoſitio, quæ ex nomine, & verbo conſtat, implicitè taltem copulam continet, propterea quòd illa propoſitio *Socrates ſtudet* reſſoluitur in hanc *Socrates eſt ſtudens*.

Enunciatio de tertio adiacente, & de ſecundo adiacente quid.

Vtraque enunciatio prædicta ſuam habet nomenclaturam, nam illa, in qua expræſsè, & explicitè ponitur copula, præter ſubiectum & prædicatum, dicitur de tertio adiacente. Talis eſt illa *homo eſt animal*, *Socrates eſt ſtudens*. Altera verò, in qua implicitè tantum ponitur copula, atque adeo propoſitio conſtat nomine, & verbo, dicitur de ſecundo adiacente, cuiuſmodi eſt illa *Socrates ſtudet*, *Socrates eſt*, & ex propoſitione de ſecundo adiacente per expreſſionem particulæ *eſt* fit de tertio dicendo *Socrates eſt ſtudens*; *Socrates eſt ens*.

Aliæ etiam partes, etſi non neceſſariæ, poſſunt ad conſtituendam enunciationem concurrere. Ita planè ſunt termini complexi, itemque ſyncategorematici, qui quidem adiunguntur prædicato, vel ſubiecto.

Signa ſyncategorematica.

Quædam autem ſe tenent ex parte copulæ quædam ex parte ſubiecti. Ex parte copulæ ſe tenet particula negatiua *non*, ex parte autem ſubiecti, ſigna uniuerſalia, & particularia.

Ex his autem quatuor præcipuè ſunt, aliud enim eſt ſignum uniuerſale affirmatiuum, ut *omnis*, *quilibet*. Aliud uniuerſale negatiuum, ut *nullus*. Aliud ſignum particulare, diciturque ſingulare determinans certam rem, ut ſunt *hic*, *iſte*, *ille*, ſignum autem particulare negatiuum non habetur, ſed ad efficiendam propoſitionem particularem negatiuam coniungenda eſt particula negatiua cum copula, ut ſi dicatur *Socrates non eſt miles*.

Quando autem idem eſt ſubiectum, & prædicatum, enunciatio dicitur identica, in qua idem prædicatur de ſe ipſo, ut cum dicitur *Socrates eſt Socrates*, *homo eſt homo*.

Prædicatio directa, & indirecta quid.

Aduertendum porrò geminam eſſe prædicationem, quarum una dicitur directa, & naturalis altera indirecta, & innaturalis. Prior eſt quando ſuperius de inferiori enunciatur, ut *homo eſt animal*, vel differentia de ſpecie, vel accidens de ſubiecto, ut *homo eſt albus*. Secunda eſt, quando inferius de ſuperiori prædicatur, ut cum dicitur *quoddam animal eſt homo*, item ſpecies de differentia, ut *rationale eſt homo*, vel ſubiectum de accidenti, ut *aliquod album eſt homo*. Iuxta duplicem hanc prædicationem duplex etiam exiſtit enunciatio, quarum una dicitur de prædicatione directa, & naturali; altera de prædicatione indirecta, & innaturali.

Materia, & forma enunciationis.

In omni autem enunciatione ſolet materia, & forma recognoſci, ita ut ex his, velut ex partibus eſſentialibus enunciatio conſtitui dicatur. Termini in enunciatione materiæ munere funguntur. Copula autem terminos connectens dicitur enunciationis forma.

Signa ſpectantia ad quantitatem, & qualitatem enunciationis, quæ.

Signa uniuerſalia, & particularia ad enunciationis quantitatem pertinent. Affirmatio, & negatio, item veritas, & falſitas ad enunciationis qualitatem ſpectant.

Enunciationis quantitas, Vniuerſalis. Particularis.

Vt autem de his quædam dicamus. Enunciationis quantitas quędã eius eſt affectio ex ſignis uniuerſalibus, aut particularibus præfixis ſubiecto eiuſdem enunciationis orta. Si nanque ſubiecto præfigatur ſignum uniuerſale, efficitur propoſitio uniuerſalis, ut *omnis homo eſt riſibilis*, *nullus homo eſt lapis*. Si præfigatur ſignum particulare efficitur enunciatio particularis indeterminata, ut *aliquis homo eſt albus*, ſi autem addatur ſignum ſingulare, id eſt certum atque determinatum, efficitur enunciatio ſingularis atque determinata, ut *hic homo eſt albus*. Hæc eadem dici ſolet enunciatio ſingularis, ut *Socrates ſtudet*, *Plato loquitur*.

Propoſitio indefinita.

Quando autem ſubiectum enunciationis communis terminus extiterit, cui tamen nullum ſignum præfixum fuerit, propoſitio fit indefinita, ut cum dicitur *homo currit*, *homo ſtudet*.

Aduertendum autem propoſitionem hanc in duplici materia fieri poſſe; ſi nanque fiat in materia neceſſaria, ut cum dicimus *homo eſt riſibilis* propoſitio tunc equiualet uniuerſali, perinde enim eſt, ac ſi dicamus *omnis homo eſt riſibilis*. Si autem fuerit materia contingens, tunc in ea ſi propoſitio fiat, æquipollet particulari, ut cum dicimus *homo eſt albus*, æquiualet enim huic *aliquis homo eſt albus*. Sic etiam illa propoſitio, principia rerum naturalium ſunt contraria indefinita, cum ſit & in materia contingenti, æquipollet particulari, nempè, aliqua principia ſunt contraria.

Regula obſeruanda.

Hæc autem regula obſeruanda, nempè quandocumque fuerit indefinita propoſitio in materia contingenti, ad eius veram comprobationem ſat eſt, ut in uno particulari vera ſit. Et hoc magnopere aduertendum quoniam hoc propoſitionis genus frequenter in diſciplinis adhibetur, inſigni enim eſt uſui. Ex huius autem ignoratione noui quendam longè magis petulantem, quam eruditum, plures aliquando nugas eludiſſe. Iuxta quatuor hos gradus quantitatis in enunciatione, quatuor diſtinguntur enunciationis genera, uniuerſalis, particularis, ſingularis, & indefinita.

Enunciatio uniuerſalis, particularis ſingularis, & indefinita.

Enunciationis qualitas duplex eſſentialis,

Qualitas autem enunciationis in duplici diſcrimine eſt. Prima dicitur eſſentialis, & conſiſtit in ratione affirmationis, & negationis, quælibet enim enunciatio debet eſſe affirmatiua, vel negatiua, unde gemina enunciatio conſurgit, videlicet affirmatiua, & negatiua. Tunc autem propoſitio negatiua dicitur, cum nega-

tio

tio copulam afficit, ut cum dicitur *homo non eſt equus*. Quando verò negatio afficit aliquem terminum, ut ſi afficiat prædicatum, quemadmodum in hac propoſitione contingit, *homo eſt non equus*, tunc enunciatio non eſt negatiua, ſed affirmatiua de prædicato negatiuo, & infinito, benèq; fieri poterit negatiua, ſi addatur negatio ex parte copulæ dicendo nimirum *homo non eſt non equus*. Illud autem ſignum uniuerſale negativum *nullus*, quamuis ſit ſubiecto iunctum, ut cum dicimus *nullus homo eſt equus*, intelligitur tamen copulam afficere, propoſitionemque reddere negatiuam. Cum enim dicimus *nullus homo eſt equus*, iſte redditur ſenſus, *hic homo non eſt equus, ille non eſt equus, & ſic de omnibus, ac ſingulis*.

Non diſſimiliter quando prædicatum fuerit aliquod verbum, ut *Socrates ſtudet*, ſi enunciatio fiat negatiua, tunc negatio copulam afficit, perindè enim erit dicere *Socrates non ſtudet*, ac dicere *Socrates non eſt ſtudens*. Quod ſi propoſitio fiat hunc in modum *Socrates eſt non ſtudens*, tunc enunciatio erit affirmatiua, de prædicato tamen infinito.

Accidentalis.

Alia eſt qualitas enunciationis, ſuo loco pluribus explicata, & in veritate, ac falſitate conſiſtit; omnis enim enunciatio, aut vera eſt, aut falſa; tunc enunciatio vera cenſetur, quando enunciat rem, ſicut eſt in ſe. Enunciatio autem falſa oppoſito ſe habet modo, quando ſcilicet non enunciat rem, ſicut eſt in ſe.

Enunciationis variæ ſpecies.

Nunc proximum eſt, ut ſpecies enunciationis percurramus. Diuiditur autem primâ ſui diuiſione in ſimplicem, ſeu categoricam, & in compoſitam, ſiue hypotheticam, tanquam in ſpecies principaliores. Simplex eſt, quæ ſimpliciter unum de alio affirmat, aut negat, ut *Socrates eſt ſapiens; homo eſt animal rationale*. Et conſtat ſubiecto, & prædicato, itemque copulâ vel formaliter, vel virtute, tanquam partibus principalibus. Compoſita eſt, quæ ex pluribus ſimplicibus ſimul iunctis conſtat, ut *Socrates eſt ſapiens, & iuſtus: ſi Sol lucet, dies eſt*. Propoſitio ſimplex, ideo categorica dicitur, quoniam in hac propoſitione ſemper prædicatum dicitur de ſubiecto; ſic enim appellatur à verbo Græco κατηγορέω, quod latinè redditur *prædico*. Additur in definitione *tanquam partibus principalibus*, propter ſyncategoremata, quæ propriè non ſunt partes enunciationis. Dicebatur copulam in ea contineri, aut virtute, aut formaliter; priori modo contingit, quando loco prædicati habetur verbum, ſitque propoſitio de ſecundo adiacente, ut cum dicitur *homo ambulat* virtute namque, ac implicitè in hac enunciatione, continetur copula, *eſt* reſſolui ſiquidem poteſt, ut ſupra dictum fuit in eam, quæ explicitè copulam continet.

Compoſita dicebatur hypothetica, eò quòd conſtat pluribus categoricis particulâ aliqua inter ſe coniunctis, ut *Socrates ſtudet, & eſt doctus*. Dicitur autem hypothetica à Græcis dictionibus ὑπὸ, & θέσις, id eſt *ſub, & poſitio*, quaſi ſuppoſitio, propterea quòd in ipſa, una propoſitio ſupponitur alteri.

In propoſitione categorica quatuor conſideranda.

In propoſitione categorica quatuor conſideranda ſunt, quæ etiam hypothethicis accomodari poſſunt, ut ſuperius innuimus. Sunt autem forma, materia, quantitas, & qualitas metaphorâ deſumptâ ex phyſicis corporibus. Forma propoſitionis eſt copula, quæ afficit unionem prædicati cum ſubiecto ſecundum affirmationem, vel negationem, quæ interdum in unica propoſitione duplex eſſe poteſt, una principalis, & alia minus principalis. Quandoque enim contingere ſolet, quòd ſubiectum ſit unica tantum dictio, ut cum dicitur *homo eſt animal*, quandoque una oratio, ut cum dicitur *homo ſapiens eſt bonus*, quandoque unica etiam propoſitio, ut cum dicitur *homo, qui eſt ſapiens, amat Deum*, vel cum dicitur *homo eſt animal, eſt propoſitio*, in his enim, & ſimilibus integra propoſitio rationem habet ſubiecti, & copula propoſitionis gerentis vicem ſubiecti, dicitur copula minus principalis, quoniam ex illa veritas, vel falſitas propoſitionis non attenditur, ſed ex ſecunda, quæ propterea principalis copula nuncupatur.

Enunciationis materia.

Materia ſunt obiecta, in quibus, vel de quibus enunciatio formatur, atque cognoſcitur per habitudinem prædicati ad ſubiectum, unde quotuplex ea eſt, totuplex etiam enunciationis materia. Primò igitur, ſi connexio hæc neceſſaria fuerit, adeo ut prædicatum neceſſariò iungatur ſubiecto, ut cum dicitur *homo eſt animal*, materia dicitur neceſſaria, atq; adeo propoſitio dicitur in materia neceſſaria. Secundò ſi connexio fuerit contingens, adeo ut ſubiectum, & prædicatum contingenter nectantur; ut cum dicitur *homo eſt albus*, enunciatio dicitur in materia contingenti. Tertiò ſi neutro modo ſubiectum, & prædicatum fuerint coniuncta, ut cum dicitur *homo eſt lapis*, enunciatio in materia dicitur impoſſibili, ſiue remota. De hac autem triplici propoſitionum materia hæ dantur regulæ.

Prima regula.

Quandocumque propoſitio fuerit affirmatiua in materia neceſſaria, ſemper eſt vera, ut *homo eſt animal*. Negatiua autem ſemper eſt falſa, ut *nullus homo eſt animal*.

Secunda regula.

Quandocumque propoſitio fuerit negatiua in materia remota ut *nullus homo eſt lapis* ſemper eſt vera, ſi autem fuerit affirmatiua, ut *omnis homo eſt lapis* ſemper eſt falſa.

Tertia regula.

Quandocumque autem propoſitio fuerit in materia contingenti, utraque propoſitio tam affirmatiua ſcilicet, quam negatiua poteſt eſſe vera, & utraque falſa, ut *omnis homo currit, nullus homo currit*, item *aliquis homo currit, aliquis homo non currit*.

Enunciationis quantitas.

Quantitas autem propoſitionis eſt, quæ explicat extenſionem, vel reſtrictionem propoſitionis, nempè quòd ſit, vel uniuerſalis, cuius ſubiectum ſcilicet eſt terminus communis uniuerſali ſigno determinatus, ut *omnis homo eſt animal, nullus homo eſt lapis*; vel particularis, cuius ſubiectum ſcilicet eſt terminus communis ſigno particulari determinatus, ut *quidam homo currit, aliquis homo non currit*; vel eſt indifferens, quæ habet pro ſubiecto terminum communem nullo ſigno notatum, ac proindè dicitur indefinita, *ut homo eſt animal; homo eſt albus*. Iam ſuperius dictum fuit, hanc propoſitionem indefinitam factam in materia neceſſaria, vel remota, æquiualere uniuerſali; hæc enim propoſitio *homo eſt animal* idem valet, ac *omnis homo eſt animal*; hæc verò altera *homo non eſt lapis* idem valet, ac *nullus homo eſt lapis*. At ſi fuerit in materia contingenti, indefinita propoſitio æquiualet particulari, unde *homo ſtudet*, idem valet, ac *aliquis homo ſtudet*. Vel demum ſingularis eſt, cum videlicet ſubiectum eſt terminus ſingularis, ut *Socrates ſtudet*, vel communis ſigno demonſtratiuo notatus, ut *hic homo, ſtudet*. Vnde perſpicuum eſt propoſitionis quantitatem attendi ſolum ex parte ſubiecti, qualecumque fuerit prædicatum; hoc enim quamuis uniuerſale extiterit, ſubiecto exiſtente ſingulari, propoſitio adhuc ſingularis eſt, ut *Socrates eſt homo*, ſingularis eſt propoſitio, quamuis prædicatum ſit terminus communis.

Enunciationis qualitas affirmatio, & negatio.

Qualitas propoſitionis eſt affirmatio, & negatio, veritas, & falſitas; hoc tamen intercedente diſcrimine, quòd affirmatio, & negatio dicitur qualitas intrinſeca, & eſſentialem differentiam conſtituit; veritas autem, & falſitas ad qualitatem extrinſecam ſpectare, & accidentariam differentiam conſtituere dicuntur.

Dicuntur autem propoſitionis qualitates, quoniam

interroganti qualis eſt propoſitio, ſolemus reſpondere veram, vel falſam, affirmatiuam, vel negatiuam eſſe.

Affirmatiua. Negatiua.

Propoſitio affirmatiua eſt, in qua prædicatum affirmatur de ſubiecto; negatiua verò, in qua negatur. Ad enunciationem negatiuam requiritur, ut negatio cadat ſuper copulam præcipuam, ſiue præcipuum verbum: proinde ſi negatio ſit coniuncta cum nomine, ſeu cum ſubiecto, vel prædicato, propoſitio negatiua non erit, ſed affirmatiua de termino, vel terminis infinitis, ut *Socrates eſt non lapis; non lapis eſt homo; non lapis eſt non homo*. Neque ſi negatio coniuncta ſit cum copula minus præcipua, propoſitionem efficit negatiuam, cuiuſmodi eſt hæc, *qui non dat operam ſtudijs bonarum artium eſt iners*, hæc enim propoſitio affirmatiua eſt, non negatiua. Oportet igitur, ut negatio coniuncta ſit cum verbo præcipuo, quemadmodum eſt hæc propoſitio, qui dat operam ſtudijs bonarum artium non eſt iners.

Diuiſio propoſitionis in veram, & falſam.

Diuiſio autem propoſitionis in veram, & falſam eſſentialis non eſt, neque generis in ſpecies, ſed potius ſubiecti in accidentia, non ſecus ac ſi diuideremus hominem in album, & nigrum. Hoc autem intelligendum, ſi veritas, & falſitas credantur enunciationis accidentia; conſequens enim ſit, ut diuiſio eſſentialis non ſit. Veritas autem, & falſitas accidentia erunt, quando propoſitio poſſit ex vera mutari in falſam, & viceſſim ex falſa in veram per intrinſecam mutationem &c.

Diuiſio in affirmatiuam, & negatiuã.

At verò enunciationis alia diuiſio in affirmatiuam, & negatiuam eſſentialis eſt, adeoque veluti generis in ſpecies, ita ut enunciatio affirmatiua, & negatiua verè eſſentialiter differant, & uniuocè conueniant in communi enunciationis ratione. Hoc mihi videtur inde conſtare, quoniam enunciationis differentia conſiſtit in differentia iudicij mentalis: at affirmare, & negare, aſſentiri, & diſſentiri, componere, & diuidere eſſentialiter differunt, quinimo circa idem obiectum contraria ſunt; ergo has differentias enunciationis eſſentiales eſſe neceſſe eſt.

Affirmatiua, & negatiua uniuerſale conueniunt.

Et quoniam datur conceptus enunciationis, atque iudicij generatim accepti, qui contrahitur per affirmationem, & negationem; ob id perſpicuum eſt propoſitiones affirmatiuas, & negatiuas in communi quadam ratione uniuocè conuenire.

Suſpicabitur quiſpiam oppoſitum eſſe veritati conformius, eo quòd affirmatio eſt enunciatio alicuius de aliquo: negatio verò enunciatio alicuius ab aliquo; ſed hæc ad qualitatem enunciationis pertinent; non igitur diuiſio enunciationis in affirmatiuam, & negatiuam eſſentialis erit, quin potius ſubiecti in accidentia.

Perperam tamen ſic arguitur, quoniam cum dicitur affirmatio, & negatio ad qualitatem enunciationis pertinere, qualitatis nomine, non quæ accidentaria eſt, ſed quæ eſſentialis intelligenda, ad differentiam quantitatis, quâ enunciatio dicitur uniuerſalis, vel particularis, eo præſertim quòd eſſentiales differentiæ diuidentes genus in ſpecies, dici ſolent qualitates.

Difficultas proponitur, ſimulque diluitur.

Nec aliquid momenti habet, quòd eadem propoſitio, quæ affirmatiua eſt, poſſit negatiua fieri abſque alia varietate, quàm per additionem negatiuæ particulæ, ut *homo eſt albus; homo non eſt albus*. Hoc inquam nihil habet momenti, nam ad identitatem propoſitionis non ſufficit extremorum identitas, unde quamuis eadem videatur propoſitio, re ipsâ tamen non eadem eſt. Sicut non eſt idem iudicium affirmativum, & negativum in mente, quibus reſpondent vocales enunciationes, unde mentis iudicium fieri non poteſt de affirmatiuo, negativum, niſi per mutationem integram unius actûs in alium.

Idem dicendum de enunciationibus vocalibus.

Ex quo facilè intelliges vocales etiam enunciationes, quarum una affirmatiua eſt, alia negatiua eſſentialiter differre quamuis eadem extrema ſint, propterea quòd ſubſtituuntur loco conceptuum mentis; quemadmodum igitur mentis actus affirmans, & negans eſſentialiter differunt, ſic etiam enunciationes vocibus expreſſas inter ſe differre ſentiendum.

Animaduerſio.

Non diſſimulandum tamen hoc cum quadam analogia contingere, quæ tamen cum uniuocatione cohæret; affirmatio enim quodammodo perfectior eſt negatione, itemque prior, cùm prius eſſe ſoleat iudicare, quid res ſit, quàm quid non ſit; quò pertinet illud Philoſophi dictum. *Eſt autem una prima oratio enunciatiua affirmatio, deindè negatio.*

Alia autem enunciationis diuiſio in uniuerſalem, & particularem &c. abundè fuit in Inſtitutionibus explicata, quædam tamen hic adijcere non pigebit, eò vel maximè, quòd hæc præcipua quædam eſt enunciationis diuiſio, ſumpta quidem ex parte quantitatis.

Quæritur an enunciationes prædictæ eſſentialiter differant.

Solet autem in dubium verti, an huiuſmodi enunciationes eſſentiali, an verò accidentario diſcrimine, diſtinguantur; de quo non idem Philoſophorum conſilium.

Aſſertio. Quid hac de re dicendum.

Dicendum tamen exiſtimo iuxta iam tradita, differentiam de qua loquimur, non ſe tenere ex parte modi iudicandi, ſed potius ex parte materialis obiecti. Hoc inde mihi certum, quoniam iudicium, quod elicit intellectus de quopiam particulari, ab eo, quod elicit de aliquo communi, eo nomine differre tantummodo videtur, quoniam iudicium de uniuerſali plura complectitur ex parte ſubiecti in eo, quod attingit, obiecto. Ita quidem iudicium, quo intellectus iudicat aliquem hominem eſſe doctum ab eo, quo iudicat omnem hominem doctum eſſe, ex eo tantum differt, quòd hoc ſecundum ex parte ſubiecti in obiecto complexo, cuius conſideratione detinetur, plura complectitur.

Colligitur inter enunciationes prædictas eſſentiale eſſe diſcrimen.

Hinc, opinor, inter has enunciationes in lucem prodit eſſentiale diſcrimen. Omnis enim cognitionum differentia, talis exiſtimanda, qualis eſt ex obiectis prouenꝭens, cum per ordinem ad hæc unaquæque cognitio in ſuo eſſe ſpecifico conſtituatur: at huiuſmodi eſt differentia prædicta; ergo non ineptè nos eſſentialem eam eſſe dicimus, cùm talis ſit, quæ ex obiectis differentia ſumitur.

Enunciatio ſingularis, & indefinita.

His, quas diximus, propoſitionibus addi poſſunt propoſitiones ſingularis, & indefinita, ut paulo antea dixi. Illa eſt, cuius ſubiectum eſt aliquod ſingulare determinatum, ut *Socrates eſt doctus*. Altera autem, quæ ſubiecto communi conſtat, nullo tamen præfixo ſyncategoremate uniuerſali; ut hæc propoſitio *Homo eſt albus*. De hoc ſecundo propoſitionum genere lis adhuc ſub iudice, & nihil eſt apud Philoſophos magis controuerſum, aut diuturnioribus contentionibus exagitatum, quàm quid hac de re ſentiēdum; etſi ex proximè traditis perſpicuè conſtet, adhuc quædam adijciam, ad inquirendum, num huiuſmodi enunciationes dicendæ ſint uniuerſales, an particulares; ſuperius diximus in materia contingenti æquipollere particulari, ſed in materia neceſſaria, æquiualere uniuerſali; ut autem hoc magis conſtet, in eandem conſiderationem incumbam. Supponendum autem accipi ſolitariè, & extra quamlibet orationis ſeriem, vel ſaltem ab antea dictis, dicendiſque minimè determinatas; neminem enim fugit enunciationis aliàs ambiguæ, ſenſum ex loquentis oratione erui poſſe.

Quorundam opinio de enunciatione indefinita.

Sunt qui putant, enunciationem indefinitam in quacunque materia uniuerſalem eſſe, cum aliquid de communi termino affirmatur, ac ob id in materia quoque contingenti, non eſſe enunciationem particularem,

ſed

ſed uniuerſalem, falſam tamen eſſe dicendam; ita ſentire videntur eâ ratione compulſi, quoniam de hujuſmodi enunciationibus homines non aliud iudicium ferunt naturâ duce; cum illas ut falſas reijciant, quando in uniuerſum veræ non ſunt, ſaltem, ut loquuntur, uniuerſalitate morali, quam in communi ſermone de rebus, quæ paſſim aguntur, ſufficere quidem exiſtimandum. Duplicem enim uniuerſalitatem agnoſcunt, quarum unam metaphyſicam, alteram moralem appellant. Primam eſſe dicunt illam, quæ eſt perfecta, & ſine omni exceptione, ut *Omnis homo eſt animal*. Secundam aiunt eſſe illam, quæ non eſt ſine omni exceptione cùm in moralibus ſufficiat, ſi res *ut plurimum* ita ſe habeat; iuxta quam uniuerſalitatem D. Paulum dictum illud aiunt ut verum uſurpaſſe *Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri*: & alibi. Sic & illud Lyrici intelligendum iubent.

E quorundam ſententia duplex uniuerſalitas, metaphyſica, & moralis.

Omnibus hoc vitium eſt cantoribus, inter amicos
Vt nunquam inducant animum cantare rogati;
Iuſſi nunquam deſiſtant.

Horatius lib. 1. Sat. 3.

Addunt ſic etiam vulgò dici, *Mulieres ſunt garulæ. Adoleſcentes inconſtantes, & varij. Senes laudatores temporis acti*. Concludunt igitur, ad veritate comprobandas huiuſcemodi enunciationes ſufficere, ut plurimùm rem ſic ſe habere. Hæc apud ipſos uniuerſalitas moralis dici debet.

In confirmationem ſupradictorum de propoſitionibus indefinitis, illud addunt, nempe; quis unquam dicentem feret Vrſos eſſe albos; *Homines nigros, Pariſienſes nobiles* &c. Et nihilominus ex aduerſariorum ſententia tales enunciationes cum veritate conſentiunt, ſiquidem indefinitæ, proindeque tanquam particulares habendæ ſunt. At ſatis cuique notum, quoſdam urſos eſſe albos, ut in noua Zembla, quoſdam homines eſſe nigros, ut in Æthiopia, quoſdam Pariſienſes eſſe nobiles &c. Dicunt igitur huiuſmodi propoſitiones in quacunque materia factas, eſſe uniuerſales, ſed in materia contingenti ſufficere uniuerſalitatem moralem; quamuis enim de omnibus particulatim intellectæ, ſint à veritate remotæ, attamen ex parte, ſaltem veritate comprobantur, quod ſufficit, ne falſæ dicantur. Aliam diſtinctionem addunt dicentes, prædictas propoſitiones in materia doctrinali uniuerſales eſſe cenſendas; cuiuſmodi eſt illa, *Angeli ſunt incorporei*. At rebus, ut aiunt, facti, & in narrationibus Hiſtoricis eſſe particulares, ut cum dicitur, *Milites plectentes coronam de ſpinis impoſuerunt capiti eius*. Vbi aliqui milites, non omnes intelliguntur. Rationem reddunt in eo conſtitutam, quoniam res geſtæ ſingulares, præſertim ſi cuidam certo tempori determinatè aſſignentur per terminum communem, ut plurimum non exprimuntur, niſi aliquâ additâ proprietate, & ut barbarè dicunt, particularitate, cuius diſtincta idea eſt in mente facientis propoſitiones; adeo ut re diligentius inſpectâ, non obſcurè conſtet, huiuſmodi propoſitiones potius ſingulares eſſe dicendas. Pro Deum immortalem, quid non poteſt innouandi libido! in quos labyrinthos non trahit! Tam ſplendida doctrina eſt, quam à veteribus hac de re accepimus, ut, rectè tamen percepta, nullam ſubire difficultatem poſſit; & nihilominus non deſunt, qui tanquam veritatem faſtidientes, noua ſectentur. Quid enim quæſo eſt illa propoſitio uniuerſalis uniuerſalitate morali, quam in materia contingenti ſufficere affirmant, ut propoſitio uniuerſalis dicatur? Certè nil aliud quam propoſitio, quæ ut veritate comprobetur, non requirit in omnibus habere locum, cùm ei ſufficiat in aliquibus, immo in vno tantum; Adhuc enim vera propoſitio foret *Homo currit*, quamuis unicus homo curreret. Immo in hanc partem mihi ſanè videntur peccaſſe, quòd putent ad hoc moralem uniuerſalitatem requiri; nam ſi rectè aduertant, nullo negotio intelligent ad uniuerſalem propoſitionem uniuerſalitate morali, opus eſſe, ut ſi non in vniuerſum, ſaltem magnâ parte ita ſe habeant ea de quibus fit propoſitio. Si itaq; unicus homo curreret, propoſitio illa *Homo currit*, utpote indefinita, & in materia contingenti, æquipolleret huic, *aliquis homo currit*, proindeque vera foret; ſed ineptè uniuerſalis uniuerſalitate morali diceretur, qualis profectò non eſſet, niſi homines magnâ parte currerent. Veterum itaque retentâ doctrinâ dicendum enunciationem indefinitam in materia contingenti æquipollere particulari, quamuis in materia neceſſaria uniuerſali æquiualeat.

Illud autem quibuſdam videtur notatione dignum, nempe quaſdam enunciationes eſſe, quæ inter metaphyſicas uniuerſales numerari debent, quanquis aliquas exceptiones habere poſſint, nimirum cum huiuſmodi exceptiones rarioræ ſunt, qualeſque ea communi uſu ſub terminis uniuerſalibus non comprehenduntur. *Vt omnes homines habent duos oculos*. Hanc enunciationem iuxta communem uſum veram eſſe contendunt, quamuis obijci poſſet dari aliquem monoculum, quia tales enunciationes intelligendæ ſunt iuxta naturæ ordinem.

Adnotatio.

Aliæ quoque ſunt enunciationes, quæ uniuerſales perhibentur, quia in ipſis fit prædicatio *de generibus ſingulorum* non autem *de ſingulis generum*: hoc eſt *de ſingulis generum ſpeciebus*, non autem *de omnibus ſpecierum indiuiduis*; Ita quidem omnia animalia dicuntur in arca Noe conſeruata fuiſſe, quoniam aliquod ſingularum ſpecierum ibi ſeruatum fuit.

Aliæ enunciationes vniuerſales.

Præterea quædam propoſitiones uniuerſales tantummodo ſunt, quia ſubiectum per prædicati partem reſtringitur, quod intelligendum quando prædicatum complexum eſt duabus partibus conſtans; ut cum dicitur, *Omnes per Adamum moriuntur*, quæ huic æquipollet, ij qui moriuntur, per Adamum moriuntur; Vnde moriuntur ſub intelligi debet ex parte ſubiecti, cùm dicitur *Omnes per Adamum moriuntur*.

Aliæ etiam propoſitiones.

Amplius, ſunt quædam propoſitiones, in quibus adhibentur nomina collectiua *Populus, Communitas &c.* Huiuſmodi autem propoſitiones uniuerſales non ſunt, vnde ſi fiat propoſitio, *Romani Carthaginenſes vicerunt*, uniuerſalis non eſt, non enim quemlibet Romanum dici poteſt Carthaginenſes viciſſe, nec etiam particulares ſunt. Vnde hæc, quam in exemplum attuli, particularis non eſt; cum plus in ea habeatur, quàm ſi diceretur aliquos Romanos de Carthaginenſibus egiſſe triumphum. Huiuſmodi igitur propoſitiones ſunt potius ſingulares dicendæ, quia illa multitudo ſumitur per modum unius, qualis eſt prædicta, quia Romani, nempe Romanorum multitudo ſumitur tanquam homo moraliter unus plura ſæcula viuens, & quidem tandiu, quandiu reſpublica durat. Conſule quæ in Inſtitutionibus dixi.

Enunciationes in quibus adhibentur nomina collectiua.

Ariſt. lib. 1. de Interpret. cap. 4.

Tertia enunciationis diuiſio eſt in ſimplicem, & compoſitam ſiue coniunctam. Simplex eſt, quæ ex ſubiecto prædicatoque conſtat; ut *omnis homo eſt riſibilis, Socrates eſt doctus*. At enunciatio compoſita eſt, quæ conſtat ex pluribus ſimplicibus ſimul iunctis. Cuius plures ſunt ſpecies, nempe conditionalis, ut *Si Sol lucet, dies eſt*. Copulatiua, ut *Sol lucet, & dies eſt*; & aliæ huiuſmodi generis aſſignari commodè poſſunt.

Diuiſio enunciationis in ſimplicem & coniunctam.

Non leuis eſt contentio de enunciationibus coniunctis. Plerique Philoſophorum exiſtimant per enunciationem coniunctam importari plures actus iudicij in intellectu correſpondentes pluribus partibus, nimirum enunciationibus ſimplicibus, ex quibus illa conſtat.

Opinio quorundam de enunciationibus coniunctis.

Addunt porrò huiuſmodi actus uniri in mente per quendam unionis modum correſpondentem particulæ coniunctiuæ, quæ in voce coniunctam propoſitionem conſtituit: & quidem particulæ *Et* in propoſitione copulatiua: particulæ *Vel* in propoſitione diſtinctiua &c.

Aſſertio decernens enunciationem coniunctam eſſe actum vnicum mentis.

Maximè nobis placet hac in re ſententiam eorum amplecti, qui dicunt enunciationem coniunctam eſſe in mente unum ſimplicem actum iudicij, habentem pro obiecto ſuo coniunctionem, quæ inter plures enunciationes ſimplices reperitur.

Prima ratio.

Primò ſuaderi poteſt aſſertio, quoniam enunciatio de qua fit ſermo dici nequit in mente ſolùm eſſe plures actus iudicij ſimul exiſtentes; hoc enim modo non foret una enunciatio coniuncta, ſed ſolùm plures ſimplices abſque connexione inter ſe; quod adeo certum, ut nihil magis. Et ineptè admodum illi crediderunt plures iudicij actus unionis modo ſuperaddito coniungi; quis enim animum hâc poteſt informare ſententiâ? via nanque ſine unione, nexuue ſimplices enunciationes ſimul in mente, cum ipſo autem unionis modo ne vix quidem intelligi poſſunt. Præſtat igitur affirmare coniunctam enunciationem in mente certum quendam iudicij actum circa uniuerſum obiectum.

Secunda ratio.

Secundò. Vt ſe habet copula *eſt* in enunciatione, ſeu propoſitione ſimplici, ita ſe habet copula coniunctionis in enunciatione coniuncta; at copulæ *eſt* in enunciatione ſimplici correſpondet ſimplex iudicij actus; ergo etiam copulæ coniunctionis in enunciatione coniuncta.

Tertia ratio.

Tertiò. Enunciatio coniuncta non eſt exiſtimanda affirmatiua, vel negatiua, eo quòd partes ex quibus conſtat ſint per ſe affirmatiuæ, vel negatiuæ; ſed ex eo tantùm, quia copula coniunctionis ſit affirmatiua, vel negatiua, adeo ut una ſola negatio ſit apponenda copulæ, ut tota enunciatio dicatur negatiua. Quamobrem hæc enunciatio *Socrates non ſtudet, & Plato non currit*, eſt affirmatiua; ut hæc *Non Socrates ſtudet, & Plato currit*, eſt negatiua: Hoc autem euincit in mente unum adæquatum eſſe iudicij actum circa totam propoſitionem coniunctam, quæ nimirum formaliter coniunctionem ipſam attingat; huiuſmodi verò iudicium vel eſſe affirmativum, vel negativum de coniunctione prædicta; Si nanque pluribus iudicijs conſtaret, nulli dubium, quin unum eſſe poſſet affirmativum, alterum autem negativum.

Quarta ratio.

Quartò. Illud accedat, quod in re de qua agitur, non exiguum habet momentum, quoniam eam ob cauſam enunciatio coniuncta, vel eſt abſolutè vera, vel abſolutè falſa, nec partim vera, & partim falſa, quoniam ei unicus reſpondet aſſenſus in mente, qui vel verus, vel falſus eſt; non enim poteſt partim eſſe verus, & partim falſus; at ſi plures reſponderent aſſenſus: nihil obſtaret quo minus, eſſet unus verus, alter autem falſus.

Hæc porrò, ut euidentiùs conſtent, iuvabit varias enunciationes coniunctas expendere. E quibus prima ſit conditionalis, ut *Si Sol lucet dies eſt*. Neminem præterit, unicum eſſe mentis aſſenſum circa connexionem effectûs cum conditione, nec circa partes enunciationis altum aſſenſum eſſe. Vnde illud effluat. *Conditionalis nihil ponit in eſſe*. Alioquin aſſenſus non conditionalis, ſed abſolutus foret.

Enunciatio coniuncta, conditionalis.

Succeat diſiunctiua, de qua idem planè ſentiendum, enimverò ſi ſit enunciatio *Vel Plato ſtudet, vel non ſtudet*. Hæc ita ſe habet, ut circa duplicem eius partem non detur duplex aſſenſus, ſed unicus tantum circa diſiunctionem ipſam; nam alioquin ad veritatem enunciationis diſiunctiuæ, requireretur veritas utriuſque partis, cùm tamen unius certè ſufficiat. Superior enim enunciatio; ut ſit vera, ſat eſt, Platonem ſtudere, aut non ſtudere; alterutrum enim ponatur, enunciatio *Vel Plato ſtudet, vel non ſtudet*, vera erit. Hactenus dicta in copulatiua pariter enunciatione cernuntur, ut, ſi ſit hæc de qua loquimur enunciatio *Socrates currit, & Plato ſedet*. Non eſt cogitandum dari geminum aſſenſum diſtinctum circa ſingulas enunciationis partes, ſed unicum circa totam enunciationem, & utranque partem, quo intellectus affirmet talem copulationem, quæ veritatem utriuſque partis requirit. Hoc autem facilè conſtat; nam ſi negatiua fiat propoſitio. *Non Socrates currit, & Plato mouetur*, Vnus eſt actus iudicij negatiui, talem copulationem negans. Hoc ex eo conijcere cuique licebit, quia una tantummodo pars huius enunciationis ſit falſa, etiam ſi altera per ſe ſit vera, nihilominus integra enunciatio dicitur falſa, eo quòd unus eſt in mente aſſenſus falſus; nam ſi alioquin duo forent aſſenſus, pro binario numero partium, alter eorum poſſet eſſe verus; ſed quoniam unicus eſt, cum fuerit falſus, alterutrâ parte exiſtente falſa, nequit eſſe verus, ſed omnino falſus eſſet debet, quanuis altera partium vera ſit. Hoc euidentiùs colligitur ex huiuſmodi enunciationis animaduerſione. Si nanque ſit enunciatio. *Socrates currit, & Plato ſedet*. Supponamus Socratem non currere Platonem autem ſedere; enunciatio erit falſa, cùm ſecus ſe res haberet, ac ſi per enunciationem repræſentaretur, & nihilominus pars altera vera eſſet, nempe quòd Plato ſederet; ſi autem duplex eſſet aſſenſus, unus foret falſus, alter verus; enunciatio aut integra non diceretur falſa.

Difficultas.

Grauis tamen eſt hac de re difficultas; propterea quòd cùm inter diſputandum his utimur propoſitionibus, iubemur reſpondere, negando, vel primam, vel ſecundam partem; hoc autem indicio eſſe videtur non unicum, ſed geminum aſſenſum eſſe. Hac tamen ratiocinatione nihil conficitur; nos enim ad eum modum reſpondendo, non ſignificamus duplicem aſſenſum eſſe, ſed ſolùm intendimus enunciationem negare, quoad eam partem, quam aſſenſus, quanuis unicus, importat, tanquam à veritate alienam, quod optimè cum aſſenſûs unitate cohæret; negatio ſiquidem cadit ſupra id, quod ſe tenet ex parte obiecti, cùm perinde ſit ac inficiari rem eo ſe habere modo, prout enunciatio conſiſtens in vocibus ſignificat, & cognitio, ſiue mentis actus repræſentat, quoad partem, cui diſformis re ipſa eſt.

Solutio.

Sunt etiam aliæ enunciationes nempe excluſiua ut *ſolus Socrates ſtudet, & nullus alius ſtudet*; item exceptiua, ut *omnes ſtudent præter Socratem*, hoc eſt omnes alij ſtudent, & Socrates non ſtudet. Item cauſalis, ut *quia Sol lucet dies eſt*; de omnibus enim ferendum idem iudicium, ſcilicet in omnibus unicum aſſenſum eſſe. Supereſt enunciatio, ſeu propoſitio rationalis, *ut dies eſt; ergo Sol lucet* de qua ita ſentiendum. Nempe ſi in mente re verà exerceatur hæc illatio; profectò in mente duo erunt aſſenſus, nimirum unus circa antecedens, alter circa conſequens; hoc tamen diſcrimine, quòd primus erit ſimplex iudicium, atque adeo actus ad ſecundam intellectûs pertinens operationem; at verò ſecundus erit iudicium illatitium ad tertiam operationem pertinens; Vnde fit, ut non ſit propoſitio, proindeque ad ſecundam operationem pertinens, ſed ratiocinatio, ſiue argumentatio, nimirum enthymema, ſe habens tanquam ſyllogiſmus imperfectus. Quod ſi talis propoſitio fuerit accepta ſic, ut actu non exerceatur illatio in mente, itaut ex cognitione antecedenti inferatur conſequens, ſed bonitas duntaxat conſecutionis expendatur, quæ per tertiam mentis operationem poteſt exerceri, ac proinde iudicium de bonitate illa-

Enunciatio excluſiua.

tionis

tionis ſeruatur, tunc propoſitio ad ſecundam intellectus operationem pertinet. Hoc planè contingit, cum iudicamus de modo ratiocinandi iuxta hanc vel illam figuram; ut cum dicimus, modum ratiocinationis in Barbara, probè concludere, & ita de alijs; ita cùm affirmamus ritè deduci diem eſſe ex præſentia Solis, aut contra ex eo quòd dies eſt, rectè inferri Solem ipſum lucere, & alia huiuſmodi. Huiuſmodi autem enunciationibus unicus in mente reſpondet aſſenſus, qui ſimplex omnino eſt, cùm tamen ratione obiecti compoſitus dicatur, quatenus nempe circa compoſitum obiectum exercetur; adeo ut omnis compoſitio ex parte obiecti ſe teneat, ut ſuperius in diluenda, quę ibi proponebatur, difficultate breuiter innuimus dicendo, quando negari ſolet aliqua propoſitio, quoad primam, vel ſecundam partem, intelligendum negationem cadere ſupra id quod ſe tenet ex parte obiecti, in quo datur illa compoſitio, ratione cuius ſimplex ac unicus aſſenſus eſt ſimul capax negationis, & conceſſionis, prout ſcilicet, unam vel alteram obiecti partem propriâ tamen illeſâ ſimplicitate, concernit. Hæc eadem compoſitio cernitur in vocibus, ſuper quas etiam negatio illa cadere dicenda eſt.

Num enunciationis partitio in ſimplicem & compoſitam ſit vniuoca.

Perquiſitione dignum & illud ſequitur, an enunciationis diuiſio in ſimplicem, & compoſitam, ſiue coniunctam uniuoca ſit, vel analoga, an uniuoci in uniuocata, an potius analogi in analogata.

Prima opinio.

Sunt quibus videtur ſolum analoga diuiſio omnem uniuocationem excludens, ob eam cauſam, quoniam enunciatio, ſiue propoſitio coniuncta ex ſimplicibus tanquam ex partibus conſtat; at verò totum, inquiunt, non conuenit uniuocè cum partibus in communi ratione; Accedit ex eorum ſententia quòd propoſitio ſimplex eſt propriè una, at verò coniuncta eſt tantum una per modum quendam coniunctionis, ut propterea Philoſophus ſimplicem enunciationem appellauerit ſimpliciter unam, at compoſitam, non ſimpliciter, ſed duntaxat coniunctione unam.

Secunda opinio.

Alijs placuit enunciationis hanc diſtributionem eſſe uniuocam generis in ſpecies: eo quòd ſufficiat, ut propoſitio coniuncta aliquid addat ultra ſimplices, ſitque per compoſitionem una.

Tertia opinio.

Alij tandem ita hac de re ſentiunt, ut arbitrentur differentiam, & diuiſionem eſſe ſolùm accidentariam, quoniam eædem propoſitiones per ſe ſumptæ, ſunt ſimplices, at una compoſita, ſimul illis acceptis.

Aſſertio docens non eſſe analogam ſine uniuocatione.

Re tamen diligenter inſpectâ, videtur dicendum enunciationis diſtributionem allatam in ſimplicem, & coniunctam non eſſe analogam, ſi per hanc analogiam intelligatur uniuocatio excludi.

Ratio.

In hanc autem ſententiam ut mihi videor eſſe propenſus eo quòd enunciatio ſumpta prout in mentis actu conſiſtit, ſimplex eſt, itaut admittendum non ſit eam ex pluribus ſimplicibus conſtitui. Vt omittam enunciationi compoſitæ non deeſſe propriam, atque peculiarem unitatem, qua nimirum dicatur una.

Fit ſatis Ariſt. authoritati.

Neque momentum aliquid habet Philoſophi teſtimonium: hoc ſiquidem non conſtat compoſitam enunciationem prout conſiſtentem in actu mentis, non eſſe unam, eoquòd appellauerit illam, coniunctione unam: ſic enim locutus eſt, quoniam ad enunciationis obiectum vel enunciationem prout conſiſtentem in vocibus reſpexit.

[illegible]

Dicendum præterea diuiſionem hanc non eſſe accidentariam.

Hoc inde redditur ſatis euidens, quia ſi talis diuiſio foret enunciationis, ſequeretur eoſdem actus in mente, qui ſunt ſimplices propoſitiones, poſſe in unam compoſitam facceſſere, quod à veritate plurimum diſtat; enim verò actus, quos elicit intellectus non eius naturæ ſunt, ut poſſint hanc μεταμορφῶσιν, metamorphoſin ſubire.

Aſſertio affirmans eſſe eſſentialem.

Tandem aſſerendum enunciationis diſtributionem in ſimplicem, & compoſitam, eſſentialem eſſe tanquam generis in ſpecies per differentiam ex parte obiecti deſumptam.

Huius aſſertionis veritas ex hucuſque diſputatis colligi poteſt; Quandoquidem reiecimus alios dicendi modos, velut illos, à quibus veritas abhoret, propterea ſolùm hic ſupereſt rationi conſentaneus, cui plaudere operæ pretium ſit.

Ratio.

Ratio autem potiſſima videtur eſſe, quoniam, tam ſimplex, quàm compoſita enunciatio rationem habet iudicij, itaut in communi natura iudicij, ſecundæque operationis intellectûs conueniant; differunt autem per ordinem ad obiecta; ergo differunt eſſentialiter, ex eo quòd omnis differentia cognitionis deſumpta ex obiectis, eſſentialis eſt; propterea quòd cognitio omnis, inuoluit eſſentialiter ordinem ad obiectum, & idcireo ex diuerſitate ordinis ad obiecta, diſtinctio prouenit eſſentialis; cùm itaque differentia inter commemoratas cognitiones ex diuerſa tendentia ad obiecta deſumatur, ſequitur eam eſſentialem eſſe.

Quarta enunciationis diuiſio in eam quæ eſt de ineſſe, & aliam, quæ dicitur modalis.

Quarta eſt autem enunciationis diuiſio in abſolutam, quæ etiam dicitur de ineſſe; ut *homo eſt riſibilis*, & modalem, ut *neceſſe eſt hominem eſſe riſibilem*. Dubitari poteſt de actu, quem intellectus elicit, dum modalem propoſitionem efformat; & iuxta paulo antea dicta, aſſerendum eſt propoſitionem modalem in mente non conſtitui ex illo iudicij actu, qui haberi poteſt abſolutè circa propoſitionem de ineſſe, nempe, quo cognoſcit hominem eſſe riſibilem, & actu aliquo illi ſuperaddito, itaut ſuperaddatur priori actui, alius actus iudicij de modo, quicunque ille ſit, vel ſcilicet neceſſitatis, vel contingentiæ &c. ſed potius unum eſſe ſimplicem actum, & aſſenſum formaliter circa connexionem modi cum dicto, nempe circa connexionem neceſſitatis (ut in eodem perſiſtamus exemplo) cum dicto, puta cum homine riſibili, cum diceremus neceſſe eſt hominem eſſe riſibilem.

Superior diuiſio eſt eſſentialis.

Superior autem diuiſio eſſentialis eſt, quippe quæ traditur per ordinem ad obiecta.

Quinta enunciationis diuiſio in certam, & probabilem tantum &c.

Quinta eſt diuiſio in enunciationem certam, & probabilem, inſuper euidentem, & non euidentem; alius enim eſt aſſenſus firmus, & certus; alius probabilis tantum, & cum formidine de parte oppoſita: Inſuper alius eſt clarus, & euidens, & alius obſcurus, & ineuidens; quid autem, & quotuplex ſit certitudo, atq; firmitas actûs; quid incertitudo & quotuplex; item quid claritas, & euidentia, quid obſcuritas & ineuidentia, cum alijs pluribus ad hanc materiam ſpectantibus, in ſequentibus de ſciéntia, deque demonſtratione, Diſſertationibus explicabimus.

Suprapoſita diuiſio eſſentialis eſt.

Hæc etiam enunciationis diſtributio, ob eandem rationem eſſentialis exiſtimanda, tanquam generis in ſpecies, certum eſt porro hanc ex parte actûs ſe tenere, ut ex nuper diſputatis colligere cuique licebit.

Celebris diuiſio enunciationis in neceſſariam, & contingentem.

Celebris eſt etiam non omittenda enunciationis diuiſio in neceſſariam, & contingentem. Neceſſaria eſt, quæ nequit eſſe falſa, ut *homo eſt rationalis*. Contingens, quæ poteſt eſſe falſa, *ut Socrates diſputat*. Hæc autem diſtinctio ſumitur ex parte obiecti; hinc enim oritur enunciationis contingentia, & neceſſitas: ſed de his in proximè ſequentibus Sectionibus diſſerendum.

SECTIO QVINTA.

In humano intellectu concedendam veritatem, & quid ea formaliter ſit, oſtenditur.

Antiquorum opinio de cognitionis veritate.

4. Diuin. tex. 21.

E Veteribus quidam eo deuenerunt inſcitiæ, ut crederent homini denegandam eſſe veritatem cognitionis, exiſtimantes eum non poſſe veram rerum notitiam determinatè nanciſci. Teſtis eſt Ariſtoteles, ubi præſertim refert Democritum dixiſſe, aut nihil verum eſſe, aut nobis manifeſtum non eſſe; ſic enim habet. Διὸ Δημόκριτός γέ φησιν, ἤτοι οὐθὲν εἶναι ἀληθὲς, ἢ ἡμῖν γ' ἄδηλον. *Propterea quòd Democritus, aut nihil eſſe verum, aut nobis ignotum eſſe ait.* Eorum autem ratio, quâ ſe compulſos ad ita ſentiendum profitebantur, non aliunde, quàm à rerum inconſtantia deſumitur, cum nihil in rebus, ut ipſi dicebant, ratum ſit ac firmum, ſed omnia, aſſiduâ viciſſitudine mutationeque agitantur, quos egregiè Philoſophus redarguit, ac eorum opinionem firmiſſimis rationibus conuellit.

Aſſertio, poſſe dari veritatem in humano intellectu.

Auctoritate Philoſophi ſuadetur.

6. Diuin. tex. 8.

Aſſerendum in intellectu humano dari poſſe veram rerum notitiam, non eo ſenſu, quo veteres, & nominatim Protagoras, arbitrabantur dicentes omne, quod apparet cognoſcenti, verum eſſe, ſed quia verum & falſum reipsà in intellectu ſunt; ut rectè Stagirites aduertit dicens, οὐ γάρ ἐστι τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθὲς ἐν τοῖς πράγμασιν, οἷον τὸ μὲν ἀγαθὸν ἀληθὲς, τὸ δὲ κακὸν ψεῦδος, ἀλλ' ἐν διανοίᾳ. *Non enim eſt falſum, & verum in rebus (ut quod bonum, verum: quod verò malum, falſum) ſed in mente.* Hæc enim veritas non tranſcendentalis, quæ tanquam entis affectio, rebus omnibus conuenit, ſed repræſentatiua, eſt cognitionis propria, itaut primariò cognitioni, ſecundariò eius vicem gerentibus, puta vocibus conueniat.

Ratione probatur.

Poſſe autem in humana mente dari hanc, de qua loquimur, veritatem, notiſſimum planè ex communi omnium conſenſu; nam omnes perpetuò ſunt in ſpe firmiſſima veritatis aſſequendæ, ut propterea nauent iugiter operam ſtudijs, ſcientijſque vacent; à quibus alioquin ob nimium laborem, quam libenter abſtinerent; Spe ſiquidem unius, quam anhelant, veritatis allecti, nullum tam magnum incommodum, quo longè maius perferre ſummoperè iucundum non putent; hoc autem ideo, quoniam ijs pro comperio eſt, veritatem longâ meditatione tandem, veluti diuturni temporis filiam comparari. Contrariam autem ſententiam amplexi, eo nomine in reprehenſionem incurrunt, quòd omne philoſophandi ſtudium inconſideratè admodum euertunt; cum tamen humano generi, nihil melius, nihil optabilius diuinâ beneficentiâ contingerit.

Experientia eadem probatur aſſertio.

Hæc etiam quotidiana experientia teſtatur, cum frequenter uſu veniat, ut noſtræ notitiæ, quas de rebus cuiuſque generis habemus, maximè cum veritate conſentiant, eo quòd res ipſas, uti ſunt, adamuſſim repræſentent. Neque veterum fundamentum perturbet: tum quia omnia, quæ ad rerum eſſentias pertinent, nulli ſunt mutationi obnoxia, quin potius conſtanti naturæ lege ſeruantur, ita ut de ijs à nobis propoſitiones æternæ veritatis fieri poſſint; tum quia, quæ mutationem ſubeunt ſaltem quando ſunt, verè ſunt, & ut huiuſmodi cognoſci poſſunt, immo & ipſa etiam mutatio, ſub veram cognitionem cadit.

Plerumque veritatis cognitio eſt homini difficillima.

2. Diuin. tex. 1.

Non inficiandum veritatis conſecutionem ſæpe nobis difficilem eſſe, ut Ariſtoteles apertè dicit, dum ait. Ἡ περὶ τῆς ἀληθείας θεωρία, τῇ μὲν χαλεπὴ, τῇ δὲ ῥᾳδία. *Speculatio de veritate, partim difficilis, partim facilis eſt.* Vt autem id à ſe gratis minimè dictum exiſtimetur, adnectit ſtatim rationem à ſigno petitam unde ſubdit, σημεῖον δέ· τὸ μήτ' ἀξίως μηδένα δύνασθαι θιγεῖν αὐτῆς, μήτε πάντας ἀποτυγχάνειν, ἀλλ' ἕκαστον λέγειν τι περὶ τῆς φύσεως, καὶ καθ' ἕνα μὲν, μηδὲν ἢ μικρὸν ἐπιβάλλειν αὐτῇ, ἐκ πάντων δὲ συναθροιζομένων γίγνεσθαί τι μέγεθος· ὥστ' εἴπερ ἔοικεν ἔχειν καθάπερ τυγχάνομεν παροιμιαζόμενοι, τίς ἂν θύρας ἁμάρτοι; ταύτῃ μὲν ἂν εἴη ῥᾳδία. *Signum autem, quòd neque ſatis eam aliquis conſequitur, neque aberrant omnes ab ea, ſed quiſque aliquid de Natura dicit, & ſinguli, quidem nihil, aut parum ei addunt, ex omnibus verò collectis, aliqua magnitudo fit. Quare ſi ita ſe videtur habere, ut prouerbio dicimus, quis aberrabit à ianua? hoc modo profectò facilis eſſet.* Rationem autem difficultatis ſubnectit addens, τὸ δ' ὅλον τι ἔχειν καὶ μέρος μὴ δύνασθαι, δηλοῖ τὸ χαλεπὸν αὐτῆς. *Totum autem, & partem habere non poſſe, hoc eius difficultatem oſtendit.* Licet itaque nemo perfectè veritatis cognitionem aſſequatur, omnes tamen multas veritates cognoſcunt; quemadmodum igitur ex difficultate cognoſcendi veritatem oritur, ut veritas à nullo perfectè cognoſcatur: ſic ex facilitate prouenit, ut omnes aliquid de veritate cognoſcant. Veritatis ergo cognitio partim facilis, partim difficilis eſt. Quòd autem nobis auctore Stagirita difficilis ſit aſſecutio veritatis, communi omnium conſenſu perſpicuè conſtat. Nec ratio deeſt, & ea præcipua videtur, quia ſæpeſæpius nobis deſunt opportuna media, quibus indigemus, & ſine quibus, etſi omnes ingenij neruos contendamus, veritatem aſſequi non poſſumus.

Sed cuiuſmodi ſe res habeat, nos ex Ariſtotile loco nuper allato, aliâ occaſione declarare tentauimus; ipſe nanque diuerſis verbis rem explicat dicens, unde propriè hæc oriatur difficultas, Ἴσως δὲ καὶ χαλεπότητος οὔσης κατὰ δύο τρόπους, οὐκ ἐν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐν ἡμῖν τὸ αἴτιον αὐτῆς, ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. *Cùm verò difficultas duobus ſit modis, fortaſſis cauſa eius, non rebus, ſed nobis ipſis ineſt. Quemadmodum enim veſpertilionum oculi ad lumen diei ſe habent, ita, & intellectus animæ noſtræ ad ea, quæ naturâ manifeſtiſſima omnium ſunt.* Prætermiſſis varijs dicendi modis, quid hac de re ſentiendum, paucis aperiam, iuxta dicta ſuo loco, de cognitionis rectitudine. Diſſert. 2. ſec. 2. 2. Diuinorum tex. 1.

Aſſertio, doceos difficultatem in aſſequenda veritate ortum ducere ex comparatione intellectus cum rebus &c.

Rationes ſuadetur.

Aſſerendum itaque difficultatem in aſſequenda veritate, de qua in præſentiarum ſit ſermo, ortum ducere ex comparatione, & habitudine rerum ipſarum, cum noſtro intellectu; eamq; hunc in modum non abſolutè ex alterutra parte, ſed comparatiuè ex utraque proficiſci. Hæc aſſertio ex eo mihi ſplendidè conſtat, quoniam aliqua ſunt, nempe ſubſtantiæ nullum habentes cum materia commercium, abſtractæ mentes appellatæ, quæ ab intellectu humano non niſi ſummâ difficultate attinguntur; cum tamen ab intellectu angelico, & multo magis à diuino quamfacillimè cognoſcantur; non igitur difficultas abſolutè prouenit ex parte rerum, quæ cognoſcuntur, quoniam tunc difficultatem eandem omnis intellectus in ijs cognoſcendis experiretur. Ex aduerſo aliqua ſunt, quæ nullo labore ab intellectu humano percipiuntur, ſcilicet ea omnia, quæ ſenſibus uſurpantur; non igitur rectè dixeris difficultatem ex parte humani intellectûs oriri; reliquum eſt, ut ex utraque parte, comparatiuè tamen, proficiſcatur.

Ariſtotelis auctoritas allata explicatur.

Sic igitur intelligendum, quod loco proximè laudato Philoſophus docuit, nimirum difficultatem cognoſcendi veritatem oriri partim ex defectu cognoſcibilitatis in rebus, partim ex defectu cognoſcitricis virtutis in humano intellectu; Stagirites enim præcipuè docere voluit aduerſus quoſdam ex antiquis, difficultatem aſſequendæ veritatis, non per ſe oriri abſolutè

ex rebus ipſis, ut illi putabant, cùm crederent omnem difficultatem ex rerum mutabilitate proficiſci, adeo ut hanc difficultatem quilibet intellectus, etiam angelicus, atque diuinus experiretur; ſed nobis ipſis, ſeu humano intellectui difficultatis cauſam ineſſe, unde comparatiuè loquitur. Idcirco mihi videntur ineptè locuti, qui dixerunt abſolutè materiam, motum, tempus, difficilè cognoſci, eo quòd parum habeant cognoſcibilitatis, nam ſi hoc ita eſſet, neceſſe foret, ut hæc eadem difficillimè cognoſci poſſent à quocunque intellectu; propterea cautiùs loquendum, atque pronunciandum, quæ proximè diximus, difficilè ab humano intellectu, eo quòd reſpectu illius parum habent cognoſcibilitatis, cognoſci.

Ex qua comparatione prædicta difficultas oritur.

Explicandum ſequitur ex qua comparatione difficultas oriatur, & quænam res facilius, & quæ difficilius cognoſcantur. Res porrò ſic ſe habet. Comparatio fieri debet attendendo modum, quo cognoſcens, cognoſcit. Modus autem quo humanus intellectus rerum cognitionem aſſequitur, eſt eum dependentia à ſenſibus; omnis enim humana cognitio à ſenſibus ortum habet, cùm intellectus acquirat miniſterio ſenſuum rerum imagines, & ut vocant, ſpecies, ſine quibus nequit in actum cognoſcendi exire, ita ut rerum earum, quæ ſub ſenſum cadunt, notitiam per proprias ſpecies aſſequatur, aliarum verò per ſpecies alienas. Hinc autem fit, ut intellectus humanus maiorem difficultatem perferat in cognoſcendis rebus, quæ à ſenſibus remotæ ſunt, minorem autem in ijs, quæ ſenſibus ſunt maximè obuiæ. Hoc eleganter Stagirites expreſſit, reſpiciens tamen ad difficultatem, quâ res æternæ à nobis cognoſcuntur; ait enim συμβέβηκε δὲ περὶ μὲν ἐκείνας τιμίας οὔσας καὶ θείας, ἐλάττους ἡμῖν ὑπάρχειν θεωρίας, καὶ γὰρ ἐξ ὧν ἄν τις σκέψαιτο περὶ αὐτῶν, καὶ περὶ ὧν εἰδέναι ποθοῦμεν, παντελῶς ἐστὶν ὀλίγα τὰ φανερὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν. *Sed partem illam æternam, & proinde nobilem, ac diuinam, minus contemplari propterea poſſumus, quòd admodum pauca illius noſtro ſenſui patent, quorum beneficio tum de ea ipſa parte diuina, tum de ijs, quæ noſſe cupimus, facultas nobis cogitandi, iudicandique ſuppeditetur.* Quæ ad omnia quidem à ſenſibus remota commodiſſimè transferri poſſunt. Quæcunque ſiquidem talia ſunt ab humano intellectu ſummâ difficultate, ob allatam proximè cauſam, nimirum diſtantiam rerum à ſenſibus cognoſci poſſunt; Ex quo facilè intelliges ineptè ab aliquibus dici, difficultatem oriri à perfectione, vel à imperfectione rerum; ſiue nanque perfectiores, ſiue imperfectiores ſint, quæ magis à ſenſibus remotæ ſunt, difficilius cognoſcuntur. Niſi quis rem ſic interpretetur, ut dicat rationem, quare quædam res magis diſtent à ſenſibus, aut earum eſſe perfectionem, cuiuſmodi ſunt ſubſtantiæ ſeparatæ; aut imperfectionem, ut ſunt prima materia, motus, tempus &c. Sed hoc modo difficultas orietur, vel ex ſumma perfectione, aut imperfectione quatenus utrinque oritur magna diſtantia a ſenſibus; tota igitur, atque præcipua difficultatis cauſa veritatis aſſequendæ humano intellectui, erit rerum cognoſcendarum nimia quidem à ſenſibus elongatio; unde eſt, ut ſemper in re propoſita loqui debeamus, facta comparatione inter rem cognitam, & intellectum cognoſcentem; quatenus tamen difficultas ex parte intellectûs ſe tenet, dicendū cauſam eſſe eiuſdem intellectûs imperfectionem, eo quòd in cognoſcendo pendet à ſenſibus, cum ab ipſis rerum ſpecies, ac imagines emendicet, unde difficultatem aſſequendæ veritatis oriri dicebamus.

Lib. 1. de part. ani. cap. 5.

Quis modus congruens.

Quis autem ſit modus conueniens inquirendi veritatem, & an ſit unus, & idem in omnibus ſcientijs, callidè admodum Philoſophus inquirit, dicens hac de re diuerſa eſſe hominum iudicia, quoniam unusquiſque iudicat magis conueniens id, quod eſt ſibi magis conſentaneum, eo pacto, quo propter diuerſitatem guſtuum, quibus diuerſi ſapores conſentanei ſunt, alij alios ſapores præferunt; at aliquibus, vel propter naturalem diſpoſitionem, vel propter conſuetudinem, quæ eſt velut altera natura, conſentaneus eſt unus modus conſiderandi veritatem, alijs alius; propterea non mirum ſi non omnibus eadem ſit veritatis conſiderandæ ratio.

aſſequendæ veritatis.

Lib. 2 Diuin. c. 3.

Vniuersè tamen unuſquiſque præfert modum illum, cui aſſueuit; Hinc libentius conſueta audimus, atque maiori facilitate admittimus, quàm ea, quibus non aſſueuimus. Dum autem Philoſophus pergit, quoſdam ait velle omnia ſibi demonſtrari modo mathematico, quoſdam ſenſibilibus experientijs, quoſdam multiplici auctoritate Poetarum, aliquos tandem velle omnia tractari diligenter expendendo rationes in utranque partem. Contra verò quoſdam abhorrere à tam ſedula perquiſitione, & examine veritatis, vel propter debilitatem rationis non potentis plura complecti; vel quia putant, quemadmodum in ſymbolis conuiuiorum nimia illiberalitas eſt, ſi etiam minima computentur in ratiocinio, ſic admodum deteſtabilem importunitatem eſſe, ſi in inquiſitione veritatis, velit homo, minima etiam expendere. Cæterum illud Ariſtotelicè certum, non in omnibus diſciplinis eundem eſſe veritatis inquirendæ modum. Cùm igitur non omnibus idem ſit modus tractandi veritatem, ob id homo debet inſtrui de modo conuenientiori, quem in uniuerſum Dialectica præſtat, peculiares & proprios ſingulis diſciplinis relinquens. Quid porro, quod initio quærendum propoſui, repræſentatiua veritas formaliter ſit, reliquum eſt, ut explicemus; qua de re non eadem Philoſophorum opinio.

Supponendum tanquam communi calculo receptum; veritatem in quadam conformitate conſiſtere; ut nanque veritas tranſcendens, quædam conformitas rei ad intellectum eſſe perhibetur, quatenus unaquæque res cognoſci poteſt prout eſt in ſe; sic etiam veritas repræſentatiua, de qua hic agitur, quædam conformitas eſt cognitionis cum re, quatenus illam attingit ac percipit, prout eſt in ſe. Illa eſt entis affectio: hæc autem cognitionis proprietas. In commemorata conformitate veritatem conſiſtere, nouit etiam Philoſophus, qui propterea diſertè, loquitur hunc in modum, δῆλον δὲ πρῶτον μὲν ὁρισαμένοις τί τὸ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος. τὸ μὲν γὰρ λέγειν τὸ ὂν μὴ εἶναι, ἢ τοῦτο εἶναι, ψεῦδος, τὸ δὲ τὸ ὂν εἶναι, καὶ τὸ μὴ ὂν μὴ εἶναι, ἀληθές, ὥστε καὶ ὁ λέγων εἶναι ἢ μὴ εἶναι, ἀληθεύσει, ἢ ψεύσεται. *Manifeſtum autem eſt primò quidem definientibus, quid verum, quidue falſum eſt. Dicere nanque ens non eſſe, aut hoc eſſe, falſum: ens autem eſſe, & non ens non eſſe, verum eſt. Quare & qui dicit eſſe aut non eſſe, verum dicet aut mentietur.* Hæc eſt prima e pluribus, quibus utitur rationibus, ad oſtendendum de quolibet, aut affirmationem, aut negationem verificari; & ita diſputat, ut rationis vim à veri falsique definitione deſumat, affirmans verum eſſe, cum dicitur eſſe, quod eſt, vel non eſſe, quod non eſt: falſum cum dicitur non eſſe, quod eſt, vel eſſe, quod non eſt; at ita loquendo ſplendidè docet veritatem repræſentatiuam in conformitate, cognitionis cum re poſitam eſſe. Non facile tamen explicatu, in quo conformitas prædicta conſiſtat; & ut græcè dicam, οὐ πάνυ γε ῥᾴδιον ἐστὶν εὑρεῖν. *Non admodum facile eſt inuentu.*

4. Diuin. tex. 27.

Ex ijs, qui prædicamentales relationes, tanquam poſitiuas formas rebus ſuperadditas propugnant, quidam arbitrati ſunt conformitatem hanc, in qua veritatem

Prima opinionum de veritate claſſis.

tatem repræſentatiuam poſitam eſſe contendimus, importare duntaxat relationem rationis. Alijs placuit eſſe relationem realem conſormationis, ſiue ſimilitudinis; quamuis ex his quidam opinentur huiuſmodi relationem non ſemper eſſe cum omnibus requiſitis, atque conditionibus ad veram relationem realem. Alijs arriſit eſſe relationem realem præciſam ab actuali & aptitudinali potentiali; quandoquidem in cognitione intuitiua, realem actualem; in abſtractiua realem aptitudinalem, etiam de obiecto exiſtenti, recognoſcendam putant. Alij exiſtimarunt in relatione conſiſtere dicente conceptum præciſum à reali, & rationis, cùm in aliquibus actibus ex eorum ſententia ſit rationis, in alijs autem realis. Alij autem dixerunt veritatem eſſe conformitatis relationem ad obiectum in ſe, ut ad menſuram in cognitione ſpeculatiua, non tamen in cognitione practica, cùm potius, inquiunt, hæc ſit regula, & menſura obiecti, quàm contra, obiectum ſit menſura cognitionis.

Secunda opinionum claſſis.

Alij porro, è quibus plerique relationes prædicamentales de medio tollunt, apertè dixerunt veritatem ex rei natura, atque formaliter, eandem eſſe cum entitate actûs, licet non de primo eius conceptu, ſed de ſecundo, eo quòd ſit attributum actûs, cum ab affirmatione, vel negatione, & ab obiecto pendeat; nam hæc admittenda cauſalis; ideo actus eſt verus, quia affirmat, vel negat obiectum; & non contra; idcirco nonnulli in hanc opinionem abeuntes addunt veritatem dicere ſubſtantiam ac entitatem actûs, quamuis à nobis per relationem vel rationis, vel transcendentalem explicetur; cum connotatione obiecti, adeo ut dicat formaliter entitatem actûs, non ſimpliciter, vel ut ipſi loquuntur, non ut ſic, ſed ut connotat obiectum cui conformatur.

Duabus aſſertionibus, iuxta dicta ſuo loco de rectitudine cognitionis, uniuerſam de veritate doctrinam explicandam crediderim.

Prima aſſertio, conformitatem explicari poſſe per modum relationis.

Prima autem aſſertio ſit. Conformitas in qua veritas cognitionis conſiſtit, per relationem ad obiectum poteſt explicari. Aſſertionem hanc ad Ariſtotelis aures exiſtimo, quandoquidem verum definiuit per ordinem ad obiectum, ut ex proximè traditis perſpicuum eſt.

Ariſt. aut. prob.
Prima ratio.

Ratione quoque ſuaderi poteſt, nam conformitatis nomen aſſertionem euincit, propterea quòd conformitas eſt unius ad aliud, quod enim eſt conforme, alicui profectò conforme eſt; conformitas igitur, in qua veritatem conſiſtere dictum fuit, optimè per relationem poteſt explicari.

Confirmatio.

Ex eo etiam ratio confirmationem adipiſcitur, quoniam conformitas ſe habet ut ſimilitudo, licet in repræſentando, ut æqualitas &c. nam ut ſimile dicitur alteri ſimile, & ut æquale, alteri æquale &c. ita conforme dicitur alteri conforme; at ſimilitudo, & æqualitas &c. per relationes explicantur; ergo etiam conformitas per relationem poterit explicari.

Secunda ratio.

Deinde. Veritas tranſcendentalis, quæ conformitas quædam eſt rerum cum intellectu quatenus res cognoſci poſſunt ſicuti ſunt, explicari ſolet per relationem, ut Metaphyſicis notum eſt, itaut rebus ipſis hæc relatio conformitatis ad intellectum attribuatur, & ſic aſſignetur veritas tanquam affectio conſequens entis naturam; ergo non abſimili modo veritas repræſentatiua, quæ eſt ex aduerſo conformitas intellectûs ad rem, per relationem poterit explicari. Cuiuſmodi autem ſit iſta relatio, non poteſt abſolutè decerni, cùm quiſque debeat ipſam explicare iuxta doctrinam, quam de relationibus profitetur. Ob id quando adſint requiſita ad relationem realem prædicamentalem, tunc iuxta ſententiam affirmantem has relationes eſſe formas poſitiuas ſuperadditas rebus abſolutis, & ab eiſdem diſtinctas, aſſerere neceſſum erit in cognitione dari huiuſmodi relationem. Requiſita verò adſunt omnia, quando ipſa exiſtit cognitio, ac eius obiectum actu in rerum natura verſatur, cùm hæc relatio ad ſui termini exiſtentiam reſultare, & non reſpicere terminum non actu exiſtentem ſolùmque poſſibilem dicatur; propterea in cognitione tunc danda foret relatio conformitatis iam explicata, cùm adſit fundamentum & terminus, & quicquid ad huiuſmodi relationis reſultantiam requiri ſolet.

Adnotanda quædam.

Et quoniam veritas dici poteſt conſiſtere vel in conformitate conceptûs formalis, ſeu cognitionis, ad rem prout eſt in ſe, vel conceptûs obiectiui, hoc eſt rei prout repræſentatæ ad eandem prout eſt in ſe; cogitandum propterea in alterutro intelligi realem relationem fundari; vel ſcilicet in conceptu formali, adeo ut relatio in huiuſmodi conceptu fundata, terminetur ad rem prout in ſe eſt; vel in conceptu obiectiuo, hoc eſt in re prout cognita, ad eandem prout in ſe eſt. Hoc inde mihi probatum redditur, quia conceptus formalis, ſiue cognitio, quippe quæ repræſentat obiectum, imago eiuſdem dici debet; at omnis imago, ſeu quicquid habet rationem repræſentationis, iuxta placitum eorum, qui relationes prædicamentales tanquam formas poſitiuas rebus abſolutis ſuperadditas propugnant, fundat prædicamentalem reſpectum ad rem repræſentatam; idcirco non inconſultò cognitio talem fundare reſpectum dicetur. Hinc etiam conceptus obiectivus, realis relationis, de qua loquimur, fundamentum eſſe poterit; enim verò, talis conceptus duo quidem, nempe conceptum formalem, & rem inuoluit; Proinde etſi admittatur relatio realis inter conceptum obiectivum, & rem ſecundum ſe, non ſubinde, concludendum ſecuturum incommodum, ſcilicet relationem realem dari eiuſdem ad ſe ipſum; non enim conceptus obiectivus reipsâ idem eſt, ac id quod terminat cognitionem; addit enim cognitionem ipſam, ratione cuius inter conceptum obiectivum, & rem ſecundum ſe, poteſt realis cadere relatio. Quamuis enim eiuſdem ad ſe ipſum nequeat eſſe relatio realis, ſi nulla realis cadat diſtinctio; ſi tamen idem ex una parte ſormatur, quatenus ſtat ſub aliqua forma realiter diſtincta, poterit ratione huiuſmodi formæ ad ſe ipſum referri, quatenus per ſe ſumptum; licet fatendum ſit huiuſmodi relationem non aliam eſſe ab ea, quæ inter talem formam, & rem ipſam intercedit, quando talis forma apta eſt relationem fundare. Et hac ratione, ſi dicatur imago habere realem relationem ad rem cuius eſt imago, dicere licebit rem ipſam, quatenus repræſentatam per imaginem, referri ad ſe ipſam, ſiue ſibi ipſi ſimilem eſſe per ſe ſumptæ. Quòd ſi relatio prædicamentalis, exiſtentibus etiam omnibus requiſitis ad realem denominationem relatiuam, non dicatur forma poſitiua ſuperaddita rebus abſolutis, explicanda erit conformitatis denominatio relatiua, iuxta dicta in uniuerſum de huiuſmodi relationibus, itaut dicatur eſſe realis quidem denominatio, ſed partim intrinſeca, partim autem extrinſeca modo infra explicando; adi, quæ hac de re alibi ſcripſi.

Differentia de denominatione.

Non concurrentibus autem omnibus requiſitis ad relationem realem prædicamentalem, ut cum cognitio verſatur circa rem non actu exiſtentem, quando nempe intellectus cogitat aliquod poſſibile, quod tamen actu non eſt, puta mundum alium poſſibilem, qui tamen actu non eſt, vel aliquod iam præteritum, quod non amplius exiſtit, ut Alexandrum Macedonem, & alia huiuſmodi; tunc relatio conformitatis ſuperaddita

cogni-

cognitioni erit opus rationis, cum re verâ non ſit. Hæc tamen intelligenda ſine præiudicio relationis tranſcendentalis, quam qualibet cognitio importat ad obiectum; quamuis enim aliquid actu non exiſtat, adhuc tamen poteſt eſſe terminus tranſcendentalis reſpectus quem cognitio formaliter, & eſſentialiter inuoluit. Immo hic reſpectus eſt ille, quem, ſiue obiectum actu exiſtat, ſiue non; ſiue ſit poſitivum quidpiam, ſiue in priuatione negationeque conſiſtat, cognitio in ſuo formali conceptu ſemper inuoluit; qui tamen ſolam tendentiam cognitionis ad rem cognitam importat.

Dices. Dum non adſunt requiſita ad realem relationem prædicamentalem, adhuc cognitio realiter denominatur vera; ergo conformitas in qua veritatem repræſentatiuam conſiſtere dicebamus, nunquam per relationem, quæ ſit ſolius rationis opus, poterit explicari.

Huius difficultatis enodatio, ex proximè dicendis petenda.

Secunda aſſertio præcipue explicari debere per entitatem cognitionis & connotationem obiecti. Secunda ſit aſſertio. Conformitas in qua cognitionis veritas conſiſtit præſertim explicanda eſt, penes eiuſdem cognitionis entitatem, & connotationem obiecti ita ſe habentis, ſicuti cognoſcitur, ante quamlibet relationem ſuperadditam.

Ariſt. approbatur. 4. Diuin. tex. 27. Hoc ab Ariſtotele traditum procul dubio fatearis oportet, etenim dum ipſe verum, & falſum, per ordinem ad obiectum explicuit, nil aliud ſibi voluit, quàm quod ſuperiori nos aſſertione contendimus; non enim is prædicamentalem relationem tanquam poſitiuam formam abſolutis rebus adiunctam concedebat, cumque cognitionem perpetuò veram reipsâ profectò arbitraretur, quotieſcunque eam foret obiecto conformis, certè reſpectu quodam efficto ab intellectu haud poterat eſſe contentus; conſequens igitur de conformitate, in qua veritatem poſitam eſſe volumus, ita ſenſiſſe, ut à nobis aſſertum fuit.

Prima ratio. Ratio autem primo loco ſe offert non leuis momenti; quia videlicet non ſemper in omni cognitione vera interuenit realis relatio prædicamentalis, tanquam forma poſitiua ſuperaddita &c. Deinde relatio rationis eſt quidpiam efictum ab intellectu, cùm reipsâ non detur; at cognitio vera; eſt utique talis nullo fingente intellectu, adeo ut reapſe dicatur vera; non enim quod cognitio ſit obiecto conformis ab intellectu fingitur. Concludendum ergo ſine omni relatione ſuperaddita, cognitionis veritatem explicari poſſe, præcipuèque debere.

Secunda ratio. Deinde ſic validius licet aſſertionem oſtendere. Remotis omnibus relationibus tam prædicamentali tanquam formâ poſitiuâ cognitioni ſuperadditâ, quàm efficta ab intellectu, ſolum admiſſo, quòd intellectus concipiat rem ſicuti eſt, ſequitur omnino cognitionem eſſe rei prout in ſe exiſtenti, conformem ac proinde veram; & nihilominus tunc non aliud adeſſet, quàm cognitio, & inde circa quod ipſa verſatur: cognitionis igitur veritas per entitatem eiuſdem cognitionis, & rei, ad quam ipſa terminatur, citra quamlibet relationem explicanda erit.

Aduerſariorum reſponſio. Non me latet aliquem reſponſurum, ad eum modum quo in vniuerſum reſponderi ſolet allatæ rationi, quando adhibetur ad oſtendendum ſuperfluam eſſe poſitiuam formam relatiuam rebus abſolutis adiunctam, quæ prædicamentalis relatio dicatur; nimirum tunc cognitionem antecedenter, ad relationem reſultantem, eſſe fundamentaliter conformem obiecto, atque adeo eodem modo veram dici, non autem formaliter.

Refellitur ſuperior reſponſio. Sed ab ita reſpondente cum dicit, tunc cognitionem eſſe fundamentaliter, non formaliter conformem obiecto & veram, petendum quid intelligat per hunc loquendi modum. Si dicat ſe intelligere cognitionem tunc non eſſe actu conformem obiecto; inſulsè ſic reſpondere facilè oſtenderetur, ex eo quòd cognitio tunc actu repræſentat obiectum ſicuti eſt; ergo actu eſt conformis obiecto; aſſumptum inde manifeſtum redditur, quia prius naturâ eſt, quòd illa cognitio actu repræſentet obiectum ſicuti eſt, quàm quòd reſultet illa relatio; hæc enim reſultantia ſupponit cognitionem repræſentare actu obiectum ſicut eſt, & niſi ita repræſentaret nullatenus illa ſuborirecur; at quamuis non reſultet ille reſpectus, dummodo cognitio obiectum repreſentet eo modo, quo eſt in ſe, dicitur actu illud repræſentare; non enim à reſpectu reſultante cognitio habet, vt actu repræſentet; ergo tunc actu cognitio repræſentaret obiectum, ſicuti eſt: Si autem dicat ſe intelligere tunc cognitionem non eſſe formaliter conformem obiecto, defectu formæ requiſitæ ad huiuſmodi denominationem relatiuam conformitatis. Confutatio ſatis obuia, in eo poſita, quòd ſuperflua ſit huiuſmodi forma relatiua ſuperaddita, cum ſufficienter talis denominatio habeatur per entitatem cognitionis, & rei, quæ per cognitionem attingitur; per illam intrinſecus, per hanc autem extrinſecus, adeout partim intrinſeca, partim extrinſeca ſit ea, de qua loquimur conformis, & veri denominatio, vt ex proximè dicendis perſpicuum fiet. Et certe ſi rectè attendas, reperies ſuperadditam formam eſſe ſuperfluam (& erit aſſumpti probatio) quoniam ſi conſideres, & accuratè certam aliquam cognitionem expendas, ut iudicium, quo intellectus affirmat hominem eſſe rationalem, ex eo ſolum, quòd additur, hominem reipsâ eſſe rationalem, nullâ aliâ accedente forma, ſiue formalitate diſtincta à tali cognitione talique obiecto, optimè dicere licebit, talem cognitionem eſſe conformem obiecto, eandemque veram eſſe, & à cognitione falſa longè, latèque differre, quoniam rem ita repræſentat, ſicut res ipſa eſt; & nihilominus hâc data hypotheſi, ibi non interuenit aliud quidpiam, præter entitatem cognitionis, & obiecti. Superflua igitur illa ſuperaddita relatiua forma, quam aduerſarij inuehere conantur in medium. Confirmatio.

Si autem res ita ſe habet, nulli dubium quin conformitas in qua veritas conſiſtit, in recto quidem dicat talem cognitionem atque repræſentationem, connotatiuè autem, & per concomitantiam obiectum ita ſe habens, vt per cognitionem repræſentatur. Quandoquidem ſola cognitionis entitas non ſufficeret, eo quòd eâdem poſitâ cognitione, ſi obiectum non ita ſe haberet, ut cognoſcitur, cognitio non foret conformis obiecto, atque adeo non vera, ſed falſa eſſet; at non dicitur in recto conformitas, & veritas eſt obiectum ita ſe habens, ſicuti cognoſcitur; ſed potius eſt repræſentatio, & expreſſio obiecti ſicuti eſt; propterea obiectum importatur in obliquo, cognitio autem in recto. Maior autem eſt ratio, cur conformitas, & veritas cognitio dicatur in recto, connotetur autem obiectum in obliquo; propterea quòd hic loquimur de veritate cognitionis, unde conformitas ex parte cognitionis, non autem obiecti attendi debet.

Ratio etiam haud parui facienda ex eo deſumitur; Tertia ratio. quod cognitio eadem numero de obiecto contingenti, ex conformi, & vera, poteſt fieri difformis, & falſa, per ſolam mutationem obiecti; quis igitur hinc non intelliget conformitatem, ac veritatem dicere quidem cognitionem, ita tamen, ut obiectum connotet? niſi enim obiectum connotaretur, id non contingeret, hoc autem ideo eſt, quoniam conformitas, & veritas de qua ſit ſermo, præter entitatem cognitio-

nis, adſciſcit obiectum, non quidem in recto, ſed in obliquo, tanquam id, cuius ipſa cognitio repræſentatio eſt & imago. Non negandum quidam exiſtimant ſuppoſito obiectum ſic reipſâ ſe habere, variationem cognitionis falſæ, aut veræ, ſe tenere intrinſecus ex parte cognitionis. Iudicium enim, inquiunt, affirmatiuum erit verum, negatiuum autem falſum, quæ ita differunt ut opponantur; quo ſenſu non inſulsè veritas dicetur intrinſeca cognitionis perfectio, nimirum, quatenus ex hypotheſi quòd obiectum ita ſe habeat, id quod requiritur ad efficiendam cognitionem veram, eſt repræſentatio talis, puta iudicium affirmans obiectum ſic ſe habere. At ex hypotheſi quòd intellectus hoc modo cognoſcat, puta affirmet rem eſſe; variatio veritatis, & falſitatis non ineptè ſe tenere ex parte obiecti, atque conſiſtere in vna, vel alia obiecti connotatione dicetur; nempe ſi obiectum ſic ſe habuerit, cognitio vera, ſin autem falſa erit; unde veritas ex hac parte non erit alia intrinſeca cognitionis perfectio, ſed potius quædam obiecti connotatio. Quicquid de his tamen ſit, illud certum, quandocunque obiectum fuerit neceſſarium, ut in propoſitionibus eſſentialibus, mutationem veritatis & falſitatis eſſe non poſſe niſi ex parte cognitionis: at quando obiectum eſt variabile, ut in propoſitionibus contingentibus, mutationem veritatis, & falſitatis accidere quidem poſſe, non tantùm ex parte cognitionis, ſed etiam ex parte obiecti, adeo vt eadem non ſolum ſpecie, ſed numero quoque cognitio, quod etiam paulo ſupra notaui, reddi poſſit aut vera, aut falſa per variationem obiecti, citra quamlibet ſui mutationem; ut ob id Philoſophus aliquando pronunciauerit, orationem ſuſceptricem eſſe contrariorum, ſine tamen ſui mutatione, ſed per ſolam variationem obiecti.

Præcipuè per cognitionem, & connotationem obiecti, veritas repræſentatiua explicatur.

Hunc autem in modum præcipuè veritatem explicandam rectè dictum à nobis fuiſſe, cuique facilè perſuaſum erit; quoniam veritas hæc reipsâ cognitioni conuenit, ſiquidem à parte rei cognitio vera eſt; quamobrem non debet primariò dici poſita in eo, quod effingitur ab intellectu, cuiuſmodi eſt reſpectus rationis, per aliquid igitur reale; at exploſâ prædicamentali relatione, tanquam formâ poſitiuâ ſuperadditâ cognitioni, vel eâ etiam admiſſâ, non ſemper haberi poteſt, ut ſuperiùs aduertimus; ſolùm igitur ſupereſt entitas cognitionis connotans obiectum ſic ſe habere, prout per ipſam cognitionem repræſentatur. Accedit etiam, quia veritas, cuius conſideratione in præſens detinemur, eſt illa, quam induſtriè Dialecticus nititur in cognitionem intellectiuam inducere; at is profectò ſollicitus non eſt de inducenda relatione diſtincta, ſiue reali, ſiue rationis in cognitionem, quam dirigere ſtudet, ſed id ſolum præ oculis habet, ut intellectus adiutus præceptionibus à ſe traditis, rerum aſſequatur cognitionem, quæ ita ſe habeat in repræſentando, ſicuti res ipſæ ſunt in eſſendo; quod certè per talem cognitionem connotatis iis, circa quæ cognitio verſatur, haberi ſufficientiſſimè poteſt.

Conformitas, & veritas, reſpectum tranſcendentalem importat.

Tametſi autem tum reſpectum prædicamentalem in re, tum illum, qui ſolùm intellectûs negotiatione efficitur, explodendum dixerimus; non propterea tamen tranſcendentalem relationem reiiciendam putamus; cùm potius in hac poſitam eſſe conformitatem, ac veritatem eſſe velimus. Non enim cognitio ſic eſt abſolutum quidpiam, vt omnem reſpectum; etiam tranſcendentalem ad obiectum excludat, ſed ad eum dicitur modum, quoniam à prædicamentali reſpectu, tanquam à formâ ſuperadditâ, abſoluitur; cùm itaque conformitas, ac propterea veritas in recto ſit ipſa cognitio, & hæc ordinem, ſiue tendentiam, atque reſpectum tranſcendentalem ad obiectum inuoluat; fatendum veritatem quoque talem eſſe, qualem nos cognitionem eſſe diximus, itaut habeat rationem tranſcendentalis reſpectûs, tantummodo prædicamentalem relationem, tanquam poſitiuam formam excludens.

Prima difficultas.

Tametſi hactenus à nobis tradita rationi ſummopere conſentanea fateamur oportet; aliquibus tamen, & certè non exigui momenti difficultatibus premuntur, à quibus vindicare, non niſi operæ pretium exiſtimo. Eſt autem inſignis illa difficultas aduerſus eam, quam ſecundo loco nos concluſionem attulimus, cùm diceremus veritatem appoſitè quidem per cognitionem, connotato obiecto, explicari.

Prima difficultas, cùm iudicium eſt de obiecto contingenti;

Quidam porrò ſic obiiciunt. Aut iudicium eſt de obiecto contingenti, aut neceſſario; alterutro modo ſe habeat, tale non eſt, ut per ipſum, obiectique connotationem, veritas poſſit explicari; ergo haud bene à nobis dicebatur explicandam eſſe, præſertim per cognitionem connotato obiecto. Aſſumptionem quoad vtranque partem oſtendunt; & primò ad obiectum contingens quod attinet, (de hoc enim prima erat aſſumptionis pars) ita diſputant. Enunciatio de obiecto contingenti poteſt ex vera fieri falſa & viciſſim, vt nos quoque contendimus, adeo ut poſſit veritatem amittere; ergo haud poterit per cognitionem explicari, etiam connotato obiecto, cùm cognitio nequeat perſeuerare propriâ entitate amiſsâ.

Confirmatio.

In horum confirmationem addunt & illud. Si propoſitio contingens ſuapte naturâ foret eſſentialiter vera, vel falſa, ſequeretur propoſitionem hanc, *Socrates currit*, currente Socrate, dicere ordinem eſſentialem ad duo contradictoria, quòd eſt ſummopere deteſtabile, cùm fieri non poſſit, ut idem omninò pendeat à duobus contradictoriè oppoſitis. Sequelam ex eo probant, quoniam cognitio falſa de curſu Socratis, duo diceret, videlicet repræſentationem curſûs, quatenus cognitio; & quatenus falſa, (eſſe autem falſam non eſt quid diuerſum à cognitione) diceret ordinem ad negationem talis curſûs à parte rei. Imo deberet duo contradictoria intentionaliter repræſentare; ut enim ſit falſa, debet affirmare curſum exiſtentem, & negationem ſeu priuationem ipſius; enim verò ſi non repræſentaret priuationem curſûs, nullum ordinem diceret ad illam; ſed ſolùm ad curſum exiſtentem, atque adeo non differret à iudicio vero, quod ſolum huiuſmodi ordinem includit.

Solutio difficultatis.

Satiſfit ſuperioribus obiectis ita ratiocinando. Cognitio catenus eſt vera, quatenus eſt conformis ei, circa quod verſatur: falſa autem quatenus diſformis eidem eſt; ſed conformis cognitio dicit tranſcendentalem reſpectum ad id, cui eſt conformis; ut autem diſformis, nullum ordinem importat ad id, cui dicitur diſformis, quoniam diſformitas eſt negatio conformitatis. Vt cognitio, quâ intellectus iudicat Socratem currere, currente Socrate, vera eſt, eaque dicit eſſentialem ordinem ad Socratem currentem, quatenus huiuſmodi; at cognitio eadem, non currente Socrate, falſa eſt; ſed hæc nullum dicit ordinem ad Socratem non currentem, ſed adhuc retinet ſuum ordinem, & reſpectum tranſcendentalem ad Socratem currentem, quouſque cognitio illa perſeueret. Ex quo facilè intelliges cognitionem dici veram per tranſcendentalem reſpectum ad id, cui conformatur; dicitur autem falſa per huiuſmodi reſpectûs negationem explicandi, ut ſuo loco docuimus.

Neque perturbet, quòd ſimilitudo, & diſſimilitudo, eodem relationis genere explicentur; non enim de conformitate, & diſformitate ſentiendum idem; propterea quòd tam ſimilitudo, exempli gratia, quàm diſſimi-

litudo

Digitized by Google

ſitudo inter duo, dicitur in eſſendo; hæc autem de qua loquimur ſimilitudo, eſt in repræſentando, ut propterea conformitas, explicari debeat per tranſcendentalem reſpectum repræſentationis, quâ exprimatur obiectum prout eſt in ſe; at verò difformitas per huiuſmodi reſpectûs negationem, & ut aiunt, carentiam; Ad argumentum reſpondendum conſecutionem negando, & ad eius probationem breuiter ibi inſinuatam, dicendum cognitionem, ut ex vera euadat falſa, & veritatem amittat, non debere amittere proprium eſſe, quoniam veritas non in ſola cognitione conſiſtit, ſed requirit obiectum, veluti connotatum, ex cuius mutatione propterea fit, ut quæ vera dicebatur cognitio, poſſit dici falſa.

Confirmationis ſolutio.

Ad confirmationem, quid reſpondendum, non obſcurè conſtat ex proximè traditis; cognitio enim vera, dicit ordinem ad curſum Socratis, ſeu ad Socratem currentem; ſed cognitio eadem dicitur falſa, non per ordinem, quem dicat ad negationem curſûs, ſed quia cognitio illa connotando Socratem currentem, hoc non currente, adhuc connotat eundem Socratem currentem, non autem Socratem non currentem, ut propterea falſa dicatur. Non inficiandum tamen per huiuſmodi cognitionem falſam repræſentari Socratem, ac ob id eam dicere ordinem ad ipſum, inadæquatè tamen; quia non attingit Socratem non currentem; mutatus enim eſt Socrates quoad curſum, ſed non quo ad eſſe; at cognitio vera attingebat non ſolùm Socratem, ſed Socratem currentem; quem etiam perſeuerans, mutato obiecto, puta Socrate, repræſentat, ut propterea euaſerit falſa, eò quòd non dicat ordinem ad Socratem mutatum, factumque non currentem. Neque ſequitur illud incommodum, nempe nihil differre inter iudicium falſum, & verum; ut enim iudicium ſit falſum, non debet dicere ordinem ad carentiam curſûs, ſed ſat eſt, ut dicat ordinem ad curſum exiſtentem, ſeu ad Socratem currentem, hoc enim non currente, iudicium euadit falſum, per hoc quod non dicat ordinem ad Socratem non currentem, reſpectu cuius eſt falſum; quemadmodum contra verum eſt per ordinem ad Socratem currentem, ut nuper dicebam.

Adnotatio.

Non eſt autem putandum conformitatis reſpectum eſſe, qualem nos dicimus, ſimilitudinis, exempli gratia, inter duo alba; nam hic eſt ſimilitudinis in eſſendo, ille autem in repræſentando; ita fit, ut reſpectus conformitatis ſit tranſcendentalis in eſſentia cognitionis inuolutus; non ſic reſpectus ſimilitudinis, qui prædicamentalis eſt, & quidem explicandus, ut ſuo loco docuimus. Hinc itidem eſt, cur reſpectus diſſimilitudinis detur proportione reſpondens reſpectui ſimilitudinis; reſpectus autem difformitatis non item, cùm difformitas dicat negationem repræſentationis adæquatæ, quam conformitas præſefert; quamobrem *τὴν γνώσεως μεταμόρφωσιν huius cognitionis metamorphoſis*, extrinſecùs contingit, quatenus obiectum mutationem ſubit, quod latius intra Sectione ſeptima ex Ariſtotile explicabimus.

Secunda difficultas, cum obiectum eſt neceſſarium.

Secundam aſſumptionis partem, quæ erat de obiecto neceſſario, ita oſtendere nituntur. Nullus traſcendentalis reſpectus ingreditur eſſentiam abſoluti; at veritas, inquiunt, formaliter dicit reſpectum ad obiectum; ergo non poterit ſpectare ad eſſentiam iudicij de obiecto neceſſario. Tum quia, quòd actus neceſſarius repræſentet rem ſemper verè, quaſi per accidens, ac ſecundariò contingit, prouenit enim ex immutabilitate obiecti; nam ſi per impoſſibile obiectum mutaretur, actus adhuc repræſentaret obiectum eodem modo. Tum etiam quia ſi actus foret eſſentialiter veritas, ut nos profitemur, non poſſet propriè dici verus; ſicut albedo nequit dici albo, vel calor, calidus.

Solutio.

At falſum aſſumunt, cùm abundè fuerit à nobis oſtenſum, tranſcendentalem reſpectum inuolui in eſſentia abſoluti, vel ſaltem reipsâ non diſtingui ab illo. Quare cognitionis veritas, non diſtinguetur ſaltem ex rei natura ab ipſa cognitione, quod aliquando contingere aduerſariorum plerique fatentur, puta in actibus veris de obiectis neceſſarijs; quod autem de his actibus ipſi affirmant, nos in uniuerſum ad omnes transferimus, ſenſu iam explicato, ita ut mutatio accidat ex mutatione obiecti, eadem perſeuerante cognitionis naturâ. Ad id quod addunt, nimirum per accidens eſſe, quòd actus neceſſarius rem ſemper verè repræſentet. Reſpondendum per accidens eſſe quòd illa cognitio non poſſit mutari ex vera in falſam; ita tamen ut ipſa ſit eſſentialiter vera per ordinem ad obiectum, quod attingit; neque inconueniens, quòd ſit eſſentialiter vera, & mutari poſſit in falſam, quia mutatio non eſt penes aliquod intrinſecum, ſed extrinſecum cognitioni, neque eſt reſpectu eiuſdem omnino, ſed alterius obiecti; dum enim mutatur obiectum, & cognitio perſeuerat, hæc proculdubio perpetuò retinet conformitatem cum obiecto, cui conformis erat, etiam illo non amplius exiſtente; non enim tranſcendentalis reſpectus terminum exiſtentem requirit; itaque cognitio illa retinens adhuc veritatem per ordinem ad id, quod adæquatè attingit, euadit falſa per ordinem ad idem obiectum quod attingit inadæquatè.

Sectione decimaprima ſequente. Tertia difficultas.

Ad difficultatem quæ tertio loco addebatur, quid reſpondendum, patebit ex ijs quæ proximè de abſtractis, & concretis dicturi ſumus.

Amplius urgent, ut probent veritatem non dicere actum in recto, & obiectum in obliquo, ſiue ut connotatum, eiſdem rationibus, quibus exiſtimant ſe demonſtrare relationes reales à fundamentis diſtinctas.

Solutio.

Sed ut huiuſmodi rationibus, nihil de relationibus probant, ita nec oſtendunt veritatem explicari non poſſe ad eum, quem ſuperius attulimus modum.

Quarta difficultas.

Et ut probent veritatem eſſe quandoque diſtinctam formam à cognitione, ut in actibus de obiectis contingentibus, argumentantur hoc modo. Separabilitas eſt ſignum realis diſtinctionis, quamuis inſeparabilitas non ſit ſignum realis identitatis; at veritas huiuſmodi cognitionis ab actibus poteſt ſeparari; ergo ab ipſis realiter diſtinguatur neceſſe eſt.

Solutio.

Nulla tamen huius rationis eſt vis, quandoquidem veritas non ſeparatur à cognitione, reſpectu obiecti, cui adæquatè conformatur, & in ordine ad quod dicitur vera; quod ſi ſeparatur in ordine ad obiectum idem, quod tamen inadæquatè attingit, non ſubinde inferendum veritatem eſſe formam aliquando cognitioni ſuperadditam, ſed ſolùm non eſſe aliquid in ſe ſiſtens, & non importans reſpectum, tranſcendentalem tamen, ad id, quod adæquatè attingit, & cui adæquatè conformatur; cùm enim talis non fuerit, incipit denominari falſa, non eo quòd aliquam formam amiſerit, ſed quia ob obiecti mutationem, non amplius illud adæquatè repræſentat, ut prius. Sed quoniam non ſemel mentionem huius adæquatæ, & inadæquatæ attingentiæ, atque repræſentationis, aduerte à me credi adæquatam attingentiam contingere, quando cognitio repræſentat aliquid ſub aliqua determinata ratione, quæ illi reipsâ conuenit; ut cum actus iudicij repræſentat Socratem, ut currentem, affirmando ſcilicet ipſum currere, quando Socrates reuerâ currit: at inadæquatam attingentiam euenire, quando cognitio attingit idem obiectum, ſed non ſecundum id, quod ei reuerâ conuenit. Vt cum idem actus iudicij repræſentat Socratem ut currentem, affirmando ipſum currere, dum reuerâ non currit; eſt

enim idem actus ſecundum ſubſtantiam ; ſolùmque differt eo quòd cùm actus repræſentat Socratem currere, quando ipſe currit, attingit Socratem ſub illa determinata ratione, quæ illi reipsâ conuenit: at mutato obiecto, itaut Socrates deinceps non currat, ille actus repręſentat Socratem, quoniam perſeuerat ſecundum idem eſſe quod habebat, ſed non attingit ipſum Socratem ſecundum illam determinatam rationem, puta ſecundum negationem curſûs, quæ illi ex rei naturâ conuenit.

An veritas ſuſcipiat magis & minus. Eſt autem inſignis dubitatio, an veritas ſuſcipiat magis, & minus, itaut una propoſitio poſſit eſſe verior alterâ: ſed quia hæc eadem dubitatio de falſitate fieri poteſt; proinde illam ad ſequendam Sectionem ubi de falſitate nos ex inſtituto loquemur, differre præſtabit. Hucuſque de veritate, quam Tullius expreſſit dicens. (Lib. 2. de Inuentione.) *Veritas eſt per quam immutata ea quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur.* Quamque alius, rerum cum mentibus adæquationem eſſe dicendam arbitraretur. Nunc reliquum eſt, ut de falſitate repræſentatiua diſputemus.

SECTIO SEXTA.

Quid ſit formaliter falſitas cognitionis.

Tractationis ordo. SVperiùs veritatem repræſentatiuam iudicij maximè propriam, etſi apprehenſioni ſuo modo conſentaneam, declarauimus; nunc de falſitate diſſerendum; nec iniuriâ, nam veritas, & falſitas opponuntur; oppoſitorum autem eadem eſt diſciplina; ſed ut veritas in repræſentando dicitur id, in cuius conſideratione Dialecticus ſuam exercet induſtriam; ſic etiam falſitas, quam idem omni ſtudio conatur euertere; eſt enim deteſtabilis, ſolumque id boni habet, quòd veritas magis fidem facit, ſi cum ipſa contendat. Falſitas porrò de qua loquimur, ut aliâ occaſione docuimus, in diſformitate cognitionis ad rem conſiſtit, itaut rectè dictum fuerit. (2. Topic. cap. 1.) *Veritas in repræſentando eſt conformitas cognitionis ad rem, prout eſt in ſe.* (Veritatis definitio.) *Falſitas in repræſentando eſt diſformitas cognitionis ad rem prout eſt in ſe.* (Falſitatis definitio.) Hæc autem duobus modis contingit, prout totidem etiam modis intellectus a veritate deficere, & obiecto non conformari cognoſcendo poteſt. (Duplex falſitatis genus.) Primò negatiuè, ut aiunt, quatenus intellectus obiectum penitus ignorat, ſeu non attingit. (Falſitas negatiuè dicta.) At hæc non conformatio, ſiue diſcrepantia, falſitas propriè non appellatur, cùm potius neſcientia, ignorantia, atque non attingentia dici deberet, quam apprehenſioni competere ſuo loco monuimus. (Falſitas poſitiuè explicata.) Secundò poſitiuè, quando intellectus percipit obiectum aliter, ac eſt in ſe; ut ſi conciperet Socratem ſtudentem, quando dormit. Huc pertinet ignorantiæ diſtributio, in eam, quæ eſt puræ negationis, & eam, quæ eſt prauæ diſpoſitionis. (Ignorantia puræ negationis.) Puræ negationis eſt, quâ ſolum ignoratur verum, ſed non creditur falſum. Vt ruſticus habet ignorantiam puræ negationis circa veritates mathematicas, nempe. *Omne triangulum habet tres angulos æquales duobus rectis;* & ita de cæteris, quoniam ſic illas ignorat, ut neque contrarios errores habeat. (Ignorantia prauæ diſpoſitionis.) At ignorantia prauæ diſpoſitionis eſt, quâ non ſolum ignoratur verum, ſed etiam creditur falſum. Vt ſi quis credat tres angulos cuiuſcunque trianguli, maiores, vel minores eſſe poſſe duobus rectis. De hac ignorantia prauæ diſpoſitionis (Primo Poſt. tex. 32. alias 109.) Philoſophus ediſſerit dicens Ἄγνοια δ' ἡ μὴ κατ' ἀπόφασιν ἀλλὰ κατὰ διάθεσιν λεγομένη ἔστι μὲν ἡ διὰ συλλογισμοῦ γινομένη ἀπάτη. *Ignoratio autem, atque inſcitia, non illa quidem, quæ ex negatione appellatur, ſed quæ ex certa quadam affectione dicitur, eſt error ex aliqua ratiocinatione ortus.* Loquitur enim de illa, quam ſyllogiſmus parit. De ignorantia autem puræ negationis diſputat, dum ait (Primo Poſt. tex. 33. alias 134.) φανερὸν δὲ καὶ ὅτι εἴ τις αἴσθησις ἐκλέλοιπεν, ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἐκλελοιπέναι, ἣν ἀδύνατον λαβεῖν, εἴπερ μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγῇ ἢ ἀποδείξει. *Illud verò iam propemodum eſt perſpicuum, cui ſenſus aliquis deficit, neceſſariò ſcientiam aliquam defuturam, quòd eam diſcere iam, ac percipere non poſſit, quicquid enim diſcitur, aut inductione, aut demonſtratione cognoſcitur.* In præſentia de ignorantia poſitiua, cùm ſermo fiat de cognitione, propoſitioneque falſa, diſſerendum.

Dari in nobis falſas opiniones conſtat. Dari autem in nobis falſas propoſitiones, manifeſtum adeo, ut pigeat in huius probatione immorari; non defuerunt tamen, quibus arriſerit omnem noſtram notitiam veram eſſe, eo nomine, quoniam res quælibet talis eſt, qualis à quouis putatur eſſe; in hos autem acriter Stagerites inuehitur oſtendens, id minimè rationi conſentaneum eſſe, propterea quòd ſequeretur contradictoria ſimul eſſe vera, ſi ab uno unum, ab alio, aliud contradictoriorum, ut verum apprehenderetur. Tum quia verum eſſe à noſtra cognitione penderet; Tum quia, conſtat plerunque res non explicari à nobis, prout ſunt in ſe ipſis, adeout nos in contrariam ſententiam abeamus. Non itaque licet inficias ire falſitatem in repræſentando dari, quæ veritati pariter in repræſentando aduerſetur; tunc nimirum, quando conceptus formalis aliter attingit rem ac in ſe eſt; itaut fundetur primariò in conceptu formali, ſecundariò autem in obiectiuo.

Docuimus alibi, quid ſit veritas, de qua nobis hoc loco eſt diſputandi occaſio, (Diſſert. 2. Sect. 2.) & haud ego fallor, ex ibi traditis perſpicuum eſt veritatem eſſe dicendam congruentiam, ſeu conformitatem tum rei prout cognitæ, tum cognitionis cum re ſecundum eſſe repræſentationis, ita tamen ut cognitioni primariò conueniat, eoquòd veritas in illa congruentia conſiſtit, quâ poſitâ intelligitur, & quâ remotâ non item; ſic autem ſe habere cognitionem veram oſtendimus, & eam ob cauſam in prædicta congruentia veritatem poſitam eſſe concluſimus.

In quo cōgruentia cognitionis cum obiecto conſiſtat. Erat porrò inquiſitione dignum in quo commemorata congruentia conſiſteret, & quamuis non una ſit explicationis ratio; præcipua tamen atque primaria nobis viſa eſt, per ordinem ad eſſe cognitionis; minus tamen præcipua per ordinem ad obiectum ita ſe habens ſicuti cognoſcitur, ſeu per cognitionem, & connotationem obiecti ſe habentis, prout cognoſcitur; omni ſiquidem alio ſecluſo, vera cognitio dicitur. At ubi hac de re nobis erat diſputandi locus, notauimus veritatem, velut illam, quæ cognitionem dicit, reſpectum tranſcendentalem ad obiectum inuoluere, proindeque congruentiam cum illo veritatem eſſe dicendam: amplius tamen completam rationem ipſius, præter cognitionem, obiectum itidem connotare ab ipſa cognitione diſtinctum; adeo ut veritatis denominatio in cognitione, ſit partim intrinſeca, partim autem extrinſeca. Ibidem pariter etſi breuiter, (eiſdem enim de rebus in Diſſert. de Anima rediturus eſt ſermo) falſitatem explicuimus, eiuſque cauſam, ac originem tradidimus. (Falſitatis origo [illegible].) Extrinſecus enim, ut eo loci aduertimus, in mentes hominum errores irrepunt, quippe qui ab externis cauſis originem trahunt; quæ enim frequenter impedimenta obuia fiunt, ſenſuſque fallaces, quibus humana mens, etſi diuinæ auræ particula corporis incluſa compagibus, ad ſua munera obeunda indiget, falſas eidem notiones ingerunt, atque ſuppeditant. In uniuerſum igitur tàm veritas, quàm falſitas repreſentatiua, talis eſt, qualis à nobis dicebatur; illa namque conformitas, hæc verò diſformitas.

initas eſt conceptûs formalis cum re prout eſt in ſe. Veritas autem prout in iudicium cadit, eiuſque redditur propria, quatenus ſecernitur à veritate, quæ ſimplici apprehenſioni adſcribitur, cuiuſmodi ſit, aliâ occaſione declarauimus, aſſerentes iudicij veritatem, non melius explicari poſſe, quàm dicendo, ab apprehenſionis veritate diſcriminari, ea eo quòd hæc indeterminata ſit, nullam habens falſitatem oppoſitam, niſi illam, quæ in non attingentia conſiſtit; veritatem autem iudicij determinatam eſſe, cui falſitas propriè ſumpta aduerſatur. At ſi veritas, de qoa loquimur, hunc ſe habet io modum, cuiuſmodi ſit oppoſita illi falſitas, neminem præteribit, cùm in ſolius commemoratæ veritatis negatione poſita ſit.

Diſſert. 32. ſect. 3.

Quæritur, quid formaliter ſit falſitas repræſentationis.

His noo contenti, plerique adhuc ioquiſitione dignum arbitrantor, quid formaliter ſit falſitas repræſentatiua veritati oppoſita; exiſtimant enim hac de re ita ſentiendum, ut in repræſentando haud ſalſitatem eſſe dicamus præcisè entitatem actûs, ut loquuntur, neque actum cum obiecto, ſed aliquid ſuperadditum actui. Summa tamen ipſis de falſitate videtur difficultas, præcipuè, num ſit quid priuatiuum, an ſcilicet falſitas ſimplex ſit conformitatis carentia; an verò addat ſupra actum relationem poſitiuam difformitatis; & ſi huiuſmodi relationem addit, quænam ſit, & quomodo ab actu diſtinguatur. Non magis tamen de falſitate, quàm de veritate dubitandi ratio.

Aſſertio.

Iuxta ſoperiùs tradita dicendum per falſitatem in repræſentando nihil poſitivum importari, præter cognitionem, quæ ut ideo vera dicitur, quooiam eſt conformis obiecto, prout eſt in ſe; ita falſa propterea quòd eidem eſt difformis.

Hæc aſſertio, ex antea de veritate diſputatis, cuique facilè conſtabit; quatenus igitur dicit falſitatem in difformitate cognitionis cum obiecto poſitam eſſe, ánde redditur manifeſta, quia veritatis, & falſitatis contrariæ ſunt rationes, proindeque contrario modo explicandæ; quamobrem, ut veritas rectè dicitur in conformitate cognitionis cum obiecto proot eſt in ſe, conſiſtere; ea aduerſo falſitas in oppoſita difformitate, poſita dici debet, ita ut veritas dicat cognitionem connotando obiectum prout eſt in ſe; falſitas dicat eandem connotando obiectum aliter ſe habens, ac eſt in ſe; otque veritas non dicit formam poſitiuam ſuperadditam cognitioni: ita nec etiam falſitas; hoc tamen differunt, quòd vera cognitio tranſcendentalem reſpectum adæquatæ attingentiæ ad obiectum affirmando, vel negando inuoluit; at falſa inadæquatæ tantum, ut ſuperius de veritate diſputantes, loqouti ſumus.

Corolarium.

Ex his cuique palam, & apertum veritatem in poſitiuo quopiam, cuioſmodi eſt conformitas cognitionis cum obiecto (eſt enim tranſcendentalis reſpectus) falſitatem autem in negatione conformitatis poſitam eſſe. Nam ut ſe habet malitia ad bonitatem: ita falſitas ad veritatem; ot enim malum eſt quidam voloolatis defectus: ita falſum, eſt quidam defectus intellectûs. Quemadmodum itaque malitia formaliter priuationem bonitatis: ita falſitas priuationem veritatis importat.

Prima difficultas.

Sed aduerſæ ſententiæ fautores, ut oſtendant falſitatem addere cognitioni, ſeu mentali propoſitioni realem relationem diſconuenientiæ atque difformitatis diſtinctam à cognitione, ſic argumentantur. Falſitas, de qua habetur ſermo, contrariè veritati opponitur; ergo falſitas quid poſitiuum importet neceſſe eſt; proindeque non in aliquo negatiuo formaliter, ſed in poſitiuo, qualis eſt difformitatis relatio, conſiſtet.

Solutio.

In eo tamen allucinantur, quòd putent oppoſitionem inter veritatem, & falſitatem eſſe propriè contrariam, cum re verâ non niſi priuatiua dici mereatur. Neque dicant veritati complexæ priuatiuè opponi ignorantiam, quæ falſitas negatiua vocatur, contrariè verò ſalsitatem; quando ſcilicet uniuntur, quæ reipsâ unita non ſunt, vel contra &c. non inquam id dicant, nam hoc differt falsitas ab ignorantia negatiua, quòd cognitio falſa etsi inadæquatè, nihilominus attingit obiectum cognitionis veræ; at per ignoratiam puræ negationis nullatenus obiectum attingitur.

Secunda difficultas.

Deinde ſic obijciunt. Relationes primi modi fundantur ſuper unum & multa, adeout ubi eſt unitas naturæ, ibi ſit identitatis relatio; ubi eſt unitas, & conuenientia in quantitate, ibi eſt æqualitas; ubi eſt conuenientia in qualitate, ibi eſt ſimilitudo, & contra; ubi eſt multitudo naturarum in ſpecie, ibi eſt relatio diuerſitatis, & diſtinctionis; ubi eſt multitudo & diſconuenientia quantitatum, ibi eſt relatio inæqualitatis; & tandem, quæ in qualitate diſconueniunt, dicuntur diſſimilia per relationem diſſimilitudinis.

Solutio.

Nihil tamen hac ratiocinatione conficiunt; cùm à ſimilitudine atque diſſimilitudine in eſſendo, ad ſimilitudinem, & diſſimilitudinem in repræſentando gradum faciant; enimuerò ſimilitudo inter duo alba exempligratia, & diſſimilitudo ioter album, & fuſcum, dicuntur in eſſendo, cùm ſimilitudo io eo poſita ſit, ut quale eſt album unum, tale ſit & alterum ſecundum eſſe albedinis, ſic de diſſimilitudine &c. at ſimilitudo inter cogoitionem affirmantem, Socratem eſſe currentem, & Socratem currentem, eſt in repræſentando tantùm, quia repræſentat Socratem ut reipsâ eſt. Non itaque rectè deducunt intentum à paritate relationum, quas ipſi commemorant; nam relatio de qua hic agitur, eſt tranſcendentalis, quippe quæ inuoluitur in eſſeotia cognitionis, cùm ſimilitudo ſit non in eſſendo, ſed in repræſentando, quæ huiuſmodi reſpectum importat; non enim cognitio poteſt eſſe expreſſa imago obiecti, niſi dicat eſſeotialem ordinem ad illud, hic autem ordo, & tendentia eſt conformitatis reſpectus ad obiectum; adeo ut abſque ullo ſuperaddito, cogoitio dicatur obiecto conformis, proindeque vera. Quod autem de veritate dico, poteſt falſitati aptari; nam falſitas non eſt diſſimilitudo in eſſendo, ſed in repræſentando. Vt omittam ab ipſis falſum aſſumi, & arguere ex falſo ſuppoſito, nimirum illas, quas in medium afferunt relationes, eſſe formas poſitiuas rebus abſolutis ſuperadditas; cum abundè fuerit à nobis oſtenſum, huiuſmodi relationes in denominatione partim intrinſeca, & partim extrinſeca conſiſtere: Ita ſit, ot etiam ſi veritas, & falſitas in hiſce relationibus poſitæ eſſe dicaotur, non propterea cenſeri debeant poſitiuæ formæ cognitioni ſuperadditæ ad relationum genus ſpectantes.

Diſſert. 22. ſect. 3.

Tertia difficultas.

Amplius. Si falſitas in relatione, quanuis tranſcendentali, difformitatis ad rem conſiſtere dicatur, quatenus non exprimit rem ſicuti eſt; ſequeretur quando intellectus cognoſceret Socratem ut animal tantùm, habere conceptum falſum, quoniam Socrates non ſolùm eſt animal, ſed etiam rationalis; perperam igitur dictum à nobia fuit falſitatem eſſe difformitatem cognitionia ad rem.

Solutio.

Reſponſio in promptu eſt; cùm enim, aſſerimus propoſitionem eſſe falſam, quando enunciat rem aliter ac eſt, ſenſus non redditur de conceptu præciſiuo, cuioſmodi eſt ille, *Socrates eſt animal*, tales enim conceptus veros eſſe oihil prohibet, ut rectè Stagritea aduerterat dicens ἐδὲ γίνεται ψεῦδος χωριζόντων. *Neque ſit mendacium abſtrahentium*, Vnde illud eſt luxit *Abſtrahentium non eſt mendacium*, Propterea quòd intellectus tunc non affirmat Socratem eſſe animal tantum, ſic

enim

enim affirmando, deciperetur, ſed affirmat de Socrate, quòd illi reipsâ ineſt, proindeque cognitionem elicit veram; eſt autem vera, quia conformis eſt obiecto, ſaltem ſecundum unam, quâ conſtat, partem; non igitur de conceptu præciſiuo, ſed diuiſiuo propoſitio debet intelligi, ut ſi intellectus conciperet Socratem esse ſolum animal; vel de poſitiuè erroneo, ut ſi conciperet hominem eſſe lapidem; tales enim conceptus ſunt de quibus propoſitio intelligenda: & in uniuerſum conceptus eſt falſus, quando per ipſum alicui tribuitur id, quod non habet, vel remouetur, quod habet; intelligendum tamen hoc intentionaliter fieri.

Dubitatio de veritate, an ſuſcipiat magis, & minus.

Proximum eſt, ut ſuperiori Sectione dubitationem propoſitam in præſens diſcutiamus. Erat autem, num veritas ſuſcipiat magis, & minus, quod etiam de falſitate poteſt inquiri. Plerique negant de veritate formali, ut loquuntur, non fundamentali. Alij id de falſitate inficiantur. Alij affirmant de utraque. Alij utrunque probabile cenſent.

Præmittuntur aliqua pro dubitationis ſolutione.

Res non paucis difficultatibus eſt implicata: de qua propterea, ut aliqua dicere valeamus, quæ rationi congruere videantur, non nulla præmittemus, quorum præſidio fortaſſe quid hac de re ſentiendum, aſſequemur. Ad propoſitum igitur explicandum, aduerte veritatem poſſe duobus modis uſurpari, vel pro illa commenſuratione & conformatione, quam dicit actus cum obiecto; vel pro concomitantibus ipſam, qualia ſunt neceſſitas vel contingentia obiecti; maior, vel minor eiuſdem perfectio; & maior, vel minor efficacia rationum, quibus intellectus mouetur ad præbendum aſſenſum, & alia huiuſmodi.

Amplius notandum ocurrit veritatem iuxta primam uſurpationem genuino modo ſpectari; nam vel illa commenſuratio, ſiue conformitas intelligitur extenſiuè ſumpta in ordine ad numerum prædicatorum obiecti, itaut cognitionis actus nihil repræſentet, quod non reperiatur in obiecto, & nihil ſit in obiecto, non repræſentatum per actum. Vel commenſuratio ſumitur intenſiuè, ut actus repræſentet obiectum, quantum eſt repræſentabile. Falſitas etiam duobus modis uſurpatur, vel negatiuè, ut aiunt, quatenus dicit negationem, ſeu carentiam veritatis; vel poſitiuè, quatenus ſignificat diſtantiam ſiue receſſum tantum, vel tantum à veritate. His præhabitis.

Prima aſſertio.

Dicendum primò, ſi veritas accipiatur pro concomitantibus ipſam, nulli dubium eſſe debere, quin una propoſitio (ſermo autem eſt de propoſitione mentali, ſeu de cognitione intellectiua; nam propoſitio vocibus expreſſa, impropriè aut ſaltem ſecundariò vera, vel falſa dicitur) ſit verior alterâ.

Ratione ſuadetur.

Concluſio videtur inde conſtare, quoniam una propoſitio eſt de perfectiori, magiſque neceſſario obiecto ob id una eſt euidentior alterâ. Si igitur veritas accipiatur pro concomitantibus, non obſcurè conſtat propoſitionem unam eſſe veriorem alterâ; ad quæ reſpiciens non obſcuri nominis Philoſophus dicebat, multas concluſiones ordine ſequentes ex eodem principio habere proprias veritates diſtinctas, itaut prior ſit verior, & magis neceſſaria, eo nomine, quòd in ſua neceſſitate à poſteriori non pendet, ſed potius contra: de hac igitur aſſertione nemini licebit ambigere.

Secunda aſſertio.

Dicendum ſecundò, veritatem acceptam pro adæquatione actûs cum obiecto extenſiua, poſſe quandam latitudinem admittere.

Ratione probatur.

Hoc ſuaderi poteſt ex eo, quia, ſi res aliqua plura in ſe prædicata habeat, actus autem cognitionis unum duntaxat ex illis attingat, alter autem ſi non omnia, ſaltem plura, dubium eſſe non poteſt, quin ſecundus actus conformior obiecto ſit, quàm primus. Quemadmodum enim è duabus quantitatibus, illa eſt alicui tertiæ magis æqualis, quæ illi ſecundum omnes dimenſiones commenſuratur, quàm quæ ſecundum unicam tantùm. Vel ex duobus ſimilibus in eſſendo, illud eſt alicui tertio magis ſimile, quod ratione plurium illi ſimile eſt, quàm quod ratione unius tantùm; ita quoque de cognitionibus in ordine ad obiectum, ratiocinandum.

Tertia aſſertio.

Dicendum tertiò, duas propoſitiones de eodem prædicato, vel de omnibus ſimul, æquè extenſione veras eſſe.

Ratione probatur.

Facilè conſtat aſſertio; nam in indiuiſibili conſiſtunt; enim verò vel affirmant, quod conuenit obiecto: vel negant quod illi non conuenit.

Quid de tranſcendentibus dicendũ.

Ex his intelliges quid de tranſcendentibus, ſcil. ente, uno, vero, & bono dicendum; cum enim hæc habeant conceptum ſimpliciter ſimplicem, propoſitiones de ipſis æquè veras eſſe oportet; id enim circa quod verſatur, ſimpliciſſimum eſt; unde cum intellectus concipit ens, elicit conceptum ſimpliciter ſimplicem, qui vel omnino ſcitur, vel penitus ignoratur; non enim prædicatis conſtat, in quæ conceptus eius reſolui poſſit, itaut de uno ex ipſis, & de pluribus, conceptus haberi poſſint, qui inter ſe collati ſic ſe habeant, ut unus dici mereatur extenſione verior altero, quoniam plura prædicata attingat.

Opinio de veritatis intenſione.

Rationes ſuadetur ab ijs, qui hanc ſententiam profitentur defendere.

Qui putant è duabus propoſitionibus de eodem obiecto, unam veritatis intenſione poſſe veriorem eſſe alterâ, ita ratiocinantur, ut ſuam aſſertionem ſibi ſuadeant ex eo quia de eodem penitus obiecto, dari poſſunt intellectiones, quarum una clariùs, atque diſtinctiùs illud repræſentet: altera autem obſcurius, adeout non repræſentet obiectum ſecundum omnia, quibus ipſum conſtat, prædicata; ergò dari poterit propoſitio, quæ ſit verior alterâ de eodem obiecto, inſpectâ ſolùm veritatis intenſione.

Optima, inquiunt, conſecutio, propterea quòd veritas formaliter in obiecti prout in ſe eſt, repræſentatione conſiſtit; ergo perfectior, & intenſior repræſentatio formaliter perfectior, & intenſior veritas erit. Aſſumptum oſtendunt, quoniam perfectior actus, perfectiori, clarioríque modo obiectum exhibet intellectui, quàm imperfectior, cæteris paribus, hoc eſt, quamuis uterque quoad extenſionem æquè obiectum percipiat; nam actus unus, etſi tot prædicata, quot alter attingat, fieri tamen poterit, ut unus quidem clariùs, & apertius: alter autem obſcuriùs eadem repræſentet.

Addunt rationem aliam, quia formalitas veritatis non in ſimplici adæquatione, ut loquuntur, cognitionis cum re cognita, ſed in ſimilitudine quadam intentionali conſiſtit; at ſimilitudo quodammodo dicitur ſuſcipere magis, & minus; idcirco etiam & veritas eodem ſe habere modo dici debebit.

Tandem ſic arguunt. Hac de re non ſecus ratiocinandum, ac de rebus corporeis materiæque conſtantibus; ſed in his idem obiectum viſibile, vel propter perfectiorem facultatem videndi, vel propter intenſius lumen longè perfectius, atque diſtinctiùs ab uno, quam ab alio videri poteſt, licet uterque omnes obiecti partes attingat; ergo idem de mentis oculo, hoc eſt, de intellectu dicendum.

Quomodo obiectioni occurrant.

Quòd ſi quiſpiam ipſis abijciat. Veritas in adæquatione actûs cum obiecto conſiſtit; ſed adæquatio inter duo nequit ſuſcipere magis, & minus, cum in indiuiſibili poſita ſit; non enim æqualitas una ſiue quoad extenſionem, ſiue quoad intenſionem, maior alterâ eſſe poteſt. Reſpondent veritatem non ſolùm eſſe adæquationem extenſiuam, ſed & intenſiuam cum obiecto, adeo ut illud repræſentet ſicuti eſt, & quan-

tum

tum eſt repræſentabile; hinc enim quandam latitudinem admittit, unde magis, minuſque poſſit ſuſcipere. Nec propterea ſequitur actum non repræſentantem obiectum, quantum eſt repræſentabile, falſum eſſe; cæteroquin præciſivus etiam falſus dicendus eſſet, nam de utroque eadem eſt ratio.

Contraria ſententia eiuſque ratio. Re tamen verâ plerique contrariam ſententiam amplexi ſunt, eo quòd non ſatis intelligant in quo maior claritas atque diſtinctio cognitionis poſita ſit, niſi dicatur in eo, ut cognitio una, aliquid amplius, quàm altera de obiecto repræſentet. Quòd autem ſimilitudo poſſit magis, & minus ſuſcipere, ut ipſi dicunt, benè habet; ſed eâdem difficultate vexantur, cur videlicet ſit aliquid uni magis, quàm aliud simile; an ex eo quia in pluribus conueniant ea, quæ magis ſimilia ſunt, quàm quæ non adeò ſimilia dicuntur. Non eſt autem intellectu facile, id aliter ſe habere poſſe. Nec etiam exemplum deſumptum ex rebus materiatis quicquam concludit: cum enim dicunt *propter perfectiorem facultatem videndi, vel propter intenſius lumen, poſſe longè perfectius, atque diſtinctius ab vno videri obiectum, quàm ab alio, quantumuis vterque omnes obiecti partes attingat*, falſum affirmunt; nunquam enim perfectiùs vel diſtinctiùs percipitur obiectum, niſi in eo plures partes attingantur, quàm ab alio, qui ſupponitur imperfectiùs, & confuſius illud idem percipere; non enim vel ob videndi facultatem debiliorem, vel ob remiſſius lumen, aliâ ratione dicitur quiſpiam rem propoſitam imperfectiùs, & indiſtinctiùs, quàm alter adſpicere, niſi quia pauciora in obiecto oculis uſurpat; alioquin explicare tenentur contrariam ſententiam propugnantes, in quo maior illa perfectio, claritas, atque diſtinctio poſita ſit; clariùs enim & diſtinctiùs obiectum ab uno, quàm ab alio percipi, eſt illud ſecundum plura, ab uno, quàm ab alio cognoſci. Ita diſputant illi, qui cognitionem unam quoad intenſionem citra extenſionem dici alterâ veriorem inficiantur.

Difficultas. Difficultas in eo tamen eſt, quoniam Theologi docent viſionem unam de Deo perfectiorem eſſe alterâ, quantumuis quilibet Beatus omnia diuina prædicata attingat Deumque videat ſicuti eſt; nam Christus Dominus dicebat. *In domo Patris mei, manſiones multæ ſunt*. Quanuis hinc quidam, è genere traducentium in cœnobijs vitam, homo tamen nequam, etſi perfrictæ frontis, coram Sereniſſimo Principe, me audiente, diſputando colligeret in lunari globo, habitatores, ac incolas reperiri. Pro Deum immortalem quid ineptius? ſed hæc nihili facio. Et Apoſt. *Alia claritas Solis, alia claritas Lunæ, & alia claritas ſtellarum; ſtella enim à ſtella differt in claritate, ſic & reſurrectio mortuorum*. Et alibi. *Qui parcè ſeminat, parcè metet*. De viſione beata memini propterea licet ambigere neminem, quòd una ſit clarior altera &c. Nulla enim viſio creata Deum repræſentat quantum eſt repræſentabilis, ſolaque diuina viſio ipſum intenſione, & extenſione adæquat, unde comprehenſio nuncupatur. Hinc igitur inferendum cognitionem unam quoad intenſionem, eſſe veriorem alterâ.

Ioan. 14.

1. Corinth. 15.

2. Corinth. 9.

Quomodo ſuperiori difficultati à quibuſdã ſatisfiat. Reſpondent ij, quibus hæc inæqualitas intenſionis in cognitione minimè probatur, dicendo viſionem unam de Deo perfectiorem eſſe alterâ, non intenſionis, ſed extenſionis ratione, non quidem quoad primarium, ſed quoad ſecundarium obiectum; ut propterea viſiones, quantumuis intenſione æquales, poſſint inæquales eſſe. De hoc tamen alibi, nam Dialecticos fines tranſcendit.

Prima aſſertio de falſitate. Ex proximè dictis de veritate, quid aſſerendum de falſitate perſpicuum eſt, itaque. Dicendum primò ſumptà falſitate, prout dicit priuationem perfectionis, magiſque neceſſariæ veritatis, propoſitionem unam poſſe magis eſſe falſam, quàm alteram.

Ratione ſuadetur. Aſſertio ſatis euidens, accepta falſitate prout dicente priuationem perfectioris, magiſque neceſſariæ veritatis; nam hæc propoſitio, *Deus non eſt*, communi omnium conſenſu magis eſt falſa, ſi falſitatem accipias ſenſu iam explicato, quàm hæc, *Sol non eſt*. Quoniam Deum eſſe, neceſſe eſt ſimpliciter; at Solem eſſe, non item; quæ igitur propoſitio negat Deum eſſe, negat, quod magis eſt neceſſarium, quàm quę negat Solem eſſe.

Secunda aſſertio. Dicendum ſecundò propoſitionem unam poſſe dici magis falſam, quàm alteram ratione eorum circa quæ verſatur.

Ratione ſuadetur. Explicatur, & ſuadetur aſſertio. Fieri poteſt ut aliqua propoſitio, plura neget prædicata, quàm altera, ex iis quæ rei alicui conueniunt; vt hæc propoſitio, *homo eſt lapis*, collata cum hac, *homo eſt leo*; ita ſe habet, vt plura neget prædicata; nam prima illa propoſitio remouet ab homine animalitatem, & rationalitatem, ſiquidem lapidi vtraque ratio repugnat ut cuique liquet. Secunda ſolam rationalitatem, cum leoni conueniat animalitas, minimè autem rationalitas; Maior igitur eſt primæ quàm ſecundæ propoſitionis falſitas; propterea quòd prima maiorem receſſum à conformitate cum homine prout eſt in ſe, quàm ſecunda importat. Hinc igitur cuique perſpectum, quòd ſecundâ concluſione docuimus.

Obiectio. Obijciet nihilominus aliquis ſic arguendo. Falſitas formaliter in receſſu à veritate conſiſtit; cùm ergo quælibet propoſitio falſa à veritate recedat, quælibet æque falſa; accidit enim, quod parùm, vel multum recedat.

Quorundam ſolutio. Sunt, qui putant hanc difficultatem eſſe diluendam reſpondendo falſitatem, non dicere ſolam carentiam veritatis, ſed poſitiuam diſformitatem, ideoque poſſe actum eſſe magis, vel minus diſformem obiecto ad eum modum quo album poteſt eſſe magis, vel minus diſſimile. Hæc tamen reſponſio, utpote falſis innixa principijs, refellenda eſt.

Vera ſolutio. Vt autem difficultati ſatisfiat, reſpondendum utique falſitatem formaliter in receſſu à veritate conſiſtere, & quamlibet propoſitionem falſam à veritate recedere; non ſubinde tamen inferendum quamlibet æque falſam eſſe propoſitionem obiecto diſformem; ſiquidem receſſus à veritate latitudinem habet, adeo ut unus ſit maior altero; cum enim veritas in conformitate, & falſitas in diſformitate conſiſtat; non inficiandum dari quandam receſſus latitudinem penes quam maior, vel minor falſitas attendi poſſit; quandoquidem cognitio, ſiue propoſitio (loquimur enim præcipuè de propoſitione mentali, atque adeo de cognitione) poteſt eſſe magis, vel minus conformis obiecto; quando autem fuerit conformis, erit vera; quando diſformis, falſa; ſed quanto fuerit magis conformis, tanto verior erit, & quanto minus conformis, tanto minus vera, proindeque magis à veritate recedens, atque adeo magis falſa. Neque requirendum quidpiam poſitiuum ad diſformitatem, cum ſatis cognitio dicatur diſformis, ex eo quòd non conformetur obiecto prout eſt in ſe; ſed alteri ſecus ſe habenti; ut propterea ſupra dictum à nobis fuerit, falſitatem in negatione conſiſtere; quoniam cognitio falſa prout huiuſmodi affirmando, vel negando non dicit ordinem adæquatæ attingentiæ ad obiectum; eſt autem falſa quatenus dicit negationem ordinis, & quâ parte ordinem aliquem importat, ad id quod eſt inadæquatum obiectum etiam cognitionis veræ, non dicitur falſa.

SECTIO SEPTIMA.

De Enunciatione neceſſaria.

Enunciatio neceſſaria, quę.

CVm Enunciatio diuideretur ratione materiæ, unum è membris diuidentibus erat enunciatio neceſſaria, *quæ rectè cenſetur illa, in qua de ſubiecto affirmantur eſſentialia prædicata, vel paſſiones naturaliter ab eius eſſentia dimanantes.* Quemadmodum etiam illa, in qua negantur prædicata, quæ naturæ ſubiecti repugnant.

Neceſſaria veritas vnde ortū ducat.

Hæc autem enunciationis neceſſitas, vel ſi placet, neceſſaria veritas, ducit ortum à neceſſitate, ac immutabilitate obiecti, quod nequit aliter ſe habere, eò quòd uniuſcuiuſque natura, & eſſentia penitus eſt inuariabilis, nullamque poteſt mutationem ſubire; unde conſequens fit, ut enunciationes ad rei naturam ſpectantes, perpetuò debeant obiecto quidem eſſe conformes; ſed hæc latiùs Sectione ſequenti perſequemur.

Enunciationes æternæ veritatis.

Hinc enunciationes huiuſmodi dicuntur æternæ veritatis, hoc eſt ab æterno, & in æternum veræ, etiam rebus ipſis actu extra cauſas non exiſtentibus. Ita planè ſe habent omnes enunciationes, in quibus prædicatur aliquid pertinens ad eſſentiam ſubiecti, ſic ut intrinſecùs inuoluatur in ipſa. Quamobrem ſemper verum fuit dicere, hominem eſſe animal, eſſe viuens, eſſe corpus mixtum &c. & ſemper verum erit hoc idem affirmare; immò etiam antequam homo exiſteret in natura; vel adhuc ſi omnis homo redigeretur ad nihilum, huiuſmodi propoſitiones veræ fierent.

Explicantur.

Hoc autem, ne dum contingit, quando prædicatum intrinſecùs inuoluitur in natura ſubiecti, ſed etiam quando neceſſariò conſequitur illam.

Æternæ ſiquidem veritatis hæ quoque ſunt propoſitiones. *Omnis homo eſt admiratiuus; eſt riſibilis.* Item, *Omne triangulum habet tres angulos æquales duobus rectis.* Et huiuſmodi aliæ, in quibus nimirum prædicantur de ſubiectis, ea, quæ ab ipſis neceſſariò dimanant, utcumque hæc explicetur dimanatio, de qua in Metaphyſica diſputandum &c.

Enunciationes æternę veritatis, cur à tempore abſolui dicantur.

Et quoniam propoſitiones iſtæ, ut veræ ſint, non ſibi determinant certum aliquod, ac determinatum tempus, ſed adæquatè pro omni tempore cum veritate conſentiunt; ob id huiuſmodi propoſitiones abſolui dicuntur à tempore.

Qua ratione dicatur æternæ.

Explicatu tamen non facile, quâ ratione dicantur propoſitiones hæ veritatis æternæ, ſeu ab æterno veræ, cùm tamen ab æterno non fuerint.

Modus explicandi aptiſſimus.

Aptiſſimus explicandi modus videtur ille, nimirum quòd, ut propoſitiones æternæ veritatis dicantur, exiſtentiam obiecti non requirunt, ſed ſat eſt, ut ſi hoc exiſtat, neceſſariò debeat eſſe, quale per propoſitionem enunciatur. Non abſimili modo, ut ipſæ dicantur veritatis æternæ, neceſſe non eſt, ut vel quatenus poſitæ in conceptibus mentis, vel quatenus vocibus expreſſæ ab æterno extiterint; ſed quòd talem naturam, & conditionem obtineant, ut ſemper veræ ſint in quacumque differentia temporis efformentur.

Prima difficultas.

Potius igitur moleſtiam ingerit & aliquid negotij exhibet ratio difficultatem explicandi, quomodo veræ ſemper dicendæ huiuſmodi propoſitiones, quamuis obiectum non exiſtat; nam quando res non exiſtunt actu, nec actu earum eſſentiæ ſunt.

Quomodo propoſitiones eſſentiales veræ dicantur.

Rectè tamen veræ propoſitiones eſſentiales dicuntur, quamuis obiectum actu non exiſtat, & res ipſæ actu non ſit, nullumque habeat eſſe, nec exiſtentiæ, nec eſſentiæ; propterea quòd non enunciant aliquam actualitatem eſſendi, ſiue exiſtentiæ, ſiue eſſentiæ; ſed tantummodo connexionem extremorum, prędicati ſcilicet cum ſubiecto ab omni actu eſſendi præſcindendo.

Solutio.

Vt cum pronunciamus, *Omnis homo eſt animal; Omnis homo eſt riſibilis*, præſcindimus ab omni eſſendi actu; ſolum enim per huiuſmodi propoſitiones neceſſaria connexio inter prædicatum, & ſubiectum ſignificatur, quæ dicitur adhuc eſſe inter extrema, quamuis extrema actu non ſint. Vndè cum dicimus *Omne triangulum tres habet angulos æquales duobus rectis:* tametſi huius propoſitionis extrema, actu non ſint, vera tamen adhuc eſt ob eam, quam diximus, inter extrema neceſſariam connexionem.

Secunda difficultas.

Sed non propterea difficultas omnis de medio ſublata, cum poſſit quiſpiam obijcere non poſſe maiorem eſſe connexionis, quàm extremorum neceſſitatem: unde ſi hæc non neceſſariò ſunt, nec etiam connexio.

Solutio.

Verum duplex neceſſitas, abſoluta una, iuxta quam difficultas vim habet, & ſub conditione altera, de qua nulla difficultas. Prima reſpicit actum eſſendi eſſentiæ, & exiſtentiæ abſolutè. Secunda reſpicit eundem actum ſub conditione, quatenus hanc explicationem requirit, nempè quòd ſi extrema dentur in natura, debeant inter ſe eſſe connexa, nec unum eorum dari poſſit, quin alteri unitum ſit, atque coniunctum. Ita quidem non poteſt exiſtere homo, quin habeat adiunctum animali; nec triangulum poteſt exiſtere, quin habeat adnexum attributum illud, videlicet, *habere tres angulos æquales duobus rectis.*

Celebris eſt illa enunciationis partitio in eam, quæ dicitur per ſe nota, quæ videlicet ſtatim ipſius naturæ lumine euidens ſit; & quæ non eſt per ſe nota, ſed aliquo indiget medio ad euidentiam ſui. Prima eſt, cuë ſtatim ac intellectus ſignificationem terminorum fuerit aſſecutus, ei præbet aſſenſum. Ita dum percipit quid ſignificet *omne* & *totum*, quid *pars*, quid *maius eſſe*, ſtatim huic aſſentitur propoſitioni, *Omne totum eſt maius ſuâ parte.* Secunda propoſitio dicitur non per ſe nota, quoniam intellectus aliquo indiget medio, à quo inducatur ad præſtandum aſſenſum. Prior propoſitio ideo per ſe nota, quia non per aliud nota dicitur; propterea quòd euidens adeo connexio eſt inter extrema, ut alio non indigeat, cuius beneficio euidens fiat. Secunda ideo per ſe nota non dicitur, quoniam extrema non ſunt euidenter connexa, niſi quatenus cum tertio connectitur utrumque. Vt non euidens eſt omnem hominem eſſe riſibilem, niſi quatenus euidenter cognoſcitur riſibile conuenire animali rationali, cum quo hominem iungi eſt itidem euidens. De his tamen enunciationibus multa dicenda ſuperſunt, quæ nos Diſſertatione ſequenti, cumulatè tractabimus.

SECTIO OCTAVA.

De Enunciatione contingenti circa præterita, & præſentia, & præſertim an enunciatio poſſit de vera in falſam mutari.

Enunciatio contingens quid.

COntingens enunciatio dicitur illa, *Quæ de ſubiecto prædicata quidem enunciat, quæ illi contingenter conueniunt*, ità ut ſic illi conueniant, ut ei conuenire non poſſint; ſic etiam de negatiua, quæ nimirum ea negat de ſubiecto, quæ contingenter ei non conueniunt, ita ut ſic non conueniant, ut ei conuenire poſſint. Vniuersè igitur propoſitio quæuis contingens de rebus eſt contingentibus, hoc eſt de extremis, quæ ſic inter ſe connectuntur, ut etiam connecti non poſſint, quemadmodum ſe haberent enunciationes iſtæ, *Omnis homo eſt albus; nullus homo eſt albus;*

Speciatim autem hoc enunciationis genus, rerum actualem exiſtentiam concernit, ſeù exiſtendi exercitium reſpicit, ut cum de rebus à prima cauſa productis, exiſtentiam, quæ maximè in ipſis contingens eſt, nos enunciamus; ità fit, ut enunciatio contingens vera eſſe poſſit, aut falſa.

Enunciatio contingens poteſt eſſe vera aut falſa.

Et quoniam de contingentia fit ſermo, prætereundum non erit hanc geminam eſſe, pro ut videlicet gemino modo fieri poteſt, ut effectus ſuum eſſe ſortiatur in natura, vel ſcilicet à cauſa naturali, quo nomine intelligitur illa, quæ ſic ſe determinat ad operandum, ut in eius poteſtate non ſit ſe non determinare; Vel etiam produci poteſt à cauſa libera, quam intelligimus eſſe, quæ indifferens eſt ad operandum, & non operandum. Geminum igitur contingens, naturale unum, liberum alterum. Liberum, quod à cauſa libera, ut *Socratem ſtudere, aut non ſtudere; currere, aut non currere*. Naturale verò, quod à naturalibus cauſis dependet, quæ tametſi ſuaptenaturâ determinatæ ſint ad operandum, cùm in earum poteſtate non ſit operari, vel non operari, ità tamen ſe habent, ut ab aliqua cauſa poſſint naturaliter impediri. Hinc tot mõſtra contingunt non aliâ ratione, niſi quia cauſæ naturaliter operantes non ſic neceſſariò agunt, ut impediri non poſſint. Vbi obſeruandum ex cauſis phyſicis nullam eſſe, quæ ſummâ neceſſitate agat.

Contingentia duplex.

Contingens duplex naturale, & liberum.

Cum enim triplex ſit neceſſitatis gradus; unus infimus, qui moralis dicitur, quo neceſſitatis genere, dicitur neceſſariò futurum id, quod prudens operatur. Secundus eſt gradus neceſſitatis, de quo in præſentia fit ſermo, quâ neceſſitate omnes cauſæ naturales innatâ vi, hoc eſt virtute, quam ab ortu naturæ conſecutæ ſunt, ſuos edunt effectus, & hæc eſt mediocris quædam neceſſitas; nàm cauſa relictæ proprijs naturis hoc eſt non impeditæ, ſic operantur effectus, ut hi debeant omnino euenire. Ità Sol illuminabit hæc inferiora, niſi interiectis nubibus, vel aliquo alio opaco, fuerit impeditus; & vis generatiua ſeminis producet effectum iuxta cauſæ naturam niſi fuerit impedita; alioquin propter impedimentum producet monſtrum, quod dicitur *erratum naturæ*. Poſtremus, & ſummus gradus neceſſitatis eſt ille, quo aliquid ab alio ſic prouenit, ut nullâ vi poſſit impediri, quominus proueniat, quâ neceſſitate paſſio dicitur à ſubiecto profluere, ut riſibilitas à rationalitate dicitur prouenire; quo genere neceſſitatis nulla cauſa phyſica agit; ſubiectum enim comparatione paſſionis non phyſicâ, ſed methaphyſica cauſa nuncupatur, quòd cùm nebulo quidam, & imprudens ſycophanta non intelligeret, pronunciauit non ſine irriſione adſtantium neceſſitatem cauſandi ſummam & maximam eſſe, non ſinè irriſione inquam, cum neminem, etſi leuiter verſatum in philoſophico puluere, prætereat, cauſam omnem, vel liberam eſſe, quæ certè maximè contingenter operatur; vel naturalem, quæ non operatur niſi mediocri neceſſitate, eò quòd impediri poſſit, non autem ſummâ, quæ nullum impedimentum admittit. Neceſſitatem moralem prætereo, cùm hæc infima ſit, & maximè impedimentis ſubiecta. Enunciationes igitur, in quibus inuoluitur naturalis neceſſitas, contingentes abſolutè ſunt, eo quòd ſi non verſantur circa contingens liberum, reſpiciunt tamen contingens naturale.

Triplex neceſſitatis gradus.

Neceſſitas moralis.

Neceſſitas phyſica.

Neceſſitas metaphyſica.

Quamuis autem effectus naturaliter à naturali cauſa proueniens comparatione vnius cauſæ, contingens cùm ſit, comparari poſſit cum collectione omnium cauſarum naturalium, atque adeo hunc in modum neceſſarius dici poſſit, id tamen inteligendum in ordine ad naturales cauſas; idcirco abſolutè neceſſarius dici non poteſt neceſſitate ſummâ; nàm ſi comparetur cum prima cauſa liberè prorſus operante, à qua maximè pendet, contingens adhuc dicendus utpote ab hac liberè proueniens, hæc enim in operationibus ad extra eſt perfectiſſimè libera: proindeque naturales effectus, qui neceſſarij dicuntur, in ordine ad cauſas naturales, relati ad cauſam primam liberi omninò ſunt, ac ob id contingentes. Vndè eſt ut collati cum cauſa naturali; & cum omnium naturalium cauſarum complexu neceſſarij ſint; at ad primam cauſam relati, à qua nimirum poſſunt impediri, contingentes, & liberi dicantur.

Aduertenda quædā

Hic porrò ſermo præcipuè fit de effectibus contingentibus, & liberis, qui in ordine ad cauſam ſecundam, voluntatemque creatam, contingentes omnino ſunt.

Hic ſermo eſt de effectibus omnino contingẽtibus & liberis.

Effectus autem contingentes triplicis ſunt generis utpotè vel præteriti, vel præſentes, vel futuri: ità fit, ut enunciationes contingentes partitionem eandem ſubeant, unde aliæ ſint de præterito, ut *Socrates ſtuduit* aliæ de præſenti, ut *Socrates ſtudet*; aliæ de futuro, ut *Socrates ſtudebit*. Cùm nobis propoſitum ſit de propoſitionibus contingentibus diſſerere, tria hæc propoſitionum genera percurrenda ſunt, eodem ſeruato ordine, quo differentiæ temporum ordinantur; ideirco primùm de præteritis, mox de præſentibus, quod in hac ſectione præſtabimus, deinceps in ſequenti de futuris verba facturi; eorum enim conſideratio longiorem tractationem expoſcit. Ne mireris tamen, ſi propoſitiones de poſſibilibus fuerint à nobis omiſſę, propterea quòd inter contingentes non patiuntur annumerari, ſiquidem poſſibilitas neceſſitatem importat.

Effectus contingẽtes ſunt triplicis generis.

Certum, ac exploratum eſſe debet enunciationes de præterito, ac de præſenti eſſe determinatè veras, aut determinatè falſas, nec earum veritatem, aut falſitatem anticipitem eſſe. Quod adeo verum ut nemini ſanæ mentis dubium eſſe poſſit. Si quis enim enunciaret *Heri mane ortus eſt Sol ſupra Horizontem*, ſic verum diceret, ut oppoſitum foret omnino falſum.

Aſſertio docens enũciationes de præterito, ac de præſenti eſſe determinatè veras.

Id autem validiſſimâ ratione conuincitur, quoniam ad eum modum conſentaneum eſt dicere ſe ſe enunciationem habere, quo ſe habet effectus; ſed effectus præteritus ſuum habet eſſe determinatum, quemadmodum & præſens verè determinatus eſt; ergò enunciatio de huiuſmodi effectibus verè determinata erit. Sed hic tamen obſeruandum, effectus præteritos contingentes dici, quatenus, quando ſuum eſſe ſunt conſecuti, contingens fuit, ipſos produci, quoniàm initio poterant non eſſe, & à cauſa libera non produci, quâ ratione propoſitiones de ipſis efformatæ contingentes dicuntur; alioquin deinceps cum ſemel inceperint verum eſt dicere, fuiſſe in omni, atque ſequenti tempore, nec amplius à potentia cauſæ pendere, ut propterea dictum fuerit, *Ad præteritum nulla eſt potentia*; proinde libertas, & contingentia formaliter circa præteritum nulla eſt, ſed potius præteritum induit neceſſitatem, quoniam propoſitiones de præterito fieri non poteſt, ut veræ non ſint, licet initio fieri potuiſſet, ut veræ non eſſent.

Ratione ſuadetur ſuperior aſſertio.

Ea tamen neceſſitas, quam præteritum induit, & quâ etiam propoſitiones de ipſis efformatæ neceſſariæ dicuntur, longè inferior eſt illâ, quâ propoſitiones abſolutè neceſſariæ ſunt, ob neceſſarium nexum inter extrema; nam præteriti neceſſitas ſolùm eſt ex contingenti ſuppoſito; ſi enim illud ſemel eſſe obtinuit, fieri non poterit, ut non obtinuerit; idcirco quamuis contingenter fuerit productum, ſi tamen productum fuerit, non poteſt non eſſe productum; at neceſſitas altera, quam abſolutam dicimus, longè maior eſt, quia nulla ſuppoſitione factâ hæc habetur neceſſitas; neceſſitas enim intercedens inter hominem, & riſibile, nulla

Neceſſitas præteriti.

indiget ſuppoſitione, & propterea abſoluta neceſſitas eſt, quo neceſſitatis genere dicitur hæc propoſitio *omnis homo eſt riſibilis* neceſſaria eſſe.

Dubitatio ni ſit ſana.

Neque dicas hanc neceſſitatem ſuperiùs etiam à nobis appellatam ex ſuppoſitione fuiſſe. Nam non ea eſt ſuppoſitio, de qua in præſens ſit ſermo; hæc enim reſpicit tempus determinatum aliquod, nempe præteritum; illa verò conditionalis eſt pro omni tempore, nempè ſi fuit, ſi eſt, ſi erit ſubiectum, debet talis eſſe prædicato affectum.

Pro qua temporis menſura propoſitio de præſenti verificetur, & nũ prop. de vera in falſam mutari poſſit.

Supereſt unum, vel alterum inquiſitione dignum. Primum pro qua temporis menſura propoſitio de præſenti, & præcipuè vocalis verificetur. Secundum an propoſitio de præſenti, ex vera in falſam, & contra, mutari poſſit.

Primum diſcutiendum proponitur.

De primo autem ea eſt dubitandi ratio, quoniam vocalis propoſitio non unico profertur momento, ſed ſpatium temporis expoſcit; dubitandi igitur occaſio eſt, num pro toto eo tempore verificari debeat id, quod aſſeritur, vel ſatis ſit verificari tantùm in parte, vel inſtanti aliquo ipſius temporis; quod ſi ità ſit, quærendum adhuc quodnam ſit huiuſmodi inſtans. Quod ut clariùs intelligatur, ſupponamus ab aliquo pronunciari *Socrates deambulat*; eſt igitur inquiſitione dignum, an pro eo toto tempore, quo hæc vocalis enunciatur propoſitio verificari debeat, quòd Socrates deambulet, vel ſatis ſit verificari tantùm in parte, aut inſtanti huiuſmodi temporis; quod ſi ità ſit, ſupereſt, ut aſſignetur quænam ſit hæc temporis pars, vel quodnam inſtans.

Quid aſſerendũ decernitur.

Non eadem in re propoſita Philoſophorum ſententia; prætermiſſis aliorum dicendi modis, eorum mihi probatur conſilium, quibus eſt viſum ad veritatem propoſitionis de præſenti ſufficere, ut res ſit in qualibet parte, vel inſtanti prolationis. Id autem inde mihi perſuadeo, quoniam enunciatio totum illud conſignificat tempus, non tamen coniunctiuè, ita ut ad verificationem propoſitionis debeat pro omnibus partibus verificari, ſed diſiunctiuè; adeò ut ad verificationem enunciationis ſit ſatis, pro vna ex partibus, quæcumque illa fuerit, vel uno ex inſtantibus, quodcumque illud extiterit vniuerſi temporis, quo profertur enunciatio, verificari.

Ratione probatur.

Quoniam autem vocalis propoſitio loco mentalis ſubſtituitur; imaginandum mentis iudicium, ut verum ſit, debere conformari ſignificationi propoſitionis vocibus expreſſæ, pro ut relatum ad illam temporis partem, vel inſtans, pro quo verificatur vocibus expreſſa propoſitio.

Animaduerſio circa propoſitiones.

Plerumque contingit, ut propoſitiones enuncientur ſecundum communem loquendi vſum de præſenti, cùm tamen verificentur, quatenus ſignificatum propoſitionis exercetur tempore ſubſequenti; ut ſi quis dicat *ego curro*; *ego comedo*; non enim exercetur actus currendi, vel comedendi eo tempore, quo profertur enunciatio, ſed poſt completam prolationem ipſius; tunc autem dicunt per illam propoſitionem conſignificari ſubſequens tempus propinquum.

Quorundã opinio.

Sed hoc ineptè dicitur, quoniam ex vi enunciationis prolatæ, non magis propinquum, quàm remotum tempus conſignificari videtur; Solum enim id contingit ex communi vſu loquendi, propterea quòd recipitur illa locutio loco alterius, nempè ego immediatè curram, immediatè manducabo.

Reijcitur.

Præſtat igitur dicere tunc fieri diſtractionem, ita ut fiat ampliatio termini ad tempus futurum, ut perindè ſit, ac ſi dicat, *ego, qui ero, curro* hoc eſt *ego, qui ero, ſum currens*: item *ego, qui ero, manduco*, hoc eſt *ſum manducans*; diſtrahitur enim ſubiectum per ampliationem ad tempus futurum; ita ut verificetur per hanc ampliationem propoſitio, & æquiualeat huic de futuro. *ego curram*; *ego manducabo*, ad quarum verificationem ſufficit, ut exerceatur actio poſt prolatam enunciationem abſolutè loquendo. Sed iuxta communem vſum requiritur, ut immediatè actio exerceatur; quoniam uſus obtinuit, ut cum quis huiuſmodi propoſitiones profert *ego curro*; *ego manduco* perindè ſit, ac ſi dicat *ego immediatè curram*; *ego immediatè manducabo*. Vbi obſeruandum in his enunciationibus non ſolùm ſubiectum, ſiuè terminum illud ſignificantem, ampliari ad aliam temporis differentiam, quam principale verbum indicat, ſed etiam ab illo diſtrahi, unde propriè dicitur, *Diſtractio*.

Secundũ quod erat in partitione inquiritur.

Erat in partitione ſecundum; Num propoſitio de præſenti mutari poſſit de vera in falſam, & contra. Grauis eſt planè difficultas, quæ ſagaciores Philoſophantes in varias ſententias diſtraxit; in cuius gratiam ad memoriam reuocandum, præcipuè de propoſitione mentali, minus præcipuè de vocali ſermonem inſtitui.

Adnotatio

Præterea cognitionem, prout ad præſens attinet inſtitutum, duplicem eſſe, intuitiuam unam, quæ originem ducit ab obiecto exiſtente, prout exiſtente; abſtractiuam alteram, quæ nimirum abſtrahit ab exiſtentia obiecti, quod igitur nobis diſcutiendum proponitur eſt. An eadem numero enunciatio, de vera in falſam ſucceſſiuè mutari poſſit; vel ſi ſemel vera quidem extiterit, ut mutationem prædictam ſucceſſiuè ſubire non poſſit; potuerit ſaltem eadem prorſus numero ab initio eſſe vera vel falſa.

Quorundã opinio.

Sunt, qui putant propoſitionem de præſenti non poſſe numero eandem ſucceſſiuè mutari de vera in falſam, & de falſa in veram. Eâ ratione ducti, quoniam non eſt idem numero actus affirmationis, qui referatur priùs ad unam temporis partem, poſtea ad aliam. Vbi enim, inquiunt, variatur obiectum, variatur etiam actus cognitionis tale attingentis obiectum. Et quamuis tempus ſit quædam obiecti circumſtantia, ſufficit tamen ad variationem actûs; Vt ſiquis affirmet Socratem in vno, aut alio loco ſedere, tametſi locus ſit tantummodo circumſtantia, tamen non poteſt idem eſſe numero actus, modò reſpiciens unam, modò aliam loci differentiam; proindè concludunt, dum quis affirmat Socratem pro certa temporis parte ſedere, habere unum actum: ſi inſuper perſeueret idem affirmare pro alia parte temporis, non futurum eundem inuariatum actum. Quamobrem ea horum ſententia, ſiquis tempore aliquo continuo perſeueraret ſemper in affirmando *Socrates ſedet*, determinatè ſemper referendo iudicium ad illam præcisè temporis partem, quæ eſt præſens ſimul cum ipſo iudicio: dicendum, quòd ſicut tempus fluit, & ſucceſſiuè per diuerſas partes eſt præſens; ita ſimilis ſucceſſio in illo actu inueniatur inſtar motûs, & talis actus maneat in continua, & ſucceſſiua variatione correſpondente ſucceſſioni temporis. Qua ratione, ut aiunt, poteſt prius eſſe verus, poſtea falſus, & iterum verus, & ſic deinceps, quamdiù hunc perſeuerat in modum. Addunt autem. Si quis initio affirmet Socratem ſedere pro determinatâ quapiam latitudine temporis ex. gr. *Socrates per totam hanc horam ſedet*, poteſt utique hic actus idem, & inuariatus perſeuerare; tunc autem ſi Socrates per unam ſemihoram ſedeat per alteram ſtet, non dicetur affirmatio prius vera, poſtea falſa, ſed ad ſummum initio dici potuiſſet partim vera, partim falſa: vera quatenus attingebat primam ſemihoram, falſa reſpectu ſecundæ; ſed quia talis affirmatio ſe habet veluti copulatiua, ad cuius falſitatem abſolutè ſufficit falſitas alicuius partis, ob id abſolutè affirmatio illa dicenda quidem initio falſa fuiſſet. Addunt præterea,

ſi

ſi dum interim enunciatio profertur, quod non niſi ſpatio temporis fit, ad veritatem ipſius ſufficeret, in aliquo prolationis inſtanti verificari; nam ſi in reliquo temporis ſpatio non verificatur, non ob id iuxta hunc dicendi modum, propoſitio falſa, quoniam non affirmabat copulatim pro toto illo tempore, ſed vagè, ac indefinitè, pro aliquo momento. Quòd ſi ex intentione loquentis, vel etiam ex maiori verborum expreſſione, vocalis propoſitio ad certam aliquam menſuram, latitudinemque temporis repetatur; tunc enunciatio, aut vera eſt, ſi res pro ea menſura, totaque latitudine temporis verificetur: vel ſemper eſt falſa, ſi res non ita verificatur, nec unquam eadem ſecundum eandem prolationem, ſignificationemque de vera in falſam mutabitur.

Quamuis tamen hæc ſubtiliter, & accuratè dicta videantur, non tamen omnia vera, ſed vera falſis permixta ſunt, nec erat operæ pretium hæc ad trutinam tam ſubtiliter reuocare.

Aſſertio prima. Prima ratio. Dicendum primò contingentem propoſitionem de præſenti, & de præterito eandem numero ab initio potuiſſe fieri veram, aut falſam. Hæc aſſertio ea eo redditur demonſtrata, quia cognitio ideo vera, quia repræſentat obiectum ſicuti eſt; & ideo falſa, quia non repræſentat illud ſicuti eſt; ſed indifferens erat ab initio obiectum ad hoc vel illo modo ſe habendum; ob id cognitio etiam indifferens erat, ut illi foret conformis, vel difformis, atque adeo vera, vel falſa. Tametſi nanque cognitio conſtituatur eſſentialiter per ordinem ad obiectum, cui conformatur, ſi tamen obiectum varietur, ex conformi euadit difformis; & quia pro indifferentia obiecti contingentia, etiam & ipſa indifferens eſt; propterea huiuſmodi cognitio ab initio indifferens erat ad veritatem, & falſitatem; proindeque propoſitio de præſenti, & de præterito ab initio potuiſſet fieri vera, vel falſa.

Hoc explicari, probarique poteſt exemplo. Imago dicitur conformis ſi Cæſarem repræſentet ſicuti eſt, mutato Cæſare, euadit difformis, adeout pro contingenti mutatione Cæſaris, contingat etiam imaginem eſſe conformem, vel difformem Cæſari; quæ igitur eſt imago Cæſaris de præſenti, vel præterito conformis, ab initio potuiſſet fieri conformis, vel difformis.

Secunda ratio. Ea eo etiam ſuadetur, quia propoſitio de præterito in materia contingenti, adhuc contingens dicitur; quamuis inter contingentes nulla ſit, quæ maiorem neceſſitatem induat, cùm nulla vi fieri poſſit, vt præteritum non fuerit; ergo propoſitio contingens, tam de præterito, quàm de præſenti ab initio indifferens fuit ad veritatem, & falſitatem. Conſecutio perſpicuè conſtat, nam illud inter propoſitionem neceſſariam, & contingentem diſcriminis intercedit, quòd neceſſaria non habet indifferentiam ad veritatem, & falſitatem, ſed ſui natura adeo vera eſt, ut nullatenus in falſam mutari poſſit, & contra; contingens autem indifferens eſt ad veritatem & falſitatem; ut ex contingentis nomine liquet. Aſſumptum inde manifeſtum, quia ad eum modum conſentaneum eſt dicere ſeſe enunciationem habere, quo ſe habet enunciationis obiectum; ſed obiectum enunciationis de præterito, & præſenti ab initio indifferens erat ad eſſe, & non eſſe, eratque omnino contingens; ergo etiam propoſitio de præſenti, & de præterito ab initio contingens erat.

Aduerſariorum reſponſio. Reſpondent propoſitionem contingentem dici, non eo nomine, quoniam ipſa in ſe poſſit eſſe vera vel falſa, ſed quia prædicati ſignificatum ex accidenti conuenit ſubiecto, itaut tota contingentia ſe teneat ex parte obiecti, non autem propoſitionis; idcirco inferunt propoſitionem dici contingentem, non quia eadem poſſit ea vera mutari in falſam; ſed quoniam alia de iiſdem terminis poteſt eſſe falſa.

Hæc tamen reſponſio nullius deprehenditur eſſe momenti, quia ea neceſſitate, vel contingentia rerum optimè infertur neceſſitas, vel contingentia veritatis in propoſitionibus. (Refellitur 9. Diuin. tex. 22.) Amplius illud accedit, quòd propoſitiones neceſſariæ, & contingentes, non tantum ratione materiæ differre dicuntur, ſed etiam ſeipſis intrinſecùs atque formaliter, propoſitio ſiquidem neceſſaria dicitur ſempiternæ veritatis, quatenus inter extrema ipſius falſitas cadere non poteſt; at ſi hæc propoſitio *Socrates currit*, currente Socrate, ſit ita vera, ut non potuerit eſſe falſa, vtique inſpecta ſecundum ſe, foret ſempiternæ veritatis, proindeque neceſſaria; quod autem alia falſa reperiri potuerit, puta ſi Socrates non cucurriſſet, per accidens ad illam ſe habet ſi intrinſecùs, & formaliter ita ſit vera, ut abſolutè falſa eſſe non potuerit. Superior igitur ſolutio nulla penitus eſt.

Secunda aſſertio. Dicendum ſecundò, propoſitionem contingentem, de præſenti, quæ indeterminatam partem temporis ſignificat, ſucceſſiuè poſſe ex vera in falſam, aut contra, mutari.

Auctoritate probatur. In prædic. ſubſt. prope finem. Hanc aſſertionem ab Ariſtotele traditam fuiſſe, nemo ibit inficias, nam ſic habet. Ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ δόξα αὐτὰ μὲν ἀκίνητα πάντῃ διαμένει. τοῦ δὲ πράγματος κινουμένου, τὸ ἐναντίον περὶ αὐτὰ γίνεται. Ὁ μὲν γὰρ λόγος διαμένει ὁ αὐτὸς τὸ καθῆσθαί τινα. τοῦ δὲ πράγματος κινηθέντος ὁτὲ μὲν ἀληθὴς ὁτὲ δὲ ψευδὴς γίνεται. ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς δόξης. *Oratio verò & opinio omnino immota permaneat, ſed re motâ, contrarium in his fit, nam oratio permanet eadem, ſedere quempiam, ſed remotâ interdum falſa fit. itidem ſe res habet & in opinione.* Vt autem oſtendat hoc aliter in ſubſtantia euenire, ſubdit ὥστε ἴδιον ἂν οὐσίας εἴη τὸ ταὐτὸν καὶ ἓν ἀριθμῷ ὂν κατὰ τὴν ἑαυτῆς μεταβολὴν δεκτικὴν τῶν ἐναντίων εἶναι. *Quare proprium ſubſtantiæ eſt, cum vnum & idem numero ſit, ſui mutatione poſſe contraria ſuſcipere.* Sed alibi Stagirites altius totam expedit prima repetens à cauſa nuper expoſitam, quam tuetur ſententiam, iuxta quam ex antea dictis quandam diuerſitatem infert circa veritatem, & falſitatem opinionis, ſiue orationis; (9. Diuin. tex. 22.) quia cum compoſitio & diuiſio in re eſt veritatis, & falſitatis cauſa in opinione & oratione, ſequitur iuxta differentiam compoſitionis, & diuiſionis in rebus eſſe differentiam veritatis & falſitatis in opinione & oratione; at in rebus hanc eſſe differentiam ait, quia quædam ſemper componuntur, & ſunt impoſſibilia diuidi, putà *homo, & animal*, quædam ſemper ſunt diuiſa & impoſſibilia componi, nempe *homo, & equus*, & quædam alia contingunt contraria, ut *ambulans*, quatenus homo, quandoque ambulat, quandoque non ambulat; eſſe autem in quo conſiſtit compoſitio intellectùs, aut orationis, eſt componi, & unum eſſe, hoc eſt quandam compoſitionem & unionem ſignificat; at non eſſe, in quo diuiſio, & negatio poſita eſt, non componi, ſed plura eſſe ſignificat, ideſt tollit compoſitionem, ponitque diuiſionem, ſiue diuerſitatem. Hinc propterea fit, ut circa contingentia, quæ ſcilicet poſſunt componi & diuidi, eadem numero opinio, ſiue oratio, ſit vera & falſa, & quandoque vera, quandoque falſa contingat; ut hæc opinio ſiue oratio *homo ambulat*, eſt vera homine ambulante, & falſa homine quieſcente, cuius verba ſunt περὶ μὲν οὖν τὰ ἐνδεχόμενα ἡ αὐτὴ γίγνεται ψευδὴς καὶ ἀληθὴς δόξα καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός, καὶ ἐνδέχεται ὁτὲ μὲν ἀληθεύειν, ὁτὲ δὲ ψεύδεσθαι. (Ibidem.) *Ergo circa contingentia quidem eadem fit falſa, & vera opinio, & eadem oratio, & contingit quandoque veram, & quandoque falſam eſſe.* At circa impoſſibilia aliter ſe habere, puta quæ ſemper componuntur, vel ſemper diuidun-

ſtut, ex Ariſtotelis ſententia non ſit aliquando vera, aliquando falſa opinio vel oratio; quin potius, quæ vera, ſemper eſt vera, puta *homo eſt animal*, & quæ falſa, ſemper eſt falſa, puta *homo eſt equus*. Ex his infert iuxta triplicem diuerſitatem circa compoſitionem, & diuiſionem oriri triplicem diuerſitatem circa veritatem, & falſitatem in opinione, & oratione.

Neceſſariæ enunciationes ſemper veræ, & impoſſibiles ſemper falſæ.

Itaque neceſſariæ enunciationes adeo veræ ſunt; & impoſſibiles adeo falſæ, ut vera nequeat in falſam mutari. Hoc autem ea eo, quia tanta eſt propoſitionum, quanta materiæ neceſſitas; neceſſaria ſiquidem veritas propoſitionum, quæ neceſſariæ dicuntur, ex neceſſitate, ac immutabilitate obiecti proficiſcitur, quatenus hoc aliter ſe habere non poteſt; cùm rerum eſſentiæ ſint prorſus immutabiles. Quamobrem propoſitiones de prædicatis ſpectantibus ad rei eſſentiam, vel in primo, vel in ſecundo modo dicendi per ſe, nequeunt non eſſe conformes obiecto, utpote ſemper eodem modo ſe habenti. Ex aduerſo propoſitiones impoſſibiles ob prædicatorum repugnantiam, nunquam obiecto conformari poſſunt. Hinc propoſitiones in materia neceſſaria æternæ veritatis; in materia impoſſibili, æternæ falſitatis dici conſueuerunt; quoniam etſi ab æterno prolatæ, ſemper etiam veræ, aut falſæ fuiſſent: ut propterea copula *eſt* in ipſis, ab omni temporis differentia dicatur abſolui.

Intuitiua cognitio ex vera nequit fieri falſa.

Amplius intuitiua cognitio ex vera nequit euadere falſa, nam pendet ab obiecto exiſtente, quo ſublato, corruat etiam cognitio neceſſum eſt; cùm in fieri, & conſeruari, ut aiunt, ab obiecti exiſtentia pendeat. Itaque ſi intellectus cognoſcat Socratem currere, talem cognitionem exerceat, quæ nequit ea vera in falſam temporis tractu mutari; eò quòd Socratis curſus exiſtens ad cognitionem, tanquam formale, atque motiuum obiectum ſe habet, cùm intellectus iudicium ferat de curſu Socratis nactâ occaſione à curſu, quem intuetur; idcirco remoto curſu, nequit eadem cognitio perſeuerare; mutationem ob id ex vera in falſam ſubire minimè poteſt.

Enunciationes de præſenti conſignificantes certam aliquam temporis differentiam.

Propoſitiones deinde contingentes de præſenti conſignificantes certam aliquam temporis differentiam, adeo veræ ſunt, ut nequeant ex veris in falſas temporis ſucceſſione mutari; nam ſi in quapiam quantumuis minima horæ particula Socrates non curreret; hæc propoſitio *Socrates currit per totam horam*, abſolutè falſa eſſet, ut cuique perſpectum; quandoquidem ſe habet, ut propoſitio copulatiua, copulans omnes partes illius horæ cum Socratis curſu; at ad falſitatem copulatiuæ ſufficit, ut una ea partibus falſa ſit.

Quid ad Ariſtotelis auctoritatem dicendum aduerſarij aſſerunt & eorum interpretatio reijcitur.

Qui tamen in contrariam ſententiam abierunt, putant Ariſtotelis auctoritati ſatisfieri dicendo ipſum eſſe non de eadem, ſed diuerſa oratione locutum. At quis non aduertit expendendo Philoſophi verba locutum fuiſſe de eadem numero oratione?

Neque dicant ipſum ſermonem habere de oratione vocali; nam de mentali ſollicitum eſſe, nemo non intelliget aduertens ab eo mentionem fieri de opinione, quam temporis decurſu veram, & falſam eſſe poſſe non obſcurè teſtatur; liquet autem opinionem quandam eſſe mentis operationem &c.

Alia interpretatio reijcitur.

Nec denique dicant eſſe locutum de relatione veritatis, quæ competit cognitioni, quatenus per aliam reflexam cognitionem comparari poteſt ad obiectum ſuum in ordine ad varia tempora; quo pacto conformis, & difformis ſucceſſione temporis concipi poteſt; cùm tamen ſecundum ſe, non niſi unum tempus reſpiciat, pro quo vel ſemper eſt vera; vel ſemper eſt falſa. Hæc enim interpretatio eſt ab Ariſt. conſilio penitus aliena; quandoquidem eandem ipſe docet opinionem in ſe, non ut cognitam per actum reflexum poſſe coaſſiſtere ſeſſioni, & deambulationi eiuſdem ſucceſſiuè; ſic enim loquitur, εἰ μὴ ἄρα τις ἐνίσταιτο, τὸν λόγον καὶ τὴν δόξαν φάσκων τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικά· ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος ἀληθής τε καὶ ψευδὴς δοκεῖ εἶναι, οἷον, εἰ ἀληθὴς ἐστιν ὁ λόγος, ψευδὴς ἔσται. ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς δόξης. εἰ γάρ τις ἀληθῶς δοξάζοι τὸ καθῆσθαί τινα, ἀναστάντος αὐτοῦ, ψευδῶς δοξάσει, τὴν αὐτὴν ἔχων περὶ αὐτοῦ δόξαν. *Niſi fortè quis obijciat, orationem, & opinionem inquiens poſſe contraria recipere: quoniam eadem oratio & vera, & falſa videtur eſſe. veluti ſi vera eſt oratio, aliquem ſedere, cùm is ſurrexerit, hæc eadem oratio falſa erit; eadem eſt ratio opinionis. ſi quis enim verè putet aliquem ſedere, cùm is ſurrexerit, falsò putabit, eandem habens de eodem opinionem.* Quid igitur apud Ariſtotelem clarius, quàm eandem numero cognitionem, ad iudicium ſpectantem ex vera in falſam, & viciſſim ſecundum ſe, & non ut cognitam per actum reflexum mutari poſſe?

In Prædicamentis capite de ſubſtantia prope finem.

Ratione ſuadetur aſſertio.

Præſtat igitur inhærere Stagiritæ veſtigijs, qui non immeritò pronunciauit, enunciationem numero quidem eandem eſſe contrariorum ſuſceptiuam, itaut ex vera in falſam, & viciſſim mutari poſſit. Propterea quòd eatenus propoſitio vera eſt, quatenus eſt obiecto conformis, & repræſentat illud ſicuti eſt; ſi igitur hoc variationem ſubit, inuariato actu cognitionis, ſiue eadem perſeuerante mentali, & vocibus expreſsâ propoſitione, conſequens fit, ut propoſitio ea vera euaſerit falſa per ſolius obiecti mutationem. Hoc enim intereſt, ut rectè Philoſophus aduerterat, inter ſubſtantiam & orationem, quòd utraque contrariorum eſt ſuſceptiua, non quidem ſimul, ſed ſucceſſiuè; ſubſtantia tamen intrinſecùs mutatur, ſubeundo aliquid nouiter, quod prius non habebat; oratio autem extrinſecus, & citra ſui mutationem, neque per aliquid in ſe nouiter receptum. Itaque ſic arguo; ſi quis iudicet Socratem currere, currente Socrate, iudicium eſt verum: ſiſtente Socrate, iudicium idem permanens euadit falſum, defectu conformitatis cum obiecto in ſe; eadem ergo propoſitio ex vera poteſt in falſam mutari.

Prima Aduerſariorum reſponſio.

Huic rationi conantur occurrere, ſed non eodem modo; propterea quod primo loco quidam reſpondent in huiuſmodi caſu, debere iudicium ſecundum ſubſtantiam mutari, quoniam obiecti circumſtantia, videlicet tempus mutatur, hanc circumſtantiæ mutationem ſufficere arbitrantur, in cuius gratiam afferunt inſtantiam de actu conſignificante certam temporis differentiam, qui nequit aliam repræſentare, quamuis illa ſit etiam obiecti circumſtantia.

Impugnatur ſuperior reſponſio.

Hæc tamen reſponſio parui facienda eſt, quandoquidem ineptè putant variari actum, ea variatione circumſtantiæ &c. niſi enim mutetur obiectum formale actus, nempe motiuum inducens intellectum ad iudicium illud ferendum, à quo eſſentialiter pendet, non mutabitur actus; ad hoc autem nihil refert temporis variatio, ſubſtantia ſiquidem ipſius actù ſolum ab obiecto pendet, non ut in ſe, ſed ut per ſpeciem, & apprehenſionem repræſentato; at verò ſpecies tunc, & apprehenſio non repræſentat obiectum cum temporis circumſtantia; quando videlicet intellectus duntaxat affirmat Socratem currere, huius enim cognitio non reſpicit tempus. Nec ipſi quicquam conficiunt exemplo de actu conſignificante certam temporis partem, quoniam ille actus pendet ab obiecto repræſentato cum tali differentia, & ob id ad variationem iſtius, ſequitur etiam actùs variatio; at longè aliter ſe habet actus abſtrahens à determinata temporis differentia: de quo in præſens habetur diſputatio.

Secunda aduerſa.

Secundò placuit alijs occurrere dicendo quamlibet propoſitionem de præſenti neceſſariò conſignificare

cer-

riorum reſponſio.

certum tempus, non indeterminatum præſens, non præteritum, aut futurum; propterea ſi pro illo tempore Socrates currit, ſemper, inquiunt, propoſitio erit vera, etiam ſi poſt illud tempus ipſa permaneret, quia non repræſentaret Socratem ſemper currere, ſed ſemper repræſentaret Socratem currere pro illo tempore, quod verum erit, cùm tantùm dicat curſum Socratis, & tempus illud ſimul coexiſtere; unde propoſitio illa non mutatur ex vera in falſam &c.

Superior reſponſio impugnatur.

Hæc tamen reſponſio non ſatisfacit; enimverò, in efformanda illa propoſitione intellectus, explicitè duntaxat ad inhærentiam prædicati cum ſubiecto attendit, nihil penitùs actu cogitando de temporis differentia; quia nihilominus per verbum innuitur tempus tanquam connotatum; idcircò dicitur implicitè per illam propoſitionem tempus conſignificari, proindeque confusè, vagè & indeterminatè importari quandoquidem temporis illius partes tunc ab intellectu confunduntur; & quoniam tempus latitudinem habet multarum partium ſibi inuicem ſuccedentium, ob id propoſitio poterit in una parte vera eſſe, in altera falſa, iuxta diuerſas, variaſque ſui coexiſtentias ad illas partes, ad quarum variationem, actus quoad ſubſtantiam nullam variationem ſubit, cùm illas implicitè conſignificet; idcircò ſecundum ſui ſubſtantiam, licet mutatus ex vero in falſum, idem perſeuerat.

Tertia aduerſariorum reſponſio.

Tertiò alij difficultatem diluendam exiſtimant reſpondendo propoſitionem conſignificare tempus indefinitum & confuſum, non propterea tamen poſſe veram, & falſam eſſe ſucceſſiuè, ſed neceſſariò eſſe vel abſolutè veram, vel abſolutè falſam. Sic enim diſputant, ut dicant gemino modo propoſitionem illam explicari poſſe, vel copulatiuè, vel diſiunctiuè, copulatiuè ſi deſcenſus copulatiuus fiat, dicendo *Socrates currit*; hoc eſt, & in hac parte temporis currit, & in hac currit, & in hac alia currit &c. Diſiunctiuè, ſi deſcenſus diſiunctiuus fiat; nimirum vel in hac temporis parte currit, vel in iſta alia currit. Si priori modo explicetur, dicunt eſſe abſolutè veram, ſi ſemper currit; vel abſolutè falſam, ſi in aliqua parte temporis non currat; quandoquidem ad vniuerſam copulatiuæ falſitatem ſufficit, ut una ſola categorica ſit falſa. Si autem ſecundo modo explicetur, dicunt itidem vel abſolutè falſam, ſi nunquam currit; vel abſolutè veram eſſe, ſi ſaltem in aliqua temporis parte currat, cùm ad vniuerſam diſiunctiuæ veritatem, unius categoricæ veritas abundè ſufficiat.

Superior reſponſio impugnatur.

Nec etiam hæc reſponſio eſt omnibus abſoluta numeris, quandoquidem illam impugnare hunc qui ſequitur in modum licebit. Supponamus intellectum perſeuerare in illo actu, quo affirmat Socratem currere per horam, non deſcendendo determinatè ac explicitè ad partes illius horæ, ſed ſolùm implicitè illas conſignificando; & ſupponamus etiam Socratem in ultimo horæ quadrante non currere, ita tamen ut in reliquis quadrantibus currat; admiſſâ aduerſariorum reſponſione ſequeretur propoſitionem illam explicare obiectum ſicuti in ſe eſt, atque adeo veram eſſe, & nihilominus eſſe falſam. Nam quatenus exprimeret obiectum prout eſt in ſe, foret illi conformis, quatenus autem falſa, eſſet eidem difformis; eandem autem cognitionem, qualis eſſet propoſitio, cùm hic ſermo præcipuè fiat de propoſitione mentali, eſſe obiecto conformem ſimul & difformem, contradictionem importat. Deductionem illam probè inſtitutam eſſe inde patet, quia ſi propoſitionis copulatiuæ præceptum haberet locum; propoſitio illa abſolutè falſa dicenda foret, defectu curſûs in ultimo horæ quadrante; cùm enim tunc Socrates non curreret, non exiſteret curſus, per hanc igitur curſûs non exiſtentiam propoſitio, utpotè copulatiua, falſa eſſet, & tamen in tribus primis quadrantibus propoſitio, quatenus obiecto conformis, vera foret; rectè propterea inferebatur ſecuturum propoſitionem eandem ſimul veram, & falſam eſſe.

Aduerſariorum reſponſio preoccupata, ſimul que reiecta.

Dices forſan illam propoſitionem explicandam eſſe diſiunctiuè. Sed hoc inſulſum omnino, quoniam diſiunctio, quandam, ut ita dixerim, iudicij ambiguitatem præſefert; at intellectus enuncians curſum de Socrate, abſolutè, & ſimpliciter illum affirmat, implicitè tamen conſignificando tempus coexiſtens illi affirmationi, propter id, à quo mouetur ad huiuſmodi ferendum iudicium.

Quædam in gratiam ſupradictorum exactiùs expendantur.

Vt autem nobis longè magis clareant hactenus diſputata, haud erit alienum ab inſtituto, quædam paulo diligentius expendere, à quibus rei propoſitæ cognitio ſummopere pendet & aſſertionis ſuperius traditæ veritas deriuatur. Ex his porro illud in primis manifeſtum, ad veritatem propoſitionis de præſenti, requiri, ut eo tempore, quo ipſa efficitur, prædicatum affirmatum, vel negatum per iudicium, reipsâ conueniat, vel non conueniat ſubiecto, de quo affirmatur, vel negatur. Hoc autem neceſſarium omnino, alioquin inter propoſitionem, & obiectum ſecundum ſe, non intercederet conformitas, in qua veritatem poſitam eſſe ſæpe ſæpius affirmauimus. Hinc palam, & apertum, quando liceat deſcenſum vel copulatum, vel copulatiuum; vel diſiunctum, vel diſiunctiuum facere; enimverò quotieſcunque in aliqua propoſitione terminus aliquis communis adhibeatur, res permanentes ſignificans; nulli dubium, quin ſub illo deſcenſus fieri poſſit, vel copulatus, ſi terminus prædictus collectiuè; vel copulatiuus, ſi diſtributiuè ſupponat; vel diſiunctus, ſiue diſiunctiuus, ſi determinatè, aut confusè ſupponit.

Digreſſio de Aſcenſu & Deſcenſu in gratiam ſuperioris doctrinæ.

Sed ut hæc apertius intelligantur, non erit abs re, ad memoriam reuocare, quid ſit aſcenſus de quo fit ſermo. Hic porro nil aliud, quàm quidam arguendi modus contrarius Aſcenſui; eſt autem Aſcenſus arguendi modus per inductionem, quatenus per eam, ſenſim à ſingularibus aſcendimus ad probationem uniuerſalis, itaut aſcenſus ordinetur ad uniuerſales propoſitiones, quatenus huiuſmodi, hoc eſt quatenus ſunt ex ſingularibus contentis ſub illis, cùm melius oſtendi non poſſit aliquod uniuerſale tale eſſe, niſi demonſtrando eius ſingularia eſſe talia. Deſcenſus autem eſt modus arguendi oppoſitus, cùm ſit quædam progreſſio ab uniuerſali ad ſingularia, ut *omne graue tendit deorſum; ergo & hoc graue, & illud graue tendit deorſum*; ordinatur autem ad oſtendendam falſitatem uniuerſalis, quatenus uniuerſalis; cùm egregiè demonſtretur uniuerſalis falſitas deſcendendo ſub illo, & oſtendendo aliquod ſingulare non eſſe tale; ſiquidem aliquo ſingulari non exiſtente tali, uniuerſalis propoſitio vera eſſe non poteſt; ſed latius de his in Inſtitutionibus diſſeruimus; in gratiam tamen ſuperioris doctrinę quędam ſuperſunt addenda; ſunt autem quę ſequuntur.

E quorundam ſententia duplex deſcenſus arguitiuus.

E quorundam ſententia duplex eſt deſcenſus, ut vocant, arguitiuus, nempe ſimplex & mixtus; ſimplex autem quadruplex, ſcilicet Copulatiuus, & Copulatus: Diſiunctiuus, & Diſiunctus. Copulatiuus eſt ille, quo ſic deſcendendo ſubinfertur propoſitio hypothetica copulatiua compoſita ex omnibus ſingularibus illius termini ſupponentis, virtute cuius deſcenditur, ut *omnis homo eſt animal; ergo hic homo eſt animal, & ille homo eſt animal*. Copulatus eſt, quo ſic deſcendendo ſubinfertur propoſitio categorica de extremo copulato, compoſita ex omnibus ſingularibus illius termini ſupponentis, virtute cuius deſcenditur. Vt omnis ho-

mo

mo eſt animal ; ergo hic homo, & ille homo, & ille eſt animal. Deſcenſus diſiunctivus eſt, quo ſic deſcendendo, ſubinfertur propoſitio diſiunctiua compoſita ex omnibus ſingularibus illius termini ſupponentis, virtute cuius deſcenditur. Vt *omnis homo currit ; ergo vel hic homo currit, vel ille homo currit, vel ille currit &c.* Diſiunctus eſt, quo ſic deſcendendo ſubinfertur propoſitio categorica de diſiuncto extremo, compoſita ex omnibus ſingularibus illius termini ſupponentis, virtute cuius deſcenditur. Vt *omnis homo currit ; ergo vel hic homo, vel ille homo, vel ille currit &c.* Horum autem explicatio apud alios talis eſt, qualem breuiter mox ſubijciemus.

Ab alijs explicatio traditur de deſcenſu &c.

Aſcenſus, & Deſcenſus eſt quadruplex, nempe Copulativus, & Copulatus; Diſiunctivus, & Diſiunctus. Copulativus eſt, qui fit per coniunctionem *&*, vel aliam ęquipollentem copulatiuè acceptam, hoc eſt copulantem & coniungentem ipſas propoſitiones, non autem terminos propoſitionis. Copulatus eſt, qui fit per eandem particulam *&*, copulatim ſumptam, hoc eſt, copulantem partes unius extremi, non autem ipſas propoſitiones. Diſiunctivus eſt, qui fit per particulam *vel*, diſiunctim acceptam, hoc eſt, iungentem propoſitiones. Diſiunctus eſt, qui fit per eandem particulam diſiunctim acceptam, hoc eſt iungentem partes unius extremi. Ex his apertè conſtat deſcenſum, & aſcenſum copulativum, & diſiunctivum per hoc à copulato, diſiunctoque ſecerni, quòd in illis fit deſcenſus, vel aſcenſus per hypotheticam propoſitionem ex multis categoricis conſtantem; in iſtis autem fit ſingularium enumeratio per unicam propoſitionem categoricam, cuius extremum alterum ex omnibus ſingularibus conſtat, in deſcenſu quidem aut aſcenſu copulato, copulatim acceptis; in diſiuncto autem, diſiunctim. Quæ ut explicent, hæc habent. Si terminus diſtributiuè ſupponit, à propoſitione vniuerſali deſcenditur ad plures ſingulares copulatiuè, vel ad unam de copulato extremo, & verbo ſingulari, Vt *omnis homo eſt animal ; ergo hic homo eſt animal, & ille homo eſt animal*; vel ſic; *ergo hic homo, & ille homo, & ille eſt animal*; eodem modo negatiuè, ut *nullum elementum caret materiâ ; ergo nec terra caret materiâ, nec aqua caret materiâ, nec aer caret materia; nec ignis caret materia*; vel hoc modo *ergo nec terra, nec aqua, nec aer, nec ignis materia caret*. Aſcenſus porrò contrario modo fieri debet. Quòd ſi terminus collectiuè ſupponat, tunc aſcendendum, vel deſcendendum copulatim hoc modo. *Omnia elementa ſunt quatuor ; ergo terra, aqua, aer, & ignis ſunt quatuor*; non tamen *ignis eſt quatuor*: aut contra fiet aſcenſus. At ſi terminus determinatè ſupponit, deſcenditur à propoſitione particulari ad plures ſingulares diſiunctiuè hoc modo: *aliquis homo ſtudet ; ergo hic homo ſtudet, vel ille homo ſtudet* &c. aut ad unam de diſiuncto extremo, ſic: *ergo hic homo, vel ille homo* &c. ſtudet; & contrario modo aſcenditur. Si ad extremum, terminus confuſè ſupponat, eodem modo deſcenditur, & aſcenditur à termino confuſo ad ſingulares & contra; ut in Inſtitutionibus explicuimus.

Animaduerſio.

Aduertendum porrò, quod eſt ſummoperè conſiderandum, nempe veritatem in deſcenſu copulatiuo æſtimandam eſſe ex ſingulis partibus copulatiuè enumeratis; At in copulato non ex ſingulis, ſed ex omnibus ſimul collectim acceptis partibus, nimirum ex tota earum collectione. In diſiunctiuo autem deſcenſu veritas attenditur ex unica determinata parte, licet ſub diſiunctione ſignificata. In diſiuncto tandem attenditur ex omnibus confuſè, aut ex una parte duntaxat, penitus tamen indeterminata, & vaga ex rei natura, quæ adnotaſſe non fuit alienum ab inſtituto.

Colliguntur quædam ex hactenus dictis.

His diligenter animaduerſis, ex ipſorum ſententia non obſcurè conſtabit cauſa eorum, quę ſuperiùs attulimus; cùm enim inferiora ſint ſimul, propoſitio de illis veritate comprobari poteſt, vel coniunctim, vel diſiunctim, quia poteſt ipſis conuenire prędicatum, & hoc ſenſu intelligenda præcepta de veritate propoſitionis copulatiuę, vel diſiunctiuę. Sed quoniam tempus non eſt quidpiam permanens, quin potius habet eſſe in ſucceſſione conſiſtens, habetque partes non ſimul ſed in ſucceſſione poſitas, ſi confuſè, & vagè in propoſitione conſignificaretur, ut cum dicitur *Socrates ſtudet*, nequiret fieri deſcenſus diſiunctivus dicendo, vel in hac, vel in illa temporis parte ſtudet; Tum quia hunc in modum determinatè ſupponeret. Tum quia ſuppoſitio communi termino propriè conuenit in ordine ad eius inferiora, non in ordine ad ea quę tanquam concomitantia ſe habent, cuiuſmodi eſt tempus comparatione verbi. Tum quia tempus conſignificatum vagè, atque indeterminatè in illa propoſitione, potius tanquam copulatum quoddam conſignificatur, quàm ut quoddam diuiſum.

Obiectio præoccupata, & ſoluta.

Neque dicas propoſitionem illam *Socrates ſtudet*, explicari poſſe per hypotheticam unam copulatiuam adeout omnes categoricæ tunc ſimul veritate comprobentur, ut contingit cùm dicitur *Omnis homo ſtudet*; valet enim tunc dicere *ergo Socrates ſtudet, Plato ſtudet &c.* quæ omnes ſimul cum veritate conſentiunt. Non inquam id dicas, quoniam temporis partes non ſunt ſimul, ſed ſucceſſiuè tantùm exiſtunt; propterea illæ categoricæ nequeunt ſimul veritate comprobari; ſed neceſſariò una ſine dependentia ab alia, & poſt aliam; quemadmodum temporis partes ſibi inuicem ſuccedunt actu exiſtente intellectûs affirmante ſtudium de Socrates; ut ideirco explicari quaſi debeat per plures categoricas abſque aliqua coniunctione. Vel ſi coniunguntur per particulam *&*, non coniunguntur ut omnes ſimul ſed ſucceſſiuè vera.

Quæ ex hactenus dictis inferri ſoleant.

Hinc autem deducunt ad veritatem copulatiuæ prioris generis requiri, ut omnes ſint veræ, quoniam prædicatum enunciatur, tanquam omnibus ſimul conueniens. Sed ad veritatem copulatiuæ poſterioris generis quod attinet, quoniam una categorica poſt aliam veritate comprobatur, ob id locus ſuperiori regulæ eſſe non poteſt, alioquin propoſitio ſimul vera, & falſa foret &c.

At quando in propoſitione explicitè tempus exprimitur, ut *Socrates hac horâ ſtudet*, tunc aiunt, tempus ſe habere, ut totum quoddam determinatum, & obiectiuè ſaltem ſimul acceptum & tunc fieri poſſe deſcenſum copulativum, adeo ut ad unius partis falsitatem, tota propoſitio reddatur falſa, nec poſſe unam, & eandem ſimul eſſe veram, & falſam; quæ animaduertiſſe fuit operæ pretium: quandoquidem in illa propoſitione *Socrates ſtudet*, Intellectus non aduertit explicitè temporis partes, ſed ſolùm conſignificantur ſecundum coexiſtentiam ſucceſſiuam, quam dicunt ad propoſitionem perſeuerantem, unde fit ut una poſt aliam conſignificetur, & abſque dependentia ab alia; quamobrem ſi ſtudendi exercitium in una exiſtit parte & non in alia ſubſequente; propoſitio erit vera in una ex partibus prioribus temporis, & non in alia ex ſubſequentibus; propoſitio vera erit in una priori temporis parte, & non in alia, quoniam variatio non contingit quantum ad entitatem ob hanc temporis variationem. Sed in illa propoſitione *Socrates per totam horam ſtudet*, intellectus explicitè ad omnes horæ partes aduertit, illaſque ſimul in unum colligit, ſimultate obiectiua, ſeque tenente ex parte cognitionis, non-

gea

reali, & prædicatum tribuitur ſubiecto, ut ipſius exiſtentia omnibus illis horæ partibus ſimul acceptis coexiſtat; proinde in omnibus ſimul debet de ſubiecto verificari, alioquin propoſitio uniuerſa falſa erit. Ita diſputat Neotericus non obſcuri nominis, ſed quàm appoſitè ratiocinetur, alibi oſtendam, interim hæc dicta accipias tanquam non aliena penitus à veritate, quæ ut apertius conſtet; paolò infra difficultates afferam; ex ipſarum nanque ſolutione, ſuperiorum aſſertionum veritas clarius elucebit.

Aduerſariorũ obiectionibus ſit ſatis. Nec alicuius roboris rationibus, quibus aduerſæ ſententiæ fautores ſuffulti propriam ſententiam tuentur. Quando enim per mutationem circumſtantię, vel temporis, vel loci &c. & de eo ſic mutato habeatur cognitio; hæc proculdubio diuerſa eſt ab ea, quæ habebatur de ipſo obiecto, antequam mutationem ſubiret. Sed hoc non eſt ad rem; cum enim intellectus affirmat *Socrates currit* ſupponitur perſeuerare in eodem actu cognitionis repræſentantis Socratem affectum curſu; & re verâ, breui ſaltem tempore perſeueret, oportet; quoniam non poteſt fortaſſis aliquid produci, ac proinde neque cognitio, durans tantum per inſtans; alioquin, ut quidam arguunt, idem ſimul eſſet, & non eſſet; eſſet profectò quia ſupponitur produci, non eſſet, quia ſupponitur corrumpi; tunc igitur ſi Socrates ſiſteret curſum, & eadem cognitio perſeueraret, non eſſet amplius obiecto conformis ut prius, ac ob id non amplius vera: De hoc tamen in Phyſica differendum; ſolet enim, huic rationi occurri. *Explicatio doctrinæ.* Imaginandum autem hoc rectè ſic explicari, ut illa cognitio ſe habeat velut imago repræſentans id, cuius eſt imago, hæc porrò ſine ſui mutatione, ſed per ſolam mutationem eius, cuius eſt imago, ex conformi fit difformis. Vt ſi ſit imago Cæſaris, quæ ad viuum exprimat, ac repræſentet illum, qui tamen, vel ob morbum, vel ob ætatem mutationem ſubierit in vultu, tunc imago ex conformi, difformis euaderet, quamuis nullam eſſet paſſa mutationem ſui. Non ſecus de cognitione philoſophandum, quæ imago quædam obiecti licet expræſſa, eſt; eo enim mutato, dum hæc perſeuerat ex conformi fit difformis, atque adeo ex vera fit falſa. Et quoniam hic de cognitione iudicatiua loquimur, intelligendum totum id intercedente affirmatione, vel negatione fieri.

Aduerſariorum doctrina reijcitur. Prima confutatio. Et puerile admodum eſt, quod dicunt, cognitionem illam perſeuerantem, ob id mutatam non eſſe ex vera in falſam, quia repræſentat obiectum pro ea differentia temporis, qui ita ſe habebat, unde cùm illi conformetur nullam mutationem ſubijt, ac proinde inuariata manens, adhuc vera eſt, nec ex vera euaſit falſa. In eo enim decepti ſunt, quòd cognitiones confuderint. Dum enim intellectus cognoſcit, & affirmat Socratem currere, ſi reipsâ currat, cognitio vera eſt, quoniam conformatur obiecto ſuo, cui coexiſtit; ſi autem Socrates ſiſtat curſum; tunc non amplius vera, quoniam cognitio non eſt amplius conformis obiecto, cui coexiſtit; vera quidem eſſet cognitio, quæ repræſentaret Socratem cucurriſſe; ſed aliud eſt cognoſcere Socratem currere, & aliud cucurriſſe. Ad veritatem primæ cognitionis requiritur, ut obiectum cognitioni coexiſtens ita re ipſa ſit, quemadmodum per cognitionem repræſentatur; ſed ad veritatem ſecundæ cognitionis, id eſt, ut obiectum extiterit in re, prout illud cognitio repræſentat.

Secunda confutatio. Et hoc inde quoque conuincitur euidenter, quoniam ſuppoſito, quòd Socrates currat, ſi quis pronunciet *Socrates currit*, utique enunciatio vera, quippe quæ conformatur obiecto; ſi autem perſeueret actus, & Socrates curſum ſiſtat, tunc, aut cognitio vera eſt, aut falſa; inter has enim nulla eſt media, ſi falſa; ergo mutata eſt cognitio ex vera in falſam, quod intendimus; ſi vera, petendum quando quis propoſitionem enunciauerit, *Socrates non currit*, ſuppoſito, quòd ipſe ceſſauerit à curſu, an propoſitio vera ſit, an falſa; certè non falſa, cum ſit obiecto conformis; ergò vera; duæ igitur hæ propoſitiones *Socrates currit*; *Socrates non currit* veræ erunt, quod eſſe non poteſt; curreret enim, & non curreret, ac proinde contradictoria de eodem ſimul verificarentur, quod eſt abſurdum. Fatendum igitur enunciationem ex vera in falſam mutari. Sed quæ ab aduerſarijs obijci ſolent videamus. Et ſi quæ aliquid aduerſus hactenus tradita momentum habent, diligenter expendamus. Ad oſtendendum igitur omnem propoſitionem eſſe vel abſolutè ſemperque veram; vel abſolutè ac ſemper falſam, itaut ex vera nequeat fieri falſa, aut contra, plerique ſequentibus argumentis demonſtrare nituntur.

Veritas eſt idem reipsâ, ac ſubſtantia actûs veri, ut ſuperius nos quoq; notauimus; ſed nulla res poteſt eſſe ſine eo cum quo ipſa eſt idem; ergo propoſitio, quæ ſemel eſt vera, ſemper debet eſſe vera, nec poteſt non eſſe vera; quamobrem cognitio non poterit ex vera fieri falſa.

Occurrendum propoſitæ difficultati, reſpondendo veritatem acceptam quantum ad id, quod dicit in recto, eſſe utique idem ac ſubſtantiam actûs; at ſumptam quantum ad id, quod dicit in obliquo, non item; Veritas enim, ut ſuo loco vidimus, dicit utique ſubſtantiam actûs, ſed connotat obiectum; hinc veritas prout dicit obiectum in obliquo, non eſt idem ac ſubſtantia actûs, quam veritas ipſa dicit in recto.

Amplius. Hæc propoſitio *Socrates currit totâ horâ tertiâ*; ſi ſemel eſt vera, non poteſt eſſe falſa, & ſi ſemel eſt falſa, non poteſt eſſe vera; ergo propoſitio de præſenti in materia contingenti nequit mutari ex vera in falſam. Aſſumptum ex eo conſtat, quinetiam illa propoſitio eatenus eſt vera, quatenus Socrates tota horâ tertiâ currit; itaut ſi tota horâ tertiâ neceſſariò currat, etiam propoſitio ſit neceſſariò vera, & immutabilis, cum immutato obiecto nequeat propoſitio mutari; Sed totâ horâ tertiâ neceſſariò currit, ex ſuppoſitione quòd Socrates currat. *τὸ μὲν οὖν εἶναι τὸ ὂν ὅταν ᾖ, καὶ τὸ μὴ ὂν μὴ εἶναι ὅταν μὴ ᾖ, ἀνάγκη.* *Ergo quod eſt, neceſſe* eſt *eſſe quando* eſt: *& quod non eſt*, neceſſe eſt *non eſſe quando non eſt*. Vnde Scholaſtici deduxerunt. *Omne quod eſt, dum eſt, neceſſe eſt eſſe* &c. ergo propoſitio illa erit neceſſariò vera & immutabilis.

Reſpondeo propoſitionem illam ſemel veram non poſſe mutari in falſam ſine mutatione obiecti, ſecus tamen cum obiecti mutatione; in ordine autem ad obiectum cui cognitio conformatur ſemper eſt vera, unde eſt eſſentialiter vera per ordinem ad huiuſmodi obiectum; euadit autem falſa, quatenus obiectum mutatur, quoniam ex huius mutatione ſequitur difformitas inter cognitionem, & obiectum. Nec propterea ſequitur nullum eſſe diſcrimen inter propoſitionem in materia contingenti, & neceſſaria; nam hoc differunt, quòd propoſitio in materia neceſſaria, ob immutabilitatem obiecti, nequit ex vera fieri falſa; in materia autem contingenti, propoſitio poteſt ex vera in falſam mutari; quòd autem obiectum ſit neceſſarium ex hypotheſi, nihil eſt, nam eo modo propoſitio dicetur impotens ex vera fieri falſa, quo pacto obiectum eſt immutabile, nimirum ex hypotheſi; ſed ut abſolutè obiectum eſt contingens, ſic abſolutè propoſitio poteſt ex vera fieri falſa; quæ ſunt intelligenda de cognitione abſtractiua, quæ patitur temporis latitudinem, tauo-

ne

ne cuius poteſt veritatis in ſalſitatem mutatio contingere ob mutationem obiecti, ſecus de cognitione intuitiua, ut ſuperius monuimus.

Difficultas à neoterico allata.

Contra tamen plerique ſic arguunt. Propoſitio, quâ intellectus iudicat Socratem currere, cùm dicit *Socrates currit*, vel ſignificat Socratem currere, certo atque determinato tempore, nempe totâ horâ tertiâ, & hoc modo propoſitio ſemper erit vera: aut falſa nec poterit unquam euadere falſa aut vera. Vel ſignificat Socratem non currere totâ horâ, ſed in aliqua eius parte; & hoc pacto propoſitio ſemper erit vera, aut ſemper falſa, quia ſi currit in aliquâ parte horæ, non poteſt non currere in illâ parte, & ita propoſitio eſt vera; ſi autem nulla in horæ parte currit, non poteſt currere, & hoc modo propoſitio eſt falſa. Vel ſignificat Socratem currere illâ horâ, item poſt, & ante illam; & hoc modo, aut currit, aut non currit; ſi currit propoſitio eſt vera, ſi non currit eſt falſa. Vel ſignificat Socratem currere, quoad propoſitio durat & in ſingulis illis partibus, & hoc pacto neceſſariò eſt vera, aut neceſſariò falſa, quia neceſſariò currit toto illo tempore, vel non currit.

Confirmatio.

In confirmationem addunt, quòd hæc propoſitio *Socrates currit*, eſt in materia contingenti, proinde æquipollet particulari; ergo facit hunc ſenſum *Socrates currit aliquo tempore*; ergo currente Socrate in aliqua differentia temporis erit vera; ſi verò nunquam currit, erit falſa: & ſanè vel ſignificat certum tempus, & hoc modo eſt vel abſolutè vera, vel falſa; vel ſignificat tempus indeterminatum; & ita erit abſolutè vera ſi in aliqua temporis parte currit, etſi in alijs partibus temporis non currat, ut iſta *aliquis homo currit*, eſt abſolutè vera ſi vel vnus tantùm currat, vel erit abſolutè falſa, ſi in nulla temporis parte currat.

Solutio.

Reſpondendum per illam propoſitionem ſignificari tempus indeterminatum, in quo illa permanet propoſitio, non quaſi totum illud conſignificet, ſed ſucceſſiuè quoad coexiſtentiam, quam tempus ipſum dicit ad illam propoſitionem.

Confirmationis ſolutio.

Et hinc etiam reſponſio ad confirmationem elicitur; Concedendum enim propoſitionem illam æquipollere particulari, cùm non ſit ſenſus, quòd Socrates omni tempore currat, ſed aliquo tempore indeterminato, in quo permanet illa propoſitio, non illud totum ſimul conſignificando, ſed ſucceſſiuè ſecundum coexiſtentiam, quam tempus dicit ad illam propoſitionem, ut nuper aduerti; unde negandum ſufficere ad veram propoſitionem, quòd in aliqua tantùm parte, veritate comprobetur; nec eadem eſt ratio de illa propoſitione *aliquis homo currit*, ac eſt de iſta *Socrates currit*, ut ſatis conſtat. Succeſſione temporis ergo propoſitio ex vera fit falſa, quoniam illa durante mutatur obiectum, ex cuius mutatione contingit in cognitione diſformitas cum ipſo obiecto. Vt ſi dicam per dimidiam horam *Socrates currit*, & in prima horæ parte Socrates currat, propoſitio eſt vera; ſi autem in ſecunda horæ parte Socrates non currat, propoſitio prius vera, euadit falſa; & hæc eſt illa mutatio, toties à nobis cum Ariſtotele inculcata.

Quorundam confutatio.

Contra tamen quidam ſic arguunt. Ergo ex his colligitur hanc propoſitionem *Socrates currit*, ſignificare Socratem currere tota dimidia hora, quâ durat propoſitio, & hunc reddere ſenſum, Socrates totâ dimidiâ horâ currit; & non currente Socrate toto tempore, quo propoſitio durat, eſt falſa, currente autem eſt vera: ſed oportet Socratem toto illo tempore currere, vel non currere; ſi currit eſt vera ſemper, ſi non currit eſt ſemper falſa. Vnde colligunt propoſitionem illam ſemper connotare, vel totum tempus, quo durat collectiuè, vel aliquam eius partem diuiſiuè.

Quid reſpondendum ex proximè dictis cuique perſpectum, nam dictum eſt, cuiuſmodi ſit tempus, quod illa propoſitio conſignificat, nempe indeterminatum, in quo illa permanet propoſitio &c.

Tertia difficultas.

Alij ſic argumentantur ad idem. Illa propoſitio *Socrates currit* neceſſariò conſignificat, ſeu connotat tempus præſens dum profertur; & non aliud; atque adeo conſignificat tempus determinatum, in quo neceſſariò Socrates vel currit, vel non currit. Sed propoſitio relata ad huiuſmodi tempus eſt vel ſemper, & abſolutè vera, vel ſemper & abſolutè falſa; ergo propoſitio non poterit ex vera fieri falſa, aut contra &c. Maior conſtat ex eo quia id à quo mouetur intellectus, eſt ſpecies repræſentans obiectum accepta ex coniecturis repræſentantibus obiectum pro tempore præſenti in quo eſt; ſicuti coniecturæ mouent pro præſenti tempore, non pro futuro. Accedit quod nequit cognitionis actus de nouo repræſentare nouum tempus ſine ſui mutatione; ergo nequit repræſentare obiectum pro tempore ſubſequenti &c. Aſſumptum ex eo conſtat, quoniam propoſitio repræſentat cum tempore, quatenus repræſentat aliquid in illo fieri; ſicuti non poteſt cognoſci aliquid fieri in gymnaſio, quin gymnaſium ipſum cognoſcatur; quòd ſi abſtrahat à tempore, non poterit eſſe ſucceſſiuè vera, & falſa, ſed vel abſolutè vera, vel abſolutè falſa, cum illa ſucceſſio temporis partes importet, à quibus ſupponitur abſtrahere.

Addi etiam & illud poteſt, quòd tam determinatè concipimus tempus præſens, cui propoſitio coexiſtit, quam obiecta de quibus eſt propoſitio; cum enim dicimus *Socrates currit*; non ſolùm Socratem, ſed etiam præſentem curſum concipimus, non autem præteritum, aut futurum; ergo illa propoſitio neceſſariò conſignificat tempus præſens, dum profertur, & non aliud &c. Conſecutio inde patet, quia Socrates pro illo tempore non poteſt mutari de currente in non currentem, & idcirco propoſitio vel eſt ſemper, & abſolutè vera, vel ſemper & abſolutè falſa, &c.

Solutio ex quorundã ſententia.

Solutio è ſententia quorundam in eo eſt poſita, quod propoſitio illa non conſignificat tempus præſens explicitè, atque diſtinctè, ſed implicitè, & confuſè, quatenus iiſdem perſeuerantibus coniecturis, idem iudicium permanet, cui tempus ſecundum diuerſas ſui partes ſucceſſiuè coexiſtit. Neque tibi ſuadeas per ſpeciem repræſentari obiectum diſtinctè cum omnibus circumſtantijs, cum potius detur intelligi tempus ex ſignificatu verbi; propterea negandum omnino tempus, ut quidpiam determinatum repræſentari per cognitionem, quam intellectus exercet, propoſitionem illam efformans. Hac igitur diſtinctione ad maiorem propoſitionem adhibita, difficultati occurrunt, eiuſdemque probationi primo loco poſitæ ſatisfaciunt, quatenus illa multa continet, quibus eſt operæ pretium occurrere.

Probationis maioris propoſitionis ſit ſans.

Alia ſolutio.

Sed quia poſſet quiſpiam vrgere dicendo ſaltem propoſitionem prædictam eo ſenſu veram eſſe, quo tempus conſignificat &c. Propterea non ineptè reſponderi poſſet aſſerendo propoſitionem illam *Socrates currit*, in ordine ad obiectum, quod adæquatè repræſentat, & ad quod dicit ordinem ſemper veram eſſe, utpote illi quamuis non exiſtenti perpetuò conformem; ſiquidem conformitatis reſpectus tranſcendentalis eſt, ut propterea ad ſui exiſtentiam non exigat terminum, hoc eſt obiectum, actu exiſtentem: eſt autem falſa collata cum obiecto re ipsâ aliter ſe habente, ad quod cognitio non dicit ordinem, niſi inadæquatè, ut ſuperius explicui. Non ſubinde tamen deducas ſecuturum

So-

Socrate non currente, adhuc veram abſolutè, & ſimpliciter eſſe propoſitionem illam *Socrates currit*; Quandoquidem ad hoc eſt opus actu obiectum exiſtere, cui cognitio adæquatè per affirmationem conformetur, neque ſat eſt illam fuiſſe hoc modo conformem; niſi quis eam velit quodammodo, & ut Scholaſtici loquuntur, ſecundum quid, veram appellare, quatenus aliquando extitit obiectum, cui modo prædicto conformis erat, quod eſt fuiſſe ſimpliciter veram, quod declarari poſſet exemplo imaginis Cæſarem repræſentantis; quamuis enim mutatus ſit Cæſar, adhuc imago dicitur ſimilis relata ad eundem Cæſarem, antequam mutationem ſubiſſet &c.

Secundæ probationi eiuſdē maioris propoſitionis occurritur.

Ad aliam maioris probationem reſpondent admittendum aſſumptum eſſe, ſi tempus illud explicitè repræſentetur, ſecundum omnes partes, ut de exemplo allato manifeſtum eſt, quod in actu abſtractiuo non contingit, qui implicitè tempus concernit non attendendo ad partes ipſius priores, & poſteriores, quod eſt partes illas confundere, atque confusè conſignificare; quod exemplo confirmant; non minus enim, inquiunt, coexiſtentia ad tempus eſt circumſtantia obiecti, quam præſentia localis, & actionis; verbum non ſolum concernit tempus, ſed etiam locum; cum enim, exempli gratia, dicimus *ignis comburit*, ſenſus redditur, in aliquo tempore, & in aliquo loco ignem comburere; & nihilominus ſi ignis comburendo mutaret locum, non propterea mutaretur propoſitio; quemadmodum mutaretur, ſi propoſitio fieret *ignis in hoc loco comburit*, non aliam ob cauſam, niſi quia in prima confusè & vagè connotatur locus; in ſecunda diſtinctè, explicitè, atque determinatè; in prima locus ad obiectum materiale: in ſecunda ad formale pertinet; & hoc idem de tempore dicendum affirmant; hæc ſolutio videtur ſufficiens & amplectenda. Solùm id ſupereſt difficultatis, quòd admiſſâ doctrinâ, hactenus traditâ, ſequitur veram ſemper eſſe propoſitionem, etiam obiecto aliter ſe habente; cùm enim non conſignificet tempus, niſi vagè, quo comprehendimus omne tempus, tam præteritum, quàm futurum, & præſens inſtans, nec propoſitio ſit alligata tempori determinato, ſatis erit aliquando obiectum ſic ſe habuiſſe, eique propoſitionem extitiſſe conformem; quamuis tunc quando efformatur non exiſtat obiectum, cui conformis propoſitio ſit.

Et augetur difficultas, quia eo ſenſu tempus eſt accipiendum ex parte obiecti, quo ſumitur ex parte propoſitionis, præcipuè mentalis, quæ ipſi obiecto conformis coexiſtit; ſed ex parte cognitionis tempus non eſt vagum, ſed determinatum, quicquid enim exiſtit, determinato tempore exiſtit ſicuti; quicquid exiſtit, in determinato loco exiſtit; ergo determinatum etiam tempus erit ex parte obiecti; non igitur per propoſitionem conſignificatur tempus vagum, ſed determinatum.

Quorundam ſuperioris difficultatis enodatio.

Reſpondent ab intellectu non attendi tale tempus, nec eius partes priores & poſteriores, quod eſt ab eo partes illas confundi, tempuſque per propoſitionem confusè quidem conſignificari.

Refellitur.

Hæc tamen non ſunt ad rem; non enim hîc loquimur de actu reflexo, quo intellectus cognoſcit ſe habere propoſitionem de tali obiecto, & idcirco, quo attendat ad partes temporis, cuius duratione menſuratur obiectum, & cognitio &c. ſed loquimur de veritate cognitionis, atque adeo propoſitionis, prout ſe habet ſui naturâ ante quemlibet actum reflexum &c.

Vera ſolutio.

Propterea fatendum, quod ſuperiùs innuimus, videlicet cognitionem veram eſſe per reſpectum conformitatis ad obiectum, cum autem huiuſmodi reſpectus tranſcendentalis ſit, ad ſui exiſtentiam non requirit actu obiectum exiſtens, licet ad denominationem, quâ actu vera dici cognitio, & propoſitio debeat, obiectum, cui ſit per affirmationem, vel negationem conformis, requiratur.

Ad poſtremam eiuſdem propoſitionis probationem reſpondent negando aſſumptum, & negationis rationem ex paulo antea declaratis ſe profitentur colligere. Iuxta igitur proximè tradita reſpondere iuvabit.

Quarta difficultas

Obijciunt etiam hoc modo. Vbi variatur obiectum, variatur etiam cognitio, tam intuitiua, quam abſtractiua, attingens tale obiectum; ſed dum intellectus iudicat Socratem currere, etiam confusè, & abſtractiuè, & Socrates deſiſtit à curſu, variatur obiectum cognitionis; ergo variatur etiam cognitio, propterea nequit hæc perſeuerare, itaut eadem numero ex vera, falſa poſſit euadere.

Quorundam ſolutio.

Sunt qui huic difficultati occurrunt dicendo curſum gemino modo ſpectari poſſe, vel ſecundum ſuam eſſentiam, quo pacto abſtrahit ab exiſtentia, aiunt igitur ſic acceptum dici ens reale nominaliter; vel ſecundum exiſtentiam exercitam à parte rei, quo pacto aſſerunt dici ens verbaliter, ſeu exiſtens; ex horum itaque doctrina curſus ſecundo modo, non eſt obiectum cognitionis abſtractiuæ, prout huiuſmodi, & ut dicit relationem attingentiæ, & repræſentationis ad obiectum, etiamſi actu exiſtat, neque inquam, eſt obiectum motiuum, neque terminatiuum; quoniam abſtractiua cognitio dicit præciſionem ab exiſtentia obiecti, ſed ſolum primo modo obiectum talis cognitionis dici debet. Si autem conſideretur cognitio ut vera, & ſub relatione conformitatis, reſpicit curſum ut exiſtentem; & ad argumentum reſpondent maiorem valere de obiecto formali, non de materiali, at verò curſus ut exiſtens, eſt obiectum materiale cognitionis, ut cognitionis, formale autem ut vera; hinc ad eius variationem variatur cognitio, ut vera, non ut cognitio, quoad ſubſtantiam; ſic enim dependet ab obiecto ut in ſpecie, non ut in ſe:

Solutio ad vera.

Sed tot omiſſis ambagibus, reſpondendum cognitionem, atque propoſitionem perſeuerare ſecundum ſubſtantiam, non autem ſecundum conformitatem ad obiectum, quatenus mutatum, & aliter ſe habens ac prius; licet enim relata ad illud obiectum, cui erat conformis, perpetuò conformitatem retineat, ratione cuius mutato obiecto, dici poteſt fuiſſe conformem, & veram; at relata ad obiectum mutatum, ut non amplius ei adæquatè conformis, ita nec vera eſt. Dicebam autem non adæquatè conformem, quia cognitio, mutato obiecto, falſa eſt, & diſformis obiecto, non ut illud nullatenus attingat, ſed quia non adæquatè attingit, ut ſuo loco notaui; vel ut alijs placet, attingit materiale, quod eſt in obiecto, non autem formale, ita quidem cognitio, qua intellectus iudicat Socratem currere, dum reipsâ currit, vera eſt, quoniam illi conformatur quatenus currenti; ſi deſiſtat à curſu euadit diſformis, non quia nullatenus illud obiectum attingat, ſed quia inadæquatè attingit, nempe Socratem, ſed non ſtantem, quin potius currentem.

Innuitur abſtractiuæ cognitionis natura.

Cæterum ad cognitionem abſtractiuam quòd attinet, non ideo dicitur huiuſmodi cognitio abſtrahere ab exiſtentia obiecti, quaſi intellectus per abſtractiuam cognitionem non poſſit exiſtentiam, & ens exiſtens attingere, repræſentando nimirum, in quo exiſtentiæ vel entis exiſtentis ratio conſiſtit: ſed quia non pendet ab obiecto exiſtente, cuiuſmodi eſt cognitio viſiua, à qua deſumpta eſt denominatio intuitiuæ cognitionis; quamobrem falluntur, qui ſecus huius cognitionis naturam explicant, ut in Diſſertationibus

Nnn de

de Anima copioſiùs oſtendam.

Quinta difficultas

Amplius. Illa cognitio *Socrates currit* eſſentialiter debet repræſentare curſum Socratis, non ut ſic, ſed ut verum, & realem; ergo ut exiſtentem; ergo non exiſtente curſu, non erit ille actus, cùm ſui naturâ debeat intellectui exprimere inexiſtentiam curſûs in Socrate.

Quorundam ſolutio.

Frequens reſponſio eſt, quòd ille actus repræſentare debet curſum ut verum ens reale nominaliter, non verbaliter, & exiſtentiam curſûs Socratis affirmatam in eſſe obiectiuo, non exercitam & à parte rei.

Solutio altera.

Rectiùs tamen dices cognitionem abſtractiuam, quoad ſubſtantiam ſui non pendere ab exiſtentia obiecti; propterea variato obiecto, non ſequi cognitionem mutatum iri, cum poſſit adhuc perſeuerare; ita fit ut illa cognitio poſſit repræſentare curſum Socratis, utcunque acceptum; nam licet ab illo pendeat in eſſe repræſentatiuo, non tamen pendet in conſeruari quoad eſſe, ut aiunt, entitatiuum, quod potius intellectui, & imagini, ſiue ſpeciei debet acceptum referri.

Sexta difficultas.

Amplius. Omnis propoſitio affirmans curſum de Socrate, reſpicit illum ex ſuppoſitione, quòd ſit; ſed hoc ſuppoſito, neceſſariò eſt, nam *omne quod eſt, quando eſt, neceſſario eſt eſſe*; ergo propoſitio illa *Socrates currit*, neceſſariò reſpicit curſum Socratis exiſtentem; idcirco dari non poteſt propoſitio, quin Socrates actu currat.

Quorundam ſolutio.

Reſponderi ſolet negando maiorem propoſitionem, ſi de exercita exiſtentia, concedendo, ſi de exiſtentia apprehenſa intelligatur, quòd ſit à parte rei, ſiue poſtea detur, ſiue non: ut patet, inquiunt, de propoſitione falſa, concepta ut vera.

Alia ſolutio.

Clarius fortaſſis obuiam itur reſpondendo per cognitionem neceſſariò repræſentari curſum exiſtentem, adeout terminetur ad Socratem poſitum reipsâ in exercitio currendi: non tamen neceſſariò ad Socratem, qui reuerâ currat; nam quamuis hic non currat, adhuc dari poteſt cognitio, qua repræſentetur per affirmationem currens: dico autem per affirmationem, ad differentiam ſimplicis apprehenſionis.

Septima difficultas

Inſuper. Non minus dependet actus ab obiecto in ſe in ratione veri, quàm in ratione repræſentantis; ſed ut ſic neceſſariò repræſentat, adeout non poſſit non repræſentare; ergo neceſſariò ita verus eſt, ut falſus eſſe non poſſit.

Solutio.

Reſpondendum falſam eſſe maiorem propoſitionem, cum ſatis conſtet oppoſitum, & ſanè quis non videt errorem in quo aduerſarij verſantur? Si cognitio fuerit obiecto prout in ſe per affirmationem, aut negationem conformis; dicetur vera ad ſecundam intellectûs pertinens operationem, cuius nimirum eſt affirmare, vel negare, ut propterea veritas eius determinata dicatur, quatenus à veritate ſimplicis apprehenſionis diſtinguitur; at ſi mutetur obiectum, cùm cognitio, utpote tranſcendentalem ordinem dicens ad obiectum, ad ſui exiſtentiam illud non requirat; propterea exiſtet illud repræſentando, licet vera non ſit per ordinem ad obiectum mutatum. Itaque maior illa concedi poſſet de cognitione in ordine ad obiectum, cui conformatur, & unde habet ut vera ſit; nam in ordine ad illud perpetuò veritatem retinet; hoc tamen non obſtat quo minus per ordinem ad aliud, hoc eſt ad obiectum mutatum, dicatur falſa, hac itaque lege diſtinguendo, illa propoſitio, *non minus dependet actus ab obiecto in ſe in ratione veri, quàm in ratione repræſentantis*, ſi habeatur ſermo de obiecto adæquato, concedenda; ſi autem de inadæquato neganda; enimverò reſpectu prioris, actus cognitionis ſemper eſt verus, comparatione autem poſterioris, ſemper eſt falſus, non itaque propoſitio illa abſolutè poteſt admitti.

Ex his facilè intelliges ad veritatem propoſitionis requiri, coexiſtentiam obiecti, ſecundum eſſe obiectivum; licet ad denominationem, quâ ſctu vera dicatur, opus ſit coexiſtentia reali, ut non multo ante fuit explicatum.

SECTIO NONA.

De enunciatione contingenti circa futura abſoluta.

Quædam in dicendorum gratiā præmittuntur

CVm de futuris, habenda ſit diſceptatio, non erit abs re quædam præmittere, ea quorum notitia veritas dicendorum plurimum elucebit; Aduertendum igitur duplex eſſe futurum, neceſſarium unum, quod ſcilicet neceſſariò ſic eſt euenturum, ut non poſſit non euenire, ut Antichriſtum futurum eſſe hominem: alterum contingens; quod in triplici eſt differentia. Primum quod rarò euenit, quemadmodum effectus, qui caſuales, & qui fortuiti dicuntur, ut quòd lapis ex alio cadens incidat in caput tranſeuntis per viam; vel quòd aliquis fodiens terram inueniat theſaurum. Secundum, quod euenit in pluribus, ut hominem duos habere pedes; de his hoc loco nihil dicendum occurrit. Tertium dicitur contingens ad utrumlibet, quod nimirum eſt indeterminatum ex ſe ad eſſe, vel non eſſe, ut quòd aliquod contingens futurum ſit, cum tamen poſſit non eſſe futurum, ut quòd Socrates cras currat, vel non currat. De hoc autem, triplex propoſitionum genus poteſt efformari; nempe propoſitio vniuerſalis, *ut omnes homines cras current*, vel particularis, *ut aliquis homo cras curret*; vel ſingularis, ut *Socrates cras curret*.

Futurum duplex neceſſarium ſcilicet, & contingēs.

Futurum contingēs trifariam vſurpatur.

Triplex propoſitionū genus.

Prædictarum propoſitionum quælibet gemino modo contingit, prout poteſt eſſe vel abſoluta, vel conditionata, quatenus eſt de futuro abſoluto, vel conditionato. Propoſitio abſoluta eſt de futuro abſoluto, quæ proinde futuram exiſtentiam enunciat de re abſque ulla conditione, cuiuſmodi eſt illa *Socrates ſtudebit*; dicitur autem abſoluta, non eo nomine, quia ſtudium craſtinum Socratis à plurimis conditionibus, varijſque circumſtantijs non pendeat; ſed quia huiuſmodi dependentiam propoſitio non innuit, ſed ſolum per categoricam propoſitionem explicatur affirmando, vel negando futuram exiſtentiam rei. Propoſitio autem conditionalis eſt de obiecto conditionato, & eſt in qua per conditionalem hypotheticam affirmatur, vel negatur futura exiſtentia rei dependenter à conditione, itaut conditione in eſſe non poſitâ, neque res illa futura ſit, ut *ſi cras nauis ex Aſia venerit, Socrates ibit ad littus*; In præſens autem eſt ſermo de futuro, cum quæ propoſitio eſt de præſenti, & de præterito, ſit determinatè vera, vel falſa, neque inſtituitur diſputatio de quocunque futuro, ſed de contingenti, & abſoluto; quandoquidem futurum neceſſarium non poteſt non eſſe futurum, proindeque propoſitio de illo eſt determinatè vera; ut propterea in huiuſmodi propoſitionibus copula abſoluatur ab omni differentia temporis; futurum autem conditionatum pluribus eſt difficultatibus, & quidem arduis implicatum; eſtque altioris diſciplinæ de ipſo diſſerere; ob id de futuro abſoluto contingenti nobis diſputandum, atque adeo de propoſitionibus circa illud; nec etiam de quibuſcunque propoſitionibus, ſed de ſingularibus, uniuerſalibus & particularibus prætermiſſis: quod conſideratè factum intelliges aduertendo particulares propoſitiones eſſe determinatè veras, & uniuerſales determinatè falſas, non quidem ſimpliciter, ac abſolutè, ſed moraliter, & iuxta communem naturæ curſum; quandoquidem ad falſitatem vniuer-

Propoſitionū quælibet prædictarum duobus modis accidit.

Futurum neceſſariū hic non conſideratur.

Futurum conditionatū omittitur.

De futuro abſoluto diſſerendum.

De propoſitionibus ſingularibus, agendum, omiſſis vniuerſalibus, & particularibus &c.

falſis

Digitized by Google

ſalis propoſitionis ſiteſt, ut prædicatum non conueniat uni contento ſub ſubiecto; cum propoſitio fuerit uniuerſalis affirmatiua; vel conueniat, ſi fuerit uniuerſalis negatiua; at videtur fieri non poſſe, ut prædicatum contingens omnibus indiuiduis conueniat, vel ab omnibus remoueatur; nempe fieri non poſſe videtur ut omnes homines currant, vel quòd nullus homo currat; ob id aſſerendum propoſitiones uniuerſales eſſe determinatè falſas, & particulares determinatè veras; propterea ſupereſt duntaxat, ut de ſingularibus diſputetur.

Determinata veritas, quo ſenſu hîc accipiatur.

Et quoniam difficultas eſt, an propoſitio ſingularis, de futuro abſoluto contingenti ſit determinatè vera, ſupereſt explicandum quo ſenſu hîc determinata veritas vſurpetur.

Primus modus explicandi determinatã veritatem. Reijcitur.

Varijs modis determinatam veritatem interpretantur: propterea quòd, ſunt quibus placet determinatæ veritatis nomine hîc uſurpari veritatem neceſſariam, prout à contingenti diſtinctam. Hoc autem vel ex eo facilè deprehenditur ab omni ratione alienum, quia propoſitio contingens de præſenti, determinatæ non tamen neceſſariæ veritatis eſt, ut cuique perſpectum eſſe poteſt, non enim contingentia cum neceſſitate cohæret: non igitur determinatæ veritatis appellatione hoc loco neceſſaria veritas intelligenda.

Secundus explicandi modus. Reijcitur.

Secundus modus explicandi determinatam veritatem eorum eſt, qui minus cautè philoſophantes arbitrati ſunt, nil aliud eſſe, quàm veritatem euidentem, ac manifeſtam. Sed ij toto cælo aberrant, eò quòd non deſunt propoſitiones de præſenti, neceſſariæ etiamſi non euidentes, cùm tamen determinatæ ſint veritatis.

Tertius explicandi modus.

Tertius eſt dicentium propoſitionem de futuro ad duo referri poſſe, vel nimirum ad eius ſignificatum formale, vel ad cauſas illius effectûs, formaliſque ſignificati. Hi porrò conformitatem cum ſignificato formali veritatem ſimpliciter: at conformitatem cum cauſis, veritatem determinatam vocare conſueuerunt. At unam veritatem ab alia omnino diſtingui contendunt, eo quòd nihil obſtat, quo minus aliquid in ſe ſit verum; ſed hic & nunc cum ſuis cauſis collatum, ex quibus mouetur intellectus ad propoſitionem de futuro formandam, non ſit determinatè verum; quoniam cauſæ non ſunt hîc & nunc determinatæ ad illud producendum, & contra. Hæc autem illuſtrant exemplo. Si quis inſtante Pontificis electione dicat *Ioannes erit Pontifex*, eò quòd attendit animos Cardinalium benè diſpoſitos erga Ioannem; ſi Ioannes erit Pontifex; ille verum ſimpliciter dicet, quoniam illa propoſitio conformatur cum formali ſignificato futuro, & dicet itidem determinatè verum, quoniam conformatur cum cauſis hîc, & nunc diſpoſitis ad Pontificis electionem; at ſi non erit Pontifex, dicet falſum ſimpliciter, ſed determinatè verum, quia inſpectis cauſis illius electionis, illud iudicium conformitatem habet, & iuxta verum motiuum illa efformatur propoſitio. Itaque ex horum conſilio, veritatis determinatio attendi debet ex conformitate cum motiuo impellente intellectum ad aliquod ferendum iudicium.

Reijcitur.

Tota hæc doctrinam haud multum facit ad rem, unde non poſſum non mirari eorum inſcitiam, quòd non aduerterint ſe parum appoſitè ratiocinatos fuiſſe; Propoſitionis enim veritas non niſi per ordinem ad proprium ſignificatum formale ſumi debet; ut omittam eos apertè decipere; quid enim commune habet iudicium verum, vel falſum, cum iudicio de quo ipſi ſermonem habent? Siquidem hoc ad prudentiam, vel imprudentiam, ſiue temeritatem pertinet, de quibus hîc nihil dicendum. Tametſi nanque hæc poſſet acceptio admitti, quando verè intellectus cauſæ cum effectu connexionem attingit; attamen cum ex coniecturis duntaxat illam deducit, hæc ipſa habitudo ad cauſas & motiua potius iudicium prudens vel temerarium, quàm verum vel falſum denominabit; ut Neoteriens etiam præclari nominis aduertit, & rectè quidem, nam ſi quis ex leui, ac inſufficienti cauſa, motiuoque iudicium ferat, non dicitur verò, vel falsò, ſed benè vel malè; prudenter, vel inſipienter iudicare.

Quartus explicãdi modus retinendus.

Quartus igitur ſupereſt modus explicandi ſummopetè rationi conſentaneus, in eo poſitus, ut determinata veritas de qua in præſentia habetur ſermo, dicatur conformitas propoſitionis cum ſuo ſignificato; itaut propoſitio determinatè vera ſit appellanda illa, quæ obiectum, prout in ſe adæquatè, & quoad materialem, & quoad formalem partem attingit; ut non ſemel à nobis hactenus dictum fuit, itaut propoſitio de futuro determinatè vera dicatur, quæ ita enunciat, quemadmodum res poſtea erit; contrarium de falſa determinatè dicendum; nec immeritò, nam propoſitio obiecto prout in ſe conformis, proculdubio determinatè vera dici debet; Nihil autem refert, quòd propoſitionem efformans ignoret an propoſitio à ſe efformata vera ſit vel falſa; poteſt enim quiſpiam efformare propoſitionem veritati conſentaneam, & ignorare illam eſſe veram; hoc autem eſt in veritatem impingere; non idem eſt enim veritatem dicere, ac cognoſcere ſe dicere veritatem. Hæc itaque veritas eſt determinata de qua præſens eſt inſtituta diſputatio.

Duobus modis propoſitio dici poteſt determinata vera.

Duobus autem modis propoſitionem dici determinatè veram adnotarunt naturæ ſagaciores interpretes, vel nimirum determinatione de ineſſe, vel de poſſibili. Priori modo propoſitionem dicunt eſſe determinatè veram, quæ ſolùm ſignificat prædicatum ineſſe ſubiecto non excludendo potentiam ad oppoſitum, ut *cras Eclipſis erit*, dicit enim futurum, ut exiſtentia ſubiecto conueniat, non ut repugnet tamen oppoſitum. Propoſitionem autem determinatè veram determinatione de poſſibili tunc dicunt accidere, quando excludit etiam potentiam ad oppoſitum; *ut homo eſt rationalis*. Hæ ſunt duæ determinationes, quibus etiam duas indeterminationes aduerſarij affirmant, nimirum de ineſſe, & de poſſibili, quarum hæc, inquiunt, indifferentiam ad poſſe eſſe, & poſſe non eſſe; illa verò indifferentiam ad eſſendum vel non eſſendum importat, quâ quidem indeterminatione nulla res dici poteſt indifferens, & indeterminata, cum qualibet ſit determinata determinatione de ineſſe; quandoquidem vel eſt, vel non eſt; ſed cum huiuſmodi indeterminatione cohærere poteſt indeterminatio de poſſibili, quoniam res contingens dum eſt, poteſt etiam non eſſe, & dum non eſt, poteſt eſſe; hanc eandem indeterminationis diſtinctionem cauſæ pariter liberæ accommodatam eſſe contendunt. Hæc, quam attulimus doctrina, ſatis eſt rationi conſona, ut propterea minimè negligenda videatur.

De qua determinatione hîc habeatur ſermo.

Hoc loco ſermo eſt de veritate determinata, non determinatione de poſſibili, nam hæc repugnat cum contingentia, ſiquidem ſecum habet neceſſitatem adiunctam, ſed determinatione de ineſſe, quæ ſtat cum determinatione de poſſibili, quæ per duas propoſitiones categoricas in illa virtualiter incluſas ſolet explicari, in quarum una de ineſſe tribuitur ſubiecto prædicatum, & oppoſitum illius prædicati tribuitur in altera, non de ineſſe, cum implicantiam inuoluat, ſed de poſſibili. Vt *Socrates curret*, non explicatur hoc modo *Socrates ita curret, ut etiam non curret*, Sed potius *Socrates ita curret, ut poterit etiam non currere*; & in hac indeterminatione contingentiæ ratio poſita eſt.

Quæſtionis ſenſus explicatur.

Quod igitur hic in controuerſiam vocamus, eſt,

quam-

quando hæ efformantur propoſitiones, contradicentes *Socrates cras curret: Socrates cras non curret*, An una ipſarum ſit determinatè vera, altera autem falſa; vel ſi una duntaxat efformetur, *Socrates cras curret*, an ſit determinatè vera, vel falſa; an potius neque ſit vera, neque falſa; ſed præciſionem dicat à veritate, & falſitate.

Quod eſt in quæſtione poſitū inquiritur.

Nulla tot difficultatibus implicata, tam diuturnis altercationibus eſt agitata quæſtio, quàm hæc ſcilicet. An propoſitio de futuro contingenti iam explicato, determinatè ſit vera, an determinatè falſa.

Quorundā opinio.

Pleriſque viſum eſt enunciationem omnem, ſiue affirmantem, ſiue negantem eſſe quidem indifferentem, atque ſuſpenſam inter veritatem, & falſitatem; quamdiù res ipſa contingenter in futurum pendeat; quamobrem iuxta hunc dicendi modum ex duabus contradictorijs ex. g. *Socrates cras diſcedet, Socrates cras non diſcedet*, non unam eſſe determinatè veram, alteram determinatè falſam oportet. Et quoniam ipſis perſpicuum eſt obijci poſſe, ex duobus contradictorijs unum neceſſariò verum eſſe; aſſerunt indeterminatè quidem, & vagè alterum ex his euenturum, adeo ut dicere liceat, alteram quidem propoſitionem eſſe veram, non tamen determinatè dici poſſe, hæc vera eſt, illa autem falſa.

Superioris opinionis explicatio.

Conantur rem hunc declarare in modum, & inquiunt, vera profectò eſt hæc propoſitio. Diſiuncta *Socrates cras diſcedet, vel non diſcedet* & ita quidem vera, ut neceſſariò vera ſit; propoſitio igitur hæc hypothetica, maximè eſt cum veritate coniuncta. Ex categoricis autem componentibus hypotheticam, nempè *Socrates cras diſcedet; Socrates cras non diſcedet* neutra determinatè vera eſt. Et quamuis ſemper de duabus contradictorijs dicere liceat, alteram eſſe veram, alteram falſam; ſignari tamen, determinarique non poteſt, quænam ſit illa, quæ vera eſt, & quæ ſit falſa; proindeque, ſi qualibet categorica per ſe ſumatur, ut *Socrates diſcedet*, & fiat hæc propoſitio diſiuncta, dicendo propoſitio hæc *Socrates diſcedet*, vel *eſt vera*, vel *falſa*, propoſitio quidem eſt vera, non tamen determinatè dici poteſt, eſt vera, eſt falſa, non eſt vera, non eſt falſa, ſed vagè tantum dicetur vera; ut hæc propoſitio *Aliquis calamus eſt neceſſarius ad ſcribendum*, eſt vera indeterminatè, vagè & confuſè; non determinatè, quia nequit aſſignari calamus aliquis, cui huiuſmodi neceſſitas dici poſſit conuenire, quemadmodum aſſignatur, quando terminus adæquatè ſupponit.

Qua ratione ſuffulti ſuperiorē ſententiam amplexi ſint.

In hanc ſententiam abierunt eâ ratione ducti, quoniam non videtur ſimul cohærere determinatio veritatis in una contradictionis parte, cum effectuum contingentia, libertateque cauſæ operantis; contingentia ſiquidem, & libertas indifferentiam in utramque partem importat; at indifferentia ad utramque partem, atque determinatio ad unam partem contradictionis, omninò pugnant; vel igitur neganda libertas, & contingentia effectuum; vel hâc ſuppoſitâ, negare oportebit determinatum futurorum euentum.

Illuſtratio doctrinę à fautoribus ſuperioris opinionis adhibita.

Hæc exemplo conantur illuſtrare, ſuppoſitâ aliquâ propoſitione verâ de contingenti futuro, ut *Socrates ſtudebit* &c. aut igitur Socrates poterit non ſtudere, aut non poterit. Si ſecundum, ergo neceſſariò ſtudebit, quod non admittendum, cum contingens ſit ipſum ſtudere. Si primum; ergo nihil prohibet, quominus illa propoſitio reddatur falſa. Aut igitur poteſt eſſe falſa eodem tempore, quo vera eſt, & hoc impoſſibile. Aut antea, vel poſtea, atque hoc pacto eadem propoſitio de futuro, modo vera erit, & modo falſa, quod etiam impoſſibile, quoniam ſi ſemel fuit verum dicere *Socrates ſtudebit*, ſemper etiam id pronunciare verum fuit, atque adeo propoſitio illa ſemper vera erit quoad Socrates ſtuduerit; quamobrem propoſitio vera de futuro contingenti nullo modo ante euentum ipſius futuri, falſa reddi poterit; unde concludunt, ſi futurum verè contingens fuerit, quoniam euenire, & non euenire poteſt, conſequens ſit, ut nulla pars determinatè ſit vera, priùs quàm futurum eueniat, ſed utraque propoſitio ſuſpenſa, ac indifferens remaneat.

Aſſertio tenēda in re propoſita.

Probatur tamen nobis eorum conſilium, quibus eſt viſum, ne dum propoſitionem diſiunctam de quolibet futuro contingenti veram eſſe, ſed diſiunctim etiam, ac determinatè partem unam eſſe veram, alteram autem falſam.

Vel dicendum propoſitiones de futuro contingenti abſolutè eſſe vel determinatè veras, vel determinatè falſas, ita ut hæc propoſitio *Socrates cras ſtudebit*, determinatam veritatem, vel falſitatem habeat.

Ratio.

Vt oſtendatur hoc inconſideratè non dici; ſupponendum Socratem in hoc inſtanti ſtudere, vel liberè aliquem alium actum exercere. Et è duobus unum antea dixiſſe, *Socrates ſtudebit*, alterum autem oppoſitum enunciaſſe dicendo, *Socrates non ſtudebit*. Poſt ſecutum euentum ſtudij luculenter conſtat eum, qui affirmauerat *Socrates ſtudebit*, verum dixiſſe, & veram determinatè propoſitionem enunciaſſe; at eum, qui dixerat, *Socrates non ſtudebit*, falſum dixiſſe, atque mentitum eſſe, propoſitionemque determinatè falſam protuliſſe, quoniam Socrates re verâ ſtuduit.

Cauſa erroris in quē lapſi ſunt.

Propoſitio determinatè vera, quid.

Propoſitio determinatè falſa quid.

Id autem ijs fuit errandi cauſa, quoniam minus benè introſpexerunt naturam propoſitionis, quæ determinatè vera, vel determinatè falſa dicenda ſit. Per determinatè veram intelligenda illa, quæ ità enunciat, quemadmodum res poſtea erit; & falſa illa determinatè, quæ non ita enunciat, ſicut poſtea res erit; prima conformis, ſecunda difformis obiecto eſt. Cùm igitur è duabus illis propoſitionibus, una rem enunciauerit, quemadmodum poſtea euenit, altera autem oppoſitum; ob id una erit determinatè vera, altera determinatè falſa.

Animaduerſio.

Sed hic obſeruandum eos in errorem lapſos fuiſſe, quoniam non aduerterunt, propoſitionem aliquam eſſe determinatè veram, aut determinatè falſam, non idem eſſe ac propoſitionem determinatè cognoſci veram, aut falſam eſſe; ut ſi quis pronunciauerit, *Socrates ſtudebit*, alter autem, *Socrates non ſtudebit*, una ex illis eſt determinatè vera, nimirum ea, quæ rem enunciauit, ſicut poſtea euenit; at nec enuncians, nec mortalium ullus cognouit determinatè veram eſſe propoſitionem, vel falſam; cognoſcebat enim alterutrum euenturum, ſed ignorabat utrum ex illis euenturum eſſet; ignorabat utra ex illis propoſitionibus conformis, eſſet effectui ſecuturo; hoc autem non eſt propoſitionem neutram eſſe determinatè veram, aut falſam; ſed ſolùm ignorari, quænam ex illis ſit determinatè vera, aut determinatè falſa, hoc eſt, quænam ſit conformis, vel difformis obiecto ſecututo; hoc nanque diuini ſolius intellectus eſt proprium. Nos enim, quibus non eſt conceſſum in poſterum præſentire, ſolùm confuſo modo, & ſub diſiunctione ſcire quidem poſſumus quamlibet propoſitionem veram, aut falſam eſſe, illi ſcilicet innixi principio *quodlibet eſt, vel non eſt*, ignoramus tamen diſtinctè, atque ſignatè, quænam vera, & quæ falſa propoſitio ſit; ideirco confuſo etiam modo cognoſcimus, aut determinatè veritatem, aut determinatè falſitatem illi propoſitioni conuenire, cum quodlibet ſit, vel non ſit.

Eadem eſt ratio de futuris, ac de præ…

Et mirum eſt quòd tàm acriter pugnent loquentes de futuris, cum eadem ſit quoque ratio de præſentibus, immò & de præteritis, quæ nobis ignota ſint. Vt ſi quis enunciet *Socrates heri veſperi ſtuduit*; certum, ac ex-

ploratum

Digitized by Google

tis; atque adeò partem rationis probatur aſſertio;

ploratum propoſitionem hanc determinatè, aut veram, aut falſam eſſe; cùm autem iam ſit ſecutus effectus, ut ex. g. quòd Socrates ſtuduerit, illa propoſitio, quæ enunciat Socratem ſtuduiſſe, non erit indifferens ad veritatem, vel falſitatem, ſed erit determinatè vera, oppoſita autem determinatè falſa, ſicut à parte rei determinatè res ipſa fuit; ſolùm igitur ignoramus, utra ex illis ſit determinatè vera, aut falſa. Vt autem ob noſtram ignorationem non ſequitur propoſitionem de præſenti, vel præterito non eſſe determinatè veram, aut falſam; ſic nec etiam ob noſtram ignorationem rei futuræ ſequitur propoſitionem non eſſe determinatè veram, aut falſam. Ignoramus determinatè utrum num, vel alterum fuerit, ſcientes disiunctim unum, vel alterum fuiſſe, ita tamen, ut determinatè de præterito propoſitio ſit vera, vel falſa; ſic etiam, & eadem prorſus eſt ratio, de futuro; ignoramus determinatè unum ex illis duobus futurum ſit, ſcientes disiunctim unum, vel alterum eſſe futurum, ita tamen, ut determinatè utrum ex illis futurum ſit; & propoſitio futurum illud enuncians, determinatè vera ſit, aut falſa, prout ſequetur effectus.

Superior paritas defenditur.

Neque eſt, cur quiſpiam exiſtimet diſparem eſſe rationem, quoniam præſens, & multo magis præteritum non eſt indifferens, ſic ut poſſit eſſe, & non eſſe; quicquid enim eſt eo ipſo, quod eſt, neceſſe eſt eſſe; & multo magis, quod fuit; at quod futurum eſt indifferentiam habet, ita ut poſſit eſſe, & non eſſe ob ſuam contingentiam. Hoc tamen ineptè dicitur, ut paulo infra docebitur, hæc enim indifferentia futurorum contingentium non tollit determinatam veritatem propoſitionum de illis.

Confirmatio ſuperioris doctrinæ.

Illud etiam hac in re multum habet momenti, quòd propoſitio de futuro contingenti, aut eſt conformis diuinæ præſcientiæ, aut illi diſformis, ſi conformis, quemadmodum diuina præſcientia eſt determinatè vera, ſic enunciatio, quæ cum illa conformitatem habet. Si diſformis, quemadmodum quæ conformis eſt determinatè vera; ſic quæ diſformis erit determinatè falſa. Quòd autem diuina præſcientia ſit determinatè vera de futuris contingentibus, & nos fides docet, & decet etiam aſſerere æquum æſtimatorem perfectionis diuinæ, quæ infinita eſt; unde ille diuinus Vates.

Pſal, 138.

Intellexiſti cogitationes meas de longè, & omnes vias meas præuidiſti. De hoc tamen alibi.

Aristotelis auctoritati ſit ſatis.

Neque perturbet Stagiritæ auctoritas, dum pronunciauit. *De futuris contingentibus non eſt determinata veritas*; is enim per veritatem determinatam, vel intellexit neceſſitatem, ita ut perinde ſit ac propoſitionem illam non eſſe neceſſariò veram, ſeu non potuiſſe aliter euenire. Vel intellexit non eſſe determinatè veram, quoad cognitionem noſtram, id eſt à nobis ſignari determinatè non poſſe, quænam propoſitio ſit vera, & quæ falſa, quod eſt cognoſcere veritatem, ſed non cognoſcere ſe illam cognoſcere. Vbi aduertendum hoc intereſſe inter contingens præſens, ſeu præteritum, & futurum; quòd de præſentibus, vel præteritis uſu venit, ut à nobis non habeatur determinatę veritatis cognitio ex ſolius intellectûs noſtri defectu, cum alioquin illa ex genere ſuo determinatè cognoſci poſſint; at contingentia futura ita ſe habent, ut quanuis de ipſis efformentur enunciationes determinatę veritatis, tamen ex genere ſuo non poſſunt ſic determinatè cognoſci, ut nos cognoſcamus habere veritatem determinatam de illis. Vt ſi enunciem Socratem domi conclusum actu ſtudere, non poſſum cognoſcere me veritatem attingere, quoniam ille ita concluſus effugit oculorum aciem; remouis alioquin impedimentis, eoque obuiam facto, ſtatim cognoſcerem me veritatem

Prima interpretatio.

Secunda interpretatio.

Quid interſit inter contingēs præſens, ſeu etiam præteritū, & futurū.

aſſequi, ſi ille re ipsâ ſtuderet. At de futuro non item; non enim id aſſequi nobis naturæ viribus licet. Vel etiam Philoſophus reſpexit ad cauſam, quaſi dixerit propoſitionem de futuro contingenti determinatam non eſſe in cauſa, nimirum libera, cuius eſt poſſe operari, & non operari. Inficiandum enim non eſt effectum liberum, hoc eſt à cauſa libera prodeuntem, gemino modo ſpectari; vel in ſe ipſo, prout extra cauſam hic, & nunc eſt conſtitutus; vel prout continetur in cauſa. Priori modo non eſt determinata veritas contingentis effectûs, quoniam cauſa indeterminata eſt, & indifferens, cumque tunc indeterminatio cauſæ non ſit ad actum reducta, effectus determinationem nullam habere poteſt. Effectus tamen contingentes in ſe ipſis exiſtentes extra cauſam determinati ſunt, cùm indifferentia cauſæ ſit ad actum reducta, ac proinde de medio ſublata, ſiquidem exiſtentia effectûs, cum indifferentia illa cohærere non poteſt.

Tertia interpretatio.

Sed hic præterire non licet, quod eſt ſummopere conſiderandum in cauſa libera, & contingenti, quòd quanuis hæc non ſit ſimpliciter determinata ad unum, ſed maximè ſit indifferens, unde à nobis certò cognoſci non poteſt hunc potius, quàm oppoſitum effectum euenturum, eâ certitudine, quâ cognoſcam ignem combuſturum lignum debitè approximatum, nempe certitudine phyſicâ; poſſumus tamen conijcere potius hunc, quàm oppoſitum futurum effectum ex circumſtantibus liberam cauſam, cuiuſmodi ſunt corporis diſpoſitiones, quibus cauſa libera redditur hìc, & nunc ad hunc potius, quàm ad oppoſitum effectum cauſandum proclinis; tametſi nanque non determinetur ab intrinſeco, eo quòd ſemper retineat congenitam ſuam indifferentiam, in qua conſiſtit libertas; tamen ab extrinſeco ad eam cauſa redigi poteſt anguſtiam, ut, cum diſpoſitio corporis ad quendam gradum peruenerit, quamſæpiſſimè quodammodo rapta conſentiat. Hæc autem illa certitudo, quâ ex præuiſione aſtrorum, & etiam eorum, quæ in ſublunaribus ſunt, futuros euentus liberos poſſumus præſagire.

Animaduerſio.

Præſciētia ex Aſtris.

Hinc Dęmones, cum perſpicuè norint præcipuas corporis diſpoſitiones, quibus cauſa libera ſtimulatur, poſſunt verè effectus liberos præuidere. Hanc autem præuiſionem ijs concedendam, ex ea, quam hic ſubijciam, breuiſſima Hiſtoria, perſpicuum fiet. Anno à Virginis partu, cùm eſſem Anconæ, venit ad me Carolus Montius, qui annis proximè antegreſſis unus erat è meis famulis, dum Viterbi degerem; hic igitur ſalutatione præmiſſâ, ſic exorſus eſt. Multa mihi dicenda occurrunt, tibique manifeſtanda illuſtriſſimè vir. Tum ego, dicas, ſed ita ut paucis omnia perſtringas. Tum ille. Quid ſi tibi dixero, quo loci huius cubiculi verſareris, & quid ageres heri veſperi? Tum ego perges, nam rem mihi gratiſſimam feceris. Subdit ille. Eras hic ſedens clauſis ianuis præ manibus librum habens, ſuper hanc tabulam, prope quam ſedebas, exiſtente zupa, quæ *Tomaſina* dicitur, ex pannu fului coloris, cuius globuli aureo erant filo contexti. Tum ego, vera dicis, ſed quæſo quâ arte id conijcere potuiſti, fac me conſcium; & ille multa poſſum tibi præſagire; quoniam amicitiam inij Viterbi ſi benè meminiſti, cum quodam milite, qui digito anulum geſtabat aureum gemmatum, gemma autem erat adamas, ubi conſtrictus Diabolus, qui mihi multa futura ad te ſpectantia prædixit; nempè te hinc breui diſceſſurum, & quidem in ampliſſimam Ciuitatem, quò cum perueneris, intrabis Palatium magnificum, in quo aulam videbis amplam, cuius feneſtræ erunt apertæ, auræ captandæ gratiâ, quarum ſingulæ hinc illinc habent ſcabella lapidea. Dum autem perges occurrent tibi

Dęmones quomodo futura pręſentiant contingentia libera.

Hiſtoria mirabilis.

Anno 1648

vila

Digitized by Google

viri proceræ ſtaturæ. Erunt autem, ut opinor, ij, qui procoetonem, ſeu antecubiculum frequentant, ſupremi Domini palatium habitantis; unus ex illis te excipiens in procoetonem introducet, dominoque tui aduentûs certiore facto & eleuato oſtiario velo, te deducet ad Dominum, qui erit excelſæ ſtaturæ, gracilis faciei, oblongi naſi, eritque togatus; hic autem cum te hilari fronte exceperit, & breui habito ſermone de rebus aliquibus, porriget tibi amplum, & extenſum papyrum. Et hinc exiſtimationem conſequeris, ibiſque non rarò per vias magnâ comitante catervâ, multoſque, aureos cumulabis. Deindè adibis alium Principem, in cuius procoetone videbis quatuor depictas tabulas, telis tamen ſubſericis obductas, quarum ampliſſimæ erunt cornices deauratę. Princeps indutus erit nigrâ veſte, opere phrygio elaboratâ, & quidem opus erit conſtructum ex eo, quod Italis eſt *Vernice*. Ipſe erit oblongæ faciei, itemque longioris naſi, pileum geſtabit manibus, caput habens obtectum ſolo pileolo. Tum ego ſubridens, cùm hæc mihi viderentur nugæ, ut de dictis tamen ipſius periculum facerem, num ſcilicet ille verè prænunciatet futura, per ea quæ mihi iam erant comperta, ac explorata, interrogaui, quinam famulus mecum futurus eſſet. Reſpondit ſe unà mecum iter habiturum, & ſupra iam enarratis, interfuturum. Cæpi tunc hæſitare de euentu, proptereaquòd decreueram, datâ itineris occaſione haud mecum illum ducere, ſed potius pediſſequum puerum, appellatum Picinetti nomine; erat autem hic ex agro Piſtorienſi, unde illi ſubdidi, nonne Picinettum ducam? Ipſe reſpondit minimè, quin breui potius illum eijcies. Tum ego, quibus veſtibus ambo induti erimus? de hoc autem interrogabam, quoniam iam decreueram nolle me amplius induere veſtimentum illud, quo in itineribus uti ſolebam, unde mecum ſic ratiocinabar, ut in his eius allucinatio argumento mihi eſſe poſſet ipſum mentiri. Reſpondit me uſurum eodem veſtitu, & ſe etiam illo, quo aliàs uſus erat, fului nempe coloris, addito colobio ex Dante. Et iterum inde mihi inceſſit hæſitatio, quoniam, ut dixi, in animo habebam itinerari nouis veſtimentis utens; deinde petij an tale is colobium haberet. Negauit, inbdens ſe hæc ſolum prædicere, prout in anuli gemma introſpexerat. Ego autem curioſitate ductus, percontatus ſum ab illo, ut mihi ſignificaret qua ratione hæc præuidiſſet. Audi inquit. Dixi mihi anuli domino, me in ſummo deſiderio eſſe cognoſcendi, quidnam de me, & de te futurum foret; & ille reſpondit ſe facilè mihi morem geſturum; ſat enim ut in genua procumbas, & interroges ſpiritum huic anulo alligatum; is enim tibi futura oſtendet, hac tamen animaduerſione, ut interrogando illum, utaris hac voce *Excellentia*. His auditis ſummo flagrans deſiderio cognoſcendi futura, flexus genibus pronus interrogaui Diabolum hunc in modum. Dicat mihi excellentia tua, quid agit Dominus Carolus Renaldinus? &c. & ſtatim in illa anuli gemma, quam ipſe mihi manu porrigebat te vidi ſedentem, ut initio dicebam, & habentem librum præ manibus, iuxta tabulam hanc, ad cuius extremum zupa erat illa *Tomaſina* dicta; mox iterum interrogans num eſſes iter habiturus, & illicò vidi te itinerario veſtimento indutum, gladium habentem ad latus, itemque ocreatum, cum pluribus te comitantibus, dum veluti coriphæus incederes. Ego etiam intereram; utque te, ita pariter & me prædictis veſtibus indutum, meque præſertim veſtitum colobio, luculenter conſpiciebam. Hæc autem omnia videbam in aula, ad cuius extremum ſedebat, velut in trono ſpiritus aſſumptâ hominis formâ, geſtans in capite pileum depreſſum, & veſtes nigri coloris: hinc illincque adſtabant, alij illi perſimiles ex ordine, humiliori tamen loco ſedentes, & quoniam maior curioſitas me inuaſerat, auſus ſum interrogare de quodam amico, qui multo antè hinc diſceſſerat, & ſtatim oſtendit mihi illum mortuum extenſum in feretro, collo abſciſſo, ita ut hinc illinc ſanguis fluere videretur; & audacior factus, petij, ut mihi aliquid de illius anima ſignificaret; & illico oſtendit incendium tenebricoſiſſimum; hinc ego perterefactus, obticui, & vox faucibus hæſit, trementibus genibus, ſurrexi timore plenus, unde à ceptis interrogationibus deſtiti. Transactis quinque menſibus, ſummo mane diei xxvij. menſis Maij, erat autem dies Iouis, quo tempore Romæ Tabellarius Anconam peruenit, & experrectus audiui quendam pulſantem cubiculi oſtium, à quo cum petijſſem, quid vellet, reſpondit ſe habere aliquas literas Romani Tabellarij; dedi veniam, ut ingrederetur cubiculum, & feneſtram aperiret, mihique literas traderet; quibus acceptis, & apertis, vidi quaſdã ex illis exaratas à Federico Sabellio Albani Duce, qui tunc erat apud Innocentium Decimum pro Cæſare Orator, & Pontificium Armorum Generalis Vicarius. Iis autem literis mihi ſignificabat Pontificem iubere, ut Ferrariam, quamprimùm me conferrem ad inuiſendum Cardinalem Odeſcalcum, tunc Ferrarienſis Ducatûs Legatum, nunc Pontific. Max. nomine Innocentium XI. & ut Cardinalis prædicti praſtò eſſem ad nutum.

Anno 1649.

Reſpondi me indigere aliquo temporis interſtitio, eò quòd ob ſanguinis feruorem, tunc cogebar aliquam adhibere medicationem, quâ peractâ, dicebam ſtatim me iter aggreſſurum; in hoc tamen eram anceps ob anni tempeſtatem non admodum ſalubrem Ciuitati, ad quam me conferre debebam. Poſt biduum abiectâ omni ambiguitate, concluſi me tandem iturum, præſertim ob aliquas cauſas, quas lubens, ac libens ſilentio prætereo. Cogitans igitur de ſuſcipiendo itinere, reuoluere animo cæpi, quem pediſſequum mecum ducerem, cùm adhuc in eadem ſententia, de non ducendo Carolo paulò antea commemorato, perſiſterem. Iam pediſſequum puerum poſt duos menſes circiter à preſagio, abieceram eius importunitate coactus, unde petij ab uno ex domeſticis famulis num vellet mecum venire; recuſauit dicens non poſſe ſe relinquere domeſticas curas, quibus detinebatur; propterea me neceſſitas compulit, cum alius non ſuppeteret, ut Carolum acceſſirem, quem paratum ad mecum iter ſuſcipiendum, reperi. Quæſiuit ab ipſo num ei forent veſtimenta opportuna, affirmauit dicens ſe etiam habere colobium danteum, cuius inter prædicendum, meminerat. Cępit me curioſitas ſciendi, qua ratione fuiſſet illud aſſecutus. Tum ille, ſcis, inquit, me eſſe ſarcinatorem; Ioannes frater meus habuit neſcio quâ ratione, pellem danteam à Lactantijs mercatoribus Coriarijs, forſan in mercedem eorum, quæ ipſe præſtiterat. Iuſſit autem mihi, ut ei colobium ex huiuſmodi pelle conficerem; ego cum eſſem minus verſatus, & ut liberè dicam, inexpertus, neque mirum, vix enim attingo annum decimum octavum, in diſſecanda pelle, allucinatus ſum; nam cum Frater meus ſit craſſæ corporaturæ, vel in menſuratione capienda, vel in diſſectione deceptus, colobium nimis arctum confeci, adeo ut illi minimè congrueret; is autem me erraſſe comperiens, exprobrans mihi magnam inſcitiam ſubiratus colobium abiecit dicens, non ne vides quàm mihi ſit diſpar? tum ego ſubridens ſubdidi, ſi non tibi, certè mihi optimè congruet. Hâc igitur ratione mihi colobium contigit. Tum ego ſummoperè admiratus, contractis humeris, cæpi cogitare de

veſti-

veſtimento, nam idem erat mihi conſilium de abijciendo illo, quo uti ſolebam, iuſſi acceſſiri ſarcinatorem, cui iniungerem, ut inquireret apud mercatores aliquid idoneum ad veſtimentum conficiendum iuxta anni tempus: ſarcinator diſceſſerat à ciuitate, cùm ſe contuliſſet Camboranum oppidum non inelegans Sponſam veſtiendi gratiâ. Ægrè autem ferebam alterius ſarcinatoris operâ uti, cùm illum à multis annis domeſticum haberem. Aliud accedebat incõmodum, quòd menſis Maius plurimis feſtiuis diebus abundat, unde officinæ clauſæ; ac proinde non licebat, etiamſi ſarcinator adeſſet, reperire quidpiam, ex quo veſtimentum conficeretur: inuitus igitur operæ pretium duxi adhibere illud, quod alioquin mihi erat inuiſum. Itaque, cùm ab omnibus neceſſarijs paratus eſſem, nec aliquid deeſſet, iter agreſſus me Ferrariam contuli, ubi Ducale Palatium ingreſſus una cum Carolo pediſſequo, qui veſtimentis & danteo colobio indutus me ſequebatur; abſolutâ ſcalâ intrans in aulam, vidi illam ſatis amplam, feneſtris omnibus patentibus cum ſcabellis utrinque lapideis, quemadmodum præſagium dixerat; pergens offendi nobilem virum aulicum procœtonis Præfectum, qui cum certiorem feciſſet Cardinalem, iuſſit me ad ſe adduci; tum ego, ſtatim præmiſsâ ſalutatione petij, ut mihi iniungeret, quicquid in ſeruitium Pontificis ſibi videretur; is porrò cum me honorificè excepiſſet, meo aduentu gauiſus, reſpondit (aderat autem Aſcanius Pij equeſtris ordinis vir) ut tu faciliùs exequi Pontificis mandata, atq; melius tuo munere fungi poſſis, ſiſte, mihiq; permittas, ut ad ſecretum cubiculum me conferam; interim unà cum prædicto Aſcanio ibidem verſabar, & ecce Cardinalis reuertens, manibus geſtans amplum papyrum, in quo cuiuſdam oppidi ſtatim aduerti ichnografiam eſſe depictam; Cardinalis autem mihi exibito folio; inquit, Bondenum hic delineatum eſt, ac proinde vade, & cogita quid huic operi videatur addendum, ut breui quantum fieri poteſt, omnem numerorum complexionem obtineat; quod ut meliùs aſſequaris, obſecro, ut illuc citò pergas; ibi enim longè meliùs intelliges, quæ ad operis abſolutionem neceſſaria ſint. Receſſi me collaturus ad hoſpitium; interim adnotaui in procœtone viros iuxta præſagium proceræ ſtaturæ, inter quos Antonium Mana patritium Cremonenſem, cuius erat pocula Cardinali miniſtrare, tantæ proceritatis iuvenem duorum viginti annorum, ut reliquos homines quamuis iuſtæ ſtaturæ, unius palmi quantitate ſuperaret; per annum ibi commoratus ſum, præſidendo ijs, quæ ad munimina illius oppidi ſpectabant, à quo expeditus (non enim amplius de inuaſione Ducis Parmenſis quidquam cogitandum ſupererat, ſiquidem infelicem ſucceſſum habuerunt arma, quibus contendebat Caſtro ſuppetias ferre, cum armis pontificijs obſeſſum eſſet,) iuſſu Pontificis me contuli Comachium, ubi per quatuor menſes degi, ibi autem cum eſſem, Ferdinandus Secundus Magnus Dux Herruriæ curauit me acceſſiri Piſas Philoſophiam ibi publicè profitendi gratiâ; eò me contuli, prius tamen Florentiam, ubi poſtquam Magnum Ducem allocutus fuiſſem, obſequentiſſimis officijs actis, me contuli ad Principem Leopoldum eorundem officiorum gratiâ, eò vel maximè, quòd is per auditorem Fantonium ſignificauerat ſe mecum loqui velle, ac de facie cognoſcere, adij, & in procœtone vidi quatuor appenſas tabulas depictas coronis amplis, iiſdemque deauratis, iuxta prognoſticum, exornatas; introductus in cubiculum, oſtendi ipſum oblongis veſtibus indutum, erat autem penula phrygio opere elaborata, opuſque confectum ex funiculo ſerico, qui Italis eſt *Vernice*.

De his copioſiùs diſſerere, non huius eſt loci; ſolùm id adnotabo, quid nempe Theologi de præſagijs Dæmonum aſſerendum exiſtiment. Apud hos autem varij ſunt fontes, è quibus Dęmones futurorum præſagia deriuant, quod egregiè Vir eximiæ eruditionis Hieron. Textorius obſeruauit.

Primus fons. Longa rerum omnium experientia, comparata tot ſæculorum decurſu, diligentique obſeruatione, quibus dęmones maximam cauſarum, humanorumque actuum peritiam adepti, ea eo, quòd plerunque accidit, nullo labore, futura conijciunt, eademque præmonſtrant.

Primus fons unde Dęmones e Theologorum ſententia, præſagia deducunt.

Secundus. Externa corporis ſigna, internas animi cognitiones, cum ſequentia, tum etiam indicantia, quorum dęmones attentiſſimi ſunt inſpectores.

Secundus fons.

Tertius. Naturalis Dęmonum facultas plurima agendi occultis modis, eorum induſtriam atque operam à mortalium conſpectu, notitiaque remouentibus; quandoquidem inſinuant ſe, non ſolùm corporibus, eorum valetudinem vitiando, vel à morbis liberando, verùm etiam animis ſuadendo, ac eas affectiones excitando, quæ veritati prædictionum inſeruiunt; hinc haud rarò uſu venit, ut ea prænuntient, quæ vel ipſi, vel homines, eorum ſuaſione, facturi ſunt.

Tertius fons.

Quartus. Vaticinia Sacræ Scripturæ, quibus inniai nullo ferè negotio poſſunt in poſterum præſentire.

Quartus fons.

Hi tamen mihi videntur omittere, quod in re de qua agitur, præcipuum eſt, nempe ſtellarum influxum; proptereaquòd Dęmones ex earum poſitu futura præſentiunt; probè ſiquidem ſtellarum motus, aſpectus, atque combinationes, quæ temporis momento vigent, quo quis exit in lucem, cognoſcunt; earundemque vires perſpectas habent, adeo ut hinc futurorum euentuum veram præuiſionem habeant, quod hac ratione præſertim euenire putandum. Dæmones ſcientiam de ſtellarum viribus optimè callent, adeo ut eos non prætereat, quid momento temporis, quo quiſpiam in vitam ingreditur, illarum poſitus valeant. Inſuper experientiâ edocti cognoſcunt, qui nam appetitûs ſit ille gradus, cui rationalis pars in hoc vel illo homine obtemperet, ſoleatque ſuccumbere. Hinc, cum ea aſtria prænouerint partem ſentientem, cui citra controuerſiam ipſamet aſtra præſunt, ac dominantur, peruenturam ad prædictum roboris gradum, tali, vel tali tempore, futuros etiam euentus liberos poſſunt optimè præſagire; quaſi in ipſis ſu, tanquam oraculum aliquod, ea quo futura etſi libera præuideant. De his tamen alibi copioſius, ubi nos eâdem Arte multa præuidiſſe, atque veraces prædixiſſe ad ſanitatem, & morbos, ad vitam atque mortem, ad pericula, & id genus alia ſpectantia, dicemus.

Nec objicias auctoritatem quorundam appellantium Artem diuinatricem ea aſtris vanitatem ex abundanti otio proiectam; ſic enim de hac Arte ſentiet ille tantum, qui fuerit in ipſa parum verſatus, aut vix eam à primo limine ſalutauerit; ut omittam, pleroſque iugiter operam illi dediſſe, cum tamen in ea parum profecerint. Hoc autem nemini mirum, nam non quicunque cæterarum literarum ſtudijs utuntur, doctus, ac ſciens in primis euadit; non enim ex omni ligno Mercurius; quod ſi ita eſt, cur in multo difficilioribus, nimirum Aſtrologicis exiſtimas cuilibet datum eſſe longè procedere? laboris enim fortaſſe plurimum in his aliquis, inuitâ tamen Minerua pertulit. Nec huius artis gnarus, occulto inſtinctu ſpirituum, ſeu bonorum, ſeu malorum præſentit in poſterum, nec eius iudicia ea pactis cum Dęmonibus, & eorundem occultiſſimo inſtructu habetur, quaſi fortunatior

Obiectio.

Solutio.

in

in prædicendo ſit ille, qui fauentiorem, magiſque propitium Dæmonem obtinuit, itaut non dæmon ab Aſtrologis, ſed Aſtrologi à Dæmonibus futura diſcant: ſed ex ſola ſyderum inſpectione quid futurum ſit præuidet, ut in Diſſertationibus de Cœlo me copioſè declaraturum polliceor.

Sed redeo ad id, unde huc deflexit oratio, rationes allaturus, quibus aſſertio ſuperius habita ſuaderi commodiſſimè poteſt.

Aſſertio. Auctoritate probatur. Dan 3. Apoc. 21. Initium faciam ab auctoritate, ſingularis maximique momenti, utpote deſumpta ex Sacra Scriptura, in qua de *Deo* legitur. *Qui noſti omnia antequam fiant.* Et alibi. *Et abſterget omnem lacrymam ab oculis eorum.* Sed hæc propoſitio eſt de futuro contingenti ſingulari, quæ ibidem vera eſſe dicitur; ut ob id Ioanni dictum fuerit. *Scribe, quia hæc verba fideliſſima ſunt, & vera.* Nec uno in loco ſimiles in Sacris literis propoſitiones habentur, atque prophetiæ, quæ profectò ſunt determinatè veræ, alioquin Deus mentiri, noſque decipere potuiſſet, quod ab omni pietate, tam remotum eſt, quàm quod remotiſſimum; eo vel maxime quòd multa iureiurando firmauit, & Prophetas, tanquam vera promulgata eſſe voluit. Quinimmo Saluator noſter ore proprio Apoſtolorum principi, ſe ab eo ante galli cantum, ter negatum iri, latronique breui ſecum felicem futurum in Paradiſo prædixit. Quid igitur clarius in Sacris literis, quàm propoſitiones de futuro contingenti abſolutè determinatè veras exiſtimandas?

Prima ratio ad ſuperiorem aſſertionē ſuadendā. Potiſſima autem ratio ea eſt, quia hæ propoſitiones de futuro contingenti abſoluto, vel ſunt determinatè conformes, vel determinatè diſformes proprio obiecto, quando ab intellectu efformantur; ergo ſunt vel determinatè veræ, vel determinatè falſæ; illationem optimam eſſe quidem intelliges ex definitione veritatis, & falſitatis; erat enim veritas nil aliud, quàm conformitas propoſitionis cum re prout eſt in ſe; ut contra, falſitas erat diſformitas propoſitionis cum re, prout eſt in ſe; Aſſumptum inde probatum remanet, quoniam hæc propoſitio *Solis Eclipſis erit*, ſignificat Eclipſim fore in certo quodam tempore futuro, in quo neceſſariò erit, vel non erit Solis Eclipſis; ſi erit prædicta propoſitio eſt conformis; ſi non erit eſt diſformis.

Aduerſariorum reſpōſio præoccupata Refellitur. Dices. Illa propoſitio non ita ſe habet, ut vera, vel falſa determinatè dici poſſit, propterea quòd à nobis non cognoſcatur determinatè, an ſit vera vel falſa; defectu igitur huiuſmodi cognitionis, propoſitio illa *Solis Eclipſis erit*, nequit dici determinatè vera, vel determinatè falſa; ſecus ſi propoſitio illa cognoſceretur &c.

Sed hoc admodum ineptè dicitur; cùm ad determinatam propoſitionis veritatem, vel falſitatem, non requiratur illa cognitio, quâ propoſitio determinatè ut vera, vel falſa cognoſcatur, ut ſuperius etiam aduerti; poſſum enim veram determinatè propoſitionem efformare, quamuis ignorem eam eſſe veram ſic de propoſitione falſa accidit, ergo quòd propoſitio alioquin determinatè vera, vel falſa, cognoſcatur à nobis determinatè tanquam vera vel falſa. Illud etiam accedit, quòd ſi tam foret opus cognitione, nec propoſitiones de præſenti, nec de præterito eſſent determinatè veræ, vel falſæ; cum ipſæ fieri à nobis poſſint, & ignorari determinatè, an ſint veræ vel falſæ.

Secunda reſponſio præoccupata. Refellitur. Dices. Obiectum eſſe abſens, proindeque non poſſe propoſitiones dici determinatè veras, vel determinatè falſas. Sed hoc etiam inconſideratè dicitur; non enim ad determinatam propoſitionis veritatem, præſentia obiecti requiritur. Alioquin, ut nuper dicebam de cognitione &c. nec de præſenti nec de præterito fieri poſſent propoſitiones determinatè veræ, vel determinatè falſæ.

Tertia reſpōſio præoccupata Refellitur. Dices adhuc propoſitiones illas de futuro &c. non eſſe determinatè veras, aut falſas, eo quòd ut effectus ſit futurus, requiratur determinatio cauſæ liberæ ad illud producendum, quoniam ſi adhuc eſt indeterminata cauſa itaut ſit in æquilibrio ſuſpenſa, nequit effectus dici futurus, vel non futurus, cum hoc à cauſæ determinatione pendeat; ſed in efformatione propoſitionis de futuro, cauſa eſt omnino indeterminata, proindeque etiam effectus indeterminatus ad eſſe vel non eſſe; atque adeo propoſitio erit indeterminatè vera vel falſa; in propoſitionibus autem de præſenti, & præterito non ſic ſe res habet, cum hæ in ſuo ſignificatu cauſæ determinationem inuoluant. Neque hunc in modum contrariæ ſententiæ fautores ſatis pro dignitate ſatisfaciunt rationi, quâ ſuperiùs uſi ſumus; enimuerò propoſitio de futuro quantumuis eum efformatur, cauſa ſit indeterminata, tamen non repræſentat, ſi mentalis, neque ſignificat ſi vocalis eſt, obiectum pro tunc, ſed pro futuro tempore, in quo neceſſariò cauſa determinata eſt, ad producendum vel non producendum effectum, & hic etiam determinatus eſt ad eſſe, vel non eſſe; quamobrem propoſitio tunc erit determinatè conformis, vel diſformis. Et certè ſi non inuolueret determinationem cauſæ, ſed indeterminationem, ſeu potentiam, quam habet ad producendum, vel non producendum, quoniam huiuſmodi potentiam cauſa quidem habet, cum efformatur propoſitio, ſequeretur illam propoſitionem eſſe non de futuro, ſed de præſenti; non de ineſſe, ſed modalem de poſſibili, non contingentem, ſed neceſſariā. Sequelam autem ſic oſtendunt. Hæc propoſitio *Eclipſis erit* ſignificat eclipſim ut potentem fieri, vel non fieri, & ſub indeterminatione cauſæ de poſſibili (non enim dari poteſt aliqua cauſa, quæ ſit indeterminata, indeterminatione de ineſſe, ſiquidem quælibet cauſa vel dat, vel non dat eſſe effectui) ob id hunc ſenſum redderet, *Eclipſis poterit fieri, & non fieri*, ſeu *poſſibile eſt eclipſim fieri, & eclipſim non fieri*, quæ propoſitio modalis eſt, & neceſſaria, & idcirco copula abſoluitur à temporis differentiâ; & erit etiam præſens, quia huiuſmodi potentia modo reperitur in Deo tanquam in cauſa. Accedit, quòd illa propoſitio foret determinatè vera quoad utranque partem, nam eſſet copulatiua, ad quam requiritur veritas utriuſque categoricæ; neque contradictoria foret, quoniam negatio non cadit ſupra modum, ſed ſupra dictum; quæ cùm ita ſint, adhuc haberetur intentum. Ita Neotericus de republica literaria optimè meritus, ratiocinatur.

Secunda ratio ad eandem aſſertionē oſtendendam. Alia etiam ab eodem auctore affertur ratio ſic ſe habens. Hæc propoſitio *Eclipſis erit*, vel eſt determinatè vera, & habetur intentum, vel non eſt vera; ergo non erit eclipſis illatio quidem optima, quoniam propoſitio affirmatiua non eſt vera, quando ſignificatum eius non ita ſe habet à parte rei, ut per propoſitionem exprimitur, alioquin eſſet conformis & vera; quamobrem ſi eclipſis reipsâ non erit, ſequitur contradictoriam illius affirmatiuæ veram eſſe; quoniam eſt conformis obiecto, ut reipsâ eſt. Accedit quòd nequit obiectum eſſe indifferens ad eſſe, & non eſſe; nequit enim Eclipſis cras, neque eſſe, neque non eſſe, ſed cras vel erit, vel non erit; ergo neque propoſitio de futuro exprimens exiſtentiam craſtinam Eclipſeos poteſt eſſe indifferens ad veritatem & falſitatem; alioquin ſi non eſſet verum dicere *Eclipſis cras erit*, neque *Eclipſis cras non erit*, poterit inferri; ergo eclipſis cras neque erit, neque non erit, eoquòd ex propoſitione copulatiua cuius partes duæ ſunt ſingulares negatiuæ, valet con-

ſecutio

ſecutio ad categoricam ſingularem negatiuam de prædicato copulatu, ex prædicatis partium copulatiuæ, ut Socrates neque currit, neque Socrates loquitur; ergo Socrates neque currit, neque loquitur; atque hunc in modum ſequeretur duas contradictorias eſſe veras; hæc ferè ille, cui & ipſe libenter ſubſcribo, cum rationes allatæ non exigui ſint ponderis.

Tertia ratio ad idē. Nec præteribo rationem aliam ſuperiùs tactam in eo poſitam, quòd Deus ab æterno præſciuit omnia futura; non certè ſub diſiunctione, quòd forent, vel non forent, hæc enim cognitio haud propriè præſcientia, ſed cognitio quædam confuſa, & imperfecta, quâ nos pariter futura præſcimus, dici debet; neceſſe igitur futura à Deo præſciri determinatè; quamobrem ab æterno propoſitiones fuerunt determinatè veræ, vel falſæ; ergo quando nos illas propoſitiones efformamus, ſi fuerint conformes illis in diuina mente ab æterno exiſtentibus, erunt veræ; ſi autem diſformes, erunt falſæ.

Non me præterit te reſponſurum iuxta Theologos, non autem Logicos has eſſe veras propoſitiones. Toto tamen aberras cælo; quandoquidem huiuſmodi propoſitiones determinatâ veritate vel falſitate, diuinæ cognitioni antecedunt; cùm non ideo ſint veræ, quia ſic cognoſcuntur, ſed verè cognoſcuntur à Deo, quoniam ita ſe habent, quomodocumque id eueniat dicatur; de hoc enim in præſentia non eſt altercatio, non enim cauſam, vel modum, quo diuina ſcientia veritatem hanc infallibilem habet, ſed num habeat, inquirimus.

Quarta ratio ad idē. Tandem, quæcunque cognoſcuntur, determinatam habent veritatem, vel falſitatem; nam, quæ non ita ſe habent, cognoſci non poſſunt; ſed futura de quibus habetur ſermo, cognoſcuntur à Deo; ergo huiuſmodi futura habent determinatam veritatem & falſitatem; proinde propoſitiones de ipſis erunt determinatè veræ vel falſæ.

Difficultates proponuntur. Prima difficultas ab auctoritate. 1. de Interpret. cap. 8. Graues tamen difficultates aduerſus traditam doctrinam inſurgunt, propterea quòd nonnulli objiciunt auctoritatem Ariſtotelis, qui de futuris contingentibus loquens, ad extremum concludit. *ὥστε δῆλον ὅτι οὐκ ἀνάγκη, πάσης καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως, τῶν ἀντικειμένων, τὴν μὲν, ἀληθῆ, τὴν δὲ, ψευδῆ εἶναι. οὐ γὰρ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ὄντων, οὕτως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν μὴ ὄντων μὲν, δυνατῶν δὲ εἶναι, ἢ μὴ εἶναι. ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται. Itaque manifeſtum* eſt *non neceſſe* eſſe, *ut omnis affirmationis, & negationis, quæ* ſibi inuicem *opponuntur*, altera ſit *vera, altera falſa, non enim, ut in ijs, quæ ſunt, ſic* res ſe *habet etiam in ijs, quæ non ſunt, poſſuntque eſſe vel non eſſe, ſed quemadmodum dictum eſt*. Ex Philoſophi ſententia igitur de futuris contingentibus determinata veritas dari non poteſt.

Solutio. Huic autem auctoritati, quomodo ſatisfiat, non multo antea declaratum fuit; ſed aduerſos ibi allata, pro ſolutione difficultatis deſumptæ ex Philoſophi auctoritate, facit ratio, quâ ipſe utitur; ait enim ſecuturum omnia immutabiliter euenire, proindeque inanes eſſe conſultationes; *ὥστε οὔτε βουλεύεσθαι δέοι ἄν, οὔτε πραγματεύεσθαι. ὡς ἐὰν μὲν τοδὶ ποιήσωμεν, ἔσται τοδί, ἐὰν δὲ μὴ τοδί, οὐκ ἔσται τοδί. Quamobrem neque conſultare oportebit, neque ſtudioſè agere, quaſi ſi hoc faciamus, hoc futurum ſit: ſin minus non ſit futurum.*

Secunda difficultas. Deinde. Si propoſitiones de futuro contingenti haberent determinatam veritatem, ſequeretur Deum aliquando mentitutum fuiſſe, quod nunime dicendum; ſed id ſecuturum ex eo conſtat, quia multa per Prophetas prædixit tanquam euentura, quæ nunquam tamen euenerunt. Vt cum Iſaia prædixit Ezechiæ *Diſpone domus tuæ, quia morieris* & Ion. *Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur*: cum tamen neque mors Ezechiæ, neque ciuitatis ſubmerſio contigerit.

Iſa. 38. c. 1.

Atquis non videt has auctoritates non eſſe ad rem? Solutio. enimuerò propoſitiones illæ ſunt de futuro conditionato; ſenſus enim earum eſt, quòd Ezechiel inſpecto ordine, curſuque ſecundarum cauſarum diem obire tenebatur; & Niniue deſtrui debebat, niſi pœnitentiam egiſſet; & ita de alijs ſimilibus propoſitionibus dicendum; at hìc ſermo ſit de futuro contingenti abſoluto; hoc enim determinatam habere veritatem dicimus. Non ſequitur autem Deum fuiſſe mentitum, quoniam commemorati euentus, debebant euenire cum dependentia à conditione, quâ ſublatâ, auferuntur & illi; & idcirco Deus falſum non prædixit, neque mendacij redargui poteſt.

Deinde objiciunt. Si Deus determinatè futura contingentia cognoſceret, cum hæc aliter poſſint ſe habere, quippe quæ contingentia ſunt, ſequeretur Deum poſſe decipi, quandoquidem ſupponamus Deū nouiſſe Socratem cras deambulaturum, ſi non deambulet, Deus utique deciperetur; ergo ſi nouit Socratem deambulaturum cras, & poteſt non deambulare, Deus poſſet decipi; ut enim ad duas propoſitiones de ineſſe ſequitur concluſio de ineſſe; ita ex una de ineſſe, & altera de poſſibili, ſequitur concluſio de poſſibili. Tertia difficultas.

Occurritur reſpondendo, ſi contingentia non euenirent, nec Deum illa cognoſcere, nec poſſe cognoſcere propter infallibilitatem diuinæ ſcientiæ; quoniam futurum ut ſic, non ſubſequitur actum diuinæ cognitionis, quinimo concipitur antecedere, cùm prius futurum, ſit futurum per decretum diuinæ voluntatis determinantis illud producere, poſtea verò diuinus intellectus concipit illud ut futurum; quamobrem ſi non eſſet futurum, nec poſſet diuinæ cognitionis actum terminare, proindeque, nec Deus falli poſſet. Nullaque paritas eſt allata de ineſſe & de poſſibili, cùm decipi, ſit cognoſcere rem aliter ac eſt; poſſe autem decipi, eſt poſſe ſic rem ipſam cognoſcere; at huiuſmodi potentia non cadit in Deum, cum illatio mala ſit, quâ ex eo quòd res poteſt non eſſe, infertur Deum poſſe rem cognoſcere aliter ac eſt; licet optima illa quâ infertur eum poſſe cognoſcere rem non eſſe. Solutio.

Acrius urgent hoc modo. Quod eſt de ſua formali ratione indifferens ad utrumlibet, eſt etiam de ſua formali ratione indeterminatum; ſed contingens de ſua ratione formali eſt indifferens ad utrunque, in hoc enim contingentiæ ratio poſita exiſtimatur; ergo contingens de ſua ratione formali debet indeterminatum eſſe; & idcirco nequit concipi tanquam determinatum, atque adeo determinatè verum eſſe non poteſt. Quarta difficultas

Fiet ſatis reſpondendo iuxta ſuperius tradita; futurum namque, ut contingens, dicitur indeterminatum indeterminatione de poſſibili, quatenus poteſt poni, & non poni in eſſe; & in huiuſmodi indeterminatione conſtituenda eſt contingentiæ ratio; dicitur tamen determinatum determinatione de ineſſe, quæ optimè cohæret cum indeterminatione de poſſibili, & contingentia; ut de contingente exiſtente perſpicuum eſt; contingens enim quando actu exiſtit, eſt determinatum de ineſſe, ſed dicitur contingens, & indeterminatum de poſſibili, quatenus poteſt non eſſe, non quòd ſimul cohæreant eſſe, & non eſſe, ſed eſſe & poſſe non eſſe; indeterminatio enim de poſſibili dicit indifferentiam ad poſſe eſſe, & poſſe non eſſe; ſed indeterminatio de ineſſe, dicit indifferentiam ad eſſendum, vel non eſſendum, quâ in determinatione, nihil dici poteſt indifferens & indeterminatum, quoniam unumquodque determinatum eſt, determinatione de Solutio.

ineſſe; eò quòd, vel eſt, vel non eſt; ſed cum hac determinatione cohærere poteſt indeterminato de poſſibili; quoniam, ut nuper dicebam, quod eſt contingens, cum eſt, poteſt non eſſe, & cum non eſt, poteſt eſſe.

Quinta difficultas.

Amplius. Si propoſitiones de futuro contingenti determinatam haberent veritatem, ſequeretur futura ex neceſſitate euenire; hoc autem contingentiæ repugnat, propterea minimè dicendum propoſitiones de quibus loquimur, eſſe determinatè veras; ſed illud incommodum ſecuturum inde conuincitur, quoniam futura poſſent non euenire, propoſitio de contingenti futuro poſſet reddi falſa, poſito autem futurum non euenire, petendum quando propoſitio, quæ erat vera poſſit eſſe falſa? Si dicatur quando eſt vera, fateamur oportet propoſitionem eſſe ſimul poſſe veram, & falſam, quo nihil abſurdius. Si dicatur ante, vel poſt, adſtringemur ad aſſerendum, quod eſt aliquando verum, non ſemper eſſe verum, quo nihil ineptius.

Solutio.

Vt huic difficultati ſatisfacere poſſimus, cogimur aduertere neceſſitatem duplicem in Scholis recognoſci, propterea quòd, vna dicitur abſoluta, ſimpliciter, antecedens, & conſequentis, & eſt illa, quæ inter duo cadit extrema ex eorum proprijs naturis profecta, ut quòd homo ſit rationis particeps; altera verò eſt ex ſuppoſitione, ſecundum quid, conſequens, & conſequentiæ, & in ſenſu compoſito, diciturque illa, quæ conuenit aliquibus alterius ſuppoſitione facta, ut ſi Socrates currit, neceſſariò mouetur. Diluetur igitur difficultas ſuperius allata, reſpondendo futura neceſſariò euenire neceſſitate conſequentiæ, ex ſuppoſitione ac in ſenſu compoſito, nimirum ſuppoſitâ determinatione cauſæ ad agendum, quæ cum libertate cohæret quoniam liberi arbitrij uſum in cauſa ſe determinantis ad actionem ſupponit, non autem abſoluta conſequentiſque neceſſitate, & in ſenſu diuiſo.

Sexta difficultas.

Alij verò ſic obijciunt. Sequeretur ex noſtra ſententia nullam fore differentiam inter propoſitionem neceſſariam & contingentem, quoniam ambæ forent ſempiternæ veritatis; non enim apparet quid differat inter utrumque propoſitionis genus, ſi dicatur de futuris contingentibus fieri poſſe propoſitiones determinatę veritatis.

Solutio.

Facilis tamen ſolutio, quandoquidem illud diſcriminis inter hæc propoſitionum genera poteſt aſſignari, quòd propoſitiones neceſſariæ dici poſſunt æternæ veritatis abſolutè, & neceſſariæ neceſſitate ſimpliciter, ac antecedenti, quia non ſolum ſunt ab æterno veræ, ſed neque poterant non eſſe veræ; at contingentes ab æterno fuerunt veræ ex hypotheſi, unde falſæ reddi poterant, ſi cauſa ſe ad oppoſitum determinaſſet.

Quædam breuiter de concurſu primæ cauſę cum humana voluntate breuiter explicantur.

Reliquum eſſet ut hic aperiremus, quomodo futura contingentia, etiam ut à Deo ſcita, abſolutè neceſſaria non ſint; ſed hoc Dialecticæ fines tranſcendit; idcirco paucis tantummodo quædam attingam, eadem de re opportuniori occaſione verba facturus. Huiuſmodi igitur futura contingentia minimè dicenda neceſſaria, abſolutâ neceſſitate; quandoquidem hęc ſi talis eſſet, ortum duceret, vel ex ratione futuritionis, vel ex Dei præſcientia; non ex futuritione, quoniam hæc effectûs naturam non immutat, ſed conſequitur naturam eiuſdem, itaut, ſi effectus ſit contingens in ſe, & liberè producibilis, etiam ut futurus talis ſit; quòd autem dicatur effectus futurus, ideo eſt, quia prius eſt effectum produci debere in aliqua temporis differentia, cui præſens dicatur, poſtmodum autem, quoniam hæc pars alias antecedentes ſupponit, comparatione quarum futura dicitur, quod effectus dicatur futurus. Neque abſoluta neceſſitas oriri poteſt ex diuina præſcientia, quoniam præſcientia diuina ſe habet veluti conſequens, & relinquit effectum propriæ naturæ; præcognoſcitur enim futurus effectus à Deo, ita tamen ut effectus contingenter futurus ſit; non enim illa præuiſio effectui neceſſitatem abſolutam, & antecedentem imponit, quin potius effectus ſe habet ut antecedens, & in ratione obiecti, licet in ſenſu compoſito, nempè ſuppoſitâ futuritione, effectus neceſſariò præcognoſcatur à Deo neceſſitate conſequentiæ & ſuppoſitionis, quæ ſimul cum libertate cohæret. Hoc eleganter explicuit Aurelius Auguſtinus exemplo Medici, qui futurum obitum ægrotantis præuidendo nullam illi moriendi neceſſitatem affert; præuiſio enim ſe habet ut conſequens; interitus autem futurus, ut antecedens & in ratione obiecti; in ſenſu tamen compoſito, nempe ſuppoſito, quòd ægrotans vitam ſit cum morte commutaturus, neceſſariò præuidetur à Medico neceſſitate conſequentiæ atque ſuppoſitionis, quæ contingentiam illęſam relinquit. Quod etiam de Iudiciarijs intelligendum. Hæc porro ſubtilius perſequi ad Theologum, vel etiam ad Metaphyſicum pertinet; ne tamen videar ignoraſſe quid in re tam ardua mihi dicendum videatur, paucis aperiam, quod copioſiùs alibi ſum traditurus de concurſu videlicet primæ cauſæ cum ſecunda. De hoc autem duæ fuerunt extremæ ſententiæ, quarum prima docuit diuinam voluntatem antecedenter omninò ad voluntatem humanam, præfinire actus ab hac futuros, atque hunc in modum à Deo præuideri. Secunda docuit humanam voluntatem conſequenter præfiniri, quatenus intellectus diuinus in priori ſigno rationis præuidet, quid humana voluntas in hoc aut illo rerum ordine eſſet actura. Neutra tamen plauſibilis, ut opportuno loco ſum oſtēſurus; cum penitus à veritatis tramite deflectant, quibus diuina decreta viſa ſunt antecedere humanam determinationem; nec minus errarunt aſſerentes commemorata decreta eſſe conſequentia. Reliquum eſt ut illa dicantur concomitantia, quatenus humana voluntas eminenti modo in diuina voluntate, ſecundum totam virtutem, & indifferentiam agendi continetur; huius enim continentiæ ratione, decernere poteſt, quicquid humana voluntas, in quolibet rerum ordine factura ſit citra ſcientiam mediam, de effectibus ab illa futuris, ſed per ſolam ſcientiam ſimplicis intelligentiæ de effectibus ab eodem poſſibilibus. Sed hæc hactenus, quin fortè plura, quàm Dialecticæ fines permittant.

Supradictorum comprobatio.

Ne quis porro ſuſpicionem habeat me fuiſſe commentum, quæ de literulis Ducis Sabellij, atque adeo, quæ de cæteris ſuperiùs dixi, operæ pretium me facturum arbitror, ſi literulas ipſas fideliter excriptas, totidemque verbis tranſlatas ad huius Sectionis calcem adjungam, cuiuſmodi ſunt, quæ ſequuntur.

Exemplum literarum D. Sabelij.

SArà contenta partire di coſtì quanto prima, per andarſene con ogni celerità in Ferrara per aſſiſtere ivi, & vbbidire gli ordini, che le saranno ingiunti per ſeruitio di Noſtro Signore da quell' Eminentiſs. Legato, e Sig. Baron Matthei Generale &c. finche non le ſarà comandato in contrario, già che Monſignor Illuſtriſs. Homodei Commiſſario Generale darà gli ordini, e ricapiti neceſſarij per la ſua prouigione, che comincierà à correrli dalla data di queſta, in ragione dell'vltima carica, che ella ha eſercitato in ſeruitio della Santità ſua, per tutto quel tempo, che ſi tratterà nel medeſimo ſeruitio. Data in Roma li 22. di Maggio 1649.

Per la S. di N. S. e di S. E. Tenente Generale
N. Federigo Sauelli.

SE.

SECTIO DECIMA.

De regulis bonæ prædicationis, ad veras enunciationes efformandas.

Quid nomine prædicationis intelligendum.

CVm de prædicationibus hoc loco ſit nobis diſſerendum, non erit abs re ad memoriam reuocare, quod aliâ occaſione paucis innuimus, videlicet, quid prædicationis nomine ſit intelligendum κατηγορία, *categoria*, id eſt prædicatio, dicitur à verbo græco κατηγορέω, *categoreo*, quod eſt accuſo, objicio, item prædico, hoc eſt, vnum de alio dico, vel vnum alteri attribuo. Iuxta quam ſignificationẽ à Dialecticis vſurpatur, cum apud Rhetores ſignificet, accuſo, reprehendo &c. Et quod attribuitur, dicitur κατηγόρημα, *categorema*, hoc eſt prædicatum; hinc igitur dicitur prædicatio, quæ nil eſt aliud, quàm unius de altero enunciatio, ac attributio; ut cum dicimus *homo eſt animal*, ſic enim dicendo, nos animal homini attribuimus. Quoniam autem omnis prædicatio in terminis vel abſtractis, vel concretis exercetur; propterea ſummatim aliqua de huiuſmodi terminis explicabimus, reuocando, ſi opus fuerit, ad memoriam, quæ de his in noſtris Inſtitutionibus Dialecticis tradidimus.

Terminus concretus quid. Terminus abſtractus quid.

Primò autem occurrit utriuſque termini declaranda definitio. Terminus concretus eſt qui formam ſignificat, ut alteri adiacentem, quod tali modo ſignificandi concernit. Vt hic terminus *album*, ſignificat enim albedinem tanquam adiacentem ſubiecto, quod ex ſignificandi modo concernit. Terminus abſtractus eſt, qui ſignificat formam ut in ſe exiſtentem, non autem ut alteri adiacentem, ut *albedo* &c.

Quoniam autem termini præter proprium formale ſignificatum poſſunt unum, vel plura conſignificare atque concernere, propterea poteſt etiam abſtractio plurifariam contingere, & inde multæ diuerſæque prædicationes emergunt, ut paulo poſt explicabo.

At quia ex entibus, quædam ſubſtantiæ, quædam accidentis aut abſoluti, aut reſpectiui naturam redolent; proinde varia pro iſtorum varietate, contingit abſtractio; quandoquidem in ſubſtantialibus concretis, unica poteſt abſtractio, ſcilicet à ſuppoſitis, fieri; quoniam concernunt ſuppoſita, in quibus eorum ſignificata formalia reperiuntur. Ita quidem hic terminus *homo*, formaliter naturam humanam in ſuppoſitis exiſtentem ſignificat, nimirum in Socrate, & Platone, &c. ob id pro illis aliquando ſupponit; Sed humanitas ſignificat naturam à ſuppoſitis præciſam, ſolùmque ſignificat hominis quidditatem; idcirco *homo* dicitur terminus ultimatâ abſtractione abſtractus, dicique ſolet etiam abſtractum metaphyſicum. Sed accidens abſolutum duo concernit, nempe ſubiectum, cui inhæret, & propria indiuidua, quæ ſub ſe continet; propterea duplex hinc emergit abſtractio. Ita ſe habet hic terminus *album* dicitur enim concretum ad ſubiectum, cui inhæret, pro quo non rarò ſupponit; ſed albedo importat conceptum præciſum à concretione ad ſubiectum, ſolùmque dicit accidentariam formam ſpectantem ad qualitatis genus; diciturque abſtractum phyſicum. Sed quoniam albedo generatim accepta, reſpicit propria, quæ ſub ſe habet, indiuidua, nimirum hanc, vel illam albedinem; idcirco, poteſt ulterior abſtractio fieri dicendo *ratio albedinis*; vel, & in idem recidit, *albedeneitas*, quæ duntaxat quidditatem albedinis importat; diciturque abſtractum metaphyſicum, & huiuſmodi terminus, dicitur ultimatâ abſtractione abſtractus.

Amplius ſiue dentur reſpectus prædicamentales eo ſenſu, ut ſint formæ poſitiuæ rebus abſolutis ſuperadditæ, ſiue non dentur, terminus reſpectivus poteſt pro pluribus ſupponere; ut cauſa, exem. gra. præſupponit ſubiectum: poteſt tamen dari terminus abſtrahens à ſubiecto, videlicet potentia cauſandi, quæ tametſi pro ſubiecto non ſupponat, poteſt nihilominus fundamentum, puta calorem, quo ignis calefacit lignum, connotare; præterea dari etiam poteſt terminus ab iſto abſtrahens, cuiuſmodi eſt cauſalitas, ſiue cauſatio; enim verò cauſalitas eſt actus, quo cauſa ex potente cauſare, fit actu cauſans; ob id calor in igne dicitur agendi principium, ſed non eſt cauſalitas, cùm potius hæc ſit actio, puta calefactio, ut in Phyſica explicabitur; & ad extremum, quoniam cauſalitas, hanc & illam numero cauſalitatem reſpicit, proinde poteſt ab illis fieri ultima abſtractio dicendo. *Ratio cauſalitatis*; nimirum quidditas illius actùs, quo cauſa ex non actu cauſante fit actu cauſans. Et quoniam ſingulare & ſuppoſitum diſtinguuntur in ſubſtantijs, propterea non ſolum dantur concreta ad ſuppoſita, ſed etiam ad ſingularia idcirco, etſi homo ſit concretum ad ſuppoſitum, & humanitas abſtrahat ab illo, non ſubinde colligendum humanitatem dici ultimatè abſtractam, quoniam reſpicit ſingularia, pro quibus poteſt ſupponere; ut albedo in uniuerſum dicitur concretum ad propria ſingularia, quæ tamen ſunt extra conceptum, atque formalem rationem ipſius. Hinc autem oritur, ut intellectus facere poſſit ulteriorem abſtractionem concipiendo humanitatem præciſè ſecundum propriam formalem rationem; talis autem conceptus iure dicetur ultimatè abſtractus, dicique commodè poterit *quidditatiua humanitatis ratio*, non ſecus ac in qualitatibus contingit; enim verò de albedine dicitur, vel albedeneitas, vel ratio, aut quidditas albedinis. Hæc igitur abſtractio in qua ſiſtit intellectus ſuis conceptibus humanitatem attingens, adeo ut prædictus conceptus in ordine ad humanitatem dicatur ultimatâ abſtractione abſtractus, ſiquidem abſtractus eſt ab omni eo, quod eſt quocunque modo extra quidditatis rationem. Quæ autem de ſpeciebus in ordine ad ea quę concernunt, etiam generibus poſſunt accommodari. In his enim gemina concretio debet recognoſci, nimirum ad inferiora ſpecifica, & ad propria ſingularia generica; ita quidem etſi animalitas abſtrahat à ſpeciebus, adhuc tamen concernit indiuidua generica, hanc nimirum, & illam numero animalitatem, pro quibus ſupponit.

Adhuc etiam aliquid eſt adnotandum diſcriminis inter abſtracta ſubſtantialia, & accidentalia, quòd accidentalia abſtracta quidem mediâ abſtractione, concernunt, ſi generica fuerint, non ſolùm propria indiuidua generica, ſed etiam ſpecifica, ita quidem color pro hoc vel illo colore, pro albedine, vel nigredine poteſt ſupponere; ut propterea diuiſionem per eſſentiales differentias, in ſpecies ſubire poſſit, eo quòd hunc in modum eſt totum quidpiam in ratione habentis, ut mox intelliges ex ijs, quæ breuiter ſubijciam. At abſtracta ſubſtantialia, quantumuis generica, ſolum pro proprijs indiuiduis, non autem ſpeciebus ſupponunt, ut animalitas pro hac vel illa animalitate, non autem pro humanitate vel equinitate, eam ob cauſam, quia ſimpliciter, & ut ſic ex ſuo proprio conceptu eſt pars, cum dici non poſſit idem cum toto in ratione habentis, quemadmodum cum ſuis inferioribus; habet igitur rationem partis; at verò pars de toto prædicari non poteſt, benè tamen de proprijs indiuiduis; ut apertè conſtat de partibus phyſicis; anima ſiquidem de viuente, comparatione cuius eſt pars, prædicari non poteſt, benè tamen de hac, vel illa anima. Diſcrimẽ inter abſtracta ſubſtantialia & accidentalia.

Prædicatio generis de ſpeciebus explicatur.

Redeo ad totum in ratione habentis, cuiuſmodi eſſe genus reſpectu ſpecierum dicebam. Tametſi nanque genus etiam ut totum potentiale dicat tantummodo partem eſſentiæ, dum tamen de ſpecie prædicatur, ut cum dicimus *homo eſt animal*, verè animal de homine prædicatur, quia non ſignificat eſſentiam per modum partis, ſed per modum totius, quatenus prædicatum in concreto conſequenter ſignificat totum id, quod per ſubiectum in ratione quidem habentis importatur, quod hunc in modum ſolet eleganter admodum explicari. Vt vera ſit propoſitio, debet prædicatum eſſe idem cum ſubiecto, unde eſt ut prædicatio identica cæteris omnino veritate, certitudine & euidentiâ præſtet; eatenus enim hæc propoſitio *homo eſt animal*, vera eſt, quatenus animal aliquam habet identitatem cum homine, hoc enim ſibi vult commemorata propoſitio; ſed quando vniuerſale prædicatur de inferiori in concreto, prædicatum eſt idem cum ſubiecto in ratione habentis; nam cum dicimus *homo eſt animal*, ſenſus redditur *habens humanitatem eſt habens animalitatem*; quare prædicatum idem eſt cum ſubiecto in ratione habentis, quatenus idem eſt ſuppoſitum habens humanitatem, & animalitatem; tametſi nanque genus primariò materiam, & differentia formam, ſecundariò tamen importat totum, quod connotat. Quod ex interpretum melioris notæ declarari poteſt exemplo manuati, & capitati, quæ primariò diuerſa ſignificant, videlicet manum, & caput; at utrunque ſecundariò, & conſequenter ſignificat idem, nempe totum in ratione habentis; ſiquidem manuatum exponitur per habens manum, ubi *habens*, non pertinet ad ſignificatum formale, ſed ad modum ſignificandi per modum ſcilicet totius; quamobrem etſi dicere non poſſimus *homo eſt manus*, *eſt caput*, dicere tamen poſſumus *eſt manuatus*, *eſt capitatus*, & exponitur *eſt habens manum*, *eſt habens caput &c.* eodem modo quamuis dicere non liceat *homo eſt anima*, *eſt corpus organicum pro altera parte &c.* dicere tamen licet *homo eſt habens animam*, *eſt habens corpus organicum pro altera parte*; & exponitur *eſt animatus*, *eſt corporeatus &c.*

Animaduerſio.

Ad prædicationem tamen ſuperioris de inferiori quod attinet, aduertere non præteribo, ſuperius de inferiori prædicari, quatenus in hoc illud ineſt; uniuerſale ſiquidem in prædicando ſupponit uniuerſale in eſſendo; ideo enim, animal de homine, de equo &c. poteſt prædicari, quoniam animal eſt in homine, eſt in equo &c. Sed non quicunque modus eſſendi ad hanc ſufficit prædicationem, cum opus ſit, ut quod prædicatur, in eo inſit, de quo prædicatur, præcipuo quodam eſſendi modo; in cuius gratiam aduerte ſuperius eſſe in inferiori & inferius viciſſim in ſuperiori; diuerſâ tamen ratione, propterea quòd utrunque eſt in alio, tanquam pars in toto; ſed gemina eſt ratio totius, ac ob id etiam & partis; aliud enim eſt totum actuale, & aliud potentiale, ſiue poteſtatiuum; & alia eſt pars eſſentialis, & alia ſubiectiua, prout ad præſens attinet inſtitutum; ſuperius eſt in inferiori, & viciſſim; ſuperius enim eſt in inferiori tanquam pars eſſentialis in toto actuali itidem eſſentiali, ſenſu paulo antea explicato; & inferius eſt in ſuperiori, tanquam ſubiecta pars in toto poteſtatiuo; nec ab his diſſentit Philoſophus, dum enim ipſe ſecundas ſubſtantias de prima affirmat quidditatiuè prædicari, conſequenter docet ſecundas ineſſe in primis, nam uniuerſale in prædicando, ſupponit uniuerſale in eſſendo; at ex aduerſo docet primas ineſſe in ſecundis, dum ait. Δεύτεραι δὲ οὐσίαι λέγονται, ἐν οἷς εἴδεσιν αἱ πρώτως οὐσίαι λεγόμεναι ὑπάρχουσι. *Secundæ autem ſubſtantiæ dicuntur, ſpecies, in quibus ſpeciebus inſunt, quæ primum ſubſtantiæ dicuntur.*

Cap. de Subſtantia.

SECTIO DECIMAPRIMA.

Difficultates aduerſus ſuperiorem doctrinam diluuntur.

Difficultates aduerſus ſuperiorem doctrinam. Prima difficultas.

NOn deſunt tamen emolliendæ difficultates aduerſus ſuperiorem explicationis modum, propterea quòd non tam facile eſt explicatu, quo pacto genus poſſit in quid prædicari exercitè & in recto de ſuis inferioribus, nempè dicendo *homo eſt animal*; *leo eſt animal &c.* Pars enim ut ſic, etſi poſſit in obliquo de ſuo toto prædicari; verè nanque dicimus *homo conſtat animâ, & corpore*; *habet animam, & corpus*; item *habet caput, pedes &c.* in recto tamen prædicatio fieri non poteſt; non enim dicere licet *homo eſt anima*, *homo eſt corpus*, corpore tamen pro altera parte ſumpto &c. Quod etiam Philoſophus obſeruat; nec ratio deeſt, ſiquidem genus, puta *animal*, quatenus pars, dicit in homine, vel Leone &c. præcisè gradum ſentiendi, & nihil amplius; quamobrem ſi prædicaretur ut pars; hunc redderet ſenſum, *homo eſt tantum animal*, ſiue *homo non eſt plus, quàm animal*; quamobrem ut aliquid de alio verè prædicetur in recto, debet aliquo modo dicere totum id, quod ſubiectum ipſum importat, ſiquidem hoc particula illa copulatiua *eſt*, in propoſitione *homo eſt animal*, ſignificare, ac præſeferre videtur; ut ſenſus propoſitionis ſit *animal eſt totum id, quod eſt homo*; cum itaque genus, exempli gratia, animal, dicat partem eſſentiæ ſuorum inferiorum, non videtur de illis verè poſſe enunciari prædicatione exercitâ, & in recto.

Prima dubitationis ſolutio.

Hæc de genere difficultas diu Philoſophos melioris notæ vexauit, & in varias ſententias diſtraxit, quas curſim exponam. Sunt quibus placuit axioma illud, *pars de toto prædicari non poteſt*, ſic interpretari, vt intelligendum velint de partibus phyſicis, ſiue eſſentialibus, nimirum materia & forma; ſiue integrantibus, nempe capite, brachijs &c. non tamen de partibus metaphyſicis, genere & differentia, eâ ratione ducti, quia metaphyſicæ partes ab vniuerſa rei entitate ſumuntur, vt animal, & rationale ab integra humanitate, quamuis ſub diuerſis gradibus concepta; hinc enim, inquiunt, etiam vt partes de toto poſſunt enunciari; partes autem phyſicæ non item, cum earum neutra totam rei quidditatem dicat.

Cōfutatio.

Hoc autem modo haud rectè difficultati occurritur; enimverò æque ratio conuincit partes phyſicas & metaphyſicas de toto prædicari non poſſe; & allata diſparitas nulla eſt, vtpote nutantibus innixa principijs & etiam admiſſo, quod ipſi contendunt, genus à tota phyſica rei entitate deſumi, non ſubinde ſequitur id ab vniuerſa itidem entitate metaphyſica, de qua in præſens habetur conſideratio, dicendum ſumi; non enim à differentia. Quòd ſi hoc placet admittere, cum prædicatum dicat quantum actu in ſe ſe cohibet, genus totam ſuorum inferiorum eſſentiam prædicaret, hoc eſt, inſtitutâ prædicatione generis de inferioribus, tota eorum eſſentia de ipſis prædicaretur, cum totam actu importet; quod contrariæ ſententiæ fautoribus perincommodè accidit; cum genus eſſe materialem ſolum eſſentiæ partem acerrimè propugnent. Non igitur ſatis pro dignitate difficultatem expediunt.

Secunda ſolutio.

Alij cum difficultati hunc in modum intelligerent minimè ſatisfieri, dixerunt genus eſſe non ut partem metaphyſicam actualem, ut tamen potentialem, hoc eſt, non ut actu componentem, ſed ut potentem componere ſpeciem, verè de ſpecie prædicari poſſe; quoniam, inquiunt, hoc modo genus continet totum, quod

Digitized by Google

quod continetur à ſubiecto; cùm enim proximè confungi poſſit, cum hac vel illa differentia; ſequitur has ab illo potentiâ contineri, quod ſatis, ut ipſum continere dicatur, totum id quod continet ſpecies, nimirum partem unam actu, alteram autem potentiâ.

Cõfutatio. Nec etiam hic ſolutionis modus ſatisfacit; propterea quòd, æque difficultas urget de parte potentiali, & actuali; quemadmodum enim pars metaphyſica, ut actu componens, formaliter quatenus pars, continere nequit totum id, quod à compoſito, cuius eſt pars, continetur: ita nec etiam ut potentiâ componens; nulla ſiquidem diſparitas, cùm ex illa potentialitate nihil redundet in genus, ratione cuius hoc poſſit per modum partis verè de toto, ſiue compoſito prædicari.

Tertia ſolutio. Alij negant ad prædicationis veritatem requiri, ut prædicatum importet totum eſſe ſubiecti, ſiue explicitè, ſiue implicitè, exiſtimantes ſufficere, ut importet aliquid de ſubiecto, hoc eſt aliquid incluſum in illo, itaut huius propoſitionis *homo eſt animal*, reddatur ſenſus, *homo continet animalis naturam*.

Cõfutatio. Hic tamen explicationis modus eo nomine improbandus videtur, quoniam ſi ad prædicationem per caſum rectum prædicta ſufficeret incluſio, cum pars phyſica includatur in compoſito, poſset per caſum rectum de compoſito prædicari; & idcirco dicere valeret *homo eſt anima*; *homo eſt corpus organicum acceptum pro altera parte, cuius anima eſt actus*; hoc idem eueniret in partes integrantes, itaut dici poſset *homo eſt caput*, *homo eſt manus*; hæ ſiquidem partes verè in ſuo toto includuntur, ut cuique perſpectum, inutilis igitur hic explicandi modus.

Quarta ſolutio. Alij proinde crediderunt ad veritatem prædicationis in recto non requiri, ut prædicatum actu, & formaliter dicat quicquid dicit ſubiectum, ſed ſufficere ut implicitè virtute, & poteſtate id dicat. Et ideo quantumuis genus, ut totum uniuerſale, non dicat actu formaliter, & explicitè, quicquid dicunt ſpecies; quia nihilominus totum illud confusè dicit, cum totum ſit potentiale confuſum differentias includens, poteſt per caſum rectum verè, tanquam totum vniuerſale potentialeque de ſpeciebus inferioribus prædicari. Ex horum igitur conſilio, quamuis genus tantummodo ſit pars ſpeciei ab alia comparte, nempe differentia, præciſum conceptum importans; prædicari nihilominus poteſt de inferioribus tanquam totum potentiale, quoniam hoc modo continet implicitè, atque confusè differentias, atque adeo totam ſpeciei naturam, itaut ex hoc capite per caſum rectum poſſit de inferioribus prædicari. Ratio potiſſima quâ ſuffulti in hanc explicationem abierunt, ea eſt, quia ſi prædicatum diceret actu & formaliter omnino totum id, quod dicit ſubiectum, omnis prædicatio foret identica, atque adeo nulla formalis, quod quàm ſit abſurdum, nemo non videt.

Cõfutatio. Nec etiam hic dicendi modus plauſibilis; enimverò cùm dicunt genus, quando prædicatur de ſpeciebus, non ſe habere ut partem, ſed ut totum potentiale, quatenus in confuſo, ac implicitè dicit totam ſpeciei eſſentiam, de qua prædicatur, petendum, quo ſenſu id uſurpandum velint; nam vel intelligunt genus perfectâ præciſione, vel imperfectâ ab inferioribus eſſe præciſum, & alterutro modo id ſe habere dicatur, quærendum adhuc, an eatenus genus importet totam ſpeciei eſſentiam, quatenus actu, & non poteſtate duntaxat, etſi confuſo modo ac indeterminatè differentias, quatenus non magis hanc quàm illam, ſed omnes promiſcuè contineat; & hic explicandi modus minimè retinendus, cum genus poteſtate ſolum differentias contineat, quantumuis importet illas implicitè atque confusè, quicquid alij dicant; tametſi nanque genus imperfectâ præciſione ſit à differentijs præciſum, adhuc dicitur potentiâ illas continere, quatenus nempe non dicit actu illas explicitè, ſed in potentia eſt ad explicationem ipſarum; inde enim fit, ut, etſi prædicetur tanquam totum potentiale de ſpeciebus, adhuc tamen prædicetur tanquam pars ſpeciei. Si autem exiſtiment genus non continere actu confusè differentias, ſed tantùm ſignificare totam ſpeciei naturam, ſub gradu vniuerſali ſuperiori, coguntur fateri genus non dicere totam ſpeciei naturam, quoniam dum dicit naturam ſpeciei ſub gradu uniuerſaliori, nequit ſe habere, niſi ut pars ſpeciei abſtrahens ab inferiorum differentijs, atq; ſolùm generis communem rationem importans. Hæc Neotericus non ignobilis habet, quibus non immeritò illud addendum putat nimirum per prædicatum genericum, quatenus tamen huiuſmodi, vnam ſpeciem ab alia non diſtingui, quin potius conuenire, & ſic enunciari de una ſpecie, ut nulla prorſus mutatione factâ illius prædicati ſecundum eſſe obiectivum, poſſit alteri aptari, proindeque nec explicitè, nec implicitè genus dicere totum eſſe ſpeciei; alioquin per ipſum ſpecies una diſtingueretur ab alia, & illud ipſum prædicatum de una ſpecie enunciatum, alteri competere non poſſet; hinc ob id licet concludere genus etiam in ratione totius potentialis, verè duntaxat, ut ſpeciei partem prædicari.

Cõfutatio altera. Explicandum igitur quonam pacto huiuſmodi prædicatio in recto ſe habeat, cum reuerâ aliquid plus, quàm incluſionem prædicati in ſubiecto ſignificet, videlicet hoc eſſe illud; quando enim dicimus *homo eſt animal* non ſolùm ſignificamus animal in homine includi, ſicuti cum dicimus *homo eſt animatus*, non ſignificamus duntaxat animam in homine includi, ſed hominem eſſe animal, hominem eſſe animatum; & animal, ſicut & animatum eſſe, quicquid ille eſt; cum enim dicimus *homo eſt animal*; ſic de animato &c. per *animal* nihil excluditur ab homine, quaſi reddatur ſenſus, quòd homo ſit tantum animal; falſa nanque prædicatio foret, ſed inſinuatur quodam modo totum id quod per hominem importatur.

Solutio difficultatis. Omiſſis igitur aliorum reſpondendi modis, aſſerendum nullam eſſe difficultatem, quoniam ut nuper dicebam, genus, etiam ſi ut totum potentiale, dicat tantùm eſſentiæ partem; dum tamen de ſpecie prædicatur, verè prædicatur, quia non ſignificat eſſentiam per modum partis, ſed per modum totius, quatenus prædicatum in concreto conſequenter ſignificat, totum id quod per ſubiectum in ratione habentis importatur.

Secunda difficultas. Præterea. Definitum eſt quoddam totum, cuius partes, ſunt partes definitionis; ſed partes definitionis prædicantur de definito, ut Ariſtoteles etiam aduertit; ergo partes de ſuo toto poterunt prædicari.

Solutio. Obuiam itur dicendo Philoſophum docuiſſe quidem definitionis partes de definito prædicari; quod nos ultrò concedimus, non tamen animaſſe per modum partis illas prædicari.

Tertia difficultas. Amplius. Omne concretum prædicatur denominatiuè, quoniam omne concretum eſt denominatiuum; ſed genus eſt quoddam concretum, cum de ſpeciebus prædicetur; ergo genus denominatiuè de ſpeciebus prædicatur; hoc autem intolerabile, quandoquidem genus de ſpeciebus uniuocè prædicatur; aliud autem eſt uniuocè, & aliud denominatiuè prædicari.

Solutio. Occurritur negando maiorem propoſitionem; tametſi nanque omne denominatiuum concretum ſit, non tamen viciſſim omne concretum eſt denominatiuum, nam propriè denominatiua ſunt illa, quæ cadunt

dunt

tiunt ad ſubiectum, vel quaſi ſubiectum, proindeque adiectiuo nomine ſignificantur, & prædicantur in quale; at verò genus, puta animal, non cadit ad ſubiectum, vel quaſi ſubiectum, ſed ad inferius, nec adiectiuo nomine, ſed ſubſtantiuo denotatur; & prædicatur in quid; quæ ex definitionibus denominatiuorum, & generis, ſuo loco traditis, perſpicua fiunt.

Quarta difficultas.

Alij etiam ſic obijciunt. Partes phyſicæ, & integrales magis quàm metaphyſicæ à toto diſtinguuntur; phyſicæ namque realiter diſtinguuntur à toto, metaphyſicæ verò non item; at illæ in concreto ſumptæ de toto prædicantur; dicimus enim *homo eſt animatus, eſt corporatus, eſt capitatus*; ergo etiam & iſtæ, utpotè phyſicis intimiores, quamuis ut partes acceptę, de toto poterunt prædicari.

Solutio.

At ſic ratiocinando nihil planè concludunt, malè ſiquidem illatio fit ex eo, quòd metaphyſicæ partes intimiores ſint, quàm phyſicæ, poſſe etiam ut partes de toto prædicari; ex eo enim quòd partes metaphyſicæ ſint phyſicis, & integrantibus intimiores, tantummodo licet colligere prædicationem ipſarum de toto per modum nominis ſubſtantiui, cuiuſmodi eſt generis de inferioribus, prædicationem fieri poſſe, cùm alioquin partes phyſicæ & integrantes per modum nominis adiectiui duntaxat de toto poſſint prædicari.

Quinta difficultas.

Grauior tamen difficultas in eo poſita, quòd ſi vera eſt generis de ſpecie prædicatio, quatenus prædicatum conſequenter dicit totum eſſe ſubiecti, ſequeretur prędicationem prædictam identicam, vel nugatoriam eſſe, eo nomine, quòd bis idem in hac uſurparetur prædicatione; hoc autem quàm ſit abſurdum, cuique perſpectum ac exploratum.

Solutio.

Ineptè tamen colligunt identicam, & nugatoriam prædicationem generis de ſpecie futuram, quandoquidem nugatoria, & identica prædicatio ſolùm contingit, quando prædicati nomine idem, & eodem modo ſignificatur id, quod importatur nomine ſubiecti; non ſic autem uſu venit cùm genus de ſpecie prædicatur; enimverò nomine generis ſignificatur primariò natura quædam communis pluribus ſpecie differentibus, ſecundariò autem ſignificatur ſuppoſitum quatenus importatur in ratione habentis. Et hæc eſt inter genus, & ſpeciem identitas, merito cuius genus etiam ut totum potentiale dicens tantùm eſſentiæ partem, verè de ſpecie poteſt prædicari; ut cum dicimus *homo eſt animal*, ſenſus enim redditur, *habens humanitatem, eſt habens animalitatem*, hoc enim modo prædicatum idem eſt cum ſubiecto in ratione habentis, quatenus idem eſt ſuppoſitum habens humanitatem, & animalitatem; nec propterea ſequitur nugatoriam, & identicam huiuſmodi eſſe prædicationem, ob eam, quam nuper attulimus cauſam, quoniam videlicet non eſt idem principale ſignificatum, quod ad nugatoriam, & identicam prędicationem requiritur; ſed ſolum eſt idem connotatum, nempè ſuppoſitum, quod tam per genus, quàm per ſpeciem connotatur, utpotè illud, quod utriuſque rationem habet.

Sexta difficultas.

Ad extremum eſt etiam hæc non ſpernenda difficultas, quia nimirum animal non videtur eſſe habens animalitatem, cùm potiùs ſit animalitas ſubſiſtens, proptereaquòd ſubſtantiale concretum tantummodo naturam cum ſubſiſtentia dicit; non bene proinde explicatur illa propoſitio *homo eſt animal*, in ratione habentis; aſſumptum probare nituntur exemplo ex diuinis rebus deſumpto; Deus enim, inquiunt, non eſt Deitatem habens, ſed Deitas ſubſiſtens, alioquin cùm ſint tres habentes Deitatem, tres itidem Dij eſſe deberent.

Solutio.

Occurritur difficultati reſpondendo, animal primariò deque præcipuo ſignificato non dicere habens animalitatem, ſed animalitatem ſubſiſtentem, proindeque concedendum eſt aſſumptum cum probatione, quo pacto nec Deus dici debet habens Deitatem; animal nihilominus conſequenter dicit habens animalitatem, quo ſenſu, Deus eſt habens diuinam naturam; nec ſubindè colligendum illud incommodum, ſcilicet tres futuros Deos, nam ad concretorum ſubſtantialium multiplicationem, haud ſufficit ſuppoſitorum multiplicatio, ſed multiplicatio quoque formarum requiritur, ut aliàs aduertimus; in diuinis autem proculdubio tria ſunt ſuppoſita, una tamen ſingularis in omnibus natura; quamobrem ſi fautores contrariæ ſententiæ contendunt argumentationis aſſumptum intelligendum eſſe eo ſenſu, ut animal, neque conſequenter dicat habens animalitatem, negandum velut à veritate penitus alienum.

Septima difficultas.

Sed præcipua difficultas ea eſt, quia etiam homo dicitur habere animam, atque adeo anima eſt idem cum homine in ratione habentis; licet enim dicere, idem eſſe ſuppoſitum habens humanitatem & habens animam, & nihilominus in recto nequit anima de homine prædicari; falſa enim hæc eſt prædicatio, *homo eſt anima*.

Quòd ſi dicas animam in humanitate includi, hoc nihil prorſus, nam etiam animalitas in humanitate includitur.

Solutio.

Reſpondendum, etſi homo dicatur habere animam, nihilominus per caſum rectum nomine ſubſtantiuo *anima*, non inſinuari identitatem in ratione habentis, ut innuitur per caſum rectum nomine adiectiuo, ſcilicet animatus; hinc vera fit prædicatio dicendo, *homo eſt animatus*, etſi prædicatio vera fieri non poſſit, dicendo, *homo eſt anima*.

De concretis, ut abſtractis terminis quędam aduertantur. Lib. 2. Cap. 4.

Quoniam autem quamplurimę, diuerſæque prædicationes ex terminis abſtractis, concretiſque fiunt, propterea ſummatim aliqua de his exponere non erit inutile, cùm hæc tamen copioſiùs in Inſtitutionibus dialecticis tradiderimus. Terminorum autem diuiſione deſumptà ex vario ſignificandi modo, primò quidem occurrit diuiſio termini in concretum, & abſtractum. Terminus concretus eſt, qui ſignificat aliquid ut exiſtens in alio, quod concernit, velut ſuppoſitum propriæ naturæ; ut homo; vel ut ſubiectum, ut album; homo enim ſignificat humanitatem in ſuppoſito quopiam naturæ humanæ exiſtentem; album ſignificat albedinem alicui ſubiecto adiacentem, exempli gratia, lacti, unde dicitur lac album; hinc terminus concretus aliquid ſignificat ad modum compoſiti, ſiuè ſubſtantialis, ut homo, qui ſignificat habens humanitatem, vel humanitatem in ſuppoſito; ſiue accidentalis, ut album, quòd ſignificat habens albedinem, ſeu albedinem in ſubiecto, primò formam ſecundò ſubiectum.

Diuiſio termini in concretum, & abſtractum. Terminus concretus.

Terminus abſtractus.

Terminus abſtractus ſignificat aliquid per modum per ſe ſtantis, & non alteri inexiſtentis, ſiue id ſit ſubſtantiale, ut humanitas, quæ eſt abſtractum ab homine, tanquam à ſuppoſito, & ſignificat humanam naturam, veluti à proprio ſuppoſito ſeparatam; ſiue accidentale, ut albedo, quæ eſt abſtractum ab albo, & ſignificat formam albedinis, velut à ſubiecto, cui inhæret, ſeparatam; proindeque terminus abſtractus ſimplicem habet ſignificandi modum; quemadmodum ex aduerſo concretum habet modum ſignificandi compoſitum. Dicitur autem terminus abſtractus, à verbo *abſtraho*, quod eſt *ſeparo*.

Diuiſio termini in abſolutũ, & connotatiuum.

Superiori diuiſioni ſuccedit affinis altera, quâ terminus in abſolutum, & connotatiuum diuiditur; conſueuit autem pluribus modis explicari, re tamen verâ ſic intelligenda, ut terminus abſolutus ille dicatur,

qui

Digitized by Google

qui nihil connotat; connotatiuus autem, qui aliquid connotat, in cuius gratiam oportet aduertere, quid ſit connotare, quod certè nil aliud, quàm ſecundariò, & indirectè aliquid ſignificare. Connotatum ſiquidem alicuius nominis dicitur, quod non ex vi nominis importatur, ſed potius datur intelligi ex modo, quem habet, ſignificandi principale ſignificatum; ideoque dicitur illud importare non primariò, ac directè, ſed ſecundariò, & indirectè; atque adeo dicitur ingredi conceptum rei, non tanquam pars per ſe eſſentialis illius, videlicet per modum generis, vel differentiæ, ſed veluti quidpiam, extrinſecùs additum, neceſſarium tamen ad habendum perfectum, & quietatiuum, conceptum rei. Ita planè ſe habet nomen *cæna* quod ex vi ſua, directèque ſolùm commeſtionem ſignificat, ex modo tamen illam ſignificandi, inſinuat tempus veſpertinum neceſſariò cognoſcendum, ut intellectus, perfectum, & quietatiuum de cœna conceptum habeat. Ita etiam *prandium* dicetur terminus connotatiuus; ex vi enim nominis importatur comeſtio, at ex modo ſignificandi comeſtionem, inſinuatur tempus meridianum. Omnis igitur terminus ita ſe habens, dicendus connotatiuus. At verò terminus qui aliquid ſignificando, nihil aliud inſinuat, dicendus abſolutus; ut enim ille connotatiuus dicitur, eòquòd præter ſuum ſignificatum, aliud etiam notat, adeò ut illud ſit primarium, hoc autem ſecundarium ſignificatum: ſic abſolutus dicetur, eòquòd ab huiuſmodi notatione abſoluitur. Hæc adnotaſſe iuvat ut probè conſtet quid differat inter abſolutum & connotatiuum. Alia addenda pariter eſſent quædam de varietate prædicationum, breuitati tamen ſtudens omittam, contentus ijs, quæ in Inſtitutionibus dialecticis tradidi.

Connotare quid.

Solùm paucis adnotabo prædicationem à pleriſque diuiſam fuiſſe in identicam, diſparatam, & mediam. *Identica* porrò ex eorum ſententia eſt prædicatio, in qua idem enunciatur de ſe ipſo; *ut Socrates eſt Socrates; homo eſt homo*. *Diſparata*, in qua prædicatum nullam cum ſubiecto connexionem habet, ut *homo eſt equus, homo non eſt lapis*; *Media* demum ea eſt, in qua extrema connexionem quampiam, non tamen perfectam identitatem habent. At ex aliorum conſilio primò diſtribuenda eſt prædicatio ſic, ut una dicatur *formalis*, altera verò *identica*; Prædicatio formalis illa eſt, in qua prædicatum dicitur conuenire ſubiecto per quandam adiacentiam, & inhæſionem, quæ gemina eſſe perhibetur, nimirum *eſſentialis*, & *accidentalis*, atque denominatiua; eſſentialis quidem eſt, in qua prædicatum adiacet ſubiecto quidditatiuè, & eſſentialiter, ut *homo eſt animal*; Accidentalis autem in qua prædicatum adiacet ſubiecto accidentario modo, ut *homo eſt iuſtus*; Hæc autem peculiari modo denominatiua dicitur, ſumptâ nimirum denominatione ab accidentaria forma; nam alioquin ſi placet rationem denominatiui ad prædicata quiditatiua transferre, omnis prædicatio denominatiua dicenda erit formalis, & viciſſim. Deinde verò denominatiua prædicatio in duplici perhibetur eſſe diſcrimine, cùm una intrinſeca, in qua ſcilicet prædicatum intrinſecùs adiacet, & afficit ſubiectum, cuiuſmodi eſt illa prædicatio *homo eſt doctus*, nam doctrina ipſimet homini inhæret: Altera eſt extrinſeca, in qua prędicatum haud inhęret ſubiecto, ſed alteri ita tamen ut ad illud ordinem, & habitudinem habeat, cuiuſmodi eſt prędicatio illa *res eſt cognita*, nam res denominatur cognita à cognitione exiſtente in intellectu cognoſcente, ita tamen ut ad rem ipſam terminetur. Eodem modo ſe habet hęc prędicatio, *paries eſt viſus*, eſt enim denominatio deſumpta à viſione exiſtente non in pariete, ſed in oculo vidente, ad parietem tamen ipſum terminata. Prędicatio enim denominationem inuoluit, propterea ut hęc bifariam, ſic & prędicatio gemino modo contingit; denominatio enim vel deſumitur à forma, quę intrinſecus afficit ſubiectum, diciturque denominatio intrinſeca; vel deriuatur à forma, quę non intrinſecùs eſt in ſubiecto denominato, & extrinſeca nuncupatur. Ita lac denominatione quidem intrinſecâ denominatur album, eòquod albedo eſt in ipſo; at verò paries extrinſecâ denominatione denominatur viſus, propterea quòd huiuſmodi denominatio deriuatur à viſu, qui non parietem, ſed oculum afficit. Prędicatio autem identica illa eſt, quâ prędicatum enunciatur idem reipsâ eſſe cum ſubiecto, non per modum formæ adiacentis. Hęc duplex eſſe cenſetur, Prima dicitur identica omninò, in qua videlicet idem prędicatur de ſe ipſo, ut *Socrates eſt Socrates; homo eſt homo*. Hæc autem prędicatio dicitur identitas prędicationis, eſtque prędicationum omnium euidentiſſima, & certiſſima, Secunda dicitur identica formaliter, quoniam ex vi ſignificationis terminorum, idem ſignificat unus, ac alter. Alia non eſt penitus identica, ut quando duo, quamuis proprijs rationibus formalibus diuerſa ſint, realiter tamen identificantur, quâ ratione poſſunt inuicem prędicari. Sed hęc in ſequentibus cumulatius noſtra contemplatione perſequemur, curſim enim huc uſque locuti ſumus.

Adnotatio. Prædicatio identica, diſparata, & media.

Prædicatio denominatiua.

Denominatiua prædicatio duplex

SECTIO DECIMASECVNDA.

An concreta de alijs concretis, & de abſtractis poſſint prædicari.

Abſtractum vnde dicatur.

ABſtractum, ab abſtractione dicitur; ut igitur abſtractum probè cognoſcatur, oportet abſtractionem expendere; ſed non unus abſtractionis modus; alia ſiquidem eſt abſtractio realis; alia autem rationis. Abſtractio realis contingit, cum unum ab alio reipsâ ſeparatur, ut anima rationalis à corpore; utrumque autem eorum, quæ ſeparantur, debent ſeparatim exiſtere, ut ſit propria abſtractio de qua loquimur.

Abſtractio multiplex. Abſtractio realis.

Abſtractio rationis, ſeu intentionalis, intellectualis, ſpiritualis eſt, quâ aliquid per intellectum ſeparatur ab alio, cui tamen reuerà coniunctum eſt. Hæc autem rationis abſtractio rectè dicitur. *Conſideratio unius ſine conſideratione alterius, vel eorum, quæ ſunt rei coniuncta*; cuiuſmodi eſt illa, quæ contingit, quando intellectus conſiderat albedinem lactis, non conſiderando dulcedinem. Hæc autem duplex eſt, videlicet negatiua, & præciſiua. *Abſtractio* rationis negatiua, ſeu diuiſiua, quæ etiam, etſi admodum impropriè, ab aliquibus compoſita dici ſolet, *eſt illa, quâ in enunciatione unum negatur de alio, ſiue verè, ſiue falsò*. *Abſtractio rationis præciſiua ſimplex, ſeu ſimplicitatis & definitiua eſt, quæ fit per ſimplicem apprehenſionem unius ſine conſideratione alterius*; itaque diuiſiua per negationem, at præciſiua ſine negatione efficitur; de qua Philoſophus, ut aliàs aduerti, dicebat. Οὐδὲ γίνεται ψεῦδος χωριζόντων. *Neque fit mendacium abſtrahentium*. Multiplex autem hæc perhibetur, *phyſica* eſt quam facit intellectus à materia ſenſibili ſingulari tantum, *mathematica* eſt à materia ſenſibili ſingulari, & communi, non re ſed ratione, Mathematicus enim quantitatem contemplatur, non conſiderando materiam, cui ineſt; *metaphyſica* eſt ab omni materia re, & ratione, competitque Deo, & Intelligentijs atque enti, quatenus enti.

Abſtractio rationis diuiſiua. Abſtractio rationis præciſiua. 2. Phyſ. tex. 18. Abſtractio præciſiua multiplex. Abſtractio præciſiua Phyſica. Mathematica. Metaphyſica.

Habitualis.

Habitualis fit per ſpecies impreſſas, & ut aiunt, habitua-

Actualis. bitualiter inhærentes. *Actualis* fit per exercitum actum intellectûs: *Alia abſtractionis diuiſio.* Alia etiam diuiſio abſtractionis tradi ſolet, nimirum in eam, quæ per intellectum poſſibilem, & alteram quę per intellectum agentem fit. Per intellectum poſſibilem dicunt eſſe illam, quâ intellectus de quo fit ſermo, poteſt intelligere unum, alio non intellecto, adeo ut ante illuſtrationem intellectûs agentis, intelligat ſingulare cognitum obiectiuè in imaginatione, non intelligendo uniuerſale. At, quæ fit per intellectum agentem, ea horum ſententia, ſic explicari debet. Poſtquam ſpecies intentionalis traducta eſt ex ordine ſenſibili ad ordinem intelligibilem, intellectus agens abſtrahendo intentionem uniuerſalis à phantaſmate, facit ipſum intelligibile in actu, & hunc in modum intellectus agens abſtrahit uniuerſale, & intellectus poſſibilis intelligit ipſum. Et quoniam inſtar artis illam, veluti formam arte factam à phantaſmate præcedente educit, *Factiua* abſtractio, ut ſuperior altera, *Cognitiua*, dici conſueuit. Hæc tamen doctrina, non eaiguis difficultatibus ſcatet. Amplius abſtractio etiam datur *Vniuerſalis ab inferiori*, ſeu non identitatis, ſeu non conuenientiæ, quâ ſcilicet gradus ſuperior ab inferiori, cum quo non conuenit, nec idem conceptu eſt, mente quidem abſtrahitur. A *Fundamento*, ut à potentia generandi, quæ eſt fundamentum paternitatis, abſtrahitur paternitas.

A *ſubiecto*: ut cum intellectus, accidentia, ſine conſideratione ſubiecti percipit. Ab *æquali*, ut cum albedo abſtrahitur à dulcedine in lacte, & ratio boni, à ratione veri. Hæc abſtractio ſolet à quibuſdam, formalis appellari.

Abſtractio vltimata. Abſtractio *ultimata*, eſt per quam aliquid conſideratur, ut præciſum ab omni eo, quod eſt, quomodocunque extra formalem rationem eius; ita ut non ſuperſit alius abſtractionis locus, ſed purè exprimatur rei natura, ut *albedeneitas*. Non ultimata, oppoſito modo ſe habet, itaut adhuc abſtractioni locus ſuperſit; ut cum dicitur *albedo*, abſtractio facta eſt à ſolo ſubiecto, & remanet alia abſtractio, hoc eſt, ab hac, & illa albedine. Declarata abſtractione, eiuſque multiplici acceptione, ſupereſt abſtractum conſiderandum, in cuius gratiam præmittendum, quid ſit concretum. *Concretũ quid.* Hoc autem ſi ſumatur prout in voce conſiſtit, nil aliud quàm vox, quæ rem ſignificat per modum adiacentis alteri; ut vox *album* ſignificat albedinem per modum adiacentis alicui; *album* enim idem eſt ac albedo, ut alteri adiacens; quamuis nonnulli dicant concretum ſignificare etiam poſſe rem per modum habentis aliud, adeout album ſignificet aliquid per modum habentis albedinem, ac proinde idem ſit album, ac habens albedinem. Eodem modo ſi ſumatur concretum prout conſiſtit in mentis conceptu, eſt nil aliud, quàm actus intellectûs cui ſubrogari poteſt concretum, prout in voce poſitum eſt. Si autem concretum ſumatur pro re, non autem pro voce, vel pro mentis conceptu; nil aliud, quàm res ipſa, prout per vocem iam explicatam, vel per conceptum nuper declaratum, ſignificata.

Abſtractũ quid. Abſtractum ſumptum pro voce, eſt vox ſignificans rem non per modum adiacentis alteri, ſed potius per modum per ſe ſtantis; ut vox *albedo*, quæ ſignificat albedinem ſecundum ſe abſque ordine ad aliud, cui adiaceat; ſumptum autem prout conſiſtit in mentis conceptu, eſt actus intellectûs, cuius vicem gerit abſtractum nuper explicatum, prout conſiſtit in voce. At ſumptum abſtractum prout in re; eſt res ipſa quatenus ſignificata per vocem iam declaratam, & ſecundum ſe inſpecta abſque adiacentia ad aliud, & repræſentata per actum intellectûs iam explicatum.

Duplex concretũ. Duplex autem concretum, quemadmodum duplex etiam abſtractum à Philoſophis recognoſci ſolet; vnum ſubſtantivum, alterum adiectivum, quod accidentale dici conſueuit. *Concretũ ſubſtantivum.* *Concretum ſubſtantivum* eſt quod ſignificat formam, quæ in concreto tantummodo de aliquo poteſt *in quid* prædicari. Vt *homo, animal; iuſtitia* &c. hæc enim prædicatione directâ naturali, & verâ nequeunt de aliquo prædicari, niſi *in quid*; enimverò ſi interrogetur quid ſit Socrates, optimè reſpondebitur eſt homo, eſt animal; & ſi interrogetur, quid ſit hæc virtus, deſignando illam quæ tribuit cuique ſuum, rectè dicetur iuſtitia. *Concretũ adiectivũ.* At concretum adiectivum eſt illud, quod ſignificat formam, quæ in concreto de alio prædicari tantummodo poteſt *in quale*. *Vt rationale, riſibile, iuſtum* &c. ſi nanque interrogetur qualis ſit Socrates, rectè dicetur eſt rationalis, eſt riſibilis, eſt iuſtus &c. Concreta accidentalia autem dicuntur, non quia ſignificent accidens, alioquin rationale exempgratia, non eſſet tale concretum, ſed quia ſignificantur nomine adiectiuo, & prædicantur per modum adiacentium.

Abſtractũ ſubſtantivum. Abſtractum ſubſtantivum eſt ipſamet rei eſſentia; ut abſtractum ſubſtantivum homini reſpondens, eſt humanitas; animali, eſt animalitas; albedini, eſt albedeneitas. *Abſtractũ adiectivũ.* Abſtractum autem adiectivum, eſt ipſa forma ſecundum ſe ſumpta; ut abſtractum adiectivum reſpondens iuſto, eſt iuſtitia, reſpondens albo, eſt albedo. Aduertendum porrò abſtracta adiectiua, eſſe concreta ſubſtantiua, quia de alijs prædicari poſſunt *in quid*; ut iuſtitia, quæ eſt abſtractum iuſti, poteſt de hac, & illa iuſtitia *in quid*, prædicari; quærenti enim quid ſit hic habitus deſignando illum, qui tribuit unicuique ſuum, reſpondetur optimè iuſtitiam eſſe; ſic albedo eſt, ob eandem cauſam, concretum ſubſtantivum.

Duo diſcutienda proponuntur. Duo autem hîc diſcutienda proponuntur, quorum primum. An concreta de alijs concretis prædicari poſſint; ſiue concreta ſint ſubſtantialia, ſiue accidentalia, nam de utroque conerctorum genere poteſt eſſe difficultas. Secundum an concreta de abſtractis poſſint enunciari.

Aſſertio docens datę prædicationem inter concreta &c. Dicendum primò concreta utriuſque generis poſſe inuicem affirmatiuè prædicari, dummodo tamen inter ſe quandam identitatis habitudinem habeant.

Aſſertionis explicatio. Iuxta igitur hunc dicendi modum, optimè quidem inſtituitur prædicatio concreti de concreto, dicendo, *homo eſt animal, eſt rationalis*; Sic etiam *homo eſt albus*. Eodem itidem modo hę verę ſunt prędicationes *animal eſt rationale; album eſt dulce*, non ſolùm identicè propter habitudinem ad tertium, ſed etiam formaliter, ut mox intelliges.

Ratione ſuadetur. Ratio autem potiſſima ea videtur, quia prædicatio affirmatiua eatenus vera eſt, quatenus extrema ſunt idem quodammodo inter ſe; eſt enim extremorum identitas, cauſa, cur affirmatiua propoſitio ſit vera; non enim in ipſa propoſitione accipiuntur termini tanquam abſtrahentes ab identitate; at verò concreta ex modo conſignificandi, quem habent, identitatis habitudinem inuoluunt, quatenus ſuppoſita concernunt; per ipſos igitur terminos vera fit affirmatiua prædicatio. Aſſumptionis veritas ea præmiſſa explicatione conſtat, quoniam hæc vera eſt prædicatio, *homo eſt animal, eſt rationalis*, quoniam animal, & rationale de homine, ut habente, & includente illa eſſentialiter dicuntur; ab huiuſmodi autem habitudine, & incluſione tàm actiua, quàm paſſiua commemorati termini minime abſtrahunt, ob id in ijs vera inſtituitur prædicatio. Nec abſimili ratione hæc etiam vera eſt prædicatio *homo eſt albus*; enimuerò homo cum albe-

dine

Digitized by Google

dine facit unum quidpiam, ſicti accidentarium, ac proinde in eo datur identitatis habitudo unius extremi ad aliud, & incluſio unius in alio, ita ut ratione huiuſmodi habitudinis, & incluſionis affirmatiua prædicatio credatur vera. Sic etiam hæ veræ ſunt propoſitiones, *animal eſt rationale; album eſt dulce*, non ſolum identicè propter habitudinem ad tertium, in quo vel eſſentialiter, & realiter, ut animal, & rationale in homine; vel accidentaliter, ut album, & dulce in lacte, tanquam in ſubiecto uniuntur; ſed etiam formaliter, quoniam omnis prædicatio identica eſt etiam formalis ſenſu tamen infra explicando. Idcirco quando dicitur, *album eſt dulce*, redditur ſenſus, id, quod habet albedinem, habet etiam dulcedinem; ratione igitur ſubiecti communis, duæ accidentariæ formæ poſſunt in concreto inuicem affirmatiuè prædicari; ſic enim habitudinem ad tertium, in quo accidentaliter uniuntur, important, quo pacto habetur identitas in tertio, tanquam in ſubiecto, quæ eſt ratio, à qua prædicatio affirmatiua habet, ut vera ſit. Hinc Theologi in Christo Domino duas naturas inuicem in concreto prędicari affirmant, cum dicitur, *Deus eſt homo: homo eſt Deus*; quia nimirum naturæ in concreto acceptę, ſuppoſiti quidem identitatem concernunt, & hęc de affirmatiua prędicatione. Sed prędicatio negatiua contrario modo ſe habet, quandoquidem ut concreta verè per negationem poſſint inuicem prędicari, requiritur ut nullam habeant inuicem identitatis habitudinem; etſi aliquam habent, & aliquam non habent, ut recta, & vera prædicatio fiat, explicanda eſt vnitatis negatio, in qua negatiua prædicatio fundatur, & unde habet, ut ipſa vera ſit; ita quidem ſi Socrates habeat albedinem, ac ob id cum albedine identitatem incluſionis obtineat, quantumuis eſſentialiter diſcriminentur, vt recta, & vera fiat prædicatio, non eſt abſolutè dicendum, *Socrates non eſt albus*; Sed *Socrates non eſt eſſentialiter albus*, hoc enim modo explicatur vnitatis, ſeu identitatis negatio, in qua negatiua prædicatio fundatur: non eſſe ſiquidem album, non eſt huiuſmodi prędicationis fundamentum, ſed non eſſe eſſentialiter album, ex hac enim negatione prędicatio de qua loquimur, habet ut vera ſit. Quid autem requirat, unius concreti de alio concreto prędicatio, ut probè dici poſſit inſtituta, veraque ſit, alibi explicuimus aſſerentes, concretum debere ſe habere tanquam totum quoddam, quoad ſignificationis, & prędicationis modum.

Omnis prędicatio identica eſt etiam formalis quomodo intelligendum infra explicabitur

Secundo loco propoſitum hic ſuſcipitur diſcutiendum.

Maior autem eſt difficultas in eo, quod ſecundo loco propoſitum à nobis fuit, nimirum an concreta poſſint de abſtractis prædicari.

Aſſertio, quòd nullum concretum poſſit de ſuo abſtracto formaliter prædicari.

Dicendum nullum concretum poſſe formaliter de proprio abſtracto prædicari. Hoc autem intelligendum de prædicatione formali, quod per illam dictionem *formaliter* fuit ſignificatum; alioquin ſi ſermo fiat de prędicatione identica, optimè poteſt oppoſitum admitti. Itaque ſequentes prędicationes, *humanitas eſt homo; iuſtitia eſt iuſtus; fortitudo eſt fortis*, in ſenſu formali concedi minimè debent.

Explicatur aſſertio.

Ratione ſuadetur.

Hęc aſſertio ſatis euidens ex eo redditur, quia abſtractum reuerâ ſignificat formam per modum per ſe ſtantis, & ut ratio conſtituendi, proindeque ſe habet ut *quo*. Concretum autem ſignificat formam per modum adiacentis, nam primario ſignificat formam, ſed ex modo illam ſignificandi, inſinuat ſubiectum, quod propterea ſecundariò illa dicitur ſignificare; idcirco ſe habet vt conſtitutum, & ut *Quod*; ob id concretum nequit de abſtracto proprio prędicari, cęteroquin ratio conſtituens, idem eſſet, quod conſtitutum, & ut aiunt, *quo* mutaretur in *quod*.

Difficultas.

Dices. Ex noſtra ſententia, veritas non eſt quidpiam à cognitione diſtinctum, quin potius eſt quidam tranſcendentalis reſpectus, ut ſupra docuimus, in eſſentia cognitionis imbibitus, ac proinde *veritas* erit abſtractum; & *verum* erit concretum, & nihilominus verum de veritate prędicatur, ſiquidem dici ſolet, *cognitio eſt vera*, hoc eſt, *veritas eſt vera*.

Sternitur via ad propoſitę difficultatis ſolutionē.

Hanc difficultatem ſupra tetigimus, ſed eius enodationem ad hunc locum diſtulimus; vt autem ei ſatisfiat, reuocandum ad memoriam eandem eſſe difficultatem de his alijs prædicationibus, puta *Deitas eſt Deus; entitas eſt ens; exiſtentia eſt exiſtens; quantitas eſt quanta; linea eſt longa; ſuperficies eſt lata*. Quo igitur modo his difficultatibus, eodem etiam & ſuperiori eſt occurrendum.

Cuiuſdam ſolutio.

Fit autem ſatis à Neoterico non obſcuri nominis, reſpondendo priorem illam prædicationem, quâ dicitur, *Deitas eſt Deus* non eſſe formalem, quaſi reddatur ſenſus, quòd *Deitas ſit habens Deum* ſed identicam, adeo ut perinde ſit, ac ſi diceretur *Deitas, & Deus re ipsâ ſunt vnum, & idem*, ſeu *ſunt una & eadem res*, & hoc ratione formalis infinitatis, quam habent. Sed hâc admiſsâ reſponſione, ſequeretur etiam concedendam hanc prædicationem, *humanitas eſt homo*; cum reipsâ humanitas, & homo, ſit vnum, & idem, ſeu ſit eadem res, ut igitur hæc non eſt admittenda, *humanitas eſt homo*, ita nec iſta, *Deitas eſt Deus*; idem enim incommodum ſequitur, nempe conſtituentem rationem, & conſtitutum idem eſſe. Neque infinitatem video, quid hac in re valere poſſit, niſi quòd ad perfectam identitatem extremorum conducit, ſenſu paulo infra explicando.

Reijcitur.

Rectiùs igitur dicetur hanc prædicationem, *Deitas eſt Deus*, non eſſe admittendam niſi in ſenſu identico, iuxta quem hæc admittenda & altera, *humanitas eſt homo*. Secundam prædicationem *entitas eſt ens*, & tertiam, *exiſtentia eſt exiſtens*, idem Auctor reſpondet ſeuerè loquendo falſas eſſe in ſenſu formali, quoniam ſunt *quo*, non *quod* ut ipſe loquitur; admitti tamen ait vel ex uſu loquendi, vel quia τὸ *ens* & τὸ *exiſtens*, non ſignificat illorum abſtractorum concreta, ſed aliquid à nihilo diſtinctum, & faciunt terè prædicationem identicam, nempe *entitas eſt aliquid, ſeu entitas eſt entitas*. Eodem tamen modo de his duabus prædicationibus, ac de ſuperioribus ratiocinandum; in his enim omnibus intercedit rationis diſtinctio, quæ quidem exercetur inter extrema, prout ſtant ſub conceptibus mentis; quando ſiquidem intellectus concipit humanitatem, hanc tanquam rationem conſtitutiuam, & hominem, tanquam conſtitutum apprehendit: non diſſimiliter, quando apprehendit Deitatem, concipit illam tanquam rationem conſtituentem Deum, at verò Deum, tanquam conſtitutum; hoc autem officit prædicationi formali; quia redditur ſenſus, id quod ſtat ſub conceptu mentis per modum conſtituentis, ſtat etiam per modum conſtituti, quod falſum eſt; hoc idem de alijs duabus prædicationibus, *entitas eſt ens; exiſtentia eſt exiſtens*, dicendum eſt, quod ex nunc uſque diſputatis, cuique poteſt eſſe perſpectum.

Quartam prædicationem, *quantitas eſt quanta*, & quintam, *linea eſt longa*, idem Auctor docet ſi τὸ *quanta* & τὸ *longa* propriè ſumantur, tanquam vera concreta falſas eſſe, ſed veras, quatenus extenſionem quandam ſignificant: cum valeat dicere, *quantitas eſt extenſa, linea eſt extenſa*. Vel ſecundò putat ſatisfieri reſpondendo hoc eſſe quantitati peculiare, cum non ſolum habeat, vt ſit alterius menſura, & ſit *Quo*, ſed etiam ut ſit per aliam menſurabilis, quâ ratione poteſt eſſe *Quod*, atque concreti denominationem ſuſcipere. Hæc tamen interpretatio difficultatiſque ſolutio eo nomine peccat, quòd non reddit rationem, cur quan-

titas hoc peculiare ſibi poſſit vendicare, nimirum, ut poſſit concretum de abſtracto prædicari; gratis enim id dictum videtur. Quamobrem ſatius erit difficultati occurrere reſpondendo quantitatem dici quantam & lineam longam, non ſecus ac humanitas dicitur homo, quia nimirum fit prędicatio in ſenſu identico, cùm alioquin in ſenſu formali ſit falſa, ob eam, quam proximè rationem attulimus; nam reuerâ linea, ut poſteriori exemplo, & inſtantiâ utar, dicitur *Γραμμὴ δὲ, μῆκος ἀπλατές, Linea verò, longitudo latitudinis expers.* Quis autem non intelligit eius naturam in extenſione conſiſtere, quid enim longitudo? profectò nil aliud quàm extenſio, & nihilominus eam dicimus extenſam eſſe; de duabus enim lineis æqualibus, dicimus unam non eſſe plus extenſam, quàm alteram; & quamuis ſit longitudo, dicimus unam non eſſe plus longam, quam alteram, ſeu dicimus eſſe equè longas; cùm igitur linea eſt longitudo, dicaturq; longa, ſequitur concretum de ſuo abſtracto prædicari; nam longum comparatione longitudinis, concretum eſt, vt longitudo, abſtractum. Huic igitur difficultati non ſecus ac ſuperioribus occurrendum, reſpondendo nimirum tales prædicationes iuxta ſenſum identicum, non autem formalem admittendas eſſe.

Soluitur initio propoſita difficultas de veritate, &c.

Nec alia erit enodationis ratio initio propoſitæ difficultatis de veritate, & cognitione vera; quandoquidem verum ſe habet tanquam concretum, cuius abſtractum eſt veritas, ab hac enim dicitur verum, ſolumque differunt, eò quòd veritas per modum per ſe ſtantis, & ut ratio conſtituens: verum autem per modum adiacentis, & ut conſtitutum concipitur; mentis igitur operatione diſcriminantur, ità ut eorum diſcrimen formali prædicationi obſit, adeo ut hæc minimè poſſit ſubſiſtere, quamuis identicæ non officiat; quid autem formalis prædicatio requirat, alibi fuit explicatum, & iterum paulò poſt hac eadem de re verba redibunt. Cæterum prædicationes illæ, *humanitas eſt homo; Deitas eſt Deus*, quamuis iuxta ſenſum formalem admitti nequeant: non ſubinde licet inferre concretum reddi tale per rationem quandam à ſe reipsâ diſtinctam; tametſi igitur concedi non debeat in ſenſu formali hæc prædicatio, *cognitio eſt vera*, non propterea licebit exiſtimare veritatem eſſe quandam accidentariam formam cognitioni ſuperadditam. De huiuſmodi autem concretis hactenus.

Alia quædam concreta expēduntur.

Supereſt nunc explicandum, quid ſtatuendum de alijs quibuſdam concretis, de quibus fortè non eodem modo, ac de ſuperioribus ratiocinandum. Huiuſmodi portò ſunt *ens* reſpectu humanitatis, *animal* comparatione eiuſdem; idcirco vertitur in dubium, num rectè dici poſſit *humanitas eſt ens, eſt animal*; eademque eſt quoque dubitatio de his alijs prædicationibus *humanitas eſt rationalis; eſt riſibilis, eſt iuſta, eſt alba, albedo eſt colorata*, & apud Theologos controuerſum eſt etiam, num hæ ſint prædicationes concedendæ *Deitas eſt bona, eſt ſapiens, eſt paternitas &c.*

Quorundā opinio.

Placet quibuſdam hîc adhibendam eſſe duplicis abſtractionis ultimatę ſcilicet, & non ultimatę partitionem, de qua non multo ante diſputatum fuit. Sed quoniam in ſequentibus futura eſt commemoratio geminæ prædicationis, nimirum identicæ, & formalis; ob id opportunum erit de his pauca quædam ſubijcere.

In dicendorum igitur gratiam, quædam ſunt alia præmittenda; & quoniam de prædicatione futurus eſt ſermo, iuvabit in memoriam redigere, quid, & quotuplex ſit prædicatio, quæ etiam attributio dici ſolet;

Prædicatio quid.

eſt autem *Prædicatio, nil aliud, quàm affirmatio, vel negatio alicuius de aliquo*; Prædicatio dicitur, eo quòd unum de priori, nempe ſubiecto dicitur; attributio verò, quoniam per prędicationem affirmatiuam, unum alteri attribuitur, à verbo, quod græcè dicitur *κατηγορῶ accuſo*: cùm enim accuſamus, aliquid alicui attribuimus.

Prædicatio multiplex. Diſparata, & non diſparata.

Multiplex eſt prædicatio, ut ſuperiori Sectione notauimus, alia ſiquidem *diſparata*, & alia *non diſparata*. Diſparata dicitur illa, quæ eſt inter ea, quæ nec ſunt oppoſita, neque conuenientia, ut cum dicitur *Socrates non eſt lapis*. Non diſparata eſt, quæ exercetur inter non diſparata, ut *homo eſt animal*. Ex non diſparatis, alia eſt *identica*, & alia *non identica, ſiue formalis*.

Prædicatio identica accuratiùs explicatur.

Identica prædicatio communiter dici ſolet illa, quâ idem de ſe ipſo prædicatur, ut cum dicitur *homo eſt homo; Socrates eſt Socrates*. Aliquibus hæc explicatio parum arridet, eò quòd, inquiunt, quamuis omnis talis prædicatio dicenda ſit identica, datur tamen quædam alia, quæ talis non eſt, cum tamen identica dici debeat, ut *miſericordia diuina eſt iuſtitia diuina*; non enim formalis eſt, alioquin foret vera formaliter, cum tamen non niſi identicè vera ſit. Amplius hæc eſt identica pradicatio *album eſt dulce* quamuis huiuſmodi prædicatione haud prædicetur idem de ſe ipſo. Aliquibus idcirco placuit identicam prædicationem eam eſſe dicendam, quâ vel idem prædicatur de ſe ipſo; vel quâ aliquid prædicatur de alio, quod non ſe habet comparatione illius, tanquam forma, ſiue eſſentialis, ſiue accidentalis, ob id identicam hanc exiſtimant prædicationem, *album eſt dulce*, quia dulcedo verè de albo prædicatur, propterea quòd verè cum ipſo coniungitur, & ut coniuncta concipitur; non tamen ſe habet tanquam forma comparatione dulcedinis, ſed ſubiecti dulcedine affecti. Quòd ſi quiſpiam operæ pretium exiſtimet diſiunctiuam hanc deſcriptionem negligere, & loco illius abſolutam ſubrogare, ſic deſcriptionem ei contexere licebit.

Prædicatio identica quid.

Prædicatio identica eſt illa quâ aliquid prædicatur de aliquo eâ lege, ut prædicatum non includatur in ſubiecto tanquam forma eiuſdem. Hoc namque modo comprehenditur etiam & illa, quâ idem prædicatur de ſe ipſo; non enim in huiuſmodi prædicatione, prædicatum ſe habet tanquam forma ſubiecti, cum nihil ſui ipſius forma eſſe poſſit.

Prædicatio identicè identica.

At ex opinione quorundam, datur prædicatio identicè identica, quam duplicem eſſe dicunt, nimirum in creatis, & in diuinis. Prędicatio identica in creatis apud ipſos eſt, quando aliqua duo ſunt idem inter ſe propter identitatem, quam habent in tertio, ut genus, & differentia, quæ dicuntur idem inter ſe propter identitatem, quam habent in ſpecie, ut animal, & rationale in homine; hanc ſemper formalem eſſe affirmant, eò quòd prædicatum informat ſubiectum, rationalitas enim informat animal; excipienda tamen eſt prędicatio identica, qua idem prædicatur de ſe ipſo, hæc enim formalis eſſe non poteſt.

Hæc prædicatio multifariā ex aliquorum opinione cōtingit.

Prędicationem hanc multifariam contingere arbitrantur. Aut nimirum in prędicatis primi modi, cuiuſmodi ſunt animal, & rationale, quę habent identitatem identicam. Aut in prędicatis ſecundi modi, ut ſunt bonitas, & veritas, quę idem ſunt propter identitatem eorum ad tertium, nempe ſubiectum, quod eſt ens, cui ſunt idem; quo pacto *bonum, & verum* identica eſſe dicuntur identicè. Aut in prędicatis per accidens, ut *album, & dulce* quę ſunt idem propter identitatem eorum ad ſubiectum, ſcilicet ad lac, & habent identitatem identicam. Huius porrò duos identitatis eſſe gradus contendunt, ex eo quia extrema identitatis, aut habent identitatem ſolum ad tertium, & tunc illa identitas vocatur ſolum identica: aut conſideratur identitas, quam inter ſe habent extrema, quęque eſt propter identitatem, quam habent cum tertio,

&

Digitized by Google

& vocatur identicè identica, unde eſt, ut huiuſmodi prędicatio, ſcilicet identicè identica, aliam prępſupponat.

Prędicatio identicè identica in diuinis.

At prędicatio identicè identica in diuinis ſemper fit per ſubſtantiua nomina abſtracta, nulloque modo formalis eſt, ut illa, quę eſt in rebus creatis, & hęc plures gradus habet; Primus quorum eſt, quando utrumque extremum eſt formaliter, & poſitiuè infinitum, ut *eſſentia diuina eſt bonitas; eſſentia diuina eſt iuſtitia*. Secundus gradus eſt, quando alterum tantùm extremorum eſt formaliter infinitum, ut *eſſentia diuina eſt filiatio* (ſupponunt enim diuinas relationes perfectionem non importare.) Tertius gradus eſt, quando alterum extremorum eſt infinitum permiſſiuè, ut *humanitas eſt entitas*, hęc enim infinita eſt permiſſiuè.

Prædicatio formalis in quid.

Prædicatio formalis, quę etiam denominatiua dici ſolet, *illa eſt, quâ aliquid prædicatur tanquam forma*, ut cum dicimus, *Socrates eſt homo*; *homo eſt animal*; *paries eſt albus*. Tunc autem prędicatur aliquid tanquam forma, quando prędicatur tanquam prędicatum eſſentiale, aut accidentale. Hoc eſt, per ſe primò competens alicui, vel per modum proprietatis, aut accidentis in illo recepti, ſiuè nullo intermedio, ut cum dicitur, *Subſtantia eſt quanta*, ſiue intermedio aliquo, nimirum eo, quod in illo eodem recipitur, ut cum dicitur, *ſubſtantia eſt alba*; ſiuè etiam ſe habeat per modum extrinſecùs denominantis, cuiuſmodi eſt hęc prędicatio, *paries eſt cognitus, ſiue viſus*; denominatio enim cogniti, ſeu viſi, extrinſeca quidem eſt utpotè deſumpta à cognitione, ſeu viſione intrinſecùs non afficiente parietem. Hęc autem formalis prędicatio partitionem ſubit in eam, quę dicitur directa, & alteram, quę indirecta nuncupatur, de quibus in Inſtitutionibus nos quoque verba fecimus.

Prædicatio directa & indirecta.

Directa quâ dicenda ſuperius prędicatur de inferiori, ut *homo eſt animal*, animal enim eſt ſuperius ad hominem; aut ęquale de ęquali, ut *homo eſt rationalis*. Indirecta quando inferius prædicatur de ſuo ſuperiori, ut *animal eſt homo*; *coloratum eſt album*, album enim eſt inferius ad coloratum.

Prædicatio eſſentialis, & accidentalis.

Rurſus directa prędicatio diuiditur in eſſentialem, & accidentalem. Eſſentialis eſt, quando prędicatum ad intrinſecam ſubiecti rationem pertinet, ut *homo eſt animal*. Accidentalis, quando prędicatum accidentaliter ſubiecto conuenit, *ut homo eſt albus*. Hic obiter adnotabo, à quibuſdam prędicationem hanc, *homo eſt riſibilis* eſſentialem exiſtimari, ab alijs autem accidentariam; hoc tamen pendet ex acceptione nominis, *accidentaria*. Si per illud enim intelligatur prędicatio, quâ quod intrinſecùs ingreditur ſubiecti naturam, de ipſo prędicatur; certè commemorata prędicatio non erit eſſentialis: ſi autem intelligatur prędicatio quâ quod prędicatur ingreditur naturam ſubiecti, aut illam neceſſariò comitatur, utique eſſentialis erit. Priorem explicandi modum amplexi ſunt illi, quibus viſum eſt aliquid intereſſe diſcriminis inter prędicatum eſſentiale, & id quod eſt de eſſentia, nam illud eſſe dicunt, quod eſſentiam tantùm conſequitur: hoc autem, quod eſſentiam ipſam ingreditur, atque conſtituit.

Prædicatio in quid & in quale.

Deinde alia eſt prędicatio *in quid*, & alia *in quale*, Prędicatio in quid eſt per modum per ſe ſtantis. Prędicatio in quale eſt per modum adiacentis.

Prædicatio in actu exercito, & in actu ſignato.

Amplius alia eſt prędicatio *in actu exercito*, & alia *in actu ſignato*. Prędicatio in actu exercito contingit, quando inter prędicatum, & ſubiectum intercedit particula *eſt*, ſeu eſt prędicatio, quę exercetur per verbum *eſt* ſiuè implicitè, ſiuè explicitè, ut *Socrates eſt doctus*. *Socrates diſputat*; id eſt *Socrates eſt diſputans*. Prędicatio ſignata, ſeu in actu ſignato eſt, quando inter prędicatum & ſubiectum aliqua ſecunda intercedit intentio; quâ indicatur prędicatum de ſubiecto dici, ut *Albedo eſt prædicatum reſpectu parietis albi*, redditur enim ſenſus, albedo prędicatur de pariete; Appellatur autem *ſignata*, quoniam oſtendit, & veluti ſignat, quod actu eſt in exercita prędicatione; dicendo enim *albedo eſt prædicatum parietis*, ſignatur, ſeu denotatur quòd albedo verè ſit in pariete, ſiue quòd paries reipſà ſit albus.

De prędicationibus autem, tam de primis, quàm de ſecundis intentionibus acturi, quatuor ſummâ, qua fieri poterit, breuitate tractabimus, nempe prędicationem concreti de concreto, *ut homo eſt animal*; concreti de abſtracto, ut *humanitas eſt animal*; abſtracti de concreto, ut *homo eſt animalitas*; abſtracti de abſtracto, ut *humanitas eſt animalitas*.

Sed eò redeat unde huc fluxit oratio. Vtraque prędicatio nempè *identica*, & *formalis* ſpectari poteſt, tam prout in creatis, quàm prout in diuinis reperitur. Prędicatio Identica in diuinis tunc eſſe cenſetur, quando extremorum alterum eſt formaliter infinitum, vel ambo & extrema ſunt infinita formaliter, ſemper autem propoſitiones in quibus huiuſmodi prędicationes fiunt, verę ſunt; *ut pater eſt Deitas, Deus eſt Sapientia; eſſentia eſt paternitas*; hę namque verę ſunt propter infinitatem ſubiecti, ut paulo infra demonſtrabitur; omnis autem prędicatio facta per ultimatè abſtracta, ſi vera eſt, utique talis per identitatem. Prędicatio autem formalis, ſeu denominatiua contingit, quandocumque prędicatur aliquod concretum vel adiectivum de ſubiecto formaliter, & omne tale prędicari dicitur formaliter, atque denominatiuè. Non eſt autem eadem utriuſque prędicationis ratio, quamuis utraque vera ſit, nam hęc vera eſt *Deitas eſt pater, Filius eſt Spiritus Sanctus*, ſed per identitatem tantummodo, quoniam huiuſmodi prędicatio eſt identica, ſed hęc *Deus eſt pater, Filius & Spiritus Sanctus*, vera eſt & identicè, & formaliter, his autem prępmiſſis. — Prædicatio identica in diuinis.

Dicendum primò de his, quę non ſunt ultimatè abſtracta poſſe prędicari concreta, quorum ſignificata formalia in illis abſtractis ſubiectantur, includuntur, & connectuntur, dummodo ex vi ſignificandi non concernunt ſubiecta, à quibus abſtracta illa pręſcindunt. — Aſſertio prima.

Hàc precipuâ ratione ducti plerique Philoſophorum aſſertionem hanc amplexi ſunt, quoniam cauſa, ratione cuius aliqua prędicatio, ac propoſitio affirmatiua ſit vera, eſt identitas, ſeu connexio extremorum ex rei natura; Cum igitur ut ultimatè abſtracta, reipsâ poſſint aliorum accidentium eſſe ſubiecta, & illa quidem includere, vel cum illis connecti, à quibus per abſtractionem factam præciſa non ſunt, poterunt etiam in propoſitionibus pro ſubiectis inſeruire, adeo ut hæ propoſitiones tanquam veræ ſint admittendæ, *albedo eſt color, & ſimilis; quantitas eſt æqualis*, propterea quòd color & ſimilitudo ſunt in albedine etiam ut à ſubiecto præciſa, quemadmodum æqualitas in quantitate. Ex aduerſo autem hæc falſa eſt, *albedo eſt quanta*, quamuis ex uſu loquendi admitti ſoleat. Rationem reddunt in eo quidem poſitam, quia denominatio quanti proficiſcitur à quantitate, quatenus hæc ſubiectum eſt albedinis, ciuſque radix eſt connexio inter quantitatem, & albedinem (hæc porrò intelligenda ſunt iuxta vulgatam de coloribus, & quantitate doctrinam: aptari tamen commode poſſunt decretis eorum, qui tutiorem philoſophandi viam ſequuntur) ſed albedo non dicit huiuſmodi connexionem, quin potius ab ipſa connexione abſtrahit, cum ſit abſtractum quidpiam à ſubiecto; ob id illa propoſitio — Ratione ſuadetur aſſertio.

Digitized by Google

ſeuerè loquendo, vera non eſt; quemadmodum nec iſtæ *albedo eſt colorata; ambulatio mouetur*, quamuis veræ ſint hæ aliæ, *albedo eſt color; ambulatio eſt motus*. Cauſam reddunt, quia *coloratum*, & *moueri* dicunt habitudinem ad ſubiectum, quod connotant: ergo nequeunt verè prædicari de ijs, quæ à ſubiecto abſtrahunt; non ſic autem ſe habet color, & motus.

Adnotatio. Proximè hucuſque tradita, minimè ſpernenda videntur; ſolùm adnotandum exempla quidem adhibita, intelligi debere iuxta vulgarem de coloribus quantitateque ſententiam; cùm cæteroquin albedo non ſit accidentaria forma recepta in quantitate, à qua denominetur quanta, ut alibi monuimus. Fit enim albedo ex luminis reflexione, ut ſuo loco me demonſtraturum polliceor, quòd autem quanta dicatur à quantitate, nihil eſt, non enim ideo quanta eſt albedo, vel quiuis alius color, eò quòd in quantitate, tanquam accidentaria forma velut in ſubiecto recipiatur; ſed quoniam reflexionis expanſio eſt pro magnitudine corporis reflectentis &c. exempla tamen ſunt præſertim vſurpanda ad explicationem doctrinæ, proindeque non eſt in ipſis requirenda veritas, niſi quando de ipſis doctrina intelligitur tradita.

Secunda aſſertio. Dicendum ſecundò de ultimatè abſtractis ſolùm illa concreta poſſe formaliter prædicari, quæ in primo modo dicendi per ſe conueniunt ijs, de quibus prædicantur; idcirco concreta adiectiua, quia ſolùm formaliter ſuapte naturâ pollulant prædicari, ſi non ſunt in primo modo, haud verè prædicantur: at ſubſtantiua concreta, quoniam identicè quoque prædicari poſſunt, quantumuis in primo modo non conueniant &c. ſi intercesſerit infinitas, ſaltem ex parte unius extremi, prædicationem, atque propoſitionem veram identicè conficiunt.

Ratione fundatur. In hanc ſententiam abierunt, eò quòd abſtractum ultimatâ abſtractione conceptum præciſum dicat, à quouis exiſtente extra rei quidditatem; & ipſa quidditas ſic abſtractè concepta, nullam habitudinem ad id, quicquid illud ſit, quod eſt poſterius, & extra eiuſdem formalem rationem, inuoluit, quandoquidem huiuſmodi abſtractum, hoc includit ſyncategorema *per ſe primò*; Ad hoc propterea reſpiciens Auicennas dicebat

5. Metaph. cap. 1. *equinitas, eſt tantùm equinitas*, vbi dictio *tantùm*, non excludit niſi prædicata, quæ non ſunt de ratione formali equinitatis; quamobrem ſi quidditas, & huiuſmodi abſtractum ſimpliciter dicit eſſe præciſum à quolibet extrinſeco, & ab habitudine, quæ eſt cauſa, cur propoſitio ſit vera; conſequens ſit, ut etſi multa ſint prædicata, quæ illi naturæ conueniant, nihilominus de ipſa ſimpliciter inſpecta, verè nequeant enunciari, cum propoſitionis veritas, non modo pendeat ab eſſentia rei per terminos denotata, ſed à modis quoque ſignificandi; ut cuique poteſt exploratum eſſe quaſdam propoſitiones obſeruando, nempe *homo eſt iuſtus*, *homo eſt iuſtitia* prior enim vera eſt; ſecunda non item; hoc autem non aliunde, quàm ex eo quia iuſtitia in ſuo conceptu non inuoluit habitudinem ad ſubiectum, quamuis *iuſtum*, & *iuſtitia*, idem formaliter, ut aliàs notauimus, ſignificent; hoc enim tantummodo differunt, quòd iuſtitia ſignificat formam per modum per ſe ſtantis; iuſtum verò per modum adiacentis; ita vt diſcrimen omne ex parte modi ſignificandi petendum ſit, cum cæteroquin in re formaliter ſignificatâ conueniant. Cum itaque (ſic enim huius aſſertionis fautores ratiocinantur) adiectiua duntaxat prædicari formaliter poſſint, ex eo quia ſignificatio ipſorum eſt per modum adiacentis, quidditas autem, ut vltimatè abſtracta, non includat adiectiui ſignificatum, quod non eſt in primo modo, numquam in ipſis recta fieri prædicatio poteſt; at ſubſtantiua, quoniam identicâ prædicatione poſſunt enunciari, quo pacto prædicatum non attenditur, ut adiacens ſubiecto, ſed tantummodo, vt res eadem cũ illo, de vltimatè abſtracto poterunt enunciari, quantumuis ei in primo modo non conueniant, quod ſolum in diuinis ob infinitatem formalem extremorum euenit, quæ eſt identitatis perfectæ cauſa, non autem in creatis, in quibus identica prædicatio dari nequit, niſi pariter formalis ſit, ita ut in his non fiat aliqua vera prædicatio in abſtracto per identitatem, quæ non ſit formalis, quoniam extrema eatenus unita ſunt inter ſe, quatenus reſpiciunt tertium, in quo conueniunt. Secus in diuinis, in quibus vera eſt prædicatio per identitatem in abſtracto, quamuis formalis non ſit.

Dicebam in creatis non eſſe aliquam veram prædicationem in abſtracto per identitatem, quæ non ſit formalis ſecus in diuinis, in quibus eſt vera prædicatio per identitatem, quamuis formalis non ſit. Rationem diſcriminis docuit Subtilis Doctor, quia, inquit, concipiendo abſtractum vltimâ abſtractione, concipitur quidditas abſque habitudine ad quodcunque, quod eſt extra propriam rationem quidditatis. Sic igitur extrema concipiendo, nulla erit veritas, vniendo illa, niſi præciſè quidditas unius extremi ſit eadem quidditati alterius extremi. Hoc non contingit in creatis, quoniam in his illæ rationes ſeu realitates abſtractæ, quæ ſunt in eodem, nempe realitas generis, & differentiæ, eædemque præciſè conſideratæ ſic ſe habent, ut utraque finita ſit, & neutra perfectè ſit alteri unita; non enim ſunt eadem inter ſe, niſi ratione tertij, cui ſunt eadem; idcirco ijs abſtractis à tertio, non remanet cauſa identitatis inter illa, & ob id neque cauſa veritatis, propoſitionis illa unientis extrema. Hinc falſa hæc eſt prædicatio, ac propoſitio *animalitas eſt rationalitas*, & viciſſim, & quidem quacunque prædicatione; quoniam non tantum extrema non ſunt formaliter eadem, ſed nec verè eadem; nam quidditas hæc præciſè potentialis eſt ad quidditatem illam, & non eſt eadem illi, niſi ratione identitatis ad tertium, à quo abſtrahitur; quamobrem abſtractio illa tollit cauſam veritatis affirmatiuè ea quidem unientis. Non ſic in diuinis, nam abſtrahendo ſapientiam à quocunque, quod eſt extra rationem ſapientiæ & bonitatem, ſimiliter abſtrahendo à quocunque, quod eſt extra eius rationem formalem, remanet utraque quidditas præciſè ſumpta formaliter infinita; at ex eo quòd infinitas eſt ratio identitatis eorum, facta huiuſmodi abſtractione, remanet identitas inter extrema; quandoquidem hæc non erant eadem præciſè ratione identitatis eorum ad tertium, à quo abſtrahuntur, ſed ob infinitatem formalem utriuſque. Hinc non eſt concedenda hæc propoſitio: *Paternitas in diuinis eſt ſpiratio actiua*, neque ut vera formaliter, neque ut vera per identitatem; Neque concedenda. *Paternitas eſt innaſcibilitas, & viciſſim*; Sed benè: *Paternitas eſt Deitas*, & contra.

Lib. 1. Sent. d. 8. q. 4. a. 1. prope finem.

Rationem reddit idem Doctor, quoniam abſtrahendo paternitatem, & innaſcibilitatem ab eſſentia, ſiue à ſuppoſito, neutrum eſt formaliter infinitum; idcirco neutrum in ſua ratione ſic abſtractum includit rationem identitatis, unius ad alterum, proinde neutrum ſic abſtractum de altero verè prædicatur. At ſic abſtrahendo quantumcunque deitatem & paternitatem, remanet adhuc alterum extremum formaliter infinitum, quoniam infinitas eſt ratio ſufficiens identitatis extremorum, & ob id remanet ratio identitatis eorum, atque adeo ratio veritatis propoſitionis affirmatiuæ: In hac autem propoſitione: *Deitas eſt bonitas*, rema-

Digitized by Google

remanet infinitas, non ſolùm in uno, ſed in utroque extremo; proinde in huiuſmodi propoſitione eſt veritas propter identitatem virtute quidem in utroq; extremo incluſam. Hæc utpote perſpicua ſatis, ferè ad verbum ex commemorato Doctore tranſcripſimus. Ratio autem cur abſtracta infinita potius, quàm finita de ſuis concretis & viciſſim, prædicari poſſint, ex hactenus dictis non obſcurè colligitur; in eo autem eſt poſita, quoniam prædicatum, & ſubiectum infinitum, ratione infinitatis ſuæ habent identitatem, ob id exigunt per intellectum coniungi; hinc quando intellectus conſiderat aliquod tale prædicatum ſecundum eius formalem rationem abſtractum, exemp. gr. *Deitatem*, habet adhuc, non obſtante abſtractione, rationem coniungendi ipſum cum illo, à quo abſtraxit, ob conceptã infinitatem in illo, ut ſubinde poſſit de eodẽ prędicatũ enunciare, quamuis hoc facere non poſſit inſpectà præciſà formali ratione, infinitate neglectà. At identitatem ab infinitate oriri, manifeſtum ſatis. Nam infinitum in entitate, ut Subtilis Doctor etiam aduertit, rectè dicitur id, *cui nihil entitatis deeſt, eo modo quo poſſibile eſt illud haberi in aliquo uno*; Additur autem *eo modo*, *quo poſſibile eſt illud haberi in aliquo uno*. Quoniam ens infinitum non poteſt in ſe realiter, & formaliter per identitatem, omnem entitatem habere; ſat igitur ut aliquo modo, ſcilicet vel realiter, & formaliter, vel eminenter, & virtute &c. illam habeat. Cum igitur hæc ſit infiniti ratio, ob id infinitas non immeritò cenſetur cauſa, vnde prouenit identitas inter extrema infinita, abſtractum ſcilicet & concretum &c. exempli gratia inter *Deitatem* & *Deum*, itaut ratione huiuſmodi identitatis fiat vera prædicatio, identica tamen, quã vnum ex extremis infinitis, de quibus loquimur, verè de altero prædicetur, atque adeo vera ſit hæc: *Deitas eſt Deus; Deus eſt Deitas* &c.

Quæſt. Quolib. ſ. B.

Ex hucuſque traditis, non inſulsè Neotericus colligit has eſſe propoſitiones nullum habentes cum veritate commercium; *humanitas currit, eſt alba, eſt riſibilis*. Item *humanitas eſt obiectum intellectus*; Item *eſſentia diuina eſt bona, ſapiens, ſumma, obiectum fruitionis, diſtincta, abſtracta*, & aliæ generis eiuſdem; quoniam huiuſmodi prædicata ſunt adiectiua, neque in primo modo dicendi per ſe conuenientia ſubiectis; neque enim curſus, neque albedo, vel riſibilitas, conuenit humanitati in primo modo per ſe dicendi; & ita de reliquis. & quamuis reipsâ talia prædicata conueniant ijs de quibus enunciantur, nequeunt tamen enunciari propter modum conſignificandi iſtorum terminorum; quòd ſi concedantur prædicationes huiuſmodi, id euenit ex uſu loquendi; at ut veritas quarundam ex ipſis conſtet, oportet illas exponere; cuiuſmodi eſt hæc *Eſſentia diuina eſt communicabilis*, ſic exponenda. *Deus ſub ratione eſſentiæ, vel deitatis eſt communicabilis*. Secundò idem auctor deducit inſuper has propoſitiones, *eſſentia diuina eſt paternitas, eſt ſapientia, eſt pater &c.* identicè tantum veras eſſe, non formaliter.

Adnotatio

Cæterum hic non prætereundum, quod eſt notatu dignum, videlicet cum dicimus veritatem propoſitionis oriri ex unione extremorum in tertio, non ſic eſſe intelligendum, ut hæc ſit ratio præciſa, nam hæc propoſitio, *Socrates eſt homo*. Item *homo eſt animal*, foret falſa, non enim in ipſis extrema uniuntur in tertio, ubi nam iſtud tertium in quo uniantur Socrates, & homo? &c. Sed quòd vel extrema debeant unita eſſe in tertio, ut *animal eſt rationale*, quatenus hæc extrema in homine uniuntur, vel debent eſſe unita inter ſe per incluſionem, coniunctionem, aut informationem. Hinc veræ formaliter cenſeri debent hæ prædicationes: *humanitas eſt ens; ſubſtantia, corpus, animal, rationalis*, ob eam, quam ſuperius rationem attulimus, quoniam videlicet ſubiectum, quantumuis abſtractum, cuiuſmodi eſt humanitas, non abſtrahit ab illis prædicatis, cum illa formaliter, & in primo per ſe dicendi modo inuoluat; ob id propoſitiones illas eſſe veras oportet, ſiquidem veritatis cauſa, vel eſt unio extremorum in tertio, vel unius in altero incluſio, communicatio, informatio &c. ut nuper adnotaui.

Neque perturbet, quòd extrema non ſint infinita, nam ad veritatem prædicationis requiritur infinitas ſaltem unius extremi tantummodo, quando prædicata concreta ſunt ſubſtantiua, & in primo modo dicendi per ſe non conueniunt ſubiectis, quo pacto veræ prædicationes identicæ fieri poſſunt; ut cum dicitur: *Deitas eſt Deus*.

Aduerſus tamen hucuſque dicta non leues difficultates ſe offerunt, quibus aſſequendæ veritatis gratiâ, breuiter oportebit occurrere. Dicebatur autem de ultimatè abſtractis ſolum illa concreta poſſe formaliter prædicari, quæ in primo modo ſubiectis prædicationis conueniunt, & ob id concreta adiectiua, quoniam formaliter tantùm ſuapte naturâ poſſunt prædicari, ſi non conueniunt ſubiectis in primo modo dicendi per ſe, verè prædicari non poſſe; hoc autem alienum à veritate plerique nituntur oſtendere, in eorum igitur gratiam. 1

Obijcies. Hæc propoſitio. Intellectus eſt intelligens; item voluntas eſt volens, vera eſt, & tamen intellectus eſt ultimatè abſtractus, ab intellectiuo, quemadmodum voluntas à volitiuo, ſiquidem in ſubſtantijs ſit unica tantùm abſtractio: ob id, quæ ultimata eſt, at intelligere intellectui in primo modo nõ conuenit &c.

Negandum tamen intellectum eſſe ultimatè abſtractum, quod etiam de voluntate dicendum; non enim eadem eſt ratio de ſubſtantijs, ac de perfectionibus ſubſtantialibus, vel ſaltem habentibus modum perfectionum; nam in ſubſtantijs una ſit abſtractio; in perfectionibus, vel habentibus perfectionum modum non item; quoniam hæ habent modum prædicationis in quale, proinde duplex in ipſis abſtractio ſit, ſicut in accidentibus abſolutis; ob id intellectiuum concernit ſuppoſitum, quemadmodum album; intellectus abſtrahit à ſuppoſito, ſed non ab indiuiduis, ut albedo; non mirum propterea ſi vera ſit illa prædicatio.

Alij verò ſic obijciunt. Natura humana, exempli gratia, naturaliter prior eſt unitate, multitudine, ſingularitate, uniuerſalitate &c. neque ex ſe eſt aliquid iſtorum, quamuis nunquam ſine eorum aliquo ſit; & de ipſa vere poſſunt enunciari quædam prædicata, quæ illi non conueniunt in primo modo dicendi per ſe.

Solutio difficultatis ex eo petenda, quòd dicere naturæ prout reipsâ à ſingularitate præciſę, conuenire eſſe obiectum intellectus, poſſeque à Metaphyſico conſiderari, &c. non idem eſt, ac dicere hæc omnia poſſe de natura ultimatè abſtracta prædicari; primum cum veritate conſentit, eo quòd attributa prędicta re verâ naturæ conueniunt, ita ut identitatem habeant cum illa; ſecundum autem plurimum à veritate recedit, quoniam ad propoſitionis veritatem non tam ſignificatio, quàm ſignificandi modus attendi debet; licet igitur natura, ut præciſa ea ſibi vendicet prædicata; nihilominus natura ſic abſtracta ſolum illa inuoluit prædicata, quæ illi in primo dicendi modo conueniunt, quoniam natura ſic abſtracta includit hoc ſyncategorema *per ſe primo*; ut non multò antea fuit adnotatum.

Abſtrahit proinde natura ipſa à prædictorum concinentia prędicatorum, ut propterea nequeant illa de natu-

natura ſic abſtracta verè prędicari, itaut illę propoſitiones falſę ſint.

Tertia difficultas. Amplius. Natura ut ultimarè abſtracta, verè terminat actum intellectûs concipientis, & abſtrahentis; ergo extrinſecâ denominatione poteſt concepta, & abſtracta denominari; quòd ſi ita eſt, nihil obſtabit, quominus intellectus huiuſmodi denominationes concipiat veluti formas, atque adeo quędam inſtar entis effingat, quę de ipſa natura deinceps enunciet.

Solutio. Obuiam itur à Neoterico quodam reſpondendo, non tam attendendam eſſe ſignificationem, quàm modum ſignificandi in re de qua agitur; natura itaque ſic abſtracta dicit tantum quidditatem, & abſtrahit ab omni eo, quod eſt extra illam, atque adeo non dicit naturę adiacientiam, quam nihilominus commemorata prędicata concernunt.

Reijcitur. Non ſatis tamen intelligo quid in cauſa ſit, cur illa natura non poſſit dici concepta, & abſtracta, adeo ut fiant prędicationes verę dicendo *natura eſt concepta*; *natura eſt abſtracta*; & cur hęc etiam concepta tanquam entia poſitiua de natura ipſa nequeant prędicari. Pręſtat idcirco reſpondere ſuprapoſitam aſſertionem intelligendam de ijs prędicatis, quę mentis opus antecedunt, itaut quę huiuſmodi ſunt, verè prędicari non poſſint, niſi, quę ſunt in primo modo dicendi per ſe. Poſſet tamen aliquis reſpondere dicendo, ſubintelligi ſemper ſyncategorema *per ſe primò*, quo pacto prędicationes falſæ redduntur; non enim rectè dicitur *natura humana eſt per ſe primò abſtracta*, nam hęc in tali ſtatu dicit tantum quidditatem, & quicquid ad quidditatem ſpectat; non autem quę ſunt extra quidditatem; hoc igitur ſenſu falſę ſunt illę prędicationes, atque propoſitiones: licet verę ſint, ſi intelligantur prędicata naturę quidem ineſſe per ſe non primò.

Quarta difficultas Alia etiam difficultas, afferri ſolet deſumpta ex paritate. Quemadmodum vera hęc eſt prędicatio *humanitas eſt rationalis*; ſic etiam hęc vera eſſe debebit, *humanitas eſt riſibilis, eſt alba* &c. optima conſecutio, ex eo quia cauſa verę prędicationis eſt receptio, ideo enim vera eſt prędicatio *humanitas eſt rationalis*, quia rationalitas in humanitate recipitur: ſed utrobique eſt eadem cauſa prędicationis verę, nempe receptio; nam rationalitas & riſibilitas, & albedo in humanitate recipitur; ut itaque vera eſt illa prædicatio, *humanitas eſt rationalis*, ita etiam vera eſſe debebit, *humanitas eſt riſibilis, eſt alba*.

Solutio. Omiſſa ſolutione ab alijs traditâ, difficultati crediderim ſatisfieri reſpondendo latam eſſe diſparitatem, nam rationalitas conſtituit hominem, & ad eius pertinet quidditatem; riſibilitas, & multo minus albedo non item; cum itaque rationalitas pertineat ad primum modum dicendi per ſe, optimè rationalitas de humanitate prædicabitur, ſiquidem humanitas à rationalitate nequit præſcindere; hoc autem de riſibilitate dici nequit, & multo minus de albedine dici poteſt; tametſi nanque riſibilitas ſit eſſentialis homini, quatenus nimirum profluit ab eius eſſentia: non tamen ad eius eſſentiam pertinet, & quamuis albedo conuenire poſſit homini, non ſic humanitati, quia homo non dicit eſſe præciſum ab omnibus ijs, quæ ſunt extra eſſentiam eius; ſecus autem humanitas, quæ tale eſſe præciſum importat; hinc autem eſt ut, neque riſibilis, neque alba &c. dici poſſit; ob id non inconſultò Auicennas dicebat, *equinitas eſt tantum equinitas*: quidditas igitur non permittit prædicatum externum; ut antea dicebam.

Quinta difficultas Maior eſt difficultas de concreto generico, & abſtracto ſpecifico, an ſcilicet illud de hoc poſſit prædicari, liceatque dicere, *humanitas eſt animal*; *animalitas eſt viuens*, & ſanè prædicationes hæ videntur falſæ, proptereaquòd concretum ſubſtantiale cuiuſmodi eſt genus *animal* &c. ex ſe ſuppoſitum concernit, nam animal poteſt ſupponere pro hoc, & illo animali; at abſtractum ſpecificum, ſcilicet *humanitas*, dicit conceptum præciſum ab omni ſuppoſito, nequit enim ſupponere pro hoc vel illo homine; Inſuper concretum ſe habet, ut conſtitutum, & abſtractum, ut ratio conſtituens; ſed quod priori modo, de eo quod poſteriori modo ſe habet, nequit prædicari; hoc autem ideo, quoniam nihil poteſt eſſe cauſa identitatis inter id, quod ſe habet ut ratio conſtituens ſpecifica, & conſtitutum genericum; deficiente autem quâuis identitate inter duo, nequit eorum unum de altero prædicari.

Accedit & illud, quòd nimirum hac admiſsâ prædicatione, *humanitas eſt animal*, ſequeretur probè ratiocinationem ſequentem in modum inſtitui. Quicquid eſt animal mouetur; ſed humanitas eſt animal; ergo humanitas mouetur; at humanitati non conuenit moueri, humanitas enim eſt tantum humanitas dicenda.

Solutio. Huius difficultatis ſolutio præcipuè videtur aliquibus conſtare ex paulo antea diſputatis, cùm diceremus propoſitionum veritatem non tam ex ſignificatione, quàm ex modo ſignificandi, quem termini habent, deſumendam eſſe; non eadem eſt, inquiunt, ſignificationis ratio, conueniens termino per ſe ſumpto, ac termino in propoſitione adhibito: nam priori modo poteſt pro pluribus ſupponere, pro quibus tamen in propoſitione non ſupponat; eam ob cauſam, quia per ſe ſumptus ſignificat abſolutè, quantum poteſt, at in propoſitione non item, quoniam adiunctione aliorum terminorum reſtringitur eius ſignificatio, afferunt in exemplum hanc propoſitionem *homo in communi eſt animal*, in qua *animal* non concernit indiuidua, & ſuppoſita, alioquin propoſitio eſſet falſa, etſi terminus *animal* abſolutè ſumptus illa concernat; & hoc in re de qua diſputatur, uſuuenire comperiemus; nam illa propoſitio, *humanitas eſt animal*, eatenus falſa eſſet, quatenus animal concerneret indiuidua, & ſuppoſita, à quibus abſtrahit humanitas; at licet terminus *animal* abſolutè ſumptus concernat illa, tamen prout in propoſitione ſumptus, diuerſo modo ſe habet, & ab illis abſtrahit, ſolum concernes ſpeciem de qua prædicatur.

Et ad aliam difficultatem dicendum putant, variari ſuppoſitionem, quamuis non varietur prædicatio, cum in maiori amplietur, in minori autem reſtringatur.

Ex hac tamen doctrina alioquin falſa fatentibus etiam aduerſatijs, ſequeretur propoſitionem hanc *humanitas eſt homo*, veram eſſe; ſiquidem homo eſt animal, proindeque dici poteſt habens animalitatem, hinc enim ea redditur vera propoſitio, *homo eſt animal*; ſed dicendo *humanitas eſt animal*, redditur ſenſus, *humanitas eſt habens animalitatem*, tàm igitur *humanitas*, quàm *homo*, dici poterit habens animalitatem; vera igitur erit hęc propoſitio, *humanitas eſt homo*. Quod ſi dicas hanc non admittendam prędicationem, quoniam abſtractum, ut *humanitas* ſe habet tanquam ratio conſtituens, & ut *quo*; concretum verò puta homo ſe habet ut conſtitutum, & ut *quod*. Hoc nihil eſt, cum idem de hac propoſitione, *humanitas eſt animal*, dici poſſit; nullum enim conſtitutum de conſtituente poteſt enunciari, quando conſtitutum inuoluit aliquid, à quo ratio conſtituens pręſcindit, ut de hac patet propoſitione, *humanitas eſt homo*. Neque dicas diſparem eſſe rationem, quoniam *homo* concernit ſuppoſitum, a quo pręſcindit humanitas, non ſic

autem

Digitized by Google

autem *animal*, non enim apparet diſparitatis ratio. Quod ſi dicas hanc in eo poſitam eſſe, quoniam terminus *animal*, etſi abſolutè ſpectatus indiuidua ſuppoſitaque concernat, non ſic in propoſitione. Hoc nihil eſt, proptereaquòd idem de termino *homo* dici poterit; ac proinde foret aſſerendum valere prędicationem hanc *humanitas eſt homo*, quo nihil abſurdius. Nec mala ſimpliciter eſt illa conſecutio; *humanitas eſt habens animalitatem; homo eſt habens animalitatem; ergo humanitas eſt homo*, ut mala hęc eſt *homo eſt animal; leo eſt animal; ergo homo eſt leo*, quia medius terminus in neutra prȩmiſſarum diſtribuitur, undè eſt ut ſyllogiſmus in ſecunda figura nihil concludat, non, inquam, ſimpliciter mala eſt conſecutio illa, quoniam ſi non ratione formę, ſaltem ratione materię concludit, eo quòd fit in terminis idem ſignificantibus, humanitas enim eſt habens animalitatem cum rationalitate, quod etiam de homine dicendum, proindeque homo verè de humanitate poterit enunciari, ita ut dicere liceat, *humanitas eſt homo*.

In hanc ſententiam eâ ratione quidem adducor, quoniam quotieſcunque prędicatum dicit aliquid, quod nec explicitè, nec implicitè importatur à ſubiecto, vera nequit prędicatio fieri; hinc enim eſt, ut falſa hęc ſit prędicatio *anima rationalis eſt homo*, vel *corpus organicum pro altera parte eſt homo*; tametſi homo concipiatur, tanquam includens animam, vel corpus, tamen dicit aliquid, prȩter animam, & corpus diſtributiuè ſumpta; at verò animal includit aliquid non importatum explicitè, aut implicitè ab humanitate, ſiquidem ſuppoſitalitatem, vel aliud quidpiam, à quo abſtrahit humanitas, includit, quicquid aduerſarij dicant, quod iam reiectum fuit & mox iterum impugnabitur; ergo falſa hæc erit prædicatio, *humanitas eſt animal*, ſolùmque concedenda hæc erit *humanitas eſt quidditas illius, cuius una ex partibus eſſentialiter conſtituentibus eſt animal*.

Neque dicant animal eſſentialiter in humanitate includi, ita ut ſit prædicatum in primo modo dicendi per ſe; nam etiam anima eſſentialiter includitur in animato, puta anima rationalis in homine, & nihilominus hæc non admittitur prædicatio, *corpus animatum eſt anima, homo eſt anima rationalis*, quoniam non quęlibet incluſio, ſcilicet indirecta etiam, cuiuſmodi eſt animalis in humanitate, ſed directa, qualis eſt animalis in homine, requiritur.

Ad inſtantiam, quam in confirmationem propriæ reſponſionis afferunt, quod attinet, terminum nimirum *animal* abſolutè ſumptum indiuidua, atque ſuppoſita concernere, non autem in propoſitione &c. eo quòd cum dicitur homo in communi eſt animal, fit enunciatio, in qua animal ab indiuiduis ſuppoſitiſque præſcindit, alioquin propoſitio falſa eſſet, &c. nihil refert nam præciſſio abſtracti, à qua prohibetur ne concretum de ipſo poſſit prædicari, non ea eſt, quam ipſi perperam imaginantur, ſed alia nimirum à ſingularitate, & ſuppoſitalitate ſimpliciter; quæ cum concretum omnino concernat; idcirco neque hoc de illo poteſt prædicari, unde eſt, ut hæc propoſitio *humanitas eſt animal*, minimè debeat admitti.

Neutrum enim extremorum eſt infinitum; neque extrema concernunt tertium, cui identificentur, neque prædicatum in recto quidem includitur in ſubiecto.

SECTIO DECIMATERTIA.

An abſtracta de concretis, & de alijs abſtractis poſſint prædicari.

Communis opinio. Communis Philoſophorum opinio eſt, abſtracta de concretis verè prædicari non poſſe, atque adeo falſas eſſe propoſitiones iſtas *homo eſt humanitas: homo eſt iuſtitia: paries eſt albedo: album eſt color* &c. In hanc mihi videtur ſententiam abeundum; proptereaquòd abſtracta præſcindunt à ſubiectis, & ſuppoſitis; at verò concreta concernat illa, ut non ſemel inculcatum fuit; ita nanque ſubiectum, & prædicatum diſcrepant ut in modo ſignificandi non communicent; ob id vera prædicatio abſtracti de concreto eſſe non poterit, quoniam ſubiecti, prædicatique diſcrepantia in modo ſignificandi omnis veritatis radicem demolitur. Illud etiam accedit, quòd abſtractum concreti partem ſignificat; at verò concretum rationem habet totius; liquet autem partem, ut partem, ſiue phyſicam, ſiue metaphyſicam haud poſſe de toto prædicari; niſi tamen abſtracta cæteroquin per abſtractionem præſcindentia, aliunde, ſcilicet ab infinitate habeant, ut cum ſuppoſitis atque concretis identificari poſſint; tunc enim abſtractum de concreto, & viciſſim poteſt enunciari, ut ſuperiori Sectione fuit adnotatum dicendo veras eſſe prædicationes iſtas, *Deus eſt Deitas; Deitas eſt Deus*, eò quod ſenſus identicus ſit, non ſecus ac ſi diceretur *Deitas, & Deus ſunt una, & eadem res*.

Prima difficultas. Obijcies. Accidens eſt abſtractum, & album eſt concretum, & nihilominus accidens prædicatur de albo, cùm valeat dicere album eſt accidens.

Solutio. Reſpondendum propoſitionem illam *album eſt accidens* falſam eſſe; propterea non rectè infertur abſtractum de concreto verè prædicari.

Secunda difficultas. Amplius hęc eſt vera prædicatio *ens eſt entitas*, & tamen ens eſt concretum, entitas autem abſtractum; ergo verè abſtractum de concreto ſuo poterit prædicari.

Quorundam ſolutio. In hac difficultatis enodatione plurimùm deſudarunt naturæ diligentes interpretes; quidam enim exiſtimant hoc eſſe peculiare, & proprium tranſcendentium, cum ob ſui tranſcendentiam, talem inter ſe connexionem habeant, ut poſſit omnibus modis de ſe inuicem prædicari, ſiue in abſtracto, ſiue in concreto. Non eſt tamen intellectu facile, cur hoc proprium tranſcendentium dicatur; ſed de hac difficultate, quemadmodum de alijs paulo infra ſermo redibit. Interim reſpondendum falſam eſſe prædicationem commemoratam, *ens eſt entitas*; quemadmodum & has, *ens eſt bonitas, ens eſt veritas*; Nam eatenus viderentur admittendæ, quatenus tranſcendentibus conuenit infinitas permiſſiua, ut Scholaſticorum plerique dixerunt. *Infinitas permiſſiua quid.* Sed hęc non ſufficit, proptereaquod huiuſmodi infinitas nil aliud eſt, quàm communitas, & indifferentia ad creata, & increata; quando autem tranſcendentia ſumuntur ut ultimatè abſtracta, certè præſcindunt ab huiuſmodi indifferentia, tanquam à paſſione, & ab eo, quod eſt extra formalem rationem entitatis; ergo talis infinitas nequit eſſe ratio, unde proueniat identitas inter concretum, & abſtractum in tranſcendentibus, atque adeo inter ens, & entitatem, inter ens & bonitatem, atque veritatem: hæc enim infinitas, non eſt formalis & poſitiua, qualis eſt in diuinis, in quibus huiuſmodi infinitas eſt ratio unde habent abſtractum, & concretum, ut inuicem identificentur. Optima autem conſecutio, proptereaquòd

illa

Digitized by Google

illa preciſio tollit rationem identificationis extremorum. Tum quia huiuſmodi prædicatio *ens eſt entitas* ſi vera foret, deberet eſſe vel formalis, vel identica; ſed nequit eſſe formalis: entitas enim, ut abſtracta, nequit formaliter prædicari, alioquin diceret concretionem ad id, cui adiaceret, hoc enim formalis prędicatio importat. Nec poteſt eſſe identica, nam in creatis non eſt aliqua vera prædicatio in abſtracto per identitatem, quæ non ſit formalis; cùm itaque hæc prædicatio non ſit formalis, ut nuper dicebatur, nec erit identica; propterea nullo modo vera erit illa prędicatio, *ens eſt entitas*. Reſpondent nonnulli, ut ſuperiùs dicebam, eſſe peculiare, ac proprium abſtractis tranſcendentibus de omnibus dici, eo quòd primus conceptus, quem de re quapiam intellectus efformat eſt, quòd non ſit nihil, ſed aliquid &c.

Reijciunt ſuperior ſolutio, & concluditur falſas illas eſſe prædicationes.

Hæc tamen reſponſio non exiguâ laborat difficultate, propterea quòd conceſſo rationem entis in inferiorum conceptibus includi; conſiderandum tamen aliud eſſe de illis prædicari, ut ultimatè abſtractam, & aliud in illis includi: ſiquidem entitas, ut ſic, dicit rationem entis, ut ab inferioribus, & ab omni indiuiduatione, atque ſuppoſitalitate præciſam; non licet propterea dicere, *ens eſt entitas*, nam ens inuoluit id, à quo entitas præſcindit; nec etiam dicere licet, *humanitas eſt entitas*, cùm falſum ſit humanitatem eſſe præciſam illam ratione entis. Præſtat igitur aſſerere prædictas illas prædicationes falſas eſſe.

Entitas quid ſit.

Abſtracta de alijs abſtractis verè poſſint prędicari.

Sed ad id, quod ſecundo loco propoſitum fuit noſtra ſe conuertat oratio, an videlicet abſtracta de alijs abſtractis poſſint verè prędicari, adeout verè dicere liceat, *humanitas eſt animalitas*, &c. Vt autem à certis ad incerta progreſſus à nobis fiat, neminem, etſi leuiter in Theologico puluere, verſatum præteribit, in diuinis ſaltem quando extremorum unum ſit infinitum, tales prædicationes eſſe identicè veras, propter formalem infinitatem, ut ſuperius declaratum fuit.

Prima aſſertio.

Dicendum primò prædicationes abſtractorum accidentalium mediâ abſtractione, quando ſe habent ut ſuperius, & inferius, admittendas eſſe tanquam veras.

Declaratur & ſuadetur.

Hæc aſſertio eſt iuxta communem Philoſophorum ſententiam, enim verò tam ſplendidè conſtat, ut nemini dubia eſſe poſſit; nam rectè prædicatio inſtituitur dicendo, *albedo eſt color, eſt qualitas*.

Ea porrò videtur ratio, quoniam hæc non ſunt ultimatè abſtracta, quibus non conuenit prædicatio unius de alio, ob eam, quam non multo antea nos cauſam attulimus, quin potius ſuperiora comparatione inferiorum ſe habent, ut concreta, cum illa concernant, & comparatione ipſorum modum habent totius, neque vllum ſuppetit verę prædicationis impedimentum; nam ſi quid eſt, illud profectò foret abſtractio, ſed hæc non officit, cum ultimata non ſit. Ita quidem, ut in eodem perſiſtamus exemplo, color in ordine ad albedinem, de coloribus vulgò philoſophando; Virtus moralis reſpectu iuſtitiæ ſe habet; nam ſuperiora concernunt inferiora, puta color albedinem, virtus iuſtitiam; & quamuis ſuperius dicat præciſum conceptum ab inferioribus; nihilominus talis præciſio non eſt ultimata, ſeu non eſt ultimata abſtractio, cùm dari poſſit ulterior, cuiuſmodi eſt *albedeneitas*, ſiue ratio quidditatiua albedinis; dari etiam poteſt ulterior abſtractio coloris, & eſt *coloreitas*, ſeu quidditatiua ratio coloris. Non abſimili modo, ratiocinando de alijs formis accidentarijs, quarum ultimatè abſtracta, quamuis proprijs nominibus, ob vocabulorum inopiam, deſignare non liceat; per hunc tamen terminum *ratio quidditatiua*, vel per alium æquiualentem, circumſcribuntur.

Aſſertio ſecunda.

Dicendum ſecundò propoſitiones in quibus abſtractum genericum prædicatur de abſtracto differentiali, vel contra, eſſe falſas, minimèque concedendas.

Suadetur.

Hæc etiam aſſertio communi plauſu recipitur; nam haud licet prædicationem hanc inſtituere, *animalitas eſt rationalitas*; neque contra *rationalitas eſt animalitas*; quandoquidem eatenus unum ex his de altero verè poteſt enunciari, quatenus per prædicationem importatur eorum unio in ſpecie; at huiuſmodi unio inſtitutâ prædicatione inter abſtracta non innuitur, cùm potius talis prædicatio ab unione prædicta præciſionem importet, nam prædicata ſolùm per nomina concreta, unionem de qua ſermo fit, concernere quidem poſſunt: ob id huiuſmodi abſtracta nequeunt inuicem prædicari. Et in uniuerſum prædicatio vera requirit, vel unionem in tertio, quando nempe ſunt diſparata, ut *animal*, & *rationale*, vel inter ipſa extrema per incluſionem unius in altero, ut ſæpeſæpius aduertimus; at per prædicationem unius abſtracti de altero, neque unio in tertio, neque unius in altero incluſio importatur, quin potius talis prædicatio quandam ab his præciſionem inuoluit; proinde abſtracta non poterunt inuicem prædicari.

Adnotatio.

Hucuſque tradita locum itidem habent in abſtractis, quæ ſuapte naturâ in ordine ad alia poſſunt accidentaliter prædicari, ut *humanitas eſt albedo, vel albedeneitas*; hæ namque prædicationes falſæ ſunt; niſi, è quorundam ſententia, per prædicatum abſtractum denotetur officium, & actus abſtracti ſubiecti, ut *rationalitas eſt differentia: riſibilitas eſt proprietas*. Sed ineptè fit ad officium reſtrictio, cum in alijs prædicationibus hoc uſuvenire ſoleat, ſcilicet, ut veræ ſint, dum abſtractum de abſtracto prędicatur, etiamſi nullum officium intercedat: ut hæ ſe habent prædicationes, *animalitas eſt ratio ultimatè abſtracta; coloreitas eſt quidditatiua ratio coloris*. Propterea dicendum commemoratas prædicationes admitti poſſe, quando ſunt inter abſtracta, quæ neceſſario nexu iunguntur &c.

Proponitur alia quæſtio.

Grauior ſanè difficultas eſt de abſtractis generico, & ſpecifico, præſertim autem in ſubſtantijs; & in accidentibus, etiam de ultimatè abſtractis loquendo; an ſcilicet abſtractum genericum de ſpecifico poſſit prędicari, *ut humanitas eſt animalitas; albedeneitas eſt coloreitas*; Dubium eſt etiam an abſtractum differentiale, de ſpecifico prædicari queat, proindeque liceat dicere, *humanitas eſt rationalitas*. Hac de re varia ſunt Philoſophorum placita, quæ curſim referre non pigebit.

Diuerſa Philoſophorum placita.

Quidam igitur crediderunt abſtractum tam genericum, quàm differentiale verè de ſpecifico prædicari, adeo ut has liceat prædicationes inſtituere, *humanitas eſt animalitas; humanitas eſt rationalitas*. Alij exiſtimarunt hoc ſolum de generico concedendum. Alij verò accuratiùs rem expendere profitentes, dixerunt abſtracta ſuperiorum poſſe duobus modis conſiderari, vel ſcilicet prout in confuſo continent rationes, & perfectiones inferiorum, & hunc in modum poſſe de illis enunciari; vel ſecundum gradum præciſum, quem formaliter dicunt, & hoc pacto falsò prædicari: in quam ſententiam abierunt etiam, & illi, qui putarunt abſtracta ſpecificatiuè ſumpta, confuſo modo rationes inferiorum dicere, poſſeque de illis prædicari; reduplicatiuè autem, ut ſubſtant conceptui præciſiuo, non poſſe de inferioribus prædicari. Alij has prædicationes eſſe falſas affirmant, ſolumque concedendas illas arbitrantur, quibus abſtracta de ſuis immediatis inferioribus ſub eadem abſtractione, atque nomine ſignificatis dicuntur; ut *hæc humanitas eſt humanitas; hæc rationalitas eſt rationalitas; hæc animalitas*

tas eſt animalitas. Alij demum opinantur, transcendentia, de alijs abſtractis dici poſſe, ut *humanitas eſt entitas, eſt bonitas, eſt veritas*; eò quòd, inquiunt, ad propoſitionis veritatem, ſaltem identicam, ſufficit infinitas permiſſiua, quam tranſcendentibus competere, non rarò contendunt, eo nomine quòd, tranſcendentia talem habent infinitatem, cùm ſint communia Deo, & creaturis, habentque indifferentiam, ut poſſint ob id in abſtracto de alijs prædicari.

Aſſertio. Dicendum, nullam prædicationem admittendam eſſe, nullamque concedendam de rebus creatis propoſitionem factam in qua ultimatè abſtractum, de altero ultimatè abſtracto, vel de ſuis immediatis inferioribus ſub eadem abſtractione nomineque ſignificatis prædicatur, ſiue accidentaliter, atque denominatiuè, ſiue eſſentialiter, ſiue tranſcendentaliter prædicatio fieri dicatur.

Ratione ſuadetur. Hanc aſſertionem ratio illa ſuadet, quæ ex formali conceptu termini ultimatè abſtracti deſumitur; eius enim conceptus formalis in eo poſitus eſt, ut abſtractus terminus quidditatem abſolutè ſumptam atque præciſam ab omnibus, quæ ſunt quomodolibet extra quidditatis rationem, ſignificat; quod autem hunc ſe habeat in modum, mihi ſanè perſpectum, ex communi conceptu, quem omnes de ultimatè abſtracto habent; quòd ſi res ita eſt, neminem præteribit, ut opinor, ultimatè abſtractum ſimpliciter dicere rationem præciſam à qualibet habitudine ad quodcunque extrinſecum, ſiue hoc eſſentialiter, ſiue accidentaliter, cum illo abſtracto communicationem habeat; hinc perſpicuè ſequitur abſtractum ultimatè de nullo alio poſſe prædicari, identitatis, conneaionis, & communicationis extremorum defectu, ob eam, quam abſtractum, de quo loquimur, præciſionem inuoluit; nam veræ cuiuſque prędicationis radix extremorum identitas, connexio, atque communicatio eſt, non ſolum ut extrema ſunt in re, ſed etiam prout his, vel illis nominibus denotantur; verbo dicam, non ſolùm quantum ad rem ſignificatam, ſed etiam quantum ad modum ſignificandi, qui identitatem, connexionem, atque communicationem pręſefert.

Aſſertio intelligenda etiam de tranſcendentibus. Aſſertionem, non ſolùm de proximè commemoratis, ſed etiam de tranſcendentibus intellige; permiſſiua ſiquidem infinitas illa nil aliud eſt, quàm communitas, & indifferentia ad creata, & increata; ſed tranſcendentia ſumpta, ut ultimatè abſtracta, à tali quidem indifferentia, tanquam ab affectione, & velut ab eo, quod eſt extra formalem rationem entitatis præciſionem important; permiſſiua igitur infinitas, ad eum ſanè modum, quo in diuinis eſt formalis, & poſitiua infinitas, identicæ veritatis ratio eſſe non poteſt; optima conſecutio, nam illa pręciſio prædicationis veritatem deſtruit, neque cum ea cohærere poteſt; quemadmodum enim animalitas ratione pręciſionis à potentialitate & ab habitudine ad inferiora, de humanitate dici non poteſt: ita nec tranſcendentia, adeout falſæ ſint hę prędicationes *humanitas eſt entitas, eſt bonitas, eſt veritas*. Sed hęc iam ſupra non multo antea tractauimus.

Prima difficultas. 7. Diuin. c. 4. Inſignis tamen eſt difficultas aduerſus dicta, propterea quòd Ariſtoteles oppoſitum docuiſſe videtur dicens, Ἀλλὰ μὴν καὶ δεῖ γε διαιρεῖσθαι τὴν τῆς διαφορᾶς διαφοράν. οἷον ζῴου διαφορά, τὸ ὑπόπουν, πάλιν τοῦ ζῴου τοῦ ὑπόποδος τὴν διαφορὰν δεῖ εἰδέναι ᾗ ὑπόπουν, ὥστ' οὐ λεκτέον τοῦ ὑπόποδος, τὸ μὲν πτερωτόν, τὸ δὲ ἄπτερον, ἐάνπερ λέγῃ καλῶς. ἀλλὰ διὰ τὸ ἀδυνατεῖν ποιήσει τοῦτο· ἀλλ' ἢ τὸ μὲν σχιζόπουν, τὸ δ' ἄσχιστον. αὗται γὰρ διαφοραὶ ποδός. ἡ γὰρ σχιζοποδία, ποδότης τίς ἐστιν. *At verò oportet etiam diuidi differentiæ, differentiam: utpute animalis differentia eſt, ut pedes habere. Rurſus animalis pedes, habentis differentiam ſcire oportet, prout pedes habet: quare non eſt dicendum, pedes habentis, aliud plumiferum, aliud implume, ſi benè dicatur (verùm quia non poteſt, faciet hoc) ſed ſi aliud fiſſos, aliud non fiſſos pedes habens; hæ enim pedis differentiæ ſunt. Fiſſio namque pedum aliqua peditas eſt.* Ex Ariſtotelis ergò ſententia, licet concipere has duas naturas, exempli gratia, humanitatem, & equinitatem tanquam conuenientes in communi quadam ratione, & etiam tanquam diſcrepantes; proindeque nihil obſtabit quominus communis quidam conceptus ex illis abſtrahatur, in quo conueniant; huiuſmodi porrò non alius, quàm animalitatis conceptus.

Solutio. De hactenus commemorata prædicatione multa diximus, cum de differentia propoſitum nobis diſputandum foret; ob id ne bis eadem repetere videamur, conſultò nunc ſilentio hęc prętereunda duxi. Solum illud addendum, ſcilicet pręédicationem de qua Philoſophus ſermonem habet, non eam eſſe, cuius conſideratione detinemur in pręſens, quandoquidem illa non eſt de ultimatè abſtracto, ut cuique rem ſeriò conſideranti poteſt eſſe perſpectum, benè tamen altera de qua loquimur.

Secunda difficultas. Amplius. Omne ſuperius eſſentialiter in ſuis inferioribus includitur; ergo verè de illis poterit prędicari; per prædicationem enim affirmatiuam (de hac enim habetur ſermo) nos unum alteri ineſſe dicimus, cum illi reuerà ineſt, itaque vera prædicatio affirmatiua unius de altero, ſupponit unum ineſſe alteri; *ex eo enim quod res eſt, vel non eſt, oratio dicitur vera, vel falſa*.

Solutio. Solutio difficultatis non obſcurè conſtat ex dictis; quandoquidem, non ſemel aduertimus in re de qua agitur non tam attendendum eſſe rem ſignificatam, quàm modum ſignificandi; itaque quod prædicatur reipsà conuenit ſubiecto, eique communicatum eſt; ſi autem abſtractione preſcindatur, & ut præciſum de ſubiecto prædicetur, ſa ſa eſt prædicatio.

Tertia difficultas. Præterea. Quemadmodum homo probè definitur dicendo eſſe animal rationale, adeout per animal, & rationale definiri dici debeat: ita humanitas per animalitatem, & rationalitatem definiri dici debebit; ſed definitionis partes de definito poſſunt enunciari; ergo dicere licebit, humanitas eſt animalitas, & rationalitas, vel ſaltem, humanitas eſt animalitas rationalis.

Solutio. Lata tamen diſparitas eſt, quando namque definitur concretum per concreta, ut homo per animal, & rationale, ita definitur, ut ea per quæ definitur poſſint in recto de ipſo prædicari, adeout valeat dicere, *homo eſt animal, eſt rationale*, quia neutrum iſtorum ab illo præſcindit, itaut concretum definitum, puta hominem non concernant; at non ſic abſtractum, nempe humanitas definiri poteſt, per abſtracta, ſcilicet per animalitatem, & rationalitatem, ut hæc de illa poſſint in recto prædicari, dicendo humanitas eſt animalitas, eſt rationalitas, quoniam hæc præſcindunt ab illa, itaut illam nullo modo concernant; ſolum igitur in obliquo poterunt hæc abſtracta de abſtracto prædicto prædicari, adeo ut dicere quidem oporteat, humanitas ex animalitate, & rationalitate conſtat; non ſecus ac in phyſica definitione in qua dicere non licet homo eſt anima, eſt corpus pro altera parte, ſed homo ex anima, & corpore conſtat.

Quarta difficultas. Illud etiam aliquibus moleſtum eſt, quòd hæc vera, videatur prædicatio, nempe *anima rationalis eſt anima*, & tamen eſt inter abſtracta.

Solutio. Sed re verà falſum ſupponunt, nimirum animam eſſe quidpiam abſtractum ultimâ abſtractione ſiquidem

ultimatâ abſtractione abſtractum erit *ratio animæ*, hæc enim nihil concernit, preter formalem animę rationem, ſecus anima. Tametſi igitur vera ſit prædicatio *anima rationalis eſt anima*, non rectè infertur prædicationem abſtracti de abſtracto fieri poſſe.

Amplius nonnulli ſic arguunt. A concretis ad abſtracta etiam in ultimatè abſtractis conſequentia valet, cùm hæc in diuinis optima ſit illatio *Sapiens eſt iuſtus; ergo ſapientia eſt iuſtitia;* in abſtractis igitur vera prædicatio locum habet.

Quòd ſi quiſpiam reſpondeat, veram eſſe prædicationem identicè propter extremorum permiſſiuam infinitatem; ſtatim inſurgunt dicendo huiuſmodi infinitatem eſſe modum intrinſecum, ac proinde extra quidditatem ſapientiæ, & iuſtitiæ; cùm autem ultimatè abſtractum præſcindat ab omni eo, quod eſt aliquo modo extra formalem rationem; ſequitur extrema illa ab infinitate præſcindere, atqueadeo prædictam infinitatem, rationem veræ illius prædicationis non eſſe.

Solutio. Negotij non parum exhibet huius difficultatis ſolutio, quæ tamen pendet ex conceptu, quem quis de infinitate habet, nimirum quo pacto modus intrinſecus, cuius naturam infinitas redolet, ad rei eſſentiam pertineat; qua de re in diuina diſputandum Philoſophia; interim reſpondendum commemoratas prædicationes, aliaſque generis eiuſdem veras eſſe in ſenſu quidem identico propter infinitatem, ut paulò antea fuit iam explicatum. Ad impugnationem quòd attinet, multa dici poſſunt, in quorum conſideratione alibi noſtra ſeſe exercebit induſtria, in præſentia tamen reſpondere ſufficiat, ſapientiam, bonitatem, iuſtitiam non eſſe ultimatè abſtracta, de quibus hîc habetur diſputatio; huiuſmodi ſiquidem forent, ut ſuperiùs in re non abſimili, dictum fuit, ratio ſiue quidditas diuinæ ſapientię, ratio ſeu quidditas bonitatis &c. hinc igitur ſapientia, bonitas, iuſtitia, non præſcindunt ab infinitate, à qua præſcindit quidditas ſapientiæ, bonitatis, iuſtitiæ, ac propterea poſſunt inuicem prædicari; quod tamen in creatis infinitatis defectu non admittitur.

At ſi quis enodationem ſuperioris difficultatis deteſtetur eo nomine, quòd arbitretur paulo ante recenſita prædicata eſſe ultimatè abſtracta, non ineptè reſpondebit, modum intrinſecum ita competere rei, cuius eſt modus, ut ad eius eſſentiam pertineat; ac proinde ab ipſo ultimatè abſtractum non abſtrahere; propterea veram poſſe prædicationem inſtitui, abſtractum videlicet de abſtracto prædicando.

Sexta difficultas. Poſtremus ſit labor in explicanda difficultate non leuis momenti; ea porro eſt, quia ſiquid veritati huius prædicationi, *humanitas eſt animalitas*, officeret, maximè foret diſtinctio, velut illa, quæ identitati aduerſatur, à qua habet propoſitio affirmatiua, ut vera ſit; ſed diſtinctio nulla eſt, quippe quæ ſolum rationis opere contingit; nihil igitur obſtat quo minus verè animalitas de humanitate prædicetur, ut hæc vera ſit enunciatio *humanitas eſt animalitas*.

Solutio. Obuiam huic itur difficultati negando conſecutionem, tanquam ineptam; nam ea modo concipiendi, ſignificantur explicitè illa extrema, tanquam diſtincta, cum fundamento quidem in re; proinde nequit unum de altero enunciari, propterea quòd perinde foret ac dicere, hoc ut ab illo diſtinctum, eſt idem cum illo; ſic enim propoſitionis extrema concipit intellectus, ut non ſecus ſe habeant, ac ſi reipsâ diſtinguerentur; nec ex modo illa concipiendi, vel ſignificandi, aliqua importatur identitas, ratione cuius vera fieri prædicatio unius de altero poſſit.

SECTIO DECIMAQUARTA.

De prædicatione ſecundarum intentionum quatenus in abſtracto, & in concreto conſiderantur.

Hactenus tradita etiam ſecundis intentionibus aptari poſſunt. Huc uſque diſputata ſecundis etiam intentionibus accommodari poſſunt, cum eadem in terminis ſecundarum intentionum, tam inter ſe, quàm in ordine ad primas, quod attinet ad modos prædicandi in abſtracto, & in concreto, locum habeant, adeo ut in his veritas propoſitionum communicationem quandam, connexionem que terminorum requirat, neque præciſionem ab huiuſmodi communicatione patiatur.

Prima aſſertio. Dicendum igitur ſuperiora de inferioribus in concreto, non in abſtracto, nec abſtractum ſuperius de inferiori prædicari poſſe.

Aſſertionis explicatio. Iuxta itaque præſentem aſſertionem vera hæc erit prædicatio *genus eſt uniuerſale*; nam uniuerſale concretum eſt, ſeque habet tanquam ſuperius reſpectu generis, quod itidem eſt concretum; at verò non licet prædicationem inſtituere, quâ abſtractum uniuerſalis de genere ſumpto in concreto prædicetur, dicendo *genus eſt uniuerſalitas*; nec etiam vera eſt prædicatio, quâ abſtractum de abſtracto prædicatur, ut *genereitas, eſt uniuerſalitas*.

Ratione ſuadetur. Horum autem ratio eadem eſt, ac illa, quâ ſuperiùs in gratiam primarum intentionum adhibuimus; quando enim concretum de concreto prædicatur, ut cum dicimus *genus eſt uniuerſale*, vera eſt prædicatio ratione identitatis inter ſubiectum & prædicatum, quatenus prædicatum includitur eſſentialiter in ſubiecto; nam reuerâ genus eſt eſſentialiter uniuerſale, ſiquidem hoc, ut ſuo loco vidimus, ſe habet tanquam genus, denominatiuè tamen, reſpectu illius, ſe habentis itidem denominatiuè tanquam ſpeciem. Ex aduerſo defectu identitatis reliquæ prædicationes falſæ ſunt.

Secunda aſſertio. Dicendum præterea ſecundas intentiones in concreto ſolum prædicari de naturis poſſe, quibus prædicabilitas accommodata reſpondet, non autem de inferioribus illarum naturarum, nec de naturis ipſis abſtractè ſumptis.

Aſſertionis explicatio. Quamobrem iuxta aſſertionem hanc, ſecunda intentio, exempli gratia, generis in concreto accepta, puta genus, de animali poteſt enunciari, dicendo, *animal eſt genus*, non autem de homine, aut Socrate, quæ ſub animali continentur: itaut dicere non liceat *homo eſt genus; Socrates eſt genus*. Nec etiam de animalitate, adeo ut falſa hæc ſit prædicatio *animalitas eſt genus*,

Ratione ſuadetur, quoad ſingulas, quibus conſtat, partibus. Prima aſſertionis pars. Supradictorum rationes afferre non operoſum nam ad primum quod attinet, nempe genus prædicari poſſe de naturis, quibus prædicabilitas accommodata reſpondet, puta genus de animali, ex eo redditur manifeſtum, quia inſpectâ animalis conditione, cuique perſpectum, ei conuenire prædicabilitatem generi conſentaneam, adeo ut de ipſo poſſit appoſitè genus enunciari dicendo *animal eſt genus*.

Secunda pars. Secundum quoque perſpicuum ſatis; quoniam ex aduerſo talia ſunt ea, quæ ſub genere continentur, quatenus tamen huiuſmodi, puta homo, & Socrates, ut ijs non conueniat prædicabilitas generis propria, ita ſit, ut genus de ipſis affirmari non poſſit, atque adeo dicere non liceat *homo eſt genus; Socrates eſt genus*.

Tertia pars. Tertium ex his manifeſtè conſtat, nam abſtracto, nempe animalitati non conuenit, ea quæ generi conſentanea prædicabilitas eſt; ut propterea dicere non liceat *animalitas eſt genus*; quod autem abſtracto talis

non

non conueniat prædicabilitas, ex hactenus diſputatis neminem præterit; ſiquidem oſtenſum fuit abſtractum ſuperioris, nec de concretis, nec de abſtractis inferioribus, nempe animalitatem de homine, aut de humanitate, aut de Socrate &c. prædicari poſſe.

Prima difficultas. Dubitabit fortaſſe quiſpiam de ſuperioris aſſertionis veritate, quatenus in ea dicebatur concretum de inferioribus prędicari non poſſe, quoniam genus dicitur de ſubſtantia viuente, rectè ſiquidem fit prędicatio dicendo *ſubſtantia viuens eſt genus*; atque bene genus dicitur de animali, cùm tamen animal ad viuentem ſubſtantiam relatum, debeat inferius dici; nihil igitur obſtat quo minus concretum cuiuſmodi eſt genus, de inferioribus prędicetur.

Solutio. Obuiam itur aduertendo ęquè benè genus dici de inferiori, puta animali duobus modis intelligi. Primò de ipſo quatenus inferiori, & iuxta hunc explicationis modum, aſſumptio minimè concedenda, nempe concretum, cuiuſmodi eſt genus, poſſe de inferiori prędicari. Secundò de ipſo inferiori quatenus habente rationem, quâ commune ſit pluribus ſpecie differentibus, poſſitque de ipſis prędicari; & hoc modo aſſumptio non inficianda, quin ultrò concedenda, puta concretum de inferioribus enunciari poſse, quę in ſecunda aſſertionis parte oſtendenda innuimus dicendo: *talia eſſe ea, quæ ſub genere continentur, quatenus tamen huiuſmodi*; nempe quatenus ſub genere continentur, quâ ratione proculdubio, de ijs concretum ſuperius dici non poteſt, optimè tamen ſenſu nuper explicato.

Secunda difficultas. Amplius. Quicquid ſuperiori conuenit, etiam inferiori conuenire debet, ut egregiè docuit Philoſophus dicens: ὅταν ἕτερον καθ' ἑτέρου κατηγορῆται ὡς καθ' ὑποκειμένου. ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται. τοσαῦτα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ῥηθήσεται. οἷον, ὁ ἄνθρωπος. κατὰ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου κατηγορεῖται. τὸ δὲ ζῷον. κατὰ τοῦ ἀνθρώπου. οὐκοῦν καὶ κατὰ τινὸς ἀνθρώπου τὸ ζῷον κατηγορηθήσεται. ὁ γάρ τις ἄνθρωπος, καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ ζῷον. *Cum alterum de altero, tanquam de ſubiecto dicitur quicquid de attributo dicitur, id omne de ſubiecto quoque dicetur. Veluti quia homo de quopiam homine dicitur, & animal de homine: ob eam etiam cauſam animal de ſingulis hominibus dicetur, nam quidam homo, & homo eſt & animal*; ſed animali, exempli gratia, conuenit prædicabilitas de pluribus differentibus ſpecie, atque adeo competit ratio generis; ergo etiam omni contento ſub animali, puta homini prędicabilitas de pluribus ſpecie differentibus, proindeque ratio generis accommodata erit.

Solutio. Hâc difficultate Scholaſticorum turba plurimùm exagitata, multa comminiſcitur, inſulsè tamen, cum operoſum non ſit ab ea ſe ſe expedire. Omiſſis igitur eorum nugis reſpondendum propoſitionem maiorem, Philoſophique pręceptum ſic intelligendum eſſe, vt ſi ſuperiori conueniat aliquid prout ſupponenti abſolutè, debeat etiam omnibus ſub illo contentis conuenire: non autem ſi conueniat illi prout ſupponenti ſimpliciter. Cum autem dicimus animal eſſe genus, tunc *animal* accipitur prout ſupponit ſimpliciter, adeo vt ei ratio generis vt ſimpliciter ſupponenti, non autem vt ſupponenti abſolutè conueniat; ob id mirum eſſe non debet, ſi ratio generis, ſiue eſſe genus homini contento ſub animali conuenire non poſſit.

DISSERTATIO XXIV.

Et eſt de ijs, quæ ad tertiam intellectûs operationem pertinent.

De Tertia Intellectûs Operatione.

Tractationis ordo. *Vt inter operationes intellectûs, in quarum directionem Dialecticus incumbit, poſtremum obtinet locum naturæ ordine Diſcurſus, quippe qui primam, ac ſecundam ſupponit e ità quidem eadem eſt, ad cuius directionem reliquæ operationes ordinantur. Et vt hæc operatio maioribus eſt obnoxia erroribus: ità etiam ad ſui directionem Dialectici longè maiorem induſtriam expoſtit.*

Diſcurſus vnde dictus. *Hæc autem tertia operatio diſcurſus appellatur, quoniam per illam intellectus de vno ad aliud, hoc eſt de noto ad ignotum excurrit, metaphorâ ſumptâ a lationis motu; quemadmodum enim aliquid de loco mouetur in locum; ſic intellectus quodammodo mouetur ex noto ad ignotum. Solet præcipuè hæc eadem operatio appellari ratiocinatio à græca voce* λογισμός*, ſiue* συλλογισμός*.* ratiocinatio *à verbo* συλλογίζω ratiocinor, *hoc eſt medio aliquo, & argumento aſſequor, quod prius ignotum erat. Hoc enim ſibi vult ratiocinari, ut inferius dicam.*

Inſtrumentum aptiſſimum ad dirigendum diſcurſum eſt Argumentatio. *Inſtrumentum aptiſſimum proximè conducens ad huius operationis directionem, Argumentatio eſt, cuius præſtantiſſima ſpecies ſyllogiſmus. De huiuſmodi autem inſtrumento tractationem ampliſſimam pluribus libris Philoſophus complexus eſt; & primò duobus illis, qui Priores Reſſolutorij dicuntur, in quibus de argumentatione, & præſertim de ſyllogiſmo, pro ut ab omni materia, præciſo, ſolum videlicet argumentationis inſpectâ formâ, ediſſerit. Deindè duobus alijs, qui Poſteriores Reſſolutorij nuncupantur, in quibus de ſyllogiſmo, prout ad neceſſariam materiam contracto, cumulatè diſputat. Poſtea octo Topicorum libris, quorum inſtitutum eſt de ſyllogiſmo contracto ad probabilem materiam agere. Tandem duobus libris Elenchorum, in quibus de ſyllogiſmo contracto ad materiam apparentem ſermonem habet. Reſſolutorium igitur opus in duas dimiditur partes, quarum utraque duobus libris comprehenſa eſt, & prior, quæ de priori reſſolutione dicitur, ideo ſic appellatur, quoniam in ipſa explicatur ars reſſoluendi conclusionem in principia formalia, ſeù bonæ conſequentiæ, ſeu undè habeat concluſio, ut ex præmiſſis neceſſariò deducatur, hoc autem in eo conſiſtit, ut termini, & præmiſſæ hoc, vel illo modo diſponantur veritate, vel falſitate neglectâ; ſiquidem neutra iſtarum ad formam, ſed ad materiam argumentationis pertinet. Secunda verò pars explicat modum reſſoluendi concluſionem eandem ſyllogiſmi in principia conſequentis, ſeù in materialia principia, nimirum undè habeat concluſio, ut ex præmiſſis deducta, vera ſit,*

ſit, & neceſſaria, nec poſſit aliter ſe habere, quemadmodum ſunt termini, atque præmiſſæ veræ, in quibus ipſimet termini inter ſe neceſſariò connectuntur, continetur que cauſa, cur in concluſione paſſio inſit ſubiecto. De his igitur deinceps nobis agendum, ut tandem aliquando tractationem dialecticam abſoluamus. Exordientes autem à conſideratione diſcurſûs generatim accepti, præmittendum duximus quid ipſe ſit, & circa quid ſit occupatus: ideo ſit.

SECTIO PRIMA.

Quid ſit Diſcurſus, & in quo ipſe verſetur.

Ratiocinatio, ſiue diſcurſus quid.

NVlla quidem aptior definitio ratiocinationis, ſiue diſcurſûs, quàm illa, *quòd ſit cognitionis actus, quo intellectus unum, ex alio deducit*. Hæc definitio optimè diſcurſûs naturam declarat, quod facilè cuique perſpectum fiet, partes, quibus conſtat, percurendo. *Cognitionis actus*, vicem obtinet generis; nàm operationes omnes, quas intellectus exercet in hoc, velut in genere conueniunt, quòd quælibet ipſarum ſit actus cognitionis; differunt autem inter ſe, quoniam operatio quæ ſimplici modo obiectum attingit, ſimplex apprehenſio; ſecunda quæ componendo, vel diuidendo iudicium; tertia quæ deducendo, ac inferendo, unum ex alio, ratiocinatio, ſiue diſcurſus nuncupatur; Illationis igitur ratio ea eſt, per quam diſcurſus à cæteris operationibus ſecernitur, velut illa per quam eſſentialiter conſtituitur.

Duplex diſcurſus.

Geminum autem diſcurſum fecerunt, unum ſecundum ſucceſſionem, alterum ſecundum cauſalitatem. Primus eſt, quandò intellectus poſtquam ſe exercuit in aliquo cognoſcendo, ſe conuertit ad conſiderationem alterius. Hoc autem eſt cognoſcere unum poſt aliud. Diſcurſus alter nempe ſecundum cauſalitatem contingit, cum intellectus ex vi unius rei cognitæ, deuenit in cognitionem alterius; ut cum ex cognitis principijs deuenit in cognitionem concluſionis. Vt ſi intellectus ex cognitione, quòd homo ſit animal rationis particeps, inferat eſſe riſibilem, dicitur diſcurrere, cum ex vi cognitionis unius, inferat cognitionem alterius. Ex his duobus diſcurendi modis, prior non eſt ad rem, quippe qui in alijs etiam intellectûs operationibus locum obtinet. Intellectus enim etiam in apprehendendo, modum illum diſcurrendi exercet, cum unum prius apprehendat, deinde aliud, ſic etiam in iudicando, prius de uno, poſtea de alio iudicium fert; unde quamuis tertiæ operationi quoque conueniat, non propterea tamen eius eſt proprius. Secundus diſcurendi modus ita conuenit tertiæ operationi, ut alteri minimè conuenire queat, cum proprium ipſius ſit ex aliquo præcognito, in alterius cognitionem deuenire, & ex vi præhabitæ cognitionis de aliquo, alterius cognitionem inferre, in quo ſecundus diſcurendi modus conſiſtit. Ita fit, ut intellectus priori modo diſcurendo, dicatur unum poſt aliud cognoſcere; ſecundo modo unum ex alio, in hoc autem illationis ratio conſiſtit, per particulam *ergo*, vel æquiualentem denotata.

Explicatur diſcurſus natura.

Ad explorandam diſcurſus naturam, rectè quidam notarunt non in apprehenſione quadam poſitum illum eſſe, ſed in iudicio; non enim diſcurſus in eo conſiſtit, ut cognitio vna poſt aliam habeatur; contingit enim, ut intellectus poſt apprehenſionem habeat notitiam, vel eiuſdem, vel diuerſarum rerum; ſic etiam poſt iudicium habeat iudicium, vel de eodem, vel de rebus diuerſis; non propterea tamen tunc dicitur diſcurrere, ſed ſolùm cum ex vi aſſenſûs præſtiti alicui propoſitioni, præſtat aſſenſum alteri. hoc autem eſt de re iudicium ferre, uti perſpicuum eſt. Vtrumque igitur iudicium eſt, vel ſimplex, in quo ſecunda operatio conſiſtit; vel illatum ſiue illatiuum ut loquuntur, in quo tertia operatio poſita eſt; per utramque enim operationem, intellectus propoſitioni aſſentitur, unde per utramque iudicat, ac ob id utraque iudicium eſt; ſolùm diſcriminis illud intercedit, quòd intellectus per ſecundam operationem non iudicat ex vi alterius iudicij: ſecus autem per tertiam, ac proinde ſecunda operatio ſimplex iudicium dicitur; tertia autem illatum eò quòd infertur ex alio iudicio. Et hoc eſt ratione illationis iudicium, quod tertium intellectionis gradum conſtituit.

Explicatur quomodo in intellectu habeatur diſcurſus.

Deinde non imaginandum haberi in intellectu diſcurſum, eo quòd per modum vnius propoſitionis iudicet, & affirmet connexionem, atque conſecutionem unius ex alio, conſequentis nimirum ex antecedenti. Vt ſi intellectus aduerteret ex eò quòd homo ſit animal rationis particeps, rectè deduci eum eſſe rationalem, ita ut enunciaret probè conſequens ex illo antecedenti deduci, non propterea ratiocinaretur, non ob id diſcurreret, ſed ſolùm de bonitate conſecutionis iudicium ferret; idcirco tunc diceretur tantùm iudicare; cum igitur in huiuſmodi iudicio nulla inuoluatur illatio, conſequens fit, ut diſcurſûs rationem non obtineat, ſed ſimplex iudicium ſit, ac proinde ad ſecundam operationem intellectûs pertineat.

Explicationis continuatio.

Et quamuis intellectus aſſentiatur antecedenti, & conſequenti, & cognoſcat etiam inter antecedens, & conſequens connexionem intercedere, non propterea diſcurrit; ut ſi præbeat aſſenſum huic propoſitioni *omne rationale eſt riſibile*, itemque huic *omnis homo eſt riſibilis*, & ſimul etiam aduertat ex illa propoſitione, hanc rectè deduci, quando quis arguat *omne rationale eſt riſibile; ergo omnis homo eſt riſibilis*, non adhuc intellectus diſcurrit, ſed ſolùm ſimpliciter iudicat; non adhuc tertiam operationem exercet, ſed intra limites ſecundæ operationis ſiſtit. Vt igitur ratiocinari dicatur, opus eſt, intellectum aſſentiri conſequenti, ex vi aſſenſûs, quem præbuit antecedenti, ita ut diſcurſus conſiſtat in dependentia unius aſſenſûs ex alio, taliſque ordo detur inter actus, ut ille, qui conſequens attingit, oriatur ex eo, qui circa antecedens verſabatur.

Quorumdam error.

Decipiuntur idcirco, credentes aſſenſum antecedentis ſe habere tanquam puram conditionem reſpectu aſſenſûs conſequentis; cùm potius exiſtimandum ſit intellectum eſſe cauſam utriuſque aſſenſûs, ita tamen, ut in ordine ad aſſenſum conſequentis, cauſa ſit, quatenus affectus, atque determinatus per aſſenſum antecedentis, cùm circa antecedens non indigeret per ſe determinatione alterius iudicij, nec requireret ſe eſſe affectum præuio huiuſmodi aſſenſu, ſed ſatis ſuperque ſibi foret apprehenſio præuia, ut ſuperius explicatum fuit.

Quando intellectus diſcurrat.

Quamobrem tunc intellectus diſcurrit, quando ex aſſenſu unius, vel plurium propoſitionum, elicit aſſenſum alterius, ut aſſenſus ex aſſenſu fiat, atque connexio, ſeu conſecutio non ſe præcisè teneat ex parte obiecti cogniti, quando ſcilicet intellectus cognoſcit ipſam connexionem, atque cauſalitatem, ſed ex parte cognitionis, adeo ut cognitio conſequentis, ex antecedentis cognitione pendeat, quatenus pendet ab intellectu prout affecto priori iudicio, ex cuius aſſenſu impellitur ad aſſenſum conſequentis eliciendum.

Ratiocinatio ſuadetur.

Hoc inde fit euidens, quoniam hæc dependentia in-

ter

ter aſſenſus, atque adeo ex parte cognitionum, optimè dari poteſt, quamuis non detur ex parte obiecti, ut planè contingit, quando nos à poſteriori, ut aiunt, & ab effectu ratiocinantes, ad cauſam procedimus; ſat enim ad diſcurſum, ut aſſenſus ab aſſenſu pendeat, quamuis ex parte obiecti, nulla pendentia intercedat. Hoc igitur ſenſu diſcurſus explicandus, ita ut dicatur actus, quo intellectus infert unum ex alio, deducitque determinatum aſſenſum unius propoſitionis, ex aſſenſu, quem præbuit alteri vel alijs, & aſſenſus unius in mente, ex alterius aſſenſu modo iam explicato, proueniat. Hæc dependentia unius aſſensûs ex alio, per particulam *ergò*, vel aliam aqui polentem ſignificatur, ut paulo antea dicebam.

Quæ de aſſenſu dicta, diſſenſui poſſunt etiã accommodari.

Tametſi autem hucuſque de aſſenſu verba fecerimus, eadem tamen diſſenſui accomodari volumus; Itã ſcilicet, ut hæc eadem in indicio negatiuo, cum ſcilicet negatiua concluſio deducitur, locum habeant; adhuc enim dicendum tunc cognitionem, ex cognitione deduci, & iudicium etſi negativum, à iudicio pendere, & fieri, ita ut iudicium conſequentis, quamuis negativum ſit, ex vi antecedentis iudicij comparetur; intellectus enim non magis ex vi aſſensûs, quem præbet huic propoſitioni *omne rationale eſt riſibile*, infert aſſenſum, quem præbet huic, *quod omnis homo ſit viſibilis*, quàm ſi ex aſſenſu eodem inferat, quòd *nullus homo ſit lapis*, hoc autem iudicium negativum propriè nuncupatur *diſſenſus*.

Cur dupliei nomine iudicium appelletur, nomineq; aſſenſus nuncupari ſoleat.

Duplex tamen iudicium, tam ſcilicet affirmativum, quàm negativum, aſſensûs nomine conſueuit appellari; & quia quæ de aſſenſu propriè ſumpto dicuntur, quantum ad hanc dependentiam, diſſenſui quoque accomodari poſſunt; & quia quodcumque iudicium quamuis etiam negativum, videtur ſibi quodammodo rationem aſſensûs vendicare, propterea quòd dum intellectus negat, quodammodo negatiuæ aſſentitur propoſitioni, eam tanquam veram recipiendo ac acceptando.

Quorundam opinio.

Poſſet autem quiſpiam ſuſpicari diſcurſum, utrumque àſſenſum inuoluere, ſcilicet antecedentis, & conſequentis, quaſi ſit quoddam aggregatum ex vtroque conſurgens, nec defuerunt, quibus hic dicendi modus arriſerit.

Aſſertio; docens quid hac de re dicendum.

Mihi tamen longè magis eorum ſententia probatur, quibus eſt viſum conſiſtere diſcurſum præcisè in concluſionis aſſenſu, cauſato tamen ex aſſenſu antecedentis, ita ut non inuoluat intrinſecùs aſſenſum utrumque, ut paulò antea relatus dicendi modus affirmabat. Idque ratio ſuadet, quoniam aſſenſus, quem intellectus præbet antecedenti, vel præmiſſis, eſt longè diuerſus ab eo, quem præſtat concluſioni, ille ſiquidem ſimplex iudicium eſt ad ſecundam ſpectans operationem; hic autem eſt iudicium illativum ex alio deductum ad tertiam operationem pertinens, quam eſſe diſcurſum dicebamus, proinde diſcurſus non in aggregato iſtorum aſſenſuum naturâ diuerſorum, ſed in eo tantummodo, qui illativus eſt, conſiſtet.

Circa quid verſetur diſcurſus. Aſſertio, & Opinio cæteris præferenda.

Proximum eſt, ut explicemus id, circa quod verſatur diſcurſus, quodque eius obiectum dicitur. Tametſi autem hac de re non videatur idem Philoſophorum ſenſus, mihi tamen eorum arridet opinio, qui dicunt diſcursûs obiectum eſſe connexionem extremorum, prò ut hæc inter extrema exercetur ratione tertij, quod medium appellatur. Hoc euidens eſt conſideranti naturam diſcursûs. quando enim intellectus præſtat aſſenſum alicui propoſitioni affirmans dari connexionem inter prædicatum, & ſubiectum; deinde affirmat etiam quod eſt ſubiectum illius de alio, tanquam prædicatum; de ſubiecto adſtruens inter hæc dari connexionem, & ex eo quòd illa duo videat cum tertio eſſe connexa, iudicat eſſe connexa inter ſe; tunc intellectus dicitur diſcurrere; ut cùm iudicat omne animal rationale eſſe riſibile, affirmans dari connexionem inter riſibilitatem, & animal rationale; deinde cognoſcit inter hominem, & animal rationale, dari eandem connexionem; poſtea verò ex eo, quòd cognouerit riſibile, & hominem cum rationali connecti, cognoſcit etiam hominem, & riſibile connecti inter ſe, eo quòd utrumque viderit cum rationali connexum eſſe, tunc dicitur diſcurere, proindeque diſcurſus verſatur circa illam connexionem inter extrema, quatenus hæc inter ſe conectuntur in concluſione, eo quòd fuerint in præmiſſis connexa cum tertio.

Quomodo diſcurſus dicatur procedere ex noto ad ignotum.

Sic autem celebratur diſcurſus, ut is rectè dicatur procedere ex notis ad ignota; tametſi enim plerumque contingat, ut concluſio ſit alioquin nota, vel aliunde, vel quia per ſimilem diſcurſum innotuerit; tamen adhuc optimè cum veritate conſentit, quòd perpetuò diſcurſus procedat a notis ad ignota, quoniam cum intellectus infert concluſionem, quam prius nouerat, adhuc tamen dicitur inferre concluſionem ignotam, quatenus ea nota non eſt ex vi cognitionis antecedentis, vel præmiſſarum, quas nouiter ipſe habuit. Hac itaque ratione ſemper veriſſimum erit intellectum diſcurrendo ex notis ad ignota procedere.

Prima difficultas circa prædicta.

Occurrit tamen aliquid circa prædicta non nihil habens difficultatis; videtur enim diſcurſus in eo planè conſiſtere, quòd intellectus cognoſcat conſecutionis vim, rectéque concluſionem ex antecedenti, vel præmiſſis inferri, proindeque tale iudicium eſſe, non autem illud, quale eſſe oportere dictum fuit. Propterea quòd ſæpe uſu venit, ut intellectus præſtet aſſenſum propoſitionibus falſis, vel terminorum non ſignificantium combinatione confectis. Vt cùm ita ratiocinatur, *omne animal eſt lapis; omnis homo eſt animal; ergò omnis homo eſt lapis*. Vel omnis *A.* eſt *B.* omnis *C.* eſt *A.* ergò omnis *C.* eſt *B.* In huiuſmodi autem actibus nullus aſſenſus circa propoſitiones occurrit, ſed vel ſola apprehenſio ſimplex, vel ſimplex iudicium de ſola conſecutione illationeve concluſionis ex præmiſſis, & tamen intellectus diſcurrit. Hoc autem inditio eſt diſcurſum à ſimplici iudicio non alium actum eſſe.

Quorundam opinio.

Si tunc intellectus verè diſcurreret ut aliquibus placet, proculdubio difficultas non foret ſolutu facilis; re tamen verâ tunc intellectus non ratiocinatur, diſcursûs actum non exercet, ſed tantum apprehendit, & iudicat, ut idem illi affirmant.

Reijcitur;

Ad hunc tamen dicendi modum potui nunquam animum inducere; cum ad diſcurſum ſatis ſuperque ſit, ut intellectus ex connexione duorum cum tertio, deducat connexionem duorum eorundem inter ſe. quod in huiuſmodi caſibus contingere perſpicuum eſt; quamuis enim duo re ipsâ non ſint connexa cum tertio, iudicat tamen eſſe connexa, hoc eſt ei repræſentantur tanquam connexa, quamuis realiter connexa non ſint, & ex vi illius connexionis, quam duorum illorum putat dari cum tertio, mutuam connexionem eorundem deducit. Nihil enim refert, niſi ad veritatem propoſitionum, quòd detur, vel non detur re ipsa talis connexio. alioquin nunquam intellectus diſcurreret, niſi propoſitionibus veris exiſtentibus, quod admittendum non eſt. Idcirco videtur intellectus in huiuſmodi caſibus deducere mutuam connexionem duorum

Quid dicendum.

ex hypotheſi, quòd illa connexa ſint cum tertio, atque adeo diſcurrere.

Secunda difficultas & eſt de propoſitione conditionali.

Deinde eſt quoque difficultas de propoſitione conditionali, quæ dicitur illatiua, tunc enim videtur intellectus diſcurere, cum tamen ſolùm intercedat ap-

præ-

prehenſio ſimplex, ſimplexque iudicium; ut cum quis ait, *ſi Sol lucet, dies eſt*.

Quorundam opinio.

Sunt, qui putant nullum tunc diſcurſum fieri. Sed ſi rectè attendas, re verâ tunc intellectum diſcurrere deprehendes, non exercere tamen ſimplex tantummodo iudicium, ſed utrumque, videlicet & ſimplex, & illativum. Dicere namque, *ſi Sol lucet, dies eſt*, perindè eſt, ac ſi dicatur *Sol lucet, ex hypotheſi; ergò dies eſt*, ubi ex vi illius iudicij, & aſſenſûs, quem intellectus præſtitit antecedenti, deducit conſequens. Nihil autem refert, quòd hæc non ſint expreſſa verbis, ſat enim, ut in intellectu dentur hi actus, quorum unus ex vi alterius elicìatur, quamuis totum id per enunciationem conditionalem exprimatur.

Reijcitur.

Contrariam opinionem tuentes falſa decepit imaginatio; conſiderarunt enim propoſitionem conditionalem pro ut per actum reflexum attingitur; actus enim ille reflexus, quo conſideratur quid, & quomodo ſe habeat illa cognitio, ſimplex iudicium eſt, nullam illationem inuoluens; at cognitio ipſa, quæ per propoſitionem conditionalem exprimitur, vel ut illationem includens, gemina cognitio eſt, quarum una vi alterius infertur, ac proinde diſcurſus.

Quid ad diſcurſum requiratur

Requirit igitur diſcurſus eam, quam diximus dependentiam unius cognitionis ex alia; nullus enim ſine illa diſcurſus. Hæc tamen dependentia non utcumque explicanda, ſed eo ſenſu, quo ſuperiùs diximus, ut ſcilicet duo inter ſe dicantur connecti, eò quòd cum tertio connectantur, cum utrunque intellectum fuerit, quod in ſolo iudicio contingit; ex eo enim quòd intellectus iudicauerit duo illa eſſe cum tertio coniuncta, determinatè infert iudicium aliud, quo decernit eadem duo inter ſe debere eſſe connexa, quod in apprehenſione non euenit; non enim intellectus eò quòd apprehenderit duo cum tertio coniungi, apprehendit coniungi inter ſe, ita ut ex unius, vel plurium apprehenſionum vi, aliam apprehenſionem eliciat, quoniam omnis apprehenſio repræſentat ſolùm per modum *quid eſt id*, cuius eſt apprehenſio, in quo nulla cadit illatio, cùm hæc determinatum aſſenſum efflagitet; ſic igitur ſe diſcurſus habet.

Difficultas

Videri forſitan poſſet diſcurſus pluribus cognitionibus conſtare, quoniam præmiſſæ, ipſius materia, videantur, quatenus ſint materia concluſionis ſe habentis ut forma.

Solutio.

Re tamen verâ præmiſſæ potius ſe tenent ex parte efficientis, quatenus intellectus vi ipſarum determinatur ad præſtandum aſſenſum, vel diſſenſum concluſioni, ac proinde ad diſcurrendum, cum in huiuſmodi aſſenſu concluſionis, diſcurſus ipſe conſiſtat. Non inficiandum tamen accipi diſcurſum poſſe pro aggregato aſſenſuum, tam præmiſſarum, quàm concluſionis; non propterea tamen præmiſſæ dicendæ, niſi per quandam ſimilitudinem, materia, concluſio autem forma, quatenus ex ipſis quodammodo incompletis, acceſſu concluſionis per modum complementi, fit totum id, quod ſyllogiſmus dicitur; alioquin æque præmiſſæ, & concluſio videntur integrantes partes orationis, quæ ſyllogiſmus appellatur.

Ariſtotelis auctoritati ſit ſatis.

Et quamuis Philoſophus aliquando videatur docuiſſe præmiſſas eſſe concluſionis materiam, id non eo ſenſu intelligendum, quo aliqui eius verba interpræantur; ſed potius exiſtimandum eò tendere conſilium ipſius, ut doceat concluſionem, quæ diſcurſùs obiectum eſt, iiſdem conſtare terminis, quibus præmiſſæ conſtant, puta maiori, minorique extremo inter ſe connexis, quæ in præmiſſis cum tertio nectuntur.

SECTIO SECVNDA.

Aſſenſus conſequentis cum antecedentis aſſenſu confertur.

Quid inquirendū proponatur.

AD exactè diſcurſus naturam aſſequendam, antecedentis aſſenſum, cum aſſenſu conſequentis iuvat in præſens conferre, quo pacto nimirum huiuſmodi ſe habeant actus, quanta ſit eorum diſtinctio, quanta coniunctio, quæ, & qualis ſit dependentia actus conſequentis ab antecedenti.

Prima opinio.

Sunt, qui putant diſcurſum non effici actibus diſtinctis, ſed potius unicum eſſe, & quidem ſimplex iudicium, ita ut intellectus dum infert unum ex alio, præbeat aſſenſum concluſioni vi illius, quem præſtitit antecedenti, non tamen duplici, ſed unico tantùm actu, quo aſſentiatur utrique, ita ut quatenus præſtat aſſenſum conſequenti dicatur diſcurrere.

Secunda opinio.

Hoc cum pleriſque videretur admodum à veritate remotum, exiſtimarunt diſtinctum eſſe aſſenſum conſequentis ab antecedentis aſſenſu, ita tamen, ut aſſenſus antecedentis in conſequentis aſſenſu aliquo modo inuoluatur, quod ut explicent, dicunt eundem aſſenſum eſſe, quo attingitur antecedens, & conſequens, modo tamen diuerſo, nempe antecedens, & præmiſſæ attingantur in obliquo; conſequens verò, & concluſio in recto.

Tertia opinio.

Ex aduerſo contendunt alij diſtinctis actibus efformari diſcurſum, ita ut actus, quem exercet intellectus in præbendo aſſenſu conſequenti, & concluſioni, ſit realiter diſtinctus ab eo, quem circa antecedens, & præmiſſas exercet.

Quarta opinio.

Nonnulli tamen hâc diſtinctione non contenti, quidpiam aliud addendum crediderunt, ſcilicet inter actus prædictos intercedere temporis moram, proindèque non eſſe ſimul, ſed priùs exerceri actum circa antecedens, poſtmodum circa conſequens, e quorum ſententia propterea nequit momento temporis humani intellectus diſcurſus abſolui.

Aſſertio quid dicendum.

Rectiùs illi ſenſiſſe videntur, qui putarunt conſequentis aſſenſum eſſe diſtinctum ab aſſenſu antecedentis, adeo ut humanus intellectus per diſtinctos actus, aſſenſum præbeat antecedenti, & conſequenti.

Ratio aſſertionis.

Hoc exploratum inde mihi ſit, quoniam diſcurſus, de quo hic agitur, in eo planè conſiſtit, ut intellectus ex vi unius cognitionis inferat aliam, & ex vi unius aſſenſûs aſſenſum alium deducat; hoc autem per unicum cognitionis actum fieri non poteſt, ut ſatis perſpicuum eſt; deducere enim cognitionem unam ex alia, ſupponit cognitiones eſſe diſtinctas, non enim idem deduci poteſt ex ſe ipſo.

Quorundā reſponſio.

Neque eſt cur dicas ad diſcurſum ſufficere, ut intellectus cognoſcat unum dependenter ab alio, ſiue unum cognoſcat ex cognitione alterius, quod unico actu peragi non repugnat, ut cognoſcere hominem eſſe riſibilem, eò quòd ſit rationalis.

Cõfutatio.

Hoc enim inconſideratè dicitur; tametſi nanque per unicum actum liceat cognoſcere unum ex alio, non tamen per unicum actum licet unum ex cognitione alterius cognoſcere; primum enim in eo conſiſtit, ut cognoſcens percipiat unum habere eſſe ex alio, ut riſibilitatem ex rationalitate: ſecundum autem importat, ut cognoſcens ſumat cognitionem unius, ex cognitione alterius, adeo ut re verâ cognitionem unius, ex cognitione alterius deducat; primum per unicum actum abſolui poteſt, ut in intellectu angelico; ſecundum autem non poteſt.

Hoc forſan ad potentiæ cognoſcentis perfectionem,

vel

vel imperfectionem redundandum; perfectioris enim intellectus, eſt unico actu, unum ex alio cognoſcere; imperfectioris autem pluribus. Vterque ſiquidem intellectus unum ex alio cognoſcit, ſed quod perfectior per unicum actum: imperfectior per plures actus aſſequitur.

Quorundā reſponſio præoccupata, ſimulque diluta.

Et quoniam poſſet aliquis comminiſci quandam virtualem dependentiam inter aſſenſum conſequentis, & antecedentis, quæ poteſt ſine multitudine actuum obtineri; proinde animaduertendum biſariam intelligi ordinem, ac dependentiam inter aliqua, vel ſcilicet virtualem, ſine diſtinctione ex rei natura; vel formalem, cum vera dependentia unius ex alio, quæ ſine diſtinctione in re, minimè poteſt contingere. Cum igitur aſſeritur ad diſcurſum requiri, ut unius cognitio ex alterius cognitione deducatur, ita ut hæc ab illa pendeat, hoc non ſic intelligendum, quaſi hic ordo, & dependentia virtualis ſit, ſed formalis, adeo ut conſequentis cognitio re ipſâ ab antecedentis cognitione pendeat, quod ſine diſtinctione actuum obtineri non poteſt. Hoc autem ſuperiores rationes conuincunt; cognitionem ſiquidem conſequentis ex antecedentis notitia deduci, quod ad humanum diſcurſum requiri dicebatur, importat cognitionem unam realiter ab alia ortum ducere, & ab ea pendere, quod ſine diſtinctione ex rei naturâ, haberi non poteſt.

Quanta requiratur diſtinctio inter actus nempe realis.

Immò tanta hinc diſtinctio colligitur, ut non quæcumque ex rei natura ſufficiat, ſed eâ prorſus ſit opus, quæ realis dicitur, tanquam rei à re. Non enim exiſtimandum diſcurſûs actum, quo ſcilicet conſequens attingitur, modum eſſe quendam, qui afficiat antecedentis aſſenſum; quin potius cogitandum eſſe quendam actum productum ab intellectu realiter diſtinctum ab eo, in quo antecedentis aſſenſus conſiſtit; adeout ſi fuerit enthimema, duo ſint actus, quorum unus reſpiciat antecedens, alter verò conſequens; ſi autem ſyllogiſmus, tres numero ſint, quorum duo circa præmiſſas, tertius circa concluſionem ſit occupatus. Poſſunt enim ſeparari, quod realem diſtinctionem arguit.

Non ſolùm realis debet eſſe diſtinctio, ſed eſſentialis.

Imò etiam illud addendum, realem hanc diſtinctionem actuum, eſſentialem eſſe dicendam. Non enim ita realiter diſtinguntur, ut eiuſdem rationis ſint, ſed potius naturâ differunt, ita ut non diſtinguantur quemadmodum duo ſingularia ſub eadem ſpecie contenta, ſed potius, quæ ſunt diuerſæ ſpeciei; non ut duo homines, ſed ut homo, & equus, qui ne dum numero, ſed naturâ, & eſſentiâ diſcriminantur. Alia enim eſt ratio aſſenſûs circa concluſionem, & alia circa antecedens, vel circa præmiſſas; proptereaquòd non ſolùm eorum obiecta per ordinem ad quæ aſſenſus illi diſtinguntur, naturâ ſunt inter ſe diſtincta, ſed etiam aſſenſu concluſionis inuoluit, ex alio aſſenſu dependentiam, quam antecedentis aſſenſus non includit.

Superioris doctrinæ explicatio, & quomodo intellectus aſſentiatur concluſioni.

Deinde cogitandum rem ſic ſe habere, ut poſt primum antecedentis, vel præmiſſarum aſſenſum, intellectus non ſic aſſentiatur concluſioni, ut rurſus iiſdem præmiſſis aſſenſum præbeat; ſed potius aſſerendum in aſſenſu conſequentis nullum aſſenſum antecedentis includi, licet aſſenſus conſequentis ex vi antecedentis aſſenſus eliciatur.

Ratione ſuadetur ſuperioris explicatio.

Hoc mihi perſpectum adeo, ut nihil magis. Deduci enim aſſenſum conſequentis ex aſſenſu antecedentis, importat antecedens & conſequens cognoſci per modum plurium; at intellectus humanus non poteſt plura unico actu per modum plurium cognoſcere; propterea non poterit intellectus ſic aſſentiri concluſioni, ut rurſus eodem actu antecedenti, vel præmiſſis aſſentiatur, adeout antecedentis, vel præmiſſarum aſſenſus, in aſſenſu concluſionis formaliter inuoluatur.

Quomodo aſſenſus antecedentis includatur in aſſenſu conſequentis.

Excluditur igitur hæc formalis incluſio, non tamen omnis, cum aliqua ſaltem virtualis requiratur, quæ talis dici poteſt, quatenus conſiſtit in illa dependentia, quam aſſenſus conſequentis ab antecedentis aſſenſu, tanquam effectus à ratione quapiam cauſæ ſuæ, ſcilicet intellectûs, habet. Nam ſuperiùs adnotatum fuit intellectum, quatenus affectum antecedentis aſſenſu, cauſam quidem eſſe aſſenſûs conſequentis, ac proinde intellectum ſic affectum in eo includi, ad eum modum quo omnis cauſa in effectu ſuo includi dicitur, quatenus is dependentiæ ordinem ad cauſam ſuam inuolui.

Aſſenſus antecedentis, non debet neceſſario antecedere aſſenſui conſequentis.

Supereſt tamen ad exactiùs humani diſcurſus naturam explicandam aduertere, non ſic ſe habere aſſenſum antecedentis ad conſequentis aſſenſum, ut ille huic debeat tempore anteire, cùm hoc minimè requiratur; ſatis enim ſuperque anteceſſio naturæ, adeout quamuis eodem momento temporis uterque ſit aſſenſus, adhuc tamen intellectus dicatur exercere diſcurſum, cum hic in eo tantummodo conſiſtat, ut intellectus aſſenſum conſequentis ex vi aſſenſûs antecedentis eliciat, adeout hic, ab illo pendeat, velut ab ea ratione, quâ ad intellectum ſuam conſecutionem habet. Cùm enim huiuſmodi actus fuerint diſtincti, itâ tamen, ut unus, nimirum ille, per quem intellectus aſſentitur concluſioni, pendeat ab eo, quem exercuit aſſentiendo antecedenti, optimè ſaluatur illationis ratio, quâ dici poſſit intellectus unum ex alio cognoſcere; ex una notitia in aliam deduci, & ex noto ad ignotum procedere. Nihil enim refert ad hoc, ut omnes actus in eodem inſtanti ab intellectu exerceantur, in eodemque ſint ſimul; cùm illationis vis in illa dependentia unius actûs ab alio conſiſtat. Quod Ariſtoteli placuiſſe perſpicuum ſatis ex eo, quòd aliquando pronunciauerit, cognita minori propoſitione ab intellectu, concluſionem cognoſci.

Poteſt tamen intellectus, prius tempore aſſentiri antecedenti.

Hæc autem non eo dico, quaſi non poſſit intellectus priùs tempore præmiſſis aſſentiri, neque hoc Philoſophus affirmat; ſed quia ut aſſentiatur concluſioni neceſſe eſt, ut eodem momento temporis aſſentiatur præmiſſis; ita ut ſi præſtet aſſenſum concluſioni, ſimul etiam debeat præmiſſis aſſentiri, per accidens enim exiſtimandum, ut priùs tempore præmiſſis ſit aſſeutitus; qua de re paulo infra ſermo redibit.

Ratione ſuadetur.

Et rectè quidem, nàm intellectus poteſt actum ſuſpendere circa concluſionem; quamuis enim naturalis ſit cauſa, ſi intrinſecus ſpectetur, libera tamen eſt per participationem libertatis, quæ voluntatis eſt propria; quamobrem neceſſitas illi debita ſolùm eſt quantum ad ſpecificationem actûs, non quantum ad exercitium; quod ſic uſurpandum, ut ſi præmiſſis aſſentiatur, quantùs pro ea, quam à voluntate participat, libertate, poſſit ab aſſenſu conſequentis, ſeu concluſionis abſtinere; ſi tamen illum eliciat, talis eſſe debet, qualem aſſenſus præmiſſarum requirit.

Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta.

Nec propterea humani intellectus diſcurſus idem erit ac ille, qui mentibus abſtractis conuenire cenſetur; adhuc enim diſcriminantur inuicem; qui enim conuenit humano intellectui eſt cum diſtinctione actuum, ordineque dependentiæ, ac illationis unius ex alio; at ſecus ille, qui mentibus abſtractis conuenire dicitur, quippe qui nec diſtinctione actuum, nec illatione unius ex alio indiget.

Solutionis impugnatio præoccupata, ſimulque confutata.

Neque dicas velim etiam abſtractas mentes diſtinctis actibus uti poſſe, undè hinc non ſaluari differentiam inter huiuſmodi diſcurſus, ac proinde ad ſucceſſionem tempore menſuratam, quæ ſit humani diſcurſûs propria, confugiendum eſſe. Si quis enim in illis diſtinctionem actuum admittet, ſucceſſionem etiam concedet, unde ad diſtinctionem ſaluandam totum

non

non erit ſucceſſionem ipſam accerſire, adhuc enim deberent inuicem diſcriminari. Præſtat ob id aliunde ſumere diſcrimen, dicendo falſum aſſumi, abſtractas nimirum mentes uti diſtinctis actibus poſſe, ita ut ex vi aſſensûs antecedentia, conſequentis aſſenſum eliciant; præſtat, inquam, potius, quàm adhærere conſilio exiſtimantium diſcurſus adhuc fore naturâ diuerſos, quoniam intellectus humanus per conuerſionem ad phantaſmata celebratur: non ſic ille, quem æternæ mentes exercent: nam ex accidenti id humano intellectui conuenit, quatenus videlicet is eſt unitus corpori, ab hoc enim ſeiunctus ita diſcurſum exercet, ut hic longè ſit naturâ diuerſus ab eo, qui mentibus abſtractis conceditur. Anima enim intelligens abiuncta quidem à corpore, ut ab æternis mentibus naturâ differt, ſic, & intelligendi munus, diuerſo modo prorſus obire debet.

Difficultas circa prædicta.

Illud tamen aliquid negotij faceſſit: quoniam eodem actu videtur dicendus intellectus ferri in obiectum, & in rationem cognoſcendi illud; ut viſus eodem actu fertur in colorem, & lumen, hoc exiſtente ratione cognoſcendi illum; at antecedens eſt ratio cognoſcendi conſequens; non ergo diſtincti ſunt actus, aſsenſus antecedentis, & conſequentis.

Solutio.

Quod aſsumitur concedendum quidem ſi cognoſcatur obiectum non intercedente dependentiâ à cognitione rationis, ut de colore, & lumine pallam, & apertum, non enim viſus its percipit lumen, ut ex vi ipſius colorem percipiat, ſed utrunque æquè attingit, ac proinde lumen dicitur ratio, per quam color cognoſcitur; ſed intellectus antecedens cognoſcit, ſic, ut ex vi ipſius cognoſcat conſequens, adeout ea vi illius cognitionis, cognitionem iſtius deducat, quod eſt illud eſſe rationem *ex qua*. Hoc autem inde prouenit, quoniam obiectum, & ratio, per quam, etſi plura, cognoſci tamen poſsunt per modum unius; at obiectum, & ratio ex qua, non item; quod etiam ſuperiùs inſinuatum fuit.

Alia difficultas.

Poſset etiam eſse difficultas à paritate voluntatis deſumpta, quoniam ut hæc uno, ac eodem actu finem, & media attingit: ſic etiam intellectus, antecedens, & concluſionem, cum hæc in genere cognoſcibilis ſe habeat ut finis, & illud ut medium, quod apud Philoſophum expreſsum legimus; non inficiandum igitur intellectum eodem actu antecedenti, & concluſioni aſſentiri, ac proinde diſcurſum per diſtinctionem actuum non abſolui.

Solutio.

Non ſatis tamen conſtat quid de voluntate dicendum, fortaſſis enim voluntas non minus diſtinctis actibus in media, & finem fertur. Hoc tamen admiſſo, non idem ſubinde de intellectu dicendum; nam dum efficaciter appetuntur media, certè non niſi quatenus ad finis conſecutionem utilitatem habent, hæc autem bonitas utilitatis dicit formaliter ordinem ad finem; quamobrem mediorum quatenus hanc utilitatem important, ſimul eſt & mediorum, & finis amor; ita fit, ut efficaciter velle finem aſſequi, ſit velle applicare media ad conſecutionem finis. Veritas autem præmiſſarum non conſiſtit formaliter in ordine ad concluſionem, nec huius veritas in ordine ad præmiſſas poſita eſt; nec aſſentiri præmiſſis formaliter eſt aſſentiri concluſioni, niſi virtute id ſic ſe habere, concedendum; ſolum enim cogimur admittere prærequiri veritatem cognitam in præmiſſis, ut inde veritas concluſionis inferatur, ac proinde quamuis voluntas uno, eodemque actu feratur in bonitatem mediorum, & finis, cum mediorum bonitas utilitatis in illo ordine ad finem conſiſtat, non idem de intellectu dicendum reſpectu antecedentis, ſeu præmiſſarum, & concluſionis.

Difficultas præoccupata ſimulque ſoluta.

Quòd ſi dicas hinc ſecuturum intellectum humanum ſimul habere plures, ac diſtinctos actus, quibus cognoſceret plura, ut plura, cùm ea vi cognitionis antecedentis, concluſionem cognoſcere ſit plura ut plura cognoſcere. Hoc nihil eſt, nam, ut omittam hâc difficultate longè magis premi, vexarique contrariæ ſententiæ fautores, quod enim nobis objiciunt de intellectu cognoſcente per plures actus, ipſos de eodem vexat cognoſcente per unicum actum, ſequeretur ex eorum opinione, quod longè deterius eſt, intellectum nempe unico actu poſſe plura ut plura cognoſcere, quod adeo inconueniens, ut hinc ſuperius nobis ratio ſuppetierit ad probandam diſtinctionem actuum in eo, quem intellectus exercet, diſcurſu. Occurrendum igitur dicendo nullum inconueniens eſſe admittere ab intellectu elici ſimul poſſe plures actus inter ſe connexos, ità ut unus inferatur ex alio, licet plures inconnexi, ac diſparati ab eo ſimul elici non poſſint. Immò paſſim id contingere, cuique perſpectum, nam ſimul in intellectu eſſe poſſunt apprehenſio, & iudicium, immò & plures apprehenſiones. Hoc autem ideo, quia quamuis antecedens, & conſequens ſint adeo plura, ut unico actu attingi non poſſint, non tamen adeo plura, ut ratione connexionis tantam unitatem non induant, quanta ſat eſt, ut intellectus pluribus actibus ea plura ſimul poſſit percipere.

Difficultas altera, eiuſque ſolutio.

Poſſet etiam in medium difficultas adduci ad oſtendendum ſucceſſionem actuum requiri. Poteſt enim intellectus ratiocinando aliquam concluſionem inferre, deinde concluſionem deductam tanquam præmiſſam adhibere ad aliam concluſionem deducendam, hoc tamen non fit, niſi ſucceſſione quadam, ut frequenti conſtat experientiâ; & ratio euidens ſuppetit, quoniam fieri non poteſt, ut omnes hi actus in intellectu ſimul exiſtant. Hæc difficultas ex falſo procedit ſuppoſito, quod nimirum in omni diſcurſu nos affirmemus requiri, omnes actus eodem temporis momento in intellectu eſſe; id enim non admittimus, nec requirimus, ſolùm contendentes quando intellectus ex antecedenti, vel ex præmiſſis concluſionem deducit, momento temporis id totum abſolui, ultrò fatentes, cum per primum diſcurſum concluſionem deduxerit, ſucceſſione temporis intellectum concluſionem eandem, tanquam præmiſſam aſſumere, eidemque ſimplicis iudicij aſſenſum præbere, quam iudicio illatiuo præconceperat, & ſimul concluſionem ex vi eiuſdem inferre, proindeque iudicium illativum ellicere.

SECTIO TERTIA.

Quomodo antecedentis aſſenſus ſit cauſa aſſensûs conſequentis.

De quo ſit agendum proponitur.

INſinuatum ſuperiùs fuit, quâ ratione, quove modo conſequentis aſsenſus ab aſsenſu antecedentis debeat ſuum eſse recognoſcere, nimirum quatenus ab intellectu, ut affecto aſsenſu antecedentis, producitur. Supereſt, ut hìc ulterius hoc idem diligentius perſcrutemur.

Aſſenſus antecedentis, quomodo ſit cauſa aſſenſus conſequentis.

Principiò igitur rem ipſam iterum agreſſi, veritatem eandem inculcantes, pronunciamus antecedentis aſsenſum cauſam eſse aſsensûs conſequentis, eoquòd ſe teneat ex parte cauſæ efficientis, videlicet intellectûs, cui omnis operatio accepta referri debet: & quoniam immanens operatio eſt, ob id intellectus comparatione operationis ſuæ duplex cauſalitatis genus exercet, ſcilicet efficientis, & ſubiecti. Non ſic autem hoc uſurpandum, ita ut aſſenſus conſequentis aliquem cauſalitatis modum ergà aſſenſum antecedentis non

obti-

obtineat; propterea quòd, ut aſſenſus antecedentis ex parte ſe tenet efficientis, ſic aſſenſus conſequentis reſpectu illius finis rationem obtinet.

Superioris aſſertionis gatio. Rectiùs autem hoc modo aſſenſum antecedentis dici cauſam aſſenſûs conſequentis, inde mihi perſuaſum, quoniam nequit ita dici eo nomine, quòd antecedentis aſſenſus per ſe ipſum efficiat aſſenſum conſequentis. Vniuersè ſiquidem nulla cognitio poteſt aliam producere, ſiuè aliam elicere; hoc enim ad potentiam intelligentem pertinet, cùm huius ſit operari; ſolùm igitur ſenſu iam explicato poterit aſſenſus antecedentis dici cauſa aſſensûs conſequentis, quatenus intellectus per aſſenſum antecedentis determinatur, immò compellitur quantum ad ſpecificationem actûs ad præbendum aſsenſum conſequenti, ſeù ad aſſenſum conſequentis elicieodum.

Sed hoc gemino modo poteſt intelligi, vel quòd aſsenſus antecedentis ſit agendi ratio, vel quòd ſit ſolùm conditio. Difficultatis enodatio pendet ex acceptione, quâ ſumitur ratio agendi. Vel namque per hanc intelligitur illa, quâ efficiens operatur, ſic ut ſe habeat tanquam id quo dat eſse effectui, ita ut ab illa, velut à principio quo, operatio egrediatur, ad eum modum, quo ſe habet calor in igne reſpectu calefactionis. Vel ſummitur pro illa ratione, quâ determinatur cauſa efficiens ad producendum potius unum, quàm alium ſpecie effectum. Si priori modo ſumatur agendi ratio, proculdubio aſsenſus antecedentis minimè dicendus ratio agendi reſpectu aſsensûs conſequentis. Etenim ut aſsenſus antecedentis hoc modo ratio dici poſset, certè deberet directè per ſe influere in aſsenſum conſequentis, ita ut hic ab illo, velut à principio quo penderet, quod iam non immeritò actui reſpectu alterius actûs denegauimus, eam ob cauſam, quoniam omnis efficientia potentiæ operanti tribuenda ſit. Si autem ſecundo modo operandi ratio uſurpetur, concedendum aſsenſui antecedentis illam conuenire, quo pacto conditio quædam eſt; quòd ſi nomine rationis agendi ea nuncupetur, ideo factum, ut ſecerneretur ab ea conditione, quæ relinquit potentiam indifferentem ad eliciendum hunc, vel alium ſpecie actum, ut apprehenſio eſt comparatione iudicij. Hæc enim in intellectu præquiritur, ut is iudicium poſſit elicere; hinc tamen nulla in ipſo ad eliciendum potius iudicium affirmans, vel negans determinatio.

At iudicium, ſeù aſsenſus antecedentis, quo nomine intelligo tam aſsenſum propriè dictum, quàm diſsenſum, determinat intellectum ad eliciendum potius aſsenſum, vel diſsenſum conſequentis &c. Hoc ex eo perſpicuum, quoniam ſi præ requiratur in intellectu aſsenſus antecedentis, & hic eſse non poſſit agendi ratio iuxta priorem uſurpationem, conſequens eſt, ut ſit iuxta ſecundam, ac proindè conditio ſit, huiuſmodi tamen, ut non relinquat intellectum indifferentem ad hunc, vel illum ſpecie actum.

Quomodo aſſenſus antecedentis determinet intellectũ ad eliciẽdum aſſenſum conſequentis. Neceſſitas actus duplex. Quanuis autem hoc modo conditio iſta determinet intellectum ad eliciendum aſſenſum conſequentis, relinquit tamen illum indeterminatum, & indifferentem alio quidem modo, videlicet ad exercitium actûs.

Cogitandum igitur geminam eſſe neceſſitatem, quarum una eſt quoad ſpecificationem actûs, altera quo ad exercitium eiuſdem. Primam intellectui conceſſimus, ſuppoſito antecedentis aſſenſu, eoquòd tunc ipſe non eſt amplius indifferens ad eliciendum circa idem obiectum duos diuerſos, & oppoſitos actus, quod intellectui antè aſſenſum antecedentis concedendum, tunc enim is ad aſſenſum, & diſsenſum, quemadmodum voluntas ad velle, & nolle, ad amorem, & odium indifferens eſt. Immò ſic intellectui præmiſſarum aſſenſus hanc neceſſitatem infert, ut huiuſmodi aſſenſu poſito ei liberum non ſit aſſentiri, vel diſſentiri, nec ad id à voluntate cogi poſſit. Huius rei cauſam exiſtimo, quoniam aſſenſus antecedentis, ſeu premiſſarum, & conſequentis, ſeu concluſionis diſſenſus cohærere ſimul non poſſunt, cum omnino repugnet intellectum aſſentiri præmiſſis, & diſſentiri concluſioni. At ad neceſſitatem alteram, quòd ſpectat, ſcilicet exercitij, ea eſt, quam intellectui denegamus, quoniam ut ſuperiùs monuimus, quoad exercitium eâ uti poteſt libertate, quam à voluntate participat, à qua nempè intellectus poteſt cohiberi, impedirivè, ne circa concluſionem actum eliciat. Siquidem voluntas imperium, atque dominium ſupra intellectum obtinet, habetque facultatem illum mouendi quoad exercitium, eundemque diuertendi, diſtrahendique à conſideratione obiecti præcogniti, ad aliud; undè non mirùm ſi poſito præmiſſarum aſſenſu, immo etiam apprehenſione concluſionis, poſſit non exire in actum eidem aſſentiendi, propterea quòd, ut nuper dictum fuit, voluntas continere poteſt intellectum, ne eliciat aſſenſum concluſionis, aut illum diſtrahendo ad cogitandum aliud, & ad aliam conſiderationem, non omnino priorem cogitationem extinguendo: aut ſolùm ſuſpendendn intellectum, prohibendoque illi, ne eliciat actum aſſensûs circa concluſionem.

Ariſtotelis locus explicatur. Nec oppoſitum ſenſiſſe videtur Ariſtoteles dicens ſuppoſito aſſenſu maioris, ſi intellectus præſtiterit aſſenſum minori propoſitioni, neceſſariò ſequi concluſionis aſſenſum, quanuis per ſolum aſſenſum maioris, haud neceſſariò intellectus inducatur ad præſtandum aſſenſum concluſioni; ſiquidem hæc certè de exercitij neceſſitate intelligenda ſunt. Vt ex eius verbis colligere cuique facillimum eſt, ſic enim loquitur. Ἔστι δὲ γνωρίζειν, τὰ μὲν πρότερον γνωρίζοντα, τῶν δὲ καὶ ἅμα λαμβάνοντα τὴν γνῶσιν, οἷον ὅσα τυγχάνει ὄντα ὑπὸ τὸ καθόλου, ὧν ἔχει τὴν γνῶσιν. ὅτι μὲν γὰρ πᾶν τρίγωνον ἔχει δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας, προῄδει. ὅτι δὲ τόδε τὸ ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ τρίγωνόν ἐστιν, ἅμα ἐπαγόμενος ἐγνώρισεν. ἐνίων γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ μάθησίς ἐστι, καὶ οὐ διὰ τοῦ μέσου τὸ ἔσχατον γνωρίζεται, ὅσα ἤδη τῶν καθ' ἕκαστα τυγχάνει ὄντα, καὶ μὴ καθ' ὑποκειμένου τινός. Primo Poſt. cap. 1. tex. 2. *Sunt autem eorum quæ cognoſcuntur, quædam, quæ ob id poſtea à nobis cognoſcuntur, quoniam anteceſſit aliarum rerum cognitio. Alia verò ſunt, quorum ſimul cum altero acquiritur cognitio, cuius generis ſunt ſingulæ partes, quæ ſub uno genere uniuerſo, quod tibi cognitum ſit, comprehenduntur. Nam quòd omne triangulum tres habeat angulos pares duobus rectis, prænoueras, quod verò etiam illud quod in ſemicirculo deſcriptum eſt, tale ſit, ſtatim vbi animum aduertiſti ad illud, agnouiſti, ſunt igitur res quædam, quæ hoc modo in alijs cognoſcuntur, nec medio adhibito, extrema intelliguntur, cuiuſmodi ſunt omnis generis vniuerſæ ſingulæ partes omniaque, quæ de nullo ſubiecto dicuntur.* Ita hæc verti commodè poſſunt. Ex his porro cuique palam, Ariſtotelem de exercitij neceſſitate fuiſſe locutum. Horum nanque ſententia hæc eſt. Quantumuis de principijs, hoc eſt de præmiſſis cognoſci debeat *quod eſt*, nempè quòd veræ ſint, non ſemper tamen hæc præcognitio de veritate utriuſque præmiſſæ præcedit tempore cognitionem de veritate concluſionis, ſed poteſt contingere, ut aliquando maior præcognoſcatur prius tempore, veritas autem minoris cognoſcatur ſimul tempore cum veritate concluſionis; ita ut concluſionem ſolum prioritate naturæ ſiue cauſalitatis præcedat. Vt ſi quiſpiam iam cognoſcat cuiuſcunque trianguli tres angulos æquales eſſe duobus rectis, non dum tamen viderit triangulum in ſemicirculo deſcriptum: ſtatim ac tale triangulum in ſemicirculo deſcriptum viderit, illud tres

habere angulos duobus rectis æquales, poterit cognoſcere, hoc eſt actum, circa concluſionem elicere: Vt igitur per ſenſum immediatè triangulum in ſemicirculo deſcriptum: ſic multas alias veritates ea terminis intellectus cognoſcit; ſed de hoc infra diſputandum, nam Philoſophus id dicebat, ſuppoſito quòd intellectus non impediatur, ſeu cohibeatur à voluntate, præſertim in rebus perſpicuis, ac euidentibus, alioquin non præteribat ipſum, nec etiam ab aſſenſu minoris neceſſariò intellectum induci ad exercitium actûs circa concluſionem; quoniam etiam ſi præmiſſæ ſint euidentes, & connexio concluſionis cum ipſis euidens ſit, voluntas tamen adhuc intellectum continere poteſt, ſuppoſito etiam præmiſſarum aſſenſu, & aduertentiâ concluſionis, ne exerceat actum aſſentiendi concluſioni.

Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta.

Neque dicas velim, quemadmodum voluntas nequit ſe ipſam cohibere, ne eliciat media neceſſaria ad finis conſecutionem, ſuppoſitâ finis efficaci intentione: ſic nec etiam poterit cohibere intellectum, ne eliciat aſſenſum concluſionis, ſuppoſito præmiſſarum aſſenſu. Ratio enim non eadem. Nam tunc tantummodo ex efficaci intentione finis, neceſſariò ſequitur mediorum electio, quando is, qui finem intendit, cognoſcit hic, & nunc tale medium neceſſarium eſſe, niſi enim medium aſſumeret, ptior illa finis deſtrueretur intentio. Non ſic autem intellectus, non enim hic, niſi ſimul aſſenſum præbeat concluſioni, debet ſimul præmiſſarum aſſenſum deponere.

Explicatur apprehenſio relata ad iudicium.

Sed explicatum cum ſit quo pacto ſe habeat aſſenſus antecedentis relatus ad aſſenſum conſequentis; proximum eſt, ut pauca quædam ſubijciamus de apprehenſione relata ad iudicium. Apprehenſione terminorum ſuppoſitâ, ex quibus contexuntur propoſitiones euidentes naturæ lumine, uti ſunt prima principia complexa, neceſſariò quo ad ſpecificationem debet intellectus circa tales propoſitiones actum elicere, adeout in eius non ſit poteſtate aſſentiri, vel diſſentiri. Vt ſi apprehendat quid ſignificetur per hanc propoſitionem *omne totum eſt maius ſua parte*, non eſt in poteſtate ipſius aſſentiri, vel diſſentiri, ſed ſi debeat elicere actum, hic debet eſſe aſſenſus.

Difficultas.

Videbitur alicui forſan hoc à nobis, minus conſequenter dictum ad ſuperius tradita; docuimus enim intellectum ex apprehenſione nullam determinationem contrahere, ſed expeditum, ac indifferentem ad aſſenſum, atque diſſenſum remanere, ac proinde eo nomine apprehenſionem à iudicio differre, quòd per illud determinetur ad ſpecificationem actûs circa concluſionem, ſecus autem per apprehenſionem.

Solutio.

Verumenimverò conſiderandum apprehenſionem gemino modo neceſſitatem hanc ſpecificationis intellectui poſſe conferre, primò ſui naturâ, & hoc inſiciandum; ſecundò ratione luminis naturalis, atque adeo vi, qua præditus eſt intellectus per ſe ipſum cognoſcendi connexionem obuiam inter prædicatum, & ſubiectum, & hoc planè concedendum.

Ratio autem diſcriminis in eo poſita eſt, quoniam ſi naturam apprehenſionis attendas, facilè reperies æquè benè cum ea cohærere poſſe aſſenſum, vel diſſenſum. Non ſic autem ſe iudicium habet quando intellectus ratiocinatur, nam nequit coniungi cum præmiſſarum aſſenſu, concluſionis diſſenſus, quoniam diſſentiri concluſioni, eſt negare connexionem inter ſubiectum, & prædicatum; repugnat autem connexionem inter hæc negare, cum fuerit affirmatum dari connexionem eorundem cum tertio, ſcilicet cum medio; ſi ſemel enim intellectus affirmauerit duo quædam cum aliquo coniungi, non eſt ei liberum amplius affirmare, vel negare eadem inter ſe coniungi; ſed potius affirmare cogitur ea eſſe inter ſe connexa, cum omninò repugnet aliqua cum tertio connecti, & inuicem diſiungi; non ſecus enim foret, ac affirmare duo inter ſe coniungi, & eadem quoq; diſiungi; perinde nanque foret eidem aſſentiri, & diſſentiri propoſitioni.

Neceſſitas exercitij conſiderandâ aſſumitur.

Ad exercitij neceſſitatem quod ſpectat, tametſi paſſim uſu venire ſoleat, ut cum intellectus propoſitionem euidentem apprehenderit, deſcendat etiam ad iudicium eiuſdem; nihil tamen prohibet, quo minus intellectus à iudicio ſe abſtineat, vel quia aliò ſit auocatus, vel quia poteſt à voluntate cohiberi, ne ad iudicij actum deſcendat.

Hoc ſatis euidens ex quotidiano uſu, frequenter enim contingit, ut de propoſitionibus euidentibus cogitemus, quamuis nullum præbeamus aſſenſum, ut cum dicimus. *Quæ eidem ſunt æqualia, ſunt inter ſe æqualia*, eſt propoſitio affirmatiua; eſt primum principium complexum, & id genus alia; tunc enim intellectus non attendit veritatem propoſitionis, ſed potius eſt intentus ad conditiones alias, nimirum quòd ſit propoſitio affirmatiua, quod ſit primum principium; quamuis igitur apprehendat quid per illam propoſitionem ſignificetur, poteſt illi non aſſentiri. Si igitur per attentionem ad aliud contingit, ut intellectus non præbeat aſſenſum huiuſmodi propoſitionibus; multo magis id euenire poterit per voluntatis conatum prohibentis, ne intellectus aſſenſum præbeat.

Et ita quidem aſſenſus conſequentis neceſſariò ſupponit aſſenſum antecedentis, ut ſine illo eſſe non poſſit. Verum hic obſeruandum duobus modis aſſenſum conſequentis contingere, vel per modum ſimplicis iudicij, ut cum intellectus huic aſſentitur propoſitioni *omnis homo eſt riſibilis*, vel per iudicium illatum ex alio, ut cum eidem aſſentitur propoſitioni eo quòd is alijs aſſenſum præſtiterit *omne animal rationale eſt riſibile; omnis homo eſt animal rationale*. Prior aſſenſus, quem intellectus præſtat per ſimplex iudicium huic propoſitioni *omnis homo eſt riſibilis*, contingit profectò ſine ullo antecedentis iudicio. Alter autem illatus non item, ſed ſupponit præmiſſarum aſſenſum, immò nedum ſine illo elici non poteſt, itaut ab eo pendeat ſenſu iam explicato, ſed eſſe non poteſt, quin ab eodem conſeruetur.

Difficultas adducta ſua dicta;

Conantur aliqui ſuadere aſſenſum antecedentis reverâ cauſam eſſe ſaltem partialem, ut loquuntur, aſſenſus conſequentis, eâ ratione, quam magnifaciendam putant; quoniam ſcilicet aſſenſus conſequentis ſimilis eſt aſſenſui antecedentis, ut non ſemel Philoſophus inculcauit; propterea colligendum hinc putant conſequentis aſſenſum ab aſſenſu antecedentis cauſari, modo ſaltem nuper inſinuato; quoniam aliundè nequit illa ſimilitudo oriri, quæ niſi credatur inditio eſſe, ut conſequentis aſſenſus ab aſſenſu antecedentis cauſetur; nulla ſuppetet via, quâ probetur aliquid ab alio effici, atque produci.

Solutio;

Sed mirum eſt eos præterijſſe ſimilitudinem hanc aliunde proficiſcet. Satis enim euidens eam ab obiecto petendam. Ideo nanque duo ſunt aſſenſus ſimiles, quoniam circa ſimilia verſantur obiecta; nihil enim refert, quòd unus ab alio cauſetur, ut euidens eſt, ſi intellectus iudicet ſimplici iudicio, omnem hominem eſſe rationalem, & inſuper omnem hominem eſſe riſibilem; hic enim aſſenſus eſt illi ſimilis, quamuis illativus non ſit, immò magis ſimilis, quàm ſi illativus foret, ut perſpicuum eſt, quamuis ab illo non cauſetur, idque non aliunde, niſi quia circa ſimilia verſantur obiecto. Ineptè igitur ex huiuſmodi ſimilitudine conantur oſtendere aſſenſum conſequentis, ab antecedentis

dentis

denteis aſsenſu produci, ſiue ex toto, ſiue ex parte; vel ut ipſi loquuntur, ſiue à cauſa totali, ſiue partiali. Ratum igitur ſit intellectui tantùm efficientiam omnem erga quemlibet aſsenſum deferendam eſse.

SECTIO QVARTA.

De veritate, & falſitate: deque bonitate ac prauitate diſcurſûs.

Diſcurſus geminam rationem ſibi vendicat.

Diſcurſus geminam ſibi rationem vendicat, ſcilicet aſsenſûs, ſeu iudicij, & dependentis, ſeu illati ex antecedenti iudicio. Quatenus iudicium eſt, veritatis, & falſitatis eſt capax. Quatenus verò ex alio deductum eſt iudicium, bonitatis, vel prauitatis eſt particeps. Hæ autem duæ rationes adeo diſeriminantur inter ſe, ut una ſine altera frequentèr exiſtat. Non rarò enim uſu venit, ut bonitas ſit in diſcurſu, in quo tamen veritas deſideratur; bonitas enim in illatione conſiſtit, quatenus ex antecedenti infertur id quod re verâ ſit inferendum, quia nimirum ex unione duorum cum tertio, explicita, vel implicita, deducitur unio eorundem inter ſe. At veritas conſiſtit in conformitate cognitionis, qualis eſt diſcurſus, ad rem, quam repræſentat, prout in ſe eſt.

Diſcurſui veritas & falſitas conuenit.

Diſcurſui autem veritatem ipſam conuenire nemo ibit inficias, ſi aduerterit diſcurſum eſse quendam aſsenſum, atque iudicium, & idcirco in ſe inuoluere affirmationem, vel negationem, quâ intellectus iudicet rem eſse, vel non eſse. Aut igitur ita ſe res habet, quemadmodum per aſsenſum affirmatur, vel negatur, tuncque talis illativus aſsenſus conformis eſt rei in ſe, proindeque verus. Aut non ſic ſe habet prout aſsenſus affirmat, vel negat; & tunc aſsenſus itidem illativus eſt rei difformis, atque adeo falſus. Et ut paucis perſtringam de veritate, falſitateque illatiui iudicij, ac propterea diſcurſûs, non ſecus ratiocinandum, ac de veritate, & falſitate ſimplicis iudicij.

Veritas diſcurſus eiuſdem rationis eſt cũ veritate ſimplicis iudicij.

Quamobrem veritas, & falſitas in huiuſmodi illatiuo iudicio, ut eiuſdem rationis eſt cum veritate, & falſitate iudicij ſimplicis; ità non eſt id, per quod iudicium illativum à ſimplici ſecernitur, atque adeo eſt bonitas, vel prauitas conſecutionis; hinc enim illativum iudicium à ſimplici diſcriminatur; quòd illativum dependentiam, atque conſecutionem, ſiue bonam, ſiuè malam inuoluit; ſimplex autem iudicium non item.

Veritas, & falſitas diſcurſus, ab eiuſdẽ bonitate, & prauitate differt.

Adeo autem differt diſcurſûs veritas, & falſitas à bonitate, prauitateque conſecutionis, ut non rarò uſu veniat unam ſine altera adinueniri; ita planè cõtingit in diſcurſu veritas ſine bonitate conſecutionis. Et contra falſitas cum bonitate eiuſdem. Vnde ſi quis arguat. *Nullus homo eſt irrationalis; nullus equus eſt homo; ergo nullus equus eſt irrationalis*, prauè diſcurrit; propterea quòd mala eſt conſecutio, dum affirmatiuè ex puris negatiuis concluditur; & nihilominus in huiuſmodi diſcurſu nulla eſt propoſitio, quæ non ſit cum veritate coniuncta. Sic etiam praua illatio eſt, ſi quis arguat. *Aliqua ſubſtantia eſt leo; omnis homo eſt ſubſtantia; ergò omnis homo eſt leo.* Praua eſt conſecutio, quoniam in quocumque diſcurſu directè concludente, ut conſequentia ſit bona, nec maior debet eſse particularis, nec minor negatiua; in propoſitionibus tamen, quo nomine tam præmiſsas, quam concluſionem intelligo, veritas non deſideratur. Contra etiam plerumque cum optima conſecutione falſitas diſcurſûs cohæret, ut cum quis arguit. *Omne animal eſt lapis; omnis homo eſt animal; ergò omnis homo eſt lapis.* Propoſitio maior eſt falſa, proindeque falſa quoque concluſio, quæ debiliorem conſequitur partem. Illatio tamen optima; hæc enim illationis forma ſemper veram concluſionem deducit, dummodo præmiſſæ ſint veræ, quod bonæ conſecutionis inditium eſse mox intelliges. Certum interim ſit veritatem, & falſitatem, non idem re ipsâ eſse cum bonitate, & prauitate diſcurſûs.

In quo bonitas diſcurſus cõſiſtat.

Sed age iam, in quibus hæc poſita ſint videamus. Diſcurſûs bonitas in eo conſiſtit, ut bonus diſcurſus dici poſſit, quando ita ſe habet, ut conſequens inferatur, ex illo antecedenti, & ex illis præmiſſis, cum quibus re verâ connexionem habet. Tunc autem hæc intercedit connexio, quando eadem conſecutionis forma adhibita in materia quacumque rectè concludit, hoc eſt verum ex vero deducit; nunquam enim idonea eſt conſecutio, quando eadem alicui materiæ applicata ex vero falſum infert; ad bonitatem enim conſecutionis non ſat eſt in aliqua materia ex vero per illam deduci verum; ſed perpetuò debet ex vero, verum inferre; nam ſi quandoque contingat per aliquam conſecutionis formam ex vero falſum deduci, id planè inditio eſt huiuſmodi conſecutionis formam prauam, & inutilem eſse. Hinc perſpicuum eſt quid contra ſit diſcurſûs prauitas, & in quo ipſa conſiſtat.

Inde quoque manifeſtum inditium bonæ conſecutionis deſumitur, quando ſcilicet forma diſcurſûs cogat intellectum aſsentiri concluſioni poſt præmiſſarum aſsenſum, ita ut cum fuerit præmiſſis aſsentitus, ſi debeat circa concluſionem actum elicere, hic debeat aſsenſus eſse; nec liberum ſit intellectui aſsenſum, vel diſsenſum concluſioni præſtare.

Diſcurſus prauus eſſentialiter ſibi vendicat diſcurſus rationem.

Diſcurſus pravus eſsentialiter tamen ſibi vendicare diſcurſûs rationem exiſtimandus, quamuis oppoſitum nonnullis arriſerit. Ad hoc autem adducor, quoniam frequenter contingit intellectum ex aſsenſu alicuius antecedẽtis ſine debita diſcurrendi forma, in alium aſsenſum deduci. Immò non aliam ob cauſam tot fuerunt congeſta præcepta ad regulandum diſcurſum, niſi ut per illa poſset intellectus declinare prauam diſcurſus formam, in quam alioquin poteſt incidere.

Neque ſuſpicandum tunc verè intellectum non diſcurrere, cum ſcilicet ex antecedenti prauè conſequens deducit. Semel enim ſi quis conceſserit, dum intellectus prauè diſcurrit, ex vi antecedentis ad inferendum conſequens deduci, quod ſatis experientiâ conſtat, non eſt cur inficietur diſcurſum illum veram diſcurſûs rationem ſibi vendicare. Nam aſſenſus, quem concluſioni præſtat, verè ex antecedenti pendet, & ex eius vi elicitur, cumque iudicium propterea ſimplex non ſit, illativum eſſe oportet; ac ob id vera illi diſcurſûs ratio conuenit.

Difficultas.

Oppoſitum alicui probabitur eo nomine, quòd diſcurſus eſſentialiter ſibi vendicat, ut aſſenſus conſequentis verè eliciatur ex vi aſſensûs antecedentis, ſeu præmiſſarum; at niſi diſcurſus probè ſit inſtituturus, conſequentis aſſenſus haud verè ex vi antecedentis aſſensûs, vel præmiſſarum elicitur; quamobrem ſi prauè ex antecedente conſequens deducatur, propriè diſcurſûs non erit.

Solutio.

Nihil tamen ſic diſcurrendo conficitur: ſiuè enim prauè, ſiue probè ratiocinetur intellectus, ſemper diſcurſum exercet, hoc eſt ſemper vi aſſensûs, quem præſtitit antecedenti, elicit conſequentis aſſenſum; hoc tamen intereſt, quòd quando prauè ratiocinatur, elicit aſſenſum conſequentis ex aſſenſu illo, vi cuius elicere non deberet, & propterea decipitur, directioneque indiget. At quando benè ratiocinationem inſtituit, conſequentis aſſenſum elicit vi illius, ex quo elici debet.

SECTIO QVINTA.

De Argumentatione, deque Speciebus illius.

Diſcurſus per argumentatio tanquam per inſtrumentum dirigitur.

OMnes intellectûs operationes directione indigere ſuo loco fuit adnotatum; directio autem omnis præſidio alicuius inſtrumenti obtinetur; ita quidem tertia operatio, cuiuſmodi diſcurſus eſt, ad ſui directionem aliquod inſtrumentum requirit, illud autem diximus argumentationem eſſe, quæ in varias ſpecies diuiſionem ſubit. Si argumentatio ſpectetur prout unius iudicij ex alio deductionem importat, in bonam, & malam diuidetur, cum diſcurſu enim coincidit, qui huiuſmodi diuiſionis eſt capax; hoc igitur modo ſumpta nequit eſſe inſtrumentum aptum ad dirigendum diſcurſum; hoc enim debet omnibus eſſe numeris abſolutum.

Argumentatio debet eſſe probè confecta, ut inſtrumentum directiui ſit.

Argumentatio igitur prout inſtrumentum eſt aptum tertiam intellectûs operationem dirigere, debet oratio dici, quâ unum ex alio rectè deducitur. Hæc autem, vel eſt expreſſa vocibus, ac ob id vocalis nuncupata, vel eſt mentis actus, quo unum ex alio infertur, cuius vicaria eſt, quæ vocibus exprimitur, proximè quidem, remotè autem ſcripto conſignata.

Argumentatio ut idea, habet rationẽ inſtrumenti.

Vt autem inſtrumenti rationem habeat, ſumenda eſt velut idea, cuius inſtar debeat intellectus deinceps argumentationem efficere. Cogitandum enim ab intellectu ſupra ſe reflectente cognoſci qualis argumentatio eſſe debeat, ut unum ex alio ritè per ipſam deducatur; deinceps enim intellectus argumentaturus hanc ideam reſpiciendo benè poteſt argumentationem inſtituere. Omnis autem Logici conatus eò tendit, ut idoneam ideam argumentationis pro dirigendo diſcurſu præſcribat, & ut prototypum efformet imitandum.

Tria in argumentatione ſpectantur.

Tria autem in argumentatione ſpectantur, nempè id, quod infertur, & dicitur *Conſequens*, id, ex quo infertur, & dicitur *Antecedens*, & *Illatio* per particulam *ergò*, vel aliam æquiualentem expræſſa. Formalis autem hæc illatio, ſiue ſequela, dicitur conſequentia, ſeu conſecutio: Tam id, quod infertur, quàm id, ex quo infertur, integra debet eſſe enunciatio, unde fit, ut argumentatio omnis pluribus neceſſariò debeat enunciationibus conſtare. Hæ dicuntur proxima enunciationis materia, & quoniam enunciatio ex terminis coaleſcit; propterea hi quoque enunciationis materia, etſi remota, dicuntur.

Enunciationes ſunt materia proxima terminis autem remota argumentationis. Diſpoſitio enũciationum, & terminorum in argumẽtatione agnoſci debet.

In enunciationibus, ac terminis, diſpoſitio quædam, ſiue cohordinatio adnotanda, videlicet, ut talis terminus ſit in hac propoſitione ſubiectum, in altera prædicatum, vel ſemper ſit prædicatum, vel ſemper ſubiectum. Huiuſmodi diſpoſitio, ſeu collocatio terminorum dicitur argumentationis forma. Vt in hac argumentatione; *omne animal rationis particeps eſt riſibile; omnis homo eſt animal rationis particeps; ergò omnis homo eſt riſibilis*. Termini, ſiue materia remota ſunt *homo, riſibile, & animal rationis particeps*. Forma eſt ea terminorum collocatio, quâ animal rationis particeps eſt ſubiectum in prima, & prædicatum in ſecunda propoſitione; homo ſubiectum in ſecunda, & tertia; riſibile prædicatum in prima, & tertia.

Ad argumentationis formam qualitas, & quantitas propoſitionum facit.

Ad argumentationis formam qualitas etiam, & quantitas propoſitionum pertinet, nimirum quòd ſint affirmatiuæ, uniuerſales &c. Quoniam autem hæc diſpoſitio alijs quoque terminis poteſt accommodari, propterea fit, ut variatâ materiâ remotâ, atque adeo proximâ, retineri poſſit eadem argumentationis forma, proindeque ſi argumentationes materiâ differant, formâ tamen conuenire dicantur. Conſecutio, quæ etiam illatio dicitur, bona eſt, vel mala, ut paulo ſuperius dictum fuit. Bona quidem, cum aliquid ex eo infertur, ex quo inferri debet. Mala autem contra, ſiue propoſitiones veræ ſint, ſiue falſæ, ad hoc enim veritas, & falſitas nihil refert.

Conſequentia duplex, nempe neceſſaria, & probabilis.

Gemina autem conſecutio eſt, neceſſaria ſcilicet, & probabilis. Neceſſaria eſt, quando conſequens ita cum antecedente connectitur, ut antecedens ſine conſequenti eſſe non poſſit; ut neceſſaria hæc eſt conſecutio, *omne animal rationis particeps eſt riſibile; ſed omnis homo eſt animal rationis particeps; ergò omnis homo eſt riſibilis*; conſecutio igitur à materia, in qua fit, neceſſitatem deſumit ſuam, ſic etiam probabilitatem; ut enim ex materia neceſſaria, conſecutio habet, ut ſit neceſſaria; ſic etiam ex probabili habet conſecutio, ut ſit probabilis. Probabilis autem materia eſt, in qua propoſitio facta, videtur vera, vel omnibus hominibus tam rudibus, quàm ſapientibus, vel plurimis, vel ſapientibus ſolùm, & his, vel omnibus, vel maiori parti, vel præſtantioribus. Hoc autem ex parte intellectûs ſe tenet; plerumque enim materia neceſſaria eſt, propoſitio tamen in ea facta alicui intellectui eòquòd neceſſitatem non percipiat, probabilis tantùm erit. Conſecutio igitur in huiuſmodi materia exercita probabilis dicitur; ut *quicumque dat operam ſtudijs bonarum artium euadit doctus; ſed quicumque frequentat ſcholam Platonis ſedulo dat operam ſtudijs bonarum artium; ergo quicumque frequentat ſcholam Platonis euadit doctus*.

Materia neceſſaria facit neceſſariam argumentatio. A materia probabili, argumentatio habet, ut ſit probabilis.

Quando igitur conſequens probabiliter tantùm, & non neceſſariò ex antecedenti ſequitur, conſecutio probabilis dicitur.

Conſequens differt à conſequentia.

Conſequens autem à conſequentia differt; nam conſequens eſt propoſitio, quæ poſt notam ſequitur illationis. Conſequentia verò eſt illatio illius, ſeu habitudo antecedentis ad conſequens; ita fit, ut optima conſequentia, & falſitas conſequentis ſimul eſſe poſſint; ut ſi quis arguat *homo eſt equus; ergo homo eſt hinnibilis*. Hinc diuerſas habent differentias, quibus diuidantur. Conſequens enim diuiditur in verum, & falſum; conſequentia autem in bonam, & malam. Ea autem eſt ratio, quia conſequentia non eſt propoſitio, ad quam tantummodo pertinet verum, & falſum; ſed eſt connexio illatiua propoſitionum, ad quam pertinet debita diſpoſitio, & conueniens connexio; conueniens autem, & inconueniens, faciunt bonum, vel malum, non tamen verum, aut falſum.

Conſequentia duplex bona & mala & totuplex argumentatio.

Et quoniam gemina conſequentia eſt, ſcilicet bona, & mala; ſic gemina quoque argumentatio, videlicet recta, & vitioſa. Recta eſt, quæ bonam continet conſequentiam. Vitioſa autem, quæ malam, quæ à pleriſque creditur non dicenda argumentatio.

Duobus modis illatio fieri poteſt.

Non prætereundum tamen in quolibet conſequenti, cum duo includantur termini ſubiectum, & prædicatum, gemino modo fieri illationem poſſe. Primò aſſumendo aliquem alium terminum ab ijs diſtinctum, ut ſi dicamus *homo eſt rationalis; ergò homo eſt riſibilis*. Huiuſmodi autem terminus appellatur argumentum, quo probatur concluſio. Secundò poteſt inferri conſequens nullo alio termino adhibito diſtincto, ut cum ex conuerſa propoſitione, conuertentem deducimus dicendo: *aliquis homo eſt animal; ergò aliquod animal eſt homo*; ſic etiam cum inferimus unam æquipolentem ex alia, ut ſubalternatam ex ſubalternante dicendo ſcilicet, *omnis homo eſt animal; ergò aliquis homo eſt animal*. Poteſt autem argumentatio ſic amplè ſummi, ut utramque complectatur; præſſiori tamen uſurpatione ea, quæ non procedit ex medio indiſtincto, mera conſequentia

Digitized by Google

ſequentia dici ſolet; alia verò ex medio diſtincto procedens, propriè argumentatio dicitur.

Argumentatio diuiditur in materialem, & formalem. Deinde ſolet argumentatio diuidi in materialem, & formalem. Materialis eſt, quæ conſequentiam materialem; Formalis verò, quæ formalem continet conſequentiam.

Conſequentia materialis quid. Conſequentia materialis eſt, quæ non tenet uniuersè, & hîc, & nunc ratione materiæ tantùm, in qua fit, ſeu ratione terminorum, ex quibus argumentatio conſtat. Vt hæc conſequentia *omnis homo eſt animal admiratiuum; ergò omne animal admiratiuum eſt homo*, eſt conſequentia materialis, non enim tenet gratia formæ, ſed materiæ tantùm, eò quòd homo, & admiratiuum conuertuntur; hæc enim eadem diſpoſitio argumentationis alteri materiæ applicata non benè infert concluſionem, hoc eſt ex vero non deducit verum, ut *omnis homo eſt viuens; ergò omne viuens eſt homo*; antecedens enim eſt verum, conſequens tamen falſum; quodideo euenit, quoniam non fit, ut prior, in terminis conuertibilibus.

Conſequentia formalis quid. Conſequentia verò formalis eſt, quæ uniuersè tenet in quacumque materia etiam falſa; quoniam conſequens infertur ex antecedenti gratia formæ, hoc eſt, ratione diſpoſitionis extremorum, itaut eadem diſpoſitio applicata cuicumque materiæ benè concluſionem inferat, nimirum ex vero colligat verum, ut ſi quis arguat, *omne animal eſt ſubſtantia; omnis homo eſt animal; ergò omnis homo eſt ſubſtantia*. Eadem enim hæc diſpoſitio applicata cuicumque materiæ etiam impoſſibili concluſionem infert, ut exempli gratia: *omne animal eſt lapis; omnis homo eſt animal; ergò omnis homo eſt lapis*. Conſecutio enim bona eſt; nam quamuis propoſitiones ſint falſæ, tamen ex illis benè infertur illud conſequens ratione formæ, hoc eſt ratione talis diſpoſitionis, atque collocationis terminorum. Ceterum omnis illatio formalis neceſſaria eſt; materialis autem poteſt eſſe neceſſaria, vel probabilis iuxta materiæ conditionem.

Argumentatio duplex, nempe illatiua tantùm & illatiua, & probatiua ſimul. Duplex etiam diſtingui ſolet argumentatio, quarum una illatiua tantùm, alia verò illatiua, & probatiua ſimul. Illatiua tantùm eſt, quæ ſolùm habet vim inferendi, ſed non probandi, eò quòd vel conficitur in terminis non ſignificantibus, aut in materia falſa, ubi non concludit, niſi ratione formæ; vel ſi fit in materia vera, antecedens tamen non eſt notius conſequente, cuius defectu antecedens vim non habet inferendi conſequens, quamuis ratione connexionis neceſſariæ cum illo, vim habet illud inferendi.

Illatiua tantùm. Illatiua & probatiua. Illatiua, & probatiua ſimul eſt, quæ vim habet inferendi, vel ratione formæ, vel ſaltem materiæ connexæ; habetque probandi vim, quoniam una propoſitio eſt notior altera, ac ob id ex notitia illius benè deducitur alterius notitia; ut exempli gratia quando de ſubiecto demonſtramus paſſionem per definitionem eiuſdem ſubiecti.

Celebris autem argumentationis partitio eſt in quatuor ſpecies, cuiuſmodi ſunt Syllogiſmus, Enthymema, Exemplum, & Inductio. Sed de his cumulatè in Inſtitutionibus dialecticis diſputauimus.

DISSERTATIO XXV.

De Diſcurſu demonſtratiuo.

Tractatio ordo. *Cùm hactenus in uniuerſum de ſyllogiſmo, ſeu de diſcurſu generatim diſputatum fuerit; proximum eſt, ut ad eius ſpecies Demonſtratiuum ſcilicet, Topicum, & Elenchum deſcendamus. Primò demonſtratiuus occurrit cæteris præſtantior; quia tamen eius natura perſpecta nobis fieri non poteſt, niſi explanatione finis ad quem ille tendit, cuiuſmodi eſt ſcientia; proinde nobis de ſcientia primò diſſerendum, ideo ſit.*

SECTIO PRIMA.

An in intellectu humano ſcientia dari poſſit.

Veterum quorundam ſententia. E Veteribus, apud quos celebris fuit iſta contentio, plerique, ut Academici, humano intellectui ſcientiam omnem denegarunt, affirmantes à nobis de re nulla certam, & euidentem notitiam haberi poſſe. Immò ſapientis eam eſſe conditionem arbitrabantur, ut ei minimè liceat opinari quidpiam citra errandi periculum, & idcirco ſummoperè cauendum eidem, ne in aliquam opinionem deſcendat, niſi velit erroribus pluribus irretiri. Ita planè diuiniorem hominis partem, alioquin ad veritatis contemplationem cælitus demiſſam in terras, contempſerunt, ac minutioſius tractarunt, ut non melioris notæ hominem, quàm beſtias crediſſe videantur. In hanc opinionem iunctis pedibus abierunt illi, quorum Secta dicta fuit ζητητική, σκεπτική, ſeu ἐφεκτική & ἀπορητική, *nempe quæſitiua, inhibitiua, & dubitatiua*. dicebatur autem σκεπτικὴ à verbo σκέπτομαι: ſed quid ſibi velit vocabulum hoc, præ aliis Gellius explicandum aſſumpſit, ait autem, *quos Pyrrhonios Philoſophos vocamus, ij Græcè cognomento Sceptici appellantur; id fermè ſignificat quæſitores & conſideratores: nihil enim decernunt, nihil conſtituunt, ſed in quærendo ſemper conſiderandoque ſunt, quid nam ſit omnium rerum de quo decerni conſtituique poſſit. Ac ne videre quoque plane quicquam, nec audire putant, ſed ita pati afficique, quaſi videant vel audiant, eaque ipſa quæ affectiones iſtas in ſeſe efficiant, qualia, & cuiuſmodi ſint, cunctantur, atque inſiſtunt.* Lib. 11. noct. Att. cap. 5. Addi tamen ſolet, verbum σκέπτομαι, cum ad Scepticorum Sectam refertur, non dici de quacunque commentatione, ſed ad illam reſtringi, quæ hominis eſt, reſponſionem, ſiue affirmatiuam, ſiue negatiuam ad quæſtionem de qua interrogatus fuerat, meditantis; huiuſmodi autem notæ reſponſionem, ſcilicet affirmatiuam, vel negatiuam, nemo ullis machinis, alicui ex Scepticorum familia extorſerit, quoniam dum ſcepſi vacat, dicit ſibi omnia contraria circa idem videri, proindeque omnia talia æqualis ponderis, tum ad fidem, tum ad dubitationem apparere. Cæterum à verbo σκέπτομαι *circumſpicio, ſiue ſpeculor* &c. deducitur σκέψις, *contemplatio ſiue ſpeculatio*; ſed à verbo σκέπτομαι, videtur deduci Σκεπτικός, *conſiderator, opinator*; ita ſit ut σκεπτική, *conſideratrix*, dicatur Secta illorum, nempe Scepticorum, qui ſemper dubitabant. Huiuſmodi autem Secta è quorundam ſententia dicta fuit

Scepti-

Sceptica, *Ephectica*, & *Aporetica*, & quidem *Sceptica* ipſis dicitur, vocaturque *quæſitoria* ab actione, quæ eſt in quærendo, & utendo σκέψει, *ſcepſi*, ſeu contemplatione: Nuncupatur etiam *Ephectica*, ab ea affectione, quæ in eo eſt, qui ſcepſi utitur, nomine deducto. Dicitur etiam *Aporetica*, ſeu dubitatoria, quoniam de omni re dubitat, & quærit, vel quòd hæſitans ſit in aſſentiendo. Apud Gellium tam Academici, quàm Sceptici, nihil affirmant, nihilque comprehendi putant. At hi omnes, teſte Laertio à magiſtro quidem Pyrrhone, vocabantur Pyrrhonij; ſed à dogmate, appellati ſunt *Aporetici*, *Sceptici* & *Ephectici*, immò & *Zetetici* Nam Zetetica Philoſophia ex eo dicitur, quia ſemper in veritatis inquiſitione verſatur. Sceptica, quòd ſemper quærat, & nunquam inueniat. Ephectica autem ab euentu, quòd poſt inquiſitionem iitidem ambigatur, Aporetica, quòd eius ſectatores ſemper addubitent: tales igitur ſunt Sceptici.

His porrò valdè fuerunt affines Empirici, hanc affinitatem licet ex Galeno colligere; nam de Simplicium medicamentorum facultatibus diſputans, hac de re multa dicit, præſertim hæc habet; *Quæ ſit facultatis eſſentia, quidam certè non poſſe agnoſci exiſtimant, quales ſunt Sceptici Philoſophi, & qui inter Medicos vocati ſunt Empirici.*

Scepticis autem finis nil aliud fuit, quàm ἀταραξία, *ataraxia*, hoc eſt, ſtatus animi imperturbatus, aut animi imperturbatio, ſeu in animo quædam perturbationis vacuitas, atque tranquillitas circa ea, quæ ad opinationem ſpectant, & in coactis moderationem circa lationem affectuum; id autem per quod ad ataraxiam peruenire credebant, erat Ἐποχή. *Epocha*, hoc eſt aſſertionis retentio. Scepticus enim incipiens philoſophari ad phantaſias diſcernendas, & comprehendendas, quæ nam ſint veræ, quæ falſæ, ut mentis perturbatione careret, incidit in æqualia contrarijs quidem in partibus momenta rationum, quæ cum iudicare non potuiſſent, aſſenſum retinuit; huiuſmodi autem aſſenſûs retentionem, quaſi fortuitò, mentis imperturbatus ſtatus, tanquam umbra corpus eſt conſecutus. Sceptici porrò in ratiocinando, quibuſdam vocibus, loquendique formulis utebantur. *Primò*. *Nihil magis*, ut ſignificarent, de re propoſita ſe ita ſentire, non ſecus ac ſi dicerent. *Haud magis hoc ſeſe, quàm illo habet modo, aut quàm neutro*. *Secundò*. Erat etiam ab ipſis frequenter uſurpata vox *Aphaſia* ſeu *Phaſis*, quæ generatim accepta ſignificat aliquid poni vel tolli; ſpeciatim verò poni aliquid tantummodo denotat. *Tertiò*. Familiare illud erat iiſdem. *Nihil definio*, quod tali ſenſu adhibebant, ac ſi dixiſſent. *Ego ita nunc ſum affectus, ut nihil eorum, quæ ſub hanc quæſtionem cadunt, ponam dogmaticè, aut tollam; ſeu nihil definio*; hinc erat Sceptici ἀῤῥεψίας πάθος, *arrhepſias pathos*. eſt autem *arrhepſia*, animus neutram in partem, aut ſententiam magis propenſus; tunc enim propriè eſt *arrhepſia*, cum neutram in partem mentem vergimus, aut inclinamus. *Quartò* quamſæpiſſimè illud uſurpabant. *Non comprehendo; omni orationi oppoſita æqualis eſt*. *Quinto* iiſdem non minus familiares erant voces. *Fortaſſe & non fortaſſe*: *licet, & non licet; fieri, & non fieri*. Sic enim loquebantur, ut animi tranquillitatem ad eum, quem diximus modum, aſſequerentur. Alij addūt Scepticis propriam fuiſſe Ἀδιαφορίαν. *Adiaphorian* hoc eſt, *neglectum*, *contemptum*; ſed ineptè, cum hæc fuerit vox Zenoni familiaris. Scepticis igitur accommodatior eſt vox Ἀπάθεια, *apathia* hoc eſt *affectuum vacuitas*, ſiue *indolentia*. Ita quidem Tullius,
In Lucullo.
Zenonis inquit, *ſummum bonum eſt in his rebus neutram in partem moueri, quæ ἀδιαφορία*, *adiaphoria dicitur ab ipſo: Pyrrho autem, ea ne ſentire quidem ſapientem, quæ ἀπάθεια*, apathia *nominatur*.

Varij autem ſunt modi, quibus antiqui Sceptici innixi, ad retentionem aſſensûs pro animi tranquillitate, perturbationiſque vacuitate comparandâ peruenire profitebantur. In uniuerſum porrò modus quidam erat, quem methodum appellare licet, quâ ſcilicet ad inhibendum omnem aſſenſum utebantur, præter eum per quem reddebantur propenſi ad Phantaſiam determinatam. Modi autem de quibus agimus huiuſmodi ſunt, quandoquidem aliqui ſunt generales, alij autem ſpeciales; his prætermiſſis, de generalibus differendum; hi porrò aut ſunt veteres, aut noui; ſic appellati, quoniam illis veteres Sceptici, his autem recentiores utebantur. Antiquis decem modi familiares erant. *Primus* modus deſumitur *ex animalium varietate*, ex varijs enim animalium temperamentis, Scepticus varias phantaſias, ac affectiones colligebat, ita ut quod videtur uni inſuaue ac noxium, illud idem alteri ſuaue ſit atque proficuum; cumque nulla ſuppetat ratio, cur hominis phantaſia, aliorum animalium phantaſiæ præferri debeat, ob id inferebat aſſenſum circa rerum naturas ſuſpendendum eſſe. *Secundus*, *ex hominum differentia*, ex diſſimilibus enim hominum iudicijs de re eadem, propter varietatem regionis, ætatis, valetudinis, atque temperamenti, colligebat Scepticus operæ eſſe pretium aſſenſum inhibere. *Tertius, à diuerſa diſpoſitione eiuſdem etiam ſenſûs organi*; ex eo enim quòd aliquid modo, & modo eius contrarium gratum, aut ingratum palato ſit, deducit Scepticus inhibendum aſſenſum circa externa ſubiecta. *Quartus, ex varia diſpoſitione ſenſûs eiuſdem, ſeruato etiam eodem temperamento & ex omni eo*, quod à *ſomno* exempli gratia, & *vigilia*, *motu & quiete*, *audacia*, *& timore*, *omnique affectu* vario prouenit. Ita quidem oculus, ad motum nauis motus, iudicat aſpectabilia moueri; & idem imbutus humore flauo, ut ictericis contingit, omnia percipit flauo colore conſperſa. Ita quoque dormiens, exiguum ſtrepitum, fragorem ingentem dijudicat, ad quæ Scepticus reſpiciens exiſtimat circa externorum ſubiectorum naturam aſſenſûs ſuſpenſionem adhibendam. *Quintus* poſitus eſt *in diuerſa ratione internallorum, locorum, ac poſitionum*. Hunc enim in modum Scepticus ratiocinationem inſtituendam exiſtimat. Res una ac eadem, quæ eminus exigua apparet, propius intuenti magna videtur, & pro vario ſitu, eodem intercedente interuallo, varios induit colores; conſequens igitur ut minimè tutum ſit de his quicquam abſolutè decernere; ſed potius eſſe prudentis, à præcipiti aſſertione abſtinere. *Sextus eſt per mixtiones, rerumque confuſiones*. Nihil enim purum ſub ſenſum cadit, quia omnia confuſa ſunt, minimeque certum eſt, unde ſpecies ac apparentia prouenniant; experientiâ autem edoctus cognoſcit unam eandemque rem alijs vel alijs rebus coniunctam, pro rerum ipſarum, cum quibus iungitur, diuerſitate, vario modo ſenſum afficere; ne igitur decipiatur, opportunum ducit aſſenſum cohibere, nihilque tanquam certum decernere. *Septimus* ortum ducit *à quantitatibus, diuerſiſque conſtitutionibus rerum ſenſibilium*, Scepticus enim aduertens, exempli gratia, papyrum aridum apparere candidiorem, madidum autem minus candidum, quin ſubobſcurum; item obſeruans telam ſericam, quæ *damaſcena* dicitur, præſeferre varietatem coloris pro vario filorum ordine ſituque, quamuis contextam ſerico eiuſdem coloris; inſuper cognoſcens aliquid modo nocere, modo autem prodeſſe, pro varietate circumſtantiæ, exiſtimat opportunum, aſſenſum retinere. *Octauus in relatione* conſiſtit; Scepticus enim

Modi, quibus antiqui Sceptici ad epocā peruenire poſſe credebant, et ataraxiam compararent.

Decē modi veterū Scepticorū.

Primus modus.

Secundus modus.

Tertius modus.

Quartus modus.

Quintus modus.

Sextus modus.

Septimus modus.

Octauus modus.

aduertit unam eandemque rem prout ad aliud, atque aliud refertur, modò magnam, modò paruam, albeſcentem, & nigreſcentem, meliorem, ac deteriorem, varioque modo affectam videri, prout tranquillâ fruitur mente, arbitratur ſe prorſus eſſe neceſſitate quâdam adſtrictum ad retentionem aſſenſûs.

Nonus modus.

Nonus, in rarò, ac crebrò contingentibus, poſitus eſt, proptereaquòd Scepticus, in pretijs expendendis intentus, aduertit ex rerum copia, multum pretia rerum imminui, & ex earundem raritate plurimum augeri; nam ut dici ſolet, *raritas pretium facit*, hinc tanquam explotatum habet rerum, neque pretium, neque naturam certò cognoſci poſſe; & idcirco de his nihil firmiter decernendum eſſe.

Decimus modus.

Decimus præſertim ad moralia pertinet, attenditurq; *in diuerſis inſtitutis, moribus, legibus, perſuaſionibus atque decretis* Sectatum inter ſapientes; Scepticus enim aduertit, unum ac idem exiſtimari iuſtum, & iniuſtum; turpe & honeſtum; urbanum, & inurbanum, probabile, & improbabile; propterea ſummè neceſſarium arbitratur ad ſuſpenſionem aſsenſûs confugere, ut animi tranquillitatem aſsequatur. Hi porrò ſunt decem modi, quibus veterum Scepticorum familia paſſim utebatur, ut nimirum inhiberet aſſenſum, & ad epocam perueniret, cuius præſidio *ἀταραξίαν ataraxiam* obtineret.

Quinque modi Scepticorum recentiorum.

Primus modus.

Recentiorum autem Scepticorum turba breuitati ſtudens, loco decem prædictorum modorum, quinque ſubrogauit è quibus. *Primus* deſumitur, *à multiplici ſapientum diſciplina*. Scepticus enim aduertens de unaquaque re quot capita, tot eſse ſententias; & ſapientes non tantum ab ignaris, ſed etiam inter ſe inuicem haud mediocriter diſſidere, atque adeo nihil veri decerni poſse; propterea ſapientis eſse docet, nihil definire, nihilque determinatè ſancire.

Secundus modus.

Secundus eſt, *qui in infinitum reijcit*. Scepticus enim cùm probationem probationis putet in infinitum abire, non admittens prima principia indemonſtrabilia, contendit ſatius eſſe in *Epocha* acquieſcere, quàm in huiuſmodi ſcientia, quæ nimirum proceſſum in infinitum admittit.

Tertius modus.

Tertius à relatione deſumitur. Hic modus non multùm abſimilis eſt ordine octauo, paulo antea explicato; cum diceremus illum *ad relationem* pertinere, eo quòd Scepticus unam eandemq; rem notat, prout ad aliud atque aliud refertur, modò magnam, modò paruam, albeſcentem, & nigreſcentem, meliorem, aut deteriorem videri &c. Recentiores autem Sceptici prædictum modum coarctant; cùm enim viderent relationem à natura varijs modis mutari poſſe per relationes ſecundum nos, & inde magnam incertitudinem prouenire; ob id aſſenſum circa omnia ſuſpendere, ſummoperè ipſis opportunum eſt viſum.

Quartus modus.

Quartus à Scepticis *hypotheticus*, ſiue *ſuppoſitorius* appellari conſueuit, quamobrem pleraque dogmata reijcienda, aut ſaltem de ipſis nihil determinandum arbitrantur, cum exiſtiment illa inniti ſuppoſitionibus, ſeu propoſitionibus minime probatis, ſeu demonſtratis.

Quintus modus.

Quintus modus *alternatorius* dici ſolet; afferunt autem exemplum à Sole deſumptum. Si quis, inquiunt, oſtendat Solem lucere, quia dies eſt; reſpondet Scepticus, viciſſim hanc probationem confirmatione indigere ab eodem Sole petitâ; addout eiuſdem ordinis, conditioniſque hæ ſint propoſitiones. *Eſt dies, quia Sol lucet. Sol lucet, quia dies eſt*. Non diſſimili ratione diceremus, eſt riſibile, quia eſt rationale; eſt rationale, quia eſt riſibile. Hi ſunt, quos recenſuimus, modi, quibus Sceptici recentiores ad *epocham*, peruenire poſſe arbitrantur. At præter hos, duo generales communeſque recenſeri ſolent, iiſdem adſcripti. Huiuſmodi porrò ſunt illi, quorum *primus* in eo poſitus, quòd nihil poſſit ex ſe ipſo comprehendi; hoc enim pacto diſputant; Cum in controuerſiam vocatur, utrum ſenſui potius, quàm ratiocinationi credendum ſit, idque nullo modo ſub iudicium cadat; manifeſtum neque ſenſui, neq; ratiocinationi credendum eſſe. Non enim licet tertium iudicem adinuenire, vel criterium, cui credere tutum ſit; nec ullus eſt, qui iudex in propria cauſa eſſe poſſit. *Secundus* in eo conſiſtit, ut nihil ex alio comprehendi poſſit, quod ita colligunt. Si ex alio quidpiam cognoſcitur, aut abeundum in infinitum; aut deueniendum ad aliquid, quod ex ſe ipſo comprehendatur; ſed utrunque ſummoperè deteſtabile; proinde iuvat aſſenſum ſuſpendere, nihilque determinatè decernere.

Opinio dicentiũ de rebus omnibus dari ſcientiam.

At ex aduerſo alij pluſquam par eſt homini deferentes, eius intellectui de rebus omnibus ſcientiam tribuerunt, non aduertentes eo nomine ſaltem hoc ab ipſis dici non potuiſſe, quòd aſſertum à ſe pronunciatum ignorabant.

Aſſertio docens quid hac de re ſentiendum.

Longè cautius ij philoſophati ſunt, qui mediâ viâ incedentes non de omnibus, ſed de aliquibus tantummodo rebus humano intellectui ſcientiam concedendam crediderunt.

Ratione ſuadetur.

Hoc adeo perſpicuum, ut mirum ſit oppoſitum aliquibus ariſiſſe. Ex paulo poſt enim dicendis, ſcientia omnis ab intellectu ratiocinatione, atque diſcurſu comparatur; diſcurſus autem ex noto ad ignotum progreditur; ne igitur ſit in infinitum abeundum, ad quædam per ſe nota deueniendum, quorum cognitio propterea nullo diſcurſu, ſed ſolâ perceptione terminorum acquiſita, ſcientiæ rationem ſibi vendicare non poteſt, ſi tamen ſcientiæ nomine intelligenda ſit, quæ diſcurrendo comparatur. At ſi latiori quadam uſurpatione ſumatur, ea quoque, quæ de primis principijs eſt, ſcientia dicetur. Non propterea tamen de omnibus ſcientiam dari, nec a nobis de rebus omnibus ſcientiam haberi poſſe concedendum; hæc enim, & certitudinem, & euidentiam requirit. At innumera profectò ſunt de quibus, vel nullam notitiam aſſequimur; vel ſi nobis aliqua contingit, ea incerta eſt, & ineuidens, itaut ſolam opinionem nobis acquirere datum ſit. Et quamuis certam, & euidentem notitiam obtineamus, non ob id ſcientia dicenda, cum ea de quibus notitiam conſequitur, contingentia, & mutationi obnoxia ſint, ac propterea talia, ut ſi quæ de ipſis certa, & euidens comparetur notitia, ſcientiæ rationem obtinere non poſſit, utpote quæ de ſolis neceſſarijs, ac immutabilibus eſſe debet; de his igitur nulla quidem in nobis dabitur ſcientia.

Altera ratio.

Immò ne dum rerum cognoſcendarum, ut nuper dicebam, ſed etiam humani intellectûs deffectu ſcientia de rebus omnibus haberi non poteſt. Nam innumera etiam ſunt, de quibus ſcientia poteſt inſtitui, cum neceſſaria ſint, neceſſitate ad ſcientiæ obiectum requiſitâ, quoniam ſcilicet ijs ſunt attributis affecta, quæ per propriam cauſam de ipſis oſtendi poſſent; quia tamen intellectus humanus cauſam ipſam non aſſequitur, ob id cogitur in eorum ignoratione verſari. Cauſam porrò non attingit, vel quia res ipſa ſenſuum aciem effugiunt, cum tamen omnis cognitio humani intellectus miniſterio ſenſuum comparetur, & a ſenſibus rerum ducat, eo quòd horum opitulatione rerum cognoſcendarum imagines aſſequitur. Vel quamuis ſint ſenſibus obuiæ, earum tamen cauſæ ita ſunt varijs accidentibus implicatæ, ut humani intellectûs vires omnes, omneſq; conatus excedant, ac ſuperent. Hinc etiam conſequens ſit, ut de huiuſmodi rebus ſcientiâ intellectus debeat eſſe deſtitutus. Vt propterea quiſque ni fallor, facilè poſſit intelligere de rebus om-

nibus

nibus in intellectu noſtro ſcientiam dari non poſſe.

Aſſenio, quòd de multis humanus intellectus ſcientiam habere poſſit. Tametſi autem hoc omnino fatendum ſit, concedendum tamen de multis, multiſque rebus ab humano intellectu ſcientiam comparari. Si namque ſcientiæ nomine latâ ſcilicet uſurpatione, ea intelligatur notitia, quæ certa ſit, & euidens, certitudine ſumptâ, non pro ea, quæ ex neceſſitate oritur obiecti, ſed pro firmâ quadam intellectûs adheſione, quatenus hic præbet Si ad ſcientiam ſufficiat euidentia & certitudo. aſſenſum abſque omni formidine, fatuum planè eſſet intellectui noſtro cognitionis hoc genus denegare; quiſque nanque certò, ac euidenter cognoſcit ſe ipſum exiſtere, cognoſcit ſe mouere, dum nempè ſe mouet; percipitque ſe quieſcere, dum à motu deſiſtit; certò, ac euidenter cognoſcit ignem comburere, ac innumera id genus alia ſuâ aſſequitur cognitione.

Et ſi præſſiori quâdam ſignificatione ſcientiæ nomen uſurpetur, pro cognitione ſcilicet de rebus neceſſarijs, hanc etiam in intellectu noſtro dari facilè cuique perſpectum eſſe poterit, ſi aduerterit ab ipſo certo, ac euidenter prima ſcientiarum complexa principia cognoſci. Nemo enim eſt ſanæ mentis, cui certè, ac euidenter non conſtet *omne totum eſſe maius ſua parte, & quæ idem ſunt æqualia, inter ſe æqualia eſſe. De quolibet verum eſſe affirmare, vel negare*, & alia plurima. Vtroque igitur modo ſcientiam acceptam pro cognitione certa, & euidenti tam de rebus contingentibus, quàm de neceſſarijs, modo iam explicato, humano intellectui rodis, ac inſipientis ingenij eſt denegare.

Si requiratur etiã vt ſit notitia per causã diſcurſu cõparata. Quòd ſi ad ſcientiæ rationem requiras, ut ſit cognitio certa, & euidens per cauſam diſcurſu quidem comparata, adhuc in intellectu noſtro concedenda. Non enim pauca ſunt, de quibus huiuſmodi notitiam aſſequimur. Non diſſimulandum tamen duo eſſe rerum genera, quæ noſtrâ contemplatione perſequimur, quorum unum earum eſt rerum, quas diuina manus elaborauit; & de his fatendum in nobis exiguam eſſe ſcientiam, non ſolùm de illis, quæ longè abſunt à ſenſibus, ut æternæ ſunt mentes, ſed etiam de alijs, quas quotidie nos ſenſibus uſurpamus, quæque iiſdem maximè obuiæ ſunt, & hoc ob eam, quam paulò ſuperiùs cauſam attulimus. Aliud verò earum eſt rerum, quæ tantum in mente relucent, & quas nos cogitatione efformamus, cuiuſmodi ſunt illæ, quarum contemplatione Arithmeticus, & Geometra detinetur. Cum igitur partim de uno rerum genere, partim etiam de alio, de quo multo magis intellectus notitiam ſummè neceſſariam, certam, & euidentem adipiſcitur; æquum erit aſſerere ſcientiam præſsâ ſignificatione ſumptam in humano intellectu reperiri.

Prima difficultas. Illud tamen non nihil animo difficultatis ingerit, quòd nihil videtur tam certum, ac euidens, ut ab aliquo non fuerit iam reuocatum in dubium; vel etiam negatum. Ita quidem accepimus dixiſſe quoſdam, idem ſimul eſſe & non eſſe; cùm tamen tanquam certiſſimum, ac euidentiſſimum communi ſapientum calculo receptum fuerit, idem ſimul non poſſe eſſe, & non eſſe. Sic etiam pleraque ſunt, quæ quamuis ab aliquibus ſine omni hæſitatione concedantur, ab alijs tamen audacter in dubium vertuntur.

Sed hęc facilè diluuntur; alterutrum enim dicendum, aut eos, qui adeo euidentia, & perſpicua inficiantur, id ore tantùm, non autem mente efficere; vel eos ultra
4. Diuin. Tex. 18. modum deſipere. Sed non deſipiunt, ut dicebat Philoſophus. Διὰ τί γὰρ βαδίζει Μέγαράδε ἀλλ' οὐχ ἡσυχάζει οἰόμενος βαδίζειν; οὐδ' εὐθέως ἕωθεν πορεύεται εἰς φρέαρ ἢ εἰς φάραγγα, ἐὰν τύχῃ, ἀλλὰ φαίνεται εὐλαβούμενος, ὡς οὐχ ὁμοίως οἰόμενος μὴ ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἐμπεσεῖν καὶ ἀγαθόν; δῆλον ἄρα, ὅτι τὸ μὲν βέλτιον ὑπολαμβάνει, τὸ δ' οὐ βέλτιον. *Cur enim Megara vadit, & non quieſcit ire putans? nec mox è diluculo ad puteum, aut ad præcipitium aliquod pergit? Sed videtur veritus, tanquam non ſimiliter non bonum, & bonum eſſe, putans cadere in illa. Manifeſtum itaque, quod hoc quidem melius eſſe putat, illud verò minimè.* Non deſipiunt igitur, nam eorum aliquis ambulans certè non perget ad puteum, ſeu præcipitium, quin potius illud aduertens, illicò declinabit, ne cadat, undè perindè non eſt ei bonum, & non bonum cadere, ſed determinatè perſpectum eſt, bonum eſſe non cadere: cum igitur euidentiſſimum illud principium inficiantur, ore ſolùm id pronunciant, mente autem non item.

Maior fortaſſe difficultas in eo poſita, quòd humanus intellectus omnem ſuam haurit notitiam à ſenſibus, qui ſi fallaces fuerint, cognoſcendoq; decipiantur, cognitionem pariter inde deductam errori quidem ſubiectam eliciant oportet; conſequens igitur, ut in humano intellectu nulla poſſit eſſe cognitio erroris expers, proindeque nec ſcientia. At intellectum, de quo loquuntur, à ſenſibus in cognoſcendo pendere, Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει. σημεῖον δ' ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις. καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρείας. ἀγαπῶνται δι' αὑτάς, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἡ διὰ τῶν ὀμμάτων. *Omnes homines naturâ ſcire deſiderant, ſignum autem eſt, ſenſuum dilectio: nam & abſque uſu propter ſe ipſos amantur & maximè aliorum qui per oculos fit.* Docet ergo ſignum, quòd omnes homines naturâ ſcire deſiderant, eſt ſenſuum dilectio; ſi nanque ad nihil aliud conducerent, propter ſe ipſos diligerentur, & maximè aliorum, hoc eſt præ cæteris, illum, qui per oculos fit ſcilicet viſum; non enim ſolùm ut agamus, hoc eſt non ſolum propter vitæ neceſſitatem, ſed etiam nihil agere debentes, ipſum videre ſiue viſum præ omnibus alijs ſenſibus concupiſcimus, & amamus; & re verâ ſenſus nobis ad duo deſeruiunt, nimirum ad neceſſitatem vitæ, & ad ſcientiam, nam per ſenſus cognoſcimus ſenſibilia noxia, & utilia; priora fugimus: poſteria ſequimur; per ſenſus etiam in nobis ſcientia gignitur; omnis enim noſtra cognitio à ſenſu orginem ducit; nam ad cognoſcendi munus obeundum, mens rerum cognoſcendarum imaginibus eget, quas utiq; non niſi ſenſuum adminiſtratione conſequitur; ita fit, ut exiſtimatum fuerit deficiente ſenſu, neceſſariò, etiam aliquam ſcientiam in intellectu deficere. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, εἴ τις αἴσθησις ἐκλέλοιπεν, ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἐκλελοιπέναι, ἣν ἀδύνατον λαβεῖν. *Manifeſtum etiam eſt, ſi quis ſenſus deſit, neceſſe eſſe, ut aliqua ſcientia deſit, quam impoſſibile* eſt *percipere*. Annectit rationem dicens, εἴπερ μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγῇ, ἢ ἀποδείξει, *ſiquidem diſcimus aut inductione, aut demonſtratione*. At ſenſum erroribus obnoxium eſſe tam euidens eſt, quàm quod euidentiſſimum. Hinc enim experimentum ſenſibus innixum, fallax eſſe perhibetur, ut propterea Hippocrates dixerit, ὁ βίος βραχὺς ἡ δὲ τέχνη μακρή, ὁ δὲ καιρὸς ὀξύς, ἡ δὲ πεῖρα, σφαλερή; *Vita breuis, ars longa, occaſio præceps, experimentum fallax*, ſic uſu venit, ut viſus, quæ gibboſa ſunt, veluti plana intueatur, ita aſtra, præſertim Solem, & Lunam, quæ alioquin ſphærica figurâ conſtant, tanquam diſcos intuetur. Et remum ex parte immerſum in aqua, etſi rectum, tanquam fractum inſpicit, aliaque innumera, quæ conſultò prætereo, utpote ſatis obuia.

Nec etiam hinc aſſertionis noſtræ veritas infringitur, nam rectè Tullius in Accademicis quæſtionibus dicebat. *Maxima eſt in ſenſibus veritas, ſi ſani ſunt, & valentes, & omnia remouentur, quæ obſtant, & impediunt*; quæ ab Ariſtotele didicerat, cum hic non ſemel inculcauerit ſenſum circa proprium ſenſibile non decipi, dummodo requiſita non deſint, nempè quòd eius organum benè ſe habeat, ritèque diſpoſitum ſit, & quod medij conditio, nimia diſtantia &c. non

offi-

Secunda difficultas.

Initio diuinorum.

Primo Poſt. Tex. 134.

Hippocrates Aphor.

Digitized by Google

officiant. Ita quidem organi defectu, putà cum id fuerit humoris amarore perfuſum, ægrotans, quod alioquin eſt ſummâ dulcedine affectum, guſtatu percipit amarum. Medij conditione, cum ipſum diuerſæ ſit ſpiſſitudinis, unde ſpecies franguntur, viſus ob id remum ex parte dimiſſum in aquam, etſi rectum, intuetur fractum; Ex nimiâ diſtantiâ, quoniam anguli viſorij exigui cum ſint, nequeunt inſeruire viſui ad minimas partes percipiendas; hinc, quæ ſunt alioquin globoſa, veluti plana cernitur; ſic ſtellas tanquam diſcos intuemur. Ita etiam ob nimiam diſtantiam, res minor apparet, quàm re ipſâ ſit, viſui. Non ob id de omnibus, quæ ſenſu percipimus dubitandum. Admiratione enim, dicebat Philoſophus, dignum eſt, ſi hoc dubitant; utrum tantæ ſint magnitudines, taleſque colores, quales eminus, an quales cominùs apparent, & utrum qualia ſanis, an qualia ægris. Exploratum enim eſt ob alias cauſas decipi ſenſus; non inficiandum tamen unius ſensûs errorem, alterius ſensûs auxilio corrigi, & errores omnium ſenſuum intellectûs ratiocinatione deregi. Ita planè ſi viſus errat percipiendo remum fractum, corrigitur per tactum, quo percipitur eiuſdem rectitudo; immò idem viſus reſipiſcit, ſi vel remus extrahatur ex aqua, totuſque conſpiciatur in aere; vel aqua defluat, deſerens remum, ut ſe totum in aere conſpiciendum præbeat, vel totus demerſus in aqua videatur. Vel etiam corrigitur error ab intellectu ita ratiocinante; quod ſolidum eſt, atque conſiſtens ſi fuerit in aqua paulatim immerſum, non frangitur, nec flectitur; cum igitur ita fuerit remi facta immerſio, nequit ipſe propterea fractionem, vel flexionem ſubijſſe eſſe; nec diſſimili modo de reliquis. Non igitur ſemper intellectus, ex errore ſenſuum decipitur. Accedit quamplurima quidem eſſe, quorum veritatem intellectus ſolâ perceptione terminorum aſſequitur, uti ſunt prima complexa principia ſcientiarum, quæ innato lumine percipit, eorundemque veritatem attingit; nec ad illam explorandam auxilio ſenſuum eget; ut cum perceperit quid nomine totius, quid nomine partis &c. ſtatim intellectus citra omne erroris periculum aſſentitur ſic, ut aſſentiendo non decipiatur. Et quamuis indiguerit ſpeciebus emendicatis à ſenſibus ad percipienda ſignificata terminorum, cum tamen illis fuerit ſemel imbutus, probè ſenſibus operantibus, non eſt cur amplius à deceptione ſenſuum in eorum uſu cauere debeat. Ita ſe habet intellectus circa veritates neceſſarias, & eſſentiales præſcindentes ab exiſtentia rerum.

Secunda difficultas. Sed illud etiam occurrit, in quo difficultatis aliquid ineſſe videtur, quia ſcientia debet circa res immutabiles, & eodem modo, perpetuò ſe habentes verſari; at ea, de quibus ſcientiam profitentur, maximis mutationibus obnoxia ſunt, cum ab his primum tantummodo ens immune dici poſſit; non igitur ſcientia debebit humano intellectui concedi; non de primo ente velut à ſenſibus remotiſſimo; non de cæteris, cum ſumma inconſtantia laborent; nulla igitur in humano intellectu ſcientia concedenda erit.

Solutio in directa. At in ſcientiam omnem de medio tollendo, cum id ſe ſcire profiteantur, aliquam ſcientiam agnoſcunt; nè igitur ſibimet contradicere, & unum profiteri, & oppoſitum aſſerere videantur, alterutrum fateri coguntur, aut ſe neſcire id, quod apertè inficiantur, vel aliquam ſcientiam eſſe concedendam. Reſpondendū igitur aliquam in nobis dari ſcientiam, tam de re immutabili, ut eſt primum ens, quàm de cæteris omnibus mutationem ſubeuntibus.

Solutio directa. Primum enim ens, etſi remotiſſimum ſit à ſenſibus per ſe ipſum, per effectus tamen non item, quod ſatis ut de ipſo poſſit à nobis aliqua ſcientia comparari. Reliqua verò continuâ mutatione laborant, ſed penes tantum accidentaria prædicata, quæ ſcientia negligit, non autem penes ea, quæ eſſentialia ſunt. Cogitandum enim ſcientiam verſari circa ea, quæ neceſſaria ſunt, neceſſitate complexâ, ut aliàs explicuimus, quæque ab exiſtentia præſcindunt, ita ut eorum neceſſitas in eo poſita ſit, ut eſſe non poſſint, quin ſimul coniuncta ſint. Vt ſcientia de homine non eſt quatenus exiſtit, quod planè contingens, nec de ipſo prout albo, vel nigro, quæ itidem contingenter eueniunt; ſed prout riſibili, quod ſummè neceſſarium eſt, neceſſitatis genere iam explicato, quatenus is eſſe non poteſt, quin habeat ſibi riſibilitatem adiunctam; hæc autem complexa neceſſitas ad ſcientiam requiſita: alia verò incomplexa nihil ad ſcientiam conducit.

SECTIO SECVNDA.

An ſcientia in humano intellectu nouiter acquiratur, an potius in eo ſit quoddam reminiſci.

Proponitur quæſtio diſcutienda. QVòd in humano intellectu ſit aliqua concedenda ſcientia, ex hucuſque traditis exploratum ſatis; quo autem modo id contingere dicendum, non adhuc manifeſtum, an ſcilicet per reminiſcentiam, an per nouam indagationem, qua de re Philoſophus diſputandi occaſionem præbuit, cum argumentum protulerit ex Menone Platonis, ad euertendam acquiſitionem ſcientiæ, ſtatuendamque reminiſcentiam.

Platonis opinio proponitur. Quod autem fuerit Platonis conſilium, non obſcurè conſtat ex Menone, Phœdro, ac decimo de Repub. alijſque etiam locis; nam ex ipſis planè colligitur ab eo exiſtimatum fuiſſe noſtros animos, antequam in corpora coniicerentur, ac iiſdem redderentur uniti, ſcientiarum omnium habitus inditos fuiſſe, nec in hac vita ullam à nobis ſcientiam comparari; ſed cum diſcimus, id à nobis tantummodo præſtari, ut per phantaſmata in ſenſibus efformata, excitetur inſidens in animo ſcientia, quæ contagione corporis, quodammodo caligine obruta erat, proindeque noſtrum ſcire non aliud eſſe, quàm eorum, quæ iam nobis nota erant, recordatione tandem reminiſci. Huc pertinet, quod Plotinus Platonicæ diſciplinæ fideliſſimus aſſecla, dicere conſueuerat, animarum humano animo cum corpore eſſe naturale commercium, quo, quaſi hauſto obliuionis poculo, inebrietur; & alibi, corpus id animo conferre, ut per imagines in phantaſia expreſſas intelligibilium ipſe recordetur, in quo poſitam eſſe reminiſcentiam arbitrabatur. Lib. de Deſcenſu animorū in corpora. Lib. de ſubſtantijs cognoſcē tibus.

Sic autem Plato ſentiebat, quoniam exiſtimabat rationales animas à Deo omnes conditas fuiſſe, priuſquàm corporibus infunderentur, & in illo ſtatu ſcientiam perfectam rerum omnium habuiſſe, poſtea è Cælo fuiſſe demiſſas in corpus, non tanquam in naturale domicilium, ſed potius velut in carcerem, vel ſepulchrum, cuius contagione omnium, quæ antea nouerant, obliuiſci; conſtanti tamen induſtriâ, & miniſterio ſenſuum, omnium denique reminiſci. In hanc opinionem abijſſe fertur, quoniam putabat in illo ſtatu non eſſe animorum dignitati congruum, ut omni ſcientia carerent, idque conatus eſt ratione paulò infra aſſerendâ ſuadere.

Aſſertio aduerſus Platonem. Hoc Platonicum dogma reijciendum, & exiſtimandum rerum ſcientiam omnem in nobis nouiter acquiri.

Ratione ſuadetur. In hanc ſententiam adducor, quoniam oppoſita falſo innititur fundamento, ſcilicet humanos animos

Sſſ ante

antè corpora procreatos fuiſſe; proptereaquòd rationalis anima, vera eſt forma corporis, itaut cum hoc hominem conſtituat; forma autem non debet per ſe ſeorſom produci, ſed ſolùm cum unitur materiæ. Rationalis quidem anima, ut ſuo loco demonſtrare tentabo, immortalis eſt naturæ, ac ob id futura omninò à corpore ſeparata, poſtmodum tamen ad idem reditura; ſed hinc ineptè concluditur ipſam antè corpus extitiſſe. Illud etiam à vero plurimum abeſt, quod huiuſmodi anima coniiciatur in corpus, velut in carcerem, atque ſepulchrum, quaſi nimirum in pœnam, cum potius uniatur illi, quoniam ſuâ naturâ poſtulat eidem vniri, quippe quæ forma eſt, quæ per unionem cum corpore tanquam pars cum parte, totum, nempe compoſitum per ſe unum conſtituit; perperam igitur colligebant animam per unionem ad corpus veluti coniectam in carcerem, vel ſepulcrum, ſi quas antea habuiſſet notitias, amiſiſſe, oblitamque fuiſſe rerum, quas antea nouerat. Potius enim colligendum oppoſitum, quia naturalis perfectio, ac operatio rei alicuius, impediri non poteſt per id, quod ei maximè naturale eſt, & conſentaneum. Si igitur naturale eſt, & conſentaneum animæ intelligenti uniri corpori; non eſt cur per huiuſmodi nexum ab intelligendi munere impediatur.

Alia ratio. Amplius præditam animam non fuiſſe ſcientijs antequam illas acquireret, nec habitus, nec ſpecies intelligibiles rerum antequam corpori foret adiuncta, conſecutam fuiſſe; quin potius intellectum ſui naturâ eſſe, veluti tabulam raſam in qua nihil ſit depictum, ea præcipuè ratio conuincit, quoniam homo ſenſuum indiget miniſterio, ut ſpecies intelligibiles, & ſimulacra rerum acquirat; non igitur hæc habuit à natura congenita; quamobrem intellectus antequam corpori uniatur nequit intelligendi muneribus fungi. Hinc qui ab ortu naturæ ſenſu aliquo priuati ſunt, nequeunt habere ſcientiam de rebus ad ſenſum illum ſpectantibus.

Nec rectè occurrunt dicendo id ideo eſſe, quia deſunt phantaſmata ad id omnino neceſſaria, & inde cæcum habere non poſſe ſcientiam de coloribus. Licet enim per unius ſenſûs ſenſibile, venire in memoriam ſenſibilium ad ſenſus alios ſpectantium, ſi ſcientiam illus obtinemus; ut cum ex viſione mellis, dulcedinis recordamur.

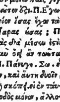
Et de habitibus quoque hoc penitus perſpicuum eſt; ſi nanque hi forent ei à natura inditi, non eſſet cur ad eorum acquiſitionem actus frequentaret. Ideo nanque indiget actuum frequentiâ, ut ijs maiorem promptitudinem, atque facilitatem, ac ob id habitum ad ſimiles actus exercendos, acquirat. Solum igitur animæ intelligenti natura facultatem, virtutemque conceſſit, quâ poſſet, ſi diligentiam, & induſtriam adhiberet, rerum notitiam, atque ſcientiam ſibi comparare.

Et hinc etiam humanam ſcientiam non eſſe reminiſcentiam rerum, quas prius nouerit ſuadere licebit cum Ariſtotele hunc ferè in modum ratiocinando. Si noſtris animis congenitæ ſcientiæ forent, certè nos non laterent, cum fieri non poſſit, ut ſcientem lateat ſe ſcire; atque adeo unuſquiſque recordaretur ſe rem illam antea cognouiſſe, quemadmodum per reminiſcentiam repetimus ea, quæ prius fuerunt nobis perſpecta; nos enim prior illa notitia non latet, ſed de ipſa penitus recordamur, & intellectus ſe illam aliquando habuiſſe, cognoſcit.

Eadem aſſertio experientia probatur. Et ad hoc confirmandum experientia quoque conducit; quando enim quis incipit alicui ſcientiæ operam nauare, utique experitur ſibi occurere omnia penitus ignota; noſtra igitur ſcientia non eſt reminiſcentia dicenda, niſi quando poſt rerum notitiam iam habitam, iterum de rebus ſcitis, & cognitis cogitamus, eademque mente reuoluimus.

Proximum eſt, ut efficaciſſimo, primâ ſaltem fronte argumento Platonis ſatiſfaciamus. Ipſe enim ita diſputabat. Puer quiſpiam vocetur, qui nulli ſcientiæ operam nauauerit, ordinatè tamen de rebus alicuius ſcientiæ interrogetur is, dummodo non nihil valeat ingenio, ita ut quæ proponuntur intelligat aptè, rectèque, procul dubio reſpondebit ad omnia; ergo conſequens fit, ut aliquando ſcientiam illam habuerit & poſtmodum illis interrogationibus memoriam excitantibus reminiſcatur. Vt autem planius, & apertius vis huius argumentationis conſtet, non pigebit audire Platonem ipſum diſſerentem in Menone, cui conator hæc experimento comprobare in perſona Socratis interrogantis Puerum natum, & educatum apud eundem Menonem, ad quem conuerſus ita loquitur. — Prima ex Platone ratio proponitur ac diſſoluitur.

Σω. Πρόσεχε δὴ τὸν νοῦν, ὁπότερ᾽ ἄν σοὶ φαίνηται, ἢ ἀναμιμνησκόμενος ἢ μανθάνων παρ᾽ ἐμοῦ; Μὲ: Ἀλλὰ προσέξω. Σω. Εἰπὲ δή μοι ὦ παῖς γιγνώσκεις τετράγωνον χωρίον, ὅτι τοιοῦτον ἐστι. Π. Ἔγωγε. Σω. Ἔστιν οὖν τετράγωνον χωρίον ἴσας ἔχον τὰς γραμμὰς ταύτας πάσας τέτταρας οὔσας; Π. Πάνυ γε. Σω. Οὐ καὶ ταυτασὶ τὰς διὰ μέσου ἐστὶν ἴσας ἔχον; Π. Ναί Σω. Οὐκοῦν εἴη ἂν τοιοῦτον χωρίον καὶ μεῖζον καὶ ἔλαττον; Π. Πάνυ γε. Σω. εἰ οὖν εἴη αὕτη ἡ πλευρὰ δυοῖν ποδοῖν, καὶ αὕτη δυοῖν, πόσων ἂν εἴη ποδῶν τὸ ὅλον; ὧδε δὲ σκόπει. εἰ ἦν ταύτῃ, δυοῖν ποδοῖν, ταύτῃ δὲ ἑνὸς ποδὸς μόνον, ἄλλο τι ἅπαξ ἦν ἂν δυοῖν ποδοῖν τὸ χωρίον; Π. Ναί. Ἐπειδὴ δὲ δυοῖν ποδοῖν καὶ ταύτῃ, ἄλλο τι ἢ δὶς δυοῖν γίγνεται; Π. Γίγνεται. Σω. Δυοῖν ἄρα δὶς γίγνεται ποδῶν. Π Ναί. Σω. Πόσοι οὖν εἰσὶν οἱ δὶς δύο πόδες; λογισάμενος εἰπέ. — Plato in Menone ſic ratiocinatur.

Π. τέτταρες ὦ Σώκρατες. Σω. Οὐκοῦν γένοιτ᾽ ἂν τούτου τοῦ χωρίου ἕτερον διπλάσιον τοιοῦτον δέ, ἴσας ἔχον πάσας τὰς γραμμὰς ὥσπερ τοῦτο; Π. Ναί. Σω. Πόσων οὖν ἔσται ποδῶν; Π. ὀκτώ. Σω. φέρε δὴ πειρῶ μοι εἰπεῖν πηλίκη τις ἔσται ἐκείνου ἡ γραμμὴ ἑκάστη, ἡ μὲν γὰρ τοῦδε δυοῖν ποδοῖν, τί δὲ ἡ ἐκείνου τοῦ διπλασίου; Π. Δῆλον δὴ ὦ Σώκρατες ὅτι διπλασία. Σω. Ὁρᾷς ὦ Μένων, ὡς ἐγὼ τοῦτον οὐδὲν διδάσκω, ἀλλ᾽ ἐρωτῶ πάντα; καὶ νῦν οὗτος οἴεται εἰδέναι ὁποία ἐστὶν, ἀφ᾽ ἧς τὸ ὀκτάπουν χωρίον γενήσεται, ἢ οὐ δοκεῖ σοι; Μέ. Ἔμοιγε. Σω. Εἶδεν οὖν; Μέ. Οὐδῆτα. Σω. Οἴεται δέ γε ἀπὸ τῆς διπλασίας; Μέ. Ναί. Σω. Θεῶ δὴ αὐτὸν ἀναμιμνησκόμενον ἐφεξῆς, ὡς δεῖ ἀναμιμνήσκεσθαι.

So. *Attende igitur num illi in memoriam reducam, an doceam.* Me. *Attendam certè.* So. *Dic age, ô Puer, cognoſcis ne hoc tale ſpatium quadrangulum eſſe?* Po. *Equidem.* So. *Habetne quadrangulum hoc omnes quatuor lineas æquales?* Pu. *Habet.* So. *An non & iſtas, quæ per medium protrahuntur, æquales habet?* Pu. *Et iſtas.* So. *Nonne & maior, & minor* — In ſua verſione hæc omiſit Ficinus ὁπότερ᾽ ἂν σοὶ φαίνηται, Vtrum ſibi videatur.

nor eſſe poteſt. Pu. So. *Si ergo ſit hoc latus duorum pedum, & iſtud quoque duorum, quot pedum totum ipſum erit? Sic autem conſidera, ſi latus hoc duorum eſſet pedum. illud verò vnius, eſſet ne pluſquam ſemel duorum pedum hoc ſpatium?* Pu. *Semel.* So. *Quoniam verò alterum quoque latus duorum pedum eſt, num aliud quàm bis duorum pedum ſit?* Pu. *Iſtud ipſum.* So. *Duorum ergo bis pedum efficitur.* Pu. *Ita.* So. *Quot nam ſunt bis duo pedes? Computa.* Pu. *Quatuor.* S. *An non fieri poteſt ſpatium aliud ad hoc duplum, habens ſimiliter omnes æquales lineas, quemadmodum iſtud habere vides?* Pu. *Prorſus.* So. *Quot pedum erit?* Pu. *Octo.* So. *Age iam conare mihi dicere qualis eſt quælibet illius linea: huius ſiquidem duorum pedum, linea verò illius dupli, qualis?* Po. *patet, ò Socrates, eſſe duplam.* So. *Cernis, ò Meno, me nihil ex his docere, ſed ſingula potius interrogare? & nunc iſte noſce ſe putat qualis ea ſit à qua ſpatium octo pedum conficitur. An non tibi videtur?* Me. *Mihi quidem.* So. *Nouit igitur?* Me. *Minime.* So. *Putat autem à dupla.* Me. *Ita.* So. *aſpice deinceps hunc per ordinem ut oportet reminiſcentem &c.* Pergit autem ad idem experimentum comprobandum, ut apud Platonem videre licet. Aduerte porrò, quando Puer reſpondet, *patet Socrates eſſe duplam*, id non intelligendum, ita ut ſpatium quadratum ſit, nam latus non foret duplum, ſed rationem haberet, ut 8 ad 2; ſed intelligendum oblongum, cuius latus unum 2 aliud autem 4. At Socrates fingit errare puerum, ut deinde corrigat, & quamuis correctus, non addiſcat, ſed reminiſcatur.

Solutio. Occurritur tamen dicendo, ſi homo ignarus interrogetur de difficillimis alicuius ſcientiæ quæſitis, vel nihil aptè, vel caſu rectè aliquid reſponſurum. At ſi de facilioribus, deque perſpicuis vt naturalis luminis ad benè reſpondendum inductum iri, etiam de rebus nunquam antea cognitis; ad hoc enim ſummoperè ingenij perſpicuitas in reſpondente, & clara explicatio interrogantis conducit; nam hinc interrogatus ad plura, & rectiùs reſpondere valebit. Neque hoc præhabitam notitiam requirit, ſed ſatis, ſuperque interrogatum ingenij lumine valere, & interrogantem perſpicuè, & ordinatè ſuo munere fungi; alioquin ſi aliqua in interrogato præfuiſſet notitia, tunc nulli dubium quin is excitatâ mente per interrogationes *recordaretur eorum, quorum aliquando notitiam habuiſſet.* *Puer igitur*, ordine interrogatus appoſitè reſpondet, quia apprehendit prius, mox iudicat principia quæ proponuntur, & ex illis concluſiones deducit, ac proindè ſcientiam nouiter adipiſcitur, nec tunc reminiſcitur, ut inulsè Plato dicebat.

Hoc adeo mihi perſpicuum, ut non poſſim non mirari Platoni contrarium arriſiſſe, proptereaquòd ſi duo ſint æquiualentis ingenij, quorum unus aliqua prius nouerit, quæ tamen ſit oblitus, alter autem nunquam illa cognouerit, & ab eodem uterque æque clarè, ac ordinatè interrogetur, experientiâ ſatis exploratum, illum, qui prius nouerat ea, de quibus interrogatur, quamuis oblitum, interrogationibus tamen excitatum, recordari ea ſe aliquando nouiſſe; alterum autem, cui nunquam illa perſpecta fuere, non item. Si igitur quiſpiam recordaretur tantum, dum nos eum dicimus addiſcere, certè contingeret, quod dicebamos euenire ei, qui prius aliquid cognouerat, poſtea verò oblitus ſit, nempè recordaretur ſe id aliquando cognouiſſe.

Illud etiam accedit, quòd ineptè Platonici recordationem cum reminiſcentia confundunt, non enim mediocriter differunt, ondè in eo peccarunt, quòd unum ab altero non ſecreuerint, & quamuis admitteremus tunc aliquem recordari, non benè diceremus eum reminiſci. Ineptè Platonici recordationē cum reminiſcē tia confundunt.

Erat aliud Platonis argumentum in commemorato dialogo qui de virtute agens inſcribitur Meno, & erat dilemma huiuſmodi. Vel quiſpiam rem propoſitam iam nouit, vel ignorat: ſi nouit, non eſt opus ut illam inquirat; ſi ignorat, fruſtra inquirit, cum non norit quod quærit; quamuis enim in id incurrat, adhuc ſe inueniſſe ignorabit; ut patet de ſeruo fugitiuo, quem ſi dominus de facie nouerit, poterit illum quærere, nam ſi in illum incidat, cognoſcet; quòd ſi nunquam illum nouerit, oleum, & operam perdet in eo quærendo; tametſi enim ipſum offenderit, non cognoſcet. At huic dilemmati non aliâ ratione ſatisfieri poteſt, quàm dicendo nos quærere notitiam rei actu ignoratæ, habitu verò cognitæ; propterea cum res ita ſe habeat concedendum erit ineſſe animæ à ſuo ortu ſcientiarum habitus. Secūda ex Platone difficultas.

Difficultatem hanc optimè diluit Philoſophus dicendo, πρὶν δ' ἐπαχθῆναι ἢ λαβεῖν συλλογισμὸν, τρόπον μέν τινα ἴσως φατέον ἐπίστασθαι, τρόπον δ' ἄλλον οὔ, ὃ γὰρ μὴ ᾔδει εἰ ἔστιν ἁπλῶς, ἀλλὰ δῆλον ὡς οὐδὲ μὲν ἐπίσταται. ὅτι καθόλου ἐπίσταται, ἁπλῶς δὲ οὐκ ἐπίσταται. *At prius quàm induxerit aut acceperit ſyllogiſmum, aliquomodo fortaſſe fatendum eſt eum ſcire: alio modo non item, quod enim ſimpliciter neſciebat an eſſet, quomodo illud habere tres angulos æquales* duobus rectis, ſimpliciter ſciret; *ſed manifeſtum eſt, cum ita ſcire, quia uniuerſale ſcit, ſimpliciter autem neſcire.* Docet igitur quando quis aggreditur aliquid cognoſcendum partim ſcire, & partim ignorare; ſcire confuſè, & virtute, quatenus tenet principia, in quibus ſcientificæ concluſiones continentur; non ſcire autem formaliter, & actu, ac in ſe, ad quem cognoſcendi modum non oportet, ut eiuſdem concluſionis præhabuerit habitum, ſed ut principia nouerit, & apprehenderit intellectus ex illis euidenter concluſionem inferri, quod eodem exemplo fugitiui ſerui poteſt explicari. Si quis enim ſeruum quæreret, quem non nouiſſet, haberet tamen aliqua ſigna perſpecta, quibus poſſet illum conijcere; ſi in ipſum incurreret, certus eſſe poſſet ſe inueniſſe illum, quem nunquam de facie nouerat. Solutio. Primo Poſt. tex. 2. aliàs 4.

Eſt aliud argumentum, in cuius ſolutionem eſt operæpretium incumbere. Si ulla ſcientia poſſet à nobis de nouo comparari, vel id fieret miniſterio ſenſus, vel ope magiſtri. Non primum, quia multa ſenſus effugiunt, quorum tamen ſcientiam habemus, ut Deus, Intelligentiæ, & occultæ quædam rerum proprietates, ac vires. Accedit, quòd ſenſus fallaces admodum ſunt à quibus deduci nequit ſcientia, quæ omnino certa, ac penitus infallibilis eſſe debet. Non ſecundum, quoniam ad ſciendum præter naturale lumen intellectus, intelligibiles rerum imagines requiruntur, quas magiſter nequit in diſcipuli mentem transfundere; qui propterea nequit ullam de nouo ſcientiam comunicare, quatenus iis opitulatione phantaſmatum habitus à primo naturæ ortu nobis ingeniti ſuſcitentur. Tertia difficultas.

Hoc eleganter ſimilitudine quadam expreſſit doctiſſimus ille. Quemadmodum, inquit, poteſt quiſpiam mouere digitum, ut aliquid oſtendat, non autem videndi facultatem conferre; ſic homo poteſt exterius verba proferre, quæ veritatis inditia ſint, non autem intelligendi virtutem impertiri. Prima cōfirmatio. D. Auguſ. in lib. de doctrina Chriſ.

Hoc idem confirmant paritate rationis ex habitibus Secūda cōfirmatio.

primorum principiorum deſumpta; ut enim hi ſunt nobis à natura congeniti, ſic etiam ſcientiarum habitus.

Solutio. Rectè quidem geminus aſſignatur modus, quo noſter intellectus nouiter ſcientiam adipiſcitur. Priori enim modo ſcientia dicitur proprio marte comparata, diciturque propria inuentio, itemque doctrina, quatenus quiſpiam ſi non alium, ſaltem ſe ipſum docet. Secundo modo diſciplina nuncupatur, quatenus ab alio ille ſcientiam diſcit. Impugnationi tamen occurritur dicendo quæ ſcimus gemino modo ſub ſenſum cadere, intelligi poſſe, vel per ſe, ut ea ſunt omnia, quæ nos immediatè ſenſibus uſurpamus, quæ nimirum ſenſibilibus accidentibus affecta ſunt; vel ſi non per ſe, ſaltem per alia, ſcilicet per effecta, ut Subſtantia, Deus, Intelligentiæ, occultæ rerum virtutes; vel per oppoſita, ut negationes per formas negatas &c. Ad ſcientiam autem ſat eſt, ut alterutro modo, quæ ſcimus, ſub ſenſum cadant. Nec requiritur, ut determinatè nos ea ſenſibus attingamus. Ad ſenſuum fallaciam quod attinet, difficultati inde deductæ ſuperiùs occurſum fuit. Ad id, quod addebatur ex auctoritate deſumptum, ſatis conſtat illius conſilium eò ſolùm tendere, ut doceat præter ſenſus ad ſcientiarum acquiſitionem, deſiderari quoque naturæ lumen, ſine quo profectò nulla ſcientia poteſt acquiri; ſed ut ſoli ſenſus non ſufficiunt: ita acceſſione luminis naturæ maximè ſufficiunt.

Paritati occurritur. Nec paritas illa quicquam concludit, cum in ea falſum aſſumatur, nempe primorum principiorum habitus à naturæ ortu nobis inditos eſſe; quod enim ipſi perperam habitibus acceptum referunt, nos à naturæ lumine recognoſcendum exiſtimamus. Non igitur ſcientiæ nobis congenitæ ſunt, ſed potius alterutro modo ſuperiùs aſſignato, nouiter comparantur.

SECTIO TERTIA.

Quomodo ſe habere, & quibus præſidijs inſtructus eſſe debeat, qui non abſque emolumento velit ſcientijs operam nauare.

Tractationis ordo. CVm ex proximè diſputatis abundè conſtet humani quidem intellectûs, non adeo miſeram infelicemque conditionem eſſe, ut is de re nulla poſſit ſcientiam adipiſci; ſupereſt oſtendendum quà ratione diſpoſitus, quibuſque præſidijs paratus idem eſſe debeat, ut ſcientijs cum ſummo veritatis lucro poſſit operam nauare, quandoquidem hoc pacto ſternitur via ad exprobrandam iactantiam Academicis, atque Scepticis, qui ſcientiarum vanitatem demonſtrare profitentur, dum ea earum cultoribus illas æſtimandas putant; nec ſolùm ut imperfectas, ſed etiam ut inanes reſpuunt, eo nomine, quòd pleroſque viderint, qui in diſciplinarum inquiſitione laborem irritum ſuſcipientes, haud citra iacturam proprij decoris eaſdem proſtituerint. Præſidiorum porrò duo ſunt genera, nimirùm externorum unum, & internorum alterum.

Præſidiorum duo genera; externorũ ſcilic. & internorũ. Præſidia externa. Primò quidem ex præſidijs externis Deus Op. Max. occurrit, à quo mortalium ſapientiam perinde ac illuminationem à Sole prodire, veteribus etiam, præſertim Academicis exploratum erat; idcireo Auguſtinus *Lumen*, inquit, *mentium eſſe dixerunt Platonici ad diſcenda omnia, eundem ipſum Deum, à quo facta ſunt omnia*. Immo ex Platonicorum ſententia Deum appellat cauſam conſtituendæ uniuerſitatis, lucem percipiendæ veritatis, fontemque bibendæ felicitatis. At ſanè diuinum implorandum auxilium, nam teſte Syneſio, *Deo præſente, quicquid eſt difficile, facile fit*. Nec diſſentit Tullius, nam, *nemo*, inquit, *vir magnus, ſine aliquo afflatu diuino unquam fuit*. Et reuerà *omnis donatio bona, & omne integrum donum eſt ſupernè, deſcendens à Patre luminum*, ut Iacob dicebat, qui propterea ſubdit, *Si cui veſtrum deeſt ſapientia, petito à Deo, qui dat eam omnibus benignè, nec exprobrat, & dabitur ei*.

Lib. 8. de Ciu. Dei. Ibid. Lib. 8. Cap. 10. Epiſt. 139. Lib. 2. de nat. Deorum. Cap. 1. Ep. Cath. Vet. 5. Ibidem vet. 5.

Præſidia interna. Ad interna præſidia quod attinet, illud ſanè præcipuum, ingenij ſcilicet acumen, nam bonarum artium, atque diſciplinarum ſtudijs operam daturus pollere debet ingenij alacritate, ac perſpicaciâ, quam certè non ſtudio, labore, vel aſſiduitate poteſt ſibi comparare, ſed ſolùm à natura ſortitam diligenter excolere; nihil enim inuitis Muſis agendum; propterea non iniuria Stagirites antiquis Philoſophis ſæpe ſæpius obiecit ἀϐουσίαν τῆς διανοίας, *ægritudinem mentis*; eò quòd forſan ſuſcipere prouinciam auderent, illi etſi viribus pares haud quaquam eſſent. Magni igitur refert egregio à natura inſtructum ingenio fuiſſe. Quinimo laudabilem obtinuiſſe indolem, ſine qua labor omnis irritus redditur; nonnulli ſiquidem adeo ſunt ingenio diſtorto, ut quamuis non ſint penitus rudes, nihil tamen unquam recto tramite excipiunt; enim verò modus ille, & ratio cuiuſdam veluti conſonantiæ, analogiæ, ſitûs, ut ita loquar, quo mens, quandoque rebus adhæreſcit, in ſcientiis comparandis principem ferè locum obtinet. *Secundò*. Tranquillitas mentis, ita ut hæc ab omni ſit violenti appetitûs perturbatione libera; nam furentes animi motus illam hinc illinc diſtrahunt, rationis lumen obſcurant, ingenij acumen obtundunt, atque minus idoneum hominem ad tractanda Literarum ſtudia relinquunt. *Tertiò*. Præſtat ſciendi cupidum ſuâ ſponte ad virtutem incitatum eſſe; quandoquidem multùm iuuat feruidus veritatis amor; diſcendi, ſciendique maximum deſiderium; nam hoc veluti mentis anhelitu languidos in animo ignes ſufflamus, eoſdemque mirum in modum accendimus, ita ut nos in ignorationis tenebris infeliciter conſtituti, ex ijs tandem plurimum ſplendoris conſequamur. *Quartò*. Ad profectum in diſciplinis facilioris alicuius demonſtrationis iucunditatem nonnihil initio deguſtaſſe, plurimùm ſanè conducit; tantâ ſiquidem animus dulcedine captus, irrequietos labores in difficilioribus addiſcendis quam libentiſſimè ſubibit. *Quintò*. Nullo quidem alio, quàm ſcientiæ ſtudio teneatur, & ut omnia vitia: ita præſertim ex animo pellat inuidiam, cum hæc illum inficiat, ac interimat. *Sextò*. Perſpectæ veritati ſe nunquam aduerſum exhibeat; nihil enim magis dedecet eum, qui ſe veritatis indagatorem profitetur acerrimum, eamque ſolam præ oculis habere gloriatur, quàm peruigili ſtudio tandem inuentam reſpuere, & ab ipſa, tanquam ſe auerſum oſtendere. *Septimò*. Vbi demonſtrandum aliquid aſſumit opinionem omnem abijciat, ne mentem ſententijs prauis imbutam, atque præoccupatam habeat; hoc enim impedimento non vulgari eſt addiſcenti, quominus veritatem adipiſcatur; nec principium ullum ſupponat, cuius veritatem exploratam non habeat, ne, ſi forſan illud à veritate deflectat, errandi occaſionem præbeat; ſed nudam potius mentem habens, rei primordia ſcrutetur, affectioneſque perquirat, non ſecus ac ſi de ijs nunquam cogitaſſet; & ſi quid probabile tantùm ſe offerat, aſſenſum omnem ſuſpendat, nec unquam, niſi veritati perſpectæ præbeat aſſenſum. *Octauò*. Ad pauca reſpiciens ne pronunciet, quin potius circumducto mentis obtutu, quantum fieri poteſt omnia rei propoſitæ luſtret, ne multa prætereſugiant; præceps igitur ne ſit, cum potius cunctando,

quin

Google

quàm feſtinando veritas comparetur; patientique ſit animo, ne primi laboris fructum amittat; quantumuis enim ſummo quidem ingenio polleat, niſi tamen ſudet, & algeat, nunquam exoptatum finem aſſequitur; diſtinctè omnia tractet, ne confuſionis caligine veritatis claritati, ſplendorique plurimum tenebrarum offundat; non pertinax, ne mens nimiùm indureſcat; non multùm audax, ne in errores deteſtabiles facilè dilabatur; nimia ſiquidem confidentia, quamſæpiſſimè decipit; non timidus, ne ſuccumbat; timor enim ingenium extenuat, audacia confirmat; non piger, ne ingraueſcat: non celer, ne immaturas cogitationes effundat: non ſuperbus, ne veritatem ſe aſſecutum exiſtimet, quando vix tantillum ad illam acceſſit, & vix eminùs illam aſpexit, quam tamen ſe deoſculatum arbitratur; & re verà plerique mortalium ad doctrinæ gloriam perueniſſent, niſi ad eam ſe perueniſſe putaſſent; non abiectus, ne veritatis conſecutionem deſperet. *Nonò*. Præclariſſimorum virorum auctoritatem impenſè veneretur, eâ minimè tamen contentus, rationes cauſaſque perquirat, nec redere potius, quàm ſcire videatur. *Decimò*. Nunquam animum ſatiari ſciendi cupiditate permittat, tanquam contentus ijs, quæ didicerit, quin potius illud altiùs in animo curet inſidere; & è memoria ſtudeat nunquam excidere, *De veritatis dulcedine nunquam ſatis*; ac ob id agitatione mentis ad præclariora contendat, coneturque non ſolùm aſſequi cognoſcendo, quæ aliorum laboribus in lucem prodierunt, ſed proprio marte noua, & inaudita depromere, ut Mineruæ theſaurum locupletiorem feciſſe videatur. *Vndecimò*. Quicquid eſt quantumuis minimum, ſcitu dignum exiſtimet, proindeque omni ſtudio, curâ, diligentiâque ſcientiæ, quam aggreditur, elementa, atque primordia verſet, & in eorum conſiderationem, non ut à pleriſque fieri ſolet oſcitanter incumbat, ad quæ ut faciliùs animum adijciat, paululum aduertat, ab exiguis principijs magna quidem oriri. Sic ex paruo ſemine arbores ingentis proceritatis adoleſcunt; non abſimili autem modo ſcientiæ omnes ex minimis quibuſdam primordijs atque elementis, ad ſummum dignitatis faſtigium aſſurgunt. *Decimoſecundò*. Ratiocinaturus ab effectibus ad cauſas, cuiuſmodi ſint effectus experimentis exploret, quibus eo ſeueriùs indulgeat, quo non tutiori viâ, nec aliâ ratione licet ei rerum cauſas venari; ſiquidem intellectus humanus notitiam omnem à ſenſibus haurit, ac ob id ab ijs, quorum notitiam experiendo conſequitur; ſed quanti referat in his omne tempus inſumere, laborem impendere, diu noctuque plurimum inſudare, cumulatè ſatis, ni fallor, in vniuerſa huius operis Præfatione demonſtratum exhibui. *Decimotertiò*. Iuuat etiam doctioribus viris quam familiariter uti, quandoquidem ex eorum aſſiduâ conſuetudine, plurimum emolumenti conſequimur, quoniam ijs de rebus, quas didicimus, vel diſcere ſaltem aggreſſi ſumus, cum ſapientioribus frequentiorem ſermonem habendo, menti firmiorem habitum inſigimus; hoc enim aſſiduâ, pertinacique diſputatione facimus, ut altiùs animo hæreant, quæ leuiter ei quidem inſederant; quinimò ſæpe ſæpius obiectis inter diſputandum neceſſitate quadam adacti reſpondemus, quæ nunquam aliàs in mentem venire potuiſſent. *Decimoquartò*. Præceptorem habeat oportet, nam *nulla ars abſque magiſtro diſcitur*; & magni refert optimum eum eſſe, in cuius diſciplinam ſe det diſcendi cupidus; talem autem eligere valdè quidem operoſum, nam *rectè docentium rara copia*. Protinus, dicebat Fabius, *præceptore optimo utendum eſt*, putans diu minime ſibi laborandum, ut oſtendat, quanto ſit melius, optimis imbui, quantoque in eluendis, quæ ſemel inſederint, vitijs, difficultas conſequatur, geminatum ſiquidem onus, ut ipſe loquitur, ſuccedentes præmit, dedocendi nimirum grauius, ac priùs, quàm docendi, in cuius gratiam vulgatum ſatis ac tritum illud adducit, quod de Timotheo claro in arte tibiarum memoriæ, literiſque proditum eſt, nempe duplo maiores ab ijs, quos alius inſtituiſſet, ſolitum fuiſſe mercedes exigere, quàm ſi rudes traderentur. Non mirum igitur ſi Democritus glorietur ſe per plures annos exulaſſe, ut celebriores orbis doctores audiret, & ſi Pythagoras relictâ patriâ Ægyptium petierit, ut ſacerdotum adyta ingreſſus apud Chaldæos, cum Magis conſuetudinem haberet, cunctiſq; Barbaris, & Græcis, vt initiatus poſtmodum in Creta cum Epimenide in Idæum antrum deſcenderet; quinimò, nec mirum ſi circumcidi paſſus fuerit, ut videlicet ad Ægyptiorum adyta admitti poſſet, eorundemque myſticam Philoſophiam ſibi datum eſſet addiſcere; de cæteris nihil dicam, Platonis enim peregrinatio neminem præterit, quemadmodum Xenocratem, Theophraſtum, Zenonem, Cleanthem, Chryſippum, Carneadem, Poſſidonium, aliosque Philoſophos quamplurimos, diſcendi quidem causâ in longinquas regiones ſeſe contuliſſe, nimirum ut celebratæ ſapientiæ viros audirent. Tanti refert præceptorem eximium prudenter eligere.

Tria ſunt, quæ intelligendi facultati accedere perhibentur.

Tria porrò ſunt, quæ intelligendi facultati accommodata eſſe perhibentur, *apprehenſio* videlicet, *inuentio*, & *dijudicatio*, ratione quarum tanquam virtutum expeditum, & abſolutum oportet addiſcentem eſſe. Apprehenſionem vocant ingenij viuacitatem, quam, ab inuentione, quæ ſubtilitas dici conſueuit, non nihil eſſe diſtinctam arbitrantur; docilitatis enim eſt munus nullo ferè labore percipere ea, quæ ab alio ſiue voce, ſiue ſcriptis proponuntur; ſubtilitatis autem excogitare, vel inuenire, quæ in profundo iacent, quæque in intimioribus naturæ latebris occultantur, ut non immeritò ſubtiles vulgò credantur quicunque huiuſmodi inueniendi facultate prædıti ſunt. Hæ autem ingenij dotes haud perpetuò cohærent, cùm potius frequenter uſu veniat, ut inuicem ſeparentur; enimverò non deſunt, qui citra laborem aliena diſcunt, cùm tamen nihil ex promptuario ſuo poſſint depromere. Hæc porrò naturalis facultas, quantumuis ſe ipsâ ferax, excolendo tamen, ac exercendo feraciorē longè admodum reddimus. Ad hoc autem non modò Dialecticam, ſed etiam & præcipuè Mathematicas diſciplinas conferre, manifeſtum ijs, quorum in huiuſmodi ſtudijs ſe plurimum exercuit induſtria; ea horum autem numero certè Plotinus, qui propterea Mathematica ſtudia mirum in modum ad acuendam mentem conducere arbitrabatur, exiſtimans non alium in finem huiuſmodi diſciplinas à Pythagoreis, & Academicis excultas fuiſſe. Tametſi autem duæ commemoratæ ingenij virtutes, facultateſve plurimi fieri debere quiſque ſanę mentis fateatur neceſſum eſt; non tamen tanti, quanti ſi prudentiæ lumen ipſis affulſerit, nam rectè Fabius. *Illud dicere ſatis habeo, nihil eſſe non modò in orando, ſed in omni vita prius conſilio, fruſtraque ſine eo tradi cæteras artes: pluſque vel ſine doctrina prudentiam, quàm ſine prudentia facere doctrinam*. Hæc ille. At certè mirum, quàm noxium ſit veritati acumen Iudicij à recta iudicandi norma ſeiunctum; neminem enim fugit homines alioquin ſolertiſſimos, prudentiæ defectu frequenter in abſurdiſſimos errores incidiſſe; hoc autem ex eo forſan, quoniam acutioris ingenij proles, non ſemper eſt omnibus abſoluta numeris, cùm nimia ſubtilitas, ut Mora-

lis dicebat, veritati plurimum infeſta ſit.

Senec. ad Lucil. Ep. 88. De his hactenus; certum ſanè plurimum euique laboris eſſe ad ſcientias comparandas ſubeundum, nam

Virtutem poſuere Dij ſudore parandam;

Phil. Iud. de ſomnijs. quod de intellectuali non minus ac de morali virtute intelligendum, utriuſque ſiquidem conſecutio difficilis. Scientiæ ſunt puteus, dicebat ille, fundo, & fine carens, nam ſemper viget anima ad ſcientias, cum corporis vires marceſcant, & longâ ætate langueant, at ea contemplationibus aliæ poſt alias oriuntur, ut nunquam earum ſit finis.

SECTIO QVARTA.

Quid ſit Scientia.

Scientia græcè quomodo dicatur. Scientiam, quæ græcè ἐπιστήμη, *epiſtimis* ut ἐπιστήμων, *ſciens* dicitur ſenſum eſſe Pythagoras arbitrabatur, cui Thales Mileſius, Epicharmus, Empedocles, Heraclitus adſtipulati ſunt, immò, & Homero hoc idem placuiſſe fertur; eadem opinione Protagoram fuiſſe plerique teſtantur, cum is frequenter illud uſurparet, homo rerum omnium menſura eſt earum, quæ ſunt, ut ſunt; & earum quæ non ſunt, ut non ſunt. Septem autem ſcientiæ definitiones traditas à Sophiſtis fuiſſe vulgatum eſt, *prima* quarum dicebat ſcientiam eſſe ſingulas, quæ dicuntur facultates: *ſecunda* ſcientiam eſſe ſenſum: *tertia*, opinionem veram: *quarta*, opinionem veram cum ſermonis prolatione: *quinta*, opinionem cum diſcurſu per elementa; *ſexta* opinionem veram cum differentiæ imaginatione; *ſeptima*, opinionem veram cum ſcientia differentiæ. Sententiam dicentium ſcientiam eſſe ſenſum, Plato redarguit exiſtimans, nec immeritò, ſcientiam & ſenſum, idem eſſe non poſſe: & re verâ ſcientia, & ars in animæ parte rationali duntaxat conſiſtunt, præſertim autem ſcientia, quæ in rationibus rerum uniuerſalibus occupatur, ſenſus autem ſingularia tantum attingit. Idem autem Plato ſapientiam definit dicens eſſe perfectam coniunctionem iuſtitiæ, & ſanctitatis cum prudentia, ſed cum in loquendo exactior eſſe vult, diuinorum ait cognitionem eſſe ſapientiam, naturalium ſcientiam, humanorum prudentiam; & alibi docet diuinorum nomine ſumma principia, & æternas rerum omnium cauſas contineri. Duo rerum genera conſtituit, intelligibile ſcilicet, & ſenſibile, illud ſtabile, & incorporeum: hoc mobile, atque corporeum; viam ad illud noſcendum, rationem appellat; viam ad hoc, ſenſum, notionem communem illius, intelligentiam: huius, opinionem. Vtrunque genus biſariam diuidit affirmans eſſe concedendum intelligibile primum & ſecundum: in eo ideas, ideſt Diuinæ mentis ſpecies, notioneſque & menteſ alias, & animas contineri: in hoc autem numeros, & figuras: illorum cognitionem, proprio nomine intellectum, horum cognitionem intellectualem vocat, cætera prætereo, ſolùm adnoto quid de ſcientia ex Platonis ſententia dici debeat. *Ea porro nil aliud, quam diuinarum rerum certâ ratione comprehenſio*, hanc in intellectu, primò, ac ſemper; in ratione ſecundò nec ſemper adinueniri exiſtimat; enimuerò apud Platonem ratio inter intellectum opinionemque media eſt; quoties autem ipſa ad inferiora porrigitur, opinionis repletur erroribus, atque diuina cogitare deſiſtit; ſed cum ad mentem ſui lucem conuertitur, diuinorum cognitionem haurit, quam proprio nomine ſapientiam in mente, reminiſcentiam in ratione Plato nuncupare conſueuit & ut verbo dicam Platoni & Ficino *Scientia eſt* Ficin in Pla. Theæteto. *diuinorum certâ ratione comprehenſio in mente reſidens, in rationem profluens, à Deo menti inſerta, à Dialectico Præceptore in rationem Deo inſpirante reducta, rationem in mentem dirigens, mentem cum diuinitate coniungens.* Et ex Speuſippo. *Scientia eſt comprehenſio animæ, immutabilis ratio, vis comprehenſiua alicuius, vel quorundam ratione immutabilis, ratio vera in cogitatione immutabilis.*

Maximus Tyrus. Aliquibus autem ex Platonis familia viſa eſt ſcientia nil aliud, quàm ſtabilitas rationis iiſdem ſemper veſtigijs hærentis, captantis primò cognitas quodammodo, res poſtea diſtinguentis quicquid in eis videret diſſimile. Alijs ſcientia eſt illuſtratio quædam ea intellectu dependens. Stagirites de ſcientia loquens ait. Proclus in Alcibiade. Primo Poſt. tex. 7. Ἐπίστασθαι δὲ οἰόμεθα ἕκαστον ἁπλῶς, ἀλλὰ μὴ τὸν σοφιστικὸν τρόπον, τὸν κατὰ συμβεβηκός, ὅταν τήν τ' αἰτίαν οἰώμεθα γινώσκειν, δι' ἣν τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστί, καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι τοῦτ' ἄλλως ἔχειν. *Scire autem putamus unamquamque rem ſimpliciter, non ſophiſtico modo, id eſt ex accidenti, cum putamus cauſam cognoſcere propter quam res eſt, eius rei cauſam eſſe, nec eam aliter poſſe ſe habere.* Hanc igitur ſcientiæ definitionem Philoſophus exhibuit, intelligendam tamen de ſcientia ſeuerè quidem accepta.

Scire trifariam accipitur. Scire autem trifariam uſurpatur. Primò communiſſimâ quadam ſignificatione, quo ſenſu dicit euidentem comprehenſionem veritatis, iuxta quam ſignificationem ad contingentia ſe extendit, ut cum cognoſcimus Platonem docere. Secundò propriè, quo pacto dicit euidentem comprehenſionem veræ propoſitionis, quæ nequit eſſe falſa; hoc ſenſu neceſſaria tantummodo ſciuntur. Tertiò propriiſſimè pro euidenti cognitione alicuius veritatis neceſſariæ per cauſam, & ſic in preſentia ſumitur definitione, in qua *cognoſcere*, ſtat loco generis, & ad quamcumque cognitionem etiam ſenſitiuam extenditur; additur autem *per cauſam* ad differentiam eorum, quorum cognitionem non habemus per cauſam, cuiuſmodi eſt cognitio principiorum, atque cognitio à poſteriori, & ab effectu; additur *propter quam res eſt*, propterea quòd multæ cum poſſint eſſe cauſæ, hic cauſæ nomine ſolùm intelligitur illa, quæ rei propria eſt, & proxima, & quâ poſitâ, ponitur effectus, & quâ remotâ remouetur; additur *quod illius eſt cauſa*, quoniam ne dum oportet, ut cauſa illa ſit proxima, ſed etiam requiritur ut intellectus ſciat effectum à tali cauſa pendere; tandem additur; *& non contingit aliter ſe habere*, quoniam opus eſt, ut intellectus nullo modo dubitet, effectum à tali cauſa prouenire; immò impoſſibile eſſe, ut aliter ſe habeat, debet omnino cognoſcere. Hinc plures ad ſcientiam propriiſſimâ ſignificatione ſumptam conditiones requiruntur.

Scientiæ prima conditio, ut ſit vera. Prima conditio eſt, ut ſit vera, nam cognitio falſa, & aberrans, ſcientiæ rationem ſibi vendicare non poteſt. Scientia enim unaquæque, veritatis eſt ſcientia ut Plato dicebat. In Charmide.

Secunda ut ſit certa. Secunda conditio, ut ſit certa.

Certitudo duplex. Sed hîc aduertendum geminam eſſe certitudinem, quarum una intrinſeca dicitur, & ex neceſſitate obiecti proficiſcitur: altera verò extrinſeca aliunde proueniens. Certitudo enim uniuersè, firma quædam eſt intellectûs adhæſio alteri determinatæ parti abſque formidine de oppoſito; ſi namque foret in intellectu aliqua formido, is non diceretur certus, ſed dubius, nec dicendus foret habere ſcientiam, ſed opinionem. Hæc autem certitudo, atque determinatio intellectûs, vel prouenit ex obiecto, quoniam neceſſarium eſt, nec ullo modo poteſt aliter ſe habere, cuiuſmodi ſunt veritates propoſitionum neceſſariarum, & hæc eſt illa certitudo, quam intrinſecam dicebamus, & ab alijs

obie-

obiectiua, vel metaphyſica dici conſueuit. Alia eſt extrinſeca nuncupata; & hæc multifariam contingit, vel nimirum ex imperio voluntatis præcipientis intellectui, ut ita, & non ſecus iudicet, eo quòd ex aliquo mouetur affectu; vel apparenti, vanâ tamen ratione, ut eſt certitudo in intellectu infidelium circa propoſitiones ad Religionis materiam ſpectantes; vel etiam ex auctoritate alicuius viri probatæ fidei.

Certitudo ab auctoritate proueniens, plures gradus habet.

Sed hæc certitudo ab auctoritate originem trahens, plures pro auctoritatum diuerſitate, gradus habet; quanto enim auctoritas fuerit maioris ponderis, tanto etiam certitudo maior erit. Vt ſi dicat mihi quiſpiam Bizantium, hoc vel illo modo constructum eſſe, pro ut magis apud me valuerit auctoritas illius, magis etiam illi adhærebo, minuremque formidinem de oppoſito meus intellectus experietur; ita quidem ſi aliquid pronuncietur innixum auctoritati diuinæ, eo quòd mihi conſtet, in primis veracem eſſe Deum, nec unquam mentiri poſſe, propoſitioni, quæ eius auctoritate fulcitur, proculdubio ſic adhærebo, ut nullam formidinem de oppoſito ſim habiturus.

Certitudo, quæ oritur ex neceſſitate obiecti.

Vel tandem hæc certitudo poteſt originem ducere à neceſſitate obiecti, quæ tamen ſumma non ſit, ſed ex eo tantummodo quòd naturæ lex ita præſcribit, & naturales cauſæ, niſi fuerint impeditæ, ita ſuum obire munus poſtulant, & hæc eſt neceſſitas, quæ Phyſica nuncupatur, ut cum aſſentior huic propoſitioni, quòd *Sol cras ſit orsturus;* ſecundum enim naturæ curſum Sol cras orietur, ſed hæc non eſt neceſſitas ſumma, quoniam eius ortus à prima cauſa poſſet impediri. Vndè ut aliàs monuimus, triplex eſt neceſſitatis gradus, ad quorum primum pertinet *neceſſitas metaphyſica*, quæ ſumma dicitur, ut quòd *homo ſit riſibilis;* ad ſecundum *neceſſitas moralis* pertinet, ut quòd Bizantium ita conſtructum ſit, eo quòd vir probatæ fidei ita mihi teſtatur; ad tertium ſpectat neceſſitas Phyſica, ut quòd *Sol ſit cras orsturus*, hic autem medium locum obtinet inter primum, & ſecundum, velut inter duos gradus extremos. Hoc idem de certitudine dicendum, adeo ut alia ſit certitudo *metaphyſica*, alia *moralis*, & alia *phyſica*. Ac proindè cogitandum certitudinem, vel ex obiecto, vel aliundè prouenire; ſi ex obiecto, vel ex obiecto neceſſario neceſſitate methaphyſicâ, & eſt metaphyſica certitudo; vel neceſſario neceſſitate phyſica, & eſt certitudo phyſica; vel aliundè, quæ multiplex eſt, pluresque gradus habet, eſtque moralis, ut explicuimus. Ob id primus certitudinis gradus eſt metaphyſicus, cui ſuccedit ſecundo loco phyſicus, & huic moralis. Primus eſt maximus, ſecundus eſt mediocris, tertius denique minimus. Ad ſcientiam perfectiſſimam certitudo metaphyſica requiritur; ad ſcientiam minus perfectam phyſica ſufficit certitudo. Moralis autem ad opinionem facit, ſi tamen excipias illam, quæ ex diuina oritur auctoritate, quæ facit fidem, cognitionem certiſſimam, licet ineuidentem, & obſcuram.

Tertia ſcientiæ conditio eſt euidentia. Euidentia quid?

Duas præcedentes ſcientiæ conditiones ſequitur euidentia; non enim ſcientiæ ſat eſt, ut vera, certaque ſit, ſed præterea requiritur, ut eadem quoque ſit euidens. Sed quid cognitionis ſit euidentia, nunc explicandum. Ea porrò nil aliud, quam claritas cognitionis, quâ intellectus clarè, perſpicuèque videt obiecti veritatem, connexionemque prædicati cum ſubiecto, ita dicta, quaſi clara obiecti videntia; videturque ſimilis materiali lumini, quo viſibile obiectum illuſtratum diſtinctè, clarèque poteſt à viſu percipi.

Euidentia duplex.

Hæc autem euidentia duplex eſt, quarum una ſe tenet ex parte obiecti, altera ex parte potentiæ, & cognitionis. Vtraque tamen ortum ducit ab obiecti neceſſitate; nam euidentia ſe tenens ex parte potentiæ, & cognitionis eſt claritas illa cognitionis intimè percipientis rationem connexionis terminorum, undè à cognitione connexionis prædictæ, quam cum intellectus perceperit, apertè cognoſcit obiectum, non diſtinguitur. Claritas autem ex parte obiecti ſe tenens eſt aptitudo illa ſe clarè, atque diſtinctè manifeſtandi intellectui, ita ut cum illi primum occurrit, eundem ad ſui cognitionem moueat.

Euidentia haud neceſſario cum certitudine coniungitur.

Euidentia porrò haud neceſſariò cum certitudine coniungitur, quinimò ab ea poteſt ſeparari; cognitio enim illa, quæ fides dicitur, innixa quidem irrefragabili Dei teſtimonio, certiſſima eſt, obſcuriſſima tamen, nam connexio inter prædicatum, & ſubiectum non ſe dat in conſpectum, ſed occulta iacet. Quid enim certius quàm Deum eſſe trinum, & unum; ſed quid obſcurius? Id namque intellectus ſuo naturali lumine nequit ſibi perſuaſum habere, & niſi Diuinum accederet teſtimonium, nunquam aſſentiretur.

Aduertenda quædã.

Quamuis autem ex parte intellectûs euidentiam diceremus ab obiecti neceſſitate ſuum ortum ducere, non inficiandum tamen ad hoc plurimum conferre naturale lumen eiuſdem intellectûs; quod enim uni intellectui minus ſcilicet perſpicaci, obſcurum eſt, alteri eſt perſpicuum.

Euidentia duplex.

Duplex autem eſt euidentia, quarum una immediata, ut cum intellectus ex ſimplici terminorum apprehenſione ſtatim aſſentitur alicui propoſitioni, nec aliquo indiget medio, quo clarè connexionem illam percipiat, ut propterea immediata dicatur; quemadmodum ſi proponatur hæc propoſitio, *omne totum eſt maius ſua parte*, terminorum enim ſignificatione perceptâ ſtatim intellectus præbet aſſenſum. Altera eſt euidentia, quæ mediata dicitur, eò quòd non ex ſimplici terminorum apprehenſione poteſt intellectus percipere connexionem extremorum propoſitionis, ſed hanc non videt, niſi quatenus cognoſcit connexionem utriuſque cum tertio; hinc euidentia hæc mediata dicitur, quoniam intellectui conſtat ex connexione, quam utrunque extremum habet cum tertio, quod medium dicitur. Hæc autem ad concluſionem pertinet, quæ cognoſcitur euidenter ex præmiſſis, quia euidentiam ſuam ab ipſis recipiat, ità ut euidens ipſa dicatur, quoniam ab euidentibus principijs deducitur.

Ex his duabus euidentijs, quæ ſcientiæ conueniat ſatis eſt manifeſtum, non enim immediata, ſed mediata eſt, propterea quòd ſcientia circa concluſionem verſatur, cuius euidentiam diximus mediatam eſſe.

Dubitatio

Non conuenit tamen inter omnes, num ad euidentiam ſcientiæ requiratur, ut intellectus clarè diſtinctèque percipiat dependentiam euidentiæ concluſionis, ab euidentia principiorum pendere; an potius ſufficiat, ut concluſio in ſe ex principiorum euidentia ſit euidens. Verbo dicam, an requiratur euidentia ex parte intellectûs cognoſcentis præter euidentiam ex parte obiecti, an hæc iidem deſideretur.

Aſſertio docens ad ſcientiam euidentiã requiri.

Qua in re, ingenuè dicam, quid propiùs ad veritatem accedere mihi videatur, nempe ad ſcientiam propriè ſumptam requiri omninò euidentiam ex parte intellectûs, adeout non niſi impropriè ſcientia dici poſſit illa cognitio, quæ cæteras habet ſcientiæ conditiones, hâc tamen deſtituta ſit.

Ariſtotelis auctoritate ſuadetur.

Hoc fuiſſe Ariſtotelis conſilium neminem præteribit, ſi memoriâ teneat ab eo nunquam admiſſam fuiſſe aliquam infallibilem certitudinem, quæ non habeat euidentiam adnexam. Quod etiam validiſſima ratio confirmat.

Ratio autem in eo poſita, quoniam ſcientia naturâ differt à fide, ne dum ab opinione, à qua ſicut per neceſſi-

ceſſitatem ſecernitur, ſic ab illa per euidentiam ſeiungitur; ut igitur obſcuritas ad fidem, ſic euidentia ad ſcientiam eſt neceſsaria; & ita quidem ut ad intrinſecam ipſius rationem pertineat.

Duplex neceſſitas ſæpe ſimplex, & complexa. Quarta conditio eſt, ut ſcientia neceſſaria dicatur. Sed hic adnotandum neceſſitatem bipartitò diuidi, propterea quòd alia dicitur neceſſitas ſimplex, alia autem complexa. Prima dicitur neceſſitas exiſtendi, quâ nimirum aliquid ſic exiſtit, ut non poſſit non exiſtere. Hoc neceſſitatis genus adeo proprium eſt primi entis, ut alteri ab eo conuenire non poſſit; hæc verò dici poteſt ſcientiæ conuenire, vel eo quòd ipſa ſic neceſſaria ſit per ſe ipſam; vel ratione obiecti, quoniam videlicet circa obiectum ita neceſſarium ſit occupata: neutro modo neceſſitas accepta ad ſcientiam requiritur. Secunda eſt illa, qua res aliquæ talem inter ſe ordinem habent, ut neceſſariò una alteram includat. Propter hunc neceſſarium connexionis ordinem de rebus illum habentibus enunciationes neceſſariæ, ac æternæ veritatis fieri poſſunt per affirmationem unius de alio; indè enim eſt, ut propoſitio de illis efformata ſit ipſis neceſſariò conformis, atque adeo vera, ita ut nequeat pro quacumque temporis differentia ſubeſſe falſum, ab omni enim temporis differentia præſcindit. Hæc autem neceſſitas eſt, quam ſcientia requirit. Sic neceſſarium eſt hoc genere neceſſitatis omnem hominem eſſe riſibilem. Omne triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, & alia innumera, de quibus ſcientia dari poteſt. Horum enim neceſſitas in eo poſita eſt, ut prædicatum ex: gr: riſibile dari non poſſit in natura, quin ſit cum ſubiecto, ſcilicet homine connexum; nec poſſit homo exiſtere, quin ſit riſibilis, hoc eſt, ſubiectum nequeat in natura eſſe, quin illud prædicatum habeat adnexum.

Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta. Neque dicas velim neceſſitatem connexionis haud maiorem eſſe poſſe neceſſitate extremorum; undè ſi extrema contingenter exiſtunt, conſequens ſit, ut eorum quoque connexio contingens eſſe debeat, ac ob id neceſſaria eſſe non poſſit; non inquam id dicas, ultrò fatendum ſiquidem connexionem illam non eſſe neceſſariam neceſſitate ſimplici, & in exiſtendo, quam ſolius primi entis meritò propriam eſſe dicebamus, non enim poteſt conuenire, niſi ei, quod ſuum habet eſſe à ſe, cuiuſmodi eſt primum ens: ſed alio genere neceſſitatis neceſſaria dicetur; quod ut intelligas, aduerte aliquid neceſſariò exiſtere bifariam contingere, atque adeo ſimplicem neceſſitatem geminam eſſe, quarum una dicitur abſoluta, & hæc eſt, quam primi entis propriam eſſe contendimus; altera verò eſt ex hypotheſi in eo conſiſtens, ut ſi aliquid eſt, cum eo aliud debeat eſſe connexum; ut ſi homo eſt, debet eſſe riſibilis, & hæc neceſſitas eſt, quæ ſcientiæ conuenit, ratione tamen obiecti.

Quinta conditio eſt, ut ſit de obiecto uniuerſali. Hæc ſcientiæ neceſſaria cenſetur, quando ſcientia fuerit de re, quæ non ſit eſſentialiter ſingularis, ut eſt primum ens, alioquin ſi fuerit res eſſentialiter ſingularis, nihil obſtat quominus de ipſa detur ſcientia, undè ad huiuſmodi ſcientiam prædicta conditio non pertinet.

Quando autem fuerit de re, quæ non ſit eſſentialiter ſingularis, ea eſt conditionis ratio, quia ſcientia in eo verſatur, ut oſtendat paſſionem de ſubiecto, cui ipſa primò, & per ſe conueniat, & quatenus ipſum. At quando res non fuerit eſſentialiter ſingularis, id, cui paſſio, quam ſcientia demonſtrandam aſſumit, primò, & per ſe, & quatenus ipſum conuenit, eſt aliquid commune pluribus, & non quidpiam ſingulare; ut id, cui conuenit primò, & per ſe, & quatenus ipſum, riſibile, eſt homo, de quo riſibile ſcientia demonſtrandum ſuſcipit; ob id quando ſcientia fuerit de re, quæ non ſit eſſentialiter ſingularis, conditionem hanc expoſcit, ut ſit de uniuerſali.

Sexta quoque conditio eſt, ut demonſtratiuo diſcurſu comparetur, eò quòd ſcientia non eſt quælibet rei cognitio, ſed cognitio rei per cauſam, diſcurſum, & illationem.

Quoniam autem in diſcurrendo poteſt intellectus allucinari; ob id requiritur, ut per diſcurſum demonſtratiuum, hoc eſt rectè di poſitum in modo, & figura, acquiratur, adeo ut intellectus habeat euidentiam conſequentiæ.

Non prætereundum tamen conditionem hanc non requiri ad ſcientiam generatim ſumptam, ſed ſolum ad ſcientiam humanam, eò quòd imperfectionem dicat, tam ex parte ſcientiæ ratione dependentiæ, quam inuoluit; quàm ex parte intellectûs ratione paſſiuæ potentiæ, quâ poteſt nouiter ſcientiam ex aliorum præhabita cognitione recipere.

Hic autem ſilentio minimè prætcribo, quòd etiam ad ſcientiam requiri ſolet, ut ſit de eo, quod uniuocum eſt, ſignificatum fuiſſe dicendo ſcientiam eſſe de uniuerſali, quod enim uniuerſale eſt, illud idem uniuocum; nam uniuerſale unum eſt aptum ineſſe multis.

Quamuis autem ſuperiùs tradita, rationi ſint ſummoperè conſentanea, non deſunt tamen difficultates, quibus operæ pretium eſt occurrere.

Ex ijs prima ſe offert. Quoniam ſi ad ſcientiam requiritur ut per cauſam comparetur, foret abeundum in infinitum, ſiquidem cauſa hæc per cauſam aliam deberet oſtendi. Hic tamen proceſſus in infinitum non ſequitur, propterea quòd cauſa, nempè præmiſſæ, in quibus continetur cauſa, ratione cuius paſſio in concluſione ſubiecto ineſt, non cognoſcuntur per cauſam, niſi cum illam habuerint, non autem illæ, quæ cauſâ carent, quæque immediatæ dicuntur, in quibus denique ſiſtit intellectus, cum hic eo, quo pollet naturæ lumine, veritatem ipſarum aſſequatur. Huiuſmodi autem cognitio ſcientia propriè non dicitur, ſed illud notitiæ genus conſtituit, quod intellectus nuncupatur. Prima difficultas. Solutio.

Illud etiam difficultatis occurrit, quòd in ſuperiori definitione allatum eſt, ſcilicet *quoniam illius eſt cauſa*, hâc enim conditione admiſſâ, ſemper intellectus ſcientiam acquirere diceretur per actum reflexum, quo cognoſceret connexionem paſſionis cum ſubiecto à cauſa, quâ utitur in demonſtrando, pendere, ita ut cognoſceret connexionem effectûs ipſius ſub ratione effectûs, & medium, quod eſt cauſa, ſub ratione cauſæ, cum tamen experimento compertum cuicumque ſit, rem ſecus ſe habere; propterea quòd nemo eſt, qui non experiatur ſe ſcientiam de re quapiam ſine his acquirere. Secunda difficultas

Certum, ac exploratum ad ſcientiam non ſat eſſe cauſam cognoſcere, niſi ea cognoſcatur ſub ratione cauſæ, non enim ſatis attingere id, quod eſt cauſa, & eo uti ad concluſionem oſtendendam, niſi conſtet eam eſſe cauſam, à qua profluit affectio demonſtranda. Fatendum igitur ingenuè ad ſcientiam prærequiri cognitionem huiuſmodi, quæ ad præcognitionem ſubiecti pertinet; undè dum intellectus ratiocinando demonſtrat, virtute ſaltem cognoſcere, cauſam ſub ratione cauſæ. Solutio.

Vlteriùs conſideranda particula illa, *quod non contingit aliter ſe habere*, videtur enim inſulsè poſita, eò quòd ſcientiæ non deſunt de ijs, quæ aliter ſe habere poſſunt. Conſtat enim de Luna oſtendi, ac demonſtra- Tertia difficultas.

ri

Digitized by Google

ri Eclipſim, cum tamen haod neceſſariò Luna hoc laboret deffectu, rarò enim is contingit. Sic etiam Phiſyologia ſcientiæ rationem habens in ijs eſt occupata, quæ perpetuis mutationibus obnoxia ſunt, ut ſunt res naturâ conſtantes; hæ nanque nunquam in eodem ſtatu permanent, ſed perpetuò variantur.

Solutio. Hæc tamen non ſuadent, propterea quòd commemorata quanuis primâ facie videantur inconſtantia, minimèque neceſſaria; in ijs tamen illud ineſt neceſſitatis genus, quod ad ſcientiam requiritur. Reuocandum enim ad memoriam, geminam eſse neceſſitatem, ſic etiam incorruptibilitatem, ſcilicet incomplexam, & complexam, illa ad ſcientiam non facit, hæc autem requiritur, in eo poſita, ut ſubiectum, de qoo inſtituenda ſcientia, nequeat in natura eſse, quin habeat hoc, vel illud prædicatum adiunctum.

Ad id autem, quod de Luna dicebatur, fatendom à paucis demonſtrationem illam, quâ uſus eſt Philoſophus ad oſtendendnm hunc Lunæ laborem intellectam fuiſse. Non pigebit ob id non nihil hîc immorari. Aduertendum igitur demonſtrationem illam duobus modis explicari poſse, primò ut conſtet ex propoſitionibus ad ſecundum modum dicendi per ſe ſpectantibus; ſecundò ut ad qoartum modnm diceodi per ſe attinentibus. Priori modo attenditur illa aptitudo, quam Luna habet, ut poſſit in hoc, vel illo ſitu orbis conſtitui, & lumine priuari, quod capectat à Sole; & hoc pacto intelligitur demonſtratio contexta, ſic ut per ipſam utique comparetur ſcieotia de ijs, quæ neceſſaria ſunt; nam non eſt contingens, ſed neceſſariom Lunæ & ab eius internis oritur principijs, ut poſſit in orbem acta talem ſortiri ſituo erga ſolem, ut ab eo lumen mutuari non poſſit. Secundo modo quatenus demonſtratio confecta eſt ea propoſitionibus ad quartum diceodi modum per ſe ſpectaotibus, attendi debet actualis, ut ita dixerim Lunæ conſtitutio, reſpectu ad Solem, quo poſito neceſſariò in ea luminis oritur defectus. Hæc enim eſt quædam neceſſitatis ſpecies, ſiuè gradus, iuxta quem quicquid eſt, dum eſt, neceſſariò dicitur eſſe; atque hunc in modum ſcientia, quæ per talem demonſtrationem acquiritur, de neceſſarijs eſſe dicitur, neque potentibus aliter ſe habere. Et quanuis effectus in actu, contingenter uniatur propriæ cauſæ in actu, quantum ad eſſe; per ſe tamen unitur quantum ad rationem cauſæ, & effectûs, quoniam hic ab ea naturali neceſſitate pendet.

Quarta difficultas. Præterea ſolet etiam hæc alia difficultas afferri, quia intellectus eſt maximè mutabilis; nequit igitur eſſe ſubiectum alicuius immutabilis; ſcientia proinde, quæ in intellectu eſſe debet, oequit eſſe penitus immutabilis.

Solutio. Magna tamen in his terminorum æqoiuocatio. Mutabile enim dicitur, quod poteſt mutationem ſubire, ſcilicet poteſt aliter ſe habere nunc quàm prius ſecundum formam, & hoc pacto rectè quidem intellectus dicitur mutabilis. Cum autem ſcientia dicitur immutabilis, non ſic dicitur pro ut à ſe huiuſmodi mutabilitatem excludit, hæc enim impertinens eſt ad id, de quo agitur, ad immutabilitatem enim ſcientiæ nihil refert, quòd ſit hoc modo mutabilis, vel immutabilis. Sumitur autem mutabile aliquando iuxta vulgarem ſignificationem pro corruptibili, quo pacto ſcientia eſt utique mutabilis, nec eius immutabilitas corruptibilitatem excludit; dicitur autem immutabilis, quatenus debet eſſe de obiecto neceſſario neceſſitate complexa, ut ſuperius eſt explicatum; quod autem eſt mutabile iuxta priorem uſurpationem, benè poteſt eſſe ſubiectum alicuius immutabilis, eo ſenſu, quo ſcientiam ſuper dicebamus immutabilem eſſe.

Nec omittam vulgatum illud argumentum, nempè quod eſt maximè contingens, nequit eſſe cauſa alicuius neceſſarij; entia autem creata ſunt maximè contingentia; ergo non poterunt eſſe cauſa alicuius neceſſarij; ergo neque ſcientiæ, ſi hæc neceſſaria eſſe debet; alterutrum igitur fatendum erit, aut ad ſcientiam non requiri neceſſitatem, aut de rebus creatis ſcientiam nullam dari poſse. Quinta difficultas.

Occurritur facilè, negando nimirum entia creata eſse contingentia, eo contingentiæ genere, quod ſcientiæ officit, nempe contingentiâ complexâ; ſi namque neceſſaria non ſunt incomplexâ neceſſitate, quam ſcientia non expoſcit: ſunt tamen neceſſaria neceſſitate complexâ, quam ſcientia requirit. Solutio.

SECTIO QVINTA.

De Scientiæ Obiecto.

EA eſt conditio habentium reſpectum ad aliud, ut cognoſci non poſſint, niſi eo cognito, ad qood referuntur; cùm igitur ſcientia omnis ad obiectum ordinem importet, ob id cognoſci non poterit ignorato obiecto, ſcientiæ igitur naturam explicaturi à cognitione obiecti debemus exordiri. Scientiam verò talem eſse, ut ad obiectum ordinem inuoluat, adeo perſpicuum, ut ſuperuacaneum ſit in eius probationem incumbere; ſortitur enim cognitionis naturam; cognitio autem quæcumque reſpicit eſſentialiter id, nimirum obiectum, cuius eſt cognitio. Tractationis ordo.

Vt autem hæc probè tractentur, primò conſiderandum occurrit ſcientiam, ſiuè pro ut in actu, ſiuè pro ut in habitu poſitam, duplicis eſse generis, alia enim dicitur totalis, alia verò partialis, voces planè ſunt barbaræ, explicant tamen optimè id, quod intenditur. Duplex ſcientiæ. Genus.

Scientia in actu, partialis tamen, eſt unius concluſionis cognitio per unicam demonſtrationem comparata; ut cognitio demonſtratione comparata huius concluſionis, quòd *triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis*, cognitio inquam, quam quis actu habet demonſtrata de concluſione prædicta, dicitur ſcientia ſimul actualis, & partialis de triangulo. Sic etiam cognitio demonſtrata, quam intellectus actu habet de hac concluſione, quòd *omnis homo ſit riſibilis*, dicitur ſcientia actualis partialis de homine, & ſic de alijs.

Scientia autem habitualis partialis eſt habitus cuiuſlibet concluſionis genitus ex frequentatis actibus circa concluſionem eandem, quorum qolibet actualis ſcientia partialis dicitur. Vt ſi quis frequenter demonſtrationem illam conficiat, quâ probet omne triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, habitum acquirit, quo intellectus redditur propenſus ad eliciendos ſimiles actus circa concluſionem eandem, quòd omne triangulum tres angulos habeat duobus rectis æquales.

Scientia autem actualis totalis eſt aggregatum ex omnibus ſcientiæ actibus, ſiuè ex partialibus actualibus ita ut non una cognitio, ſed aggregatom cognitionum de paſſionibus omnibus demonſtratis de aliquo ſubiecto, puta de triangulo, ſit ſcientia totalis actualis de ipſo triangulo. Hæc autem ſcientia ſimul eſse non poteſt, quoniam intellectus nequit habere ſimul omnes notitias prædictas, ſed modò unam, & modò aliam.

Scientia autem totalis habitualis, eſt habitus ex ſcieotia totali ſæpius iterata genitus propenſum reddens intellectum ad eliciendas notitias concluſionum totalis ſcientiæ actualis; ſiuè eſt habitus reſpondens

ſcientiæ totali actuali. Hæc autem ſcientia ſimul eſt tota ſecundum omnes partes, vel ſaltem ei non repugnat ſimul eſſe, cum non repugnet omnes illos habitus in intellectu ſimul exiſtere.

His præhabitis proximum eſt, ut videatur quid, & quotuplex ſcientiæ ſubiectum ſit, in cuius gratiam eſt adnotandum huius vocis ſubiectum multiplicem ſignificationem eſſe. *Primò*. Siquidem accipitur ad denotandum id, quod alicui ſubijcitur formæ, quo ſenſu intellectus dicitur ſcientiæ ſubiectum. Sic etiam lapis dum proijcitur dicitur ſubiectum impreſsæ virtutis, quam illi proijciens impertitur diciturque ſubiectum informationis. *Secundò*. Accipi etiam ſolet pro eo, de quo aliud in propoſitione enunciatur, & à prædicato diſtinguitur, ſubiectumque prædicationis nuncupatur, quemadmodum quod enunciatur, prædicatum appellatur. *Tertiò*. Etiam accipitur ad ſignificandum inferius reſpectu ſuperioris; undè ſuperius de inferiori tanqoam de ſobiecto dicitur prædicari. Nec immeritò; nam inferius ſuperioribus gradibus ſubijcitur, quamobrem ſi ſubiectom à ſubijciendo nomenclaturam ſortitur, iure quidem inferius, comparatione ſuperiorum ſubiectum dici poterit. Sic homo reſpectu aoimalis, viuentis, corporis mixti, cæterorumque ſuperiorum graduum ſubiectum perhibetur. *Quartò*. Hæc eadem ſubiecti vox accipitur ad ſignificandum id, circa quod integra quædam facultas occupatur,
1. Poſt. Tex. 179. quo pertinet illud Philoſophi dictum. Scientia una eſt unius generis ſubiecti, ſic enim habet. *Μια δ' ἐπιςήμη ἐςὶν, ἡ ἑνὸς γένους, ὅσα ἐκ τῶν πρώτων σύγκειται, καὶ μέρη ἐςὶν, ἃ πάθη τούτων καθ' αὑτά. Vna ſcientia, (quæ nimirum unius generis eſt)* eorum eſt, *quæ ex primis componuntur, & partes ſunt, aut affectiones horum per ſe.*

Hoc idem autem dicitur etiam obiectum, & materia circa quam, propterea quòd ſubiectum dicitur, vel in ordine ad paſſiones, quarum ipſum re verâ ſubiectum eſt, & de quo demonſtrantur; vel quia eſt veluti baſis, cui tota ſcientiæ machina innititur, deſumptâ metaphorâ à fundamentis domûs, vel cuiuſcumque ædificij, cui illa ſubſternuntur, & quibus ipſum innititur. Dicitur autem obiectum per metaphoram ſumptam ab eo, quod unicuique potentiæ obijcitur; ut enim aliquid ex eo quia obijcitur potentiæ, ſolet obiectum appellari, ita pariter id, quod obijcitur ſcientiæ, ut ab ipſa cognoſcatur, meruit obiectum nuncupari.

Dici autem materia ſolet, circa quam, deſumptâ quidem metaphorâ ab arte; nam ut id, circa quod ars eſt occupata, eius materia dicitur circa quam verſatur, ita ut eius fines non tranſiliat: ſic etiam obiectum ſcientię dicitur, materia circa quam, eo quòd circa ipſam ita verſatur, ut nihil aſſumat conſiderandum pręter illam.

At cum de ſubiecto loquimur, prætereundum non duximus, quod eſt animaduerſione digniſſimum, nempè ſubiectum ſub nomine obiecti partitionem illam admittere in obiectum complexum, & alterum, quod incomplexum dicitur; complexum eſt, quod per integram ſignificatur concluſionem, in qua eſt prædicati, ſeu paſſionis cum ſubiecto connexio, quæ propriè dicenda eſt id, quod ſcientiæ obijcitur; eſt enim id, quod ſcitur, utpotè id, quod demonſtratione per cauſam ioter ſubiectum, & prædicatum, ſiue paſſionem oſtenditur, At incomplexum eſt eiuſdem concluſionis ſubiectum, de quo paſſio demonſtratur.

Subiectũ de quo in præſentia ſit ſermo. Hoc autem geminam ſignificationem admittit; proptereaquòd primò latâ quâdam uſurpatione ſumitur, ptout ſignificat omne id, quod in ſcientia conſiderandum ſuſcipitur, ſiue ſit paſſio, ſiue ſit id, de quo paſſio oſtenditur, ſiue ſit cauſa, vel principium, per quod paſſio demonſtratur. Hæc autem nimis eſt lata ſubiecti quidem acceptio. Huius preſſior eſt ſignificatio, quâ pro eo ſumitur, de quo paſſiones in integra præſertim aliqua ſcientia demonſtrantur. In tribus enim, dicebat Philoſophus diſciplinam omnem occupari, in ſubiecto videlicet, in principijs, ſeu cauſis, & in attributis; non quaſi de ſubiecto ipſo ſeorſum accepto ſcientia poſſit inſtitui, neglectis principijs, & affectionibus, quæ nam hæc ſcientia foret? Omnis enim ſcientia in definiendo, demonſtrandoque conſumitur; at definitio ſi eſſentialis fuerit principia eſſentialia requirit; ſi deſcriptio per attributa, ſeu paſſiones perficitur. Si demonſtratio, qua ſcientia comparatur, & quæ definitionem, ſeu deſcriptionem tanquam medium expoſcit, aut ea eſt, quæ propter *quid* nuncupatur, cui eſſentialis definitio tanquam medium deſeruit, certè principia requirit, & attributa, hæc enim ſunt, quæ demonſtrantur, illa verò per quæ demonſtrantur; at ſi fuerit alia demonſtratio, quæ dicitur *quia*, paſſiones expoſcit, itemque principia, illa tanquam ea, quæ demonſtrantur, hæc verò per quæ demonſtrantur. Nulla igitur ſcientia de ſubiecto ſeorſum accepto, principijs, & attributis neglectis dari poteſt. Cum igitur dicitur ſcientia occupata in illis tribus; id eo ſenſu intelligendum, quia dum conſiderat principia, dumque perſcrutatur paſſiones, dicitur conſiderare ſubiectum, eo quòd illa principia, atque paſſiones ipſius ſubiecti principia, paſſioneſque ſunt.

Hoc itaque ſubiectum eſt, de quo in præſentia ſit ſermo, quodque totius eſt diſciplinæ finis, & cuius gratia omnia conſiderantur in ipſa, ad quod videlicet omnia dicunt attributionem, unde ſubiectum attributionis dici conſueuit.

Et quia hæc attributio duobus modis contingit. *Primò*; Quoniam principia, & paſſiones ad ſubiectum attributionem habent, & in omni diſciplina hæc neceſſaria eſt attributio. *Secundò*. Quia aliqua tanquam ſpecies ad ſubiectum, tanquam ad genus attributionem habent, quæ ſolùm contingit, quando ſcientia conſiderandum aliquod genus aſſumit, cum alioquin hæc attributio locum non habeat, quandò io ſcientia ſuſcipitur conſiderandum aliquid, quod ſpecies infima eſt. Ita ſit, ut dum ſcientia conſiderandum genus aſſumit, omnia, quæ in ea tractantur ad ſubiectum attributionem habeant, & ad ipſom reuocentur, vel tanquam principia, vel tanquam paſſiones vel tanquam ſpecies, vel tanquam principia, & affectiones conſeotaneæ ſpeciebus ipſius. Si autem conſiderandum ſuſcipiat ſpeciem infimam, tunc omnia, de quibus ediſſerit diſciplina, ad ſubiectum ipſum tantummodo ut principia, & attributa reuocantur.

Hinc illa diſtinctio ſubiecti in totale, ac adæquatum, & partiale; atque adeo etiam diſtinctio ſcientiæ in totalem, & partialem. Subiectum totale, & adæquatum ſcientiæ totius eſt finis, in cuius nimirum explicationem ſcientia quidem incumbit uniuerſa, & omnia contemplatur in gratiam ipſius. Et hoc planè coincidit cum eo, quod dicitur attributionis ſubiectum, ex eò quia omnia, quæ in ſcientia conſideranda ſuſcipiuntur, ut aduerti ſuperius, attributionem habent ad ipſum, ſaltem ſecundum eſſe ſcibile, quoniam vel eius ſunt ſpecies, vel principia, vel paſſiones, vel eorum, quæ ſub ipſo continentur. Dicitur autem *totale* in ordine ad totam ſcientiam, quia ſcilicet totius ſcientiæ ſubiectum eſt. Dicitur *adæquatum* eo nomine, quòd ſcientiam uniuerſam adæquat, quatenus nihil eſt extra ambitum ipſius, de quo ſcientia ediſſerat, nec ſcientia quidpiam omittit ex ijs, quæ ad ipſum pertinent. Verbo dicam ſcientiæ æquè ac ſu- Diſtinctio ſubiecti in totale, & partiale.

biecti

biecti latè patet ambitus; & hinc obiectum adæquatum dicitur. Partiale verò ſubiectum ſi propriè loquamur, ſpecies quædam eſt ſub ipſo contenta. Vniuerſa enim ſcientia, ſi quidpiam unum genere conſiderandum aſſumat, diuiditur in partes, quarum quælibet circa ſpeciem aliquam ſub eo contentam occupatur. Exemplum euidens ex Phyſiologia depromitur, nam ipſa in naturalis ſubſtantiæ conſideratione verſatur non prout ſimpliciter, ſed ut abſolutè ſupponit, idcirco non ſiſtit in contemplatione generis, ſed ad ſpecies ſub eo contentas deſcendit, ac proindè contemplatur corpus ſimplex, & mixtum deſcendens ulterius ad eas, quæ infimæ ſunt ſpecies, quarum quælibet ſubiectum eſt partis ipſius ſcientiæ, undè partiale ſubiectum dicitur. Ita fit, ut quanuis inſtituantur tractationes de principijs, de paſſionibus, hæ non dicantur partiales ſcientiæ, cum hoc nomine ſolum ea tractatio mereatur appellari, quæ ſpeciem aliquam directè contentam ſub adæquato continetur ſubiecto.

Quòd ſi principium aliquas haberet affectiones, quæ de ipſo per naturam eius oſtendi poſſent, ac de eodem ſcientia inſtitueretur, hæc non tam partialis, quàm totalis dicenda foret. Oportet igitur, ut tam principium, quàm paſſio rei alicuius, quatenus huiuſmodi conſideretur.

Et quanuis nonnulli ſcioli diuiſionem iſtam reprehendant tanquam, ut ipſi dicunt, vocibus abutentem. Retinenda tamen velut idonea; tametſi enim commune illud, quod adæquatum ſubiectum dicitur, ſecundum ſimplicem ſuppoſitionem, ſcientiam uniuerſam non adæquet, adæquat tamen ſecundum ſuppoſitionem abſolutam. Subiectum verò cuiuſque diſciplinæ partitionem adhuc alteram ſubit, quâ nimirum in magis, minuſque præcipuum diuiditur. Quod enim præſtantioris naturæ eſt, primum dignitate dicitur, quod autem inferioris notæ, minus præcipuum appellatur.

Gemina ſubiecti pars ſcilicet materialis, & formalis.

Hoc idem ſubiectum, vel ſi mavis obiectum, duplici parte conſtat, quarum una materialis, altera verò formalis nuncupatur, ſumptâ metaphorâ à materia, & forma, ut mox intelliges. Materialis pars res eſt conſiderata; formalis verò eſt ratio, ſecundum quam conſideranda ſuſcipitur. Exemplo res fiet illuſtrior. Homo conſideratur à Phyſico, à Medico, & à Morali Philoſopho, unde res eadem ab his conſideranda ſuſcipitur, aliâ tamen ratione conſiderandum hominem aſſumit Philoſophus naturalis, aliâ Moralis, & aliâ Medicus. Primus conſiderat hominem ut aptum ſubire motum; Secundus velut aptus dirigi in genere moris, ſeu moribus optimis conformari. Tertius quatenus in eo ſanitas poteſt induci. Homo igitur in omnibus his diſciplinis pars materialis eſt; quælibet autem ex illis rationibus, formalis pars nuncupatur, quarum ſingulæ, ſingularum diſciplinarum ſunt propriæ. Hinc illa diſtinctio obiecti in materiale, & formale. Per metaphoram autem deſumptam à materia, & forma partibus phyſicis, hæc habetur in utraque obiecti parte denominatio. Vt enim materia eſt indifferens ad unum, vel aliud compoſitum, ad quæ per formas determinatur: ſic etiam materialis pars obiecti indifferens eſt ad diuerſa ſcibilia, ad quæ per rationes diuerſas determinatur.

Materialis, & formalis obiecti partes reciprocari debent.

Dicebam autem ad ſcibilia diuerſa, quoniam hæc indifferentia non eſt in eſſe rei, quaſi res eadem poſſit pluribus conuenire, quàm formalis ratio ſecundum quam conſideratur, quin potius reciprocari debent, & utraque æque latè patere, alioquin non fierent, de ſubiecto propoſitiones de prædicato ſecundum quod ipſum, quod tamen ſcientia requiri. Sic corpus naturâ conſtans res conſiderata in Phyſica cum naturalitate reciprocatur, quæ eſt ratio, moduſque conſiderandi. Sed contractio eſt in eſſe ſcibilis, quoniam res quæ alioquin à pluribus ſcientijs aſſumitur conſideranda, potius ad unam, quàm ad aliam pertinet diſciplinam, per rationem, ac modum conſiderandi hinc cum illa determinatur, ac eius indifferentia tollitur.

Ratio formalis ſeu conſiderandi modus, cuiuſmodi eſſe debeat.

Et rectè quidem hæc formalis ratio dicitur id, à quo ſcientia ſuam conſequitur ſpeciem, propterea quòd hæc ſe habet ut fons, & radix omnium paſſionum, de quibus edifferit diſciplina, quaſque demonſtrandas aſſumit, & cuius ratione complexa principia potius ad unam, quàm ad aliam pertinent ſcientiam. Ita quidem naturalitas ſe habet in Phyſica, eſt enim omnium affectionum radix, in quarum conſideratione Phyſicus eſt occupatus; & complexa principia, quibus utitur Phyſicus, ob id ad Phyſicam pertinent, quoniam ſubiectum ſecundum illam rationem formalem concernunt, & proprietates ſubiecti, idem ſunt Phyſicæ conſiderationis, quoniam ſecundum formalem illam rationem ſubiecto conueniunt.

Obiectum completũ.

Quamobrem completum obiectum erit illud, quod ex hac duplici parte materiali nimirum, formalique conſurgit, quarum una eſt res conſiderata, altera eſt ratio, moduſque conſiderandi. Si quid autem aſſignetur, ut exempli gratia, uniuerſalitas, potius hec conditio quædam, quam conſiderandi modus, ſeu formalis ratio dici debet.

Cæterum obiectum, de quo proximè locuti ſumus, neceſſariò ſcientia commenſurari debet; ſubiectum nanque ſcientiæ menſura, & regula eſt; ut enim potentia ſuo proprio obiecto: ſic & ſcientia ſubiecto debet commenſurari; quemadmodum enim potentia ad obiectum; ſic ſcientia ad ſubiectum ſe habet, quod præſertim intelligendum de obiecto formali, proprio, & adæquato, cum ab hoc ſcientia ſpecificationem obtineat; formali autem obiecto ſcientia commenſurari dicitur, quia ſub obiecto formali nihil continetur, quod ſcientia non attingat, cum hæc quicquid per ſe ſub formali obiecto continetur, omnino reſpiciat, nec ad illa ſe extendat, ad quæ, formale eius obiectum non extenditur.

SECTIO SEXTA.

De conditionibus ad obiectum ſcientiæ requiſitis.

De quo obiecto in præſentia habeatur ſermo.

SCientiæ geminum obiectum ad memoriam eſt reuocandum, quorum unum dicebatur complexum, nimirum integra concluſio, quæ demonſtratur; alterũ incomplexum, quod eſt ſubiectum eiuſdem concluſionis. Cum autem hic obiecti conditiones inquirimus, præſertim ad incomplexum reſpicimus, de altero enim vix aliquid attingemus, de ipſo in ſequentibus verba facturi. Plures autem ad incomplexum obiectum conditiones requiri ſolent.

Prima conditio.

Primò quidem occurrit conditio, quòd ipſum reale ſit, non autem opere mentis effictum. Idque ex definitione ſcientiæ ab Ariſtotele tradita colligi quidam exiſtimant, cùm in ea dicatur ſcientia eſſe cognitio rei per cauſam, per quam res eſt. Res enim, & id, quod eſt, ens propriè reale quidpiam ſignificat. Ex aduerſo viſum eſt alijs hanc non requiri conditionem, cum ſcientia quoque de ijs, quæ intellectus operando comminiſcitur, quæque entia rationis dicuntur, itemque de negationibus, ac priuationibus, verbo dicam, de non entibus detur.

Difficultatem hanc de nomine potius, quàm de re eſſe videtur, etenim ex acceptione ſcientiæ difficulta-

tis pendet ſolutio; prout enim ſumitur pro ſcientia magis, minuſve perfecta, ſic dici poteſt eſſe de ente reali, vel de ente rationis, ac de non entibus. Perfecta enim ſcientia utique ens reale conſiderandum aſſumit, ſecus ea, quæ minus perfecta, ac inferioris eſt notæ.

Neque urgeas dicendo in ſcientiæ definitione ſignificari eam eſſe de re, & per propriam cauſam, quæ non niſi enti reali conueniunt. Nam ut omittam definitionem illam intelligendam de perfectiſſima ſcientia; illud item accedit, quòd res accipi poteſt latiori quadam uſurpatione, prout ad ea etiam, quæ non ſunt entia realia, ſe extendit. Sic pariter in entibus rationis, & in non entibus, & cauſas, & affectiones recognoſcimus. Dum enim dicitur non entis nullas eſſe affectiones, id ſanè intelligendum de his præſsâ ſignificatione ſumptis, alioquin & vacuo, quod non eſt ens poſitiuum, quædam attribuimus, quæ propterea attributa dicuntur, eò quòd ei ſuo modo conueniunt; immò etiam & entis realis affectiones ſunt negationes quædam, ut unitas realis entis paſſio, meritò cenſetur in negatione conſiſtere; addunt aliqui non ens, non eſſe ſcibile directè, & per ſe, benè tamen indirectè, & per accidens, quatenus concipitur ad modum entis, & illi denegatur, quod conuenit enti.

Secundò putarunt aliqui obiectum ſcientiæ haud accidens, ſed omnino ſubſtantiam eſſe debere.

Secunda conditio.

Verum non tam religioſè de ſcientiæ obiecto ſentiendum, cum de accidente quoque, ac de ente etiam communi ſubſtantiæ, & accidenti ſcientia poſſit inſtitui. Hoc euidens mihi, tum quia in ſcientiæ definitione nulla fit huius conditionis obiecto debitæ commemoratio. Tum quia nihil obſtat quominus de accidente inſtituatur ſcientia, cum illud ſuas habeat affectiones, quæ de ipſo per eiuſdem eſſentiam, naturamque poſſunt oſtendi. Tum etiam quia non deſunt de aliquo accidente ſcientiæ nunc inſtitutæ. Ita quidem pleræque Matheſeos partes accidens aliquod conſiderandum ſuſcipiunt. Tum denique neminem latet id, quod à prima Philoſophia, velut adæquatum obiectum conſideratur, eſſe ens ſubſtantiæ accidentique commune. Nec oppoſitum Ariſtotelis auctoritas, cui contrariæ ſententiæ fautores innituntur, perſuadere poteſt; nec ſcilicet ubi ait de accidente non eſſe ſcientiam, nec ubi contendit ſolius ſubſtantiæ definitionem eſſe, ac proinde demonſtrationem, cui definitio tanquam medium inſeruit, atque adeo neque ſcientiam; quæ non niſi demonſtratione comparatur. Primo enim loco ſolum eò ſpectat conſilium ipſius, ut doceat, de ijs, quæ rarò, & fortuitò eueniunt, cum cauſam determinatam non habeant, ſcientiam dari non poſſe; undè hanc non inficiatur de accidente prout à ſubſtantia diſtinguitur. Et alio in loco non denegauit accidenti definitionem quamcumque, ſed ſolum merè quidditatiuam, cum alioquin ultro fateatur de ipſo dari definitionem per additamentum, ſcilicet illam, in qua aſſumitur aliquid, quod non ingreditur intrinſecus definiti naturam. Hoc planè definitionis genere dicitur accidens definiri, cum ad illud definiendum ſit adhibendum ſubiectum, hoc eſt, aſſumendum in definitione ipſius.

6 diuin. cap. 2. & 7. eiuſdem operis Tex. 12.

Et quamuis oppoſitum alicui poſſet arridere, eò quòd accidens ad ſubſtantiam reducendum videatur, atque adeo contemplatio ipſius ad ſcientiam de ſubſtantia pertinere debeat. Secus tamen ſe res habet de aliquibus accidentibus; etenim quædam ſunt accidentia, quæ abſtrahendo à ſubſtantia conſiderari poſſunt, ut quantitas; & horum conſideratio non pertinet ad ſcientiam de ſubſtantia. At ſi quæ alia accidentia ſunt, quæ planè ſunt multa, quorum conſideratio hanc abſtractionem non permittit, ad ſcientiam de ſubſtantia, de ijs diſſerere pertinebit. At dices: agens ſcientia de aliqua ſubſtantia, eiuſdem etiam accidentia ſcrutatur, ut nos docuit Stagirites ad quandam obiectionem reſpondens, in qua aſſumebatur Phyſicum agere de Cœli ſubſtantia, Aſtrologiam de accidentibus; ſed id hoc nomine reijcit, quòd quæ agit de ſubſtantia debet etiam de accidente diſſerere, quod intelligendum de accidentibus à ſubſtantia fluentibus, eiuſdemque naturam comitantibus; nam ad eandem ſcientiam de re, & de attributis eiuſdem pertinet diſputare.

2. Phyſ. Tex. 19.

Nec oppoſitum docuit Philoſophus dicens de accidentibus non eſſe ſcientiam demonſtratiuam; loquitur enim de accidentibus communibus, quæ certam, ac definitam cauſam non habent, & ita inſunt ſubiecto, ut poſſint non ineſſe.

Primo Poſter.

Tertiò requiri ſolet à pleriſque, ut obiectum ſcientię ſit ens aliquod creatum.

Tertia conditio.

His tamen non aſſentiendum, cùm potius aſſerendum ſit de ente quoque increato ſcientiam dari poſſe. Si enim ad ſcientię obiectum requiritur, ut attributa habeat, itemque principia, per quę demonſtrentur, cum hęc creato quoque enti conueniant, nihil erit in cauſa, cur de ipſo ſcientia inſtitui non poſſit. Ens autem increatum ſua habere attributa, perſpicuum ſatis, eſt enim infinitum, eſt omnipotens, eſt immenſum, & alia habet attributa, quę non eſt huius loci percurrere.

Neque refert, quod pleriſque multum negotij faceſſit, nempe hęc attributa re ipsâ ab eo non diſtingui, nec habere cauſam, per quam oſtendi poſſint, cum tamen ſcientia debeat per cauſam attributa demonſtrare de obiecto ſuo. Quę enim de primo ente, hoc eſt de Deo ſunt oſtendenda, ſi non per eſſendi, ſaltem per cognoſcendi cauſam, ſcilicet per effectus poſſunt demonſtrari. Immò etiam per cauſam, ſi non phyſicam, quę formalis dicitur, ad quam requiritur, ut ab effectu re ipsâ diſtinguatur, ſaltem per cauſam metaphyſicam, quę virtualis nuncupatur. Ita planè ſe habet rei eſſentia reſpectu attributorum, ac affectionum, & vnum attributum comparatione alterius. Non enim habere tres angulos ęquales duobus rectis, ab eſſentia trianguli re ipsâ diſtinguitur. Nec aliud attributum de triangulo demonſtrandum ab attributo prędicto diſtinctione ſecernitur. Sic etiam ſe habet eſſentia primi entis, ſiuè Dei in ordine ad attributa de ipſo demonſtranda, & attributum unum comparatione alterius. Eſſentia enim ipſius ſe habet, vt ratio, cur ei attributa conueniant, & attributum vnum in ordine ad aliud. Hoc igitur modo per eſſentiam, veluti per rationem de Deo nos attributa oſtendimus, & attributum vnum, vt ęternitatem per attributum aliud, ſcilicet per immutabilitatem demonſtramus.

Et hoc etiam ſcientię definitioni conſentaneum eſſe poteſt, ſi cauſę nomine, cuius in illa definitione fit mentio intelligatur id, quod ſi non cauſa phyſica, ſaltem metaphyſica ſit, nimirum ratio, ut nuper dicebamus, cur aliquid alicui conueniat. Immò ſic intelligendum cauſę nomen; alioquin naturalium ſcientiarum pręſtantiſſima, nempè diuina Philoſophia, nec etiam Geometria, vel Arithmetica ſcientię rationem ſibi vendicarent. Nam diuina Philoſophia, dum paſſiones, ſcilicet unitatem, veritatem, & bonitatem de ente demonſtrat, hę namque realiter non diſtinguuntur ab illo, non enim per phyſicam cauſam oſtendi poſſunt, ſed ſolum per rationem, unde habent, ut hęc enti conueniant. Sic de duabus alijs commemoratis diſciplinis, quę certè per ſolam rationem prędictam de

ſuis

ſuis obiectis attributa demonſtrant.

Quarta conditio. Quartò. Præcipua conditio in obiecto ſcientię requiſita eſt, ut ſit incorruptibile, & æternum, unde frequenter hoc inculcatum apud Philoſophum legimus, dicentem alicubi. *Non eſt demonſtratio corruptibilium, neque ſcientia.* Et alibi. *Omne id quod ſcimus non poſſe aliter ſe habere exiſtimamus. Scibile igitur neceſſariò eſt æternum: quæ enim neceſſariò ſunt abſolutè, omnia ſunt æterna: quæ autem ſunt æterna generationi, & corruptioni minimè ſubiacent.*

Primo Poſt. tex. 41.

Tert. Dian. tex. 6.

Difficultas. Quamuis hæc vera ſint, ita ut obiectum ſcientiæ nequeat huiuſmodi conditione deſtitui, difficultas tamen occurrit, undè veritas debilitata apparet. Nam innumera ferè ſunt, de quibus ſcientiam dari poſſe fatentur omnes, cum tamen maximè ſint contingentia, ac propterea minimè neceſſaria; Vti ſunt res omnes naturâ conſtantes, de quibus nemini dubium ſcientiam eſſe poſſe. Omnia enim, quæ naturâ conſtant, vel naturæ viribus deficiunt, quatenus à contrarijs cauſis oppugnantur, vel ſaltem virtute altioris cauſæ, nimirum primæ, interitum ſubire poſſunt, atque adeo cum alterutro modo variari queant, conſequens fit ut ſint maximè mutabiles, ac inconſtantes, quod eſt ea non eſſe neceſſaria ſic, ut hæc obiecti conditio requirit.

Solutio. Si tamen attendas, facilè intelliges nullius roboris difficultatem eſſe, præſertim ad memoriam reuocando, quæ ſuperiùs hac de re tradita fuerunt. Cum enim dicimus obiecti, de quo loquimur, præcipuam conditionem eſſe neceſſitatem, non ſtatim intelligendum id de neceſſitate ſimplici, quâ aliquid ita exiſtit, ut nullo modo poſſit non exiſtere, alioquin de ſolo primo ente, quod ſolum hoc neceſſitatis genere neceſſarium eſt, ſcientia dari poſſet; ſed de neceſſitate complexa iam explicatâ, quæ in eo conſiſtit, ut neceſſaria ſit connexio inter ſubiectum, & prædicata, adeo ut æternæ veritatis enunciationes fieri poſſint; & hæc eadem neceſſitas eſt, quam ea hypotheſi nuncupandam cenſuimus eo quòd ſubiectum dari non poteſt, quin talia habeat prædicata adiuncta; cumque res naturales hoc neceſſitatis genere dici neceſſariæ poſſint, non mirum ſi de ipſis ſcientia dari queat. Nec Ariſtotelis teſtimonium quicquam ſuadet, cum ibi tantùm docere velit, quando ſemper, aut ut plurimum aliquis effectus ſequitur ex aliqua cauſa, poſſe dari ſcientiam de hoc, quod talis cauſa naturalem habeat virtutem, & facultatem ad huiuſmodi effectum producendum, niſi fuerit impedita. hoc autem eſt ſcire virtutem & facultatem cauſæ per modum propoſitionis eſſentialis, & variabilis abſtrahendo ab exiſtentia eorum, de quibus eſt propoſitio.

Quinta conditio. Quintò conditionem aliam eſſe dicunt obiecti ſcientiæ, ut ſit uniuerſale, ita ut de ſingulari nulla ſcientia dari poſſit. Hic multa congerunt Ariſtotelis Interpretes.

Primò tamen certum, ac exploratum eſſe debet ſcientiam aliquo modo de ſingularibus eſſe concedendam. Hoc euidens eſt ex eo quòd proprietates conſequentes communem aliquam naturam, de qua per propriam cauſam oſtendi poſſunt, nihil prohibet quominus de ſingularibus naturam illam participantibus demonſtrentur, quod eſt de ſingularibus dari aliquo modo ſcientiam; ſi non per ſe primariò, & propriè ſaltem ſecundariò, & communiter.

Hoc autem magis declaratur, ac oſtenditur, quoniam ſingulare paſſiones habet communes ſpeciei, aliorumque graduum ſuperiorum, ſub quibus continetur, unde ſcientia dari poterit de ipſo per applicationem, contractionemque prædicatorum eſſentialium, atque paſſionum communium de ipſo, quod eſt de ſingulari dari ſcientiam ſecundariò, & communiter, quoniam eſſentiales paſſiones per ſe primò de naturis communibus, & conſequenter de ſingularibus demonſtrantur. Dicitur etiam dari de ſingulari ſcientia communiter, quoniam prædicatum illud, quod demonſtratur de uno ſingulari per aliquod medium, poteſt communi ratione per idem medium de omnibus ſimilibus ſingularibus in eadem ſpecie conuenientibus demonſtrari. Sic etiam de ſingularibus dicimus non eſſe demonſtrationem, neque ſcientiam, niſi ſecundum accidens, hoc eſt ſecundariò in ordine videlicet ad paſſiones, quæ ſpeciem conſequuntur.

At verò ſi aliquæ ſint paſſiones ſingularem conſequentes naturam, ita ut ſint propriæ illius, non repugnabit de ipſo dari ſcientiam primò, & per ſe; nam efformare licebit de huiuſmodi ſingulari propoſitiones ęternæ veritatis; tametſi enim illud contingenter exiſtat, atque adeo non habeat neceſſitatem incomplexam, hæc tamen ad ſcientiæ obiectum non requiritur, ſiquidem ſufficit complexa neceſſitas iam explicata; adhuc enim de illa ſingulari contingenter exiſtente dicere verum foret, ſi illud eſſe debet in natura, certè proprietates iſtas habere debet adiunctas.

Hinc cùm Deus ſit ſingulare quidpiam, cui propria debentur attributa, maximè de ipſo ſcientia dari poteſt, eo quòd non ex hypotheſi, ſed abſolutè ens neceſſarium eſt, non ſolùm neceſſitate complexa, ſed etiam incomplexa.

Sexta conditio. Sextò requiritur, ut obiectum ſcientiæ ſit uniuocum, vel ſaltem analogum eâ analogiæ ſpecie, quæ cum uniuocatione cohæret.

Si ſumantur analoga, quæ in nulla communi ratione conueniunt, ſed ſolum commune nomen participant, cum habitudine quadam; profectò de his haud poterit una dari ſcientia, quâ ſcilicet prædicatum unum de uno ſubiecto demonſtretur, ut ſatis notum, ac manifeſtum.

At ſi ſcientia pluribus conſtauerit partibus, & analoga quamuis non participent unam quandam communem rationem, in qua conueniant, habeant tamen attributionem ad unum, nihil obſtabit, quominus de ipſis inſtituatur ſcientia, ſi non una abſolutè, ſaltem aggregatione una. Ita planè ſe habet Medicina, quæ conſiderat per ſe quidem animal ſanum, conſequenter verò cibos ſanos, medicamenta ſana, & ſigna ſana, ſecundum diuerſas ſui partes, omnia enim hæc, nempè cibi, medicamenta, & ſigna ſana, dicunt attributionem ad animal ſanum, vel quatenus in eo, ſanitatem conſeruant, vel reſtituunt, vel ſignificant. Quemadmodum igitur ea non habent maiorem, quam attributionis unitatem; ſic & ſcientia ipſa maiorem ſibi nequit unitatem vendicare, quàm quatenus reliquę partes ad illam attributionem habent, in qua de animali ſano diſſeritur.

At ſi analoga in quadam communi ratione conueniant, utcumque fuerint ipſa, ſiue cum dependentia eſſentiali unius ab alio; ſiuè analoga dicantur quatenus non æquè participant communem illam naturam, ſed unum perfectiori, aliud autem imperfectiori modo illam includant; tunc profectò una abſolutè ſcientia poteſt de ipſis inſtitui. Ita planè Metaphyſica ſcientia abſolutè una ens contemplatur, quod commune eſt pluribus, quorum unum eſſentialiter ab alio pendet, ut Deo, & creaturis, quæ ab eo eſſentialem dependentiam habent, ſubſtantiæ, & accidenti, quod ab ipſa eſſentialiter pendet.

Septima conditio. Septimò tandem conſiderandum occurrit, num ſcientiæ obiectum unum per ſe eſſe poſſit, an ſufficiat aliquod aliud unitatis genus, qua in re ita philoſo-

phandum

phandum exiſtimo.

Ens unum per accidens bifariam conſiderari poteſt, vel ut aiunt in actu ſignato, vel in actu exercito. Priori modo eſt id, quod hoc nomine ſignificatur, quo pacto illud accipimus prout per tale nomen ſignificatur; ſecundò ſumitur in actu exercito, pro eo ſcilicet, quod re ipsâ eſt per accidens unum.

Sic autem acceptum ens per accidens, unius notionis non eſt, nam aliud eſt unum in formatione, ut album, calidum, frigidum &c. & aliud aggregatione, quod gemino modo contingit, vel per ſimplicem aggregationem; vel per aggregationem cum aggregatorum ordine. His præhabitis, non obſcurè conſtabit

Quomodo de ente per accidẽs detur ſcientia. quid hac in re dicendum. Etenim de eo, quod eſt ens per accidens unum in actu ſignato, non inficiandum poſſe dari ſcientiam; propterea quòd præmiſsâ ſignificatione huius nominis, & explicato, in quo eius eſſe conſiſtat, multa de huiuſmodi ente pronunciamus, diuerſaſque concluſiones efformamus euidenter illas oſtendendo: quamobrem non negandum de huiuſmodi ente dari ſcientiam poſſe.

Et certè de hoc multa quidem in prima diſputantur Philoſophia, ut melius unius entis per ſe natura cognoſcatur. Cumque ea ſit ſecundum omnem ſui partem perfectiſſima ſcientia, de huiuſmodi ente ſcientiam dari poſſe, nemini licebit inficias ire.

At de ente per accidens accepto in actu exercito, certè nequit dari ſcientia una, tam perfecta, quàm quę eſt de ente uno per ſe.

De hoc tamen pręſtabit diſſerere tunc, cum de ſubalternatione ſcientiarum ſe ſe obtulerit diſputandi occaſio.

Octaua cond.tio. Octauò, illud etiam inter obiecti conditiones requiri ſolet, nempe quòd ſit unius generis; hanc conditionem ex Ariſtotele deſumunt, dum ipſe ait. *Μία δ' ἐπιστήμη ἐστὶν, ἡ ἑνὸς γένους, ὅσα ἐκ τῶν πρώτων σύγκειται, καὶ μέρη ἐστὶν, ἢ πάθη τούτων καθ' αὑτά. Vna ſcientia (quæ nimirum unius generis eſt) eorum eſt, quæ ex primis componuntur, & partes ſunt, aut affectiones horum per ſe.* Si per conditionem hanc intelligendum debere quidem obiectum ſcientię genus eſſe, certè non ſic nomen generis interpretandum, ut intelligatur preſsâ quàdam acceptum ſignificatione, adeo ut per ipſum denotetur aliquid commune multis perfectè preciſum ab ipſis, ad eum modum, quo ſe habet animal; alioquin de ente generatim accepto nulla ſcientia dari poſſet, cum tamen de ipſo perfectiſſima omnium ſcilicet Metaphyſica inſtituta ſit. Nomine igitur generis intelligendum quicquid ratione, & eſſentia commune eſt multis, quantacunque ſit preciſio ipſius à multis, quo pacto ens poteſt eſſe ſcientię ſubiectum. Requiritur igitur unitas, quoniam omnia, quę in aliqua ſcientia tractantur ad unum ſubiectum attributionem dicunt; non eſt autem opus ut ſit perfectâ preciſione unum, cum imperfecta pręciſio ſufficiat, quod pręſertim intelligendum de ratione formali, ita ut unius ſcientię unum ſit obiectum, & ſub una formali ratione, ſiue unitas perfecta, ſiue imperfecta ſit; ſat enim, ut dicat quandam communem rationem participatam à pluribus, adeo ut ipſius ſubiecti nomen ęquiuocum non ſit ut mox intelliges.

Nona conditio. Nonò. Obiectum ſcientię nequit eſſe aliquid ęquiuocum; cum enim æquiuoca dicantur, quorum nomen ſolum commune eſt, definitio autem eſſentiæ ad id nomen accomodata, alia, atque alia; conſequens ſit, ut æquiuocum unius ſcientiæ obiectum eſſe non poſſit, ſiquidem, ut nuper dicebatur, debet eſſe unius communis naturæ, quæ definitione poſſit explicari, per quam videlicet prima, atque præcipua affectio de ſubiecto poſſit oſtendi, quod ſine uniuocatione haberi non poteſt. Omne igitur obiectum ſcientiæ dicit aliquem conceptum unum uniuocum omnibus in illa ſcientia tractatis, quod intelligas velim de ijs, quę directè pertinent ad ſcientiam, cuiuſmodi ſunt ſpecies ſub obiecto contentæ, non autem de ijs, quæ ad ſcientiam obliquè ſpectant, ut ſunt principia, cauſæ, & elementa inſuper & affectiones, hæc enim omnia ſcientia complectitur, quoniam ſunt aliquid obiecti, quod ipſa conſiderandum aſſumit, etſi ſub illo directè minimè contineantur; hoc enim ſpecierum proprium. Cum autem dicimus obiectum ſcientiæ uniuocum eſſe debere, & non æquiuocum, atque adeo de æquiuocis non dari ſcientiam, id intelligendum de æquiuocis in actu, ut aiunt exercito, nam de ipſis in actu ſignato non negandum dari aliquam ſcientiam, cum æquiuoca definiamus, & in quo eorum poſita ſit natura explicemus, atque tandem de ipſis attributa quædam oſtendamus.

Adnotatio Hæc autem uniuocatio, quam obiectum ſcientię requirit, non excludit omnem analogiam, quin potius admittit, illam nimirum cum qua uniuocatio cohęret, cuiuſmodi eſt analogia inæqualitatis, quâ ens analogum dicitur reſpectu ſubſtantiæ, & accidentis; & animal comparatione hominis, & equi &c.

Decima conditio. Decimò. Obiectum ſcientiæ aliquid incomplexum eſſe debet; quoniam ſubiecti munere in concluſione demonſtranda fungi debet, hoc autem nequit niſi incomplexum eſſe. Quod ſi forſan contingat, ut aliquid ſit complexum, de quo tamen ſcientia inſtituatur, hoc nihil ſanè, quoniam etſi complexum, tamen ut incomplexum obiecti loco ſuſcipitur.

SECTIO SEPTIMA.

Aliæ ſubiecti conditiones expenduntur.

QVod primo loco occurrit inter cætera de ſubiecto ſcientiæ conſiderandum, eſt an de ipſo præcognoſci debeat, *quia eſt*, ſeu *exiſtentia*.

Duo ſunt quæ in cõtrouerſiã vocantur. Et circa hoc duo poſſunt in quæſtionem vocari. Primum an de ſubiecto in ſcientia præſupponendum ſit quòd habeat exiſtentiam, ita ut nullo modo in ſcientia demonſtrari poſſit. Secundum cuiuſmodi ſit hęc preſuppoſitio actualis ne, an habitualis, & an obiectiua ſufficiat.

Aſſertio docens quid hac de re dicẽdum. Vt à certis initium deſumam, nihil mihi videtur manifeſtius, quàm, ſcientiæ nomine intelligendo concluſionis notitiam demonſtratione comparatam, in qua paſſio de ſubiecto oſtenditur, nullo modo, nec ſcilicet per cauſam, nec per effectum probari poſſe exiſtentiam de ſubiecto.

Ratione ſuadetur. Hoc mihi euidens, quoniam de ſubiecto præſupponendum eſt, *quid ſit*, eſtque præcognoſcendum, ut rectè Philoſophus docuit affirmans de ſubiecto *Primo poſt. tex. 2.* duo eſſe præcognoſcenda, nempè quid nomen ſignificet, & quòd ſit.

Aſſertio altera. At ſi ſumatur ſcientia pro uniuerſo proceſſu cognoſcendorum, quo pacto integra eſt diſciplina ex pluribus partibus coaleſcens, in ea ſanè nihil obſtabit quominus probetur exiſtentia ſubiecti, tam partialis, quàm totalis à poſteriori & ab effectu; non autem à priori, & per cauſam.

Ratione ſuadetur. Perſpectum autem cuicunque hoc eſſe poteſt. Primò enim oſtendi poſſe exiſtentiam ſubiecti, ſiue partialis, ſiue totalis ab effectu, patet ex Theologia, cuius adæquatum obiectum rectè ſtatuitur Deus, cum tamen eum oſtendat eſſe. Hoc idem de obiectis partialibus, ut eſt Deus in prima Philoſophia, in qua tamen

per

Digitized by Google

per phyſica media demonſtratur. Sic etiam pleraque ſunt in Phyſiologia, quæ partialia obiecta ſunt, cum tamen in ipſa per effectus probentur exiſtere. Ita quidem eo quòd videamus ignem ſurſum extrudi, conijcimus, & oſtendimus dari locum quendam ſuperiorem, tanquam ſedem ipſius, & id genus alia, à quorum enumeratione hìc abſtinere iuvat.

Accedit, quòd Metaphyſica ſcientiarum domina benè aſſumit probandam exiſtentiam obiectorum cæterarum ſcientiarum, alioquin non foret earum domina, ſeu regina, id autem per uniuerſaliſſima media præſtat. Si igitur media ſuppetant in particularibus diſciplinis, nimirum effectus, quibus ad id oſtendendum utantur, nihil erit in cauſa, cur ab effectu obiecta ſua, ſeu totalia, ſeu partialia non demonſtrent exiſtere.

Videtur quidem oppoſitum ſuaderi poſſe. Nam Ariſtoteles, ut ab auctoritate ducatur exordium, non ſemel docuit ſubiectum in ſcientia ſupponi tanquam finem. Sed eò ſpectat conſilium ipſius, ut doceat ſubiectum ſupponi in demonſtrationibus à priori, & per cauſam, itemque à poſteriori, & ab effectu, in quibus concluditur aliquod prædicatum ſupponere exiſtentiam ſubiecti, & reale eſſe ipſius; non tamen neceſſarium eſſe ſupponi in toto proceſſu ſcientiæ, totaque ſcibilium ſerie, in qua prius inueſtigandum, an ſubiectum ſit, ſi id ignoretur, ut poſtmodum paſſiones de ipſo oſtendi queant.

Et quamvis ſubiectum dicatur eſſe primum in ſcientia, unde præſupponendum in ipſa (talis enim eſt conditio finis) obſeruandum tamen cum dicitur primum, non niſi intentione ſic appellari, non autem executione, at illud eſt proprium finis; non autem hoc, nimirum primum eſſe ſecundum exiſtentiam, quod eſt eſſe executione primum. Vndè nihil obſtabit, quominus in ſcientia prius quædam tractentur, per quæ liceat obiecti exiſtentiam oſtendere.

Difficultas. Præterea illud etiam ingerit aliquid difficultatis, quoniam de exiſtentia differere ad primam pertinet Philoſophiam, quamobrem ab hoc alia quælibet diſciplina debebit abſtinere. Solutio. Hoc tamen nihil, propterea quòd ad primam Philoſophiam utique pertinet exiſtentiam generatim perſcutari, tanquam unam ex quidditatibus in quarum conſideratione verſatur, non tamen pertinet ad ipſam deſcendere ad ſpeciatim conſiderandas exiſtentias rerum, quamobrem iure quælibet aliarum diſciplinarum poterit aſſumere conſiderandam, & ab effectu demonſtrandam propriam obiecti exiſtentiam.

Secunda difficultas. Præterea ſcientia pendet ab obiecto, unde aſſumere illud demonſtrandum eſt quod aſſumat ſemetipſam oſtendere. Solutio. Diſtinguendum tamen aſſumptum, dicendumque ſcientiam pendere ab exiſtentia obiectiua ſubiecti ſui, quam non intendit oſtendere; non ab exiſtentia reali, quam poteſt oſtendendam aſſumere.

Tertia difficultas. Et quamuis ſubiectum exiſtere, maximè notum exiſtimetur inter ea, in quorum conſideratione ſcientia ipſa verſatur, nec dari aliquid notius ac proinde non poſſe demonſtrari, cum demonſtratio omnis procedere à notioribus debeat. Solutio. Concedendum enim eſſe maximè notum, in ordine cognoſcendi per cauſam, & etiam per effectum ut plurimum, non tamen ſemper.

Quarta difficultas. 2. Poſt. Cap. 1. Amplius quæſtio *ſi eſt*, eſt quæſtio totius, quoniam Ariſtotele docente, quærit totum ſubiectum, ut quæſtio *an homo ſit*; at quæſtio *qualis ſit*, dicitur quæſtio partis, ut *an homo ſit albus*, non enim quæritur totum eſſe hominis, ſed aliquid ipſius. Si quis igitur ſcientiæ ſubiectum neget; etiam & omnia, quæ ſunt in ipſo negет, oportet; nihil igitur ſupererit, per quod exiſtentia ſubiecti demonſtrari poſſit.

Solutio. Quamuis in dubium reuocetur exiſtentia ſubiecti, itemque negetur; non propterea negantur omnia, ſed poteſt etiam aliquid ſupereſſe, per quod exiſtentia ipſius à poſteriori demonſtretur. Id autem, quod ſupereſſe poteſt, erit aliquis effectus extrinſecus, ex quo liceat inferre exiſtentiam cauſæ; dicebatur autem extrinſecus, quoniam cum fuerit huiuſmodi, non pertinebit ad integritatem ſubiecti, quo propterea negato, non ſequitur negandum effectum, cuius exiſtentia maximè nota, & obuia ſit.

Quinta difficultas. Neque dicas quæſtionem de rei exiſtentia, ſimplicem eſſe, ac ob id indemonſtrabilem, cum demonſtratio ſit complexorum. Inepta ratiocinatio, nam ſi quæſtio eſt, utique propoſitio dicenda, quæ vertitur in dubium, ac ob id quæ per aliquod medium probari poteſt.

Solutio. Quæſtio autem dicitur ſimplex, & incomplexa non quia cognitio ſit, per quam intellectus ſimpliciter ſine affirmatione, vel negatione ſubiectum apprehendat; ſed potius eò quòd in hac quæſtione quæritur exiſtentia ſubiecti, ad cuius probationem adhibetur diſcurſus conſtans ex propoſitionibus de ſecundo adiacente, vel ſaltem quia aliqua ex propoſitionibus eſt huiuſmodi, cum in alijs demonſtrationibus propoſitiones adhibeantur de tertio adiacente; ut cum aſſumimus diſcutiendam quæſtionem *qualis ſit*, tunc enim diſtinguitur prædicatum à ſubiecto, & copula.

Sexta difficultas. Acriùs urgent, qui dicunt; Si exiſtentia ſubiecti per effectum demonſtraretur, hoc planè contingeret ratione connexionis effectùs cum cauſa, ut cum dicimus *dies eſt; ergò Sol eſt*, conſecutio autem admittitur ob neceſſariam connexionem diei cum Sole, quæ certè præcognoſcenda ad inſtituendum diſcurſum; ob id ante demonſtrationem præcognoſcendum, ſupponendumque Solem exiſtere.

Solutio. Facilè tamen occurritur reſpondendo non eſſe ſupponendam exiſtentiam ſubiecti, cum hæc in controuerſiam vocetur; ſed potius dependentiam effectùs ab aliqua cauſa, ita ut hinc liceat arguere exiſtentiam cauſæ; Vel ſupponendam aliquam in effectu conditionem, undè liceat arguere talem cauſam exiſtere. Et ut in allato perſiſtam exemplo, ſupponendum diem utpote effectum luminis ab aliquo luminoſo pendere, unde ſi hic datur effectus, neceſſe eſt dari cauſam illuminantem. Scientia autem ſupponit exiſtentiam obiecti, tanquam indemonſtrabilem à priori, licet ut dicebamus, à poſteriori demonſtranda poſſit aſſumi.

Et ita quidem ſupponit, ut realem exiſtentiam aptitudinalem ſemper, aliquando verò actualem, ex parte tamen intellectùs noſtri ſupponat. Aptitudinalis exiſtentia ſupponitur, quoniam non entis nullæ ſunt qualitates, unde ſi ſcientia, de qua in præſentia fit ſermo realis poſitiua fuerit, non poteſt eſſe niſi de eo, quod eſſe poſitivum habet. Hæc enim ſemper de poſitiuo, poſitivum quidpiam demonſtrandum aſſumit.

Non requiritur omnino actualis exiſtentia in obiecto. Non requiri autem ſimpliciter actualem exiſtentiam ex eo fit euidens, quoniam ſcientia abſtrahit ab actuali exiſtentia obiecti, alioquin poſſet quandoque eſſe, & quandoque non eſſe; unde fit, ut de ijs, quæ non ſunt nec unquam fuerunt, nec erunt, dummodo tamen ipſis eſſe non repugnet, paſſiones oſtendere proindeque ſcientiam inſtituere valeamus.

Quandoque exiſtentia deſideratur. Quandoque verò actualem obiecti exiſtentiam deſiderari ex parte intellectùs noſtri, inde mihi perſuadeo, quia neceſſe eſt intellectum inſtructum eſſe ſpeciebus, ut actum cognoſcendi poſſit elicere; at ſpecies, niſi aliundè is habeat, ab obiecto debet haurire, quod contingere profectò non poteſt, niſi illud fuerit exiſtens.

Septima difficultas. Sed actualem exiſtentiam in obiecto ſcientiæ ſim-

pla

Digitized by Google

plieiter requiri conabitur quiſpiam ex eo conoincere, quoniam ſubiectum ſupponitur quantum *ad an ſit*, hoc autem actualem exiſtentiam importat, cum hanc verbum *eſt* de ſecundo adiacente dicae; actualis igitur in obiecto exiſtentia requiritur.

Solutio. Si quis ita arguet, nihil planè conficiet; præcognitio ſiquidem *an ſit*, non de actu, ſed de potentia exiſtendi intelligenda. Nec ſemper verbum *eſt* de ſecundo adiacente, eaiſtendi actum, ſed quandoque potentiam, hoc eſt veram eſſentiam importat; quo pacto hyemis tempore concedi hæc propoſitio ſolet *roſa eſt*, quatenus per hanc ſignificamus exiſtentiam illi non repognare, quamuis ad euitandam æquiuocationem operæ pretium ſit ab hoc loquendi genere abſtinere.

Octaua difficultas. Præterea ſcientia, oratio eſt vera, ſed *ex eo quòd res eſt, vel non eſt, oratio dicitur vera, vel falſa*; ergò ſcentia ut vera ſit, debet eſſe de eo, quod eſt, atque adeo de eo, quod actu eſt, hoc enim propriè dicitur eſſe.

Solutio. Hæc difficultas procedie ea praua intelligentia ſuperioris effati, ad cuius verificationem non requiritur, quòd res ipſa actu ſit, unde per *actu eſſe*, & *non eſſe*, non intelligenda actualis eaiſtentia, vel negatio eiuſdem, ſed potentialis, vel neceſſaria connexio inter extrema, ſubiectum, & prædicatum propoſitionis, ätanr perindè ſit, ac dicere, ex eo quòd res poſſit eſſe, & non eſſe; vel ea eo quòd prædicatum inſit, vel non inſit ſubiecto, ſuppoſito quòd iſtud ſit, oratio dicitur vera, vel falſa.

Nona difficultas. Maior diffieultas in eo videtur, quoniam obiectum eſt cauſa ſcientiæ, quatenus eſt cauſa ſpeciei, quæ una cum intellectu concurrit ad ſcientiam pariendam, & quidem in genere efficientis; hoc autem cauſæ genus tanquam conditionem omnino eaiſtentiam expoſcit; ergò ſcientia de re actu exiſtente eſſe debebit.

Solutio. Ad hanc difficultatem diluendam, conſiderandum ſcientiam de rebus non ſemper eſſe per proprias earum ſpecies, ſed plerunque per ſpecies alienas, ut cum ea cognitione unius rei, deuenit intellectus in cognitionem alterius; ita quidem ipſe ex cognitione eorum, quæ ſub ſenſum caduut, ad cognoſcenda, quæ maximè ſunt à ſenſibus remota, progreditur, diciturque tunc arguitiuè cognoſcete: ut cum ea cognitione accidentium, deuenit in cognitionem ſubſtantiæ, & ea viſibilibus, inuiſibilium cognitionem aſſequitur. Deinde quando cognoſcit per ſpeciem propriam, requirit ſolùm exiſtentiam obiecti ad acquirendam ſpeciem, quâ habitâ non amplius indiget actuali exiſtentiâ illius, & hoc ad habendum conceptum proprium ex proprijs, alioqoin ut aequitat conceptum proprium ex communibus, ſat eſt auditu, vel lectione de re ipſa conceptum efformare, quoniam tunc utitur ſpeciebus aliarum rerum; ſic enim aggregatione plurium, efformat conceptum unum de re propoſita.

Decima difficultas. Deinde ſcientia relarivum quid eſt, refertur enim ad ſcibile; datur ob id inter ſcientiam, & ſcibile relatio, ad quam extremorum actualis eaiſtentia requiritur; neceſſe igitur ſcientiam eſſe de re actu eaiſtente.

Solutio. Reſponſio facilis erit, ſi aduertatur ſcientiam referri ad ſcibile eo relationis genere, quod non requirit actualem exiſtentiam termini, qui poteſt etiam eſſe non ens, talis enim eſt relationis tranſcendentalis natura.

Decimaprima difficultas. Inſuper ſi quis arguat. Quod non eſt, non poteſt ſciri; ergò ſcientia requirie actualem ſcientiam obiecti. Aſſumptom conſtat ex eo quòd, non entis nullæ ſunt qualitates; conſecutio optima, ſcibile nanque dicitur per modum qualis.

Reſponſio reijcitur. Quòd ſi forſan occurras dicendo, id intelligi debere de eo, quod nec eſt, nec eſſe poteſt; ſtatum reſponſionem impugnabit, quoniam prædicata affirmantur, vel negantur de re ipſa, nonprout eaiſteote in potentia, ſed actu; non enim dicimus, triangulum poteſt habere tres angulos æquales duobus rectis; ſed potius, tres habet angulos duobus rectis æquales.

Vera ſolutio. Soluta tamen hæc ſuperiùs eſt difficultas, cum diceremus ſcientiam abſtrahere ab exiſtentia obiecti, & ab omni temporis differentia; in propoſitionibus enim neceſſarijs, verbum *eſt*, ſolùm ſignificat connexionem prædicati cum ſubiecto, ſenſu iam ſuperiùs explicato, nimirum quòd ſi detur ſubiectum, debeat prædicatum illud habere adnexum, nec eſſe poſſit, quin illud habeat adiunctum.

SECTIO OCTAVA.

An ſubiectum ſcientiæ debeat habere quid rei.

QVid rei, nos hoc loco intelligendum volumus prout à *quid nominis*, diſtinguitur. Quæſtio enim *quid eſt*, gemina perhibetur, una nominis & altera rei; hinc *quid nominis*, & *quid rei*; per illud ſignificamus definitionem *quid nominis*, conſiſtentem in explicatione nominis per clarius nomen, vel per etymologiam eiuſdem, ut ſuo loco fuit explicatum; per hoc ſignificamus conceptom quidditatiuum, & eſſentialem rei. Præcognitio igitur *quid ſit*, duplex *&* nominis, *&* rei. Præcognitionem quid nominis ad ſubiectum requiri, in confeſſo eſt apud omnes, cùm præterea neminem hanc eſſe notionem primam de unaquaque re; nulla ſiqoidem de re aliqua poteſt inſtitui tractatio, niſi præhabitâ nominis ſignificatione. De præcognitione altera ſolet aliqua eſſe difficultas, in cuius gratiam reuocandum ad memoriam *quid rei*, ſeu definitioοem exprimentem quid res ſit, duobus modis uſurpari poſſe. Primò quidem propriè, quo ſenſu non conuenit, niſi rei verè conſtanti ex genere, & differentia, & hoc modo ſola ſpecies hunc in modum poteſt definiri. Secundò ſumitur pro conceptu quodam quidditatiuo exprimeote ſcilicet quidditatem rei, quatenus hæc exprimi poteſt, iuxta quam ſignificationem uniuerſaliſſima entis ratio dicitur definitionem admittere, & omne id, hâc definitione poterit definiri, quod ſecundum prædicata eſſentialia poteſt explicari. Quamuis igitur priori definitionis genere deſioiri non poſſit, niſi ens poſitivum per ſe unum, reale, & compoſitum, aut re ipsâ, aut ſaltem ſecundum mentis conceptus; alio tamen genere definitionis, nihil obſtat quo minus definiantur illa, quibus hæ non inſunt conditiones.

Quæſtionis explicatio vnde petenda. Sed ad decernendum aliquid io re propoſita, num ſcilicet de ratione ſubiecti ſcientiæ ſit quod habeat proprium *quid rei*, conducunt ea, de quibus hactenus locuti ſumus, cum nobis propoſitum eſſet inquirere, quænam ſint, de quibus poſſit, vel non poſſit eſſe ſcientia. Si namque conſtauerit de non habentibus quid rei, ſcientiam inſtitui non poſſe; fruſtra in controuerſiam vocabitur an de ratione ſubiecti ſcientiæ ſit, ut habeat quid rei.

Plura ſunt, quæ conceptum quidditatiuum non habent. Plura eſſe, quæ conceptum quidditativum non habent, ſancitum eſt apud Philoſophos, nimirum ens utpote ſimpliciſſimum; Deum pariter ob ſimplicitatem ſummam; Accidens eo quòd ad ſui conceptum extrinſecum quidpiam, nempè ſubiectum adſciſcat. Preterea ſingulare, ex eo quia quidditas eſt quędam ratio communicabilis pluribus, quam ſi ſingulare non habet, nec etiam quidditatiuum conceptum habere poteſt; Tandem ens per accidens, cuius ut una non eſt natura, & eſſentia ſimpliciter acceptum, ſcilicet in

actu

Digitized by Google

actu exercito, ita nec etiam videtur habere *quid rei*; nec definitione comprehendi poſſe.

An de ente per accidens ſcientia dari poſſit.
Duplex ens per accidens, accidentalitate rei.
Per aggregationem & per informationem.

Cum autem de cæteris iam fuerit ſuperiùs diſputatum, poſtremum tantummodo ſupereſt diſcutiendum, an ſcilicet de ente per accidens ſcientia poſſit inſtitui, in cuius gratiam eſt præmittendum duplex ens eſſe per accidens. Vnum accidentalitate rei, quod ſcilicet eſt non per ſe unum, ſed ex pluribus ineptis ad conſtituendaın naturam unam; quod gemino modo contingit, vel per ſolam aggregationem, vel per informationem. Primum adhuc bifariam, vel per aggregationem ſine ordine, ut aceruus lapidum; vel per aggregationem cum ordine, ut exercitus, ſeu militum acies; item nauis, domus &c. Per informationem verò, ut omne id, quod accidentariâ formâ conſtituitur, quemadmodum homo albus, & id genus alia. Primum eſt magis ens per accidens, quàm ſecundum, & ſecundum, quàm tertium.

Ens per accidens accidentalitate effectus.

Aliud eſt ens per accidens accidentalitate effectûs, illudque dicitur, quod etſi unam per ſe naturam importet, non tamen eſt à determinata cauſa, ſed præter intentionem principalis agentis contingit; ut ſunt effectus fortuiti, & caſuales, nimirum inuentio theſauri ex foſſione terræ; & frigus tempore caniculæ.

Vtrunque vel in actu ſignato, vel in actu exercito ſumitur.

Vtrumq; autem ens per accidens commemoratum, gemino modo poteſt uſurpari, vel in actu ſignato, ſiue formaliter, quo ſenſu dicit conceptum ipſum accidentalitatis, vel rei, vel cauſæ. Secundo in actu exercito, & pro ſubſtrato, ſiue materialiter, quo pacto res illas importat, quæ entia per accidens, denominantur. Dum igitur hîc in controuerſiam vocatur, num de ente per accidens ſcientia poſſit inſtitui, id intelligi poteſt de ente per accidens iuxta diuerſas à nobis aſſignatas uſurpationes.

De ente per accidens in actu ſignato ſcientiā dari poſſe.

De ente per accidens in actu ſignato dari ſcientiam communi ſapientum calculo receptum eſt. Neque eſt, cur quiſpiam in ancipiti verſetur, propterea quòd huiuſmodi ens dicit per ſe conceptum unum, habetque paſſiones, quæ de ipſo poſſunt oſtendi, ut quòd non habeat determinatam cauſam, non habeat attributum unum, quòd non ſit ſcibile, & id genus alia, quæ de huiuſmodi ente ſolent enunciari. *De* hoc igitur non immeritò ſcientia conceditur. Ita fit, ut de hoc in diuina diſputetur Philoſophia; multa enim de ipſo ibi traduntur.

An de effectibus fortuitis.

Conſiderandum ſequitur ens per accidens materialiter acceptum, quodque per accidens dicitur accidentalitate effectûs, nempè effectus fortuiti, & caſuales; ut inuentio theſauri ex foſſione terræ, & frigus æſtiuo tempore, de his igitur dubitandum, an ſcientia dari poſſit. Et quidem ſi huiuſmodi ens per accidens reduplicatiuè ſumatur, prout nimirum ens per accidens eſt, de eo nequit ſcientia dari, quoniam hoc modo, ut non habet cauſam unam per ſe determinatam, ſed potius indeterminatam, à qua contingenter cauſatur: ita nequit de ipſo dari ſcientia, cum hæc ſit de neceſſarijs cauſam determinatam habentibus. Ita quidem de inuentione theſauri, quatenus eſt à fodiente terram, ſcientia dari non poteſt, quoniam non neceſſariò prouenit ab aliqua cauſa determinata, ſed poteſt eſſe à fodiente terram, vel ob inuentionem aquæ, vel ob exercitium corporis, vel ob aliquid aliud, ac proinde fieri non poſſunt neceſſariæ propoſitiones tales, quales ad ſcientiam omninò requiruntur. Si tamen huiuſmodi ens abſolutè ſpectetur, quoniam hoc modo propriam habet naturam unam, nihil prohibet quominus de ipſo detur ſcientia.

An de ente per accidens accidentalitate rei materialiter ſumpto ſcientia dari poſſit.

Omnis igitur difficultas ad ens per accidens accidentalitate rei materialiter ſumptum, ſiue ſit aggregatione unum, cùm ordine, aut ſine ordine; ſiue unum per informationem.

Prima opinio.

Et quamuis plerique de hoc ente per accidens affirment ſcientiam dari poſſe, non tamen conueniunt in explicando quâ id ratione contingat; nam ſunt, qui putant de ipſo non dari ſcientiam ſpecie unam, eò quòd non ſit unum ens ſpecie, ſed duo; ſcientia verò ſpeciem ſortitur ab obiecto ſuo, unde de illo contendunt dari duas ſpecie ſcientias; ut exempli gratia, de linea viſuali, ex eorum ſententia, non una, ſed duæ erunt ſpecie ſcientiæ, quoniam linea viſualis non eſt unum quidpiam unitate ſpecificâ, ſed alia eſt ratio lineæ, & alia ratio viſualitatis, ex quibus non poteſt fieri ſpecie unum, ac ob id una erit ſcientia de linea, altera de viſualitate. Non diſſimiliter de numero ſonoro; hic enim dicit numerum, & ſonum, ex quibus non fit unum quidpiam ſpecie, ac proindè non una erit ſcientia de numero ſonoro; ſed una de numero, altera autem de ſono.

Ex quorſdam ſententia dari poteſt ſcientia una unitate generica de ente per accidens prædicto.

Non inficiantur tamen dari poſſe ſcientiam unam unitate genericâ, quoniam etſi neutrum eorum entium per accidens ſit unum quidpiam unitate ſpecificâ, utrunque tamen dici poteſt unum unitate genericâ, quatenus conueniunt in communi ratione entis per accidens, hoc enim generatim ſumptum in actu ſignato, ut aiunt, induit quandam unitatem, ratione cuius poteſt obiectum eſſe ſcientiæ, poteſt enim definiri, ac de ipſo poſſunt affectiones oſtendi; quod etiam paulò ſupra nos inculcauimus.

Aliorum opinio.

Alijs autem placuit propoſitæ difficultati adhibitâ diſtinctione ſatisfacere; proindeque dixerunt ens per accidens duplici modo ſpectari, vel ſecundum extrema, vel ſecundum paſſionem. Si priori modo conſideretur, dicunt de ipſo non poſſe dari ſcientiam unam, eò quòd ex ipſis non fiat unum quidpiam. At ſi conſideretur ſecundo modo, utique de eo ſcientiam admittendam aiunt, propterea quòd illud ens per accidens, euadit unum per ſe ratione paſſionis.

Superiores dicendi modi reijciuntur.

Hæc tamen ineptè dicuntur, quoniam nequit aliquod unum per accidens euadere unum per ſe ratione paſſionis; paſſio enim eſt quid poſterius, à quo proinde, quod eſt prius, nequit unitatem ſortiri.

Aliorum opinio.

Alij propterea cum hæc intelligerent, dixerunt ens per accidens bifariam conſiderari poſſe, vel ſecundum ſe, de quo fatentur non dari ſcientiam unam; vel prout eſt ordinatum ad aliquem finem, & effectum, quo pacto dicitur unum per ſe in ratione principij, & cauſæ; & hunc in modum contendunt eſſe obiectum ſcientiæ, cum hoc ita ſit ratione unum, ut poſſit definiri, ac de ipſo paſſiones demonſtrari.

Reijcitur.

Neque hoc modo rectè res explicatur. Vt enim ens per accidens non eſt unius naturæ; ita nec unius principij rationem obtinet.

Aliorum opinio.

Proindè ſic alij philoſophandum crediderunt, nimirum diſtinguendum eſſe de ente per accidens, aliud etiam, inquiunt, eſt, quod conſtat ex ijs partibus, quæ non ſe habent inter ſe, ut determinans, & determinabilis, & de hoc aſſerunt non poſſe dari ſcientiam unam. Aliud eſt ens per accidens conſtans ex partibus ſe habentibus ut determinans, & ut determinabilis, & de hoc ſcientiam unam dari poſſe contendunt, quoniam etſi non ſit re ipſâ unum, eſt tamen unum in ratione ſcibilis.

Reijcitur.

Sed nec etiam hic dicendi modus plauſibilis eſt, & cum reliquis ſuperioribus reijciendus ob eam, quam mox cauſam intelliges.

Auctoris opinio.

Aſſerendum ob id potius de ente per accidens materialiter accepto accidentalitate rei, ſcientiam unam dari non poſſe. Scientia enim una eſt cognitio inhæ-

rentiæ unius paſſionis per cauſam, veluti per medium, quod eſt ratio, & quidditas ſubiecti, vel prior paſſio, vel aliquid neceſſariò concomitans, cognitio inquam inhærentiæ unius paſſionis per cauſam, tanquam per medium in concluſione demonſtratę de uno ſubiecto; ſed ens per accidens ex recenſitis quouis modo fuerit explicatum, non eſt ens per ſe unum, non habet unam eſſentiam, per quam paſſio de ſubiecto demonſtretur, ac propterea nec habet paſſionem unam; ob id de ente per accidens accepto ſenſu iam explicato, non poterit dari ſcientia una.

Ratione ſuadetur ſuperior aſſertio.

Propoſitio maior nullâ difficultate laborat. Minor autem, quæ ſuſpecta falſitatis videri poſſet, inde probata redditur, quoniam quod intrinſecùs, & eſſentialiter alicui conuenit, ſemper illi conueniat neceſſe eſt, utcumque illud ſpectetur, atque cum alio conferatur, per hoc enim non tollitur, quod ei eſſentialiter conuenit; ſed eſſe unum per accidens, non habere unum per ſe conceptum, intrinſecùs, & eſſentialiter, conuenit enti per accidens; ergò quomodocumque ens per accidens fuerit acceptum, & cum quocumque collatum fuerit, nunquam erit unum per ſe, nunquam habebit eſſentiam unam, per quam paſſio una, de ipſo poſſit demonſtrari.

Confirmatio.

Illud quoque plurimum habet momenti ad hanc veritatem confirmandam, quòd ens per accidens quocumque modo explicetur, & cum quocumque conferatur nunquam conſtabit ex partibus aptis ad conſtituendum unum per ſe, alioquin non foret ens per accidens; propterea quocumque modo explicetur nunquam habebit naturam unam, ſed ſemper erunt duo entia, vel plura.

Cuiuſmodi partes eſſe debeant, ex quibus cõſtituatur ens per ſe.

Hîc tamen non prætermittendum plurimùm intereſſe diligenter explicare, cuiuſmodi partes eſſe debeant, ex quibus ens per ſe conſurgat. Satis enim vulgatum & ex Peripatetico fonte deductum, debere unam eſſe per modum per ſe potentiæ, alteram verò per modum per ſe actûs. Sed in hoc explicando difficultatis plurimum. Nam materiæ, quam per ſe potentiam eſſe dicunt, adueniente formâ accidentariâ, quæ profectò eſt eſſentialiter actus, non fit per ſe unum, ſiuè unius naturæ, ſed duo ſunt entia. At ſi eidem materiæ adueniat ſubſtantialis forma, quam quiſpiam ad unum per ſe deſiderari arbitretur, adhuc duo erunt entia. Niſi aliquis tertiam illam entitatem totius, in medium inuehat ab omni planè ratione alienam, ſed de hoc in Phyſicis agendum.

Prima difficultas.

Non deſunt porrò difficultates, quibus equum eſt occurrere. Probatur autem de ente per accidens dari ſcientiam, eò quòd ſcientia ſubalterna veram ſcientiæ rationem habet, & tamen eſt de ente per accidens, cum ſit de re affecta accidentariâ differentiâ. Ita quidem Muſica eſt de numero ſonoro, Perſpectiua de linea viſuali, quæ ſunt entia per accidens.

Solutio infra.

Sed huius difficultatis enodationem inferiùs afferemus.

Secunda difficultas Ethica cõſiderat.

Iterum difficultas eſt de alijs diſciplinis; nam Medicina conſiderat hominem, ut ſanabilem. Moralis eundem ut dirigibilem in genere moris in ordine ad actiones reſpicientes bonum peculiare ipſius. Politica conſiderat itidem hominem ut dirigibilem in genere moris ſecundum actiones reſpicientes bonum commune; ſic Ædificatoria, & omnis Mechanica ars conſiderat aliquod ens per accidens, non ſolum quantum ad figuram, ſed etiam ad reliqua. Imm ò è contemplatricibus Arithmetica conſiderat numerum, qui certè quoddam eſt ens per accidens, cum nil aliud ſit, quàm multitudo, quę eſt aggregatione quid unum.

Solutio.

His tamen facillimum occurrere; & quidem ſanabile in Medicina, & dirigibile in Ethica quamuis unum ens per accidens præſeferant, tamen prout obiecta iſtarum diſciplinarum, ſunt unum per ſe, licet circumſcriptum ad eum modum, ut utrunque ens unum per accidens videatur. Ita quidem ſanabilitas circumſcribitur, quæ principij rationem habent ad ſanitatis conſecutionem; ſic dirigibilitas &c. Vnde huiuſmodi diſciplinæ non conſiderant unum per accidens, ſed potius per ſe unum, cuius principia perſcrutantur, ac de ipſo affectiones oſtendunt. Nec modo abſimili reliquæ diluendę difficultates.

Ad Arithmeticam quòd ſpectat, fatendum utique diſciplinam hanc circa numerum verſari; non propterea tamen circa ens unum per accidens. Conſiderandum enim non utcumque ſumptum dici numerum per accidens unum; tametſi enim ita ſe habeat materialiter inſpectus & ut aiunt, in actu exercito, non ſic tamen ſi ſpectetur in actu ſignato, atque formaliter, hoc enim modo induit unitatem, ita ut conceptum per ſe unum importet.

Tertia difficultas. Solutio.

SECTIO NONA.

Quædam alia ſpectantia ad ſcientiæ obiectum explicantur.

PRimum, quod occurrit eſt, quod obiectum debet continere primò, ac per ſe virtute omnes veritates, quas ſcientia attingit. Vbi obſeruandum particulam *primò*, idem ſignificare, ac *adæquatè*. Hoc autem modo continere dicitur id, quod in continendo non dependet ab alijs, ſed alia ab ipſo, adeo ut hoc impoſſibili dato, omnique alio circumſcripto, adhuc contineret; & nihil contineat, niſi ratione ſui, quod eſt continere per ſe.

Quid primò conſiderãdũ occurrat tanquam obiectũ ſcito.

Adnotandum tamen multiplicem eſſe continentiam, videlicet eſſentialem unam, quà unum continet aliud in primo modo dicendi per ſe; potentialem aliam, quá ſuperius inferiora continet; aliam virtualem, quà unum contınet aliud, quatenus poteſt illud producere. Quoniam verò hoc bifariam contingit, putà vel ſecundum eſſe reale, vel ſecundum eſſe cognitum; hinc propterea duplex virtualis continentia, quarum una, qua aliquid poteſt aliud in eſſe reali producere altera, quá poteſt producere in eſſe cognito. Quia verò eſſe reale bipartitò diuiditur, unum enim eſt phyſicum, & alterum metaphyſicum; primum res quæpiam eſt à ſua cauſa realiter diſtincta; ſecundum eſt quædam formalitas, & ratio, quæ ab aliquo, ſi non re ipsâ pullulat atque adeo diſtinguitur, ſaltem intellectui fundamentum præbet diſtinguendi eam ab illo; hinc duplex continentia virtualis in eſſe reali, nam una phyſica, & altera metaphyſica dicitur.

Continentia multiplex.

Ex his autem ſplendidè conſtabit ſubiectum non poſſe continere paſſiones proprias continentiâ virtuali ſecundum eſſe reale phyſicum, cum paſſiones à ſubiecto non diſtinguantur realiter, ſed continentiâ metaphyſicâ, quoniam ſi paſſiones re ipsâ non pullulant à ſubiecti natura, ſaltem intellectui fundamentum præbent diſtinguendi &c.

Subiectũ non poteſt continere paſſiones continentia virtuali ſecundũ eſſe phyſicum.

Quod igitur in controuerſiam vocatur eſt, num ſubiectum (quo nomine intelligo completum, nimirum ex materiali, formalique parte conſurgens) virtute continere debeat paſſiones omnes de ipſo demonſtrabiles, ad eum modum, quo obiectum dici poteſt parere notitiam propriæ paſſionis, nimirum ex parte; nam intellectus quoque debet concurrere, ita ut ex utroque integra fiat cognitionis cauſa.

Quid in controuerſiam vocetur.

Negarunt aliqui, non tam ratione, quàm prauâ rei,

Quorundã opinio.

de

de qua agitur, intelligentiſ ducti, obiectum ſcientiæ huiuſmodi eſſe, ut paſſiones, proprietateſvè contineat, ſiue in eſſe cognito, ſiue in eſſe reali. Id enim ipſos decepit, quòd arbitrati ſint ad quodlibet continentiæ genus requiri diſtinctionem realem inter continens, & contentum, quæ cum inter ſubiectum, & paſſionem non cadat, conſequens ſit, ut nullatenus paſſionem à ſubiecto contineri dicere nobis liceat.

Reijcitur. Si tamen rem paulò diligentiùs introſpexiſſent, nullo negotio ſui erroris cauſam fuiſſent aſſecuti. Nemini ſiquidem dubium, quin phyſica continentia realem illam diſtinctionem requirat, eò quòd ea ſit inter cauſam phyſicam, & effectum illi reſpondentem, (hæc enim, eſt virtualis continentia, de qua fit ſermo, ut initio monuimus) inter quæ realis diſtinctio cadit, ſenſu tamen paulo antea explicato; continentia verò altera quæ metaphyſica dici poteſt, diſtinctionem hanc non expoſcit, utpote contenta quidem illâ, quæ virtualis dici conſueuit, qua de re alibi ſermonem habuimus, quatenus nimirum in re eſt aliqua ratio, merito cuius altera eidem rei conueniat. Sic immutabilitas eſt ratio in primo ente, ut ei conueniat æternitas.

Aſſertio veritati conſentanea. Dicendum propterea obiectum ſcientiæ virtute in eſſe cognito continere paſſiones omnes de ipſo immediatè, & primò demonſtrabiles in ſcientia, in qua eſt obiectum. Et quoniam hoc duplex eſſe poteſt, nempè vel genericum, cuiuſmodi eſt genus propriè ſumptum, ſiue aliquod tranſcendens; vel ſpecificum, quale ſpecies eſt infima; ob id addendum, quod enunciauimus de utroque intelligendum eſſe.

Ratione ſuadetur prima aſſertionis pars. Hæc autem nullo negotio probantur. Nam ex propoſitionibus, quæ in demonſtrationibus adhibentur, aliæ dicuntur immediatæ, ut principia; aliæ mediatæ, ut concluſiones; in demonſtrando enim ad immediata principia deuenire tandem oportet; in propoſitionibus immediatis cauſa inhærentiæ paſſionis in ſubiecto, cuiuſmodi eſt definitio, vel ſubiecti, vel paſſionis, continetur: in concluſione autem adinuenitur paſſio de ſubiecto demonſtrata, quæ nimirum in uno ex principijs, hoc eſt præmiſſis enunciabatur de ſubiecto; hinc euidens fit, ut ſubiectum ſit cauſa, cur illæ veritates ab intellectu cognoſcantur. Definitio enim re ipsâ non diſtinguitur ab eſſentia ſubiecti, ſi ſubiecti fuerit definitio; at definitio paſſionis ad eum modum, quo paſſio, ut infra demonſtrabitur, ſubiectum ipſum concernit; ſed ſubiecti definitio cauſa eſt, cur paſſio cognoſcatur ſubiecto ineſſe, ut enim eſt cauſa in eſſendo, ſic etiam in cognoſcendo; ſubiectum igitur virtute continet omnes veritates, nempe eſt cauſa omnium veritatum, quæ in ſcientia de ſubiecto demonſtrantur.

Aduertatio Hic tamen aduertendum, quòd etſi non omnes paſſiones immediatè per ſubiecti definitionem demonſtrentur, cum ſic inter ſe ſint ordinatæ, ut una ab alia, & hæc iterum ab alia donec ad primam paſſionem deueniatur, ordine dependeat; quia tamen tota hæc paſſionum ſeries à ſubiecti natura, tanquam à fonte dimanat; propterea ſubiectum veluti cauſa, aut proxima, aut remota paſſionum in eſſendo, dicitur earundem quoque cauſa in cognoſcendo; quæ cum ita ſint, ſubiectum rectè dicetur cauſa cognoſcendi veritates omnes, quæ demonſtrantur in ſcientia. Quod erat primum.

Secunda pars aſſertionis. Aliud erat; cum ſubiectum fuerit unum genere, quamuis virtute contineat in eſſe cognito paſſiones, quæ de ipſo immediatè, & primò poſſunt in ſcientia demonſtrari, in hoc enim cum ſubiecto, quod eſt unum ſpecie conuenit, paſſiones tamen eorum, quæ ſub ipſo genere ſunt, atque adeo *veritates de ipſis po*teſtate continere dicendum.

Ratione ſuadetur. Satis autem hoc euidenter conuincitur ita ratiocinando. Quod per ſui definitionem nequit eſſe cauſa, cur paſſiones de aliquo demonſtrentur, nequit ipſarum paſſionum notitiam parere, ac proinde nequit virtute cõtinere veritates de ipſis in eſſe cognito; ſed genus ita ſe habet, hoc eſt genericum ſubiectum ſic ſe habet, ut per ſui definitionem nequeat eſſe cauſa, cur paſſiones inferiorum de ipſis demonſtrentur, ſeu nequit ipſarum paſſionum notitiam parere; ergo ſubiectum genericum non poteſt dici virtute continere paſſiones inferiorum ſecundum eſſe cognitum. Minor certa; maior inde fit euidens, quoniam virtualis continentiæ in eſſe cognito, in hoc ſanè conſiſtit.

Subiectũ genericũ inferiorũ paſſiones poteſtate continet. Subiectum autem genericum, inferiorum paſſiones poteſtate, ſeu potentiâ continere palam, & apertum; ex eo quia, ut res ſe habet ad eſſe, ſic etiam ad cognoſci. Genus autem, ut poteſtate continet inferiora, ſic & eorundem paſſiones continere dicendum & re, & cognitione.

Prima difficultas. Difficultas tamen occurrit, quoniam eclipſabile paſſio quædam eſt conſequens naturam Lunæ, & tamen à Luna virtute minimè dici poteſt in eſſe cognito contineri, quoniam ad cognitionem eclipſeos opus eſt cognitam habere terram, quæ veluti cauſa ad eclipſim concurrit, cum tamen terræ cognitio dici non poſſit in Luna virtute contineri; non enim introſpectâ Lunæ naturâ, licet in terræ cognitionem deuenire.

Solutio. Ad diluendam difficultatem ſat eſt animaduertiſſe duobus modis Lunam dici poſſe cauſam cognitionis eclipſeos, adæquatam ſcilicet, vel inadæquatam. Tametſi priori modo Luna cauſa cognitionis eclipſeos dici non poſſit; ſecundo tamen modo rectè dici poteſt. Nam ut nuper adnotatum fuit, quemadmodum res ſe habet ad eſſe, ita ad cognoſci; ut igitur eſſe eclipſabile virtute continetur in Luna, quantum ad eſſe reale, ità quantum ad eſſe cognitum; quia tamen ut lunaris eclipſis concernit terram tanquam corpus opacum aptum interponi inter ipſam, & Solem, concernit inquam ſecundum eſſe reale, ita pariter ſecundum eſſe cognitum; unde fit, ut Luna non ſit adæquata cauſa cognitionis eclipſeos, cum præterea cognitio quoque terræ deſideretur, ita ut huiuſmodi cognitio virtute dici debeat in Luna, tum velut in ſcientiæ ſubiecto, tum velut in eo, quod ea parte una cum terra concurrit ad ipſam eclipſim cauſandam, contineri.

Secunda difficultas Amplius concluſionis euidentia, ne dum à ſubiecto, ſed etiam à prædicato, & à complexis principijs demonſtrationis pendet. Non igitur ſubiectum cauſa veritatis concluſionis, atque adeo ſcientiæ dici poterit.

Solutio. Hæc tamen ratio ſolùm conuincit ſubiectum non eſſe cauſam adæquatam veritatis, quaſi prædicatum, atque complexa principia non concurrant ad effectionem ipſius, non tamen probat ſubiectum non continere primò veritatem concluſionis; nam ſubiectum ipſum ne dum eſt cauſa veritatis concluſionis, ſed etiam principiorum, quo nomine principia complexa intelligo, eò quòd à natura ſubiecti hæc omnia pendeant.

Tertia difficultas. Præterea ſubiectum comparatur ad ſcientiam, ut obiectum ad potentiam; at obiectum comparatione potentiæ, dicitur primum, & adæquatum ratione communitatis, non autem virtualis continentiæ; commentitia igitur hæc eſt virtualis continentia; primum, & adæquatum potentiæ dicitur obiectum ex eo quia commune ſit omnibus ijs, quæ ad illam potentiam pertinent, ut viſibile dicitur primum, & adæquatum obie-

Digitized by Google

ctum viſûs, propterea quòd, quicquid ad hunc pertinet, ſub ipſo continetur, quod etiam in diſciplinis euidens, è quibus unaquæque ſibi vendicat, tanquam ſubiectum adæquatum, ut ex huius explicatione conſtat, quod nimirum ita ſe habeat, ut ſub eo contineantur omnia, de quibus ea edifſerit diſciplina.

Solutio. Non inficiandum inter potentiæ obiectum, ſcientięque ſubiectum rationem, ac proportionem aliquam intercedere, cum utrunque terminet actum; illud quidem potentiæ: hoc autem ſcientiæ. Non exiguum tamen diſcrimen intercedit, quoniam obiectum ad potentiam relatum, proportionem habet agentis ad paſſum, aut mouentis ad mobile; agendo enim in potentiam illam mouet, & hæc mouetur ab illo efficientem motionem; ſed ſubiectum ſcientiæ concurrit, ut cauſa producens; mediâ enim imagine ſui, una cum potentia intelligente ad producendam ſcientiam concurrit. Inde autem fit, ut quicquid ſub obiecto adæquato potentiæ continetur, poſſit illam mouere ad eliciendum actum; non autem quicquid continetur ſub ſubiecto ſcientiæ, poſſit cauſare cognitionem eandem, ſed cognitio una ab uno, cognitio alia ab alio ex ijs, quæ ſub ſubiecto primo continentur alicuius ſcientiæ, producatur neceſſe eſt.

Alterius difficultatis dilutio Nec quod de ſubiectis diſciplinarum affertur, aliquid habet momenti: ſubiectum enim uniuſcuiuſque diſciplinæ, primum, & adæquatum dicitur, non eo nomine, quòd ipſum commune ſit omnibus conſideratis in ſcientia; ſed quoniam ad ipſum omnia quidem attributionem habent, vel tanquam principia, vel tanquam paſſiones, vel etiam tanquam ſpecies, quando illud genericam habuerit naturam; ideirco conſequens eſt, ut primum & adæquatum quoque ſit, ratione virtualis continentiæ, quoniam ſic illud paſſiones, ac attributa continet.

Quarta difficultas Præterea ſic etiam arguunt ad incommodum deducentes. Sequeretur in demonſtratione ab effectu, effectum ipſum eſſe ſubiectum, cùm ſit id, quod virtute veritates contineat.

Solutio. Nullo tamen negotio occurritur, ſi dicatur in illa demonſtratione effectum non eſſe propriè ſubiectum, ut cum dicimus *omne riſibile eſt rationale*, ſed potius eſſe cognoſcendi cauſam; qua de re paulo infra ſermo redibit &c.

Quinta difficultas Inſuper ſi ſubiectum, eò quòd virtute re ipſâ contineat attributa, dicendum ſit eadem in eſſe cognito itidem continere, hoc eſt, ſi in eſſe rei contineat, etiam in eſſe cognito dicendum ſit attributa continere, omnis pariter cauſa, eo quòd reipſâ contineat, virtute tamen, effectus, deberet dici continere eoſdem in eſſe cognito; eadem eſt enim virtualis continentiæ ratio. Id tamen à veritate videtur alienum, ſiquidem quantumuis aſſequaris alicuius efficientis naturam, non ob id effectus cognoſces, quos illa poteſt producere.

Solutio. Vt huic ſatis fiat difficultati ſic diſtinguendum. Si cauſa fuerit totalis, & adæquata, utique concedendum introſpectâ naturâ ipſius, cognoſci etiam effectus, quos ea poteſt cauſare. At ſi fuerit inadæquata, atque partialis, id prorſus negandum, quoniam non ſat eſſet perſpectam habere naturam eius, ſed etiam illius, quæ una cum ipſa ad effectûs productionem concurrit. Multo magis hoc autem de ſubiecto in ordine ad notitiam paſſionum dicendum.

Sexta difficultas. Relationes reales nullam habent agendi vim erga paſſiones ſuas, & multo minus entia rationis, atque adeo non continebit illas in eſſe rei; ergò nec etiam in eſſe cognito. Optima conſecutio, ſi namque deſſicit continentia in eſſe rei, neceſſe pariter eſt, ut deſſiciat in eſſe cognito, cum continentia virtualis in eſſe cognito, proueniat à continentia virtuali in eſſe rei.

Solutio. Difficultas vexat eos, qui relationes prædicamentales tanquam accidentarias formas rebus ſuperadditas admittunt, de his enim procedit difficultas, quæ tamen nulla eſt, de medio ſublatis huiuſmodi relationibus ſolumque tranſcendentibus retentis, quæ non benè, ut illæ de genere ſterilium dicuntur. Vtcumque ſe res habeat occurritur dicendo, quamuis relatio realis actiua phyſicè non ſit, metaphyſicè tamen eſt, ſiue prædicamentalis, ſi tamen admittatur, ſiue tranſcendens. Talis enim eſt actiuitas uniuſcuiuſque ſubiecti in ordine ad proprias paſſiones, quas ratione huiuſmodi actiuitatis dici poteſt virtute in eſſe rei, ac proinde in eſſe cognito continere. Ad ens rationis, quod ſpectat, cum illud, de quo loquuntur, extra Mineruæ ædes à nobis eliminatum fuerit, non eſt cur de ipſo laboremus.

SECTIO DECIMA.

Quo ſenſu ſit admittendum à ſubiecto reſpici omnia, quæ conſiderantur in ſcientia.

Quorundã opinio. VEtus opinio fuit, ſubiectum uniuſcuiuſque diſciplinæ debere omnia, quæ ipſa conſiderat, tanquam inferiora, de quibus eſſentialiter prędicetur, omnino reſpicere.

Reijcitur Hæc tamen ſententia longè diſtat à veritate, cum quamlibet diſciplinam in tribus, nimirum ſubiecto, principijs, & attributis occupari ſcitè Philoſophus docuerit. (1. Poſt. tex. 75.) Subiectum enim eſt, de quo ſcientia paſſionem demonſtrat, paſſio eſt, quam demonſtrat, principia tandem, per quæ demonſtrat; palam autem, & apertum de principijs, & affectionibus ſubiectum eſſentialiter non prædicari, cum hoc illis commune non ſit; conſequens igitur, ut ineptè quidem hæc ſubiecti conditio eſſe dicatur.

Animaduerſio. Non negauerim plerunque contingere, ut quod in aliqua diſciplina ſubiectum eſt, quibuſdam in ea conſideratis commune eſſe; cum tamen genus fuerit ſubiectus habens partes, quibus commune ſit, ac de quibus eſſentialiter poteſt prædicari, cuiuſmodi ſunt ſpecies illius, quarum nulla ſubiectum adæquatum eſt tam latè patens, quàm ſcientia; ſed potius ſubiectum partis unius ex illis, in quas ipſa ſcientia diuiditur. At ſi contingat ut aliquid commune conſideratum in ſcientia, directè de alijs tanquam de inferioribus prædicari poſſit, & illud ſubiecti ſaltem partialis rationem ſibi vendicare nequeat, eo quòd ſit, vel paſſio, vel principium ad huiuſmodi pertinens diſciplinam, illud commune ſtatui non poterit huiuſmodi diſciplinæ ſubiectum; alioquin etiam per ſe contento ſub illo, ſubiecti ratio poſſet conuenire, cum quod ſuperiori conuenit, inferiori nunquam repugnet, quodque huic aduerſatur, illi pariter aduerſari neceſſe ſit; qua quomodo intelligenda ſint, nuper explicui, nempe quod ſuperius ſupponat, non ſimpliciter, ſed abſolutè.

Exemplo ſuperior explicatur doctrina. Exemplo quæ dicimus perſpicua fient. Motus in Phyſiologia conſideratur tanquam affectio ſubſtantiæ naturam habentis; idemque communis eſt lationi, accretioni, & alterationi; nullus tamen iſtorum motuum ita ſe habet, ut ei ſubiecti, nec etiam partialis, indoles conuenire poſſit; indè fit, ut nec motui in huiuſmodi diſciplina ſubiecti ratio conueniat.

Difficultas præoccupata, & ſoluta. Neque eſt, cur quiſpiam à nobis diſſentiat ex eo quia de ſingulis illis motibus tractationes in ea diſciplina inſtituantur; id enim contingit quoniam affectiones illæ non ut huiuſmodi conſiderandæ ſuſcipiuntur,

piuntur, ſed eò quòd quælibet ipſarum ſpectatur tanquam ſubiectum, de quo demonſtrantur attribota. Cum autem aſſerimus principijs, & affectionibus rationem ſubiecti repugnare, intelligendum id volumus, ſi ea ſpectentur, ut affectiones, & ut principia ſunt; non autem tanquam ea, de quibus attributa per principia poſſunt oſtendi.

Aſſertio, quid hac de re dicendum.

Eorum propterea mihi potius conſilium arridet, quibus videtur ſobiectum omnia reſpicere in ſcientia, tanquam eorum finem, adeo ut ad ipſum attributionem habeant, ut non immeritò ſubiectum ſit attributionis appellatum.

Attributio unde in obiecto petenda.

Hæc autem attribotio onde petenda ſit, non idem Philoſophorũ ſenſus, etim pleriq; crediderint inferiora eſſe ſemper obiecta attributionis in ſcientijs, communiora verò tanquam attributa, eo quòd inferiora ſint, in qoorum gratiam ſuperiora conſiderantur; his enim ignoratis, eorum cognitio diſtincta comparari non poteſt, qoando quidem ſuperiora eſſentialiter in inferioribus inooluuntur, ac ob id eorum præhabenda notitia, ut hæc diſtinctè poſſint ab intellectu cognoſci.

Auctoris opinio.

Nobis tamen probatur opinio dicentium obiectum attributionis in ſcientia illud eſſe, ad quod omnia, quæ in ſcientia conſiderantur habent ordinem, ac attributionem, tanquam ad unum finem atque ſcopum, quicquid illud ſit. Contingit enim aliquando illud eſſe genus, quandoque verò ſpeciem atomam, ac ſpecialiſſimam.

Hoc mihi manifeſtom adeo, ut vix animum ad id oſtendendum indueam. Manifeſtum eſt enim illud eſſe dicendum attributionis obiectum, ad quod omnia, quæ ſuſcipiuntur in ſcientia conſideranda, dicunt attributionem tanquam ad ſe habens ut id, quod ſibi ſcientia proponit diſtinctè cognoſcendum; ſed ea, quæ talem attributionem habent, ſunt principia ipſius, utcumque eios principia ſint, ſunt affectiones, vel harum principia, vel eſt aliquid ipſi ſubiecto contrariom, unde illius natura, atque conditio poteſt innoteſcere; qood igitur tale eſt, attribotionis ſubiectum dici debet, adeout ſic liceat arguere. Ea ſunt attributa ſubiecta, quæ in ſcientia conſiderata ad aliquod unum attributionem habent; huiuſmodi autem ſunt [pr]incipia affectiones &c. ergò hæc erunt attributa ſubiecta; atque adeo id, ad quod attributionem habent, ſubiectum attributionis dicendum erit. Ergo illod erit attributionis ſubiectum in ſcientia, ad quod, quæ in ea conſiderantur, vel tanquam principia, vel tanquam affectiones eiuſdem attributionem habent.

Supradictorũ explicatio.

Et quoniam nihil refert ad hoc, num illud ſit genus, an infima ſpecies; propterea utrunque poterit in ſcientijs attributionis eſſe ſubiectum. Quando autem illud fuerit genus, hoc ipſum dicetor ſubiectum attributionis, reliqua verò, nempè ſpecies ſub illo contentæ, atemque principia, & affectiones, ſubiecta dicentur attributa. At ſi illud foerit ſpecies, hæc erit attributionis ſubiectum, reliqua verò, quæ ſuſcipiuntur conſideranda in gratiam ipſius, erunt attributa ſubiecta.

Prima difficultas.

Hic autem ſe difficultas offert, proptereaquòd non videtur inferius, putà ſpecies infima, ſubiectum ſcientiæ ſtatui poſſe; nequit enim inferius diſtinctè cognoſci gradibus ſuperiotibus neglectis, & ignotatis; unde fit, ut ſuperior gradus, atque adeo genus in ea ſcientia conſiderari debeat. Quòd ſi res ita ſe habet, potius genus in illa ſtatoendum ſubiectum attributionis erit.

Solutio.

Hac tamen difficultate nihil conficitur, nam ſcientia tota, ac uniuerſa eſt congeries plorium habituum, qui inter ſe connectuntur in ordine ad unum finem, nimirum adæquatum obiectum, in cuius contemplationem artifex incumbit; in huius autem poteſtate eſt ſibi illum præſcribere, ſiue genericum quidpiam ſit, ſiue ſpecificum. Etenim nihil obſtat, quominus ſpecies ab eo potius, quàm genus cognoſcenda perfectè, ac exactè ſtatuatur: idcirco quanuis diſtincta cognitio ſpeciei, ſuperioribus gradibus ignoratis, comparari nequeat; indè tamen non fit, ut illi in gratiam inferiorum conſiderari non poſſint. Immò cum ſuperiora reipsâ partes eſſentiales inferiorum ſint, atque adeo ad ea reducantur, poterunt adhoc ad eadem in eſſe ſcibilis reduci.

Contra verò quod etiam genericum eſt, attributionis adæquatum ſubiectum ſtatui diſciplinæ commodiſſimè poteſt; quia quanuis ſuperiora ad inferiora re ipsâ reducantur; quatenus tamen inferiora ſub conſiderationem ſcientiæ cadunt, poterunt in gratiam ſuperioris conſiderari, prout ad cognitionem ipſius conducunt, ſi non ut illud eſt quoddam totum actu, ſaltem ut totum eſt poteſtate, quando nimiruũ artifex genericum illud adæquatè ſibi conſiderandum præſcribat, non modò ſecundum ea, quæ actu, ſed etiam, quæ potentiâ continet.

Secunda difficultas.

At ut quis probet ſemper inferius eſſe ſubiectum attributionis, ita forſan argumentabitur. Quando plura ſunt ordinata ut media ad finem, illud habet rationem finis, quod eſt principalius, perfectius, & non confert ad conſecutionem alterius; quemadmodum illud eſt medium, quod eſt ignobilius, imperfectius, & conducit ad conſecurionem finis; at in ſcientia cognitiones ſuperioris, & inferioris ita ſunt ordinatæ, ut cognitio ſuperioris ſit ignobilior, & imperfectior, quoniam confuſa, & obſcura, atque conducit ad cognitionem inferioris, hæc enim haberi nequit ſine illa; cognitio verò inferioris eſt perfectior, clarior, & magis determinata, nec ad cognitionem ſuperioris condocit, cum poſſit ſuperius cognoſci, ignorato inferiori; ergo inferioris cognitio erit finis; ſuperioris autem medium, unde conſequens fit, ut inferius ſit obiectum attributionis, ſuperius autem attributum.

Solutio.

Fit tamen ſatis concedendo præmiſſarum utranque in eſſe rei, non in eſſe ſcibilis, ex fine ſcilicet, quem ſibi præſcribit artifex, ad quem non requiruntur conditiones illæ, quòd ſcilicet ſit re ipsâ principalius, & perfectius utcumque; ſat enim, ut ſit id, in quo omnia conſiderata in ſcientia unitatem conſequuntur; ſic nanque dici poteſt obiectum attributionis, eſtque perfectius, & principalius, quatenus ſub ſcientiam cadit. Superius enim conſideratur ut totum poteſtate, nam hoc modo ſtatuitur diſciplinæ ſubiectum, eſtque ſingulis inferioribus diſtributiuè ſumptis præſtantius, & ad ipſum inferiora dicunt ordinem, & ad eiuſdem cognitionem conducunt, qoatenus illud totum eſt poteſtativum, & prout connexa ad cognitionem connectenti, manuducunt; inferiora nanque in eſſe ſcibilis, connexa ſunt in ſuperiori tanquam in uno obiecto ſcibili adæquato; ſuperius autem, rationem habet connectentis, & tribuentis inferioribus ſuis unitatem, quam obiectiuam appellant.

Superioris doctrinæ uberior declaratio.

Hæc ut melius intelligas, aduerte res duplici modo conſiderari, nempe in eſſe rei, & in eſſe ſcibilis; idcirco duplex ordo ſtatuitur diſciplinæ, unus dicitur ordo naturæ, nempè ille, iuxta quem res tractantur inſpectæ in eſſe rei; alter eſt ordo doctrinæ reſpiciens res in eſſe ſcibilis. Quandoque euenit, ut ſeruetur ordo naturæ ſimul & doctrinæ; ut in Mathematicis diſciplinis, quando nimirum principia ſunt obuia ſenſibus. Aliquando doctrinæ ordo ſeruatur neglecto ordine naturæ, quando ſcilicet principia ſunt parum

nobis

nobis perſpicua. Non enim artifex in aliqua tradenda facultate perpetuò ſeruat eundem ordinem, quem res inuicem ſeruant; nam re ipſa cognitio cauſæ petit ad effectûs cognitionem ordinari, quoniam effectûs diſtincta cognitio, ſine cognitione cauſæ nequit obtineri, non tamen contra; & nihilominus artifex poteſt cognitionem effectûs ad cauſæ cognitionem referre, ut contingit, cum ab effectibus ad cauſam demonſtrandam procedimus. Non diſſimili modo ratiocinandum de medio, & fine; medium enim ſuapte naturâ petit ad finem ordinari, non contra; ſi quis tamen tanquam finem ultimum, & intrinſecum ſuæ ſcientiæ, medium ſibi præfigeret, tunc cognitio finis deſeruiret cognitioni mediorum, & ad iſtam ordinaretur, videlicet in eſſe ſcibilis. Ita planè de frenefactiua conſtat, in qua directio equi, quæ eſt finis, reducitur ad frænum, quod eſt medium: atque adeo cognitio dirigendi equi, reducitur ad cognitionem conficiendi fræni.

Animaduerſio. Nec propterea exiſtimandum hoc rerum naturis aduerſari; quamuis enim admittenda non ſit in eſſe rei mutua dependentia inter cauſam, & effectum, & inter medium, & finem; dari tamen poteſt in eſſe ſcibilis, quatenus res una cognoſci poteſt per cauſam, & etiam per effectus, immò per concomitantia; ut admiratiuum cognoſci poteſt per rationale, veluti per cauſam, & per riſibile velut per effectum. Nihil obſtat igitur quominus quiſpiam ad libitum aſſumat aliquam rerum ſeriem declarandam, non prout illæ ſunt diffitæ, ſed quatenus coeunt in unum, non unione aggregationis, ſed potius reali vinculo, eo nomine, quòd in unum commune conueniant eſſentialiter, per differentias poſtmodum diuidendum, habens rationem totius, & præcipui in eſſe ſcibilis, quod finis obiectivus dici ſolet, nimirum commune illud, inferiora, tanquam partes ſubiectas continens, atque reſpiciens, ad quod etiam differentiæ pertinent, velut aliqua illius, quibus ſcilicet ipſum ad inferiora contrahitur. Vtque illud commune, finis obiectiuus: ita eius cognitio dicitur finis formalis, cum inferiora reſpiciant illud tanquam per ſe ſub illo contenta, itemque differentiæ, velut ea, quibus illud idem diuiditur; ac proindè commune iſtud dicetur, quod primò ab artifice intenditur; non modò, ut quoddam totum eſt actu, ſed etiam poteſtate. Quamobrem rectè dicebatur ad propoſitam difficultatem diluendam, præmiſſas eſſe concedendas in eſſe rei, non autem in eſſe ſcibilis, ſecundum quod inferiora, ac differentiæ ad ſuperius ſumptum tamen ut totum quoddam poteſtatiuum, commodè poſſunt reuocari.

Tertia difficultas. Quòd ſi dicas, ſicut partes eſſentialiter ordinantur ad totum, ut imperfectum, & incompletum, ad perfectum, atque completum: ita cognitio partis ad cognitionem totius; ſiquidem res omnes cognoſci poſtulant, cum ea proportione, quâ ſunt; ſuperius autem eſſentialis eſt pars inferioris; ergò cognitio ſuperioris ad cognitionem inferioris ordinari debet.

Solutio. Solutio tamen in eo poſita quòd ſuperius utique in eſſe rei eſt pars: in eſſe tamen ſcibilis dicitur totum, inferiora verò partes; ut enim partes uniuntur in toto; ſic inferiora in eſſe ſcibilis in aliquo communi uniuntur, ratione cuius habent ſe per modum unius obiecti, eo quòd in illo conueniunt.

Quarta difficultas. Præterea ſi dixeris, materia, & forma, vel ſi quæ principia ſunt, quibus res naturales conſtituuntur, non ſunt obiectum in ſcientia de natura, niſi quia ſunt eſſentialiter partes; ſed potius obiectum dici debet id quod ex huiuſmodi principijs conſtituitur; ſic etiam commune inferiorum comparatione non erit dicendum obiectum, eo quòd eſt id, quo inferiora conſtant, ſed potius inferiora obiecti rationem obtinebunt.

Solutio. Neque hoc aliquid habet momenti; nam (ut prætercam non eandem eſſe rationem, de principijs phyſicis, ea quibus res naturales componuntur, ac de ſuperiori reſpectu inferiorum; nullum enim ipſorum ſe habet tanquam totum poteſtatiuum reſpectu compoſiti) facilè conſtat, ſi quiſpiam aſſumeret conſideranda principia tanquam finem, cognitionem compoſiti ad principiorum cognitionem tunc ordinatum iri &c. ac proinde futurum, ut attributionis obiectum, non compoſitum, ſed principia ipſa ſtatuenda forent. Quamobrem ſuperius attributionis obiectum, reſpectu inferiorum dici poterit.

DISSERTATIO XXVI.

De diuiſione ſcientiæ in plures, quas ſub ſe continet ſpecies.

Multiplex diuiſio ſcientiæ. *SCientiam à Philoſophis multifariam fuiſſe diuiſam reperio; quandoquidem Plato dicebat ex ſcientijs, aliam in actu rerum, aliam in cognitione verſari, forſan intentus diuiſioni ſcientiæ in contemplatricem, & practicam. Diuiſionem itidem aliam inſtituit dicens ſcientiæ uniuerſæ cognitionis bipartitam eſſe diuiſionem, cùm una præparatoria, altera verò iudicatoria ſit. Amplius ex eiuſdem conſilio, ſcientia, alia purior alia, ut voluptas, voluptate. Immo auctore Proclo, ſcientias Plato columbis comparat, affirmans, ex ijs alias gregatim volare, alias ſeorſum, cum magis communes, magis capaces ſunt. Et alibi docet ſcientiam omnem ſic ſe habere, ut alia circa immediatas propoſitiones, alia circa ex illis deductas verſetur. Qui tamen hanc ſcientiæ partitionem accuratius ſua contemplatione ſunt perſecuti, dixerunt ſcientiæ diſtributionem ad eum ſe habere modum, ut una penes demonſtrandi rationem; alia penes id, quod conſiderandum aſſumitur; alia penes conſiderandi modum attendatur. De diuiſione, quæ eſt ordine prima non hic, ſed alibi, nempe ubi de demonſtratione dabitur nobis diſputandi locus agendum; de duabus igitur alijs, noſtra ſeſe nunc exerceat induſtria.*

De regno. In Philebo. Proclus in Euclidem lib. 2. Idem lib. 3. cap. 1. com. 5.

SECTIO

SECTIO PRIMA.

De diuiſione ſcientiæ in ſpeculatiuam, & practicam.

Diuiſio ſcientiæ in ſpeculatiuã & practicam.

a. Diuin. tex. 3. & alibi.

CElebris ea eſt ſcientiæ partitio, quâ nimirum diſtribuitur in contemplatiuam, & practicam, cuius meminit Philoſophus pluribus in locis. Præſertim, ubi de Philoſophia diſputans, hæc habet. ὀρθῶς δ᾽ ἔχει καὶ τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας θεωρητικῆς. θεωρητικῆς μὲν γὰρ τέλος ἀλήθεια, πρακτικῆς δ᾽ ἔργον. *Rectè autem ſe habet, philoſophiam, ſcientiam veritatis appellare: ſpeculatiuæ enim finis, veritas: practicæ autem opus*. Hinc porrò conſtat Philoſophum hanc ſcientiæ diſtributionem, in contemplatricem, & practicam approbaſſe. Et quamuis huiuſmodi diuiſio cuicumque cognitioni aptari poſſit, ita ut in cognitionem cadat generatim acceptam, vel ſaltem prout cognitio communis eſt ſecundæ, ac tertiæ intellectûs operationi; omne ſiquidem iudicium, omniſque diſcurſus, hanc diuiſionem admittit; ſpeciatim tamen hic uſurpatur, prout in ſcientiam cadit, cùm alioquin omnis intellectiua cognitio ſit huius diuiſionis capax; enim verò, non ſolùm omne mentis iudicium complectendo, tam ſecundam, quàm tertiam operationem, ſpeculatiuum, vel practicum eſſe poteſt; ſed etiam ſimplex apprehenſio, quippe quæ poteſt eſſe de re operabili, prout operabili, quatenus eam operabili modo attingit.

Non inficiandum tamen apprehenſioni ſimplici minus propriè practicæ rationem conuenire, cùm non ſit apta proximè nos ad operandum dirigere, quod maximè practica cognitio requirit.

Scientia, vel prout in actu, vel prout in habitu.

Quoniam autem ſcientia ſumi poteſt, vel prout in actu, vel in habitu conſiſtit; ob id de ipſa iuxta geminam hanc uſurpationem nobis agendum. Et quia in quolibet habitu tria conſiderari poſſunt, nimirum habitus ipſe, actus, ad quem habitus propenſam, & inclinatam potentiam reddit, tandem obiectum actûs, circa quod iſte verſatur; propterea hæc etiam in ſcientia tam practica, quàm ſpeculatiua conſiderari poſſunt; in ſpeculatiua ſiquidem datur habitus ſpeculatiuus, datur actus, qui dicitur ſpeculatio, ſiue cognitio ſpeculatiua, denique datur obiectum ſpeculabile, à quo tam actus, quàm habitus ſpeculatiui denominationem recipiunt. Sic etiam in practicis datur habitus practicus, cognitio practica, & obiectum, praxos nomine nuncupatum, circa quod practica verſatur cognitio. De praxi propterea proximum eſt, ut ſermonem inſtituamus, dummodo tamen primo fuerit à nobis explicatum, num probè ſit inſtituta diſtributio ſcientiæ in contemplatiuam, & practicam. Quia verò hac de re decernere nihil licet, niſi utriuſque cognitionis, contemplatricis videlicet, & practicæ natura perſpecta fiat; propterea de hoc erit præmittenda conſideratio, & prius de praxi obiecto practicæ cognitionis diſputandum, cum non niſi ex obiecto, cognitionis innoteſcat natura.

Praxis vnde dicatur.

Πρᾶξις. *Praxis* græca vox eſt idem ſignificans, ac latinè *operatio*; eſtque nomen abſtractum, à quo practicum denominatur; ita fit, ut non eodem modo ſe habeant praxis, & practicum; ſpeculatio, & ſpeculabile. Speculatio enim propriè de cognitionis actu, non autem de obiecto dicitur; praxis autem contra dicitur de obiecto, non de actu, qui practicus à praxi denominatur, proinde praxis à cognitione practica longè differt, nempè ut obiectum à cognitione ſui; hinc propterea Philoſophus actionem, & effectionem tan-

6. Ethic. cap. 4.

quam obiecta conſtituat, circa quæ practicæ facultates occupantur.

Poteſt autem contingere, ut ex operatione, quæ dicitur praxis, relinquatur aliud opus permanens, quod non dicetur praxis, ſed tantum res operabilis, quod etiam eſt obiectum, ac effectus notitiæ practicæ.

Omnes nomine praxeos operationem tantummodo intelligentis naturæ ſignificari fatentur, non quamcumque, ſed ſolùm eam, quæ aliquo pacto ſub directionem cadit, ac proinde nec actiones brutales, nec rerum inanimatarum, nec etiam actiones in hominibus, quæ ſcilicet non ſubſunt voluntatis imperio, ut nutritio, accretio, &c. quæque naturales dicuntur praxes eſſe dicendas aiunt, cum directionis ſint incapaces.

Tria actionum genera quibus praxeos ratio ſolet accommodari.

Tria propterea decernunt eſſe actionum genera, quibus nomen praxeos accommodari poſſit, nempè actiones intellectûs, voluntatis, & ſenſuum. Non ſolùm autem ſolet in controuerſiam vocari, an huiuſmodi actiones praxes dici debeant abſolutè, an aliqua requiratur conditio; & num uni primariò, alteri autem ſecundariò conueniat.

Prima quorundã opinio. Reijcitur Ariſtotelis auctoritate.

Plerique ſolas operationes externas, ac tranſeuntes, non autem internas, & immanentes praxim eſſe contendunt.

Hic tamen dicendi modus intolerabilis eſt. Nam ſi Philoſophi conſilium reſpicias, oppoſitum docuiſſe comperies, cum ſæpè diuidat ſcientiam practicam in factiuam, & actiuam, & praxim in factionem, & actionem, ubi actionis nomine intelligitur operatio interna, & immanens, quemadmodum nomine factionis operatio externa, & tranſiens.

Reijcitur etiam ratione.

Si autem rationem deſideres, ea ſatis obuia, quoniam nonnisi praxeos ea intelligitur operatio, quæ regulari, dirigique poteſt ab intellectu; ſed etiam operatio interior, imò maximèque actus voluntaris poteſt per rectam rationem dirigi, ac regulari; non immeritò igitur operationi internæ ratio praxeos tribuitur.

Confirmatio.

Illud etiam accedit, quòd ea ſcientia practica dicitur, quæ habet pro obiecto praxim, cuius eſt effectiua, ac directiua, non ſiſtens in contemplatione veritatis; ac proindè illa operatio, quam ſcientia practica dirigendam, ac moderandam aſſumit, praxeos rationem habeat, oportet; ſed non ſolùm operatio externa, ſed etiam interna à ſcientia practica ſuſcipitur dirigenda, ac regulanda; propterea non ſolum operatio externa, ſed etiam interna ſibi rationem praxeos vendicabit.

Secunda aliorum opinio.

Alij verò hoc ex parte concedunt dicendo non omnibus actibus internis rationem praxeos conuenire, vnde quod ſpectat ad actus voluntatis, negant intentionem finis eſſe praxim, ſolùmque concedunt huiuſmodi eſſe electionem mediorum.

Et magis etiam eſt controuerſum de actibus intellectûs; cum enim hi gemino modo conſiderari poſſint, vel ſcilicet prout voluntatis imperium antecedunt, vel prout eidem ſubſunt; ob id duo ſunt dicendi modi, nam unus eorum eſt, qui dicunt etiam ſecundum priorem rationem, operationes intellectûs praxim eſſe dicendam; alij autem non item, ſed iuxta poſteriorem tantummodo praxos nomen ijs conuenire putant.

Tertia opinio.

Addunt alij neutro modo actum intellectûs dici praxim, adeo ut etiamſi à voluntate ſit imperatus non poſſit ſibi rationem praxeos vendicare.

De conditionibus requiſitis ad praxim varia ſententia. Prima opinio.

De conditionibus requiſitis ad praxim non leuis eſt controuerſia; propterea quòd apud pleroſque non requiritur, ut ſciens, ſiuè habens cognitionem practicam, potentiam habet exercendi actionem, quæ dicitur

tus

Digitized by Google

Secunda opinio. Tertia opinio. Quarta opinio. Quinta opinio. Sexta opinio.

tur praxis, & valeat efficere opus, cuius factio eſt practicâ cognitione dirigenda. Ex aduerſo exiſtimant alij potentiam actiuam, ſiuè factiuam remotam ſaltem in ſciente requiri. Non nulli addunt huiuſmodi actiones debere liberè exerceri. Alij verò ſufficere, ut ex ſe à voluntate pendeant, quanuis liberè non fiant. Alij aiunt imperatum actum primariò eſſe praxim, imperantem verò ſecundariò. Alij oppoſitum tuentur; cumque ipſis nullus ex his dicendi modis probaretur, propterea, mediâ viâ plerique incedendum putarunt dicentes, actus virtutis moralis imperatos à voluntate eſſe ſecundariò praxim. imperantes verò, qui nimirum eliciuntur à voluntate imperante alijs potentijs, eſſe primariò praxim; actus tamen artificiales, ut ſunt opera artis, contrario modo ſe habere, videlicet imperatos primariò, imperantes ſecundariò praxim eſſe dicendos.

Quędã ad notantur. Scotus in Prol. 1. ſent. q. vlt. Praxis, quomodo definiatur ab aliquibus. 3. de Anima Tex. 49.

Vt autem in re propoſita veritatem attingere poſſimus, reuocandum ad memoriam aliquos praxim ita definijſſe. *Praxis eſt actus alterius potentiæ ab intellectu, naturaliter poſterior intellectione, natus elici conformis rationi rectæ, adhoc, ut ſit rectus.* In qua definitione tres conditiones agnoſcunt, quarum prima, ut *ſit actus alterius potentiæ, quàm intellectûs*, quoniam, cùm intellectus, ut ſit practicus, debeat extendi, hoc eſt extra ſe tendere, ex Ariſtotele, ut aiunt, quatenus ſcilicet non ſiſtit in cognitione obiecti, ſed ulteriùs procedit ad opus, non quidem quodcumque, ſed quod eſt dirigibile in materia morali, & ut loquuntur, operabili, ad excludendum errorem practicum; ſequitur actum directum non eſſe actum intellectûs, ut intellectus eſt, ſed alterius, quaſi diſtinctæ potentiæ; propterea quòd intellectus, ſecundum ſe ſpectatus, diſtinguitur à ſe ipſo, ut imperato à voluntate, atque adeo actus intellectûs à voluntate imperatus, non eſt actus intellectûs ſecundum ſe, ſed intellectûs imperati, & voluntati, ſubiecti. Secunda conditio ex eorundem ſententia eſt, ut praxis *ſit actus naturaliter poſterior intellectione*, quoniam regulatum, & menſuratum, cuiuſmodi eſt praxis, eſt poſterius regulâ, & menſurâ, qualis eſt intellectio practica. Tertia conditio, ut *ſit conformis regulæ*, quoniam non quæcunque praxis, ſed recta, inquiunt, definita fuit, cuius rectitudo ſumitur ex conformitate cum regula rationis, quemadmodum irrectitudo ex carentia talis conformitatis accipitur. Hinc aliam conditionem inferunt, nimirum quòd ſit finis intrinſecus, & per ſe cognitionis practicæ; nam, inquiunt, ſi actus ex propria natura eſt à ratione dirigibilis, neceſſe eſt, ut ratio dirigens reſpiciat actum illum, ad quem ordinatur tanquam ad proprium finem.

Superior doctrina improbatur.

Superior tamen doctrina plurimis difficultatibus laborat. Et primò quidem circa particulam illam, quòd praxis ſit *actus alterius potentiæ ab intellectu*, hoc enim praxis non requirit. Tum quia ineptè affertur Ariſtotelis teſtimonium, ſiquidem apud ipſum, aſſertum illud non exſtat; quo etiam admiſſo tanquam communi quodam effato, nihil tamen conficiunt, ſic enim illud uſurpandum, videlicet intellectum extenſione fieri practicum, quoniam ultra notitiam practicam, extenditur ad aliam operationem dirigendam, etiamſi hæc ſit alia quædam eiuſdem intellectûs operatio. Secunda conditio, nec etiam admittenda, niſi iuxta debitam explicationem; propterea quòd ſolùm eo ſenſu concedenda, quatenus operatio, quæ dirigitur, collata cum ea, quæ dirigentis rationem habet, poſterior eſt. Ita planè ex operationibus intellectûs una, quæ nempè dirigitur, poſterior eſt alterâ, vi cuius illa dirigitur. Tertia tandem conditio reijcienda quoque cùm perperam reſtringatur conformitas ad eam, quæ eſt in genere moris; reijcienda inquam, quoniam per hanc definitionis particulam non intelligitur definita quacumque praxis, ſed ea, quæ recta eſt in genere moris. Non ſic autem reſtringenda eo quòd nomine praxeos rectè etiam intelligi poteſt ea, quæ ad genus artificioſum pertinet, ſiquidem datur etiam rectitudo in genere artis.

Praxis eſt finis intrinſecus, cognitionis practicæ.

Et hinc itidem infertur altera conditio praxeos, nempè quòd ſit finis intrinſecus practicæ cognitionis. Cognitio ſiquidem practica circa operationem dirigendam, veluti circa per ſe obiectum verſatur, hoc autem eſt intrinſecus cognitionis finis, ſi tamen operationem, atque adeo praxim accipias quatenus eſt rectitudinis capax.

Prima aſſertio docens omnem operationem dirigibilẽ ſibi praxeos rationem vendicare.

His autem præmiſſis, dicendum omnem operationem, actionemque intelligentis naturæ comprehendendo etiam eam, quæ eſt intellectûs, rationem, denominationemque praxeos, quæ per ſcientiam practicam dirigatur, ſibi vendicare.

Prima ratio.

Hoc mihi certum omnino, quoniam nomine praxeos intelligi debet omnis operatio per rationem dirigibilis; ſed non minus operationes intellectûs, quàm aliarum potentiarum (loquendo tamen de operationibus illis, quæ benè, ac malè fieri poſſunt, ſuntque in poteſtate hominis ipſas alterutro modo exercere) ſunt per rationem dirigibiles; ergo etiam operationes intellectûs habebunt rationem praxeos.

Secunda ratio.

Præterea. Illa operatio rectè dicitur praxis, cuius cognitio, practica dici meretur, quatenus nimirum illam conſideraт operabili modo, tradendo ſcilicet præcepta, quibus inſtructi rectè poſſimus eam exercere; ſed huiuſmodi eſt operatio intellectûs, cognitio enim, quæ nobis dictat modum, quo rectè poſſimus illam exercere, verè directiua dicitur, nec propter ſe ipſam, ſed propter operationem eſſe exiſtimatur; hinc propterea intellectûs operatio, verè ſibi vendicat rationem praxeos.

Ariſtotelis auctoritati ſit ſatis.

Neque refert illud commune dictum, perperam Ariſtoteli adſcriptum, quòd intellectus extenſione practicus fiat. Quo enim ſenſu id ſit uſurpandum, non multo ante fuit explicatum.

Superioris doctrinæ explicatio.

At operationes noſtræ iuxta geminam rectitudinem, duobus modis dirigi poſſunt, nempè moraliter, ſeu in genere moris; & artificioſè, ſiue in genere artis. Priori modo diriguntur per regulas bonitatis moralis, ut nimirum, cum debitis circumſtantijs, conditionibuſque moralibus exerceantur. Secundo autem modo diriguntur per regulas naturales, & artificiales, ut ex ipsâ perfectè fiant ſecundum eſſe reale, quod habent, nempè, quòd ædificium hoc, vel illo modo conſtruatur; Propterea duobus hiſce modis operationes noſtræ dirigi poſſunt; atqueadeo conſiderandum duplex hoc genus rectitudinis, ac directionis, etiam in ipſis intellectûs operationibus, diſtinguendum eſſe. Prior directio ad Moralem; ſecunda ad Logicam pertinet.

Secunda aſſertio quod conueniat ratio praxeos operationibus quatenus dirigibilibus etiam in genere artis.

Et aſſerendum omninò rationem praxeos non ſolùm operationibus noſtris conuenire, quatenus ipſæ ſunt dirigibiles in genere moris, ſed etiam prout ſunt capaces rectitudinis in genere artis.

Ratione ſuadetur.

Hoc autem euidenter conuincatur ex eo quòd nulla ſit diſcriminis ratio, cur ſcilicet operatio aliqua, & ſpeciatim cur operatio intellectûs, ſolùm prout moralis rectitudinis, & non quatenus artificioſæ rectitudinis capax, praxis dici debeat.

Quorundã doctrina reijcitur.

Ita ſit, ut ineptè fuerit ab aliquibus pronunciatum, *nullum actum præcedentem voluntatis imperium, eſſe propriè praxim*. Ad rem enim, de qua agimus, nihil

refert

refert voluntatis imperium, cùm ad rationem praxeos ſufficiat, ut operatio ſit rectitudinis capax, quod eſt eam dirigi poſſe. Vnde optimè quocumque voluntatis imperio neglecto, operatio una intellectus, directa ab alia, ſortitur rationem praxeos, eam ob cauſam, quoniam ab illo dirigitur.

Difficultas. Puerilia verò ſunt; quæ in contrarium adduci ſolent, nempè quòd praxis propriè loquendo, differat ab obiecto ſpeculabili, quoniam cognitio practica differt à cognitione ſpeculatiua, ex eo quia illa eſt ad praxim, hæc ad obiectum, ut ſpeculabile, & cognoſcibile, unde non ſolum denominant diuerſo modo proprias cognitiones, ſed etiam diuerſo modo diuidunt illam; nam circa obiectum ſpeculabile, cognitio ſpeculatiua denominatur vera, ſi obiecto conformis eſt; falſa autem ſi difformis; at cognitio practica non dicitur vera, vel falſa, ſed bona, vel mala, ſicut praxis alia bona, alia mala; at ſpeculabile verum, vel falſum dicitur, loquendo de veritate, & falſitate ſe tenente ex parte obiecti; omnis igitur cognitio, quæ vera, vel falſa propriè denominatur, non tamen bona, vel mala, ſpectat potius ad genus ſpeculabilis, quàm ad genus praxeos. Ita quidem aiunt eſſe cognitionem directam ab alia cognitione, ſeu à regulis, præceptiſque logicis, eò quòd in hac cognitione duo cogitari poſſunt, vel eſſe cognitionis, vel directio paſſiua iuxta logicas regulas, quæ eſt illatio, & conſecutio; actus igitur inquiunt, non dicitur bonus, vel malus, ſed verus, vel falſus; conſecutio quoque dicitur vera, vel falſa; licet, etſi minus propriè, aliquando dicatur bona, vel mala, quatenus bonum & malum cum veritate, & falſitate confunduntur; quoniam bonitas propriè dicta ad voluntatis, non intellectûs obiectum pertinet; unde quandoque percipiens obiecti quidditatem, dicitur benè, ideſt verè cognoſcere.

Confirmant hoc idem ex eo quòd actio intellectûs, dirigens aliam actionem eiuſdem, non eſt propriè practica; ergo actio directa non eſt praxis. Antecedens probant, quoniam cognitio practica eſt apta dirigere, ſed hoc ex ſua ratione habet, ut ſi maturo conſilio, prudenterque ſit elicita; & quamuis cum obiecto non conformetur, adhuc bona iudicetur, ſitque ſufficiens regula actionum ab ipſa directarum, ita ut ſi iuxta ipſam eliciantur, ſint bona: ſi contra, ſint malæ, quia eſt regula, atque menſura illarum, cum qua actiones conformari debent, non cum obiecta in ſe, ſed ut à prudenti iudicio dictatæ; contemplatiua verò ſuam omnem veritatem accipit ab obiecto, ita ut ſi illi non conformetur, nunquam ſit vera, quantumuis maturè, atque prudenter eliciatur. Cognitio autem dirigens aliam cognitionem ſine dependentia à voluntate, cuiuſmodi ſunt Logicæ præcepta, ſi non conformetur cum obiecto, nunquam vera erit, aut recta; ergo practica non erit, ſed contemplatiua.

Solutio. In hucuſque proximè traditis multa ſunt, quæ falſitatis vitio laborant; piget autem in confutatione ſingulorum immorari; ſat illud adnotaſſe non ea requiri ad practicæ cognitionis naturam, quæ ibi commemorata ſunt, cum planè ſufficiat, ut ea ſit apta dirigere actionem quancunque &c. Ita ut ex vi illius agens poſſit operationem ſuam exercere. Et ineptè admodum ipſi contendunt practicam cognitionem dici non poſſe veram, vel falſam; ſed bonam, vel malam, ut praxis alia eſt bona, & alia mala; quemadmodum eo quòd ſpeculabile, verum, vel falſum: ita cognitio ſpeculatiua vera, vel falſa dicitur; dum enim ſcientiam fatentur dari practicam, utique pugnantia dicunt; ſi namque ſcientia eſt, oportet veram cognitionem eſſe.

Animaduerſio. Et quamuis nullus actus nullaque operatio præcedens voluntatis imperium poſſit eſſe praxis, hoc non ideo, quia praxis debeat eſſe operatio digna laude, vel vituperio, atque adeo cognitio nequeat eſſe practica, niſi, quæ huiuſmodi operationem moderatur; ſed id ideo eſt, quoniam operatio, quæ imperium voluntatis antecedit, non poteſt ab operante exerceri benè, vel malè, nec in genere moris, nec in genere artis, nec ex vi cognitionis de operatione præcedente voluntatis imperium, poteſt operationem ipſam exercere.

SECTIO SECVNDA.

Alia de Praxi tractantur.

Quod iu continuet ſiam vocatur. Solet illud etiam inquiri, an ad rationem praxeos ſit opus, ut exerceri poſſit ab eo, qui habet ſcientiam practicam.

Aſſertio docens ad rationem praxeos requiri, ut operatio exerceri poſſit à cognoſcente &c. Rectè mihi videntur ſenſiſſe dicentes ad rationem praxeos, notitiæque practicæ requiri, ut operatio exerceri poſſit ab eodem ſciente, & ut is cognoſcat opus, quatenus à ſe ipſo fieri poteſt. Non tamen requiri, ut cognoſcens potentiam proximam, & expeditam ad operandum habeat.

Primum expreſſit Philoſophus, dum ait, τῶν μὲν γὰρ ποιητικῶν ἐν τῷ ποιοῦντι ἡ ἀρχή, ἢ νοῦς ἐστιν, ἢ τέχνη, ἢ δύναμίς τις. τῶν δὲ πρακτικῶν, ἐν τῷ πράττοντι ἡ προαίρεσις. τὸ αὐτὸ γὰρ τὸ πρακτὸν καὶ τὸ προαιρετόν. *Factiuarum enim in faciente principium eſt, aut intellectus, aut ars, aut aliqua potentia: actiuarum verò in agente electio, idem enim agibile, & eligibile*; Vnde illud apud Scholaſticos effluxit, *factiuarum enim in faciente principium eſt, actiuarum in agente electio*. Et alibi etiam, dum ita loquitur. Ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν, καὶ τὸ τεχνάζειν καὶ θεωρεῖν, ὅπως ἂν γένηταί τι τῶν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ποιουμένῳ. *Sita eſt autem ars omnis in generatione, & in moliendo, & ſpectando quomodo, fiat aliquid eorum, quæ poſſunt & eſſe, & non eſſe, & quorum principium eſt in faciente, at non in eo, quod efficitur.* Hinc dici conſueuit. *Ars conſiderat, ut fiat aliquod eorum, quæ eſſe, & non eſſe poſſunt, & quorum principium in eo qui facit.* Hoc etiam exemplis confirmatum redditur. Quando namque conſideramus operationes alicuius cauſæ, ut Dei, intelligentiæ &c. huiuſmodi conſideratio profectò non dicitur practica, nec eius obiectum praxis dici poteſt, ſed ſolum quando conſideramus, atque cognoſcimus ea, quæ à nobis fieri poſſunt.

6. Metaph. tex. 1.

6. Ethic. cap. 4.

Nõ requiritur potẽtia proxima & expedita. Prima ratio. Non requiri autem potentiam proximam, & expeditam hinc mihi perſuadeo, quoniam qui caret inſtrumentis neceſſarijs ad operandum, non habet quidem potentiam proximam, & expeditam, habet tamen remotã, ita ut ſi foret inſtrumentis neceſſarijs inſtructus, poſſet operari, & tamen illa cognitio, quam habet de re quam poſſet operari, quamque tantummodo inſtrumentorum defectu non operatur, practica eſt, ſiquidem ex vi illius optimè poſſet exire in actum operandi; proinde nec ad rationem praxeos, nec ad rationem practicæ notitiæ requiritur proxima, & expedita potentia in operante.

Secunda ratio. Hoc etiam ex eo ſuadetur, quia dum quis dirigit alienas actiones præſcribendo modum alteri, quo illas debeat exercere, utique de ipſis cognitionem habet practicam, ſi quidem hac alteri tanquam norma, & regula deſeruit ad operandum, quod ad rationem notitiæ practicæ ſufficere dicebamus; ergo, & actiones alienæ rationem habent praxeos, & cognitio, quam quis habet de illis, dummodo ſe habeat, ut regula, ac norma ad exercitium ipſarum, practica dicenda erit, quamuis ab ipſo huiuſmodi actiones non exerceantur.

Tertia ſeratio. Præterea ſi quis obtineret facultatem aliquid operandi, puta aurum, quod natura ſuis viribus tantummodo molitur, gemina in eo recognoſcenda foret de auro cognitio, quarum una eſſet, quâ intellectus attingeret, quo pacto natura in efficiendo auro ſe gerat, & hæc certè contemplatiua eſſet, velut inepta ad dirigendum operantem, ſiquidem eſſet de auro, quatenus à naturalibus cauſis, & non à cognoſcente fieri poteſt. Alia eſſet cognitio, quâ ille dirigeretur in exercitio facultatis conficiendi aurum, quam ille conſecutus fuiſſet, & hæc practica dicenda eſſet, quippe quæ deſeruiret cognoſcenti, veluti norma, & regula ad exercitium operis. Prior igitur cognitio ſpeculatiua foret, cùm nullius operis eſſet effectiua, atque adeo operationes, quas in moliendo auro natura ipſa exercet, non haberent rationem praxeos. Secunda verò practica diceretur, velut operis effectiua, & operatio, quam ille in auri confectione exerceret, utique praxeos rationem ſibi vendicaret.

Quorundam error detegitur. Ex quo facilè intelliges grauiter illos peccaſſe, quibus eſt viſum cognitionem eandem mutari poſſe de ſpeculatiua in practicam, ſolùm ex eo quis quis conſequatur facultatem id efficiendi, quod prius efficere, non poterat. Non enim, ſi quis cognoſcat modum, quo naturales utuntur cauſæ in conficiendo auro, accipiat verò facultatem illud idem elaborandi, huiuſmodi cognitionis vi unquam poterit aurum ipſum moliri, cum ad hoc alio indigeat cognitionis genere, nempè illius, quæ ſit non ſolùm de re operabili, ſed etiam apta ſit dirigere ipſum operantem; ſiue hic ſit ille, qui cognoſcit, ſiue ſit alter, qui facultatem habet operandi, alterius tamen cognitione ductus, atque directus, operationes exercet, opuſque molitur. Ex his igitur perſpicuum eſt, cuiuſmodi operationes eſſe debeant, ut ijs ratio praxeos tribui poſſit.

An ad rationem praxeos requiratur libertas. Solet autem ulterius in dubium verti, an ad rationem praxeos requiratur, ut operatio ſit libera, nempè ut poſſit fieri, & non fieri ab ipſo operante. Sunt, qui ſententiam affirmantem mordicùs propugnant, unde inquiunt praxim omnino eſſe actum, vel elicitum à voluntate, vel ab eadem imperatum; ob id ſaltem libertatem quoad exercitium actùs requirunt. Alij addunt opus etiam eſſe libertate, quoad ſpecificationem actùs, proindeque amorem erga finem, atque bonum generatim ſumptum, cum actus ſit quoad ſpecificationem neceſſarius, non eſſe propriè praxim, ut nec ullam aliam operationem, quæ ſine libertatis uſu exercetur. Ex aduerſo placuit non nullis alijs ad rationem praxeos non requiri, ut ſit operatio à voluntate procedens, ſed ſatis, ſuperque eſſe, ut à cognitione dependeat.

Prima aſſertionis pars ratione probatur. Primum autem ita colligo. Intellectus non mouet ſine appetitu, qui eſt voluntas, quod etiam Philoſophus teſtatur, nam ita ſcribit: καὶ δὲ ὁ μὲν νοῦς οὐ φαίνεται κινῶν ἄνευ ὀρέξεως· ἡ γὰρ βούλησις ὄρεξις· ὅταν δὲ κατὰ τὸν λογισμὸν κινῆται, καὶ κατὰ βούλησιν κινεῖται. *Nunc autem intellectus quidem non videtur mouere ſine appetitu, (nam voluntas eſt appetitus: cum autem ratione moueatur) etiam voluntate mouetur.* *3. de Anima Tex. 50.* Per ſuam enim notitiam directiuam nequit intellectus mouere ad operandum, niſi media voluntate. Et univerſè operatio omnis exercenda ex directione, & impulſu rationis elici, vel imperari debet à voluntate; ut igitur operatio aliqua praxeos rationem ſibi vendicet, omnino debet à voluntate pendere.

Secunda pars aſſertionis oſtenditur. Secundum, ſcilicet hanc dependentiam non oportere liberam eſſe ex eo mihi ſuadeo, quoniam poteſt aliqua operatio non liberè, ſed neceſſariò procedere ab operante, quæ tamen ex impulſu, & iudicio intellectùs fiat, & ex directione cognitionis exerceatur. Hoc autem admiſſo ſic licet arguere. Illud iudicium, illaque cognitio utique practica eſt, quippe quæ apta eſt dirigere operantem in exercitio operis: ergo operatio directa habebit rationem praxeos; optima conſecutio, cum praxis operatio dicatur, quatenus per practicam cognitionem dirigitur. Non igitur ratio praxeos requiri ut operatio liberè à voluntate pendeat, ſed ſatis ut ab ipſa pendeat.

Verum quia duplex poteſt eſſe libertas, & quo ad ſpecificationem, & quo ad exercitium actùs, cum diceremus dependentiam operationis à voluntate non oportere liberam eſſe; utranque libertatem excludendam paucis oſtendam. *Libertas duplex.*

Primò quidem non requiri libertatem quoad exercitium actùs, hunc in modum ſuaderi poteſt. Quia non dubium, quin intra latitudinem cognitionis ſenſitiuæ, quæ ſenſitiuum appetitum mouet, concedenda ſit cognitio practica, velut illa, quæ mouet appetitum ad exercendam operationem, quamuis neceſſariò moueat, operatio enim appetitùs vi illius cognitionis exercetur: ergò talis operatio praxeos rationem in ſuo ordine obtinebit. *Nõ requiritur libertas quoad exercitiũ.*

Non propterea tamen ex hoc numero ſunt operationes partis vegetantis, non quia neceſſariò fiant, cum neceſſitas non officiat, ſed quoniam vi naturalium potentiarum abſque dependentia à cognitione, à voluntate, appetituque exercentur. Ut igitur operatio quæpiam ſibi vendicare poſſit rationem praxeos, non eſt opus libertate quo ad exercitium actùs, & certè ſi cauſa prima ex neceſſitate naturæ operaretur, cognitio de rebus, quas efficeret, utique practica foret, atque adeo operatio praxeos rationem obtineret.

Nec requiritur ſpecificationis libertas, nam quamuis ſit neceſſarius actus quoad ſpecificationem, poteſt adhuc eſſe praxis, ut amor boni generatim ſumpti; huiuſmodi enim actus dirigi poteſt, ac regulari, quatenus vi cognitionis elicitur; ut igitur cognitio illa, vi cuius exercetur huiuſmodi actus, practica dicenda, ſic etiam & actus ipſe rationem praxeos obtinebit.

Nec diſſentit Philoſophus, dum ait, οὔτε γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων ἢ γινομένων ἡ τέχνη ἐστίν, οὔτε τῶν κατὰ φύσιν. *Neque enim eorum, quæ ex neceſſitate ſunt, aut fiunt, ars eſt, neque eorum, quæ ſecundum naturam;* hoc eſt dum ait artem, & prudentiam in ijs verſari, quæ eſſe, & non eſſe poſſunt, non autem in ijs, quæ ex neceſſitate ſunt, vel fiunt. non, ut aliqui interpretantur, quòd ibi docere velit artem, & prudentiam non eſſe de ijs, quæ ab alijs cauſis puta externis, & non ab ipſo homine efficiuntur; ſed potius in ijs verſari, quæ ſine cognitione, atque adeo ſine arte effici non poſſunt, etſi ſuppoſito iudicio practico, atque adeo ſuppoſita arte, neceſſariò efficiantur; ſed quòd ipſe ſermonem non habeat de cognitione practica univerſè accepta, ſed de ſpeciebus ipſius, cuiuſmodi ſunt ars, & prudentia. *6. Ethic. cap. 4.* Suppoſito autem praxim eſſe debere operationem à voluntate dependentem ex cognitionis impulſu; cum duplex ſit hæc operatio, una, quæ dicitur actus elicitus voluntatis, alia verò actus imperatus; ut dum quis vult ſcribere, actus volendi eſt actus elicitus voluntatis, actus verò ſcribendi eſt actus imperatus; ſolet in dubium verti, quinam ex his duobus actibus primariâ ratione ſit praxis, an elicitus, an imperatus.

Aſſertio, quòd actus imperatus ſit propriè praxis. Prima opinio. Videtur quidem imperatus à voluntate per ſe, & propriè praxis. Praxis enim eſt propriè operatio, quæ per rationem dirigitur: huiuſmodi autem eſt actus imperatus. De actibus enim imperatis, regulæ præceptioneſque benè operandi traduntur. Ita quidem præcepta tradi ſolent de actu ſcribendi, de actu ſaltandi, deque

actu

actu ædificandi, ac alijs huiuſmodi; quemadmodum de actibus internis, putà de actu definiendi, diuidendi, argumentandi &c. non autem de actibus voluntatis, quibus homo velit ſcribere, velit ſaltare, velit ædificare; inſuper quibus velit definire, velit diuidere, velit argumentari; actus igitur imperati per ſe, & propriè, ac primò habent rationem praxeos.

Secunda ratio.
Secundo hoc idem inde perſpicuum fit, quoniam operatio illa primò ſibi vendicat rationem praxeos, ad quam primò etiam ordinatur notitia practica, & cuius gratiâ eſt ipſa notitia practica, hinc enim habet, ut hæc dicatur non propter ſe, ſed propter aliud, videlicet propter praxim; ſed practica notitia primò, & per ſe ordinatur ad actus imperatos, & ad horum tendit exercitium, non autem ad actus elicitos; ut ars ſcribendi ad ſcribendum; ars ſaltandi ad ſaltandum; ars ædificandi ad ædificandum; non autem ad actus volendi ſcripturam, ſaltus, ædificium, ſeu ad volendum ſcribere, ad volendum ſaltare, ad volendum ædificare; quin potius huiuſmodi volendi actus ad alios, ſcilicet imperatos ordinantur; actus igitur imperatus primò, ac per ſe ſibi vendicat rationem praaeos.

Tertia ratio.
Tertiò etiam ſuadetur hoc idem ex eo quòd nomine praxeos intelligenda eſt operatio, circa quam cognitio vertitur practica, quæque eſt obiectum cognitionis practicæ; huiuſmodi autem eſt actus imperatus, non autem imperans elicitus à voluntate; ars enim exempli gratia ſcribendi, non vertitur circa actus voluntatis de conficienda ſcriptura, ſed circa ſcripturam, exercitiumque ſcribendi; non tradit præcepta de eliciendis actibus voluntatis, ſed potius de exercitio ſcribendi; & ſic etiam de reliquis; actus igitur imperatus, non autem imperans ab ipſa voluntate elicitus, primò, ac per ſe praxis dici debet.

Quarta ratio.
Quartò itidem operatio debet dici praxis, quæ eſt per cognitionem practicam cognita, & repræſentata, quæque ex vi illius cognitionis exercetur, non autem illa, quæ hanc conſequitur, nec exercetur tanquam cognita per practicam ipſam cognitionem, nec ex vi iſtius exercetur tanquam obiectum eiuſdem. Talis autem eſt actus imperatus, non autem imperans ab ipſa voluntate elicitus; quando enim quiſpiam practicè conſiderat, quomodo ſit conficienda ſcriptura, & ex hoc vult ſcribere, operatio, quæ exercetur tanquam cognita, & ex vi cognitionis, eſt actus imperatus ſcribendi, non autem elicitus volendi ſcribere, cum hic potius conſequenter ſe habeat ad illum; proinde actus imperatus non imperans primò, ac per ſe ſibi vendicat rationem praxeos.

Animaduerſio.
Non inficiandum tamen voluntatis actum elicitum primò, ac per ſe praxim eſſe poſſe, ſi tamen ſimul ſit imperatus, & ſit obiectum ipſius cognitionis practicæ; ut ſi intellectus iudicet eliciendum eſſe aliquem actum à voluntate, ut actum amoris erga ſui Conditorem; hic enim amoris actus verè, ac propriè habet rationem praxeos, in qua iudicium practicum verſatur; hic tamen actus voluntatis eſt elicitus, ſimul tamen eſt imperatus per alium actum, quo voluntas decernit volo amoris actum erga Deum exercere. Eſt igitur praxis actus elicitus voluntatis, non ut elicitus, ſed ut imperatus, & ut cognitus, atque repræſentatus per practicam cognitionem, adeo ut ad formalem rationem praxeos per accidens ſit, ut ſit actus elicitus, per ſe verò, quòd ſit imperatus, atque repræſentatus per cognitionem.

Actus etiã elicitus vo[illegible] imperãs, dici
Actus etiam elicitus imperans voluntatis, praxis dici poteſt, non tamen propriè, ſed per participationem, atque denominatiuè, quatenus habet pro obiecto ſuo praxim, ſiue operationem, quæ per ſe, atque directè eſt praxis, & quamuis non repræſentetur per cognitionem practicam; hanc tamen conſequitur tanquam actus imperans praxim, ad quam cognitio practica præcipuè ordinatur, & concomitanter, per eandem notitiam practicam regulatur, dum per illam dirigitur operatio, quæ eſt obiectum notitiæ practicæ.

SECTIO TERTIA.

Quid ſit, & unde ratio practici, & ſpeculatiui ſumi debeat.

Ratio practici, & ſpeculatiui non ſolùm actibus, ſed etiam habitibus cõuenit.
Ratio practici, & ſpeculatiui conuenit actibus, & conſequenter habitibus; hi nanque conditionem, atque naturam ab actibus accipiunt; tales enim ſunt habitus, quales ſunt actus, à quibus procreantur. Quandocumque igitur actus huiuſmodi ſunt, ut habitus poſt ſe relinquant, ratio practici, & ſpeculatiui non ſolùm actibus, ſed etiam habitibus conuenit, quod intelligendum, tam de actibus, & habitibus potentiæ cognoſcentis, quam appetentis. Ita fit, ut tam actus, ac habitus intellectus, quàm actus, & habitus voluntatis, practici dici poſſint, licet ratio ſpeculatiui actibus, & habitibus facultatis appetentis non conueniat.

Vnde hoc habeatur.
Inde autem oritur, ut ijs conueniat ratio practici, tam ſcilicet actibus, & habitibus intellectûs, quàm actibus, & habitibus voluntatis, quoniam illis, etſi non neceſſariò conueniat, non repugnat tamen ordinari ad praxim; his autem ita conuenit ad praxim ordinari, ut repugnet non ordinari, atque adeo ſpeculatiui quoque ratio repugnet. Tametſi autem modo nuper explicato utriuſque generis facultatis actibus, habitibuſque ratio practici conueniat, illud intereſt tamen, quod actibus, & habitibus intellectûs conuenit directiuè, cum non alium habeant ad actus aliarum potentiarum, atque adeo ad praxim concurrendi modum; at verò habitibus voluntatis ordinari ad praxim conuenit elicitiuè, cum phyſicè ad proprios actus producendos concurrant. Diuerſus igitur eſt modus, quo ratio practici conueniat iſtarum facultatum habitibus; & ratio ſpeculatiui non conueniat, niſi habitibus intellectus; repugnet autem habitibus voluntatis.

Vnde huiuſmodi differẽtiæ petendæ ſint.
Remanet inquirendum, unde nam huiuſmodi differentiæ petendæ ſint, & quid formaliter dicant; & ut ab hoc exordiamur.

Quædam præmittuntur.
Præmittendum, quod certiſſimum eſt, videlicet ex ijs, quæ ab intellectu noſtro cognoſci poſſunt, quædam eſſe, quæ à nobis poſſunt produci, quædam autem non item. Quæ ſecundi ſunt generis, non poſſunt à nobis cognoſci, niſi quo ad prædicata per ſe præſertim in primo, ac ſecundo dicendi modo, itaut cognoſcantur ſecundùm eſſentiam, ſeu quidditatem, & affectiones, ſeu proprietates; at verò, quæ prioris ſunt generis gemino modo cognoſci à nobis poſſunt, primò ſecundum quidditatem, & affectiones, ut nuper dicebam; ſecundò quantum ad exiſtentiam ipſorum; quod rurſus bifariam contingit, primò ut intellectus cognoſcat eorum exiſtentiam, & producibilitatem attingendo prædicata eſſentialia ipſius exiſtentiæ, & producibilitatis; ſecundò repræſentando modum, quo poteſt cognoſcens illis exiſtentiam tribuere, eademque producere.

Quid hac de re dicendum concluditur.
His præhabitis; manifeſtum eſt cognitionem ſpeculatiuam eſſe, quæ res attingit, immò & exiſtentiam ipſam, itemque producibilitatem ſecundum eſſentialia prædicata; propterea quòd cognoſcens vi huiuſmodi cognitionis nequit rem cognitam operari. At verò æquè manifeſtum eſt cognitionem illam eſſe pra-

ctieam, quæ repræſentat, ſiue præſcribit modum, quo cognoſcens poteſt rem cognitam operari, quæq; ſe extendit ad opus, ad quod propterea ordinem inuoluit.

Explicatur ordinabilitas cognitionis ad opus. Hic autem ordo, vel ut aiunt, ordinabilitas, geminum reſpectum aptitudinalem præſefert, ſcilicet prioritatis naturalis, & conformitatis. Practicam autem cognitionem priorem eſſe debere naturaliter praxi, docuit etiam Stagirites, dicens electionem rectam, quæ eſt praxis, neceſſariò requirere rationem rectam, cui conformetur. Hoc etiam euidens eſt ex hactenus diſputatis, quoniam omnis praxis, circa quam practica cognitio vertitur, debet à voluntate pendere; omnis autem actus voluntatis ſupponit actum intellectûs. Illud accedit, quòd cognitio practica ſe habet, ut norma, & regula ad operandum; praxis verò, ut regulatum; manifeſtum autem regulam eſſe priorem regulato. Extenſio igitur practicę cognitionis ad opus, reſpectum prioritatis naturalis importat.

Reſpectus conformitatis. Inuoluit etiam reſpectum conformitatis, quæ duplex eſt, una quidem paſſiua, quæ conuenit praxi; altera autem actiua, quæ propria eſt practicæ cognitionis, quoniam regula eſt dirigens, ac dictans, quomodo praxis exerceri debeat, aliæque potentiæ ſuo debeant munere fungi.

Diſtinctiùs explicatur practicæ cognitionis natura. Huiuſmodi igitur eſt practicæ cognitionis natura, quam ut etiam diſtinctiùs intelligas, hęc ſunt adnotanda, ſedulâque meditatione perpendenda; nempè directionem actiuam commemoratam, tàm habitui, quàm actui conuenire quidem, ut paulo ſuperiùs dictum fuit, modo tamen diuerſo, ſiquidem habitus eâ ratione dirigit praxim quatenus producit actum, qui per ſe illam dirigit; hinc autem fit, ut non proximè, inſtar actûs, ſed remotè tantùm dirigat; cum enim proximè non attingat obiectum, ſed ſolùm medio actu, nequit proximè dirigere; ſed hoc actui tantummodo, habitui verò ſolùm remotè conuenit.

Multifariam contingit actum eſſe directiuum praxeos. Sed multifariam contingit actum eſſe directivum praxeos, propterea quòd dici poteſt, aut virtute, aut formaliter directivus. Priori modo ſe habet cognitio principij practici, eſtque cognitio illa, quæ nuncupatur ſynderesis indita nobis à natura, ſi ſumatur prout in habitu conſiſtit; *Synderesis enim eſt habitus principiorum practicorum, quæ nobis à natura ſunt indita, ſuntque virtutum moralium fines, quibus poſitis fit progreſſio ad electionem mediorum*, ut temperantiæ finis eſt eſſe delectationibus tactûs temperatè viuendum; ex huiuſmodi autem principijs virtute practicis, ut dictum fuit, concluſio deducitur practica; ex quo facilè intelliges differentias ſpeculatiui, & practici conuenire cognitioni, prout præſcindenti à ſcientia, alijſque habitibus; ſiquidem ſcientia eſt concluſionis, atque adeo, cùm ratio practici conueniat etiam principijs, quemadmodum ratio ſpeculatiui, huiuſmodi differentiæ non erunt propriæ ſcientiæ, ſed cognitioni latiori modo acceptæ conuenient. Formaliter autem actus dicitur practicus, ac directivus, qui expreſsè dirigit praxim, quemadmodum ſe habet cognitio concluſionis practicæ; quod duplici modo contingit, vel proximè, vt cum particulatim dictat hîc, & nunc eſſe tali, ac tali modo agendum ac operandum, quæ directio in agibilibus eſt prudentiæ actus, vt in factibilibus eſt actus experientiæ; & his actibus reſpondent habitus potentiam inclinantes in illos; vel etiam accidit remotè, ut cum dictat vniuersè hoc proſequendum; illud fugiendum eſſe; hæc autem directio in agibilibus eſt concluſio ſcientiæ moralis; in factibilibus verò concluſio artis, utraque enim uniuerſalia reſpicit.

Adnotatio. Obſeruandum autem aliquando uſu venire, ut aliqua cognitio, ſiue in actu, ſiue in habitu conſiſtat, dicatur ſpeculatiua, quamuis re verâ ſit practica, quia nimirum non adeo proximè dirigit praxim, atque adeo, ſpeculatiua dicitur non ſimpliciter, ſed relatè, nempe comparatione alterius, cui conuenit proximius dirigere; ita fit, ut illa cognitio, quæ hîc, & nunc dictat qua ratione ſit operandum, maximè practica dici debeat; quæ autem uniuersè dictat per receſſum à maxima ratione practici, ad ſpeculativum accedens, ſpeculatiua dicitur; non quia formaliter ſit huiuſmodi, ſed relatè tantum, & per comparationem, ut explicatum fuit.

Speculatiui ratio explicatur. Proximum eſt, ut explicemus ſpeculatiui rationem, quæ cum opponatur practico, neceſſariò dicit carentiā ordinationis ad opus, adeout cognitio ſpeculatiua ſit illa cenſenda, quæ in contemplatione ſiſtit obiecti ſui, nec tendit ulteriùs; unde ut practica dicitur gratiâ alterius, ſic ſpeculatiua gratiâ ſui; utque ſpeculatiuæ finis eſt veritas, ſic practicæ eſt opus; illa propter ſe, hęc propter aliud; quò ſpectant Ariſtotelis verba, θεωρητικῆς μὲν γὰρ τέλος ἀλήθεια, πρακτικῆς δ' ἔργον. *Speculatiuæ enim finis, veritas: practicæ autem, opus*. Talis igitur eſt ſcientiæ contemplatricis natura. Non omittendum tamen aduertere, huiuſmodi differentias cadere etiam in alia cognitionis genera, puta in opinionem &c.

Vnde commemoratæ differentiæ petendæ ſint. Nunc explicandum, undè commemoratę differentię ſumendæ ſint; tametſi enim notitiæ, ac habitus practici, atque ſpeculatiui tales formaliter per proprias differentias eſſentiales dicantur; adhuc tamen explicandum ſupereſt, unde nam tam in habitibus, quàm in actibus commemoratæ differentiæ originem trahant.

Vnde in habitus. Ad habitus quod ſpectat, nulla difficultas, cùm hi naturam, conditionemque ſuam ab actibus conſequantur; cùm enim ab ipſis producantur, conſequens eſt, ut eam habeant naturam, qualem ab actibus recipiunt. Solùm igitur inquirendum, unde nam differentiæ ſpeculatiui, & practici actibus ipſis obueniant.

Vnde in actibus. Non à fine ſed ab obiecto. Tametſi autem plerique crediderint commemoratas differentias à fine deſumi debere; aſſentiendum tamen ijs, quibus eſt viſum potius ab obiecto petendas eſſe. Quod ſi obiectum, & finis confunduntur ab obiecto quidem prout huiuſmodi, ſed non quatenus habente rationem finis.

Ratione ſuadetur. Prima ratio. Ad hoc autem adducor, quoniam ratio practici, quemadmodum ſpeculatiui, eſt intrinſeca actui, quippe quæ naturam eius ingreditur; ergò originem ducet ab aliqua cauſa externa, quæ antecedat actum, ſitque prior illo ſimpliciter naturà ſaltem, ſi non tempore. Huiuſmodi autem nequit eſſe finis, nec obiectum ut finis, ſiquidem hic non eſt cauſa, niſi ut amatus; at ratio practici conuenit actui præſcindendo ab amore finis, cum ſufficiat directio actiua aptitudinalis in actu, quæ certè habetur, ſiue finis moueat, ſiue non moueat agens ad operandum; non igitur à fine, & ab obiecto habente rationem finis.

Secunda ratio. Deinde aut finis eſt cauſa prout extra productus, vel ut conſideratus, vel ut intentus, vel ut amatus. Primum dici non poteſt, quoniam hunc in modum poſterior eſt actu practico, & quodammodo effectus ipſius; ſed id unde petenda diſtinctio debet eſſe prius. Quòd ſi ſecundum dicatur, conſequens fit, ut obiectum non exerceat cauſæ munus, ut finis, ſed ut obiectum, quoniam hoc pacto non habet rationem finis, quæ poſtulat, ut ſit amatus, ſed potius obiecti rationem obtinet. Nec tertium eſt admittendum, ut ex dictis perſpicuum eſt.

Tertia ratio. Rationem autem practici, & ſpeculatiui deſumi ex obiecto fit etiam inde manifeſtum, quoniam actus ſcientiæ practicæ prouenit ab intellectu, & à præmiſſis,

ex

at intellectus utpote profus indifferens nequit eſſe diſtinguendi ratio; conſequens igitur, ut totum id ſit à præmiſſis expectandum, concluſio ſiquidem non aliunde, quàm à præmiſſis naturam, conditionemque conſequitur; & prout præmiſſæ practicæ fuerint, vel contemplatiuæ; ſic etiam concluſio practica, vel contemplatiua erit; at in præmiſſis huiuſmodi differentiæ non ſunt, niſi cum dependentia ab aliquo, in quo virtute continentur; ab hoc igitur practici, vel ſpeculatiui rationem obtinebit; ſed hoc nequit eſſe aliud, quàm obiectum proprium uniuſcuiuſque facultatis: ergo ratio practici, atque ſpeculatiui ab obiecto deſumi debet.

Exemplo ſuperior explicatur doctrina.

Hæc illuſtrari poſſunt exemplo; Sumatur practica quædam concluſio, quæ vel erit probanda per finem, veluti per medium, quod ſit re ipsâ idem ſubiecto, vel per id quod à ſubiecto ſit re ipſa diſtinctum. Priori modo ſe haberet iſta concluſio. Deus eſt in primis diligibilis hoc diſcurſu concludenda. Quod eſt ſummum bonum, illud eſt in primis diligibile; ſed Deus eſt ſummum bonum; ergo Deus eſt in primis diligibilis; huiuſmodi autem concluſio practica eſt ratione præmiſſarum, ex quibus deducitur; at verò præmiſſæ practici rationem habent à medio, nempè ſummo bono, quod in ſubiecto, ſcilicet Deo continetur.

Difficultas præoccupata ſimul que ſoluta.

Nec te commoueat, quòd illæ præmiſſæ ſpeculationis potius naturam ſapiant: non enim vertuntur circa praxim, cum nec ſummum bonum in primis eſſe amabile; nec Deum eſſe ſummum bonum à noſtra voluntate pendeat: nam huiuſmodi propoſitiones non ut ſonant ſunt uſurpandæ; earum enim intellectus hic eſt, nempè ſummum bonum tale eſt, ut illud nos amoris actu proſequi debeamus; & Deus huiuſmodi eſt; è quibus prior eſt practica, ſecunda non item; practica tamen concluſio, nempè Deus ita ſe habet, ut eum amoris actu proſequi debeamus, quoniam concluſio debiliorem ſequitur partem. Sic igitur ſe habet cauſa diſtinguens practicum, & ſpeculatiuum, quando medium à ſubiecto non diſtinguitur, itaut ſubiectum ſit id, unde prædictæ differentiæ ſumuntur, quatenus obiectum eſt, non prout induit rationem finis, quod eleganter non uno in loco apud Philoſophum expreſſum legimus.

Hoc idem etiam contingit, quando finis à ſubiecto diſtinguitur, ut felicitas in ſcientia morali, quæ de homine demonſtratur, & quidem per propriam eius rationem, nam huiuſmodi felicitas ideò conuenit homini, quoniam eius natura talis eſt, nempè rationis particeps; ac proinde, ut ab ipſo homine tanquam obiecto deſumuntur principia: ſic ab eodem practici, atque ſpeculatiui differentiæ ſumuntur, adeout ab obiecto prout huiuſmodi, commemoratæ differentiæ deducantur.

Prima difficultas.

Si quæ verò difficultates occurrunt paucis explicabimus.

3. de Anima Tex. 49.

Videntur ſupradictæ differentiæ practici, & ſpeculatiui deſumendæ à fine, quoniam, etiam Philoſophi teſtimonio, intellectus extenſione ſit practicus, nempè qui ſpeculatiuus eſt, per ordinationem ad opus, tanquam ad finem ſit practicus; ergo ratio practici debet à fine deſumi.

Solutio.

Diluitur tamen dicendo intellectum fieri extenſione practicum, quatenus non ſiſtit in contemplatione veritatis, ſed per ſuam cognitionem tendit ad opus, quod etſi ſit finis, tamen non ab eo, ut huiuſmodi, ſed ut ab obiecto deſumitur ratio practici.

Secunda difficultas

Dein de ſic aliqui arguunt. Scientia practica ignobilior eſt ſpeculatiuâ, ut etiam Philoſophus non ſemel teſtatur; ſed hoc ideo eſt, quoniam practica eſt gratiâ uſûs, etiam ut ipſe loquitur, uſus autem induit rationem finis, cum ſit id, cuius gratia; ergo eſt ignobilior ratione finis; ſed dignitas, ſiue nobilitas ſcientiæ pertinet ad eius naturam, ac differentiam; ergo differentia practici ſumi debet à fine, unde clarius ſic licet arguere. Illud eſt, unde ſumitur differentia practici, & ſpeculatiui in ſcientia, unde ipſa habet, ut ſit nobilior, vel ignobilior alterâ; ſed hoc eſt finis, quoniam eſt uſus, qui ex Ariſtotele habet rationem finis; ergo differentiæ prædictæ ſunt à fine ſumendæ.

Solutio.

Occurritur dicendo uſûs nomine intelligendam operationem, quæ eſt obiectum practicæ cognitionis, à quo tanquam ab obiecto, ut deſumitur maior, & minor nobilitas cognitionis: ſic inde pariter differentiæ practici, & ſpeculatiui.

Tertia difficultas

Præterea. Si obiectum eſt cauſa actûs, ſiue practici, ſiue ſpeculatiui, certè non niſi prout efficientis cauſæ munere fungitur; at ſi res ita ſe habet, non erit obiectum id, unde primò differentiæ ſumuntur, propterea quòd agens non obit agendi munus, niſi quatenus mouetur à fine; quamobrem finis erit prima radix, unde hæ differentiæ ſumendæ ſunt.

Solutio.

Reſpondendum diſtinctionem, ac differentiam practici, & ſpeculatiui dici à nobis deſumi ab obiecto tanquam à cauſa efficiente, velut ab eo, quod actu in natura exiſtit, & cum effectu nunquam eſt idem; quod ſi forſan habet rationem finis, prædictas differentias ab eo deſumi, ut habente rationem efficientis, rationemque finis non ut amati, ſed ut cogniti, quo pacto ab obiecto non differt.

Sic etiam occurritur, hunc in modum arguentibus. Principia practica perpetuò deſumuntur à fine; ergò finis eſt, qui virtute includit notitiam practicæ concluſionis, atque adeo hinc deſumenda differentia practici. Sic inquam occurritur, nam principia practica deſumuntur ab obiecto, non ut fine amato, ſed ut cognito.

Quarta difficultas

Deinde ſi quis arguat dicendo. Inter omnes cauſas, finis eſt prima, & præcipua; ergò à fine, velut à radice deſumenda omnis diſtinctio.

Solutio.

Reſpondendum à fine deſumendam omnem diſtinctionem, non tamen ut amato, ſed ut cognito; ab eo enim ut amato ſumitur differentia bonitatis, vel malitiæ moralis; modò autem commemoratæ differentiæ deſumuntur à fine non ut amato, ſed ut cognito, iuxta quam uſurpationem idem eſt, quod obiectum.

Quinta difficultas

Præterea. Illud eſt regula, & menſura notitiæ practicæ, & humanorum actuum, atque adeo eſt id, unde ſumenda differentia practici, à quo habet voluntas, ut moueat, & imperet alijs potentijs; ſed hoc habet à fine, ei ſiquidem finis uniuersè ſumptus, reſpondet; ergò finis eſt id, unde differentia practici ſumi debet.

Solutio.

Non abſimili modo ſit ſatis, concedendo ſcilicet maiorem de fine in ordine ad actus imperatos, qui ſubordinantur intentioni finis, & fini, ut amato; non autem de fine, ut cognito, quem reſpicit cognitio practica, quo pacto habet rationem obiecti, non finis. Et quamuis praxis, circa quam practica cognitio vertitur, pendeat à voluntate; cognitio tamen ipſa præcedit voluntaris imperium, atque adeo reſpicere poteſt finem, ut cognitum tantummodo, quo pacto finis & obiectum ſunt idem.

Sexta difficultas.

Vlterius. Sicut ſe habet principium in ſpeculabilibus, ita finis in practicis; ut igitur ſpeculatiua ſcientia ſuam deſumit ſpeciem à principijs: ita practica à fine.

Solutio.

Reſpondendum modo quidem eodem.

Septima difficultas

Præterea. Bonum intellectûs practici, ut loquitur Philoſophus, eſt conformiter ſe habere appetitui recto,

hoc

hoc eſt regulatò à recta ratione; ergò appetitus rectus, atque adeò intentio finis, menſura eſt notitiæ practicæ, diſtinctioniſque radix.

Solutio. Occurritur dicendo radicem eſſe in genere moris, nempè, ut cognitio ſit bona, vel mala; non autem, ut ſit practica, vel contemplatiua.

Octaua difficultas. Inſuper de eodem obiecto dantur notitiæ practicæ, & ſpeculatiuæ; ita quidem de eadem intellectiua cognitione datur cognitio ſpeculatiua, qua nimirum cognoſcimus, in quo conſiſtat cognitionis natura, quæ ſint eius attributa &c. datur etiam cognitio practica, quæ videlicet præſcribit, cuiuſmodi eſſe debeat, ut veritatem attingat. Sic etiam de eodem homine datur cognitio ſpeculatiua, quâ cognoſcimus quid, & qualis ipſe ſit; datur etiam cognitio practica, quâ cognoſcimus quâ viâ ſit incedendum ad ſanitatem illi reſtituendam; ergò differentiæ ſpeculatiui, & practici ab obiecto deſumi minimè poterunt.

Solutio. Nulla hæc difficultas, nam de eodem obiecto, ut aiunt, materialiter accepto, dari quidem poteſt notitia ſpeculatiua & practica, non tamen de eodem formaliter ſumpto. Ita planè de intellectiua cognitione datur notitia ſpeculatiua, quæ tendit nimirum in illam, ſiſtens in contemplatione veritatis; datur etiam cognitio practica, quæ reſpicit illam quatenus eſt dirigibilis; ſic etiam de homine &c. Optimè itaque differentiæ prædictæ ſumi poſſunt ab obiecto, proptereà quòd ratio practici ſumitur ab eo ſecundùm unam rationem; & ſecundùm aliam deſumitur ratio ſpeculatiui.

Difficultas. Deindè efficientes cauſæ non diſtinguunt effectus ſpecie, cum à diuerſis ſpecie cauſis poſſit idem effectus prouenire; at verò obiectum eſt efficiens cauſa actûs; ergò diſtinctio actuum minimè petenda ab obiectis.

Solutio. Fit ſatis reſpondendo obiectum eſſe cauſam efficientem actuum; ſed fungi etiam munere cauſæ formalis externæ. Cogitandum enim quandocumque cauſæ ſpecie diſtinctæ fuerint uniuocæ, relatas ad ſuos effectus, duobus modis contingere; vel uniuocatione, quæ attenditur penes eſſe, & penes modum eſſendi utrinſque, diciturque tunc effectus ſimilis cauſæ ſimilitudine completa; ut cum homo gignit hominem; equus equum, quo pacto ſimilitudo, eſt eſſe idem in forma, tam ſecundum eſſe, quàm ſecundum modum eſſendi. Vel uniuocatione, quæ attenditur penes eſſe, ſed non penes modum eſſendi, cum ſcilicet intercedit imperfecta ſimilitudo inter cauſam, & effectum, quatenus effectus eſt ſuæ cauſæ ſimilis in forma, ſed non in modo eſſendi formæ; ut cum artifex aliquod opus molitur, illud enim efficit ſimile ideæ, exemplarique cauſæ, quam mente gerit, eſtque ſimilis illi in forma, ſed non in modo eſſendi; nam opus ad extra habet eſſe alterius naturæ, quàm idea, cui ſimile illud eſt in eſſe intentionali; obiectum autem ipſum, id videlicet, circa quod verſatur cognitio, poteſt eſſe id, unde ſumitur diſtinctio actuum, eo quòd hi tendunt in illud, velut in formalem cauſam externam, proptereaquòd habent tendentiam ad ipſum, quod etſi ſit unum, & idem, ratione tamen eſt multiplex, adeo ut ſecundùm unam rationem ſit cauſa actûs practici; ſecundùm alteram ſit cauſa actûs contemplatiui.

Difficultas. Vlteriùs. Ab eo actus nequit ſumere ſpecificam diſtinctionem, à quo minus dependet; & ab eo ſpecificam conſequitur naturam, à quo magis dependet; at ab obiecto minus dependet, quia ſaltem poſſet prima cauſa illum abſoluere ab huiuſmodi dependentia, ſi nimirum imediatè produceret actum ſupplendo concurſum obiecti; magis autem à fine pendet, quoniam nec prima cauſa poteſt actum abſoluere ab huiuſmodi dependentia, cum notitia practica ſemper opus, tanquam finem reſpiciat; ergò differentiæ practici, & contemplatiui non ab obiecto, ſed à fine ſumendæ ſunt.

Solutio. Reſpondendum nec etiam futurum tunc, ut actus differentiam ſpecificam deſumeret à fine, ſed ab obiecto, nam ſi hoc deeſſet, aliquid tamen eius fungeretur munere, id videlicet, à quo, velut ab efficiente ſuum eſſe recognoſceret actus, quodque gereret obiecti vicem.

SECTIO QVARTA.

An practicum, & ſpeculatiuum differentiæ ſint, quæ ſcientiæ poſſint accommodari.

Opinio quorundā hac de re aſſeritur. NEgarunt plerique ſpeculatiui, & practici differentias ſcientiæ generatim ſumptæ conuenire, cum exiſtimarent ſcientiam omnem contemplatricem eſſe.

Reijcitur, & oppoſita ſententia probatur. Oppoſita tamen ſententia propiùs videtur nobis ad veritatem accedere; ut propterea Philoſophus ſit illam amplexus, dum ſcientiam in practicam, ſpeculatiuamque partitur dicens, ὀρθῶς δ᾽ ἔχει καὶ τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας θεωρητικῆς. θεωρητικῆς μὲν γὰρ τέλος ἀλήθεια, πρακτικῆς δ᾽ ἔργον. *Rectè autem ſe habet, philoſophiam, ſcientiam veritatis appellare; ſpeculatiuæ enim finis, veritas; practicæ autem, opus;* quam diuiſionem alibi quoque commemorat. Et ſi rectè attendas, facilè comperies hanc veriorem eſſe ſententiam, propterea quòd ſcientiæ non repugnat ratio practici, quod ex difficultatum ſolutionibus euidens fiet.

6. Diuin. cap. 1.

1. Diuin. c. 3.

Ratione ſuadetur aſſertio.

Prima difficultas. Quarum illa præcipua, quia ſcientia ſuapte naturâ id poſtulat, ut affectiones per propriam cauſam de re quapiam oſtendat, itaut ſupponat affectionem rei ipſi conuenire ſubiecto de quo illam ſuſcipit demonſtrandam, neque id pendet à facultate cognoſcentis, qui propterea non poteſt id efficere, nec in poteſtate ipſius eſt, ut illud poſſit operari, quod exemplo clariùs conſtabit. Scientia de homine ita ſe habet, ut de ipſo affectiones oſtendat, quæ illi ex rei natura conueniunt; nec eſt in poteſtate cognoſcentis facere, ut homini paſſiones conueniant, adeout hominem hâc, vel illâ paſſione affectum eſſe, cognoſcentis opus non ſit, nec ab eius facultate pendeat. Non ſic autem ratio practici, à qua habet cognitio, ut verſatur circa id, quod in cognoſcentis eſt poteſtate, quodque cognoſcens poteſt operari, quod ſatis euidens eſt diſcurrenti per ſingulas practicas facultates. Ita quidem frænefactiua, quæ de conficiendo fræno edisſerit; frænum enim quòd hoc, vel illo modo ſe habeat, à poteſtate cognoſcentis pendet, cum poſſit illud varijs modis ad proprium libitum efficere. Sic etiam diſcurſus, in cuius directionem incumbit Logica in cognoſcentis eſt poteſtate, adeout hoc, vel illo modo poſſit illum exercere; cum igitur ratio ſcientiæ hoc minimè patiatur, conſequens fit, ut illi ratio practici repugnet. Nulla igitur notitia ſimul ſcientia, & practica eſſe poterit.

Solutio. Hanc difficultatem de natura Logicæ diſputantes tetigimus, eiuſque ſolutionem adumbrauimus, quam tamen hic accuratiùs perſequi iuuabit. Illud omninò certum, ſcilicet cuiliber ſcientiæ commune eſſe oſtendere affectionem de proprio ſubiecto per immediatam cauſam; idcirco nulla poteſt eſſe cognitio, ſcientiæ rationem habens, niſi huiuſmodi ſit, quod ideo eſt, quoniam hæc eſt ultima ratio, per quam ſcientia conſtituitur. Ad probandum intentum, nempè cognitio-

nem

nem dari poſſe, quæ ſcientia ſit ſimul, & practica, nobis incumbit onus oſtendendi hæc ſimul cohærere poſſe, & quòd cognitio demonſtret affectionem de ſubiecto per cauſam, & quòd practica dici poſſit, oempe ſit apta dirigere cognoſcentem ad proprium obiectum operandum. Hoc autem non obſcurè conſtabit attendenti, quâ ratione poſſimus aliquid operari tanquam aliquâ affectione præditum, quod ut explicemus ad exemplum debeamus confugere, quod ab intellectûs operationibus appoſitè deſumemus. Plurimi ſunt diſcurſus, quos poteſt intellectus elicere, quorum cuilibet ex rei natura conuenit propria, & peculiaris affectio demonſtrabilis per propriam cauſam de ipſo, ut diſcurſui in *Barbara*, illud conuenit ex rei natura attributum, nempè concludere propoſitionem uniuerſalem affirmatiuam; neque hoc pendet à noſtra libertate, itaut poſitâ diſpoſitione præmiſſarum, concluſio inde deducta poſſit, & non poſſit eſſe talis; ſed id in noſtra eſt poteſtate, ut ex pluribus diſcurſibus, quos poteſt intellectus noſter efficere, potius illum, qui tali eſt præditus attributo, quàm alium efficiat. Hoc autem ſufficit ex parte obiecti, ut cognitio, quæ circa illud verſatur, practica dici queat. Sat enim eſt, ut operatio exerceatur vi illius cognitionis, quæ practica dicenda eſt. Immò neque hoc neceſſarium, ut ſuperius aduertimus, nempè operationem poſſe hoc, vel alio modo fieri; quamuis enim neceſſariò tali, vel tali modo fieri debeat, dummodo exerceri non poſſit, niſi dirigente cognitione, hoc ſufficit ad rationem practicæ, atque adeo id ſufficit, ut cognitio practica dicatur. Multo igitur magis ſi operatio poſſit hoc, vel alio modo fieri, & liberè poſſit exerceri. Cognitio igitur illa, quæ eſt de diſcurſu in *Barbara*, quatenus nobis deſeruit tanquam norma, & regula ad eliciendum huiuſmodi diſcurſum ex plurimis alijs, quos poſſet intellectus elicere, ſcientia dicetur, quatenus hanc affectionem, quod eſt, uniuerſalem affirmatiuam concludere de diſcurſu ipſo per propriam cauſam, oſtendit; erit itidem practica, eo quòd nobis deſeruit ad huiuſmodi diſcurſum efformandum.

Prima difficultas. Nec te commoueat, quòd Philoſophus videatur aliquando dixiſſe ad ſcientiæ rationem requiri, ut ſit gratiâ ſui, & non gratiâ alterius, cuiuſmodi eſt notitia practica. Ibi nanque docere tantùm voluit contemplatricem ſcientiam, quoniam eſt gratiâ ſui, perfectiorem eſſe practicâ, eoquòd ſit gratiâ alterius; ſic
1. Dia. c. 1. enim habet, *καὶ τῶν ἐπιστημῶν δὲ τὴν αὑτῆς ἕνεκεν, καὶ τοῦ εἰδέναι χάριν αἱρετὴν οὖσαν, μᾶλλον εἶναι σοφίαν, ἢ τὴν τῶν ἀποβαινόντων ἕνεκεν, καὶ τὴν ἀρχικωτέραν, τῆς ὑπηρετούσης μᾶλλον εἶναι σοφίαν. Scientiarum quoque illam, quæ gratia ſui ipſius, & propter ipſum ſcire, quam illam, quæ aliorum gratia eligenda ſit, magis ſapientiam eſſe, & principaliorem, quàm ei ſubminiſtrantem, potius ſapientiam*
Solutio. *eſſe*. Non propterea tamen ſcientiæ partitionem in contemplatricem, & practicam eſt inficiatus, quinimò diuiſionem hanc ſupponere cogebatur, dum in
6. Ethic. c. 4. animo babebat unam cum alia, quoad ad perfectionem, conferre.

Secunda difficultas. Maior eſt difficultas; eoquòd idem alibi diuidit facultates intellectûs in facultatem ſciendi, quæ res conſiderat, quæ aliter ſe habere non poſſunt, quæque neceſſariæ ſunt, & in facultatem ratiocinandi conſiderantem ea, quæ aliter ſe habere poſſunt, quæque ſunt contingentia. Hæc enim habet, *Καὶ ὑποκείσθω δύο τὰ λόγον ἔχοντα· ἓν μὲν ᾧ θεωροῦμεν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων, ὧν αἱ ἀρχαὶ μὴ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν· ἓν δέ τι, ᾧ τὰ ἐνδεχόμενα. Atque id poſitum ſit, duo eſſe, quæ ratione prædita ſunt; unum quidem, quo contemplamur eiuſmodi res, quarum principia, non contingit aliter ſe habere; alterum verò, quo contingentia*. Primam autem contemplatricem appellans, mox diuidit *in ſcientiam, ſapientiam, & intellectum*. Secundam diuidit *in prudentiam, & artem*. Ibidem cap. 1. Ibidem cap. 3.
Scientiam autem diſtinguit à prudentia, & arte; quoniam *ſcientia in neceſſario obiecto eſt occupata; prudentia verò, & ars in contingenti, quod nimirum aliter ſe habere poteſt*, ſiquidem operabile, utpotè ordinem dicens ad exiſtentiam, æternum non eſt, ſed variabile. Cum igitur ſcientiæ obiectum neceſſarium eſſe debeat, quale non eſt illud, circa quòd cognitio practica vertitur, utique practicæ cognitioni ratio ſcientiæ repugnabit.

Occurritur tamen dicendò ſcientiæ nomine à Philoſopho comprehenſam fuiſſe facultatem moralem, Solutio.
quam diſtinguit à prudentia, dicitque verſari, quemadmodum artem, & opinionem circa contingentia, non quia verſentur circa ſingularia, nam prædicti habitus uniuerſalia etiam attingunt, ſed quoniam etiam uniuerſalia, quæ reſpiciunt variationem aliquam ſubire poſſunt, nec in indiuiſibili conſiſtunt. Vt exempligratia, præſcribit ars, quomodo aliquid fieri debeat, ſed hoc aliquam latitudinem admittit, nempè ſi ædificatiua præſcribit modum conficiendi porticum, dicit altitudinem eius debere eſſe duplam latitudinis, ſed hoc non tàm religiosè ſumendum, ut nec tantillum altitudo poſſit excedere duplum, latitudinis, vel ab eodem deficere. Secus autem contemplatiua, quæ ſi doceat *triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis*, hoc intelligendum in indiuiſibili poſitum eſſe, nec ullam variationem admittere. Quòd autem de arte, illud idem de opinione, & prudentia intelligendum, non autem de ſcientia practica, quæ in hoc cum contemplatiua conuenit, ut circa neceſſaria verſetur, quæ ſcilicet nullam variationem admittunt. Vt diſcurſum in Barbara, in cuius conſideratione Logica verſatur, uniuerſalem propoſitionem inferre, neceſſarium eſt, nec ulli eſt mutationi obnoxium.

In hoc autem pleroſque deceptos fuiſſe comperio, quòd exiſtimarint adeo proprium eſſe ſcientiæ circa uniuerſalia verſari, ut nulli ex reliquis intellectûs habitibus id conuenire poſſe crediderint; quo autem pacto ſit intelligendum artem, & prudentiam in ſingularibus verſari, paulo poſt explicabitur, cum de huiuſmodi habitibus diſputandi ſeſe obtulerit occaſio. Interim certum, ac exploratum cuique velim, differentias commemoratas practici, & ſpeculatiui in omne cognitionis genus indiſcriminatim cadere &c.

Proximum eſt, ut videamus, quomodo hæ differentiæ practici, & ſpeculatiui ſcientiæ conueniant, an videlicet proximè ſcientiam uniuersè acceptam diuidant, itaut quælibet ſcientia practica ſit, vel contemplatiua, nullaque media ſit admittenda. An inter ſcientiam practicã, & contemplatiuam, detur aliqua media.

Et certè longè verius locuti ſunt, qui conſtanter affirmarunt nullam dari ſcientiam, quæ non ſit, vel practica, vel contemplatiua omnino dicenda. Ratio Aſſertio docẽs nullam dari mediam.
veritatem hanc illa ſuadet, quoniam inter cognitionem, quæ ſuapte naturâ poteſt operationem dirigere, & eam, quæ non ita ſe habet, quæque eſt inepta ad hoc præſtandum munus, nulla cognitio eſt media; hinc propterea ſit, ut inter ſcientiam practicam, & contemplatricem, quæ ſunt ſpecies cognitionis generatim acceptæ, nulla medio loco ſit admittenda ſcientia. Quamobrem ſcientia quælibet, aut practica, aut contemplatiua erit. Et re verà aptum eſſe, & non eſſe dirigere cognoſcentem ad operandum, contradictionem inuoluunt, adeout ſimul eidem ineſſe non poſſint; non igitur inter hæc medium quidpiam adinueniri poteſt; cum itaque cognitio practica ſuapte natu-

rā debeat cognoſcentem ad operandum dirigere, atque adeo nequeat in veritatis conſideratione ſiſtere; cognitio verò contemplatiua nequeat, cognoſcentem dirigere ad operandum, & in contemplatione ſiſtat, veritatis: neceſſe eſt, inter cognitionem practicam, & contemplatiuam nullam medio loco dari, adeo ut omnis cognitio aut contemplatiua, aut practica eſſe debeat; nullaque ſit ad tertium aliquod genus cognitionis pertinens; quod autem generi conuenit prout ſupponenti abſolutè; inferioribus etiam conueniat, oportet; cum itaque cognitionis generi conueniat eſſe vel contemplatiuam, vel practicam; etiam ſcientiæ conuenire debet, adeo ut omnis ſcientia vel contemplatiua, vel practica ſit, nec ulla dari poſſit, quæ neutro modo ſe habeat &c.

An differētiæ practici, & ſpeculatiui ſint eſſentiales, an accidentales. Tandem ſe illud offert conſideratione dignum, an hæ differentiæ ſint eſſentiales, an accidentariæ tantùm exiſtimandæ, ſiue inſtituatur ſermo de ſcientia in actu, vel in habitu, ſiue de ſcientia uniuerſa, vel de eius parte.

Varia Philoſophorū placita. Prima ſententia. Hac in re non unus dicendi modus, propterea quòd plerique exiſtimantes ſcientiam uniuerſam eſſe aggregatione unam, crediderunt nihil obſtare, quominus una, & eadem ſcientia practica ſimul, & ſpeculatiua ſit; quoniam poteſt conſtare diuerſis habitibus, veluti partibus integrantibus, quorum unus ſit practicus, alter autem ſpeculativus. Hoc tamen non admittunt de peculiaribus actibus, & eorum habitibus.

Secunda ſententia. Aliorum autem opinio eſt, qui putant eundem ſimplicem habitum interdum ſimul eſſe practicum, & ſpeculativum, vel eminenter, ut quidam aſſerunt, vel formaliter, ut alijs placuit, è quibus nonnulli hoc ad actum etiam extendunt.

Tertia ſententia. Alij verò addunt nullam eſſe repugnantiam, ut idem actus ſucceſſiuè ex ſpeculatiuo fieri poſſit practicus.

Aſſertio docens cō memoratas differentias eſſe eſſentiales. Longè magis probatur nobis eorum conſilium, qui putant has differentias eſſentiales eſſe, itaut idem actus ex ſpeculatiuo fieri practicus minimè poſſit.

Ratione ſuadetur. Et meritò quidem, propterea quòd ratio practici, & ſpeculatiui ſunt oppoſitæ differentiæ, quæ contradictoriam oppoſitionem inducunt; cognitio ſiquidem practica fertur in obiectum, ut operabile, & ex ſui natura eſt apta dirigere cognoſcentem ad operandum, ſimulque reſpicit obiectum in ordine ad exiſtentiam, nimirum ut illud reddat exiſtens. Contra verò contemplatiua non fertur in obiectum, ut operabile, nec eſt apta dirigere cognoſcentem ad operandum, neque reſpicit obiectum in ordine ad exiſtentiam, quinimò ab exiſtentia præſcindit, cum non inſeruiat cognoſcenti ad hoc, ut poſſit reddere obiectum exiſtens; ergò non poterit idem actus ullo modo eſſe practicus, ſimul & ſpeculativus; optima conſequutio, quoniam alioquin idem actus tenderet ſimul, & non tenderet in opus; dirigeret, & non dirigeret cognoſcentem ad operandum; ſiſteret, & non ſiſteret in contemplatione veritatis; verbo dicam, contradictoria ſimul de eodem poſſent affirmari. Aſſumptum autem ex natura utriuſque cognitionis perſpicuum eſt. Ideo enim cognitio contemplatiua dicitur, prout à practica ſecernitur, quoniam cognitio ſic in veritatis contemplatione ſiſtit, ut apta non ſit dirigere cognoſcentem ad operandum. Oppoſito autem modo practica ſe habet cognitio.

Quòd ſi nequit idem actus cognitionis ſimul eſſe practicus, & contemplativus; nec etiam idem actus ſcientiæ; quod enim conuenit generi etiam ſpeciei conueniat neceſſe eſt; Si autem repugnat, ut idem actus ſimul practicus ſit, & ſpeculativus, repugnabit etiam ſucceſſiuè, quoniam quod ſui naturâ actus ſibi vendicat, nunquam poteſt amittere. Ita fit, ut nec etiam idem actus ſcientiæ poſſit ex ſpeculatiuo fieri practicus; nam ut nuper dictum fuit, quod generi conuenit, etiam ſpeciei debet conuenire.

Quorundam reſponſio. Nec his ſatisfacturum te exiſtimes dicendo ſuperiori diſcurſu probari quidem eundem actum formaliter contemplatiuum, & practicum eſſe non poſſe; non tamen oſtendi talem eminenter eſſe, repugnare.

Refellitur. Sed hoc quàm ineptè dicatur, euidenter ex eo conuincitur, quoniam cognitioni practicam, & ſpeculativum formaliter conuenit; ſi namque tendit ad opus, nec in veritatis contemplatione ſiſtit, ut hoc illi formaliter conuenit, ita formaliter conueniat ratio practici neceſſe eſt. Et ſi cognitio ſit gratiâ ſui, & in veritatis contemplatione ſiſtat, ut hoc illi formaliter conuenit, ita etiam contemplatiui ratio conueniat, oportet.

Aliorum reſponſio. Putant alij difficultatem propoſitam dilui aduertendo differentias prædictas, nempè practicum, & ſpeculativum adæquatè ſumptas eidem cognitioni repugnare, inadequatè tamen acceptas nequaquam. Hoc autem hunc ſolent in modum explicare, dicunt igitur practicum, & ſpeculativum geminam conſiderationem admittere. Primò conſiderari poſſunt adæquatè, nempè ſecundum omnes conditiones, ratione quarum opponuntur; hoc pacto practicum cognitionem veritatis importat cum ordine, ac relatione ad opus: ſpeculativum verò cognitionem itidem veritatis cum negatione relationis ad opus. Secundò poſſunt inadæquatè ſumi, quatenus dicunt perfectiones utriuſque ſine mutua repugnantia, itaut ſpeculativum importet cognitionem obiecti ſecundum propriam naturam, ac attributa, non excluſâ ſimpliciter relatione ad opus, ſed tantummodo, ut aiunt, ſecundum quid, videlicet, ut obiectum ſpeculatiuo modo conſideratur; practicum autem cognitionem importat directiuam, non abſolutè excluſâ ratione ſpeculatiui conſiſtente in cognitione naturæ attributorum, ſed ſecundum quid, nimirum ut obiectum practico modo conſideratur. Iuxta priorem uſurpationem, ex eorum ſententia, huiuſmodi differentiæ non ſe compatiuntur, nec poteſt idem actus utramque ſibi vendicare, quin potius quilibet reſpicit obiectum, vel adæquatè practicabile, vel adæquatè ſpeculabile, unde eſt, ut adæquata dicantur obiecta. At iuxta ſecundam acceptionem ſe compatiuntur in eodem actu, cum hic plura reſpiciat obiecta inadæquatè, ſcilicet unum practicabile, aliud verò ſpeculabile propter uniuerſalitatem, aut perfectionem obiecti.

Hoc illuſtrant exemplo ex anima rationali deſumpto, in qua perfectiori modo formaliter uniuntur gradus vegetandi, atque ſentiendi, quos alioquin in brutis conſpicimus omninò diſperſos. Sic etiam exemplum depromi poteſt ex ſenſu communi, qui inadæquatè reſpiciens ſingulorum externorum ſenſuum obiecta, poteſt omnia percipere; ſecus autem ſinguli ſenſus externi, quorum nullus poteſt percipere obiectum aliorum, eam ob cauſam, quia quilibet adæquatè reſpicit obiectum ſuum.

Refellitur. Hæc tamen non ſatisfaciunt, quoniam notitia practica adæquatè reſpicit obiectum ſub ratione operabilis, itaut ab hac ſpeciem ſortiatur ſuam. Cognitio verò contemplatiua obiectum adæquatè reſpicit ſub ratione ſpeculabilis, ſeu quatenus operabilitatis negationem præſefert; non poteſt igitur practica notitia ſe extendere ad ſpeculabile, neque contemplatiua ad operabile, niſi quis ineptè dicat nihil prohibere, quominus cognitio egrediatur fines ab obiecto adæquato præſcriptos.

Neque par ratio eſt de anima, cùm non eodem mo-

do

Sic ſatis difficultati reſpondetur ex anima.

do ſe habeant practicum, & contemplativum ad cognitionem, ac ſe habent gradus illi vegetandi, ſentiendi, & ratiocinandi ad &c. Nam practicum, & contemplativum ſunt differentię, atq; adeo repugnantes eidem conuenire, quibus contrahitur cognitio ad ſpecies ſub illa contentas, uti ſunt cognitio practica, atq; contemplatiua; at gradus commemorati ſunt perfectiones, quæ non repugnant eidem ineſſe, eo quòd non ſint differentiæ contrahentes communem quandam naturam.

Occurritur exemplo.

Nec etiam exemplum adductum ex communi ſenſu quicquam concludit; huiuſmodi ſiquidem ſenſus externorum ſenſuum obiecta reſpicit, prout in communi quadam ſenſibilis ratione conueniunt, à qua ſpeciem conſequitur ſuam. Non ſic autem cognitio ſe habere poteſt, quaſi valeat reſpicere rationem quandam communem, in qua operabile, & non operabile conueniant, quoniam illa quidem attingeret communem rationem ipſam, non tamen inferiores rationes, videlicet operabile, & non operabile; non enim cognitio generis attingit inferiora ipſius. Ea autem eſt cauſa, quoniam illa communis ratio foret adæquatè inſpecta à cognitione, quæ propterea non poſſet tranſilire fines, quos illi ratio ipſa communis, velut adæquatum obiectum, præſcriberet. Vt prætercam non eodem modo philoſophandum de potentia, ac de actu; illa ſiquidem nihil prohibet, ne inadæquatè plura reſpiciat, quemadmodum ſenſus communis plura ſenſibilia, & intellectus plura intelligibilia; actus autem non item; quod ideo eſt, quoniam potentia per varios actus, varia, atque diuerſa attingit obiecta. At verò actus ſe ipſo percipit obiectum ſuum.

Ratio ſuperioris dicti.

Non ſolum actus, verum etiam, & habitus illis reſpondentes, proindeque partiales appellatos, eſſentialiter inter ſe diſtingui dicebamus eâ ratione ducti, quoniam habitus ad eum modum ſe habere debent inter ſe, quo ſe habent ea, à quibus producuntur; hæc autem ſunt actus, ab his enim gignuntur habitus; ut igitur actus inter ſe diſtinguuntur, ſic etiam, & habitus. Sed actus practicos, & ſpeculatiuos oſtenſum eſt eſſentialiter inter ſe diſtingui; ergò etiam & habitus illis reſpondentes eodem diſtinctionis genere diſtinguentur. Quod autem ad eum modum diſtingui debeant habitus, quo diſtinguuntur ea à quibus producuntur, vel eo nomine manifeſtum, quoniam ea, à quibus producuntur, ſunt cauſæ ipſorum effectrices; (tales enim ſunt cauſæ à quibus aliqua producuntur) ſed cauſæ ſpecie diuerſæ, nequeunt effectus producere, niſi qui ſpecie pariter inter ſe diſtinguantur; ergò habitus diſtingui debent ad eum modum, quo diſtinguuntur ea, à quibus producuntur.

Diſparitas inter habitum totalem, & partialem.

Sed non ita ratiocinandum de integris, ac uniuerſis habitibus, propterea quòd totius facultatis habitus non eſt, niſi aggregatione unus. Nihil ob id prohibet uniuerſum habitum totius facultatis conſtare habitibus practicis, & contemplatiuis, itaut habitus integer partim dici poſſit contemplativus, partim autem practicus. Vel ſi alterutro modo denominetur, hoc adeo, quoniam magna ex parte contemplativus, vel practicus erit.

Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta.

Nec alicuius momenti eſt, quod ab aliquo obijci poſſet. Vnitas ſcientiæ totius ex unitate principiorum dependet; nequeunt autem dari principia communia ſcientiæ practicæ, & contemplatiuæ, ſed omnino diuerſa ſunt, unde cognitio principiorum contemplatricis ad intellectûs habitum pertinere dicuntur; practicę autem ad ſynderesim.

Non eſt inquam alicuius momenti, propterea quòd, ut ſit ex habitibus concluſionum habitus integer aggregatione unus, ſic ex habitibus principiorum. Neque mirum videri debet, nam vnitas hęc optimè ſimul cohæret cum illa diuerſitate habituum, quorum aliqui ſint practici, aliqui verò contemplatiui. Tametſi enim non ſit mera unitas aggregationis, ut ſuo loco aduertimus, ſed ſit unitas ordinis; tamen nihil refert, cum huic, nec etiam repugnet habituum illa diuerſitas, ita ut quidam ſint practici, quidam autem contemplatiui. Optimè ſiquidem conſtituere poſſunt habitum unum unitate ordinis, quatenus contemplatiui conducunt ad practicos, atq; hi illis indigent. Vndè ſpeculatiui dici poſſunt virtute practici, quatenus ſpeculativus remotè ſaltem concurrit ad directionem, quæ fit à practico.

Objiciunt tamen aliqui hunc in modum, & primò quidem. Idem intellectus ſimul practicus, & contemplativus eſt; ergò non repugnabit, quo minus idem actus, & habitus illi reſpondens, partialis appellatus, ſimul ſit practicus, atque contemplativus. — Prima difficultas.

Diſpar tamen eſt ratio, propterea quòd intellectus ob ſui illimitationem ſingula illa reſpicit inadæquatè, non mirum proinde, ſi intellectus idem poſſit eſſe practicus, & contemplativus, quinimò, ut ſit etiam verus, & falſus, ſcientificus, opinatiuus, & erroneus; non ſic autem idem actus, vel habitus; uterque ſiquidem eſt determinatus ad unum, primariâ quidem ratione actus, ſecundariâ autem habitus, utpote procreatus ab actu. — Solutio.

Præterea fides ſimul eſt practica, & contemplatiua, ſiquidem reddit propenſum intellectum ad hunc actum practicum, nempè Deum amandum eſſe ſuper omnia, & ad actum contemplativum, videlicet, Deum eſſe unum primum ens à ſe; non repugnabit igitur ſcientiam ſimul eſſe practicam, atque contemplatricem. — Secunda difficultas.

Nec etiam hæc ratio conuincit, niſi cum diſtinctione, ſi namque ſermo fiat de aliquo ſingulari actu fidei, particularique habitu illi reſpondente, negandum aſſumptum. At ſi habeatur ſermo de uniuerſo habitu fidei, quatenus eſt habitus unus aggregatione ex pluribus particularibus habitibus, ultrò concedendum. Et hoc idem etiam aſſerendum de ſcientia. — Solutio.

Deindè quandocumque virtutes in inferioribus diſperſæ ſunt, eaſdem uniri in ſuperioribus perſpicuum eſt, ut patet de gradibus ſentiendi, vegetandique in anima rationali; ergò practicum, & ſpeculativum, quæ ſunt rationes ſpecie diſtinctæ, itidemque diſperſæ in ſcientijs inferioris ordinis, uniri debent in ſcientijs ordinis ſuperioris, vel ratione perfectionis, ut eſt ſcientia de Deo; vel ratione uniuerſalitatis, ut eſt Logica. — Tertia difficultas.

Reſpondendum diſtinctione opus eſſe, nec abſolutè concedendum aſſumptum, niſi quando rationes illæ non fuerint inuicem oppoſitæ, ut nempe gradus vegetativus, & ſenſitivus; ſecus autem, cum oppoſitæ ſunt, ut ratio practici, & ſpeculatiui. Cæterum non tam certum gradus prædictos in una uniri anima rationali; cum improbabile non ſit huiuſmodi gradus à diſtinctis animabus deſumi; de hoc tamen alibi. — Solutio.

Inſuper operabilitas, & non operabilitas in obiecto non ſunt eſſentiales, & oppoſitæ differentiæ; ergò nec etiam in actu, vel habitu. — Quarta difficultas.

Neganda eſt conſecutio, ad inferendam enim differentiam ſpecificam in actibus, & habitibus, accidentaria ſufficit differentia in obiectis. Ita quidem ſi duo ſint alba, quorum unum ab alio accidentariâ tantùm differentiâ diſtinguatur, adhuc tamen viſiones ipſorum ſpecie inter ſe diſtinguentur. Ratio autem, quoniam obiecta efficientis cauſæ munere funguntur, quæ quamuis accidentaliter differant, poſſunt effectus producere eſſentialiter differentes; unde differentiæ acci- — Solutio.

dentariæ obiecti in eſſe rei, poſſunt eſſentiales eſſe in eſſe cognoſcibilis.

Præterea habitus ſpeculativus concurrit ad directionem prouenientem à practico; ita quidem Phyſica naturam animæ, & paſſionum eiuſdem contemplatur cognitione, quæ Morali diſciplinæ inſeruit, & ad humanos actus dirrigendos conducit. Sic etiam eadem Phyſica meditatur corpus humanum, & naturam herbarum ſpeculatur eâ cognitione, quæ Medicinæ deſeruit, & ad inducendam ſanitatem in humanum corpus manuducit; utque cognitiones illæ de anima principia ſunt, quibus Moralis utitur ad proprias concluſiones practicas oſtendendas; ita hæ ſunt principia, quibus Medicus ſuas demonſtrat concluſiones practicas; practicum igitur, & ſpeculativum non ſunt oppoſitæ differentiæ, cum unum oppoſitorum non concurrat ad conſtitutionem alterius.

Fit ſatis dicendo malam eſſe conſecutionem, ſi oppoſita ita ſe habeant, ut unum virtute ſit alterum, quemadmodum ſpeculativum virtute practicum eſt. Bona autem conſecutio, quando unum oppoſitorum non eſt virtute alterum, tunc enim unum concurrere nequit ad conſtitutionem alterius.

Amplius, ſi quis à Deo ſortiretur cognitionem de producenda roſa, ita tamen, ut ei deeſſet facultas illam producendi; utique illa cognitio contemplatiua foret; ſupponamus autem eo cognitionis actu perſeuerante, illum à Deo conſequi facultatem producendi roſam, tunc illa cognitio, quæ alioquin ſpeculatiua erat, euaderet practica, ſiquidem foret de re operabili, & cognoſcens, illius cognitionis vi, poſſet operari; ergo cognitio aliqua ex contemplatiua poteſt euadere practica; quamobrem huiuſmodi differentiæ practici, & contemplatiui non erunt eſſentiales, ſed accidentariæ tantùm.

Reſpondendum antequam quiſpiam haberet facultatem conficiendi roſam, etſi haberet cognitionem de effectione illius, non propterea tamen huiuſmodi cognitio dicenda eſſet practica; quia tametſi illa eſſet de re operabili, non tamen foret de illa prout à ſe operabili; nam ut non eſſet à ſe tunc operabilis, quia non haberet facultatem illam operandi; ita non poſſet eſſe de ea, ut à ſe operabili; cognoſceret enim, quo pacto roſa à naturalibus cauſis produci poſſet, ſed non cognoſceret, quomodo ipſe poſſet illam efficere, cum non haberet facultatem illam efficiendi, unde per illam cognitionem non attingeret modum, quo uti deberet ad effectionem illius, atque adeo illius cognitionis vi non poſſet roſam efficere, nec per illam cognitionem dirrigi poſſet ad roſam efformandam, ad quod nouam cognitionem requireret; proinde illa cognitio ex contemplatiua non euaderet practica.

SECTIO QVINTA.

De diuiſione ſcientiæ in totalem, & partialem: & an ſcientia ſit una ſimplex qualitas.

Reſtractã da propoſitur.

SCientiæ partitio nulla frequentior in ſcholis, quàm hæc de qua hic habetur ſermo, & cuius etiam ſupra meminimus cum de ſcientiæ obiecto loqueremur; neminem enim latet ſingulari nomine, non ſolùm aſſenſum unius concluſionis, ſed præcipuè aliquam integram facultatem, ex pluribus concluſionibus conſtantem appellari conſueuiſſe. Ita quidem uſu venit, ut integra Dialectica, vel Phyſica, vel Metaphyſica &c. una ſcientia dicatur.

Vnde hæc ſcientiæ di[ſtributio] originem traxit.

Hinc vulgata ſcientiæ diſtributio in totalem, & partialem, originem traxit. Totalis dicitur, quæ collectiuè plurimas concluſiones atque demonſtrationes certam inter ſe connexionem habentes, complectitur. Partialis autem, quæ in peculiari aliqua concluſione demonſtranda verſatur; unde eſt ut ſcientia totalis ex pluribus, pluribuſque partialibus coaleſcat.

Scientia Totalis quid.

Partialis quid.

Quibus hæc diſtributio aptari poſſit.

Sectione quinta ad initium.

Hæc autem diſtributio poteſt indiſcriminatim aptari, ſcientiæ, tum quantùm ad obiectum, tum quantùm ad actus, tum quantum ad habitus, ut non multo antea à nobis inſinuatum fuit; quandoquidem ſumi poteſt obiectum, vel prout eſt adæquatum, & attributionis; vel prout eſt ſpecies directè ſub illo contenta; ſic etiam ſumi poteſt ſcientia pro aſſenſu quem intellectus exercet circa unam concluſionem; vel pro aſſenſibus quos omnibus concluſionibus præbet; tandem ſumi poteſt pro habitu unius concluſionis, vel pro habitibus omnium. Quòd ſpectat ad diuiſionem ex parte obiecti, hic nihil dicendum, nempe quo pacto quælibet ſcientia totalis habere debeat obiectum ſuum adæquatum, cum hæc latè ſuperius tractauerimus.

Quomodo vna ſit ſcientia actualis.

Si autem actualis ſcientia ſpectetur, ſic ſe habere deprehendetur, ut ipſa totalis non dicat unum ſimplicem actum, qui concluſiones omnes intra latitudinem certi obiecti totalis, attingat; cum ſingulis concluſionibus, ſinguli quidem actus diſtincti reſpondeant, proindeque ſcientia totalis actualis ex collectione tot actuum ſingularium conſurgat, adeo ut non ſit aliquid per ſe unum, ſed unitatem duntaxat collectionis, & ordinis obtineat. Inde fit, ut totalis ſcientia actualis, quod etiam ſuperius adnotatum fuit, non ſit tota ſimul, ſed ſucceſſiuè ſecundum partes, quoniam intellectus non elicit ſimul omnes actus ſcientiæ circa concluſiones ſcibiles, ſed ſucceſſiuè, modò unum, & modò alium, quod adeo euidens, ut ſuperuacaneum ſit in eius probatione immorari. Hæc autem cum ita ſint, conſequens fit, ut actualis ſcientia totalis non ſe habeat veluti quædam forma accidentaria pertinens ad qualitatis genus, una quidem unitate numericâ, cum potius ſinguli actus talem unitatem obtineant, & uniuerſa ſcientia aggregatione tantum una dici mereatur. Talis eſt totalis actualis ſcientiæ natura, atque conditio.

Proponitur quæſtio de ſcientia totali habituali.

Ardua tamen de habituali ſcientia totali difficultas eſt ab antiquis ducta temporibus; an videlicet ſit unus ſimplex habitus concurrens ad omnes eliciendos actus, atque complectens concluſiones omnes ad uniuerſam aliquam ſcientiam ſpectantes; non ſecus ac unus eſt intellectus omnes prorſus cognitionis actus eliciens, & omne intelligibile obiectum reſpiciens; quemadmodum etiam unus eſt ſimplex habitus diuinæ fidei circa veritates omnes reuelatas à Deo, nobiſque ad credendum exhibitas: vel potius varij ſint habitus diſtincti, tot nimirum, quot ſunt concluſiones ſcibiles, qui diuiſim, & ſucceſſione quadam acquirantur, ad eum modum, quo concluſiones addiſcuntur, adeo ut tota habitualis ſcientia non una ſit ſimplex qualitas, ſed tamen una per aggregationem ſcilicet, & collectionem eſſe dicatur.

Hæc de ſcientia diſceptatio ad naturalem Philoſophum pertinet.

Præſens dubitatio potius ad naturalem Philoſophum de anima diſputantem pertinet, cum omnibus habitibus communis ſit, ſupponatque probè cognitum haberi, quonam pacto qualitatum intentio fiat; quia tamen initio cuiuſlibet facultatis in controuerſiam vocari ſolet, quænam vnitas illi debeatur, atque de hoc iudicium ferre non liceat niſi leuiter ſaltem, hâc dubitatione diſcuſsâ, propterea non erit à dialectico inſtituto penitus alienum, rem paucis in præſentia perſtringere, omiſſis ijs de quibus erit opportunius in Libris de anima diſputationem inſtituere. Interim diuerſa Philoſophorum placita referamus.

Pri-

Prima opinio. Prima eſt opinio dicentium ſcientiam eſſe unum ſimplicem habitum per primam illius ſcientiæ demonſtrationem acquiſitum, præbentem intellectui facilitatem non ſolum circa demonſtrationem illam, ſed etiam circa omnes, quibus per quandam extenſionem perficitur. Huius autem opinionis fautores diſſentiunt in explicando quem in modum habitus ille ad alias concluſiones extendi dicatur, poſtquam per primam demonſtrationem ſecundum eſſentiam acquiſitus fuerit. Sunt, qui putant rem ſic explicandam eſſe, ut ex eorum ſententia in intellectu potentia ſit ad ſciendam primam, ſecundam, tertiam, cæteraſque concluſiones; acquiſitione autem habitûs intellectum quoad primam potentiam perfici, per ſecundam demonſtrationem extendi ad perfectionem eiuſdem quoad ſecundam potentiam, & ita deinceps, ſiue ſint plures huiuſmodi potentiæ in intellectu, ſiue una formaliter, & virtute multiplex; hoc igitur modo dicitur habitus extendi, quatenus intellectus non remanet interminatus erga ſecundam demonſtrationem, ſed terminatur per habitum cui ſubijcitur. Alij docent habitum extendi non per acquiſitionem nouæ entitatis, ſed nouarum ſpecierum. Alijs placuit in habitu nouam entitatem admittere per ſecundam demonſtrationem, quæ tamen non ſit rationis eiuſdem, cum entitate habitûs, ſed modus quidam. Alijs denique viſum eſt eiuſdem omnino rationis eſſe, perinde ac calor, ex eorum ſententia, intenſione acquiſitus, eſt rationis eiuſdem cum præexiſtente.

Secunda opinio. Secunda eſt opinio eorum qui multiplicandos habitus ad concluſionum, & demonſtrationum multiplicationem exiſtimant in unaquaque ſcientia, ita ut quot ſunt concluſiones demonſtratæ, totidem etiam ſint habitus ex actibus relicti naturâ, ſpecieque diſtincti.

Tertia opinio. Tertia ſententia eſt dicentium concluſiones in ſcientia demonſtratas duplicis eſſe generis, prout ipſa, vel demonſtrat paſſiones diuerſas de diuerſis partialibus ſubiectis, & harum dari habitus ſpecie diſtinctos affirmant; vel demonſtrat de eodem ſubiecto paſſiones diuerſas, quod bifariam contingit, nempè vel ſucceſſiuè diſtinctiſque demonſtrationibus, & de his ſtatuunt dari habitus ſpecie diſtinctos partiales; vel ſimul eodemque actu demonſtratiuo, ſi videlicet de omnibus affectionibus una fieret propoſitio de prædicato copulato, ut *omnis homo eſt riſibilis, admiratiuus, diſciplinabilis, ſciendi cupidus* &c. Item *omne triangulum ita ſe habet, ut uno producto latere angulus externus quolibet interno, & oppoſito maior ſit; & ut angulus externus æqualis ſit duobus internis, & oppoſitis ſimul ſumptis; & ut tres anguli cuiuſcunque trianguli, ſint æquales duobus rectis* &c. Et hoc modo de his omnibus dari unum infimâ ſpecie habituum decernunt.

Aſſertio. Dicendum tamen exiſtimo ad multiplicationem concluſionum, ſeu proprietatum in ſcientia, multiplicari habitus ſpecie diſtinctos, atque adeo ſcientiam totalem & uniuerſam non eſſe unum ſpecie ac ſimplicem habitum, ſed plures, atque diuerſos.

In hanc ſententiam Ariſtotilem abijſſe ex ijs, quæ ſcribit hunc in modum, colligitur. Πρὸς γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων ἕτερον τῷ γένει τὸ πρὸς ἑκάτερον πεφυκός, εἴπερ καθ' ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις ὑπάρχει αὐτοῖς. *Ad ea enim, quæ genere diuerſa ſunt, conſideranda, etiam animæ partium, unum aliquid diuerſum genere adhibendum eſt, quod ad utrumque natura ſit factum. Siquidem per ſimilitudinem quandam atque affinitatem cognitio contingit ipſis.* Docet in animo concedendas eſſe facultates genere diuerſas, quod ita ratiocinando concludit. Res animo percipiendæ cognoſcendæque, ſi genere differant inter ſe, diuerſas etiam genere poſtulant in animo facultates; cùm omnis cognitio ex ſimilitudine cognoſcentis ac rerum cognitarum in nobis fiat; ſed res animæ intelligenti ad cognoſcendum propoſitæ, genere diſſimiles, diſcrepanteſque ſunt; cum aliæ ad immutabilium, aliæ ad mutabilium ordinem pertineant; ergo facultates intelligentis animæ, quæ utraſque percipiunt, genere inter ſe differunt. Quod autem hucuſque de facultatibus docuit, de habitibus quoque, ſequentibus verbis innuit dicens, ληπτέον ἄρα ἑκατέρου τούτων τίς ἡ βελτίστη ἕξις· αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου. *Intelligendum igitur eſt, utriuſque horum quis ſit optimus habitus. Hic enim eſt virtus utriuſque.* Vtrique facultati proprium habitum aſſignat, adeo ut alium eſſe habitum ſcientiæ, & alium opinionis eſſe velit; ut enim facultates genere diſcrepantes eſſe volebat, eò quòd una quidem in neceſſarijs, altera in contingentibus ſit occupata; ita ſe habere habitus ijſdem facultatibus adſcriptos poſterioribus hiſce verbis affirmat. (Ibidem.)

Eandem quoque ſententiam expreſſit alibi de prudentia & arte ſermonem habens, ait enim. (1. Ethic. cap. 4.) Τοῦ δ' ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν, ἔστι τι καὶ ποιητὸν καὶ πρακτόν, ἕτερον δ' ἐστὶ ποίησις καὶ πρᾶξις. Πιστεύομεν δὲ καὶ περὶ αὐτῶν, καὶ τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις, ὥστε καὶ ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτικὴ, ἕτερόν ἐστι τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως καὶ οὐδὲ περιέχεται ὑπ' ἀλλήλων· οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις ποίησις, οὔτε ἡ ποίησις πρᾶξίς ἐστιν. *Eius autem quod poteſt aliter ſe habere, quiddam eſt in effectionem cadens, quiddam in actionem. differens verò eſt effectio, & actio. Credimus autem in his quoque ſermonibus exotericis. Quapropter etiam habitus cum ratione agens diuerſum quidam eſt ab habitu cum recta ratione efficiente: neque alterum continetur ab altero: non enim actio eſt effectio, nec effectio actio eſt;* quid clarius Ariſtoteli, quàm prudentiam & artem diſtingui, ex eo quia actio, & effectio diſtinguuntur; atque adeo in uniuerſum habitus genere diſtingui, ex eo quia obiecta genere diſtinguuntur, ut ſcientiam, & opinionem, quia neceſſarium, & contingens genere diſcriminantur; prudentiam & artem, eo quod actio & effectio genere diſtinguuntur? ſed auctoritate prætermiſſa, rationes adducam.

Rationes ſuadetur. Prima ratio. Prima autem, atque præcipua ratio, quâ hæc aſſertio probatur mihi ſemper eſt viſa, in eo poſita, quòd actus circa illas concluſiones ſpecie naturâque diſtinguuntur; ergo etiam, & habitus ab ijſdem actibus producti ſpecie, naturâque diſtinguantur, oportet; aſſumptum inde mihi conſtat quoniam actus illos, in quibus actualis ſcientia conſiſtit diuerſa habent ſpecie quidem obiecta; ergo & ſpecie pariter ipſi diſtinguantur neceſſe eſt, propterea quòd ſcientiæ unitas ex obiecti unitate deſumi debet, quod Stagirites nõ ineleganter pluribus in locis docuit, præſertim cum ait. (1. Poſt. t. a. 179.) Μία δ' ἐπιστήμη ἐστὶν, ἡ ἑνὸς γένους. *Vna autem eſt ſcientia, quæ unius eſt generis*; ita ut ex diſtinctione obiectorum ſpecificam diſtinctionem actuum inferre liceat; aſſumptum autem oſtendo, ex eo quòd actus ad ſcientiam ſpectantes, vel ſunt de affectionibus diuerſorum ſubiectorum, vel de affectionibus eiuſdem ſubiecti; primi quidem actus ratione paſſionum, ſubiectorum, mediorum, ac principiorum diſcriminantur. Secundi, vel paſſiones illas eodem medio, ſcilicet ſubiecti definitione, vel diuerſo. Si primum dicatur, cum obiecta proxima differens ſpecie ſiquidem principia integrantur ex medio & paſſione, atque adeo ſi paſſio diuerſa eſt, etiam complexa principia oportet eſſe diuerſa, utpote inde habentia ſpeciales veritates, euidentias, & complexiones, neceſſe eſt etiam actus ipſos naturâ, ſpecieque differre; quod etiam actibus circa concluſiones

ſiones aptari poteſt. Si dicatur ſecundum, multo magis diuerſitatem actuum cogimur fateri; nam ſi diſtinctio ſpecifica concedenda, quando medium non fuerit diuerſum, eo magis cum diuerſum fuerit, hæc enim diuerſitas ad diſtinguendos actus momenti plurimum habet. At verò ea eo quòd actus circa concluſiones naturâ, ac ſpecie diſtinguantur, habitus etiam ab iјs productos eodem modo diſtingui nullo fere labore demonſtratur. Tum quia habitus comparatione actuum, ad quos propenſam reddit potentiam ſe habet ut ſemen; neminem autem fugit ſi fructus ſpecie differunt, etiam ſemina ſpecie differre. Tum quia idem eſt obiectum actûs, & habitûs ab illo producti; quanta igitur eſt diſtinctio, quam actus, tanta erit illa, quam habitus ex obiectis conſequuntur, hoc tamen diſcrimine, quòd actus nullo intermedio: habitus autem medijs actibus ab obiectis diſtinctionem recipiunt; ſi igitur actus ſpecie diſtinguuntur, modo non abſimili diſtingui pariter habitus neceſſe eſt, adeout actus ſpecie diſtincti, eundem ſpecie habitum procreare minime poſſint. Tum quia ſi actus, etſi ſpecie diſtincti poſſent eundem habitum producere, nulla ſuppeteret ratio, cur in intellectu plures forent habitus, nec unus tantum ſufficeret; luce tamen meridianâ clarius aduerſæ quoque ſententiæ fautoribus adſtipulantibus, non unicum in intellectu habitum eſſe, quin potius plures; alius enim eſt habitus Phyſiologiæ, alius Arithmeticæ, alius Geometricæ, & ita de reliquis. Tum ad extremum, quoniam actus producunt habitus, prout ſunt omninò diſtincti, non autem prout aliquo modo ſimiles, videlicet ſi non formaliter, ſaltem virtute; alioquin ratio nulla ſuppeteret, cur actus circa res arithmeticas, habitum circa res geometricas non produceret; tota ſiquidem ratio ex eo petenda, quòd actus quatenus naturâ inuicem diſſidentes, non autem ut ſimiles producunt habitus.

Aduerſariorum reſponſio. His tamen contrariam ſententiam propugnantes, ſatisfacere nituntur, videlicet reſpondendo commemoratos actus ſpecie, naturâque diſtingui in *eſſe rei* & quoad rationem ſubiecti formalem *quæ*; non autem in *eſſe ſcibilis*, & quoad rationem *ſub qua*, quæ eſt vel abſtractio à materia; vel ratio formalis obiecti; vel connexio, & dependentia principiorum quorundam ab alijs in eadem ſcientia; tametſi namque in uniuerſa ſcientia, quam totalem appellant, principia diuerſa ſint, ſic inuicem tamen ſe habent, ut alia ab alijs præſupponantur. Ita quidem principia ſpectantia ad ſcientiæ partem uniuerſaliorem, præſupponuntur ab iјs, quæ ad ſcientiæ partem minus uniuerſalem pertinent. Scientiæ partem uniuerſaliorem appello illam, in qua de communioribus diſputatur; ut contra minus uniuerſalem illam intelligo, in qua de minus communibus diſſeritur. Ita planè Phyſiologiæ pars uniuerſalior eſt, quæ octo libris de Phyſica auſcultatione comprehenditur; minus autem uniuerſalis, quælibet ex alijs partibus ſubſequentibus.

Reiicitur. Inſufficientem hanc reſponſionem nullo quidem negotio deprehendemus accuratè conſiderando, quid interſit inter obiectum in *eſſe rei*, & in *eſſe ſcibilis*. Primum eſt res ipſa; ſecundum nil aliud quàm eadem res, quatenus eſt demonſtratione ſcibilis, nam ſcibilitas eſt obiecti cognoſcibilitas, non quæcunque, ſed illa, quæ à modo illatiuo, atque demonſtratione deſumitur; quatenus igitur aliquid ſub cognitionem cadit, dicitur obiectum; quatenus verò ſub talem cognitionis ſpeciem, puta ſub ſcientiam, dicitur ſcibile; inſpectum itaque ut res quædam eſt, dicitur ſumptum in eſſe rei, acceptum autem prout ſub ſcientiam cadit, dicitur ſumptum in eſſe ſcibilis. Ex his apertè conſtat quàm ſit inſufficiens aduerſariorum reſponſio; ſuperior nanque difficultas vim habet loquendo etiam de obiecto in eſſe ſcibilis; conuincit enim obiecta eſſe diſtincta prout in demonſtratione ſumuntur, eo quòd actus ſpecie diſcriminantur per obiecta diſtincta, habitus autem proximè per actus, remotè verò per obiecta diſtinctionem conſequuntur; ergo neceſſe eſt obiecta etiam eſſe diſtincta in eſſe ſcibilis, ut ex proximè declaratis perſpicuum eſt; non igitur aduerſarijs licet confugere ad id, nimirum quòd actus illi ſpecie diſtinguantur in eſſe rei, & quoad rationem ſubiecti formalem *quæ*, non autem in eſſe ſcibilis, & quoad rationem formalem *ſub qua*, quæ eſt vel abſtractio à materia, vel aliquid aliud: nam actus diſtingui debent pro diſtinctione obiectorum; hæc autem ut nuper dicebatur, diſtinguuntur in eſſe ſcibilis, eoquòd diſtinguantur prout ſub demonſtrationem cadunt; ergo actus diſtinguuntur etiam in eſſe ſcibilis: idcircò redit ſuperior difficultas, ut cuique perſpectum eſt.

Nec tutum illis aſylum eſt abſtractio à materia, ita ut in hac eſſe ſcibile conſiſtat, adhuc enim ſuperior difficultas vim retinet ſuam; propterea quòd triplex eſt, ex eorum ſententia, abſtractionis genus, vel nimirum à materia ſignata, & ſingulari, quem in modum abſtractæ dicuntur res ipſæ materiales, dum in uniuerſum conſiderantur neglectis differentijs indiuidualibus. Vel à materia ſenſibili in uniuerſum, hoc eſt à materia ſubſtantiali, dum res videlicet uniuerſè conſideratur abſque materia; quo pacto quantitas dicitur abſtracta dum ſpectatur præciſè ſecundum ſe ſine materia. Vel eſt abſtractio à materia intelligibili, hoc eſt à quantitate, hęc enim etiam ab Ariſtotele materia, intellectualis tamen conſueuit appellari, dum ait, ἔστι δ᾽ ὕλη ἡ μὲν νοητή, ἡ δ᾽ αἰσθητή, *eſt autem materia quædam intellectualis, quædam ſenſibilis*. Et ut alij loquuntur. Vel res ita ſe habent, ut non abſtrahant à materia neque re, neque ratione, hoc eſt à materia eſſentialiter ſumpta. Vel ratione & non re, quia quantitas reipsâ eſt in materia, ſed per rationem ſine materia conſideratur. Vel re, & ratione, ut res ſpiritualis naturæ; utcunque abſtractio ſumatur difficultatem non diluit, nam quælibet iſtarum inſpecta in ordine ad terminum à quo fit, ut ſunt ſingularia in prima abſtractione; materia ſenſibilis in ſecunda; & quæcunque materia in tertia, licet dici poſſet eiuſdem rationis; inſpecto tamen termino *ad quem*, putà re abſtractâ, eſt omnino rationis diuerſæ, pro diuerſitate rerum, quæ diſtinguuntur, atque diuerſas affectiones, veritateſque complexas includunt; at ſcientiæ ſpecificatio, ſumi non debet ab abſtractione ut reſpiciente terminum *à quo*, quoniam hæc eſt conceptus negatiuus, qui communis, & eiuſdem eſt rationis in omnibus, adeo ut inde diſtinctio, ſiue ſpecificatio ſumi non poſſit; ſed ut reſpiciente terminum *ad quem*. Quòd ſi per rationem *ſub qua*, intelligendam velint rationem formalem obiecti, atque modum, quo ipſum conſiderandum ſuſcipitur; nec difficultati ſic reſpondendo ſit ſatis, enim verò actus nequeunt dici ea hoc capite non diſtingui in eſſe ſcibilis, quoniam ea ipſa ratione formali *ſub qua*, ſumi quidem poteſt omnias quædam generica, adeo ut inde actus genere minime diſtingui debeant: non tamen ſpecifica, unde eſt ut ſpecie diſtincti dici mereantur. Tum quia etſi eadem ſit formalis ratio, *ſub qua*, in demonſtratione tamen prout cum diuerſa ſubiecti affectione adhibetur, diuerſa principia complexaſque veritates ſaltem ex parte conſtituit; quod ſi res ita ſe habet, ex iјs concluſiones deductas ſpecie diuerſas eſſe nemo ibit inficias,

a Diuin. tex. 15.

cum

cùm pro diuerſitate principiorum, concluſiones debeant eſſe diuerſæ.

Alia aduerſario rũ reſponſio refellitur.

Nec rectè, quantum conijcere mihi licet, ad connexionem illam principiorum confugiunt, cum hinc minime datum ſit colligere actus, & habitus ſpecie non diſtingui, quod ex ſcientijs ſubalternante & ſubalternata ſatis euidens redditur; enim verò ſunt adeo ratione principiorum connexæ, ut ſubalternata, à ſubalternante principia mutuetur, ut cernere quiſque poteſt in Optica comparatione Geometriæ, & in Muſica reſpectu Arithmeticæ; inſipientis autem foret aſſerere ſubalternantem, & ſubalternatam ſpecie non diſtingui.

Principiorum dependentia nõ tollit diſtinctionẽ habituum concluſionum &c.

Et in uniuerſum hęc principiorum dependentia, nimirum quòd quędam ab alijs pendeant, in cauſa eſſe non poteſt, ut quæ dependent, & ea quibus dependent, ſpecie naturâque ſint eadem, cum potius eorum inde oriatur diſtinctio, quòd mirum eſt aduerſarijs non fuiſſe perſpectum; quandoquidem ſatis obuia dependentia eſt, qui ex cauſis ſubordinatis, quædam ab alijs dependere dicuntur, & nihilominus, quis adeo leuiter in erudito puluere verſatus, quem præterea inter huiuſmodi cauſas ſpecificam diſtinctionem cadere? At ſi ita eſt, cur hoc idem de concluſionis aſſenſu relato ad principiorum aſſenſum dicere non licebit? Specie igitur inter ſe diſtingui huiuſmodi aſſenſus, & actus etiam ſi inter ipſos dependentia, de qua hactenus, intercedat, fateamur oportet; quòd ſi naturâ diſſident actus, etiam & habitus ab iis procreatos diſcriminari neceſſum eſt; non igitur unus ſcientiæ habitus, ut aduerſarij contendunt, ſed ad multiplicationem actuum, multiplicantur etiam & habitus.

Secunda ratio.

Secundò etiam eadem aſſertio probatur ex eo quia paſſim uſu venit, ut aliquis dum primò nauat operam alicui diſciplinæ, probè concluſionem primam aſſequatur, ac eius cognitione ſic reddatur inſtructus, ut eiuſdem habitum firmiſſimum acquirat, non tamen reliquarum concluſionum ad eandem ſcientiam ſpectantium, qualem utique aſſequutus eſt ille, qui in tali diſciplina tam longè proceſſit, ut uniuerſam adeptus ſit. Immo frequenter euenit ut aliquis retineat habitum erga quaſdam concluſiones, etſi à primis remotiſſimas; primas tamen amiſerit, quod inditio eſſe tales habitus inuicem re ipſâ diſcriminari, diffitebitur nemo, dummodo memoriâ teneat firmiſſimum realis diſtinctionis argumentum ex reali ſeparatione deſumi.

Aduerſariorum reſponſio.

Reſpondent concedendo habitum illum initio non reddere potentiam propenſam ad omnes concluſiones ſcientiæ uniuerſæ, vel propter defectum ſpecierum repræſentantium concluſiones illas, & propter defectum applicationis, ſiue exercitij ipſius potentiæ; vel quia nouis actibus perficitur habitus, qua ratione idem eſſentialiter habitus prius erat impotens ad concurrendum, poſtea fit potens; hanc autem perfectionem exiſtimant ex eo prouenire, vel quia determinat intellectum ſecundum aliam, & aliam potentiam; vel quia nouiter modum quendam diuerſæ rationis à ſe ipſo acquirit; vel quia per additionem entitatis eiuſdem rationis, perfectior euadit.

Superiores reſponſiones confutantur generatim

Ex his autem reſponſionibus nulla quidem propoſitæ rationi ſatisfacit, vel eo nomine ſaltem, quòd quælibet falſo innititur fundamento, videlicet habitum talis eſſe naturæ, ut potentiæ facilitatem præbeat erga omnes concluſiones; nam habitus per primum actum productus, nequit aliunde, quàm ab actu virtutem recipere; quicquid enim virtutis habet, ab actu recipit; ſed actus ille de quo loquimur, omnium actuum ad ſcientiam ſpectantium perfectionem includere, ac in ſe cohibere non poteſt, atque adeo nequit habitui perfectionẽ tribuere, quam cæterorum actus quilibet communicare poteſt potentiæ, nempe facilitatem quâ potentia ipſa deinceps actus ſimiles, illi à quo fuit productus, poſſit elicere; ergo prior actus, nequit habitum producere, quo potentia reddatur prompta ad operandum, & à quo facilitatem ad exercitium reliquorum actuum ſpecie diſtinctorum, conſequatur.

Secunda cõfutatio.

Illud etiam accedit, non exigui momenti, quòd fieri poteſt, ut aliquis poſt plures concluſiones veras, & optimè demonſtratas, in aliquem labatur errorem circa idem obiectum, & in eadem ſcientia; ſi igitur habitus unus & idem haberet vim tribuendi potentiæ facilitatem erga omnes concluſiones; ſequeretur eundem habitum eſſe ſcientiam & errorem, nam ſcientia foret, quatenus veras & demonſtratas concluſiones reſpiceret, eſſet autem error, prout ad erroneum actum producendum concurreret.

Aduerſariorum reſponſio.

Non me latet ab aduerſarijs dici nullum hinc incommodum, nullamque repugnantiam ſequi, eo quòd id non eſt reſpectu eiuſdem, ſed diuerſæ concluſionis. Sed quam inanis hæc ſit exiſtimanda reſponſio ex eo planè deprehenditur, quoniam ſcientia quidem & error ſunt ſpecies naturâ diuerſæ, ac eſſentialiter diſtinctæ contentæ ſub habitu generatim accepto, non ſecus ac homo, & leo ſub animali, ita ut habitus uniuersè ſumptus per differentias diuidatur, per quas ſcientiæ, & error conſtituuntur; ſubinde igitur licet inferre eidem habitui prædictas differentias accommodari non poſſe, tanquam conſtituentes; quemadmodum rationale, & rugibile nequeunt eidem conuenire tanquam conſtituentes differentiæ; ſiue differentiæ habitus in ordine ad idem obiectum, ſiue ad obiecta diuerſa dicantur acceptæ; non poſſe autem eidem conuenire commemoratas differentias tanquam conſtituentes ratio illa conuincit, quoniam idem foret in duabus ſpeciebus conſtitutum, atque adeo quæ ſpecie ſupponuntur diſtingui, forent idem ſpecie dicenda, à quo quantum veritas abhorreat, nemo eſt cui ſatis exploratum non ſit.

Reijcitur.

Tametſi autem hæc in ordine ad concluſiones diuerſas dicant aduerſarij contingere, non propterea tamen declinant incommodum; nam actus erroneus circa ſecundam concluſionem, cum actu ſcientifico circa primam ſimul cohærere nequit; non igitur ſcientificus habitus primæ, & ſecundæ concluſionis idem eſſe poteſt; optimam autem illationem hanc intelliges eſſe, ni fallor, ſi animaduertas habitum ſcientificum concluſionis primæ, cohærere ſimul cum habitu erroneo ſecundæ, cum hoc tamen eiuſdem ſcientificum habitum ſimul eſſe non poſſe.

Admiſſo incommodo viget adhuc difficultas.

Quod ſi placet admittere nullum incommodum eſſe, his tantum conceſſis in ordine ad concluſiones diuerſas, non propterea tamen ea hiſce cotibus contrariam ſententiam tuentes enauigare poſſunt, quoniam hæc in ordine ad idem obiectum, eandemque concluſionem euenire fateri omnino coguntur, adeout diffiteri nequeant concedendum fore ut id in eadem ſcientia comparatione eiuſdem contingat; nam ſi quis loco erronei actûs, ſcientificum actum exercuiſſet; vel ſi poſt actum erroneum reſipiſcens, in contrariam ſententiam abiret atque ſcientificum actum eliceret, idem planè habitus intellectum redderet propenſum in concluſionem veram, atque ſcientificam, ita ut ſcientificus habitus reſpectu illius concluſionis dicendus eſſet, cum tamen prius intellectum in oppoſitum erroris actum reddidiſſet propenſum, & idcircò reſpectu concluſionis eiuſdem, idem habitus erroneus atque ſcientificus foret. Superior igitur ratio ſuam retinet

vim

vim ad probandum, videlicet non eundem eſſe ſimplicem habitum præbentem intellectui facilitatem, ac promptitudinem ad uniuerſæ alicuius diſciplinæ concluſiones eliciendas.

Alia quædam in cõfutationẽ adijciſitur. Non eſt autem operæ pretium ſigillatim allatos dicendi modos reijcere, cùm vana figmenta ſint, nec iuuet in eorum confutatione tempus inſumere; ſolùm id adijcere non erit abs re, nimirum ineptè admodum ab ipſis dictum fuiſſe habitum illum haud expeditam potentiam reddere ad omnes ſcientiæ concluſiones defectu ſpecierum illas repræſentantium; non enim à ſpeciebus, ac imaginibus nouiter acquiſitis obuenit potentiæ facilitas ad operandum, cùm ab ipſis id non ſit expectandum, ſiquidem ſpecies, ac imagines rerum concurrunt ex parte cum potentia cognoſcente ad operationum exercitium, adeo vt non ad faciliter, ſed ad ſimpliciter operandum ijs potentia cognoſcens indigeat. Et ſanè intellectus nouis ſpeciebus inſtructus, nouo habitu non accedente, non minorem difficultatum in poſterum, quàm cum primum actum exercuit, ſeu in exercitio primi actùs, experta eſt; vt hāc autem difficultatem abijciat, nouo aliquo præter ſpecies, indiget, ſine quo profectò nouæ concluſioni difficulter aſſenſum præbet. Ad hoc autem cum exercitatio ſummopere conducat, inditio eſt nouum habitum ab intellectu acquiri, ſiquidem hic actuum frequentatione comparatur. Intolerabile autem eſt ab habitu ſecundum unam potentiam, & non ſecundum aliam operante, intellectum determinari; quandoquidem habitus utpotè naturalis cauſa ſecundum ultimum ſuæ potentiæ præſtat quod poteſt, proindeque ſummo conatu perficit intellectum; qui cum maximè diſpoſitus ſit, nihil eſt in cauſa, cur comminiſcantur ab habitu ſecundum unam potentiam, & non ſecundum aliam munus perficiendi intellectum exerceri. Ne commemorem ſatis ab ipſis explicari non poſſe, quâ ratione habitus immutatus potens euadat intellectum perficere, cùm prius non poſſet, eique perfectionem conferre, quam prius tribuere non poterat; idem enim manens idem, ſuaptè naturâ ſemper idem facit. Quòd ſi putent non habitum nouum, ſed modum ipſius in intellectu acquiri, toto Cælo aberrant, eâdemque difficultate premuntur; talis enim naturæ eſt modus, ſi verum quærimus, ut ſine re cuius eſt modus eſſe non poſſit; hoc autem conceſſo, ſupponamus aliquem ſic operam dediſſe ſtudijs, ut habitum de re quapiam exercitatione frequenti conſequutus fuerit; eundem itidem ſupponamus amiſiſſe facilitatem circa concluſionem primam, facilitate tamen retentâ erga cæteras; hâc datâ hypotheſi, petendum ab aduerſarijs unde nam erga cæteras concluſiones hæc oriatur facilitas. Inſulsè dicerent à modo habitûs initio erga primam concluſionem acquiſiti, propterea quòd amiſsâ facilitate erga illam, neceſſe eſt & habitum amiſſum fuiſſe, & idcirco modum ipſius, cum modus eſſe non poſſit, ex præmiſſo fundamento, ſine eo cuius eſt modus; cum itaque nil aliud ſuppetat, cui facilitas erga cæteras concluſiones accepta referri poſſit; fatendum erit ab habitu proficiſci, quem intellectus eliciendo frequentes actus, circa concluſiones illas ſibi comparauerit.

Confutatio altera. At non minus à veritate alienum, quod alij commenti ſunt, videlicet additum illud eiuſdem eſſe rationis cum habitu, cui adiungitur; nam habitus ex eorum placito, nequit præbere facilitatem potentiæ ad omnes actus, niſi ratione adiuncti; ergo eodem modo ſe habebit quicquid habitùs naturam ſapit; ſi igitur habitus præſtare nequit facilitatem ad omnes actus, nec illud adiunctum, nec habitus ratione eiuſdem adiuncti; quamobrem ſi initio habitus potentiam ad omnes actus inclinare non poterat, nec acceſſione adiuncti, quod eſt rationis eiuſdem cum ipſo poterit.

Illud etiam accedit, quòd huius adiuncti cauſa, vel ſunt actus eiuſdem rationis, cum eo, à quo fuit habitus procreatus, vel rationis diuerſæ. Secundum dici non poteſt, quoniam adiunctum eiuſdem rationis ſupponitur eſſe cum habitu, propterea gigni non poteſt, niſi ab actibus naturæ eiuſdem cum ijs à quibus habitus procreatus fuit; non enim actus indiſcriminatim habitum quemcunque poteſt producere. Nec primum dici poteſt, nam ab actibus eiuſdem rationis cum ijs, à quibus habitus generatus fuit, magis tantùm intendi poteſt, ita ut ſi quidpiam producatur, ad eius intenſionem pertineat. Quòd ſi fatearis per illud additum fieri habitum intenſiorem, & idcircò præſtare poſſe, quod prius utpotè remiſſior non poterat; illud tibi moleſtum, ac explicatu difficile, quo videlicet pacto habitus intenſior factus id præſtare valeat; nam ratione maioris intenſionis habitus, maiorem facilitatem ac promptitudinem potentiæ tribuere quidem poteſt ad eliciendos actus ſimiles ijs, à quibus procreatus fuit; non tamen ad alios. Quod euidens experientia confirmat, nam ſi quiſpiam ſcientiæ alicuius primam concluſionem probè fuerit aſſecutus; ita ut frequentatione actuum intenſiſſimum habitum fuerit adeptus, cæteris autem concluſionibus oſcitanter operam nauauerit, facilitatem ſummam ad eliciendos actus circa primam concluſionem experietur, circa reliquas autem non item. Et contra, etiam ſi parum ſe exercuerit in prima concluſione, multum autem in reliquis; in his enim tractandis valdè ſe propenſum cognoſcet, non autem in illa; hoc eſt, experientiâ ſibi conſtabit facilè, ac expeditè ſe poſſe præbere aſſenſum reliquis concluſionibus, non autem primæ.

Non eſt autem laborandum in reijcienda ſententia dicentium, quando ſcientia demonſtrat diuerſas paſſiones de eodem ſubiecto faciendo propoſitionem unam de prędicato copulato; quandoquidem unico actu repugnat huiuſmodi prædicata cognoſci. His igitur prætermiſſis difficultatum ſolutionem aggrediar.

Eſt porrò difficultas inſignis ex Ariſtotelis auctoritate deſumpta, ubi habet, ὥστ᾽ εἴη ἂν ἡ σοφία νοῦς ϗ ἐπιστήμη. ϗ ὥσπερ κεφαλὴν ἔχουσα ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων. *Itaque ſapientia erit intellectus, & ſcientia, ac veluti caput obtinens ſcientiam rerum honoratiſſimarum.* Itaque docet habitum principiorum non eſſe diſtinctum ab habitu ſcientiæ quod ſi ita eſt, unus erit ſimplex habitus, qui & principia, & concluſiones inde deductas attingit. Et augetur difficultas, quoniam vel eiuſdem Ariſtotelis teſtimonio, prudentia etſi circa plurima diuerſa ſpecieque diſtincta, eſt una, ut Philoſophus loquitur, ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ πᾶσαι ὑπάρξουσι. *Simul namque cum Prudentia, quæ una eſt, omnes aderunt.* Si tamen diligenter attendas, futurum credo, ut apertè cognoſcas prioribus verbis nihil aduerſus dicta concludi; quandoquidem Stagirites, vel ſermonem habet de ſapientia ſumpta pro quacunque facultate, ac habitu intelligentis animæ; vel pro diuina Philoſophia, cuius eſt principia reliquarum ſcientiarum demonſtrare, iuxta quam uſurpationem ipſa dici poteſt ſcientia, & intellectus eminenter, non tamen formaliter, & quocunque modo fuerit accepta, nunquam habitus unus ſpecie, ſed plures erunt, licet unus genere dici poſſit. Neque ex poſterioribus verbis, quicquam colligitur quandoquidem Stagirites tantummodo Prudentiam genere, non ſpecie unam eſſe contendit. Ratum igitur ex Ariſtotile ſit habitum

Prima difficultas ex Ariſtotelis verbis ſumpta. 6. Ethic. cap. 7.

6. Ethic. cap. vltimo.

tum

tum principiorum, non eſſe idem cum habitu concluſionum; ſed ſicut actus circa principia eſt cauſa, vel ſe tenet ex parte cauſæ actus circa concluſionem; ita habitus principij medio actu, eſt cauſa, vel ſe tenet ex parte cauſæ habitus concluſionis, qua de re in libris de Anima diſputandum.

Secunda difficultas.

Deinde ſic obijci ſolet. Potentia eſt una, & nihilominus in obiecta ſpecie diuerſa fertur. Ita quidem viſus unico actu fertur in varios ſpecie colôres, quibus imago conſtat; inſuper in ſenſibile proprium, & commune, ut in quantitatem, & candorem, quæ tamen non modo ſpecie, ſed genere differunt; nihil igitur obſtabit quominus idem habitus ad actus ſpecie diuerſos intelligentem potentiam inclinet.

Solutio.

Obuiam itur reſpondendo potentiam eſſe unam, eoquòd non à quocunque obiecto inadæquato, ſed ab adæquato ſpecificationem ſortitur; non ſic autem ſe habet habitus. Hanc autem diſparitatem non multo antea tetigimus, in cuius gratiam aduertendum occurrit habitum inter potentiam & actum ſibi locum vendicare; propterea quòd eadem numero potentia poteſt in plures actus ſpecie tendere; idem verò numero actus in unum numero obiectum; at idem numero habitus in plures ſimiles actus. Cum enim habitus debeat facilitatem tribuere, nequit id certè præſtare niſi in ordine ad id in quo ſe exercuit potentia; non quidem ad idem numero, hoc enim impoſſibile; ergo ad idem ſpecie; ſe exercuit autem potentia in eliciendis actibus; ergo non ad eundem numero, ſed ſpecie actum, facilitatem habitus potentiæ præſtabit. De cæteris autem difficultatibus tactis commodius in diſſertationibus de anima diſſeretur. Interim adnotare licet non unico fortaſſis actu varios diuerſoſque colores imaginis, attingi. Quantitas autem ab oculo, non propriâ, ſed alienâ, nempe illâ, quæ coloris eſt imagine ſpecieve percipitur.

Superioris ſolutionis cõfutatio ab aduerſarijs adhibita.

Aduerſus tamen allatam ſolutionem inſurges, hunc in modum inſtando. Virtus unaquæque moralis, putà iuſtitia, temperantia &c. habitus eſt, & nihilominus in ea tendit, quæ maximè, non modò ſcilicet ſpecie, ſed etiam genere diſtinguuntur; ergo non benè reſponſum fuit hoc potentiæ, non autem habitui concedendum eſſe.

Ad hanc difficultatem emoliendam plura dicenda forent, de quibus alibi, ſatis in præſentia ſit ex quorundam ſententia reſpondere, virtutem eſſe quidem unam ſpecie, ſimplicemque qualitatem, quotieſcunque rationem formalem ſpecie unam honeſtatis habeat, etſi materialia obiecta diuerſa ſint; neque noua moleſtia, quam quis experitur circa aliquod obiectum, arguit diſtinctum habitum in voluntate, ſed ſolùm in potentijs ſenſitiuis aliquid diuerſitatis teſtatur; quæ ut clarius intelligas, aduerte obiecta, de quibus habetur ſermo, conſiderari vel in ordine ad rationales potentias, & hoc pacto materiali modo ſe habent, cum huiuſmodi potentiæ, ſolam in ipſis formalem rationem reſpiciant, ac appetant, omni eorum differentiâ neglecta; vel in ordine ad ſentiendi potentias, & hoc modo ſunt obiecta formalia, propter ſpecie diuerſam delectabilitatem, quam habent; hoc autem modo diuerſos ſpecie actus, habituſque progignunt; quando igitur quiſpiam virtutis habitu præditus fuerit, ſi circa aliquod obiectum difficultatem experiatur, indigebit nouo quidem habitu, non in voluntate, ſed in potentia cognoſcitiua, & appetitiua partis ſentientis.

Fateor tamen hæc ſubtiliter potiùs, quàm ſolidè dicta fuiſſe; proinde longè melius difficultati occurritur dicendo virtutem omnem moralem unam eſſe non ſpecie, ſed genere, nec ei maiorem unitatem deberi, quàm quæ virtuti intellectuali, nempe ſcientiæ debetur.

In hanc autem ſententiam adducor, quoniam obiecta illa etſi dicantur induere unitatem quandam honeſtatis ratione, hæc tamen unitas generica eſt, atque adeo habitus iuſtitiæ eſt aggregatione unus, quemadmodum habitus temperantiæ; quia etſi obiecta illa conueniant in præcipua quadam honeſtatis ratione, ſolumque materialiter differre videantur; adhuc tamen in ratione honeſtatis ſpecie, differunt; Ut honeſtas cibi, & honeſtas potus ſpecie differunt, adeo ut conueniant in generica ratione honeſtatis, quam reſpicit temperantia, ſed ſpecie diſcriminentur, ita ut quis poſſit habere temperantiæ habitum circa cibum, non autem circa potum; atque adeo circa cibum etſi temperantiam habeat, circa potum tamen non item, ſed potius difficultatem in abſtinendo ab illo experiatur.

Præterea. Qui circa primam concluſionem habitum ſibi comparauerit facilius deinde aſſentitur ſecundæ, & cæteris; hoc autem eſſe non poteſt, niſi quia habitus inclinat potentiam ad actus ſpecie diuerſos; facilitas enim illa non niſi ab habitu poteſt oriri.

Tertia difficultas.

Ut huic occurras difficultati aduerte, cum dicimus habitum non poſſe facilitatem potentiæ tribuere ad actus ſpecie diuerſos, id intelligendum eſſe de facilitate determinata, non autem indeterminata; nam dum quis acquiſiuit habitum primæ concluſionis, facilius præſtat aſſenſum cæteris non determinatè, ſed indeterminatè, quatenus habitus præbens facilitatem potentiæ ad determinatè eliciendum actum circa primam concluſionem, præſtat etiam facilitatem ad indeterminatè eliciendos actus ſimiles ſecundum genericam rationem illis, ad quos determinatè potentiam inclinat. Neque hoc mirum videri debet, propterea quòd idem habitus per concomitantiam iuvat potentiam, eique facilitatem tribuit ad actus eliciendos alterius naturæ, quatenus hi in communi generica rationem cum actibus illius habitûs proprijs, conueniunt; & quò maior eſt conuenientia, eo maior eſt facilitas, quam habitus præſtat.

Solutio.

Eſt etiam non ſpernenda difficultas in eo poſita, quoniam per formalem rationem ſubiecti proprietates omnes de ipſo demonſtrantur; ergo unicus erit habitus inclinans ad omnes actus circa huiuſmodi proprietates, eoquòd unicum obiectum ſit, atque una formalis ratio, nimirum definitio ſubiecti.

Quarta difficultas.

Difficultas hæc urget eos, qui parum accuratè ſcientiæ naturam conſiderarunt, hac enim diligenter introſpectâ facillimum erit a propoſita difficultate ſe expedire. Non eſt igitur cogitandum cum quibuſdam, per unicam ſubiecti definitionem de ipſo proximè proprietates omnes oſtendi, in hoc enim pleroſque deceptos inuenio, ſed ordine quodam id fieri, ita ut prima quidem proprietas proximè, nulloque intermedio per ſubiecti definitionem de eodem ſubiecto demonſtretur; ex reliquis autem proprietatibus illa, quæ remotior eſt à ſubiecti natura, per illam, quæ eidem eſt proximior oſtendatur; talis enim eſt proprietatum ſeries, ut una ſubſequatur aliam, omnes tamen per ſubiecti definitionem oſtendi dicuntur, eoquòd ſubiecti natura, quæ per definitionem exprimitur, ſe habet veluti fons, à quo proprietates omnes dimanant. Sed hæc in Arithmetica, & Geometria præſtantiſſimis diſciplinis cuicunque facillimum eſt obſeruare; in ipſis enim cernere licet, quod nuper dicebatur, nimirum in proprietatibus, vel diſcretæ vel continuæ

Solutio.

quan-

quantitatis hunc dari ordinem, ut una ſubſequatur alteram, & eam, quæ ſubſequitur, demonſtrari per illam, ad quam conſecutionem habet.

Quinta difficultas. Deinde ſic etiam obijcies. Habitus de quibus loquimur, ex noſtra quoque ſententia, diuerſæ ſunt qualitatis ſpecies; ob id inficiari nemini licebit ſcientiam unam eſſe ſimplicem qualitatem.

Solutio. Sic tamen argumentando nihil conficies, cum enim dicimus ſcientiam non eſſe unam ſimplicem qualitatem, id non de habito partiali, qui circa unam, vel alteram concluſionem verſatur, ſed de totali, cuiuſmodi eſt ſcientia uniuerſa, nos intelligendum volumus.

Superioris reſponſionis confutatio. Dices. Hoc admiſſo ſequeretur totalem ſcientiam non ad qualitatis, ſed ad relationis genus pertinere, quandoquidem in ordine quodam conſiſtit, at verò ordo quædam relatio eſt.

Solutio. Reſpondeo ſcientiam non accipi, cum in præſens de ipſa ſit ſermo, pro ordine, quicqoid ille ſit, formaliter, ſed materialiter accepto, qui non aliud eſt quidpiam ab ijs habitibus partialibus, ex quibus uniuerſus habitus conſurgit.

Sexta difficultas. Vt ad extremum probes eundem ſcientiæ habitum inclinare potentiam cognoſcentem ad actus ſpecie diuerſos, ſic argues. Eadem ſcientia circa contraria verſatur, hoc enim tanquam commune effatum Stagirites etiam admiſit, dicens, *Contrariorum eadem eſt diſciplina*; ergo unus, & idem ſcientiæ habitus, qui inclinat intellectum ad actus diuerſos; optima quidem illatio, nam propenſum reddit intellectum ad actus, qui contraria attingunt; ſi autem actus ratione obiectorum diuerſi ſunt, quæ nam maior poterit eſſe diuerſitas actuum? — 1. Top. c. 2.

Solutio. Solutio in eo conſiſtit, quòd non eadem ſpecie cognitio, nec idem ſpecie habitus contraria attingit, ſed totalis ſcientia, quæ ratione partium, quibus conſtat, in contrarijs conſiderandis eſt occupata, quoniam omnia ſumere debet explicanda; quæ aliquo modo connexa ſunt, ſaltem in ratione ſcibilis, cuiuſmodi ſunt contraria, quæ hunc in modum connexa dicuntur, quatenus unius cognitio conducit ad cognitionem alterius; quam ob cauſam Stagirites dicebat contrariorum eandem eſſe diſciplinam, nam reuerâ nunquam intellectus unius contrarij perfectam cognitionem aſſequitur, niſi pariter alterum perſpectum habuerit.

Difficultas in gratiam dicentium vnicâ propoſitione fieri poſſe de prædicato copulato. Qui autem in ea ſententia verſantur, ut pro comperto habeant propoſitionem de prædicato copulato demonſtrari poſſe, quemadmodum id nullâ ratione ſuffulti pronunciarunt; ita nihil poſſunt obijcere, quod aliquid negotij nobis faceſſat. Iam enim opinionem illam non multo antea reiecimus, eo nomine, quòd nequeat intellectus unico actu proprietates omnes, quibus afficitur ſubiectum, cognoſcere, ut ipſi contendunt. Nec eſt profectò, cur nobis moleſtum putent argumentum à paritate deductum, dum ita diſputant. Poſſunt unico quidem actu proprietates omnes de ſubiecto per eius definitionem oſtendi; ergo ſimilium actuum frequentatione procreabitur habitus intellectum inclinans, eidemque propenſionem tribuens ad eliciendos actus naturâ ſimiles in ordine ad proprietates omnes ſubiecti; optima quidem illatio, cum ex unitate cauſæ non ineptè unitas effectus deducatur. aſſumptum autem ex eo probant, quoniam, ut intellectus poteſt de prædicatis omnibus quidditatiois unicam propoſitionem, veluti de prædicato copulato efficere; ut ex. gr. homo eſt ſubſtantia corporea, animata, ſenſitiua, rationis particeps; ita ut unico actu illam cognoſcat; non diſſimiliter de prædicatis in quale accidentale inſeparabiliter, cuiuſmodi ſunt proprietates, unicam propoſitionem poterit efformare, tanquam de prædicato copulato, atque illud oſtendere de ſubiecto per definitionem eiuſdem, ſic arguendo. Omne animal rationis particeps eſt diſciplinæ capax, admiratiuum, riſibile; at verò homo animal eſt rationis particeps; ergo homo eſt diſciplinæ capax, admiratiuus, riſibilis. Egregiè porrò videtur inſtituta paritas, quoniam proprietates non magis à ſubiecto, quàm quidditatiua prædicta diſtinguuntur.

Solutio difficultatis propoſitæ. Quorundam ſolutione veluti minus idoneâ prætermiſſâ, fiet ſatis reſpondendo maiorem certè diſtinctionem non eſſe proprietatum à ſubiecto, quàm pertinentium ad quidditatem ipſius, hoc tamen intereſſe diſcriminis magnopere conſiderandum, quòd ex ijs, quæ ad ſubiecti quidditatem pertinent, ſit unum quidpiam per ſe, quod cætera, & idcirco proprietates ipſæ circumſtant; ut propterea mirum non ſit, ſi unico intuitu poſſit intellectus illa quidem attingere; hæc autem non item; illa nanque prædicata coire poſſunt in unum; hæc autem non poſſunt. Tanti refert, quæ plura ſunt unitatem inducere; cum enim unico mentis conceptu percipi non valerent, unitatis opitulatione valent.

SECTIO SEXTA.

Vnde ſcientiæ unitas, atque ſpecificatio ſumenda ſit.

Scientia prout in actu, vel prout in habitu. PRimò, quod hic adnotandum occurrit eſt, quod aliàs aduertimus, ſcientiam accipi. Primò prout in actu conſiſtit, quo pacto non aliud eſt quidpiam à cognitione, quam intellectus ex præmiſſis demonſtrando deducit, proindeque nec à concluſionis notitia, quæ unitatem ab obiecto conſequitur ſuo; quod multiplex eſt, prout multæ ſunt concluſiones in ſcientia demonſtratæ, ſiquidem obiectum, hoc eſt, illud complexum quod per cognitionem concluſionis attingitur, complexum inquam, ex ſubiecto, & affectione conſurgens, multiplex quidem eſt, pro multiplicitate affectionum, quæ de ſubiecto ipſo oſtenduntur; ob id ſcientia hoc modo accepta non una erit, ſed tot, quot ſunt concluſiones, quæ in uniuerſa diſciplina demonſtrantur, licet hæ omnes ſcientiam unam componere dicendæ ſint, vel ratione ſubiecti, vel ratione alterius, quicquid illud credatur, penes quod attendi debet unitas totius ſcientiæ. Secundò prout in habitu conſiſtit, eo vel maximè, ſi ſcientia ſic accepta non una ſit ſimplex qualitas, ſed potius una aggregatione, & connexione quadam ordinis, quod probabilius duximus; & iuxta hanc acceptionem cum quidam ſit habitus, quædam eſt qualitas ex frequentatis actibus in intellectu producta, itaut actus frequenter eliciti qualitatem in intellectu progignant, à qua hic redditur promptus ad ſimiles actus deinceps eliciendos. Hæc porrò qualitas ex actuum frequentatione producta, habitus nuncupatur, à quo facilitas ad operandum prouenit. Huiuſmodi autem qualitatem concedendam in intellectu conabimur demonſtrare opportuniori loco, ubi de anima ſermo nobis futurus eſt; hoc igitur ſuppoſito, nobis in præſentia diſcutiendum tantummodo unde nam eius unitas deſumi debeat, qua in re tres præcipuæ ſententiæ referri ſolent, quarum.

Prima ſententia. Prima eſt dicentium non niſi unam ſcientiam uniuerſam ex rei natura reperiri, quæ ex pluribus partibus coaleſcat & ſolum hominum arbitrio in plures ſcientias

tias

tias diuiſa ſit, quarum quælibet exiſtimari integra debeat. Iuxta hunc dicendi modum vniuerſa quædam erit ſtatuenda diſciplina, quæ non ſolùm ens vniuersè meditetur, ſed etiam ſecundum varias, atque diuerſas ſui partes ad inferiora ſub illo contenta, deſcendat; adeo ut omnes ſaltem contemplatrices, quarum quælibet integra quædam diſciplina exiſtimatur, nil aliud ſint, quam ipſius vniuerſæ diſciplinæ partes.

Secunda ſententia. Alij verò contrariam opinionem amplectentes putarunt nihil intolerabilius, quàm vnam modo prædicto ſtatuere diſciplinam.

Tertia ſententia. Alij tandem mediam ſententiam amplectendam crediderunt, exiſtimantes quamuis ſcientiarum ſaltem ſpeculatiuarum vnitas, de rebus omnibus negligenda non ſit, non inconſultò tamen in plures integras ſcientias fuiſſe diuiſam, quarum quælibet ſpeciatim aliquid conſiderandum aſſumat, adeout tanquam integræ, non ſine fundamento ex conſideratis rebus deſumpto, inter ſe diſtinguantur, eæque ſint Metaphyſica, Phyſica, atque Matheſis.

Aſſertio. Vnã ſcientiam conſtitui poſſe conſtantẽ ex omnibus contemplatricibus. Ratione ſuadetur. Poſſe autem vnam ſtatui ſcientiam vniuerſam de rebus omnibus conſtantem, ex omnibus ſcientijs ſaltem contemplatricibus, tanquam ex ſuis partibus integrantibus, ex eo planè conuincitur, quoniam ſi ſtatui poteſt ſcientia, quæ vertatur circa id, in quo omnia conſiderata à ſingulis ſcientijs, ſaltem contemplatricibus conueniant, illa quidem vna erit, cuius partes integrantes, prædictæ ſcientiæ erunt, ſiquidem vnius ſcientiæ partes integrantes ſunt illæ, quæ meditantur ea, quæ continentur ſub illo, in quo vna illa ſcientia verſatur. Sed nihil prohibet, quo minus detur ſcientia de eo, in quo conueniunt omnia conſiderata à reliquis ſcientijs; nihil enim prohibet, quominus ſcientia ſtatuatur de ente, in quo omnia conſiderata in reliquis ſcientijs conueniunt; atque adeo, quominus detur ſcientia vna, cuius ſaltem ſcientiæ contemplatrices ſint veluti partes integrantes.

Quia tamen inde non exigua oriretur confuſio; propterea non inconſultò factum fuit, ut illæ partes, quarum quælibet contemplatur aliquid ſub ente remotiùs tamen contentum, tanquam integræ ſcientiæ diſtinguerentur ab ea, quæ commune illud, & proximè ſub eo contenta meditatur. Ita fit, ut Metaphyſica conſideret eos, deſcendat tamen ad quædam proximè ſub illo contenta; reliquæ verò duæ, Phyſica ſcilicet & Matheſis in eorum conſideratione verſentur, quæ pariter ſub ipſo ente, remotiùs tamen continentur. Quod eo vel maximè conſentaneum erat, quoniam fundamentum eſt in rebus ipſis, ut prædictæ vnius ſcientiæ partes, tanquam integræ ſcientiæ ſtatuantur inter ſe diſtinctæ, adeo ut non temerè illa tripartita ſpeculatiuarum ſcientiarum diuiſio in Metaphyſicam, Phyſicam, & Matheſim fuerit inſtituta.

Fundamẽtum tripartitæ diuiſionis ſciẽtiarũ quæritur. Quodnam autem ſit huiuſmodi fundamentum, & vnde petenda ſit vnitas, atque ſpecificatio vnius cuiuſque ex ipſis proximum eſt, ut expliceemus. Si præmiſerimus tamen genuinam in vnoquoque habitu, atque adeo in ſcientia poſſe vnitatem aſſignari.

6. Diuin. cap. 1. & alibi. Omnes quidem è Peripatetica ſchola retinentes traditam à Philoſopho ſcientiæ contemplatricia partitionem in Phyſicam, Metaphyſicam, & Matheſim conantur hoc explicare dicendo competere quidem obiecto rationem quandam formalem in genere obiecti, ſiue in ratione ſcibilis, per quam conſtituatur obiectum ſcibile, & hanc rationem eſſe abſtractionem à materia, eo quòd cùm intellectus humanus potentia ſit immaterialis, intelligit per abſtractionem à materia ad differentiam ſenſus, qui res attingit ſenſibiles, prout immerſas in materia; cumque materia ſit radix mutationis, & contingentiæ, aiunt res per abſtractionem à materia fieri certas, & neceſſarias. Hanc verò abſtractionem appellare conſueuerunt *rationem formalem ſub qua*, nempè ſub qua obiectum eſt ſcibile, atque adeo à diuerſis gradibus abſtractionis, iuxta eorum placitum, ſcientiarum diſtinctio petenda eſt, & hunc in modum ratiocinantur.

Prima quorundã ſuppoſitio. Supponunt autem hic agi non de vnitate numerica, ſed tam de generica, quàm & maximè de ſpecifica; cùm enim plures ſcientiæ inter ſe genericæ, nonnullæ etiam ſpecificæ conueniant, venandum eſt, vnde vtraque vnitas deſumatur, in cuius gratiam aduertunt duplicem eſſe rationem formalem obiecti, aliam illius, ut res eſt, alteram eiuſdem, ut obiectum eſt. Tum quia ſubiectum, circa quod vertitur ſcientia, ſpectat ad genus entis, & ad genus ſcibilis, eſt enim talis res, & taliter ſcibilis; ſed abſque forma nequit dari conſtitutio in aliquo genere; aſſignanda propterea eſt forma conſtituens obiectum in eſſe rei, quæ ab ipſis dicitur *ratio formalis quæ*, & concedenda eſt quoque forma, per quam conſtituatur in eſſe ſcibilis, quæ dicitur *ratio, ſub qua*. Tum etiam quia res, quæ in eſſe entis eſt vna, poteſt eſſe multiplex in eſſe ſcibilis; quod illuſtrant exemplo rotunditatis terræ, huius enim rotunditas tam ab Aſtronomo, quàm à naturali Philoſopho conſideratur. Quandoque verò ea, quæ in eſſe entis ſunt plura, poſſunt eſſe vnum in eſſe ſcibilis, ut de Metaphyſicæ obiecto perſpicuum videtur, ſub quo res diuerſiſſimæ comprehenduntur; vnde concludunt rem non conſtitui in eſſe ſcibilis per id ipſum, per quod conſtituitur in eſſe entis, ſed geminam eſſe formam neceſſariò agnoſcendam.

Secunda ſuppoſitio. Supponunt vlteriùs vnitatem, & diſtinctionem ſcientiæ deſumendam eſſe ab obiecto, non *in eſſe rei*, ſed *in eſſe ſcibilis*, & quatenus obiectum eſt, eo quòd poſſunt eſſe plures ſcientiæ de eadem re, vel contra vnus, & idem habitus valet res innumeras attingere; ita fit, ut diſtinctio ſcientiarum deſumenda non ſit ab obiectis materialiter ſumptis in eſſe rei, ſed formaliter acceptis in eſſe ſcibilis. Ex eorum autem ſententia, ut obiectum vnitatem ſpecificam in ſcientiam transfundat, debet præhabere vnitatem eandem, quoniam ſpecificatum ideo eſt vnum, quia ſpecificatiuum eſt vnum, proinde nequit eſſe magis vnum, quàm ſpecificatiuum ipſius; ut igitur ſcientia habeat vnitatem ſpecificam ab obiecto, in eo eſſe eadem vnitas debet. Atque adeo quærendum ſupereſt id, quod ſe habet tanquam forma conſtituens obiectum in eſſe ſcibilis, per quam ſcilicet ea, quæ in eſſe rei diſtinguuntur ſpecie, aut etiam genere, fiant vnum ſpecie in eſſe obiecti, ſeu in eſſe ſcibilis, nec valeant vnitatem ſpecificam ſcientiæ communicare, niſi hanc vnitatem conſequantur. Duo autem eſſe putant, quæ huic obiecti conſtitutioni deſeruire poſſunt, ſcilicet abſtractionem eius à materia; & medium, ſiue principium, per quod obiectum illuminatur ob eas, quas inter obijciendum rationes adducant.

Tertia ſuppoſitio. Supponunt interim triplex genus ſcibilis deſignari poſſe, iuxta triplicem materiam, à qua præſcindit obiectum, nempè ſingularem, ſenſibilem, & intelligibilem. Prima igitur ex eorum placito eſt abſtractio à materia ſignata, & ſingulari; nomine ſingularis materiæ intelligendo quicquid pertinet, vel ad ſingularitatem rerum ſenſibilium, ut hæc albedo, hæ carnes, vel ad ſingularitatem vnius cuiuſq; rei. Quamobrem illa ſcientia dicetur abſtrahere à materia ſingulari, quæ conſiderat res ſenſibiles abſtrahendo à ſingularitate earum, ut hominem cum carne, ſed non cum hac, aut illa carne, & huiuſmodi aiunt eſſe abſtractionem

Digitized by Google

naturalis Philoſophiæ, quæ conſequenter habet infimum abſtractionis gradum, quoniam hunc, ut minimum, quælibet ſcientia requirit. Rectiùs dixiſſent huiuſmodi gradum eſſe abſtractionem à ſingularitate, ut ſic præſcindendo ab eo, quod ſit ſingularitas rerum ſenſibilium, vel aliarum, hæc enim eſt abſtractio, quam quælibet ſcientia dici poteſt requirere. Materia autem ſenſibilis conſiſtit in qualitatibus, quæ ſunt obiectum ſenſuum, ut color, odor &c. unde illa ſcientia abſtrahit à materia ſenſibili, quæ conſiderat obiectum ſine his qualitatibus; huiuſmodi ſunt Mathematicæ, quæ agunt de quantitate non curando, an ſit alba, vel nigra &c. Concernunt tamen materiam ſenſibilem, cui quantitas ineſt, atque adeo habent ſecundum abſtractionis gradum.

Materia verò intelligibilis eſt ipſa ſubſtantia corporea, quæ ſic appellatur, quia ſolo percipitur intellectu, ut propterea illæ ſcientiæ abſtrahant à materia intelligibili, quæ de rebus agunt, quæ ſine materia eſſe poſſunt; vel quia illam poſitiuè excludunt, ut Deus; vel quia ſecundum ſe illam neceſſariò non concernunt, ut ratio entis, & ſubſtantiæ; item actùs, & potentiæ; & huiuſmodi eſt Metaphyſica, quæ propterea ſummum obtinet inter naturales ſcientias abſtractionis gradum. Vnde concludunt triplex genus ſcibilis excogitari poſſe, videlicet naturale, mathematicum, & metaphyſicum.

Alij ſic rem explicant, ut dicant triplicem eſſe abſtractionem. Prima quarum eſt abſtractio à materia ſignata, & ſingulari, quo pacto abſtrahunt res ipſæ materiales generatim acceptæ, nam ſaltem abſtrahunt à materia ſingulari. Secunda eſt abſtractio à materia ſenſibili in uniuerſum, hoc eſt à materia ſubſtantiali, etiam uniuersè ſumpta, quo pacto abſtrahit quantitas conſiderata præcisè ſecundum ſe abſque materia. Tertia eſt abſtractio à materia intelligibili, quam

8. Diuin. Tex. 15. 16. quantitatem ipſam vocari etiam ex Ariſtotele docemus, eo quòd eſt ſubiectum aliorum accidentium, & materialium qualitatum, dicitque multitudinem, & compoſitionem partium; intelligibilis verò dicitur, quia quatenus abſtracta poteſt quidem intelligi, non autem ſentiri, quo pacto abſtrahunt ab omni materia res ſpirituales, quippe quæ nec habent materiam ſubſtantialem, neque per quantitatem extenduntur. Hunc in modum abſtrahunt prædicata traſcendentia, atque communia rebus immaterialibus, atque materialibus. Res autem, quæ abſtrahunt à materia intelligibili, ſupponuntur etiam abſtrahere à materia ſenſibili, & ſignata; quæ verò abſtrahunt à materia ſenſibili, ſupponuntur abſtrahere à materia ſignata.

Hic idem triplex abſtractionis gradus alio loquendi modo ſolet deſignari. In primo gradu dicuntur res non abſtrahere à materia, nec re, nec ratione, nimirum à materia eſſentialiter ſumpta. In ſecundo gradu dicuntur abſtrahere ratione, & non re, quoniam quantitas re ipsâ quidem eſt in materia, ſed per rationem conſideratur ſine materia. In tertio gradu dicuntur abſtrahere re, & ratione, quia res ſpirituales re ipsâ carent materiâ, & prædicata illa uniuerſalia poſſunt re verâ inueniri ſine materia, in iiſdem ſcilicet rebus ſpiritualibus. Nec dari putant quartum gradum abſtractionis, quo res abſtrahant re, & non ratione, quoniam quòd ex rei natura caret materia, non concipitur ab intellectu in materia, ſiquidem intellectus potius res à materia denudat.

Ex hac triplici abſtractione ſecundo modo explicata, tres illas ſcientias diſtinguunt Phyſicam, Matheſim, & Metaphyſicam. Phyſica conſiderat res abſtrahentes à materia tantùm ſignata, propterea quòd agit de rebus materialibus generatim acceptis. Matheſis autem ulterius abſtrahit à materia ſenſibili, quoniam agit de quantitate per ſe ſumpta. Metaphyſica tandem abſtrahit etiam à materia intelligibili, quoniam agit de rebus ſpiritualibus, ac de illis communibus prædicatis edifferit quantitate neglectâ. Deinde Matheſim in plures ſcientias integras ex diuerſis etiam abſtractionis gradibus diſtinguunt, qui intra illam abſtractionem diſtingui patiuntur. Quinque enim Mathematicæ diſciplinæ aſſignantur *Arithmetica*, *Geometria*, *Perſpectiua*, vel potius *Optica*, *Muſica*, & *Aſtronomia*, quibus aliqui addunt *Geographiam*, quæ terrarum orbem deſcribit, & alij alias.

Explicatur ſuperior diſtinguendi modus.

Iuxta priorem ſupra traditum modum abſtractionem hanc explicandi, ita ſcientiæ diſtinguuntur. Theologia dicitur à cæteris genere diſtingui, quia peculiarem habet, & excellentiorem abſtractionis modum: nam non ſolùm, ut Metaphyſica excludit ab obiecto ſuo materiam corpoream, ſed etiam compoſitionem ex actu, & potentia, quam compoſitionem Metaphyſica admittit: accedit quòd hæc de abſtractione doctrina intelligenda de ſcientiis, quæ procedunt ex eodem lumine ſe tenente ex parte potentiæ, tunc enim, quæ fuerint eiuſdem abſtractionis, erunt eiuſdem generis, ut ſunt naturales ſcientiæ. Theologia autem procedit ex lumine ſupernaturali diuinæ reuelationis, propterea diſtingui debet ab omni ſcientia naturali, quantumuis cum aliqua, videlicet cum Metaphyſica in abſtractione conueniat. Deinde unitas ſpecifica ſcientiæ deſumitur ex principiis, quæ deriuantur ex alijs, vel ea alterutris intra eandem abſtractionem; ſed omnia principia Theologiæ intra propriam eius abſtractionem deriuantur ex alijs, cum omnia tandem reſoluantur in diuinam reuelationem, propterea Theologia ſecundum omnes ſui partes eſt unus habitus ſpecie.

Theologia.

At de ſcientijs naturalibus ſi ſermo fiat, ita ratiocinantur. Metaphyſica abſtrahit à materia intelligibili: ergo genere diſtinguitur à Mathematica, naturalique Philoſophia, quæ ſolùm præſcindunt à materia ſenſibili, & ſingulari; cumque omnia principia, ex quibus Phyſica procedit, reſoluantur in principia entis naturalis, quod eſt obiectum illius, conſequens fit, ut omnia ſint eiuſdem ſpeciei, atque adeo in habitum refundent unitatem ſpecificam. Sub eodem genere Logicam collocandam exiſtimant, velut illam, quæ ab omni materia abſtrahit, ut Metaphyſica. Specie tamen ea eorundem ſententia differunt, quoniam neutrius principia deriuantur ex alijs, vel ea alterutris, ſed Metaphyſica procedit ex principijs entis realis: Logica autem ex principijs entis rationis, quæ ſunt omnino diuerſa in genere ſcibilis, licet deriuentur ex principijs entis in communi.

Explicatio Metaphyſica.

Philoſophia naturalis genere diſtinguitur à Metaphyſica, & Matheſi, quoniam eius obiectum vendicat ſibi peculiarem, & infimam abſtractionem, ſcilicet à materia ſingulari. Videtur eſſe habitus unus ſpecie infimâ, quoniam eius omnia principia reſoluuntur ultimò in materiam, & formam, ſiue in mobilitatem radicalem, quæ eſt ratio ſub qua illius.

Philoſophia naturalis.

Ex Mathematicis aliæ ſunt extremæ, & aliæ mediæ. Illæ agunt de quantitate abſtrahendo ab omni, ſolâque materiâ ſenſibili, unde diſtinguuntur genere à Metaphyſicâ, & naturali Philoſophia, cuiuſmodi ſunt Arithmetica, quæ de quantitate diſcreta diſputat; Geometria verò, quæ continuam quantitatem contemplatur, & utraque eſt una ſpecie atoma ob unitatem ſpecificam mediorum, ſeu principiorum, per quæ procedunt, quæ quidem media unitatem hanc

Matheſis. Mathematicæ extremæ.

ſor-

Digitized by Google

ſortiuntur, eoquòd procedant ex alijs, vel ex alterutris intra eandem abſtractionem, & utraque reſoluit omnia ad ſuam primam radicem, ut Arithmetica ad unitatem, Geometria ad punctum, atque adeo principia utrinſque deriuantur ex alijs, vel ex alterutris intra eandem abſtractionem, hoc enim modo ſunt unum in formali ratione illuminandi, proinde ſunt eiuſdem ſpeciei, atque adeo ſcientiæ, quæ ipſis utuntur; ſic Arithmetica eſt una ſpecie, Geometria etiam eſt ſpecie una, & quidem utraque ſpecie infima.

Mathematicæ mediæ.

Mathematicæ autem mediæ ſunt, quæ procedunt ex principijs Arithmeticæ, & Geometriæ, & quæ non abſtrahunt à materia ſenſibili, ut Muſica, Optica, Mechanica &c. quæque ſubalternantur Mathematicis extremis, de quibus aſſerendum putant eiuſdem eſſe generis cum naturali Philoſophia, quoniam huiuſmodi ſcientiæ prima principia etſi mutuentur ex Mathematicis extremis, nihilominus id, quod ſimpliciter, & in recto rationem habet obiecti, & eſt materia, circa, quam comparatione ipſarum, eſt materia naturalis, & ſenſibilis; ut ſonorum in Muſica; & viſuale in Perſpectiua, quæ ſolum abſtrahunt à materia ſingulari; ob id à Mathematicis extremis genere diſtinguuntur.

Quid de Mathematicis medijs affirment.

Controuertitur autem ab iiſdem, an Mathematicæ mediæ ſint duæ tantum, an verò plures. Et communior apud ipſos opinio eſt duas eſſe duntaxat, quamuis pluribus nominibus ſignificatas, eaſdemque ſubalternatas eſſe duabus extremis, itaque Muſica ex horum ſententia nil aliud erit, quàm Arithmetica naturalis, quippe quæ, ſubalternata Arithmeticæ, applicat eiuſdem principia corporibus ſonoris. Altera verò, quæ ex principijs Geometriæ procedit ad alias res ſenſibiles, Geometria naturalis poterit appellari, quæ pro ut huiuſmodi principia applicat lineis viſualibus, dicitur Optica, terræ Geometriæ, aquę Hidrographia, & ſic de reliquis.

Ratio, qua ſuperioris ſententiæ fautores vtuntur.

Illud autem eos in hanc ſententiam adducit, quia non poteſt eſſe noua, & diuerſa ſpecies ſcientiæ, ubi non eſt diſtincta ratio, ſub qua; ſed eo ipſo, quòd ſcientia procedat ex principijs exempli gratia Geometriæ, quantumuis illa diuerſis materijs applicet, habet unam, & eandem rationem, ſub qua, videlicet ipſa principia, per quæ conſtituitur obiectum in eſſe ſcibilis; ergo omnis ſcientia procedens ex illis principijs eſt una in ſpecie infima.

Secundus explicãdi modus.

Sed iuxta ſecundum explicandi modum rem ita perſtringunt. Dicunt enim quinque illas Matheſeos partes deſignari iuxta diuerſos abſtractionis gradus, quoniam Geometria conſiderat quantitatem continuam, Arithmetica verò diſcretam, puta numerum, unde abſtrahit ab illa materiali continuitate partium, quam continua quantitas dicit. Aliæ tres quodammodo applicant principia abſtracta mathematica rebus ſenſibilibus, idcirco minus abſtrahunt à materia; & ob id mixtæ quodammodo dicuntur, veluti mediæ inter puras Mathematicas, & Phyſicam.

Aſſertio.

At neque abſtractionem à materia, nec diuerſitatem principiorum primam eſſe radicem unde ſcientiarum diſtinctio deſumi debeat, proximum eſt, ut hîc à nobis planum fiat.

Ratione ſuadetur. Abſtractio à materia ſignata nõ ſufficit.

Et primò quidem abſtractio illa à materia ſignata non eſt ratio apta conſtituere obiectum ſcibile, nec quicquam iuvat ad ſcientiam, ſed omnino per accidens quæcumque abſtractio ſit illa iuxta triplicem modum iam aſſignatum. Non quidem abſtractio à materia ſignata, & ſingulari; intellectus enim optimè quidem intelligit res etiam concretas in materia ſingulari. Nec refert, quod dici ſolet, de ſingularibus non dari ſcientiam; id enim hoc ſenſu uſurpandum, ſcientiam nimirum non eſſe propriam de uno, aut alio ſingulari, eoquòd ſit de prædicatis communibus; non propterea tamen fit, ut de ſingularibus ipſa non ſit, ſi namque alicuius ſingularis nobis innoteſcerent prædicata propria, nihil obſtaret, quominus de ipſo propriam itidem ſcientiam haberemus; nam de huiuſmodi ſingulari nobis liceret cognitionem comparare, quâ affectionem per propriam cauſam de ipſo oſtenderemus.

Abſtractio à materia ſenſibili.

Nec etiam abſtractio à materia ſenſibili in uniuerſum, hoc eſt à materia ſubſtantiali, quoniam intellectus res in huiuſmodi materiam immerſas attingit, ac de ipſis ſcientiam acquirit. Immò faciliùs intelligit res materialis, quàm ſpiritualis naturæ, tantum abeſt, ut abſtractio ab huiuſmodi materia conſtituatur obiectum ſcibile, quod intelligendum de materia ſenſibili quomodocumque explicata.

Abſtractio à materia intelligibili reijcitur.

Nec etiam tandem materia intelligibilis, utcumque explicata apta eſt conſtituere obiectum ſcibile, cum de hac quoque intellectus ſcientiam aſſequatur. Nulla igitur ex his abſtractionibus obiectum conſtituit ſcibile. Intellectus quidem intelligit per abſtractionem à materia, non tamen per abſtractionem obiecti terminantis cognitionem, ſed potius per abſtractionem ſpecierum intelligibilium, quæ ſpiritualis debent eſſe naturæ.

Hæ abſtractiones nõ conferunt ad certitudinem.

Poſſet quiſpiam ſuſpicari per huiuſmodi abſtractiones haberi certitudinem, atque neceſſitatem requiſitam ad obiectum ſcientiæ, quæ de rebus neceſſarijs eſſe debet, cùm alioquin certa, & neceſſaria cognitio eſſe non poſſit, qualis profectò ſcientia eſſe debet. Sed nulla ſuſpicionis occaſio, propterea quòd propoſitiones tàm certæ, ac neceſſariæ de rebus materialibus, & ſingularibus, quàm de rebus ſpiritualibus, & uniuerſalibus fieri poſſunt. Quemadmodum contra, propoſitiones accidentales contingentes, atque mutabiles non minus de rebus ſpiritualibus, quàm de materialibus fieri poſſunt, ut quod aliqua ex ſubſtantijs ſeparatis modo intelligat, modo non intelligat.

Matheſis non benè per abſtractionem à materia ſenſibili ſtatuatur.

Illud etiam accedit, quod ſpeciatim Matheſis non benè per abſtractionem illam à materia ſenſibili utcumque explicata à Phyſica, & Metaphyſica diſtinguitur; Mathematicæ enim diſciplinæ non curant, an quantitas diſtinguatur à ſubſtantia, vel ſit ipſa ſubſtantia; an ſit talibus, vel talibus accidentibus induta, vel non; ſed non minus ſubſiſtunt, etiamſi quantitas eſſet ipſa ſubſtantia, & eſſet his, aut alijs accidentibus affecta. Et quidem Arithmetica, quæ in numeri conſideratione verſatur, doctrinam ſuam tradit æquè communem multitudini quarumcumque rerum, etiam ſpiritualium, atque adeo abſtrahit ab omni materia, & tamen à Metaphyſica diſtinguitur. Contra vero Optica, & Muſica per ſe edificiunt de quantitate quatenus ſenſibili, & prout eſt in materia ſenſibili, affectiones obiecti viſibilis tractat, & ſoni ſpectantis ad auditum, & tamen à Phyſica diſtinguuntur, ut non immeritò quidam ex antiquis Mathematicis, Matheſim in duas diſtinxerint partes, quarum una, videlicet Arithmeticâ, & Geometriâ, & altera reliquis Matheſeos partibus circa res ſenſibiles, conſtaret; non igitur abſtractio à materia Matheſim à Phyſica, Metaphyſicaque diſtinguit.

Iterum idem oſtẽditur.

Præterea ſi per hanc abſtractionem ſcientiæ diſtinguendæ forent, cum intra eandem abſtractionem plures abſtractionis gradus ſint aduertendi, etiam plures integræ facultates intra eandem abſtractionem admittendæ forent, videlicet plures integræ ſcientiæ Mathematicæ, plures Phyſicæ, & plures Metaphyſicæ.

Aduerſariorum reſponſio reijcitur.

Et quamuis ab aduerſarijs hoc nullum reputetur

Aduerſariorum reſponſio reijcitur.

incommodum, eò quod in Mathematicis id minimè negandum videatur, cum in ipſis ſi non plures integras facultates genere, ſaltem ſpecie diſtinctas fateri neceſſe ſit; in Phyſica verò, ac Metaphyſica, nec ipſi concedunt, cum tamen concedere tenerentur, eoquòd intra otramque abſtractionem plures ſint abſtractionis gradus: ita quidem animal magis abſtahit à materia, quàm ſtirpis, ſeu planta; & homo ratione animæ, magis elongatur à materia, quàm animal brutum. Itaque plores integræ ſcientiæ Phyſicæ penes bos varios abſtractionis modos intra limites phyſicæ abſtractionis diſtinguendæ forent. Et multo magis in Metaphyſicis; alius enim eſt modus abſtractionis rerum ſpiritualium à materia, & alius abſtractionis prædicatorum communium; unde ſi penes diuerſum abſtractionis modum integræ ſcientiæ diſtinctionem ſortirentur, non ſatis intelligo, cur duæ non ſtatuantur integræ Metaphyſicæ, quorum una de prædicatis communibus diſputet; altera verò de rebus tantummodo nullum habentibus cum materia commercium ediſſerat.

Nec modus abſtractionis ac cerſitis principijs ſufficit.

Modus autem diſtinguendi ſcientias per abſtractionem à materia acceſitis medijs, atque principijs, per quæ ad concluſiones proceditur, nec etiam ſufficiens. Tametſi enim medium in ipſis principijs ſit ratio formalis obiecti ſcibilis mouens intellectum ad ſcientificum aſſenſum concluſionis; tamen hæc ratio non ſufficit ad diſtinguendas ſcientias, de qoibus loquimur. Hic enim ſermo ſit de ſcientijs integris, & illa diſtinguendi ratio, facit ſolùm ad diſtinguendas ſcientias partiales, ut aiunt. Manifeſtum enim aſſenſus ſcientificos diſtingui non modo, quando ſunt circa diſtinctas concluſiones, ſed etiam ſi ſint circa concluſionem candem ex diuerſis principijs, & medijs deductam. Quilibet enim aſſenſus ſcientificus eſſentialem dicit ordinem, & ad concluſionem, tanquam ad obiectum cognitum; & ad præmiſſas, ſiue medium tanquam ad rationem cognoſcendi concluſionem pendentem ab illa. Immò ſæpè accidit, ut maior ſit ex medijs diſtinctio circa concluſionem eandem, quàm ſit in actibus circa concluſiones diuerſas. Nam ex uno medio circa concluſionem eandeot, gigni poteſt opinio ex alia autem ſcientia, at ſi duæ ſint concluſiones duæ poterunt eſſe ſcientiæ, quæ non adeo inter ſe different, quemadmodum opinio, & ſcientia. Accidit igitur maiorem eſſe diſtinctionem ex medijs circa concluſionem eandem, quàm ſit in actibus circa concluſiones diuerſas. Cum in integra igitur ſcientia varia extent principia, variæque concluſiones, quarum diſtinctio deſumitur à principijs, ut nuper dictum fuit, omnes tamen ad integram qoandam pertineant diſciplinam ab alijs diſtinctam. Explicandom ſupereſt unde babeaot, ut prædicta principia, & concluſiones ad unam, vel aliam integraoi ſcientiam ſpectent, & integra ipſa ſcientia ab alijs diſtinguatur, cum ad id abſtractionem à materia minimè ſufficere demouſtratom fuerit.

Verbo dicam, atqoe difficultatem paocis perſtriogam; aſſignandum eſt id, unde principia unius ſcientiæ à principijs alterius diſtinguantur. Non enim rectè dicitur id abſtractionem eſſe à materia, qooniam huic addontur principia, com aduerſarij dicant præter abſtractionem à materia, reſpicienda eſſe principia, qoaſi hæc aliqoid addant ad diſciplinas diſtinguendas; at ſi principia per abſtractionem ipſam diſtinguerentur, nihil noui adderetur, ſed abſtractio tantummodo repeteretor, quod eſt in nugatioocm incorrere.

Aſſenio vnde ſcientiarum diſtinctio petenda ſit.

Præſtat igitur dicere ſcientias uniuerſas, ac integras diſtingui ex diuerſitate obiectorum, quæ conſiderantur, ſiue rationom formalium, ſecundum quas conſideranda ſuſcipiuntur; quando tamen hæc tanta eſt diuerſitas, ut obiecta ſeu eorum formales rationes, & concluſiones de ipſis demonſtratæ, noo habeant per ſe connexionem, ſiue affinitatem, ratione cuius poſſint per modum onius aggregati coniungi.

Ratione ſuadetur.

Hoc adeo certum, ut illud oſtendere operoſum non ſit; ſcientia enim eſſentialiter per ordinem ad obiectum conſtituitur, ſumptum ſecundum formalem rationem, quod tam de partialibus, qoàm de totalibus ſcientijs intelligendum, hinc igitur ſcientiarum petenda diſtinctio.

Non omnis tamen diuerſitas obiectorum, rationumque formalium ad hanc inuehendam ſcientiarum totalium diſtinctionem ſufficit; altoquin tot forent integræ, totaleſque diſciplinæ, qoot ſpecies adæquati obiecti; ſed tanta requirimr diuerſitas, ut non patiatur connexionem, omnemque tollat affinitatem inter ea, de quibus diſſeritur, ut propterea non admittant eundem tractandi, ac diſſerendi modum. Altoquio, ſi ita ſe habeant, etiam ſi rationes formales aliquo modo differant, ob eam tamen affinitatem, ratione cuius eundem tractandi modum adoittunt, in unum adæquatum obiectum conueniunt, & ad integram unam ſcientiam ſpectabunt.

Doctrinæ ſuperioris explicatio.

Ita quidem ſe habent ea, nempe res materiatæ, quæ ad Phyſiologiam ſpectant. Omnes enim conueniunt in communi conceptu corporis naturâ conſtantis; vel ut alijs placet, ſubſtantiæ finitæ naturalis; vel ſaltem ad iſtud commune primariò conſideratum reducuntur, ſecundum illam formalem rationem naturalitatis; quoniam quicquid in huiuſmodi diſciplina conſiderandum ſuſcipitur, vel ſunt principia, cauſæque, vel affectiones commemorati obiecti, & eorum, quæ ſub ipſo tanquam ſubiectæ partes continentur, in qoo eorom affinitas conſiſtit, ratione cuius eundem admittunt tractandi modum, nimirum, ut conſiderentur ſemper babito reſpectu ad naturam principiom motûs, ac mutationis, & ad quatuor cauſarom genera, à quibus pendent. Hinc rationabile erat, ut integra, totaque ſcientia conſtitueretur pluribus partibus conſtans, e quibus quælibet aliquid ſub adæquato obiecto per ſe directè contentom ſpecularetur. Hæc igitur erit uoiuerſa diſciplina nomine Phyſicæ nuncupatâ.

Aliæ autem ſunt res, quæ non conoeniunt in illa communi ratione formali ad Phyſicam ſpectantes, ſed potius earum formalis ratio, in qua conoeniunt, longè diuerſa eſt, cuiuſmodi ſunt res omnes attinentes ad Mathematicas diſciplinas; earum enim formalis ratio, eſt ratio menſuræ, & menſurabilis, longè diuerſa à ratione oaturalitatis; & res ipſæ habent inter ſe tantam affinitatem, ut eius merito eundem tractandi modum admittant. Res enim conſiderata eſt quantitas, modus autem conſiderandi eſt ratio menſuræ, & menſurabilis; & quoniam quæ conſideranda ſunt, ad ipſam pertinent quantitatem ſecundum rationem menſuræ, & menſurabilis, ob id eam habent affinitatem, cuius merito eondem requirunt tractandi modum, conſiſtentem in eo, ut omnia ſpectentur ſub ratione prædicta, nullo habitu reſpectu ad naturam, principium motûs, ac mutationis, nec ad efficientem, & finem, & ſi ad materiam, & formam, non tamen ad materiam, & formam phyſicam. Quantitas à Mathematicis conſiderata eſt utique affectio qoædam rerum naturaliom, Mathematicus tamen non illam conſiderat, ut huiuſmodi, nec eius inquirit eſſentiam, naturam, cauſas, & alias affectiones; ſed ſolùm inſpicit illam ſecundum rationem menſuræ, &

men-

menſurabilis, & varias ſecundum huiuſmodi rationem affectiones illi conuenientes meditatur. Hæc eadem in varias diſtribuitur partes, Arithmeticam ſcilicet de numero, Geometriam de magnitudine diſputantes, Inſuper in Muſicam, Opticam &c. de quibus paulo infra rediturus eſt ſermo.

SECTIO SEPTIMA.

Integræ ſcientiæ unitas quanta ſit, & in quo ipſa conſiſtat diligenter expenditur.

NOn ſolùm peculiaris alicuius concluſionis aſſenſum, habitumque ſcientiam unam, ſed etiam integram aliquam facultatem, ac ſcientiam appellari itidem unam ſuperiùs notauimus, Ariſtotelis auctoritate ſuffulti, cùm huc ſpectent illa verba, *μία δ' ἐπιςήμη ἐςὶν ἡ ἑνὸς γένους. Vna autem eſt ſcientia, quæ unius eſt generis*, non multo antea relata; ibi ſiquidem de unitate integræ facultatis, ac ſcientiæ ſermonem habet, & etiam ratione; nam quicquid in natura exiſtit eatenus dicitur unum, quatenus eſt indiuiſum in ſe, & diuiſum à quolibet alio, ita ut quod tale eſt, non immeritò dicatur unum; huiuſmodi porrò integrum aliquem habitum conſtantem ex pluribus, qui ſingulis concluſionibus reſpondent, ut Phyſicæ, Metaphyſicæ &c. unum dici poſſe, cuique ſatis perſpectum, ex eo quia habitus ſingularum concluſionum ita conuenire poſſunt, non tam ratione rei conſideratæ, quàm modi conſiderandi, ut aliquam indiuiſionem in ſe, & diuiſionem à quocunque alio conſequantur, ac ob id omnium illorum habituum congeries una quodammodo dici mereatur. Hoc autem veritati conſentaneum deprehendemus integram aliquam facultatem conſiderando, puta Phyſicam, eademque cum aliqua ex alijs conferendo. Habitus enim ſingularum concluſionum ad Phyſicam ſpectantium non ſolùm ob rem conſideratam, ſed etiam ob modum conſiderandi ſic inter ſe conueniunt, ut & ijs fieri poſſit integra quædam facultas indiuiſa in ſe, & diuiſa qualibet alia, qualis fieri non poteſt ex habitibus phyſicis, & geometricis. Hoc itaque declarandum à nobis theorema cognitu planè dignum, ac ob id expendendum quanta, & in quo poſita ſit unitas, in cuius conſideratione verſamur. In quorum gratiam ſilentio non prçteribo, quod ab alijs etiam animaduerſum fuit, habitum ſcilicet unum, quadrifariam dici. Primò unitate ſimplicitatis, & indiuiſibilitatis, quod gemino modo contingere perhibetur, formaliter nimirum, & virtualiter. Secundò habitus dicitur unus unitate continuitatis, quæ tamen eſſe non poteſt niſi in re diuiſibili. Tertiò per aggregationem, non ſecus ac lapidum tumulus dici ſolet unus; hâc enim ratione habitûs etiam unus diceretur ex pluribus habitibus conſurgere, quatenus unus ex his uniretur in eodem ſubiecto cum alio, quandoquidem cognitio cuiuslibet concluſionis, ac proinde etiam & habitus eiuſdem, per ſe quidem indiuiduum integrum eſt. Quartò unitate cuiuſdam, ut aiunt, totalitatis, quâ domus ex. gr. una dicatur unius formæ, figuræque ratione. His addi poteſt unitas ordinis, atque diſpoſitionis, adeo ut multa ſic inuicem ſe habeant, ut ex ijs, quædam poſteriora ſint vel ratione loci, vel temporis, vel dignitatis, vel dependentiæ &c. comparatione aliorum. Cuiuſmodi porrò ſit integri alicuius habitûs unitas, de qua præſens inſtituitur diſputatio, non ſatis conuenit inter Philoſophos, cum hac de re multa ſubtiliter, & acutè tractauerint, non adeo tamen accuratè, ut omnia complexi ſint.

1. Poſt. tex. 579.

Dicendum nullam integram ſcientiam unam eſſe, aggregatione tantùm, ut ineptè quidam crediderunt. Aſſertionem hanc habemus tanquam Ariſtotelis decretum, ex eius verbis paulo antea relatis cuique perſpectum; quandoquidem ipſe dicens unam eſſe ſcientiam, quæ unius eſt generis, hoc eſt, ſubiecti, profectò docere voluit non eſſe unam aggregatione tantùm, ad eum modum, quô unus dicitur cumulus lapidum, ſed alio quopiam unitatis genere mox explicando. Prima aſſertio. Mens ſectionis initio.

Ratione quoque ſuaderi poteſt aſſertio. Tum quia unitas ſcientiæ proportione reſpondere debet obiecti unitati, ut etiam Philoſophus teſtatur, loco ſupra laudato; at unitas obiecti adæquati, & attributionis, alicuius integræ diſciplinæ non eſt per aggregationem, qualis eſt unitas aceerui, tanta ſiquidem, & talis eſt, quanta, & qualis haberi poteſt ex conuenientia partialium obiectorum; hæc autem non conueniunt in obiecto totali, & adæquato, veluti lapides in cumulo, ſed ut aliquo nexu per ſe coniuncta; ergo ſcientia integra, atque totalis conſurgens ex omnibus partialibus, nequit eſſe per aggregationem, quaſi ſola aggregatione partialium, ipſa totalis ſcientia una eſſe dicatur. Tum etiam, quia niſi unitas, de qua ſit ſermo, aliquid amplius præter aggregationem plurium partialium importet, nulla ſuppeteret ratio, cur ex his potius, quàm ex alijs habitibus integra ſcientia conſtaret, atque adeo, cur Phyſiologia ex talibus habitibus partialibus, ex quibus componi ſolet, dici debeat coaleſcere potiùs, quàm ex partialibus habitibus mathematicis; vel partim, ex phyſicis, & partim ex mathematicis, vel ex alijs; quemadmodum non eſt ulla ratio cur aceervus potius ex his, quàm ex alijs lapidibus conſtetur. Ratione ſuadetur. Prima ratio. Secunda ratio.

Neque unitas integræ ſcientiæ eſſe poteſt, quâ una dicatur ſcientia unitate per ſe phyſicâ. Secunda aſſertio.

Primò eâdem ratione, qua ſuperior poteſt etiam hęc aſſertio ſuaderi; nam ut ibi dictum fuit, unitas integræ ſcientiæ proportione reſpondet unitati obiecti adæquati, & attributionis; ſed huius unitas non ea eſt, quâ unum dicatur obiectum per phyſicam unionem partialium obiectorum; tanta ſiquidem, ac talis eſt, quanta, & qualis haberi poteſt ex conuenientia partialium obiectorum; hæc porrò non conueniunt in totali obiecto, & adæquato, ita ut per phyſicam unionem in ipſo dici debeant uniri; ergo unitas integræ diſciplinæ nequit eſſe per phyſicam unionem partium, ex quibus ipſa coaleſcit. Prima ratio.

Secundò etiam euidenter oſtenditur aſſertionis veritas, quoniam unio per ſe phyſica nequit inter partiales ſcientias cadere; ergo integra ſcientia dici non poterit una, quatenus conſtat ex partibus, quæ unione per ſe phyſica uniantur. Aſſumptum probatur, quoniã huiuſmodi unio, caderet inter partiales ſcientias, quatenus ſe habentes, ut per ſe actus, & ut per ſe potentia: & hoc à nemine ſanæ mentis conceditur, quandoquidem huiuſmodi genus unitatis intercedere non poteſt inter ſpecies perfectas, atque completas, qualem ſupponimus eſſe quamlibet ex partialibus ſcientijs, tam in actu, quàm in habitu poſitis; non enim deſignare licet, quinam ex illis habitibus ſe habeat ut potentia, & quinam ut actus, cum nulla ſit maior ratio de uno, quàm de alio. Illud etiam hac in re plurimum habet roboris, quod huiuſmodi habitus, ex quibus integra ſcientia conſurgit, ad eum ſe habent modum inuicem collati, ut quidam prius, quidam verò poſteriùs acquirantur; quod ſi ita eſt, neminem profectò fugit eos uniri non poſſe per modum per ſe actûs, & potentiæ; quandoquidem per ſe potentia ſimpe per ſe actu natura non permittit exiſtere. Secunda ratio.

Nec

Tertia ratio. Nec illa ſpernenda ratio, quæ ad incommodum deducit, quatenus nempè dicitur ſecuturum, ut habitus ab habitu, tanquam à materiali cauſa penderet, ſic enim ſe habent per ſe actus, & per ſe potentia; hoc autem quam ſit abſurdum ſplendidè conſtat ex declaratis, cum rem hanc noſtrâ contemplatione perſequentes, diceremus quotieſcunque cognitiones ita ſe habent, ut una ab alia pendeat, illam à qua pendet alia, non ut cauſam, ſed velut id, quod ſe tenet ex parte cauſæ ſe habere, non cuiuſcunque, ſed efficientis, videlicet mentis, quæ cauſa eſt efficiens, a qua omnis cognitio ſuum eſſe recognoſcit; licet munere etiam ſubiecti ſungatur, quatenus mens, ſiue intellectus non modo ut efficiens, ſed etiam ut ſubiectum reſpectu cognitionis ſe habet, ut non inmeritò efficiens immanens dicatur, cuius eſt in ſe ipſum operari; quod autem de cognitionibus, ſiue actibus dicitur, poteſt etiam habitibus accommodari. Partiales igitur ſcientiæ ad ſcientiam unam conſtituendam dici non poſſunt uniri unione per ſe phyſica, quatenus ex ipſis quædam ſe habeant per modum per ſe potentiæ, quædam verò per modum per ſe actûs.

Aſſertio tertia. Ratione ſuadetur. Prima ratio. Nec etiam dici poſſunt uniri unione intenſionis, non quòd habitibus intenſio repugnet, quin potius ipſis maximè conſentanea eſt, & accommodata; ſed quia nulla quidem intenſio fieri poteſt per gradus naturâ ſpecieque differentes, ut ſuo loco me demonſtraturum polliceor; cum itaque partiales habitus eſſentiâ differant, ſe habere non poterunt, tanquam gradus, per quos unius habitûs intenſio celebretur. Ne commemorem ab intenſiori habitu haberi tantum

Secunda ratio. in intellectu propenſionem, promptitudinemve maiorem erga actus, qui ſpecie naturâq; conueniunt, cum tamen hic quærenda ſit unitas, quâ habitus integræ ſcientiæ ſit unus, ita ut nihilominus poſſit intellectui tribuere facilitatem ad eliciendos actus genere diſcrepantes.

Quarta aſſertio. Ratione ſuadetur. Nec ad extremum hæc unitas per ſe phyſica poteſt ea eſſe, quæ extenſionis dicitur, cum huic profectò in re, de qua agitur, nullus ſit locus; enim verò ſolùm hoc unitatis genus rebus materiatis aptari poteſt, velut illis quibus extenſio conuenit; non autem ijs, quæ nullum cum materia commercium habent, inter quæ mens, ſeu intellectus, & quicquid in ipſo reperitur, ut ſunt cognitiones earumdemque habitus.

Quinta aſſertio. Dicendum præterea ſcientiam integram exiſtimandam eſſe unam, unitate quapiam artificioſa.

Docens, quo unitatis genere integra ſcientia dicatur una. Vt huius aſſertionis veritas probè conſtet, præmittendum hoc unitatis genus ab arte denominari ſuppoſito tamen fundamento ex rei natura, ita ut à mentis induſtria pendeat, occaſione tamen ex rebus ipſis deſumptâ; ſed hæc ut rectè percipias, attende.

Ratione ſuadetur. 5. Diuin. cap. 6. tex. 12. Quicquid eſt, eatenus unum dicitur, quatenus eſt indiuiſum. Καθόλου γὰρ ὅσα μὴ ἔχει διαίρεσιν, ᾗ μὴ ἔχει, ταύτῃ ἓν λέγεται. *Vniuerſaliter namque quotcunque non habent diuiſionem, quatenus non habent, eatenus unum dicuntur*, ut Philoſophi verbis utar; quæ igitur multa ſunt, ſi ratione quapiam indiuiſionem habent, eâ ratione, quâ indiuiſionem habent, unum eſſe dicuntur; ut Socrates, & Plato, quia non diuiduntur in ratione hominis, ſunt unus homo; & ſi aliqua non habent diuiſionem in ratione animalis, ut homo, & leo, ſunt unum animal. Quæ cum ita ſint, nemini dubium, quin genus illud unitatis agnoſci debeat, quod in multorum ordine, diſpoſitioneque conſiſtit; quæ nanque multa ſunt, quatenus ordinem ſeruant, undecunque ſumptum, dicuntur unum in ratione ordinati, ac talem unitatem induunt, qualem ab ordine poſſunt recipere. Cum itaque ordinatio omnis à mentis induſtria pendeat, atq; talem ordinationem mens faciat à rebus occaſione deſumptâ; non autem temerè, propterea genus hoc unitatis artificioſum dicitur, mens enim illam experiendo, non autem caſu facit, ἡ μὲν γὰρ ἐμπειρία, τέχνην ἐποίησεν, ὥς φησι Πῶλος, ὀρθῶς λέγων, ἡ δ' ἀπειρία τύχην. 1. Diuin. cap. 1. *Experientia enim, ut rectè ait Polus, artem efficit, inexperientia verò fortunam*, quod igitur experiendo fit, ut unitas ordinis, artificioſum rectè dixeris. Sed quoniam nondum ſplendidè conſtat, quâ ratione mens hanc ordinationem efficiat, ob id ulterius addam breuiter modum, quo mentis induſtriâ hæc ordinatio contingat, nempè quatenus ipſa diligenter aduertens adæquati obiecti ſubiectæ partes, partialia obiecta dici, ſtatuit, atque decernit notitias de ipſis ex euidentibus certis, ac neceſſarijs principijs deductas, in unum eſſe colligendas, prout quæ tractantur, quodammodo confunduntur in unum; tametſi nanque ea plura ſint, nexu tamen quodam affinitatis iunguntur. Vt ex. gr. ſimplicia corpora, & mixta, tam animâ conſtantia, quàm, quæ animâ ſunt deſtituta, eorundemque ſpecies, merito quidem naturalitatis affinia ſunt, ut propterea naturalitatis ratione quandam unitatem obtineant, cum ſecundum ipſam indiuiſa ſint; de his proinde concluſiones ſcientiam unam, & integram, Phyſicam nimirum conſtituunt, quod etiam de reliquis diſciplinis intelligendum. Et quoniam concluſiones prædictæ ſic ſe habent ut aliæ alijs præmitti debeant, velut illæ, à quibus cæteræ pendent, nempe concluſiones de uniuerſalioribus, præire debent ijs, quæ de minus uniuerſalibus ſunt, quoniam horum cognitio ab illorum cognitione dependet; idcirco uniuerſa concluſionum coogeries eum ordine eſt, adeo ut, quæ plura ſunt, puta concluſiones demonſtratæ unum quidpiam unitate ordinis conſtituant, quod eſt unum eſſe artificioſâ unitate, ut ſuperiùs dicebatur.

Superior doctrina ſpectas ad unitatis fundamentum declaratur. Illud etiam ad huius, quam diximus, unitatis artificioſe fundamentum pertinet, quod ex ijs, in quibus diſciplina verſatur, quædam in alio, virtute continentur, quando ſcilicet per quidditatem ipſius poſſunt illa demonſtrari, cuiuſmodi ſunt affectiones comparatione proprij ſubiecti, ut riſibile, vel admiratiuum reſpectu hominis; & habere tres angulos, æquales duobus rectis, comparatione trianguli; alia vero poteſtate tantum in uno quopiam continentur, nempe cum per quidditatem ipſius nequeunt affectiones oſtendi, cum tamen ſub ipſo contineatur poteſtate ratio adæquata, per quam paſſiones illas de proprio ſubiecto poſſumus demonſtrare; ita planè ſe habet genus, quod profectò proprias affectiones virtute continet, cum de ipſo per eiuſdem quidditatem oſtendi poſſint, ſed inferiorum ſpecierum affectiones poteſtate tantùm in eo contineri dicuntur; ut animal, virtute continet attributa, quæ naturam ipſius comitantur, inter quæ ſit exempli gratia, vel Ariſtotelis teſtimonio, differentia ſexuum maſculini & feminini τὸ δ' ἄρρεν καὶ θῆλυ, τοῦ ζῴου οἰκεῖα μὲν πάθη, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλ' ἐν τῇ ὕλῃ καὶ τῷ σώματι. 10. Diuin. cap. 9. *Maſculini, & feminini propriæ quidem animalis paſſiones ſunt, ſed non ſecundum ſubſtantiam verum in materia, & corpore.* Hanc utique paſſionem animal virtute continet ſicut eodem continentiæ genere, ſpecies, puta homo, propria continet attributa; huiuſmodi ſiquidem affectiones de animali, per propriam eiuſdem quidditatem demonſtrari poſſunt; ſed ut genus poteſtate continet ſibi ſubiectas ſpecies, puta animal continet hominem, leonem &c. ita earumdem ſpecierum attributa, eodem genere continentiæ dicitur continere; quamobrem animal, quod alioquin paſſionem commemoratam

ratam virtute continet, hominis riſibilitatem poteſtate continere tantummodo dici debet; nam hominis ſub ſe continet quidditatem, per quam de homine riſibilitatem ipſam licet demonſtrare. Huiuſmodi autem continentia fundamentum eſt artificioſæ unitatis, de qua præſens habetur ſermo; hinc enim res conſideratæ, ac proinde notitiæ demonſtratæ de ipſis, veluti partes integræ ſcientiæ, quadam ratione ſunt indiuiſæ, & idcirco res quidem conſideratæ unum obiectum, notitiæ verò demonſtratæ, ſcientiam unam conſtituunt; quamuis in integro ſcientiæ habitu partes quaſdam agnoſci debeam genere diuerſæ; propterea quòd unus eſt habitus formaliter inclinans, atque propenſum reddens intellectum ad cognitionem alicuius concluſionis demonſtratæ, diciturque propriè habitus ſcientiæ, ſiue ſcientificus; alius eſt habitus virtute tantum ſcientificus, velut ille qui non inclinat intellectum formaliter in concluſionem; ſed in cognitionem alicuius virtute continentis affectiones de ipſo demonſtrabiles, cuiuſmodi eſt habitus cognitionis, quà intellectus ſubiecti quidditatem attingit; alius denique eſt qui potentialis dici poteſt, quatenus poteſtate duntaxat intellectum inclinat, redditque propenſum in ſcientificam cognitionem; quandoquidem formaliter inclinat in cognitionem alicuius quidditatis, & inde virtute quidem inclinat in cognitionem propriarum affectionum, poteſtate verò in notitiam affectionum, quæ de ipſis inferioribus, tanquam eorum propriæ per proprias cauſas oſtendi, demonſtrarique poſſunt.

Scotus 6. Diuin. q. 6.

Artificioſa unitas, dicitur unitas generis proximi.

Hæc autem artificioſa unitas, dicitur eſſe in genere ſcibilium, non tamen ſpeciei infimæ, quemadmodum nec obiectum tale eſt unitate unum; ſed ut hoc dici poteſt unum genere, ſic unitas prædicta dici una generis, & quidem proximi poteſt; & ut partialia obiecta, haud numero in genere ſcibilium, ſed ſpecie diſtingui dicuntur: ſic habitus concluſionum de illis; quandoquidem habitus unuſquiſque ſuam ab obiecto unitatem deſumit.

Hinc prædicta unitas dicenda quidem artificioſa, non ut ea, quâ domus dicitur una, ſed peculiari nomine obiectiua nuncupanda, quoniam ipſa non conſequitur aliquod eſſe in re præter obiectivum, quod habeat in mente, ſed potius totum hoc eſt illud eſſe, quod artificioſa, de qua loquimur, unitas obtinet. Hoc ex eo mihi ſatis exploratum, quoniam hæc unitas in ordinatione quadam eſt poſita eorum, quæ extra animam profectò non ſunt; nam etſi res conſideratæ ſint extra animam, non tamen ordinantur, niſi prout menti obijciuntur, ita ut tota earum ordinatio dicatur eſſe quatenus ſubijcitur menti.

Ratione ſuadetur.

Difficultas proponitur.

Vnica tantum emollienda ſupereſt difficultas, circa id, quod ſuperiùs notauimus, videlicet ſcientiam dici unam genere proximo; quod enim quidpiam nobis negotij faceſſit, eſt quòd nihil obſtat quominus detur ſcientia de eo, quod eſt communius genere, vel proximo, vel quocunque, vel ſpecie infimâ, ſi autem ſcientia ſuam unitatem ab obiecto mutuatur, fieri non poterit ut una genere proximo ipſa dicatur.

Difficultatis ſolutio.

Ad hanc enodandam difficultatem multa huc ex diſſertationibus de anima transferenda forent, à quo tamen abſtinendum, cum adnotaſſe ſit ſatis unum, vel alterum ad obtinendum intentum, nimirum unitatem de qua præſens eſt diſputatio, ſolum extrinſecam eſſe ſcientiæ, proindeque obiectiuam, quæ tanta eſſe non debet, quanta eſt obiecti; quamobrem ſi hoc fuerit ſpecies atoma, non proinde ſcientia eodem unitatis genere debet eſſe una; nam obiectum cum fuerit ſpecies prædicta, de pluribus numero tantummodo differentibus prædicabitur, quoniam iis communis eſt, & in eiſdem exiſtit; at cognitiones concluſionum non erunt numero, ſed ſpecie differentes, prout erunt de ſubiecto varijs proprietatibus affecto; ſubiectum enim prout affectum aliqua proprietate, diſtinctum ſpecie à ſe ipſo prout aliâ proprietate affecto dici poteſt; hinc autem ſpecifica ſcientiarum partialium diſtinctio; huiuſmodi nanque cognitiones ſpecie, naturâque differre neceſſe eſt; hinc integra ſcientia ex partialibus conſtituta, non ineptè dicetur una unitate iam declaratâ, non ſpecie, ſed genere proximo. Non diſſimili modo ratiocinandum, ſi obiectum fuerit aliquid communius genere proximo, imo etiam ſi ſit communiſſimum, cuiuſmodi eſt ens; eodem enim modo ratiocinandum.

SECTIO OCTAVA.

De plurium ſcientiarum practicarum diſtinctione.

Cognitio practica, expreſſa ſignificatione ſumitur.

Cognitio practica tam amplâ ſignificatione ſumi poteſt, ut omnem illam notitiam comprehendat, quâ iudicatur aliquid ſiue benè, ſiue malè operandum; ſiue quæ utcunque operationem, aut opus reſpicit, quà ratione ab ipſa cognitione ſpeculatiua ſecernitur. præſſiori tamen ſumitur uſurpatione, iuxta quam illa tantùm dicitur notitia practica, quæ ordinatur ad benè, rectéque operandum, quæque dici poteſt apta opus dirigere, taleque reddere, ut omnem complexionem numerorum obtineat; At verò facultatibus omnibus commune quidem eſſe, ut in aliquod bonum tendant, Stagirites eum ſæpe alibi, tum præſertim ibi teſtatur, ubi habet πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πρᾶξίς τε, καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινος ἐφίεσθαι δοκεῖ *Omnis ars, omniſque doctrina, ſimiliterque actio, & electio bonum quoddam expetere videtur.* In aliquem finem igitur, ac proinde bonum facultates omnes, præſertim autem practicas inſtitutas fuiſſe Philoſophus eleganter expreſſit; practicarum enim unaquæque ad aliquam ex noſtris operationibus dirigendam, & ad aliquod bonum conſequendum inſtituta eſt. Hinc ex diuerſitate finium puta rerum operabilium, & operationum dirigibilium, ut idem Philoſophus ait dicens, πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν, καὶ τεχνῶν, καὶ ἐπιστημῶν, πολλὰ γίνεται, καὶ τὰ τέλη. *Cum autem multæ actiones ſint, & artes & ſcientiæ multi exiſtunt etiam fines*; ſiue ex diuerſitate rectitudinis in operationibus inducendæ, & conſequenter etiam ex diuerſo procedendi, operandique modo; ex diuerſis præceptionum regularumque generibus; ex diuerſis inſtrumentis, ac medijs ad intentum finem conducentibus, plures artes pluresque facultates practicas inſtitutas fuiſſe, cuique fatendum, nec temerè quidem, nam omnes facultates, præſertim verò practicæ, ut nuper dicebatur, alicuius finis gratiâ fuerunt inſtitutæ; pro finium igitur diuerſitate eas eſſe diuerſas nemini licebit inficias ire.

1. Ethic. cap. 1.

Scientia practica diuiditur in actiuã, & factiuã.

Vt autem varietatem hanc Stagirites explanaret ſcientiam practicam in actiuam, & factiuam, & obiectum operabile in agibile & factibile, ſiue operationem in actionem, & factionem partitus eſt, ut docetret Phyſicam eſſe contemplatricem dicens id colligi ex eo, quòd Phyſica ſit circa talem ſubſtantiam, in qua principium eſt motûs, & ſtatus, qui in ea eſt; hinc enim infert nec actiuam, nec factiuam eſſe, cuius rationem affert dicens, τῶν μὲν γὰρ ποιητικῶν, ἐν τῷ ποιοῦντι ἡ ἀρχὴ, ἢ νοῦς ἐστὶν, ἢ τέχνη, ἢ δύναμίς τις· τῶν δὲ πρακτικῶν, ἐν τῷ πράττοντι ἡ προαίρεσις, τὸ αὐτὸ γὰρ τὸ πρακτὸν καὶ τὸ προαιρετόν *Factiuarum enim in faciente principium eſt, aut intellectus, aut ars, aut aliqua potentia; actiuarum*

6. Diuin. tex. 1.

dentatiæ obiecti in eſſe rei, poſſunt eſſentiales eſſe in eſſe cognoſcibilis.

Præterea habitus ſpeculativus concurrit ad directionem prouenientem à practico; ita quidem Phyſica naturam animæ, & paſſionum eiuſdem contemplatur cognitione, quæ Morali diſciplinæ inſeruit, & ad humanos actus dirrigendos conducit. Sic etiam eadem Phyſica meditatur corpus humanum, & naturam herbarum ſpeculatur eâ cognitione, quæ Medicinæ deſeruit, & ad inducendam ſanitatem in humanum corpus manuducit; utque cognitiones illæ de anima principia ſunt, quibus Moralis utitur ad proprias concluſiones practicas oſtendendas; ita hæ ſunt principia, quibus Medicus ſuas demonſtrat concluſiones practicas; practicum igitur, & ſpeculativum non ſunt oppoſitæ differentiæ, cum unum oppoſitorum non concurrat ad conſtitutionem alterius.

Fit ſatis dicendo malam eſſe conſecutionem, ſi oppoſita ita ſe habeant, ut unum virtute ſit alterum, quemadmodum ſpeculativum virtute practicum eſt. Bona autem conſecutio, quando unum oppoſitorum non eſt virtute alterum, tunc enim unum concurrere nequit ad conſtitutionem alterius.

Amplius, ſi quis à Deo ſortiretur cognitionem de producenda roſa, ita tamen, ut ei deeſſet facultas illam producendi; utique illa cognitio contemplatiua foret; ſupponamus autem eo cognitionis actu perſeuerante, illum à Deo conſequi facultatem producendi roſam, tunc illa cognitio, quæ alioquin ſpeculatiua erat, euaderet practica, ſiquidem foret de re operabili, & cognoſcens, illius cognitionis vi, poſſet operari; ergo cognitio aliqua ex contemplatiua poteſt euadere practica; quamobrem huiuſmodi differentiæ practici, & contemplatiui non erunt eſſentiales, ſed accidentariæ tantùm.

Reſpondendum antequam quiſpiam haberet facultatem conficiendi roſam, etſi haberet cognitionem de effectione illius, non propterea tamen huiuſmodi cognitio dicenda eſſet practica; quia tametſi illa eſſet de re operabili, non tamen foret de illa prout à ſe operabili; nam ut non eſſet à ſe tunc operabilis, quia non haberet facultatem illam operandi: ita non poſſet eſſe de ea, ut à ſe operabili; cognoſceret enim, quo pacto roſa à naturalibus cauſis produci poſſet, ſed non cognoſceret, quomodo ipſe poſſet illam efficere, cum non haberet facultatem illam efficiendi, unde per illam cognitionem non attingeret modum, quo uti deberet ad effectionem illius, atque adeo illius cognitionis vi non poſſet roſam efficere, nec per illam cognitionem dirrigi poſſet ad roſam efformandam, ad quod nouam cognitionem requireret; proinde illa cognitio ex contemplatiua non euaderet practica.

SECTIO QVINTA.

De diuiſione ſcientiæ in totalem, & partialem: & an ſcientia ſit una ſimplex qualitas.

Retractā da propoſitio.

Scientiæ partitio nulla frequentior in ſcholis, quàm hæc de qua hîc habetur ſermo, & cuius etiam ſupra meminimus cum de ſcientiæ obiecto loqueremur; neminem enim latet ſingulari nomine, non ſolùm aſſenſum unius concluſionis, ſed præcipuè aliquam integram facultatem, ex pluribus concluſionibus conſtantem appellari conſueuiſſe. Ita quidem uſu venit, ut integra Dialectica, vel Phyſica, vel Metaphyſica &c. una ſcientia dicatur.

Vnde hæc ſcientiæ diſtributio originem traxit.

Hinc vulgata ſcientiæ diſtributio in totalem, & partialem, originem traxit. Totalis dicitur, quæ collectiuè plurimas concluſiones atque demonſtrationes certam inter ſe connexionem habentes, complectitur. Partialis autem, quæ in peculiari aliqua concluſione demonſtranda verſatur; unde eſt ut ſcientia totalis ex pluribus, pluribuſque partialibus coaleſcat.

Scientia Totalis quid. Partialis quid.

Hæc autem diſtributio poteſt indiſcriminatim aptari, ſcientiæ, tum quantùm ad obiectum, tum quantùm ad actus, tum quantum ad habitus, ut non multo antea à nobis inſinuatum fuit; quandoquidem ſumi poteſt obiectum, vel prout eſt adæquatum, & attributionis; vel prout eſt ſpecies directè ſub illo contenta; ſic etiam ſumi poteſt ſcientia pro aſſenſu quem intellectus exercet circa unam concluſionem; vel pro aſſenſibus quos omnibus concluſionibus præbet; tandem ſumi poteſt pro habitu unius concluſionis, vel pro habitibus omnium. Quòd ſpectat ad diuiſionem ex parte obiecti, hîc nihil dicendum, nempe quo pacto quælibet ſcientia totalis habere debeat obiectum ſuum adæquatum, cùm hæc latè ſuperius tractauerimus.

Quibus hæc diſtributio aptari poſſit. Sectione quarta ad initium.

Si autem actualis ſcientia ſpectetur, ſic ſe habere deprehendetur, ut ipſa totalis non dicat unum ſimplicem actum, qui concluſiones omnes intra latitudinem certi obiecti totalis, attingat; cum ſingulis concluſionibus, ſinguli quidem actus diſtincti reſpondeant, proindeque ſcientia totalis actualis ea collectione tot actuum ſingularium conſurgat, adeo ut non ſit aliquid per ſe unum, ſed unitatem duntaxat collectionis, & ordinis obtineat. Inde fit, ut totalis ſcientia actualis, quod etiam ſuperiùs adnotatum fuit, non ſit tota ſimul, ſed ſucceſſiuè ſecundum partes, quoniam intellectus non elicit ſimul omnes actus ſcientiæ circa concluſiones ſcibiles, ſed ſucceſſiuè, modò unum, & modò alium, quod adeo euidens, ut ſuperuacaneum ſit in eius probatione immorari. Hæc autem cum ita ſint, conſequens fit, ut actualis ſcientia totalis non ſe habeat veluti quædam forma accidentaria pertinens ad qualitatis genus, una quidem unitate numericâ, cum potius ſinguli actus talem unitatem obtineant, & uniuerſa ſcientia aggregatione tantùm una dici mereatur. Talis eſt totalis actualis ſcientiæ natura, atque conditio.

Quomodo una ſit ſcientia actualis.

Ardua tamen de habituali ſcientia totali difficultas eſt ab antiquis ducta temporibus; an videlicet ſit unus ſimplex habitus concurrens ad omnes eliciendos actus, atque complectens concluſiones omnes ad uniuerſam aliquam ſcientiam ſpectantes; non ſecus ac unus eſt intellectus omnes prorſus cognitionis actus eliciens, & omne intelligibile obiectum reſpiciens; quemadmodum etiam unus eſt ſimplex habitus diuinæ fidei circa veritates omnes reuelatas à Deo, nobiſque ad credendum exhibitas: vel potius varij ſint habitus diſtincti, tot nimirum, quot ſunt concluſiones ſcibiles, qui diuiſim, & ſucceſſione quadam acquirantur, ad eum modum, quo concluſiones addiſcuntur, adeo ut tota habitualis ſcientia non una ſit ſimplex qualitas, ſed tamen una per aggregationem ſcilicet, & collectionem eſſe dicatur.

Proponitur quæſtio de ſcientia totali habituali.

Præſens dubitatio potius ad naturalem Philoſophum de anima diſputantem pertinet, cum omnibus habitibus communis ſit, ſupponatque probè cognitum haberi, quonam pacto qualitatum intenſio fiat; quia tamen initio cuiuſlibet facultatis in controuerſiam vocari ſolet, quænam unitas illi debeatur, atque de hoc iudicium ferre non liceat niſi leuiter ſaltem, hâc dubitatione diſcuſſâ, propterea non erit à dialectico inſtituto penitus alienum, rem paucis in præſentia perſtringere, omiſſis ijs de quibus erit opportunius in Libris de anima diſputationem inſtituere. Interim diuerſa Philoſophorum placita referamus.

Hæc de re diſſerere ad naturalem Philoſophum pertinet.

Pri-

Prima opinio. Prima eſt opinio dicentium ſcientiam eſſe unum ſimplicem habitum per primam illius ſcientiæ demonſtrationem acquiſitum, præbentem intellectui facilitatem non ſolum circa demonſtrationem illam, ſed etiam circa omnes, quibus per quandam extenſionem perficitur. Huius autem opinionis fautores diſſentiunt in explicando quem in modum habitus ille ad alias concluſiones extendi dicatur, poſtquam per primam demonſtrationem ſecundum eſſentiam acquiſitus fuerit. Sunt, qui putant rem ſic explicandam eſſe, ut ex eorum ſententia in intellectu potentia ſit ad ſciendam primam, ſecundam, tertiam, cæteraſque concluſiones; acquiſitione autem habitûs intellectum quoad primam potentiam perfici, per ſecundam demonſtrationem extendi ad perfectionem eiuſdem quoad ſecundam potentiam, & ita deinceps, ſiue ſint plures huiuſmodi potentiæ in intellectu, ſiue una formaliter, & virtute multiplex; hoc igitur modo dicitur habitus extendi, quatenus intellectus non remanet interminatus erga ſecundam demonſtrationem, ſed terminatur per habitum cui ſubijcitur. Alij docent habitum extendi non per acquiſitionem nouæ entitatis, ſed nouarum ſpecierum. Alijs placuit in habitu nouam entitatem admittere per ſecundam demonſtrationem, quæ tamen non ſit rationis eiuſdem, cum entitate habitûs, ſed modus quidam. Alijs denique viſum eſt eiuſdem omnino rationis eſſe, perinde ac calor, ea eorum ſententia, intenſione acquiſitus, eſt rationis eiuſdem cum præexiſtente.

Secunda opinio. Secunda eſt opinio eorum qui multiplicandos habitus ad concluſionum, & demonſtrationum multiplicationem exiſtimant in unaquaque ſcientia, ita ut quot ſunt concluſiones demonſtratæ, totidem etiam ſint habitus ex actibus relicti naturâ, ſpecieque diſtincti.

Tertia opinio. Tertia ſententia eſt dicentium concluſiones in ſcientia demonſtratas duplicis eſſe generis, prout ipſa, vel demonſtrat paſſiones diuerſas de diuerſis partialibus ſubiectis, & harum dari habitus ſpecie diſtinctos affirmant; vel demonſtrat de eodem ſubiecto paſſiones diuerſas, quod bifariam contingit, nempè vel ſucceſſiuè diſtinctiſque demonſtrationibus, & de his ſtatuunt dari habitus ſpecie diſtinctos partiales; vel ſimul eodemque actu demonſtratio, ſi videlicet de omnibus affectionibus una fieret propoſitio de prædicato copulato, ut *omnis homo eſt riſibilis, admiratiuus, diſciplinabilis, ſciendi cupidus* &c. Item *omne triangulum ita ſe habet, ut uno producto latere angulus externus quolibet interno, & oppoſito maior ſit; & ut angulus externus æqualis ſit duobus internis, & oppoſitis ſimul ſumptis; & ut tres anguli cuiuſcunque trianguli, ſint æquales duobus rectis* &c. Et hoc modo de his omnibus dari unum infimâ ſpecie habitum decernunt.

Aſſertio. Dicendum tamen exiſtimo ad multiplicationem concluſionum, ſeu proprietatum in ſcientia, multiplicari habitus ſpecie diſtinctos, atque adeo ſcientiam totalem & uniuerſam non eſſe unum ſpecie ac ſimplicem habitum, ſed plures, atque diuerſos.

Auctoritate Ariſt. probatur. 1. Ethic. cap. 1. In hanc ſententiam Ariſtotelem abijſſe ex ijs, quæ ſcribit hunc in modum, colligitur. Πρὸς γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων ἕτερον τῷ γένει τὸ πρὸς ἑκάτερον πεφυκὸς, εἴπερ καθ᾽ ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις ὑπάρχει αὐτοῖς. *Ad ea enim, quæ genere diuerſa ſunt, conſideranda, etiam animæ partium, unum aliquid diuerſum genere adhibendum eſt, quod ad utrumque natura ſit factum. Siquidem per ſimilitudinem quandam atque affinitatem cognitio contingit ipſis*. Docet in animo concedendas eſſe facultates genere diuerſas, quod ita ratiocinando concludit. Res animo percipiendæ cognoſcendæque, ſi genere differant inter ſe, diuerſas etiam genere poſtulant in animo facultates; cùm omnis cognitio ex ſimilitudine cognoſcentis ac rerum cognitarum in nobis fiat; ſed res animæ intelligenti ad cognoſcendum propoſitæ, genere diſſimiles, diſcrepanteſque ſunt, cum aliæ ad immutabilium, aliæ ad mutabilium ordinem pertineant; ergo facultates intelligentis animæ, quæ utraſque percipiunt, genere inter ſe differunt. Quod autem hucuſque de facultatibus docuit, de habitibus quoque, ſequentibus verbis innuit dicens, ληπτέον ἄρα ἑκατέρου τούτων τίς ἡ βελτίστη ἕξις· αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου. *Intelligendum igitur eſt, utriuſque horum quis ſit optimus habitus. Hic enim eſt virtus utriuſque*. Vtrique facultati proprium habitum aſſignat, adeout alium eſſe habitum ſcientiæ, & alium opinionis eſſe velit: ut enim facultates genere diſcrepantes eſſe volebat, eò quòd una quidem in neceſſarijs, altera in contingentibus ſit occupata; ita ſe habere habitus iiſdem facultatibus adſcriptos poſterioribus hiſce verbis affirmat. Ibidem.

1. Ethic. cap. 4. Eandem quoque ſententiam expreſſit alibi de prudentia & arte ſermonem habens, ait enim. Τοῦ δ᾽ ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν, ἔστι τι καὶ ποιητὸν καὶ πρακτὸν, ἕτερον δ᾽ ἐστὶ ποίησις καὶ πρᾶξις. Πιστεύομεν δὲ καὶ περὶ αὐτῶν, καὶ τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις, ὥστε καὶ ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτικὴ, ἕτερόν ἐστι τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως καὶ οὐδὲ περιέχονται ὑπ᾽ ἀλλήλων οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις ποίησις, οὔτε ἡ ποίησις πρᾶξίς ἐστιν. *Eius autem quod poteſt aliter ſe habere, quiddam eſt in effectionem cadens, quiddam in actionem. differens verò eſt effectio, & actio. Credimus autem in his quoque ſermonibus extericis. Quapropter etiam habitus cum ratione agens diuerſum quidam eſt ab habitu cum recta ratione efficiente: neque alterum continetur ab altero: non enim actio eſt effectio, nec effectio actio eſt*; quid clarius Ariſtoteli, quàm prudentiam & artem diſtingui, ex eo quia actio, & effectio diſtinguuntur; atque adeo in uniuerſum habitus genere diſtingui, ex eo quia obiecta genere diſtinguuntur, ut ſcientiam, & opinionem, quia neceſſarium, & contingens genere diſcriminantur; prudentiam & artem, eo quod actio & effectio genere diſtinguuntur? ſed auctoritate prætermiſſa, rationes adducam.

Ratione ſuadetur. Prima ratio. Prima autem, atque præcipua ratio, quâ hæc aſſertio probatur mihi ſemper eſt viſa, in eo poſita, quòd actus circa illas concluſiones ſpecie naturâque diſtinguuntur; ergo etiam, & habitus ab iiſdem actibus producti ſpecie, naturâque diſtinguantur, oportet; aſſumptum inde mihi conſtat quoniam actus illos, in quibus actualis ſcientia conſiſtit diuerſa habent ſpecie quidem obiecta; ergo & ſpecie pariter ipſi diſtinguantur neceſſe eſt, propterea quòd ſcientiæ unitas ex obiecti unitate deſumi debet, quod Stagirites nõ ineleganter pluribus in locis docuit, præſertim cum ait. Μία δ᾽ ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ ἑνὸς γένους. *Vna autem eſt ſcientia, quæ unius eſt generis*; ita ut ex diſtinctione obiectorum ſpecificam diſtinctionem actuum inferre liceat; aſſumptum autem oſtendo, ex eo quòd actus ad ſcientiam ſpectantes, vel ſunt de affectionibus diuerſorum ſubiectorum, vel de affectionibus eiuſdem ſubiecti; primi quidem actus ratione paſſionum, ſubiectorum, mediorum, ac principiorum diſcriminantur. Secundi, vel paſſiones illas eodem medio, ſcilicet ſubiecti definitione, vel diuerſo. Si primum dicatur, cum obiecta proxima differens ſpecie ſi quidem principia integrantur ex medio & paſſione, atque adeo ſi paſſio diuerſa eſt, etiam complexa principia oportet eſſe diuerſa, utpote inde habentia ſpeciales veritates, euidentias, & complexiones, neceſſe eſt etiam actus ipſos naturâ, ſpecieque differre; quod etiam actibus circa conclu- 1. Poſt. t.x. 179.

ſiones aptari poteſt. Si dicatur ſecundum, multo magis diuerſitatem actuum cogimur fateri; nam ſi diſtinctio ſpecifica concedenda, quando medium non fuerit diuerſum, eo magis cum diuerſum fuerit, hæc enim diuerſitas ad diſtinguendos actus momenti plurimum habet. At verò ex eo quòd actus circa concluſiones naturâ, ac ſpecie diſtinguantur, habitus etiam ab ijs productos eodem modo diſtingui nullo fere labore demonſtratur. Tum quia habitus comparatione actuum, ad quos propenſam reddit potentiam ſe habet ut ſemen; neminem autem fugit ſi fructus ſpecie differunt, etiam ſemina ſpecie differre. Tum quia idem eſt obiectum actûs, & habitûs ab illo producti; quanta igitur eſt diſtinctio, quam actus, tanta erit illa, quam habitus ex obiectis conſequuntur, hoc tamen diſcrimine, quòd actus nullo intermedio: habitus autem medijs actibus ab obiectis diſtinctionem recipiunt; ſi igitur actus ſpecie diſtinguuntur, modo non abſimili diſtingui pariter habitus neceſſe eſt, adeout actus ſpecie diſtincti, eundem ſpecie habitum procreare minime poſſint. Tum quia ſi actus, etſi ſpecie diſtincti poſſent eundem habitum producere, nulla ſuppeteret ratio, cur in intellectu plures forent habitus, nec unus tantum ſufficeret; luce tamen meridianâ clarius aduerſæ quoque ſententiæ fautoribus adſtipulantibus, non unicum in intellectu habitum eſſe, quin potius plures; alius enim eſt habitus Phyſiologiæ, alius Arithmeticæ, alius Geometricæ, & ita de reliquis. Tum ad extremum, quoniam actus producunt habitus, prout ſunt omninò diſtincti, non autem prout aliquo modo ſimiles, videlicet ſi non formaliter, ſaltem virtute; alioquin ratio nulla ſuppeteret, cur actus circa res arithmeticas, habitum circa res geometricas non produceret; tota ſiquidem ratio ex eo petenda, quòd actus quatenus naturâ inuicem diſſidentes, non autem ut ſimiles producunt habitus.

Aduerſariorum reſponſio. Hi tamen contrariam ſententiam propugnantes, ſatisfacere nituntur, videlicet reſpondendo commemoratos actus ſpecie, naturâque diſtingui in *eſſe rei* & quoad rationem ſubiecti formalem *quæ*; non autem in *eſſe ſcibilis*, & quoad rationem *ſub qua*, quæ eſt vel abſtractio à materia; vel ratio formalis obiecti; vel connexio, & dependentia principiorum quorundam ab alijs in eadem ſcientia; tametſi nanque in uniuerſa ſcientia, quam totalem appellant, principia diuerſa ſint, ſic inuicem tamen ſe habent, ut alia ab alijs præſupponantur. Ita quidem principia ſpectantia ad ſcientiæ partem uniuerſaliorem, præſupponuntur ab ijs, quæ ad ſcientiæ partem minus uniuerſalem pertinent. Scientiæ partem uniuerſaliorem appello illam, in qua de communioribus diſputatur; ut contra minus uniuerſalem illam intelligo, in qua de minus communibus diſſeritur. Ita planè Phyſiologiæ pars uniuerſalior eſt, quæ octo libris de Phyſica auſcultatione comprehenditur; minus autem uniuerſalis, qualibet ex alijs partibus ſubſequentibus.

Refellitur. Inſufficientem hanc reſponſionem nullo quidem negotio deprehendemus accuratè conſiderando, quid interſit inter obiectum in *eſſe rei*, & in *eſſe ſcibilis*. Primum eſt res ipſa; ſecundum nil aliud quàm eadem res, quatenus eſt demonſtratione ſcibilis, nam ſcibilitas eſt obiecti cognoſcibilitas, non quæcunque, ſed illa, quæ à modo illatiuo, atque demonſtratione deſumitur; quatenus igitur aliquid ſub cognitionem cadit, dicitur obiectum; quatenus verò ſub talem cognitionis ſpeciem, puta ſub ſcientiam, dicitur ſcibile; inſpectum itaque ut res quædam eſt, dicitur ſumptum in eſſe rei, acceptum autem prout ſub ſcientiam cadit, dicitur ſumptum in eſſe ſcibilis. Ex his apertè conſtat quàm ſit inſufficiens aduerſariorum reſponſio; ſuperior nanque difficultas vim habet loquendo etiam de obiecto in eſſe ſcibilis; conuincit enim obiecta eſſe diſtincta prout in demonſtratione ſumuntur, eo quòd actus ſpecie diſcriminantur per obiecta diſtincta, habitus autem proximè per actus, remotè verò per obiecta diſtinctionem conſequuntur; ergo neceſſe eſt obiecta etiam eſſe diſtincta in eſſe ſcibilis, ut ex proximè declaratis perſpicuum eſt; non igitur aduerſarijs licet confugere ad id, nimirum quòd actus illi ſpecie diſtinguantur in eſſe rei, & quoad rationem ſubiecti formalem *quæ*, non autem in eſſe ſcibilis, & quoad rationem formalem *ſub qua*, quæ eſt vel abſtractio à materia, vel aliquid aliud; nam actus diſtingui debent pro diſtinctione obiectorum; hæc autem ut nuper dicebatur, diſtinguuntur in eſſe ſcibilis, eo quòd diſtinguantur prout ſub demonſtrationem cadunt; ergo actus diſtinguuntur etiam in eſſe ſcibilis: idcircò redit ſuperior difficultas, ut cuique perſpectum eſt.

Nec tutum illis aſylum eſt abſtractio à materia, ita ut in hac eſſe ſcibile conſiſtat, adhuc enim ſuperior difficultas vim retinet ſuam; propterea quòd triplex eſt, ex eorum ſententia, abſtractionis genus, vel nimirum à materia ſignata, & ſingulari, quem in modum abſtractæ dicuntur res ipſæ materiales, dum in uniuerſum conſiderantur neglectis differentijs indiuidualibus. Vel à materia ſenſibili in uniuerſum, hoc eſt à materia ſubſtantiali, dum res videlicet uniuersè conſideratur abſque materia; quo pacto quantitas dicitur abſtracta dum ſpectatur præcisè ſecundum ſe ſine materia. Vel eſt abſtractio à materia intelligibili, hoc eſt à quantitate, hæc enim etiam ab Ariſtotele materia intellectualis tamen conſueuit appellari, dum ait, ἔστι δ' ὕλη ἡ μὲν νοητὴ, ἡ δ' αἰσθητή, *eſt autem materia quædam intellectualis, quædam ſenſibilis*. Et ut alij loquuntur. Vel res ita ſe habent, ut non abſtrahant à materia neque re, neque ratione, hoc eſt à materia eſſentialiter ſumpta. Vel ratione & non re, quia quantitas reipsâ eſt in materia, ſed per rationem ſine materia conſideratur. Vel re, & ratione, ut res ſpirituales naturæ; utcunque abſtractio ſumatur difficultatem non diluit, nam qualibet iſtarum inſpecta in ordine ad terminum à quo fit, ut ſunt ſingularia in prima abſtractione; materia ſenſibilis in ſecunda; & quæcunque materia in tertia, licet dici poſſet eiuſdem rationis; inſpecto tamen termino *ad quem*, putà re abſtractâ, eſt omnino rationis diuerſæ, pro diuerſitate rerum, quæ diſtinguuntur, atque diuerſas affectiones, veritateſque complexas includunt; at ſcientiæ ſpecificatio, ſumi non debet ab abſtractione ut reſpiciente terminum *à quo*, quoniam hæc eſt conceptus negatiuus, qui communis, & eiuſdem eſt rationis in omnibus, adeo ut inde diſtinctio, ſiue ſpecificatio ſumi non poſſit; ſed ut reſpiciente terminum *ad quem*. Quòd ſi per rationem *ſub qua*, intelligendam velint rationem formalem obiecti, atque modum, quo ipſum conſiderandum ſuſcipitur; nec difficultati ſic reſpondendo ſit ſatis, enim verò actus nequeunt dici ea hoc capite non diſtingui in eſſe ſcibilia, quoniam ex ipſa ratione formali *ſub qua*, ſumi quidem poteſt unitas quædam generica, adeo ut inde actus genere minime diſtingui debeant; non tamen ſpecifica, unde eſt ut ſpecie diſtincti dici mereantur. Tum quia etſi eadem ſit formalis ratio, *ſub qua*, in demonſtratione tamen prout cum diuerſa ſubiecti affectione adhibetur, diuerſa principia complexaſque veritates ſaltem ex parte conſtituit; quod ſi res ita ſe habet, ea ijs concluſiones deductas ſpecie diuerſas eſſe nemo ibit inficias,

² Diuin. tex. 15.

cum

Digitized by Google

eum pro diuerſitate principiorum, concluſiones debeant eſſe diuerſæ.

Alia aduerſariorum reſponſio refellitur.

Nec rectè, quantum conijcere mihi licet, ad connexionem illam principiorum confugiunt, cum hinc minime datum ſit colligere actus, & habitus ſpecie non diſtingui, quod ex ſcientijs ſubalternante & ſubalternata ſatis euidens redditur; enim verò ſunt adeo ratione principiorum connexæ, ut ſubalternata, à ſubalternante principia mutuetur, ut cernere quiſque poteſt in Optica comparatione Geometriæ, & in Muſica reſpectu Arithmeticæ; inſipientis autem foret aſſerere ſubalternantem, & ſubalternatam ſpecie non diſtingui.

Principiorum dependentia nõ tollit diſtinctionẽ habituum concluſionum &c.

Et in uniuerſum hęc principiorum dependentia, nimirum quòd quędam ab alijs pendeant, in cauſa eſſe non poteſt, ut quæ dependent, & ea quibus dependent, ſpecie naturâque ſint eadem, cum potius eorum inde oriatur diſtinctio, quòd mirum eſt aduerſarijs non fuiſſe perſpectum: quandoquidem ſatis obuia dependentia eſt, quâ ex cauſis ſubordinatis, quædam ab alijs dependere dicuntur, & nihilominus, quis adeo leuiter in erudito puluere verſatus, quem prætereat inter huiuſmodi cauſas ſpecificam diſtinctionem cadere? At ſi ita eſt, cur hoc idem de concluſionis aſſenſu relato ad principiorum aſſenſum dicere non licebit? Specie igitur inter ſe diſtingui huiuſmodi aſſenſus, & actus etiam ſi inter ipſos dependentia, de qua hactenus, intercedat, fateamur oportet; quòd ſi naturâ diſſident actus, etiam & habitus ab ijs procreatos diſcriminari neceſſum eſt; non igitur unus ſcientiæ habitus, ut aduerſarij contendunt, ſed ad multiplicationem actuum, multiplicantur etiam & habitus.

Secunda ratio.

Secundò etiam eadem aſſertio probatur ex eo quia paſſim uſu venit, ut aliquis dum primò nauat operam alicui diſciplinæ, probè concluſionem primam aſſequatur, ac eius cognitione ſic reddatur inſtructus, ut eiuſdem habitum firmiſſimum acquirat, non tamen reliquarum concluſionum ad eandem ſcientiam ſpectantium, qualem utique aſſequutus eſt ille, qui in tali diſciplina tam longè proceſſit, ut uniuerſam adeptus ſit. Immo frequenter euenit ut aliquis retineat habitum erga quaſdam concluſiones, etſi à primis remotiſſimas; primas tamen amiſerit, quod inditio eſſe tales habitus inuicem re ipſâ diſcriminari, diffitebitur nemo, dummodo memoriâ teneat firmiſſimum realis diſtinctionis argumentum ex reali ſeparatione deſumi.

Aduerſariorum reſponſio.

Reſpondent concedendo habitum illum initio non reddere potentiam propenſam ad omnes concluſiones ſcientiæ uniuerſæ, vel propter defectum ſpecierum repræſentantium concluſiones illas, & propter defectum applicationis, ſiue exercitij ipſius potentiæ; vel quia nouis actibus perficitur habitus, qua ratione idem eſſentialiter habitus priùs erat impotens ad concurrendum, poſtea fit potens; hanc autem perfectionem exiſtimant ex eo prouenire, vel quia determinat intellectum ſecundum aliam, & aliam potentiam; vel quia nouiter modum quendam diuerſæ rationis à ſe ipſo acquirit; vel quia per additionem entitatis eiuſdem rationis, perfectior euadit.

Superiores reſponſiones confutantur generatim.

Ex his autem reſponſionibus nulla quidem propoſitæ rationi ſatisfacit, vel eo nomine ſaltem, quòd qualibet falſo innititur fundamento, videlicet habitum talis eſſe naturæ, ut potentiæ facilitatem præbeat erga omnes concluſiones; nam habitus per primum actum productus, nequit aliunde, quàm ab actu virtutem recipere; quicquid enim virtutis habet, ab actu recipit; ſed actus ille de quo loquimur, omnium actuum ad ſcientiam ſpectantium perfectionem includere, ac in ſe cohibere non poteſt, atque adeo nequit habitui perfectionẽ tribuere, quam cæterorum actus quilibet communicare poteſt potentiæ, nempe facilitatem quâ potentia ipſa deinceps actus ſimiles, illi à quo fuit productus, poſſit elicere; ergo prior actus, nequit habitum producere, quo potentia reddatur prompta ad operandum, & à quo facilitatem ad exercitium reliquorum actuum ſpecie diſtinctorum, conſequatur.

Secunda cõfutatio.

Illud etiam accedit, non exigui momenti, quòd fieri poteſt, ut aliquis poſt plures concluſiones veras, & optimè demonſtratas, in aliquem labatur errorem circa idem obiectum, & in eadem ſcientia; ſi igitur habitus unus & idem haberet vim tribuendi potentiæ facilitatem erga omnes concluſiones; ſequeretur eundem habitum eſſe ſcientiam & errorem, nam ſcientia foret, quatenus veras & demonſtratas concluſiones reſpiceret, eſſet autem error, prout ad erroneum actum producendum concurreret.

Aduerſariorum reſponſio.

Non me latet ab aduerſarijs dici nullum hinc incommodum, nullamque repugnantiam ſequi, eo quòd id non eſt reſpectu eiuſdem, ſed diuerſæ concluſionis. Sed quam inanis hæc ſit exiſtimanda reſponſio ex eo planè deprehenditur, quoniam ſcientia quidem & error ſunt ſpecies naturâ diuerſæ, ac eſſentialiter diſtinctæ contentæ ſub habitu generatim accepto, non ſecus ac homo, & leo ſub animali, ita ut habitus uniuersè ſumptus per differentias diuidatur, per quas ſcientiæ, & error conſtituuntur; ſubinde igitur licet inferre eidem habitui prædictas differentias accommodari non poſſe, tanquam conſtituentes; quemadmodum rationale, & rugibile nequeunt eidem conuenire tanquam conſtituentes differentiæ; ſiue differentiæ habitus in ordine ad idem obiectum, ſiue ad obiecta diuerſa dicantur acceptæ; non poſſe autem eidem conuenire commemoratas differentias tanquam conſtituentes ratio illa conuincit, quoniam idem foret in duabus ſpeciebus conſtitutum, atque adeo quæ ſpecie ſupponuntur diſtingui, forent idem ſpecie dicenda, à quo quantum veritas abhorreat, nemo eſt cui ſatis exploratum non ſit.

Reijcitur.

Tametſi autem hæc in ordine ad concluſiones diuerſas dicant aduerſarij contingere, non propterea tamen declinant incommodum; nam actus erroneus circa ſecundam concluſionem, cum actu ſcientifico circa primam ſimul cohærere nequit; non igitur ſcientificus habitus primæ, & ſecundæ concluſionis idem eſſe poteſt; optimam autem illationem hanc intelliges eſſe, ni fallor, ſi animaduertas habitum ſcientificum concluſionis primæ, cohęrere ſimul cum habitu erroneo ſecundæ, cum hoc tamen eiuſdem ſcientificum habitum ſimul eſſe non poſſe.

Admiſſo incommodo viget adhuc difficultas.

Quod ſi placet admittere nullum incommodum eſſe, his tantum conceſſis in ordine ad concluſiones diuerſas, non propterea tamen ea hiſce cotibus contrariam ſententiam tuentes enauigare poſſunt, quoniam hæc in ordine ad idem obiectum, eandemque concluſionem euenire fateri omnino coguntur, adeo ut diffiteri nequeant concedendum fore ut id in eadem ſcientia comparatione eiuſdem contingat; nam ſi quis loco erronei actus, ſcientificum actum exercuiſſet; vel ſi poſt actum erroneum reſipiſcens, in contrariam ſententiam abiret atque ſcientificum actum eliceret, idem plane habitus intellectum redderet propenſum in concluſionem veram, atque ſcientificam, ita ut ſcientificus habitus reſpectu illius concluſionis dicendus eſſet, cum tamen priùs intellectum in oppoſitum erroris actum reddidiſſet propenſum, & ideircò reſpectu concluſionis eiuſdem, idem habitus erroneus atque ſcientificus foret. Superior igitur ratio ſuam retinet

vim

Digitized by Google

vim ad probandum, videlicet non eundem eſſe ſimplicem habitum præbentem intellectui facilitatem, ac promptitudinem ad uniuerſæ alicuius diſciplinæ concluſiones eliciendas.

Alia quædam in cõfutationẽ adijcitur. Non eſt autem operæ pretium ſigillatim allatos dicendi modos reijcere, cum vana figmenta ſint, nec iuvet in eorum confutatione tempus inſumere; ſolùm id adijcere non erit abs re, nimirum ineptè admodum ab ipſis dictum fuiſſe habitum illum haud expeditam potentiam reddere ad omnes ſcientiæ concluſiones defectu ſpecierum illas repræſentantium; non enim à ſpeciebus, ac imaginibus nouiter acquiſitis obuenit potentiæ facilitas ad operandum, cùm ab ipſis id non ſit expectandum, ſiquidem ſpecies, ac imagines rerum concurrunt ex parte cum potentia cognoſcente ad operationum exercitium, adeo vt non ad faciliter, ſed ad ſimpliciter operandum ijs potentia cognoſcens indigeat. Et ſanè intellectus nouis ſpeciebus inſtructus, nouo habitu non accedente, non minorem difficultatem in poſterum, quàm cum primum actum exercuit, ſeu in exercitio primi actùs, experta eſt; vt hãc autem difficultatem abijciat, nouo aliquo præter ſpecies, indiget, ſine quo profectò nouæ concluſioni difficulter aſſenſum præbet. Ad hoc autem cum exercitatio ſummopere conducat, inditio eſt novum habitum ab intellectu acquiri, ſiquidem hic actuum frequentatione comparatur. Intolerabile autem eſt ab habitu ſecundum unam potentiam, & non ſecundum aliam operante, intellectum determinari; quandoquidem habitus utpotè naturalis cauſa ſecundum ultimum ſuæ potentiæ præſtat quod poteſt, proindeque ſummo conatu perficit intellectum; qui cum maximè diſpoſitus ſit, nihil eſt in cauſa, cur comminiſcantur ab habitu ſecundum unam potentiam, & non ſecundum aliam munus perficiendi intellectum exerceri. Ne commemorem ſatis ab ipſis explicari non poſſe, quâ ratione habitus immutatus potens euadat intellectum perficere, cùm prius non poſſet, eique perfectionem conferre, quam prius tribuere non poterat; idem enim manens idem, ſuapte naturâ ſemper idem facit. Quòd ſi putent non habitum novum, ſed modum ipſius in intellectu acquiri, toto Cælo aberrant, eãdemque difficultate premuntur; talis enim naturæ eſt modus, ſi verum quærimus, ut ſine re cuius eſt modus eſſe non poſſit; hoc autem conceſſo, ſupponamus aliquem ſic operam dediſſe ſtudijs, ut habitum de re quapiam exercitatione frequenti conſequutus fuerit; eundem itidem ſupponamus amiſiſſe facilitatem circa concluſionem primam, facilitate tamen retentâ erga cæteras; hãc datâ hypotheſi, percundum ab aduerſarijs unde nam erga cæteras concluſiones hæc oriatur facilitas. Inſulsè dicerent à modo habitûs initio erga primam concluſionem acquiſiti, propterea quòd amiſsâ facilitate erga illam, neceſſe eſt & habitum amiſſum fuiſſe, & idcirco modum ipſius, cum modus eſſe non poſſit, ex præmiſſo fundamento, ſine eo cuius eſt modus; cum itaque nil aliud ſuppetat, cui facilitas erga cæteras concluſiones accepta referri poſſit; fatendum erit ab habitu proficiſci, quem intellectus eliciendo frequentes actus, circa concluſiones illas ſibi comparauerit.

Confutatio altera. At non minus à veritate alienum, quod alij commenti ſunt, videlicet additum illud eiuſdem eſſe rationis cum habitu, cui adiungitur; nam habitus ex eorum placito, nequit præbere facilitatem potentiæ ad omnes actus, niſi ratione adiuncti; ergo eodem modo ſe habebit quicquid habitûs naturam ſapit; ſi igitur habitus præſtare nequit facilitatem ad omnes actus, nec illud adiunctum, nec habitus ratione eiuſdem adiuncti; quamobrem ſi initio habitus potentiam ad omnes actus inclinare non poterat; nec acceſſione adiuncti, quod eſt rationis eiuſdem cum ipſo poterit.

Illud etiam accedit, quòd huius adiuncti cauſa, vel ſunt actus eiuſdem rationis, cum eo, à quo fuit habitus procreatus, vel rationis diuerſę. Secundum dici non poteſt, quoniam adiunctum eiuſdem rationis ſupponitur eſſe cum habitu, propterea gigni non poteſt, niſi ab actibus naturæ eiuſdem cum ijs à quibus habitus procreatus fuit; non enim actus indiſcriminatim habitum quemcunque poteſt producere. Nec primum dici poteſt, nam ab actibus eiuſdem rationis cum ijs, a quibus habitus generatus fuit, magis tantùm intendi poteſt, ita ut ſi quidpiam producatur, ad eius intenſionem pertineat. Quòd ſi fatearis per illud additum fieri habitum intenſiorem, & idcircò præſtare poſſe, quod prius utpotè remiſſior non poterat; illud tibi moleſtum, ac explicatu difficile, quo videlicet pacto habitus intenſior factus id præſtare valeat; nam ratione maioris intenſionis habitus, maiorem facilitatem ac promptitudinem potentiæ tribuere quidem poteſt ad eliciendos actus ſimiles ijs, à quibus procreatus fuit; non tamen ad alios. Quod euidens experientia confirmat, nam ſi quiſpiam ſcientiæ alicuius primam concluſionem probè fuerit aſſecutus; ita ut frequentatione actuum intenſiſſimum habitum fuerit adeptus, cæteris autem concluſionibus oſcitanter operam nauauerit, facilitatem ſummam ad eliciendos actus circa primam concluſionem experietur, circa reliquas autem non item. Et contra, etiamſi parum ſe exercuerit in prima concluſione, multum autem in reliquis; in his enim tractandis valdè ſe propenſum cognoſcet, non autem in illa; hoc eſt, experientiâ ſibi conſtabit facilè, ac expeditè ſe poſſe præbere aſſenſum reliquis concluſionibus, non autem primæ.

Non eſt autem laborandum in reijcienda ſententia dicentium, quando ſcientia demonſtrat diuerſas paſſiones de eodem ſubiecto faciendo propoſitionem unam de prędicato copulato; quandoquidem unico actu repugnat huiuſmodi prædicata cognoſci. His igitur prætermiſſis difficultatum ſolutionem aggrediar.

Eſt porrò difficultas inſignis ex Ariſtotelis auctoritate deſumpta, ubi habet, ὥστ' εἴη ἂν ἡ σοφία νοῦς καὶ ἐπιστήμη, ὥσπερ κεφαλὴν ἔχουσα ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων. *Itaque ſapientia erit intellectus, & ſcientia, ac veluti caput obtinens ſcientiam rerum honoratiſſimarum.* Itaque docet habitum principiorum non eſſe diſtinctum ab habitu ſcientiæ quod ſi ita eſt, unus erit ſimplex habitus, qui & principia, & concluſiones inde deductas attingit. Et augetur difficultas, quoniam vel eiuſdem Ariſtotelis teſtimonio, prudentia etſi circa plurima diuerſa ſpecieque diſtincta, eſt una, ut Philoſophus loquitur, ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ πάσαι ὑπάρξουσι. *Simul nanque cum Prudentia, quæ una eſt, omnes aderunt.* Si tamen diligenter attendas, futurum credo, ut apertè cognoſcas prioribus verbis nihil aduerſus dicta concludi; quandoquidem Stagirites, vel ſermonem habet de ſapientia ſumpta pro quacunque facultate, ac habitu intelligentis animæ; vel pro diuina Philoſophia, cuius eſt principia reliquarum ſcientiarum demonſtrare, iuxta quam uſurpationem ipſa dici poteſt ſcientia, & intellectus eminenter, non tamen formaliter, & quocunque modo fuerit accepta, nunquam habitus unus ſpecie, ſed plures erunt, licet unus genere dici poſſit. Neque ex poſterioribus verbis, quicquam colligitur quandoquidem Stagirites tantummodo Prudentiam genere, non ſpecie unam eſſe contendit. Ratum igitur ex Ariſtotele ſit habi-

Prima difficultas ex Ariſtotelis verbis ſe-ſumpta. 6. Ethic. cap 7.

6. Ethic. cap. vltimo.

tum

Digitized by Google

rum principiorum, non eſſe idem cum habitu concluſionum; ſed ſicut actus circa principia eſt cauſa, vel ſe tenet ex parte cauſæ actûs circa concluſionem; ita habitus principij medio actu, eſt cauſa, vel ſe tenet ex parte cauſæ habitus concluſionis, qua de re in libris de Anima diſputandum.

Secunda difficultas. Deinde ſic obijci ſolet. Potentia eſt una, & nihilominus in obiecta ſpecie diuerſa fertur. Ita quidem viſus unico actu fertur in varios ſpecie colôres, quibus imago conſtat; inſuper in ſenſibile proprium, & commune, ut in quantitatem, & candorem, quæ tamen non modo ſpecie, ſed genere differunt; nihil igitur obſtabit quominus idem habitus ad actus ſpecie diuerſos intelligentem potentiam inclinet.

Solutio. Obuiam itur reſpondendo potentiam eſſe unam, eoquòd non à quocunque obiecto inadæquato, ſed ab adæquato ſpecificationem ſortitur; non ſic autem ſe habet habitus. Hanc autem diſparitatem non multo antea tetigimus, in cuius gratiam aduertendum occurrit habitum inter potentiam & actum ſibi locum vendicare; propterea quòd eadem numero potentia poteſt in plures actus ſpecie tendere; idem verò numero actus in unum numero obiectum; at idem numero habitus in plures ſimiles actus. Cùm enim habitus debeat facilitatem tribuere, nequit id certè præſtare niſi in ordine ad id in quo ſe exercuit potentia; non quidem ad idem numero, hoc enim impoſſibile; ergo ad idem ſpecie; ſe exercuit autem potentia in eliciendis actibus; ergo non ad eundem numero, ſed ſpecie actum, facilitatem habitus potentiæ præſtabit. De cæteris autem difficultatibus tactis commodiùs in diſſertationibus de anima diſſeretur. Interim adnotare licet non unico fortaſſis actu varios diuerſoſque colores imaginis, attingi. Quantitas autem ab oculo, non propriâ, ſed alienâ, nempe illâ, quæ coloris eſt imagine ſpecieve percipitur.

Superioris ſolutionis confutatio ab aduerſarijs adhibita. Aduerſus tamen allatam ſolutionem inſurges, hunc in modum inſtando. Virtus unaquæque moralis, putà iuſtitia, temperantia &c. habitus eſt, & nihilominus in ea tendit, quæ maximè, non modò ſcilicet ſpecie, ſed etiam genere diſtinguuntur; ergo non benè reſponſum fuit hoc potentiæ, non autem habitui concedendum eſſe.

Ad hanc difficultatem emoliendam plura dicenda forent, de quibus alibi, ſatis in præſentia ſit ex quorundam ſententia reſpondere, virtutem eſſe quidem unam ſpecie, ſimplicemque qualitatem, quotieſcunque rationem formalem ſpecie unam honeſtatis habeat, etſi materialia obiecta diuerſa ſint; neque noua moleſtia, quam quis experitur circa aliquod obiectum, arguit diſtinctum habitum in voluntate, ſed ſolùm in potentijs ſenſitiuis aliquid diuerſitatis teſtatur; quæ ut clariùs intelligas, aduerte obiecta, de quibus habetur ſermo, conſideri vel in ordine ad rationales potentias, & hoc pacto materiali modo ſe habent, cùm huiuſmodi potentiæ, ſolam in ipſis formalem rationem reſpiciant, ac appetant, omni eorum differentiâ neglectâ; vel in ordine ad ſentiendi potentias, & hoc modo ſunt obiecta formalia, propter ſpecie diuerſam delectabilitatem, quam habent; hoc autem modo diuerſos ſpecie actus, habituſque progignunt; quando igitur quiſpiam virtutis habitu præditus fuerit, ſi circa aliquod obiectum difficultatem experiatur, indigebit nouo quidem habitu, non in voluntate, ſed in potentia cognoſcitiua, & appetitiua partis ſentientis.

Fateor tamen hæc ſubtiliter potiùs, quàm ſolidè dicta fuiſſe; proinde longè meliùs difficultati occurritur dicendo virtutem omnem moralem unam eſſe non ſpecie, ſed genere, nec ei maiorem unitatem deberi, quàm quæ virtuti intellectuali, nempe ſcientiæ debetur.

In hanc autem ſententiam adducor, quoniam obiecta illa etſi dicantur induere unitatem quandam, honeſtatis ratione, hæc tamen unitas generica eſt, atque adeo habitus iuſtitiæ eſt aggregatione unus, quemadmodum habitus temperantiæ; quia etſi obiecta illa conueniant in præcipua quadam honeſtatis ratione, ſolumque materialiter differre videantur; adhuc tamen in ratione honeſtatis ſpecie, differunt; Vt honeſtas cibi, & honeſtas potus ſpecie differunt, adeo ut conueniant in generica ratione honeſtatis, quam reſpicit temperantia, ſed ſpecie diſcriminentur, ita ut quis poſſit habere temperantiæ habitum circa cibum, non autem circa potum; atque adeo circa cibum etſi temperantiam habeat, circa potum tamen non item, ſed potius difficultatem in abſtinendo ab illo experiatur.

Tertia difficultas. Præterea. Qui circa primam concluſionem habitum ſibi comparauerit faciliùs deinde aſſentitur ſecundæ, & cæteris; hoc autem eſſe non poteſt, niſi quia habitus inclinat potentiam ad actus ſpecie diuerſos; facilitas enim illa non niſi ab habitu poteſt oriri.

Solutio. Vt huic occurras difficultati aduerte, cum dicimus habitum non poſſe facilitatem potentiæ tribuere ad actus ſpecie diuerſos, id intelligendum eſſe de facilitate determinata, non autem indeterminata; nam dum quis acquiſiuit habitum primæ concluſionis, faciliùs præſtat aſſenſum cæteris non determinatè, ſed indeterminatè, quatenus habitus præbens facilitatem potentiæ ad determinatè eliciendum actum circa primam concluſionem, præſtat etiam facilitatem ad indeterminatè eliciendos actus ſimiles ſecundum genericam rationem illis, ad quos determinatè potentiam inclinat. Neque hoc mirum videri debet, propterea quòd idem habitus per concomitantiam iuvat potentiam, eique facilitatem tribuit ad actus eliciendos alterius naturæ, quatenus hi in communi generica rationem cum actibus illius habitûs proprijs, conueniunt; & quò maior eſt conuenientia, eo maior eſt facilitas, quam habitus præſtat.

Quarta difficultas. Eſt etiam non ſpernenda difficultas in eo poſita, quoniam per formalem rationem ſubiecti proprietates omnes de ipſo demonſtrantur; ergo unicus erit habitus inclinans ad omnes actus circa huiuſmodi proprietates, eoquòd unicum obiectum ſit, atque una formalis ratio, nimirum definitio ſubiecti.

Solutio. Difficultas hæc urget eos, qui parum accuratè ſcientiæ naturam conſiderarunt, hâc enim diligenter introſpectâ facillimum erit à propoſita difficultate ſe expedire. Non eſt igitur cogitandum cum quibuſdam, per unicam ſubiecti definitionem de ipſo proximè proprietates omnes oſtendi, in hoc enim pleroſque deceptos inuenio, ſed ordine quodam id fieri, ita ut prima quidem proprietas proximè, nulloque intermedio per ſubiecti definitionem de eodem ſubiecto demonſtretur; ex reliquis autem proprietatibus illa, quæ remotior eſt à ſubiecti natura, per illam, quæ eidem eſt proximior oſtendatur; talis enim eſt proprietatum ſeries, ut una ſubſequatur alteram, omnes tamen per ſubiecti definitionem oſtendi dicuntur, eoquòd ſubiecti natura, quæ per definitionem exprimitur, ſe habet veluti fons, à quo proprietates omnes dimanant. Sed hæc in Arithmetica, & Geometria præſtantiſſimis diſciplinis cuicunque facillimum eſt obſeruare; in ipſis enim cernere licet, quod nuper dicebatur, nimirum in proprietatibus, vel diſcretæ vel continuæ

quan-

quantitatis hunc dari ordinem, ut una ſubſequatur alteram, & eam, quæ ſubſequitur, demonſtrari per illam, ad quam conſecutionem habet.

Quinta difficultas. Deinde ſic etiam obijcies. Habitus de quibus loquimur, ex noſtra quoque ſententia, diuerſæ ſunt qualitatis ſpecies; ob id inficiari nemini licebit ſcientiam unam eſſe ſimplicem qualitatem.

Solutio. Sic tamen argumentando nihil conficies, cum enim dicimus ſcientiam non eſſe unam ſimplicem qualitatem, id non de habitu partiali, qui circa unam, vel alteram concluſionem verſatur, ſed de totali, cuiuſmodi eſt ſcientia uniuerſa, nos intelligendum volumus.

Superioris reſponſionis confutatio. Dices. Hoc admiſſo ſequeretur totalem ſcientiam non ad qualitatis, ſed ad relationis genus pertinere, quandoquidem in ordine quodam conſiſtit, at verò ordo quædam relatio eſt.

Solutio. Reſpondeo ſcientiam non accipi, cum in præſens de ipſa ſit ſermo, pro ordine, quicquid ille ſit, formaliter, ſed materialiter accepto, qui non aliud eſt quidpiam ab ijs habitibus partialibus, ex quibus uniuerſus habitus conſurgit.

Sexta difficultas. Vt ad extremum probes eundem ſcientiæ habitum inclinare potentiam cognoſcentem ad actus ſpecie diuerſos, ſic argues. Eadem ſcientia circa contraria verſatur, hoc enim tanquam commune effatum Stagirites etiam admiſit, dicens, *Contrariorum eadem eſt diſciplina*; (2. Top. c. 2.) ergo unus, & idem ſcientiæ habitus, qui inclinat intellectum ad actus diuerſos; optima quidem illatio, nam propenſum reddit intellectum ad actus, qui contraria attingunt; ſi autem actus ratione obiectorum diuerſi ſunt, quæ nam maior poterit eſſe diuerſitas actuum?

Solutio. Solutio in eo conſiſtit, quòd non eadem ſpecie cognitio, nec idem ſpecie habitus contraria attingit, ſed totalis ſcientia, quæ ratione partium, quibus conſtat, in contrarijs conſiderandis eſt occupata, quoniam omnia ſumere debet explicanda, quæ aliquo modo connexa ſunt, ſaltem in ratione ſcibilis, cuiuſmodi ſunt contraria, quæ hunc in modum connexa dicuntur, quatenus unius cognitio conducit ad cognitionem alterius; quam ob cauſam Stagirites dicebat contrariorum eandem eſſe diſciplinam, nam reuerâ nunquam intellectus unius contrarij perfectam cognitionem aſſequitur, niſi pariter alterum perſpectum habuerit.

Difficultas in gratiam dicentium unicâ propoſitione fieri poſſe de prædicato copulato. Qui autem in ea ſententia verſantur, ut pro comperto habeant propoſitionem de prædicato copulato demonſtrari poſſe, quemadmodum id nullâ ratione ſuffulti pronunciarunt; ita nihil poſſunt obijcere, quod aliquid negotij nobis faceſſat. Iam enim opinionem illam non multo antea reiecimus, eo nomine, quòd nequeat intellectus unico actu proprietates omnes, quibus afficitur ſubiectum, cognoſcere, ut ipſi contendunt. Nec eſt profectò, cur nobis moleſtum putent argumentum à paritate deductum, dum ita diſputant. Poſſunt unico quidem actu proprietates omnes de ſubiecto per eius definitionem oſtendi; ergo ſimilium actuum frequentatione procreabitur habitus intellectum inclinans, eidemque propenſionem tribuens ad eliciendos actus naturâ ſimiles in ordine ad proprietates omnes ſubiecti; optima quidem illatio, cum ex unitate cauſæ non ineptè unitas effectus deducatur. aſſumptum autem ex eo probant, quoniam, ut intellectus poteſt de prędicatis omnibus quidditatiuis unicam propoſitionem, veluti de prædicato copulato efficere; ut ex. gr. homo eſt ſubſtantia corporea, animata, ſenſitiua, rationis particeps; ita ut unico actu illam cognoſcat; non diſſimiliter de prædicatis in quale accidentale inſeparabiliter, cuiuſmodi ſunt proprietates, unicam propoſitionem poterit efformare, tanquam de prædicato copulato, atque illud oſtendere de ſubiecto per definitionem eiuſdem, ſic arguendo. Omne animal rationis particeps eſt diſciplinæ capax, admiratiuum, riſibile; at verò homo animal eſt rationis particeps; ergo homo eſt diſciplinæ capax, admirativus, riſibilis. Egregiè porrò videtur inſtituta paritas, quoniam proprietates non magis à ſubiecto, quàm quidditatiua prædicta diſtinguuntur.

Quorundam ſolutione veluti minus idoneâ prætermiſſa, fiet ſatis reſpondendo maiorem certè diſtinctionem non eſſe proprietatum à ſubiecto, quàm pertinentium ad quidditatem ipſius, hoc tamen intereſſe diſcriminis magnopere conſiderandum, quòd ex ijs, quæ ad ſubiecti quidditatem pertinent, fit unum quidpiam per ſe, quod cætera, & idcirco proprietates ipſæ circumſtant; ut propterea mirum non ſit, ſi unico intuitu poſſit intellectus illa quidem attingere; hæc autem non item; illa nanque prædicata coire poſſunt in unum; hæc autem non poſſunt. Tanti refert, quæ plura ſunt unitatem induere; cum enim unico mentis conceptu percipi non valerent, unitatis opitulatione valent. (Solutio difficultatis propoſitæ.)

SECTIO SEXTA.

Vnde ſcientiæ unitas, atque ſpecificatio ſumenda ſit.

PRimò, quod hic adnotandum occurrit eſt, quod aliàs aduertimus, ſcientiam accipi. Primò prout in actu conſiſtit, quo pacto non aliud eſt quidpiam à cognitione, quam intellectus ex præmiſſis demonſtrando deducit, proindeque nec à concluſionis notitia, quæ unitatem ab obiecto conſequitur ſuo; quod multiplex eſt, prout multæ ſunt concluſiones in ſcientia demonſtratæ, ſiquidem obiectum, hoc eſt, illud complexum quod per cognitionem concluſionis attingitur, complexum inquam, ex ſubiecto, & affectione conſurgens, multiplex quidem eſt, pro multiplicitate affectionum, quæ de ſubiecto ipſo oſtenduntur; ob id ſcientia hoc modo accepta non una erit, ſed tot, quot ſunt concluſiones, quæ in uniuerſa diſciplina demonſtrantur, licet hæ omnes ſcientiam unam componere dicendæ ſint, vel ratione ſubiecti, vel ratione alterius, quicquid illud credatur, penes quod attendi debet unitas totius ſcientiæ. Secundò prout in habitu conſiſtit, eo vel maximè, ſi ſcientia ſic accepta non una ſit ſimplex qualitas, ſed potius una aggregatione, & connexione quadam ordinis, quod probabilius duximus; & iuxta hanc acceptionem cum quidam ſit habitus, quædam eſt qualitas ex frequentatis actibus in intellectu producta, itaut actus frequenter eliciti qualitatem in intellectu progignant, à qua hic redditur promptus ad ſimiles actus deinceps eliciendos. Hæc porrò qualitas ex actuum frequentatione producta, habitus nuncupatur, à quo facilitas ad operandum prouenit. Huiuſmodi autem qualitatem concedendam in intellectu conabimur demonſtrare opportuniori loco, ubi de anima ſermo nobis futurus eſt; hoc igitur ſuppoſito, nobis in præſentia diſcutiendum tantummodo unde nam eius unitas deſumi debeat, qua in re tres præcipuæ ſententiæ referri ſolent, quarum. (Scientia prout in actu, vel prout in habitu.)

Prima ſententia. Prima eſt dicentium non niſi unam ſcientiam uniuerſam ex rei natura reperiri, quæ ex pluribus partibus coaleſcat & ſolùm hominum arbitrio in plures ſcientias

tias

tias diuiſa ſit, quarum quælibet exiſtimari integra debeat. Iuxta hunc dicendi modum uniuerſa quædam erit ſtatuenda diſciplina, quæ non ſolùm ens uniuersè meditetur, ſed etiam ſecundum varias, atque diuerſas ſui partes ad inferiora ſub illo contenta, deſcendat; adeo ut omnes ſaltem contemplatricea, quarum quælibet integra quædam diſciplina exiſtimatur, nil aliud ſint, quam ipſius uniuerſæ diſciplinæ partes.

Secunda ſententia.

Alij verò contrariam opinionem amplectentes putarunt nihil intolerabilius, quàm unam modo prædictò ſtatuere diſciplinam.

Tertia ſententia.

Alij tandem mediam ſententiam amplectendam crediderunt, exiſtimantes quamuis ſcientiarum ſaltem ſpeculatiuarum unitas, de rebus omnibus negligenda non ſit, non inconſultò tamen in plures integras ſcientias fuiſſe diuiſam, quarum quælibet ſpeciatim aliquid conſiderandum aſſumat, adeout tanquam integræ, non ſine fundamento ex conſideratis rebus deſumpto, inter ſe diſtinguantur, eæque ſint Metaphyſica, Phyſica, atque Matheſis.

Aſſertio. Vnã ſcientiam conſtitui poſſe conſtantē ex omnibus contemplatricibus.

Poſſe autem unam ſtatui ſcientiam uniuerſam de rebus omnibus conſtantem, ex omnibus ſcientijs ſaltem contemplatricibus, tanquam ex ſuis partibus integrantibus, ex eo planè conuincitur, quoniam ſi ſtatui poteſt ſcientia, quæ vertatur circa id, in quo omnia conſiderata à ſingulis ſcientijs, ſaltem contemplatricibus conueniant, illa quidem una erit, cuius partes integrantes, prædictæ ſcientiæ erunt, ſiquidem unius ſcientiæ partes integrantes ſunt illæ, quæ meditantur ea, quæ continentur ſub illo, in quo una illa ſcientia verſatur.

Ratione ſuadetur.

Sed nihil prohibet, quo minus detur ſcientia de eo, in quo conueniunt omnia conſiderata à reliquis ſcientijs; nihil enim prohibet, quominus ſcientia ſtatuatur de ente, in quo omnia conſiderata in reliquis ſcientijs conueniunt; atque adeo, quominus detur ſcientia una, cuius ſaltem ſcientiæ contemplatrices ſint veluti partes integrantes.

Quia tamen inde non exigua oriretur confuſio; propterea non inconſultò factum fuit, ut illæ partes, quarum quælibet contemplatur aliquid ſub ente remotiùs tamen contentum, tanquam integræ ſcientiæ diſtinguerentur ab ea, quæ commune illud, & proximè ſub eo contenta meditatur. Ita fit, ut Metaphyſica conſideret ens, deſcendat tamen ad quædam proximè ſub illo contenta; reliquæ verò duæ, Phyſica ſcilicet & Matheſis in eorum conſideratione verſentur, quæ pariter ſub ipſo ente, remotiùs tamen continentur. Quod eo vel maximè conſentaneum erat, quoniam fundamentum eſt in rebus ipſis, ut prædictæ unius ſcientiæ partes, tanquam integræ ſcientiæ ſtatuantur inter ſe diſtinctæ, adeo ut non temerè illa tripartita ſpeculatiuarum ſcientiarum diuiſio in Metaphyſicam, Phyſicam, & Matheſim fuerit inſtituta.

Fundamentum tripartitæ diuiſionis ſcientiarū quæritur.

Quodnam autem ſit huiuſmodi fundamentum, & unde petenda ſit unitas, atque ſpecificatio uniuscuiuſque ex ipſis proximum eſt, ut explicemus. Si præmiſerimus tamen genuinam in unoquoque habitu, atque adeo in ſcientia poſſe unitatem aſſignari.

6. Diuin. cap. 2. & alibi.

Omnes quidem è Peripatetica ſchola retinentes traditam à Philoſopho ſcientiæ contemplatricis partitionem in Phyſicam, Metaphyſicam, & Matheſim conantur hoc explicare dicendo competere quidem obiectò rationem quandam formalem in genere obiecti, ſiue in ratione ſcibilis, per quam conſtituatur obiectum ſcibile, & hanc rationem eſſe abſtractionem à materia, eo quòd cùm intellectus humanus potentiâ ſit immaterialis, intelligit per abſtractionem à materia ad differentiam ſenſùs, qui res attingit ſenſibiles, prout immerſas in materia; cumque materia ſit radix mutationis, & contingentiæ, aiunt res per abſtractionem à materia fieri certas, & neceſſarias. Hanc verò abſtractionem appellare conſueuerunt *rationem formalem ſub qua*, nempè ſub qua obiectum eſt ſcibile, atque adeo à diuerſis gradibus abſtractionis, iuxta eorum placitum, ſcientiarum diſtinctio petenda eſt, & hunc in modum ratiocinantur.

Prima quorundā ſuppoſitio.

Supponunt autem hic agi non de unitate numerica, ſed tam de generica, quàm & maximè de ſpecifica; cùm enim plures ſcientiæ inter ſe genericè, nonnullæ etiam ſpecificè conueniant, venandum eſt, unde utraque unitas deſumatur, in cuius gratiam aduertunt duplicem eſſe rationem formalem obiecti, aliam illius, ut res eſt, alteram eiuſdem, ut obiectum eſt. Tum quia ſubiectum, circa quod vertitur ſcientia, ſpectat ad genus entis, & ad genus ſcibilis, eſt enim talis res, & taliter ſcibilis; ſed abſque forma nequit dari conſtitutio in aliquo genere; aſſignanda propterea eſt forma conſtituens obiectum in eſſe rei, quæ ab ipſis dicitur *ratio formalis quæ*, & concedenda eſt quoque forma, per quam conſtituatur in eſſe ſcibilis, quæ dicitur *ratio ſub qua*. Tum etiam quia res, quæ in eſſe entis eſt una, poteſt eſſe multiplex in eſſe ſcibilis; quod illuſtrant exemplo rotunditatis terræ, huius enim rotunditas aliter ab Aſtronomo, quàm à naturali Philoſopho conſideratur. Quandoque verò ea, quæ in eſſe entis ſunt plura, poſſunt eſſe unum in eſſe ſcibilis, ut de Metaphyſicæ obiecto perſpicuum videtur, ſub quo res diuerſiſſimæ comprehenduntur; unde concludunt res non conſtitui in eſſe ſcibilis per idipſum, per quod conſtituitur in eſſe entis, ſed geminam eſſe formam neceſſariò agnoſcendam.

Secunda ſuppoſitio.

Supponunt ulteriùs unitatem, & diſtinctionem ſcientiæ deſumendam eſſe ab obiecto, non *in eſſe rei*, ſed *in eſſe ſcibilis*, & quatenus obiectum eſt, eo quòd poſſunt eſſe plures ſcientiæ de eadem re, vel contra unus, & idem habitus valet res innumeras attingere; ita ſit, ut diſtinctio ſcientiarum deſumenda non ſit ab obiectis materialiter ſumptis in eſſe rei, ſed formaliter acceptis in eſſe ſcibilis. Ex eorum autem ſententia, ut obiectum unitatem ſpecificam in ſcientiam transfundat, debet præhabere unitatem eandem, quoniam ſpecificatum ideo eſt unum, quia ſpecificatiuum eſt unum, proinde nequit eſſe magis unum, quàm ſpecificatiuum ipſius; ut igitur ſcientia habeat unitatem ſpecificam ab obiecto, in eo eſſe eadem unitas debet. Atque adeo quærendum ſupereſt id, quod ſe habet tanquam forma conſtituens obiectum in eſſe ſcibilis, per quam ſcilicet ea, quæ in eſſe rei diſtinguuntur ſpecie, aut etiam genere, fiant unum ſpecie in eſſe obiecti, ſeu in eſſe ſcibilis, nec valeant unitatem ſpecificam ſcientiæ communicare, niſi hanc unitatem conſequantur. Duo autem eſſe putant, quæ huic obiecti conſtitutioni deſeruire poſſunt, ſcilicet abſtractionem eius à materia; & medium, ſiue principium, per quod obiectum illuminatur ob eas, quas inter obijciendum rationes adducam.

Tertia ſuppoſitio.

Supponunt interim triplex genus ſcibilis deſignari poſſe, iuxta triplicem materiam, à qua præſcindit obiectum, nempè ſingularem, ſenſibilem, & intelligibilem. Prima igitur ex eorum placito eſt abſtractio à materia ſignata, & ſingulari; nomine ſingularis materiæ intelligendo quicquid pertinet, vel ad ſingularitatem rerum ſenſibilium, ut hæc albedo, hæc carnes, vel ad ſingularitatem uniuscuiuſque rei. Quamobrem illa ſcientia dicetur abſtrahere à materia ſingulari, quæ conſiderat res ſenſibiles abſtrahendo à ſingularitate earum, ut hominem cum carne, ſed non cum hac, aut illa carne, & huiuſmodi aiunt eſſe abſtractionem

naturalis Philoſophiæ, quæ conſequenter habet infimum abſtractionis gradum, quoniam hunc, ut minimum, quælibet ſcientia requirit. Rectiùs diuiſſent huiuſmodi gradum eſſe abſtractionem à ſingularitate, ut ſic præſcindendo ab eo, quod ſit ſingularitas rerum ſenſibilium, vel aliarum, hæc enim eſt abſtractio, quam qualibet ſcientia dici poteſt requirere. Materia autem ſenſibilis conſiſtit in qualitatibus, quæ ſunt obiectum ſenſuum, ut color, odor &c. unde illa ſcientia abſtrahit à materia ſenſibili, quæ conſiderat obiectum ſine his qualitatibus; huiuſmodi ſunt Mathematicæ, quæ agunt de quantitate non curando, an ſit alba, vel nigra &c. Concernunt tamen materiam ſenſibilem, cui quantitas ineſt, atque adeo habent ſecundum abſtractionis gradum.

Materia verò intelligibilis eſt ipſa ſubſtantia corporea, quæ ſic appellatur, quia ſolo percipitur intellectu, ut propterea illæ ſcientiæ abſtrahant à materia intelligibili, quæ de rebus agunt, quæ ſine materia eſſe poſſunt; vel quia illam poſitiuè excludunt, ut Deus; vel quia ſecundum ſe illam neceſſariò non concernunt, ut ratio entis, & ſubſtantiæ; item actùs, & potentiæ; & huiuſmodi eſt Metaphyſica, quæ propterea ſummum obtinet inter naturales ſcientias abſtractionis gradum. Vnde concludunt triplex genus ſcibilis excogitari poſſe, videlicet naturale, mathematicum, & metaphyſicum.

Alij ſic rem explicant, ut dicant triplicem eſſe abſtractionem. Prima quarum eſt abſtractio à materia signata, & singulari, quo pacto abſtrahunt res ipſæ materiales generatim acceptæ, nam ſaltem abſtrahunt à materia singulari. Secunda eſt abſtractio à materia ſensibili in uniuerſum, hoc eſt à materia ſubſtantiali, etiam uniuersè ſumpta, quo pacto abſtrahit quantitas conſiderata præcisè ſecundum ſe abſque materia. Tertia eſt abſtractio à materia intelligibili, quam
8. Diuin. Tex. 15. 26. quantitatem ipſam vocari etiam ex Ariſtotele docuimus, eo quòd eſt ſubiectum aliorum accidentium, & materialium qualitatum, dicitque multitudinem, & compoſitionem partium; intelligibilis verò dicitur, quia quatenus abſtracta poteſt quidem intelligi, non autem ſentiri, quo pacto abſtrahunt ab omni materia res ſpirituales, quippe quæ nec habent materiam ſubſtantialem, neque per quantitatem extenduntur. Hunc in modum abſtrahunt prædicata traſcendentia, atque communia rebus immaterialibus, atque materialibus. Res autem, quæ abſtrahunt à materia intelligibili, ſupponuntur etiam abſtrahere à materia ſensibili, & signata; quæ verò abſtrahunt à materia ſenſibili, ſupponuntur abſtrahere à materia signata.

Hic idem triplex abſtractionis gradus alio loquendi modo ſolet designari. In primo gradu dicuntur res non abſtrahere à materia, nec re, nec ratione, nimirum à materia eſſentialiter ſumpta. In ſecundo gradu dicuntur abſtrahere ratione, & non re, quoniam quantitas re ipsâ quidem eſt in materia, ſed per rationem consideratur sine materia. In tertio gradu dicuntur abſtrahere re, & ratione, quia res ſpirituales re ipsâ carent materiâ, & prædicata illa uniuerſalia poſſunt re verâ inueniri sine materia, in iiſdem ſcilicet rebus ſpiritualibus. Nec dari putant quartum gradum abſtractionis, quo res abſtrahant re, & non ratione, quoniam quòd ea rei natura caret materia, non concipitur ab intellectu in materia, siquidem intellectus potius res à materia denudat.

Ex hac triplici abſtractione ſecundo modo explicata, tres illas ſcientias diſtingunt Phyſicam, Matheſim, & Metaphyſicam. Phyſica conſiderat res abſtrahentes à materia tantùm ſignata, propterea quòd agit de rebus materialibus generatim acceptis. Matheſis autem ulterius abſtrahit à materia ſenſibili, quoniam agit de quantitate per ſe ſumpta. Metaphyſica tandem abſtrahit etiam à materia intelligibili, quoniam agit de rebus ſpiritualibus, ac de illis communibus prædicatis edißerit quantitate neglectâ. Deinde Matheſim in plures ſcientias integras ex diuerſis etiam abſtractionis gradibus diſtinguunt, qui intra illam abſtractionem diſtingui patiuntur. Quinque enim Mathematicæ diſciplinæ aſſignantur *Arithmetica*, *Geometria*, *Perſpectiua*, vel potius *Optica*, *Muſica*, & *Aſtronomia*, quibus aliqui addunt *Geographiam*, quæ terrarum orbem deſcribit, & alij alias.

Iuxta priorem ſupra traditum modum abſtractionem hanc explicandi, ita ſcientiæ diſtinguuntur. Explicatur ſuperior diſtinguendi modus. Theologia dicitur à cæteris genere diſtingui, quia peculiarem habet, & excellentiorem abſtractionis modum; nam non ſolùm, ut Metaphyſica excludit ab obiecto ſuo materiam corpoream, ſed etiam compoſitionem ex actu, & potentia, quam compoſitionem Metaphyſica admittit; accedit quòd hæc de abſtractione doctrina intelligenda de ſcientiis, quæ procedunt ex eodem lumine ſe tenente ex parte potentiæ, tunc enim, quæ fuerint eiuſdem abſtractionis, erunt eiuſdem generis, ut ſunt naturales ſcientiæ. Theologia autem procedit ex lumine ſupernaturali diuinæ Theologia. reuelationis, propterea diſtingui debet ab omni ſcientia naturali, quantumuis cum aliqua, videlicet cum Metaphyſica in abſtractione conueniat. Deinde unitas ſpecifica ſcientiæ deſumitur ex principiis, quæ deriuantur ex alijs, vel ex alterutris intra eandem abſtractionem; ſed omnia principia Theologiæ intra propriam eius abſtractionem deriuantur ex alijs, cum omnia tandem reſoluantur in diuinam reuelationem, propterea Theologia ſecundum omnes ſui partes eſt unus habitus ſpecie.

At de ſcientijs naturalibus ſi ſermo fiat, ita ratiocinantur. Explicatur Metaphyſica. Metaphyſica abſtrahit à materia intelligibili: ergo genere diſtinguitur à Mathematica, naturalique Philoſophia, quæ ſolum præſcindunt à materia ſenſibili, & ſingulari; cumque omnia principia, ex quibus Phyſica procedit, reſoluantur in principia entis naturalis, quod eſt obiectum illius, conſequens fit, ut omnia ſint eiuſdem ſpeciei, atque adeo in habitum refundent unitatem ſpecificam. Sub eodem genere Logicam collocandam exiſtimant, velut illam, quæ ab omni materia abſtrahit, ut Metaphyſica. Specie tamen ex eorundem ſententia differunt, quoniam neutrius principia deriuantur ex alijs, vel ex alterutris, ſed Metaphyſica procedit ex principijs entis realis: Logica autem ex principijs entis rationis, quæ ſunt omnino diuerſa in genere ſcibilis, licet deriuentur ex principijs entis in communi.

Philoſophia naturalis genere diſtinguitur à Metaphyſica, & Matheſi, quoniam eius obiectum vendicat ſibi peculiarem, & infimam abſtractionem, ſcilicet Philoſophia naturalis. à materia singulari. Videtur eſſe habitus unus ſpecie infimâ, quoniam eius omnia principia reſoluuntur ultimò in materiam, & formam, ſiue in mobilitatem radicalem, quæ eſt ratio ſub qua illius.

Ex Mathematicis aliæ ſunt extremæ, & aliæ mediæ. Matheſis. Illæ agunt de quantitate abſtrahendo ab omni, ſolâque materiâ ſenſibili, unde diſtinguuntur genere à Mathematicæ extremæ. Metaphyſicâ, & naturali Philoſophia, cuiuſmodi ſunt Arithmetica, quæ de quantitate diſcreta diſputat; Geometria verò, quæ continuam quantitatem contemplatur, & utraque eſt una ſpecie atoma ob unitatem ſpecificam mediorum, ſeu principiorum, per quæ procedunt, quæ quidem media unitatem hanc

for-

ſortiuntur, eoquòd procedant ex alijs, vel ex alterutris intra eandem abſtractionem, & utraque reſoluit omnia ad ſuam primam radicem, ut Arithmetica ad unitatem, Geometria ad punctum, atque adeo principia otriuſque deriuantur ex alijs, vel ex alterutris intra eandem abſtractionem, hoc enim modo ſunt unum in formali ratione illuminandi, proinde ſunt eiuſdem ſpeciei, atque adeo ſcientiæ, quæ ipſis utunſur; ſic Arithmetica eſt una ſpecie, Geometria etiam eſt ſpecie una, & quidem utraque ſpecie infima.

Mathematicæ mediæ.

Mathematicæ autem mediæ ſunt, quæ procedunt ex principijs Arithmeticæ, & Geometriæ, & quæ non abſtrahunt à materia ſenſibili, ut Musica, Optica, Mechanica &c. quæque ſubalternantur Mathematicis extremis, de quibus aſſerendum putant eiuſdem eſſe generis cum naturali Philoſophia, quoniam huiuſmodi ſcientiæ prima principia etſi mutuentur ex Mathematicis extremis, nihilominus id, quod ſimpliciter, & in recto rationem habet obiecti, & eſt materia, circa, quam comparatione ipſarum, eſt materia naturalis, & ſenſibilis; ut ſonorum in Muſica; & viſuale in Perſpectiua, quæ ſolum abſtrahunt à materia ſingulari; ob id à Mathematicis extremis genere diſtinguuntur.

Quid de Mathematicis medijs affirment.

Controuertitur autem ab ijſdem, an Mathematicæ mediæ ſint duæ tantum, an verò plures. Et communior apud ipſos opinio eſt duas eſſe duntaxat, quamuis pluribus nominibus ſignificatas, eaſdemque ſubalternatas eſſe duabus extremis, itaque Muſica ex horum ſententia nil aliud erit, quàm Arithmetica naturalis, quippe quæ, ſubalternata Arithmeticæ, applicat eiuſdem principia corporibus ſonoris. Altera verò, quæ ex principijs Geometriæ procedit ad alias res ſenſibiles, Geometria naturalis poterit appellari, quæ pro ut huiuſmodi principia applicat lineis viſualibus, dicitur Optica, terræ Geometriæ, aquę Hidrographia, & ſic de reliquis.

Ratio, qua ſuperioris ſententiæ fautores utuntur.

Illud autem eos in hanc ſententiam adducit, quia non poteſt eſſe noua, & diuerſa ſpecies ſcientiæ, ubi non eſt diſtincta ratio, ſub qua; ſed eo ipſo, quòd ſcientia procedat ex principijs exempli gratia Geometriæ, quantumuis illa diuerſis materijs applicet, habet unam, & eandem rationem, ſub qua, videlicet ipſa principia, per quæ conſtituitur obiectum in eſſe ſcibilis; ergo omnis ſcientia procedens ex illis principijs eſt una in ſpecie infima.

Secundus explicãdi modus.

Sed iuxta ſecundum explicandi modum rem ita perſtringunt. Dicunt enim quinque illas Matheſeos partes deſignari iuxta diuerſos abſtractionis gradus, quoniam Geometria conſiderat quantitatem continuam, Arithmetica verò diſcretam, puta numerum, unde abſtrahit ab illa materiali continuitate partium, quam continua quantitas dicit. Aliæ tres quodammodo applicant principia abſtracta mathematica rebus ſenſibilibus, idcirco minus abſtrahunt à materia; & ob id mixtæ quodammodo dicuntur, veluti mediæ inter puras Mathematicas, & Phyſicam.

Aſſertio.

At neque abſtractionem à materia, nec diuerſitatem principiorum primam eſſe radicem unde ſcientiarum diſtinctio deſumi debeat, proximum eſt, ut hic à nobis planum fiat.

Ratione ſuadetur. Abſtractio à materia ſignata nõ ſufficit.

Et primò quidem abſtractio illa à materia ſignata non eſt ratio apta conſtituere obiectum ſcibile, nec quicquam iuvat ad ſcientiam, ſed omnino per accidens quæcumque abſtractio ſit illa iuxta triplicem modum iam aſſignatum. Non quidem abſtractio à materia ſignata, & ſingulari; intellectus enim optimè quidem intelligit res etiam concretas in materia ſingulari. Nec refert, quod dici ſolet, de ſingularibus non dari ſcientiam; id enim hoc ſenſu uſurpandum, ſcientiam nimirum non eſſe propriam de uno, aut alio ſingulari, eoquòd ſit de prædicatis communibus; non propterea tamen fit, ut de ſingularibus ipſa non ſit, ſi nanque alicuius ſingularis nobis innoteſcerent prædicata propria, nihil obſtaret, quominus de ipſo propriam itidem ſcientiam haberemus; nam de huiuſmodi ſingulari nobis liceret cognitionem comparare, quâ affectionem per propriam cauſam de ipſo oſtenderemus.

Abſtractio à materia ſenſibili.

Nec etiam abſtractio à materia ſenſibili in uniuerſum, hoc eſt à materia ſubſtantiali, quoniam intellectus res in huiuſmodi materiam immerſas attingit, ac de ipſis ſcientiam acquirit. Immò faciliùs intelligit res materialis, quàm ſpiritualia naturæ, tantum abeſt, ut abſtractio ab huiuſmodi materia conſtituatur obiectum ſcibile, quod intelligendum de materia ſenſibili quomodocumque explicata.

Abſtractio à materia intelligibili reijcitur.

Nec etiam tandem materia intelligibilis, utcumque explicata apta eſt conſtituere obiectum ſcibile, cum de hac quoque intellectus ſcientiam aſſequatur. Nulla igitur ex his abſtractionibus obiectum conſtituit ſcibile. Intellectus quidem intelligit per abſtractionem à materia, non tamen per abſtractionem obiecti terminantis cognitionem, ſed potius per abſtractionem ſpecierum intelligibilium, quæ ſpiritualis debent eſſe naturæ.

Hæ abſtractiones nõ conferunt ad certitudinem.

Poſſet quiſpiam ſuſpicari per huiuſmodi abſtractiones haberi certitudinem, atque neceſſitatem requiſitam ad obiectum ſcientiæ, quæ de rebus neceſſarijs eſſe debet, cùm alioquin certa, & neceſſaria cognitio eſſe non poſſit, qualia profectò ſcientia eſſe debet. Sed nulla ſuſpicionis occaſio, propterea quòd propoſitiones tàm certæ, ac neceſſariæ de rebus materialibus, & ſingularibus, quàm de rebus ſpiritualibus, & uniuerſalibus fieri poſſunt. Quemadmodum contra, propoſitiones accidentales contingentes, atque mutabiles non minus de rebus ſpiritualibus, quàm de materialibus fieri poſſunt, ut quod aliqua ex ſubſtantijs ſeparatis modo intelligat, modo non intelligat.

Matheſis non benè per abſtractionem à materia ſenſibili ſtatuitur.

Illud etiam accedit, quod ſpeciatim Matheſis non benè per abſtractionem illam à materia ſenſibili utcumque explicata à Phyſica, & Metaphyſica diſtinguitur; Mathematicæ enim diſciplinæ non curant, an quantitas diſtinguatur à ſubſtantia, vel ſit ipſa ſubſtantia; an ſit talibus, vel talibus accidentibus induta, vel non; ſed non minus ſubſiſtunt, etiamſi quantitas eſſet ipſa ſubſtantia, & eſſet his, aut alijs accidentibus affecta. Et quidem Arithmetica, quæ in numeri conſideratione verſatur, doctrinam ſuam tradit æquè communem multitudini quarumcumque rerum, etiam ſpiritualium, atque adeo abſtrahit ab omni materia, & tamen à Metaphyſica diſtinguitur. Contra vero Optica, & Muſica per ſe ediſſerunt de quantitate quatenus ſenſibili, & prout eſt in materia ſenſibili, affectionea obiecti viſibilis tractat, & ſoni ſpectantis ad auditum, & tamen à Phyſica diſtinguuntur, ut non immeritò quidam ex antiquis Mathematicis, Matheſim in duas diſtinxerint partes, quarum una, videlicet Arithmeticâ, & Geometriâ, & altera reliquis Matheſeos partibus circa res ſenſibiles, conſtaret; non igitur abſtractio à materia Matheſim à Phyſica, Metaphyſicaque diſtinguit.

Iterum idem oſtẽditur.

Præterea ſi per hanc abſtractionem ſcientiæ diſtinguendæ forent, cum intra eandem abſtractionem plures abſtractionis gradus ſint admittendi, etiam plures integræ facultates intra eandem abſtractionem admittendæ forent, videlicet plures integræ ſcientiæ Mathematicæ, plures Phyſicæ, & plures Metaphyſicæ.

Aduerſariorum reſponſio reijcitur.

Et quamuis ab aduerſarijs hoc nullum reputetur

incom-

Aduerſariorum reſponſio reijcitur.

incommodum, eo quod in Mathematicis id minimè negandum videatur, cum in ipſis ſi non plures integras facultates genere, ſaltem ſpecie diſtinctas fateri neceſſe ſit; in Phyſica verò, ac Metaphyſica, nec ipſi concedunt, cum tamen concedere tenerentur, eo quòd intra utramque abſtractionem plures ſint abſtractionis gradus: ita quidem animal magis abſtrahit à materia, quàm ſtirpis, ſeu planta; & homo ratione animæ, magis elongatur à materia, quàm animal brutum. Itaque plures integræ ſcientiæ Phyſicæ penes hos varios abſtractionis modos intra limites phyſicæ abſtractionis diſtinguendæ forent. Et multo magis in Metaphyſicis; alius enim eſt modus abſtractionis rerum ſpiritualium à materia, & alius abſtractionis prędicatorum communium; unde ſi penes diuerſum abſtractionis modum integræ ſcientiæ diſtinctionem ſortirentur, non ſatis intelligo, cur duæ non ſtatuantur integræ Metaphyſicæ, quorum una de prædicatis communibus diſputet; altera verò de rebus tantummodo nullum habentibus cum materia commercium edifferat.

Nec modus abſtractionis accerſitis principijs ſufficit.

Modus autem diſtinguendi ſcientias per abſtractionem à materia accerſitis medijs, atque principijs, per quæ ad concluſiones proceditur, nec etiam ſufficiens. Tametſi enim medium in ipſis principijs ſit ratio formalis obiecti ſcibilis mouens intellectum ad ſcientificum aſſenſum concluſionis; tamen hæc ratio non ſufficit ad diſtinguendas ſcientias, de quibus loquimur. Hic enim ſermo fit de ſcientijs integris, & illa diſtinguendi ratio, facit ſolùm ad diſtinguendas ſcientias partiales, ut aiunt. Manifeſtum enim aſſenſus ſcientificos diſtingui non modo, quando ſunt circa diſtinctas concluſiones, ſed etiam ſi ſint circa concluſionem eandem ex diuerſis principijs, & medijs deductam. Quilibet enim aſſenſus ſcientificus eſſentialem dicit ordinem, & ad concluſionem, tanquam ad obiectum cognitum; & ad præmiſſas, ſiue medium tanquam ad rationem cognoſcendi concluſionem pendentem ab illa. Immò ſæpè accidit, ut maior ſit ex medijs diſtinctio circa concluſionem eandem, quàm ſit in actibus circa concluſiones diuerſas. Nam ex uno medio circa concluſionem eandem, gigni poteſt opinio ex alia autem ſcientia, at ſi duæ ſint concluſiones duæ poterunt eſſe ſcientiæ, quæ non adeo inter ſe differunt, quemadmodum opinio, & ſcientia. Accidit igitur maiorem eſſe diſtinctionem ex medijs circa concluſionem eandem, quàm ſit in actibus circa concluſiones diuerſas. Cum in integra igitur ſcientia varia extent principia, variæque concluſiones, quarum diſtinctio deſumitur à principijs, ut nuper dictum fuit, omnes tamen ad integram quandam pertineant diſciplinam ab alijs diſtinctam. Explicandum ſupereſt unde habeant, ut prædicta principia, & concluſiones ad unam, vel aliam integram ſcientiam ſpectent, & integra ipſa ſcientia ab alijs diſtinguatur, cum ad id abſtractionem à materia minimè ſufficere demonſtratum fuerit.

Verbo dicam, atque difficultatem paucis perſtringam; aſſignandum eſt id, unde principia unius ſcientiæ à principijs alterius diſtinguantur. Non enim rectè dicitur id abſtractionem eſſe à materia, quoniam huic adduntur principia, cum aduerſarij dicant præter abſtractionem à materia, reſpicienda eſſe principia, quaſi hæc aliquid addant ad diſciplinas diſtinguendas; at ſi principia per abſtractionem ipſam diſtinguerentur, nihil noui adderetur, ſed abſtractio tantummodo repeteretur, quod eſt in nugationem incurrere.

Aſſertio unde ſcien-

Præſtat igitur dicere ſcientias uniuerſas, ac integras diſtingui ex diuerſitate obiectorum, quæ conſiderantur, ſiue rationum formalium, ſecundum quas conſideranda ſuſcipiuntur; quando tamen hæc tanta eſt diuerſitas, ut obiecta ſeu eorum formales rationes, & concluſiones de ipſis demonſtratæ, non habeant per ſe connexionem, ſiue affinitatem, ratione cuius poſſint per modum unius aggregati coniungi.

tiarum diſtinctio petenda ſit.

Ratione ſuadetur.

Hoc adeo certum, ut illud oſtendere operoſum non ſit; ſcientiæ enim eſſentialiter per ordinem ad obiectum conſtituitur, ſumptum ſecundum formalem rationem, quod tam de partialibus, quàm de totalibus ſcientijs intelligendum, hinc igitur ſcientiarum petenda diſtinctio.

Non omnis tamen diuerſitas obiectorum, rationumque formalium ad hanc inuehendam ſcientiarum totalium diſtinctionem ſufficit; alioquin tot forent integræ, totaleſque diſciplinæ, quot ſpecies adæquati obiecti; ſed tanta requiritur diuerſitas, ut non patiatur connexionem, omnemque tollat affinitatem inter ea, de quibus differitur, ut propterea non admittant eundem tractandi, ac differendi modum. Alioquin, ſi ita ſe habeant, etiam ſi rationes formales aliquo modo differant, ob eam tamen affinitatem, ratione cuius eundem tractandi modum admittunt, in unum adæquatum obiectum conuenient, & ad integram unam ſcientiam ſpectabunt.

Doctrinæ ſuperioris explicatio.

Ita quidem ſe habent ea, nempe res materiatæ, quæ ad Phyſiologiam ſpectant. Omnes enim conueniunt in communi conceptu corporis naturâ conſtantis; vel ut alijs placet, ſubſtantiæ finitæ naturalis; vel ſaltem ad iſtud commune primariò conſideratum reducuntur, ſecundum illam formalem rationem naturalitatis; quoniam quicquid in huiuſmodi diſciplina conſiderandum ſuſcipitur, vel ſunt principia, cauſæque, vel affectiones commemorati obiecti, & eorum, quæ ſub ipſo tanquam ſubiectæ partes continentur, in quo eorum affinitas conſiſtit, ratione cuius eundem admittunt tractandi modum, nimirum, ut conſiderentur ſemper habito reſpectu ad naturam principium motùs, ac mutationis, & ad quatuor cauſarum genera, à quibus pendent. Hinc rationabile erat, ut integra, totaque ſcientia conſtitueretur pluribus partibus conſtans, e quibus quælibet aliquid ſub adæquato obiecto per ſe directè contentum ſpecularetur. Hæc igitur erit uniuerſa diſciplina nomine Phyſicæ nuncupatá.

Aliæ autem ſunt res, quæ non conueniunt in illa communi ratione formali ad Phyſicam ſpectantes, ſed potius earum formalis ratio, in qua conueniunt, longè diuerſa eſt, cuiuſmodi ſunt res omnes attinentes ad Mathematicas diſciplinas; earum enim formalis ratio, eſt ratio menſuræ, & menſurabilis, longè diuerſa à ratione naturalitatis; & res ipſæ habent inter ſe tantam affinitatem, ut eius merito eundem tractandi modum admittant. Res enim conſiderata eſt quantitas, modus autem conſiderandi eſt ratio menſuræ, & menſurabilis; & quoniam quæ conſideranda ſunt, ad ipſam pertinent quantitatem ſecundum rationem menſuræ, & menſurabilis, ob id eam habent affinitatem, cuius merito eundem requirunt tractandi modum, conſiſtentem in eo, ut omnia ſpectentur ſub ratione prædicta, nullo habitu reſpectu ad naturam, principium motùs, ac mutationis, nec ad efficientem, & finem, & ſi ad materiam, & formam, non tamen ad materiam, & formam phyſicam. Quantitas à Mathematicis conſiderata eſt utique affectio quædam rerum naturalium, Mathematicus tamen non illam conſiderat, ut huiuſmodi, nec eius inquirit eſſentiam, naturam, cauſas, & alias affectiones; ſed ſolùm inſpicit illam ſecundum rationem menſuræ, &

men-

menſurabilis, & varias ſecundum huiuſmodi rationem affectiones illi conuenientea meditatur. Hæc eadem in varias diſtribuitur partes, Arithmeticam ſcilicet de numero, Geometriam de magnitudine diſputantes, Inſuper in Muſicam, Opticam &c. de quibus paulo infra rediturus eſt ſermo.

SECTIO SEPTIMA.

Integræ ſcientiæ unitas quanta ſit, & in quo ipſa conſiſtat diligenter expenditur.

NOn ſolùm peculiaris alicuius concluſionis aſſenſum, habitumque ſcientiam unam, ſed etiam integram aliquam facultatem, ac ſcientiam appellari itidem unam ſuperiùs notauimus, Ariſtotelis auctoritate ſuffulti, cùm huc ſpectent illa verba, *μία δ' ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ ἑνὸς γένους. Vna autem eſt ſcientia, quæ unius* 1. Poſt. tex. 179.
eſt generis, non multo antea relata; ibi ſiquidem de unitate integræ facultatis, ac ſcientiæ ſermonem habet, & etiam ratione; nam quicquid in natura exiſtit eatenus dicitur unum, quatenus eſt indiuiſum in ſe, & diuiſum à quolibet alio, ita ut quod tale eſt, non immeritò dicatur unum; huiuſmodi porrò integrum aliquem habitum conſtantem ex pluribus, qui ſingulis concluſionibus reſpondent, ut Phyſicæ, Metaphyſicæ &c. unum dici poſſe, cuique ſatis perſpectum, ex eo quia habitus ſingularum concluſionum ita conuenire poſſunt, non tam ratione rei conſideratæ, quàm modi conſiderandi, ut aliquam indiuiſionem in ſe, & diuiſionem à quocunque alio conſequantur, ac ob id omnium illorum habituum congeries una quodammodo dici mereatur. Hoc autem veritati conſentaneum deprehendemus integram aliquam facultatem conſiderando, puta Phyſicam, eandemque cum aliqua ex alijs conferendo. Habitus enim ſingularum concluſionum ad Phyſicam ſpectantium non ſolùm ob rem conſideratam, ſed etiam ob modum conſiderandi ſic inter ſe conueniunt, ut & ijs fieri poſſit integra quædam facultas indiuiſa in ſe, & diuiſa qualibet alia, qualis fieri non poteſt ex habitibus phyſicis, & geometricis. Hoc itaque declarandum à nobis theorema cognitu planè dignum, ac ob id expendendum quanta, & in quo poſita ſit unitas, in cuius conſideratione verſamur. In quorum gratiam ſilentio non prætеribo, quod ab alijs etiam animaduerſum fuit, habitum ſcilicet unum, quadrifariam dici. Primò unitate ſimplicitatis, & indiuiſibilitatis, quod gemino modo contingere perhibetur, formaliter nimirum, & virtualiter. Secundò habitus dicitur unus unitate continuitatis, quæ tamen eſſe non poteſt niſi in re diuiſibili. Tertiò per aggregationem, non ſecus ac lapidum tumulus dici ſolet unus; hâc enim ratione habitûs etiam unus diceretur ex pluribus habitibus conſurgere, quatenus unus ex his uniretur in eodem ſubiecto cum alio, quandoquidem cognitio cuiuslibet concluſionis, ac proinde etiam & habitus eiuſdem, per ſe quidem indiuiduum integrum eſt. Quartò unitate cuiuſdam, ut aiunt, totalitatis, quâ domus ex. gr. una dicitur unius formæ, figuraque ratione. His addi poteſt unitas ordinis, atque diſpoſitionis, adeo ut multa ſic inuicem ſe habeant, ut ex ijs, quædam poſteriora ſint vel ratione loci, vel temporis, vel dignitatis, vel dependentiæ &c. comparatione aliorum. Cuiuſmodi porrò ſit integri alicuius habitûs unitas, de qua præſens inſtituitur diſputatio, non ſatis conuenit inter Philoſophos, cum hac de re multa ſubtiliter, & acutè tractauerint, non adeo tamen accuratè, ut omnia complexi ſint.

Dicendum nullam integram ſcientiam unam eſſe, aggregatione tantùm, ut ineptè quidam crediderunt. Prima aſſertio.
Aſſertionem hanc habendam tanquam Ariſtotelis decretum, ex eius verbis paulo antea relatis cuique perſpectum; quandoquidem ipſe dicens unam eſſe ſcientiam, quæ unius eſt generis, hoc eſt, ſubiecti, profectò docere voluit non eſſe unam aggregatione tantùm, ad eum modum, quô unus dicitur cumulus lapidum, ſed alio quopiam unitatis genere mox explicando. Huius ſectionis initio.

Ratione quoque ſuaderi poteſt aſſertio. Tum quia unitas ſcientiæ proportione reſpondere debet obiecti unitati, ut etiam Philoſophus teſtatur, loco ſupra laudato; at unitas obiecti adæquati, & attributionis, alicuius integræ diſciplinæ non eſt per aggregationem, qualis eſt unitas aceerui, tanta ſiquidem, & talis eſt, quanta, & qualis haberi poteſt ex conuenientia partialium obiectorum; hæc autem non conueniunt in obiecto totali, & adæquato, veluti lapides in cumulo, ſed ut aliquo nexu per ſe coniuncta; ergo ſcientia integra, atque totalis conſurgens ex omnibus partialibus, nequit eſſe per aggregationem, quaſi ſola aggregatione partialium, ipſa totalis ſcientia una eſſe dicatur. Ratione ſuadetur. Prima ratio.
Tum etiam, quia niſi unitas, de qua ſit ſermo, aliquid amplius præter aggregationem plurium partialium importet: nulla ſuppeteret ratio, cur ex his potius, quàm ex alijs habitibus integra ſcientia conſtaret, atque adeo, cur Phyſiologia ex talibus habitibus partialibus, ex quibus componi ſolet, dici debeat coaleſcere potiùs, quàm ex partialibus habitibus mathematicis; vel partim, ex phyſicis, & partim ex mathematicis, vel ex alijs; quemadmodum non eſt ulla ratio cur aceervus potius ex his, quàm ex alijs lapidibus conſletur. Secunda ratio.

Neque unitas integræ ſcientiæ eſſe poteſt, quâ una dicatur ſcientia unitate per ſe phyſicâ. Secunda aſſertio.

Primò eâdem ratione, qua ſuperior poteſt etiam hęc aſſertio ſuaderi; nam ut ibi dictum fuit, unitas integræ ſcientiæ proportione reſpondet unitati obiecti adæquati, & attributionis; ſed huius unitas non ea eſt, quâ unum dicatur obiectum per phyſicam unionem partialium obiectorum; tanta ſiquidem, ac talis eſt, quanta, & qualis haberi poteſt ex conuenientia partialium obiectorum; hæc porrò non conueniunt in totali obiecto, & adæquato, ita ut per phyſicam unionem in ipſo dici debeant uniri; ergo unitas integræ diſciplinæ nequit eſſe per phyſicam unionem partium, ex quibus ipſa coaleſcit. Prima ratio.

Secundò etiam euidenter oſtenditur aſſertionis veritas, quoniam unio per ſe phyſica nequit inter partiales ſcientias cadere; ergo integra ſcientia dici non poterit una, quatenus conſtat ex partibus, quæ unione per ſe phyſica uniantur. Aſſumptum probatur, quoniã huiuſmodi unio, caderet inter partiales ſcientias, quatenus ſe habentes, ut per ſe actus, & ut per ſe potentia: & hoc à nemine ſanæ mentis conceditur, quandoquidem huiuſmodi genus unitatis intercedere non poteſt inter ſpecies perfectas, atque completas, qualem ſupponimus eſſe quamlibet ex partialibus ſcientijs, tam in actu, quàm in habitu poſitis; non enim deſignare licet, qui nam ex illis habitibus ſe habeat ut potentia, & qui nam ut actus, cum nulla ſit maior ratio de uno, quàm de alio. Illud etiam hac in re plurimum habet roboris, quod huiuſmodi habitus, ex quibus integra ſcientia conſurgit, ad eum ſe habent modum inuicem collati, ut quidam prius, quidam verò poſteriùs acquirantur; quod ſi ita eſt, neminem profectò fugit eos uniri non poſſe per modum per ſe actûs, & potentiæ; quandoquidem per ſe potentia ſine per ſe actu natura non permittit exiſtere. Secunda ratio.

Nec

Tertia ratio.

Nec illa ſpernenda ratio, quæ ad incommodum deducit, quatenus nempè dicitur ſecuturum, ut habitus ab habitu, tanquam à materiali cauſa penderet, ſic enim ſe habent per ſe actus, & per ſe potentia; hoc autem quam ſit abſurdum ſplendidè conſtat ex declaratis, cum rem hanc noſtrâ contemplatione perſequentes, diceremus quotieſcunque cognitiones ita ſe habent, ut una ab alia pendeat, illam à qua pendet alia, non ut cauſam, ſed velut id, quod ſe tenet ex parte cauſæ ſe habere, non cuiuſcunque, ſed efficientis, videlicet mentis, quæ cauſa eſt efficiens, a qua omnis cognitio ſuum eſſe recognoſcit; licet munere etiam ſubiecti fungatur, quatenus mens, ſiue intellectus non modo ut efficiens, ſed etiam ut ſubiectum reſpectu cognitionis ſe habet, ut non immeritò efficiens immanens dicatur, cuius eſt in ſe ipſum operari; quod autem de cognitionibus, ſiue actibus dicitur, poteſt etiam habitibus accommodari. Partiales igitur ſcientiæ ad ſcientiam unam conſtituendam dici non poſſunt uniri unione per ſe phyſica, quatenus ex ipſis quædam ſe habeant per modum per ſe potentiæ, quædam verò per modum per ſe actûs.

Aſſertio tertia. Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Nec etiam dici poſſunt uniri unione intenſionis, non quòd habitibus intenſio repugnet, quin potius ipſis maximè conſentanea eſt, & accommodata; ſed quia nulla quidem intenſio fieri poteſt per gradus naturâ ſpecieque differentes, ut ſuo loco me demonſtraturum polliceor; cum itaque partiales habitus eſſentiâ differant, ſe habere non poterunt, tanquam gradus, per quos unius habitûs intenſio celebretur.

Secunda ratio.

Ne commemorem ab intenſiori habitu haberi tantum in intellectu propenſionem, promptitudinemve maiorem erga actus, qui ſpecie naturâq; conueniunt, cum tamen hic quærenda ſit unitas, quâ habitus integræ ſcientiæ ſit unus, ita ut nihilominus poſſit intellectui tribuere facilitatem ad eliciendos actus genere diſcrepantes.

Quarta aſſertio. Ratione ſuadetur.

Nec ad extremum hæc unitas per ſe phyſica poteſt ea eſſe, quæ extenſionis dicitur, cum huic profectò in re, de qua agitur, nullus ſit locus; enim verò ſolùm hoc unitatis genus rebus materiatis aptari poteſt, velut illis quibus extenſio conuenit; non autem ijs, quæ nullum cum materia commercium habent, inter quæ mens, ſeu intellectus, & quicquid in ipſo reperitur, ut ſunt cognitiones earundemque habitus.

Quinta aſſertio.

Dicendum præterea ſcientiam integram exiſtimandam eſſe unam, unitate quapiam artificioſa.

Docetur quo unitatis genere integra ſcientia dicatur una.

Vt huius aſſertionis veritas probè conſtet, præmittendum hoc unitatis genus ab arte denominari ſuppoſito tamen fundamento ex rei natura, ita ut à mentis induſtria pendeat, occaſione tamen ex rebus ipſis deſumptâ; ſed hæc ut rectè percipias, attende.

Ratione ſuadetur. 5. Diuin. cap. 6. tex. 11.

Quicquid eſt, eatenus unum dicitur, quatenus eſt indiuiſum. Καθ᾽ ὅλου γὰρ ὅσα μὴ ἔχει διαίρεσιν, ᾗ μὴ ἔχει, ταύτῃ ἓν λέγεται. *Vniuerſaliter nanque quotcunque non habent diuiſionem, quatenus non habent, eatenus unum dicuntur*, ut Philoſophi verbis utar; quæ igitur multa ſunt, ſi ratione quàpiam indiuiſionem habent, eâ ratione, quâ indiuiſionem habent, unum eſſe dicuntur; ut Socrates, & Plato, quia non diuiduntur in ratione hominis, ſunt unus homo; & ſi aliqua non habent diuiſionem in ratione animalis, ut homo, & leo, ſunt unum animal. Quæ cùm ita ſint, nemini dubium, quin genus illud unitatis agnoſci debeat, quod in multorum ordine, diſpoſitioneque conſiſtit; quæ nanque multa ſunt, quatenus ordinem ſeruant, undecunque ſumptum, dicuntur unum in ratione ordinati, ac talem unitatem induunt, qualem ab ordine poſſunt recipere. Cum itaque ordinatio omnis à mentis induſtria pendeat, atq; talem ordinationem mens faciat à rebus occaſione deſumptâ; non autem temerè, propterea genus hoc unitatis artificioſum dicitur, mens enim illam experiendo, non autem caſu facit, ἡ μὲν γὰρ ἐμπειρία, τέχνην ἐποίησεν, ὥς φησι Πῶλος, ὀρθῶς λέγων. * *Experientia enim, ut rectè ait Polus, artem efficit, inexperientia verò fortunam*, quod igitur experiendo fit, ut unitas ordinis, artificioſum rectè dixeris. Sed quoniam nondum ſplendidè conſtat, quâ ratione mens hanc ordinationem efficiat, ob id ulterius addam breuiter modum, quo mentis induſtriâ hæc ordinatio contingat, nempè quatenus ipſa diligenter aduertens adæquati obiecti ſubiectæ partes, partialia obiecta dici, ſtatuit, atque decernit notitias de ipſis ex euidentibus certis, ac neceſſarijs principijs deductas, in unum eſſe colligendas, prout quæ tractantur, quodammodo contunduntur in unum; tametſi nanque ea plura ſint, nexu tamen quodam affinitatis iunguntur. Vt ex. gr. ſimplicia corpora, & mixta, tam animâ conſtantia, quàm, quæ animâ ſunt deſtituta, eorundemque ſpecies, merito quidem naturalitatis affinia ſunt, ut propterea naturalitatis ratione quandam unitatem obtineant, cum ſecundum ipſam indiuiſa ſint; de his proinde concluſiones ſcientiam unam, & integram, Phyſicam nimirum conſtituunt, quod etiam de reliquis diſciplinis intelligendum. Et quoniam concluſiones prædictæ ſic ſe habent ut aliæ alijs præmitti debeant, velut illæ, à quibus cæteræ pendent, nempe concluſiones de uniuerſalioribus, præire debent ijs, quæ de minus uniuerſalibus ſunt, quoniam horum cognitio ab illorum cognitione dependet; idcirco uniuerſa concluſionum congeries cum ordine eſt, adeo ut, quæ plura ſunt, puta concluſiones demonſtratæ unum quidpiam unitate ordinis conſtituant, quod eſt unum eſſe artificioſâ unitate, ut ſuperiùs dicebatur.

* ἡ δ᾽ ἀπειρία τύχην. 1. Diuin. cap. 1.

Superior doctrina ſpectans ad unitatis fundamentum declaratur.

Illud etiam ad huius, quam diximus, unitatis artificioſe fundamentum pertinet, quod ex ijs, in quibus diſciplina verſatur, quædam in alio, virtute continentur, quando ſcilicet per quidditatem ipſius poſſunt illa demonſtrari, cuiuſmodi ſunt affectiones comparatione proprij ſubiecti, ut riſibile, vel admirativum reſpectu hominis; & habere tres angulos, æquales duobus rectis, comparatione trianguli; alia vero poteſtate tantum in uno quopiam continentur, nempe cum per quidditatem ipſius nequeunt affectiones oſtendi, cum tamen ſub ipſo contineatur poteſtate ratio adæquata, per quam paſſiones illas de proprio ſubiecto poſſumus demonſtrare; ita planè ſe habet genus, quod profectò proprias affectiones virtute continet, cum de ipſo per eiuſdem quidditatem oſtendi poſſint, ſed inferiorum ſpecierum affectiones poteſtate tantum in eo contineri dicuntur; ut animal, virtute continet attributa, quæ naturam ipſius comitantur, inter quæ ſit exempli gratia, vel Ariſtotelis teſtimonio, differentia ſexuum maſculini & fœminini τὸ δὲ ἄρρεν καὶ θῆλυ, τοῦ ζῴου οἰκεῖα μὲν πάθη, ἀλλ᾽ οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν· ἀλλ᾽ ἐν τῇ ὕλῃ καὶ τῷ σώματι. *Maſculini, & fœminini propriæ quidem animalis paſſiones ſunt, ſed non ſecundum ſubſtantiam verùm in materia, & corpore.* Hanc utique paſſionem animal virtute continet ſicut eodem continentiæ genere, ſpecies, puta homo, propria continet attributa; huiuſmodi ſiquidem affectiones de animali, per propriam eiuſdem quidditatem demonſtrari poſſunt; ſed ut genus poteſtate continet ſibi ſubiectas ſpecies, puta animal continet hominem, leonem &c. ita earumdem ſpecierum attributa, eodem genere continentiæ dicitur continere; quamobrem animal, quod alioquin paſſionem commemo-

10. Diuin. cap. 9.

gatam

tatam virtute continet, hominis riſibilitatem poteſtate continere tantummodo dici debet; nam huminis ſub ſe continet quidditatem, per quam de homine riſibilitatem ipſam licet demonſtrare. Huiuſmodi autem continentia fundamentum eſt artificioſæ unitatis, de qua præſens habetur ſermo; hinc enim res conſideratæ, ac proinde notitiæ demonſtratæ de ipſis, veluti partes integræ ſcientiæ, quâdam ratione ſunt

Scotus 5. Diuin. q. 6.

indiuiſæ, & idcirco res quidem conſideratæ unum obiectum, notitiæ verò demonſtratæ, ſcientiam unam conſtituunt; quamuis in integro ſcientiæ habitu partes quædam agnoſci debeant genere diuerſæ; propterea quòd unus eſt habitus formaliter inclinans, atque propenſum reddens intellectum ad cognitionem alicuius concluſionis demonſtratæ, diciturque propriè habitus ſcientiæ, ſiue ſcientificus; alius eſt habitus virtute tantum ſcientificus, velut ille qui non inclinat intellectum formaliter in concluſionem; ſed in cognitionem alicuius virtute continentis affectiones de ipſo demonſtrabiles, cuiuſmodi eſt habitus cognitionis, quâ intellectus ſubiecti quidditatem attingit; alius denique eſt qui potentialis dici poteſt, quatenus poteſtate duntaxat intellectum inclinat, redditque propenſum in ſcientificam cognitionem; quandoquidem formaliter inclinat in cognitionem alicuius quidditatis, & inde virtute quidem inclinat in cognitionem propriarum affectionum, poteſtate verò in notitiam affectionum, quæ de ipſis inferioribus, tanquam eorum propriæ per proprias cauſas oſtendi, demonſtrarique poſſunt.

Artificioſa unitas, dicitur unitas generis proximi.

Hæc autem artificioſa unitas, dicitur eſſe in genere ſcibilium, non tamen ſpeciei infimæ, quemadmodum nec obiectum tale eſt unitate unum; ſed ut hoc dici poteſt unum genere, ſic unitas prædicta dici una generis, & quidem proximi poteſt; & ut partialia obiecta, haud numero in genere ſcibilium, ſed ſpecie diſtingui dicuntur: ſic habitus concluſionum de illis; quandoquidem habitus unuſquiſque ſuam ab obiecto unitatem deſumit.

Hinc prædicta unitas dicenda quidem artificioſa, non ut ea, quâ domus dicitur una, ſed peculiari nomine obiectiua nuncupanda, quoniam ipſa non conſequitur aliquod eſſe in re præter obiectivum, quod habeat in mente, ſed potius totum hoc eſt illud eſſe, quod artificioſa, de qua loquimur, unitas obtinet. Hoc

Ratione ſuadetur.

ea eo mihi ſatis exploratum, quoniam hæc unitas in ordinatione quadam eſt poſita eorum, quæ extra animam profectò non ſunt; nam etſi res conſideratæ ſint extra animam, non tamen ordinantur, niſi prout menti obijciuntur, ita ut tota earum ordinatio dicatur eſſe quatenus ſubijcitur menti.

Difficultas proponitur.

Vnica tantum emollienda ſupereſt difficultas, circa id, quod ſuperiùs notauimus, videlicet ſcientiam dici unam genere proximo; quod enim quidpiam nobis negotij faceſſit, eſt quòd nihil obſtat quominus detur ſcientia de eo, quod eſt communius genere, vel proximo, vel quocunque, vel ſpecie infimâ, ſi autem ſcientia ſuam unitatem ab obiecto mutuatur, fieri non poterit ut una genere proximo ipſa dicatur.

Difficultatis ſolutio.

Ad hanc enodandam difficultatem multa huc ex diſſertationibus de anima transferenda forent, à quo tamen abſtinendum, cum adnotaſſe ſit ſatis unum, vel alterum ad obtinendum intentum, nimirum unitatem de qua præſens eſt diſputatio, ſolum extrinſecam eſſe ſcientiæ, proindeque obiectiuam, quæ tanta eſſe non debet, quanta eſt obiecti; quamobrem ſi hoc fuerit ſpecies atoma, non proinde ſcientia eodem unitatis genere debet eſſe una; nam obiectum cum fuerit ſpecies prædicta, de pluribus numero tantummodo differentibus prædicabitur, quoniam iis communis eſt, & in eiſdem exiſtit; at cognitiones concluſionum non erunt numero, ſed ſpecie differentes, prout erunt de ſubiecto varijs proprietatibus affecto, ſubiectum enim prout affectum aliqua proprietate, diſtinctum ſpecie à ſe ipſo prout aliâ proprietate affecto dici poteſt; hinc autem ſpecifica ſcientiarum partialium diſtinctio; huiuſmodi nanque cognitiones ſpecie, naturâque differre neceſſe eſt; hinc integra ſcientia ex partialibus conſtituta, non ineptè dicetur una unitate iam declaratâ, non ſpecie, ſed genere proximo. Non diſſimili modo ratiocinandum, ſi obiectum fuerit aliquid communius genere proximo, imo etiam ſi ſit communiſſimum, cuiuſmodi eſt ens; eodem enim modo ratiocinandum.

SECTIO OCTAVA.

De plurium ſcientiarum practicarum diſtinctione.

Cognitio practica, expreſſa ſignificatione ſumitur.

COgnitio practica tam amplâ ſignificatione ſumi poteſt, ut omnem illam notitiam comprehendat, quâ iudicatur aliquid ſiue benè, ſiue malè operandum; ſiue quæ utcunque operationem, aut opus reſpicit, quâ ratione ab ipſa cognitione ſpeculatiua ſecernitur: preſſiori tamen ſumitur uſurpatione, iuxta quam illa tantum dicitur notitia practica, quæ ordinatur ad benè, rectèque operandum, quæque dici poteſt apta opus dirigere, taleque reddere, ut omnem complexionem numerorum obtineat; At verò facultatibus omnibus commune quidem eſſe, ut in aliquod bonum tendant, Stagirites cum ſæpe alibi, tum præſertim ibi teſtatur, ubi habet πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πρᾶξίς τε, καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινος ἐφίεσθαι δοκεῖ. *Omnis ars, omniſque doctrina, ſimiliterque actio, & electio bonum quoddam expetere videtur.* In aliquem finem igitur, ac proinde bonum facultates omnes, præſertim autem practicas inſtitutas fuiſſe Philoſophus eleganter expreſſit; practicarum enim unaquæque ad aliquam ex noſtris operationibus dirigendam, & ad aliquod bonum conſequendum inſtituta eſt. Hinc ea diuerſitate finium puta rerum operabilium, & operationum dirigibilium, ut idem Philoſophus ait dicens, πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν, καὶ τεχνῶν, καὶ ἐπιστημῶν, πολλὰ γίνεται, καὶ τὰ τέλη. *Cum autem multæ actiones ſint, & artes & ſcientiæ multi exiſtunt etiam fines*; ſiue ex diuerſitate rectitudinis in operationibus inducendæ, & conſequenter etiam ex diuerſo procedendi, operandique modo; ex diuerſis præceptionum regularumque generibus; ex diuerſis inſtrumentis, ac medijs ad intentum finem conducentibus, plures artes pluresque facultates practicas inſtitutas fuiſſe, cuique fatendum; nec temerè quidem, nam omnes facultates, præſertim verò practicæ, ut nuper dicebatur, alicuius finis gratiâ fuerunt inſtitutæ; pro finium igitur diuerſitate eas eſſe diuerſas nemini licebit inficias ire.

1. Ethic. cap. 1.

Scientia practica diuiditur in actiuã, & factiuã.

Vt autem varietatem hanc Stagirites explanaret ſcientiam practicam in actiuam, & factiuam, & obiectum operabile in agibile & factibile, ſiue operationem in actionem, & factionem partitus eſt, ut doceret Pgyſicam eſſe contemplatricem dicens id colligi ex eo, quòd Phyſica ſit circa talem ſubſtantiam, in qua principium eſt motûs, & ſtatûs, qui in ea eſt; hinc enim inferi nec actiuam, nec factiuam eſſe, cuius rationem affert dicens, τῶν μὲν γὰρ ποιητικῶν, ἐν τῷ ποιοῦντι ἡ ἀρχὴ ἢ νοῦς ἐστιν, ἢ τέχνη, ἢ δύναμίς τις, τῶν δὲ πρακτικῶν, ἐν τῷ πράττοντι ἡ προαίρεσις, τὸ αὐτὸ γὰρ τὸ πρακτὸν καὶ τὸ προαιρετόν. *Factiuarum enim in faciente principium eſt, aut intellectus, aut ars, aut aliqua potentia; actiuarum*

6. Diuin. tex. 1.

verò in agente electio, idem enim agibile, & elegibile.

5. Ethic. cap. 2. Sectione ſexta. Hanc eandem diſtinctionem alibi etiam inculcat, tum loco ſupra citato. Tum ubi habet ἐκ ἂν εἴη ἡ φρόνησις ἐπιστήμη· οὐδὲ τέχνη. ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐνδέχεται τὸ πρακτὸν ἄλλως ἔχειν. τέχνη δ᾽ ὅτι ἄλλο τὸ γένος πράξεως καὶ ποιήσεως·

6. Ethic. cap. 5. *Non erit prudentia, ſcientia, neque ars. Non ſcientia quidem: quia poteſt res agenda aliter ſe habere; non ars verò: quia aliud genus eſt actionis, aliud effectionis;* Vbi conatur inter prudentiam, & artem aliquid diſcriminis aſſignare; ſed luculentius hoc idem ipſe declarat ubi nomen praxeos, & practicæ notitiæ ſpeciatim actioni, notitiæque actiuæ docet accommodatum eſſe.

Lib. 1. Magnorum moralium cap. 33. alias 35. Facultates vulgò *effectiuæ*, reſpicientes aliquod opus efficiendum, Græci vocant ποιητικὰς, eas autem, quæ vulgò *actiuæ* nuncupantur, iidem πρακτικὰς, appellant; ex quo facilè intelliges Ariſtoteli, imo Græcis omnibus, actionem, quæ effectio dicitur, præter quam eſt aliquid aliud, tanquam finis, non eſſe praxim, cuiuſmodi eſt actio, præter quam nullus eſt alius finis. Vſus tamen inualuit, ut nomina praxeos, & notitiæ practicæ extendantur etiam ad factionem, ſeu effectionem, & notitiam effectiuam. Tametſi autem actionis, factioniſque nomina, ut verba agendi, & faciendi, extra rem de qua agitur, ab omnibus confundi ſoleant; in re tamen propoſita diuerſam ſignificationem habent.

Primus modus explicãdi ſuperiorem diuiſionẽ. Plerique credunt actionis nomine operationem honam moraliter, ſiue actionem humanam, quatenus bonitatis capacem, & prout dirigibilem in genere moris intelligendam eſſe.

Ex aliquorum ſententia Refellitur Tametſi autem hæc exiſtimentur cum veritate conſentire, non tamen omnino ſatisfaciunt, ut quidam notarunt; propoſitum enim nobis eſt explicare diuiſionem ſcientiæ practicæ in actiuam, & factiuam; modus autem proximè relatus id non præſtat, ſed in eo deficere videtur, quòd ſi actionis nomine dontaxat intelligendam velimus operationem bonam, ſeu dirigibilem in genere moris, nomine autem factionis operationem tranſeuntem, ac etiam quæ relinquit opus poſt ſe, non licebit nobis aſſignare genus, ad quod operationes aliæ pertineant, quæ dirigibiles ſunt, alio dirigibilitatis genere ab eo, quod eſt dirigibilitatis moralis, & opus poſt ſe non relinquunt, nec tranſeunt in externum ſubiectum, ſed in eodem remanent operante; huiuſmodi porrò ſunt operationes pſallendi, hoc eſt citharam, vel quoduis aliud muſicum inſtrumentum pulſandi, hę ſiquidem operationes tranſeunt in externum ſubiectum, nec opus poſt ſe relinquunt; quemadmodum, & operationes ſaltandi, rectè loquendi, canendi, quæ in hominis corpore quidem exercentur ſuntq; præceptionibus artium dirigibiles, ut etiam & intellectus operationes, quæ maximè ſunt immanentes, ſuntque directionis capaces. Inſufficiens igitur ille modus, quo nonnulli crediderint explicandam eſſe diuiſionem ſcientiæ practicæ in actiuam, & factiuam.

Illud etiam maioris accedit incommodi, quòd hic explicationis modus haud rectè actionem à factione diſtinguit; ſiquidem operatio moralis, ac dirigibilis in genere moris, non modo eſt immanens, & interna, ſed etiam tranſiens, ac externa, ut ſatis eſt manifeſtum; quinimo actus externus moralitatis eiuſdem eſt particeps cum actu interno, moraliſque deſciplina, atque prudentia ſimul omnes actus dirigit, ac moderatur.

Difficultas præoccupata ſimulque ſoluta. Neque perturbet quòd bonitas, & malitia moralis internis actibus voluntatis primariò conuenire dicatur, ſecundariò autem actibus externis, quatenus hos formaliter denominat; non inquam perturbet, propterea quòd obiectiuè, potius contrario modo ſe res habet; actus enim interni per ordinem ad externos conſtituuntur, & ab ipſis tanquam ab iis, circa quæ verſantur, proprium eſſe ſpecificum conſequuntur; ut propterea de hoc in re, de qua agimus præcipuam habere curam oporteat, tanquam de eo quod maximè facit ad veram rationem praxeos; & à quo habet ſcientia, ut practica dicatur veluti directrix eorum, quæ tanquam obiectum reſpicit dirigibile, in quod fertur etiam voluntas.

Amplius non deſunt operationes, quæ diriguntur in genere moris, & quæ in eodem genere benè ordinatum opus relinquant, ut ſunt operationes benè conſtituendi, gubernandique Rempublicam per Politicam, & familiam per Oeconomicam; hæ nanque operationes, & Reipublicæ, & Familiæ rectam ordinationem tanquam opus poſt ſe relinquunt. Hoc itaque explicationis modo prætermiſſo, ſupereſt alter expendendus.

Secundus explicãdi modus. Secundus igitur explicandi modus eſt aſſerentium factionis nomine intelligendam omnem, & ſolam illam operationem, quæ terminatur ad opus diſtinctum, illudque poſt ſe relinquit; at vero nomine actionis omnem, & ſolam operationem illam, quæ nullum poſt ſe opus relinquit, ſiue ipſa interna, ſiue externa ſit. Vel nomine factionis intelligendam omnino operationem externam, ac tranſeuntem, ſiue relinquat, ſiue non reliquat opus poſt ſe; nomine autem actionis ſolam operationem immanentem, & internam, quæque nullum poſt ſe opus relinquit.

Ex quorũdam ſententia refellitur. Hunc explicationis modum rectè Neotericus aduertit adæquatam diuiſionem conſtituere, non tamen ſcientiarum aptam diſtinctionem aſſignare. Propterea quòd, ut idem notauit, prima & præcipua videtur eſſe tradenda diuiſio ſcientiæ practicæ in moralem, & non moralem, adeo ut retenta partitione operationis in actionem, & factionem, moralis ſcientia debeat actionem moderari, ac in eius directionem incumbere; hac enim foret adæquata diuiſio velut omnia complectens, quæ ad practicam ſcientiam pertineant. Moralis autem ſcientia deſignari nequit adæquatè circa operationem non relinquentem opus poſt ſe, vel circa operationem immanentem, & internam, cum circa alias per ſe directèque tanquam circa obiectum dirigibile verſetur. Ita quidem prudentia per ſe atque directè operationes externas conſiderandas aſſumit, & ex ipſis nonnullas, quæ opus poſt ſe relinquunt; ut de operationibus benè conſtituendi, gubernandique Rempublicam, itemque familiam non multo antea dictum à nobis fuit. Ne commemorem hunc explicationis modum tanquam inadæquatum reijci poſſe, ut idem auctor aduertit, eoquòd ſi actionis nomine intelligatur operatio, quæ immanens quidem ſit, non tamen opus poſt ſe relinquat; nomine autem factionis operatio tranſiens; diuiſio adæquata non erit, cum omittat operationem, quæ immanens eſt, opus tamen poſt ſe relinquit; videtur igitur potius actionis nomine intelligenda omnis operatio immanẽs, etiam ſi relinquat opus poſt ſe; pro huiuſmodi operationibus, dicunt aſſignari poſſe motum localem, quatenus præſentiam in certo loco relinquit, & quodammodo etiam aſſignari poſſe contendunt veſtire, ſe ipſum ornare, & etiam paſcere, unde conſequitur nutriri, & augeri, ſanari, vel alijs modis affici; nam huiuſmodi aiunt etiam eſſe effectus, qui in externo ſubiecto per operationem tranſeuntem relinqui ſolent.

Aſſertio, atque veri⸗us expli⸗ Qui porro ſuperioribus explicandi modis aquieſcendum non eſſe crediderunt, aliâ viâ incedentes

pra-

Actionis modus approbatur.

practicæ ſcientiæ partitionem in actionem, & factionem, ſic explicandam putarunt, ut ea una parte moralem operationem, ſeu dirigibilem in genere moris aſſignent; & ex alia parte operationem dirigibilem in genere artis: nomine artis accepto non prout à ſcientia diſtinguitur, ſed ampliori ſignificatione, prout diſtinguitur à genere moris, & ad omnem directionem à morali diſtinctam extenditur.

Explicatio ſuperioris doctrinæ.

Hic explicandi modus, rationi conſentaneus eſt; nam reverà duplex agnoſcendum rectitudinis genus in humanas operationes inducendæ; quandoquidem, alia eſt rectitudo moralis in bonitate, & honeſtate conſiſtens; & alia eſt rectitudo artificialis, quæ in quadam conformitate operationis, cum artis præceptis poſita eſt; hæ porrò ſic ſe rectitudines habent, ut una nihil cũ altera commune habeat ſed ſint penitus diſparatæ; nam inuicem poſſunt ſeparari; paſſim enim uſuvenit, ut aliqua operatio ſit recta morali rectitudine, cum tamen rectitudine artificiali non ita ſe habeat; nam ſi operatio exerceatur iuxta normã honeſtatis, & prout prudentia praſcribit, recta quidem erit morali rectitudine; at ſi non exerceatur iuxta artis præcepta, non erit recta rectitudine artificiali. Vt ſi quis pſallat debito tempore, & loco in honorem Dei, erit operatio honeſta, proindeque recta rectitudine morali; at ſi deficiat à præceptis artis, non erit recta rectitudine artificiali; hoc autem poſito, nimirum eandem operationem iuxta geminam hanc rectitudinem ſpectari; nemini dubium quin actionis nomine poſſit intelligi operatio dirigibilis in genere moris; nomine autem factionis operatio dirigibilis in genere artis; adeo ut eadem operatio rationem utranque, iuxta duplicem dirigibilitatem ſortiri poſſit; nempe ſecundum rationem unam dicatur actio, ſecundum alteram dicatur factio, unuſque ſit habitus actiuus, alter autem factivus, & ut in eodem perſiſtam exemplo, operatio eadem pſallendi inſpecta ſecundum honeſtatem, dicatur actio, at inſpecta ſecundum artificium Muſices dicatur factio. Hæc autem diſtinctio videtur etiam inde comprobata magis, quoniam ex obiecto formali, præcipuoque fine practicæ ſcientiæ deſumitur; cum enim ſcientia practica præſertim rectitudinem operationis intendat, & operationem quatenus dirigibilem conſideret, par eſt, ut iuxta duplex rectitudinis, atque dirigibilitatis genus, duplex quoque genus practicæ ſcientiæ diſtinguatur.

Et hinc euidenter utrumque ſuperior explicationis modus à ratione penitus conuincitur alienus, quandoquidem in utroque ſolùm attendebantur ea, quæ ad rem de qua agimus, per accidens omnino ſunt, nempe quòd operatio ſit tranſiens, vel immanens, quòd relinquat, vel non relinquat opus poſt ſe, hæc enim cum rectitudine, atque dirigibilitate nihil commune habent, unde ſic licet ſuperiorem aſſertionem colligere.

Superior aſſertio ratione ſuadetur.

Ad diſtinguendas practicas ſcientias ea debent attendi, à quibus illæ ſuam ſpecificam rationem conſequuntur; hoc adeo euidens, ut probatione non indigeat; ſed huiuſmodi ſunt commemoratæ rectitudines, atque dirigibilitates, nimirum in genere moris, & in genere artis, nam his poſitis, cæteris omnibus neglectis, harum ſcientiarum habetur conſtitutio; & his remotis, cæteris autem habitis, non item; ergo prædictæ rectitudines, atque dirigibilitates in practicarum ſcientiarum diſtinctione debent attendi. Vbi diligenter aduerte, quæ ſunt in aſſumptione, quòd dicitur ad ſcientias diſtinguendas practicas, attendi debere rectitudinem, & dirigibilitatem &c. adeo ut his poſitis, cæteris neglectis habeantur ſcientiæ, remotis autem non item &c. intelligi quidem extrinſecis, nam ſic faciunt ad conſtitutionem ſcientiæ, ad quam profectò intrinſecis pertinet ordo eiuſdem ad illa, ordo enim ad obiectum intrinſecis ſpectat ad cognitionis naturam; à quo enim habet aliquid, ut conſtituatur, habet etiam ut diſtinguatur, cum idem ſit principium conſtitutivum, ac diſtinctivum; at verò ordo ad obiectum intrinſecis pertinet ad conſtitutionem cognitionis; ergo etiam ad diſtinctionem intrinſecis pertinebit. Vbi obiecti nomine non intelligendum id, quod materiale, ſed quod formale eſt in ipſo, cuiuſmodi in re propoſita eſt rectitudo, ac dirigibilitas operationis &c.

Prima cõfirmatio.

Et id in huius rationis confirmationem afferri poteſt, nempe illud attendi debet in practicis ſcientijs diſtinguendis, quod ſe habet tanquam formalis ratio obiecti, ac finis; huiuſmodi porrò eſt rectitudo, atque dirigibilitas; ergo rectitudo, ac dirigibilitas in practicarum ſcientiarum diſtinctione attendi debet.

Secunda confirmatio.

Et eo etiam validior hæc diſtinctionis ratio conſpicitur, quoniam inde luculenter apparet quid interſit inter prudentiam, & artem; ſiquidem ratione dirigibilitatis diſtinguuntur, eo quòd prudentia dirigit operationes in genere moris; ars autem in genere artis; illa dirigibilitatem moralem: hæc autem artificioſam attendit.

Tertia cõfirmatio.

Non modo autem ad diſtinguendos in uniuerſum habitus practicos, ſed etiam ad eorundem ſpecificam diſtinctionem rectitudinis, ac dirigibilitatis utrumque genus conducit. Enimverò pro varia ratione dirigibilitatis, variæ etiam horum habituum ſpecies habentur, ut ſatis perſpicuum eſt.

Ariſtotelis con illum expõitur.
Ariſtotelis ſententia diligenter expenditur.
6. Ethic. cap. 4.
Ibidem cap. 5.
6. Diuin. tex. 1.

Quid autem hac de re ſenſerit Ariſtoteles, non ſatis conſtat inter interpretes; is enim, ſi verum quærimus, effectionem ab actione diſtinguit, atque effectionis artem eſſe, actionis autem prudentiam, de arte ſiquidem loquens ait, ἐπεὶ δὲ ποίησις καὶ πρᾶξις ἕτερον, ἀνάγκη τὴν τέχνην ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως εἶναι. *Cum autem effectio & actio diuerſa ſint, neceſſe eſt artem effectionis, non actionis eſſe.* De prudentia verò diſputans habet, λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. *Relinquitur ergo ipſam eſſe, habitum verum cum ratione agentem in iis, quæ homini bona & mala ſunt.* Itaque decernit prudentiam circa actionem verſari, artem verò circa effectionem, & hinc earum oriri diſcrimen; dum autem dicebat actionem cum electione coniungi, & idem eſſe agibile, ac eligibile, referens electionem ad exercitium virtutis, ac honeſtatis, docebat actionem eſſe operationem moraliter bonam, ſeu, & in idem recidit, nomine actionis intelligendam humanam eſſe, quatenus capacem bonitatis moralis. Nomine autem factionis, ſeu effectionis intelligunt operationem tranſeuntem in externum ſubiectum, & non immanentem in eodem operante, proindeque talem, quæ relinquat aliquod opus factum poſt ipſam operationem permanens, cuiuſmodi eſt ædificatio, quæ ædificium poſt ſe relinquit. Hoc elegantèr expreſſum apud Ariſtotelem legimus, ubi habet. Ἔστι δὲ τῶν ποιουμένων καὶ πραττομένων οὐ ταὐτὸ τὸ ποιητικὸν καὶ πρακτικόν. τῶν μὲν γὰρ ποιητικῶν ἔστι τὸ παρὰ τὴν ποίησιν ἄλλο τέλος, οἷον παρὰ τὴν οἰκοδομικήν, ἐπειδή ἐστιν οἰκίας ποιητική, οἰκία αὐτῆς τὸ τέλος παρὰ τὴν ποίησιν ὁμοίως ἐπὶ τεκτονικῆς, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ποιητικῶν. ἐπὶ δὲ τῶν πρακτικῶν οὐκ ἔστιν ἄλλο οὐδὲν τέλος παρ' αὐτὴν τὴν πρᾶξιν. οἷον παρὰ τὸ κιθαρίζειν οὐκ ἔστιν ἄλλο τέλος οὐδέν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τέλος ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ πρᾶξις. *Iam verò eorum, quæ fiunt, quæque aguntur, non eſt communis quædam facultas tam ad faciendum, quam ad agendum apta. Facultati enim ad faciendum idoneæ, alius eſt præter effectionem finis, ut in ædifican-*

Primo magnorum moralium cap. 35. aliàs 33.

ſti arte, cuius eſt domos ædificare, præter effectionem finis ei eſt propoſitus, domus, idem eſt in arte fabrili, & reliquis omnibus, quæ pertinent ad faciendum aliquod opus (vulgò effectiuas vocant, Græci ποιητικάς.) At in ijs artibus, quæ ad res agendas pertinent (actiuas vulgo appellant Græci πρακτικάς) præter actionem, nullus eſt alius finis: ut præter citharæ modulatum, finis non eſt alius: ſed id ipſum pro fine eſt, operatio atque actio.

6. Ethic. cap. 5. 9. Diuin. Text. 16.

Hoc etiam, ut ſuperius aduertimus alibi teſtatum reliquit dicendo finem factionis eſſe quidpiam ab ea diuerſum. Hoc autem modo ab eodem Philoſopho ſolet operatio tranſiens explicari, prout ab immanente diſtinguitur; nam ut ea eodem Philoſopho ouper à nobis dictum fuit, factio ab actione ſecernitur, quoniam illa habet aliquem alium finem, ſcilicet opus, quod efficitur: hæc autem non habet aliquem alium finem, ſiue opus, ſed idem eſt finis exercitium, & actio, at hæc eadem de operatione tranſeunte, & immanente dici poſſunt; operatio enim tranſiens erit effectio, ſiue factio; at verò immanens erit actio.

Concluditur tertiũ explicationis modũ Ariſtoteli etiam arriſiſſe.

Quamuis autem his de rebus Philoſophus diſputans nuper allata protulerit, nihilominus comperiemus ſuperiorem explicationis modum à nobis commendatum ad eius aures eſſe, ſi tamen reſpiciamus locum, ubi datâ operâ & ea inſtituto de ſcientiarum diſtinctione ſermonem habet. Hoc enim ſibi voluit dicens factiuarum, & actiuarum diſcrimenà contemplatricibus in eo poſitum eſſe, ut illæ res conſiderent operabiles, operabili tamen modo, tradendo præcepta nimirum quibus poſſimus operari, adeo ut non ſiſtant in contemplatione veritatis, ſed ulteriùs tendant ad opus: hæ autem ſolâ ſint veritate contentæ. Vt igitur in aſſignando diſcrimine inter practicam, & contemplatricem ſolùm id attendendum exiſtimat, quòd illa dirigat cognoſcentem ad operandum, & ob id rectitudinem, atq; dirigibilitatem operationis reſpiciat: hæc autem non item; ſic etiam exiſtimandum practicorum habituum diſtinctionem attendi voluiſſe penes diuerſum dirigibilitatis modum. Quòd ſi alibi videatur ſibi non conſtare, hoc nihil eſt; proptereà quòd varijs modis loquitur, pro varia uſurpatione actionis, & factionis; non enim ſemper huiuſmodi operationes eâdem ſignificatione ſumuntur.

Tractationis ordo.

Practicæ ſcientiæ geminam eſſe partem, videlicet actuoſam ſiue actiuam unam, & factiuam alteram, ſuperiùs vidimus, & utrunque partitionis membrum explicuimus; quæ autem de otroque ſuperſunt conſideranda, breuiter aſſeremus.

Actuoſa Philoſophia in tres diuiditur partes. Prima explicatio tripartitæ diuiſionis.

Actuoſa Philoſophia, cum operationes hominis liberas uniuersè perficiendas in genere moris, hoc eſt, informandas virtute, & honeſtate ſibi proponat, in tres diſtribuitur partes, pro triplici humanarum actionum dirigendarum genere, quarum prima ſpectat moralem perfectionem unius hominis, ac ſolitariè viuentis, adeo ut præceptiones tradat priuatæ vitæ. Secunda domeſticam diſciplinam exhibet, & ad propriæ familiæ gubernationem erudit. Tertia de optimo Reipublicæ ſtatu diſſerit, hominemque dirigit ad ea, quæ ad uniuerſam Rempublicam communeque bonum ſpectant ut probè, & ut par eſt, exequatur; etſi alij malint longè diuerſam partitionem amplecti, qua diuiditur uniuerſa, de qua loquimur, actuoſa Philoſophia in partes itidem tres; in

Secunda explicatio.

eam, quæ de moribus agit, hoc eſt de principijs uniuerſæ felicitatis, deque cæterarum partium fundamento, in eam quæ Ciuitatica ac Reſpublicas legibus, atque gubernatione moderatur: in eam quæ familiam, & rem ipſam familiarem domeſticâ diſciplinâ procurat, ac temperat. Qui priorem diuiſionem inſtituunt ſingulas illas partes proprijs nominibus appellantes primam dicunt Ethicam; ſecundam Oeconomicam; tertiam verò Politicam.

Ethica, Oeconomica, & Politica.

Qui autem ſecundam diuiſionem inſtituunt, rem ita declarant, ut velint in prima parte de principijs uniuerſæ felicitatis deque cæterarum partium fundamento diſputari, eidemque inditum fuiſſe nomen, ἠθικὰ latinè *moralia* ἀπὸ τοῦ ἤθους quæ vox apud græcos morem ſignificat, ut intelligamus decem illorum librorũ materiam & argumentum proprium eſſe mores, ſiue hominis actiones liberas aut virtutes ipſas, quæ humanis actionibus continentur, quandoquidem ἦθος, græcè, latinè *mos*, propriè non niſi in animantes intelligentiâ rationeque præditas conuenit; deteſtantur igitur partem illam, quæ Ethica inſcribitur talem eſſe, ut in ipſa de ſolitariæ vitæ felicitate diſputetur. Vtcumque ſe res habeat, non enim huius eſt loci diligentiùs, & accuratiùs de his diſputationem inire, certum illud, ac exploratum non ineptè partitionem illam priorem inſtitutam fuiſſe, quæcunque ſint nomina, quibus ſingulæ eius partes ſint appellandæ; ea ſiquidem partitio temerè inſtituta non eſt, proptereaquòd homo velut agens ſecundum rationem, & propter finem ſibi proprium, qui rationalis eſt vita, duobus modis poteſt conſiderari.

Fundamentum prioris diuiſionis.

Primò ſecundum ſe, & ut per voluntatem ac intellectum ſe ipſum ad vitam laudabilem ordinat, qualis eſt, quæ virtutem excolendo traducitur; Secundò ut eſt pars multitudinis, quam iuuat, & a qua iuuatur ad conſecutionem finis, qui eſt vitæ felicitas. Duplex autem eſt multitudo ad vitam tranſigendam neceſſaria; nempe familia, ſiue domus, & ciuitas. A prima nanque habetur generatio, nutrimentum, veſtitus, habitatio; à ſecunda artes, quibus parantur vitæ neceſſaria, leges, poteſtas publica, per quæ homo dirigitur, ac defenditur; ex hoc itaque triplici humanarum actionum reſpectu, è multorum ſententia, actuoſa Philoſophia tribus commemoratis partibus conſtare debet.

Scientiæ factiuæ diſtributio.

Scientia autem practica, quæ non moralis eſt, quamque factiuam appellandam volumus, vulgatam diuiſionem obtinuit, quâ ſeptem numerantur artes liberales, totidemque ſeruiles.

Septem artes liberales.

Liberales porrò cenſentur Grammatica, Rhetorica, Dialectica, Geometria, Arithmetica, Muſica, & Aſtronomia; liberales autem appellantur, quoniam magis animum corporis dominantem exornant, magiſque homines ingenuos, ac liberos decent.

Cur ſic appellentur.

Septem artes ſeruiles.

Aliæ verò perhibentur nempe ſeruiles Agricultura, Venatoria, Militaris, Fabrilis, Chirurgia, Textoria, Nautica; ſic autem nuncupantur, quia magis corpus exercent, & fatigant, bonumeſque ſubditos, ac ſeruos decent. Ob eandem rationem quidam græcè linguæ ignari crediderunt mechanicas appellatas fuiſſe; ſed ineptè, nam ita dicuntur, quoniam unaquæq; ipſarum aliquid machinatur, à verbo μηχανάομαι, *excogito, molior, ſtruo*, unde machinatio ſiue conatus dicitur μηχανή; & huiuſmodi operum, quæ ingenio ſimul, & manu fiunt, opifex dicitur μηχανικός.

Superiores diuiſiones ab aliquibus improbantur.

Hæc tamen diuiſio quantumuis longo temporis tractu plurimum inualuerit, ab aliquibus tamen non inſulſè tanquam minus propria ſcientiæ practicæ, & velut inadæquata reijcitur.

Confutationis ratio.

Error vera minus propria videtur exiſtimanda, quoniam liberales inter artes, ſcientias contemplatrices, nempe Mathematicas diſciplinas enumerat. Nec etiam adæquata eſt, proptereaquòd plures omittit, de quibus æquum erat commemorationem facere. Alias artium diuiſiones apud Platonem inuenire licet.

In Gorgia.

Alicubi enim tripartitam diuiſionem inſtituit dicens ex omnium numero artium, alias eſſe, quæ in opere plurimum verſantur, verbis autem parum admodum indigent, quas ipſe ooo explicat: alias

verò

verò quę nullis, ſed etiam per ſilentium perfici poſſunt, quemadmodum eſt ars pingendi, & ſtatuaria, aliæque multæ: Alias præterea eſſe, quæ verbis totum peragunt opere autem, aut nullo, aut certè perexiguo, qualem ait eſſe Arithmeticam, Computatoriam, Geometriam, & teſſerarum, talorumque ludos; quarum quædam, verba actionibus fermè adæquant; plurimæ ijs etiam ſuperant, atque omnino omnis earum actio, ac vis in eiuſmodi verbis conſiſtit; addit etiam Rhetoricam eſſe ex earum numero artium, quæ ut plurimum verbis utuntur &c. Hanc tamen diuiſionem inadæquatam Platoni etiam fuiſſe, ex eiuſdem verbis colligitur, cum

In Epitome. dicat alias ſupereſſe artes. Alibi etiam diuiſionem aliam inſtituit dicens ſex numero eſſe artes, ob quas initio ſapientes homines viſi ſunt, cum tamen nunc propter eaſdem tales non habeantur, quin potius vituperentur. Sed piget ſingulas exponere, eò vel maximè quòd cuilibet licet monumenta Platonis adeundo

Epiſt. 89. 8. Polit. cap. 3. percipere. Seneca quinque numeraſſe perhibetur. At Stagirites quatuor potiſſimùm eſſe liberales artes, quibus iuuenes inſtitui conſueuerunt, affirmat, nempe literarum diſciplinam, hoc eſt Grammaticam, Gymnaſticam, Muſicam, & figurandi Peritiam, ſub qua Pictura, atque Sculptura continentur. Sed ex tam multiplici Philoſophorum placito cuique datum eſt cognoſcere non unum, certum, ac neceſſarium eſſe modum inſtituendi partitionem harum facultatum, quin potius varijs modis diuiſionem inſtitui poſſe.

Alia diuiſionis prædictarum facultatū inſtitutio. Rectius propterea nonnulli rem propoſitam expediunt, atque ſcientiam practicam non moralem hunc in modum partiuntur, ita ut ab ipſis una dicatur eſſe ſcientia, quæ dirigit operationes immanentes, & internas in anima, cuiuſmodi ſunt operationes intellectûs, & hanc dicunt eſſe Dialecticam, ſiue Logicam, cui reminiſcentiæ artem adijciunt: Aliæ verò dicantur eſſe, quæ dirigunt immanentes, & externas quidem in corpore operationes, non indigentes niſi corporis naturalibus organis, taleſque putant eſſe illas, quæ dirigunt ſermonem externum, ut Rhetorica, Poetica, & Grammatica, quæ ſermocinales nuncupantur; item & artem canendi, & amplius artem ſaltandi, & ſi quæ ſunt aliæ eiuſdem generis: Aliæ etiam eſſe dicantur, quæ dirigunt operationes indigentes alijs artificialibus inſtrumentis, è quibus non nullas eſſe dicunt, quæ ſolùm in ipſo actuali exercitio conſiſtunt, nec poſt ſe aliud opus relinquunt; alias verò quæ per ſe habent efficere opera quædam permanentia, quæ per ſe, & præcipuè dicuntur dirigi per practicas facultates, ut ædificare, ſculpere, & pingere, aliaque ſimilia. Ad hoc autem genus Medicinam, velut illam, quæ intendit ſanitatem efficere, reuocandam opinantur. Sed reuerà Medicina non ea eſt, ut debeat inter artes ſeruiles, niſi accepta ſenſu infra explicando, cum de reliquis habitibus intellectûs diſputandi fuerit occaſio. Cæterum commemoratæ artes, variæ diſtinctæque ſunt pro varietate operum, quæ verſant, operationum, quas dirigunt, inſtrumentorum, quibus utuntur. De his tamen accuratius infra diſputabimus.

Difficultas ex Ariſtotelis auctoritate deſumpta. Sed aduerſus doctrinam ſuperius traditam de ſcientiarum diſtinctione ſe difficultas offert diluenda ex Ariſtotele deſumpta. Diximus enim ſcientiarum practicarum diſtinctionem à fine obiectiq; formali ratione petendam eſſe, quod & Philoſophi auctoritate, & ratione veritati conſonum eſſe demonſtrauimus; at videtur Philoſophus oppoſitum docuiſſe, quandoquidem cum explicaſſet unitatem ſcientiæ ſumendam eſſe ex unitate ſubiecti, & quidem verbis ſupra relatis,

1. Poſter. tex. 179. μία δ' ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ ἑνὸς γένους, ὅσα ἐκ τῶν πρώτων σύγκειται καὶ μέρη ἐστὶν, ἢ πάθη τούτων καθ' αὑτά. *Vna ſcientia* (quæ *ſcilicet* eſt unius generis) *eſt eorum, quæ ex primis componuntur, & partes ſunt, aut effectiones horum per ſe.* Ad ſcientiarum diſtinctionem ſe conuertens, ſubdit, Ἑτέρα δ' ἐπιστήμη ἐστὶν ἑτέρας, ὅσων αἱ ἀρχαὶ μήτ' ἐκ τῶν αὐτῶν, μήθ' ἕτεραι ἐκ τῶν ἑτέρων. *Diuerſæ ſcientiæ ſunt*, eorum, *quorum principia*, *nec ex iiſdem* principijs oriuntur, *nec altera ex alteris*. Contendit igitur ex principijs ſcientiarum diſtinctionem ſumendam eſſe, non autem ait plures eſſe ſcientias illas, quarum diuerſa ſunt ſubiecta, quemadmodum prius dixerat unam eſſe ſcientiam, quæ unius eſt generis ſubiecti.

Occurritur reſpondendo ſcientias eſſe diuerſas ex Solutio. diuerſitate primorum principiorum; & eſſe diuerſas ex diuerſitate ſubiecti, recidere prorſus in idem; cum enim Philoſophus docuiſſet ex primis principijs ſubiectum ſcientiæ conſtitui, profectò quando hæc naturam unam conſtituerint, is affirmabit ſcientiam unam ab ipſis fieri; cum autem non unam naturam efformauerint, ad ſcientias diuerſas pertinere arbitrabitur; nec inconſideratè Philoſophus dixit principia eiuſdem eſſe generis cum illis, quæ demonſtrantur; quoniam idem genus dicitur, idem ſubiectum, cuius principia ſunt.

Neque dicas hæc duo cohærere non poſſe, videlicet Difficultas altera præoccupata ſimulque ſoluta ſcientiarum diſtinctionem à fine deſumi, & ab obiecto; tametſi enim finis, & obiectum diſtingui videantur, ſecus tamen ſe res habet, nam finis, & obiectum re ipſâ ſunt idem, etſi ratione differant, ut alibi explicabo.

SECTIO NONA.

De diſtinctione plurium ſcientiarum ſpeculatiuarum.

IAm ſuperiùs de unitate ſcientiæ diſputantes aduer- Sectione ſexta. timus ab Ariſtotele quidem edocti, ſcientiæ uni- Scientiæ unitas ab unitate Obiecti deſumēda tatem ab unitate obiecti deſumendam eſſe, ac proinde ab eiuſdem diuerſitate, ſcientiarum quoque diſtinctionem accipi debere, quod autem de ſcientijs practicis affirmauimus, de contemplatricibus etiam enunciamus.

Aſſerendum igitur ſcientiarum contemplatricium Aſſertio. partitionem ex obiectorum diſtinctione ſumendam eſſe.

Hęc aſſertio iiſdem ferè modis ac ſuperius de ſcien- Philoſophi auctoritate ſuadetur aſſertio. tijs practicis ſuaderi poteſt. Primò namque Philoſophum in eadem fuiſſe ſententia nemini dubium, quandoquidem nihil frequentius inculcauit de ſcientijs omnibus loquens, tam practicis, quàm contemplatricibus; ubique namque teſtatum reliquit ſcientias cuiuſque ordinis diſtingui merito eorum, in quorum conſideratione verſantur.

Et ratio quoque conuincit, illa prorſus, quâ ſupe- Ratione probatur. riori Sectione de practicis ſcientijs loquentes uſi ſumus; ea porrò ſic ſe habet. Ad diſtinguendas contemplatrices diſciplinas, ea debent attendi, à quibus illæ ſuam ſpecificam rationem conſequūtur; ſed huiuſmodi ſunt obiecta; ergo ad diſtinguendas contemplatrices diſciplinas obiecta attendi debent. Obiecta autem ea eſſe, à quibus ſcientiæ ſuam ſpecificam rationem, ſiue ſuum eſſe ſpecificum conſequuntur, ſatis conſtat ex hactenus diſputatis, quoniam ſcilicet omnis cognitio, cuiuſmodi eſt ſcientia, tendentiam dicit, & ordinem ad obiectum, ita ut hoc poſito ordine, habeatur cognitionis conſtitutio, eodemque remoto, eadem quoque de medio auferatur. Cætera præterea, nam quæ ad probandam aſſertionem de ſcientijs practicis attuli, paucis mutatis huc transferri poſſunt ad

hanc itidem concluſionem oſtendendam.

Speculatiuarum autem diſtributio ea eſt, quam Philoſophus expreſſit dicens, *ὥστε τρεῖς ἂν εἶεν φιλοσοφίαι θεωρητικαί, μαθηματική, φυσική, θεολογική. Quare tres utique erunt ſpeculatiuæ Philoſophiæ, Mathematica, Phyſica, Theologia.* Hanc porrò diſtinctionem eâ eſt venatus induſtriâ, nempe ex modo definiendi deduxit modum conſiderandi, & ex huius diuerſitate ſcientiarum diſtinctionem intulit. Dicebat enim ſi eſt aliquod immobile, & ſeparabile, ſcilicet ſecundum eſſe, atque adeo ſempiternum, palam Theoricæ eſſe, & non alicuius Practicæ tale ens cognoſcere. Scientia nanque practica cum actiua vel factiua ſit, non abſtrahit à motu; non tamen eſt Phyſicæ ſcientiæ conſiderare tale ens immobile, & ſempiternum, cum Phyſica de mobilibus entibus ediſſerat; nec etiam eſt Matheſeos, cum hæc non conſideret ſeparata ſecundum eſſe, ſed ſolùm ſecundum conſiderationem, agere autem de tali entia alicuius erit ſcientiæ prioris, nimirum Metaphyſicæ; rationem autem reddit, quia Phyſica circa entia inſeparabilia à materia ſenſibili, ſed non immobilia verſatur, non enim à materia nec à motu abſtrahit. Mathematicæ autem quædam, nimirum illæ, quæ puræ non ſunt, ſed mediæ, verſantur circa immobilia quidem, ſed inſeparabilia à motu, & materia ſenſibili; at prima ſcientia Theorica, nempe Metaphyſica in ijs, quæ ſeparabilia ſunt ſecundum eſſe, ſuntque itidem immobilia, eſt occupata. Ex Ariſtotele igitur tam practicarum, quàm ſpeculatiuarum ſcientiarum diſtinctio ex modo conſiderandi petenda eſt, ac proinde ut ſuperiori Sectione de diſtinctione ſcientiarum practicarum agentes notauimus, ex formali ratione obiecti formalis, hæc enim ratio eſt conſiderandi modus, quem Philoſophus ex modo definiendi colligit, idque exemplo Phyſicæ luculenter oſtendit; Phyſicus enim definiturus aliquid, ſe ad ſenſibilem materiam, atque motum conuertit, ut definiturus ſimum dicit eſſe naſum concavum, ita ut eius definitio ſit cum materia ſenſibili, videlicet naſo, non autem definitio concaui; nam in definitione concaui, vel curui, non ponitur aliquod corpus ſenſibile, puta naſus, vel pes &c. ſed abſtrahit ab his; eſt enim concavum, cuius medium exit ab extremia, quod poteſt non ſolùm ſenſibilibus materialibus, ſed mathematicis etiam competere. Sic etiam ſi Phyſicus proponat ſibi definiendum folium, radicem, corticem, & uniuerſam plantam, perpetuò materiam ſenſibilem, & mobilem in definitionibus adhibebit. Ad inquirendam igitur ſcientiarum diſtinctionem oportet præ oculis habere uniuſcuiuſque ſcientiæ definiendi modum, ſic enim ait, *δεῖ δὲ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸν λόγον πῶς ἐστι μὴ λανθάνειν· ἄνευ γὰρ τούτου τὸ ζητεῖν μηδέν ἐστι ποιεῖν. Oportet autem ut non lateat, quomodo ipſum quid erat eſſe, & ratio ſit; nam abſque hoc quærere, nihil eſt facere.* Ex modo autem definiendi modus etiam conſiderandi, hoc eſt formalis ratio obiecti colligitur; hinc enim petenda ſcientiarum diſtinctio, ut propterea Philoſophus indagaturus diſtinctionem ſcientiarum contemplatricium à ſcientijs practicis ad modum definiendi, atque adeo ad modum conſiderandi, hoc eſt, ad formalem obiecti rationem confugiat; ex quo etiam tam practicarum, quàm contemplatricium ſcientiarum inter ſe diſtinctionem inquirit, quod nos in diſtinguendis ſcientijs practicis ſuperiùs obſeruauimus, & in præſens de diſtinctione contemplatricium agentes retinemus.

Quomodo Phyſicus definiat.

Neque dicas ex Ariſtotele potius colligi ſcientiarum diſtinctionem eſſe petendam ex abſtractione à materia; huiuſmodi ſiquidem abſtractio ad modum conſiderandi, atque formalem obiecti rationem omnino reduci ſuperiùs aduertimus.

Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta.

At verò, quod eſt obſeruatu dignum, ex modo definiendi Philoſophus dicebat conſiderandi modum indagari idq; nullius eſt negotij cognoſcere; nam ad definiendum adhibenda ſunt quædam, quæ rei definitæ, proindeque conſideratæ non competunt, niſi ſecundum talem, vel talem rationem conſiderandi, ut Phyſicus ad definiendum ſimum adhibet naſum, nempe materiam ſenſibilem, ac mobilem, quoniam hæc naſo conueniunt, quatenus eſt naturalitatis particeps, eſt autem naturalitas conſiderandi modus, ſiue formalis ratio, ſecundum quam Phyſicus omnia ſuâ contemplatione perſequitur, nihil enim ad ipſum pertinet, niſi rationem naturalitatis induat.

Sectione ſexta. Adnotatio.

Hâc eâdem arte, induſtriâque commemoratas diſciplinas contemplatrices licebit in eas, quas habent partes, diſtribuere, quas ſigillatim diſtinguere non eſt Dialectici munus, ſed ad quamlibet ipſarum ſpectat in ea parte, quæ Pedia dicitur; ita quidem ad diuinam Philoſophiam ſpectat exhibere partes, quas ipſa complectitur, ſic, & ad Phyſicam, & ad Matheſin; ita ut uniuſcuiuſque ſit præmittere diſtributionem partium, in quas ipſa diuiditur, quod facillimum eſt memoriâ retentis ijs, de quibus hucuſque locuti ſumus; omnis enim diſtinctio ex obiecti reique conſideratæ diſtinctione ſumenda erit; perpetuò tamen conſiderandi modum, formalemque rationem aduertendo, quod in obiecto formale eſt; cum enim, cuiuslibet diſciplinæ obiectum, ſiue ſubiectum ex duplici parte conſtet, nempe materiali, atque formali, ut aliàs fuit adnotatum, in cuiuſcunque ſcientiæ conſtitutione diſtinctioneque, non tam materialis, quàm obiecti formalis pars attendi debet, quod adeo verum, ut non aliunde ſcientiæ conſtitutio, eiuſdemque diſtinctio nobis poſſit innoteſcere.

SECTIO DECIMA.

De diſtinctione ſcientiæ in Subalternantem, & Subalternatam.

SI ſcientiæ inter ſe conſerantur, ita ſe habent, ut una nihil habeat commune cum alia, nullatenus inuicem conneniant, hoc eſt, ut una non ſubijciatur alteri, & hæ diſparatæ nuncupantur; ut Arithmetica exempli gratia, & Optica. Hæ nanq; ſcientiæ nullo modo ſunt inuicem ſubordinatæ, quæ propterea diſparatæ dicuntur. Aliæ vero ſunt inuicem ſubordinatæ, ex quarum cognitione innoteſcunt illæ, quæ nullo modo ſubordinatæ ſunt; nam quæ non habent ſubordinatarum conditiones, non ſubordinatæ, ſed diſparatæ nuncupantur. Hæc autem ſubordinatio ſolet ſubalternatio appellari, à qua una ſcientia ſubalternans denominatur, ea ſcilicet, ſub qua ponitur altera, ſiue cui alia ſubijcitur; altera denominatur ſubalternata, quæ ſubalternanti ſupponitur; huius diuiſionis meminit Philoſophus in poſterioribus Analyticis, quæ non ſic accipienda, quaſi ſit adæquata partitio, adeout omnis ſcientia eſſe debeat, aut ſubalternans, aut ſubalternata, id enim neceſſe non eſt; ſed quia re verâ hic inuenitur ordo inter quaſdam ſcientias, ita ut una ſit ſubalternans, altera ſubalternata.

Scientiarum diuiſio.

Primo Poſteriorum.

Crediderunt aliqui ſubalternantem, & ſubalternatam non conuenire uniuocè in ratione ſcientiæ, ſed potius analogicè, eòquòd ſcientia ſubalternata eſſentialiter à ſubalternante dependeat. Ineptè tamen ratiocinati ſunt; perſpicuum eſt enim uniuocè conuenire tanquam in una ratione, communique concepta

Quorundam opinio.

ſcien-

ſcientiæ, quoniam ſcientia verè, ac eſſentialiter de vtraq; dicitur. Neque illa dependentia, quâ ſubalternata pendet à ſubalternante, officit uniuocationi, nam cum hac, ea quam ipſi dicunt, analogia optimè poteſt cohærere. Deindè quanuis officeret aliqua alia analogia, ea tamen non eſt, à qua non permittatur uniuocatio; nam ſi dicatur eſſe per dependentiam unius ſpeciei, ab alia, cuiuſmodi eſt illa, quæ inter accidens, & ſubſtantiam intercedit, hęc certè uniuocationem non deſtruit; ut omittam hanc non eſſe dependentiam ſubalternatæ à ſubalternante. Scientia enim ſubalternata non dependet à ſubalternante, tanquam à cauſa per ſe, ſed ſolùm per modum rationis, & conditionis agendi ad eum modum, quo concluſionis aſſenſus ab aſſenſu pendet præmiſſarum. Proximum igitur eſt, ut harum ſcientiarum ſubalternationem explicemus.

Tres conditiones ad ſubalternationem ſcientiarum requiſitę.

Vt autem aliqua ſcientia alteri ſubalternata, ſiue ſubiecta dici poſſit, tres è communi Philoſophorum ſententiâ conditiones recenſere ſolent. Prima ut ſubalternata habeat pro obiecto aliquid contentum ſub obiecto ſubalternantis. Secunda, ut ſupra hoc obiectum differentiam addat accidentariam. Tertia ut ſubalternatæ principia demonſtrentur in ſubalternante. Si quæ autem aliæ conditiones aſſignentur, vel neceſſariæ non ſunt, vel ad has facilè poſſunt reuocari; ob id ijs prætermiſſis, tres commemoratas ſat erit expendere.

Prima ex tribus conditionibus expenditur.

Prima autem conditio erat, ut obiectum ſubalternatę ſit aliquid contentum ſub obiecto ſubalternantis. Qua in re nulla videtur difficultas, ut ob id omnes huiuſmodi conditionem amplectantur, propterea quòd ſubalternata ſpeciem aliquam aſſumit conſiderandam ſub obiecto ſubalternantis, tanquam ſub genere contentam. Vel ſi omnino idem obiectum contemplatur, quia tamen ſupra illud accidentariam aliquam addit differentiam, adhuc ſub illo rectè contineri dicetur, ut homo albus, ſub homine, unde fit, ut rectè Philoſophus aduerterit obiectum ſubalternantis aliquo pacto idem eſſe cum obiecto ſubalternatæ.

Ratione ſuadetur.

Neque hoc irrationabile eſt, quandoquidem omnis conditio ſcientiæ debet ab obiecto deſumi. Vt igitur una ſcientia alteri ſubijcitur, & ab eadem pendet; ita pariter obiectum ipſius obiecto alterius ſubordinari, ſubijcique debet.

Subalternatio magis explicata.

Hæc autem ſubiectio, ſiue ſubalternatio non ſolùm intelligenda ratione principiorum, quatenus principia ſubalternatæ pendeant à principijs ſubalternantis, ſed etiam quia obiectum ſubijcitur obiecto. Immò ſine hac ſubalternatione, nulla poteſt eſſe principiorum ſubalternatio, cum hæc ab illa pendeat.

Quomodo ſuperior doctrina intelligenda.

Non propterea tamen quòd incomplexum obiectum ſubalternatę ſubijci. ut incomplexo ſubalternantis, ita ut ſit aliquo modo idem cum illo, etiam complexa debent ſubalternatæ ſubijci complexis ſubalternantis, eſſeque aliquo modo eadem cum illis; hoc eſt, non propterea concluſiones ſubalternatę debent eedem eſſe cum concluſionibus ſubalternantis, adeout aliquo modo eædem debeant eſſe concluſiones utriuſque, quod certè ſequeretur, ſi eadem utriuſque forent obiecta complexa, cum hæc nil aliud ſint, quam concluſiones obiectæ. Neceſſariò enim utriuſque debent concluſiones eſſe diuerſæ, quoniam principia ſubalternatæ ſumuntur à ſubalternante, propterea quòd ab ipſa demonſtrantur, ſuntque concluſiones ipſius; & ubi deſinit ſubalternans, ibi incipit ſubalternata, proinde nequeunt utriuſque ſcientiæ eadem eſſe concluſiones.

Secunda conditio perpenditur.

Secunda autem conditio ad ſubalternationem requiſita in eo poſita eſt, ut obiectum ſubalternatę ſuperaddat differentiam obiecto ſubalternantis. Sed in hoc diſſentiunt, propterea quòd aliquibus viſum eſt hanc ſuperadditam differentiam, aut eſſentialem eſſe, aut ſaltem affectionem prodeuntem ab eſſentia. Alijs verò placuit differentiam hanc penitus accidentariam eſſe; in quo non omnes tamen conueniunt, cum aliqui crediderint hanc ſuperadditam differentiam non habere rationem partis formalis obiecti, ſed materialis; unde contendunt ſonorum, exempli gratia, quod eſt accidentaria differentia, quam obiectum Muſicæ ſuperaddit numero, qui eſt obiectum Arithmeticæ non eſſe formalem, ſed materialem partem obiecti ipſius Muſicæ.

Prima opinio. Secunda opinio de differentia ſuperaddita.

Aſſertio.

Nobis tamen probatur eorum conſilium, quibus eſt viſum differentiam hanc ſuperadditam non eſſentialem, nec affectionem eſſe, ſed penitus accidentariam differentiam, eamque ſe habere non ut materialem, ſed ut formalem partem, atque rationem.

Ariſtotelis auctoritate ſuadetur. 1. Poſt.

Ita planè videtur ſenſiſſe Philoſophus, cum diceret obiectum ſubalternatæ debere eſſe alterum, quod eſt accidentaliter differre ab obiecto ſubalternantis; Siquidem differentia eſſentialis, ut facit aliud, ſic accidentaria facit alterum.

Suadetur etiam ratione. Prima ratio.

Accedit etiam ratio, quoniam contrario admiſſo, ſubalternata non dependeret à ſubalternante, ſiquidem haberet propria, immediata, & per ſe nota principia, ita ut ea non reciperet à ſcientia ſubalternante, & affectiones de obiecto illo demonſtrabiles adæquatè penderent ab illo, quatenus per hanc differentiam conſtituto. Ita quidem ſcientia de triangulo habeat principia propria non probata ab alia ſcientia, unde affectiones trianguli nullo intermedio proueniunt ab illis, propterea de triangulo eſt ſcientia nulli ſubalternata, à qua dependeat. At verò falſum eſt ſubalternatam non pendere à ſubalternante, cum illa non habeat ſine iſta unde poſſit ſuas concluſiones oſtendere.

Secunda ratio.

Preterea ſi obiectum ſubalternatę ſuperadderet obiecto ſubalternantis eſſentialem differentiam, utique foret ſpecies illius ad eum modum, quo homo eſt ſpecies animalis, eòquòd illi ſuperaddit eſſentialem differentiam, puta rationalitatem; conſequens igitur, ut inter ſe collatæ ſic ſe haberent, quemadmodum ſcientia de ſpecie ad ſcientiam de genere. Sed hæ ita ſe habent, ut unam ſcientiam integram conſtituant; ergò etiam ſubalternata, & ſubalternans totam unam ſcientiam conſtituerent, uniuſque ſcientiæ partes forent, non autem duæ ſcientiæ totales inter ſe diſtinctæ.

Tertia ratio.

Tandem ſi differentia illa ſuperaddita foret eſſentialis, omnes profectò ſcientiæ deberent ſubalternatę dici Metaphyſicæ, quod tamen nec ipſi admittunt, ſicuti non admittendum.

Differentia ſuperaddita non ſolùm nequit eſſe differentia, ſed nec etiam affectio.

Non ſolum hæc ſuperaddita differentia nequit eſſentialis eſſe, ſed nec etiam affectio, nam ad ſcientiam eandem ſpectat, & ſubiectum, & eius affectiones perſcrutari; ob id ſubalternans conſiderandum aſſumet obiectum, ut ſtat ſub illa affectione ſuperaddita à ſubalternata, atque adeo non diſtinguerentur duæ ſcientiæ, quarum una ſit ſubalternans, altera verò ſubalternata.

Non poſſe differentiã ſuperadditam eſſe accidentariã quomodo quidam oſtendant.

Illud etiam accedit, quòd eâ ratione ducti contrariam ſententiam profitentes, id enunciarunt, quoniam ſubiectum ſcientię unum per ſe eſſe debet; ſed non propterea hanc difficultatem declinant, nam etſi differentia accidentaria unum per accidens cum ſubiecto conſtituat, adhuc etiam hoc idem affectioni conuenit, cum ex hac, & ſubiecto non niſi per accidens unum coniugat.

Sed hanc ſuperadditam differentiam non poſſe accidenta-

dentariam eſſe formam, Philoſophorum plerique ſic nituntur oſtendere.

Prima difficultas. Primò; accidentaria differentia cum obiecto facit unum per accidens, & accidentaliter de ipſo dicitur, de quo cum ſcientia dari non poſſit, conſequens fieret, ut nulla daretur ſcientia ſubalternata.

Solutio. Fit ſatis dicendo obiectum, & differentiam accidentariam ſuperadditam poſſe multifariam ſumi, vel utrunque in recto, & ęque conſtituunt aliquod tertium, quo pacto non ſpectant ad ſcientiam, quia non faciunt unum per ſe. Vel ut unum ſit per ſe conſideratum, aliud verò per accidens; nec hunc in modum ad ſcientiam ſubalternatam pertinet, nam utrumque per ſe conſideratur ab illa, alioquin cum quod eſt per ſe, poſſit ſine eo eſſe, quod eſt per accidens, nihil repugnabit, quominus detur ſcientia ſubalternata ſine aliquo, quod per accidens conſiderandum ſuſcipitur; ut exempli gratia Optica ſine linea, vel ſine viſuali, & Muſica ſine numero, vel ſine ſonoro; quod tamen à veritate penitus alienum. Inſuper conſiderari poſſunt, quatenus unum eſt de ratione alterius, non quidem in recto, ſed in obliquo, ut viſualitas ſecundum ſe ſpectat ad Phyſicum, ut ſcilicet pręſcindit à ratione menſurę, & menſurabilis & ab apparentia viſus; at linea pertinet ad Geometram. Sic etiam ſonus ſecundum ſe prout pręſcindit ab armonia ad Phyſicam pertinet, numerus autem ad Arithmeticam; at ſi viſualitas conſideretur in ordine ad rationem menſurę, & menſurabilis & apparentiam viſus, pendet à linea, & ab angulo, qui ſe habet, ut principiũ, & radix apparentię viſualis; & hoc ſenſu utrunq; conſideratur ab Optica; ſi autem ſonus conſideretur in ordine ad armoniam, & concentum, quo afficitur auditus, pendet à numero, qui ſe habet, ut principium, & radix talis concentûs, & affectionis auditûs, & hoc ſenſu utrunque conſideratur à Muſica, & hunc in modum obiectum ſubalternatę eſt unum per ſe, quoniam unum per ſe in recto conſiderat Optica videlicet viſualitatem linearem, & muſica ſonum armonicum Optica apparentiam viſûs in recto, lineam in obliquo, Arithmetica armoniam in recto, numerum in obliquo; illa quidem lineam ut principium, cauſam, & radicem apparentię viſualis; hęc verò numerum in obliquo, ut principium, cauſam, & radicem armonię, & tam de linea viſuali, quàm de numero armonico formari poſſunt propoſitiones per ſe, & affectiones demonſtrari; cumque differentia ſuperaddita prędicetur de obiecto ſubalternantis, ut viſuale de linea, armonicum de numero ſit propoſitio per ſe, ſaltem in quarto modo, quatenus effectus per ſe ad eum prędicatur de ſua cauſa per ſe, ut cum dicimus intellectus intelligit, voluntas vult.

Secunda difficultas. Secundò; ſi obiectum ſubalternatę ſolùm accidentariam adderet differentiam, ſequeretur ſcientiam ſubalternantem, & ſubalternatam ſolùm accidentaliter differre; hoc autem à veritate tam remotum, quàm quod remotiſſimum; non igitur differentia ſuperaddita, de qua loquimur, accidentaria eſſe poterit.

Solutio. Diluitur negando ſecuturum illud incommodum, propterea quòd non ad eum modum ſcientiæ, quo earum obiecta diſtinguntur. Scientia enim de ſubſtancia, immò de ente increato, & creato ſunt eiuſdem generis, quanuis obiecta plus quam genere differant. Ea autem eſt ratio, quoniam ſcientiæ ſumunt ſuam diſtinctionem ab obiectis, non quòd hinc intrinſecùs, ſed extrinſecùs tantùm diſtinguantur; ſi nanque priori modo diſtinguerentur, quanta, & qualis foret obiectorum diſtinctio; tanta, ac talis eſſet ſcientiarum differentia. Quanuis igitur obiecta per ſolam accidentariam differentiam diſtinguantur, prout tamen ſub conſiderationem cadunt, poſſunt eſſe in cauſa, ut ſcientiæ eſſentialiter inter ſe diſcriminentur.

Animaduerſio. Hic porrò ſummoperè conſiderandum non quamlibet accidentariam differentiam idoneam eſſe ad conſtituendum obiectum ſubalternatę, ſed illam duntaxat, quæ poteſt eſſe principium, & radix affectionum, quæ in illa ſcientia tractandæ ſuſcipiuntur. Ita fit, ut ſcientia non poſſit inſtitui de linea alba, vel nigra, vel aliquo alio modo colorata; ſed ſolùm de linea prout poteſt ſic viſum afficere, ut apparentiæ viſualis ſit cauſa, quo pacto ad Opticam pertinet; vel prout poteſt eſſe cauſa affectionis auditus, nimirum ut ſonora, quo ſenſu Echometria de ipſa diſputat.

Aliud conſiderandũ circa differentiam ſuperadditam nempe quod ſit pars formalis. Erat autem ſecundum, videlicet differentiam hanc, veluti formalem partem habendam, quod non inconſultò dictum exiſtimes; propterea quòd huiuſmodi differentia alteri aduenit, illudque contrahit, atque determinat, redditque actu tale, quale erat potentia, ut ſonorum numero aduenit contrahit illum, atque determinat ad ſpecialem conſiderationem, ſcilicet Muſicam. Quod autem huiuſmodi eſt, proculdubio formalis pars obiecti exiſtimari debet; ergò differentia, de qua loquimur, accidentaria non utique materialis, ſed formalis obiecti pars exiſtimanda.

Prima ratio.

Secunda ratio. Præterea; illa obiecti debet formalis pars reputari, penes quam ſumitur conſiderandi modus, quem ſcientia ſeruat; ſed ita ſe habet differentia, quam obiectum ſubalternatę ſuperaddit obiecto ſubalternantis; ergò huiuſmodi differentia formalis obiecti pars exiſtimari debet.

Prima difficultas. 13. Diuin. ſum. c. 3. Aliqui tamen objiciunt, & primò quidem Ariſtotelis auctoritatem adducunt, ubi ait. ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ ἁρμονικῆς, καὶ ὀπτικῆς. οὐδ' ἑτέρα γὰρ ᾗ ὄψις, ἢ ᾗ φωνὴ θεωρεῖ, ἀλλ' ᾗ γραμμαὶ, καὶ ἀριθμοί. οἰκεῖα μέντοι ταῦτα πάθη ἐκείνων. καὶ ἡ μηχανικὴ δὲ ὡσαύτως. *Eadem ratio de harmonica, & perſpectiua eſt, neutra namque prout viſus, vel prout vox, ſpeculatur, verum prout lineæ, & numeri; at hæc, propriæ illorum paſſiones ſunt, Mechanica quoque ſimiliter.*

Solutio. At ſatis manifeſtè conſtat Philoſophi conſilium, ſiquidem eo duntaxat tendere videtur, ut doceat Muſicam, haud meditari vocem, ut ſic, ſed ut numero applicatam, ab eodemque tanquam à principio pendentem; unde ſplendidè docet vocem, & viſum eſſe affectiones numeri, & lineæ, quod forſan id fecit, ut nobis innueret accidentarias huiuſmodi differentias ad genus formalis partis eſſe reuocandas.

Secunda difficultas. Secundò ſequeretur duas has diſciplinas Muſicam ſcilicet, & Opticam potius Phyſicas eſſe dicendas, quàm Mathematicas, denominatio ſiquidem deſumenda foret ab huiuſmodi differentia tanquam à principaliori parte, quæ cum phyſica ſit, denominatio inde deſumpta phyſica eſſe deberet.

Solutio. Denominatio ſumenda quidem eſt à formali parte, non tamen ut ſic, ſed quatenus à ſubiecto materiali tanquam à principio pendet. Cum igitur utriuſque diſciplinæ Muſicæ nimirum, & Opticæ materiale obiectum res mathematica ſit, formale autem phyſica, inde fit, ut denominatio Phyſico-Mathematica eſſe debeat, quemadmodum re verâ denominantur, unde mixtæ dicuntur; & quanuis formalis obiecti pars ſit præcipua, adhuc tamen utraque ſubalternata Matheſi dicitur, eo quòd pars materialis eſt, veluti principium, & affectionum radix, unde fit etiam, ut inter Mathematicas diſciplinas adnumerentur.

Tertia difficultas. Tertiò maior eſt difficultas in eo poſita, quoniam ſubalternata non oſtendit affectiones ex natura, & principijs illius differentiæ, ſed obiecti potius ſubal-

ter-

Digitized by Google

ternantis, ſiquidem à ſubalternante principia deſumit; ergò non differentia ipſa, ſed id, cui differentia aduenit, formalis eſt pars exiſtimanda.

Solutio.

Huius difficultatis ſolutionem paulò infra afferemus.

Quarta difficultas.

Quartò ſi ſubalternata, & ſubalternans differant ratione materiæ, circa quam verſantur, non autem ratione accidentariæ differentiæ aduenientis, procul dubio non hæc, ſed illa formalis pars erit appellanda; at ita ſe res habet, propterea quòd Geometria demonſtrat circuli partes difficilius inter ſe iungi, eo quòd maximè inuicem diſtant; ſed eandem demonſtrationem Chirurgia quoque contexit, in materia tamen diuerſa, nimirum in vulnere, unde ratione materiæ, circa quam verſantur inter ſe huiuſmodi diſcurſus diſtinguuntur; proinde materia ipſa, cui aduenit differentia, formalis potius obiecti dicenda pars, quàm ipſa ſuperaddita differentia.

Solutio.

Hanc etiam difficultatem paulò infra dilutam intelliges.

Circa tertiam conditionem. Prima opinio.

Erat porrò in ordine tertia conditio ſubalternationis, ut ſubalternatæ principia demonſtrentur in ſubalternante. Tametſi autem plerique conditionem hanc inanem exiſtimauerint, eoquòd crediderint inter has duas diſciplinas id ſolum diſcriminis intercedere, quòd quamuis utraque de iiſdem ſit concluſionibus, ſubalternans tamen illas demonſtret per cauſam, atque demonſtratione propter quid, ſubalternata verò ab effectu, & demonſtratione quia.

Refellitur.

Nihil tamen improbabilius, ut infra conſtabit.

Secunda opinio.

Alia inualuit opinio conditionem iſtam admittens, videlicet ſubalternatam ſumere principia ſua à ſubalternante, in quo tamen non idem Philoſophorum ſenſus, cum aliqui crediderint utriuſque penitus eadem eſſe principia: Alij autem diuerſa, ita nimirum, ut principia, quibus utitur ſubalternata ſint concluſiones in ſubalternante iam demonſtratæ.

Varij dicendi modi.

Nec in hoc penitus conueniunt, cum ex ijs quidam putarint haud neceſſarium, ut principia ſubalternatæ vi ſubalternantis cognoſcantur, ſed ſatis, ſuperque eſſe, ut experientiâ fuerint percepta, atque ſubalternata reſoluere ſciat concluſiones ſuas in principia experimentis cognita, ac explorata.

Alij verò neque hoc neceſſarium exiſtimant, ſed arbitrantur ſatis eſſe, ut ſubalternata cognoſcat illa principia auctoritate ſolùm habentis ſubalternantem, à quo illa euidenter cognoſcantur, atque adeo ſatis eſſe, ut ſolùm per fidem cognita ſint. Ex horum itaque ſententia ſi quis non haberet ſcientiam ſubalternantem, ac ob id eius concluſiones ignoraret, quæ ſubalternatæ principia ſunt, & huiuſmodi concluſionibus, atque principijs ob ſolius docentis auctoritatem præberet aſſenſum, quæ euidenter per veram ſcientiam ſubalternantem cognita ſunt; adhuc haberet ſcientiam ſubalternatam, ſiue haberet cognitionem, quæ ſcientia, & quidem ſubalternata diceretur.

Tertia opinio.

Alij tandem rectius philoſophantes crediderunt huiuſmodi principia debere eſſe perſpecta habenti ſubalternatam vi ſubalternantis in eodem intellectu exiſtentis, quòd ſi non haberet ſubalternantem, cognitio concluſionis ſubalternatæ nullatenus in intellectu illius ſcientiæ rationem obtineret, ſed potius opinio dicenda foret.

Primus dicendi modus reijcitur.

Primus dicendi modus eo nomine reijciendus, quoniam ad eandem ſcientiam ſpectat eandem concluſionem utroque demonſtrationis genere propter quid, nimirum, & quia demonſtrare. Nec commemorem, quòd ſi ſubalternans, & ſubalternata de iiſdem forent concluſionibus, itaut ſubalternans demonſtratione propter quid, ſubalternata verò demonſtratione quia ſuſciperet illas oſtendendas, ſequeretur habentem ſcientiam ſubalternantem cognoſcere, immò perfectiori modo id, quod cognoſcitur ab habente ſubalternatam, atq; adeo Arithmeticus foret Muſicus; immò longè perfectiori modo Arithmeticus, ut huiuſmodi foret Muſicus, quàm Muſicus ut Muſicam habens; ſic Geometra foret modo perfectiori Opticus, ut Geometra, quam ut opticam habens ſcientiam. Accedit, quod dum quis daret operam ſcientiæ ſubalternatæ inanem laborem ſuſciperet, aſſumeret enim imperfectiori modo cognoſcendum id, quod perfectiori modo fuerat aſſecutus. Tandem, quæ facultates obiectis differunt, de iiſdem nequeunt eſſe concluſionibus; ſubalternans autem, & ſubalternata hunc ſe habent in modum; propterea non poſſunt de iiſdem eſſe concluſionibus.

Quid eligendũ ex dictis.

Fatendum igitur omnino ſubalternatam accipere à ſubalternante principia ſua, quæ concluſiones ſunt in ipſa ſubalternante demonſtratæ.

Ratione ſuadetur.

Hoc autem ex eo mihi fit euidens, quoniam ubi deſinit ſubalternans, incipit ſubalternata, quod cuique perſpectum erit, ſi ſubalternatas cum ſubalternantibus contulerit. At omnis ſcientia deſinit in concluſione, propterea concluſiones ſubalternantis principia erunt ſubalternatæ.

Adnotatio

Hîc tamen aduertendum, quemadmodum ad ſubalternationem non ſufficit unum, vel alterum principium in aliqua ſcientia demonſtrari, ut ei altera ſubalternata dicatur, in qua huiuſmodi principium adhibetur: ita neceſſe non eſt, ut omnia principia ſubalternatæ in ipſa demonſtretur ſubalternante; ſed requiritur, ut magna ex parte principia ſubalternatæ ab altera demonſtrentur, cui ſubalternari dici debeat. Ita planè ſe res habet in Muſica reſpectu Arithmeticæ, & in Optica comparatione Geometriæ; videmus enim, & ſi non omnia, magna tamen ex parte Muſicæ principia ab Arithmetica; & principia Opticæ à Geometria demonſtrari. Concludendum igitur ſubalternatæ principia, concluſiones eſſe ſubalternantis.

Supradictorum declaratio.

Hoc autem ſic intelligendum, ut in eodem intellectu, in quo ſubalternata ſit etiam & ſubalternans, adeo, ut ſi quis habeat ſubalternatam cognitionem, & non habeat ſubalternantem, in eo ſubalternata cognitio non mereatur ſcientiæ rationem; non enim ſufficit, ut ille motus auctoritate præceptoris præſtet aſſenſum principijs ſubalternatæ; ſed opus eſt, ut huiuſmodi principia cognoſcat tanquam demonſtrata ab ipſa ſubalternante, proindeque neceſſe eſt, ut probè teneat, & calleat ſcientiam ſubalternantem.

1. Phyſ. t. 1.

Hoc inde probari poteſt, quoniam ſcientia ſui naturâ poſtulat, ut certa notitia ſit, & euidens ex certis, ac euidentibus immediatiſque principijs deducta, quod non ſolum auctoritas Philoſophi, ſed etiam ratio conuincit nam, τότε γὰρ οἰόμεθα γινώσκειν ἕκαστον, ὅταν τὰ αἴτια γνωρίσωμεν τὰ πρῶτα, καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πρώτας, καὶ μέχρι τῶν στοιχείων *tunc enim putamus cognoſcere unumquodque cum cauſas primas nouerimus, & principia prima, & uſque ad elementa*; non enim intellectus alicui concluſioni acquieſcit, niſi poſſit illam uſque ad prima principia reſoluere. At non poteſt hoc fieri, niſi ab habente ſubalternantem, propterea quòd certitudinem, ac euidentiam qualibet concluſio à principiorum certitudine ac euidentia mutuatur; non enim aliundè habere poteſt, ut certa ſit, ac euidens.

SECTIO DECIMAPRIMA;

Scientiæ nonnulla attributa expenduntur.

TAmetſi huius contemplationis initio ſcientiam prout in nobis tractauerimus, conſiderantes etjam quatenus à nobis poteſt comparari; abſolutè tamen ſcientiam ſecundum ſe noſtrâ contemplatione perſecuti ſumus, arbitrantes opportunius iuxta priorem conſiderationem, de ipſa, Diſſertatione ſequenti, diſputare; nec immeritò, nam ibi futura eſt tractatio de demonſtratione, cuius beneficio nobis ſcientiam comparare licet. Interim non pigebit pauca quædam attributa ſcientiæ perpendere.

De Regno. Primum ſcientiæ attributũ. Ex quibus primum illud occurrit è Platonis ſententia, quòd ſcientiæ omnes mala abijciunt, & bona aſſumunt, quod adeo clarum, ut ſuperuacaneum ſit in eius probatione tempus inſumere; neminem enim præterit cuiuſlibet ſcientiæ, proprium id exiſtimandum eſſe; quandoquidem ſcientia præſtantiſſima eſt animi humani dos, qualis profecto non foret, niſi hoc haberet attributum adiunctum; non enim ornatus animi dici poſſet, niſi mala abijceret, & bona aſſumeret.

In Protagora. Secundũ. Scientiâ ex eodem Platone nihil præſtantius, cum ſemper ubicumque reperiatur, & voluptati, & reliquis omnibus dominetur. Hoc etiam perſpicuum eſt non enim alia ratione licet nobis ſenſùs affectibus dominari, niſi veritatem contemplando, atque præ oculis illam ſemper habendo, quod per ſcientiam efficimus; ſiquidem ſolùm inopiâ ſcientiæ peccant illi, qui circa voluptatum, atque mœrorum electionem peccant.

Tertium. Illud etiam Scientiæ perhibetur attributum, ſcilicet ut initio ſit amarore conſperſa; huc pertinet, quod Marſ. Ficin Ep. li. 1. dici ſolet. *Scientiæ arbor, etſi radices nonnihil amaras habere videatur, fructus tamen quam ſuauiſſimos profert.* Enim verò primordia ſcientiarum ſunt veluti radices earundem; quemadmodum enim arbor opitulatione radicum alimenti ſuccum trahit è terra, & hunc in modum adoleſcit, adeout initio exigua, tractu temporis magnam in molem excreſcat: ſic etiam ſcientia principiorum ope nutritur, & augetur; mens, enim fœcunditate ſuâ primordia fouet, iiſq; veritatis alimentum ſuppeditat, & hoc ipſum ſcientiæ per illa impertit, ut inde ſcientia ipſa magnum incrementum recipiat; utq; radices inſuaui minuſq; grato ſapore guſtantur: ſic & ſcientiarum primordia; illæ quidem coquòd materiâ minus concoctâ, minuſque digeſtâ conſtant: hæc autem propterea quòd non dum digeſta ſunt, quod non niſi diuturnitate temporis, pertinacique labore mens aſſequi poteſt. Et ſanè ſi quis aduertat, vel Arithmeticæ, vel Geometriæ &c. prima elementa, nihil iis amarius experietur, ut nihil ſuauius earundem fructibus, cuiuſmodi ſunt ea, quæ ex primis illis rudimentis deducuntur.

Quartum. Amplius etſi ſcire, & ignorare inuicem opponantur, ſcire tamen uno modo, nimirum habitu; & ignorare altero, ſcilicet actu, nullum eſt inconueniens. Hoc itaque ſcientiæ proprium, ut eadem de re quodammodo poſſit ignorationem admittere. Neque mirum, nam ſcientia in habitu conſiſtens ita ſe habet, ut mens per ipſam non actu, ſed poteſtate tantum cognoſcat, ſeu cognitionem exerceat; nihil igitur obſtat quominus actu non cognoſcat, atque adeo ignoret aliquid habitu ſcientiam habens, cum habitus ſine actu poſſit conſiſtere; mens enim induta habitu, eſt veluti dormiens, actu autem operans eſt veluti vigilans, ut Stagirites dicebat, ſi autem dormit, non operatur, licet cum à ſomno ſurrexerit, operetur.

Signum ſcientis eſt poſſe docere, Quintum. nemo enim ad ſcientiæ apicem ſe perueniſſe gloriari debet, niſi cum aduerterit ſe nullo labore cæteros docere poſſe. Hoc enim eſt argumentum ſcientiam in animo radices altius egiſſe, ac proinde cæteris ſuaues fructus ſuppeditare poſſe, quod eſt eos erudire.

Sextum. Scire non rectè nequimus, opinari non rectè valemus, per hoc itaque ſcientia ab opinione ſecernitur, quandoquidem opinatur etiam ille, qui de re quapiam erroneam habet notitiam, non tamen ſcit, enimuerò cum errore cohæret opinio; ſcientia autem non item. Vt enim Sol ingenti fulgore luminis profundas tenebras, ac ſpiſſas umbras deijcit: ita ſcientia claritudine veritatis caliginem ignorationis diſcutit.

Septimum. Scientis finis eſt ſuam ignorationem agnoſcere, ſolus enim Deus ſapiens eſt, cuius eſt omnia ſcire. Hoc itaque proprium humanæ ſcientiæ, quæ plurimum deficit à ſumma perfectione (undecunque oriatur defectus) qua de re infra; ſcientia nanque prout in nobis, non ea eſt, quæ alioquin foret, niſi mens eam impedita pateret. Cæterum ſcientiæ plurima noſtrâ causâ accidunt, quandoquidem ſcire, alij volunt, ut ſciant, turpiſque curioſitas eſt: alij ut ſciantur ipſi, nimium amantes illud. *Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc, ſciat alter*, & turpis eſt vanitas: alij ut ſcientiam habeant venalem, ſolùm pecuniam, vel honorem reſpicientes, & turpis eſt quæſtus: alij ut alios doceant, & eſt laudabilis charitatis feruor: alij ut habeant, quo mentem poſſint dirigere, & ab erratis cauere, & hæc ſumma prudentia eſt; fruſtra enim ſapit, qui ſibi non ſapit:

Octauum. maximè proprium ſcientiæ eſt præire cultum virtutis. Nemo ſiquidem poteſt fideliter appetere, quod ignorat, malumque timere niſi illud cognoſcat, quod adeo verum ut ad maiorem culpam pertineat, ſcire quid ſequi debeamus, & ſequi nolle, quod ſcimus. Maxime proprium autem; nam dici conſueuit datum nobis eſſe per ſcientiam ad diſciplinam, per diſciplinam ad bonitatem, per bonitatem ad beatitudinem ire.

Nonum. Veræ ſcientiæ eſt afficere, non extollere: nec ſuperbientes, quos impleuerit, ſed lamentantes facere; cum enim eâ repletus quiſpiam fuerit, priori loco ſe ſcire appetit, Greg. La. Moral. ſuique iam conſcius per illam tanto robuſtius ſapit, quanto ſe infirmum in illa verius cognoſcit; propterea dicebat Plutarchus. Vt agricolæ lubentiùs vident ſpicas inclinatas, quam in altum erectas: nam illas fructu quidem onuſtas intelligunt, has autem inanes: ſic adoleſcentes priuſquam in Philoſophia profecerint, atque adeo veram ſcientiam fuerint adepti, plurimum tument: ubi autem doctrinæ fructum perceperint, ſeſe ſubmittunt.

Decimum. Illud quoque præcipuum ſcientiæ videtur attributum, quòd ipſa ſit veluti lumen, quod de ſuo lumine lumen accendens, propriam ſibi retinet lucem, & accipienti tenebras aufert. Et ut fax quantumuis lucernas multas accenderit nihil de lumine deperdens, eiuſdem ſemper magnitudinis remanet: ſic etiam ſcientia in homine nihil diminuitur, etſi docendi ratione transfundatur in multos; nam re verâ, ut ille dicebat, quemadmodum fontes ſalientes, ſi multum aquæ ipſis detrahatur, non ſolùm non diminuuntur, ſed etiam dulciores multo redduntur: ita ſcientia non decreſcit docendi officio, ſed longè dulcior euadit; plerumque verò augetur ſi in diſcipulos, atque familiares transferatur. His alia multa addi poſſent, à quibus breuitati ſtudens libenter abſtineo.

DISSERTATIO XXVII.

De Demonſtratione.

Tractationis ordo &c. *Cùm ſcientia ſit effectus, finiſque demonſtrationis, ſummè neceſſarium erat, primò ſcientiam ipſam expendere, quoniam effectus ad cognitionem cauſæ, quemadmodum finis ad notitiam eorum, quæ ipſius gratia ſunt, plurimum habet momenti. Ita quidem ad probè, ritèque franum elaborandum, equi directionem præcognoſcere, quæ illius eſt finis, neceſſarium omnino. Eſt porro demonſtratio præſtantiſſimum inſtrumentorum, quibus humana dirigitur mens. Tametſi nanque Syllogiſmus generatim, commune ſit inſtrumentum huiuſmodi directioni conducens; demonſtratio tamen præcipuum, velut illud, quo mens præclariſſimam notitiam, nempe ſcientiam atq; ſapientiam adipiſcitur: nam ut mene ad apprehenſionis, atq; iudicij exercitium: ita ad ſcientiæ conſecutionem aliquo indiget inſtrumento, quod demonſtratio dicitur: eoque magis, quo ipſa in hac exercenda operatione, longè facilius decipitur. Hinc non ineptè ſapientes Logicæ facultatis finem eſſe demonſtrationem crediderunt, atque Philoſopho magnoperè conuenire, communi animi conſenſione exiſtimarunt. De hoc igitur inſtrumento nobis hic differendum, proindeque de natura, & affectionibus eiuſdem paucis quoad fieri poterit, ineunda tractatio.*

SECTIO PRIMA.

An, & quid ſit Demonſtratio.

Poſſibilis eſt demonſtratio. Cùm ſcientia dari poſſit, certè & ipſa demonſtratio; cum enim ſcientia quædam ſit cognitio diſcurſiua, quâ deducitur ex præmiſſis concluſio; & integra argumentatio ex præmiſſis ad concluſionem deducens, ſit demonſtratio; conſequens fit, ut datâ ſcientiâ, dari etiam & demonſtratio poſſit.

Difficultas aduerſus demonſtrationē proponitur. Prima circa hanc difficultatem opinio. Tametſi autem res euidens ſit, in ea tamen inſignis eſt difficultas. Cum enim demonſtratio debeat eſſe ex præmiſſis euidentibus, atque notioribus concluſione, admiſsâ demonſtratione, trahimur in infinitum; de quacumque ſiquidem præmiſſa, perpetuò deberet alia dari demonſtratio. Niſi enim utraque præmiſſa demonſtratione fuerit euidenter oſtenſa, non poterit intellectus illas perſpicuè cognoſcere, quod tamen eſt neceſſarium ad ſcientiam, cùm hæc euidens, ac certa debeat eſſe, nec talis eſſe poſſit, niſi ex euidentibus, certiſque præmiſſis deducta. Quod cum de præmiſſis etiam alterius demonſtrationis quâ præmiſſas prioris demonſtrationis oſtendimus, & ita de reliquis omnibus, dici poſſit; clarum eſt futurum, ut intellectus debeat in infinitum abire.

Hoc adeo manifeſtum quibuſdam eſt viſum, ut non aliâ ratione ducti, demonſtrationem omnem de medio tollendam crediderint.

Secunda opinio. Alij verò in non minus abſurdum inciderunt; conantes enim ſcientiam, atque demonſtrationem tueri, concedebant omnium etiam principiorum cuius rerumq; demonſtratiuis dari demonſtrationem; ſed ut proceſſum in infinitum declinarent, dicebant demonſtrationem non fieri per alia ulteriora principia, ſed per eandem ipſam concluſionem, quæ ex ijs principijs deducta fuit, adeout circulum in demonſtrando concederent.

Difficultatis enodatio. Propoſita tamen difficultas neminem commoueat, cum inde nullum immineat abſurdum. Quamuis enim demonſtratio conſtare debeat ex præmiſſis notioribus concluſione, non propterea ſequitur proceſſus in infinitum, neque circulus in demonſtrando. Enimuerò dum quiſpiam arguit; admiſsâ demonſtratione, alterutrum abſurdum ſecuturum, aut nimirum in infinitum abeundum in demonſtrando, ut ſcilicet demonſtratio procedat ex præmiſſis notioribus, ac euidentioribus concluſione; aut circulum eſſe admittendum, ne concedatur proceſſus in infinitum; facilè obuiam itur dicendo demonſtrationem perfici, contexique poſſe ex principijs notioribus, ac euidentioribus concluſione, non tamen per alias demonſtrationes, ſed per ſe ipſa; idcircò nullus eſt proceſſus in infinitum, nulluſque circulus. Duo nanque concedenda propoſitionum genera. Quædam enim ſunt propoſitiones adeo per ſe notæ, ut cognitâ ſignificatione terminorum, nequeat intellectus diſſentiri, huiuſmodi eſt, exempli gratia propoſitio illa. *Omne totum eſt maius ſua parte.* Si quis enim probè nouerit, quid ſignificet eſſe maius, quid totum, quid pars, non poteſt non illi aſſentiri. Aliæ verò ſunt propoſitiones, quæ non ſtatim cognitis terminis adeo ſunt euidentes, ut ei debeat intellectus aſſentiri, ſed indigent medio, per quod demonſtrentur, eo quòd extrema, quæ inter ſe connectuntur, ut & eorum connexio non adeo euidens eſt; ſi tamen cum medio connectantur, euidens connexio fit, ex qua ipſorum extremorum connexio tandem euidens deducitur. Prioris generis propoſitiones immediatę dicuntur; ſecundi autem mediatę; illæ ſunt per ſe notæ, hæ autem per alias; illæ ſunt prima principia, ad quæ cum intellectus peruenerit, non amplius progreditur, ſed in ipſis ſiſtit, utpotè notis naturæ lumine; hæ autem ſunt concluſiones, quarum veritas ex cognita veritate primorum principiorum innoteſcit. Non igitur abeundum in infinitum, quoniam peruenitur ad propoſitiones naturæ lumine notas, quarum veritas ſine ullo diſcurſu obuia eſt; & ob eandem cauſam nullus contingit circulus, quoniam ad illas propoſitiones deuenitur, quæ nulla ratiocinatione cognoſcuntur.

Quandoque principia non ſunt nota naturæ lumine. Non diſſimulandum tamen aliquando contingere, ut intellectus utatur principijs, quorum veritas non eſt nota naturæ lumine, cuiuſmodi ſunt principia Phyſica, & idcirco videtur adhuc difficultas urgere. Sed hoc nihil eſt, nam huiuſmodi principia, quamuis naturæ lumine nota non ſint, nec eorum veritas ex perceptione terminorum innoteſcat; non omni tamen ſunt deſtituta præſidio, propterea quòd experientiâ cognoſcuntur, ſenſuumque miniſterio nota fiunt, de quibus infra cumulatius agendum.

Hinc ſcientiæ non ſunt æque certæ, ac euidentes; illa enim, quæ ex principijs per ſe notis, ac ſimpliciter primis deducitur, ut Matheſis, ſummum habet euidentiæ, ac certitudinis gradum. Quæ autem infertur ex principijs alterius generis, quæ dicuntur non ſimpli-

Digitized by Google

ſiter prima, inferioris eſt certitudinis, ac euidentiæ, ut naturalia Philoſophia &c.

Quid ſit demonſtratio explicuit Philoſophus geminâ definitione, ſi tamen ſecunda exiſtimanda ſit definitio, cum alioquiò à quibuſdam credatur potius enumeratio quædam conditionum demonſtrationis.

1. Poſt. tex. 2. Prima eſt illa demonſtrationis definitio, quam ipſe tradit dicens, *Demonſtrationem autem dico ſyllogiſmum, ſcientialem, ſcientialem autem dico ſecundum quem eò quòd ipſum habeamus, ſcimus.* Quam definitionem Interpretes paucis perſtringendo, ita concipiunt. *Demonſtratio eſt ſyllogiſmus ſcientialis, ſeu qui parit ſcientiam.* Vbi *ſyllogiſmus*, ponitur loco generis, quo excluduntur non ſolùm omnia illa inſtrumenta, quæ ad priores duas operationes intellectûs dirigendas conducunt, ſed etiam alia, ex ijs, quæ deſeruiunt intellectui ad dirigendum diſcurſum, uti ſunt aliæ à ſyllogiſmo argumentationis ſpecies, nempe *Conſequentia, Enthymema, Inductio, & Exemplum*; propterea quòd demonſtratio procedere debet ex medio diſtincto à concluſione, & ſcientia propriè eſt de conſequenti diſtincto ab antecedenti, unde demonſtratio nequit eſſe mera conſequentia per conuerſionem eiuſdem propoſitionis, vel per deſcenſum à propoſitione uniuerſali ad particularem. *Exemplum* ſolùm probabiliter, *Demonſtratio* autem certò concludit. Sic etiam *Inductio*, quæ vel tantùm probabiliter concludit; vel ad ſyllogiſmi formam reduci debet. *Enthymema* tandem, ut efficax ſit, reduci debet ad ſyllogiſmum per additionem alicuius ex præmiſſis. Immò *Enthymema* potius in voce, quàm in mente datur; unde fit, ut omnis demonſtratio ſyllogiſmus eſſe debeat. Particula verò altera, nempè *ſcientialis* differentiæ munere fungitur, per quam conſtituitur, & determinatur demonſtratio, & ab omni alio ſyllogiſmo diſtinguitur, ſiue ſophiſtico, ſiue dialectico. Demonſtratio propterea dicitur ſyllogiſmus pariens ſcientiam concluſionis, atque adeo ſecundum quem eò quòd ipſum habeamus, ſcimus.

Supradictorum explicatio, & difficultas. Hæc definitio cenſetur tradita per effectum, vel finem, qui eſt ſcientia; vel per differentiam eſſentialem explicatam per ordinem ad effectum, & finem. Hac tamen in re, difficultas non exigui momenti, propterea quòd actus ſcientiæ eſt intrinſeca pars demonſtrationis, non effectus, & finis; vel demonſtratio dici debet potius diſcurſus ſcientificus, ſiue ipſa ſcientia, quàm cauſa ipſius.

Solutio. Aduertendum propterea quodlibet inſtrumentum ſciendi, atque adeo ſyllogiſmum uſurpari multifariam poſſe, vel nimirum per modum ideæ, vel in actu exercito; præterea vel ut dicit præmiſſas, & concluſionem, vel ſolas præmiſſas, vel ſolam concluſionem, quod etiam de demonſtratione intelligendum, cum

Prima aſſertio. ſyllogiſmi quædam ſit ſpecies. His diligenter adnotatis, haud multi laboris erit decernere, quid in re propoſita dicendum. Si namque demonſtratio fuerit accepta, velut idea, cuius inſtar demonſtratio omnia contexenda ſit, quemadmodum cætera inſtrumenta ſciendi ſumi poſſunt, ad eum modum dicetur cauſa, quo exemplar dicitur; concurrit enim inſtar prototypi, ſiue exemplaris ad ſcientiæ conſecutionem; nam intellectus ad hanc reſpiciens ideam, in hac, vel illa materia demonſtrationes conficit, ac proinde ſcientiam adipiſcitur. Si igitur demonſtratio hoc modo ſumpta, dicatur hic definita, dicetur ſcientiæ cauſa modo nuper à nobis explicato. Non diſſimulandum tamen hanc minus propriam uſurpationem eſſe demonſtrationis, cum eam dicimus eſſe cauſam ſcientiæ.

Secunda aſſertio. Si autem, dum hic definitur demonſtratio, dicamus eam accipi in actu exercito, & quidem formaliter; ſcientia verò accipiatur, prout in actu conſiſtit, quæque eſt concluſionis cognitio; demonſtratio dicetur ſcientiæ cauſa, non prout dicit præmiſſas, & concluſionem, ſed præmiſſas duntaxat, quæ tametſi non ſint propriè cauſæ efficientes à quibus producatur concluſionis cognitio; ſe tenent nihilominus ex parte cauſæ, nimirum intellectûs, cum hic determinetur ab illis ad præbendum aſſenſum concluſioni.

Tertia aſſertio. Si verò ſumpta fuerit ſcientia, prout in habitu conſiſtit, demonſtratio, ſiue accepta pro concluſione, ſiue pro præmiſſis, dicetur cauſa ſcientiæ; cognitio ſiquidem concluſionis eſt cauſa habitûs illi reſpondentis; & quoniam cognitio concluſionis pendet à præmiſſis, propterea concluſionis cognitio, proxima quidem, præmiſſarum autem remota dici debebit cauſa ſcientiæ hunc in modum acceptæ; habitus enim ſcientiæ procreatur ab actu, nempe concluſione formali proximè, remotè autem à præmiſſis.

Quarta aſſertio. Quòd ſi demonſtratio fuerit accepta, ut aiunt obiectiuè, hoc eſt pro obiecto cognitionis, quæ dicitur demonſtratio, tunc demonſtratio ipſa dicetur ſcientiæ cauſa ad eum modum, quo obiectum dicitur ſuæ cognitionis cauſa. Ex commemoratis modis videtur ille magis ad rem, nempè cum demonſtratio ſumitur, vel prout ſolùm dicit præmiſſas, quo pacto dicitur cauſa ſcientiæ modo nuper explicato. Vel etiam pro toto aggregato ex cognitione præmiſſarum, & concluſione; quamuis enim concluſio non ſit effectus, aut finis extrinſecus, eſt tamen quodammodo intrinſecus, nimirum quædam pars intrinſeca demonſtrationis, effectus tamen, & finis alterius partis, ſic enim demonſtratio definiri dicetur per effectum, & finem intrinſecum, nimirum qui ita eſt pars, ut ſit effectus, & finis alterius partis.

Cæterum, cum Philoſophus in hac definitione ſcientiam commemorat, ſcientiæ nomine videtur intellexiſſe eam, quæ perfecta eſt, quam prius definierat, videlicet illam, quæ per cauſam comparatur.

1. Poſt. tex. 5. Secunda eſt ab eodem tradita definitio demonſtrationis hæc. *Εἰ τοίνυν ἐστὶ τὸ ἐπίστασθαι, οἷον ἔθεμεν, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην, ἐξ ἀληθῶν τ' εἶναι, καὶ πρώτων, καὶ ἀμέσων, καὶ γνωριμωτέρων, καὶ προτέρων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος.* *Si igitur ſcire eſt, vt poſuimus; neceſſe eſt etiam demonſtratiuam ſcientiam ex veris eſſe, & primis, & immediatis, & notioribus, & prioribus, & cauſis concluſionis.* Vnde illud effluxit. *Demonſtratio eſt ſyllogiſmus conſtans ex veris, primis, & immediatis prioribus, notioribus, & cauſis concluſionis.* Cuius definitionis hic intellectus, ut quædam conditiones per hanc definitionem exprimantur demonſtrationis, è quibus quædam conueniunt præmiſſis in ſe, & abſolutè ſpectatis, & ut propoſitionibus; quædam autem in ordine ad concluſionem, & vt eius principia ſunt.

Conditiones præmiſſarum ſecundum ſe. Primò ponitur in definitione, vt præmiſſæ *ſint veræ*, cum enim concluſio, in qua ſcientia conſiſtit, vera eſſe debeat, ſiquidem id ſcientia ſui naturâ poſtulat, concluſio verò ſit ex præmiſſis illata, debebunt etiam veræ eſſe præmiſſæ; quamuis enim ex falſo quandoque ſequatur verum, hoc eſt per accidens, & ratione formæ ſyllogiſticæ, non autem per ſe, & ratione materiæ. Imò illud etiam addi poteſt, quòd licet concluſio illa ſecundum ſe ſpectata vera ſit, tamen ut ex illis præmiſſis deducta, eſt falſa, quoniam hoc modo vim illatiuam præmiſſarum includit, quatenus concluſio eſt effectus, præmiſſæ autem ſe tenent ex parte cauſæ.

Falſum eſt autem concluſionem veram eſſe effectum reſpectu falſæ præmiſſæ; intellectus enim præſtat aſſenſum concluſioni determinatus per aſſenſum præmiſſarum,

rum, ſed quando intellectus, qui eſt verè cauſa concluſionis, ex falſis præmiſſis concluſionem ipſam deducit, tunc decipitur, & deluſus operatur, adeout concluſionem eliciat veram, non per ſe veritatem ex premiſſis deducendo.

Secundò dicitur, vt premiſſę *ſint primæ, & immediatæ*, quę quidem particulę quanuis ab aliquibus exiſtimentur diſtinctę, pro eodem tamen ſumuntur, ſolumque videtur Philoſophus adiunxiſſe particulam illam *immediatis* ad ſignificandum non eodem ſenſu hîc accipi particulam *primis*, quo ſumitur particula *prioribus*. Debent igitur demonſtrationis principia eſſe quidem immediata, hoc eſt indemoſtrabilia per aliud medium, à priori tamen vt aiunt, & in eodem genere, & quidem à priori, ſiue per cauſam, quia nihil obſtat, quominus à poſteriori, & per effectum demonſtrentur. Dicitur etiam in eodem genere, eò quòd non repugnat cauſam unam demonſtrari per aliam alterius generis, adhuc enim dicetur prima, & immediata in proprio genere. Huius autem conditionis ratio ſatis obuia; ſi nanque principia forent demonſtrabilia, & euidentia per alia, & hęc rurſus per alia, abeundum eſſet in infinitum, quod non eſt admittendum; quamobrem deueniendum eſt ad principia quędam indemonſtrabilia, & per ſe nota, in quibus ſiſtendum ſit tanquam in immediatis, ac in indemonſtrabilibus per aliud medium prius, & intimius ſubiecto, non enim aliâ ratione proceſſus in infinitum vitari poteſt.

Obſeruatio.

Hîc tamen obſeruandum è principijs aliqua dici indemonſtrabilia formaliter, eòquòd ſe ipſis talia ſunt; alia autem virtualiter, ſi videlicet euidentiam habeant ab alijs principijs prioribus, per quæ demonſtrari poſſint, ita tamen, ut demonſtrationem conficiens ſciat illa reſoluere in priora principia. Tametſi autem principia formaliter indemonſtrabilia ſint ad perfectiſſimam demonſtrationem requiſita, ad perfectam tamen demonſtrationem ſufficere poſſunt principia, quæ virtute ſolùm immediata dicuntur, quemadmodum ſe habent principia ſcientiæ ſubalternatæ, quæ virtute tantùm immediata dicuntur, & quibus contenta eſt huiuſmodi ſcientia; ſi tamen ſciens, & habens ſcientiam ſubalternatam per ſcientiam ſubalternantem ſciat illa reſoluere, tanquam concluſiones eiuſdem ad prima principia formaliter immediata.

Complexa principia primi generis.

Hæc autem principia complexa ſunt, quæ per integras propoſitiones ſignificantur, proindeque ſunt affirmatiua, & negatiua; & quidem prioris generis principia ſunt, quæ non habent cauſam, cur prædicatum inſit ſubiecto; ut quando definitio eſſentialis, aut proprium genus, vel differentia prædicatur de definito, & cum prima affectio de definitione dicitur, & in uniuerſum quandocunque effectus de ſua proxima cauſa prædicatur. Hæc ut clariùs intelligas exemplis declarabo. Hominis definitio eſſentialis perhibetur *animal rationale*, quando igitur hæc definitio de homine enunciatur, dicendo *homo eſt animal rationale*, fit principium formaliter immediatum. Sic etiam ſimile principium fit cum genus proximum, nempè animal de homine prædicatur dicendo *homo eſt animal*. Non abſimili modo cum eſſentialis enunciatur differentia *rationale*, ut cum dicimus *homo eſt rationalis*. Ita pariter, cum prima affectio prædicatur de definitione; nempe admiratiuum de animali rationali dicendo, animal rationale eſt admiratiuum; at non ita ſe haberet propoſitio quâ dicitur *homo eſt ſenſibilis*, quoniam per animal oſtendi poteſt; nec etiam hæc *homo eſt riſibilis*, quoniam per rationale poteſt oſtendi. In ſcientia igitur de homine, hęc erunt principia prima formaliter immediata, ſuper quibus uniuerſa de homine diſciplina ſtruitur, ac ſtabilitur. Hoc idem in alijs quoque diſciplinis licebit intueri. Quòd ſi propoſitio fuerit, quę per medium aliquod oſtendi poſſit, ut ex nomine liquet, propoſitio immediata dici non poterit, cuiuſmodi eſt hęc *omnis homo eſt riſibilis*.

Complexa principia ſecundi generis.

Complexa principia ſecundi generis, negatiua nuncupata, ea ſunt, in quibus extrema ſe ipſis diſtinguuntur nullo intercedente medio, cuiuſmodi foret hæc propoſitio *animal rationis particeps non eſt rugibile*, nullum enim ſuppetit medium, cuius beneficio poſſit oſtendi, ſed ſui naturâ huiuſmodi propoſitionis extrema ſeiuncta ſunt. Secus autem hæc *homo non eſt arbor*, hæc enim immediata non eſt, cum per animal poſſit demonſtrari.

Conditiones præmiſſarum in ordine ad concluſionem.

Hucuſq; conditiones explicuimus, quæ conueniunt premiſſis in ſe, & abſolutè ſpectatis. Nunc de conditionibus earundem in ordine ad concluſionẽ, quales ſunt, quæ ſequuntur. *Prima* conditio eſt, ut principia collata cum concluſione ſint *priora, notiora, cauſæq. concluſionis*. Principia igitur complexa, de quibus loquimur debent eſſe cauſæ concluſionis, eo quòd ſcire perfectum eſt rem per cauſam cognoſcere; quare principia, ſiuè præmiſſę debent eſſe cauſæ concluſionis, quod non ſic intelligendum, ut cognitio præmiſſarum, ſit cauſa, vel ſe teneat ex parte cauſæ, nimirum intellectûs, qui eſt cognitionis cuiuſcunque, atque adeo illius, quæ eſt concluſionis, cauſa; ſed cauſæ dicuntur, quoniam in ſe continere debent medium, quod ſit cauſa inhærentiæ prædicati in ſubiecto concluſionis. *Vt omne animal rationale eſt admiratiuum; omnis homo eſt animal rationale, ſunt* principia, quæ dici poſſunt cauſæ iſtius concluſionis, nimirum *omnis homo eſt admiratiuus*, eòquòd in ipſis continetur rationalitas, quæ eſt cauſa, cur admiratiuum homini conueniat.

Cauſa bifariam ſumitur.

Hîc tamen adnotandum cauſam in uniuerſum bipartitò diuidi, ſiquidem una dicitur in cognoſcendo, altera verò in eſſendo. Prima eſt ratio, cur aliquid ab intellectu cognoſcatur, quo pacto ſi per effectum cauſa cognoſcatur, effectus reſpectu cauſæ dicitur cauſa in cognoſcendo; ita dum cognoſcimus rationale per riſibile, hoc reſpectu illius, cauſæ, ſcilicet in cognoſcendo, rationem obtinet. Secunda dicitur, à qua aliquid in eſſe dependet, quæ pariter in cognoſcendo cauſa eſt, dum per ipſam effectus cognoſcitur; unde dicitur in eſſendo, & cognoſcendo ſimul; ut cum riſibile per rationale cognoſcimus, rationale ſiquidem, tam in eſſendo, quàm in cognoſcendo riſibilis comparatione cauſa dicitur.

Cauſa duplex nempe formalis, & virtualis.

Hæc autem in duplici diſcrimine eſt, cum una ſit formalis, ſeu propria, quæ ſcilicet verè effectûs, ſeu phyſica, ſeu metaphyſica cauſa eſt; alia virtualis dicitur, quæ propriè non eſt cauſa, ſed ita in ordine ad aliud ſe habet, quod ſi illud ab aliquo penderet, id non niſi ab eo prouenires, quo ſenſu *immutabilitas*, cauſa dicitur æternitatis in Deo, *& infinitas* in eodem, dicitur cauſa incomprehenſibilitatis. Cum igitur dicitur demonſtratio propter quid, vel ut aiunt, à priori, per cauſam procedere, cauſæ nomine intelligendum, non ſolum illa, quæ eſt in cognoſcendo, ſed etiam, quæ re ipſà in eſſendo cauſa eſt, ſiue formalis, ſiue virtualis cauſa ſit.

In hanc ſententiam adducor, quoniam niſi admittamus ſufficere cauſam virtualem iam explicatam ad conficiendas demonſtrationes, nullæ forent Mathematicæ diſciplinæ; in Geometria ſiquidem oſtendimus *omne triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis*, at manifeſtum demonſtrationem per virtualem duntaxat procedere, ſiquidem habere tres angulos æquales duobus rectis, non eſt quidpiam re ipſà

diſtinctum à triangulo; proindeque, cum hoc de triangulo demonſtretur, non niſi per virtualem cauſam oſtendi poteſt. Hoc igitur cauſæ genus ad perfectam demonſtrationem propter quid contexendam ſufficere fatendum erit; hoc itaque modo præmiſſæ, concluſionis cauſæ dici debent, quæ erat una ex conditionibus præmiſſarum in ordine ad concluſionem. *Secunda* conditio ex hoc eodem genere eſt, ut præmiſſæ ſint *priores concluſione*. Vbi adnotandum conditionem hanc longè differre ab illa, quòd præmiſſæ ſint primæ; nam tales dicuntur reſpectu antecedentium, eoquòd priores non habeant, per quas demonſtrentur, atque adeo immediatæ dicantur: ſed priores appellantur per ordinem ad concluſionem, propterea quòd ſunt cauſæ modo iam explicato, proindeque priores eſſe debent, quoniam omnis cauſa, omniſque ratioſe tenens ex parte cauſæ, prior eſſe debet effectu, cum igitur in præmiſſis demonſtrationis propter quid contineatur cauſa concluſionis, conſequens ſit, ut præmiſſæ priores dici debeant concluſione tanquam effectu ſuo, atque adeo abſolutè priores dicantur.

Tertia, atque poſtrema conditio eſt, ut *præmiſſæ ſint notiores concluſione*, ſunt enim cauſæ in eſſendo, & cognoſcendo ſimul, quando præmiſſæ ſunt demonſtrationis propter quid, ob id concluſio certitudinem omnem, ac omnem euidentiam deſumit ex præmiſſis; propterea notiores eſſe debent concluſione, quod ex

1. Poſt. tex. 15.

eo axiomate fit euidens, nimirum, *ἀεὶ γὰρ δὶ ὃ ὑπάρχει ἕκαστον, ἐκεῖνο μᾶλλον ὑπάρχει*. *Semper enim id magis tale eſt, propter quod unumquodque eſt* tale. Seu ut vulgò dicitur. *Propter quod unumquodque tale, & illud magis*, ſed intellectus aſſentitur concluſioni propter præmiſſas; ergò multo magis debet præmiſſis aſſentiri.

Aliqua tamen circa prędictum axioma conſideranda occurrunt, difficultates enim non deſunt, quibus videtur eius veritas infirmari, quę ut probè conſtet, limitationibus quibuſdam eſt opus, quibus eſt pręmittendum huiuſmodi axioma propoſitionem eſſe cauſalem, quę propterea verificatur in ijs, quæ ſe habent, ut cauſa, & effectus, eiuſque veritas ex eo pendet, quoniam nulla cauſa, ſi totalis fuerit, pręſertim ſpectans ad efficientis genus, & in uniuerſum nulla ſaltem ut cauſa, ac independens cauſat effectum ſe ipsâ nobiliorem, ut enim huiuſmodi, maiorem dicit perfectionem quàm effectus, independentia ſiquidem perfectionem, dependentia verò imperfectionem importat; ita fit, ut commemoratę conditiones ad huiuſmodi axiomatis requiſitę pręcipuè ſint illę, ex quibus pendet maior perfectio cauſę reſpectu effectus. Conditiones autem, atque adeo limitationes plures recenſeri ſolent, ad has tamen videntur commodè reuocari, quarum.

Prima cõditio.

Prima annumeranda conditio, ut id, de quo ſit ſermo, dum inſtituitur comparatio cum effectu, ſit verè cauſa influens in illum; quâ ratione non ſequitur, *corpora cæleſtia in hæc influunt inferiora per motum; ergò motus magis influit*; nam motus, non cauſę, ſed conditionis rationem ſibi vendicat. Immò cauſa debet eſſe totalis, & per ſe.

Secunda.

Secunda conditio ea eſt, ut prędicatum, in quo ſit comparatio, competat formaliter tam cauſę, quàm effectui; proinde non valet, *compoſitum tale eſt propter formam, & propter materiam; ergò utraque debet eſſe magis compoſita*. Hęc enim eſt ratio, non quia utraque ſit cauſa partialis, & ad veritatem axiomatis requiratur, ut cauſa totalis ſit; propterea quòd utraque in ſuo genere totalis cauſa eſt. Præterea non ſequitur *Socrates deambulat propter ſanitatem; ergò ſanitas magis deambulat*.

Tertia.

Tertia conditio eſt, ut id, quod effectum denominat talem, proueniat à cauſa quatenus tali; ita non ſequitur *Domus eſt alba propter ædificatorem; ergò ædificator eſt magis albus*; quoniam etſi ędificatori comparat albedo, ędificatoris tamen albedo non eſt cauſa, à qua domûs albedo proueniat.

Quarta.

Quarta ea eſt conditio, ut forma in qua comparantur, ſuſcipiat magis, & minus; hinc propterea non ſequitur *Antonius eſt homo propter Franciſcum; ergò Franciſcus eſt magis homo.*

Quinta.

Quinta, atque poſtrema conditio eſt, ut particula *magis*, & *minus* haud neceſſariò ſemper intenſionem, & remiſſionem graduum importet; ſed quandoque maiorem perfectionem quo ad modum habendi talem formam, quia videlicet cum maiori independentia; ut ſi aer ſit calidus, ut quatuor, & calefaciat aquam etiam ut quatuor, adhuc aer dicetur magis calidus, quoniam particula *magis*, non importat maiorem intenſionem in aere, quàm in aqua, ſed perfectiorem modum poſſidendi, quoniam aer cum maiori independentia poſſidet calorem, utpote cauſa.

Adnotatio.

Hoc tamen ut exemplum accipias velim, propterea quòd non huius eſt loci decernere, an aer ſit calidus, quemadmodum & aqua ratione qualitatis, quæ dicatur calor; an potius admixtione calidæ ſubſtantiæ, quæ analogicè qualitas dicitur, velut illa, à qua habetur denominatio per modum qualis, & ei poſſunt aptari, aliquo modo ea, quæ calori conuenirent, ſi calor qualitas propriè foret, unde, & intenſio, & remiſſio, licet per analogiam, qua de re in Phyſicis.

Prima difficultas aduerſus primam conditionem.

Aduerſus tamen dicta quædam occurrunt, non enim videtur admittendum ex falſo verum deduci non poſſe, nam ex æternitate motûs, cum tamen falſum ſit motum æternum eſſe, rectè colligimus Motorem primum exiſtere, quod verum eſt.

Solutio.

Hoc tamen per accidens eſt, nam ratione formæ ſyllogiſticæ colligitur vera concluſio. Vt prætercam concluſionem hanc veram eſſe ſpectatam ſecundum ſe, non ut illatam ex præmiſſis.

Secunda difficultas.

In demonſtratione ducente ad impoſſibile una ex pręmiſſis eſt falſa, cum tamen ex ijs inferatur concluſio vera.

Solutio.

Sed in hoc demonſtrationis genere negatiuè concluditur, & falſa propoſitio aſſumitur ſub conditione, ſi vera foret, ut ſi quis arguat, *ſi homo haberet alas, ſequeretur poſſe volare; conſequens falſum; ergò & id unde ſequitur*. Maior aſſumitur ſub conditione, ſi vera nimirum eſſet. At hic ſermo eſt, non de demonſtratione deducente ad incommodum, ſed de illa, quæ eſt oſtenſiua, & non de quacumque, ſed de ea, quæ eſt propter quid, quæque per cauſam procedit, in qua non aſſumitur propoſitio ſub conditione ſi vera ſit, ſed abſolutè vera; propterea difficultas nullius momenti eſt.

Tertia difficultas.

De Infinito, & Vacuo, quæ ſunt non entia, multa demonſtramus, & concluſiones veras colligimus, cum tamen præmiſſæ in huiuſmodi diſcurſibus non niſi falſæ poſſint adhiberi; licebit igitur ex falſo verum colligere.

Solutio.

Tametſi autem infinitum, & vacuum entia poſitiua non ſint, nihil tamen prohibet, quominus veras propoſitiones efformemus, ſi non affirmando prædicatum poſitivum, ſaltem illud negando, unde ex præmiſſis non falſis, ſed veris, veram concluſionem deducemus.

Prima difficultas aduerſus conditionem alteram.

Aduerſus conditionem alteram ſenſu a nobis tradito, illud negotij faceſſit, quòd cauſæ virtuales, cauſæ non ſint, niſi ſecundum nos, non autem ex rei natura; ergò ſi illæ intelligantur cauſæ munus exercere, intelligitur falſum.

At

Solutio. At non intelligitur falſum, ſi benè res explicetur, quoniam virtuales cauſæ ſunt etiam re ipsâ tales, quatenus una perfectio in re eſt ratio, cur altera illi inſit, unde præciſâ dependentiâ, verum eſt illam eſſe cauſam, quæ propterea virtualis dicitur.

Secunda difficultas. Præterea cauſa etiam in cognoſcendo tantùm, virtualis cauſa dici poteſt; proindè ſequeretur demonſtrationem ab effectu dicendam eſſe demonſtrationem propter quid.

Solutio. Demonſtratio ab effectu dici non poteſt propter quid, quoniam effectus dici non poteſt virtualis cauſa, ad quam requiritur, ut ſit ratio quædam, merito cuius aliqua perfectio ineſt illi, in quo talis virtualis cauſa ineſſe dicitur.

Tertia difficultas. Amplius, ſequeretur de principijs dari ſcientiam, cum apprehenſio terminorum, quibus principia continentur, virtualis cauſa dici poſſit notitiæ concluſionis.

Solutio. Neque hoc ſequitur incommodum, quoniam ut aliquid habeat rationem cauſæ virtualis, ratio eſſe debet, cur alicui prædicatum inſit, quod certè principijs abſolutè primis non conuenit, cum non detur ratio, cuius merito prædicatum ſubiecto inſit. Quod autem apprehenſio terminorum, quibus illa conſtant, virtualis cauſa dicatur notitiæ concluſionis, ideo eſt, quia apprehenſio terminorum præſuponitur ad iudicium ferendum de principijs, ut ex ijs concluſio deducatur.

Prima difficultas aduerſus tertiam conditionem. Aduerſus tertiam conditionem, quòd præmiſſæ debeant eſſe notiores concluſione, atque adeo contra axioma illud, propter quod unumquodque tale, & illud magis, multa dicenda occurrunt.

Primò quidem, quoniam tam obiectum, quàm ſpecies ipſius cognoſcibilia ſunt, non propterea tamen ſequitur obiectum cognoſcitur propter ſpeciem, & ſimulacrum ipſius; ergò ſpecies magis cognoſcitur, cum vel ſpecies ipſa nullo modo cognoſcatur, ut patet de ſpecie ſenſibili, non enim viſus videt imaginem obiecti, quamuis per hanc illud videat. Et ſi cognoſcitur, ſaltem non per illum actum, cui ſpecies deſeruit, ut de ſpecie intelligibili perſpicuum eſt, nam intellectus illam intelligit, non tamen eo actu, cuius ſpecies principium fuit, ſed actu diuerſo, unde ſaltem loquendo de actu, cuius ipſa principium eſt, non ſequitur; obiectum intelligitur propter ſpeciem; ergò ſpecies magis intelligitur.

Solutio. Facilè diluitur, ideò enim non ſequitur, quoniam ſpecies non eſt cauſa totalis reſpectu cognitionis, neque concurrit, quatenus eſt cognoſcibilis, ut *quæ*, ſed potius ut *qua*, nimirum qua repræſentatur obiectum; ita fit ut prima conditio in hoc caſo deſit, quæ erat ut cauſa ſit totalis. Deſit etiam, & tertia, nempè ut id, quod effectum denominat talem, prouentat à cauſa, quatenus tali, at obiectu non denominatur cognitum ratione ſpeciei, non tamen quatenus hæc cognita ſit.

Adnotatio Ceterum ſuppono hic ſpeciem eſſe talem, qualem Peripatetici adſtruunt, & cognitionem fieri, ut ipſi dicunt; ſiue ſermo ſit de cognitione intellectiua, & ſpecie intelligibili; ſiue de cognitione ſenſitiua, & ſpecie ſenſibili; quomodo tamen ſe res habeat opportuno loco diſputandum.

Secunda difficultas. Inſuper non ſequitur filius eſt parvus propter patrem; ergo pater eſt magis parvus; & quamuis ipſe parvus ſit, non benè tamen infertur, ex eo quia pater ſit parvus; ut inſuper non ſequitur, filius eſt magnus propter patrem; ergo pater magis erit magnus; & quamuis ita ſit, non benè tamen infertur, ex eo quia filius ſit magnus.

Solutio. Ideo hæc non ſequuntur, quoniam deeſt tertia conditio, non enim filius parvus eſt à patre quatenus parvo, nec magnus eſt à patre quatenus magno.

Tertia difficultas. Amplius quemadmodum eo quòd medicamentum eſt expetendum propter ſanitatem, ſanitas ipſa eſt magis expetenda: ita etiam quoniam præmiſſæ ſunt euidentes propter concluſionem; ſic & concluſio erit magis euidens.

Solutio. Neganda tamen eſt paritas ob defectum tertiæ conditionis; concluſio enim ut finis non eſt cauſa euidentiæ concluſionis, ſed eſt cauſa amabilitatis ipſarum; idcircò ſi ipſæ non aliundè haberent, ut eſſent appetibiles, utique ſequeretur; præmiſſæ ſunt appetibiles propter concluſionem; concluſio propterea magis erit appetibilis, & hoc modo paritas curtit cum medicamento reſpectu ſanitatis, hæc enim ſe habet, ut finis, eſtque ratio ob ſui appetibilitatem, ut medicamentum ſit appetibile. Talia igitur ſunt complexa demonſtrationis principia, quæ præmiſſæ dicuntur, de quibus iterum paulo poſt ſermo redibit.

Animaduerſio prima. Cæterum è duabus præmiſſis definitionibus prior dicitur formalis, quoniam traditur per ſcientiam, quæ demonſtrationis eſt finis, at verò finis ad formalem cauſam reducitur; vel etiam dici poteſt definitio tradita per differentiam circumſcriptam per ordinem ad ſcientiam, tanquam ad effectum, qui finis induit naturam; altera verò definitio materialis appellatur, utpote tradita per conditiones præmiſſarum, quæ materiæ locum obtinent in demonſtratione.

Animaduerſio altera. Non prætereundum tamen, quod à quibuſdam animaduerſum fuit, hanc non tam demonſtrationis eſſe definitionem, quàm enumerationem quandam conditionum eiuſdem, ut ſcientiam parere poſſit, & quidem ſimpliciter dictam, atque adeo perfectiſſimam; nam hactenus tradita intelligenda ſunt de demonſtratione propter quid, quæ ex cauſis primis, & immediatis, ſiue proximis, & adæquatis ad oſtendendam concluſionem procedit; ideò dicitur propter quid, quoniam non ſolum oſtendit prædicatum conuenire ſubiecto in concluſione, ſed etiam reddit cauſam, propter quam illi conueniat.

Definitio demonſtrationis generatim acceptæ. Vt autem explicetur demonſtratio, prout communis ad propter quid, & quia, quo pacto diſcurſus eſt quidam à topico diſtinctus, rectè dicetur cum Philoſopho *Demonſtratio generatim accepta eſt ſyllogiſmus conſtans ex principijs veris, aut primis, aut talibus, quæ ex primis ſuæ cognitionis ſumpſere principium*. Quod ex eo conſtat, quoniam hæc definitio traditur per diſiunctionem, nempè *veris*, aut *primis*, principia enim demonſtrationis *quia*, ſunt vera, licet non prima, ac immediata. Cum enim ibi diſtinguere volens ſyllogiſmum topicum, ſiue probabilem à demonſtratiuo utriuſque definitionem attulerit, ſyllogiſmus verò topicus maximè differat ab omni demonſtratione etiam *quia*, illumque definierit, qui conſtat ex probabilibus; conſequens fit, ut ibi Philoſophus demonſtrationem definierit generatim, prout communem demonſtrationi propter *quid*, & *quia*, & ut conſtantem ex principijs euidentibus, quamuis talia reddantur à poſteriori, vel per inductionem innoteſcant.

Concluditur quid ſit demonſtratio. Itaque demonſtratio in uniuerſum huiuſmodi erit, nempe Syllogiſmus ex euidentibus conſtans principijs, utcumque hæc ſint euidentia, ut nuper fuit explicatum. At demonſtratio propter quid erit ſyllogiſmus faciens ſcire, & quidem ſimpliciter, hoc eſt pariens ſcientiam perfectam. Vel dicetur ſyllogiſmus conſtans ex veris, primis, immediatis, notioribus, prioribus, & cauſis concluſionis. Tametſi enim his verbis videatur Philoſophus voluiſſe, non tam definire demonſtrationem propter quid, quàm numerare conditiones principiorum eiuſdem, requiſitas ad

ſcien-

ſcientiam pariendam; non obſcurè tamen conſtabit ratio ex ijs conditionibus contexendi definitionem demonſtrationis prædictæ.

Supereſt igitur, ut explicetur natura demonſtrationis *quia*. Sed cum hoc demonſtrationis genus non uniuſmodi ſit, propterea iuuabit quædam præmittere, nempe demonſtrationis partitionem in ſpecies ſuas, propterea ſit hoc ſectionis ſequentis argumentum.

Difficultas. Cæterum ſilentio præterire non poſſum temeritatem quorundam dicentium demonſtrationem nomine celebrem eſſe, re tamen nullam; hi porrò ſunt, qui dicunt Ariſtoteli viſum fuiſſe ſcientiæ quidem inſtrumentum demonſtrationem eſſe, Platoni autem definitionem; ex horum ſententia qualem Ariſtoteles demonſtrationem deſcripſit, in nullo rerum genere licet reperire, quoniam non in primis illis entibus ſeparatis, ut ipſi dicunt, quæ vel nullam cauſam habent, vel ſi habent ullam, ea non eſt per ſe tam nota, ut principium demonſtrationis eſſe poſſit. Non in naturalibus, quæ neceſſaria non ſunt, ſed ſolùm ut plurimum euenientia, nec uniuerſalia, nec per ſe nota. Non in Mathematicis, quoniam in ipſis nullam apud probatos ſcriptores earundemque celebriores magiſtros datum eſt obſeruare demonſtrationem ijs conditionibus præditam, quas illi philoſophus adſcripſit. Multo minus in rebus humanis, cum hę nullam ſecum neceſſitatem habeant. Hinc inferunt nullam demonſtrationem conſtrui, nullamque ſcientiam comparari poſſe, ſi modo ſola demonſtratio ſcientiam parit. At Plato, inquiunt, definitione cuiuſcunque rei ſcientiam acquiri pluribus locis affirmauit, dicens ad eam inueniendam aptiſſimum inſtrumentum diuiſionem eſſe. Ariſtoteles autem cum tam magnifice de ea loquitur, nullam ſcientiam nobis eius præſidio comparari dicit, eoquòd nulla demonſtratio reperiatur, quod
3. Diuin. cap. vlt. ex illis verbis colligunt. Καὶ τοι πᾶσα μάθησις διὰ προγινωσκομένων ἢ πάντων, ἢ τινῶν ἐστί, καὶ ἢ δι' ἀποδείξεως, ἢ δι' ὁρισμῶν. *Tanquam omnis diſciplina per præcognita vel omnia, vel quædam eſt, atque vel per demonſtrationem, vel per definitiones.* Cum autem demonſtratio in rerum natura non ſit, per ipſa certè nullam ſcientiam acquirere licebit, proindeque ſi quæ ſcientia datur, quæ profectò datur, non niſi per definitionem poterit comparari.

Solutio. Hos autem decepit non aduertiſſe ſcientias, ſeu diſciplinas gemino modo ſpectari, vel prout re ipsâ in humana reſidet mente: vel prout ſuaptè naturâ dari poſſunt. Iuxta priorem uſurpationem, ultrò fatendum ſic imperfectas eſſe, ut in ipſis nulla reperiatur demonſtratio, qualem Philoſophus delineatam reliquit; negandum tamen iuxta poſteriorem, propterea quòd quælibet diſciplina inſpecta ſecundum ſe, talis eſt, ut expoſcat per demonſtrationem à Philoſopho deſcriptam comparari; proindeque negandum in diſciplinis iuxta ſignificationem hanc uſurpatis non dari demonſtrationem iuxta leges ab Ariſtotele promulgatas. Iniuriâ igitur Stagiritæ doctrinam ſubſannant, ipſumque carpunt eo nomine, quòd oleum operamque perdiderit in eo elaborando, quod nullius ſit uſûs. Enimverò nullum eſt inſtrumentum aptius, nullumque magis accommodatum ad ſcientiæ conſecutionem, quàm demonſtratio; non propterea tamen eximius Præceptor definitionem negligit, quin potius egregiis laudibus extollit, velut illam, quæ uniuſcuiuſque rei naturam aperiendo demonſtrationi deſeruit, ſiquidem hæc cum fuerit omnibus abſoluta numeris; quæque potiſſima nuncupatur, definitione indiget, hâc tamen acceptâ non pro illa, quæ ſolùm terminorum poſitione à demonſtratione ſecernitur, eoquòd cauſam ipſa contineat; ſed pro altera, de qua non multo poſtea nobis futurus eſt ſermo.

Ad auctoritatem autem illam Ariſtotelis quod attinet; ſatis mirari non poſſum eos inde colligere voluiſſe demonſtrationem vanum eſſe figmentum, ac in diſciplinis nullius eſſe uſûs, quaſi definitione duntaxat nobis datum ſit illas adipiſci; propterea quòd inde colligere tantùm licet ſcientiam uſurpari non modò pro illa cognitione, quam intellectus habet de re prout alicui affectioni ſubiecta, ſeu pro cognitione, quæ probat aliquid de aliquo, ſed etiam pro illa, quâ rei naturam attingit, & quâ alterum alteri non tribuitur; non ſolùm enim dicimur ſcire, dum per cauſam cognoſcimus attributum conuenire ſubiecto, quod præſidio demonſtrationis aſſequimur; ſed etiam dum rei naturam percipimus, quod opitulatione definitionis obtinemus. Fit ſatis Ariſtotelis auctoritati.

SECTIO SECVNDA.

Quotuplex ſit demonſtratio, & quam bene diuidatur in demonſtratione propter quid, & quia.

DEmonſtrationis partitio quemadmodum omnis ſyllogiſmi poteſt inſtitui, vel ratione formæ, vel ratione materiæ *ex qua*, vel ratione materiæ *circa quam*; ſed cum in præſentia demonſtrationis diuiſionem aggredimur, non de primo vel ſecundo diuiſionis modo, ex tribus recenſitis, ſed de tertio tantùm in animo eſt diſputare, iuxta quem modum diuiſionis demonſtratio ſpecies quædam eſt eſſentialiter à topico, & elencho ſyllogiſmo diſtincta ob neceſſariam materiam, in qua demonſtratio ipſa verſatur; differentiam ſiquidem ex huiuſmodi principio deſumptam, ut inferius oſtendam, non accidentariam tantummodo, ſed eſſentialem eſſe philoſophi melioris notæ crediderunt. Illud igitur in controuerſiam vocatur, an demonſtratio prout ratione materiæ ſyllogiſmus eſt à topico, & elencho diſtinctus, diuiſionem in ſubiectas ſpecies admittat. Res eraſa da proponitur.

Vulgata ſatis demonſtrationis eſt illa partitio, cuius non multo antea meminimus, in demonſtrationem *propter quid*, & *quia*. Primum demonſtrationis genus ex proximè diſputatis, cuique poteſt eſſe perſpectum; quandoquidem non ſolum quid demonſtratio ſit in uniuerſum explicuimus, ſed hinc etiam nactâ occaſione, demonſtrationis *propter quid* naturam adumbrauimus, dicentes eſſe ſyllogiſmum, cuius eſt ſcientiam, videlicet perfectam parere, quæ uberiùs in ſequentibus perſequemur, explicaturi etiam in quo demonſtrationis *quia* ratio, ſeu natura poſita ſit. Solùm igitur in præſentia nobis incumbit onus explicandi partitionem demonſtrationis in uniuerſum, quod initio præſtandum duximus, quoniam ut plurimum, ea, quæ de demonſtratione conficienda traduntur non eodem modo de omni demonſtratione procedunt, quin potius diuerſa præcepta demonſtrationibus diuerſis accommodata ſunt; non immeritò igitur primò demonſtrationem ipſam in eas, quas ſub ſe continet ſpecies, diuidimus; hâc enim lege deinceps, quę generatim ad demonſtrationem, & ſpeciatim ad ſingulas eius ſubiectas partes attinent, feliciter noſtra contemplatione perſequemur. Vulgata partitio demõſtrationis in *propter quid*, & *quia*.

Demonſtrationis partitionem allatam non uno in loco Philoſophus expreſſit, præſertim ubi docet ex neceſſarijs utramque procedere, & luculentius ubi de demonſtratione *quia*, tanquam de demonſtratione diſtincta ab altera, quæ dicitur *propter quid*, ſermonem inſtituit. Ariſtotelis teſtimonia infra tradenda.

Diui-

Diuiſio porrò demonſtrationis intelligenda quidem ad eum modum, ut demonſtratio *propter quid* dicatur eſſe iam explicata, qua videlicet demonſtratur & ſcitur propter quid res ſit, & qua concluſio per cauſam oſtenditur, per quam vera eſt; hæc illa qua perfecta comparatur ſcientia, nimirum illa, qua cognoſcimus cauſam propterquam res eſt. Hæc etiam eſt demonſtratio, quæ *a priori* dici conſueuit. Demonſtratio autem *quia* cenſetur illa, per quam abſolutè demonſtramus, ac ſcimus rem eſſe, & concluſionem eſſe veram, ſed vel non per rei cauſam, vel ſaltem non per proximam, & adæquatam, per quam res ipſa ſit. Per hanc enim demonſtrationem etſi nos euidenter oſtendamus prædicatum competere ſubiecto, non tamen ita, ut intellectus perfectè acquieſcat, eum ulterius ad propriam venandam cauſam procedat. Dicitur porrò demonſtratio *quia* ſumptâ particulâ *quia* non ut ſignificante cauſam, ſed ut fungente coniunctionis munere, quandoquidem oſtendit hoc eſſe hoc, ita tamen ut propriam, & adæquatam cauſam non reddat; ideircò ſolet etiam demonſtratio *quòd eſt* appellari propterea quòd facit nos cognoſcere, quòd res ſit. Per hanc autem acquiritur ſcientia minus perfecta, quæ *ſcientia quia* dici conſueuit, quæ multifariam contingit, ut in Inſtitutionibus aduerti. Cum autem procedit ab effectu ad cauſam demonſtrandam, propriè dicitur demonſtratio *à poſteriori*; ut paulò etiam infrà docebitur, ubi conſtabit, non omnem demonſtrationem *quia* ab effectu ad cauſam procedere; quamuis enim uniuerſè demonſtratio *quia* dici ſoleat *à poſteriori*, id tamen fit denominatione ſumptâ, ab ea, quæ procedit ab effectu ad cauſam, eoquòd hæc directè quidem opponitur demonſtrationi *propterquid*, quæ à cauſa, & à priori procedit.

Variæ Philoſophorũ ſententiæ de ſuperiori demonſtrationis diuiſione.

De hac demonſtrationis partitione non idem philoſophorum conſilium, cum eorum plerique ſolam demonſtrationem propter quid admittendam exiſtiment, ac ob id inficientur demonſtrationem *quia* veram eſſe demonſtrationis ſpeciem. Ab his porrò non multùm recedere videntur alij, qui tametſi concedant has demonſtrationes inter ſe ſpecie diſtingui, negant tamen ab ipſis generari aſſenſus concluſionum ſpecie diuerſos, quando ad unam, & eandem pertinent ſcientiam. Alij verò concedunt ab hiſce demonſtrationibus aſſenſus quidem ſpecie diuerſos, non tamen diſtinctos habitus, ſed eundem ſpecie procreari. Alij ex aduerſo Auerroem ſecuti tres demonſtrationis ſpecies admittunt, quarum una dicatur demonſtratio *quia*; alia demonſtratio *propterquid*; & alia tandem demonſtratio *ſimpliciter*, ſiue *potiſſima*. Prima, inquiunt, oſtendit, quòd res ſit, ſecunda demonſtrat cauſam, propter quam res ſit, ſupponens rem ipſam eſſe; ut quando ſcimus diem eſſe, vel Lunam eccliſpari; demonſtramus tamen per proprias cauſas, cur dies ſit, & cur Luna deliquio laboret; in huiuſmodi enim caſibus ſcitur, *an ſit* & ſolum quæritur *propterquid ſit*. Tertia demonſtrat utrunque, & quod videlicet *res ſit*, & *propterquid ſit*. Vt ſi quiſpiam ignoraret, & Lunæ eccliſpim, & eiuſdem cauſam; at vero per interpoſitionem terræ inter Solem, & Lunam oſtenderet Lunam ipſam eccliſpari, huiuſmodi demonſtratione ſciret *an ſit*, & *propterquid ſit*, proindeque potiſſima, & ſimpliciter demonſtratio diceretur.

Aliqui autem addunt illud eſſe diſcriminis inter demonſtrationem *propterquid*, & *potiſſimam*, quòd prima quamlibet cauſam præter formalem habet pro medio; non conſtat ex terminis conuertibilibus; atque præmiſſæ naturâ quidem, non autem nobis notæ ſunt, ſed per demonſtrationem *quia* notæ redduntur; at demonſtratio potiſſima pro medio habet ſolùm cauſam formalem; conſtat ex terminis reciprocis; & ipſius præmiſſæ notæ ſunt naturâ, & nobis, nullo intermedio per ſenſum, & ſine demonſtratione *quia*.

Alij tandem geminam faciunt ſpeciem demonſtrationis, nimirum *quia*, & *propterquid*, licet in explicando quales huiuſmodi ſint ſpecies, an videlicet ſpecialiſſimæ, an verò ſubalternæ, diſſentiant.

Prima aſſertio.

Aſſerendum omnino verè dandam eſſe demonſtrationem *quia*, atque adeo duas eſſe demonſtrationis ſpecies, eaſque ſubalternas, videlicet, *propterquid*, & *quia*.

Ariſt. auctoritate ſuadetur.

Et ſanè de demonſtratione *propterquid*, nemini dubium; non minus tamen certum dandam eſſe demonſtrationem *quia*, tanquam veram demonſtrationis ſpeciem ab alijs diſtinctam. Hoc primò conſtat Ariſtotelis teſtimonio, qui de demonſtratione *quia* tanquam de ſpecie diſtincta à demonſtratione propter quid ſermonem habet, dicens, *τὸ δ' ὅτι διαφέρει καὶ τὸ διότι ἐπίστασθαι, πρῶτον μὲν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ἐν ταύτῃ διχῶς. Scire autem quòd ſit, & cur ſit, differunt primum quidem in eadem ſcientia, atque in hac bifariam.* Non ignobilis tamen interpres arbitratur hoc loco philoſophi conſilium, haud eſſe demonſtrationem in ſpecies diſtribuere, quoniam, inquit, ibi conſiderat etiam modum quendam ſciendi *quòd eſt*, qui non per demonſtrationem, ſed per ſenſum eſt, atque ſimiliter hoc modo diſtinguit ſcire *quia*, à ſcire *propterquid*; quamobrem Philoſophum exiſtimat ibi nil aliud ſibi velle, quàm ſecernere ſcire *quod eſt*, à ſcire *propterquid eſt*, ſiue ſcire *quod eſt*, ſit per aliquam imperfectam demonſtrationem; ſiue alio quàm per demonſtrationem modo. Ineptè tamen, nam etſi Philoſophus diſtinguat ſcire per effectum, à ſcire imperfecto, dicatque ſcire imperfectum per quendam alium modum à demonſtratione comparari, non diffitendum tamen ibi duplex demonſtrationis genus, videlicet *propterquid*, & *quia* reſpondens duplici ſciendi modo recognouiſſe, adeo ut ſcientiæ perfectæ demonſtratio *propterquid*, imperfectæ verò demonſtratio *quia* reſpondeat, quod alibi diſertis etiam verbis teſtatum reliquit, vbi ſub nomine, vel demonſtrationis, vel ſcientiæ, demonſtrationis hoc genus aſſignauit, & ubi etiam de utroque demonſtrationis genere diſertè loquens, ex propoſitionibus neceſſarijs genus utrunque conſtare luculenter oſtendit, ita ut hoc non tam ad demonſtrationem *propterquid*, quàm ad *quia* requiſitum velit.

1. Poſt. tex. 95.

Prima ratio.

Ex his tamen elicitur ratio, qua ſuperior aſſertio perſpicuè ſuaderi poteſt; ex eo enim quòd duplex eſt ſcientia, nimirum *quia*, & *propter quid*, ut nuper dicebatur, gemina quoque demonſtratio conuincitur; propterea quòd illa ſcientiæ diſtributio non aliunde, quàm ab ipſius demonſtrationis ſæpeſæpius inculcatâ diuiſione originem trahit; ita ut ſi quis fateatur duplicem ſcientiam, ſcilicet *quia*, & *propter quid*, etiam & duplicem demonſtrationem, *quia* ſcilicet, & *propter quid* fateatur oportet.

Confirmatio.

Et hoc etiam ex eo confirmatum redditur, quoniam demonſtratione quia de medio ſublatâ, tollitur itidem demonſtratio *propter quid*, ſiquidem hæc ab illa proficiſcitur; quandoquidem ex effectuum cognitione cœperunt homines philoſophari, ut rectè Philoſophus notauit. *Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν*, *propter admirationem enim, & nunc, & primò inceperunt homines philoſophari*, ut nimirum cauſas aſſequerentur, quibus comparatis demonſtrationes propter quid contexerent, quinimò nullam aliam nobis ſuppetere viam ad philo-

1. Diuin. cap. 2.

ſophan-

ſophandum de rebus natura conſtantibus idem Philoſophus aduertit dicens πέφυκε δὲ ἐκ τῶν γνωριμωτέρων ἡμῖν ἡ ὁδὸς καὶ σαφεστέρων, ἐπὶ τὰ σαφέστερα τῇ φύσει καὶ γνωριμώτερα. οὐ γὰρ ταὐτὰ ἡμῖν τε γνώριμα καὶ ἁπλῶς. *Innata autem eſt ex notioribus nobis via, & manifeſtioribus ad notiora, & manifeſtiora naturâ; non enim eadem ſunt nobis nota, & ſimpliciter.*

1. Phyſ. tex. 2.

Secunda ratio.

Præterea, cognitio genita per demonſtrationem *quia* eſt certa, & euidens, & neceſſaria diſtincta ab omni opinione, quamuis per cauſam non ſit; ergo quamuis non ſit per cauſam ſcientiæ naturam induit cum non appareat ad quam ſpeciem habitûs reſidentis in mente pertinere debeat.

Has ſpecies eſſe ſubalternas.

Has autem ſpecies demonſtrationis eſſe ſubalternas, non autem atomas ſatis euidens inde videtur, quia ſpecifica principiorum diuerſitas, demonſtrationum ſpecificam diſtinctionem arguit; at principia huiuſmodi demonſtrationum ſpecie differunt, nam in demonſtratione *quia* proceditur ab effectu, vel à cauſa remota, in demonſtratione autem propter quid proceditur ex diuerſis cauſarum generibus proximis, & adæquatis; ergo prædictæ demonſtrationes *quia*, & *propter quid* ſpecie differant oportet; ſed tanta eſt ſpecifica differentia eorum, quæ diſtinguuntur, quanta eſt differentia ſpecifica eorum, à quibus huiuſmodi diſtinctio deſumitur. Hæc autem ſpecifica differentia eſt ſecundum ſpecies ſubalternas, ſic enim ſe habent demonſtrationum principia; ergo ſpecifica differentia demonſtrationum erit ſecundum ſpecies ſubalternas, quod propoſitum erat oſtendere. Non inficiandum tamen hunc ſciendi demonſtrandique modum, vel per effectum, vel per cauſam remotam, longè quidem imperfectiorem eſſe altero, qui eſt per cauſam proximam, & adæquatam. Hinc autem eſt ut ſcientiæ demonſtrationiſque nomine plerunque perfecta tantum intelligi ſoleat, ad quod forſan reſpexerunt illi, qui demonſtrationem *quia* de medio tollebant ſolam demonſtrationem exiſtimantes illam, quæ perfecta eſt, omnemque complexionem habet numerorum.

Prima difficultas ex Ariſt. auctoritate. 1. Poſt. tex. 9.

Aduerſus tamen ſuperiorem doctrinam pleriq; philoſophorum inſurgunt Ariſtotelis auctoritate ſuffulti, eoquòd ita hæc habeat Συλλογισμὸς μὲν γὰρ ἔσται καὶ ἄνευ τούτων· ἀπόδειξις δ' οὐκ ἔσται· οὐ γὰρ ποιήσει ἐπιστήμην. *Syllogiſmus enim ſine his quidem erit: demonſtratio verò non erit. Quia non efficiet ſcientiam.* Manifeſtum autem demonſtrationem *quia* non habere conditiones illas aſſignatas; nec huius demonſtrationis præſidio cognitionem acquiſitam eſſe ſcientiam, prout hæc ab eo definita fuit. Deinde circulum in demonſtrando dari non poſſe, ex eo probat, quia una demonſtratio foret à poſteriori, quod ait admittendum non eſſe; at demonſtratio *quia*, ut plurimum à poſteriori eſt. Amplius demonſtrationem *quia* ſimilem facit inductioni, cui demonſtrationis ratio non conuenit eiuſdem Ariſtotelis teſtimonio, nam ex eius ſententia, inducens non demonſtrat. Præterea ſyllogiſmum, quo ſcitur aliquid non per cauſam, ſyllogiſmum quidem à ſigno, non autem demonſtrationem appellat, quoniam per ipſum ſcitur quod eſt per ſe, non quatenus tamen per ſe eſt. Docet inſuper petitionem principij committi cum ex poſterioribus priora demonſtrentur.

Solutio.

At quis non intelligit Philoſophum priori loco docere tantum velle ſine iam à ſe conditionibus enarratis haberi quidem poſſe demonſtrationem, & ſcientiam, non tamen adeo perfectam, ut eſt demonſtratio, & ſcientia, de quibus hactenus locutus fuerat. Deinde cum ait circulum in demonſtratione minime admittendum eſſe, loquitur de demonſtratione à priori, ut veteres redarguat, eoquòd in huiuſmodi genere demonſtrationis circulum admitti poſſe credebant. Similem autem inductioni demonſtrationem *quia* dicebat eſſe quatenus in modo procedendi conueniunt ex notioribus nobis; cum tamen in reliquis differant quandoquidem demonſtratio quia ex uniuerſalibus, & ex neceſſarijs procedit, at inductio ex particularibus, nec omnino poſtulat ex neceſſarijs fieri. Syllogiſmum, quo ſcitur aliquid non per cauſam, ſyllogiſmum à ſigno, non autem demonſtrationem appellat, quoniam ad perfectiſſimam ſcientiam, atque demonſtrationem reſpexit. Tandem affirmat petitionem principij committi cum priora per poſteriora demonſtrantur, poſteriorum nomine nobis ignotiora deſignans, eoquòd omnis ſyllogiſmus probandi vim habens ex notioribus, non ex ignotioribus, vel æque ignotis ad ignota debet procedere.

Quòd ſi aliquando Philoſophus demonſtrationis definitionem attulit, quæ demonſtrationi *quia* nequit accommodari, hoc ideo eſt, quoniam ipſe demonſtrationem propter quid definiendam ſuſcepit.

Difficultas præoccupata ſimulque ſoluta.

Secunda difficultas.

Auctoritatibus autem prætermiſſis, plerique rationibus utentes ſuperiorem aſſertionem conuellere nituntur, ſic enim obijciunt. Omnis demonſtratio ab internis principijs habet ut per ſcientiam, quam parit quietum reddat intellectum; at huiuſmodi non eſt demonſtratio *quia*, nam intellectus etſi per ipſam fuerit ſcientiam adeptus, adhuc anxius remanet, atque plurimum exagitatur ob ignorationem cauſæ, quam in primis anhelat.

Solutio.

Hæc difficultas fuit ab alijs tacta, pariterque ſoluta reſpondendo de ratione demonſtrationis eſſe ut per ſcientiam, quam parit, perfectè quietum reddat intellectum, quantum ad obiectum, quod per huiuſmodi demonſtrationem, & ſcientiam attingit; non autem quantum ad obiectum, quod non attingit; at obiectum demonſtrationis, & ſcientiæ *quia* eſt *an ſit;* circa quod perfectè reddit quietum intellectum, non quietum relinquens circa *propter quid*, quod non attingit, cùm de eius ratione non ſit illud attingere; quamobrem hæc demonſtratio veram ſcientiam parit, eoquòd proprium obiectum, quemadmodum ſcientia requirit, verè, certè, ac euidenter attingit.

Tertia difficultas.

Amplius. Illa ratiocinatio in qua contingit aliqua prædicatio non naturalis, non meretur dici demonſtratio; ſed progreſſus, qui non eſt per cauſam proximam, & adæquatam, ita ſe habet; ergo huiuſmodi progreſſus non meretur dici demonſtratio. Maiorem oſtendo, ex eo quia, demonſtratio propriè, ſcientiam parit, atque adeo, quod non pertinet ad ſcientiam, cuiuſmodi eſt prædicatio non naturalis, haud benè in demonſtratione adhibetur. Minor probatione non eget; nam in tali progreſſu de effectu prædicatur cauſa; ut cum ita ratiocinamur *omne riſibile eſt rationale: ſed omnis homo eſt riſibilis; ergo omnis homo eſt rationalis;* ſic autem ratiocinando, in maiori ex præmiſſis, cauſam puta rationale, de effectu puta de riſibili enunciamus.

Solutio.

Huic difficultati Neoterici reſponſio ſatisfacit, quâ dicitur naturalitatem & innaturalitatem prædicationis non attendi inter cauſam, & effectum, ſed inter terminos ſe habentes, vel ut ſuperius, & inferius; vel ut ſubiectum, & formam inhærentem, &c. ſed hac de re cumulatius infra.

Quarta difficultas.

Maior tamen eſt difficultas in eo, quòd ratiocinatio, de qua loquimur, conſtat ex propoſitionibus obſcurè, & ſine certitudine cognitis, adeo ut earum non conſtet neceſſaria veritas; ob id ſcientiam non pariet,

quo-

quoniam hæc debet ex principijs euidentibus, certis, ac neceſſariò veris deduci; ſi autem non parit ſcientiam, utique demonſtrationis naturam ſibi vendicare non poteſt; huius enim effectus eſt ſcientiam parere. Aſſumptum probant quoniam in huiuſmodi demonſtratione debet affectio cum ſua cauſa, ſubiectoque coniungi; ut ſi quis probare velit hominem eſſe rationalem, ex eo quòd ſit admiratiuus, debet cognoſcere admiratiuum coniungi neceſſariò cum rationali, & cũ homine, ſed hoc impoſſibile; proptereaquòd accidens neceſſario conuenit ſubiecto propter cauſam, à qua neceſſariò prouenit; cum autem quis cauſam ignorat, non poteſt non ignorare neceſſitatem connexionis, quam habet accidens cum ſubiecto, & cum ipſa cauſa; proindeque non poterit euidentem ac certam de præmiſſis habere notitiam, adeo ut eas cognoſcat neceſſariò veras eſſe, quæ ad veram demonſtrationem requiruntur; Tum quia ſi affectionis cauſa cognoſceretur, ut cauſa; cognitio illa non foret *quia*, ſed *propterquid*; Tum quia ſi cognoſceretur affectionis connexio cum cauſa, certè ſequeretur cognoſci in ipſo ſubiecto fieri, & hoc modo antequam per concluſionem cognoſceretur in cauſa conuenire ſubiecto, illi quidem cognoſceretur ineſſe; & idcirco ſic arguendo petitio principij fieret: ex aduerſo nequit cognoſci affectionem neceſſario uniri cauſæ, niſi quia hæc ſe habent ut cauſæ & effectus, cum non alia ſuppetat neceſſitatis ratio.

Solutionis gratia quędam præmittuntur.

Ad hanc difficultatem enodandam eſt nobis explicandum qua ratione poſſit intellectus demonſtrationis ab effectu præmiſſas neceſſarias eſſe cognoſcere, etſi non attingat habitudinem cauſæ ad effectum; quòd ſi hanc dicatur attingere, ſiue cognoſcere, cur non debeat cognitio dici à priori, ſiue per cauſam, cum reuerà effectus per cauſam cognoſcatur. In quorum gratiam notarunt non obſcuri nominis interpretes duobus modis cauſam per effectum demonſtrari; primò cum ex effectûs exiſtentia, colligitur exiſtentia cauſæ, puta, dicendo eſt fumus; ergo eſt ignis; ſitque propoſitio, ut aiunt, de ſecundo adiacente; ſecundò cum ex eo quòd effectus alicui conueniat, eidem quoque talis effectûs cauſa conuenire concluditur, ſitque propoſitio de tertio adiacente. Iuxta priorem demonſtrationis modum, ut res explicetur, dicendum ex multiplici experientia, citra erroris periculum, poſſe quidem intellectum cognoſcere exiſtentiam effectûs, & inde cauſæ pariter exiſtentiam colligere; vt poteſt quiſpiam certò cognoſcere fumum habere connexionem cum igne, & hinc ignis exiſtentiam inferre, ita ut ex fumi, quam videt, exiſtentia, ignis, quam non videt exiſtentiam, deducat, atque hunc in modum poteſt intellectus antecedens, vel præmiſſas demonſtrationis ab effectu neceſſariò veras eſſe cognoſcere, etiamſi habitudinem cauſæ ad effectum ignoret; & quamuis cognoſceretur fumum ab igne prodire, tanquam à cauſa, non ſubinde liceret inferre demonſtrationem eſſe per cauſam; ut enim demonſtratio ſit talis, ex vi cauſæ debet effectûs exiſtentia ab intellectu cognoſci; oppoſitum autem accidit in præſentia, nam ex vi effectûs infertur exiſtentia cauſæ. At iuxta ſecundum modum præmiſſæ per experientiam innoteſcunt, vel ſaltem minor in qua effectus, ſeu paſſio de ſubiecto prædicatur, hoc enim ſub experientiâ cadit; maior autem in qua cauſa de effectu, ſeu paſſione prædicatur, vel experientiâ, vel diuiſionis præſidio nota redditur. Vt ſi quis oſtenderet hominem eſſe rationalem eoquòd ſit admiratiuus propoſitionem maiorem faceret, in qua cauſa prædicaretur de effectu, ſeu paſſione, nempe rationale de admiratiuo; minorem autem, in qua paſſio de ſubiecto enunciaretur, ut admiratiuum de homine, ut ad extremum concluderet intentum, videlicet rationale ineſſe homini tanquam ſubiecto; huius porrò ratiocinationis præmiſſas cognoſceret modo iam explicato, de his tamen paulo infra.

Superioris difficultatis ſolutio.

Interim diluitur propoſita difficultas negando quidem aſſumptum, nempe demonſtrationem *quia* non conſtare ex propoſitionibus euidentibus, certis &c. & ad eius probationem neganda eſt aſſumptio, cum optimè fieri poſſit, ut cognoſcatur accidens alicui conuenire, ſcilicet per experientiam, quamuis ignoretur cauſa, vel ſaltem ignoretur ſub ratione cauſæ, ut præteream in ea, de qua loquimur demonſtratione *quia*, ignorari quidem cauſam, non abſolutè, ſed quodammodò, quatenus ignoratur ineſſe ſubiecto, cauſam autem ineſſe ſubiecto ex præmiſſis in concluſione colligitur, ita tamen ut in præmiſſis cognoſcatur cauſa coniungi cum paſſione, paſſionem verò cum ſubiecto. Ad ſecundam probationem, quâ dicebatur ſi ſciretur cauſa, ut cauſa, ſequeretur cognitionem eſſe *propterquid*, & non *quia*, reſpondendum malam illationem eſſe, cum demonſtratio *propterquid*, talis ſit, ut per ipſam non ſolum cognoſcamus paſſionem à tali cauſa prodire, ſed etiam per cauſam ſubiecto paſſionem ipſam conuenire demonſtremus; ut non ſolum cognoſcimus admiratiuum à rationali, tanquam à cauſâ prouenire, ſed etiam per rationale cognoſcimus conuenire homini admiratiuum eſſe; hæc autem de demonſtratione *quia* dici non poſſunt, cum in ea ſolùm ſciamus per paſſionem cauſam eiuſdem conuenire ſubiecto, ut per admiratiuum cognoſcimus rationale homini conuenire. Ad tertiam probationem neganda eſt ſequela, quâ dicebatur ſecuturum ſi ſciretur coniunctio admiratiui cum rationali &c non enim in præmiſſis huiuſmodi demonſtrationis dicitur cauſa paſſionis ineſſe ſubiecto: nam hoc ex præmiſſis in concluſione deducitur; ſed ſolum in ipſis cognoſcitur paſſio cum cauſa, & cum ſubiecto eſſe coniuncta. De his tamen latiùs Sectione quarta, ubi de demonſtratione *quia* futurus eſt ſermo.

Quomodo demõſtrationes prædictæ inter ſe diſtinguãtur.

Non leuis porrò difficultas eſt in aſſignando diſcrimine quo commemoratæ demonſtrationes inter ſe diſtinguantur. Plerique philoſophorum negarunt has demonſtrationes eſſentialiter inter ſe diſtingui.

Aſſerendum tamen exiſtimo demonſtrationem *propterquid*, & *quia* eſſentialiter differre.

Secunda aſſertio. Ariſtotelis auctoritate probatur.

Nec immeritò, nam ſi philoſophi mentem requiras, nihil certiùs reperies, quàm ipſi viſum fuiſſe recognoſcendum inter has demonſtrationes eſſentiale diſcrimen; ait enim demonſtrationem *quia*, ex non immediatis, ſeu non proximis, at verò *propterquid* ex immediatis, ſeu proximis, & adæquatis cauſis procedere; conſequens igitur ut commemoratas demonſtrationes ſpecie naturâque differre crediderit. Ex quo facilè intelliges eos deceptos fuiſſe, qui ad aures Ariſtotelis potant per demonſtrationem quia generari quidem ſcientiam, valde tamen imperfectam, non in ratione habitûs, ſed diſpoſitionis, nec ſpecie diſtinctam eſſe à ſcientia per demonſtrationem *propterquid*, productam, quæ perfecta ſcientia eſt, & habitûs rationem habet. Cum enim Philoſophus has demonſtrationes ex principijs diuerſis procedere, immò & concluſiones habere diuerſas in eadem, integraque ſcientia exiſtimaret; cogebatur aſſerere habitus quidem ex illis concluſionum aſſenſibus procreatos ſpecie naturâque differre; actus enim ſpecie diuerſi, diuerſos etiam ſpecie habitus progignunt. Nec ſatis intelligi poteſt per demonſtrationem *quia*, generari ſcientiam, non in ratione habitûs, ſed diſpoſitionis; habitus enim, & diſpoſitio, ut de qualitate tractantes oſtendimus,

Diſſertatione 18.

mus, ſolùm penes graduum intenſionem, remiſſionemque diſcriminantur, adeo ut eadem intenſa qualitas dicatur habitus, cum alioquin remiſſa diceretur diſpoſitio. Supponatur igitur reiterari actus demonſtrationis *quia*, nulli dubium quin futurum, ut ex horum frequentatione nullo quidem interueniente actu demonſtrationis *propterquid*, intenſa qualitas procreetur, quæ ex premiſſa doctrina rationem habitus ſibi vendicare poſſit; quod cum nullo actu demonſtrationis propterquid interueniente contigerit, per demonſtrationem *quia*, ſine demonſtratione *propterquid* ſcientiam non ſolùm in ratione diſpoſitionis, ſed etiam habitûs comparari fateamur oportet.

Prima ratio. Efficax autem ratio ſuperiorem aſſertionem conuincens ea eſt, quoniam huiuſmodi demonſtrationes ex medijs procedunt eſſentialiter diſtinctis. Hinc enim eſt, ut ſcientiæ ex ipſis deductæ debeant eſſentialiter diſcriminari.

Secunda ratio. Et illud accedit, quòd magis differunt demonſtrationes, *quia* & *propterquid*, quàm duæ demonſtrationes *propterquid*; at duæ demonſtrationes *propterquid*, etiam in una eodemque integra ſcientia ſpecie naturàque diſcriminantur; ergo demonſtrationem *quia*, & *propterquid* non minori differentia inter ſe diſtingui neceſſe eſt.

Quomodo com memoratæ demõſtrationes inter ſe conueniant. Conſiderandum autem, quā nam ratione conueniant inter ſe. Plerique philoſophorum in ea extitere ſententia, ut arbitrarentur has demonſtrationes, & ſcientias inuicem collatas ſic ſe habere, ut non participent quandam communem rationem demonſtrationis *propterquid*, & *quia*, nec ſcientiæ. In hanc porrò ſententiam eā ratione ducti abierunt, quoniam, & Opinio quorundam negantium conuenire uniuocè. ſcientiæ, & demonſtrationi propterquid, ſcientiæ, & demonſtrationis nomen, itemque ratio ſimpliciter conuenit; at ſcientiæ, & demonſtrationi *quia* ſolùm quodammodo, & ut Scholaſtici loquuntur, *ſecundum quid*, ita ut illis demonſtrationis ſcientiæque nomen vix conſentaneum putes.

Aduerſæ ſententiæ fundamentum. Tertia aſſertio. Aſſerendum tamen has demonſtrationes, & ſcientias ſic ſe habere, ut ſcientiæ, in communi quadam ratione ſcientiæ, & demonſtrationes in communi ratione demonſtrationis uniuocè conueniant.

Ariſtotelis auctoritate probatur. Aſſertionem hanc Ariſtoteli placuiſſe diffitebitur nemo, propterea quòd non ſemel ipſe diſertis verbis hanc veritatem expreſſit, quamuis uniuocationem hanc non ſine quadam analogia recognoſcendam voluerit.

Ratio. Rationem autem validiſſimam puto ex eo deductam, quoniam concedendus omnino demonſtrationis conceptus utrique communis, quemadmodum conceptus ſcientiæ ab utroque participatus; quandoquidem nihil prohibet quominus intellectus conceptum efformet diſcurſûs, & ſyllogiſmi euidentis, certi, ac neceſſarij abſtrahendo ab utroque ſciendi modo *à priori*, & *à poſteriori*, ſic etiam efformet conceptum ſcientiæ cum præciſione ab eo, quòd ſit comparata per diſcurſum *à priori*, vel à poſteriori; ſed quandocunque habeti poſſit huiuſmodi conceptus demonſtrationis, & ſcientię fatendum utranque demonſtrationem & ſcientiam in communi quadam ratione demonſtrationis, & ſcientię uniuocè conuenire; propterea fatendum iſdem demonſtrationes prædictas in communi demonſtrationis ratione, & commemoratas ſcientias in communi quadam ſcientię natura uniuocè conuenire; adeout detur quidam demonſtrationis communis conceptus eſſentialiter utrique conueniens, pariterque communis quędam ſcientię ratio eſſentialiter ab utraque participata.

Aduerſæ ſententiæ Quòd autem ſcientię, & demonſtrationi *quia*, ſcientię demonſtrationiſque nomen quodammodo dumtaxat conueniat, id ſolùm euincit quandam analogiam maioris, minoriſque perfectionis, adeout demonſtratio *quia*, minus perfecta ſit, quàm demonſtratio *propterquid*; itemque ſcientia *quia*, minoris ſit perfectionis, quàm ſcientia *propter quid*, & iuxta quandam ſtrictiorem uſurpationem illis, nomina conuenire non poſſint: non tamen ita, ut quaſi per denominationem extrinſecam, aut per metaphoram, per attributionem, ac dependentiam ipſis conuenire dici debeant, cum potius ſit aſſerendum ijs huiuſmodi nomina tanquam uniuoca accommodata eſſe. Nec diſſimulet ſi communis illa demonſtrationis ratio ſit utrique demonſtrationi, & communis ratio ſcientię utrique ſcientiæ, ęquè autem primò, non tamen ęquè perfectè conueniat; nihil eſt, cùm hinc ſolùm inferre liceat uniuocationem hanc ſecum habere quandam analogiam adiunctam, illam videlicet, quę cum uniuocatione coheret. fundamentum ſoluitur.

Prima difficultas. Sed has demonſtrationes non eſſe eſſentialiter diſtinctas conabitur quiſpiam ſuadere, ex eo quia demonſtratio *quia*, poteſt euadere demonſtratio *propter quid*, ut videtur ab Ariſtotele quidem expreſſum 1. Poſt. lib. non ergo eſſentialiter diſcriminantur, nec ſunt ſpecies eſſentialiter diſtinctę, cum ex una ſpecie, alia ſpecies fieri non poſſit.

Solutio. Occurritur negando ex demonſtratione *quia* fieri demonſtrationem *propterquid*, ita ut quę erat una, euadat altera, retentis iiſdem præmiſſis; nec refert quicquam Ariſtotelis teſtimonium ſi tamen hoc admittatur, nam eius conſilium eò tendit, ut probet id per mutationem medij, concluſioniſque in alteram præmiſſarum contingere; tunc autem non eadem eſt demonſtratio. Vt ſiquis ita ratiocinetur ab effectu ad cauſam. *Omne admiratiuum eſt animal rationale; ſed omnis homo eſt admiratiuus; ergo omnis homo eſt animal rationale*; ad mutationem medij, & concluſionis in alteram præmiſſarum hunc in modum à cauſa ad effectum ratiocinando poterit demonſtrationem contexere. *Omne animal rationale eſt admiratiuum; ſed omnis homo eſt animal rationale; ergo omnis homo eſt admiratiuus*. Nihil profectò clarius, quam ex demonſtratione *quia* factam fuiſſe demonſtrationem propterquid, non ita tamen ut eadem ſit demonſtratio.

Secunda difficultas. Deinde ſic obijcies. Demonſtrationes, quæ ſcientiam eandem, tum in actu, tum in habitu poſitam gignunt de eodem obiecto, nequeunt eſſentialiter eſſe diſtinctæ; at demonſtrationes de quibus habetur ſermo ſic ſe habent, ut de eodem obiecto ſcientiam eandem pariant; ergo non poterunt eſſentialiter eſſe diſtinctæ. Maior propoſitio probatione non eget; at verò minor æquè clara eſt; nam quando ſunt de eodem obiecto ſcientiam eandem actualem procreant, quoniam utriuſque præmiſſæ ſub eadem ſunt abſtractione à materia, & idcirco eiuſdem ſpeciei in eſſe ſcibilis; quod ſi dicantur ſpecie differre, nihil eſt; cum enim cauſæ ſint æquiuocæ, poterunt eundem ſpecie aſſenſum ſcientificum parere; habitualem etiam, propterea quòd vel Philoſophi teſtimonio, demonſtrationes, de quibus agimus ad eandem pertinent diſciplinam, quod profectò non niſi de habituali poteſt intelligi.

Solutio. Neganda eſt aſſumptio, & ad primæ partis probationem quod attinet, negandum præmiſſas utriuſque demonſtrationis in eſſe ſcibili eiuſdem eſſe ſpeciei; non enim abſtractio à materia ad id conducit, cum ſpecificatio non hinc, ſed aliundè, videlicet ab obiecti formali ratione deſumi debeat. Quòd ſi ſpe-

cie

Digitized by Google

cie diſcrepent, negandum poſſe eundem aſſenſum ab ipſis produci; nec probatio alicuius momenti eſt, cum ſolùm admitti poſſit quando cauſæ æquiuocæ fuerint inadæquatæ, ac illimitatæ, non autem cum determinatæ liminatæque fuerint.

Sententia difficultas.

Ad probandum autem huiuſmodi demonſtrationes uniuocè non conuenire in communi quadam ratione, ſic licet argumentari. Quandocunque duo ſic ſe habent, ut unum ſit ſimpliciter tale, aliud autem duntaxat quodammodo, nequeunt in communi quadam ratione uniuocè conuenire; at has demonſtrationes ſic ſe habere perſpicuum eſt, quandoquidem demonſtratio *propterquid* dicitur ſimpliciter demonſtratio, ut notum eſt. demonſtratio autem *quia* dicitur ſolùm quodammodo demonſtratio: ergò tales demonſtrationes non poterunt, in communi ratione quadam, putà demonſtrationis, uniuocè conuenire.

Solutio.

Maior propoſitio concedenda tantummodo, quando illa duo ita ſe habent, ut unum concipi non poſſit, niſi concipiatur ad modum alterius; neganda verò, quando non fuerit neceſſe, ut ad alterius modum concipiatur; at demonſtratio *quia* ut concipiatur ſecundum eſſe proprium, quod habet, non debet concipi ad modum demonſtrationis *propterquid*, quin potius tunc verè concipitur, cum cognoſcitur ſecundum rationem diuerſam, nimirum quatenus, vel non procedit per cauſam proximam, vel per effectum, & non per cauſam procedit; de his tamen cumulatius Sectione quarta, ubi de demonſtratione *quia* futura nobis eſt diſputatio.

Quarta aſſertio.

Dicendum præterea demonſtrationis adæquatam eſſe diuiſionem in demonſtrationem *propterquid* & *quia*, tanquam generis in ſpecies; nec aliam dari ſpeciem demonſtrationis, ab illis diſtinctam, quæ dicatur demonſtratio ſimpliciter, ſiue potiſſima.

Ariſt. auctoritate probatur.
1. Poſt. tex. 95.

Hanc aſſertionem proculdubio nos Ariſtoteles docuit, cum loco nuper laudato ſcientiæ diuiſionem inſtituens, demonſtrationem ipſam in duas illas ſpecies adæquatè diuiſerit, nec unquam alterius demonſtrationis meminerit; nihil igitur apertius, quàm Philoſopho demonſtrationis hanc partitionem adæquatam viſam fuiſſe.

Ratio quoque ſuppetit non inelegans; nam omnis demonſtratio, aut ex propria concluſionis cauſa procedit, ubi cauſæ nomine, non modo phyſicam, ſed metaphyſicam intelligo, dummodo tamen proxima, & adæquata, & non in cognoſcendo tantùm, ſed in eſſendo ſimul, & cognoſcendo ſit; aut ea alio procedat medio, quod non ſit propria concluſionis cauſa, quia nimirum, vel eſt effectus, vel cauſa remota; ergo omnis demonſtratio, vel erit *propterquid*, vel *quia*; ut enim inter utrunque demonſtrationis proceſſum, nullum eſt medium; ita inter ipſas demonſtrationes, propterea quòd per demonſtrationem *propterquid* intelligenda illa, quę ex cauſa proxima, &c. & per demonſtrationem, *quia* quæ non ex cauſa proxima procedit.

Aduerſariorum reſponſio.

Reſpondent falſum eſſe nullum dari medium inter utrunque procedendi modum; nam, inquiunt, inter illum, qui dicitur *quia* quique duntaxat oſtendit, quòd res ſit, non manifeſtans tamen propterquid ſit; & alterum, qui dicitur *propterquid*, quique cauſam oſtendit quare res ſit, non tamen monſtrat quòd ſit, quin potius hoc ſupponit, datur medius quidam procedendi modus, quo indagatur, quòd res ſit, & propterquid ſit; idcirco inter utranque demonſtrationem ſcilicet *quia*, & *propterquid* medium obtineat locum potiſſima demonſtratio neceſſe eſt, velut illa quæ utrunque quæſitum oſtendit, & quòd nempe res ſit, & propterquid ſit.

Superioris reſponſionis confutatio.

Hæc tamen reſponſio non ſatisfacit, propterea quòd inter utrunque procedendi modum, ſcilicet ex cauſa proxima, & non ex cauſa proxima, non datur ille medius, quem aduerſarij comminiſcuntur; nam re verà commemorati modi contradictoriè opponuntur, proindeque medium non admittunt; medius autem ille modus ab ipſis excogitatus in idem recidit cum illo, qui dicitur *propterquid*, ab eo enim tantùm accidentario diſcrimine ſeiungitur.

Secunda ratio.

Amplius ſic arguo. Nulla ſuppetit ratio diſtinguendi tertiam hanc ab ipſis inuentam demonſtrationis ſpeciem; ineptè igitur illam recognoſcunt. Aſſumptum ea eo mihi compertum, quoniam ſi quæ ratio foret maximè quidem illa, quoniam dari poteſt demonſtratio, quæ probet, propterquid res ſit, minime demonſtrans rem ipſam eſſe; hoc tamen à veritate tam remotum eſt, quàm quod remotiſſimum; quandoquidem omnis demonſtratio propterquid, non modo probat cauſam, per quam res ſit, ſed etiam rem ipſam eſſe, vel non eſſe, ut ſplendidè docuit Philoſophus dicens, Ἔτι, πᾶσα ἀπόδειξις τὶ κατά τινος δεικνύει, οἷον, ὅτι ἐστὶν ἢ οὐκ ἔστιν. *Præterea omnis demonſtratio probat aliquid de aliquo, velut eſſe, vel non eſſe*, ex Ariſtotelis igitur conſilio demonſtratio omnis oſtendit, aut quòd res eſt, aut quòd non eſt, adeo ut ei nulla ſit, quæ rem eſſe, vel non eſſe, non demonſtret.

1. Poſt. tex. 56.

Tertia ratio.

Præterea nulla eſt demonſtratio per cauſam, in cuius concluſione ſit illatum aliquid eſſe cauſam rei, quin potius rem ipſam eſſe, quæ tamen illatio habetur vi cauſæ, per quam res eſt. Vt cum demonſtrationem contexímus ad oſtendendum hominem admiratiuum eſſe, eo quòd ſit rationis particeps, hominem quidem eſſe admiratiuum, non autem ratiocinandi principium admirationis eſſe cauſam inferimus.

Confirmatio.

In huius autem confirmationem illud adduci poteſt, nempe quòd omnis demonſtratio ratiocinatio eſt, quâ intellectus unum ex alio, videlicet ignotum ex noto infert, adeo ut ex noto ad ignotum excurrat, ut ob id hæc operatio, diſcurſus meruerit appellari; at in uniuerſum diſcurſus omnis ita ſe habet, ut intellectus per ipſum non ſolùm rei cauſam, ſiue rem à tali cauſa pendere cognoſcat, ſed etiam ut concluſioni ex vi antecedentis aſſenſus aſſentiatur, ita ut per illatum iudicium rem ita eſſe, vel non eſſe percipiat.

Aduerſariorum reſponſio præoccupata ſimulque confutata.

Nec refert quicquam, quòd aliunde exiſtentia eiuſdem effectûs in ſe ipſo præcognoſcatur; quandoquidem hâc præſuppoſitâ notitiâ per demonſtrationem, adhuc elici poteſt alter aſſenſus illationem inuoluens de eodem effectu, quem in modum veritate perpetuò comprobatur, intellectum ratiocinando quodammodo à notis principijs ad ignotam concluſionem procedere. Per accidens autem omnino mentem aliunde notitiam eiuſdem concluſionis præhabuiſſe. Et illud amplius addendum, ſcilicet huiuſmodi aſſenſus naturâ diſcrepantes eſſe, videlicet unum qui de concluſione habetur, ex præmiſſarum vi; alterum verò, quem intellectus aliunde conſequitur. Quando igitur, ut rem illuſtremus exemplo, mens cognouerit hominem admiratiuum eſſe, quatenus experiendo fuerit id aſſecuta, poteſt adhuc per demonſtrationem idem attributum poſtea cognoſcere ineſſe homini, id nempe deducendo ex eo quòd homo ſit rationis particeps, quia ratiocinando per cauſam, cognoſcit tale attributum homini conuenire, quod prius experiendo duntaxat abſque cauſa nouerat, adeo ut ita procedendo cognoſcat cauſam, cur homo ſit admiratiuus, & quòd admiratiuus ſit. Hoc autem eò vel maximè fatendum, quoniam alioquin nihil obſtaret, quominus eadem demonſtratio apud unum eſſet propterquid & apud

alium *potiſſima*, prout unus de exiſtentia effectûs, aliquâ aliâ viâ à demonſtratione præhabuiſſet notitiam: alius autem non item; eadem enim demonſtratio foret dumtaxat *propterquid*, apud illum, cuius mens exiſtentiam effectûs prænouiſſet; foret aut potiſſima, apud alium, in cuius mente huiuſmodi notitia non præceſſiſſet. Vt prætercam aduerſariorum admiſſâ doctrinâ ſecuturum, ut gemina quoque diſtinguenda foret ſpecies demonſtrationis ab effectu ad cauſam; una ſanè quando mens cauſæ notitiam nullam præhabuiſſet; hoc enim modo cognoſceret cauſam eſſe, atque talem effectum habere: altera quando præcognouiſſet cauſam, quia tunc ſolum quinam cauſæ foret effectus cognoſceret.

Quarta ratio.

Quamuis autem demonſtratio *propterquid*, & *potiſſima*, ſpecie inter ſe differrent; quia tamen in hac communi ratione conueniunt, quòd per proximam, immediatamque cauſam demonſtrant, deberet quædam demonſtrationis ſpecies abſtrahens ab illis duabus aſſignari, ad quam communis demonſtratio deſcenderet, non ſecus ac de demonſtratione *quia*, contingit; hæc enim tametſi ſpecie multiplex eſſe dicatur, una tamen, velut immediata ſpecies ſubalternata ſub demonſtratione generatim accepta ſtatuitur, diſtincta quidem à demonſtratione *propterquid*; adeoq; differentiæ, quibus demonſtratio generatim diuiditur, ſint demonſtrare per immediata, & per non immediata, ſeu per cauſam proximam, & non proximam, & per effectum. Duæ igitur tantùm erunt demonſtrationis ſpecies, & quidem ſubalternæ.

Quinta ratio.

Accedit quòd differentiæ, quibus commemoratæ ſpecies demonſtrationis exiſtimantur differre, ſi diligenter expendantur, minus idoneæ deprehendentur; quandoquidem prima differentia erat, quòd demonſtratio *propterquid*, oſtendat propterquid res ſit; at verò *potiſſima & an ſit, & propterquid ſit* perſpicuè demonſtret. Sed hæc inania ſunt; quandoquidem ut non multo antea dicebatur, omnis demonſtratio *propterquid*, oſtendit etiam, quòd rea ſit, licet hoc aliunde perſpectum fuerit; per hanc enim demonſtrationem certiùs, & perfectiùs, quàm experientiâ, vel alio quouis modo, res ipſa cognoſcitur. De experientia nulli dubium; de modis alijs perſpicuum ſatis; unus enim ex illis præſertim per cauſam remotam, vel per effectum foret. At quia non intelligit, ſi cauſa remota, & effectus facit ſcire *quòd eſt*, multo magis proximam cauſam id præſtare poſſe? Secunda differentia erat, quòd demonſtratio potiſſima per formalem cauſam procedat. Rectè quidem, ſed non magis formalis cauſa differt à cæteris cauſis, quàm illæ differant inter ſe; ſi igitur ratione cauſæ formalis, quædam peculiaris demonſtrationis ſpecies debet aſſignari, ratione quoque cuiuſlibet ex reliquis cauſis, peculiaris quædam demonſtrationis ſpecies ſtatuenda erit; proindeque non tres, ut aduerſarij contendunt, ſed quinque ſpecies demonſtrationis concedere oportebit. Tertia erat differentia, quòd potiſſima demonſtratio procedat ex cauſis conuertibilibus, ac ob id ex terminis reciprocis; ſed hoc etiam demonſtrationi propterquid, conſentaneum eſt, quatenus à demonſtratione quia ſecernitur; ut propterea Stagirites à demonſtratione *quia* per immediatum, & conuertibilem effectum, regreſſum dari ad demonſtrationem *propterquid* per cauſam immediatam, & conuertibilem non inficietur. Quarta conditio erat, quòd præmiſſæ ſint notæ naturâ, & nobis, nullo quidem intermedio, per ſenſum abſque demonſtratione *quia*. Hæc tamen differentia perperam aſſignatur tanquam illa, per quam ſpecies demonſtrationis conſtituatur; per accidens enim eſt illa præmiſſarum medijque cognitio ad eam, de qua loquimur, demonſtrationem; quod ex eo planè luce clarius videtur, quoniam inde non exigui momenti ſequeretur incommodum, videlicet unam, eandemque demonſtrationem reſpectu unius, eſſe propterquid; at comparatione alterius, eſſe potiſſimam.

Difficultates proponuntur.

Auerroes tanquam inadęquatam ſuperiorem demonſtrationis partitionem improbat, potiſſimam demonſtrationem ab alijs diſtinctam concedendam eſſe contendens, eò quòd demonſtratio *quia* duntaxat oſtendit, quòd res ſit, neque declarat propterquid ſit; demonſtratio autem *propterquid*, oſtendit cauſam propter quam res ſit, non tamen oſtendit, ſed ſupponit rem ipſam eſſe. Auerrois doctrinam profitentes rem declarant exemplo. Cuique, inquiunt, notiſſimum eſt diem eſſe, ſi tamen quiſpiam ita ratiocinaretur, *quandocunque Sol effundit lumen ſupra noſtrum hemiſphærium, dies nobis eſt; ſed eleuatus ſupra horizontem effundit lumen ſupra noſtrum hemiſphærium; ergo quandocunque Sol eſt eleuatus ſupra horizontem, dies nobis eſt;* tantummodo notum faceret, propterquid nobis dies ſit, nullo autem modo, quòd dies ſit. Non diſſimilis ex eorum ſententia foret demonſtratio, quâ quis videns Lunam deliquio laborantem, eclipſim de eadem Luna demonſtraret. Talis etiam ex opinione cuiuſdam interpretis, eſt illa demonſtratio, quâ Stagirites probat. Theorema quoddam infra explicandum, eò quòd motus directus, & reflexus non poſſunt unum numero motum continuum componere; & uniuersè, quandocunque percipimus effectum, & cauſam inquirimus, tunc ſolùm quærimus, propterquid res ſit, non autem quòd res ipſa ſit; enim verò cognitum hoc eſſe ſupponitur.

8. Phyſ. tex. 65.

Hæc illa cognitio, quam homines habent in effectuum admirationem traducti, qui tamen non contenti cognoſcere quòd res ſit, agitatione mentis ulterius ad cognognoſcendum propterquid progrediuntur. Potiſſimam verò demonſtrationem ille dicebat eſſe, quæ utrunque quæſitum, nempe & quid res ſit, & propterquid ſit ſimul demonſtrat, cum effectus antea minime notus fuerit.

Prima difficultas deſumpta ex Ariſtotelis auctoritatibus.

In huius autem opinionis gratiam ad tertiam illam demonſtrationis ſpeciem oſtendendam à duabus reliquis diſtinctam Ariſtotelis teſtimonium afferunt, dicentes id ab eo traditum fuiſſe, quando nos docuit quoſdam ſcire, quòd, & non propterquid, alios autem habere demonſtrationem cauſarum, & non ſcire ipſum quòd; & in uniuerſum ſcientiam ſubalternantem ſcire propterquid, & ſubalternatam ſcire quòd; & rurſus quandoque notificari quòd res eſt, aliquando propter quid eſt; aliquando utrunque ſimul; at non repugnat modus alter cognoſcendi ſimul utrunque; idcirco tertiam demonſtrationis ſpeciem dandam eſſe concludunt.

Prima auctoritas. 1. Poſt. tex. 101.

Secunda auctoritas. 1. Poſt. tex. 178.

Tertia auctoritas. 2. Poſt. tex. 39.

Solutio prioris auctoritatis.

Inepté tamen Philoſophum teſtem appellant, enimverò priori loco hæc habet, Ἐνταῦθα γὰρ τὸ μὲν ὅτι, τῶν αἰσθητικῶν εἰδέναι τὸ δὲ διότι, τῶν μαθηματικῶν· οὗτοι γὰρ ἔχουσι τῶν αἰτίων τὰς ἀποδείξεις, καὶ πολλάκις οὐκ ἴσασι τὸ ὅτι. *Hic enim ſcire quod* ſit proprium eſt *eorum, qui ſenſus rationem habent; ſcire autem cur* ſit, *mathematicorum; hi nanque cauſarum habent demonſtrationes, ac ſæpe ignorant quòd* res ſit; hoc loco ſolum diſtinguens demonſtrationem *propterquid & quia* ſeu *quòd*, docet, quoſdam habere demonſtrationem *quia* de eadem concluſione, quoſdam verò demonſtrationem *propterquid*; non propterea tamen negauit per hanc etiam demonſtrationem ſciri rem eſſe; omnis enim demonſtratio aliquid eſſe demonſtrat. Secundo autem

Secunda auctoritas & ſic ſatis.

tem loco ſic loquitur; Ἀκριβεστέρα δ' ἐπιστήμη ἐπιστήμης καὶ προτέρα, ἥ τε τοῦ ὅτι καὶ διότι ἡ αὐτή, ἀλλὰ μὴ χωρὶς τοῦ ὅτι, τῆς τοῦ διότι. *Eſt autem ſcientia exquiſitior & prior, quam alia ſcientia; nempe ea, qua percipitur quòd ſit & cur ſit, non ſeorſum quòd ſit, quàm ſcientia tantùm cur ſit.*

Tertia auctoritas & ſic ſatis.

Tertio loco ita diſputat ὥσπερ γὰρ τὸ διότι ζητοῦμεν ἔχοντες τὸ ὅτι, ἐνίοτε δὲ καὶ ἅμα δῆλα γίνεται, ἀλλ' οὔτι πρότερόν γε τὸ διότι δυνατὸν γνωρίσαι τοῦ ὅτι, δῆλον ὅτι ὁμοίως καὶ τὸ τί ἦν εἶναι οὐκ ἄνευ τοῦ ὅτι ἔστιν· ἀδύνατον γὰρ εἰδέναι τί ἐστιν, ἀγνοοῦντας εἰ ἔστι. *Vt enim quærimus cur ſit, cum ſcimus quòd ſit, interdum verò ambo ſimul manifeſta fiunt, ſed non prius cognoſci poteſt cur ſit, quàm quòd ſit: ita planè quid ſit* cognoſci *non* poteſt *ſine* cognitione *quod ſit. fieri enim nequit, ut qui ignorant an ſit, cognoſcant quid ſit.*

Solutio ſecundæ & tertiæ auctoritatis.

In his tamen duobus locis palam, & apertum Stagiritam diſtinguere duntaxat cognitionem *quòd eſt* ſolùm, à cognitione *quòd eſt*, & *propter quid eſt* ſimul, non autem aſſignare voluiſſe tertiam quandam cognitionem, quæ tantummodo propter quid attingat.

Prima difficultas.

Ex aliis autem difficultatibus non in poſtremis illa; Nempe datur demonſtratio *propterquid*, ſeu demonſtratio cauſæ tantum, ubi effectus, & inhærentia paſſionis in ſubiecto eſt per ſe nota; ſed ignota quoad *propterquid*; ergo demonſtratio, quâ oſtenditur eſſe effectûs, & eiuſdem cauſa, ſpecie diſtinguetur ab huiuſmodi demonſtratione; ſed & à demonſtratione *quia* etiam diſtinguitur; ergò non duæ, ſed tres erunt demonſtrationis ſpecies, videlicet *quia*, & *propterquid*, & altera nuper inſinuata demonſtrans eſſe effectûs, & *propterquid* ipſius, quæ *potiſſima*, nuncupatur. Aſſum-

8. Phy. tex. 65.

ptum exemplo probant demonſtrationis, quâ utitur Philoſophus in phyſicis; ubi demonſtrat unde ſit, quòd ſi duo mobilia æqualis velocitatis moueantur ſuper æqualibus ſpatiis eâ lege, ut unum mobile pertranſeat totum ſpatium ſemel, aliud vero pertranſeat medietatem illius ſpatii bis, citiùs primum mobile pertranſeat totum ſpatium, quàm ſecundum pertranſeat medietatem iterato ipſam pertranſeundo; quòd enim hoc ita ſit, eſt ad ſenſum euidens, ſed eius ignoratur cauſa, in eo poſita, quòd inter iteratos motus, cum ſint contrarii, media accidit quies; hinc enim eſt, ut tardiùs ſecundum pertranſeat bis medietatem, quàm primum pertranſeat totum, quia motus eius continuus eſt; at motus ſecundi eſt interciſus per quietem mediam; fatendum igitur dari demonſtrationem, quâ ſolum oſtenditur *propterquid* effectûs, non autem eſſe ipſius, cum hoc præcognitum ante demonſtrationem ſit per ſenſum, & ad ea quæ ſenſu conſtant nullâ ſit opus demonſtratione.

Solutio.

Ex hucuſque diſputatis operoſum non eſt propoſitam difficultatem emollire; dictum eſt enim ſupra demonſtrationis *propterquid* ingenium eſſe, ut oſtendendo propterquid eſt, oſtendat etiam *quòd eſt*; quæ namque demonſtratio facit ut cognoſcam cauſam, propter quam homo ſit riſibilis, facit etiam, ut cognoſcam ipſum eſſe riſibilem; & ea quæ mihi oſtendit cauſam, ratione cuius triangulum habet tres angulos æquales duobus rectis; oſtendit itidem triangulum tres habere angulos duobus rectis æquales. Hoc eleganter expreſſit Philoſophus dicens, ὅταν δ' εὕρωμεν, ἅμα τὸ ὅτι καὶ τὸ διότι ἴσμεν, ἂν διὰ μέσων ᾖ. *Cum autem inuenimus: ſimul cognoſcimus quòd ſit, & cur ſit, ſi per media* demonſtratum *ſit*. Vbi per medium intelligit cauſam propter quam res eſt: Neque dicas tunc non ſupponi præcognitum aliunde, haberi a triangulo tres angulos æquales duobus rectis; nam ut ſupra dicebam, id ex accidenti eſt. Quòd autem eſſe effectûs fuerit præcognitum, ut ſuperius etiam animaduerſum

2. Poſt. tex. 9.

fuit, per accidens omnino eſt.

Obſeruandum igitur genus demonſtrationis *propterquid* bifariam contingere, primò cum per ipſam demonſtramus paſſionem ineſſe ſubiecto, ita ut de paſſione præcognouerimus tantum quid nominis, quod de ea tantum præcognoſcendum eſt; nam quòd ſit, non præcognoſcitur, ſed demonſtratur, cum eſſe paſſionis ſit ineſſe ſubiecto; ineſſe autem paſſionem ſubiecto demonſtratione cognoſcimus. Secundò cum demonſtramus per cauſam paſſionem ineſſe ſubiecto, ita tamen ut prænouerimus, vel ſenſu, vel aliquâ aliâ viâ ipſam ineſſe. Hoc autem, ut dicebam, ex accidenti eſt, adeo ut hæc ſit demonſtrationis accidentaria differentia. Prior demonſtrationis modus frequentior in Mathematicis eſt diſciplinis, in ipſis enim rarò uſu venit, ut præcognoſcamus paſſionem ineſſe ſubiecto, quin potius ratiocinando per neceſſarias conſecutiones ſimul cauſam, per quam paſſio ſubiecto ineſt, & ipſam paſſionem ineſſe, quod eſt eſſe paſſionis, cognoſcimus. At in naturalibus contrarium euenit; prænoſcimus enim ſubiecto paſſionem ineſſe, deinde cauſam inquirimus, prænouiſſe autem paſſionem ſubiecto ineſſe, non prohibet quin hoc idem per cauſam cognoſcamus; id enim diuerſâ ratione contingit, prout diuerſa eſt cognoſcendi ratio; aliud enim eſt cognoſcere aliquid exiſtere, vel cognoſcere effectum ſeu paſſionem ineſſe ſubiecto per experientiam; & aliud hæc ipſa per demonſtrationem cognoſcere. Sed ut tandem aliquando ab hac difficultatis enodatione me expediam, reſpondeo negando illud aſſumptum, nempe dari demonſtrationem, quâ cognoſcitur *propter quid* tantum, cum repugnet cognoſci *propter quid eſt*, & non cognoſci *quod eſt* eâdem cognitione, quâ ipſum *propter quid* cognoſcitur. Nec exemplum illud multum aduerſariis fauet, propterea quòd eadem ipſa demonſtratio, quam in exemplum afferunt, oſtendendo *propterquid*, etiam oſtendit *quòd eſt*, licet non eodem modo, eâdemque ratione, quâ ſenſu experientiâque ìdem ipſum *quòd eſt*, cognoſcitur.

Secunda difficultas 1. Poſt. Cap. 1.

Eſt etiam & altera difficultas emollienda, quandoquidem quatuor enumerantur quæſita, nimirum *an ſit*; *quid ſit*; *quale ſit*; & *propter quid ſit*; cum itaque duobus poſtremis quæſitis duæ poſtremæ demonſtrationes paulo antea commemoratæ reſpondeant, & quot quæſita ſunt, tot etiam ſpecies demonſtrationis eſſe debeant; conſequens ſit, ut duobus prioribus quæſitis, duæ ſpecies demonſtrationis reſpondeant, proindeque non binario, ſed quaternario numero ſpecies demonſtrationis contineantur.

Solutio.

Tota huius difficultatis vis in hac ſola conſecutione conſiſtit; quatuor ſunt quæſita, quæ de re quacunque fieri poſſunt; ergo quatuor ſunt demonſtrandi modi, ſiue demonſtrationis ſpecies. At quam inſulſa hæc ſit illatio neminem fugit; quis enim non intelligit quatuor enarratis quæſitis per duos demonſtrandi modos abundè fieri ſatis? Non enim ea quæſitorum numero, demonſtrationum numerus eſt colligendus; cum quælibet quæſtio duplici demonſtrandi ratione tractari poſſit; vel nimirum à cauſa ad effectum, vel ab effectu ad cauſam; omnes igitur illę quæſtiones ad duo hæc demonſtrationum genera pertinent; enim verò ſi demonſtrantur per propriam, & adæquatam cauſam, ſpectant ad demonſtrationem *propterquid*; ſin autem, ad demonſtrationem quia.

Tertia difficultas.

Præterea datur etiam ea demonſtrandi ratio, quâ ex prædicato ſuperiori concludimus aliud itidem ſuperius inferiori conuenire; ut cum ex eo quòd homo ſit viuens, concludimus eſſe ſubſtantiam; ergo præter commemoratas demonſtrationis ſpecies datur etiam, &

& alia; non igitur duæ tantum ſpecies demonſtrationis.

Solutio. Hoc autem nihil eſt, propterea qood ſi prædicatum ſuperius per proximam, & adæquatam cauſam de Inferiori, ut animal per ſenſibile de homine oſtendatur, eſt demonſtratio propter quid, ſi autem non per propriam cauſam erit demonſtratio quia.

Quarta difficultas. Ea quoque ratio facit ad oſtendendum maiorem numerum ſpecierum demonſtrationis, quia præter illas duas à nobis aſſignatas, datur & illa quæ dicitur, ducens ad incommodum, ſiue impoſſibile; non igitur demonſtrationis ſpecies binario numero comprehenduntur.

Solutio. Non huius eſt loci demonſtrationem ducentem ad impoſſibile declarare, cum hac de re non multo poſt ſit nobis futora diſputatio; ſatis nunc erit ad faciendum ſatis difficultati breuiter aduertere, quod paulo antea notauimus, demonſtrationem ducentem ad impoſſibile, velut illam in qua una ea præmiſſis eſt falſa, haud reuerâ dici demonſtrationem poſſe, nam ſolùm vna præmiſſa vera eſt ex hypotheſi non abſolutè; demonſtratio autem ea veris abſolutè procedit: num autem ex falſo, poſſit verum deduci, poſtea diſcutiendum.

SECTIO TERTIA.

De demonſtratione propter quid.

Tractationis ordo. QVid generatim demonſtratio ſit præcedenti Sectione declarare tentauimus; demonſtrationis enim nomen ad cuioſlibet oſtenſionis, probationiſque genus eatendi poteſt, iuxta quam ſignificationem Plato demonſtrationem accepit, cum ait (In Phædro.) ἡ δὲ δὴ ἀπόδειξις ἔσται, δεινοῖς μὲν ἄπιστος, σοφοῖς δὲ πιστή. *Hæc ſanè demonſtratio erit, argutis quidem incredibilis, ſapientibus verò credibilis*; & paulo poſt. ἀρχὴ δ' ἀποδείξεως ἥδε. *Principium verò demonſtrationis*, hoc eſt. Immo & Ariſtoteles hoc idem nomen laxâ quadam uſurpatione ſumpſit. Cum autem ſuperiùs de demonſtratione loqueremur, ſeueriùs illam accepimus, atque definitione explicuimus. Tametſi nanque demonſtratio qualibet cum Speuſippo dici poſſit, ἀπόδειξις λόγος ἐμφανιστικὸς διὰ προγνωσμένων. *Demonſtratio ſermo declaratiuus per præcognita*. quinimo λόγος συλλογιστικὸς ἀληθής. *Sermo ſyllogiſticus verus*. Preſſiori tamen acceptione demonſtrationis nomen adhibuimus, cum eius definitionem traderemus. Nunc longè preſſius hoc idem nomen uſurpamus, ad ſignificandam ſcilicet demonſtrationem, quæ per cauſam procedit, quæque proprio nomine dicitur *propter quid*, de qua primò diſputandum ſtatuimus, deinceps explicaturi demonſtrationem *quia*, ut perſectionis ordinem ſeruaſſe videremor.

Explicandum autem quomodo demonſtratio *propter quid*, ex cauſa concluſionis procedere dicenda ſit, de quo non unus dicendi modus, propterea quòd ſunt, qui putant huiuſmodi cauſam eſſe debere cauſam extremorum ſecundum ſe, & quantum ad eſſe ſuum abſolutum; alij vero quantum ad eaiſtentiam unius extremi in alio, ſcilicet maioris in minori. Priorem dicendi modum Auerroes, ſecundum autem Auicennas videtur ampleſſus, ita tamen ut Auerroes crediderit demonſtrationis medium eſſe caoſam minoris extremi ſecundum ſe, & quantum ad eſſe abſolutum: alij verò cauſam eſſe maioris extremi pariter ſecundum ſe.

Aſſerendum tamen hanc demonſtrationem requirere medium, quod ſit cauſa cur prædicatum conueniat ſubiecto, de quo dicitur in concluſione, ſeu & in idem recidit, ut ſit cauſa inexiſtentiæ prædicati in ſubiecto concluſionis.

Hoc ſplendidè videtur Ariſtoteles docuiſſe cum ait. ἔστι δὲ καὶ ὃ αἴτιον, καὶ ᾧ αἴτιον, σκοπεῖν κατὰ συμβεβηκός. οὐ μὴν δοκεῖ προβλήματα εἶναι. *Eſt autem & id cuius eſt cauſa, & id cui eſt conſiderare ſecundum accidens: ſed non videntur eſſe problemata*. (2. Poſt. Tex. 95.) Maius enim extremum vocat id cuius medium eſt cauſa: Minus autem eatremum appellat, id cui medium eſt cauſa; quia ſcilicet medium eſt cauſa inexiſtentiæ prædicati in ſubiecto. Et hoc etiam ea eius doctrina paſſim colligitur, adeout de mente ipſius nulla poſſit eſſe dubitatio.

Ratione quoque veritas aſſertionis coincitur; quoniam medium huius demonſtrationis cauſa debet eſſe illius, circa quod vertitur ſcientia; huiuſmodi porrò eſt ineaiſtentia prædicati in ſubiecto; ergo demonſtrationis huius, medium debet eſſe commemoratæ inexiſtentiæ cauſa. Aſſumptio facilè conſtat ex eo, quia per ſcientiam nil aliud attingimus, quàm ineaiſtentiam prædictam, atque tunc dicimur ſcire, hoc ſcientiæ genere ſcilicet *propter quid*, quando per cauſam proximam, & adæquatam cognoſcimus talem inexiſtentiam. Cauſa igitur, ex qua procedit demonſtratio *propter quid*, cauſa inexiſtentiæ prædicati in ſubiecto eſſe debet.

Confirmatur autem ex eo, quòd huiuſmodi demonſtratio procedere debet ex cauſa concluſionis, ſed concluſionis cauſa nil aliud dici poteſt, quàm cauſa inexiſtentiæ prædicati in ſubiecto, quæ habetur in concluſione, ſiue eſt illa, per quam attributum ineſt verèque ſubiecto conuenit; cauſa propterea, ex qua procedit demonſtratio *propter quid*, ea eſſe debet, quæ eſt cauſa inexiſtentiæ prædicati in ſubiecto.

Cum autem eadem cauſa inexiſtentiæ prædicati in ſubiecto, ſit etiam cauſa, ut prædicatum ſimpliciter ſit, quoniam tunc prædicatum ſimpliciter eſt, cùm ſubiecto ineſt; idcirco non immeriò dici poteſt cauſam eandem eſſe, ut prædicatum ſimpliciter ſit, ſeu ut cum Scholaſticis loquar, in ſuo eſſe ſit.

Nec oppoſitum Philoſophus docuit, quando medium aſſerit eſſe debere cauſam maioris eatremi; itaque ſiquis eius auctoritatem obijciat, fiet ei ſatis, ot nuper dicebatur; præcipua nanque videtur illa, ubi habet, ἢ πότερας τῆς ἀντιφάσεως ἐστὶν ὁ λόγος. πότερον τοῦ ἔχειν δύο ὀρθάς, ἢ τοῦ μὴ ἔχειν. *Vel utrum contradictionis ratio ſit, unum habendi duos angulos rectos, an non habendi*. (2. Poſt. tex. 40.) Si oamque Philoſophi ſententiam rectè perpendas, facilè comperies nil aliud ſibi velle, quàm quod nuper dicebam, dum ait medium eſſe rationem maioris extremi. Poteſt etiam talis eſſe cauſa, ut faciat ſubiectum ipſum ſimpliciter eſſe; ſed demonſtratio, de qua loquimur, hoc non neceſſariò requirit, ſed id per accidens omnino ad demonſtrationem ſe habet; ot idcirco non liceat hinc plures ſpecies demonſtrationis diſtinguere.

Difficultas. Sed aduerſus hanc aſſertionem illud facere videtur, quòd ſaltem cum demonſtratio *propterquid*, per definitionem ſubiecti vel affectionis, atque adeo per formalis genus cauſæ proceſſerit, probaretur idem per idem; quandoquidem ſtatutum fuit inexiſtentiam prædicati in ſubiecto demonſtrari; at verò quemadmodum prædicatum, ſcilicet affectio re ipſâ non diſtinguitur a ſubiecto, & multo minus à ſe ipſa: ita nec definitio ſubiecti à ſubiecto, nec affectionis ab affectione, proindeque alterutrios definitio ab inexiſtentia prædicta; contendimus autem inexiſtentiam ipſam per alterutram definitionem oſtendi; ergo idem per idem demonſtraretur.

Non

Solutio.

Non magis hac de re, quam de affectione difficultas urget, cum diceremus affectionem re ipsâ non diſtingui à ſubiecto; propterea non abſimili modo fiet ſatis difficultati, reſpondendo videlicet in re propoſita non eſſe opus diſtinctione ex rei natura; ſed abunde ſufficere diſtinctionem rationis cum fundamento in re; nam ut aliàs aduertimus, non maior diſtinctio cadit inter triangulum, & eius attributum, ſcilicet habere tres angulos æquales duobus rectis, quàm quæ per mentis opus efficitur, ſuppoſito tamen fundamento in re; quis enim audeat aſſerere diſtinctionem ex rei natura, quæcunque illa ſit, inter triangulum, & commemoratum attributum cadere? quòd ſi attributum, ſiue affectio non maiori diſtinctione à ſubiecto diſtinguitur; nec etiam à medio per quod affectio de ſubiecto debet demonſtrari, nec medium à ſubiecto, maiori diſtinctione diſtingui ſtatuendum erit. Aduerſæ autem ſententiæ fautores decepit non aduertiſſe, cum dicimus hoc demonſtrationis genus per cauſam procedere, cauſæ nomine intelligendam eſſe, & phyſicam, & metaphyſicam; tametſi enim cauſa phyſica reipsâ ab effectu diſtinguatur, vel diſtinctione modali, qualis eſt inter modum, & rem cuius eſt modus; vel reali, cuiuſmodi eſt illa, quæ inter duas res cadere dicitur; metaphyſica tamen non item, ut aliàs aduerti, cum hæc ſit quædam ratio, merito cuius unum alteri competit, id autem ſic explicuimus. Homo exempli gratia, habet ut ſentiat; & habet etiam, ut admiretur; & quanuis in homine ſenſationis principium, ut verior ſententia docet, re ipsâ non diſtinguatur à principio admirationis; non propterea tamen de homine licebit oſtendere admiratiuum eſſe, propterea quòd ſentiendi principium habeat, ſiue ſit animal; neq; etiam eſſe talem, ut poſſit ſenſationes exercere, eoquòd admirationis principium habeat, ſiue ſit rationis particeps. Nec diſſimili modo rem explicare licet exemplo ex Geometria deſumpto; triangulum enim, exempli gratia, figura eſt plana, & eſt talis figura, nempe tribus lateribus comprehenſa, ratio autem figuræ à talis figuræ ratione re ipsâ non diſtinguitur; nihilominus de triangulo non licet per rationem figuræ demonſtrare attributum, quod illi conuenit, quatenus ipſum talis eſt figura; & attributum figuræ de ipſo demonſtrari non poteſt, eò quod talis figura ſit. Concludendum igitur inexiſtentiam prædicati in ſubiecto, eſſe id, reſpectu cuius eſt cauſa id, quod cauſa eſt, per quam demonſtratio propterquid, procedit in demonſtrando, etiam ſi huiuſmodi cauſa, atque adeo demonſtrationis medium ſubiecti, vel affectionis definitio ſit.

Qualis debeat eſſe cauſa, quæ in demonſtratione *propterquid* adhibetur, nempe reciproca.

Sequitur conſiderandum qualis nam hæc debeat eſſe cauſa, quâ demonſtratio propterquid utitur. Si Philoſophi mentem attendas, facilè reperies ipſum voluiſſe cauſam, de qua loquimur, propriam, & immediatam, hoc eſt adæquatam, & cum effectu conuertibilem eſſe. Quandoquidem ipſe cauſam remotam & inadæquatam, quæque cum effectu non reciprocatur, ad demonſtrationem profectò *quia* pertinere exiſtimabat; huiuſmodi ſiquidem demonſtrationis genus perfici credebat per proceſſum non modo ab effectu ad cauſam; ſed etiam à cauſa, remota tamen, ad effectum; ſed de hoc Sectione ſequenti datâ operâ diſputabitur. Interim certum ex Ariſtotelis ſententia demonſtrationem *propter quid*, fieri per cauſam proximam, & adæquatam.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Ratione ſuadetur.

Ratio etiam euidenter hanc veritatem conuincit, quoniam hæc demonſtratio cauſam illam requirit, quâ habitâ mens omnino acquieſcit, dum ſibi proponit inquirendum unde ſit, ut quædam affectio alicui conueniat, ſiue ut aliquid tale ſit; ſi enim verò ſupponimus hanc eſſe perfectiſſimam demonſtrationem, cuius ſumma perfectio in hoc poſita eſt; ſed huiuſmodi eſſe cauſam adæquatam, & immediatam conuertibilemque cum effectu, ſeu paſſione, cuique ſatis eſt exploratum; nunquam enim futurum, ut mens acquieſcat, niſi cauſam hanc fuerit aſſecuta; quin perpetuo dolore torquebitur, quoad illam ignorauerit; cauſa igitur immediata, & conuertibilis cum effectu, ſiue paſſione, ea eſt, quam hæc demonſtratio requirit.

An talis cauſa debeat eſſe Phyſica.

Non eſt neceſſe phyſicam eſſe.

Amplius eſt inquiſitione dignum an huiuſmodi cauſa, quæ in hac adhibetur demonſtratione debeat phyſica eſſe, & aſſerendum iuxta prædicta haud neceſſarium eſſe, ut cauſa verè phyſica ſit, ſed potius ſufficere, ut ſit quædam ratio prior, unde habeat affectio ut ſubiecto conueniat. Hoc ex antea traditis perſpicuum eſt, cum ſcientiæ definitionem explicaremus, & cum paulo antea etiam poſtremæ difficultati occurrere niteremur. Et ulterius etiam ratione ſuadetur aſſertio, quoniam demonſtratio *propter quid* ſuaptè naturâ tantum poſtulat, ut reddat cauſam, & ipſum propter quid, res ſit; iuxta tamen ingenium, rei de qua agitur; nam ſi affectio demonſtranda cauſam habuerit phyſicam, oportebit phyſicam cauſam adhibere in demonſtratione contexenda; at ſi phyſicam non habuerit cauſam, ſed tantum rationem quandam priorem, prioritate præſuppoſitionis, quæ aliquo ſenſu dici poteſt etiam naturæ, ut ſuo loco fuit explicatum, huiuſmodi ratio ſufficiet.

Ratione ſuadetur.

Inductione probatur.

Hoc etiam inductione probari facilè poteſt, ſi manque Mathematicas diſciplinas percurramus, præſertim Arithmeticam, & Geometriam præſtantiſſimas earum partes, nullo labente comperiemus in demonſtrationibus *propter quid*, contexendis, haud neceſſarium eſſe phyſicam cauſam adhiberi, quandoquidem commemoratæ demonſtrationes per huiuſmodi cauſæ genus in talibus ſcientijs formari minimè poſſunt.

Reſponſio præoccupata ſimulque reiecta.

Neque dicas demonſtrationes illas è numero demonſtrationum *propterquid* eliminandas eſſe; nam id ultrò fatebor ſi ad huiuſmodi demonſtrationem requiri phyſicam cauſam exiſtimes, alioquin haud ſatis video cur demonſtrationes illæ (de oſtenſiuis tamen loquor) dici propterquid non mereantur. Sed hoc etiam admiſſo, videlicet Matheſeos demonſtrationes non eſſe dicendas propterquid, conſideremus diuinam Philoſophiam, quæ fatentibus etiam aduerſarijs omnium eſt præſtantiſſima, adeo ut ſapientia mereatur appellari, & reperiemus demonſtrationes, quibus ipſa utitur, illas nimirum, quæ communi omnium conſenſu dicuntur *propterquid*, non procedere per cauſam phyſicam, non enim dum primus Philoſophus de ente demonſtrat attributa, demonſtratione *propterquid*, phyſicam cauſam adhibet; quænam phyſica poteſt eſſe cauſa, unde habet ens ut ſit unum, ut ſit verum, ut ſit bonum? Et quando etiam idem de Deo prima cauſa tractationem inſtituit, contendens oſtendere neceſſariò dandam eſſe cauſam primam, eamque unicam eſſe, & infinitæ perfectionis, alijſque attributis affectam; certè phyſica non utitur cauſa in ijs conficiendis demonſtrationibus, quas ad oſtendenda huiuſmodi attributa de prima cauſa poſſim ului patquod & in alijs rebus idem primus Philoſophus frequentat, horum autem ſuperior eſt ratio tacta, quia nimirum demonſtratio propterquid, iuxta rei, de qua agitur, indolem ſerui debet; ſi itaque rei non conuenit attributum per phyſicam cauſam, ſed ſolum per quandam priorem rationem eſſendi, haud poſſum animum eâ informare ſententiâ, ut credam ad illud attributum demonſtrandum phyſicam cauſam requiri. Quod ſi

dicas

dicas poſſe quidem demonſtrationem per illam eſſendi rationem elaborari; non tamen eſſe dicendam propterquid, de nomine contentionem facies, ineptè tamen loquens; propterea quòd ad hoc demonſtrationis genus elaborandum, nil aliud requiritur, niſi ut per ipſum aſſignetur *propterquid*, paſſio ſubiecto ineſt; at huiuſmodi eſſendi rationem afferendo, utique propterquid aſſignamus, cum nullum ſuppetat aliud; ob id ea demonſtratio dici debet *propterquid*. Huc pertinent ea, quæ in ſolutione paulo antea difficultatis allatæ, copioſè diximus; quando nanque nos oſtendimus de triangulo celebre illud attributum, quod eſt habere tres angulos æquales duobus rectis, demonſtrationem conficimus *propterquid*, ut in tractatu de Mathematicarum diſciplinarum natura copioſè ni fallor, oſtendi; & nihilominus illa demonſtratio non procedit ex cauſa phyſica, ut notum eſt.

Duplex demonſtratio propterquid, iuxta duplicem cauſam phyſicam, & metaphyſicam.

Hinc naturæ ſagaciores interpretes non immeritò geminam quidem demonſtrationem *propterquid* recognoſcendam crediderunt, quarum una procedens dicatur ea vera cauſa phyſica altera verò, procedens ex ratione à priori, re tamen ipſâ non diſtincta, quæ cauſa metaphyſica ſolet nuncupari; & quoniam quatuor ſunt cauſarum genera, materialis, formalis, efficiens, & finalis; & quælibet ex huiuſmodi cauſis poteſt aſſumi pro demonſtrationis medio, ut infra planum fiet; ob id totidem quoque modi demonſtrationis *propterquid* diſtingui poſſunt; quorum quilibet ex phyſica dicetur cauſa procedere.

Quatuor modi demonſtrationis propterquid, iuxta quatuor genera cauſarum.

Solet amplius in controuerſiam vocari, num ad eandem concluſionem oſtendendam demonſtratione propterquid, plures cauſæ poſſint adhiberi. Hac de re tamen non eadem eſt philoſophorum opinio, cum plerîſque viſum ſit unius rei, unam dumtaxat eſſe poſſe demonſtrationem *propterquid*, eo quòd una tantum proxima, & adæquata cauſa poſſit adinueniri; & quamuis plures iuxta quatuor cauſarum genera eiuſdem rei cauſæ poſſint eſſe; unicam tamen ex ijs adæquatam, & proximam dari poſſe contendunt, qualis ea eſſe debet, quam demonſtratio *propterquid* expoſcit; hanc autem pro diuerſis rebus, vel in uno, vel in alio genere cauſæ ſtatuendam eſſe, cæteras verò cauſas eſſe remotas, & inadæquatas, & ideireò pro medio ſumi poſſe in demonſtratione *quia*, non autem *propterquid* affirmant.

An ad demonſtrandum eandem concluſionem plures cauſæ poſſint adhiberi.

Longè tamen arridet magis conſilium dicentium nihil prohibere quominus concluſionis eiuſdem demonſtratio fiat per plures cauſas proximas, & adæquatas.

Nihil prohibet per plures cauſas proximas eandē concluſionem oſtēdi.

Videtur autem hoc docuiſſe Philoſophus dicens, πλείους δ᾽ ἀποδείξεις τοῦ αὐτοῦ ἐγχωρεῖ, οὐ μόνον ἐκ τῆς αὐτῆς συστοιχίας λαμβάνοντι μὴ τὸ συνεχὲς μέσον οἷον τῶν α, β, τὸ γ καὶ δ καὶ ζ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέρας. *Fieri autem poteſt, ut eiuſdem concluſionis ſint plures demonſtrationes, non ſolum ex eadem claſſe ſumpto termino non continenter cohærente: ut ſi terminorum α, β, medium ſumatur γ, & δ, & ζ. Sed etiam ex diuerſis* claſſibus. Non me fugit in his verbis explicandis diuerſas interpretum eſſe ſententias; qui melioris tamen ſunt æſtimationis, docent Philoſophi conſilium eò ſolum ſpectare, ut nos admoneat ad eandem concluſionem probandam, fieri poſſe demonſtrationes ex diuerſis medijs. Neque putes eum locutum duntaxat de effectibus, vel de cauſis remotis, ac inadæquatis, quoniam is de cauſis eiuſdem generis, puta remotis, & proximis non modò, ſed etiam de cauſis genere differentibus ſermonem habet; ut præterea in hoc idem ipſum docuiſſe, cum ait, quodlibet cauſæ genus pro medio demonſtrationis aſſumi poſſe, præſertim ubi ſuſcipit explicandum quo pacto per duas cauſas, nempe finalem, atque materialem eundem effectum demonſtrare valeamus; quandoquidem hæc habet. ἐνδέχεται δὲ τὸ αὐτὸ καὶ ἕνεκά τινος εἶναι, καὶ ἐξ ἀνάγκης. *Accidit autem, ut idem ſit, & alicuius gratia.* Vbi pergit & propoſitum laternæ declarat exemplo.

2. Post. Tex. 130 Ariſtotelis auctoritate probatur.

2. Poſt. tex. 53.

Præcipua mihi videtur ratio, quoniam ut res ſe habet ad eſſe, ita ad cognoſci; quicquid autem in natura eſt, primo excepto ente, proindeque ſubiecti paſſio, vel affectio quatenus ſubiecto ineſt à quatuor cauſarum generibus, non ſolùm remotis, & inadæquatis, ſed etiam proximis, & adæquatis, ſuum eſſe recognoſcit; ergo quatenus ab huiuſmodi cauſis pendens, cognoſci poteſt; hunc autem in modum ut cognoſcatur affectio, ſenſu iam explicato, debet per demonſtrationem cognoſci; ergo affectionis de ſubiecto demonſtratio dari poterit per quatuor commemorata cauſarum genera. Maior propoſitio certa, minor etiam eſt clara, nam illud ineſſe paſſionis in ſubiecto, ſi de rebus prout naturâ conſtantibus, habeatur ſermo, proculdubio à quatuor cauſarum generibus pendet.

Ratione ſuadetur. 2. Diuin. cet. 4.

Aduerſus tamen proximè dicta illud facit, quòd Ariſtoteles videtur oppoſitum docuiſſe, ubi ſcientiam definiens ait eſſe cognitionem rei per cauſam, non autem cauſas, immò addit *per quam res eſt*, ad ſignificandum, unicam, & adæquatam eſſe cauſam per quam ſcire debemus; & alibi ſplendidè pronunciauit, unius rei unicam eſſe cauſam, per quam demonſtratione propter quid poſſit demonſtrari.

Prima difficultas. 2. Poſt. tex 78. 2. Poſt. tex. 93.

Hæ tamen auctoritates non multùm aduerſarijs fauent, quandoquidem ſcientiam definiens Ariſtoteles utitur voce *cauſæ*, in ſingulari, habet enim ὅταν τήν τ᾽ αἰτίαν οἰώμεθα γινώσκειν. *cum cauſam putamus cognoſcere*; ſed id facit, ut explicet, quod abſolutè & ſimpliciter neceſſarium eſt, nimirum, ut ſaltem per unicam cauſam res cognoſcatur, & quidem per adæquatam, per quam res eſt, vt proinde ſubdat δι᾽ ἣν τὸ πρᾶγμά ἐστι, *propter quam res eſt*; non propterea tamen inficiatur poſſe quoque per plures cauſas rem ſciri. At alibi, nempe ſecundo loco ſubinde laudato; nihil dicit, quod ad propoſitum faciat; ſic enim loquitur πότερον δ᾽ ἐνδέχεται μὴ τὸ αὐτὸ αἴτιον εἶναι τοῦ αὐτοῦ πᾶσιν, ἀλλ᾽ ἕτερον, ἢ οὔ; ἢ εἰ μὲν καθ᾽ αὑτὸ ἀποδέδεικται, καὶ μὴ κατὰ σημεῖον ἢ κατὰ συμβεβηκός, οὐχ οἷόν τε; ὁ γὰρ λόγος τοῦ ἄκρου τὸ μέσον ἐστίν· εἰ δὲ μὴ οὕτως, ἐνδέχεται; *Vtrum autem poteſt eiuſdem non eadem cauſa eſſe omnibus, ſed diuerſa an non, an ſi per ſe demonſtratum eſt, non per ſignum, vel per accidens, id fieri nequit? nam medium eſt definitio extremi, ſi verò non ita* demonſtratum ſit, *fieri poteſt?* mirum autem quid aliqui comminiſcantur interpretes; ex eorum tamen qui ſunt melioris notæ, ſententia Stagirites quæſtionem proponit, utrum eiuſdem effectûs plures ſint cauſę in diuerſis ſubiectis quibus ineſt, & non una, ut longæuum ineſt ceruo, & cotornici, ſed illi, quia caret felle, huic verò quia ſiccum animal eſt, reſpondet dicens ſi effectus ille demonſtretur per ſe, putà demonſtratione perfectâ, non autem per ſignum, aut per accidens, ſeu demonſtratione imperfectâ, fieri non poſſe ut idem effectus de pluribus ſubiectis per diuerſas cauſas demonſtretur, ſed ut per unam & eandem cauſam omnibus ineſt, ita per unam debet demonſtrari de omnibus. Clarius dicemus Philoſophum duntaxat voluiſſe, quandocunque fuerit aliquod attributum pluribus conueniens, ſi per ſe illud de uno eorum per certam cauſam demonſtretur, de alijs quoque ſimilibus per eandem cauſam demonſtrari debere, quando tamen cauſa fuerit propria, & adæquata. Vt ſi per ſe demonſtretur equum poſſe ſe mouere motu progreſſiuo, quoniam animal perfectum eſt, per eandem cauſam idem de homine, leone cæteriſque

Solutio, & Auctoritatibus fit ſatis.

per-

perfectis animalibus in eadem proprietate, generéque conuenientibus, demonſtrari debebit; nec ibi negauit idem attributum poſſe de iiſdem rebus per plura media, & cauſas adæquatas demonſtrari.

Secunda difficultas. Grauis tamen difficultas diluenda ſe offert; nam poſſet quiſpiam objicere, qui fieri poterit, ut concluſio demonſtratione perfectâ demonſtretur per omnia cauſarum genera, ſi talis demonſtratio per cauſam propriam, & conuertibilem efformari debeat, cùm tamen huiuſmodi eſſe non poſſit, niſi cauſa formalis; nulla ſiquidem aliarum reciprocatur cum effectu, ſed quælibet eſt indifferens ad plures effectus; per hanc igitur ſolùm perfectam demonſtrationem contexere licebit.

Præmittitur de quadam. Ad huius difficultatis enodationem ſummoperè aduertendum occurrit, non ſolùm cauſas externas, ſed ex internis unam ſcilicet materiam conſiderari poſſe, vel ſecundum ſe, vel prout in actu; quatenus igitur priori modo inſpectæ cauſæ, de quibus habetur ſermo, non poſſint cum effectu conuerti, verè tamen poſteriori modo conuerti poſſunt, ita ut ſingula quæque, adæquatæ cauſæ rationem ſibi poſſit vendicare; tametſi autem effectus in actu, propriæ cauſæ in actu contingenter uniatur, quoad eſſe; per ſe tamen quoad cauſam unitur, cùm eſſentialiter ab ipſa pendeat, quòd ad conſtituendam propoſitionem aliquo modo per ſe, nec omnino per accidens, ſufficere ambigendum nemini. Ne commemorem cauſam & effectum reciprocari, ſi utriuſque ſit idem ſtatus poſſibilitatis vel actualitatis. Sed hoc uberius de demonſtrationis medio diſputans tractabo.

An ad perfectam rei cognitionem omnium cauſarum perceptio requiratur. Tandem non omittendum, quod ad hunc pertinet locum, nimirum an quando plures eiuſdem rei cauſæ ſunt, oporteat per illas omnes concluſionem demonſtrare, ut perfecta ſcientia comparetur: an verò per unicam demonſtrare ſufficiat, & in uniuerſum, an perfecta cuiuſque rei cognitio, omnium cauſarum intelligentiam requirat. Huius dubitationis præbuit anſam

1. Phyſ. tex. 1. Philoſophus dicens, τότε γὰρ οἰόμεθα γινώσκειν ἕκαστον, ὅταν τὰ αἴτια γνωρίσωμεν τὰ πρῶτα, καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πρώτας καὶ μέχρι τῶν στοιχείων. *Tunc enim putamus unumquodque cognoſcere, cùm cauſas primas nouerimus, & principia prima, & uſque ad elementa.* Interpretes in varia placita diſtracti Stagiritæ conſilium explicarunt.

Solutio difficultatis. Ad propoſitæ quæſtionis diſſolutionem multiplex cognitionis acceptio præmitti debet; alia ſiquidem cognitionum dicitur definitiua, & alia demonſtratiua. Definitiua porro ut ex nomine liquet, ea eſt, quæ definitione: demonſtratiua autem quæ demonſtratione acquiritur, ubi definitionis nomine non quæcunque, ſed illa duntaxat in præſentia ſumenda eſt, quæ rei ſubiectæ naturam perfectè declararat; nomine autem demonſtrationis illam, quæ procedens ex cauſis concluſionem oſtendit, ac propterea quæ perfecta eſt omnemque numerorum complexionem habet; quandoquidem oratio illa, quæ intimam rei naturam non declarat, ſed potius adumbrat, utpote per accidentia quædam exhibita, ab ea deficit perfectione definitionis, de qua in præſentia loquimur; & ea ratiocinatio, quæ ex effectis procedit, imperfecta demonſtratio eſt, ſolùmque ſcientiam imperfectam admodum parit. Quoniam autem utrunque cognitionis genus perfectum eſſe contendimus, de quo in præſentia diſputatur, non omittendum perfectionem cognitionis in duplici eſſe diſcrimine, prout cognitio duobus modis perfecta, vel nempe ſimpliciter, vel in determinato aliquo genere, ſiue caoſæ, ſiue ſcientiæ dici poteſt, ut ex infra dicendis perſpicuum fiet.

Perfectio cognitionis duplex.

Cognitio [illegible]. Amplius eſt etiam obſeruatione dignum, cognitionum unam rei comprehenſiuam eſſe, alteram verò non comprehenſiuam: illa quidem eſt, quâ res cognoſcitur quantum cognoſcibilis eſt, adeo ut huiuſmodi cognitione mens quicquid in re ipſa eſt luculenter attingat; hæc verò à tanta repræſentationis perfectione deficit.

Cognitio nempe eſt comprehenſiua, & non comprehenſiua.

Cauſa duplex, puta per ſe, & per accidens. Tandem præ oculis habendum è cauſis, aliam eſſe cauſam per ſe, aliam autem per accidens; Cauſa per ſe cenſetur illa, quæ ſecundum propriam naturam, & non ſecundum aliquid ſibi accidens, cauſæ fungitur munere; ut ædificator per ſe domum ædificat; pictor per ſe pingit. Cauſa autem per accidens eſt illa, quæ licet ad effectum concurrere dicatur, non eſt tamen neceſſaria, nec effectus vi illius acquirit eſſe. Ita quidem muſicus ædificij dicitur ædificator, nempe per accidens; ædificatio ſiquidem ita eſt à muſico, ut ſi non foret muſicus, adhuc tamen æquè benè poſſet ædificare; ædificatio enim per ſe non pendet à Muſica; ob id ſi ille non foret muſicus, adhuc ædificare poſſet, his autem præhabitis.

Prima aſſertio. Aſſerendum primò nec ad demonſtratiuam, nec ad definitiuam rei cognitionem, cauſarum per accidens intelligentiam requiri.

Hanc veritatem Ariſtoteli perſpectam fuiſſe, nemini dubium, is enim ut ſe habet eſſe cuiuſque rei, ſic eiuſdem cognitionem ſe habere putabat; at eſſe nullius rei ſimpliciter pendet à cauſis per accidens; hoc enim cauſarum genus tale eſt, ut non det eſſe effectui, non influat in ipſum; ſed quæ cauſa per accidens eſt, vel ideo dicitur cauſa, quia accidit cauſæ per ſe; ita eſſe muſicum eſt cauſa per accidens ædificij, & idcirco huiuſmodi cauſa dicitur per accidens accidentalitate cauſæ; vel quia accidit aliquid effectui, ut fodiens terram aquæ inueniendæ gratia, dicitur cauſa per accidens reſpectu inuentionis theſauri, quoniam huiuſmodi inuentio accidit foſſioni, vel ſaltem loco illius euenit, diciturque cauſa per accidens accidentalitate effectûs; manifeſtum autem utrouis modo cauſam per accidens acceptam, ſic ſe habere, ut non det eſſe effectui; quamobrem ad effectûs cognitionem, ſiue definitiuam, ſiue demonſtratiuam huiuſmodi cauſæ intelligentiâ opus non erit.

Confirmatio. Illud etiam accedit, quòd tales cauſæ pro circumſtantiarum occurſu variationem ſubeunt, & ex iis quamplures in utramque partem eueniunt, adeo ut incertâ lege contingant; idcirco ſub certam noſtræ mentis notionem cadere non poſſunt; quòd ſi ita eſt, nec ad definitionem, nec ad demonſtrationem elaborandam poterunt adhiberi.

Secunda aſſertio. Definitiua, perfecta tamen, cognitio, cauſarum omnium internarum perceptionem requirit: & huiuſmodi perceptione tantum contenta eſt.

Ratione ſuadetur. Hoc autem oſtendo ex eo quia talis cognitio, nil aliud quàm exacta definitio, prout in mente ſedem obtinet; hæc autem eſt, quæ mentis oculis rei definitæ naturam exhibet; ſed hoc præſtare non poteſt, niſi explicando intimiora primordia omnia rei definitæ; ut enim hæc ab ipſis ſuum eſſe habet: ita debet ſecundum eadem cognoſci: ergo perfecta definitiua cognitio cauſarum omnium internarum perceptionem, ac explicationem requirit. Sed internarum tantummodo cauſarum omnium explicationem ad huiuſmodi cognitionem obtinendam ſufficere, manifeſtum ex eo quia per talem cognitionem perfectè rei natura debet explicari; ſed hæc omnibus quidem, ſed ſolis internis cauſis continetur: ergo cauſarum omnium internarum tantùm explicatio ad huiuſmodi cognitionem obtinendam ſufficiet.

Tertia aſſertio. Ad cognitionem demonſtratiuam omnibus numeris abſolutam, omnium tam internarum, quàm externarum cauſarum notitia expoſcitur.

Ratione probatur. Hoc ea ratione demonſtratur; quia demonſtratiua cognitio ea eſt, quâ cognoſcimus cauſam propter quam res eſt, nempe propter quam res hoc vel illud ſibi vendicat attributum; ſed hoc ab omnibus cauſarum generibus, tam internis, quàm externis pendet, ut infra planum fiet; ergo demonſtratiua cognitio, quæ tamen abſoluta ſit, omnium tam internarum, quàm externarum cauſarum notitiam expoſcit.

Suſpicari tamen quiſpiam poſſet hæc plurimum à veritate diſtare, quoniam ad perfectam demonſtrationem ſtruendam non ſunt neceſſaria primordia, cauſæque, niſi quæ demonſtrationi pro medio poſſunt inſeruire; ſed huiuſmodi non ſunt omnia quatuor cauſarum genera, ſiquidem ex cauſis externis, nequeunt fieri propoſitiones per ſe. Hæc difficultas ubi de medio demonſtrationis agetur, ſoluta remanebit.

Aſſertio quarta. Definitiua cognitio non ſimpliciter, ſed quodammodo, hoc eſt, in certo ſcientiæ genere perfecta, ſolam internarum cauſarum ad huiuſmodi ſcientiam attinentium perceptionem requirit. Demonſtratiua verò externas etiam admittit, dummodo tamen ipſius diſciplinæ metam non excedant.

Aſſertionis explicatio. Itaque ad perfectam phyſicam definitionem, ſolùm eſt opus cognoſcere cauſas internas ad huiuſmodi ſcientiam attinentes; idem de Geometria, Arithmetica, ac reliquis diſciplinis iudicium eſto: quemadmodum, & perfecta phyſica demonſtratio cauſas externas admittit, quæ ſub huiuſmodi diſciplinam cadunt, hoc idem de reliquis diſciplinis &c. Hæc autem ſic intelligas velim, ut nimirum in vnaquaq; diſciplina perfecta dicatur definitio tradita per interna primordia, quæ ſunt propria ipſius, etſi quæ communia ſunt in occulto taceant; nam huiuſmodi definitio perfecta tantum dici debet in genere phyſico, quæ ut talis ſit, ſolùm expoſcit principia propria phyſicæ; nam ſi quæ alia ſunt, quæ certè non deſunt, cuiuſmodi ſunt communia quædam rerum naturalium attributa, quorum conceptus materiam non includunt, proindeque phyſicos terminos tranſiliunt, ad huiuſmodi definitionem perfectam non requiruntur, ut eſt ratio entis, ſubſtantiæ, & id genus alia, quæ tametſi ad eſſentiam naturalium rerum pertineant, de ipſis tamen diſſerere penitus Philoſophus aſſumit. Quod autem de definitione dixi, de demonſtratione quoque intelligendum, & utrunque non ſolùm de Phyſica, ſed de cæteris omnibus ſcientijs eſt uſurpandum.

Adnotatio. Quæ verò dicebam de cognitione in certo ſcientiæ genere perfecta, de cognitione perfecta etiam in certo cauſæ genere poteſt intelligi. Itaque ad perfectam cognitionem rei in genere cauſæ efficientis, non eſt neceſſe aliud cauſæ genus cognoſcere; ſic etiam ad perfectam cognitionem obtinendam in genere cauſæ materialis, non oportet alterius cauſæ notitiam accerſire.

Alia explicationis ratio. In idem autem recidit ſi dicamus ad abſolutam, & exactam rei notitiam in aliqua integra ſcientia comparandam requiri cauſarum omnium ad illam ſcientiam ſpectantium cognitionem: ſed ad unius ſimplicis demonſtrationis abſolutionem, perfectionemve ſufficere unius tantum cauſæ notitiam, dummodo tamen demonſtratio non ijs ſit conditionibus deſtituta, quas recte demonſtrandi norma praſcribit.

Supradictorum probatio. Vtrumque certum ex paulo antea traditis; quandoquidem, ut ſupra non ſemel animaduerſum fuit, unaquæque res prout eſt, ita pariter eſt cognoſcibilis; at qualibet res, de qua aliqua edisſerit diſciplina ſuum habet eſſe à cauſis omnibus, ad eandem diſciplinam attinentibus; ob id quantum ad omnes huiuſmodi cauſas in eadem diſciplina cognoſcibilis erit, & ideò ex eo cognoſci debebit. Secundum non minus certum; propterea quòd in vnica demonſtratione non niſi medium vnicum adhibendum; nam ſi plura fuerint media, plures quoque demonſtrationes erunt, vel Ariſtotelis teſtimonio dicentis. Ἑτέρα δ' ἐπιστήμη ἑτέρας, ὅσων αἱ ἀρχαὶ μήτ' ἐκ τῶν αὐτῶν, μήθ' ἅτεραι ἐκ τῶν ἑτέρων. *Diverſæ ſcientiæ ſunt* eorum, *quorum principia nec ex eiſdem* principijs oriuntur, *nec altera ex alteris*. 1. Poſt. tex. 172. Euidens autem ratio, quoniam demonſtrationes etſi de re eadem, pro diuerſitate tamen principiorum diſcriminantur; eò quòd res ſecundum formalem rationem generatim eadem, pro principiorum diuerſitate rationes induit diuerſas. Hoc explicari poteſt exemplo. Elegans ſuperioris doctrinæ explicatio. Poſſumus de homine demonſtrare, quòd aptus ſit eliciere moralem actum; tum per cauſa efficientem, quia ſcilicet intelligendi facultate præditus eſt; tum per cauſam finalem, quoniam ad æternam beatitudinem eſt ordinatus; tum per cauſam veluti formalem, quoniam habet libertatis uſum, tum ad extremum per cauſam materialem, quoniam anima euidenter, quæ ab omni materiæ concretione ſeiungitur.

Ratione ſuadetur. Hoc adeo clarum, ut nihil magis; ſiquidem vnaquæque ſcientia intra proprios contemplationis cancellos, fineſque continetur, nulla enim eſt, quæ poſſit in alienos terminos irrumpere, ſed hoc ideo quoniam in definiendo, demonſtrandoque propriæ contemplationis terminos non egreditur, propterea quòd ſcientia uniuerſa ex definitionibus, ac demonſtrationibus effloreſcit.

Aſſertio quinta. Cognitio rei comprehenſiua non ſolùm notitiam omnium cauſarum ad ipſam ſpectantium, ſed etiam effectuum quos edere valet, & affectionum ac virium, quæ naturam ipſius conſequuntur, & ad extremum, perfectionum omnium, quas ſua continet poteſtate, requirit.

Ratione ſuadetur. Huius aſſertionis probatio ex explicatione comprehenſiuæ cognitionis petenda; cum enim hæc ſit cauſa, quà res cognoſcitur quantum ex ſe cognoſcibilis eſt; neceſſum eſt rem ſecundum omnia prædicta cognitionis hoc genere cognoſci, eorum enim uno ignorato, cognitio non poſſet comprehenſiua dici, mens enim per ipſam res hoc circumſpiciendo dici non poſſet, cum tamen hoc comprehenſiua cognitio requirat; vel poſitiuè ut aiunt, quatenus modum, ſiue terminum rei præfigit cognoſcibili, vel negatiuè, quatenus omnem remouet exceſſum; priori enim modo res omnes, quas diuina formauit induſtria, comprehenduntur; poſteriori modo Deus Opt. Max. ſe ipſum comprehendere dici poteſt, eo nomine quod eſſentiæ ſuæ finem non attingat; cum illa nullis perfectionum limitibus finiatur &c.

Prima difficultas. Sed aduerſus primam aſſertionem facit Ariſtotelis teſtimonium quandoquidem ipſe non rarò in definiendo cauſis utitur externis. Ita quidem demonſtrationem per ſcientiam, tanquam per finem definit. 1. Poſt. tex. 9. Et alibi vocem, per cauſam efficientem definitam relinquit. 2. de Anima tex. 90. Solutio. Facilis tamen ſolutio; non enim inficiandum in uniuerſum ad elaborandam definitionem cauſas externas adhiberi poſſe, ſed duntaxat ad definitionem, quæ dicitur merè quidditatiua, nam alioquin ad illam tradendam, quæ dicitur per additamentum, quæ rei ſunt externa, commodè poſſunt, imo debent adhiberi. Ita quidem ſe habent definitiones illæ, quas ex Ariſtotele ſuperius attulimus, cum quæ aliæ ſunt generis eiuſdem; qualibet enim illarum dicitur per additamentum exhibita, nimirum per id, quod ad rei definitæ naturam extrinſecus tantum, non intrinſecè pertinet.

Secunda difficultas

Iuvat autem quaſdam alias difficultates expendere. Non leuis autem quæ ex Paritate hunc in modum deſumitur. Longè perfectiùs affectionem ſubiecto conuenite demonſtratione cognuſcimus, cum internas non modò, ſed externas etiam cauſas percipimus: ita longè perfectiùs definitionis præſidio rei naturam aſſequemur, cum non ſolùm eius cauſas internas, ſed externas itidem perceperimus.

Solutio.

Cum hîc de cognitione definitiua diſſeritur, non de ijs, quæ nos ad rei naturam inueniendam, ac explicandam, vel ſaltem adumbrandam, ſubſidiariâ quadam ope iuvant, & quodammodo manuducunt, ſolliciti ſumus; hæc enim varia ſunt, nec exiguo comprehenſa numero; ſed ea tantùm inquirimus, quorum perceptione definitiua cognitio, vel eſſentiæ, quidditatiſque notio, quamuis omnibus abſoluta numeris, poteſt eſſe contenta, adeo ut quicquid eſt præter hæc, ſuperfluum ſit, minimeque requiſitum ad hoc, de quo loquimur, cognitionis genus. Quod ſi forſan uſu veniat, ut in definitionibus contexendis externa quædam, nempe cauſæ proprietates, & effecta pariter uſurpentur; non ſubinde eorum perceptio ad exactè definiendum neceſsaria credi debet; ſed eâ ratione tantùm eorum cognitionem putandum adſciſci, quatenus hæc ad abſolutam, accuratamq; rei explicationem nobis præſidio eſt, & adiumento, præſertim accidentium, affectionumque notio, quò pertinet illud Stagiritæ, ἀλλὰ ϗ ἀνάπαλιν τὰ συμβεβηκότα συμβάλλεται μέγα μέρος πρὸς τὸ εἰδέναι τὸ τί ἐστιν. *Sed & contrario accidentia conferunt ſecundum magnam partem ad cognoſcendum quid eſt.* At longè diuerſa eſt demonſtratiuæ cognitionis ratio; quandoquidem demonſtrationis eſt oſtendere propterquid prædicatum rei ſubiectæ conueniat; quod cùm & ratione internarum & externarum cauſarum conuenire poſſit; erat cur demonſtratio, eiuſque partus demonſtratiua cognitio, quodlibet cauſæ genus acceſſiret, à quo per ſe quidem attributum pendet, atque ſuum eſſe recognoſcit.

Tertia difficultas. 7. Diuin. cap. 5.

Illud etiam ſe conſiderandum offert, in quo nonnihil eſt difficultatis, quòd ſubſtantia maximè quidem accidentis cauſa debet externa dici; ſiquidem non facit intrinſecus ad conſtitutionem illius; & nihilominus apertè Philoſophus teſtatum reliquit, accidens ſine ſubſtantia nec perfectè intelligi, nec perfectè definiri poſſe; perperam igitur à nobis dictum fuit definitiuam notitiam ſolâ cauſarum internarum perceptione contentam eſſe.

Solutio.

Solutio patet ex proximè diſcuſſis; concedendum enim externa principia ad cognitionem definitiuam ſæpeſæpius requiri, non tamen per ſe, ſed quatenus ea ſunt, ad quæ rei definitæ natura, & eſſentia ordinem dicit ac ob id quatenus huiuſmodi ordinem terminant. Hoc ſanè modo ſe habet ſubſtantia comparatione accidentis; accidens enim eſt entis ens, nimirum eſt aliquid ſubſtantiæ, proindeque dicit ordinem ad ipſam; adeo ut ſubſtantia accidentis ordinem terminet; manifeſtum eſt autem ingenium uniuſque rei dicentis ordinem ad aliud, tale eſſe, ut non poſſit cognoſci ſine illo; quia nimirum ut res ſe habet ad eſſe, ita ad cognoſci; cum itaque ſuum eſſe ordinatum habeat ad aliud, debet etiam ut ſic ordinatum cognoſci; ſed hoc fieri nequit ſine cognitione illius ad quod ordinatur; ideirco ad illud cognoſcendum, huius requiritur cognitio; huiuſmodi portò eſt definitiua accidentis notitia, quæ per additamentum dicitur, quatenus in illa aſſumitur id, ad quod ordinatur, velut illud, quod non facit intrinſecùs ad naturam rei definitæ, ut ſuperiùs dicebatur. Quæ autem de ſubſtantia comparatione accidentis aſſerimus intelligenda ſunt pariter de effectis reſpectu cauſarum, de actibus, & obiectis: & in uniuerſum de relatis; omnia ſiquidem ita ſui naturâ ſe habent, ut unum altero, ad ſui definitionem indigeat, ſenſu tamen iam explicato, ſed de hoc latiùs alibi.

Quarta difficultas

Amplius rerum eſſentiæ cauſas non habent; ut autem res ſe habent ad eſſe, ita ad cognoſci; propterea eſſentiæ rerum per cauſas cognoſci non debebunt; at verò definitiua cognitio eſt, quâ rerum eſſentiæ cognoſcuntur; ergo huiuſmodi cognitio non poterit per cauſas obtineri.

Solutio.

Omiſsâ quorundam reſponſione, veluti minus idoneâ, fiet ſatis interpretando philoſophorum illud effatum *rerum eſſentiæ non habent cauſas*, eius enim intellectus hic eſt, puta quòd eſſentia non habent cauſas, per quas conueniant ijs quorum ſunt eſſentiæ, & per quas de ipſis demonſtrari poſſint.

Quinta difficultas

Eſt etiam difficultas tam de definitione, quàm de demonſtratione in eo conſiſtens, quòd utraque facit in mente notitiam, cognitionemve neceſſarij nexûs inter prædicatum & ſubiectum; huiuſmodi autem nexus reſpectus quidam rationis eſt, qui propterea cauſam ex rei natura obtinere non poteſt; prædictarum igitur cognitionum, ex cauſis neutram comparare licet.

Solutio.

Facilis tamen ſolutio, reſpectus enim ille pro fundamento ſumptus, rationis non eſt reſpectus, quin potius extrema ipſa, quæ ut cauſas habere poſſunt, ita & per eas demonſtrari; quòd autem nexus formaliter ut aiunt, acceptus ſit rationis quidam reſpectus, nihil refert; non enim in præſens de nexu extremorum, iuxta ſecundam hanc uſurpationem, ſed iuxta primam, habetur ſermo.

Sexta difficultas.

Vlteriùs urgent ſic arguendo. Intantum externa cauſa in demonſtratione poſſet adhiberi, & per ipſam poſſet confici demonſtratio; quatenus ex ipſa & affectione fieri poſſet propoſitio æternæ veritatis, hoc euidens eſt ex demonſtrationis natura, quæ poſtulat, ut ex huiuſmodi propoſitionibus fiat; ſed nulla ex cauſis externis eſt huiuſmodi; ſiquidem nulla eſt, quæ nexum indiſſolubilem habeat cum affectione demonſtranda de re ſubiecta; ergo nulla ex externis in demonſtratione locum habere poterit. Aſſumptio eiuſque perſpecta redditur ex eo quia omnis externa cauſa, aut eſt finis, aut efficiens, aut exemplar; ſed horum omnium cauſalitas ſic rei exiſtentiam ſpectat, ut ab illa nequeat abſolui: nam efficiens eſt, à quo oritur actio, quâ res producitur; finis eſt cuius gratia aliquid fit; exemplar demum eſt id, quod efficiens imitatur; enimuero agens per actionem dat eſſe effectui, & proinde ſpectat exiſtentiam eiuſdem: finis autem, cum ſit id quod allicit agens ad producendum effectum, non poteſt eiuſdem effectus exiſtentiam non reſpicere; exemplar demum, cum ſit prototypum, quod agens ſibi proponit imitandum, debet etiam & ipſum ſic ſe habere, ut ab effectûs exiſtentia non abſoluatur.

Solutio.

Huius difficultatis ſolutio, commodius tractabitur, ubi, de medio demonſtrationis diſputabitur. Vt nihilominus hoc etiam loco breuiter aliquid dixiſſe videamur; aduertendũ ex cauſis etiam externis fieri poſſe propoſitiones aliquo modo neceſſarias; (at ex cauſis externis fieri poſſe propoſitiones ſuo modo neceſſarias oſtendam, cum de modis dicendi per ſe diſputandi ſe obtulerit occaſio;) quartus enim modus ad prædicationem & quidem neceſſariam etiam reuocatur, ſed ad modum illum cauſæ pertinent externæ, ut ex ibi dicendis perſpicuum fiet. Negandum igitur ut argumento fiat ſatis, cauſas externas in demonſtrationibus adhiberi non poſſe; ſiquidem in propoſitionibus neceſ-

ſarijs nihil obſtat quominus adhibeantur, ac ob id in demonſtrationibus uſum habeant; neceſſariæ autem fient propoſitiones acceptis cauſâ, & effecto in actu; quamuis enim quoad eſſe per ſe non uniatur effectus propriæ cauſæ in actu, per ſe tamen unitur quoad eſſe cauſæ, quoniam effectus ab hac eſſentialiter pendet, quod etiam ſuperiùs notaui, ſed copioſiùs de his loco nuper allegato.

Sed aduerſus comprehenſiuam notitiam illud plurimum negotij faceſſit, quod per huiuſmodi cognitionis genus, nihil cognoſcitur, niſi quantum ex ſe cognoſcibile eſt; nihil igitur eſt, quod ab intellectu humano huiuſmodi cognitionis genere cognoſci poſsit, cùm aliquid ſemper de re propoſita ſuperſit intellectui ſuperioris ordinis cognoſcendum, ſiquidem hic longè perfectiùs, quàm humana mens intelligendi munere fungitur.

Ad propoſitæ dubitationis enodationem multa congerunt Ariſtotelis interpretes ab ea conantes ſe varijs nugis expedire, parum tamen feliciter, cum quo magis diluere propoſitam difficultatem enituntur, eo etiam maioribus premantur anguſtijs; eorum igitur figmentis prætermiſſis unicâ quidem animaduerſione difficultati ſatisfiet, conſiderando ſcilicet aliquid comprehendi dici, non abſolutè, ſed per reſpectum ad cognoſcentem: itaque cognitio comparatione unius cognoſcentis comprehenſiua eſt, alterius autem non item; cum igitur aſſeritur aliquid comprehendi, cum cognoſcitur quantum ex ſe cognoſcibile eſt. Hic erit propoſitionis intellectus, ut id cognoſcatur quantum ab ea potentia cognoſcente eſt cognoſcibile; hoc enim pacto cognoſcibilitas rei, virtutem, facultatemque cognoſcitricem adæquat, quod non contingit, ſi dicatur obiectum cognoſci quantum abſolutè ſuaptè naturâ eſt cognoſcibile; iuxta priorem comprehenſionis modum non repugnat aliquid ſub intellectûs creati comprehenſionem cadere: repugnat tamen iuxta ſecundum, qui ſolùm diuino competit intellectui; ab hoc enim duntaxat unaquæque res abſolutè cognoſci poteſt quantum ſui naturâ cognoſcibilis eſt; at ab intellectu creato dicetur comprehendi, quando cognoſcitur quantum ab huiuſmodi intellectu cognoſci poteſt, cum enim hæc cognoſcibilitas quibuſdam finibus coerceatur, quos etſi intellectus humanus egredi non poſſit, intra tamen illos certis legibus non adſtrictus, poteſt plus, minuſve de obiecti perfectione percipere; nunquam tamen rem conſideratam comprehendere dicetur, niſi quando ultimos fines cognoſcibilitatis attigerit, quos rerum humanæ mentis imbecillitas præfigit.

SECTIO QVARTA.

De Demonſtratione Quia.

CVm hucuſque de demonſtratione generatim, deinde etiam ſpeciatim, ſcilicet de demonſtratione *propter quid*, diſputatum à nobis fuerit; proximum eſt, ut in præſentia de demonſtrationis altera ſpecie, quæ dicitur *quia* ſermonem inſtituamus. Duplex autem huius eſt demonſtrationis modus, quorum primus fit ab effectu ad cauſam, ſiue à poſteriori ad prius; ut quando nobis antea compertum eſt effectum eſſe, & inde concludimus dari talem cauſam, ex qua talis prouenit effectus: vel quando antea cognoſcimus alicui ſubiecto prædicatum aliquod competere, & inde deducimus tali ſubiecto cauſam talis prædicati conuenire. Hæc igitur demonſtratio contingit, ſi ipſa quidem per immediata, hoc eſt per immediatos effectus notiores tamen, at non per cauſam fiat, ſed per notius eorum, quæ reciprocantur; nihil enim vetat quominus eorum, quæ viciſſim prædicantur, notius quandoque ſit id, quod non eſt cauſa, quamobrem per hoc demonſtratio fieri poterit; affert autem Philoſophus de ſcintillatione planetarum exemplum; dum ait οἷον, ὅτι ἐγγὺς οἱ πλάνητες. διὰ τὸ μὴ στίλβειν. *Veluti, quòd planetæ propè* ſunt ex *eo* demonſtratur, *quòd non ſcintillant*. Adeò ut Ariſtoteles videatur demonſtrationem hanc declaraſſe hoc exemplo. *Omnia aſtra quæ non ſcintillant ſunt propè nos; planetæ ſunt aſtra, quæ non ſcintillant; ergo planetæ ſunt prope nos;* 1. Poſt. Tex. 96. Supponens itaq; ex communi ſententia non ſcintillare propinquitatis effectum eſſe, quamuis id dubium ſit, in exemplis enim non requirenda veritas, ut aliàs vidimus, hoc exemplum affert ad illuſtrandam demonſtrationem, quæ ex effectu ad cauſam procedit. ſic etiam hoc idem declarat exemplo Lunæ ſubeuntis incrementum, & decrementum luminis, hinc enim probat Lunam ſphæricâ figurâ conſtare; ſupponit autem, quod verum eſt, illuminationem illam per incrementum, & decrementum à ſphærica figura prouenire, ac proinde demonſtratio fit ab effectu ad cauſam, 1. Poſt. Tex. 98. ut enim oſtendat Lunam eſſe globoſam per accretiones, decretioneſque luminis id probat ſic argumentationem inſtituens, *Quod illuminatur ita, ut patiatur incrementum, aut decrementum luminis globoſum eſt: Lunam autem ſic ſe habere experientia docet; ergo Luna globoſa erit*. Et hæc argumentatio oſtendit tantum, quòd res ſit, ut Philoſophus teſtatur dicens. Οὗτος δὴ ὁ συλλογισμὸς, οὐ τοῦ διότι, ἀλλὰ τοῦ ὅτι, ἔστι. οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ στίλβειν, ἐγγύς εἰσιν. ἀλλὰ διὰ τὸ ἐγγὺς εἶναι, οὐ στίλβουσι. *Hic igitur ſyllogiſmus non oſtendit cur* res ſit, *ſed quòd* ſit. *Non enim quia ſcintillant, ſunt propè: ſed quia propè ſunt, non ſcintillant*.

Nec reprehendendus Philoſophus, quòd exemplis Ariſtoteles à reprehenſione vindicatur. ſit uſus, in quibus accidentia commemorantur, quæ actualem exiſtentiam concernunt; enimverò id ab eo factum clarioris doctrinæ gratia, & eò lubentius, quia propoſitiones in quibus hæc habentur accidentia, proindeque contingentiæ vitio laborant, ad propoſitiones neceſſarias reuocari poſſunt, ſi ſecundum ſtatum poſſibilitatis, vel ſub aliqua conditione intelligantur enunciatæ. Ne commemorem ſcientiam eſſe contentam phyſicâ neceſſitate, quam in ijs de quibus traduntur exempla, neminem præterit reperiri, hoc enim neceſſitatis genere Lunam illuminationis varietatem neceſſariò ſubire palam, & apertum, quandoquidem ſecundum naturæ curſum, nempè ſuppoſito ſeruandam eſſe ſtructuram Vniuerſi, & Solem debere lumen effundere, non poteſt in Luna hæc illuminationis varietas nempe accretio, & decretio non contingere.

Solet etiam in dubium verti cuiuſmodi hic debeat Qualis debeat eſſe effectus in demõſtratione quia. eſſe effectus. Nos impreſſis antea veſtigijs inſiſtentes exiſtimamus haud neceſſariò effectum phyſicum eſſe debere, ſed poſſe etiam in hoc genere demonſtrationis effectum uſurpari, qui cauſæ metaphyſicæ reſpondeat, quique propterea non ineptè metaphyſicus dicitur, eſtque ratio poſterior alterâ ſe habente ut cauſa. Ita quidem Dei æternitas exiſtimatur effectus immutabilitatis; ut enim ex immutabilitate, tanquam ex cauſa metaphyſica tamen, æternitatem inferimus, tanquam effectum itidem metaphyſicum; ſic ex aduerſo ex æternitate, tanquam effectu nos immutabilitatem, tanquam cauſam deducimus; utque priori modo per cauſam: ita poſteriori modo per effectum dicimur demonſtrare. Vtrunque igitur effectuum genus in ea

de

de qua loquimur, demonſtratione, tanquam medium poteſt adhiberi.

Quando effectus eſt phyſicus, in quocunque genere cauſæ poteſt pro medio aſſumi.

Cum autem effectus fuerit phyſicus, poteſt quiſpiam in ancipiti verſari: qualis nam hic ſit effectus. Et aſſerendum in quocunque genere cauſæ effectum eſſe. Vt enim quodlibet è quatuor generibus cauſarum ex antea traditis in demonſtratione *propterquid*, tanquam medium poteſt uſurpari, ſic in demonſtratione *quia* poterit effectus pro medio, cuilibet ex illis cauſis reſpondens adhiberi; quod adeo euidens, ut pigeat in eius probatione immorari.

Non ignorandum porrò demonſtrationem ab affectu multifariam contingere. Primò quando effectus cum ſua cauſa conuertibilis eſt, & tunc ex negatione, vel affirmatione effectûs, concludi poteſt affirmatio, vel negatio cauſæ; ita planè ſe habent riſibile, & rationale; nam ex riſibili affirmatiuè, rationale licet colligere, dicendo *eſt riſibile; ergo eſt rationale;* & hic demonſtrationis modus ob conuertibilitatem terminorum exerceri poteſt tam ab effectu ad cauſam, quàm à cauſa ad effectum, ita ut prior ſit demonſtratio *quia*; poſterior autem *propterquid*, quæ contingeret cum ex rationali deduceretur riſibile. Secundò quando effectua non eſt conuertibilis, ſed inadæquatus; vel quia excedit cauſam ſi poteſt ab illa produci, ut calor comparatione ignis, cum hic etiam à Sole generari poſſit, vel quia exceditur à cauſa, ut ſi effectus quando eſt, ſemper eſt à tali cauſa; non tamen quando eſt talis cauſa, perpetuò talem effectum ponit; ut reſpiratio reſpectu animalis; reſpiratio enim eſſe non poteſt niſi ab animali; adeo ut datâ reſpiratione, neceſſe ſit dari animal; non tamen poſito animali, neceſſe eſt reſpirationem poni; ſiquidem dantur aliqua animalia, ut piſces, quæ tamen non reſpirant. Ab effectu qui exceditur à cauſa poteſt fieri demonſtratio affirmatiua: *ut reſpirat; ergo eſt animal*: non tamen negatiua, *non reſpirat; ergo non eſt animal*. Ab effectu autem excedente cauſam poteſt effici demonſtratio negatiua, ut *non eſt calor; ergo non eſt ignis*; non autem affirmatiua, *eſt calor; ergo eſt ignis*.

Nullibi tamen magis, quam in Matheſi modus hic demonſtrationis ab effectu ad cauſam elucet, ubi nimirum analyſis inſtituitur; nam ut ſyntheſis, ſiue compoſitio, à cauſa ad effectum, ſiue paſſionem: ita analyſis, ſeu reſolutio, ab effectu, ſeu paſſione ad cauſam procedit, quod operoſum non eſſet exemplis illuſtrare, è quibus, ut unum, vel alterum tangamus, ſit propoſitio prima Libri decimi tertij elementorum, nempè.

Si recta linea extremâ, ac mediâ ratione ſecta fuerit, maior portio aſſumens dimidiam totius, quintuplum poteſt eius, quod à dimidia ſit, quadrati.

Sit recta linea quædam A B, extremâ, ac

mediâ ratione ſecta in C, ſitque maior portio A C, & ponatur A D, ipſius A B dimidiæ æqualis. Dico quadratum ex C D, quadrati ea D A quintuplum eſſe; Geometra igitur ex hac affectione diuiſionis prędictę, progreditur donec ad eiuſdem primordia deueniat, cuiuſmodi eſt, quòd quadratum ex A B, quadruplum eſt quadrati ex A D, eò quòd A B ipſius A D dupla ſit; inde autem reuertitur componendo, ita ut reſoluendo ab effectu ad cauſam: componendo autem à cauſa ad effectum progrediatur. Non diſſimili modo ſe gerit Geometra in ſecunda propoſitione eiuſdem libri, quæ ſic ſe habet.

Si recta linea partis ipſius quintuplum poſſit, dupla dictæ partis extremâ ac mediâ ratione ſecta, maior portio reliqua pars eſt eius, quæ à principio recta linea. Hæc enim etiam reſoluitur faciendo progreſſum ab effectu, ſeu paſſione ad cauſam, deinde componitur procedendo à cauſa ad effectum.

Ad hunc demonſtrationis modum, pertinet demonſtratio à ſigno.

Ad hunc autem demonſtrationis modum, ea quæ dicitur a ſigno demonſtratio pertinet. Quandoquidem ſignum, quâ tale eſt, aliquid ſignificat, proindeque rem ſignificatam ſupponit, ſeque habet tanquam poſterius ad prius in eſſendo. Huc pertinet etiam demonſtratio deducens ad impoſſibile, quæ quibuſdam videtur etiam ad demonſtrationem *propter quid*, & *quia* reuocari, de quo infra diſputabitur.

Difficultas ex Ariſt. auctoritate. 1. Poſt. Cap. 21. Auctoritatis ſit ſatis.

Aduerſus ſuperiorem doctrinam videtur Ariſtotelis teſtimonium, quando ait peti principium, cum priua per poſterius demonſtratur. Sed clarè patet quò tendat Philoſophi conſilium, nempe ut doceat principium peti cum ab eo, quod eſt minus notum, atque poſterius in cognoſcendo, proceditur ad magis notum, atque prius itidem in cognoſcendo. Cum autem aſſerimus concedendam eſſe demonſtrationem *quia*, quâ proceditur ab effectu ad cauſam, ſupponimus demonſtrationem inſtitui, quando effectus habitudo, etſi poſterior in eſſendo, ſit nihilominus prior, & notior in cognoſcendo, ita ut menti poſſit cauſæ notitiam ingerere, quæ in concluſione per demonſtrationem infertur, ſenſu iam explicato, ita nimirum ut inferamus dari talem cauſam ex qua talis effectus prouenit. Vel quando antea cognoſcimus alicui ſubiecto prædicatum aliquod conuenire, & ex hoc præcognito prædicato tanquam effectu, tali ſubiecto conuenire cauſam talis prædicati argumentamur.

Animaduerſio.

Huc etiam pertinet, quod Ariſtoteles docet, quodque nos paulo antea ad ſoluendam difficultatem aduerſus eſſentialem diſtinctionem iſtarum ſpecierum demonſtrationum, uſurpauimus; is enim docet, ex iiſdem terminis demonſtrationis *quia*, fieri poſſe demonſtrationem *propterquid*; ait autem, Ἐγχωρεῖ δὲ καὶ διὰ θατέρου θάτερον δειχθῆναι, καὶ ἔστι τὸ διότι ἀπόδειξις. *Accidit etiam ut alterum per alterum probetur, & erit demonſtratio*, docens *cur* res ſit. Vbi obſeruandum retineri quidem eoſdem terminos, non tamen eaſdem præmiſſas; nam propoſitione maiori ſimpliciter conuerſâ, ſit ex maiori extremo, medium, & ex medio, maius extremum, quare per eandem cauſam demonſtratur idem effectus de eodem ſubiecto, hunc in modum. *Id quod eſt propè nos, non ſcintillat; ſed planetæ ſunt propè nos; ergo planetæ non ſcintillant*; hâc igitur demonſtratione docet Philoſophus effectum oſtendi per ſuam primam & immediatam cauſam. Et hæc de primo huius demonſtrationis modo.

1. Poſt. Tex. 27.

Secundus modus demonſtrationis *quia*.

Secundus eiuſdem demonſtrationis modus eſt, cum concluſio per cauſam quidem, non tamen propriam, ac immediatam, ſed per remotam, & non propriam concluſionem oſtendimus. Itaque duplex erit ſpecies demonſtrationis *quia*. Vna, quæ procedit à non cauſa, ut ſuperius eſt viſum: altera quæ procedit à cauſa remota, & non immediata, quo nomine intelligo cauſam, quæ non eſt conuertibilis cum effectu; ita ut ubicunque eſt cauſa, ibi ſit effectus, & ubicunque eſt effectus, ibi ſit cauſa; atque adeo de quocunque prædicatur unum, prædicetur, & alterum. Vt igitur per cauſam immediatam & conuertibilem cum effectu demonſtratio procedens dicitur demonſtratio *propter quid*: ita & illa, quæ procedit per cauſam non conuertibilem, dicitur demonſtratio *quia*, quod eleganter expreſſum legimus apud Ariſtotelem dicentem, per media, quæ non conuertuntur cum prædicato, quod de ſubiecto demonſtratur, & per media, quæ non ſunt cauſa concluſionis demonſtrari, *quòd eſt* non autem *propterquid eſt*, dum ait, ἔτι δ' ἐν τοῖς μὴ

ἐν

ὅσα μὴ ἀντιστρέφει, καὶ ἔστι γνωριμώτερον τὸ ἀναίτιον. τὸ ὅτι δείκνυται, τὸ διότι δ' οὔ. *In quibus autem media non reciprocantur, idque eſt notius quod non eſt cauſa: oſtenditur quòd ſit, non cur ſit.* Hoc eſt, ſi medium, nempe cauſa fuerit remota, & non reciprocetur cum effectu, etſi quod non eſt cauſa, nempe effectus fuerit notior fiet demonſtratio *quia*, non autem *propterquid*; ubi obſerua per media in numero plurali ſignificari ab Ariſtotele cauſam, & effectum, quoniam in antegreſſis exemplis, effectus ſuerat medium in demonſtratione *quia*, cauſa verò in demonſtratione *propterquid*. Obſeruandum etiam velle effectum notiorem eſſe, quod intelligendum de cauſa tam proxima, quàm remota, eo quòd in omni demonſtratione à notioribus procedendum eſt.

Adnotatio.

Tribus modis cōtingit cauſam non conuerti cum effectu.

At verò tribus modis contingit cauſam non conuerti cum effectu. Primò quando cauſa non ſemper ponit effectum, ita ut eâ exiſtente, effectus exiſtat; nec ſemper quando eſt effectus à tali eſt cauſa. Hoc declarari ſolet exemplo venti. Hic enim interdum eſt cauſa frigoris, non tamen ſemper, cum plerunque uſu veniat, ut ſit ventus, qui tamen frigus non pariat. Secundò quando cauſa ſemper ponit effectum: ſed non ſemper dum eſt effectus, eſt à tali cauſa. Ita quidem ignis (ut communi utar exemplo) ſemper eſt cauſa caloris, non tamen calor ſemper eſt ab igne, cum à varijs quoque cauſis eſſe poſſit, puta, à Sole, à motu, &c. Valeat tamen exemplum, quantum valere poteſt, de hoc enim in Phyſica diſputabo. Tertiò cum effectus, ſemper prouenit a tali cauſa: ſed non ſemper talis cauſa ponit talem effectum. Ita planè reſpiratio non eſt niſi ab animali, non ſemper tamen poſito animali, ponitur reſpiratio. Ex his autem tribus modis cauſarum non conuertibilium, primus nulli demonſtrationi, nempe nec affirmatiuæ, nec negatiuæ, nec ab effectu ad cauſam, nec à cauſa ad effectum poteſt deſeruire; non enim licet arguere; *eſt ventus; ergo eſt frigus*; vel *non eſt ventus; ergo non eſt frigus*, nec contra. Secundus modus cauſæ poteſt deſeruire demonſtrationi affirmatiuæ à cauſa ad effectum, & negatiuæ ab effectu ad cauſam, non autem contra. Ita quidem rectè arguimus, *ignis eſt; ergo eſt calor*. Inſuper *non eſt calor; ergo non eſt ignis*, non tamen illatio valet *non eſt ignis; ergo non eſt calor*, neque valet *eſt calor; ergo eſt ignis*. Ita ut hac de re ſit ratiocinandum non ſecus ac de propoſitione conditionali, ut eruditiſſimus Neotericus aduertit; ſiquidem in huiuſmodi argumentatione conſequentia tenet affirmatiua à conditione ad rem, & negatiua à re ad conditionem, quod exemplo facillimum eſt illuſtrare. Tertius cauſæ modus inſeruire poteſt affirmatiuæ demonſtrationi ab effectu ad cauſam: & negatiuæ à cauſa ad effectum; non autem contra. Ita quidem optima eſt illatio, *reſpirat; ergo eſt animal*. Inſuper *non eſt animal; ergo non reſpirat*; non bene tamen infertur; *non reſpirat; ergo non eſt animal*; neque rectè fit illatio, *eſt animal; ergo reſpirat*. Huius autem tertij modi meminit Ariſtoteles dicens. Ἔτι, ἐφ' ὧν τὸ μέσον ἔξω τίθεται· καὶ γὰρ ἐν τούτοις, τοῦ ὅτι, καὶ οὐ τοῦ διότι, ἡ ἀπόδειξις· οὐ γὰρ λέγεται τὸ αἴτιον. Οἷον, διὰ τί οὐκ ἀναπνεῖ ὁ τοῖχος; ὅτι οὐ ζῷον. εἰ γὰρ τοῦτο τοῦ μὴ ἀναπνεῖν αἴτιον. ἔδει τὸ ζῷον εἶναι αἴτιον τοῦ ἀναπνεῖν· οἷον, εἰ ἡ ἀπόφασις, αἰτία τοῦ μὴ ὑπάρχειν. ἡ κατάφασις, αἰτία τοῦ ὑπάρχειν. *Item in quibus medium extrinſecus ponitur. In his enim demonſtratur quid ſit, non cur ſit, quia non dicitur cauſa. Veluti cur non reſpirat paries? quia non eſt animal. Etenim ſi hæc eſſet cauſa non reſpirandi, oporteret animal eſſe cauſam reſpirandi: ut ſi negatio eſt cauſa cur non inſit, affirmatio eſt cauſa cur inſit.* Hæc autem illuſtrat exemplo dicens, ſi intemperies calidorum, & frigidorum eſt cauſa non benè valendi, eorundem temperies eſt cauſa benè valendi. Et ſubdit, ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἡ κατάφασις τοῦ ὑπάρχειν, ἡ ἀπόφασις, τοῦ μὴ ὑπάρχειν. *Et ſimiliter ſi affirmatio eſt cauſa cur inſit, negatio eſt cauſa cur non inſit.* Hinc autem deductum illud effatum, *Si negatio eſt cauſa negationis; affirmatio eſt cauſa affirmationis: Et ſi affirmatio eſt cauſa affirmationis, negatio eſt cauſa negationis.* De quo mox aliqua dicenda.

1. Poſt. tex. 99.

Ariſtotelis ſententia explicatur.

Tertium igitur cauſæ modum non conuertibilis cum effectu ex tribus antea recenſitis, hoc loco Stagirites conſiderat, & ait demonſtrationes, quæ procedunt per cauſam non propriam, ſed latius patentem, non eſſe demonſtrationes *propterquid*, *ſed quia*; ut *omne reſpirans eſt animal; nullus paries eſt animal; ergo nullus paries reſpirat*. Enimverò tametſi procedat per id, quòd aliquo modo cauſa eſt, non tamen continet propriam, & adæquatam cauſam; quod ex allato exemplo manifeſtum eſt; nam, ut Ariſtoteles diſputat, ſi non eſſe animal, eſſet ſimpliciter cauſa cur paries non reſpirat, oporteret animal eſſe cauſam reſpirandi; quoties enim negatio eſt cauſa negationis; affirmatio eſt cauſa affirmationis, & viciſſim. Quòd autem animal non ſit abſolutè reſpirandi cauſa, manifeſtum ex eo, quòd multa ſunt animalia, quæ non reſpirant. Hunc autem demonſtrationis modum, ſcilicet per cauſam latius patentem, huiuſmodi eſſe vult, ut demonſtrationes ad ipſum ſpectantes dici debeant tales, ut in ipſis medium extra ponatur, quoniam in ſecunda figura conſtruuntur, in qua medium ſemper eſt prædicatum, proindeque extra; nam particula *extra poſitum*. (Hoc enim ſibi vult *extra*) in præſentia ſignificat eſſe poſitum in utraque præmiſſa, tanquam extremum per modum prædicati, proindeque ut ultimum. In tertia quoque medium eſt extremum, & utrobique per modum ſubiecti; ſed ea figura particularem propoſitionem concludit, atque adeò ad ſcientiam non facit.

Dubitatio de veritate ſuperioris effati.

Cæterum, illud effatum, pleroſque turbauit; nam valet utique conſecutio *eſt homo; ergo eſt animal*; at non contra *non eſt homo; ergo non eſt animal*, non enim licet arguere à deſtructione antecedentis, ad deſtructionem conſequentis. Multa congerunt hìc Ariſtotelis interpretes; mihi tamen res facilis videtur, quandoquidem, effatum illud intelligendum de cauſa, quæ reciprocatur cum effectu; valet enim tunc arguere à deſtructione antecedentis, ad deſtructionem conſequentis; nempe, *eſt homo; ergo eſt riſibile*; deinde *non eſt homo; ergo non eſt riſibile*; in terminis igitur conuertibilibus hæc locum habent, & effatum prædictum, in huiuſmodi terminis veritate comprobari poteſt. Docet autem medium non dici cauſam, non quòd re verâ cauſa non ſit; ſed quia cauſa eſt remota, & latius patens, quàm effectus; at cauſa remota reſpectu cauſæ proximæ, & conuertibilis cum effectu, dici poteſt non eſſe cauſa.

Hæc demonſtratio in ſecunda figura fit.

Aſſerit porrò demonſtrationem hanc in ſecunda conſtrui figura, ut ſi A, ſit animal B, verò reſpirare, & C, paries, fiet demonſtratio ut ſupra, nimirum omne B, eſt A, hoc eſt, omne reſpirans eſt animal; ſed nullum C, eſt A, id eſt, nullus paries eſt animal; ergo nullum C eſt B, hoc eſt, nullus paries eſt reſpirans.

Animaduerſio.

Ad magis declarandum huius demonſtrationis genus, utitur lepida quadam ſimilitudine deſumpta à quibuſdam dictis, quæ paſſim vulgò ſolent remotioris cauſa uſurpari; non rarò enim uſu venit, ut nos interrogati, datâ operâ, cauſam quandam remotam afferamus, quod ab Anacharſi factum fuiſſe ait; hic enim cum eſſet Scytha, in Græcia degens interrogatus, an in Scythia ſint tibicinæ, reſpondit non eſſe, rationem

reddens, quia ibi non ſunt vites. Erant autem tibicinæ, fœminæ, quæ inebriabantur, & tibijs canebant. At hic nimis ab effectu remotum medium, & cauſam attulit; nam inter ipſam, & effectum, aliæ mediæ cauſæ interſunt: quandoquidem non eſſe vites apud Scythas eſt cauſa, ut vinum non habeant: non habere vinum eſt cauſa, ut non inebrientur: non inebriari, eſt
1. Poſt. tex. 9. 13, 16, &c. cauſa, ut tibijs non canant. Philoſophus autem contendit demonſtrationem procedentem ex cauſa non convertibili dicendam eſſe *quia*, non *propter quid*, quod alibi quoque docuerat, ubi dixerat perfectæ demonſtrationis, & *propter quid*, principia eſſe debere propria, & adæquata concluſioni, quod etiam memoriæ tenuit ſcientiam definiens; ob id enim ea dixit. *Per cauſam, per quam res eſt, itaut non poſſit aliter ſe habere*, quorum ſenſus hic eſt, ut utrumque nec effectus poſſit eſſe niſi ex tali cauſa, neque cauſa dari poſſit, quin ponat talem effectum, nam etſi, ut nuper dicebam, effectus dici poſſit aliquo modo per cauſam demonſtrari, quando per cauſam remotam ſtruitur demonſtratio, ſimpliciter tamen dici non debet demonſtrari per cauſam, niſi hæc ſit propria, proxima, completa, & adæquata, cuiuſmodi eſt illa, quam perfecta ſcientia, atque perfecta demonſtratio exquirit, quæ certè remotâ cauſâ non eſt contenta: mens enim quærens cauſam alicuius effectus non acquieſcit, niſi cauſam convertibilem fuerit aſſecuta; habitâ enim remotâ cauſâ, non propterea ab inquiſitione deſiſtit, ſed ulteriorem cauſam inquirit, donec adæquatam inveniat. Vt ſi dicatur ideo paries non reſpirat, quia non eſt animal, non prorſus intellectus acquieſcit, ſed ſtatim quærit cur aliqua, quæ ſunt animalia non reſpirant. At ubi redditur cauſa, quia caret pulmone, ſtatim quieſcit, eo quòd, quemadmodum habere pulmonem adæquata eſt reſpirandi cauſa: ita non habere pulmonem eſt cauſa non reſpirandi; ſiquidem ut nuper fuit adnotatum, in terminis convertibilibus, ſi affirmatio eſt cauſa affirmationis, & negatio eſt cauſa negationis.

Alius demonſtrationis quia modus à concomitantibus. Aſſertio. Alia etiam poteſt aſſignari demonſtratio pertinens ad genus demonſtrationis *quia*; nam etſi non ſit à cauſa remota ad effectum, nec ab effectu immediato ad cauſam; eſt nihilominus ab aliquo neceſſariò concomitanti, adeo ut non ſit à priori, non à poſteriori, ſed à ſimul.

Declaratur aſſertio. Exemplis declarari poteſt aſſertio. Secunda propoſitio primi Elementorum Problema eſt huiuſmodi. *Ad datum punctum, datæ rectæ lineæ, æqualem rectam lineam ponere*, huius autem conſtructio demonſtratur per aliquod concomitans, quia nimirum æqualitas duarum linearum oſtenditur per æqualitatem, quam earum utraque habet cum tertia, adeo ut æqualitas cum tertia, neceſſariò comitetur mutuam æqualitatem duarum. Et ut ingenuè fatear magna ex parte Mathematicæ demonſtrationes per huiuſmodi medium procedunt. Talis quoque demonſtratio foret illa, quâ de homine demonſtraretur eſſe flebile, per eſſe riſibile, ut ſi quis argueret hunc in modum. *Omne riſibile eſt flebile; ſed omnis homo eſt riſibilis: ergo omnis homo eſt flebilis*; ſat enim, ut pro medio ſumatur, è duobus, quorum unum alterum concomitatur, id quod nobis evidentius, ac manifeſtius eſt; ut in ſuperiori exemplo Geometricæ demonſtrationis apertè conſtat. Nam evidentius, & apertius eſt duas rectas tertiæ æquales eſſe, quàm inter ſe eſſe æquales.

Ratione ſuadetur. Prima ratio. Ratione quoque ſuaderi poteſt aſſertionis veritas, quia illa ratiocinatio, quæ in Mathematicis diſciplinis locum habet, quæque ab ipſis paſſim uſurpatur, non immeritò, demonſtratio dici poteſt; nam huiuſmodi habitus perfectæ ſcientiæ rationem ſibi vendicant, quinimo in primo certitudinis gradu ſtatuuntur; ſed huiuſmodi eſſe ratiocinationem, de qua loquimur, proximè probatum fuit; ideirco hæc ratiocinatio non immeritò demonſtratio poterit appellari.

Secunda ratio. Præterea hoc etiam plurimum habet momenti, quoniam ratiocinatio ab effectu ad cauſam ſibi vendicat demonſtrationis rationem; ergo etiam ratiocinatio à concomitanti, poterit illam ſibi vendicare. Optima conſecutio, quoniam pro utraque eadem cauſa militat; eatenus enim ratiocinatio ab effectu ad cauſam demonſtratio dicitur, quatenus effectus neceſſariam habet connexionem cum cauſa; niſi namque hæc intercederet neceſſaria connexio, nullo modo demonſtratio dici poſſet; ſed non minoris neceſſitatis eſt illa connexio inter duo, quorum unum ita comitatur alterum, ut non poſſit illud non comitari, quamvis eius effectus non ſit; ergo non ſolum ratiocinatio ab effectu ad cauſam, ſed à concomitanti iure poterit demonſtratio nuncupari.

Tertia ratio. Amplius omnis ratiocinatio evidens, & neceſſaria, hoc eſt, conſtans ex propoſitionibus certis, evidentibus, ac neceſſarijs, demonſtratio dici poteſt, alioquin ratiocinatio ab effectu ad cauſam demonſtratio perperam appellaretur; ſed ratiocinatio à concomitanti ita ſe habet; ergo talis ratiocinatio iure demonſtratio dici poterit. Aſſumptio conſtat apertè, cum non rarò eveniat, ut aliqua duo talem connexionem, & concomitantiam habeant, ut ſeparari minimè patiantur, & ubi eſt unum, neceſſariò ſit alterum, quamvis unum alterius cauſa non ſit, adeò ut ex uno poſſit evidenter, & neceſſariò alterum inferri, quemadmodum duæ ſunt proprietates, duo effectus, quorum uterque neceſſariò ab aliqua communi cauſa procedit.

Prima difficultas. Nonnullæ tamen ſe dubitationes offerunt, nam primò illud occurrit, quod Ariſtoteles accuratiſſimus auctore, de qua agimus, nunquam meminerit huius, quem in præſens aſtruimus, demonſtrationis modum; non igitur admittendus.

Solutio. Hæc tamen puerilis illatio eſt, neminem enim in bonis artibus verſatum preterit, conſecutionem ab auctoritate negativa nullius roboris eſſe, non enim licet arguere, *Hippocrates hanc morbi ſpeciem nullibi commemoravit; ergo ipſa non admittenda*. Vt prætereamus dici poſſe Philoſophum probationem hanc, de qua loquimur, genere demonſtrationis *quia*, complexum eſſe; quandoquidem ſi ad hanc demonſtrationem credebat neceſſariam connexionem ſufficere, cum hæc etiam detur inter ea, quæ mutuò ſe comitantur, neceſſe eſt credidiſſe ea his quoque demonſtrationem fieri poſſe.

Secunda difficultas. Deinde ſic obijciunt. Si inter medium, & extrema non ſit habitudo cauſæ & effectus, omnis connexio quæcunque illa ſit certè, non neceſſaria, ſed accidentaria erit, quo poſito licebit in eorum gratiam ita ratiocinari. Ea, quæ non neceſſario vinculo connectuntur ita ſe habent, ut ex ipſis demonſtrationes fieri non poſſint; ſed quæ concomitantiæ vinculo connectuntur talia ſunt, ut non neceſſario vinculo connectantur; ergo quæ concomitantiæ vinculo connectuntur talia ſunt, ut ex ipſis demonſtrationes fieri non poſſint. Aſſumptio autem probari poteſt, quoniam in argumentationem ex concomitantibus factam propoſitio cadit, in qua maius extremum prædicatur de medio, quæ propterea non erit per ſe, cum neque prædicatum ponatur in definitione ſubiecti, neque ſubiectum prædicati.

Solutio. Neganda eſt aſſumptio, & ad eius probationem dicendum propoſitiones illas ex concomitantibus factas

non

non eſſe per ſe, ſed neceſſarias, quando ad hanc neceſſitatem habitudo cauſæ ad effectum, & viciſſim requiratur; eſſe tamen neceſſarias neceſſitate naturæ, quæ ſeparari, mutuò concomitantia non permittit, cum eius lege ſancitum ſit, ut unum ſine altero eſſe non poſſit, eoquòd à communi principio dimanant, ita ut ſi hoc in unum eorum influit, in aliud non poſſit non influere, ubi influxus nomine tam phyſicum, quàm metaphyſicum appello.

SECTIO QVINTA.

De Demonſtratione ducente ad impoſſibile.

Demonſtratio oſtenſiua, & ducens ad impoſſibile.

VVlgata ſatis apud Ariſtotelem demonſtrationis partitio in oſtenſiuam, & ducentem ad impoſſibile, ſiue ad incommodum. Demonſtratio oſtenſiua eſt, quæ ex veris, certis, euidentibus, & neceſſarijs ſumptionibus rem ſimpliciter oſtendit, cuiuſmodi eſt omnis demonſtratio *propter quid*, & etiam *quia*, de quibus hactenus locuti ſumus. Demonſtratio autem ducens ad impoſſibile vel incommodum eſt, quæ ex altera ſumptione vera, & altera ab aduerſario conceſſa, concluſionem apertè falſam colligit, ut aduerſarius cogatur ſumptionem, quam prius falsò conceſſerat, iterum negare, eiuſque contradictoriam admittere, vel contrariam ut infra explicabo. Hoc autem modo fieri deductionem ad impoſſibile Dialectici notarunt, nempe ut aſſumamus contradictoriam vel contrariam concluſionis negatæ, ex qua cum altera ex propoſitionibus conceſſis formemus tales præmiſſas, ex quibus inferamus concluſionem contradictoriam vel contrariam alicui ex præmiſſis iam conceſſis, proindeque cogamus aduerſarium, vel negare, quod iam admiſerat, vel concedere duo contradictoria vel contraria ſimul eſſe vera. Vt fiat ſyllogiſmus in Barocho. *Omnis homo eſt animal: aliquod viuens non eſt animal; ergo aliquod viuens non eſt homo.* Si quis conceſſis præmiſſis neget concluſionem. Oportet contradictoriam aſſumere, videlicet *omne viuens eſt homo*, quoniam ſi una contradictoria eſt falſa, altera eſt vera; oportet itidem aſſumere maiorem illam conceſſam, *omnis homo eſt animal* & hoc modo argumentationem ſtruere. *Omnis homo eſt animal; omne viuens eſt homo; ergo omne viuens eſt animal*, erit autem ſyllogiſmus in Barbara. Sed hæc concluſio contradictoria eſt illi minori, quæ fuerat ab aduerſario conceſſa, *aliquod viuens non eſt animal*; hoc itaque modo aduerſarius contradictionis conuincitur, & ad impoſſibile deducitur. Itaq; ſemper oportet concluſionem illatã attendere, & contradictoriam, vel contrariam eius aſſumere, deinde illam pro una ex præmiſſis, cum altera iam conceſſa adhibere, ut inferatur contraria vel contradictoria alterius præmiſſæ conceſſæ; hac enim arte deducitur aduerſarius ad impoſſibile, quod eſt duas contradictorias, vel contrarias concedere. In huiuſmodi autem demonſtratione deducente ad incommodum, tres ſunt proceſſus ex alicuius ſententia, in quorum primo deducitur concluſio impoſſibilis, ex quà in ſecundo colligitur præmiſſarum alteram impoſſibilem eſſe; in tertio tandem concluditur illius contradictoriam ab aduerſario negatam, eſſe veram. Vt erat ſuperior ſyllogiſmus; *Omnis homo eſt animal; ſed aliquod viuens non eſt animal; ergo aliquod viuens non eſt homo.* Quamuis autem concluſio ſit vera, negata tamen fuit; ſumptâ autem eius contradictoriâ *omne viuens eſt homo*, ſic arguebatur. *Omnis homo eſt animal; omne viuens eſt homo; ergo omne viuens eſt animal*, & hic eſt primus proceſſus. Sequitur ſecundus, cum dicitur *conſequens eſt impoſſibile; ergo, & aliqua præmiſſarum; non maior, ergo minor*. Tertius proceſſus eſt cum arguitur. *Minor eſt impoſſibilis; ergo eius contradictoria negata*, puta *aliquod viuens non eſt homo*, vera erit. Non diſſimulandum tamen plerunque negligi tres iſtos proceſſus, cum demonſtratio proponatur ita, ut ſyllogiſmus quidam hypotheticus fiat, in quo ex aliquo impoſſibili concluſio progrediatur à deſtructione conſequentis, ad antecedentis deſtructionem, hunc in modum. Si equus diſcurreret, ſequeretur eſſe rationalem; ſed hoc eſt falſum, videlicet equum eſſe rationalem; ergo falſum id unde ſequitur, nempe equum diſcurrere.

E quorundam ſententia quatuor ſunt proceſſus in demonſtratione ducente ad impoſſibile.

Aduertendum amplius à pleriſque non tres tantùm, ſed quatuor progreſſus in huiuſmodi demonſtratione recognoſci; ſiquidem illa conſecutio, nempe, *ſed in prima argumentatione minor non eſt falſa; ergo maior*, reputatur tertius progreſſus à reliquis diſtinctus. Itaque neget quiſpiam propoſitionem hanc, *aliquod viuens non eſt homo*, ſumatur eius contradictoria, *omne viuens eſt homo*, atque ratiocinatio hunc inſtituatur in modum. *Omnis homo eſt animal; omne viuens eſt homo; ergo omne viuens eſt animal*, & hic eſt primus proceſſus; deinde ſecundus hic eſt, nimirum *hæc concluſio eſt falſa; ergo aliqua præmiſſarum*, tertius autem erit. *Sed in illa argumentatione maior non eſt falſa; ergo minor*; quartus tandem erit conſequentia, quâ concluditur illud eſſe verum, quod prius negatum fuerat, hoc videlicet modo; *at minor eſt falſa, ergo eius contradictoria vera erit*, puta *aliquod viuens non eſt homo*; propoſitionum enim contradicentium in omni materia hæc eſt natura, ut ſi una ſit falſa, altera ſit vera, & viciſſim. Quæ autem de contradicentibus, poſſunt etiam contrarijs in materia neceſſaria, citra difficultatem accommodari.

Animaduerſio.

Demonſtratio ducens ad impoſſibile reuocatur, vel ad demonſtrationem propter quid vel quia.

Hic porrò ad maiorem huius demonſtrationis notitiam iterum inculcandum, quod ſuperiori Sectione notauimus, nempe demonſtrationem hanc ad demonſtrationem *propter quid*, vel *quia* reuocari: nam illa, quæ deducit ad impoſſibile per cauſas talis impoſſibilitatis, pertinet ad *propter quid*; quæ verò deducit ad impoſſibile, ex effectibus, pertinet *ad quia*, ut ſi dicatur, *Si equus diſcurrit, ſequitur eſſe rationalem*, proceditur ex effectu. Si autem dicatur, *ſi lapis eſt animal, ſequitur eſſe ſenſitiuum* proceditur ex cauſa.

Hic demonſtrationis modus quàm frequentiſſimè in Mathematicis diſciplinis ſolet uſurpari, quando nanque non ſuppetit oſtenſiua demonſtratio, ad demonſtrationem ducentem ad impoſſibile ſe Mathematicus conuertit. Sit in exemplum, propoſitio ſexta Lib. primi Elem. nempe.

Si Trianguli duo anguli æquales inter ſe fuerint, & ſub æqualibus angulis ſubtenſa latera, æqualia inter ſe erunt.

In triangulo A B C, ſint duo anguli A B C, A C B, ſuper latus B C, æquales. Dico duo latera illis oppoſita A B, A C, eſſe quoque æqualia. Si enim non credantur æqualia, exiſtentibus nihilominus angulis dictis æqualibus, erit alterum maius altero; ſit igitur A B, maius quàm A C, ſi fieri poteſt: & ex A B, abſcindatur [a] in D, recta BD, æqualis rectæ A C, (quæ minor dicitur eſſe quàm A B,) ducaturque recta C D. Conſiderentur iam duo triangula A C B, D B C. In quibus cum duo latera A C, C B, trianguli A C B, æqualia ſint duobus lateribus DB, BC, trianguli D B C, utrunque utrique, nempe A C, ipſi D B, (abſcindimus enim ex A B, ipſi A C, conceſſu aduerſarij, æqualem D B,) & C B, ipſi B C, cum ſit unum, & idem; ſint autem & anguli A C B, D B C, contenti

[a] 3. primi.

dictis

dictis lateribus æquales, per hypotheſin B erunt triangula A B C, D B C, æqualia totum, & pars, quod fieri non poteſt. Non igitur erunt latera A B, A C, inæqualia, ſi anguli B, & C, ſuper latus B C, æquales ſunt, ne totum parti æquale eſſe concedamus: ſed æqualia exiſtent. Quare ſi trianguli duo anguli &c. Quod demonſtrandum erat ex Clauio.

Hinc elicies cuiuſmodi ſit hic demonſtrationis modus, deducit enim ad illud incommodum, nimirum quòd totum, & pars inter ſe ſint æqualia. De Mathematicis tamen demonſtrationibus, præter illa, quæ ſcripſi in libris de Reſolutione, & Compoſitione Mathematica, paulo infra multa tractabo.

1. Poſt. Tex. 176.

Animaduerſio, quomodo demonſtratio ducens ad impoſſibile ex Ariſtotele fieri debeat.

His autem non prætaeribo, quod ex Ariſtotele colligitur, nempe in conficienda demonſtratione ducente ad impoſſibile, ſumendam eſſe propoſitionem contrariam negatæ ab aduerſario, & quidem uniuerſalem potius quàm contradictoriam particularem, quia particulares propoſitiones in demonſtratione locum non habent, & contrariæ in materia neceſſaria, contradictoriarum locum obtinent. Si quis igitur oſtenſiuâ demonſtratione ratiocinetur hunc in modum. *Nullum animal eſt lapis. omnis homo eſt animal; ergo nullus homo eſt lapis*; ſumptâ hâc maiori, *omne animal eſt lapis*, quæ eſt contraria illi, *nullum animal eſt lapis*, additâ deinde minori, *omnis homo eſt animal* inferemus, *omnis homo eſt lapis*; oportet autem hanc concluſionem eſſe manifeſtè falſam, & impoſſibilem, & minorem illam, *omnis homo eſt animal*; eſſe manifeſtè veram, vel conceſſam; ſine enim his duabus conditionibus argumentatio non fit ad impoſſibile. Cum itaque concluſio falſa in recta forma ex veris propoſitionibus colligi non poſſit, & forma allati ſyllogiſmi ſit recta, & concluſio manifeſtè falſa, neceſſariò ſequitur, vel utranque, vel ſaltem alteram ſumptionum falſam eſſe; minor autem falſa non eſt, utpote manifeſtè vera, vel conceſſa; ergo falſa erit maior *omne animal eſt lapis*, quamobrem vera erit oppoſita, *nullum animal eſt lapis* ubi aduerte quod ſuperius notaui ſumi poſſe propoſitiones contrarias ob neceſſitatem materiæ, quod in materia contingenti fieri non poteſt; non enim ſi falſa eſt hæc, omnis homo currit, ſequitur eſſe veram, nullus homo currit.

Supponitur demonſtrâda hæc negatiua *Nullū animal eſt lapis*.

Adnotatio

Rationes dictæ magna explicantur.

Demonſtratio diuiditur in oſtenſiuā, & ducentē ad impoſſibile.

Talis igitur eſt diuiſio demonſtrationis in oſtenſiuam, & ad impoſſibile; ita ut oſtenſiuæ demonſtrationis natura in eo poſita ſit, ut duas præmiſſas aſſumat, ex quibus directè, & per ſe inferat, veram concluſionem; progreditur autem à præmiſſis ad concluſionem, proindeque à prioribus ſecundum naturam, ad poſteriora; demonſtratio autem ad impoſſibile ducens, à concluſione ad præmiſſam; ſumptâ nanque propoſitione oppoſitâ concluſioni, ab ea ad oppoſitum alterius præmiſſæ inferendum procedit. Cum autem ſemper ex notioribus demonſtremus ignotiora, ſi præmiſſæ ſunt notiores concluſione, demonſtratione utimur oſtenſiuâ; ſi verò concluſio ſit notior, utimur demonſtratione ducente ad impoſſibile.

Demonſtratio oſtenſiua quid explicatur.

Oſtenſiua dicitur quâ aliquid alteri ineſſe, vel non ineſſe demonſtratur, eaque conſtat ex tribus terminis ordinatis in modo, & figura, ex quibus dum eſſormantur ſumptiones, ſiue præmiſſæ concludentes affirmatiuam veram, & neceſſariam, ſiue negatiuam; ubi aduerte non idem eſſe demonſtrationem affirmatiuam, & oſtenſiuam eſſe, propterea quòd oſtenſiua latius pa[...], cum affirmatiuam, & etiam negatiuam complectatur; quamobrem ex his duabus demonſtrationibus, quarum prima eſt affirmatiua; *omne animal rationale eſt riſibile; omnis homo eſt animal rationale; ergo omnis homo eſt riſibilis*, Secunda eſt negatiua, ut *nullum animal eſt lapis; omnis homo eſt animal; ergo nullus homo eſt lapis*; utraque oſtenſiua eſt, quamuis prima ſit affirmatiua, altera verò negatiua.

Oſtenſiua duplex affirmatiua, & negatiua.

Demonſtratio ducens ad impoſſibile quid explicatur.

Demonſtratio autem ducens ad impoſſibile eſt, qua ex propoſitione aliqua falſa ab aduerſariis conceſſa, deducitur altera, quæ magis apparet falſa, ſi deinde oſtendatur propoſitionem malè conceſſam fuiſſe. Conſtat autem ut ſuperius dicebatur, triplici, vel ut aliis placet quadruplici argumentatione, quæ in ſuperiori exemplo Geometrico perſpicuè cernuntur, nam falſa eſt illa propoſitio, quâ dicitur. *Si trianguli duo anguli æquales inter ſe fuerint, ſub æqualibus angulis latera ſubtenſa inæqualia eſſe*, ex hac autem falſa propoſitione deducitur altera, quæ magis apparet falſa, quâ dicitur *triangulum D B C, æquale eſſe triangulo A B C, pars toti*, quod eſt impoſſibile.

An argumentatio ducens ad impoſſibile ſit vera demonſtratio.

Sunt qui putant demonſtrationem ducentem ad impoſſibile veram demonſtrationis naturam ſibi vendicare non poſſe, rationibus iis ducti, quas inter obiiciendum afferemus.

Quorundam opinio.

Aſſerendum tamen demonſtrationem ducentem ad impoſſibile veram demonſtrationem eſſe.

Aſſertio, quòd demonſtratio ducens ad impoſſibile vera ſit demōſtratio.

In hanc ſententiam ea me ratio ducit, quia principia ſcientiarum non niſi hoc genere probationis, vel in propria ſcientia, vel in prima Philoſophia poſſunt oſtendi; fatendum propterea non ineptè probationis hoc genus tanquam demonſtrationem recognoſci.

Ratione ſuadetur. Prima Ratio.

Neque dicas principia, quâ talia probari non poſſe, nam id ultrò concedam de principiis ſimpliciter primis, non autem de iis, quæ ſolùm prima quodammodo dicuntur; enimuerò hæc probationem non recuſant, quin potius expoſcunt; quod ex eo præſertim euidens eſt, quoniam unum è muneribus diuinæ Philoſophiæ tutè cenſetur cæterarum ſcientiarum principia demonſtrare, ſiue aliquo modo firmare; quod profectò contingere non poſſet, niſi principia ipſa demonſtrationem aliquam admitterent, cuiuſmodi eſt illa, de qua in præſentia fit ſermo.

Secunda Ratio.

Præterea illud etiam accedit, quoniam in bonis artibus, ac diſciplinis paſſim hoc probationis genus adhibetur, præſertim in Mathematicis ſcientiis; in his enim frequens eſt huiuſmodi demonſtrationis uſus.

Prima difficultas.

Obiiciet tamen quiſpiam hoc modo. Demonſtratio conſtare debet ex veris; at ad impoſſibile ducens argumentatio conſtat ex falſis; ergo huiuſmodi argumentatio nequit demonſtratio nuncupari.

Confirmatio.

In huius autem confirmationem id aliquid habet momenti, quòd demonſtratio facit ſcire; at huiuſmodi nequit eſſe probatio ducens ad impoſſibile, cùm hæc tantum probet impoſſibile, quod ſub ſcientiam non cadit.

Solutio.

Fit obuiam reſpondendo demonſtrationem hanc, non participare demonſtrationis naturam ratione primi, ſed ſecundi proceſſus; nam ſi non prior, ſaltem ſecundus ex veris procedit, ut conſideranti notum; quoad ſecundum enim proceſſum ſolum ex veris probat, licet quoad primum, ex impoſſibili ratiocinetur; ut ſi quis argumentetur ad impoſſibile ducendo hunc in modum. *Aliquod viuens non eſt homo: ſed omne animal eſt viuens; ergo aliquod animal non eſt homo*. Neget autem aliquis hanc propoſitionem, *aliquod animal non eſt homo*. Tunc ex antea traditis, ſumenda eſt eius contradictoria, puta *omne animal eſt homo*, & ſic arguendum. *Omne animal eſt homo; ſed omnis aſinus eſt animal; ergo omnis aſinus eſt homo*. Et hic eſt *primus progreſſus* in quo non habetur demonſtratio, neque ſcientia; ſequitur ſecundus proceſſus. *Sed hæc concluſio eſt falſa; ergo aliqua præmiſſarum falſa erit*; nam ex

duabus ſumptionibus, ſiue præmiſſis veris, rectâ ſeruatâ argumentationis forma, nequit deduci niſi concluſio vera. Sequitur *tertius* proceſſus; *Sed in prima argumentatione, minor*, omnis aſinus eſt animal, *non eſt falſa; ergo maior, nempe* omne animal eſt homo, falſa eſt; his ſuccedit *quartus* progreſſus. *Maior eſt falſa; ergo eius contradictoria*, puta *aliquod animal non eſt homo, omnino falſa erit*. In his proceſſibus demonſtratio ducens ad impoſſibile conſiſtit, ut etiam ſuperius notauimus; demonſtrationis autem ratio non ſeruatur in primo proceſſu, ut paulo antea dicebam, ſed in reliquis.

Confirmationi ſit ſatis.

Ad confirmationem, non abſimili modo, reſpondendum per primum proceſſum non ſcientiam, ſed diſpoſitionem quandam ad ſcientiam; per ſecundum autem ſcientiæ complementum obtineri; cum per ipſum certa euidens, & neceſſaria concluſionis habeatur notitia.

Secunda difficultas.

Præterea omnis demonſtratio eſt ſyllogiſmus; ſed probatio ducens ad impoſſibile non eſt ſyllogiſmus; ergo probatio ducens ad impoſſibile non erit demonſtratio; maior ex definitione demonſtrationis perſpicuè conſtat; minor ſic oſtenditur; probatio quæ non conſtat ex tribus terminis, & ex tribus propoſitionibus tantùm, non eſt ſyllogiſmus, ut eſt ex ſyllogiſmi natura manifeſtum; ſed probatio ducens ad impoſſibile conſtat ex pluribus, quàm ex tribus terminis, tribuſque propoſitionibus, nimirum ex ſyllogiſmo, qui habetur in primo progreſſu, & ex conſequentia habita in ſecundo ab oppoſito concluſionis ad oppoſitum alterius præmiſſæ; ergo probatio de qua loquimur conſtat ex pluribus &c.

Solutio.

Occurritur reſpondendo omnem demonſtrationem eſſe ſyllogiſmum, ſi demonſtratio fuerit ſimplex, non autem mixta, cuiuſmodi eſt probatio ducens ad impoſſibile. Simplex autem demonſtratio eſt, quæ unico proceſſu: mixta verò, quæ pluribus proceſſibus conſtat, quemadmodum eſt demonſtratio ducens ad impoſſibile.

Simplex demonſtratio quid.

Mixta demonſtratio quid.

Sed contra, hanc reſponſionem illud habet aliquid momenti, quòd ex duobus illis proceſſibus aggregatum, non ducit ad impoſſibile, ſed ad concluſionem veram; aut igitur nulla datur demonſtratio ducens ad impoſſibile; aut ſi datur, in illo proceſſuum aggregato non conſiſtet.

Superioris reſponſionis cõfutatio.

Solutio.

Reſpondendum primam partem huiuſmodi aggregati, nempe primum progreſſum ducere quidem ad impoſſibile, & hoc ſufficere, ut hæc demonſtratio dicatur ad impoſſibile ducens.

Tertia difficultas.

Præterea omnis demonſtratio, aut eſt *quia*, aut *propter quid*, ut ex præcedentibus conſtat; ſed ſyllogiſmus ad impoſſibile ducens neutro modo ſe habet; neque enim arguit ab effectu ad cauſam, neque contra; nullum enim impoſſibile habet cauſam; ergo nulla dabitur demonſtratio ducens ad impoſſibile.

Solutio.

Diluetur propoſita difficultas reſpondendo demonſtrationem omnem eſſe vel *quia*, vel *propter quid*, vel ad alteram illarum poſſe reduci; itaque demonſtratio, de qua fit ſermo, ad alterutram reduci poteſt; ſi namque contradictorius vel contrarius, eſt effectus ſubiecto, deduciturque cauſa, tunc erit demonſtratio *quia*; Cum videlicet deducit ad impoſſibile per cauſas talis impoſſibilitatis, reuocatur ad demonſtrationem *propter quid*; Cum autem deducit ad impoſſibile ex effectibus, reuocatur ad demonſtrationem *quia*. Vt ſi dicatur, ſi lapis eſt viuens; ſequitur ſe poſſe mouere, eſt *propter quid*; hoc enim modo demonſtratio deducit ad impoſſibile per cauſam impoſſibilitatis; & ſic ad ſyllogiſmum reduci poteſt; quod non eſt viuens nequit ſe mouere; ſed lapis non eſt viuens; ergo lapis nequit ſe mouere; ſi autem dicatur, ſi equus eſt riſibilis: ſequitur eſſe rationalem, eſt *quia*. Hoc enim pacto demonſtratio deducet ad impoſſibile ex effectu, & ad ſyllogiſmum ſic reducetur; quod non eſt rationale non eſt riſibile; ſed equus non eſt rationalis; ergo equus non eſt riſibilis.

Quarta difficultas.

In eo quoque difficultas, quia argumentari per impoſſibile, idem planè eſt, ac argumentari ex impoſſibili ſuppoſitione; ſed hoc non licet; quoniam impoſſibilis ſuppoſitio ſemper eſt falſa, at ex falſo per ſe verum vi formæ, & conſequentiæ non ſequitur; quare nulla erit demonſtratio deducens ad impoſſibile.

Solutio.

Omiſſâ quorundam ſolutione, tanquam inani, nulliuſque roboris, ſolutio in eo poſita erit, quòd hæc argumentatio vim habet inferendi verum, non quia falſum, ſed quâ verum continet; cum enim eius vis, præſertim in ſecundo proceſſu exerceatur, & hic ab omni falſitatis vitio ſit alienus non erit quicquam in cauſa, cur per ipſum veritas attingi conſecutione non poſſit. Ne commemorem nos quidem non poſſe uti impoſſibili, ad aliquid conſtruendum, benè tamen ad deſtruendum; quod certè per hunc fit demonſtrationis modum; ut ex hactenus traditis cuique redditur exploratum.

Quinta difficultas.

Amplius. Omnis ſuppoſitio impoſſibilis deſtruit proprium ſubiectum, proindeque ſi conſequens eſt contingens, non ſeruatur conſtantia ſubiecti; cum tamen ſeruanda ſit; quòd ſi conſequens eſt neceſſarium, ſupponitur conditionalis conſtantia ſubiecti; ergo ſimul deſtruitur, & ſupponitur, quod repugnat.

Solutio.

Diluetur aduertendo huius probationis vim nullam in ſecundum eſſe progreſſu, cùm ibi nulla fiat ſubiecti deſtructio, quæ quidē etſi ſubinde fiat nihil eſt, quoniam hîc utimur tanquam ſuppoſitione impoſſibili ad deſtruendum falſum, ut inde verum eliciamus; ut patet conſideranti demonſtrationem ſuperius allatam tribus, vel quatuor proceſſibus conſtantem.

Sexta difficultas.

Præterea. Illa argumentatio, quæ procedit ex falſo, nequit ſcientiam parere; ſed hæc argumentatio ducens ad impoſſibile procedit ex falſo; ergo hæc argumentatio nequit ſcientiam parere; proinde nequit eſſe demonſtratio, cum huius effectus ſit parere ſcientiam.

Solutio.

Obuiam itur dicendo, ut paulo antea, nimirum argumentationem hanc non gignere ſcientiam, quâ continet impoſſibile, & falſum ad deſtruendum; ſed quâ continet verum &c. ad verum inferendum.

Quid hac de re Mathematici dicant.

Vt autem quæ de utraque demonſtratione ſcilicet oſtenſiua, & ducente ad impoſſibile, diligentius tractaſſe videamur, quid hac de re Mathematici affirmēt in medium afferemus; quamuis de his in libris de Reſolutione, & Compoſitione Mathematica multa dixerimus. Apud hos igitur probationes omnes, vel à conceſſis ad quæſita, vel à quæſitis ad conceſſa progrediuntur; primum probationum genus Compoſitio dicitur. At *Compoſitio eſt aſſumptio conceſſi per conſequentia ad quæſiti finem, & comprehenſionem*. Secundum autem eſt bipartitum; vel enim probationes conceſſa ponunt, vel deſtruunt; quæ priori modo ſe habent, Reſolutiones dicuntur. Nam *Reſolutio eſt aſſumptio quæſiti tanquam conceſſi per conſequentia ad verum conceſſum*. Quæ verò deſtruunt conceſſa, deductiones ad impoſſibile nuncupantur; nam apud ipſos. *Deductio ad impoſſibile eſt aſſumptio eius, quod quæſito contradicit, tanquam conceſſi, per conſequentia, ad id, quod vero conceſſo opponitur*; Siquidem in deductione ad impoſſibile ſumimus id, quod quæſito contradicit, idque ſupponentes progredimur donec in aliquod

abſur-

abſurdum, ac impoſſibile incidamus, per quod ſuppoſitione deſtructâ confirmetur id, quod à principio quærebatur: unde colligunt reſolutionem à deductione ad impoſſibile ratiocinatione tantùm differre, quandoquidem utraque ab incognito ad cognitum eodem progreſſionis ordine procedit; ſed reſolutio deſinens in verum, concludit, & verum eſſe, quod ſupponitur; deductio verò ad impoſſibile deſinens in falſum, falſum eſſe, & quod ſupponitur arguit, proindeque quæſitum verum eſſe, ut in ſuperiori exemplo propoſitionis ſextæ primi Libri Elemen. apertè cernitur; nam quæſito, puta *Si trianguli duo anguli æquales inter ſe fuerint, & ſub æqualibus angulis ſubtenſa latera æqualia inter ſe erunt*, quod contradicit, eſt, quòd huiuſmodi latera non ſint æqualia; deductio igitur ad impoſſibile ſumit hoc tanquam verum conceſſum, & per conſequentia deuenit ad id, quod huic conceſſo opponitur; quatenus ſupponentes id quod quæſito contradicit, progredimur donec in illud abſurdum incidamus, quod ſcilicet triangulum DBC, ſit æquale triangulo ABC pars toti, per quod ſuppoſitione illâ deſtructâ, ſcilicet duo illa latera non eſſe æqualia, confirmatur id, quod à principio quærebatur, nempe quòd duo prædicta latera æqualia ſint, ex hypotheſi, quòd illi duo anguli ſint æquales; ubi deductio deſinens in falſum, nempe quod pars ſit æqualis toti, arguit falſum eſſe, quod ſupponitur, nimirum duo illa latera eſſe inæqualia, & inde confirmatur eorundem laterum æqualitas intenta. Quo igitur pacto ſe habeat deductio ad impoſſibile ex paulo ſupra traditis cuique poteſt exploratum eſſe.

Proponitur explicandum quomodo ex falſo liceat verum colligere.

Quoniam autem huius demonſtrationis ratio nequit ſatis eſſe perſpecta, niſi conſtet, quo pacto ex falſo verum liceat colligere; ob id operæ pretium me facturum arbitror ſi pauca quædam hâc de re tractauero. Præmittendum autem nihil frequentius à Dialecticis uſurpari, quàm illud, *Ex vero, non niſi verum; ex falſo, verum & falſum*, quo autem pacto id ſit intelligendum, paucis aperiam: in cuius gratiam adnotandum *conſequentia* deduci à verbo *conſequor*, ut *ſequentia* à verbo *ſequor*; latiſſimâ quidem ſignificatione conſequentia, denotat vim illam, quâ res una ſequitur aliam, eamque comitatur. Huiuſmodi autem vis vel eſt artificialis, ut cum tabula una alteri iuncta clauo, iuncta ſequitur eam, cui iuncta fuit; vel naturalis, ut cum anima ſequitur corpus; in his autem quod trahit dicitur antecedens, quod trahitur dicitur conſequens; connexio autem, quâ antecedens trahit conſequens, dicitur *conſequentia*, ſiue ſequela. Apud Dialecticos igitur conſequentia eſt illa connexio propoſitionum, quâ una ſequitur aliam, & in his quoque tria enumerata licet recognoſcere; adeo ut dentur, *antecedens, conſequens, & conſequentia*. Conſequentia verò dicenda non immeritò *ratio connectendi unam propoſitionem cum alia*. Dicitur *ratio*, nimirum vis, à qua habet, ut una propoſitio ſequatur aliam, vel alias; dicitur *unam propoſitionem*, hoc eſt conſequens, & dicitur, *cum alia vel cum alijs*; id eſt cum antecedenti, quod poteſt, vel unicâ, vel pluribus propoſitionibus conſtare.

Conſequentia unde dicatur.

Conſequentia latiſſime ſumpta.

Conſequentia materialiter accepta quid.

Conſequentia formaliter ſumpta quid.

Vel ut alijs placet. *Conſequentia, materialiter tamen accepta, eſt oratio plures continens propoſitiones connexas per notam illationis denotantem ſequelam unius ad alteram, ut homo eſt rationalis; ergo admiratiuus. At verò Conſequentia formaliter ſumpta, eſt habitudo vera, vel exiſtimata ſubſequentis propoſitionis ad præcedentem deſignata per notam illationis, illatiuè tentam.*

Inanis diuiſio con-

Conſequentia porrò ab aliquibus diuidi ſolet in bonam, & malam; ſed ineptè, nam, ut ſyllogiſmus vitioſus admonente Ariſtotele, non benè dicitur ſyllogiſmus: ita mala conſequentia, perperam conſequentia dicetur, quamobrem conſequentia de bona, & mala non ſecus, ac homo de homine vero, & picto, nimirum æquiuocè dicitur.

ſequentiæ in bonam, & malam. 1. Priorum ca. ſi. 1. Elench. cap. 1.

Ratione ſuadetur.

Ratio videtur illa, quia Conſequentia in connexione unius cum alio conſiſtit; itaut ubi datur talis connexio, merito cuius, unum dici poteſt habere conſecutionem ad aliud, ibi datur conſequentia; ergo ubi deeſt huiuſmodi connexio, nulla reipsâ poteſt eſſe conſequentia at; *Conſequentia mala dicitur, quâ unum haud benè infertur ex alio; ut homo eſt rationalis; ergo eſt bipes; vel eſt leo, ergo eſt viſibilis* hoc autem defectu connexionis prædictæ, idcirco conſequentia mala nulla reipsâ erit conſequentia.

Conſequentia mala, quæ dicatur.

Conſequentia bona eſt illa, quâ unum benè ex alio deducitur; vel ut alijs arridet ſi definienda ſit bona conſequentia quoad materiam. *Conſequentia bona eſt oratio, ſcilicet hypothetica rationalis, habens verum antecedens, & verum conſequens eiuſdem antecedentis, tanquam principes partes ſui, & notam illationis illatiue tentam; ut Socrates eſt homo; ergo Socrates eſt animal*. Antecedens eſt propoſitio, quæ in bona conſequentia notam illationis præcedit. Conſequens eſt propoſitio notam illationis ſubſequens; ut in ſuperiori exemplo Socrates eſt homo, dicitur antecedens; at verò Socrates eſt animal, dicitur conſequens. Si autem conſequentia definiatur quoad formam, ex horum ſententia ſic definienda eſt. *Conſequentia bona eſt conſequentia, in qua eſt vera illatio, ſiue vera ſequela veri conſequentis ex vero antecedente per notam illationes deſignata*. Vel rectius hoc modo. *Conſequentia bona eſt quando impoſſibile eſt ita eſſe, ſicut per antecedens ſignificatur quin ita ſit, ſicut per conſequens ſignificatur.*

Conſequentia boni ex aliorum ſententia quid, ſi definiatur quoad materiam.

Conſequentia bona quoad formã quid ſit.

Si definiatur quoad formam.

Celebris autem eſt illa bonæ conſequentiæ diuiſio in *formalem & materialem*, quarum diſcrimen non ſatis obuium, ut propterea non idem ſit Dialecticorum conſilium. A pleriſq; *Conſequentia formalis dicitur conſequentia bona, quæ ſic eſt bona, ut nunquam poſſit non eſſe bona. Conſequentia autem materialis dicitur quæ ſic eſt bona, ut aliquando poſſit eſſe non bona.* Alij verò ſic rẽ explicant, ut ex eorum ſententia; *Formalis conſequentia ſit, quæ vi formæ concludit cuicunque materiæ applicetur. Materialis autem, quæ vi materiæ concludit*; hoc eſt, cuius forma, in aliqua certa materia colligit verum conſequens, ex vero antecedenti; variatâ tamen materiâ nihil concludit. Vt *homo eſt animal, ergo eſt ſenſus particeps*; hæc enim conſequentia materialis eſt, quippequę ratione ſolius materię verum conſequens, ex vero antecedente colligit, ſi nanque varietur materia ex vero antecedente non colliget verum conſequens, quamuis idem ſit conſequentiæ modus, ut ſi dicatur *arbor eſt viuens; ergo eſt potens ſe loco mouere*; ſimilis enim eſt conſecutionis forma, & antecedens eſt verum, & nihilominus conſequens eſt falſum.

Diuiſio bonæ cõſequentiæ in formalem, & materialem.

Ex aliorum autem ſententia partitio hęc ſic explicanda. *Formalis conſequentia eſt illa in qua oppoſitum conſequentis formaliter, & manifeſtè repugnat antecedenti*; propterea, inquiunt, hęc eſt bona conſequentia formalis. *Homo currit; ergo homo velociter mouetur*, quoniam oppoſitum conſequentis, quod eſt *hominem velociter non moueri*, manifeſtè repugnat antecedenti, neq; cohęrere ſimul poteſt cum ipſo, quod quidem eſt *hominem currere*; non enim fieri poteſt ut homo currat, & ut velociter non moueatur; quandocunque igitur oppoſitum conſequentis formaliter & manifeſtè repugnat antecedenti, ita ut nemo ſanę mentis habitâ

Formalis conſequẽtia ex aliorum ſententia quid.

ſigni-

ficatione terminorum valeat imaginari, vel opinari oppoſitum, conſequentis ſtare poſſe cum antecedenti, tunc bona eſt conſequentia formalis. Ita conſequentia formalis eſt; *Socrates loquitur; ergo aperit os*.

Materialis autem bona conſequentia ex eorundem placito eſt illa, in qua oppoſitum conſequentis repugnat antecedenti, ſed non manifeſtè, ita ut nihil prohibeat quominus aliquis imaginetur, ac opinetur oppoſitum conſequentis ſtare poſſe cum antecedente, licet imaginatio, & opinio falſa ſit, ut hæc, inquiunt, materialis eſt conſequentia. *Homo eſt; ergo eius anima eſt immortalis*; quoniam oppoſitum conſequentis manifeſtè non repugnat antecedenti; quamuis enim anima non eſſet immortalis, adhuc homo eſſe poſſet; iuxta illos, nimirum, quibus homo videtur conſtare animâ corruptibili; & ideo apud ipſos vera eſt hæc propoſitio; *homo eſt; ergo conſtat animâ corruptibili, atque mortali*. Sic etiam hæc eſt conſequentia materialis *Deus non eſt; ergo nullus homo eſt*; nam etſi reuerâ oppoſitum conſequentis, repugnet antecedenti, nempe quòd homo ſit, & Deus non ſit, poteſt tamen aliquis imaginari oppoſitum conſequentis, nempe hominem eſſe, cohærere, ſtareque ſimul cum antecedente; puta cum hoc quòd Deus non ſit, quemadmodum Atheiſtæ, ſcilicet negantes Deum, arbitrantur; ipſis enim hæc propoſitio copulatiua videtur cum veritate conſentire. *Deus non eſt; & aliquis homo eſt*. Ita conſequentia materialis eſt. *Bos eſt animal brutum; ergo habet animam mortalem*.

Ab alijs porrò ſic allata partitio ſolet explicari. *Conſequentia formalis eſt, quæ tenet per locos dialecticos, ad quos pertinent hæc omnia. Primò* nempe ut ſeruetur eadem forma, ideſt eadem figura, & modus in quacunque materia, puta, quòd medius terminus, & alij ſint eodem modo diſpoſiti, & diſtributi; & propoſitiones ſint eodem modo particulares, vel uniuerſales, affirmatiuæ, vel negatiuæ, quod valet quando conſequentia eſt ſyllogiſmus. *Secundò* quando conſequentia non eſt ſyllogiſmus, ſi in antecedenti ſit inferius, & in conſequenti ſuperius, non autem contra: inſuper ſi in antecedenti ſit definitum, & in conſequenti definitio, vel contra, eſt conſequentia formalis, quoniam in quacunque materia tenet. *Tertiò* ſi conſequentia ſit conuerſio propoſitionum, & ſeruentur regulæ conuerſionis, conſequentia erit formalis, ut omne album eſt corpus; ergo aliquod corpus eſt album; & idem uniuersè dicendum de alijs conſequentijs, quæ per logica præcepta regulantur; vel ut alijs placet, & in idem recidit, ad formalem conſequentiam requiritur, ut ſeruetur eadem ſuppoſitio terminorum, appellatio, qualitas, quantitas, diſpoſitio medij, propoſitionum, eadem diſtributio, idem genus propoſitionum cæteræque affectiones logicæ, quibus non ſeruatis ſi ex antecedenti vero deducatur conſequens etiam verum, argumentatio, & conſequentia materialis, non autem formalis erit. Ab iiſdem *conſequentia materialis dicitur illa, quæ non tenet per aliquem dialecticum locum, ſed ſolum in tali materia, ut homo eſt rationalis; ergo omnis homo eſt rationalis*, & valet in materia naturali, & remota non autem in contingenti, unde non valet *homo currit; ergo omnis homo currit*. Ex aliorum autem ſententia. *Conſequentia bona formalis, eſt conſequentia bona, quæ ſic eſt bona, ut qualibet ſimilis in forma ſit bona*. At verò *Conſequentia bona materialis eſt, quæ ſic eſt bona, ut non qualibet ſibi ſimilis in forma bona ſit*. At ad cognoſcendum quæ conſequentiæ ſint eiuſdem formæ, ſex ex eorum ſententia ſunt attendenda, quæ ſe tenent ex parte formæ propoſitionis, puta, *qualitas; quantitas; copula, numerus terminorum, ſitus, ordo; & numerus ſyncategorematum, & ampliatio*. Propter *primum* propoſitio affirmatiua, & negatiua non ſunt eiuſdem formæ; propter *ſecundum*, propoſitio uniuerſalis, & particularis non ſunt eiuſdem formæ; propter *tertium* iſtæ non ſunt eiuſdem formæ, *homo eſt albus; & homo fuit albus*, propter *quartum* conſequentiæ in *Cælarent*, & in *Ceſare* non ſunt eiuſdem formæ; propter *quintum* iſtæ non ſunt eiuſdem formæ *hominem impoſſibile eſt currere; & hominem neceſſe eſt currere*; propter *ſextum* iſtæ non ſunt eiuſdem formæ, *homo eſt albus; homo eſt generandus &c.*

Clarius tamen ſuperior conſequentiæ diſtributio explicabitur ſequentem in modum. *Conſequentia formalis eſt, quando unum ex alio infertur propter artificioſam formam, diſpoſitionemque terminorum, in quacunque materia fiat*, ut propterea hæc bona ſit conſequentia formalis, *omne animal rationale eſt admiratiuum; omnis homo eſt animal rationale; ergo omnis homo eſt admiratiuum*. Item, *omne animal eſt lapis, omnis arbor eſt animal; ergo omnis arbor eſt lapis*; quamuis enim propoſitiones ſint falſæ, propter tamen artificioſam diſpoſitionem, optima quidem illatio eſt; ſed aduerte ad inferendum ex vero, verum, aliqua requiri poſtea tractanda.

Clarius unaque conſequentia explicatur.

Conſequentia formalis quid.

Vide ſupra Diſſert. 24. Sectione 5.

Conſequentia materialis eſt quando unum ſequitur ex alio ſolum ratione materiæ, quia ſcilicet conſequens ex ſe connexionem neceſſariam habet cum antecedenti, ut *homo eſt animal; ergo eſt ſensûs particeps*; hæc enim conſequentia tenet ratione materiæ, quoniam eſſe ſensûs particeps habet connexionem neceſſariam cum homine. At ſi hęc argumentatio retentâ eâdem formâ, fiat in diuerſa materia, non benè infert, hoc eſt, ex antecedenti vero, non deducit conſequens verum, ut *arbor eſt viuens; ergo eſt potens ſe loco mouere*. Ita pariter hæc eſt conſequentia materialis *homo eſt animal; ergo Socrates eſt animal* variatâ materiâ & retentâ eâdem formâ non concludit; eadem enim eſt diſpoſitio terminorum, quæ eſt in hoc enthymate *homo eſt animal; ergo Socrates eſt animal*; eſt etiam in hoc *homo eſt animal; ergo lapis eſt animal*; & tamen conſequentia mala eſt; ſignum euidens priorem conſequentiam bonam eſſe ratione materiæ in qua fit, non autem ratione formæ, ita ut non huius vi, ſed materiæ, conſequens verum ex vero antecedenti deducatur; formalis deinde conſequentia diuiditur ſic, ut una dicatur neceſſaria, altera probabilis. Conſequentia neceſſaria eſt huiuſmodi, *Socrates eſt homo; ergo eſt animal*; at verò probabilis eſt hæc altera, *Agricola diligenter colit agrum; ergo magnum fructum percipiet*. Vbi præ oculis habendum non eſſe diſcrimen ratione formæ, nam conſequentia ſi bona fuerit, perpetuò ratione formæ neceſſaria erit: ſed ratione materiæ, hoc eſt ſingularum propoſitionum ſecundum ſe conſideratarum.

Conſequentia materialis quid.

His præhabitis, ad id, quod propoſitum eſt, deſcendamus animaduertentes, quę à Dialecticis tradi ſolent, è quibus primum eſt, quòd *ex antecedenti vero, in bona conſequentia, ſemper ſequitur conſequens verum; ex poſſibili poſſibile, ex neceſſario neceſſarium; eòquòd non poteſt in bona conſequentia dari antecedens verum, & conſequens falſum. ſed ſi antecedens eſt verum, etiam & conſequens debet verum eſſe*.

Sternitur via ad quæſita deciſionem.

Principium naturæ lumine notum.

Hoc autem tanquam principium naturæ lumine notum Dialectici recipiunt; aliquam tamen rationem in eius confirmationem adducunt, quia, cum conſequens trahar poſt ſe antecedens, ratione connexionis, quam habet veritas conſequentis cum veritate antecedentis; idem eſt ponere antecedens verum, & conſe-

quens

quens falſum, ut potè antecedens non abſolutè verum, ſed ex parte falſum, eo quòd conſequens eſt quodammodo pars ipſius, atque in ipſo contentum, quamobrem ſi daretur antecedens verum, & conſequens falſum, daretur antecedens verum, & non verum, quæ contradictoria ſunt.

Elegantius explicantur hactenus dicta.

Ex vero per ſe ſequitur verum.

Elegantius hoc modo. Sit propoſitio vera *omnis homo eſt animal*, ſitque prædicatum aliquod, puta *viuens*, animali neceſſariò conueniens. Ex illo antecedenti *omnis homo eſt animal*, neceſſariò ſequitur conſequens *omnis homo eſt viuens*, ob neceſſariam connexionem inter *viuens*, & *animal*; hinc enim eſt ut homo nequeat eſſe animal, quin ſit viuens; at verò hæc propoſitio *omnis homo eſt viuens*, eſt vera, & *omnis homo eſt animal*, eſt vera, & ex hac deducitur illa; ergo ex vero ſequitur verum. At propoſitionem illam *omnis homo eſt viuens*, eſſe veram, ſic oſtenditur. Niſi hæc propoſitio *omnis homo eſt viuens* eſſet vera, foret eius contradictoria vera *aliquis homo non eſt viuens*, at ſi hæc vera eſt, ſequitur hanc eſſe veram *aliquis homo non eſt animal*, cum non poſſit aliquid eſſe animal, quin ſit viuens; duæ igitur hæ propoſitiones *omnis homo eſt animal*; *aliquis homo non eſt animal*, veræ erunt, ſed veræ ſimul eſſe non poſſunt, cum ſint contradictoriæ igitur hæc *omnis homo eſt viuens* eſt vera.

Eâdem ratione ſi antecedens eſt poſſibile, etiam conſequens poſſibile erit, quod ſi antecedens fuerit neceſſarium, etiam conſequens neceſſarium erit.

Ex falſo ſequitur per ſe falſum.

Deinde ex antecedente falſo, in bona conſequentia, ſequitur falſum. Vt *homo eſt aſinus; ergo eſt rudibilis*. Rectè autem ex antecedenti deducitur conſequens ob neceſſariam connexionem inter rudibile, & aſinum, cùm, non poſſit aliquid eſſe aſinus, quin ſit rudibile; at rudibile repugnat homini; ergo propoſitio *homo eſt rudibilis*, eſt falſa, ſed eſt etiam falſa, *homo eſt aſinus*, eoquòd aſinus eſt terminus repugnans homini, & ex hac propoſitione deducitur illa, nimirum *homo eſt rudibilis*; ergo ex falſo deducitur falſum. De his tamen cumulatius in inſtitutionibus diſputauimus. Vt tandem ad propoſitum accedamus.

Aſſertio, quòd ex verò tantum per ſe ſequatur verū, ex falſo per ſe ſequatur falſum & per accidens ſequatur verum.

Aſſerendum, ex vero conſequentiâ formali, non niſi verum ſequi: ex falſo ſequi falſum eâdem formali conſequentia: ex falſo autem verum ſequi rariſſime, & per accidens, atque conſequentiâ materiali.

Ex vero verum, ex falſo verum, & falſum.

Itaque. *Ex vero ſequitur verum; ex falſo autem ſequitur verum, & falſum*. Quod apud Dialecticos tam tritum eſt, quàm quod maximè. Hinc in definitione demonſtrationis ponitur; quòd præmiſſæ ſint veræ: quoniam ſic intellectus eſt certus de veritate concluſionis, cum ex vero in bona conſequentia neceſſariò ſequatur verum, adeout falſum ſequi non poſſit; alioquin ſi præmiſſæ eſſent falſæ; non poſſet intellectus eſſe certus de veritate concluſionis; nam etſi ex falſo quandoque ſequatur verum; præcipuè tamen, & maximè ſequitur falſum; aduertens igitur bonam eſſe conſequentiam, certuſque de bonitate ipſius; in ancipiti tamen verſaretur, an concluſio vera eſſet, an falſa.

Aſſertio, quoad ſingulas partes ratione ſuadetur.

Hæc aſſertio triplici conſtat parte primæ, & ſecundæ veritas, ex proximè diſputatis perſpicua eſt. Tertiæ autem partis veritas ex eo manifeſta redditur, quòd ex falſo conſequens illatum poteſt quidem dici verum ex ſe, nimirum illa propoſitio, quæ ex antecedente falſo poteſt inferri, abſolutè vera quidem eſſe poteſt, non tamen vi conſequentiæ. Si nanque ſit antecedens falſum, ut *homo eſt equus*, rectè infertur *homo eſt animal* propter neceſſariam connexionem, quæ eſt inter *animal*, & *equum*, adeo ut non poſſit aliquid eſſe equus, quin ſit animal; ſed *homo eſt animal* eſt propoſitio vera deducta ex altera, nempe *homo eſt equus*, quę eſt falſa; ergo ex falſo deducitur verum; ſed hæc conſequentia *homo eſt equus; ergo homo eſt animal*, non eſt conſequentia formalis, ſed materialis, ut conſtat ex ſuprà traditis; ergo verum ex falſo non conſequentiâ formali, ſed materiali tantum deducitur.

Animaduerſio.

Aduertendum tribus modis conſequentiam explicatam contingere. *Primò* quando tam antecedens, quàm conſequens eſt affirmativum, ut *homo eſt leo; igitur eſt animal*. *Secundò* quando vtrunque eſt negativum, ut *homo non eſt animal; ergo non eſt leo*. *Tertiò* quando antecedens eſt affirmativum, & conſequens negativum, ut *homo eſt leo: igitur non eſt lapis*.

Difficultates aduerſus dicta. Prima difficultas.

Superſunt autem difficultates non leuis momenti, & primò quidem plerique contendunt ex falſo verum formali conſequentiâ deduci, quoniam hæc eſt conſequentia formalis. *Omnis leo eſt lapis; omnis adamas eſt leo; ergo omnis adamas eſt lapis*. Conſequentiam autem formalem eſſe, nemo quantumuis leuiter in dialectico puluere verſatus inficias ibit; quandoquidem eſt ſyllogiſmus in primo modo primæ figuræ, nimirum in *Barbara*, non ſecus ac ſi diceremus *omne animal rationale eſt riſibile; omnis homo eſt animal rationale; ergo omnis homo eſt riſibilis*.

Solutio.

Vt huic difficultati fiat ſatis oportet diligenter aduertere concluſionem alicuius ſyllogiſmi veram eſſe, duobus modis intelligi, vel ut propoſitionem, & abſolutè inſpectam ſine habitudine reſpectiue ad præmiſſas; & non ut concluſionem; vel eſſe veram ut concluſionem; hæc enim valdè differunt: nam priori modo ut vera ſit, nil aliud requirit, quàm, ut ſit rei conformis, hinc enim habet quælibet propoſitio, ut vera ſit, nimirum, ex eo quod enunciet rem ſicuti eſt: at ſecundo modo aliquid amplius expoſcit, nempe, ut concluſio ſit vera, quatenus ex præmiſſis deducitur; adeo ut veritas eius pendeat à præmiſſis, quatenus extrema ipſius, ideo connectuntur, vel disiunguntur, quia fuerunt coniuncta, vel diſiuncta à medio poſito in præmiſſis. Dum igitur *omnis adamas eſt lapis*, dicitur eſſe concluſio vera, concedendum profectò iuxta priorem, non autem iuxta poſteriorem ſenſum; quia nimirum ex illis præmiſſis non per ſe, ſed per accidens veritas eius pendet; quod ex eo conuincitur, quia nullo ſunt comprehenſæ numero præmiſſæ, ex quibus eadem concluſio ad eum modum deduci poteſt; ſiquidem poſſet, exempligratia, hæc ratiocinatio ex falſis præmiſſis inſtitui. *Omnis homo eſt lapis; omnis adamas eſt homo ergo omnis adamas eſt lapis* & eodem modo aliæ in infinitum. Itaque ad rationem bonæ conſequentiæ formalis ſolum pertinet, ut per ipſam ex vero ſemper inferatur verum, cum alioquin per conſequentiam materialem poſſit ex vero colligi etiam falſum; quòd autem conſequentiâ bonâ formali, ex falſo etiam deducatur verum, non eius officit bonitati, quoniam id ei per accidens, non autem per ſe competit, ut in ſuperiori exemplo, & in aliis innumeris manifeſtum eſt.

Dubitatio, & eius ſolutio.

Quomodo autem per accidens eueniat, non tam facile dictu, quia re verâ connexio extremorum in concluſione habetur per ſe ex connexione eorundem cum medio in præmiſſis, ideo enim in concluſione *adamas*, & *lapis* coniunguntur, quia lapis iunctus fuit cum leone in maiori, & cum hoc in minori iunctus adamas; Hoc non inficiandum; ſed illud præ oculis habendum non idem eſſe extrema in concluſione coniungi, & verè coniungi; primum habetur ex diſpoſitione terminorum in præmiſſis; ſecundum autem ex eo quòd in præmiſſis facta fuit diſpoſitio, ita tamen, ut prædicationes factæ ſint iuxta naturæ legem, qualis exempli gratia, non eſt prædicatio, quâ lapis dicitur

de leone, nec quâ leo dicitur de adamante, ſed oportet inſtituta eſſe iuxta duo illa principia. *Dici de omni &* *Dici de nullo.* Primum deſeruit regulandis ſyllogiſmis affirmatiuis; ſecundum autem negatiuis. Primum eſt illud. *Quicquid uniuersè dicitur de ſubiecto abſolutè ſupponente, dicitur etiam de quocunque contento ſub illo. Vt, ſi omne animal eſt ſubſtantia: ergo & homo ſub animali contentus, erit ſubſtantia.*

Secundum eſt illud aliud. *Quicquid uniuersè negatur de ſubiecto, negatur etiam de omni contento ſub illo. Vt ſi nullum animal eſt lapis; ergo nec homo ſub animali contentus erit lapis.* Sed de his in Inſtitutionibus egi. Iuxta igitur hæc fieri debet argumentatio formalis.

Accidit ergo, ut dum fit hæc terminorum, præmiſſarumque diſpoſitio, in quibus nec lapis, nec adamas unitur leoni ex rei natura, adamas, & lapis reipsâ uniantur inter ſe; adeòut hæc unio, non vi formalis conſequentiæ, ſed materialis duntaxat habeatur, puta quia adamas, & lapis ſe habent ut inferius, & ſuperius, ut includens, & incluſum. Hęc autem inde conſtant, quoniam eâdem conſequentiæ formâ retentâ in alia materia, realis extremorum unio in concluſione non ſequitur; ut *omnis homo eſt lapis; ſed omnis leo eſt homo; ergo omnis leo eſt lapis.* Perſpicuum hinc ſanè per accidens, eſſe ut illa realis unio inter adamantem, & lapidem in concluſione ſuperioris ſyllogiſmi habeatur; adeòut hæc per ſe non inferatur ex pręmiſſis; ſi res enim ſic ſe haberet, perpetuò datâ illâ argumentationis formâ, deberet realis extremorum unio in concluſione obtineri, proindeque concluſio deberet eſſe vera, cum tamen oppoſitum eueniat, ut ſuperiùs eſt viſum &c.

Secunda difficultas. Solutâ primâ difficultate, ſequitur ſecunda deſumpta ea hypotheſibus aſtronomicis, veluti ſunt Æquator Zodiacus, Tropici, Meridiani, Epicycli orbes eccentrici, Solis, Lunæque ſemita, Apogæum, Perigęum, & alię eiuſdem generis complures, quæ tametſi fictitiæ ſint, & ab omni veritate penitus alienæ, iuxta tamen illas Aſtronomi calculum exibendo verum enunciant, quod attinet ad ea, quæ de ecclipſibus, & alijs cæleſtibus obſeruationibus tradunt, itaque ea falſo directè licebit verum inferre.

Solutio. At ſi Aſtronomus foret de huſce hypotheſibus ita ſollicitus, & de illis ita ſentiret, ut arbitraretur ea ſic ſe habere, ita ut tanquam certa venditaret, redarguendus foret eo nomine, quòd ex falſo directè verum niteretur colligere; at res longè aliter ſe habet, cum Aſtronomus ea tantùm ſupponat, ut calculum apparentijs congruentem efficiat, hoc autem quia pluribus modis hæc poſſet natura abſoluere, ſiue autem uno, ſiue alio modo in his efficiendis utatur natura, nihil intereſt; ut quę de diebus, ac noctibus dicimus per motum Solis circa terram euenire, nihil intereſt ſi dicamus à motu terrę circa Solem ortum ducere, perinde enim eſt ac ſi uno, vel alio modo id euenire decernamus; ut propterea Copernicus ad hęc reſpiciens, dixerit, *Nihilque refert, ſi quod illi per quietem terram,*

Lib. 3. Reuol. cap. 3. *& mundi vertiginem demonſtrant, hoc nos ex oppoſito ſuſcipientes ad eandem concurramus metam, quoniam in his, quæ ad inuicem ſunt, ita contingit, ut vicißim ſibi ipſis conſentiant.* Hinc igitur conſtat ſuperioris difficultatis ſolutio.

Tertia difficultas. Sequitur ordine tertia difficultas deſumpta ex regula falſi, iuxta quam è duobus, vel pluribus numeris, ſeu quantitatibus incertis, verum aliquod, & certum colligitur.

Solutio. Ad hanc enodandam difficultatem oportet paucis aperire cuiuſmodi ſe habeat regula falſi, quæ profectò inter alias Arithmeticę regulas poſtremum locum non obtinet, ſic autem appellata, non quòd falſum nos doceat, ſed quòd ex pręſuppoſito falſo verum eruere oſtendat, ponendo nimirum, quemuis numerum, qui propoſitę quęſtioni putatur ſatisfacturus, licet re ipsâ non ſatisfaciat; duplex autem perhibetur, quarum una ſimplicis poſitionis, in qua nimirum unica poſitio fit unius duntaxat numeri, qui quęſtioni creditur ſatisfacturus: altera vero duplicis poſitionis appellatur, eoquòd in ipſa duplex fiat poſitio duorum numerorum, quorum uterque quęſtioni ſatisfacturus creditur, ut autem pateat res, de qua agitur, oportet quęſtionem expendere huius regulę pręſidio ſolutam. Quęſtio autem ſit huiuſmodi.

Tres emere conſtituunt prædium 11160 aur. ſecundus duplo plus dare vult, quàm primus, & tertius triplo plus, quàm ſecundus, quæritur quantum eorum quiſque expendet? hæc quęſtio eadem eſt ac illa. Numerum 11160 in tres partes eâ lege diuidere, ut ſecunda ſit dupla primę, & tertia tripla ſecundę. Quæſtio Arithmetica ſoluenda per regulam falſæ poſitionis.

Solutio quæſtionis. Pone primum quotcunque aureos volueris, nempe 8. iuxta tenorem igitur quæſtionis, ſecundus dabit 16. cum hic numerus ſit duplus primi; Tertius dabit 48. quoniam hic numerus eſt triplus ſecundi; hi autem tres numeri conficiunt 62. aur. cum tamen efficere deberent 11160. Dic igitur ſi 72. prouenerunt ex falſa poſitione 8. aut. primi, ex qua vera poſitione prouenient 11160? & reperies primum dediſſe 1240. aur. proindeque ſecundum 2480. Tertium denique 7440. qui omnes tres numeri efficiunt 11160. At ſi rectè attendas proculdubio reperies nullam hinc difficultatem fuiſſe depromptam, quoniam hunc in modum ratiocinando non colligitur verum ex falſo, ut aduerſæ ſententiæ fautores crediderunt, propterea quòd ea vera proportione, quę eſt inter 72. & 8. colligitur vera proportio inter 11160. & 1240. fit enim ut 72. ad 8 ita 11160. ad 1240.

Quarta difficultas. Poſtrema difficultas eſt deducta ex modo argumentandi, quo uſus eſt Euclides lib. 9. elem. propoſ. 12. Theodoſius libro primo ſphęricorum propoſ. 12. & Hieronymus Cardanus lib. 5. de proportionibus, propoſ. 201. & aliorum plerique. Num autem ex hoc arguendi modo probent intentum, nemini poteſt eſſe perſpectum, niſi unam, vel alteram ea illis demonſtrationibus perpenderit. De hoc propterea Sectione ſequenti diſputabo.

Solutio petenda ex Sectione ſequenti. Solutio huius difficultatis longiorem diſputationem expoſcit. Ideo viſum eſt peropportunum in eius gratiam ſequentem Sectionem inſtituere.

SECTIO SEXTA.

De præcipuo quodam demonſtrationis genere, quo Mathematici præſertim utuntur.

Præcipuus quidam demonſtrandi modus mathematicis adſcriptus. OCcaſione poſtremæ difficultatis ineunda nobis tractatio de præcipuo quodam demonſtrationis genere, quod non raro Mathematici conſueuerunt uſurpare; quod ut ad trutinam reuocare poſſimus, unum vel alterum exemplum afferemus, quorum primum deſumitur ex Euclide, qui hanc propoſitionem, atque Theorema demonſtrandum aſſumit.

Si ab unitate, quotcunque numeri deinceps proportionales fuerint, quicunque primorum numerorum ultimum metiuntur: ijdem & eum, qui unitati proximus eſt, metientur. Lib. 9. Element. Prop. 12.

Sint ab unitate deinceps proportionales quotcunque numeri A, B, C, D. Dico quoſcunque primorum numerorum, qui metiuntur ultimum D, metiri quoque A, proximum Vnitati. Metiatur enim numerus pri-

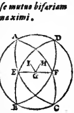
mus

tiatus E. ipſum D. Dico eundem E, primum Vnitas A, 10, B, 100, C, 1000, D, 10000 E, 5 H, 20 G, 200 F, 1000.

a 31. Sept metiri etiam numerum A, unitati proximum. Si nanque non metitur ipſum A; a erit E; cum primus ſit
b 9. prop. ad A, primus: hoc eſt A, & E, inter ſe primi erunt. Metiatur E, ipſum D, per F, b. atque adeò E, multiplicans F, faciat D, quia verò, & A; ipſum D, metitur per C: ac proinde A, multiplicans C facit D; ut iam oſtenſum fuit; producetur idem numerus D ex A, primo in C, quartum & ex E, ſecundo, in
c 19. Sept. F tertium c, quare erit ut A, primus ad E, ſecundum, ita F, tertius ad C, quartum. Cum ergo A, & E, ſint
d 23. Sept inter ſe primi; d, ac proinde in ſua proportione mini-
e 21 Sept. mi; e, metietur æque A, ipſum F, & E, ipſum C. Me-
f 9. pro nun. tiatur E, ipſum C per G, f atque adeo E, multiplicans G, faciat C. Quia verò & A, ut oſtenſum antea fuit,
g 9. pro nun. metitur C per B, g. atque adeo A, multiplicans B, facit C; procreabitur idem numerus C, ex A, primo in B,
h 19. Sept quartum, & ex E ſecundo in G, tertium; h. Erit igitur, ut A primus ad E, ſecundum, ita G, tertius ad B, quartum. Quapropter cum A, & E, ſint inter ſe pri-
i 23. Sept. mi; i, ac propterea in ſua proportione minimi; k, me-
k 21. Sept tiatur, æque A, ipſum G, & E, ipſum B. Metiatur E,
l 9. pron. ipſum B per H, l, ita ut E, multiplicans H, faciat B, metitur autem, & A, ipſum B, per A, atque idcirco A, ſeipſum multiplicans, facit B, ut paulo antea demonſtratum fuit; Gignitur ergo idem numerus B, ex E, primo in H, tertium, & ex A, medio in ſe ipſum,
m 20. Sept. m. Quare erit ut E primus ad A, ſecundum, ita A, ſecundus, ad H, tertium; Cum ergo E, & A, inter ſe pri-
n 23. Sept mi ſint, n, ac proinde in ſua proportione minimi; o,
o 21. Sept æque metitur E ipſum A; & A, ipſum H; quod eſt contra hypotheſin. ponitur enim E ipſum A, non metiri. Quare falſum eſt E, ipſum A non metiri. Nam ex eo, quod E, non dicatur metiri ipſum A, ſemper demonſtrabitur E ipſum A, metiri; quod eſt abſurdum. Metitur ergo E ipſum A. Eodem argumento oſtendemus quoſcunque alios numeros primos ipſum D metientes, metiri quoque ipſum A. eademque erit ratio, ſi C, vel B, ultimus numerus ſtatuatur. Hæc Euclides ex Clauio.

Theodo- ſius lib. 1. Sphæræ. Prop. 20. Theodoſij autem Propoſitio, ac Theorema hoc genere demonſtrationis demonſtratum, eſt huiuſmodi.

In Sphæra circuli, qui ſe mutuo bifariam ſecant, ſunt maximi.

IN ſphæra ABCD, circuli AE, BD, ſe mutuò ſecent bifariam in punctis E, F. Dico circulos AC; BD, eſſe maximos. Cum enim ſe mutuò ſecent bifariam in E, F, erit ducta recta E F, utriuſque diameter cum ſola diameter circulum quemcunque bifariam diuidat; ac proinde diuiſâ rectâ E F, bifariam in G, erit G, utriuſque circuli centrum, quod dico etiam eſſe ſphęrę centrum, atque adeo utrunque circulum per ſphęrę centrum duci. Si nanque G, dicatur non eſſe centrum ſphæræ, ac proinde circulos AC, BD non eſſe per ſphæræ centrum ductos; hoc ipſo oſtendemus G, eſſe centrum ſphæræ, atque idcirco, utrun-
a ... que circulum per ſphæræ centrum duci, a; erigatur enim ex G, ad planum circuli A C, perpendicularis G H, item G I, perpendicularis ad planum circuli B D, quoniam igitur circuli AC, BD ponuntur non tranſire per centrum ſphæræ à tranſibit utraque perpendicularis GH, GI, per centrum ſphæræ. Cum G, in quo conueniunt, centrum erit ſphæræ. Centrum non exiſteret in utraque, ac proinde circulus per centrum ſphæræ, traijcientur circuli AC, BD, per centrum ſphæræ maximi. In ſphæra ergo circuli qui ſe mutuò ſecant, ſunt maximi. Quod erat oſtendendum. Theodoſius itidem ex Clauio.

Cardanus autem eandem hanc demonſtrationem uſurpauit ſe credens auctorem eius animaduertiſſet longè prius ab alijs videlicet ... de, & Theodoſio adhibitam fuiſſe, ut primus. Hoc itaque demonſtrandi genere uſ... tendendam hanc propoſitionem.

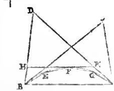
Si duæ lineæ non ſecantes circuli peripheri... punctum, ex ea coeant, exterius neceſſe e... pheria contentâ eſſe maiores. Ad cuius demonſtrationem, ut probet intentum, duo præmittit l... quorum Primum.

Si fuerit proportio primi ad ſecundum maio... tertij ad quartum, erit primi ad tertium maio... ſecundi ad quartum.

Secundum tale eſt.

Si fuerint quatuor quantitates, quarum exce... mæ ſupra ſecundam, ſit minor exceſſu tertiæ ... quartam, ſitque prima non minor tertiâ, erit p... primæ ad ſecundum minor quam tertiæ ad quart...

Horum demonſtrationes breuitati ſtudens o... propoſiti Theorematis demonſtrationem ad h... monſtrandi genus pertinentem adducens.

Sint duę lineę A B, & A C, quę comprehendant portionem circuli BC. Dico eas eſſe maiores, BC, portione. Si enim A B, & A C, ſunt ęquales, diuiſo arcu BC, per ęqualia in F, ducam contingentem H F K; ſi non faciant triangulum ęquicrurium, B C D, ſuper BC, & cuius ambo latera pariter accepta ſint ęqualia, A B, & A C; & ducam contingentem, & habebo trapetium HB, CK. Quare ſi peripheria circuli BC, eſt minor DB, & DC, pariter acceptis habeo intentum; ſi non, toties diuidam peripheriam per ęqualia, ut fiat figura polygonia ſuper BC ęquilatera, at ęquiangula cuius differentia, à peripheria ſit minor, differentia DB, & DC, à trapetio BHKC, id eſt tribus eius lateribus nam cum DH, & DK, ſint maiores, H K, conſtat, quod DB, & DC, ſunt maiores HB, & KC, & HK, igitur ſit differentia illa L, & differentia peripherię, à lineis polygonię, minor L igitur, cum peripheria ſit ęqualis aut maior DB, & DC, & differentia à lateribus poligonię minor, quàm DB, & DC, AB, HB, HK, KC, erit Per ele... minor proportio peripherię ad latera poligonię quàm DB & DC, ad tria latera trapetij, quare minor propor- 1 Lem. tio peripherię ad DB, & DC quam laterum polygonię Per. ad tria latera trapetij, ſed latera polygonię ſunt minora Lem. tribus lateribus, trapetij; igitur peripheria BC, eſt mi- Per. nor D B, & D C; quod erat demonſtrandum. 2 Lem.

Hæc Cardanus. Ad primam in ordine ex Euclide, manifeſtum, quod dicitur; Nam in ea Geometra ex us. eo quòd E dicatur non metiri ipſum A, oſtendit demonſtratione affirmatiua, ſiue demonſtratione oſten-

ſiua,

ſiua, & non ducente ad impoſſibile, E ipſum A metiri. Theodoſius verò ex eo quòd G dicitur non eſſe centrum ſphęrę, demonſtrat demonſtratione affirmatiuâ &c. G. eſſe centrum ſphęrę. Et Cardanus ex eo, quòd peripheria circuli ſit maior trianguli lateribus, oſtendit demonſtratione affirmatiua &c. peripheriam eſſe minorem trianguli lateribus; proindeque fatendum præter demonſtrationem *propter quid*, & *quia*, & præter demonſtrationem ducentem ad impoſſibile, dandum hunc alium demonſtrationis modum, quo ex falſo directè conſequentiâque formali, deducitur verum; adeout gemina ſit difficultas. *Prima* quia hinc apparet inadæquatam eſſe partitionem illam demonſtrationis in demonſtrationem *propter quid*, & *quia*, & *ducentem ad impoſſibile*, quarum duæ priores oſtenſiuæ ſint, cùm hæc alia ſit demonſtrationis ſpecies, itidem oſtenſiua, diſtincta tamen ab illis duabus, & à ducente ad impoſſibile: *Secunda*, quia manifeſtè comprehenditur ex falſo verum directè, formalique conſequentiâ colligi.

Solutio. At ſi quis demonſtrationes prędictas, non oſcitanter, ſed accuratè perpenderit, facilè reperiet ex iјs, nullam difficultatem depromi; non primam, videlicet, pręter ſpecies demonſtrationis iam aſſignatas, hanc aliam eſſe recognoſcendam à ſingulis illis diſtinctam; quandoquidem ad oſtenſiuam demonſtrationem reduci poſſe, facillimum eſt intelligere, ſi ad memoriam reuocemus ea, quæ demonſtratio oſtenſiua requirit, nimirum illa, quę ſuperius innuimus, cum huiuſmodi demonſtrationis indolem, atque naturam à demonſtratione ducente ad impoſſibile diſtinctam oſtendere niteremur. Quòd ſi quiſpiam ſuſpicetur minus benè hunc demonſtrandi modum ad demonſtrationem oſtenſiuam redigi, citra laborem ad demonſtrationem, quę dicitur ducens ad impoſſibile, poterit reuocare. Hoc enim ſatis, ne hinc colligatur inadęquata partitio demonſtrationis in oſtenſiuam, & ducentem ad impoſſibile.

Clarius ſuperius dicta explicantur. Clarius tamen ad hæc explicanda iuvabit aduertere hunc demonſtrandi modum inniti duobus principijs maximè notis naturæ lumine, quorum primum eſt. *Idem non poteſt ſimul eſſe, & non eſſe*. Secundum, *quodlibet, aut eſt, aut non eſt*. Itaque modus hic argumentandi ex eo deducitur, quòd duo contradictoria vera ſimul eſſe non poſſunt. In hoc enim fundamentum habet omnis hæc argumentandi ratio, quod primo conſtat ex illa demonſtratione, quâ utitur Euclides, nam perinde eſt ac ſi dicat, vel E numerus eſt, qui metitur ipſum A, vel non eſt, qui ipſum A, metitur, non poteſt dici, quòd non metiatur, & hoc eſt, quod oſtenditur; ergo metitur; optima conſecutio, nam metiri, & non metiri contradicunt, ſi falſum igitur eſt, quod E, non metiatur A, verum erit, quòd metiatur. Non abſimili modo ratiocinandum de demonſtratione Theodoſij; perinde eſt enim, ac ſi dicat, punctum G, aut eſt centrum ſphæræ A B C D, aut non eſt, ſed E, eſt punctum à centro ſphæræ diuerſum, ſeu & in idem recidit, aut non eſt centrum, ſed falſum eſt non eſſe centrum, ita ut G; ſit punctum diuerſum ab ipſo centro; ergo G, erit centrum ſphæræ A B C D, Vt prætercam huiuſmodi demonſtrationes, ad demonſtrationem ducentem ad impoſſibile facilè reuocari, ut ex ſolutione poſtremæ difficultatis principalis paulo infra conſtabit, & hæc de prima difficultatis parte.

Ad ſecundam quòd ſpectat, nimirum ex falſo per hunc demonſtrationis modum colligi verum, facile ſatis fiet redactis in memoriam iјs, quæ in gratiam demonſtrationis ducentis ad impoſſibile breuiter attulimus, quatenus hæc eadem difficultas aduerſus illud probationis genus afferebatur.

Hactenus Arithmeticas, Geometricaſque demonſtrationes expendimus; nunc Phyſicogeometricam ad trutinam reuocemus; ea porò eſt, quâ hæc oſtenditur. *Maris, omniſque humidi ſuperficies, eo ipſo concluditur eſſe ſphærica, quo id negatur*.

Poſtrema difficultas. Ponatur vera eius contradictoria *Maris ſuperficies ſphærica non eſt*. Quoniam igitur maris ſuperficies ſphærica non eſt; ergo omnes ſuperficiei maritimæ partes inæqualiter à centro diſtant; ergo una eſt alterior alterâ, nam hoc nil aliud, quàm unam longiùs à centro diſtare, quàm alteram; ergo altiores verſus decliuiores ſeu minus altas diffluunt, hoc enim humidi natura requirit, ex tali autem defluxu neceſſariò prouenit omnium partium maritimæ ſuperficiei æqualis altitudo, ſeu & in idem recidit, æqualis à centro diſtantia; æqualia autem omnium partium ſuperficiei maritimæ à centro diſtantia perfectam eius ſphæricitatem infert, *ergo maris ſuperficies ſphærica eſt*. Hæc igitur propoſitio maris ſuperficies ſphærica eſt, directè, & affirmatiuè deducta eſt ex ſua contradictoria, *maris ſuperficies ſphærica non eſt*.

Ex his igitur concludunt dari quaſdam aſſertiones, quæ directè ex ſui contradictorijs inferuntur. Atque ita, aſſertio, quæ ex ſua contradictoria directè infertur, neceſſariò vera eſt, (cum apertè conſtet id neceſſariò verum eſſe, quod ſuum contradictorium deſtruit; deſtruit autem ſuum contradictorium, quod ex ſuo contradictorio directè ſequitur); ergo & aſſertionis contradictoria, ex qua videlicet, deducta eſt aſſertio, falſa eſt; ergo ex falſo directè, & affirmatiuè deductum eſt verum.

Solutio. Non ſecus de præſenti demonſtratione, ac de ſuperioribus dicendum, videlicet ſic demonſtrare, non eſſe formali conſequentiâ verum ex falſo deducere, ſed ſolùm ex eo quòd unum ex contradictorijs falſum eſt, neceſſe eſt alterum verum eſſe; unde videtur fieri poſſe argumentatio ducens ad impoſſibile, hunc qui ſequitur in modum.

Suppono, quando corpus humidum dicitur ſphæricâ figurâ conſtare, id intelligendum eſſe, partibus eius conſidentibus; alioquin nunquam hanc induet figuram; quo ſuppoſito ſit.

PROPOSITIO.

Partes ſuperficiei cuiuſcunque humidi, proindeque maris, conſidentes figuram ſphæricam efformant.

SVpponamus conſidentes humidi partes ſphęricam figuram non efformare; ergo pars una magis à centro diſtabit, quàm alia, ergo una erit altior aliâ; ergo quæ altiores ſunt defluent ad depreſſiores, ob humidi corporis naturam; ergo non erunt conſidentes; ſed ex hypotheſi ſunt conſidentes; quare erunt, & non erunt conſidentes, quod eſt impoſſibile, cum contradictionem inuoluat. Quodcunque igitur humidum atque adeo mare, ſphærica figura præditum eſt &c. At quis non videt hunc demonſtrandi modum eſſe ad impoſſibile ducentem?

Affinis eſt hunc demonſtrationis modus, quibus Dialectica utitur. Hic demonſtrationis modus, affinis admodum eſt iјs, quæ de inſolubilibus propoſitionibus Dialectici tradunt. Propoſitiones enim inſolubiles dicuntur, quæ nullo modo exponi poſſunt, ut in aliquo ſenſu veritate comprobentur, quia nimirum ipſæmet ſuam deſtruunt veritatem; quod euenit toties, quoties ex

ipſa-

ipſamet propoſitionis verificatione, nempe quod ita ſit, ut per ipſam ſignificatur, ſequitur eam eſſe falſam. Vt ſiquis dicat, *nulla propoſitio eſt negatiua*, pronunciat propoſitionem inſolubilem; nam ex eo quod ita ſit, ut per ipſam enunciatur, ſe ipſam deſtruit, redditque falſam, cum ipſa negatiua ſit. Non abſimili modo, hæc ſe ipſam deſtruit, *omnis propoſitio eſt negatiua*, quandoquidem ipſa eſt affirmatiua.

SECTIO SEPTIMA.

De præcognitionibus, atque præcognitis ad demonſtrationem requiſitis.

1. Poſt. tex. 1. CVm Ariſtoteles initio Poſteriorum dixiſſet. Πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως. *Omnis doctrina, & omnis diſciplina dianoëtica fit ex antecedente cognitione*, paulò poſt ſubdit. Διχῶς δ' ἀναγκαῖον προγινώσκειν. Ibidem. τὰ μὲν γὰρ, ὅτι ἔστι, προϋπολαμβάνειν ἀναγκαῖον. τὰ δὲ, τί τὸ λεγόμενόν ἐστι, ξυνιέναι δεῖ. τὰ δ', ἄμφω. *Dupliciter autem neceſſe eſt prænoſcere: nam alia quòd ſint, præſumere neceſſe eſt: alia quid ſit, quod dicitur intelligere oportet: alia utrumque*. Docet ergo duplicem eſſe præcognitionem, hoc eſt, præuiam cognitionem requiſitam ad omnem ratiocinationem; unam quoad *an eſt*; alteram quoad *quid eſt*, nimirum unam, quâ affirmetur rem eſſe; alteram, quâ perſpiciatur quid res ipſa ſit. Vbi notarunt interpretes ex Ariſtotelis ſententia quatuor eſſe præcognitiones, puta, *quid ſignificet nomen; an res ſit; quid ſit; & an talis ſit*, quas tamen Philoſophus in præſens ad duas redigit, nempe *quòd ſit*, & *quid ſit*; quandoquidem appellatione *quid*, complectitur quæſtionem, tam *quid nominis*, quàm *quid rei*, ſcilicet quid nomen trianguli ſignificet, & quid res ipſa ſit, ſeu in quo eius natura conſiſtat; et appellatione *quòd*; tam quæſtionem ſimplicem, ut quòd triangulum ſit, quàm complexam, ut quòd triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis. Hæ autem præcognitiones inter ſe ſic ſe habent, ut præcedens reſpectu ſequentis dicatur præcognitio, & quælibet ſequens antecedentis comparatione dicatur quæſtio; vana ſiquidem eſt omnis quæſtio, quam nulla præcognitio antecedit; hinc cognitio ſignificationis nominis nunquam eſt quæſtio, ſed ſemper præcognitio, quia nulla eam alia præcognitio præcedit, & *propter quid* nunquam eſt præcognitio, ſed ſemper quæſtio, quia nulla eam ſequitur alia quæſtio; idcirco Philoſophus initio ſecundi libri ſermonem de quæſtionibus habens, quatuor duntaxat commemorat nominis ſignificationem omittens, quoniam hæc nunquam eſt quæſtio: ex aduerſo autem hoc loco de præcognitionibus non de quæſtionibus diſputans, omittit quæſtionem *propter quid*, velut illam, quæ nunquam eſt præcognitio, adeout quatuor ſpecie ſint quæſtiones, cum alioquin genere, ut paulo antea notaui, duæ tantum ab Ariſtotele ſtatuantur. Ex Ariſtotele igitur præter has duas non dantur aliæ præcognitiones, ut propterea neceſſe ſit omnem præcognoſcentem altero duorum modorum, vel utroque ſimul præcognoſcere. Rem illuſtrare contendens, exemplis utitur, indiſtinctè tamen, adeo ut unum afferat, cui competat præcognitio *quid*, aliud cui præcognitio *quòd*, & aliud, cui utraque ſimul; quæ tamen non ex eadem demonſtratione, immò nec ex eadem diſciplina, ſed ex diſciplinis omnino diuerſis deſumpſit, quoniam in animo non habebat hoc loco demonſtrationis partes aſſignare, ſed præcognitionum modos tantum exemplis magis declarare. Ex illis autem exemplis unum eſt principium complexum, videlicet axioma illud, *De quolibet verum eſt affirmare, vel negare*. De hoc autem docet præcognoſci *quòd ſit*, nempe *quòd ſit verum*, reliqua duo affert tanquam ſubiecta, nam ut unitas in Arithmetica: ita triangulum in Geometria ſubiecti locum obtinet; per triangulum explicat præcognitionem *quid ſit*, hoc eſt *quid nominis*, ut ex ſequentibus verbis colligitur; per unitatem autem utrunque præcognitionis modum ſcilicet, & *quid nominis*, ſeu *quid ſignificet*, & *quod eſt*; rediturus autem rationem, cur aliquid uno, vel duobus modis præcognoſcatur, ſubdit οὐ γὰρ ὁμοίως τούτων ἕκαστον δῆλον ἡμῖν, *non enim ſimiliter horum unumquodque eſt nobis manifeſtum*. Hinc vel unâ vel pluribus præcognitionibus aliquid præcognoſci debet.

Quid Interpretes Ariſt. de præcognitionibus, & præcognitis dicant. Ex Ariſtotelis verbis occaſione deſumptâ, communiter interpretes de præcognitionibus, atque præcognitis tractationem inſtituunt unanimi conſenſu decernentes ad aures ipſius duas eſſe præcognitiones, tria verò præcognita, quibus quælibet indigeat demonſtratio, præſertim illa, quæ *propterquid* nuncupatur, de qua maximè videtur Philoſophus fuiſſe ſollicitus. Primum autem præcognitum aſſignant præmiſſas, ſiue principia complexa. Secundum aſſerunt eſſe prædicatum concluſionis, quod appellatur etiam quæſitum, & affectio, ſiue proprietas, vel attributum. Tertium volunt eſſe ſubiectum eiuſdem concluſionis, quod etiam dicitur datum, & genus. Addunt præmiſſas præcognoſci debere, quoad *an eſt* & quidam etiam arbitrantur debere præcognoſci quoad *quid eſt*. Inſuper affirmant ſubiectum debere præcognoſci quoad *quid eſt*, & quoad *an eſt ſimul*; prædicatum vero tantum quoad *quid eſt*. Eoquòd ut procedatur ad demonſtrationem primò proponitur concluſio ſub forma Problematis, & Quæſtionis. *Vt utrum mundus ſit ab æterno; & utrum anima intellectiua ſit immortalis*, atque tunc præcognoſci debet quid utrunque ſignificet. Debet etiam præcognoſci ſubiectum in ſe ſimpliciter eſſe, ut poſſit affirmari eſſe tale, vel tale per prædicatum. Non debet autem præcognoſci prædicatum eſſe ſimpliciter, quoniam hoc ipſum eſt, quod demonſtratur, dum oſtenditur prædicatum ineſſe ſubiecto.

Quædam præmittuntur. Cum omnis cognitio ex præexiſtenti cognitione fiat, hoc eſt, cum omnis cognitio illatæ propoſitionis, atque concluſionis præſupponat cognitionem alterius propoſitionis inferentis, ut antecedens, præmiſſæ &c. Ad accuratam tractandorum notitiam primo iuvabit expendere celebrem illam propoſitionem, à qua Philoſophus ſuam de poſteriori reſolutione tractationem exorditur, nimirum, πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ, ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως. *Omnis doctrina, & omnis diſciplina dianoëtica fit ex aliqua præexiſtenti cognitione*, cuius etiam initio meminimus. In huius autem gratiam hic non nihil immorandum, ut Philoſophi conſilium aſſequamur, quod apud eundem alibi etiam expreſſum legimus, dum eandem propoſitionem enunciat; videtur igitur Philoſophus ſibi explicandum aſſumere, quibus ſit opus humano intellectui ad ſcientiam demonſtrationis præſidio comparandam, dicens ea eſſe præcognita, & prænotiones, eò quòd omnis doctrina, & diſciplina ex præexiſtenti in humana mente ſit cognitione, ſeu, & in idem recidit, quoniam omnis concluſio ignota ex aliquibus præconceptis deducitur, in quibus talis concluſio ſit quidem ignota actu, cognita tamen virtute, ac poteſtate. Vt humana igitur mens de re quapiam ſcientiam aſſequatur, indiget aliqua præexiſtente cognitione. Lib. 6. Eth. Cap. 3. Lib. 1. Dium. Cap. 7

Videtur autem hunc fere in modum ratiocinatus aduerſus Platonem diſputans contendentem noſtrum ſcire eſſe quoddam reminiſci. Nulla doctrina, vel diſciplina, quæ fit ex præexiſtenti cognitione per reminiſcentiam comparatur: ſed omnis doctrina ac diſciplina diſcurſiua fit ex præexiſtenti cognitione; ergo nulla doctrina, vel diſciplina diſcurſiua per reminiſcentiam comparatur; ergo per demonſtrationem; optima conſecutio, quoniam non ſuppetit alius modus, quo ipſam doctrinam, ſeu diſciplinam comparari poſſit. Maior eſt propoſitio certa, propterea quòd doctrinam vel diſciplinam fieri ex præexiſtenti cognitione, ſenſu, quo hic accipitur, non eſt per reminiſcentiam fieri: minorem autem inductione confirmat dicens id manifeſtum eſſe ex Mathematicis diſciplinis Dialectica, & Rethorica, & qualibet cęterarum artium. Cum itaque ad ſcientiæ conſecutionem ſit opus præexiſtente notitiâ, & hæc eſſe non poſſit, niſi circa quędam vel ſecundum unam, vel aliam rationem verſetur, (talis enim eſt cuiuſque cognitionis natura,) propterea conſequens fit, ut ad ſcientiam beneficio demonſtrationis aſſequendam, quibuſdam ſit opus præcognitis, atque rationibus præcognoſcendi, quæ prænotiones dicuntur, & ideo de præcognitis, atque prænotionibus diſputandum aſſumit.

Quid hoc in loco Ariſtoteles agat.

Cæterum Ariſtoteli in præſentia negotium non eſt cum Heraclito einſque diſcipulis Ephesio, & Cratylo, negantibus ſcientiam in intellectu humano, quoniam id non aſſumit oſtendendum, quin de modo, quo acquiratur ſcientia tantummodo ſollicitus, dari ſcientiam ipſam ſupponit; ſed cum Platone ut ſupra notaui, contendente ſcientiam in nobis per reminiſcentiam acquiri, cum is arbitretur hoc ratione longè diuerſâ contingere, nimirum per demonſtrationem, ad quam ait quædam præſupponi, videlicet, præcognita, & prænotiones, ſeu modos, ſecundum quos illa quæ præcognoſcuntur, debent à nobis præcognoſci.

Difficultates aduerſus Ariſtotelis ſententiam.

Philoſophi verba pluribus nec leuis momenti difficultatibus ſcatent, quibus occurrere non facile. Primò ſe offerunt voces *Doctrina*, & *Diſciplina*, ſed in his nullum aliud arcanum, quàm quòd Ariſtoteles voluit comprehendere cognitionem intellectiuam, quancunque, ſiue hæc in docente, ſiue in addiſcente ſedem habeat; non enim per has voces diſtinctum quidpiam ſignificat, ſed cognitionem eandem intellectiuam, quæ quatenus exit à præceptore, dicitur doctrina, & quatenus à diſcipulo recipitur, diſciplina nuncupatur, itaut utroque nomine intelligatur concluſionis ex principijs deducta cognitio; ſi tamen Philoſophus voce διανοητική. utatur ad ſignificandam cognitionem ratiocinatione comparatam, de quo eſt, ſumma diſſenſio apud interpretes. Secundo igitur loco aliquid negotij exhibet in præſenti particula, vox commemorata; hanc enim alij vertunt intellectiuam, alij diſcurſiuam; alij ne in alteram partem inclinent, ſimpliciter dicunt *dianoëtica*: reſeruantes deinde ſibi diſcutiendum, utrum ſit intellectiua, an ſolum diſcurſiua. Manifeſtum autem vocem διανοητική, deduci à verbo διανοέω, idcirco ex eo, quod hoc ſibi vult, ſignificatio vocis prædictæ dependet; at verò aliqui crediderunt verbum prædictum ſignificare ſolum *diſcurrere*; ſed re verâ verbum διανοέομαι, idem eſt, quòd *cogito, excogito, conſtituo, cenſeo*; ut conſtat ex Luciano, Platone de Legibus, & Ariſtotele de Mundo, Iſocrate &c. eiuſdem autem ſignificationis eſt διανοέω; unde διανόημα, ατος. *cogitatio, ſenſus, mens; cogitatus* διανόησις, deliberatio, animaduerſio διανοητικός. intelligendi vi præditus, intelligendi vim habens; unde ἀνὴρ διανοητικός, Ariſtoteli eſt *ingenioſus* & *commentator*. Item διανοητικὸς τὴν ψυχήν, *ingenio valens*. διανοητικὴ κίνησις, *mentis agitatio*; atque demum, quod ad propoſitum facit, διανοητικὴ ἀρετή, *virtus quaſi intellectiua*. Ita vertunt Græcę linguę magiſtri; quamobrem πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητική; idem ſonabit, ac *omnis doctrina omniſque diſciplina intellectiua*. Itaque nomine doctrinę ac diſciplinę intelligere debemus omnem cognitionem intellectiuam, ſiue definitiuam, ſiue ratiocinatione, aut diſcurſu acquiſitam, verbo dicam, omnem cognitionem, quę ratione perficitur, ſiue per diſcurſum, ſiue ſine diſcurſu habeatur.

7. Politicorum.

Prima aſſenſio.

Huius vocis retentâ prędictâ ſignificatione, adhuc quę ſuperiùs diximus, cum veritate conſentiunt, & ad aures Ariſtotelis dici poſſunt, propterea quòd ipſe non ſolum ſcientiam demonſtratiuam, ſed etiam definitiuam fieri ex pręexiſtenti cognitione teſtatur, cum tamen definitiua, quamuis intellectiua ſit, non propterea diſcurſiua dici mereatur; uſus eſt autem voce illa διανοητική, ut ſignificaret cognitionem intellectiuam ad excludendas cognitiones ſenſitiuas, quod alibi etiam memorię literiſque prodidit dicens, definitionem, & prima principia, ex præexiſtente cognitione fieri, etſi cognitiones diſcurſiuę non ſint, licet intellectiuę.

Ariſtotelis auctoritat. probatur. 1. Diuin. Text. 48. 2. Poſt. c. vltimo. 4. Top. cap. 3.

In hanc autem ſententiam adducor, quoniam Ariſtoteles ſuppoſito in nobis dari ſcientiam, alioquin vana foret ſuſcepta contentio, oſtendere illam in humana mente animoque intendebat, longè aliter generari, ac à Platone crederetur, ſcilicet per reminiſcentiam; ſed hic exiſtimabat non modo ſcientiam acceptam pro cognitione, quę ratiocinatione comparatur, verum etiam definitiuam in nobis per reminiſcentiam acquiri; Philoſophus autem non item, ſed utranque cognitionis genus in humano intellectu modo longè diuerſo generari arbitrabatur; ob id ęquum erat, ut uniuerſalem propoſitionem aſſumeret complectens utrunque cognitionis genus, quin potius omnem cognitionem intellectiuam, prout à ſenſitiua diſtinctam, quæ re verâ ex pręexiſtenti cognitione non fit; hoc enim modo funditùs Platonis opinionem euertit.

Superior aſſertio. Ratione ſuadetur.

Non me latet ad primam auctoritatem reſpondere Philoſophum non ſic uſurpaſſe vocem διανοητική, proindeque disertè admodum de omni propoſitione apta quidem ad ſcientias, verba feciſſe, ſolumque probabiles propoſitiones excluſiſſe.

1. Diuin. Tex. 48. Reſponſio quorundã ad primã auctoritatem.

Sed quam hęc ſit inſulſa reſponſio, ex eo facile deprehenditur, quoniam potius noſtram interpretationem confirmat, nimirum Ariſtotelem ſi non omnem cognitionem intellectiuam, ſaltem illam, quęcunque ſit, quę ad ſcientiam pertinet, cuiuſmodi non eſt ſolum, quę ratiocinatione comparatur, ſed etiam, quę rei naturam attingit, nempe definitiua, per vocem illam in pręſentiarum uſurpatam, ſignificare voluiſſe.

Refellitur.

Ad auctoritatem aliam multa dicunt, ſed admodum inconſideratè, cum ſatis apertis, ſplendidiſque verbis Philoſophus ibi doceat ſententiam, quam profitemur, quandoquidem ait, ἐκ μὲν οὖν αἰσθήσεως γίνεται μνήμη, ὥσπερ λέγομεν. ἐκ δὲ μνήμης πολλάκις τοῦ αὐτοῦ γινομένης, ἐμπειρία. αἱ γὰρ πολλαὶ μνῆμαι τῷ ἀριθμῷ, ἐμπειρία μία ἐστίν. ἐκ δ' ἐμπειρίας ἢ ἐκ παντὸς ἠρεμήσαντος τοῦ καθόλου ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦ ἑνὸς παρὰ τὰ πολλά. ὃ ἂν ἐν ἅπασιν ἓν ἐνῇ ἐκείνοις τὸ αὐτό, τέχνης ἀρχὴ καὶ ἐπιστήμης. ἐὰν μὲν περὶ γένεσιν, τέχνης. ἐὰν δὲ περὶ τὸ ὄν, ἐπιστήμης. *Ex ſenſu igitur fit memoria, quemadmodum diximus, ex memoria verò, quæ ſæpe eiuſdem fit, experientia, multæ nanque memoriæ numero, experientia una eſt; ex experientia verò, aut ex toto vniuerſali in anima quietem adepto,*

6. Topic. cap. 3. Ad ſecundã auctoritatem quorundã reſponſio. Refellitur.

nimis

nimirum uno præter multa, *quod in illis omnibus unum inſit idem, principium artis, & ſcientiæ, ſi circa generationem quidem, artis, ſi verò circa id, quod eſt, ſcientiæ*. Verba libenter tranſcripſimus, quoniam ſplendidiſſimus hic locus eſt, unde ſuperior aſſertio plurimum illuſtratur; perſpicuè ſiquidem inde colligitur principiorum quoque notitiam, ex aliqua prænotione fieri, quę tandem in ſenſitiuam deſinit cognitionem.

Topic. ſep. 5. *Ad tertiã auctoritatẽ quorundam reſpõſio.*

Ad aliam auctoritatem ex loco deſumptam ubi habet per notiora definiendum eſſe, quemadmodum in demonſtrationibus. Reſpondent ibi ſermonem non habere de præcognitione reſpectu definitionis, ſed de notioribus definito; primum autem, non ſecundum ad rem, de qua agitur attinere.

Refellitur.

Hæc itidem reſponſio eo nomine refellitur, quòd ſe ipſam deſtruit; admiſſo quandoquidem fieri debere definitionem per notiora, ſtatim ſequitur fieri definitionem ex aliqua præexiſtente cognitione; quoniam, quæ notiora ſunt præcognoſci debent; at ſi res ita ſe habet, antecedit aliqua cognitio definitionem, quæ propterea ex præexiſtenti cognitione fieri, dicatur neceſſe eſt; hæc adeo clara ſunt, ut mirum ſit pleriſque viſum eſſe in contrariam ſententiam abeundum; ad hominem enim definiendum, oportet ut prius mihi perſpectum ſit, quid animal, quid rationale; hæc igitur præcognoſcenda, & alia ex quorum cognitione, hæc itidem cognoſcuntur.

Secunda aſſertio.

Tametſi autem hæc mihi probentur, non irrepſit tamen in animum opinio dicentium, hæc æque de cognitionibus cæteris, ac de diſcurſiua, intelligenda eſſe, quin potius mihi ſatis eſt exploratum præcipuè Philoſophi ſententiam de præcognitione, quæ ratiocinatione comparatur, uſurpandam eſſe, quandoquidem præcognita, quæ ipſe commemorat, nempe ſubiectum, affectio, & principia, ratiocinationi conueniunt.

Ratione ſuadetur. *Philoſophum ita ſenſiſſe de ſua vniuerſali propoſitione omnis doctrina &c.*

Et ad huius probationem facit illud in primis, quòd Philoſophus hoc loco præſertim oſtendendum aſſumit in intellectu humano ſcientiam per demonſtrationem generari, ut Platonis de reminiſcentia ſententiam euertat; cum igitur in huius gratiam propoſitionem illam enunciauerit, quâ dicit omnem doctrinam, ac diſciplinam fieri ex præexiſtenti cognitione, quam maximè rationi conſentaneum eſt, ipſum voluiſſe præſertim propoſitionem illam intelligi de cognitione, quam intellectus ratiocinando conſequitur, non ita tamen, ut inficietur omnino ad reliquas intellectiuas cognitiones extendi. Et quoniam ſcientifica cognitio præcipuè, ex præexiſtenti cognitione fit, propterea, quæ & quot ſint præcognita & præcognitiones ſupereſt explicandum; quamuis enim aliqua ſuperius hac de re fuerint à nobis in medium allata, adhuc tamen aliqua non leuis momenti ſuperſunt.

Præcognitio bifariã accipitur.

Redeuntes igitur in orbem ſermonis, primò quidem animaduertemus, quotuplex præcognitio ſit. Duobus autem modis præcognitio ſumitur. Primò formaliter, quo pacto dicit cognitionem alicuius neceſſariò prærequiſitam ad cognitionem alterius; Secundò obiectiuè, iuxta quam uſurpationem eſt obiectum terminans huiuſmodi cognitionem, & ſignificat modum, rem aliquam ab intellectu præcognoſcendi, quo ſenſu hoc loco ſumitur, cum de præcognitione diſputandum ſuſcepimus.

Quinque ſunt cognoſcendi modi.

Quinque ſunt autem cognoſcendi modi, quorum primus eſt, *quid nominis* ſecundus, *an res ſit* tertius, *quid res ſit* quartus, *qualis res ſit*; quintus *propter quid res ſit* quorum poſterior ſemper ſupponit priorem; cum itaque modus præcedens comparatione ſequentis ſit præcognitio, ſequens autem ſit Quæſtio, propterea primus modus *quid nominis* appellatus, *ſemper erit præcognitio, & nunquam Quæſtio*; *ultimus autem modus propter quid nuncupatus, ſemper erit quæſtio & nunquam præcognitio*; ita fit, ut quatuor ſint ſpecie præcognitiones, etſi genere duas Philoſophus eſſe dixerit; nec immeritò nam quatuor commemoratæ ad duas redigi poſſunt, *Quid eſt*, & *Quòd eſt*; primus enim modus ſubdiuiditur, in *Quid eſt nominis*, & *Quid eſt rei*, quandoquidem de re aliqua duplicem habere poſſumus definitionem, atque conceptum, nempe confuſum, & diſtinctum; primus dicitur *quid nominis*; ſecundus, *quid rei*. Secundus modus ſubdiuiditur in, *Quòd eſt ſimplex, ac incomplexum* quod ſignificat eſſe rei, vel eſſentiæ, vel exiſtentiæ, ſiue aptitudinalis, ſiue actualis; & in *Quòd eſt compoſitum, atque complexum*, quod ſignificat veritatem propoſitionis, & præmiſſarum.

Præcognitionum alia dirigens, & alia agens.

Silentio autem non prætéribo, quod apud Auerroem legimus, nimirum ex præcognitionibus unam eſſe dirigentem, & alteram agentem, huius autem partitionis communis explicatio docet præcognitionem dirigentem dici illam, quæ duntaxat diſponit intellectum, ut deuenire poſſit in notitiam, & aſſenſum concluſionis; præcognitionem agentem, quâ intermediâ, & cuius virtute intellectus ipſum concluſionis aſſenſum elicit. Hæc clarius explicabimus dicendo præcognitionem dirigentem eſſe ſimplicem apprehenſionem, & quoad *Quid eſt*, quæ etſi requiratur, non propterea tamen mouet, nec impellit intellectum per modum illatiui principij; at vero præcognitionem agentem ſumptionum, ſeu præmiſſarum aſſenſum atque definitum iudicium eſſe, quoad *an eſt*, ex quo intellectus per modum illationis ad concluſionis aſſenſum inducitur.

Dubitatio, de qua præcognitione Ariſtotelis propoſitio ſit intelligenda, an de dirigente, an de agente.

Quæri autem ſolet, de qua præcognitione Philoſophus locutus fuerit dicens, omnem doctrinam fieri, ex præexiſtente cognitione; an de dirigente, an verò de agente, non enim ſtatim conſtat utra ſit, de qua ipſe ſermonem habuerit; prætermiſſis aliorum placitis.

Aſſertio.

Aſſerendum de utroque præcognitionis genere propoſitionem illam enunciaſſe.

Ratione ſuadetur.

Hæc aſſertio ſatis euidens eſt conſideranti Philoſophi verba; is enim enunciatâ propoſitione, ſtatim præcognitiones, & præcognita enumerat, at ex illis præcognitionibus palam, & apertum aliquam eſſe dirigentem, & aliquam agentem eſſe. Dirigens planè erit iuxta noſtrum explicationis modum illa, quæ ad primam ſpectat intellectûs operationem, cuiuſmodi eſt præcognitio *Quid ſit*; Agens erit autem, quæ ad ſecundam operationem ſpectat, ut eſt præcognitio, *Quod ſit* tam ſimplex, quàm complexum.

Dubitatio altera quo ſenſu ſciẽtia dicatur fieri ex præexiſtẽti cognitione.

Eſt etiam inquiſitione dignum, quo ſenſu intelligendum ſit doctrinam fieri ex præexiſtenti cognitione; multifariam enim id poteſt intelligi, an ſcilicet tanquam ex termino à quo, an tanquam ex cauſa materiali, an tanquam ex efficiente.

Aſſertio, quòd ſecundum rationes diuerſas, pluribus modis dici poſſit doctrinam &c. fieri ex præexiſtenti cognitione

Aſſerendum autem ſecundum rationes diuerſas, diuerſis etiam modis dici poſſe doctrinam fieri ex præexiſtenti cognitione, ita ut particula ex poſſit unam vel aliam cauſæ habitudinem ſignificare.

Primus modus

Primò quidem, ut à notioribus ordiamur, ſatis eſt notum doctrinam, ſeu diſciplinam, & præſertim concluſionis notitiam (de hac enim præcipuè Philoſophi ſententiam intelligendam dicebam) non poſſe ex præexiſtente cognitione fieri, tanquam ex materiali cauſa interna, hoc eſt, tanquam ex materiali cauſa ex *qua*; propterea quòd concluſionis aſſenſus, ſeu quod

Ffff 2 idem

idem eſt, cognitio ſimplex qualitas eſt, ut ſuo loco fuit luculenter oſtenſum; ergo non poterit ex interna materiali cauſa conſtare; hoc enim cuilibet ſimplici qualitati repugnat; nam huius comparatione, non dubium quin ſubiectum materiæ rationem obtineat, ſed non tanquam materia interna & intrinſecus, ſed ſolum extrinſecus faciens ad conſtitutionem ipſius.

4 Dici tamen poteſt concluſionis cognitio ex præexiſtente cognitione fieri, tanquam ex materiali cauſa *in qua*, eo quòd præexiſtens cognitio ſe tenet ex parte intellectûs, qui materiæ munere fungitur reſpectu cognitionis concluſionis, cùm eius ſubiectum ſit; non enim poteſt intellectus, niſi indutus cognitione antecedenter acquiſitâ, concluſionis cognitionem recipere.

5 Dici etiam poteſt concluſionis cognitio fieri ex præexiſtente cognitione tanquam ex cauſa efficiente, non eo quòd præexiſtens cognitio propriè ſit cauſa efficiens reſpectu cognitionis concluſionis; non enim comparatione illius dici poteſt principium primum unde motus; ſed eo nomine tantùm, quoniam præexiſtens cognitio ſe tenet ex parte intellectûs, qui cauſa etiam eſt efficiens reſpectu cognitionis concluſionis atque adeo ſe habet tanquam diſpoſitio ad huiuſmodi cauſę genus pertinens; non enim diſpoſitio ſolùm ex parte materialis, ſed etiam ex parte efficientis cauſę conceditur, ut alibi dicetur. Is enim comparatione cuiuſlibet cognitionis, ac ob id etiam reſpectu illius, quę eſt concluſionis, dicitur agens immanens, hoc eſt operans in ſe ipſum, unde eſt ut duplici fungatur munere, & cauſę efficientis nimirum, & cauſę materialis, non ex qua, ſed in qua; hoc itaque ſenſu licet affirmare concluſionis notitiam ex cognitione præexiſtente, tanquam ex efficienti cauſa fieri. Quamuis autem particula *ex* propriè non importet habitudinem efficientis, dicimus enim aliquid ab efficiente, non ex efficiente fieri; quemadmodum nec denotat habitudinem cauſę finalis, non enim dicimus aliquid ex fine, ſed propter finem fieri, nihilominus minus propriè, ſolet illa particula ad denotandam cauſam efficientem uſurpari, atque adeo latâ ſignificatione, ſi eadem particula in præſens adhibeatur, concluſionis cognitio dici poterit ex præexiſtente notitia, tanquam ex cauſa efficiente fieri. Dici etiam poteſt, nec adeo impropriè, cognitio concluſionis fieri ex cognitione præexiſtenti, tanquam ex termino *à quo*, nam præexiſtens cognitio, qualis eſt cognitio præmiſſarum, eſt ut terminus *à quo*, concluſio autem ut terminus *ad quem*, illatio tandem tanquam via. Nec refert, quòd terminus *à quo*, non remaneat adueniente formâ, id enim admittendum dumtaxat de termino *à quo*, propriè ſumpto, qui reſpectu ſcientię concluſionis eſt ignorantia; negandum tamen de termino *à quo*, latiori quâdam ſignificatione, hic enim nihil obſtat quominus remaneat adueniente formâ, ut locus ſurſum dicitur terminus *à quo*, motûs deorſum, quamuis remaneat, non ſecus ac terminus ad quem; præexiſtens itaque cognitio illa, nempe præmiſſarum, dicitur terminus *à quo*, quoniam ex illa cognitione in cognitionem concluſionis intellectus quodammodo excurrit; immò non aliunde hęc habet operatio, ut diſcurſus nuncupetur, ut aliàs aduerti.

Tandem concluſionis cognitio dici poteſt fieri ex præexiſtente cognitione, & quidem maximè propriè, tanquam ea conditione ſine qua non. Quamuis enim præcognitio nullum habeat influxum in cognitionem concluſionis, eo quòd in nullo genere cauſę poteſt dici cauſa iſtius; rectè tamen dicetur conditio, ſine qua non, quoniam ſe tenet tam ex parte cauſę materialis, quàm efficientis, ita ut ſine ipſa præcognitione intellectus, nec ut efficiens poſſit notitiam concluſionis producere; nec ut materialis cauſa, in qua, nempe ſubiectum, poſſit ipſam recipere.

Sed aduerſus uniuerſalem illam propoſitionem, *Omnis doctrina, & omnis diſciplina ex aliqua præexiſtente fit cognitione*, ſic urgeri ſolet. Aut hæc propoſitio intelligitur uniuersè pronunciata de omni cognitione intellectiua, vel ſolùm de illa, quæ ratiocinatione acquiritur. Si primum inſtantiam afferunt de cognitione, quam ſempiternæ mentes exercent, nam in ipſis, inquiunt, perfectiſſima ſcientia eſt & nihilominus non ex præexiſtenti cognitione orta, ſed unico tantum intuitu principia, & concluſiones attingens. Afferunt itidem inſtantiam de humano intellectu, quia inquiunt, cum non ſit admittendus proceſſus in infinitum, neceſſe eſt, ut intellectus ad aliquam cognitionem deueniat, quæ ex alia præexiſtenti non fiat. Si dicatur ſecundum, ſequitur propoſitionem illam à veritate pęnitus alienam eſſe, quoniam ratiocinatio non modo concluſionem, ſed etiam præmiſſas includit; unde eſt ut huiuſmodi cognitio, nempe diſcurſiua, ex præexiſtenti cognitione non fiat, ſed ex ſe ipſa, quatenus ex præmiſſis, quas includit, concluſio deducitur. Et in confirmationem accedit, quoniam propoſitio illa Platonis argumentum non ſoluit, quo videlicet probat nos nihil de nouo addiſcere, quia ſcilicet vel cognoſcimus id, quod inquirimus, vel illud ignoramus. Si cognoſcimus; ergo iam ſcimus. Si ignoramus, quantumuis id obuium fiat, non inuenimus. Vt ſi quis hominem ſibi ignotum quærat, etſi obuiam factum non reperiet; at eadem hæc ratio vim retinet, ſi omnis doctrina fieri dicatur ex præexiſtenti cognitione, quantumuis enim præexiſtentem notitiam habeam, ſi illa mihi non oſtendat, quod quæro, id nunquam inueniam; at ſi id mihi oſtendit, non eſt, cur amplius in eius inquiſitione perſiſtam.

Quo ſenſu propoſitio ab Ariſt. pronunciata, ſit admittenda ſuperius explicatum fuit, ubi præſertim intelligendam de cognitione, quæ ratiocinatione comparatur, atque adeo de diſcurſiua, notauimus. Inſtantia autem ex æternis mentibus deſumpta nullius eſt momenti; illæ ſiquidem intelligunt cum ſucceſſione actuum, non tamen ut actus poſterior à priori tanquam à cauſa pendeat; nec unum ex alio diſtincta actibus inferre coguntur; nec eodem actu, ſed poſſunt ſi velint uti diſcurſu. Nec datur proceſſus in infinitum; nam intellectus ſiſtit in cognitione eorum, quæ, utpote nota naturæ lumine, per alia priora probari non debent, cuiuſmodi ſunt prima principia, licet iſte, quo intellectus utitur proceſſus, tandem in ſenſuum notitiam deſinat.

Ad id porrò, quod de diſcurſu dicebatur, reſpondetur, quòd ſi diſcurſus adęquatè ſumatur, pro præmiſſis, & concluſione, ita ut aggregatum ex his importet, dicetur fieri ex præexiſtente cognitione ratione dependentiæ, quam habet concluſio, pars eius una, à præmiſſis, tanquam ab alia parte; redditurque ſenſus, quòd intellectus ex cognitione principiorum procedat ad cognitionem concluſionis, hoc enim eſt diſcurſum fieri ex præexiſtente cognitione, ſumpto diſcurſu pro aggregato prædicto, quatenus per ipſum, (qui alioquin totum illud aggregatum importat) intellectus ex una parte in aliam excurrit, adeo ut eius pars una, ex alia fiat, ſenſu paulo antea ſignificato. Si autem diſcurſus accipiatur non adæquatè, ſed pro ſola concluſionis notitia, ſic utique dicetur ex præexiſtenti cognitione fieri, quatenus fit ex cognitione præmiſſarum, modo ſuperius explicato. At ad confirma-

Difficultates. Prima difficultas.

Solutio.

Solutionis continuatio.

firmationem, reſpondendum Platonis argumentum ex ſuperiori propoſitione ſufficienter enodari, quoniam ſi omnis diſciplina ex præexiſtente cognitione fit, in illa præexiſtenti cognitione, concluſio nota eſt virtute; ignota autem formaliter, & actu; atque hoc modo ex cognitione ipſius in potentia, fit cognitio in actu; nempe, quod virtute potentiaque tantum cognoſcebatur, ratiocinatione, ex præexiſtente notitia, fit actu cognitum.

Quædam præmittuntur claritatis doctrinæ gratia.

Sed ut, quæ ſequuntur, exactius tractentur, quædam præmittam. Principiò autem occurrit explicandum, quid præcognitionis nomine ſignificetur. Præcognitio, ſi vim nominis attendas, nil aliud ſignificat, quàm cognitionem ante cognitionem, ita ut omnis cognitio, quæ aliam præcedit, reſpectu illius præcognitio dici poſſit. Iuxta ſignificationem hanc cognitio ſenſitiua reſpectu intellectiuæ, præcognitio dici poteſt, eò quòd omnis noſtra cognitio à ſenſibus ortum habeat, nec aliquid poſſimus intellectu percipere, quin illud idem, vel aliquid aliud ſenſu prius à nobis perceptum fuerit. Vt propterea Philoſophus inter ſenſus maximè diligi viſum affirmauerit, quoniã ad hoc, de quo loquimur, maximè conducit; & alibi etiam docuerit nihil eſſe in intellectu, quod prius non fuerit in ſenſu; immo alibi pronunciauerit, intelligere, aut phantaſiam eſſe, aut non ſine illa. Secundò, omnis doctrina habita propriâ inuentione, reſpectu illius, quæ à Præceptore per illam obtinetur, dici poteſt præcognitio, & præludia etiam, quæ operâ præceptoris ante ſcientiam cognoſcuntur, prænotiones appellantur. Tertiò omnis cognitio, à qua alia dependet, ſiue ea neceſſaria ſit, ſiue ad bene eſſe, præcognitionis nomine poteſt nuncupari. Quartò prima operatio intellectus reſpectu ſecundæ, & ſecunda reſpectu tertiæ, & in uniuerſum mentis operatio aliam præcedens, præcognitio dici poteſt, reſpectu illius, quam antecedit. Quintò, omnium primorum principiorum cognitio, quæcunque illa ſint, dummodo ex eorum cognitione in aliorum notitiam deueniamus, præcognitionis nomine conſueuit appellari. Et ut paucis rem perſtringam, cognitio, quæ aliam cognitionem præcedit, ad eius conſecutionem concurrens, præcognitio dicitur. Sed hæc eſt nimis lata præcognitionis uſurpatio. Si preſſius autem accipiatur, non ineptè dicetur cum quibuſdam. *Præcognitio eſt intellectiua cognitio non per proceſſum propriè ſcientificum acquiſibilis, ad acquirendam doctrinam per ſe ordinata, ante uniuerſum proceſſum pro acquiſitione eiuſdem doctrinæ requiſitum.* Hac itaque ſignificatione ſumitur hic præcognitio, cum dicimus tria eſſe præcognita, duas genere, quatuor autem ſpecie præcognitiones. In ſuperiori autem definitione dicitur *intellectiua*, quoniam etſi cognitio ſenſitiua neceſſariò præcedat in nobis ad acquirendam doctrinam, non propterea tamen dicenda præcognitio, prout hoc ſumitur loco. Dicitur *non per proceſſum ſcientificum acquiſibilis*, propter quędam demonſtratiua principia non prima, quorum cognitiones, minus propriè dici præcognitiones poſſunt. Vltimò dicitur *ante uniuerſum proceſſum*, ad differentiam præmiſſarum demonſtrabilium, & medij demonſtratiui, non per ſe noti; tametſi enim ad notitiam concluſionis tales ordinentur præmiſſæ, cognoſcique debeant tempore, vel natura prius, quàm concluſio, non ſubinde tamen earum cognitio debet præcognitio dici, ſi præcognitionis nomen ſeuerè nos acceptum eſſe velimus.

2. Diuin. cap. 1.

3. De Ani. text. 59. & Lib. de ſenſu, & ſenſibili.

Præcognitio preſsè accepta, quid ſit.

His præhabitis.

Aſſertio.

Aſſerendum, ad ſcientiam demonſtrationis præſidio comparandam, quædam eſſe præcognoſcenda, & idcirco prænotiones quaſdam concedendas eſſe.

Hoc ſibi voluiſſe Ariſtotelẽ auctoritate probatur

Hoc ſibi voluiſſe Philoſophum in præſentia nemini licet ambigere, cum id ſplendidiſſimis verbis expreſſiſſe, cuicunque manifeſtum ſit.

Ratione ſuadetur.

Ratio autem ex eo deſumitur, quòd ſcientia omnis eſt concluſionis notitia, quâ intellectus per principia vel in cognoſcendo, & eſſendo ſimul, vel in cognoſcendo tantum, prout ſe habuerit demonſtratio, cognoſcit unum alteri conuenire; ſed nequit intellectus hanc notitiã adipiſci, non informatus cognitione eorum, quibus demonſtratio conſtat, cuiuſmodi ſunt, & id, quod alteri tribuitur, & id, cui tribuitur, & cauſa, ſiue principium, per quod tribuitur; ergo ut intellectus opitulante demonſtratione ſcientiam aſſequatur, quædam præuiâ notitiâ debet habere perſpecta.

Neceſſario dandas præcognitiones ea dicta interſunt.

Hinc prænotiones apertè conſtant: cùm enim aliqua ſint pręcognoſcenda, neceſſe eſt aliquas dari præcognitiones, cum hę nil aliud ſint, quàm vel anticipatę quędam notitię de ijs, quę pręcognita dicuntur, ſi formaliter fuerint acceptę; vel nil aliud quàm rationes quędam, ſecundum quas aliqua pręcognoſcuntur, ſi obiectiuè ſumptę fuerint.

Quot autem ſint præcognitiones, iam Ariſtotele duce & quot etiam pręcognita, ſuperiùs inſinuatum fuit; & clarius idem hoc loco repetetur.

Aſſertio, quod prænotiones duæ ſint genere, quatuor autẽ ſpecie.

Aſſerendum igitur duas quidem genere, quatuor autem ſpecie prænotiones eſſe, tria autem pręcognita, ad ſcientiam demonſtrationis præſidio conſequendam.

Ratione ſuadetur.

Ariſtotelis auctoritatem tanquam luce clariorem omitto. Rationem autem inquiro, quam in eo poſitam eſſe crediderim, quoniam de ijs, quibus demonſtratio contexitur, nec plures, nec pauciores rationes pręcognoſci debent; ergo tot erunt prænotiones, quot Ariſtoteles recognouit. Aſſumptum clarè patet, eo quòd de ijs, quibus demonſtratio conſtat, gemina quidem eſt habenda pręcognitio, nempe, vel quid ſit, vel quòd ſit; prima autem vel quid nominis, vel quid rei, ſecunda, vel quòd eſt ſimplex, videlicet quòd exiſtat; vel quod eſt complexum, puta quòd ſit verum.

Tria eſſe præcognita.

At pręcognita ternario numero contineri facillimum eſt intelligere, diligenter aduertendo tria tantùm, nec plura, nec pauciora ad demonſtrationem requiri; primò ſcilicet principium primum complexum verum, quod in ſumptionibus, ſeu pręmiſſis omnino conſiſtit, appellaturque Maxima, ſiue Dignitas, propter apertam veritatem, cui tota innititur demonſtratio. Secundò, pręd icatum etiam requiritur proprium, quod eſt affectio, vel attributum ſubiecto conueniens. Tertiò tandem ſubiectum requiritur, cui per propriam cauſam, tam in eſſendo, quam cognoſcendo ſimul, ſi perfecta ſit demonſtratio, in concluſione oſtenditur affectionem conuenire, vel non conuenire, prout affirmatiua, vel negatiua demonſtratio fuerit; cum itaque ad demonſtrationem non plura, nec pauciora deſiderentur pręcognoſcenda; tot eſſe pręcognita, quot ab Ariſtotele fuerunt enumerata, fateamur oportet.

Difficultates.

Prima difficultas.

Quamuis autem hucuſque dicta ſummoperè clara ſint, nonnullis tamen difficultatibus laborant; enim verò ſolet illud communiter obijci. Pręcognitiones inuicem diſtinguuntur, iuxta diſtinctionem pręcognitorum; ſed pręcognita ſunt tria, quemadmodum ſuperius concluſum fuit; ergo tres pręcognitiones eſſe dicendum erit; maiorem autem propoſitionem ex eo probant, quia operationes per obiecta diſtinguuntur; quòd ſi res ita ſe habet, perperam dictum fuit pręcogni-

Digitized by Google

gnitiones genere quidem duas, ſpecie autem quatuor eſse recognoſcendas.

Confirmatio.

Illud etiam in confirmationem adducunt, quòd pręcognitio, & pręcognitum, relatiua ſunt; ergo quot ſunt pręcognita, tot etiam pręnotiones eſse debent; nam quot modis unum relatiuorum dicitur, totidem etiam & aliud dici debet.

Solutio.

Obuiam itur reſpondendo pręcognita quidem in una quaque demonſtratione tria eſse, non tamen rationes ſecundum quas illa præcognoſci debent, ſeu præcognita materialiter ſumpta tria eſſe, non tamen formaliter, cum hæc, ſint genere duo, quatuor autem ſpecie; at prænotionum numerus ſumi non debet ab ijs, quæ præcognoſcuntur, ſed à rationibus, ſecundum quas debent præcognoſci, hoc eſt non à præcognitis materialiter, ſed formaliter acceptis, quæ cum ſint tot, quot diximus; tot propterea præcognitiones eſſe dicendum erit.

Confirmationi ſit ſatis.

Et ad confirmationem reſpondendum, haud benè conſequens, ex antecedenti deduci; & ad probationem ſat erit reſpondere; ſumpto pręcognito quatenus dicit denominationem ab actu pręcognitionis prodeuntem, præcognitionem, & præcognitum dici relatiua poſſe, atque tot eſſe actus, quot obiecta: ſumpto autem pro re præcognita, propriè relatiua non eſſe cum idem modus & ratio cognoſcendi rebus pluribus conuenire poſſit; eidemque rei plures modi rationeſque cognoſcendi poſſint accommodari.

Secunda difficultas

Amplius. Quatuor ſunt quæſtiones; ergo quatuor etiam prænotiones, quoniam quæſtio unum quærit, & aliud præſupponit, & cuilibet quæſtioni ſua debet præcognitio reſpondere.

Quorundam reſpõſio.

Sunt, qui putant reſpondendum eſſe dicendo, quamuis quatuor ſint quæſtiones, duas tamen ipſarum ad alias duas reuocari, propterea quòd quæſtiones *quia eſt*, & *propter quid eſt*, ad quæſtiones *ſi eſt*, & *quid eſt* reduci poſſunt; unde aiunt, non abſimili modo præcognitiones, etſi ſpecie quatuor, ad duas tamen genere poſſe reduci.

Refellitur

Inutilis tamen reſponſio, cum ex ea poſſet inferri præcognitiones omnes ad unam præcognitionem poſſe reuocari, quemadmodum quæſtiones omnes ad unam quæſtionem medij reducuntur; at omnes præcognitiones unam eſſe præcognitionem, tam remotum eſt à veritate, quàm quod remotiſſimum. Accedit, quòd non talis eſt habitudo præcognitionum ad præcognita, qualis eſt quæſtionum ad quæſita; quæſtio ſiquidem quærit, de eo, quod eſt ignotum, proinde ſupponit illud inueſtigandum: at præcognitio eſt ratione illius, quod eſt ante demonſtrationem notum. Idcirco etſi quęſtiones ad duas reducantur, non ob id præcognitiones ad duas reduci dicendum. Ne commemorem, quòd quæſtio *Quid*, eſt quid rei, at præcognitio *Quid* poteſt eſſe nominis; præterea quæſtio, *quia eſt*, eſt de inhærentia prædicati in ſubiecto; non ſic autem pręcognitio, ut patet.

Vera ſolutio.

Solutio igitur ex proximè dictis petenda eſt, quatenus ex ijs conſtat præcognitiones uſurpari poſſe, vel materialiter, quo pacto ſunt res ipſę pręcognitę: vel formaliter iuxta quam ſignificationem ſunt ipſę pręcognoſcendi rationes, quo ſenſu idem obiectum diuerſo modo, & diuerſa obiecta eodem modo pręcognoſci poſſunt; ut pręcognitio *quid*, tam ſubiecto, quàm paſſioni, ſeu pędicato poteſt applicari. His igitur animaduerſis, reſpondendum illationem negando; non enim cuilibet quęſtioni ſuam reſpondere pręcognitionem oportet, propterea quòd pręcognitiones non terminant quęſtiones, nec illis opponuntur, ſiquidem ante pręcognitionem principiorum nulla pręcedit quæſtio, nec pręcognitionem quid nominis, quęſtio quid nominis precedit; immo ſi pręcognitiones terminarent quęſtiones, profectò non poſſent propriè pręcognitiones dici; quęſtio proptetea concluſioni potius ut ſcitæ, quàm præcognitioni opponitur.

Tertia difficultas.

Illud etiam aliquid habet difficultatis, quòd *quid eſt*, & *quia eſt* ſunt quæſtiones; non igitur inter præcognitiones numerari debent.

Solutio.

Mala tamen eſt conſecutio, ſi *quid eſt*, & *quia eſt* diuerſa ratione ſumantur, licet admittenda ſit, ſi ratione eâdem accipiantur, nam *quid eſt*, & *quia eſt* prout ſunt quæſtiones, non ſunt idem, ac pro ut præcognitiones, nam *quia eſt* pro ut quæſtio, idem eſt, ac quale ſit ſubiectum, ſed pro ut pręcognitio, idem eſt ac *quod eſt*; quod duobus modis contingit; pro ut vel eſt ſimplex, vel complexa.

Quarta difficultas.

Preterea pręcognitio *quia eſt* ſubiecti, & *quia eſt* dignitatis, non videntur in communi quadam pręcognitionis ratione conuenire, quoniam pręcognitio quia eſt ſubiecti eſt incomplexa, cum eâ pręgnoſcatur ſubiectum abſolutè eſſe; at pręcognitio *quia eſt* dignitatis, eſt complexa, cum eâ præcognoſcamus principium eſſe verum; ergo plures, quàm duę erunt huiuſmodi pręcognitiones; optima conſecutio, quoniam ſi pręcognitiones duę tantum forent, oporteret præcognitiones omnes in communi quadam ratione uniuocè conuenire.

Solutio.

Fit ſatis reſpondendo, quòd etſi pręcognitio *quia eſt* ſubiecti ſit præcognitio rei incomplexæ, illa tamen non habetur niſi per complexum aliquod, videlicet per propoſitionem de ſecundo adiacente, quâ ſcitur hoc eſſe, vel eſſe poſſe; quamobrem, cum pręcognitione *quia eſt* dignitatis, aliquo modo communicabit, eo quòd ipſa quoque complexa ſit. Vt pretercam conceſſo etiam pręcognitionem *quia eſt* ſubiecti ſimplicem omnino eſſe; adhuc tamen pręcognitionē *quia eſt* dignitatis cum ea in quadam communi ratione conuenire; quando enim ſcio, quę eidem ſunt ęqualia, inter ſe ęqualia eſſe, profectò ſcio ita re ipsâ eſſe, propoſitionis illius ſignificatum demonſtrando; quem admodum ſciendo hominem eſſe, ſcio ipſum ea rei natura eſſe; idcirco pręcognitio illa complexa de principijs ad ſimplicem quandam reuocatur, cuiuſmodi eſt pręcognitio ſubiecti.

Quinta difficultas.

Si pręcognitiones commemoratę concedendę forent, certè non niſi cum aliquo ordine, illo nimirum, qui communi conſenſu perhibetur, ut pręcognitio *quid eſt* pręcedat pręcognitionem *quòd eſt*, quod quam alienum ſit à veritate, nemo non videt in ſcientijs per inuentionem; prius enim contingit Lunam deliquio laborare, quàm cognoſcatur, quid Lunę nomen ſignificet.

Quorundam ſolutio.

Sunt qui putant ſatis ſuperque difficultatem enodari dicendo in doctrina, quę per doctorem habetur præcognitionem *quid nominis* pręcedere: at in ea, quę proprio Marte comparatur, anteire potius pręcognitionem *quod eſt*, cum prius apprehendatur ſubiectum eſſe, quàm quid eius nomen ſignificet.

Vera ſolutio.

Rectius tamen alij reſpondent pręcognitionem *quid* ſemper pręcedere, cum ſemper ſubiecti apprehenſio pręcedat, atque prius habeatur in mente, quàm pręcognitio *quòd eſt*, nempe mens prius apprehendit ſubiectum, quàm illud cognoſcat eſſe; duplex ob id eſt pręcognitio *quid nominis*; prima dicitur *quid eſt*, quod ſentitur, & eſt ſimplex apprehenſio rem ipſam reprępſentans, & hęc ſemper requiritur. Secunda eſt pręcognitio *quid eſt*, quod dicitur, & eſt cognitio, quâ ſcitur referri ſignum aliquod externum vocale, vel ſcriptum in eius ſignificatum, hęc autem haud perpetuò requiritur.

De

Digitized by Google

De præcognitorum numero. Prima difficultas. De pręcognitorum numero aliqua etiam eſt difficultas; nam tria eſſe Philoſophus decernit, nempe ſubiectum, affectionem, & dignitatem; ſed pręter hęc pręcognoſci etiam debet bonitas illationis; propterea quòd intellectus niſi probè hanc inſtitutam fuiſſe cognoſcat, non poterit eſſe de concluſione certus, proindeque nec ſcientiam per illationem illam aequiret, cum ſcientia formidinem omnem excludat: debet etiam pręcognoſcere medium ante concluſionem cum virtute medij inferatur concluſio, item concluſionem ipſam, & copulam, quę eſt in quęſtione: non igitur ternario, ſed maiori numero pręcognita comprehendantur oportet.

Solutio. Facilis tamen ſolutio; fit enim ſatis reſpondendo illationis bonitatem à Philoſopho in præſentia inter præcognita non recenſeri, quoniam de præcognitis poſterioriſticis tantummodo ſollicitus eſt, omiſſis prioriſticis, è quorum numero eſt illationis bonitas, cum de ipſis opportuniori loco ſermonem habuerit. Medium autem non auget præcognitorum numerum, quoniam etſi præcognoſcatur, non tamen ſeorſum à principijs, quoniam ex medio formari principia, ſcilicet complexa debent; nam in demonſtratione potiſſima, medium eſt definitio ſubiecti, ob id potius præcognitio, quàm præcognitum appellari debet. Medium [illegible] ut pars ad præmiſſas reuocatur, & quamuis ſubiectum, & paſſio ſint etiam partes, hæc tamen oportet præcognoſcere ante præmiſſas, quia ſunt quæſtionis termini, medium autem quatenus tale ſufficit in præmiſſis cognoſcere. Ad concluſionem quod attinet, hæc præcognoſci non debet formaliter, ſed virtute; præcognita autem ſunt, quæ formaliter pręcognoſcuntur. Vt prætercam ipſam reduci poſſe ad præmiſſas, ſiue complexa principia, in quibus virtute continetur. Ad id autem quod de copula dicebatur; reſpondendum, ſi eius ſignificatio ignota ſit, ad prædicatum reduci.

Secunda difficultas. Amplius. Subiectum paſſio & medium ſunt, ex quibus complexa principia conſurgunt; non erunt igitur ab illis præcognita diſtincta; pauciora igitur præcognita erunt, quàm tria.

Solutio. Non inficiandum ex ſubiecto, affectione, & medio complexa principia conſurgere, non propterea tamen aſſerendum eâdem præcognitione præcognoſci, nam ſubiectum, & affectio diuerſa præcognitione præcognoſcuntur ſeorſum ab ea, quâ præcognoſcuntur, ut per medium vnita, & quatenus ex ipſis per unionem cum medio complexa principia fiunt.

Tertia difficultas. Videtur etiam augeri præcognitorum numerus ex ijs, quę ſub ſenſum cadunt; propterea quòd intellectus omnem notitiam haurit à ſenſibus; obid ea pariter, quæ ſenſibus uſurpamus, quæcunque illa ſint, inter præcognita videntur enumeranda.

Solutio. Nulla tamen hæc difficultas, nam hîc ſermo eſt de ijs, quę præcognoſci debent ante demonſtrationem contexendam doctrinæ gratia; quę iure, meritoque ternario comprehendi numero cum Ariſtotele ſancitum à nobis fuit. Vt prætercam non eſſe commemoranda ſenſibilia prout huiuſmodi inter præcognita de quibus loquimur; ut enim è numero præcognitionum ſenſitiuam notitiam reijciendam dicimus: ſic è numero præcognitorum, quæ ſub ſenſum cadunt quâ talia ſunt, è præcognitorum numero abijcienda volumus.

Quarta difficultas. Inſuper. Subiectum, & affectio, ſiue paſſio unam efficiunt quæſtionem; ergo unum præcognitum. Optima quidem illatio; nam quemadmodum principia quantumuis pluribus terminis conſtent præcognitum unum efficiunt, quoniam ex illis una conficitur propoſitio: ita ſubiectum & paſſio unum pręcognitum efficient, quoniam ex illis unica fit propoſitio, nimirum quæſtio, hæc enim propoſitio quædam eſt.

Confirmatio. Confirmatur autem eo quòd in aliquibus nulla quidem eſt paſſio, ut cum quęritur eſſentia ſubiecti, vel aliquod eſſentiale prędicatum; inſuper cum aliquod accidentale prædicatum quæritur, & cum unum cauſæ genus per aliud genus cauſæ demonſtratur; pręterea cum ſimpliciter eſſe rei, ſiue exiſtentia, de re quapiam oſtenditur, ut ab Ariſtotele quandoque fit, & ab alijs etiam fieri ſolet. 8. Phyſ.

Solutio. Occurritur reſpondendo non eandem eſſe rationem propoſitionis, & quęſtionis, enim verò propoſitio cognoſci debet ut vera, propterea fieri poteſt, ut ſub pręcognitione, quòd principia vera ſint, comprehendi quoque poſſint pręcognitiones eorum, quę ad ipſam conſtituendam requiruntur: at quęſtio non pręcognoſcitur ut vera, quoniam ut ſic ex pręmiſſis in concluſione deducitur, ideoque nequit ut propoſitio pręcognoſci, unde eſt ut eius termini tanquam diſtincta pręcognita enumerentur.

Inſtantia. Dices ſubiectum, & affectio ingrediuntur ipſa principia complexa; ergo in eorum pręcognitione contineri debent; ergo unicum erit pręcognitum nempe principium.

Inſtantiæ fit ſatis. Mala tamen eſt conſecutio, cum non eadem ſit pręcognitio principij complexi, & pręcognitio ſubiecti, ac prædicati, nam ut principium eſt complexum, ſic eius pręcognitio complexa dicitur, nempe, quod principium ſit verum; at præcognitio tam ſubiecti, quàm paſſionis incomplexa eſt, quemadmodum, quę pręcognoſcuntur incomplexa ſunt.

Confirmationi occurritur. Confirmationi autem fit ſatis reſpondendo paſſionis nomine intelligi quodlibet prędicatum; cum autem demonſtratur aliquod eſſentiale &c. ſubiectum erit quidpiam confusè conceptum ſecundum accidentia cætera; de hoc infra. Rectius interim dicetur geminam affectionem eſſe, quarum prima verè inhæret ſubiecto per cauſam, & hæc eſt quæ propriè demonſtratur. Secunda autem eſt quodlibet quæſtionis prædicatum, ſitque demonſtratio minus propriè ſumpta. Ariſtoteles autem ſermonem habet de demonſtratione, quâ propria paſſio de ſubiecto oſtenditur, etſi demonſtrationis pręcepta ad cęteras etiam demonſtrationes extendi poſſint. Affectio duplex.

SECTIO OCTAVA.

Præcognitiones Præcognitis applicantur.

Tractationis ordo. PRoximum eſt, ut pręcognitiones pręcognitis applicemus. Et quoniam pręcognita, ſeuerè quidem accepta, nimirum ea, quę pręcognoſci debent ternario numero, cum Ariſtotele, contineri diximus, & ea cum eodem ſtatuimus, Subiectum, Paſſionem, & Dignitatem; propterea noſtrum erit pręcognitiones iam aſſignatas his tribus applicare.

Quæ de principijs præcognoſcenda ſint. Initio autem facto à principijs, videndum eſt, quę de ipſis præcognitiones habendę ſint. Primò tamen nonnullis adnotatis, quę ad clariorem notitiam rei, de qua agitur, ſummoperè conducunt.

Principium in uniuerſum quid ſit, & quotuplex, & multa ad ipſum ſpectantia, cum de pręmiſſis demonſtrationis te diſputandi obtulerit occaſio, ex inſtituto tractabimus, ſolum interim le noſter exerceat labor in explicando, quo genere pręnotionis debeant præcognoſci principia complexa, cuiuſmodi ſunt demonſtrationis præmiſſę.

Quidam exiſtimant commemorata principia unica præ

præcognitione, nempe *quòd ſint*, ſcilicet vera, præcognoſci debere. Alij autem duplici prænotione debere præcognoſci, nempe *quid ſit*, & *quòd ſit*; ita ut de ipſis præcognoſcendum eſſe velint; quod ſint, ideſt, quod ſint vera, & quid nominis.

Quorundam opinio.

Aſſertio 1. Aſſerendum primò de principijs complexis præcognoſcendum eſſe *quod ſit complexum*, ſeu quòd ſint vera, vel ut alij loquuntur, quia vera ſint. Aſſertio proculdubio videtur ad Ariſtotelis mentem, cum luculenter illam expreſſerit ubi hac de re ſermonem inſtituit, præſertim ubi habet, ὅτι μὲν ἅπαν ἢ φῆσαι ἢ ἀποφῆσαι ἀληθὲς ὅτι ἐστί. *Vt putà* illod, *verè quoduis aut affirmari, aut negari, quòd ſit*, præſumi debet. Ratio autem illam ſuadet, quoniam principiorum veritas eſt à qua veritas concluſionis pendet, adeò ut concluſio eatenus vera ſit, quatenus à complexis principijs veris per demonſtrationem deducitur, quod certè non contingeret niſi principia ipſa poſſent veritate comprobari. Demonſtratio ſiquidem eſt ſyllogiſmus, ac ob id conſequentia formalis, iuxta quam, ut ſuperiori Sectione oſtenſum fuit, verum non deducitur niſi ex vero directè, & per ſe, licet indirectè, & per accidens, ut ibi copioſè fuit explicatum, verum ex falſo etiam deducatur. Principia igitur, in quorum conſideratione verſamur, vera eſſe debent. Hoc tamen non ſatis, nam debent ut vera præcognoſci, hoc eſt debet intellectus de veritate ipſorum præhabere notitiam. Quoniam niſi principiorum veritatem perſpectam habeat, non poteſt eſſe certus de veritate concluſionis, ut notum eſt; is enim firmum aſſenſum concluſioni præbet, non niſi quatenus citra quamlibet formidinem præbuit aſſenſum præmiſſis, ſiue complexis principijs, eo quòd illa veritati quàm maximè conſentanea præuiderit. De principijs igitur huiuſmodi, præcognoſcendum quòd vera ſint.

Auctoritate probatur. 1. Poſt. Tex. 2. 5. 24. Ratione ſuadetur.

Aſſertio ſecunda, quid de principijs præcognoſcendum quid nominis. Ad præcognitionem *quid eſt*, quod attinet, eſt aliqua difficultas; Aſſerendum tamen de principijs eſſe præcognoſcendum *quid nominis*, quod ab Ariſtotele videtur his apertis verbis expreſſum; λύουσι γὰρ οὐ φάσκοντες πάντα ἀριθμὸν εἰδέναι ἄρτιον ὄντα, ἀλλ᾽ ὃν ἴσασιν ὅτι δυάς. *Soluunt enim dicentes, non omnem binarium ſe ſcire parem eſſe, ſed eum, quem ſciunt eſſe binarium.*

1. Poſt. tex. 5. Ariſt. auct. probatur. Ratione ſuadetur.

Ratione quoque conſtat; non enim poteſt intelligi vera eſſe principia, terminoſque verè connexos eſſe, niſi quid nominis notum intelligatur; quod adeò certum, ut ſuperuacaneum ſit in eius probationem incumbere.

Aſſertio, tertia, quòd huiuſmodi præcognitio non eſt diſtincta à præcognitione quid nominis ſubiecti, & affectionis. Aſſerendum inſuper præcognitionem *quid eſt* de principijs, non eſſe diſtinctam à præcognitione terminorum, quibus conſtat. Hoc voluiſſe crediderim Ariſtotelem loco nuper laudato. Et ratio quoque manifeſta eſt, quoniam, ut dicebat Philoponus, atque Themiſtius de dignitate præcognoſcendum *quid eſt* ratione tamen terminorum, quibus conſtat; cum enim dignitas, ſiue complexum principium nil aliud ſit, quàm ſubiectum, & affectio, conſequens ſit ut ſi de his præcognoſcatur quid nominis, implicitè ſaltem de principijs eadem habeatur præcognitio.

Difficultas 1. Difficultas tamen inſurgit, quia plerunque quod demonſtratur paſſio non eſt, ſed vel prædicatum aliquod eſſentiale, vel cauſa dum per aliam cauſam oſtenditur; propterea præcognitio quid nominis de dignitate, ſeu principio complexo debet eſſe diſtincta à præcognitione quid nominis ſubiecti, & affectionis.

Confirmatio. Hoc inde confirmatum etiam redditur, quoniam medium formaliter demonſtrationis ingreditur principia, in quibus inuoluitur etiam copula; præcognitio igitur quid nominis de principijs nequit eſſe tantum ratione præcognitionis *quid nominis* de ſubiecto, & affectione.

Solutio. Difficultatis tamen ſolutio non obſcurè conſtat ex proximè diſputatis, nam dictum fuit nomine paſſionis, niſi demonſtratio preſſè nimis acceptione ſumatur, intelligendum quodcunque prædicatum, quod in concluſione oſtenditur de ſubiecto.

Confirmationis ſolutio. Præcognitio etiam quid nominis medij, reuocatur facilè ad præcognitionem ſubiecti, præſertim cum demonſtratio fuerit potiſſima, cuius medium cenſetur definitio ſubiecti, ita ut hoc præcognoſci debeat non ſolùm præcognitione quid nominis, ſed etiam quid rei; vel ſi non ad præcognitionem quid nominis ſubiecti, ad præcognitionem prædicati poterit reuocari ſaltem ex eorum conſilio, quibus eſt viſum prædicati, hoc eſt affectionis definitionem in demonſtratione medium eſſe.

Secunda difficultas. Amplius. Omnis præcognitio præſupponens aliam, diſtinguitur à præſuppoſita; ſed præcognitio *quod eſt* complexum de principijs, præſupponit prænotionem *quid eſt nominis* de iiſdem; ergo præcognitio *quid eſt nominis* de principijs, debet eſſe diſtincta à præcognitione *quod eſt complexum* de *iiſdem*, ergo de principijs præter prænotionum *quod iſt*, prænotio *quid eſt nominis* haberi debet.

Solutio. Solutio facilis eſt; non enim affirmatum à nobis fuit præcognitionem *quid eſt nominis* de principijs non diſtingui à præcognitione *quod eſt* de iiſdem; ſed aſſeruimus duntaxat, præcognitionem *quid nominis* de ipſis non diſtingui à præcognitione *quid nominis* ſubiecti prædicati, & copulæ. Argumentum autem probat duntaxat de principijs complexis, præter præcognitionem quòd eſt complexum, dandam eſſe aliam præcognitionem, quam utique conceſſimus dicendo eam eſſe prænotionem *quid nominis*.

Quarta aſſertio quod de principijs complexis non ſit præcognoſcendum quid rei. Tametſi autem conceſſum à nobis fuerit, de principijs complexis præcognoſcendum quid nominis, tantum ratione terminorum &c. non propterea tamen aſſerimus eſſe præcognoſcendum quid rei. Hoc ex eo mihi perſpicuum eſt, quoniam duobus modis poteſt intelligi principium complexum prænotione quid rei præcognoſci poſſe; primò ut ipſum ita præcognoſcatur, prout complexum eſt. Secundò ratione terminorum, quibus conſtat; ſed neutrum dicendum; ergo nullatenus complexum principium prænotione quid rei præcognoſci poteſt. Non primum, quia etſi dignitas, ſeu principium complexum, prout dicit ſecundam intentionem propoſitionis ſit quidpiam unum incomplexum, & habeat quid nominis, & quid rei; ſi tamen exercitè ſumatur, ut dicit aggregationem illorum terminorum, etſi habeat præcognitionem quid nominis ratione ipſorum, non tamen ratione ſui, ut ſuperius eſt explicatum, & multo minus habet quid rei; ut enim aliquid præcognoſci poſſit præcognitione quid rei, debet per ſe unius eſſe naturæ, ita ut cadere ſub definitionem poſſit; at verò complexum, quale principium eſt, de quo loquimur, non ita ſe habet, non enim ex ſubiecto & affectione (præſertim enim de perfectiſſima demonſtratione ſit ſermo, per quam affectio de ſubiecto oſtenditur) ſit unum quidpiam per ſe, ut notum eſt; propterea de complexo principio, prout huiuſmodi, non poterit haberi præcognitio quid rei.

Non ratione ſui.

Nec ratione terminorum. Quinimo nec etiam tale principium præcognoſci hoc prænotionis genere ratione terminorum poterit, quia tametſi ſubiectum præcognitione quid rei ſit præcognoſcendum ante demonſtrationem potiſſimam, affectio tamen non item, ut paulo poſtea dicetur.

Prima difficultas de præcognitione quid, eſt principiorum. Tales igitur ſunt dignitatis, atque primi principij complexi prænotiones, quales nos eſſe diximus: ſed aduerſus præcognitionem quòd eſt dignitatis propriam, nempè.

nempè quod vera ſit aliqua difficultas occurrit; nam concluſio, quæ non demonſtratur ex principijs per ſe notis, ut *triangulum habet tres angulos æquales duobus rectis*, pręcognitionem, *quod eſt* dignitatis non requirit; falſum igitur ad ſcientiam comparandam demonſtrationis pręſidio, dignitatem eſſe præcognoſcendam prænotione *quòd eſt*; optima conſecutio; & manifeſtum aſſumptum, cum huiuſmodi concluſionis notitia ſiue ſcientia per cognitionem pręmiſſarum, in quibus non includitur dignitas, abundè quidem habeatur.

Quorundam reſponſio.

Dices, etſi dignitatis illa pręcognitio, *quòd eſt* immediatè non requiratur ad ſcientiam illius concluſionis, requiri ſaltem mediatè, propterea quòd illarum pręmiſſarum notitia, in per ſe nota principia tandem reſolui debet.

Confutatio.

Hæc tamen reſponſio eo nomine refellitur, quoniam etſi prædictæ concluſionis ſcientia in quorundam principiorum cognitionem reſoluatur; nempè quòd linea recta poſſit in infinitum protrahi, & quòd totum æquale ſit ſuis partibus ſimul ſumptis &c. non tamen apparet quâ ratione concluſio, eiuſque præmiſſæ reſolui poſſint in illam dignitatem; *De quolibet verum eſt affirmare, vel negare. Quodlibet eſt, vel non eſt.*

Superioris difficultatis confirmatio.

Et in huius confirmationem illud aſſerere licet, quod nullius ſcientiæ ſpecialis eſt dignitates conſiderare, ut rectè nos Ariſtoteles admonet; ergo nulla ſpecialis ſcientia de dignitatibus præcognitionem *quod eſt* habere poterit.

Solutio.

Fit ſatis negando quidem aſſumptum, & ad eius probationem dicendo præter cognitionem præmiſſarum requiri etiam alicuius dignitatis, habitualem pręcognitionem.

Confirmationi ſit ſatis.

Confirmatio autem falſum aſſumit, per dignitates intelligendo principia quęcunque indemonſtrabilia. Quod ſi dignitatum nomine intelligendę ſint quę prima omnia principia ſunt, ut ſe habent illa duo. *Quodlibet eſt, vel non eſt. Nihil ſimul poteſt eſſe, & non eſſe*, ſeu de omni re verum eſt affirmare, vel negare. Non poteſt idem ſimul affirmari, & negari. Adhuc qualibet ſcientia ſpecialis dici poterit dignitatibus uti, non quidem uniuersè ſumptis, ſed ad proprium genus contractis, in cuius conſideratione ſcientia ipſa verſatur. Sed in horum gratiam pauca quædam ſubijciam.

Quædam in ſupradictorum gratiā ſubijciuntur.

Scientiarum principia in duplici diſcrimine ſunt, quędam eorum dicuntur incomplexa, quę nimirum per ſimplices terminos ſignificantur, ut materia, & forma in Phyſiologia iuxta tamen Ariſtotelcam doctrinam; punctum, linea, angulus &c. in Geometria, de his tamen in pręſens non habetur ſermo. Alia verò ſunt principia complexa, quę dignitates appellantur, & hęc bipartitò diuiduntur; ſiquidem dignitas gemino modo poteſt uſurpari, primò ſeuerè, preſſaque ſignificatione, quo pacto eſt principium omninò primum, ut utrunque eorum, quę ſupra retulimus nempe *quodlibet eſt, vel non eſt; nihil ſimul poteſt eſſe, & non eſſe*. Secundò accipitur latiori quodam ſignificatu, pro qualibet propoſitione per ſe nota, & abſolutè indemonſtrabili, quo ſenſu dignitas erit. *Quæ eidem ſunt æqualia, ſunt inter ſe æqualia. Si ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent ſunt æqualia.*

Ex ſcientiæ principijs quædā incomplexa, & quædā complexa.

At verò Philoſophus dum ait, de primo principio pręcognoſcendum eſſe quòd eſt, non videtur locutus de principijs illis abſolutè primis, *quodlibet eſt, vel non eſt &c.* ſed de omnibus principijs per ſe notis ac indemonſtrabilibus, ita ut dignitatis nomen latiori quadam acceptione ſumpſerit ad ſignificandam quamlibet propoſitionem per ſe notam, ac abſolutè indemonſtrabilem. Redeuntes igitur in orbem ſermonis dicimus unamquanque ſcientiam, ut opportuniori loco paulo poſt oſtendemus, dignitatibus uti, ac de ipſis pręcognitiones habere non ſumptis in uniuerſum, ſed contractis ad materiam, quam ſcientia illa ſuâ contemplatione perſequitur. Vt Arithmetica dicet non contingere eundem numerum eſſe, & non eſſe, & Geometria eandem lineam eſſe, & non eſſe. Arithmetica dicet numeros, qui eidem ſunt ęquales inter ſe ęquales eſſe; & Geometria lineas, quę eidem ſunt ęquales inter ſe, pariter ęquales eſſe. De principijs igitur complexis ſentiendum ut dictum eſt. Vt omittam poſſe etiam intelligi in qualibet ſcientia dandas eſſe pręcognitiones, *quòd eſt* de dignitatibus, ac primis omnino principijs, quatenus daturus operam huiuſmodi ſcientijs, ingenio ſic pręditus eſſe debet, ut primis huiuſmodi principijs probè intellectis diſſentire non poſſit. Quamobrem de principijs, quorum in pręſens conſideratione detinemur, pręcognoſcendum *quòd eſt complexum*, nempe quod vera ſint.

Secunda difficultas

Sed alia difficultas ſe offert; nam pręcognitio quęlibet huiuſmodi eſſe debet, ut per ipſam intellectus poſſit doctrinam, vel diſciplinam acquirere, ut Philoſophus notauit; ſed pręcognitio *quòd eſt* dignitatis hunc in modum ſe habere non poteſt, eoquòd uniuerſaliſſima ſit, proindeque talis ut nequeat nos ducere in determinatam ſpecialis alicuius concluſionis notitiam; propterea ſuperuacanea erit de dignitatibus huiuſmodi pręcognitio.

Solutio.

Hic paululum hęrendum eſt, nam difficultas non exigui momenti, quę tametſi ex parte diluta ſit conſideratione eorum, quę nuper attulimus, aliquid tamen amplius addendum, videlicet dignitatem ſe ſolâ non poſſe ſpecialem ſcientiam parere; nam ut rectè probat argumentum, ſic uniuerſalis eſt, ut indifferens omnino ſit ad quamlibet ſcientiam, ſiue ad ſcientiam de re qualibet comparandam, ſed dignitatem contractam ad peculiarem materiam, ob id non amplius indifferentem poſſe. Obſeruandum tamen contractionem in duplici eſſe diſcrimine, nam prima eſt uniuerſaliſſimę dignitatis ad unum, vel alterum genus, ſiue ſubiectum ab aliqua ſcientia conſideratum, ut contractio illius dignitatis, *quæ idem ſunt æqualia inter ſe ſunt æqualia* ad quantitatem diſcretam conſideratam ab Arithmetica, & ad quantitatem continuam, quam Geometria conſiderandam aſſumit. Et hęc dici poteſt contractio generica. Alia eſt contractio maior, quæ ſpecialis poteſt appellari, per quam dignitas contrahitur ad hanc, vel illam ſpeciem, puta, ad ſemidiametros circuli, ad latera trianguli &c. Dignitas ita contracta quamuis ſe ſolâ ſcientiam alicuius ſpecialis concluſionis parere non poſſit, alteri tamen proprio adiuncta principio poteſt. Quomodo autem id contingat de principiorum uſu in demonſtrationibus verba facientes oſtendemus. Maximè nanque controuerſum eſt an commemoratæ dignitates formaliter, ut aiunt, demonſtrationem ingrediantur, an illi potius opem ferant extrinſecus tantum. Ardua planè res eſt, nec facile explicatu; conabimur tamen, quid nobis videatur propius ad veritatem accedere, paucis aperire.

Tertia difficultas.

Si de communiſſimis principijs complexis, ac dignitatibus pręcognoſcendum foret, *quod eſt complexum*, pari ratione de ſpecialibus principijs idem aſſerendum foret, cum nulla poſſit afferri diſparitatis ratio; ęque enim quibuslibet ex his & dignitatibus, ad acquirendam ſcientiam concluſionis eſt opus. Conſequens tamen non admittendum, eoquòd multo plu-

res forent precognitiones, quàm eas, quas cum Ariſtotele nos enumerauimus; non igitur de ſpecialibus principijs habendum illud prænotionis genus, de quo loquimur.

Solutio. Fiet ſatis reſpondendo difficultatis propoſitę diſſolutionem ex precognitionis acceptione pendere; nam ſi pręcognitio ſeuerè adeo ſumatur, ut ſola dicatur eſſe, qualem ſuperiùs deſcripſimus, profectò pręcognitiones erunt de ſolis communiſſimis illis dignitatibus, de quibus tantùm, etſi ea ipſis exemplum deſumpſerit Ariſtot. hoc loco ſermonem non habet; at ſi pręcognitio ſumatur latiori quadam uſurpatione, videlicet pro cognitione preuia ad concluſionis notitiam, adeo ut hæc ſine illa obtineri non poſſit, quemadmodum Philoſophus in præſentia videtur illam ſumpſiſſe, proculdubio accidentariò plures erunt pręcognitiones, cum præcognitio de ſpecialibus principijs, & de communiſſimis dignitatibus, in eo conueniant, ut omnes ſint præcognitiones *quòd eſt complexum*, in quo formalis huius prænotionis ratio poſita eſt.

Quarta difficultas. Ad extremum, multę ſunt demonſtrationes negatiuę, vel ad impoſſibile ducentes, in quibus nullus videtur dignitatum uſus; ergo perperam dictum fuit eas ad ſcientiam demonſtratione comparandam requiri.

Solutio. Obuiam itur negando in huiuſmodi demonſtrationibus nullum eſſe dignitatum uſum, nam in negatiuis etiam, & in ducentibus ad impoſſibile opus eſt dignitatum præcognitione, & præſertim in ijs, quæ ducunt ad impoſſibile, quoniam demonſtrationes huiuſmodi, ſcientiam non pariunt, niſi facto proceſſu ab oppoſito concluſionis ad pręmiſſarū, vel unius ſaltem ex ipſis oppoſitum; at in huiuſmodi proceſſu concedendum eſſe dignitatis uſum, ac ob id eius prænotionem huic demonſtrationi quidem inſeruire, cuique ſatis manifeſtum eſt, pręſertim ex ijs, quæ nos docuit Philoſophus particula octogeſima tertia primi Poſteriorum, ubi ſplendidè declarauit uſum principij affirmatiui, quod eſt *de omni re verum eſt affirmare, vel negare*, de quo duo pronunciat, unum eſt quòd in demonſtratione ducente ad impoſſibile, nos hoc utimur principio; alterum quòd non ſemper eo in tota ſua latitudine accepto, ſed contracto ad proprium ſcientiæ ſubiectum utimur, ut infra quoque dicetur.

SECTIO NONA.

De alijs ſpectantibus ad principiorum præcognitionem.

De quibus principijs Philoſophus intelligendus. MAximè dubium eſt de quibus principijs Philoſophus intellexerit dicens præcognoſcenda eſſe quòd ſint vera. Tametſi autem hac de re quædam obiter ſuperiori Sectione tractauerim, nihilominus operæ pretium duxi in horum conſiderationem diligentiùs incumbere; & primò quid alij ſenſerint aduertere. Prima eſt opinio dicentium eò tendere mentem Ariſtotelis, ut præcognitiones neceſſarias ante ſequentem concluſionem explicet, ac ob id doceat præcognoſcenda eſſe principia. Hi porrò non eodem modo loquuntur, ſiquidem eorum quidam exiſtimant pręcognoſcenda principia omnia eſſe dicenda, ſiue demonſtrationem formaliter ingrediantur, ſiue

Varij dicendi modi. non, modò cognitio neceſſaria ſit ad ſequentem. Alijs autem placuit ea eſſe præcognoſcenda principia, quę formaliter ſolum ingrediuntur demonſtrationem, propterea quòd concluſio, quæ non demonſtratur immediatè per propoſitiones per ſe notas, non requirit cognitionem illarum, cum ſufficienter per præmiſſas ſuas acquiri poſſit.

Secunda autem eſt ſententia eorum, quibus placuit Ariſtotelem eſſe locutum de præcognitione neceſſaria ad concluſionem. Hi tamen diſſentiunt cum quidam arbitrentur hoc loco de dignitatibus intelligendum, quæ formaliter demonſtrationem non ingrediuntur, dummodo tamen ſint propoſitiones per ſe notæ, & indemonſtrabiles; ut propterea quidam ex ipſis arbitrentur in ſcientia duas eſſe partes aſſignandas, unam videlicet, in qua priùs dignitates omnes declarentur, & in uniuerſum prima illius ſcientiæ principia; alteram autem, in qua demonſtrationes fiant. Alij crediderunt principia, de quibus oportet præcognoſcere quòd vera ſint, non alia eſſe, quàm demonſtrationis præmiſſas, quæ formaliter demonſtrationem ingrediuntur, eò quòd uniuerſalis illa propoſitio ab Ariſtotele prolata. *Omnis doctrina &c.* cuius occaſione præcognitiones hæ poſitæ ſunt, videtur expoſcere commemorata principia, videlicet illa, ex quibus formaliter, proximèque demonſtratio contexitur. Alijs autem placuit aſſerere Philoſophum voluiſſe principia utriuſq; generis eſſe præcognoſcenda.

Aſſerendum hoc loco Philoſophum docere præcognoſcendum eſſe *quòd eſt* de principijs utriuſque generis, ſiue nimirum formaliter ingrediantur demonſtrationem, ſiue non, ita ut eorum præcognitio neceſſaria ſit ad concluſionem. Aſſertio.

Hanc autem aſſertionem expreſſam ab Ariſtotele fuiſſe nemini dubium; ſiquidem primi Poſteriorum initio hæc habet, ἀμφότεροι γὰρ διὰ προγινωσκομένων ποιοῦνται τὴν διδασκαλίαν οἱ μὲν, λαμβάνοντες ὡς παρὰ ξυνιέντων. οἱ δὲ. δεικνύντες τὸ καθόλου, διὰ τοῦ δῆλον εἶναι τὸ καθ᾽ ἕκαστον. *Ambæ nanque ex præcognitis docent, illæ quidem accipientes, quaſi ab intelligentibus, hæ verò probantes uniuerſale ex eo quòd particulare eſt manifeſtum.* Loquitur autem de ſyllogiſmo, & inductione, & dum ait, *illæ quidem accipientes tanquam à cognoſcentibus*, perinde eſt ac ſi dixiſſet à ſubalternantibus; at ſubalternatæ à ſubalternantibus propoſitiones tanquam dignitates accipiunt. Paulo autem poſt in exemplum affert primum principium, nempe *de quolibet verum eſt affirmare, vel negare quòd ſit*. Manifeſtum igitur ipſum eſſe locutum de huiuſmodi principiorum genere. Quod autem de præmiſſis etiam verba fecerit. Ex ijs, quæ paulo poſt ipſe ſubdit apertè colligitur; poſtquam enim ipſe ſermonem habuit de præcognitis, & præcognitionibus, ſubdit Διχῶς δ᾽ ἀναγκαῖον προγινώσκειν. τὰ μὲν γὰρ. ὅτι ἔστι, προϋπολαμβάνειν ἀναγκαῖον. *Dupliciter autem neceſſe eſt prænoſcere, nam alia quod ſint præſumere neceſſe* eſt; quod profectò ad præmiſſas demonſtrationis referri ſolet; & alibi etiam etſi aliud agens, hanc veritatem expreſſit; ubi nimirum recognoſcit duo principiorum genera, quorum unum eſt communium, alterum autem propriorum. 1. Poſt. tex. 1. Tex. 2.

Ratio etiam efficax hanc aſſertionem oſtendit, quoniam generis utriuſque principijs utimur in demonſtrando; ſi de communiſſimis enim principijs loquamur, manifeſtum ſatis in demonſtrationibus eorum eſſe uſum; propterea quòd, ut rectè quoque Philoſophus obſeruauit, ſiue demonſtratio ſit ducens ad impoſſibile, ſiue ſit oſtenſiua, communia poteſt adhibere principia; nam præter ea quæ generatim de omnium dignitatum uſu docuerat, aliqua etiam ſpeciatim de uſu duarum ampliſſimarum dignitatum edixerit, quæ contradictionis principia ſolent appellari, quorum unum eſt affirmatiuum *De omni re verum eſt affirmare, vel negare;* alterum negatiuum. *Non poteſt idem ſimul affirmari, & negari;* nam cum cæteræ dignitates omnibus ſcientijs communes eſſe videantur; hæ duæ ſola Ratione ſuadetur. 1. Poſt. tex. 82, & 83.

com-

Digitized by Google

communes omnibus ſint; veluti illa quę enti accommodentur, & cum eodem commenſurantur, atque adeo eiuſdem ſunt amplitudinis cum ipſo; ut propterea his omnes prorſus utantur diſciplinę.

Text. 82. De axiomate autem negatiuo diſputans, duo pronunciat; unum eſt, quòd hoc principium in nulla ſumitur demonſtratione, hoc eſt, non exprimitur actu in demonſtratione; ſiquidem demonſtrationes virtute facultateve ipſius citra eiuſdem expreſſionem utuntur. Alterum eſt quòd utantur interdum hoc principio expreſſo, ſed tunc tantummodo, quando talis ſit demonſtranda concluſio, in qua huiuſmodi axioma exprimitur; quod ait euenire propter aliquam aduerſariorum cauillationem. Ad horum autem clariorem notitiam non ineptè notarunt interpretes multa conſideratu digniſſima, quę nos poſtea de prę-

Text. 83. miſſis demonſtrationis agentes afferemus in medium. Amplius docet uſum principij affirmatiui, puta *de omni re verum eſt affirmare, vel negare*, de quo duo pronunciat, unum eſt, quòd in demonſtratione ducente ad impoſſibile hoc principio utimur; alterum, quòd non ſemper eo nos utimur in tota amplitudine accepto, ſed coarctato ad proprium ſcientię ſubiectum, de quibus loco proximè citato ſumus acturi. Interim certum, quod probandum aſſumpſimus, Philoſophi ſententiam dicentis de principijs complexis pręcognoſcendum eſſe, quòd eſt complexum, ſeu quòd ſint vera, intelligi poſſe de communiſſimis principijs ante totum proceſſum demonſtratiuum, licet in demonſtratione actu non exprimantur.

De principijs autem, quę pręmiſſę ſunt demonſtrationis, quęque formaliter demonſtrationem ipſam ingrediuntur, ita ut ſint propria ipſius, adeò clarum eſt, ut opus probatione minimè videatur; enimverò talia principia, ut ſuperius aduertimus, niſi ut vera actu pręcognoſcantur, ſcientia virtute ipſorum comparari non poteſt, eòquòd hęc maximè certa eſſe debeat, ita ut intellectus adeo firmiter ipſi adhęreat, ut nullam de oppoſito formidinem habeat; nunquam tamen ita certus erit, niſi cognoſcat ſe notitiam illam ex ijs deduxiſſe pręmiſſis, quę maximè cum veritate conſentiant; oportet igitur, ut talia quoque principia complexa pręcognoſcat, quòd vera ſint.

Et ut hęc ſummatim exponam, illud adijciam, quòd principia complexa, quę ſunt demonſtrationis pręmiſſę, quęq; formaliter demonſtrationem ingrediuntur pręcognoſci debent actu, quòd vera ſint, ob paulo antea rationem traditam; ſi autem principia fuerint communia, itemque communiſſima, de ipſis ita ſentiendum, ut hęc omnia ſi non actu, ſaltem habitu pręcognoſci debeant, quòd vera ſint. Quòd ſi actu pręcognoſcantur, maximè controuerſum eſt, an id contingat, quoniam adhibeantur tanquam demonſtrationis præmiſſæ, veluti concluſionis cauſæ; an quoniam demonſtrationi extrinſecùs opitulentur, de quibus paulò infrà diſputandum.

Prima difficultas. Cæterum ſuperioribus dictis illud ab aliquo credi poſſet obſicere, quod non videtur quomodo ex. gratia, ſcientia de triangulo prout habente tres angulos æquales duobus rectis, & alia eiuſdem ordinis propemodum infinite, ad communiſſima illa principia reduci poſſint; quòd ſi ita eſt, hæc non erunt illa principia, de quibus oporteat præcognoſcere, quòd vera ſint.

Solutio. Huius autem difficultatis enodatio obiter tacta ſuperius, accuratam diſcuſſionem requirit, quam cum in præſentia nobis exhibere non liceat, ob id ipſam in opportuniorem locum differre iuvabit. Solùm id adnotabo, concluſionis analyſin, ſeu reſolutionem ad commemorata principia eo modo fieri poſſe, quo corum uſus permittit, quem ex Ariſtotele dicebamus talem eſſe, ut ad ſubiectam materiam contrahantur. Ita quidem naturalis Philoſophus non dicet; *non poteſt idem ſimul affirmari, & negari*; Sed dicet, *non poteſt Mundus ſimul unus eſſe, & non unus*; adeo ut hoc principio utatur tanquam ad propriam materiam contracto, non actu quidem exprimens illud, ſed ſolum eius poteſtate, atque virtute utens. Sic etiam Geometra, non enim hic dicet, *non poteſt idem ſimul affirmari, & negari*; ſed potius, *non poteſt idem angulus in ſemicirculo eſſe rectus, & non eſſe rectus*, adeo ut non actu exprimat illud, ſed ut eius poteſtate, atque virtute utatur.

Ita pariter de affirmatiuo principio; non enim Philoſophus naturalis dicet, *de omni re verum eſt affirmare vel negare*; ſed dicet, *oportet, vel unum eſſe principium rerum naturæ conſtantium, vel non unum, atque adeo plura*. Ita quoque Geometra, non enim dicet; *de omni re verum eſt affirmare vel negare*; ſed dicet; *oportet triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, vel non habere*.

Illud etiam aliquid negotij videtur exhibere, quòd non rarò uſu venit, ut ſcientiam quiſpiam aſſequatur, etiamſi de huiuſmodi principijs præcognitionem *quod eſt* nullam unquam habuerit; quotus enim quiſque eſt, qui Arithmeticam, Geometriam, cæteraſque Matheſeos partes egregiè teneat, etſi nunquam de communiſſimis hiſce principijs cogitauerit? Quòd ſi ita eſt, non videtur aſſerendum, ad ſcientiam acquirendam demonſtrationis præſidio, præcognitionem *quòd eſt*, de commemoratis principijs neceſſariam eſſe. Secunda difficultas.

Si memoriá teneas, quæ paulo antea notaui, nullo negotio comperies difficultatem propoſitam emolliri; nam dictum non ſemel fuit communiſſima illa principia præcognoſcenda *quòd ſint vera*; non actu, ſed habitu; ſeu implicitè ut dici ſolet. Solutio.

Poteſt igitur quiſpiam in ſcientijs, non ſolùm aliquam delibare notitiam, & velut illas, è primo limine ſalutare, ſed etiam in iiſdem longè quidem procedere, quamuis actu huiuſmodi principia forſan animo nunquam euoluerit; non tamen, quin habitu ac implicitè illa euoluerit, quatenus, dum exempligratia, cognoſcit triangulum in ſemicirculo rectangulum eſſe, cognoſcit implicitè, & eſt ad cognoſcendum diſpoſitus (quod eſt habitu cognoſcere) triangulum illud aut eſſe rectangulum, aut non eſſe rectangulum, nec ſimul eſſe poſſe rectangulum, & non eſſe rectangulum. Hæc autem latius de principiorum uſu diſputantes, perſequemur.

SECTIO DECIMA.

De Præcognitione paſſionis, vel affectionis.

Paſſionis, vel affectionis nomine debet in præſentiarum intelligi ſeuerè loquendo, quicquid ſubiecti naturam comitatur, ita ut ab ea dici poſſit profluere, ſeu dimanare, proindeque ſit accidens eius quarto modo proprium, dici etiam ſolet proprietas, & attributum; quicquid autem ſit de nomine, conſiderandum eſt, quo nam pacto debeat paſſio præcognoſci, & ut à certis ducatur initium. Quid paſſionis nomine propriè intelligendum.

Aſſerendum de paſſione præcognoſci non debere. *Quòd ſit complexum*. Aſſertio prima.

Hoc adeo certum, ut nihil ſupra, propterea quòd hoc præcognitionis genere præcognoſci non poſſunt quæ ſimplicia ſunt, cum ſit complexorum propria, nam præcognoſcere *Quòd ſit complexum* eſt præcogno- Ratione probatur.

ſcere, quod verum ſit id, quod præcognoſcitur; & quidem veritate determinatâ; hoc autem modo præcognoſci non poſſunt niſi, quæ ſunt complexa, quamobrem præcognoſci præcognitione, de qua loquimur non poſſunt niſi quæ complexa ſunt; at affectio, ſiue paſſio non eſt è complexorum numero, quin potius inter ſimplicia debet recenſeri, complexa ſiquidem per integras enunciationes, at affectiones, ſiue paſſiones &c. per ſimplices terminos ſignificantur, ut omne animal rationis particeps eſt riſibile *complexum eſt*, ſed riſibilitas ſimplex eſt quidpiam; illius eſt proprium præcognoſci præcognitione *Quod eſt complexum*, huius autem non item; quoniam conuenit illi determinata veritas, huic autem non conuenit.

Aſſertio ſecunda.

Aſſerendum inſuper de paſſione non eſſe præcognoſcendum *Quid rei*.

Ratione probatur.

Hoc mihi perſuadeo ex eo, quòd in definitione paſſionis adhibetur ſubiectum; paſſio nanque dicitur definiri definitione traditâ per additamentum, quatenus ad illam explicandam aſſumimus aliquid externum non faciens intrinſecus ad conſtitutionem ipſius, quod certè aliud non eſt, quàm ſubiectum, proinde in eius definitione, atque adeo in præcognitione *Quid rei* inuolueretur inhærentia ipſius in ſubiecto, quod eſt abſurdum, hæc enim demonſtratione concluditur; cum eò ſolùm demonſtratio tendat, quando demonſtratio fit *propter quid*, ut paſſionem per propriam cauſam oſtendat ſubiecto ineſſe; non igitur paſſio præcognitione *Quid rei*, debet præcognoſci.

Accedit, quòd definitio paſſionis haberi non poteſt, niſi per demonſtrationem, cum definitio eius ſit illa, quæ demonſtratio poſitione differens, appellatur.

Aſſertio tertia.

Aſſerendum præterea de paſſione præcognoſcendum eſſe *Quid nominis*. Hoc expreſſum eſt apud Ariſtotelem eò quòd de paſſione loquens hiſce verbis utatur. 1. Poſt. tex. 2. τὰ δὲ, τί τὸ λεγόμενόν ἐστι, ξυνιέναι δεῖ. *Alia verò, quid eſt, quod dicitur, intelligere oportet*. Sed ibi fortè non aſſignat demonſtrationis partes, cum tantùm de præcognitionibus, modiſque præcognoſcendi ſermonem habens, exemplis propoſitum illuſtrare conetur.

Potius alibi veritatem hanc luculenter expreſſit, ubi docet non omne quod præcognoſcitur principium eſſe, ſiue non ex utralibet præcognitione aliquid vocari principium, ſed ex præcognitione *quòd ſit*, non autem ex præcognitione *quid ſignificet*; quoniam ſcilicet affectiones omnes præcognoſcuntur quid ſignificent, nec minus, quàm principia, & nihilominus inter principia recenſeri non poſſunt, cum quærantur, ac demonſtrentur, quòd ſint; nam rectè ait. Λέγω δ' ἀρχὰς ἐν ἑκάστῳ γένει ταύτας ἃς ὅτι ἔστι, μὴ ἐνδέχεται δεῖξαι. *Dico autem principia in ſingulo genere hæc, quæ quòd ſint non contingit monſtrare*. At tam de ſubiecto, quàm de affectione præcognoſcendum quid nominis, docet ſequentibus verbis. Τί μὲν οὖν σημαίνει καὶ τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἐκ τούτων, λαμβάνεται. *Quid igitur ſignificant & prima, & quæ ex his concluduntur, accipitur*. Per illa enim verba καὶ τὰ ἐκ τούτων, λαμβάνεται; *& quæ ex his accipitur*, intelligit affectiones, cum per illa antecedentia verba τὰ πρῶτα, *principia*, intellexiſſet ſubiecta, nam hæc principia ſcientiæ eorum eſſe, opportuno loco oſtendam; principij tamen nomine latiſſimè accepto, pro omni eo, quòd non demonſtratur quòd ſit, ſed præcognoſcitur.

1. Poſt. tex. 73. & ſequentibus.

Quorundam ratio

Ratio autem ex multorum interpretum ſententia in promptu eſt, quoniam hæc omnium eſt prima præſuppoſitio, ita ut non poſſit de aliquo ulla proponi quæſtio, nec quæri medium ad probandum, ut ei ſatisfiat, niſi ſaltem confuſo modo cognoſcatur quid per prædicati nomen intelligendum ſit.

Omnia enim quæſtio duplici parte conſtat, quarum una dicitur prædicatum, quod à Latinis *Paſſio*, à Græcis *Quæſitum* dicitur, quodque demonſtrandum de altera parte proponitur, quam Latini *Subiectum*, Græci *Datum* appellant, ut in quæſtione *An mundus ſit ab æterno*; æternum eſt quæſitum; mundus autem eſt datum, non poteſt autem proponi quæſtio, nec inueniri medium ad probandum quod probari debet, niſi quid per quæſiti nomen intelligatur; ut in ſuperiori exemplo oportet probè cognoſcere quid ſibi velit æternum eſſe.

Refellitur

Hæc tamen doctrina mihi parum arridet; non enim benè colligitur debere præcognoſci concluſionis extrema, atque adeo ſubiectum & paſſionem, quoniam concluſio antea ſub forma Problematis proponitur; non rarò ſiquidem uſu venit, ut colligatur concluſio, quantumuis de ipſa nunquam ante demonſtrationem, per quam colligitur, in mente cogitatio præceſſerit. Quod in Mathematicis diſciplinis manifeſtum eſt; in his enim ſæpeſæpiùs accidit, ut demonſtrando colligamus aliquid, de quo nunquam cogitauimus; quando tamen proprio marte ſcientiam comparamus. Ratio igitur non ea eſt, quam plerique interpretum exiſtimant; ſed quia vel propoſita ſit antea concluſio per modum Problematis, vel ſolùm ex abrupto vi demonſtrationis à principijs deducta ſit; tam quid ſubiecti, quàm, quid prædicati, hoc eſt, affectionis nomen præcognoſcendum eſt, nempe præhabere in mente conceptum oportet, quid per demonſtrationem ſubiecto conuenire concludimus.

An præcognitio quod nominis affectionis ſufficiat.

Solet autem in controuerſiam vocari an hæc præcognitio ſufficiat, an requiratur præterea, ut præcognoſcatur præcognitione, *quod eſt incomplexum*, nempe *quod exiſtat*. Multa hoc loco tractant interpretes, ſed nos paucis contenti, quid nobis magis probetur, breuiter aſſeremus.

Aſſertio prima.

Aſſerendum primò, quandocunque nobis propoſitum eſt inquirere *propter quid*, paſſionis exiſtentiam ſupponi.

Ratione ſuadetur.

Quæſtio ſiquidem id omnino requirit; nam palam tunc paſſionem ineſſe ſubiecto, ſed hoc eſt paſſionem exiſtere; propterea tunc manifeſtum eſt paſſionem eſſe, proindeque præcognoſci quòd ipſa ſit; at verò cum quærimus *propter quid* apertè conſtare paſſionem ineſſe, nemini dubium; non enim cauſam quæreremus niſi nobis id perſpectum foret; ideo enim exempli gratia, quærimus cauſam, cur Luna eclipſetur, quia nobis eſt manifeſtum aliquando ipſam luminis defectum pati; quærimus etiam cauſam cur Magnes ferrum trahat, quia quotidie cernimus id euenire; quando igitur *propter quid* nos quærimus, præcognoſcimus paſſionem eſſe. Immò ex hoc homines cœperunt philoſophari, cùm enim aduerterent affectiones rebus ineſſe, admiratione capti, cœperunt cauſas inquirere, rati non alia viâ, quàm inuentione cauſarum admirationis moleſtiam abijci.

Aſſertio ſecunda.

Aſſerendum ſecundò in demonſtratione *quia* præcognoſci paſſionis exiſtentiam, ſeu *quòd ipſa ſit*.

Ratione ſuadetur.

Paſſio enim tunc eſt medium ad inueniendam cauſam, neceſſe propterea eſt, ut ipſa præcognoſcatur exiſtere, ita quidem contingit quando nos ex cognitione eclipſeos Lunaris, quam oculis uſurpamus, in comprehenſionem cauſæ deuenimus, tunc enim de Eclipſi prædicta nos præcognoſcimus *quòd ſit*.

Neque dicas tunc paſſionem non præſupponi prout huiuſmodi, ſed ſub ratione medij. Hoc enim inconſideratè dicitur, quandoquidem prius, ut paſſio, deinde

de ut medium cognoſci debet; Quinimò non alia ratione tanquam medium adhibetur, niſi quoniam aſfectio pro ut huiuſmodi percepta quidem à nobis fuit.

Aſſertio tertia.

Aſſerendum denique ſæpeſæpius contingere, ut ad aliquam demonſtrationem efformandam non præcognoſcatur, *Quòd eſt* paſſionis.

Ratione ſuadetur.

Hoc voluiſſe Philoſophum perſpicuè conſtat, dum de demonſtratione loquebatur, quâ propria paſſio de ſubiecto per propriam cauſam oſtenditur. Et ex eo nihil certum, quia ſæpe ſæpius accidit ut per demonſtrationem oſtenſiuam paſſio de ſubiecto probetur, quam fortaſſis nemo ſibi poterit perſuaſum habere dari in natura rerum, antequam per demonſtrationem concluſa ſit. Vt ex. gra. putabit aliquis quadratum lateris ſubtendentis angulum rectum in triangulo rectangulo, æquale non eſſe quadratis ſimul ſumptis laterum circa rectum, quoad per medium proprium ei demonſtratum fuerit. Quando igitur paſſionis exiſtentia reuocatur in dubium, & nihilominus de ſubiecto demonſtratur; tum de paſſione tantùm præcognoſcendum *Quid nominis*, non autem *Quod ſit*.

Et certè in huiuſmodi demonſtratione non eſt neceſſe præcognoſci *Quòd ſit*, ſiquidem hoc eſt quæſitum quod per demonſtrationem ſuſcipitur oſtendendum, eſſe enim paſſionis eſt ineſſe ſubiecto, ſed ineſſe ſubiecto paſſionem, per demonſtrationem oſtenditur; ergo eſſe paſſionis, eſt quod aſſumitur demonſtrandum; quòd ſi ita eſt præcognoſci non debet, nam ſi præcognitum foret paſſionem eſſe, foret etiam præcognitum ipſam ſubiecto ineſſe, quamobrem id ſuſcipere demonſtrandum, labor inanis eſſet.

Prima difficultas.

Poſſet tamen quiſpiam obijcere hunc in modum. Nihil prohibet quominus cognoſcamus paſſionem alicui ſubiecto ineſſe; dubitemus tamen an alteri inſit, quo poſito præcognoſcetur de illa paſſione, quòd exiſtat, & dabitur adhuc quæſtioni locus, an alteri conueniat, de quo per demonſtrationem ſit oſtendendum. Propterea de paſſione præcognitum erit *Quod ſit*, reſpectu demonſtrationis, qua alteri ſubiecto conuenire oſtenditur.

Solutio.

Non abſolutè, ſed neceſſariò id fieri debere eſt inficiandum, ut ex hactenus diſputatis perſpicuum eſt, quandoquidem in demonſtratione potiſſima tali non eſt opus præcognitione, cùm quod eſt paſſionis per huiuſmodi demonſtrationem concludatur, per ipſam enim oſtenditur ſubiecto paſſionem ineſſe, in quo eſſe paſſionis, velut accidentis poſitum eſt. Nam rectè

7. Diuin. tex. 2.

Philoſophus notauit, τὰ δ' ἄλλα λέγεται ὄντα, τῷ τοῦ οὕτως ὄντος, τὰ μὲν ποσότητας εἶναι, τὰ δὲ ποιότητας, τὰ δὲ πάθη, τὰ δὲ ἄλλο τι τοιοῦτον. *Cætera verò entia dicuntur, eo quòd entis propriè dicti quædam ſunt quantitates, quædam qualitates, quædam paſſiones, quædam aliquid aliud tale.* Illud etiam addendum quòd huiuſmodi demonſtratio recuſat fieri, quod in argumento ſupponitur, quoniam paſſio, quæ de ſubiecto per demonſtrationem potiſſimam oſtenditur, conuenit omni ſoli, & ſemper; idcirco in uno, & non in alio ſubiecto præcognoſci non poteſt.

Secunda difficultas

Amplius eatenus de ſubiecto præcognoſcendum *Quòd eſt*, quoniam ut ſit cum alio, ſcilicet paſſione coniunctum ſupponendum eſt eſſe; ſed eadem ratio pro paſſione militat; ergo de paſſione præcognoſcendum erit *Quòd eſt*.

Confirmatio.

Et in confirmationem illud accedat, quod de paſſione atque adeo de eſſe ipſius præcognoſcitur *Quid eſt*; ergo præcognoſci etiam debet *Quòd eſt*, optima conſecutio, nam *quid eſt* præſupponit *Quod eſt*, eo quòd non entis nulla eſt definitio, ſeu de non ente non datur *Quid eſt*.

Solutio.

Reſpondendum de ſubiecto & affectione, quod pertinet ad præcognitionem *Quod eſt* Propter latam diſparitatem non idem eſſe ſentiendum; propterea quòd ſubiectum, eſt veluti baſis totius demonſtrationis, eſtque id, quod ſcientiæ ſubſternitur, ob id præcognoſci debet ipſum exiſtere, ſenſu tamen infra explicando.

Diſparitas inter ſubiectum, & paſſionem.

Accedit quòd de ſubiecto ſuſcipitur demonſtrandum tale eſſe, ſiue aliquod eſſe determinatum, ſed huiuſmodi eſſe ſupponit eſſe ſimpliciter; ergo ſupponendum eſt ſubiectum habere eſſe ſimpliciter, & idcirco ſubiectum præcognoſci debebit præcognitione *Quòd eſt*; at de paſſione hoc non licet aſſerere, cum eſſe ſimpliciter ipſius ſit ſubiecto ineſſe, quod ut paulo antea dicebatur, in demonſtratione potiſſima, (de hac enim loquimur) præſupponi non poteſt, cum per ipſam concludatur; ad hoc igitur præcognitionis genus, quod attinet, de ſubiecto, & affectione ratio non eadem. Et hæc locum habent etiam in demonſtratione *Quia*, quando nempe ſubſtantia de accidente prædicatur; tunc enim ex modo quærendi paſſio ſubiecti munere fungitur, & ideo ſupponitur eſſe ſimpliciter, & quæritur de ipſa eſſe determinatum; at verò de ſubſtantia, quæ eſt prædicatum, præſupponitur *Quid nominis* tantùm, eò quòd paſſionis locum obtineret ſi quæreretur *an admiratiuum ſit homo*. Quin intelligi etiam poteſt in uniuerſum, cum de paſſione videlicet ſubiectum enunciatur in concreto tamen accepta, ut ſi proponatur *An habens tres angulos duobus rectis, ſit triangulum*.

Confirmationi occurritur.

Confirmationi autem fit ſatis reſpondendo verum id eſſe de definitione *Quid rei*, hæc enim præſupponit *Quod eſt*, ſenſu paulo infra declarando, non autem de definitione *quid nominis*.

Tertia difficultas.

Acrius tamen alij ſic argumentantur. Quandocunque in maiori propoſitione neceſſe ſit cognoſcere paſſionem cum ſua cauſa uniri, neceſſe quoque erit ante concluſionem inferendam præcognoſcere de paſſione *Quòd ſit*; ſed in potiſſima demonſtratione talem, hoc neceſſariò euenit; ergo in demonſtratione potiſſima ad inferendam concluſionem neceſſe quidem erit de paſſione præcognoſcere *quòd ſit*; minor clara eſt, maiorem autem oſtendunt, eo quòd nequit re ipsâ aliquid unitum eſſe cum altero, niſi pariter re ipsâ ſit.

Quorundam reſponſio.

Communis reſponſio eſt tunc de paſſione non præcognoſci *an ſit*, quia licet præcognoſcatur in præmiſſis, id tamen non contingit ex parte paſſionis, ſed præmiſſarum quæ debent concluſionis extrema continere.

Aliorum reſponſio. Refellitur

Nonnulli reſpondent tunc in præmiſſis cognoſci connexionem paſſionis cum cauſa, non autem exiſtentiam paſſionis. Hoc tamen inſulsè dicitur non enim fieri poteſt, ut cognoſcatur unum altero non cognito; eo enim modo, quo connexa ſunt, eo etiam vel actu, vel poteſtate cognoſcuntur exiſtere.

Vera ſolutio.

Rectius tamen occurritur dicendo numerari hoc loco præcognita, ut diſtinctis præcognitionibus præcognoſcuntur; paſſio autem ut præcognoſcitur exiſtere in præcognitione principiorum continetur, quod euenit quando præcognoſcitur unita cum cauſa, ita ut ad præcognitionem principij pertineat; non autem in præcognitione paſſionis, quatenus hæc diſtinctum eſt præcognitum à præmiſſis, ſiue principijs, quoniam hoc modo ſat eſt ante præmiſſas, ut de ipſa præcognoſcatur *quid nominis*.

Confutatio.

Dices hinc ſecuturum præcognitionem hanc, de qua loquimur ſic reuocari ad præcognitionem principiorum, ut antea de paſſione nullo modo habeatur præcognitio *quòd ſit*, hoc tamen eſſe falſum diffitebitur

tur nemo, cùm ſatis apertè conſtet antequam fiat propoſitio, debere terminos cognoſci, ut inuicem connecti poſſint.

Reſponſio. Neque hoc mihi moleſtum eſt, enim verò, cum dicimus ad inferendam concluſionem per demonſtrationem potiſſimam, de paſſione non eſſe præcognoſcendum *quod ſit*, non ſic intelligendum, quaſi ante integram demonſtrationem nulla poſſit haberi cognitio de exiſtentia paſſionis, ſiquidem ſat eſt, ut non præcognoſcatur quatenus inexiſtens ſubiecto, ſeu quatenus eſſe ipſius per demonſtrationem concluditur. Licet igitur ante completam notitiam concluſionis, quâ paſſio de ſubiecto demonſtratur, cognoſci debeat paſſionem eſſe, eo quòd illam eſſe in præmiſſis includitur, præmiſſę verò prius tempore, vel naturâ cognoſcendę ſint, quàm concluſio, immò è quorundam ſententia ad cognoſcendam aliquam præmiſſarum præhabenda ſit aliqua cognitio de exiſtentia paſſionis, cum hęc tanquam maior extremitas de medio prędicetur; hęc tamen non eſt pręcognitio *quòd eſt* de qua Philoſophus verba fecit, quando dixit ad inferendam concluſionem per demonſtrationem potiſſimam de paſſione non eſſe præcognoſcendum *quòd eſt*, ſed tantùm *quid nominis*; denegat enim affectioni præcognoſci *quòd ſit*, prout per demonſtrationem concluditur, non autem aliâ ratione, quę certè non deeſt; nam etſi eſſe paſſionis ſit ſubiecto ineſſe, quod per demonſtrationem concluditur, hoc tamen eſt ineſſe per cauſam, cui quidem ineſſe paſſionem præcognoſci nihil prohibet: immò neceſſarium eſt, & neceſſarium etiam è quorundam placito ante præmiſſam exiſtentiam paſſionis cognoſci; quamuis hoc minimè neceſſarium videatur: quoniam ad connectendos terminos non eſt opus cognoſcere ſeorſum eorum ſignificata exiſtere, quin potius tunc maximè cognoſci poſſunt exiſtere, quando inuicem eſſe connexa cognoſcuntur.

Inſtantia. Sed aduerſus hęc inſtabit aliquis. Contingit de affectione cognoſci *quòd ſit* ſeorſum à ſubiecto, nempe duos angulos rectos, æquales eſſe tribus angulis, vel omnibus acutis, vel uni obtuſo, & acutis duobus, nullâ habitâ conſideratione trianguli, vel medij, ſiue cauſæ, per quam potiſſimâ demonſtratione paſſionem illam triangulo conuenire oſtendimus; ergo de paſſione poterit pręcognoſci *quòd ſit* ante quàm fiat propoſitio in qua paſſio tanquam maior extremitas de medio, ſiue cauſa prędicatur. Non ſolum igitur in aliquibus demonſtrationibus, de quibus meminimus, ſed in omnibus, atque adeo in potiſſima uſuveniet, ut de paſſione cognoſcatur *quod ſit* ante totum proceſſum demonſtratiuum, & ante pręmiſſas. Cognoſci autem poſſe duos angulos rectos ęquales eſſe tribus angulis &c. ſeorſum à triangulo, neminem pręterit; nam ſi ex puncto rectę lineę perpendicularis excitetur, duo fient anguli recti; ex eodem autem puncto ad eaſdem partes duabus ductis rectis, fient tres anguli, quibus illi duo recti ęquales erunt.

Difficultatem hanc apud neminem inueni, ei tamen ſatisfieri crediderim dicendo paſſionem hoc genere prænotionis pręcognoſci; vel abſolutè, & hoc non repugnare, ut allata probat inſtantia; vel ut paſſionem, & hoc repugnare, de quo Philoſophus intelligendus, quando dixit de paſſione præcognoſcendum tantum *quid nominis*, hoc enim in omnibus demonſtrationibus locum habet, non autem *quòd ſit*, in demonſtratione potiſſima, iuxta tamen ſecundum iam declaratum conſiderationis modum.

Quarta difficultas Premimur etiam aliâ difficultate, cui faciendum ſatis, eſt autem huiuſmodi. Illud præcognoſcendum eſt eſſe, cuius cauſam per demonſtrationem quęrimus; ſed per demonſtrationem quęrimus cauſam propter quam paſſio ſubiecto ineſt; ergo paſſionem eſſe, debet à nobis pręcognoſci; minor eſt certa, ſi tamen habeatur ſermo de demonſtratione, de qua Philoſophus locutus eſt. Maiorem probant, ex eo quia fruſtra quęreremus cauſam, propter quam paſſio ſubiecto inhęret, niſi illam eſſe ſupponeremus.

Confirmatio. Confirmatur etiam, quoniam ſi hoc non foret verum, id maximè propter illam rationem, quia nimirum paſſionem eſſe, eſt eam ineſſe ſubiecto, cum ſit accidens; ſed paſſionem ineſſe ſubiecto concluditur per demonſtrationem; quare præcognoſci non debet. Hęc tamen ratio nihil concludit, nam etſi naturę ſagaciores interpretes Lunę defectionem ſenſibus perciperent, proindeque de huiuſmodi affectione Lunę *quòd eſt*, cognoſcerent, cauſam tamen inueſtigarunt, quâ concluderent paſſionem illam ineſſe Lunę.

Solutio. Solutio patet ex hactenus explicatis; ſolùm enim argumentum probat ante completam notitiam concluſionis, in qua paſſio de ſubiecto enunciatur ratione cauſę, per quam demonſtratio proceſſit, paſſionem pręcognoſci, eo quòd illam eſſe in pręmiſſis includitur, pręmiſſę verò prius tempore, vel naturâ cognoſci debent, quàm concluſio.

Confirmationi occurritur. Confirmationi quoque fit ſatis ex hactenus traditis, ex iis enim conſtat per eam probari duntaxat dari aliquam demonſtrationem, quâ paſſio de ſubiecto proprio oſtenditur, & nihilominus ante demonſtrationem ipſam dari de paſſione cognitionem *quòd eſt*, quod non negauimus; ita tamen, ut per demonſtrationem *quòd eſt* paſſionis, longè perfectiùs, quàm ſine demonſtratione cognoſcamus; ut ſi quis intuendo Lunę deliquium cognoſcat Lunę hanc affectionem ineſſe, deinde verò cauſam aſſequatur; longè perfectius cognoſcet *quòd eſt* de tali paſſione, cauſam aſſecutus, quàm antea cognouiſſet.

Quinta difficultas. Amplius videtur de paſſione præcognoſcendum *quòd ſit* eâ ratione, quoniam non minùs eſt inconueniens aſſumere demonſtrandam paſſionem impoſſibilem de ſubiecto poſſibili, quàm paſſionem poſſibilem, de ſubiecto impoſſibili; ſed huius euitandi gratia ſtatuitur de ſubiecto præcognoſcendum eſſe *quòd eſt*; ergo eâdem præcognitione dicendum paſſionem præcognoſci debere.

Confirmatio. Confirmatur etiam, quoniam paſſio cognoſcitur in medio termino exiſtere, cum in præmiſſarum altera de illo prædicetur, & nequeat præmiſſa vera iudicari, quin prædicatum cognoſcatur ineſſe ſubiecto; cognoſcendum igitur de paſſione in progreſſu demonſtrationis *quod ſit*.

Solutio. Obuiam itur reſpondendo non eandem eſſe rationem de ſubiecto, & affectione; nam ad veritatem concluſionis demonſtratæ, neceſſe quidem eſt tam ſubiectum, quàm paſſionem eſſe, ſed cum hoc de ſubiecto quærendum non ſit, quin præſupponendum ſenſu paulò infra explicando, idipſum autem de paſſione quæratur, cum hoc per demonſtrationem ſit concludendum; ſequitur paſſionem huiuſmodi prænotione præcognoſci non poſſe, proindeque de ſubiecto, & affectione rationem eſſe diuerſam.

Difficultas præoccupata ſimulque ſoluta. Dices ſolutionem hanc nullam eſſe, quoniam Ariſtotelis teſtimonio, cum ſcimus hoc illud eſſe, idest, paſſionem eſſe in ſubiecto, tunc *propter quid ſit*, quærimus; ſupponitur igitur in demonſtratione *propter quid*, de qua in præſentia loquimur, paſſionem eſſe.

Solutio. Sed ex dictis iam patet huius obiectionis enodatio; diximus enim non in omni demonſtratione *propter quid* neceſſariò præcognoſci prædicatum ineſſe ſubiecto,

ctio; cum ſemel demonſtretur ſimul vtrunque, ſed duntaxat id aliquando contingere. Hoc autem eſt, quod Philoſophus de quæſtionibus diſputans affirmare voluit, cum hic ſolum doceat neceſſarias tantummodo prænotiones, è quarum numero eſt de paſſione præcognitio *quid nominis*.

Confirmationis ſit ſatis. Confirmationi autem occurritur reſpondendo paſſionem geminomodo conſiderari, primò, ut res quædam eſt: ſecundò formaliter ut paſſio; ut autem exiſtat priori modo ſumpta, ſat eſt eſſe in quolibet, atque adeo in medio; ut autem exiſtat ſecundo modo debet eſſe in proprio ſubiecto; cum autem ante concluſionem contingat, ut non cognoſcatur eſſe in proprio ſubiecto, ſed in medio, tunc dici non poteſt præcognoſci ut paſſio, propterea verum erit, quandoque contingere, ut de paſſione ſolùm præcognoſcatur *quid nominis*, non autem *quod eſt*.

Reſponſio Dices. Vt ſubiectum cognoſcatur eſſe, non oportet ipſum cognoſci, ut paſſionis ſubiectum, ſed ſatis abſolutè cognoſci; ergo ut paſſio cognoſcatur eſſe, ſat erit abſolutè cognoſci, licet non in proprio ſubiecto.

Confutatio. Diſpar tamen eſt ratio, quoniam eſſe ſubiecti non ita pendet à paſſione, ut eſſe paſſionis à ſubiecto; eſt enim ſubiectum naturâ prius ipſâ paſſione; cum itaque cognitio ſequatur eſſe rei, non inconſultò dicitur ſubiectum ſine ordine ad paſſionem cognoſci, non autem viciſſim.

SECTIO DECIMAPRIMA.

De ſubiecti Præcognitionibus.

SEquitur de ſubiecti præcognitionibus diſputandum, ut rem paucis abſoluam, duas aſſertiones in medium proferam.

Aſſertio prima de ſubiecto præcognoſcendū eſſe *Quid ſit*. Aſſerendum primò de ſubiecto præcognoſcendum eſſe *quid ſit*.

Sed in huius gratiam reuocandum ad memoriam geminam eſſe præcognitionem *quid ſit*, quarum una dicitur *quid nominis*, altera autem *quid rei*, de utraque autem noſtram aſſertionem intelligendam volumus; licet non neceſſariò, & ſemper ſit præcognoſcendum *quid rei*, ut mox intelliges. Quod attinet ad præcognitionem *quid nominis*; manifeſtum eſt; & id etiam Ariſtotelem docuiſſe nemini dubium, cùm diceret. Τὰ μὲν ὅτι σημαίνει καὶ τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἐκ τούτων, λαμβάνεται. *Quid igitur ſignificant & prima, & quæ ex his, concluduntur, accipitur*. Per vocabulum enim πρῶτα, ſubiecta intellexit. De ſubiecto igitur, ex Ariſtotelis placito, præcognoſcendum quid nominis, dicit enim quid ſignificet, ſignificare autem ad nomen pertinet. **Præcognoſcendum quid nominis. 1. Poſt. Tex. 73.**

Quid controuerſum Controuerſum eſt autem, num de ſubiecto præcognoſcendum ſit *Quid rei*.

Aſſertio, non neceſſario præcognoſcendum quid rei. Aſſerendum tamen de ſubiecto non eſſe præcognoſcendum neceſſariò *Quid rei*.

Ariſtotelis auctoritate probatur. Hoc autem Philoſophum voluiſſe nemini quidem ambigendum, nam loco nuper laudato, dicendo eſſe de eo præcognoſcendum *Quid ſit* non intelligit eſſentialem definitionem, quam *Quid rei* appellare conſueuerunt, ſed nominis ſignificationem, quæ *Quid nominis* dici ſolet; quod ex eius verbis manifeſtè colligitur; non enim dicit eſſe præcognoſcendum *Quid ſit*, hoc enim loquendi genere definitionem pariter eſſentialem ſignificare potuiſſet; ſed dicit *Quid ſignificet*, perſpicuum autem ſignificationem ad nomen, non ad rem pertinere.

Obſeruatio. Hæc porrò non ſic accipias velim, quaſi putem nullatenus de ſubiecto præcognoſci poſſe *Quid rei*, ſed potius ut credam hoc neceſſarium non eſſe, benè tamen plerunque contingere, quando nimirum demonſtratio potiſſima ſit; tunc enim hoc genere præcognitionis præcognoſcendum eſſe ſubiectum, nemo diffitebitur, ſi non nihil aduertat cuiuſmodi hæc debeat eſſe demonſtratio; facilè nanque comperiet eam eſſe talem, ut eius medium ſit definitio ſubiecti; quod ſi ita eſt, quis adeo rudis, ac indiſertus, cui luce clarius non ſit ad huiuſmodi demonſtrationem prænotione *Quid rei* ſubiectum debere eſſe præcognitum? Non igitur hæc ſubiecto deneganda omnino præcognitio, quamuis ſæpeſæpius uſu veniat, ut ipſa non requiratur.

Quòd autem Philoſophus præcognitione tantùm *Quid nominis* contentus fuerit, nihil eſt, quoniam is duntaxat præcognitionem illam præ oculis habendam exiſtimauit, quæ ad omnem demonſtrationem neceſſariò requiritur, qualis eſt præcognitio *Quid nominis* de ſubiecto.

Difficultas Sed aduerſus hæc ſic obijcies. Quod de ſubiecto quæritur, haud benè de ipſo dicitur præcognoſcendum; ſed *Quid eſt*, de ſubiecto quæritur, ut propterea Stagirites pluribus præceptionibus nos docuerit methodum ad ſubiecti definitionem elaborandam, atque adeo ad eiuſdem *Quid eſt* inueſtigandum; de ſubiecto igitur non erit *Quid eſt* præcognoſcendum.

Confirmatio. Hoc etiam inde confirmatum redditur, quoniam in ſcientia, quam nos propriâ comparamus induſtriâ non indigemus de ſubiecto præcognitione *Quid eſt*; non enim repugnat nos mentis conceptibus inueſtigare cauſam, unde habeat Luna, ut Lumine deficiat, quamuis hic terminus *Luna* quid ſibi velit, ignoremus.

Solutio. Hæc tamen ſuperiori doctrinæ non officiunt, cùm ſolùm probent haud ſemper de ſubiecto nobis præcognoſcendum *Quid rei*, hoc enim ultrò concedimus.

Confirmationi ſit ſatis. Ad Confirmationem autem quid reſpondendum patet ex alibi traditis; reſponſio autem in eo poſita eſt, quòd duplex ſit *Quid nominis*, quoddam enim eſt, *Quid eſt*, quod dicitur, quoddam *Quid eſt*, quod ſentitur, ad quorum intelligentiam illud facit, quòd ſicut terminorum ſignificantium ſubiectum, aut affectionem, quidam ſunt mentales conceptus, quidam verò externa ſigna conceptibus illis reſpondentia, ut voces, vel ſcripturę &c. ſic etiam præcognitio *Quid eſt* ſubiecti vel affectionis, quædam eſt rei ſimplex apprehenſio, ſimplici conceptu illam ſignificante: quędam verò eſt cognitio, quâ ſcitur referri ſignum aliquod externum è ſupradictis, vel aliud ſimile in eius ſignificatum. Iam ſuperius docuimus in demonſtrationibus proprio marte confectis, requiri de ſubiecto præcognitionem *Quid nominis*, vel *quod dicitur*, vel *quod ſentitur*, prout enim conſiſtunt in conceptibus mentis requiritur pręcognitio *Quid nominis*, *quod dicitur*, ut autem conſiſtunt in vocibus, vel ſcriptis, requiritur *præcognitio*, *quod ſentitur*.

Altera de ſubiecto controuerſia. Maxima eſt controuerſia de præcognitione *quòd ſit*, adeò ut nulla maioribus difficultatibus agitata videatur.

Aſſertio. Aſſerendum eſt demonſtrationis ſubiectum præcognoſcendum eſſe *quòd ſit*.

Adnotatio Aduerte tamen aſſertionem intelligendam eſſe de præcognitione *quòd ſit incomplexum*, nam præcognitio *quod ſit complexum*, adeo eſt principiorum complexorum propria, ut nunquam in ſubiectum, vel affectionem cadat.

Ariſtotelis auctoritate probatur. 1. Poſt. tex. 73. Aſſertionem autem ſic intellectam Ariſtoteli placuiſſe nemo ibit inficias, diligenter aduertens verba illa. Λέγω δ' ἀρχὰς ἐν ἑκάστῳ γένει ταύτας, ἃς, ὅτι ἐστὶ, μὴ ἐνδέχεται δεῖξαι. *Digo autem principia in ſingulo genere,*

hæc,

hæc, quæ, quod ſint non contingit monſtrare. Quis hinc non intelliget ad aures Ariſtotelis eſſe, quod aſſertione concluſimus, nimirum de ſubiecto præcognoſcendum, *quòd ſit incomplexum*? ſi nanque cognoſcendum ipſum ſubiectum in ſcientia, & illud in hac oſtendi non poteſt; mihi ſatis eſt exploratum illud eſſe præcognoſcendum *quod ſit*.

Cõprobatur iterum Ariſtotelis auctoritate. 2. Poſt. tex. 2.

Et inde quoque colligitur Ariſtotelis hanc fuiſſe ſententiam, quoniam docuerat geminam eſſe præcognitionem, nempe *Quid ſit*, & *Quod ſit*, ea verò quæ præcognoſcuntur eſſe tria, ſæpeſæpius commemorata, nempe ſubiectum, affectionem, & principia, manifeſtum autem ex paulo antea diſputatis non poſſe de complexis principijs, immò nec de affectione in demonſtratione potiſſima præcognoſci *Quòd ſit incomplexum*; ſupereſt igitur, ut ſolum de ſubiecto præcognitio, de qua loquimur, haberi poſſit.

Eadem etiam aſſertio ex Ariſtotele colligitur; nam particulâ trigeſima tertia ſecundi Poſteriorum, docet ex eo quòd de aliquo præcognoſcatur *quid rei*, meritò deduci præcognoſci *quòd ſit*; at de ſubiecto ſaltem in demonſtratione potiſſima, præcognoſcendum *quid rei*; proinde in eadem præcognoſcendum erit, quòd ſit &c.

Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Ratione quoque ſuadetur aſsertio, quoniam ſubiectum, ut paulò antea notaui, eſt veluti baſis, ac fundamentum, cui tota innititur demonſtratio, eſt itidem id, quod ſcientiæ ſubſternitur; idcircò neceſse eſt ipſum præſupponi, & præcognitione *quòd eſt* præcognoſci.

Secunda ratio.

Præterea niſi ante quamlibet demonſtrationem, quâ propria paſſio de ſubiecto *propter quid* demonſtratur, de ipſo ſubiecto præcognoſceremus *quòd eſt*, fruſtra demonſtrandum aſsumeremus illi conuenire paſſionem; ei ſiquidem quod non eſt, nihil re ipsâ poteſt competere.

Prima cõcluſionis declaratio.

Aduertendum tamen ſuprapoſitam concluſionem intelligendam eſse, quando quæſtio non ſit de ipſa exiſtentia; ut cum quærimus, an Deus exiſtat, tunc enim de ſubiecto repugnat præcognoſci, *quòd ſit*, cum hoc in controuerſiam vocetur, & intelligendam non de actuali, ſed poſſibili exiſtentia; ſcientia nanque actualem exiſtentiam negligit, cum ab ea præſcindat, niſi quæſtio de ipſa ſit exiſtentia, actuali ſi ſit de primo ente, aptitudinali, ſi de cæteris.

Prima difficultas.

Superior tamen aſſertio plurimis urgetur difficultatibus, quarum præcipua videtur in eo poſita, quòd de multis acquiritur ſcientia demonſtratiua, tanquam de ſubiectis, quorum nullum eſt in rerum natura; ergo de ſubiecto non erit præcognoſcendum *Quod ſit*, cum de prædictis hoc præcognitionis genus haberi non poſſit. Aſſumptum autem ex eo patet, quoniam hyemali tempore habetur ſcientia de roſa, tunc non exiſtente; item de Luna ut ſubeunte luminis defectionem; ſic etiam habetur ſcientia de aliquo effectu ex. gra. de ſterilitate ex nimia pluvia, vel calore, cum tamen quando eſt demonſtratio, neque ſit pluvia, neque calor; quandocunque autem de aliquo non exiſtente poſſit haberi ſcientia, non erit opus, ut de ſubiecto præcognoſcatur *Quod ſit*; quod enim non eſt, non poteſt huiuſmodi prænotione præcognoſci; ſed de roſa non exiſtente hyemali tempore, de Luna, pluvia &c. poteſt haberi ſcientia; ergo non erit opus ad ſcientiam comparandam præcognoſcere de ſubiecto *Quòd ſit*, proindeque nec ad demonſtrationem, cum hic ſermo ſit de ſcientia demonſtratiua, hoc eſt de ſcientia ſeuerè accepta. Quæ autem de roſa dixi non exiſtente, & de pluvia, intelligenda ſunt de Luna ut ſubeunte eclipſim, de grandine, tonitruo, fulgure, terræmotu, alijſque ſimilibus, de quibus omni tempore poteſt ſcientia comparari.

Confirmatio.

Confirmari etiam poteſt ex eo, quòd Philoſophus probat locum eſſe, quemadmodum, & tempus, immò & primum Motorem, de quibus tamen tanquam de ſubiectis diſputat; non igitur de ſubiecto præcognoſci debet *Quòd ſit*; non enim poteſt præcognoſci de aliquo *Quòd ſit*, quando de ipſo quæritur *an ſit*.

Solutio.

Ad hanc diluendum difficultatem multi, multa dixerunt, eorum tamen ambagibus prætermiſſis, fiet ſatis reſpondendo, cum dicimus eſſe præcognoſcendum de ſubiecto *Quòd ſit*, loquendo de demonſtratione oſtenſiua, & affirmatiua, quâ propria paſſio per cauſam de ſubiecto demonſtratur, id intelligendum eſſe de præcognitione *Quòd ſit*, ſecundum eſſe eſſentiæ, non autem actualis exiſtentiæ. Eſſe enim eſſentiæ requiritur, quoniam per demonſtrationem intendimus per realem cauſam oſtendere paſſionem re ipsâ conuenire ſubiecto; at hoc fieri non poteſt, niſi de ſubiecto præſupponatur tale eſſe eſſentiæ; nam ſi non fuerit huiuſmodi, ei non poterit per veram cauſam competere id, quod ei competere re ipsâ per cauſam demonſtrandum ſuſcipitur. Quando itaque de roſa non exiſtente demonſtrandam aſſumimus aliquam affectionem per cauſam, ſat eſt ut roſa habeat eſſe eſſentiæ. Ad hoc autem non requiritur eſſe exiſtentiæ actualis; ut enim paſſio conueniat ſubiecto, huius exiſtentiâ non indiget; ergo etiam ut demonſtratio fiat, non eſt opus præcognoſcere de ſubiecto, *quòd eſt exiſtentiæ*, benè tamen *quod eſt eſſentiæ*, quando demonſtratio fuerit oſtenſiua, & uniuerſalis affirmatiua.

Aduertatio

Aduerte tamen per eſſe eſſentiæ intelligi eſſe reale, cui ſcilicet non repugnat exiſtere, licet enim huiuſmodi eſſe eſſentiæ abſtrahat ab actuali exiſtentia, non tamen à potentiali.

Quorundam reſponſio.

Cæterum ad id, quod dicebatur de Luna ſubeunte eclipſim &c. ſunt, qui reſpondent, quando paſſio eſt accidens contingenter ſubiecto conueniens, opus eſse, ut de ſubiecto præcognoſcatur, quòd exiſtat extra cauſas, ſaltem pro illo tempore, quo dicitur ineſſe ſubiecto, quoniam huiuſmodi accidentia non conueniunt, niſi ſubiecto exiſtenti. Idque ex eo confirmant, quoniam ſemper quæſtio ſupponit ſubiectum eſse, & ideircò ſi de Luna demonſtratur eclipſis, iam illam eſse, vel exiſtere ſupponitur.

Cõfutatio.

Hæc tamen parum conſideratè dicuntur; nullum enim accidens contingenter ſubiecto conueniens ſub demonſtrationem cadit, cum hæc de neceſsarijs eſse debeat. Inſtantia autem de demonſtratione Eclipſeos lunaris, cum ſcilicet hæc de Luna demonſtratur, nulla eſt; quando nanque demonſtramus futurum, ut tali tempore Luna deliquio laboret, ſupponimus ipſam Lunam eſse, ſecundum eſse eſsentiæ, quia quamuis actu non exiſteret, adhuc dicere liceret, Lunam talem eſse, prout ipſa facit ad mundi ſtructuram, ut ſuapte naturâ ſtatis temporibus deberet luminis defectionem ſubire. Ne commemorem id, quod non exiſtit, eſse paſſionem, de qua non eſt præcognoſcendum *quòd ſit*, non autem ſubiectum, nempe Lunam, de qua poſset præcognoſci, *quod ſit* exiſtens. Nec abſimili modo occurrendum inſtantijs de ſterilitate, ex nimia pluvia, vel calore &c. quando enim Aſtrologus præſentiens in poſterum, cognoſcit aliquem effectum futurum ex. gr. ſterilitatem iam dictam, cognoſcit tantum aſtrorum illorum talem eſse naturam, ut quandocunque ſe inuicem hoc, vel illo modo reſpiciant, apta ſint ſterilitatem parere, vel effundendo pluviam, vel nimio calore quidem urendo, adeout demonſtrationis ſubiectum ſit aſtrum, de quo ſat eſt præ-

cogno-

cognoſcere eſſe eſſentiæ, cui conuenit aptitudo producendi effectus, non autem eſſe actualis exiſtentiæ, quę ſolum ad operationis exercitium requiritur; ut enim tali tempore aſtrorum vi contingat pluuia, & ex hac alius effectus, ut ſterilitas &c. requiritur ut tunc actu aſtrum exiſtat, hoc autem non ad demonſtrationem exigitur, niſi demonſtratio fieri dicatur ſecundum actum exercitij illius facultatis, quâ aſtrum præditum eſt, à quo veritas abhorret, cum ſufficiat ſecundum aptitudinem, ad quam non requiritur niſi eſſe eſſentię. Hęc illuſtrari poſſunt exemplo. Quando nos oſtendimus de homine riſibilitatis affectionem, non attendimus in homine eſſe exiſtentię, ſed eſſe eſſentię, nam eſſe exiſtentię requiritur ad exercitium ridendi, non tamen ad aptitudinem, ad quam ſufficit eſſe eſſentię; quamuis enim nullus homo exiſteret in uniuerſitate rerum, adhuc de ipſo dici poſſet, quod ſuâpte naturâ ſibi vendicaret aptitudinem ad ridendum.

Non diſſimiliter de ijs, quorum paulò antea meminimus ratiocinandum. Nam antea mundum conditum, de Luna licuiſſet obſcurationem, ſiue Eclipſim oſtendere, dicendo nimirum, ſic ipſam ad archetypi mundi ſtructuram facere, ut in orbem acta laborare deliquio luminis aliquando deberet; nam ex hypotheſi, quòd in mundi ſyſtemate ipſa cum cęteris corporibus ad illud ſpectantibus talis eſſet ordinis connexa vinculo; abſolutis aliquot, & ſui, & alterius corporis, quodcumque ſit, reuolutionibus in telluris umbram impingere cogeretur.

Supradictorũ declaratio. Hoc itaque ſenſu intelligendum volumus, quod ſuperius aſſeruimus dicendo ad demonſtrationem potiſſimam requiri pręcognitionem de ſubiecto *quod ſit*, nempe *quod ſit* non actualis exiſtentię, ſed realis eſſentię.

Confirmationis ſatis. Confirmationi autem occurritur reſpondendo locum, tempus probari ab Ariſtotele non tanquam ſubiecta, ſed tanquam affectiones corporis ſcilicet naturalis. Ad primum Motorem quòd attinet non inficiandum demonſtrari actualem exiſtentiã ipſius, quę certè ſub demonſtrationem cadit, quoniam ad eius pertinet eſſentiam; ſed cum diceremus de ſubiecto eſſe pręcognoſcendum *quod eſt*, id intelligendum voluimus, quando de ipſa exiſtentia actuali, ſiue aptitudinali quæſtio non ſit; tunc enim nullatenus de ſubiecto poterit hęc, de qua loquimur pręcognitio haberi; quod enim in quęſtione poſitum eſt, non pręſupponitur.

Secunda difficultas. Eſt etiam & alia difficultas, quoniam habetur ſcientia demonſtratiua de ſubiectis aliquibus, quę tamen eſſe non poſſunt; falſum igitur de ſubiecto debere pręcognoſci *quod ſit*; optima conſecutio; aſſumptum autem probatur, eò quòd de vacuo, & infinito datur ſcientia, cum tamen hęc eſſe non poſſint.

Solutio. Reſpondendum non ſatis conſtare, quid de vacuo dicendum, nec huius eſt loci quidpiam hâc de re decernere, admiſſâ tamen probatione, quę adhiberi ſolet ad oſtendendum vacuum dari non poſſe, adeo ut ab eo natura penitus abhorreat, reſpondendum hanc eſſe quęſtionem de exiſtentia, quandoquidem demonſtrare vacuum admittendum non eſſe, perinde eſt ac oſtendere, ubique locorum eſſe corpora; non mirum ob id ſi non ſit de ſubiecto pręcognoſcendum *quod eſt*, hoc enim in controuerſiam vocatur, quod autem eſt huiuſmodi, nequit ante demonſtrationem ſupponi. Vt omittam poſſe vacuum ad affectionem loci reuocari, ſi namque daretur, loci foret affectio, de qua non eſt opus pręcognitione *quod ſit*. Illud etiam accedit quod hęc propoſitio *nullum vacuum eſt*, equipollet huic *nullus locus eſt corpore deſtitutus*; cognoſcendo igitur locum eſſe, pręcognoſcitur ſubiectum demonſtrationis, qua vacuum non eſſe demonſtratur. Eodem modo de infinito licet ratiocinari; ſi hoc enim daretur, corporis naturâ conſtantis foret affectio.

Tertia difficultas. 1. Poſt. tex. 1. Præterea. De ſubiecto haberi poteſt quæſtio *ſi eſt*, cum quæri poſſit an ipſum ſit, vel non, ut ex Ariſtotele etiam colligitur; ergo de ſubiecto non eſt præcognoſcendum *quòd eſt*, non enim poteſt idem ſecundum idem præcognoſci, & de eodem dubitari.

Dices quæſtionem *ſi eſt*, eſſe quæſtionem paſſionis, & non ſubiecti.

Contra tamen hanc reſponſionem illud facit, quoniam Ariſtotelis quęſtionem hanc explicando his utitur exemplis: *ut ſi eſt, vel non eſt Deus, vel Centaurus, vel aliquid huiuſmodi*, quæ tamen ab eo ponuntur tanquam ſubſtantiæ, non ut paſſiones; ſuperior igitur vana reſponſio. Confirmari etiam ſolet, quod proximè dictum eſt, ex eo, quia in demonſtrationibus, quibus rem eſſe ſimpliciter demonſtratur, de ſubiecto probatur exiſtere. Vt cum oſtenditur dari aliquid in natura, nempe ſubſtantias ſeparatas &c.

Quid ad hanc difficultatem reſpondendum, patet ex antea diſputatis; dictum eſt enim, de ſubiecto non eſſe præcognoſcendum *quòd eſt*, quando eius exiſtentia in controuerſiam vocatur. Sic & confirmationi ſuperiùs etiam tactæ reſpondendum; eadem enim eſt ac illa de primo motore, de qua ſuperiùs verba fecimus.

Suppoſito autem tanquam demonſtrato de ſubiecto aliquando præcognoſcendum eſſe *Quòd ſit*; ſupereſt inquiſitione dignum, an ita neceſſarium ſit in ſcientia ſupponi omnino ſubiectum, ut nullatenus in ea probari poſſit. Sed aliud eſt inquirere, an ſimpliciter probari poſſit ſubiectum exiſtere, & de hoc nulla difficultas, quando illud ignotum fuerit & ſuppetat medium, per quod oſtendi poſſit exiſtere. Et aliud, an poſſit ab illa ſcientia cuius eſt ſubiectum oſtendi.

Notandum inſuper hoc loco ſermonem non eſſe de ſubiecto peculiaris alicuius demonſtrationis, an ſcilicet in ea probari poſſit, cum omnium conſenſione conſtet in ea ſupponendum eſſe, ut apertè Stagirites affirmat dicendo, quę ſupra retulimus, cum ſuperiorem aſſertionem ad eius eſſe mentem oſtendere niteremur. Conſtat etiam ex ſupra traditis in comprobationem eius quam profitemur ſententiam. Sed controuerſia eſt de ſubiecto alicuius ſcientię totalis, ut aiunt, in qua de illo plures fiunt demonſtrationes, & ratione cuius omnia in ſcientia conſiderantur.

His autem tanquam certis præhabitis, quid de re propoſita Philoſophi celebrioris famę ſentiendum crediderint, videamus.

Prima opinio. Prima eſt opinio negantium tam ſubiectum partiale quàm totale demonſtrari poſſe. Ex horum igitur opinione non ſolum non licet in ſcientia peculiaris alicuius concluſionis oſtendere ſubiectum eſſe, cum illud potius præſupponendum ſit, ſed nec etiam in uniuerſa ſcientia, adeo ut non ſolum in aliqua particulari ſcientia phyſica concluſionis ex. gra. probari non poſſit ſubiectum eſſe, ſed nec etiam in uniuerſa Phyſica eius ſubiectum, puta corpus naturâ conſtans, liceat oſtendere.

Secunda opinio. Secunda eſt ſententia dicentium ſubiectum principale probari non poſſe: minus tamen principale poſſe.

Tertia opinio. Tertia eſt aſſerentium ſubiectum poſſe demonſtrari, ſiue partiale ſit, ſiue totale.

Quarta opinio. Quarta eſt eorum, qui dicunt, ſubiecti, ſiue principalis ſiue non, ſpecies probari poſſe.

Quinta opinio. Quinta eſt quorundam affirmantium ſubiectum totale probari non poſſe; partiale verò poſſe.

In tanta opinionum varietate quid aſſerendum de re propoſita paucis aperiemus.

Aſſertio prima.

Aſſerendum primò ſpeciem quamlibet adæquati ſubiecti, ſi fuerit ignota, probari poſse.

Auctoritate probatur. 2. Lib. de Cælo tex. 18 & 4. Lib. tex. 32. 2. de An. text. 146. 3. de An. tex. 20. 2. Poſter. tex. 13.

Hoc videtur maximè Ariſtotelis doctrinæ conſentaneum, propterea quòd in naturali Philoſophia probat ipſe dari ignem, qui ſpecies eſt corpòris naturâ conſtantis, probat etiam dari ſenſum communem, demonſtrat dandum intellectum agentem. Neque refert, quòd ſenſus communis, & intellectus agens ſint animæ facultates, nam conſiderantur tanquam ea, de quibus affectiones oſtendendæ ſunt, & idcirco quatenus ſubiecti locum obtinent.

Auctoritate iterum ſuadetur.

Videtur etiam hoc ipſe docuiſſe Philoſophus dicens, Ὅπερ καὶ νῦν ποιοῦσιν αἱ ἐπιστῆμαι. τί μὲν γὰρ σημαίνει τὸ τρίγωνον, ἔλαβεν ὁ γεωμέτρης, ὅτι δ' ἐστί, δείκνυσι. *Quod quidem etiam ſcientiæ nunc faciunt. Quid enim triangulum ſignificet, Geometra ſumpſit: quòd autem ſit, probat.* His enim verbis Ariſtoteles videtur oſtendere, quod nos paulo antea concluſimus, quia pleræque ſcientiæ reipsâ ſupponunt, *Quid res ſit*, ſeu *quid ſignificet* nomen, & procedunt ad demonſtrandum eſse, quod per nomen ſignificatur; ut Geometra ſupponit quid trianguli nomen ſignificet, demonſtrat tamen triangulum ipſum dari, ſeu conſtrui poſse.

Reſponſio quorundam. Rebellitur.

Neque dicas id contingere, quoniam artifex particularis hoc facit, quatenus indutus habitu metaphyſico. Non inquam, id dicas, quoniam particularis artifex, ut Ariſtoteles in Phyſica, & Geometra in ſua ſcientia per medium proprium artis particularis concludit intentum. Ita quidem Ariſtoteles concludit dandum eſse ignem eò quòd hic ſurſum in extremum fertur, quod certè phyſicum medium eſt; ſic etiam Geometra demonſtrat triangulum conſtrui poſse per medium Geometriæ proprium.

Confutationis cõprobatio.

Quinimò hoc aliter eſse non poteſt, nanque Metaphyſicus ſi prouinciam hanc ſuſciperet, ad particulares quidditates deſcenderet, quod est minimè permittendum, alioquin nulla foret ſcientiarum partitio; deſcenderet autem, nam eius eſt conſiderare, *Quod eſt*, & *quid eſt*, ſi itaque deſcenderet ad conſiderandum *quod eſt*, etiam & ad *quid eſt* pertinens ad particulares ſcientias conſiderandum, deſcenderet.

Comprobatio altera.

Confirmatur etiam & inde, quoniam ſi Metaphyſicus hoc ſibi aſſumeret, vel id faceret à priori, & hoc non admittendum, eò quòd principia adæquata rei conſideratæ ſunt illius peculiaris facultatis propria: vel hoc à poſteriori, ut aiunt, præſtaret, & hoc æquè etiam intolerabile, quoniam effectus rei, de qua agitur, ad particularem illam ſcientiam pertinent.

Ratione ſuadetur.

Amplius. Quandocunque detur medium, quo particularis ſcientia poſſit adæquati ſui obiecti ſpeciem demonſtrare, concedendum eſt id ab ea fieri poſſe; ſed non rarò euenit, ut in aliqua ſcientia detur huiuſmodi medium; ergo aliqua peculiaris ſcientia proprij ſubiecti ſpeciem poteſt demonſtrare.

Prima difficultas ex auctoritate deſumpta. 1. Phyſ. Tex. 10. & 71. 72.

Obijci tamen ſolet Ariſtotelis auctoritas, ſiquidem ait de ſubiecto præcognoſcendum eſſe *quòd eſt*. Accedit etiam ea eius doctrina, quòd ad illum artificem pertinet quæſtio, ad quem pertinet prædicatum; ſed huius quæſtionis prædicatum eſt exiſtentia, hæc autem ad Metaphyſicum pertinet; ergo quæſtio, de qua agitur, non ad aliquem peculiarem artificem, ſed ad primum Philoſophum pertinebit.

Auctoritati ſit ſatis.

Auctoritati autem occurrimus dicendo Philoſophum ſermonem habuiſſe de ſubiecto demonſtrationis, in ea ſiquidem de ſubiecto præcognoſcendum *quòd eſt*, iuxta tamen hac de re ſuperius tradita; dictum eſt enim ſupra de ſubiecto præcognoſcendum eſſe *quod eſt*, quando de exiſtentia propoſita quæſtio non ſit, & quando ab effectu ad cauſam non procedatur.

Confirmationis ſatis.

Ad confirmationem reſpondendum nullibi apud Ariſtotelem reperiri, quod ex eius ſententia profertur; admiſſo tamen ab ipſo, pronunciatum fuiſſe, ad illum artificem pertinere quæſtionem, ad quem pertinet prædicatum, exiſtentiam autem ad primum Philoſophum ſpectare; dicendum id intelligi debere de exiſtentia generatim deque conceptu ipſius in uniuerſum, non autem de peculiari exiſtentia huic, vel illi applicata ſecundùm conceptum confuſum; nam hoc modo ad quamlibet ſcientiam ſpectare poteſt, quatenus unaquæque ipſarum colligit per aliquod medium exiſtentiam uni, vel alteri conuenire, conſiderationem de natura exiſtentiæ deque proprietatibus eiuſdem diuinæ relinquens Philoſophiæ.

Secunda difficultas.

Deinde. Si poſſet peculiaris ſcientia probare exiſtentiam de ſubiecto partiali, poſſet etiam de totali, cum hoc non ſit aliud à partialibus ſimul ſumptis; ſed non poteſt de totali: ergo nec de partiali.

Solutio.

Huius difficultatis ſolutio ex paulo infra dicendis petenda, interim ſi dicatur de totali non poſſe exiſtentiam probari, diſparitas eſt afferenda in eo poſita, quòd ſubiectum totale debet id eſſe, quod omnibus in ſcientia ſubijcitur, proindeque debet eſſe quid notum, ac manifeſtum, taleque, ut reipsâ poſſit exiſtere; non ſic autem partiale, quod propriè loquendo ſpecies quædam eſt ſubiecti totalis.

Tertia difficultas.

Sic etiam argumentantur. Quod habet, rationem finis in ſcientia ſupponendum eſt, ut eleganter nos docuit Philoſophus; ſed ſubiectum hunc ſe habet in modum, nempe totale, reſpectu ſcientiæ totalis, & partiale, comparatione ſcientiæ partialis, finis rationem obtinet; ergo ſcientia partialis proprium ſubiectum probare nullo modo poterit.

Confirmatio.

Confirmatur ex eo, quia ſubiectum cuiuſcunque diſciplinæ prius eſt ſaltem, quàm ipſa; ergo debet ab ipſa præſupponi: ergo nunquam in ipſa poterit demonſtrari, ſiue ſit ſubiectum totale, reſpectu ſcientiæ totalis, ſiue partiale, comparatione ſcientiæ partialis.

Solutio; infra petenda.

Hæc difficultas cum ſua confirmatione, quia æque procedit tam de partiali, quam de totali ſubiecto, propterea ſolutionem ipſius poſt ſequentem aſſertionem, cum eius probationibus afferemus.

Aſſertio: quod à poſteriori, ſcientia poſſit ſuũ totale ſubiectum oſtendere.

Aſſerendum ſecundò nihil obſtare quominus totale ſubiectum, ſi fuerit ignotum, à poſteriori, & ab effectu in eadem ſcientia, cuius eſt ſubiectum, probetur.

Ratione ſuadetur. Prima ratio deſumpta ab exemplo.

Suaderi poteſt aſſertio primò quidem exemplo Theologiæ, quæ Deum conſiderandum aſſumit, tanquam adæquatum ſubiectum, & nihilominus initio ſibi proponit oſtendere illum exiſtere; quid igitur clarius, quàm à ſcientia ſuum totale ſubiectum probari poſſe?

Aduerſariorum reſponſio.

Reſpondent Deum ſubiectum eſſe in ratione reuelati.

Confutatio.

Nihil tamen ineptiùs; Theologia ſiquidem probandum aſſumit Deum eſſe, naturalibus rationibus; nam, ut cæteras ſileam, D. Thomas, ijs utitur argumentis, quæ naturæ principijs tantummodo ſuffulta, vim habent; nam quinque vijs Deum exiſtere demonſtrari poſſe clariſſimis verbis teſtatur, è quibus, Prima eſt, ut ipſe ait, quæ ſumitur ex parte motûs. Secunda ex cauſa efficiente. Tertia ex poſſibili & neceſſario. Quinta ex gradibus, qui in rebus inueniuntur. Quinta, quæ ex rerum gubernatione deſumitur; quælibet autem iſtarum, naturæ lumine illuſtrata, mentem ad aſſequendam de re propoſita veritatem perducit.

Sed

Secunda ratio ab eodem. Sed non modo Theologia, ſed etiam Phyſiologia ipſa proprium ſubiectum itidem à poſteriori demonſtrat; quandoquidem per motum oſtendit naturam, proindeque corpus naturale, vel ſubſtantiam finitam naturalem; at quid ſubiectum Phyſiologiæ? profectò nil aliud quàm, vel corpus naturâ conſtans, vel ſubſtantia finita naturalis, nimirum, vel corpus, vel ſubſtantia, cui motus principium inſitum eſt.

Tertia ratio, quæ eſt à priori. Ratio autem potiſſima, quia dari poteſt affectio quædam adæquato ſubiecto conueniens, quæ nobis, utpotè ſenſibus obuia, manifeſta ſit; per hanc oſtendere ſubiecti quidem exiſtentia poterit; cum enim ex effectu liceat cauſam exiſtentem colligere; ſubiectum autem ſe habet ut cauſa, affectio ut effectus, nulli proptereà dubium quin ex affectione ſubiecti liceat eiuſdem exiſtentiam arguere, quod ſic intelligas, nimirum ut ex effectu, prout actu, vel poteſtate fuerit, colligatur cauſa, vel actu, vel poteſtate exiſtens; ſic de paſſione in ordine ad ſubiectum.

Prima difficultas ex auctoritatibus. Difficultas tamen eſt, quoniam Philoſophus oppoſitum expreſsè videtur docuiſſe, cum non ſemel de ſubiecto præcognoſcendum *Quid eſt* affirmauerit, ut videre licet in Poſterioribus analyticis. Præſertim ubi habet. Διχῶς δ' ἀναγκαῖον προγινώσκειν· τὰ μὲν γὰρ, ὅτι ἐστὶ, προϋπολαμβάνειν ἀναγκαῖον. *Dupliciter autem neceſſe eſt præcognoſcere. nam alia quod ſint, præſumere neceſſe.* quod præcognitionis genus ex communi interpretum placito Philoſophus ad ſubiectum refert. Immò etiam & in diuina Philoſophia, dicens ὁμοίως δὲ οὐδ' εἰ ἔστιν ἢ μὴ ἔστι τὸ γένος περὶ ὃ πραγματεύονται, οὐδὲν λέγουσι, διὰ τὸ τῆς αὐτῆς εἶναι διανοίας, τό τε τί ἐστι δῆλον ποιεῖν, καὶ εἰ ἔστι. *Similiter autem nec ſi eſt, aut non eſt genus, circa quod verſantur, quicquam dicunt, eo quòd eiuſdem intelligentiæ eſt, & ipſum quid eſt manifeſtare, & ſi eſt hoc.*

1. Poſt. Tex. 2.

6 Diuin. Tex. 1.

Primæ auctoritati ſit ſatis. Priori loco quid ſibi voluerit, iam ſuperiùs explicatum fuit, dicendo ibi eſſe locutum non de ſubiecto demonſtrationis, & ſcientiæ; nec etiam in uniuerſum, ſed alicuius peculiaris, quam ſuperiùs innuimus. **Secundæ auctoritati occurritur.** Poſteriori autem loco nititur tantùm oſtendere conceptum entis, & ſubſtantiæ quemadmodum & quidditatem generatim non pertinere ad aliquam peculiarem facultatem, eodemque modo neque conceptum exiſtentiæ in uniuerſum, adeo ut doceat huiuſmodi conceptum, ſicut, & conceptum entis, atque ſubſtantiæ ad peculiares facultates minimè ſpectare; ſed quemadmodum ad has non inficiatur tale ens pertinere: ita credendum exiſtimaſſe talem exiſtentiam à peculiaribus ipſis ſcientijs conſiderari poſſe.

Secunda difficultas à ratione deſumpta. Vrgent etiam hoc modo. Eatenus ſcientia poteſt aſſumere demonſtrandum adæquatum ſubiectum exiſtere, quatenus poteſt oſtendere ſe circa huiuſmodi ſubiectum verſari; ſed hoc non ſufficit: ergo ſcientia non poterit aſſumere demonſtrandum adæquatum ſubiectum ſuum exiſtere. Maior videtur certa; minorem autem oſtendunt, quoniam non eo quòd demonſtramus aliquid eſſe ſubiectum adæquatum alicuius facultatis, oſtendimus ipſum exiſtere.

Solutio. Reſpondendum negandum propoſitionem maiorem; aliud enim eſt quærere an aliquid ſit ſubiectum huius, vel alterius facultatis; & aliud an ſubiectum exiſtat ſimpliciter; illa eſt quæſtio complexa, hæc autem incomplexa; in illa quæritur, an hoc, vel illud tale ſit, ut ei ſubiecti conditiones conueniant, ſuppoſito tamen ipſum eſſe; in hac autem nullum ſupponitur eſſe ſubiecti, quin potius illud eſſe aſſumitur demonſtrandum.

Tertia difficultas. Solidior fortaſſe difficultas eſt in eo poſita, quòd ſubiectum alicuius integræ ſcientiæ eſt id, quod ſubſternitur omnibus affectionibus in illa conſideratis, & eſt veluti fundamentum omnium ad eandem ſpectantium; adeo ut ſi de medio tollatur, reliqua omnia corruant etiam oportet, immò & ſcientia ipſa; negato igitur ſubiecto, nihil ſupereſt ad facultatem pertinens, per quod in ipſa liceat oſtendere illud exiſtere; quia nimirum neque principia, neque affectiones, nec ſpecies, nec demum ipſa ſcientia poteſt ſupereſſe.

In confirmationem illud accedit, non in poſtremis habendum, quòd omnis probatio per notiora debet inſtitui; at in ſcientia nihil eſt notius ſubiecto adæquato; proptereà nihil ſuppetit per quòd ſubiectum ipſum probari poſſit. **Confirmatio.**

Reſpondendum in probationibus attendendum eſſe quod formaliter negatur, non autem, quod ſubinde conſequitur; quæ ſiquidem conſecutio à probante bona cenſetur: à negante mala penitus exiſtimatur. Vt negato Deo re vera omnia de medio auferātur neceſſe eſt; negans tamen Deum, nimirum Atheiſta conſecutionem hanc non admittet; ideirò ad probandum Deum Theologiæ ſubiectum adæquatum, non eſt hæc inſtituenda argumentatio, ſcilicet Deo negato nihil ſupereſt in Theologia, per quod ipſa Deum demonſtret exiſtere, quoniam de medio ſublato illo conſequens ſit, ut omnia, immò, & Theologia ipſa funditus euertatur; ſic enim arguendo, quædam petitio committitur principij; ſi nanque percontetis ab arguente, cur ſublato Deo neceſſe ſit omnia corruere, certè reſpondebit, quoniam omnia dependentiam habent ab illo, ſed hoc eſt, quod in controuerſiam vocatur, an ſcilicet Deus ſit; hoc enim quærere perinde eſt, ac quærere num omnia, quæ extant ſine Deo poſſint ſubſiſtere, proptereà quòd Dei nomine tam ab affirmante, quàm à negante ſupponitur intelligendum id, à quo omnia pendent; idcirco, qui Deum negant, non proptereà omnia inficiantur, quoniam omnium dependentiam ab illo vanam eſſe contendunt. Non abſimili modo in re, de qua agitur philoſophandum, dicendumque negato alicuius ſcientiæ adæquato ſubiecto, non ſequi proptereà, ut omnia prorſus euertantur, per quæ in illa ſcientia poſſit illud oſtendi; nam ut in eodem perſiſtamus exemplo, ſuperſunt omnia, quæ ſuis finibus natura coercet, de quibus ſacra ipſa edifferit Theologia, per quæ eadem ipſa ſcientia Dei poteſt exiſtentiam oſtendere. Hoc idem in naturali diſciplina contingit; negato ſiquidem naturali corpore, quod tanquam ſubiectum adæquatum conſiderandum aſſumit, ſupereſt motus, per quem ipſa poteſt illud oſtendere. **Solutio.**

Confirmationi occurritur. Nec operoſum eſt confirmationi ſatisfacere, cum ipſa falſum aſſumat, nihil videlicet adæquato ſubiecto notius in ſcientia eſſe, nam aduerſarijs etiam fatentibus affectio quælibet, velut illa, in quam primò ſenſus incurrit, notior eſt ſubiecto, cuius naturam illa comitatur, & uniuersè quilibet effectus notior eſt cauſā ſuā, in ijs quæ rerum hæc uniuerſitas continet.

Theologus igitur, quo nomine intelligo, tam illum, qui naturæ, quàm qui fidei principijs innixus ad Dei contemplationem ſe erigit: tam illum, qui naturali, quàm qui ſupranaturali lumine mentem illuſtratam ad Deum contemplandum attollit, ex effectis quotidie ſenſu deprehenſis Deum tandem colligit exiſtere; nam ut cætera ſileam, dum cœleſtes in alios orbes, æternis luminibus diſtinctos, ac excultos, oculorum aciem dirigit, & in ſyderum undequaque micantium ſpectabilem faciem obtutum figit, ſiue eorum, quæ ſemper infixa, & cohærentia, ſemelque capta ſede collucent, ſiue eorum, quæ in ſeptem inte-

rioribus orbibus verſantur, & errantia dicuntur, quamuis nullo errore vagentur, ſed indelecto ordine reciprocis curſibus cieantur in orbem, ſupremum conditorem fateatur oportet, illumque concedendum eſſe concludat.

Ad extremum ita licet obijcere. Subiectum cuiuſcunque diſciplinæ, debet eſſe prius, ſaltem quàm ipſa; nam ſcientia quælibet à ſuo ſubiecto ſpeciem ac diſtinctionem deſumit; ut egregiè nos admonet Ariſtoteles, Platonem ſecutus; ergo ſupponendum eſt in ſcientia adeò, ut hæc illud exiſtere minime poſſit oſtendere.

1. Poſter. cap. 23. In dialogo de furore poetico.

Sic tamen arguendo nihil concluditur; nam tametſi ſubiectum ſit, quale ab aduerſarijs dicitur, adhuc ex eius attributis, & effectis licet ipſum colligere, in ea ipſa ſcientia, cuius ſubiectum adæquatum eſſe ſtatuitur; enim verò cognoſcena innumera penè eſſe, quæ ea aliquo communi fonte profluunt, cuiuſmodi eſt adæquatum ſubiectum, eius exiſtentiam arguit, quemadmodum de Deo in Theologia dicebatur. Sed ut ſuperior difficultas diluatur, reſpondendum erit ſubiectum adæquatum, de quo loquimur, collatum cum ſcientia, cuius dicitur eſſe ſubiectum, veluti circa quod illa verſatur, prius naturà eſſe quàm ſcientiam; collatum autem cum cognitione eorum, quorum præſidio de ſubiecto exiſtentiam oſtendimus, non item.

Cæterum de ſubiecti principijs, an ſcilicet ſcientia poſſit illa probare, ac de alijs multis ad rem eandem ſpectantibus, paulo infra futurus eſt ſermo, vbi de præmiſſis demonſtrationis diſputabitur.

SECTIO DECIMASECVNDA.

De Terminis demonſtrationis, præcipuè propter quid, *& primò de Extremis.*

Quilibet ſyllogiſmus duplici materia conſtat.

CVIuſcunque ſyllogiſmi proindeque demonſtrationis, quæ ſyllogiſmus eſt quidam ſcientiam videlicet pariens, duplicem materiam decernunt artifices, quarum una remota eſt, quę nil aliud, quàm termini; altera autem proxima, quæ in propoſitionibus conſiſtit. Primò de terminis diſſeremus, de propoſitionibus deinde verba facturi. In quolibet autem ſyllogiſmo termini ternario numero comprehenduntur, quorum duo dicuntur *Extrema*, reliquus autem *Medium*; tot ob id in demonſtratione termini ſunt recognoſcendi, hoc ſpeciatim de demonſtratione diſertis verbis Philoſophus explicuit, Ἐτι δὲ πᾶς συλλογισμὸς διὰ τριῶν ὅρων. *Omnis ſyllogiſmus ex tribus terminis conſtat.*

1. Poſter. Text. 135.

Minus extremum.

Ex *Extremis* autem, quæ duo diximus eſſe, unum dicitur *Minus extremum*, quod eſt concluſionis in demonſtratione ſubiectum, proindeque ſubiectum ſiue obiectum incomplexum ſcientiæ; obiectum enim ut aliàs aduerti, in duplici diſcrimine eſt, quandoquidem unum complexum dicitur, & eſt quod per integram concluſionem repręſentatur, alterum autem eſt incomplexum, & eſt concluſionis ſubiectum, de quo nimirum affectio demonſtratur. Vt triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, eſt obiectum complexum ſcientiæ, quâ cognoſcimus hanc affectionem triangulo conuenire; ſubiectum autem incomplexum eſt ipſum triangulum. Quæ autem de hoc dici poſſunt magna ex parte de adæquato ſubiecto ſcientiæ diſputantes tractauimus; ea ob id quiſque ibi viderę poteſt; nunc igitur his prætermiſſis, ad reliquum extremum faciamus gradum.

Extremum alterum, ut nuper dicebam eſt, quod *Maius extremum* dicitur, quod in demonſtratione *quia* poteſt eſſe quodcunque prædicatum, quod ſcilicet de ſubiecto aliquo licet enunciare; ſiue ſit ipſius ſubiecti aut medij cauſa; ſiue ſit effectus non adæquatus, ſiue aliud quidpiam concomitans, quinimo & aliquod prædicatum eſſentiale, ut animal, vel rationale reſpectu hominis; vel ipſa integra definitio ſubiecti; hoc enim demonſtrationis genere poſſumus hæc de ſubiecto quidem oſtendere; ut ex eo quòd homo ſit admirativus, inferre licebit eum eſſe rationalem: & ex eo quòd ſenſuum munera obeat, licet inferre eum eſſe animal; & ex eo quòd ſit admirativus, vel riſibilis, licet colligere ipſum eſſe rationalem.

Hactenus de demonſtratione *quia*, nunc de demonſtratione *propter quid*. In hac demonſtratione maius extremum eſt prædicatum maioris propoſitionis, quatenus autem de minori prędicari debet, quodammodò eſt effectus medij. Aduertendum tamen non inconſultò à nobis uſurpari particulam illam *quodammodò*, propterea quòd haud propriè cauſa neceſſariò eſſe debet, ſi cauſæ nomine tantùm intelligatur illa, quæ phyſica eſt; nam ut aliàs notaui, cauſæ nomen, quemadmodum & effectûs, debet latâ quâdam uſurpatione ſumi, retentâ tamen tam ex parte cauſæ, quàm ex parte effectûs; ita ut ſi cauſa ſit phyſica, effectus quoque talis ſit; ſi cauſa ſit metaphyſica, & effectus quoque ſit talis; verbo dicam, debet effectus proportione reſpondere cauſę; quamobrem maius extremum in hac demonſtratione prædicabitur de medio, tanquam effectus quodammodò de ſua cauſa, quod in maiori ſit propoſitione, ut ſi quis argumentetur, *omne animal rationis particeps eſt riſibile; omnis homo eſt animal rationis particeps; ergo omnis homo eſt riſibilis;* maius extremum eſt riſibile, medium autem animal rationis particeps, minus extremum eſt homo, de quo prædicatur in concluſione riſibile, nempe maius extremum, cum dicitur *ergo omnis homo eſt riſibilis*, intercedente medio, per hoc enim, ſeu virtute huius fit prædicatio maioris extremi, de minori in concluſione, quoniam per cauſam, per quam prædicatum conuenit ſubiecto, demonſtramus. Huiuſmodi autem, effectus per ſe & neceſſariò; non per accidens vel concomitanter, ſequitur cauſam: ſumptâ tamen demonſtratione *propter quid*, præſsâ omninò ſignificatione, nam alioquin, ut paulò infra explicabo, ratiocinatio illa, quæ per aliquod concomitans procedit ad demonſtrationem *propter quid* iure, ac meritò reuocatur, alioquin in Mathematicis diſciplinis raræ admodum forent demonſtrationes *propter quid*, niſi talis quoque diceretur illa, quæ per aliquod concomitans, ceu per medium procedit; at ſi hoc non prohibet quominus demonſtratio dicatur *propter quid*, non ſatis intelligo, cur de effectu nequeat idem affirmari; in quorum gratiam tria ſe offerunt, quæ videri poſſunt apta, ut maioris extremi munere in hac demonſtratione fungantur. Primum videtur aliquid neceſſariò conſequens ſubiecti naturam, tanquam ab illa dimanans; ad hoc autem genus affectiones & proprietates pertinent. Secundum videtur id, quod eſt ſubiecti cauſa, quæ tamen ab alia ſuperiori cauſa dependeat, & per eam ſubiecto conueniat. Tertium eſt aliquod eſſentiale prædicatum ſubiecti, cui nimirum per aliquam conuenit cauſam, per quam de illo probari poſſit. Proprias autem paſsiones tales eſſe, ut optimè de ſubiecto per eſſentiam, ſeu differentiam eſſentialem, vel eiuſdem ſubiecti definitionem, tanquam per medium demonſtrari poſſint, cuique ſatis compertum eſt; quimmò demonſtratio ſic ſe habens exiſtimari ſolet omnibus abſoluta numeris,

Maius extremum in demonſtratione propter Quid.

adeo

adeo ut inter demonſtrationes *propter quid* hæc potiorem ſibi vendicet locum. Aliquam etiam cauſam poſſe per aliam demonſtrari non minus eſt notum, quandoquidem dantur cauſæ inter ſe ſubordinatæ, quinimò & eadem cauſa in alio genere cauſæ ſibi inuicem cauſæ exiſtimari ſolent, de quo differendum ubi de medio demonſtrationis ſermo fiet, atq; hunc in modum cauſa una per aliam à priori poſſet demonſtrari. Prædicatum autem eſſentiale præcipuèque definitionem, de re cuius eſt definitio poſſe demonſtrari, non adeo certum, cum ex utraque parte rationes ſuppetant non inualidæ. Sunt, qui putant bifariam hanc demonſtrationem uſurpari; primò materialiter, ut aiunt, demonſtrando nimirum id, quod eſſentialis eſt definitio, & inferendo concluſionem, in qua definitio ſubiecti de eodem ſubiecto prædicatur; ut ſi concluderemus, ergo omnis homo eſt animal rationis particeps. Secundò, formaliter ſub ratione definitionis eſſentialis, exprimendo videlicet in concluſione eſſentialiter definitionem illam definito conuenire; ut ſi concluderemus; ergo omnis homo eſt eſſentialiter animal rationis particeps; vel animal particeps rationis, eſſentialis eſt hominis definitio. Priori modo concedunt demonſtrationem fieri poſſe, ſecundo autem negant.

Cauſa duplex interna, & externa. Scitè admodum plerique ad propoſitam dubitationem enodandam, crediderunt diſtinguendam eſſe cauſam, per quam demonſtratio fieri poſſit, nimirum in internam, & eſſentialem ſubiecto, & in externam ſubiecto non eſſentialem. Exemplum primi eſt anima rationalis, & corpus organicum reſpectu hominis, ſi de phyſica cauſa ſermo haberi debeat. Exemplum ſecundi, æterna felicitas, tanquam finis, ad quem homo per ſe ordinatur; vel defenſio ab aeris iniurijs reſpectu domûs. Iidem etiam prædicatum

Prædicatum eſſentiale duplex. diſtinguunt eſſentiale in illud, quod eſt eſſentiæ pars non continens totam eſſentiam, ac definitionem, & in integram definitionem, quæ totam rei naturam, ac eſſentiam continet. Iuxta hæc.

Aſſertio. Aſſerendum prædicatum aliquod eſſentiale per cauſam externam de re quapiam demonſtrari poſſe, non modo materialiter, ſed etiam formaliter.

Ratione ſuadetur. Aſſertionem hanc ex eo probant, quia dari poteſt cauſa, quâ huiuſmodi prædicatum re ipsâ, & eſſentialiter ſubiecto conueniat; ergo per huiuſmodi cauſam fieri demonſtratio poteſt. Hoc ſanè modo per æternam felicitatem in contemplatione poſitam demonſtrari poteſt de homine, quòd ſit intellectualis naturæ, ita ut eſſentialiter talis dici debeat; quoniam videlicet æterna felicitas, eſt finis ad quem homo eſſentialiter ordinatur; ob id demonſtratio per æternam felicitatem poſitam in contemplatione procedens dici debet per cauſam externam, cuiuſmodi eſt ea omnium ſententia finis; totum hoc autem formaliter intelligendum euenire, propterea quòd demonſtrando concluditur eſſentialiter hominem intellectualis eſſe naturæ; ſic etiam domum ex tecto, parietibuſque conſtruendam eſſe, oſtendi poteſt per finem ad quem domus eſt ordinata, qualis eſt ab aeris iniurijs defendere. Præterea per hoc cauſæ genus oſtendi ſolet virtutem eſſe habitum ſecundum rectam rationem operatiuum, quia ſcilicet ad æternam felicitatem perducit. Admittitur etiam demonſtratio per aliam cauſam externam, videlicet efficientem, ut cum oſtenditur filium eſſe ſubſtantiam viuentem genitam in ſimilitudinem naturæ, quoniam filius omnis à patre generatur, & omnis pater generat ut viuens, aliud viuens ſibi in natura ſimile. Eodem modo, & per idem cauſæ genus cenſetur demonſtrari aliquam operationem eſſe vitalem, eò quòd ſit à potentia vitaliter operante.

Contendunt etiam per cauſam internam, & eſſentialem aliquod prædicatum, ſeu partem aliquam eſſentialem formaliter demonſtrari. Ita quidem formam demonſtrare licet per cauſam materialem iuxta Ariſtotelis doctrinam, eo quòd omne habens eſſentialiter materiam, debet eſſentialiter habere formam. Hoc ſanè pendet ex conceptu eſſentiali tam materiæ, quàm formæ; ſi nanque materiæ nomine intelligenda ſit ſubſtantia quædam eſſentialiter ad formam ordinata, poſtulans illam tanquam ſui perfectionem; forma verò intelligatur ſubſtantia, quæ ſuâpte naturâ petat in materia eſſe, ac eandem perficere, quicquid materiâ conſtat, neceſſariò etiam formâ conſtare debet. Concludendo igitur aliquid formâ conſtare, eo quòd materiam habeat, demonſtratio fit procedens per cauſam materialem. Per idem etiam cauſæ genus demonſtratur aliquid eſſentialiter animam habere ex eo quod corpore organico conſtet. Vbi aduertendum huiuſmodi cauſas accipiendas eſſe iuxta eandem latitudinem, ita ut inter ipſas intercedat reciprocatio; non enim liceret concludere aliquid tali formâ conſtare, eo quòd materiam habeat; nec etiam talem habere animam, eo quòd organicum corpus habeat.

Integra etiam definitio poteſt formaliter per externam cauſam monſtrari de definito. Aſſertio prima.

Aſſertio inde conſtat, quia nihil eſt quòd huiuſmodi demonſtrationem impediat, quamuis enim non detur cauſa interna, per quam integra definitio definito conueniat, datur tamen externa; ut non datur cauſa interna, per quam animal rationis particeps homini conueniat, datur tamen externa, videlicet æterna felicitas in contemplatione poſita; rectè ſiquidem dicimus ob hanc cauſam hominem factum fuiſſe animal particeps rationis, quia ſcilicet debebat ad æternam felicitatem ordinari; niſi enim ipſe ratione conſtaret ad felicitatem prædictam ordinari non potuiſſet. Eodem modo per cauſam externam licet ſerræ definitionem de ipſa ſerra demonſtrare, puta per cauſam finalem, qualis eſt ſecare; quandoquidem ſerra talis eſt, qualis per eius definitionem exprimitur, nimirum inſtrumentum ferreum, dentatum, taliue figurâ præditum, quoniam debet ad ſecandum artifici deſeruire; niſi enim ad hunc finem ſerra foret ordinata, nihil eſſet in cauſa, cur ex ferro puta materia dura, talique figurâ conſtare deberet. Sic etiam definitio domûs de definito poteſt oſtendi per cauſam externam, nempe finalem; niſi enim in eum finem domus foret ordinata, nihil foret in cauſa cur talis ipſa deberet eſſe, qualis per eius exprimitur definitionem, videlicet compoſitum artificioſum, ex tecto, parietibuſque contextum &c. Probatur à non repugnantia.

Ratione ſuadetur. Ratio autem in eo videtur poſita, quoniam re verâ datur cauſa, non quidem interna, ſed externa, per quam definitio definito conueniat; ergo nihil obſtabit quominus per huiuſmodi cauſam definitio de definito demonſtretur. Sed ne putes definitionem demonſtrari per externam cauſam materialiter, & non formaliter; nam ut res definita eſſentialiter ordinatur in illum finem; ſic per ipſum licebit oſtendere definitionem illam definito eſſentialiter conuenire, ſeu, & in idem recidit, eſſentialem eius eſſe definitionem. Hæc adeo clara ſunt, ut de ijs nemini ſit ambigendum. Hucuſque igitur, per quod cauſæ genus integra definitio de definito poſſit oſtendi breuiter explicuimus. Sequitur oſtendendum per quod cauſæ genus integra definitio, de definito nequeat demonſtrari.

Aſſertio ſecunda. Aſſerendum integram definitionem, neque formaliter

Digitized by Google

liter, neque materialiter, per internam cauſam de definito demonſtrari poſſe.

Ratione ſuadetur. Probatur autem aſſertio, quoniam in definitione eſſentiali continentur omnia, quæ ad rei definitæ naturam, ac eſſentiam pertinent; huiuſmodi ergo definitio de re definita non poteſt per aliquam internam cauſam demonſtrari, nam demonſtraretur per id, quod includitur in ipſa definitione, ac ob id ea hac parte definiretur idem per idem. Aſſumptum patet, eò quòd hic ſermo eſt de definitione eſſentiali, quæ diminuta non ſit.

Reſponſio præoccupata, ſimulque reiecta. Neque dicas demonſtrari poſſe definitionem citra petitionem principij, per aliquod prædicatum, quod in ipſa deſit; nam hoc demonſtrationis genere non demonſtraretur integra definitio, ſed altera pars tantùm, quæ cum prædicato, quod deeſt, integram definitionem conſtituit.

Secunda ratio. Deinde ſupponamus definitionem poſſe de re definita demonſtrari per eſſentiale aliquod prædicatum incluſum in ipſa definitione, tanquam per medium; certè ſequeretur demonſtrationem hanc non eſſe per cauſam, ſaltem ex parte illius prædicati in definitione incluſi, quoniam illud aſſumptum, ut medium, nequit eſſe cauſa ſui ipſius, prout in definitione incluſi.

Difficultates ex Ariſt. proponuntur. Aduerſus tamen ſuperiorem doctrinam plura ſunt Ariſtotelis teſtimonia, tum ex ſecondo Poſt. lib. tum, ex prima Philoſophia; nam priori loco à ſecundo capite per plura ſequentia multis rationibus nititur oſtendere *quid eſt*, ſiue rei definitionem haud poſſe demonſtrari. Secundo verò ex inductione à ſe facta infert ipſius *quid eſt*, non eſſe demonſtrationem, ſed alium manifeſtationis modum; utrobique igitur Philoſophus videtur docuiſſe nunquam definitionem aſſumi poſſe, tanquam maius extremum demonſtrationis. Quoniam autem res magni momenti eſt, pluribuſque difficultatibus implicata, propterea operę pretium me facturum arbitror, ſi paucis quantum poſſum, Ariſtotelis hac de re doctrinam explicauero, quam videlicet à particula trigeſima ſexta, uſque ad quadrageſimam ſeptimam exhibet.

Tex. 36. Cum enim prius in utranque partem hac de re diſputaſſet, in præſens ex propria ſententia ſermonem inſtituit, Primò dicens conſiderandum eſſe quid in illa diſputatione, bene, quidque malè dictum ſit, oſtenſurus, partim verum, partim autem falſum eſſe, quod hactenus his de rebus pronunciatum fuit, eò quòd poſſimus defendere per ſyllogiſmum, atque demonſtrationem, ipſum *quid eſt*, oſtendi poſſe. Secundò proponit declarandum quid ſit definitio. Tertiò num ipſum *quid eſt* demonſtratione, vel definitione poſſit explicari.

Tex. 37. Pergit autem & docet idem eſſe cognoſcere *quid eſt* & cognoſcere cauſam ipſius *an ſit*, & ait examinandum, quod ſuperius dixerat, videlicet ipſum quid eſt demonſtrari non poſſe, quoniam ſi demonſtrari deberet, foret accipiendum pro medio ipſum *quid eſt*, quod eſſet principium petere; quod autem dixerat affirmans illam ſcilicet non eſſe demonſtrationem, quia unius rei unica eſt definitio, ſubdit hunc ſyllogiſmum admittendum eſſe, tanquam dialecticum ſenſu infra explicando. Quod autem docuerat ſcilicet idem eſſe ſcire *quid eſt*, & ſcire cauſam ipſius *an ſit* ratione confirmat, quoniam ſcilicet eſt aliqua cauſa, a qua res habet ut ſit; hoc autem conſtituto, nempe quærere quid eſt, idem eſſe, ac quærere cauſam quâ res eſt, ſubdit. *Hæc cauſa vel eſt eadem cum re, vel alia*, verba ſane quæ multum negotij faceſſunt interpretibus, Græcorum tamen interpretatio arridet; hi namque dicebant per cauſam eandem intelligendam eſſe internam, per aliam autem externam. Addit autem ſi ipſum *quid eſt* aliud eſt à re, hoc eſt, ſi cauſa fuerit externa, aut demonſtrabilis eſt, aut indemonſtrabilis, hoc eſt, ſi ſit idonea ad demonſtrationem, per eam poſſe demonſtrari quid eſt, & unicum hunc eſſe modum demonſtrandi *quid eſt* ut inferius dicam, quia ſi *quid eſt* eorum quæ demonſtrantur oportet medium eſſe *quid eſt*, ſequitur, *quid eſt* debere per aliud *quid eſt* demonſtrari, nempe definitionem per internas cauſas traditam, demonſtrari per aliud *quid eſt*, hoc eſt per definitionem confectam ex cauſis externis, hoc eſt & in idem recidit, definitionem integram confectam ex cauſis internis, per cauſas externas demonſtrari poſſe; addit, hanc probationem non admittendam tanquam ſyllogiſmum demonſtrativum, ſed tanquam ſyllogiſmum topicum, hoc eſt non tanquam demonſtrationem procedentem per cauſam internam, ſed per demonſtrationem minus perfectam, utpote procedentem per cauſam externam.

Pergens autem explicare quomodo contingat fieri commemoratam demonſtrationem dicit ſe id tractaturum, quaſi rurſus à principio aggrèdiens, quoniam eſt allaturus modum quendam notificandi *Quid eſt*, quem adhuc non conſiderauerat, & contra quem rationes ſupra factæ nullum momentum habent. Tex. 38.

Vt autem hunc modum demonſtrandi *Quid eſt* Philoſophus declaret, ita diſputat. Quemadmodum, quando quærimus *propter quid*, ſupponimus ipſum *Quòd eſt*, & interdum ſimul demonſtramus utrunque, nunquam tamen fieri poteſt, ut prius habeamus *propter quid*, deinde verò *Quòd eſt*: ita pari ratione non quærimus ipſum *Quid*, niſi prius cognoſcamus *Quòd eſt*, quoniam eſt impoſſibile cognoſcere quid res ſit, niſi prius cognoſcamus, *an ſit* illius. Quo autem ſenſu hæc accipienda ſint ex ſuperiori Sectione perſpicuum eſt. Amplius aduertit ipſum *quod eſt*, ſeu rem, aliquam eſſe, duobus modis cognoſci poſſe. Primò per accidens. Secundò quatenus habemus aliquid ipſius rei, ut tonitruum eſſe quendam ſonum nubium; & ecclipſim eſſe quandam luminis priuationem; & hominem eſſe animal quoddam; & animam eſſe quidpiam ſeipſum mouens. Hoc eſt quandoque cognoſcimus rem eſſe ex aliquo illius rei accidente. Quandoque verò ex aliquo illius eſſentiali, ita ut primus modus quodammodo ſit à poſteriori: ſecundus autem à priori, quoniam eſt per aliquod eſſentiale, & quod eſt cauſa illius. Quando igitur rem aliquam eſſe priori modo cognoſcimus, hoc eſt per accidens aliquod illius, tunc ex cognitione *quòd eſt* nullo modo apti ſumus cognoſcere *quid eſt*, neque enim cognoſcendo quod eſt, ſcimus. Ratio quoniam cum res à ſua cauſa habeat ut ſit, non benè cognoſcitur eſſe, niſi quando per cauſam cognoſcitur; igitur cognoſcere rem eſſe non per cauſam, ſed per aliquod accidens, eſt potius ignorare quòd ſit, quàm ſcire; ignoratio enim dicitur reſpectu perfectæ ſcientiæ, quam non habemus, dum ſine cauſa cognoſcimus: ignorantes autem *quod ſit*, non poſſumus quærere *quid ſit* nam quærere *quid eſt*, non habendo *quod eſt* nihil eſt quærere, quæſtio enim *quid eſt* ſupponit cognitionem ipſius *quod eſt* quando autem rem eſſe cognoſcimus per cauſam aliquam internam, per quam res eſt, tunc facile aſſequimur cognitionem ipſius *quid eſt*, quoniam in omni demonſtratione propter quid, ſiue per externam, ſiue per internam cauſam, eadem ipſa cauſa reſpectu paſſionis demonſtrandæ dicit propter quid, & quid, nam dicit *propter quid* ratione inhærentiæ paſſionis in proprio ſubiecto, dicit autem quid ratione eſſentiæ, ut ex. gr. ſi quæratur propter quid Luna

eccli-

ecclipſetur ſeu propter quid ecclipſis inſit Lunæ, reſpondetur propter terræ interpoſitionem; quærendo autem quid ſit Lunæ ecclipſis, eadem affertur cauſa nimirum terræ interpoſitio, quæ etſi materialiter ſit eadem in ambabus quæſtionibus, non eſt tamen eadem formaliter. Itaque demonſtratio facit ſcire ipſum quid eſt notificando illud, quatenus in ſe continet medium, quod cauſa eſt. Tandem manifeſtat quomodo ad *quid eſt* diſponamur per cognitionem ipſius *quod eſt* dicens, quemadmodum habemus quod eſt, ita diſponimur ad ipſum quid eſt, quia ſi habemus *quod eſt* per accidens, diſponimur per accidens ad ipſum *quid eſt*; & ſi habemus *quod eſt* per aliquid eſſentiæ rei, diſponimur facile ad habendam totam definitionem rei; quando igitur ex tali accidente nouimus ſimpliciter rem eſſe, cum nihil illius habeamus neque ſumus diſpoſiti ad cognoſcendum *quid eſt*. Quando autem illius aliquid habemus, tunc cognoſcendo *quod eſt*, diſpoſiti ſumus etiam ad cognoſcendum *quid eſt*, quoniam ex parte illud cognoſcimus, proindeque non longè abſumus à perfecta illius cognitione, quam dum aſſequimur, perfectam ipſius *quid eſt* cognitionem obtinemus. Hic autem ſecundus modus intelligendus, vel de cognitione alicuius cauſæ internæ, vel de cauſa aliqua ipſius rei in vniuerſum, per quam probatur eſſe illius; primus autem modus de cognitione alicuius non habentis rationem cauſæ, ut propterea Philoſophus dixerit per hunc primum modum, neque nos ſcire *quid eſt* res, neque *quòd eſt* illius, quia ignoratâ cauſâ potius ignorare dicimur, quàm ſcire.

Aduertendum autem ex dictis colligi, non dari demonſtrationem propter quid, quæ non demonſtret *quòd ſit*, cum Philoſophus dicat non cognoſci quod eſt, niſi quando per cauſam cognoſcitur; quinimò nil aliud eſt reuerà cognoſcere propter quid, quam perfectè cognoſcere quod res eſt.

Tex. 40. Cum itaque duntaxat cognouimus *quod eſt* ſecundo modo, nos apti ſimus cognoſcere *quid eſt*, quædam affert exempla, quibus hanc veritatem illuſtrat. Dixerat enim quandoque ſciri *quod eſt*, & *quid eſt* ſimul, ut quando *quod eſt* ſcitur per cauſam adæquatam; quandoque verò ſciri *quod eſt*, & non *quid eſt*, ut quando ſcimus *quod eſt* per aliquod accidens rei quidem inhærens. Nunc incipit afferre exempla, ut id declaret initio facto ab vltimo, quando ſcilicet demonſtramus ipſum *quod eſt* per aliquid rei, quod nunc vocat aliquid ipſius quid eſt.

Primum exemplū. Primum exemplum ſic ſe habet. Sumatur Ecclipſis, quæ ſit A, ideſt maius extremum; Luna verò ſit C, ideſt minus extremum; interpoſitio terræ quæ ſit B, ideſt medium, & cauſa proxima; at in Luna inſit ecclipſis; quærere igitur an Luna obſcuretur, eſt quærere, an ſit ipſa cauſa B, ideſt interpoſitio terræ, nempe quærere an Luna obſcuretur, eſt quærere an ſit interpoſitio terræ & an terræ interpoſitio ſit eius cauſa. Hoc autem quærere, eſt idem ac quærere an detur ecclipſeos cauſa, quam ſi inuenerimus dari, inueniemus etiam ecclipſim, & hoc quærimus per aliquid ipſius *quid eſt*; terræ ſiquidem interpoſitio, quæ eſt proxima cauſa ecclipſeos, eſt aliquid pertinens ad definitionem eiuſdem ecclipſeos.

Secūdum exemplū. Secundum exemplum eſt. Quando quærimus, an triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, quæritur propria cauſa, quæ dicitur ratio, & quoniam ignotum eſt an ſit, quæritur an habeat tres angulos æquales duobus rectis, & an ipſa cauſa, quæ quæritur, ſit habendi cauſa. Dicit ergo vtriùs partis contradictionis (quæritur enim an triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, nec ne, ubi ſunt contradictionis partes, ut patet) ſit ipſa ratio, ideſt propria & adæquata cauſa, quia quæritur vtra pars contradictionis vera ſit, cuiuſque cauſa; quando autem inuenimus triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, ſimul nouimus *quòd*, & *propter quid*, ſi per aliquid rei, hoc eſt per cauſam id inuenimus, quam medium appellat; quod ſi non ſit talis cauſa, ſolùm habemus *quod*, non autem *propter quid*.

In cuius gratiam affert exemplum, quo cognoſcimus, & inuenimus *quòd* per accidens. Sit autem eadem concluſio, quæ priùs, nempe Lunam ecclipſari, & Luna ſit C, ideſt minus extremum, ecclipſis autem A, ideſt maius extremum; B verò ſit medium, quod non ſit terræ interpoſitio, quæ eſt cauſa illius, ſed ſit effectus aliquis poſterior, ut quod in pleniluniо, quo tempore Luna maximè quidem lucet, &, ſi nullum ſit impedimentum, noctu ſolet corporum umbram facere; ſi autem Luna in plenilunio, hoc eſt, dum eſt oppoſita Soli non faciat huiuſmodi umbram, hoc ſigno ſiue effectu Lunæ cognoſcimus ecclipſim eſſe; tunc autem oſtendimus quidem *quod eſt* ſeu an ſit ecclipſis Lunæ, non tamen *propter quid*, quia non demonſtramus per medium, ideſt per cauſam illius, ſed per accidens poſterius; & quia *quid*, & *propter quid* idem ſunt, & qui eorum unum habet, etiam alterum habet; idcirco cum non habeamus propter *quid* ecclipſeos, nec habemus *quid* illius & nouimus tantum *quod eſt*, non autem *quid*, eò quòd cognoſcamus ipſum *quod*, non per cauſam, neque per aliquod internum, ſed per aliquod accidens & effectum illius; ob id habitâ illa cognitione contenti non ſumus, ſed adhuc quærimus propter quid, & medium. Quoniam autem antiquorum de ecclipſi non eadem opinio fuit, proinde varias hac de re ſententias eorum adducit, nec aliquid de ecclipſi decernit, exiſtimans non huius eſſe loci his de rebus diſputare, dicitque cauſam eſſe vel interpoſitionem terræ, vel Lunæ verſionem, vel Luminis extinctionem. Addit cauſam, quæcunque ſit, eſſe medium, & rationem maioris extremi, quoniam Ecclipſis eſt obiectio terræ, & ideo quærendo *propter quid*, quærimus *Quid*.

Tex. 41.

Tertium exemplū. Tertium adducit exemplum, quo quidem oſtendit eâdem demonſtratione, quâ declaratur *propter quid* declarari etiam *quid*. Quia ſi quis quærat quid eſt tonitrus, quærit medium, ſcilicet extinctionem ignis in nube, quæ ipſius tonitrui cauſalis eſt definitio; ſimiliter ſi quærat, propterquid tonat, quærit illud idem medium, propterea quòd cauſa cur ſit tonitrus eſt, quia ignis in nube extinguitur, ubi obſerua ab Ariſtotele ſupponi tonitrui cauſam eſſe ignis extinctionem in nube, quæ an vera ſit, in Phyſicis inquiremus. Vt autem oſtendat eâdem demonſtratione haberi *Quid*, & *propter Quid*, ſyllogiſmum efformat, ponitque C, minus extremum, eſſe nubem, A maius extremum eſſe tonitruum, B medium terminum eſſe extinctionem ignis, & concludens ait B medium, eſſe rationem, ſeu definitionem ipſius A, maioris extremi. Tandem addit. Si verò rurſus aliud medium eſſet ex reliquis erit rationibus; cum enim medium ſit ratio, ſeu definitio maioris extremi, ſi huius medij fuerit aliud medium prius, vel etiam alia priora media, per quæ inſit in ſubiecto: in illo, vel ex illis erit demonſtrandum, hoc eſt ſi minor propoſitio fuerit mediata debet in alias propoſitiones priores, ac immediatas reſolui, donec ad immediatas perueniatur; rei ſiquidem perfecta cognitio pendet ab omnibus medijs, & cauſis etiam remotis, ac immediatis, donec ad immediata perueniatur, adeo ut omnes cauſæ & omnia

etiam

etiam ſuperiora prædicata, ſiue in accidentibus, ſiue in inbſtantijs cognoſcantur.

Tex. 41. Progreditur autem memoriâ repetens, quæ antea docuerat; ſupra nanque dixerat duplicem eſſe cauſam, quandam quæ eſt eadem, & quandam, quæ eſt alia, hoc eſt, quandam internam, & eſſentialem, quandam autem externam; ut Simplicius, quem ſecutus eſt D. Thomas, interpretatur. Omiſsâ autem cauſâ internâ ſubdit, ſi cauſa externa ſit demonſtrabilis, hoc eſt demonſtratione tractabilis, ſeu ſi ſit idonea ad demonſtrationem, per eam poſſe demonſtrari *quid eſt*, ſeu definitionem, dicens hunc unicum eſſe modum demonſtrandi *quid eſt*. Hoc ipſum autem repetit in præſentia, dicens quaſdam definitiones, habere alteram cauſam, hoc eſt externam, & aptam ad demonſtrationem; quaſdam verò non habere; vel non habere talem, quæ ad eandem ſcientiam pertineat, ad quam pertinet definitio cum definito, quod poſtea ſubſequenti particula exemplo Vnitatis ex Arithmetica declarat. Modo autem in præſenti particula quadrageſima ſecunda hæc habet. Ὡς μὲν τοίνυν λαμβάνεται τὸ τί ἐστι, καὶ γίνεται γνώριμον, εἴρηται. ὥστε συλλογισμὸς μὲν τοῦ τί ἐστιν οὐ γίνεται, οὐδ' ἀπόδειξις, δῆλον μέντοι διὰ συλλογισμοῦ, καὶ δι' ἀποδείξεως. ὥστ' οὔτ' ἄνευ ἀποδείξεως ἔστι γνῶναι τὸ τί ἐστιν, οὗ ἔστιν αἴτιον ἄλλο. οὔτ' ἔστιν ἀπόδειξις αὐτοῦ, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς διαπορήμασιν εἴπομεν. *Quomodo igitur ſumitur ipſum quid eſt, & fit notum, dictum eſt. Quare ſyllogiſmus quidem ipſius quid eſt non fit, neque demonſtratio, manifeſtum tamen fit per ſyllogiſmum, & per demonſtrationem: quare neque ſine demonſtratione eſt cognoſcere ipſum quid eſt, cuius eſt cauſa alia, neque eſt demonſtratio ipſius, quemadmodum & in dubitationibus diximus*; hæc autem habet, ut doceat quæ diximus, nimirum ex definitionibus, quaſdam non poſſe per cauſam internam demonſtrari, cuiuſmodi ſunt integræ definitiones continentes totam rei naturam, quamuis per cauſam externam demonſtrari poſſint, quando talis ſuppetit cauſa in aliqua ſcientia; quaſdam autem demonſtrari non poſſe, quia cauſam externam non habent, vel non habent talem, quæ ad eandem ſcientiam pertineat, quæ definitionem illam conſiderat cum definito. Ex eius ergo ſententia non omnis definitio talis eſt, ut poſſit demonſtrari, ſed illa tantummodo, cuius externa datur cauſa, cuiuſmodi ſunt omnes definitiones cauſales, qualis eſt illa *ecclipſis Lunæ eſt interpoſitio terræ inter Solem, & Lunam; Ira eſt feruor ſanguinis circa cor; Tonitrus eſt extinctio ignis in nube. Domus eſt ædificium compactum ex tecto, & parietibus ad arcendas aeris iniurias. Serra eſt inſtrumentum ferreum dentatum ad ſecandum* &c. Omnes enim huiuſmodi definitiones cauſales ſunt; cum qualibet ipſarum per cauſam tradatur, quarum qualibet per externam cauſam demonſtrari poteſt, & quidem qualibet per illud cauſæ genus, quo definitio conſtat. Vt definitio ecclipſeos eſt tradita per cauſam efficientem; interpoſitio enim terræ inter Solem, & Lunam ad efficientem cauſam reducitur; ſolet autem demonſtratio hunc in modum fieri. *Id inter quod & Solem terra interponitur, obſcuratur; ſed Luna eſt id inter quod & Solem terra interponitur; ergo Luna eſt id quod obſeruatur*. Sed quia eclipſis priuatio quadam eſt, & à cauſa priuatiua producitur; ob id ex quorundam interpretum ſententia hæc demonſtratio ſupponit alteram factam demonſtrationem, quâ habitus per ſuam cauſam innotuerit; priuatio enim non cognoſcitur, niſi per cognitionem habitûs; oſtenſum igitur hæc ſupponit demonſtratio, per aliam demonſtrationem, lumen lunæ à radijs ſolaribus effici. Poſſet autem demonſtratio eadem efformari, quæ aliam non ſupponat hoc modo. *Corpus à Sole illuſtratum, inter quod & Solem terra interponitur, obſeruatur; ſed Luna eſt à Sole corpus illuſtratum, inter quod & Solem terra interponitur; ergo Luna eſt corpus à Sole illuſtratum, quod obſcuratur*. Non diſſimulandum tamen ut demonſtratio conſtet ex propoſitionibus, iuxta leges bonæ demonſtrationis; debere intelligi corpus illuſtratum à Sole eſſe tale corpus, in tali diſtantia &c. à terra poſituque; nam ſi daretur aliquod corpus diuerſum à Luna, poſitum infra ipſam, adeo ut lumen à Sole reciperet, illud etiam dum in umbra impingeret terræ, obſcuraretur, atque adeo hæc non eſſet affectio Lunæ propria, quod tamen ad prædicatum demonſtrabile requiritur. Debet igitur circumſcribi corpus à Sole illuſtratum, adeo ut obſcuratio illi conueniens ſit, quæ conuenit Lunæ; ut ſcilicet ſubiectum & affectio reciprocentur. Eodem modo per cauſam finalem fiet demonſtratio, quâ oſtendatur definitio de domo hoc modo, omne ædificium ordinatum ad arcendas aeris iniurias, debet eſſe confectum ex tecto, & parietibus &c. ſed domus eſt ædificium ordinatum ad arcendas, aeris iniurias; ergo domus debet ædificium eſſe confectum ex tecto, & parietibus &c. & ita de alijs definitionibus &c. Dum autem particula trigeſima octaua probationem hanc definitionis affirmat non eſſe demonſtrationem, ſed logicum ſyllogiſmum, ut ibidem etiam aduertimus, non utique intellexit eſſe ſyllogiſmum topicum, & probabilem; conſtat enim eſſe neceſſarium, & euidentem, unde eum appellat demonſtrationem per cauſam, ſed negauit tantum demonſtrationem illam eſſe potiſſimam, quæ procedit ex cauſa interna, & eſſentiali, de qua paulò infra ſermo futurus eſt; per ſyllogiſmum autem logicum intellexit demonſtrationem procedentem ex cauſis externis. Neque hoc mirum videri debet, nam idem Philoſophus, quaſdam demonſtrationes, Lib. 2. de Gen. An. cap. 6.
quamuis neceſſarias, logicas appellat, eò quòd conſtent ex prędicatis genericis & non proprijs &c. Tametſi autem in præſenti particula ſimul videatur negare, ſimulque concedere ſyllogiſmum, ac demonſtrationem definitionis, re tamen verâ nil aliud facit, quàm paucis repetere, quæ antea tradiderat; quando dixerat aliquo modo dari, & aliquo modo non dari definitionis demonſtrationem; dari quidem alicuius definitionis, alicuius non dari, ut clariùs paulo infra ſe explicabit.

Ex his igitur collige, quo pacto ipſum *quid eſt* fiat nobis notum. Quia enim idem eſt ſcire *quid eſt* & ſcire *propter quid*, cum una cauſa declaret utrumque, demonſtratio illa quæ rem oſtendit eſſe per ſuam cauſam, cum declaret *propter quid*, declarabit etiam *quid*. Ex quo propoſitæ difficultatis enodatio deducitur; tametſi nanque *quid eſt* non probetur ut ſuperiùs dictum fuit, per ſyllogiſmum propriè demonſtratiuum, fit tamen notum ipſum *quid eſt*, quando demonſtratur *propter quid*, ideoque, nec ſine demonſtratione poteſt cognoſci *quid eſt*, nec ulla eſt demonſtratio probans ipſum *quid eſt*, quia illis, quod demonſtratur aſſertur cauſa, ipſius autem *quid eſt* nulla eſt cauſa, quod non in omni *quid eſt*, ſeu definitione contingit. Cum igitur Ariſtoreles duplicem cauſam diſtinxiſſet, quandam, quæ eſt eadem, & quandam, quæ eſt alia, hoc eſt quandam internam, & eſſentialem, & quandam externam, ut Simplicius dicebat, omiſsa cauſâ internâ, ſubdit ſi cauſa externa demonſtrabilis ſit, ideſt idonea ad demonſtrationem, per eam poſſe demonſtrari *quid eſt*, ut ſuperiùs etiam notaui, atque hunc eſſe unicum modum demonſtrandi quid eſt. Hoc idem in præſentia repetit dicens, quaſdam definitiones eſſe quæ habent alteram

teram cauſam, ideſt externam, idoneam ad demonſtrationem: quaſdam verò non habere, aut non habere talem, quæ ad eandem ſcientiam pertineat, quæ definitionem illâ cum definito conſideret, quod exemplo unitatis ex Arithmetica declarat ſubſequenti particula mox afferenda. Sententia igitur eius eſt intelligenda de iotegra definitione, continente totam eſſentiam rei, adeo ut neget poſse demonſtrari per cauſam internam, concedat autem per cauſam externam, quando ſuppetit cauſa talis, quæ ad demonſtrationem in aliqua ſcientia, apta ſit.

Dum proſequitur, repetit illam doctrinam ſuperiùs traditam de duplici cauſa, quarum una dicitur alia, & altera non alia, quaſi dicat rerum aliæ ſunt, quæ habent præter ſuam eſſentiam cauſam aliam externam, per quam ſubiecto inſunt, ut ſunt accidentia propria; aliæ verò præter eſſentiam non habent cauſam externam, per quam alteri inſunt cum per ſe ſubſiſtant, cuiuſmodi ſunt ſubſtantiæ. Aſſumit igitur oſtendendum, quorum nam ſit illa definitio, quæ per demonſtrationem innoteſcit; docet autem talem eſſe definitionem accidentium, ſed non definitionem ſubſtantiarum, ſumptâ occaſione diſputationis à verbis proximè antegreſſis, *quorum eſt cauſa alia*, hæc enim declarans explicat quorum ſit illud *Quid eſt*, quod non poteſt niſi per demonſtrationem notificari, rationemque reddit, in cuius gratiam ipſum *Quid eſt* in duo genera diſtinguit, partitionem ex ipſarum rerum diuiſione colligens; cum enim ipſum *Quid eſt* non diſtinguatur ab eo cuius eſt *Quid eſt*, neceſſe eſt, ut duo ſunt rerum genera, duo quoque eſſe genera quidditatum, Itaque eius ſenteotia eſt. Rerum aliæ habent cauſam à ſe diuerſam, aliæ non habent; ergo & quidditatum aliæ cauſam habent, aliæ autem non habeot à ſe diuerſam, ubi cauſæ nomine intelligit illam, propter quam res eſt, quæque adæquata dicitur, & quâ poſitâ res ponitur, & quâ ablata res aufertur.

Et rectè quidem ab Ariſtotele fuit inſtituta partitio, quandoquidem accidentia omnia cauſam extra ſe habent, à qua ſunt, ac ob id à ſe diuerſam, at verò ſubſtantiæ non item, cum ſint per formam propriam, tanquam per adæquatam cauſam, quod etiam de quidditatibus dicendum; quidditas enim ſubſtantiæ forma eſt, quæ cauſam extra ſe non habet, ratione cuius materia inſit, ſed per ſe ipſam, ac immediatè ineſt; ſimul enim eſt & rei quidditas, & cauſa, propter quam res eſt; accidentium autem quidditates pendent à cauſis à ſe diuerſis, mediio quarum in ſuis inſont ſubiectis, quæ declarari poſſunt exemplis, è quibus unum ſit Ariſtoteli valdè familiare, nimirum ex eclipſi lunari deſumptum, huius enim quidditas eſt priuatio luminis in Luna; cauſa verò propter quam luminis priuatio ineſt Lunæ, eſt obiectio terræ, quæ certè eſt extra eſſentiam eclipſeos, cum hæc formaliter luminis priuationem tantummodo dicat in Luna. Ex accidentibus autem, quæ ſub demonſtrationem cadunt cuiuſmodi ſunt affectiones ſiue proprietates, quædam in aptitudine, & quædam in actu conſiſtunt. Vt riſibilitas proprietatis rationem obtinet, prout in aptitudine poſita eſt, quatenus per ipſam homo redditur aptus ad ridendum, non autem in actu ridendi; exercitium enim ridendi accidens per accidens eſt, non affectio ſiue hominis proprietas. At habere tres angulos æquales duobus rectis eſt affectio trianguli non in aptitudine poſita, ſed in exercitio, hoc itaqoe differunt homo, & triangulum in ordine ad has proprietates, quòd cum de homine riſibilitatem oſtendimus, hanc pro aptitudine ad riſum uſurpamus; at cum aſſumimus oſtendendum de triangulo habere tres angulos æquales duobus rectis, id non prout in aptitudine, ſed prout in actu poſitum eſt, accipimus. De utroque accidentium genere poſſunt ea, quæ diximus intelligi; riſibilitatis enim cauſa, ſiue ſit admiratio ſiue rationalitas eſt extra eſſentiam riſibilitatis. Neque dicas riſibilitatem, quemadmodum omnem aliam proprietatem definiri non poſſe niſi per ſubiectum, tanquam per cauſam ſuam, proindeque ad eius eſſentiam pertinere cauſam, à qua ſuum eſſe habet; non inquam id dicas, nam affectio eo definitionis genere explicatur, ut non quicquid in definitione aſſumitur, ad eſſentiam rei definitæ pertineat; dicitur enim definitio tradita per additamentum. Non abſimili modo cauſa unde eſt ut triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, eſt extra huiuſmodi affectionis eſſentiam, ut cuique ſatis eſt exploratum. Vbi aduertendum cauſam aliam ſiue externam io præſentia non dici, quę ſit loco diſiuncta ab eo cuius eſt caoſa, etſi hoc aliquando contingat, ut patet de obiectione terræ reſpectu eclipſeos, ſed illam, quæ eſt extra oaturam, & eſſentiam eius cuius eſt caoſa. His autem diligenter animaduerſis facillimum erit ſententiam Ariſtotelis intelligere; deprehendemus enim ipſum voluiſſe quidditates rerum illarum, quæ ab alia cauſa oon pendent eſse principia immediata, quæ per demonſtrationem oſtendi non poſsunt, ſed vel ſupponendę ſunt, vel alia methodo pota diuiſiuâ, & compoſitiuâ notificari debent. Rem illuſtrat exemplo unitatis in Arithmetica, hæc enim illam ſupponit tanquam ſubiectum, ſcilicet & *Quod ſit*, & *Quid ſit*, quooiam eius definitio notificari demonſtratione non poteſt. Ex quo facilè intelliges non ſolùm ſubſtantiam, ſed etiam accidens quod alicuios ſcientiæ ſubiectum ſit, quidditatem habere indemooſtrabilem, quoniam etſi non ſit ſubſtantia, ſed accidens, in ea tamen ſcientia non ad modum accidentis tractatur, cum non conſideretur prout alteri ineſt, ſed ad modum ſubſtantiæ, quia prout ſuis affectionibus ſubſtat, conſideratur; unde eſt ut in ea ſcientia nullam extra ſe cauſam habeat, proindeque demonſtrabile non ſit, eò quòd cauſa noo habeat, per quam demonſtretur. Itaque ſubſtantiæ quidditates demonſtrari non poſſunt defectu cauſæ, oon enim habent cauſam externam, nec internam à ſe diuerſam, at accidentium quidditates demonſtrari poſsunt, imò noo aliâ ratione notæ fieri poſsunt, quàm demonſtratione; quod enim extra ſe cauſam habet propter quam eſt, non poteſt niſi per illam cognoſci, ſed hoc modo cognoſci eſt demonſtrari; ergo quidditates accidentium, non niſi demonſtratione poſsunt notificari.

Non prætermibo tamen aduertere *quid eſt*, duobus modis uſurpari, uno quidem propriè altero autem impropriè: priori modo ſumptum ſolam ſignificat internam eſsentiam, quæ in ipſa rei ſiue ſubſtantiæ ſiue accidentis forma conſiſtit: ſecundo autem modo acceptum cauſam etiam externam complectitur, quando rei eſsentia ab illa pendeat; neque mirum nam externa cauſa eſt veluti definitionis complementum, quando eſseotia rei definitæ ab illa pendeat. Hanc diſtinctionem Philoſophus adhibuit, enim verò ſuperius dicens idem eſſe ſcire *quid eſt*, & *propter quid*, ſumpſit *quid eſt* impropriè, prout ſcilicet cauſam externam comprehendit; hîc autem propriè, & pro ſola interna quidditate rei, quandoquidem ait hanc quandoque cauſam externam habere, quandoque oon, hoc enim pacto ſumpſit quid eſt externâ cauſâ ſecluſâ. *Quid eſt duobus modis uſurpari.*

Quatuor ſibi propoſuerat conſideranda, quorum primum erat, quomodo ipſum quid eſt monſtretur; diſſidenter autem oſtenſo, neque demonſtratione, ne- Tex. 44.

ſcere, quod verum ſit id, quod præcognoſcitur, & quidem veritate determinatâ; hoc autem modo præcognoſci non poſſunt niſi, quæ ſunt complexa, quamobrem præcognoſci præcognitione, de qua loquimur non poſſunt niſi quæ complexa ſunt; at affectio, ſiue paſſio non eſt è complexorum numero, quin potius inter ſimplicia debet recenſeri, complexa ſiquidem per integras enunciationes, at affectiones, ſiue paſſiones &c. per ſimplices terminos ſignificantur, ut omne animal rationis particeps eſt riſibile *complexum eſt*, ſed riſibilitas ſimplex eſt quidpiam; illius eſt proprium præcognoſci præcognitione *Quod eſt complexum*, huius autem non item; quoniam conuenit illi determinata veritas, huic autem non conuenit.

Aſſertio ſecunda. Aſſerendum inſuper de paſſione non eſſe præcognoſcendum *Quid rei*.

Ratione probatur. Hoc mihi perſuadeo ex eo, quòd in definitione paſſionis adhibetur ſubiectum; paſſio nanque dicitur definiri definitione traditâ per additamentum, quatenus ad illam explicandam aſſumimus aliquid externum non faciens intrinſecus ad conſtitutionem ipſius, quod certè aliud non eſt, quàm ſubiectum, proinde in eius definitione, atque adeo in præcognitione *Quid rei* inuolueretur inhærentia ipſius in ſubiecto, quod eſt abſurdum, hæc enim demonſtratione concluditur: cùm eò ſolùm demonſtratio tendat, quando demonſtratio fit *propter quid*, ut paſſionem per propriam cauſam oſtendat ſubiecto ineſſe; non igitur paſſio præcognitione *Quid rei*, debet præcognoſci.

Accedit, quòd definitio paſſionis haberi non poteſt, niſi per demonſtrationem, cum definitio eius ſit illa, quæ demonſtratio poſitione differens, appellatur.

Aſſertio tertia. Aſſerendum præterea de paſſione præcognoſcendum eſſe *Quid nominis*. Hoc expreſſum eſt apud Ariſtotelem eò quòd de paſſione loquens his ce verbis utatur.

1. Poſt. tex. 2. *τὰ δὲ, τί τὸ λεγόμενόν ἐστι, ξυνιέναι δεῖ. Alia verò, quid eſt, quod dicitur, intelligere oportet*. Sed ibi fortè non aſſignat demonſtrationis partes, cum tantùm de præcognitionibus, modiſque præcognoſcendi ſermonem habens, exemplis propoſitum illuſtrare conetur.

Potius alibi veritatem hanc luculenter expreſſit, ubi docet non omne quod præcognoſcitur principium eſſe, ſiue non ex utralibet præcognitione aliquid

1. Poſt. tex. 73. & ſequentibus. vocari principium, ſed ea præcognitione *quòd ſit*, non autem ex præcognitione *quid ſignificet*; quoniam ſcilicet affectiones omnes præcognoſcuntur quid ſignificent, nec minus, quàm principia, & nihilominus inter principia recenſeri non poſſunt, cum quærantur, ac demonſtrentur, quòd ſint; nam rectè ait. *Λέγω δ' ἀρχὰς ἐν ἑκάστῳ γένει ταύτας, ἃς ὅτι ἔστι, μὴ ἐνδέχεται δεῖξαι. Dico autem principia in ſingulo genere hæc, quæ quòd ſint non contingit monſtrare*. At tam de ſubiecto, quàm de affectione præcognoſcendum quid nominis, docet ſequentibus verbis. *Τί μὲν οὖν σημαίνει καὶ τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἐκ τούτων, λαμβάνεται. Quid igitur ſignificant & prima, & quæ ex his* concluduntur, *accipitur*. Per illa enim verba *καὶ τὰ ἐκ τούτων, λαμβάνεται; & quæ ex his accipitur*, intelligit affectiones, cum per illa antecedentia verba *τὰ πρῶτα*, *principia*, intellexiſſet ſubiecta, nam hæc principia ſcientiæ eorum eſſe, opportuno loco oſtendam; principij tamen nomine latiſſimè accepto, pro omni eo, quòd non demonſtratur quòd ſit, ſed præcognoſcitur.

Quorundam ratio Ratio autem ex multorum interpretum ſententia in promptu eſt, quoniam hæc omnium eſt prima præſuppoſitio, ita ut non poſſit de aliquo ulla proponi quæſtio, nec quæri medium ad probandum, ut ei ſatisfiat, niſi ſaltem confuſo modo cognoſcatur quid per prædicati nomen intelligendum ſit.

Omnis enim quæſtio duplici parte conſtat, quarum una dicitur prædicatum, quod à Latinis *Paſſio*, à Græcis *Quæſitum* dicitur, quodque demonſtrandum de altera parte proponitur, quam Latini *Subiectum*, Græci *Datum* appellant, ut in quæſtione *An mundus ſit ab æterno*; æternum eſt quæſitum; mundus autem eſt datum, non poteſt autem proponi quæſtio, nec inueniri medium ad probandum quod probari debet, niſi quid per quæſiti nomen intelligatur; ut in ſuperiori exemplo oportet probè cognoſcere quid ſibi velit æternum eſſe.

Hæc tamen doctrina mihi parum arridet; non enim benè colligitur debere præcognoſci concluſionis extrema, atque adeo ſubiectum & paſſionem, quoniam concluſio antea ſub forma Problematis proponitur; non rarò ſiquidem uſu venit, ut colligatur concluſio, quantumuis de ipſa nunquam ante demonſtrationem, per quam colligitur, in mente cogitatio præceſſerit. Quod in Mathematicis diſciplinis manifeſtum eſt; in his enim ſæpeſæpius accidit, ut demonſtrando colligamus aliquid, de quo nunquam cogitauimus; quando tamen proprio marte ſcientiam comparamus. Ratio igitur non ea eſt, quam plerique interpretum æxiſtimant; ſed quia vel propoſita ſit antea concluſio per modum Problematis, vel ſolùm ex abruto vi demonſtrationis à principijs deducta ſit; tam quid ſubiecti, quàm, quid prædicati, hoc eſt, affectionis nomen præcognoſcendum eſt, nempe præhabere in mente conceptum oportet, quid per demonſtrationem ſubiecto conuenire concludimus. **Refellitur**

Solet autem in controuerſiam vocari an hæc præcognitio ſufficiat, an requiratur præterea, ut præcognoſcatur præcognitione, *quod eſt incomplexum*, nempe *quòd exiſtat*. Multa hoc loco tractant interpretes, ſed nos paucis contenti, quid nobis magis probetur, breuiter aſſeremus. **An præcognitio quod nominis affectionis ſufficiat.**

Aſſerendum primò, quandocunque nobis propoſitum eſt inquirere *propter quid*, paſſionis exiſtentiam ſupponi. **Aſſertio prima.**

Quæſtio ſiquidem id omnino requirit; nam palam tunc paſſionem ineſſe ſubiecto, ſed hoc eſt paſſionem exiſtere; propterea tunc manifeſtum eſt paſſionem eſſe, proindeque præcognoſci quòd ipſa ſit; at verò cum quærimus *propter quid* apertè conſtare paſſionem ineſſe, nemini dubium; non enim cauſam quæreremus niſi nobis id perſpectum foret; ideo enim exempli gratia, quærimus cauſam, cur Luna eclipſetur, quia nobis eſt manifeſtum aliquando ipſam luminis defectum pati; quærimus etiam cauſam cur Magnes ferrum trahat, quia quotidie cernimus id euenire; quando igitur *propter quid* nos quærimus, præcognoſcimus paſſionem eſſe. Immò ex hoc homines cœperunt philoſophari, cùm enim aduerterent affectiones rebus ineſſe, admiratione capti, cœperunt cauſas inquirere, rati non alia viâ, quàm inuentione cauſarum admirationis moleſtiam abijci. **Ratione ſuadetur.**

Aſſerendum ſecundò in demonſtratione *quia* præcognoſci paſſionis exiſtentiam, ſeu *quòd ipſa ſit*. **Aſſertio ſecunda.**

Paſſio enim tunc eſt medium ad inueniendam cauſam, neceſſe propterea eſt, ut ipſa præcognoſcatur exiſtere, ita quidem contingit quando nos ea cognitione eclipſeos Lunaris, quam oculis uſurpamus, in comprehenſionem cauſæ deuenimus, tunc enim de Eclipſi prædicta nos præcognoſcimus *quòd ſit*. **Ratione ſuadetur.**

Neque dicas tunc paſſionem non præſupponi prout huiuſmodi, ſed ſub ratione medij. Hoc enim inconſideratè dicitur, quandoquidem prius, ut paſſio, deinde

Digitized by Google

de ut medium cognoſci debet; Quinimò non alia ratione tanquam medium adhibetur, niſi quoniam affectio pro ut huiuſmodi percepta quidem a nobis fuit.

Aſſertio tertia. Aſſerendum denique ſæpeſæpius contingere, ut ad aliquam demonſtrationem efformandam non præcognoſcatur, *Quòd eſt* paſſionis.

Ratione ſuadetur. Hoc voluiſſe Philoſophum perſpicuè conſtat, dum de demonſtratione loquebatur, quâ propria paſſio de ſubiecto per propriam cauſam oſtenditur. Et ex eo mihi certum, quia ſæpe ſæpius accidit ut per demonſtrationem oſtenſiuam paſſio de ſubiecto probetur, quam fortaſſis nemo ſibi poterit perſuaſum habere dari in natura rerum, antequam per demonſtrationem concluſa ſit. Vt ex. gra. putabit aliquis quadratum lateris ſubſendentis angulum rectum in triangulo rectangulo, æquale non eſſe quadratis ſimul ſumptis laterum circa rectum, quoad per medium proprium ei demonſtratum fuerit. Quando igitur paſſionis exiſtentia reuocatur in dubium, & nihilominus de ſubiecto demonſtratur; tum de paſſione tantùm præcognoſcendum *Quid nominis*, non autem *Quod ſit*.

Et certè in huiuſmodi demonſtratione non eſt neceſſe præcognoſci *Quòd ſit*, ſiquidem hoc eſt quaſitum quod per demonſtrationem ſuſcipitur oſtendendum, eſſe enim paſſionis eſt ineſſe ſubiecto, ſed ineſſe ſubiecto paſſionem, per demonſtrationem oſtenditur; ergo eſſe paſſionis, eſt quod aſſumitur demonſtrandum; quòd ſi ita eſt præcognoſci non debet, nam ſi præcognitum foret paſſionem eſſe, foret etiam præcognitum ipſam ſubiecto ineſſe, quamobrem id ſuſcipere demonſtrandum, labor inanis eſſet.

Prima difficultas. Poſſet tamen quiſpiam obijcere hunc in modum. Nihil prohibet quominus cognoſcamus paſſionem alicui ſubiecto ineſſe; dubitemus tamen an alteri inſit, quo poſito præcognoſcetur de illa paſſione, quòd exiſtat, & dabitur adhuc quæſtioni locus, an alteri conueniat, de quo per demonſtrationem ſit oſtendendum. Propterea de paſſione præcognitum erit *Quòd ſit*, reſpectu demonſtrationis, qua alteri ſubiecto conuenire oſtenditur.

Solutio. Non abſolutè, ſed neceſſariò id fieri debere eſt inficiandum, ut ex hactenus diſputatis perſpicuum eſt, quandoquidem in demonſtratione potiſſima tali non eſt opus præcognitione, cùm quod eſt paſſionis per huiuſmodi demonſtrationem concludatur, per ipſam enim oſtenditur ſubiecto paſſionem ineſſe, in quo eſſe paſſionis, velut accidentis poſitum eſt. Nam rectè Philoſophus notauit, τὰ δ᾽ ἄλλα λέγεται ὄντα, τῷ τοῦ οὕτως ὄντος, τὰ μὲν ποσότητας εἶναι, τὰ δὲ ποιότητας, τὰ δὲ πάθη, τὰ δὲ ἄλλο τι τοιοῦτον. *Cætera verò entia dicuntur, eo quod entis propriè dicti quædam ſunt quantitates, quædam qualitates, quædam paſſiones, quædam aliquid aliud tale*. Illud etiam addendum quòd huiuſmodi demonſtratio recuſat fieri, quod in argumento ſupponitur, quoniam paſſio, quæ de ſubiecto per demonſtrationem potiſſimam oſtenditur, conuenit omni ſoli, & ſemper; idcirco in uno, & non in alio ſubiecto præcognoſci non poteſt.

7. Diuin. tex. 2.

Secunda difficultas. Amplius eatenus de ſubiecto præcognoſcendum *Quòd eſt*, quoniam ut ſit cum alio, ſcilicet paſſione coniunctum ſupponendum eſt eſſe; ſed eadem ratio pro paſſione militat; ergo de paſſione præcognoſcendum erit *Quòd eſt*.

Confirmatio. Et in confirmationem illud accedat, quod de paſſione atque adeo de eſſe ipſius præcognoſcitur *Quid eſt*; ergo præcognoſci etiam debet *Quòd eſt*, optima conſecutio, nam *quid eſt* præſupponit *Quod eſt*, eo quòd non entis nulla eſt definitio, ſeu de non ente non datur *Quid eſt*.

Solutio. Reſpondendum de ſubiecto & affectione, quod pertinet ad præcognitionem *Quid eſt* propter latam diſparitatem non idem eſſe ſentiendum; propterea quòd ſubiectum, eſt veluti baſis totius demonſtrationis, eſtque id, quod ſcientiæ ſubſternitur, ob id præcognoſci debet ipſum exiſtere, ſenſu tamen infra explicando.

Diſparitas inter ſubiectum, & paſſionem. Accedit quòd de ſubiecto ſuſcipitur demonſtrandum tale eſſe, ſiue aliquod eſſe determinatum, ſed huiuſmodi eſſe ſupponit eſſe ſimpliciter; ergo ſupponendum eſt ſubiectum habere eſſe ſimpliciter, & idcirco ſubiectum præcognoſci debebit præcognitione *Quòd eſt*; at de paſſione hoc non licet aſſerere, cum eſſe ſimpliciter ipſius ſit ſubiecto ineſſe, quod ut paulo antea dicebatur, in demonſtratione potiſſima, (de hac enim loquimur) præſupponi non poteſt, cum per ipſam concludatur, ad hoc igitur præcognitionis genus, quod attinet, de ſubiecto, & affectione ratio non eadem. Et hæc locum habent etiam in demonſtratione *Quia*, quando nempe ſubſtantia de accidente prædicatur; tunc enim ex modo quærendi paſſio ſubiecti munere fungitur, & ideo ſupponitur eſſe ſimpliciter, & quæritur de ipſa eſſe determinatum; at verò de ſubſtantia, quæ eſt prædicatum, præſupponunt *Quid nominis* tantùm, eò quòd paſſionis locum obtineret ſi quæreretur *an admiratiuum ſit homo*. Quin intelligi etiam poteſt in uniuerſum, cum de paſſione videlicet ſubiectum enunciatur in concreto tamen accepta, ut ſi proponatur *An habens tres angulos duobus rectis, ſit triangulum*.

Confirmationi occurritur. Confirmationi autem ſit ſatis reſpondendo verum id eſſe de definitione *Quid rei*, hæc enim præſupponit *Quòd eſt*, ſenſu paulo infra declarando, non autem de definitione *quid nominis*.

Tertia difficultas. Acrius tamen alij ſic argumentantur. Quandocunque in maiori propoſitione neceſſe ſit cognoſcere paſſionem cum ſua cauſa uniri, neceſſe quoque erit ante concluſionem inferendam præcognoſcere de paſſione *Quòd ſit*; ſed in potiſſima demonſtratione talem, hoc neceſſariò euenit; ergo in demonſtratione potiſſima ad inferendam concluſionem neceſſe quidem erit de paſſione præcognoſcere *quòd ſit*; minor clara eſt, maiorem autem oſtendunt, eo quòd nequit re ipſà aliquid unitum eſſe cum altero, niſi pariter re ipſà ſit.

Quorundam reſponſio. Communis reſponſio eſt tunc de paſſione non præcognoſci *an ſit*, quia licet præcognoſcatur in præmiſſis, id tamen non contingit ex parte paſſionis, ſed præmiſſarum quæ debent concluſionis extrema continere.

Aliorum reſponſio. Refellitur. Nonnulli reſpondent tunc in præmiſſis cognoſci connexionem paſſionis cum cauſa, non autem exiſtentiam paſſionis. Hoc tamen inſulsè dicitur non enim fieri poteſt, ut cognoſcatur unum altero non cognito; eo enim modo, quo connexa ſunt, eo etiam vel actu, vel poteſtate cognoſcuntur exiſtere.

Vera ſolutio. Rectius tamen occurritur dicendo numerari hoc loco præcognita, ut diſtinctis præcognitionibus præcognoſcuntur; paſſio autem ut præcognoſcitur exiſtere in præcognitione principiorum continetur, quod euenit quando præcognoſcitur unita cum cauſa, ita ut ad præcognitionem principij pertineat; non autem in præcognitione paſſionis, quatenus hæc diſtinctum eſt præcognitum à præmiſſis, ſiue principijs, quoniam hoc modo ſat eſt ante præmiſſas, ut de ipſa præcognoſcatur *quid nominis*.

Confutatio. Dices hinc ſecuturum præcognitionem hanc, de qua loquimur ſic reuocari ad præcognitionem principiorum, ut antea de paſſione nullo modo habeatur præcognitio *quòd ſit*, hoc tamen eſſe falſum diſſitebitur

cur nemo, cùm ſatis apertè conſtet antequam fiat propoſitio, debere terminos cognoſci, ut inuicem connecti poſſint.

Reſponſio. Neque hoc mihi moleſtum eſt, enim verò, cum dicimus ad inferendam concluſionem per demonſtrationem potiſſimam, de paſſione non eſſe præcognoſcendum *quod ſit*, non ſic intelligendum, quaſi antea integram demonſtrationem nulla poſſit haberi cognitio de exiſtentia paſſionis, ſiquidem ſat eſt, ut non præcognoſcatur quatenus ineaiſtens ſubiecto, ſeu quatenus eſſe ipſius per demonſtrationem concluditur. Licet igitur ante completam notitiam concluſionis, quâ paſſio de ſubiecto demonſtratur, cognoſci debeat paſſionem eſſe, eo quòd illam eſſe in præmiſſis includitur, præmiſſæ verò priùs tempore, vel naturâ cognoſcendæ ſint, quàm concluſio, immò è quorundam ſententia ad cognoſcendam aliquam præmiſſarum præhabenda ſit aliqua cognitio de exiſtentia paſſionis, cum hæc tanquam maior extremitas de medio prædicetur; hæc tamen non eſt præcognitio *quòd eſt* de qua Philoſophus verba fecit, quando dixit ad inferendam concluſionem per demonſtrationem potiſſimam de paſſione non eſſe præcognoſcendum *quòd eſt*, ſed tantùm *quid nominis*; denegat enim affectioni præcognoſci *quòd ſit*, prout per demonſtrationem concluditur, non autem aliâ ratione, quæ certè non deeſt; nam etſi eſſe paſſionis ſit ſubiecto ineſſe, quod per demonſtrationem concluditur, hoc tamen eſt ineſſe per cauſam, cui quidem ineſſe paſſionem præcognoſci nihil prohibet; immò neceſſarium eſt, & neceſſarium etiam è quorundam placito antea præmiſſam exiſtentiam paſſionis cognoſci; quamuis hoc minimè neceſſarium videatur: quoniam ad connectendos terminos non eſt opus cognoſcere ſeorſum eorum ſignificata exiſtere, quin potius tunc maximè cognoſci poſſunt exiſtere, quando inuicem eſſe connexa cognoſcuntur.

Inſtantia. Sed aduerſus hæc inſtabit aliquis. Contingit de affectione cognoſci *quòd ſit* ſeorſum à ſubiecto, nempe duos angulos rectos, æquales eſſe tribus angulis, vel omnibus acutis, vel uni obtuſo, & acutis duobus, nullâ habitâ conſideratione trianguli, vel medij, ſiue cauſæ, per quam potiſſimâ demonſtratione paſſionem illam triangulo conuenire oſtendimus; ergo de paſſione poterit præcognoſci *quòd ſit* ante quam fiat propoſitio in qua paſſio tanquam maior extremitas de medio, ſiue cauſa prædicatur. Non ſolum igitur in aliquibus demonſtrationibus, de quibus meminimus, ſed in omnibus, atque adeo in potiſſima inuveniet, ut de paſſione cognoſcatur *quod ſit* ante totum proceſſum demonſtratiuum, & ante præmiſſas. Cognoſci autem poſſe duos angulos rectos æquales eſſe tribus angulis &c. ſeorſum à triangulo, neminem præterit; nam ſi ex puncto rectæ lineæ perpendicularis excitetur, duo fient anguli recti; ex eodem autem puncto ad eaſdem partes duabus ductis rectis, fient tres anguli, quibus illi duo recti æquales erunt.

Difficultatem hanc apud neminem inueni, ei tamen ſatisfieri crediderim dicendo paſſionem hoc genere prænotionis præcognoſci; vel abſolutè, & hoc non repugnare, ut allata probat inſtantia; vel ut paſſionem, & hoc repugnare, de quo Philoſophus intelligendus, quando dixit de paſſione præcognoſcendum tantum *quid nominis*, hoc enim in omnibus demonſtrationibus locum habet, non autem *quòd ſit*, in demonſtratione potiſſima, iuxta tamen ſecundum iam declaratum conſiderationis modum.

Quarta difficultas. Præmimur etiam aliâ difficultate, cui faciendum ſatis, eſt autem huiuſmodi. Illud præcognoſcendum eſt eſſe, cuius cauſam per demonſtrationem quærimus; ſed per demonſtrationem quærimus cauſam propter quam paſſio ſubiecto ineſt; ergo paſſionem eſſe, debet à nobis præcognoſci; minor eſt certa, ſi tamen habeatur ſermo de demonſtratione, de qua Philoſophus locutus eſt. Maiorem probant, ex eo quia fruſtra quæreremus cauſam, propter quam paſſio ſubiecto inhæret, niſi illam eſſe ſupponeremus.

Confirmatio. Confirmatur etiam, quoniam ſi hoc non foret verum, id maximè propter illam rationem, quia nimirum paſſionem eſſe, eſt eam ineſſe ſubiecto, cum ſit accidens; ſed paſſionem ineſſe ſubiecto concluditur per demonſtrationem; quare præcognoſci non debet. Hæc tamen ratio nihil concludit, nam etſi naturæ ſagaciores interpretes Lunæ defectionem ſenſibus perciperent, proindeque de huiuſmodi affectione Lunæ *quòd eſt*, cognoſcerent, cauſam tamen inueſtigarunt, quâ concluderent paſſionem illam ineſſe Lunæ.

Solutio. Solutio patet ea hactenus explicatis; ſolum enim argumentum probat ante completam notitiam concluſionis, in qua paſſio de ſubiecto enunciatur ratione cauſæ, per quam demonſtratio procedit, paſſionem præcognoſci, eo quòd illam eſſe in præmiſſis includitur, præmiſſæ verò prius tempore, vel naturâ cognoſci debent, quàm concluſio.

Confirmationi occurritur. Confirmationi quoque fit ſatis ex hactenus traditis, ex iis enim conſtat per eam probari duntaxat dari aliquam demonſtrationem, quâ paſſio de ſubiecto proprio oſtenditur, & nihilominus ante demonſtrationem ipſam dari de paſſione cognitionem *quòd eſt*, quod non negauimus; ita tamen, ut per demonſtrationem *quòd eſt* paſſionis, longè perfectiùs, quàm ſine demonſtratione cognoſcamus; ut ſi quis intuendo Lunæ deliquium cognoſcat Lunæ hanc affectionem ineſſe, deinde verò cauſam aſſequatur; longè perfectius cognoſcet *quòd eſt* de tali paſſione, cauſam aſſecutus, quàm antea cognouiſſet.

Quinta difficultas. Amplius videtur de paſſione præcognoſcendum *quòd ſit* eâ ratione, quoniam non minus eſt inconueniens aſſumere demonſtrandam paſſionem impoſſibilem de ſubiecto poſſibili, quàm paſſionem poſſibilem, de ſubiecto impoſſibili; ſed huius euitandi gratia ſtatuitur de ſubiecto præcognoſcendum eſſe *quòd eſt*; ergo eâdem præcognitione dicendum paſſionem præcognoſci debere.

Confirmatio. Confirmatur etiam, quoniam paſſio cognoſcitur in medio termino exiſtere, cum in præmiſſarum altera de illo prædicetur, & nequeat præmiſſa vera iudicari, quin prædicatum cognoſcatur ineſſe ſubiecto; cognoſcendum igitur de paſſione in progreſſu demonſtrationis *quod ſit*.

Solutio. Obuiam itur reſpondendo non eandem eſſe rationem de ſubiecto, & affectione; nam ad veritatem concluſionis demonſtratæ, neceſſe quidem eſt tam ſubiectum, quàm paſſionem eſſe, ſed cum hoc de ſubiecto quærendum non ſit, quin præſupponendum ſenſu paulò infra explicando, idipſum autem de paſſione quæratur, cum hoc per demonſtrationem ſit concludendum; ſequitur paſſionem huiuſmodi prænotione præcognoſci non poſſe, proindeque de ſubiecto, & affectione rationem eſſe diuerſam.

Difficultas præoccupata ſimulque ſoluta. Dices ſolutionem hanc nullam eſſe, quoniam Ariſtotelis teſtimonio, cum ſcimus hoc illud eſſe, ideſt, paſſionem eſſe in ſubiecto, tunc *propter quid ſit*, quærimus; ſupponitur igitur in demonſtratione *propter quid*, de qua in præſentia loquimur, paſſionem eſſe.

Solutio. Sed ea dictis iam patet huius obiectionis enodatio; diximus enim non in omni demonſtratione *propter quid* neceſſariò præcognoſci prædicatum ineſſe ſubie-

ctio,

cto, cum ſemel demonſtretur ſimul utrunque, ſed duntaxat id aliquando contingere. Hoc autem eſt, quod Philoſophus de quæſtionibus diſputans affirmare voluit, cum hic ſolùm doceat neceſſarias tantummodo prænotiones, è quarum numero eſt de paſſione præcognitio *quid nominis*.

Confirmationis ſit ſatis.

Confirmationi autem occurritur reſpondendo paſſionem gemino modo conſiderari, primò, ut res quædam eſt: ſecundò formaliter ut paſſio; ut autem exiſtat priori modo ſumpta, ſat eſt eſſe in quolibet, atque adeo in medio; ut autem exiſtat ſecundo modo debet eſſe in proprio ſubiecto; cum autem ante concluſionem contingat, ut non cognoſcatur eſſe in proprio ſubiecto, ſed in medio, tunc dici non poteſt præcognoſci ut paſſio, propterea verum erit, quandoque contingere, ut de paſſione ſolùm præcognoſcatur *quid nominis*, non autem *quod eſt*.

Reſponſio

Dices. Vt ſubiectum cognoſcatur eſſe, non oportet ipſum cognoſci, ut paſſionis ſubiectum, ſed ſatis abſolutè cognoſci; ergo ut paſſio cognoſcatur eſſe, ſat erit abſolutè cognoſci, licet non in proprio ſubiecto.

Confutatio.

Diſpar tamen eſt ratio, quoniam eſſe ſubiecti non ita pendet à paſſione, ut eſſe paſſionis à ſubiecto; eſt enim ſubiectum naturâ prius ipſâ paſſione; cum itaque cognitio ſequatur eſſe rei, non inconſultò dicitur ſubiectum ſine ordine ad paſſionem cognoſci; non autem viciſſim.

SECTIO DECIMAPRIMA.

De ſubiecti Præcognitionibus.

SEquitur de ſubiecti præcognitionibus diſputandum, ut rem paucis abſoluam, duas aſſertiones in medium proferam.

Aſſertio prima de ſubiecto præcognoſcendū eſſe Quid ſit.

Aſſerendum primò de ſubiecto præcognoſcendum eſſe *quid ſit*.

Sed in huius gratiam reuocandum ad memoriam geminam eſſe præcognitionem *quid ſit*, quarum una dicitur *quid nominis*, altera autem *quid rei*, de utraque autem noſtram aſſertionem intelligendam voluimus; licet non neceſſariò, & ſemper ſit præcognoſcendum *quid rei*, ut mox intelliges. Quod attinet ad præcognitionem *quid nominis*; manifeſtum eſt; & id etiam Ariſtotelem docuiſſe nemini dubium, cùm diceret. Τί μὲν σημαίνει καὶ τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἐκ τούτων, λαμβάνεται. *Quid igitur ſignificant & prima, & quæ ex his, concluduntur, accipitur*. Per vocabulum enim πρῶτα, ſubiecta intellexit. De ſubiecto igitur, ex Ariſtotelis placito, præcognoſcendum quid nominis, dicit enim quid ſignificet, ſignificare autem ad nomen pertinet.

Præcognoſcendum quid nominis.
1. Poſt. Tex. 73.

Quid controuerſum

Controuerſum eſt autem, num de ſubiecto præcognoſcendum ſit *Quid rei*.

Aſſertio. non neceſſario præcognoſcendum quid rei.

Aſſerendum tamen de ſubiecto non eſſe præcognoſcendum neceſſariò *Quid rei*.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Hoc autem Philoſophum voluiſſe nemini quidem ambigendum, nam loco nuper laudato, dicendo eſſe de eo præcognoſcendum *Quid ſit* non intelligit eſſentialem definitionem, quam *Quid rei* appellare conſueuerunt, ſed nominis ſignificationem, quæ *Quid nominis* dici ſolet; quod ex eius verbis manifeſtè colligitur; non enim dicit eſſe precognoſcendum *Quid ſit*, hoc enim loquendi genere definitionem pariter eſſentialem ſignificare potuiſſet; ſed dicit *Quid ſignificet*, perſpicuum autem ſignificationem ad nomen, non ad rem pertinere.

Obſeruatio.

Hæc porrò non ſic accipias velim, quaſi putem nullatenus de ſubiecto precognoſci poſſe *Quid rei*, ſed potius ut credam hoc neceſſariam non eſſe, benè tamen plerunque contingere, quando nimirum demonſtratio potiſſima ſit; tunc enim hoc genere præcognitionis præcognoſcendum eſſe ſubiectum, nemo diffitebitur, ſi non nihil aduertat cuiuſmodi hæc debeat eſſe demonſtratio; facilè nanque compiet eam eſſe talem, ut eius medium ſit definitio ſubiecti; quod ſit ita eſt, quis adeo rudis, ac indiſertus, cui luce clarius non ſit ad huiuſmodi demonſtrationem prænotione *Quid rei* ſubiectum debere eſſe præcognitum? Non igitur hæc ſubiecto deneganda omnino præcognitio, quamuis ſæpeſæpius uſu veniat, ut ipſa non requiratur.

Quòd autem Philoſophus præcognitione tantùm *Quid nominis* contentus fuerit, nihil eſt, quoniam is duntaxat præcognitionem illam præ oculis habendam exiſtimauit, quæ ad omnem demonſtrationem neceſſariò requiritur, qualis eſt præcognitio *Quid nominis* de ſubiecto.

Difficultas

Sed aduerſus hæc ſic obijcies. Quod de ſubiecto quæritur, haud benè de ipſo dicitur præcognoſcendum; ſed *Quid eſt*, de ſubiecto quæritur, ut propterea Stagirites pluribus præceptionibus nos docuerit methodum ad ſubiecti definitionem elaborandam, atque adeo ad eiuſdem *Quid eſt* inueſtigandum; de ſubiecto igitur non erit *Quid eſt* præcognoſcendum.

Confirmatio.

Hoc etiam inde confirmatum redditur, quoniam in ſcientia, quam nos propriâ comparamus induſtriâ non indigemus de ſubiecto præcognitione *Quid eſt*; non enim repugnat nos mentis conceptibus inueſtigare cauſam, unde habeat Luna, ut Lumine deficiat, quanuis hic terminus *Luna* quid ſibi velit, ignoremus.

Solutio.

Hæc tamen ſuperiori doctrinæ non officiunt, cùm ſolùm probent haud ſemper de ſubiecto nobis præcognoſcendum *Quid rei*, hoc enim ultrò concedimus.

Confirmationi ſit ſatis.

Ad Confirmationem autem quid reſpondendum patet ex alibi traditis; reſponſio autem in eo poſita eſt, quòd duplex ſit *Quid nominis*, quoddam enim eſt, *Quid eſt*, quod dicitur, quoddam *Quid eſt*, quod ſentitur, ad quorum intelligentiam illud facit, quòd ſicut terminorum ſignificantium ſubiectum, aut affectionem, quidam ſunt mentales conceptus, quidam verò externa ſigna conceptibus illis reſpondentia, ut voc a, vel ſcripturę &c. ſic etiam præcognitio *Quid eſt* ſubiecti vel affectionis, quædam eſt rei ſimplex apprehenſio, ſimplici conceptu illam ſignificante: quędam verò eſt cognitio, quâ ſcitur referri ſignum aliquod externum è ſupradictis, vel aliud ſimile in eius ſignificatum. Iam ſuperiùs docuimus in demonſtrationibus proprio marte confectis, requiri de ſubiecto præcognitionem *Quid nominis*, vel *quod dicitur*, vel *quod ſentitur*, prout enim conſiſtunt in conceptibus mentis requiritur pręcognitio *Quid nominis*, *quod dicitur*, ut autem conſiſtunt in vocibus, vel ſcriptis, requiritur *præcognitio*, *quod ſentitur*.

Altera de ſubiecto controuerſia.

Maxima eſt controuerſia de præcognitione *quòd ſit*, adeòut nulla maioribus difficultatibus agitata videatur.

Aſſertio.

Aſſerendum eſt demonſtrationis ſubiectum præcognoſcendum eſſe *quòd ſit*.

Adnotatio

Aduerte tamen aſſertionem intelligendam eſſe de præcognitione *quòd ſit incomplexum*, nam præcognitio *quod ſit complexum*, adeo eſt principiorum complexorum propria, ut nunquam in ſubiectum, vel affectionem cadat.

Ariſtotelis auctoritate probatur.
1. Poſt. tex. 73.

Aſſertionem autem ſic intellectam Ariſtoteli placuiſſe nemo ibit inficias, diligenter aduertens verba illa. Λέγω δ' ἀρχὰς ἐν ἑκάστῳ γένει ταύτας, ἃς ὅτι ἔστι, μὴ ἐνδέχεται δεῖξαι. *Dico autem principia in ſingulo genere,*

hac,

hæc, quæ, quod ſint non contingit monſtrare. Quis hinc non intelliget ad aures Ariſtotelis eſſe, quod aſſertione concluſimus, nimirum de ſubiecto præcognoſcendum, *quòd ſit incomplexum?* ſi nanque cognoſcendum ipſum ſubiectum in ſcientia, & illud in hac oſtendi non poteſt; mihi ſatis eſt exploratum illud eſſe præcognoſcendum *quod ſit*.

Cõprobatur iterum Ariſtotelis auctoritate.
1. Poſt. tex. 2.

Et inde quoque colligitur Ariſtotelis hanc fuiſſe ſententiam, quoniam docuerat geminam eſſe præcognitionem, nempe *Quid ſit*, & *Quod ſit*, ea verò quę præcognoſcuntur eſſe tria, ſæpeſæpius commemorata, nempe ſubiectum, affectionem, & principia, manifeſtum autem ex paulo antea diſputatis non poſſe de complexis principijs, immò nec de affectione in demonſtratione potiſſima præcognoſci *Quid ſit incomplexum*; ſupereſt igitur, ut ſolum de ſubiecto præcognitio, de qua loquimur, haberi poſſit.

Eadem etiam aſſertio ex Ariſtotele colligitur; nam particulâ trigeſima tertia ſecundi Poſteriorum, docet ex eo quòd de aliquo præcognoſcatur *quid rei*, meritò deduci præcognoſci *quod ſit*; at de ſubiecto ſaltem in demonſtratione potiſſima, præcognoſcendum *quid rei*; proinde in eadem præcognoſcendum erit, quòd ſit &c.

Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Ratione quoque ſuadetur aſſertio, quoniam ſubiectum, ut paulò antea notaui, eſt veluti baſis, ac fundamentum, cui tota innititur demonſtratio, eſt itidem id, quod ſcientię ſubſternitur; ideircò neceſſe eſt ipſum præſupponi, & præcognitione *quòd eſt* præcognoſci.

Secunda ratio.

Pręterea niſi ante quamlibet demonſtrationem, quâ propria paſſio de ſubiecto *propter quid* demonſtratur, de ipſo ſubiecto pręcognoſceremus *quòd eſt*, fruſtra demonſtrandum aſſumeremus illi conuenire paſſionem; ei ſiquidem quod non eſt, nihil re ipsâ poteſt competere.

Prima cõluciatio.

Aduertendum tamen ſuprapoſitam concluſionem intelligendam eſſe, quando quęſtio non ſit de ipſa exiſtentia; ut cum quęrimus, an Deus exiſtat, tunc enim de ſubiecto repugnat pręcognoſci, *quòd ſit*, cum hoc in controuerſiam vocetur, & intelligendam non de actuali, ſed poſſibili exiſtentia; ſcientia nanque actualem exiſtentiam negligit, cum ab ea pręſcindat, niſi quæſtio de ipſa ſit exiſtentia, actuali ſi ſit de primo cote, aptitudinali, ſi de cæteris.

Prima difficultas.

Superior tamen aſſertio plurimis urgetur difficultatibus, quarum præcipua videtur in eo poſita, quòd de multis acquiritur ſcientia demonſtratiua, tanquam de ſubiectis, quorum nullum eſt in rerum natura; ergo de ſubiecto non erit præcognoſcendum *Quod ſit*, cum de prædictis hoc præcognitionis genus haberi non poſſit. Aſſumptum autem ex eo patet, quoniam hyemali tempore habetur ſcientia de roſa, tunc non exiſtente; item de Luna ut ſubeunte luminis defectionem; ſic etiam habetur ſcientia de aliquo effectu ex. gra. de ſterilitate ex nimia pluvia, vel calore, cum tamen quando eſt demonſtratio, neque ſit pluvia, neque calor; quandocunque autem de aliquo non exiſtente poſſit haberi ſcientia, non erit opus, ut de ſubiecto præcognoſcatur *Quòd ſit*; quod enim non eſt, non poteſt huiuſmodi prænotione præcognoſci; ſed de roſa non exiſtente hyemali tempore, de Luna, pluvia &c. poteſt haberi ſcientia; ergo non erit opus ad ſcientiam comparandam præcognoſcere de ſubiecto *Quòd ſit*, proindeque nec ad demonſtrationem, cum hic ſermo ſit de ſcientia demonſtratiua, hoc eſt de ſcientia ſeuerè accepta. Quæ autem de roſa dixi non exiſtente, & de pluvia, intelligenda ſunt de Luna ut ſubeunte ecclipſim, de grandine, tonitruo, fulgure, terręmotu, alijſque ſimilibus, de quibus omni tempore poteſt ſcientia comparari.

Confirmatio.

Confirmari etiam poteſt ex eo, quòd Philoſophus probat locum eſſe, quemadmodum, & tempus, immò & primum Motorem, de quibus tamen tanquam de ſubiectis diſputat; non igitur de ſubiecto præcognoſci debet *Quòd ſit*; non enim poteſt præcognoſci de aliquo *Quòd ſit*, quando de ipſo quæritur *an ſit*.

Solutio.

Ad hanc diluendam difficultatem multi, multa dixerunt, eorum tamen ambagibus prætermiſſis, fiet ſatis reſpondendo, cum dicimus eſſe præcognoſcendum de ſubiecto *Quòd ſit*, loquendo de demonſtratione oſtenſiua, & affirmatiua, quâ propria paſſio per cauſam de ſubiecto demonſtratur, id intelligendum eſſe de præcognitione *Quòd ſit*, ſecundum eſſe eſſentiæ, non autem actualis exiſtentiæ. Eſſe enim eſſentiæ requiritur, quoniam per demonſtrationem intendimus per realem cauſam oſtendere paſſionem re ipsâ conuenire ſubiecto; at hoc fieri non poteſt, niſi de ſubiecto præſupponatur tale eſſe eſſentię; nam ſi non fuerit huiuſmodi, ei non poterit per veram cauſam competere id, quod ei competere re ipsâ per cauſam demonſtrandum ſuſcipitur. Quando itaque de roſa non exiſtente demonſtrandam aſſumimus aliquam affectionem per cauſam, ſat eſt ut roſa habeat eſſe eſſentiæ. Ad hoc autem non requiritur eſſe exiſtentiæ actualis; ut enim paſſio conueniat ſubiecto, huius exiſtentiâ non indiget; ergo etiam ut demonſtratio fiat, non eſt opus pręcognoſcere de ſubiecto, *quòd eſt exiſtentiæ*, benè tamen *quod eſt eſſentiæ*, quando demonſtratio fuerit oſtenſiua, & uniuerſalis affirmatiua.

Adnotatio

Aduerte tamen per eſſe eſſentiæ intelligi eſſe reale, cui ſcilicet non repugnat exiſtere, licet enim huiuſmodi eſſe eſſentiæ abſtrahat ab actuali exiſtentia, non tamen à potentiali.

Quorundam reſpõſio.

Cæterum ad id, quod dicebatur de Luna ſubeunte ecclipſim &c. ſunt, qui reſpondent, quando paſſio eſt accidens contingenter ſubiecto conueniens, opus eſſe, ut de ſubiecto præcognoſcatur, quòd exiſtat extra cauſas, ſaltem pro illo tempore, quo dicitur ineſſe ſubiecto, quoniam huiuſmodi accidentia non conueniunt, niſi ſubiecto exiſtenti. Idque ex eo confirmant, quoniam ſemper quæſtio ſupponit ſubiectum eſſe, & ideircò ſi de Luna demonſtretur ecclipſis, iam illam eſſe, vel exiſtere ſupponitur.

Cõfutatio.

Hæc tamen parum conſideratè dicuntur; nullum enim accidens contingenter ſubiecto conueniens ſub demonſtrationem cadit, cum hæc de neceſſarijs eſſe debeat. Inſtantia autem de demonſtratione Ecclipſeos lunaris, cum ſcilicet hæc de Luna demonſtratur, nulla eſt; quando nanque demonſtramus futurum, ut tali tempore Luna deliquio laboret, ſupponimus ipſam Lunam eſſe, ſecundum eſſe eſſentiæ, quia quamuis actu non exiſteret, adhuc dicere liceret, Lunam talem eſſe, prout ipſa facit ad mundi ſtructuram, ut ſuapte naturâ ſtatis temporibus deberet luminis defectionem ſubire. Ne commemorem id, quod non exiſtit, eſſe paſſionem, de qua non eſt præcognoſcendum *quòd ſit*, non autem ſubiectum, nempe Lunam, de qua poſſet præcognoſci, *quod ſit* exiſtens. Nec abſimili modo occurrendum inſtantijs de ſterilitate, ex nimia pluvia, vel calore &c. quando enim Aſtrologus præſentiens in poſterum, cognoſcit aliquem effectum futurum ex. gr. ſterilitatem iam dictam, cognoſcit tantum aſtrorum illorum talem eſſe naturam, ut quandocunque ſe inuicem hoc, vel illo modo reſpiciant, apta ſint ſterilitatem parere, vel effundendo pluviam, vel nimio calore quidem urendo, adeout demonſtrationis ſubiectum ſit aſtrum, de quo ſat eſt præcogno-

cogno-

Digitized by Google

cognoſcere eſſe eſſentię, cui conuenit aptitudo producendi effectus, non autem eſſe actualis exiſtentiæ, quę ſolum ad operationis exercitium requiritur; ut enim tali tempore aſtrorum vi contingat pluvia, & ex hac alius effectus, ut ſterilitas &c. requiritur ut tunc actu aſtrum exiſtat, hoc autem non ad demonſtrationem exigitur, niſi demonſtratio fieri dicatur ſecundum actum exercitij illius facultatis, quâ aſtrum prȩditum eſt, à quo veritas abhorret, cum ſufficiat ſecundum aptitudinem, ad quam non requiritur niſi eſſe aſſentię. Hęc illuſtrari poſſunt exemplo. Quando nos oſtendimus de homine riſibilitatis affectionem, non attendimus in homine eſſe exiſtentię, ſed eſſe eſſentię, nam eſſe exiſtentię requiritur ad exercitium ridendi, non tamen ad aptitudinem, ad quam ſufficit eſſe eſſentię; quamuis enim nullus homo exiſteret in uniuerſitate rerum, adhuc de ipſo dici poſſet, quod ſuâpte naturâ ſibi vendicaret aptitudinem ad ridendum.

Non diſſimiliter de ijs, quorum paulò antea meminimus ratiocinandum. Nam antea mundum conditum, de Luna licuiſſet obſcurationem, ſiue Eclipſim oſtendere, dicendo nimirum, ſic ipſam ad archetypi mundi ſtructuram facere, ut in orbem acta laborare deliquio luminis aliquando deberet; nam ex hypotheſi, quòd in mundi ſyſtemate ipſa cum cęteris corporibus ad illud ſpectantibus talis eſſet ordinis connexa vinculo; abſolutis aliquot, & ſui, & alterius corporis, quodcumque ſit, revolutionibus in telluris umbram impingere cogeretur.

Supradictorũ declaratio.

Hoc itaque ſenſu intelligendum volumus, quod ſuperius aſſeruimus dicendo ad demonſtrationem potiſſimam requiri pręcognitionem de ſubiecto *quod ſit*, nempe *quod ſit* non actualis exiſtentię, ſed realis eſſentię.

Confirmationis ſolutio.

Confirmationi autem occurritur reſpondendo locum, tempus probari ab Ariſtotele non tanquam ſubiecta, ſed tanquam affectiones corporis ſcilicet naturalis. Ad primum Motorem quòd attinet non inficiandum demonſtrari actualem exiſtentiã ipſius, quę certè ſub demonſtrationem cadit, quoniam ad eius pertinet eſſentiam; ſed cum diceremus de ſubiecto eſſe pręcognoſcendum *quod eſt*, id intelligendum voluimus, quando de ipſa exiſtentia actuali, ſiue aptitudinali quæſtio non ſit; tunc enim nullatenus de ſubiecto poterit hęc, de qua loquimur pręcognitio haberi, quod enim in quęſtione poſitum eſt, non pręſupponitur.

Secunda difficultas.

Eſt etiam & alia difficultas, quoniam habetur ſcientia demonſtratiua de ſubiectis aliquibus, quę tamen eſſe non poſſunt; falſum igitur de ſubiecto debere pręcognoſci *quod ſit*; optima conſecutio; aſſumptum autem probant, eò quòd de vacuo, & infinito datur ſcientia, cum tamen hęc eſſe non poſſint.

Solutio.

Reſpondendum non ſatis conſtare, quid de vacuo dicendum, nec huius eſt loci quidpiam hâc de re decernere, admiſſâ tamen probatione, quę adhiberi ſolet ad oſtendendum vacuum dari non poſſe, adeo ut ab eo natura penitus abhorreat, reſpondendum hanc eſſe quęſtionem de exiſtentia, quandoquidem demonſtrare vacuum admittendum non eſſe, perinde eſt ac oſtendere, ubique locorum eſſe corpora; non mirum ob id ſi non ſit de ſubiecto pręcognoſcendum *quod eſt*, hoc enim in controuerſiam vocatur, quod autem eſt huiuſmodi, nequit ante demonſtrationem ſupponi. Ve omittam poſſe vacuum ad affectionem loci reuocari, ſi nanque daretur, loci foret affectio, de qua non eſt opus pręcognitione *quòd ſit*. Illud etiam accedit quod hęc propoſitio *nullum vacuum eſt*, equipollet huic *nullus locus eſt corpore deſtitutus*; cognoſcendo igitur locum eſſe, pręcognoſcitur ſubiectum demonſtrationis, qua vacuum non eſſe demonſtratur. Eodem modo de infinito licet ratiocinari, ſi hoc enim daretur, corporis naturâ conſtantis foret affectio.

Tertia difficultas. 1. Poſt. tex. 1.

Prȩterea. De ſubiecto haberi poteſt quæſtio *ſi eſt*, cum quæri poſſit an ipſum ſit, *vel non*, ut ex Ariſtotele etiam colligitur; ergo de ſubiecto non eſt præcognoſcendum *quòd eſt*, non enim poteſt idem ſecundum idem præcognoſci, & de eodem dubitari.

Dices quæſtionem *ſi eſt*, eſſe quæſtionem paſſionis, & non ſubiecti.

Contra tamen hanc reſponſionem illud facit, quoniam Ariſtotelis queſtionem hanc explicando his utitur exemplis: *ut ſi eſt, vel non eſt Deus, vel Centaurus, vel aliquid huiuſmodi*, quæ tamen ab eo ponuntur tanquam ſubſtantiæ, non ut paſſiones; ſuperior igitur vana reſponſio. Confirmari etiam ſolet, quod proximè dictum eſt, ex eo, quia in demonſtrationibus, quibus rem eſſe ſimpliciter demonſtratur, de ſubiecto probatur exiſtere. Vt cum oſtenditur dari aliquid in natura, nempe ſubſtantias ſeparatas &c.

Quid ad hanc difficultatem reſpondendum, patet ex antea diſputatis; dictum eſt enim, de ſubiecto non eſſe præcognoſcendum *quòd eſt*, quando eius exiſtentia in controuerſiam vocatur. Sic & confirmationi ſuperius etiam factæ reſpondendum; eadem enim eſt ac illa de primo motore, de qua ſuperius verba fecimus.

Suppoſito autem tanquam demonſtrato de ſubiecto aliquando præcognoſcendum eſſe *Quòd ſit*;upereſt inquiſitione dignum, an ita neceſſarium ſit in ſcientia ſupponi omnino ſubiectum, ut nullatenus in ea probari poſſit. Sed aliud eſt inquirere, an ſimpliciter probari poſſit ſubiectum exiſtere, & de hoc nulla difficultas, quando illud ignotum fuerit & ſuppetat medium, per quod oſtendi poſſit exiſtere. Et aliud, an poſſit ab illa ſcientia cuius ex ſubiectum oſtendi.

Notandum inſuper hoc loco ſermonem non eſſe de ſubiecto peculiaris alicuius demonſtrationis, an ſcilicet in ea probari poſſit, cum omnium concluſione conſtet in ea ſupponendum eſſe, ut apertè Stagirites affirmat dicendo, quę ſupra retulimus, cum ſuperiorem aſſertionem ad eius eſſe mentem oſtendere niteremur. Conſtat etiam ex ſupra traditis in comprobationem eius quam profitemur ſententiam. Sed controuerſia eſt de ſubiecto alicuius ſcientię totalis, ut aiunt, in qua de illo plures fiunt demonſtrationes, & ratione cuius omnia in ſcientia conſiderantur.

His autem tanquam certis pręhabitis, quid de re propoſita Philoſophi celebrioris famę ſentiendum crediderint, videamus.

Prima opinio.

Prima eſt opinio negantium tam ſubiectum partiale quàm totale demonſtrari poſſe. Ex horum igitur opinione non ſolum non licet in ſcientia peculiaris alicuius concluſionis oſtendere ſubiectum eſſe, cum illud potius præſupponendum ſit, ſed nec etiam in uniuerſa ſcientia, adeo ut non ſolum in aliqua particulari ſcientia phyſicæ concluſionis ex. gra. probari non poſſit ſubiectum eſſe, ſed nec etiam in uniuerſa Phyſica eius ſubiectum, puta corpus naturâ conſtans, liceat oſtendere.

Secunda opinio.

Secunda eſt ſententia dicentium ſubiectum principale probari non poſſe: minus tamen principale poſſe.

Tertia opinio.

Tertia eſt aſſerentium ſubiectum poſſe demonſtrari, ſiue partiale ſit, ſiue totale.

Quarta opinio.

Quarta eſt eorum, qui dicunt, ſubiecti, ſiue principalis ſiue non, ſpecies probari poſſe.

Quinta opinio.

Quinta eſt quorundam affirmantium ſubiectum totale probari non poſſe; partiale verò poſſe.

In tanta opinionum varietate quid aſſerendum de re propoſita paucis aperiemus.

Aſſertio prima.

Aſſerendum primò ſpeciem quamlibet adæquati ſubiecti, ſi fuerit ignota, probari poſſe.

Auctoritate probatur.
1. Lib. de Cælo tex. 12 & 4. Lib. tex. 32.
2. de An. text. 146.
3. de An. tex. 20.
2. Poſter. tex. 35.

Hoc videtur maximè Ariſtotelis doctrinæ conſentaneum, propterea quòd in naturali Philoſophia probat ipſe dari ignem, qui ſpecies eſt corpòris naturâ conſtantis, probat etiam dari ſenſum communem, demonſtrat dandum intellectum agentem. Neque refert, quòd ſenſus communis, & intellectus agens ſint animæ facultates, nam conſiderantur tanquam ea, de quibus affectiones oſtendendæ ſunt, & idcirco quatenus ſubiecti locum obtinent.

Auctoritate iterum ſuadetur.

Videtur etiam hoc ipſe docuiſſe Philoſophus dicens, ὅπερ καὶ νῦν ποιοῦσιν αἱ ἐπιστῆμαι. τί μὲν γὰρ σημαίνει τὸ τρίγωνον, ἔλαβεν ὁ γεωμέτρης, ὅτι δ' ἐστὶ, δείκνυσι. *Quod quidem etiam ſcientiæ nunc faciunt. Quid enim triangulum ſignificet, Geometra ſumpſit: quòd autem ſit, probat.* His enim verbis Ariſtoteles videtur oſtendere, quod nos paulo antea concluſimus, quia pleræque ſcientiæ reipsâ ſupponunt, *Quid res ſit*, ſeu *quid ſignificet* nomen, & procedunt ad demonſtrandum eſſe quod per nomen ſignificatur; ut Geometra ſupponit quid trianguli nomen ſignificet, demonſtrat tamen triangulum ipſum dari, ſeu conſtrui poſſe.

Reſponſio quorundā. Rejicitur.

Neque dicas id contingere, quoniam artifex particularis hoc facit, quatenus indutus habitu metaphyſico. Non inquam, id dicas, quoniam particularis artifex, ut Ariſtoteles in Phyſica, & Geometra in ſua ſcientia per medium proprium artis particularis concludit intentum. Ita quidem Ariſtoteles concludit dandum eſſe ignem eò quòd hic ſorſum in extremum fertur, quod certè phyſicum medium eſt; ſic etiam Geometra demonſtrat triangulum conſtrui poſſe per medium Geometriæ proprium.

Confirmationis cōprobatio.

Quinimò hoc aliter eſſe non poteſt, nanque Metaphyſicus ſi prouinciam hanc ſuſciperet, ad particulares quidditates deſcenderet, quod ei minimè pertinet, alioquin nulla foret ſcientiarum partitio; deſcenderet autem, nam eius eſt conſiderare, *Quod eſt*, & *quid eſt*, ſi itaque deſcenderet ad conſiderandum *quod eſt*, etiam & ad *quid eſt* pertinens ad particulares ſcientias conſiderandum, deſcenderet.

Comprobatio altera.

Confirmatur etiam & inde, quoniam ſi Metaphyſicus hoc ſibi aſſumeret, vel id faceret à priori, & hoc non admittendum, eò quòd principia adæquata rei conſideratæ ſunt illius peculiaris facultatis propria: vel hoc à poſteriori, ut aiunt, præſtaret, & hoc æquè etiam intolerabile, quoniam effectus rei, de qua agitur, ad particularem illam ſcientiam pertinent.

Ratione ſuadetur.

Amplius. Quandocunque detur medium, quo particularis ſcientia poſſit adæquati ſui obiecti ſpeciem demonſtrare, concedendum eſt id ab ea fieri poſſe; ſed non rarò euenit, ut in aliqua ſcientia detur huiuſmodi medium; ergo aliqua peculiaris ſcientia proprij ſubiecti ſpeciem poterit demonſtrare.

Prima difficultas ex auctoritate deſumpta.
1. Phyſ. Tex. 10. & 71. 72.

Obijci tamen ſolet Ariſtotelis auctoritas, ſiquidem ait de ſubiecto præcognoſcendum eſſe *quòd eſt*. Accedit etiam ex eius doctrina, quòd ad illum artificem pertinet quæſtio, ad quem pertinet prædicatum; ſed huius quæſtionis prædicatum eſt exiſtentia, hæc autem ad Metaphyſicum pertinet; ergo quæſtio, de qua agitur, non ad aliquem peculiarem artificem, ſed ad primum Philoſophum pertinebit.

Auctoritati ſit ſatis.

Auctoritati autem occurritur dicendo Philoſophum ſermonem habuiſſe de ſubiecto demonſtrationis, in ea ſiquidem de ſubiecto præcognoſcendum *quòd eſt*, iuxta tamen hac de re ſuperius tradita; dictum eſt enim ſupra de ſubiecto præcognoſcendum eſſe *quod eſt*, quando de exiſtentia propoſita quæſtio non ſit, & quando ab effectu ad cauſam non procedatur.

Confirmationis ſit ſatis.

Ad confirmationem reſpondendum nullibi apud Ariſtotelem reperiri, quod ex eius ſententia profertur; admiſſo tamen ab ipſo, pronunciatum fuiſſe, ad illum artificem pertinere quæſtionem, ad quem pertinet prædicatum, exiſtentiam autem ad primum Philoſophum ſpectare; dicendum id intelligi debere de exiſtentia generatim deque conceptu ipſius in uniuerſum, non autem de peculiari exiſtentia huic, vel illi applicata ſecundùm conceptum confuſum; nam hoc modo ad quamlibet ſcientiam ſpectare poteſt, quatenus unaquæque ipſarum colligit per aliquod medium exiſtentiam uni, vel alteri conuenire, conſiderationem de natura exiſtentiæ deque proprietatibus eiuſdem diuinæ relinquens Philoſophiæ.

Secunda difficultas.

Deinde. Si poſſet peculiaris ſcientia probare exiſtentiam de ſubiecto partiali, poſſet etiam de totali, cum hoc non ſit aliud à partialibus ſimul ſumptis; ſed non poteſt de totali; ergo nec de partiali.

Solutio.

Huius difficultatis ſolutio ea paulo infra dicendis petenda, interim ſi dicatur de totali non poſſe exiſtentiam probari, diſparitas eſt afferenda in eo poſita, quòd ſubiectum totale debet id eſſe, quod omnibus in ſcientia ſubijcitur, proindeque debet eſſe quid notum, ac manifeſtum, taleque, ut reipsâ poſſit exiſtere; non ſic autem partiale, quod propriè loquendo ſpecies quædam eſt ſubiecti totalis.

Tertia difficultas.

Sic etiam argumentantur. Quod habet, rationem finis in ſcientia ſupponendum eſt, ut eleganter nos docuit Philoſophus; ſed ſubiectum hunc ſe habet in modum, nempe totale, reſpectu ſcientiæ totalis, & partiale, comparatione ſcientiæ partialis, finis rationem obtinet; ergo ſcientia partialis proprium ſubiectum probare nullo modo poterit.

Confirmatio.

Confirmatur ex eo, quia ſubiectum cuiuſcunque diſciplinæ prius eſt ſaltem, quàm ipſa; ergo debet ab ipſa præſupponi; ergo nunquam in ipſa poterit demonſtrari, ſiue ſit ſubiectum totale, reſpectu ſcientiæ totalis, ſiue partiale, comparatione ſcientiæ partialis.

Solutio infra petenda.

Hæc difficultas cum ſua confirmatione, quia æque procedit tam de partiali, quam de totali ſubiecto, propterea ſolutionem ipſius poſt ſequentem aſſertionem, cum eius probationibus afferemus.

Aſſertio. quod à poſteriori, ſcientia poſſit ſuū totale ſubiectum oſtendere.

Aſſerendum ſecundò nihil obſtare quominus totale ſubiectum, ſi fuerit ignotum, à poſteriori, & ab effectu in eadem ſcientia, cuius eſt ſubiectum, probetur.

Ratione ſuadetur. Prima ratio deſumpta ab exēplo.

Suaderi poteſt aſſertio primò quidem exemplo Theologiæ, quæ Deum conſiderandum aſſumit, tanquam adæquatum ſubiectum, & nihilominus initio ſibi proponit oſtendere illum exiſtere; quid igitur clarius, quàm à ſcientia ſuum totale ſubiectum probari poſſe?

Adverſariorum reſponſio.

Reſpondent Deum ſubiectum eſſe in ratione reuelati.

Confutatio.

Nihil tamen ineptiùs; Theologia ſiquidem probandum aſſumit Deum eſſe, naturalibus rationibus; nam, ut cæteras ſileam, D. Thomas, ijs utitur argumentis, quæ naturæ principijs tantummodo ſuffulta, vim habent; nam quinque vijs Deum exiſtere demonſtrari poſſe clariſſimis verbis teſtatur, è quibus, Prima eſt, ut ipſe ait, quæ ſumitur ex parte motûs. Secunda ex cauſa efficiente. Tertia ex poſſibili & neceſſario. Quinta ex gradibus, qui in rebus inueniuntur. Quinta, quæ ex rerum gubernatione deſumitur; quælibet autem iſtarum, naturæ lumine illuſtrata, mentem ad aſſequendam de re propoſita veritatem perducit.

Sed

Digitized by Google

Secunda ratio ab eodem. Sed non modo Theologia, ſed etiam Phyſiologia ipſa proprium ſubiectum itidem à poſteriori demonſtrat; quandoquidem per motum oſtendit naturam, proindeque corpus naturale, vel ſubſtantiam finitam naturalem; at quid ſubiectum Phyſiologiæ? profectò nil aliud quàm, vel corpus naturâ conſtans, vel ſubſtantia finita naturalis, nimirum, vel corpus, vel ſubſtantia, cui motûs principium inſitum eſt.

Tertia ratio, quæ eſt à priori. Ratio autem potiſſima, quia dari poteſt affectio quædam adæquato ſubiecto conueniens, quæ nobis, utpotè ſenſibus obuia, manifeſta ſit; per hanc oſtendere ſubiecti quidem exiſtentia poterit; cum enim ex effectu liceat cauſam exiſtentem colligere; ſubiectum autem ſe habet ut cauſa, affectio, ut effectus, nulli propterea dubium quin ex affectione ſubiecti liceat euiſdem exiſtentiam arguere, quod ſic intelligas, nimirum ut ex effectu, prout actu, vel poteſtate fuerit, colligatur cauſa, vel actu, vel poteſtate exiſtens; ſic de paſſione in ordine ad ſubiectum.

Prima difficultas ex auctoritatibus. Difficultas tamen eſt, quoniam Philoſophus oppoſitum expreſsè videtur docuiſſe, cum non ſemel de ſubiecto præcognoſcendum *Quid eſt* affirmauerit, ut videre licet in Poſterioribus analyticis. Præſertim ubi habet. Διχῶς δ' ἀναγκαῖον προγινώσκειν. τὰ μὲν γάρ, ὅτι ἔστι, προϋπολαμβάνειν ἀναγκαῖον. *Dupliciter autem neceſſe eſt præcognoſcere. nam alia quòd ſint, præſumere neceſſe.* quod præcognitionis genus ex communi interpretum placito Philoſophus ad ſubiectum refert. (1. Poſt. Tex. 2.) Immò etiam & in diuina Philoſophia, dicens ὁμοίως δὲ οὐδ' εἰ ἔστιν ἢ μὴ ἔστι τὸ γένος περὶ ὃ πραγματεύονται, οὐδὲν λέγουσι, διὰ τὸ τῆς αὐτῆς εἶναι διανοίας, τό τε τί ἐστι δῆλον ποιεῖν, καὶ εἰ ἔστι τοῦτο. *Similiter autem nec ſi eſt, aut non eſt genus, circa quod verſantur, quicquam dicunt, eo quòd eiuſdem intelligentiæ eſt, & ipſum quid eſt manifeſtare, & ſi eſt hoc.* (6 Diuin. Tex. 1.)

Primæ auctoritati fit ſatis. Priori loco quid ſibi voluerit, iam ſuperiùs explicatum fuit, dicendo ibi eſſe locutum non de ſubiecto demonſtrationis, & ſcientiæ; nec etiam in uniuerſum, ſed alicuius peculiaris, quam ſuperiùs innuimus. Poſteriori autem loco nititur tantùm oſtendere conceptum entis, & ſubſtantiæ quemadmodum & quidditatem generatim non pertinere ad aliquam peculiarem facultatem, eodemque modo neque conceptum exiſtentiæ in uniuerſum, adeo ut doceat huiuſmodi conceptum, ſicut, & conceptum entis, atque ſubſtantiæ ad peculiares facultates minimè ſpectare; ſed quemadmodum ad has non inficiatur tale ens pertinere; ita credendum exiſtimaſſe talem exiſtentiam à peculiaribus ipſis ſcientijs conſiderari poſſe. (Secundæ auctoritati occurritur.)

Secunda difficultas à ratione deſumpta. Vrgent etiam hoc modo. Eatenus ſcientia poteſt aſſumere demonſtrandum adæquatum ſubiectum exiſtere, quatenus poteſt oſtendere ſe circa huiuſmodi ſubiectum verſari; ſed hoc non ſufficit; ergo ſcientia non poterit aſſumere demonſtrandum adæquatum ſubiectum ſuum exiſtere. Maior videtur certa; minorem autem oſtendunt, quoniam non eo quòd demonſtramus aliquid eſſe ſubiectum adæquatum alicuius facultatis, oſtendimus ipſum exiſtere.

Solutio. Reſpondendum negandum propoſitionem maiorem; aliud enim eſt quærere an aliquid ſit ſubiectum huius, vel alterius facultatis; & aliud an ſubiectum exiſtat ſimpliciter; illa eſt quæſtio complexa, hæc autem incomplexa; in illa quæritur, an hoc, vel illud tale ſit, ut ei ſubiecti conditiones conueniant, ſuppoſito tamen ipſum eſſe; in hac autem nullum ſupponitur eſſe ſubiecti, quin potius illud eſſe aſſumitur demonſtrandum.

Tertia difficultas. Solidior fortaſſe difficultas eſt in eo poſita, quòd ſubiectum alicuius integræ ſcientiæ eſt id, quod ſubſternitur omnibus affectionibus in illa conſideratis, & eſt veluti fundamentum omnium ad eandem ſpectantium; adeo ut ſi de medio collatur, reliqua omnia corruant etiam oportet, immò & ſcientia ipſa; negato igitur ſubiecto, nihil ſupereſt ad facultatem pertinens, per quod in ipſa liceat oſtendere illud exiſtere; quia nimirum neque principia, neque affectiones, nec ſpecies, nec demum ipſa ſcientia poteſt ſupereſſe.

Confirmatio. In confirmationem illud accedit, non in poſtremis habendum, quòd omnis probatio per notiora debet inſtitui; at in ſcientia nihil eſt notius ſubiecto adæquato; propterea nihil ſuppetit per quòd ſubiectum ipſum probari poſſit.

Solutio. Reſpondendum in probationibus attendendum eſſe quod formaliter negatur, non autem, quod ſubinde conſequitur; quæ ſiquidem conſecutio a probante bona cenſetur: à negante mala penitus exiſtimatur. Ve negato Deo re vera omnia de medio auferãtur neceſſe eſt; negans tamen Deum, nimirum Atheiſta conſecutionem hanc non admittet; ideiro ad probandum Deum Theologiæ ſubiectum adæquatum, non eſt hæc inſtituenda argumentatio, ſcilicet Deo negato nihil ſupereſt in Theologia, per quod ipſa Deum demonſtret exiſtere, quoniam de medio ſublato illo conſequens ſit, ut omnia, immò, & Theologia ipſa funditus euertatur; ſic enim arguendo, quædam petitio committitur principij; ſi nanque percontaris ab arguente, cur ſublato Deo neceſſe ſit omnia corruere, certè reſpondebit, quoniam omnia dependentiam habent ab illo, ſed hoc eſt, quod in controuerſiam vocatur, an ſcilicet Deus ſit; hoc enim quærere perinde eſt, ac quærere num omnia, quæ extant ſine Deo poſſint ſubſiſtere, propterea quòd Dei nomine tam ab affirmante, quàm à negante ſupponitur intelligendum id, à quo omnia pendent; idcirco, qui Deum negant, non propterea omnia inficiantur, quoniam omnium dependentiam ab illo vanam eſſe contendunt. Non abſimili modo in re, de qua agitur philoſophandum, dicendumque negato alicuius ſcientiæ adæquato ſubiecto, non ſequi propterea, ut omnia protſus euertantur, per quæ in illa ſcientia poſſit illud oſtendi; nam ut in eodem perſiſtamus exemplo, ſuperſunt omnia, quæ ſuis finibus natura coercet, de quibus ſacra ipſa edifferit Theologia, per quæ eadem ipſa ſcientia Dei poteſt exiſtentiam oſtendere. Hoc idem in naturali diſciplina contingit; negato ſiquidem naturali corpore, quod tanquam ſubiectum adæquatum conſiderandum aſſumit, ſupereſt motus, per quem ipſa poteſt illud oſtendere.

Confirmationi occurritur. Nec operoſum eſt confirmationi ſatisfacere, cum ipſa falſum aſſumat, nihil videlicet adæquato ſubiecto notius in ſcientia eſſe, nam aduerſarijs etiam fatentibus affectio qualibet, veluti ila, in quam primò ſenſus incurrit, notior eſt ſubiecto, cuius naturam illa comitatur, & uniuersè quilibet effectus notior eſt cauſa ſua, in ijs quæ rerum hæc uniuerſitas continet.

Theologus igitur, quo nomine intelligo, tam illum, qui naturæ, quàm qui fidei principijs innixus ad Dei contemplationem ſe erigit: tam illum, qui naturali, quàm qui ſupranaturali lumine mentem illuſtratam ad Deum contemplandum attollit, ex effectis quotidie ſenſu depræhenſis Deum tandem colligit exiſtere; nam ut cætera ſileam, dum cęleſtes in altos orbes, æternis luminibus diſtinctos, ac excultos, oculorum aciem dirigit, & ut ſyderum undequaque micantium ſpectabilem faciem obtutum figit, ſiue eorum, quæ ſemper infixa, & cohærentia, ſemelque capta ſede collucent, ſiue eorum, quæ in ſeptem inte-

rieribus orbibus verſantur, & errantia dicuntur, quamuis nullo errore vagentur, ſed indelecto ordine reciprocis curſibus cieantur in orbem, ſupremum conditorem fateatur oportet, illumque concedendum eſſe concludat.

Ad extremum ita licet obijcere. Subiectum cuiuſcunque diſciplinæ, debet eſſe prius, ſaltem quàm ipſa; nam ſcientia quælibet à ſuo ſubiecto ſpeciem ac diſtinctionem deſumit, ut egregiè nos admonet Ariſto-
1. Poſter. cap. 23. teles, Platonem ſecutus; ergo ſupponendum eſt in
In dialogo de furore poetico. ſcientia adeò, ut hæc illud exiſtere minime poſſit oſtendere.

Sic tamen arguendo nihil concluditur; nam tametſi ſubiectum ſit, quale ab aduerſarijs dicitur, adhuc ex eius attributis, & effectis licet ipſum colligere, in ea ipſa ſcientia, cuius ſubiectum adæquatum eſſe ſtatuitur; enim verò cognoſcens innumera penè eſſe, quæ ex aliquo communi fonte profluunt, cuiuſmodi eſt adæquatum ſubiectum, eius exiſtentiam arguit, quemadmodum de Deo in Theologia dicebatur. Sed ut ſuperior difficultas diluatur, reſpondendum erit ſubiectum adæquatum, de quo loquimur, collatum cum ſcientia, cuius dicitur eſſe ſubiectum, veluti circa quod illa verſatur, prius naturâ eſſe quàm ſcientiam; collatum autem cum cognitione eorum, quorum præſidio de ſubiecto exiſtentiam oſtendimus, non item.

Cæterum de ſubiecti principijs, an ſcilicet ſcientia poſſit illa probare, ac de alijs multis ad rem eandem ſpectantibus, paulo infra futurus eſt ſermo, vbi de præmiſſis demonſtrationis diſputabitur.

SECTIO DECIMASECVNDA.

De Terminis demonſtrationis, præcipuè propter quid, *& primò de Extremis.*

Quilibet ſyllogiſmus duplici materia conſtat. CViuſcunque ſyllogiſmi proindeque demonſtrationis, quæ ſyllogiſmus eſt quidam ſcientiam videlicet pariens, duplicem materiam decernunt artifices, quarum una remota eſt, quę nil aliud, quàm termini; altera autem proxima, quæ in propoſitionibus conſiſtit. Primò de terminis diſſeremus, de propoſitionibus deinde verba facturi. In quolibet autem ſyllogiſmo termini ternario numero comprehenduntur, quorum duo dicuntur *Extrema*, reliquus autem *Medium*; tot ob id in demonſtratione termini ſunt recognoſcendi, hoc ſpeciatim de demonſtratione di-
1. Poſter. Text. 135. ſertis verbis Philoſophus explicuit, Ἔτι δὲ πᾶς συλλογισμὸς διὰ τριῶν ὅρων. *Omnis ſyllogiſmus ex tribus terminis conſtat.*

Ex *Extremis* autem, quæ duo diximus eſſe, unum
Minus extremum. dicitur *Minus extremum*, quod eſt concluſionis in demonſtratione ſubiectum, proindeque ſubiectum ſiue obiectum incomplexum ſcientiæ; obiectum enim ut aliàs aduerti, in duplici diſcrimine eſt, quandoquidem unum complexum dicitur, & eſt quod per integram concluſionem repręſentatur; alterum autem eſt incomplexum, & eſt concluſionis ſubiectum, de quo nimirum affectio demonſtratur. Vt triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, eſt obiectum complexum ſcientiæ, quâ cognoſcimus hanc affectionem triangulo conuenire; ſubiectum autem incomplexum eſt ipſum triangulum. Quæ autem de hoc dici poſſunt magna ex parte de adæquato ſubiecto ſcientiæ diſputantes tractauimus; ea ob id quiſque ibi viderę poteſt; nunc igitur his prætermiſſis, ad reliquum extremum faciamus gradum.

Extremum alterum, ut nuper dicebam eſt, quod *Maius extremum* dicitur, quod in demonſtratione *quia* poteſt eſſe quodcunque prædicatum, quod ſcilicet de ſubiecto aliquo licet enunciare; ſiue ſit ipſius ſubiecti aut medij cauſa; ſiue ſit effectus non adæquatus, ſiue aliud quidpiam concomitans, quinimo & aliquod prædicatum eſſentiale, ut animal, vel rationale reſpectu hominis; vel ipſa integra definitio ſubiecti; hoc enim demonſtrationis genere poſſumus hæc de ſubiecto quidem oſtendere; ut ex eo quòd homo ſit admiratiuus, inferre licebit eum eſſe rationalem: & ex eo quòd ſenſuum munera obeat, licet inferre eum eſſe animal; & ex eo quòd ſit admiratiuus, vel riſibilis, licet colligere ipſum eſſe rationalem.

Hactenus de demonſtratione *quia*, nunc de demon-
ſtratione *propter quid*. In hac demonſtratione maius **Maius extremum in demonſtratione** ***propter Quid.***
extremum eſt prædicatum maioris propoſitionis, quatenus autem de minori prędicari debet, quodammodò eſt effectus medij. Aduertendum tamen non inconſultò à nobis uſurpari particulam illam *quodammodò*, propterea quòd haud propriè cauſa neceſſariò eſſe debet, ſi cauſæ nomine tantùm intelligatur illa, quæ phyſica eſt; nam ut aliàs notaui, cauſæ nomen, quemadmodum & effectûs, debet latâ quâdam uſurpatione ſumi, retentâ tamen tam ex parte cauſæ, quàm ex parte effectûs; ita ut ſi cauſa ſit phyſica, effectus quoque talis ſit; ſi cauſa ſit metaphyſica, & effectus quoque ſit talis; verbo dicam, debet effectus proportione reſpondere cauſę; quamobrem maius extremum in hac demonſtratione prædicabitur de medio, tanquam effectus quodammodò de ſua cauſa, quod in maiori fit propoſitione, ut ſi quis argumentetur, *omne animal rationis particeps eſt riſibile: omnis homo eſt animal rationis particeps; ergo omnis homo eſt riſibilis:* maius extremum eſt riſibile, medium autem animal rationis particeps, minus extremum eſt homo, de quo prædicatur in concluſione riſibile, nempe maius extremum, cum dicitur *ergo omnis homo eſt riſibilis*, intercedente medio, per hoc enim, ſeu virtute huius fit prædicatio maioris extremi, de minori in concluſione, quoniam per cauſam, per quam prædicatum conuenit ſubiecto, demonſtramus. Huiuſmodi autem, effectus per ſe & neceſſariò; non per accidens vel concomitanter, ſequitur cauſam: ſumptâ tamen demonſtratione *propter quid*, preſſâ omninò ſignificatione, nam alioquin, ut paulò infra explicabo, ratiocinatio illa, quæ per aliquod concomitans procedit ad demonſtrationem *propter quid* iure, ac merito reuocatur, alioquin in Mathematicis diſciplinis raræ admodum forent demonſtrationes *propter quid*, niſi talis quoque diceretur illa, quæ per aliquod concomitans, ceu per medium procedit; at ſi hoc non prohibet quominus demonſtratio dicatur *propter quid*, non ſatis intelligo, cur de effectu nequeat idem affirmari; in quorum gratiam tria ſe offerunt, quæ videri poſſunt apta, ut maioris extremi munere in hac demonſtratione fungantur. Primum videtur aliquid neceſſariò conſequens ſubiecti naturam, tanquam ab illa dimanans; ad hoc autem genus affectiones & proprietates pertinent. Secundum videtur id, quod eſt ſubiecti cauſa, quæ tamen ab alia ſuperiori cauſa dependeat, & per eam ſubiecto conueniat. Tertium eſt aliquod eſſentiale prædicatum ſubiecti, cui nimirum per aliquam conuenit cauſam, per quam de illo probari poſſit. Proprias autem paſsiones tales eſſe, ut optimè de ſubiecto per eſſentiam, ſeu differentiam eſſentialem, vel eiuſdem ſubiecti definitionem, tanquam per medium demonſtrari poſſint, cuique ſatis comperium eſt; quinimò demonſtratio ſic ſe habens exiſtimari ſolet omnibus abſoluta numeris,

adeo

adeo ut inter demonſtrationes *propter quid* hęc potiorem ſibi vendicet locum. Aliquam etiam cauſam poſſe per aliam demonſtrari non minus eſt notum, quandoquidem dantur cauſæ inter ſe ſubordinatæ, quinimò & eædem cauſæ in alio genere cauſæ ſibi inuicem cauſę exiſtimari ſolent, de quo diſſerendum ubi de medio demonſtrationis ſermo fiet, atq; hunc in modum cauſa una per aliam à priori poſſet demonſtrari. Prædicatum autem eſſentiale præcipuèque definitionem, de re cuius eſt definitio poſſe demonſtrari, non adeo certum, cum ea utraque parte rationes ſuppetant non inualidæ. Sunt, qui putant bifariam hanc demonſtrationem uſurpari; primò materialiter, ut aiunt, demonſtrando nimirum id, quod eſſentialis eſt definitio, & inſerendo concluſionem, in qua definitio ſubiecti de eodem ſubiecto prædicatur; ut ſi concluderemus, ergo omnis homo eſt animal rationis particeps. Secundò, formaliter ſub ratione definitionis eſſentialis, exprimendo videlicet in concluſione eſſentialiter definitionem illam definito conuenire; ut ſi concluderemus; ergo omnis homo eſt eſſentialiter animal rationis particeps; vel animal particeps rationis, eſſentialis eſt hominis definitio. Priori modo concedunt demonſtrationem fieri poſſe, ſecundo autem negant.

Cauſa duplex interna, & externa.

Scitè admodum plerique ad propoſitam dubitationem enodandam, crediderunt diſtinguendam eſſe cauſam, per quam demonſtratio fieri poſſit, nimirum in internam, & eſſentialem ſubiecto, & in externam ſubiecto non eſſentialem. Exemplum primi eſt anima rationalis, & corpus organicum reſpectu hominis, ſi de phyſica cauſa ſermo haberi debeat. Exemplum ſecundi, æterna felicitas, tanquam finis, ad quem homo per ſe ordinatur; vel defenſio ab aeris iniurijs reſpectu domûs. Iidem etiam prædicatum

Prædicatum eſſentiale duplex.

diſtinguunt eſſentiale in illud, quod eſt eſſentiæ pars non continens totam eſſentiam, ac definitionem, & in integram definitionem, quæ totam rei naturam, ac eſſentiam continet. Iuxta hæc.

Aſſertio.

Aſſerendum prędicatum aliquod eſſentiale per cauſam externam de re quapiam demonſtrari poſſe, non modo materialiter, ſed etiam formaliter.

Ratione ſuadetur.

Aſſertionem hanc ex eo probant, quia dari poteſt cauſa, quâ huiuſmodi prædicatum re ipſà, & eſſentialiter ſubiecto conueniat; ergo per huiuſmodi cauſam fieri demonſtratio poteſt. Hoc ſanè modo per ęternam felicitatem in contemplatione poſitam demonſtrari poteſt de homine, quòd ſit intellectualis naturæ, itaut eſſentialiter talis dici debeat; quoniam videlicet æterna felicitas, eſt finis ad quem homo eſſentialiter ordinatur; ob id demonſtratio per æternam felicitatem poſitam in contemplatione procedens dici debet per cauſam externam, cuiuſmodi eſt ex omnium ſententia finis; totum hoc autem formaliter intelligendum euenire, propterea quòd demonſtrando concluditur eſſentialiter hominem intellectualis eſſe naturæ; ſic etiam domum ex tecto, parietibuſque conſtruendam eſſe, oſtendi poteſt per finem ad quem domus eſt ordinata, qualis eſt ab aeris iniurijs defendere. Præterea per hoc cauſę genus oſtendi ſolet virtutem eſſe habitum ſecundum rectam rationem operatiuum, quia ſcilicet ad æternam felicitatem perducit. Admittitur etiam demonſtratio per aliam cauſam externam, videlicet efficientem, ut cum oſtenditur filium eſſe ſubſtantiam viuentem genitam in ſimilitudinem naturæ, quoniam filius omnis à patre generatur, & omnis pater generat ut viuens, aliud viuens ſibi in natura ſimile. Eodem modo, & per idem cauſæ genus cenſetur demonſtrari aliquam operationem eſſe vitalem, eò quòd ſit à potentia vitaliter operante.

Contendunt etiam per cauſam internam, & eſſentialem aliquod prædicatum, ſeu partem aliquam eſſentialem formaliter demonſtrari. Ita quidem formam demonſtrare licet per cauſam materialem iuxta Ariſtotelis doctrinam, eò quòd omne habens eſſentialiter materiam, debet eſſentialiter habere formam. Hoc ſanè pendet ex conceptu eſſentiali tam materiæ, quàm formæ; ſi nanque materiæ nomine intelligenda ſit ſubſtantia quædam eſſentialiter ad formam ordinata, poſtulans illam tanquam ſui perfectionem; forma verò intelligatur ſubſtantia, quæ ſuâpte naturâ petat in materia eſſe, ac eandem perficere, quicquid materiâ conſtat, neceſſariò etiam formâ conſtare debet. Concludendo igitur aliquid forma conſtare, eo quòd materiam habeat, demonſtratio ſit procedens per cauſam materialem. Per idem etiam cauſæ genus demonſtratur aliquid eſſentialiter animam habere ea eo quod corpore organico conſtet. Vbi aduertendum huiuſmodi cauſas accipiendas eſſe iuxta eandem latitudinem, ita ut inter ipſas intercedat reciprocatio; non enim liceret concludere aliquid tali formâ conſtare, eo quòd materiam habeat, nec etiam talem habere animam, eo quòd organicum corpus habeat.

Aſſertio prima.

Integra etiam definitio poteſt formaliter per externam cauſam monſtrari de definito.

Probatur à non repugnantia.

Aſſertio inde conſtat, quia nihil eſt quòd huiuſmodi demonſtrationem impediat, quamuis enim non detur cauſa interna, per quam integra definitio definito conueniat, datur tamen externa; ut non datur cauſa interna, per quam animal rationis particeps homini conueniat, datur tamen externa, videlicet æterna felicitas in contemplatione poſita; rectè ſiquidem dicimus ob hanc cauſam hominem factum fuiſſe animal particeps rationis, quia ſcilicet debebat ad æternam felicitatem ordinari; niſi enim ipſe ratione conſtaret ad felicitatem prædictam ordinari non potuiſſet. Eodem modo per cauſam externam licet ſerræ definitionem de ipſa ſerra demonſtrare, puta per cauſam finalem, qualis eſt ſecare; quandoquidem ſerra talis eſt, qualis per eius definitionem exprimitur, nimirum inſtrumentum ferreum, dentatum, taliue figurâ præditum, quoniam debet ad ſecandum artifici deſeruire; niſi enim ad hunc finem ſerra foret ordinata, nihil eſſet in cauſa, cur ex ferro pura materia dura, talique figurâ conſtare deberet. Sic etiam definitio domûs de definito poteſt oſtendi per cauſam externam, nempe finalem; niſi enim in eum finem domus foret ordinata, nihil foret in cauſa cur talis ipſa deberet eſſe, qualis per eius exprimitur definitionem, videlicet compoſitum artificioſum, ex tecto, parietibuſque contextum &c.

Ratione ſuadetur.

Ratio autem in eo videtur poſita, quoniam re verâ datur cauſa, non quidem interna, ſed externa, per quam definitio definito conueniat; ergo nihil obſtabit quominus per huiuſmodi cauſam definitio de definito demonſtretur. Sed ne putes definitionem demonſtrari per externam cauſam materialiter, & non formaliter; nam ut res definita eſſentialiter ordinatur in illum finem, ſic per ipſum licebit oſtendere definitionem illam definito eſſentialiter conuenire, ſeu, & in idem recidit, eſſentialem eius eſſe definitionem. Hæc adeo clara ſunt, ut de iis nemini ſit ambigendum. Hucuſque igitur, per quod cauſæ genus integra definitio de definito poſſit oſtendi breuiter explicuimus. Sequitur oſtendendum per quod cauſæ genus integra definitio, de definito nequeat demonſtrari.

Aſſertio ſecunda.

Aſſerendum integram definitionem, neque formaliter

liter, neque materialiter, per internam cauſam de definito demonſtrari poſſe.

Ratione ſuadetur. Probatur autem aſſertio, quoniam in definitione eſſentiali continentur omnia, quæ ad rei definitæ naturam, ac eſſentiam pertinent; huiuſmodi ergo definitio de re definita non poteſt per aliquam internam cauſam demonſtrari, nam demonſtraretur per id, quod includitur in ipſa definitione, ac ob id ex hac parte definiretur idem per idem. Aſſumptum patet, eò quòd hic ſermo eſt de definitione eſſentiali, quæ diminuta non ſit.

Reſponſio præoccupata, ſimulque reiecta. Neque dicas demonſtrari poſſe definitionem citra petitionem principij, per aliquod prædicatum, quod in ipſa deſit; nam hoc demonſtrationis genere non demonſtraretur integra definitio, ſed altera pars tantùm, quæ cum prædicato, quod deeſt, integram definitionem conſtituit.

Secunda ratio. Deinde ſupponamus definitionem poſſe de re definita demonſtrari per eſſentiale aliquod prædicatum incloſum in ipſa definitione, tanquam per medium; certè ſequeretur demonſtrationem hanc non eſſe per cauſam, ſaltem ex parte illius prædicati in definitione incluſi, quoniam illud aſſumptum, ut medium, nequit eſſe cauſa ſui ipſius, prout in definitione incluſi.

Difficultates ex Ari. proponuntur. Aduerſus tamen ſuperiorem doctrinam plura ſunt Ariſtotelis teſtimonia, tum ex ſecundo Poſt. libro, ex prima Philoſophia; nam priori loco à ſecundo capite per plura ſequentia multis rationibus nititur oſtendere *quid eſt*, ſiue rei definitionem haud poſſe demonſtrari. Secundo verò ex inductione à ſe facta infert ipſius *quid eſt*, non eſſe demonſtrationem, ſed alium manifeſtationis modum; utrobique igitur Philoſophus videtur docuiſſe nunquam definitionem aſſumi poſſe, tanquam maius extremum demonſtrationis. Quoniam autem res magni momenti eſt, pluribuſque difficultatibus implicata, propterea operæ pretium me facturum arbitror, ſi paucis quantum poſſum, Ariſtotelis hac de re doctrinam explicauero, quam videlicet à particula trigeſima ſexta, uſque ad quadrageſimam ſeptimam exhibet.

Tex. 36. Cum enim prius in utranque partem hac de re diſputaſſet, in præſens ex propria ſententia ſermonem inſtituit, Primò dicens conſiderandum eſſe quid in illa diſputatione, benè, quidque malè dictum ſit, oſtenſurus, partim verum, partim autem falſum eſſe, quod hactenus his de rebus pronunciatum fuit, eò quòd poſſimus defendere per ſyllogiſmum, atque demonſtrationem, ipſum *quid eſt*, oſtendi poſſe. Secundò proponit declarandum quid ſit definitio. Tertiò num ipſum *quid eſt* demonſtratione, vel definitione poſſit explicari.

Tex. 37. Pergit autem & docet idem eſſe cognoſcere *quid eſt* & cognoſcere cauſam ipſius *an ſit*, & ait examinandum, quod ſuperius dixerat, videlicet ipſum quid eſt demonſtrari non poſſe, quoniam ſi demonſtrari deberet, foret accipiendum pro medio ipſum *quid eſt*, quod eſſet principium petere; quod autem dixerat affirmans illam ſcilicet non eſſe demonſtrationem, quia unius rei unica eſt definitio, ſubdit hunc ſyllogiſmum admittendum eſſe, tanquam dialecticum ſenſu infra explicando. Quod autem docuerat ſcilicet idem eſſe ſcire *quid eſt*, & ſcire cauſam ipſius *an ſit* ratione confirmat, quoniam ſcilicet eſt aliqua cauſa, a qua res habet ut ſit; hoc autem conſtituto, nempe quærere quid eſt, idem eſſe, ac quærere cauſam quâ res eſt, ſubdit. *Hæc cauſa vel eſt eadem cum re, vel alia*, verba ſane quæ multum negotij faceſſunt interpretibus, Græcorum tamen interpretatio arridet; hi nanque dicebant per cauſam eandem intelligendam eſſe internam, per aliam autem externam. Addit autem ſi ipſum *quid eſt* aliud eſt à re, hoc eſt, ſi cauſa fuerit externa, aut demonſtrabilis eſt, aut indemonſtrabilis, hoc eſt, ſi ſit idonea ad demonſtrationem, per eam poſſe demonſtrari quid eſt, & unicum hunc eſſe modum demonſtrandi *quid eſt* ut inferius dicam, quia ſi *quid eſt* eorum quæ demonſtrantur oportet medium eſſe *quid eſt*, ſequitur, *quid eſt* debere per aliud *quid eſt* demonſtrari, nempe definitionem per internas cauſas traditam, demonſtrari per aliud *quid eſt*, hoc eſt per definitionem confectam ex cauſis externis, hoc eſt & in idem recidit, definitionem integram confectam ex cauſis internis, per cauſas externas demonſtrari poſſe; addit, hanc probationem non admittendam tanquam ſyllogiſmum demonſtrativum, ſed tanquam ſyllogiſmum topicum, hoc eſt non tanquam demonſtrationem procedentem per cauſam internam, ſed per demonſtrationem minus perfectam, utpote procedentem per cauſam externam.

Pergens autem explicare quomodo contingat fieri commemoratam demonſtrationem dicit ſe id tractaturum, quaſi rurſus à principio aggrediens, quoniam eſt allaturus modum quendam notificandi *Quid eſt*, quem adhuc non conſiderauerat, & contra quem rationes ſupra factæ nullum momentum habent. Tex. 38.

Vt autem hunc modum demonſtrandi *Quid eſt* Philoſophus declaret, ita diſputat. Quemadmodum quando quærimus *propter quid*, ſupponimus ipſum *Quòd eſt*, & interdum ſimul demonſtramus utrunque, nunquam tamen fieri poteſt, ut prius habeamus *propter quid*, deinde verò *Quòd eſt*: ita pari ratione non quærimus ipſum *Quid*, niſi prius cognoſcamus *Quòd eſt*, quoniam eſt impoſſibile cognoſcere quid res ſit, niſi prius cognoſcamus, *an ſit* illius. Quo autem ſenſu hæc accipienda ſint ex ſuperiori Sectione perſpicuum eſt. Amplius aduertit ipſum *quod eſt*, ſeu rem aliquam eſſe, duobus modis cognoſci poſſe. Primò per accidens. Secundò quatenus habemus aliquid ipſius rei, ut tonitruum eſſe quendam ſonum nubium; & eclipſim eſſe quandam luminis priuationem; & hominem eſſe animal quoddam; & animam eſſe quidpiam ſeipſum mouens. Hoc eſt quandoque cognoſcimus rem eſſe ex aliquo illius rei accidente. Quandoque verò ex aliquo illius eſſentiali, ita ut primus modus quodammodo ſit à poſteriori; ſecundus autem à priori, quoniam eſt per aliquod eſſentiale, & quod eſt cauſa illius. Quando igitur rem aliquam eſſe priori modo cognoſcimus, hoc eſt per accidens aliquod illius, tunc ex cognitione *quòd eſt* nullo modo apti ſumus cognoſcere *quid eſt*, neque enim cognoſcendo quod eſt, ſcimus. Ratio quoniam cum res à ſua cauſa habeat ut ſit, non benè cognoſcitur eſſe, niſi quando per cauſam cognoſcitur; igitur cognoſcere rem eſſe non per cauſam, ſed per aliquod accidens, eſt potius ignorare quòd ſit, quàm ſcire; ignoratio enim dicitur reſpectu perfectæ ſcientiæ, quam non habemus, dum ſine cauſa cognoſcimus: ignorantes autem *quod ſit*, non poſſumus quærere *quid ſit* nam quærere *quid eſt*, non habendo *quod eſt* nihil eſt quærere, quæſtio enim *quid eſt* ſupponit cognitionem ipſius *quod eſt* quando autem rem eſſe cognoſcimus per cauſam aliquam internam, per quam res eſt, tunc facile aſſequimur cognitionem ipſius *quid eſt*, quoniam in omni demonſtratione propter quid, ſiue per externam, ſiue per internam cauſam, eadem ipſa cauſa reſpectu paſſionis demonſtrandæ dicit propter quid, & quid, nam dicit *propter quid* ratione inhærentiæ paſſionis in proprio ſubiecto, dicit autem quid ratione eſſentiæ, ut ex. gr. ſi quæratur propter quid Luna

eccli-

Digitized by Google

eccliptetur ſeu propter quid ecclipſis inſit Lunæ, reſpondetur propter terræ interpoſitionem; quærendo autem quid ſit Lunæ ecclipſis, eadem affertur cauſa nimirum terræ interpoſitio, quæ etſi materialiter ſit eadem in ambabus quæſtionibus, non eſt tamen eadem formaliter. Itaque demonſtratio facit ſcire ipſum quid eſt notificando illud, quatenus in ſe continet medium, quod cauſa eſt. Tandem manifeſtat quomodo ad *quid eſt* diſponamur per cognitionem ipſius *quod eſt* dicens, quemadmodum habemus quod eſt, ita diſponimur ad ipſum quid eſt, quia ſi habemus *quod eſt* per accidens, diſponimur per accidens ad ipſum *quid eſt*; & ſi habemus *quod eſt* per aliquid eſſentiæ rei, diſponimur facile ad habendam totam definitionem rei; quando igitur ea tali accidente nouimus ſimpliciter rem eſſe, cum nihil illius habeamus neque ſumus diſpoſiti ad cognoſcendum *quid eſt*. Quando autem illius aliquid habemus, tunc cognoſcendo *quod eſt*, diſpoſiti ſumus etiam ad cognoſcendum *quid eſt*, quoniam ea parte illud cognoſcimus, proindeque non longè abſumus à perfecta illius cognitione, quam dum aſſequimur, perfectam ipſius *quid eſt* cognitionem obtinemus. Hic autem ſecundus modus intelligendus, vel de cognitione alicuius cauſæ internæ, vel de cauſa aliqua ipſius rei in vniuerſum, per quam probatur eſſe illius; primus autem modus de cognitione alicuius non habentis rationem cauſæ, ut propterea Philoſophus dixerit per hunc primum modum, neque nos ſcire *quid eſt* res, neque *quòd eſt* illius, quia ignoratâ cauſâ potius ignorare dicimur, quàm ſcire.

Aduertendum autem ex dictis colligi, non dari demonſtrationem propter quid, quæ non demonſtret *quòd ſit*, cum Philoſophus dicat non cognoſci quod eſt, niſi quando per cauſam cognoſcitur; quinimò nil aliud eſt reuerà cognoſcere propter quid, quam perfectè cognoſcere quod res eſt.

Tex. 40. Cum itaque duntaxat cognouimus *quod eſt* ſecundo modo, nos apti ſimus cognoſcere *quid eſt*, quædam affert exempla, quibus hanc veritatem illuſtrat. Dixerat enim quandoque ſciri *quod eſt*, & *quid eſt* ſimul, ut quando *quod eſt* ſcitur per cauſam adæquatam; quandoque verò ſciri *quod eſt*, & non *quid eſt*, ut quando ſcimus *quod eſt* per aliquod accidens rei quidem inhærens. Nunc incipit afferre exempla, ut id declaret initio facto ab vltimo, quando ſcilicet demonſtramus ipſum *quod eſt* per aliquid rei, quod nunc vocat aliquid ipſius quid eſt.

Primum exemplū. Primum exemplum ſic ſe habet. Sumatur Ecclipſis, quæ ſit A, ideſt maius extremum; Luna verò ſit C, ideſt minus extremum; interpoſitio terræ quæ ſit B, ideſt medium, & cauſa proxima; at in Luna inſit ecclipſis; quærere igitur an Luna obſcuretur, eſt quærere, an ſit ipſa cauſa B, ideſt interpoſitio terræ, nempe quærere an Luna obſcuretur, eſt quærere an ſit interpoſitio terræ & an terræ interpoſitio ſit eius cauſa. Hoc autem quærere, eſt idem ac quærere an detur ecclipſeos cauſa, quam ſi inuenerimus dari, inueniemus etiam ecclipſim, & hoc quærimus per aliquid ipſius *quid eſt*; terræ ſiquidem interpoſitio, quæ eſt proxima cauſa ecclipſeos, eſt aliquid pertinens ad definitionem eiuſdem ecclipſeos.

Secundum exemplū. Secundum exemplum eſt. Quando quærimus, an triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, quæritur propria cauſa, quæ dicitur ratio, & quoniam ignotum eſt an ſit, quæritur an habeat tres angulos æquales duobus rectis, & an ipſa cauſa, quæ quæritur, ſit habenda cauſa. Dicit ergo utrius partis contradictionis (quæritur enim an triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, nec ne, ubi ſunt contradictionis partes, ut patet) ſit ipſa ratio, ideſt propria & adæquata cauſa, quia quæritur utra pars contradictionis vera ſit, eiuſque cauſa; quando autem inuenimus triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, ſimul nouimus *quòd*, & *propter quid*, ſi per aliquid rei, hoc eſt per cauſam id inuenimus, quam medium appellat; quod ſi non ſit talis cauſa, ſolùm habemus *quod*, non autem *propter quid*.

In cuius gratiam affert exemplum, quo cognoſcimus, & inuenimus *quòd* per accidens. Sit autem eadem concluſio, quæ priùs, nempe Lunam ecclipſari, & Luna ſit C, ideſt minus extremum, ecclipſis autem A, ideſt maius extremum; B verò ſit medium, quod non ſit terræ interpoſitio, quæ eſt cauſa illius, ſed ſit effectus aliquis poſterior, ut quod in plenilunio, quo tempore Luna maximè quidem lucet, &, ſi nullum ſit impedimentum, noctu ſolet corporum umbram facere; ſi autem Luna in plenilunio, hoc eſt, dum eſt oppoſita Soli non faciat huiuſmodi umbram, hoc ſigno ſiue effectu Lunæ cognoſcimus ecclipſim eſſe; tunc autem oſtendimus quidem *quod eſt* ſeu an ſit ecclipſis Lunæ, non tamen *propter quid*, quia non demonſtramus per medium, ideſt per cauſam illius, ſed per accidens poſterius; & quia *quid*, & *propter quid* idem ſunt, & qui eorum unum habet, etiam alterum habet; idcirco cum non habeamus propter *quid* ecclipſeos, nec habemus *quid* illius & nouimus tantùm *quod eſt*, non autem *quid*, eò quòd cognoſcamus ipſum *quod*, non per cauſam, neque per aliquod internum, ſed per aliquod accidens & effectum illius; ob id habitâ illâ cognitione contenti non ſumus, ſed adhuc quærimus propter quid, & medium. Quoniam autem antiquorum de ecclipſi non eadem opinio fuit, proinde varias hac de re ſententias eorum adducit, nec aliquid de ecclipſi decernit, exiſtimans non huius eſſe loci his de rebus diſputare, dicuque cauſam eſſe vel interpoſitionem terræ, vel Lunæ verſionem, vel Luminis extinctionem. Addit cauſam, quæcunque ſit, eſſe medium, & rationem maioris extremi, quoniam Ecclipſis eſt obiectio terræ, & ideo quærendo *propter quid*, quærimus *Quid*. Tex. 41.

Tertiū exemplū. Tertium adducit exemplum, quo quidem oſtendit eâdem demonſtratione, quâ declaratur *propter quid* declarari etiam *quid*. Quia ſi quis quærat quid eſt tonitrus, quærit medium, ſcilicet extinctionem ignis in nube, quæ ipſius tonitrui cauſalis eſt definitio; ſimiliter ſi quærat, propter quid tonat, quærit illud idem medium, propterea quòd cauſa cur ſit tonitrus eſt, quia ignis in nube extinguitur, ubi obſerua ab Ariſtotele ſupponi tonitrui cauſam eſſe ignis extinctionem in nube, quæ an vera ſit, in Phyſicis inquiremus. Vt autem oſtendat eâdem demonſtratione haberi *Quid*, & *propter Quid*, ſyllogiſmum efformat,ponitque C, minus extremum, eſſe nubem, A maius extremum eſſe tonitruum, B medium terminum eſſe extinctionem ignis, & concludens ait B medium, eſſe rationem, ſeu definitionem ipſius A, maioris extremi. Tandem addit. Si verò rurſus aliud medium eſſet ex reliquis erit rationibus; cum enim medium ſit ratio, ſeu definitio maioris extremi, ſi huius medij fuerit aliud medium prius, vel etiam alia priora media, per quæ inſit in ſubiecto: in illo, vel ex illis erit demonſtrandum, hoc eſt ſi minor propoſitio fuerit mediata debet in alias propoſitiones priores, ac immediatas reſolui, donec ad immediatas perueniatur; rei ſiquidem perfecta cognitio pendet ab omnibus medijs, & cauſis etiam remotis, ac immediatis, donec ad immediata perueniatur, adeo ut omnes cauſæ & omnia

etiam

teram cauſam, id eſt externam, idoneam ad demonſtrationem: quaſdam verò non habere, aut non habere talem, quæ ad eandem ſcientiam pertineat, quæ definitionem illâ cum definito conſideret, quod exemplo unitatis ex Arithmetica declarat ſubſequenti particula mox afferenda. Sententia igitur eius eſt intelligenda de integra definitione, continente totam eſſentiam rei, adeo ut neget poſse demonſtrari per cauſam internam, concedat autem per cauſam externam, quando ſuppetit cauſa talis, quæ ad demonſtrationem in aliqua ſcientia, apta ſit.

Dum proſequitur, repetit illam doctrinam ſuperiùs traditam de duplici cauſa, quarum una dicitur alia, & altera non alia, quaſi dicat rerum aliæ ſunt, quæ habent præter ſuam eſſentiam cauſam aliam externam, per quam ſubiecto inſunt, ut ſunt accidentia propria; aliæ verò præter eſſentiam non habent cauſam externam, per quam alteri inſunt cum per ſe ſubſiſtant, cuiuſmodi ſunt ſubſtantiæ. Aſſumit igitur oſtendendum, quorum nam ſit illa definitio, quæ per demonſtrationem innoteſcit; docet autem talem eſſe definitionem accidentium, ſed non definitionem ſubſtantiarum, ſumptâ occaſione diſputationis à verbis proximè antegreſſis, *quorum eſt cauſa alia*, hæc enim declarans explicat quorum ſit illud *Quid eſt*, quod non poteſt niſi per demonſtrationem notificari, rationemque reddit, in cuius gratiam ipſum *Quid eſt* in duo genera diſtinguit, partitionem ex ipſarum rerum diuiſione colligens; cum enim ipſum *Quid eſt* non diſtinguatur ab eo cuius eſt *Quid eſt*, neceſſe eſt, ut duo ſunt rerum genera, duo quoque eſſe genera quidditatum, Itaque eius ſententia eſt. Rerum aliæ habent cauſam à ſe diuerſam, aliæ non habent; ergo & quidditatum aliæ cauſam habent, aliæ autem non habent à ſe diuerſam, ubi cauſæ nomine intelligit illam, propter quam res eſt, quæque adæquata dicitur, & quâ poſitâ res ponitur, & quâ ablata res aufertur.

Et rectè quidem ab Ariſtotele fuit inſtituta partitio, quandoquidem accidentia omnia cauſam extra ſe habent, à qua ſunt, ac ob id à ſe diuerſam, at verò ſubſtantiæ non item, cum ſint per formam propriam, tanquam per adæquatam cauſam, quod etiam de quidditatibus dicendum; quidditas enim ſubſtantiæ forma eſt, quæ cauſam extra ſe non habet, ratione cuius materia inſit, ſed per ſe ipſam, ac immediatè ineſt; ſimul enim eſt & rei quidditas, & cauſa, propter quam res eſt; accidentium autem quidditates pendent à cauſis à ſe diuerſis, merito quarum in ſuis inſunt ſubiectis, quæ declarari poſſunt exemplis, è quibus unum ſit Ariſtoteli valdè familiare, nimirum ex eclipſi lunari deſumptum, huius enim quidditas eſt priuatio luminis in Luna; cauſa verò propter quam luminis priuatio ineſt Lunæ, eſt obiectio terræ, quæ certè eſt extra eſſentiam eclipſeos, cum hæc formaliter luminis priuationem tantummodo dicat in Luna. Ex accidentibus autem, quæ ſub demonſtrationem cadunt cuiuſmodi ſunt affectiones ſiue proprietates, quædam in aptitudine, & quædam in actu conſiſtunt. Vt riſibilitas proprietatis rationem obtinet, prout in aptitudine poſita eſt, quatenus per ipſam homo redditur aptus ad ridendum, non autem in actu ridendi; exercitium enim ridendi accidens per accidens eſt, non affectio ſiue hominis proprietas. At habere tres angulos æquales duobus rectis eſt affectio trianguli non in aptitudine poſita, ſed in exercitio, hoc itaque differunt homo, & triangulum in ordine ad has proprietates, quòd cum de homine riſibilitatem oſtendimus, hanc pro aptitudine ad riſum uſurpamus; at cum aſſumimus oſtendendum de triangulo habere tres angulos æquales duobus rectis, id non prout in aptitudine, ſed pro ut in actu poſitum eſt, accipimus. De utroque accidentium genere poſſunt ea, quæ diximus intelligi; riſibilitatis enim cauſa, ſiue ſit admiratio ſiue rationalitas eſt extra eſſentiam riſibilitatis. Neque dicas riſibilitatem, quemadmodum omnem aliam proprietatem definiri non poſſe niſi per ſubiectum, tanquam per cauſam ſuam, proindeque ad eius eſſentiam pertinere cauſam, à qua ſuum eſſe habet; non inquam id dicas, nam affectio eo definitionis genere explicatur, ut non quicquid in definitione aſſumitur, ad eſſentiam rei definitæ pertineat; dicitur enim definitio tradita per additamentum. Non abſimili modo cauſa unde eſt ut triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, eſt extra huiuſmodi affectionis eſſentiam, ut cuique ſatis eſt exploratum. Vbi aduertendum cauſam aliam ſiue externam in præſentia non dici, quę ſit loco disiuncta ab eo cuius eſt cauſa, etſi hoc aliquando contingat, ut patet de obiectione terræ reſpectu eclipſeos, ſed illam, quæ eſt extra naturam, & eſſentiam eius cuius eſt cauſa. His autem diligenter animaduerſis facillimum erit ſententiam Ariſtotelis intelligere; deprehendemus enim ipſum voluiſſe quidditates rerum illarum, quæ ab alia cauſa non pendent eſse principia immediata, quæ per demonſtrationem oſtendi non poſsunt, ſed vel ſupponendę ſunt, vel alia methodo puta diuiſiuâ, & compoſitiuâ notificari debent. Rem illuſtrat exemplo unitatis in Arithmetica, hæc enim illam ſupponit tanquam ſubiectum, ſcilicet & *Quod ſit*, & *Quid ſit*, quoniam eius definitio notificari demonſtratione non poteſt. Ex quo facilè intelliges non ſolùm ſubſtantiam, ſed etiam accidens quod alicuius ſcientiæ ſubiectum ſit, quidditatem habere indemonſtrabilem, quoniam etſi non ſit ſubſtantia, ſed accidens, in ea tamen ſcientia non ad modum accidentis tractatur, cum non conſideretur prout alteri ineſt, ſed admodum ſubſtantiæ, quia prout ſuis affectionibus ſubſtat, conſideratur; unde eſt ut in ea ſcientia nullam extra ſe cauſam habeat, proindeque demonſtrabile non ſit, eò quòd cauſa non habeat, per quam demonſtretur. Itaque ſubſtantiæ quidditates demonſtrari non poſſunt defectu cauſæ, non enim habent cauſam externam, nec internam à ſe diuerſam, at accidentium quidditates demonſtrari poſsunt, imò non aliâ ratione notæ fieri poſsunt, quàm demonſtratione; quod enim extra ſe cauſam habet propter quam eſt, non poteſt niſi per illam cognoſci, ſed hoc modo cognoſci eſt demonſtrari; ergo quidditates accidentium, non niſi demonſtratione poſsunt notificari.

Non prætereo tamen aduertere *quid eſt*, duobus modis uſurpari, uno quidem propriè altero autem impropriè: priori modo ſumptum ſolam ſignificat internam eſſentiam, quæ in ipſa rei ſiue ſubſtantiæ ſiue accidentis forma conſiſtit: ſecundo autem modo acceptum cauſam etiam externam complectitur, quando rei eſsentia ab illa pendeat; neque mirum nam externa cauſa eſt veluti definitionis complementum, quando eſsentia rei definita ab illa pendeat. Hanc diſtinctionem Philoſophus adhibuit, enim verò ſuperius dicens idem eſſe ſcire *quid eſt*, & *propter quid*, ſumpſit *quid eſt* impropriè, prout ſcilicet cauſam externam comprehendit; hîc autem propriè, & pro ſola interna quidditate rei, quandoquidem ait hanc quandoque cauſam externam habere, quandoque non, hoc enim pacto ſumpſit quid eſt externâ cauſâ ſecluſâ. *Quid eſt duobus modis uſurpari.*

Quatuor ſibi propoſuerat conſideranda, quorum primum erat, quomodo ipſum quid eſt monſtretur; diffidenter autem oſtenſo, neque de monſtratione, ne- Tex. 44.

qoe definitione *quid eſt* notificari poſſe; aſſumpſerat declarandum an modo aliquo poſset ipſios *quid eſt*, eſſe demonſtratio, ac definitio, an nullo modo notificari poſset cumque declaraſset quomodo ipſius *quid eſt*, poſſit, & non poſſit eſſe demonſtratio; reliquum erat, ut apetiret, num definitio poſset aliquo modo notificare *quid eſt*; quod in duabus ſubſequentibus particulis explicat, initio facto à conſideratione definitionis, ob id primò, quid definitio dicatur hiſce verbis declarat. Ὁρισμὸς δ' ἐπειδὴ λέγεται εἶναι λόγος τοῦ τί ἐστι. *Quia verò definitio dicitur eſſe oratio ipſius quid eſt.* Definitionis igitur nomen latiſſimè ſumptum ita deſcribit. *Definitio eſt oratio ipſius quid eſt* ſignificatrix. De induſtria autem dicere recuſauit *eſt oratio*, ſed maluit dicere, *eſſe dicitur oratio*, ut patet ex græco contextu, quoniam paulo poſt definitionem in duas diuidit ſpecies, videlicet in nominalem, quæ rei cauſam non continet, & in definitionem perfectam in qua cauſa exprimitur. Nominalis porrò definitio, non eſt propriè definitio, nec quid res ſit declarat, ſed tantum explicat quid eius nomen ſignificet. Propterea nomen definitionis latâ quadam acceptione ſumens ut nominalem quoque complectatur, non dixit eam eſſe orationem ipſius quid eſt, ſed potius aſſerit dici orationem ipſius quid eſt. Aſſignat deinde duas definitionis ſpecies, quarum unam in præſentia declarat, alteram in ſequenti declaraturus. Definitionem, de qua hic agit explicat hunc in modum. Φανερὸν ὅτι ὁ μέν τις ἔσται λόγος τοῦ τί σημαίνει τὸ ὄνομα, ἢ λόγος ἕτερος ὀνοματώδης.

Tex. 44. *Manifeſtum eſt, quòd aliqua quidem eſt oratio, Quid ſignificet nomen, vel oratio altera nominalis*, quaſi dicere velit, non eſt omnino, & abſolutè oratio ipſius quid eſt, ſeu quid rei, ſed ſolum ipſius *quid* habitâ ratione ſignificationis nominis; addit autem ἢ λόγος ἕτερος ὀνοματώδης, *vel oratio altera nominalis*, eòquòd nominis declaratio ſæpe ſæpius à vocabuli ſumitur Etymologia, quandoque autem aliunde, cum tamen adhuc dicatur nominalis, eòquòd rei cauſam non contineat, ſolumque declaret quid eo nomine ſignificatur. Declaratio nominis deſumpta quidem ab Etymologia foret ex Ariſtotelis ſententia, ſi diceremus, *triangulum eſt figura tres angulos habens*; at nominalis etiam aliunde ſumptâ declaratione nominis foret; ſi diceremus, *triangulum eſt figura tribus rectis lineis contexta*. Scitè Philoſophus exemplum, ex Geometria deſumpſit, quoniam utcunque Geometra triangulum definiat, ſemper definitionem exhibet nominalem, velut illam quæ cauſam propter quam definitum eſt in rerum natura non continet; nec aliter definire poteſt, quoniam, quod ipſe definit, accidens eſt, cuius cauſa, propterquam habet eſſe in natura, eſt ſubſtantia, ſed ab hac Geometra omnino abſtrahit; quicquid igitur eſt definiturus, ſemper definire debet ſe continens intra limites propriæ abſtractionis, proindeque nihil definire poteſt definitione per quam res definita ſit in natura, & hoc ſignificare voluit Ariſtoteles οἷον τὸ τί σημαίνει τί ἐστιν ᾗ τρίγωνον; *veluti quid ſignificat, quid eſt quatenus triangulum*. Perinde enim eſt ac ſi dixiſſet, quatenus triangulum ſumitur, ut abſtractum à materia, & inſpectum ſecundum ſe pro ut ſub geometricam cadit contemplationem; inde enim eſt ut eius definitio ſit nominalis, in quorum declarationem ſubdit ὥσπερ ἔχοντες ὅτι ἐστὶ, ζητοῦμεν διὰ τί ἐστι, *quod habentes quod eſt, quærimus propter quid eſt*. Nam Geometra ſolùm cognoſcit quod triangulum ſit, non autem propter quid ſit, quoniam cauſam, per quam ipſum eſt, Geometra non conſiderat, velut illam, quæ intra fines propriæ abſtractionis contineri non poteſt. Hic multa mihi dicenda forent, à quibus tamen abſtineo, cum ea cumulatè tractauerim de natura Mathematicarum diſciplinarum ediſſerens.

Ad extremum docet hanc definitionem non declarare *quid eſt*, eo quod non declaret *propter quid*, velut illa, quæ rei cauſam non adducit; non declarare autem *propter quid* inde manifeſtum eſſe ait, quia per eam, neque *Quod res ſit* cognoſcimus, eſt autem perdifficile cognoſcere *propter quid*, ubi ignoratur *Quod*, difficultatis cauſam tradiderat, quoniam cognoſcere *Quod*, ſine cognitione cauſæ non eſt reuera cognoſcere ipſum *Quod* niſi per accidens; non cognoſcentes autem *Quod* res ſit, difficile eſt dicere *Quid ſit*, & *propter quid ſit*.

Tex. 45. Deinde Philoſophus ad conſiderandam ſecundam definitionis ſpeciem deſcendit; cum enim priorem dixiſſet orationem eſſe, quæ nominis ſignificationem declarat, modò ſpeciem alteram explicat dicens orationem eſſe, quæ manifeſtat *propter quid*.

Tex. 46. Cum autem dixiſſet quomodo ipſius *Quid eſt* & demonſtratio, & definitio eſſe dicatur, modò conſiderandum aſſumit, quomodo definitio ad demonſtrationem ſe habeat, doctrinam tamen ſuperioris contextus ſimulq; præſentis opportuniori loco de definitione tractantes aſſeremus. Sed de definitione, quatenus

Tex. 47. maiori demonſtrationis extremo hęc dixiſſe ſufficiat In quadrageſima ſeptima particula epilogum facit.

2. Poſt. à cap. 2. per plura ſequentia. Ex his ſoluta manet difficoltas ex ſecundo Poſteriorum, quibus addendum quòd Philoſophus dicendo *quid eſt* demonſtrari per aliud *quid eſt*, & definitionem per definitionem, nil aliud ſignificare voluit, quam illam externam cauſam, per quam definitio demonſtratur, aptam eſſe ſuo modo pariter explicare naturam & eſſentiam rei, poſſeque cauſalem definitionem conſtituere; iuxta quæ intelligendus eſt locus alter ex ſexto diuinæ Philoſophiæ.

6. Diuin. Tex. 1.

Redeamus unde diſceſſimus. Propoſitum nobis erat maius extremum demonſtrationis declarare, in cuius gratiam hæc attulimus. Supereſt conſiderandum, an extremum prædictum accidens aliquod poſſit eſſe commune.

Aſſertio. Aſſerendum puto nullum accidens commune poſſe maius extremum eſſe in demonſtratione, quæcunque demonſtratio eſſe dicatur. Hoc ex eo mihi tam certum, quàm quod certiſſimum; nihil enim tam frequenter uſurpatum in Scholis, quàm accidens commune ſub demonſtrationem non cadere; quod certè non intelligendum, itaut ipſum nequeat eſſe minus extremum, ſiquidem de huiuſmodi accidente, tanquam de ſubiecto ſcientia datur; nam de ipſo accidente affectiones per cauſam oſtendimus. Supereſt igitur ut ſub demonſtrationem non cadat, quatenus maius extremum in uniuerſum, de quauis demonſtratione ſermo fiat.

Efficax id autē ratio conuincit quoniam, quod contingens eſt, nec neceſſario vinculo cum minori extremo coniungitur, neque cum ipſo tanquam cum cauſa reciprocatur, nequit maius extremum eſſe; huiuſmodi porrò commune accidens eſſe, neminem fugit; non enim accidens commune foret; propterea commune accidens in demonſtratione, quæcunque illa ſit, maius extremum eſſe non poterit.

Reſponſio per occupationem, ſimulque reiectio. Dices accidens commune, tanquam maius extremum in demonſtratione *propter quid*, non autem *potiſſima* locum habere poſſe. Hæc tamen difficultatio non eneruat, quoniam id utrique demonſtrationi commune quidem, ut ex neceſſarijs conſtet; cum itaque commune accidens, quâ tale, neceſſitatem participare non poſſit, nam ea eſt in ordine ad ſubiectum, cum quo accidens commune iungi neceſſariò non poteſt; nulla igitur in re propoſita demonſtrationis

illa

illa diſtinctio, ſcilicet in *propterquid*, & *potiſſimam*.

Difficultas. Objicies tamen dicendo quamlibet cauſam in quocunque genere pro medio ſumi in demonſtratione, poſſe, quæ dicitur propter quid; ſed huiuſmodi cauſæ quandoque ſunt reſpectu communis accidentis, quando nimirum hoc per ſe conſequitur, poniturque, poſitâ causâ; accidens igitur commune in demonſtratione ſaltem propter quid, tanquam maius extremum, locum habere poterit.

Solutio. Quam vana tamen hæc ſit difficultas illud oſtendit, ut opinor, quòd pugnantia dicit, enimuerò quòd accidens per ſe conſequatur, ponaturque poſitâ causâ, ſitq; etiam commune, pugnant inter ſe, adeo ut unum cum altero cohærere ſimul non poſſit. Quod ſi eueniat, id planè contingit, quoniam etſi accidens commune ſit, quatenus tamen ſub demonſtrationem cadit, veluti maius extremum, non eſt commune, quia ſi commune eſt comparatione ſubiecti, reſpectu tamen medij, ſeu cauſæ non item. Ita quidem ecclipſis, quam ipſi faciunt accidens commune; relata enim ad Lunæ corpus, accidens commune eſt, priuatio enim luminis eſt prodeuntis à Sole, talis autem priuatio cuicunque corpori, quod lumen a Sole mutuetur, poteſt competere; at relata ad Lunæ corpus, prout hoc eſt obnoxium telluris interpoſitioni, commune non amplius accidens eſt, adeo ut de Luna tanquam affectio per interpoſitionem terræ, veluti per cauſam efficientem oſtendi poſſit.

Specialis ratio pro concluſione aſſertur. Speciatim oſtendam accidens commune haud poſſe maius extremum eſſe in demonſtratione potiſſima; huius enim medium ſola formalis cauſa perhibetur, qua de re infra. Tum quia potiſſimæ demonſtrationis concluſio debet ſimpliciter eſſe neceſſaria per ſe, de omni, & quatenus ipſum, ut non multo poſtea manifeſtum fiet; ſed accidens commune nequit cum ſubiecto propoſitionem his conditionibus præditam conficere, quoniam ex ſui formali ratione poteſt adeſſe, & ab eſſe; non ineſt ſubiecto, ſicut ei omni tempore inſit; ergo non eſt de omni poſterioriſtico; non prædicatur per ſe in primo vel ſecundo modo, ergo non eſt per ſe quemadmodum ad potiſſimam demonſtrationem requiritur; nec ad extremum neceſſariò cum ſubiecto conuertitur, ita ut conueniat omni, ſoli, & ſemper, hoc enim peculiare eſt accidentis proprij, non communis; ergo non eſt quatenus ipſum.

Supradictorum concluſio. Concludendum igitur accidens commune, prout huiuſmodi maius extremum eſſe non poſſe in demonſtratione, ſiue ea ſit *potiſſima*, ſiue *propter Quid* tantùm. Oſtenſum eſt enim generatim ei repugnare tanquam maiori extremo locum in demonſtratione, ſiue ſit demonſtratio propter quid, ſiue potiſſima, deinde ſpeciatim oſtenſum eſt ei tanquam maiori extremo competere locum in potiſſima demonſtratione non poſſe. Reliquum eſt, ut aliquas difficultates diluamus.

Prima difficultas. Sunt autem, qui ſic argumentantur ut probent a nobis perperam dictum fuiſſe accidens commune, non quâ tale, ſed quâ induit proprij naturam, poſſe tanquam maius extremum in demonſtratione locum habere; eorum autem in hoc probatio conſiſtit. Accidens commune eatenus dici poteſt induere proprij naturam, quatenus aliquam induit neceſſitatem; ſed hanc induere non poteſt; ergo nec etiam rationem proprij. Aſſumptionem probare nituntur, quoniam neceſſitas quam poteſt commune accidens induere non eſt niſi neceſſitas cauſæ, ſed hæc non eſt neceſſitas proprij, nam alia eſt neceſſitas, quâ homo dicitur neceſſariò riſibilis, & quâ ignis dicitur neceſſariò comburere; malè igitur à nobis dictum fuit accidens commune, prout induit naturam proprij, tanquam maius extremum in demonſtratione poſſe locum ſibi vendicare.

Miror tamen hâc ratione tantùm adductos quoſdam exiſtimaſſe minus conſideratè pronunciatum à nobis fuiſſe, quod ab ipſis aſſumitur impugnandum. Solutio. Diximus enim accidens commune haud poſſe in demonſtratione, tanquam maius extremum uſurpari, ut autem occurreremus difficultati ab ipſis propoſitæ, quâ probare conabantur accidens commune poſſe tanquam maius extremum in demonſtratione locum habere. Reſpondimus id aliquando contingere nunquam tamen ut accidens commune, quatenus tale in demonſtratione adhibeatur, ſed prout proprij rationem ſortitur, quod non ſic intelligas velim, quaſi credamus aliquando accidens commune, in proprium faceſſere, ſumpto proprio pro eo, quod neceſſariò ſubiecto conuenit, ſummo neceſſitatis gradu; ſed ſolùm neceſſariò neceſſitate, quæ etſi paulo ſit inferior, ſcientiæ tamen ſufficit, quæ ut clariùs explicem ad memoriam reuocabo, quæ aliàs aduerti, nempe triplicem eſſe gradum neceſſitatis, quorum primus eſt ſummus, diciturque metaphyſicus, quo homo dicitur neceſſariò admirativus, riſibilis, &c. quo triangulum dicitur habere tres angulos æquales duobus rectis. Secundus eſt paulò inferior, diciturque phyſicus, quo Luna neceſſariò ecclipſatur, quo Sol cras orietur. Tertius eſt, qui moralis appellatur, & infimus eſt, quo dicimus aliquid eſſe neceſſarium, quatenus ſit affirmatum à viro probatæ fidei. Ex his tribus primus eſt, qui maximè facit ad ſcientiam. Secundus, quamuis imperfectior, etiam ad ſcientiam conducit. Tertius ad opinionem pertinet. Cum autem diceremus aliquando contingere, ut commune accidens, tanquam maius extremum in demonſtratione locum obtineat, prout induit proprij naturam, ſignificare tantum voluimus tunc accidens commune uſurpari, quatenus amittit illam contingentiam, quę ſcientię omnino officit, qualis eſt illa, quà homo exemp. gratia dicitur albus (non enim albedo de homine poteſt demonſtrari) prouideque neceſſitatem aliquam ratione cauſæ adipiſcitur, quæ ſi non eſt primi gradus, ſaltem ad ſecundum pertinet, quem ad ſcientiam ſufficere plures diſciplinæ teſtantur; non enim maiori neceſſitate Aſtronomia futuram Ecclipſim tali, vel tali tempore prædicit; quòd ſi hanc è diſciplinarum albo delendam exiſtimes, non pugno, ſolùm te admoneo, ne tam ſeuerè, religioſèque de ſcientia iudices, alioquin humanum animum omni diſciplinarum ornatu denudabis.

Ad oſtendendum autem commune accidens tanquam maius extremum in potiſſima demonſtratione aſſumi poſſe ſic ab aliquibus argui ſolet. Secunda difficultas. Quod per ſe in ſecundo modo de ſubiecto dicitur, poteſt aſſumi tanquam maius extremum in demonſtratione potiſſima; ſed accidens commune tale eſſe perſpicuum ſatis, quandoquidem ad ſui definitionem ſubiectum accerſit, quod autem tale eſt ad ſecundum modum dicendi per ſe proculdubio pertinet; ergo accidens commune tanquam maius extremum in potiſſima demonſtratione poterit aſſumi.

Reſpondendum negando propoſitionem per ſe ſecundi modi in eo poſitam eſſe dumtaxat, ut ſubiectum ad prædicati definitionem pertineat; aliquid enim amplius requiritur; tametſi namque ſubiectum ad prædicati definitionem faciat, niſi etiam addatur, ut id contingat cum habitudine virtualis cauſæ, nimirum ut ſubiectum virtualis ſit cauſa prædicati, propoſitio non fiet in ſecundo modo dicendi per ſe; ab aduerſa- Solutio.

rijs igitur falſum aſſumitur, proindeque nihil concluditur.

Reſponſionis confutatio.

Contra: Propoſitio in qua accidens commune de ſubiecto prædicatur, ideo non eſſet per ſe, quia prædicatum non ineſſet per ſe ſubiecto; ſed in huiuſmodi propoſitione prædicatum per ſe ſubiecto ineſt, quamuis ſubiectum non dicat illam habitudinem cauſæ reſpectu prædicati; ergo huiuſmodi propoſitio debet eſſe per ſe, quamuis ſubiectum illam habitudinem cauſæ reſpectu prædicati non dicat; ergo accidens commune poterit tanquam maius extremum in potiſſima demonſtratione uſurpari. Minor oſtenditur, quia niſi accidens commune per ſe ineſſet ſubiecto, quamuis hoc non importaret habitudinem cauſæ &c. conueniret per accidens, nempe ratione alterius; de hoc autem quæro, an prædicatum conueniat per ſe, vel per accidens; niſi ergo ſit in infinitum abeundum, deueniendum ad ſubiectum, cui accidens commune per ſe conueniat, quamuis ſubiectum non dicat habitudinem cauſæ.

Confutationi ſit ſatis &c.

Reſpondendum aſſumptionem negando, & ad eius probationem dicendum, prædicatum conuenire ſubiecto per ſe, non tamen neceſſariò eâ neceſſitate, quæ ad ſecundum modum dicendi per ſe requiritur, nempe metaphyſicâ, ſed phyſicâ tantum, qualis eſt, quæ ad quartum modum dicendi per ſe pertinet, de quo infra; quæ demonſtrationi potiſſimæ non ſufficit; cum hæc metaphyſicam neceſſitatem requirat.

Reſponſionis confutatio.

Contra. Si tale prædicatum per ſe non ineſſet ſubiecto, prout ad potiſſimam demonſtrationem requiritur, ſequeretur non magis uni, quàm alteri dicendum ipſum conuenire; hoc autem affirmari non poteſt; ergo dicendum ſubiecto per ſe prædicatum ineſſe prout potiſſima demonſtratio expoſcit. Maior propoſitio conſtat, quoniam ſolùm prædicatum, quod ſubiecto conuenit, prout potiſſima deſiderat demonſtratio, eſt, quòd uni, ita cõueniat, ut alteri conuenire non poſſit. Minor etiam eſt manifeſta, quia prædicatum ſub demonſtrationem cadens non ita ſe habet, ut quodlibet eſſe poſſit in quolibet; ergo non poterit affirmari non magis uni, quàm alteri huiuſmodi prædicatum conuenire.

Solutio.

Reſpondendum non ſequi dicendum huiuſmodi prædicatum non uni magis, quàm alteri conuenire; & ad eius probationem reſpondendum prædicatum magis uni, quàm alteri conuenire, hoc eſt, uni determinatè competere duobus modis contingere, vel iuxta metaphyſicam, vel iuxta phyſicam neceſſitatem, quamuis igitur prædicatum nequeat eſſe maius extremum in demonſtratione potiſsima, adhuc tamen poteſt uni determinatè conuenire ſubiecto, non quidem primo ſed poſteriori determinationis modo, ſiquidem priori modo paſſio dicitur uni, videlicet ſubiecto, determinatè conuenire, eſtque determinatio pertinens ad ſecundum modum dicendi per ſe; at poſteriori modo prædicatum uni, nempe ſubiecto, determinatè conuenit ratione cauſæ phyſicæ, & ad quartum modum dicendi per ſe pertinet; hâc determinatione ecclipſis conuenit Lunæ, nempe determinatè iuxta ſecundum neceſſitatis gradum; licet enim habitâ ratione ſolius Lunæ, accidens ſit quòd ipſa deliquio laboret, inſpectâ tamen cauſâ, nimirum interpoſitione terræ, per ſe ineſt illi deliquio laborare; quo autem pacto, an ſcilicet ſecundo, an quarto modo perſeitatis, maximè controuerſum inter Ariſtotelis interpretes, de quo mox quid affirmandum intelliges.

Tertia difficultas.

Tandem illud moleſtum relinquitur, quòd Philoſophus apertè docuit de ecclipſi tanquam de prædicato demonſtrando in concluſione, dari ſcientiam; at ecclipſis eſt accidens commune; ergo de accidente communi tanquam de prædicato concluſionis datur ſcientia; ſed huiuſmodi prædicatum eſt maius extremum (loquimur enim de demonſtratione facta in figuræ modo, qui maximè demonſtrationi conſentaneus eſt) ergò accidens commune poterit eſſe maius extremum in demonſtratione.

Solutio.

Hęc ratiocinatio nihil aduerſus ſuperiorem doctrinam concludit, quâ dicebamus accidens commune eſſe non poſſe maius extremum potiſſimæ demonſtrationis; argumentum nanque ſolum probat maius extremum eſſe poſſe in demonſtratione *propterquid*, quod non negauimus, niſi ſenſu iam explicato, cum diceremus commune accidens, quà tale, ſub demonſtrationem non cadere, eo quòd contingenter inſit, & non reciprocetur cum ſubiecto, quod demonſtratio quæcunque requirit; alioquin ſumptum prout æmulatur proprij naturam, quatenus nimirum amiſsâ contingentia & ratione cauſæ neceſſitatem induit & reciprocationem ſortitur, in demonſtratione locum poteſt obtinere, maioris extremi rationem habens.

SECTIO DECIMATERTIA.

De Medio demonſtrationis termino & primo demonſtrationis Quia.

Difficilis eſt modus inueniendi medij.

NIhil eſt adituro demonſtrandi prouinciam, in quo magis excubandum ſit animo, quàm in inuentione medij, adeo ut in hoc plurimum eluceat ingenij vis, atque ſolertia, quam propterea Stagirites hiſce verbis definit, Ἡ δ' ἀγχίνοιά ἐστιν εὐστοχία τις ἐν ἀσκέπτῳ χρόνῳ τοῦ μέσου. *Solertia eſt autem medij quędam coniectatio breuiſſimo tempore*; vis nempe velociter penetrandi à cauſa ad effectum, vel ab effectu ad cauſam in non perſpecto tempore, cum omnis demonſtratio alterutro modo procedat. Curandum igitur pręceptionibus artis id comparare, quod aliquando natura pluſquam par eſt nobis auidè denegauit.

Solertia quid.

Medius terminus demõſtrationis in uniuerſum quid.

Medius demonſtrationis terminus in uniuerſum is eſſe debet, qui ea neceſſaria, ac euidente ſui connexione cum extremis in præmiſſis, euidenter connexionem inferat eorundem extremorum mutuam in concluſione. Quoniam autem ex demonſtrationibus una eſt, quæ dicitur *quia* altera verò *propterquid*, quæ bipartitò diuiditur, nam una retento nomine eodem, appellatur itidem *propterquid*, altera verò dicitur demonſtratio *potiſſima*. Pro varietate propterea demonſtrationum vario etiam modo de demonſtrationis medio ſentiendum.

Medius terminus in demonſtratione quia.

De demonſtratione *quia* nulla ferè difficultas eſt, cum apertè conſtet in hac demonſtratione medium eſſe, vel cauſam remotam, vel effectum, vel è quorundam ſententia, aliquod concomitans, dummodo tamen hæc omnia neceſſariam connexionem habeant cum re demonſtrata; hæc enim utrique demonſtrationi quammaximè neceſſaria conditio, propterea quòd utraque ſcientiam parit; at verò non pareret niſi talis connexio intercederet, qualem à medio requiri omninò dicebamus. Sic etiam maius extremum in hac demonſtratione quodlibet poteſt eſſe prædicatum, quod poteſt certo, ac euidenter de ſubiecto demonſtrari; ut igitur varijs modis poteſt hæc fieri demonſtratio, ſic etiam, & varium eſt eius medium. Primò itaque quando per effectum demonſtramus cauſam eſſe, medium eſt effectus, qui ſi fuerit conuertibilis cum cauſa, ut riſibile reſpectu rationalis, & reſpiratio reſpectu pulmonum, deſeruit nobis tam ad affirmatiuè, quàm ad negatiuè demonſtrandum; imò ſi deinde

cau-

cauſa tanquam medium aſſumatur, quæ prius erat demonſtratio *quia*, euadit demonſtratio *propterquid*, ita ut ex negatione, vel affirmatione effectus, concludi poſſit negatio, vel affirmatio cauſæ; deinde verò per demonſtrationem *propterquid* à cauſa ad effectum oſtendendum progredi valeamus; Quandoque non eſt effectus conuertibilis cum ſua cauſa, ſed inadæquatus, vel quia excedit cauſam, ſi poteſt ab alia produci, ut calor reſpectu ignis, cum à Sole quoque produci poſſit, (hoc tamen intellige exempli gratia, iuxta vulgarem philoſophandi rationem) vel quia exceditur à cauſa, ut ſi effectus, quando eſt, ſemper à tali cauſa proueniat, nec unquam ſine ipſa ponatur effectus; non tamen ſemper proueniat ab illa; ita ut poſitâ causâ poni debeat effectus; hoc modo ſe habet reſpiratio reſpectu animalis; cauſa enim excedit effectum, ſiquidem dantur animalia, quæ tamen non reſpirant, ut piſces; ſic etiam ſenſibilitas reſpectu viuentis; nam animal eſt reſpirationis cauſa, & ratio viuentis eſt cauſa ſenſibilitatis, ſed non ſunt cauſæ adæquatæ, cum quibus effectus ſint conuertibiles; ab effectu qui exceditur à cauſa poteſt fieri demonſtratio affirmatiua, *ut reſpirat; ergo eſt animal*; non tamen negatiua ut, *non reſpirat; ergo non eſt animal*, at ab effectu excedente cauſam fieri poteſt demonſtratio negatiua, *ut non eſt calor; ergo non eſt ignis*, non autem affirmatiua, *eſt calor; ergo ignis*.

Aduertio — Si igitur effectus excedit cauſam, tenet negatiuè tantùm; ſi verò exceditur, quamuis effectus ſit remotus, tenet affirmatiuè, ut ſuo loco notaui. Vbi aduertendum per effectum tanquam per medium non ſolùm demonſtrari compoſitam exiſtentiam, quæ ſcilicet explicatur propoſitione de tertio adiacente, ut cum per effectum probatur cauſam alicui ſubiecto conuenire; ſed etiam exiſtentiam ſimplicem explicatam per propoſitionem de ſecundo adiacente. Exemplum primi, ut cum homini rationalitatem ineſſe per riſibilitatem demonſtramus. Exemplum ſecundi, ut cum per effectus oſtendimus Deum exiſtere. Hoc itaque modo effectus poteſt eſſe medium in hoc demonſtrationis genere. Secundò poteſt eſſe cauſa remota, & non propria per quam demonſtratur effectus, ubi remotæ cauſæ nomine intelligitur cauſa inadæquata, quæ cum effectu non conuertitur & tunc ſi excedit effectum, à negatione cauſæ, concluditur negatio effectus, *ut non eſt animal; ergo non reſpirat*; Si exceditur, ab effectu, concluditur affirmatiuè à poſitione cauſæ ad poſitionem effectus, *ut eſt ignis; ergo eſt calor*.

Aduertio — Aduertendum autem remotam cauſam, quæ tanquam medium in hac uſurpatur demonſtratione duobus modis remotam dici. Primò prout diſtinguitur ab immediata, & proxima, quo ſenſu animal rationale erit cauſa remota riſibilitatis, quia intercedit admiratiuum, eſt tamen adæquata, & conuertibilis cum riſibilitate nam omne rationale eſt riſibile, & viciſſim, quamuis rationale non ſit cauſa riſibilis, niſi medio admiratiuo.

Secundò prout diſtinguitur ab inadæquata, & non conuertibili, quo pacto rationale non erit remota cauſa riſibilitatis. Quando igitur huius demonſtrationis medium dicitur cauſa remota, intelligendum illam non priori, ſed poſteriori modo remotam eſſe, quatenus videlicet à conuertibili diſtinguitur. Sic exempli gratia, in demonſtratione, quâ probare voluimus lapidem non reſpirare, eò quòd non ſit animal, dicemur conficere demonſtrationem *quia* cuius medium cauſa remota eſt; nam cauſa proxima, & adæquata reſpirationis, eſt habere pulmones.

Tertiò poteſt eſſe aliquod ſignum, ſeu aliquod neceſſariò concomitans, ut eſt flebile reſpectu riſibilis ſunt viciſſim; idcirco valet arguere, *eſt flebile; ergo eſt riſibile*; vel contra *eſt riſibile; ergo eſt flebile*. Hoc igitur poteſt eſſe medium in hac demonſtratione, nempe ſignum aliquod naturale, neceſſitatem habens connexionem cum alio, quoniam inuicem ſe conſequuntur, non tamen ut cauſa, & effectus. Hæc demonſtratio per aliquid neceſſario concomitans ad demonſtrationem *quia* reduci ſolet. An autem hoc ritè factum, non facile dictu; paulo enim antea notaui, hoc admiſſo, ſecuturum in Mathematicis diſciplinis non admodum frequenter demonſtrationes *propterquid* haberi, quod quam ſit aduerſus illarum facultatum dignitatem, non eſt cur pluribus declarare contendam; in ipſis autem quàm ſæpiſſimè demonſtrationis hoc genus uſurpari norunt ij, qui huiuſmodi ſtudijs operam nauarunt, vel ſaltem frequentiſſimè in earum demonſtrationibus duorum concomitantiam adhiberi. Vt, *ſi duæ quantitates uni tertiæ ſint æquales, ſunt etiam æquales inter ſe*, quod in primæ propoſitionis demonſtratione uſurpatur; hoc autem in quadam concomitantia poſitum eſt; ſi nanque duæ quantitates ſint uni tertiæ æquales, illæ duæ per concomitantiam ſunt inuicem æquales, duarum enim quantitatum æqualitatem cum tertia, earundem æqualitas mutua comitatur. Speciatim verò licet hoc in quartæ propoſitionis demonſtratione perſpicuè cernere; demonſtratur enim ibi Propoſitio ſic ſe habens.

Si duo triangula, duo latera duobus lateribus æqualia habeant, utrunque utrique habeant verò & angulum angulo æqualem ſub æqualibus rectis lineis contentum, & baſim baſi æqualem habebunt; eritque triangulum triangulo æquale; ac reliqui anguli reliquis angulis æquales erunt, uterque utrique, ſub quibus æqualia latera ſubtenduntur. — Propoſ. 4. primi Ele.

Tota demonſtratio tamen eo eſt ſuffulta principio. *Quæ ſibi mutuo congruunt, inter ſe ſunt æqualia*; ſed æqualitas hæc videtur ſanè quidpiam concomitans; ſi nanque duo ſibi mutuò congruant, ſequitur concomitanter, quòd æqualia ſint, & viciſſim, debito tamen modo rem explicando, nimirum ut comparatio fiat inter ea, quæ ſunt ſpeciei atomæ, ſcilicet inter lineam rectam, & rectam; inter lineam curuam, & curuam, quæ tamen ſint ex eodem centro; inter triangulum planum, & triangulum planum &c. Ita ut æqualitas, & congruentia mutuò ſe comitentur, ſeque habeant, ut flebile, & riſibile, ut volitivum, & intellectivum; ſi itaque demonſtratio per aliquod concomitans ad demonſtrationem *quia* pertineret, nulli dubium quin hæc demonſtratio, quâ ſuperior in Geometria probatur Propoſitio, ad demonſtrationem *quia* deberet reuocari, quod eſt inauditum; nemo enim auſus eſt hoc demonſtrationis genus in Mathematicis, præſertim Arithmetica, & Geometria recognoſcere, ne, ut mea fert opinio, candorem utriuſque diſciplinæ deturpare videretur. — Explicatio ſuperioris doctrinæ.

Neque dicas demonſtrationem ſuperioris propoſitionis procedere potius per genus cauſæ materialis, cuiuſmodi eſt, vel Ariſtotelis teſtimonio, quantitas continua. Non inquam id dicas, quamuis aſſerium id à pleriſque notauerim, nam tunc huiuſmodi genus cauſæ in geometrica, vel arithmetica demonſtratione locum habet, quando totum dicimus eſſe maius ſingula parte; & totum æquari partibus ſimul ſumptis, hiſque utimur ad probandum intentum, ut in ſeptima primi, & in decima tertia eiuſdem propoſitione contingit; ſed hæc in quarta propoſitione locum non habent, adeout cuique fatendum ſit demonſtrationem illam, per aliquod concomitans procedere; ſed hac eadem paulò diligentius mox perſequemur.

SE-

concluſionis dici poſſit, de quo poſtea loquens ait. τούτου οὖν ἑνὸς κειμένου, ἀνάγκη τὸ συμπέρασμα εἶναι. *Hoc igitur uno accepto, neceſſe eſt concluſionem eſſe*, ut ſignificet materialem cauſam prædicto modo ſumptam, medium eſſe demonſtrationis, eò quòd in ea eſt tota præmiſſarum vis qualis eſt in medio, ita ut poſitâ tali causâ, neceſſe ſit eſſe concluſionem; hic tamen modus eſt valdè improprius. Modus autem alter longè magis eſt proprius, quo medium demonſtrationis cauſa materialis dicitur, illumque declarat exemplo

Secundus modus magis proprius. geometricæ propoſitionis. *In circulo angulus, qui in ſemicirculo rectus eſt.* Exemplum pluribus ſcatet difficultatibus, quid mihi probabilius videatur, aperiam Philoſophus igitur angulum rectum ponit loco A,

Lib. 3. Elemen. prop. 31. hoc eſt maioris extremi; dimidium duorum rectorum ponit loco B, hoc eſt medij; angulum in ſemicirculo ponit loco C, hoc eſt minoris extremi. Cauſa igitur, cur eſſe rectum neceſſario conueniat angulo in ſemicirculo, eſt medium B, quod eſt dimidium duorum rectorum, adeo ut hoc modo ratiocinetur, *omnis angulus dimidius duorum rectorum eſt æqualis angulo recto, atque adeo rectus; ſed omnis angulus in ſemicirculo eſt dimidius duorum rectorum; ergo omnis angulus in ſemicirculo eſt æqualis recto, proindeque rectus*; ex Ariſtotelis igitur ſententia dimidium eſſe duorum rectorum eſt medium ſpectans ad cauſam materialem, quo quidem medio exiſtente, neceſſe eſt angulum in ſemicirculo rectum eſſe.

Superiorum declaratio, quomodo ſcilicet cauſa materialis ſit medium. Sed quoniam Ariſtoteles paſſim ad illuſtrandam demonſtrationis doctrinam ex Mathematicis diſciplinis exempla deſumit, ob id in horum conſideratione iuuabit nonnihil immorari. Primò occurrit Propoſ. 31. tertij Elementorum.

In circulo angulus, qui in ſemicirculo rectus eſt.

Hæc tamen eſt particula illius propoſitionis, & quidem prima, cum alia in ea demonſtrentur, primæ autem particulæ tantùm Ariſtoteles meminit, cum ipſa ſit quæ ad propoſitum facit, demonſtratio autem erit huiuſmodi.

Sit circulus A B C, cuius centrum D, diameter autem A C, conſtituatur autem in ſemicirculo angulus A B C. Dico angulum A B C, in ſemicirculo rectum eſſe. Ducatur recta B D ad centrum, & extendatur A B, in F, quoniam igitur

a 5. primi. rectæ D A, D B, æquales ſunt, a erit angulus D B A angulo D A B æqualis. Eâdem ratione, erit angulus D B C, angulo D C B, æqualis, ideoque totus angulus A B C, duobus angulis B A C,

b 32. primi. B C A, æqualis erit b, cum ſit æqualis duobus A B D, D B C. Eſt autem & angulus F B C, externus eiſdem duobus internis, & oppoſitis B A C, B C A, angulis in triangulo A B C, æqualis; ergo anguli A B C, F B C, inter ſe æquales erunt, ac proinde uterque rectus; rectus igitur eſt angulus A B C, in ſemicirculo, quod propoſitum erat oſtendere. Ex Ariſtotelis igitur placito huius demonſtrationis medium eſt dimidium duorum rectorum, quod exprimitur dicendo angulos A B C, F B C, eſſe æquales, hinc enim angulus A B C, dimidium eorum cum ſit, qui duos angulos rectos conſtituunt, dimidium eſt duorum rectorum, & idcirco rectus. Nec propterea ſit petitio principij; licet enim re ipſâ angulus, qui eſt rectus, idem ſit, quod dimidium duorum rectorum, ratione tamen differunt, quod ad principij vitandam petitionem ſufficit; ratione autem differre perſpicuum eſt, nam angulus rectus, quâ talis, dicit tantummodo inclinationem duarum rectarum, quarum una ita ſuper aliam cadit, ut ex utraque parte æquè ſit inclinata; at dimidium duorum rectorum dicit rationem partis, ac ob id ordinem ad totum inuoluit. Similes demonſtrationes innumeræ penè ſunt, quas Mathematicæ uſurpat diſciplinæ.

Sic etiam exemplo deſumpto ex Phyſica demonſtramus materialem cauſam eſſe poſſe demonſtrationis medium; ut ad oſtendendum omne mixtum eſſe corruptibile, materiali causâ, tanquam medio uti poſſumus hunc in modum. *Omne conſtans & contrarijs eſt corruptibile; ſed omne mixtum conſtat & contrarijs; ergo omne mixtum eſt corruptibile.* Sic etiam eſſe corruptibile de compoſito phyſico Peripatetici per primam materiam, tanquam per cauſam materialem oſtendunt. Ad hoc idem genus cauſæ pertinet ſphærica figura Lunæ, cuius illuminationem paulatim factam per ſphæricitatem, tanquam per cauſam materialem oſtendimus.

Dum autem Philoſophus progreditur ait τοῦτο δὲ ταὐτόν ἐστι τῷ τί ἦν εἶναι, τῷ τὸν λόγον σημαίνειν τὸν λόγον. ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ τί ἦν εἶναι αἴτιον δέδεικται τὸ μέσον. *Hoc autem idem eſt ipſi, quod quid erat eſſe, eo quod hoc ſignificat ratio: verumenimuerò & ipſius quid erat eſſe cauſa monſtratum eſt ipſum medium.* Videtur autem nil aliud ſignificaſſe, quàm medium prædictum, ſcilicet dimidium eſſe duorum rectorum acceptum tanquam aliquid ſpectans ad anguli recti quidditatem, quatenus introitum facit ad eius definitionem, ad formalem cauſam reduci, in cuius conſideratione nihil immoratur, ſatius exiſtimans in præcedentibus datâ operâ declaraſſe quo pacto quidditas, quæ formalis eſt cauſa, poſſit eſſe demonſtrationis medium. Sed non deſunt exempla quibus id poſſit declarari, tametſi nanque paſſio, vel affectio formalem cauſam non habeat internam, per quam conſtituatur, cum ipſa potius formæ rationem obtineat; tamen multa demonſtrantur per formalem cauſam ſubiecti, ut ex eo, quòd animal conſtat animâ ſentiente virtute ſentiendi præditum eſſe demonſtratur. Vt prætercam dari ſubiecti definitionem, quæ ut formalis cauſa ſe habet; dari quoque definitionem paſſionis, quam quidem definitionem in demonſtratione tanquam medium aſſumi poſſe non ſenſu infra explicando improbabile. Cauſa formalis quomodo medium declaratur.

Exemplum etiam affert Philoſophus, quo declarat efficientem cauſam in demonſtratione tanquam medium habere locum. Proponatur, inquit, quæſtio propterquid Medi bellum geſſerunt aduerſus Athenienſes, hæc cauſa fuit, quoniam Athenienſes una cum Eretrijs bellum intulerunt Sardis Medorum amicis; hoc enim mouit Medos ad inferendum bellum Athenienſibus; in demonſtratione igitur maius extremum ſit A, hoc eſt Medorum bellum: Medius terminus ſit B, hoc eſt prius bellum Athenienſium in Sardos; quoniam enim Athenienſes priores irruerunt in Sardos, cis poſtea illatum eſt bellum à Medis; minus autem extremum ſit C, hoc eſt Athenienſes, & poteſt efformari argumentatio per medium prædictum, tanquam per cauſam efficientem hoc modo. *Qui bellum prius infert amicis, equum eſt ut bellum patiatur; ſed Athenienſes priores bellum intulerunt amicis Medorum; ergo equum fuit, ut Athenienſes bellum paterentur a Medis.* Cauſa efficiens quomodo ſit medium declaratur.

Hæc tamen probatio re vera demonſtratio non eſt, tum quia eſt de re ſingulari per cauſam ſingularem, tum quia de rebus eſt contingentibus, admitti tamen poteſt tanquam exemplum, in quo non veritas, ſed claritas deſideratur. Huc ſpectat demonſtratio, qua Philoſophus oſtendit Lunæ competere defectionem luminis ob interiectam terram inter ipſam, & Solem; interpoſitio enim terræ ſe habet veluti cauſa efficiens, quod ab omnibus ferè interpretibus admittitur,

adeo

ideo ut demonſtratio per huiuſmodi cauſam procedens, per efficientem cauſam concludere dici debeat. Non diſſimiliter vitalitas de actibus liberis, quòd nimirum ſit ipſis eſſentialis, ex eo probari poterit, quòd à principijs vitalibus producuntor; ſic etiam libertas eſſentialis de actu voluntatis, eo quòd à principio prouenit libero, propterea quòd principium vitale non poteſt operari nou vitaliter; neque principium liberum poteſt agere neceſſitate naturæ.

Quomodo cauſa finalis ſit medium.

Tandem Philoſophus deſcendit ad cauſam finalem per quam certè demonſtrationem fieri poſſe, tanquam per medium luculenter oſtendit ſanitatis exemplo reſpectu deambulantis, hic enim ſanitatis gratia deambulationem inſtituit; & acquirendæ gratia ſanitatis deambulat. Addit etiam exemplum de domo, quæ ideo ex lapidibus & lignis conſtructa eſt, quoniam nos debet à plovia, ac tempeſtatibus defendere.

Quatuor cauſarum genera eſſe poſſe demonſtrationis media ratione ſuadetur.

Ratio autem eorum, quæ hocuſque attulimus eſt, quoniam in quolibet genere dari poteſt cauſa per ſe, & adæquata alicuius effectus; quod ſi ita eſt, nihil prohibet qoominus per ipſam poſſit demooſtratio fieri *propter quid*.

Declaratio ſupra dictorum.

Cum autem diceremus omnia cauſarum genera apta eſſe ad demonſtrationem propterquid conficiendam, id non intelligendum uniuersè de qualibet concluſione, quod nimirum ſit per omnia genera demonſtrabilis, ſed diſiunctim, ut nimirum aliquando cauſa efficiens ſit apta, quandoque caoſa formalis &c. dummodo tamen unaquæque ipſarum ſit per ſe, & cum effectu conuertibilis, ut initio dixi.

Prima difficultas.

Sed aduerſus dicta ſic obijcies. Medium demonſtrationis debet eſſe neceſſarium; at materia eſt cauſa contingentiæ, atque corruptibilitatis, & eſt in potentia contradictionis ad eſſe, & non eſſe; materia igitur non poterit in demonſtratione tanquam medium adhiberi.

Confirmatio.

Confirmatur autem, nam paſſio nou egreditur à materia, ſed à toto compoſito, aut ſaltem ratione formæ, & ſi etiam à materia pullulare dicatur, non ſe habebit ſaltem hæc, ut cauſa materialis, ſed potius ut efficiens per emanationem.

Solutio.

Reſpondendum materiam eſſe cauſam corruptionis, & contingentiæ realis, ac incomplexæ; hoc tamen non impedit quominus ſit cauſa neceſſitatis complexæ, & propoſitionis æternæ veritatis, etiam ut materialis eſt cauſa; verè ſiquidem de compoſito naturali corruptibilitatem, per materiam tanquam per cauſam materialem oſtendimus.

Confirmationi occurritur.

Confirmationi autem fit ſatis reſpondendo paſſiones denominare quidem totum, non tamen ab ipſo fluere, tanquam ab aliquo diſtincto à partibus materiâ, & formâ ſimul ſumptis, & unitis; ſed quaſdam à forma, alias autem à materia, comparatione quarum materia dici poteſt radix, & cauſa metaphyſica; quamuis cauſalitas, quam erga ſubiectum demonſtrationis materia quidem exercet, ſit in genere cauſæ materialis, mediumque ponatur in demonſtratione, non ſolum ut paſſionem, ſed etiam ut ſubiectum reſpicit. Quando autem dicitur paſſionem conuenire compoſito ratione formæ, non eſt ſumendum nomen formæ, ſignificatione tam preſſâ, ut ſolùm denotet partem alteram in compoſito à materia diſtinctam, ſed latiori quâdam uſurpatione pro interno principio, & quâcumque definitionis parte, ſenſu, quo Philoſophus aliquando dixit, partes omnes definitionis formas eſſe quodammodo.

2. Phyſ. Tex. 17. & 5. Diuin. cap. 2.

Secunda difficultas.

Deinde cauſam efficientem idoneam non eſſe ad medij munus obeundum in demonſtratione, ex eo quidam oſtendunt, quoniam inter efficientem cauſam, & effectum neceſſaria non intercedit connexio, ſiquidem efficiens eſſe poteſt ſine effectu, ut ædificator ſine domo.

Confirmatio.

Confirmatur autem, eò quòd medium debet eſſe internum rei de qua procedit demonſtratio, quoniam hæc ex proprijs, atq; adeo internis conſtat; at efficiens non ſecus ac finis, externa cauſa eſt.

Solutio.

Vt difficultas enodetur reuocandum ad memoriam, quod aliàs etiam notaui, ſcilicet cauſam & effectum ſumi vel in potentia vel in actu, cauſa efficiens accepta quidem in actu neceſſariam connexionem habet cum effectu pariter accepto in actu, at verò ſumpta in potentia neceſſariò coniungitur cum effectu in potentia, quo pacto ex his fieri poſſunt propoſitiones per ſe, in quarto perſeitatis modo, ut paulò infra explicabitur, ubi de modis dicendi per ſe ſermo fiet.

Confirmationi ſic ſatis.

Confirmationi autem occurritur reſpondendo non idem eſſe internum, ac proprium; licet ergo medium debeat eſſe proprium, non propterea ſequitur eſſe debere internum.

Tertia difficultas.

Amplius finalem cauſam non eſſe adhibendam tanquam medium in demonſtratione ratio illa ſuadere videtur, quoniam huiuſmodi cauſa re verâ non præcedit effectum, ſed ſolùm intentionaliter; non igitur poterit eſſe demonſtrationis medium, cum hoc debeat eſſe cauſa realis, nam per ipſam paſſio debet realiter conuenire ſubiecto.

Solutio.

Occuritur reſpondendo cauſam finalem eo modo in demonſtratione habere locum, quo locum inter cauſas obtinet; licet autem re ipſâ non præcedat effectum, adhuc tamen inter cauſas phyſicas recenſetur, quia nimirum cauſa efficiens non operatur niſi gratia finis, & niſi ab hoc fuerit allecta, quod re ipſâ eſt in natura, quodque finali ſufficit cauſæ, ut tanquam medium in demonſtratione poſſit aſſumi.

Secunda aſſertio.

Non ſolùm autem quodlibet cauſæ genus poteſt in demonſtratione, tanquam medium adhiberi, ſed amplius addendum per plura cauſarum genera concluſionem eandem oſtendi poſſe.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

1. Phyſ. tex. 1.

Hanc aſſertionem expreſſam apud Ariſtotelem legimus, cum is nil aliud ſibi voluerit dicendo, τότε γὰρ οἰόμεθα γινώσκειν ἕκαστον, ὅταν τὰ αἴτια γνωρίσωμεν τὰ πρῶτα, καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πρώτας, καὶ μέχρι τῶν στοιχείων. *Tunc enim putamus unumquodque cognoſcere, cum cauſas primas nouerimus, & principia prima, & uſque ad elementa.*

Ratione ſuadetur.

Ratio autem ſummè quidem efficax eſt, quoniam, ut eiuſdem effectus plures cauſæ dari poſſunt diuerſi generis à quibus per ſe pendeat: ita etiam per illas poterit demonſtrari; propterea quòd ut res ſe habet ad eſſe, ſic ad cognoſci.

Et certè nihil prohibet quominus eiuſdem rei, & concluſionis poſſint eſſe plures cauſæ, & quidem ſingulæ proximæ, ac adæquatæ; ita quidem rationalem creaturam oſtendere poſſumus electiuam eſſe moralium actuum; tum ex cauſa efficiente, quoniam eſt intellectualis naturæ; tum ex cauſa finali, quoniam eſt ad Beatitudinem ordinata; tum velut ex caoſa formali, quoniam libertate fruitur in operando; tum demum velut ex cauſa materiali, quoniam ſubſtantia eſt ſpiritualis.

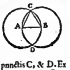
Proximè autem quæ diximus, quamuis vera ſint, difficultatibus tamen urgeri ſolent, præſertim eo quòd Philoſophus ſcientiam definiens ait eſſe cognitionem rei per cauſam, non autem per caoſas, non aliâ ratione, niſi quia cognoſcebat unius rei unicam eſſe cauſam propriam. At quis non videt Ariſtotelem tantùm aſſignare voluiſſe, quod eſt abſolutè neceſſarium ad acquirendam perfectam ſcientiam, ſaltem in

aliquo genere, ad quod ſufficit unius cauſæ proximæ, & adæquatæ cognitio, non propterea tamen negaſſe plures eſſe poſſe cauſas, per quas eadem concluſio demonſtretur. Quòd ſi alibi videtur hoc ſignificaſſe, dicendum voluiſſe tantùm docere prædicatum de unà ſpecie demonſtratum per certam cauſam, de aliis per eandem poſſe demonſtrari, ſi talis cauſa illis conueniat; nunquam tamen affirmaſſe per plures cauſas eandem concluſionem demonſtrari non poſſe.

Difficultas aduerſus demõſtrationẽ propter quid. Neque perturbet, quòd aliquibus moleſtum eſt, nempe quòd medium deberet eſſe quid per accidens aggregatum; hoc enim incommodum non ſequitur; non enim illa concluſio per illas cauſas unicâ, ſed pluribus demonſtrationibus oſtenderetur.

Difficultas tamen aduerſus demonſtrationem *propter quid* ex Mathematicis diſciplinis deſumitur, in quibus communi Philoſophorum conſenſu demonſtrationis hoc genus reperitur, cum tamen non videantur per cauſam demonſtrare; propterea iuuabit aliquam adhibere curam in explicando quam benè Mathematicus demonſtrandi legibus obtemperet; non erit ob id alienum ab inſtituto, paululum in harum conſiderationem incumbere, quod fieri ſatis pro dignitate non poteſt, niſi conſideratione unius, vel alterius demonſtrationis, ex commemoratis diſciplinis depromptæ. Placet autem in exemplum aſſumere maximè obuiam demonſtrationem primæ propoſitionis apud Euclidem, cuiuſmodi eſt Problema ſequens.

1. Prop. 1. Element. *Super datam rectam lineam terminatam, triangulum æquilaterum conſtituere.*

Data ſit recta linea terminata A B, ſuper quam conſtituendum ſit triangulum æquilaterum. Centro A, & interuallo rectæ A B, [a] deſcribatur circulus C B D; deinde centro B, & interuallo eiuſdem rectæ B A circulus deſcribatur alter CAD, ſecans priorem in punctis C, & D. Ex quorum utrouis, puta ex C [b] ducantur duæ rectæ C A, C B, ad puncta A, & B, [c] & erit ſuper rectam A B, conſtitutum triangulum A B C. Dico conſtructum hoc triangulum æquilaterum eſſe. Quoniam enim rectæ A B, A C ducuntur ex centro A ad circuli circumferentiam C B D, [d] erit recta, A C, rectæ A B æqualis. Rurſus quoniam rectæ B C, B A ducuntur ex centro B ad circuli circumferentiam C A D, erit recta B C, rectæ B A, æqualis; tam igitur A C, quàm B C, æqualis eſt rectæ A B, quamobrem, & A C, B C, [e] erunt inter ſe æquales; tres igitur A B, A C, B C, inter ſe æquales erunt, proindeque triangulum A B C, æquilaterum erit.

a 3. pet. b 3. pet. c 20. def. d 15. def. e 1. pron.

Si hæc demonſtratio dicenda eſt *propter quid*, neceſſe erit, ut per cauſam procedat, ſed illam aſſignare non facilè. Plerique triangulum affectionem eſſe crediderunt; nihil tamen in promptius, non enim in hac demonſtratione triangulum eſt quæſitum, ſed ſubiectum, quæſitum autem eſt æqualitas laterum, nam ſi triangulum eſſet affectio, foret aſſignandum ſubiectum, de quo illa demonſtraretur, cum tamen nullum aſſignari poſſit, & demonſtratio oſtendit aliquid alteri ineſſe. Triangulum igitur eſt ſubiectum, de quo laterum æqualitas demonſtratur; non eſt tamen triangulum utcunque, ſed illud, quod ortum eſt ex illa circulorum deſcriptione; itaque hinc triangulum, ita conſtructum, tanquam ſubiectum, illinc autem laterum æqualitas, tanquam affectio demonſtranda, medium ſupereſt aſſignandum, tanquam cauſa, ut demonſtratio *propter quid* dici poſſit, ratione cuius prædicta affectio triangulo conueniat.

Placuit nonnullis ad detegendum medium huius demonſtrationis, ſic illam in ſua principia reſoluere.

Superioris demõſtrationis è quorũdã placito reſolutio in prima principia. *Omne Triangulum habens tria latera æqualia eſt æquilaterum; ſed triangulum A B C, tria habet æqualia latera; ergo triangulum A B C, eſt æquilaterum.* Minorem ita confirmant. *Quæ eidem æqualia ſunt, inter ſe quoque ſunt æqualia; ſed duo latera A C, B C, æqualia ſunt eidem lateri A B; ergo & duo latera A C, B C, inter ſe æqualia ſunt, proindeque tria omnia latera A B, B C, A C, æqualia exiſtunt.* Minorem hac ratione colligunt. *Rectæ lineæ à centro ductæ ad circuli circumferentiam inter ſe ſunt æquales; ſed linea A B, A C, ſunt ductæ à centro A ad circumferentiam C B D; ergo lineæ A B, A C, æquales ſunt inter ſe;* Eadem ratione probant *A B, B C, æquales eſſe* cum ducantur à centro B, ad circumferentiam C A D.

Refellitur. Sed quàm puerilis ſit ſuperior reſolutio, nullius laboris eſt oſtendere; dum enim primo loco dicunt omne triangulum habens tria latera æqualia eſt æquilaterum, inſulsè admodum loquuntur, nam idem eſt penitus dicere triangulum habens tria latera æqualia, ac triangulum æquilaterum, adeo ut propoſitio ſit prorſus identica; nec triangulum habens tria latera æqualia poſſet eſſe medium, & æquilaterum eſſe maius extremum; tametſi namque medium, non debeat eſſe re ipsâ diſtinctum à maiori extremo, debet ſaltem conceptu rationeque diſtingui; ut animal rationale, & riſibile, hæc enim diſtinctio ſufficit ne propoſitio, *omne animal rationale eſt riſibile* dicatur identica; at inter triangulum habens tria latera æqualia, & æquilaterum, quæ nam diſtinctio cadit? profectò nulla, cum idem penitus ſit, & re & ratione triangulum habere tria latera æqualia, & eſſe æquilaterum. Potius igitur argumentatio ſtruenda eſt hunc in modum. *Omnis figura trilinea, conſtans lateribus, quæ ſunt ſemidiametri circulorum æqualium, eſt æquilatera; ſed figura trilinea deſcripta, prout problema iubet, conſtat lateribus, quæ ſunt ſemidiametri circulorum æqualium; ergo figura trilinea prædicto modo deſcripta eſt æquilatera.* Cauſa igitur æqualitatis laterum eſt, quòd latera ipſa ſint duorum æqualium circulorum ſemidiametri, hæc enim cauſa reciprocatur cum ipſa figura trilinea per circulorum interſectionem deſcripta, & cum affectione æqualitatis laterum, adeo ut ad reciprocationem quod ſpectat, ſe habeat quemadmodum animal rationale reſpectu hominis, & reſpectu riſibilis; qualis autem hæc cauſa ſit, non ſatis obuium; crediderim dici poſſe definitionem ſubiecti, nam ſubiectum eſt figura trilinea, mutuâ circulorum interſectione deſcripta, quam ſi definire velis, certè non alio modo, quàm dicendo figuram eſſe conſtantem ex tribus lateribus, quæ ſunt ſemidiametri duorum circulorum æqualium; affectio autem, quæ demonſtratur, eſt eorundem laterum æqualitas. Demonſtratio igitur per genus cauſæ formalis procedere dici debet; definitionem enim eſſe formalem cauſam, ſi non phyſicam, ſaltem metaphyſicam perſpicuum eſt, quod non ſemel Philoſophus docuit, præſertim definiens formam dicendo, τὸ τί ἦν εἶναι. *quod quid erat eſſe* immò [a] & affirmauit, ut ſuperius etiam aduerti, omnes definitionis partes eſſe formas, eâ forſan ratione ductus, quoniam omnis realitas ſpecifica, quales ſunt definitionis partes, conſiſtit in quodam eſſe formali, ſeu in eſſe quidditatiuo, realitas autem individui præcisè conſtituit in eſſe materiali, ſiue contracto, adeout illa entitas dicatur formalis, hæc autem materialis; forma igitur de quidditate, atque definitione eiuſque partibus dicitur; itaq; demonſtratio procedens per definitionem ſubiecti, vel affectionis non immeritò per genus cauſæ forma-

2. Phyſic. tex. 28 & 3. de Ani. tex. 9.
a 3. Diui. cap. 2. & 7. eiuſdem operis ca. 8 & 9.

lis procedere dici poterit. Quædam igitur Mathematicæ demonſtrationes per formale cauſæ genus traditæ dici debent, de quo cum Ariſtotile infra.

2. Phyſ. tex. 17.

Mathematicæ probationes quandoque per materialẽ cauſam procedũt.

Aliæ autem ſunt quorum medium cauſa materialis eſt, ut paulo antea dicebamus, cum & Ariſtotelis auctoritate, & ratione ſuffulti medium illius demonſtrationis propoſitionis trigeſimæ primæ tertij elementorum materialem eſſe cauſam oſtenderemus, quatenus ipſa per partes integrantes, procedit, quę comparatione totius Ariſtotile quoque docente, materiæ locum obtinent. Itaque hoc demonſtrationis genere Mathematicæ etiam diſciplinæ utuntur, ita ut quandoque per genus cauſæ materialis demonſtrent, non eò quòd ut pleriſque viſum eſt, circa quantitatem verſentur, quæ materia etiam ab Ariſtotele quandoque dici ſolet intelligibilis, ſed quia demonſtrando utitur pro medio partibus integrantibus, quę reſpectu totius materiæ munere funguntur.

In Mathematicis diſciplinis frequenter uſurpantur demonſtrationes per aliquod neceſſario cõcomitans procedentes

Eadem quoque diſciplinæ demonſtrationis illud genus frequenter uſurpant, cuius medium eſt aliquid, quod aliud neceſſariò concomitatur, ut congruentia, & æqualitas: hæc enim ſe mutuò comitantur. ſuperiori autem Sectione dicebam demonſtrationem propoſitionis quartæ primi Elementorum, per quidpiam neceſſariò concomitans procedere, & ſimul etiam aſſerebam ex quorundam placito, probationem hanc ad demonſtrationem *quia* reuocari; num autẽ id rectè factum, in dubium reuocabam; propterea quòd hic demonſtrationis modus, valdè Mathematicis familiaris eſt, apud quos forſan demonſtratio *quia* non benè audit. Videtur tamen de nomine contentio, nam ſi per demonſtrationem *propter quid*, intelligendam velimus illam, cuius medium ſit vera cauſa phyſica, vel metaphyſica, profectò dicere non poterimus illam demonſtrationem eſſe *propter quid*, cuius medium eſt aliquid neceſſariò concomitans. Atſi nomine demonſtrationis *propter quid*, permittamus probationem illam appellari, quæ ſi non per cauſam, ſaltem per aliquid ſe tenens ex parte cauſæ, procedit; non ſatis intelligo, cur demonſtratio dici non poſſit *propter quid*, illa quæ per aliquod neceſſariò concomitans procedit. Vtcumque ſe res habeat, ſi de demonſtratione oſtenſiuâ ſermo fiat, duo ſunt genera demonſtrationum *propter quid*, quibus Mathematicæ utuntur diſciplinæ, quorum unum per cauſam formalem metaphyſicam, alterum per cauſam materialem, iam explicatam procedit. Tertium autem genus num ad demonſtrationem *propter quid*, an ad demonſtrationem *quia* reuocari debeat, non curo; nam ut dici debeant uti demonſtrationibus *propter quid*, ſatis eſt duo priora demonſtrationis genera frequenter ab ipſis adhiberi, cum huiuſmodi demonſtrationes re verâ *propter quid* dici poſſint.

Mathematicæ quandoque utũtur demonſtrationibus ducentibus ad impoſſibile.

Non rarò demonſtrationibus utuntur ducentibus ad impoſſibile, hoc tamen huiuſmodi diſciplinarum dignitati nihil derogat, cum adhuc ob duo illa commemorata demonſtrationum genera, dici mereantur uti demonſtrationibus *propter quid*.

SECTIO DECIMAQVINTA.

De Medio demonſtrationis Potiſſimæ.

Quo ſenſu hic potiſſima ſumatur demonſtratio,

AVerroia potiſſimâ demonſtratione iam exploſâ, tanquam ſpecie non diſtinctâ à demonſtratione *quia*, & *propter quid*, ſupereſt potiſſima demonſtratio conſideranda iuxta veriorem uſurpationem, non quatenus à demonſtratione *quia* ſecernitur, ſiquidem hoc pacto à demonſtratione *propter quid* non diſtinguitur, de qua nos proximè locuti ſumus; ſed pro ut præcipua quędam eſt demonſtratio *propter quid*, adeo ut nil aliud ſit, quàm demonſtratio *propter quid*, ſimpliciter, omnibuſque numeris abſoluta. Hoc itaque ſenſu potiſſimam demonſtrationem accipimus, cum in præſentia conſiderandam ipſam ſuſcipimus. Præcipuè verò demonſtrationis *propter quid*, hæc uſurpatio ducit ortum ex eo, quòd omnis demonſtratio *propter quid*, per cauſam procedens cognitionem neceſſariam, euidentem, & certam, & idcirco ſcientiam parit; at cauſæ non inferunt æqualem neceſſitatem, euidentiam, ac certitudinem cognitionis, cum ex ipſis una ſit interna, & eſſentialis, alia verò externa; una inferat certitudinem phyſicam, alia verò certitudinem metaphyſicam; hinc ex demonſtrationibus *propter quid* peculiaris quædam eſt, quæ cognitionem maximè neceſſariam, euidentem, ac certam, proindeque perfectiſſimam ſcientiam parit, cum hac nil aliud ſit, quam cognitio neceſſaria, euidens, ac certa per cauſam diſcurſu comparata; quoniam autem ratione medij demonſtratio, de qua loquimur, ſcientię perfectionem ſummam aſſequitur, idcirco quærendum quale ſit potiſſimæ demonſtrationis medium, an ſcilicet quodlibet cauſæ genus pro eius medio poſſit aſſumi.

Mirum eſt quam variæ ſint hac de re Philoſophorum ſententiæ, in quarum clariorem notitiam uberioremque dicendorum explicationem, pauca quædam præmittam; & primò quidem efficientem cauſam in duplici eſſe diſcrimine, ſcilicet externam unam, quæ agit actione tranſeunte, hoceſt in ſubiectum diſtinctum; alteram autem internam, quæ agit in ſeipſam; & hanc duplicem eſſe, propterea quòd vel agit actione phyſica, cum videlicet in ſe producit effectum rè ipsâ diſtinctum, ut cum graue deſcendendo noua celeritatis acquirit momenta; vel actione metaphyſica, quando ſcilicet per metaphyſicam reſubſtantiam aliquid ab ipſa dimanat, formali tantùm ratione diuerſum; quod bifariam poteſt intelligi, vel ita ut emanatio ſit cum diſtinctione ex rei natura dimanantis ab eo à quo dimanat, ut ſubtiliorem doctrinam profitentes affirmant, vel cum diſtinctione habente fundamentum in re ad actum tamen redacta per intellectum, quod aliàs nos explicuimus, & ut rationabilius amplexi ſumus, exiſtimantes rerum affectiones, proprietateſque non maiori diſtinctione ab ijs, quibus conueniunt diſtingui; harum autem cauſa non erit niſi eſſentia, quidditaſque ſubiecti, quæ in ordine ad affectionem cauſa dicitur efficiens metaphyſica: in ordine autem ad ſubiectum, quatenus eſt, τὸ τί ἦν εἶ. *Quod quid eſt*, ipſius cauſa dicitur formalis, quæ etiam in ordine ad paſſionem dici poteſt, eo nomine quòd prima ſit formalis ratio, quâ talis paſſio ſubiecto conuenit; materialis etiam cauſa dici poteſt, eò quòd à ſubiecto, in quo recipitur affectio re non diſtinguitur; ad extremum dici etiam poteſt finalis eo quod omnia, proindeque paſſiones ad perfectionem ſubiecti ordinantur; illud namque circumſtant, & complent, ut non immeritò ſubiecti eſſentia, finis affectionum dici debeat.

Cauſa efficiens multiplex.

Paſſionis definitio triplex.

Amplius illud etiam eſt notatione dignum, paſſionem ſcilicet tribus modis definiri poſſe, adeò ut prima definitio ſit formalis conſtans ex genere, & differentia, per ſubiectum, vel per terminum circumſcripta, ut vulgata eſt illa eclipſeos definitio, quâ dicitur, *eclipſis eſt priuatio luminis in Luna à Sole recepti. Item definitio tonitrui, eſt ſonus in nube.* Secunda dicitur cauſalis, velut illa, in qua cauſa duntaxat propria, & adæquata paſſionis adhibetur, ut *eclipſis eſt interpoſitio terræ inter Solem, & Lunam. Item tonitrus eſt ex-*

tinctio

tinctio ignis in nube. Tertia eſt, quæ ex utraque conflatur, quæque dicitur à demonſtratione ſolâ terminorum poſitione ſituque differre; nam totum id inuoluit, quod in ſe continet demonſtratio, ut *eclipſis eſt priuatio luminis in Luna à Sole recepti ab interpoſitione terræ proueniens. Item tonitrus eſt ſonus ortus ex extinctione ignis in nube*. Itaque prætermiſſâ definitione ſubiecti, quæ principium eſt indemonſtrabile, conſideranda eſt affectionis definitio, quæ triplex eſt, ut vidimus, è quibus definitio quæ dicitur formalis poteſt eſſe demonſtrationis concluſio, quoniam cauſam habet, per quam poteſt demonſtrari; alia verò per ſolam cauſam tradita, ratione cauſæ, medium poteſt eſſe demonſtrationis; reliqua tandem à demonſtratione re ipsâ non differt. His autem conſideratis quid hac de re ſenſerint clariores Ariſtotelis interpretes, breuiter explicabimus.

Variæ Philoſophorum placita.

Pleri que crediderunt quodlibet cauſæ genus dummodo proximum ſit, & adæquatum pro medio potiſſimæ demonſtrationis aſſumi poſſe. Alij ſolam formalem cauſam, quo nomine ſubiecti definitionem, non tamen ratione ſingularum partium, ſed unius ultimæ differentiæ, medium eſſe demonſtrationis de qua ſit ſermo, putarunt. Alij verò paſſionis definitionem in omni demonſtratione potiſſima, tanquam medium, uſurpandam eſſe contendunt. Alij conflatum quoddam ea utraque definitione ſcilicet ſubiecti, & affectionis tale medium eſſe arbitrantur. Alij demum affectionis cauſalem definitionem medium eſſe exiſtimant in demonſtratione potiſſima; rem autem ſic explicant, ut huiuſmodi definitio non ſit ſubiecti, quamuis hoc inuoluatur in illa, ſed ſi talis fuerit, non ut ſubiecti definitio, ſed ut affectionis cauſa, tanquam medium uſurpetur.

Aſſertio prima.

Aſſerendum primò formalem affectionis definitionem in potiſſima demonſtratione, tanquam medium aſſumi non poſſe.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Hoc Ariſtotelem voluiſſe, ex eo mihi perſpectum, quoniam in efformandis propoſitionibus ad elaborandam demonſtrationem nos admonet, ut præ oculis prædicationis legem habeamus; ita ut curare nos debeamus ut in primis prædicatio naturalis ſit; admiſſo autem demonſtrationis medium eſſe formalem paſſionis definitionem, ſequetetur in propoſitione maiori, prædicationem non naturalem fieri; ut ſi hoc definitionis genere definiatur riſibilitas, definitio talis erit. *Riſibilitas eſt aptitudo hominis ad ridendum*, quæ ſi medium eſſe debeat, ſubiectum fiet in maiori propoſitione, adeo ut de ipſa definitum, puta, riſibilitas enuncietur, fiatque propoſitio hunc in modum, *Quicquid habet aptitudinem ad ridendum, illud eſt riſibile*, ubi riſibile eſt definitum, quod de definitione prædicatur, cum tamen contrario modo res habere ſe debeat; nam iuxta naturalem prædicationis modum, definitio de definito debet enunciari. Ex Ariſtotelis igitur ſententia, medium, de quo ſit ſermo, nequit affectionis definitio formalis eſſe.

Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Amplius non ſatis intelligo, quo pacto huius ſententiæ fautores principij petitionem declinare poſſint, aſſumitur enim ex. gr. probandum hominem eſſe riſibilem, & in demonſtratione debeat aſſumptio eſſe, quòd omnis homo aptitudinem habeat ad ridendum; quis non videt futurum, ut ignotum, per æquè ignotum probetur? æquè enim mihi ignotum eſt hominem eſſe riſibilem, ac hominem habere aptitudinem ad ridendum. Sic de eclipſeos formali definitione, quæ nil aliud quàm priuatio luminis in Luna a Sole recepti; æquè enim ignotum eſt Lunam deliquio laborare, ac luminis à Sole recepti priuatam reddi.

Secunda ratio.

Præterea medium in ea, de qua ſit ſermo, demonſtratione, id procul dubio eſſe debet, quod de ſubiecto, nullo intermedio prædicatur, ita ut quod non eſt huiuſmodi, nequeat tanquam medium in hac demonſtratione adhiberi; ſed affectionis formalis definitio haud poteſt, nullo intermedio, de ſubiecto prædicari; eadem enim eſt ratio de affectionis definitione ac de affectione ipſa; hæc autem nequit immediatè de ſubiecto prædicari, propterea nec etiam eius definitio. Sed medium in demonſtratione potiſſima tale eſſe debere, ut de ſubiecto nullo intermedio prædicetur, cuique ſatis eſt exploratum, cum neminem fugiat præſtantiſſimam hanc demonſtrationem, ex immediatis eſſe conficiendam.

Tertia ratio.

Tandem ratio non exigui momenti ſupra poſitam aſſertionem ſuadet, quòd medium in demonſtratione potiſſima id eſſe non poteſt, quo cognito contingit adhuc quærere propterquid affectio ſubiecto inſit, cognitá autem affectione de ſubiecto per eius formalem definitionem, remanet adhuc inquirendum cur affectio ſubiecto inſit; formalis igitur affectionis definitio nequit in potiſſima demonſtratione tanquam medium uſurpari. Maior propoſitio ex eo conſtat, quia ſumptiones huius demonſtrationis debent eſſe immediatæ; minor autem probatur ex eo quia talis definitio non eſt cauſa inhærentiæ paſſionis in ſubiecto, cum enim definitio paſſionis re non differat ab eadem; quemadmodum paſſio dici non poteſt cauſa propriæ inhærentiæ in ſubiecto, ita nec etiam eius definitio, de utraque ſiquidem eadem eſt ratio. Formalis igitur definitio paſſionis nequit eſſe medium demonſtrationis potiſſimæ.

Aſſertio ſecunda.

Aſſerendum ſecundò conflatum ex definitione formali, & cauſali medium potiſſimæ demonſtrationis eſſe non poſſe.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Hanc aſſertionem ad aures etiam Ariſtotelis exiſtimo, propterea quòd ex eius ſententia huiuſmodi conflatum nil aliud eſt, quam definitio ſolum terminorum poſitione ſituque à demonſtratione diſcrepans; ut igitur demonſtrationi repugnat medium eſſe, de quo loquimur, ſic etiam prædicto conflato repugnabit. Philoſophum autem conflatum ex utraque definitione formali, nimirum, & cauſali ſolâ terminorum poſitione, ſituque à demonſtratione differre voluiſſe, palam eſt, & apertum; quandoquidem definitionem triplicem eſſe decreuit, quarum una ab eo dicitur principium ſeu medium demonſtrationis, ut ſuperius etiam notauimus, & eſt illa, quæ cauſam continet propriam, & adæquatam affectionis, ut propterea cauſalis appelletur; alia eſt illa, quæ concluſio poteſt eſſe demonſtrationis, diciturque definitio formalis; alia demum affectionis definitio, quæ ex utraque conſtat, ſola terminorum poſitione dicitur à demonſtratione differre, ex Ariſtotelis igitur ſententia conflatum ex utraque definitione nequit potiſſimæ demonſtrationis medium eſſe.

2. Poſt. Tex. 46.

Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Ratione quoque ſuperioris aſſertionis veritas comprobatur, quoniam potiſſimæ demonſtrationis medium debet eſſe cauſa, ratione cuius affectio ſubiecto conueniat; huiuſmodi autem non eſt, niſi unum per ſe, & non unum quidpiam, ex accidenti, at conflatum ex utraque definitione, non eſt quidpiam per ſe unum, ut ſatis notum eſt; perperam igitur ſtatuitur medium demonſtrationis, de qua ſit ſermo.

Secunda ratio.

Præterea aut illud conflatum dicitur eſſe medium ratione definitionis formalis, aut definitionis cauſalis; primum dici non poteſt, ut ex prima aſſertione conſtat; ergo ſecundum; quod ſi ita eſt ineptè admodum huiuſmodi conflatum dicetur eſſe medium, cum

prius, ſed quoniam ratione ipſius affectio ſubiecto conuenit; id enim, quo intermedio, hoc eſt, merito cuius affectio ſubiecto competit, non inconſultò fuit medium appellatum, quatenus ex eo quòd extrema cum eo uniuntur: inter ſe pariter cõnexionem habent; hoc enim ſufficit medio, ut tale dici poſſit. Sed illud etiam accedit, quòd ex hac perſpecta extremorum unione cum medio, mutuam eorundem connexionem intellectus deducit.

Sexta difficultas. Sic etiam urgeri ſolet. Formalis definitio affectionis ijs omnibus eſt conditionibus prædita, quæ in medio deſiderantur; eſt enim notior affectione, facit propoſitiones neceſſarias, de omni, per ſe, ſecundum quod ipſum, & per cauſam; ergo non immeritò potiſſimæ demonſtrationis medium eſſe dicetur.

Solutio. Falſum aſſumitur, cum aliquid in formali definitione affectionis deſideretur, cuius defectu medium in hac, de qua loquimur, demonſtratione dici non poteſt; enim verò formalis definitio affectionis non inuoluit cauſam inhærentiæ ipſius in ſubiecto, nec dicit *propterquid* huiuſmodi inhærentiæ; unde eſt ut hanc definitionem tanquam medium adhibendo neceſſe ſit in principij petitionem incurrere, cum eadem ſit quæſtio de affectione, ac de eius definitione; idem enim eſt quærere, an homo ſit riſibilis, & an ſit aptus ad ridendum.

Septima difficultas. Qui acriter autem propugnant maioris extremi definitionem eſſe potiſſimæ demonſtrationis medium, ea præcipuè ratione ducuntur, quoniam interroganti ex. gr. cur homo ſit diſcurſivus benè reſponderi poteſt, quoniam eſt aptus ad diſcurrendum, & quòd hæc definitio eſt magis nota, quàm definitum, & quòd ſi quis negaret hominem eſſe diſcurſivum, hâc viâ poſſet conuinci. Poteſt etiam, inquiunt, talis definitio dici cauſa, ut paſſio ſubiecto inſit, ſicuti formalis eſt cauſa eiuſdem paſſionis ſecundum ſe, quatenus nimirum in utraque premiſſarum aſſumitur, quod eſſe aptum, ſit diſcurſivum, & quod eſſe aptum homini inſit, quemadmodum etiam rationale eſt cauſa, ut homini inſit diſcurſivum; quia rationale eſt diſcurſivum, & rationale homini ineſt. Immò addunt contingere poſſe ut aliter prædicatum de ſubiecto demonſtrari nõ debeat, quàm per ipſius prædicati definitionem, quod exemplo declarant, animal, inquiunt, rationale definitio hominis eſt, quam per definitionem ipſius definitionis, oſtendimus dicendo, *omnis oratio explicans eſſentiam hominis per genus, & differentiam eſt optima hominis definitio; ſed animal rationale eſt oratio per genus, & differentiam explicans eſſentiam hominis; ergo animal rationale eſt optima hominis definitio.* Et ſi quæratur, quare animal rationale eſt definitio hominis, non aliter reſpondendum, niſi quia hominis explicat eſſentiam.

Quorundam reſponſio. Sunt, qui reſpondent ſuperiorem demonſtrationem, potiſſimam non eſſe, cum eſſe definitionem formaliter ſecundam intentionem importet, quæ non conuenit eſſentialiter animali rationali, ſed ex accidenti; & quamuis cõcederetur eſſe quoddam prædicatum quidditativum, adhuc non eſſe veram demonſtrationem, quia per ipſam non oſtenderetur paſſio de ſubiecto, ſed potius prædicatum ſuperius de inferiori, ut cum oſtenditur hominem eſſe animal, per hoc quòd ſit viuens ſenſitivum, in qua probatione præmiſſæ non ſunt conuertibiles, & ſecundum quod ipſum.

Vera ſolutio. At ſi rectè attendas, facilè reperies definitionem illam cauſalem eſſe, nam cum dicimus oratio explicans eſſentiam hominis per genus, & differentiam, eſt optima hominis definitio nam exprimitur cauſa, cur huiuſmodi oratio ſit optima definitio hominis, ſiquidem exhibet genus, & differentiam, hinc autem habet, ut optima ſit definitio; quamobrem ſi definitio formalis nequit eſſe medium, benè tamen cauſalis, nihil obſtabit quo minus ſuperior definitionis definitio, tanquam medium adhibeatur.

Dubitatio Remanet tamen ſcrupulus remouendus, in eo conſiſtens, quòd idem ſequitur abſurdum pro definitione cauſali, quod pro formali; nempè definitum de definitione prædicari, quod contra prædicationis leges eſſe dicebamus.

Solutio. Obuiam itur dicendo non eandem eſse rationem de una, quæ de altera prædicatione, non enim idem ſequitur inconueniens; quando ſiquidem definitio formalis eſt, contingit de definitione definitum prædicari; quando autem definitio eſt cauſalis non item; quod exemplo ſit manifeſtum; definitio formalis cenſetur eclipſeos, *eſt priuatio luminis in Luna, à Sole prodeuntis.* Dicendo igitur, priuatio luminis in luna, à Sole prodeuntis eſt eclipſis, prædicatur definitum de definitione. At ſi dicatur *eclipſis eſt interpoſitio terræ inter Solem, & Lunam*, & fiat propoſitio *interpoſitio terræ inter Solem, & Lunam eſt eclipſis*, prædicatur definitum, hoc eſt, effectus de cauſa, redditurque ſenſus, quòd huiuſmodi effectus à tali cauſa proueniat; diſpar igitur eſt ratio.

Prima difficultas aduerſus ſecundam aſsertionem. Sed aliquæ ſunt etiam difficultates aduerſus ſecundam aſsertionem; quandoquidem primò illud occurrit, quod Ariſtoteles pronunciauit dicendo idem eſſe *quid eſt*, & *propterquid*; ergo medium dicere debet *quid eſt* paſſionis, & *propter quid*; ſed non poteſt utrunque dicere niſi definitio conflata ex formali, & cauſali, nam ratione definitionis formalis, definitio dicet *quid eſt*, ratione definitione cauſalis, dicet *propter quid*. 2. Poſt. cap. 2.

Confirmatio. Confirmatur etiam ex eodem Philoſopho, quoniam medium debet eſſe cauſa ut paſſio ſit ſimpliciter, & ut inſit ſubiecto, ſed hoc præſtare non poteſt niſi definitio conflata ex formali, & cauſali, nam ratione definitionis formalis, eſt cauſa cur paſſio ſimpliciter ſit, ratione definitionis cauſalis, eſt cauſa cur eadem ſubiecto inſit.

Solutio. Reſpondendum Philoſophi primum teſtimonium ab aduerſarijs allatum nullum eſſe, cum loco ab ipſis citato id ipſe non affirmet, ſed tantum diſputet an eiuſdem ſecundum idem poſſit definitionẽ ac demonſtrationem eſse, licet in progreſſu doceat eâdem demonſtratione, quâ declaratur *propterquid* declarari etiam *quid*; hinc tamen non infertur medium eſse debere definitionem conflatam ex formali, & cauſali definitione paſſionis; ut enim demonſtratio declaret *propterquid* & *quid* requirit medium, quod ſit cauſalis definitio paſſionis aſsertione ſequenti, explicanda. Tex. 41. Illud etiam addendum, *per quid* paſſionis intelligendam eſse definitionem eius cauſalem, ad id autem formalem definitionem non requiri.

Confirmationi ſit ſatis. Nec teſtimonium alterum quicquam concludit, nam cauſalis definitio paſſionis eſt cauſa ut paſſio ſimpliciter ſit, & ut inſit; unde enim habet paſſio ut inſit ſubiecto, habet etiam ut ſimpliciter ſit, quoniam eius ineſse ſubiecto eſt eiuſdem ſimpliciter eſse, ut non ſemel à nobis dictum fuit.

Secunda difficultas Præterea. Medium debet eſse cauſa adæquata, à qua pendeat connexio paſſionis cum ſubiecto; at nequit eſse huiuſmodi, niſi definitio formalem, & cauſalem paſſionis inuoluens; ergo talis definitio medium in ea de qua loquimur, demonſtratione eſse debebit. Aſſumptio autem inde probatur, quoniam connexio paſſionis cum ſubiecto pendet ab iiſdem tanquam ab extremis; propterea non poterit eſse connexionis cau-

ſa

ſa niſi definitio formalem, & cauſalem paſſionis inuoluens.

Solutio. Vt difficultati ſatisfiat oportet aduertere connexionem paſſionis cum ſubiecto re verà pendere à ſubiecti natura, tanquam à cauſa; unde eſt ut cauſalis definitio paſſionis, rectè dici poſſit huiuſmodi connexionis cauſa, nec ad id aliud quidpiam requiratur; quòd ſi connexio paſſionis cum ſubiecto dicatur ab iiſdem pendere, tanquam ab extremis, hoc nihil eſt, cum id ad demonſtrationem non faciat; huius enim eſt ſolùm oſtendere paſſionem ineſſe ſubiecto, & cur, & propterquid inſit, cauſam afferendo potiſſimam, ſiquidem hic de potiſſima demonſtratione ſit ſermo; talis autem cauſa ſufficienter per cauſalem paſſionis definitionem exprimitur, proindeque non eſt opus definitione formali, adeo ut demonſtrationis medium ſit ex utraque conflatum.

Tertia difficultas. Alij autem ſic urgent. Medium huius demonſtrationis debet perfectam notitiam paſſionis, atque adeo perfectam ſcientiam parere; ſed hoc præſtare non poteſt, niſi medium omne cauſæ genus contineat, quoniam ad unius cuiuſque rei perfectam comparandam notitiam, omnia cauſarum genera oportet habere perfecta; ergo huius demonſtrationis medium dici non poterit, niſi definitio conſtans omnibus cauſarum generibus.

Solutio. Hæc difficultas, quippe quæ contra ſequentem aſſertionem facit, paulò poſt diluetur explicando ſimul cuiuſmodi eſſe debeat affectionis notitia, ut perfecta dici mereatur; interim à ſolutione abſtinendum, cum diſſenſias aduerſus ſuperiorem aſſertionem non faciat, niſi quatenus ſe reſtringat ad cauſam formalem expreſſam per definitionem formalem paſſionis, & ad efficientem inſinuatam per definitionem cauſalem eiuſdem, ſeu per definitionem ſubiecti; tunc autem reſpondendum per hanc demonſtrationem haberi notitiam perfectam paſſionis in determinato genere cauſæ, dicique poſſe notitiam cæteris perfectiorem, quatenus confertur cum hac, vel illa paſſionis notitia, habita per aliquod aliud cauſæ genus; eò vel maximè quòd cauſalis definitio paſſionis inuoluit ſubiectum, quod quodammodo cuiuſlibet cauſæ munus erga paſſionem exercet.

Quarta difficultas. Ad extremum diluenda remanet difficultas ex præmiſſis deſumpta, propterea quòd præmiſſæ ex quibus ea, de qua loquimur, demonſtratio conficitur, maximè quidem propriæ ac immediatæ eſſe debent; huiuſmodi porrò eſſe non poterunt, niſi medium ſit definitio ex formali cauſalique conſtans, nam paſſionis definitione, puta formali tantùm, præmiſſæ maximè quidem propriæ forent paſſioni, non autem ſubiecto; at exiſtente medio cauſali paſſionis definitione, ſeu definitione ſubiecti, præmiſſæ maximè forent propriæ ſubiecto, non autem affectioni; ut igitur ſint maximè propriæ utrique, medium debet eſſe definitio utramque complectens.

Solutio. Reſpondendum, quanuis medium demonſtrationis utranque definitionem non complectatur, adhuc præmiſſas dicendas eſſe maximè proprias, quoniam ad hoc ſufficit, ut medium ſit cum utroque extremo conuertibile.

Aſſertio tertia. Aſſerendum præterea demonſtrationis potiſſimæ medium, cauſalem eſſe paſſionis definitionem.

Auctoritate Ariſtotelis ſuadetur. Hanc aſſertionem Ariſtoteli placuiſſe diffiteri nemini licet, cum illam ſplendidè tradiderit; de hac enim demonſtratione loquens, ait maius extremum, ſcilicet affectionem *eſſe id cuius medium eſt cauſa*, minus autem extremum *eſſe id cui medium eſt cauſa*; ſic enim loquitur. ἐπεὶ δ' ἔστι τὸ αἴτιον, καὶ οὗ αἴτιον κατὰ συμβεβηκός, οὐ μὴν δοκεῖ προβλήματα εἶναι. *Licet autem, & id cuius eſt cauſa & id, cui eſt cauſa conſiderare per accidens: ſed non videntur eſſe problemata.* (2. Poſt. tex. 26.) Dicens autem *id cuius eſt cauſa* ſignificat maius extremum, ſiue paſſionem, cuius cauſa quæritur; & dicens *id cui*, ſignificat minus extremum, quod eſt ſubiectum, cui illa eſt cauſa, ut huiuſmodi effectus inſit; & quanuis loquatur de problemate accidentali, nihil eſt; non enim accidentale problema dicit eo quòd effectui ſit cauſa accidentalis, cum potius velit ſemper intelligendam eſſe cauſam propriam, & adæquatam effectus; ſed accidentalem ſubiecto, cui tamen effectus accidentalis ſit; quòd ſi effectus non fuerit ſubiecto accidentalis, nec etiam cauſa illi accidentalis erit; ſat igitur nobis ipſum voluiſſe potiſſimæ demonſtrationis medium cauſam affectionis eſſe.

Ratione probatur. Ratione quoque ſuadetur aſſertio, quoniam illud eſt medium in hac, de qua loquimur, demonſtratione, per quod ſit ſatis quæſito *propter quid*, ut idem Philoſophus teſtatur non uno in loco, ſed per cauſam paſſionis huic quæſito ſit ſatis; ſcientia enim quærit cauſam cur paſſio ſubiecto inſit, quâ cognitâ, quieſcit intellectus; huiuſmodi autem cauſa eſt cauſa paſſionis; ergo cauſa ſeu definitio cauſalis paſſionis erit potiſſimæ demonſtrationis medium; at talem cauſam eſſe paſſionis cauſam, apertis verbis Ariſtoteles teſtatur, (2. Phyſ. tex. 27.) nam ex eius ſententia, nos non opinamur, priùs quicquam ſcire, quàm utique ceperimus *propter quid*, circa unumquodque, & hoc eſt primam cauſam accipere; & manifeſtum, quod & nobis hoc faciendum eſt, & de generatione, & corruptione, deque omni phyſica mutatione, ut ſcientes ipſorum principia, reducere ad ipſa, quæſitorum unumquodque tentemus. *Docet* igitur potiſſimæ demonſtrationis medium eſſe, quod diximus.

Dubitatio. Valdè tamen eſt dubium, ex quo genere cauſæ definitio cauſalis, quam eſſe paſſionis oſtendimus, conſtare debeat.

Aſſertio quarta. Aſſerendum definitionem cauſalem affectionis non debere ex quocunque genere cauſæ conſtitui, ſed ſolum ex formali cauſa ſubiecti, adeo ut huius quidditatiua definitio ſecundum omnem partem, qua conſtat, potiſſimæ ſit demonſtrationis medium.

Ratione ſuadetur. Aſſertionem hanc validiſſima ratio conuincit, quoniam huius demonſtrationis medium debet illud eſſe, ex quo ſumma neceſſitas, videlicet metaphyſica infertur, eo quòd hæc debet parere ſcientiam perfectiſſimam (talem enim demonſtrationem potiſſimam eſſe volumus), quæ ſine hac ſumma neceſſitate nequit ſubſiſtere; at nulla cauſa, præter formalem ſubiecti cauſam, poteſt hanc neceſſitatem inferre, cum ſolum phyſicam inducat, eò quòd effectus non ita neceſſariò ab ipſa, ut à formali ſubiecti cauſa prouenit; propterea formalis ſubiecti cauſa potiſſimæ demonſtrationis medium cenſeri debet.

Confirmatio. Confirmatur, ex eo quia medium talis demonſtrationis, debet eſſe cauſa metaphyſica, non phyſica; ergo debet formalis eſſe cauſa ſubiecti; optima conſecutio, nam formalis cauſa ſubiecti, reſpectu paſſionis, cauſa metaphyſica eſt. Aſſumptum ſic oſtendo. Illa cauſa debet huius demonſtrationis eſſe medium, quam affectio ſummâ neceſſitate conſequitur; ſed huiuſmodi eſt cauſa metaphyſica; proinde metaphyſica cauſa debet huius demonſtrationis medium eſſe.

Difficultas. Aduerſus tamen hæc illud facit, quòd omne id poteſt eſſe potiſſimæ demonſtrationis medium, per quod perfectiſſima ſcientia poteſt comparari, adeo ut de re propoſita nihil ſuperſit quærendum, hoc enim eſt huius demonſtrationis proprium, ſed non ſolùm cauſalis de-

finitio

finitio affectionis tradita per formalem ſubiecti cauſam, verùm etiam per aliud quodcunque cauſæ genus eſt huiuſmodi; ergo non ſolùm cauſalis definitio affectionis tradita per formalem cauſam ſubiecti, ſed etiam per aliud quodcunque cauſæ genus poterit eſſe medium potiſſimæ demonſtrationis. Maior ut dicebam eſt certa; minorem videtur docuiſſe Philoſophus dicens per cauſam ſatisfacientem quæſtioni *propterquid* omnibus alijs quæſtionibus ſatisfieri; at omnis cauſa, etiam ſi non ſit formalis cauſa ſubiecti, ſatisfacit quæſtioni *propterquid*; ergo non ſolùm cauſalis definitio affectionis, ſed quodcunque aliud cauſæ genus perfectiſſimam ſcientiam parit, adeo ut de re propoſita nihil ſuperſit quærendum. Maiorem ab Ariſtotele traditam inductio confirmat, nam per extinctionem ignis in nube fit ſatis omnibus quæſtionibus de tonitruo, *ſcilicet an ſit, quid ſit, qualis ſit*, & *propter quid ſit*, ſic etiam per interpoſitionem terræ inter Solem, & Lunam omnibus quæſtionibus de Eclipſi poteſt ſatisfieri; eodem modo de alijs innumeris eiuſdem ordinis demonſtrationibus.

Solutio.

Ex hactenus tamen traditis obuia fit difficultatis ſolutio; demonſtratio enim potiſſima, ſi nominis propriam ſignificationem retinendam velis, ſummam hoc eſt metaphyſicam neceſſitatem expoſcit, quam non niſi per medium, quod ſit formalis ſubiecti cauſa, conſequitur; demonſtrationes autem per aliud cauſæ genus procedentes, phyſicâ ſolum neceſſitate neceſſariam conclusionem inferunt.

Difficultas præoccupata, ſimulque diluta.

Neque dicas commemoratis demonſtrationibus accidentia per cauſam propriam, & adæquatam demonſtrari; proindeque nihil illis deeſſe quominus potiſſimæ nuncupentur. Non inquam id dicas, niſi enim velis de nomine contendere, demonſtrationes illę dici potiſſimæ non poſſunt, eò quòd concluſionem neceſſariam ſummâ neceſſitate non inferunt, ſeu quia ſummæ neceſſitatis defectu, utpote minori neceſſitate contentæ non merentur potiſſimæ nuncupari.

Altera difficultas præoccupata, diluenda inferius.

Neque perturbet, quòd Mathematicæ demonſtrationes dicantur potiſſimæ, quanuis non ex ſubiecti, definitione procedant; nam quid hac de re ſentiendum copioſè paulo poſt explicabo.

Aſſertio quinta.

Aſſerendum inſuper formalem hanc ſubiecti cauſam eiuſdem eſſe quidditatiuam definitionem, ſecundum omnem, qua conſtat, partem.

4. Phyſic. Text. 31. Ariſtotelis auctoritate probatur.

Hane aſſertionem docuiſſe videtur Ariſtoteles dicens. Ὑποκειμένων δὲ τούτων, τὰ λοιπὰ θεωρητέον. δεῖ δὲ πειρᾶσθαι τὴν σκέψιν οὕτω ποιεῖσθαι, ὅπως τὸ τί ἐστιν ἀποδοθήσεται, ὥστε τά τε ἀπορούμενα λύεσθαι, καὶ τὰ δοκοῦντα ὑπάρχειν τῷ τόπῳ, ὑπάρχοντα ἔσται. καὶ ἔτι τὸ τῆς δυσκολίας αἴτιον, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀπορημάτων, ἔσται φανερόν· οὕτω γὰρ ἂν κάλλιστα δεικνύοιτο ἕκαστον. *Suppoſitis autem his, reliqua ſpeculari decet. Oportet autem tentare conſiderationem, ſic facere, ut ipſum quid eſt reddatur, ut & quæ dubitantur ſoluantur, & quæ videntur ineſſe loco, inſint. Et amplius ipſa difficultatis, & earum, quæ circa ipſum, dubitationum cauſa erit manifeſta. Sic enim pulcherrimè demonſtrabitur unumquodque.* Quod etiam alibi ſignificauit; nemini propterea dubium, quin ſuperiorem aſſertionem Philoſophus approbauerit.

1. de Ani. Tex. 11. &c. & ſecundo de An. Text. 12.

Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Ea mihi videtur aſſertionis ratio, quoniam huiuſmodi demonſtrationis medium debet adæquatum eſſe principium, à quo tanquam à fonte proprietates, affectioneſve dimanant; ita autem ſe habet definitio quidditatiua ſubiecti ſecundum omnem partem; ergo talis definitio potiſſimæ demonſtrationis medium eſſe debet. Aſſumptio conſtat, quoniam fons omnium affectionum eſt tota ſubiecti quidditas; ſed hæc per definitionem ſecundum omnem partem exprimitur, non enim ſolùm per ultimam differentiam, ſed per genericam quoque rationem explicatur, cum ſubiecti quidditas utranque rationem inuoluat; ergo quidditatiua ſubiecti definitio principium eſt à quo, tanquam à fonte proprietates, affectioneſve dimanant.

Secunda ratio.

Amplius. Quod eſt principium, & cauſa aliorum, ut talia ſint, maximè id tale eſſe debet, quod ſplendidè Philoſophus docuit, tum ubi habet ἀεὶ γὰρ δι' ὃ ὑπάρχει ἕκαστον, ἐκεῖνο μᾶλλον ὑπάρχει. *Semper enim id magis tale eſt, propter quod unumquodque eſt tale*; Tum etiam ubi. ἕκαστον δὲ μάλιστα αὐτὸ τῶν ἄλλων, καθ' ὃ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει τὸ συνώνυμον, οἷον τὸ πῦρ θερμότατον, καὶ γὰρ τοῖς ἄλλοις τὸ αἴτιον τοῦτο τῆς θερμότητος. *Vnumquodque verò id ipſum maximè aliorum eſt, ſecundum quod alijs uniuocatio ineſt: ut puta ignis calidiſſimum, etenim cæteris hic eſt caliditatis cauſa*, ſed ſubiecti definitio quidditatiua ſecundum omnem partem eſt cauſa, cur alia ſint demonſtrandi media; quanto enim magis aliqua ad ſubiecti definitionem accedunt, tantò magis demonſtrandi rationem habent, quod ex affectionibus eſſentialiter ordinatis apertè colligitur, earum enim prima magis eſt idonea ad demonſtrandum quàm ſecunda, quoniam illa magis ad ſubiecti definitionem accedit; propterea definitio quidditatiua ſubiecti ſecundum omnem partem maximè medium potiſſimę demonſtrationis erit.

1. Poſt. text. 15.

2. Diuin. tex. 4.

Superioris aſſertionis declaratio.

Dicebam autem per formalem ſubiecti cauſam, intelligi debere quidditatiuam definitionem eiuſdem ſecundum omnem partem quâ conſtat, quoniam id cuius eſt definitio, vel eſt compoſitum phyſicum, vel metaphyſicum, ſi primùm non ſolùm dicit formam, ſed etiam materiam; ſi ſecundum non ſolum differentiam, ſed etiam genus importat, prout autem totum, ſic etiam definitio ſumenda eſt, nimirum quatenus utranque partem inuoluit; & quanuis affectio nequeat recognoſcere pro ſui cauſa niſi partem alterutram, cum totum non ſit quidpiam diſtinctum à ipſis partibus ſimul ſumptis, & unitis; adhuc tamen definitio quidditatiua dicetur medium, hoc eſt cauſa ſecundum omnem partem, quoniam affectio, quæ conſequitur totum ratione alterutrius partis, totum ipſum pro cauſa recognoſcit, eò quòd pars, totius eſt pars, & partes ipſæ mutuò ſe reſpiciunt.

Prima difficultas.

Obijcies. Admiſſo medium potiſſimæ demonſtrationis cauſalem eſſe definitionem affectionis traditam per formalem ſubiecti cauſam, hoc eſt per quidditatiuam ſecundum omnem partem ſubiecti definitionem, ſequeretur ex proprijs demonſtrationem non eſſe; ſed hoc alienum prorſus à veritate; ergo & id unde ſequitur; conſtat autem ſequela ex eo quia paſſiones omnes ab eadem cauſa fluentes, per eandem definitionem probarentur, proindeque non demonſtrarentur per cauſam unicuique propriam, ſed per communem pluribus.

Solutio.

Neganda eſt ſequela, & ad eius probationem reſpondendum, cum dicimus demonſtrationem conſtare ex proprijs id ſic intelligi, nimirum ut demonſtratio procedat ex principijs conuertibilibus cum ijs quorum ſunt principia, non autem ex principijs, quæ non ſint communia pluribus, atque adeo procedat ex medio, quod cum affectione reciprocetur, etſi illud ſit commune pluribus affectionibus, dummodo cum ipſis reciprocetur, quod non repugnat; rationale nanque commune eſt admiratiuo, & riſibili, & cum ſingulo reciprocatur.

Secunda difficultas

Præterea. Sequeretur committi petitionem principij, quod non eſt admittendum. Probatur autem ſequela ex eo quia definitio non diſtinguitur à definito; demonſtrando igitur affectionem conuenire ſu-

biecto

Digitized by Google

biecto definito propterea quòd eiuſdem ſubiecti definitioni conueniat, probaretur idem per idem, quod eſt principium petere.

Solutio. Negandum committi petitionem principij, ad quam declinandam non requiritur diſtinctio ex rei natura, nec maior illâ, quæ eſt per intellectum cum fundamento in re, immò ſufficit diſtinctio penes explicitum, & implicitum, qualis eſt inter definitionem, & definitum, ne idem ſcilicet per idem probari dicatur; res enim eadem quatenus expreſſa per conceptum confuſum, diſtinguitur à ſe ipſa prout expreſſâ per conceptum diſtinctum; prout verò ſtat ſub conceptu diſtincto, poteſt eſſe id, per quod prædicatum, hoc eſt affectio conuenit eidem prout ſtat ſub conceptu confuſo; oſtendendo igitur affectionem de ſubiecto per eiuſdem definitionem, non demonſtramus idem, per idem; nam oſtendendo affectionem conuenire ſubiecto definito, eò quòd conueniat definitioni, demonſtramus conuenire ſubiecto per aliquid, quod eſt notius ipſo, & cui conuenire affectionem clarius, & notius eſt intellectui, quàm conuenire ſubiecto; nulla igitur contingit fallacia petitionis principij.

Tertia difficultas. Alij autem ſic arguunt. Sequeretur demonſtrationem eſſe ex mediatis, hoc autem inconueniens, cum ſit contra leges bonæ demonſtrationis; ergo etiam & id unde ſequitur; ſequelam autem oſtendunt, eò quòd paſſio definitioni conuenit ſubiecti non immediatè, ſed mediâ propriâ definitione, quemadmodum ſecunda paſſio conuenit intermediâ primâ.

Solutio. Occurritur negando ſequelam, & ad eius probationem reſpondendum adhuc demonſtrationem dici ex immediatis conſtare, quoniam affectio, eiuſque definitio ſubiecto conuenit immediatione ſubiecti. Secunda autem paſſio dicitur immediatè conuenire ſubiecto immediatione cauſæ, quandoquidem poſterioris affectionis cauſa non prior affectio ſimpliciter, ſed ſubiecti quidditas eſt, quæ prima omnium affectionum cauſa non immeritò dici debet. Cæterum eadem difficultas fieri poſſet de definitione paſſionis, hæc enim conueniret ſubiecto mediâ ipſius ſubiecti definitione.

Quarta difficultas. Amplius ſequeretur maiorem, & concluſionem eſſe propoſitiones ſpectantes ad eundem, nempe ſecundum modum dicendi per ſe, quod alienum à veritate videri poteſt.

Solutio. Reſpondendum hoc nullum incommodum eſſe, quoniam aliquid intereſt inter maiorem propoſitionem, & concluſionem, ſiquidem in illa quidem prædicatur affectio de definitione ſubiecti, in hac de ſubiecto ipſo; notius eſt autem intellectui paſſionem ſubiecti definitioni conuenire, quàm ipſi ſubiecto, quod ſatis demonſtrationi, etiam ſi utraque propoſitio ad eundem, ſcilicet ſecundum per ſe dicendi modum pertinere dicatur.

Sed quoniam poſſet quiſpiam ſuſpicari definitionem commemoratam eſſe medium ſolum, ut affectionis cauſam, non autem ut ſubiecti definitionem, quòd à veritate remotum exiſtimo.

Aſſertio ſtata. Aſſerendum propterea quidditatiuam ſubiecti definitionem potiſſimæ demonſtrationis medium non ſolùm, ut affectionis cauſam, ſed ut ſubiecti definitionem eſſe.

Ratione probatur. Suadetur autem, quoniam medium quatenus tale dicere non ſolùm debet connexionem neceſſariam cum affectione, ſeu prædicato; ſed etiam cum ſubiecto, propterea quòd ſubiectum eatenus infertur in concluſione neceſſariò unitum eſſe cum proprietate, ſiue paſſione, quoniam in præmiſſis oſtenſum eſt ſubiectum, & affectionem cum medio uniri; quemadmodum igitur medium dicitur tale formaliter, ut eſt paſſionis cauſa, quoniam ſub hac ratione neceſſariò cum affectione connexum eſt; non diſſimiliter definitio dici debebit formaliter medium, quoniam ſub hac ratione cum ſubiecto neceſſariam connexionem importat.

Prima difficultas. Aduerſus tamen hæc ſic obijcies. Definitio ſubiecti ut ſic dicit cauſam inhærentiæ paſſionis in ſubiecto, non autem *propter quid;* at de ratione medij eſt, quòd ſit cauſa inhærentiæ, & dicat *propter quid*.

Solutio. Solutio in eo poſita, quòd ſubiecti definitio ſimpliciter non dicit cauſam inhærentiæ, nec *propter quid*; eius enim eſt tantùm explicare, in quo ſubiecti natura conſiſtat; ut tamen ſubiecti definitio, & ut affectionis cauſa, & inhærentiæ cauſam, & *propter quid* utique dicit; enimuerò quatenus definitio ſubiecti, & ut affectionis cauſa, dicit hoc quod eſt, eſſe id unde habet affectio ut ſubiecto inſit, in quo eius eſſe conſiſtit.

Secunda difficultas. Amplius. Demonſtratio eò ſolùm dirigitur, ut tradat ſcientiam maioris extremi, non autem minoris; per accidens igitur eſt, medium eſſe definitionem ſubiecti; hoc enim modo ſolum habet ut ſubiectum, non ut affectionem notificet.

Solutio. Occurritur reſpondendo demonſtrationem dirigi non ad cognoſcendam paſſionem ſimpliciter, ſed ut in ſubiecto exiſtentem, proindeque requiri ut medium cognoſcatur quatenus idem cum paſſione, & ſubiecto.

Tertia difficultas. Deinde ſic urgent. Tametſi quandoque medium ſit oratio, non rarò tamen uſu venit, ut ſit ſola dictio; at dictio non eſt oratio, cum tamen definitio ſemper oratio ſit, ex accidenti igitur eſt, ut medium ſit definitio, cum quandoque ſit talis, quandoque verò non item.

Solutio. Non inficiandum ſæpeſæpius dictionem pro medio quidem uſurpari; re tamen verâ dictionem loco definitionis accipimus, cum enim hæc duplici parte conſtat alterutram ex illis prout expedit tanquam medium aſſumimus; nec ineptè quatenus una, vel altera definitionis pars, puta materialis, vel formalis eſt veluti prima radix, à qua proprietas, vel affectio ſuum eſſe recognoſcit. Ita quidem dicimus omne rationale eſt riſibile; omnis homo eſt rationalis; ergo omnis homo eſt riſibilis, rationale ſumentes pro integra hominis definitione, nempe animal rationale.

Quarta difficultas. Præterea medium, ut medium eſt cauſa, quandoquidem per medium ſcimus, ſcire autem eſt rem per cauſam cognoſcere; per accidens igitur eſt, ut medium ſit definitio; non enim medium cauſa eſt ut definitio, quin potius ratio medij definitionis rationem non inuoluit; quod euidenter conſtat ex eo, quòd in demonſtratione, *a poſteriori* neceſſe eſt dari medium, quod tamen cauſa non eſt.

Solutio. Obuiam itur reſpondendo medium non eſſe cauſam ſimpliciter, quando demonſtratio eſt *propter quid*, ſed cauſam connexionis prædicati cum ſubiecto; quando verò demonſtratio eſt potiſſima, cauſam eſſe connexionis neceſſariæ neceſſitate ſummâ ſeu metaphyſicâ, quæ haberi non poteſt niſi medium ſit eſſentiale ſubiecto, ut propterea medium in huiuſmodi demonſtratione debeat eſſe definitio ſubiecti cauſa verò paſſionis. In demonſtratione autem *à poſteriori* medium inuoluit rationem cauſæ, non quidem in eſſendo, ſed in cognoſcendo tantùm; medium ſiquidem dici poteſt cauſa paſſionis, vel in eſſendo, vel in cognoſcendo. Medium priori modo eſt id a quo paſſio re verâ accipit eſſe quatenus eſt id, a quo ipſa habet ut ſubiecto inſit, quod autem eſt cauſa in eſſendo, eſt etiam in cognoſcendo; cum unumquodque ut ſe

habet

habet ad eſſe, ſic etiam ad cognoſci, atque adeo quod habet eſſe per aliud, neceſſe eſt, ut per illud cognoſcatur. Medium autem ſecundo modo eſt id à quo etſi aliquid non recipiat eſſe, habet tamen ab ipſo ut cognoſcatur, nimirum ut cauſa vel exiſtere, vel alicui uniti cognoſcatur.

Digreſſio Sectione ſequenti inſtituenda

Latiſſimus autem aperitur mihi philoſophandi campus in præſentia, occaſione eorum quæ diximus, videlicet potiſſimæ demonſtrationis medium cauſalem eſſe definitionem affectionis traditam per formalem ſubiecti cauſam, nimirum per quidditatiuam eius definitionem, quoad omnem partem, qua conſtat; in hoc enim ferè omnes deceptos aduerti, ſolumque Zabarellam benè philoſophatum fuiſſe. De his tamen Sectionem ſequentem inſtituere præſtabit, in qua diuerſarum ſcientiarum demonſtrationes ad trutinam reuocentur.

SECTIO DECIMASEXTA.

Quarundam ſcientiarum demonſtrationes expenduntur.

Dicebam potiſſimæ demonſtrationis medium eſſe cauſalem definitionem affectionis traditam per formalem ſubiecti cauſam, hâc acceptâ pro quidditatiua ſubiecti definitione, non quòd nulla ſit potiſſima demonſtratio, quæ tali non utatur medio; ſed quia præcipua demonſtratio quæ potiſſima dicitur, talis eſt, ut medium habeat prædictum. Nam re verâ quantumuis diligenter euoluas trianguli definitionem, nunquam per illam oſtendes triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis; trianguli ſiquidem definitio talis eſt. *Triangulum eſt figura tribus lateribus conſtans*; idcirco Geometra trilateras figuras definiens ait, τρίπλευρα μὲν τὰ ὑπὸ τριῶν. *Trilateræ quidem, quæ ſub tribus*. Quis autem hinc deduci poſſe crediderit, triangulum habere tres angulos duobus rectis æquales? Non igitur putandum omnem demonſtrationem potiſſimam per tale medium procedere; nam demonſtratio trigeſimæ ſecundæ primi Elementorum, in qua de triangulo commemorata demonſtratur affectio, videtur potiſſima dicenda, quantumuis per tale medium non procedat. Hæc Ariſtoteles diſertiſſimis verbis nos docuit dicens. ἔοικε δὲ οὐ μόνον τὸ τί ἐστι γνῶναι χρήσιμον εἶναι πρὸς τὸ θεωρῆσαι τὰς αἰτίας τῶν συμβεβηκότων ταῖς οὐσίαις. ὥσπερ ἐν τοῖς μαθήμασι τί τὸ εὐθὺ, καὶ τί τὸ καμπύλον. ἢ τί γραμμὴ καὶ ἐπίπεδον, πρὸς τὸ κατιδεῖν πόσαις ὀρθαῖς αἱ τοῦ τριγώνου γωνίαι ἴσαι *Videtur autem non ſolum cognitio quid eſt, utilis eſſe ad inſpiciendas cauſas eorum quæ ſubſtantijs per ſe accidunt, ut in Mathematicis* cognoſcere *quid ſit rectum, & quid obliquum, aut quid linea, & planum* confert *ad videndum, quod rectis anguli trianguli* ſint æquales. Paucis autem interiectis ſubdit, πάσης γὰρ ἀποδείξεως ἀρχὴ, τὸ τί ἐστι. *Omnis enim demonſtrationis principium* eſt cognitio *quid eſt*. Certum eſt autem per *quid eſt*. Philoſophum nil aliud ſignificare, quàm definitionem ſubiecti; docet enim ex cognita natura ſubiecti, cognoſci cauſas accidentium, naturam illam comitantium. Sententia igitur verborum hæc erit. Cognitio eſſentiæ ſubiecti confert ad obtinendam ſcientiam accidentium per ſuas cauſas; ubi ſubſtantiæ nomen accipit vel pro eſſentia, ut ſenſus verborum ſit, cognitio ipſius quid eſt, confert ad contemplandas cauſas eorum, quæ accidunt eſſentijs rerum, ſeu, quę rerum eſſentias conſequuntur, ut ſunt proprietates, ac affectiones. Vel nomen ſubſtantiæ accipit pro ſcientiæ ſubiecto, ſiue ipſum re verâ ſubſtantia ſit, ut in ſcientia naturali,

1. de Anima tex. 11.

ſiue accidens, ut in Mathematicis; ſenſus tamen in idem recidit, nam quæ accidunt per ſe ſubiectis, eſſentias eorum conſequuntur; rectius tamen, ut Zabarella aduertit, ſumitur *ſubſtantia* pro ſcientiæ ſubiecto, quod ſubſtantiæ nomine alibi ſumptum fuiſſe conſtat ex ijs quæ primo Poſteriorum habet, ubi unitatem, & punctum ſubſtantias appellat, quæ ſunt ſubiecta in Arithmetica & Geometriæ. Quamobrem Ariſt. ſententia erit, quam diximus, nempe quòd cognoſcere quid eſt, & eſſentiam ſubiecti, confert ad cognoſcendas cauſas affectionum, ſubiecti naturam comitantium. Ex his autem noſtra ſententia perſpicuè conſtat, videlicet non ſemper in demonſtratione potiſſima medium eſſe definitionem cauſalem paſſionis traditam per formalem ſubiecti cauſam, hoc nomine intelligendo quidditatiuam eiuſdem definitionem ſecundum omnem partem, ut explicuimus, licet huiuſmodi definitio ſubiecti ſit primum medium in ſcientia, & prima omnium accidentium cauſa, aliquorum tamē proxima, & aliquorum remota; nam ut rectè notauit laudatus nuper interpres, Philoſophus non dixiſſet *ipſum quid eſt* in ſingulari numero, & *cauſas* in particulari, neque dixiſſet ipſam definitionem eſſe utilem ad cognoſcendas cauſas, ſi ipſamet ſola illorum cauſa foret; ſed quia eſt prima cauſa, à qua aliæ intermediæ cauſæ pendent, ob id eam eſſe dicit utilem ad cauſas contemplandas, hoc eſt, inueſtigandas. Huius autem interpretationis confirmatio, ex ijs, quæ ſubdit exemplis deſumitur; ait, enim, ὥσπερ ἐν τοῖς μαθήμασι τί τὸ εὐθὺ καὶ τί τὸ καμπύλον, ἢ τί γραμμὴ καὶ ἐπίπεδον, πρὸς τὸ κατιδεῖν πόσαις ὀρθαῖς αἱ τοῦ τριγώνου γωνίαι ἴσαι *Vt in Mathematicis quid ſit rectum, & quid obliquū, aut quid linea, & planum ad videndum, quod rectis anguli trianguli* ſint æquales. His utique verbis docet Philoſophus, quod ſuperiùs dicebam; cùm enim affirmaſſet ſubiecti definitionem conferre ad cognoſcendas accidentium cauſas, non ut omnium demonſtrationum medium, ſed ut primam omnium radicem, & cauſam; in præſens exempli locu affert definitiones ſuperficiei, & lineæ, & lineæ rectæ, & lineæ obliquæ, quæ ſub adæquato ſubiecto Geometrię, tanquam ſpecies continentur, quarum definitiones prima ſunt principia in ea ſcientia, ſine quorum notitia demonſtrare nobis haud licet tres angulos trianguli duobus rectis æquales eſſe, quamuis prædictarum definitionum nulla ſit medium demonſtrationis illius, quæ cum trigeſimum ſecundum obtineat locum, à primis definitionibus, primiſque principijs valde remota eſt; medium autem ipſius proximum, quo de triangulo prædicta demonſtratur affectio, nimirum habere tres angulos æquales duobus rectis, eſt affectio alia naturâ prior, ſcilicet æqualitas anguli externi duobus internis, & oppoſitis. Hinc illa mathematicarum demonſtrationum ſeries, adeo ut ex ijs una ſupponat aliam, donec ad prima indemonſtrabilia principia deueniatur. Cogitandum enim inter affectiones ſubiecti dari quendam naturæ ordinem adeo ut una conſecutionem habeat ad aliam, quod in cauſa eſt ut quantumuis ſubiecti alicuius naturam ſummâ cura diligentiaque tractemus & acerrimè ſimus in eius conſiderationem intenti, nunquam, niſi prius aliquibus affectionibus demonſtratis, alias demonſtrare valeamus, quod exemplo trianguli poteſt luculenter oſtendi, quantumuis enim quiſpiam intra cancellos tamen geometricæ abſtractionis, trianguli naturam diligenter euoluat, reperiet, ut paulo antea dicebam, nil aliud quam figuram tribus rectis comprehenſam, ſolâ autem hâc habitâ notitiâ de triangulo, nunquam poterit de eodem affectiones innumeras demonſtrare, neglecto earum or-

1. Poſt. tex. 178.

dine, quem dixi, adrò ut unam prius, deinde vero aliam inde prodeuntem oſtendat; & quoniam res pluribus eſt difficultatibus inuoluta, idcirco dabo operam aliquas demonſtrationes obſeruando, ut ex hiſce cotibus enauigare poſſimus. Ducam autem à mathematicis demonſtrationibus exordium, mox gradum facturus ad phyſicas & metaphyſicas.

Cauſa materialis in Mathematicis demonſtrationibus medium, ex Ariſtotele.

Ex ſequentibus autem conſtabit apertè, quod ſuperiùs innuimus, ſcilicet in Mathematicis diſciplinis, pro demonſtrationis medio duplicem cauſam adhiberi, materialem unam, & formalem alteram; cùm enim Mathematicus utatur vel demonſtratione ducente ad incommodum, vel oſtenſiuâ, (omitto nunc illud peculiare demonſtrationis genus Mathematicis conſuetum, quemadmodum, & illud, quod per aliquid neceſſariò concomitans procedit, quæ etſi oſtenſiua ſit, dubium tamen an ad *propterquid* an ad *quia*, reuocetur) in oſtenſiua duplicem pro medio cauſam adhibet, vel materialem ſcilicet, vel formalem. Hoc notauit Philoſophus, nam in Mathematicis diſciplinis materialem cauſam, tanquam medium uſurpari diſertè docet, Δῆλον δὲ καὶ ὧδε. διὰ τί ὀρθὴ ἡ ἐν ἡμικυκλίῳ ἢ τίνος ὄντος, ὀρθὴ; *Sed & hoc modo idem manifeſtum fiet. Cur rectus* eſt angulus, *qui* eſt *deſcriptus in ſemicirculo? aut quo poſito* neceſſe eſt, ut *rectus* ſit? Subdit paulo poſt dicens, αἴτιον τὸ Β. αὐτὸ ἄρα τὸ Α ἴσον. ὃ δὲ τοῦ γ τὸ Β δύο γὰρ ὀρθῶν ἥμισυ. τὸ Β οὖν ὄντος ἡμίσεος δύο ὀρθῶν, τὸ α, τῷ γ ὑπάρχει. τοῦτο δ' ἦν τὸ ἐν ἡμικυκλίῳ ὀρθὴν εἶναι. *cauſa* eſt *τὸ Β, hic enim* angulus eſt *æqualis τῷ α.* angulus autem *τὸ γ*, eſt æqualis *τῷ Β. quia* eſt *dimidium duorum rectorum* angulorum, *ſi igitur ſit τὸ Β id eſt dimidium duorum rectorũ* angulorum *τὸ α τῷ γ. ineſt: hoc autem erat, angulum deſcriptum in* ſemicirculo, *rectum eſſe*. Philoſophus igitur eſt arbitratus in commemoratis diſciplinis materialem cauſam, pro demonſtrationis medio adhiberi, nam dimidium eſſe duorum rectorum, materialem cauſam præſefert, cum pars integralis, comparatione totius, materiæ locum obtineat.

a. Poſt. tex. 48.

Cauſa formalis in idem medium, ex Ariſtotile ibidem

Idem Philoſophus à Mathematicis, tanquam medium uſurpari cauſam formalem teſtatur; non ſolum loco nuper laudato, ubi paulò poſt ſubdit, τοῦτο δὲ ταυτόν ἐστι τῷ τί ἦν εἶναι, τῷ τοῦτο σημαίνειν τὸν λόγον. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι αἴτιον δέδεικται τὸ μέσον. *Hoc autem eſt idem, quod quidditas, quia hanc ſignificat definitio, ſed & quidditatem oſtendimus eſſe cauſam mediam*. Non ſolum inquam ibi, ſed alibi dicens, Ὅτι δ' ἐστὶν αἴτια, καὶ ὅτι τοσαῦτα τὸν ἀριθμὸν ὅσα φαμὲν, δῆλον. τοσαῦτα γὰρ τὸν ἀριθμὸν, τὸ διὰ τί περιείληφεν. ἢ γὰρ εἰς τὸ τί ἐστιν ἀνάγεται τὸ διὰ τί ἔσχατον ἐν τοῖς ἀκινήτοις, οἷον ἐν τοῖς μαθήμασιν. εἰς ὁρισμὸν γὰρ τοῦ εὐθέος ἢ συμμέτρου ἢ ἄλλου τινὸς ἀνάγεται ἔσχατον. *Eſſe autem cauſas, ac tot eſſe numero, quot diximus, manifeſtum eſt, tot enim numero comprehendit* quæſtio, *cur ſit: nam* quæſtio *cur ſit, vel ad quidditatem inducitur,* quæ *extremum* eſt *in* rebus *immobilibus, ut in Mathematicis: ad definitionem enim recti, aut ſymmetri, aut alius cuiuſpiam ad poſtremum reuocatur*. Quibus Ariſtoteles in mathematicis uſum cauſæ formalis pro demonſtrationis medio luculenter oſtendit. Contendit enim ibi probare ad quæſtionem *propterquid* reſponderi per aliquam ex quatuor aſſignatis à ſe cauſis; & initio ducto à cauſa formali, probat intentum, quia, dum quæritur *propterquid*, rerum immobilium, ſiue re ipsâ ſint tales, ut intelligentiæ, ſiue per ſolam abſtractionem, ut res mathematicæ, tunc reſpondetur ſolùm per definitionem quidditatemve, tanquam per cauſam formalem, vel quaſi formalem; adeout ut *propterquid*, quandoque, ut in prædictis diſciplinis, ultimò reducatur in *quod quid eſt*; nam in in ipſis *propterquid* reducitur ad definitionem anguli

a. Phyſic. tex. 69.

recti, vel commenſurati; adeò ut ſi quæratur *cur aliquis angulus ſit rectus*, reſpondendum ſit per definitionem anguli recti, dicendo quia hic angulus conſtituitur ex linea recta cadente ſuper aliam rectam, & faciente duos angulos æquales ex utraque parte. Si verò quæratur, cur diameter quadrati ſit incommenſurabilis coſtæ? Reſpondetur per definitionem commenſurabilis, atque incommenſurabilis.

Ratione ſuadentur hactenus dicta.

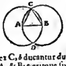
Ratio autem inde deſumitur, quoniam res conſiderata ab huiuſmodi diſciplinis ſuam habet eſſentiam, à qua intra fines mathematicæ abſtractionis proprietates, affectionesvè dimanant, quæ propterea de re ipſa conſideratæ, per definitionem, quâ eius exprimitur, eſſentia demonſtrari commodiſſimè poſſunt.

Primò autem ad trutinam reuocanda demonſtratio primæ propoſitionis primi Elementorum, quæ Problema eſt huiuſmodi.

Super datam rectam lineam terminatam, triangulum æquilaterum conſtituere.

Prop. 1. primi elementorũ.

Sit propoſita recta linea terminata A B, ſuper quam triangulum æquilaterum oporteat conſtituere. Centro A, & interuallo rectæ A B, *a* deſcribatur circulus C B D; item centro B, & interuallo eiuſdem rectæ B A, circulus alter deſcribatur C A D, priorem ſecans in punctis C, & D; ex quorum utrouis, nimirum ex C, *b* ducantur duæ rectæ lineæ C A, C B, ad puncta A, & B; *c* eritque ſuper rectam A B conſtitutum triangulum A B C, nempe figura tribus rectis lineis comprehenſa. Dico huiuſmodi triangulum æquilaterum eſſe. Quoniam enim rectæ A B, A C, ducuntur ex centro A, ad circuli circumferentiam C B D, *d* erit recta A C, rectæ A B, æqualis. Rurſus quoniam rectæ B C, B A, ducuntur ex centro B ad circuli circumferentiam C A D, erit recta B C, rectæ B A, æqualis. Tam igitur A C, quàm B C, æqualis eſt rectæ A B. *e* Quare, & A C, B C, inter ſe æquales erunt, atque adeo A B, B C, A C, erunt omnes inter ſe æquales, & ob id triangulum A B C, æquilaterum erit.

a 3. pet.
b 1. pet.
c 20. def.
d 15. def.
e 1. pron.

Hæc demonſtratio potiſſima eſt, quippe quæ procedit per definitionem figuræ rectilineæ deſcriptæ, prout Problema præſcribit, adeo ut definitio ſit medium, figura ipſa ſit ſubiectum, de quo per tale medium, æqualitas laterum, tanquam affectio demonſtretur.

Secunda propoſitio eiuſdem libri.

Secunda propoſitio, quæ pariter Problema eſt, nempe.

Ad datum punctum, datæ rectæ lineæ æqualem rectam lineam ponere demonſtratur per aliquid neceſſariò concomitans, concluditur enim duarum linearum æqualitas ex æqualitate utrinſque cum tertia. Cuiuſmodi autem ſit huius demonſtrationis genus, non multo antea inſinuatum fuit; certum ſi potiſſima demonſtratio non eſt, eò quòd eius medium non ſit definitio quidditatiua ſubiecti, inter potiſſimas tamen videtur recenſenda, quoniam ex immediatis principijs concluſionem deducit; non eſt autem putandum in diſciplinis demonſtrationes omnes eiuſdem eſſe perfectionis; aliæ enim alijs dignitate præſtant, ac antecellunt.

Tertia Propoſitio, quæ itidem Problema eſt, puta.

Tertia propoſitio eiuſdem libri.

Duabus datis rectis lineis inæqualibus, de maiori æqualem minori rectam lineam detrahere.

Tertia inquam propoſitio demonſtratur non ſecus ac ſuperior per aliquod neceſſariò concomitans, proindeque eiuſdem ordinis eſt cum illa.

Propoſitio quarta eiuſdem libri.

Propoſitio quarta, quæ Theorema eſt ſic habet.

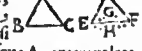
Si duo triangula duo latera duobus lateribus æqualia

habeant

habeant, utrunque utrique, habeant verò & angulum angulo æqualem ſub æqualibus rectis lineis contentum, & baſim baſi æqualem habebunt; eritque triangulum triangulo æquale; ac reliqui anguli reliquis angulis æquales erunt, uterque utrique, ſub quibus æqualia latera ſubtenduntur.

Huius propoſitionis demonſtratio hæc eſt.

Sint duo triangula A B C, D E F, & unius utrunque latus A B, A C, æquale ſit alterius utrique lateri D E, D F, hoc eſt A B, ipſi D E, & A C, ipſi D F, angoluſque A contentus lateribus A B, A C, æqualis angulo D, contento lateribus D E, D F. Dico baſim B C, æqualem quoque eſſe baſi E F, & triangulum A B C, triangulo D E F, & utrunque angulum B, & C, utrique angulo E, & F, videlicet angulos B, & E, qui opponuntur lateribus æqualibus A C, D F, inter ſe; & angolos C, & F, qui opponuntur æqualibus lateribus A B, D E, inter ſe pariter æquales eſſe. Intelligatur triangulum A B C, ſuperponi triangulo D E F, ita ut punctum A, cadat in punctum D, & latus A B, in latus D E, quæ cum

a 8. pron. ſint æqualia ſibi mutuo a congruent (non enim dici poteſt partem rectæ A B, rectæ D E, congruere, partem autem non item, quia tunc duæ rectæ lineæ haberent

b 10. pron. idem commune ſegmentum, b quod eſt impoſſibile. Nec dici poteſt puncto A, cadente in D, & B, in E, rectam A B non congruere rectæ D E, hoc eſt illam in hanc non cadere, ſed cadere vel ad dextram, vel ad ſiniſtram ipſius D E; duæ enim rectæ lineæ ſuperfi-

c 14. pron. ciem clauderent, quod c fieri non poteſt) proindeque puncto A, cadente in punctum D, punctum B, cadet in punctum E. Et quoniam angulus B A C, ex hypo-

d. 8. pron. theſi æqualis eſt angulo E D F, propterea ſibi mutuo d congruent, atque adeo latere A B, cadente in latus D E, latus A C cadet in latus D F, quæ cum ſint ex hy-

e. 8. pron. potheſi æqualia, ſibi mutuò e congruent, & ob id puncto A, cadente in punctum D, punctum C, cadet in punctum F, ſed iam punctum B, cadebat in punctum E, modo autem punctum C, cadit in punctum F, propterea rectæ B C, & E F, nempe triangulorum baſes, ſibi mutuò congruent, alioquin ſi ſupra caderet, aut infra, ut efficeretur recta E G F, vel E H F, ſequeretur à duabus rectis E F, E G F, vel ab E F, E H F,

f. 14. pron. ſuperficiem claudi, quod eſt abſurdum. Duæ f enim rectæ ſuperficiem claudere non poſſunt; ideirco baſis

g. 2. pron. B C, æqualis g erit baſi E F, cum neutra alteram excedat; & triangulum A B C, triangulo D E F; & angulus B, angulo E, & angulus C, angulo F, ob eandem cauſam, æqualis exiſtet. Quamobrem ſi duo triangula, duo latera duobus lateribus æqualia habeant &c. Quod erat operæ pretium oſtendere.

Cæterum nemini licebit negare tam E G F, quàm E H F rectam eſſe, cum utraque ponatur eadem eſſe, quæ recta B C.

Hæc propoſitio demonſtratur per aliquid neceſſariò concomitans, ut ſuperius etiam notaui, æqualitas enim concomitatur congruentiam, & viciſſim congruentia æqualitatem, ſenſu tamen iam explicato, ita ut comparatio fiat inter ea, quæ eiuſdem ſunt ſpeciei atomæ.

Propoſitio decima tertia, quæ Theorema eſt.

Cum recta linea ſuper rectam conſiſtens lineam angulos facit; aut duos rectos, aut duobus rectis æquales efficiet.

Huius propoſitionis demonſtratio pro medio habet cauſam materialem, ſiquidem illud in partibus integrantibus conſiſtit, quas comparatione totius materiæ munere fungi cum Ariſtotele ſuperiùs aduertimus.

Propoſitio vigeſima nona, quæ Theorema eſt, ſic habet.

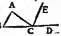
In parallelas rectas lineas recta incidens linea; & alternatim angulos inter ſe æquales efficit; & externum interno, & oppoſito, & ad eaſdem partes æqualem; & internos, & ad eaſdem partes, duobus rectis æquales facit.

Hæc propoſitio triplici parte conſtat; quarum *Prima* innixa propoſitioni decimæ tertiæ demonſtratur per genus materialis cauſæ; *Secunda* per neceſſariò concomitans. *Tertia* itidem innixa decimæ tertiæ per materiale cauſę genus, ut ex dictis perſpicuum eſt.

Trigeſima prima propoſitio, quæ Problema eſt, innititur propoſitioni vigeſimæ ſeptimæ, quæ demonſtratur demonſtratione ducente ad abſurdum.

Propoſitio trigeſima ſecunda, quæ Theorema eſt ſic habet.

Cuiuſcunque trianguli uno latere producto: externus angulus duobus internis, & oppoſitis eſt æqualis: & trianguli tres interni anguli duobus ſunt rectis æquales.

In triangulo A B C, producatur latus B C, ad partes C, in D; Dico primò, angulum externum A C D, æqualem eſſe duobus internis, & oppoſitis ſimul A, & B. Ex puncto enim C, linea a ducatur C E, parallela rectæ A B. Quoniam a 31. primi.
igitur recta A C, incidit in parallelas A B, C E, b
erunt anguli alterni A, & A C E, æquales. Rurſus, b 29. primi.
quia recta B D, in eaſdem incidit parallelas; c erit angulus externus D C E, æqualis interno B. Additis c 29. primi.
igitur æqualibus A C E, & A d, fiet totus A C D, (qui d 2. pron.
ex duobus D C E, A C E, componitur) duobus A, & B, ſimul æqualis. Quod erat primum.

Dico ſecundò, tres angulos internos eiuſdem trianguli, nimirum angulos B A C, A B C, A C B, duobus eſſe rectis æquales. Cum enim externus angulus, A C D, ex proximè demonſtratis, æqualis ſit duobus internis, A, & B; addito communi angulo A C B,
e erunt duo anguli A C D, A C B, æquales tribus A, e. 2. pron.
B, & A C B; ſed duo A C D, A C B, f æquales ſunt f 13 prim.
duobus rectis. Ergo & tres interni B A C, A B C, & A C B, duobus ſunt rectis æquales; Quod erat ſecundum. Quamobrem cuiuſcunque trianguli uno latere producto &c. Quod oportebat oſtendere.

Huius porrò Theorematis ſecunda pars, frequenter ab Ariſtotele in exemplum adducitur.

Propoſitio autem prima ſecundi libri, quæ Theorema eſt, hunc ſe habet in modum.

Si fuerint duæ rectæ lineæ, ſeceturque ipſarum altera in quotcunque ſegmenta: rectangulum comprehenſum ſub illis duabus rectis lineis, æquale eſt eis, quæ ſub inſecta, & quolibet ſegmentorum comprehenduntur, rectangulis.

Hæc innititur propoſitionibus primi libri, nempe vigeſimæ octauæ, vigeſimæ tertiæ, trigeſimæ, & trigeſimæ quartæ; concludit autem per genus cauſæ materialis, quatenus partes ſimul ſumptæ ſunt toti æquales.

Non diſſimiliter propoſitio ſecunda eiuſdem libri, ac Theorema, eſt huiuſmodi.

Si recta linea ſecta ſit utcunque: rectangula, quæ ſub tota, & quolibet ſegmentorum comprehenduntur, æqualia ſunt ei, quod a tota fit quadrato.

Innititur propoſitioni trigeſimæ quartæ primi, concluditque demonſtratione cuius medium materialis eſt cauſa. Vel aliter etiam demonſtratur, adeo ut innixa primæ propoſitioni eiuſdem ſecundi libri, concludat demonſtrando per genus cauſæ materialis. Sic etiam reperies in reliquis propoſitionibus eiuſdem libri demonſtrationes procedere, vel per genus cauſæ

materialis, vel formalis.

Ex tertio libro placet conſiderandam aſſumere propoſitionem trigeſimam primam, quæ Theorema eſt, cuius ſupra quoque meminimus, & ita ſe habet.

In circulo angulus, qui in ſemicirculo, rectus eſt: qui autem in maiore ſegmento, minor recto: qui verò in minore ſegmento, maior eſt recto. Et inſuper angulus maioris ſegmenti recto quidem maior eſt: minoris autem ſegmenti angulus, minor eſt recto.

Sit circulus A B C, cuius centrum D, diameter autem A C, in ſemicirculo verò conſtituatur angulus A B C, angulus enim B A C, conſiſtet in maiori ſegmento C A B. In minori autem ſegmento C E B, conſtituatur angulus B E C. Dico angulum A B C, in ſemicirculo rectum eſſe; angulum verò B A C in maiore ſegmento minorem eſſe recto, & angulum B E C in minori ſegmento maiorem recto. Item angulum maioris ſegmenti comprehenſum rectâ BC, & peripheriâ B A C, recto maiorem eſſe; angulum autem minoris ſegmenti comprehenſum recta B C, & peripheriâ B E C, recto minorem. Ducatur enim recta B D, & extendatur A B, in F. Quoniam igitur rectæ D A,
a 5. primi. D B, æquales ſunt, erit a angulus D B A, angulo D A B, æqualis. Eâdem ratione erit angulus D B C, angulo D C B, æqualis, ideoque totus angulus A B C, duobus angulis B A C, B C A, æqualis erit, eòquòd
b 35. primi. æqualis ſit duobus A B D, D B C. b Eſt autem & angulus F B C, externus eiſdem duobus internis angulis B A C, B C A, in triangulo A B C æqualis; Quamobrem æquales inter ſe erunt anguli A B C, F B C, atque adeo uterque rectus c erit. Rectus igitur eſt angulus A B C; quod erat primum.
c 10. primi defin. primi.

d 17. primi. Quoniam autem in triangulo A B C, d duo anguli A B C, & B A C, duobus ſunt rectis minores; & eſt angulus A B C oſtenſus rectus; ergo angulus B A C, in ſegmento maiori, erit recto minor; quod erat ſecundum.

Rurſus quoniam in quadrilatero A B E C, intra
e 22. tertij. circulum deſcripto, e duo anguli oppoſiti B A C, & B E C, ſunt duobus rectis æquales; & angulus B A C, oſtenſus eſt recto minor: erit B E C, angulus in ſegmento, minore; recto maior; quod erat tertium.

Amplius cum angulus rectus A B C, pars ſit anguli ſegmenti maioris B A C, qui comprehenditur recta BC, & peripheriâ B A C; erit angulus ſegmenti maioris; recto maior; Quod erat quartum.

Poſtremo cum angulus ſegmenti minoris comprehenſus rectâ BC, & peripheriâ B E C pars ſit quoque anguli recti F B C; erit angulus ſegmenti minoris recto, minor; quod erat quintum. In circulo igitur angulus, qui in ſemicirculo, rectus eſt &c. Quod erat operæ pretium oſtendere.

Eleganter etiam inſtitui demonſtratio poterit valdè conſona verbis Ariſtotelis hoc modo.

Vide ſuperiorem figuram. In ſemicirculo, cuius diameter A C, centrum autem D, ſit angulus A B C, Dico angulum A B C rectum eſſe. Ductâ enim rectâ B D, a erunt anguli D B A, D A B, æquales, quòd rectæ D A, D B, æquales
a 5. primi.
b 32. primi. ſint; Quoniam igitur angulus B D C externus b æqualis eſt duobus internis D B A, D A B, in triangulo A B D, erit angulus B D C, duplus anguli D B A. Eodem modo erit angulus A D B, duplus anguli D B C; atque adeo duo anguli ad D, dupli erunt totius
c 13. primi. anguli A B C; Cum igitur c duo anguli ad D, ſint duobus rectis æquales; erit angulus A B C, eorum dimidium, rectus; Quod erat primum.

Reliqua etiam aliter ac ſuperiùs oſtendi poterunt; ſed hanc priorem partem demonſtraſſe ſufficiat, cæterarum demonſtrationes apud Euclidis interpretes videantur.

Prima pars innititur quintę, & trigeſimę ſecundę primi libri, & oſtenditur, ſiue priori ſiue poſteriori modo, per genus cauſæ materialis. Secunda etiam pars ſuffulta propoſitione decimaſeptima primi, per idem cauſæ genus demonſtratur. Tertia innixa propoſitioni vigeſimaſecundæ tertij, per idem genus demonſtratur; ſic de quarta, & quinta parte dicendum.

Ex his facile intelliges, quàm inſulsè nonnulli crediderint demonſtrationes Mathematicas, neque eſſe potiſſimas, quando per ſubiecti definitionem non demonſtrant; neque certiſſimas, eò quòd non habeant ſummam neceſſitatem; neque concluſiones eſſe propoſitiones ſecundum quod ipſum. Primum nulla ratione ſuffulti pronunciant, quoniam etſi nobis quoque placeat potiſſimæ demonſtrationis medium ſubiecti definitionem eſſe quidditatiuam, non propterea tamen tam religiosè de potiſſima demonſtratione ſentiendum exiſtimamus, ut illam duntaxat ſic appellandam eſſe velimus, cuius medium ſit definitio prædicta, tanquam proxima proprietatis cauſa, cum ad demonſtrationem tam honorifico nomine dignam ſufficere videatur, ut de ſubiecto per eiuſdem definitionem, vel tanquam per cauſam proximam, vel tanquam per cauſam remotam, dummodo tamen cum affectione reciprocetur, affectionem demonſtret. Secundum autem minus conſideratè dicitur, nanque non minus neceſſarium eſt triangulum habere tres angulos duobus rectis æquales, quàm hominem eſſe riſibilem; ut hoc igitur ſummè neceſſarium eſt, ſic etiam & illud; neque tertium admitti poteſt, ut ex infra dicendis perſpicuum fiet.

Reliquum eſt ut Phyſicas probationes expendamus, in quarum exemplum unam, vel alteram ex Ariſtotele deſumemus. Præmittendum tamen a naturali Philoſopho pro demonſtrationis medio quodcunque cauſæ genus aſſumi poſſe, quod Ariſtoteles non uno in loco teſtatum reliquit, præſertim ubi habet, *Επεὶ δ᾽ αἰτίαι τέτταρες, περὶ πασῶν τὸ φυσικοῦ εἰδέναι. ἢ εἰς πάσας ἀνάγων τὸ διὰ τί ἀποδώσει φυσικῶς, τὴν ὕλην, τὸ εἶδος, τὸ κινῆσαν, τὸ οὗ ἕνεκα. Cum autem cauſæ quatuor ſint: omnes noſſe Phyſici eſt & ad omnes referens, cauſam cur ſit, phyſicè reddet, ſcilicet ad materiam, formam, mouens, & id cuius gratia.* Sic etiam & alibi horum autem rationem iam ſuperiori Sectione attulimus. Quia nimirum quemadmodum res naturâ conſtantes à quatuor cauſarum generibus ſuum eſſe recipiunt, ita etiam per omnia illa cognoſci debent; & ut ſecundum omne cauſę genus de huiuſmodi rebus poteſt inſtitui quęſtio, ſic etiam per omne genus cauſæ quæſtioni poterit ſatisfieri, proindeque tanquam per medium conficí demonſtratio, cum hæc procedens per cauſam cuilibet quęſtioni poſſit ſatisfacere. 2. Phyſ. tex. 70. 8 Diuin. tex. 18.

Sed iam vulgatas probationes expendamus, quas Philoſophus ex phyſicis deſumpſit, è quibus hæ ſunt præcipuæ. Prima qua probatur eclipſim ineſſe Lunæ per interpoſitionem terrę inter ipſam & Solem. Secunda, quâ probatur tonitruum ineſſe nubi propter extinctionem ignis. Tertia, quâ probatur foliorum caſum in eſſe arbori, propter humoris congelationem. Quarta, quâ probatur Lunæ ineſſe luminis accretionem paulatim factam propter ſphæricam figuram. Quoniam igitur has Ariſtoteles in exemplum demonſtrationis adduxit, ob id æquum eſt eaſdem ad examen reuocare.

Aſſerendum omnes, quas Philoſophus probatio-

nes

bes commemorat veras eſſe demonſtrationes.

Ariſtotelis auctoritate ſuadetur. In hanc ſententiam adducor primò quidem Ariſtotelis auctoritate; quandoquidem afferens huiuſmodi probationes tanquam demonſtrationum exempla, videtur ſignificaſſe de illis ita ſentire, ut credat quamlibet ipſarum demonſtrationis rationem ſibi vendicare.

Reſponſio præoccupata, ſimulque reiecta. Neque dicas illas probationes à Philoſopho allatas fuiſſe, non tanquam veras demonſtrationes, ſed tanquam demonſtrationum exempla, in quibus claritas, non veritas attendi debet. Non inquam id dicas; nam exempli non attenditur veritas ſed claritas, quando ipſum traditur ad rem propoſitam dontaxat explicandam; ſed quando id ipſum eſt, de quo inſtituitur conſideratio, maximè veritas attendi debet. Ita quidem *2. Poſt. tex. 33.* contingit frequenter apud Ariſtotelem conantem aliquid exemplo illuſtrare, ut quando declarandum aſſumit eundem effectum poſſe demonſtrari per plures cauſas, materialem ſcilicet & finalem, dicendo ſi quęratur propter quid per laternam tranſit lumen, reſpondet ex neceſſitate materiæ effectum oriri, quoniam permeat per maiores poros, id quod minores partes habet; cum enim partes luminis ſint illis poris tenuiores, neceſſe eſt ut per eos tranſeant, ubi Philoſophus non curat an lumen dicatur corpus, quamuis ipſe credat fortaſſe non eſſe tale, quoniam utro modo ſe habeat, deſeruire poteſt ad declarandam cauſam materialem, tanquam demonſtrationis medium, nempe vitri poroſitatem, ſeu vitrum ut poroſum; neque ille erat locus ubi hac de re diſputaretur; at ubi agitur de formanda demonſtratione, & res eſt explicanda exemplo, inſulſum eſſet in exemplum adducere demonſtrationem ijs deſtitutam conditionibus, quibus eam docere volumus prędictam efformare.

Ratione probatur. Prima ratio. Loquor autem de eclipſeos demonſtratione, nam idem de cęteris per externá cauſam procedentibus iudicium eſſe debet. Illa probatio meretur demonſtratio dici, quæ perfectam ſcientiam parit; ſed huiuſmodi eſt probatio, de qua loquimur; propterea non immeritò debet demonſtratio appellari. Maior eſt certa ex demonſtrationis fine, qui nil aliud, quàm perfecta ſcientia. Minor inde conſtat, quoniam ea, quæ ad ſummum quæri poſſunt, ſunt numero quatuor, *An ſit, Quid ſit, An inſit, & Cur inſit.* Hæ nanque ſunt in uniuerſum quæſtiones, quæ de re unaquaque poſſunt inſtitui, quas eiuſdem eſſe medij egregiè Philoſophus oſtendit dicens, uno medio inuento quæſtionibus hiſce omnibus ſatisfieri, quod eclipſeos lunaris exemplo declarat, eò quòd poſſumus quęrere *An eclipſis ſit, Quid ſit*; quæ duæ quæſtiones in accidentibus in unum ſenſum cadunt, cum accidentis eſſe, ſit ineſſe *an inſit Lunæ, & propterquid inſit*, quæ pariter duæ quæſtiones in unum & idem recidunt, quoniam cauſa propter quam eſt eclipſis, eſt etiam definitio eclipſeos; at omnes hæ quæſtiones eandem cauſam quærunt, quæ eſt interpoſitio terræ inter Solem, & Lunam; hoc enim inuento, ceſſat omnis quæſtio & ita perfectè, ut de eclipſi nil amplius quærendum ſuperſit, adeo ut ſi eſſemus ſupra Lunam, terram interpoſitam inter Solem, & Lunam intuentes, ſenſu cognoſceremus eclipſeos cauſam, & idcirco non quæreremus an eclipſis ſit, neq; quid ſit, neque an inſit Lunæ, neque tandem propter quid inſit. Probatio igitur, de qua ſit ſermo, medium habet, quod ſcientiam parit, quoniam ſatisfacit omni quæſito, quod fieri poſſit.

Secunda ratio. Deinde, probatio quæ facit cognoſcere effectum per propriam cauſam, ſimulque prædita eſt cæteris conditionibus ad perfectam demonſtrationem requiſitis, vera eſt demonſtratio; ſed huiuſmodi eſſe probationem, quâ per interpoſitionem terræ inter Solem, & Lunam demonſtramus *Lunam deliquio laborare*, ex infra dicendis perſpicuum fiet; ergo *huiuſmodi* probatio verè demóſtratio dici poteſt. *Vel hoc modo.* Eclipſis in Luna eſt accidens *demonſtrabile* per propriam cauſam propter quam res eſt; ſed eclipſeos cauſa propter quam eſt, certè nil aliud, quàm interpoſitio terræ; ergo per hanc erit demonſtrabilis eclipſis demonſtratione, quæ ſcientiam perfectam pariat.

Aduerſariorum reſponſio ad rationem primam. Qui autem improbant probationes de quibus agitur, atque contendunt ijs non deberi verè demonſtrationis rationem, reſpondent illas non eſſe tales, ut ſcientiam pariant neceſſariò, quoniam concluſio, & ſcientia neceſſaria eſt ex propoſitionibus neceſſarijs, & per ſe, non autem contingentibus; huiuſmodi autem eſſe probationes illas conſtanter affirmant, proindeque ex eorum ſententia commemoratæ probationes perfectam ſcientiam parere non poſſunt. Ad probationem aſſumptionis reſpondent per illud medium, quod eſt obiectio terræ, ſatisfieri quidem omnibus quæſtionibus de eclipſi, non tamen neceſſariò, ſed ex accidenti, quoniam medium neceſſarium non eſt, ſed accidentarium & veluti medium in ſyllogiſmo topico vero, quod etiam ſatisfacit omni quæſtioni de Problemate propoſito, quia verum quidem eſt, non tamen neceſſariò tale, ſed ex accidenti. Rem illuſtrant exemplo. Cadat inquiunt lapis è domo, & occidat Socratem tranſeuntem me vidente. Tunc ego perfectiſſimè ſcio an ſit occiſio Socratis, quid ipſa ſit, an ei inſit, & propterquid inſit, quoniam his omnibus quæſtionibus ſatisfacit lapidis caſus, cum hæc omnia ab huiuſmodi caſu proueniant; ergo cognitio hæc eſt certa, perfectiſſima, quâ melior haberi non poteſt, quoniam eſt propter cauſam proximam, per quam res eſt, non tamen dicitur ſcientia, propterea quòd medium accidentarium eſt, ſiquidem accidit lapidi cadenti, ut occidat Socratem, non enim caſus lapidis, neceſſariò hunc effectum producit, nimirum occiſionem Socratis; at in demonſtratione opus eſt, medium eſſe cauſam nęceſſariam, neceſſariò talem effectum inducens, ita ut non poſſit aliter euenire. Eodem modo de obiectione terræ reſpectu eclipſeos ratiocinantur; ex eorum enim ſententia obiectioni terræ accidit, quod eclipſim faciat, & idcirco ſi obijceretur alicui alij corpori recipienti lumen à Sole, etiam in illud eclipſim induceret, quemadmodum etiam eclipſis induceretur in Lunam ab alio quoconque corpore opaco, ſi daretur quod poſſet inter Solem, & ipſam Lunam interponi. Proinde concludunt propoſitionem illam à veritate penitus alienam eſſe.

Reſponſio ad rationē ſecundam Ad ſecundam rationem reſpondent aſſumptionem negando, quoniam demonſtratio debet oſtendendum aſſumere de ſubiecto accidens, quod ſit demonſtrabile, cuiuſmodi non ſunt accidentia communia, quæ ſcibilia non ſunt, ex quibus unum eſt eclipſis; propterea dici non poteſt illa probatio oſtendere effectum per propriam cauſam, eſſeque iis omnibus conditionibus prædita, quibus vera demonſtratio conſtare debet.

Aduerſariorum doctrina reijcitur, eorundemque reſponſiones confutantur. Sed ut ingenuè fatear mihi videntur parum ſibi conſtare; nam ex una parte probationes illas admittunt, non tanquam potiſſimas demonſtrationes, ſed veluti minus perfectas, quæ etſi perfectiſſimam ſcientiam non pariant, cum illa ſit effectus demonſtrationis potiſſimæ, minus tamen perfectam ſcientiam progignunt. Ex altera autem parte denegant ipſis omninò rationem demonſtrationis, adeo ut arbitrentur per ipſas nullam ſcientiam comparari, ut conſtat ex eo, quo utuntur exemplo Socratis interitum ſubeuntis ex caſu lapidis, ipſum percutientis. Hanc autem inconſtantiam ſu-

ſpicor

ſpicor ortum ducere ex praua intelligentia eorum, in quorum conſideratione verſantur, cum alioquin res admodum facilis ſit, adeo ut nullo negotio poſſit expediri. Si nanque nomine perfectæ demonſtrationis duntaxat illam intelligendam velimus, quæ ſummam neceſſitatem propoſitionum requirit; profectò nobis fatendum erit probationes de quibus in præſentia ſit ſermo, perſectas demonſtrationes non eſſe; non enim Luna neceſſitate ſummâ, ſeu metaphyſicâ in telluris umbram incurrit, ſeu deliquio luminis laborat; at ſi perfectæ demonſtrationis appellatione permittamus intelligi probationes neceſſarias, minori neceſſitate, nimirum phyſicâ, ita tamen, ut ijs conditionibus præditæ ſint, quæ præter neceſſitatem ſummam in demonſtratione requiri ſolent; non video hercle cur probationes commemoratæ demonſtrationis rationem arrogare ſibi non poſſint; enim verò conſtant ex propoſitionibus, quas demonſtrandi leges præſcribunt, ut ex proximè ſequentibus Sectionibus apertum fiet. Ineptè igitur minorem illam propoſitionem negant, inſtituto ſermone de ſcientia minus perfecta, ſenſu iam explicato. Decipiuntur autem exiſtimantes huiuſmodi demonſtrationibus non acquiri in nobis cognitionem perfectiorem illâ, quam obtinemus de Socrate interitum ex caſu lapidis ſubeunte; nam hæc cognitio non eſt de re neceſſaria ullo modo, cum omnino contingat Socrati interitus, quemadmodum ex accidenti eſt, quòd lapis ipſum tranſeuntem percutiat; itaut cognitio illa, habeatur de re contingenti per cauſam etiam contingentem. Secus ſi cognoſceremus interitum illius per combinationem omnium cauſarum, quibus poſitis, neceſſariò neceſſitate naturæ, deberet effectus ſequi, tunc enim cognitio habitâ de interitu Socratis, haberet naturam longe diuerſam ab ea, quæ ſolum ex caſu lapidis acquiritur, dicique ſcientia poſſet; Idcirco cognitio eclipſeos habita ex interpoſitione terræ, ſcientiæ rationem participat, quia ſimilis eſt non priori, ſed poſteriori cognitioni, de Socratis interitu. Ad rationem alteram, iniuriâ quidem aſſumptionem negant; eam enim veritati conſonam ex proximè dicendis intelliges.

Prima difficultas.

Aduerſus tamen hactenus explicata, ſic obijciunt, & primò arguunt in uniuerſum, deinde ſpeciatim. Probationes de quibus diſſeritur, non conſtant ex propoſitionibus per ſe, de omni, & uniuerſalibus; perperam ergo demonſtrationes à nobis dicuntur tales, ut perfectam ſcientiam pariant; optima conſecutio, aſſumptum oſtendunt. In omnibus probationibus, in quibus medium eſt cauſa externa, oſtenditur de ſubiecto aliqua paſſio, quæ non eſt propria paſſio ſubiecti, ſed eſt illi accidens commune, quoniam propria ſubiecti paſſio prouenit ab ipſo, tanquam à cauſa non autem ab aliquo externo; ergo in his probationibus concluſio non eſt uniuerſalis, adeo ut eius termini reciprocentur; at illa non eſt demonſtratio potiſſima, in qua concluſio non eſt uniuerſalis. Accedit, quòd minor non erit per ſe, quoniam in ipſa minori, cauſa illa externa, quæ eſt medium, prædicatur de ſubiecto: non eſt autem definitio, nec pars definitionis ſubiecti, quia eſt quid externum à ſubiecto; propterea non eſt in primo modo, nec in ſecundo, quia in illo propria paſſio de ſubiecto prædicatur; at verò medium non eſt paſſio ſubiecti.

Solutio indirecta.

At ſi huiuſmodi argumentis quicquam concluderent, contrariam ſententiam tuentes, profectò plus probarent, quàm quod probandum aſſumunt; propoſitum enim ipſis eſt oſtendere probationes, de quibus loquimur, non eſſe potiſſimas demonſtrationes, allatis tamen argumentis probare nituntur nullatenus demonſtrationes eſſe. Vt tamen propoſitis difficultatibus fiat ſatis reſpondendum negando minorem & ad eius probationem dicendum ab ipſis falſum dici, ſcil. in probationibus procedentibus per cauſas externas de ſubiecto oſtendi aliquam paſſionem, quæ non eſt propria paſſio ſubiecti, ſi ſpectetur illud accidens in ordine ad ſubiectum acceptum prout influxum cauſæ participans; hoc enim modo, ut ſuperius notaui, accidens alioquin commune, proprij naturam ac indolem ſapit; ita quidem eclipſis quæ nil aliud, quàm priuatio luminis in aliquo corpore à Sole prodeuntis, ad Lunæ corpus relata, commune quidem accidens eſt; at relata ad idem, prout obnoxium influxibus cauſæ, non amplius commune accidens dici debet, ſed proprij naturam induit. Et hinc etiam ſplendidè conſtat quid ad confirmationem reſpondendum, nempe negandum propoſitionem minorem non eſſe per ſe; licet enim non ſit in primo, nec in ſecundo modo per ſe dicendi, eſt tamen in quarto; quem haud ſufficienter probant ad demonſtrationem idoneum non eſſe, nam oppoſitum in ſequentibus oſtendemus.

Solutio directa.

Difficultates quibus ſpeciatim oſtēditur, ab aduerſarijs quod generatim prius.

Speciatim autem de unaquaque ex illis probationibus loquentes, conantur monſtrare nullam ex ipſis verâ demonſtrationem dici poſſe, & primò quidem oſtendendum aſſumunt propoſitiones, quibus conſtat eclipſeos demonſtratio, non eſſe uniuerſales, & ſecundum quod ipſum. Deinde non eſſe per ſe neque de omni; hæc autem ut probent, iubent demonſtrationem fieri hunc in modum. *Quod probibetur radijs ſolaribus à terra obiecta, id obſcuratur; at Luna prohibetur radijs ſolaribus à terra obiecta; ergo Luna obſcuratur.* Ex ipſorum autem ſententia, maior neque eſt uniuerſalis, neq; per ſe, neq; de omni; & quidem non eſt uniuerſalis, eo quòd termini, quibus conſtat, non ſunt æquales, quin potius unus eſt uniuerſalior altero, atq; adeo non ſunt conuertibiles, propterea quòd hoc ſubiectum, nempe *quod prohibetur radijs ſolaribus à terra obiecta*, latius patet quàm prædicatum illud *obſcuratur* non enim, inquiunt, omne, quod priuatur radijs ſolaribus propter terram obiectam, obſcuratur; idque probant per inſtantiam de alijs ſtellis in quibus euenit ſæpe, ut inter illas & Solem interponatur terra, quemadmodum inter Solem, & Lunam, & nihilominus illæ ſtellæ ob huiuſmodi interpoſitionem non obſcurantur, cum propriâ, nec à Sole mutuatâ luce ſplendeant. Hoc etiam probant ex eo, quia ſi quiſpiam ad aliquem ſubterraneum locum, pretioſum carbunculum ſecum feratis profectò priuabitur radijs Solis, propter obiectam terram inter ipſum, & Solem, & nihilominus non obſeruabitur; propterea huiuſmodi termini non ſunt æquales, neque conuertibiles, & adducunt hanc propoſitionem ex inſtantijs adductis deprehendi falſam. Si quis autem reſpondeat allatam de eclipſi demonſtrationem ſupponere priorem alteram, per quam cognoſcamus Lunam non propriâ, ſed à Sole mutuatâ luce ſplendere, eâdemque habitâ demonſtratione, quam optimè cognoſci à nobis poſſe Lunam eclipſari, ob interpoſitum corpus opacum inter ipſam, & Solem. Hanc reſponſionem impugnant, quoniam etſi per aliquam demonſtrationem certam quiſpiam Lunam recipere lumen à Sole cognoſcat, non propterea tamen ſciet hanc propoſitionem eſſe veram, certam, & uniuerſalem, ſcilicet *omne quod prohibetur radijs ſolaribus à terra obiecta, id obſcuratur*; illâ nanque habitâ demonſtratione, quâ cognoſcatur Lunam recipere lumen à Sole, non ſtatim hæc propoſitio conſtat, ſed etiam ſuppoſitâ prædicta demonſtratione, maior hæc propoſitio, vera non eſt, vel ſaltem non eſt uniuerſalis, ut oportet, eò quòd ſit ex hypotheſi.

Prima aduerſus maiorem propoſitionē quòd non ſit uniuerſalis.

His

Digitized by Google

Obuiam itur propoſitæ difficultati.

His tamen fit ſatis reſpondendo, terminos illos eſſe conuertibiles ſi debito modo ſumantur; nam ille terminus ſubiecti locum habens, puta *quod prohibetur radijs ſolaribus a terra obiecta*, latiùs non patet, quàm terminus alter, qui prædicati munere fungitur, ſcilicet *obſcuratur*; quando enim dicitur, *quod prohibetur radijs ſolaribus à terra obiecta*, intelligendum eſt ſermonem fieri de corpore, quod non ſplendet niſi luce receptâ à Sole, adeo ut niſi radijs ſolaribus illuſtretur, lucere non poſſit, propoſitionis autem ſubiectum ſic intellectum, cum prædicato, quod eſt *obſcuratur* dici poteſt reciprocari, cum valeat dicere, *omne corpus lucens tantummodo lumine mutuato a Sole, ſi prohibeatur radijs ſolaribus à terra obiecta, obſcuratur*; ubi nomine terræ intelligendum eſt quodcunque corpus opacum, & vieiſſim omne id, quod obſcuratur, per interpoſitum corpus opacum inter ipſum, & Solem, ſolaribus radijs ab interpoſito corpore prohibetur.

Secundò, aduerſus eandem, quòd non ſit per ſe.

Probant deinde propoſitionem illam maiorem non eſſe per ſe, eò quòd non ſit nec in primo nec in ſecundo modo dicendi per ſe, non enim prædicatum eſt de definitione ſubiecti, neque contra; ſed iſti ſunt modi duntaxat, qui demonſtrationi deſeruiunt; ergo huiuſmodi propoſitio non eſt per ſe.

Solutio difficultatis.

Occurritur reſpondendo non eſſe per ſe in primo, nec ſecundo modo perſeitatis, ſed in quarto; falſa enim eſt eorum aſſumptio quâ dicunt primum & ſecundum tantummodo perſeitatis modum demonſtrationi conducere.

Difficultas. Quòd nõ ſit de omni.

Arguunt præterea dicendo propoſitionem hanc non eſſe de omni, quoniam huiuſmodi propoſitio duplicem habet uniuerſalitatem, videlicet ſubiecti, & temporis, at in hac propoſitione non eſt uniuerſalitas ſubiecti, quoniam obſcurari non competit omnibus, quæ priuantur, radijs ſolaribus, ob terram interpoſitam, ſed ſolum illis, quæ recipiunt lumen à Sole; cum autem hæc deſit uniuerſalitas, quæ eſt præcipua, deeſt etiam. & ſecunda, proindeque non eſt uniuerſalis; unde concludunt propoſitionem huius demonſtrationis maiorem, non eſſe uniuerſalem, neque per ſe, neque de omni.

Solutio.

Reſpondendum obſcurari, ſi rectè explicetur, competere omnibus, cum quibus ſit comparatio, quæ certè non ſit cum omnibus, quæ priuantur radijs ſolaribus ob terram interpoſitam, ſed cum illis tantummodo, quæ lumen à Sole recipiunt, ac ob id non deeſt in hac propoſitione uniuerſalitas ſubiecti, quoniam hoc non eſt quicquid prohibetur radijs ſolaribus à terra obiecta, ſed omne id quod lucet lumine mutuato à Sole, & prohibetur ſolaribus radijs.

Difficultas aduerſus minorem, & primò, quod nõ ſit uniuerſalis.

Se deinde conuertunt ad minorem propoſitionem illius demonſtrationis, nempe *Luna prohibetur radijs Solaribus a terra obiecta*. Hanc autem dicunt nec uniuerſalem eſſe propoſitionem, neque per ſe, neque de omni. Probant non eſſe uniuerſalem, quoniam iſti termini non ſunt æquales, neque conuertibiles, latius enim patet prædicatum, quàm ſubiectum, nempe latius patet prohiberi ſolaribus radijs à terra obiecta, quàm Luna, cum hoc prædicatum multis alijs à Luna conueniat, nam omnia inter quæ, & Solem interponitur terra, ſolaribus radijs prohibentur, ut animalia noctis tempore inquiunt, &c. neque huiuſmodi termini conuertuntur, nam poſitâ Luna, non ponitur prohibitio radiorum Solis à terra; neque poſitâ prohibitione radiorum Solis à terra, ponitur Luna, dato enim caſu, quòd Luna non foret, adhuc eſſet prohibitio radiorum Solis in alijs ob interpoſitam terram; non eſt ergo uniuerſalis;

Quòd nõ ſit per ſe.

probant non eſſe per ſe, cum nec in primo nec in ſecundo modo ſit dicendi per ſe; non enim Luna pertinet ad definitionem prohibitionis radiorum, neque viciſſim.

Quòd nõ ſit de omni.

Amplius dicunt non eſſe de omni, quoniam licet competat Lunæ, non tamen ſemper, proindeque deficit ei uniuerſalitas temporis, atque adeo non eſt de omni.

Solutiones difficultatum.

Reſpondendum minorem propoſitionem uniuerſalem eſſe, quoniam termini ſcilicet ſubiectum, & prædicatum ſunt æqualis ambitûs, ſi rectè tamen explicentur, non enim latiùs patet illud prædicatum prohiberi radijs ſolaribus à terra obiecta, quàm Luna, cum falſum ſit hoc prædicatum multis alijs à Luna conuenire, ſi tamen explicetur circumſcribendo modum, quo conuenit Lunæ; prohiberi nanque radijs ſolaribus à terra obiecta, modo, quo Luna prohibetur, ſic eſt proprium Lunæ, ut alteri ab ea conuenire non poſſit; non itaque attendenda tam radiorum prohibitio, quàm prohibitionis modus. Sunt igitur termini æquales, ſuntque conuertibiles; nam poſitâ Lunâ in tali ſitu, ponitur prohibitio radiorum ſolis à terra; & poſitâ hâc prohibitione, ſecundum modum, quem diximus Lunæ proprium, ponitur Luna, ſi non neceſſariò neceſſitate metaphyſicâ, ſaltem neceſſariò neceſſitate phyſica. Eſt etiam per ſe, nimirum in quarto perſeitatis modo, licet non in primo, nec in ſecundo. Tandem eſt propoſitio de omni, quoniam ſemper competit Lunæ poſitâ prohibitionis cauſâ; tameſi nanque non ſemper competat Lunæ ſecundum ſe in ſpecie, competit tamen prout ipſa obnoxia eſt prohibitionis, de qua loquimur, cauſæ.

Difficultas alia.

Amplius probatio de qua ſit ſermo eſt de re ſingulari per medium ſingulare; non ergo poteſt demonſtratio dici; optima conſecutio; & aſſumptum eſt manifeſtum; ſubiectum enim eſt Luna, quæ ſingularis eſt, medium autem eſt terra, quæ pariter eſt ſingularis.

Solutio.

Difficultatis ſolutio ex eo petenda eſt, quòd probatio, quâ Lunæ competere eclipſim oſtendimus, non eſt addicta huic Lunæ, tanquam ſubiecto, nec huic telluri, tanquam medio; nam ſi darentur infiniti mundi, eiuſdem ſyſtematis cum iſto, quæ de eclipſi huius Lunæ, cæteris omnibus ſtellis eiuſdem naturæ cum Luna ad hunc mundum ſpectante, poſſent accommodari; quod autem de Luna, illud idem de tellure intelligendum. Demonſtratio igitur abſtrahit à differentijs indiuidualibus, & Lunæ, & telluris.

Aduerſus demõſtrationes per cauſam internam,

Ad illas demonſtrationes quòd ſpectat, quibus per cauſam internam, quæ tamen non ſit definitio ſubiecti, ſed accidens, conantur oſtendere huiuſmodi demonſtrationes non conſtare ex propoſitionibus de omni, neque per ſe, neque uniuerſalibus. Conſiderant demonſtrationem ſuperiùs inſinuatam, qua Philoſophus accretionem luminis paulatim factam in Luna propter ſphæricam figuram oſtendit, hoc modo. *Omne corpus ſphæricâ figurâ præditum paulatim illuminatur; ſed luna eſt corpus figurâ ſphæricâ præditum; ergo Luna paulatim illuminatur.*

Contra maiorem propoſitionẽ, quòd nõ ſit uniuerſalis.

Maiorem dicunt non eſſe uniuerſalem, eoquòd terminis conſtet non conuertibilibus, ſiue reciprocis; tales enim aiunt eſſe, *corpus ſphæricum, & paulatim illuminari*, quia, inquiunt, paulatim illuminari latius patet, quam corpus ſphæricum; nam omne corpus ſphæricum paulatim illuminatur, ſed non omne quod paulatim illuminatur, eſt corpus ſphæricum.

Quod nõ ſit per ſe.

Addunt non eſſe per ſe neque in primo, neque in ſecundo modo, quia paulatim illuminari non eſt de definitione corporis ſphærici; neque viciſſim corpus ſphæricum eſt de definitione ipſius *paulatim illuminari*.

Cõtra minorẽ propoſitionẽ quod non ſit uniuerſalis.

Amplius admiſſo hanc eſſe uniuerſalem, & per ſe; dicunt minorem neutro modo ſe habere; minor autem eſt *Luna ſphærica conſtat figurâ*. hanc non eſſe uniuerſalem probant, quia ſphærica

ca

ea figura eſt accidens commune, & Lunæ & alijs corporibus. Neque hi termini ſunt conuertibiles, Luna & ſphærica figura; quia licet valeat dicere *eſt Luna; ergo eſt ſphærica figura*, non tamen contra, eſt ſphęrica figura; ergo eſt Luna, quia poteſt eſſe aliqua alia ſtella puta Sol, vel canis &c. vel aliquod aliud corpus; Neque, inquiunt, eſt propoſitio per ſe, quia neque eſt in primo, neque in ſecundo modo dicendi per ſe. Non in primo, quia in definitione eſſentiali Lunæ non ponitur ſphærica figura, quoniam figura eſt accidens, & extra naturam Lunæ, neque in ſecundo, quia in definitione ſphæricæ figuræ non ponitur Luna.

Quòd nõ ſit per ſe.

Solutiones difficultatum.

Nullius hæc momenti ſunt, quandoquidem ad maiorem quod attinet, falſum eſt illam non conſtare terminis conuertibilibus, ſi ſumatur *paulatim illuminari* ad eum modum, quo conuenit Lunæ, quatenus hæc ad Vniuerſi ſtructuram pertinet. Falſum etiam non eſſe per ſe, cum ad quartum modum per ſe dicendi pertineat. Non inficiandum tamen, quod ab aduerſarijs aſſeritur, atque fatendum terminos non reciprocari, hoc tamen non officit demonſtrationi *propterquid*, ſicut demonſtrationi potiſſimæ, qualem non credimus eſſe demonſtrationem illam, quam tamen exiſtimamus eſſe *propterquid*; ſed ineptè dicunt non eſſe per ſe, quoniam etſi figura ſit quoddam commune prędicatum reſpectu Lunæ, non tamen comparatione generis, in quo Luna cum cęteris corporibus ſpectantibus ad Vniuerſi ſtructuram, conuenit; enimverò diſpoſitio partium affectantium figuram ſphæricam, affectio eſt conſequens naturam corporis ſpectantis ad mundi ſtructuram, proindeque renocari poteſt ad ſecundum modum per ſe dicendi, quatenus hoc prædicatum de tali corpore enunciatur atque adeo, demonſtratio illa huic ſimilis erit, *omne viuens aptum eſt ſibi ſimile generare; ſed omnis homo eſt viuens; ergo omnis homo eſt aptus ſibi ſimile generare*.

Phyſicæ demõſtrationes quales.

Ex demonſtrationibus itaque phyſicis, quædam procedunt per cauſam externam, ut eſt de eclipſi demonſtratio, cuius medium cauſa externa eſt, nimirum interpoſitio terræ, quæ quidem interpoſitio ad efficientis cauſæ genus reuocari ſolet. Sic etiam per externam cauſam ſunt, quarum medium eſt finis, ut cum demonſtramus deambulandum eſſe poſt cœnam propter ſanitatem. Quędam procedunt per cauſam internam, ut illa, quâ oſtendimus corpus mixtum eſſe corruptibile, eò quòd contrariis conſtet, eiuſque medium ad cauſam materialem pertinet, ad quam etiam reuocatur medium demonſtrationis, quâ oſtenditur Lunam paulatim illuminari, eò quòd figurâ ſphæricâ conſtet. Quandoque per cauſam formalem, ut cum hominem capacem eſſe diſciplinæ concludimus, quoniam animam intellectiuam habet.

Quandoque idem effectus per duas cauſas demonſtratur.

2. Poſt. tex. 33.

Contingit autem, ut idem effectus per duas cauſas demonſtretur, per finalem, & per materiæ neceſſitatem; ut ſi quærarur cauſa propter quam lumen egrediatur ex laterna. Prima ratio eſſe poteſt ex neceſſitate materiæ; cum enim laternæ cornu poros habeat maiores minutiſſimis luminis particulis, neceſſe eſt ut lumen per poros egrediatur. Secunda ratio ex neceſſitate finis, ut enim noctu poſſemus ambulare, ſimulque lumen clauſum cuſtodire, neceſſe erat, ut laternam conficeremus materiâ conſtantem ex qua lumen egredi poſſet. Eodem modo in naturalibus; ut tonitrus in nube actus eſt ex neceſſitate materiæ, quoniam ignem neceſſe eſt ſtrepere dum extinguitur, tum etiam ex neceſſitate finis, ut ijs nimirum, qui ſunt apud inferos (loquitur autem Philoſophus ex Pythagoreorum ſententia) terror incutiatur. Sic in ſepia emiſſio atramenti fit ex neceſſitate materiæ, cum illi neceſſarium ſit tale excrementum generare; eijcit tamen illud per aquam, ut hanc illius conſperſione turbidam reddens, à piſce inimico perſequente ſe abſcundat, ac tueatur. Sic etiam tribus, & quatuor cauſis in eodem effectu Phyſicus utitur demonſtrando.

Etiam per tres, & quatuor.

Metaphyſicæ demõſtrationes. Primus demõſtrationis modus.

4. & 6. Diuin. inſtit.

Metaphyſicæ autem probationes, quales ſint initio Metaphyſicarum diſſertationum explicabimus; interim pro comperto habeatur diuinam Philoſophiam definire per eſſentialia ſimpliciter, demonſtrareque per cauſas eſſentiales abſolutè priores, & notiores, ac etiam per principia entis ſimpliciter, quatenus ens eſt, quod Ariſtoteles etiam agnouit. Hoc præterire non poteſt eum qui huiuſmodi diſciplinæ operam nauauerit, cum facillimũ ſit deprehendere à primo Philoſopho, per *quod quid eſt* entis, quod tanquam obiectum conſiderandum aſſumit, affectiones de eodem demonſtrari; unde & metaphyſicas probationes tales eſſe, ut earum medium ſit formale cauſæ genus, cum ad hoc ſubiecti definitio, quo nomine intelligo clariorem conceptum rei definitæ, pertineat.

Secundus modus.

Accedit etiam, quòd ſi detur ordo inter entis paſſiones, ita ut quaſi ſit effectuum ab eadem cauſa prodeuntium, paſſio poſterior poteſt per priorem demonſtrari. Non diſſimulandum tamen huiuſmodi demonſtrationes tales eſſe, ut ijs minimè concedi debeat ratio demonſtrationis *propter quid*, ſi per hanc debeat intelligi, ut æquum eſt, illa, quæ per cauſam non ſolùm in cognoſcendo, ſed etiam in eſſendo procedit, ſiue cauſa ſit phyſica, ſiue metaphyſica, ſiue ſit formaliter, ſiue virtute tantum cauſa; erunt igitur demonſtrationes *Quia, & a poſteriori*, utpotè per cauſam tantum in cognoſcendo procedentes; vel forſan reduci poſſunt ad demonſtrationem procedentem, per aliquid neceſſariò concomitans. Quòd ſi paſſiones inter ſe ordinem ſeruant prioris, & poſterioris, etiam in ratione cauſæ, & effectus, adeo ut poſterior dimanerà ſubiecto media priori, nec etiam poſterior per priorem demonſtrabitur demonſtratione *propter quid*, quæ dicatur potiſſima, ſeuerè quidem accepta; quoniam, etſi una paſſio ſit cauſa alterius, ne dum in cognoſcendo, ſed etiam in eſſendo, adhuc tamen non erit demonſtratio ex immediatis, quod ad illud præſtantiſſimum demonſtrationis genus requiri ſolet; quamuis, ut ſuperiori Sectione dicebam, non tam religiosè de potiſſima demonſtratione ſentiendum ſit.

Tertius modus.

Tandem hæc diſciplina demonſtrare poteſt affectiones de ente per illud primum principium complexum. *Impoſſibile eſt idem ſimul eſſe, & non eſſe*, hoc enim tanta eſt efficacitatis, ut non ſolùm poſſit deſeruire nobis ad demonſtrandas concluſiones, & alia principia per deductionem ad impoſſibile, ſed etiam demonſtratione *propter quid* & à priori, præſertim ad oſtendendam primam affectionem entis, qualis eſt unitas, ut opportuno loco planum fiet.

Animaduerſio.

Aduertendum autem ex mathematicis diſciplinis, quaſdam eſſe puras, nempe Arithmeticam, & Geometriam; quaſdam verò mixtas; & quæ nos diximus, de puris, non autem de mixtis intelligenda eſſe; puræ ſiquidem ſunt, quæ per duplex illud cauſæ genus, puta materialis, & formalis & per neceſſariò concomitans demonſtrant, ſenſu iam explicato (ſi ſermo ſit de demonſtrationibus oſtenſiuis) cum alioqui etiam demonſtratione ducente ad incommodum frequenter utantur. Ex ipſis porrò magis obuias demonſtrationes deſumpſimus, id enim facilitas explicandæ doctrinæ poſtulabat; eadem tamen quæ de ijs diximus, cæteris, & etiam demonſtrationibus decimi libri Elementorum, quæ abſtruſiones ſunt, accommodari

poſ-

poſſunt; adeout concludendum ſit, quod ſuperiùs à nobis ex Ariſtotele dicebatur.

SECTIO DECIMASEPTIMA.

De Præmiſſis demonſtrationis. Et primò. An, & quomodo eſſe debeant, primæ, immediatæ, & per ſe notæ.

3. Diuin. text. 1. ARiſtoteles principij varijs acceptionibus aſſignatis ſubdit, πάντων μὲν οὖν κοινὸν τῶν ἀρχῶν, τὸ πρῶτον εἶναι, ὅθεν ἢ ἔστιν, ἢ γίνεται, ἢ γιγνώσκεται. *Omnibus igitur principijs commune eſt, eſſe primum, unde, aut eſt, aut fit, aut cognoſcitur.* Hinc Scholaſtici dixerunt *Principium eſt id à quo aliquid pendet, vel in eſſe, vel in fieri, vel in cognitione.* Vt igitur principia rei ſunt illa, à quibus res pendent in eſſe, vel in fieri: ita principia ſcientiæ ſunt illa, à quibus res pendet in cognitione. Ex his porrò, quædam complexa, quędam incomplexa ſunt. Ex incomplexis alia ſunt eſſendi & cognoſcendi, quemadmodum ſunt illa, à quibus res pendet in eſſe; alia cognoſcendi tantum, ut effectus, & accidentia, ex cognitione quorum in cauſarum notitiam deuenimus.

Principia ſcientiarū in duplici differentia. Ex principijs, igitur quorum eſt uſus in diſciplinis, ut alias aduerti, quędam incomplexa, quędam autem complexa ſunt, illa per ſimplices terminos, hęc autem per integras propoſitiones ſignificantur, ſuntque illa principia, ex quibus concluſiones deducuntur, ſeu quorum præſidio ſcientia comparatur. Solet autem in dubium verti num omnia complexa principia formaliter, & actu demonſtrationem ingrediantur, qua de re non eadem philoſophorum opinio. Nonnulli enim crediderunt, quædam ex hiſce principijs, ut *Impoſſibile eſt idem ſimul eſſe, & non eſſe*, item *Quodlibet eſt, vel non eſt*. Amplius, *Quæ eidem ſunt æqualia, ſunt inter ſe æqualia* &c. opitulari tantùm extrinſecus demonſtrationi, non tamen actu, & formaliter illam ingredi: cum autem hic de præmiſſis demonſtrationis diſputare nobis propoſitum ſit, profectò diſſerendum erit de principijs complexis, quæ formaliter, & actu in demonſtratione locum habent, eum talia principia non niſi ſint demonſtrationis præmiſſæ. Quid autem de controuerſia nuper inſinuata dicendum ſit, paulo poſt nos explicabimus.

Præmiſſarum conditiones. Demonſtrationis autem præmiſſæ quibuſdam conditionibus præditæ eſſe debent, de quibus Ariſtoteles primò Poſt. copioſè diſputauit, præſertim loquens de præmiſſis demonſtrationis *propter quid*; quia tamen aliquæ ſunt conditiones, cuicunque demonſtrationi communes: ob id in ſingulis, quæ propriæ, & quæ communes ſint, accuratè iuuabit aduertere, conditiones autem ſunt: Primò, ut ſint *veræ, primæ, immediatæ, priores notiores, cauſæ concluſionis propriæ*. Secundo ut ſint *neceſſariæ, de omni, per ſe, de prædicato uniuerſali, ſecundum quod ipſum, & primo*. Harum autem poſteriores ex prioribus ferè colliguntur. Priores conueniunt præmiſſis ſecundum ſe: poſteriores expreſſius traditæ videntur ex parte terminorum, quibus ipſæ præmiſſæ conſtant. De veritate autem, & neceſſitate, in qua etiàm, & certitudo inuoluitur, cumulatè ſatis agentes de ſcientia, eiuſque obiecto diſputauimus; ut propterea de his nihil ſuperſit agendum. Solum quędam de veritate primo loco breuiter attingemus.

1. Poſt. tex. 7. Vera quidem oportet eſſe demonſtrationis principia, nam rectè Philoſophus notauit, ἀληθῆ μὲν οὖν δεῖ εἶναι, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ μὴ ὂν ἐπίστασθαι, οἷον, ὅτι ἡ διάμετρος σύμμετρος. *Vera igitur eſſe oportet; quia quod non eſt, ſciri nequit, veluti diametrum eſſe commenſurabilem.* Vbi non ens accipit, non prout opponitur enti ſimplici, ſed ut opponitur enti complexo, quod vocatur verum, adeout non ens hoc loco ſignificet propoſitionem falſam, & ita diſputet. Si principia non ſint vera, erunt falſa, ſi autem falſa, concluſio quoque falſa erit; ſed falſum ſub ſcientiam non cadit, nimirum per ſe, & ratione materię, nam ex accidenti, & ratione formę, nihil prohibet quominus ex falſo colligatur verum, cum ex falſo, quatenus falſo per ſe non niſi falſum colligatur: quoniam falſitas non eam vim habet, ut ex ea neceſſariò colligatur verum, quandoquidem falſo non poſſumus aſſentiri; quare pręmiſſę ſumuntur ſemper ut verę, etiam, quando ex ipſis falſis, vera infertur concluſio. Proximum autem eſt, ut de reliquis conditionibus verba faciamus.

Pręmiſſę demonſtrationis debent eſſe *primæ, & immediatæ*. His autem verbis non explicantur duę pręmiſſarum conditiones, ut perperam nonnulli crediderunt, ſed una tantum, in eo poſita, quòd præmiſſę debent eſſe indemonſtrabiles per aliud medium à priori, & in eodem genere, atque adeo, quòd ſe ipſis cognoſcantur, ut ob id per ſe notę dici ſoleant. Hæc Philoſophus diſertè quidem explicuit, dum ſimul utrunque nomen coniungit dicens *ex primis indemonſtrabilibus*; per primum autem intelligit principium, ut idem ipſe teſtatur, dum ait, Ἐκ πρώτων δ' ἐστὶ τὸ ἐξ ἀρχῶν οἰκείων. ταὐτὸ γὰρ λέγω πρῶτον καὶ ἀρχήν. *Ex primis autem eſt, quod eſt ex principijs proprijs. Idem enim dico primum, & principium.* Declarat deinde quid ſit demonſtrationis principium dum ſubdit. Ἀρχὴ δ' ἐστὶν ἀποδείξεως, πρότασις ἄμεσος. ἄμεσος δὲ, ἧς μὴ ἔστιν ἄλλη προτέρα. *Principium autem demonſtrationis eſt propoſitio immediata. Immediata verò, eſt, qua non eſt alia prior.* Tota autem difficultas eſt in explicando quæ ſit ratio propoſitionis immediatæ ſeu per ſe notæ, ut deinde fiat gradus ad explicandas ſpecies ipſius.

Vt autem conſtet quid ſit propoſitio per ſe nota, præ oculis habendum particulam *per ſe*, non ſumi pro ut diſtinguitur à *per accidens*, quaſi *eſſe notum*, de propoſitione quapiam dicatur in aliquo modo dicendi per ſe, ſed ut diſtinguitur ab eo, quod eſt per aliud, adeo ut propoſitio per ſe nota dicenda ſit, quæ non habet euidentiam ab alio, ut non immeritò huiuſmodi propoſitio aliquibus viſa ſit, *quæ ex terminis proprijs, qui ſunt aliquid eius, ut ſunt eius, euidentem veritatem habet*, ex quo facilè intelliges non excludi terminorum cognitionem, cum impoſſibile ſit propoſitionem aliquam cognoſci, terminis eius ignoratis, quandoquidem ſecunda mentis operatio primam ſupponit, ταῦτ' οὖν οὕτω λέγομεν. καὶ οὐ μόνον ἐπιστήμην ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης εἶναί τινά φαμεν. ᾗ τοὺς ὅρους γνωρίζομεν. *Hæc igitur ita dicimus: nec ſolum eſſe ſcientiam, ſed etiam principium quoddam ſcientię, quo terminos cognoſcimus*, unde illud. *Principia cognoſcimus, quatenus terminos cognoſcimus.* Et multo minus per particulam *per ſe*, excludenda eſt intelligendi facultas, cum omnis cognitio de qua fit ſermo, ab intellectu neceſſariò fiat; quod igitur excluditur, eſt omne id, per quod, veluti per medium mouetur intellectus ad præſtandum aſſenſum ipſi propoſitioni, cui principij ratio adſcribitur; quin potius propoſitio ita ſe habet, ut ſtatim ac intellectus terminos eius apprehenderit, euidenter cognoſcat nexum inter illos, adeo ut ex terminis proprijs euidentiam habeat. In ſuperiori autem immediatæ propoſitionis deſcriptione, additur illa particula *ut ſunt eius* ad ſignificandum terminos concipi debere eo ſenſu, quo ex illis propoſitio conſurgit, adeo ut propoſitio dicenda ſit per ſe nota, cui

Præmiſſæ debēt eſſe primæ, & immediatæ.

1. Poſt. tex. 15.

Principiū demonſtrationis quid.

Propoſitio immediata quid.

Propoſitio per ſe nota aſſumitur declaranda.

Quomodo definiri ſoleat.

1. Poſt. tex. 21.

præſtat aſſenſum intellectus, ex apprehenſione terminorum, ex quibus illa conſtat, qui cogniti ſint eo modo, quo propoſitionem componunt; ut ſi terminus confuſè repræſentat, ex ipſius cognitione confuſa moueatur intellectus ad aſſenſum; ſi diſtinctè, ex cognitione diſtincta iudicium eliciat; Non autem erit per ſe nota propoſitio, ſi ex termino conſtaret confuſè ſignificante, ita tamen ut ad aſſenſum præſtandum intellectus indigeret diſtinctâ illius termini ſignificatione; ut ſi prædicatum aliquod clarè conciperetur ſubiecto conuenire ex diſtincta definitionis cognitione adeo ut ei non ſufficeret cognitio confuſa definiti, fieretque propoſitio in qua prædicatum de definito enunciaretur, dici per ſe nota non poſſet, quoniam indigeret ad ſui claram notitiam, alio quidem termino, nempe definitione, qui quidem terminus non foret ipſius, cum aliquo modo ſit à definito diuerſus, proindeque per aliud nota diceretur; ut propoſitio hæc *omnis homo eſt riſibilis*, eò quòd prædicatum, puta, riſibile concipitur conuenire ſubiecto, nempe homini, ex cognitione diſtincta eiuſdem per definitionem, quæ eſt animal rationale, adeo ut eius cognitio confuſa non ſufficiat, nequit dici per ſe nota, quoniam ad euidentem ſui cognitionem requirit aliud, ſcilicet definitionem hominis.

x. Poſt. tex. 12.

Cum autem Philoſophus dixiſſet, *πρότερα δ' ἐστὶ καὶ γνωριμώτερα διχῶς· οὐ γὰρ ταὐτὸν πρότερον τῇ φύσει καὶ πρὸς ἡμᾶς πρότερον, οὐδὲ γνωριμώτερον καὶ ἡμῖν γνωριμώτερον. Priora autem & notiora ſunt duobus modis. Non enim idem eſt prius naturâ & prius quoad nos, neque notius naturâ, & notius nobis.* Et utrunque declaraſſet dicens, *λέγω δὲ πρὸς ἡμᾶς μὲν πρότερα καὶ γνωριμώτερα, τὰ ἐγγύτερον τῆς αἰσθήσεως. ἁπλῶς δὲ πρότερα καὶ γνωριμώτερα, τὰ πορρώτερα. Quòd ad nos priora & notiora dico ea, quæ ſunt propinquiora ſenſui: ſimpliciter autem priora & notiora, quæ longius.*

Ex quorundam ſententia immediatæ propoſitionis diuiſio.

Cum itaque hæc Philoſophus dixiſſet, pleriique crediderunt eandem diſtinctionem in propoſitionem cadere, adeò ut, una dicenda ſit propoſitio per ſe nota in ſe & naturâ, quæ nimirum conſtet terminis notioribus naturâ; Alia per ſe nota nobis, ſeu quòd ad nos, quia ea terminis notioribus quidem nobis componatur; Alia utroque modo.

Reijcitur.

Vana tamen huiuſmodi partitio propoſitionis per ſe notæ, cum ſeuerè loquendo propoſitio per ſe nota conſtare non poſſit ex iis, quæ ſunt notiora nobis, nam quæ ita ſe habent, apta non ſunt ex ſuis formalibus rationibus mouere intellectum ad aſſenſum; ſed ex cognitione ſenſitiua, & experimentali inducitur intellectus ad præbendum aſſenſum, ut de hac propoſitione *calor calefacit*, perſpicuum eſt. Rectius dicetur igitur propoſitio per ſe nota, qualis à nobis explicata fuit.

Aliquo ſenſu poteſt admitti.

Niſi res ſic explicetur, quòd propoſitio per ſe nota naturâ ſit, quæ ex natura rei eſt ita prima, ut non habeat aliam priorem tanquam cauſam per quam ſit; & ita cognoſcitur, ut poteſt ac exigit cognoſci independenter à cauſa priori, quam non habet; cuiuſmodi ſunt propoſitiones immediatæ paulo antea recenſitæ: Per ſe nota quoad nos ſit illa, cuius notitiam nos immediatè, & proximè ſine alio medio ad intellectum ſpectante, accipimus per ſenſum, aut inductionem; hoc genere cognitionis cognoſcimus ignem eſſe calidum, aquam frigidam, Solem eſſe lucidum &c. Dicitur autem nota quoad nos, quoniam ex noſtra cognitione accepta per ſenſum prouenit, ut per ſe ſine alio medio cognoſcatur. Ideòque talis diſtinctio cenſetur tradita non formaliter, quaſi propoſitio cognoſcatur, vel non cognoſcatur à nobis ſine medio; ſed radicaliter, quòd vel ex ipſius rei natura non habentis cauſam, proueniat, ut abſque medio & cauſa cognoſcatur; vel ex nobis, noſtroque cognoſcendi modo: Quòd ſi aliqua propoſitio cauſam priorem non habeat, illam tamen immediatè ſenſibus uſurpemus, utroque modo per ſe nota dici poterit &c. Quomodo autem prima ſcientiarum principia quæ non ſunt ſimpliciter prima cognoſcantur, paulo infra dicetur.

Varia genera immediatarum propoſitionū. Primum genus.

Varia autem ſunt harum propoſitionum genera, è quibus. Primum eſt ad quod pertinent illa principia notiſſima, quæ actu ac habitu cognoſcuntur, & intellectus appellari ſolet cuiuſmodi ſunt communiſſima illa principia *Quodlibet eſt, vel non eſt. Non poteſt idem ſimul eſſe & non eſſe. Vel de quolibet verum eſt affirmare, vel negare. Non poteſt idem ſimul affirmari, vel negari. Item Omne totum eſt maius ſuâ parte. Quæ eidem ſunt æqualia, ſunt inter ſe æqualia &c.* Hæc enim abſque alio medio, & demonſtratione, vel cauſa nota ſunt, & ex ſola terminorum perceptione cognoſcantur. Dignitates etiam appellari conſueuerunt, vel quia dignæ ſunt, ut ſtatim ab omnibus credantur; vel quoniam inter omnes propoſitiones principem locum obtinent. Alijs etiam nominibus appellantur ſcilicet Axiomata, Maximę, Sententię, & Communes animi conceptus. Omnes igitur huiuſmodi propoſitiones per ſe notæ & immediatæ dicuntur, quinimò hoc primum, atque præcipuum eſt harum propoſitionum genus ex varijs generibus indemonſtrabilium propoſitionum.

Secundum genus.

Secundum eſt genus ad quod pertinent illæ propoſitiones, in quibus definitio, vel aliquod eſſentiale prædicatum de re quidem enunciatur; hæ nanque ſunt immediatæ, & indemonſtrabiles, ut omnis homo eſt animal rationis particeps, non enim datur medium prius ſaltem in eodem genere cauſæ, per quod poſſit demonſtrari. Hæ nanque dici videntur indemonſtrabiles, ac proinde immediatę, quatenus oſtendi non poſſunt à priori, & per cauſam, cum nihil referat ſi à poſteriori, vel per inductionem demonſtrentur. Inſuper dici poſſunt immediatæ, quatenus non habent cauſam priorem eiuſdem generis; alioquin dum una cauſa per aliam alterius generis demonſtratur, ut formalis per materialem, adhuc enim in ſuo genere prima, & immediata dicitur.

Tertium genus.

Tertium genus eſt ad quod pertinent propoſitiones, quibus primaria cauſa de ſubiecto, aut effectu proprio prædicatur, hæ nanque propoſitiones immediatæ dici debent, propterea quòd cauſa, quæ eſt in ſuo genere princeps, priorem aliam non habet per quam poſſit demonſtrari; quod non contingit in cauſa ſecundaria, cum per cauſam ſuperiorem eiuſdem generis poſſit demonſtrari.

Quartum genus.

Quartum eſt genus ad quod ſpectant propoſitiones in quibus effectus de ſuis proximis prædicatur cauſis, huiuſmodi nanque propoſitiones immediatæ dicuntur. Hoc planè modo ſe habet propoſitio, in qua prima paſſio de differentia prædicatur, ut *rationale eſt addmiratiuum.* Et ſanè quælibet ex his propoſitionibus immediata eſſe debet; propterea quòd etſi per talem cauſam poſſit prædicatum illud alteri conuenire, ac de ipſo demonſtrari, non poteſt tamen de cauſa ſua proxima per aliam cauſam oſtendi, non enim foret cauſa proxima reſpectu illius effectus, uti perſpicuum eſt.

1. Poſt. tex. 84.

Huc pertinet illa principiorum diuiſio, quam Philoſophus nobis tradidit primo Poſt. lib. Primò enim diuidit principia in Dignitates, & Poſitiones. Adeo ut ex eius ſententia immediati principij ſpecies una ſit, Θέσις, *Poſitio*, altera verò Ἀξίωμα *Axioma, ſeu Dignitas*, in eo autem hæ propoſitiones conueniunt,

ſup-

quoniam utraque eſt indemonſtrabilis, diſcriminantur autem eò quòd dignitatem oportet habere quemlibet, qui vult addiſcere; nimirum neceſſe eſt eam cognitam eſſe diſcipulo antequam doctorem adeat. Vt, *Quæ eidem ſunt æqualia inter ſe ſunt æqualia. Si ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent ſunt æqualia.* Huiuſmodi nanque propoſitiones adeo notæ ſunt, ut diſcipulum latere non poſſint; at non eſt neceſſe, ut qui vult addiſcere, Poſitionem teneat, ſed ſatis eſt, ut eam cognoſcat, quatenus à Preceptore declaratam. Propoſitio igitur indemonſtrabilis, quæ non omnibus nota eſt, ut dignitas, ſed tantummodo quatenus à Præceptore declarata intelligitur, Poſitio vocatur, quoniam Præceptor illam ponit, quam Ariſtoteles deinde ſubdiuidit. Ex eius autem ſententia Poſitionis diuiſio eſt in Suppoſitionẽ, & Definitionem, adeo ut illa poſitio, quæ accipit utranque particulam enunciationis, videlicet affirmatiuam, & negatiuam, hoc eſt propoſitio, quã aliquid affirmatur, vel negatur conditiones habens Poſitioni ſuperius adſcriptas, ſit Suppoſitio; at verò illa poſitio, quæ eſt ſine affirmatione, & negatione, dicatur Definitio, ita ut omnis definitio ſit poſitio, non tamen ſuppoſitio, ad quam requiritur affirmatio, vel negatio. Alia autem eſt ſuppoſitio ſimplex, ut cum in ſcientia ſupponimus ſubiectum, cuius etiam meminit Ariſtoteles; & alia eſt ſuppoſitio complexa, quæ poteſt eſſe per diuerſos reſpectus in duplici diſcrimine: quando enim à Doctore prolata ſic diſpoſitum inueniat animum diſcipuli, ut ei ſtatim diſcipulus aſſenſum præbeat, tunc retento nomine generis, propriè nuncupatur Suppoſitio. Plerunque verò diſcipulus audiens non aſſentitur, ſed vel adhuc remanet anceps, vel ad contrariam etiam partem inclinatus; tunc autem propriè dicitur Poſtulatum, ſiue Petitio; petit enim Doctor, ut huiuſmodi ſibi propoſitio concedatur.

Deinde idem Philoſophus à particula ſeptuageſima quarta eiuſdem libri hac de re ſermonem iterum inſtituens, eandem principiorum diuiſionem facit, quam ſuperiori loco, particulá decimaquartã, poſtea ſeptuageſima quinta, verbis tamen diuerſis, & accuratius: cum itaque ibi diuiſiſſet principia in dignitates, & poſitiones; hoc alio loco diuidit in communia, & propria; per principia communia intelligendo dignitates; per propria verò poſitiones, quas etiam in præſentia diuidit ut prius, in Definitiones, & Suppoſitiones, enimuerò principium proprium eſt ipſum ſubiectum ſcientię, quod præcognitum quid ſit, facit definitionem, & præcognitum, quòd ſit, facit Suppoſitionem, ex quibus colligit particulâ ſeptuageſimâ quintâ, tria eſſe ad ſummum, in quibus omnis demonſtratiua ſcientia verſatur; nempe ſubiectum, principia, & affectiones.

Prima dubitatio.

Eſt tamen cur dubitetur de propoſitione, in qua prima paſſio de definito enunciatur; cum enim definitio, & definitum re non differant, ſed ſolum intellectus negotiatione, videtur conſequens fieri, quòd propoſitio illa ſit per ſe nota ſecundum ſe, etſi quoad nos talis dici non poſſit. Qui putant definitionem & definitum non differre ſolum ratione ratiocinante, ſed cum fundamento in re, negant illam propoſitionem eſſe per ſe notam ſecundum ſe, quin potius aiunt demonſtrabilem eſſe demonſtratione potiſſimâ, quæ eſt à priori, & per cauſam, non quidem in cognoſcendo tantum, ſed in eſſendo, & cognoſcendo ſimul, proindeque non ſolum quoad nos eſſe demonſtrabilem, ſed etiam in ſe ſpectatam, cum ordo cauſæ in eſſendo non attendatur duntaxat penes noſtrum concipiendi modum, ut eſt ordo cauſæ in cognoſcendo qui in demonſtratione à poſteriori adinuenitur, ſed etiam in rebus ipſis, unde principia immediata ex eorum ſententia, dicuntur indemonſtrabilia, ſecundum rem, & à priori, quamuis à poſteriori, & quoad nos demonſtrentur; unde colligunt quamlibet propoſitionem à priori demonſtrabilem, etiam ſecundum rem demonſtrabilem eſſe.

Dubitationis ſolutio.

Tametſi hæc magna ex parte poſſint admitti, velut illa, quæ cum veritate conſentiunt, aliquid tamen eſt, in quo ipſi peccarunt, nempe definitionem à definito plus differre, quàm ratione ratiocinante, cum ſatis cuique poſſit exploratum eſſe, ex iis, quæ hac de re proprio loco tractauimus, differentiam inter definitionem, & definitum eſſe penes explicitum, & implicitum, quod eſt differre ratione ratiocinante; hinc tamen non ſequitur propoſitionem illam in qua prima paſſio de definito prædicatur, indemonſtrabilem eſſe ſecundum ſe, demonſtrabilem tamen quoad nos, propterea quòd, ut aliqua propoſitio ſecundum ſe ſit demonſtrabilis, id ſolum requirit, ut detur cauſa ratione cuius prædicatum ſubiecto inſit, quamuis huiuſmodi cauſa, nec ex natura rei, neque perfectâ diſtinctione rationis à ſubiecto diſtinguatur, quoniam demonſtrandi vis in eo conſiſtit, ut ex pluribus rationibus in ſubiecto repertis, illa quidem aſſignetur merito cuius prædicatum ſubiecto ineſt, quamuis ex aliis nulla ſuppeteret, tanquam non habentibus commune quidpiam cum prædicato, eò quòd nimirum ſolâ illâ ratione poſitâ in ſubiecto, neceſſe ſit ſubiecto prædicatum ineſſe, omnibus etiam aliis ſecluſis. Nec propterea demonſtratio dici debet à poſteriori & per cauſam in cognoſcendo tantùm, etiamſi quod pro cauſa aſſignatur, ſolùm imperfectâ diſtinctione rationis à ſubiecto diſtingui exiſtimetur; nam eadem difficultas urget eos, qui diſtinctionem hanc maiorem putant, ſcilicet cum fundamento in re, vel ſaltem pluſquam penes explicitum, & implicitum; ne igitur dicatur demonſtratio procedere per cauſam in cognoſcendo tantùm, ſat eſt, ut pro cauſa id aſſignetur, ad quod conſecutionem habet prædicatum, ſeu & in idem recidit, id pro cauſa, tanquam demonſtrationis medium adhibeatur, quod affectio conſequitur, ſi non conſecutione phyſica, ſaltem ea, quæ metaphyſica dicitur.

Redeuntes autem in orbem ſermonis dicimus inter ſubiectum, & primam paſſionem non dari profecto medium re ipſa diſtinctum, quo ſenſu propoſitio, in qua paſſio de proprio ſubiecto prædicatur, immediata dici poteſt, quatenus diſtincto medio caret; hoc tamen non facit, quin abſolutè mediata dici debeat, proindeque demonſtrabilis medio ratione ſaltem diſtincto, ut initio dicebam; quoniam ſi concipiatur confusè ſubiectum, quemadmodum & paſſio, non fit ex his propoſitio talis, ut per ſe nota dici mereatur, cum non ſit per ſe notum paſſionem ſecundum conceptum confuſum, ſubiecto ineſſe, quod per expreſſum tamen conceptum eſſentiæ, differentiæque redditur per ſe notum.

Secunda dubitatio.

Dubitatur adhuc de quibuſdam propoſitionibus, quæ videntur indemonſtrabiles, atque adeo per ſe notæ, quamuis ex perceptione terminorum earum veritas non innoteſcat, ut ignis eſt calidus, aqua eſt frigida, nix eſt alba &c.

Dubitationis enodatio.

Non eſt autem de his cur dubitetur, propterea quòd re verâ huiuſmodi propoſitiones demonſtrabiles ſunt; nam verè datur per ſe cauſa, ratione cuius igni conuenit calor, aquæ frigiditas, niui albedo, per quam cauſam demonſtratione propter quid de igne calor, de aqua frigiditas, de niue albedo poteſt de-

monſtrari, nec benè dicuntur per ſe notæ, cum ex apprehenſione terminorum earum veritas perſpecta reddi non poſſit; ſed opus eſt ſenſitiuâ, & experimentali cognitione, unde eſt, ut per aliud, & non per ſe cognoſci, dici debeant.

Quomodo demonſtrationis *propter quid*, præmiſſæ debeant eſſe immediatæ.

Supereſt videndum qua ratione demonſtrationis propter quid præmiſſæ debeant eſſe immediatæ; qua de re, non eadem Philoſophorum opinio, quandoquidem ſunt, qui putant utranque præmiſſam debere immediatam ac indemonſtrabilem eſſe; non ſolùm virtualiter, ſed etiam formaliter, at verò ex virtualiter immediatis eſſe demonſtrationem *quia*. Alij autem crediderunt ad demonſtrationem *propter quid* ſufficere, ut ex virtualiter immediatis conſtet, dummodo demonſtrans probè ſciat reſoluere principia virtualiter immediata in formaliter immedia, atque indemonſtrabilia. Quid hac de re ſentiendum breuiter aperiam.

Aſſertio prima.

Aſſerendum eſt potiſſimam demonſtrationem conſtare ex principijs formaliter immediatis, ac per ſe notis.

In cuius declarationem ad memoriam reuocandum, principia dici formaliter immediata, quando abſolutè carent medio, per quod poſſint demonſtrari; at verò dici virtualiter immediata, quoniam etſi poſſint demonſtrari, in demonſtratione tamen aſſumuntur quatenus iam demonſtrata per ſuperiores demonſtrationes ſubalternantes, uſque dum deueniatur ad principia indemonſtrabilia formaliter immediata. Dicuntur autem immediata virtualiter, quia ſunt manifeſta immediatorum virtute, ad ea tamen quæ ſimpliciter indemonſtrabilia ſunt, reduci poſſunt; Ad potiſſimam ergo demonſtrationem contendimus requiri, ut conſtet principijs immediatis, ſenſu nuper explicato.

Ratione ſuadetur.

Ratio non vulgaris efficacitatis eſt in eo poſita, quòd per hanc demonſtrationem concludimus affectionem ineſſe ſubiecto per definitionem ſubiecti; ut ſuperiori Sectione probatum fuit; idcirco tam maior, quàm minor immediata formaliter debet eſſe propoſitio; maior, eo quòd in ipſa prædicatur affectio de definitione ſubiecti; minor, quoniam in ipſa prædicatur definitio de definito. Hoc ex eo confirmatum redditur, quoniam huiuſmodi demonſtrationi utpote perfectiſſimæ, principia debentur perfectiſſima; at verò talia ſunt immediata formaliter, cum omnem dependentiam, imperfectionis maximam notam excludant.

Secunda aſſertio. 1. Poſt. tex. 10.

Aſſerendum deinde, ſi ſermo fiat de demonſtratione *propter quid* ſimpliciter, utranque ſententiam Ariſtotelis doctrinæ conſentaneam videri. Et primo quidem ambas præmiſſas immediatas formaliter ad huiuſmodi demonſtrationem requiri, videtur Philoſophus docuiſſe dicens. *Ἐκ πρώτων δ' ἀναποδείκτων, ὅτι οὐκ ἐπιστήσεται μὴ ἔχων ἀπόδειξιν αὐτῶν. τὸ γὰρ ἐπίστασθαι ὧν ἀπόδειξίς ἐστι μὴ κατὰ συμβεβηκός, τὸ ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν.* *Ex primis autem indemonſtrabilibus: nam alioquin neſciret, non habens eorum demonſtrationem: quia ſcire ea quorum eſt demonſtratio, non ex accidente* nil aliud *eſt* quàm *habere demonſtrationem;* innuit ergo principia non per accidens, hoc eſt non per aliud, ſed ſe ipſis ſciri debere. Quod etiam expreſſit de ſcientia ſubalternante diſputans; ait enim huiuſmodi ſcientiam demonſtrare ſuas concluſiones, demonſtratione *quia*, proptereaquòd per principia ſolùm virtualiter immediata procedat.

Præmiſſæ debent eſſe immediatæ, vel formaliter, vel virtualiter.

Ex aduerſo videtur Ariſtoteles in contrariam ſententiam abiiſſe, cùm enim dicat. *ὅτι οὐκ ἐπιστήσεται μὴ ἔχων ἀπόδειξιν αὐτῶν*, *nam alioquin neſciret, non habens eorum demonſtrationem*, apertè ſignificat demonſtrationis, de qua loquimur dari principia mediata, quoniam affirmat de ipſis habendam eſſe demonſtrationem, alioquin nulla haberetur ſcientia; ſupponit igitur aliqua eſſe demonſtrationis principia mediata, quod ad aures ipſius polliciti ſumus oſtendere. Vtcunque ſe res habeat omnino fatendum, aliquo ex his modis demonſtrationem conſtare ex immediatis, vel formaliter, vel virtualiter; quandoquidem præmiſſæ debent prorſus euidentes eſſe, vel per ſe, vel per alias, quoadusque deueniatur ad per ſe euidentes, ne proceſſus detur in infinitum, quod videtur etiam ab Ariſtotele traditum. Tum loco nuper allato, ſcilicet particulâ decima primi Poſteriorum, ubi probare contendens immediatas debere eſſe præmiſſas, rationem affert, quoniam ſi ſunt demonſtrabiles, non ſciet non habens demonſtrationem earum, id eſt niſi demonſtratæ fuerint, ac reſolutæ ad prima uſque immediata principia. Tum etiam hoc idem videtur ſignificaſſe particulâ decimâ ſextâ eiuſdem libri, atque etiam Topic. primo ubi habet. *Ἀπόδειξις δ' ἐστὶν, ὅταν ἐξ ἀληθῶν καὶ πρώτων ὁ συλλογισμὸς ᾖ, ἢ ἐκ τοιούτων, ἃ διά τινων πρώτων καὶ ἀληθῶν τῆς περὶ αὐτὰ γνώσεως τὴν ἀρχὴν εἴληφε.* Top. c. 1. *Demonſtratio eſt cum ex veris, & primis ſyllogiſmus conſtat, vel ex eiuſmodi, quæ à quibuſdam veris, & primis ſuæ cognitionis principium ſumpſerunt;* quod etiam memoriæ litteriſque prodidit Phyſicorum initio, ut aliàs aduertimus, ex eius enim ſententia, quam ibi expreſſit, tunc putamus unumquodque cognoſcere, cum cauſas primas nouerimus, & principia prima, & uſque ad elementa.

An debeat fieri reſolutio concluſioni uſque ad prima principia.

Maximè tamen eſt controuerſum, an huiuſmodi reſolutio fieri debeat uſque ad prima principia uniuerſaliſſima, ſæpe à nobis commemorata, nimirum *Quodlibet eſt, vel non eſt; Non poteſt idem ſimul eſſe, & non eſſe*; ita ut demonſtrans non ſolùm debeat reſoluere ſuas concluſiones uſque ad principia propria in determinato genere, & immediata; ſed etiam uſque ad prima, & notiſſima; an verò ſufficiat ut reſoluat concluſiones in principia propria, atque determinata.

Tertia aſſertio.

Si quis habeat demonſtrationem ex principijs virtualiter immediatis, debet habere notitiam principiorum formaliter immediatorum, è quibus illa eſſentialiter dependent, quoniam de ratione ſcientiæ eſt ut ſit notitia certa, & euidens; at omnem certitudinem, & euidentiam ſcientia concluſionis habet à certitudine & euidentia principiorum, hanc verò habere non poteſt, niſi intellectus cognoſcat principia formaliter immediata, à quibus ea dependent, quæ virtualiter immediata dicuntur. — Ratione ſuadetur.

Confirmatio.

Confirmatur autem, quoniam huiuſmodi principia ſunt eſſentialiter ſubordinata, proindeque non concurrentibus prioribus, non poterunt, quæ poſteriora ſunt, effectum, videlicet, ſcientiam parere; at virtualiter immediata poſteriora ſunt, & formaliter immediata ſunt priora, ob id his actu non cognitis, illa non poterunt ſcientiam progignere.

An uſque ad uniuerſaliſſima principia.

Tota igitur difficultas deuoluitur ad illa prima, & uniuerſaliſſima principia. Num ſcilicet debeat demonſtrans ſuas concluſiones ad illa reſoluere, ut ſcientiam adeptus dici poſſit.

Non eſt opus talia principia formaliter cognoſcere.

Sed iam ſuperius huic dubitationi quid reſpondendum, inſinuauimus, dicentes non eſſe opus formaliter talia principia cognoſcere, ſed ſatis eſſe illa cognoſcere habitu, adeout etſi formaliter aliquis illa principia ignoret, dummodo propria, & immediata principia concluſionis peculiaris cognoſcat, ſcientiam habere poſſit, cum ad hanc ſolum requiratur, ut uniuerſaliſſima illa principia habitu cognoſcantur, quod

in

in eo conſiſtit, ut ſi talia principia proponantur demonſtrati, hic ſit diſpoſitus ad præbendum aſſenſum.

Quando-que for-maliter co-gnoſci de-bent. Hac tamen intelligenda dummodo actu huiuſmodi principijs in demonſtrationibus non utamur, quod fieri poſſe Philoſophus apertè teſtatur; in demonſtrationibus enim quibuſdam, docet id euenire; de principio nanque negatiuo pura *Non poteſt idem ſimul eſſe, & non eſſe, ſeu non poteſt idem ſimul affirmari, & negari*, duo ibi pronunciat; unum eſt quòd hoc principium in nulla demonſtratione ſumitur, hoc eſt actu in demonſtratione non exprimitur; demonſtrationes enim virtute huius axiomatis utuntur, ipſum tamen non exprimunt. Alterum eſt exceptio quædam, quia, inquit, interdum hoc principio expreſſo demonſtrationes utuntur, ſed tunc duntaxat, quando talis etiam concluſio demonſtranda ſit, in qua principium hoc exprimatur, quod propter aduerſarium aliquem proteruum, & cauillantem uſu venire ſolet. Deinde loquens de principio affirmatiuo, nempe *Quodlibet eſt, vel non eſt*, ſeu *de quolibet verum eſt affirmare, vel negare*, duo enunciat, unum quòd in demonſtratione ducente ad incommodum, hoc utimur principio; ſeu, non poſſe hunc fieri ſyllogiſmum ſine uſu, & expreſſione huiuſmodi principij, licet demonſtratio directè oſtendens, eo non indigeat. Alterum eſt, quòd tale principium non adhibeatur ſemper in tota ſua amplitudine acceptum, ſed contractum ad proprium ſcientiæ ſubiectum.

2. Poſt. text. 8.

1. Poſt. text. 83.

Prima difficultas. Difficultas tamen ſe offert, quoniam dignitas eſt unum ex præcognitis ante demonſtrationem, ut Ariſtoteles etiam teſtatur; demonſtratio igitur confici non poterit, dignitate penitus ignorata.

Solutio. 1. Poſt. text. 2. Ex non multo antea traditis quid reſpondendum manifeſtè patet; nam ſi per dignitatem intelligamus, quod Ariſtoteles ibi intelligi vult, ea profectò nil aliud erit, quàm principium proprium, & immediatum; quòd ſi per illam principium uniuerſaliſſimum intelligendum putemus. Reſpondendum aut fieri ſermonem de præcognitis ante omnem ſcientiam, quando dignitatem affirmamus eſſe unum ex præcognitis, ante demonſtrationem; aut admiſſo de peculiari demonſtratione ſermonem eſſe, dignitatem præcognoſci debere non formaliter, ſed habitu, quatenus intellectus eſt paratus ad præbendum aſſenſum, vel in eo oppoſita cognitio non exiſtit; aut conceſſo ad demonſtrationem præexigi formalem eorum cognitionem, dicendum cognitionem de ipſis uniuerſaliſſimis principijs non ad ſcientiam concluſionis per ſe tanquam eius cauſam, ſed ex accidenti facere, quatenus, ut ſuperius etiam notaui, talia principia deſeruiunt demonſtranti demonſtratione ducente ad incommodum, aduerſus negantes propria ſcientiæ principia. Ne commemorem uniuerſaliſſima principia virtute quidem in omni demonſtratione includi, ac proinde hunc in modum ad ſcientiam concluſionis comparandam nobis deſeruire; nam ſi admittatur illud *quodlibet eſt, vel non eſt*, admittendum itidem erit homo vel eſt rationalis, vel non eſt rationalis; triangulum vel conſtat tribus lateribus, vel non conſtat tribus lateribus; proindeque ſi cognoſcamus hominem eſſe rationalem, vel triangulum tribus lateribus figuram eſſe conſtantem, verum eſſe, cognoſcimus etiam oppoſitum non eſſe verum. Itaut ſi principia hęc uniuerſaliſſima, demonſtrationem formaliter non ingrediantur, virtute ſaltem ingrediantur, atq; demonſtrationi opitulentur, hoc tamen paulo infra diſputandum.

Secunda difficultas 1. Poſt. 5[illegible]. Eſt etiam aliquid difficultatis, in eo quòd Philoſophus immediata demonſtrationis principia declarans, diuiſionem eorum talem inſtituit, ut aliqua dignitates, aliqua verò poſitiones eſſe velit, ergo ex eius ſententia principijs utriuſque generis proindeque dignitatibus ad ſcientiam comparandam præcognoſcenda ſunt.

Ariſtoteles explicatur. Satis tamen conſtat Ariſtotelem dignitatis nomen latâ quadam uſurpatione ſumpſiſſe, quatenus cuiuſcunque ſcientiæ principia ſignificat, in qua propriæ dantur dignitates; quòd ſi nomen illud ab eo præſsâ ſignificatione ſumptum eſſe velimus, quo pacto dignitates illæ demonſtrationem ingrediantur, nuper explicatum fuit, cum diceremus in omni demonſtratione virtute reperiri.

Difficultati occurritur. Et hinc etiam patet, quid reſpondendum ad aliam difficultatem, quòd nimirum huiuſmodi principia quantumuis uniuerſaliſſima debeant ad quamlibet demonſtrationem concurrere, eo quòd principiorum omnium veritas, à veritate dignitatum uniuerſaliſſimarum pendeat; hinc enim ſolùm virtute concurrere licet inferre, ut ſatis ex antea diſputatis perſpicuum eſt.

Eadem de demõſtratione quia. Hucuſque de demonſtratione *propterquid*, locuti ſumus; eadem tamen, quæ diximus, demonſtrationi *quia*, & ab effectu poſſunt accommodari, vel omni prorſus demonſtrationi procedenti per cauſam; nam hoc etiam demonſtrationis genus præmiſſas immediatas, & per ſe notas requirit, cum etiam in huiuſmodi demonſtratione deueniendum ſit ad aliqua principia ſe ipſis euidentia, & non per alia principia; oportet ergo præmiſſas ex effectu deſumptas eſſe per ſe euidentes, vel per alias, quæ tandem ſint tales: ut enim ſurſum per cauſas; ita nec deorſum per effectus abeundum eſt in infinitum; quomodo autem huiuſmodi principia innoteſcat, mox explicabimus.

SECTIO DECIMAOCTAVA.

Quomodo principia, quæ non ſunt ſimpliciter prima, cognoſcantur.

1. Topic. cap. 1. Rectè Philoſophus dicebat. Ἔστι δὲ ἀληθῆ μὲν καὶ πρῶτα. τὰ μὴ δι' ἑτέρων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν ἔχοντα τὴν πίστιν. οὐ δεῖ γὰρ ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς ἀρχαῖς ἐπιζητεῖσθαι τὸ διὰ τί. ἀλλ' ἑκάστην τῶν ἀρχῶν. αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν εἶναι πιστήν. *Sunt autem vera, & prima, ea, quæ non ab alijs, ſed a ſe ipſis fidem habent, non debet enim de ſcientiarum principijs quæri quamobrem ſint, ſed unumquodque principium per ſe ipſum debet eſſe fide dignum.* Non omnia tamen principia talia eſſe ſuperiori Sectione docuimus, cum quædam ex ipſis dicantur ſimpliciter prima, quorum veritas ex ſola terminorum perceptione redditur explorata, quæ propterea immediata, & per ſe nota dicuntur; quædam autem reddi aliquo modo debeant manifeſta, cum ſe ipſis nota non ſint, nec eorum veritas ſolâ terminorum perceptione cognoſci poſſint; quo igitur pacto cognoſcantur opus eſt aperire.

Principia immediata.

Principia mediata. Talia principia nulli dubium, quin per cauſam cognoſci poſſint, ideo enim immediata dici non poſſunt, quia medium ſupperit, per quod ea oſtendere nobis licet; ſed hæc non eſt via, de qua ſit ſermo; nam ſi per hanc incedentes illa cognoſcere deberemus, certè nobis foret opus principijs, quibus uteremur in illis demonſtrandis; ſed hæc vel eſſent ſimpliciter immediata, vel mediata, utcunque ſe haberent, illa de quibus loquimur, principij rationem amitterent, & ſe haberent, tanquam quæſita; nos autem de principijs loquimur prout principia ſunt, adeo ut ijs, tanquam principijs uti velimus.

Per experientiã cognoſcũtur. Hæc autem per ſenſum, & experientiam cognoſci

lucu-

luenlenter docuit Ariſtoteles. Ita quidem particula nonageſimâ ſextâ primi Poſteriorum, ubi docet quandoque demonſtrationem fieri per immediata, ſed non per cauſam, ſed per notius eorum, quæ reciprocantur, cum nihil vetet quo minus eorum, quæ vicißim prædicantur, notius quandoque ſit, quod non eſt cauſa; & ideirco ex eius placito hæc erit demonſtratio, quòd planetæ prope ſint, propterea quòd non ſcintillant. Sit igitur C planetæ, B non ſcintillare, A verò prope eſſe: verum eſt autem B, de C prædicare: nam planetæ non ſcintillant, ſed & A, de B. Id enim quod non ſcintillat, prope eſt, ſubdit, τοῦτο δ' εἰλήφθω δι' ἐπαγωγῆς, ἢ δι' αἰσθήσεως. *Hoc autem ſumptum ſit per inductionem, aut per ſenſum*, addit neceſſarium eſſe A, ipſi C, ineſſe, onde concludit hunc in modum fuiſſe demonſtratum prope eſſe planetas; interim ex eius ſententia palam eſt principium illud, puta, quod non ſcintillat prope eſt, per inductionem, aut per ſenſum cognoſci; in quorum gratiam multa dicenda quidem forent de modo, quo per inductionem, & ſenſum, principiorum à nobis comparetur notitia, quoniam tamen eſt breuitati ſtudendum; propterea iuvabit nos paucis eſſe contentos, nam uberiùs eadem de re opportuniori loco verba facturi ſumus.

In quo hæc uniuerſa methodus cognoſcendi prima principia conſiſtat. Aduertendum uniuerſam hanc cognoſcendi methodum in experientia conſiſtere, quam à Philoſopho præſertim naturali non in poſtremis habendam, ſæpe ſæpius aduertimus; de his igitur non nulla dicenda.

Ariſtotelis conſilium ad calcem 2. Poſt. Ariſtoteles cùm in fine ſecundi Poſteriorum copioſè declaraſſet artem, quâ venari poſſimus medium, quod incomplexum eſt demonſtrationis principium, deſcendit ad explicandum quo pacto, & per quem habitum ad cognoſcenda prima principia complexa perueniamus, quæ eò quòd prima ſint, per medium demonſtrari non poſſunt, & ad quæ ultimò concluſiones omnes, & omnia principia mediata reſolui debent. Deſcendens autem ad explicandum, an aliquâ methodo acquirantur à nobis principiorum habitus, & quænam illa ſit, propoſitæ difficultatis ſolutionem afferens, ait,

2 Poſt. cap. ult. Ἀνάγκη ἄρα ἔχειν μέν τινα δύναμιν, μὴ τοιαύτην δ' ἔχειν, ἣ ἔσται τούτων τιμιωτέρα κατ' ἀκρίβειαν. *Quare neceſſe eſt facultatem quandam haberi, non tamen talem, quæ his præſtãtior ſit quaſi exquiſitior*; difficultatis ergo ſolutionem affert in eo conſtitutam, quòd neutrum quæſtionis membrum verum eſt, cum neque naturales nobis ſint principiorum habitus, ſed aduentitij; neq; ſic aduentitij, ut ex alijs prioribus habitibus ſint acquiſiti; nam ſi hoc modo acquirerentur, oporteret illos alios priores habitus eſſe nobiliores, atque certiores, ob eandem rationem, propter quam primo libro fuit demonſtratum principiorum habitum eſſe præſtantiorem, ac certiorem habitu concluſionis, eò quòd cauſa ſit cognitionis concluſionis; ob id foret in infinitum abeundum in habitibus nobilioribus; vel deueniendum ad habitus, qui ſint primi, & acquiſiti profectò, non tamen ex aliorum prænotione; quia tamen omnis intellectualis diſciplina ex præexiſtente cognitione comparatur; propterea Philoſophus teſtatur neceſſarium eſſe, ut in nobis aliqua ſit cognoſcendi facultas, cuius cognitio non ſit honorabilior cognitione intellectuali ipſorum principiorum, ne ſit in infinitum procedendum, ut dictum fuit, ſed inferior, & ignobilior, quæque reſpectu horum habituum ſit velut ancilla, ſiue pediſſequa.

Dubium tamen eſt de quibus principijs Philoſophus ſermonem habeat, an ſolùm de ijs, quæ principia propria, an etiam de ijs, quæ principia communiſſima, & dignitates dicuntur, adeo ut omnia velit per ſenſum, & inductionem cognoſci; ſed quid hac de re ſentiendum, quibuſdam concluſionibus explicabimus.

Aſſertio prima. Aſſerendum igitur ad habendam notitiam incomplexam de principijs, quæ eſt de terminis ſimplicibus, neceſſariam eſſe cognitionem ſenſitiuam, ſiue experimentalem.

Ratione ſuadetur. Ex eo probata manet aſſertio, quoniam termini ſimplices, ſiue ſint ad ſenſum ſpectantes, ſiue non, ita ſe habeant, ut ab intellectu cognoſci non poſſint, niſi miniſterio ſenſuum, eò quòd externi ſenſus eorum imagines deferunt, primò quidem ad ſenſum communem, deinde ad phantaſiam, ubi ab intellectu agente illuſtrantur, quatenus eiuſdem virtute ex ordine materialium ad ſpiritualium ordinem transferuntur, & ita translatæ, & in intellectu poſſibili receptę, cum eodem ad cognitionis, vel expreſſæ imaginis productionem concurrunt, quæ tamen obiter dicta ſint, cum his de rebus accuratiùs diſſerere alienum ſit ab inſtituto.

Aſſertio ſecunda. Dicendum amplius ad habendam complexam notitiam de primis principijs, neceſſariam non eſſe simpliciter cognitionem ſenſitiuam, & experimentalem, licet hæc utilis dici poſſit, ut intellectus citius eorum complexioni præbeat aſſenſum.

Quædam præmittũtur. Vt autem hæc aſſertio probetur, ad memoriam reuocandum, quod etiam aliàs aduertimus, nimirum principia in duplici eſſe diſcrimine, cum quædam ſint per ſe nota, cuiuſmodi ſunt primò ſæpe ſæpius decantatæ dignitates illæ, communiſſimaque principia, affirmativum unum, & negativum alterum, *De omni re verum eſt affirmare, vel negare. Non poteſt idem ſimul affirmari, & negari*. Deinde *Omne totum eſt maius ſua parte. Si ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent ſunt æqualia* &c. Quædam autem principia ſunt, non per ſe nota, *ut Rhabarbarum purgat choleram*, ſed aliunde eorum complexa notitia, videlicet ex experimentali cognitione, deſumitur. Quando autem affirmamus ad habendam complexam notitiam de principijs neceſſariam non eſſe ſimpliciter cognitionem ſenſitiuam, & experimentalem, de principijs per ſe notis loquimur.

Prima ratio. Ratio autem quoniam ad eorum cognitionem habendam ſufficit incomplexa terminorum notitia; hâc enim habita, intellectus huiuſmodi principia perfectè cognoſcit, iiſdemque præbet aſſenſum. Quandoquidem termini principiorum, quæ per ſe nota ſunt, ſic inuicem ſe habent, ut alter alterum neceſſariò quodammodo inuoluat, quamobrem intellectus huiuſmodi terminos ſimplices cognoſcens, neceſſariò quoque cognoſcit euidenter complexionem ipſorum. Illatio autem optima, propterea quòd cauſa complexionis, de qua fit ſermo, includitur in ipſis, eorum enim complexio eſt, ideoque cognitis ipſis, neceſſariò complexionis cauſa dignoſcitur; unde eſt, ut ſtare non poſſit cognitio exprimens eſſe totum, eſſe maius eſſe partem in mente, quin etiam in eadem ſit cognitio, qua repræſentatur totum eſſe ſuâ parte maius.

Obiectio præoccupata, ſimulque diluta. Poteſt quidem contingere, ut intellectus apprehenſis terminis huiuſmodi propoſitionis, nempe *totum, maius, & pars*, non efficiat hanc compoſitionem *totum eſt maius ſuâ parte*. Hoc autem ideo, vel quia non aduertit, vel quia nulla præſto eſt occaſio; ſi tamen uſu veniat ut intellectus huiuſmodi compoſitionem efficiat, veritatem ipſius nullo experimento adiutus, obtinebit, cum ex ſola cognitione ſimplici terminorum, propoſitionis euidentiam aſſequatur.

Difficultas præoccupata. Dices. Si ratio, à qua complexio primi principij per ſe noti, habet, ut euidens ſit, ex eo proficiſcitur,

quo-

quoniam euidentiæ cauſa in terminis includitur, ſequeretur omnem propoſitionem veram, cuius terminos cognoſcimus, eſſe principium per ſe notum, eo quòd illius complexionis veritas, & veritatis cauſa in illis terminis continetur; cauſa nanque ratione cuius triangulo ineſt habere tres angulos æquales duobus rectis, in eodem ipſo continetur triangulo; conſequens tamen falſum, cum non omnis propoſitio vera ſit per ſe nota; falſum ob id etiam id unde deductum fuit.

Difficultatis ſolutio. Hæc difficultas fuit ab alijs tacta, pariterque ſoluta reſpondendo per ſe notam propoſitionem eſſe illam, quæ euidentiam habet ex terminis confuſo modo cognitis; ſed cæteras propoſitiones euidentiam habere ex terminis diſtinctè perceptis; quoniam autem cognitio diſtincta difficilis eſt, ubi id eorum complexio, niſi labore, & ſtudio, nequit euidenter cognoſci; cauſa verò euidentiæ complexionis primi principij per ſe noti in cognitione confuſa terminorum ſedem habet; hinc intellectus confusè terminos illos apprehendendo complexionem eorundem terminorum cognoſcit; unde eſt ut experimentum ad huiuſmodi cognitionem haud neceſſariò requiratur, licet ad id plurimum utilitatis afferat.

Secunda ratio. Probari etiam ex eo poteſt, quoniam apprehenſis terminis quibus huiuſmodi prima principia conſtant, intellectus ſuâ quâ pollet naturali virtute, lumineque poteſt ipſos componere, vel diuidere, ſeu ad iudicium deſcendere, quoniam huiuſmodi principia cognoſcimus quatenus eorum terminos cognoſcimus; ob id ad cognitionem veritatis complexæ primorum principiorum non eſt ſimpliciter neceſſaria cognitio experimentalis, ut plerique viſum eſt.

Tertia ratio. Accedit etiam quòd intellectus non rarò cognoſcit multas complexiones, quæ nullo modo ſenſibus percipiuntur; hoc autem non aliunde niſi quia intellectus formali cognitâ ratione terminorum, quæ eſt cauſa veritatis complexionis, naturali ſuâ facultate poteſt complexionem ipſa attingere.

Quarta ratio. Amplius. Si intellectus ex apprehenſione ſimplici terminorum propoſitionem per ſe notam abſque experientia cognoſcere non poſſet, ſequeretur in intellectu ſimul opiniones eſſe repugnantes; quod non admittendum. Ex eo porro ſequela fit manifeſta, quoniam ſimplici habitâ cognitione terminorum *totum*, *maius*, *pars*, *&c.* ſi intellectus hanc propoſitionem efformet, *totum eſt maius ſuâ parte*, ex terminorum formali ratione veram illam eſſe cognoſcet. At quoniam deeſt ſenſitiua, & experimentalis cognitio, poterit in dubium vertere an vera ſit illa terminorum complexio, ac propoſitio, proindeque in eodem intellectu de eadem re conſiderata, concedendæ erunt cognitiones repugnantes, vera nimirum, & dubia.

Reſponſio præoccupata ſimul que reiecta. Neque dicas rem quidem eandem eſſe conſideratam, non tamen eandem conſiderandi rationem, atq; adeo non eſſe mirum ſi cognitiones illæ commemoratæ in eodem intellectu ſint. Non inquam id dicas, cum eadem ſit cognoſcendi ratio ſecundum quam ab intellectu attingitur complexum illud *totum eſt maius ſuâ parte*, ſiue cognoſcatur ſolâ perceptione terminorum, ſiue opitulante experimentali notitia, non enim experimentum ſe habet veluti formalis ratio cognoſcendi, ſed ad cognitionem intellectiuam confert ſenſu mox explicando.

Experimentalis cognitio aliquid utilitatis affert ad cognoſcenda principia ſimpliciter prima. Non inficiandum tamen, quod ſecundo loco dicebatur, experimentalem notitiam aliquid utilitatis afferre propterea quòd ex frequenti cognitione ſenſitiua, ac experimentali terminos illos videndo eſſe connexos, ut, quod hoc totum, eſt maius hâc parte, & illud aliud totum eſt maius illâ parte, & ita de cæteris, longè facilius, ac citius in cognitionem deuenimus, quòd illa terminorum complexio vera eſt.

Cum igitur ſolus intellectus ſuâ quâ pollet virtute poſſit illam complexionem cognoſcere, & ita quidem, ut ſi, quod ſæpe contingit, ſenſus erret circa apprehenſionem illius complexionis, ab intellectu corrigatur, eò quòd hic apprehenſis terminis nequeat errare, ſequitur cognitionem experimentalem, etſi non ſimpliciter neceſſariam, ut nuper dicebam, utilem tamen eſſe ad talium principiorum notitiam.

Difficultas. Ea tamen ſe difficultas offert, quòd Ariſtoteles ad calcem ſecundi libri Poſteriorum, oppoſitum docuiſſe videtur, cum in uniuerſum experientiam, atque ſenſitiuam notitiam ad primorum principiorum cognitionem requirat.

Solutio. Satis tamen conſtat, quid Philoſophus eo loci ſibi velit, vel nimirum experimentalem cognitionem per neceſſariam eſſe ad ſimplicium terminorum intelligentiam; vel, ad complexionem eorundem ſolùm aliquid habere utilitatis momentum, quando principia ſunt ſimpliciter prima; vel demum dicendum de principijs non abſolutè primis locutus eſſe, ut mox intelliges.

Aſſertio tertia. At principia, quæ ſecundi ſunt generis, quæque ſimpliciter prima non ſunt, ad cognitionem ſui, ſenſitiuam, ac experimentalem notitiam expoſcunt.

Auctoritate ſuadetur. Hanc veritatem pluribus locis Ariſtoteles expreſſit, enimverò commendans experientiam, tanquam neceſſariam ad primorum principiorum notitiam comparandam, non de alijs, quàm de his loquitur principijs. Vt autem veritas magis eluceat, pauca quadam ſubijciam.

Cùm duo ſint principiorum genera, ut vidimus, prioris generis illa ſunt, quibus intellectus terminorum ſignificatione perceptâ, ſi non ad exercitium actûs, ſaltem ad ſpeciem eiuſdem cogitur aſſenſum præbere; poſterioris autem generis ſunt, quæ non claritate aſſenſum ab intellectu extorquent, ſed experimentorum præſidio veritatem eorum ſibi perſpectam reddit. Hic alter ille ſecundus ſciendi modus, cuius Ariſtoteles meminit Poſteriorum primo; ut ob id non immeritò Democritum commendet, quòd ſe in experiendo res naturales haud mediocriter exercuerit; hac enim viâ licuit illi quædam principia adſtruere naturalibus effectibus conſentanea, quam cum Plato neglexerit, idcircò apud eundem Ariſtotelem in reprehenſionem incurrit, tanquam non aſſuetus plures, multaſque rationes ad trutinam reuocare, ſeduloque perpendere, ut illas inuicem conferendo, quid in re quacunque ſit rationi conſonum aſſequeretur, & non ad pauca reſpiciendo, facilè pronunciaret. Quamobrem ex Ariſtotelis ſententia, cauſa, quare poſſint homines huius ordinis, minus confeſſa credere, inexperientia eſt; quapropter quicunque magis verſati ſunt in naturalibus, magis poſſunt principia talia ſupponere, quibus multa complicare valeant. 1. Poſt. text. 2. 1. de ortu, & interitu text. 7.

Experientia quid Sectione ſeptima huius Diſſertat. 2. Poſt. cap. ult. Experientia, quomodo fiat, & in quo conſiſtat, iam ſuo loco vidimus, eam enim Philoſophus eleganter declarat dicens, ἐκ μὲν οὖν αἰσθήσεως γίνεται μνήμη, ὥσπερ λέγομεν, ἐκ δὲ μνήμης πολλάκις τοῦ αὐτοῦ γινομένης ἐμπειρία. αἱ γὰρ πολλαὶ μνῆμαι τῷ ἀριθμῷ ἐμπειρία μία ἐστίν. ἐκ δ᾽ ἐμπειρίας ἢ ἐκ παντὸς ἠρεμήσαντος τοῦ καθόλου ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦ ἑνὸς παρὰ τὰ πολλά, ὃ ἂν ἐν ἅπασιν ἓν ἐνῇ ἐκείνοις τὸ αὐτό, τέχνης ἀρχὴ καὶ ἐπιστήμης. ἐὰν μὲν περὶ γένεσιν, τέχνης, ἐὰν δὲ περὶ τὸ ὄν, ἐπιστήμης. *Ex ſenſu igitur fit memoria, quemadmodum diximus, ex memoria verò, quæ ſæpe eiuſdem fit, experientia una eſt; ex experientia verò, aut ex toto uniuerſali in anima quietem adepto, nimirum, uno præ-*

ter

ter multa, quod in illis omnibus unum inſit idem, principium artis, & ſcientiæ, ſi circa generationem quidem, artis; ſi verò circa id quod eſt, ſcientiæ. Hoc idem ſplendidè quoque declarat alibi, ubi ſcribit γίνεται δ' ἐκ τῆς μνήμης ἐμπειρία τοῖς ἀνθρώποις· αἱ γὰρ πολλαὶ μνῆμαι τοῦ αὐτοῦ πράγματος μιᾶς ἐμπειρίας δύναμιν ἀποτελοῦσι. *Fit autem ex memoria experientia hominibus: Multæ etenim eiuſdem rei memoriæ, unius experientiæ vim efficiunt.* Hinc Scholaſticis illud familiare; experimentum (quod cum experientia confundi ſolet) eſt aliquorum collectio prius ſenſatorum in memoria retentorum, in aliquo uno ſibi ſimile conueniente. In ijs igitur memorijs plurimis inuicem per unum actum comparatis, experimentum conſiſtere ſtatuerunt. Itaque in experimento duo videntur ineſſe, materiale unum, plures videlicet memoriæ, quo nomine non intelligenda potentia memorandi, ſed recordationis actus, ut perinde ſit ac plures recordationes dixiſſe. Formale alterum, nempe collatio, hoc eſt cognitionis actus, quo intellectus recordationes illas inter ſe confert. Vt ſi quiſpiam exhibeat decem hominibus rhabarbarum, & hoc poſtea ſingulis proluiſſe recordetur, & huiuſmodi recordationes inter ſe conferat actu, quo quidem eundem effectum eueniſſe in ſingulis ex illa rhabarbari exhibitione, nempe choleræ purgationem, cognoſcat. Experimentum recordationes illas, veluti materiale quidpiam importat, ſicuti quod eſt eiuſdem formale, dicit actum illum conferentem, inuoluentemque recordationes prædictas in uno illo conuenientes, quod rhabarbarum choleram purgauit, ſiue in actu, ſiue in habitu conſiſtat, adeout circa ſingularia verſetur; nondum autem factum eſt principium artis, quod ſolum habetur, quando intellectus propoſitionem uniuerſalem effecerit dicens. Rhabarbarum omne ſuâpte naturâ choleram purgat. Fieri autem principium artis, experientiæ præſidio, cum ſæpe alibi, tum præſertim primo libro Priorum luculenter affirmat dicens experientiæ proprium eſſe, cuiuſque rei principia tradere, ut paulò infra explicabo. Hoc exemplum ferè, quo utitur Ariſtoteles ad rem propoſitam declarandam; præmittit autem per experientiam hominibus artem, & ſcientiam effici, nam ait, ἀποβαίνει δ' ἐπιστήμη καὶ τέχνη διὰ τῆς ἐμπειρίας τοῖς ἀνθρώποις. *Per experientiam autem ars, & ſcientia hominibus efficitur.* Subdit porro, quod aliàs notauit. ἡ μὲν γὰρ ἐμπειρία τέχνην ἐποίησεν, ὥς φησι Πῶλος ὀρθῶς λέγων, ἡ δ' ἀπειρία, τύχην. *Experientia enim (ut rectè ait Polus) artem efficit, imperitia verò caſum.* Experientia igitur facit artem, quatenus experientia ſit principium artis, at verò inexperientia facit caſum, vel quia inexperti cadunt, id eſt deficiunt à rectitudine operationis; vel quia ſi inexperti rectè operantur, id à caſu eſt. Declarat quomodo ars fiat, dicens, γίνεται δὲ τέχνη, ὅταν ἐκ πολλῶν τῆς ἐμπειρίας ἐννοημάτων καθόλου μία γένηται περὶ τῶν ὁμοίων ὑπόληψις. *Fit autem, ars cum è multis experimentalibus notionibus de ſimilibus uniuerſalis exiſtimatio fiat.* His autem præmiſſis, exemplo rem nititur illuſtrare, & hunc ferè in modum ratiocinatur. Exiſtimare, quòd Calliæ hoc morbo laboranti, hoc medicamentum conduxit, ſimiliter Socrati, ac ſigillatim alijs multis, experientiæ eſt: cognoſcere autem uniuersè, quod omnibus huiuſcemodi ſecundum unam ſpeciem determinatis hoc morbo laborantibus conduxit, utpotè flegmaticis, aut cholericis, aut febre ardente correptis, proprium eſt artis. Et ut hæc paucis perſtringam, experientia hoc modo perficitur. Recordor rhabarbarum purgaſſe choleram Socrati febricitanti, & hæc eſt una memoria unius rei, videlicet actionis rhabarbari circa unum ſingulare; ſimiliter recordor rhabarbarum purgaſſe choleram Platoni febricitanti, & hæc eſt alia memoria eiuſdem ſingularis, ſcilicet actionis rhabarbari, & ſic de alijs; dicitur autem *unius rei*, non indiuiduæ, & ſingularis, adeo ut ad experientiam ſufficiat recordatio ſæpe ſæpius unius rei, & eiuſdem ſingularis effectus, ſenſu percepti repetita; nam hæc repetitio promptiorem memoriam talis effectûs, non experientiam efficeret; eſt igitur eiuſdem rei ſecundum ſpeciem ſpecialiſſimam, & circumſtantiarum ſimilitudinem.

1. Diuin. cap. 1.

Cap. 31.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Itaque plures memoriæ plurium curationum per rhabarbara numero diuerſa, pertinent ad id quod materiale eſt in experimento. Cuius formale in actu conferente recordationes illas conſiſtit, ut explicatum fuit; ex his autem generatur habitus, qui dicitur experimentum, quo exempli gratia, cognoſcit intellectus rhabarbarum purgare choleram in hoc, vel in illo, ita ut ſiſtat in conſideratione ſingularium, nulla habitâ conſideratione uniuerſalium. Hinc experti certius operentur, quàm artifices, & ſcientifici, quoniam habitus ille genitus ex memorijs ſingularium, valdè certus eſt, & hic eſt habitus, quem Philoſophus experientiæ potentiam appellat, ex quo fit ars, & ſcientia. Habitis enim illis multis memorijs ſingularium, ex quibus genitum eſt experimentum unum, itemque habitâ recordationum collatione, intellectus conſiderare incipit illa ſingularia non amplius, ut ſingularia, ſed ſecundum quandam rationem uniuerſalem, in qua illa conueniunt; ut cognoſcit hoc rhabarbarum purgaſſe choleram Socrati, & idem ſecundum ſpeciem purgaſſe choleram Platoni; ob id iudicat rhabarbarum tale eſſe, ut ſuâpte naturâ choleram purget, & facit principium artis, hanc propoſitionem efformans *Omne rhabarbarum choleram purgat.* Aduertendum autem cognitionem ſingularium ad experimentum requiſitam, intellectiuam eſſe, licet ſenſitiua præſupponatur.

Quoniam autem ſcientia uniuerſa plurimis concluſionibus conſtat, ob id unicum principium complexum non ſufficit, ſed plura requiruntur ut Philoſophus ait, ἴδιαι δὲ καθ' ἑκάστην αἱ πλεῖσται. *Propria verò principia in quaque ſcientia permulta ſunt*; hinc etiam experientiæ plures, quarum opitulatione huiuſmodi principia innoteſcunt; quod idem Philoſophus notauit dicens, διὸ τὰς μὲν ἀρχὰς τὰς περὶ ἕκαστον, ἐμπειρίας ἐστὶ παραδοῦναι. *Idcirco experientiæ proprium eſt, cuiuſcunque rei principia tradere.* a. Priorũ cap. 31.

Non ſolùm experientia confert ad ea, quæ diximus de principijs, adeo ut ſit utilis, & neceſſaria ad cognitionem incomplexam de illis etiam abſolutè prius, hoc eſt ad cognitionem terminorum, quibus illa conſtant, & ad cognitionem complexam de iiſdem ſit utilis. Inſuper ad cognitionem complexam principiorum, quæ ſimpliciter prima non ſunt, neceſſaria dici debeat. Sed etiam ad cognitionem incomplexam concluſionum, hoc eſt terminorum, quibus illæ conſtant, neceſſaria eſt experimentalis cognitio; licet ad habendam complexam earundem notitiam, ſolum utilis, neceſſaria tamen non ſit. Experientia cõfert etiam ad cognitionem conclusionũ.

Horum autem ratio, quia ſimplices termini, quibus concluſio conſtat, ſi ſingulares atque ſenſibiles ſint, debent externis ſenſibus cognoſci; ſi autem non ſint ſingulares, vel ſenſibiles in ſe, ſaltem talea ſunt in alio, ita quidem uniuerſalia in ſuis ſingularibus ſenſibilia eſſe dicuntur, quia nihil eſt in intellectu, quod prius non fuit in ſenſu, vel ratione ſui, vel alterius, quod erat primum. Alterum etiam ex eo conſtat, quia per experientiam cognoſcendo intellectus prædicatum ineſſe ſubiecto, idque memoriâ ſæpius repetendo, firmare Ratione ſuadetur.

do

concluſionibus aſſenſum præbet, quod erat ſecundum. Ne commemorem experientiâ excitatum intellectum reddi ad cognoſcendam cauſam; cùm enim experiendo ipſe tantum cognoſcat quòd eſt, admiratione captus, cauſam ex cuius ignoratione prouenit admiratio, ſedulò perquirit, donec obtentâ, ſollicitudinem, quâ vexabatur, tandem abijciat, partemque felicitatis aſſequatur.

An habitus primorum principiorum inſit nobis à natura.

Celebris autem eſt de principijs dubitatio, utrum videlicet eorum habitus inſint nobis à natura. Etſi autem iiſdem argumentis, rationibuſve, quibus Platonis delirium redarguimus, hæc etiam difficultas, maiori quidem ex parte, profligata remaneat; placet nihilominus curſim exponere quid aliqui hac de re ſentiendum crediderint, & quid nobis propius ad veritatem accedere videatur.

Prima ſententia.

Prima ſententia docet ad ea principia, quæ omni medio vacant intellectum non indigere habitu ſuperaddito, ſed naturali ſuâ virtute illis aſſentiri, & poſt aſſenſum nullum habitum reſeruare.

Secunda ſententia.

Secunda ſententia admittit primorum principiorum habitus, qualitates eſſe intellectui ſuperadditas, in quo à prima ſententia recedit; negat tamen eas noſtris actibus acquiri, ſed à primo creationis inſtanti noſtris animis infundi, vel ab ipſis reſultare contendunt.

Tertia ſententia.

Tertia demum ſententia, non ſolùm concedit principiorum habitus ab intellectu reipsâ diſtinctos, ſed etiam per proprios euiuſque actus, eos paulatim comparari profitetur.

Aſſertio quarta.

Hanc poſteriorem aſſertionem, quoad ambas, quibus conſtat partes amplectendam exiſtimo; & quoad priorem partem, quæ dicit habitus principiorum ab intellectu re ipsâ diſtingui Ariſtotelis auctoritate fulcitur, quandoquidem id ipſe perſpicuè docet non modo ad calcem ſecundi Poſteriorum, ut nuper dictum fuit: ſed etiam dum ait *ἔστω δὴ οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῷ καταφάναι ἢ ἀποφάναι, πέντε τὸν ἀριθμόν· ταῦτα δ᾽ ἐστὶ τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς. Sint ſanè quinque numero, quibus animus verum enunciat affirmando, vel negando Ars, Scientia, Prudentia, Sapientia, Mens;* ſiue Intelligentia, vel ſi mauis Intellectus.

6. Ethic. cap. 3.

Cum igitur Ariſtoteles inter habitus ab intelligendi facultate reipsâ diſtinctos, enumeret illum, qui proprio nomine intellectus appellatur, hic autem in primorum principiorum conſideratione verſetur, conſequens fit ut primorum principiorum habitus ab intelligentia diſtinctos crediderit. Quod alibi etiam inculcat dicens, *τούτων δὲ τριῶν μηθὲν ἐνδέχεται ἦ. (λέγω δὲ τρία, φρόνησιν, σοφίαν, ἐπιστήμην;) λείπεται νοῦν ἦ τῶν ἀρχῶν. Nullum autem ex his tribus, principiorum eſſe poteſt (tria dico, prudentiam, ſapientiam, ſcientiam) relinquitur, ut mens ſit principiorum.* Recenſet iterum principiorum habitum, inter habitus à mente reipsâ diſtinctos.

6. Ethic. cap. 6.

Ratione ſuadetur prima aſſertionis pars.

Ratio non inefficax ad priorem aſſertionis partem ſuadendam, ſcilicet habitus principiorum ab intelligentia diſtingui; quoniam duplex eſt ratio, qua compellimur ad habitus in uniuerſum adſtruendos. Prima quidem à poſteriori; ex eo enim, quòd nos videmus eundem hominem poſtquam ſe in aliqua materia virtutis, ſcientiæ, vel artis exercuit, longè facilius, atque delectabilius, quàm antea circa illam operari, hinc rectè colligimus in eo quidpiam ex illis operationibus remanere, quo potentia reddatur promptior, ac expeditior ad operationes exercendas, quod habitus dicitur. Secunda eſt à priori, ſiue per cauſam; quoniam facultates appetentes, & cognoſcentes aliquam inſufficientiam, atque difficultatem in agendo experiuntur: ob id aliquo indigent principio, quo determinantur, atque difficultatem, ſiue moleſtiam in agendo vincant, quod aliud eſſe non poteſt, quàm habitus facultatem informans, & operationem promouens. Vtraque autem ratio ad propoſitum oſtendendum facit. Prima quidem, eò quòd experientiâ compertum eſt nos faciliùs aſſentiri principijs, poſtquam ea ſæpè animo reuoluerimus, quàm antea.

Prima ratio.

Reſponſio præoccupata.

Dices facilitatem hanc non ab habitibus, ſed à ſpeciebus, ac imaginibus, quæ apprehenſioni deſeruiunt, prouenire.

Confutatio.

Hoc tamen inconſideratè dicitur, cum non rarò uſu veniat, ut remiſſius apprehendantur termini ab à primè verſato, quàm à tyrone, ſeu ab eo, qui prima in arte ponit rudimenta, & ille tamen expeditius aſſentitur, quod non eueniret, ſi maior illa facilitas duntaxat ab impreſſis imaginibus ad apprehenſionem terminorum concurrentibus, ortum duceret; fatendum igitur facilitatem illam ab aliquo alio, nimirum ab habitu potentiam inclinante proficiſci. Vt prætercam non ſolùm facultates cognoſcentes, ſed etiam appetentes ex actuum frequentatione facilitatem hanc ſibi comparare; at in appetentibus non dantur ſpecies, & imagines rerum, cum facultatum cognoſcentium ſint propriæ; non igitur facilitas ab ipſis ſpeciebus, ſed aliunde ſcilicet ab habitu eſt expectanda; quare & in cognitione primorum principiorum idem eueniet. Secunda ratio eandem aſſertionem euincit, quia humana mens in præbendo aſſenſu aliquam indifferentiam habet, quatenus non tendit ſimpliciter in rem, ut quando excitatur quidem à ſpecie, mouetur tamen ab aſſentiendi ratione, à qua poteſt magis, & minus moueri, vel ob maiorem, & minorem aduertentiam, vel ob aliquod impedimentum; eget igitur habitu, quo facitiorem, expeditioremque modum operandi conſequatur.

Secunda ratio.

Quorundam reſponſio.

Neque eſt cur communiſſima principia, nimirum *Impoſſibile eſt idem ſimul eſſe, & non eſſe. Quodlibet eſt, vel non eſt,* præſertim à Metaphyſico, & alia quædam à Mathematico uſurpata; non quod nullum ſit adeo manifeſtum principium, cuius veritas occaſione aliquâ latere non poſſit, ut nonnulli reſpondent, cò quòd à quibuſdam hæc negata fuerint auctore Philoſopho Diuinorum quarto; nam ut idem admonet, ore quidem, non tamen corde negare potuerunt; ſed quoniam non repugnat horum principiorum terminos ſubobſcurè propter minorem aduertentiam cognoſci, quo admiſſo, nemo ibit inficias habitum facilitatis plurimum ad aſſenſum conferre.

Confirmatio.

Accedit quod omnia principia, quoad indigentiam habituum eiuſdem videntur eſſe rationis; vel igitur nullius, vel omnium admittendi ſunt habitus. Aſſumptum inde probatum redditur, quoniam non undecunque ſumenda eſt ratio ad hos habitus de medio tollendos ſed ex aliquo eſſentiali diſcrimine inter principia, & reliqua omnia, in quæ mens aciem dirigit ſuam, non autem ex accidentario, quod ſecundum magis, & minus diuerſitatem inuehit, propterea quòd eſſentiale quid eſt immediatum ordinem dicere ad ſolam potentiam, vel ad potentiam cum habitu; verumenimverò inter principia, & reliqua omnia, quæ ſub intelligentiam cadunt, id ſolum diſcriminis eſt, quod illa medio vacent; hæc verò minimè; at verò claris, vel minus claris conſtare terminis, accidentarium eſt quidpiam, quo inuicem principia diſcriminantur.

Secunda aſſertionis pars probatur.

Altera autem aſſertionis pars, quæ decernit hos habitus nobis ingenitos non eſſe, ſed acquiſitos pars legitur apud Ariſtotelem pariter expreſſa, capite

ultimo ſecundi Poſteriorum, cuius doctrinam ſuperiori Sectione, curſim tamen, attulimus; loco enim commemorato diſertè admodùm hac de re diſputans concludit, quod nos aſſerimus; videlicet primorum principiorum habitus nobis ingenitos à natura non eſſe, ſiquidem explicat, quomodo in nobis huiuſmodi habitus generentur, cùm doceat quo pacto mens faciat principium artis; & ex antea dictis colligit neque habitus principiorum ineſſe in anima determinatos, hoc eſt actu, ita ut ijs actu inexiſtentibus noſcamus; neque ſic acquiſitos, ut ex alijs notioribus ſecundum naturam, ac præſtantioribus procreentur habitibus; ſed ex miniſterio duntaxat ſentientis facultatis, quæ ſenſus dicitur, proindeque non omninò abſque præeunte notitiâ; quod exemplo ſatagit declarare, probareque, deſumpto ex pugna exercitus ab hoſte fugati, ut apud ipſum videre licet.

2. Poſt. tex. 103. 104.

Ratione probatur. Ratio autem præcipua in eo videtur poſita, quòd ſi principiorum habitus forent ab ortu naturæ, æquè ſemper in aſſentiendo faciles eſſemus, quod experientiæ aduerſatur. *Confirmatio.* Ad cuius confirmationem illud facit, quod ex actuum frequentatione maiorem facilitatem, ac promptitudinem non acquireremus; catenus enim inde nos maiorem promptitudinem adipiſcimur, quatenus actuum frequenti quidem exercitio aliquid, nimirum habitum in nobis acquirimus. Ideo namq; lapis centies, ac millies deſcendendo maiorem propenſionem, atque facilitatem ad deſcenſum non conſequitur, quoniam ex frequentatione deſcenſûs nihil nouiter acquirit, ſed æquè ſemper facilè deſcendit, quoniam ei deſcenſûs principium à naturâ ingenitum eſt. Non abſimili modo nos in exercitio noſtrarum operationum eſſemus, ſi nobis congeniti habitus naturâ forent, nec aliquid operando nouiter acquireremus.

Aliquæ ſolent difficultates afferri contra ſuperiùs tradita, quas cum earum ſolutionibus partim in Phyſicis, partim in Metaphyſicis de habitibus, diſſertationibus afferemus; interim unam, vel alteram difficultatem attingemus; unâ tamen dubitatione præmiſsâ, cur ſcilicet Ariſtoteles habitum primorum principiorum modò naturalem, modò ipſius potentiæ nomine, intellectum ſcilicet, appellet; non conuenit inter omnes. *Cur habitus primorum principiorũ appelletur intellectus.* Videtur tamen affirmandum, hunc de qua loquimur habitum appellari naturalem, quoniam ab ipſo naturali lumine abſque ullo medio parati ſumus ad præbendum primis principijs aſſenſum; eundem autem intellectum nuncupari, quoniam ab intelligendi potentia gignitur, prout intellectus denominatur; quamuis enim intelligendi facultas unica ſit; quia nihilominus quædam ſimplici modo, nullo intermedio diſcurſu, hoc eſt nullâ deductione ex noto ad ignotum, alia verò diſcurrendo, ſiue ratiocinando cognoſcit; quatenus poſteriori modo agit, dicitur, ratio; quatenus priori, intellectus nuncupatur. Cum itaque primorum principiorum habitus non generentur ex actibus ad diſcurſum ſpectantibus, ſi tamen principia ſint illa, quæ ſolâ terminorum perceptione cognoſcuntur, ob id intellectûs nomine appellantur.

Prima difficultas contra primam aſſertionis partem. Aduerſus priorem aſſertionis partem, in gratiam primæ ſententiæ difficultas eſt. Habitus potentijs adiungi ſolent ad ſuperandam difficultatem, & promptitudinem aſſequendam in operando, tollendam indifferentiam, cum alioquin potentiæ ſe ipſis non adeo promptæ ſint, & indifferentiam habeant; at intellectus nullo accedente habitu, nullam difficultatem experitur, & maximè determinatus maximèque promptus eſt ad aſſentiendum primis principijs; ob id habitus principiorum intelligendi facultati ſuperadditus, videtur omnino ſuperfluus. Maior euidens; minor inde conſtat, quoniam Intellectus eſt potentia naturalis, quæ propoſito ſufficienter obiecto, citra difficultatem totoque conatu fertur in illud; ſed primum principium eſt naturale intellectûs obiectum, terminiſque penetratis, ſufficienter propoſitum; ergo nulla ſupereſt ex parte intellectûs difficultas ſuperanda, nullaque indifferentia tollenda; quin intellectus eſt maximè promptus ad aſſentiendum primis, de quibus loquimur, principijs.

Confirmatio. Confirmatur autem ſuperior difficultas, quoniam ideo lapis nullum acquirit habitum deſcendendo, quia naturali neceſſitate in locum inferiorem tendit, etiam & ſenſus propterea nullum acquirunt habitum ſuos actus exercendo, quoniam cum obiecta ipſis proponuntur, naturali neceſſitate in ea tendunt. Immo & in Intellectus non aliam ob cauſam ex ſimplici apprehenſione habitus non fruat, quia naturali propenſione, & citra difficultatem apprehendendi munus exercet; ſed non abſimili modo ſe habet ad prima principia, vel omnia, vel aliqua ſaltem, nimirum, quæ maximè nota ſunt; ob id erga huiuſmodi principia nullis habitibus indigebit.

Difficultatis ſolutio. Ad hanc difficultatem reſpondendum aſſumptionem negando; falſum enim eſt Intellectum per hos habitus promptiorem ad cognoſcenda prima principia reddi non poſſe. Neque probatio alicuius momenti eſt; quamuis enim intellectus inter naturales potentias recenſeri debeat; hæ tamen aliquam latitudinem admittunt; cum ex ipſis quædam habeant actum quaſi reflexum, hoc eſt moueantur ob aliquam rationem in obiecto cognitam; aliæ verò ſimpliciter ab obiecto excitentur; Ad primum ordinem illæ ſpectant, quæ appetentes dicuntur; & etiam quæ iudicium ferunt, ſiue iudicandi vim habent; illæ ſiquidem à bonitate repræſentata: hæ autem à propoſita veritate trahuntur. Ad poſteriorem ordinem pertinent, quæ ſimplicem actum, hoc eſt, non elicitum, ob aliquam rationem motiuam, ſed abſolutè, ſimpliciterque tendentem in materiale obiectum, cuiuſmodi ſunt, præter potentias rerum inanimatarum, omnes externorum ſenſuum, & etiam quorundam ſaltem internorum facultates. Prioris autem ordinis potentiæ ita ſe habent, ut pro diuerſitate modi, quo ratio motiua ijs propoſita eſt, & pro varia etiam ſubiecti diſpoſitione, ipſæ attrahi poſſint & quamuis naturaliter, & neceſſariò operentur; aliquam tamen indeterminationem participant, quæ per habitum, vel omnino auferri, vel ſaltem imminui quammaximè poteſt. Tametſi ergo potentia naturaliter operetur, non ſemper tamen omnem conatum applicat, adeo ut per aliquid adiunctum non poſſit magis applicata reddi; hoc itaque modo ſe habet intellectus, in quo propterea nihil obſtat, quominus erga prima communiſſima principia detur habitus illi ſuperadditus.

Confirmationi fit ſatis. Confirmationi fiet ſatis reſpondendo potentiam in lapide ad deſcenſum eſſe, qua lapis ſimpliciter in inferiorem locum tendit, atque adeo ad ſecundum ordinem naturalis potentiæ reuocari, quam ſimpliciter ad obiectum eſſe determinatam dicebamus. Non abſimili modo reſpondendum de ſenſibus externis, puta viſu, vel auditu &c. immo & de intellectu ipſo, quatenus ſimpliciter apprehendente; ad eundem enim ordinem potentiæ naturalis ſimpliciter ad obiectum determinatæ, pertinet.

Secunda difficultas. Deinde ſic obijciunt. In intellectu practico nullus datur habitus circa prima principia practica, cuiuſmodi ſunt bonum eſt proſequendum; malum eſt fugiendum, cum intelligentiæ vis, per ſe ſatis ſit, ut illis præbeamus aſſenſum; ergo nec etiam in intellectu

ſecun-

ſpeculatiuo ullus erit habitus concedendus, quo ſua prima principia cognoſcat. Illatio optima eſt, utpote ex paritate rationis deſumpta. Aſſumptum ſatis euidens; eſt enim animis noſtris inditum lumen rationis auerſum à malo, & propenſum ad bonum; ineſt quædam conſcientiæ ſcintilla, quæ nunquam extinguitur; hæc autem ideo, quoniam iſtorum principiorum in intellectu practico non eſt habitus quem ſynderiſim appellant, re diſtinctus ab ipſo.

Solutio.

Falſum tamen aſſumunt, ſcilicet in intellectu practico non dari habitum ad communiſſima principia practica, qui ſynderiſis nuncupatur. nec id validâ ratione confirmant; quamuis enim optimum illud rationis lumen ingenitum nobis ſit, & vigeat in nobis illa conſcientiæ ſcintilla *iuxta illud. Puer autem eram ingenioſus, & ſortitus ſum animam bonam*; per hanc, mentem intelligendo, quæ propriè inter bonum, & malum diſcernit; hoc tamen non facit quominus in intellectu noſtro detur habitus principiorum practicus, quo hæc faciliùs, atque promptius præſtare valeat.

Tertia difficultas in gratiam ſecundæ ſententiæ ſuperius relatæ.

Fautores autem ſecundæ ſententiæ ſic argumentantur. Natura uniuſcuiuſque rei efformata eſt omnibus abſoluta numeris, cum unumquodque perfectum ſit; ergo ita debet eſſe condita, ut operandi principio deſtituta non ſit; hoc enim facit ad abſolutionem ipſius. ſed habitus, de quibus habetur ſermo, principia ſunt operandi; ergo intellectualis natura, qualis noſtra eſt, ſine huiuſmodi principijs genita eſſe non debet.

Confirmatio.

In cuius confirmationem illud poteſt adiungi, quòd hoc poſtulabat elegantiſſimus ordo eorum quę ad Vniuerſi conſtitutionem faciunt, nimirum ut ſupremum inferioris naturæ, attingat infimum naturæ ſuperioris, ſed inter habitus, quibus humana mens poteſt exornari, principiorum habitus quidpiam ſupremum eſt inferioris naturæ, nimirùm humanæ: id ipſum infimum ſuperioris videlicet naturæ nullum habentis cum materia commercium, cum huic omnia ſuæ cognitionis primordia indita ſint; ut huic igitur omnia congenita ſunt ſuæ cognitionis principia: ſic homini præſtantiſſimæ ſaltem cognitionis, qualis eſt de qua loquimur, indita principia erunt.

Solutio.

Occurritur, dicendo, ſatis abſolutam eſſe hominis naturam, ea eo quòd facultatibus inſtructa ſit, quibus & hunc de quo loquimur, & alios habitus ſibi poſſit comparare; nam ut ei dedecori non eſt, quinimò ad eius perfectionem facit, ut ſucceſſione temporis perpetuò nouas operationes exerat, nec ullam conſtantem ſibi congenitam habeat: ita nec operationibus ipſis ſemper nouos habitus acquirere, quamuis nullum ex ipſis inditum à natura habeat.

Confirmationi ſit ſatis.

Confirmationi autem fit obuiam reſpondendo effatum illud non intelligendum quoad omnia, cum ſit ad eius veritatem ſatis, principiorum cognitionem ac habitum affinitatem habere cum notitia propria ſubſtantiarum ad ſuperiorem ordinem ſpectantium eo nomine, quòd, ut hæc, ſic & illa eiuſque habitus nulla ratiocinatione comparetur.

Principiorum habitus actuũ frequẽtatione acquiruntur.

Cæterum principiorum habitus, non ſecus ac alij frequentatione actuum acquiruntur.

SECTIO DECIMANONA.

An, & quomodo demonſtrationis præmiſſæ debeant eſſe priores, & notiores concluſione.

DEmonſtrationis præmiſſas tales eſſe debere, ut notiores, prioreſque ſint concluſione, docuit Ariſtoteles, & omnes eundem ſecuti ſunt: Is enim diſertis verbis conditionem hanc è quorundam ſententia duplici nomine ſignificatam tradidit, dicens, *καὶ γνωριμώτερα, καὶ πρότερα, & notiora eſſe oportet, & priora*; Hæc autem prioritas intelligitur, non ſolùm in eſſendo ſed etiam in cognoſcendo, ut infra explicabimus, quia præmiſſæ debent prius, & antecedenter eſſe cognitæ, ſaltem naturæ ordine. Non ſolum autem præmiſſæ debent hoc modo prius eſſe cognitæ, ut poſſit elici concluſionis aſſenſus, ſed etiam magis, nimirum perfectiori modo cognitæ eſſe debent; Ariſtoteles hoc expreſſit particulâ decimaquinta dicens, *ἀνάγκη μὴ μόνον προγινώσκειν τὰ πρῶτα, ἢ πάντα, ἢ ἔνια, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον*. Propterea *neceſſe* eſt *non ſolùm præcognoſcere prima, aut omnia, aut quædam, ſed etiam magis*. Reddit autem rationem dicens, *αἰεὶ γὰρ δι' ὃ ὑπάρχει ἕκαστον, ἐκεῖνο μᾶλλον ὑπάρχει. Semper enim id magis tale eſt*, propter quod *unumquodque eſt* tale. Quamobrem ſi propter prima ſcimus & credimus, illa quoque ſcimus, & credimus magis, quia per illa ſcimus, & credimus etiam poſteriora; At fieri non poteſt, ut magis, quàm ea quæ nouit, credat aliquis, quæ neque ſcit, neque melius affectus eſt, quàm ſi ſciret; melius autem dicitur aliquis affectus, quàm ſi ſciret, per principiorum habitum: hoc autem non accidet, niſi per demonſtrationē credens prænouerit ipſa principia; *μᾶλλον γὰρ ἀνάγκη πιστεύειν ταῖς ἀρχαῖς ἢ πάσαις, ἢ τισὶ, τοῦ συμπεράσματος. quia neceſſe* eſt *maiorem fidem habere principijs, aut omnibus, aut quibuſdam, quàm concluſioni*.

1. Poſt. tex. 18.

1. Poſt. tex. 15.

Ibidem tex. 16.

Demonſtrationis ergo præmiſſæ debent eſſe cognitæ, vel per aliam ſcientiam, & demonſtrationem ſuperiorem, vel per cognitionem aliam meliorem, quæ dicitur intellectus. Et in ſubſequenti particula addit principia non ſolùm debere eſſe notiora, ſed etiam notiſſima, ita ut non ſit notius alicui, aut credibilius, quod ipſis oppoſitum eſt, nec ei ſit quicquam certius, quàm falſa eſſe eorum oppoſita, ex quibus ſyllogiſmus conficitur Sophiſticus, ſiquidem opus eſt ut qui ſimpliciter ſcit, labi & errare nequeat.

Ibid. tex. 17.

Tertia conditio quòd præmiſſæ ſint priores.

Rectius tamen iſtæ cenſentur duæ conditiones diſtinctæ itaut *Prima* conditio ſit quòd præmiſſæ ſint veræ; *Secunda*, quòd ſint immediatæ. *Tertia*, quòd ſint priores, quia præmiſſæ ad concluſionem referuntur, primum enim aliquid dicitur per negationem prioris, dicitur autem prius per habitudinem ad poſterius; aliqua nanque propoſitio dicitur prima, quia non habet aliam priorem: non propterea tamen dicitur prior, reſpectu alicuius concluſionis. Ita quidem hæc propoſitio, *quæ eidem ſunt æqualia, inter ſe ſunt æqualia* prima eſt, non tamen prior per ordinem ad hanc concluſionem *omnis homo eſt admiratiuus*.

Hæc conditio conuenit præmiſſis utriuſque demonſtrationis.

Hæc autem conditio conuenit non ſolùm præmiſſis demonſtrationis *propterquid*, ſed etiam *quia*; nam huius demonſtrationis quoque præmiſſę dicuntur concluſionis cauſæ, licet in cognoſcendo, cum alioquin præmiſſæ demonſtrationis *propterquid*, non ſolùm ſint cauſæ in cognoſcendo, ſed etiam in eſſendo; non quòd principia complexa, cuiuſmodi ſunt præmiſſæ, abſolutè dici poſſint principia in eſſendo; hoc enim principiorum incomplexorum proprium; ſed dicuntur principia in eſſendo, quia continent cauſam in eſſendo; Ariſtoteles autem præſertim conditionem hanc præmiſſis demonſtrationis *propterquid* in præſens adſcribit.

Quarta conditio quòd præmiſſæ ſint notiores.

Quarta verò conditio eſt, quòd præmiſſæ ſint notiores; de hac autem conditione grauis eſt dubitatio; quandoquidem poteſt in quæſtionem vocari, an præmiſſæ dicendæ ſint notiores naturâ, an nobis (quid autem ſit notius naturâ, & quid notius nobis, non multo antea ex Ariſtotele declarauimus;) aliquid enim

1. Poſt. tex. 12.

enim notius naturâ dicitur, quod ex ſe maximè cognoſcibile eſt, quatenus eſt perfectius, & independens, ac ob id eſt maximè cognoſcibile; at verò notius nobis cenſetur, quod faciliùs, à nobis cognoſcitur, eò quòd eſt ſenſibus propinquius, vel aliqua alia ex cauſa. Non repugnat autem idem eſſe notius naturâ, & notius nobis, quando nimirum faciliùs cauſa, quàm effectus cognoſcitur. Nec oppoſitum Ariſtoteles docuit, etſi pronciauerit, non eadem eſſe nobis nota, & naturâ; id enim affirmauit ſolùm eò quòd plerunque hoc accidit, non autem quòd oppoſitum euenire non poſſit. Cum autem Philoſophus tradens hanc conditionem de præmiſſis demonſtrationis *propterquid* ſermonem habeat, conſequens fit, ut de prioritate naturæ ſit eius intelligenda ſententia. Quamobrem intelligendum præmiſſas eſſe notiores naturâ, quæ autem naturâ ſunt notiora, plerunque ſunt notiora nobis, ut nuper dicebam; at verò demonſtratio *quia*, procedens ab effectu, eſt ex notioribus nobis ad notiora naturâ, hoc eſt, eius præmiſſæ nobis, ſed non naturâ notiores ſunt.

1. Phyſ. Tex. 1.

Quid per hanc conditionem etiam ſignificetur.

Hâc autem conditione ſignificatur etiam præmiſſas notiores eſſe concluſione, quando nanque dicuntur notiores naturâ, vel nobis, id uſurpandum in ordine ad concluſionem, quod maiorem perfectionem importat, adeo ut præmiſſas notiores eſſe concluſione perinde ſit ac magis, atque perfectiùs notas eſſe; maior autem iſta perfectio tripartitò contingit, ſcilicet vel quantum ad certitudinem, vel quantum ad euidentiam, vel quantum ad intenſionem, de quibus egimus, cum ſcientiæ naturam perſcrutaremur. Erat autem certitudo firma quædam intellectûs adhæſio, quæ formidini oppoſita eſt. Euidentia dicebatur claritas cognitionis oppoſita obſcuritati. Intenſio autem graduum gemina eſſe perhibetur, quarum una dicitur propria, ſeu gradualis, & attenditur penes plures gradus eiuſdem rationis ſpecificæ, ut habitus virtutis, puta iuſtitiæ, ut duo, intenſior eſt habitu eiuſdem virtutis ſe habente ut unum. Vel impropria eſt, & ſubſtantialis, quæ ſumitur in ordine ad plures gradus ſpecificos; ut omnes æternæ mentes immaterialiores animâ rationali cenſentur; eodem modo cognitio prout in actu, vel in habitu conſiſtens de principijs ſimpliciter primis, quæ quidem cognitio dicitur intellectus, eſt eſſentialiter perfectior cognitione ſcientificâ concluſionis ratiocinatione, ſiue diſcurſu comparata; ubi ſupponendum tam certitudinem, quàm euidentiam ſuſcipere magis, & minus, in quo planè omnes conueniunt, nec immeritò propterea quòd ſatis eſt notum primò certitudinem in indiuiſibili minime conſiſtere; ſiquidem ipſa firma quædam eſt intellectûs adhæſio cum abſoluta excluſione formidinis, unde eſt ut intellectus cùm poſſit magis, vel minus adhærere oblatæ propoſitioni, poſſit etiam maiorem vel minorem certitudinem habere de ipſa; intra igitur limites formidinis poteſt intellectus pro varietate motiui firmiorem vel minus firmum aſſenſum elicere.

Differtatione vigeſima quinta ſectione quarta.

Quid in dubiû de principijs reuocetur.

Quod autē in dubium vertitur eſt, an præmiſſę quantum ad tria commemorata perfectiori modo notæ ſint quàm concluſio. Sunt, qui putant præmiſſas non eſſe certiores, & euidentiores concluſione. Alij autem quamuis libenter concedant quamlibet præmiſſam eſſe certiorem, & euidentiorem concluſione, & utranque euidentiorem eſſe, ambas tamen eſſe certiores inficiantur. Alij autem immediatas præmiſſas eſſe certiores, & euidentiores affirmant; mediatas autem non item. Communi tamen calculo receptum eſt præmiſſas ſimul, vel ſeorſum acceptas quantum ad tria iam recenſita, perfectiori modo, quàm concluſionem cognoſci.

Ut autem quid hac de ſentiendum paucis aperiam, præmitto concluſionem gemino modo ſpectari; primò quatenus propoſitio eſt, quo pacto ad iudicium pertinet, & in ſecunda intellectus operatione conſiſtit; ſecundò prout eſt concluſio, iuxta quam acceptionem, illationem ex principijs inuoluit, & ad tertiam intellectûs operationem pertinet. His præhabitis.

Præmittitur quædã ad ſolutionē propoſitæ dubitationis.

Dicendum præmiſſas ſimul, vel ſeorſum acceptas, quantum ad tria illa commemora perfectiori modo cognoſci, quàm concluſionem, quatenus concluſio eſt, videlicet iuxta ſecundam uſurpationem nuper à nobis explicatam.

Aſſertio.

Certiores eſſe dicebat etiam Philoſophus eâ ratione ductus, quoniam concluſio certa eſt propter certitudinem præmiſſarum; ergo maior ipſarum præmiſſarum certitudo eſſe debet; aſſumptum tanquam per ſe notum non probat; ſuaderi tamen ea eo facilè poteſt, quoniam quicquid in concluſione eſt, ab eodem quatenus eſt in præmiſſis dependet, adeo ut veritas concluſionis à veritate præmiſſarum, & ſic de reliquis, atque adeo de certitudine. Conſecutionem autem per axioma illud oſtendit non ſemel à nobis uſurpatum, videlicet, ἀεὶ γὰρ δι' ὃ ὑπάρχει ἕκαστον, ἐκεῖνο μᾶλλον ὑπάρχει. *Semper enim id magis tale eſt, propter quod unumquodque* eſt tale.

Certiores eſſe præmiſſas cõcluſione. Ariſtotelis ratione ſuadetur. Prima ratio.

Nec in poſtremis altera eſt habenda ratio, quia quod ex ſe tale eſt, perfectius formam habet, quàm quod per aliud eſt tale, quoniam illud in participando formam eſt independens; hoc autem dependens; illud immediatiùs; hoc autem mediatiùs participat.

Secunda ratio.

Utrique rationi conantur quidam occurrere, & ad priorem reſpondent Ariſtoteli illud effatum duntaxat admittendum eſſe in cauſa finali comparatione mediorum, non autem in alijs cauſis. Ad poſteriorem reſpondendum putant habere locum in agentibus per gradum intenſionis, non autem de agentibus, quæ dant eſſe ſecundum ſubſtantiam.

Quorundam reſponſiones. Ad primã rationem. Ad ſecundam.

Hæ tamen reſponſiones facilè refelluntur. Primò quidem eo nomine, quòd illud axioma ſolum in cauſa finali, comparatione mediorum locum habere concedat; enim verò ſuo loco in uniuerſum veritati conſentaneum illud oſtendimus, ſi tamen quibuſdam conditionibus limitatum intelligatur. Primò nanque axioma illud propoſitio quædam cauſalis eſt, ac ob id veritate comprobatur in ijs, quæ ſe habent ut cauſa, & effectus; eius autem veritas eo eſt fundamenta ſuffulta, quòd nulla cauſa poteſt effectum edere nobiliorem ſe ipſâ; cùm potius cauſa totalis, ſaltem quatenus huiuſmodi, & proinde independens, maiorem perfectionem quàm effectus importet; ut enim dependentia imperfectionem; ſic independentia perfectionem inuoluit. *Prima* autem erat conditio, ut cauſa totalis ſit, itemque per ſe reſpectu effectûs; cum quo inſtituitur comparatio. *Secunda*, ut prædicatum in quo fit comparatio, tam cauſæ, quàm effectui formaliter conueniat. *Tertia*, ut id quod effectum denominat talem, oriatur à cauſa quatenus tali. *Quarta*, ut forma, ſecundum quam fit comparatio, ſuſcipiat magis, & minus. *Quinta*, ut *magis*, & *minus*, haud neceſſariò dicat ſemper intenſionem, & remiſſionem graduum, ſed plerunque maiorem perfectionem modi, quo forma participatur à ſubiecto, videlicet maiorem independentiam in illa participanda; ſed hæc iam ª ſupra explicuimus. Cæterum, nullo negotio, ut mea fert opinio, reſponſio ad priorem illam rationem ex eorum conceſſione refellitur, quandoquidem aſſeuerant effatum illud valere tantum in cauſa finali reſpectu mediorum, non autem in alijs cauſis, ex hoc autem ſic arguo. Ideo plus amatur finis, quam media,

Refelluntur. Reſponſio ad primã rationem reijcitur.

ª Diſſert. 17. ſe&. 1.

quo-

quoniam finis bonitas mouet voluntatem ad amorem mediorum; ſed præmiſſarum aſſenſus mouet intellectum ad aſſenſum concluſionis; conſequens igitur ut intellectus magis, & firmiùs præmiſſis aſſentiatur, quàm concluſioni; optima quidem illatio, quoniam ſi finis eò quòd eſt cauſa mouens, magis amatur; præmiſſæ quoque cum ſint cauſæ mouentes ſic ſe habere debent, ut ijs firmior, & certior præbeatur aſſenſus.

Reſponſio ad ſecundā rationē tollitur.

Neque ad ſecundam rationem, reſponſio magni facienda eſt, quandoquidem ſi ad illius axiomatis veritatem ſat eſt, ut locum habeat in agentibus ſecundum gradùs intenſionem, locum etiam habebit in agentibus ſecundum ſubſtantiam, ſeu quatenus dant eſſe ſubſtantiale, quando nimirum cauſæ ſunt æquiuocæ; ſi namque præmiſſæ certiores ſunt concluſione, ſecundum certitudinem gradualem, certiores multo magis eadem eſſe debent ſecundum certitudinem ſubſtantialem, quandoquidem hæc, aduerſarijs etiam fatentibus, comitatur ſubſtantiam actus; at verò ſubſtantia actûs præmiſſarum perfectior eſt actu concluſionis cum huius comparatione ſi cauſa non eſt, ſaltem de obiecto eſt perfectiori; ab obiecto autem præcipuè dependet cognitionis perfectio, ſiquidem illud eſt à quo cognitio menſuratur; cauſa verò æquiuoca, quatenus huiuſmodi, perfectior eſt effectu & præmiſſarum obiectum eſt cauſa æquiuoca illius, circa quod verſatur concluſionis cognitio, ſi demonſtratio ſit *propter quid*; ergo cognitio præmiſſarum debet eſſe perfectior cognitione concluſionis.

Quorundam reſponſio.

Sunt, qui reſpondent non ideo media minus amari, quia propter finem appetuntur, ſed quia non habent bonitatem dignam amore ſic intenſo; at concluſionis obiectum habet capacitatem terminandi tam certum aſſenſum, quemadmodum præmiſſarum obiectum. Non ideo minus amari media, quoniam propter finem appetuntur probant exemplo, non enim inquiunt Deus minus amat iuſtum, quàm gratiam, eò quòd illum amat propter gratiam.

Refellitur

Hæc tamen reſponſio facilè reijcitur ad hominem argumentando, utendo ſcilicet ijſdem principijs, quibus illa fulcitur. Obiectum concluſionis non eſt capax tantæ certitudinis quantæ capax eſt obiectum præmiſſarum, nam illud mediatam & dependentem habet veritatem, & neceſſitatem; hoc autem immediatam, & independentem; ergo certior debet eſſe cognitio præmiſſarum, quàm concluſionis; aſſumptum eſt manifeſtum ob inſinuatam rationem; conſecutio autem ab aduerſarijs admitti debet, cum affirment, ideo media remiſſiùs amari, quàm finem, quoniam non habent bonitatem dignam amore ſic intenſo, quemadmodum finis; propterea modo non abſimili eò quòd obiectum concluſionis non ſit capax tantæ certitudinis, quantæ capax eſt obiectum præmiſſarum, licebit inferre minus certi cognitione debere cognoſci, quam præmiſſarum obiectum; nulla ſiquidem diſparitas afferri poteſt; exemplum autem ab ipſis adductum non eſt ad rem, cum gratia non ſit cauſa amoris, quo Deus iuſtum proſequitur, ſed potius velut effectus, quatenus ipſe ſupernaturali habitu gratiæ hominem exornare decreuit, non enim gratia ſuâpte naturâ, ſed ex diuino decreto iuſtum hominem reddit.

Secunda ratio.

Amplius illa cognitio eſt certior, quæ eadem eſt euidentior; ſed euidentior eſt cognitio præmiſſarum cognitione concluſionis; ergo certior etiam præmiſſarum cognitio cognitione concluſionis. aſſumptio mox oſtendetur; maior autem ex eo probatur, quòd quandocunque in cognitionibus reperitur euidentia illa, quæ maiorem habet euidentiam eſt certior alterâ; nam ut ſuo loco demonſtratum fuit, certitudo cognitionis euidentiam comitatur, quod non eò dico quaſi putem certitudinem abſque euidentia dari non poſſe; ſed id ſolùm contendo, quandocumque interceſſerit euidentia, cognitionem unam eſſe certiorem alterâ, cùm illa maiorem euidentiam habuerit; nam rectè Lyricus.

Horatius in Arte.

Segnius irritant animos demiſſa per aurem,
Quàm, quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ
Ipſe ſibi tradit ſpectator.

Longè certiùs aſſentimur ijs, quæ nos oculis uſurpamus, hoc eſt, quæ euidenter cognoſcimus, quàm quæ audimus ab alijs relata, hoc eſt quàm quæ ſubobſcurè cognoſcimus &c. Nam, ut dici ſolet, certiora ſunt, quę oculis ad animum referuntur, quàm quæ auribus; & magis mouent, quæ aſpectu, quàm quę auditu percipiuntur; oculorum enim ſenſus acerrimus, quippe qui ponit in conſpectu animi, quæ hic nequit attingere.

Præmiſſæ ſunt euidentiores concluſione.

Non ſolùm certiores, ſed etiam euidentiores præmiſſas eſſe concluſione, ſuadere licebit, ijſdem rationibus, quibus uſi ſumus ad probandum præmiſſas eſſe certiores concluſione, cùm eadem militet ratio.

Prima ratio.

Eandem tamen veritatem ſic oſtendo. Quæ habent perfectiorem cognoſcibilitatem, ea ſunt euidentiora cognitu; ſed huiuſmodi ſunt præmiſſæ comparatione concluſionis; ergo præmiſſæ cognitu euidentiores ſunt; atque adeo euidentiùs cognoſcuntur. Maior certa, minor ex eo probatur, quia præmiſſæ per ſe, & immediatè cognoſcuntur; concluſio autem per aliud, atque adeo non per ſe cognoſcitur; ergo præmiſſæ comparatione concluſionis perfectiorem cognoſcibilitatem habent.

Hoc etiam experientia confirmat; nam etſi euidenter intellectus cognoſcat concluſionem primæ propoſitionis Euclidis; nihilominus euidentiùs adhuc cognoſcit principia ex quibus illa deducta eſt; cognoſcit enim euidenter figuram illam circulorum interſectione deſcriptam, æquilateram eſſe, ſed euidentiùs cognoſcit, definitionem circuli, & circulorum æqualium, & axioma, *quæ eidem ſunt æqualia, inter ſe ſunt æqualia*, è quibus illa concluſio deducitur.

Secunda ratio.

Probatur etiam ex eo quia omnis propoſitio, quæ vel eſt per ſe nota, vel magis ad illam accedit, quàm concluſio, eſt euidentior concluſione; ſed præmiſſæ hunc ſe habent in modum; vel enim ſunt propoſitiones per ſe notæ, vel magis quàm concluſio ad per ſe notam accedunt; ergo præmiſſæ erunt euidentiores concluſione. Supereſt, quod erat ordine poſtremum, ſcilicet præmiſſas eſſentiali perfectione dicendas concluſione perfectiores; hoc autem non erit operoſum oſtendere in memoriam redactis, quæ de certitudine diximus; nam præmiſſarum obiectum, quod unio eſt medij cum extremis, eſt cauſa obiecti concluſionis, hoc eſt unionis extremorum; ergo præmiſſarum obiectum eſt perfectius eſſentialiter obiecto concluſionis, quoniam illud huius cauſa æquiuoca eſt; ergo præmiſſarum cognitio, concluſionis cognitione perfectior eſſentialiter erit; optima conſecutio, cum omnis obiecti perfectio in cognitionem deriuetur. Nihil autem refert, quòd obiectum præmiſſarum poſſit eſſe cauſa non phyſica, ſed ſolum metaphyſica; nam cum dicitur cauſa æquiuoca eſſentialiter eſſe nobilior effectu, de utroque cauſæ genere intelligendum eſt.

Confirmatio.

In confirmationem accedit, quòd concluſionis cognitio dependentiam dicit à cognitione præmiſſarum, quantacunque ſit huiuſmodi dependentia, de qua ſuo loco diſputatum fuit; ergo hæc duo cognitionum genera eſſentialiter differunt, proindeque neceſſarium omnino præmiſſas eſſe ſecundum gradum ſpecificum eſſentialemve concluſione perfectiores.

Non

Certiores præmiſſæ, quoad graduum intenſionem.

Non ſolùm autem eſſentiali perfectione, præmiſſarum aſſenſus perfectior eſt aſſenſo concluſionis, ſed etiam graduali perfectione intenſionis, hæc enim, inquiunt, illam ſubſequitur perfectio, quando ſcilicet cauſa, & effectus, ut in re propoſita contingit, intenſionem, & remiſſionem admittunt.

Diſſer. 54. Sect. 3.

Neque dicas aſſenſum præmiſſarum non eſſe cauſam aſſensûs concluſionis, ut alibi luculenter probatum fuit, & ob id vanam eſſe rationem allatam. Nam reſpondeo etſi aſſensûs concluſionis cauſa ſit intellectus, aſſenſus tamen præmiſſarum eſt id, quod determinat intellectum ad aſſenſum concluſionis, adeò ut pro ratione illius habeator concluſionis aſſenſus, ac ob id perfectio gradualis iſtius à graduali perfectione illius quodammodò pendeat, unde ſemper debeat eſſe minoris gradûs, quàm illa.

Adnotatio.

Non inficiandum tamen ex accidenti contingere, ut aſſenſus concluſionis æque intenſus, vel intenſior ſit aſſenſu præmiſſarum, vel nimirum ea maiori intellectûs conatu, vel ex voluntatis imperio; ſecus tamen ſi attendatur modus, quo natura utitur in operando; ſemper enim à cauſa æquiuoca prouenit effectus remiſſioris gradûs quàm ſit intenſio cauſæ. Neque refert, quòd intellectus, non autem præmiſſarum aſſenſus, cauſa ſit aſſensûs concluſionis; enimverò, quatenus aſſenſus præmiſſarum determinat, & impellit intellectum ad aſſenſum concluſionis, quædam ſibi poteſt arrogare, quæ cauſæ propria videntur.

Prima difficultas.

Sed aduerſus dicta de certitudine, dicenda quædam ſe offerunt; præmiſſas enim non eſſe certiores concluſione videtur Ariſtoteles docuiſſe; dicendo enim magis eſſe credendum, aut omnibus principiis, aut quibuſdam, tacitè fatetur, non omnia principia, ſeu non utranque præmiſſam eſſe certiorem concluſione.

Solutio.

Satis tamen apertè conſtat, quò ibi tendat Philoſophi conſilium, eò nimirum, ut doceat aliquando contingere unam ex præmiſſis eſſe per ſe notam, ac immediatam, alteram verò mediatam; non inficiatur tamen principia mediata certius cognoſci, quàm concluſionem, quoniam cum minori dependentia, quàm concluſio cognoſcuntur, licet ſcientificâ cognitione alterius ſpeciei à cognitione concluſionis; reſponſio autem ex eius verbis colligitur, ſiquidem ait, *ἀνάγκη μὴ μόνον προγινώσκειν τὰ πρῶτα, ἢ πάντα, ἢ ἔνια, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον*, *neceſſe* eſt *non ſolùm prænoſcere prima, aut omnia, aut quædam, ſed etiam magis*; ex his porrò euidenter colligimus eum fuiſſe in demonſtratione contentum unicâ propoſitione per ſe notâ, quæ nimirum ſit notior illo genere notitiæ perfectioris, quæ dicitur *intellectus*, adeo ut non exiſtimauerit repugnare propoſitionem alteram per ſe notam non eſſe.

Secunda difficultas

Vrgent alij hoc modo. Eodem modo uniuntur extrema cum medio in præmiſſis, quo in concluſione uniuntur inter ſe; immo eadem unione, merito illius principij, *quæ ſunt eadem uni tertio, ſunt eadem inter ſe*; ſed ubi eſt eadem unio, & idem obiectum, eſt eadem cognitionis certitudo; ergo præmiſſæ ſunt eiuſdem certitudinis cum concluſione.

Solutio.

Falſa tamen eſt maior; non enim eodem modo uniuntur extrema inter ſe, quo uniuntur cum medio, nam hæc poſterior unio eſt immediata, & independens; prior autem oppoſito modo ſe habet; & ex illo principio potius oppoſitum infertur; nam ex eo quòd unio cum medio cauſa ſit unionis extremorum inter ſe, colligitur apertè unionem eſſe rationis longè diuerſæ.

Tertia difficultas.

Amplius. Nulla poteſt aſſignari cauſa cur certiores debeant eſſe præmiſſæ, quàm concluſio; malè igitur illa ſtatuitur. Aſſumptum oſtenditur ità ratiocinando. Nam vel cauſa erit immediata terminorum connexio, & hæc eſſe non poteſt, committitur enim petitio principij, cum hoc in quæſtione poſitum ſit, an videlicet ex ea oriatur maior certitudo, vel euidentia. Vel ponitur minor diſtantia ab intellectûs lumine; & hoc à veritate remotum, propterea quòd lumen intellectuale, non eſt ut lumen corporeum, quod minus illuminat obiectum remotum.

Solutio.

Occurritur reſpondendo falſum aſſumi; quandoquidem cauſa maioris certitudinis in præmiſſis obuia eſt, nimirum immediata & independens extremorum connexio; non ſubinde tamen inferenda petitio principij, hæc enim ideo dicitur in præſens fieri, quia, quod controuerſum eſt, affertur pro reſponſione, ſed hoc inficiandum; quærimus enim an præmiſſæ ſint certiores concluſione, hoc eſt, an propoſitiones in quibus extrema connectuntur cum medio, certiores ſint, eâ in qua extrema connectuntur inter ſe; reſpondetur autem, præmiſſas eſſe concluſione certiores, quoniam immediata illa connexio maiorem certitudinem, ac euidentiam parit; quoniam minus recedit ab eo quod eſt notum naturæ lumine, ſiquidem ſimpliciter eſt, & independens; ſecus autem connexio mediata, qualis eſt eorundem extremorum in concluſione; nulla idcirco fit petitio principij.

Quarta difficultas.

Amplius. Vnicum eſt motiuum & obiectum formale in ſyllogiſmo, nam concluſio reſpicit tanquam obiectum non ſolum extrema inter ſe, ſed etiam cum medio connexa; ergo nullum certitudinis diſcrimen, quin potius, quanta eſt certitudo præmiſſarum, tanta eſt concluſionis.

Solutio.

Reſpondetur falſum aſſumi, non enim idem eſt formale præmiſſarum, & concluſionis obiectum; nam formale præmiſſarum obiectum eſt illa ratio ſecundum quam intellectus ſimplici iudicio fertur in illas; at formale obiectum concluſionis eſt ratio illa, ſecundum quam intellectus iudicio illatiuo fertur in ipſam.

Quinta difficultas.

Eſt etiam difficultas non leuis, quoniam concluſio plerunque ſenſu, vel pluribus demonſtrationibus nota eſt; ergo ſaltem tunc præmiſſæ non erunt concluſione certiores.

Solutio.

Fit ſatis reſpondendo non eſſe concluſionem eandem formaliter, licet eadem ſit materialiter, quia ad variationem mediorum, variatur ipſa concluſio nanque iudicium illatiuum eſt, atque adeo, dicit dependentiam a medio, pro cuius varietate, variatur etiam ipſa concluſio formaliter accepta, cum ut huiuſmodi, medium ipſum in obliquo ſaltem importet; at nunc ſermo eſt de concluſione, prout à præmiſſis pendet, quam collatam cum præmiſſis à quibus pendet, aſſerimus minoris certitudinis eſſe.

Sexta difficultas.

Alij ſic urgent. Præmiſſæ demonſtrationis *propter quid* ſciuntur demonſtratione *quia*; imperfectius ergo ſciuntur, quam concluſio, cum perfectius ſit ſcire demonſtratione *propterquid*, quàm demonſtratione *quia*.

Solutio.

Omiſsis aliorum reſponſionibus, dicendum non ſemper præmiſſas demonſtrationis *propter quid*, ſciri demonſtratione *quia*, propterea quòd ſolum hoc euenit, quando præmiſſæ non ſunt per ſe notæ; at quando per ſe notæ ſunt, ad eorum cognitionem non eſt opus ullâ demonſtratione; quando autem demonſtrantur, ſe habent tanquam concluſiones conferendæ cum præmiſſis à quibus deductæ ſunt; non autem cum concluſione demonſtrationis *propter quid*, niſi quatenus aliunde cognitæ ſunt; ſi namque cognoſcantur præmiſſæ à poſteriori, collatæ cum illis à quibus deductæ ſunt, minorem certitudinem habent quàm illæ, ſi

autem

Digitized by Google

autem conferantur cum concluſione, deducta ex ipſis in proceſſu *propter quid*, ſunt concluſione certiores. Nec refert quòd cognitæ ſint ab effectu, nam quòd demonſtratio *propter quid*, perfectior ſit demonſtratione *quia*, intelligendum in ordine ad eandem concluſionem; diciturque demonſtratio *quia*, imperfectior, quatenus facit cognoſcere quòd eſt, cum altera faciat cognoſcere *propter quid*; ſed demonſtrationes de quibus procedit difficultas, non ſunt in ordine ad eandem concluſionem, ac ob id nequeunt inter ſe conferri. Ne commemorem euidentiam, ac certitudinem poſſe maiorem eſſe in demonſtratione *quia*, quàm in demonſtratione *propter quid*; quoniam procedit ex iis, quæ ſunt notiora nobis, cum demonſtratio *propter quid*, quatenus huiuſmodi, procedat à notioribus naturà; non ſubinde tamen concludas demonſtrationem *quia*, perfectionem eſſe demonſtratione *propter quid*; enim verò hæc facit cognoſcere tantùm quòd eſt, cum altera demonſtratio faciat cognoſcere propterquid eſt; hoc autem cognitionis genus perfectius eſt illo; propterea non mirum, ſi demonſtratio *quia*, quantumuis maiorem habeat euidentiam, ac certitudinem, adhuc imperfectior demonſtratione *propter quid* eaſtimari debeat, dicique ſolum poſſit demonſtratio *quia* accidentaliter perfectior demonſtratione *propter quid*; ſed hæc eſſentialiter perfectior illâ dici debeat.

Septima difficultas Vrgebit etiam aliquis hoc modo. Eatenus præmiſſæ certiores, & euidentiores dici debent concluſione, quatenus certitudo, & euidentia concluſionis pendet à certitudine, & euidentia præmiſſarum, quia propter quod unumquodque tale, & illud magis; ſed hæc ratio nulla: quoniam hoc axioma locum non habet in cauſis æquiuocis, cuiuſmodo eſt aſſenſus præmiſſarum reſpectu aſſensûs concluſionis; ineptè propterea dictum à nobis fuit præmiſſas eſſe certiores euidentioreſque concluſione.

Solutio. Quomodocunque præmiſſarum aſſenſus conferri debeat cum aſſenſu concluſionis, ſiue tanquam cauſæ, licet, æquiuoca, quod nobis non probatur; ſiue tanquam aliquid ſe tenens ex parte cauſæ, videlicet intellectus, quatenus illum determinat ad præbendum aſſenſum concluſioni, axioma illud iure, ac meritò hic uſurpatur; nam ſi præmiſſarum aſſenſus dicatur cauſa æquiuoca aſſensûs concluſionis, poſſunt inuicem comparari, non quidem ſecundum proprias, & ſpecificas rationes, concluſio enim ſcitur per demonſtrationem, præmiſſa verò per ſuperiorem habitum, qui dicitur intellectus (loquimur enim de præmiſſis immediatis) poſſunt tamen comparari, quatenus conueniunt in communi ratione cognitionis certæ, & euidentis. Eodem modo fiet ſatis difficultati, ſi præmiſſarum aſſenſus dicatur duntaxat ſe tenere ex parte cauſæ, modo iam explicato.

Octaua difficultas Nec etiam omnis de medio ſublata difficultas, enim verò pollet quiſpiam ſic argumentari. Si daretur hæc maior certitudo præmiſſarum, minor autem concluſionis, & minueretur præmiſſarum certitudo, minueretur etiam certitudo concluſionis, adeo ut tandem deueniendum eſſet ad concluſionem nullius certitudinis, quod planè ridiculum eſt.

Solutio indirecta. Hoc argumentum vexat etiam aduerſarios, quandoquidem, ſi certitudo præmiſſarum foret æqualis certitudini concluſionis, imminutâ certitudine præmiſſarum, imminueretur etiam certitudo concluſionis, ac ob id eodem modo licebit inferre deueniendum eſſe ad concluſionem nullius certitudinis; eo igitur pacto, quo ab ipſis difficultati fit ſatis, eodem etiam à nobis fieri poterit.

Solutio directa. Directè tamen obuiam itur reſpondendo imminutionem hanc fieri per proportionales partes, atque adeo ſicut in diminutione certitudinis præmiſſarum deuenire non licet ad nullam earum certitudinem; ſic etiam in diminutione certitudinis concluſionis; in huiuſmodi enim diminutione concedendus proceſſus in infinitum, à quo natura non abhorret, quin imò illum requirit, cum per partes proportionales fiat.

Nec prætereo, quod aliquibus nonnihil negotij facceſſit, in eo poſitum, quòd concluſio ex principijs fidei deducta, minoris non eſt certitudinis, quàm ſint ipſa principia, alioquin non foret de fide, cuius formalis ratio in eo perhibetur eſſe conſtituta, quòd ſummam certitudinem habeat; ergo de naturali concluſione dicatur idem, oportet. **Nona difficultas.**

Huic tamen difficultati fuit iam factum ſatis ab alijs dicendo reuelata fidei myſteria non cognoſci diuerſis actibus ſpecificis, ſed eiuſdem ſpeciei, quoniam idem habent obiectum formale, nempe diuinam reuelationem; at concluſiones obiectum habent formale diuerſum ab obiecto principiorum; principiis enim intellectus aſſentitur, dummodo tamen prima ſint, & immediata, ex perceptione terminorum, ut ſuperiori Sectione declaratum à nobis fuit; concluſioni autem ea unione extremorum cum medio, tanquam ex motiuo, & ex ipſa extremorum unione formali, tanquam ratione formali *Quæ*. Sic Neotericus non ignobilis reſpondet, qui pariter addit nullum ſecuturum inconueniens, ſi dicatur minoris eſſe certitudinis concluſiones deductas ex principiis reuelatis, quàm ſint principia ipſa, quoniam de his habetur cognitio per fidem nullo intermedio, de illis autem intermedio diſcurſu, adeout de illis diſcurſiua habeatur cognitio, proindeque à fide non proximè, nec immediatè deducta, ſed medio aliquo, & vi naturalis luminis, quo pollet intellectus, adeo ut non ad fidem, ſed ad theologicam ſcientiam dici debeat pertinere; hæc ille. **Solutio.**

Poſtrema ſit difficultas ex eo deducta, quòd probabilis concluſio poteſt intentior eſſe ſcientifica, ſi ex intenſioribus præmiſſis deducatur, proindeque certior, ac euidentior; propterea maioris erit certitudinis, quàm ſint præmiſſæ ſcientialis demonſtrationis. **Decima difficultas**

Solutio patet ex dictis ad calcem ſolutionis ſextæ difficultatis; concluſio enim illa foret per accidens perfectior, ſed eſſentialiter imperfectior, ad eum modum, quo cognitio ſubſtantiæ perfecta, ut tria, eſt accidentaliter imperfectior, ſed eſſentialiter perfectior accidentis cognitione, quæ perfecta ſit, ut quatuor. **Solutio.**

SECTIO VIGESIMA.

An, & quomodo præmiſſæ demonſtrationis eſſe debeant cauſæ, *atque principia* propria, *id eſt non aliena, concluſionis.*

RECtè Philoſophus pronunciauit. Αἴτιά τε καὶ γνωριμώτερα δεῖ εἶναι καὶ πρότερα. *Cauſas verò, & notiora eſſe oportet, & priora:* his ergo decreuit, præmiſſas eſſe concluſionis cauſas, eaſdemque priores; reddit rationem addens, αἴτια μὲν, ὅτι τότε ἐπιστάμεθα ὅταν τὴν αἰτίαν εἰδῶμεν, καὶ πρότερα, εἴπερ αἴτια. *Cauſas quidem, quia tunc ſcimus, cùm cauſas cognoſcimus, & priora, quia ſunt cauſæ*. hæc habet, quaſi ita diſputet. Id per quod ſcimus, debet eſſe cauſa rei ſcitæ, quandoquidem ſcire eſt rem per cauſam cognoſcere, ut definitum fuit; ſed præmiſſæ ſunt, per quas rem, nempe concluſionem ſcimus; ergo præmiſſæ ſunt concluſionis cauſæ. At præmiſſæ non ideo concluſionis cauſa dicuntur hoc loco, quia ipſarum aſſenſus, ſit cauſa aſſensûs concluſionis, **1. Poſt. text. 11.** **Ibidem.**

ſionis, quoniam vel hoc falſum eſt, vel eo admiſſo, in præſens non dicuntur præmiſſæ hoc ſenſu concluſionis cauſæ, ſed quoniam ipſæ continent medium, in quo cauſæ ratio, viſque cauſandi ineſt: idcirco ſatis ſunt, ad hanc conditionem quod attinet, ea quæ de medio demonſtrationis tractauimus. Hæc autem conditio propriè demonſtrationis eſt *propter quid*; enimverò intelligitur cauſa in eſſendo, propria, & conuertibilis. Demonſtrationis autem *quia* præmiſſæ dici quoque poſſunt cauſæ, ſed in cognoſcendo tantùm, quando huiuſmodi demonſtratio procedit à notioribus nobis, nimirum ab effectibus ad notiora naturâ, nam alioquin, quando procedit à cauſa remota, ad eum modum præmiſſæ dicendæ erunt cauſæ, quo medium cauſa eſt, nempe remota. Debet autem eſſe cauſa pro conditione ſcientiæ in qua fit demonſtratio, quamobrem in Phyſica præmiſſæ poſſunt eſſe concluſionis cauſæ, iuxta quatuor cauſarum genera; oſtendimus enim per quatuor genera cauſarum procedere Phyſicum poſſe in demonſtrando; tum quia ut res naturâ conſtantes à quatuor huiuſmodi cauſis ſuum eſſe recognoſcunt, ita per eaſdem poſſunt demonſtrationes inſtitui: Tum quia ſicut ex naturalibus effectibus à poſteriori demonſtrari poſſunt ipſorum cauſæ; ergo à priori per cauſas poterunt tales effectus demonſtrari. In Matheſi autem præmiſſæ poterunt eſſe cauſæ demonſtrationis iuxta duo genera cauſarum, puta formalis, & materialis; ſi tamen ſermo fiat de partibus eius puris, quales ſunt Arithmetica, & Geometria. In Metaphyſica demum præmiſſæ poterunt eſſe cauſæ iuxta varia genera cauſarum ſcilicet, formalis, finalis &c. ut ſuo loco fuit explicatum.

Præmiſſæ debent eſſe principia propria. 1. Poſt. tex. 9.

Non ſolùm præmiſſæ debent eſſe cauſæ concluſionis modo iam explicato, ſed etiam principia propria illius rei, ut concluſionis, quę per ipſas demonſtratur, οὕτω. τὸ ἔσονται καὶ αἱ ἀρχαὶ οἰκεῖαι τοῦ δεικνυμένου. *Sic enim erunt etiam principia propria eius, quod demonſtratur.* Aſſignatis autem conditionibus præmiſſarum, hęc verba protulit ad ſignificandam proprietatem, quę illas conditiones neceſſariò conſequitur; ſi nanque principia conditiones aſſignatas habuerint, erunt etiam propria rei demonſtratę; ut ſi figura tribus lateribus conſtet, non poteſt niſi habere tres angulos ęquales duobus rectis. A particula quinquageſima quarta docendum aſſumit demonſtrationem, ac ſcientiam conſtare ex proprijs, non autem ex alienis vel communibus principijs; ubi ſermonem non ſolùm habet de demonſtratione qualibet particulari, ſed de integra etiam atque totali ſcientia. Duobus autem modis intelligi poſſunt principia non propria demonſtrationis, & ſcientię; vel ſi ſint aliena, & extranea ad eam ſcientiam nullo modo ſpectantia: vel ſi ſint communia, quę tamen ſpectent ad ipſam ſcientiam, & ſimul etiam ad alias pertineant; Philoſophus ergo contendit principia debere eſſe perfectè propria, ita ut nec ſint aliena, neque communia; non eſſe aliena docet capite ſeptimo; non communia capite nono, & decimo. Capite autem ſexto conatur oſtendere ſi principia ſint per ſe, & quatenus ipſum, eſſe non poſſe niſi propria, cùm hæc ſit demonſtrationis proprietas, ut principijs utatur proprijs rei demonſtratæ, & quoniam propriorum principiorum uſus in duobus conſiſtit, alterum eſt ne utamur principijs alienis; ut ſi ad aliquid in Geometria demonſtrandum, proprijs uteremur naturalis ſcientiæ principijs: alterum eſt ne utamur principijs communibus, in quibus plures ſcientiæ conueniunt, his enim duobus obſeruatis, non utemur niſi principijs proprijs illius diſciplinæ in qua verſamur; ob id Philoſophius utramque ſeparatim ſuâ contemplatione perſequitur, primò docens utendum non eſſe principijs alienis, ait enim, Οὐκ ἄρα ἐστὶν ἐξ ἄλλου γένους μεταβάντα δεῖξαι, οἷον τὸ γεωμετρικὸν ἀριθμητικῇ. *Non licet igitur ex alio genere in aliud tranſcendentem monſtrare; ut puta* non licet *Arithmeticæ* probare problema *Geometricum*. Hoc eſt 1. Poſt. tex. 57. non licet demonſtranti tranſcendere de ſubiecto in ſubiectū: nec una ſcientia debet ad ſe transferre concluſiones, & principia alterius ſcientiæ, & ſubiecti; proinde non licet Arithmeticæ demonſtrare problema geometricum, hoc eſt, ex principijs arithmeticis, geometricam concluſionem demonſtrare non licet, hoc enim eſt tranſire à ſcientia uniuerſa ad aliam, quod Philoſophus colligit ex antea probatis; cum enim oſtendiiſet utranque ſumptionem demonſtrationis eſſe per ſe, ſubinde concludit, non eſſe committendum tranſitum de genere in genus: ſi nanque principia ſunt per ſe, neceſſe eſt ut ſint propria ſubiecti illius ſcientiæ, quamobrem ad aliam ſcientiam transferri non poterunt; hanc autem conſequentiam bonam eſſe paulo poſt ipſe demonſtrat, ubi aduertendum generis nomine hoc loco ab Ariſtotele ſignificari propriam ſubiecti naturam, quæ totam aliquam ſcientiam conſtituit, & ab omnibus alijs diſciplinis diſtinguit; appellat autem hoc nomine, ſubiectum totius ſcientiæ, ad ſignificandum ſe non habere ſermonem de ſubiecto partis. Vt autem conſecutionem illam oſtendat præmittit diuiſionem demonſtrationis, in eas quibus conſtat partes, ut planè conſtet, cuius nam ſeu, quarum de ſcientia in ſcientiam vitioſa translatio ſit; has autem partes tres eſſe dicit, nempe concluſionem, principia, & ſubiectum, hoc eſt affectionem, medium, & ſubiectum; ita ut dignitatis nomine non ſolas propriè ſumptas dignitates intelligat, ſed generatim omnia demonſtrationis principia, volens principiorum appellatione ſignificare medium in quo tota principiorum vis poſita eſt, ut etiam nomine concluſionis, non concluſionem uniuerſam, ſed prædicatum quod quæritur, hoc eſt affectionem intelligit. His præmiſſis, conſecutionem illam oſtendit, in cuius gratiam ſupponit tanquam per ſe notum de ſcientia in ſcientiam ſubiectum transferri non poſſe, cuius ratio eſſe videtur, quoniam quælibet ſcientia à proprio ſubiecto conſtituitur, quatenus ad ipſum eſſentialem ordinem inuoluit, quo ſupposito ita diſputat; media & quæſita ſubiecto ſcientiæ inhærent per ſe, & quatenus ipſum; ergo ſi cuiuſq; ſcientiæ ſubiectum eſt proprium, conſequens fit ut media, & quæſita propria eiuſdem eſſe debeant, & ad aliam transferri non poſſint, quia quæ huic ſubiecto eſſentialia ſunt, alij ſubiecto per ſe inhærere non poſſunt. Interdicit igitur translationem medij, & affectionis; illud primariò, hoc autem ſecundariò, quoniam effectus cauſam neceſſariò conſequitur ſuam.

Duo translationis modi de genere in genus prohibentur.

Duos autem translationis modos ab Ariſtotele prohiberi rectè notarunt interpretes; ex his duobus modis unus eſt, ſolius medij ad integram alterius ſcientiæ concluſionem demonſtrandam, quo pacto non maior tota propoſitio transfertur, ſed ſolum medium; alter vero totius maioris eſt nempè medium cum quæſito ad demonſtrandum quæſitum ipſum de ſubiecto alterius ſcientiæ; rem illuſtrant exemplo, nam prior modus, inquiunt, ſi de triangolo demonſtraremus habere tres angulos æquales duobus rectis per medium ex Arithmetica deſumptum; alter autem eſſet modus ſi de triangulo demonſtraremus aliquam affectionem Arithmeticam per Arithmeticum medium; ſilentio autem præterit ſolius affectionis translationem, velut illam, quæ ex aliorum reprobatione

pet-

perſpicuè redditur abſurda. Nulla igitur ſcientia transire poteſt ad ſubiectum, principia, vel paſſiones alterius.

1. Poſt. tex. 58. Rectè tamen Philoſophus dicit. Ἐξ ὧν δὲ ὅμως ἡ ἀπόδειξις, ἐνδέχεται τὰ αὐτὰ εἶναι *Ea igitur ex quibus eſt demonſtratio, contingit eadem eſſe*; quoniam aliquando euenit, ut principia eadem ſint in duabus ſcientijs, atque de una ad alteram transferri vitantur, ſcilicet in ſcientijs ſubalternis, quæ aliquo modo ſubiectum idem habent. Primò itaque admonet ſe non loqui de huiuſmodi ſcientijs, quæ in eodem quodammodo ſubiecto verſantur, has enim poſtea excipit, ſed de illis quarum ſubiecta penitus diuerſa ſunt, in his enim tranſitum, de quo loquimur, vitioſum eſſe contendit; Hæc ſignificat dicendo, ὧν δὲ τὸ γένος ἕτερον. *Quorum autem genus aliud*; hic enim ſignificat ſe prius fuiſſe locutum de ijs, quæ in iiſdem ſubiectis ſunt occupatæ, quoniam ſtatim ſubdit proximè relata verba, quibus denotat ſcientias quæ in diuerſis ſubiectis ſuam exercent induſtriam; uti ſunt Arithmetica, & Geometria; non enim utriuſque poſſunt eadem eſſe principia, ex quibus demonſtratio fiat, ſeu non idem poteſt eſſe medium, ſeu medium idem ab una ad aliam ſcientiam transferri non poteſt, quod apertè ex ſubſequentibus

Ibidem. verbis colligitur; οὐκ ἔστι τὴν ἀριθμητικὴν ἀπόδειξιν ἐφαρμόσαι ἐπὶ τὰ τοῖς μεγέθεσι συμβεβηκότα *In his non licet arithmeticam demonſtrationem accommodare ad ea, quæ magnitudinibus accidunt*. Excipit id dicens, εἰ μὴ τὰ μεγέθη ἀριθμοί εἰσι. *Niſi magnitudines numeri ſint*. Propterea quòd duplex eſt numerus, unus numerans, qui eſt diſcreta quantitas; alter numeratus, qui poteſt eſſe ſubſtantia; ut cum dicimus tres homines; poteſt eſſe qualitas, ut cùm dicimus tres calores, quo pacto in qualibet categoria poteſt reperiri, quamobrem poterit etiam eſſe quantitas continua, ut tres lineæ, tres ſuperficies: magnitudines autem non poſſunt dici numeri numerantes, ſed numerati. Sed ut intelligas quorſum hęc Philoſophus pronunciauerit, aduerte ex Auerroe, quem Zabarella ſecutus eſt, accidentia, quæ in ſcientijs demonſtrantur, in duplici eſſe diſcrimine; alia ſiquidem in ſubiecto ſcientiæ inſunt per ſe, quoniam eius eſſentiam conſequuntur, ut in triangulo habere tres angulos ęquales duobus rectis: alia vero non inſunt in ſubiecto per ſe, ſed ei per ſimilitudinem, & per quandam proportionem accommodantur, ut quando Arithmeticus numeros appellat quadratos, vel cubicos, vel altera parte longiores; hæc enim propriè magnitudinibus competunt, numeris autem proportione tantùm; cùm verò non poſſint accidentia transferri ſine proprijs medijs, ob id geometrica quoque media proportione tunc numeris aptantur. Ita quoque ex aduerſo dicuntur magnitudines, tanquam numeri conſiderari, quando nimirum accidentia numerorum eis proportione attribuuntur, qualem eſſe conſiderationem magnitudinum in decimo Elementorum libro teſtatur idem Commentator, & ibi propterea media quoque arithmetica proportione magnitudinibus accommodantur. Ex his Philoſophi conſilium intelliges non aliò tendere, niſi ut ducat ſe de ijs demonſtrationibus ſermonem habere, quibus demonſtrantur de ſubiecto accidentia propria, quæ per ſe inhærent; non autem de illis demonſtrationibus, quibus talia accidentia proportione alicui ſubiecto aptantur.

Adnotatio. Ex his autem cognoſces demonſtrationem à medio denominari, adeò ut, ſi medium ſit arithmeticum, demonſtratio ſit arithmetica; ſi geometricum, geometrica; ſi phyſicum, phyſica &c.

Superioris conſecutionis probatio. Quoniam autem Philoſophus ex eo quòd oporteat maiorem, & minorem propoſitionem demonſtrationis eſſe per ſe, deduxit non eſſe committendum tranſitum de genere in genus; ob id conſecutionem hanc

1. Poſt. tex. 59. pro[b]andam aſſumit dicens, ἐκ γὰρ τοῦ αὐτοῦ γένους ἀνάγκη τὰ ἄκρα καὶ τὰ μέσα εἶναι. *Quoniam ex eodem genere neceſſe eſt & extrema & media eſſe*. Rationis autem vis in eo poſita eſt, quòd ſi in demonſtrationis terminis prædicatio omnis debet eſſe per ſe, conſequens ſit, ut omnes eiuſdem termini ſint eſſentialiter inter ſe connexi, ac ob id eiuſdem naturæ ſint; quæ igitur huic ſubiecto per ſe inhærent, & alij ſubiecto naturę diuerſę per ſe inhętere non poſſunt; quamobrem medium, quod huic ſubiecto per ſe ineſt, alij ſubiecto accidentarium erit; ſubiectum igitur cuiuſlibet ſcientię proprium eſt, nec ab una ad aliam ſcientiam tranſferri poteſt, quo poſito Philoſophus docet de una demonſtratione ad aliam poſſe transferri medium, quando utraque de eodem ſubiecto ſit, ſiue ſimpliciter, ſiue quodammodo, hoc enim pacto nullus ſit tranſitus de genere in genus, cum eiuſdem generis utraque ſit; at ſi neutro modo ſubiectum ſit idem in utraque demonſtratione, ait nullo pacto poſſe medium ex una ad aliam transferri. Dicuntur autem habere ſubiectum genus ſimpliciter idem duę demonſtrationes arithmeticę, ſiue duę partes arithmeticę ſcientię, item duę demonſtrationes geometricę, ſeu duę partes Geometrię; item duę demonſtrationes naturales, ſeu duę partes Scientię naturalis &c. quamobrem ab una ad alteram idem transferre medium licet, cum utraque in eadem ſubiecta natura ſit occupata. Sed idem ſubiectum non ſimpliciter, hoc eſt idem quodammodo dicitur eſſe in ſcientijs ſubalternis, nam ſuperior ſcientia, quę ſubalternans dicitur, rem conſiderat eandem omni ſenſibili qualitate deſtitutam, quam inferior, puta, ſubalternata ſenſibili qualitate affectam contemplatur; ut Arithmetica numerum ſimpliciter: Muſica verò numerum ſonorum, quippe quę per ſe & in recto conſiderat ſonum harmonicum; numerum autem in obliquo, ut principium, cauſam, atque radicem ſoni harmonici; idcirco poteſt inferior iiſdem uti, ac principijs, quibus ſuperior uſa eſt, quoniam in eodem quodammodo ſubiecto verſantur. Vbi autem ſubiectum, nec ſimpliciter, nec modo aliquo eſt idem, nequit medium ea una ſcientia in aliam transferri, ut ſuperius Philoſophus probauit. Vel ſimpliciter ergo neceſſe eſt, idem eſſe genus, vel quodammodo ſi demonſtratio transferenda ſit.

1. Poſt. text. 60. In horum autem maiorem explicationem Philoſophus affert exempla pro duplici translationis modo, quo fieri poteſt translatio medij de ſubiecto unius ſcientiæ ad ſubiectum alterius; vel enim transfertur ſolum medium ad demonſtrandam concluſionem alterius ſcientiæ: vel accidentium ſimul cum affectione quæſita ad ſubiectum alterius. In declarationem prioris modi duo affert exempla, quorum primum eſt ſi proponeretur demonſtranda concluſio, ad Metaphyſicum pertinens, quòd *contrariorum una eſt diſciplina*; ducet autem illam non licere Geometræ demonſtrare; hoc eſt interdicitur demonſtrare huiuſmodi concluſionem per medium geometricum, atque adeo geometricâ demonſtratione, quoniam demonſtratio, ut ſupra dicebam, à medio denominatur. Concluſionis autem ſubiectum eſt *contrariorum*; prædicatum verò, ſiue affectio *unam eſſe ſcientiam*; cum autem uterque terminus metaphyſicus ſit, conſequens eſt, ut integra concluſio ad metaphyſicum pertineat, quod igitur ex Geometria transferendum eſt in aliam ſcientiam nil aliud, quam medium. His autem Philoſophus non contentus, eò quòd huius translationis ab-

ſurditas neminem prǽterire poteſt, ſiquidem eſt à ſcientia particulari ad uniuerſalem, proindeque non mirum ſi tranſitus hic admitti non poſſit; & re verà quis adeo fatuus, cui perſpectum non ſit metaphyſicam concluſionem à geometra demonſtrari non poſſe? Propterea ad particulares ſcientias deſcendit, à quarum una, ad aliam transferri poſſe demonſtrationis medium veriſimilius eſt, & eò magis quoniam ſcientiæ, à quibus exemplum deſumit, ut Geometria, & Arithmetica magnam habent affinitatem, quoniam utraque Matheſeos eſt pars. Docet igitur nec à Geometria ad Arithmeticam dari tranſlationem, de qua fit ſermo, videlicet arithmeticam concluſionem per geometricum medium demonſtrari non poſſe, quod ut explicet hanc ſumit concluſionem. Duo cubi ſunt unus cubus, non quidem additione, ſed multiplicatione. Hoc enim ab Euclide demonſtratum fuit, nempe.

Euclides lib. 9. Ele. Prop. 4. *Si cubus numerus cubum numerum multiplicans faciat aliquem, factus cubus erit*. Docet igitur Philoſophus nulli ſcientiæ permiſſum eſſe per medium proprium demonſtrare concluſionem alterius ſcientiæ; ſtatim autem ſubalternas excipit, cum hæ ſic inuicem ſe habeant, ut una ſit ſub altera, ut Proſpectiua ſub Geometria, & Muſica ſub Arithmetica; ideoque in his tranſlatio principiorum à ſuperiore ad inferiorem, nimirum à Geometria ad Perſpectiuam, ab Arithmetica ad Muſicam permittitur.

1. Poſt. tex. 61. Gradum autem facit ad alterum tranſgreſſionis modum, illumque duobus exemplis illuſtrat. Erat modus quando quæſitum, ſimul cum medio de una ſcientia transfertur ad ſubiectum alterius; ſumit in exemplum lineam, quæ Geometriæ ſubiectum eſt, & ait de linea non eſſe demonſtranda, quæ illi non conueniunt quatenus linea eſt, ſeu non ſecundum illam naturam, & rationem conſiderandi, ſecundum quam linea ſub geometricam cadit diſciplinam, hoc enim modo ſignificat affectiones alienas, quæ geometricæ non ſunt; cum tranſlatione autem affectionis intelligenda pariter tranſlatio medij, quam ſignificauit dicendo, καὶ ὡς ἐκ τῶν ἀρχῶν τῶν ἰδίων. *Et quatenus ex proprijs principijs*, ut Zabarella notauit, quia, ut idem ait extranea affectio, cauſam itidem extraneam conſequitur; unde eſt, ut qui alienam affectionem transfert ad lineam, cauſam itidem alienam traducat, & propterea non ex proprijs lineę, quatenus linea eſt, affectionem illam demonſtret.

Huiuſmodi autem affectionis duo affert exempla, primum de pulchritudine lineæ rectæ; alterum de contrarietate eiuſdem cum circulari; pulchritudo ſiquidem, & contrarietas tranſcendentia ſunt prędicata, quæ poſſunt quidem ineſſe, & attribui lineæ, non tamen eà ratione, quà linea eſt, neque ratione alicuius ſuperioris generis, quod ſub geometricam contemplationem cadat; ſed ratione generis ampliſſimi, atque ſupremi, quod geometricæ contemplationis fines tranſcendit, nec intra cancellos geometricæ conſiderationis coercetur; affectiones enim commemoratæ, ſi rectæ lineæ quatenus eſt linea, vel ſaltem quatenus eſt magnitudo, competerent, geometrica forent accidentia, ſiue affectiones, proindeque tranſitus hic non diceretur de genere in genus; ſed lineæ competunt, quatenus eſt ens, cum pulchritudo, & contrarietas accidentia ſint entis, quatenus ens eſt, ut ob id de ipſis diſſerere Metaphyſici ſit, non autem Geometræ; hæc porrò eſſet tranſlatio integra maioris propoſitionis ad ſubiectum, cum tranſlatio tranſcendentis quæſiti, ſine tranſlatione medij ſimiliter tranſcendentis fieri non poſſit. Cæterum quæ hactenus dicta ſunt tam de particularibus demonſtrationibus, quàm de ſcientia uniuerſa poſſunt intelligi.

Prima difficultas. Aduerſus hæc obijcies primò ad oſtendendum tranſitum de genere in genus ratione paſſionis. Arithmetica, & Geometria ſunt ſcientiæ diuerſæ, & nihilominus in ipſis eadem accidentia demonſtrantur; nimirum æqualitas, inæqualitas, proportio, aliæque ſimiles &c. datur igitur tranſitus de una ſcientia ad aliam ratione affectionis; aſſumptum euidenter euincitur, nam in ipſis demonſtrantur æqualitas, inæqualitas, proportio, & id genus alia; & præſertim propterea quòd pleræque affectiones de numeris in Arithmetica demonſtrantur, quæ quantitati continuæ conueniunt; nam, quæ decem primis Theorematibus ſecundi libri, Euclides lineis accommodat, in numeris etiam demonſtrantur.

Confirmatio. Confirmatur; nam Aſtronomia, & Phyſiologia, ſunt ſcientiæ diſtinctæ, cum tamen in ipſis eædem affectiones tractentur, nam ſphæricitas corporis in utraque diſciplina conſideratur, ſiquidem utraque ſcientia, terram ſphæricam eſſe demonſtrat. Eadem etiam difficultas eſt de ſphærica figura Solis, & Lunæ; nam huiuſmodi corpora, ſphęrica figurà conſtare, tam à naturali Philoſopho, quàm ab Aſtrologo demonſtratur.

Solutio. His, & ſimilibus dubitationibus ab alijs quoque reſponſum fuit; ipſe tamen crediderim ad propoſitam difficultatem dicendum, quod alibi quoque notaui, ad eum modum affectiones illas inter ſe collatas dici ſe habere, quo earum ſubiecta, puta quantitas continua & diſcreta, dicuntur; at quantitas, ut ſuo loco oſtendimus, æquiuocè de continua, & diſcreta dicitur, ſic etiam earum affectiones; non enim eadem eſt ratio æqualitatis, exempligratia, in numeris, ac in magnitudinibus. (Diſſer. 17. Sect. 1.)

Cõfirmationi occurritur. Confirmationi fiet ſatis reſpondendo paſſionem eandem eſſe conſideratam ab Aſtronomo, & à naturali Philoſopho, materialiter, ut aiunt, quatenus eſt eadem rotunditas, ſed non formaliter quoniam hoc pacto paſſio dependentiam importat à medio; cum autem diuerſum ſit medium, pro diuerſitate ipſius, variatur etiam affectio hoc modo ſumpta. Diuerſum eſt autem mediũ quo, Phyſiologus oſtendit illam rotunditatem. Quid autem illud ſit, haud facile dictu, ut eo plerumque videtur poſitum, quòd grauia ſuapte naturà tendunt ad centrum; cum enim omnes corporis naturalis partes æquè conentur ad centrum deſcendere, æquè etiam ab illo recedunt, ob id in ſphęricam figuram ſeſe accommodant; hoc enim eſt ęque partes omnes à communi centro recedere. Hæc tamen ſolutio pro ſola terra poteſt admitti ex eorum conſilio, qui conatum hunc ſolum in eius partibus recognoſcunt; non autem pro Sole, Luna, cæteriſque Stellis, quibus ut grauitatem, ità prædictum conatum inficiantur ineſſe. Re tamen verà pro corporibus omnibus naturalibus ſphęrica figura præditis adhiberi poteſt; ut enim terrę partibus, ita Solis, Lunę, cęterarumque Stellarum ineſt illa propenſio ad mutuam unionem per communem tendentiam ad centrum, ita ut ad hoc omnes ęquè tendant, & hinc ęqualem à centro receſſum habeant, quod eſt ſphęrica figurà conſtare. Aliud etiam licet aſſignare medium in eo conſiſtens, valdè quidem efficax, quia natura non facit per plura, quę poteſt per pauciora; at per huiuſmodi figuram, utpote capaciſſimam, plus materię comprehendit, quàm per aliam quamlibet figuram; ob id figurà utitur ſphęricà. Aſtronomus autem alio utitur medio ad eandem figurationem colligendam, nimirum, ab oriente ad occidentem terram rotundam eſſe debere, eò quòd ſigna, & ſtellę prius orientalibus oriuntur, prius ad cęli medium

perue-

perueniunt, priuſq; occidunt quàm occidentalibus &c. licet hęc ſit demonſtratio *quia*, non *propterquid*. Sic etiã demonſtrat rotonditatem eiuſdem terrę à Septentrione in auſtrum, videlicet à poſteriori; & oſtendit utranq; concluſionis partem demonſtratione ducente ad incõmodum. diuerſitas igitur medij permittit affectionis tranſlationem ex genere in genere, quia tunc affectio materialiter, non autem formaliter eadem eſt. Eodem modo fit ſatis difficultati de figura Solis, & Lunæ, ut enim eadem eſt difficultatis vis, ita eadẽ eſt eius dilutio; dicendum igitur figuram eandem ab utroq; artifice conſiderari, ratione tamen diuerſâ, nam Phyſicus illam conſiderat quatenus affectionem corporis naturâ conſtantis, Aſtronomus autem illam contemplatur ſecundum ſe, nullâ habitâ ratione naturæ illius corporis, à qua dimanat; quòd euidenter colligitur ex diuerſitate mediorum, quibus utuntur; Phyſicus enim id oſtendit, ut de terra dicebamus; at Aſtronomus, non ut aliqui dicunt per ſphæræ definitionem, quia lineæ ab uno puncto eorum, quæ intra ſunt, corpus, ad ambitũ eiuſdem ductæ ſunt ęquales, committeretur enim petitio principij, nam qui prędictis corporibus ſphęricam figuram negat, etiam negabit in ijs, lineas ductas à puncto interno, ad extimam ſuperficiem ęquales eſſe; ſed id demonſtrat, de Luna ex modo, quo illuminatur à Sole; de Sole autem cęteriſque ſtellis, alio medio, ab eo, quo utitur Phyſicus.

Secunda difficultas. Alij autem ut probent hunc admittendum tranſitum ratione ſubiecti, ſic argumentantur. Eadem ſub Geometricam, & Phyſicam conſiderationem cadunt; ergo ratione ſubiecti concedendus tranſitus de genere in genus, ſiue ex una ſcientia in aliam. Aſſumptum *3. Phyſic. text. 16. & ſeq.* docet Philoſophus dicens tam Phyſicum, quàm mathematicum plana, & ſolida, itemque longitudines & puncta contemplari.

Solutio. Non inficiandum, quę conſiderãtur à Mathematico, etiam à Phyſico conſiderari; ſubinde tamen deducere tantùm licet, idem materialiter ſumptum, non autem formaliter acceptum ad utranque facultatem pertinere; tametſi enim utraque facultas de ijs edifferat, quę difficultas commemorat, non tamen eodem modo; nam illa Phyſicus ſuâ contemplatione perſequitur, quatenus accidentia ſunt corporis naturam habentis; Mathematicus autem, quo nomine intelligo cum Philoſopho Arithmeticum, & Geometram, contemplatur eadem intra limites proprię abſtractionis; illa namque conſiderat neglectâ ſubſtantiâ naturalis corporis, perſcrutando eadem ſecundum ſe inſpecta, proindeq; de ipſis affectiones oſtendendo, quę intra proprios fines ut ipſis conueniunt; ita de ijſdem poſſunt demonſtrari.

Tertia difficultas. Videtur etiam hic tranſitus fieri ratione principiorum, propterea quòd ſcientię diuerſę principijs ijſdem utuntur; non minus enim Arithmeticus, quàm quilibet alius artifex hoc uti principio dici poteſt *non poteſt idem ſimul eſſe, & non eſſe*, ad proprios tamen terminos contracto.

Solutio. Contingit quidem diuerſos artifices eodem uti principio, non propterea tamen aliquis eorum dicendus in alterius ſcientiam deſcendere, propterea quod unus non utitur principio proprio, aut concluſione alterius, neque ſubiecto, aut medio, aut affectione.

Superioris reſponſionis confutatio. Contra ſolutionem hanc ſic argues. Scientia ſubalternata principijs utitur ſcientię ſubalternantis, ut Muſica principijs Arithmeticæ, & Perſpectiua principijs Geometrię; immò utraque utriuſque concluſionibus tanquam principijs utitur; nulla igitur ſolutio.

Solutio. Reſpondendum ſolutionem allatam adhuc ſubſiſtere; cum illa intelligenda ſit de ſcientijs, quarum una non eſt alteri ſubalternata; alioquin in his nullum eſt inconueniens dari tranſitum, cęteris interdictum. Quando itaque ſcientia una alteri eſt ſubalternata ſimpliciter, vel quodammodo poterit uti aliquo principio, vel concluſione ſcientię ſubalternantis; ut optimè probat inſtantia de ſcientiis commemoratis; quandoquidem Perſpectiua multis utitur principiis, & concluſionibus Geometrię, quemadmodum, & Muſica multis Arithmeticę principiis, & concluſionibus utitur. Sic etiam Geometria utitur illâ concluſione phyſica, *de puncto ad punctum rectam ducere contingit lineam*, nam ex hac parte dici poteſt Geometria Phyſicę ſubordinata.

Contra tamen ſic argues. Arithmetica, & Geometria non ſic ſe habent, ut una alteri ſubalternetur, & nihilominus ratione principi, ex Arithmetica in Geometriam tranſitus ſit; non ſolùm ergo tranſitus concedendus à ſubalternante in ſubalternatam, ſed etiam ex una ad aliam, inter quas nulla ſubordinatio intercedit. Aſſumptum conſtat, quoniam ad oſtendendum diametrum quadrati eſſe incommenſurabilem conſtæ, Geometria medium ab Arithmetica mutuatur. Et ad huius confirmationem illud facit, quòd Perſpectiua tranſitum facit ad Phyſicam, quantum ad illam partem, quæ de Iride eſt. *Superioris reſponſionis confutatio.*

Reſpondendum è quorundam ſententia Geometriam ex hac parte Arithmeticæ ſubalternari; eodemque modo confirmationi occurrendum; Ariſtoteles autem, inquiunt, inconueniens non duxit fieri tranſitum ab una ſcientia ad aliam, quando inter illas ſubalternatio cadat; ſed expendenda demonſtratio, qua oſtenditur quadrati diametrum incommenſurabilem eſſe lateri. *Solutio.*

Propoſitum ſit nobis oſtendere in quadratis figuris diametrum lateri incommenſurabilem eſſe. *10. Elem. prop. 117.*

Huius propoſitionis non una eſt demonſtratio; quælibet tamen ab Arithmetica pendet, breuiorem afferã. Quoniam quadratũ diametri duplum [a] eſt quadrati ex latere deſcripti; habebit quadratum ex diametro, ad quadratum ex latere proportionem 2, ad 1, vel 4, ad 2, vel 8, ad 4, &c. quia verò ſumptis in ratione dupla quotcunque numeri ab unitate 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, &c. [b] ſolùm tertius ab unitate quadratus eſt, cæterique omnes unum intermittentes, quòd primus ab unitate, nempe 2, quadratus non ſit, ſolùm ob id hi numeri 4, 16, 64 quadrati, reliqui autem 2, 8, 32 non quadrati, quamobrem cum 4 quadratus ſit, & 2, non quadratus, non habebit 4, ad 2, proportionem quadrati ad quadratum; [c] alioquin, & 2, quadratus foret, proinde neque quadratum ex diametro ad quadratum lateris proportionem habebit, quam numerus quadratus ad numerum quadratum (ſiquidem rationem habet ut 4, ad 2;) [d] ergo diameter longitudine eſt incommenſurabilis lateri.

a. 47. pri. *b. 10. non.* *c. 24. octaui.* *d. nona decimi.*

Vel breuius hoc modo. Quoniam quadratum diametri ad quadratum lateris eſt, ut 2, ad 1; [a] eſt autem quadratum ad quadratum in duplicata ratione laterum; ergo diameter ad latus debet eſſe in ratione, cuius duplicata eſt ratio 2, ad 1; ſed ratio cuius duplicata eſt ratio 2, ad 1, non eſt numeris expreſſibilis, nam vel eſt ut 2, ad ℞. 2, vel ut ℞. 2, ad 1, quæ non eſt numeris expreſſibilis; ergo diametri ad latus non eſt ratio numeris expreſſibilis; ergo diameter non eſt commenſurabilis lateri; nam tunc duæ magnitudines incommenſurabiles ſunt, quando earum ratio numeris exprimi non poteſt. *a. coroll. 20. ſexti.*

Si ſuperiores demonſtrationes perpendas, comperies Geometram ad Arithmeticum confugere, & hoc diſſimulare non licet; cum autem hæ ſint ſcientiæ, qua-

rum una alteri non ſubordinatur, non exigui laboris eſt aſſertum Philoſophi patrocinari, nimirum non poſſe tranſitum fieri ex una ſcientia in aliam, niſi illæ ſubordinatæ ſint, adeo ut una ſubalternata dicatur alteri.

Reſponſio ſuperiùs allata, nempe quòd Geometria ex hac parte, Arithmeticæ ſubalternata ſit, eam patitur difficultatem, quòd hâc admiſsâ doctrinâ, liceret ſemper de genere in genus, ratione medij tranſcendere, quoniam perpetuò dicere licebit ex parte illius demonſtrationis ſcientiam unam alteri ſubalternari. Hoc tamen non eſt abſurdum, nam quando dicitur ex genere in genus fieri tranſitum non poſſe &c. id intelligendum de ſcientijs, atque demonſtrationibus, quorum una alteri ſubalternata non eſt, vel inter quas nulla cadit ſubordinatio, adeo ut ſint penitus diſparatæ; nec poſſint diſparatæ dici, quæ ſic ſe habent, ut una ab alia medium, ſiue principium mutuetur.

Quarta difficultas. Tranſitum hunc fieri poſſe ratione medij, quidam hunc in modum conantur oſtendere. Scientiæ diuerſæ eodem utuntur medio ad eandem concluſionem probandam; ergo prædictus tranſitus ratione medij concedendus erit. Aſſumptum probant, quoniam Geometra, & Aſtronomus ad ſphæricitatem de aliquo corpore demonſtrandam, eodem utuntur medio, nimirum definitione corporis ſphærici, quæ eſt intus habere punctum, quod centrum dicitur, à quo omnes lineæ ductæ ad ambitum ſunt inter ſe æquales.

Solutio. Falſum tamen aſſumptum, nec eius probatio vim aliquam habet, propterea quòd ex paulo antea traditis, non idem eſt medium, quo Geometra, & quo Aſtronomus utitur ad concluſionem illam demonſtrandam.

SECTIO VIGESIMAPRIMA.

An, & quomodo præmiſſæ demonſtrationis eſſe debeant cauſæ, atque principia propria, id eſt non communia, concluſionis.

PRopriorum principiorum uſum duobus præceptis contineri ſuperiùs vidimus, quorum unum eſt, ne utamur principijs alienis, qui dicitur tranſitus de genere in genus; alterum ne utamur communibus, id eſt, quæ pluribus diſciplinis accommodari poſſint: de primo nuper diſputatum fuit: de ſecundo remanet diſſerendum.

Aſſerendum principia demonſtrationis perfectæ, & *propter quid*, communia, & remota eſſe non debere.

Hanc aſſertionem Philoſophus expreſſit; cum enim dixiſſet ex primis demonſtrationem fieri debere, ne quis arbitraretur huiuſmodi principia prima, communia & remota eſſe poſſe, ſubdit, *Ἐκ πρώτων δ᾽ ἐστὶ τὸ ἐξ ἀρχῶν οἰκείων. Ex primis autem eſt, quod* eſt *ex principijs proprijs.* 1. Poſt. tex. 13.

Ratione quoque ſuaderi poteſt, quoniam huiuſmodi principia, cum ſint remota, cauſam perfectam, & conuertibilem rei, & concluſionis non continent, cuiuſmodi eſſe debet cauſa ad demonſtrationem perfectam, & *propterquid*, requiſita.

1. Poſt. text. 66. Efficacius tamen Philoſophus ita diſputat. Si affectio demonſtratur de ſubiecto, cui ineſt quatenus ipſum, hoc eſt, ſi concluſio eſt quatenus ipſum, ut re verâ eſſe debet; ergo nihil eſt demonſtrandum niſi ex principijs ipſius, hoc eſt ex cauſa propria eius rei, quæ demonſtratur; ergo etſi demonſtremus ex principijs veris, & immediatis, quæ tamen communia ſint; ex his ſcientia nulla per ſe comparari poteſt, ſed ſolùm ſecundum accidens, cum ſatis non ſit principia eſſe vera & indemonſtrabilia; oportet enim ea eſſe propria, quod exemplo declarat cuiuſdam demonſtrationis, quâ quidam nomine Bryſo, circuli quadraturam demonſtrare profitebatur; hanc autem demonſtrationem Philoſophus eo nomine carpit, quòd communi innitatur principio, erat enim huiuſmodi. Bryſo quidē circulo deſcripto, quadratum unum circumſcribebat, alterum autem inſcribebat, adeout quadratum unum eſſet maius circulo, alterum autem minus; cum igitur circulus ille, Pſeudo geometra dicebat, inter duo quadrata medius ſit, inſcripto quidem maior, circumſcripto autem minor, tertium inueniatur quadratum medium, nam hoc erit æquale circulo, quoniam illa, quæ ſunt eiſdem maiora, & minora, inter ſe ſunt æqualia; at circulus, & quadratum medium ſunt ſimul maiora quadrato interno, & ſimul minora externo; ergo inter ſe ſunt æqualia, quod oſtendendum erat. Hæc demonſtratio ex Ariſtotelis ſententia nullam ſcientiam parit, quoniam nititur illi principio communi, quæ eiſdem ſunt maiora, & eiſdem minora, ſunt inter ſe æqualia; hoc enim numeris quoque in Arithmetica, atque temporibus in naturali ſcientia accommodari poteſt; quamobrem non ex propria circuli natura principium ſumebat Bryſo ad quadraturam eius demonſtrandam, ſed potius illud, quod pluribus ſcientijs commune eſt.

Et quoniam Philoſophus geminam illationem fecerat, quarum neutram probauerat, dum pergit ſecundam aggreditur demonſtrare, quod facit oſtendendo vitium, quo laborabat demonſtratio Bryſonis; hic enim communi quidem utebatur medio, quod erat eſſe maiora, & minora eiſdem; at verò medium commune poteſt etiam aptari ſubiecto alterius diſciplinæ, quod non eſt eiuſdem generis, ſiue eiuſdem naturæ cum ſubiecto alicuius ſcientiæ, hoc eſt non neceſſariò conſequitur naturam illius; ob id tale medium non ineſt ſubiecto huiuſmodi ſcientiæ quatenus ipſum; ergo per accidens ineſt, propterea quòd ſi per ſe ineſſet, alijs aptari non poſſet, aptatur autem alijs, eò quòd commune eſt, propterea huius ſcientiæ ſubiecto non ineſt per ſe, & eſſentialiter, atque adeo ex huiuſmodi medio ſcientia comparari non poteſt; ergo quantumuis demonſtremus ex principijs veris, & immediatis, quæ tamen communia ſint, ex his ſcientiam aſſequi non poſſumus. 1 Poſt. text. 67.

Quoniam verò facta eſt mentio de ipſo ſcire non ſecundum accidens, declarandum cum Philoſopho in quo illud conſiſtat; hinc enim via patebit ad indaganda principia propria, ſi enim ſcire aliquid ſecundum accidens contingit quando ſcimus illud per principia cōmunia, ſequitur ſcire aliquid non ſecundum accidens eſſe, quando illud ſcimus per principia propria; quodlibet autem quæſitum, quando hoc fuerit compoſitum, videlicet inhærentia prædicati in ſubiecto, ſcimus non ſecundum accidens, quando per illud principium cognoſcimus, per quod paſſio ſubiecto inhæret, hoc eſt quando ſcimus affectionem ineſſe ſubiecto ex proprijs, proximiſque principijs; ut triangulum cognoſcimus habere tres angolos æquales duobus rectis, ſcimuſque non per accidens, quando id ſcimus ex principijs proprijs ipſius; tunc autem per accidens ſcimus, quando cognoſcimus aliquid per medium extraneum, ſiue commune. Tex. 68. 69.

Primam conſecutionem, nempe ſi concluſio eſt quatenus ipſum ergo nihil poteſt demonſtrari, niſi ex ſuis proprijs principijs, Ariſtoteles huoc probat in modum. Omnia in demonſtratione debent prædicari per ſe, & quatenus ipſum, ut ſuperiùs ipſe probauit, ſi de concluſione, perfecta ſit habenda ſcientia, quoniam

niam tunc affectionem perfectè ſcimus, quando ſcimus ineſſe in ſubiecto, in quo quatenus ipſum ineſt, & medium quoque illud per quod tanquam per propriam cauſam ineſt; quamobrem ſi concluſio eſt per ſe, & affectio ſubiecto ineſt quatenus ipſum, medium quoq; per quod demonſtratur, eiuſdem eſſe debet generis, eiuſdemq; naturæ cum ſubiecto, cui ineſt, hoc eſt ei debet ineſſe quatenus ipſum, ac proinde non poteſt eſſe niſi proprium; quæ nanque communia ſunt, non prædicantur quatenus ipſum; ſi concluſio igitur demonſtrationis eſt quatenus ipſum, ut reuerà eſſe debet, demonſtranda erit ex principijs ſuis proprijs, cum ex communibus ſcientia per ſe comparari non poſſit.

At quemadmodum interdicentes tranſitum de genere in genus, ſubalternas ſcientias excipiendas cum Ariſtotele diximus: ita nunc loquentes de principiorum communione, eaſdem debemus ſcientias excipere, ut factà hâc exceptione, non eſſe demonſtrandum aliquid, niſi ex proprijs eius principijs, concludere valeamus. Scientiæ igitur inuicem ſubordinatæ, quarum una ſubalternans, altera verò ſubalternata dicitur, communionem principiorum habent, ſuperior enim & inferior ſcientia iiſdem utuntur principijs, ut Arithmetica, & Muſica, ſiquidem inferior à ſuperiori principia mutuatur; ſi itaque medium non ſit ex eadem cognatione, ſed ſit ſicut theoremata Muſicæ per medium Arithmeticum, nempe ſi talia ſint theoremata, hæc per eadem communia media, per quæ etiam concluſiones arithmeticæ demonſtrantur; hoc tamen diſcrimine, quòd ſcientia ſubalternata cognoſcit *quòd ſit*; at ſubalternans cognoſcit *propterquid*; enim verò ſubalternatæ ſubiectum eſt alterum, hoc eſt alteratum per ſenſilis qualitatis additionem, quæ ipſum ſenſile reddit; ſubalternantis autem, ut Arithmeticę, proprium eſt cognoſcere propter quid ſit, nam ipſa eſt quæ ſubalternatæ media ſubminiſtrat. Ratio autem cur ſubalternata, ſiue inferior à ſubalternante, ſiue ſuperiori media ſumat ad demonſtrandum *propterquid*, nimirum Muſica ab Arithmetica, ea eſt, quoniam affectiones à Muſico demonſtratæ, ſunt arithmeticæ, non ut quidam putant, quoniam inſunt per ſe numero, quatenus numero, qui eſt Arithmeticæ ſubiectum, ſed quoniam inſunt ſono harmonico ratione numeri; ſonus enim harmonicus in recto eſt conſiderandi ratio, ſub qua Muſica conſiderat numerum obiectum Arithmeticæ; ita ut Muſica conſideret in recto ſonum harmonicum, numerum autem in obliquo, tanquam principium, & radicem affectionum, quæ ſono harmonico, qui eſt obiectum Muſicę, conueniunt; & ideo ſubalternans dicitur demonſtrare *propterquid*, ſubalternata autem *quia*, quod non ſic uſurpandum, quaſi utraque de iiſdem ſit concluſionibus, hoc tamen diſcrimine, quòd ſubalternans demonſtret cõcluſiones eaſdem demonſtratione *propter quid*, ſubalternata verò demonſtratione *quia*, ſed ſolum quia ſubalternata ſumpta prout ſignificat habitum concluſionum via ſenſûs, & experientiâ, probatarum, demonſtrat, quod probandum aſſumit, hoc eſt; probat probatione *quia*, & per ſenſum, propterea quòd ſubalternata ex. gr. Muſica duplex eſt, una quidem experimentalis, & hæc ſine Arithmetica poteſt obtineri, cui propriè non ſubalternatur: altera verò ſcientifica, quę ſuas concluſiones probat per principia demonſtrata in Arithmetica; principia enim & concluſiones ſubalternantis, principia ſunt ſubalternatæ, & hęc propriè ſubalternata eſt Arithmeticę; quando autem dicitur ſubalternata demonſtrare *quia*; ſubalternans autem *propterquid*, id intelligendum de ſubalternata, viâ ſenſûs, & experimentis comparata, quę reduplicatiuè non eſt ſubalternata, ſed ſolùm ſpecificatiuè ut loquuntur, immò etiam & ſcientifica ſubalternata dici poteſt demonſtrare concluſiones demonſtratione *quia*, quatenus hęc demonſtratio ſumitur pro ea, quę procedit ex principijs mediatis, non autem immediatis; cum enim huiuſmodi ſcientia utatur principijs demonſtratis in ſubalternante, propterea dici debet demonſtrare demonſtratione *quia*, non autem *propterquid*, vel ſaltem non demonſtratione *potiſſima*; quare in ſcientijs diſparatis, communibus principijs uti non licet; benè tamen in iis, quę inuicem ſubordinantur, ita ut una ſe habeat ut inferior, altera autem ut ſuperior. Hanc autem dependentiam demonſtrationum, adeò ut unum theorema ex alio, & hoc etiam ex alio demonſtretur, nullibi magis, quàm in Mathematicis cernitur diſciplinis, adeò ut qui poſtremi theorematis concluſionem demonſtratione cognoſcat, non reſolutà in ea, à quibus pendet, nunquam perfectam ſcientiam dicatur aſſequutus, cum ad perfectionem ſcientię reſoluere ad immediata principia pertineat.

Prima difficultas.

Aduerſus tamen hactenus dicta nonnullę ſe dubitationes offerrent. Quarum prima ex eo deſumitur, quòd ſupernis dictum fuerit ex principijs communibus haberi ſcientiam per accidens; hoc autem à veritate videtur alienum, ſiquidem Ariſtoteles inter ſpecies principiorum demonſtrationis, dignitates recenſuit, quas tamen communia principia vocat; principia igitur communia demonſtrationi deſeruiunt, atque adeo faciunt ſcire per ſe. *1. Poſt. cap. 2.*

Confirmatio.

In huius confirmationem illud afferri poteſt, quòd omnia principia propria dependentiam à communibus habent; ſi ergo communia faciunt ſcire per accidens: ergo etiam & propria ſcire per accidens facient, eòquòd non niſi communium virtute ſcientiam pariunt.

Solutio. 1. Poſt. tex. 74.

Propoſitę difficultatis ſolutio ex eodem Ariſtotele deſumi ſolet; nam ipſe docebit dignitates non uſitari in ſcientijs, niſi ad cuiuſcunque ſcientię proprium ſubiectum contractas, & hoc modo dignitates in demonſtrationibus habere locum, licet inficietur ipſas adhiberi poſſe in ſua maxima latitudine ſumptas. Et ad uberiorem doctrinam, clarioremque difficultatis ſolutionem, dicunt bifariam accipi particulam illam *per accidens*, primò ut opponitur ei, quod eſt *per ſe*, ſecundò, ut aduerſatur ei, quod eſt *ſecundum quod ipſum*. Inquiunt igitur terminum *per accidens* in pręſentia ſumi ſecundo modo, quoniam principia communia non faciunt ſcire ſecundum quod ipſum.

De ſuperiori ſolutione dubitatur.

Vera ſolutio ex ſequenti ſectione petenda eſt.

Superior tamen ſolutio difficultate non caret, enim verò ſi principium commune nequit adhiberi, non contractum, & in hoc peccauit bryſo; ſi contrahatur, ita ut fiat proprium, ſequeretur optima circuli quadraturam eſſe, quam ipſe prohibebatur. De his tamen Sectione ſequenti diſputabimus.

Secunda difficultas 1. Poſt. tex. 9.

Alia etiam difficultas demolienda eſt. Quandoquidem Philoſophus initio docuerat, ſi principia ſint immediata, ea pariter eſſe propria eius, quod demonſtratur; perperam igitur ipſe affirmat poſſe principia quidem eſſe vera & immediata, non propterea tamen eſſe propria.

Solutio.

Occurritur dicendo principia demonſtrationis eſſe propria ſi immediata ſint, & cauſæ, cum ea utriſque hiſce conditionibus habeantur principia propria; ſed non ea eo tantum, quòd immediata ſint, enimverò dignitates principia ſunt immediata, non tamen ſunt cauſæ, ut propterea mirum eſſe non debeat ſi non ſint principia propria. Hæc etiam communis ſolutio, ſe-

ctione

ctione tamen ſequenti paulo diligentiùs expendenda.

Tertia difficultas. Præterea Dialectica, & Metaphyſica ſunt ſcientiæ communiſſimæ, ut propterea principia, quibus utuntur, communiſſima eſſe debeant; admittendus igitur eſt principiorum communium in diſciplinis uſus.

Solutio. Solutio in eo poſita eſt, quòd ſicuti ſe habet Metaphyſica ad cæteras ſcientias, ſic ſe habent eius principia ad aliarum ſcientiarum principia; ſed Metaphyſica eſt omnibus alijs communis; ob id principia per quæ ipſa procedit omnibus alijs communia eſſe debent; nec propterea dicitur procedere per principia communia, quaſi non per eius propria; ſed quoniam communia ſunt cæterarum ſcientiarum principijs, quod de Dialectica quoque dicendum.

Quarta difficultas Alij ſic arguunt. Dignitates principia communia ſunt, quæ tamen ad omnem concurrunt demonſtrationem; principijs igitur communibus in demonſtrationibus uti licebit.

Solutio. Hæc difficultas re non differt à prima, ex eius propterea ſolutione, huius quoque ſolutio patebit.

Quinta difficultas Arithmetica, & Geometria frequenter uſurpant illa principia, quæ axiomata dicuntur. Vt *ſi ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent ſunt æqualia. Quæ eidem ſunt æqualia, inter ſe ſunt æqualia*, & id genus alia; ſed hæc communia principia ſunt: perperam igitur communium principiorum uſus in ſcientijs interdicitur.

Solutio. Huius etiam difficultatis ſolutio ex dicendis Sectione ſequenti perſpicua fiet.

Sexta difficultas. Præterea communia principia ſunt tanquam agentia uniuerſalia, propria verò, & particularia ſunt tanquam agentia particularia; ſed agentia uniuerſalia plus in effectum influunt quàm particularia; ergo magis demonſtratio dici debet ex communibus principijs conſtare, quàm ex particularibus; utraque ſumptionum videtur manifeſta. Maior enim à ſimili deſumitur; minor ex tractatu de cauſis manifeſta eſt.

Confirmatio. Et ad huius confirmationem illud facit, quod alioquin communia principia nullum haberent uſum, proindeque fruſtra aſſignarentur.

Solutio. Reſpondendum ſic arguendo probari tantùm communium principiorum energiam, quam certè non inficiamur, cum potius aſſirmemus illa concurrere, vel virtute, vel formaliter ad omnem demonſtrationem; ut ſuperiùs explicatum fuit, & amplius Sectione ſequenti explicabitur; Ex qua etiam colligere licebit quid ad confirmationem dicendum ſit.

Confirmationi occurritur.

SECTIO VIGESIMASECVNDA.

Vberiùs communia principia tractantur, ad eorum uſum in demonſtrationibus explicandum.

Complexa principia, communia & propria. NOn ſemel à nobis dictum fuit principia in omni ſcientia contemplatrice in duplici eſſe diſcrimine, cum alia communia ſint, quæ dignitates vocantur; alia verò propria, quæ in ſuppoſitiones, ac definitiones diuiduntur. De principijs proprijs nulla difficultas, de communibus tamen maxima, cum non exigui laboris ſit decernere, qualis eorum uſus in demonſtrationibus dici poſſit.

Quorundã opinio de principiorum communium uſu. At quorundam ſententia dignitates, atque communia principia complexa nullatenus demonſtrationem ingredi non eſſe media demonſtrationum, quia non ſunt cauſæ, ſed eſſe quaſdam communes notiones, ſine quibus demonſtratio quodammodo claudicaret; nam demonſtrationi, ut ipſi dicunt; extrinſecus admotæ eam corroborant, ac perficiunt, ſed non ſunt cauſa rei, quæ demonſtratur. Ex horum igitur opinione talia principia non ſunt demonſtrationis partes, hoc eſt non ſunt præmiſſæ, atque adeo actu demonſtrationem non ingrediuntur. Ac ſi res ita ſe habet ſupereſt explicandum, quomodo huiuſmodi principijs demonſtrantes utantur.

Zabarellæ opinio. Zabarella in ea ſententia fuit, ut arbitraretur, quandoque aliquid demonſtrari per ſolam dignitatem, ait enim in quinto libro Elementorum id euenire; in reliquis autem libris non item, ſed demonſtrationes in his per dignitatem una, cum aliquo proprio principio fieri. Diſcriminis autem rationem affert in eo poſitum, quòd in quinto libro Geometra conſiderat magnitudinem ampliſſimè ſumptam, ut complectitur, & lineas, & ſuperficies, & ſolida, in reliquis agit de ſpeciebus magnitudinis, puta de lineis, de figuris planis, & ſolidis &c. quamobrem inquit, totum eſt ſua parte maius, & aliæ ſimiles dignitates, in quinto libro principia communia non ſunt, ſed propria, & adæquata ipſi magnitudini in uniuerſum acceptæ; hinc per ſolam dignitatem Geometra poteſt nonnunquam aliquid demonſtrare in quinto libro, cum id non ſit demonſtrare per ſolum principium commune, ſed per proprium: in reliquis autem libris huiuſmodi dignitates ſunt principia communia, nec poſſunt eſſe propria; cum enim ſint propria generis, nequeunt eſſe propria ſpecierum: ob id in reliquis libris nihil per ſolam dignitatem poteſt demonſtrari; in quorum gratiam primam Euclidis demonſtrationem prædictus Auctor expendit; in ea autem adhibetur hæc dignitas. *Quæ eidem ſunt æqualia, inter ſe ſunt æqualia*; ſed per hanc ſolam, inquit, non oſtenderetur triangulum eſſe æquilaterum, niſi acceptâ definitione, circuli tanquam principio proprio; cum igitur ibi duo fiant ſyllogiſmi, unus per dignitatem, alter per definitionem circuli, hic ſolus dici demonſtratio meretur, ille verò ſyllogiſmus eſt quidam, qui demonſtrationi extrinſecus auxiliatur, tanquam adhibens opem communis notionis ad plenam eius problematis ſcientiam pariendam.

Quemadmodum autem de prima propoſitione primi Elemen. dicebatur, in ea videlicet adhiberi principium unum commune, alterum verò proprium, non diſſimiliter de alijs id intelligi debet. Hoc idem de una ex communiſſimis dignitatibus videtur affirmari poſſe; nam ſi aduerſus illos, qui plures eſſe mundos contendunt, nos unum eſſe demonſtrare velimus, non ſatis profectò, ſi dicamus mundum eſſe unum, & non unum, ſed accipiendum eſt medium proprium, nempe quòd mundus ex tota ſua materia conſtat, ex quo poſtea demonſtremus mundum eſſe unum, & non eſſe non unum, hoc modo. Quod uniuersâ materiâ conſtat, eſt unum, & non eſt non unum, ſed mundus uniuersâ materia conſtat; ergo mundus eſt unus, & non eſt non unus. Vbi vides præter principium commune adhiberi etiam principium proprium, ita tamen ut principium commune non ingrediatur demonſtrationem, nam quamuis huiuſmodi principium, ut poſitum in maiori extremo demonſtrationem ingredi videatur, non tamen, inquit Zabarella re verâ ingreditur; ſed extrinſecus demonſtrationi tantum inſeruit.

Reijcitur. In hac doctrina mihi ſummopere moleſtum illud, quòd eius auctor alicubi affirmat, ſplendidèque pronunciat dignitates eſſe non poſſe demonſtrationis partes, ſiue præmiſſas, quoniam non ſunt cauſa rei, quæ demonſtratur; alibi verò docet in quinto libro Elementorum haberi demonſtrationes ex ſolis dignitatibus conſtantes; ait enim ſe apud Euclidem animaduertiſſe, *quandoque aliquid demonſtrari per ſolam dignitatem*.

gnitatem, alibi verò ait, *notare hic debemus id quod prius quoque notauimus has dignitates non ita ingredi demonſtrationem, ut ex iis, tanquam ex cauſa quidpiam demonſtrari poſſit, &c.* quamobrem mihi videtur ſibi parum conſtare.

Cōfirmatio. Illud etiam accedit aduerſus hunc dicendi modum, nempe quòd dignitates demonſtrationi quidem opitulentur, ita ut hæc ſine ipſis alioqnin claudicaret; contra enim hoc ſic urgeo. Vel illa demonſtratio conſtat præmiſſis habentibus illas conditiones, quas ritè tradita demonſtratio requirit, vel non. Si primum non erit opus profectò huiuſmodi dignitatum auxilio; ſi ſecundum dignitatibus prædictis auxiliantibus, præmiſſæ nūnquam fient tales, quales eſſe debent, ut ex ipſis demonſtratio iuxta leges bonæ demonſtrationis fiat. Vt prætercam à me ſatis non intelligi, quomodo dignitas illa ſit malus externum in demonſtratione, & tamen dici non debeat demonſtrationem ingredi.

Cōmunis opinio. Vulgata opinio eſt ex Ariſtotele deprompta, iſtiuſmodi principia multis ſcientijs aptari poſſe, non quidem liberè, & quouis modo, ſed ita ut ad proprium cuiuſque ſubiectum commodè applicentur, & ſimilitudine rationis, ſeu iuxta cuiuſque proportionem contrahantur; ita quidem Geometra non utitur hoc principio. *Si ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent ſunt æqualia* in tota ſua amplitudine ſumpto, ſed contracto, videlicet, *Si ab æqualibus magnitudinibus, æquales magnitudines demas, quæ remanent, æquales ſunt*. Arithmeticus autem contracto ad numeros utitur, nempè *Si ab æqualibus numeris, æquales numeros demas, qui remanent ſunt æquales*.

Reijcitur. Per hanc autem doctrinam non tollitur difficultas, nam ſequeretur quadraturam circuli a Bryſone traditam, optimam eſſe, ſi propoſitio maior ad ſolas magnitudines reſtringatur, atque dicatur, magnitudines, quibus *eædem magnitudines ſunt maiores, vel minores, inter ſe ſunt æquales*, cum tamen certum ſit, per hoc quadraturam non demonſtrari.

Zabarellæ reſponſio. Commemoratus auctor in ſua opinione perſiſtens, difficultati occurrit reſpondendo principia communia partim eſſe principia demonſtrationis, partim non eſſe, quandoquidem demonſtrationem non ingrediuntur, ut propoſitiones; nam demonſtratio non ſumit, niſi principia propria, quæ ſunt cauſæ rei, ſed demonſtrationi extrinſecus inſeruiunt, dignitates enim, inquit, non ſunt cauſæ rerum, ut ſuperius ex eodem quoque notauimus, ſed ſunt communes, quædam notiones ſine quibus demonſtrare non poſſemus, etſi demonſtrationis partes non ſint. Docet autem ex Ariſtotele nos poſſe uti principijs communibus, non tamen ſolis communibus ſine ullo principio proprio, quoniam communia ſola etiam contracta ad peculiarem materiam non pariunt ſcientiam, unde putat ab Ariſtotele Bryſonem carpi, non eo nomine, quòd in demonſtrando ſit uſus communi principio, ſed quoniam ſolo communi principio contentus, proprium neglexerit.

Reijcitur. Hæc tamen doctrina iiſdem premitur difficultatibus, quas ſuperius tetigimus. Vt autem in re tam difficili poſſimus aliquid decernere, quod a veritate minimè abhorrere videatur, ducendum nobis exordium à conditione principiorum in uniuerſum, eorum ſcilicet, quibus diſciplinæ omnes utuntur; qua de re, quamuis aliqua dixerimus ſupra, nempe Sectione decimaſeptima, alia tamen ſuperſunt ad exactiorem de principijs doctrinam.

1. Ethic. cap. 7. Ne mireris, quòd nos tam copioſè, tamque accuratè de principijs diſputemus, in his enim magnum eſſe momentum Stagirites hiſce verbis declarat. Δοκεῖ γὰρ πλεῖον ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχή, καὶ πολλὰ συμφανῆ γίνεσθαι δι' αὐτῆς τῶν ζητουμένων. *Videtur igitur plus quam dimidium totius eſſe principium, & eorum multa, quæ indagantur, palam fieri per ipſum*. Quod etiam ab Heſiodo dictum accepimus, a quo Prouerbium manauit *Principium plus, quam dimidium*. Eſt igitur operæ pretium diligenter in principiorum conſiderationem incumbere.

Principij nomen unius notionis non eſt, idcirco geminam eius oportet acceptionem aduertere; nam cuiuſque diſciplinæ principium, vel eſt incomplexum, vel complexum. Primum eſt, quod per ſimplicem terminum ſignificamus; ut in Phyſica materia, & forma, in Arithmetica unitas, in Geometria punctum, linea, ſuperficies, angulus &c. Secundum, quod per integram propoſitionem denotatur, cuius naturam Ariſtoteles hiſce verbis explicuit. Ἀρχὴ δ' ἐστὶν ἀποδείξεως πρότασις ἄμεσος. *Principium autem demonſtrationis eſt propoſitio immediata*. Itaque complexum demonſtrationis, proindeque ſcientiæ principium eſt propoſitio immediata. Explicat autem quid per immediatam propoſitionem intelligat, dicens. Ἄμεσος δέ, ἧς μὴ ἔστιν ἄλλη προτέρα. *Immediata autem, quâ non eſt alia prior*, quibus ipſe declarat id quod in principij definitione, tanquam differentiam adhibuerat, ſtatim addens declarationem alterius partis, quæ generis locum obtinet, dum ait; πρότασις δ' ἐστὶν ἀποφάνσεως τὸ ἕτερον μόριον, ἓν καθ' ἑνός. *Propoſitio autem eſt enunciationis altera particula, unum de uno*; quaſi dicat propoſitio eſt oratio affirmatiua, vel negatiua. Nam per illa verba, *unum de uno*, non ſolum affirmationem, ſed etiam negationem intelligit, cum in his verbis pariter contineatur, *unum ab uno*. Hoc modo explicata definitio conſentanea eſt alteri traditæ ab eodem Philoſopho dicente. *Propoſitio igitur eſt oratio affirmatiua, vel negatiua alicuius de aliquo*. Vt itaque in hac per verba, *alicuius de aliquo*, intelligit tam affirmationem, quàm negationem: ita pariter dum hîc ait, *unum de uno* tam affirmationem, quàm negationem intelligit. Et quoniam propoſitio diuiditur in duas ſpecies, nimirum in propoſitionem dialecticam, & demonſtratiuam; ob id illas definit; & primò quidem dialecticam dicens, Διαλεκτικὴ μέν, ἡ ὁμοίως λαμβάνουσα ὁποτερονοῦν. *Dialectica propoſitio* eſt illa, *quæ accipit utranque partem contradictionis*. Cuius talis eſt intellectus, quòd Dialecticus ſit paratus accipere utranuis contradictionis partem; unde non minus accipit animam eſſe immortalem ex: gra: quàm eſſe mortalem.

Propoſitio autem demonſtratiua illa eſt, quæ determinatè partem alteram contradictionis accipit, videlicet partem veram; nam in demonſtrationibus veritas tantummodo locum habet; unde ait, Ἀποδεικτικὴ δέ, ἡ ὡρισμένως θάτερον ὅτι ἀληθές. *Demonſtratiua alteram tantum, atque demum, quæ eſt vera*. Cum autem Philoſophus in definitione propoſitionis enunciationem commemoraſſet, propterea quid ſit enunciatio declarat, atque. Ἀπόφανσις δέ, ἀντιφάσεως ὁποτερονοῦν μόριον. *Enunciatio eſt utrauis particula contradictionis*. Hoc eſt enunciatio eſt oratio affirmatiua, vel negatiua. Deinde contradictionis definitionem ſubdit, dicens, Ἀντίφασις δέ, ἀντίθεσις, ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὑτήν. *Contradictio eſt oppoſitio, cuius per ſe non eſt dare medium*. Vbi *oppoſitio* generis munere fungitur; eniuverò communis eſt quatuor ſpeciebus oppoſitionis; cuiuſmodi ſunt Contraria, Priuatiua, Relatiua, & Contradictoria. At verò *carentia medij*, ponitur loco differentiæ, per quam oppoſitio con-

Marginalia, right column: Scientiæ principiū duplex in complexum, & complexum. — Incōplexū quid. — Complexū quid. — Vide Sectionē 17. — 1. Poſt. tex. 5. alias 13. — Propoſitio quid. — 1. Prior. cap. 1. — Propoſitio duplex. — Dialectica, & demonſtratiua. — Dialectica propoſitio quid. — Demonſtratiua quid. — Enunciatio quid. — Contradictio quid.

contradictoria ſecernitur à cæteris oppoſitionibus; alia enim oppoſita medium habent; ut inter album, & nigrum, quæ opponuntur contrariè, datur ſuſcum, quod inter illa medium eſt per participationem extremorum; ſic etiam Angelus dicitur quid medium inter album, & nigrum per extremorum negationem, quoniam neutro colore effici poteſt; ita pariter lapis hoc modo quid medium dicitur inter cæcum, & videntem, eò quòd neque cæcus ſit, neque videns; ſic inter patrem, & filium medium habere dicitur, qui neque pater, neque filius eſt. Addit autem Philoſophus particulam *per ſe*, quoniam oppoſitioni contradictoriæ conuenit *per ſe* non habere medium; cæteris autem oppoſitionibus per accidens, quatenus ad contradictionem illæ reuocantur, hoc eſt oppoſitiones ſunt ratione oppoſitionis contradictoriæ, quam includunt; quando enim non habent medium, ijs hoc non per ſe conuenit; ita inter album, & nigrum non datur medium, nigrum enim non eſt album; inter patrem & filium non eſt medium, filius enim non eſt pater; inter cæcum, & videntem non eſt medium, videns enim non eſt cæcus. Denique Philoſophus contradictionis particulas explicans dicit, μόριον δ᾽ ἀντιφάσεως, τὸ μὲν τι κατά τινὸς, ἐστὶ κατάφασις. τὸ δὲ τι ἀπὸ τινὸς, ἀπόφασις. *Contradictionis pars una affirmatio eſt, in qua unum alteri attribuitur; altera negatio, in qua unum alteri detrahitur.* Quaſi dicat affirmatio eſt pars contradictionis enuncians aliquid de aliquo, nimirum enuncians prædicatum ineſſe ſubiecto, ut cum dicimus *animal eſt corpus*. At verò negatio eſt pars contradictionis, in qua aliquid ab alio remouetur; ut cum dicimus *homo non eſt equus*.

Cõtrarietas duplex ſcilicet per participationẽ, & per exclusionem extremorum.

Diuiſio Principij complexi in ſuas ſpecies. Proclus lib. 3. ad initium.

Diuiditur autem immediatum principium complexum tanquam genus in ſubiectas ſpecies, & quidem ex Gemini ſententia referente Proclo in Pronunciatum, Petitionem, & Suppoſitionem; ubi Suppoſitionum appellatione, definitiones etiam intelliguntur. At verò commune quidem eſt tam pronunciatis, quàm petitionibus nullâ egere demonſtratione, nec geometricâ fide, ſed tanquam manifeſtas accipi cæterorumque principia fieri. Dicunt autem inuicem differre eo modo, quo Theorema à Problematibus diſtincta fuere; ſic enim ratiocinantur. Quemadmodum in Theorematibus id, quod ad ſubiectum conſecutionem habet, perſpicendum, cognoſcendumque proponimus; in Problematibus verò aliquid comparare, ac facere iubemur; eodem ſanè modo & in Pronunciatis.

Prima opinio de principijs.

Hæc accipiuntur, nimirum quæcunque per ſe cognita, manifeſta noſtriſque notionibus naturâ obuia ſunt, in petitionibus autem accipere quærimus quæcunque factu, comparatuque facilia ſunt, cùm in illis accipiendis cogitatio non defatigetur, quæque nulla egent varietate, nullâque conſtructione; *Euidens ergo,* inquit Proclus, *& indemonſtrabilis cognitio, inconſtructaque ſumptio petitiones à pronunciatis diſtinguunt; quemadmodum etiam demonſtrans cognitio, quæſitorumque una cum conſtructione ſumptio Theoremata à Problematibus ſeiungit; ubique enim principia ſimplicitate, & indemonſtrabilitate, atque eò quòd per ſeſe fidem faciunt ijs, quæ poſt principia ſunt, præſtare oportet.* Dum autem pergit de re propoſita Speuſippi ſententiam affert, atque illi placuiſſe conſilium dicentium ita ratiocinandum eſſe. Vniuersè eorum, quæ cogitatio venatur, alia quidem nullo vario diſcurſu profert, & ad futuram inquiſitionem præparat, euidentioremque horum haber apprehenſionem, quam obiectorum viſus; alia verò cum ſtatim aſſequi non poſſit, per tranſitum ab illis progrediens iuxta conſequentiam, ipſa

Ibidem.

verſare conatur, quæ Proclus illuſtrat exemplis, ſcilicet, cum à puncto ad punctum rectam lineam ducere liceat, tanquam euidens, factuque facile cogitatio ſuſcepit: rurſus ſi uno quidem extremorum lineæ manente, alterum circa ipſum moueatur, circulum nullo negotio deſcribit: at ſi quis unius reuolutionis helicem deſcribere voluerit, magis variâ machinatione eget, cum varijs motibus ipſa generetur. Si quis etiam triangulum voluerit conſtituere, is quoque methodo ad trianguli conſtitutionem egebit. Oportet enim ut mens intelligat rectam lineam, quæ iuxta quidem alterum extremorum maneat, iuxta autem alterum moueatur circa illud, & punctum, quod à manente in ipſa moueatur unius reuolutionis helicem deſcribens; cum enim ſimul, & rectæ lineæ extremitas, quæ circulum deſcribit, & punctum, quod in ipſa mouetur recta linea, ad idem punctum peruenerint, & in eodem coinciderint, talem efficiunt helicen. Rurſus cùm circulos æquales mens ipſa deſcripſerit, & à communi ſectione ad centra circulorum lineas rectas protraxerit, & ab alterutro centrorum ad alterum rectam lineam duxerit, æquilaterum triangulum deſcripſit; hæc igitur, & id genus alia ſimplici quidem apprehenſione, primâque notione perfici non poſſunt; facilius igitur, vel difficilius hæc ipſa comparari, & vel pluribus, vel paucioribus medijs oſtendi, propter aggredientium habitus euenit; at prorſus demonſtratione, conſtitutioneque indigere propter quæſitorum proprietatem, quæ à petitione, & pronunciatorum euidentia deficit. Iuxta hunc ergo philoſophandi modum, utrumque ſimplex, & deprehenſu facile debet eſſe Petitio, & Pronunciatum. Sed Petitio nos imperat machinari, atque comparare materiam quampiam ad ſyntomatis aſſignationem; quæ ſimplicem, facilemque deprehenſionem habeat. Pronunciatum autem quoddam per ſe accidens dicit ex ſeſe accidentibus congenitum, utpotè calidum eſſe lignum, vel quid aliud ſimile ea ijs, quæ manifeſtiſſima ſunt, & de quibus dubitantes aut ſenſu, aut punitione indigere dicuntur. Iuxta igitur Gemini ſententiam Petitio à Pronunciato differt, ut Problema à Theoremate; tametſi enim ambo indemonſtrabilia ſint, quemadmodum tamen hæc demonſtratione indigent, & alterum tanquam factu quidem, alterum tanquam cognitu facile, communi omnium conſenſu recipitur; unde cõcludit Proclus eiuſdem eſſe generis Petitionem, & Pronunciatum, differre tamen ut dictum eſt, & utrunque eſſe principium indemonſtrabile, ſed modo diuerſo; paucis tamen interiectis concludit hoc modo à Gemino Petitiones à Pronunciatis diſtingui.

Sunt, quibus viſum eſt hæc omnia principia ſuppoſitiones appellari poſſe, quemadmodum Stoici omnem ſimplicem enunciationem Axioma vocarunt; proinde iuxta iſtorum placitum Suppoſitiones iidem erunt Axiomata, & ex aliorum opinione Axiomata etiam Suppoſitiones dici poſſunt. — Secunda opinio de principijs ſcientiarũ cõplexis.

Alij verò hæc omnia principia Petitiones appellatunt, ſicut Problemata omnia, Quæſita dixerunt. Quibus adſtipulatus videtur Archimedes, qui librum de æquiponderantibus aggrediens ait ſe petere, τὰ ἴσα βάρεα ἀπὸ τῶν ἴσων μακέων ἰσορροπεῖν. *Æqualia pondera ab æqualibus diſtantijs æquiponderare.* Quandis hoc potius Pronunciatum appellandum videatur. — Opinio tertia.

Alij verò omnia Pronunciata, quemadmodum etiam Theoremata cuncta appellare voluerunt; iuxta enim eandem proportionem à proprijs nominibus ad communia tranſierunt. — Quarta opinio.

Alij referente Proclo, dicebant Petitiones eſſe proprias geometricæ materiæ, Pronunciata verò univer- — Quinta opinio.

ſſ 2

ſæ, quæ circa quantum, & quotum verſatur contemplationi communia. Affert exemplum huiuſmodi. Illa, quæ petit rectos angulos æquales eſſe, omnemque rectam lineam finitam in directum producere, Geometra nouit; quòd autem, *quæ eidem ſunt æqualia inuicem quoque ſint æqualia*, commune eſt axioma, quo tum Arithmeticus, tum etiam quiſque ſcientiæ præditus utitur, quod commune eſt, ſuæ accommodatum materiæ.

Sexta opinio.

Quidam etiam addiderunt illud eſſe diſcriminis inter pronunciata, ſeu petitiones, & poſtulata, quod his in conſtructionibus utamur, illis autem in demonſtrationibus.

Ariſtotelis ſententia. Principiũ immediatum diuiditur in poſitionẽ, & dignitatem.

Exactius tamen hæc Ariſtoteles tractaſſe videtur; quandoquidem hic principium immediatum diuidit in poſitionem, & dignitatem, exiſtimans utrique illud eſſe commune, ut ſit indemonſtrabile; utraque igitur propoſitio indemonſtrabilis eſt, inuicem tamen diſcriminantur, eò quod dignitatem oportet habere quemlibet, qui curat addiſcere; nempe neceſſe eſt eam diſcipulo eſſe perſpectam, antequam doctorem adeat, ut τὰ τῷ αὐτῷ ἴσα, καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἴσα. *Quæ eidem ſunt æqualia, inter ſe ſunt æqualia*. Siquidem huiuſmodi propoſitiones ſunt adeo notæ, diſcipulum ut latere non poſſint; at non eſt neceſſe cuicunque addiſcenti poſitionem tenere, cum ei ſatis ſit cognoſcere quando ex ore præceptoris audit. Itaque propoſitio indemonſtrabilis, quæ non omnibus nota eſt, ut dignitas; ſed quando duntaxat à præceptore declarata intelligitur, ea eſt, quæ vocatur θέσις *Poſitio*, quoniam præceptor illam ponit. Hæc autem ab eodem Philoſopho in Suppoſitionem, Definitionemque diuiditur. *Eſt autem ſuppoſitio illa quidem propoſitio, quæ accipit utranque particulam enunciationis, nimirum affirmatiuam, & negatiuam*, hoc eſt propoſitio illa, quâ aliquid affirmatur, vel negatur conditiones habens Poſitioni ſuperius adſcriptas. Suppoſitio autem ponit aliquid eſſe, vel non eſſe; at verò Poſitio illa, quæ eſt ſine affirmatione, vel negatione, dicitur Definitio; nam definitio ponit quid eſt ut Arithmeticus præmittit definitionem hanc, Μονάς ἐστι, καθ' ἣν ἕκαστον τῶν ὄντων ἓν λέγεται. *Vnitas eſt ſecundum quam entium quodque dicitur unum*. Itaque omnis definitio, erit poſitio, non tamen ſuppoſitio, cum ad hanc affirmatio, vel negatio requiratur. At non prætereundum geminam ſuppoſitionem eſſe, cum una ſit ſimplex, altera verò complexa. *Suppoſitio ſimplex eſt illa, quâ in ſcientia ſupponitur ſubiectum eſſe*; huius ſuppoſitionis meminit Philoſophus loco præcitato. *Suppoſitio autem complexa eſt, quæ poteſt iuxta diuerſos reſpectus in duplici eſſe diſcrimine*. Quando namque à Doctore prolata diſpoſitum diſcipuli animum inuenit, ita ut hic ei ſtatim aſſenſum præbeat, retento nomine generis, præcipuè Suppoſitio nuncupatur. At ſi diſcipulus non ſtatim aſſentiatur, ſed vel adhuc remaneat anceps, vel etiam in contrariam partem ſit propenſus, tunc eadem illa propoſitio, quæ aliàs retento nomine generis, ſuppoſitio dicta fuiſſet, eum ſcilicet audientis animus aſſenſum præbere non recuſaſſet, Petitio, ſeu Poſtulatum dicitur; petit enim præceptor, ut ſibi huiuſmodi propoſitio concedatur.

Dignitas quid. Poſitio quid. Suppoſitio quid. Definitio quid. Suppoſitio duplex ſimplex, & complexa. Simplex quid. Complexa quid. Suppoſitio propriè ſumpta. Petitio, ſeu Poſtulatum quid.

Sed hæc eadem cæteris quoque diſciplinis, proportione tamen, accommodari poſſunt; omnes enim ſuis innituntur principiis, quæ pro varietate ipſarum, varia eſſe debent, adeout triplici genere contineantur. In artium enim principiis, dicebat Philoſophus, cauſæ non requiruntur, quibus principia ipſa demonſtrentur, alioquin prima principia non forent: ſed partim ſenſu, partim inductione; partim conſuetudine, partim experimento, & uſu; partim communi hominum iudicio, menteque cognoſcuntur, quæ tam Platonis, quam Tullij teſtimonio, quoſdam igniculos habet à natura inditos ad multa rerum principia peruidenda. Inductione cognoſcuntur principia, quorum veritas ex terminorum perceptione redditur explorata; nam etſi ad hæc cognoſcenda neceſſarium ſimpliciter non ſit quicquam aliud, præter opportunam notitiam terminorum, longè tamen firmius eorum veritas animo per inductionem hæret. Ita quidem intelligimus *inæqualibus demptis ab æqualibus, quæ remanet æqualia eſſe*, cùm in omnibus æqualibus accidat, ſi demantur æqualia. Senſu pleraque naturalium rerum cognoſcuntur principia, cuiuſmodi ſunt *ignem calidum, aquam frigidam eſſe* &c. Conſuetudine, morum principia nota redduntur; qualia ſunt *ex abſtinentia, & repudiatione voluptatum parari temperantiam: animi continentiâ frangi ſuperarique cupiditates*. Exprimento Medicinæ, & aliarum Artium principia innoteſcunt, ut bilem *rhabarbaro purgari, eleboro inſaniam depelli, & agarico flemma extergi*. Alius verò ſuppetit etiam modus cognoſcendi principia, qui in definitione conſiſtit, ſunt enim aliqua, quæ ſolùm definitione intelliguntur, ad quòd forſan reſpexit Philoſophus dicens, καὶ ἄλλα δι' ἄλλων. *Et alia aliter*, dum de principiorum cognitione verba faceret. Ibidem.

Lib. 1. Eth. c. 7. Principia artium ſtatuere.

Talia igitur principia ſunt, quibus Mathematicæ utuntur diſciplinæ, qualia cum Ariſtotele nos eſſe aſſeruimus, nempe Definitiones Hypotheſes, ſeu Suppoſitiones, vel ut alijs placet Subiectiones, Dignitates, ſeu ut Græci loquuntur Axiomata, Petitiones, ſeu Poſtulata.

Definitionum exempla.

Definitiones ut apud Euclidem. Σημεῖόν ἐστιν, οὗ μέρος οὐθέν. *Punctum eſt, cuius pars nulla eſt*. Γραμμὴ δὲ, μῆκος ἀπλατές. *Linea verò longitudo, latitudinis expers*. Et ita de alijs. Sic in Arithmetica. Μονάς ἐστι καθ' ἣν ἕκαστον τῶν ὄντων ἓν λέγεται. *Vnitas eſt, ſecundum quam entium quodcunque dicitur unum*. Ἀριθμὸς δὲ, τὸ ἐκ μονάδων συγκείμενον πλῆθος. *Numerus autem ex unitatibus compoſita multitudo*.

Suppoſitionum exempla.

Suppoſitiones ut apud Archimedem initio librorum de Sphæra & Cylindro, τῶν τὰ αὐτὰ πέρατα ἐχουσῶν γραμμῶν, ἐλαχίστην εἶναι τὴν εὐθεῖαν. *Omnium linearum eadem puncta, ſeu terminos habentium minimam eſſe rectam*. Τῶν δὲ ἄλλων γραμμῶν ἐὰν ἐν ἐπιπέδῳ οὖσαι τὰ αὐτὰ πέρατα ἔχωσιν, ἀνίσους εἶναι τὰς τοιαύτας. *Aliarum verò linearum in plano exiſtentium, ſi iiſdem terminentur punctis, eaſdem eſſe inæquales*.

Dignitatũ exempla.

Dignitates, ſiue Axiomata, ut apud Euclidem in Geometria. Τὰ τῷ αὐτῷ ἴσα, καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἴσα. *Quæ eidem æqualia, & inter ſe ſunt æqualia*, καὶ ἐὰν ἴσοις ἴσα προστεθῇ, τὰ ὅλα ἐστὶν ἴσα. *Et ſi æqualibus æqualia addita ſint, tota ſunt æqualia*.

Poſtulatorum exempla.

Poſtulata, ut apud Euclidem, ἠιτήσθω, ἀπὸ παντὸς σημείου ἐπὶ πᾶν σημεῖον εὐθεῖαν γραμμὴν ἀγαγεῖν. *Poſtulatur, ut à quouis puncto, in quoduis punctum rectam lineam ducere concedatur*. Καὶ πεπερασμένην εὐθεῖαν κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπ' εὐθείας ἐκβάλλειν. *Et rectam lineam terminatam in continuum rectâ producere*.

Prima difficultas aduerſus doctrinã Ariſtotelicam.

Ariſtotelis tamen ſententia graue negotium interpretibus exhibet, quandoquidem dixit ſuppoſitionem eſſe partem alteram enunciationis; definitionem verò neutram; quia non dicit eſſe, vel non eſſe aliquid, ſed ſolum quid ſit, quare neque affirmatiua eſt, neque negatiua. Sed ita diſputando videtur ſibi non conſtare; prius enim unicuiquè loquens de immediato principio dixit ipſum eſſe propoſitionem; deinde ſubdidit propoſitionem eſſe enunciationem affirmantem, vel

negantem. Si igitur prædicti immediati principij ſpecies definitio cenſeri debet, neceſſe eſt eam eſſe affirmatiuam, vel negatiuam; quicquid enim de genere ſecundum primam intentionem accepto, dicitur, de ſpecie quoque prædicetur oportet.

Solutio. Vt probè difficultati fiat ſatis, aduertendum bifariam definitionem uſurpari. Primò prout quidam eſt terminus complexus ſignificans quid ſit res definita; quod præſtat exhibendo principia, quibus res ipſa conſtat, quorum unum eſt genus, alterum verò differentia. Hoc autem pacto medium eſt demonſtrationis, ſi tamen fuerit definitio ſubiecti, de quo proprietas, vel affectio debet oſtendi. Secundò ſumitur definitio pro integra propoſitione, in qua definitio priori modo accepta de re definita prædicatur, eſtque minor è duabus demonſtrationis præmiſſis. Priori modo non eſt actu quidem enunciatio, ſed virtute ſolùm, propterea quòd actu non continet affirmationem vel negationem, ſed virtute tantùm. Secundo modo affirmationem, vel negationem actu continet, ut ob id actu propoſitio ſit. Quando igitur Stagirites aſſerebat definitionem non dicere affirmationem, vel negationem, ſumpſit definitionem iuxta priorem intelligentiam; cum autem eandem facit ſpeciem immediati principij, definitionem uſurpat, quatenus eſt virtute enunciatio, ita ut poſſit fieri actu principium complexum adhibendum in demonſtratione, in qua minoris præmiſſa locum obtineat.

Secunda difficultas. Neque minoris momenti altera eſt difficultas. Ipſe nanque dixerat primum principium in ſcientijs eſſe propoſitionem immediatam, ac proinde indemonſtrabilem; at huius ſpeciem conſtituit petitionem, quam tamen vult demonſtrabilem eſſe, & petit præceptor, ut ſibi concedatur abſque demonſtratione, ne huius progreſſus impediatur.

Solutio. Obuiam tamen itur dicendo propoſitionem eſſe indemonſtrabilem, duobus modis intelligi, vel ſcilicet abſolutè, & ſimpliciter, ut ſunt axiomata, ſeu dignitates; vel quodammodo, & non ſimpliciter. Cum autem ipſe docet principium primum, & quidem complexum (de hoc enim loquimur) eſſe indemonſtrabile, intelligendum vult ſic ſe habere, vel ſimpliciter, vel quodammodo, nimirùm eſſe indemonſtrabile in illa ſcientia, in qua principij locum obtinet. Ita planè poſtulatum illud. *A quouis puncto, ad quoduis punctum poſſe lineam rectam duci*, in Geometria demonſtrari non poteſt: ob id ibi principij locum ſortitur. At Phyſicus illud oſtendit, quoniam, inquit, inter duo indiuiſibilia neceſſariò debet aliquod intercipi diuiſibile, idque induſtriè demonſtrat.

Quidam ſcriptores Aſtronomi hanc diſtinctionem neglexerunt. Geometræ porrò quamuis eximij diſtinctionem hanc hypotheſeos accuratè ab Ariſtotele traditam neglexerunt; nam ut reliquos taceam, Ariſtarchus Samius in opuſculo, cui titulus eſt, *περὶ μεγεθῶν ϗ ἀποστημάτων ἁλίου τε ϗ σελάνας*. *De magnitudinibus & diſtantiis Solis & Lunæ*. Longè aliter hypotheſeos vocem uſurpauit, nempe 1 *Lunam à Sole illuminari*, 2 *terram ad Lunæ ſphæram puncti, centrique, rationem habere*, 3 *Quando Luna biſecta nobis apparet, tunc quidem maximum in ea circulum, qui lucidum ab obſcuro diſterminat, verſus noſtrum aſpectum inclinare*, 4 *Quando Luna biſecta nobis apparet, tum abeſſe illam à Sole minus quadrante circuli parte quadrantis trigeſima*, 5. *Latitudinem umbræ duarum eſſe Lunarum*, 6, *Lunam ſubtendere quintam decimam partem ſigni*.

Ariſtarchi opinio. Ex his apertè liquet Ariſtarchum voce hypotheſeos haud uſum eſſe iuxta generalem uſurpationem à Proclo traditam, ubi ait ſæpe axioma poſtulatum, & hypotheſin ab aliquibus generali quadam ſignificatione nuncupari. Nec etiam iuxta ſpecialem acceptionem pro iis, quæ demonſtrari nequeunt; ab auditore tamen conceduntur; ſed per hypotheſin iudicaſſe videtur, quod Ariſtoteli poſtulatum eſt. Neque enim tres primæ propoſitiones certiùs cognoſcuntur ex ſe, aut faciliùs ab aliquo admittuntur, quàm illud. *Omnes anguli recti ſunt inter ſe æquales*; ſed poſteriores tres omninò falſæ ex obſeruationibus decurſu temporis deprehenſæ ſunt. Itaque Ariſtarcho, idem eſt hypotheſis, quod Ariſtoteli poſtulatum. Oſcitanter etiam hiſce vocibus uſus eſt Archimedes, nam primo Lib. de Sphæra, & Cylindro ait, primùm ſe ponere, *τὰ δὲ ἀξιώματα ϗ τὰ λαμβανόμενα εἰς τὰς ἀποδείξεις αὐτῶν*. *Axiomata, & ea, quæ aſſumuntur ad horum demonſtrationem.* Quo loci recenſet partim definitiones quaſdam, partim etiam hypotheſes, quibus hæc verba addit, *τούτων δὲ ὑποκειμένων*. *His ita ſuppoſitis*. Vnde ſuppoſitiones vocat ea, quæ antea axiomata appellauerat; & Libro primo Æquiponderantium, ea, quæ illic Axiomata dixerat, hic Poſtulata vocat, & adhuc Hypotheſes, adeo ut Hypotheſis Archimedi ſit id omne, quo, ad aliquid demonſtrandum, quocunque modo, utimur non demonſtrato.

Vſus prædictorum principiorum explicandus aſſumitur. His expoſitis, prædictorum principiorum in demonſtrationibus uſum explicare licebit. Et ut hinc exordiar; ſatis conſtat uſus Definitionis, quæ unum erat ex commemoratis principijs, & quidem ſimpliciter indemonſtrabilibus; Definitio namq; actu demonſtrationem ingreditur, eſt enim medium in demonſtratione potiſſima, ut ſuo loco fuit explicatum, quando nimirum definitio fuerit ſubiecti, de cæteris autem principijs agendum ſequitur initio ducto à communiſſimis dignitatibus, cuiuſmodi ſæpe diximus eſſe duo illa principia affirmativum unum, *ut de omni re verum eſt affirmare, vel negare*, negativum alterum, *ut non poteſt idem ſimul affirmari, & negari. Vel, neceſſe eſt idem de eodem affirmari, vel negari. Impoſſibile eſt idem de eodem ſimul affirmari, vel negari.*

Vſus communiſſimarum dignitatum.

Hæc duo eſſe principia diſtincta. Hæc ſunt principia, quibus omnes ſcientiæ utuntur. Eadem verò eſſe diſtincta, non obſcurè conſtat; enim verò Philoſophus id apertè teſtatur, ut ex infra dicendis perſpicuum fiet. Ratio etiam aſſignari ſolet in eo planè conſiſtens, quòd in contradictoria oppoſitione diuerſæ conditiones ſunt, repugnantia eſſendi in eodem; & immediatio; unde neceſſitas ortum ducit, ut alterum ſit in quolibet ſubiecto, ſed principium negativum repugnantiam ſignificat, affirmativum autem immediationem; ergo diuerſa ſunt. Minor certa, & conſecutio optima. Maior patet, nam repugnantia poteſt ab immediatione ſeparari, ut in contrarijs perſpicuum eſt, cum ſimul hæc eſſe non poſſint; ſed neutrum illorum neceſſariò ineſt ſubiecto; conditiones ergo diuerſæ ſunt, cum quæ in aliquo ſeparantur, aliquo modo differant.

Ratione ſuadetur.

1. Poſt. tex. 82. Vſus principij negatiui. Primo loco Philoſophus negativum principium conſiderans duo decernit. Primum hanc dignitatem in nulla demonſtratione actu exprimi, adeout in ea dicatur actu; impoſſibile eſt idem de eodem ſimul affirmari, vel negari. Cauſam reddunt interpretes, quia maxima eſt huius dignitatis euidentia, nihil enim certius, nihilque clarius, quàm non poſſe idem de eodem ſimul affirmari, & negari, ſeu non poſſe affirmari, ſimul, & negari aliquid eſſe & non eſſe. Alterum eſt quædam exceptio, utimur enim, inquit, aliquando hoc principio expreſſo, tunc nimirum, quando talem concluſionem demonſtrandam aſſumimus in qua hoc principium exprimitur, quod propter aduerſarium aliquem proteruum, & cauillantem euenit.

In quorum gratiam, & præſertim ad prioris dicti

claram

claram intelligentiam oportet diligenter aduertere, quod de communibus omnibus dignitatibus dictum fuit, principium hoc in uſu non eſſe niſi coarctatum ad cuiuſque ſcientiæ ſubiectum; non enim dicet naturalis Philoſophus non poteſt idem ſimul affirmari, & negari; ſed potius non poteſt anima intellectiua ſimul eſſe mortalis, & non mortalis; inſuper non poteſt ſimul mundus eſſe unus, & non unus, ſeu plures. Secundum eſt, quod ipſe hoc principio reſtricto, ut dictum eſt, non ita utitur, ut exprimat actu, ſed ſolùm ipſius poteſtate, ac virtute utitur; Philoſophus enim naturalis contendens redarguere ſententiam aduerſarij dicentis plures eſſe mundos, demonſtrabit unum mundum eſſe, non ſubinde tamen deducet; ergo non plures, neque dicet eſt unus, & non ſunt plures, quod foret hoc axioma exprimere; quinpotius hoc neglecto, tanquam omnibus notiſſimo, cum omnes probè cognoſcunt, ſi demonſtratum eſt mundum unum eſſe, ſimul eſſe oſtenſum non eſſe non unum, ſcientiæ diſciplinæve dumtaxat huius principij virtute utuntur; niſi forſan nos cogat alicuius proteruia, quandoque utrunque membrum exprimere. Tertium eſt quod huiuſmodi principij uſus tantummodo tunc locum habet, quando aliorum placita veritatis oſtendendæ gratia refellimus; nam veritatem ipſam oſtendimus, proindeque citra quamlibet expreſſionem intelligitur contraria ſententia refutata per vim huius principij adeo manifeſti, ut effugere neminem poſſit; at ſi nulla ſe nobis obtulerit occaſio refutandi ſententiam, ſed unius veritatis aſſequendæ deſiderio flagremus, atque adeo omnes ingenij neruos contendamus, ut illam adipiſci poſſimus, nullus huius principij, ſeu virtutis ipſius uſus ſupereſſe videtur. Ad ſecundum dictum quod attinet, paucis Philoſophi conſilium aperiam, quod in eo poſitum eſt, ut doceat tunc iſtiuſmodi principium demonſtrationem ingredi, cum talis eſt concluſio, ut eius principij opitulatione ad ſui confirmationem indigeat, nempe cum de ſubiecto concluſionis aliquod prædicatum affirmamus, & oppoſitum remouemus, ut *Callias eſt animal, & non eſt non animal*; hoc autem fit quoniam aduerſarius proteruus negare audet cum oſtenſione concluſionis ſimul eiuſdem concluſionis oppoſitam reprobatam fuiſſe; hinc enim non ſatis eſt ſi concludamus *Calliam eſſe animal*; ſed addendum inſuper, *& non eſt non animal*. Docet autem artem, quâ id fieri poſſit, in cuius gratiam ab ipſo ſupponitur minus extremum *Callias*, maius extremum *animal*, & medium *homo*, ad maius extremum contradictio ponitur ſi dicatur animal, & non animal, ad minus extremum ſi dicatur Callias & non Callias, ad medium ſi dicatur homo, & non homo; his præhabitis ita diſputat.

In demonſtratione tres ſunt termini, *maius extremum* ſeu prædicatum maioris, *minus extremum*, hoc eſt ſubiectum minoris, & *medium*, id eſt ſubiectum maioris, & prædicatum minoris, docet igitur potiendam eſſe contradictionem ad maius extremum, non ad medium, nec ad minus extremum, quoniam his duobus eam apponere inutile eſt; cùm enim proteruus negare audeat cum oſtenſione concluſionis, ſimul reprobatam eſſe eiuſdem oppoſitam, ut ſuperius notaui, proinde non ſatis, ſi concludamus Calliam eſſe animal, ſed addendum & non eſt non animal; at verò ad huiuſmodi concluſionem inferendam neceſſe eſt ad ſolum maius extremum ponere contradictionem in propoſitione maiori, non autem ad minus extremum, nec ad medium, ita ut fiat ſyllogiſmus hunc in modum; *omnis homo eſt animal, & non eſt non animal; Callias eſt homo; ergo Callias, eſt animal, & non eſt non animal*; ubi *non animal* non ſumitur tanquam prædicatum infinitum; cum non accipiatur ut nomen infinitum, ſed ut negatio, ita ut, *& non eſt non animal*, ſignificet non eſſe veram hanc negationem *Callias non eſt animal*. Docet autem inutile eſſe ad eandem inferendam concluſionem duobus alijs terminis contradictionem applicare, quia etſi oppoſitum medij ſumas abſque eius negatione, adhuc ſequitur concluſio, quod etiam de minori extremo intelligendum; nam ſi medio, nempe homini, apponatur contradictio, dicetur in maiori omnis homo, & non homo eſt animal, & non eſt non animal dummodo Callias ſit homo tantùm, ſequitur Calliam eſſe animal, & non eſſe non animal: Similiter ſi applicetur minori extremo, dicetur in minori propoſitione, Callias, & non Callias eſt homo; nam etiam ſi non Callias ſit homo, dummodo Callias homo ſit, eadem concluſio colligitur. Rationem autem reddit Philoſophus, cur aliquando ſimul cum medio termino eius accipi negatio poſſit, nimirum quia interdum maius extremum latius patet, quàm medium, ut in ſuperiori exemplo; inde nanque prouenit, ut negatio maioris extremi de negatione medij negari poſſit dicendo, omnis homo, & non homo eſt animal, & non eſt non animal, ſi nanque maius extremum, reciprocetur cum medio, propoſitio reddetur falſa, ut omnis homo, & non homo eſt riſibilis, & non eſt non riſibilis.

Se conuertit Philoſophus deinde ad declarandum uſum principij affirmatiui, quod eſt, *de omni re verum eſt affirmare, vel negare*, de quo duo pronunciat, quorum unum eſt, quòd in demonſtratione ducente ad incommodum, ſiue ad impoſſibile hoc utimur principio; alterum, quòd non ſemper eo nos utimur in tota ſua amplitudine accepto, ſed ad proprium ſcientiæ ſubiectum coarctato; hoc autem paulo infra explicabimus; demonſtratio autem directè oſtendens, principio hoc, de quo loquimur, non indiget. t. Poſt. tex. 83.

Et ut etiam diſtinctius hæc tractaſſe videamur, oportebit ad memoriam reuocare, & inculcare iterum geminam eſſe demonſtrationem, alteram oſtenſiuam, quæ ſcilicet ex veris, & neceſſarijs ſumptionibus, ſiue præmiſſis ſimpliciter rem oſtendit, alteram ducentem ad incommodum vel impoſſibile, quæ ex altera ſumptione vera, & altera ab aduerſario conceſſa, colligit concluſionem apertè falſam, ut aduerſarius cogatur ſumptionem, quam prius falſò conceſſerat, iterum negare, eiuſque contradictoriam concedere. Amplius non omittendum, quod non ignobiles Ariſtotelis interpretes aduerterunt, nempe principium negatiuum bifariam ingredi demonſtrationem poſſe, aut ſcilicet virtute, aut formaliter, ut aiunt. Tunc virtute tantùm ingreditur, cum non per ſe ponitur, ſed eius vis in principijs demonſtrationis exercetur; cum autem huiuſmodi vis in omnibus inueniatur principijs, ob id omnes demonſtrationes tale principium virtute ingredi exiſtimatur. Tunc autem formaliter ingreditur, cum ipſum expreſsè ponitur, quod gemino modo contingere ſtatuerunt, aut in actu ſignato, aut exercito. In actu quidem ſignato ingreditur cum ſub eadem verborum forma, quâ conſtat, proponitur, quantumuis ad aliquam præcipuam peculiaremve materiam applicetur ex. gr. hoc qui ſequitur modo; de nullo corpore idem affirmare, aut negare verum eſt; ſed dicere hominem deambulare, & non moueri, eſt aſſerere corpus aliquod ſimul moueri, & non moueri; ergo dicere hominem deambulare, & non moueri, verum non eſt; hic eſt uſus huius principij in actu ſignato, nam in demonſtratione ponitur ſub eadem verborum forma, quâ conſtat, uti perſpi-

ctum eſt. In actu exercito ingreditur, cum peculiares aliqui contradictorij termini ſumuntur, ut homo non homo; animal non animal, viuens non viuens. Vt ex. gr. hoc modo, omne animal eſt viuens, & non eſt non viuens; ſed omnis homo eſt animal; ergo omnis homo eſt viuens, & non eſt non viuens.

Aliorum expoſitio. Alij verò ſic rem explicant. Principia formaliter demonſtrationem ingredi, quadrifariam contingit. Primò, loquendo de principijs in ſua communitate ſumptis, in actu ſignato, ut cùm hoc principium. *Non contingit ſimul eſſe, & non eſſe*; tanquam præmiſſa demonſtrationis aſſumitur; nam hoc quod dico, non contingit ſimul eſſe, & non eſſe, vel affirmare, & negare, vel moueri, & non moueri, ſignificant illud principium, ſed affirmationem contingentem, & negationem, *non*, vel contra, non exercent; & ideo ipſum in actu ſignato, ſignificant. Hoc pacto inquiunt, non inconuenit prima principia demonſtrationem oſtenſiuam formaliter ingredi, quod exemplo declarant hoc modo. *Idem ſimul eſſe, & non eſſe eſt impoſſibile; ſed primam materiam eſſe ſine forma, eſt idem ſimul eſſe, & non eſſe; ergo primam materiam eſſe ſine forma eſt impoſſibile.* Secundò loquendo de principijs primis, contractis tamen, & in actu ſignato, puta corpus non poteſt ſimul moueri, & non moueri, & hoc modo, inquiunt, demonſtrationem etiam ingrediuntur, nempe. *Idem eſſe in actu, & non in actu, non contingit; ſed materiam eſſe ſine forma, eſt, materiam eſſe in actu, & non in actu; ergo materiam eſſe ſine forma non contingit.* Tertiò poteſt intelligi de primis principijs in ſua communitate, & in actu exercito, puta *corpus eſt ens, & non eſt non ens.* Quartò poteſt etiam intelligi de principijs primis contractis in actu exercito, puta *corpus eſt mobile, & non eſt non mobile*, & neutro horum modorū dicunt prima principia demonſtrationem oſtenſiuam ingredi, cum hoc ſuperfluum ſit; ſi nanque demonſtrandum ſit mundum non eſſe infinitum, ſed finitum, ſuperfluum eſt aſſumere *omne corpus eſt finitum, & non eſt infinitum*; cum ſatis ſit dicere *omne corpus eſt finitum: ſed mundus eſt corpus; ergo mundus eſt finitus*; ſed hæc in ideo recidunt cum præcedentibus, ad quæ propterea redeamus. Ex horum interpretum igitur ſententia quando Philoſophus pronunciauit negatiuum principium demonſtrationem non ingredi, niſi opus fuerit aliquam concluſionem oſtendere, in qua duo contradictorij prædicantur termini; ut in ſecundo quod poſitum eſt exemplo, intelligendus de ingreſſu ſecundum actum exercitum, non autem ſecundum actum ſignatum, ut in priori exemplo, cum huiuſmodi principium hoc modo demonſtrationem ingredi poſſit. Deindè ad affirmatiuum principium quod attinet, dum hoc ait aſſumi poſſe in demonſtratione ducente ad impoſſibile, aliquando ſecundum totam amplitudinem ſuam, aliquando ad peculiarem materiam contractū, dicunt intelligendum de actu exercito, & rem hunc in modum

Sectione 3. huius diſſert. exponunt. Hæc demonſtratio, ut ſuperiùs vidimus conſtat triplici, vel ut alijs placet, quadruplici argumētatione. Vt ſi neget aliquis hanc propoſitionem *aliquod animal non eſt homo*, ſumenda eſt eius contradictoria, puta *omne animal eſt homo*, & ſic arguendum. *Omne animal eſt homo; ſed omnis aſinus eſt animal; ergo omnis aſinus eſt homo.* Et hic eſt *primus* proceſſus. Sequitur *ſecundus* proceſſus. *Sed hæc concluſio eſt falſa; ergo aliqua præmiſſarum falſa erit*, nam ex duabus ſumptionibus veris, rectâ ſeruatâ argumentationis formâ, nequit deduci niſi concluſio vera; cum enim in præmiſſis verè uniantur extrema cum medio, vel verè diſiungatur unum, & coniungatur alterum, ratione vnionis, vel diſiunctionis prędictæ cum medio, uniantur, vel diſiungantur in concluſione, ſi præmiſſæ ſunt veræ, etiam oportet concluſionem veram eſſe. Immò hæc eſt ratio cur demonſtrationis præmiſſæ debeant eſſe veræ, ut habeatur concluſio vera; quia veritas affirmatiuæ concluſionis habetur, ex eo quòd extrema verè inter ſe connectuntur, quatenus verè fuerunt in præmiſſis cum medio connexa; quemadmodum veritas concluſionis negatiuæ habetur, ex eo quia extrema verè inter ſe diſiunguntur, quatenus unum eorum à medio diſiunctum, alterum cum eodem medio coniunctum in præmiſſis fuit. Sequitur *tertius* proceſſus; *ſed in prima argumentatione, minor*, omnis aſinus eſt animal, *non eſt falſa*; ergo maior *nempe* omne animal eſt homo, *falſa eſt*. His ſuccedit *quartus* proceſſus. *Maior eſt falſa: ergo eius contradictoria*, puta, aliquod animal non eſt homo, omnino vera erit. Et quoniam ſcientiæ à ſingularibus abſtrahunt, loco contradictoriæ, ut aliàs notauimus, ſumi poteſt contraria; ut ſi quis neget hanc propoſitionem, omnis homo eſt capax felicitatis, aſſumat contrariam; quâ dicat nullus homo eſt felicitatis capax, & arguat; *nullus homo eſt felicitatis capax; ſed omne animal rationis particeps eſt homo; ergo nullum animal rationis particeps eſt capax felicitatis*, & procedatur ut prius. Perſiſtendo autem in priori exemplo, manifeſtum eſt in eius poſtremo proceſſu principium, de quo loquimur, adhiberi in actu exercito; cum enim dicitur maior eſt falſa; ergo eius contradictoria omninò vera erit, exercetur vis illius principij aſſerentis de quolibet neceſſariò, aliquid affirmari, vel negari.

Hnius autem principij uſum rectè dicebat Ariſtoteles eſſe tam ſecundum amplam, quàm ſecundum coarctatam acceptionem; quoniam hæc duo principia contradictionis ſunt propria diuinæ ſcientiæ, quæ eſt uniuerſalis, cum ſubiectum maximè uniuerſale, nimirum ens, quatenus ens, contempletur; ob id hæc duo principia in ea ſumuntur uniuersè, & ſine ulla coarctatione; in reliquis autem ſcientijs neceſſe eſt hæc principia ad propria ſingularium ſubiecta reſtringi. Vt in ſcientia naturali non dicimus de omni re verum eſt affirmare, vel negare; ſed oportet animam intellectualem eſſe mortalem, vel non eſſe mortalem; oportet mundum unum eſſe, vel non unum; oportet aut unum eſſe principium rerum naturalium, aut plura. De his tamen principijs, quæ remanent dicenda, nos in diuina Philoſophia perſequemur. Huius principij uſus poteſt eſſe ſecundum amplam & coarctatam acceptionem.

Superſunt alia principia, nempe Definitiones, Axiomata, Hypotheſes, & Poſtulata, quorum uſus in demonſtrationibus non ſatis conſtat; fuit enim quorundam opinio ſuperius tacta, dicentium huiuſmodi principia exceptâ definitione, ſolum extrinſecus opem ferre demonſtrationi, eam tamen non ingredi, nec illa eſſe cauſas, ita ut ex iis tanquam ex cauſa quidpiam demonſtrari poſſit, ſed ſemper medium aliquod proprium requiri, eſſeque tantum communes quaſdam notiones, ſine quibus demonſtratio quodammodo claudicaret. Afferunt in exemplum primam Euclidis demonſtrationem, in qua dicunt eum uti hac dignitate, *quæ eidem ſunt æqualia, inter ſe ſunt æqualia*, & addunt per hanc ſolam non oſtendi triangulum eſſe æquilaterum, niſi acceptâ definitione circuli, tanquam principio proprio. Ex eorum igitur ſententia duo ibi ſunt ſyllogiſmi, unus per dignitatem, alter per definitionem circuli, hic ſolus meretur dici demonſtratio, ille verò ſyllogiſmus quidam eſt, qui demonſtrationi extrinſecus opitulatur, tanquam adhibens opem communis notionis ad plenam eius Problematis ſcientiam pariendam; & diſciplinæ, inquiunt, utroque mo-

Alia principia completa proponuntur. Quorundam opinio de communium principiorum uſu.

do

do dignitatibus utuntur; maximè quidem, quando eas ſumunt actu, ut media demonſtrationum, & ut principia propria, non ut communia: ſed tunc quoque ijs uti dicuntur, quando ea ſumunt in ſyllogiſmo extrinſecùs opem ferente demonſtrationi, quod eſt ipſis uti communibus: hoc enim dicitur uti, quoniam in ijs ſyllogiſmis, tanquam medij termini ſumuntur.

Refellitur. Doctrinam hanc ſuperiùs etiam inſinuatam, difficultatibus laborare dicebamus, & præſertim redargui poſſe contradictionis oſtendimus; contradictio autem luculenter conſpicitur; initio ſiquidem dicitur, huiuſmodi dignitates demonſtrationem non ingredi, ita ut ex ijs, tanquam ex cauſa, quidpiam demonſtrari poſſit, ſed medium ſemper aliquod proprium requiri; poſtea verò dicitur diſciplinas maximè quidem his dignitatibus uti; quando eas ſumunt actu, ut media demonſtrationum. Cum igitur modo concedatur, quod à principio negatum fuit, de contradictione nulla poterit eſſe dubitatio; hæc tamen præſtat omittere, ut accuratè primam Euclidis propoſitionem expendere valeamus, & hunc in modum veritatem adipiſci.

Prima Euclidis demonſtratio expenditur. Demonſtratio primæ propoſitionis apud Euclidem, nulli dubium quin ijs innitatur principijs, nempe tertiæ, & primæ petitioni, vigeſimæ, & decimæ quintæ definitioni, & primo tandem pronunciato, ſiue axiomati; vertitur tamen in dubium, quomodo prædicta principia in demonſtratione uſum habeant. Dubitationis enodatio pendet ex explicatione modi, quo demonſtratio prædicta contexitur; retento illo, quem ſuo loco nos exhibuimus, hoc modo procedendũ erit. Quoniam demonſtratio non de quocunque, ſed de tali triangulo eſt, ideirco ad confuſionem vitandam iuvabit ei nomen imponere, placeat illud appellare triangulum mutuâ circulorum interſectione deſcriptum, & hoc erit minus demonſtrationis extremum. Aſſignanda eſt eius definitio, quæ talis eſſe poterit. Triangulum illud cuius latus unum eſt recta connectens centra duorum circulorum æqualium, duo reliqua ſunt rectæ à prædictis centris ductæ ad punctum, in quo peripheriæ talium circulorum viciſſim per eadem centra tranſeuntes ſe mutuò ſecant; & hoc erit demonſtrationis medium; maius autem extremum erit æqualitas laterum; his adnotatis efformanda erit demonſtratio ad eum, qui ſequitur modum.

Demonſtrationis efformatio. Triangulum omne, cuius latus unum eſt recta connectens centra duorum circulorum æqualium, duo reliqua ſunt rectæ à prædictis centris ductæ ad punctum, in quo peripheriæ talium circulorum viciſſim per eadem centra tranſeuntes ſe mutuo ſecant, æquilaterum eſt; ſed triangulum mutuâ circulorum interſectione deſcriptum, eſt illud, cuius latus unum eſt recta connectens centra duorum circulorum æqualium &c. ergo triangulum mutuâ circulorum interſectione deſcriptum eſt æquilaterum. Minor eſt certa, maior autem probatur hoc modo. Omne triangulum habens duo latera, quorum utrunque æquale eſt tertio, eſt æquilaterum; ſed triangulum cuius latus unum eſt recta connectens centra duorum circulorum æqualium, duo reliqua ſunt rectæ à prædictis centris ductæ ad punctum, in quo peripheriæ talium circulorum viciſſim per eadem centra tranſeuntes ſe mutuo ſecant, eſt habens duo latera, quorum utrunq; eſt æquale tertio; ergo triangulum cuius latus unum eſt recta connectens centra duorum circulorum æqualium, duo reliqua ſunt rectæ à prædictis centris &c. eſt æquilaterum; minor ex circuli definitione clara eſt; maior autem, nempe *omne triangulum habens duo latera, quorum utrunque æquale eſt tertio æquilaterum eſt*, probatione non eget, nam ſi rectè attendas, eadem eſt ac illa, *quæ eidem ſunt æqualia, inter ſe ſunt æqualia*, applicata tamen ad latera trianguli; quandoquidem duo latera trianguli eſſe æqualia tertio, eſt eſſe æqualia & tertio, & inter ſe; hoc autem eſt quod dicit axioma illud, quæ eidem ſunt æqualia, ſunt inter ſe æqualia; & hinc proximè triangulum æquilaterum eſt; propoſitio igitur probatione non eget, cum eius veritas ex terminorum explicatione conſtet.

Colliguntur quædam ex dictis. Ex his facilè intelliges, quomodo huiuſmodi axioma, & reliqua omnia eiuſdem generis in demonſtrationibus locum habeat; & quo etiam pacto demonſtrationis medium contineat, quòd ſi non eſt cauſa, eſt aliquid tamen neceſſariò comitans, nam æqualitatem duarum magnitudinum cum tertia, earundem duarum mutua æqualitas comitatur, & viciſſim. Conſtat etiam quomodo circuli definitio ad hanc demonſtrationem pertineat, & quid de Petitionibus, ſeu Poſtulatis, de Suppoſitionibus dicendum ſit. Ne mireris autem, quòd in ſuperiori elaboranda demonſtratione de circulorum æqualitate mentio facta fuerit, cum tamen eorum conſideratio ad tertium librum pertineat, in demonſtratione ſiquidem ab Euclide conſtructa, ſi non explicitè, ſaltem implicitè circulorum æqualium commemoratio fit.

Quomodo communium principiorum contractio eſſe debeat. Ex hactenus diſputatis crediderim ſatis exploratum reddi; quomodo ſit intelligenda contractio principiorum communium ad peculiare ſcientiæ ſubiectum; non enim ſufficit illa, quæ vulgò creditur, puta ad genus in uniuerſum, hoc eſt ad ſubiectum generatim acceptum, ſed debet eſſe ad illud ſubiectum de quo ſuſcipitur affectio demonſtranda, nempe principium hoc complexum, *quæ eidem ſunt æqualia, inter ſe ſunt æqualia*, non ſatis ad magnitudinem pro Geometria, ad numerum pro Arithmetica coarctare; ſed oportet etiam illud amplius reſtringere ad peculiaris ſcientiæ ſubiectum, puta, ad circulum, ad triangulum &c. ut ex proxima tradita demonſtratione, cuique poteſt eſſe manifeſtum.

Animaduerſio. Ex his autem, quæ longâ oratione de communium principiorum uſu tractauimus, videtur apertè conſtare, quid reſpondendum pro ſolutione difficultatum, quas initio nos exhibuimus. Nihil igitur in cauſa cur amplius principiorum tractatione, conſideratione ve detineri permittamus.

SECTIO VIGESIMATERTIA.

An, & quomodo demonſtrationis præmiſſæ debeant eſſe de omni, & per ſe.

Præcipua Principiorum proprietas eſt neceſſitas. PRæcipua quidem eſt principiorum de quibus ſit ſermo, proprietas, ut neceſſaria ſint; cum enim concluſio & ſcientia ſint de neceſſarijs, de ijſdem quoque principia eſſe debent; tametſi nanque ex præmiſſis falſis colligi poſſit concluſio vera, & ex non neceſſarijs neceſſaria; id tamen non fit tanquam ex falſis, & non neceſſarijs, ſeu non ratione materiæ, alioquin effectus nobilitate ſua præſtaret cauſæ, ſed ratione formæ.

Tres neceſſitatis gradus. Tres autem neceſſitatis gradus ad neceſſitatem conſtituendam principij demonſtratiui ſtatuit Philoſophus, è quibus primum ex eiuſdem ſententia ſtatuimus, qui dicitur de omni, atque oſtendimus propoſitionem de omni eſſe, in qua prędicatum dicitur de quolibet contento ſub ſubiecto, & pro quolibet tempore, *ut omnis homo eſt diſciplinæ capax; omnis homo eſt coloratus*; at verò iſtæ, *omnis homo diſputat, omnis homo*

homo currit, non ſunt de omni, nam primæ deficit uniuerſalitas ſubiecti, ſecundæ autem uniuerſalitas temporis, ubi adnotandum diſcrimen inter propoſitionem de omni prioriſtico, & propoſitionem de omni poſterioriſtico, ad primam enim ſufficit uniuerſalitas ſubiecti, ad ſecundam requiritur etiam uniuerſalitas temporis.

Proponũtur duæ conditiones conſiderandæ, nempe quod præmiſſæ debeant eſſe *de omni*, & *per ſe*. Itaque præmiſſarum conditiones ex parte terminorum, comparationis, & prædicationis inter illos conſiderandæ ſuperſunt. Primo loco ſe offert expendendum quomodo præmiſſę dici debeant *de omni*, in cuius gratiam notarunt interpretes duplicem eſſe modum propoſitionis de omni, ſcilicet prioriſticum, & poſterioriſticum, ut ipſi loquuntur, non diſſimiliter duplex eſſe dictum *de omni*. Propoſitio autem dicitur de omni prioriſticè, quæ uniuerſalis eſt, ſignum habens uniuerſale ex parte ſubiecti, quantumuis falſa ſit, & impoſſibilis, quandoquidem uniuerſalitatis forma duntaxat, non autem rei veritas attenditur. Propoſitio autem de omni poſterioriſticè Philoſophus explicuit

1. Poſt. text. 29. dicens. Κατὰ παντὸς μὲν οὖν τοῦτο λέγω, ὃ ἂν ᾖ μὴ ἐπὶ τινὸς μὲν, τινὸς δὲ μὴ, μηδὲ ποτὲ μὲν, ποτὲ δὲ μή. *De omni igitur non appello, quod id in aliquo eſt, in aliquo non eſt, nec interdum eſt, interdum non eſt.*

Propoſitio de omni, quid. Nempe *propoſitio de omni poſterioriſticè eſt illa, in qua prædicatum conuenit ſubiecto, non alicui ſic, alicui non, neque aliquo modo ſic, aliquo modo non*. Vel clarius hoc modo. *Propoſitio de omni eſt cuius prædicatum conuenit ſubiecto omni, & ſemper*, rem Philoſophus illuſtrat exemplo dicens, οἷον εἰ κατὰ παντὸς ἀνθρώπου ζῷον. Εἰ ἀληθὲς τόνδ' εἰπεῖν ἄνθρωπον, ἀληθὲς καὶ ζῷον· καὶ εἰ νῦν θάτερον, καὶ θάτερον. *Vt puta ſi de omni homine dicitur animal: ſi verè dicitur hunc eſſe hominem, verè dicetur, etiam eſſe animal. Et ſi nunc alterum* eſt verum, *alterum quoque* ſimiliter eſt verum. Reddit autem rationem, quam à ſigno deducit dicens, σημεῖον δὲ καὶ γὰρ τὰς ἐνστάσεις οὕτω φέρομεν, ὡς κατὰ παντὸς ἐρωτώμενοι, ἢ εἰ ἐπί τινι μή, ἢ εἴ ποτε μή. *Signum autem, quoniam ita obijcimus, cùm velut de omni interrogamur, vel quod alicui non* ineſt, *vel quod interdum non* ineſt.

Ad dici de omni duo requiruntur. Quamobrem ad dici de omni, duo requiruntur, quorum primum eſt, ut propoſitio ſit uniuersè vera: ſecundum, ut ſit neceſſaria, ita ut prædicatum ſemper ſubiecto inſit, hoc eſt, ut verum ſit dicere prædicatum ineſſe ſubiecto, quamuis ſubiectum non exiſtat. Hic tamen obſeruandum quando nimirum ad connexionem prædicati cum ſubiecto aliqua requiritur cauſa; tunc ſatis eſſe, ſi ſemper huiuſmodi cauſâ intercedente, prędicatum ſubiecto conueniat, dicaturque de ſubiecto ſub tali cauſa. Hoc autem illuſtrari poteſt exemplo lunaris eclipſeos; non enim licet nobis ſemper enunciare *Luna eclipſatur*, proptereaquòd non ſemper terra inter Solem, & Lunam interponitur; ſemper tamen pronunciare licet, quandocunque terra inter Solem, & Lunam interponitur, *Luna defectionem luminis patitur*.

Adnotatio. Quemadmodum conceditur propoſitio affirmatiua de omni poſterioriſticè, videtur etiam admittenda propoſitio negatiua de omni itidem poſterioriſticè pro demonſtratione negatiua, quod ab alijs quoque obſeruatum fuit.

Rectè autem Philoſophum docuiſſe propoſitiones demonſtrationis eſſe debere de omni, facilè ſuadebitur, immò etiam, & illud, quod primo loco demonſtrandum aſſumam.

Aſſertio. Aſſerendum primò demonſtrationis propoſitiones per prædicationem naturalem ſeu directam fieri debere.

Ariſtotelis Hanc Ariſtotelis fuiſſe ſententiam apertè conſtat ex eo quod ipſe rejectâ propoſitione dialecticâ, quæ non eſt immediata niſi ſecundum opinionem, aſſumit conſiderandas propoſitiones immediatas, ſecundum veritatem, atque ſe conſideraturum prædicationes tales, quæ per ſe ſunt, non autem, quæ per accidens. Ariſtoteles probatur. 1. Poſt. text. 137.

Vbi cum interpretibus aduertendum prædicari, duobus modis accipi; primò pro prædicatione eſſentiali, quæ eſt, quando terminorum alter eſt in definitione alterius, ut *homo eſt animal*; *homo eſt riſibilis*. Vel ut alijs placet, quando prædicatum eſt de eſſentia ſubiecti, hęc verò eſt per accidens, *homo eſt albus*. Secundo, pro eo, quod eſt non per aliud, quâ ratione hæc eſt propoſitio per ſe *homo eſt albus*, quoniam homo per ſe ipſum ſubijcitur albedini, non autem per aliud; & hæ ſunt per accidens, *album eſt homo; album eſt muſicum*, quia album neque homini, neque muſico ſubijcitur per ſe ipſum, ſed per hominem; hoc autem loco Philoſophus ſumit per ſe, & per accidens in ſecunda ſignificatione & quamuis inter interpretes magnum ſit de Ariſtotelis conſilio diſſidium; re tamen verâ longè meliùs videtur Auerroes eius ſententiam aſſecutus, dicens Ariſtotelem ſumpſiſſe per ſe, & per accidens iuxta ſecundam ſignificationem, quod ex exemplis, quibus utitur, facilè deprehenditur; dum enim dicit *album eſt homo*, affert exemplum ad declarandum prædicationem per accidens; hoc autem aliud, puta *homo eſt albus*, affert ut exemplum prædicationis per ſe; adeo ut hoc loco prædicatio per ſe, nil aliud ſit, quàm prædicatio naturalis, quæ tunc planè contingit, quando id prædicatur, quod extra animam ſeu quod reipsâ ineſt alteri, & id ſubijcitur, quod extra animam, ſeu reipsâ ſubeſt; contra verò non naturalis prædicatio euenit, quando prædicatur id, quod reipsâ ſubeſt, vel ſubijcitur id, quod re verâ ineſt; vel ſaltem non ſubeſt, ut cum dicimus *album eſt homo*, *album eſt muſicum*; *animal eſt homo*; hæc autem prædicatio naturalis commendabilis eſt, ex eo quia vitatur proceſſus in infinitum tam ex parte ſubiecti, quàm ex parte prędicati, nam in hac propoſitione *homo eſt albus*, finita ſunt prædicata ſupra album, & finita ſubiecta ſub homine; ex parte enim prædicati aſcendendo peruenimus ad ſummum genus qualitatis, ex parte ſubjecti deſcendendo peruenimus ad ſingulare ſpeciei, ſed Ariſtot. per prædicationem per ſe intellexiſſe prædicationem naturalem patet, quoniam prædicationem per ſe declarare volens, ait, Ἔχει δ' οὕτως, ἐπειδὴ ἔστιν ὃ αὐτὸ μὲν κατ' ἄλλου κατηγορεῖται, μὴ κατὰ συμβεβηκός. Ibidem. *Se habet autem ſic, quia eſt quod alij attribuitur, non ex accidenti*, quaſi dicat, intelligo illa, quæ inſunt, quæ prędicantur de ſubiecto per ſe, non per aliud, quod hoc loco vocat per accidens; Hoc autem poſtea declarat exemplo, nempe quod intelligendum velit prædicata per accidens, & inquit, ut ſi dicamus, οἷον, τὸ λευκόν ποτ' ἐκεῖνο φαμὲν εἶναι ἄνθρωπον, *velut album illud interdum dicimus eſſe hominem*, ſeu dicimus *album eſt homo*. à qua prædicatione ſtatim ipſe diſtinguit prædicationē per ſe, dicens, οὐχ ὁμοίως λέγοντες καὶ τὸν ἄνθρωπον λευκόν. *Cum non ſimiliter dicamus etiam hominem album* eſſe; quaſi dicat, non eſt autem per accidens ſi dicamus *homo eſt albus*; cuius rei rationem reddit dicens, ὁ μὲν γὰρ οὐχ ἕτερόν τι ὢν, λευκός ἐστι. *hic enim, cùm non ſit aliud quidpiam, eſt albus*. Quod ideo dicit, quia homo non per aliud quidpiam ſubeſt albo, ſed per ſe ipſum; at verò album non per ſe ipſum ſubijcitur homini, ſed per hominem ipſum, nam homini accidit eſſe album; & propterea non ipſum album eſt homo, ſed id cui ineſt album, homo eſt; adeout perinde ſit ac ſi dicamus, homo, cui ineſt album, eſt homo. Manifeſtum igitur prædicationem in demonſtrationibus

ex

ex Ariſtotele naturalem eſſe debere.

Ratione quoque ſuadetur. Valida quoque ratio illud conuincit, quoniam, ut res ſe habet ad eſſe, ita ad cognoſci; ſed res in natura ita ſunt ordinatæ ut affectio, & prædicatum inſit ſubiecto, non autem viciſſim; ergo ita cognoſci debent, ac proinde hunc in modum ad ſcientiam comparandam, prædicationes fieri debent.

Aſſertio ſecunda. Aſſerendum ſecundò propoſitiones demonſtrationis debere eſſe de omni. De Ariſtotelis ſententia nulla difficultas, cum hoc ſplendidis verbis, non uno in loco teſtatum reliquerit.

Ratione quoque ſuadetur, quia demonſtratio eſt de uniuerſalibus, cum ex particularibus propoſitionibus, uniuerſalis concluſio, in qua ſcientia poſita eſt, inferri non poſſit; ergo propoſitiones, ex quibus demonſtratio contexitur, debent eſſe de omni.

Prima difficultas. Sed aduerſus conditionem primam, quidam inſurgunt conantes oſtendere dari dictum de omni poſterioriſtieum abſq; ſubiecti uniuerſalitate, nam Terra, inquiunt, eſt rotunda; Mundus eſt finitus; Luna eclipſatur: ſunt propoſitiones, quæ demonſtrari poſſunt, proindeque ſunt de omni; prædicatum tamen ſubiecti non habet uniuerſalitatem; non enim omni ſubiecto ineſt, cum in huiuſmodi propoſitionibus ſubiectum ſit indiuiduum, ſub quo nulla dantur alia inferiora ſubiecta.

Solutio. Solutio patet ex ijs, quæ antea diximus de lunari eclipſi diſputantes; ſit enim obuiam difficultati reſpondendo Terram, Mundum, Lunam in prædictis propoſitionibus conſiderari non ut ſingularia, ſed ut ſpecies, ſub quibus non repugnat potentiâ ſaltem logicâ, plures eſſe, & Terras, & Mundos, & Lunas, de quibus rotundum, finitum, & eclipſabile enuncietur; in commemoratis igitur propoſitionibus, ſubiecti reperitur uniuerſalitas.

Secunda difficultas. Grauior tamen eſt difficultas, quoniam hæc propoſitio. *Deus eſt iuſtus*, cenſetur eſſe de omni, & nihilominus eius ſubiectum uniuerſale non eſt.

Quorundi opinio. Sunt, qui negant aſſumptum, exiſtimantes ad prædicationem de omni, ſubiectum uniuerſalitatis requiri.

Refellitur. Hoc autem, cum pronuncient, nullâ ratione ſuffulti, nullo propterea videntur plauſu digni.

Aliorum ſententia. Alij autem exiſtimant ſatis ſuperque eſſe, ut prædicatum non conueniat ſubiecto mediatè, qua de cauſa hæc propoſitio, *Socrates eſt rationalis*, ex eorum ſententia non eſt de omni; ſed quando prædicatum nullo intermedio conuenit alicui ſubiecto, quantumuis illud non ſit uniuerſalitatis capax, poterit eſſe de omni.

Reijcitur. Hæc explicatio pleriſque non placet, cum indiſcriminatim uſurpet *de omni, & quatenus ipſum*;

Probabilior ſententia. Propterea ſatius ducunt aſſerere ad prædicationem de omni, requiri tantum, ut non detur aliquod ſubiecto inferius, cui conueniat, & aliquod, cui non conueniat prædicatum, & idcircò quando ſubiectum non ſit uniuerſale, atque adeo inferiora non habeat, adhuc poſſe de ipſo propoſitionem fieri de omni, quoniam non datur aliquid inferius ſubiecto, ita ut illi conueniat prædicatum, & aliquid cui non conueniat, ſi tamen competat toti ſubiecto, & omni tempore.

Hanc interpretationem, eo nomine præſertim amplectuntur, quoniam eam ad Ariſtotelis aures exiſtimant, quia inquiunt, non aliam ob cauſam prædicatum de omni per negationem ipſe definiuit. Hic dicendi modus non improbabilis, tale autem Ariſtotelis fuiſſe conſilium non conſtat, nam utimur plerunq; negatiuo definitionis genere, ſolum ob eâ cauſam, quoniam hoc modo res definienda facilius explicatur.

Tertia difficultas. Contra ſecundam conditionem, ſcilicet dari dictum de omni, ſine temporis uniuerſalitate, hoc eſt ſine temporis perpetuitate, quidam ſic arguunt. Hæc propoſitio Luna deliquio laborat, ſub demonſtrationem cadit, & tamen prædicatum, nimirum eclipſis non conuenit Lunæ omni tempore.

Solutio à 1. Poſt. tex. 65. Difficultatem hanc tangit, & ſoluit Ariſtoteles dicens. Αἱ δὲ τῶν πολλάκις γινομένων ἀποδείξεις καὶ ἐπιστῆμαι, οἷον σελήνης ἐκλείψεως, δῆλον ὅτι, ᾗ μὲν τοιαίδ' εἰσίν, ἀεὶ εἰσίν· ᾗ δ' οὐκ ἀεί, κατὰ μέρος εἰσίν· ὥσπερ δ' ἡ ἔκλειψις, ὡσαύτως τοῖς ἄλλοις. *Semper eorũ autem, quæ ſæpe fiunt, demonſtrationes & ſcientias, ut Lunæ defectionis, perſpicuum eſt, quà tales ſunt, ſemper eſſe: quà verò non ſemper ſunt, in parte eſſe, quod autem de defectione idem de cæteris.* Quoniam docuerat demonſtrationem non eſſe niſi rerum perpetuarum, ob id hanc affert dubitationem Philoſophus, dicens in diſciplinis plures fieri demonſtrationes rerum, quæ non ſemper ſunt, & affert exemplum eclipſis Lunaris, & aliorum ſimilium accidentium, quæ non ſemper ſunt; vel igitur hæ non ſunt demonſtrationes, nec ſcientiam pariunt; vel falſum eſt demonſtrationem non eſſe niſi rerum perpetuarum. Dubitationem ſoluit dicens accidentia illa, quæ ſæpe fiunt, hoc eſt, quæ non ſunt ſemper conſiderari poſſe ut ſemper exiſtentia, atque adeo cadere ſub demonſtrationem, quatenus ſemper ſunt, nempe ut uniuerſalia, nam quatenus ſingularia ſemper non ſunt; ita quidem eclipſis particularis, nempe hæc, vel illa eclipſis, non ſemper eſt; at eclipſis uniuerſalis ſemper dicitur, eſſe in ſuis cauſis, eam certam cauſam ſemper conſequatur, quâ exiſtente, neceſſariò etiam eclipſis exiſtit; quando igitur eclipſis demonſtratur attendi non debet eclipſis hæc particularis, quæ nunc eſt, & poſtea non erit, ſed eius uniuerſalis natura, quæ ſemper eſſe dicitur; quamuis enim re ipſâ nulla ſingularis eclipſis exiſtat, certæ tamen quædam cauſæ ſunt, in quarum poteſtate, virtuteque dicitur eclipſis ſemper eſſe, ubi Philoſophus per eclipſim uniuerſalem intelligit eclipticos naturam, quæ ſemper eſt ratione cauſarum illam virtute continentium.

Secunda conditio, quòd præmiſſæ ſint per ſe. 1. Poſt. Tex. 30. Pergit Philoſophus dicens demonſtrationis præmiſſas eſſe *per ſe*, ita ut ad conditionem hanc deſcendat, quæ maiorem in propoſitione neceſſitatem facit; omnis enim prædicatio *per ſe*, eſt etiam de omni, non autem viciſſim; ſed quia per ſe multa ſignificat, cum quadrifariam dicatur; ob id quatuor has ſignificationes Ariſtoteles diſtinguit, ſimulque modos his oppoſitos dicendi per accidens exponit. Aduertendum porro particulam *per ſe* hoc loco non eo ſenſu accipi, quo paulo ſupra dictum fuit; nam ibi ſumebatur pro eo, quod eſt non per aliud; ſicuti *per accidens* pro eo, quod eſt per aliud; at verò hîc accipitur *per ſe* ad prædicationem eſſentialem denotandam; ſicuti *per accidens* ſumitur ad ſignificandam prædicationem non eſſentialem. Quid autem ſit prædicatio eſſentialis, & non eſſentialis, partim ex dictis in Inſtitutionibus dialecticis, partim ex infra dicendis, manifeſtum fit, interim adnotabo prædicationem eſſentialem è quorundam ſententia contingere, quando terminorum alter eſt de definitione alterius, vel ut alijs placet, quando enunciationis prædicatum ingreditur eſſentiam ſubiecti, vel ab eadem dimanat; prædicatio autem accidentalis, quæ oppoſito modo ſe habet.

Primus modus dicendi per ſe. 1. Poſt. Ibid. Primum autem aggreditur modum dicendo. Καθ' αὑτὰ δ', ὅσα ὑπάρχει ἐν τῷ τί ἐστιν· οἷον τριγώνῳ γραμμὴ καὶ γραμμῇ στιγμή· ἡ γὰρ οὐσία αὐτῶν ἐκ τούτων ἐστί, καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ λέγοντι τί ἐστιν ἐνυπάρχει. *Per ſe autem* voco *quæcunque inſunt* in prædicatione declarante *quid eſt: ut triangulo ineſt linea, & lineæ punctum, eſſentia nanque ipſorum ex his eſt, atque* hæc *inſunt in oratione dicente* quid *ſit.* Docet itaque Philoſophus primum modum dicendi

per

per ſe, duabus conſtare conditionibus quarum prima, ut prædicatum in ſubiecto inſit, atque adeo prædicatio ſit directa, & naturalis; Hinc *homo eſt animal*, eſt propoſitio per ſe, nam reuerâ animal ineſt homini, & hæc *animal eſt homo*, non eſt per ſe, quia homo non ineſt animali; iſtud autem *ineſſe* in hoc conſiſtit, quòd id cui aliud ineſt, ſe teneat per modum habentis, & id, quod ineſt, ſe teneat per modum habiti. Ob eandem cauſam hæc, *rationale eſt homo*, non eſt propoſitio per ſe, cum non ſit naturalis prædicatio. Secunda conditio, ut prædicatum de ſubiecto dicatur in quid, nempe, ut ſit eius, vel integra definitio, ut in hac propoſitione *homo eſt animal rationale*, vel pars definitionis, puta genus, ut cum ſit propoſitio *homo eſt animal*, vel differentia, ſiue proxima, ut *homo eſt rationalis*, ſiue remota, ut *homo eſt ſenſitiuus*, adeo ut quinque credantur eſſe prædicata huius primi modi, ſcilicet, *definitio; genus proximum; genus remotum; differentia proxima; & differentia remota*. Intelligendum autem prædicatum eſſe de definitione ſubiecti, vel in recto ut animal, item rationale reſpectu hominis; vel in obliquo, ut materia, & forma, comparatione compoſiti; vel demum in obliquo, non tamen ut pars, ſed ut aliquid ad quod ſubiectum habitudinem habet, ut linea reſpectu ſuperficiei, puta trianguli, aut punctum reſpectu lineæ; quamuis enim linea non ſit ſuperficiei pars, neque punctum lineæ, pertinent tamen ad naturam definiti, tanquam aliquid, ad quod definitoni neceſſariam habitudinem habet. Idcirco triangulum definitur, ſuperficies, tribus lineis conſtans; linea longitudo punctis, tanquam continuantibus, conſtans &c. de his tamen infra, hinc deducas multa prædicari de ſubiecto per ſe in hoc primo modo, de quibus paulo poſt diſſerendum eſt, primò tribus reliquis modis dicendi per ſe breuiter explicatis.

Secundus modus dicendi per ſe. 1. Poſt. text. 31.

Secundus modus dicendi per ſe fuit ab Ariſtotele quidem explicatus duabus conditionibus, quarum una eſt, ut prædicatum inſit ſubiecto: Secunda verò ut ſubiectum ſit de definitione prædicati, & idcirco quandocunque accidens proprium de ſuo prædicatur ſubiecto, propoſitio eſt per ſe ſecundo modo, ut hæc, *homo eſt riſibilis*, nam riſibile ineſt homini, quod prima conditio requirit, & homo eſt de definitione riſibilis, quod ſecunda conditio poſtulat. Has duas conditiones aſſignauit Philoſophus dicens, καὶ ὅσοις τῶν ἐνυπαρχόντων αὐτοῖς, αὐτὰ ἐν τῷ λόγῳ ἐνυπάρχουσι, τῷ τί ἐστι δηλοῦντι. *Et quibuſcunque eorum, quæ inſunt ipſis, ipſa inſunt in oratione quid eſt declarante*; ita vertendum exiſtimo, non autem, ut vertit Gulielmus Duvallius, *item ea, quæ attributis ſuis inſunt in oratione declarante quid ſit*, hæc enim verſio græcæ lectioni non congruit, ut conſideranti patebit, priora ſiquidem illa verba, καὶ ὅσοις τῶν ἐνυπαρχόντων αὐτοῖς primam exprimunt conditionem, verti nanque debent, *& quibuſcunque eorum, quæ inſunt ipſis*; ſeu *& quibuſcunque inexiſtentium ipſis*. ubi per *quibuſcunque eorum* intelligi debent prædicata, & per *ipſis* ſubiecta. Reliqua verò verba, αὐτὰ ἐν τῷ λόγῳ ἐνυπάρχουσι, τῷ τί ἐστι δηλοῦντι. *Ipſa inſunt in oratione quid ſit declarante*, ſecundam conditionem explicant. Sequentibus quibus utitur, exemplis, ſeorſum utranque conditionem declarat; quando ſiquidem ait, οἷον, τὸ εὐθὺ ὑπάρχει γραμμῇ καὶ τὰ ἰξῆς. *Vt rectum ineſt lineæ &c.* primam conditionem declarat, nam rectum ineſt lineæ, tanquam ſubiecto, quemadmodum circulare, & impar, & par numero, ut primum, & compoſitum & æquilaterum, & altera parte longius, quorum etiam Ariſtoteles meminit. Subſequentibus autem verbis, καὶ πᾶσι τούτοις καὶ τὰ ἰξῆς. *& omnibus his &c.* ſecundam conditionem explicat.

Tametſi autem hæc vera ſint, nonnullæ tamen difficultates inſurgunt, quas infra explanabimus, interim paucis aperiam Philoſophi ſententiam, quam in eo poſitam arbitror, ut doceat ad hunc modum requiri, ut prædicatum inſit ſubiecto, & ut ſubiectum ſit de definitione prædicati, non ut pars eſſentialis, ſed ut additum, quod nec etiam ſufficit, alioquin accidens commune in ſecundo modo de ſubiecto dicêretur, & faceret propoſitionem per ſe, non autem per accidens; quapropter requiritur etiam, ut inter illa ſit neceſſaria habitudo cauſæ, ſi non phyſicæ, ſaltem metaphyſicæ ad effectum, ita ut ſubiectum ſit cauſa prædicati; ut autem hæc habitudo ſit neceſſaria, non debet eſſe in genere cauſæ materialis, cum hæc detur etiam reſpectu accidentis communis, & etiam indifferens ſit ex ſe ad formam, & priuationem recipiendam; ſed in genere cauſæ efficientis, non cuiuſcunque, ſed illius, quæ talis dicitur per emanationem, & propriam reſultantiam, cuiuſmodi eſt ſubiectum reſpectu propriæ paſſionis, ut propterea nonnulli ad hunc modum dicendi per ſe explicandum, ſatiùs duxerint aſſerere prædicationem ſecundi modi eſſe, cum affectio de proprio ſubiecto prædicatur; ita planè contingit in his propoſitionibus, *linea eſt recta, aut curua: numerus eſt par, aut impar*, in his enim enunciatur paſſio de ſubiecto, ita ut prædicatum ſubiecto inſit, & ſubiectum ſit de definitione prædicati; ſubiectum enim, quod eſt linea, ponitur in definitione recti, & curui: numerus in definitione paris, & imparis; rectum enim eſt linea, cujus partes non egrediuntur à medio: par eſt numerus in partes æquales diuiſibilis. Aduertendum portò rectum ſeorſum acceptum, neque curuum itidem ſeorſum acceptum, ſed ſimul utrunque cum diſiunctiua particula ſumptum, conſtituere proprium unum lineæ; quandoquidem non omnis linea eſt recta, nec omnis linea eſt curua, ſed omnis linea, vel eſt recta, vel curua; neque omnis numerus eſt par, neque omnis eſt impar, ſed omnis numerus eſt vel par, vel impar, & alia huiuſmodi reperiuntur propria. Nam accidentium propriorum duo ſunt recognoſcenda genera, quædam enim ſimpliciter de ſubiectis prædicantur, ut *admiratiuum de homine; eclipſis de Luna; & habere tres angulos æquales duobus rectis de triangulo*; quædam autem non ſimpliciter, ſed duo ſimul iuncta oppoſita proprium unum conſtituunt, qualia proximè ſunt enarrata. Alia de hoc modo perſeitatis infra dicemus. His adnectit Philoſophus modum dicendi per accidens, qui duobus per ſe, iam declaratis ex aduerſo reſpondet, qua de re infra.

Tertius modus dicendi per ſe. 1 Poſt. text. 33.

Tertius modus, qui dici ſolet per ſe exiſtendi, non autem per ſe prædicandi, habetur apud Ariſtotelem expreſſus per illa verba, Ἔτι ὃ μὴ καθ' ὑποκειμένου λέγεται ἄλλου τινός. *Præterea* per ſe appello, *quod non dicitur de ullo alio ſubiecto*; rem autem declarat exemplo, dum ſubdit, οἷον, τὸ βαδίζον, ἕτερόν τι ὂν, βαδίζον ἐστὶ, καὶ λευκόν. *Vt ambulans, cum aliud quidpiam ſit, ambulans eſt, & album*. Quodlibet enim concretum accidentarium dicit formam, & ſubiectum eiuſdem, genere diuerſum ab ipſa, illam in recto, hoc autem tanquam connotatum in obliquo; propterea ambulans, ſiue album, dici non poteſt per ſe exiſtere; quoniam prout dicit formam in recto, exiſtit merito ſubiecti. Aſſignat differentiam à ſubſtantia, quæ propriè dicatur per ſe eſſe, dum ſubdit, ἡ δ' οὐσία, καὶ ὅσα τόδε τι σημαίνει, οὐχ ἕτερόν τι ὄντα ἐστὶν ὅπερ ἐστί. *Subſtantia verò, & quæcunque hoc aliquid ſignificant, non aliud quidpiam ſunt, quàm id quod ſunt*. Tandem concludit. τὰ μὲν δὴ μὴ καθ' ὑποκειμένου, καθ' αὑτὰ λέγω· τὰ δὲ καθ' ὑποκειμένου, συμβεβηκότα; *quæ igitur de ſubiecto non dicuntur*,

cuntur, *per ſe*: quæ verò de ſubiecto dicuntur, *accidentia* voco. Laborant tamen interpretes in explicanda Philoſophi ſententia, cùm quidam exiſtiment eum eſſe locutum de modo per ſe eſſendi, hoc eſt ſolitariè exiſtendi, ſic enim per eſſendi modum interpretantur, ut competere dici poſſet etiam accidenti ſeparato à ſubiecto. Alij præſsiùs explicant hunc modum per ſe eſſendi, intelligendo videlicet illum qui excludit modum eſſendi in alio, ut in ſubiecto, ſiue actu, ſiue poteſtate, ac aptitudine; iuxta quam ſignificationem competit tàm ſubſtantijs primis, quàm ſecundis. Alij modum hunc de quo loquimur, magis adhuc reſtringunt, adeo ut velint per ipſum excludi modum eſſendi in alio, non ſolum ut in ſubiecto, ſed etiam ut inferiori, quo pacto ſolùm primis ſubſtantijs competeret, quandoquidem ſecundæ ſunt in primis, tanquam in inferioribus.

Explicatur tertius modus dicendi per ſe.

Videtur tamen aſſerendum, hoc perſeitatis modo illa eſſe per ſe, quæ de alio ſubiecto non dicuntur: per accidens autem, quæ de ſubiecto alio dicuntur; quamuis enim ſubſtantia de ſubiecto quoque dicatur, nihilominus accidens duntaxat dicitur de ſubiecto alio, eſt enim in ſubiecto, quod eſt generis diuerſi. Ad hunc tertium modum pertinent omnes enunciationes de ſecundo adiacente; cum enim per has exiſtere rem aliquam pronunciamus, & rerum alia per ſe exiſtant, ut ſubſtantiæ: aliæ verò non per ſe, ſed per accidens exiſtant, ut accidentia omnia; propterea omnis enunciatio, quâ ſubſtantiam aliquam exiſtere dicimus, eſt per ſe, ut, *homo eſt*; & omnis enunciatio, quâ accidens aliquod dicimus exiſtere, eſt per accidens, ut, *album eſt; ambulans eſt*. Hæc videtur ſanè interpretatio maximè verbis Ariſtotelis conſentanea; cum enim negatio per affirmationem intelligatur, ob id explicato hoc modo per ſe per negatiuam conditionem, nempe non eſſe in ſubiecto, ſtatim eam per affirmatiuam oppoſitam declarat, ſcilicet per eſſe in ſubiecto, conditionem accidentium propriam. Is enim primò explicuit, quæ non ſunt per ſe, mox docet, quæ ſint per ſe. Dicit enim hoc tertio modo, ea eſſe per ſe, quæ non ſunt in ſubiecto & ſtatim hoc explicat per affirmatiuam oppoſitam, quæ conditio eorum eſt quæ ſunt per accidens, nempe per ea quæ ſunt in ſubiecto; ex his facilè conſtat eum de omni ſubſtantia, tam ſcil. prima, quàm ſecunda locutum eſſe, quia hunc modum eſſendi per ſe explicat per non eſſe in ſubiecto, ſed non eſſe in ſubiecto re verâ conuenit cuicunque ſubſtantiæ, tam ſcilicet primæ, quàm ſecundæ; ob id de utraque ſermonem habet; licet enim ſubſtantiæ ſecundæ conueniat eſſe in ſubiecto, ſumpto hoc pro inferiori, non tamen conuenit, ſumpto pro ſubiecto inhæſionis, ut hic ſumi debet ad excludendum accidens, quod ſubiectum inhæſionis habet. Neque perturbet, quòd Philoſophus uſus ſit verbis illis, *& quæcunque hoc aliquid ſignificant*; hoc enim ideo fecit, quoniam tertius hic modus exiſtentiam reſpicit, at ſingularia per ſe ipſa exiſtunt; idcirco ſolam indiuiduam ſubſtantiam commemorauit; non propterea tamen uniuerſalem excluſit; nam hæc in ſingulari inſita eſt, & una cum ea exiſtit, quam ob cauſam accidentia etiam concreta ſumit, quoniam accidens non abſtractum, ſed concretum tantùm exiſtit; non propterea tamen accidens abſtractum reijcit, cum huic etiam conueniat non eſſe per ſe, ſed per accidens, hoc eſt per aliud, ſcilicet per ſubiectum cui ineſt, cum non poſſit inſtar ſubſtantiæ ſe ipſo exiſtere, & hoc modo dicitur, *ambulatio eſt; albedo eſt* &c. accidentia enim ſunt abſtracta, quæ per accidens itidem eſſe dicuntur.

Quartus modus dicendi.

Quartus modus dicendi per ſe ab aliquibus appellatur modus non per *ſe prædicandi, ſed per ſe cauſandi*, de quo Philoſophus. Ἔτι δ' ἄλλον τρόπον, τὸ μὲν δι' αὐτὸ ὑπάρχον ἑκάστῳ, καθ' αὐτό· τὸ δὲ μὴ δι' αὐτό, συμβεβηκός. *Alio præterea modo, quod propter ſe ineſt unicuique per ſe eſt: quod non propter ſe, accidens*. Declarat quartum hunc modum dicendi per ſe dicens contingere, quando in ſubiecto includitur cauſa externa, videlicet, efficiens, vel finalis, ſenſu mox explicando, &c. propter quam illi prædicatum ineſt, ſeu quando in ſubiecto includitur proxima ratio, à qua habet prædicatum ut illi conueniat; fit igitur hæc prædicatio per ſe quarto modo, quando terminorum alter alterius cauſa externa eſt, ſiue ſubiectum prædicati, ſeu prædicatum ſubiecti, de quibus paulo infra diſſerendum. Quamobrem ad hunc de quo loquimur modum, pertinere dicunt illas propoſitiones, quarum termini non ſunt inter ſe ita coniuncti, ut alter alteri inhæreat, ſed loco diſiuncti; idcircò ita diſputant. Veram prædicationem reddens extremorum reſpectus eſt, qui bifariam contingit, nam vel eſſentialis, vel accidentalis erit; nequit eſſentialis eſſe, niſi alter alterius cauſa ſit, eaque vel effectrix, vel finalis, cum hæ duæ externæ ſint, locoque diſiunctæ ab effectu; quare prædicatio hæc fit quando termini prædicto modo ſe habent. Accidentalis, citra rationem cauſæ, & effectûs in extremis, veram reddit prædicationem, ſed per accidens, ut *Socrate ambulante corruſcauit*.

1. Poſt. Tex. 19

Ad clariùs autem quartum hunc modum declarandum Ariſtoteles utitur modo eſſendi per accidens, huic tamen, ut par erat oppoſito, ſequentibus verbis dicens; Οἷον, εἰ βαδίζοντος ἤστραψε, συμβεβηκός· οὐ γὰρ διὰ τὸ βαδίζειν ἤστραψεν, ἀλλὰ συνέβη, φαμέν, τοῦτο. *Ut ſi ambulante* aliquo, *fulgurauit accidens* eſt; *non enim propter ambulationem fulgurauit, ſed dicimus, hoc accidit*. Docet igitur fieri hanc prædicationem per ſe quarto modo, quando terminorum alter alterius externa cauſa eſt, ut expoſuimus; affert exemplum iugulati; hæc enim eſt propoſitio per ſe ſpectans ad hunc quartum modum, *homo iugulatus interijt*. Iugulatio enim eſt cauſa interitûs; addit autem, *& per iugulationem*, quaſi dicat, dummodo propter iugulationem interierit; ſi quis enim interierit non propter illam iugulationem, ſed propter ſuperuenientem febrem, tunc hæc propoſitio non eſſet per ſe *homo iugulatus interijt*, ſed per accidens; at ſi ſupponamus iugulationem mortis cauſam fuiſſe, non eſt per accidens, ſed per ſe, quòd iugulatus interierit.

Quæ propoſitiones ad ſingulos modos per ſe dicendi pertineant.

Videamus propoſitiones attinentes ad ſingulos modos exactioris doctrinæ gratia.

Prima opinio de propoſitionibus ad primum modum ſpectantibus.

Sunt qui putant omnia prædicata, quæ definitionem ingrediuntur, tam in recto, quàm in obliquo, ſiue ſint de eſſentia definiti, ſiue aliquod additum, per ſe in primo modo de definito prædicari, proindeque contendunt has propoſitiones ad primum modum ſpectare; *homo eſt animal, homo conſtat ex anima, & corpore; riſibile eſt homo; pater eſt filij pater*, & alia huiuſmodi, nam homo ingreditur, ut ſub ectum definitionem riſibilis, & filius ut correlatiuum definitionem patris.

Secunda opinio.

Ex aduerſo alij non modò negant, quæ in obliquo definitionem ingrediuntur ad hunc pertinere modum, ſiue ſint de eſſentia, ſiue quidpiam externum, verum etiam inficiantur tranſcendentia in primo modo de inferioribus prædicari, quoniam non ſe habent ad modum formæ inexiſtentis; item propoſitiones identicas ob eandem cauſam; & quia identicæ prædicationes naturales non ſunt, neque tales propoſitiones demonſtrationi poſſunt inſeruire, cum non explicent cauſam, cur prædicatum ſubiecto conueniat, & tamen

men demonſtratio ex cauſis procedat; negant etiam prædicationes uniuerſalium de ſingularibus ad hunc primum modum ſpectare, eo quòd non ſint de omni, utpote particulares: omnis autem propoſitio per ſe debet eſſe de omni poſterioriſtico, ita ut ſecundus neceſſitatis gradus primum ſupponat; affirmant igitur propoſitiones duntaxat, in quibus tota definitio, vel partes definitionis in recto de proprio definito prædicantur, ut ſunt genus, & differentia comparatione ſpeciei, ad hunc primum modum dicendi per ſe attinere.

Prima aſſertio. Aſſerendum primò propoſitiones illas eſſe per ſe primi modi, in quibus prædicata ſunt de eſſentia ſubiecti uniuerſalis, ſiue in recto ſiue in obliquo, ſiue ea prædicamentalia, ſiue tranſcendentia ſint.

Auctoritate, & ratione ſuadetur. Aſſertionem hanc proſectò docuit Philoſophus, eſtque ex eo manifeſta, quia hæc eſt maior neceſſitas, quæ inter prædicatum, & ſubiectum adinueniri poſſit, quando nimirum prędicatum pertinet ad quidditatem ſubiecti, quod verum eſt tam de prædicatis eſſentialibus in recto, quàm in obliquo, tam de prędicamentalibus, quàm de tranſcendentibus, cuiuſmodi eſt ens, quod in quid de inferioribus ſuis prædicatur. Itaque propoſitiones ad hunc modum pertinent in quibus de re aliqua prædicatur tota definitio; inſuper differentia eſſentialis, ſiue propria, & ultima, ut rationale de homine; ſiue communis, ut de eodem homine ſenſitiuum: præterea genus, ſiue proximum, ſiue remotum, ut de homine animal, & ſubſtantia, ubi nomine generis non ſolum intelligendum, quod eſt uniuocum in aliquo prædicamento aptum enunciari de pluribus differentibus ſpecie, ſed etiam ens, ut paulo antea dictum fuit.

Secunda aſſertio. Aſſerendum ſecundò, quando prædicata ad rei naturam, ſiue eſſentiam non pertinent, quamuis definitionem ingrediantur, non conficere propoſitionem per ſe primi modi.

Ratione ſuadetur. Ratio euidens eſt, quia primus modus dicendi per ſe, maximam enunciationis neceſſitatem inuoluit; hęc autem non habetur, niſi quando prædicatum pertinet ad eſſentiam ſubiecti, tanquam pars eſſentialis ipſius, vel tanquam integra eſſentia diſtinctè ſignificata, ut clarum eſt; ergo quando prædicata non pertinent ad eſſentiam ſubiecti, nequeunt efficere propoſitionem primi modi dicendi per ſe. Aſſumptum eſt manifeſtum conſecutio optima; nam nullum prædicatum ab illis, quæ ſunt de eſſentia ſubiecti, maximam habet neceſſitatem connexionis cum ſubiecto; & quamuis paſſio neceſſariam quoque connexionem cum ſubiecto habeat; hæc tamen eſt neceſſitas ab illa dependens, ſiquidem paſſio ſupponit ſubiectum ex ſuis internis prædicatis conſtitutum.

Quæ ex traditis deducuntur. Hinc manifeſtum eſt propoſitiones non eſſe per ſe primi modi, in quibus ſubiectum de paſſione prædicatur, dicendo videlicet *riſibile eſt homo*; vel correlatiuum de relatiuo, ut *Pater eſt filii pater*: quamuis enim ſubiectum, puta homo, ingrediatur definitionem paſſionis, nempe riſibilis, non tamen ingreditur tanquam quid eſſentiale, ſed ut additum. Accedit, quòd catenus prædicatum per ſe dicitur de ſubiecto, quatenus in ſubiecto eſt cauſa formaliſque ratio inhærentiæ prædicati in ſubiecto; unde eſt, ut eſt ut tunc fiat directa, & naturalis prædicatio, quando id quod ineſt, prædicatur, & id, cui ineſt, ſubijcitur: at in paſſione non reperitur talis ratio, neque ſubiectum ineſt paſſioni, neque correlatiuum relatiuo; propterea nequeunt efficere propoſitionem per ſe. Nõ inficiandum tamen eſſentialem ordinem, quem inuoluit paſſio, vel accidens ad ſubiectum, de accidente dici in primo modo, quoniam huiuſmodi ordo circumſcribit eſſentialem differentiam, quæ cum ad primum modum dicendi per ſe reuocanda ſit, conſequens ſit ut ordo prædictus eandem conditionem ſortiatur.

Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta. Neque perturbet quòd Ariſtoteles dixerit triangulo ineſſe lineam, & lineæ punctum, immò, & quòd pronunciauerit, ἡ γὰρ οὐσία αὐτῶν ἐκ τούτων ἐστί, καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ λέγοντι τί ἐστιν ὑπάρχει. *Eſſentia namque ipſorum ex his eſt, atque* hæc *inſunt in oratione dicente quid ſit.* Optimè namque Philoſophus nouerat, punctum non eſſe partem eſſentialem lineæ, ſed terminum, vel rationem continuatiuam partium lineæ, atque adeo non dici de linea, neque in recto, neque in obliquo prædicatione ſpectante ad hunc primum modum, ſed ipſe tantum docere volebat habitudinem lineæ ad punctum, quatenus hæc explicat eſſentialem differentiam ipſius lineę, prędicatum eſſe primi modi, & eodem pacto de linea reſpectu trianguli dicendum. Ad primum igitur modum non ſufficit, ut prędicatum ingrediatur ſubiecti definitionem, ſed requiritur ut ingrediatur tanquam aliquod eſſentiale, non tanquam additum. Pręter commemoratas propoſitiones ad hunc etiam modum pertinent illę, in quibus una definitio eſſentialis, de altera eiuſdem definiti dicitur, ut definitio hominis metaphyſica eſt, *animal rationale*; at eiuſdem phyſica, *conſtans ex corpore, & anima intellectiua*, ſi fiat propoſitio, *animal rationale eſt conſtans ex corpore, & anima intellectiua*, hęc ad hunc primum modum ſpectabit; tametſi nanque definitio una non ſit de conceptu alterius, ſatis ſuperque, ut ſit de eſſentia definiti.

Aſſertio tertia. Aſſerendum tertiò propoſitiones quaſdam, quamvis formaliter ad hunc modum non pertineant, tamen per reductionem, pertinere.

Ratione probatur. Ità planè ſe habent hæ propoſitiones, *riſibilitas eſt aptitudo hominis ad ridendum; ſimitas eſt naſi curuitas*, & in uniuerſum omnis propoſitio, in qua accidentis definitio tradita per ſubiectum de ipſo accidente prædicatur. Hæ propoſitiones non videntur formaliter ad hunc modum ſpectare, quoniam in ipſis non enunciantur prædicata quæ intrinſecus ingrediantur eſſentiam ſubiecti, quod ad hunc primum modum requiri dicebamus, eas tamen ad hunc modum reduci, non inficiandum; quemadmodum enim in ſecundo modo dicendi per ſe, continetur ea propoſitio, in qua non plus quam hoc pacto ſubiectum eſt de ratione, & definitione prædicati; ita viciſſim in hoc primo modo reponi poterit ea propoſitio, in qua non plus, quàm eo pacto prædicatum eſt de ratione ſubiecti; atque hunc in modum quacunque cauſa, per quam poteſt rei eſſentia explicari, ſolet exiſtimari prædicatum enunciationis ad hunc primum modum ſpectantis. Inter hęc tamen non recenſenda paſſio, per quam rei deſcriptio conficitur, paſſio nanque non conſtituit rem, ſed conſtitutam ſupponit, unde eſt, ut dum paſſio de ſubiecto enunciatur, fiat propoſitio in ſecundo modo dicendi per ſe.

Quæ propoſitiones etiam ad hunc modum reuocantur. Sic etiam ad hunc modum reuocantur propoſitiones in quibus uniuerſalia de ſingularibus enunciantur, uniuerſalia enim ſunt de eſſentia ſingularium, quæ ſi definirentur, non niſi per uniuerſalia poſſent definiri. Sic etiam propoſitiones identicæ; ſi nanque perſeitas propoſitionis eſt, quoniam prædicatum eſt in ſubiecto non per aliud quanto ſubiectum eſt minus aliud à prædicato, tanto magis propoſitio eſt per ſe; hinc magis eſt per ſe propoſitio, in qua tota definitio de definito prędicatur, quàm ea in qua pars prędicatur; cum itaque non ſit maior identitas, quàm eiuſdem ad ſe ipſum; ob id identicæ propoſitiones dici poſſunt per ſe, & quidem in primo modo; excluduntur tamen

quemadmodum & propoſitiones indirectæ, tanquam ineptæ ad demonſtrationem.

Reuocantur etiam propoſitiones negatiuæ, in quibus remouentur à ſubiecto Prædicata oppoſita prædicatis illi conuenientibus in primo modo, quandoquidem negationes prædicatorum ſimpliciter repugnantium alicui, quamuis ad eſſentiam illius rei conſtitutiuè non pertineant, conſecutiuè tamen pertinent, quatenus conſecutionem habent ad eſſentialia rei prędicata; ita hęc propoſitio *homo non eſt irrationalis* ad hunc primum modum reuocatur, quoniam negatio irrationalitatis in homine conſequitur rationalitatem, quæ de homine in primo modo dicendi per ſe prædicatur, & huiuſmodi negatiuæ propoſitiones, negatiuæ demonſtrationis deſeruiunt.

Dubitatio de hac propoſitione *rationale eſt animal*.

Dubitatur tamen de hac propoſitione, *rationale eſt animal*, videtur enim per ſe, & nonniſi ad primum modum ſpectans, quamuis prædicatum non ſit de eſſentia ſubiecti.

Dubitationis ſolutio.

Prętermiſſis reſponſionibus aliorum dicendum propoſitionem illam eſſe neceſſariam, non tamen *per ſe*, defectu incluſionis, ſiquidem animal perfectâ præciſione diſtinguitur à rationali, eſt tamen neceſſaria propter incluſionem in tertio, ſcilicet in ſpecie.

Quomodo difficultatibus occurrendũ ſit.

Ex hactenus diſputatis operoſum non erit occurrere difficultatibus quæ aduerſus tradita afferri poſſunt.

Propoſitiones ad ſecundũ modum ſpectãtes.

Ad ſecundũ modum pertinent propoſitiones in quibus propria paſſio de ſubiecto, aut definitione, aut eſſentiali eius differentia prędicatur, ut *homo eſt riſibilis; animal rationale eſt riſibile; rationale eſt riſibile*. Huc etiam pertinent propoſitiones, in quibus prædicantur effectus de cauſis, per quas poſſunt definiri. Quando igitur paſſio de definitione ſubiecti, vel de differentia conſtitutiua dicitur, talis prędicatio, ſeu propoſitio ad hunc ſecundum modum ſpectabit, quoniam explicitè cauſa ipſius aſſignatur. Item quando paſſio prædicatur de inferioribus proprij ſubiecti, ut paſſio generis de ſpecie, & ſpeciei de indiuiduis, fit propoſitio in ſecundo modo, licet non immediatè, & primariò, ſed mediatè, & ſecundariò; verè enim in inferioribus illis, paſſionis cauſa reperitur. Item paſſiones inferiorum ſub disiunctione per ſe in ſecundo modo prædicantur de ſuperiori, ut par, vel impar de numero; rectum, vel curvum de linea, quoniam hæc duo ſic accepta, cum ſint immediata, neceſſe eſt alterum ineſſe, ſe habent enim non ſecus ac, ſi contradictoriè opponerentur, & ſimul ſumpta cum disiunctione conſtituunt unum proprium de genere quidem enunciabile. Ad hunc eundem modum referunt hanc propoſitionem, *animal aut eſt rationale, aut irrationale*, eò quòd ſit generis proprietas in ſpecies diuidi. Quando autem paſſio inferioris, quæ non ſit ſub diſiunctione, ſed dicatur ſimpliciter talis, non prædicatur per ſe de ſuperiori; idcirco hæc non eſt per ſe, *animal eſt riſibile*, ut nec iſtæ *numerus eſt par: linea eſt recta*, his enim non conuenit definitio ſecundi modi dicendi per ſe.

Difficultas.

Eſt tamen difficultas in uniuerſum de paſſione, ſeu proprietate; nam accidens cuiuſmodi eſt proprietas, ſemper accidentariò prædicatur; ergo per accidens non autem per ſe.

Solutio.

Difficultatis ſolutio in eo poſita eſt, quòd *accidentariò* ſumi poteſt vel prout determinat inhærens, hoc eſt ſignificat prædicatum eſſe ens accidentarium, & tunc aſſumpto conceſſo, neganda eſt conſecutio, cum verè poſſit accidens neceſſariò conuenire ſubiectu; ſi autem determinat inhærentiam, & connexionem, negandum aſſumptum; ſic reſponderi ſolet. Sed hac de re cautè loquendum, quoniam paſſio non eſt accidens, ut ipſi commiſcuntur, quod de Proprio diſputantes explicuimus; ſolùm enim accidens dicitur quatenus eſt extra eſſentiam ſubiecti, ita tamen, ut eius naturam neceſſariò comitetur.

Quorundam opinio.

Quidam exiſtimant ad ſecundum hunc modum pertinere quaſcunque propoſitiones in quibus prædicatur accidens de ſubiecto, eâ ratione ducti, quoniam ſemper ſubiectum eſt de definitione accidentis. Alij verò nec ineptè has propoſitiones excludunt, eòquòd propoſitio in qua contingenter, & non neceſſariò de ſubiecto aliquid prædicatur, ad demonſtrationem aſſumi non poteſt, quod certè Ariſtoteles docuit cum huiuſmodi propoſitiones non per ſe, ſed per accidens appellet; nam propoſitiones per ſe ſupponuntur eſſe de omni & neceſſariæ, ut ipſe paſſim affirmat, quales non ſunt illæ, in quibus accidens commune de ſubiecto prædicatur.

Rationi aduerſariorum ſit ſatis.

Neque aduerſariorum ratio quicquam concludit, nam ut ſuperius aduertimus, non ſatis, ut ſubiectum adhibeatur in definitione prædicati, ſed requiritur, ut inter illa ſit neceſſaria habitudo cauſę ad effectum, & quidem in genere cauſę efficientis per emanationem.

Aliæ propoſitiones, quæ excluduntur.

Excluduntur etiam propoſitiones indirectæ in quibus ſpecies de genere, vel de differentia prædicatur, quamuis ſubiectum ſit de eſſentia prædicati. Excluſionis autem ratio ea eſt, quoniam in his modis illæ propoſitiones per ſe aſſignantur, quæ directæ naturaleſque ſupponuntur. Hinc ineptè quidam crediderunt propoſitiones per ſe primi modi per conuerſionem fieri per ſe ſecundi modi, & viciſſim, quoniam per huiuſmodi conuerſionem propoſitiones fiunt indirectæ, ac innaturales.

Quid differat inter prædicata primi, & ſecundi modi.

Cæterum prædicata primi modi ſunt de eſſentia, & quidditate ſubiecti, non autem prædicata ad ſecundum modum ſpectantia, ideoque illa ſunt priora ſubiecto, utpote conſtitutiua illius; hæc autem poſteriora, unde prædicatum primi modi eſt cauſa ſubiecti quantum ad eſſe, ſiquidem illud conſtituit: prædicatum autem ſecundi modi ſuum eſſe recognoſcit à ſubiecto per reſultantiam, ſenſu aliàs explicato.

Quæ propoſitiones ad tertiũ modum pertineãt.

Ad tertium modum dicendi per ſe pertinent ſubſtantiæ, quippeque per ſe exiſtunt, ſiue primæ, ſiue ſecundæ, nam per *hoc aliquid* Philoſophus, ut ſupra vidimus, intelligit per ſe eſſe, hoc eſt ſubſtantiam in uniuerſum. Et quamuis hic ſit modus, qui dicitur per ſe eſſendi, reuocari tamen poteſt ad modum per ſe prædicandi, ita ut *eſſe*, ſeu *exiſtere* per ſe dicatur de ſubſtantia in propoſitione de ſecundo adiacente.

Quæ propoſitiones ad quartũ modum pertineãt.

Ad quartum modum plerique reuocari tantum quoddam determinatum genus cauſæ, videlicet efficientis crediderunt, atque adeo ad modum hunc ſpectare tantum propoſitiones illas, in quibus tale cauſæ genus reperitur; ut Sol generat hominem, Lunaris eclipſis eſt obiectio terrę inter Solem, & Lunam; homo iugulatus interijt.

Aſſertio, quod quartus modus omne cauſæ genus complectatur.

Videtur tamen aſſerendum ad hunc modum ſpectare omne cauſę genus ſenſu tamen proximè explicando.

Auctoritate probatur.

1. Poſt. tex. 34.

Hoc Ariſtotelis fuiſſe conſilium eius verba declarant, *τὸ μ̃ δι αὐτὸ ὑπάρχον ἑκάστῳ. καθ αὐτό* *Quod propter ſe ineſt unicuique per ſe eſt*; hoc autem loquendi genus, ut conſtat, omnem cauſam, omnemque cauſalitatem complectitur. Aduertendum porrò hoc loco non ſumi cauſam, & effectum prout ſunt in potentia, neque cauſam prout in potentia, & effectum in actu, aut viciſſim, ſed cauſam in actu, & effectum in actu; nam ſi priori modo ſumerentur in illis foret neceſſa-

tia quędam habitudo potius ad ſecundum, quàm ad hunc quartum modum pertinens; ut ſi diceretur calor eſt calefactivus, voluntas eſt volitiua, intellectus eſt intellectivus, ſiquidem huiuſmodi aptitudines ſunt ſubiectorum paſſionea, ſeu proprietates.

Difficultas præoccupata.

Dices. Effectus in actu contingenter unitur proprię cauſę in actu; non igitur ex his poteſt fieri prędicatio per ſe, quę neceſſaria eſſe debet; quęlibet enim perſeitas aliquam neceſſitatem infert, ſiquidem *per ſe* excludit *per accidens*, quod contingentiam importat; cum igitur propoſitiones quarti modi ſint aliquo modo per ſe, debent etiam aliquo modo eſſe neceſsarię.

Difficultatis ſolutio.

Occurritur reſpondendo quanuis effectus in actu contingenter uniatur cum ſua cauſa quoad eſſe; per ſe tamen coniungitur quoad cauſalitatem; nam ut nuper dicebam, cauſa, & effectus hoc loco ſumuntur, prout ſunt in actu, adeo ut effectus comparetur cauſę, ut ſtat ſub ipſa cauſalitate, fieriq; debent propoſitiones hoc modo, *Calidum calefactione calefacit; Voluntas volitione vult; Intellectus intellectione intelligit; Interemptus per interemptionem interijt*; quanuis igitur in cauſis contingentibus, & liberis, effectus neceſſariam connexionem cum cauſa abſolutè ſumpta non habeat, neceſſariam tamen habet connexionem cum ea, prout ſub cauſalitate exiſtit; iuxta illud Philoſophi, *cauſa in actu, & effectus in actu ſimul ſunt, & non ſunt*; quod adeo verum, ut etiam voluntas maximè contingens in operando, prout ſtat ſub volitione, dicatur neceſſariò operans, ſiue volens. Hoc igitur quarto modo effectus in actu prædicatur de ſuo immediato principio productiuo, non autem effectus in potentia, vel in aptitudine, cum hoc pacto ad ſecundum modum per ſe dicendi pertineat; hinc propoſitio hęc. *Animal rationale eſt admirativum*, non eſt in quarto, ſed in ſecundo modo dicendi per ſe.

Aſſertionis ſuperioris probatio, neempe modũ hunc ad quodlibet cauſæ genus extendi.

At verò modum hunc intelligi poſſe de quolibet genere cauſæ, ſenſu iam explicato, quod non multo antea dictum fuit, ſuadet Ariſtotelis illud effatum; *cauſæ in actu, & effectus in actu, ſimul ſunt, & non ſunt*. Hoc enim ad omne cauſæ genus poteſt extendi, ſi ſumantur cauſę, & effectus in actu.

Difficultas. Solutio.

Nec alicuius momenti difficultas eſt, quòd cauſæ internę ad primum modum pertineant, nam diuerſâ ratione ad utrunque ſpectare poſſunt; Si nanque ſumantur prout ſtant ſub cauſalitate, ad quartum; ſi autem aliâ ratione, vel ad primum, vel ad ſecundum per ſe dicendi modum ſpectare poſſunt.

Quartus modus dicendi per ſe, tres habet gradus.

Apud pleroſque non obſcuri nominis, quartus hic modus tres habet gradus. Primus eſt quando effectus formalis de ſubiecto intermediâ ſuâ cauſâ formali prędicatur, ut *homo eſt albedine albus*; nam *albus* eſt formalis effectus albedinis, quâ inter media ipſe dicitur de homine. Secundus, quando actus egrediens à ſua formali cauſa de effectu formali illius cauſę, illâ intermediâ prædicatur, ut *album albedine diſgregat; interfectum interfectione interijt*; nam interire eſt interfectionis actus, quemadmodum diſgregare eſt actus albedinis, & effectus interfectionis eſt interfectum eſſe, quemadmodum album, eſt effectus albedinis. Tertius, quando effectus de ſuo immediato principio prædicatur, ut *intellectus intelligit, voluntas vult, calor calefacit* &c.

Quatuor modi dicendi per accidens.

Totidem autem ſunt modi dicendi per accidens. Primus, quando prædicatum non eſt de eſſentia ſubiecti, & eſt oppoſitus primo modo dicendi per ſe, iuxta quem modum dicendi per accidens hę propoſitiones, *homo eſt admirativus; homo eſt riſibilis*, dici poſſunt per accidens. Secundus eſt oppoſitus ſecundo modo dicendi per ſe, quando ſcilicet prædicatum ne dum non eſt de eſſentia ſubiecti, ſed nec eius proprietas, ut ſunt propoſitiones omnes in quarto modo. hæc ſignificare voluit Philoſophus dicens, *ὅσα δὲ μηδετέρως ὑπάρχει, συμβεβηκότα. Quæ verò neutro modo inſunt, voco accidentia*. Tertius eſt oppoſitus tertio modo dicendi per ſe explicato per prædicationem, & eſt quando *eſſe* prędicatur de accidente, ut cum dicitur *calor eſt*. Quartus oppoſitus eſt quarto modo dicendi per ſe, ſed de aliquo coniuncto illi per accidens, ut *muſicus ædificat*, nam accidit ædificatori, ut ſit muſicus, non enim ut muſicus, ſed ut ędificator ædificat.

1. Poſt. text. 34.

In quo modo per ſe demonſtrationis pręmiſſæ eſſe debeant.

Supereſt tantem, ut explicemus in quo modo per ſe pręmiſſę demonſtrationis eſſe debeant. Hoc maximè controuerſum eſt, conuenit tamen inter omnes, ut tertius modus, tanquam inutilis excludatur. Alij verò ſolos duos primos recipiunt, duobus poſtremis ſcilicet tertio, & quarto excluſis.

Aſſertio, quòd primus, ſecundus, & quartus modus utilis ſit. Ratione ſuadetur.

Aſſerendum tamen primum ſecundum, & quartum eſſe modos, in quibus fieri poſſunt demonſtrationes.

Hoc eâ ratione ſuadetur, quia cum demonſtratio *propterquid* ex cauſis procedat, propoſitiones debent eſſe per ſe in cauſando, quod cum in quarto etiam modo poſſit contingere, hic propterea in demonſtratione uſum habere poterit. Aduertendum porrò unius demonſtrationis pręmiſſas non ad eundem ſpectare modum dicendi per ſe, cum enim cauſa ſit medium, & medium debeat ſubijci maiori extremo, prędicari de minori; altera propoſitio erit in primo, altera in ſecundo modo, quę intelligenda ſunt de demonſtratione *propterquid*, pręcipuèque de potiſſima, non autem de demonſtratione *quia*, quę etiam procedit ea cauſis remotis, & non reciprocis, e uni effectu, & ex ijs quę neque cauſa, nec effectus ſunt, nec unum ponitur in definitione alterius,

Tertius quoque modus poteſt in demonſtrationes adhiberi.

Tertius etiam modus, tanquam utilis recognoſcendus, quando propoſitio demonſtranda ſit de ſecundo adiacente, ſi tamen neceſſitatem induat requiſitam ad demonſtrationem; huiuſmodi autem neceſſitatem non repugnare in Metaphyſicis oſtendemus, etiam ut diſtinctam à neceſſitate reliquorum modorum dicendi per ſe.

Auctoritate probatur. 1. Poſt. Tex. 35.

Hanc præmiſſam aſſertionem apud Ariſtotelem de primo, & ſecundo modo expreſſam legimus.

Videtur hoc de quarto quoque docuiſſe non obſcurè, dicens, *οὕτως ὡς ἐν ὑπάρχειν τοῖς κατηγορουμένοις. Itaut ipſa inſint attributis*. His enim verbis, & ſecundum, & quartum modum dicendi per ſe ſignificare voluiſſe videtur. Quod etiam ex ijs, quæ alibi tradit, licet apertè colligere, nempe quartum modum utilem eſſe &c.

SECTIO VIGESIMAQVARTA.

An, & quomodo demonſtrationis præmiſſæ de Vniuerſali *prædicato eſſe debeant.*

Prædicatum uniuerſale quid.

Tertiam atque poſtremam conditionem, quæ ſummum neceſſitatis gradum in principio complexo demonſtrationis conſtituit, Philoſophus contendit eſſe, ut propoſitio conſtet prædicato quidem uniuerſali, quod propterea definit dicens. *Καθόλου δὲ λέγω, ὃ ἂν κατὰ παντός τε ὑπάρχῃ καὶ καθ' αὑτὸ καὶ ᾗ αὐτό. Vniuerſale autem dico, quod & de omni ſit, & per ſe, & quatenus ipſum*. Itaque ea Ariſtotelis ſententia plures ſunt neceſſitatis gradus, adeo ut ſint inęquales, proindeque ratione ipſorum unum ſit magis neceſſarium, aliud verò minus, quandoquidem neceſſaria eſt propoſitio de omni, eſt adhuc magis neceſſaria propoſitio per ſe, ſed maximè omnium neceſſaria eſt propoſitio

Digitized by Google

poſitio conſtans prædicato uniuerſali nuper ad Ariſtotele definito; hæc enim eſt propoſitionis conditio, ſine qua reliquæ duæ conditiones contingentiam cum neceſſitate mixtam habent; ita fit ut in ipſis dici non poſſit eſſe ſumma neceſſitas abſque uniuerſali prædicatione; ut hæc propoſitio, *homo eſt animal*, eſt de omni, & eſt per ſe primo modo, ſed non uniuerſalis, ſenſu, quo hic uniuerſalis propoſitio dicitur. Requiritur igitur ad ſummam neceſſitatem ut prædicatum ſit uniuerſale, hoc eſt ut conueniat ſubiecto ſecundum quod ipſum; quomodo autem hoc intelligendum ſit non leuis eſt dubitatio.

Prima opinio.

Primò quidam dixerunt huiuſmodi prædicatum eſſe illud quod conuenit ſubiecto per eſſentialem connexionem, non ſolum ſecundum rationem propriam, ſed etiam communem, atque genericam, quo pacto ſubſtantia dici poteſt homini conuenire, ſecundum quod homo eſt, proindeque non requirunt, ut ſubiectum, & prædicatum inuicem reciprocentur, dummodo eſſentialem connexionem prædicatum habeat cum ſubiecto.

Secunda opinio.

Secundò. Crediderunt alij prædicatum, de quo ſit ſermo, illud eſſe, quod ſubiecto conuenit ſecundum propriam, & ſpecificam rationem, adeout cum ipſo reciprocetur; & iuxta hunc dicendi modum, homini ſecundum quòd homo, conuenit rationale, diſcurſiuum, riſibile, & omne aliud prædicatum, quod æqualis ſit ambitùs cum ipſo.

Aſſertio.

Aſſerendum iuxta ſecundam ſententiam proximè relatam ad prædicatum uniuerſale ſenſu, quo hic uſurpatur, requiri, ut conueniat ſubiecto, ita ut cum ipſo reciprocetur, ut eſt riſibile reſpectu hominis, vel eius definitionis.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Hanc ſententiam Ariſtoteli placuiſſe, non erit magni laboris oſtendere, ſi diligenter expendamus conditionem expreſſam per illa verba, ᾗ αὐτό. *Quatenus ipſum*, reperiemus enim illa ſignificare prædicatum conuenire ſubiecto ſecundum propriam eius naturam ad eum modum ex: gra: quo riſibile conuenit homini, cui certè conuenit quatenus homo eſt, id eſt ſecundum propriam hominis naturam, non ſic autem ſenſus homini conuenit, nam is quidem omni homini ineſt, non tamen quatenus eſt homo, ſed quatenus eſt animal, quia nimirum ſecundum animalis naturam exiſtentem in homine, non tamen ſecundum naturam hominis propriam in homini ineſt; unde eſt ut hæc, conditio terminorum paritatem, & reciprocationem expoſcat. Quod autem ita ſubiecto conuenit, ſummâ neceſſitate conuenit, quam Ariſtoteles inſinuauit dicens, φανερὸν ἄρα ὅτι ὅσα καθόλου, ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει τοῖς πράγμασι. *Manifeſtum itaque, quod quæcunque ſunt uniuerſalia, ex neceſſitate rebus inſunt*, quaſi Philoſophus ex præmiſſa uniuerſalis deſcriptione inferat prædicatum uniuerſale ſummâ neceſſitate ſubiecto ineſſe; nec immeritò, nam ex his tribus conditionibus propoſitionis, prima *de omni* aliquam neceſſitatem, ſecunda *per ſe* maiorem, tertia denique *quatenus ipſum* adhuc maiorem, atque adeo maximam importat. Summus hic autem gradus neceſſitatis in eo planè cõſiſtit, quòd prædicatum non modò ſit neceſſarium ſubiecto, ſed etiam ſubiectum ſit neceſſarium prædicato; ita quidem riſibile eſt neceſſarium homini, & viciſſim, homo neceſſarius eſt riſibili, ut enim homo nequit eſſe ſine riſibili, ita nec riſibile poteſt eſſe ſine homine; non ſic autem animal reſpectu hominis, nam animal eſt neceſſarium homini, adeo ut hæc propoſitio *homo eſt animal*, ut paulo antea dicebam, ſit de omni, & per ſe primo modo; ſed homo eſt animali contingens, cum ſine homine animal eſſe poſſit, proptereà tertia iſta conditio contingentiam omnem expurgat, proindeque propoſitionem ſummè neceſſariam conſtituit, quatenus terminos omnes excludit, qui non reciprocantur, ſoloſque reciprocabiles admittit, in quibus non ex parte unius extremi, ſed utriuſque nexus neceſſarius eſt. Vt autem clarius declaret uniuerſalis prædicati naturam, ſubdit, quod Interpretibus magnum negotij faceſſit, τὰ καθ' αὑτὸ δὲ, καὶ ᾗ αὐτὸ ταὐτόν. *Per ſe autem, & quatenus ipſum, idem ſunt*. Iniuriâ tamen ſe torquent Interpretes, cum ſatis apertè conſtet quid hiſce verbis Ariſtoteles ſignificare velit, nimirum eſſe per ſe, & eſſe uniuerſale ſic ſe habere, ut idem dici poſſint, non tamen reciprocè, ad eum modum, quo eſſe hominem, & eſſe animal dici poſſunt idem, ut enim eo ipſo quòd aliquid eſt homo, eſt etiam animal, non contra: ita pariter eo ipſo, quod aliquid ineſt alteri ſecundum quod ipſum, ineſt etiam per ſe, non tamen contra. Ex eius igitur ſententia *quatenus ipſum* inuoluit *per ſe*, & *de omni*, non tamen viciſſim. Erat autem cur hoc declararet, quoniam ſuperius docuerat, in quo conſiſteret *per ſe*, modò autem, explicat *quatenus ipſum*, quod cum *per ſe* connectitur, ob id oportebat explicare nexum, etſi non mutuum, inter *quatenus ipſum*, & *per ſe* quem in eo docet conſiſtere, ut *per ſe* neceſſariò inuoluatur in *quatenus ipſum*, etſi non viciſſim, quam incluſionem ſignificat dicendo, *per ſe & quatenus ipſum idem ſunt*, quod ſtatim exemplis illuſtrat, οἷον καθ' αὑτὸ τῇ γραμμῇ ὑπάρχει στιγμὴ καὶ τὸ εὐθύ, καὶ γὰρ ᾗ γραμμή· καὶ τῷ τριγώνῳ ᾗ τρίγωνον, δύο ὀρθαί. καὶ γὰρ καθ' αὑτὸ τὸ τρίγωνον δύο ὀρθαῖς ἴσον. *Vtputà per ſe lineæ ineſt punctum, & rectum: quia* ineſt, *quâ linea* eſt; item *triangulo quâ* eſt *triangulum* inſunt *duo recti: quoniam per ſe triangulum*, eſt *æquale duobus rectis*; hoc eſt anguli cuiuſque trianguli ſunt æquales duobus rectis, & hoc modo riſibile ineſt homini, quia conuenit homini, quatenus homo eſt.

Modi, quibus erratur circa prædicatũ uniuerſale.

Ad magis introſpiciendam uniuerſalis prædicati naturam cum Ariſtotele præſtat errores aduertere, in quos circa huiuſmodi prædicatum quiſque poteſt incurrere, niſi fuerit ijs præceptionibus inſtructus, quas ipſe nobis exhibuit. Trifariam autem poteſt error contingere. *Primò*. Si aliquo exiſtente uno tantum indiuiduo alicuius ſpeciei, putaret quiſpiam, quod eſt prædicatum per ſe, & uniuerſale ſpeciei, huic indiuiduo quatenus tale conuenire; ut ſi exiſtimaret huic Lunæ, quatenus hæc Luna eſt, conuenire deliquium pati; hic enim deciperetur, quoniam alteri quoque conueniret Lunæ ſi daretur; idcirco prædicatum hoc non conuenit Lunæ, quatenus hæc Luna eſt, ſed quatenus Luna in uniuerſum, adeòut conueniat naturæ ipſius, quæ pluribus communicabilis eſt numero differentibus, non autem huic Lunæ, quæ eſt unum ex ſingularibus naturam illam participantibus. *Secundo*. Quando ſunt plures ſpecies, quibus ſecundum communem rationem prædicatum conuenit, ſiquis, cum ea incognita ſit, arbitraretur tale prædicatum illis conuenire ſecundum proprias peculiares rationes. Vt ſiquis exiſtimaret moueri motu progreſſiuo perfectis animalibus conuenire, ut homini ſecundum rationem hominis, equo ſecundum rationem equi, &c. cum tamen ijs ſecundum communem rationem animalis perfecti conueniat, quæ ſupponitur ἀνώνυμα, hoc eſt innominata. *Tertiò*. Si quod conuenit ſpeciei, putaret aliquis conuenire generi. Vt ſi foret homo tantum in hac uniuerſalitate rerum, & arbitraretur ei conuenire eſſe rationale, quoniam animal foret, is proculdubio erraret.

Regula pro cuitãdis erroribus.

Ad hos autem errores euitandos hanc regulam nobis Philoſophus præſcribit, ut verum uniuerſale prædicatum

dicatum cognoſcamus. In eo autem eſt conſtituta. *Quòd ſi poſitis omnibus, non ponatur tale prędicatum, & ablatis, non auferatur, ſignum euidens prædicatum illud ſubiecto ſecundum illas rationes minimè conuenire: ſed ſecundum eam rationem prædicatum erit uniuerſale, ſecundum quam primò, & reciprocè ita conuenit, ut illâ ablata ab intrinſeco & per ſe auferatur tale prædicatum, & illâ poſitâ, ponatur*. Vt poſitâ ratione trianguli, ponitur habere tres angulos æquales duobus rectis, & illa ablatâ, hoc etiam aufertur: ſic poſitâ rationalitate, ponitur riſibilitas, & illâ ablatâ, hæc etiam aufertur.

Prędicatū primum quid,

Cum hactenus tradita Philoſophus de propoſitionibus neceſſarijs docuiſſet, quales poſteà contendit demonſtrationis debere eſſe principia complexa, atque adeo determinaſset eas debere eſse de omni per ſe, & ſecundum quòd ipſum. Vlteriùs progrediens, non contentus à ſe traditâ uniuerſalis prædicati deſcriptione, magis declarat in concluſione, quid uniuerſale ſit prædicatum, ut poſtea ſuppoſito concluſionem demonſtrationis uniuerſalem eſse, luculenter oſtendat, principia quoque per ſe, & uniuerſalia eſse debere; rectè ſiquidem, ut ex neceſſitate principiorum intulit neceſſitatem concluſionis, ita deinceps à neceſſitate concluſionis per reſolutionem procedens oſtendit ſic eſse neceſſaria complexa principia, ut ſint per ſe, & quatenus ipſum. Eadem de concluſione demonſtrationis intelligenda decernit, dum affirmat ipſam conſtare debere prædicato uniuerſali; hoc enim ſatis erat affirmaſse, propterea quòd, quando concluſio huiuſmodi prædicato conſtet, neceſse eſt etiam ut ſit *per ſe*, atque *de omni*, proindeque ijs ſit conditionibus prædita, quas complexa demonſtrationis principia ſibi vendicare copioſè probatum à nobis fuit.

1. Poſt. tex. 28.

Ibidem à tex. 44.

1. Poſt. tex. 37.

Concluſio igitur demonſtrationis talis eſse debet, ut prædicatum ſubiecto conueniat quatenus ipſum, quâ occaſione uniuerſale iterum deſcribit, illudque Philoſophus expreſſit dicens. Τὸ καθόλου δὲ ὑπάρχει τότε, ὅταν ἐπὶ τοῦ τυχόντος καὶ πρώτου δείκνυται. *Vniuerſale autem tunc eſt, quando in quolibet, & primò monſtretur.* Primò enim hiſce verbis ſi non aliam deſcriptionem uniuerſalis prædicati, ſaltem eandem alijs tamen verbis clarioribus ſignificatam affert, ut videlicet conditionem hanc in concluſione, liceat etiam nobis intelligere. Deſcriptionis autem intelligentia hæc eſt; *uniuerſale in concluſione tunc eſt, quando de illo ſubiecto demonſtratur, cui omni, & primò ineſt*; ubi ex tribus conditionibus in ſuperiori deſcriptione aſſignatis, nempe *de omni, per ſe, & quatenus ipſum*; in præſenti duas duntaxat commemorat, primam ſcilicet *de omni*, quam ſignificat, dum dicit *in quolibet*, tertiam, puta, *quatenus ipſum*, quam ſignificat, dum dicit *primò*; ſecundam autem *per ſe*, ſilentio præterit, contentus attuliſſe *primò*, quod cum ſignificet idem, ac *quatenus ipſum*, & hoc etiam neceſſariò inuoluat *per ſe*, ſatius erat dixiſſe *primò*, cum per hanc particulam inſinuetur etiam & *per ſe*. Prædicatum autem tunc alicui ſubiecto primò ineſt, quando nullum eſt interpoſitum ſubiectum medium, cui tanquam priori inſit. Quod Philoſophus exemplo declarat ſumens hanc affectionem à Geometra demonſtratam *tres angulos duobus rectis æquales*, eandemque cum tribus ſubiectis comparat, nimirum cum figura, & cum triangulo ſpecie figuræ, & cum iſoſcele ſpecie trianguli; atque reſpectu quidem figuræ prædictam affectionem non eſſe prædicatum uniuerſale, quoniam etſi de figura poſſit huiuſmodi affectio demonſtrari, non tamen de omni figura, quoniam non omni figuræ conuenit, quin potius innumeræ figuræ ſunt, quibus hæc affectio non competit, ut de quadrato, de pentagono, de hexagono &c. perſpicuum eſt; & ideo Geometra de figura, tanquam de ſubiecto, non aſſumit hanc affectionem oſtendendam, quod explicat dicens, οὐδὲ χρῆται τῷ τυχόντι σχήματι ὁ δεικνύς. *Nec utitur quauis figura is, qui demonſtrat*: quadratum enim, inquit, eſt figura non tamen habet angulos æquales duobus rectis. Neque etiam reſpectu iſoſcelis, eſt prædicatum uniuerſale, propterea quòd, etſi de omni iſoſcele prædicetur, cum quodlibet iſoſcele triangulum tres habeat angulos æquales duobus rectis; non tamen prædicatur de ipſo, tanquam de ſubiecto primo, quoniam ſubiectum primum huiuſmodi affectionis non eſt triangulum iſoſcele, ſed triangulum ſimpliciter, & hoc ſubiectum eſt prius, quàm illud, quod explicat Philoſophus dicens, τὸ δὲ ἰσοσκελὲς ἔχει μὲν τὸ τυχὸν δύο ὀρθαῖς ἴσας, ἀλλ' οὐ πρῶτον, ἀλλὰ τὸ τρίγωνον πρότερον. *Quodlibet verò iſoſceles habet* angulos *æquales duobus rectis, ſed non primum cum triangulum prius* id habeat. Quoniam enim eadem affectio conuenit alijs triangulis ab iſoſcele ſpecie differentibus, videlicet æquilatero, & ſcaleno; propterea neceſſe eſt, ut alicui generi tria hæc ſubiecta complectenti priùs inſit, quàm iſoſceli, huiuſmodi autem genus triangulum eſt, cum ſub hoc commemoratæ ſpecies contineantur; ob id triangulum erit ſubiectum, cui primò quidem affectio illa ineſt. Quamobrem Ariſtoteles, ut per conditionem *de omni*, excludit ſubiectum latiùs patens quàm prædicatum: ita per conditionem primò, ſubiectum minus latepatens, quàm prædicatum excludit; idcirco colligitur ipſum voluiſſe primum ſubiectum eſſe illud, quod eſt æquè latepatens ac prædicatum; tale igitur concludit eſſe prædicatum uniuerſale dicens, ὃ τοίνυν τὸ τυχὸν πρῶτον δείκνυται δύο ὀρθὰς ἔχον, ἢ ὁτιοῦν ἄλλο, τούτῳ πρώτῳ ὑπάρχει καθόλου. *Quod igitur omne & primum oſtenditur duos* angulos *rectos, aut quoduis aliud habere, huic primò ineſt uniuerſaliter*. Et ut exemplo ex naturalibus deſumpto, rem illuſtremus, riſibile homini primò ineſt, ſenſus autem non primò, quia animali priori, & per animal homini ineſt, & idcirco homini non quatenus eſt homo, ſed quatenus eſt animal ſenſus conuenit.

His autem præhabitis docet, concluſionem demonſtrationis uniuerſalem eſſe debere, hoc enim pacto dici poterit explicaſſe non modò ex quibus principijs, ſed etiam qualium concluſionum demonſtrationes eſſe debeant, hoc itaque de concluſione pronunciat, καὶ ἡ ἀπόδειξις καθ' αὑτὸ τούτου καθόλου ἐστί. *Ac demonſtratio per ſe eſt huius uniuerſalis*: concludit igitur demonſtrationem per ſe eſſe de ſubiecto, cui primò conuenit prædicatum; deinde ſubdit de ſubiecto, cui primò non conuenit prædicatum, quodammodo non eſſe demonſtrationem per ſe; ut hoc prædicatum puta habere tres angulos duobus rectis æquales, per ſe demonſtratur de triangulo *ut ſic*; de iſoſcele verò non per ſe demonſtratur, ſed quatenus ſub triangulo continetur.

Aduertendum autem prædicatum hoc loco dici primum, non primitate cauſæ, hoc eſt, quod non habeat cauſam, ad eum modum quo propoſitiones primas intelligi dicebamus; ſed primitate ſubiecti, hoc eſt, quod rei inſit non alio intermedio ſubiecto, quo pacto rationalitas, & riſibilitas ineſt homini; non autem ſenſibilitas, quæ prius ineſt animali, & per animal homini; non propterea tamen intelligendum excludi, quodcunque ſubiectum, de quo prædicatum prius dicatur: propterea quod riſibilitas de admiratione, & rationali, prius quam de homine dicitur; & nihilominus reſpectu hominis prædicatum primum exiſtimatur; ſed intelligitur excludi ſubiectum, quod vel Aduertatio.

eſt

eſt diuerſum, vel eſt communius, & uniuerſalius, ut animal reſpectu hominis; unde eſt, ut non ſolum prima differentia, ſed etiam affectio propria ſit prædicatum primum.

Dubitatio de genere proximo.

Difficultas tamen eſt, an genus proximum reſpectu ſingularum ſpecierum primum prædicatum dici debeat. Ex una parte ſunt, qui affirmant eo nomine, quòd genus proximum nullo intermedio de ſubiecti ſpeciebus prædicatur. Alij autem negant, licet infirmis rationibus ducti.

Aſſertio.

Aſſerendum tamen cum hac ſecunda ſententia, genus proximum reſpectu ſingularum ſpecierum prædicatum primum non eſſe.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Hanc aſſertionem nos Philoſophus docuit particula trigeſima ſeptima, quam paulo antea expoſuimus. Et ratione quoque ſuadetur, ſi tamen concedatur prædicati primi nomine intelligendum eſſe id, quod æqualis eſt ambitus cum ſubiecto, alioquin erit de nomine contentio; cum igitur genus etiam proximum huiuſmodi non ſit reſpectu ſingularium ſpecierum, conſequens idcirco fit, ut comparatione illarum primum prædicatum dici non poſſit.

An omnis demonſtratio de prædicato uniuerſali eſſe debeat.

Remanet explicandum num omnis demonſtratio de prædicato uniuerſali eſſe debeat; an ſcilicet, & quâ ratione præmiſſæ, ſimulque demonſtrationis concluſio debeant eſſe de prædicato primo, & uniuerſali. Hac de re non idem Philoſophorum ſenſus.

Aſſertio.

Aſſerendum breuiter id omnino neceſſarium non eſſe: requiri tamen ad illam demonſtrationem, quæ perfecta, quæ potiſſima, quæque complexionem omnium numerorum habet.

Ariſtotelis auctoritate utraque aſſertionis pars ſuadetur.

Aſſertionis utranque partem ad aures Ariſtotelis eſſe, nemo ibit inficias, ut opinor, ſi præ oculis habuerit particulam trigeſimam ſeptimam primi Poſteriorum, nuper à nobis explicatam, nam ad calcem ipſius de ſubiecto docet perfectè demonſtrari prædicatum illud, quod ſubiecto conuenit omni, & primò, vel cui conuenit quatenus ipſum, de alijs autem quibus non ita conuenit, non per ſe, ſed quodammodo demonſtrari, ubi *per ſe* ſignificat *primariò*; at verò *quodammodo, & non per ſe* ſignificat *ſecundariò; & per aliud*. Ita quidem habere tres angulos æquales duobus rectis *primariò*, de triangulo demonſtratur, de ſpeciebus autem trianguli non niſi *ſecundariò*; immò non amplius hoc idem de ſpeciebus demonſtratur, cum ſatis per unicam demonſtrationem de triangulo ſcientiam aſſequamur de ſpeciebus ipſius, quâ talem affectionem ijs conuenire cognoſcimus; qui enim in uniuerſum nouit triangulum ſibi talem affectionem vendicare, nouit etiam illud idem de ſpeciebus omnibus trianguli, ut propterea non ſit opus de ipſis alias demonſtrationes inſtituere. Hinc unius affectionis in ſcientijs, una tantum eſt demonſtratio; non igitur negat Ariſtoteles demonſtrationem illam, quâ oſtendimus prædicatum, quod minus late patet, quam ſubiectum; ſed ſolum contendit illud non demonſtrari *primario*, non negat autem *ſecundario*, ea ratione ductus, quia dum demonſtratur de ſubiecto primo, conſequenter intelligitur de alijs quoque demonſtratum.

1. Poſt. tex. 169.

Cæterum huiuſmodi demonſtrationibus plerunq; debemus eſſe contenti, quod alibi etiam hoc idem ab ipſo traditum eſſe comperio, ubi docet demonſtrationem, quæ eſt de prædicato primo, & quatenus ipſum præferendam particulari, hoc nomine intelligendo demonſtrationem illam, quæ eſt de prædicato non conuertibili cum ſubiecto; mox prælationis cauſam reddit,

Ibid. tex. 170.

quoniam, inquit, uniuerſalis perfectior eſt particulari eo, quòd per uniuerſalem ſcimus id, quod per particularem, non autem contra; ut ſi per demonſtrationem cognoſcam *triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, quæ eſt demonſtratio uniuerſalis*, quippeque eſt de *prædicato ſecundum quod ipſum*, cognoſco etiam iſoceli talem affectionem deberi, quod per demonſtrationem particularem cognoſcerem.

Prima aſſertionis pars. Ratione probatur.

Aſſertionis prima pars ex eo mihi redditur explorata, quoniam non repugnat certam, & euidentem ratiocinationem inſtitui, quâ probetur de ſubiecto aliquod prædicatum eodem ſubiecto communius: ut ſi quis argueret; omne viuens eſt potens generare ſibi ſimile in natura; ſed omnis homo eſt viuens; ergò omnis homo eſt potens generare ſibi ſimile in natura. At hæc argumentatio non videtur ad aliud genus ſpectare, quam demonſtrationis: procedit enim per cauſam quidem adæquatam & conuertibilem cum effectu, quauis neq; cauſa demonſtrans, nec affectus, ſiue affectio demonſtrata cum ſubiecto reciprocetur; unde maior propoſitio, in qua affectio de cauſa prædicatur eſt de prædicato primo, & conuertibili, omne ſiquidem viuens eſt potens ſibi generare ſimile in natura, & viciſſim, omne potens generare ſibi ſimile in natura eſt viuens; minor autem non eſt de prædicato conuertibili, licet enim omnis homo ſit viuens, non tamen omne viuens eſt homo. Cum igitur in uniuerſum talis inſtitui ratiocinatio poſſit, quæ vel demonſtratio *quia*, vel *propterquid* dici mereatur; fatendum erit ſimpliciter neceſſarium non eſſe, ut præmiſſæ ſimul cum concluſione demonſtrationis, debeant eſſe de prædicato primo, & uniuerſali; non inficiandum tamen alteram ſaltem præmiſſarum talem eſſe debere, ut demonſtrationis nomine poſſit appellari, dummodo altera præmiſſarum, & concluſio, propoſitiones ſint euidentes, certæ, ac neceſſariæ. Quod dicebam de prædicato, quando eſt ſubiecto communius, intellige etiam quando ſubiectum ſit communius prædicato; immò frequentius accidit hoc demonſtrationis genus, cùm in Mathematicis diſciplinis non rarò uſu venire ſolet, hoc enim eſt illud Theorematum genus, quæ dici conſueuerunt non tractata ſecundum ſuam uniuerſalitatem, quando nimirum aliquam affectionem de ſubiecto demonſtramus, quæ minus latè patet, quàm ſubiectum ipſum; ut conſtat de quadrageſima ſeptima primi Elementorum, ut alia ferè innumera exempla ſilentio præteream; in ea ſiquidem oſtenditur affectio de triangulo rectangulo, qualis nuper dicebatur; nam rectangulum triangulum eſt ſubiectum, affectio autem eſt, quod quadratum lateris ſubtendentis angulum rectum, æquale ſit quadratis ſimul acceptis laterum circa rectum; ſed hæc affectio minus late patet, quàm triangulum rectangulum, propterea quòd non ſolum vera eſt propoſitio de quadratis, ſed etiam de omnibus figuris ſimilibus, ſimiliterque poſitis, ut Geometræ notum eſt.

Secunda pars ratione probatur.

Aſſertionis altera pars non minus clara eſt, quia demonſtratio perfectiſſima facit nos perfectiſſimo modo ſcire, ad quod requiritur ſumma neceſſitas, quæ non habetur niſi propoſitio conſtet terminis conuertibilibus, eò quòd magis neceſſaria eſt propoſitio, in qua prædicatum dicitur de ſubiecto adæquato, quàm illa, quæ contrario modo ſe habet; quando namque ſubiectum, & affectio ſunt æqualis ambitus, ſic affectio de ſubiecto dicitur, ut de alio dici non poſſit; alioquin non eſt affectioni neceſſarium, ut de tali dicatur ſubiecto, cum de ſpeciebus alijs dici poſſit, & accidat illi, ut de hac, vel illa ſpecie ſigillatim dicatur.

Tractationis continuatio.

Propoſitiones neceſſarias omnibus neceſſitatis gradibus ex Ariſtotele paucis explicuimus; his enim cum

uſque

uſque ad vigeſimam octauam particulam explicaſſet principiorum conditiones, quæ ad animum pertinent, inde uſque ad trigeſimam octauam conſiderat illas, quę ad rem ſpectant, quod ſcilicet principia ſint vera, immediata, & cauſæ concluſionis, quod ipſe exequutus eſt, non declarans, ſed docens ubi nam huiuſmodi propoſitiones inueniamus, quæ neceſſariæ dicuntur; itaque explicuit conditiones, quæ ſummam in propoſitionibus neceſſitatem efficiunt; cum autem tractatio tribus videatur conſtare partibus, in quarum prima incipiente à particula vigeſima octaua docuit ſignificationem harum trium vocum *de omni, per ſe, & uniuerſale*, quæ maximam in propoſitiones neceſſitatem inducunt, in altera, quæ incipit à particula trigeſima octaua nos admonuit, ne in quoſdam incideremus errores circa prædicatum uniuerſale, in tertia tandem, quæ incipit à contextu quadrageſimo quarto, probat in principijs demonſtrationis ſummam hanc neceſſitatem adinueniri. His explicatis proximum eſt ut paucis complectamur, quæ Philoſophus tradidit in tertia huius tractationis parte de principijs. A cõtextu igitur quadrageſimo quarto uſque ad quinquageſimum quar-
1. Poſt. tum hæc habet; Primò ſyllogiſmo quodam concludit
text. 44. omnia quæ per ſe inſunt, neceſſaria eſſe. Secundò quatuor rationibus hanc probat conſecutionem. Concluſio eſt neceſſaria; ergo principia ſunt neceſſaria. Tertiò quoddam dubium remouet. Quartò alteram illationem declarat, quâ inferebat principia demonſtrationis eſſe per ſe.

Ad primum quod attinet, proſequitur probationem à ſe factam in particula vigeſima octaua, & ideo ut cum illa partem hanc coniungat, ibi factum enthymema repetit deinde ſyllogiſmum adijciens, quo propoſitum colligit; enthymema erat huiuſmodi. Concluſio quæ per demonſtrationem ſcitur eſt neceſſaria; ergo demonſtratio ex principijs neceſſarijs conſtat, ex huiuſmodi autem conſequente tanquam minori propoſitione, & maiori adiecta videlicet, *ea quæ ſunt per ſe, ſunt neceſſaria*, conficit ſyllogiſmum, quo demonſtrat principia eſſe per ſe hunc in modum; ea quæ ſunt per ſe, ſunt neceſſaria; ſed principia ſunt neceſſaria; ergo principia ſunt per ſe, minorem propoſitionem inductione probat hoc modo. Illa quæ inſunt per ſe, vel ſunt de definitione ſubiectorum, vel contra ſubiecta ſunt de ipſorum definitione; ſed hæc, & illa neceſſariò ſubiectis inſunt; nullus enim magis poteſt eſſe neceſſarius nexus, quàm inter definitionis partes; ergo omnia, quæ inſunt per ſe, neceſſaria ſunt.

Nec propterea Ariſtoteles paralogizat utens argumento, ex duabus affirmatiuis in ſecunda figura; maior enim propoſitio ſimpliciter conuerti poteſt dicendo, *quæ neceſſaria ſunt, inſunt per ſe*, ut fiat argumentum in primo modo primæ figuræ hoc pacto, omne neceſſarium eſt per ſe; ſed omnia principia ſunt neceſſaria; ergo omnia principia ſunt per ſe; nec etiam aliquid negotij faceſſit, quòd geminum modum tantùm dicendi per ſe Philoſophus enumerauerit; nam duo tantùm primi modi ſunt habentes prædicatum, quod ſubiecto ineſt.

Ibidem Deinde aſſumit vim illius conſecutionis oſten-
Tex. 45. dendam, nempe concluſio eſt neceſſaria; ergo principia ſunt neceſſaria; id autem quatuor rationibus præſtat; quarum prima hæc eſt. Demonſtratio eſt argumentum neceſſarium, nam omnes demonſtrationis nomine tale quidpiam intelligunt, & quod demonſtratum eſt, exiſtimant non poſſe aliter ſe habere; ergo etiam principia neceſſaria ſunt. Sed quia poſſet quiſpia ſuſpicari hanc neceſſitatem ad ſyllogiſmi formam referri, ob id ſubdit neceſſitatem hanc eſſe materiæ.

Secundò probat idem à ſigno, quoniam oſtendere volentes quemdam non demonſtraſſe, ſcimus inſtantiam Ibidem
aduerſus ipſum dicentes eum non ſumpſiſſe aliquam Tex. 46.
propoſitionem neceſſariam.

Dum pergit infert corollarium quoddam ſumpta Tex. 47.
occaſione reprehendendi quoſdam dicentes ſatis eſſe ad ſcientiam pariendam demonſtrationis principia eſſe probabilia; exempli autem loco quandam Sophiſtarum demonſtrationem affert, quâ demonſtrare nitebantur eum, qui callet aliquam ſcientiam, noſſe debere quid ipſa ſit; erat autem argomentatio talis. Habere ſcientiam eſt noſſe quid ipſa ſit; ſed ſcire eſt ſcientiam habere; ergo ſcire eſt noſſe quid ſcientia ſit; huius ſyllogiſmi minor vera eſt & neceſſaria, maior autem tantummodo probabilis, aliud enim eſt cognitio rei, & aliud eiuſdem poſseſſio; quamobrem ſyllogiſmus ille non eſt demonſtratio, proptereaquòd maiorem habet non neceſſariam. Subdit non omne probabile eſſe demonſtrationis principium, ſed illud, quod in ſubiecto ſcientiæ primum omnium ineſt; & quoniam hoc ſubiectum primum eſt etiam illius ſubiecti proprium addit, non ſatis eſſe ſi principia ſint vera, quia non omne verum eſt proprium, principia autem demonſtrationis debent eſſe propria, idcirco ſequitur, ut ſint etiam ſummè neceſſaria, ſi nanque ſumatur medium proprium ſubiecti, de quo demonſtratur, termini demonſtrationis reciprocabiles erunt, & ſubiectum prædicato & prædicatum ſubiecto neceſſarium erit, quæ propoſitionis eſt ſumma neceſſitas; demonſtrationis ergo principia ſumenda ſunt propria, ſummèque neceſſaria.

Tertia ratio hæc eſt deſumpta à ſcientiæ definitio- Ibidem
ne, atque demonſtrationis fine. Ille qui non cogno- Tex. 48.
ſcit rem per cauſam propter quam eſt, illius ſcientiam non habet; at qui concluſionem neceſſariam cognoſcit per medium non neceſſarium, non cognoſcit eam per cauſam propter quam eſt; ergo eius ſcientiam non habet; ergo ſyllogiſmus, quo ille utitur demonſtratio non eſt. Probat autem, principiorum neceſſitatem per neceſſitatem medij cum eadem ſit de medio, ac de principijs ratio, principia nanque complexa à medio principij rationem obtinent.

Quarta ratio eſt ad impoſſibile ducens, in cuius Ibidem
gratiam tria primò ſtatuit eſſe in cuiuslibet rei ſcien- Tex. 49.
tia, quibus ſaluis manentibus, ſcientia aboleri non poteſt, cuiuſmodi ſunt *ſciens, res ſcita, & ratio propter quam ſciens ſcit*, quamuis primum in duo diuidi poſſit, quoniam ſciens duobus modis videtur tolli, primò ſi pereat, ſecundò ſi obliuiſcatur. His poſitis hunc in modum Philoſophus argumentatur. Dicis ſcientiam concluſionis per medium haberi non neceſſarium; ponamus hoc medium non eſſe, tunc concluſio manebit, eò quòd neceſſaria ſit, non tamen ſcietur, quoniam medium non eſt amplius; ergo admittitur ſcientia nullo eorum trium ſublato. Hinc planè colligitur quod ſi poſt medij corruptionem ille neſcit, etiam ante corruptionem medij ille neſciebat per tale medium. Vnde eſt ad extremum, quòd ſcientia concluſionis neceſſariæ per medium non neceſſarium haberi nequeat.

Nec Ariſtotelem inconſtantię redarguas, eo nomine quòd ſumat deſitum medium, & illa tria ſalua manere, quod contingere videtur non poſſe, quoniam corruptio medij ſit corruptio rationis; non enim ratio, & medium hoc loco ſunt idem, propterea quòd in præſentia ratio ſumitur pro ſyllogiſmo exiſtente in anima; medium autem pro re ipſâ extra animam exiſtente.

Soluit dubitationem unde illa conſecutio minus Ibidem
reddi- Tex. 50.

Digitized by Google

redditur valida; dubitatio eſt, nam antea Philoſophus docuit concluſionem neceſſariam colligi poſſe ex propoſitionibus non neceſſarijs; hic autem dicit ſi neceſsaria ſit concluſio, propoſitiones demonſtrationis quoque neceſſarias eſſe. Veritatem tribus dictis explicat, quorum primum ad dubij tantummodo ſolutionem pertinet, reliqua duo ad euitandum errorem, in quem poteramus incidere, ponuntur. Primum dictum tale eſt. Si demonſtratio ſpectetur, ut ſyllogiſmus, fieri poteſt, ut concluſio neceſſaria ex non neceſſarijs propoſitionibus colligatur; ſed quoniam poſſumus in errorem incidere, quòd ut ex propoſitionibus non neceſſarijs colligi poteſt neceſsaria concluſio; ita ex propoſitionibus neceſsarijs concluſio non neceſsaria; propterea duo alia adijcit dicta, ut nos doceat quo pacto ratione formæ ſe habeat cluſio ad propoſitiones, & propoſitiones ad concluſionem in prædicationis neceſſitate. Secundum igitur dictum eſt huiuſmodi; quando propoſitiones ſunt neceſsariæ, concluſio quoque neceſſaria eſt, quandoquidem propoſitionibus exiſtentibus neceſsarijs, ſi dicamus concluſionem poſse non eſse neceſsariam, perinde foret, ac ſi diceremus ex veris poſse colligi falſum; proindeque forma ſyllogiſtica nullius eſset momenti. Ita ex propoſitionibus neceſsarijs colligitur neceſsaria concluſio non modo ratione illationis, ſed etiam ratione materiæ, quod exemplo declarat hoc modo. Si B, eſt neceſsariò A & C, eſt neceſsariò B, etiam C, erit neceſsariò A. Tertium dictum. Si concluſio ſit non neceſsaria, propoſitiones neceſsariæ eſse non poſsunt; hoc autem ratione ducente ad impoſſibile ex ſecundo dicto demonſtrat ad eum, qui ſequitur modum. Statuatur concluſio C, eſt A, non neceſsaria; ſi dicamus propoſitiones, ex quibus talis colligitur concluſio eſſe neceſsarias, ſequitur has duas propoſitiones B, neceſsariò eſt A, & C, neceſsariò eſt B, ex his autem duobus propoſitionibus per ſecundum dictum ſequitur C, neceſsariò eſſe A, contra ſuppoſitum, quare neceſsarium eſt, & non neceſsarium, quod repugnat.

Ibid. Tex. 51. Tametſi autem neceſsaria concluſio ex non neceſſarijs propoſitionibus colligi poſſit ratione formæ, non tamen ratione finis, itaut concluſionem ſciamus: quoniam autem demonſtrans neceſsariam concluſionem per non neceſsarium medium vel poteſt exiſtimare medium eſse neceſsarium, quamuis non ſcit, vel fieri poteſt ut nouerit non eſſe neceſsarium; ſubdit Ariſtoteles utrouis modo id eſse dicatur, cum non habere ſcientiam, propterea quòd ſi putat eſſe neceſsarium, habet opinionem non ſcientiam; quod ſi nouerit non eſſe neceſsarium, tunc nec opinionem ſcientię habebit, tanta ſiquidem eſt vis noſtræ ſuſpicionis, ut, quantumuis per medium neceſsarium demonſtremus, ſuſpiciemus tamen non eſſe neceſsarium, non habeamus ſcientiam; ad habendam igitur ſcientiam concluſionis non ſat eſt principia eſſe neceſsaria, ſed etiam ut neceſsaria cognoſci debent.

Ibid. Tex. 52. Docet ex ſcientię definitione colligi demonſtrationis concluſionem cognoſci neceſsariam propter principiorum cognitionem euenire, unde eſt ut principiorum neceſſitas minor neceſſitate concluſionis eſſe non poſſit, ſed vel maior, vel ſaltem, qualis eſſe debeat; atque adeo fit ut ex neceſſitate concluſionis, quanta ſit principiorum neceſſitas nobis innoteſcat. Ex eo autem quòd concluſio demonſtrationis ſit neceſſaria, colligit eorum accidentium, quæ per ſe non inſunt, non eſſe demonſtrationem, quod ſic oſtendit. Si de huiuſmodi accidentibus daretur demonſtratio, ſequeretur concluſionem non eſſe neceſſariam; hoc tamen falſum, cum iam oſtenſum ſit concluſionem debere neceſſariam eſſe; de huiuſmodi igitur accidentibus nequit eſſe demonſtratio; probat illationem per definitionem accidentis; accidens enim eſt, quod poteſt eidem ineſſe, & non ineſſe; ergo haud neceſſariò ineſt; ſi itaque in concluſione demonſtrationis hæc accidentia locum haberent, atque adeo de ipſis daretur demonſtratio, concluſio neceſſaria non eſſet. Ibid. Tex. 53. hoc autem Philoſophus proteſtatur ſe de communibus accidentibus protuliſſe, cum alioquin accidentia propria, & per ſe neceſſariò inſint. Neque perturbet, quòd Dialecticus de communibus accidentibus diſputet, non enim id fruſtra facit, quamuis neceſſaria non ſint, quoniam ille formæ neceſſitatem, non autem materiæ quærit, cum tamen hic de materię neceſſitate ſit ſermo.

Ibid. Tex. 54. Abſoluens tractationem de principiorum neceſſitate, concludit ea tantum ingredi demonſtrationem, quæ per ſe ſunt, quoniam hæc ſola ſunt neceſſaria, & propterea talium concluſionum ex huiuſmodi principijs demonſtrationem eſſe debere, & ita diſputat. Omnia quæ in ſubiecto ſcientiæ inſunt per ſe, & quatenus ipſum, ex neceſsitate inſunt; ſed concluſio, atque demonſtrationis principia ſunt neceſſaria; ergo demonſtrationes habent concluſiones, & principia per ſe. Nec te commoueat, quòd ſyllogiſmus videatur ex duabus affirmatiuis in ſecunda figura conſtare; cum enim ſimpliciter conuerti poſſint, nihil prohibet quominus ad primam figuram ſyllogiſmus reuocetur.

Tex. 55. uſq. ad 62. Se conuertit Philoſophus ad principiorum affectiones, præſertim ad illam, quòd principia ſint propria; de his nos ſupra copioſè diſputauimus, non eſt ob id cur in horum tractatione immoremur.

Tex. 62. uſq. ad 64. Docet ex dictis conſtare, videlicet de ſingularibus & corruptibilibus non dari ſcientiam, & ita ratiocinatur. Omnia demonſtrationis principia ſunt uniuerſalia; ſed ex uniuerſalibus principijs infertur uniuerſalis concluſio; ergo omnis demonſtrationis concluſio, eſt uniuerſalis, atque adeo perpetua, quoniam uniuerſalitas, & perpetuitas, ſe mutuo conſequuntur: Hinc deducit intentum, nempe de caducis non dari demonſtrationem, aut ſcientiam ſimpliciter dictam, ſed impropriè tantum & per accidens, quamuis dum de uniuerſali ſit demonſtratio, ſecondariò de ſingularibus demonſtratio fiat. Deinde Platonis ideas improbat, cum enim Ariſtoteles oſtenderit demonſtrationem non eſſe de coruptibilibus, & ſingularibus, ſed de uniuerſalibus tantum, in præſentia demonſtrat inualidum eſſe Platonis argumentum, quo ex hoc nitebatur idæarum neceſſitatem oſtendere; Platonis enim argumentum tale erat ſi non darentur ideæ, omnis ſcientia de medio tolleretur, nullaque demonſtratio ſubſiſteret; at ſcientiam, atque demonſtrationem dari, cuique fatendum: ergo etiam idæas dari concedere oportebit; maiorem oſtendebat ex eo quia omnia indiuidua caduca ſunt, quæ proinde ſub ſcientiam non cadunt, niſi dentur igitur ideæ extra indiuidua, de quibus habeatur ſcientia, nulla ſcientia, nullaque demonſtratio erit; poſitis autem idæis ſcientia dari poteſt, quoniam hæ ſunt æternæ, & ab omni mortalitatis contagione, remota.

Hoc loco notarunt interpretes uniuerſale trifariam ſumi, nã aliud eſt uniuerſale in multis: aliud poſt multa, aliud ante multa. Primum eſt communis natura, quę in multis exiſtit inferioribus, ut humana natura in multis hominibus ſingularibus: ſecundum eſt quod ex inferioribus colligimus, & eſt eadem natura quatenus abſtracta per intellectum à differentijs contrahentibus; tertium, eſt idea, quam Plato adſtruebat, quæ

quidem omnium indiuiduorum generationem præceſſit. Docet Philoſophus igitur malè argumentatum fuiſſe Platonem dicendo, non datur demonſtratio de ſingularibus corruptibilibus, ſed de uniuerſalibus, & æternis; ergo dantur ideæ; mala enim eſt conſecutio, propterea neganda; negationis autem ratio in eo poſita, quoniam ſatis ſuperque, ſi detur uniuerſale in multis, nempe communis natura, quæ æterna eſt. Immò Philoſophus callidè retorquet argumentum aduerſus Platonē, oſtendens potius illo probari uniuerſale in multis, quàm ante multa, ſic enim licet arguere. Nos ad uniuerſale confugimus, ut de ſingularibus ſcientiam habeamus; ergo uniuerſale, de quo loquimur, debet idem eſſe cum ſingularibus, ut de his ſcientiam habere valeamus: at idea non eſt idem cum ſingularibus, cum ſit ſeparata ab illis, natura verò communis, eſt idem cum ſingularibus, eòquòd ſit in illis; eo igitur potius argumento probatur, uniuerſale in multis, quàm ante multa.

Ibid. Tex. 64. Docet definitionem non eſſe rerum corruptibilium, ſic arguendo. Demonſtratio corruptibilium non eſt; ergo nec definitio: illationem probat hoc modo; omnis definitio vel eſt demonſtrationis principium, vel eius concluſio, vel integra demonſtratio ſolâ terminorum poſitione, ſituque à demonſtratione differens; ergo ſi demonſtratio non eſt de corruptibilibus, nec etiam definitio. Valdè controuerſum eſt, quid Ariſtoteles intelligat per definitionem, quæ dicitur demonſtratio terminorum poſitione differens, quid per illam, quæ dicitur concluſio, & quid per aliam, quæ dicitur medium, de quibus poſteà etiam redibit ſermo. E quorundam ſententia definitio, quæ eſt demonſtrationis concluſio, eſt definitio affectionis tradita per materiam, ut *ira eſt accenſio ſanguinis circa cor*, quæ autem dicitur demonſtrationis principium eſt tradita per formam, ſeu finem, ut *ira eſt appetitus vindictæ*; illa demum, quæ dicitur demonſtratio ſolâ differens poſitione terminorum eſt ex his duabus conflata, ut *ira eſt accenſio ſanguinis circa cor, ob appetitum vindictæ*. Alijs placet definitionem perfectā tribus conſtare partibus genere, ſubiecto, & cauſa, ut *tonitru eſt ſonus in nube propter extinctionem ignis*, quam dicunt ab Ariſtotele vocari demonſtrationem ſolo terminorum ſitu differentem, eò quòd ex tribus terminis etiam demonſtratio conſtet, ſiquidem genus ponitur in maiori, ſubiectum in minori, cauſa in medio. Addunt, ſi hanc definitionem perfectam in duas partiamur, ſcilicet in traditam per ſolam cauſam, ut tonitru eſt extinctio ignis, alteram per genus & ſubiectum ſiue cauſam, ut tonitru eſt ſonus in nube; hæc demonſtrationis concluſio vocatur, quoniam ex his duobus terminis concluſio conſtat, videlicet nube, & ſono, ſiquidem dicimus ergo in nube eſt ſonus; illa verò eſt demonſtrationis principium ſcilicet medium, ad quod definitionis genus reuocatur etiam ſubiecti definitio; nam hæc demonſtrationis medium eſt, præſertim quatenus eſt affectionis cauſa. Propterea affectionis definitio tradita per ſolam cauſam, quæcunque illa ſit, dicitur cauſalis definitio, ſitque demonſtrationis medium. Hic ſecundus dicendi modus plauſibilior eſt, quem propterea nos in ſequentibus etiam amplectemur.

Ibid. Tex. 65. Soluit dubitationem ortam ex antea dictis; docuerat enim demonſtrationem non eſſe, niſi de rebus perpetuis, cum tamen ſæpè fiant plures demonſtrationes de rebus, quæ non ſemper permanent, & de iiſdem habeatur ſcientia per cauſam, ut de eclipſi Lunæ perſpicuum eſt. Dubitationem ſoluit dicendo ſcientiam de huiuſmodi accidentibus dari non quatenus illa contingentia ſunt, nempe ut modo ſint, & modo non ſint, ut ſe habent ſi ſumantur ut ſingularia, ſed de ipſis prout ſemper ſunt ſi accipiantur ſecundum eſſentiam, & ut uniuerſalia, hoc enim pacto ratione cauſæ perpetua dicuntur.

Docet non eſſe utendum principijs communibus, hoc eſt illis, quæ pluribus diſciplinis accommodari poſſunt, cum iam docuiſſet utendum non eſſe principijs alienis. Sed de utriuſque generis principijs vitandis iam ſuo loco abundè diſputauimus. Ibid. Tex. 66. uſque ad 73.

Primò, docet quid ſit principium, & quotuplex; ſecundò, exactius principiorum differentias exponit; tertiò, de duobus communiſſimis principijs, ac dignitatibus ſermonem habet. Ibidem à Tex. 73. uſq; à 85.

Primò itaque declarat quid ſit principium, totiuſque ſcientiæ diuiſionem inſtituit, ait enim quicquid in ſcientia aliqua conſiderandum aſſumitur, vel eſſe principium, vel quæſitum, quæ in hoc conueniunt, ut ambo præcognoſcantur præcognitione *quid nominis*, diſcriminantur inuicem, nam de principijs præcognoſcitur etiam *quòd ſint*, de quæſitis autem nequaquam, ubi principiorum nomine ſubiectum etiam complectitur; principium itaque definit dicendo eſſe id, quod in ſcientia præcognoſcitur, tam præcognitione *quid nominis*, quàm *quòd ſit*.

Diuidit principia in propria, & communia; ſed quoniam docuerat omnia principia debere eſſe propria, ſtatim admonet, ea, quæ communia dicuntur, eſſe communia non uniuocè, ſed proportione, itaut ſcientiæ illis non utantur, niſi ad proprium ſubiectum contractis; ſed dē his ſuo loco diſputatum fuit.

Principia propria diuidit in definitionem, & ſuppoſitionem. Definitio eſt, quæ dicit quid res ſit; Suppoſitio eſt, quæ dicit rem eſſe, unde colligit quot ad ſummum ſint ea in quibus quælibet contemplatiua ſcientia verſatur, ut innueret nihil à ſe prætermiſſum fuiſſe; cum enim particula ſeptuageſima tertia docuiſſet duo numero tantum eſſe ea quæ ſub conſiderationem cuiuslibet ſubiecti cadunt, videlicet principia, & quæſita, poſtea verò principiorum diuiſionem feciſſet, in communia, & propria, nunc ad extremum colligit tria numero eſſe, in quibus omnis demonſtratiua ſcientia eſt occupata. Horum primum ait eſſe ſubiectum, cuius affectiones ſcientia contemplatur, nam ſubiecti munus eſt affectionibus, quæ de ipſo demonſtrantur, ſubſtare, eſſeque totius ſcientiæ fundamentum, ubi ſubiecti nomine propria intelligit principia, nempe ſuppoſitiones, ac definitiones; alterum autem, in quo ſcientia verſatur, ſunt principia communia, quorum officium eſt, ut ex ipſis, tanquam ex principijs prius, hoc eſt immediatis affectiones demonſtrentur, itaque quicquid non eſt ipſum ſubiectum, & ex eo tanquam primo, & indemonſtrabili demonſtrantur accidentia, id non eſt niſi dignitas. Tertium, ſunt ipſæmet affectiones, quæ præcognoſcuntur præcognitione *quid ſignificent*, ſed non *quod ſint*, earum officium eſt in ſcientia demonſtrari de ſubiecto. Si quis autem dubitet eò quod ſæpeſæpius in ſcientijs ſubiectum eſſe non ſupponitur, nec explicatur quid ſignificet, aut ſubiectum, aut affectio. Reſpondet hæc plerunque deſpici tanquam nota, adeo ut ſi non explicitè, ſaltem implicitè dici poſſint præcognoſci. Deinde pergit, & tradit ea de principijs quæ ſupra noſtra contemplatione ſumus perſecuti; & primò aſſignat differentia inter dignitatem & ſuppoſitionem &c. itemque communiſſimarum dignitatum uſum explicat, de quibus non multo antea diſputauimus.

Ib. à Tex. 85. uſque ad 95. Diſtinguens dialecticum à demonſtrante docuit

Dia-

Digitized by Google

Dialecticum interrogare, demonſtrantem autem non item; propterea ſuſpicari quiſpiam poſſet nullam apud demonſtrantes in uſu eſſe interrogationem, idcirco docet demonſtrantem ſuas habere interrogationes; non tamen eodem modo ac dialecticum. Et primò oſtendit dari interrogationes ſcientiales, ac de his regulas tradit. Secundò nonnullas quæſtiones proponit. Tertiò quibuſdam tacitis obiectionibus occurrit. Supponendum in eo conuenire dialecticam, & demonſtratiuam interrogationem, quòd utraque eſt de principijs vel concluſionibus, quibus ut prædemonſtratis utimur ad aliarum concluſionum demonſtrationem, de ipſis tamen adhuc interrogatio eſt ut de principijs; ſemper enim interrogatio ſit de propoſitionibus notis, ut diſcipulus annuendo reſpondeat; notæ autem ſunt ſi vel prima principia, vel concluſiones prædemonſtratæ ſint; & idem eſſe demonſtratiuam interrogationem, ac demonſtratiuam propoſitionem ſolûmque prolationis modo differre. Quo poſito, docet in qualibet ſcientia dari ſcientiales interrogationes, cum idem ſit interrogatio ſyllogiſtica & propoſitio contradictionis, id eſt propoſitio, quæ eſt altera contradictionis pars, ad differentiam interrogationis dialecticæ, quæ cum ſit integra contradictio, non eſt ſyllogiſtica, Dialecticus enim, etſi ad ratiocinandum alteram tantùm contradictionis partem accipiat, reliquâ dimiſsâ; ipſa tamen interrogatio, ut ab eo prolata partem utranque ſimul continet, unde eſt ut interrogatio ſyllogiſtica dici non poſſit; ſed in qualibet ſcientiâ dantur propriæ propoſitiones ex quibus fiunt propriæ demonſtrationes; ergo, & propriæ interrogationes; hæ porrò ſunt illæ, ex quibus demonſtrantur concluſiones in ſcientia, vel ſaltem concluſiones ex iiſdem principijs deductæ, cuiuſmodi ſunt concluſiones ſcientiæ ſubalternatæ. Si quæras, an liceat rationem afferre eorum, de quibus interrogamus, quando interrogatus non aſſentitur; reſpondet ſi ratio eius, de quo interrogamus, afferri poteſt ex principijs ſcientiæ, vel etiam ex concluſionibus prædemonſtratis, tunc ea adducenda eſt; at ſi id de quo ſit interrogatio fuerit primum principium in particulari ſcientia, puta Geometria, nullam eius rationem poteſt afferre Geometra, etſi quatenus indutus habitu metaphyſico, poſſit. Deinde colligit regulas pro interrogationibus ſcientialibus, & primò docet non omnem interrogationem in qualibet ſcientia faciendam eſſe, nec ad omnem interrogationem eſſe reſpondendum, ſed & interrogationem, & reſponſionem propriam eſſe debere illius ſcientiæ, nec eſſe diſputandum de Geometria in rebus non geometricis, hoc eſt ex propoſitionibus non geometricis non eſſe concludendam concluſionem geometricam. Mox excitat quaſdam quæſtiones, & ſoluit, & obiectioni cuidam occurrit, quâ occaſione aliud aſſignat diſcrimen inter ſcientias contemplatrices, & Dialecticam, quibus de rebus in noſtris Inſtitutionibus abundè ſatis egimus.

Affert diſcrimen inter ſcire *quia*, & *propter quid*, & in hoc totus eſt occupatus, quæ nos copioſè hac de re diſputantes tractauimus, & iterum in ſequentibus verba facturi ſumus. Tex. 95. uſque ad 105

DISSERTATIO XXIIX.

De Demonſtrationis forma: de demonſtratione circulari &c. diſputatur: Demonſtrationes itidem, & Scientiæ inter ſe conferuntur, & alia tractantur ad hanc materiam ſpectantia.

Materiâ demonſtrationis hucuſque conſideratâ, reliquum eſt, ut ad eiuſdem formam noſtra declinet oratio; nam de forma, figura, modoque demonſtrationis cura non in poſtremis habenda, cum non parui referat hæc diligenter introſpexiſſe; Neque ſupernacanea hæc, de qua loquimur, conſideratio; nam quamuis de forma demonſtrationis in prioribus Analyticis diſputatum fuerit; aliquid tamen diſcriminis eſt inter illam, & præſentem conſiderationem, quoniam illa tractatio eſt de forma ſyllogiſtica abſolutè quidem inſpectâ, quæ non ideò dicitur demonſtrationis forma, quoniam eius ſit propria, ſed quia præſertim demonſtrationis gratia ſuſcipitur conſideranda; at verò præſens tractatio eſt de ipſa demonſtrationis forma, quæ demonſtrationis naturam conſequitur. Nec minoris momenti eſt quid interſit inter Circularem demonſtrationem, & Regreſſum probè cognouiſſe &c. Collatio etiam inter demonſtrationes, & ſcientias eſt commoditate laudabilis; propterea de his & alijs ad hanc materiam ſpectantibus, hoc loco diſſerere peropportunum duximus; ideo ſit. Tractationis ordo.

SECTIO PRIMA.

De forma, figura, & modo demonſtrationis.

Syllogiſmi forma in duobus, nimirum figura, & modo poſitam eſſe iam dudum In Inſtitutionibus explicuimus. *Figura eſt apta diſpoſitio, & collocatio extremorum cum medio. Modus eſt apta propoſitionum diſpoſitio;* cum igitur ſuperiùs de terminis, & propoſitionibus, quæ ſunt materia demonſtrationis, copioſè diſputatum fuerit; proximum eſt, ut diſpoſitionem, quæ eſt eiuſdem demonſtrationis forma, noſtra contemplatione perſequamur. Hac de re Philoſophus ſermonem inſtituit, quid autem ipſe ſentiat, paucis iuvabit aperire.

Figura demonſtrationis quid. Modus quid.

Aſſerendum primò, ex omnibus figuris, primam ad demonſtrationem atque ſcientiam eſſe quammaximè accommodatam. Aſſertio, quòd omnium figurarum prima ſit aptiſſima.

Hanc veritatem ſplendidè Philoſophus expreſſit, quandoquidem de figura demonſtrationis loquens hæc habet, τῶν δὲ σχημάτων ἐπιστημονικὸν μάλιστα τὸ πρῶτόν ἐστιν. *Ex figuris autem prima eſt ad ſcientiam aptiſſima.* Propoſitionem hanc Philoſophus, nimirum primam figuram, hoc eſt eius primum modum, qui dicitur 1. Poſt. Tex. 103. Prima ratio ex Ariſtotele deſumpta.

Barbara, maximè omnium ad ſcientiam pariendam accommodatum eſſe quatuor argumentis ſuadere conatur, quorum primum ex omnium, quæ utuntur demonſtrationibus *propter quid*, ſcientiarum teſtimonio deſumit. Arithmetica ſiquidem, & Geometria, & Perſpectiua, & qualibet aliarum ſcientiarum utentium demonſtrationibus *propterquid*, commemoratam figuram frequentant in demonſtrando; ergo hujuſmodi figura eſt omnium maximè accommodata ad ſcientiam pariendam. Ariſtotelis igitur ſententia hæc eſt, quòd quanuis alia ex alijs figuris, poſſit ſcientiam parere, quæ tamen perfectam ſcientiam pariat, ſola eſt prima figura, & præſertim primus modus eiuſdem, qui dicitur *Barbara*, utitur autem enthymemate ſuperius allato, præmiſſâ concluſione primò intentâ, nimirum hanc de qua loquimur figuram eſſe maximè ſcientialem; cum autem uſus ſit enthymemate, antecedentis rationem adducit, in eo conſiſtentem, quòd aut omnino, aut plerunque, & in pleriſque ſcientijs, per hanc figuram efficitur ſyllogiſmus docens *propter quid*.

Prima ratio ex Ariſtotele ad aſſertionẽ probandã. Ratio igitur in ordine prima, quam Philoſophus adhibet ad probandum, quod ſibi demonſtrandum aſſumpſit, hæc eſt, Arithmetica, Geometria, & Perſpectiua, & quælibet aliarum ſcientiarum, cuiuſmodi ſunt contemplatiuæ in demonſtrando, potiſſimum primâ utuntur figura; hæc igitur figura, maximè ad ſcientiam pariendam accommodata eſt. Rationem antecedentis, cur ſcilicet omnes ſcientiæ hâc utantur figurâ, in eo poſitam eſſe docet, quoniam huiuſmodi diſciplinæ eâ debent figurâ uti, per quam, aut ſemper, aut frequentiſſimè proprium finem, ſcilicet *propterquid* veritatis, conſequuntur; talis autem eſt prima figura; proinde primâ figurâ commemoratæ diſciplinæ uti debent.

Primus probationis modus Aſſumptio ex eo conſtat, apud aliquos, quoniam cauſa quatenus huiuſmodi reſpicit effectum, cum quo prædicationem facere non poteſt, niſi affirmatiuam, quoniam ſi cauſa de effectu, vel effectus de cauſa negaretur, illa non foret cauſa huiuſmodi prædicati; ob id maior propoſitio affirmatiua eſſe debet; cum autem cauſa producat effectum in aliquo ſubiecto, & de hoc demonſtratio fiat; neceſſe eſt effectum de ſubiecto, in quo ineſt, affirmatiuè prædicari; ſi nanque in eo ineſt, de ipſo negari non poterit; cum autem effectus cum cauſa coniungatur, & cauſa cum ſubiecto, neceſſe eſt effectum, & ſubiectum inter ſe coniungi, quod in concluſione habetur; idcircò concluſio etiam affirmatiua eſſe debet, totuſque ſyllogiſmus debet affirmativus eſſe. Neque poteſt in alio eſſe modo, quàm in *Barbara*, cum omnes propoſitiones affirmatiuæ, & omnes uniuerſales eſſe debeant. Hæc ratio nimis probat, nam concludit dari tantùm ſcientiam affirmatiuam, cum tamen negatiuam inficiari non liceat. Admittenda tamen quatenus probat perfectiſſimam ſcientiam, non niſi per primum modum primæ figuræ obtineri poſſe.

Secundus. Alij autem idem oſtendunt hoc modo; Quoniam per ipſum *propterquid*, aut demonſtramus aliquid ineſſe, aut non ineſſe; ſi ineſſe cum ſit affirmatiua, & uniuerſalis non poterit in ſecunda figura colligi, nec in tertia; quoniam concluſiones in ſecunda figura ſunt negatiuæ, & in tertia particulares; ſi non ineſſe, poteſt quidem colligi in ſecunda, & in prima figura, ut *nullum rationale eſt brutum; ſed omnis homo eſt rationalis; ergo nullus homo eſt brutum*: In ſecunda verò, *ut nullum brutum eſt rationale; ſed omnis homo eſt rationalis; ergo nullus homo eſt brutum*. Cum igitur, inquiunt, quæ fiunt per ſecundam figuram, fiant etiam per primam, & nullo modo per tertiam, idcirco prima figura magis erit ſcientijs accommodata.

Tertius; Alij tandem hoc modo. Quoniam in demonſtratione *propterquid*, probandum eſt prædicatum concluſionis conuenire, vel diſconuenire ſubiecto per ſuam cauſam, prout demonſtratio affirmatiua, vel negatiua fuerit; at ſi prædicatum conuenit, vel diſconuenit ſubiecto, id certè per medium contingit, alioquin concluſio foret propoſitio immediata, & idcirco indemonſtrabilis; medium autem, ratio, & cauſa, cur conueniat, vel diſconueniat eſt, quia inter prædicatum, & ſubiectum aliquid intercedit, cui conuenit, vel diſconuenit immediatè prædicatum concluſionis, ipſum verò concluſionis ſubiecto immediatè conuenit; ergo medium eſſe debet aliquid, quod ſubiecto concluſionis immediatè conueniat, & cui conueniat, vel diſconueniat prædicatum concluſionis, ſed hoc ſolùm in prima figura contingit; propterea quòd in illa tantùm, concluſionis prædicatum de medio in majori prædicatur, idemque medium in minori prædicatur de ſubiecto concluſionis; ergo demonſtratio *propterquid* in prima figura debet efformari. Pro demonſtratione tam affirmatiua, quàm negatiua claritatis gratiâ iuvabit ad exempla confugere. Sit propoſitio affirmatiua, *omnis homo eſt admirativus*; quæ medium habet. Supponitur enim demonſtrabilis, atque adeò prædicatum *admirativus* homini non conuenit immediatè, ſed per aliquod medium inter hominem, & admirativum, nimirum per rationale, cui ita immediatè conuenit admirativum, ut rationale immediatè conuenit homini; ad oſtendendum igitur admirativum de homine, debet admirativum in maiori prædicari, de rationali, & hoc in minori prædicari de homine, atque adeo fieri ſyllogiſmus in prima figura hoc modo; *omne rationale eſt admirativum; ſed omnis homo eſt rationalis; ergo omnis homo eſt admirativus*. Secundò ſit propoſitio negatiua; *nullus homo eſt rugibilis*, quæ mediata eſt. Supponitur enim demonſtrabilis, atque adeo prædicatum *rugibilis*, immediatè non diſconuenit homini, ſed datur aliquid inter hominem, & rugibile, quod immediatè conuenit homini, & cui immediatè diſconuenit rugibile, hoc autem medium eſt rationale; ad oſtendendum igitur hominem non eſſe rugibilem, debet de huiuſmodi medio negari rugibile, & ipſum medium affirmari de homine, formarique ſyllogiſmos in prima figura hoc modo. *Nullum rationale eſt rugibile; omnis homo eſt rationalis; ergo nullus homo eſt rugibilis*. Et quamuis in ſecunda figura concludi poſſit uniuerſalis negatiua, hoc tamen fit dependenter à prima; quæ autem de prima diximus, intelligenda ſine dependentia ab alijs figuris, prima enim reduci nequit ad alias, aliæ autem ad ipſam. Vbi aduerte non probari ab Ariſtotele per illa verba. *ὥστε κἂν διὰ τοῦτ' ἂν μάλιστα ἐπιστημονικόν, propterea ob hoc etiam eſt maximè ſcientialis*, minorem illam propoſitionem, ſcilicet figuram *hanc potiſſimum conducere ad ſcire* propter quid; ſed potius ex eo quod aut omnino, aut ſæpius, & in plurimis per figuram hanc fit ſyllogiſmus attingens *propter quid*, colligitur maximè ſcientialem eſſe dicendam.

Secunda ratio. Ex quorundam interpretum ſententia Philoſophus dicendo, *κυριώτατον γὰρ τοῦ εἰδέναι, τὸ διότι θεωρεῖν. Potiſſimum enim proprium ipſius ſcire* eſt cauſam, *cur res ſit contemplari*; tangit rationem ordine ſecundam, quæ ex eorundem opinione ſic efformatur. Illa figura eſt maximè demonſtrationi conſentanea, per quam demonſtratio conſequitur proprium finem, nempè ſcientiam *propterquid*, ſed huiuſmodi eſt prima figura; ergo hæc eſt maximè demonſtrationi conſentanea. Sed hæc vix differt à ratione ſuperius poſita in

pro-

probationem aſſumptionis &c.

In aliqua etiam ex alijs figuris fieri demonſtratio poteſt.

Non propterea negandum in una ex alijs figuris demonſtrationem fieri poſſe, ut ex ſequenti aſſertione conſtabit, nam in ſecunda figura demonſtrationem *propterquid* fieri, negatiuam tamen, nihil prohibet ad quod reſpiciens Philoſoſophus, dixit, ἢ τῷ ὅλως, ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ *aut omnino, aut in plurimis*.

Tertia ratio.

Tertia ratio talis eſt. Per ſolam primam figuram venari definitionem licet ergo hæc omnium aptiſſima eſt ad *propterquid* demonſtrandum; aſſumptum autem Philoſophus ita probat. Omnis definitio eſt affirmatiua, & uniuerſalis; at ſecunda figura non oſtendit niſi negativum; tertia verò non niſi particulare; ergo nec ſecunda, nec tertia ad venandam definitionem apta eſt; relinquitur igitur ut ſola prima ad id ſit idonea, & quoniam in prima figura nouem ſunt modi, ex his ſolus primus in *Barbara* demonſtrationi conſentaneus eſt, cum alij ſimiliter excludantur, eo nomine quòd, vel negatiui, vel particulares ſint; conſecutionis probationem omittit, tanquam alienam ab inſtituto, ſiquidem pendet ab ijs, quæ de definitione tractanda ſuperſunt. Verba tamen Ariſtotelis plena ſunt obſcuritatis, cum non ſatis conſtet quid ſibi velit per *venari definitionem*.

Venari definitionẽ quid.

Sunt quibus placet venari definitionem, ut nunc Ariſtoteles loquitur, nil aliud eſſe quàm demonſtratione definitionem naturaliter ignotam deducere. At nihil addeſt; hoc nil aliud,

Primus explicationis modus

quàm abſcurum per æque obſcurum ne dicam obſcurius declarare. Vt igitur hoc ut declarent, aduertunt triplicem eſſe definitionem, ut aliàs nos quoque notauimus. Prima eſt demonſtrationis principium, quæ ſolet, appellari definitio cauſalis reſpectu propriæ paſſionis demonſtrandæ, cuius medium cauſa dicitur præſertim efficiens. Secunda eſt concluſio demonſtrationis, quæ ſolet quidditatiua definitio einſdem paſſionis nuncupari. Tertia eſt integra demonſtratio ſolâ terminorum poſitione differens, quia demonſtratio ut plurimum incipit à cauſali, & deſinit in quidditatiuam definitionem paſſionis; at demonſtratio ex utraque definitione conſtans, incipit à quidditatiua, & deſinit in cauſalem. Afferunt exemplum de eclipſi ſi quis eclipſim definire velit, dicet *eclipſis eſt priuatio luminis in Luna ob terræ interpoſitionem inter Solem, & Lunam*; hæc autem eſt definitio poſitione differens à demonſtratione, in qua anteponitur definitio quidditatiua, nempe *priuatio luminis in Luna*, cauſali definitioni, quæ talis eſt, *eclipſis eſt interpoſitio terræ inter Solem & Lunam*; terminorum tamen ordine mutato, definitio in demonſtrationem hoc modo conuertitur. *Interpoſitio terræ inter Solem, & Lunam eſt priuatio luminis in Luna; ſed eclipſis eſt interpoſitio terræ inter Solem, & Lunam; ergo eclipſis eſt priuatio luminis in Luna*; ut autem definitio in demonſtrationem vertitur, ſic demonſtratio in definitionem; hoc itaque modo ex horum ſententia demonſtratione licet definitionem venari, quatenus opitulatione demonſtrationis definitionem in lucem deducimus. Hic explicationis modus non eſt contemnendus de quo paulo antea loquebamur.

Secundus explicationis modus

Ex aliorum ſententia ratio eſt In eo poſita quoniam una ex potiſſimis demonſtrationibus eſt, in qua ex definitione, & per cauſam finalem infertur definitio per alias cauſas, ac præſertim per materialem, & formalem, ut mox intelliges; ergo prima figura eſt omnium aptiſſima ad demonſtrandum. Minor inde conſtat, quia definitio prædicatur de definito affirmatiuè, & uniuerſaliter, ut animal rationale de homine &c. ſed uniuerſalis affirmatiua ſolùm inferri poteſt in *Barbara*, qui modus eſt primæ figuræ, cum ſecunda figura ſolùm negatiuè concludat; tertia verò particulariter tantum. Sed ex definitione per cauſam finalem inferri definitionem per alias cauſas, præſertim per materialem, & formalem, adeo ut aliæ definitiones ſint concluſiones demonſtrabiles ex definitione per finem; definitionem verò per finem ſimul, & per alias cauſas eſſe demonſtrationem poſitione differentem, ex eo probant, quoniam quatenus eſt per cauſas alias à finali, definitio eſt concluſio demonſtrabilis; quatenus verò eſt per cauſam finalem, eſt principium, mediumque demonſtrationis. Rem exemplo declarant. Domus, inquiunt, poteſt per cauſam finalem definiri, *operimentum defendens homines à pluuijs, calore, frigore, &c.* Poteſt etiam definiri per cauſam materialem, & formalem, videlicet *operimentum conſtans ex lapidibus, cæmentis, lignis &c. ſic adunatis atque diſpoſitis*. Ratio autem cur ſit operimentum ex tali materia &c. eſt ex fine deſumpta, niſi enim domus foret tale operimentum non poſſet à pluvijs &c. defendere. Ratio etiam cur illa materia ſit ita diſpoſita, deſumitur à fine, quamobrem tam materiæ, quam formæ ratio à fine deſumitur; ergo ex definitione per finalem cauſam, tanquam ex principio demonſtrari poteſt definitio per cauſam materialem, & formalem; ita ratiocinando. *Operimentum defendens à pluuia, calore &c. debet conſtare ex tali materia, & forma; ſed domus eſt tale operimentum; ergo domus conſtare debet ex tali materia, & forma*; ergo definitio per finalem cauſam eſt demonſtrationis principium; definitio per cauſam materialem, & formalem eſt demonſtrationis concluſio. Quod ſi formetur definitio domûs complectens omnes commemoratas cauſas, dicaturque; *domus eſt operimentum conſtans ex lapidibus, & cæmentis ſic ordinatis, atque diſpoſitis ad arcendas pluuias* &c. talis definitio erit demonſtratio ſolâ poſitione differens, utpote continens demonſtrationis principium, atque concluſionem, quamuis non diſpoſita in figura modoque ſyllogiſtico, hic etiam interpretationis modus, qui parum à præcedenti differt, retineri poteſt.

Difficultas ſoluta.

Nec alicuius momenti eſt difficultas, quòd Ariſtoteles dixerit definitionem eſſe uniuerſalium, & affirmatiuam, quod alibi negaſſe videtur: Nam ut aliàs notaui definitio ſecundum ſe inſpecta ut ſatisfaciens quæſtioni quid eſt, non eſt enunciatio, proindeque nec uniuerſalis, nec particularis, nec affirmatiua, nec negatiua; dum tamen ad rem definitam refertur, & partes etiam definitionis inuicem conferuntur, definitio virtute poteſtateque dici poteſt affirmatiua, quoniam affirmatiuè prædicabilis eſt de re definita, & una definitionis pars de altera; dicitur etiam uniuerſalis, quoniam re ipsâ eſt idem ac res definita, quæ uniuerſalis eſſe debet.

Quarta ratio.

Quarta ratio hæc eſt. Illa figura eſt aptior ad demonſtrandum, quæ alijs non indiget; aliæ verò indigeat ipsâ; ſed prima figura ita ſe habet; ergo prima figura ad ſcientiam pariendam omninò idonea eſt. Minor probatur, quia ſcientia non comparatur niſi perueniendo ad principia immediata; ergo ſi alicuius demonſtrationis propoſitiones ſint mediatæ, atque demonſtrabiles, neceſſe eſt illas per alias priores demonſtrare, donec ad prima, & immediata principia perueniamus; at ſi demonſtratio proponatur in ſecunda figura, & altera eius propoſitio affirmatiua demonſtranda ſit per alias propoſitiones; certè non poterunt illæ amplius per ſecundam figuram demonſtrari, ſed per ſolam primam; ergo ſaltem ſecunda figura deſtituta auxilio primæ ſcientiam parere non poterit. De tertia nulla eſt habenda conſideratio, quoniam cum concluſionem colligat particularem, inepta omninò

eſt

eſt ad demonſtrandum; Prima autem figura alijs non eget, nam ſi demonſtratio fiat in Barbara eiuſque propoſitiones probari debeant, id certè per eandem figuram, & per eundem modum fiet; ergo prima ſibi ipſi ſufficit ad ſcientiam pariendum: non ſic autem aliæ. Et ſumma rationis eſt, quia prima figura non indiget alijs, aliæ autem indigent ipſâ, ad quam illæ reduci debent; idcirco prima per ſeipſam euidenter concludit, aliæ autem per primam. Hanc doctrinam Philoſophus explicat per has dictiones *condenſari*, & *augeri*, nam augentur propoſitiones, quia multiplicantur demonſtrationes, unde earum numerus augetur: condenſari autem dicuntur propoſitiones mediatæ, dum interpoſito medio demonſtrantur; cum enim prædicatum immediatè non inſit ſubiecto, videtur quodammodo ſpatium vacuum, ac ob id impleri condenſarique per interpoſitionem omnium mediorum oportet, quæ inter illa duo extrema poſſunt interponi, dummodo cauſæ ſint: nam à medijs extraneis, & probabilibus, propoſitio non dicitur condenſari.

Secunda aſſertio.

Aſſerendum ſecundò etiam in alijs figuris poſſe quodammodo demonſtrationes fieri.

Tex. 103. Ariſtotelis auctoritate probatur. Tex. 99.

Hoc videtur Philoſophus docuiſſe; cùm enim dixerit primam figuram eſſe magis aptam, magiſque frequentem, procul dubio in alijs quoque figuris tacitè admiſit demonſtrationes elaborari poſſe. Quod euidentius conſtat ex eo quòd ipſe demonſtrationem *quia* ex cauſa inadæquata conficit hunc in modum; *Omne reſpirans eſt animal; nullus paries eſt animal; ergo nullus paries reſpirat*.

Demonſtratio negatiua, non in ſola ſecūda figura.

Non propterea tamen dixerim talem demonſtrationem, nempe negatiuam, fieri non poſſe, niſi in ſecunda figura; id enim nec ad aures Ariſtotelis, nec verum eſt.

Accedit etiam quòd ſyllogiſmi ſecundæ, & tertiæ figuræ quando conſtant præmiſſis, & concluſionibus inde deductis, neceſſarijs, & euidentibus, non videntur dicendi dialectici, propterea demonſtratiui cenſeri debent, licet imperfecti ratione formæ, qui virtute tamen ad primam figuram poſſunt reuocari, quod etiam de modis indirectis ad primam figuram ſpectantibus affirmandum eſt.

Tertia aſſertio.

Aſſerendum tertiò demonſtrationem fieri poſſe non tantum affirmatiuam, ſed etiam negatiuam.

1. Poſt. Tex. 99. Ariſtotelis auctoritate probatur. Ibid. Tex. 160. Ibid. Tex 171. & ſequētibus.

Ita quidem Philoſophus loco nuper laudato. Immò & alibi; cum enim partitus fuiſſet demonſtrationem in prædicatiuam, & priuatiuam, diſputationem inſtituit de perfectione ipſarum, multiſque rationibus adductus affirmatiuam negatiuâ præſtantiorem eſſe decernit.

Prima ratio.

Deindè demonſtrationem, ſiue *quia*, ſiue *propterquid* dari affirmatiuam nulli dubium; ſed eſſe quoque negatiuam poſſe ex eo facile conuincitur, quia nihil prohibet quominus concluſionem aliquam negatiuam ex aliqua præmiſſarum negatiua neceſſariò, ac euidenter deducamus. Non igitur inficiandum demonſtrationem dari negatiuam.

Ratione ſuadetur. Secunda ratio.

Amplius etiam, & negationes ſuas habent cauſas; tametſi enim cauſa, ut vocant, poſitiua directè poſitiuum etiam effectum requirat, indirectè tamen poteſt pro effectu negationem habere, per quam poſitiuum effectum circumſcribimus; unde eſt, ut ſæpè negationes tanquam propriæ rerum affectiones aſſignentur ab eorum eſſentia dimanantes; ita quidem *priuatio luminis in Luna* negatio eſt, quæ tanquam affectio Lunæ adſcribitur. *Non inhærere ſubiecto* eſt affectio propria ſubſtantiæ, profluens ab eſſentiali ratione ipſius conſiſtente in eo, quod eſt eſſe per ſe. *Unitas* etiam eſt affectio entis & ſolet per negationem explicari. His autem præhabitis, inire licebit probationem aſſertionis allatæ; quandocunque nimirum conceditur dari affectionem ſeu proprietatem negatiuam, cuius aſſignari poſſit cauſa; per hanc enim licebit ipſam oſtendere negationem, atque adeo demonſtrationem conficere, quam intendimus, negatiuam.

De perfectione demonſtrationum alibi diſſerēdum.

Cæterum de perfectione demonſtrationum nihil dicendum occurrit, videlicet utra earum perfectior ſit, an affirmatiua, an negatiua, hac enim de re cum de perfectione ſcientiarum, quam paulo infra tractabo. Ad clariorem tamen rei, de qua agitur, intelligentiam & aſſertionis confirmationem, illud magni momenti eſt, quod termini demonſtrationis negatiua ſuas habet conditiones ad demonſtrationem requiſitas, ita tamen ut medium non ſit poſitiuè cauſa maioris extremi, ſed negatiuè, videlicet eſt cauſa extremi negati, eſtque cauſa ut de ſubiecto negetur, & eſt cauſa concluſionis, quæ negatiua eſt, & quidem in quouis genere cauſæ; de cauſa quidem efficiente ſatis euidens, nam illa demonſtratio lunaris eclipſeos ex efficienti cauſa cenſetur procedere, cum talis exiſtimetur obiectio terræ; ſic etiam de alijs generibus cauſarum, poteſt etiam eſſe definitio vel eſſentialis differentia ſubiecti, ut patet de proprietate ſubſtantiæ, de qua nuper locuti ſumus. Huiuſmodi demonſtrationis negatiuæ ſunt quoque præmiſſæ veræ euidentes, & certæ; num autem immediatæ, controuerſum eſt, neque conuenit inter interpretes: ſed immediatas eſſe videtur Philoſophus ſplendidis verbis aſſeueraſſe; docuit enim dari propoſitionem immediatam non ſolùm affirmatiuam, ſed etiam negatiuam, & ſimul quomodo id contingit luculenter explicuit occaſione deſumptâ ex paulo antea traditis; cum enim docuiſſet primam figuram eſſe maximè omnium accommodatam ad ſcientiam pariendam, atque etiam dixiſſet ſecundam figuram excludendam non eſſe, quin potius in illa quoque dari demonſtrationem *propterquid*, conſequens ſit, ut ipſe conceſſerit negatiuam propoſitionem immediatam, non enim dari poteſt demonſtratio negatiua propter quid, niſi detur etiam propoſitio negatiua immediata, cum huiuſmodi demonſtratio ex immediatis procedat (loquimur enim de demonſtratione perfecta, qualis eſſe poteſt, quamuis negatiua ſit). Declarat quæ ſit propoſitio immediata negatiua dicens eam eſſe, cuius, & ſubiectum, & prædicatum ſupremum ſit genus, cuiuſmodi eſt hæc, nulla ſubſtantia eſt quantitas; & ea eſt ratio, quoniam omnis negatiua propoſitio, cuius vel prædicatum, vel ſubiectum ſit ſub aliquo genere mediata eſt, & demonſtrabilis, quoniam ſemper illud genus demonſtrari poterit; ut ſi dicamus nulla ſubſtantia eſt linea, nulla ſubſtantia eſt ſuperficies, quia tam linea, quam ſuperficies ſub quantitate continetur, eſt propoſitio demonſtrabilis hoc modo, nulla ſubſtantia eſt quantitas, ſed omnis linea eſt quantitas; ergo nulla ſubſtantia eſt linea. Eodem modo nulla ſubſtantia eſt quantitas, omnis ſuperficies eſt quantitas; ergo nulla ſubſtantia eſt ſuperficies. Itaque dantur propoſitiones negatiuæ immediatæ, quæ tunc tales ſunt, quando cauſam non habent mediam, qua demonſtrari poſſint, ſed ſunt principia per ſe nota, & euidentia. Quemadmodum enim dantur affirmationes, quibus ui luminis naturalis ſtatim apprehenſis terminis, intellectus aſſenſum præbet: ita dantur negationes eiuſdem conditionis cum affirmationibus, adeout de affirmatiuis, & negatiuis propoſitionibus eadem ſit ratio, quantum ad eam de qua loquimur, immediationem; hoc plane modo ſe habent, hæ negatiuæ propoſitiones; *non poteſt idem ſimul eſſe, &*

1. Poſt. Tex. 104.

non

non eſſe: quod exiſtit per ſe non eſt in alio, harum enim utraque immediata eſt, cum utraque medio careat per quod demonſtretur; Quòd ſi huiuſmodi propoſitiones negatiuæ non fuerint formaliter immediatę, erunt ſaltem virtute, hoc eſt ad immediatas reduci poterunt per quas earum veritas innoteſcat, quod ſatis eſt, ut ex ipſis demonſtrationes fieri poſſint.

Propoſitiones negatiuæ ſi quam demonſtrationis præmiſſę, quo modo.

Ex his porro ſplendidè conſtat quo pacto huiuſmodi propoſitiones, tanquam præmiſſæ in demonſtrationibus adhibitæ, ijs prædıtæ ſint conditionibus, quibus demonſtrationis præmiſſæ prædıtæ eſſe debent, ita nimirum ut notiores, & priores, & cauſæ ſint concluſionis, & quomodo etiam propriæ, & de omni, vel ſi mauis de nullo, & quâ etiam ratione aliquo pacto ad modos dicendi per ſe reduci queant, & ad extremum eſſe de prædicato uniuerſali, & quatenus ipſum.

Quarta aſſertio à triplici parte conſtans.

Aſſerendum quartò demonſtrationes non poſſe fieri in modis particulariter concludentibus, quoad ea, quæ ſingularibus primò, & per ſe conueniunt: non repugnare tamen quin dentur huiuſmodi demonſtrationes de ſingularibus, quoad prædicata eorum eſſentialia, ſpecificaſq; paſſiones ipſis inexiſtentes, nullam tamen ex ipſis perfectam dici poſſe demonſtrationem, ut propterea concludendum ſit perfectiſſimam demonſtrationem, quæ complexionem omnium numerorum habere dici mereatur, uniuerſalem eſſe debere.

Prima pars probatur.

1. Poſt. Tex. 5. & ſequentibus.

Aſſertio triplici parte conſtat, quarum quælibet ex hactenus diſputatis euidens admodum eſt, ac explorata. Suppoſito autem nullam eſſe difficultatem de accidentibus communibus, atque adeo neceſſariam connexionem cum ſingularibus, nō habentibus; quandoquidem de his in uniuerſum ſiue cum ſingularibus, ſiue cum communibus naturis conferantur, ſcientia nulla dari poteſt, cum hæc de neceſſarijs eſſe debeat, (de his enim rectè Philoſophus dicebat, omnem eſſe demonſtrationem atq; adeo ſcientiam); ſuperſunt ſola prædicata, quæ primò, & per ſe ſingularibus conueniunt, de quibus aſſerimus non poſſe dari demonſtrationes, ac ob id has fieri non poſſe in modis particulariter concludentibus. Ratio autem petenda eſt ex ijs, quæ de ſubiecto ſcientiæ tradidimus, ex quibus facile conſtabit hoc ex accidenti eſſe, quia nobis non ſuppetunt cauſæ affectionum huius, vel alterius indiuidui, nam ſi nos illæ non laterent, nihil obſtaret quominus de indiuiduo ſcientiam inſtitueremus, proindeque uteremur in demonſtrando modis particulariter concludentibus, ut de Deo perſpicuè conſtat, cum enim in eo dentur attributa, & ſimul etiam rationes, cauſæque virtuales, per quas de illo poſſint oſtendi, de eodem attributa demonſtrantur. Nec impedimento eſſe poteſt in reliquis indiuiduis eorum inconſtantia, atque contingentia, adeò ut neceſſaria non ſint, propterea quòd neceſſitas ad ſcientiam requiſita, complexa eſt, quæ ſingularibus non deeſt, quippe quæ conſiſtit in eo, ut prædicatum ſubiecto inſit ex hypotheſi, quòd ſubiectum in natura debeat exiſtere, huiuſmodi enim neceſſitas etiam ſingularibus conuenit, licet altera nimirum incomplexa in ipſis deſideretur, quæ tamen ad ſcientiam nullo modo conducit.

Secunda pars aſſertionis probatur.

Secunda autem aſſertionis pars conſtat tum ex Ariſtotele, qui requirit ad perfectam demonſtrationem, ut prædicatum concluſionis ſit quatenus ipſum, atque adeo affectio & ſubiectum ſint æqualis ambitus, quam ipſe dicit demonſtrationem uniuerſalem; non excludit tamen, licet minus perfectam appellet, demonſtrationem illam, per quam concludimus affectionem quę cum ſubiecto non reciprocatur, ſed vel magis vel minus late patet, quàm ipſum, quamque ipſe particularem demonſtrationem appellandam cenſuit. Immò & nos quoque ſupra frequens hoc demonſtrationis genus in Mathematicis eſſe diſciplinis dicebamus, quando affectio minus latè patet, quàm ſubiectum, & exemplo id propoſitionis quadrageſimæ ſeptimi primi Elementorum oſtendimus, cum diceremus Theorema illud inſtitutum eſſe de prædicato, ſiue affectione, quæ minoris eſt ambitûs quàm ſubiectum; ſecus propoſitio trigeſima prima libri ſexti Elementorum, in qua affectio de ſubiecto, quæ æqualis eſt ambitûs cum ipſo, demonſtratur. Immò illud addendum de ſingularibus etiam dari demonſtrationes per cauſam conuertibilem cum effectu, ut ſi quis de Socrate demonſtraret eſſe riſibile per rationalitatem.

Tertia verò aſſertionis pars probatione non eget; neminem ſiquidem præterit longe perfectiorem eſſe demonſtrationem, qua acquirimus ſcientiam de ſubiecto quantum ad illud prædicatum attributumve, quod illi conuenit quatenus ipſum, quam illa, quâ cognoſcimus ſubiecto ineſſe prædictum, quod minus late patet, quàm ſubiectum, vel contra; per primum enim demonſtrandi modum cognoſcimus utrunque; qui nanque cognoſcit triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, cognoſcit etiam iſoſcele tale eſſe, non tamen contra.

SECTIO SECVNDA.

De Circulo, atque Regreſſu demonſtratiuo.

Circulus, de quo fit ſermo, unius notionis non eſt, propterea quòd præſſâ ſignificatione ſumptus eſt ſpecies ſyllogiſmi à Regreſſu diſtincta, laxâ tamen uſurpatione genus eſt ad Circulum ſeuerè quidem acceptum, & Regreſſum, dicique ſyllogiſmus circularis perpetuò conſueuit; ſic autem appellatus fuit non abſolutè, ſed per reſpectum ad priorem aliquem ſyllogiſmum, eam ob cauſam, quoniam ad præmiſſarum alteram reuertitur, à qua prior ſyllogiſmus proceſſit, metaphorâ deſumpta, ni fallor, à circulari motu, qui eâ lege perficitur, ut mobile per ipſum, circuli peripheriam deſcribens, eò redeat unde diſceſſerat; cum autem huiuſmodi ſyllogiſmus ſit veluti genus ad Circulū ſtrictè ſignificatione ſumptum, & Regreſsū certè quicquid illi conueniet, his quoq; conueniat oportet.

Syllogiſmus autem circularis, nil aliud, quàm ex concluſione, & conuerſa unius ex præmiſſis, alterius præmiſſæ illatio. In huiuſmodi autem intellectus negotiatione duplex intercedit ſyllogiſmus, adeo ut ſecundus per ordinem ad primum circularis dicatur. Per primum ſyllogiſmum arguitur à præmiſſis in modo figuraque diſpoſitis; per ſecundum à concluſione primi cum propoſitione conuertente unius præmiſſæ ad inferendam præmiſſam alteram in eodem modo, & figura. Vt ſi quis arguat. *Stellæ, quæ non ſcintillant ſunt prope nos; Planetæ ſunt ſtellæ, quæ non ſcintillant; ergo planetæ ſunt ſtellæ, quæ ſunt prope nos*, hic eſt proceſſus ab effectu ad cauſam; poſtea reuertitur à cauſa ad effectu conuertendo ſimpliciter iam facti ſyllogiſmi maiorem propoſitionem hoc modo; *Stellæ, quæ ſunt propè nos non ſcintillant*, quæ eſt maior propoſitio primi argumenti, ſimpliciter tamen conuerſa, fiatque maior ſecundi argumenti; *ſed planetæ ſunt Stellæ, quæ ſunt prope nos*, eſt concluſio primi argumenti, & fiat minor ſecundi; *ergo planetæ ſunt Stellæ quæ non ſcintillant*, & eſt minor primi argumenti, & fiat concluſio ſecundi. Itaque ſecundum argumentum tale erit. *Stellæ, quæ ſunt prope nos, non ſcintillant ſed planetæ ſunt Stellæ, quæ ſunt prope nos; ergo planetæ ſunt Stellæ, quæ non ſcintillant*; per hunc autem ſecundum

ſecundum ſyllogiſmum illata fuit minor primi. Ad inferendam autem maiorem eiuſdem, ſic arguendum. *Planetæ ſunt Stellæ, quæ ſunt prope nos; ſed Stellæ, quæ non ſcintillant ſunt planetæ; ergo Stellæ, quæ non ſcintillant ſunt prope nos.* Vel clarius ſit exemplum hoc modo ab effectu ad cauſam. *Omne riſibile eſt animal rationale; ſed omnis homo eſt riſibilis; ergo omnis homo eſt animal rationale.* Reuertamur à cauſa ad effectum concludendo minorem propoſitionem proximè facti ſyllogiſmi. *Omne animal rationale eſt riſibile; ſed omnis homo eſt animal rationale: ergo omnis homo eſt riſibilis.* Ad inferendam maiorem hoc modo. *Omnis homo eſt animal rationale; ſed omne riſibile eſt homo; ergo omne riſibile eſt animal rationale.* Non licet in qualibet figura, vel Ariſtotele etiam docente, ſic ratiocinari, ita ut circularis argumentatio fieri poſſit, nec in quolibet modo, in cuius gratiam duo tradit præcepta è quibus primum. *In modis particularibus uniuerſalis præmiſſa nequit circulo inferri, quoniam non concluditur uniuerſaliter niſi ex ambabus præmiſſis uniuerſalibus, & ex puris particularibus nihil inferri poteſt.* Secundum præceptum eſt. *In modis negatiuis affirmatiua præmiſſa circulo deduci non poteſt, quia præmiſſa affirmatiua infertur, ex ambabus affirmatiuis, at in caſu, de quo agitur, ambæ præmiſſæ negatiuæ forent, ex quibus nihil rectè deducitur.*

Tractationis Continuatio.

Hucuſque noſtrâ contemplatione circularem ſyllogiſmum proſecuti, aliqua tractauimus, quæ ad genericam eius naturam pertinent; nunc æquum eſt, ut ad ſpecies ſub illo contentas, nimirum circularem ſyllogiſmum ſeuerè acceptum, & regreſſum, utrunque demonſtratiuum, deſcendamus primò dicturi quid diſſtat inter illos. Diſcrimen autem in eo poſitum, quod ſyllogiſmus circularis, ſiue Circulus demonſtratiuus ſemper in eodem genere demonſtrandi, videlicet à priori, & *propterquid*, ſeu per cauſam procedit. Hoc autem pluribus modis contingit. Primò quidem in diuerſo genere cauſæ, ut cum ex finali cauſa nos cauſam efficientem oſtendimus; deinde ex efficiente cauſam finalem demonſtramus; ita quidem cum per ſanitatem demonſtramus deambulationem à cæna, ſanitas enim talis deambulationis eſt finis; & viciſſim per deambulationem à cæna ſanitatem oſtendimus, nam huiuſmodi deambulatio efficiens eſt cauſa ſanitatis; ſiue cum ex forma materiam, vel ex materia formam inferimus. Secundò poteſt etiam euenire in eodem cauſæ genere, ut cum ex materiali cauſa inferimus effectum, mox aſſumentes effectum ipſum pro medio à priori in genere materialis cauſæ, concludimus cauſam materialem, quæ prius medium erat; & hoc duobus modis, vel enim eandem omnino numero cauſam, vel eandem ſpecie concludimus. Talis igitur eſt Circulus demonſtratiuus. Regreſſus autem itidem demonſtratiuus non procedit in eodem demonſtrandi genere, ſed diuerſo; quandoquidem ſyllogiſmus unus eſt demonſtratio *quia*, alter autem demonſtratio *propterquid*.

Notanda quædam de Circulo & Regreſſu.

Regreſſus enim eſt modus quidam demonſtrandi, quo ab effectu confusè cognito ad cauſam progredimur confusè cognoſcendam, ut à cauſa diſtinctè cognita, ad effectum diſtinctè cognoſcendum regrediamur. Tribus autem partibus conſtat, prima eſt demonſtratio ab effectu, quæ dicitur etiam demonſtratio *quòd* ſeu *quia*, & eſt quando per effectum confusè cognitum demonſtramus cauſam eſſe: Secunda pars mentale quoddam examen eſt, quo cauſam confusè cognitam cum ſuis effectibus conferentes in cognitionem diſtinctam cauſæ deuenimus: Tertia eſt demonſtratio *propterquid*, quâ à cauſa diſtinctè cognita, progredimur ad effectum diſtinctè cognoſcendum. Regreſſus autem, & circulus tribus modis differre videntur, primò ratione formæ, ſecundò ratione materiæ, tertiò ratione finis. Differunt quidem ratione formæ, quoniam regreſſus non ad idem penitus reuertitur, ut circulus, ſed alteram tantum propoſitionem demonſtrat; differunt etiam ratione materiæ, quia totus, & uterque proceſſus circuli eſt à cauſa proxima ad effectum; ſed in regreſſu prior proceſſus eſt ab effectu, poſterior autem à cauſa. Differunt tandem ratione finis, quia circulus tam in principio, quàm in fine diſtinctam cognitionem quærit; regreſſus autem in principio confuſam, in fine autem diſtinctam.

Duplex acceptio Circuli, & Regreſſus formalis, & materialis.

Non prætereundum tamen cum clarioris nominis philoſophis aduertere, tam Circulum, quàm Regreſſum duobus fieri modis; primò itaut concluſio, præmiſſæ loco aſſumpta, non aliâ ratione ſit nota, quàm ex vi prioris ſyllogiſmi, in quo ex præmiſſis illata fuit, & reuertimur ad probandam unam ex præmiſſis prioris demonſtrationis, & hic diſcurſus dicitur Circulus, vel Regreſſus, formaliter, & propriè. Secundò, itaut non ſolùm ſit cognita prioris ſyllogiſmi vi, ſed aliâ itidem viâ, adeòut cùm præmiſſæ loco ſubrogatur, ſit aliâ ratione magis nota, ac erat, quando concluſionis munere fungebatur; & hic diſcurſus dicitur Circulus, aut Regreſſus difformis, materialiter, & impropriè ex parte obiecti; non autem propriè & formaliter, ex parte cognitionis, & inter actus noſtri intellectûs, propterea quòd intellectus non reuertitur ab eadem notitia, ad quam per priorem ſyllogiſmum peruenerat, ſed ab alia longè perfectiori.

Opiniones diuerſæ de Circulo & Regreſſu.

Proximum eſt, ut hac de re quid alij ſenſerint videamus, deinceps propriam ſententiam in medium allaturi.

Veterum Philoſophorum opinio de circulo.

1. Poſt. Tex. 18.

Prima ſententia.

Veteres in duos contrarios errores circa demonſtrationem ac ſcientiam incidiſſe, referente Ariſtotele nobis eſt exploratum. Primus erat dicentium non poſſe dari ſcientiam ſimpliciter, eò quòd, ut ipſi dicebant, concluſiones ſciri non poſſunt, niſi ſciantur principia; ſed hæc ſciri non poſſunt; ergo nec concluſiones; hinc nullam dari ſcientiam concludebant; principia autem ſciri non poſſe nitebantur oſtendere, quoniam ſciri deberent per demonſtrationem ex alijs principijs, cum ſcire ſit per demonſtrationem cognoſcere; ſed de principijs illis eadem redit difficultas; ergo in infinitum abeundum demonſtrando, vel ſiſtendum in principijs aliquibus, de quibus ulterior demonſtratio non habeatur; ſed utrumlibet dicatur, ſequitur non dari ſcientiam; ſi namque ſiſtitur in principijs, de quibus non habeatur ulterior demonſtratio, talia principia non ſciuntur; ergo neque per ipſa ſciuntur concluſiones: ſi procedendum ſit in infinitum; ut impoſſibile eſt infinitum pertranſire, ſic impoſſibile ſcientiam obtinere; ergo non datur ſcientia ſimpliciter, ſed ad ſummum ea ſuppoſitione, quà concluſiones eſſe veras cognoſcitur, ſi vera ſint principia; cum autem ignoretur, an principia vera ſint; ob id an veræ ſint concluſiones ignoratur. Secundus error eorum erat, qui prioribus aſſentientes, quatenus illi dicebant non dari ſcientiam, niſi per demonſtrationem, ut ſcientiam dari tuerentur ad circulares demonſtrationes confugerunt, dixeruntque ad prima perueniri principia demonſtrationis, quæ poſſint mutuò demonſtrari per eandem concluſionem demonſtratam ex ipſis. Hæc igitur de circulari demonſtratione veterum opinio fuit, ſcilicet de omnibus demonſtrationem dari, & ſcientiam circularis demonſtrationis beneficio, ita ut apud ipſos idem reſpectu eiuſdem eſſet cauſa, & effectus, notius, & ignotius.

Alij

Secunda ſententia.

Alij ex aduerſo demonſtrationem omnem circularem, ſiue in eodem, ſiue in diuerſo genere cauſæ de medio tollendam crediderunt.

Tertia ſententia.

Frequens opinio eſt dicentium huiuſmodi demonſtrationem in diuerſo genere cauſæ admittendam eſſe.

Quarta ſententia.

Alij tandem in aliquibus caſibus circularem demonſtrationem ſecundum idem cauſæ genus concedendam putant, non tamen de iiſdem numero rebus. Hæc de Circulo demonſtratiuo.

Prima ſententia de Regreſſu.

Plerique regreſſum negarunt, vel ſaltem tanquam inutilem reiecerunt.

Secunda ſententia.

Communi tamen ſapientum calculo receptum eſt dudum regreſſum, tanquam utilem in ſcientijs, licet plerique viſum ſit, tunc utilem eſſe duntaxat, quando demonſtratio *quia*, præcedit; demonſtratio autem *propterquid* ſubſequitur.

Tertia opinio.

Alij autem exiſtimarint ſemper utilem eſſe regreſſum, qualiſcunque demonſtratio præcedat.

Prima aſſertio.

Aſſerendum primò non poſſe Circulum in omnibus admitti, ſed in aliquibus tantum, tam in diuerſo, quàm in eodem genere cauſæ, non tamen in iiſdem numero rebus.

Ariſtotelis auctore probatur.

Hoc Philoſophus profectò docuit diſputans aduerſus veteres, ut ex infra dicendis perſpicuum erit.

Ratione ſuadetur.

Ratio quoque propoſitam aſſertionem conuincit, ſequeretur enim præmiſſam quamlibet circulo demonſtrari poſſe, quod quàm alienum à veritate ſit non multò poſt oſtendetur; interim ſatis euidens in *Ferio* præſertim præmiſſarum neutram circulo demonſtrari poſſe, non enim maior, eò quòd uniuerſalis non infertur ex particulari, eiuſmodi eſt minor; nec minor inferri poteſt, quoniam affirmatiua nequit ex negatiua qualis eſt maior deduci; ſupereſt igitur tantum, ut in *Barbara* cum tamen ſunt termini conuertibiles ambæ præmiſſæ Circulo demonſtrari poſſint. Accedit, quod non quodlibet eſt prius, & poſterius naturâ, cauſa, & effectus, notius, & ignotius naturâ, comparatione eiuſdem; etiam in diuerſo cauſæ genere, quod neceſſarium tamen foret, ſi de omnibus Circulus concedi deberet, cum hic ſemper demonſtratione *propterquid*, atque adeo à prioribus notioribuſque naturâ, & à cauſis procedere ſupponatur.

Circulum in diuerſo cauſæ genere contingere.

At verò contingere Circulum in diuerſo cauſæ genere manifeſtum eſt, quoniam per finem oſtendi poteſt tam materia, quàm forma; per definitionem enim finalem oſtendi poteſt definitio materialis, & formalis. Ita quidem aliàs cum Ariſtotele notauimus poſſe demonſtrari laternam debere conſtructam eſſe ex materia perſpicua per finalem cauſam, quæ eſt luminis traiectio. Non diſſimiliter oſtendimus domum conſtructam eſſe debere ex tali determinata materia, talique forma per finalem cauſam, quæ eſt nos defendere à pluvia; ſed & viciſſim cauſa finalis per materialem poterit demonſtrari; nam hoc modo licebit arguere *omnis ſubſtantia intellectualis eſt ordinata ad æternam beatitudinem; ſed homo eſt ſubſtantia intellectualis; ergo homo debet eſſe ordinatus ad æternam beatitudinem*, & contra; *omne id quod eſt ordinatum ad æternam beatitudinem, debet eſſe ſubſtantia intellectualis; ſed homo &c.* hic etiam formalis definitio per materialem, & viciſſim poteſt oſtendi, materia ſiquidem, & forma ſunt ſibi inuicem cauſæ, & in uniuerſum de cauſis hoc poteſt admitti, non ſecundum exiſtentiam earum, ſed ſecundum rationes diuerſas; ita ſanè de materia, & forma; nam licet ſic arguere, *omne conſtans eſt corpore organico, conſtat etiam ex anima; ſed homo conſtat ex corpore organico; ergo homo conſtat ex anima*, maior patet quoniam anima eſt actus huiuſmodi corporis, & viciſſim hoc modo, *quod conſtat ex anima, debet conſtare ex corpore organico; ſed homo conſtat ex anima; ergò homo debet conſtare ex corpore organico*, maior patet, quoniam anima eſt actus huiuſmodi corporis, ut igitur hinc concludebamus *ubi datur* corpus organicum debere dari animam, ſic in præſentia licebit concludere ubi datur anima dandum eſſe corpus organicum.

Non diſſimiliter de cauſa efficiente, & formali, nam definitio tradita per cauſam formalem oſtendi poteſt ex definitione tradita per cauſam efficientem, quando nimirum hæc fuerit neceſſaria, determinata, & conuertibilis cauſa alicuius prædicati eſſentialis in effectu, ſe habentis ut cauſa formalis eiuſdem. Vt *quod prouenit à principio eſſentialiter libero, eſt indifferens ex ſui natura, & eſſentialiter, ut poſſit eſſe, & non eſſe; ſed volitio eſt huiuſmodi, prouenit enim à voluntate, quæ eſt principium eſſentialiter liberum; ergo volitio eſt indifferens eſſentialiter, ut poſſit eſſe, & non eſſe.* In hac autem ratiocinatione demonſtratur definitio libertatis actûs, in genere cauſæ formalis ex definitione eiuſdem libertatis tradita per cauſam efficientem; poteſt etiam viciſſim demonſtratio inſtitui dicendo, *quod eſt ſuapte naturâ indifferens & eſſentialiter ut poſſit eſſe, & non eſſe, prouenit à principio eſſentialiter libero, atque adeo principium eius debet eſſe liberum; ſed volitio ita ſe habet; ergo volitio debet prouenire à principio eſſentialiter libero, ac proinde principium eius, nempe voluntas, debet eſſentialiter liberum eſſe.* Amplius hoc idem obſeruare licet in cauſa efficiente, & finali; demonſtramus enim deambulationem à cena, tanquam cauſam efficientem per ſanitatem tanquam per cauſam finalem. Viciſſim autem oſtendimus ſanitatem, tanquam cauſam finalem per deambulationem à cena, tanquam per cauſam efficientem.

Hoc idem in cauſis eiuſdem generis.

Non ſolum hoc in cauſis diuerſi generis, ſed etiam generis eiuſdem, dummodo non ſint eædem numero cauſæ. Hoc eleganter expreſſit, Philoſophus, in cauſis, quæ ſuo munere circulo, funguntur, adeo ut ſint cauſæ effectuum, quorum deinde ipſæ ſint effectus, cum prius eorum cauſæ fuiſſent, ſimiles quidem ſpecie; hoc enim caſu docet demonſtrationem circularem fieri poſſe; adeo ut ea præmiſſa probetur concluſio, & ipſa viciſſim ea concluſione probetur; & hoc utitur exemplo. Ex terra à pluuijs madefacta neceſſe eſt ut vapores aſcendant, ex vaporibus eleuatis, neceſſe eſt, ut cogantur nubes, ex nubibus coactis neceſſe eſt, ut oriatur pluvia, ex pluvia neceſſe eſt, ut terra madefiat; ut ergo terra madefacta eſt cauſa, ut eleuentur vapores; ita vapores ſunt cauſa, ut terra madefiat; unde concludit Philoſophus in huiuſmodi caſibus dari circulum per quem conuerſione quadam fiat reditus ad idem principium. Eodem modo, proportione quadam, poteſt fieri demonſtratio circularis, per quam ſumatur principium, quod eſt poſterius, nempe, quod terra madefacta fuerit, & ex hoc arguatur hoc modo; *terra eſt madefacta; ergo prius cecidit pluvia; ergo prius coactæ ſunt nubes; ergo prius aſcendit vapor, ergo prius terra fuerat madefacta*, in huiuſmodi autem proceſſu ex primo medio, ſumpto ut principio, nempe, quòd terra fuerit madefacta, reditur ad concludendum; quod terra fuerit madefacta alia madefactione. Hinc tamen ne putes, idem eſſe prius, & poſterius, magis, & minus notum ſecundum idem; ſed ſolum unum numero eſſe poſterius & ignotius; aliud autem numero prius, & notius eſſe; & idem ſpecie eſſe prius, & minus notum; quod non repugnat. Conſtat autem ſuperiorem ratiocinationem inſtitutam fuiſſe ex uno genere cauſæ, ſcilicet ex madefactione terræ, ad eandem ſpecie, ſed non numero madefactionem redeundo. Hoc idem docuit etiam Philoſophus de circulari generatione.

a. Poſt. tex. 66.

Secundo de Generatione Tex. 68.

nera-

Non de rebus omnibus circularem demonſtrationem fieri poſſe teſtatum reliquit Ariſtoteles; quandoquidem is veterum errorem utrunq; ſuperius commemoratum, primò reiecit ex eo quia ſolæ propoſitiones mediatæ ſciri non poſſunt, niſi per demonſtrationem, ſed ad immediatas, & per ſe notas propoſitiones deueniendum, adeo ut ſine demonſtratione ſciantur, vel ſaltem cognoſcantur aliquo habitu perfectiori, quàm habitu ſcientię, qui quidem habitus dicitur principiorum; ad ſcientiam igitur non eſt opus in infinitum proceſſu, nec circularibus demonſtrationibus, cum ad principia per ſe nota citra demonſtrationem quamlibet perueniatur. Secundò docet impoſſibilem eſſe demonſtrationem circularem rationibus numero tribus, quas hic breuiter ſubijciemus.

Tertia aſſertio.

Aſſerendum tertio Circulum, & Regreſsum, quem diximus admitti poſſe, non eſſe utcunque ſumptum, nimirum etiam formaliter, & propriè, ſed materialiter tantum, & impropriè.

Prima aſſertionis pars. Ariſtotelis auctoritate probatur.

Hoc Ariſtotelis fuiſſe conſilium nemini dubium, cum eę, quibus utitur rationes, mox afferendę, non aliò tendant, quàm ut probent circulum, & regreſsum nullatenus admitti poſſe formaliter, & propriè ſumptum, ita ut ſyllogiſmus circularis procedat ex pręmiſſis non magis notis, quàm per primum ſyllogiſmum; nec ſufficere in circulo, vel regreſſu proceſſum ex concluſione ſolùm cognita vi prioris ſyllogiſmi, quod manifeſtum fiet expendendo rationes, quas diximus Ariſtotelis.

Prima Ariſtotelis ratio aduerſus circulū formaliter ſumptum.

Prima ratio eſt, quia demonſtratio debet eſſe ex prioribus, & notioribus; ſed duo nequeunt eſſe mutuò priora, & notiora; ergo non poſſunt duo per ſe inuicem demonſtrari. Et ſanè ſi concluſio demonſtraretur per præmiſſas, & præmiſſæ viciſſim circulo per eandem concluſionem, certè ipſa concluſio foret minus, & magis nota, quemadmodum, & præmiſſæ.

Reſponſio præoccupata.

Dices idem poſſe eſſe prius, & poſterius in diuerſo genere cauſæ; vel notius, & ignotius in diuerſo ordine cognoſcendi, notius ex. gra. nobis, & ignotius natura, ita ipſe reſpondet dicens, *εἰ μὴ τὸν ἕτερον τρόπον. ὥσπερ τὰ μὲν πρὸς ἡμᾶς. τὰ δὲ ἁπλῶς ὅνπερ τρόπον ἡ ἐπαγωγὴ ποιεῖ γνώριμον*, *niſi diuerſo modo, veluti alia, quod ad nos, alia ſimpliciter, quomodo inductio notum facit.*

Reſponſionis cōfutatio.

Sed hoc ineptè dicitur, nam ut arguit Ariſtoteles ſcientia, & demonſtratio *propterquid*, de qua erat ſermo, procedità notioribus & prioribus naturà; licet igitur illud admitti poſſet, non tamen per utrunq; proceſſum haberetur ſcientia perfecta, quæ comparatur per notius naturà, ut ſuo loco definita fuit, & ut circulus formaliter, & propriè, fatentibus omnibus requirit.

Quòd ſi quis dicat, idem eſſe magis, & minus notum naturà in diuerſo tamen genere prioritatis, & cauſæ. Illud ſe moleſtum offert, quòd non ſemper concluſio, & effectus, qui demonſtratur, cauſæ rationem habet in alio genere reſpectu præmiſſarum. Vt prætercam hoc eſſe, quod contendimus, non poſſe nimirum idem habere rationem effectus, & cauſæ in caſu, de quo loquimur, propterea quod ſi concluſio, ut cognita per primum ſyllogiſmum, non eſt magis nota, nec poterit eſſe cauſa cognoſcendi præmiſſarum aliquam, nec in eodem nec in diuerſo genere cauſæ, quoniam ut ſic, eſt minus nota; ſed ut poſſet per ipſam demonſtrari præmiſſa, deberet perfectius, quàm præmiſſa demonſtrabilis, cognoſci. Accedit, quòd cognitio concluſionis per primam demonſtrationem quando hæc ſit demonſtratio *quia*, eſt cognitio mediata, & à poſteriori; concluſio cognita igitur ut ſic nequit in regreſſu, vel circulo *propterquid* aſſumi tanquam præmiſſa, quoniam huius demonſtrationis præmiſſæ cognitione debent immediatà cognoſci: at ſi prius ſciatur demonſtratione *propterquid*, cognitione diſtinctà cognoſcitur, & minus, quam ipſæ præmiſſæ; ut ſic igitur cognita haud poterit ut pręmiſſa in demonſtratione *quia* adhiberi, cum in hac præmiſſæ ſint concluſione notiores cognitione quidem confuſa, & quòd ad nos.

Secunda ratio aduerſus circulū formaliter ſumptum.

Secunda ratio, quia in circulari demonſtratione, id, quod non eſt per ſe notum, probaretur, & fieret notum per ſe ipſum, quandoquidem concluſio probaretur, fieretque nota non ſolum per præmiſſas immediatas, ſed etiam per præmiſſas mediatas, ex quibus probarentur præmiſſæ immediatæ; ſed inter præmiſſas mediatas, daretur etiam ipſa concluſio probanda; ergo concluſio per ſe ipſam probaretur, fieretque nota, ita ut perinde eſſet ac ſi diceretur quòd A, eſt, quia A, eſt, ſeu quòd eſt, A, ſi eſt A; nam ſi ex A, demonſtraretur B, & ex B, demonſtraretur C, ex C, autem demonſtraretur A, de primo ad ultimum ſequeretur ex A, demonſtrari A. Vbi per A, primo loco poſitum, utranque præmiſſam Ariſtoteles intelligit. Clariori tamen exemplo rem illuſtrabimus, ſi per rationalitatem dicamus demonſtrari admiratiuum, & per admiratiuum riſibile, & per riſibile rationale; hic enim circulus erit: immò etiam ſi per rationale demonſtratemus riſibile, per riſibile rationale.

1. Prior. cap. 25. Tertia ratio Ariſtoteles aduerſus circulū formaliter ſumptum.

Tertiò; quoniam concluſio non poteſt neceſſariò inferri ex unico termino, neque ex unica præmiſſa, ſed ad minimum inferri debet ex tribus terminis, & ex duabus ſumptionibus, ſeu præmiſſis; ergo, ut omnia poſſint inuicem demonſtrari, demonſtratione circulari, neceſſe eſt, ut ex concluſione poſſit utraque præmiſſarum oſtendi; ſed utraque præmiſſa ſolum probari poteſt in primo modo primæ figuræ, ſcilicet in *Barbara*, quando omnes tres termini mutuò ſunt conuertibiles; in alijs verò figuris, & modis ex ſolis aſſumptis in ſyllogiſmo præmiſſarum utraque per concluſionem probari non poteſt, nec etiam in *Barbara* quando termini non ſunt conuertibiles, ſiue reciprocabiles; cum ergo pauciſſimi ſint in *Barbara* ſyllogiſmi ex terminis conuertibilibus, pauciſſima quoque erunt principia, quæ poſſint ex concluſione circulo demonſtrari; falſum igitur omnia principia circulo demonſtrari poſſe.

Quædam conſiderāda proferuntur.

Sed in horum gratiam, duo ſunt explicanda, ſimulque probanda. Primum, in *Barbara*, cum termini ſunt conuertibiles, præmiſſarum utranque poſſe mutuò ex concluſione concludi. Secundum in *Barbara*, cum termini non ſunt conuertibiles, & in alijs modis primæ figuræ, & in ſecunda, & tertia figura, nunquam poſſe præmiſſarum utranque ex concluſione deduci. Primum ita probatur; ſint tres termini conuertibiles. Homo, Rationale, & Riſibile; & fiat ſyllogiſmus in *Barbara* hoc modo, *Omne rationale eſt riſibile; ſed omnis homo eſt rationalis; ergo omnis homo eſt riſibilis.* Poteſt autem ex concluſione, & ex minori conuerſa ſimpliciter hoc modo maior probari *Omnis homo eſt riſibilis; ſed omne rationale eſt homo; ergo omne rationale eſt riſibile.* Rurſus ex maiori conuerſa & ex concluſione, poteſt minor probari hunc in modum *Omne riſibile eſt rationale, ſed omnis homo eſt riſibilis; ergo omnis homo eſt rationalis.* Quando autem termini non ſunt conuertibiles, non poſſunt propoſitiones conuerti ſimpliciter in aliam uniuerſalem, cum ſolum in particularem conuerti poſſit; ſed ex altera præmiſſa particulari, non poteſt inferri concluſio uniuerſalis: quando igitur termini non ſunt conuertibiles, in *Barbara* non poſſunt præmiſſæ circulo inferri.

In ſecunda verò figura, nequit reciprocatio fieri; cùm enim concluſio ſit negatiua, nequit per ipſam probari præmiſſa affirmatiua, quoniam propoſitio affirmatiua concludi non poteſt, niſi ex ambabus præmiſſis affirmatiuis. In tertia tandem figura, præmiſſa uniuerſalis nequit inferri ea concluſione, quæ ſemper eſt particularis. Quoniam autem in cæteris modis primæ figuræ, alijs à *Barbara*, concluſio vel eſt negatiua, vel particularis, ſequitur, ut in nullo modo primæ figuræ, excepto *Barbara* concludi poſſit utraque præmiſſa affirmatiua, cum in negatiuis nequeat concludi præmiſſa affirmatiua, & in particularibus, concludi non poſſit præmiſſa uniuerſalis; at verò principia, ea quibus infertur concluſio, duo ſunt; ergo quàm rariſſimè uſu veniet, ut omnia principia ex concluſione circulo probari poſſint.

Sec. Pri. à cap. 5.

Non diſſimulandum tamen Philoſophum hâc ſuâ tertiâ ratione non probare in uniuerſum nunquam dari circulum, cum alibi docuerit quomodo, quando, & quibus in modis circulus à concluſione ad præmiſſas dari poſſit: ut in *Cælarent*, ubi concluſio eſt negatiua, inferri tantum poteſt præmiſſa negatiua, non autem affirmatiua; in *Dari*, præmiſſa particularis, non uniuerſalis; in *Ferio*, neutra, quoniam ea particulari negatiua, nec uniuerſalis negatiua, nec particularis affirmatiua concludi poteſt; ſed Philoſophus ad ſolum oſtendendum aſſumpſerat, ſcilicet quo pacto ex parte formæ in quibuſdam ſyllogiſmis circulus dari poſſit, non tamen circulum formaliter ſumptum ex parte materiæ aliquam utilitatem habere.

Superiorum ratio. nuin ſumma.

Summa igitur rationum, quibus eſt Ariſtoteles uſus ad reijciendum circulum formaliter acceptum hęc eſt. Primò, quia idem eſſet prius, & poſterius, notius, & ignotius reſpectu eiuſdem. Secundò, quia idem demonſtraretur per idem; ſi nanque per A, demonſtraretur B, & per B, rurſus A; ergo A, demonſtraretur per A. Tertiò tandem, quia non ſemper, nec omnia principia poſſunt per concluſionem demonſtrari. Et rectè quidem, nam ſi de omnibus poſſet dari circulus; ſequeretur quamlibet præmiſſam circulo demonſtrabilem eſſe, quod ex hactenus dictis non eſt admittendum, nam in *Ferio* præſertim neutra præmiſſarum poteſt circulo demonſtrari, non maior, quia uniuerſalis non infertur ex particulari, qualis eſt concluſio, nec minor inferri poteſt, quoniam affirmatiua non deducitur, ea negatiua; ſolum igitur in *Barbara*, circulus locum habet, ut non multo antea dictum fuit, cum tamen ſunt termini conuertibiles, tunc enim ambæ præmiſſæ circulo demonſtrari poſſunt.

Secunda aſſertionis pars, quòd tà Circulus, quàm Regreſſus materialiter ſumptus admitti debet oſtenditur.

Rationes tamen, quibus Ariſtoteles eſt aduerſus circulum uſus, ſolum probant, neque circulum, neque regreſſum formaliter ſumptum admitti poſſe, hoc enim pacto uterque procedit ea concluſione ſolum cognita prioris ſyllogiſmi vi, quod omnino repugnat. Nullo tamen modo probant circulum, & regreſſum materialiter acceptum admitti non debere, nam uterque re verâ concedendus; ita ut fateri debeamus à concluſione illata ex præmiſſis dari poſſe regreſſum, & circulum materialiter ad eaſdem præmiſſas demonſtrandas, tum intercedente circulo, vel regreſſu inter unam demonſtrationem *propterquid*, & aliam *quia*, ſiue hæc, ſiue illa præcedat: tum inter utramque demonſtrationem *propterquid*, aut utramque *quia* in diuerſo cauſalitatis genere.

Supradictorum explicatio, atque probatio.

Hoc planè conſtat ex dictis, & explicatur magis exemplis ea Ariſtotele ſuperius allatis; prius enim oſtendimus, planetas propè eſſe, eò quòd non ſcintillant, ita ab effectu ratiocinando. *Omnes ſtellæ non ſcintillantes ſunt prope nos; ſed Planetæ ſunt ſtellæ non ſcintillantes; ergo Planetæ ſunt prope nos.* Nunc à cauſa procedentes demonſtrationem conficimus dicendo. *Stellæ, quæ ſunt prope nos, non ſunt ſcintillantes; ſed Planetę ſunt ſtellæ quæ ſunt prope nos; ergo Planetę ſunt ſtellæ non ſcintillantes:* in qua demonſtratione minor propoſitio debet eſſe aliunde cognita, quàm per priorem ſyllogiſmum, in quo concluſio fuit, alioquin fieret regreſſus formaliter acceptus, quem deteſtamur ſicut materialiter ſumptum approbamus, & utilem eſſe contendimus. Amplius demonſtrauimus Lunam eſſe ſphaericâ figurâ præditam, quia per accretionem illuminatur; ſic autem illuminari ſenſu cognoſcimus. Mox autem regredimur, & à priori demonſtramus Lunam per accretionem illuminari, quoniam ſphæricâ figurâ conſtat; at Lunam ſphæricâ figura præditam eſſe in hac demonſtratione debet à nobis cognoſci, non illâ notitiâ habitâ in priori demonſtratione, ſed aliâ viâ, ut inſtrumentorum auxilio, vel rationibus aliunde petitis, quibus nimirum oſtendi poteſt ſine auxilio prioris illius demonſtrationis Lunam ſphęricâ figurâ prędit am eſſe debere. Sic etiam demonſtrare nobis licet hominem eſſe riſibilem, quoniam eſt admiratiuus, ſi tamen eſſe admiratiuum in hac demonſtratione cognoſcamus non ea eadem riſibilitate, ſed ea rationali; deinde præter illam riſibilitatis notitiam habitam in hac demonſtratione, poſſumus eandem riſibilitatem cognoſcere ſenſu, vel ſaltem abſque dependentia ab admiratiuo. Ex riſibilitate igitur hunc in modum cognita per aliam notitiam regredi poſſumus ad oſtendendum admiratiuum de homine, ut autem in prioribus exemplis de Planetis, quemadmodum, & de Luna demonſtratio *quia* præceſſit & *propterquid* ſubſecuta eſt: contrario modo in præſenti demonſtratio *propterquid* præcedit, & *quia* ſubſequitur.

Duplex modus explicandi quomodo perficiatur Regreſſus, nemque Circulus demõſtratiuus.

Et quoniam dicebamus aſſumptam in circulo, vel regreſſu concluſionem debere aliunde, & perfectius cognoſci, quàm per priorem demonſtrationem cognita fuerit, ob id nobis incumbit onus explicandi, quomodo id tam in regreſſu, quàm in circulo poſſit obtineri. Duobus modis res propoſita conſueuit explicari etſi parum differant.

Primus modus deficiens.

Primus eſt dicentium concluſionem experientiâ ſenſuque cognoſci; tunc autem viâ diuiſionis, & reſolutionis inquiritur cauſa, & hoc modo deuenitur quandoque ad principia nota ex terminis, ita ut ex tali principio poſſit concluſio, prius tamen per experientiam nota, certius, & ſcientifico modo cognoſci. Afferunt exemplum de lunari eclipſi; experientiâ ſiquidem, inquiunt, cognoſcitur Lunam deliquio laborare, huius autem affectionis inquirendo cauſam deueniri poteſt ad hoc principium per ſe notum, quod opacum interpoſitum inter luminoſum, & perſpicuum, luminis effuſionem ad perſpicuum impedit, quod ſi per reſolutionem deprehenſum fuerit terram eſſe tale corpus interpoſitum inter Solem; & Lunam de Eclipſi lunari habebitur ſcientia, nec ſolum experientiâ cognoſcetur, ſed etiam & *propterquid* cognitum erit. Hinc ea eorum ſententia proceſſus in regreſſu talis eſt, ut prius confuſè cognoſcatur effectus, videlicet experientia, quòd exiſtat. Secundò analyticè inuenitur cauſa abſtrahendo ab hoc, quòd effectus ſit, vel non ſit in tali ſubiecto. Tertiò demonſtratione *quia*, per effectum demonſtratur cauſam eſſe in tali ſubiecto. Totus autem iſte proceſſus, eſt confuſus, ut ipſi quoque rectè notarunt, nam effectus tunc diſtinctè cognoſcitur, quando per cauſam redditur notus: confuſè verò quando via ſenſus percipitur, cauſa itidem confuſè cognoſcitur, quando ipſa ſcitur duntaxat quòd ſit, non autem quid ſit. Tandem à priori, & diſtinctè

per

per cauſam demonſtratur effectus, qui quidem regreſſus pernecesſarius eſt ad habendam certiſſimam cognitionem perfectiſſimamque ſcientiam de rebus. In hoc autem explicationis modo aliquid, meâ ſententiâ, deſideratur, quod paulo poſt explicabo.

Secundus modus deficiens.

Secundus modus explicandi, quâ viâ poſſit euidens affectus, atque concluſio fieri, & etſi ignoretur *propterquid* docet id haberi per ulteriorem cognitionem, ita ut primò demonſtratione *quia*, probetur cauſa, ſecundò non ſtatim fiat regreſſus, ſed iuxta maiorem, vel minorem intellectûs perſpicacitatem, non nihil ſiſtatur in cognitione diſtincta cauſæ, inueſtigando ſcilicet ulteriori cognitione, alijſque vijs quid ſit cauſa, qualiſque ſit cum effectu connexio, quæ quidem cognitio perfectior erit illâ iam habitâ per demonſtrationem *quia*; tandem hoc modo poſt hanc mentis negotiationem, poterit fieri demonſtratio *propterquid*; iuxta quem declarationis modum, plerique dixerunt per diuiſionem, quandoque ad principia nota ex terminis deueniri; ita ut inuentâ cauſâ & circa ipſam negotiando nobis immediata principia nota reddantur. Hic etiam explicationis modus vitio laborat quo prior; ita ut amplius aliquid deſiderandum videatur; cum enim conſtet neceſſarium eſſe mentale quoddam examen in demonſtratiuo regreſſu, per duos traditos explicationis modos non habetur quomodo huiuſmodi examen inſtitui debeat.

Verus modus inquiritur, & aſſignatur.

Ad hoc igitur mentale examen explicandum redeat in memoriam, quæ de regreſſu diximus videlicet regreſſum eſſe quendam demonſtrationis modum quo ab effectu confusè cognito, ad cauſam confusè cognoſcendam progredimur, ut mox à cauſa diſtinctè percepta ad effectum diſtinctè cognoſcendum reuertamur. Ex quo facilè intelliges duos ſaltem requiri diſcurſus, quorum alter dicitur demonſtratio *quia*, & per ipſum demonſtratur exiſtentia cauſæ: alter verò demonſtratio per cauſam proximam, per quem diſcurſum oſtenditur *propterquid* effectûs; duos autem commemoratos diſcurſus in re propoſita interuenire nemini dubium, an autem ſufficiant, vel potius addendus ſit alter medio loco poſitus, qui ſit intellectus negotiatio, vel mentale quoddam examen, deducens mentem ipſam ad cauſæ quidditatem diſtinctè cognoſcendam, adeo ut hæc ita cognita medium ſufficiens ſit ad inferendum propterquid effectûs diſtinctè: an verò ad hoc præſtandum ſufficiat cognitio de exiſtentia cauſæ in priori diſcurſu, maxime quidem in controuerſia poſitum eſt, quid in re propoſita mihi dicendum videatur, paucis aperiam, & ut à certis exordiar.

Prima Aſſertio, quod non ſufficiat cauſæ exiſtentiam cognoſcere.

Aſſerendum primò ad cognoſcendum propterquid effectus non ſat eſſe in demonſtratiuo regreſſu cauſæ duntaxat exiſtentiam cognoſcere.

Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Hanc aſſertionem ea ratio conuincit, quoniam cognitioni, quæ de cauſa habetur, cognitio de effectu proportione reſpondet; ut igitur per priorem diſcurſum habetur cognitio de cauſa quantum ad exiſtentiam: ſic in poſteriori diſcurſu cognitio de effectu, quantum ad exiſtentiam tantum eſſe debebit, nec eſſe poterit cognitio, quâ intellectus attingat propterquid ipſius, non enim idem eſt cognoſcere exiſtentiam effectûs, & propterquid eiuſdem; ad cognoſcendum igitur propterquid effectûs, haud ſatis cauſæ exiſtentiam cognoſcere, quod clarius explicatur exemplo, ſi quis à riſibilitate procedens arguat exiſtentiam rationalis, niſi huius naturam introſpexerit ſolum poterit reuertendo cognoſcere exiſtentiam riſibilis, non autem eius *propterquid*, ad quod eſt opus ulteriori quadam inquiſitione, quâ probè natura, & eſſentia rationalitatis cognoſcatur, eâ *ſiquidem ignoratâ*, *non poteſt* attingi *propterquid* riſibilitatis, quoniam ad hoc oportet cognoſcere, quomodo ex rationalitate profluat riſibilitatis affectio. Verbo dicam, non ſat eſt cognoſcere exiſtere id, quod eſt cauſa ad habendum *propterquid* effectûs; ſed id quod eſt cauſa ſecundum cauſæ rationem eſt cognoſcendum, ſeu & in idem recidit, quod eſt cauſa debet cognoſci ut cauſa; & hinc alia elicitur ratio.

Secunda ratio.

Amplius igitur aſſertionem oſtendo, quoniam ad comparandam ſcientiam, non ſatis cognoſcere cauſam, ſed oportet illam cognoſcere quatenus cauſa eſt, ita ut cauſa non generet ſcientiam niſi cognita quatenus cauſa, ut nos docuit Philoſophus definiendo ſcientiam, in definitione ſiquidem particulam adhibet, *ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστί, quòd illius cauſa eſt* quâ ſignificari cauſam ut cauſam, ſuo loco docuimus; at cognoſcere cauſam duntaxat exiſtere, & quidem confuſo modo, non eſt cognoſcere cauſam, ut cauſam; ad cognoſcendum igitur propterquid effectûs, non ſatis cauſæ exiſtentiam cognoſcere.

1. Poſt. Tex. 7.

Secunda Aſſertio.

Aſſerendum ſecundò non ſtatim exiſtentiâ cauſæ perceptâ, reuertendum ad demonſtrandum *propterquid* effectus, ſed ulteriori eſt opus perquiſitione, quâ cauſæ cognoſcatur eſſentia. Hoc Ariſtotelem voluiſſe manifeſtum ſatis, quoniam id executioni mandauit; primò nanque de phyſico auditu procedens ab effectu ad cauſam, cum ex naturali tranſmutatione materiæ quidem exiſtentiam inueſtigaſſet, non ſtatim redit à cauſa ad effectum, oſtendendo nimirum *propterquid* tranſmutabilitatis, ſed deprehensâ materiæ exiſtentia induſtriè venatur eiuſdem naturam plures de ipſa paſſiones declarando, ut quòd *contrariorum ſit ſuſceptiua* quorum natura eſt mutuò ſe expellere ab eodem ſubiecto, quâ ratione materia modo ſub forma, modo ſub priuatione eiuſdem exiſtit, alijſque etiam de materia cognitis à priori reuertitur demonſtrans tranſmutabilitatem rerum naturalium per materiam, tanquam per cauſam, ut habetur primo libro de Ortu. Hoc idem feciſſe octauo libro eiuſdem operis perſpicuè conſtat; cum enim ibi per demonſtrationem *quia* ex æternitate motûs exiſtentiam æterni motoris intulliſſet, non ſtatim cognitâ huiuſmodi exiſtentiâ regreditur, optimè aduertens æternum motorem ita cognitum, ſufficiens non eſſe medium ad ſignificandum propterquid æterni motûs; ſed immoratur de induſtria in conſideratione motoris æterni, perſcrutando ſcilicet eius naturam, & oſtendendo illum eſſe impartibilem, innumerabilem, immobilem, quibus declaratis, diſtinctèque cognito primo motore, eo tanquam ſufficienti medio utens, reuertitur ad oſtendendum *propterquid* æterni motus; nō igitur ſtatim primi motoris exiſtentia deprehensâ ad *propterquid* æterni motûs oſtendendum regreditur.

Ariſtotelis auctoritate cōprobatur.

Ratione ſuadetur.

Octauo Phyſ. Tex. 32.

Lib. 3. de Anima.

Hoc idem ab ipſo factum cernimus, quando ex operationibus inuenit intellectum poſſibilem, & agentem, non enim ſtatim utriuſque exiſtentiâ cognita, reuertitur ad *propterquid*, oſtendendum de operationibus, quin potius omni ſtudio, diligentiáque, curat ſibi naturam utriuſque perſpectam reddere, tanquam ratus ad cognoſcendum propterquid de operationibus non ſatis eſſe utriuſque intellectus exiſtentiam cognouiſſe.

Sub qua ratione cauſa in regreſſu debeat attingi.

At quia cauſa, quam in regreſſu indagamus, conſiderari poteſt ſub una, vel alia ratione, eſt propterea cur dubitetur, quænam ſit ratio, ſub qua nos reuertendo debeamus illam attingere, propterea breuiter.

Tertia aſſertio.

Aſſerendum tertiò cauſam in regreſſu prætertim indagandam eſſe tanquam medium ad demonſtrandum *propterquid* effectûs.

Ratione ſuadetur.

Hoc mihi certum ex eo quod cauſa in regreſſu ſub ea

ratio-

ratione debet attingi, ſub qua habet affectio ut ſubiecto conueniat, hoc enim pacto eſt *propterquid* illius; ſed hoc non habet cauſa, niſi quatenus medium eſt; obid cauſa in regreſſu ſub ratione medij debet attingi.

Quarta Aſſertio. Aſſerendum quartò non ſtatim habito priori diſcurſu ab effectu ad cauſam, cognitâque cauſâ ſub ratione cauſæ intellectum poſſe reuerti ad cognoſcendum *propterquid* effectûs, ſed ad id indigere præſidio, quod, Ἀνάκρισις, vel ἐξέτασις, *inquiſitio*, vel *exquiſitio*, dicitur: & in quo iſtud conſiſtat inquirendum eſſe.

Ratione ſuadetur. Ex præmiſſa quidem aſſertione præſens apertè colligitur; dicebatur enim ad demonſtrandum propterquid effectûs opus eſſe, ut intellectus cognoſcat cauſam, non modo ſub ratione cauſę, ſed etiam ſub ratione medij, merito cuius effectus hoc eſt paſſio, ſiue affectio ſubiecto inſit; ſed hoc ab intellectu obtineri non poteſt, niſi per quandam inquiſitionem, ut mox intelliges; ergo ut intellectus demonſtrare poſſit *propterquid* effectûs, inquiſitio ei quapiam omnino ineunda eſt; aſſumptio euidens eſt, quandoquidem ad cognoſcendam cauſam ſub ratione medij, oportet diligenter obſeruare varias affectiones eiuſdem, & effectus ſeu proprietatis; nam ſi viſo effectu, ac eius primo quidem occurſu, non ſtatim intellectus cauſam cognoſcit ſub ratione cauſæ, multo minus ſub ratione medij; neceſſe igitur eſt, ut aliquam inquiſitionem adhibeat.

Explicatur, in quo conſiſtat inquiſitio adhibenda in regreſſu. In quo autem hæc inquiſitio conſiſtat, breuiter explicabo; hæc proculdubio mentis, πρᾶγμα *negotium* eſt; propterea quod ipſa conferre debet proprietatem cum cauſa, & huius naturam diligenter inquirere, ad quod variæ eius proprietates conducunt, quemadmodum etiam ad introſpiciendam naturam eius, de quo eſt affectio demonſtranda, hoc enim eſt quod Philoſophus inculcat dicendo, ἀλλὰ καὶ ἀνάπαλιν τὰ συμβεβηκότα συμβάλλεται μέγα μέρος πρὸς τὸ εἰδέναι τὸ τί ἐστιν *Sed & contra accidentia magnopere conferunt ad cognoſcendum quid eſt*. In his autem præſertim humanæ mentis elucet induſtria, nihil enim operoſius, quàm cauſas venari, adeo ut illas aſſecutus non immeritò felix dicatur; ſi mens autem unquam, ἀσχολίαν ἄγειν, ἔν τισι, *negotijs diſtrahi*, dici poſſit, tunc profectò maximè, cum in cauſarum exquiſitione verſatur, præſertim ſecundum illam rationem, ſecundum quam ad oſtendendum *propterquid* effectûs aſſumi debet; quomodo autem id tibi peragendum, non melius intelliges, quàm obſeruando quâ id arte Philoſophus fuerit aſſequutus; ineunda igitur tibi via, quam ipſe calcauit. Ariſtoteles porro cum ſibi propoſuiſſet tranſmutationis naturalis cauſam indagare, hanc cum materia, & cum rebus naturâ conſtantibus diligenter contulit, hoc autem peracto, non ſtatim materiam cognouit tranſmutationis prædictæ cauſam eſſe, ſed ſolum generationem naturalem abſque materia fieri non poſſe; reperit deinde materiæ conditiones, & quo munere in generationis exercitio fungatur, aduertens ipſam ſubeſſe contrarijs, eademque recipere, quæ ex ipſa materia ſe mutuò expellunt, proindeque ſub contrariorum utroque, ſcilicet ſub forma, & priuatione temporibus tamen diuerſis materiam perſeuerare adeo ut ad extremum ipſe dicere potuerit, λέγω γὰρ ὕλην, τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἑκάστῳ, ἐξ οὗ γίνεταί τι ἐνυπάρχοντος οὐ κατὰ συμβεβηκός· εἴτε φθείρεταί τι, εἰς τοῦτο ἀφίξεται ἔσχατον· ὥστε ἐφθαρμένη ἔσται πρὶν φθαρῆναι. *Materiam enim voco primum cuiuſque rei ſubiectum, ex quo inſito fit aliquid non per accidens, ſique quid intereat, in hoc vltimum abibit, quare interempta erit, antequam interimatur*. Hoc igitur illud negotium mentis, quo quid materia ſit, in lucem prodit, ſeu eſt illud examen, per quod mens cognoſcit materiæ naturam, ſimulque principium eam eſſe generationis, & cauſam; his autem exantlatis, reuertitur ad generationem poſtea cognoſcendam, ſecundùm mutationis rationem hoc modo regreſſum inſtituendo, nempe primum è duobus, quibus conſtat diſcurſibus. *Ibi eſt generatio ſub ratione mutationis, ibi eſt materia; ſed in corpore naturam habente eſt generatio ſub ratione mutationis; ergo in huiuſmodi corpore materia eſt*, hic eſt primus diſcurſus, atque adeo prima regreſsûs pars. Modo autem paululùm ſobſiſtit, non tamen otioſa, ſed potius ſtudio cauſæ perquirendæ magis concitata, agitatione ſui per tranſmutationem iam dictam reperto materiam exiſtere, quid ipſa ſit, aſſequitur, proindeque deprehendit naturalem generationem abſque materia fieri non poſſe, quoniam in qualibet mutatione duo concurrunt contraria mutuò ſe expellentia ab eodem ſubiecto, cuiuſmodi ſunt forma, & priuatio, atque adeo a ſubiecto, quod ſit obnoxium ortui, & interitui, uti materia eſt, quæ propterea ingenerabilis, & incorruptibilis, modo ſub una, & modo ſub altera forma reperitur, ac idcirco, quicquid materiâ conſtat, intereat neceſſe eſt; ita ut inde generetur aliud; his autem peractis mens pergit demonſtratura per cauſam proximam tranſmutationem de corpore naturam habente, ita ratiocinando, *ubi eſt materia, ibi etiam, & naturalis generatio, hoc eſt generatio habens mutationem adnexam; ſed in corpore naturali reperitur materia; ergo in huiuſmodi corpore reperitur generatio mutationem habens adnexam*.

Adnotatio. Hactenus autem dicta de cauſa, & effectu in regreſſo, ſunt etiam intelligenda de duabus inuicem cauſis in circulo, quod cauſa nimirum aſſumpta, pro medio in circulo, prius, & perfectius alijs vijs cognoſci debeat, adeò ut habeatur de ipſa immediata cognitio, ſiquidem cauſa prout huiuſmodi, debet immediatè cognoſci, ſecus ut effectus.

Difficultates aduerſus dicta quomodo diluenda. Difficultates autem quæ afferri ſolent, & quas magna ex parte ſuperius tractauimus, præſertim ex Ariſtotele depromptas, faciunt contra circulum formaliter, & propriè ſumptum, non autem materialiter, & impropriè acceptum; hoc enim dato, non ſequitur idem eodem modo cognitum eſſe notius, & ignotius, prius & poſterius, aut per ſe ipſum probari; ſed ſolum idem uno actu cognitum eſſe notius, quam ſit cognitum alio actu, & hunc in modum poſſe eſſe prius, vel poſterius &c. unde eſt ut hic diſcurſus dicatur circulus, vel regreſſus materialis, quoniam ad eandem reuertitur materiam, ille autem formalis, eòquòd ille reuertitur non ſolum ad eandem materiam, ſed ad eundem formalem conceptum.

Aliquæ igitur tantùm difficultates aduerſus dicta ſuperius de intermedia inquiſitione requiſita ad regreſſum breuiter ſunt expendendæ.

Prima difficultas. Primò autem ſe offert difficultas in eo poſita, quòd ſi admitteretur huiuſmodi perquiſitio intermedia ad cognoſcendam cauſam, ſequeretur hanc ex effectu per illam innoteſcere, ſed hoc deſtruit regreſſum, cum ſupponamus in hoc primò ab effectu procedi ad cauſam inquirendam, ut hæc nota reddatur.

Solutio. Reſpondendum ſequi duntaxat ex effectu non reddi notam cauſam immediatè niſi quantum ad exiſtentiam, quod ultro fatendum, non enim hoc modo reddi poteſt nota quantum ad eſſentiam, & ſub ratione medij &c. ſecundum quàm rationem non niſi intermedia perquiſitione cognoſcitur.

Secunda difficultas. Illud etiam difficultatis aliquid habet, quod ex hac intermedia perquiſitione regreſsûs natura deſtruitur; regreſſus enim ut ſuperius etiam dictum fuit, duplici proceſſu conſtat, ſcilicet ab effectu ad cauſam, & viciſſim, & in his duobus tantum conſiſtit, hæc igitur

inter-

intermedia perquiſitio adiuncta, regreſſus naturam deſtruit.

Solutio. Fit obuiam reſpondendo, cum dicitur regreſſus in duobus illis proceſſibus conſiſtere, id intelligendum eſſe tanquam in duabus partibus principibus, quæ duæ tantum profectò ſunt; non ſubinde tamen licet perquiſitionem intermediam reijcere.

Tertia difficultas. Amplius, hæc intermedia perquiſitio niſi longo tempore fieri non poſſet, cum per illam inſtitui debeat comparatio inter cauſam & effectum, & vtriuſque conditiones adinueniri; & nihilominus intellectus momento temporis vtrunque proceſſum abſoluit; commentitia igitur eſt hæc intermedia perquiſitio.

Solutio. Sed quàm falſum ſit momento temporis vtrunque proceſſum celebrari, quotidiana teſtatur experientia; vtinam id ita eſſet, non enim tot nobis forent perferendi labores ad inquirendas cauſas: breuiſſimo quidem tempore, ne momento dicam, inanes cogitationes fiunt, ſolidæ tamen meditationes non item, hæ namque debent veritatem attingere, quam Saturni, hoc eſt diuturni temporis filiam, non ineptè veteres finxerunt. Non inficiandum tamen quandoque tardius, quandoque citius cauſas rerum cognoſci, pro ratione euidentiæ earum, vel perſpicacitatis ingenij noſtri.

Quarta difficultas. Acriùs tamen vrgeri poteſt hoc pacto. Vel illa perquiſitio eſt ab effectu ad cauſam, vel viciſſim; alterutrum dicatur, ſequitur eſſe ſuperfluam, utpote non diſtinctam à duobus proceſſibus, quibus regreſſus conſtare perhibetur.

Solutio. Reſpondendum perquiſitionem illam intermediam eſſe quidem à poſteriori, adhuc tamen à primo proceſſu diſtingui, quoniam hic ſolum tendit ad exiſtentiam cauſæ, illa verò ad eſſentiam, & ad alia, ad eiuſdem naturam ſpectantia; nam aliud eſt cognoſcere cauſam eſſe, aliud, quid ipſa ſit attingere, & aliud habere perſpectum *propterquid* effectus, in quorum gratiam pauca quædam paulo infra ſubijciam, vt Sectioni denique modum faciam.

Rationis comprobatio. Superioris reſponſionis confutatio. Sed contra ſic aliquis inſurget. Admiſſo cauſæ quidditatem demonſtratione *quia* notificari, ſequetur ſufficientem eſſe primam regreſſus partem, ſcilicet demonſtrationem ab effectu, atque adeo fruſtra quidem exquiſitionem intermediam, utpote procedentem ab effectu iniri, cum quicquid poteſt hæc præſtare, prima diſcurſus pars abunde præſtiterit.

Confutationis cõfirmatio. Et in confirmationem illud accedit, quòd demonſtratio quia, vel ſemper notificat quid, vel nunquam, non autem aliquando notificat, aliquando non; ergo ſecunda non notificabit, ſi prior notificare non potuit.

Fit obuiã confutationi. Obuiam itur reſpondendo intermediam illam exquiſitionem requiri, non quia proceſſus ille ab effectu in prima parte regreſſus non habeat vim notificandi *quid*, quemadmodum habet notificandi *quòd*, cum eiuſdem ſit mentis cognoſcere *quòd* & *quodquid*, ſed quoniam prior diſcurſus verſari non poteſt niſi in cognitione, *quod eſt* cauſæ, ſiquidem per ipſum infertur concluſio, in qua non oſtenditur cauſam cum ſuo effectu neceſſario nexu coniungi, ſed tantum in ſubiecto ineſſe, virtute quidem maioris propoſitionis, in qua cauſa, & effectus iunguntur; & quoniam non cognoſcuntur vt effectus, & cauſa, ſed vt duo neceſſario vinculo coniuncta; propterea ſupereſt inquirendum, quo id pacto contingere dicendum ſit, an ſcilicet id accidat, eòquòd ſint cauſæ, & effectus, an aliqua aliâ ratione, qua illa dicantur quomodocunque coniuncta, ad quod aſſequendum intellectus indiget illa perquiſitione, quæ, prout magis, vel minus cauſa in occulto iacet, gemina eſſe poterit, aut enim erit demonſtratio *quia*, cum cauſa ſcilicet abſtruſior eſt, vel in demonſtratiua inductione conſiſtet, quod ab Ariſtotele obſeruatum cenſimus, is enim dum arguit; *Vbicunque eſt generatio ſubſtantialis, ibi eſt materia; ſed in corpore naturali eſt ſubſtantialis generatio: ergo in corpore naturali eſt materia*; maiorem inductione probat, qua de re infra, ubi de Methodo.

6. Diuin. Tex. 1.

Confirmationi occurritur. Ex his patet, quid ad confirmationem dicendum ſit. Quid autem Regreſſus requirat, explicandum ſupereſt. Ardua ſane res eſt, plurimiſque difficultatibus implicata à quibus ſe expedire non licet, niſi quædam præmittantur, quæ proximè videntur ad veritatem accedere, & primò quidem illud, videlicet, duo eſſe, quæ ad diſtinctè cauſam cognoſcendam, magno poſſunt nobis eſſe præſidio, quorum unum eſt cognitio *quòd eſt*, mens enim hinc ad cognoſcendum *quid eſt*, manuducitur præcognitio ſiquidem *quòd eſt*, ad cætera cognoſcenda plurimum habet momenti. Secundum eſt quædam collatio inter cauſam inuentam, & effectum, cuius beneficio illa deprehenſa ſit, non ita vt cognitio habita ſolum per comparationem attingat hanc eſſe cauſam, & illum effectum, ſed quoniam percipit aliquam conditionem cauſæ, & inde etiam aliam, ac aliam, donec tandem aſſequatur eam eſſe huius effectus cauſam, ita ut huius naturam hac arte tibi perſpectam reddat. Num autem hoc definitionis ope, an potius reſolutiuæ methodi nobis aſſequi datum ſit, maximè controuerſum, de quibus opportunius Diſſertatione de Ordine, & Methodo diſputandum, ſolum hic iuuabit aduertere, quid per duos diſcurſus præſtetur, quibus tanquam principibus partibus regreſſum conſtare dicebamus; hinc enim magis innoteſcet ipſius regreſſus natura, proinde facilius conſtabit quid de re propoſita ſuo loco dicendum ſit; per primum igitur diſcurſum, quo ab effectu ad cauſam progredimur non oſtendimus ſimpliciter cauſam eſſe, non ſecus ac ſi diceremus, *fumus eſt; ergo ignis eſt in natura rerum*; ſed ex nexu effectus cum cauſa in maiori propoſitione, demonſtramus in ſubiecto aliquo tertio cauſam ineſſe, eòquòd in eodem ſubiecto effectus inſit, quemadmodum per demonſtrationem *propterquid*, non concludimus effectum ſimpliciter eſſe, ſed ex nexu cauſæ cum effectu in maiori propoſitione effectum eſſe in aliquo ſubiecto tertio demonſtramus.

Quædam præmittuntur. Demonſtratio ſiquidem eſt complexorum, quod adeo verum, vt, quando etiam quidpiam ex. gra. primum Motorem exiſtere demonſtrandum aſſumimus, quod eſt ſimplex in prædicatione de ſecundo adiacente, complexionem induat per prædicationem de tertio adiacente, atque adeo demonſtremus exiſtentiam tanquam prædicatum de eo, quod exiſtere concludendum ſuſcipimus. Sed aduertendum perquiſitionem agitatione mentis circa maiorem propoſitionem primæ demonſtrationis, quæ ab effectu eſt, fieri, non autem circa minorem, aut concluſionem; ſiquidem in concluſione connexio tantum cauſæ cum ſubiecto demonſtratur, quod eſt oſtendere an eſt ipſius cauſæ; in minori autem aſſumitur effectum cum ſubiecto connexum eſſe; at in maiori habetur nexus cauſa cum effectu, nexus, inquam, in quo tota difficultas poſita eſt; ut propterea omnem induſtriam intellectus debeat in expendenda maiori propoſitione collocare, ut inde notificata, poſſit ad efficiendam demonſtrationem *propterquid* effectûs, adhiberi; neque mirum, namque maior per ſimplicem conuerſionem deſeruit demonſtrationi *propterquid* effectûs; minor autem, & concluſio ſola tranſpoſitione ad id indigent, ut videlicet minor demonſtrationis ab effectu fiat poſterioris demon-

demonſtrationis concluſio.

1. Poſteriorum, Tex. 105. Cæterum dum pergit Philoſophus à particula centeſima quinta ita diſputat, ut oſtendat immediatam propoſitionem non ſolùm affirmatiuam, ſed negatiuam eſſe concedendam, ſimul declarans quomodo concedi debeat ſumptâ occaſione ex antecedenti particula, cum enim ibi docuiſſet primam figuram eſſe maximè accommodatam ad ſcientiam comparandam, non ita tamen, ut excludenda ſit ſecunda, aduertens hoc fieri non poſſe de medio ſublatâ negatiuâ immediatâ propoſitione; propterea duxit operæ pretium hanc explicare, ſub illis verbis, *quemadmodum autem contingebat A, ineſſe B, indiuiduè, ita & non ineſſe contingit*. Explicat indiuiduè ineſſe hiſce verbis, *dico autem indiuiduè ineſſe, aut non ineſſe, eòquòd non eſt ipſorum medium, ſic enim non erit ſecundum aliud ineſſe, aut non ineſſe*; & rectè quidem, nam propoſitio, cuius datur medium inter prædicatum & ſubiectum, diuidua eſt, nempe diuiſibilis in duas.

1. Poſter. 105. Explicat porrò quænam ſit propoſitio immediata negatiua, & ait eam eſſe, cuius & ſubiectum, & prædicatum eſt ſupremum genus; ut hæc *nulla ſubſtantia eſt quantitas*; ratio autem in eo poſita, quoniam omnis propoſitio negatiua, cuius vel prædicatum, vel ſubiectum eſt ſub aliquo genere, mediata eſt, & demonſtrabilis, ſemper enim per genus illud poterit demonſtrari, ut ſi dicatur *nulla ſubſtantia eſt linea*; cum enim linea ſub quantitate contineatur, propoſitio demonſtrabilis eſt hoc modo, *nulla ſubſtantia eſt quantitas; omnis linea eſt quantitas; ergo nulla ſubſtantia eſt linea*.

Dubitatio. Dubitatio tamen inſurgit, quoniam videtur propoſitio negatiua, in qua unum ſupremum genus de altero prædicatur, demonſtrari poſſe per definitionem unius ex illis, nempe ſubſtantiam non eſſe quantitatem per definitionem ſubſtantiæ; immo per aliqua accidentia, quæ vel ſubſtantiam, vel quantitatem conſequuntur.

Solutio. Occurritur utrunque negando, tum quia ſuprema genera propriè definiri non poſſunt, tum quia etſi concedatur hæc per accidentia poſſe demonſtrari, id erit per demonſtrationem à Poſteriori, de qua in præſentia non fit ſermo. Sunt etiam, & alia negatiuarum propoſitionum genera, cuiuſmodi ſunt illæ, quarum termini ſub eodem genere continentur, ut *nullus homo eſt Leo; nullus homo eſt planta*; tales autem propoſitiones per genus proximum oſtendi poſſunt, dummodo in genere remoto conueniant; ita quidem demonſtrabimus nullum hominem eſſe plantam, eòquòd nulla planta ſit animal; conſtat autem animal eſſe proximum genus, ſub quo continetur homo. Quòd conueniant in genere proximo, poſſunt per ultimam differentiam oſtendi, ut *nullus Leo eſt homo*, quoniam nullus Leo eſt rationis particeps. Dantur etiam negatiuæ propoſitiones, in quibus una differentia de alia prædicatur, ut *rationalitas non eſt rugibilitas*, ſeu *rationale non eſt rugibile*; de his autem idem ac de ſupremis generibus iudicium eſto.

SECTIO TERTIA.

De ſyllogiſmo gignente in nobis ignorantiam, ac de alijs, de quibus deinceps Ariſtoteles edisſerit.

Tractationis ordo. CVm hucuſque diſputatum fuerit de ſyllogiſmo, qui parit ſcientiam, cuiuſmodi eſt ille, qui dicitur demonſtratio, hoc loco non erit ab re de ſyllogiſmo oppoſito pauca quædam ſubijcere, hinc enim ſyllogiſmi demonſtratiui natura magis elucebit. Præmittendum autem utrunque ſyllogiſmum ratione formæ bonum dici poſſe, cum uterque in debito modo, & figura fiat, non tamen uterque bonus ratione materiæ, nam ſyllogiſmus, per quem acquiritur ſcientia, ſemper eſt ex præmiſſis veris de concluſionibus veris, ut ſuo loco fuit explicatum; Syllogiſmus autem per quem in nobis fit ignorantia atque deceptio, quamuis plerunque bonus ſit ratione formæ, non tamen ratione materiæ, quoniam concluditur per hunc ſyllogiſmum concluſio falſa ex utraque falſa præmiſſa, aut ex altera tantummodo falſa. In quorum gratiam præmittenda eſt ignorantiæ quædam communis acceptio, quatenus idem ſignificat, ac neſcientia, quæ de ijs eſſe dicitur, quæ ſcire aliquis non poteſt; eadem verò propriè ſumpta eſt de ijs, quæ poteſt quiſpiam ſuâ cognitione percipere; de his Ariſtoteles verba facturus ſuam tractationem in duas diuidit partes, iuxta duplicem ignorantiæ ſpeciem, videlicet prauæ diſpoſitionis, & ſimplicis, ac puræ negationis. Primò autem de prima ſpecie diſputationem inſtituit ſuam conſiderationem in duas diuidens partes, nam primò ſermonem habet de ſyllogiſmo deceptorio, qui fit ſecundum propoſitiones immediatas, tum negatiuas, tum affirmatiuas; ſecundò de ſyllogiſmo deceptorio, qui fit ſecundum propoſitiones mediatas, ſimiliter, tum negatiuas, tum affirmatiuas. Ad primum quod attinet; de ignorantia prauæ diſpoſitionis ita loquitur. Ἄγνοια δ' ἡ μὴ κτ' ἀπόφασιν, ἀλλὰ κτ' διάθεσιν λεγομένη. ἔστι μὲν, ἡ διὰ συλλογισμοῦ γινομένη ἀπάτη. *Ignorantia verò, quæ non ſecundum negationem, ſed ſecundum diſpoſitionem dicitur, eſt deceptio, quæ per ſyllogiſmum efficitur*: Itaque ignorantia prauæ diſpoſitionis eſt deceptio orta in nobis, vel ſine ſyllogiſmo, non tam ſcilicet ex diſcurſu, quàm ex defectu eiuſdem, vel ex ſyllogiſmo. Ignorantia prauæ diſpoſitionis in nobis orta ex ſyllogiſmo, vel eſt circa propoſitiones immediatas, vel circa mediatas: vel circa affirmatiuas, vel circa negatiuas. In his autem tractandis Ariſtoteles ita ſe gerit, primò enim ediſſerit de ignorantia prauæ diſpoſitionis ortum ducente ex ſyllogiſmo circa propoſitiones immediatas: ſecundò de ea, quæ pariter ex ſyllogiſmo oritur circa propoſitiones mediatas; tertiò de ignorantia puræ negationis.

Ignorantia communiter ſumpta quid. Propriè ſumpta quid. 1. Poſt. tex. 109. Ignorantia prauæ diſpoſitionis diuiſio. Ignorantia prauæ diſpoſitionis ortæ in nobis ex ſyllogiſmo. Tractationis ordo.

Ignorantia deceptionis ex ſyllogiſmo orta circa propoſitiones immediatas duplex eſt: altera, qua concluditur eſſe, quod non eſt, ut ſi concludatur hæc propoſitio *omnis qualitas eſt ſubſtantia*, cum propoſitio vera, & immediata ſit, *nulla qualitas eſt ſubſtantia*: altera, quâ concluditur non eſſe quod eſt, ut ſi concludatur hæc propoſitio, *nullum corpus eſt ſubſtantia*, cum propoſitio vera, & immediata ſit, *omne corpus eſt ſubſtantia*. Propoſitio falſa ſolum concludi poteſt ex præmiſſis falſis, niſi ſyllogiſmus in forma peccet; ergo vel concludi poteſt ex utraque præmiſſa falſa, vel ex altera tantum falſa; ſi utraque eſt falſa, vel eſt falſa omnino; ita ut contraria ſit vera; vel eſt falſa ex parte; ita ut contraria non ſit vera; ſed contradictoria.

Ignorantia prauæ diſpoſitionis, orta in nobis ex ſyllogiſmo duplex. Propoſitio totaliter falſa quid. Quid ex parte falſa. 1. Poſt. tex. 109. & 110.

His præhabitis, aggreditur explicare, quem in modum poſſit inferri concluſio affirmatiua falſa contraria negatiuæ veræ, & immediatæ. Hæc propoſitio negatiua, *nulla quantitas eſt ſubſtantia*, vera eſt & immediata; Si per medium igitur aliquod hæc probetur affirmatiua, *omnis quantitas eſt ſubſtantia*, Syllogiſmus fiet concludens falſam propoſitionem contrariam negatiuæ, veræ, & immediatæ. Hic autem ſyllogiſmus tribus modis fieri poteſt, vel nimirum ex utraque præmiſſa totaliter falſa, adeout earum contrariæ ſint veræ: vel ex utraque præmiſſa partialiter falſa, ita ut non contrariæ, ſed contradictoriæ præmiſſarum veræ ſint; vel fieri poteſt ſyllogiſmus concludens poſitam concluſionem falſam ex altera præmiſſa vera, altera autem falſa, non ita tamen, ut utralibet præmiſſarum

poſſit-

poſſit eſſe vera, ſed ſolùm maior, minor enim ſemper erit falſa.

Ad primum quod attinet; ſumatur pro medio aliquid, de quo ſubſtantia poſſit uniuerſaliter negari, quemadmodum, & de quantitate, tale autem medium eſt *qualitas*: tum affirmando uniuerſaliter ſubſtantiam de qualitate in maiori propoſitione, & in minori qualitatem affirmando uniuerſaliter de quantitate, fiet ſyllogiſmus inferens poſitam concluſionem falſam ex utraque præmiſſa totaliter falſa, ita ut contraria vera ſit; ut *omnis qualitas eſt ſubſtantia; omnis quantitas eſt qualitas; ergo omnis quantitas eſt ſubſtantia.*

1. Poſt. Tex. 110. Ad ſecundum quod attinet; ſumendum aliquid pro medio, de quo ſubſtantia partialiter tantùm poſſit affirmari, quemadmodum & de quantitate; huiuſmodi autem medium eſt *perfectum*; de hoc autem in maiori uniuerſaliter affirmetur ſubſtantia, ipſum verò in minori de quantitate uniuerſaliter affirmetur, & fiet hic ſyllogiſmus; *omne perfectum eſt ſubſtantia omnis quantitas eſt perfecta; ergo omnis quantitas eſt ſubſtantia*; in hoc autem ſyllogiſmo utraque præmiſſarum falſa eſt ſolùm partialiter, adeo ut contradictoriæ, non autem contrariæ veræ ſint; non enim hæc propoſitio, *nullum perfectum eſt ſubſtantia*, vera eſt, quemadmodum nec iſta, *nulla quantitas eſt perfecta*, ſed ſolùm vera eſt, *aliquod perfectum non eſt ſubſtantia*, quemadmodum & hæc, *aliqua quantitas non eſt perfecta*.

1. Poſt. Tex. 111. Ad tertium quod ſpectat; maior poteſt eſſe vera, quoniam ſumi poteſt pro medio, aliquid inferius ſubſtantiâ, quæ maius extremum eſt; tale autem medium eſt *homo*, de quo ſubſtantia, tanquam de inferiori poterit uniuerſaliter, & verè affirmari, fierique vera propoſitio, *omnis homo eſt ſubſtantia*; at verò *homo* non poterit in minori verè affirmari de quantitate, fiet autem ſyllogiſmus hoc modo, *omnis homo eſt ſubſtantia; omnis quantitas eſt homo; ergo omnis quantitas eſt ſubſtantia*; ex huius ſyllogiſmi duabus præmiſſis, maior eſt vera, minor autem falſa.

Dubitatio Prima ſolutio. Quæri autem ſolet, an hoc fieri poſſit ex maiori falſa, & minori vera. Quidam abſolutè negant, quoniam ſi vera eſſe poſſet minor veritate requiſitâ ad demonſtrationem, deberet de minori extremo affirmari medium, quod ſit definitio ſubiecti; ſiquidem demonſtrationis medium eſt ſubiecti, ſeu minoris extremi definitio; at verò ſubiectum, puta quantitas, non habet definitionem; ergo non poterit fieri ſyllogiſmus minore exiſtente affirmatiuâ. Minorem probant; ſupponitur enim, inquiunt, hanc propoſitionem affirmatiuam, *omnis quantitas eſt ſubſtantia*, contrariam eſſe huic negatiuæ veræ, & immediatæ, *nulla quantitas eſt ſubſtantia* at eo ipſo, quòd hæc eſt immediata, ſubſtantia negatur de quantitate ratione ſui, & proinde quantitas non habet ſuperius genus, alioquin ſubſtantia de quantitate ratione talis prioris generis negaretur, ac ob id illa propoſitio, non foret immediata, ſed mediata; ergo quantitas defectu generis, definitionem habere non poteſt.

Secunda ſolutio præfertur. Rectius alij reſpondent id fieri non poſſe niſi in duobus caſibus, quorum prior eſt, quando medium eſt terminus tranſcendens, ut *omne ens eſt quantitas; omnis ſubſtantia eſt ens; ergo omnis ſubſtantia eſt quantitas*; ſi nanque pro medio, terminus prædicamentalis, puta generaliſſimum alicuius prædicamenti ſumatur utraque præmiſſa falſa erit, ut *omnis qualitas eſt quantitas; omnis ſubſtantia eſt qualitas; ergo omnis ſubſtantia eſt quantitas*. Secundus caſus eſt quando arguitur per regulam antepradicamentalem, *quidquid dicitur de aliquo, dicitur etiam &c.* ut *omnis ſubſtantia eſt numerus; omnis numerus eſt quantitas; ergo omnis ſubſtantia eſt quantitas.*

Concludit Philoſophus deceptionem circa affirmatiuam contrariam negationi immediatæ contingere non poſſe, niſi per ſyllogiſmum primæ figuræ, ea ratione ductus, quoniam ſecunda figura ſolùm negatiuè, tertia ſolùm particulariter concludit; hic autem habetur ſermo de ſyllogiſmo oppoſito demonſtrationi; quemadmodum igitur demonſtratio non concludit particulariter, ſed uniuerſaliter; ſic ſyllogiſmus illi oppoſitus debet uniuerſaliter concludere, proindeque in prima figura, & in *Barbara*, fieri. Ibidem.

Cum autem explicaſſet, quâ ratione per ſyllogiſmum concludatur affirmatiua falſa contraria negatiuæ veræ, & immediatæ; explicat modo, quo pacto concludatur negatiua falſa contraria affirmatiuæ, veræ, & immediatæ. At verò propoſitio negatiua uniuerſalis falſa contraria affirmatiuæ, veræ, & immediatæ, tum in prima, tum in ſecunda figura concludi poteſt, non autem in tertia, quæ ſolùm particulariter concludit. 1. Poſt. Tex. 112.

In prima autem figura fieri poteſt ſyllogiſmus ex utrâque falſa, & ex altera tantùm, ſiue ſit maior, ſiue minor; ex utraque falſa; ſi enim ſumatur pro medio aliquid, de quo maius extremum, hoc eſt animal dicatur æquè immediatè, ac de homine qui ſit minus extremum; medium autem ſit equus, & concludetur falſa concluſio ex duabus falſis præmiſſis; nam hæc eſt uniuerſalis negatiua immediata, & falſa, *nullus homo eſt animal*; quemadmodum enim propoſitio affirmatiua uniuerſalis, in qua prædicatur definitio, vel pars definitionis de definito eſt immediata, & vera, quoniam inter definitionem, & definitum, nullum cadit medium, non diſſimiliter eius negatiua uniuerſalis eſt immediata, & falſa. Quamobrem hæc propoſitio, *nullus homo eſt animal*, in prima figura ex duabus præmiſſis falſis concludi hoc modo poterit, *nullus equus eſt animal; omnis homo eſt equus; ergo nullus homo eſt animal*. Conſtat autem utranque præmiſſam, & concluſionem falſam eſſe. Ibidem.

Secundò poteſt eadem concluſio inferri ex una tantum præmiſſa falſa, ſiue illa ſit maior, ſiue minor. Ex maiori quidem vera, & minori falſa, poteſt hæc propoſitio concludi *nullus homo eſt animal*; cum enim animal non omnibus inſit, ſumi poteſt pro medio aliquid, cui animal uniuerſaliter non inſit, puta *lapis*, & tunc vera erit maior, *nullus lapis eſt animal*, minor autem *omnis homo eſt lapis*, eſt falſa, tum, quia eo ipſo quòd animal uniuerſè negatur de lapide, lapis autem uniuerſè de animali, ac de omnibus contentis in illo, cuiuſmodi eſt homo, propterea falſa erit propoſitio *omnis homo eſt lapis*; tum quia ſi maiori exiſtente vera, minor etiam vera eſſet, concluſio quoque deberet eſſe vera, nec poſſet eſſe falſa cum ex vero falſum deduci nequeat. Poteſt itidem eſſe vera minor maiori exiſtente falſa. Minus extremum, exempli gratia *homo*, ſicut immediatè continetur in animali: ſic poteſt contineri mediatè in aliquo ſuperiori, nempe viuente; quamobrem, ſi ſuperius illud puta *viuens* ſumatur pro medio, fiet ſyllogiſmus hoc modo, *nullum viuens eſt animal, omnis homo eſt viuens; ergo nullus homo eſt animal*, ubi conſtat concluſionem falſam ex maiori falſa, & minori vera deduci. Hoc idem fiet, ſi medium minus latè pateat, quàm maius extremum, cum minori extremo tamen reciprocetur hoc modo; *nullum riſibile eſt animal; omnis homo eſt riſibilis; ergo nullus homo eſt animal.* Tex. 113. & 114.

Poteſt etiam in ſecunda figura propoſitio falſa deduci ex duabus præmiſſis, quarum utraque falſa ſit, quemadmodum etiam ex altera falſa, ſiue ſit maior, ſiue minor. Exemplum primi in *Cameſtres* hoc modo; Tex. 115.

omne animal eſt rationale; nullus homo eſt rationalis; ergo nullus homo eſt animal. Exemplum ſecundi in *Cæſare* hoc pacto; *Nullum animal eſt lapis; omnis homo eſt lapis: ergo nullus homo eſt animal*. Poteſt etiam eſſe maior falſa, & minor vera, ut *nullum animal eſt riſibile; omnis homo eſt riſibilis; ergo nullus homo eſt animal*.

Sed in horum maiorem explicationem ex non ignobilis Neoterici ſententia, pauca quædam adijciam, quomodo ſcilicet in ſecunda figura propoſitio falſa, ut *nulla albedo eſt color*, poſſit ex duabus præmiſſis deduci, quarum utraque falſa ſit; ut ſi diceremus *nullus color eſt nigredo; omnis albedo eſt nigredo: ergo nulla albedo eſt color*, per quem ſyllogiſmum infertur concluſio falſa ex duabus præmiſſis falſis, non tamen totaliter falſis: quandoquidem maior propoſitio *nullus color eſt nigredo*, falſa eſt ex parte, ſed non totaliter; non enim eius contraria, nempe *omnis color eſt nigredo*, ſed eius contradictoria, *aliquis color eſt nigredo*, vera eſt. In ſecunda autem figura concluſionem negatiuam falſam oppoſitam propoſitioni veræ, & immediatæ non poſse ex duabus præmiſſis totaliter falſis inferri, ex eo conſtat, quoniam propoſitio negatiua falſa oppoſita veræ immediatæ eſt totaliter falſa, adeo ut eius contraria ſit vera; ſed propoſitio negatiua totaliter falſa non poteſt inferri in ſecunda figura ex duabus præmiſſis totaliter falſis; ergo in ſecunda figura concluſio negatiua falſa oppoſita propoſitioni veræ, & immediatæ non poterit inferri &c. Maior probata manet quia eo ipſo, quod hæc propoſitio ex. gra. *albedo eſt color* immediata ſit, prædicatum ſubiecto conuenit per ſe, omni & ſemper, ut immediata propoſitio requirit; ergo eo ipſo vera erit, *omnis albedo eſt color*; ergo hæc negatiua *nulla albedo eſt color* eo ipſo quòd opponitur veræ immediatæ eſt totaliter falſa. Minor autem principalis argumenti probatur, nam ſi propoſitio falſa totaliter, ut *nulla albedo eſt color*, deduceretur in ſecunda figura ex duabus præmiſſis totaliter falſis, deberet id fieri per medium, quod uniuerſaliter de omni albedine affirmaretur, & uniuerſaliter negaretur de omni colore, vel contra ut in *Cæſare*. *Nullus color eſt C; omnis albedo eſt C; ergo nulla albedo eſt color*, vel in *Cameſtres*; *omnis color eſt C; nulla albedo eſt C; ergo nulla albedo eſt color*. At ſi medium C, hoc modo ſe habet, repugnat maiorem, & minorem eſſe totaliter falſas, adeo ut contrariæ ſint veræ; propoſitio igitur negatiua totaliter falſa nequit in ſecunda figura, ex duabus præmiſſis totaliter falſis inferri. Minor inde conſtat quoniam illæ præmiſſæ, *nullus color eſt C; omnis albedo eſt C*, ſunt totaliter falſæ, earum ſiquidem contrariæ *omnis color eſt C; nulla albedo eſt C*, veræ ſunt; at ex his in *Cameſtres* eadem infertur concluſio *nulla albedo eſt color*, quæ ſupponitur falſa; ex duabus igitur præmiſſis veris concluſio ſequitur falſa, quòd fieri non poteſt, cum ex vero non ſequatur falſum. Si autem illæ præmiſſæ, *omnis color eſt C, nulla albedo eſt C*, ſunt falſæ totaliter, neceſse eſt earum contrarias *nullus color eſt C; omnis albedo eſt C* veras eſſe; ex his autem in *Cæſare* infertur concluſio, *nulla albedo eſt color*, quæ ſupponitur falſa, quod eſt inconueniens, cum ex vero falſum deduci non poſſit; impoſſibile igitur ut concluſio negatiua totaliter falſa in ſecunda figura ex utraque præmiſſa totaliter falſa inferatur.

Tex. 116. Non repugnat autem concluſionem eandem ex ambabus præmiſſis partialiter falſis inferri; quandoquidem poteſt aſſumi medium, quod ſolum partialiter inſit utrique extremo nimirum *colori*, & *albedini*, quod quidem medium ſit, *ſummè intenſum*; ſi hoc igitur medium de uno extremorum uniuerſaliter affirmetur, de altero autem uniuerſaliter negetur, ſequentes fient ſyllogiſmi, quorum primus in *Cameſtres*. *Omnis color eſt ſummè intenſus; nulla albedo eſt ſummè intenſa; ergo nulla albedo eſt color*. In *Cæſare* hoc modo. *Nullus color eſt ſummè intenſus; omnis albedo eſt ſummè intenſa; ergo nulla albedo eſt color*.

Tandem concluſio negatiua falſa contraria propoſitioni veræ immediatæ, ut *nulla albedo eſt color*, inferri poteſt in ſecunda figura ex duabus præmiſſis, quarum altera ſit falſa, altera autem ſit vera. Hoc porrò continget omnino, ſi ſumatur medium, quod vel uniuerſè negari poſſit de maiori extremo, vel poſſit uniuerſè affirmari, quæ ut exemplis illuſtrentur, pro medio ſumatur *ſubſtantia* quæ uniuerſè de colore negari poteſt, cum itaque omnis albedo ſit color, & ſubſtantia poteſt uniuerſè de albedine negari; ſi ſubſtantia uniuerſè negetur de colore, & uniuerſè de albedine affirmetur, fit hic ſyllogiſmus in *Cæſare*, *nullus color eſt ſubſtantia; ſed omnis albedo eſt ſubſtantia; ergo nulla albedo eſt color*; ſed huius ſyllogiſmi maior eſt vera, minor autem falſa. At ſi *ſubſtantia* uniuerſè affirmetur de colore, & uniuerſè negetur de albedine, fiet ſyllogiſmus in *Cameſtres*. *Omnis color eſt ſubſtantia; nulla albedo eſt ſubſtantia; ergo nulla albedo eſt color*; Conſtat porrò huius ſyllogiſmi maiorem eſſe veram, minorem autem falſam. Hoc idem eueniet ſi ſumatur medium quod uniuerſè poſſit affirmari, de maiori extremo, puta de colore, huiuſmodi autem medium ſit *Qualitas*; nam eo ipſo quòd omnis albedo ſit color, qualitas poterit uniuerſè de albedine affirmari; quamobrem ſi qualitas uniuerſè negetur de colore, & uniuerſè affirmetur de albedine, fiet ſyllogiſmus in *Cæſare* hoc modo *nullus color eſt qualitas; omnis albedo eſt qualitas, ergo nulla albedo eſt color*. Si autem qualitas uniuerſè affirmetur de colore, & uniuerſè negetur de albedine, fiet ſyllogiſmus in *Cameſtres*, *ut omnis color eſt qualitas; nulla albedo eſt qualitas; ergo nulla albedo eſt color*; Tot igitur ſunt modi, quibus concluſio negatiua falſa appoſita affirmatiuæ veræ poteſt inferri in ſecunda figura, vel ex utraque præmiſſarum falſa, vel ex altera falſa & altera vera; hæc ferè Neotericus, quem initio dixi, quæ ulteriùs opus eſſet explicare, ſed hæc ſatis, cum eadem copioſius in Inſtitutionibus tractauerimus. Tex. 117. 118. 119. 120.

Egit de deceptione contraria propoſitionibus immediatis, nunc de illa, quæ contraria eſt mediatis diſputationem inſtituit. Et primò docet quomodo contingat circa negatiuas falſas oppoſitas affirmatiuis veris mediatis; ut circa hanc, *nullum triangulum habet tres angulos æquales duobus rectis*, quæ opponitur huic veræ mediatæ, *omne triangulum habet tres angulos æquales duobus rectis*. Vel *nullus homo eſt riſibilis* quæ opponitur huic veræ mediatæ, *omnis homo eſt riſibilis*. Secundò declarat quo pacto eueniat circa affirmatiuas falſas, oppoſitas negatiuis veris mediatis, ut *diameter quadrati eſt commenſurabilis coſtæ*; quæ opponitur huic veræ, mediatæ *diameter non eſt commenſurabilis coſtæ*. Vel *omnis homo eſt qualitas*, quæ opponitur huic *nullus homo eſt qualitas*. Tertiò tandem de ignorantia puræ negationis diſputabit. Tex. 121. 122.

Ad primum quod ſpectat; propoſitio negatiua uniuerſalis falſa, oppoſita veræ mediatæ, ſolùm inferri poteſt in prima & ſecunda figura, non autem in tertia, quæ ſolum particularem concluſionem colligit. In prima autem figura poteſt colligi; vel per medium proprium, ex quo infertur vera concluſio, vel per medium non proprium, ex quo benè tamen vera deducatur concluſio; vel per medium extraneum ex quo non benè poſſit vera concluſio deduci.

Quando infertur per medium proprium. Medium autem

autem proprium dicitur, quod eſt illud idem, per quod fit etiam vera demonſtratio oppoſita, unus eſt argumentationis modus, ut nimirum, minor ſit vera, maior autem falſa, quæ ſic explicari poſſunt. Medium proprium ad oſtendendam hanc veram propoſitionem *omnis homo eſt admiratiuus*, eſt rationale, utpote cauſa, unde habet homo ut ſit admiratiuus, ex hoc autem medio demonſtratur omnem hominem admiratiuum eſſe ita ratiocinando. *Omne rationale eſt admiratiuum ſed omnis homo eſt rationalis; ergo omnis homo eſt admiratiuus*. Ad concludendam autem hanc negatiuam falſam, *nullus homo eſt admiratiuus* in prima figura per medium proprium, concludi debet per rationale, tanquam per medium proprium, per quod tamen concludi non poteſt, niſi mutando maiorem uniuerſalem affirmatiuam in ſuam contrariam uniuerſalem negatiuam, relictâ minori, quæ mutationem non patitur; quoniam in prima figura ad concludendum directè uniuerſalem negatiuam, minor eſſe debet uniuerſalis affirmatiua, & medium de minori extremo debet affirmari; ſola propterea maior è duabus præmiſſis debet eſſe falſa, & minor debet eſſe vera, ut hic efformetur ſyllogiſmus, *nullum rationale eſt admiratiuum; ſed omnis homo eſt rationalis; ergo nullus homo eſt admiratiuus*. Hoc itaque modo per medium proprium.

Tex. 123. Sequitur hoc idem explicandum, ſi ſumatur medium non quidem omninò proprium, ſed ſimile proprio in hoc, quod per ipſum oſtendi poteſt oppoſita affirmatiua vera, non erit tamen demonſtratio, ſed verus ſyllogiſmus, qui veram concluſionem utcunque demonſtrat, licet non per propriam rei cauſam, ut ad demonſtrandum hominem eſſe riſibilem, tanquam propria causâ, & proprio medio utimur rationale, ex quo demonſtrationem conficimus, quæ ſcientiam parit; ſi loco autem rationalis accipiatur *felicitatis capax*, per quod eadem concluſio probetur, non erit utique demonſtratio per propriam rei cauſam, veridicus tamen erit ſyllogiſmus, & in hoc demonſtrationi perſimilis, quòd ex veris propoſitionibus, veram concluſionem infert; ſi per tale igitur medium fiat ſyllogiſmus deceptorius, in eo idem continget, quod in illo, qui per propriam rei cauſam fiebat: neceſſe ſiquidem erit non diſſimiliter eandem manere minorem affirmatiuam in ſyllogiſmo deceptorio, quæ vera fuit in ſyllogiſmo veridico, ac ob id hanc ſemper veram eſſe, maiorem verò falſam fieri, eò quòd affirmatiua eſt conuerſa, ſiue mutata in negatiuam, nam verus ſyllogiſmus eſt, *omne felicitatis capax eſt riſibile; omnis homo eſt felicitatis capax; ergo omnis homo eſt riſibilis* deceptorius autem erit, *nullum felicitatis capax eſt riſibile; omnis homo eſt felicitatis capax; ergo nullus homo eſt riſibilis*. In prima igitur figura concluſio negatiua uniuerſalis falſa per media, per quæ benè probatur uniuerſalis vera, ſeu ſint propria, ſeu non propria, non poteſt niſi unico modo concludi; in quo nimirum maior ſit falſa, minor autem vera, eò quòd nequit per dicta media aliter concludi in prima figura, niſi relinquendo minorem, in qua in prima figura ſemper medium affirmari debet de minori extremo, atque adeo transmutando maiorem in ſuam contrariam.

Tex. 124. Si autem ſyllogiſmus deceptorius non fiat per medium proprium, nec per ſimile proprio, hoc eſt ſi fiat per tale medium, ex quo non poſſit fieri veridicus ſyllogiſmus contrarius ad oſtendendam affirmatiuam veram concluſionem, oppoſitum euenit eius, quod proximè de medio proprio dictum fuit; non enim ſola maior poteſt eſſe falſa, ſed vel ambæ ſimul propoſitiones falſæ ſunt, vel ſola minor. Itaque ſi negatiua concluſio falſa inferatur in prima figura per medium non proprium, nec ſimile proprio, ſeu per medium extraneum medium autem extraneum eſt per quod non poteſt fieri vera demonſtratio oppoſita, ſeu quod eſt contrarium proprio &c. per quod videlicet non benè poteſt probari oppoſita vera. Quando medium uniuerſaliter negari poteſt de minori extremo, maius verò extremum poteſt de ipſo affirmari, tunc, ambæ præmiſſæ ſunt totaliter falſæ. Sit ex. gra. hæc negatiua falſa, *nullus homo eſt viuens* oppoſita quidem huic veræ mediatæ *omnis homo eſt viuens*, quæ demonſtrari poteſt per *animal*, tanquam per medium proprium. Sumatur *Arbor*, quæ medium extraneum eſt quod uniuerſaliter negari poteſt de homine, minori quidem extremo, ſiquidem nullus homo eſt arbor, de ipſa autem arbore poteſt uniuerſaliter affirmari viuens, quod maius extremum eſt, quandoquidem omnis arbor eſt viuens; ſi per huiuſmodi autem medium negatiua falſa probetur in prima figura, utraque præmiſſarum erit totaliter falſa, ita ut in *Celarent* liceat ſic argumentari. *Nulla arbor eſt viuens; omnis homo eſt arbor; ergo nullus homo eſt viuens*. Ratio autem ea profectò, quia in prima figura ad uniuerſalem negatiuam directè concludendam, in maiori de medio debet uniuerſaliter maius extremum negari; at verò ex hypotheſi medium ſumitur, de quo maius extremum poteſt uniuerſaliter affirmari: ergo maior erit totaliter falſa, ita ut contraria ſit vera. Rurſus medium in minori debet uniuerſaliter de minori extremo affirmari; at ex hypotheſi medium ſumitur, quod uniuerſaliter de minori extremo negari poteſt; conſequens propterea fit ut minor ſit totaliter falſa; ita ut contraria ſit vera. Medium extraneū quid.

Si negatiua tandem in prima figura per medium extraneum inferatur, de quo maius extremum poſſit uniuerſaliter negari, ſola minor falſa erit. Ibidem.

Itaque ad inferendam hanc negatiuam falſam, *nullus homo eſt viuens*, ſumatur medium extraneum, de quo viuens poſſit uniuerſaliter negari; ut *triangulum*, maior, quæ ex neceſſitate eſt negatiua, vera erit, ut *nullum triangulum eſt viuens*; cum autem non poſſit falſa concluſio ex utraque vera præmiſſa deduci, conſequens fit ut minor ſit falſa, atque adeo liceat in *Celarent* ſic argumentari, *Nullum triangulum eſt viuens; omnis homo eſt triangulum; ergo nullus homo eſt viuens*.

Ad ſecundam figuram tranſiens aggreditur oſtendere quomodo in ea deceptorius ſyllogiſmus fiat oppoſitam propoſitionis veræ mediatæ colligens. & primo docet non poſſe in ſecunda figura eſſe ambas propoſitiones falſas totas. Si nanque prædicatum uniuerſaliter poteſt affirmari de ſubiecto, conſequens fit, ut nihil detur quod uniuerſaliter affirmetur de uno, & uniuerſaliter negetur de altero, ut non multò antea dictum fuit, loquendo de propoſitionibus negatiuis falſis, quæ veris immediatis opponuntur. Sola igitur negatiua falſa ex altera præmiſſa totaliter falſa, ſiue maiori, ſiue minori poteſt inferri. Sit propoſitio negatiua *nullus homo eſt riſibilis*; ſumaturque medium, quod uniuerſaliter poſſit affirmari tum de homine, tum de riſibili ex. gra. *animal*, per huiuſmodi medium poſita concluſio in *Cæſare* poteſt inferri negando illud uniuerſaliter de riſibili, & de homine affirmando hunc in modum; *nullum riſibile eſt animal, omnis homo eſt animal; ergo nullus homo eſt riſibilis*. Poteſt etiam in *Cameſtres* affirmando illud idem medium ſcilicet animal uniuerſaliter de riſibili, & negando de homine, ut *omne riſibile eſt animal, nullus homo eſt animal; ergo nullus homo eſt riſibilis*. In priori exemplo maior eſt totaliter falſa, minor autem vera; in ſecundo contrarium euenit, nam maior eſt vera, & minor eſt totaliter falſa, non igitur poteſt conclu- Tex. 125. 126. 127.

ſio negatiua falſa concludi in ſecunda figura ex utralibet præmiſſa totaliter falſa, ſumendo medium, quod uniuerſaliter de utroque extremo poſſit affirmari. Conſtat ergo quot modi ſint, quibus negatiua falſa, tum in prima, tum in ſecunda figura concludi poſſit.

Tex. 128. & 129. Hoc loco quod ſecundum erat in ordine tractandum aſſumit; explicato enim quo pacto poſſit uniuerſalis negatiua falſa concludi, declarat modò, qua ratione poſſit concludi uniuerſalis affirmatiua falſa, quæ profectò negatiuæ veræ mediatæ oppoſita nequit in ſecunda figura inferri, quoniam hæc ſolùm negatiuè concludit; nec in tertia, quoniam hæc ſolum particulariter concludit; ergo ſolùm in prima figura & quidem in *Barbara*. Per medium autem proprium, per quod benè probetur oppoſita negatiua vera, concludi non poteſt niſi unico modo, ita ut ſola maior ſit falſa. Vt ſit hæc falſa mediata *omnis color eſt ſubſtantia* proprium medium ad oſtendendam veram negatiuam oppoſitam eſt qualitas, ſit enim hic ſyllogiſmus. *Nulla qualitas eſt ſubſtantia; omnis color eſt qualitas; ergo nullus color eſt ſubſtantia*; ſi per tale medium inferenda ſit affirmatiua falſa, ſcilicet *omnis color eſt ſubſtantia*, ſumi debet ſuperioris ſyllogiſmi minor affirmatiua, in qua medium, nempe qualitas prædicatur de colore, tanquam de minori extremo, eâ igitur retentâ, ſola maior in contrariam uniuerſalem negatiuam mutari debet, ut fiat hic ſyllogiſmus; *Omnis qualitas eſt ſubſtantia; omnis color eſt qualitas; ergo omnis color eſt ſubſtantia*, in quo verâ exiſtente minori maior quidem eſt falſa. Non diſſimilis autem demonſtratio fieri poteſt ad oſtendendum, ſi medium non eſt proprium, dummodo per illud oppoſita vera probari poſſit, maiorem duntaxat falſam eſſe debere.

Tex. 130. Tranſit ad medium non proprium, hoc eſt ad medium extraneum, de quo maius extremum uniuerſaliter poteſt prædicari, tunc autem affirmatiua uniuerſalis, ex maiori vera, minorique falſa deducitur. Vt ſit hæc falſa mediata, *omne animal eſt ſuperficies*, ſumaturque medium extraneum, de quo ſuperficies uniuerſaliter prędicetur, nempe *circulus*, maior, in qua majus extremum de tali medio prædicatur neceſſariò vera erit: ſola igitur minor erit falſa, fietque ſyllogiſmus hoc modo. *Omnis circulus eſt ſuperficies; omne animal eſt circulus, ergo omne animal eſt ſuperficies*.

Tex. 131. 132. & 133. At ſi medium ſumatur, de quo maius extremum uniuerſaliter negari poſſit, maior propoſitio, in qua maius extremum uniuerſaliter de medio prædicatur, ſemper erit falſa, minor verò quandoque vera, quandoque autem falſa. Vt ſit hæc propoſitio mediata inferenda, *omne animal eſt ſuperficies*, poteſt medium ſumi, de quo nec ſuperficies uniuerſaliter negetur, nec ipſum uniuerſaliter prædicetur de animali, ut *quantitas continua*; poteſt etiam ſumi medium, de quo ſuperficies non negetur uniuerſaliter, & ipſum prædicetur uniuerſaliter de animali, nempe ſubſtantia; in priori caſu utraque præmiſſarum erit falſa, & fiet ſyllogiſmus hoc modo. *Omnis quantitas continua eſt ſuperficies; omne animal eſt quantitas continua; ergo omne animal eſt ſuperficies*. & in ſecundo caſu ſola maior falſa erit, & fiet hic ſyllogiſmus; *Omnis ſubſtantia eſt ſuperficies; omne animal eſt ſubſtantia; ergo omne animal eſt ſuperficies*. Ex his igitur perſpicuum eſt quot ſint modi, quibus affirmatiua falſa oppoſita veræ mediatæ concludi poſſit.

Alij ſex conclusionibus hæc omnia complectuntur. Prima concluſio; Vniuerſalis affirmatiua falſa in prima figura per ſyllogiſmum ignorantiæ concluditur ex duabus falſis ſiue in toto, ſiue in parte. Secunda concluſio; uniuerſalis negatiua falſa in prima figura concluditur per ſyllogiſmum ignorantiæ, vel ex ambabus falſis; vel ex una vera, & altera falſa. Tertia concluſio; Vniuerſalis negatiua falſa in ſecunda figura concluditur per ſyllogiſmum ignorantiæ ex ambabus in parte falſis, & ex una vera, & altera falſa, ſiue major, ſiue minor extiterit. Quarta concluſio; Vniuerſalis negatiua falſa per ſyllogiſmum ignorantiæ in prima figura concluditur ex ambabus negatiuis in parte falſis. Quinta concluſio; uniuerſalis negatiua falſa concluditur per ſyllogiſmum ignorantiæ in ſecunda figura ex ambabus negatiuis falſis, ſiue ex una vera, & altera falſa. Sexta concluſio; uniuerſalis affirmatiua falſa concluditur in prima figura per ſyllogiſmum ignorantiæ ex ambabus falſis, & ex una vera, & altera falſa per medium non proprium; Hoc nomine intelligendo illud, quod eſt proprio contrarium, de quo ſupra locuti ſumus, dicendo medium proprium eſſe per quod fieri poteſt ſyllogiſmus contradictionis ad oſtendendam ſcilicet propoſitionem contrariam, vel contradictoriam. Medium non proprium quod. Syllogiſmus contradictionis quid.

Tex. 134. Tandem deſcendit ad id, quod erat ordine tertium, nempe ad agendum de ignorantia puræ negationis, cùm enim diſputaſſet de ignorantia prauæ diſpoſitionis, quæ fit per ſyllogiſmum, poſtea diſputandum aſſumit de ignorantia puræ negationis, quę abſque ſyllogiſmo contingit. Docet autem eſſe neceſſarium, ut qui à natiuitate caret aliquo ſenſu, careat etiam ſcientiâ de ſenſibilibus proprijs illius ſenſûs; ut cæcus à natiuitate exempli gratia, careat ſcientiâ de coloribus, & ſurdus à natiuitate careat ſcientia de ſonis &c. Ratio, quâ ſuffultus Ariſtoteles id pronunciauit ea eſt, quia non poſſumus aliter addiſcere, quàm per inductionem, vel per demonſtrationem; acquirimus enim ſcientiam de concluſionibus per demonſtrationem ex uniuerſalibus; intellectum autem principiorum per inductionem ex ſingularibus. Sed quomodo ſit hoc intelligendum explicabo, primò diligenter expendendo, quod Ariſtoteles pronunciauit, dicendo, φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, εἴ τις αἴσθησις ἐκλέλοιπεν, ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἐκλελοιπέναι, ἣν ἀδύνατον λαβεῖν. *Perſpicuum etiam eſt, ſi quis ſenſus deſit, neceſſe eſſe, ut aliqua ſcientia deſit, quam impoſſibile eſt, percipere*, rationem reddit dicendo, εἴπερ μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγῇ ἢ ἀποδείξει, *ſiquidem diſcimus aut inductione, aut demonſtratione*. Ratio autem ea eſt, quia nos non acquirimus ſcientiam niſi per inductionem, aut demonſtrationem; at deficiente nobis aliquo ſenſu à natiuitate, non poteſt aliquid notum nobis fieri de ſenſibilibus illius ſenſus per demonſtrationem aut inductionem; ergo deficiente nobis aliquo ſenſu à natiuitate neceſſe eſt, ut deficiat etiam ſcientia de ſenſibilibus proprijs ad huiuſmodi ſenſum ſpectantibus. Aſſumptionem autem probat hunc in modum, quoniam inductione principia cognoſcuntur, demonſtratione verò concluſiones; ſed inductio ex ſingularibus notis ſumitur, quæ non poſſunt niſi ſenſu cognoſci; ergo deficiente ſenſu nullam poſſumus inductione notitiam de principijs acquirere: demonſtratione autem concluſiones cognoſcimus ex principijs uniuerſalibus notis; demonſtratio enim ex uniuerſalibus eſt, ſed hęc non fiunt nota niſi per inductionem, inductio verò non fit ſine ſenſu; ergo deficiente ſenſu nullam de concluſionibus poſſumus demonſtratione notitiam acquirere, quamobrem ſenſu deficiente, neque per inductionem, neque per demonſtrationem ſcire quicquam poſſumus; immò nec ullam intellectualem notitiam eius rei, quæ ad illum ſenſum pertinet licet nobis acquirere, cum omnis noſtra intellectualis cognitio à ſenſu originem trahat; Per illa autem verba, ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἐκλελοι- Ibidem.

πέ;

οἵτινες, οὐκ ἀδύνατον λαβεῖν, *neceſſe eſſe, ut aliqua ſcientia deſit, quam impoſſibile eſt percipere*. Videtur ſignificaſſe, quod ipſe pronunciauit intelligendum eſſe de alicuius ſenſûs defectu ab ortu naturæ, non autem de omiſſione ſenſûs in aliquo adulto; ſi quis enim poſt ortum ammitteret ex. gra. ſenſum viſûs, ſcientiam poſſet de coloribus habere, quia ante quam obcæcaretur colores vidiſſet; at ſi quiſpiam natus eſſet cæcus nullam unquam de coloribus cognitionem habere poſſet. Eſt autem difficultas in illis verbis, *ἀδύνατον δὲ τὰ καθόλου θεωρῆσαι μὴ δι᾽ ἐπαγωγῆς*, *impoſſibile verò eſt uniuerſalia contemplari niſi per inductionem*; inductio nanque ex particularibus eſt, nam idem proximè dixerat, *ἔστι δ᾽ ἡ μὲν ἀπόδειξις ἐκ τῶν καθόλου ἡ δ᾽ ἐπαγωγὴ ἐκ τῶν κατὰ μέρος*. *Eſt autem demonſtratio ex uniuerſalibus, inductio verò ex particularibus*. Verum enim verò tolletur de medio difficultas animaduertendo ab Ariſtotele probari uniuerſalia per inductionem ratione deſumptâ à rebus mathematicis, & eſt argumentum deductum à minori, ad maius; nam res mathematicæ ſunt utique in materia ſenſibili, ſed à Mathematico conſiderantur tanquam abiunctæ per intellectum ab omni ſenſibili materia, quamobrem minùs videtur quòd hæ per ſenſum, & inductionem cognoſcantur, quàm res naturâ conſtantes, quæ ſenſibiles ſunt, & quatenus tales conſiderantur, & nihilominus res mathematicæ quandoque per inductionem cognoſcuntur, nam ſi quiſpiam mathematica principia non benè percipiat, ut quòd *Linea recta ſit, quæ ex æquo ſua interiacet puncta*: & quòd *Angulus planus, ſit duarum linearum in plano ſe mutuò tangentium, & non in directum iacentium alterius ad alteram inclinatio*, & quòd *Omnes anguli recti ſint inter ſe æquales*; hæc per inductionem clara redduntur, dum ei ad eum, quo poſſunt modum exhibentur in ſenſibilibus poſita; multo propterea magis res ſuapte naturâ ſenſiles, quæque non niſi ut ſenſiles ſub noſtram conſiderationem cadunt, inductione manifeſtantur; enimverò ſenſile prout ſenſile, nequit niſi ſenſu percipi.

Solutio. Difficultati autem propoſitæ fiet ſatis reſpondendo uniuerſalia certè non poſſe proximè, ac immediatè ſub ſenſum cadere, neque inductione hoc modo notificari, benè tamen poſſe remotè, & intermedijs ſingularibus; quod ſignificauit Philoſophus dicendo impoſſibile eſt uniuerſalia contemplari non per inductionem, quod ratione ſuperiùs relatâ comprobauit, arguens à minori ad maius, uti dicebam; nam ſi ea quæ ex abſtractione dicuntur, hoc eſt res mathematicæ, quæ mente quidem abſtrahuntur à ſenſibilibus, in quibus exiſtunt, etſi non ſeparata ſunt, quatenus hoc tale unum quodque, hoc eſt, licet re ipſâ non ſint ſeparatæ, quatenus unaquæque ipſarum eſt tale hoc, nempe exiſtens ac digito demonſtrabilis, proindeque ſenſibilibus qualitatibus prædita; multo magis res naturales, quæ ſenſiles ſunt, & ut ſenſiles conſiderantur inductione cognoſci debebunt. Per illa autem verba, *ἐάν τις βούληται γνώριμα ποιεῖν, ὅτι ὑπάρχει ἑκάστῳ γένει ἔνια*. *Si quis declarare velit quædam cuique generi ineſſe*, ſignificat, quæ inſunt ſubiecto, non tamen ea, quæ à Mathematico demonſtrantur, cum hæc non inductione, ſed demonſtratione notificentur, ſed ea quæ immediatè ſubiecto inſunt, cuiuſmodi ſunt ea, quæ in ipſarum ſcientiarum principijs inuoluuntur, nimirum, quæ in definitione lineæ ſuperficiei, trianguli, circuli, anguli recti, & aliorum ſimilium, ad hæc enim intelligenda opus eſt inductione. Quod non ſic accipias velim, quaſi immemor eorum, quæ de cognitione principiorum edifferens pluribus demonſtraui principia ſimpliciter prima non indigere inductione ad ſui cognitionem, cum perceptione terminorum facilè innoteſcant, nam in præſentiarum ſolùm Ariſtotele duce, contendo, talium principiorum notitiam animo longe firmiùs hærere & faciliùs comparari per inductionem, quàm ſine inductione. Concludit fieri non poſſe, ut inducant, qui ſenſu carent, quia ſingularium eſt ſenſus, non quòd intellectus etiam ſingularia non percipiat, ſed quia ſenſus ſola ſingularia cognoſcit, & intellectus dum illa percipit, ſupponit eadem à ſenſibus percepta fuiſſe, non enim poteſt accipi ipſorum ſcientia ſine inductione, quia ſine hac, nec ex uniuerſalibus accipi poteſt, nec per inductionem ſine ſenſu. Hæc eſt Ariſtotelis ſententia.

Eſt autem maximè controuerſum an Ariſtotelis pronunciatum admitti debeat, ſi quis ab ortu aliquo ſenſu careat, neceſſe ſit ei ſcientiam deficere de re ad ſenſum illum ſpectante; ad cuius pleniorem intelligentiam aduertendum duo eſſe genera ſenſilium, alia nanque ſunt ſenſilia propria, quia ſingulum ab uno tantum ſenſu percipi poteſt, ut color à ſolo viſu, ſonus à ſolo auditu: alia verò ſenſilia communia ſunt, quæ nimirum pluribus ſenſibus uſurpantur, ut magnitudo, figura, motus, quies, numerus, propterea quòd hæc & ſub viſum, & ſub tactum cadunt; Ariſtotelis autem ſententia intelligenda tantùm de ſenſibilibus proprijs cuiuſque ſenſûs, non autem de communibus; nam ſi quiſpiam ſit cæcus à natiuitate, is magnitudinē profectò viſu percipiet nunquam, tactu tamen percipiet. Hinc defectu ſenſûs de communibus ſenſilibus nequit ſcientia impoſſibilis reddi, ſiquidem hæc tactu percipiuntur, quo nullum animal deſtitutum eſſe poteſt, ſiquidem animal, quâ tale, ſentiendi facultate præditum eſſe debet. Hinc Mathematicarum diſciplinarum maxima prærogatiua, quòd ijs nunquam aditus in humanum animum ſit interdictus, cum enim de ſenſibilibus communibus numero, & magnitudine diſputent, quæ tactu percipiuntur, tactus autem homini, eòquòd animal ſit, deeſſe minimè poſſit, is propterea defectu ſenſûs huiuſmodi diſciplinis priuari minimè poterit. Aduertendum porrò ſermonem hîc eſſe de ſenſu externo non autem interno. His autem præhabitis.

Sit prima aſſertio. Non repugnat deficiente nobis aliquo ſenſu tractu temporis, non autem ab ortu naturæ acquiri ſcientiam de ſenſibilibus ad ſenſum illum attinentibus.

Explicatur autem, & ſuadetur facilè. Quoniam ſi Socrates acquiſiuiſſet ſcientiam de coloribus, poſteà verò cæcitate corriperetur, in eo proculdubiò viſus deficeret, non tamen ſcientia de coloribus, adhuc enim in intellectu ipſius remanerent colorum imagines longo temporis tractu acquiſitæ, quibus intellectus indiget in ſuis obeundis muneribus. Immò etiam & habitus actuum frequentatione acquiſiti per magnum temporis ſpatium in intellectu ipſius poſſent perſeuerare, ei proinde deficiente ſenſu viſûs, non ſubinde ſcientia de coloribus deficeret, ſic de ſenſu auditûs. In uniuerſum igitur deficiente nobis aliquo ſenſu, non tamen à natiuitate, ſed adultis, non propterea ſcientia de ſenſibilibus attinentibus ad ſenſum illum debet deficere. Et hinc apertè veritas aſſertionis colligitur, nam eędem illæ colorum imagines, quibus Socratis intellectus ex. gr. poſt amiſſionem viſus utitur ad cognoſcendos colores, de quibus ſcientiam habuerat, poſſunt eidem deſeruire ad acquiſitionem ſcientiæ de coloribus, quamuis hanc nunquam prius aſſecutus fuiſſet.

Hanc aſſertionem experientia quoque confirmat, cum hiſtoriæ teſtentur plures huiuſmodi cæcos extitiſſe in bonis artibus ac diſciplinis apprimè verſatos,

& ſcien-

& ſcientia de coloribus non ignaros; immò & ipſe teſtis eſſe poſſum com duos Senenſes uobili locn natos nouerim Piſis, ubi decem, & octo annos publicè Philoſophiam profeſſus ſum, qui & lauream doctoralem conſecuti publicum docendi munus obibant.

Difficultas præoccupata, ſimulque diluta. Nec oppoſitum arriſiſſe Philoſopho credendum; nam ut ſuperiùs interpretati ſumus ipſe dicendo neceſſe eſſe, ut aliqua ſcientia deſit, quam impoſſibile eſt percipere, duntaxat ſignificare voluit deficiente ſenſu à naturæ ortu, ſcientiam quoque deficere, ita ut non de quacunque ſenſûs amiſſione locutus fuerit.

Secunda aſſertio. Sit ſecunda aſſertio. Deficiente nobis aliquo ſenſu à natiuitate, poſſibile eſt tam per inuentionem, quàm per doctrinam, confusè, & indiſtinctè ſcientiam de ſenſibili proprio illius ſenſus obtinere.

1. Poſt. Tex. 4. & 5. Ariſtotelis auctoritate probatur, Aſſertionem hanc ad aures Ariſtotelis exiſtimo, nam ex eius ſententia hunc numerum binarium eſſe parem antequam inductus ſit ad ſenſum, uno modo ſcimus, & alio modo neſcimus, ſcimus enim in uniuerſali cognoſcendo omnem dualitatem eſſe parem, ſed neſcimus in particulari, & diſtincto modo. Non diſſimiliter cæcus à generationis principio ſcit aliquo modo colorem eſſe immutatiuum viſûs, nimirum confusè, & indiſtinctè ex eo quia quodlibet obiectum ſenſibile eſt immutatiuum ſenſûs; neſcit tamen in particulari, & diſtinctè, quia ſcilicet hoc non cognoſcit in obiecto viſûs. Idem etiam ſplendidè videtur docuiſſe, quando affirmat aliquid ſciri in uniuerſali, quod tamen ignoratur in particulari, ubi ſenſûs deficientiam à natiuitate commemurat. *1. Prior. cap. 2.*

Ratione ſuadetur. Prima ratio. Ratione ſuadetur, quia deficiente viſu in Socrate, ex. gr. poterit adhuc is habere ſcientiam per communes conceptus de coloribus, nimirum, quòd habeant rationem entis, & quod ſenſiterium viſûs immutare poſſint, ut ſuperiùs ex Ariſtotele fuit explicatum: & quamuis Socrates foret cæcus à natiuitate, ac proinde non poſſet ſenſu viſûs percipere colorem, adhuc tamen de coloribus poſſet habere communes illos conceptus, quia cognoſceret ſe habere ſenſiterium viſûs otioſum, itaut ſi vitiatum non eſſet, per illud anima munus aliquod obire deberet, quemadmodum per cæterorum ſenſuum externorum ſenſiteria, quæ optimè noſſet à ſuis ſenſilibus immutari rationem entis habentibus; hoc autem idem poſſet etiam de coloribus concludere; atque adeo de ipſis communes quaſdam rationes attingere, ſeu ſecundum communes conceptus colores ipſos percipere.

Secunda ratio. Aliâ quoque ratione hæc eadem aſſertio probari ſolet, quoniam ſi quiſpiam à principio generationis careat odoratu, & videat animalia carentia viſu moueri ad alimentum percipiendum per magnam diſtantiam; aut habentia hebetem viſum, moueri ad maiorem diſtantiam, quàm viſûs acies permittat, ut de vulturibus patet, colligit aliquem eſſe ſenſum præter reliquos quatuor, & aliquod eſſe ſenſile proprium illius, præter illa quatuor, ſed neſcit qui ſit iſte ſenſus, quodque illud ſenſile proprium. Cognoſcet enim ab illis animalibus percipi cibum, non per intellectum, quia carent ipſo; ergo per aliquem ſenſum, ſed non per viſum, auditum, guſtum, vel tactum, quoniam is experitur huiuſmodi ſenſibus ſe cibum, quatenus tamen odoriferum non percipe; propterea concludet cibum per alium percipi ſenſum, cuius aliquod ſit obiectum proprium diſtinctum ab obiectis proprijs aliorum ſenſuum, atque adeo de odore ſcientiam ſecundum conceptus communes acquiret. Non abſimili modo poterit de ſenſu viſûs ratiocinari, ſi cæcus à natiuitate fuerit; nam cognoſcet ſe beneficio quatuor reliquorum externorum ſenſuum agere non poſſe, quæ per unum vel alterum ex ipſis ſenſibus, ab alijs fieri cognoſcit, ut per tactum, vel per auditum, cognoſcet aliquod animal, puta canem ſe quaqua verſum celeriter, promptè, ac expeditè ſe mouere, & prælertim ſcalas aſcendere, ac deſcendere, quod à ſe quatuor reliquorum ſenſuum opitulatione fieri non poſſe experitur; hinc alium ſenſum præter quatuor cæteros, quibus ipſe præditus eſt, & aliud ſenſile præter quatuor propria cæterorum ſenſuum nullo ferè labore colliget. Hoc autem eſt de ſenſile proprio viſûs, atque adeo de coloribus ſcientiam habere quandam ſecundum conceptus communes.

Tertia aſſertio. Sit tertia aſſertio. Deficiente ſenſu aliquo à natiuitate, non repugnat per doctrinam, ſiue per auditum haberi diſtinctam atque determinatam aliquam ſcientiam de ſenſibilibus proprijs illius ſenſus ſecundum conceptus determinatos, ac proprios.

Ratione probatur. Aſſertio videtur valde rationi conſona, quoniam poteſt aliquis docere deſtitutum odoratu, aut viſu, ea quæ pertinent ad ſenſilia propria iſtorum ſenſuum, explicando illi quicquid in huiuſmodi ſenſilibus reperitur, exprimendo conceptus proprios huiuſmodi ſenſilium. Non diſſimulandum tamen prædictis ſenſibus deſtitutum non tam perfectè ſcientiam acquiſiturum, quàm ſi ſenſibus illis prædictus eſſet.

Quarta aſſertio. Sit quarta aſſertio. Deficiente aliquo ſenſu à generationis principio fieri non poteſt, ut per inuentionem habeatur ſcientia diſtincta de ſenſibilibus illius ſenſûs, nimirum ſecundum conceptus proprios ex proprius, licet haberi ſcientia poſſit ſecundum conceptus proprios ex communibus.

Explicatur aſſertio. Explicatur, & ſuadetur aſſertio, in cuius gratiam aduertendum eſt conceptum eſſe proprium bifariam contingere, primò ita ut ſit proprius ex proprijs, ſecundò ut ſit proprius ex communibus. *Conceptus proprius, ex proprijs & ex communibus,* Conceptus dicitur proprius ex proprijs, quando per ipſum attingitur obiecti quidditas, ita ut ſub ratione propria ipſius repreſentetur. At verò conceptus proprius ex communibus eſt ille, quo obiectum attingitur non ſecundum propriam eius rationem, ſed ſecundum varias, quarum nulla eſt obiecti propria ſeorſum accepta, licet earum collectio propria ſit; unde conceptus proprius ex proprijs, *Quid differat inter duos prædictos conceptus* hoc differt à conceptu proprio ex communibus, quòd hic ab extraneis colligi ſolet, & eatenus dicitur proprius, quatenus diſtinguitur à communi, qui ſimul pluribus rebus competere poteſt; ille autem ab ipſa re immediatè, vel propria eius ſimilitudine habetur, ſine analogia, & ordine ad aliud, & ſine ulla negatione alterius.

Ratione probatur. Prima pars, Ex his planè conſtat aſſertionis utraque pars, & quidem prima ex eo manifeſta eſt, quia non apparet unde poſſit intellectus elicere huiuſmodi conceptum de ſenſili ſpectante ad aliquem externum ſenſum, quo quiſpiam eſt deſtitutus, quandoquidem omnis noſtra cognitio & præſertim diſtincta per inuentionem, ortum ducit à ſenſibus, qui non niſi ab accidentibus mouentur per ſpecies ſenſibiles; neque cognitio diſtincta comparari poteſt niſi per ſpeciem propriam, quâ ab obiecto moueatur ſenſus; talis eſt enim natura illius conceptûs, qui proprius dicitur; at deficiente ſenſu à generationis principio hac cognitio de ſenſibilibus proprijs ad illum ſenſum ſpectantibus per inuentionem haberi non poteſt; propterea deficiente ſenſu à naturę ortu diſtincta cognitio de ſenſibilibus ſpectantibus ad illum ſenſum, obtineri proprio marte non poterit, ſeu, & in idem recidit, haberi non poterit, conceptos proprius ex proprijs.

Secunda aſſertionis pars, ſuadetur. Secunda etiam pars facilè ſuadebitur ex paulo antea dictis, enimuerò quemadmodum haberi poteſt con-

conceptus proprius ex communibus proprio marte, de iis, quæ nullo ſenſu percipiuntur, cuiuſmodi ſunt ſubſtantiæ; ita etiam haberi poterit de iis, quæ defectu ſenſus attingi non poſſunt, in hoc enim mihi nulla diſparitas. Immò videtur argumentatio à minori ad maius; nam ſi quiſpiam poteſt per inuentionem conceptibus propriis ex communibus ea percipere, quæ nullo ſenſu poteſt attingere; multo magis talibus conceptibus poterit cognoſcere id, quod etſi nequeat ſenſu percipere, poteſt tamen alia ſenſibus uſurpare, ex quorum cognitione poſſit intellectus arguere cognitionem obiecti ſpectantis ad illum ſenſum, quo ipſe deſtitutus eſt.

Cæterum hæc quarta aſſertio eſt, quam in præſentiarum Philoſophus amplectendam exiſtimat. Supereſt ut nunc difficultatibus occurramus.

Prima difficultas. Difficultas autem primò ſe offert, quoniam alicui deficiente ſenſu viſûs, poteſt adhuc ille quidem habere ſcientiam de coloribus, beneficio ſpecierum, atque imaginum, quas acquiſierat, cum has diu poſſit tam in ſenſibus internis, quàm in intellectu conſeruare.

Solutio. Difficultas hæc non eſt ad rem, cùm hîc ſermo ſit de defectu ſenſûs à natiuitate, non autem in adulto, quem poſſe ſcientiam beneficio ſpecierum, quas acquiſierat ſibi comparare, non multò ante, videlicet aſſertione prima, docuimus.

Secunda difficultas. Amplius. Tametſi alicui deficiat à naturæ ortu ſenſus aliquis, puta odoratus, vel viſus, adhuc per auditum de rebus ad huiuſmodi ſenſus attinentibus ſcientiam poſſet acquirere; falſum igitur alicui deficiente ſenſu à natiuitate, neceſſarium eſſe, ut eidem deficiat ſcientia de rebus ad ſenſum illum ſpectantibus. Aſſumptum paritate probari poteſt; quemadmodum enim per auditum ſcientiam de rebus illis conſequimur, quas nullo ſenſu nobis licet attingere; ita etiam de ſenſilibus illis, quorum à nobis in præſens commemoratio fit.

Confirmatio. Confirmatur autem, quoniam dum Socrates caret odoratu, poteſt adhuc per viſum cognoſcere animalia plurima ad alimentum moueri, non beneficio aſpectus, vel quia eo careat, vel quia ad tam longinquam diſtantiam non ſe extendat, ut de vulturibus communiter fertur: ob id Socrates per viſum comprehendet aliquid eſſe, quod ab illis animalibus percipitur, quodque odor appellatur, idcirco ſcientiam acquiret de ſenſibilibus ad viſum attinentibus, quamuis viſu deſtitutus ſit.

Solutio. Obuiam itur, reſpondendo hoc ultrò à nobis aſſertione tertia conceſſum fuiſſe, ita tamen, ut illa ſcientia dicatur eſſe minus perfecta de ſenſilibus attinentibus ad aliquem ſenſum, quo addiſcens eſt deſtitutus. Cæterum Ariſtoteles hoc non diffitetur, cum ei in animo eſſet dumtaxat, quod aſſertione quarta nos explicuimus.

Confirmationi occurritur. Et ex his patet quid ad confirmationem reſpondendum.

Tertia difficultas. Præterea. Ex cauſarum notitia nos in effectuum cognitionem deuenimus; ſed qualitates primæ tangibiles, ſunt cauſæ colorum, odorum, & ſaporum; ergo quantumuis nobis à principio viſus, odoratus, vel guſtus deficeret, tactu nihilominus qualitates primas percipiendo in ſcientiam colorum, odorum, & ſaporum deuenire poſſemus.

Confirmatio. Confirmari etiam hæc ratio ſolet, ex eo quia qualitates primæ tangibiles magis naturaliter diſtant à ſubſtantiis abſtractis, quàm à prædictis ſenſilibus, ſed per tangibiles qualitates in notitiam abſtractarum ſubſtantiarum deuenimus; ergo multò magis in cognitionem prædictorum ſenſibilium deueniemus.

Hæc difficultas multa ſupponit, de quibus in Phyſica diſputãdum, nimirum dari & percipi formas quaſdam accidentarias, quæ propriè qualitates primæ nuncupentur, calorem, frigiditatem, humiditatem, & ſiccitatem, ea quarum actione mutua procreentur aliæ qualitates, tanquam formæ itidem accidentariæ, puta colores, odores, ſapores, quæ ſecundæ qualitates appellentur.

Solutio. Sed re verà qualitates primas longe aliter explicandas eſſe, cum de qualitatis categoria diſputaremus, etſi curſim, oſtendimus, eadem de re cumulatiùs in phyſicis acturi, ubi pariter demonſtrare tentabimus qualitates, quas vocant, ſecundas, non eſſe explicandas ad eum modum, quem allata difficultas ſupponit, atque adeo ineptè dictum fuiſſe à mutua primarum qualitatum actione ſecundas procreari; neganda igitur aſſumptio, tanquam à veritate longè remota. Eâ tamen admiſſâ, tantummodo ſequitur, quod in ſecunda parte aſſertionis quartæ diximus, nempe conceptum quendam proprium ex communibus de talibus ſenſilibus haberi poſſe ab eo, cui ſenſus deficit, ad quem huiuſmodi ſenſilia pertinent.

Confirmationi fit ſatis. Et hinc etiam perſpicuè conſtat, quid ad confirmationem dicendum, eodem ſiquidem modo ei poterit fieri ſatis.

Quarta difficultas. Illud etiam nobis aliquid difficultatis ingerit, quod Ariſtoteles falſum aſſumit videlicet omnem notitiam ſiue ſcientiam de uniuerſalibus per inductionem factam in ſingularibus comparari; quandoquidem de principiis ſimpliciter primis ſcientiam habemus, nullâ inductione adhibitâ, cum ſolo naturæ lumine cognoſcantur.

Prima confirmatio. Confirmatur etiam, quoniam ipſe aſſumit omnem inductionem per ſenſum fieri, cum tamen hoc omninò falſum videatur, quandoquidem de rebus immaterialis poſſumus inductionem formare ſic arguendo; hæc anima intellectiua nullum habet cum materia commercium; ita & hæc, & illa; & ſic de reliquis; ergo nulla anima, intellectiua cum materia commercium habet.

Secunda confirmatio. Confirmatur iterum, ſiquidem aſſumit inductionem ad ſcientiam conducere, cum ſcientia tamen ſit de uniuerſalibus tantùm, ſolùmque per demonſtrationem acquiratur. Vel eius admiſſo fundamento, videlicet inductionem ad acquiſitionem ſcientiæ conferre, ſi fundamentum non eſt falſum, ſaltem erit inſufficiens, cum etiam enthymema, & exemplum ad ſcientiarum acquiſitionem conducant.

Solutio. Solutio patet ex iis, quæ ſuo loco de primis ſcientiarum principiis diximus, nam quædam ſunt non ſimpliciter prima, quorum veritas inductione præſertim cognoſcitur, adeo ut ad acquirendam ſcientiam ex huiuſmodi principiis deductam præſidio noois inductio eſſe poſſit, quæ deficiente ſenſu, cum haberi nequeat, conſequens fit, ut ſenſu deficiente alicui, debeat etiam deficere eidem ſcientia per inuentionem de ſenſilibus ad ſenſum illum attinentibus. Quòd ſi principia fuerint ſimpliciter prima, quamuis inductione non indigeant neceſſariò, ſiquidem ſine ipſa cognoſci naturæ lumine poſſint, non inficiandum tamen ea inductione cognitionem eorum intellectus firmius hærere, proindeque ſaltem conferre ad perfectiorem ſcientiam comparandam. Non igitur falſum fundamentum, quo ſuffultus Ariſtoteles ſuam protulit ſententiam, cum ipſe de ſcientia per inuentionem ſecundum proprios atque diſtinctos conceptus, atque adeo de ſcientia perfecta loqueretur, quam deficiente ſenſu &c. dari non poſſe in prima parte quartæ aſſertionis dicebamus, non inficiantes illam minus perfectam, & ſecundum conceptus proprios

In ſecunda verò figura, nequit reciprocatio fieri; cùm enim concluſio ſit negatiua, nequit per ipſam probari præmiſſa affirmatiua, quoniam propoſitio affirmatiua concludi non poteſt, niſi ex ambabus præmiſſis affirmatiuis. In tertia tandem figura, præmiſſa uniuerſalis nequit inferri ex concluſione, quæ ſemper eſt particularis. Quoniam autem in cæteris modis primæ figuræ, alijs à *Barbara*, concluſio vel eſt negatiua, vel particularis, ſequitur, ut in nullo modo primæ figuræ, excepto *Barbara* concludi poſſit utraque præmiſſa affirmatiua, cum in negatiuis nequeat concludi præmiſſa affirmatiua, & in particularibus, concludi non poſſit præmiſſa uniuerſalis; at verò principia, ex quibus infertur concluſio, duo ſunt; ergo quàm rariſſimè uſu veniet, ut omnia principia ex concluſione circulo probari poſſint.

Sec. Pri. à cap. 5.

Non diſſimulandum tamen Philoſophum hâc ſuâ tertiâ ratione non probare in uniuerſum nunquam dari circulum, cum alibi docuerit quomodo, quando, & quibus in modis circulus à concluſione ad præmiſſa dari poſſit; ut in *Celarent*, ubi concluſio eſt negatiua, inferri tantum poteſt præmiſſa negatiua, non autem affirmatiua; in *Dari*, præmiſſa particularis, non uniuerſalis; in *Ferio*, neutra, quoniam ex particulari negatiua, nec uniuerſalis negatiua, nec particularis affirmatiua concludi poteſt; ſed Philoſophus id ſolum oſtendendum aſſumpſerat, ſcilicet quo pacto ex parte formæ in quibuſdam ſyllogiſmis circulus dari poſſit, non tamen circulum formaliter ſumptum ex parte materiæ aliquam utilitatem habere.

Superiorum ratio. nuſo ſumma.

Summa igitur rationum, quibus eſt Ariſtoteles uſus ad reijciendum circulum formaliter acceptum hæc eſt. Primò, quia idem eſſet prius, & poſterius, notius, & ignotius reſpectu eiuſdem. Secundò, quia idem demonſtraretur per idem; ſi nanque per A, demonſtraretur B, & per B, rurſus A; ergo A, demonſtraretur per A. Tertiò tandem, quia non ſemper, nec omnia principia poſſunt per concluſionem demonſtrari. Et rectè quidem, nam ſi de omnibus poſſet dari circulus; ſequeretur quamlibet præmiſſam circulo demonſtrabilem eſſe, quod ex hactenus dictis non eſt admittendum, nam in *Ferio* præſertim neutra præmiſſarum poteſt circulo demonſtrari, non maior, quia uniuerſalis non infertur ex particulari, qualis eſt concluſio, nec minor inferri poteſt, quoniam affirmatiua non deducitur ex negatiua; ſolum igitur in *Barbara*, circulus locum habet, ut non multo antea dictum fuit, cum tamen ſunt termini conuertibiles, tunc enim ambæ præmiſſæ circulo demonſtrari poſſunt.

Secunda aſſertionis pars, quòd tà Circulus, quàm Regreſſus materialiter ſumptus admitti debet oſtenditur.

Rationes tamen, quibus Ariſtoteles eſt aduerſus circulum uſus, ſolùm probant, neque circulum, neque regreſſum formaliter ſumptum admitti poſſe, hoc enim pacto uterque procedit ex concluſione ſolum cognita prioris ſyllogiſmi vi, quod omnino repugnat. Nullo tamen modo probant circulum, & regreſſum materialiter acceptum admitti non debere, nam uterque re verâ concedendus; ita ut fateri debeamus à concluſione illata ex præmiſſis dari poſſe regreſſum, & circulum materialiter ad eaſdem præmiſſas demonſtrandas, tum intercedente circulo, vel regreſſu inter unam demonſtrationem *propterquid*, & aliam *quia*, ſiue hæc, ſiue illa præcedat: tum inter utramque demonſtrationem *propterquid*, aut utramque *quia* in diuerſo cauſalitatis genere.

Supradictorum explicatio, atque probatio.

Hoc planè conſtat ex dictis, & explicatur magis exemplis ex Ariſtotele ſuperius allatis; prius enim oſtendimus, planetas propè eſſe, eò quòd non ſcintillant, ita ab effectu ratiocinando. *Omnes ſtellæ non ſcintillantes ſunt prope nos; ſed Planetæ ſunt ſtellæ non ſcintillantes; ergo Planetæ ſunt prope nos.* Nunc à cauſa procedentes demonſtrationem conficimus dicendo. *Stellæ, quæ ſunt prope nos, non ſunt ſcintillantes; ſed Planetæ ſunt ſtellæ quæ ſunt prope nos; ergo Planetæ ſunt ſtellæ non ſcintillantes.* in qua demonſtratione minor propoſitio debet eſſe aliunde cognita, quam per priorem ſyllogiſmum, in quo concluſio fuit, alioquin fieret regreſſus formaliter acceptus, quem deteſtamur ſicuti materialiter ſumptum approbamus, & utilem eſſe contendimus. Amplius demonſtrauimus Lunam eſſe ſphæricâ figurâ præditam, quia per accretionem illuminatur; ſic autem illuminari ſenſu cognoſcimus. Nunc autem regredimur, & à priori demonſtramus Lunam per accretionem illuminari, quoniam ſphæricâ figurâ conſtat; at Lunam ſphæricâ figura præditam eſſe in hac demonſtratione debet à nobis cognoſci, non illâ notitiâ habitâ in priori demonſtratione, ſed aliâ viâ, ut inſtrumentorum auxilio, vel rationibus aliunde petitis, quibus nimirum oſtendi poteſt ſine auxilio prioris illius demonſtrationis Lunam ſphæricâ figurâ præditam eſſe debere. Sic etiam demonſtrare nobis licet hominem eſſe riſibilem, quoniam eſt admirativus, ſi tamen eſſe admirativum in hac demonſtratione cognoſcamus non ex eadem riſibilitate, ſed ex rationali; deinde præter illam riſibilitatis notitiam habitam in hac demonſtratione, poſſumus eandem riſibilitatem cognoſcere ſenſu, vel ſaltem abſque dependentia ab admiratiuo. Ex riſibilitate igitur hunc in modum cognita per aliam notitiam regredi poſſumus ad oſtendendum admirativum de homine, ut autem in prioribus exemplis de Planetis, quemadmodum, & de Luna demonſtratio *quia* præceſſit & *propterquid* ſubſecuta eſt: contrario modo in præſenti demonſtratio *propterquid* præcedit, & *quia* ſubſequitur.

Duplex modus explicandi quomodo perficiatur Regreſſus, neque Circulus demonſtratur.

Et quoniam dicebamus aſſumptam in circulo, vel regreſſu concluſionem debere aliunde, & perfectius cognoſci, quàm per priorem demonſtrationem cognita fuerit, ob id nobis incumbit onus explicandi, quomodo id tam in regreſſu, quàm in circulo poſſit obtineri. Duobus modis res propoſita conſueuit explicari etſi parum differant.

Primus modus deficiens.

Primus eſt dicentium concluſionem experientiâ ſenſuque cognoſci; tunc autem viâ diuiſionis, & reſolutionis inquiritur cauſa, & hoc modo deuenitur quandoque ad principia nota ex terminis, ita ut ex tali principio poſſit concluſio, prius tamen per experientiam nota, certius, & ſcientifico modo cognoſci. Afferunt exemplum de lunari eclipſi; experientiâ ſiquidem, inquiunt, cognoſcitur Lunam deliquio laborare, huius autem affectionis inquirendo cauſam deueniri poteſt ad hoc principium per ſe notum, quod opacum interpoſitum inter luminoſum, & perſpicuum, luminis effuſionem ad perſpicuum impedit, quod ſi per reſolutionem deprehenſum fuerit terram eſſe tale corpus interpoſitum inter Solem; & Lunam de Eclipſi lunari habebitur ſcientia, nec ſolum experientiâ cognoſcetur, ſed etiam & *propterquid* cognitum erit. Hinc ex eorum ſententia proceſsus in regreſſu talis eſt, ut prius confusè cognoſcatur effectus, videlicet experientia, quòd exiſtat. Secundò analyticè inuenitur cauſa abſtrahendo ab hoc, quòd effectus ſit, vel non ſit in tali ſubiecto. Tertiò demonſtratione *quia*, per effectum demonſtratur cauſam eſſe in tali ſubiecto. Totus autem iſte proceſsus, eſt confuſus, ut ipſi quoque rectè notarunt, nam effectus tunc diſtinctè cognoſcitur, quando per cauſam redditur notus: confusè verò quando via ſenſus percipitur, cauſa itidem confusè cognoſcitur, quando ipſa ſcitur duntaxat quòd ſit, non autem quid ſit. Tandem à priori, & diſtinctè

per cauſam demonſtratur effectus, qui quidem regreſſus pernecesſarius eſt ad habendam certiſſimam cognitionem perfectiſſimamque ſcientiam de rebus. In hoc autem explicationis modo aliquid, meâ ſententiâ, deſideratur, quod paulo poſt explicabo.

Secundus modus deficiens. Secundus modus explicandi, quâ viâ poſſit euidens affectus, atque concluſio fieri, & etſi ignoretur *propterquid* docet id haberi per ulteriorem cognitionem, ita ut primò demonſtratione *quia*, probetur cauſa, ſecundò non ſtatim fiat regreſſus, ſed iuxta maiorem, vel minorem intellectus perſpicacitatem, non nihil ſiſtatur in cognitione diſtincta cauſæ, inueſtigando ſcilicet ulteriori cognitione, aliiſque viis quid ſit cauſa, qualiſque ſit cum effectu connexio, quæ quidem cognitio perfectior erit illâ iam habitâ per demonſtrationem *quia*: tandem hoc modo poſt hanc mentis negotiationem, poterit fieri demonſtratio *propterquid*; iuxta quem declarationis modum, plerique dixerunt per diuiſionem, quandoque ad principia nota ex terminis deueniri; ita ut inuentâ cauſâ & circa ipſam negotiando nobis immediata principia nota reddantur. Hic etiam explicationis modus vitio laborat quo prior; ita ut amplius aliquid deſiderandum videatur; cum enim conſtet neceſſarium eſſe mentale quoddam examen in demonſtratiuo regreſſu, per duos traditos explicationis modos non habetur quomodo huiuſmodi examen inſtitui debeat.

Verus modus inquiritur, & aſſignatur. Ad hoc igitur mentale examen explicandum redeat in memoriam, quæ de regreſſu diximus videlicet regreſſum eſſe quendam demonſtrationis modum quo ab effectu confuſè cognito, ad cauſam confuſè cognoſcendam progredimur, ut mox à cauſa diſtinctè percepta ad effectum diſtinctè cognoſcendum reuertamur. Ex quo facilè intelliges duos ſaltem requiri diſcurſus, quorum alter dicitur demonſtratio *quia*, & per ipſum demonſtratur exiſtentia cauſæ: alter verò demonſtratio per cauſam proximam, per quem diſcurſum oſtenditur *propterquid* effectus; duos autem commemoratos diſcurſus in re propoſita interuenire nemini dubium, an autem ſufficiant, vel potius addendus ſit alter medio loco poſitus, qui ſit intellectus negotiatio, vel mentale quoddam examen, deducens mentem ipſam ad cauſæ quidditatem diſtinctè cognoſcendam, adeo ut hæc ita cognita medium ſufficiens ſit ad inferendum propterquid effectus diſtinctè: an verò ad hoc præſtandum ſufficiat cognitio de exiſtentia cauſæ in priori diſcurſu, maxime quidem in controuerſia poſitum eſt, quid in re propoſita mihi dicendum videatur, paucis aperiam, & ut a certis exordiar.

Prima Aſſertio quod non ſufficiat cauſæ exiſtentiam cognoſcere. Aſſerendum primò ad cognoſcendum propterquid effectus non ſat eſſe in demonſtratiuo regreſſu cauſæ duntaxat exiſtentiam cognoſcere.

Ratione ſuadetur. Prima ratio. Hanc aſſertionem ea ratio conuincit, quoniam cognitioni, quæ de cauſa habetur, cognitio de effectu proportione reſpondet; ut igitur per priorem diſcurſum habetur cognitio de cauſa quantum ad exiſtentiam: ſic in poſteriori diſcurſu cognitio de effectu, quantum ad exiſtentiam tantum eſſe debebit, nec eſſe poterit cognitio, quâ intellectus attingat propterquid ipſius, non enim idem eſt cognoſcere exiſtentiam effectûs, & propterquid eiuſdem; ad cognoſcendum igitur propterquid effectûs, haud ſatis cauſæ exiſtentiam cognoſcere, quod clarius explicatur exemplo, ſi quis à riſibilitate procedens arguat exiſtentiam rationalis, niſi huius naturam introſpexerit ſolum poterit reuertendo cognoſcere exiſtentiam riſibilis, non autem eius *propterquid*, ad quod eſt opus ulteriori quadam inquiſitione, quâ probè natura, & eſſentia rationalitatis cognoſcatur, eâ ſiquidem ignoratâ, non poteſt attingi *propterquid riſibilitatis, quoniam* adhoc oportet cognoſcere, quomodo ex rationalitate profluat riſibilitatis affectio. Verbo dicam, non ſat eſt cognoſcere exiſtere id, quod eſt cauſa ad habendum *propterquid* effectus; ſed id quod eſt cauſa ſecundum cauſæ rationem eſt cognoſcendum, ſeu & in idem recidit, quod eſt cauſa debet cognoſci ut cauſa; & hinc alia elicitur ratio.

Amplius igitur aſſertionem oſtendo, quoniam ad comparandam ſcientiam, non ſatis cognoſcere cauſam, ſed oportet illam cognoſcere quatenus cauſa eſt, ita ut cauſa non generet ſcientiam niſi cognita quatenus cauſa, ut nos docuit Philoſophus definiendo ſcientiam, in definitione ſiquidem particulam adhibet, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστί, *quod illius cauſa eſt* quâ ſignificari cauſam ut cauſam, ſuo loco docuimus; at cognoſcere cauſam duntaxat exiſtere, & quidem confuſo modo, non eſt cognoſcere cauſam, ut cauſam; ad cognoſcendum igitur propterquid effectûs, non ſatis cauſæ exiſtentiam cognoſcere. *Secunda ratio.* *1. Poſt. Tex. 7.*

Secunda Aſſertio. Aſſerendum ſecundò non ſtatim exiſtentiâ cauſæ perceptâ, reuertendum ad demonſtrandum *propterquid* effectus, ſed ulteriori eſt opus perquiſitione, quâ cauſæ cognoſcatur eſſentia. Hoc Ariſtotelem voluiſſe manifeſtum ſatis, quoniam id executioni mandauit; primò namque de phyſico auditu procedens ab effectu ad cauſam, cum ex naturali tranſmutatione materiæ quidem exiſtentiam inueſtigaſſet, non ſtatim redit à cauſa ad effectum, oſtendendo nimirum *propterquid* tranſmutabilitatis, ſed deprehensâ materiæ exiſtentia induſtriè venatur eiuſdem naturam plures de ipſa paſſiones declarando, ut quòd *contrariorum ſit ſuſceptiua* quorum natura eſt mutuò ſe expellere ab eodem ſubiecto, quâ ratione materia modo ſub forma, modo ſub priuatione eiuſdem exiſtit, aliiſque etiam de materia cognitis à priori reuertitur demonſtrans tranſmutabilitatem rerum naturalium per materiam, tanquam per cauſam, ut habetur primo libro de Ortu. Hoc idem feciſſe octauo libro eiuſdem operis perſpicuè conſtat; cum enim ibi per demonſtrationem *quia* ex æternitate motûs exiſtentiam æterni motoris intuliſſet, non ſtatim cognitâ huiuſmodi exiſtentiâ regreditur, optimè aduertens æternum motorem ita cognitum, ſufficiens non eſſe medium ad ſignificandum propterquid æterni motûs; ſed immoratur de induſtria in conſideratione motoris æterni, perſcrutando ſcilicet eius naturam, & oſtendendo illum eſſe impartibilem, innumerabilem, immobilem, quibus declaratis, diſtinctèque cognito primo motore, eo tanquam ſufficienti medio utens, reuertitur ad oſtendendum *propterquid* æterni motus; non igitur ſtatim primi motoris exiſtentia deprehensâ ad *propterquid* æterni motûs oſtendendum regreditur. *Ariſtotelis auctoritate comprobatur.* *Ratione ſuadetur.* *Octauo Phyſ. Tex. 32.* *Lib. 3. de Anima.*

Hoc idem ab ipſo factum cernimus, quando ex operationibus inuenit intellectum poſſibilem, & agentem, non enim ſtatim utriuſque exiſtentiâ cognita, reuertitur ad *propterquid*, oſtendendum de operationibus, quin potius omni ſtudio, diligentiâque, curat ſibi naturam utriuſque perſpectam reddere, tanquam ratus ad cognoſcendum propterquid de operationibus non ſatis eſſe utriuſque intellectus exiſtentiam cognouiſſe.

Sub qua ratione cauſa in regreſſu debeat attingi. At quia cauſa, quam in regreſſu indagamus, conſiderari poteſt ſub una, vel alia ratione, eſt propterea cur dubitetur, quænam ſit ratio, ſub qua nos reuertendo debeamus illam attingere, propterea breuiter.

Tertia aſſertio. Aſſerendum tertiò cauſam in regreſſu præſertim indagandam eſſe tanquam medium ad demonſtrandum *propterquid* effectus.

Ratione ſuadetur. Hoc mihi certum ex eo quod cauſa in regreſſu ſub ea ratio-

ratione debet attingi, ſub qua habet affectio ut ſubiecto conueniat, hoc enim pacto eſt *propterquid* illius; ſed hoc non habet cauſa, niſi quatenus medium eſt; obid cauſa in regreſſu ſub ratione medij debet attingi.

Quarta Aſſertio. Aſſerendum quartò non ſtatim habito priori diſcurſu ab effectu ad cauſam, cognitâque cauſâ ſub ratione cauſæ intellectum poſſe teneri ad cognoſcendum *propterquid* effectûs, ſed ad id indigere præſidio, quod, ἀνάλυσις, vel ζήτησις, *inquiſitio*, vel *exquiſitio*, dicitur: & in quo iſtud conſiſtat inquirendum eſſe.

Ratione ſuadetur. Ex præmiſſa quidem aſſertione præſens apertè colligitur; dicebatur enim ad demonſtrandum propterquid effectûs opus eſſe, ut intellectus cognoſcat cauſam, non modo ſub ratione cauſæ, ſed etiam ſub ratione medij, merito cuius effectus hoc eſt paſſio, ſiue affectio ſubiecto inſit; ſed hoc ab intellectu obtineri non poteſt, niſi per quandam inquiſitionem, ut mox intelliges; ergo ut intellectus demonſtrare poſſit *propterquid* effectûs, inquiſitio ei quapiam omnino ineunda eſt; aſſumptio euidens eſt, quandoquidem ad cognoſcendam cauſam ſub ratione medij, oportet diligenter obſeruare varias affectiones eiuſdem, & effectûs ſeu proprietatis; nam ſi viſo effectu, ac eius primo quidem occurſu, non ſtatim intellectus cauſam cognoſcit ſub ratione cauſæ, multo minus ſub ratione medij; neceſſe igitur eſt, ut aliquam inquiſitionem adhibeat.

Explicatur, in quo conſiſtat inquiſitio adhibenda in regreſſu. In quo autem hæc inquiſitio conſiſtat, breuiter explicabo; hæc proculdubio mentis, πρᾶγμα *negotium* eſt; propterea quòd ipſa conferre debet proprietatem cum cauſa, & huius naturam diligenter inquirere, ad quod variæ eius proprietates conducunt, quemadmodum etiam ad introſpiciendam naturam eius, de quo eſt affectio demonſtranda, hoc enim eſt quod Philoſophus inculcat dicendo, ἀλλὰ καὶ ἀνάπαλιν τὰ συμβεβηκότα συμβάλλεται μέγα μέρος πρὸς τὸ εἰδέναι τὸ τί ἐστιν *Sed & contra accidentia magnopere conferunt ad cognoſcendum quid eſt*. In his autem præſertim humanæ mentis elucet induſtria, nihil enim operoſius, quàm cauſas venari, adeo ut illas aſſecutus non immeritò felix dicatur; ſi mens autem unquam, ἀσχολίαν ἄγειν, ἔν τινι, *negotijs diſtrahi*, dici poſſit, tunc profectò maximè, cum in cauſarum exquiſitione verſatur, præſertim ſecundum illam rationem, ſecundum quam ad oſtendendum *propterquid* effectûs aſſumi debet; quomodo autem id tibi peragendum, non melius intelliges, quàm obſeruando quâ id arte Philoſophus fuerit aſſequutus; ineunda igitur tibi via, quam ipſe calcauit. Ariſtoteles porro cum ſibi propoſuiſſet tranſmutationis naturalis cauſam indagare, hanc cum materia, & cum rebus naturâ conſtantibus diligenter contulit, hoc autem peracto, non ſtatim materiam cognouit tranſmutationis prædictæ cauſam eſſe, ſed ſolum generationem naturalem abſque materia fieri non poſſe; reperit deinde materiæ conditiones, & quo munere in generationis exercitio fungatur, aduertens ipſam ſubeſſe contrarijs, eademque recipere, quæ ex ipſa materia ſe mutuò expellunt, proindeq; ſub contrariorum utroque, ſcilicet ſub forma, & priuatione temporibus tamen diuerſis materiam perſeuerare adeo ut ad extremum ipſe dicere potuerit, λέγω γὰρ ὕλην τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἑκάστῳ, ἐξ οὗ γίνεταί τι ἐνυπάρχοντος ἀεὶ κατὰ συμβεβηκός· εἴτε φθείρεται, εἰς τοῦτο ἀφίξεται ἔσχατον, ὥστε ἐφθαρμένη ἔσται, πρὶν φθαρῆναι. *Materiam enim voco primum cuiuſque rei ſubiectum, ex quo inſito fit aliquid non per accidens, ſique quid intereat, in hoc vltimum abibit, quare interempta erit, antequam intermatur*. Hoc igitur illud negotium mentis, quo quid materia ſit, in lucem prodit, ſeu eſt illud examen, per quod mens cognoſcit materiæ naturam, ſimulque principium eam eſſe generationis, & cauſam; his autem exantlatis, reuertitur ad generationem poſtea cognoſcendam, ſecundùm mutationis rationem hoc modo regreſſum inſtituendo, nempe primum è duobus, quibus conſtat diſcurſibus. *Vbi eſt generatio ſub ratione mutationis, ibi eſt materia; ſed in corpore naturam habente eſt generatio ſub ratione mutationis; ergo in huiuſmodi corpore materia eſt*, hic eſt primus diſcurſus, atque adeo prima regreſsûs pars. Modo autem paululùm ſubſiſtit, non tamen otioſa, ſed potius ſtudio cauſæ perquirendæ magis concitata, agitatione ſui per tranſmutationem iam dictam reperto materiam exiſtere, quid ipſa ſit, aſſequitur, proindeque deprehendit naturalem generationem abſque materia fieri non poſſe, quoniam in qualibet mutatione duo concurrunt contraria mutuò ſe expellentia ab eodem ſubiecto, cuiuſmodi ſunt forma, & priuatio, atque adeo à ſubiecto, quod ſit obnoxium ortui, & interitui, uti materia eſt, quæ propterea ingenerabilis, & incorruptibilis, modo ſub una, & modo ſub altera forma reperitur, ut idcirco, quicquid materiâ conſtat, intereat neceſſe eſt; ita ut inde generetur aliud; his autem peractis mens pergit demonſtratura per cauſam proximam tranſmutationem de corpore naturam habente, ita ratiocinando, *ubi eſt materia, ibi etiam, & naturalis generatio, hoc eſt generatio habens mutationem adnexam; ſed in corpore naturali reperitur materia; ergo in huiuſmodi corpore reperitur generatio mutationem habens adnexam*.

Annotatio. Hactenus autem dicta de cauſa, & effectu in regreſſu, ſunt etiam intelligenda de duabus inuicem cauſis in circulo, quod cauſa nimirum aſſumpta, pro medio in circulo, prius, & perfectius alijs vijs cognoſci debeat, adeò ut habeatur de ipſa immediata cognitio, ſiquidem cauſa prout huiuſmodi, debet immediatè cognoſci, ſecus ut effectus.

Difficultates aduerſus dicta quomodo diluenda. Difficultates autem quæ afferri ſolent, & quas magna ea parte ſuperius tractauimus, præſertim ex Ariſtotele depromptas, faciunt contra circulum formaliter, & propriè ſumptum, non autem materialiter, & impropriè acceptum; hoc enim dato, non ſequitur idem eodem modo cognitum eſſe notius, & ignotius, prius & poſterius, aut per ſe ipſum probari; ſed ſolum idem uno actu cognitum eſſe notius, quam ſit cognitum alio actu, & hunc in modum poſſe eſſe prius, vel poſterius &c. unde eſt ut hic diſcurſus dicatur circulus, vel regreſſu materialis, quoniam ad eandem reuertitur materiam, ille autem formalis, eòquòd ille reuertitur non ſolum ad eandem materiam, ſed ad eundem formalem conceptum.

Aliquæ igitur tantùm difficultates aduerſus dicta ſuperius de intermedia inquiſitione requiſita ad regreſſum breuiter ſunt expendendæ.

Prima difficultas. Primò autem ſe offert difficultas in eo poſita, quòd ſi admitteretur huiuſmodi perquiſitio intermedia ad cognoſcendam cauſam, ſequeretur hanc ex effectu per illam innoteſcere, ſed hoc deſtruit regreſſum, cum ſupponamus in hoc primò ab effectu procedi ad cauſam inquirendam, ut hæc nota reddatur.

Solutio. Reſpondendum ſequi duntaxat ex effectu non reddi notam cauſam immediatè niſi quantùm ad exiſtentiam, quod ultro fatendum, non enim hoc modo reddi poteſt nota quantum ad eſſentiam, & ſub ratione medij &c. ſecundum quam rationem non niſi intermedia perquiſitione cognoſcitur.

Secunda difficultas. Illud etiam difficultatis aliquid habet, quod ex hac intermedia perquiſitione regreſsûs natura deſtruitur; regreſſus enim ut ſuperius etiam dictum fuit, duplici proceſsu conſtat, ſcilicet ab effectu ad cauſam, & viciſſim, & in his duobus tantum conſiſtit, hæc igitur

Digitized by Google

intermedia perquiſitio adiuncta, regreſsûs naturam deſtruit.

Solutio. Fit obuiam reſpondendo, cum dicitur regreſsus in duobus illis proceſsibus conſiſtere, id intelligendum eſse tanquam in duabus partibus principibus, quæ duæ tantum profectò ſunt; non ſubinde tamen licet perquiſitionem intermediam reijcere.

Tertia difficultas. Amplius, hæc intermedia perquiſitio niſi longo tempore fieri non poſset, cum per illam inſtitui debeat comparatio inter cauſam & effectum, & utriuſque conditiones adinueniri; & nihilominus intellectus momento temporis utrunque proceſſum abſoluit; commentitia igitur eſt hæc intermedia perquiſitio.

Solutio. Sed quàm falſum ſit momento temporis utrunque proceſsum celebrari, quotidiana teſtatur experientia; utinam id ita eſset, non enim tot nobis forent perferendi labores ad inquirendas cauſas; breuiſſimo quidem tempore, ne momento dicam, inanes cogitationes fiunt, ſolidæ tamen meditationes non item, hæ namque debent veritatem attingere, quam Saturni, hoc eſt diuturni temporis filiam, non ineptè veteres finxerunt. Non inficiandum tamen quandoque tardius, quandoque citiùs cauſas rerum cognoſci, pro ratione euidentiæ earum, vel perſpicacitatis ingenij noſtri.

Quarta difficultas. Acrius tamen urgeri poteſt hoc pacto. Vel illa perquiſitio eſt ab effectu ad cauſam, vel viciſſim; alterutrum dicatur, ſequitur eſſe ſuperfluam, utpote non diſtinctam à duobus proceſſibus, quibus regreſsus conſtare perhibetur.

Solutio. Reſpondendum perquiſitionem illam intermediam eſse quidem à poſteriori, adhuc tamen à primo proceſsu diſtingui, quoniam hic ſolum tendit ad exiſtentiam cauſæ, illa verò ad eſsentiam, & ad alia, ad eiuſdem naturam ſpectantia; nam aliud eſt cognoſcere cauſam eſse, aliud, quid ipſa ſit attingere, & aliud habere perſpectum *propterquid* effectus, in quorum gratiam pauca quædam paulo infra ſubijciam, ut Sectioni denique modum faciam.

Rationis comprobatio. Superioris reſponſionis confutatio. Sed contra ſic aliquis inſurget. Admiſso cauſæ quidditatem demonſtratione *quia* notificari, ſequeretur ſufficientem eſse primam regreſsus partem, ſcilicet demonſtrationem ab effectu, atque adeo fruſtra quidem exquiſitionem intermediam, utpote procedentem ab effectu inſtitui, cum quicquid poterit hæc præſtare, prima diſcursûs pars abunde præſtiterit.

Confutationis confirmatio. Et in confirmationem illud accedit, quòd demonſtratio quia, vel ſemper notificat quid, vel nunquam, non autem aliquando notificat, aliquando non; ergo ſecunda non notificabit, ſi prior notificare non potuit.

Fit obuiã confutationi. 6. Diuin. Tex. 1. Obuiàm itur reſpondendo intermediam illam exquiſitionem requiri, non quia proceſsus ille ab effectu in prima parte regreſsûs non habeat vim notificandi *quid*, quemadmodum habet notificandi *quòd*, cum eiuſdem ſit mentis cognoſcere *quòd & quodquid*, ſed quoniam prior diſcurſus verſari non poteſt niſi in cognitione, *quod eſt* cauſæ, ſiquidem per ipſum infertur concluſio, in qua non oſtenditur cauſam cum ſuo effectu neceſsario nexu coniungi, ſed tantum in ſubiecto ineſse, virtute quidem maioris propoſitionis, in qua cauſa, & effectus iunguntur; & quoniam non cognoſcuntur ut effectus, & cauſa, ſed ut duo neceſsario vinculo coniuncta; propterea ſupereſt inquirendum, quo id pacto contingere dicendum ſit, an ſcilicet id accidat, eòquòd ſint cauſæ, & effectus, an aliqua aliã ratione, qua illa dicantur quomodocunque coniuncta, ad quod aſsequendum intellectus indiget illa perquiſitione, quæ, prout magis, vel minus cauſa in occulto iacet, gemina eſse poterit, aut enim erit demonſtratio *quia*, cum cauſa ſcilicet abſtruſior eſt, vel in demonſtratiua inductione conſiſtet, quod ab Ariſtotele obſeruatum censemus, is enim dum arguit; *Vbicunque eſt generatio ſubſtantialis, ibi eſt materia; ſed in corpore naturali eſt ſubſtantialis generatio: ergo in corpore naturali eſt materia*; maiorem inductione probat, qua de re infra, ubi de Methodo.

Confirmationi occurritur. Quædam præmittũtur. Ex his patet, quid ad confirmationem dicendum ſit. Quid autem Regreſſus requirat, explicandum ſupereſt. Ardua ſane res eſt, plurimiſque difficultatibus implicata à quibus ſe expedire non licet, niſi quædam præmittantur, quæ proximè videntur ad veritatem accedere, & primò quidem illud, videlicet, duo eſſe, quæ ad diſtinctè cauſam cognoſcendam, magno poſſunt nobis eſse præſidio, quorum unum eſt cognitio *quid eſt*, mens enim hinc ad cognoſcendum *quid eſt*, manu ducitur præcognitio ſiquidem *quòd eſt*, ad cætera cognoſcenda plurimum habet momenti. Secundum eſt quædam collatio inter cauſam inuentam, & effectum, cuius beneficio illa deprehenſa nit, non ita ut cognitio habita ſolum per comparationem attingat hanc eſse cauſam, & illum, effectum, ſed quoniam percipit aliquam conditionem cauſæ, & inde etiam aliam, ac aliam, donec tandem aſsequatur eam eſse huius effectûs cauſam, ita ut huius naturam hac arte ſibi perſpectam reddat. Num autem hoc definitionis ope, an potius reſolutiuæ methodi nobis aſsequi datum ſit, maximè controuerſum, de quibus opportunius Diſſertatione de Ordine, & Methodo diſputandum, ſolum hic iuuabit aduertere, quid per duos diſcurſus præſtetur, quibus tanquam principibus partibus regreſsum conſtare dicebamus; ſic enim magis innoteſcet ipſius regreſsûs natura, proinde faciliùs conſtabit quid de re propoſita ſuo loco dicendum ſit; per primum igitur diſcurſum, quo ab effectu ad cauſam progredimur non oſtendimus ſimpliciter cauſam eſse, non ſecus ac ſi diceremus, *fumus eſt; ergo ignis eſt in natura rerum*; ſed ex nexu effectus cum cauſa in maiori propoſitione, demonſtramus in ſubiecto aliquo tertio cauſam ineſse, eòquòd in eodem ſubiecto effectus inſit, quemadmodum per demonſtrationem *propterquid*, non concludimus effectum ſimpliciter eſse, ſed ex nexu cauſæ cum effectu in maiori propoſitione effectum eſse in aliquo ſubiecto tertio demonſtramus.

Demonſtratio ſiquidem eſt complexorum, quod adeo verum, ut, quando etiam quidpiam ex. gra. primum Motorem exiſtere demonſtrandum aſsumimus, quod eſt ſimplex in prædicatione de ſecundo adiacente, complexionem induat per prædicationem de tertio adiacente, atque adeo demonſtremus exiſtentiam tanquam prædicatum de eo, quod exiſtere concludendum ſuſcipimus. Sed aduertendum per intimionem agitatione mentis circa maiorem propoſitionem primæ demonſtrationis, quæ ab effectu eſt, fieri, non autem circa minorem, aut concluſionem; ſiquidem in concluſione connexio tantum cauſæ cum ſubiecto demonſtratur, quod eſt oſtendere an eſt ipſius cauſæ; in minori autem aſsumitur effectum cum ſubiecto connexum eſse; at in maiori habetur nexus cauſa cum effectu, nexus, inquam, in quo tota difficultas poſita eſt; ut propterea omnem induſtriam intellectus debeat in expendenda maiori propoſitione collocare, ut inde notificata, poſſit ad efficiendam demonſtrationem *propterquid* effectûs, adhiberi; neque mirum, namque maior per ſimplicem conuerſionem deſeruit demonſtrationi *propterquid* effectûs; minor autem, & concluſio ſola tranſpoſitione ad id indigent, ut videlicet minor demonſtrationis ab effectu fiat poſtlimæ

demon-

demonſtrationis concluſio.

1. Poſteriorum, Tex. 105. Cæterum dum pergit Philoſophus à particula centeſima quinta ita diſputat, ut oſtendat immediatam propoſitionem non ſolùm affirmatiuam, ſed negatiuam eſſe concedendam, ſimul declarans quomodo concedi debeat ſumptâ occaſione ex antecedenti particula, cum enim ibi docuiſſet primam figuram eſſe maximè accommodatam ad ſcientiam comparandam, non ita tamen, ut excludenda ſit ſecunda, aducens hoc fieri non poſſe de medio ſublatâ negatiuâ immediatâ propoſitione; propterea duxit operæ pretium hanc explicare, ſub illis verbis, *quemadmodum autem contingebat A, ineſſe B, indiuiduè, ita & non ineſſe contingit*. Explicat indiuiduè ineſſe hiſce verbis, *dico autem indiuiduè ineſſe, aut non ineſſe, eòquòd non eſt ipſorum medium, ſic enim non erit ſecundum aliud ineſſe, aut non ineſſe*; & rectè quidem, nam propoſitio, cuius datur medium inter prædicatum & ſubiectum, diuidua eſt, nempe diuiſibilis in duas.

1. Poſter. Tex. 105. Explicat porrò quænam ſit propoſitio immediata negatiua, & ait eam eſſe, cuius & ſubiectum, & prædicatum eſt ſupremum genus; ut hæc *nulla ſubſtantia eſt quantitas*; ratio autem in eo poſita, quoniam omnis propoſitio negatiua, cuius vel prædicatum, vel ſubiectum eſt ſub aliquo genere, mediata eſt, & demonſtrabilis, ſemper enim per genus illud poterit demonſtrari, ut ſi dicatur *nulla ſubſtantia eſt linea*; cum enim linea ſub quantitate contineatur, propoſitio demonſtrabilis eſt hoc modo, *nulla ſubſtantia eſt quantitas; omnis linea eſt quantitas; ergo nulla ſubſtantia eſt linea*.

Dubitatio. Dubitatio tamen inſurgit, quoniam videtur propoſitio negatiua, in qua unum ſupremum genus de altero prædicatur, demonſtrari poſſe per definitionem unius ex illis, nempe ſubſtantiam non eſſe quantitatem per definitionem ſubſtantiæ; immo per aliqua accidentia, quæ vel ſubſtantiam, vel quantitatem conſequuntur.

Solutio. Occurritur utrunque negando, tum quia ſuprema genera propriè definiri non poſſunt, tum quia etſi concedatur hæc per accidentia poſſe demonſtrari, id erit per demonſtrationem à Poſteriori, de qua in præſentia non fit ſermo. Sunt etiam, & alia negatiuarum propoſitionum genera, cuiuſmodi ſunt illæ, quarum termini ſub eodem genere continentur, ut *nullus homo eſt Leo; nullus homo eſt planta*; tales autem propoſitiones per genus proximum oſtendi poſſunt, dummodo in genere remoto conueniant; ita quidem demonſtrabimus nullum hominem eſſe plantam, eòquòd nulla planta ſit animal; conſtat autem animal eſſe proximum genus, ſub quo continetur homo. Quòd conueniant in genere proximo, poſſunt per ultimam differentiam oſtendi, ut *nullus Leo eſt homo*, quoniam nullus Leo eſt rationis particeps. Dantur etiam negatiuæ propoſitiones, in quibus una differentia de alia prædicatur, ut *rationalitas non eſt rugibilitas*, ſeu *rationale non eſt rugibile*; de his autem idem ac de ſupremis generibus iudicium eſto.

SECTIO TERTIA.

De ſyllogiſmo gignente in nobis ignorantiam, ac de alijs, de quibus deinceps Ariſtoteles edisserit.

Tractationis ordo. CVm hucuſque diſputatum fuerit de ſyllogiſmo, qui parit ſcientiam, cuiuſmodi eſt ille, qui dicitur demonſtratio, hoc loco non erit ab re de ſyllogiſmo oppoſito pauca quædam ſubijcere, hinc enim ſyllogiſmi demonſtratiui natura magis elucebit. Præmittendum autem utrunque ſyllogiſmum ratione formæ bonum dici poſſe, cum uterque in debito modo, & figura fiat, non tamen uterque bonus ratione materiæ, nam ſyllogiſmus, per quem acquiritur ſcientia, ſemper eſt ex præmiſſis veris de concluſionibus veris, ut ſuo loco fuit explicatum; Syllogiſmus autem per quem in nobis fit ignorantia atque deceptio, quamuis plerunque bonus ſit ratione formæ, non tamen ratione materiæ, quoniam concluditur per hunc ſyllogiſmum concluſio falſa ex utraque falſa præmiſſa, aut ex altera tantummodo falſa. In quorum gratiam præmittenda eſt ignorantiæ quædam communis acceptio, quatenus idem ſignificat, ac neſcientia, quæ de ijs eſſe dicitur, quæ ſcire aliquis non poteſt; eadem verò propriè ſumpta eſt de ijs, quæ poteſt quiſpiam ſuâ cognitione percipere; de his Ariſtoteles verba facturus ſuam tractationem in duas diuidit partes, iuxta duplicem ignorantiæ ſpeciem, videlicet prauæ diſpoſitionis, & ſimplicis, ac puræ negationis. Primò autem de prima ſpecie diſputationem inſtituit ſuam conſiderationem in duas diuidens partes, nam primò ſermonem habet de ſyllogiſmo deceptorio, qui fit ſecundum propoſitiones immediatas, tum negatiuas, tum affirmatiuas; ſecundò de ſyllogiſmo deceptorio, qui fit ſecundum propoſitiones mediatas, ſimiliter, tum negatiuas, tum affirmatiuas. Ad primum quod attinet; de ignorantia prauæ diſpoſitionis ita loquitur. Ἄγνοια δ᾽ ἡ μὴ κατ᾽ ἀπόφασιν, ἀλλὰ κατὰ διάθεσιν λεγομένη, ἔστι μὲν ἡ διὰ συλλογισμοῦ γινομένη ἀπάτη. *Ignorantia verò, quæ non ſecundum negationem, ſed ſecundum diſpoſitionem dicitur, eſt deceptio, quæ per ſyllogiſmum efficitur*: Itaque ignorantia prauæ diſpoſitionis eſt deceptio orta in nobis, vel ſine ſyllogiſmo, non tam ſcilicet ex diſcurſu, quàm ex defectu eiuſdem, vel ex ſyllogiſmo. Ignorantia prauæ diſpoſitionis in nobis orta ex ſyllogiſmo, vel eſt circa propoſitiones immediatas, vel circa mediatas: vel circa affirmatiuas, vel circa negatiuas. In his autem tractandis Ariſtoteles ita ſe gerit, primò enim edisſerit de ignorantia prauæ diſpoſitionis ortum ducente ex ſyllogiſmo circa propoſitiones immediatas: ſecundò de ea, quæ pariter ex ſyllogiſmo oritur circa propoſitiones mediatas; tertiò de ignorantia puræ negationis.

Ignorantia communiter ſumpta quid. Propriè ſumpta quid.

1. Poſter. tex. 109.

Ignorantia prauæ diſpoſitionis diuiſio.

Ignorantia prauæ diſpoſitionis orto in nobis ex ſyllogiſmo. Tractationis ordo.

Ignorantia deceptionis ex ſyllogiſmo orta circa propoſitiones immediatas duplex eſt: altera, qua concluditur eſſe, quod non eſt, ut ſi concludatur hæc propoſitio *omnis qualitas eſt ſubſtantia*, cum propoſitio vera, & immediata ſit, *nulla qualitas eſt ſubſtantia*: altera, quâ concluditur non eſſe quod eſt, ut ſi concludatur hæc propoſitio, *nullum corpus eſt ſubſtantia*, cum propoſitio vera, & immediata ſit, *omne corpus eſt ſubſtantia*. Propoſitio falſa ſolum concludi poteſt ex præmiſſis falſis, niſi ſyllogiſmus in forma peccet; ergo vel concludi poteſt ex utraque præmiſſa falſa, vel ex altera tantum falſa; ſi utraque eſt falſa, vel eſt falſa omnino; ita ut contraria ſit vera; vel eſt falſa ex parte, ita ut contraria non ſit vera; ſed contradictoria.

Ignorantia prauæ diſpoſitionis, ortæ in nobis ex ſyllogiſmo duplex.

Propoſitio totaliter falſa quid. Quid ex parte falſa.

1. Poſt. tex. 109. & 110.

His præhabitis, aggreditur explicare, quem in modum poſſit inferri concluſio affirmatiua falſa contraria negatiuæ veræ, & immediatæ. Hæc propoſitio negatiua, *nulla quantitas eſt ſubſtantia*, vera eſt & immediata; Si per medium igitur aliquod hæc probetur affirmatiua, *omnis quantitas eſt ſubſtantia*, Syllogiſmus fiet concludens falſam propoſitionem contrariam negatiuæ, veræ, & immediatæ. Hic autem ſyllogiſmus tribus modis fieri poteſt, vel nimirum ex utraque præmiſſa totaliter falſa, adeo ut earum contrariæ ſint veræ: vel ex utraque præmiſſa partialiter falſa, ita ut non contrariæ, ſed contradictoriæ præmiſſarum veræ ſint: vel fieri poteſt ſyllogiſmus concludens poſitam concluſionem falſam ex altera præmiſſa vera, altera autem falſa, non ita tamen, ut utralibet præmiſſarum poſſit.

Digitized by Google

poſſit eſse vera, ſed ſolùm maior, minor enim ſemper erit falſa.

Ad primum quod attinet; ſumatur pro medio aliquid, de quo ſubſtantia poſſit uniuerſaliter negari, quemadmodum, & de quantitate, tale autem medium eſt *qualitas*: tum affirmando uniuerſaliter ſubſtantiam de qualitate in maiori propoſitione, & in minori qualitatem affirmando uniuerſaliter de quantitate, fiet ſyllogiſmus inferens poſitam concluſionem falſam ex utraque præmiſsa totaliter falſa, ita ut contraria vera ſit; ut *omnis qualitas eſt ſubſtantia; omnis quantitas eſt qualitas; ergo omnis quantitas eſt ſubſtantia*.

1. Poſt. Tex. 110. Ad ſecundum quod attinet; ſumendum aliquid pro medio, de quo ſubſtantia partialiter tantùm poſſit affirmari, quemadmodum & de quantitate; huiuſmodi autem medium eſt *perfectum*; de hoc autem in maiori uniuerſaliter affirmetur ſubſtantia, ipſum verò in minori de quantitate uniuerſaliter affirmetur, & fiet hic ſyllogiſmus, *omne perfectum eſt ſubſtantia omnis quantitas eſt perfecta; ergo omnis quantitas eſt ſubſtantia*; in hoc autem ſyllogiſmo utraque præmiſsarum falſa eſt ſolùm partialiter, adeo ut contradictoriæ, non autem contrariæ veræ ſint; non enim hæc propoſitio, *nullum perfectum eſt ſubſtantia*, vera eſt, quemadmodum nec iſta, *nulla quantitas eſt perfecta*, ſed ſolùm vera eſt, *aliquod perfectum non eſt ſubſtantia*, quemadmodum & hæc, *aliqua quantitas non eſt perfecta*.

1. Poſt. Tex. 111. Ad tertium quod ſpectat; maior poteſt eſſe vera, quoniam ſumi poteſt pro medio, aliquid inferius ſubſtantiâ, quæ maius extremum eſt; tale autem medium eſt *homo*, de quo ſubſtantia, tanquam de inferiori poterit uniuerſaliter, & verè affirmari, fierique vera propoſitio, *omnis homo eſt ſubſtantia*; at verò *homo* non poterit in minori verè affirmari de quantitate, fiet autem ſyllogiſmus hoc modo, *omnis homo eſt ſubſtantia; omnis quantitas eſt homo; ergo omnis quantitas eſt ſubſtantia*; ex huius ſyllogiſmi duabus præmiſsis, maior eſt vera, minor autem falſa.

Dubitatio Prima ſolutio. Quæri autem ſolet, an hoc fieri poſſit ex maiori falſa, & minori vera. Quidam abſolutè negant, quoniam ſi vera eſse poſset minor veritate requiſitâ ad demonſtrationem, deberet de minori extremo affirmari medium, quod ſit definitio ſubiecti; ſiquidem demonſtrationis medium eſt ſubiecti, ſeu minoris extremi definitio; at verò ſubiectum, puta quantitas, non habet definitionem; ergo non poterit fieri ſyllogiſmus minore exiſtente affirmatiuâ. Minorem probant; ſupponitur enim, inquiunt, hanc propoſitionem affirmatiuam, *omnis quantitas eſt ſubſtantia*, contrariam eſse huic negatiuæ veræ, & immediatæ, *nulla quantitas eſt ſubſtantia* at eo ipſo, quòd hæc eſt immediata, ſubſtantia negatur de quantitate ratione ſui, & proinde quantitas non habet ſuperius genus, alioquin ſubſtantia de quantitate ratione talis prioris generis negaretur, ac ob id illa propoſitio, non foret immediata, ſed mediata; ergo quantitas defectu generis, definitionem habere non poteſt.

Secunda ſolutio præfertur. Rectius alij reſpondent id fieri non poſſe niſi in duobus caſibus, quorum primus eſt, quando medium eſt terminus tranſcendens, ut *omne ens eſt quantitas; omnis ſubſtantia eſt ens; ergo omnis ſubſtantia eſt quantitas*; ſi namque pro medio, terminus prædicamentalis, puta generaliſſimum alicuius prædicamenti ſumatur utraque præmiſſa falſa erit, ut *omnis qualitas eſt quantitas; omnis ſubſtantia eſt qualitas; ergo omnis ſubſtantia eſt quantitas*. Secundus caſus eſt quando arguitur per regulam antepradicamentalem, *quidquid dicitur de aliquo, dicitur etiam &c.* ut *omnis ſubſtantia eſt numerus; omnis numerus eſt quantitas; ergo omnis ſubſtantia eſt quantitas*.

Ibidem. Concludit Philoſophus deceptionem circa affirmatiuam contrariam negationi immediatæ contingere non poſſe, niſi per ſyllogiſmum primæ figuræ, eâ ratione ductus, quoniam ſecunda figura ſolùm negatiuè, tertia ſolùm particulariter concludit; hic autem habetur ſermo de ſyllogiſmo oppoſito demonſtrationi; quemadmodum igitur demonſtratio non concludit particulariter, ſed uniuerſaliter; ſic ſyllogiſmus illi oppoſitus debet uniuerſaliter concludere, proindeque in prima figura, & in *Barbara*, fieri.

1. Poſt. Tex. 112. Cum autem explicaſſet, quâ ratione per ſyllogiſmum concludatur affirmatiua falſa contraria negatiuæ veræ, & immediatæ; explicat modo, quo pacto concludatur negatiua falſa contraria affirmatiuæ, veræ, & immediatæ. At verò propoſitio negatiua uniuerſalis falſa contraria affirmatiuæ, veræ, & immediatæ, tum in prima, tum in ſecunda figura concludi poteſt, non autem in tertia, quæ ſolùm particulariter concludit.

Ibidem. In prima autem figura fieri poteſt ſyllogiſmus ex utrâque falſa, & ex altera tantùm, ſiue ſit maior, ſiue minor; ex utraque falſa; ſi enim ſumatur pro medio aliquid, de quo maius extremum, hoc eſt animal dicatur æquè immediatè, ac de homine qui ſit minus extremum; medium autem ſit equus, & concludetur falſa concluſio ex duabus falſis præmiſſis; nam hæc eſt uniuerſalis negatiua immediata, & falſa, *nullus homo eſt animal*; quemadmodum enim propoſitio affirmatiua uniuerſalis, in qua prædicatur definitio, vel pars definitionis de definito eſt immediata, & vera, quoniam inter definitionem, & definitum, nullum cadit medium, non diſſimiliter eius negatiua uniuerſalis eſt immediata, & falſa. Quamobrem hæc propoſitio, *nullus homo eſt animal*, in prima figura ex duabus præmiſſis falſis concludi hoc modo poterit, *nullus equus eſt animal; omnis homo eſt equus; ergo nullus homo eſt animal*. Conſtât autem utranque præmiſſam, & concluſionem falſam eſſe.

Secundò poteſt eadem concluſio inferri ex una tantum præmiſſa falſa, ſiue illa ſit maior, ſiue minor. Ex maiori quidem vera, & minori falſa, poteſt hæc propoſitio concludi *nullus homo eſt animal*; cum enim animal non omnibus inſit, ſumi poteſt pro medio aliquid, cui animal uniuerſaliter non inſit, puta *lapis*, & tunc vera erit maior, *nullus lapis eſt animal*, minor autem *omnis homo eſt lapis*, eſt falſa, tum, quia eo ipſo quòd animal uniuerſè negatur de lapide, lapis autem uniuerſè de animali, ac de omnibus contentis in illo, cuiuſmodi eſt homo, propterea falſa erit propoſitio *omnis homo eſt lapis*; tum quia ſi maiori exiſtente verâ, minor etiam vera eſſet, concluſio quoque deberet eſſe vera, nec poſſet eſſe falſa cum ex vero falſum deduci nequeat. Poteſt itidem eſſe vera minor maiori exiſtente falſa. Minus extremum, exem. gra. *homo*, ſicut immediatè continetur in animali; ſic poteſt contineri mediatè in aliquo ſuperiori, nempe viuente; quamobrem, ſi ſuperius illud puta *viuens* ſumatur pro medio, fiet ſyllogiſmus hoc modo; *nullum viuens eſt animal, omnis homo eſt viuens; ergo nullus homo eſt animal*, ubi conſtat concluſionem falſam ex maiori falſa, & minori vera deduci. Hoc idem fiet, ſi medium minus latè pateat, quàm maius extremum, cum minori extremo tamen reciprocetur hoc modo, *nullum riſibile eſt animal; omnis homo eſt riſibilis; ergo nullus homo eſt animal*.

Tex. 115. Poteſt etiam in ſecunda figura propoſitio falſa deduci ex duabus præmiſſis, quarum utraque falſa ſit, quemadmodum etiam ex altera falſa, ſiue ſit maior, ſiue minor. Exemplum primi in *Ceſtres* hoc modo;

omne animal eſt rationale; nullus homo eſt rationalis; ergo nullus homo eſt animal. Exemplum ſecundi in *Cæſare* hoc pacto; *Nullum animal eſt lapis; omnis homo eſt lapis: ergo nullus homo eſt animal*. Poteſt etiam eſſe maior falſa, & minor vera, ut *nullum animal eſt riſibile; omnis homo eſt riſibilis; ergo nullus homo eſt animal*.

Sed in horum maiorem explicationem ex non ignobilis Neoterici ſententia, pauca quædam adijciam, quomodo ſcilicet in ſecunda figura propoſitio falſa, ut *nulla albedo eſt color*, poſſit ex duabus præmiſſis deduci, quarum utraque falſa ſit, ut ſi diceremus *nullus color eſt nigredo; omnis albedo eſt nigredo: ergo nulla albedo eſt color*, per quem ſyllogiſmum infertur concluſio falſa ex duabus præmiſſis falſis, non tamen totaliter falſis: quandoquidem maior propoſitio *nullus color eſt nigredo*, falſa eſt ex parte, ſed non totaliter; non enim eius contraria, nempe *omnis color eſt nigredo*, ſed eius contradictoria, *aliquis color eſt nigredo*, vera eſt. In ſecunda autem figura concluſionem negatiuam falſam oppoſitam propoſitioni veræ, & immediatæ non poſse ex duabus præmiſſis totaliter falſis inferti, ex eo conſtat, quoniam propoſitio negatiua falſa oppoſita veræ immediatæ eſt totaliter falſa, adeo ut eius contraria ſit vera; ſed propoſitio negatiua totaliter falſa non poteſt inferri in ſecunda figura ex duabus præmiſſis totaliter falſis; ergo in ſecunda figura concluſio negatiua falſa oppoſita propoſitioni veræ, & immediatæ non poterit inferri &c. Maior probata manet quia eo ipſo, quod hæc propoſitio ex. gra. *albedo eſt color* immediata ſit, prædicatum ſubiecto conuenit per ſe, omni & ſemper, ut immediata propoſitio requirit; ergo eo ipſo vera erit, *omnis albedo eſt color*; ergo hæc negatiua *nulla albedo eſt color* eo ipſo quòd opponitur veræ immediatæ eſt totaliter falſa. Minor autem principalis argumenti probatur, nam ſi propoſitio falſa totaliter, ut *nulla albedo eſt color*, deduceretur in ſecunda figura ex duabus præmiſſis totaliter falſis, deberet id fieri per medium, quod uniuerſaliter de omni albedine affirmaretur, & uniuerſaliter negaretur de omni colore, vel contra ut in *Cæſare*. *Nullus color* eſt *C; omnis albedo eſt C; ergo nulla albedo eſt color*, vel in *Cameſtres*: *omnis color eſt C; nulla albedo eſt C; ergo nulla albedo eſt color*. At ſi medium C, hoc modo ſe habet, repugnat maiorem, & minorem eſſe totaliter falſas, adeo ut contrariæ ſint veræ; propoſitio igitur negatiua totaliter falſa nequit in ſecunda figura, ex duabus præmiſſis totaliter falſis inferri. Minor inde conſtat quoniam illæ præmiſſæ, *nullus color eſt C; omnis albedo eſt C*, ſunt totaliter falſæ, earum ſiquidem contrariæ *omnis color eſt C; nulla albedo eſt C*, veræ ſunt; at ex his in *Cameſtres* eadem infertur concluſio *nulla albedo eſt color*, quæ ſupponitur falſa; ex duabus igitur præmiſſis veris concluſio ſequitur falſa, quòd fieri non poteſt, cum ex vero non ſequatur falſum. Si autem illæ præmiſſæ, *omnis color eſt C, nulla albedo eſt C*, ſunt falſæ totaliter, neceſſe eſt, earum contrarias *nullus color eſt C; omnis albedo eſt C* veras eſſe; ex his autem in *Cæſare* infertur concluſio, *nulla albedo eſt color*, quæ ſupponitur falſa, quod eſt inconueniens, cum ex vero falſum deduci non poſſit; impoſſibile igitur ut concluſio negatiua totaliter falſa in ſecunda figura ex utraque præmiſſa totaliter falſa inferatur.

Tex. 116. Non repugnat autem concluſionem eandem ex ambabus præmiſſis partialiter falſis inferri; quandoquidem poteſt aſſumi medium, quod ſolum partialiter inſit utrique extremo nimirum *colori*, & *albedini*, quod quidem medium ſit, *ſummè intenſum*: ſi hoc igitur medium de uno extremorum uniuerſaliter affirmetur, de altero autem uniuerſaliter negetur, ſequentes fient ſyllogiſmi, quorum primus in *Cameſtres*. *Omnis color eſt ſummè intenſus; nulla albedo eſt ſummè intenſa; ergo nulla albedo eſt color*. In *Cæſare* hoc modo. *Nullus color eſt ſummè intenſus; omnis albedo eſt ſummè intenſa; ergo nulla albedo eſt color*.

Tandem concluſio negatiua falſa contraria propoſitioni veræ immediata, ut *nulla albedo eſt color*, inferri poteſt in ſecunda figura ex duabus præmiſſis, quarum altera ſit falſa, altera autem ſit vera. Hoc porrò continget omnino, ſi ſumatur medium, quod vel uniuerſè negari poſſit de maiori extremo, vel poſſit uniuerſè affirmari, quæ ut exemplis illuſtrentur, pro medio ſumatur *ſubſtantia* quæ uniuerſè de colore negari poteſt, cum itaque omnis albedo ſit color; & ſubſtantia poteſt uniuerſè de albedine negari; ſi ſubſtantia uniuerſè negetur de colore, & uniuerſè de albedine affirmetur, fit hic ſyllogiſmus in *Cæſare*, *nullus color eſt ſubſtantia; ſed omnis albedo eſt ſubſtantia; ergo nulla albedo eſt color*; ſed huius ſyllogiſmi maior eſt vera, minor autem falſa. At ſi *ſubſtantia* uniuerſè affirmetur de colore, & uniuerſè negetur de albedine, fiet ſyllogiſmus in *Cameſtres*. *Omnis color eſt ſubſtantia; nulla albedo eſt ſubſtantia; ergo nulla albedo eſt color*; Conſtat porrò huius ſyllogiſmi maiorem eſſe veram, minorem autem falſam. Hoc idem eueniet ſi ſumatur medium quod uniuerſè poſſit affirmari, de maiori extremo, puta de colore, huiuſmodi autem medium ſit *Qualitas*; nam eò ipſo quòd omnis albedo ſit color, qualitas poterit uniuerſè de albedine affirmari; quamobrem ſi qualitas uniuerſè negetur de colore, & uniuerſè affirmetur de albedine, fiet ſyllogiſmus in *Cæſare* hoc modo *nullus color eſt qualitas. omnis albedo eſt qualitas, ergo nulla albedo eſt color*. Si autem qualitas uniuerſè affirmetur de colore, & uniuerſè negetur de albedine, fiet ſyllogiſmus in *Cameſtres*, *ut omnis color eſt qualitas; nulla albedo eſt qualitas; ergo nulla albedo eſt color*; Tot igitur ſunt modi, quibus concluſio negatiua falſa appoſita affirmatiuæ veræ poteſt inferri in ſecunda figura, vel ex utraque præmiſſarum, falſa, vel ex altera falſa & altera vera; hæc ferè Neotericus, quem initio dixi, quæ ulterius opus eſſet explicare, ſed hæc ſatis, cum eadem copioſius in Inſtitutionibus tractauerimus.

Egit de deceptione contraria propoſitionibus immediatis, nunc de illa, quæ contraria eſt mediatis diſputationem inſtituit. Et primò docet quomodo contingat circa negatiuas falſas oppoſitas affirmatiuis veris mediatis; ut circa hanc, *nullum triangulum habet tres angulos equales duobus rectis*, quę opponitur huic veręmediatæ, *omne triangulum habet tres angulos æquales duobus rectis*. Vel *nullus homo eſt riſibilis* quæ opponitur huic veræ mediatæ, *omnis homo eſt riſibilis*. Secundò declarat quo pacto eueniat circa affirmatiuas falſas, oppoſitas negatiuis veris mediatis, ut *diameter quadrati eſt commenſurabilis coſtæ*; quæ opponitur huic veræ, mediatæ *diameter non eſt commenſurabilis coſtæ*. Vel *omnis homo eſt qualitas*, quæ opponitur huic *nullus homo eſt qualitas*. Tertiò tandem de ignorantia puræ negationis diſputabit. Tex. 117. 118. 119. 120. Tex. 121. 122.

Ad primum quod ſpectat; propoſitio negatiua uniuerſalis falſa, oppoſita veræ mediatæ, ſolùm inferri poteſt in prima & ſecunda figura, non autem in tertia, quæ ſolum particularem concluſionem colligit. In prima autem figura poteſt colligi; vel per medium proprium, ex quo infertur vera concluſio, vel per medium non proprium, ex quo benè tamen vera deducatur concluſio; vel per medium extraneum ex quo non benè poſſit vera concluſio deduci.

Quando infertur per medium proprium. Medium autem

Digitized by Google

autem proprium dicitur, quod eſt illud idem, per quod fit etiam vera demonſtratio oppoſita, unus eſt argumentationis modus, ut nimirum, minor ſit vera, maior autem falſa, quæ ſic explicari poſſunt. Medium proprium ad oſtendendam hanc veram propoſitionem *omnis homo eſt admiratiuus*, eſt rationale, utpote cauſa, unde habet homo ut ſit admiratiuus, ex hoc autem medio demonſtratur omnem hominem admiratiuum eſſe ita ratiocinando. *Omne rationale eſt admiratiuum ſed omnis homo eſt rationalis; ergo omnis homo eſt admiratiuus*. Ad concludendam autem hanc negatiuam falſam, *nullus homo eſt admiratiuus* in prima figura per medium proprium, concludi debet per rationale, tanquam per medium proprium, per quod tamen concludi non poteſt, niſi mutando maiorem uniuerſalem affirmatiuam in ſuam contrariam uniuerſalem negatiuam, relictâ minori, quæ mutationem non patitur; quoniam in prima figura ad concludendum directè uniuerſalem negatiuam, minor eſſe debet uniuerſalis affirmatiua, & medium de minori extremo debet affirmari; ſola propterea maior è duabus præmiſſis debet eſſe falſa, & minor debet eſſe vera, ut hic efformetur ſyllogiſmus, *nullum rationale eſt admiratiuum; ſed omnis homo eſt rationalis; ergo nullus homo eſt admiratiuus*. Hoc itaque modo per medium proprium.

Tex. 123. Sequitur hoc idem explicandum, ſi ſumatur medium non quidem omninò proprium, ſed ſimile proprio in hoc, quod per ipſum oſtendi poteſt oppoſita affirmatiua vera, non erit tamen demonſtratio, ſed verus ſyllogiſmus, qui veram concluſionem utcunque demonſtrat, licet non per propriam rei cauſam, ut ad demonſtrandum hominem eſſe riſibilem, tanquam propria cauſâ, & proprio medio utimur rationale, ex quo demonſtrationem conficimus, quæ ſcientiam parit; ſi loco autem rationalis accipiatur *felicitatis capax*, per quod eadem concluſio probetur, non erit utique demonſtratio per propriam rei cauſam, veridicus tamen erit ſyllogiſmus, & in hoc demonſtrationi perſimilis, quòd ex veris propoſitionibus, veram concluſionem infert; ſi per tale igitur medium fiat ſyllogiſmus deceptorius, in eo idem continget, quod in illo, qui per propriam rei cauſam fiebat: neceſſe ſiquidem erit non diſſimiliter eandem manere minorem affirmatiuam in ſyllogiſmo deceptorio, quæ vera fuit in ſyllogiſmo veridico, ac ob id hanc ſemper veram eſſe, maiorem verò falſam fieri, eò quòd affirmatiua eſt conuerſa, ſiue mutata in negatiuam, nam verus ſyllogiſmus eſt, *omne felicitatis capax eſt riſibile; omnis homo eſt felicitatis capax; ergo omnis homo eſt riſibilis* deceptorius autem erit, *nullum felicitatis capax eſt riſibile; omnis homo eſt felicitatis capax; ergo nullus homo eſt riſibilis*. In prima igitur figura concluſio negatiua uniuerſalis falſa per media, per quæ benè probatur uniuerſalis vera, ſeu ſint propria, ſeu non propria, non poteſt niſi unico modo concludi; in quo nimirum maior ſit falſa, minor autem vera, eò quòd nequit per dicta media aliter concludi in prima figura, niſi relinquendo minorem, in qua in prima figura ſemper medium affirmari debet de minori extremo, atque adeo tranſmutando maiorem in ſuam contrariam.

Tex. 124. Si autem ſyllogiſmus deceptorius non fiat per medium proprium, nec per ſimile proprio, hoc eſt ſi fiat per tale medium, ex quo non poſſit fieri veridicus ſyllogiſmus contrarius ad oſtendendam affirmatiuam veram concluſionem, oppoſitum euenit eius, quod proximè de medio proprio dictum fuit; non enim ſola maior poteſt eſſe falſa, ſed vel ambæ ſimul propoſitiones falſæ ſunt, vel ſola minor. Itaque ſi negatiua concluſio falſa inferatur in prima figura per medium non proprium, nec *ſimile proprio*, ſeu per medium extraneum (medium autem extraneum eſt per quod non poteſt fieri vera demonſtratio oppoſita, ſeu quod eſt contrarium proprio &c. per quod videlicet non benè poteſt probari oppoſita vera.) Quando medium uniuerſaliter negari poteſt de minori extremo, maius verò extremum poteſt de ipſo affirmari, tunc, ambæ præmiſſæ ſunt totaliter falſæ. Sit ex. gra. hæc negatiua falſa, *nullus homo eſt viuens* oppoſita quidem huic veræ mediatæ *omnis homo eſt viuens*, quæ demonſtrari poteſt per *animal*, tanquam per medium proprium. Sumatur *Arbor*, quæ medium extraneum eſt quod uniuerſaliter negari poteſt de homine, minori quidem extremo, ſiquidem nullus homo eſt arbor, de ipſa autem arbore poteſt uniuerſaliter affirmari viuens, quod maius extremum eſt, quandoquidem omnis arbor eſt viuens; ſi per huiuſmodi autem medium negatiua falſa probetur in prima figura, utraque præmiſſarum erit totaliter falſa, ita ut in *Celarent* liceat ſic argumentari. *Nulla arbor eſt viuens; omnis homo eſt arbor; ergo nullus homo eſt viuens*. Ratio autem rea profectò, quia in prima figura ad uniuerſalem negatiuam directè concludendam, in maiori de medio debet uniuerſaliter maius extremum negari; at verò ea hypotheſi medium ſumitur, de quo maius extremum poteſt uniuerſaliter affirmari; ergo maior erit totaliter falſa, ita ut contraria ſit vera. Rurſus medium in minori debet uniuerſaliter de minori extremo affirmari; at ex hypotheſi medium ſumitur, quod uniuerſaliter de minori extremo negari poteſt; conſequens propterea ſit ut minor ſit totaliter falſa; ita ut contraria ſit vera. Medium extraneũ quid.

Si negatiua tandem in prima figura per medium extraneum inferatur, de quo maius extremum poſſit uniuerſaliter negari, ſola minor falſa erit. Ibidem.

Itaque ad inferendam hanc negatiuam falſam, *nullus homo eſt viuens*, ſumatur medium extraneum, de quo viuens poſſit uniuerſaliter negari; ut *triangulum*, maior, quæ ex neceſſitate eſt negatiua, vera erit, ut *nullum triangulum eſt viuens*; cum autem non poſſit falſa concluſio ex utraque vera præmiſſa deduci, conſequens ſit ut minor ſit falſa, atque adeo liceat in *Celarent* ſic argumentari, *Nullum triangulum eſt viuens; omnis homo eſt triangulum; ergo nullus homo eſt viuens*.

Ad ſecundam figuram tranſiens aggreditur oſtendere quomodo in ea deceptorius ſyllogiſmus fiat oppoſitam propoſitionis veræ mediatæ colligens, & primo docet non poſſe in ſecunda figura eſſe ambas propoſitiones falſas totas. Si namque prædicatum uniuerſaliter poteſt affirmari de ſubiecto, conſequens fit, ut nihil detur quod uniuerſaliter affirmetur de uno, & uniuerſaliter negetur de altero, ut non multò antea dictum fuit, loquendo de propoſitionibus negatiuis falſis, quæ veris immediatis opponuntur. Sola igitur negatiua falſa ex altera præmiſſa totaliter falſa, ſiue maiori, ſiue minori poteſt inferri. Sit propoſitio negatiua *nullus homo eſt riſibilis*; ſumaturque medium, quod uniuerſaliter poſſit affirmari tum de homine, tum de riſibili ex. gra. *animal*, per huiuſmodi medium poſita concluſio in *Cæſare* poteſt inferri negando illud uniuerſaliter de riſibili, & de homine affirmando hunc in modum; *nullum riſibile eſt animal, omnis homo eſt animal; ergo nullus homo eſt riſibilis*. Poteſt etiam in *Cameſtres* affirmando illud idem medium ſcilicet animal uniuerſaliter de riſibili, & negando de homine, ut *omne riſibile eſt animal, nullus homo eſt animal; ergo nullus homo eſt riſibilis*. In priori exemplo maior eſt totaliter falſa, minor autem vera; in ſecundo contrarium euenit, nam maior eſt vera, & minor eſt totaliter falſa, non igitur poteſt concluſio Tex. 125. 126. 127.

ſio negatiua falſa concludi in ſecunda figura ex utralibet præmiſſa totaliter falſa, ſumendo medium, quod uniuerſaliter de utroque extremo poſſit affirmari. Conſtat ergo quot modi ſint, quibus negatiua falſa, tum in prima, tum in ſecunda figura concludi poſſit.

Tex. 118. & 119. Hoc loco quod ſecundum erat in ordine tractandum aſſumit; explicato enim quo pacto poſſit uniuerſalis negatiua falſa concludi; declarat modò, qua ratione poſſit concludi uniuerſalis affirmatiua falſa, quæ profectò negatiuæ veræ mediatæ oppoſita nequit in ſecunda figura inferri, quoniam hæc ſolùm negatiuè concludit; nec in tertia, quoniam hæc ſolum particulariter concludit; ergo ſolùm in prima figura & quidem in *Barbara*. Per medium autem proprium, per quod benè probetur oppoſita negatiua vera, concludi non poteſt niſi unico modo, ita ut ſola maior ſit falſa. Vt ſit hæc falſa mediata; *omnis color eſt ſubſtantia* proprium medium ad oſtendendam veram negatiuam oppoſitam eſt qualitas, fit enim hic ſyllogiſmus. *Nulla qualitas eſt ſubſtantia; omnis color eſt qualitas; ergo nullus color eſt ſubſtantia*; ſi per tale medium inferenda ſit affirmatiua falſa, ſcilicet *omnis color eſt ſubſtantia*, ſumi debet ſuperioris ſyllogiſmi minor affirmatiua, in qua medium, nempe qualitas prædicatur de colore, tanquam de minori extremo, eâ igitur retentâ, ſola maior in contrariam uniuerſalem negatiuam mutari debet, ut fiat hic ſyllogiſmus; *Omnis qualitas eſt ſubſtantia; omnis color eſt qualitas; ergo omnis color eſt ſubſtantia*, in quo verâ exiſtente minori maior quidem eſt falſa. Non diſſimilis autem demonſtratio fieri poteſt ad oſtendendum, ſi medium non eſt proprium, dummodo per illud oppoſita vera probari poſſit, maiorem duntaxat falſam eſſe debere.

Tex. 130. Tranſit ad medium non proprium, hoc eſt ad medium extraneum, de quo maius extremum uniuerſaliter poteſt prædicari, tunc autem affirmatiua uniuerſalis, ex maiori vera, minorique falſa deducitur. Vt ſit hæc falſa mediata, *omne animal eſt ſuperficies*, ſumaturque medium extraneum, de quo ſuperficies uniuerſaliter prędicetur, nempe *circulus*, maior, in qua maius extremum de tali medio prædicatur neceſſariò vera erit: ſola igitur minor erit falſa, fietque ſyllogiſmus hoc modo. *Omnis circulus eſt ſuperficies; omne animal eſt circulus, ergo omne animal eſt ſuperficies*.

Tex. 131. 132. & 133. At ſi medium ſumatur, de quo maius extremum uniuerſaliter negari poſſit, maior propoſitio, in qua maius extremum uniuerſaliter de medio prædicatur, ſemper erit falſa, minor verò quandoque vera, quandoque autem falſa. Vt ſit hæc propoſitio mediata inferenda, *omne animal eſt ſuperficies*, poteſt medium ſumi, de quo nec ſuperficies uniuerſaliter negetur, nec ipſum uniuerſaliter prædicetur de animali, ut *quantitas continua*; poteſt etiam ſumi medium, de quo ſuperficies non negetur uniuerſaliter, & ipſum prædicetur uniuerſaliter de animali, nempe ſubſtantia; In priori caſu utraque præmiſſarum erit falſa, & fiet ſyllogiſmus hoc modo. *Omnis quantitas continua eſt ſuperficies; omne animal eſt quantitas continua; ergo omne animal eſt ſuperficies*. & in ſecundo caſu ſola maior falſa erit, & fiet hic ſyllogiſmus; *Omnis ſubſtantia eſt ſuperficies; omne animal eſt ſubſtantia; ergo omne animal eſt ſuperficies*. Ex his igitur perſpicuum eſt quot ſint modi, quibus affirmatiua falſa oppoſita veræ mediatæ concludi poſſit.

Alij ſex concluſionibus hæc omnia complectuntur. Prima concluſio; Vniuerſalis affirmatiua falſa in prima figura per ſyllogiſmum ignorantiæ concluditur ex duabus falſis ſiue in toto, ſiue in parte. Secunda concluſio; uniuerſalis negatiua falſa in prima figura concluditur per ſyllogiſmum ignorantiæ, vel ex ambabus falſis; vel ex una vera, & altera falſa. Tertia concluſio; Vniuerſalis negatiua falſa in ſecunda figura concluditur per ſyllogiſmum ignorantiæ ex ambabus in parte falſis, & ex una vera, & altera falſa, ſiue major, ſiue minor extiterit. Quarta concluſio; Vniuerſalis negatiua falſa per ſyllogiſmum ignorantiæ in prima figura concluditur ex ambabus negatiuis in parte falſis. Quinta concluſio; uniuerſalis negatiua falſa concluditur per ſyllogiſmum ignorantiæ in ſecunda figura ex ambabus negatiuis falſis, ſiue ex una vera, & altera falſa. Sexta concluſio; uniuerſalis affirmatiua falſa concluditur in prima figura per ſyllogiſmum ignorantiæ ex ambabus falſis, & ex una vera, & altera falſa per medium non proprium; Hoc nomine intelligendo illud, quod eſt proprio contrarium, de quo ſupra locuti ſumus, dicendo medium proprium eſſe per quod fieri poteſt ſyllogiſmus contradictionis ad oſtendendam ſcilicet propoſitionem contrariam, vel contradictoriam. Medium non proprium quid. Syllogiſmus contradictionis quid.

Tandem deſcendit ad id, quod erat ordine tertium, nempe ad agendum de ignorantia puræ negationis, Tex. 134. cùm enim diſputaſſet de ignorantia prauæ diſpoſitionis, quæ fit per ſyllogiſmum, poſtea diſputandum aſſumit de ignorantia purę negationis, quę abſque ſyllogiſmo contingit. Docet autem eſſe neceſſarium, ut qui à natiuitate caret aliquo ſenſu, careat etiam ſcientiâ de ſenſibilibus proprijs illius ſenſus; ut cæcus à natiuitate exempli gratia, careat ſcientiâ de coloribus, & ſurdus à natiuitate careat ſcientia de ſonis &c. Ratio, quâ ſuffultus Ariſtoteles id pronunciauit ea eſt, quia non poſſumus aliter addiſcere, quàm per inductionem, vel per demonſtrationem; acquirimus enim ſcientiam de concluſionibus per demonſtrationem ex uniuerſalibus: intellectum autem principiorum per inductionem ex ſingularibus. Sed quomodo ſit hoc intelligendum explicabo, primò diligenter expendendo, quod Ariſtoteles pronunciauit, dicendo, φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, εἴ τις αἴσθησις ἐκλέλοιπεν, ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἐκλελοιπέναι, ἣν ἀδύνατον λαβεῖν. Ibidem. *Perſpicuum etiam eſt, ſi quis ſenſus deſit, neceſſe eſſe, ut aliqua ſcientia deſit, quam impoſſibile eſt, percipere*, rationem reddit dicendo, εἴπερ μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγῇ, ἢ ἀποδείξει, *ſiquidem diſcimus aut inductione, aut demonſtratione*. Ratio autem ea eſt, quia nos non acquirimus ſcientiam niſi per inductionem, aut demonſtrationem; at deficiente nobis aliquo ſenſu à natiuitate, non poteſt aliquid notum nobis fieri de ſenſibilibus illius ſenſus per demonſtrationem aut inductionem; ergo deficiente nobis aliquo ſenſu à natiuitate neceſſe eſt, ut deficiat etiam ſcientia de ſenſibilibus proprijs ad huiuſmodi ſenſum ſpectantibus. Aſſumptionem autem probat hunc in modum, quoniam inductione principia cognoſcuntur, demonſtratione verò concluſiones; ſed inductio ex ſingularibus notis ſumitur, quæ non poſſunt niſi ſenſu cognoſci; ergo deficiente ſenſu nullam poſſumus inductione notitiam de principijs acquirere: demonſtratione autem concluſiones cognoſcimus ex principijs uniuerſalibus notis; demonſtratio enim ex uniuerſalibus eſt, ſed hęc non fiunt nota niſi per inductionem, inductio verò non fit ſine ſenſu; ergo deficiente ſenſu nullam de concluſionibus poſſumus demonſtratione notitiam acquirere; quamobrem ſenſu deficiente, neque per inductionem, neque per demonſtrationem ſcire quicquam poſſumus; immò nec ullam intellectualem notitiam eius rei, quæ ad illum ſenſum pertinet licet nobis acquirere, cum omnis noſtra intellectualis cognitio à ſenſu originem trahat; Per illa autem verba, ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἐκλελο-

πέναι;

οἶναι. ἐπὶ ἀδύνατον λαβεῖν *neceſſe eſſe, ut aliqua ſcientia deſit, quam impoſſibile eſt percipere*. Videtur ſignificaſſe, quod ipſe pronunciauit intelligendum eſſe de alicuius ſenſûs defectu ab ortu naturæ, non autem de omiſſione ſenſûs in aliquo adulto; ſi quis enim poſt ortum ammitteret ex. gra. ſenſum viſûs, ſcientiam poſſet de coloribus habere, quia ante quam obcæcaretur colores vidiſſet: at ſi quiſpiam natus eſſet cæcus nullam unquam de coloribus cognitionem habere poſſet. Eſt autem difficultas in illis verbis, ἀδύνατον δὲ τὰ καθόλου θεωρῆσαι μὴ δι' ἐπαγωγῆς, *impoſſibile verò eſt uniuerſalia contemplari niſi per inductionem*; inductio nanque ex particularibus eſt, nam idem proximè dixerat, ἔστι δ' ἡ μὲν ἀπόδειξις ἐκ τῶν καθόλου ἡ δ' ἐπαγωγὴ ἐκ τῶν κατὰ μέρος. *Eſt autem demonſtratio ex uniuerſalibus, inductio verò ex particularibus.* Verum enim verò tolletur de medio difficultas animaduertendo ab Ariſtotele probari uniuerſalia per inductionem ratione deſumptâ à rebus mathematicis, & eſt argumentum deductum à minori, ad maius; nam res mathematicæ ſunt utique in materia ſenſibili, ſed à Mathematico conſiderantur tanquam abiunctæ per intellectum ab omni ſenſibili materia, quamobrem minus videtur quòd hæ per ſenſum, & inductionem cognoſcantur, quàm res naturâ conſtantes, quæ ſenſibiles ſunt, & quatenus tales conſiderantur, & nihilominus res mathematicæ quandoque per inductionem cognoſcuntur, nam ſi quiſpiam mathematica principia non benè perciperet, ut quòd *Linea recta ſit, quæ ex æquo ſua interiacet puncta*: & quòd *Angulus planus, ſit duarum linearum in plano ſe mutuò tangentium, & non in directum iacentium alterius ad alteram inclinatio*, & quòd *Omnes anguli recti ſint inter ſe æquales*; hæc per inductionem clara redduntur, dum ei ad eum, quo poſſunt modum exhibentur in ſenſibilibus poſita; multo propterea magis res ſuapte naturâ ſenſiles, quæque non niſi ut ſenſiles ſub noſtram conſiderationem cadunt, inductione manifeſtantur; enimverò ſenſile prout ſenſile, nequit niſi ſenſu percipi.

Solutio. Difficultati autem propoſitæ fiet ſatis reſpondendo uniuerſalia certè non poſſe proximè, ac immediatè ſub ſenſum cadere, neque inductione hoc modo notificari, benè tamen poſſe remotè, & intermedijs ſingularibus; quod ſignificauit Philoſophus dicendo impoſſibile eſt uniuerſalia contemplari non per inductionem, quod ratione ſuperiùs relatâ comprobauit arguens à minori ad maius, uti dicebam; nam ſi ea quæ ex abſtractione dicuntur, hoc eſt res mathematicæ, quæ mente quidem abſtrahuntur à ſenſibilibus, in quibus exiſtunt, etſi non ſeparata ſunt, quatenus hoc tale unum quodque, hoc eſt, licet re ipſâ non ſint ſeparatæ, quatenus unaquæque ipſarum eſt tale hoc, nempe exiſtens ac digito demonſtrabilis, proindeque ſenſibilibus qualitatibus prædita; multo magis res naturales, quæ ſenſiles ſunt, & ut ſenſiles conſiderantur inductione cognoſci debebunt. Per illa autem verba, ἐάν τις βούληται γνώριμα ποιεῖν, ὅτι ὑπάρχει ἑκάστῳ γένει. *Si quis declarare velit quædam cuique generi ineſſe*, ſignificat, quæ inſunt ſubiecto, non tamen ea, quæ à Mathematico demonſtrantur, cum hæc non inductione, ſed demonſtratione notificentur, ſed ea quæ immediatè ſubiecto inſunt, cuiuſmodi ſunt ea, quæ in ipſarum ſcientiarum principijs inuoluuntur, nimirum, quæ in definitione lineæ ſuperficiei, trianguli, circuli, anguli recti, & aliorum ſimilium, ad hæc enim intelligenda opus eſt inductione. Quod non ſic accipias velim, quaſi immemor eorum, quæ de cognitione principiorum ediſſerens pluribus demonſtraui principia ſimpliciter prima non indigere inductione ad ſui cognitionem, cum perceptione terminorum facilè innoteſcant, nam in præſentiarum ſolùm Ariſtotele duce, contendo, talium principiorum notitiam animo longe firmius hærere & faciliùs comparari per inductionem, quàm ſine inductione. Concludit fieri non poſſe, ut inducant, qui ſenſu carent, quia ſingularium eſt ſenſus, non quòd intellectus etiam ſingularia non percipiat, ſed quia ſenſus ſola ſingularia cognoſcit, & intellectus dum illa percipit, ſupponit eadem à ſenſibus percepta fuiſſe, non enim poteſt accipi ipſorum ſcientia ſine inductione, quia ſine hac, nec ex uniuerſalibus accipi poteſt, nec per inductionem ſine ſenſu. Hæc eſt Ariſtotelis ſententia.

Quid in controuerſia poſitũ ſit. Eſt autem maximè controuerſum an Ariſtotelis pronunciatum admitti debeat, ſi quis ab ortu aliquo ſenſu careat, neceſſe ſit ei ſcientiam deficere de re ad ſenſum illum ſpectante: ad cuius pleniorem intelligentiam aduertendum duo eſſe genera ſenſilium, alia nanque ſunt ſenſilia propria, quia ſingulum ab uno tantum ſenſu percipi poteſt, ut color à ſolo viſu, ſonus à ſolo auditu: alia verò ſenſilia communia ſunt, quæ nimirum pluribus ſenſibus uſurpantur, ut magnitudo, figura, motus, quies, numerus, propterea quòd hæc & ſub viſum, & ſub tactum cadunt; Ariſtotelis autem ſententia intelligenda tantùm de ſenſibilibus proprijs cuiuſque ſenſûs, non autem de communibus; nam ſi quiſpiam ſit cæcus à natiuitate, is magnitudinẽ profectò viſu percipiet nunquam, tactu tamen percipiet. Hinc defectu ſenſûs de communibus ſenſilibus nequit ſcientia impoſſibilis reddi, ſiquidem hæc tactu percipiuntur, quo nullum animal deſtitutum eſſe poteſt, ſiquidem animal, quà tale, ſentiendi facultate præditum eſſe debet. Hinc Mathematicarum diſciplinarum maxima prærogatiua, quòd ijs nunquam aditus in humanum animum ſit interdictus, cum enim de ſenſibilibus communibus numero, & magnitudine diſputent, quæ tactu percipiuntur, tactus autem homini, eòquòd animal ſit, deeſſe minimè poſſit, is propterea defectu ſenſûs huiuſmodi diſciplinis priuari minimè poterit. Aduertendum porrò ſermonem hic eſſe de ſenſu externo non autem interno. His autem præhabitis.

Prima aſſertio. Sit prima aſſertio. Non repugnat deficiente nobis aliquo ſenſu tractu temporis, non autem ab ortu naturæ acquiri ſcientiam de ſenſibilibus ad ſenſum illum attinentibus.

Ratione probatur. Explicatur autem, & ſuadetur facilè. Quoniam ſi Socrates acquiſiuiſſet ſcientiam de coloribus, poſteà verò cæcitate corriperetur, in eo proculdubiò viſus deficeret, non tamen ſcientia de coloribus, adhuc enim in intellectu ipſius remanerent colorum imagines longo temporis tractu acquiſitæ, quibus intellectus indiget in ſuis obeundis muneribus. Immò etiam & habitus actuum frequentatione acquiſiti per magnum temporis ſpatium in intellectu ipſius poſſent perſeuerare, ei proinde deficiente ſenſu viſus, non ſubinde ſcientia de coloribus deficeret, ſic de ſenſu auditûs. In uniuerſum igitur deficiente nobis aliquo ſenſu, non tamen à natiuitate, ſed adultis, non propterea ſcientia de ſenſibilibus attinentibus ad ſenſum illum debet deficere. Et hinc apertè veritas aſſertionis colligitur, nam eędem illæ colorum imagines, quibus Socratis intellectus ex. gr. poſt amiſſionem viſus utitur ad cognoſcendos colores, de quibus ſcientiam habuerat, poſſunt eidem deſeruire ad acquiſitionem ſcientiæ de coloribus, quamuis hanc nunquam prius aſſecutus fuiſſet.

Eadem aſſertio experientia comprobatur. Hanc aſſertionem experientia quoque confirmat, cum hiſtoriæ teſtentur plures huiuſmodi cæcos extitiſſe in bonis artibus ac diſciplinis apprimè verſatos, & ſcien-

& ſcientia de coloribus non ignaros; immò & ipſe teſtis eſſe poſſum cum duos Senenſes nobili loco natos nouerim Piſis, ubi decem, & octo annos publicè Philoſophiam profeſſus ſum, qui & lauream doctoralem conſecuti publicum docendi munus obibant.

Difficultas præoccupata, ſimulque diloia.

Nec oppoſitum arriſiſſe Philoſopho credendum; nam ut ſuperiùs interpretati ſumus ipſe dicendo neceſſe eſſe, ut aliqua ſcientia deſit, quam impoſſibile eſt percipere, duntaxat ſignificare voluit deficiente ſenſu à naturæ ortu, ſcientiam quoque deficere, ita ut non de quacunque ſenſûs amiſſione locutus fuerit.

Secunda aſſertio.

Sit ſecunda aſſertio. Deficiente nobis aliquo ſenſu à natiuitate, poſſibile eſt tam per inuentionem, quàm per doctrinam, confusè, & indiſtinctè ſcientiam de ſenſibili proprio illius ſenſus obtinere.

1. Poſt. Tex. 4. & 5. Ariſtotelis auctoritate probatur.

Aſſertionem hanc ad aures Ariſtotelis exiſtimo, nam ea eius ſententia hunc numerum binarium eſſe parem antequam inductus ſit ad ſenſum, uno modo ſcimus, & alio modo neſcimus, ſcimus enim in uniuerſali cognoſcendo omnem dualitatem eſſe parem, ſed neſcimus in particulari, & diſtincto modo. Non diſſimiliter cæcus à generationis principio ſcit aliquo modo colorem eſſe immutatiuum viſûs, nimirum confusè, & indiſtinctè ex eo quia quodlibet obiectum ſenſibile eſt immutatiuum ſenſûs; neſcit tamen in particulari, & diſtinctè, quis ſcilicet hoc non cognoſcit in obiecto viſûs. Idem etiam ſplendidè videtur docuiſſe, quando affirmat aliquid ſciri in uniuerſali, quod tamen ignoratur in particulari, ubi ſenſûs deficientiam à natiuitate commemorat.

2. Prior. cap. 1.

Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Ratione ſuadetur, quia deficiente viſu in Socrate ex. gr. poterit adhuc is habere ſcientiam per communes conceptus de coloribus, nimirum, quòd habeant rationem entis, & quod ſenſiterium viſûs immutare poſſint, ut ſuperiùs ex Ariſtotele fuit explicatum; & quamuis Socrates foret cæcus à natiuitate, ac proinde non poſſet ſenſu viſûs percipere colorem, adhuc tamen de coloribus poſſet habere communes illos conceptus, quia cognoſceret ſe habere ſenſiterium viſûs otioſum, ita ut ſi vitiatum non eſſet, per illud anima munus aliquod obire deberet, quemadmodum per cęterorum ſenſuum externorum ſenſiteria, quæ optimè noſſet à ſuis ſenſilibus immutari rationem entis habentibus; hoc autem idem poſſet etiam de coloribus concludere; atque adeo de ipſis communes quaſdam rationes attingere, ſeu ſecundum communes conceptus colores ipſos percipere.

Secunda ratio.

Aliâ quoque ratione hæc eadem aſſertio probari ſolet, quoniam ſi quiſpiam à principio generationis careat odoratu, & videat animalia carentia viſu moueri ad alimentum percipiendum per magnam diſtantiam; aut habentia hebetem viſum, moueri ad maiorem diſtantiam, quàm viſûs acies permittat, ut de vulturibus patet, colligit aliquem eſſe ſenſum præter reliquos quatuor, & aliquod eſſe ſenſile proprium illius, præter illa quatuor, ſed neſcit qui ſit iſte ſenſus, quodque illud ſenſile proprium. Cognoſcet enim ab illis animalibus percipi cibum, non per intellectum, quia carent ipſo; ergo per aliquem ſenſum, ſed non per viſum, auditum, guſtum, vel tactum, quoniam is experitur huiuſmodi ſenſibus ſe cibum, quatenus tamen odoriferum non percipe; propterea concludet cibum per alium percipi ſenſum, cuius aliquod ſit obiectum proprium diſtinctum ab obiectis proprijs aliorum ſenſuum, atque adeo de odore ſcientiam ſecundum conceptus communes acquiret. Non abſimili modo poterit de ſenſu viſûs ratiocinari, ſi cæcus à natiuitate fuerit; nam cognoſcet ſe beneficio quatuor reliquorum externorum ſenſuum agere non poſſe, quæ per unum vel alterum ex ipſis ſenſibus, ab alijs fieri cognoſcit, ut per tactum, vel per auditum, cognoſcet aliquod animal, puta canem ſe quaquaverſum celeriter, promptè, ac expeditè ſe mouere, & prælertim ſcalas aſcendere, ac deſcendere, quod à ſe quatuor reliquorum ſenſuum opitulatione fieri non poſſe experitur; hinc alium ſenſum præter quatuor cæteros, quibus ipſe præditus eſt, & aliud ſenſile præter quatuor propria exteriorum ſenſuum nullo ferè labore colliget. Hoc autem eſt de ſenſile proprio viſûs, atque adeo de coloribus ſcientiam habere quandam ſecundum conceptus communes.

Tertia aſſertio.

Sit tertia aſſertio. Deficiente ſenſu aliquo à natiuitate, non repugnat per doctrinam, ſiue per auditum haberi diſtinctam atque determinatam aliquam ſcientiam de ſenſibilibus proprijs illius ſenſus ſecundum conceptus determinatos, ac proprios.

Ratione probatur.

Aſſertio videtur valde rationi conſona, quoniam poteſt aliquis docere deſtitutum odoratu, aut viſu, ea quæ pertinent ad ſenſilia propria iſtorum ſenſuum, explicando illi quicquid in huiuſmodi ſenſilibus reperitur, exprimendo conceptus proprios huiuſmodi ſenſilium. Non diſſimulandum tamen prædictis ſenſibus deſtitutum non tam perfectè ſcientiam acquiſiturum, quàm ſi ſenſibus illis prædictus eſſet.

Quarta aſſertio.

Sit quarta aſſertio. Deficiente aliquo ſenſu à generationis principio fieri non poteſt, ut per inuentionem habeatur ſcientia diſtincta de ſenſibilibus illius ſenſûs, nimirum ſecundum conceptus proprios ex proprius, licet haberi ſcientia poſſit ſecundum conceptus proprios ex communibus.

Explicatur aſſertio.

Explicatur, & ſuadetur aſſertio, in cuius gratiam aduertendum eſt conceptum eſſe proprium bifariam contingere, primò ita ut ſit proprius ex proprijs, ſecundò ut ſit proprius ex communibus. Conceptus dicitur proprius ex proprijs, quando per ipſum attingitur obiecti quidditas, ita ut ſub ratione propria ipſius repreſentetur. At verò conceptus proprius ex communibus eſt ille, quo obiectum attingitur non ſecundum propriam eius rationem, ſed ſecundum varias, quarum nulla eſt obiecti propria ſeorſum accepta, licet earum collectio propria ſit; unde conceptus proprius ex proprijs, hoc differt à conceptu proprio ex communibus, quòd hic ab extraneis colligi ſolet, & eatenus dicitur proprius, quatenus diſtinguitur à communi, qui ſimul pluribus rebus competere poteſt; ille autem ab ipſa re immediatè, vel propria eius ſimilitudine habetur, ſine analogia, & ordine ad aliud, & ſine ulla negatione alterius.

Conceptus proprius, ex proprijs & ex communibus.

Quid differat inter duos prædictos conceptus

Ratione probatur. Prima pars.

Ex his planè conſtat aſſertionis utraque pars, & quidem prima ex eo manifeſta eſt, quia non apparet unde poſſit intellectus elicere huiuſmodi conceptum de ſenſili ſpectante ad aliquem externum ſenſum, quo quiſpiam eſt deſtitutus. quandoquidem omnis noſtra cognitio & præſertim diſtincta per inuentionem, ortum ducit à ſenſibus, qui non niſi ab accidentibus mouentur per ſpecies ſenſibiles; neque cognitio diſtincta comparari poteſt niſi per ſpeciem propriam, quâ ab obiecto moueatur ſenſus; talis eſt enim natura illius conceptûs, qui proprius dicitur; at deficiente ſenſu à generationis principio hac cognitio de ſenſibilibus proprijs ad illum ſenſum ſpectantibus per inuentionem haberi non poteſt; propterea deficiente ſenſu à naturę ortu diſtincta cognitio de ſenſilibus ſpectantibus ad illum ſenſum, obtineri proprio marte non poterit, ſeu, & in idem recidit, haberi non poterit, conceptos proprius ex proprijs.

Secunda aſſertionis pars, ſuadetur.

Secunda etiam pars facilè ſuadebitur ex paulo antea dictis, enimuerò quemadmodum haberi poteſt con-

Digitized by Google

conceptus proprius ex communibus proprio marte de ijs, quæ nullo ſenſu percipiuntur, cuiuſmodi ſunt ſubſtantiæ; ita etiam haberi poterit de ijs, quæ defectu ſenſus attingi non poſſunt, in hoc enim mihi nulla diſparitas. Immò videtur argumentatio à minori ad maius; nam ſi quiſpiam poteſt per inuentionem conceptibus proprijs ex communibus ea percipere, quæ nullo ſenſu poteſt attingere; multo magis talibus conceptibus poterit cognoſcere id, quod etſi nequeat ſenſu percipere, poteſt tamen alia ſenſibus uſurpare, ex quorum cognitione poſſit intellectus arguere cognitionem obiecti ſpectantis ad illum ſenſum, quo ipſe deſtitutus eſt.

Cæterum hæc quarta aſſertio eſt, quam in præſentiarum Philoſophus amplectendam exiſtimat. Supereſt ut nunc difficultatibus occurramus.

Prima difficultas. Difficultas autem primò ſe offert, quoniam alicui deficiente ſenſu viſus, poteſt adhuc ille quidem habere ſcientiam de coloribus, beneficio ſpecierum, ſiue imaginum, quas acquiſierat, cum has diu poſſit tam in ſenſibus internis, quàm in intellectu conſeruare.

Solutio. Difficultas hæc non eſt ad rem, cùm hic ſermo ſit de defectu ſenſus à natiuitate, non autem in adulto, quem poſſe ſcientiam beneficio ſpecierum, quas acquiſierat ſibi comparare, non multò ante, videlicet aſſertione prima, docuimus.

Secunda difficultas. Amplius. Tametſi alicui deficiat à naturæ ortu ſenſus aliquis, puta odoratus, vel viſus, adhuc per auditum de rebus ad huiuſmodi ſenſus attinentibus ſcientiam poſſet acquirere; falſum igitur alicui deficiente ſenſu à natiuitate, neceſſarium eſſe, ut eidem deficiat ſcientia de rebus ad ſenſum illum ſpectantibus. Aſſumptum paritate probari poteſt; quemadmodum enim per auditum ſcientiam de rebus illis conſequimur, quas nullo ſenſu nobis licet attingere; ita etiam de ſenſilibus illis, quorum à nobis in præſens commemoratio fit.

Confirmatio. Confirmatur autem, quoniam dum Socrates caret odoratu, poteſt adhuc per viſum cognoſcere animalia plurima ad alimentum moueri, non beneficio adſpectus, vel quia eo careat, vel quia ad tam longinquam diſtantiam non ſe extendat, ut de vulturibus communiter fertur: obid Socrates per viſum comprehendet aliquid eſſe, quod ab illis animalibus percipitur, quodque odor appellatur, idcirco ſcientiam acquiret de ſenſibilibus ad viſum attinentibus, quamuis viſu deſtitutus ſit.

Solutio. Obuiam itur, reſpondendo hoc ultrò à nobis aſſertione tertia conceſſum fuiſſe, ita tamen, ut illa ſcientia dicatur eſſe minus perfecta de ſenſilibus attinentibus ad aliquem ſenſum, quo addiſcens eſt deſtitutus. Cæterum Ariſtoteles hoc non diſſitetur, cum ei in animo eſſet dumtaxat, quod aſſertione quarta nos explicuimus.

Confirmationi occurritur. Et ex his patet quid ad confirmationem reſpondendum.

Tertia difficultas. Præterea. Ex cauſarum notitia nos in effectuum cognitionem deuenimus; ſed qualitates primæ tangibiles, ſunt cauſæ colorum, odorum, & ſaporum; ergo quantumuis nobis à principio viſus, odoratus, vel guſtus deficeret, tactu nihilominus qualitates primas percipiendo in ſcientiam colorum, odorum, & ſaporum deuenire poſſemus.

Confirmatio. Confirmari etiam hæc ratio ſolet, ex eo quia qualitates primæ tangibiles magis naturaliter diſtant à ſubſtantiis abſtractis, quàm à prædictis ſenſilibus, ſed per tangibiles qualitates in notitiam abſtractarum ſubſtantiarum deuenimus; ergo multò magis in cognitionem prædictorum ſenſibilium deueniemus.

Hæc difficultas multa ſupponit, de quibus in Phyſica diſputãdum, nimirum dari & percipi formas quaſdam accidentarias, quæ propriè qualitates primæ nuncupentur, calorem, frigiditatem, humiditatem, & ſiccitatem, ex quarum actione mutua procreentur aliæ qualitates, tanquam formæ itidem accidentariæ, puta colores, odores, ſapores, quæ ſecundæ qualitates appellentur.

Solutio. Sed re verà qualitates primas longe aliter explicandas eſſe, cum de qualitatis categoria diſputaremus, etſi curſim, oſtendimus, eadem de re cumulatius in phyſicis acturi, ubi pariter demonſtrare tentabimus qualitates, quas vocant, ſecundas, non eſſe explicandas ad eum modum, quem allata difficultas ſupponit, atque adeo ineptè dictum fuiſſe à mutua primarum qualitatum actione ſecundas procreari; neganda igitur aſſumptio, tanquam à veritate longè remota. Eâ tamen admiſſâ, tantummodo ſequitur, quod in ſecunda parte aſſertionis quartæ diximus, nempe conceptum quendam proprium ex communibus de talibus ſenſilibus haberi poſſe ab eo, cui ſenſus deficit, ad quem huiuſmodi ſenſilia pertinent.

Confirmationi fit ſatis. Et hinc etiam perſpicuè conſtat, quid ad confirmationem dicendum, eodem ſiquidem modo ei poterit fieri ſatis.

Quarta difficultas. Illud etiam nobis aliquid difficultatis ingerit, quod Ariſtoteles falſum aſſumit videlicet omnem notitiam ſiue ſcientiam de uniuerſalibus per inductionem factam in ſingularibus comparari; quandoquidem de principijs ſimpliciter primis ſcientiam habemus, nullâ inductione adhibitâ, cum ſolo naturæ lumine cognoſcantur.

Prima confirmatio. Confirmatur etiam, quoniam ipſe aſſumit omnem inductionem per ſenſum fieri, cum tamen hoc omninò falſum videatur, quandoquidem de rebus immaterialis poſſumus inductionem formare ſic arguendo; hæc anima intellectiua nullum habet cum materia commercium; ita & hæc, & illa, & ſic de reliquis; ergo nulla anima, intellectiua cum materia commercium habet.

Secunda confirmatio. Confirmatur iterum, ſiquidem aſſumit inductionem ad ſcientiam conducere, cum ſcientia tamen ſit de uniuerſalibus tantùm, ſolùmque per demonſtrationem acquiratur. Vel eius admiſſo fundamento, videlicet inductionem ad acquiſitionem ſcientiæ conferre, ſi fundamentum non eſt falſum, ſaltem erit inſufficiens, cum etiam enthymema, & exemplum ad ſcientiarum acquiſitionem conducant.

Solutio. Solutio patet ex ijs, quæ ſuo loco de primis ſcientiarum principijs diximus, nam quædam ſunt non ſimpliciter prima, quorum veritas inductione præſertim cognoſcitur, adeo ut ad acquirendam ſcientiam ex huiuſmodi principijs deductam præſidio nobis inductio eſſe poſſit, quæ deficiente ſenſu, cum haberi nequeat, conſequens fit, ut ſenſu deficiente alicui, debeat etiam deficere eidem ſcientia per inuentionem de ſenſilibus ad ſenſum illum attinentibus. Quòd ſi principia fuerint ſimpliciter prima, quamuis inductione non indigeant neceſſariò, ſiquidem ſine ipſa cognoſci naturæ lumine poſſint, non inficiandum tamen ex inductione cognitionem eorum intellectus firmius hærere, proindeque ſaltem conferre ad perfectiorem ſcientiam comparandam. Non igitur falſum fundamentum, quo ſuffultus Ariſtoteles ſuam protulit ſententiam, cum ipſe de ſcientia per inuentionem ſecundum proprios atque diſtinctos conceptus, atque adeo de ſcientia perfecta loqueretur, quam deficiente ſenſu &c. dari non poſſe in prima parte quartæ aſſertionis dicebamus, non inficiantes illam minus perfectam, & ſecundum conceptus pro-

prios

prios ex communibus, ut in ſecunda eiuſdem aſſertionis parte concluſimus.

Primę cõfirmationi occurritur. Ad primam confirmationem reſpondendum inductionem duobus fieri modis, primò quidem directè, ac immediatè ex ijs ſingularibus quæ ſenſu percipiuntur; ut cum ex hoc, vel illo, & alijs ſingularibus ignibus, infertur omnem ignem calidum eſſe. Secundò cum ex ſingularibus indirectè, atque remotè ſub ſenſum cadentibus, aliquam propoſitionem inducimus; ut enim ex hiſce ſingularibus hæc anima intellectiua remota eſt ab omni materiæ concretione, & hæc, & alia, & ſic de reliquis; ergo omnis anima intellectiua ab omni concretione materiæ remota eſt. Hæc enim ſingolaria non per ſe ipſa, ſed per ſuos effectus ſub ſenſum cadunt, & quatenus huiuſmodi in inductione poſſunt adhiberi, ita ut omnis inductio ſit per ſenſum, atque adeo per ſingularia vel proximè, hoc immediatè; vel remotè; item vel directè, vel indirectè.

Secundæ confirmationi ſit ſatis. Ad ſecundam confirmationem reſpondendum etſi inductio proxime ad ſcientiam propriè ſumptam non conducat, ſed ſola demonſtratio ſit illa, per quam illa comparatur, remotè tamen conferre, quatenus per ipſam cognitio acquiritur de uniuerſali, quod eſt in demonſtratione principium, ut propterea aliquando Philoſophus dixerit, etſi ſingularia non ingrediantur per ſe demonſtrationem, ingrediuntur tamen per accidens, nempe ratione uniuerſalium, ad quorum cognitionem ſingularia conducunt. Nec inſufficiens eſt Ariſtotelis fundamentum, eò quòd exemplum, & enthymema ſilentio præterierit, nam enthymema ad ſyllogiſmum reuocatur, propterea ſuperflua eſt eius commemoratio. Exemplum etſi per accidens in proceſſu ſcientifico locum habere poſſit, per ſe tamẽ non item; ſecus autem inductio.

Quinta difficultas. Alij ſic acrius urgent. De rebus ſenſibilibus habetur ſcientia antequam ad ſenſum inductæ ſint; ergo deficiente ſenſu, neceſſarium non eſt, ut ſcientia deficiat de ſenſibilibus ad ſenſum illum ſpectantibus, optima conſecutio: aſſumptum ſuadetur ex ijs, quæ

1. Poſt. Tex. 3. Philoſophus poſta docet, ubi ſoluens difficultatem à ſe allatam aduerſus ea, quæ proximè dixerat, ſcilicet ſingularium cognitionem, ut quòd hoc triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, fieri ex præexiſtenti cognitione uniuerſalis, nempe quòd omne triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, dicit de quibuſdam tali modo diſciplinam eſſe, ut ea non cognoſcamus per medium, ſed ſine medio,

Ib. Tex. 4. ut quòd hoc ſit triangulum. Ad hoc autem reſpondet antequam hoc triangulum inductum ſit ad ſenſum, uno modo à nobis ſciri, & alio modo ignorari. Hoc

Ib. Tex. 6. idem habet paulo poſt, ubi Heracliti cauillum adducit; hic enim volens deſtruere ſcientiam interrogabat Arithmeticum, ſciſne binarium eſſe parem, vel non? Quando autem ipſe reſpondebat affirmando, Heraclitus inſtans oſtendebat binarium, puta duas fabas, quem manu geſtabat occultum, illique dicebat, tu binarium hunc eſſe numerum neſciebas; ergo binarium omnem eſſe parem ignorabas. Reſpondet Philoſophus aliquo modo à nobis ſciri binarium illum eſſe parem, antequam ipſum videamus, & aliquo modo ignorari; concedit igitur ſcientiam de rebus ſenſibilibus, antequam ad ſenſum inductæ ſint.

Solutio. Reſolutio difficultatis ex eodem Ariſtotele deſumitur, & ex ſecunda aſſertione ſuperius à nobis poſita, ubi diximus deficiente ſenſu à natiuitate &c. dari poſſe ſcientiam confuſam ac indiſtinctam de ſenſibilibus, qualis profectò eſt illa, quam dixit Philoſophus haberi in utroque caſu de triangulo ſcilicet & numero pari.

Senſus deficiens. Amplius. Experientiâ conſtat aliquo adhuc deficiente ſenſu ex. gra. viſu, per alium ſenſum, puta per tactum ſcientiam de magnitudine, de figura, de motu, & quiete haberi, quæ tamen ſub ſenſum viſûs cadunt; falſum igitur quod Ariſtoteles pronunciauit aliquo deficiente ſenſu à natiuitate, deficere ſcientiam quoque de ſenſilibus ad ſenſum illum attinentibus.

Solutio. Facilis tamen ſolutio, nam difficultas nullius eſt momenti, cùm hic ſermo ſit de ſenſibilibus proprijs, non communibus, qualia ſunt illa iam recenſita, nempe magnitudo, figura &c.

A Contex. 135. uſq; ad 142. Aggreditur conſiderationem alteram, proponens quæſtionem an demonſtrationes poſſint in infinitum procedere, vult enim oſtendere in terminis demonſtrationis non dari proceſſum in infinitum, neque ſcilicet in prædicatis aſcendendo, neque in ſubiectis deſcendendo, neque in medijs, quæ interponuntur, & hoc in gratiam alterius conſiderationis futuræ de modo reſoluendi propoſitiones mediatas in priora principia immediata; & quoniam talis reſolutio fieri non poteſt niſi ſtatuatur non dari proceſſum in infinitum in extremis, nec in medijs, nam ſi daretur nulla forent prima principia, ſed in principijs datur eſt ſtatus; proinde decernit hic in terminis demonſtrationis non dari proceſſum in infinitum, nec in prædicatis aſcendendo, nec in ſubiectis deſcendendo, nec in medijs quæ interponuntur, quæ tractatio in quatuor diuiditur partes, in quarum prima quæſtionem excitat, an detur proceſſus in infinitum in terminis demonſtrationis, quæ in duas particulas ſubdiuiditur, in quarum prima nonnulla ſupponit, in altera prædictam quæſtionem excitat. Ex ſuppoſitis primum eſt; omnis ſyllogiſmus tribus conſtat terminis, maiori, & minori extremo, & medio; amplius ſyllogiſmorum, alius affirmativus, qui nempe conſtat ex duabus affirmatiuis propoſitionibus, alius negativus, videlicet habens aliquam negatiuam propoſitionem, licet aliam affirmatiuam habeat, præterea geminæ propoſitiones illius, immediatæ eſſe debent, & niſi ſint tales, demonſtrandæ ſunt, quoaduſque ad immediatas deueniatur, ut ſcientia poſſit obtineri. Secundum

Tex. 136. ſuppoſitum eſt, cum duplex ſit ſyllogiſmus dialecticus, & demonſtratiuus, hoc loco ſermonem non eſſe de dialectico, cum ſolum habeat propoſitiones immediatas, non ſecundum veritatem, ſed iuxta opinionem, hoc eſt quia videntur immediatæ audientibus, quamuis non ita ſint. Tertium ſuppoſitum eſt, ſupponit nempe ſe conſideraturum prædicationes, quæ per ſe ſunt, non autem quæ ſunt per accidens, hoc eſt illas, in quibus unum prædicatur, vel ſubijcitur, prout re verâ debet prædicari, vel ſubijci, cuiuſmodi ſunt prædicationes naturales.

2

Quæſtionem decidendã Philoſophus proponit. Tex. 138. Tex. 139. Tex. 140. & 141. Tex. 142. Deinde quæſtionem proponit an detur proceſſus in infinitum in terminis, & primò in prædicatis aſcendendo; ſecundò in ſubiectis deſcendendo. Tertiò in medijs tam in ſyllogiſmis affirmatiuis, quàm negatiuis. Ab his quæſtionibus reciprocos terminos excludit, eò quòd terminorum numero finitorum infinita poteſt reciprocatio fieri, & ob id infinitus aſcenſus, & infinitus deſcenſus, quoniam hi termini ita ſe habent, quemadmodum infinita prædicata ſecundum rectitudinem ordinata, cum ſupra quodlibet dari poſſit aliud ſuperius, hæc tamen intelligenda ſunt de terminis qui reciprocantur illeſâ remanente naturali prædicatione; cuiuſmodi relatiua ſunt, hæc enim inter ſe mutuò reciprocantur perpetuò naturali prædicatione ſeruata; nam de ſe mutuò prædicantur, & utrinque naturaliter, quemadmodum & illa, quæ circularem habent generationem.

Pro-

Tex. 143. uſque ad 148. Propoſitarum quæſtionum ſolutiones aggrediens ducit exordium ab ea, quæ erat ordine tertia, num videlicet extremis exiſtentibus finitis media intra illa poſſint eſſe infinita; duo autem facit, primò reſpondet quæſito, ſecundò dubitationem ſoluit. Erat autem quæſtio, an extremis exiſtentibus finitis poſſint inter illa infinita eſſe media. Reſpondet negando eâ ratione ductus, quoniam oporteret etiam eſſe infinita extrema tum aſcendendo, tum deſcendendo, ſiquidem neceſſe foret in infinitum progredi, quod ſine extremorum infinitate contingere minimè poteſt, id porrò impoſſibile eſſe ſupponitur. Hoc autem tum in affirmatiuis, tum negatiuis propoſitionibus contingere probat, & quoniam accidit, ut ſyllogiſmos negatiuos fiat in tribus figuris, propterea demonſtrat id in eiſdem tribus figuris fieri non poſſe. Deinde quandam

Tex. 144. euaſionem tollit, qua quis uti poſſet dicendo quamuis in una figura propoſitio habere nequeat infinita media, in omnibus tamen habere infinita poſſe, hoc eſt ſyllogiſmos non omnes fieri in prima figura, ſed quemdam in prima, quemdam in ſecunda, & quemdam in tertia, in quibus eamdem eſſe propoſitionem contingit, & idcirco illius media in infinitum multiplicari poſſe.

Quæſtionis deciſio. Reſpondet nequaquam id euenire poſſe, propterea quòd figuræ determinato numero, hoc eſt ternario, comprehenduntur, quamobrem ſi in unaquaque iſtarum finita ſunt media, erunt pariter in omnibus ſimul finita.

Tex. 148. uſque ad 151. Oſtenſo iam inter duo extrema non poſſe dari infinita media, pergit oſtenſurus extrema infinita non eſſe, ſeu in illis infinitum dari non poſſe. Bipartitam conſiderationem facit, primò enim id rationibus dialecticis, ſecundò ratione analytica probat. Prima ratio procedit de prædicatis *in quid*, in his enim probat non dari proceſſum in infinitum, & quidem hoc modo ab ipſo ratio concipitur. Si in prædicatis *in quid* daretur proceſſus in infinitum, ſequeretur de medio tollendam definitionem, quod non eſt admittendum; ſequela patet, quoniam in definitione rei ſunt ea quidem accipienda, quæ de re prædicantur *in quid*, hoc eſt non ſolum proximum genus, & propria differentia, ſed omnia ſuperiora genera, at infinita pertranſiri, & comprehendi non poſſunt; ergo ſi prædicata *in quid* forent infinita, definitio de medio tollenda foret. Rectè additum fuit, omnia genera ſuperiora eſſe ſumenda, alioquin ratio nullius foret momenti. Subdit alteram rationem, quæ de omnibus prædicatis, & ſubiectis conuincit, in cuius gratiam nonnulla præmittit, & primò ſe velle conſideraodam aſſumere prædicationem naturalem, velut illam, quæ ſimpliciter prædicatio eſt, quoniam in ea ſubiectum verè, & per ſe ſubiicitur, ut cum dicitur lignum eſt album, vult autem relinquere prædicationem non naturalem in qua per ſe non ſubijcitur id, quod re verâ ſubijci debet, ſed ſubijcitur per aliud, ſiue per accidens, ut cum dicimus album eſt lignum, & muſicum eſt album. Hanc autem prædicationem appellat per accidens, quia ut alias ex eodem Philoſopho notauimus, non per ſe muſico, ſed homini ineſt albedo, & idcirco deberet homo ſubiectum poni. Progreditur alterum

Tex. 149. fundamentum iaciens, nempe diſcrimen quoddam inter utraſque prædicationes, quandoquidem in prædicationibus naturalibus, quas prædicationes *in quid* appellat, ſubiectum eſt illud, quod prædicatum, vel illud aliquod, videlicet, eſt eſſentialiter prædicatum, ut *homo eſt rationalis*, homo nanque eſſentialiter eſt idem, quod rationale; hoc autem bifariam contingit, vel ſecundum totum, ut quando reciprocantur, ut cum dicimus *homo eſt rationalis*, vel ſecundum partem, ut quando non reciprocantur, ut cum dicimus *homo eſt animal*, tunc homo non eſt id eſſentialiter, quod totum animal, ſed eſt id, quod animal quoddam; conſtat autem hunc loquendi modum ſignificare prædicatum eſſe de eſſentia ſubiecti, cum perinde ſit, ac ſi dicamus eſſe hominem, eſt eſſe rationale, & eſt eſſe animal quoddam, hominem eſſe: at in prædicationibus accidentium id certè non contingit, nam cùm dicimus *homo eſt albus* non dicimus id, quod album, quia non eſt eſſentialiter album, ſed eſt eſſentialiter animal, vel rationalis &c. falſum enim eſſet dicere hominem eſſe id quod album, quoniam eſſe hominem, non eſt eſſe album, ſed dicimus hominem eſſe ſubiectum albedinis; nam album non ſignificat aliquod per ſe exiſtens, ſed ſignificat alterum quid exiſtens: ſignificat enim, & accidens ipſum, & ſubiectum accidentis ab accidente diuerſum, licet illud primariò, hoc autem ſecundariò. Tertium addit fundamentum in eo conſiſtens, quòd accidentium prædicationes de ſubiectis non ſunt reciprocabiles, quoniam ſubiectum non poteſt eſſe accidens ſui accidentis, quod certè contingeret admiſſâ reciprocatione conuerſioneque prædicati in ſubiectum; ut ſi album eſt accidens hominis, nequit etiam homo eſſe accidens albi; cum itaque ſubiectum non ſit accidens ſui accidentis, ſiquidem non datur accidens accidentis, ſequitur ut prædicatio accidentis de ſubiecto non poſſit reciprocari, nam data reciprocatione dicendo *album eſt homo*, utique homo foret accidens albi, & fieret prædicatio non naturalis, eò quòd homo non eſt accidens albi, ſed album eſt accidens hominis. Neque hoc in prædicationibus eſſentialibus, ſiue in ijs, quæ prædicantur *in quid* eſt permittendum, ut cum genus, & differentia de ſuis ſpeciebus prædicantur; non enim aliquid poteſt eſſe genus, vel differentia ſui ipſius, quod planè contingeret ſi fieret conuerſio prædicati in ſubiectum in omnibus eſſentialibus prædicationibus, ut cum dicitur, rationale eſt homo, vel animal eſt homo, conceſſo enim tales prædicationes reciprocari, non propterea ſequitur proceſſus in infinitum, quoniam deſcendendo datur ſtatus in ultimo ſubiecto, ut in Callia, ſicuti dabatur ſtatus in ſupremo prædicato aſcendendo. Deinde negat ſpeciem poſſe de ſuo genere viciſſim prædicari *in quid*, eò quòd ſequeretur eſſe ſui ipſius genus, quod eſt abſurdum. Hinc manifeſtum naturalem prædicationem conuerti non poſſe, ita ut maneat naturalis, quia quicquid prædicatur, vel prædicatur *in quid*, vel ut accidens ſubiecti, at neque ſubiectum poteſt eſſe accidens ſui accidentis, nec poteſt genus eſſe ſui generis, vel differentia ſuæ differentiæ.

His autem iactis fundamentis, alteram rationem adducit, quâ probat non dari proceſſum in infinitum in prædicatione accidentium de ſubiecto, & quoniam accidens ſubſtantiæ quidem non autem accidenti accidit, ob id prædicationem accidentis de accidente prætermittit; quod autem non poſſit in infinitum procedi deorſum in accidentium prædicatione patet, cum enim accidentia omnia prædicentur de ſubſtantia naturali prædicatione, talis utique prædicatio deſinit in ſubſtantia, quod ſi ſubſtantia erit prima, & indiuidua, iam factus eſt deſcenſus ad ultimum ſubiectum, at ſi fuerit uniuerſalis ab hac ſimiliter ad indiuiduum deſcendere licebit; non igitur in infinitum deſcendendo, cum detur ultimum: ſed neque aſcendendo, nam de prædicatis eſſentialibus ex dictis manifeſtum eſt; at de prædicatis accidentalibus ex eo conſtat, quoniam per hæc aſcendendo peruenimus Tex. 151.

ad eſſentialia prædicata, videlicet ad ipſorum accidentium genera, & differentias; at verò genera, & differentiæ ſunt prædicata certo, finitoque numero comprehenſa, cum ex his accidentium definitiones efformentur, fieri autem non poſſent, ſi prædicata forent infinita; in qualibet igitur categoria deueniendum ad unum, de quo nihil prædicetur tanquam genus, illudque ſupremum, ſeu quod generaliſſimum nuncupatur; cum autem hæc ſuprema genera non ſint numero infinita, quin potius finito, utpote nouenario comprehenſa, erit etiam finitus numerus accidentium, quæ de ſubſtantia prædicantur.

Tex. 151. Dum pergit tertiam affert rationem dialecticam in eo poſitam, quòd ſi omnis propoſitio medium habet, atque adeo infinita ſunt media, itaut quibuslibet acceptis propoſitionibus aliæ dentur priores, & nulla prima principia; ſequitur omnem ſcientiam demonſtratiuamque de medio tolli, hoc autem falſum; ſequela optima, proptereaquòd ſi propoſitiones omnes ſub demonſtrationem cadunt, certè non alio modo, quàm per demonſtrationem ſcire ipſas licebit; at ignoratis prioribus ad poſteriora ſcienda non poterit demonſtratio confici, ut ea demonſtrationis natura conſtat; ignoratis igitur prioribus, poſteriora neſciantur oportet; ignorari autem priora neceſſe eſt, cum nullo ſint finito numero comprehenſa; conſequens igitur ut nihil ſciatur.

Pergit, & analiticâ ratione hoc ipſum aggreditur oſtendere ſequentem in modum diſputans. Illa quæ de re quapiam prædicantur per ſe nequeunt eſſe infinita; ſed in demonſtrationis terminis prædicatio om-
Tex. 153. nis eſt per ſe: ergo in terminis demonſtrationis nullus dandus proceſſus in infinitum. Maior oſtenditur; prædicata enim per ſe ſunt in duplici diſcrimine, nam alia inſunt ſubiecto in quid, & pertinent ad primum modum dicendi per ſe; alia verò cum in ſubiectis inexiſtant ipſa ſubiecta in eorum definitionibus inſunt, & hæc prædicata ad ſecundum modum dicendi per ſe pertinent, ſed nec primi, nec ſecundi generis poſſunt prædicata eſſe numero infinita; ergo prædicata per ſe nequeunt infinita eſſe; quæ autem ſunt ſecundi generis infinita eſſe non poſſe ex eo conuincitur, quia ſequeretur, & infinita eſſe in definitione unius, & unum ſumi in definitione infinitorum. Primum ſuaderi poteſt hoc pacto. Sit impar, affectio, quæ per ſe numero ineſt, & impari inſit aliquid aliud, & huic tertio aliquid aliud, nempè quartum inſit, hoc ordine ſemper in infinitum, ſequeretur quòd infinita in unius definitione ineſſent, quod non admittendum, nam definitio eſt rei terminus, cui repugnat infinitudo, ut patet; ſequela ex eo probatur, quia ſicut in definitione imparis ſumitur numerus, ita quoque ſi quidpiam aliud de impari per ſe prædicaretur, in definitione ipſius non modo ſumeretur impar tanquam ſubiectum, ſed etiam numerus; cum in cuiuslibet rei definitione ſumenda ſint omnia, quæ definitiones partium definientium ingrediuntur; quæ intelligenda tam de prædicatis primi, quàm ſecundi modi dicendi per ſe, de quibus hic agitur; quoniam igitur infinita de eodem ſubiecto prædicari ſupponuntur, neceſſariò ſequitur eorum aliquod eſſe, in cuius definitione infinita ſubiecta ſumi debeant, de quibus per ſe illud prædicatur. Secundum itidem ex eo manifeſtum deprehenditur, quoniam ſi infinita in definitione unius ſumerentur, etiam & unum, in infinitorum definitione ſumendum foret *. Ad extremum difficultati occurrit. Cum enim omnia accidentia de numero, tanquam de ſubiecto prædicentur, & viciſſim numerus de illis, ſiquidem affectiones cum ſubiecto reciprocantur, ſequeretur per circulum, & conuerſionem in his proceſſum concedendum eſſe in infinitum. Reſpondet non eſſe inconueniens, quoniam proceſſus per rectam lineam aſcendendo, vel deſcendendo non fieret.

Reuertitur ad primum genus, quod nos diximus Tex. 154
eſſe prædicatorum ſpectantium ad primum modum dicendi per ſe; atque docet in his non eſſe concedendum proceſſum in infinitum, nam ſequeretur nihil poſſe definiri, cum enim in definitione ſumenda ſint omnia, quæ de re definita prædicantur in quid, ſi hæc nullo forent comprehenſa numero, ſequeretur in unius definitione ſumenda eſſe infinita, quod definitio non patitur, cum ſit terminus ac finis, rei quæ definitur.

Cum ſibi propoſuiſſet oſtendendum non dari pro- Tex. 155
ceſſum in infinitum in terminis demonſtrationis, ut hinc perſpectum redderetur dandas eſſe propoſitiones immediatas, quæ prima ſunt demonſtrationis principia, & ſubinde duceret modum, quo mediatæ propoſitiones in immediata principia reſoluerentur; ob id ea hactenus dictis nonnulla colligit, deinde collecta ad rem propoſitam accommodat.

Quod primò colligit, ita ſe habet; quando aliquod prædicatum commune de pluribus prædicatur, vel etiam de pluribus, quorum alterum de altero nullo modo prædicatur, vel ſaltem non de omni, non ſemper per aliud commune medium ineſt illis, ſed potius abſque medio, ſeu immediatè. Vt affectio illa ſatis vulgata habere tres angulos æquales duobus rectis ineſt Iſoceli, & Scaleno ratione cuiuſdam naturæ, nempe trianguli, hoc eſt conuenit illis quatenus triangula ſunt, at non ſemper ita ſe res habet, nam triangulum ſine alio medio ineſt iſoceli, & ſcaleno, alioquin in medijs daretur proceſſus in infinitum, eſt autem impoſſibile inter extrema finita dari infinita media. Aduertens autem Philoſophus ab aliquo dici poſſe media quidem accidentaria nihil prohibere quominus infinita inter duos terminos interponantur, ob id occurrit dicens ſe tantùm ſermonem habere de naturalibus medijs, quæ per ſe propoſitiones conſtituunt.

Secundum, quod colligit in eo conſiſtit, quòd ſi Tex. 156
aliqua propoſitio ſit mediata, eſt demonſtrabilis, ad cuius demonſtrationem tot elementa conducunt, quot media ſunt illius; elementorum autem nomine propoſitiones immediatas Philoſophus intelligit, aut omnes, aut illas, quæ uniuerſales ſunt, videlicet communes dignitates, in quas ultima fit demonſtrationum reſolutio. Si autem propoſitio medio caret, nulla de ipſa dabitur demonſtratio, quod primo de affirmatiua propoſitione probat, mox idem de negatiua demonſtraturus. Aduertendum porrò per immediatam propoſitionem, hoc eſt, per elementum intelligi debere maiorem propoſitionem, hæc enim ſemper debet eſſe immediata, cuiuſmodi haud neceſſe eſt eſſe minorem, quod ſignificari videtur per particulam *uniuerſales*, ſiquidem maior dicitur uniuerſalis reſpectu minoris eòquòd minorem tanquam partem contineat. Solas autem maiores appellauit elementa, quoniam elementum dici non poteſt niſi propoſitio immediata, ut enim elementum dicitur, quod in ſuo genere primum eſt, adeo ut in alia reſolui non poſſit, ſic, & propoſitio immediata elementum dicetur, quoniam in alias propoſitiones reſolui non patitur; cum igitur in omni demonſtratione maior ſemper debeat eſſe immediata, minor autem non ſemper, propterea Philoſophus de minori regulam tradi non poſſe cognoſcens, maiorem tantummodo vocauit elementum, eòquòd ſemper ſit immediata; minor autem non item.

Docet

* Vt numerus tanquam omnium illorum ſubiectum primum;

Digitized by Google

Tex. 157. Docet eadem intelligenda eſſe de negatiua propoſitione dicens, ſi propoſitio negatiua fuerit mediata demonſtrari eam poſſe, ſin autem eſſe principium indemonſtrabile, unde concludit tot eſſe principia, & alementa, hoc eſt propoſitiones immediatas, quot media, ut igitur dantur principia immediata, & indemonſtrabilia affirmatiua, ſic etiam, & negatiua.

Tex. 158. Explicat modum, quo mediatæ propoſitiones in immediata principia reſoluantur, tum in affirmatiuis, cùm in negatiuis propoſitionibus; & primò quidem in affirmatiuis, quando namque propoſitionem affirmatiuam mediatam ſit opus oſtendere, eamdemque in immediatam reſoluere, ut *omnis homo eſt ſubſtantia*, medium oportet ſumere inter hominem, & ſubſtantiam, quòd de homine prædicetur, & de quo prædicetur ſubſtantia, & ita ſemper eſt procedendum omnia interponendo media, quoad fieri poteſt, donec totum ſpatium medium ſit condenſatum, hoc eſt impletum, unumque factum, ut in caſu, de quo loquimur interponi debent *animal*, *viuens*, *corpus mixtum*, *corpus*, per hanc enim interpoſitionem ſunt omnes immediatæ propoſitiones adinuentæ, eòquòd termini quodammodo ſe tangunt, & in elementa, hoc eſt in prima principia reſolutio facta eſt; quæ ut clarius intelligas exemplo rem illuſtrabo. Si ſit demonſtranda hæc propoſitio *omnis homo eſt ſubſtantia* accipiendum eſt medium *animal*, quòd immediatè de homine prædicatur, & ſubſtantiæ ſubijcitur; ſi deinde demonſtranda ſit hæc propoſitio *omne animal eſt ſubſtantia*, ſumendum eſt medium *viuens*, quod immediatè de animali prædicatur; amplius ſi demonſtranda ſit hæc propoſitio *omne viuens eſt ſubſtantia*, accipiendum eſt medium *corpus mixtum*, quod immediatè prædicatur de viuente, & ſubijcitur ſubſtantiæ; ſimiliter, ſi demonſtranda ſit hæc propoſitio, *omne corpus mixtum eſt ſubſtantia*, ſumendum eſt medium *corpus*, quod immediatè prædicatur de corpore mixto, & immediatè ſubijcitur ſubſtantiæ; hoc itaque modo per interpoſitionem quatuor mediorum ſcilicet *animalis*, *viuentis*, *corporis mixti*, & *corporis* facta eſt reſolutio illius propoſitionis *homo eſt ſubſtantia* in has propoſitiones, *homo eſt animal*, *animal eſt viuens*, *viuens eſt corpus mixtum*, *corpus mixtum eſt corpus*, *corpus eſt ſubſtantia*; ita ut hac arte facta ſit reſolutio ad prima elementa, atque peruentum ſit ad primum, immediatumque principium, quod eſt immediata propoſitio nempe; *corpus eſt ſubſtantia* ultra quam ulterius progredi non licet. Aduerte autem immediatas propoſitiones non dari in materia probabili, ſed in neceſſaria tantum.

Aduertendum porrò circa Ariſtotelis verba, nempe *primum* ſignificare non immediatum, ſed quatenus ipſum, hoc eſt per ſe, & propriè ſumptum, adeo ut hæc propoſitio *homo eſt admiratiuus* ſit prima, ideſt quatenus ipſum, non tamen prima ideſt immediata, eòquòd per rationale probari poſſit tanquam per medium. Præterea *ſimiliter* denotat prædicari eodem modo, quemadmodum *extra* ſignificat excluſionem mediorum extraneorum, quæ non ſunt media rei, nec ſpatium medium condenſant, docet igitur Philoſophus ſi nos ita ſemper progrediamur, ut accipiamus medium, quod de minori prædicetur per ſe, & maiori per ſe ſubijciatur extremo, propoſitio affirmatiua non erit extranea, ideſt mediata, quoniam illud medium erit vera cauſa media inter extrema, unde futurum ut ſpatium medium ſemper magis condenſetur, donec omnes propoſitiones fiant indiuiduæ, hoc eſt immediatæ. Propoſitio autem immediata dicitur una, ſic enim illam appellat Ariſtoteles, quoniam in alias reſolui non poteſt, ſicuti mediata; primum enim in unoquoque genere ſolet appellari ſimplex ad eum modum, quo dieſis in cantu, quoniam in minores ſenſiles diſtantias diuidi non patitur (eſt enim dieſis minima menſura harmonica); & uncia in pondere.

Idem de negatiuis propoſitionibus docet, & quidem in tribus figuris, non tamen ſine diſcrimine, cum enim in affirmatiuis ſit medium quærendum, tanquam cauſa cur hoc alteri inſit, in negatiuis quærendum medium cur hoc alteri non inſit. Tex. 159.

Illud autem eſt animaduerſione dignum, prædictas propoſitiones in tertia figura demonſtrari non poſſe, & ad immediatas reduci in ipſa figura tertia cum hæc non niſi concluſionem particularem colligat, propoſitiones autem de quibus loquebamur, debent uniuerſales eſſe, proindeque maior negatiua per primam, & ſecundam figuram oſtendi debet &c.

Quatuor autem videtur regulas tradere, quibus explicatur quale medium ſumendum ſit ad demonſtrandum in ſingulis figuris. Prima regula talis eſt: medium in demonſtrationibus affirmatiuis, quæ ſolum fieri poſſunt in prima figura nequit extra maius extremum cadere, ſed vel debet eſſe inferius maiori extremo, vel æquale cum illo. Ratio, quia in prima figura maius extremum uniuerſaliter prædicatur de medio, ſed nihil poteſt uniuerſaliter prædicari, niſi de inferiori, vel æquali; ergo medium debet eſſe, vel inferius, vel æquale. Secunda regula eſt; in negatiuis demonſtrationibus primæ figuræ tale debet eſſe medium, ut minus extremum non inueniatur extra ipſum, ſed vel ſit inferius medio, vel æquale cum medio. Ratio quia in prima figura minor debet affirmatiua eſſe, & in ea medium debet uniuerſaliter prædicari; ſed nihil uniuerſaliter prædicatur, niſi de inferiori, vel æquali; ergo medium debet eſſe tale, ut minus extremum non cadat extra ipſum, ſed vel ſit inferius, vel æquale; debet tamen medium cadere extra maius extremum, cum maius extremum in maiori ſit negandum de medio. Tertia regula: in ſecunda figura medium non debet cadere ſupra ullum extremum, ſeu maius, ſeu minus, de quo negatur; ita ut ſit illo ſuperius. Ratio autem eſt quia ſuperius non poteſt negari de inferiori, nec uniuerſaliter, nec particulariter. Quarta regula: in tertia figura medium nequit cadere ſupra ullum extremum, hoc eſt neutro extremorum poteſt eſſe ſuperius. Ratio, quia medium in tertia figura, debet eſſe ſubiectum in utraque præmiſſa; ſed ſubiectum, non poteſt eſſe ſuperius prædicato, alioquin prædicatio foret indirecta.

SECTIO QVARTA.

Demonſtrationes inter ſe conferuntur.

DEmonſtratione, ac eius explicatis principijs Philoſophus ad uberiorem doctrinam aggreditur aliud de demonſtratione, & ſcientia conſiderandum, quod in ipſarum demonſtrationum ſcientiarumque comparatione conſiſtit. Tria autem Theoremata de demonſtratione diſcutienda proponit. Primum, an demonſtratio uniuerſalis ſit præſtantior particulari. Secundum, an demonſtratio affirmatiua, quæ vocatur categorica, ſeu prædicatiua, ſit præſtantior negatiuâ. Tertium, an oſtenſiua demonſtratio ſit nobilior demonſtratione ducente ad impoſſibile. Incipit à theoremate primo quærens an demonſtratio uniuerſalis ſit præſtantior particulari, hoc eſt, an præſtantior ſit demonſtratio, quâ proprietas conueniens uniuerſaliter communi cuidam rationi de ipſa communi ratione s. Poſt. tex. 160. Quæ proponat Ariſtoteles conſideranda.

demonſtratur, an verò demonſtratio, quâ talis proprietas oſtenditur de aliquo inferiori ſub illa communi ratione contento: demonſtratio enim uniuerſalis eſt illa, per quam demonſtratur propria paſſio de ſuo primo, & adæquato ſubiecto, & in qua maius extremum, & minus extremum, & medium ſunt termini conuertibiles, ut eſt demonſtratio, quâ oſtenditur hominem eſſe riſibilem per rationale; hæc enim uniuerſalis eſt, quia riſibile primò, & adæquatè homini conuenit, quatenus homo eſt, ſuntque *homo, riſibile, & rationale*, termini conuertibiles. Sic etiam triangulum, & eius affectio, puta habere tres angulos æquales duobus rectis; itemque cauſa ratione cuius hæc affectio triangulo ineſt, termini ſunt conuertibiles, atque adeo demonſtratio, quâ oſtenditur omne triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, dicitur uniuerſalis; demonſtratio autem particularis eſt illa, per quam demonſtratur propria paſſio non de adæquato ſubiecto, cui nimirum per ſe primò ineſt, ſed de aliquo contento ſub illo, ſiue hoc ſit ſpecies, ſiue ſingulare. Exemplum primi eſt demonſtratio, quâ oſtenditur habere tres angulos æquales duobus rectis de triangulo iſoſcele, quod eſt ſpecies trianguli, hæc enim affectio non conuenit iſoſceli, quatenus iſoſceles eſt, ſed quatenus eſt triangulum: exemplum ſecundi eſt demonſtratio, quâ oſtenditur Socratem eſſe riſibilem; non enim riſibile primò conuenit Socrati, ſed homini, nam conuenit Socrati, non ut Socrates eſt, ſed ut homo eſt. Hinc in particulari demonſtratione non requiritur ut ſubiectum, affectio, & cauſa ſint termini conuertibiles. Quæritur igitur utra præſtantior ſit demonſtratio, quâ ex. gr. oſtenditur omnem hominem eſſe riſibilem, vel omne triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis: an illa quâ demonſtratur Socratem eſſe riſibilem, vel triangulum Iſoſceles, tres habere angulos duobus rectis æquales. Pro Tex. 161. reſolutione quæſtionis primò Philoſophus affert duas rationes, quibus oſtendi poteſt particularem demonſtrationem eſſe præſtantiorem uniuerſali: ſecundò eaſdem ſoluit, & retorquet: tertiò quæſtionem reſoluit, atque ſeptem rationibus oſtendit uniuerſalem demonſtrationem particulare longè præſtantiorem eſſe.

Prima ratio in aduerſariorum gratiam ad probandum particularem demonſtrationem uniuerſali potiorem eſſe, talis eſt. Illa demonſtratio, per quam magis ſcimus, præſtantior eſt demonſtratione, per quam minus ſcimus; at per demonſtrationem particularem magis ſcimus, quàm per uniuerſalem; ergo demonſtratio particularis eſt præſtantior uniuerſali; maiorem probat ex eo quia hæc eſt natura, & eſſentia demonſtrationis, ut ſcientiam pariat; demonſtratio ſiquidem inſtrumentum eſt, cuius finis eſt ſcire, tantò autem inſtrumentum eſt præſtantius, quantò per ipſum nos magis finem attingimus, inſtrumenti ſiquidem natura à fine pendet; minorem probat hunc in modum. Illa demonſtratio, quâ ſcimus rem ſecundùm ſe ipſam, magis facit nos ſcire, quàm illa, quâ ſcimus rem ſecundum aliud; at demonſtratio particolari eſt, quâ nos ſcimus rem ſecundum ſe ipſam, uniuerſalis verò ſecundum aliud; ergo demonſtratio particularis eſt, quâ nos magis ſcimus, quàm uniuerſali; maiorem ſumit tanquam per ſe notam; minorem duobus exemplis declarat, quorum unum eſt de particulari indiuiduo, alterum de ſpecie reſpectu generis. Primum exemplum eſt, ſi ſcire velimus Coriſcum muſicum, & demonſtremus Coriſcum eſſe muſicum, ſciemus eſſe muſicum de Coriſco ſecundum ſe ipſum, & ratione ſui ipſius: at ſi hominem muſicum eſſe demonſtremus, ſciemus eſſe muſicum de Coriſco ſecundum hominem, & quâ ratione eſt homo, & non quà eſt Coriſcus; quamobrem demonſtratio de ſubiecto particulari parit ſcientiam rei ſecundùm ſe ipſam; demonſtratio autem de uniuerſali parit ſcientiam rei ratione alterius. Secundum exemplum eſt, ſi ſcire velimus iſoſcele habere tres angulos æquales duobus rectis, & hanc affectionem de iſoſcele demonſtremus, utique habere tres angulos duobus rectis ſciemus de Iſoſcele ſecundùm ſe ipſum, & quatenus eſt iſoſceles, at ſi de triangulo eandem affectionem demonſtremus, illam ſciemus de iſoſcele ratione ſubiecti communioris, non ratione ſui; non enim affectionem hanc de iſoſcele cognoſcimus in ſe ipſo, ſed ſolum de Iſoſcele cognito ſub communi conceptu trianguli; ergo magis ſcimus per demonſtrationem particularem, quàm per uniuerſalem, proindeque demonſtratio particularis facit nos magis ſcire, atque adeo præſtantior eſt.

Secunda ratio ab aliquibus tanquam una, ab alijs, Tex. 162. tanquam gemina uſurpatur, nec immeritò, quandoquidem, ut geminam Philoſophus in ſolutione ſumit. Prior autem hæc eſt; demonſtratio, quæ eſt de ente, potior eſt illâ, quæ eſt de non ente; at demonſtratio particularis eſt de ente, uniuerſalis verò de non ente; ergo particularis potior eſt uniuerſali; minor probatur, quia nullum datur uniuerſale præter ſingularia, quamobrem ſi quidpiam uniuerſale ſumatur à ſingularibus diſtinctum, illud eſt non ens. Secunda ratio eſt; demonſtratio illa, quæ in nobis non facit deceptionem, potior eſt illâ, quæ nos in errorem ducit; at demonſtratio particularis nullam in nobis facit deceptionem, uniuerſalis verò facit; ergo particularis potior eſt uniuerſali; minor probatur, eò quod uniuerſalis demonſtratio facit ut arbitremur uniuerſale eſſe aliquid per ſe exiſtens extra ſingularia, quod tamen verum non eſt, quoniam extra ſingularia nullum datur uniuerſale; ut ſi de triangulo generatim accepto aliquid demonſtretur, credere poſſumus triangulum eſſe aliquod præter ſpecies ſuas. Vtitur exemplo aliàs adhibito; magnitudinibus enim ac numeris nullum datur commune genus, quod ſit proprium ſubiectum affectionis illius, quæ dicitur *commutata proportio*; ſi quis igitur demonſtrationem uniuerſalem faciat, quâ oſtendat illud, quod eſt commune lineis, numeris, corporibus, & ſuperficiebus eſſe proportionabile, ea demonſtratio nos in errorem inducet, cum enim pro comperto habendum ſit omnem demonſtrationem eſſe de re, quæ ſuaptè naturâ poſſit exiſtere, erit cur ſuſpicemur dari commune aliquod genus commemoratis quantitatibus, quibus nullum commune eſt.

Soluit primam rationem è tribus allatis, quam vocat Tex. 163. *alteram*, quia duas reliquas coniunctim ut unam protulerat; immò non modo illam ſoluit, ſed etiam aduerſus contrariam ſententiam retorquet, & ita diſputat; primò nempe retorquet argumentum, eò quòd magis ſcimus per uniuerſalem demonſtrationem, quam per particularem, ſcimus enim hoc modo propriam paſſionem conuenire ſubiecto, ſcilicet per ſe, & quatenus ipſum, ut triangulo, non autem iſoſceli ineſt habere tres angulos æquales duobus rectis; retorquet igitur argumentum dicens non magis illud facere aduerſus demonſtrationem uniuerſalem, quàm aduerſus particularem, quoniam ſumptâ eadem propoſitione maiori, & additâ minori contraria, colligitur contraria concluſio hunc in modum. Illa demonſtratio per quam magis ſcimus, præſtantior eſt eâ demonſtratione per quā minus ſcimus; ſed per uniuerſalem demonſtrationem magis ſcimus, quam per particularem; ergo uniuerſalis demonſtratio potior eſt

particulari. Quia tamen retorquere non eſt ſoluere; propterea ad argumentum reſpondet minorem negando, dicens ad probationem in argumento adductam fallaciam committi, quoniam illud ſumit ſcopum demonſtrationis eſſe cognoſcere affectionem de ſubiecto particulari, cum tamen ſcopus ſit affectionem cognoſcere de illo ſubiecto, cui per ſe, & quatenus ipſum ineſt; quamobrem ſi habere tres angulos duobus rectis æquales competit triangulo, quatenus eſt triangulum, non quatenus eſt iſoceles, demonſtrandum id de triangulo, non de iſocele, nam iſoceli conuenit non quatenus iſoceles, ſed quatenus triangulum eſt. Minor autem ſuperioris argumenti, nempe quòd per uniuerſalē magis ſcimus, quam per particularem, ea eo conſtat, quoniam per uniuerſalem ſcimus ipſum particulare, ſed non contra, quin potius particulare ſcimus per uniuerſale, ni qui ſcit affectionem conuenire triangulo, ſcit etiam conuenire iſoceli, non contra, & illam affectionem ſi cognoſcit conuenire iſoceli, id ideo eſt, quia cognoſcit illam conuenire triangulo.

Tex. 164. Soluit reliqua argumenta, & primò ſecundi in ordine ſolutionem aggreditur, illud aduerſus contrariam ſententiam retorquens ſumptâ eâdem propoſitione maiori, & minori contrariâ hoc modo; illa demonſtratio, quæ eſt de ente, præſtantior eſt eâ, quæ eſt de non ente; at verò demonſtratio uniuerſalis eſt de ente uniuerſali, quod eſt incorruptibile; demonſtratio verò particularis eſt de non ente, cum ſit de corruptibilibus, quæ poſſunt aliter ſe habere; ergo uniuerſalis eſt potior particulari; quia tamen retorquere, non eſt ſoluere; ob id reſpondet negando minorem, quæ fuit hæc, *demonſtratio particularis eſt de ente*; uniuerſalis autem *de non ente*, negat inquam dicens uniuerſale non eſſe minus ens, quàm particulare, dummodo non ſit æquiuocum, ſed uniuocum, cuius aliqua una definitio ſit, quoniam commune æquiuocum, ſeu analogum, vel nihil eſt, vel poſterius eſt; at commune uniuocum naturam unam præſefert non diuerſam à natura ſingulari; ſed eandem differentem duntaxat per uniuerſalitatem, quæ mentis eſt opus, cum autem in uniuerſali duo ſint, quorum unum eſt res ipſa, alterum autem uniuerſalitas quam ipſa mens facit ob id inſpecta re, hoc eſt, communi naturâ reali, quam uniuerſale importat, meritò Philoſophus ait uniuerſale non eſſe minus ens, quam particulare, immò magis ens, cùm ſingularia corruptibilia ſint, non autem uniuerſalia. Aduertendum autem uniuerſale etiam hoc, de quo loquimur dici poſſe aut nihil eſſe, aut poſterius eſſe, & quidem nihil extra ſingularia, cum non ſit re ipsâ ſeparatum ab illis; poſterius autem, quia quantum ad uniuerſalitatem non eſt, niſi per mentis operationem; adhuc tamen differt ab æquiuoco, & analogo non habente uniuocationem admixtam, quoniam utrunque nihil eſt & poſterius, ſed abſque communi natura, quam uniuocum importat in ſingularibus exiſtentem per differentias contractam, atque diuiſam.

Tandem ſoluit tertiam rationem negando minorem, quâ ſumebatur demonſtrationem uniuerſalem deceptionis cauſam eſſe; ad probationem reſpondet, & reſponſio in hoc conſiſtit, quòd etiam ſi de uniuerſali demonſtremus ex. gr. proportionale de lineis, numeris, planis, & ſolidis, ſeu de genere innominato ratione cuius hæc paſſio competit illis, nulla nos neceſſitas cogit, ut nos arbitremur illud uniuerſale, nempe genus innominatum per ſe extra ſingularia exiſtere, propterea quòd demonſtratio fieri poteſt de illo uniuerſali, quod in ſingularibus ineſt. Quòd ſi quiſpiam in errorem incidat, id non contingit uniuerſalis demonſtrationis culpâ, ſed defectu intellectûs prauè iudicantis.

Septem rationes affert, quibus oſtendit uniuerſalem demonſtrationem particulari eſſe præferendam, è quibus prima talis eſt. *Demonſtratio* eſt ſyllogiſmus, quo cognoſcitur paſſionem conuenire ſubiecto per ſuam cauſam; ergo illa demonſtratio præſtantior eſt, quæ magis facit nos cognoſcere paſſionem conuenire ſubiecto per ſuam cauſam; ſed magis id facit demonſtratio paſſionem oſtendens conuenire ſubiecto uniuerſali, quàm particulari, nimirum oſtendens habere tres angulos æquales duobus rectis conuenire triangulo, quàm oſtendens conuenire iſoceli; ergo demonſtratio oſtendens paſſionem conuenire ſubiecto uniuerſali præſtantior eſt illâ, quæ oſtendit conuenire ſubiecto particulari, atque adeo demonſtratio uniuerſalis præſtantior eſt particulari. Aſſumptio autem conſtat quia cauſa paſſionis magis eſt ſubiectum, cui primò & per ſe illa conuenit, quàm ſubiectum cui primò non conuenit; ſed paſſio primò, & per ſe conuenit ſubiecto uniuerſali, ſecundò autem particulari; ut habere tres angulos æquales &c. primò, & per ſe conuenit triangulo, iſoceli autem non conuenit primò, & per ſe, ſed ratione trianguli; ergo demonſtratio oſtendens huiuſmodi paſſionem conuenire ſubiecto uniuerſali, magis explicat cauſam, quàm quæ oſtendit conuenire ſubiecto particulari.

Secunda ratio: illa demonſtratio, quâ magis ſcimus rem per cauſam priorem præſtantior eſt illâ, quâ ſcimus per poſteriorem; & demonſtratio quâ ſcimus rem per cauſam primam, cuius non eſt ulterior quærenda cauſa, quàm illa, quâ ſcimus rem per cauſam non primam, cuius ulterior cauſa quærenda eſt; ſed demonſtratione uniuerſali ſcimus concluſionem per cauſam priorem, quàm ſciamus demonſtratione particulari; ergo demonſtratio uniuerſalis præſtantior eſt particulari. minor explicatur, & probatur exemplo, nam ſi quis cognoſcat iſoceles habere tres angulos æquales duobus rectis, adhuc ei ſupereſt quærendum cur habeat, debetque rationem reddere, quoniam iſoceles eſt triangulum, cum de hoc ſolum reddatur pro ratione, ipſa definitio trianguli, quæ prima eſt cauſa habendi tres angulos æquales duobus rectis.

Tertia ratio talis eſt: demonſtratio illa eſt potior, quæ eſt de magis demonſtrabili, ac ſcibili, nam demonſtrabile, & demonſtratio referuntur inuicem, atque adeo ſi unum eſt magis tale, alterum quoq; magis tale eſſe debet, & idcircò ſi aliquid eſt magis demonſtrabile, erit quoque demonſtratio de ipſo magis demonſtratio; ſed demonſtratio uniuerſalis eſt de magis demõſtrabili, ac ſcibili, quàm particularis, ergo & c. aſſumptio patet, nam infinita, quatenus huiuſmodi non ſunt ſcibilia, ſed quatenus finita ſub ſcientiā cadunt; ſed quantò magis ad particularia deſcendimus, tantò magis ad infinitatem accedimus, indiuidua nanque ſunt infinita; contra vero quantò magis aſcendimus ad uniuerſalia, tantò magis ad unitatem, & finitatem accedimus; uniuerſale nanque magis collectiuum eſt, quia quæ in multis inueniuntur diſperſa, colligit in unum; particularia verò diuiſa ſunt, quia natura per differentias indiuiduantes in plura diſtrahitur; ergo uniuerſalia ſunt magis demonſtrabilia, ac ſcibilia, quàm particularia.

Quarta ratio hæc eſt. Illa demonſtratio, quâ plura cognoſcimus, præſtantior eſt eâ, quâ pauciora. ſed demonſtratio uniuerſalis eſt, quâ plura cognoſcimus, particularis autem, quâ pauciora; ergo demonſtratio uniuerſalis præſtantior eſt particulari; maior certa, eò quòd inſtrumenti perfectio à fine pendet, & tantò

præ-

præſtantius eſt ; quantò utilius ad finis conſecutionem. Minor patet, nam qui cognoſcit uniuerſale, nempe triangulum habere tres angulos æquales &c. cognoſcit etiam Iſoceles tale eſſe triangulum; non tamen contra. Qui enim uniuerſale cognoſcit, etiam & ſingulare perſpectum habet, non viciſſim; ſiquidem uniuerſale omnia ſingularia comprehendit, non contra; non enim ſingulare continet totum uniuerſale.

Tex. 169. Quinta ratio: Illa demonſtratio, quæ fit ex principio, id eſt ex propoſitione immediata, vel ſaltem ex magis immediatis, præſtantior eſt illâ, quæ procedit ex minus immediatis; ſed demonſtratio uniuerſalis ita ſe habet reſpectu particularis; ergo demonſtratio uniuerſalis præſtantior eſt particulari; maior per ſe nota, ſiquidem certitudo cognitionis, ac proinde præſtantia ratione certitudinis, tota pendet à certitudine principiorum, Ideoque illa demonſtratio eſt certior, quæ fit ex primis principijs; illa verò minus certa, quæ fit ex propoſitionibus mediatis. Minorem Philoſophus exemplo declarat per terminos ignotos, ſed clarius res explicabitur adhibendo terminos notos hoc modo; *Omne corpus habens principium quo poſſit perfectionem acquirere ſibi non debitam, generationis momento, poteſt ſibi ſimile generare; ſed omne viuens eſt corpus habens in ſe tale principium; ergo omne viuens poteſt ſibi ſimile generare*; hæc demonſtratio perfecta eſt, cuius maior propoſitio eſt immediata, eſtque demonſtratio uniuerſalis; altera verò particularis erit huiuſmodi; *Omne viuens poteſt ſibi ſimile generare; ſed omnis homo eſt viuens; ergo omnis homo poteſt ſibi ſimile generare*; ſic enim demonſtramus de ſpecie generis affectionem per genus medium, & maior propoſitio mediata eſt, quam ob cauſam hæc demonſtratio minus eſt ex principio, quàm prior.

Tex. 170. Sexta ratio. Illa demonſtratio, quæ continet aliam in potentia, præſtantior eſt illâ, quam continet; ſed uniuerſalis demonſtratio in potentiâ continet particularem; nam qui ſcit actu omne triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, ſcit etiam potentia iſoceles habere tres angulos æquales duobus rectis, ex aduerſo autem particularis demonſtratio non continet uniuerſalem potentiâ, nam qui ſcit iſoceles habere tres angulos æquales duobus rectis, nec actu, neque potentiâ ſcit omne triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis: ergo demonſtratio uniuerſalis præſtantior eſt particulari.

Septima, & ultima ratio hæc eſt: demonſtratio, quæ terminatur ad magis intelligibile, præſtantior eſt quàm quæ terminatur ad magis ſenſibile; ſed demonſtratio uniuerſalis terminatur ad magis intelligibile, & particularis ad magis ſenſibile, ſiquidem uniuerſale eſt magis intelligibile, ad quod terminatur demonſtratio uniuerſalis, & particulare, ſeu minus uniuerſale eſt magis ſenſibile, ad quod terminatur demonſtratio particularis; ergo demonſtratio uniuerſalis præſtantior eſt particulari.

Nonnullæ ſunt dubitationes tractandæ circa ſuperiora ab Ariſtotele tradita, nam ex earum ſolutionibus uberior de demonſtratione doctrina fiet.

Prima dubitatio. Prima dubitatio eſt. Vtrum in prædicatis per ſe, vel per accidens poſſit eſſe proceſſus in infinitum per ſe. Multa hîc dicenda forent, à quibus libenter abſtinebimus, ne dialecticos limites egredi videamur.

Aſſertio prima. Dicendum tamen breuiter in prædicatis per ſe, & eſſentialiter ordinatis ad primum modum dicendi per ſe ſpectantibus non poſſe dari proceſſum in infinitum, ſecundum aſcenſum ab inferiori ad ſuperiora.

Ratione ſuadetur. Manifeſtè probatur ex eo, quia dato concluſionis oppoſito, ſequeretur de nulla ſpecie illius coordinationis definitiuam notitiam haberi poſſe, quod quàm ſit alienum à veritate nemo non videt; ſequela autem optima, propterea quòd definitio, ſaltem quidditatiua, per immediatum genus tradi debet; at huiuſmodi genus cognoſci non poſſet, nam ad perfectam illius notitiam oporteret illud in omnia per ſe ſuperiora mente reſoluere, quodlibet eorum diſtinctè cognoſcendo; hoc tamen fieri non poſſet, cum intellectus humanus nequeat infinita diſtinctè percipere.

Aſſertio ſecunda. Aſſerendum ſecundò fieri non poſſe, ut ſubiecta alicuius paſſionis ordine eſſentiali in infinitum aſcendendo procedant. Patet ex proximè dictis.

Aſſertio tertia. Aſſerendum tertiò paſſiones per ſe de ſubiecto demonſtrabiles ſurſum in infinitum abire non poſſe.

Ratio ex dictis ab Ariſtotele petenda. Aſſertio patet ex traditis ab Ariſtotele, ut ſuperiùs viſum fuit.

Aſſertio quarta. Aſſerendum quartò, quamuis in prædicationibus per accidens in ſpecie, vel genere ſumptis non ſit proceſſus in infinitum aſcendendo, vel deſcendendo; quòd ipſis tamen in infinitum habeant ad demonſtrationem non pertinere.

Ratione ſuadetur. Aſſertio patet ex dictis in expoſitione textûs & primum quidem conſtat; cùm enim generaliſſima certo, finitoque numero ſint comprehenſa, quemadmodum, & omnia genera ac ſpecies, tam accidentium, quàm ſubſtantiæ, neceſſe eſt prædicationes omnes, ſiue accidens de ſubſtantia, ſiue de accidente prædicetur, aut contra, determinato numero comprehendi. Secundum ex eo patet, quia demonſtratio ſolùm prædicationes per ſe admittit, proindeque negligit illas, quæ ſunt per accidens.

Secunda dubitatio. Secunda dubitatio. Vtrum uniuerſalia ſint magis entia, quàm particularia. De hoc tamen in prima Philoſophia diſſerendum.

Tertia dubitatio. Tertia dubitatio. Vtrum cognito uniuerſali per demonſtrationem uniuerſalem ſtatim cognoſcamus particulare: contra verò cognitio particularis per demonſtrationem particularem in uniuerſalis cognitionem non ducat.

De hac partim in Diſſertatione de ordine, & methodo, partim in libris de anima diſputandum.

Quarta dubitatio. Quarta dubitatio. Vtrum demonſtratio uniuerſalis ſit potior particulari.

Prima aſſertio. Aſſerendum primò demonſtrationem uniuerſalem ſemper potiorem eſſe ſibi reſpondente particulari.

Hæc aſſertio procul dubio ad aurea eſt Ariſtotelis, qui pluribus rationibus eius veritatem demonſtrauit, quæ ſumatim expoſitæ, & nonnullis adiectis ſunt ſequentes.

Prima ratio. Prima ratio, quia uniuerſalis demonſtratio facit magis ſcire, quàm particularis, cum faciat ſcire ſecundùm quod ipſum, particularis autem non item; ergo &c.

Confirmatio. Accedit, quòd demonſtratio uniuerſalis certiùs ſcire facit, & magis etiam propriè ſcientiam generat, quàm particularis, certiori ſiquidem modo procedit, quippequę per cauſam propriam, & conuertibilem paſſionem de adæquato ſubiecto demonſtrat; magis etiam propriè, atque diſtinctè ſcientiam parit, cum proprium prædicatum, proprio ſubiecto applicet.

Secunda Ratio. Secunda ratio: Demonſtratio uniuerſalis magis eſt ex primis, & immediatis, quàm particularis; ergo &c. Aſſumptum conſtat, quoniam uniuerſalis demonſtratio magis docet ultimam cauſam paſſionis, videlicet ultimum, & adæquatum ſubiectum ipſius.

Confirmatio. Accedit, quòd demonſtratio uniuerſalis eſt de principio immediato, non ſic autem particularis; aſſumptum patet exemplo, nam inter iſoceles, eſt principium

cipium

cipium immediatum affectionis conuertibilis cum triangulo, medium eſt ipſum triangulum, quod ſubiectum uniuerſalis demonſtrationis eſt.

Tertia ratio.

Tertia ratio. Vniuerſalis demonſtratio tam quoad ſubiectum, quàm quoad medium magis eſt per cauſam, quàm particularis; ergo &c. aſſumpti prima pars conſtat, quoniam ſubiectum uniuerſalis, eſt proxima materialis cauſa paſſionis: ſubiectum autem particularis eſt cauſa materialis remota. Secunda pars inde conſtat, quoniam medium uniuerſalis demonſtrationis eſt cauſa immediata paſſionis: medium autem particularis, non item, ſed ferè ſemper eſt ſubiectum uniuerſalis.

Quarta ratio.

Quarta ratio. Quoniam uniuerſalis demonſtratio facit nos ſcire quicquid ſcitur per particularem, & non contra; ergo &c. aſſumptum patet exemplo, ſciendo nanque per demonſtrationem uniuerſalem triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, potentiâ ſaltem, vel virtute ſcimus iſoceles habere tres angulos æquales duobus rectis: at ſciendo iſoceles talem affectionem habere, non propterea ſcimus illam triangulo conuenire.

Quinta ratio.

Quinta ratio; Quia demonſtratio uniuerſalis eſt de magis ſcibilibus, atque adeo de magis demonſtrabilibus, quam particularis, præſertim quæ de indiuiduis inſtituitur; ergo &c. aſſumptum oſtenditur, quia uniuerſalia, de quibus eſt uniuerſalis demonſtratio, magis ſunt finita, ſingularia verò ſunt, vel eſſe poſſunt infinita, ob id minus ſub ſcientiam, atque demonſtrationem cadunt.

Sexta ratio.

Sexta Ratio: particularis demonſtratio, ut plurimum indiget uniuerſali demonſtratione, & non contra; ergo &c. aſſumptum oſtenditur exemplo, nam nemo poterit demonſtrare iſoceles habere tres angulos æquales duobus rectis, niſi nouerit demonſtratione triangulum uniuersè proprietatem hanc ſibi vendicare. Alias rationes cauſa breuitatis omitto.

Prima difficultas.

Eſt tamen difficultas aduerſus dicta, quia cognitio particularis eſt perfectior cognitione uniuerſali, plus enim per illam, quàm per hanc cognoſcimus: ergo demonſtratio particularis potior, & perfectior eſt, quàm uniuerſalis; optima conſecutio, nam ſcientiæ potioris, potior eſt demonſtratio.

Solutio.

Reſponſio in eo poſita, quòd ſimplex cognitio de minus uniuerſali perfectior eſſe poteſt ſimplici cognitione de magis uniuerſali, nempe notitia de homine poteſt eſſe perfectior notitiâ de animali; ita tamen ut utraque ſimplex ſit, non ſic autem notitia complexa per demonſtrationem acquiſita de minus uniuerſali perfectior omnino eſt notitiâ de magis uniuerſali; ut ſcientia de iſocele, ſpecie trianguli quantum ad affectionem, quæ eſt trianguli propria, non eſt perfectior ſcientiâ de triangulo, quantum ad affectionem prædictam, quia ſcilicet perfectio ſcientiæ petenda eſt ea eo quòd acquiratur per demonſtrationem ex principijs proprijs &c. ad quam perfectionem nihil conducit, quod ſubiectū unius demonſtrationis addat differentiam ſubiecto alterius. Non inficiandum tamen demonſtrationem & ſcientiam de ſubiecto minus uniuerſali, quantum ad eius affectionem propriam, perfectiorem eſſe demonſtratione, & ſcientiâ de ſubiecto magis uniuerſali, quantum ad eius itidem propriam affectionem.

Secunda difficultas.

Præterea notitia acquiſita per demonſtrationem particularem, includit notitiam acquiſitam per demonſtrationem uniuerſalem, vel ſaltem illam ſupponit; ergo ſciens per demonſtrationem particularem perfectius ſcit, quàm ſciens per demonſtrationem uniuerſalem, atque adeo particularis potior erit uniuerſali; illatio quidem optima; aſſumptum autem oſtenditur, quia demonſtratio particularis non foret demonſtratio, nec faceret ſcire, niſi perfecta notitia paſſionis per uniuerſalem demonſtrationem haberetur.

Confirmatio.

Accedit, quòd concluſio demonſtrationis uniuerſalis eſt præmiſſa demonſtrationis particularis.

Solutio.

Obuiam itur reſpondendo perfectam notitiam particulari demonſtratione acquiſitam non eſſe talem, ut includat, ſed ut ſupponat notitiam concluſionis demonſtrationis uniuerſalis, quando maior ipſius demonſtratione poteſt comprobari; non ſubinde tamen inferendum demonſtrationem particularem uniuerſali perfectiorem eſſe, quia per particularem demonſtrationem non ſcimus quicquam, quod prius per uniuerſalem nobis non innotuiſſet.

Confirmationi fit ſatis.

Et ex his patet quid ad confirmationem ſit reſpondendum.

Tertia difficultas.

Magis tamen ardua difficultas eſt aduerſus rationem, quâ tertio loco Philoſophus uſus eſt, quamque nos quinto loco recenſuimus; in eo enim illa conſiſtit, quòd uniuerſalia ſunt magis finita, proindeque magis ſcibilia, & ſubinde magis demonſtrabilia. Primò enim vitio laborat illa ratio, quia ſicut particularia ſunt, vel eſſe poſſunt infinita, ita uniuerſalia; ſiquidem infinitæ ſunt numerorum ſpecies, puta binarius, ternarius, & ſic in infinitum. Infinitæ etiam ſunt figurarum ſpecies, ut triangulum, quadrangulum; pentagonum, & ſic deinceps in infinitum. Secundò; uniuerſalia non videntur magis eſſe ſcibilia, eò quòd pauciora ſint, ſequeretur enim magis uniuerſalia, nempe genera, quàm ſpecies magis eſſe ſcibilia, cum hoc tamen ſit falſum, ſiquidem genus dicit materiam, ſpecies autem formam, at verò materia minus eſt cognoſcibilis, quàm forma. Tertiò; non benè infertur aliqua eſſe magis demonſtrabilia, propterea quod ſint magis ſcibilia; nam prima principia ſunt magis ſcibilia, quàm concluſiones, non propterea tamen magis demonſtrabilia, quinimò indemonſtrabilia ſunt. Accedit, quòd ſubſtantiæ abſtractæ ſunt maximè ſcibiles eò quia ſunt maximè entia, & ut res ſe habet ad eſſe, ita & ad cognoſci; & nihilominus non ſunt maximè demonſtrabiles, quoniam earum cauſæ maximè ſunt nobis ignotæ; ſunt etiam illæ ſubſtantiæ, earumque cauſæ maximè à ſenſibus remotæ, unde eſt ut uniuerſalia quoque ſint difficillima cognitu. Quartò pleraque ſunt magis demonſtrabilia, de quibus tamen non habetur potior demonſtratio; naturalia ſiquidem entia magis demonſtrabilia ſunt, quàm mathematica, cum illa per quatuor, hæc autem per duo tantùm cauſarum genera demonſtrentur, & nihilominus de mathematicis entibus potiores, quàm de naturalibus habentur demonſtrationes; in primo enim certitudinis gradu conſtitutæ eſſe dicuntur, cætera minoris momenti omitto.

Solutio. Primæ rationis.

Superioris difficultatis ſolutio, non eadem eſt apud omnes, adeout fatendum ſit pleroſque difficultatis momento preſſos dediſſe manus, & in eam opinionem abiſſe, ut crederent Ariſtotelis rationem prorſus inualidam eſſe. Iniuriâ tamen, ut opinor, tametſi nanque videri poſſet ex parte deficiens ijs, qui minus accuratè ad trutinam illam reuocarunt, ſi tamen attentiùs eandem perpendere velimus, nullo negotio comperiemus ei plurimum ineſſe momenti. Reſpondendum igitur ideo Philoſophum pronunciaſſe magis uniuerſalia eſſe magis ſcibilia, & demonſtrabilia, quàm minus uniuerſalia, & particularia, quia infinita ſciri nequeunt, quantò autem magis accedimus ad particularia, tanto magis tendimus ad multitudi-

nem,

item, & ad infinitum, ex aduerſo verò, quanto magis tendimus ad uniuerſalia, tantò minus multiplicamus, atque adeò tantò magis tendimus ad finitum. Si itaque in uniuerſum infinitas officit ſcibilitati, conſequens fit, ut quanto magis aliquid ad infinitatem accedit, ut minus uniuerſalia, & particularia, tanto minus fit ſcibile; & ex aduerſo, quantò magis accedit ad finitatem, ut uniuerſalia, tantò magis fit ſcibile. nec inſtantia de ſpeciebus numerorum, & figurarum &c. aliquid ingerit difficultatis, non enim proceſſus in illis eſt à magis uniuerſale, & minus uniuerſale, cum ſint ſpecies æque communes, neque fit tranſitus à poſteriori ſubiecto alicuius proprietatis ad eiuſdem ſubiectum primum, de quibus Ariſtoteles diſputabat.

Solutio ſecundæ rationis.

Ad ſecundam autem rationem reſpondendum, magis uniuerſalia dici magis ſcibilia, quàm minus uniuerſalia, & particularia, quatenus illa certius cognoſcuntur, hæc autem contra dicuntur magis ſcibilia eâ ratione, quatenus perfectiora ſunt; minus enim uniuerſalia, & particularia, maioris ſunt entitatis, quàm ſibi reſpondentia magis uniuerſalia, propter differentias, quas minus uniuerſalia, & particularia ſuis magis uniuerſalibus addunt.

Solutio tertiæ rationis.

Ad tertiam rationem, negandum prima, & uniuerſalia principia eſſe magis ſcibilia, eo ſenſu, quo hic ſumitur ſcibile, propterea quòd in præſentiarum accipitur pro eo, quod eſt magis cognoſcibile ex cauſis cognitione deductâ, idcirco negandum dari aliqua magis ſcibilia, quæ magis demonſtrabilia non ſint. Ad id autem, quod in confirmationem addebatur, reſpondendum entia quidem abſtracta, ſuapte naturâ maximè cognoſcibilia eſſe, quod ea ratio conuincit; à nobis tamen difficilè cognoſci, eò quod illa maximè diſtant à ſenſibus, à quibus omnis noſtra cognitio ortum ducit, inde enim eſt, ut ipſa, eorumdemque cauſæ non niſi magno labore à nobis cognoſcantur; ut igitur ſunt ſuapte naturâ maximè cognoſcibilia, ſic etiam maximè demonſtrabilia, & ad eum modum, quo ſummâ difficultate ſciri poſſunt, eodem quoque demonſtrari.

Solutio quartæ rationis.

Ad quartam reſpondendum entia naturalia magis dici poſſe demonſtrabilia comparatione eorum, quæ ad mathematicas diſciplinas pertinent, quatenus magis demonſtrabile mediorum multitudinem importat, non autem, quatenus denotat illationem concluſionum ex certioribus, & euidentioribus principiis, hoc enim modo potius entia mathematica ſunt magis demonſtrabilia; quo autem ſenſu huiuſmodi entia ſunt magis demonſtrabilia, eodem quoque de ipſis potiores, præſtantioreſque demonſtrationes fieri poſſunt. Plura autem, quæ dicenda ſupereſſent, libenter omitto, ne nimius videar.

Secunda aſſertio.

Aſſerendum ſecundò notitiam concluſionis particularis demonſtrationis de obiecto eſſe diſtinctiorē, quàm ſit concluſionis notitia habita per demonſtrationem uniuerſalem: ex aduerſo tamen hanc præſidio uniuerſalis demonſtrationis comparatam, quatenus ex principiis deductam per cauſam, longè diſtinctiorem eſſe cognitione per particularem demonſtrationem acquiſitâ.

Ratione ſuadetur.

Aſſertionis prior pars ſuaderi poteſt exemplo; cum enim iſoceles nos demonſtramus habere tres angulos æquales duobus rectis, utique paſſionem hanc oſtendimus de ſubiecto magis determinato, quàm ſit triangulum, ac proinde notitia illa, quâ ſcimus triangulum habere prædictam affectionem diſtinctior eſt, quàm notitia, quâ ſcimus triangulum eandem affectionem ſibi vendicare; cognitio enim de ſpecie diſtinctior eſt cognitione de genere; Secunda verò pars non minus conſtat, quoniam per demonſtrationem uniuerſalem diſtinctiori modo cognoſcimus affectionem conuenire ſubiecto, quàm per demonſtrationem particularem, quoniam per illam cognoſcimus affectionem ſubiecto conuenire, cum quo reciprocatur, tanquam prædicatum ſecundum quod ipſum, & per cauſam proximam ac adæquatam, atq; adeo per principia immediatiora; non ſic autem per particularem.

Demonſtrationē affirmatiuam præſtantiorē eſſe negatiua.

Progreditur Philoſophus tractandam aſſumens quæſtionem ordine ſecundam, an ſcilicet demonſtratio affirmatiua quæ categorica, ſeu prædicatiua nuncupatur ſit negatiuâ demonſtratione præſtantior. Eſt autem demonſtratio affirmatiua ſyllogiſmus effor natus in modo, per quem ex præmiſſis affirmatiuis conclusio affirmatiua, ſiue uniuerſalis, ſiue particularis concluditur, ut in prima figura per *Barbara*, & *Darij*. At demonſtratio negatiua ſyllogiſmus eſt efformatus in modo, per quem concluſio negatiua colligitur ex præmiſſarum altera negatiua, & altera affirmatiua; propterea quòd ex ſolis negatiuis nihil ſequitur; idcirco in prima figura ſit demonſtratio negatiua per *Celarent*, & *Ferio*, & per omnes modos ſecundæ figuræ. His præhabitis, quid Ariſtoteles doceat, videamus. Ipſe autem aſſerit demonſtrationem affirmatiuam, ſimpliciter, & abſolutè nobiliorem eſſe negatiuâ, quod quinque rationibus probat.

Prima ratio.

Prima ratio: illa demonſtratio, quæ ex paucioribus petitionibus, vel ſuppoſitionibus, vel propoſitionibus eget, modo infra explicando, cæteris paribus, potior eſt eâ, quæ pluribus indiget; ſed affirmatiua paucioribus, negatiua autem pluribus indiget; ergo affirmatiua demonſtratio potior eſt demonſtratione negatiuâ. Debent autem cætera eſſe paria, nimirum, ut utraque ſit ex veris, neceſſarijs, & per ſe, quia ſi aliqua procedit ex paucioribus, non ſit tamen ex his, aut ſit ex cauſis remotis, vel effectu, non erit præſtantior; requiritur itidem, ut utraque ſumat terminos æquales, nam ſi negatiua ſumat terminos ſuperiores, affirmatiua verò inferiores, proculdubio negatiua paucioribus medijs indigebit; requiritur igitur, ut ſolum illud diſcriminis inter has demonſtrationes intercedat, quod dictum eſt, videlicet, ut una ex pluribus, altera verò ex paucioribus ſiue numero, ſiue ſpecie pendeat, nimirum ut plura ſint principia numero differentia eiuſdem qualitatis affirmationis vel negationis, aut ſpecie plura, quatenus affirmatione, & negatione differunt, ut ſi una tribus medijs abſolui debeat; altera autem duobus duntaxat perfici poſſit, hæc erit præſtantior illâ, quippequę paucioribus eget, ut in prima principia reſoluatur, illa verò pluribus. Superioris autem rationis maiorem duplici argumento probat, quorum primum eſt huiuſmodi: illa demonſtratio per quam celerius ſcimus, præſtantior eſt eâ, per quam tardius; at per illam, quæ paucioribus eget, cæteris paribus, celerius ſcimus, ſiquidem citius per pauca, quàm per multa diſcurrimus; ergo illa quæ paucioribus eget, præſtantior eſt. Secundum argumentum eſt per exemplum de duabus demonſtrationibus, quarum altera demonſtrat aliquid de alio per tria media, altera verò per duo tantùm hoc modo: ſumatur hæc propoſitio, *omnis homo eſt ſubſtantia*, quę per quatuor media poteſt demonſtrari, ſcil. per animal, viuens, mixtum & corpus, demonſtratio per ſecundum medium erit, *omne viuens eſt ſubſtantia; omne animal eſt viuens; ergo omne animal eſt ſubſtantia*, quæ potior eſt demonſtratione per primum medium, nempe, *omne animal eſt ſubſtantia; omnis homo eſt animal; ergo omnis homo eſt ſubſtantia*. Demonſtratio autem procedens per ſecundum medium certior eſt procedente per primum duplici de cauſa, qua-

rum

rum prima eſt, quia paucioribus indiget, ut ad prima principia reducatur; inter viuens enim, & ſubſtantiam, è quibus fit propoſitio maior demonſtrationis procedentis per ſecundum medium, pauciora ſunt media, quàm inter animal, & ſubſtantiam, ex quibus fit maior propoſitio demonſtrationis procedentis per primum medium. Secunda cauſa ex aſſignata pendet, & in eo conſiſtit, quòd præmiſſæ demonſtrationis per ſecundum medium, cum ſint priores, & certiores concluſione, erunt etiam certiores principiis demonſtrationis per primum medium, nam concluſio demonſtrationis per ſecundum medium eſt præmiſſa demonſtrationis per primum. Et ob eaſdem cauſas demonſtratio per tertium medium præſtantior erit demonſtratione per ſecundum &c. Probat autem minorem ſuperioris rationis, nempe, quòd demonſtratio affirmatiua ex paucioribus pendeat, quàm negatiua, quoniam demonſtratio affirmatiua ad aliquid demonſtrandum ſumit duntaxat propoſitiones affirmatiuas; at negatiua demonſtratio, & affirmatiuas, & negatiuas accipit; negatiua propterea demonſtratio pluribus indiget, atque adeo à pluribus pendet, à pluribus, inquam, ſpecie nimirùm ab affirmatione, & negatione; affirmatiua verò ab affirmatione tantum, quæ ſpecie differunt;

Tex. 172. Et hæc numero tantùm differentibus aptari poſſunt.

Secunda ratio. Secundam rationem affert, quæ talis eſt: id quod non eget aliis, ſed alia indigent ipſo, eſt nobilius illis; at demonſtratio affirmatiua non eget negatiuâ, ſed negatiua indiget affirmatiuâ; ergo demonſtratio affirmatiua eſt nobilior demonſtratione negatiuâ; maior certa, minor autem probatur, quoniam demonſtratio affirmatiua ſolum conſtat ex propoſitionibus affirmatiuis, & negationis ope non indiget; ſed negatiua demonſtratio conſtare nequit ex ſolis propoſitionibus negatiuis, ſed ex altera negatiua, & ex altera affirmatiua; ergo affirmatiua non indiget negatiuâ, ſed contra negatiua indiget affirmatiuâ.

Tex. 173. Tertia ratio. Tertiam rationem adducit, quamuis videatur ſecundæ rationis confirmatio; cum enim in demonſtratione ſimplici conſideraſſet negatiuam demonſtrationem non fieri ſine affirmatione, nunc ad pleniorem confirmationem id oſtendendum aſſumit in demonſtratione compoſita, *quæ dicitur illa, cuius propoſitiones ex aliis propoſitionibus demonſtrantur, ut propterea compoſita nuncupetur, eò quòd ex plurimis ſyllogiſmis conſtet*. Ratio autem ſic ſtruitur: id, per quod alterum demonſtratur & innoteſcit notius, & credibilius eſt illo; at per demonſtrationem affirmatiuam demonſtratur negatiua demonſtratio, hoc eſt, hæc ab illa pendet, omneque robur, ac efficacitatem deſumit, non autem contra; ergo affirmatiua notior, & credibilior eſt, ac ob id longe præſtantior demonſtratione negatiuâ; maior ex illo axiomate conſtat, *propterquod, unumquodque tale, & illud eſt magis tale*, minor etiam ex iis, quæ Philoſophus habet, perſpicua eſt.

Demonſtratio compoſita quid.

Quid differat inter ſecundam & tertiam rationem. Hoc autem differt inter ſecundam, & hanc tertiam rationem, quòd in illa, pendentia demonſtrationis negatiuæ à demonſtratione affirmatiua non conſideratur, ſed ſolum ab affirmatiua propoſitione pendentia attenditur; in hac autem pendentia demonſtrationis à demonſtratione conſideratur.

Tex. 174. Quarta ratio. Quartam rationem affert, quæ talis eſt: illa demonſtratio quæ potioribus innititur principijs, potior eſt, atque præſtantior; at demonſtratio affirmatiua potioribus innititur principijs, quàm negatiua; ergo affirmatiua potior eſt negatiuâ demonſtratione; maior per ſe patet, eòquòd vis cuiuſque demonſtrationis in principijs poſita eſt; minor autem inde conſtat, quoniam demonſtrationis affirmatiuæ principium eſt propoſitio immediata affirmatiua; negatiuæ autem eſt immediata negatiua, ſed affirmatiua propoſitio præſtantior eſt negatiuâ propoſitione, quod ab Ariſtotele gemino argumento probatur, quorum primum à cognitione deſumitur, hoc modo. Propoſitio affirmatiua eſt prior, ac notior propoſitione negatiuâ; ergo præſtantior eſt. Aſſumptum probat, quia negatio per affirmationem cognoſcitur, non autem contra, quare affirmatio eſt prior, ac notior negatione, & idcirco præſtantior. Secundò, idem oſtendit ratione deſumptâ ab ipſo *eſſe* hoc modo. Affirmatio ſignificat *eſſe*, negatio autem non *eſſe*, at prius eſt eſſe, quàm non eſſe; ergo affirmatio prior eſt negatione; hinc infert præſtantius eſſe principium affirmatiuæ, quàm negatiuæ demonſtrationis, & idcirco demonſtrationem affirmatiuam, velut illam quæ potioribus principijs innititur, potiorem eſſe. Nec te commoueat, illud

Dubitationi occurritur. Ariſtotelis dictum, videlicet *eſſe eſt prius non eſſe*, eò quòd prius res non fuerit, quàm ſit, & omne ens fiat ex non ente: Nam id admittendum in eadem re, in qua nimirum prius eſt non eſſe, quàm eſſe, ſimpliciter tamen prius eſt eſſe, quàm non eſſe, quia nequit aliquid trahi à non eſſe ad eſſe, niſi ab eo quod actu ſit. Vel dici poteſt, quòd etſi prius ſit rem hanc non eſſe, quàm eſſe; à toto genere tamen ſemper ens præiuit, vel naturâ ſaltem non enti, ſi nihil enim eſſet, nihil fieri poſſet: Cum autem dicitur omne ens fieri ex non ente; ſumitur non ens non ſimpliciter, ſed quodammodo, cuiuſmodi eſt materia, quæ non eſt ens completum, quale dicitur ens ſimpliciter, præſertim ſi materia ſumatur quatenus priuationem induit.

Tex. 175. Quinta ratio. Quinta & poſtrema ratio hæc eſt: demonſtratio independens eſt potior, ac præſtantior, quàm dependens; at verò demonſtratio affirmatiua eſt independens, & negatiua dependens; ergo demonſtratio affirmatiua eſt potior, ac præſtantior, quàm negatiua; maior conſtat, minor inde probatur, quoniam demonſtratio negatiua non eſt ſine demonſtratione affirmatiua, ſiquidem eius propoſitiones demonſtrari non poſſunt ſine auxilio demonſtrationis affirmatiuæ, at affirmatiua optimè quidem ſine negatiua.

Dubitatio. Dubitatio tamen occurrit, num ſcilicet Stagiritæ ſententia, quâ decernit affirmatiuam demonſtrationem eſſe præſtantiorem negatiua cum veritate conſentiat.

Præmittendum autem biſariam affirmatiuam demonſtrationem cum negatiua poſſe conferri. Primò quidem quamlibet cum qualibet comparando. Secundò determinate affirmatiuam cum negatiua ſibi correſpondente conferendo. Præmittendum ulterius utranque comparationem cæteris paribus, vel non paribus inſtitui poſſe. Quoniam autem meminimus demonſtrationis correſpondentis; aduerte hoc nomine intelligi demonſtrationem, quæ contingit, quando in earum concluſionibus idem habetur prædicatum, vel ſubiectum, ut in his propoſitionibus, *omne animal habens pulmonem reſpirat: paries non reſpirat*, in quibus eſt idem prædicatum; item in his aliis *omnis homo eſt ſubſtantia: nullus homo eſt quantitas*, in quibus eſt idem ſubiectum. Sic etiam ex quorundam ſententia ſi ſubiectum, & prædicatum ſint in eodem prædicamento, ut *homo non eſt lapis*, nam huic correſpondet affirmatiua de prædicato, in quo primò termini huius propoſitionis differunt, ut huic, *homo non eſt lapis*, correſpondet *homo eſt corpus animatum*, & *lapis eſt corpus inanimum*, quia per animatum, & inanimum primò differunt; at ſi in negatiua ab aliquo ſubiecto remoueatur paſſio, correſpondet illi affirmatiua, & paſſio proprio ſubiecto attribuitur, ut Leo non

non eſt riſibilis; homo eſt riſibilis.

Aſſertio. Aſſerendum id rectè quidem à Philoſopho ſtatutum fuiſſe, nimirùm affirmatiuam demonſtrationem cæteris paribus negatiuæ dignitate præſtare.

Aliqua tamen ad uberiorem doctrinam affeream dicendo videlicet, quamlibet negatiuam, ut ſic ignobiliorem eſſe affirmatiuâ. Ratio autem in eo videtur poſita, quia negatiua, nec eſſe, nec intelligi ſine affirmatiua poteſt; obiectum enim intellectûs eſt ens, omniſque negatio in affirmatione fundatur, propterea intellectus per accidens in veritatem negatiuæ, per ſe autem in veritatem affirmatiuæ fertur.

Hoc præmiſſo planè conſtat Ariſtotelis aſſertum, ſcilicet omnem demonſtrationem affirmatiuam potiorem eſſe demonſtratione negatiuâ ſibi correſpondente. Primò quia negatiua plura media, pluteſque propoſitiones requirit, indiget enim affirmatiuâ, & negatiuâ propoſitione; ſed affirmatiua demonſtratio duntaxat affirmatiuis propoſitionibus eget. Secundò quia affirmatiua non eget propoſitionibus negatiuis; at negatiua eget affirmatiuis, cùm ex duabus negatiuis nihil ſequatur. Ad cuius confirmationem illud facit, quòd ſi ſit demonſtratio compoſita, nempe cuius propoſitiones ex alijs demonſtrantur, plures pro negatiua, quàm pro affirmatiua requiruntur propoſitiones; enimverò duæ ſunt neceſſariæ ad probandam affirmatiuam, & una affirmatiua cum altera negatiua propoſitione ad probandam negatiuam præmiſſam; non ſic autem pro demonſtratione affirmatiua. Tertiò, quia quæ potioribus utitur propoſitionibus, potior eſt demonſtratio, ſed affirmatiua demonſtratio ita ſe habet; ergo potior. Minor inde conſtat, quia principium demonſtrationis eſt immediata propoſitio, quæ in affirmatiua demonſtratione eſt affirmatiua; in negatiua eſt negatiua: præſtantior eſt autem affirmatiua, quàm negatiua, tum quia notior; negatio ſiquidem, per affirmationem cognoſcitur; tum quia affirmatio ſignificat eſſe, negatio verò non eſſe, ſed eſſe prius eſt ipſo non eſſe, ut ſuperiùs vidimus. Quartò, quia demonſtratio affirmatiua potiori modo participat conditiones demonſtrationis. Quintò, quia demonſtratio negatiua, quando conſtat præmiſſis demonſtrabilibus, & affirmatiua correſpondet negatiuæ per plura media ad immediata reducitur, quàm affirmatiua, quia per quæcunque probatur affirmatiua, probatur negatiua, & non contra, quod exemplo manifeſtum redditur; ſi quis enim ex. gr. velit oſtendere hominem non eſſe quantitatem, debet prius oſtendere hominem eſſe ſubſtantiam, & per pauciora media probatur hominem eſſe ſubſtantiam, quàm hominem non eſſe quantitatem.

Cæterum fatendum aliquando demonſtrationem negatiuam fieri poſſe per cauſam proximam, aliquando per effectum conuertibilem, quandoque per effectum paſſionis, &c.

Superuacaneum autem alias rationes in medium afferre, cum talis aſſertionis veritas conſtet rationibus, quibus Philoſophus uſus eſt; ſupereſt igitur tantum, ut difficultatem unam, vel alteram diluamus.

Prima difficultas. Eſt porrò difficultas in eo quod, ſi quæ ratio conuinceret potiorem eſſe affirmatiuam, quàm negatiuam demonſtrationem, præſertim foret illa, quam primò loco Philoſophus adhibuit, quia nimirum negatiua per plura eſt media, quàm affirmatiua, hæc tamen nullius roboris eſſe videtur, ob imbecillitatem fundamenti, cui ipſa innititur; propoſitio ſiquidem aliqua negatiua eſt immediata, per quam fieri negatiua demonſtratio poteſt, cum tamen aliqua affirmatiua per plura media demonſtratione probetur; non igitur demonſtratio negatiua per plura media, quàm affirmatiua fit. Aſſumptum exemplis oſtenditur, hæ namque ſunt negatiuæ immediatæ, *nullus homo eſt equus*; *nullum irrationale eſt rationale*: *nullum animal eſt ſenſus expers*; *nulla quantitas eſt ſubſtantia*.

Accedit quòd hæc affirmatiua, *omnis homo eſt ſubſtantia* per plura media probatur, quàm illa *nulla ſuperficies eſt ſubſtantia*; ergo affirmatiua per plura media, quàm negatiua probari poteſt; aſſumptum conſtat, quoniam inter hominem, & ſubſtantiam quatuor cadunt media, nimirum animal, viuens, corpus, mixtum, & corpus, per quæ probari poteſt prior illa propoſitio, *omnis homo eſt ſubſtantia*; poſterior autem, ſcilicet, *nulla ſuperficies eſt ſubſtantia* per unicum demonſtratur medium hoc modo, nulla quantitas continua eſt ſubſtantia; omnis ſuperficies eſt quantitas continua; ergo nulla ſuperficies eſt ſubſtantia.

Dices rationem Philoſophi intelligendam de affirmatiua, & negatiua ſibi reſpondentibus, ſcilicet de eodem ſubiecto &c. cuiuſmodi non ſunt allatæ propoſitiones.

Hoc tamen non ſatisfacit, cum ſic urgere liceat. Affirmatiua illa propoſitio *homo eſt ſubſtantia* per quatuor media probatur; ſed hæc negatiua, *homo non eſt inanimus*, duntaxat per unicum medium oſtenditur hoc modo, nullum animal eſt inanimum; omnis homo eſt animal; ergo nullus homo eſt inanimus, & tamen utrobique eſt idem ſubiectum; liquet autem maiorem, & minorem eſſe propoſitiones immediatas.

Amplius rationalem naturam hominis conſequitur admiratiuum ad quod conſecutionem habet riſibile, ita ut admiratiuum ſit prima paſſio hominis, & hinnibile prima paſſio equi; illa autem propoſitio, omnis homo eſt riſibilis probatur per duo media, videlicet per admiratiuum, & rationale, hæc autem, nullus homo eſt hinnibilis, per unicum tantum medium hoc modo, omne hinnibile eſt equus; nullus homo eſt equus; ergo nullus homo eſt hinnibilis. Manifeſtum autem præmiſſas immediatas eſſe.

Dices Ariſtotelis rationem intelligendam non de numerica, ſed de ſpecifica multitudine mediorum, adeo ut intelligenda ſit de affirmatione, & negatione, quæ ſunt propoſitiones qualitatum, quatenus affirmatiua demonſtratio duntaxat affirmatiuas propoſitiones, at verò negatiua demonſtratio, & affirmatiuas, & negatiuas propoſitiones admittit.

Neque hoc modo ſatis difficultati occurritur, cum re verâ Philoſophi ſententia ad multitudinem non tantum ſpecificam, ſed etiam numericam, videatur extendi; nam dicit citiùs cognoſci per affirmatiuam, ob id intelligi debet ſecundum numerum, quia nimirùm plura media difficilius, atque tardius cognoſcuntur, quàm pauciora; eo vel maximè, quod ipſe ſemper dicit cæteris paribus adeò ut ſupponat negatiuam & affirmatiuam æquè notas eſſe, proindeque totam difficultatem in multitudinem numericam mediorum refundi.

Solutio. Solutio tamen difficultatis, non obſcurè colligitur ex ijs, quæ Philoſophus docuit; enimverò negatiua demonſtratio plura requirit media, pluresque propoſitiones, quàm affirmatiua, quæcunque enim media ad affirmatiuam requiſita, requiruntur etiam ad negatiuam, ſed non contra, ut ſuperius oſtenſum fuit. Ariſtoteles autem rationem illam attulit ſupponendo cætera eſſe paria, hoc enim intelligebat dum pronunciauit affirmatiuam demonſtrationem negatiuæ dignitate antecellere. Locutus eſt etiam de affirmatiua correſpondente negatiuæ; ſemper enim negatiua in aliqua affirmatiua fundatur, & hanc dicimus eſſe correſ-

pon-

pondentem, quippequæ à negatiua ſupponitur, ut hæc nullus homo eſt aſinus, ſupponit has, omnis homo eſt rationalis, & omnis aſinus eſt irrationalis.

Secunda difficultas. Quidam ſic etiam obijciunt. Quarta Ariſtotelis ratio falſo innititur fundamento; nullius igitur momenti ex eo deprompta difficultas ad oſtendendum affirmatiuam demonſtrationem eſſe negatiuâ potiorem. Aſſumptum conſtat, quia fundamentum in eo conſiſtit, quòd eſſe præeat ipſi non eſſe; quod tamen eſt falſum, nam cuiuſcunque rei non eſſe præire debet ipſi eſſe; ut enim aliquid fiat, debet ei in uniuerſitate rerum præire ipſius priuatio, ſaltem prioritate naturæ.

Solutio. Hæc difficultas non multo antea diluta fuit; nihil propterea dicendum ſupereſt.

Tertia difficultas. Amplius in eo eſt quoque difficultas, quoniam facta comparatione inter affirmatiuam, & negatiuam aliqua negatiua poteſt eſſe potior affirmatiuâ, quia nimirum poteſt eſſe de obiecto nobiliori, ut demonſtratio, quâ oſtendimus Deum non eſſe corporeum, nobilior erit eâ, quâ probamus inter duo puncta debere lineam intercipi.

Solutio. Fit ſatis reſpondendo comparationem inſtitui inter commemoratas demonſtrationes affirmatiuam, & negatiuam perpetuò cæteris paribus exiſtentibus, hiſq; ſuppoſitis affirmatiuam præſtantiorem eſſe negatiuâ.

Quarta difficultas. Illud etiam afferri ſolet aduerſus dicta, quòd ea demonſtratio videtur potior, quæ magis per cauſam procedit; huiuſmodi autem eſt negatiua, quoniam indiſcriminatim poteſt eſſe per cauſam propinquam & remotam; at cauſa remota magis eſt cauſa, utpote uniuerſalior, ut conſtat diſcurrendo per ſingula cauſarum genera; cælum enim eſt efficiens magis reſpectu generationis, quàm cauſa particularis; ut reſpectu generationis hominis magis eſt cauſa cælum, quàm homo. Præterea finis ultimus, ut ſanitas, magis eſt cauſa, quàm proximus, puta extenuatio.

Solutio. Solutio in eo poſita, quòd in demonſtratione, cauſæ proprietas attendi debet, adeo ut demonſtratio, qua oſtenditur paſſio de elemento, vel mixto per cauſam propriam, potior ſit demonſtratione, quâ eadem paſſio per uniuerſalem cauſam, puta cælum, aut Solem, aut Deum, quamuis uniuerſalior cauſa magis eſſe cauſa dicatur; neganda eſt igitur propoſitio maior, ſi per magis cauſam intelligatur ea, quæ uniuerſalior eſt; concedenda verò ſi eo nomine intelligatur cauſa cæteris paribus magis propria, & propinqua. Illa autem indifferentia demonſtrationis negatiuæ, ut ſcilicet per cauſam propinquam, & remotam fieri poſſit, eius non arguit perfectionem maiorem, nam etiam affirmatiua, per remotam cauſam, conuertibilem tamen cum effectu, fieri poteſt. Neque cauſa remota, eòquòd uniuerſalior magis eſt dicenda cauſa niſi extenſiuè; nec enim omnis cauſa remota magis influit, quando cauſa communior eſt. Quod ſi dicatur demonſtratio negatiua poſſe per plures modos cauſarum fieri, id concedendum; inde tamen non ſequitur eſſe magis per cauſam intenſiuè, ſed extenſiuè tantum, quod arguit potius demonſtrationis imperfectionem.

Quinta difficultas. Præterea ſic urgeo. Syllogiſmus negativus potior eſt ſyllogiſmo affirmatiuo; ergo demonſtratio negatiua potior eſt, quàm affirmatiua; optima conſecutio; aſſumptum autem probatur, quia virtus ſyllogiſmi negatiui ad plura ſe extendit, quàm virtus affirmatiui; ſyllogiſmus enim affirmativus fit ſolum in prima, & tertia figura, negativus autem in omnibus tribus.

Solutio. Omiſſa quorundam ſolutione, reſpondere præſtat negando quidem aſſumptum; propterea quòd aliæ figuræ ad primam reuocantur, atque tandem omnes modi ad primum primæ, qui affirmativus eſt, quam-obrem virtus primi modi, qui eſt affirmativus ad plura ſe extendit, quàm virtus ſyllogiſmi negatiui. Vt prætercam negari poſſe itidem aſſumptum, & probationis conſequentiam, quia etſi in cauſis efficientibus, & finalibus admitti poſſit ea, quæ ad plures ſe extendit effectus, perfectiorem eſſe illâ, quæ ad pauciores, non tamen in materialibus, & formalibus concedendum, ut conſtat de prima materia reſpectu ſecundæ, & tamen eſt imperfectior, &c. Syllogiſmus autem negativus utpote quid commune reſpectu ſyllogiſmorum in particulari eſt veluti eorum forma, at inter uniuerſalia quantò aliquid communius, tantò imperfectius, ut animal eſt imperfectius homine, & ita de reliquis.

Accedit, quòd ſi conſecutio ex iacto fundamento colligendi vim haberet, neceſſe quoque foret, ut ad omnes ſyllogiſmos, ad quos ſe extendit ſyllogiſmus affirmativus, deberet ſe pariter extendere negativus, & ad quoſdam alios, quod tamen ab omni veritate remotum eſt. Accedit etiam, quod ex illo aſſumpto cum eius probatione, potius oppoſitum ſequitur conſequentis; nam quod ſub ſpecie Solis unicum tantum contineatur indiuiduum, & ſub ſpecie alia in his inferioribus indiuidua plura, argumento nobis eſt ſpeciem Solis alijs illis ſpeciebus perfectiorem, ac excellentiorem eſſe.

Amplius. Propoſitio negatiua potior eſt affirmatiuâ propoſitione: ergo demonſtratio negatiua eſt potior demonſtratione affirmatiuâ; vis illationis conſtat, quoniam principium affirmatiuarum demonſtrationum, affirmatiua eſt propoſitio, negatiuarum autem eſt negatiua, ut notum eſt; aſſumptum ea eo conſtat quoniam uniuerſalis negatiua ſine medio omnium ſuarum ſingularium eſt illatiua; non ſic uniuerſalis affirmatiua; nam ex hac propoſitione *nullus homo eſt animal*, optimè ſequitur; ergo nec iſte homo eſt animal, nec iſte, nec ille, & ſic de ſingulis; non tamen ſequitur *omnis homo eſt animal*, ergo iſte homo eſt animal, & iſte, & ille, & ſic de reliquis, cum antecedens ſit neceſſarium, conſequens autem contingens, etſi benè cum debito medio ſequatur. Sexta difficultas.

Confirmatur, quia ſignum uniuerſale negativum, potius eſt ſigno uniuerſali affirmatiuo; ergo etiam propoſitio negatiua potior erit affirmatiuâ; aſſumptum patet, nam ſignum uniuerſale negativum diſtribuit tam ſubiectum, quàm prædicatum; affirmativum autem ſolum ſubiectum; Illatio conſtat, quoniam propoſitio uniuerſalis ſuam conditionem à ſigno diſtributiuo conſequitur. Confirmatio.

Negandum eſt aſſumptum cæteris paribus; & probationis neganda eſt conſecutio: nam (ut prætercam falſum eſſe, quòd uniuerſalis negatiua cum debito medio ſuas ſingulares ſine medio inducat) uniuerſalis affirmatiuâ cum debito medio ſuas ſingulares, inducens perfectior eſt, quàm uniuerſalis negatiua alia ſine medio inducens. Accedit quòd ſingulares, quæ ex uniuerſali negatiua inferuntur, nihil ponunt in eſſe, ſed potius ſubiectum prædicato priuant, eſt autem perfectius cum medio poſitiuè inferre, quam ſine medio priuatiuè concludere. Solutio.

Dices. Vniuerſalis negatiua medio non indiget ad inferendas ſuas ſingulares: affirmatiua autem indiget; ergo negatiua paucioribus eget, quàm affirmatiua; Admiſſo aſſumpto, neganda eſt conſecutio uniuerſaliter intellecta, nam etſi utplurimum ita ſit, negatiua tamen probari per affirmatiuam poſtulat, quocunque modo probatio inſtituatur. Obiectio præoccupata, & ſoluta.

Nec confirmatio alicuius eſt roboris, falſum enim aſſumptum, & ad probationem dicendum, etſi ſignum Confirmationis ſolutio.

uniuerſale negativum diſtribuat ſubiectum, & prædicatum, id tamen facit priuatiuè; ſed affirmativum id poſitiuè præſtat, perfectius eſt autem ſecundum, quàm primum. Nec uniuerſale negativum concludi poteſt eſſe perfectius uniuerſali affirmatiuo, eò quod ſuam diſtributionem in maiorem diſtantiam effundat, hæc enim maior perfectio non compenſat imperfectionis notam, quam ſigno uniuerſali negativus diſtribuendi modus inurit.

Septima difficultas. Quidam autem redarguunt Ariſtotelem, eo nomine quòd quintam rationem inualidam attulerit, cum aa eo, quòd negatiua poteſt eſſe ſine affirmatiua, & non contra, maiorem affirmatiuę perfectionem concluderet: ſic enim argumentantur. Demonſtratio negatiua non ſemper indiget affirmatiuâ; ergo quinta illa ratio nulla eſt; aſſumptum probant ex eo quia fieri poteſt demonſtratio negatiua immediatè ex per ſe notis, hunc in modum arguendo. *Nulla quantitas eſt ſubſtantia: omnis quantitas diſcreta eſt quantitas; ergo nulla quantitas diſcreta eſt ſubſtantia*, cuius demonſtrationis minor affirmatiua, inquiunt, nulla demonſtratione negatiuâ indiget.

Solutio. Reſpondendum aliquam eſſe demonſtrationem negatiuam, quæ pro ſui reſolutione ad immediata non indiget affirmatiuâ demonſtratione, hinc tamen inferri non poſſe rationem Ariſtotelis inualidam eſſe, cum eius conſilium eò ſolùm tenderet, ut probaret abſolutè demonſtrationem negatiuam ſine affirmatiua non ſubſiſtare, quia nimirum ſi non eſſet, nec eſſe poſſet demonſtratio, aut propoſitio affirmatiua, nec eſſet, nec eſſe poſſet negatiua, non autem contra; alias difficultates breuitati ſtudens omitto.

Tex. 176.

Demonſtrationē oſtenſiuā potiorem eſſe ducēte ad impoſſibila. Tertiam quæſtionem diſcutiendam aſſumit, num videlicet oſtenſiua demonſtratio, potior, atque præſtantior ſit demonſtratione ducente ad impoſſibile, in cuius gratiam primò nonnulla ſupponit, ſecundò rationem affert, qua ſuffultus affirmatiuam quæſtionis partem amplectitur. Primum, quod ipſe ſupponit, aſt utriuſque demonſtrationis efformatio, format enim ex iiſdem terminis demonſtrationem oſtenſiuam, negatiuam, atque demonſtrationem ducentem ad impoſſibile, ut geneſim utriuſque nobis ob oculos ponat, earum deinde differentias explicet, ut ex eis poſtea ſumat argumentum ad probandum oſtenſiuam præſtantiorem eſſe ducente ad impoſſibile: ſed ad clariorem dicendorum intelligentiam reuocanda ſunt ad memoriam, quæ de oſtenſiua & de ducente ad impoſſibile demonſtratione notauimus; cum diceremus oſtenſiuam demonſtrationem conſtare duntaxat ex tribus terminis ordinatis in modo, & figura, ex quibus duæ formantur præmiſſæ concludentes affirmatiuam veram, & neceſſariam, ſiue negatiuam concluſionem; De affirmatiua ſit exemplum, *omne rationale eſt riſibile; omnis homo eſt rationalis: ergo omnis homo eſt riſibilis*: de negatiua verò, *nullum animal eſt lapis; omnis homo eſt animal; ergo nullus homo eſt lapis*: demonſtrationem autem ducentem ad impoſſibile dicebamus triplici, vel potius ex aliorum ſententia, quadruplici diſcurſu conſtare, per quem oſtenditur veritas alicuius prius negati. Primus diſcurſus, ſeu ſyllogiſmus concludit manifeſtum impoſſibile, ut ſi quis neget hanc oſtenſiuam demonſtrationem, nempè *nullus homo eſt lapis; omne rationale eſt homo: ergo nullum rationale eſt lapis*, quæ quidem demonſtratio negatiua eſt, cuius maior propoſitio erat *nullus homo eſt lapis*, quam ſi ſi quiſpiam negauerit, neceſſe eſt eius oppoſitam eſſe veram, contradictoriarum enim ea eſt natura, ut ſi una eſt falſa, altera ſit vera, cuiuſmodi etiam ſunt contrariæ in materia neceſſaria, in qua propterea contrariæ, locum contradictoriarum obtinent, ſumimus autem non contradictoriam, quæ certè particularis eſſet, ſed contrariam oppoſitam, quoniam particulares in ſcientijs locum non habent: ſumatur ergo pro maiori hæc propoſitio, *omnis homo eſt lapis*, & arguatur hoc modo, *omnis homo eſt lapis*, & retentâ minori ſuperioris demonſtrationis, fiat huius argumentationis minor, *omne rationale eſt homo*, ut colligatur *omne rationale eſt lapis*, & hic eſt primus diſcurſus, nempe *omnis homo eſt lapis; omne rationale eſt homo: ergo omne rationale eſt lapis*. Secundus hæc erit conſequentia, *hæc concluſio eſt falſa; ergo & aliqua præmiſſarum falſa erit*, conſequentia patet quoniam ex duabus præmiſſis veris, falſa concluſio colligi non poteſt, ſeruatâ rectâ argumentandi formâ. Tertius diſcurſus eſt hæc conſequentia, *ſed in primo ſyllogiſmo minor non eſt falſa; ergo maior*, quæ fuit hæc *omnis homo eſt lapis*. Quartus diſcurſus in conſequentia conſiſtit, quâ concluditur illud eſſe verum, quòd priùs negatum fuerat, nempè *maior falſa eſt omnis homo eſt lapis. ergo hæc erit vera, nullus homo eſt lapis*, quæ eius eſt contraria, quæque contradictoriæ locum obtinet, ut ſuperiùs diximus, cum tamen priùs negata fuerit; conſequentia patet, quoniam contradictoriorum in omni materia, & contrariorum in materia neceſſaria lex eſt, ut ſi una propoſitio ſit falſa, altera ſit vera, & viciſſim. Vbi aduertendum concluſionem prioris diſcurſûs debere eſſe manifeſtè falſam, & minorem, vel manifeſtà veram, vel ſaltem conceſſam; ſic ſe habet igitur demonſtratio ad impoſſibila. Aduertentia.

Similitudo inter demonſtrationem oſtenſiuā, & ducentē ad impoſſibile. Docet autem Philoſophus quandam eſſe ſimilitudinem inter oſtenſiuam demonſtrationem, & ducentem ad impoſſibile, quæ in eo conſiſtit, ut ſicut tres termini ſecundum figuram in oſtenſiuo ordinantur, ſic & in ducente ad impoſſibile tres termini ſunt ſecundum figuram aliquam ordinati, licet non ſecundum eundem figuræ modum.

Differentia. Diſcrimen aſſignat deinde, & eſt alterum ſuppoſitum ab ipſo factum, in hoc autem ait diſcrimen poſitum eſſe, quod demonſtratio oſtenſiua à propoſitionibus ad concluſionem progreditur, & idcirco à prioribus ſecundum naturam ad poſteriora; demonſtratio autem ducens ad impoſſibile contrario modo ſe habet, nam à concluſione ad propoſitionem procedit, ſumpto enim oppoſito concluſionis, ab eo procedit ad oppoſitum alterius propoſitionis inferendum; idcirco cum ſemper ex notioribus, ignotiora demonſtremus, ſi propoſitiones ſint notiores concluſione, demonſtratione utimur oſtenſiuâ; quòd ſi concluſio ſit notior, ducente ad impoſſibile utimur; ita ſit ut demonſtratio ducens ad impoſſibile procedat à poſterioribus ad priora, ideſt ab eo, quod ſecundum naturam eſt concluſio, ad id, quod ſecundum naturam eſt propoſitio.

Aduertit Philoſophus, quando dicit concluſionem oſtenſiuam eſſe propoſitionem ducentis ad impoſſibile, atque adeo priorem, id intelligendum eſſe in progreſſu recto, & naturali, non autem in obliquo. Ad oſtendendum autam intentum ita diſputat: demonſtratio quæ eſt ex prioribus præſtantior eſt eâ, quæ eſt ex poſterioribus; ſed demonſtratio oſtenſiua negatiua ſit ex prioribus, ducens autem ad impoſſibile procedit ex poſterioribus; ergo demonſtratio oſtenſiua negatiua præſtantior eſt ducente ad impoſſibile: ſed ex ſupra traditis affirmatiua demonſtratio præſtantior eſt negatiuâ; ergo demonſtratio affirmatiua, multò præſtantior erit demonſtratione ducente ad impoſſibile; & idcirco omnis demonſtratio oſtenſiua, præſtantior erit omni demonſtratione ducente ad impoſſibile. Tex. 177.

Ad

Digitized by Google

Quædam ſubijciuntur uberioris doctrinæ gratia.

Ad uberiorem tamen doctrinam eorum, de quibus diſſeritur pauca quædam adnectam, & primò quidem adnotabo perperam à quibuſdam pro eodem haberi demonſtrationem affirmatiuam, & oſtenſiuam, quod alibi curtim tamen, aduerti, quandoquidem oſtenſiua latiùs patet, quàm affirmatiua, cum negatiuam etiam complectatur. Dicitur enim oſtenſiua, quatenus per illam aliquid alteri ineſſe, vel non ineſſe demonſtratur. Dicitur ducens ad impoſſibile, quatenus per ipſam ex aliqua falſa propoſitione ab aduerſariis conceſſa, deducitur altera, quæ magis apparet falſa, ut poſtmodum oſtendatur conceſſam propoſitionem infulsè, malèque conceſſam fuiſſe.

Demonſtratio ad impoſſibile ducens bifariam accipitur.

Non omittendum præterea demonſtrationem ad impoſſibile ducentem bifariam uſurpari; primò quidem pro ſolo ſyllogiſmo concludente ea uno quodam impoſſibili manifeſto aliud, manifeſtius; ſecundò pro aggregato ex prædicto ſyllogiſmo, & alio ea aduerſo, quo ea oppoſito conſequentis ad oppoſitum antecedentis proceditur, illudque concluditur.

Duobus modis alteri correſpondens dicitur.

Amplius, conſideratione dignum eſt illud, videlicet oſtenſiuam demonſtrationem alteri ducenti ad impoſſibile gemino modo correſpondentem dici poſſe. Primò quidem cum per utranque demonſtrationem eadem concluſio probanda ſuſcipitur. Secundò dum oppoſitum præmiſſæ demonſtrationis eiuſdem qualitatis cum concluſione, probandum aſſumitur impoſſibile eſſe per demonſtrationem ad impoſſibile ducentem.

Adnotatio.

Tandem diligenter aduertendum quid inter has demonſtrationes differat, non una tamen eſt differentia. Primò ſiquidem inter has diſcriminis illud intercedit, quòd per oſtenſiuam vera deducitur concluſio; at per ducentem ad impoſſibile infertur concluſio falſa, ratione tamen prioris proceſsûs. Secundò in oſtenſiua demonſtratione præmiſſæ, quoad veritatem ſunt concluſione notiores: at in ducente ad impoſſibile concluſio notior eſt quoad falſitatem, unde eſt ut ex minus noto, ad magis notum procedatur; Tertiò idcirco in oſtenſiua fit proceſſus ſecundum naturam: in ducente ad impoſſibile fit proceſſus contra naturam, quamobrem ex concluſione retorquetur argumentum ad præmiſſæ falſitatem oſtendendam. Quartò oſtenſiua per unicam argumentationem abſoluitur: ducens ad impoſſibile per quatuor perficitur. Prima eſt illa, quâ oſtendatur concluſio falſa. Secunda, quâ concluditur falſitas alicuius præmiſſæ dicendo hæc concluſio eſt falſa, ergo aliqua præmiſſarum. Tertia, quâ determinatè colligitur, quæ ex duabus præmiſſis ſit falſa. Quarta verum id eſſe concluditur, quod prius negatum fuerat. Vſus tamen obtinuit, ut huiuſmodi argumentationes unica tantum comprehendantur, quâ ex oppoſito videlicet conſequentis, oppoſitum antecedentis colligitur.

Quorundam ſententia, quod demonſtratio ducens ad impoſſibile non ſit vera demõſtratio.

Sunt, apud quos nullo ſit in loco demonſtratio ducens ad impoſſibile, adeout affirmare non dubitarint è demonſtrationum albo delendam eſſe, proptereaquòd ei neceſſitas deſit, ſine qua nulla poteſt eſſe demonſtratio, proindeque ſaltem hoc nomine cum oſtenſiua demonſtratione conferri non poſſe.

Aſſertio prima, quod vera ſit demõſtratio.

Aſſerendum tamen demonſtrationem ducentem ad impoſſibile neceſſariam eſſe tantâ neceſſitate, quantâ ſat eſt, opus ut demonſtratio dici poſſit.

Suadetur ex communi diſciplinarum uſu.

Hanc aſſertionem huius demonſtrationis uſus in diſciplinis oſtendit, in quibus frequenter admodum ea oppoſito conſequentis ad oppoſitum antecedentis arguitur, in quo demonſtrationis ducentis ad impoſſibile ratio conſiſtit. Nec tanti fieri deberet uſus, quem diximus, niſi ipſe contingeret in diſciplinis mathematicis, in quibus nullus ſi obtinet locum probatio, niſi magnam habeat neceſſitatem adiunctam.

Confirmatio.

Illud tandem accedit, quòd non alio demonſtrationis genere ſcientia, & præſertim diuina Philoſophia ſua poteſt oſtendere principia, quàm huius de quo loquimur, hoc enim ipſa quidem principia ad hominem demonſtrantur.

Prima difficultas.

Aduerſus tamen allatam aſſertionem ſic argues. Demonſtratio debet ex veris conſtare, adeòut ratiocinatio, quę ea falſis conſtat, demonſtratio dici non poſſit; at hæc, de qua fit ſermo, conſtat ea falſis; ergo demonſtratio eſſe non poterit.

Confirmatio.

In cuius confirmationem illud addi ſolet, quòd ratiocinatio, quæ non facit ſcire, haud meretur demonſtrationis nomen; hæc autem, de qua loquimur, ita ſe habet; ergo hæc ratiocinatio demonſtrationis nomen ſibi vendicare non poterit; aſſumptio conſtat, ex eo quia hic ratiocinationis modus reſpicit impoſſibile in eoque verſatur, at impoſſibile ſub ſcientiam non cadit; hæc igitur ratiocinatio ſcire non facit.

Solutio.

Fit ſatis reſpondendo ratiocinationem hanc non habere demonſtrationis rationem beneficio primi progreſsûs, ſed ſecundi, primus enim eſt, qui reſpicit impoſſibile.

Confirmationi fit ſatis.

Confirmationi occurritur reſpondendo per deductionem ad impoſſibile ſcientiam comparari, adeòut primus eius proceſſus diſponat ad ſcientiam, ſecundus autem eandem compleat.

Secunda difficultas.

Amplius. Oratio, quæ non eſt ſyllogiſmus, non eſt demonſtratio, cum omnis demonſtratio ſyllogiſmus eſſe debeat; at deductio ad impoſſibile oratio quidem eſt, ſed non ſyllogiſmus, cum non conſtet ex tribus terminis, & duabus præmiſſis, ſed pluribus, è quibus primus eſt ſyllogiſmus, ſecundus autem non item, cum ab oppoſito conſequentis procedat ad oppoſitum antecedentis.

Confirmatio.

Accedit quòd aggregatum ex illis duobus non ducit ad impoſſibile, ſed ad verum; ergo hic argumentationis modus, prout in ſyllogiſmis conſiſtit, demonſtratio ducens ad impoſſibile dici non poterit; nullo igitur modo demonſtratio erit.

Solutio.

Reſpondendum demonſtrationem omnem eſſe ſyllogiſmum, ſed prout demonſtratio fuerit ſimplex, vel mixta, demonſtratio erit unus, vel multiplex ſyllogiſmus; at demonſtratio ducens ad impoſſibile non ſimplex, ſed mixta eſt, propterea non mirum ſi non in uno tantùm ſyllogiſmo conſiſtat.

Confirmationis ſolutio.

Confirmationi autem obuiam itur reſpondendo demonſtrationem hanc dici ducentem ad impoſſibile, quamuis ad verum ducat, quoniam ſyllogiſmo conſtat, quo manifeſtum impoſſibile concluditur, à quo denominatio demonſtrationis deducitur, tanquã ab eo, quod huius eſt demonſtrationis proprium, prout hæc ab oſtenſiua diſtinguitur.

Tertia difficultas.

Præterea. Omnis demonſtratio, vel eſt *quia*, vel *propterquid*, nulla igitur demonſtratio ducens ad impoſſibile.

Solutio.

Reſpondendum conſecutionem eſſe malam, ſi conſequens intelligatur eo ſenſu, ut nullo modo ſit demonſtratio concedenda, quæ ducens ad impoſſibile dicatur: bonam verò ſi conſequens intelligatur eo ſenſu, ut hæc, de qua loquimur demonſtratio, ad alterutram illarum reduci poſſit; quando enim dicimus omnem demonſtrationem eſſe, vel *quia*, vel *propterquid*, ſic id uſurpandum volumus, ut ſi qua alia detur demonſtratio, ad alterutram illarum reduci debeat; prout autem deductio fuerit vel effectûs, vel cauſæ, demonſtratio, vel ad *quia*, vel ad *propterquid* demonſtrationem reuocatur. Reductio ad demonſtrationem

dem quia contingit hoc modo; *Si leo foret admiratiuus, ſequeretur eſſe rationalem; ſed nullus leo eſt rationalis; ergo nullus leo eſt admiratiuus*, ad hunc ſyllogiſmū reducetur, *omne admiratiuum eſt animal rationale, ſed nullus leo eſt animal rationale; ergo nullus leo eſt admiratiuus*. Deinde reductio ad demonſtrationem propterquid talis erit, *ſi ignis non haberet vim rareſaciendi, non foret calidus; ſed omnis ignis eſt calidus; ergo omnis ignis habet vim rareſaciendi*, reuocatur ad ſyllogiſmum hoc modo. *Omne calidum habet vim rareſaciendi; ſed omnis ignis eſt calidus; ergo omnis ignis habet vim rareſaciendi*.

Secunda aſſertio. Aſſerendum ſecundò demonſtrationem ducentem ad impoſſibile perfectione, ac dignitate à demonſtratione oſtenſiua ſuperari.

Ratione probatur. Præſens aſſertio ex eo planè conuincitur, quoniam demonſtratio ducens ad impoſſibile ſpectari poteſt, vel ſecundum primum proceſſum dumtaxat, vel ſecundum utrunque, at utcunque ſpectetur ab oſtenſiua demonſtratione, præſtantiâ, dignitateque ſuperatur; enimverò iuxta priorem conſiderationem eſt indignior oſtenſiuâ demonſtratione negatiuâ; ergo multò magis oſtenſiuâ affirmatiuâ; ergo quålibet oſtenſiuâ demonſtratione indignior erit illa, quæ ducit ad impoſſibile; aſſumptum patet, quoniam hæc demonſtratio ſecundum proceſſum illum priorem conſtat ex falſis; ſi autem ſpectetur ſecundum utrunque proceſſum, adhuc oſtenſiua longè præſtantior erit eâ, quæ ducit ad impoſſibile, propterea quòd, ſiue ſit affirmatiua, ſiue negatiua directè, naturalique modo concluſionem probat.

Difficultas. Obijcies tamen hoc modo. Mathematicæ demonſtrationes certiores, atque potiores alijs exiſtimantur, & nihilominus non rarò ſunt ducentes ad impoſſibile; ergo falſum demonſtrationem oſtenſiuam, præſtantiorem eſſe illâ, quæ ducit ad impoſſibile.

Solutio. Prætermiſſâ quorundam reſponſione tanquam minus idoneâ credidetim difficultati ſatisfieri poſſe reſpondendo id non utcunque uſurpandum eſſe, ſed cæteris paribus conferendę ſiquidem ſunt Matheſeos demonſtrationes oſtenſiuæ, cum eiuſdem demonſtrationibus ducentibus ad impoſſibile, ſic etiam Phyſiologiæ demonſtrationes oſtenſiuæ conferendæ ſunt cum ijs, quæ ducunt ad impoſſibile, & ſic de reliquis diſciplinis; hâc enim factâ comparatione dicimus oſtenſiuas eſſe digniores, ac præſtantiores ducentibus ad impoſſibile. Cum hoc autem cohæret & illud, quòd videlicet mathematicæ demonſtrationes cæterarum diſciplinarum demonſtrationibus præſtent, ac antecellant, collatione factâ inter oſtenſiuas, & oſtenſiuas, itemque inter ducentes ad impoſſibile, & ducentes ad impoſſibile.

SECTIO QVINTA.

Scientiæ inter ſe conferuntur.

Tex. 178. Scientiarū comparatio inſtituitur. Primum theorema. Collatis hactenus demonſtrationibus inuicem in præſens Ariſtoteles ſcientiæ cum ſcientia, quæ effectus demonſtrationis eſt, comparationem inſtruit; ſcientiæ nomine intelligens tum particularem, quæ nimirum huius, vel illius theorematis eſt, tum uniuerſalem, ſeu totalem, ut naturalem ſcientiam, & Arithmeticam &c. Primò autem ſeparat ſcientiam unam ab alia: Secundò ſegregat ſcientiam à non ſcibili: Tertiò principia ſcientiarum inuicem diſtinguit: Quartò ſcientiam ab opinione, ac cæteris intellectûs habitibus ſecernit. Circa primum tria facit iuxta ternarium numerum theorematum, quæ de ſcientijs tractantur. Ex his porro theorema primum eſt, quod una ſcientia ſit exquiſitior, ac prior alterâ, quod triplici ratione confirmat.

Prima ratio. Prima ratio eſt huiuſmodi. Scientia illa, quâ cognoſcimus, & quòd res ſit, & propterquid ſit, exactior eſt eâ, quâ cognoſcimus ſolùm quòd ſit, ſiue per ſenſum, ſiue per demonſtrationem ab effectu, ſiue quouis alio modo, quo non cognoſcamus propterquid; ſed dantur ſcientiæ quarum aliæ primo cognoſcunt modo; ergo ſcientiarum altera, alterâ exactior eſt.

Secunda ratio. Secunda ratio. Illa ſcientia, quæ conſiderat rem abiunctam à materia ſenſibili, exactior ac prior eſt eâ, quæ rem conſiderat cum materia ſenſibili; ſed dantur ſcientię, quarum altera, nempe diuina circa rem à materia ſenſibili ſeiunctam verſatur: alia verò nempe naturalis, quæ de re immerſa in materiam ediſſerit; ergo ſcientia una exactior, & prior eſt alterâ.

Tertia ratio. Tertia ratio. Illa ſcientia exactior eſt appellanda, quæ rem conſiderandam ex paucioribus conſtantem aſſumit: minus autem exacta, quæ rem contemplatur cum oppoſitione, hoc eſt, quæ plura ſupponit, aut ex pluribus pendet; ſed dantur aliquæ ſcientię, quæ minus ſupponunt, & res ſimpliciores tractant, ut Arithmetica unitatem: aliæ verò plura ſupponunt, reſque conſiderant non adeo ſimplices, ut Geometria ex. gr. punctum, propterea quod unitas eſt puncto ſimplicior, quod ex eo conſtat, quoniam unitas eſt ſine puncto, punctum autem non eſt ſine unitate; ergo ſcientia una eſt exactior alterâ.

Secundū Theorema. Tex. 179. Prima concluſio. Aggreditur theorema ſecundum, quærit nimirum, quænam ſcientia dicatur una, & quæ plures, & hanc ſtatuit concluſionem. Vna ſcientia dicitur illa, quæ in uno ſubiecto genere verſatur, ſiquidem ea unitate ſubiecti, ſcientiæ debet unitas deſumi, quoniam ſcientia, quemadmodum omnis cognitio dicit ordinem tranſcendentem ad id circa quod ipſa verſatur, unde eſt, ut id circa quod verſatur, quodque obiectum dicitur, ad cognitionis, atque adeo ſcientiæ naturam, & eſſentiam pertineat, non quidem ut intrinſecus ingrediatur illam, ſed quoniam ordo cognitionis ad obiectum in eiuſdem cognitionis eſſentia inuoluitur; ac ob id cognitio, proindeque ſcientia dici debet ab obiecto ſuam unitatem deſumere; at verò obiecti, ſiue ſubiecti nomine non debet res conſiderata intelligi, adeo ut ſi hæc una ſit, etiam & una ſcientia eſſe debeat, nam eadem res ad ſcientias diuerſas poteſt pertinere, ut idem homo ad Philoſophiam naturalem, ad Moralem, & ad Medicinam; ſed intelligi debet modus conſiderandi, qui unius ſcientiæ, unus eſt, nec multiplex eſſe poteſt.

Duplex obiecti pars. Hic tamen paululùm hærendum eſt, & quædam ad pleniorem rei de qua agitur doctrinam explicanda ſunt. Primum autem illud occurrit, quod obiectum cuiuſque facultatis geminâ parte conſtat, quarum una materialis, altera verò formalis appellatur; prior dicitur res conſiderata, ut in Phyſiologia corpus naturâ conſtans, vel ſubſtantia finita naturalis, qua de re ſuo loco ex inſtituto diſputandum; pars autem formalis dicitur ratio, qua materialis pars, ſeu materiale obiectum ad hoc vel illud diſciplinæ genus contrahitur, eſt enim veluti media quædam ratio, quâ obiectum materiale determinatè attingitur à potentia, vel habitu, in ordine ad quod, habitus, vel potentia ſuum eſſe conſequitur. Hoc autem in duplici diſcrimine eſt, proptereaquòd unum terminandi, alterum verò mouendi potentiam habet. Primum, rationem appello reddentem materiale obiectum potens cognitionem terminare, & quod ſcientia reſpicit, quodque attingit & contemplatur. Formale autem obiectum mouendi

potentiamhabens, illa ratio cenſetur, quæ ultimò materiale obiectum complet, ut integræ, ac penitus habitui ſcientiam tribuat; quæ duobus modis contingit, cum una ſit, quæ dicitur *propter quam*, altera verò *ſub qua*. Formalis ratio *propterquàm*, ea eſt, cui ineſt potentia determinandi intellectum ad certam ſpeciem aſſensùs, ſeu concluſionis, cuiuſmodi ſunt prima uniuſcuiuſque diſciplinæ principia, quæ quidem intellectum ad certum cognitionis genus determinant, ut propterea ſcientiæ lumen, non immeritò dici conſueuerit; non enim intellectus poteſt iudicium ferre de concluſionis veritate, niſi primorum principiorum lumine, ſplendoreque adiutus, cum eo ſic illuſtretur obiectum, ut intellectus veritatem ipſius commodè poſſit intueri. At formalis ratio mouendi potentiam habens, *ſub qua*, eſt forma conſtituens obiectum capaa, ita ut medijs principijs ipſius ſcientiæ, cognoſci poſſit, ſiue de obiecto materiali, ſiue de formali terminandi potentiam habente ſit ſermo. Cognitionum autem, atq; adeo ſcientiarũ unitas, ac proindè diſtinctio non eſt deſumenda à formali ratione *propter quam*, nimirum à principijs; tametſi nanque à principijs deſumatur ſcientiarum unitas, & diſtinctio: id enim haud licet inficias ire, non tamen primariò; ſupereſt enim adhuc inquirenda ratio, cur unius ſcientiæ talia ſint principia, & hæc ab alterius principijs diſtinguantur, & cur ad unam potius, quàm ad aliam pertineant. Cur, exempli gratia, principia quædam ad naturalem Philoſophiam, alia verò ad Matheſin attineant; id porrò non aliunde, quàm à ratione formali *quæ* terminandi vim habente proficiſcitur; Ideo enim principia quædam phyſica dicuntur, & ad naturalem pertinent diſciplinam, quoniam naturale corpus, vel naturalem ſubſtantiam, non quouis modo, ſed quatenus naturâ conſtantem; & quædam mathematica ſunt, quatenus quantitatem, non utcunque, ſed ſecundum rationem menſuræ, & menſurabilis concernunt. Primaria igitur ratio, à qua diſciplinæ ſuam habent unitatem, primaria itidem in diſciplinis diſtinguendi ratio, eſt ipſa ratio terminandi vim habens. De his tamen hactenus. Ad Ariſtotelem redeo, qui ſubdit particulam illam *generis*, ad oſtendendum ſubiectum totius ſciẽtiæ, non autem partis, quandoquidem ſcientiæ, pro ſua multiplicitate partium, ſua habent ſubiecta partialia, & ſpecifica. Docet autem Philoſophus omnia quæ in ſcientia tractantur ad ſubiectum reuocari, vel, ut principia, vel ut affectiones, vel etiam ut ſpecies, quando ſubiectum fuerit unum genere.

Secunda concluſio. Secunda concluſio, quam ſtatuit hæc eſt; illæ dicuntur ſcientiæ plures, quarum principia nec ea iiſdem primis principijs pendent, neque altera ea alteris ſunt, hoc eſt nec principia unius ex principijs alterius; quæ Philoſophus dicit propter eiuſdem ſcientiæ partes, & propter ſcientias ſubalternas, proptereaquod partes eiuſdem ſcientiæ pendent ex iiſdem primis principijs, ut ſcientia de corpore ſimplici, & ſcientia de corpore mixto habent quidem ſingulæ principia propria, ea tamen ex iiſdem primis principijs ſcientiæ naturalis pendent, ſcilicet ex materia, & forma; idcirco non ſunt duæ ſcientiæ diuerſæ, ſed partes eiuſdem; ut etiam ſcientia de corpore mixto, & ſcientia de viuente ita ſe habent; nam principia unius pendent ea principijs alterius, quoniam altera eſt alterius pars, & idcirco non ſunt duæ ſcientiæ diuerſæ; non diſſimili modo principia ſcientiæ ſubalternatæ pendent ex principijs ſcientiæ ſubalternantis, ut principia Muſicæ ex principijs Arithmeticæ, ideoque non ſunt duæ ſcientiæ diuerſæ, ſed una. Idcirco ſcientiæ, quarum principia non pendent ex iiſdem primis principijs, ut ſcientia de animalibus, & ſcientia de plantis; nec principia unius ex principijs alterius, ut ſcientia de homine, & ſcientia de triangulo, hæ nanque dicuntur ſcientiæ diuerſæ. Pergit Philoſophus declarans ſignum, quo nobis cognoſcere liceat an diuerſæ ſint ſcientiæ, an verò una, dicitque ſignum eſſe reſolutionem in prima principia; ſcientia nanque ſi una fuerit, neceſſe eſt eius principia eiuſdem eſſe generis eiuſdemque naturæ cum theorematibus omnibus, quæ demonſtrantur; quamobrem ſi nobis res diuerſæ propoſitæ fuerint, cognoſcere autem velimus, an illæ ad eandem ſcientiam pertineant, oportet illas in prima principia reſoluere, hæ nanque ſi eiuſdem naturæ inter ſe, & cum rebus illis fuerint, dicere licebit res ipſas ad unam ſcientiam pertinere, ſin autem ad diuerſas. Quòd ſi deinde vertatur in dubium, an aliqua principia ad unam, eandemque ſcientiam pertineant, ſignum, quo id cognoſcere poſſimus, facile nos aſſequemur conſiderando concluſiones, ac theoremata, quæ ea ijs deducuntur, propterea quòd hæc ſi fuerint generis eiuſdem, tum inter ſe, tum cum illis principijs, dicere poterimus illa principia ſcientiam unam conſtituere, non plures; quod ideo contingit, quoniam à notioribus ad minus nota progrediendum; idcirco ſi dubium ſit de quibuſdam theorematibus an ad ſcientiam unã pertineant, idque de principijs eorum manifeſtius ſit, ex principijs deſumendum iudicium an theoremata unius ſint ſcientiæ, an plurium; quod ſi ex aduerſo de theorematibus ad apertius conſtet, de principijs verò ſit dubium, ea theorematibus oportet argumentum ſumere ad cognoſcendum an prima principia ad unã ſcientiam ſpectent, an potius ad plures.

Difficultas. Hic tamen ſe offert non ſpernenda difficultas, proprerea quòd non multo antea docuimus ſcientiarũ diſtinctionem non eſſe petendam à ratione formali propter quam mouendi vim habente, nimirùm à principijs, cum tamen in præſentia ſplendidiſſimis verbis Ariſtoteles affirmet ſcientiarum diuerſitatem à principijs eſſe deſumendam.

Solutio. Fit autem ſatis reſpondendo hoc loco Philoſophum docendo ſcientiarum diuerſitatem eſſe deſumendam à diſtinctione principiorum, nil aliud velle, quam illam eſſe depromendam ex ratione formali *quæ* ipſius obiecti; ſiquidem diuerſa principia ſunt, pro diuerſitate rationis formalis *quæ*, ſiue ab hac eorum diuerſitas proueniat, ſiue diuerſitas eius viciſſim à diuerſitate principiorum oriatur, quatenus ea huiuſmodi primis principijs ſubiectum ſcientiæ conſtituitur. Neque refert quòd conſtituentia principia ſint incomplexa, cum tameo hoc loco ſermo fiat de ſcientiarum principijs complexis, neque, inquam, refert, enim verò ea principijs incomplexis, complexa principia fiunt, horumque diuerſitas ab eorum diuerſitate proficiſcitur. Ita ſit, ut non ineptè dicere poſſimus utrinque ſcientiarum diuerſitatem oriri, hoc tamen diſcrimine, ut paulo ſupra notatum fuit, quòd à formali ratione *quæ* obiecti, proximè à ratione formali *propter quam*, ſiue principijs, remotè, ut unitas, ita diſtinctio ſcientiarum deſumatur. **Obiectio præoccupata ſimul que ſoluta**

In hanc ſententiam adducor, quoniam ſcientia conſiderandum aſſumit obiectum ſub aliqua ratione, quæ ſe habet tanquam ratio determinans rem conſideratam ad unum conſiderationis genus; huiuſmodi autem conſiderandi ratio dicitur *ratio quæ* ſeque habet veluti radix affectionum comitantium rei conſideratæ naturam; principia verò ſunt ea, per quæ huiuſmodi affectiones de re conſiderata debent demonſtrari, id igitur unde proximè ſcientia ſuam unitatem, proindeque diuerſitatem ab alijs ſcientijs conſequitur,

tur, eſt illa ratio *quæ*, at verò principia remotè tantùm ad prædictam unitatem, ſimulque diuerſitatem concurrunt, ſiquidem eatenus principia unitatem ſcientiæ, & eiuſdem diuerſitatem ab alijs tribuunt, quatenus ad unam ſubiecti conſtituendam naturam coeunt, ſiquidem hac unitate ſublatâ, nulla ſcientiæ dateetur unitas, ſine hac enim principia, utpote plura, non poſſent ſcientiæ unitatem tribuere, & idcirco nec diuerſitatem ab alijs ſcientijs.

Illud accedit quòd ſcientia à quo habet unitatem, habet etiam diſtinctionem ab alijs, quia, ut à Metaphyſicis didicimus, à quo habet aliquid ut ſit indiuiſum in ſe, ſiue, ut ſit unum, habet ut ſit diſtinctum à quolibet alio; ſed ſcientia habet unitatem à ratione formali *quæ*: ergo & ab eadem habebit diſtinctionem ab alijs ſcientijs.

1. Poſt. Tex. 194. Superior, quam tuemur ſententia, videtur ad aures Ariſtotelis quandoquidem ipſe, ut paulo infra conſtabit, differentiam inter ſcientiam, & opinionem allaturus ad obiecta confugere duxit opportunum, ratus ab his optimè cognitionum, ac habituum differentiam deſumi, quod profectò non intelligendum ab eo factum fuiſſe reſpiciendo, quod materiale, ſed quod formale eſt in obiecto, nempe rationem formalem *quæ*, ut præmonuimus.

Hactenus dicta confirmatur. Et in horum confirmationem illud adducam, quod ſcientia ſuam unitatem ab eo ſumat oportet, quod primò, & per ſe conſiderandum aſſumit, non autem ab ijs, quæ in illius gratiam tractanda ſuſcipit; at obiectum, quatenus dicit rationem *quæ* eſt id, quod ſcientia primò, & per ſe tractandum ſibi proponit, principia verò quemadmodum, & affectiones, non niſi in gratiam illius; obiectum ergo, quatenus dicit rationem *quæ* eſt id à quo ſcientia ſuam unitatem, proindeque diſtinctionem à cæteris mutuatur; maior certa, & minor quoad utramque partem ſuadetur; prima quidem ex eo, quoniam ratio *quæ* eſt veluti fons, à quo dimanant affectiones in ſcientia conſideratæ, eſt etiam id, merito cuius affectiones, & principia talis, vel talis ſubiecti eſſe dicuntur, & ad ſcientiam de ipſo pertinent. Ita quidem naturalitas in Phyſiologia; eſt enim ratio merito cuius affectiones obiecto huiuſmodi ſcientiæ conueniunt, quemadmodum, & principia, ideo namque mobilitas eſt affectio conueniens obiecto Phyſiologiæ, quoniam illi competit naturalitas, ideo etiam materia, & forma ex Ariſtotelis ſententia, ſunt principia ipſius, quoniam illud vendicare ſibi naturalitatem debet, & ideo hæc omnia ad huiuſmodi ſcientiam pertinent, quoniam obiectum, circa quod verſatur, naturalitate conſtat. Vnitas igitur principiorum ſumitur ea unitate ſubiecti adæquati, & formaliter accepti, non autem contra.

Difficultas præoccupata, ſimulque diluta. Neque dicendum potius talem obiecti naturam eſſe, quoniam eius talia principia ſunt, quàm eius talia eſſe principia, quoniam illud tali natura conſtat, nam etſi utrunque poſſit admitti, in re tamen propoſita ſecundum potius, quàm primum; & quidem utrunque, nam ſecundum inficiari non licet, propterea quòd obiecti natura, ſe habet veluti principiorum finis, atque adeo talia ſunt, ut huiuſmodi finis obtineatur; primum itidem, natura ſiquidem obiecti à principijs proficiſcitur, adeo ut pro ipſorum conditione, & varietate variè, etiam ipſa ſit conſtituta; præſtat tamen in re de qua agitur, dicere talia eſſe principia obiecti, quoniam hoc tali natura conſtat, quia obiectum eſt totius ſcientiæ finis.

Difficultas præoccupata. Dices ſcientia unius concluſionis ex. gra. de triangulo à ſcientia alterius de eodem non poteſt niſi per principia diſtingui non enim per obiectum, ut patet, neque per affectiones, quoniam eadem affectio de eodem obiecto ſi per diuerſa media demonſtretur, ſcientiæ diuerſæ fiunt, eodem igitur hoc modo de ſcientijs integris ratiocinandum.

Solutio. Ad hanc emolliendam difficultatem, dicendum prædictas ſcientias partiales, ſic ſe habere, ut unaquæque ipſarum, ex genere, & differentia propria ſuam unitatem ſpecificam, & inde quoque diſtinctionem ab alijs conſequatur. Et quamuis cuiuslibet concluſionis ſcientia per habitudinem ad medium, ac ob id ad principium internum illa ſua prædicata genus, & differentiam obtineat, non ſic de totali ſcientia dicendum, cùm hæc non niſi per aggregationem ſit una, cuius unitas egregiè quidem habetur ab eo, quod ſuperiùs dictum fuit, nimirum à ratione *quæ* proximè, quamuis remotè ab eiuſdem principijs oriatur. De ſcientijs verò ſingularum concluſionum, quodammodo hæc etiam dici poſſunt, quatenus medium, ſeu ratio *propterquam*, & ratio *quæ* ſubiecti in idem recidunt, inde enim ut ſint de obiecto eodem materiali puta triangulo, non autem formali, quod pro varietate mediorum variatur, poteſt autem à medio, tanquam à principio, & ratione propter quam, ſcientia cuiuslibet concluſionis ſuam unitatem in ſe & diſtinctionem à ceteris recipere, quoniam medium ſeu ratio illa propter quam, una eſt; non ſic in ſcientijs integris, in quibus principia plura ſunt, proindeque attendendum id, nempe ratio formalis *quæ* merito cuius unitatem conſequuntur, itaut remotè duntaxat ad ſcientiam ſpecificandam faciant, quod proximè ratio *quæ* præſtat.

Non præteribo tamen aduertere in præſentiarum ſermonem eſſe de ſubiecto, quod totale vocari ſolet, ab huius enim unitate pendet unitas ſcientiæ pariter totalis, quam in aggregato quodam ex pluribus habitibus conſiſtere fuit alias à nobis declaratum, adeo ut illud totalis ſcientiæ ſit adæquatum obiectum, cuius in illa ſcientia principia, & affectiones conſiderantur, itemque ſpecies quando fuerit obiectum unum genere, ipſarumque ſpecierum, itidem principia, & attributa. Quamobrem non eſt unitas propriè, quaſi unius numero qualitatis, ſed aggregatione tantùm ex multis habitibus debitum inter ſe ordinem, atque connexionem habentibus; ſic Geometriam totam dicimus unam eſſe ſcientiam; eſt proinde unitas minus propriè, quæ conſequitur debitum ordinem, & connexionem partium ipſius; connexio autem in eo conſiſtit, ut ſcientiæ partes reſpiciant unũ quoddam cognoſcendum, quod adæquatum, & attributionis obiectum dicitur, quatenus habitus illi circa principia & affectiones, & circa ſpecies, earumque principia, & paſſiones verſantur, adeout hæc omnia, quatenus talia, dicantur ad obiectum attributionem habere. Species autem in conſiderationem veniunt, quando prædictum obiectum fuerit unum genere; alioquin ſi fuerit unum ſpecie atoma, tota de ipſo ſcientia conſideratione principiorum, & affectionum conſumitur. Si quæ autem difficultates occurrunt, ex hactenus diſputatis, nullo fere negotio diluere licebit.

Difficultas præoccupata, & ſoluta. Neque perturbet, quòd Ariſtoteles quærens id à quo ſcientia ſuam habet unitatem, dixerit illud eſſe ſubiectum; quærens autem à quo diſtinctionem obtineat, in præſentia dicat eſſe principia; nam de unitate loquens, reſpexit ad id unde proximè oritur unitas; à quo etiam proximè, cum oriatur diſtinctio, docet etiam à quo diſtinctionem remotè, vel ſecundariò conſequatur, dicens eſſe prima principia.

Tex. 18. Tertium aggreditur theorema, atque docet eiuſdem concluſionis plures effici demonſtrationes pro medio-

mediorum diuerſitate poſſe, ex hoc quidem in eadem ſcientia non ſolùm, ſed etiam eiuſdem concluſionis per diuerſa media, ſiue hęc ipſa media ſumantur ex eadem ſerie, hoc eſt in eodem genere cauſæ, ſiue in ſerie diuerſa, videlicet in diuerſo cauſæ genere, ſiue unum ſit cauſa, alterum effectus; in eadem autem ſerie medium unum erit proximum, alterum autem remotum; ex Ariſtotelis igitur ſententia non ſolùm dantur in eadem ſcientia plures demonſtrationes, ſed eiuſdem concluſionis pro diuerſitate mediorum, ubi per eandem ſeriem intelligit ordinem cauſarum in eodem genere, ſiquidem in uno quoque genere cauſarum ſeries eſt cauſarum remotarum, & propinquarum, uſque ad proximam; media igitur ſumi ex eadem ſerie idem eſt, ac accipi ex eodem ordine cauſarum; quemadmodum contra ſumi non ex eadem ſerie, eſt accipi ex diuerſis cauſarum generibus, vel unum accipi ut ſit cauſa, alterum autem ut effectus, per quem eadem concluſio à poſteriori, ſiue quocunque alio modo demonſtratur, dummodo media ex eodem cauſæ genere non ſint. Contingit autem eandem concluſionem demonſtrari per plura media, non ex eadem ſerie, ſi ſit concluſio, *quod delectatur, mutatur*, demonſtratur per duo media, moueri ſcilicet, & quieſcere, quæ contraria ſunt, eaque ſumpſit Ariſtoteles, ut apertiùs conſtet ea non eſſe eiuſdem ordinis, ſiue ſeriei; erit autem una demonſtratio; omne quod mouetur, mutatur; omne quod delectatur, mouetur; ergo omne, quod delectatur, mutatur: altera erit, omne quod quieſcit, mutatur; omne quod delectatur quieſcit; ergo omne quod delectatur, mutatur; ubi notat Philoſophus, duo hæc media, nempè *mouetur* & *quieſcit*, non eſſe eiuſmodi, ut neutrum de altero prædicetur, ſed neceſſarium eſſe ut alterum de altero particulariter prædicetur per primum modum tertiæ figuræ, quamuis contraria ſint; ſed de hoc vide interpretum commentarios.

Tex. 181. Proſequitur Philoſophus oſtenſurus ea, de quibus non eſt demonſtratio & quidem iure, cum iam de quibus ſit demonſtratio, ſuperiùs diſputaſſet. Geminam autem conſiderationem facit, primò nanque docet de fortuitis, & caſualibus non eſſe ſcientiam per demonſtrationem; ſecundò hoc idem de ſingularibus, & ſenſibilibus, quatenus huiuſmodi per ſenſum non haberi ſcientiam demonſtrandum aſſumit. De fortuitis, & caſualibus, ut probet, per demonſtrationem non dari ſcientiam, ita diſputat. De ijs, quæ non ſunt neceſſaria, nec per ſe, nec ſemper, nec ut plurimum, nequit eſſe ſcientia per demonſtrationem; ſed, quæ ſunt à fortuna, vel caſu, neque ſunt neceſſaria, ſed contingentia, neque per ſe, ſed per accidens, neque ut plurimum ſed rarò; ergo de ijs, quæ ſunt à fortuna, vel caſu, ſcientia per demonſtrationem haberi non poteſt. Maior oſtenditur à Philoſopho hunc in modum. Demonſtratio fit ea propoſitionibus neceſſarijs, vel ut plurimum veris; ſed ex neceſſarijs infertur neceſſaria concluſio; & ex veris ut plurimum vera; ergo demonſtratio tantummodo de concluſionibus neceſſarijs, & ex veris, ut plurimum; ergo de ijs, quæ non ſunt neceſſaria neque per ſe, nec ſemper, nec ut plurimum, ſcientia per demonſtrationem haberi non poteſt.

Dubitatio Inſignis oritur dubitatio, videtur enim Ariſtoteles ſibi parum conſtare, quandoquidem ſupra nihil magis inculcauit, quàm demonſtrationem fieri ea propoſitionibus ſummè neceſſarijs; eſſeque de concluſionibus ſummam neceſſitatem habentibus; in præſens autem non diffitetur dari demonſtrationes etiam de ijs quæ duntaxat ut plurimum contingunt, & ex principijs ut plurimum contingentibus. *Solutio petenda* Solutio. ea ijs, quæ de neceſſitate aliàs expoſuimus, cum diceremus neceſſitatem unam eſſe ſummam, quæ in rebus diuinis, & mathematicis reperitur, & in naturalibus etiam, quoad prædicata, quæ vel ad earum eſſentiam pertinent, vel ab eadem dimanant; aliam mediocrem reperiam in rebus naturalibus, quoad effectus, qui poſſunt impediri, cuiuſmodi ſunt illi qui ad efficientem, vel finalem cauſam referuntur, ut ſunt effectus cauſarum naturalium, qui quandoque à potentioribus cauſis poſſunt impediri, dicens igitur Stagirites demonſtrationem fieri ea propoſitionibus ſummè neceſſarijs, reſpexit ad ſummam neceſſitatem, modo autem affirmans demonſtrationem eſſe de ijs, quæ ut plurimum eueniunt, mediocrem neceſſitatem præ oculis habuit, ratus demonſtrationem atq; adeo ſcientiam, etſi minus perfectam, hâc eſſe poſſe contentam. Scientia quidem ſummè perfecta, quemadmodum, & demonſtratio, per quam illa comparatur ſummam neceſſitatem requirit, cum qua contingentia nulla cohæret; at minus perfecta ſcientia, ac demonſtratio non tantam neceſſitatem expoſcit, adeo ut nullam contingentiam admittat. In cuius tamen gratiam aduerte triplex eſſe contingens, unum quod fit ut plurimum; aliud rarò; aliud tandem æqualiter; ut plurimum autem fiunt illa, quæ natura molitur, quandoque enim naturales cauſæ impediuntur, ne ſuos poſſint effectus parere, graue enim ſuâpte natura deſcenderet, ei ſi quidpiam tamen impedimento fuerit (tale autem aliquod eſſe nihil prohibet) non deſcendet; ita etiam aſtrum aliquod copioſè pluuiam effunderet ſed impeditum (impediri autem poteſt, vel ab aliquo validiori aſtro, vel à conditione materiæ, &c.) pluuiam non pariet. Quæ autem rarò fiunt, adſcribuntur fortunæ, eò quòd præter conſilium agentis eueniant, nam cauſam aliquam determinatam habent reſpectu cuius fortuiti non ſunt, cum eâ poſitâ, neceſſariò ſequantur; ſed habent aliam, quam rarò, & per accidens illâ ſequuntur, ut inuentio theſauri reſpectu foſſionis terræ; poſitâ enim combinatione omnium cauſarum, quæ requiruntur ad inuentionem theſauri, hæc neceſſario ſequitur inuentio, quoniam illius combinationis actio ſui naturâ apta eſt hunc effectum parere, ut calefactio calorem; & idcirco theſauri inuentio comparatione huiuſmodi combinationis non eſt effectus per accidens, neque fortuitus, ut Aurelius Auguſtinus dicebat; eſt tamen reſpectu fodientis terram, quoniam foſſionis actio ſui naturâ non eſt ordinata ad inuentionem theſauri; talis igitur effectus foſſionis terræ fortunæ adſcribitur; contingens autem æqualiter, cenſetur illud, quod à libero arbitrio noſtræ voluntatis fit. Ariſtoteles autem his prætermiſſis, contentus fuit aſſerere demonſtrationem eſſe vel eorum, quæ ſemper ſunt, vel eorum, quæ ut plurimum, fortuita verò, præter hæc; hoc enim modo ſatis à demonſtratione excluduntur. Nec contradictionis eundem Philoſophum redarguas, quòd alicubi dixerit eclipſim, quæ rarò fit, ſub demonſtrationem cadere, hic autem dicat de ijs, quæ rarò fiunt demonſtrationem non eſſe, quæ nanque rarò fiunt in duplici ſunt differentia, quędam rarò fiunt ratione ſubiecti tantum, non autem ratione cauſę, cum potius huius ratione ſemper fiant, quoniam ex neceſſitate certam cauſam inſequuntur, propterea de ijs eſt ſcientia, ac demonſtratio, de quibus Ariſtoteles ibi locutus fuit; alia verò dicuntur rarò fieri ratione cauſæ, quoniam cauſam illam rarò conſequuntur, & nuncupantur fortuita, de quibus in præſentia Philoſophus nec ſcientiam, nec demonſtrationem eſſe contendit. Quando autem

affirmamus, naturales effectus non ſemper eſſe, ſed ut plurimum, intelligendum id ratione cauſæ, quia nimirum certas,ut plurimum,inſequuntur cauſas,cum rarò impediantur; idcirco ſub ſcientiam cadunt; unde eſt,ut an effectus ſemper, an frequenter, an rarò in ſubiecto quopiam eueniat, attendi minime debeat, ſed ſolùm ad cauſam referendus; ſi nanque certam aliquam cauſam, vel ſemper, vel ſaltem frequentiſſimè conſequatur, ſub demonſtrationem cadit, quantumuis reſpectu ſubiecti rariſſimus ſit; at ſi comparatione cauſæ rarò fiat, de ipſo ſcientia non datur, quoniam talis cauſa non eſt per ſe, ſed per accidens.

Neque dicas ſuperioris difficultatis ſolutionem ad aures Ariſtotelis non eſſe, cum ipſe docuerit abſolutè ſola neceſſaria demonſtrationem ingredi; non inquam, id dicas; cum enim detur neceſſarium duplex apud ipſum, quorum unum dicitur ſimpliciter neceſſarium, alterum autem cum defectu, nimirum illud, quod ut plurimum fit, docens ſola neceſſaria demonſtrationem ingredi, neceſſarium ſumpſit generatim, prout utrunque neceſſarij genus complectitur.

Tex. 185. Secundam concluſionem ſtatuit, nempe ſcientiam non eſt per ſenſum, quam ut probet ſumit argumentum ab obiectis; nam obiectum ſenſus, ideſt actus ſentiendi eſt ſingulare, at obiectum intellectus demonſtrãdi actum exercentis, eſt uniuerſale; hinc autem ratio deſumitur talis; nullum uniuerſale cognoſcitur ſenſu; ſed omnis ſcientia demonſtratiua eſt de uniuerſalibus; ergo nulla ſcientia poteſt per ſenſum comparari; maiorem propoſitionem oſtendit, ex eo quia omne, quod ſenſu cognoſcitur, neceſſe eſt his tribus conditionibus eſſe circumſcriptum, *hoc aliquid, hic, & nunc,* ſingularitas enim his tribus maximè denotatur. At uniuerſale nulla ex his conditionibus circumſcribitur, cum enim ſit commune pluribus, non eſt *hoc aliquid*, ſed æquè omnibus ineſt indiuiduis, nec in aliquo certo loco verſatur, cum ſit ubique, neque nunc potius, quàm alio tempore, cum ſemper ſit; uniuerſale igitur ſenſu non cognoſcitur; minor autem ex antea diſputatis eſt manifeſta.

Prima difficultas. Dubitatio tamen ſe offert in illis verbis, ἢ γὰρ ἢ ἔστιν ἡ αἴσθησις τοῦ τοιοῦδε, ἢ μὴ τοῦδέ τινος. *Etſi enim ſenſus eſt ipſius talis, ſed non huius alicuius*, tale nanque ſignificat uniuerſale, & hoc aliquid ſignificat ſingulare, cum autem Philoſophus dicat ſenſum eſſe talis, ſed non huius alicuius, videtur ſignificare ſenſum eſſe uniuerſalis, non ſingularis, quod poſtea tamen inficiatur.

Solutio. Hæc dubitatio tamen nulla eſt, ſiquidem ſenſus prout facultas eſt, circa uniuerſale verſatur, ab eo enim ſpecificam ſuam differentiam deſumit; at verò ſenſus prout in exercitio ſentiendi, hoc eſt ipſe ſentiendi actus, uniuerſale nequit attingere, ſed ſolùm particularia percipit.

Secunda difficultas. Eſt etiam alia difficultas, nam docet primò Philoſophus uniuerſale non eſſe hic, & nunc, poſtea verò ait uniuerſale eſſe ubique, atque adeo in omnibus *hic*; docet etiam uniuerſale eſſe ſemper, atque adeo in quolibet *nunc*, poſtea verò ait non eſſe *nunc*; quamobrem contradictionis redargui poteſt.

Solutio. Solutio tamen facilis videtur, & in eo planè conſiſtit, quod Philoſophus ita locutus fuerit reſpiciens ad illam indifferentiam uniuerſalium, quæ ideo dicuntur non eſſe hic, & nunc, quia nullum ſibi determinant locum, neque tempus; dicuntur autem eſſe ubique, & ſemper propter indifferentiam ad omnem locum, & ad omne tempus. Fatendum tamen quòd ſi indiuidua ſint ubique, & ſemper, etiam eorum uniuerſalia ubique, & ſemper ſint, quòd ſi particularia non ſint ubique, & ſemper, nec etiam uniuerſalia ubique, & ſemper eſſe poſſunt, cum non dicantur ea eſſe vel in tempore, vel in loco, niſi merito ſingularium. Vel fortè meliùs reſpondebitur dicendo dictionem *ubique* non ſignificare omnia loca ſimpliciter, ſed omnia loca ſingularium, horum enim quodlibet alicubi eſt, & in ſuo loco tantùm, non in locis aliorum, at uniuerſale dicitur ubique eſſe videlicet in omnibus ſimul locis ſuorum ſingularium. Hæc eadem dictioni *ſemper* accommodari poſſunt.

Pergit remouens errorem quorundam dicentium idem eſſe ſenſum, & intellectum, quos Heracliteos fuiſſe accepimus; hi nanque aſſerebant, quòd ſi liceret nobis ſenſu cognoſcere triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, nullam amplius demonſtrationem quæreremus, quia per ſenſum iam nobis illud innotuiſſet. Hoc negat Philoſophus, & eos adoritur argumento ſuperius allato, non enim poſſumus ſentire niſi hoc ſingulare; at ſcientia eſt cognitio uniuerſalis; etſi propterea ſentiremus triangulum habere tres angulos æquales, &c. non ob id ſciremus, quoniam hoc ſingulare dumtaxat ſentiremus. Hoc ut efficaciùs oſtendat, ad ſenſile exemplum confugit ex lunari eclipſi deſumptum, in ea enim ſubiectum & quæſitum, & medium res ſenſiles ſunt. Si igitur fieri poſſet, ut prope Lunam eſſemus, terramque interpoſitam videremus, ſcientiam de eclipſi ſenſu non haberemus, quia non cognoſceremus eclipſim uniuerſalem, nec uniuerſalem cauſam ipſius, ſed hanc tantùm eclipſim, & hanc ſolùm obiectionem terræ intueremur, quoniam cauſa ſcientiam pariens propterquid, debet uniuerſalis, non ſingularis eſſe, cum ſit cauſa per ſe, non autem per accidens, at verò per ſe non dicitur, niſi quod uniuerſale eſt; tum quia non eſt per ſe, niſi ſit de omni; tum quia per ſe eſſentiale ſignificat, quod autem eſt tale, æquè omnibus indiuiduis ineſt, ac ob id uniuerſale eſt; particularis autem cauſa, non eſt cauſa per ſe, ſed vel per uniuerſalem, vel per accidens omnino ſi ſub nulla uniuerſali cauſa contineatur. Vel Philoſophus ſignificare voluit quòd in illa inſpectione tunc nos non ſciremus propterquid omninò, ſed modo aliquo, quoniam non uniuerſaliter haberemus propterquid, ſed particulariter tantùm, quamobrem ſciremus quodammodo cauſam, ſed non omnino, ut dictum eſt.

Deinde comparationem inſtituit inter ſcientiam, & cognitionem ſenſitiuam, dicitque ſcientiam uniuerſalem præſtabiliorem eſſe cognitione ſenſitiuâ, eâ ratione ductus, quia cognitio uniuerſalis eſt per cauſam, ſenſitiua autem ſine cauſa; at cognitio per cauſam rei habentis cauſam, præſtantior eſt cognitione ſine cauſa. Vbi Ariſtoteles ſumit *uniuerſale* pro cognitione concluſionis uniuerſalis per ſuam uniuerſalem cauſam, huiuſmodi autem cognitio propriè dicitur demonſtratiua ſcientia, quam ait denotare cauſam, quia per cauſam comparatur, eamque nobiliorem eſſe contendit cognitione particulari habitâ per ſenſum, & cognitione etiam uniuerſali rei habentis cauſam, ſed habitâ ſine cauſa. Excipit autem cognitionem de primis principijs, de quibus ait aliam eſſe rationem eorum, ſiquidem cognitio eſt ſine cauſa, ſed honorabilior eſt quàm demonſtratiua ſcientia, ut alibi dixit, & iterum dicturus eſt. Hinc quatuor cognitionum genera colligunt interpretes. Primum genus eſt cognitio primorum principiorum. Secundum eſt cognitio rei cauſam habentis per ſuam cauſam. Tertium eſt cognitio rei cauſam habentis ſine cauſa; Quartum eſt cognitio particularis, quæ ſenſu habetur. Tex. 189.

Ex

Ex hactenus autem dictis Philoſophus colligit fieri non poſſe, ut in ipſo ſentiendi actu habeatur ſcientia de ijs rebus, quæ ſub demonſtrationem cadunt, niſi quiſpiam ipſum ſcire per demonſtrationem appellare velit ſentire, ſic enim ſentire foret ſcire, ſed verbum ſentire æquiuocum eſſet; non diffitetur tamen ſenſum ad ſcientiæ acquiſitionem conferre, ſed ſolùm inficiatur ipſum ſentiendi actum eſſe demonſtratiuam ſcientiam, quod forſan oſtendendum aſſumpſit, ne quis cognitionis ſenſitiuæ certitudinem reſpiciens, in eum laberetur errorem, ut ſibi perſuaſum haberet in huiuſmodi cognitione demonſtratiuam omnem ſcientiam eſſe conſtitutam.

Tacitam obiectionem deinde ſoluit, poſſet enim quiſpiam dicere in ipſo ſenſu, ſcientiam conſiſtere, quoniam ex defectu ſenſus, deficit ſcientia de ſenſilibus ad ſcientiam illam ſpectantibus; unde eſt ut in problematibus, ſeu rebus dubijs, quæ diſcutiendæ proponuntur, ignorationem ſoleamus in defectum ſenſus referre, ac dicere *ſi id ſentiremus, non quæreremus propterquid, ſed ſciremus*. Reſpondet autem admiſſo aſſumpto conſecutionem negando, concedit enim aliqua in defectum ſenſus referri, adeout ſi ſentirentur non quæreretur propterquid; negat tamen inde ſequi ſcientiam in ſentiendo conſiſtere, propterea quòd ſcientia abſque ope ſenſus non acquiritur; at non ſubinde ſentire, eſt ſcire; itaque dicimus ergo ſi videremus, non quæreremus *propterquid*, non quia ſcientia propterquid in ipſo videndi actu conſiſtat, ſed quia ex inſpectione plurium ſingularium mente colligeremus principiorum uniuerſalem cognitionem ex quibus demonſtraremus, atque adeo ſciremus *propterquid*, proindeque non amplius ipſum propterquid quæreremus. Per defectum ſenſus hoc loco Philoſophus non ſolum intelligit defectum ipſius facultatis, ſiue à natiuitate, ſiue poſtea, ſed etiam integra facultate manente, defectum operationis ob aliquod impedimentum, puta, vel ob nimiam loci diſtantiam, vel ob defectum debitæ proportionis inter obiectum, & ſenſum, vel alio quocunque modo, utcunque enim contingat, ut ſentire nequeamus, ignorationis cauſam in defectum ſenſus referimus, atque dicere ſolemus; ſi nobis videre datum eſſet, non quæreremus propterquid, ſed ſciremus. Rem illuſtrat exemplo. Lumen tranſit per vitrum, & hunc in modum illuminat: cauſa huiuſmodi tranſitus eſt, quia vitrum eſt perforatum, eſtque minutiſſimis poris refertum, qui propter paruitatem ſub aſpectum non cadunt; quoniam igitur illos poros non videmus, ignoramus propterquid lumen per vitrum tranſeat, & huius ignorationis cauſam in ſenſus defectus referimus dicentes, ſi foramina illa viderentur, nemo quæreret propterquid lumen tranſeat; ſed quia foramina illa videri non poſſunt, idcirco quæritur propterquid. Interpretes autem aduertunt exemplum hoc non eſſe ex Ariſtotelis ſententia, ſed potius veterum quorundam Philoſophorum exiſtimantium lumen eſſe corpus. Re tamen verâ Philoſophus non modo hic, ſed etiam alibi præſertim in problematibus eandem facit ſuppoſitionem de lumine. Frequens autem hæc ſuppoſitio plerîſque dedit non obſcuri nominis, ſuſpicandi cauſam Ariſtotelem non omninò deteſtatum fuiſſe ſententiam eorum, quibus lumen corpus eſſe videbatur, quâ de re nos in Phyſicis cumulatè diſputabimus.

Tex. 184. Cum Philoſophus ſuperiùs ſeparaſſet ſcientiam à non ſcibili oſtendendo quænam ſint, de quibus non poteſt haberi demonſtratio, & ſcientiam unam ab alia diſtinxiſſet, erat etiam cur conſideraret, an ſcientiarum principia ſint eadem, an verò diuerſa, cum à principijs huiuſmodi ſcientiæ dependeant. *Hac in re duo facit*, primò enim uniuersè probat non eadem poſſe eſſe omnium principia, ſecundò varios modos recenſet, quibus oppoſitum aliquis poſſet ſuſtinere, illoſque reijcit.

Ad primum quod attinet, hanc uniuerſalem aſſertionem ſtatuit: non omnium ſyllogiſmorum eadem poſſunt eſſe principia; probat autem rationibus dialecticis, & analyticis. Dialectica ratio duplex eſt, quarum prima ſic ſe habet. Syllogiſmi alij veri, alij falſi ſunt, verorum vera ſunt principia, falſorum autem falſa; ergo non eadem ſunt omnium ſyllogiſmorum principia, quia vera, & falſa non ſunt eadem, veros ſyllogiſmos vocat illos, qui verum ex veris colligunt: falſos autem, qui falſum ex falſis. Quoniam autem quandoque ex veris colligitur falſum, propterea ſubdit hoc contingere raro, & per accidens, cum alioquin per ſe verum ex veris, falſum ex falſis colligendum ſit; hoc eſt, ex vero, quatenus vero, colligitur verum, & ex falſo, quatanus falſo, colligitur falſum. Non omnium ſyllogiſmorum eadē eſſe poſſe principia.

Rationem hanc eſſe dialecticam atque communem ſatis conſtat, quia non eſt demonſtrationis propria, quin potius omni ſyllogiſmo poteſt aptari, quandoquidem præter demonſtrationem alij dantur ſyllogiſmi, qui verum ex veris colligunt, ex falſis autem falſum. Raro igitur, & per accidens eſt, ut verum ex falſo colligatur, idque ſic declarari poteſt. Fiat hic ſyllogiſmus, *omnis lapis eſt animal; omnis homo eſt lapis; ergo omnis homo eſt animal*, patet concluſionem eſſe veram, deductam tamen ex præmiſſis falſis; at ſi velimus iterum has falſas propoſitiones oſtendere per alias, & illas per alias, omnes hæ propoſitiones falſæ erunt, quamobrem omnes ſyllogiſmi, quantumuis multi fuerint, ex falſis colligent falſum; ſyllogiſmo igitur eſt per accidens, ut verum ex falſis colligat, cum id raro eueniat, per ſe autem ex vero colligitur verum, ex falſo autem falſum.

Dubitatur, quid Ariſtoteles intelligat per ſyllogiſmum falſum, in cuius gratiam aduerte, gemino modo ſyllogiſmum dici poſſe falſum, primò ratione formæ, quando ſcilicet non ſit in modo debito, & figura, ut ſi arguatur ex puris particularibus, aut ex puris negatiuis; hoc enim modo falſa concluſio colligitur ex præmiſſis veris, *ut, nullus lapis eſt animal; nullus homo eſt lapis; ergo nullus homo eſt animal*. Secundò ratione materiæ, quando ſit in modo debito, & figura, ita tamen, ut ambæ præmiſſæ, aut altera ſaltem ſit falſa, tunc autem ex præmiſſis falſis, non niſi raro, licet verum colligere, ſed ex veris colligitur verum; Ariſtoteles autem dicens ſyllogiſmos falſos ex falſis fieri, ad materiam reſpexiſſe videtur, adeo ut ſyllogiſmus ſi ſit in modo debito, & figura, peccet tamen ratione materiæ, ex falſis non concludat verum, niſi per accidens. Quid intelligendum per ſyllogiſmum falſum.

Alteram dialecticam rationem adducit, quæ talis eſt; non omnia falſa ex eiſdem colligi poſſunt principijs; ergo etiam ſi ſermo fiat de ſolis ſyllogiſmis falſis, non omnium ſyllogiſmorum poſſunt eadem eſſe principia; aſſumptum probatur, nam quædam concluſiones non ſolum ſunt falſæ, ſed etiam contrariæ, & impoſſibiles, ut iuſtitia eſt iniuſtitia; timor eſt audacia; homo eſt equus, vel bos, & æquale maius eo, cui eſt æquale; iſtæ nanque concluſiones ſunt contrariæ, & impoſſibiles, ſiquidem oppoſitum de oppoſito prædicatur; ergo principia, ex quibus huiuſmodi concluſiones contrariæ, & impoſſibiles deducuntur, non ſunt eadem; optima conſecutio, quoniam contrariorum, & impoſſibilium, contrariæ ſunt cauſæ, atque principia; ſanitas enim ex. gra. & ægritudo con- Tex. 185.

traria principia, cauſaſque habent, nam ſanitatis cauſa humorum eſt ſymmetria, ægritudinis autem aſymmetria.

Tex. 186. Idem aggreditur probare Philoſophus argumentis proprijs, & ex demonſtrationis naturâ deſumptis, & primò loquitur de principijs proprijs argumento analytico utens hoc modo; ſubiectorum genere diuerſorum diuerſa ſunt propria principia, eaque inter ſe nullam conuenientiam habent; ergo non poſſunt omnium ſyllogiſmorum eadem eſſe principia propria; ſyllogiſmorum enim principia propria, variari debent pro varietate principiorum, quæ propria ſunt ſubiectorum totalium in ſcientijs; verumenimverò diuerſæ ſcientiæ per diuerſa ſubiecta totalia diſtinguuntur, principia autem propria ex ſubiecti propriâ naturâ deſumi debent in ſcientijs, ſeu ſyllogiſmis; Antecedens ab Ariſtotele declaratur exemplo; nam unitas eſt principium numeri, & punctum magnitudinis; hæc autem genere differunt, nec in aliqua communi natura conueniunt, de qua una ſcientia eſſe poſſit. Subiectorum ergo genere diuerſorum, diuerſa ſunt propria principia: adeò ut principia propria ſubiecti in Arithmetica diuerſa ſint à principijs proprijs ſubiecti Geometriæ &c.

Tex. 187. Præcedentem rationem magis declarat; cum enim dixiſſet propria diuerſarum ſcientiarum principia nullam inter ſe conuenientiam habere, id nunc magis explicat dicens, ſi diuerſis ſcientijs aliqua eſſet conuenientia in principijs proprijs, ſequeretur eas conuenire in terminis medijs, vel ſurſum, vel deorſum, hoc eſt in maiori, in medio, & minori extremitate, ex his enim tribus demonſtratio conſtat; ergo non poſſunt plures ſcientiæ iiſdem principijs proprijs uti, quin fiat communicatio alicuius termini demonſtrationis; at hoc fieri nullo modo poteſt, ut ſuperius ipſe docuit; cum enim ſubiecta ſingularum ſcientiarum propria ſint, media verò, & quæſita illis per ſe inſit, neceſſe eſt ut media quoque, & quæſita propria ſint, pluribuſque ſcientijs communicari non poſſint.

Tex. 188. Idem de principijs communibus, cuiuſmodi ſunt dignitates, ut *de omni verum eſt affirmare, vel negare* oſtendit, nempe non poſſe omnium demonſtrationum eadem eſſe principia communia; ſic autem arguit.

Si ſyllogiſmorum omnium eadem eſſent principia, id maximè de principijs communibus admittendum foret; ſed de his, nec id concedi poteſt; ergo ſyllogiſmorum omnium non ſunt eadem principia; minor conſtat, quoniam ex ſolis communiſſimis illis principijs haud licet demonſtrationes contexere, cum ſit opus etiam principijs proprijs, & quidem diuerſis pro diuerſitate rerum, itaut alia ſint principia quantitatis, alia qualitatis; prout enim quantitas, & qualitas ſunt genera diſtincta, ſic habent principia diuerſa, ex quibus ſimul cum principijs communibus de illis demonſtrationes fiunt. Illud accedit, quòd principia communia non adhibentur in demonſtrationibus, niſi reſtringantur iuxta naturam rerum demonſtrabilium; atq; adeo non erunt ſimpliciter eadem principia communia verarum omnium demonſtrationum.

Tex. 189. Illud idem aliâ ratione probat hoc modo. Si eadem omnium demonſtrationum principia forent, parvus equidem eſſet eorum numerus certus, ac nobis cognitus; ſed hoc eſt falſum; ergo falſum etiam omnium demonſtrationum eſſe eadem principia; ubi Philoſophus non de principijs proprijs ſeparatim, nec ſeparatim de communibus, ſed uniuerſè de principijs omnibus loquitur; minor autem probatur triſariam; primò quia principia non ſunt multò pauciora conclusionibus; at concluſionum maximus eſt numerus; ergo principiorum quoque magnum eſſe numerum oportet; falſum igitur principiorum numerum eſſe parvum; concluſiones autem eſſe plurimas in ſingulis ſcientijs perſpicuum eſt, nam tam in Arithmetica, quàm in Geometria, ex. gr. plurimæ demonſtrantur concluſiones, præter quas aliæ etiam plurimæ ex illis deduci poſſunt.

Dubitatio tamen inſignis eſt, cum falſum videatur principia pauciora eſſe numero concluſionibus, quin potius oppoſitum, ſiquidem ſingulis concluſionibus duo debentur principia, videlicet præmiſſæ; debent igitur principia duplo eſſe plura concluſionibus. Prætermiſſis varijs reſpondendi modis, vera ex Zabarella Ioannis grammatici dubitationis ſolutio, quòd Ariſtoteles hoc loco non ideo dicit principiorum numerum, non eſſe multo minorem numero concluſionum, quia velit eſſe minorem, ſed ad excludendam duntaxat hanc affirmatiuam, principia ſunt multò pauciora concluſionibus; hæc enim ſola turbabat; Ariſtoteli nanque in animo tantùm erat oſtendere principia eſſe quamplurima, ex eo quòd concluſiones quamplurimæ ſint, cum parum diſtet principiorum numerus à numero concluſionum, quod fundamentum nullum eſſet, ſiquis affirmaret principia multò pauciora eſſe concluſionibus; ſic enim poſſent concluſiones eſſe plurimæ, principia verò pauca ex eiſdem, quibus omnia demonſtrentur; tollitur autem affirmatiua illa dicendo principia non eſſe multo pauciora concluſionibus, & magis dicendo tot eſſe principia, quot concluſiones, & adhuc magis aſſerendo eſſe plura, ut verè ſunt; ſatis tamen habuit Philoſophus ſumere, quòd etſi principia eſſe pauciora concluſionibus concederetur, non ſunt tamen multo pauciora, cùm parum differat principiorum numerus, à numero concluſionum; unde eſt ut ſi concluſiones plurimæ ſint, principia quoque multa eſſe debeant, quòd ex ſequentibus verbis, ſcilic. *ἀρχαὶ δ' γὰρ αἱ προτάσεις. Principia nanque ipſæ propoſitiones ſunt*. His enim, neque principiorum, aut concluſionum certus aliquis numerus, aut horum certum diſcrimen ſtatuitur; ſed ſolum innuitur nouam concluſionem addi non poſſe ſine additione noui principij, ſiue per mediorum interpoſitionem, ſiue per terminorum aſſumptionem demonſtrationes multiplicentur; hoc enim modo neque oſtenditur principia eſſe plura concluſionibus; nec eſſe pauciora, ſed ſolùm magnum inter eorum numerum diſcrimen non eſſe.

Secundam rationem addit, quâ conſequentis eiuſdem falſitatem oſtendit. Ratio autem hæc eſt: concluſiones nullo poſſunt numero comprehendi; ergo nec etiam principia, cum neceſſe ſit multiplicatis concluſionibus, principiorum numerum augeri; hoc enim pacto ſimiliter in infinitum ambo creſcere oportet, atque adeo falſum omninò parvum, certum, nobiſque notum eſſe principiorum numerum. Vbi non intelligit Ariſtoteles concluſiones abſolutè infinitas eſſe, cum eſſentialium accidentium uniuerſalium, quæ ſub ſcientiam cadunt, multitudo finita ſit, proindeque concluſionum numerus abſolutè infinitus eſſe non poſſit; ſed ſolùm reſpectu noſtri, quatenus nulla eſt ſcientia, in qua cognitionem omnium concluſionum ad illam ſpectantium aſſecuti nos dicí valeamus.

Tertiam addit rationem ad eiuſdem conſequentis falſitatem oſtendendam, eaque talis eſt: principiorum alia ſunt neceſſaria: alia contingentia; ergo magnus eorum numerus; conſecutio patet, nam ex parte propoſitionum contingentium ſaltem, nemini dubium, quin

quin magnus ſit principiorum numerus.

Non poſſe autem nouam concluſionem proponi demonſtrandam, quin ſit opus novum aliquod principium ad eius demonſtrationem aſſumere, manifeſtum eſt; nam propoſitiones ex quibus infertur concluſio, ſunt principia demonſtrationum; fiunt autem propoſitiones, vel per aſſumptionem externi termini, hoc eſt maioris extremi in via compoſitiua, vel per iniectionem medij in via reſolutiua; utrouis autem modo id contingat, perſpicuè conſtat, quod diximus, nempe non poſſe nouam concluſionem demonſtrandam proponi, quin aliquod novum mediū ad eius demonſtrationem aſſumatur. Ad viam compoſitiuam, quod ſpectat; ſatis apertè conſtat in ſcientijs augeri demonſtrationum numerum per aſſumptionem quæſitorum extrinſecus, enimverò concluſionem hac via demonſtratam ſumit ut minorem propoſitionem alterius ſequentis demonſtrationis, & ſic affectionem demonſtratam accipit ad alterius affectionis demonſtrationem, & illam parites ut medium ad aliam oſtendendam, & ita deinceps; ſic enim demonſtrator procedit; ſecus dialecticus, qui ſyllogiſmos multiplicat per mediorum interpoſitionem, quia concluſione propoſitâ ſumit plurima media ad eiuſdem demonſtrationem; hæc autem omnia intrinſecus aſſumpta dicuntur, eòquod inter ſubiectum, & prædicatum illius concluſionis accipiuntur; at hæc multiplicatio, quam demonſtrativus facit, dicitur eſſe per longitudinem, adeo nt ſequens demonſtratio à præcedenti pendeat, & unius concluſionis medium, ex antecedenti petendum ſit; hinc poſtrema demonſtratio in aliqua ſcientia, puta Geometria, poteſt in præcedentes reſolui uſque ad prima principia, ſecus autem in Dialecticis, ubi ſyllogiſmorum multiplicatio per latitudinem fit; non enim plura media ſumit ſubordinata, ſed omninò diſparata ad eiuſdem problematis oſtenſionem adhibet. Non inficiandum tamen fieri etiam multiplicationem hanc demonſtrationum per latitudinem in ſcientijs, ita ut quandoque de eodem ſubiecto plures demonſtrationes fiant, ſine dependentia unius ab alia. Quomodo autem hoc intelligendum ſit, non conuenit inter interpretes, horum enim quidam exiſtimant multiplicationem hanc talem non eſſe, qualis eſt apud Dialecticum, eòquòd non ſumantur plura media ad eiuſdem concluſionis oſtenſionem, ſed ſemper unius concluſionis, unicum medium ſit. Decipiuntur tamen, nam in Geometria ad unam concluſionem, puta trigeſimam ſecundam primi libri elementorum, plura videntur adhiberi poſſe media, illam ſiquidem oſtendimus duodecim modis diuerſis, & forſan etiam alijs demonſtrari poteſt.

1. Poſt. Tex. 94.

Difficultas præoccupata ſimulque ſoluta.

Dices varietatem illarum demonſtrationum non ex diuerſitate mediorum proficiſci, ſed potius ex varietate modi, quo medium idem poteſt indagari.

Non repugno, nam re verâ magna ex parte demonſtrationes illæ iiſdem innituntur principijs, præſertim propoſitioni decimatertiæ eiuſdem libri; negari tamen non poteſt, quin eadem propoſitio dari poſſit, quæ per duplex cauſæ genus demonſtretur, nempe formalis & materialis acceptâ materiali pro ea, quę in Mathematicis diſciplinis locum habere poteſt; tunc autem non unicum erit medium, ſed duplex concluſionis eiuſdem demonſtrandæ, proindeque fiet etiam multiplicatio in ſcientiis per latus. Nihilominus hæc eſt multiplicatio diuerſa ab ea, quæ in dialecticis contingit, ſiquidem hæc intra quoſdam limites coercetur, non ſic autem illa. Vt autem aliqua etiam de via reſolutiua dicamus, illud eſt opus aduertere in via, de qua loquimur, nempe reſolutiua multiplicari demonſtrationes, non eodem modo, ac in compoſitiua, propterea quòd in compoſitiua multiplicantur demonſtrationes, extra ſumendo terminos, ut paulo antea fuit adnotatum; in reſolutiua autem fit multiplicatio demonſtrationum per mediorum interpoſitionem, medium ſiquidem interponimus retrocedentes à ſequentibus demonſtrationibus ad præcedentes, dum propoſitionem mediatam volumus oſtendere, donec ad prima, & immediata principia deueniamus. Palam autem, & apertum, quod ſuperius dicebatur, videlicet, non poſse nouam concluſionem aſsumi demonſtrandam, quin opus ſit novum aliquod principium ad eius aſsumere demonſtrationem, nam ſi medium interponatur, ut fit in ordine reſolutiuo, duæ nouæ propoſitiones oriuntur; ſi autem maior extremitas extrinſecus adijciatur, ſumaturque præcedens concluſio, ut propoſitio minor ad poſterioris concluſionis demonſtrationem; oportet nouam exoriri maiorem propoſitionem; unde eſt ut concluſionum numerus multiplicari non poſſit, quin principiorum numerus multiplicetur.

Auctoris hac de re ſententia.

Sed ut ingenuè fatear rem uniuerſam licet paucis perſtringere dicendo Philoſophum hunc in modum diſputaſſe. Principia ſunt non multò pauciora concluſionibus; falſum ergo principiorum numerum eſſe parvum, certum ac nobis cognitum; ergo principia non ſunt eadem. Aſſumptum conſtat, quia principia unius ſyllogiſmi ſunt concluſiones alterius in unaquaque figurarum, quod ſignificaſſe videtur Philoſophus dicendo, ἀρχαὶ μὲν γὰρ αἱ προτάσεις, *principia nanque ipſæ propoſitiones ſunt*; his enim verbis denotatur principia fieri concluſiones, & concluſiones vicem principia fieri, in diuerſis ſyllogiſmis, hinc principia non multo pauciora ſunt concluſionibus; prima conſecutio manifeſta, ſi nanque concluſiones plurimæ ſunt, & principia ſunt non multo pauciora, neceſſariò ſequitur principiorum numerum parvum eſſe non poſſe; ſecunda conſecutio ex eo patet, quia ſi principia ſunt multa, erunt ſimul etiam inter ſe ſpecie, & naturâ diuerſa; ſi nanque ſolo numero diſtinguerentur, inanis foret ipſorum multitudo, cum fruſtra fieret per plura id, quod eodem modo poſſet per unumquodque ipſorum fieri. Ait autem *aſſumpti*, vel *interiecti termini*, quoniam medium in ſecunda, & tertia figura aſſumitur, quatenus ſimul ſumitur cum maiori, vel minori, vel ut prædicatum, velut ſubiectum; in prima autem inijcitur, quatenus intra maiorem, & minorem extremitatem collocatur, ut prædicatum unius, alterius verò ſubiectum.

Tex. 190.

Reiectâ generali ſententiâ eorum, qui dicebant omnium ſcientiarum eadem eſſe principia, nunc particulariter quoſdam modos refutare aggreditur, quibus dici ab aliquo poſſet omnium eadem eſſe principia, quorum primus hic eſt, quòd videlicet diuerſa quidem inter ſe diuerſarum ſcientiarum principia ſint, adeò ut alia Geometriæ, alia Arithmeticæ, alia Medicinæ, eadem tamen ſint, quatenus ſingula in ſcientia ſua eadem ſunt, & ita eius ſcientiæ ſunt, ut non aliarum. impiobat Philoſophus hunc dicendi modum tanquam ridiculum, quoniam perinde eſt ac dicere propria cuiuſque ſcientiæ principia eſſe ſibi ipſis eadem, cum ab alijs diuerſa ſint; hoc autem modo inquit, omnia dici poſſunt eadem, quia quodlibet ſibi ipſi eſt idem.

Tex. 191.

Secundum reprobat modum; poſſet enim aliquis dicere ex quibuſlibet principijs indiſcriminatim quamlibet demonſtrari concluſionem, ait autem hanc

pro-

modum fatuum, & impoſſibilem eſſe, quod probat tum ſcientiarum teſtimonio, tum ratione; teſtimonium deſumit ex Mathematicis diſciplinis, in quibus conſtat huius dogmatis falſitas, nam videmus in commemoratis diſciplinis, quas manifeſtas vocat, non omnes concluſiones deduci ex eiſdem principijs, ſed hanc ex his propoſitionibus demonſtrari, ex quibus aliæ non demonſtrantur, quod multo magis inſpicitur in ſcientijs diuerſis; palam enim ex eiſdem principijs non demonſtrari concluſiones Geometricas, & Arithmeticas. Probat etiam ratione, ait enim id conſtare in demonſtrationis reſolutione, dum enim concluſio in ſua principia reſoluitur, videmus varia, & determinata eſſe huius, ac alterius concluſionis principia; quævis enim demonſtratio maiorem, etſi non minorem, habet immediatam, quæ nulli alteri poteſt aptari concluſioni, quoniam in maiori de medio prædicatur affectio demonſtranda: ſi igitur in qualibet demonſtratione, diuerſa demonſtratur affectio; ergo diuerſa maior; hoc eſt qualibet concluſio propriam habet maiorem immediatam, quæ nulli alij concluſioni poteſt aptari, qualibet igitur concluſio in ſuam propriam maiorem immediatam, & non in aliam reſoluitur; ex ea igitur duntaxat demonſtrabitur, non ex qualibet indiſtinctè.

Tex. 192. Tertium improbat modum quorundam dicentium, ſaltem prima, & remota principia, in quæ tandem omnes concluſiones reſoluuntur, eadem omnium eſſe demonſtrationum; hoc reijcit Ariſtoteles eo nomine, quoniam in unaquaque ſcientia nonniſi unicum tale primum principium datur, quod poſſit omnium concluſionum ad ſcientiam illam ſpectantium principium dici; hoc autem in diuerſis ſcientijs aliud, & aliud eſt, nec idem omnium eſſe poteſt; quoniam ut aliàs fuit adnotatum, diuerſarum ſcientiarum ſubiecta, naturâ differunt, ideirco quod huius ſubiecti principium eſt primum, ex quo omnes pendent ſcientiæ demonſtrationes, nequit eſſe principium ſubiecti diuerſi, nec ex eo aliarum ſcientiarum demonſtrationes pendere poſſunt. Cæterum tale principium eſt definitio ſubiecti, unde Philoſophus non de propoſitione maiori, nam ſingulæ in ſingulis demonſtrationibus dantur, ſed ſolùm de minori, in qua definitio ſubiecti de eodem prædicatur, & hoc eſt unum primum principium in tota integra ſcientia, ſiquidem unius ſubiecti, una tantùm eſt definitio. Nec te commoueat, quòd Philoſophus dixerit in unaquaque ſcientia plurimas eſſe propoſitiones immediatas; modo autem unicam eam eſſe pronunciet; cum enim dicit unicam eſſe, ſic id intelligas oportet, ut perinde ſit ac ſi dixiſſet unicam ſubiecti definitionem, quæ prout de ſubiecto prædicatur, facit propoſitionem immediatam, quæ certè nonniſi una in tota ſcientia eſſe poteſt, cum nonniſi una eſſe poſſit definitio ſubiecti; & in hanc unam minorem, aliarum demonſtrationum minores reſoluuntur; cum enim demonſtrationem quampiam in priorem aliquam demonſtrationem reſoluimus, & illam in aliam priorem, & ita deinceps, ſolius minoris analyſim inſtituimus, eò quòd ipſa tantummodò mediata ſit; non autem maiorem reſoluendam ſuſcipimus, cum ſemper in immediatam maiorem reſoluendo incidamus, ut propterea reſolui minimè patiatur; minorem autem procedimus reſoluendo in aliam priorem, donec ad immediatam minorem, ſcilicet ad illam, in qua definitio ſubiecti de eodem enunciatur, tandem perueniamus. Ita dum hanc demonſtrationem reſoluimus, *omne animal admiratiuum eſt riſibile; omnis homo eſt animal admiratiuum; ergo omnis homo eſt riſibilis*; cuius maior eſt immediata, minor autem mediata

Dubitatio præoccupata ſimulque ſoluta.

in quam reſoluendo incurrimus; eius analyſim inſtituimus hoc modo; *omne animal rationale eſt admiratiuum; omnis homo eſt animal rationale; ergo omnis homo eſt admiratiuus*; & ita ad immediata peruenimus. Ariſtoteles igitur hoc loco præ oculis duntaxat habens minorem propoſitionem dixit in una ſcientia unicam eſſe immediatam propoſitionem, cum alibi pronuncians magnum eſſe immediatarum propoſitionum numerum, in unaquaque ſcientia, tam maiores, quàm minorem reſpexit.

Poſtremum reijcit modum dicentium principia einſdem eſſe generis, ſed ſpecie differre, adeò ut licet ex. gr. Arithmetica principijs utatur diuerſis ab ijs, quibus utitur Geometria, ad idem tamen genus omnia reducantur; reijcit hunc dicendi modum negando poſſe omnia principia eiuſdem eſſe generis, quoniam ſicuti toto genere ſunt diuerſa ſubiecta ſcientiarum, ita neceſſe eſt eorum principia, non ſolum ſpecie, ſed genere quoque differre, ubi de proprijs principijs, non de dignitatibus loquitur, de his enim, quæ virtute demonſtrationem ingrediuntur, ultrò concedit, quod aduerſarii contendunt. Tex. 193.

SECTIO SEXTA.

Intelligentiæ Virtutes tractantur, eædemque inter ſe conferuntur.

EGregiè Philoſophus notauit, quinque virtutum eſſe genera, quibus intellectus exornatur, dicens: Ἔστω δὴ οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ, τῷ καταφάναι, ἢ ἀποφάναι, πέντε τὸν ἀριθμόν. *Sint itaque ea, quibus verum enunciat anima affirmando, vel negando, quinque numero.* Recenſet porrò huiuſmodi virtutes dicendo: Ταῦτα δ᾽ ἐστὶ τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς. *Hæc autem ſunt, Ars, Scientia, Prudentia, Sapientia, Intellectus.* Ex harum virtutum numero exiſtimationem, ſiue opinionem (his enim nominibus tanquam ſynonymis utitur) depellit, eoquòd ſit obnoxia mendacio, nam ait, ὑπολήψει γὰρ καὶ δόξῃ ἐνδέχεται διαψεύδεσθαι. *Exiſtimatione enim, atq; opinione accidit mentiri.* Prædictarum igitur virtutum habitus enumerans ait eos, quorum vi animus imbutus, ac inſtructus affirmando, vel negando verum enunciat, quinario numero comprehendi, ſcientiam, ſapientiam, intellectum, qui mentis ſunt habitus contemplatricis; prudentiam, & artem, qui ad actiuam animæ partem ſpectant; omnes enim enarrati habitus verum inquirunt, atque comprehendunt, comprehenſum autem affirmando, vel negando patefaciunt; hoc tamen differunt, quòd habitus partis contemplatricis ſic verum enunciant, ut nunquam fallantur; reliqui autem, qui in actiua reſident, ſi minus omnes, eorum plerique ſaltem non ſecus ac exiſtimatio, & opinio in veritatis enunciatione ſæpe ſæpius decipiuntur, non quidem per ſe, ſed ob earum rerum, de quibus edifferunt, inconſtantiam. Intelligentiæ virtutes proponuntur. 6 Ethic. cap. 3.

Duobus autem modis allatæ partitionis rationem explicatam reperio; uterque tamen intelligentiæ virtutem ſupponit eſſe diſpoſitionem perfecti ad optimum, quod non ſemel Philoſophus teſtatum reliquit, huiuſmodi virtutem, habitum optimum appellans; nec immeritò, ſiquidem intelligentiæ virtus, eſt habitus, quo mens ipſa perficitur ad eius optimam operationem exercendam; cum verò mentis bonum ſit cognitio veritatis, eius optimum erit perfectiſſima veritatis cognitio, hæc autem illa, quæ ſine errore eſt; intelligentiæ propterea virtus eſt mentis habitus, quo diſponitur, ut ſine errore veritatem aſſequatur, ut

Allatæ partitionis ſufficientia gemino modo traditur.

Primus modus. Primo magnorum moralium cap. 5.

pro-

6. Ethic. cap. 2.

propterea Philoſophus dixerit, intelligentiæ virtutem eſſe habitum, ſecundùm quem maximè verum dicimus.

Superioris diuiſio nis ratio. Primus modus.

Hinc ſuperioris diuiſionis ratio, cum enim virtus ſit circa verum, omne autem verum ſit, vel contingens, vel neceſſarium, fit, ut totidem modis varietur etiam virtus, quot modis variatur verum contingens, & neceſſarium: at contingentia duobus variantur modis, vel enim ſunt factibilia, ideſt fiunt à principio externo, & conſtituitur ars: vel agibilia, ideſt recipiuntur in eodem ſubiecto, à quo eliciuntur, ſicut velle, cogitare, &c. & conſtituitur prudentia. Veritas autem neceſſaria tribus modis variatur, nam vel eſt de principijs & conſtituitur habitus, qui dicitur *Intellectus* vel ex principijs deducta, & huius ratione ſcientia conſtituitur, hæc enim eſt de concluſionibus demonſtratis, vel ex his duobus fit aggregatum, & conſtituitur ſapientia.

Secundus modus.

Alio etiã modo ratio ſic diuiſionis exponi ſolet. Habitus vel ſunt recti ſecundùm eſſentiam, vel non; ſic rectum de eorum ratione fuerit, vel ſunt inſtrumentarij, vel principales, ſi inſtrumentarij, vel in ſola oratione verſantur, & fit Grammatica, vel in operibus mentis, & fit Logica, vel in utroque, & conſtituitur Rhetorica, atque Poetica. Si verò fuerint habitus principes, vel dirigunt ad cognitionem veri, vel ad operationem; ſi ad cognitionem veri, vel verſantur in ſola primorum principiorum cognitione, & dicitur Mens, ſiue Intelligentia, vel in proximè pendentibus à primis principijs, & complicatis cum iiſdem, & dicitur ſapientia, vel in concluſionibus demonſtratione oſtenſis, & dicitur ſcientia; ſi autem dirigunt ad operationem, vel ea eſt actio, & oritur prudentia; vel eſt effectio, & conſurgit ars; unde eſt ut omnis habitus mentis, vel ad cognitionem veri, vel ad actionem, vel ad effectionem dirigat.

Prima difficultas.

Sunt, qui Philoſophum redarguant, quòd exiſtimationem, ſiue opinionem ſilentio prætererit, cum tamen opinio, ſit intelligentiæ habitus.

Solutio.

Sed culpandus Philoſophus non eſt, quoniam hoc loco eius conſilium duntaxat eò tendit, ut eos exponat habitus, qui perficiunt intelligentiam, adeout eius virtutes exiſtimari poſſint; huiuſmodi porrò opinionem non eſſe, neminem fugit, cum enim falſum pro vero non rarò pronunciet, nequit intelligentiam perficere, nec inter eius virtutes recenſeri. Habitus enim ille, cui frequenter id accidit, ut falſum enunciet inter intelligentiæ virtutes, ac perfectiones recenſeri non poteſt; at opinioni plerunque accidit, ut falſum enunciet; opinio igitur non eſt virtus, ac intelligentiæ perfectio.

[S]ecunda difficultas

Illud etiam objicitur Ariſtoteli, quod ſcilicet inter commemoratas virtutes, non recenſuerit ſolertiam cum tamen hanc ipſe rationis habitum appellauerit.

Solutio.

Ad huius difficultatis enodationem adnotandum ſolertiam ab Ariſtotele definitam fuiſſe dicendo bonam eſſe coniectationem medij in non perſpecto tempore, ſeu medij facilem inuentionem, ſine mora temporis, ſic enim habet, Ἡ δ' ἀγχίνοιά ἐστιν εὐστοχία τις ἐν ἀσκέπτῳ χρόνῳ τοῦ μέσου. *Solertia autem eſt bona quædam medij coniectatio breuiſſimo tempore*; ubi affert exemplum velut, inquit, ſi quis videt Lunam ſemper ſolem verſus ſplendere, confeſtim intelligat cur hoc ſit, nempe quia illuſtratur à Sole, quæ paulò infra explicabimus, ipſa autem addit inuentioni medij quandam facilitatem, omnis autem actus frequentatione ſui diſpoſitionem, & habitum inducit; idcirco homo ex actibus frequentatis inueniendi media ſolers euadit, atque denominatur, qua de re plura infra, interim reſpondendum ab Ariſtotele non fuiſſe inter cæteras intelligentiæ virtutes, tanquam ab illis diſtinctam enumeratam, eò quòd, vel ſit cæterorum habituum appendix, vel congruens animæ diſpoſitio pro inueniendo medio partim nobis ingenita à natura, partim opitulatione Dialectices comparata, ita ut ad inſtrumentarios habitus redigi poſſit.

Tertia difficultas.

Amplius redarguitur, eò quòd habitus inſtrumentarios prætermiſerit, cum tamen verum attingant.

Solutio.

Occurritur dicendo prædictos habitus, vel ſub illis contineri, qui de contingentibus agunt, puta ſub arte, vel prudentia; vel ab Ariſtotele fuiſſe prætermiſſos eò quòd ſolum de ijs eſſet ſollicitus, qui principes ſunt, & ob id inſtrumentarios ſupponunt.

Quarta difficultas

In eo quoque difficultas, quoniam ſyllogiſmi plerique ſunt neceſſarii, & veri, qui cum non ſint demonſtrationes, quoniam ex. gr. probetur ſuperius de inferiori per intermedium, puta viuens de homine per animal; vel ratiocinatio, qua arguitur à definitione ad definitum, ſcientiam parere non poſſunt; omiſit igitur Philoſophus habitum, qui huiuſmodi ſyllogiſmis comparatur.

Confirmatio.

Eiuſque deficientia confirmatur inde, quoniam in præſens de ſcientia loquens ſolùm illam accipiendam velit, quæ per cauſam procedit; cum tamen detur etiam illa, quæ procedit ab effectu.

Solutio.

Reſpondendum huiuſmodi ſyllogiſmos ad ſcientiam reduci poſſe, vel ad intellectum, vel ad alium ex illis habitibus pro conditione materiæ, quam concludunt.

Et ad confirmationem dicendum ſcientiam ab effectu prætermiſſam fuiſſe ob imperfectionem eius in genere ſcientiæ, quæ ad perfectam reduci poteſt.

1. Magnorum moral. cap. 5.

Præterea alibi Philoſophus aliam partitionem inſtituit numerans ſolertiam, ingenium, & memoriam, proinde videtur parum ſibi conſtare.

Confirmatio.

Confirmatur etiam nam alio in loco ponit modos habituum, nimirum ſcientiam, & pediam.

Solutio.

Obuia quidem reſponſio, nam eo loci Philoſophus hac de re non admodum accuratè loquebatur, propterea noluit tantum numerare habitus, ſed omnia pariter ad habitus conſpirantia, quæ non ſolum nos labore acquirimus, ſed etiam à natura ſortimur.

Cõfir. occurritur. 1. de Partibus animalium ad initiũ.

Ad confirmationem dicendum Pediam ſignificare congruentem omnem inſtitutionem, ad quoduis diſciplinæ genus, eamque conſurgere ex omnibus ijs, quæ addiſcendæ diſciplinæ conducunt, nomenque deducitur à Pueris, qui tali indigent inſtitutione. Ita quidem Plato pediam veram eſſe dicit, qua pueri & adoleſcentes rectè in urbe inſtituuntur; & hac eadem iuvenes indigere Ariſtoteles dicebat, ut ſint idonei auditores diſciplinæ moralis; idcirco Xenophon libros de Cyri pedia inſcripſit. Hæc autem ortum ducit à congruenti educatione recta, aſſuetudine, bonorum conſuetudine, magiſtrorum de moribus opera, ab experientia & uſu rerum; ut propterea rectè dixeris Pediam eſſe quamlibet bonam inſtitutionem circa ſcientiarum principia, ut diſcipulus quandam docilitatem aſſequatur, & non pertinax velit omnia ſub ſenſibus poni, ſed aliqua credat magiſtro, & eatenus ab illo cognitionem requirat, quatenus res propoſita, & eius ingenium patitur.

1. de Legibus, & sec. ad initium. 1. Ethic. cap. 3.

Pedia quid.

Pedia duplex.

Hanc geminam fecerunt bonam inſtitutionem, quæ Pedia dicitur; quarum una eſt, quâ appetitus, & intellectus benè componitur per lumen internum, & ad mores pertinere perhibetur, ac interna nuncupatur: Altera, quâ intellectus & voluntas ad ſcientias addiſcendas ab externo quidem inſtituitur, & externa nuncupatur, quæ duplex exiſtimatur, quarum prima

Iterum bipartito diuiditur.

ens communis, quæ neceſſaria eſt ad omnes ſcientias; ſecunda verò particularis, quæ ad particulares ſcientias diſponit. Ita quidem Philoſophus dum dicebat eum de ſingulis benè inſtitutum iri, qui de ſingulis pediam habet, abſolutè autem, qui eam habet de omnibus. Ad difficultatem verò quod attinet, ſatis conſtat quid reſpondendum, videlicet pediam poſſe ad commemoratos habitus reuocari; trifariam ſiquidem ipſa conſiderari poteſt. Primò ratione obiecti in cuius conſideratione verſatur, ut à cæteris ſcientijs præciſa, quo pacto poteſt habitus eſſe, non ſecus ac Dialectica, quæ inſtrumentarius habitus dici conſueuit; & poteſt etiam non eſſe habitus, ut de experientia, moralique inſtitutione, &c. perſpicuum eſt. Secundò, ut eſt quidam modus habitûs, comparatione cuius pedia dicitur, ab illo tamen diſtincta, iuxta quam uſurpationem, non tam habitus, quàm eiuſdem rudimentum, & via dici poteſt. Tertiò, ut principium perfecti habitûs & ut ad eundem cuius eſt pedia, tanquam in eo quidpiam incluſum, reuocatur; hinc manifeſtum eſt, cur non ſit inter intelligentiæ virtutes pedia itidem recenſita.

Pedia tribus accipitur modis.

Nunc de ſingulis intelligentiæ commemoratis virtutibus breuis ineunda tractatio, initio ducto ab Arte, cuius nomen, ut hinc exordiar, plerunque ſumitur loco eius, quod in artifice eſt: quandoque pro eo, quod eſt in opere artificioſo. In artifice autem, quod primò requiritur eſt cognitio operis faciendi, ſiue habitualis, ſiue actualis ſit. Secundò mediorum cognitio. Tertiò habilitas in potentijs executiuis; ex cognitionibus porrò, actualis tantùm neceſſaria ſimpliciter eſt, quamuis artis nomen, tam actuali, quàm habituali notitiæ accommodetur. Hoc idem nomen artis aptari ſolet etiam obiecto cognito ab ijs, qui putant ideam eſſe rem ipſam faciendam cognitam, videlicet obiectivum conceptum, cuius inſtar in eſſe reali res fieri debet. Tametſi autem plura ſint in artificis mente, in quibus idea videtur conſtituta, nempe Species intelligibiles (intellectum omitto, nam hic eſſe non poteſt, cum in hoc idea ſedem habere debeat) Actualis cognitio operis faciendi. Obiectum huius cognitionis. Ipſum eſſe cognitum obiecti, prout formaliter dicit relationem rationis obiecti ad cognoſcentem. Et ſanè obiectum ſumptum, ut aiunt, ſpecificatiuè, pro eo videlicet, quod obijcitur, dici nequit idea, cum hoc non ſit in artificis mente, ſed extra. Ne commemorem ideam eſſe immaginem quandam rei faciendæ reſidentem in mente artificis, cuiuſmodi non eſt id, quod faciendum obijcitur menti; amplius idea, tanquam imago cognoſci dicitur, *ut quo*, ſed quod obijcitur efficiendum, cognoſcitur *ut quod*. Nec idea dici poteſt ipſum eſſe cognitum obiecti, prout formaliter quandam relationem rationis obiecti ad cognoſcentem importat; hæc enim relatio ſuperflua eſt, & ante quamlibet huiuſmodi relationem ideæ ratio ſubſiſtit. Illud accedit quod artifex in operando nihil de hac relatione curat, non enim illam imitatur, nec ullatenus ipſa ad operis effectionem conducit. Supereſt ergo, ut idea ſit, vel conceptus formalis, puta cognitio operis faciendi, vel conceptus obiectiuus, hoc eſt opus faciendum, quatenus cognitum, ſeu & id idem recidit, obiectum reduplicatiuè ſumptum, quæ cumulatius de exemplari cauſa diſputantes in Phyſicis proſequemur. Interim apertè conſtat, in huiuſmodi exemplari poſitam ideæ rationem eſſe; nam ut agens naturale determinatur à naturali forma, propter ſimilitudinem cum re producenda ad eiuſdem rei effectionem: ſic artifex ab idea propter ſimilitudinem, & immitabilitatem paſſiuam;

Aſſumitur de ſingulis virtutibus agendum.

Nomen artis multifariam ſumitur.

Quot in artifice requirantur.

Idea in quo conſiſtat.

quamuis alia quoque determinatio ſit ab obiecto, & appetitu proueniens; artifex enim habens ideam Arcis, & Templi, potius arcem, quàm templum facit, determinatus quoad ſpeciem effectûs ab idea: quoad executionem autem ab appetitu. At niſi explicemus omnia, quibus artis nomen tribui ſolet, ipſius artis definitionem intelligere non licebit. Quatuor autem ſunt præcipuæ notiones artis nomini, vocabuloque ſubiectæ. Ac prima quidem non tam artem importat, quàm excellentiam quandam, quæ perfectionem uniuerſam artis includit, & continet, ut ſcholaſtici loquuntur, eminenter, hæc artis præſtantia, ac eminentia primò in Deo eſt, deinde in natura tanquam in ſubſeruiente, ac famula. Hinc ſummâ quidem arte Deum & naturam omnia feciſſe dicimus; hanc eandem excellentiam denotamus, cum opificem Deum, molitorem, ſeu architectum dicimus, & omnia ab eo olim facta fuiſſe, nunc eſſe, & mirabili quodam eius artificio conſtare dicere ſolemus; ſic illam uſurpat Plato diſputans aduerſus dicentes omnia caſu contingere, nam affirmatè pronunciat uniuerſum, & quæ in uniuerſo ſunt diuinâ fuiſſe arte compoſita; eandem quoque naturæ tributam innuimus cum naturam ipſam artificioſam appellamus, & mirâ quâdam arte res effici omnes à natura dicimus. Secunda notio huius, de quo loquimur, nominis, brutorum quandam ſolertiam denotat, hanc enim artem nominare ſoliti ſumus, adeout laudemus apem, quòd ædificandi rationem, araneam, quòd textrinam, piſces, quòd natandi artem nos edocuerit; eſt porrò ſuperioris artis quàm Deo, naturæque tribuimus immago quædam, vel potius umbra in mutis animantibus elucens. Tertia eiuſdem nominis eſt uſurpatio, & quidem ampliſſima, propterea quòd mentis omnem habitum complectitur, cuius præſidio, & vi aliquid molimur, quod alioquin per nos, & naturâ quidem agere non poſſumus. Hâc ſignificatione prudentia dici ſolet ars actionibus humanis regendis, ac moderandis idonea; ſcientia etiam inſpiciendæ veritatis ars dici conſueuit, ſic diuinam Philoſophiam artem artium, & mathematicas diſciplinas, præſertim in Arithmeticam & Geometriam artes appellamus. Quarta demum eiuſdem nominis arctior eſt acceptio, & maximè propria, in eum duntaxat habitum cadens, qui à cæteris habitibus diſtinguitur, ſiue ad ſciendum, ſiue ad agendum idoneis, & comparatis. Hunc autem, quem dicimus artis habitum, certis contrahere finibus iuxta leges benè definiendi & limites illi præſcribere non exigui laboris eſt, ni variè proinde à diuerſis hoc præſtitum ſit. Nonnulli definiendam artem exiſtimant hoc modo. *Ars eſt ex multis præceptionibus animi uſu & exercitatione conquiſitis, atque in unum exitum vitæ utilem ſpectantibus, coacervatio, ſiue collectio præceptorum.* Vel potius ea Tullio. *Ars eſt, quæ cognitis penituſque perſpectis & in unum exitum ſpectantibus, & nunquam fallentibus rebus continetur.* Cuius imitatione plerique dixerunt artem eſſe collectionem Theorematum, omniumque præceptorum verorum utilium, ac ſibi conſentientium ad unum, eundemque finem tendentium. Vtraque tamen definitio eo vitio laborat, quòd alteri à definito, nimirum prudentiæ conueniat. Alij maluerunt artem definire dicendo eſſe certam ordinationem rationis, quæ per determinata media ad debitum finem humanus actus prouehit. Ariſtoteles porrò varijs modis definitam artem reliquit; alicubi ſiquidem ait eſſe per ſe principiũ & formam eius, quod efficitur, ſed in alio; hinc artem dicimus eſſe formam eius, quod efficitur. Alibi docet artem eſſe rationem operis omni abiunctâ mate-

Artis multiplex ſignificatio.

Prima artis notio.

De Regno.

Secunda;

Tertia.

Quarta;

1. de Oratore.

Artis definitiones variæ.

Sec. de generatione animalium c. 8.

3. De partibus animalium c. 9.

materiã. His tamen modis non explicatur ars, quæ eſt in mente artificis, ſed quæ in opere artificioſo exiſtit. Prout autem in artificis mente reſidet ars ab Ariſtotele definitur ſequentem in modum, Ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὥσπερ εἴρηται, ἕξις τις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική ἐστιν. *Ars igitur, ut eſt dictũ, habitus quidam cum ratione vera efficiens eſt.* Poſt enim quam de arte copioſè diſputaſſet, ad extremum hanc eius tradit definitionem, quã non contentus ut adhuc intimius artis naturam introſpiciat, confert illam cum habitu contrario, nimirum inſcitia, ſeu inertia, quam ita deſcribit, ἡ δ' ἀτεχνία τοὐναντίον, μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν; *ſed inſcitia, contra cum ratione falſa efficiens habitus in eo, quod poteſt ſe aliter habere.* Quem habitum forſan etiam deſcripſit arti contrarium, ne quenquam ſuâ ſimilitudine fallere poſſet, hic enim non ſecus ac ars materiam inconſtantem, atque mutabilem tractat, ut incautos propterea decipere, quàm facillimè poſſit. Ex traditis autem ab Ariſtotele *Ars eſt habitus, verâ, rectâque cum ratione aliquid efficiens, ſiue ut ex græco dicendum foret, effectiuus in iis occupatus, quæ eſſe, & non eſſe poſſunt, quorum principium in eo qui facit, non in eo, quod efficitur, ineſt*, ad cuius clariorem intelligentiam, primò ſe offert conſiderandum, quid recta ſit ratio, cuius definitio meminit. Et ſanè recta ratio tantam cum arte coniunctionem habet, ut ab ea ſeiungi minimè poſſit, nam particula explicatur quod ratione caret, dicebat Plato, non eſt ars, ſiquidem ars omnis cum ratione eſt, & quodlibet artificioſum, menſuræ, nempe rationis rectæ particeps eſt.

Vera artis ex Ariſtotele definitio.

Definitionis prima particula explicatur.

Quid per rectam rationem intelligẽdum.

In Gorgia Lib. de Regno.

Recta autem ratio; vel ſi mavis artis eſſentia non eſt ipſa ratiocinatio. Cum artifex, qui alioquin abſque recta ratione nihil unquam molitur, haud ſemper cum ratiocinatione ſuum opus efficiat.

Prima aſſertio.

Ratione ſuadetur.

Recta igitur ratio eſt idea, quam artifex mente gerit, eſtque forma efficiendi operis artificis animo conſignata atque comprehenſa, cum eorum omnium notitia, quæ ad eius expreſſionem in externa materia conſpirantia eſſe congruenter oportet. Huiuſmodi autem forma, vel idea ratio dicitur recta, non eo nomine tantum, quòd rectâ mentis ratione fingatur, ſed etiam quia prædita ſit congruenti quadam ratione partium omnium, tum inter ſe inuicem, tum cum ipſo itidem artis fine comparatarum; hinc eſt ut omnium eorum, quæ conficiuntur arte, rationem, atque cauſam idoneam percontanti nos reddere valeamus.

Secunda aſſertio. Recta ratio artis eſt idea in mente artificis ſalſiens.

Non omnis idea eſt recta ratio artis Probatur.

Non omnis autem idea eſt recta ratio artis, quandoquidem inertes etiam per ideam agunt, cum tamen ex arte non agant, non igitur idea quæcunque eſt recta ratio artis. Aſſumptum inde patet, quoniam ij agunt cum præcognitione eius, quod efficere debent; ideam igitur habeant oportet. Et hoc ex eo confirmatur, quoniam rerum ideas etiam optimas pleríque habent, cum tamen nequeant artificioſum opus efficere; ac ob id artem adepti dici non poſſint. Accedit etiam, quòd non per quamlibet ideam poteſt quiſpiam rationem reddere operis efficiendi, poteſt enim uſu venire, ut is viderit aliquid, & ad ſimilitudinem illius aliud fieri concipiat, & nihilominus ignoret cauſam, cur id ita fieri debeat; propterea non inconſultò dicebamus ideam ſiue formam eſſe rectam rationem, non ſolum quia recta mentis ratione fingatur, ſed etiam eoquòd prædita ſit congruenti ratione partium omnium, tum inter ſe inuicem, tum cum ipſo etiam artis fine comparatarum, unde fit, ut eorum omnium, quæ arte conficiuntur, rationem, & cauſam idoneam interroganti reddere valeamus.

Confirmatur primo.

Confirmatur ſecundò.

Ratio ad ſuperiorẽ ſecundam aſſertionẽ ſuadendã.

Rationis comprobatio.

Hæc etiam apertius ex eo conſtat, quoniam idea debet recta eſſe talis ratio, quæ conſiſtit in ordine ad finem præcipuè, & inſuper ad alias circumſtantias efficiendarum rerum, ſiquidem in practicis, finis eſt menſura habitûs, & operationis, adeout tunc habitus dicatur bonus, quando quiſpiam per ipſum poteſt ea cognoſcere, quibus expeditè, facilè, & congruè ſibi licet finem adipiſci. Vt igitur idea ſit recta ratio artis, talis eſſe debet, qualem nos diximus.

Et ad huius confirmationem id facit, quòd habitus contrarius, nimirum inertia, dicitur cum falſa ratione effectivus, at falſa ratio præcipuè ſumitur in ordine ad finem, quando videlicet per ipſum non rectè media, ad finem ordinantur; idea igitur, in qua recta ratio artis eſt poſita, talis eſſe debet, qualem ſuperiùs dicebamus.

Comprobatio altera.

Hinc perſpicuum eſt, quando ars dicitur habitus effectivus cum recta ratione, id intelligendum eo ſenſu nimirum, ut id quod fit, non fiat caſu, ſed cum ordinatione omnium ad aliquem finem, aduertendo materiam, figuram, inſtrumenta, quibus res fieri debet; quandoquidem is, qui recta cum ratione operatur, debet cognoſcere, quæ materia ſit aptior, quæ ſit accommodatior figura, quæ, & qualia inſtrumenta pro conſecutione finis.

Corollarium.

Secundò in artis definitione habetur operis *effectio* nam rectè Philoſophus, ἐπεὶ δὲ ποίησις καὶ πρᾶξις ἕτερον, ἀνάγκη τὴν τέχνην ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως εἶναι. *Cum autem effectio, & actio diuerſa ſint, neceſſe eſt autem artem effectionis, non actionis eſſe*, & idcirco ars dicitur habitus effectivus. Videndum igitur in uniuerſum quid ſit effectio, & per quid ab actione diſtinguatur, & quò ſpectet Ariſtotelis conſilium, quando ait artis munus effectionem eſſe, non autem actionem; & actionem, ac effectionem, ſic inter ſe diſcriminari, ut una ſub altera minime contineatur.

Explanatio ſecundæ particulæ.

Inter effectionem, actionemque peruulgata ſatis eſt illa differentia, nimirum, ut actiones eſſe dicantur illæ, quas immanentes appellamus; effectiones verò, quas tranſeuntes dicimus. De hoc multa diximus Diſſertatione vigeſima ſexta, ſectione octaua, dum propoſitum nobis erat practicarum ſcientiarum differentiam inquirere, eadem tamen de re poſtmodum verba facturi, & quidem accuratiùs, cum in artis natura peruestiganda verſari deberemus. Ineptè autem differentiam hanc ſic explicari aduertimus, eo nomine quòd etſi videatur adæquata diuiſio, nihilominus aptam diſtinctionem ſcientiarum non conſtituit, ſiquidem prima, & præcipua exiſtimanda eſt diſtinctio tradita in ſcientiam moralem, & non moralem, adeout ſcientia moralis propriè circa actionem deſignari debeat. Vt præteream nec adæquatam eſſe, cum aliqua eſſe poſſit operatio immanens non relinquens opus poſt ſe actionis nomine nuncupata, ut ſunt actiones ſaltandi, pulſandi Lyram, &c. Inanem etiam eſſe partitionem allatam vel ex eo conſtat, quòd prudentiæ functio verè actio cenſeri debet, cuiuſmodi ſunt omnes virtutum moralium functiones, cum tamen earum pleræque ſint tranſeuntes, ſeque in externa prodeant materia dum exercentur, ut cernere licet in Fortitudine, quæ inter hoſtes & caſtra exercetur; in Temperantia, quæ in guſtatu ciborum, & tactu verſatur; in Magnificentia, quæ ciuitatum mœnia, tecta, templa, baſilicas, & id genus alia conſtruit. Nam ſtrenue pugnare, quod eſt fortitudinis proprium; largiri pecuniam in publicos ſumptus, quod ad magnificentiam pertinet; cibo, ac potu temperanter uti, quòd acceptum temperantiæ referri debet, actiones non ſunt immanentes, ſed potius in materiam externam tranſeuntes, & quæ ipſius pruden-

tiæ regimini permittuntur, cuius functionem propriè dicendam actionem nemo ibit inficias. Aliquæ igitur ſunt actiones tranſeuntes, quæ verè ac propriè actiones ſunt, non autem effectiones dicendæ; aperiendus igitur eſt nobis fons, unde commemorata diſtinctio hauriri poſſit ad inueſtigandam artis naturam.

Actionis nomen quid ſignificet. Actionis nomen ad tam multa ſe extendit, ut aliqua nequeat eſſe humani muneris, neque officij functio, quæ huiuſmodi nomine non denoteretur, adeout etiam effectionem complectatur. Sed actionis tam ampla notio multifariam contrahitur; primò ſiquidem ab effectione diſtinguitur ex fine, poſt enim effectionem aliquod opus remanet, cuius cauſa labor ab efficiente ſuſceptus erat; ita quidem ædificatio dicitur effectio, quoniam domum, & ſculptura; quia ſtatuas relinquunt effectas; effectio igitur ea eſt ex qua aliquid remanet. At ex aduerſo actio eiuſmodi eſt, ut ex ea nihil operis remaneat.

Difficultas præoccupata, ſimulque diluta. Nec te commoueat quòd aliquando ex actione ſuperſit aliquid, ut cum ex actione viri magnifici ſumptuoſa remanent opera cum ſplendore, & ornamento in publicum bonum, uti ſunt mænia, tecta, porticus, baſilicæ, pontes, portus, & id genus alia; & ex actionibus benè conſtituendi, gubernandique Rempublicam, & familiam per Oeconomicam, recta ordinatio Reipublicæ, & familiæ relinquatur; hæc enim ex euentu ſuperſunt, quoniam non ea ſunt actionis magnificentiæ finis, cum is honeſtate contineatur illâ, quæ magnificâ duntaxat actione concluditur; ſed effectus ſunt quidam Magnificentiæ, caſu prodeuntes, cum virtus illa ex ea, quam induit honeſtate, geſtiat in ciuitatis utilitates, & ornatum prodire, finis etſi non per ſe intentus, illi tamen perfectus, & ultimus, ac externus eſt, quod etiam de Politica, & Oeconomica dicendum. Hoc autem diſcriminis inter actionem, & effectionem paſſim Ariſtoteles aſſignauit, præſertim dicens, τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως ἕτερον τὸ τέλος τῆς, ἡ πρά-ξεως οὐκ εἶναι, *effectionis enim alius quàm effectio, finis eſt: actionis verò non ſemper* quod magis ſequentibus verba declarat, ἔστι γὰρ αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος. *eſt enim ipſa bona actio, finis.* Quaſi dicat, effectionis aliud, quam effectio finis eſt, actionis autem non item: Vel ut legit alius Codex, actionis nō ſemper finis eſt aliud quidpiam ab actione ipſa, ſed aliquando, nempe tunc, cum ex accidenti aliquid ad actionem accedit ultimum, & externum, ut in actione magnifica &c. ex antea dictis, contingit.

Lib. 1. Polit. c. 3. & lib. 1. Mag. mor. poſt init. ium.

Lib. 6. Eth. c. 5

Hæc tamen inter actionem, & effectionem differentia, niſi aliquid addatur, inſufficiens omnino, itaut in ea conquieſcere minimè debeamus, ob ſatis obuiam difficultatem illam, quòd ſi quiſpiam citharam pulſet, aut canat, aut ſaltet, agere dici debeat, cum ex huiuſmodi actionibus nihil remaneat, nihilque per ipſas efficiatur permanentis operis, proindeque in officio prudentiæ dici debeat ille verſari, qui ſaltet, vel citharam pulſet, cum tamen communi omnium conſenſu tractare aliquod artificium exiſtimetur, nec unquam actiones habitæ ſint, niſi actionis vocabulo nimis lata ſignificatione accepto. Aliquid igitur commemoratæ differentiæ addamus oportet, ut ipſa perfecta ſit, & numeris omnibus abſoluta.

Quibus compleatur ſuperior differentia inter actionem, & effectionem. Duo porrò ſunt, quibus ſuperior differentia completur, quorum unum ex principio deſumitur, propterea quòd principium actionis eſt electio ab appetitu rationis, hoc eſt à voluntate proueniens: effectionis autem principium eſt intelligentia, & ea facultas imaginandi, rerumque ſimilitudines in animo exprimendi, quæ phantaſia nuncupatur. Ad quæ reſpiciens Philoſophus dicit, ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ τὸ τεχνάζειν, καὶ θεωρεῖν ὅπως ἂν γένηταί τι. *Verſatur autem omnis ars in moliendo, & inſpiciendo, quâ ratione fieri poſſit aliquid.* Artifex autem hoc imaginatione perficit, & artificioſi operis ſibi format idolum, quo actionem exercens non eget, cùm ei deliberatio, & poſt hanc electio ſufficiat. Secundum addendum ex agendi modo, & ex iis quæ cum hoc ſunt neceſſariò conuexa, deſumi debet; non enim actio abſque animi perturbatione quapiam haberi poteſt; ea ſiquidem eſt vel ipſius actionis origo, & cauſa, vel actionem eandem comitatur, promouet, ac perficit; at verò effectio neque cum animi perturbatione commercium habet, nec à perturbatione ducit ortum, aut augetur, aut abſoluitur. Tria igitur ſunt quibus inter effectionem, & actionem omnia differentia continetur, nimirum finis, principium, & modus, quorum uno deficiente, minus redditur abſoluta differentia, de qua fit ſermo.

Actio quid. Ex his non obſcurè conſtat, quibus limitibus utriuſque natura contrahenda ſit, nam *Actio rectè dicetur nil aliud, quam rationalis appetitus operatio in res occupata, quæ ad hominum pertinent mores ab electione proficiſcens, gratia illius boni, quod in eadem ipſa penitus operatione concluditur, & continetur.* Quoniam autem humanæ libertatis operatio plura concernit, ob id hæc ordine quidem expoſita ſunt, in quibus illa poteſt attendi, nimirum ratio dirigens, exequens electio, appetitus obtemperans, atque demum facultates omnes, quæ humanæ mentis, & voluntatis imperio ſubiectæ ſunt.

Effectio quid. *Effectio autem ſeuerè quidem accepta, quatenus videlicet, nec ipſam actionem, aliam naturæ vel humanæ voluntatis operationes, & motus complectitur, ſed ſtrictiori ſignificatu atque ſpeciatim prout in artem conuenit, operatio dicitur directa ab intelligentia per artem, phantaſiæque vi in externam prodiens materiam, eius operis gratia, quod ex operatione productum remanet.* Actio igitur, quantumuis in externa materia verſetur, eſt omninò cum electione coniuncta, nec proba eſſe poteſt abſque virtute: effectio verò nullam in agente qualitatem, ſed peritiam duntaxat artis requirit.

Tertia particula definitionis explicatur. Tertia ſequitur in artis definitione particula *principium artis efficiens*, quod in efficiente dicitur eſſe, non autem in opere, quod efficitur; hoc ex eo patet, quoniam ars in eo differt à natura, quòd rerum, quæ natura fiunt, principium ſit in rebus ipſis, quæ fiunt; rerum autem, quæ arte parantur, in externo artifice principium efficiens eſt. Neque perturbet quòd in productione ex. gra. ignis, quæ effectio naturalis eſt, principium efficiens ſit in igne producente, nam etiam in igne producto intimum, ac naturale generationis principium eſt, non ſic autem in artificioſa effectione ex. gra. Scamni, non enim principium, quo artifex, nimirum ars, quo Scamnum efficit in opere, quod efficitur, ſiue in opere iam effecto principium effectionis eſt; ut non multo antea notauimus.

Difficultas. Se tamen offert aliqua difficultas emollienda; ſaltandi ſiquidem, citharæque pulſandi functio, neque actio eſt ſubiecta prudentiæ, nec videtur effectio, cum nullum ſit opus hiſce functionibus effectum, & poſt effectionem ſuperſtes: inſufficiens ergo illa partitio; cum hoc functionis genus non complectatur.

Solutio. Occurritur reſpondendo commemoratis functionibus duntaxat impropriæ actionis rationem accommodari, ſolùmque nomen actionis ampliâ quadam uſurpatione iis conuenire, adeout habitus atque peritia pulſandarum fidium, canendi, ſaltandique ars dici debeat, artiſque definitione probè contineatur, propterea quòd effectiones reſpicit, ex quibus aliquid

rema-

remanet; ſi tamen finem, non autem officium artis attendas; utrunque ſiquidem in omni arte ſpectandum, ut in Lyræ tractatione, ſeu pulſatione fidium officium eſt omnia facere, quæ ad animi moderationem perturbationumque purgationem, ſiue compoſitionem conducunt; finis autem eſt ipſa animi moderatio, atque perturbationum congruens compoſitio, quæ certè remanet, & ſuperſtes eſt artis opus; quamuis igitur huiuſmodi artificis opus poſt exercitationem remanens in officio ſpectare non liceat, in fine tamen licet. In qualibet itaque arte duo hæc poſſunt attendi re ipsâ diſtincta; poteſt enim artifex ſuo functus officio dici, quamuis finem non aſſequatur; neque mirum, nam illud nullis fortunæ caſibus eſt obnoxium; hic autem extra fortunæ fallaciam, fraudemque non eſt. Idem cernere licet in cæteris artibus, officium ſiquidem oratoriæ facultatis eſt dicere appoſitè ad perſuaſionem: finis perſuadere dictione; ſæpe autem fit, ut orator non perſuadeat, quamuis officium ſuum optimè exequatur; idem in reliquis artibus præſertim illis, quæ à Græcis, στοχαστικαὶ coniecturales vocantur, eo, quòd coniecturis plurimum utuntur, quemadmodum Medicina; Ars imperatoria &c. Inter officium autem, & finem hoc intereſt, quòd in officio, quid fieri, in fine, quid officio conueniat, conſideratur. Quæ autem dixi de fidium pulſatione, ſaltationi poſſunt aptari, hæc enim ad gymnaſticam pertinent, cuius finis eſt valetudo, robur, ac firmitudo corporis, militiæ congruens; manifeſtum autem poſt ſaltationem, corporis valetudinem eſſe ſuperſtitem. Diſſ. 16. Sect. 8

Hactenus à nobis tradita cum iis per bellè cohærent, quæ de ſcientiarum practicarum, deque artium varietate diſputantes, explicuimus; ubi nanque partiti ſumus actionem in moralem, & eam, quæ moralis non eſt: non moralem autem inſpecto fine, in eam, quæ relinquit, & eam, quæ non relinquit opus poſt ſe; dicebam autem inſpecto fine; nam ſi attendatur officium, nulla quidem eſt operatio, quæ opus poſt ſe relinquat; ſub non morali aſſerebam contineri operationes quaſdam, ex quibus aliquid operis remanet, quæque propterea debent effectiones appellari, è quarum numero quantumuis excludendas arbitraremur functiones pulſandi, hoc eſt citharam, lyram, vel quoduis aliud muſicum inſtrumentum pulſandi, eo nomine quòd ipſæ non tranſeant in externum ſubiectum, nec aliquod opus poſt ſe relinquant; quemadmodum diximus etiam excludendas operationes ſaltandi, rectè loquendi, canendi &c. hoc tamen factum a nobis ideo, quoniam propoſitum erat oſtendere practicarum ſcientiarum, & artium varietatem eſſe deſumendam à vario dirigibilitatis modo, & non à permanentia vel non permanentia operis poſt celebratam operationem, cum ad ſcientiarum partitionem ſit hoc ex accidenti; non ſic autem dirigibilitas, nam hac retentâ, eoque neglecto operationis diſcrimine, nempe quòd relinquat, vel non relinquat opus poſt ſe, ſcientiarum adhuc illa diſtributio ſubſiſtit. At officium dirigibilitatem concernit, idcirco ex officio deſumenda ſcientiarum practicarum, ac artium diſtributio. Officium autem ſi ſpectes, operatio nihil ex eo relinquit, ob id commemorato loco dicebam ex operationibus pſallendi, ſaltandi rectèque loquendi, nihil operis remanere ſuperſtes; non enim artis finem, ſed officium ſpectabam, quamuis hoc etiam finis quodammodo dici poſſit. Nam finis unius notionis non eſt, etenim verò unus dicitur internus, velut ille, qui in artifice eſt, diciturque finis artis; alter eſt externus, tanquam extra ipſum artificem poſitus, ut benedicere ad perſuadendum, in Oratore, & curare appoſitè ad ſanandum, in Medico, Ibidem. finis internus eſt; ſed externus finis oratoris eſt perſuaſio, & ſanitas finis medici, ſiquidem illa in Iudicibus, hæc autem in ægrotantibus eſt. Finis externus ab officio differt, internus autem non item; ex hoc autem ſcientiarum, & artium deſumenda eſt diſtributio.

Ardua tamen de mentis operationibus eſt difficultas, morales enim non ſunt, ac ob id actiones ex allata doctrina minime dicendæ; ſed nec effectiones; quia ſunt prorſus immateriales, veluti non tranſeuntes in externam materiam, nec opus poſt ſe relinquunt, niſi hoc rectitudinem putes, quæ ſolum in habitu conſiſtit, quo nimirum animus inſtructus remanet, quod affirmare non auſim. Difficultas.

Huic porrò difficultati ſatisfacere non operoſum, ut opinor, quandoquidem Dialectica non eſt ars propriè ſumpta, proinde non debet in effectione verſari, ſed practica ſcientia, ut ſuo loco fuit explicatum, dicenda, cui tractandæ proponuntur operationes, quantumuis effectiones non ſint, nec actiones morales, opus poſt ſe minimè relinquentes. Iam enim ſuperiùs dicebatur eâ lege functionum diſtributionem inſtituendam, ut aliquæ dicantur morales, aliquæ verò non morales, adeo ut inter has contineantur, tam immanentes, quæ nullum opus poſt ſe relinquunt, ut ſunt mentis operationes; quàm operationes tranſeuntes ex quibus aliquod opus remanet ſuperſtes. Solutio.

Talis eſt artis natura, quâ probè cognitâ cuiuſmodi ſit artifex ignorari non poteſt; quid autem inter artificem, & expertum differat, Ariſtoteles eleganter expreſſit præferens artem experientiæ, quoniam artifices rerum cauſas aſſequuntur; at experti, etſi rem eſſe cognoſcant, cauſam tamen ignorant; idcirco Architecti ſapientiores iudicantur, quàm artifices ei inſeruientes. Artifices dicere poſſunt cauſam & qua ratione res ſit facienda, non ſic autem experti; Præterea artifices habitum artis ſunt adepti, experti autem ſunt in via ad artem, quoniam experientia eſt artis principium; experientia verò præſtantior eſt arte, ſiue ſcientiâ, comparatione factâ in ordine ad actionem; etſi nanque in eo conueniant, in eoque ſimilitudinem habeant, quòd utraque ſit habitus practicus, & operatiuus; differunt tamen, quoniam ars eſt uniuerſalium, experientia verò ſingularium; hinc experti certius operantur, & magis proficiunt, quàm artifices, & ſcientes non experti, hoc eleganter docuit Philoſophus dicens, πρὸς μὲν οὖν τὸ πράττειν ἐμπειρία τέχνης οὐδὲν δοκεῖ διαφέρειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπιτυγχάνοντας ὁρῶμεν τοὺς ἐμπείρους, τῶν ἄνευ ἐμπειρίας λόγον ἐχόντων. αἴτιον δ' ὅτι ἡ μὲν ἐμπειρία τῶν καθ' ἕκαστόν ἐστι γνῶσις, ἡ δὲ τέχνη τῶν καθόλου. *Ad agendum itaque nihil videtur experientia differre ab arte: quinimò videmus expertos magis id, quod intendunt conſequi, quàm illos qui rationem abſque experientia tenent. Cauſa verò eſt, quòd experientia ſingularium, ars autem uniuerſalium cognitio eſt.* Cuiuſmodi ſit artifex explicatur. 1. Met. c. 1. Ibid.

Traditâ porrò artis definitione Philoſophus, ut magis illam enucleet, ſe callidè conuertit ad explorandam artis materiam, ac eandem intuendam proponit, ratus hinc, ut opinor, faciliùs cognitum iri longè quidem clarius quid illa ſit. Artis explicanda materia proponitur.

Non eſt autem artis materia ex Ariſtotelis conſilio, ut ineptè quidam crediderunt, ſingularia; adeo nimirum, ut id inter artem, & ſcientiam diſcriminis intercedat, quod ſcientia de uniuerſalibus, ars verò de ſingularibus diſſerat, hoc enim tantùm à veritate remotum, quàm quod remotiſſimum; nam ut ex Ariſtotele paulo antea notauimus hoc differt ars ab experientia, quòd ars uniuerſalia, experientia verò ſingularia tractat, ſed auctoritate prætermiſsâ ratio etiam ſuppetit ex artis natura; hæc enim in collectione præ- Non ſunt ſingularia

ceptorum conſiſtit, quæ non ſingularia, ſed uniuerſalia reſpiciunt, ſingularia ſiquidem infinita propemodum cum ſint, præceptionibus artis comprehendi non poſſunt. De materia artis Ariſtoteles loquens

Lib. 6. Ethic. c. 4. hæc habet. Ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν, καὶ τὸ τεχνάζειν καὶ θεωρεῖν, ὅπως ἂν γένηταί τι τῶν ἐνδεχομένων, καὶ εἶναι, καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ποιουμένῳ, οὔτε γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων ἢ γινομένων, ἡ τέχνη ἐστὶν, οὔτε τῶν κατὰ φύσιν. ἐν αὑτοῖς γὰρ ἔχουσι ταῦτα τὴν ἀρχήν. ἐπεὶ δὲ ποίησις καὶ πρᾶξις ἕτερον, ἀνάγκη τὴν τέχνην ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως εἶναι. *Ars autem omnis poſita eſt in generatione, & in moliendo, & ſpectando, quo modo fiat aliquid eorum, quæ poſſunt & eſſe, & non eſſe, & quorum principium eſt in faciente, non in eo, quod efficitur. Neq; enim eorum, quæ ex neceſſitate ſunt, aut fiunt, ars eſt, neq; eorum, quæ ſecundum naturam ſunt; quippè in ſe ipſis hæc principium habent, cum autem effectio, & actio diuerſa ſint, neceſſe eſt artem, effectionis, non actionis eſſe.* Duo autem perpendenda proponit, nimirum artificis actionem, quæ regitur arte, illam enim hæc moderatur, & opus, quod artifex in materia, aut ex materia molitur. Artificis autem actio triplex eſt, quandoquidem artifex primò conſiderat quâ ratione, aut modo aliquid efficiendum ſit; deinde illud idem aggreditur in externa materia efficere; tandem opus ipſum efformat, quod animo præconceperat in materia faciendum. Hinc iure ait omnem artem in generatione verſari, ac in uniuerſum occupari, hoc eſt in efficiendo eo, quod prius non erat; adeout apertè decernat, opus artificioſum non effici, niſi in materia mutatio aliqua contingat. Vt autem tria in artificis actione Philoſophus aduertenda propoſuit: ſic in opere, quod artifiets aut, artis actione producitur, duo peruidenda proponit, quorum primum eſt eorum, quæ fiunt per artem inconſtantia, adeout ea, circa quæ verſatur ars ſit ex eorum genere, quæ poſſunt eſſe, & non eſſe. Propterea quod cum fiunt, tunc primùm incipiunt eſſe, proindeque antea non erant, unde conſequens eſt ut eſſe, ac non eſſe poſſint. Secundum, quod conſiderandum proponit eſt generationis artificioſæ principium in efficiente, ſiue artifice ſeu auctore operis eſſe, non autem in opere quod efficitur, vel in opere iam effecto. Hoc autem ſcitè admodum adnotauit, quoniam ars non verſatur in rebus naturâ conſtantibus, quoniam in iis intimum, ac naturale generationis principium eſt: at in opere artificioſo nullum prorſus eſt ſuæ fabricationis principium, cum hoc in artifice ac molitore ſedem obtineat.

Quid differat inter ea, quæ fiunt ab arte, & ea, quæ fiunt à natura. Quæ nanque naturalia ſunt agendi mouendique principium internum, ac inditum habent in ſe, cum natura in eo ipſo, in quo eſt, motûs, & quietis principium ſit; enim verò primum cuiuſque tranſmutationis ſubiectum ex neceſſitate, & ſuâpte natura formam naturalem expetit, unde eſt, ut naturalis actionis principium non ſolum in agente ſit, ſed etiam in eo, quod patitur, mutatur, formamque recipit. At verò quæ fiunt ab arte ſuæ principium effectionis in artifice quidem, non tamen in ſe ipſis obtinent: non enim domus ex. gra. ſuæ molitionis principium habet in ſe; ſed in ſui molitore, nec materia, quam tractat ars, formam expedit inductam ab arte, alioquin ex neceſſitate artifex ageret, & ex neceſſitate forma in materiam eſſet inducenda. Illud etiam diſcriminis inter artem, & naturam, quòd artis materia eſt aliquid naturâ compoſitum, ac abſolutum, ut lapides, ligna, ferrum & ſimilia, ſed naturæ aliquid initiatum, ac imperfectum, non niſi per eam, qui caret, formam perficiendum. Concludit autem Ariſtoteles artem omnem in contingentibus, & mutabilibus verſari, propterea quòd ars naturalia, ac immutabilia non attingit; & ex contingentibus non moralibus, ad ipſam tantùm effectionem; reliqua non moralia ad aliam facultatem ſpectare; cùm, quæ in actionem moralem cadunt, prudentiæ tractanda permittantur. Vt autem ratione materiæ à ſcientia differt: ſic ratione eiuſdem cum fortuna conuenit, utrique ſiquidem inſtabilis, & inconſtans materia tractanda proponitur; ea hac autem materiæ ſimilitudine ſæpe fieri ait ut ars, & fortuna inter ſe coniunctionem, ac ſocietatem ineant; adeout ſe mutuò adiuuent iuxta illud;

Fortuna ut artem, ſic & ars fortuna amat, ſeu.
Quippe ars fortuna, fortunaque diligit artem.

Idcirco Poetarum non pauci cuncta referentes ad fortunam, hanc artis propinquam commenti ſunt dicendo, τέχνη τύχην ἔστερξε, καὶ τύχη τέχνην, *ars fortuna amauit, & fortuna artem.* In cuius explicationem veteris pictoris exemplum afferri ſolet, qui, cum anhelantis equi ob fugam ex bello forſan arreptâ, ſpumas imitari niteretur, nec ei res ex animi ſententia ſuccederet, ſuæ quodammodo ſubiratus arti, ſpongiam varijs illitam coloribus è tabula quidem abſterſis in frænum impegit; ex tactu autem illiſioneque fortuitâ ſpumas illas ad vivum expreſſit, quas artis opitulatione perficere nunquam potuerat. Non ſolùm autem caſus, & fortuna opus illud artificioſum effecit, ſed etiã ob oculos poſuit modum, quo in poſterum foret illud efficiendum ab arte. Palam hinc artem nedum à fortuna iuvari, ſed viciſſim ab arte fortunam; Artifex enim illiſione ſpongiæ tam egregiè ſpumam exprimere nunquam potuiſſet, niſi prius pictor eximius equũ, cui frænum iniectum, ductis lineis coloribuſque varijs eleganter expreſſum reddidiſſet, itaut conſpirantibus arte, & fortuna in illum tandem caderet Virgilianum carmen

Stat ſonipes ac fræna ferox ſpumantia mandit 4. Æneid.

Habet igitur fortuna propter contingentis materiæ ſimilitudinem magnam cum arte cognationem, habet etiam cum prudentia, quamuis non tantam, eò quòd hæc magis, quàm illa deliberet, atque conſultet; utrique tamen in agendo fortuna diſſimilis, quoniam tum ars, tum prudentia cum agunt rationem ſequuntur: fortuna verò, utpote inimica conſilio atque rationi, temerè fertur in opus.

Ars igitur in mente reſidet tanquam in ſubiecto, ſiquidem inter intelligentiæ virtutes recenſetur, ut Ariſtoteli placuit; nec immeritò quoniam ars debet in potentia directiua operationum exteriorum ad finem collocari; at hæc potentia in homine nil aliud, quàm intelligendi facultas; ob id in hac tanquam in ſubiecto ars reſideat oportet.

Materia autem circa quam proximè ars eſt occupata, rectè cenſetur effectio, & corpus aliquod aptum ad ſuſcipiendas formas artificioſas; propterea quòd obiectum proximum practicæ cognitionis eſt praxis; at verò artis nequit eſſe obiectum alia praxis, quam effectio; aſſumptio patet, nam actus elicitus artis eſt cognoſcere quomodo facienda ſit effectio; in hoc enim dirigere effectionem conſiſtit.

Nec ab hoc abhorreas velum eâ ratione ductus, quia ars effectiua dicitur, adeout effectio non ſit obiectum, ſed actus eius. Non enim ars effectiua nuncupatur eò quòd effectionem eliceat, ſed quia dirigit, ut effectio rectè fiat, quemadmodum prudentia dicitur actiua, cum tamen actionem non eliceat, ſiquidem hæc ſæpe eſt actus voluntatis; prudentia verò eſt in intellectu, ſed ſolum eò quod actionem dirigat.

Artis autem finis *quo* intrinſecus dictus, quatenus ab

ab officio diſtinguitur eſt ipſa effectio, quâ aliquid producitur; finis autem qui eſt opus ipſum productum, finis tandem externum eſt utilitas illa, cuius gratia opus efficitur.

Difficultas. Tandem obiectum artis eſt aliquid, quod poteſt aliter ſe habere. Aduerſus hæc tamen grauiſſimum eſt argumentum, propterea quòd ſequeretur arti poſſe ſubeſſe falſum, ea eo quia obiectum eius aliter ſe habere poteſt. Et hoc etiam confirmatur propterquòd opinio non cenſetur virtus, quia poteſt illi ſubeſſe falſum, non aliam ob cauſam, niſi quia eſt de iis, quæ poſſunt aliter ſe habere.

Solutio. Solutio difficultatis ea infra dicendis perſpicua fiet.

Prima difficultas aduerſus artis definitionem traditam, eiuſque ſolutio. Artis definitionem ab Ariſtotele traditam explicuimus, quam inſolsè nonnulli reprehendunt, eòquod in ipſa non commemoretur humanæ vitæ utilitas, propterea quòd ſcitè prætermiſſam hanc ab eo fuiſſe non immeritò dixeris aduertens, è duobus modis, quibus ars definiri poteſt, quorum unus contractior, alter autem laxior eſt, priorem eſſe, quem Philoſophus retinendum operæ pretium duxit, iuxta quem non erat opus utilitatem meminiſſe, quamuis iuxta poſteriorem illa non incongruè potuiſſet adhiberi. Quandoquidem artis finis duplex eſſe perhibetur; alter quidem in operis effectione poſitus, videlicet forma rei, quæ arte conficitur, diciturque finis artis, & ab arte per ſe intentus: alter autem non tam artis, quàm operis ab arte iam facti finis eſt, ſed externus, dicique ſolet artificis finis, cuiuſmodi cenſeri debet utilitas, & vitæ commoditas, quam & priuatim, & publicè præſtat opus. Stagirites autem definitorus artem effectricem reſpexit ad intimam eius naturam, atque adeo proprium, eidemque inſitum finem, quem ſcilicet ars per ſe intendit, & ad quem per ſe ordinatur; qui tamen ab officio diſtinguitur, non autem finem artificis, externum, & alienum, à quo ea eius artificis improbitate ſeiungitur.

Secunda difficultas Dubitatio tamen occurrit. Dicebat enim Philoſophus per id artem ab experientia diſcriminari, quòd illa uniuerſalium, hæc autem ſingularium conſideratione teneatur; videtur tamen utraque circa ſingularia verſari, ſiquidem ars ex eodem Philoſopho, ita eſt in generatione, & in moliendo, & in ſpectando quomodo fiat aliquid eorum, quæ poſſunt & eſſe, & non eſſe &c. at generatio in ſingularibus exercetur; ars igitur non minus, ac experientia debebit in ſingularibus occupari.

Solutio. Difficultatis vim declinare licebit aduertendo multùm differre uſum & applicationem artis ab ipſa arte, hæc enim uniuerſalia conſiderat & leges præſcribens, quibus nos poſſimus operari, cauſas eorum adducit, adeo ut artifex uniuerſalia cognoſcat, & cauſas etiam attingat; at verò uſus, ſiue applicatio artis, circa ſingularia verſatur. Amplius generatio, & molitio rerum, ſpectari poteſt uniuerſè, & particulatim, priori modo ſub artem, poſteriori verò ſub eiuſdem uſum ac applicationem cadit: Philoſophus autem definitionem, de qua loquimur, efformans mentis oculos conuertit ad artem, non ad uſum ipſius, itemque ad generationem uniuerſè, non particulatim acceptam.

Tertia difficultas. Celebrior tamen difficultas erit in aſſignando diſcrimine, quo ſcientia practica ab arte diſtinguatur, enimverò utraque de rebus factibilibus eſt, utraque uniuerſalia tractat, & utraque cauſas attingit; diſcriminis igitur quid ſupereſt inter practicam ſcientiam, & artem?

Spectatur Nemini dubium quin ars circa uniuerſalia verſetur, quamuis id vulgò ſcientiæ proprium credatur; ad ſolutionē via. 1. Dia. c. 1 hoc enim expreſſum apud Ariſtotelem legimus, qui præmiſſâ declaratione, quomodo ars, & ſcientia ex experientia generetur, & experientia ex memoriis, comparationem inter artem, & experientiam inſtituens, docet artem, & ſcientiam bifariam inuicem comparari poſſe, primò quantum ad actionem, ſecundò quantum ad cognitionem. Iuxta priorem modum conſiderandi Philoſophus ait experientiam arti, ſcientiæque præſtare: ſed iuxta ſecundum affirmat oppoſitum, adeo ut ars, & ſcientia dignitate antecellat experientiæ. Primum ut probet ait videri expertos magis id, quod intendunt, conſequi, quàm illos qui rationem abſque experientia tenent, unde illud effluxit. *Experti certius operantur, & magis proficiunt, quàm artifices*; rationem reddit dicens, ἄιτιον δ', ὅτι ἡ μὲν ἐμπειρία τῶν καθέκαστα ἐστι γνῶσις, ἡ δὲ τέχνη τῶν καθόλου. *Cauſa verò eſt, quod experientia ſingularium, ars autem uniuerſalium cognitio eſt*. Splendidè proinde Philoſophus aſſeuerat artem dumtaxat circa uniuerſalia verſari, cum per hoc etiam ab experientia ſecerni poteſt; ſiquidem hæc in ſingularibus eſt occupata, quauis aliud ſuperſit inſigne diſcrimen, in eo poſitum, quòd ars cauſas cognoſcit, experientia autem nequaquam. Quod ipſe paulo poſt apertè teſtatur, nam ea eius ſententia ſcire, & cognoſcere magis arti, quàm experientiæ arbitramur ineſſe (Alludit enim probandum artem eſſe præſtantiorem experientiâ, factâ comparatione quantum ad cognitionem), ac eos qui artem tenent, quàm eos, qui experientiam habent, ſapientiores eſſe putamus; eò quòd ſapientia propter ſcientiam magis omnes ſequimur; rationem verò reddens ait, τοῦτο δ', ὅτι οἱ μὲν τὴν αἰτίαν ἴσασιν, οἱ δ' οὔ. οἱ μὲν γὰρ ἔμπειροι τὸ ὅτι μὲν ἴσασι, διότι δ' οὐκ ἴσασιν. οἱ δὲ τὸ διότι, καὶ τὴν αἰτίαν γνωρίζουσι, *hoc autem, quoniam illi quidem cauſam ſciunt, hi verò minime, experti enim ſciunt quidem quod eſt, propterquid autem neſciunt, illi autem propterquid, & cauſam cognoſcunt*; Prima ratio. Hinc, ut ipſe ait, eos, qui in quaque re Architecti ſunt, honorabiliores, & doctiores, ac iis, qui manibus operantur, ſapientiores putamus, propterea quòd cauſas eorum, quæ fiunt, ſciunt; illi verò ſicut, & quædam inanimata faciunt quidem, ſed neſcientiâ faciunt ea, quæ faciunt, ut ignis comburit; at verò inanimata, naturâ quâdam horum ſingula faciunt; manibus laborantes propter conſuetudinem, tanquam ſapientiores ſint, non prout actiui ſunt, ſed prout rationem habent, cauſaſque cognoſcunt. Sententia autem hæc eſt; factâ comparatione inter artem, & experientiam, quantum ad cognitionem, ars præſtat experientiæ, quia ipſa magis ad ſapientiam accedit, quàm experientia, nam ſapientia eſt ſcientia de cauſis, præſertim primis; ars autem de cauſis uniuerſalibus, quia ars circa uniuerſalia, expertus circa particularia verſatur; magis igitur ars, quàm experientia ad ſapientiam accedit; quòd autem ars ſit cognitio uniuerſalium, & per cauſam, ex eo probat quoniam expertus ſcit *quod eſt* tantum, hoc eſt, ſcit rem ſic ſe habere, cauſam ignorans; at verò ars ſcit *propterquid*, & per cauſam, quod illuſtrat exemplo Architectonicæ &c. Addit rationem ordine ſecundam dicens, ὅλως τε σημεῖον τοῦ εἰδότος καὶ τὸ δύνασθαι διδάσκειν ἐστί. καὶ διὰ τοῦτο τὴν τέχνην τῆς ἐμπειρίας οἰόμεθα μᾶλλον ἐπιστήμην εἶναι· δύνανται γάρ, οἱ δὲ οὐ δύνανται διδάσκειν. Secunda ratio. *Et prorſus ſignum ſcientis eſt, poſſe docere. Quamobrem, magis artem, quàm experientiam, ſcientiam eſſe putamus. Illi enim poſſunt, hi verò minimè poſſunt docere*. Ratio ſic ſtruitur. Artifex poteſt docere, non autem expertus; ergo artifex eſt magis ſciens, & magis perfectus,

ctus, quàm expertus; conſecutio manifeſta, quoniam *ſcientis eſt ſignum poſſe docere*, nam unumquodque dicitur eſſe perfectum quando poteſt ſibi ſimile generare, & facere. Aſſumptum conſtat, quia artifex ſcit cauſam, & *propterquid* expertus autem ignorat; ideo poteſt artifex docere, expertus verò non item: ſcire nanque eſt cauſam cognoſcere, proinde, qui cauſam ſcit, poteſt eſſe cauſa, ut alius cognoſcat, & ſciat; ſed expertus docere non poteſt, quia cauſam ignorat; quod ſi alijs tradat ea, quæ experimento nouerit, poterit in eis habitum forſan opinionis, vel credulitatis, non autem ſcientiæ generare; cum ſcientia ſit cognitio rei per cauſam.

Tertia ratio.

Tertia ratio ea eſt, quia nullum ſenſum ponimus eſſe ſapientiam, & ſcientiam, quia ſenſus non eſt ſciẽtia, nec ſcientiæ capax, ſenſibus nanque maximè ſunt propriæ cognitiones ſingularium, proptereaquòd uniuerſale, ut ſic, non cognoſcitur à ſenſu, ideoque ſenſus, qui ſunt circa ſingularia de nullo dicunt, hoc eſt non cognoſcunt *propter quid*, ut propter quid ignis eſt calidus; ſed duntaxat, quòd calidus eſt; quamobrẽ ſi ſenſus negatur eſſe ſapiens, vel ſciens ob ignorationem cauſæ, & *propterquid*, expertum, qui tantummodò nouit quòd eſt, non *propter quid* negandum eſt eſſe ſcientem, vel ſapientem; at verò artifex, qui nouit cauſam, & *propterquid*, magis dicetur ſapiens, ac ſciens. Vides igitur quàm egregie Philoſophus probauerit ab arte, non autem ab experientia, & uniuerſalia, & cauſas attingi.

Quid interſit inter Artẽ, & ſcientiam. Difficultas.

Sed quia non ſolùm ars, ſed etiam maximè ſcientia uniuerſalia, & cauſas cognoſcit, propterea ſupereſt aſſignandum diſcrimen inter artem, & ſcientiam; hoc autem in eo poſitum eſſe non poteſt, quòd ars ſit de rebus factibilibus operabili modo conſideratis; non ſic autem ſcientia, nam quamuis illud diſcrimen admitti poſſet inter artem, & ſcientiam contemplatricem, cuius eſt ſiſtere in contemplatione veritatis, non tamen admittendum inter artem, & ſcientiam practicam, quæ res operabiles operabili modo, quemadmodum, & ars conſiderat.

Solutio.

At ſuperioris difficultatis enodatio petenda nobis ab iis, quæ de ſcientiæ practicæ natura tractantes attulimus, ex iis enim tibi conſtabit inter has intelligentię virtutes diſcrimen illud intercedere, quòd ſcientia, quantumuis practica, eſt de iis, quæ neceſſaria ſunt, vel neceſſitate metaphyſica, vel ſaltem phyſica; ars autem verſatur in iis, quæ poſſunt aliter ſe habere.

Solutionis confutatio.

Hæc tamen reſponſio ſummâ difficultate laborat, quia vel utraque nimirum, & ſcientia practica, & ars debet eſſe de rebus contingentibus, eòquòd utraque ſit de rebus factibilibus à nobis; vel neutra debet de contingentibus eſſe, quoniam ut ſcientiæ practicæ ſic & arti repugnat falſitas; non repugnaret autem arti falſitas quando tractaret ea, quæ poſſunt aliter ſe habere.

Confutationis ſolutio.

Multa congerunt Interpretes, ut ab his difficultatibus ſe expediant, eorum tamen nugis omiſſis, quid mihi veriſimilius videatur, paucis abſoluam, nempe dicendo, de eadem concluſione haberi poſſe opinionem, ſcientiam practicam, & artem; quando enim illud complexum, quod aliàs diximus eſſe concluſionis obiectum, utpote per integram propoſitionem importatum, tale fuerit, ut ſecundum unam rationem ſit neceſſarium, ſecundum alteram autem contingens, de ipſo poterit haberi ſcientia, & ars; ſi autem illud cognoſcatur ex medio non neceſſario & ſine alijs requiſitis ad ſcientiam, de ipſo habebitur opinio; ſed rem illuſtret exemplum; Hæc concluſio *ædificij fundamenta cæteris partibus debent eſſe latiora & ſolidiora reliquo*; ita ſe habet, ut de ipſa dari poſſit ars, ſcientia, & opinio; cum enim fundamenta ædificij poſſint firmiora, vel minus firma conſtrui & ſit in noſtra poteſtate illa hoc, vel illo modo ſtruere, adeo ut etiam ſi non ſint tantæ ſoliditatis tantæque firmitudinis, poſſint ad ædificij perpetuitatem conducere, concluſio erit de re, quæ poteſt aliter ſe habere, ita tamen ut ei nequeat ſubeſſe falſum, quoniam ſemper verum erit enunciare ædificij fundamenta cæteris partibus debere eſſe latiora, & ſolidiora reliquo, cum huius enim veritate cohæret illa ſoliditatis, & latitudines illimitatio; hoc itaque modo erit artis obiectum. Si autem in illa concluſione reſpiciatur geometrica proportio, quæ debet eſſe inter latitudinem firmitatemque fundamenti, & reliquum ædificij, adeo ut nihil penitus in defectu vel exceſſu admittatur, ſed potius totum id in indiuiſibili conſiſtat, concluſio ad ſcientiam contemplatricem ſpectabit, quando per neceſſariam cauſam fuerit demonſtrata; quemadmodum illa, quà decernitur proportio ſoliditatis priſmatis, vel cylindri, qui ſit infixus parieti, ad ſuſtinendum tantum ponderis; quod ad eius extremum ſit appenſum; quomodocunque priſma, vel cylindrus ad horizontem ſe habuerit, nempe ſiue ei æquidiſtet, ſiue tantam, vel tantam ad ipſum habeat inclinationem; Si autem eadem prædicta concluſio per cauſam itidem fuerit demonſtrata, inſpectis omnibus ijs, quibus eſt opus ad operandum, adeo ut ex vi huiuſmodi cognitionis poſſimus operari id quod per concluſionem importatur, ſcilicet ædificium conſtruere; de ipſa concluſione habebitur ſcientia practica; Quòd ſi tandem concluſio non per neceſſariam cauſam, ſed, vel auctoritate viri alicuius ſuffultus intellectus concluſioni præbeat aſſenſum, vel ad hunc præſtandum moueatur ex cauſa non neceſſaria, tunc de commemorata concluſione, quòd ædificij fundamenta cæteris partibus reliquo ſolidiora eſſe debeant, habebitur opinio. Vide autem, quæ de natura ſcientiæ contemplatricis, & practicæ ſuo loco ſcripſi.

Artis efficientes cauſæ, earum inuentores.

Artis autem efficientes cauſæ fuerunt earundem inuentores, his enim acceptæ referri debent. Earum verò prima origo fuit humana neceſſitas; ſecunda fuit ratio, & experientia, tertia ſerarum exempla; quarta Matheſis.

An artifex conſultatione, & prælectione vtatur. 2. Phyſ. Tex. 86.

Solet autem in dubium verti an artifex utatur conſultatione, & prælectione. Ex una parte videtur ex Philoſopho non uti conſultatione, cui ſuffragatur experientia, nam canens cytharâ non conſultat, quæ corda, & quomodo pulſanda ſit; oppoſitum alibi videtur docuiſſe dicens artem conſilio uti, quia conſultamus de iis, quæ per nos fiunt, neque ſemper eodem modo eueniunt; ut de iis, quæ ad medicam artem pertinent, & pecuniariam &c. Hoc inde confirmatur, nam conſultationem electio ſequitur, eſt autem electio principium actionis, ut propterea ex Philoſopho actionum in agente principium ſit electio, ſiquidem agibile, & eligibile idem ſunt; ergo hæc eadem de electione dici poſſunt.

Quid hac de re dicendum.

Hac tamen in re adhibenda videtur eſſe diſtinctio, ſi nanque fiat ſermo de uſu artium, proculdubio conſultatio erit in actibus admittenda, ſiquidem uſus artis poteſt eſſe bonus vel malus, cum ſit actus imperatus a voluntate; proindeque conſultationi locus eſſe poteſt, an talis, vel talis uſus artis eſſe debent. Tota igitur difficultas eſt de artibus ipſis, qua itidem in re adhibenda diſtinctio, quandoquidem pleræque artes ſunt coniecturales, ut ars imperatoria, nautica, & aliæ huiuſmodi ſpectantes ad illud genus, quod artis incertum dicitur ob varietatem eorum, quæ occurre-

re

re poſſunt; inde enim eſt ut nequeant eodem modo ſemper operari, nec per determinata media certum finem aſſequi poſſint. Altæ verò ſunt artes, quæ ſemper eodem modo operantur, dicunturque ad certum genus artis pertinere, quia per determinata media, certum finem aſſequuntur. In priori genere artis maximè eſt opus conſultatione, tum de mediorum electione, tum de opportunitate temporis, de quantitate, & alijs huiuſmodi. Hæc eadem conſultatio locum habebit in artibus, quæ pluribus medijs finem aſſequuntur. In artibus autem ſecundi generis nullâ quidem eſt opus conſultatione, ſic in arte canendi cithară, conſultationi nullus eſt locus.

Gemina conſultationis materia.

Obſeruandum tamen geminam eſſe conſultationis materiam, quarum una propria, cuiuſmodi ſunt actiones humanæ, quoad bonitatem, ac malitiam moralem: altera verò minus propria, ut ſunt omnia ad actiones humanas attinentia, quando de ipſis aliqua ſuboriri poteſt dubitatio; non inficiandum tamen in artibus dari conſultationis ſecundo loco explicatam materiam, ac proinde in ipſis conſultationem, & electionem iuxta huiuſmodi materiam contingere.

An ars dici virtus poſſit.

Vocari ſolet etiam in controuerſiam an ars propriè virtus dici poſſit. Et ſanè virtutem moralem non eſſe, cuique perſpectum, proptereaquòd in voluntate non reſidet; tota igitur difficultas in eo poſita, num ſit intelligentiæ virtus, nec dubitandi ratio leuis eſt, nam in contingentibus verſatur, atque adeo ei poteſt ſubeſſe falſum; ſi igitur hoc nomine è numero virtutum reſidentium in mente reijcitur opinio, non eſt cur ars ea eodem numero reijci non debeat.

Ars nihilominus iure, ac meritò inter intelligentiæ virtutes recenſetur.

Prima aſſertionis pars quòd ars non ſit virtus homini conueniens quâ homo eſt.

Prior aſſertionis pars affirmat artem non eſſe virtutem è moralium numero; nimirum non eſſe virtutem hominis quâ homo eſt. Hoc autem ex eo conuincitur quoniam ars non reddit hominem ſimpliciter abſolutèque bonum, cum permulti ſint artifices boni, ijdemque improbi homines.

Ratione ſuadetur. Prima ratio. Secunda ratio.

Amplius; virtus homini conueniens, tanquam propria, adeout illam ſibi vendicet qui homo eſt, attendi, ſpectarique debet ex opere ſummo, atque optimo, quod ex ſe poteſt ille proferre; tunc enim ipſum ea virtute cenſemus agere, quæ eius ſit propria, quando videmus ab eo prodire aliquod opus, quod agere abſque addita ſibi facultate non poſſit; maximum autem opus, quod ab homine præſtari poteſt, non cernitur in ijs, quæ ſub effectionem cadunt, qualia ſunt quæ tractantur ab arte, ſed in ijs, quæ vel ad actionem pertinent, vel ſunt contemplationis propria; ars igitur non erit virtus hominis, qua homo eſt, nec ex earum numero, quæ morales dicuntur.

Secunda aſſertionis pars, quod ars eſt virtus intellectualis.

Ex his planè conſtat veritas ſecundæ, quam aſſertio continet, partis; cum enim ars non ſit virtus ex earum genere, quæ voluntatem exornant, quæque animi perturbationes compeſcunt, aut mores hominis temperant, aut eiuſdem moderantur actiones; conſequens fit ut ſit, ex earum cenſu, quæ in intelligentia ſunt poſitæ, ac ob id hominem, tanquam intelligentem exornant, ita tamen ut, cum intelligentiæ facultas tribus viribus polleat, quarum prima ſolum cogitat, & contemplatur, altera cogitationem in actionem intendit, tertia demum effectionem meditatur, ars in effectione verſetur; cumque intelligentię partem expoliat, quæ permanſurum externum opus deſignat, effectrix propterea dici mereatur.

Ratione ſuadetur.

Ratio autem hanc aſſertionis partem conuincens eſt in eo poſita, quòd virtus, ut ex eius explicata natura conſtat, ea profectò dici debet, quæ habentem optimè inſtruit, eiuſque opus, qualibet ex parte perficit; huiuſmodi autem artem eſſe diffitebitur nemo, conſiderans eam in effectrice intelligentia ſic eſſe poſitam, ut ipſam excolat, & inſtruat, eiuſque opus ſiue internum, ſiue externum perficiat.

In opere artificioſo tria conſiderantur.

In opere autem artificioſo tria ſpectantur. Primum eſt materiale remotum, ut materia Fræni eſt ferrum, Lecti eſt lignum, Saltationis eſt actus ſaltandi &c. Secundum eſt materiale proximum, cuiuſmodi eſt modificatio materialis remoti, nempe figura, & talis modificatio quantitatis, vel actionis qualitatis, quæ dici ſolet rei artificiatæ forma, ex his tamen artificioſum opus adhuc non habetur. Tertium eſt reſpectus dependentiæ operis ab artifice, quà artifex eſt, eaque in ſimilitudine paſſiua operis ad artificis ideam conſiſtit, ubi oportet aduertere geminam eſſe relationem operis ad artificem. Prima eſt relatio effectûs ad cauſam, & hanc habet opus ad artificem, non quatenus formaliter artifex eſt, ſed quatenus eſt ens naturale; adhuc enim talis daretur reſpectus etiam ſi efficiens non haberet artem. Secunda eſt relatio operis artificioſi, ad ideam artificis, eſtque relatio ſimilitudinis, quà conſtituitur opus formaliter in genere artificioſi, hâc enim poſitâ intelligitur opus artificioſum, eâdemque remotâ, non intelligitur.

Adnotatio. 7 Diuin. Tex 22.

Eſt etiam notatu dignum, quod nos Ariſtoteles docuit, nempe quædam à natura fieri, quædam ab arte, quædam a caſu; dicit autem naturalem generationem eam eſſe, quæ per vim eſt mouentis naturalis, nam aliæ generationes dicuntur factiones, nam factiones omnes, vel ſunt ab arte, quatenus ad ſui perfectionem agentis induſtriam per intellectum requirunt, vel à poteſtate idest violentia, in quibus magnâ non eſt opus arte, ut lapidis proiectio, quædam à mente tantum, hoc eſt quæ ad ſui perfectionem requirant induſtriam; ſunt nihilominus imperfectæ, & ſine artificio à naturali virtute producta, ut cum quis expers artis ratiocinatur, & hæc quandoque fieri à caſu, & à fortuna poſſunt. Docet autem Philoſophus ea ab arte fieri dicendo, quæ ab agente fiunt concepta ſpecie rei faciendæ. Aduertit autem in arte duas operationes reperiri, quarum una eſt intelligentia, quâ prius concipimus finem, ſubinde media ad finem; altera eſt factio, quà primò tendimus in media, ſecundariò autem in finem; in ijs porrò, quæ fiunt ab arte, concurrit intelligentia, & factio, quæ ab ultimo incipit intellecto, hoc autem ſi contingat præter actum intelligentiæ, dicitur res à caſu fieri, quando enim res eſt ab arte, incipit à ſpecie exiſtente in anima; quando verò non eſt ab arte, incipit ab eo, quod præter intelligentiam eſt principium factionis.

Cur aliqua poſſint eſſe ab arte, caſu & etiam à natura, alia verò non niſi ab arte.

Cur antem aliqua poſſint eſſe ab arte, & à caſu, ſiue etiam à natura, ut ſanitas, alia autem non niſi ab arte, ut domus; eleganter docet Philoſophus dicens, cauſam eſſe materiam, in qua aliquando eſt aptitudo, quæ poteſt ad actum per naturalem vim, & per artem deduci; aliquando verò ſolum per artem.

De ſcientia diſſeritur. 6 Ethic. 3. De ſcientia.

Enumerans Ariſtoteles intelligentiæ virtutes præmiſſa arte, ſecundo loco ſcientiam commemorat quamuis hinc tractationem de huiuſmodi virtutibus exordium duxerit, iuxta igitur enumerationis ordinem, de ſcientia diſputandum ſequitur, de qua cum ſuperioribus Diſſertationibus actum à nobis cumulatè fuerit, nihil in præſentia dicendum; ſolum id adnotandum ab Ariſtotele præcipuum characterem, certamque notam, quâ nobis liceat ſcientiam internoſcere, firmitudinem conſtitui, proptereaquòd omnes tunc verè ſe putant ſcientiam obtinere, cum rem,

cuius

cuius ipſi ſcientiam obtinent, ita ſe habere cognoſcunt, ut alıter eſſe, ac ſe habere non poſſint. Concludit tamen confugiendũ eſſe ad ea, quæ in Analyticis expoſuit; ait enim, ἡ μὲν ἄρα ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις ἀποδεικτική, καὶ ὅσα ἄλλα προσδιοριζόμεθα ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς. *Scientia ergo eſt demonſtrativus habitus, & quæcunque alia definiuimus in Analyticis.*

De prudẽtia agitur.

6.Eth.c.5.

Ariſtoteles de prudentia diſputans tria ſibi conſiderãda proponit.

Sequitur ordine Prudentia, de qua in Diſſertationibus Moralibus copioſè diſputandum, paucis tamen eius naturam ex Ariſtotele declarabimus; Ipſe autem de prudentia agens, tria ſibi conſideranda proponit, videlicet quiſnam ſimpliciter, abſolutèque vir debeat prudens appellari: quid inter prudentiam, & alios intelligentiæ habitus diſcriminis intercedat: quæ demum ipſius prudentiæ ſit definitio: ait autem eum dici, & eſſe verè, ſimpliciterque prudentem, qui poſſit ea ſuo ipſius habitu rectè conſultare, atque perpendere, quænam, aut qualia ſint homini bona, non ex parte quidem vtilia, ut ſunt, quæ corporis valetudini, ac robori conferunt; ſed quæ potius ad hominem totum pertinent, & ad benè, beatèque viuendum conducunt. Tria igitur prudenti viro Philoſophus deſignat officia, nempe ut conſultet: ut in ipſa conſultatione utilia ſibi bona reſpiciat: & ut, quæ diſpicit utilia peculiaria non ſint, ſed ad uniuerſam vitæ quámbenè degendæ rationem pertineant; prudentiæ autem natura, ac vis uniuerſa propemodum conſultationis officio continetur, ita ut prudentis viri præcipuum ſit munus conſultare. Huic ſuccedit officium aliud in earum rerum utilitate poſitum, de quibus eſt conſultator, & in ipſius conſultationis fine, adeout rectè vir prudens exiſtimetur conſultator, atque deliberativus, non niſi tamen de rebus, quæ ipſi, & alijs utilia ſint. Tandem ad tertium prudentis viri pertinebat officium non de una vel de altera ſibi re utili, ſed de tota benè beatèque viuendi ratione deliberare, adeout dici non debeat prudens, qui de re quapiam, puta corporis valetudine, aut viribus de vendendo fundo, de contrahendo matrimonio, & alijs huiuſmodi, ſed qui de totius hominis utilitate, deque vita uniuerſa benè ducenda conſultet. Et quamuis prudens de una aliqua re priuata, vel publica conſultationem inſtituat, id tamen ita facit, ut conſultationem ad totius vitæ ſummam referat, cuiuſmodi non eſt conſultatio una ex illis peculiaribus, puta de valetudine corporis, aut viribus ſine relatione ad totius vitæ ſummam, cum non tam ad virum prudentem, quàm ad Medicum pertineant.

Præcipua ſummaq; prudentiæ vis in cõſultatione conſiſtit.

Sed in conſultatione poſitam eſſe vim præcipuam, ac ſummam prudentiæ id argumento eſſe ait, quòd eos, qui de re quapiam peculiari, probè ratiocinando ad propoſitum ſibi finem attingendum conſultant, non ſimpliciter, ſed in ea ipſa re peculiari ſingulariq; prudentes appellamus; ex horum autem numero negat eſſe illos, qui rectè conſultant in rebus arti ſubiectis, eos enim non prudentes, ſed peritos ac intelligentes artifices appellemus; nec immeritò, nam vir prudens non opificia, ſed actiones humanas tractat.

Per quid prudentia ab arte, & ſcientia diſtinguatur.

Ex his colligit prudentiam ab arte, ſcientiaque longè differre. Cum enim dictum fuerit eum eſſe verè prudentem virum, qui ad rectè conſultandum idoneus ſit, ipſamque prudentiam in conſultatione conſiſtere, conſequens ſit, ut à ſcientia, & ab arte plurimùm prudentia diſtet. A ſcientia profectò, quoniam conſultatio de ijs eſt, quæ poſſunt à nobis fieri, quæque in uniuerſum contingentia dicuntur: ſcientia ex aduerſo in ijs eſt occupata, quæ in noſtra poteſtate non ſunt, quæque aliter ſe habere non poſſunt: Ab arte verò prudentia quoque longo eſt diſſita interuallo, proptereaquòd conſultatio propria de rebus non eſt, quæ per effectionem exiſtunt, ſed potius de ijs, quæ ſub actionem cadunt, itaut de rebus artificioſis vera, & propria conſultatio inſtitui non poſſit. Ariſtoteles autem ab enumeratione partiũ, quid ipſa ſit prudentia definit dicens, λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. *Relinquitur ergo ipſam eſſe habitũ verum cum ratione agentem in ijs, quæ homini bona, & mala ſunt.* Cum enim prudentia dici ſcientia non poſſit, cuius indoles in eo conſiſtit, ut ſit demonſtrativus habitus de rebus immutabilibus, nec etiam intelligentia, vel ſapientia, de quibus paulo poſt ſermo futurus, quæ ſimiliter ab inconſtantibus rebus abhorrent; neque ſit ars, quæ, ut nuper dicebatur, externorum operum effectione continetur, quæ poſt effectionem ipſam perſeuerant, conſequens eſt, ut *ipſa ſit habitus verus, cum vera, ac recta ratione agens in ijs, quæ homini bona, vel mala eſſe poſſunt.* In hac autem definitione ponitur habitus loco generis, reliqua autem verba ad deſignandam differentiam, quam ex triplici ratione Philoſophus deſumit, quarum prima eſt diſcrepantia rerum illarum, in quibus ars, & prudentia inhærent; illa ſiquidem in effectione, hæc autem in actione verſatur; quid autem inter effectionem, & actionem interſit, proximè declaratum fuit. Secunda ducitur ex ſigno: prudentiam enim in ijs occupatam eſſe, quæ ſunt homini bona, vel mala ex eo deprehendere nobis licet, quòd Periclem, ac tales prudentes cenſemus eſſe, quia ea, quæ ſibi ipſis, & alijs bona ſunt, internoſcere poſſunt, ac prouidere; unde eſt ut eoſdem œconomicos, & politicos appellemus, quia videlicet utilia ſibi, & domui ac ciuitati diſpiciunt, & in deliberationem adducunt. Tertia deſumitur ex alio ſigno, videlicet ex eo, quòd à Græcis temperantia dicitur, σωφροσύνη; quaſi prudentiæ conſeruatrix, ſed de his plura in Moralibus.

6.Ethc.5.

Prudentia quid.

Tres aliæ differẽtiæ quibus ars à prudentia, & ſcientia quæ diſtinguitur.

Sunt tres aliæ differentiæ, quibus ars à prudẽtia ſeiungitur, quarum prima in eo eſt, quòd ars in uſum producta nequit ad aliquam vitæ partem utilis eſſe, niſi quapiam virtute duce, ex earum genere, quæ ad mores hominis pertinent. Secunda in eo conſiſtere perhibetur, quòd ſiquis in ſuo peccat artificio volens, & ſciens, minus peccare dicatur, quàm ſi nolens peccaret, & inuitus, quoniam is ex imperitia, ac artis ignoratione peccare exiſtimatur. In prudentiæ autem officio contrarium euenit; magis enim reprehenditur, & vituperatur ille, qui volens, & ſciens, quàm qui nolens, & inſcius peccat, ſiquidem imprudentior, ac magis putatur demens, qui ſpontè decidit ab humanis bonis, quàm qui nolens, & ignorans in ipſis perſequendis interdum errat, atque decipitur; huic enim commiſeratio, & venia: illi autem vindicta, & pœna debetur. Tertia inter artem, & prudentiam eſt differentia, quod prudentia virtus eſt quædam hominis propria, quà homo eſt, quoniam hominem probum, ac bonum reddit, ipſamque rationem ac hominis naturam perficit; ars autem, quamuis intelligentiæ ſit virtus, non tamen ea, quæ perficit hominem, quà homo eſt; non enim ars hominem bonum, ſed bonum artificem reddit; ſecus prudentia, hæc enim efficit hominem bonum, cum verè prudens vir eſſe non poſſit, quin bonus idem probuſque ſit.

Confertur prudentia cũ opinione. In duobus conueniunt, & in duobus diſcrepant.

Comparat Philoſophus deinde prudentiam cum opinione dicens in duobus conuenire; & in duobus diſcrepare, prima conuenientia eſt quòd cum duplex ſit animæ pars, quarum una eſt ad contemplandum, & ſciendum: altera vero ad opinandum; prudentia,

quem-

quemadmodum opinio in opinante animæ parte reſideat: ſecunda conuenientia in eo eſt, quòd prudentia non ſecus ac opinio verſatur in ijs, quæ aliter ſe habere poſſunt, mutationique obnoxia ſunt. Prima differentia conſtituitur inter prudentiam, & opinionem, quòd prudentia non eſt habitus cum ſola ratione coniunctus, cum præter rationem oporteat appetitum moderatum, ac rectum eſſe, ſi prudenter agendum ſit; opinio vero ars, ac reliqui intelligentiæ habitus nullam in appetitu moderationem requirunt, cum ſatis habeant ſi habitus ipſi ſint ſolâ ratione directi. Secunda differentia petenda eſt, ex eo quòd opinionis eſſe poſſit obliuio, prudentiæ autem non item.

De intellectu, ſeu intelligentia.
6. Ethic. cap. 6.

Quartus ſuccedat intelligentiæ habitus, quem Ariſtoteles appellat *νοῦ mentem*; alij autem intellectum, vel intelligentiam, vult igitur inter habitus, quibus mens hominis illuſtratur, recenſeri etiam illum, qui in demonſtrationis principijs, quæ demonſtrari doctrinâ, & ratione non poſſunt, omninò verſatur; huiuſmodi autem principia ſunt, quæ à græcis, *ἀξιώματα*, *axiomata* dicuntur. Dandam autem hanc intelligentiæ virtutem probat Philoſophus ex eo, quòd neque ars, neque prudentia, neque ſcientia aut ſapientia poſitæ ſint in principiorum contemplatione, propterea conſequens ſit, ut intellectus, ſiue mens in ijs verſari debeat, cum aliud non ſuppetat ad quod huiuſmodi principia pertineant. Hoc autem poſtremis illis verbis expreſſit dicens, *τούτων δὲ τριῶν μηδὲν ἐνδέχεται εἶναι, λέγω δὲ τρία φρόνησιν, σοφίαν, ἐπιστήμην, λείπεται νοῦν εἶναι τῶν ἀρχῶν. Horum vero trium nihil eſſe poteſt (dico autem tria prudentiam, ſapientiam, ſcientiam) relinquitur, ut mens ſit principiorum.*

De ſapientia.
6. Ethic. cap. 7.
Duplex ſapientiæ acceptio.
Prima ſapientiæ notio.

Poſtrema virtus è genere earum, de quibus hactenus locuti ſumus, ſapientia dicitur, huius autem geminam notionem aſſignat, quarum prima minus eſt propria, iuxta quam ait ſapientiam primò dici eam, quæ perfectio quædam, & virtus eſt artis, & à qua ipſi artifices appelantur ſapientes, non ſimpliciter, ſed quodammodo, ſeu ex parte, hoc eſt ſapientes tantùm in opificio ſuo; hæc prima ſapientiæ notio cadit etiam in ipſam prudentiam, & in omnes diſciplinas arteſque cuiuſque generis. *Hoc itaque ſenſu* ſapientia nil aliud, quàm excellentia, atque præſtantia artis, adeout artifices eximiè periti, ac callidi iuxta hanc ſapientiæ uſurpationem, appellentur ſapientes, quatenus in opificio ſuo plurimum valent. Secunda eſt ſapientiæ notio magis propria, iuxta quam is dicitur ſapiens, qui rerum omnium ſcientiſſimus eſt, nec ulla eſt liberalis ars, aut doctrina tam abdita, nulla tam ampla facultas, ac diſciplina, quam ſuâ ipſius cognitione non complectatur. Vult igitur ſapientiam omnium ſcientiarum abſolutiſſimam, accuratiſſimam, & ſubtiliſſimam eſſe, ſic enim accepta non modo cognoſcit omnia, quæ ſingulis etiam artibus cognoſcuntur, ut ideireo omnium abſolutiſſima dicatur, ſed etiam ea, quæ cognoſcit, & artes, quas in ſe cohibet omnes, accuratiſſimè ſubtiliſſimèque intelligit, ut ob id in ſcientiis omnibus exquiſitiſſima ſit, & veluti ſingularum apicem obtinere dici poſſit, eſt enim quaſi flos omnium, cum quicquid in qualibet arte vel ſcientia præſtantiſſimum eſt, id ſapientiæ nomine decoretur, ſic enim habet. *Ὥστε δῆλον ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη ἂν τῶν ἐπιστημῶν εἴη ἡ σοφία. Quapropter perſpicuum eſt, exquiſitiſſimam in ſcientijs eſſe ſapientiam.* Et quoniam abſolutiſſima cognitio eſt ipſa ſapientia, qualis eſſe non poteſt niſi certiſſima ſit; ob id eam eſſe certiſſimam ait, eò quòd in rebus certiſſimis verſetur, cuiuſmodi principia ſunt, & ex principijs conſecutiones deductæ, atque adeo concludit. *ὥστ' ἂν εἴη ἡ σοφία νοῦς καὶ ἐπιστήμη, καὶ ὥσπερ κεφαλὴν ἔχουσα ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων. Itaque ſapientia erit intellectus, & ſcientia, ac veluti caput obtinens rerum honoratiſſimarum*; itaut velit ſapientiam eſſe cognitionem ex intellectu conflatam, atque ſcientia; ex intellectu, quoniam prima veri principia ex ſolâ terminorum perceptione nulloque ratiocinationis auxilio probè cognoſcit; ex ſcientia quoque, propterea quòd ex principiis abſolutè perſpectis conſecutiones, compleſſioneſque ratiocinando citra quodlibet errandi periculum concludit.

Sapientia iuxta primã uſurpationẽ, quid.
Secunda acceptio ſapientiæ.
Iuxta ſecundam acceptionem ſapientia quid.
6. Eth. c. 7.

DISSERTATIO XXIX.

De Syllogiſmo Topico, & Elencho, hoc eſt Opinatiuo, & Apparenti.

Tractationis ordo.

Syllogiſmum generatim ratione materiæ in tres diuidi ſpecies, Demonſtrativum nempe, Topicum, ſiue Opinativum, & Elenchum, ſiue Apparentem non ſemel diximus; cum autem de ſyllogiſmo demonſtratiuo, & quantum ad effectum quem parit, & quantum ad materiam ex qua confici debet, ſatis abundè fuerit à nobis hactenus diſputatum; ſupereſt de duobus reliquis diſſerendum. Ariſtoteles autem poſt libros reſolutorios, ordine octo libros Topicorum, *mox duos Elenchorum inſtituit.* Τόπος, *locus latinè dicitur, itaut Topicus, idem ſit ac localis. Ariſtotelis autem conſilium in libris Topicorum eſt artem tradere, per quam poſſimus de omni propoſito problemate ex probabilibus ratiocinari; atque adeo ſyllogiſmum dialecticum, ſiue opinativum, atque probabilem docere, idcirco huiuſmodi libros appellauit Topicos, quoniam in ipſis aſſignantur loca, tanquam fontes, ex quibus probabilium argumentorum copia poteſt hauriri; talia proinde argumenta ſolent topica nuncupari.* Ἔλεγχος, quod argumentum, *ſiue* inquiſitio *latinè redditur; præcipuè denotat argumentum fallax & vitioſum; ſpecie verum quidem apparens, at reipsâ decipiens; de huiuſmodi autem ſyllogiſmis, deceptorijs, ſiue de fallacijs argumentorum Ariſtoteles in duobus elenchorum libris diſputationem inſtituit. Hæc autem argumenta vocantur ſophiſtica, & qui ijs utuntur, ſophiſtæ; quoniam σόφισμα,* ſophiſma *latinè redditur commentum, dicitur autem σόφισμα, à verbo græco σοφίζω, hoc eſt ſapientem reddo; ſumuntur tamen eo ſenſu, ut argumenta ſophiſtica, idem ſonent, ac apparenter apta ad ſapientiam pariendam; dicuntur etiam litigioſa, atque contentioſa, quia ſolùm ad inutilem quandam contentionem, non autem ad eruendam veritatem conducunt.*

SECTIO PRIMA.

Quid ſit opinio, & quomodo à ſcientia differat.

Dandum opinionis habitum in humana mente.

DAndum opinionis habitum in humana mente perſpicuum eſt adeo, ut probatione opus non ſit, quandoquidem præter propoſitiones neceſſarias dantur etiam contingentes; hæ porrò nequeunt per ſcientiam, vel habitum principiorum cognoſci, cum horum habituum obiecta ſint propoſitiones neceſſariæ; conſequens igitur eſt, ut per alium habitum, qui dicitur opinio, cognoſcantur.

Diſcrimē inter ſcientiam, & opinionē. 1. Poſt. Tex. 194.

Sequitur aſſignandum diſcrimen inter ſcientiam, & opinionem, de quo Philoſophus acutè diſputat, nec immeritò propter magnam affinitatem, quam inter ſe habent. Duo autem ſtatuit diſcrimina, quorum primum ex obiecto deſumitur hunc in modum: illæ cognitiones, quarum obiecta ſunt inter ſe diuerſa, etiam inter ſe differunt; ſed opinionis obiectum differt ab obiecto ſcientiæ; ergo etiam opinio, & ſcientia differunt; minor oſtenditur, ex eo quia ſcientia eſt tantummodo de rebus uniuerſalibus, & per propoſitiones neceſſarias; opinio non ſolùm eſt de uniuerſalibus, ſed de particularibus, & per propoſitiones non neceſſarias; ergo opinionis, & ſcientiæ diuerſa ſunt obiecta.

Opinio in duplici eſt differentia.

Cum autem opinio in duplici poſſit eſſe diſcrimine, quandoquidem, alia eſt opinio vera, alia autem falſa; & utraque aut diſcurſu, aut ſine diſcurſu acquiſita; Philoſophus in præſens ſermonem habet de opinione vera diſcurſu, atque ratiocinatione, comparata, hæc enim cum ſcientia ſimilitudinem habet, ob id ait præter neceſſarium dari aliquod verum, quod aliter ſe habere poteſt, diciturque contingens, de quo ſcientia eſſe non poteſt: ſed nec intelligentia, ſiue intellectus, qui eſt principiorum habitus, proinde circa verum neceſſarium; ſola igitur opinio circa verum, ſed contingens verſatur.

Tex. 196. Duplici probat argumento opinionem circa contingens verſari, primum à vocis ſignificatione deſumit, opinio enim cognitionem incertam, ac debilem ſonat eorum, quæ aliter ſe habere poſſunt: alterum à communi omnium accipit conſenſu; nemo enim ſe dicit opinari aliquid, quando putat id aliter eſſe non poſſe, ſed potius ſcire affirmat; quando autem res contrario modo ſe habet, tunc ſe opinari dicit.

Tex. 197. Tranſit Philoſophus ad oſtendendum diſcrimen alterum inter opinionem, & ſcientiam, quod in animo noſtro, ſeu cognitionis modo conſiſtit; ad hoc autem tradendum occaſionem deſumit à dubio, quod in præſentia proponit aduerſus alteram priorem differentiam ab obiectis deſumptam, retorquet enim contra ſe proximè rationem allatam, & argumento ab obiectis accepto probat opinionem, & ſcientiam idem eſſe hunc in modum. Si verum eſt, quòd illi habitus, qui ſunt de eodem obiecto idem ſunt; cum ſcientia, & opinio de eodem obiecto eſſe poſſit, ſiquidem de eodem triangulo, quòd habet tres angulos æquales duobus rectis, poteſt aliquis opinari, alter autem ſcire, ſequitur idem eſſe opinionem, & ſcientiam.

Dubitationem auget Philoſophus dicens non ſolùm poſſe contingere, ut de eadem concluſione unus ſcientiam, alius opinionem habeat, ſed etiam per eadem media, & per eoſdem ſyllogiſmos donec ad prima principia peruenerit, qui enim opinatur, eandem infirmam cognitionem, quam de concluſione habet, de propoſitionibus quoque, per quas alter ſcientiam conſequitur, habere poteſt, & ſimiliter alias propoſitiones priores cum hæſitatione cognoſcere, & ipſa demum prima principia, adeout uterque per eoſdem ſyllogiſmos cognoſcat, hoc tamen diſcrimine, quòd alter firmiter teneat, & concluſionem, & omnia principia, alter verò cum hæſitatione, ſuſpicioneque oppoſitorum, ut enim aliquis per ſyllogiſmum opinatur quod res ſit, ita poteſt etiam opinari propter quid ſit, quod eſt opinionem habere non ſolum de concluſione, ſed etiam de medio termino, per quem alter ſcientiam habet, vel quòd ſit, vel etiam propter quid ſit.

Duas ſolutiones adducit, fiduciariam unam, & alteram per inſtantiam. Prima ſic ſe habet, dato, etſi non penitus conceſſo, quod eiuſdem rei ſint opinio, & ſcientia, non tamen ob hoc ſequitur eas idem eſſe: ratio autem, quia natura ſcientiæ, non ſolùm in obiecti neceſſitate, ſed etiam in animi noſtri certitudine conſiſtit, ut in definitione ſcientiæ fuit explicatum; hæ nanque duæ conditiones, adeo ſunt ſcientiæ neceſſariæ, ac eſſentiales, ut alterutra ſublata, ſcientia omninò corruat; ſi quis igitur ait Philoſophus, exiſtimauerit concluſionem non poſſe aliter ſe habere, eſſeque neceſſariam, & id credat per propria eius principia, puta per definitiones, quæ ſunt prima ſcientiæ principia, per quæ tanquam per media demonſtrationes fiunt, is certè non opinionem, ſed ſcientiam habere dicetur; at ſi eiuſdem demonſtrationis, cuius medium eſt definitio, cognoſcat propoſitiones, ut veras tantummodo, ſed non ut neceſſarias, cum ignoret eſſe definitionem, & ſubiecto prædicatum ineſſe ſecundum ſubſtantiam, & ſecundum eius naturam, hoc eſt, ineſſe per ſe, & quatenus ipſum, is per illud idem medium non ſcientiam, ſed opinionem duntaxat habebit, ſiquidem ipſius *quod*, quoniam per immediata principia, ſed abſque animi certitudine demonſtrat. Simili quoque modo ſi non per cauſam ratiocinetur immediatam, ſed vel per remotam, vel per effectum, vel per medium aliud quodcunque; & cum animi hæſitatione, opinionem habet ipſius *quod*, non autem ſcientiam, cum hæc ſiue tantum ipſius *quod* ſiue ſimul *quod*, & *propter quid*, tunc ſolum habeatur, quando adeſt animi certitudo. Inter opinionem igitur, & ſcientiam diſcrimen hoc in cognitionis modo conſiſtit; admiſſo nanque ſcientiam, & opinionem, de re eadem dari poſſe, non ſubinde concludendum eas eſſe idem, cum ſemper differentia ſuppetat ex cognitionis modo, in quo conuenire nunquam poſſunt, ſemper enim ſcientia certitudinem animi requirit; opinio autem eiuſdem incertitudinem expoſcit.

Alteram ſolutionem adducit, negando ſcilicet opinionem, & ſcientiam de eodem prorſus obiecto eſſe, hoc autem à ſimili demonſtrat, ſicuti ſe habet opinio falſa, & vera, ſic opinio, & ſcientia; ſed opinio falſa, & vera non ſunt de eodem penitus obiecto; ergo ſcientia, & opinio de eodem omnino obiecto non erunt. Maior patet, ob ſimilitudinem oppoſitionis. Minor inde patet, quia ſi opinio vera, & falſa poſſent eſſe de eodem omninò obiecto, multa ſequerentur abſurda, ac præſertim, quòd aliquis non opinaretur id, quod falsò opinatur, ſeu quod falſa opinio non eſſet opinio, quæ contradictionis eſt implicatio, & aduerſatur hypotheſi, quandoquidem ſupponimus dari veram, & falſam opinionem; id autem ſecuturum patet ex eo, quia veritas orationis, & res ipſa ſe mutuò conſequuntur; ſi nanque res eſt, vera eſt oratio dicens, rem eſſe, & viciſſim ſi vera eſt Tex. 198. & 200.

oratio

oratio dicens rem eſſe, reipſa eſt; ſi res igitur aliqua eſſe ſtatuatur, ut Socratem currere, neceſſe eſt, opinionem, quòd Socrates currat veram eſſe, nec fieri poteſt ut aliquis falsò opinetur Socratem currere, falſo ſiquidem opinaretur Socratem non currere; ſed non eadem eſt res Socratem currere, & Socratem non currere; dum itaque rem eamdem ſtatuimus, cuius vera ſit opinio, non datur eiuſdem opinio falſa, quoniam quilibet eam opinans verè opinabitur, hinc fit, ut qui non verè opinatur, non opinetur; conſtat igitur falſum eſſe conſequens, cum vera, & falſa detur opinio, quamobrem manifeſtum etiam veram, & falſam opinionem de eadem omninò re eſſe non poſſe.

Idem duobus modis.

Quoniam autem non ſimpliciter eiuſdem ſunt opinio vera, & opinio falſa, propterea Philoſophus diſtinctionem affert, qua declarat quo pacto ſint eiuſdem, & quomodo non ſint eiuſdem; ait igitur duobus modis idem dici poſſe; primò enim dici poteſt idem re, & ſubiecto; ſecundò poteſt idem dici ratione, & eſſentia, vera igitur, & falſa opinio poſſunt eiuſdem eſſe ſecundum ſubiectum, non tamen ſecundam rationem, & eſſentiam, omnis enim propoſitio ſubiecto, & prædicato conſtat; ſubiectum autem ſe habet ut materia, prædicatum, ut forma; opinio igitur vera, & opinio falſa poſſunt eſſe de eodem ſubiecto, ſeu circa idem ſubiectum poteſt verſari, ut circa eandem diametrum quadrati verſari poteſt opinio vera, qua quis exiſtimet *diametrum eſſe incommenſurabilem coſtæ*, ut etiam opinio falſa, qua quis putet *diametrum eſſe commenſurabilem coſtæ*, non tamen circa eandem rationem ſeu formam, hoc eſt circa idem prædicatum; idem enim prædicatum eſt quando in utraque propoſitione idem prædicatum affirmatur, vel in utraque negatur, non autem quando in una affirmatur, in altera verò negatur; tunc enim non eſt idem, ſed potius eſt inſtar duarum oppoſitarum formarum, quia prædicatum non accipitur abſolutè, ſed prout dicit affirmationem, vel negationem; de eodem igitur enunciationis ſubiecto poteſt eſſe opinio vera, & falſa, non tamen de eodem prædicato. Hoc idem de ſcientia, & opinione dicendum, nam de eodem eſſe poſſunt ſubiecto, non autem de eodem prædicato; poſſunt igitur eſſe de eodem ſecundum materiam, in cuius declarationem Philoſophus antea tradit in exemplum enunciationem *homo eſt animal* de qua poteſt eſſe ſcientia, & opinio, non tamen eodem modo; nam ſcientia dicit quòd non poteſt aliter ſe habere, opinio verò quod aliter ſe habere contingit; ſcire namque hominem eſſe animal nil aliud, quàm cognoſcere neceſſarium eſſe hominem eſſe animal; opinari autem hominem eſſe animal, nil aliud, quàm putare contingens eſſe, hominem eſſe animal, in hac enim enunciatione, hominem eſſe animal, eſt neceſſarium, habetur hominem eſſe animal tanquam dictum, quod tenet locum ſubiecti, *neceſſarium eſt*, appellatur modus qui habet rationem formæ, ſic etiam de contingenti, ut ſi dicatur hominem eſſe animal, eſt contingens; docet ergo Philoſophus de eodem ſubiecto eſſe opinionem, & ſcientiam, nam ſciens, & opinans novit hominem eſſe animal, non tamen de eodem ſecundum formam, quia non ſecundum idem prædicatum, ſed ſecundum oppoſita, nam unus enunciat modum neceſſarium, ſed alter contingentem; neceſſarium autem, & contingens ſunt oppoſita, quare concludit Philoſophus ſcientiam, & opinionem eſſe de eodem ſubiecto, non tamen ſecundum idem, hoc eſt ſecundum idem prædicatum.

Superioris dubi-

Hinc ſoluta manet dubitatio ſuperius allata, ſcilicet in particula centeſima nonageſima ſeptima, quæ in eo poſita erat, quòd illæ cognitiones, ſiue habitus non differunt, quoniam obiecta circa quæ verſantur, ſunt eadem, at obiectum ſcientiæ non differt ab obiecto opinionis; ergo ſcientia, & opinio non differunt: neganda eſt enim aſſumptio, & ad eius probationem in eo conſiſtentem quòd omne, quod aliquis ſcit, poteſt alius opinari, concedendum, puta quod cadit ſub ſcientiam, & opinionem, ſecundum materiam eſſe idem, non autem ſecundum formam.

rationis ſolutio.

Colligit ex dictis haud fieri poſſe, ut idem homo eodem tempore, & de eadem re ſcientiam, & opinionem habeat. ſequeretur enim eundem hominem eodem tempore cognoſcere eandem rem aliter ſe habere poſſe, & aliter ſe habere non poſſe. Tex. 181.

Propterea quòd multa de ſcientiæ, & opinionis diſcrimine, ac alijs habitibus dici poterant, de his tamen proteſtatur ſe non eſſe verba facturum, quoniam de his Logici non eſt diſſerere. Tex. 202.

Reliquum eſt, ut opinionis naturam indagemus, quam Philoſophus ut explicet ita loquitur, τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπόληψις τῆς ἀμέσου προτάσεως, καὶ μὴ ἀναγκαίας. *Hoc autem eſt exiſtimatio immediatæ propoſitionis & non neceſſariæ*. Hic autem Philoſophi loquendi modus videtur ſignificare opinionem nulla ratiocinatione comparari; propterea quòd propoſitio immediata eſt, quæ ſine medio, atque adeo ſine diſcurſu cognoſcitur. Ex adverſo autem videri poteſt, opinionem haud eſſe poſſe propoſitionis immediatæ, & abſque diſcurſu. Siquidem immediata propoſitio eſt, quæ maximâ ſui evidentiâ cogit intellectum ad ſibi præbendum aſſenſum, cuiuſmodi non ſunt niſi propoſitiones neceſſariæ, quæque demonſtrationis, atque ſcientiæ principia ſunt; fieri igitur non poterit, ut propoſitio ſit immediata, & neceſſaria non ſit.

Aſſumitur explicanda opinionis natura. 1. Poſt. tex. 195.

Aſſerendum tamen opinionem eſſe concedendam tam de propoſitionibus immediatis, quàm mediatis.

Aſſertio, quòd opinio ſit concedenda tam de propoſitionibus immediatis, quàm mediatis.

Explicatur autem, & ſuadetur aſſertio; quoniam in propoſitionibus neceſſarijs duplex habitus aſſignatur, quorum unus dicitur intelligentia, ſiue intellectus, & verſatur circa propoſitiones immediatas: alter autem dicitur ſcientia, quæ circa mediatas propoſitiones verſatur: non diſſimiliter in propoſitionibus contingentibus duplex debet habitus aſſignari, unus quidem, qui circa mediatas, alter vero, qui circa immediatas propoſitiones verſetur. Hoc totum apud Ariſtotelem legimus, præſertim quando ait, ἀκολουθεῖ γὰρ ὁ μὲν νοῶν, ὁ δὲ δοξάζων διὰ τῶν μέσων, ἕως ἂν εἰς τὰ ἄμεσα ἔλθῃ. *Perſequetur enim media, & qui ſcit, & qui opinatur, donec ad immediata peruenerit.* Aperte ſiquidem hiſce verbis declarat dari opinionem de propoſitionibus mediatis; adeò ut velit opinionem dari de concluſionibus, quæ ex primis propoſitionibus deducantur. Fatendum igitur ex Ariſtotelis ſententia dari opinionem ratiocinatione comparatam.

Rationes ſuadetur dari opinionem de propoſitionibus mediatis. Auctoritate probatur. 1. Poſt. tex. 197.

Dari etiam opinionem abſque diſcurſu idem Philoſophus teſtatur dicens dari quadam prima principia probabilia; de ipſis enim ita loquitur. Ἔνδοξα δὲ, τὰ δοκοῦντα πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις ἢ πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις, ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις καὶ ἐνδόξοις. *Probabilia autem ſunt, quæ videntur omnibus, vel pleriſque, vel ſapientibus; atque his, vel omnibus, vel pleriſque, vel maxime notis, & claris.* Et ideo ſuperiori loco dicebat tam à ſciente, quam ab opinante reſolutionem concluſionis in immediata principia fieri.

Dari etiã de propoſitionibus immediatis auctoritate ſuadetur. 1. Topic. cap. 1.

Eadem autem aſſertio ratione quoque ſuaderi poteſt, quoniam ſæpe ſæpius intellectus humanus ad opinandum

Ratione probatur aſſertio.

mandum ex varijs medijs probabilibus ratiocinans inducatur. Et certè ſi intellectus eliceat aliquem aſſenſum opinando, non apparet cur ex illo non poſſit alium aſſenſum opinionis itidem deducere. Deinde nec etiam minus eſt exploratum dari res quaſdam, quibus apprehenſis intellectus ſtatim experitur ſe maximam habere propenſionem ad præbendum illis aſſenſum, licet cum non integra certitudine, & ſecuritate, ſed tantum cum probabilitate; huiuſmodi autem ſunt propoſitiones, de quibus intellectus opinionem habet ſine diſcurſu, ad quarum aſſenſum ex ſe ipſo inclinationem habet. Ratio autem, quia ſicut datur ſtatus in prædicatis eſſentialibus, ita in accidentalibus; proinde cum in earum probatione intellectus non deueniat ad neceſſarias propoſitiones, quoniam ex neceſſario non ſequitur contingens, peruenit ob id ad aliquas primas, & immediatas contingentes, quibus ex probabili connexione terminorum aſſentitur, qualis eſt vulgata illa propoſitio. *Omnis mater diligit filium*. Definiens igitur Ariſtoteles opinionem eſſe exiſtimationem immediatæ propoſitionis, & non neceſſariæ, ad illam reſpexit, quæ ſine diſcurſu comparatur; non tamen ad alteram quæ ratiocinatione acquiritur, quæ ex eiuſdem ſententia duplex eſt, nimirum *propterquid*, &

1. Poſt. Tex. 197.

quia, quod ex ipſo deſumitur; ad calcem enim illius particulæ ſic loquitur, ὥσπερ γὰρ καὶ τὸ ὅτι δοξάζειν ἐστί, καὶ τὸ διότι· τοῦτο δέ, τὸ μέσον. *Vt enim licet opinari quod ſit, ita etiam cur ſit, hoc autem eſt medium*. Et iure nam ſicut alicuius neceſſarij notitia habita ex propoſitionibus neceſſarijs immediatis dicitur ſcientia *propterquid*, habita verò ex mediatis dicitur *quia*; non diſſimiliter notitia alicuius veri contingentis, acquiſita ex propoſitionibus immediatis, & contingentibus, dicitur opinio *propterquid*, acquiſita verò ex mediatis, dicitur *quia*.

Ariſtotelis auctoritas explicatur

Nec ſuperior doctrina eſt ab Ariſtotelis conſilio penitus aliena, nam dicens opinionem eſſe exiſtimationem immediatæ propoſitionis, & non neceſſariæ, verò ſpectabat, ut innueret omnem opinionem ſaltem ad primas propoſitiones immediatas reduci. Vel ita locutus eſt, quoniam tantum diſtinguere volebat opinionem, quæ in genere proximo conuenit cum notitia neceſſaria acquiſita per habitum intellectûs, ſupponens non abſimili modo à ſcientia diſtingui opinionem acceptam pro illa, quæ ratiocinatione comparatur; opinionem ſiquidem ibi generatim tam ab intellectu principiorum, quàm à ſcientia diſtinguit.

Fit ſatis factioni in contrarium adductæ.

Nec allata ſuperior ratio in gratiam oppoſitæ ſententiæ alicuius eſt roboris, cum diceretur hæc duo cohærere non poſſe, & quòd propoſitio ſit immediata, & quòd neceſſaria non ſit. Enim verò ex immediatis propoſitionibus, aliæ ſunt, quæ per euidentiam ſui cogunt intellectum ad aſſenſum certum, ac neceſſarium, & hæ ſunt demonſtrationis principia: aliæ verò, quæ per ſui probabilitatem, & veriſimilitudinem inclinant intellectum ad aſſenſum non adeo certum, ac firmum: & hæ ad opinionem pertinent.

Opinionis definitio ab Ariſtotele tradita poteſt etiam opinioni per diſcurſum comparatæ accommodari. Opinionis definitio.

Opinionis autem definitio ab Ariſtotele tradita nullo negotio poteſt opinioni habitæ per diſcurſum accommodari, itaut ſcientiæ reſpondeat, ſi propoſitionis immediatæ loco, ponatur mediata, & efformetur definitio opinioni ratiocinatione comparatæ ſatis appoſitè conueniens hoc modo *eſt exiſtimatio mediatæ propoſitionis, & non neceſſariæ*. Præſtat tamen uniuersè definitionem opinionis hunc in modum efformare. *Opinio eſt aſſenſus determinatus unius partis contradictionis cum formidine alterius*. Dicitur *aſſenſus*, in hoc enim opinio conuenit cum ſcientia, & cum alijs neceſſarijs notitijs, proindeque ſtat loco generis. Dicitur *determinatus*, determinatio enim ponitur loco differentiæ, per quam opinio à dubio ſuſpicioneque diſtinguitur, dubitans enim in neutram partem declinat, ſed remanet anceps; ſuſpicans verò tametſi magis in unam, quàm in alteram partem propendeat, quia tamen leuioribus mouetur indicijs, & coniecturis, ob id non aſſentitur uni determinatè, ſed opinans, utpotè magis urgentibus rationibus innixus, alteri parti determinatè quidem adhæret. Adhuc tamen opinio à ſcientia diſtinguitur, nam opinionis determinata adhæſio, non adeo fixa eſt, ac ſtabilis, ut omnem formidinem oppoſitæ partis excludat, at verò ſcientiæ adhæſio determinata nullam formidinem oppoſitæ partis inuoluit.

Determinata adhæſio ſcientiæ ex duplici fonte prouenit.

Determinata autem ſcientiæ adhæſio ex duplici fonte profluit, nimirum ex natura obiecti circa quod ipſa verſatur, quod omninò neceſſarium eſt, nec poteſt aliter ſe habere; & ex modo quo circa illud verſatur, cuiuſmodi eſt certitudo, & euidentia, quandoquidem ſcientificus aſſenſus talis eſt, ut in eo inuoluatur virtute iudicium quoddam incluſum de impoſſibilitate ſui oppoſiti; hinc ſcientiæ adhæſio determinata eſt ad alteram partem ſine formidine; contrario autem modo ſe habet opinio, propterea quòd hæc aut circa contingens, & variabile obiectum verſatur, aut ſi verſatur circa obiectum neceſſarium, non tamen modo neceſſario, quoniam ad illud oritur medio probabili, & dialectico, quod in ipſa probatione poteſt deficere; hinc neceſſe eſt opinionem formidini ſemper obnoxiam eſſe, aut ex uno, aut ex altero capite è duobus commemoratis, adeout in aſſenſu opinatiuo virtute ſaltem inuoluatur iudicium, quod habet obiectum contingens, ſeu potens aliter ſe habere; vel utitur medio, quod in probatione poteſt deficere.

Magis opinionis explicatur natura.

Ad magis autem explicandam opinionis naturam prout à ſcientia diſtinguitur, iuuabit aduertere quid ſibi velit Philoſophus in particula centeſima nonageſima quinta; nam ibi videtur decernere opinionem eſſe circa contingentia, quæque poſſunt aliter ſe habere, & per hoc illam à ſcientia ſecernere, quæ circa neceſſaria verſatur. Alij autem diſtinctionem hanc in eo poſitam arbitrantur, quòd ſcientia ſit certa, & firma cognitio; opinio autem incerta quædam, & imbecillis exiſtimatio, iuxta quem philoſophandi modum ſcientia certi eſſe dicitur: opinio autem incerti, & quoniam hæc incertitudo, ſiue imbecillitas aſſenſus, probabilitas appellatur, ob id duplex aſſenſus perhibetur, certus unus, & probabilis alter.

Aſſenſus duplex certus unus, & probabilis alter.

Contingentia ſe tenet ex parte obiecti, certitudo ex parte cognitionis.

Hæc ut clarius intelligantur, oportet aduertere commemoratos explicandi modos reipsà diſtingui; propterea quòd contingentia ſe tenet ex parte obiecti, hoc enim dicitur contingens, vel neceſſarium, ſed incertitudo ſeu imbecillitas aſſenſus ſe tenet ex parte cognitionis, enimverò certitudo eſt quædam intellectûs adhæſio, quæ ſi firma penitus fuerit in ſcientiam, ſi autem imbecillis ac debilis admodum, in opinionem cadit; hæc tamen duo haud neceſſario cohærent, quin potius unum ab altero diſiungi poteſt, quandoquidem circa obiectum contingens dari poteſt aſſenſus omninò certus, ac firmus. Et circa obiectum neceſſarium, dari poteſt aſſenſus incertus, & imbecillis. Primum apertè conſtat ſi namque videam Socratem currere, proculdubio futurum, ut intellectus meus firmam eliciat aſſenſum de tali curſu. Secundum etiam non minus notum, propterea quòd de re maximè neceſſaria ſi fuerit à ſenſibus valde remota

nequit

nequit haberi euidens cognitio, proinde non niſi incerta.

Neuter prædictorum modorum ſufficiens eſt, & adæquatus.

Ex his facilè intelliges prædictorum modorum neutrum eſſe ſufficientem, & adæquatum ad opinionis naturam explicandam, quin potius utrunque ſub disiunctione coniungendum eſſe. Quandoquidem ſcientia, & certitudinem actûs, & neceſſitatem obiecti omninò requirit, adeo ut ſiue detur aſſenſus certus circa obiectũ contingens, ſiue probabilis tantum circa obiectum neceſſarium, ſemper ad opinionem pertineat. Nec oppoſitum docere voluiſſe, videtur Ariſtoteles; dum enim ait, ὅτι λείπεται. δόξαν εἶναι περὶ τὸ ἀληθὲς μὲν ἢ τὸ ψεῦδος, ἐνδεχόμενον δὲ καὶ ἄλλως ἔχειν. *Quamobrem remanet, ut opinio ſit circa id, quod eſt quidem verum, aut falſum, ſed etiam poteſt aliter ſe habere.* Quod apertius declarat dum ſubdit. Καὶ ὁμολογούμενον δ᾽ οὕτω τοῖς φαινομένοις. ἥτε γὰρ δόξα, ἀβέβαιον· καὶ ἡ φύσις ἡ τοιαύτη. *Atque hoc conſentaneum eſt iis, quæ apparent. Nam opinio eſt res inconſtans, & natura eius eſt eiuſmodi.* Noluit adæquatè opinionem omnem explicare, ſed illam duntaxat, quæ deficit à ratione ſcientiæ ex parte obiecti, nam ex parte huius ibi ſcibile, & opinabile diſtinguit; cum enim ſuperius ſcientiam de neceſſario obiecto eſſe docuiſſet, ibi tantum determinare voluit cognitionem de obiecto contingenti opinionem eſſe dicendam. Vel ut alijs placet. Philoſophus ibi per contingentiam non tam ſumpſit illam quæ dicitur in eſſendo, quâ ſcilicet aliquid poteſt aliter eſſe; ſed in cognoſcendo, quâ dicitur contingens id, quod non cognoſcitur aſſenſu firmo, ac certo formidinem omnem excludente de parte oppoſita, ſed aſſenſu infirmo, & variabili, adeo ut intellectus poſſit in oppoſitam partem declinare, iuxta quam ſignificationem ab eo videtur ſumpta contingentia in libris, qui topicorum dicuntur.

Ariſtotelis auctoritati ſit ſatis.

1. Poſt. Tex. 193.

Fautores ſecundæ explicationis, quid ſibi voluerint, declaratur.

Fautores autem ſecundi modi explicandi opinionis naturam, vel incertitudinem, & imbecillitatem aſſenſûs non tam ex parte actûs ſumpſerunt, quàm ex parte obiecti, quando nimirum hoc neceſſarium non eſt, nec immutabile. Vel forſan inadæquatè opinionem ſumpſerunt, nempe duntaxat pro illa, quæ ſe tenet ex parte actus, non recedentes à communi loquendi modo, iuxta quem opinio ſolet uſurpari, quemadmodum ſcientia, pro omni cognitione certa, ac euidenti, quamuis de contingentibus, ſiue de ijs, quæ poſſunt aliter ſe habere.

An de ratione probabilis opinionis ſit formido de parte oppoſita.

Grauis tamen eſt dubitatio an, ſcilicet, & quomodo ad rationem opinionis formido de parte oppoſita pertineat.

Opinionis multiplex acceptio.

Sed ad opinionis naturam clariùs explicandam, iuvabit aduertere opinionis haud unam eſſe notionem, propterea quòd Primò ſumitur latâ quâdam ſignificatione pro quocunque aſſenſu, ſiue certo, ſiue non, iuxta quam uſurpationem dicere ſolemus Platonem, vel Ariſtotelem &c. talis opinionis fuiſſe. Secundò propriè ſumitur pro aſſenſu obiecti neceſſarij, ſiue contingentis cum formidine tamen partis oppoſitæ. Tertiò accipitur pro aſſenſu veri contingentis ut ſic, & opinio propriſſimè dicitur. Ex his tribus acceptionibus, prior ad hunc locum non pertinet, ſed duæ poſteriores ad præſens attinent inſtitutum. Nec omittendum aduertere, quod eſt notatu dignum, non eandem eſſe Platonis, & Ariſtotelis de opinione ſententiam; quandoquidem Plato ſcientiam idearum, opinionem vero ſenſibilium ſingularium eſſe dicebat: Ariſtoteles autem opinionem, & ſcientiam uniuerſalium eſſe profitetur, modo tamen diuerſo. Plato etiam dicebat opinionem eſſe circa generationem, & circa ea, quæ fiunt. Ariſtoteles opinionem cenſuit in intellectu ſuam habere ſedem; Plato autem in imaginatione ex *Themiſtij* ſententia, ponendam arbitrabatur. Dum autem hic de opinione ſermonem inſtituimus, ad aurea *Ariſtotelis* illam accipiendam volumus.

Variæ de opinione ſententiæ.

De opinionis eſſentia variæ ſententiæ.

De opinionis autem eſſentia variæ extant ſententiæ, è quibus prima eſt dicentium ad opinionis naturam non ſpectare formidinem, ſed eam ſolum eſſe cognitionem eſſentialiter per medium probabile, ex quo aliqua formido, tanquam eius proprietas ſubſequitur. Huius autem ſententiæ auctor triplicem ſpeciem opinionis facit. Prima eſt circa obiectum, quod re ipſa, vel ſecundum exiſtimationem contingit aliter ſe habere. Secunda circa concluſionem neceſſariam per medium contingens, ſed exiſtimatum neceſſarium. Tertia circa concluſionem neceſſariam per medium vel reipsâ contingens, vel ſecundum exiſtimationem, & hanc formido conſequitur.

Prima ſententia. Dur q. prol. ar. 2.

Secunda eſt dicentium opinionem eſſe cognitionem ſine cauſa. Secunda.

Tertia eorum eſt, qui putant opinionem eſſentialiter includere formidinem, non ita ut formido ſit de opinionis eſſentia, ſed quoniam opinio eſt aſſenſus imperfectus, adeo ut ex eius natura ſequatur formido, etſi huiuſmodi natura per formidinem explicetur; iuxta quem dicendi modum ad opinionis eſſentiam non pertinet, ut acquiratur per medium probabile, ſed ſolum, ut natura talis aſſenſus ſit imperfecta, proindeque ex ipſa formido ſequatur. Hi porrò contendunt formidinem non eſſe obiectum formale motiuum, & terminatiuum, ſed formalem eſſe rationem obiecti ex parte intelligentis, quia nimirum intelligens ad aſſentiendum talem habet rationem aſſenſus, ut ineuidens, atque formidoloſus ſit. Hinc dixerunt opinionem eſſe aſſenſum cum formidine de parte oppoſita, formidinem autem, vel ex parte habentis, vel ex parte medij, vel ex parte concluſionis attendi poſſe. Tertia.

Quarta ſententia eorum eſt, quibus placuit ineuidentiam, ſeu obſcuritatem quandam veritatis obiecti, unde profluit formido, ad opinionis eſſentiam pertinere. Quarta.

Quinta eſt ſententia dicentium formidinem per accidens ad opinionem attinere; vel nimirum ex diſpoſitione recipientis medium ſine firma adhæſione; vel ex æqualitate rationum ad partes oppoſitas: vel ex aliquo alio accidenti. Quinta.

Sexta eorum eſt, quibus eſt viſum formidinem eſſe de ratione opinionis falſæ, non autem veræ. Sexta.

Septima demum eſt arbitrantium opinionem per formidinem eſſentialiter conſtitui. Septima.

Pro controuerſiæ diſſolutione præmittendum opinionem poſſe accipi pro actuali, & eſt actus intellectus; & pro habituali, & eſt habitus acquiſitus per actus, utraque autem uſurpari poteſt pro aſſenſu concluſionis per medium, vel pro aſſenſu alterius propoſitionis ſine medio; habitualis autem opinio, quædam eſt qualitas intellectum inclinans ad præbendum aſſenſum alicui obiecto, ſic imperfectum, ut ſcientiæ certitudinem non habeat. Hoc loco ſumitur à nobis opinio omnibus modis enarratis.

Amplius illud etiam eſt conſideratione dignum, hanc aſſenſûs incertitudinem eſſe circa aliquod obiectum ex triplici fonte; primò nimirum ſi concluſio ſit neceſſaria, ſed per medium probabile cognoſcatur, vel per neceſſarium, non tamen cognitum ut neceſſarium. Secundò ſi concluſio ſit contingens, & medium contingens, cognitum tamen ut neceſſarium. Tertiò ſi medium ſit contingens, itemque

con-

conclusio, & ut huiuſmodi cognoſcantur.

Prima aſſertio.

His habitis Aſſerendum primò formale opinionis obiectum eſse vel re ipsâ contingens, vel neceſsarium, ſed propoſitum ut non neceſsarium.

1. Poſt. Tex. 195. & 6. Eth. cap. 3.

Hanc aſsertionem docuit profectò Philoſophus locis ſupra commemoratis.

Prima ratio.

Ratio etiam aſsertionem eandem conuincit ab ipſomet Ariſtotele tradita, quia nimirum circa formale obiectum prædictum verus eſse poteſt aſsenſus, qui tamen nec ſit ſcientia, nec intelligentia, nec ollus ex alijs; ergo erit opinio.

Secunda.

Amplius. Opinio cognitionem infirmam ſignificat, & talis naturæ ut ſit circa id, quod aliter ſe habere contingit, cum nemo arbitretur ſe opinari id, quod impoſſibile aliter ſe habere putat.

Tertia.

Præterea. Ad ſcientiæ rationem duo requiri ſolent, videlicet, & obiecti neceſſitas, & neceſſitas ex parte modi cognoſcendi, ut ex ſcientiæ definitione liquet, dicitur enim eſse rei neceſsariæ, & quod cognoſcatur eſse neceſsariam; unâ igitur ex his conditionibus deficiente, cognitio, ſcientiæ rationem ſibi vendicare non poterit; cum autem nullum aliud ſuppetat cognitionis genus, ad quod illa pertineat, conſequens ſit ut ſit opinio; quamobrem opinio eſse poteſt circa neceſſarium obiectum, non tamen cognitum ut neceſſarium. Pro defectu autem unius conditionis è duabus prędictis opinio conſtituitur, quoniam ipſa eſt aſſenſus quidam imperfectus, atque adeo mali rationem habet, quemadmodum ſcientiæ debetur ratio boni; bonum autem ex integra cauſa, malum verò ex quocunque defectu.

Secunda aſſertio quod de ratione opinionis probabilis ſit habere admixtā formidinem, vel actu, vel poteſtate de parte oppoſita.

Aſſerendum ſecundò de ratione opinionis probabilis eſſe ineuidentiam, unde habet formidinem admixtam actu de parte oppoſita, vel poteſtate.

Ratio.

Explicatur & ſuadetur aſſertio; nam aliquod inter ſcientiam, & opinionem aſſignandum eſſentiale diſcrimen; ſed hoc aliud profectò eſse non poteſt, niſi quòd ſcientia ſit cognitio, quæ ex genere ſuo, & ex natura obiecti circa quod verſatur, & modo quo illud attingit ſit incapax falſitatis, ac ob id etiam formidinis de parte oppoſita; opinio autem contra ſit cognitio ineuidens, cui ex ſuo genere, poteſt ſubeſſe falſum, & aliquo modo formidinem habere poteſt admixtam; ergo de ratione opinionis eſt ut ſit ineuidens, & idcirco habeat formidinem actu, vel poteſtate de parte oppoſita.

Superioris rationis comprobatio.

Hæc autem clariora redduntur ex conſideratione opinionis veræ, ſi hæc enim circa contingens obiectum verſetur, etſi prout vera conformitatem cum eo hic, & nunc includat; quoniam tamen obiectum eſt inconſtans, ac variabile, poterit illa cognitio ex genere ſuo, & ex obiecto falſa reddi; quod ſi circa neceſsarium obiectum verſetur per medium tamen probabile, quamuis conformitatem cum eo inuoluat, adhuc tamen ex procedendi modo falſa reddi poteſt, eò quòd medium cui innititur neceſsarium non eſt: ſeu propoſitiones, ex quibus opinio deducitur, neceſſariæ non ſunt; opinio igitur talis eſt cognitio ex ſuo genere, ut, ſi non actu formidinem habeat adnexam, illam tamen habere poſſit, quoniam tum ex obiecto, tum ex modo procedendi poteſt illi ſubeſse falſum. Opinio igitur neceſſariò formidinem actu, ſeu poteſtate, hoc eſt formidinis capacitatem inuoluit, hęc enim ex aſsenſus opinatiui natura proficiſcitur, qui ex ſuo genere talis eſt, ut nunquam aſsenſus ſcientifica certitudinem ac firmitatem aſsequatur. Opinio autem tunc actu formidinem habet admixtam de oppoſito, quando intellectus conſiderat expreſsè quàm infirmum ſit medium illud, quo ducitur ad opinandum, vel aduertit alicuius eſſe roboris medium etiam partis aduerſæ; tunc enim intellectus timet, ac ſuſpicatur, ne aliter ſe res habeat ac ipſe putat. Capacitas igitur formidinis de parte oppoſita, eſt opinionis propria, vel ratio quidem ad eius naturam pertinens. Vnde autem impediri poſſit, ne huiuſmodi capacitas, vel aptitudo reducatur ad actum, adeo ut opinio formidinem poteſtate habeat, actu tamen non habeat, ſupereſt explicandum; quamuis autem plura ſint quibus id acceptum referri poſſit, duo tamen præſertim, non immeritò perhibentur. Primum eſt inaduertentia, & minus accurata conſideratio, quæ tamen facilè haberi poteſt; quando namque intellectus non aduertit imbecillitatem motiui, quo ducitur ad opinandum, vel aliquod etiam motiuum partis oppoſitæ, tunc actu formidinem de oppoſito non habet, quam tamen diligentius conſiderando, facilè quidem habere poſſet. Ad hanc minus accuratam conſiderationem temeritas, & præſumptio pertinet; ex his enim ſæpè videmus nonnullos indoctos debilibus tantùm rationibus ductos adeo pertinaciter ſuis adhærere ſententijs, ut non opinari, ſed verè ſe ſcire conſtanter exiſtiment, & oppoſitum impoſſibile prorſus putent; temeritas autem ex ignorantia, nunquam enim, dicebat Tullius, *Temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur*; prouenit etiam ex voluntatis pertinacia, ut videre licet in ijs, qui ſua falſa dogmata veritati ſummoperè conſentanea iudicanda contendunt. Secundum unde habet opinio, ne in actum formidinis exeat, rectè cenſetur fundamentum cui innititur; hoc enim quamuis & conditione ſua incertum, & fallens omninò ſit, quia tamen experientijs plurimis comprobatum, & verum utplurimum deprehenditur; ob id citra formidinem recipi ſolet: & hac ratione abſque formidine de oppoſito præbet intellectus aſsenſum propoſitionibus immediatis, quibus Moralis abundat diſciplina, cuiuſmodi ſunt illæ. *Omnis mater diligit filium. Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit; Amantium iræ amoris redintegratio eſt*, & aliæ huiuſmodi; ita pariter intellectus aſsentitur antiquis hiſtorijs; tametſi nanque teſtimonium humanum ſit medium fallax ad aſsentiendum, eſse tamen poteſt tot hominum auctoritate firmatum, ut nihil de oppoſito formidemus, quin potius de ijs certitudinem quandam, etſi non phyſicam, moralem tamen aſsequamur, adeòut Aurelius Auguſtinus de hac certitudine loquens, hęc verba protulerit. *Abſit*, inquit, *ut ſcire nos negemus, quæ teſtimonio didicimus aliorum, alicquin neſciremus eſſe Oceanum, neſciremus eſſe terras, atque urbes, quas celeberrima fama commendat*. 15 de trinitate cap. 12.

Dubitatio.

Inſignis tamen difficultas inſurgit; enimverò dictum à nobis fuit à ratione eſſentiali opinionis formidinem omninò prodire, cum tamen prius dictum fuiſſet in explicanda opinionis definitione determinationem ad alteram partem in ipſa opinione requiri, ſed hæc cohærere ſimul non poſſe videntur.

Solutio dubitationis.

Difficultati tamen occurritur dicendo etſi formido à ratione eſſentiali opinionis prouenjat, hinc tamen ex opinione non tolli determinationem ad alteram partem, etiam quando actualis ipſa formido interueniat: hoc enim dubitationis, vel ſuſpicionis tantummodo proprium eſt; ſolum id igitur à formidine prouenit, ut intellectus iudicet formaliter, vel virtute obiectum illud probabile poſſe aliter ſe habere, quoniam aſſenſus determinatus, quem præſtat alteri parti non eſt cum euidentia, & certitudine, adeo ut formido ſolum opinioni firmitatem aſſenſûs non

autem

autem determinationem adiuuat.

Obiectiones, atque difficultates proponuntur. Prima difficultas. Aduerſus tamen hactenus expoſita, quædam ſe offerunt expendenda; & primò quidem licebit oſtendere formidinem ad opinionem non requiri, ſic arguendo. Actus opinatiui ſcientiam non deſtruunt, non raro ſiquidem uſo venit, ut eadem concluſio non ſolùm rationibus probabilibus, ſed etiam neceſſarijs probetur; conſequens igitur ut huiuſmodi actus opinandi nullam habeant formidinem; conſecutio inde conſtat, quoniam formido, & ſcientia ſimul cohærere non poſſunt.

Solutio. Huius difficultatis enodatio ex dicendis ſectione ſequenti petenda eſt; interim ſit ſatis reſpondendo ſuprapoſitam difficultatem alicuius eſſe roboris aduerſus actualem formidinem, non autem aptitudinalem, de qua in præſentia ſit ſermo.

Secunda difficultas. Amplius. Negatio certitudinis & euidentiæ, unde formido originem trahit, non pertinet ad eſſentiam actûs opinatiui: ergo nec etiam formido; Illatio clara eſt; aſſumptum verò inde conſtat, eoquòd nulla negatio ſpectat ad eſſentiam alicuius poſitiui, cuiuſmodi eſt opinandi actus.

Solutio. Solutio facilis quandoquidem, ut in aliis ſimilibus, negatio non pertinet ad eſſentiam rei poſitiuæ, ſed potius differentia per ipſam negationem circumſcripta, hoc idem in præſentia dicendum, videlicet negationem certitudinis, & euidentiæ non ſpectare ad eſſentiam actûs opinandi; ſed differentiam, quæ per talem negationem innuitur.

Tertia difficultas. Acrius urgent aliqui hoc modo. Poteſt eſſe opinio de aliqua concluſione neceſſaria, utpote cognitio habita ex principijs non neceſſariis, ſed tantum probabilibus, itemque communibus; at in huiuſmodi opinione nequit formido reſidere; quoniam talis concluſio falſa eſſe non poteſt; ergo formido ab opinione non requiritur.

Solutio. Prętermiſſis variis reſpondendi modis, difficultatis enodationem paucis perſtringam dicendo opinionem de concluſione neceſſaria ex natura obiecti falſam eſſe non poſſe; ex modo tamen procedendi poſſe, quatenus nimirum concluſio deducitur ex medio non neceſſario; hinc enim concluſionj quantumuis neceſſariæ poteſt ſubeſſe falſum, non concluſioni ſecundum ſe inſpectæ, ſed quatenus ex tali medio deductæ; ad eum autem modum, quo ipſa poteſt ſubire falſitatem, conuenit etiam formidinis aptitudo.

Quarta difficultas Præterea. Poteſt intellectus in oſtendenda concluſione contingenti aliquem actum elicere, quo duntaxat propoſitionem eſſe veram attingat, nullatenus contingentiâ ſpectatâ; hoc poſito talis actus foret ſine formidine, quia per illum intellectus non reſpiceret oppoſitum cognoſcendo illud eſſe poſſibile, cumtamen huiuſmodi actus opinatiuus dici debeat, nam eo ipſo procreatur opinio; quod autem de opinandi actu, de opinione quoque dicendum; quamobrem ſi actus opinandi haud neceſſario formidinem expoſcit, nec etiam opinio.

Solutio. Reſpondendum hac argumentatione tantum concludi opinionem ſine actuali formidine reperiri poſſe, quod ultrò concedimus, non tamen ſine illa, quæ aptitudinalis nuncupatur.

Quinta difficultas Nec modo abſimili diluetur alia difficultas in eo poſita, quòd opinio poteſt augeri non auctâ formidine, rationibus enim probabilibus multiplicatis augetur quidem opinio, minuitur tamen formido; hęc igitur ad operationis eſſentiam non ſpectat.

Solutio. Modo, inquam, non abſimili difficultas hæc poteſt enodari dicendo per illam concludi tantum formidinem actualem ab opinione ſeiungi poſſe, non autem aptitudinalem, propterea quòd actualis formido eſt, quę eò magis minuitur, quo plures afferuntur rationes probabiles, aptitudinalis tamen ſemper inuariata perſiſtit, nec ex opinione probabilium rationum multiplicatione poteſt euelli, ſed ſolùm magis, ac magis impediri quominus in actum exeat.

Sexta difficultas. Opinio diſponit ad ſcientiam; ergo conditionem, quę ſcientię repugnat habere non poteſt.

Solutio. Huius difficultatis occaſione multa dicenda forent, paucis tamen ſatisfaciam reſpondendo opinionem ad ſcientiam diſponere duntaxat eo nomine, quòd aliquo modo cognoſcentem reddit intellectum; huic enim longe melius aliquâ ratione obiectum cognoſcere, quàm penitus ignorare.

Septima difficultas Tandem aduerſus id, quod non multo antea dicebatur, ſcilicet opinionem poſſe eſſe circa neceſſarium obiectum. Quemadmodum enim aſſentiri rei non neceſſarię ut neceſſarię, falſitatem inuoluit, quoniam intellectus per illum aſſenſum rem iudicat aliter, ac eſt; ita aſſentiri rei neceſſarię ut non neceſſariæ, ſed ut variabili, quoniam intellectus per huiuſmodi aſſenſum rem etiam indicat aliter ac eſt; talis igitur aſſenſus foret omninò falſus, proindeque opinio probabilis non erit.

Solutio. Obuiam itur dicendo gemino modo rem poſſe neceſſariam iudicari variabilem eſſe; primò formaliter, ut aiunt, quo pacto non conſtituitur opinionis obiectum, ſed erroris, nec intellectus hoc modo aſſentitur rei neceſſariæ, ut non neceſſarię. Secundò virtute per abſtractionem, quatenus intellectus aſſentitur quidem obiecto, ſed non adeo firmiter ut ipſum requirit; is enim hoc modo indicat obiectum non eſſe neceſſarium, quia videlicet illud ut neceſſarium non iudicat.

Solutionis confutatio. Contra tamen ſic licet arguere. Obiectum à quo ſpecificatur opinio formaliter eſt contingens, ſeu non neceſſarium; ergo in ipſo contingentia ſeu non neceſſitas formaliter cognoſci debet; non ergo ſufficit, ut abſtrahendo virtute tantùm cognoſcatur.

Confutationis ſolutio. Reſpondendum, haud neceſſariam eſſe contingentiam in opinionis obiecto, tanquam eiuſdem obiecti conditionem, ſed benè tanquam cognitionis modum.

Quid ſit formido. Eſt autem inquiſitione dignum, quid in opinione formido ſit, de qua hactenus locuti ſumus.

Prima opinio. Aliqui crediderunt formideni prædictam nil aliud eſſe, quàm certitudinis priuationem, eâ forſan ratione ducti, quia formido opponitur certitudini: non videtur autem alio oppoſitionis genere, quàm priuatiuæ; propterea formido nil aliud, quàm certitudinis priuatio.

Secunda opinio. Alij putarunt eſſe quendam intelligentiæ actum, diſtinctum penitus ab actu opinionis.

Vtraque opinio reijcitur. Neutra tamen opinio ſatis explicat quomodo formido ſit eſſentialis, & intrinſeca ipſi opinioni; non prima, ſiquidem priuatio nequit intrinſecus pertinere ad eſſentiam rei poſitiuæ, cuiuſmodi opinionis eſt actus; neque ſecunda, quandoquidem actus unus haud poteſt internus eſſe alteri, reipsâ diſtincto, adeo ut ad illius conſtitutionem internam pertinere valeat.

Vtrâque proinde ſententiâ reiectâ, tanquam omni rationis momento deſtitutâ.

Aſſertio. Aſſerendum formidinem eſſentialiter nil aliud eſſe, quàm naturam aſſenſus opinatiui, & hanc eſſe fundamentum priuationis in qua formidinem prior ſententia conſiſtere dicebat.

Ratio ſuadetur. Aſſertio videtur ex eo plane conſtare, quoniam nec in negatione quadam, cuiuſmodi eſt certitudinis priuatio, nec in aliquo re ipsâ diſtincto ab actu opina-

tiuo,

tiuo, ut paulo antea probatum fuit, poteſt conſiſtere: relinquitur igitur, ut nil aliud ſit quàm natura aſſenſûs opinatiui, in qua ſundetur priuatio certitudinis, & firmitatis, quæ in actu ſcientiæ reperitur.

Qualis ſit aſſenſus cum formidine.

Huiuſmodi autem aſſenſûs natura talis eſt, ut cum ea ſuſpicio quædam de parte oppoſita poſſit cohærere, adeo ut intellectus quando actu formidat, ſimul putat rem ita ſe habere, ſuſpicetur tamen ne fortè nõ ita ſit. Siue hoc fiat per unicum & ſimplicem actum: ſiue per duos, quorum unus ſit opinionis pro una parte, alter autem ſuſpicionis pro parte oppoſita. Sed in horum gratiam iuvabit aduertere, Opinionem, Fidem, Scientiam, Dubium, & Suſpicionem, ſiue Scrupulum differre; nam opinio talis eſt aſſenſus, qualis à nobis antea dicebatur. Fides autem quid ſit paulo infra conſtabit, nimirum aſſenſus determinatus alterius partis, propter auctoritatem, & teſtimonium dicentis. Scientia quid ſit ſuo loco iam declaratum fuit. Dubium quid etiam ſit, ab alijs traditum fuit, etſi non eodem modo explicatum, ſed ex quorundam conſilio Dubitatio eſt iudicio deficiente, acceptio utriuſque partis cum formidine, & ad neutram partem determinatio; idcirco dubium dici ſolet motus indifferens in utranque contradictionis partem; vel ut Philoſopho placuit, contrariarum eſt rationum æqualitas, itaut dubium dicatur, quaſi habens duas vias, & intellectum relinquat incertum de electione alterutrius, quemadmodum Ambiguum cenſetur, quod in ambas partes poteſt agitari; dubitans enim in neutram partem declinat, ſed manet anceps. Suſpicio porrò, ſiue Scrupulus contingit, cum intellectus ex leuibus coniecturis, ſiue medijs, multumque debilibus ad unam mouetur partem; ſuſpicans enim, etſi magis in unam, quàm in aliam partem propendeat; quia tamen leuioribus indicijs, coniecturiſque mouetur, ob id illi determinatè non aſſentitur.

Contrectatio ea hactenus traditis.

Ex hucuſque traditis multa ſequuntur notatu ſanè digniſſima. Primum, quòd opinio quandoque eſt aſſenſus perpetuæ veritatis, tunc nimirum, quando eſt circa obiectum neceſſarium, propterea quòd obiecto difformis eſſe non poteſt, cum ſemper illud ita ſit, quanuis ita eſſe non cognoſcatur; hoc igitur primum eſt. Secundum, quòd opinio ſæpeſæpius eſt falſa, quoniam eſt circa contingens, quod poteſt eſſe, & non eſſe, ſi autem illud non fuerit, falſus erit aſſenſus: Tertium quod opinionis natura multa requirit. Primò namque ad eius eſſentiam pertinet, ut ſit aſſenſus, & per hoc à dubitatione, & à ſuſpicione differt, quanuis cum errore, ſcientiaque conueniat. Secundò, ut ſit circa obiectum contingens, & variabile, merito cuius à ſcientia, & ab errore diſcriminatur, ſiquidem ſcientia de neceſſarijs eſt, error autem de impoſſibilibus. Tertiò, ut ſit cognitio habens ineuidentiam neceſſitatis obiecti; vel quòd hoc neceſſarium non ſit, vel quòd non apprehendatur, ut neceſſarium. Ineuidentiam porrò differentiam eſſe, quâ opinio conſtituitur ex eo mihi redditur exploratum, quoniam per hoc à cæteris habitibus diſtinguitur; & primò quidem à ſcientia, nam ad huius naturam requiri euidentiam ſuo loco demonſtratum fuit. Secundò à diuina fide ſecernitur, hæc enim tametſi cognitio ſit ineuidens, adeo ut obiecti veritatem obſcurè tantùm attingat, nihilominus circa obiectum verſatur, quod prout reuelatum, ut neceſſarium apprehenditur, propterea diuinæ fidei ſubeſſe falſum non poteſt, quin potius adeo certa eſt, ut nihil magis. Secundò pariter ineuidentiam eſſe differentiam quâ conſtituitur opinio, probatur quia huiuſmodi differentia debet eſſe id, à quo tanquam ab aliquo priori formido proficiſcitur; ſed hoc nil aliud eſſe poteſt, quàm ineuidentia; ergo ineuidentia eſt differentia, quæ opinionem ipſam conſtituit; Maior apertè conſtat; eadem eſt enim ratio de formidine, ac de certitudine illi oppoſita; ſed certitudo conuenit actui per aliquod prius, nimirum per euidentiam; ergo formido actui conueniet per aliquod prius, ſcilicet per ineuidentiam; hinc minor probata redditur, & ſuadetur etiam amplius; formido ſiquidem opponitur certitudini; ab oppoſitis igitur cauſis proueniet; at verò actui obuenit certitudo per euidentiam; ergo formido illi ab ineuidentia obueniet; Cognitionis enim differentia ex obiecto formaliter deſumi debet; ſed opinionis obiectum formale eſt, vel reipsâ contingens, vel neceſſarium apprehenſum, ut contingens; ergo opinionis differentia, ex hoc deſumi debet; ſed hinc deſumpta differentia ineuidentiam inuoluit, non enim euidens poteſt eſſe cognitio de obiecto, hoc eſt de connexione prædicati cum ſubiecto, nimirum quòd detur talis connexio, quando talis connexio eſt vel reipsâ contingens, vel repræſentata ut contingens; ergo ineuidentia eſt id à quo tanquam ab aliquo priori formido proficiſcitur, itaut hæc illam conſequatur. Quartò colligitur etiam inter ſcientiam, & opinionem diſcrimen. Primò nanque differunt ratione formalis obiecti, nam ſcientia circa neceſſarium, opinio circa contingens verſatur. Secundò ex parte ſubiecti, ſcientiam enim habens certò aſſentitur rem aliter ſe habere non poſſe: at opinionem habens formidoloſum præbet aſſenſum. Tertiò ſcientia perfecta unius concluſionis, vel per unum vel per pauciſſima media comparatur, opinio autem per multa. Quartò ſcientiæ principium duntaxat eſt intellectus, & obiectum, opinioni autem adiungendum voluntatis imperium ſenſu iam ſuperius explicato: alia autem ſilentio quàmlibentiſſimè inuoluo, cum ex hactenus traditis liceat cuicunque colligere.

SECTIO SECVNDA.

An, & quo pacto probabilis opinio ratiocinatione ex ſuis præmiſſis deducatur; vel ex opinantis voluntate dependeat.

Vnde probabilitas opinioni obueniat.

QVemadmodum Ἀκρίβεια, *certitudo* ſcientiæ; ita Πιθανότης, *probabilitas*, opinionis ratiocinatione acquiſitæ eſt propria, ſi tamen prout inuicem oppoſitæ ſumantur. Supereſt autem inquirendum unde nam opinioni, quam ratiocinatione conſequimur, probabilitas obueniat. Pleriſque Philoſophorum arriſit conſilium dicentium opinionem interdum ex parte formæ, interdum verò ex parte materiæ ſuam imbecillitatem contrahere, ſeu, & in idem recidit, plerunque ex parte illationis, & conſequentiæ, puta quando intellectus ad concludendum utitur enthymematis, aut imperfectæ inductionis formâ: quandoque ex parte antecedentis, quando utitur formâ ſyllogiſmi, cuius præmiſſæ certæ non ſint, ſed ſolùm probabiles.

Prima opinio.

Alij autem affirmant ſenerè loquendo, ſemper incertitudinem ex parte materiæ, & antecedentis opinioni aduenire, adeò ut aſſenſus concluſionis debilis & incertus, non ex defectu formæ, ac illationis; ſed ex defectu præmiſſarum, & aſsensûs præſtiti circa illas euadat.

Secunda opinio.

Aſſerendum primò opinionem ſuam imbecillitatem contrahere à cauſis, quæ contrariæ ſunt iis à quibus ſcientiæ obuenit certitudo.

Prima aſſertio.

Clara

Ratione ſuadetur.

Clara huius aſſertionis eſt veritas, propterea quòd contrariorum effectuum, contrariæ per ſe cauſæ eſſe debent; cum itaque probabilitas opinionis, & certitudo ſcientiæ inuicem aduerſentur, à contrarijs cauſis oriantur neceſſe eſt. Ad indagandum igitur unde nam opinioni probabilitas certitudini ſcientiæ contraria obueniat; videndum id unde ſcientia ſuam certitudinem conſequatur, nam oppoſitum eius id erit ex parte cuius opinio probabilitatem obtinet ſuam; palam autem ex ijs, quæ de ſcientia tractauimus, ab euidentia certitudinem oriri; tametſi nanque plerumque contingat, ut in fide, quæ diuino innititur teſtimonio, dari certitudinem abſque euidentia, poſitâ tamen euidentiâ poni certitudinem quoque cognitionis neceſſe eſt; non tamen ex ineuidentia ſequitur probabilitas, ſiue incertitudo in uniuerſum; ſed tunc ſolùm, quando deeſt aliquid ſupplens ipſam euidentiam, cuiuſmodi teſtimonium diuinum eſt; quandocunque igitur fuerit ineuidens præmiſſarum aſſenſus, & ineuidens concluſionis illatio, incertus etiam fiet aſſenſus concluſionis.

Secunda Aſſertio.

Aſſerendum ſecundò, tam ex formæ, & illationis defectu, quàm ex defectu præmiſſarum, & aſſensûs circa illas, concluſionis aſſenſum debilem, & incertum fieri.

Prior aſſertionis pars probatur.

Prior aſſertionis pars, quæ formam, & illationem argumentationis concernit, maximè perſpicua eſt; tametſi nanque ſyllogiſmus in primo modo primæ figuræ formam euidentem illationis habeat, & ex præmiſſis certis omninò certam concluſionem deducat; cæteræ tamen argumentationes non ſic euidenter concludunt, quin potius concluſionem ſubobſcuram colligunt illationis defectu, quia ſcilicet non tantæ claritatis eſt, quantæ eſſe deberet, ut per illam intellectus perſpicuam concluſionem inferret; unde eſt ut primus modus primæ figuræ omnium præſtantiſſimus exiſtimetur. Concluſio porrò ex obſcuritate contrahit illam formidinem, in qua poſitam eſſe probabilitatem dicebatur.

Secunda pars aſſertionis probatur.

Secunda verò aſſertionis pars clara eſt, quandoquidem concluſionis aſſenſus iuxta conditionem aſſensûs antecedentis habetur, quamobrem ſi aſſenſus antecedentis fuerit probabilis conſequentis aſſenſus probabilis tantùm eſſe poterit; concluſionis igitur aſſenſus debilis, & incertus erit pro debilitate, & incertitudine aſſensûs, quem intellectus antecedenti, ſiue præmiſſis præſtat. Ita planè ſi enthimematis antecedens fuerit propoſitio certa, & ex illa deducatur concluſio probabilis; hoc ideo eſt, quoniam præmiſſa, quæ deeſt, ſolùm probabilis eſt, non autem certa; quod etiam de Exemplo, deque Inductione intelligendum; ex defectu igitur præmiſſarum & aſſensûs circa illas, concluſionis aſſenſus debilis, & incertus redditur.

Non ſolùm ex duabus præmiſſis probabilibus, ſed ex una certa, & ex altera probabili tantum infertur concluſio probabilis.

Et in uniuerſum non ſolùm quando utraque præmiſſa, ſed etiam quando una eſt probabilis, altera autem certa, tantummodo probabilis infertur concluſio, quoniam hæc debiliorem ſequitur partem.

An ex probabilibus præmiſſis

Solet autem in controuerſiam vocari, an ex probabilibus præmiſſis inferatur ſemper concluſio probabilis, an interdum inferri poſſit concluſio euidenter falſa, & improbabilis.

inferatur ſemper concluſio probabilis.

Aſſerendum primò ex una præmiſſa certa, & altera probabili, concluſionem omninò probabilem inferri.

Aſſertio prima.

Ratione ſuadetur.

Suadetur autem ex eo quia ſi concluſio ſit euidenter falſa, & improbabilis, poterit oppoſitum eius aſſumi pro una præmiſſa certa, & ex ea, & ex alia propoſitione certa per deductionem ad impoſſibile poterit euidenter inferri oppoſitum alicuius præmiſſæ; atque adeo quòd aliqua ex præmiſſis ſit euidenter falſa; cum autem inferri nequeat oppoſitum eius præmiſſæ, quæ erat certa, proindeque nequeat inferri euidenter falſa illa præmiſſa, quæ eſt euidenter certa; ſequitur oppoſitum eius præmiſſæ colligi, quæ dicebatur probabilis; præmiſſa proinde illa demonſtrabitur euidenter falſa; non igitur erat probabilis; quamobrem ex una præmiſſa certa, & altera probabili, concluſionem euidenter falſam, & improbabilem colligere non licebit.

Aſſertio ſecunda.

Aſſerendum ſecundò ex duabus præmiſſis probabilibus, inferri poſſe concluſionem euidenter falſam, & improbabilem.

Ratione ſuadetur.

Explicatur, & ſuadetur aſſertio. Non rarò ſiquidem uſuvenit, ut de rebus ineuidentibus, & incertis oppoſitæ, & contradictoriæ ſententiæ extent ambæ quidem in ſuo gradu probabiles. Quamobrem ſi ſumantur ex illis, duæ præmiſſæ concluſionem euidenter falſam, ac improbabilem inferre licebit; ita tamen ut huiuſmodi præmiſſæ, vel formaliter, vel virtualiter ſint oppoſitæ; fieri autem non poteſt, ut ambæ illæ ſint veræ, cum una ex illis neceſſariò debeat eſſe falſa, etsi nobis non conſtet euidenter, utra earum vera ſit, vel falſa. Vtraque autem per ſe ſumpta cenſetur probabilis, & neutra conuincitur euidenter falſa determinatè, etsi colligatur euidenter alterutram eſſe re ipſâ falſam; non eſt tamen probabilis, nec poſſibilis copulatio utriuſque præmiſſæ, unde eſt ut nequeat intellectus unus, & idem utramque præmiſſarum illarum acceptare; ſed, qui unam concedit, alteram cogitur negare.

An opinionis electio ex voluntate dependeat.

Quæri etiam ſolet an opinionis electio ex voluntate dependeat, ſuppoſitâ nanque probabilitate totius antecedentis, & ſtante in intellectu utriuſque præmiſſæ aſſenſu, licet in dubium vertere, an per ſe, & neceſſariò ſequatur concluſionis aſſenſus; vel potius interuenire debeat libera determinatio voluntatis inclinantis intellectum ad talem aſſenſum. Quid hac de re dicendum paucis aperiam.

Aſſertio.

Aſſerendum, ſuppoſito aſſenſu totius antecedentis in diſcurſu opinatiuo, intellectum indifferentem non eſſe quoad ſpecificationem, adeo ut poſſit concluſioni diſſentiri: ſed ad aſſenſum probabilis antecedentis intellectum indifferentem eſſe, & ab electione voluntatis pendere; atque adeò abſolutè conſequentis aſſenſum liberum eſſe.

Prima aſſertionis pars ſuadetur. Prima ratio.

Aſſertio duplici parte conſtat, quarum prima, nempe ſuppoſito præmiſſarum aſſenſu, non poſſe intellectum concluſioni diſſentiri, proindeque indifferentem non eſſe, quoad ſpecificationem actûs, ex eo mihi videtur apertè conſtare, quia conceſſis præmiſſis, ſeruatâ rectâ argumentationis formâ, concluſio negari non poteſt; hoc autem eſt intellectum ſuppoſito præmiſſarum aſſenſu, neceſſitari quoad ſpecificationem actus, ſeu non amplius indifferentem eſſe quoad ſpecificationem; propterea quòd intellectus, ideo præmiſſis aſſentitur, quia veræ ſunt; quare cum ipſis præſtiterit aſſenſum, neceſſariò debet aſſentiri concluſioni, nec poteſt diſſentiri, hoc enim ideo poſſet, quia concluſio foret falſa, at falſa eſſe nequit, quia ex vero nequit inferri falſum. Fieri igitur non poterit, ut intellectus aſſentiatur toti antecedenti probabili, & diſſentiatur concluſioni.

Secunda Ratio.

Altera etiam accedit ratio, quoniam impoſſibile eſt abſolutè ſimul aſſentiri, & diſſentiri eidem propoſitioni; & ſimul oppoſitis propoſitionibus aſſentiri; ergo impoſſibile etiam aſſentiri præmiſſis, & diſſentiri concluſioni in quacunque materia, ſiue euidenti,

ſiue probabili, immò & in materia etiam falſa, ac in terminis non ſignificantibus; aſſumptum eſt manifeſtum; non enim intellectus poteſt ſimul aſſentiri duabus hiſce propoſitionibus; Socrates eſt albus; Socrates eſt niger, vel omnis homo currit, nullus homo currit: illatio autem probatur, quia concluſionis diſſenſus, aſſenſui præmiſſarum quodammodo, nempe virtute, opponitur.

Secunda aſſertionis pars probatur.

Secunda verò aſſertionis pars ex eò mihi redditur manifeſta, quoniam ſi liberum non eſſet homini aſſentiri, vel diſſentiri præmiſſis, nec liberum ei foret aſſentiri, vel diſſentiri concluſioni; nam ut ea ſuperiori conſtat aſſertione, ſuppoſito præmiſſarum aſſenſu, concluſionis aſſenſum reſpuere non poteſt, ſed liberum eſt ei opinionem amplecti, vel non amplecti, oportet igitur ut ei liberum ſit præmiſſis aſſentiri, vel diſſentiri.

Difficultas præoccupata ſimulque ſoluta.

Neque perturbet, quòd ſimplex apprehenſio præcedat talium propoſitionum aſſenſuum, propterea quòd apprehenſio ſimplex longè aliter ſe habet reſpectu aſſensûs propoſitionis, ac ſe habet aſſenſus antecedentis reſpectu aſſensûs concluſionis; enimverò prævia illa apprehensio per ſe non determinat intellectum ad aſſenſum propoſitionum; ſecus autem aſſenſus antecedentis ad conſequentis aſſenſum; intellectus enim per antecedentis aſſenſum ad aſſenſum conſequentis omninò quoad ſpecificationem determinatur. Non inficiandum tamen ea apprehenſione poſſe intellectum magis ad unam, vel alteram partem per modum actûs primi iuxta maiorem probabilitatem, vel apparentiam inclinari; hoc tamen eius indifferentię non officit, ſed adhuc indeterminatus remanet, itaut voluntas pro ſui libertate ad unam, vel alteram partem determinare poſſit intellectum. Concludendum igitur ad probabilis antecedentis aſſenſum, intellectum indifferentem eſſe, & à voluntatis electione pendere, atque adeo abſolutè conſequentis etiam aſſenſum eſſe liberum exiſtimandum.

Adnotanda quædã.

Hoc autem adeo verum, ut ſi contingat maiorem eſſe probabilitatem ex una parte, & intellectum longè magis ad illam inclinari, poſſit intellectus à voluntate ad oppoſitam partem determinari, licet tunc voluntas prauè diceretur eligere.

Veritas experientia comprobatur.

Hanc eandem veritatem experientia confirmat, hac enim conſtat in hominum libertate ſitum eſſe, propoſitionibus probabilibus atque adeo præmiſſis aſſentiri, vel diſſentiri, non tamen ſuppoſito præmiſſarum aſſenſu concluſioni diſſentiri; ideirco multum habet momenti voluntatis affectus in re, de qua agitur: à voluntate ſiquidem prout hoc, vel illo modo affecta præmiſſarum pendet aſſenſus, quo poſito neceſſariò quoad ſpecificationem, ſequitur aſſenſus concluſionis, adeò ut non ſit amplius in hominis libertate poſitum, aſſenſum, vel diſſenſum concluſioni præſtare, cum is omninò debeat aſſentiri. Propterea cauendum in primis ei, qui cupit veritatem adipiſci, ne in eius voluntatem aliquis irrepſerit affectus, ex. gr. amoris erga quendam opinionis auctorem; voluntas enim hoc affectu præoccupata non permittit, ut intellectus per viam incedat, quà ad veritatis conſecutionem itur; unus tamen in voluntate permittendus affectus, nempe veritatis deſiderium, hoc enim ei, qui ſtudio veritatis indulget, non detrimentum, ſed adiumentum affert.

Duo rerũ genera.

Et quoniam duo ſunt rerum genera, cum quædam ſint opinabiles, & idcircò ſubobſcuræ, ac inevidentes, aliæ autem perſpicuæ, ac euidentes; propterea diſcrimen eſt notatu dignum, quod in rebus poſterioris generis humana mens non ſolum ad concluſionis aſſenſum ex aſſenſu præmiſſarum, ſed etiam ad ipſarum præmiſſarum aſſenſum naturali lumine, quoad ſpecificationem determinatur; at in rebus prioris generis circa primas præmiſſas eſt prorſus indifferens, licet poſſit magis in unam, quàm in aliam partem propendere, citra tamen quamcunque determinationem, cum potius ſubiaceat omninò liberæ voluntatis imperio.

Libertas quoad exercitiũ actuum conſideratur.

Hucuſque de hominis libertate quoad ſpecificationem actuum; nunc de eadem quoad exercitium, in quo profectò multò magis is libertate utitur, cum ei prorſus liberum ſit exercere, vel non exercere actum aſſentiendi circa præmiſſas probabiles, & ſubinde circa concluſionem, qua in re tanta eſt hominis libertas, ut etiam ſuppoſito præmiſſarum aſſenſu, poſſit voluntas intellectum cohibere, ne concluſionis aſſenſum eliciat. Hoc autem validiſſima ratio conuincit; liberum eſt enim homini ſuppoſito præmiſſarum aſſenſu carere aſſenſum circa concluſionem in rebus certis, ac euidentibus, multo magis in probabilibus; ſi nanque de quominus videtur ineſſe, & ineſt; ergo & de quo magis.

Voluntas ſæpe à cohibendi munere ſe abſtinet.

Non inficiandum tamen, ſæpeſæpius contingere, ut voluntas ab ipſo cohibendi munere ſe abſtineat, atque adeo ſinat intellectum in concluſionis aſſenſum erumpere; ſed hoc es accidenti eſt, ratione ſcilicet maximę probabilitatis, quam habet antecedens aſſenſus, præſertim, ſi præmiſſarum altera ſit euidens, & altera, ſi non phyſicè, ſaltem moraliter certa, tunc enim intellectus abſque omni voluntatis impulſu confeſtim in exercitium aſſensûs circa concluſionem erumpit, tanti refert certis præmiſſis aſſenſum præbuiſſe; quantumuis enim intellectus potuiſſet à voluntate impediri, quominus circa concluſionem exerceret actum aſſensûs, voluntas tamen ſegnitie quaſi laborans non impedit. At quando antecedentis fuit exilis probabilitas, quod præcipuè uſuvenit, quando præmiſſarum utraque, & earum copulatio non admodum probabilis fuerit; tunc fortan eſt opus peculiari quodam voluntatis impulſu, determinationeque ad aſſenſum concluſioni præbendum, eò quòd leuis aſſenſus antecedentis ille non adeo poteſt intellectum impellere, ut formidine de parte oppoſita tardior in aſſentiendo fiat; præſertim ſi intellectui concluſionem paulo diligentius cogitanti quædam ſe difficultas obtulerit, quam non aduerterat dum in præmiſſarum conſideratione verſabatur.

An poſſit quiſpiam pro ſuæ voluntatis libertate quicquid voluerit opinari.

Solet etiam in controuerſiam vocari an poſſit quiſpiam pro ſola ſuæ voluntatis libertate opinari quicquid voluerit, videlicet intellectum inclinare ad aſſenſum opinatiuum alicuius concluſionis citra quodlibet motiuum, ac fundamentum; ut ſi alicui proponatur hæc dubitatio, an ſtellæ inerrantes ſint omnes diſpoſitę in eadem ſuperficie ſphęrica; an nulla propoſita ratione, vel auctoritate pro alterutra parte poſſit pro ſuo arbitrio opinari unam, vel alteram contradictionis partem.

Aſſertio quod non poſſit quiſpiã opinari pro ſua libertate quicquid voluerit.

Aſſerendum tamen intellectum opinari quidpiam non poſſe, quod vel ex ipſis terminis aliquam probabilitatem non præſeferat; vel aliquod motiuum non præbeat, ratione cuius poſſit intellectus de re propoſita iudicium ferre.

3. De Anima tex. 153.

Aſſertio Ariſtotelis auctoritate probata.

Hanc aſſertionem docuit profectò Philoſophus dum hæc verba protulit, δοξάζειν δ' οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἀνάγκη γὰρ ἢ ψεύδεσθαι, ἢ ἀληθεύειν. *Opinari autem non eſt in nobis, quia neceſſe eſt aut verè, aut falsò opinari.*

Ratione quoque deſumpta ex experimento.

Hoc idem experientia quotidiana confirmat. Nemo enim eſt, qui non experiatur (ſi de re quapiam dubitetur, ita ut nec ex terminorum connexione

proba-

probabilitas appareat, intellectum trahens ad aſſenſum, nec aliqua illi ratio, vel motivum in alterutram partem, inclinans intellectum eiuſdem offeratur) aſſenſum ex ſe nullum elicere poſſe, ſed perplexum ac haſitantem manere, quouſque tandem illi offeratur motivum, ratione cuius intellectus ipſius in unam, vel alteram partem inclinetur.

Prima difficultas.

Dices. Voluntas rationalem potentiam ad alterum contrariorum determinat, ad quæ penitus indeterminata eſt, adeo ut in neutram partem ſit inclinata; ergo poteſt etiam intellectum ad alteram contradictionis partem determinare. Quod ex eo confirmatur, quia Medicus ex ſolo odio determinat artem ad occidendum infirmum; ergo poteſt aliquis ex ſolo amore alicuius extranei determinari ad credendum id, cuius nullam rationem habet.

Confirmatio.

Solutio.

Solutio autem in eo poſita, quòd eo modo, quo voluntas rationalem potentiam determinat ad alterum contrariorum, ad quæ indeterminata penitus eſt &c. eodem quoque determinat intellectum ad alteram partem contradictionis; ut igitur voluntas determinat rationalem potentiam ad alterum contrariorum ratione alicuius motiui pro una, vel altera parte, ſic etiam determinat intellectum.

Confirmationi occurritur.

Confirmationi autem fit ſatis reſpondendo ut proximè dictum fuit, tam ſcilicet ex parte Medici, quàm ex parte amantis, &c. dari motivum, unde habeatur determinatio; Medicus enim non determinat intellectum ex ſola voluntate, ut per artem iudicet, quid proſit, vel obſit infirmo, ſed potius ex odio potentiam executiuam determinat, ut iubeat id, quod nouit eſſe noxium; ſic etiam aliquis dum ex amore alicuius extranei determinatur ad credendum quod ille teſtatur, determinatio eſt à motiuo, quod in teſtimonio conſiſtit, hoc enim non dato, nec ille unquam ad quicquam ſuâ ſponte credendum ſe determinaret.

Secunda difficultas.

Eſt etiam alia difficultas, propterea quòd communi ſapientum calculo receptum eſt hominem eſſe liberum in eligendis opinionibus; ergo poterit, ſine ullo probabili motiuo opinionem ex multis, eam, quæ ipſi magis arriſerit, amplecti. Conſecutio eſt manifeſta, niſi enim poſſet pro libito quamlibet opinionem eligere, dici non poſſet liber in opinionibus eligendis.

Solutio.

Negandum tamen aſſumptum, & ad commune ſapientum teſtimonium reſpondendum, ipſos tantùm voluiſſe probabilibus hinc inde motiuis exiſtentibus in cuiuſlibet eſſe poteſtate partem unam, vel alteram eligere; non enim audiendi ſunt, qui putant probabilibus motiuis pro una duntaxat parte exiſtentibus, & non pro alia poſſe aliquem pro ſua libertate partem utramuis eligere; tametſi nanque libertate frueretur, quoad exercitium eligendi, vel non eligendi partem illam, quæ probabilibus motiuis abundat, non tamen quoad ſpecificationem poſitiuè partem oppoſitam eligendi, quod etiam de fide paulo infra dicetur.

An quando opinio eſt probabilis contraria quoque.

Celebris eſt controuerſia num quotieſcunque probabilis eſt una contradictionis pars, altera etiam pars probabilis dici debeat, ſeu an quando opinio eſt probabilis, oppoſita etiam probabilis dicenda ſit. Hac de re extremæ ſententiæ extant, adeout Philoſophi melioris etiam notæ in contraria placita diſtracti videantur.

Variæ Philoſophorum ſententiæ.

In deciſionis tamen gratiam aduertendum opinionem eſſe probabilem duobus modis intelligi. Primò poſitiuè, quod contingit quando adeſt peculiare aliquod motivum, à quo intellectus determinatur ad præbendum aſſenſum uni ex opinionibus. Secundò negatiuè, quod euenit quando etſi deſit motivum prædictum, tamen certò, & euidenter non conſtat opinionem eſſe falſam. His præhabitis.

Opinionem eſſe probabilem duobus modis poteſt intelligi.

Aſſerendum, quando opinio eſt probabilis non oportere oppoſitam etiam eſſe probabilem poſitiuè, poſſe tamen eſſe probabilem negatiuè.

Aſſertio, Ratione ſuadetur.

Aſſertio facilè conſtat quia ut opinio aliqua ſit probabilis, non oportet oppoſitam eſſe talem, ut pro ea ſit aliquod peculiare motivum, unde habeat ut ſit probabilis, quin potius cum opinio, quæ eſt tantùm probabilis, non ſit certa; conſequens fit ut formidinem de oppoſita opinione admittat, quod ſi ita eſt, non erit certum eam eſſe falſam, ſed talem, ut de ipſa ſuſpicari liceat an vera ſit, quod eſt eam eſſe negatiuè probabilem.

Vnde tanta apud homines opinionũ varietas.

Eſt etiam inquiſitione dignum, unde nam apud homines tanta quidem opinionum varietas proueniat, adeout diuerſi homines in opiniones diuerſas immò contrarias frequenter inclinentur, & alii aliam ſententiam amplectantur, iuxta illud Comici

Tot capita, tot ſententiæ,

Et Satyrici

Mille hominum ſpecies, & rerum diſcolor uſus,
Velle ſuum cuique eſt, nec voto viuitur uno

Perſius Sat. 5.

Vnde Lyricus

Quot capitum viuunt, totidem ſtudiorum millia

Ex pluribus capitibus opinionum varietas.

Ex pluribus autem capitibus tanta opinionum varietas hominibus contingit. Primò ex ingenij natura, atque diſpoſitione, nam pro huius varietate, ut variæ ſunt hominum propenſiones, varijque mores; ſic etiam & hominum varia ſunt placita. Secundò ex eo quòd uni offeruntur unius partis motiua, alteri autem alterius. Tertiò ex eo quòd, etſi utrique motiua utriuſque partis oblata ſint, plura tamen, vel efficaciora, pro hac, vel illa parte offerantur; Quartò etiamſi hæc omnia ſint paria, efficacius tamen, vel attentius huius, vel alterius partis motiua conſiderantur. Quintò ex vario voluntatis affectu, ita planè contingit, ut quiſpiam promptius in eam deſcendat opinionem, de ijs, quibus delectatur, & promptius etiam ab amico, quàm ab extraneo propoſitam opinionem amplectatur, atque demum addictus alicui Sectæ ex affectu erga antelignanum ipſius libenter, ac facilè aſſeclarum, opinionibus ſubſcribat, eas oraculi quaſi loco ducens. Sextò, ex ijs quæ aliquis præconceperit; hinc enim eſt ut nos magis ad eas inclinemur opiniones, quæ magis conſentaneæ ſunt ijs, quę nos animo frequenter euoluere conſueuimus.

SECTIO TERTIA.

Quotuplex ſit opinio.

Opinio ſicut ſciẽtia diuidi poteſt.

PRimò quidem opinio iiſdem modis, quibus ſciẽtia diuidi poteſt. Opinio igitur partitionem ſubit in opinionem *propter quid*, & *quia* in ſubalternantem, & ſubalternatam, in contemplatiuam, & practicam; ſi quæ igitur aliæ ſunt diuiſiones, quæ in ſcientiam cadunt, etiam opinioni poſſunt accommodari.

Diuiſio opinionis in ſolertẽ & non ſolertem.

Secundò diuidi ſolet in ſolertiam, & opinionem non ſolertem. De ſolertia nonnulla ſuperius notauimus ex Ariſtotele, qui de ipſa, ad calcem primi libri Poſteriorum diſputationem inſtituit, ubi ſolertiam vel tanquam diſtinctam ab opinione, vel tanquam opinionis ſpeciem aſſignat illam verò definiens, ut ibi retulimus, dicit. Ἡ δ᾽ ἀγχίνοιά ἐστιν εὐστοχία τις ἐν ἀσκέπτῳ χρόνῳ τοῦ μέσου. *Sagacitas autem eſt bona quædam medij coniectatio breuiſſimo tempore.* Docet igitur ſolertiam

1. Poſt. Tex. 103.

tertiam contingere, quando ſtatim, & velociter quis ex aliquo ſigno viſo infert aliud, quod non videt; affert exemplum, ut ſi quis videns Lunam perpetuò Solem verſus lucere, confeſtim intelligat id accidere, quoniam Luna non proprio lumine, ſed mutuato à Sole reſplendet: & aduertens pauperem ad diuitem accedere, ſtatim conijcit ad eum tendere pecuniam petendi gratiâ.

Diuiſio opinionis in ſuſpicionem, & opinionẽ propriè ſumptam.

6. Eth. c. 3.

Tertiò ſolet opinionis alia diuiſio inſtitui, videlicet in ſuſpicionem, & opinionem preſsâ ſignificatione acceptam. Neque perturbet, quòd Ariſtoteles quodammodo de his indiſtinctè fuerit locutus, dicens, ὑπολήψει γὰρ καὶ δόξῃ ἐνδέχεται διαψεύδεσθαι. *Exiſtimatione, enim, atque opinione accidit mentiri*; Philoſophus enim ibi unâ quâdam communi ratione à ſcientia, & alijs habitibus certis hęc diſtinguere nitebatur; communis autem huiuſmodi ratio in eo eſt, ut tam ſuſpicione, quàm opinione accidat mentiri; itaut perinde ſit, ac ſi dixiſſet hoc genus cognitionis incertum, ac fallibile eſſe; ad quod reſpiciens alibi ſuſpicionem uno opinionis nomine ſignificauit. Extenditur plerunque ſuſpicionis nomen ad omnem cognitionem incertam denotandam; quandoque ſonat idem ac opinionis nomen; hoc tamen modo nimis latâ ſignificatione ſumitur ſuſpicio. Præſtat igitur opinionem uniuersè ſumptam diſtribuere in opinionem preſsè acceptam, & ſuſpicionem ſeuerè quoque ſumptam. Vtriuſque autem hæc erit explicatio rei, de qua differitur apprimè conſentanea, videlicet ut ſuſpicio ſit, quæ ex aliquo ſigno à poſteriori deducitur: opinio verò, quæ vel ratione quapiam à priori, vel ex ſola terminorum apprehenſione deſumitur.

Difficultas præoccupata, & ſoluta.

Suſpicio quid.

Opinio propriè ſumpta quid.

Secundo etiam modo poſſunt penes magis, & minus diſcriminari, ita ut ſuſpicio dicatur leuior quædam exiſtimatio de re quapiam: opinio verò vehementior quædam perſuaſio, & adhæſio. Hic tamen diſtinctionis modus eſt iuxta communem loquendi uſum, enimverò dicimur ea ſuſpicari, quæ leuiori quodam motiuo, & imbecilli quadam aſſensûs inclinatione putamus. Dicimur autem opinari, quæ validiori motiuo, & firmiori quodam aſſenſu proſequimur. Tertiò demum hæc poteſt inſtitui diſtinctio, ut opinio dicatur illa, quâ ſimpliciter exiſtimamus potius hanc partem, quàm oppoſitam eſſe, & potius rem eſſe quàm non eſſe. Suſpicio verò ſit, quâ cogitamus rem forſitan ita eſſe, oppoſitum tamen potius eſſe putamus; at iuxta hæc dici debet opinio reſpectu illius partis, in quam intellectus maiorem propenſionem habet: ſuſpicio autem reſpectu illius, in quam minorem habet inclinationem. Hoc autem modo ſuſpicio nil aliud erit, quàm formido, quam quis habet, vel habere poteſt de parte oppoſita, adeout quemadmodum quo propenſior, ac vehementior eſt aſſensûs adhæſio ad unam partem, eo minor eſt formido de oppoſita: ſic etiam quo maior eſt inclinatio aſſensûs in unam partem, eò minor ſit ſuſpicio de oppoſita, & viciſſim. Quod ſi intellectus non magis in unam, quàm in alteram partem inclinationem habeat, tunc nec opinionem, nec ſuſpicionem, ſed potius dubitationem habere dici debet.

Dubitatio quid.

Eſt porrò dubitatio, ex quorundam ſententia, cuiuſcunque actûs ſuſpenſio, & negatio aſſensûs pro utraque parte, terminorum apprehenſione ſuppoſitâ, itaut actus poſitivus non ſit. Videtur tamen dubitatio formaliter eſſe quidam actus poſitivus, adeout, cum intellectus cogitat, num aſtra ſint paria, nec tamen aſſentit, nec diſſentit, nec affirmat, nec negat, & in neutram partem inclinat, ſed dubitat, quendam actum poſitivum eliciat, & ſicut quidam eſt actus, quo intellectus affirmat, & quidam alius, quo negat: ita quidem ſit actus, veluti medius, quo dubitat.

Probabilius eſt dubitationem eſſe actum poſitivum.

Ratio autem, quę me compellit ad ita de dubitatione ſentiendum ea potiſſimum eſt, quia poteſt contingere, ut quiſpiam apprehendens terminos dum aliquam propoſitionem animo reuoluit, pro libertate intellectum retineat, ne tunc iudicij actum exerceat, aſſentiendo vel diſſentiendo, etſi habitu ſciat propoſitionem veram, aut falſam eſſe; ſed nolit tantummodo exire tunc in actum ſecundum iudicij, non propterea dubitare dicetur. Vt ſi alicui Chriſtianam fidem profitenti cogitatio ſe offerat de aliqua propoſitione, quam ipſe fide nouit ex. gra. *Deus eſt incarnatus*, is utique liber eſt quoad exercitium actûs fidei, circa huiuſmodi propoſitionem, adeo ut poſſit illum non elicere; in tali autem caſu ſuſpenſio actûs fidei ei non imputatur ad culpam, pro illo nimirum tempore, quo non tenebatur talem actum exercere; tunc autem non dicetur ille dubitare, nam dubius de fide eſt infidelis, qualis ille dici non debet; in univerſum igitur dubitatio non eſt ſola negatio aſſensûs, vel diſſensûs, ſed quidam eſt actus poſitivus, quo intellectus apud ſe dubitat.

Ratione ſuadetur.

Quartò etiam ſub opinione conſtitui cenſetur humana fides, de qua paulo poſt ſermo futurus erit.

De fide poſtea nonnulla dicenda.

Quintò diuiditur opinio in veram, & falſam: non enim eſt inconueniens eamdem opinionem eſſe probabilem, & falſam, quandoquidem falsitas dicit negationem conformitatis cum obiecto, quando nimirum hoc aliter ſe habet, ac per opinionem repræſentatur; probabilitas autem dicit motivum taliter opinandi; ſæpe autem contingit, ut ſuppetant probabilia motiua, quibus intellectus in falſam opinionem inducatur. Hinc de re aliqua extant opiniones, quæ quamuis oppoſitæ, probabiles tamen ſunt, & nihilominus earum una eſt vera, altera autem falſa. Nec exiſtimandum opinionem eſſe ſicuti ſcientiam, cui falsitas ſubeſſe non poteſt, & neceſſariò vera eſſe debet; ſed potius opinio, ita vera eſt, ut ei non repugnet falsitas, cum ad eius rationem tantum probabilitas pertineat, quæ æque falsitatem, ac veritatem admittit. Num autem opinio de obiecto contingenti, de vera poſſit in falſam mutari, aut contra; ſuo loco fuit à nobis diſputatum, ubi etiam de opinione circa futura contingentia.

Opinio diuiditur in veram, & falſam.

Diſſertatione 33. Sect. 9.

Sextò ſolet etiam opinionis alia diuiſio inſtitui nimirum in eam, quæ re vera probabilis eſt, & alteram quæ ſolum probabilis apparet, cum tamen ita non ſit, quin potius apertè falſa, qua de re infra.

Opinionis diuiſio in verè probabilem, & eam quæ probabilis tantum apparet.

Septimò tandem adnotandum occurrit in intellectu geminо modo poſſe opinionem dari, nempe ſubiectiuè, & obiectiuè, ut loquuntur; priori modo contingit quando intellectus verè in ſe elicit probabilem aſſenſum à ſcientiæ certitudine deficientem. Secundo modo euenit per actum reflexum, quando videlicet reflectendo intellectus cognoſcit rem à ſe cognitam eſſe opinabilem, faciens hanc propoſitionem *res hæc opinabilis eſt*, ſeu *hæc propoſitio eſt probabilis*. Cum autem huiuſmodi cognitio poſſit eſſe ſine omni formidine, & formaliter euidens, certè non erit formaliter opinio, nec erit formaliter probabilis, & incerta, ſed habens pro obiecto probabilitatem rei, poterit eſſe certa, & euidens ſcientiæ naturam redolens; primus modus opinionem habendi intellectus cognoſcentis quamdam imperfectionem denotat, non enim ipſi conuenit, niſi imperfectè cognoſcenti. Secundus modus nullam imperfectionem inuoluit.

Opinio duobus modis eſſe dicitur in intellectu.

SECTIO

SECTIO QVARTA.

Vtrum opinio ſimul cum ſcientia de eodem obiecto haberi poſſit.

Proponitur quæſtio, & eius explicatio.
1. Poſt. Tex. 199.

DVbitationis huius enodationem Philoſophus paucis perſtrinxit, dicens. Τοῦ δ' αὐτοῦ δόξα καὶ ἐπιστήμη οὐ πάντως ἐστίν. ἀλλ' ὥσπερ καὶ ψευδὴς καὶ ἀληθὴς τοῦ αὐτοῦ τρόπον τινά. οὕτω καὶ ἐπιστήμη καὶ δόξα τοῦ αὐτοῦ. *Eiuſdem autem rei opinio & ſcientia non omnino ſunt ſed quemadmodum & falſa & vera opinio* ſunt *aliquo modo eiuſdem*, rei, *ita etiam ſcientia*, *& opinio* ſunt *eiuſdem* rei. Ariſtotelis autem conſiliom ſuperius innuimus, & paulo poſt magis etiam explicabitur, in cuius gratiam præmittendum præſentem dubitationem non proponi de ſolo obiecto incomplexo, atque remoto, cuiuſmodi eſt concluſionis cuiuſque ſubiectum; de hoc enim eodem ſimul haberi poſſe ſcientiam, & opinionem ſecundum prædicata diuerſa, quæ de ipſo oſtenduntur, tam notum eſt, quàm quòd notiſſimum; ſed potius de complexo, atque propinquo, nimirum de eadem concluſione, an ſcilicet de hac ſimul haberi poſſit ſcientia & opinio; dubitatio autem intelligenda tum de actibus, tum de habitibus.

Diſſ. 28. ſect. 4.

Variæ Philoſophorum ſententiæ.

Variæ hac de re Philoſophorum opiniones extitere. Prima quidem eorom, qui negarunt prorſus opinionem ſimul cum ſcientia, ſiue per modum actus, ſiue per modum habitûs haberi poſſe.

Prima ſententia.

Secunda eſt affirmantiom tam qooad actus, quàm quoad habitus poſſe ſimul ab eodem intellectu haberi opinionem cum ſcientia de eadem concluſione.

Secunda ſententia.

Tertia ſententia.

Tertia eorum eſt, qui mediâ viâ incedentes negant actus, concedunt habitus poſſe ſimul eſſe. Quod ut magis declarent ulteriùs adduut, non ſolum habitum unum ſimul eſſe poſſe cum alio, ſed actum etiam unius habitûs cum alio habitu.

Quarta ſententia.

Quarta his addi poteſt ſententia eorum, qoi licet inficientur diſtinctos actus opinionis, & ſcientiæ poſſe ſimul eſſe: concedunt tamen elici poſſe unom ſimplicem actum ex pluribus medijs, alio demonſtratiuo, alio autem probabili. Sed eorum quidam admittunt eundem actum boc modo dici poſſe ſcientiæ, & opinionis: alii autem id negant, contendentes oon eſſe dicendum niſi actum ſcientiæ.

Ad duo capita ſuperiores ſententiæ reuocantur.

Ex his autem celebriores hac de re duæ ſenteotiæ ſunt, quarum prima negat ſimul de eodem obiecto ſiue per modum actûs, ſiue per modum habitûs opinionem & ſcientiam haberi poſſe. Secunda oppoſita ſeotentia eſt, quæ affirmat, tam quoad actus, quàm quoad babitus poſſe ſimul ab eodem intellecto haberi opinionem cum ſcientia de eodem obiecto, nempe ſcientiam per medium deoionſtrativum, opinionem autem per medium probabile.

Prima aſſertio, quod non poſſit actus opinionis haberi ſimul cum actu ſcientiæ.

Aſſerendum primò non poſſe actum opinionis haberi ſimul com actu ſcientiæ de eadem propoſitione, ſiue de eodem obiecto in eodem intellectu.

Quorundam probatio.
Reijcitur.

Hanc aſſertionem plerique ſuadere conantur, ex eo quia nequeunt plures actus coexiſtere ſimol in intellectu noſtro. Hæc tamen ratio parui facienda utpotè dialectica, cum ex nimis communibus procedat, eadem enim adhiberi poteſt ad oſtendendum, nec circa diuerſas propoſitiones, nec etiam duos actus ſcientiæ, aot duos actus opinionis, poſſe ſimul eſſe; propterea iuvabit alijs rationibus præſentem aſſertionem ſuadere, in quorum gratiam reuocandum ad memoriam opinionem poſſe dupliciter uſorpari,

Opinio duobus modis uſurpari poteſt.

vel ſcilicet prout habet contingentiam ex parte obiecti circa quod verſatur, itaut obiectum ſit inconſtans, ac variabile; vel ex parte ſollus modi, quo circa obiectum ipſum verſatur, nempe cum obiectum neceſſarium quidem eſt, opinio tamen illud medio probabili, & non neceſſario attingit. Opinio autem hoc ſecundo modo ſumpta, bifariam contingit, vel itaut formidinem actualem inuoluat, vel non actualem, ſed aptitudinalem tantùm habeat. His præhabitis, facillimum erit oſtendere ſomptam opinionem iuxta priorem acceptionis modom, quatenus videlicet contingentiam habet ex parte obiecti, ſimul cum ſcientia de eodem obiecto eſſe non poſſe.

Ariſtotelis auctoritate ſuadetur.

Aſſertionem hanc Ariſtoteli placuiſſe diffitebitur nemo, ſi nonnihil aduerterit, quæ ipſe docuerit loco nuper laudato; ibi ſiquidem affirmat ſcientiæ naturam & in obiecti neceſſitate, & in animi noſtri certitudine conſiſtere; hæc enim adeo eſſentialia ſunt ſcientię, ut eorum altero ſublato, nequeat ſcientia ſubſiſtere, neceſſitatem igitur obiecti ſcientia requirit. Opinio autem contingentiam, itaut illud ſit, vel re ipsâ contingens, vel tale exiſtimatum; ſcientia certitudinem animi: at opinio formidinem expoſcit.

Ratione quoque ſuadetur.

Ratione autem ſuadetur, quia ſcientia petit obiectum neceſſarium, & inuariabile: opinio autem obiectum contingens, & variabile; ergo non poterit in eodem intellectu de obiecto eodem dari ſcientia, & opinio; quoniam tunc idem obiectum eſſet, & non eſſet neceſſarium, & ſimol intellectus contradictoria de eodem affirmaret; per aſſenſum enim ſcientificum iudicaret prædicatum neceſſariò conuenire ſubiecto; per opioatiuum autem contingenter, & ſimul affirmaret rem aliter ſe habere poſſe, & non aliter poſſe ſe habere.

Quorundam reſponſio.

Vulgata ſatis eſt illa reſponſio, quòd intellectus poſſit affirmare utrunque per diuerſa media & hunc in modum contradictionem tolli.

Refellitur.

Sed quàm inſulſa ſit iſta reſponſio, vel ex eo planè conuincitur, quia quod reipſa prædicatum ſit neceſſariò cum ſubiecto connexum, non ex cognoſcendi, ſed eſſendi medio pendet; prædicati quoque talis, vel talis connexio cum ſubiecto, non ex medio, quo intellectus cognoſcit, ſed ex interna cauſa inhærentiæ unius extremi cum alio pendet; cum igitur hæc una, & eadem perpetuò ſit, per medium unum nequit modò contingens oſtendi, & modò per aliud neceſſaria demonſtrari.

Confirmatio.

In cuius confirmationem illud afferri poteſt, quòd opinio iuxta priorem hanc uſurpationem tendit in obiectum reipsâ contingens, & variabile, ad quod reſpiciens Philoſophus dicebat, ὅτι λείπεται, δόξαν εἶναι περὶ τὸ ἀληθὲς μὲν ἢ τὸ ψεῦδος. ἐνδεχόμενον δὲ καὶ ἄλλως ἔχειν. *Quamobrem remanet, ut opinio ſit circa id, quod eſt quidem verum, aut falſum, ſed etiam poteſt aliter ſe habere*; Nequit igitur intellectus ad boc obiectum oſtendendum uti medio neceſſario; per tale ſiquidem medium contingentem concluſionem oſtendere minimè licet; non poteſt igitur opinio ſic accepta in eodem intellectu de obiecto eodem haberi; ut propterea Philoſophus dixerit, nec in diuerſis hominibus de eadem re ſcientiam, & opinionem, niſi penes prædicata diuerſa, eſſe poſſe, eò quod unus affirmet rem eſſe contingentem, alius autem neceſſariam; & etiam affirmauerit ſcientiam, ac opinionem eſſe de eodem obiecto non poſſe, niſi prout cognitio vera, & falſa eſſe poſſunt, proptereaquòd opinio dicens rem eſſe contingentem, falſa eſſet; res enim prout de ipſa daretur ſcientia, deberet eſſe neceſſaria, quamobrem cognitio dicens eam eſſe contingentem, qualis foret opinio, falſa eſſe deberet.

1. Poſt. Tex. 149.

Si autem ſumatur opinio iuxta ſecundam acceptionem,

Opinio ſecundo

Modo ſumpta pro aſſenſu obiecti neceſſarij cum actuali formidine per medium probabile nequit eſſe cum ſcientia. Ratio.

tionem, videlicet pro aſſenſu obiecti neceſſarij per medium probabile cum actuali formidine, eoquòd obiecti neceſſitas per medium illud exploratà non ſit, nec etiam ſcientia cum opinione poteſt de eodem obiecto conſiſtere. Ratio autem in eo poſita, quòd intellectus per aſſenſum ſcientificum rem euidenter cognoſcens ita eſſe, non poteſt ſimul formidare, ne ita ſit; nam ab euidentia certitudo, non autem formido illi oppoſita proficiſcitur.

Confirmatio.

Hoc etiam ex eo confirmatum redditur, quoniam ad ſcientiæ naturam pertinet formidinem omnem ab intellectu remouere; non igitur poterit in eodem intellectu de eodem obiecto opinio conſiſtere, quæ formidinem actualem habeat adiunctam, de obiecto ſiquidem eodem intellectus tunc foret certus, & non certus, & aſſentiretur ſine formidine, & cum formidine.

Reſponſio præoccupata ſimulque reiecta.

Nec ex hiſce cotibus enauigaturum te putes dicendo nullam hinc ſequi contradictionem, quoniam intellectus non per eundem actum, ſed per ſcientiam aſſentitur ſine formidine, per opinionem verò cum formidine. Formido ſiquidem, & certitudo formaliter inuicem aduerſantur, quantumuis ex diuerſis actibus proueniant; enimverò non ſe compatiuntur in eodem ſubiecto, cum ſe habeant, ut ſummus calor, & ſummum frigus reſpectu eiuſdem ſubiecti; ergo opinio formidinem actualem habens, nequit in eodem intellectu eſſe cum ſcientia, quæ neceſſariò certitudinem expoſcit.

Altera reſponſio præoccupata, & reiecta.

Nec tutum aſylum eſt ad formarum multitudinem confugere pro effectuum contradictione vitanda; ſicuti nec tutum eſt ad vitandam contradictionem prodeuntem ex duabus formis contrarijs ſummè quidem intenſis in eodem ſubiecto; non enim licet affirmare nullam eſſe repugnantiam quominus contraria ſummè intenſa etiam naturæ viribus in eodem ſubiecto exiſtant, ut ſummus calor, & ſummum frigus in eodem aqua; aſſenſus, & diſſenſus in intellectu, & velle, ac nolle in voluntate reſpectu eiuſdem obiecti; adhuc enim contradictio infertur ex repugnantia effectuum in eodem ſubiecto à formis illis prodeuntium, quantumuis huiuſmodi effectus à diuerſis formis proueniant, nempe quòd eadem aqua foret ſummè frigida, & non ſummè frigida, & intellectus eſſet ſimul aſſentiens, & non aſſentiens, item voluntas ſimul volens, & non volens reſpectu eiuſdem obiecti. Nec quicquam refert, ſi dicatur id fieri per diuerſum medium, nam ſtante illâ certitudine, & euidentiâ, quam ſecum defert ſcientia, nullo medio fieri poterit, ut formido de oppoſito ſedem in eodem habeat intellectu, quin potius hic erit per ſcientiam omninò certus, & clarè, ac euidenter inſpiciet rem ita eſſe, ita ut non poſſit ſimul formidare, ne fortè non ita ſit.

Non repugnat tamen in diuerſis hominibus ſcientia, & opinio cū actuali formidine.

Non repugnat tamen in diuerſis hominibus eſſe ſcientiam, & opinionem de eodem prorſus obiecto, quia poteſt contingere, ut unus tantam certitudinem, ac euidentiam non aſſequatur, quantam alius per ſcientificum medium adipiſcitur.

Opinionem tertio modo ſumptam quatenus dicit actū non poſſe ſimul eſſe actu cum ſcientia. Ratione ſuadetur.

Si tandem alio modo ſumatur opinio, videlicet abſolutè pro aſſenſu probabili, controuerſum eſt adhuc, quoniam pleríque conantur oſtendere opinionem haud eſſe poſſe ſimul cum ſcientia, quoniam opinio eſt cognitio ex ſuo genere incerta, ac ineuidens, atque adeo formidinis capax, & ideirco ſemper habet repugnantiam cum cognitione certa, & euidenti, ac incapaci formidinis, non ſecus ac negatio cum forma repugnantiam habet. Sed quicquid ſit de hac probatione, ſuaderi commodius poterit actum opinionis haberi ſimul non poſſe cum actu ſcientiæ ſumptâ opinione prout dicit aſſenſum probabilem; quoniam intellectus dum per actum ſcientiæ certò, ac euidenter rei veritatem cognoſcit, non videtur moueri ſimul poſſe ad alium actum debilem, & ex conditione ſua non firmum, nec certum, ſed tantùm probabilem; dumque intellectus ex aliquo valido & ex efficaci motiuo determinatur prorſus ad actum ſcientiæ, non videtur alio motiuo debili, ac infirmo ſimul impelli poſſe ad actum opinionis. Et ſanè dum adhibentur medium probabile, & demonſtratiuum ad eandem probandam concluſionem, ſi benè vis medij demonſtratiui percipiatur, probabile medium nullum aſſenſum generat, utpote à demonſtratiuo, tanquam à cauſa fortiori, & longè quidem efficacius ſuadente impeditum; humana ſiquidem mens dum euidenti ratione conuincitur ad aliquam veritatem cognoſcendam, negligit poſtea rationes probabiles, minimeque conuincentes, adeout ab eis moueri dedignetur.

Experientia confirmatur.

Hoc autem unuſquiſque experitur (dum cognoſcit aliquam propoſitionem per ſe notam, puta *quæ eidem ſunt æqualia, ſunt inter ſe æqualia*, vel etiam aliquam concluſionem ex primis principijs deductam, adeo ut habeatur euidentia rei vel per ſe, vel per medium demonſtrativum) nullius eſſe ponderis, nulliuſque momenti probabilem aliquam rationem, vel aliquod teſtimonium ad illam veritatem aſſequendam, ac ob id ad habendum actum opinionis eadem de re, quam certò, & euidenter per alium actum cognoſcit.

Quomodo cum actu ſcientiæ in intellectu opinio dari poſſit.

Concedendum tamen in intellectu dari poſſe cum actu ſcientiæ opinionem obiectiuè, ſenſu ſuperiori Sectione iam explicato, videlicet poſſe actu cognoſci probabilitatem medij opinatiui ſimul cum actu ſcientiæ; ſiquidem fieri poteſt, ut quiſpiam per medium demonſtrativum ſcientiam de re quapiam obtineat, & ſimul etiam cognoſcat, quænam, & quanta probabilitas ſit alicuius rationis, & credibilitas cuiuſdam teſtimonij, ad rem eandem cognoſcendam; hoc enim aliud obiectum eſt ab illo, quod cognitione directâ ſupponitur attingi, & hoc aliud iſtud obiectum euidenter cognoſcitur, ut mirum non ſit quòd cum ſcientia rei prædictæ poſſit cohærere.

Secunda aſſertio.

Aſſerendum ſecundo, ex medio opinatiuo & ſcientifico, non poſſe unum, & eundem elici actum.

Ratione ſuadetur.

Ratio autem in eo eſt, quoniam ſtante euidentiâ rei, vel ex ipſis terminis, vel ex medio demonſtratiuo, medium probabile mouere non poteſt intellectum, nec ad diſtinctum, nec ad eundem actum aſſenſus.

Quorundam explicatio reijcitur.

Nec media probabilia poſſunt corroborare magis ſcientiam per medium demonſtrativum acquiſitam, quaſi faciant ut firmior, ac certior per conſortium probabilium mediorum euadat; tum quia ſcientia cum ex ſuo genere ſit certa, ac firma notitia ex motiuo probabili maiorem non poteſt ſoliditatem deſumere; certitudinis enim gradum ad ſcientiam requiſitum attingere non poſſunt.

Reſponſio præoccupata, & reiecta.

Neque dicas opinionis habitum, etſi non inclinet ad certitudinem, aut euidentiam, inclinare tamen ſic aſſenſum, ut aſſenſus ipſe ſcientiæ procliuior habeatur; non, inquam, id dicas, nam propoſito, & benè percepto demonſtratiuo medio, cum euidentia rei, procliuis adeo, quinimò determinatus redditur intellectus ad aſſenſum, ut nullatenus conſtet ſimul per opinionis habitum, & probabile medium longè debilius, aſſenſum ſcientiæ procliuiorem haberi. Poteſt quidem intellectus demonſtratione inſtructus, atque munitus cognoſcere qualis, & quanta ſit dialectici medij ad eandem concluſionem adhibiti probabilitas, ab hac tamen non mo-

uebi-

Google

uebitur, ſed ſolùm erit obiectum talis actûs, non autem motivum, quo intellectus inclinetur ad præbendum aſſenſum, quem ex motiuo ſcientifico præſtitit.

Quando rationes probabiles aliquã utilitatem afferant.

Non rarò tamen contingit, ut intellectus non benè percipiat vim medij demonſtratiui, nec tantam rei euidentiam aſſequatur, quantam ſcientiæ conditio requirit; ut Ariſtoteles etiam aduertit, dicens quoſdam eſſe, quos certitudinis tedet, ſeu quibus moleſtum eſt de rebus certam inquiſitionem inſtituere, præſertim, eo quòd, cum parum ingenio valeant, principiorum complexiones, & concluſiones ex ijs deductas, aſſequi non poſſunt; tunc autem ad medij demonſtratiui percipiendam vim, atque momentum, eos plurimum iuvant probabiles rationes, & ſapientum auctoritates; & quoniam hoc frequenter euenit; hinc etſi concluſionis demonſtratio ſuperat, auctoritates, & rationes probabiles etiam afferuntur, utpotè illæ, quæ ad vim demonſtrationis percipiendam conducunt; ſemel autem perceptâ, & penetratâ vi medij demonſtratiui, fatendum deſtrui fidem, & opinionem, quam intellectus de eadem concluſione ex rationibus probabilibus, & ex teſtimonijs ſapientum conſecutus fuerat: in uniuerſum enim ſi quiſpiam habeat primò opinionem de re quapiam, adueniente demonſtratione, in eo corrumpitur opinio; neque mirum, nam ad præſentiam conuincentis demonſtrationis, ceſſat perſuaſio orta ea medio probabili; non quia intellectus actu poſitiuo illam reijciat, ac deteſtetur; ſed, quoniam illam negligit; non propterea tamen irritum laborem pertuliſſe dicendus ille, qui rationes probabiles prius adhibuit; quoniam per probabiles rationes diſponitur intellectus, magiſque redditur promptus ad percipiendam demonſtrationem, cuius vim initio, vel ob ingenij imbecillitatem, vel rei de qua agitur, difficultatem penetrare non poterat. Ita quidem Ariſtoteles in rebus arduis ſe gerit, puta in adſtruenda prima rerum materia; primò enim probabilibus rationibus utitur à particula quinquageſima prima ad quinquageſimam ſextam primi de Phyſico auditu, probans opus eſſe præter duo contraria ponere etiam tertium principium ſubiectum, quod poſtmodum neceſſario medio confirmat.

Tertia aſſertio quòd opinio abſolutè ſine actuali formidine poſſit eſſe cum ſcientia. Ratione ſuadetur.

Cæterum abſolutè loquendo nemini dubium eſſe debet, quin opinio ſumpta pro ſimplici aſſenſu probabili abſque actuali formidine poſſit in eodem intellectu de concluſione eadem, cum ſcientia cohærere, quando videlicet eadem concluſio, & medio dialectico, & medio demonſtratiuo probatur. In hanc autem ſententiam adducor, quoniam opinio non aliam ob cauſam aduerſatur ſcientiæ, niſi quia actualis formido de oppoſito, & poſitiua incertitudo de propoſito, nequeunt ſimul conſiſtere cum certitudine, ac ſecuritate ſcientiæ; quod ſi ita eſt, nihil obſtabit quominus opinio, remotâ formidine actuali, & incertitudine poſitiuâ, ſimul cum ſcientia cohæreat; hunc enim in modum opinio utpotè ſine actuali formidine, & ſine poſitiua incertitudine, duntaxat negatiuè dicitur incerta, quatenus intellectui non certitudinem, ſed ſolam probabilitatem affert. Sed opinionem ſine actuali formidine talem eſſe, qualem dicebamus ex eo quidem addiſces, quòd intellectus ad oſtendendam aliquam concluſionem aſſumens medium neceſſarium, & probabile, gemino modo poteſt medio uti probabili; vel ut expreſsè iudicet ex vi talis medij neceſſariam haud eſſe connexionem inter prædicatum & ſubiectum; vel ut abſolutè iudicet ex vi talis medij ſubiecto tale conuenire prædicatum, non curans an huiuſmodi connexio neceſſaria, vel non neceſſaria ſit; iuxta priorem modum opinativus aſſenſus eſt poſitiuè incertus, propterea quòd intellectus apertè iudicat variabilitatem obiecti, & hoc modo prædictus aſſenſus opinativus nequit ſimul conſiſtere cum ſcientifico, quoniam hic formaliter iudicat oppoſitum, videlicet prædicatum cum ſubiecto neceſſariam connexionem habere: iuxta ſecundum modum, aſſenſus opinativus eſt ſolùm negatiuè incertus, quoniam iudicat duntaxat inter prædicatum, & ſubiectum intercedere connexionem abſtrahendo à neceſſitate, & contingentia ipſius, & hoc pacto aſſenſus opinativus cum ſcientifico ſimul poteſt exiſtere. Quæ autem de opinione, de fide pariter humana, relata ad ſcientiam, intelligenda ſunt.

Aduerſus tamen hæc non leues difficultates afferri ſolent.

Prima difficultas.

Primo autem ſic obijcitur. Natura quidem à ſuperfluo prorſus abhorret; at ubi eſt actus ſcientiæ, ſuperfluus eſt actus opinionis, etſi actualis formidinis expers; nunquam igitur permittet utrunque ſimul exiſtere.

Solutio.

Negandum tamen eſſe ſuperfluum opinionis actum ſcientiæ actu exiſtente; tametſi nanque cognitio demonſtratiua clarius, & certiùs rem oſtendat, quàm cognitio probabilis; non tamen hæc tanquam ſuperflua eſt abijcienda, quoniam hæc diuerſæ rationis eſt ab illa, vel diuerſo modo rem oſtendit.

Secunda difficultas

Amplius. Opinio cum actuali formidine in eodem intellectu de concluſione eadem, nequit cum ſcientia exiſtere; ergo nec etiam opinio ſine actuali formidine cum ſcientia cohærere poterit. Aſſumptum liquet ex antea traditis; illatio autem ex eo clara eſt, quoniam eadem eſt ratio de opinione utraque, nempe cum actuali formidine, & ſine formidine actuali ad ſcientiam relata, nam opinio cum actuali formidine non patitur ſcientiam in eodem intellectu de re eadem, quoniam actualis illa formido repugnat ſcientię certitudini; at capacitas formidinis in opinione, quæ actualis eſt formidinis expers, repugnat eſſe cum formidinis incapacitate, quàm ſcientia ſibi vendicat; ergo nec etiam opinio ſine actuali formidine ſimul in eodem intellectu de re eadem eſſe poterit.

Solutio.

Neganda tamen eſt conſecutio, & ad eius probationem dicendum diſparem eſſe rationem, quia actualis formido deſtruit certitudinem ſcientiæ, capacitas autem formidinis non item: & viciſſim ſcientiæ certitudo non admittit formidinem actualem opinionis, non abijcit tamen formidinis capacitatem, ſed ſolùm impedit ne potentialis iſta formido in actum erumpat; quorum ratio in eo poſita, quòd in ſcientia datur capacitas certitudinis cum actu eiuſdem, in opinione autem formidinis capacitas ſine actu; at verò capacitas unius cum capacitate alterius ut nullam habet oppoſitionem; ſic actus certitudinis, quæ ſcientiæ debetur, nullam habet oppoſitionem cum formidinis capacitate, quæ in opinione eſt, ſed ſolum actualis certitudo ſcientiæ actuali formidini opinionis aduerſatur.

Tertia difficultas.

Alij ſic arguunt. Opinio hunc in modum accepta eſt omnino incerta, cum hinc à ſcientia diſcriminetur, quo poſito ſic licet arguere. Cognitio incerta de re eadem in eodem intellectu nequit ſimul exiſtere cum cognitione certa; ergo opinio quantumuis expers actualis formidinis, cum ſcientia eſſe non poterit; quoniam illa incerta eſt, ex præmiſſo fundamento, hæc autem certa.

Solutio.

Solutio ea paulo antea notatis petenda eſt. Dicebatur enim opinio, de qua fit ſermo, non abſolutè incerta, ſed negatiuè tantum, quatenus nimirum nec certitudinem, nec incertitudinem poſitiuam dicit.

Mala

mala igitur illatio; & ad eius probationem reſpondendum opinionem, de qua loquimur, incertam eſſe negatiuè tantùm, non autem poſitiuè; hoc autem incertitudinis genus à ſcientiæ certitudine poſitiua non abhorret. Nec ſubinde concludas nullum fore diſcrimen inter ſcientiam, & opinionem, de qua agitur, cum ſatis ſuperque diſcriminentur inuicem, eo nomine, quòd ſcientia ſit poſitiuè certa, opinio autem formidinis actualis expers, ſi non poſitiuè, ſaltem negatiuè incerta ſit.

Superioris ſolutionis confutatio.

Sed aduerſus hanc ſolutionem ſic argues. Opinio, modo iam explicato, incerta videlicet negatiuè, & ſcientia certa, contradictionem inferunt; ergo etiam ſi opinio prædicto modo ſolùm incerta dicatur, cum ſcientia ſimul conſiſtere non poterit; aſſumptum conſtat ex eo, quia opinio negatiuè incerta dicit negationem certitudinis, at negatio certitudinis & poſitio eiuſdem contradictionem inferunt.

Confutationis ſolutio.

Si rectè tamen attendas, falſum ab aduerſarijs aſſumitur, nec quod aſſumunt ſufficienter oſtendunt, non enim ex incertitudine opinionis, & certitudine ſcientiæ deducitur ea contradictio, quæ impediat quominus in eodem ſubiecto ſimul eſſe poſſint; enimverò attendi debent formales effectus ad colligendum num aliqua eſſe poſſint ſimul, vel non eſſe poſſint in eodem ſubiecto; non enim qualibet contradictio ſufficit, nam qualibet forma diſparata dicit hoc ſenſu alterius formæ negationem, ut iuſtitia ex. gra. dicit negationem temperantiæ, & dicit negationem iniuſtitiæ, & nihilominus iuſtitia poteſt eſſe cum temperantia, non tamen cum iniuſtitia. Et ſi placet in exemplum afferre ea, quæ vulgò adhiberi ſolent, albedo dicit negationem dulcedinis, & negationem nigredinis, & nihilominus cum dulcedine in eodem ſubiecto ex. gr. in lacte, non tamen cum nigredine poteſt exiſtere: attendendi igitur ſunt formales effectus, qui inuicem repugnant, ita ut unus in eodem ſubiecto neceſſariò poſtulet negationem alterius; huiuſmodi porrò non ſunt incertitudo opinionis, & certitudo ſcientiæ ſumptâ opinionis incertitudine negatiuè; ſed poſitiua incertitudo, cum actualis opinionis formidine, & ſcientiæ certitudo poſitiua repugnantiam inuicem habent, ratione cuius in eodem ſubiecto ſimul exiſtere non poſſunt.

Superioris ſolutionis confutatio.

Sed aduerſus hanc ſolutionem illud facere videtur, quòd tanta eſt illa contradictio, ex non certitudine opinionis, & certitudine ſcientiæ quando in eodem ſubiecto ſimul eſſe dicantur, ut inde ſequantur duo iudicia repugnantia ſimul in eodem intellectu, quorum unum formale eſt ex parte ſcientiæ, nempe quòd res nequeat aliter ſe habere, alterum virtuale ſaltem ex parte opinionis, quod aliter ſe habere poſſit, ac ob id duo effectus formales repugnantes ſimul in eodem ſubiecto erunt.

Solutio.

Occurritur reſpondendo non repugnare duo iudicia, quorum unum formaliter dicat rem ita ſe habere, aliud autem dicat oppoſitum non formaliter, ſed virtute tantùm, quoniam repugnantia petit ex parte utriuſque extremi conditionem eandem, nempe ſi unum eſt formale, aliud etiam formale ſit. Ne commemorem iudiciorum repugnantiam ex obiecto petendam eſſe, quæ certè inter duo hæc iudicia non cadit, cum eadem ſint de re, quod enim unum eliciatur ex medio probabili, aliud autem ex neceſſario, nullam repugnantiam infert, quoniam iudicium factum ex medio neceſſario, neglectâ connexione inter extrema, an videlicet neceſſaria, vel non neceſſaria ſit, idem prorſus affirmat, quod iudicium probabile.

Quarta difficultas

Tandem obijcies. Per allatam diſtinctionem incertitudinis, quam opinioni adſcribimus non licet omnia contradictoria euitare, nam adhuc per aſſenſum ſcientificum dicetur intellectus remanere conuictus, & per opinativum non conuictus; nulla igitur allata doctrina de diſtinctione incertitudinis negatiuæ, & poſitiuæ.

Solutio.

Nullum tamen eſt inconueniens ad quod argumentum deducit, quoniam intellectum conuinci, & non conuinci per diuerſa media contingit, non enim eodem modo ſe res habet, de certitudine, ac incertitudine, propterea quòd inconueniens eſt eundem intellectum per ſcientiam eſſe certum certitudine poſitiua, & per opinionem incertum poſitiuâ incertitudine de eadem concluſione, quoniam duo hæc contradictoria enunciantur de intellectu reſpectu eiuſdem; at verò intellectum eſſe conuictum per unum medium, & non conuictum per aliud, non facit, ut contradictoria de intellectu reſpectu eiuſdem, ſed potius reſpectu diuerſorum enuncientur.

Quarta aſſertio quod habitus opinionis, cū habitu ſcientiæ &c. poſſit ſimul exiſtere.

Aſſerendum quartò poſſe habitum opinionis in eodem intellectu de obiecto eodem ſimul exiſtere cum habitu ſcientiæ, & actum opinionis cum habitu ſcientiæ, & habitum opinionis cum actu ſcientiæ.

Rationes ſuadetur. Prima ratio.

Aſſertio patet, quoniam non eadem eſt ratio de habitibus collatis cum habitibus, vel cum actibus &c. ac de actibus comparatis cum actibus. Habitus enim longè magis, quàm actus redolet potentiæ rationem; manifeſtum eſt autem ſimul ad contrarios actus eſſe potentiam, & unum actum eſſe cum potentia ad oppoſitum; ut propterea non repugnet habitus contrarios exiſtere ſimul in gradibus ſaltem remiſſis, & actum unum cum alio habitu contrario; quod ſi ita eſt, longè quidem faciliùs poterunt ſimul exiſtere, quando non ſunt directè contrarij.

Secunda ratio.

Deinde ſi ſumantur itidem ſcientia, & opinio, prout habitus important, & opinio ſumatur, prout ab obiecto ſpecificatur, quod variabile eſt, atque contingens, procul dubio habitus ſcientiæ, & opinionis directè aduerſantur, proindeque non poterunt ſimul eſſe, niſi inſtar aliorum habituum contrariorum, quatenus initio non ſtatim, ſed paulatim ſe mutuò deſtruunt. At verò opinio ſumpta pro aſſenſu probabili remotâ omni formidine actuali; nulli dubium quin poſſit perfectus opinionis habitus cum actu, & habitu ſcientiæ, & actus opinionis cum habitu ſcientiæ conſiſtere.

Doctrinæ ſuperioris explicatio.

Multiplici autem modo explicato, quo poſſit huiuſmodi coniunctio accidere ſupradictorum veritas clariùs eluceſcet. Poteſt enim contingere, ut quiſpiam habeat prius opinionis habitum ex frequentatis actibus opinatiuis, poſtea verò medium eiuſdem concluſionis demonſtratiuum aſſequatur. Tunc autem ſi actum eliciat ſcientiæ habitum acquirendo, non ſtatim opinionis habitum amittet, ſed paulatim; & idcircò in intellectu ipſius de eadem concluſione ſimul erunt habitus ſcientiæ, & opinionis. Quòd ſi contra, quiſpiam initio ſcientię habitum acquiſierit, & illi ſe offerant rationes probabiles ad eandem ſuadendam concluſionem, & utpote ſcientiæ habito inſtructus, clarè perſpiciat obiectum, tunc ſimul opinionis actum non elijciet. Fieri tamen nihil prohibet quominus idem oblitus medij demonſtratiui, ac neceſſarij, probabilis opinionis actum eliciat, ac ob id habitum illi reſpondentem adipiſcatur. Hoc autem eſt dari poſſe in intellectu ſimul actum opinionis cum habitu ſcientiæ non erumpente in actum ſecundum, non tamen cum habitu ſcientiæ exiſtente cum prompta, & expedita recordatione medij neceſſarij,

quæ

ſiue demonſtratiui, atque adeò cum habitu ſe habente per modum habitûs.

SECTIO QVINTA.

Quid ſit error, & quomodo à ſcientia, & ab opinione differat.

Error unde dicatur;

PRæſens conſideratio momenti plurimum habet ad clariùs explicandam ſcientiæ, ac opinionis naturam. Error dicitur à verbo *erro*, à Græcis dicitur, σφάλμα, ſiue ἁμάρτημα, & à verbo ἁμαρτάνω, quod propriè ſignificat peccare; quamobrem error falſum quidpiam denotat, peccatum enim nil aliud quam quidam defectus, at verò falſitas eſt defectus cognitionis; ut autem in actibus intellectûs propriè reperitur falſitas, eò quod veritati opponitur, & cognitioni tribui ſolet, ſic error propriè ſpectat ad intellectum in operationibus, quas exercet. Tot autem modis poteſt intellectus errare, falſumque dicere, quot modis poteſt dicere verum, ut autem præcipuè veritas ſecundæ, & tertiæ operationi: ſic etiam error, & falſitas iiſdem adſcribitur; ſeuerè autem loquendo error cenſetur in cognitione eſſe, quando hæc falſa dicitur; falſa porrò cognitio eſt, quæ rem explicat aliter, ac eſt in ſe, quæ duobus modis contingit, prout huiuſmodi cognitio iudicium fuerit, hoc enim in duplici diſcrimine eſt, aut enim ſimplex dicitur ad ſecundam intellectûs pertinens operationẽ, atq; hoc modo non erit aliud, quàm ſecunda intellectûs operatio falſa reſpondens è diametro habitui principiorum ſyllogiſmi demonſtratiui, vel dialecticis ſi autem fuerit illatum, dicetur falſa ratiocinatio, falſi ſyllogiſmi effectus, ſcientiæ, opinionique contrarius. Multifariam autem accipitur. Primò quoad cognoſcendi modum, quod bifariam euenit, tum quoad ordinem, ſiue tractandi res, ſiue demonſtrandi; tum quoad obiectum; & hoc gemino modo contingit; Primò, quoad rem enunciatam, vel uniuersè pro quacunque enunciatione falſa, quo pacto dici ſolet in qualibet materia quempiam errare, dum falſum dicit: ſiue ſpeciatim, qua ratione ſumitur pro enunciatione falſa in materia neceſſaria. Secundò, quoad motivum, quo pacto dici ſolet aliquem in errorem labi, dum ex malo fundamento enunciat. Hi autem duo modi plurimum diſtant, quia poteſt quiſpiam dicere verum, quoad rem enunciatam, falſum autem quoad motivum, quia videlicet ſufficiens non eſt ad talem concluſionem inferendam; & ex aduerſo poteſt quiſpiam ex motiuo probabili moueri, falſum tamen dicere, quoad rem enunciatam.

Error multifariam accipitur.

Non ſatis tamen ad errorem, ut aliquis propoſitionem falſam profetat, niſi pariter iudicet, & per intellectum affirmet ita eſſe, ſicut per talem enunciatur propoſitionem. Debet igitur propoſitioni aſſenſus præſtari, qui gemino modo contingit, vel cum formidine, vel cum certitudine; unde eſt ut quidam conſtantiſſimè dogmatibus ſuis falſis adhæreant citra mortis timorem.

Vnde error oriatur.

Huius porrò ſi rationem quæras, illam inuenies, haud ego fallor, quoniam error in intellectu ducit ortum ex eo quia id quòd re ipsâ verum non eſt, illi tamen verum apparet; hinc enim intellectus decipitur, deceptioniſque cauſa veritas apparens, & exiſtimata eſt; hac porro duplex perhibetur, quarum una probabilis apparens, altera vero apparens neceſſaria; quandoquidem ſi quod non eſt probabile, poteſt apparere probabile, multò magis quod eſt probabile poterit apparere neceſſarium; hæc enim minus inter ſe, quam illa diſtant; ſi veritas apparens probabilis, aſſenſum falſum cum formidine gignit, ſi apparens eſt neceſſaria, falſum aſsenſum cum firmitate procreat; idcirco tam poteſt mens in errorem incurrere, dum quod non eſt probabile iudicat eſſe probabile, quàm dum iudicat neceſſarium, quod eſt probabile, vel falſum.

Aſsenſus autem non falſus, ſed verus erit ſi veritas non ſit apparens, & exiſtimata, ſed exiſtens, ut propterea Philoſophus aliquando dixerit ſyllogiſmum captioſum eſſe apparentem, & non exiſtentem, ſic enim habet, ἔστι καὶ συλλογισμὸς καὶ ἔλεγχος φαινόμενος μὲν, οὐκ ὢν δέ. *Eſt & ſyllogiſmus & elenchus, qui videtur, cum non ſit.* Eſt igitur opus veritate apparente, & quia mens ad aſſenſum à vero, non autem à falſo mouetur; opinio autem plerunque eſt de re in ſe quidem falſa, ſed apparenter vera; non propterea tamen opinio illa dicetur erronea, ſed probabilis, & vera, quia non quælibet veritas apparens errorem gignit, ſed illa tantum, quæ probabilis appatet, cum in ſe tamen improbabilis ſit; at verò quæ in ſe eſt probabilis, etſi non ita re ipsa ſe habeat, opinionem tamen probabiliter veram procreat, quoniam illud probabile cenſetur, quod ab omnibus ſapientibus, aut plurimis, aut quibuſdam doctrina præſtantibus exiſtimatur, ut ſuperiùs à nobis ex Ariſtotele dictum fuit: ex aduerſo autẽ improbabile quod à ſapientibus iudicatur falſum, etſi rudibus verum appareat; ut quòd globus iſte terraqueus multis partibus quamlibet ſtellarum ſuperet; itaque quomodocunque aliquid exiſtimetur verum, aut ab omnibus, aut ab aliquibus ſapientibus, etſi non ita re ſe habeat, aſſenſus tamen circa illud non erroneus, ſed opinativus, & probabilis dici debet; non enim hæc apparentia probabilitatem excludit: quando autem ab omnibus ſapientibus cenſetur falſum, & ſolum à rudibus exiſtimatur verum, tunc aſſenſus erit error, quoniam, quod eſt improbabile apparet probabile.

1. Elen. cap. 1.

1. Topic. cap. 1.

Dicta de propoſitionis errore diſcurſus etiam aptari poſſunt:

Quæ autem hucuſque de errore propoſitionis dicta fuerunt, de diſcurſus errore debent etiam intelligi, tunc enim diſcurſus propriè dicendus erroneus, quando per ipſum ex antecedenti prauè deducitur conſequens, quamuis illud ſit verum; concluſio enim diſcurſu comparata ſpectari poteſt, vel ſecundùm ſe, & abſolutè, vel prout ex alijs propoſitionibus, nempè præmiſſis deducta; concluſionis autem priori modo ſumptæ veritas nihil commune habet cum rectitudine diſcurſus, ad quem ſolum ſpectat veritas concluſionis prout ex præmiſſis illatæ. Illatio autem prauè duobus euenit modis, vel defectu formæ ſyllogiſticæ, vel materiæ defectu, quando nimirum concluſio, ut probabilis, vel neceſſaria, ex improbabili, vel non neceſſario motiuo deducitur.

Illatio praua gemino modo contingit.

Ex his palam quid inter errorem, ex una parte, & ſcientiam, ac opinionem ex altera diſcriminis intercedat; quandoquidem ſcientia eſt vera cognitio veritate neceſſaria, cui falſum ſubeſſe nequit, eſtque recta & euidens, cui ſuccedit opinio, quæ cognitio eſt vera veritate probabiliter apparente, quæque aliquam euidentiam habet.

Quid differat inter errorem, & ſcientiam ac opinionem.

Ex proximè dictis apertè conſtat quid ſit error, tectè ſiquidem eſſe dicetur *aſſenſus certus, vel incertus rei, quæ per malum motivum poteſt aliter ſe habere.* Dicitur autem *certus*, vel *incertus*, eo quòd utroque modo poteſt error contingere: Dicitur, *rei, quæ poteſt aliter ſe habere*, ut diſtinguatur à ſcientia; dicitur, *per malum motivum*, ut ab opinione falſa diſcriminetur, qui namque probabili ratione ductus falſum præbet aſſenſum, haud propriè dici poteſt in errorem lapſus.

Error quomodo definiendus.

Ccccc

lapſus. Perſpicuum etiam errorem dici poſſe iudicium illud, quo per motiuum probabile res certò, & firmiter indicatur; non enim poteſt quiſpiam certum iudicium ferre, niſi ei proponatur obiectum, ut in ſe conſtans, ac inuariabile poſitiuè; non enim ſufficit obiectum cum negatione connexionis inuariabilis concipi, ut in opinione contingit, in qua mens à variabilitate, & inuariabilitate obiecti in ſe dicitur abſtrahere; ſed ut certum aſſenſum præſtet, debet poſitiuè obiectum apprehendere, ut inuariabile, quod falſum eſt.

Prima difficultas.

1. de Cælo Tex. 18.

Aduerſus dicta ſe difficultas offert, quoniam unum non eſt niſi uni contrarium; nequit igitur error ſcientiæ, & opinioni contrarius eſſe.

Solutio.

Differt.

Varij ſunt reſpondendi modi, cæteris tamen præferendum exiſtimamus, quem aliàs expoſuimus cum de oppoſitis, atque contrarijs diſputaremus. Reſponſio autem in eo poſita eſt, quòd ſcientia, & opinio, quatenus in communi quadam ratione conueniunt, puta cognitionis veræ, contrarium habent errorem; adhuc igitur unum uni contrarium eſt, hoc enim pacto ſcientia, & opinio ſe habent per modum unius cui aduerſatur error.

Secunda difficultas.

Altera quoque difficultas eſt, quòd ad rationem diſcurſus pertinet, ut conſequens ex vi antecedentis deducatur; ſed hoc in recto diſcurſu tantum poteſt euenire; nullus ergo diſcurſus videtur eſſe falſus. Aſſumptio patet, nam quando conſequens ex vi antecedentis infertur, rectè quidem infertur, ut propterea Philoſophus quandoque dixerit ſyllogiſmum in forma peccantem, verum non eſſe ſyllogiſmum, quoniam in ipſo ex præmiſſis haud neceſſariò infertur concluſio.

Solutio.

Aſſumptio tamen neganda, eiuſque probatio ſolùm admittenda, quando antecedens in ſe ſpectatum vim habet inferendi conſequens; at quando conſequens ex antecedenti deducitur, non quoniam ex eo deduci debeat, ſed quoniam intellectus in antecedenti concipit vim inferendi conſequens, eoquòd iudicet antecedens cauſam eſſe conſequentis, tunc infertur quidem conſequens, non tamen rectè. Nec Ariſtotelis teſtimonium negotij quicquam nobis faceſſit, propterea quòd loquitur ipſe de ſyllogiſmo, qui vitio formæ laborat, qui profectò ſyllogiſmus nequit illatiuus dici, cum ex præmiſſis etiamſi veris, haud rectè deducatur concluſio; ſicuti rectè deducitur, quando debitâ formâ conſtat, etſi præmiſſæ ſint falſæ, quoniã hę ſic diſpoſitæ, licet non probandi, cum falſæ ſint, inferendi tamen vim habent; de hoc ſyllogiſmo Philoſophus ſermonem habet, non autem de illo, qui diſcurſum omnem complectitur, ac ob id etiam & illum cui debita forma deeſt; hic enim etſi minus propriè ſyllogiſmus appellari conſueuit, eò quòd nihil obſtat quominus humana mens in aſſenſum concluſionis erumpat ea aſſenſu præmiſſarum, quæ non ſint ritè diſpoſitæ iuxta debitam formam, ut diſpoſitæ tamen apprehenſæ; hic enim actus ad tertiam intellectûs operationem pertineret, atque diſcurſus quamuis non rectus, ſed falſus dici poſſet. At de errore ſatis.

SECTIO SEXTA.

De Fide.

Tractationis ordo.

QVandoquidem fides cum opinione magnam affinitatem habet, idcircò non erit alienum ab inſtituto ad fidei conſiderationem deſcendere; fides græcè πίστις à verbo πείθω, multifariam accipitur, nam dicitur ſponſio, fidelitas, conſcientia, creditum, vel collectio creditorum, Sacramentum, fides miraculorum, fides viua. Quinimò, & in ſacris literis alia quamplurima ſunt, quæ fidei nomine ſignificantur, de quibus aliàs; hæc quamuis cum opinione magnoperè conueniat, ab ea tamen plurimùm diſtat, ut ſuperiùs declarauimus, quandoquidem opinio eſt actus intellectûs declinantis in unam partem contradictionis cum formidine alterius partis, & eſt aſſenſus intellectûs ad aliquid, non quia ſufficienter ab obiecto proprio moueatur, ſed per quandam rationabilem electionem voluntariè declinans in unam partem magis, quàm in alteram, cum formidine tamen iſtius; ſed ita, ut pro illa parte, de qua eſt formido, non habeatur expreſsè ratio concludens: formido tamen contingit ob debilitatem rationis alterius partis. Fides autem eſt cum certitudine abſque tali formidine. *Fides igitur eſt aſſenſus determinatus alterius partis propter auctoritatem, & teſtimonium dicentis*; & quoniam duplex eſt teſtimonium, cui fides haberi poteſt, nempe diuinum, vel humanum, vel ſi placet creatum, ut Angelus quoque comprehendatur, quamuis ſatiùs ſit humanam fidem appellare à nobis denominatione deſumptâ; duplex propterea fides diſtingui ſolet, videlicet humana, & diuina, vel ut alij loquuntur naturalis, & ſupernaturalis, vel demùm, ut alijs placet acquiſita, & infuſa. Tametſi autem acquiſita fides ab infuſa magno diſtet interuallo: præcipuum tamen diſcrimen inter illas eſt, quòd infuſa fides diuino innititur teſtimonio; cùm autem Deus ſit infallibilis teſtis, idcircò diuinæ fidei nequit ſubeſſe falſum; hinc ratione certitudinis non ſolum ad ſcientiam accedit, ſed illam ſuperat; etſi ab eadem plurimùm euidentiâ, claritateque deficiat. Hæc autem definita fuit dicendo. *Fides eſt ſperandarum ſubſtantia rerum argumentum non apparentium*. Diuina igitur fides infallibilis eſt certitudinis, ſummæ tamen eſt obſcuritatis; quantum autem certitudine ab opinione diſtat; obſcuritate tantundem à ſcientia elongatur; ut ob id ſapiens ille dixerit Auguſtinus, nimirum ad obſcuritatem fidei reſpiciens; *Quid eſt fides? niſi credere quod non vides? Vnde, & quomodo creditur Trinitas? Rectè, ò homo interrogas: ideò benè creditur, quia citò non capitur: quia ſi citò caperetur, non eſſet opus ut crederetur*. Et alibi *noli*, inquit, *intelligere, ut credas, ſed crede, ut intelligas; intellectus merces fidei eſt*. Fides planè ſanctiſſima. Cum enim multis de rebus inter ſe veterum Philoſophantium familiæ diſputarent, ſæpèquenumero contraria docerent eo uſque, ut earum quæque ſua decreta confirmans, alijs quoque perſuadere ſtudioſè niterentur; fides hæc magna quidem ex parte, tam pernicioſum, ac execrandum certamen è medio ſuſtulit: & ſi quiſpiam, vel agreſtis Gymnoſophiſta, vel Pſeudophiloſophus in Gymnaſiorum exedris, otioſè ſedens, vociferando, debaccandoq; falſum ſtatuerit, ſi forſan quidpiam in mortalium animos irrepſerit, vel in iis nonnihil inſederit, quin altiùs radices egerit; ſuauiter dimouet, extirpat, ac penitus euellit. Atquoniam humanum teſtimonium falli poteſt, & fallere, propterea humanæ fidei poteſt ſubeſſe falſum; hinc humana fides longè maiorem cum opinione affinitatem habet, quàm diuina, quamuis *fides hoſti etiam ſeruanda ſit, nec ſit conſiderandum cui, ſed per quem iuraueris*. Humana ſiquidem fides ea eſt, quam ſi ex animo tollas, continuò ſanguinis, atque neceſſitudinis coniunctio, legum iura, commercia, ſocietates diſſoluentur; eſt enim mortalium nexus, quo diſſoluto, omnia corruant neceſſe eſt. Humana autem

Fidei definitio.

Paulus ad Hebræos 11.

Digitized by Google

tem fides opinionis adeo naturam redolet, ut non ſemel opinionis nomine fuerit nuncupata, & nominatim ab Ariſtotele, qui inter loca topica, quæ ad opinionem conducunt, locum ab auctoritate recenſet, ubi ait fidem eſſe opinionem vehementem; quamobrem probabilis cognitionis genus deficiens à certitudine ſcientiæ, & ab eadem diſtinctum, humanam ſub ſe fidem complectitur, adeò ut cognitionis probabilis duplex ſit ſpecies, una quæ innititur teſtimonio alterius, & altera, quæ innititur alicui rationi deſumptæ ex ipſa re, vel ipſimet propoſitioni, & apprehenſioni eiuſdem rei. Hæc etiam ſic explicari ſolent, ut una dicatur cognitio probabilis, quæ innititur motiuo externo, ſeu ut aiunt, extrinſeco, diciturque fides;

Motiuum extrinſecum, & intrinſecum.

altera verò, quæ motiuo innititur intrinſeco, quæque retento generis nomine ſolet opinio nuncupari; ſiquidem opinionis nomen bifariam uſurpatur, vel nimirum pro omni cognitione probabili, quo pacto ſub ſe fidem humanam complectitur, atque diſtinguitur in duplicem cognitionem probabilem, quarum una eſt humana fides, altera verò opinionis retinet nomen. Alio autem modo ſumitur nomen opinionis preſſius ad diſtinctionem humanæ fidei, quo ſenſu genus illud eſt cognitionis probabilis, quod intrinſeco motiuo innititur; iuxta quam uſurpationem accipitur quotieſcunque diſtinctè tanquam duo probabilis cognitionis genera nominantur opinio, & fides humana.

SECTIO SEPTIMA.

Doctrinam ſecundo Poſteriorum libro comprehenſam, breuiter exponens.

Conſiliũ Ariſtotelis 2. Poſt. Lib.

ARiſtotelis conſilium in præſentiarum eſt inſtrumentum tradere, quo cognoſcatur *quid eſt*; illud porrò, ex quorundam ſententia, eſt ipſa potiſſima demonſtratio, adeout Philoſophus cum libro primo conſiderauerit demonſtrationem, ut inſtrumentum ducens ad cognoſcendum *propterquid eſt*, nunc docere velit, quo pacto per eandem ducamur ad cognoſcendum *quid eſt*, eoquòd verſa demonſtratio in definitionem, declaret quid ſit, illa eadem affectio, quæ prius per ſuam cauſam demonſtrata fuerat, & cognita propterquid ſit, iuxta quem dicendi modum Philoſophus de demonſtratione diſputauit quatenus eſt demonſtratio, in hoc autem ſecundo de demonſtratione, quatenus eſt definitio. Vel ut alijs placet Ariſtoteles in præſentia definitionem tanquam demonſtrationis medium conſiderandam aſſumit.

Diuiſio Libri.

In tres diuiditur partes, in quarum prima Philoſophus modum oſtendit, quo per demonſtrationem ducimur ad cognoſcendum quid eſt, nempè quod una pars definitionis, puta illa, quæ eſt inſtar formæ, oſtenditur ineſſe alteri parti, quæ materiæ locum obtinet, in cuius gratiam de cauſarum generibus ediſſerit, quoniam illarum conſideratio ad ipſam per ſe methodum demonſtratiuam videtur pertinere. In ſecunda modum inquirit, quo partes ipſas eſſentiales, quæ de re in quid prædicantur, venari poſſimus, cum demonſtratiuâ methodo id à nobis obtineri non poſſit, eoquòd demonſtrationem antecedunt. In tertia tandem de principiorum cognitione diſputat, methodumque illa cognoſcendi declarat.

Quod autem primo agit eſt, ut cognoſcamus præter quæſtiones complexas, quibus fit ſatis per demonſtrationem primo libro expoſitam, dari etiam quæſtionem ſimplicem, cui per aliquod inſtrumentum logicum debet ſatisfieri. Tria autem facit; primò quæſtiones enumerat, Secundò illas declarat, & inuicem confert. Tertiò quæſtiones omnes eiuſdem eſſe cauſæ concludit, ac proinde medium idem omnibus illis docet ſatisfacere. Exorditur autem à quæſtionibus complexis ad melius connectendum ſecundum librum cum primo.

Ad primum, quod attinet; hanc propoſitionem enunciat, τὰ ζητούμενά ἐστιν ἴσα τὸν ἀριθμὸν, ὅσαπερ ἐπιστάμεθα. ζητοῦμεν δὲ τὰ τέτταρα τὸ ὅτι, τὸ διότι. εἰ ἔστι, τί ἐστι. *Quæ quæruntur, tot numero ſunt, quot, ea quæ ſcimus, quærimus autem quatuor, quòd ſit, cur, ſit, an ſit, & quid ſit.* Nempè, quæ quæruntur tot ſunt, quot ea, quæ ſeiuntur; quæruntur autem quatuor, duo videlicet ſimplicia, & duo complexa, at verò ſimplicia, quæ quæruntur de quolibet ex. gr. de homine ſunt, *an ſit*, & *quid ſit*. Complexa vero ſunt, quæ quæruntur de uno comparatione alterius, videlicet an hoc illi inſit, puta an homo ſit riſibilis, & cur ſit riſibilis. Duæ priores quæſtiones ſunt tantum accidentium: duæ poſteriores autem communes ſunt accidentibus, atque ſubſtantiis. Quæſtiones verò ſimplices dicuntur, *an ſit*, & *quid ſit*, quia in illis de una tantum re quæſtio ſit; & ea duplex eſſe poteſt, ut an homo ſit, & quid homo ſit, in quibus ſolus homo ſub quæſtionem cadit; complexæ dicuntur *quod eſt*, & *propter quid* eſt, quoniam in iis de duabus rebus quærimus, nimirum an hæc res in illa inſit, quæ pariter duplex tantùm eſſe poteſt, aut enim quærimus an homo ſit riſibilis, & propter quid homo ſit riſibilis. Quæſtiones ſimplices ſunt de ſecundo adiacente. Complexæ verò de tertio adiacente. Tex. 1.

Propoſitio Ariſtotelis ratione cõprobata.

Propoſitionem autem Philoſophi, hæc ratio confirmat. Scientia eſt cognitio per demonſtrationem acquiſita; ſed per demonſtrationem acquirimus ſcientiam eorum, quæ ante ignorabamus; ergo ſcientia eſt cognitio eorum, quæ ante ignorabamus; de iis verò, quæ ignoramus, poſſumus quæſtionem inſtituere; ergo de ſcibilibus poſſumus inſtituere quæſtionem; ergo numerus quæſtionum æqualis eſt numero ſcibilium; ſed quatuor poſſumus quærere, nempè utrum res ſit? quid ſit? utrum talis ſit? Et propter quid talis ſit, videlicet an Luna ſit? Quid Luna ſit? Ao Luna patiatur defectum? Et quæ ſit huius defectùs cauſa? Ergo hæc eadem poſſumus ſcire.

Pergit explicans, & oſtendens quatuor, quæ à nobis quæri poſſunt. Tex. 2. & 3.

Duæ enim ſunt Quæſtiones complexæ, ſeu de tertio adiacente. Prima eſt, quâ de ſubiecto quærimus utrum ſit tale, ut cum de Sole quærimus utrum ſit deficiens, an non, & per huiuſmodi quæſtionem quærimus ſcientiam de defectu, vel de negatione ipſius; ob id, cum quis inuenerit Solem deficere, non amplius quærit an deficiat, & ſi antea ſciuiſſet eum deficere, quæſtionem non mouiſſet. Secunda quæſtio eſt per quam ſcientes rem eſſe talem, quærimus propter quid ſit talis; ut cum quis ſciens Solem deficere, ſiue eclipſari, quærit cauſam, propter quam eclipſatur; & cum quis aduertens terram in terræmotu moueri, quærit huiuſmodi motûs cauſam. Aliæ autem duæ ſunt quæſtiones incomplexæ. Prima eſt, quâ non quærimus, utrum ſubiectum ſit tale; ſed utrum ſimpliciter ſit, ut cum quærimus, utrum ſit Centaurus, vel Deus. Secunda eſt qua ſcientes de ſubiecto *quod eſt*, quærimus ulterius quid ſit; ut quâ ſcientes Deum eſſe, quærimus quid ſit Deus; quatuor igitur hæc ſunt, quæ cum ignoramus quærimus, cum autem inuenerimus ſcimus.

Docet in omnibus hiſce quæſtionibus quæri ſal- Tex. 4.

tem per æquiualentiam medium, id autem primò inductiõne probat, nam in quæſtionibus, in quibus, vel quæritur ſimpliciter, an ſubiectum ſit? Vel an tale ſit? Quæritur an detur medium, in quæſtionibus autem, in quibus ſupponendo ſubiectum eſſe, vel tale eſſe, quæritur quid ſit? vel propter quid ſit? Quæritur quodnam ſit medium; in omnibus igitur huiuſmodi quæſtionibus, ſaltem per æquiualentiam ſit quæſtio de medio. Antecedentis prima pars conſtat; nempe dum quæritur an res ſit? Vel talis ſit? puta dum quæritur an Luna ſit? vel an Luna deficiat? Per æquiualentiam quæritur an detur medium; non enim mouetur quæſtio de propoſitionibus medio carentibus, ſeu immediatis, ac per ſe notis, ſed ſolùm de mediatis: ergo dum quæritur, an Luna ſit? Vel an deliquio laboret? Per æquiualentiam quæritur, an detur medium? ad has mediatas propoſitiones demonſtrandas. *Luna eſt; Luna deliquio laborat*; cum autem demonſtrationis medium ſit cauſa, propterea quærens medium, quærit & cauſam, ob quam *Luna eſt, vel deliquium patitur*.

Tex. 5. Probat ſecundam partem antecedentis, nempe, dum cognito Lunam eſſe, quæritur quid ſit; & dum cognito Lunam deliquio laborare, quæritur propterquid deliquio laboret, quòd quæratur quid ſit medium; hoc autem oſtenditur, quia, qui cognoſcit rem eſſe, iam cognoſcit illam habere quidditatem, ut qui cognoſcit Lunam eſſe, cognoſcit illam habere ſuam quidditatem; ſed quidditas eſt formalis cauſa rei ut ſit, cum unumquodque ſit per quidditatem ſuam; ergo, qui cognoſcit Lunam eſſe, iam ſcit dari cauſam propter quam eſt, proindeque cognoſcit dari medium, nam cauſa, & medium reciprocantur; ſuppoſito igitur Lunam eſſe, qui procedit ad inquirendum, quid ſit Luna, quærit quæ ſit Lunæ quidditas, atque adeo quid ſit medium. Vbi aduerte, quando quæritur quid ſit, non quæri cauſam ipſius *quid*, ſed cauſam ipſius *eſſe*. Non abſimili modo cognito Lunam deliquio laborare, ſi quis ulterius quærat propterquid deliquio laboret, cognoſcit iam dari medium, ſeu cauſam propter quam Luna deliquium patiatur; dum ergo quæritur propterquid Luna eclipſim patitur, quæritur cauſa; proindeque medium, ratione cuius Luna eclipſatur. In quæſtionibus igitur in quibus quæritur an res ſit, vel an talis ſit, quæritur utrum detur medium, in quæſtionibus autem, in quibus quæritur quid res ſit, vel propterquid talis ſit, quæritur quodnam ſit medium, in omnibus igitur quæſtionibus quæritur medium.

Ex his manifeſtum eſt, quatuor commemoratas quæſtiones ad duas reuocari, videlicet ad quæſtionem *an eſt*, & ad quæſtionem *quid eſt*. Dum enim quæro an Luna ſit, vel an Luna eclipſetur, quæro an detur medium: & dum quæro quid ſit Luna, & propterquid eclipſetur, quæro quodnam ſit ipſum medium; manifeſtum igitur quatuor prædictas quæſtiones ad duas reuocari.

Adnotatio. Quæſtio autem *an eſt* dicitur quæſtio de tota re, quia quando quærimus an Luna ſit, de tota Luna eſt quæſtio, nam tota Luna cum omnibus, quæ in ipſa ſunt; in quæſtionem vocatur; at verò quæſtio *quod eſt*, ſeu *quia eſt*, ſeu *an res ſit talis*, dicitur quæſtio in parte, quia dum quærimus ex. gra. an Luna deficiat, non de tota Luna quærimus, iam enim Lunam ipſam eſſe ſupponimus, ſed ſolùm quærimus aliquid in ea exiſtens, nempe eclipſim.

Amplius quæſtio *an eſt*, dicitur quæſtio ſimpliciter, quia verbum *eſt* ſimpliciter, ideſt ſolùm prædicatur, fit enim propoſitio de ſecundo adiacente; quæſtio autem in parte dicitur ponere in numerum, quia verbum *eſt*, limitatur per prędicatum aliquod particulare, fit enim propoſitio de tertio adiacente, & ratione illius prædicati dicitur ponere in numerum, quia prædicatum additum verbo *eſt*, diſtinguitur à verbo *eſt*, & à ſubiecto.

In quæſtionibus autem *an eſt*, & *quod eſt*, non quæritur medium ex forma quæſtionis, atque adeo non formaliter, ſed virtute tantùm quæritur. Et quamuis in quæſtione *an eſt*, eòquòd quæratur exiſtentia, non videatur quæri cauſa, quoniam exiſtentia eſt prædicatum contingens in omni ente producto: adhuc tamen quæri poteſt medium, quo demonſtretur rem, vel exiſtere ſimpliciter, vel in tali exiſtere ſubiecto; quo enim magis prædicatum conuenit contingenter ſubiecto, eo magis eſt opus cognoſcere medium, quo conuenientia demonſtretur.

Aſſumit idem probandum ratione diſputans hunc in modum; quandocunque quæritur cauſa, quæritur medium, nam cauſa, & medium reciprocantur; ſed in omnibus quæſtionibus de propoſitionibus mediatis quæritur cauſa; ergo in omnibus quæſtionibus de propoſitionibus mediatis quęritur mediũ. Aſſumptio conſtat, cum enim inſtituitur quæſtio ſimplex, *an Luna ſit, an Sol ſit, an Terra ſit, an Triangulum ſit*, quæritur, an hæc habeant aliquam quidditatem, quæ illis ſit cauſa eſſendi? At verò ſi fuerit quæſtio compoſita, *an Luna vel Sol deficiat, an Terra ſit in centro, an Trianguli tres anguli ſint æquales duobus rectis*, quæritur an ulla ſit cauſa, propter quam Luna, ac Sol deliquio debeat laborare; Terra debeat in centro eſſe; Triangulum habere debeat tres angulos æquales duobus rectis; cum autem quæritur *quid res ſit*, vel *propter quid ſit*, quæritur quænam ſit cauſa ratione cuius res ſit, vel talis ſit, quâ explicatâ utrique quæſtioni ſit ſatis. Vt ſi quæratur, *quid eſt eclipſis Lunæ*? Reſpondetur, *eſt luminis defectus in Luna ex interpoſitione terræ*. Si autem quæratur *propter quid Luna eclipſetur*? Reſpondetur. *Quia Lunæ deficit lumen ex interpoſitione terræ*. Amplius ſi quæratur? *Quid eſt conſonantia*. Reſpondetur. *Eſt proportio numerorum inter acutum, & grauem*. Quòd ſi quæratur? *Cur inter has voces detur conſonantia*. Fit ſatis reſpondendo; *Quia ſunt acutæ, & graues, itaut inter ipſas detur numerorum proportio*. Quamobrem in omnibus prædictis quæſtionibus cauſa, proindèque medium quæritur. Tex. 6.

Ad eandem aſſertionem oſtendendam utitur ſigno hunc in modum. Qui ſenſu deprehendit, quæ ſit affectionis cauſa, nec quærit, an *affectio ſit*, neque *an conueniat ſubiecto*, nec *propter quid conueniat*, nec *quid ſit*; ſignum igitur euidens, ac manifeſtum per omnes iſtas quæſtiones quæri tandem, quæ ſit cauſa, & medium rei. Probat autem aſſumptum ex eo, quia ſi quiſpiam exiſteret in Luna, & eandem videret deliquio laborare terra interpoſitâ, is profectò non quæreret an ſit eclipſis, quoniam hanc intueretur, nec quæreret an Luna eclipſetur, quoniam luculentèr inſpiceret Lunam deficere, nec quæreret propter quid Luna eclipſetur, quoniam videret eclipſim ob terræ interpoſitionem contingere; nec tandem quæreret, quid ſit eclipſis Lunæ, propterea quòd videret huiuſmodi eclipſim eſſe luminis defectum in Luna propter interpoſitionem terræ; cum itaque per omnes quæſtiones quæratur id, per quod ſoluitur quæſtio, & cognitio cauſæ ſit, per quam ſoluitur omnis quæſtio, ſequitur per omnes quæſtiones quæri cognitionem cauſæ, Tex. 7. & 8.

atque

atque adeo medij; hinc omnes quæſtiones ad unicam reuocentur oportet, videlicet ad illam, quæ eſt quæſtio cauſæ, ſeu medij.

Nec ille, qui videret cauſam ſingularem, quæſtionem de cauſa uniuerſali deberet inſtituere, nam ex eo, quòd ſentitur, & uniuerſale nobis factum eſt ſcire, hoc eſt viſâ cauſâ ſingulari, ſtatim intellectus abſtraheret cauſam uniuerſalem; non igitur de cauſa uniuerſali quæſtio ſupereſſet.

Tex. 9. vſq. ad 13. Diſputat deindè Philoſophus, utrum eiuſdem ſecundum idem poſſit eſſe definitio, ac demonſtratio; cum enim omnis quæſtio quodammodo ſit quæſtio medij, oportebat explicare quo pacto nobis medium innoteſceret; & quia demonſtrationis medium eſt definitio, erat operæ pretium inquirere quo pacto definitio nota redderetur. Et quia trifariam poteſt intelligi, quòd eiuſdem ſecundum idem ſit definitio, ac demonſtratio, primò nimirum ex eo quòd omne demonſtrabile ſit definibile. ſecundò ex eo quod omne definibile ſit demonſtrabile, tertiò ex eo quod ſaltem aliquod idem ſecundùm rationem eandem ſimul definibile ſit, ac demonſtrabile; propterea in præſentia tria facit, primò quidem oſtendit non omne demonſtrabile eſſe definibile; ſecundò non omne definibile eſſe demonſtrabile, tertiò nec aliquod idem ſecundùm rationem eandem eſſe ſimul definibile, ac demonſtrabile. Has tamen rationes affert diſputationis gratia, non quod ijs perſuaſus ita re verâ ſentiat. Primum quatuor rationibus oſtendit, quarum prima hunc ſe habet in modum. Definitio eſt ipſius *quid eſt*, ac proinde uniuerſalis, & affirmatiua; at ex ſyllogiſmis alij negatiuam inferunt concluſionem, ut in ſecunda figura: alij particularem, ut in tertia; ergo non omne demonſtrabile eſt definibile; ubi demonſtrationis nomine omnis ſyllogiſmus intelligitur. Secunda ratio in eo poſita, quòd nec omnium, quæ demonſtrari poſſunt uniuerſaliter affirmatiuè in prima figura, poteſt dari definitio, proinde videtur eſſe contra reſponſionem, quæ ad primam rationem adduci poſſet; diceret enim aliquis, omne demonſtrabile in prima figura eſſe definibile, contra autem ſic Philoſophus inſtat. Si huius concluſionis, quæ in prima demonſtratur figura, videlicet, *omne triangulum habet tres angulos æquales duobus* rectis daretur definitio, ſequeretur rem demonſtrabilem ſciri abſque demonſtratione, quia per ſolam definitionem ſciri poſſet. Tertia ratio in inductione conſiſtit; ſi nanque conſideremus omnia, quæ vel per ſe, vel per accidens ſubiecto inſunt, nunquam reperiemus inhærentiam per definitionem, ſed per demonſtrationem cognoſci; ergo non omne demonſtrabile eſt definibile. Quarta ratio in eo conſiſtit, quòd definitio eſt ſubſtantiæ; at demonſtrabilia non ſunt ſubſtantiæ ſed accidentia; ergo non omne demonſtrabile eſt definibile.

Tex. 13. vſq. ad 15 Aggreditur ſecundum initio propoſitum, atque duabus rationibus oſtendit non omnium quorum eſt definitio demonſtrationem eſſe, ſeu non omne definibile eſſe demonſtrabile, prima ratio hæc eſt. Si omne definibile foret demonſtrabile, ſequeretur aliquod demonſtrabile ſciri ſine demonſtratione, eſtque ratio eadem cum ſecunda ſuperiùs poſita; at non poteſt aliquod demonſtrabile ſciri ſine demonſtratione; ergo non omne definibile eſt demonſtrabile. Secunda ratio; definitiones ſunt prima principia demonſtrationum, ſed prima principia demonſtrari non poſſunt; ergo non omne definibile eſt demonſtrabile.

A Tex. 15 vſq. ad 20 Aſſumit tractandum tertium, atque probandum, neque aliquod demonſtrabile eſſe definibile, idque quatuor rationibus probat. Prima autem hæc eſt; omnis definitio eſt ipſius *quid*, ac explicat *quid res ſit*; ſed nulla demonſtratio eſt ipſius *quid*, nam hoc ſupponens, proprietates oſtendit; ergo nulla definitio ac demonſtratio eſt de eodem; ſed definitio eſt de eſſentia, demonſtratio de proprietatibus; ac proinde nequit idem ſecundum idem eſſe ſimul definibile, ac demonſtrabile; minorem probat inductione, nam in Mathematicis ſupponitur, quid ſit unitas, quid impar, quid circulus, quid triangulum, ijſque ſuppoſitis affectiones demonſtrantur.

Secunda ratio. In omni demonſtratione unum enunciatur de altero; ita ut oratio, in qua unum non enunciatur de altero nequeat eſſe demonſtratio, at definitio eſt oratio, in qua unum non enunciatur de altero; ergo definitio nequit eſſe demonſtratio; ergo non poteſt idem eſſe definibile, ac demonſtrabile; minor conſtat, quia in definitione hominis, quæ ſit *animal bipes*, vel *animal rationale*, neque animal prædicatur de bipede, neque bipes de animali, cum deſit verbum *eſt*, quod eſt prædicationis nota; præterea ſi aliquid definiatur *figura plana*, nec planum prædicatur de figura, nec figura de plano. Tex. 16.

Tertia ratio. Demonſtrationis finis eſt oſtendere *quod eſt*, nempe *qualis res ſit*, ut *quòd homo ſit riſibilis*; finis autem definitionis eſt declarare *quid res ſit*, puta quod *homo eſt animal rationale*; aliud autem eſt *quid res ſit*, aliud *qualis ſit*; ergo definitio, & demonſtratio non ſunt de eodem ſecundùm idem; ergo demonſtrabile non eſt definibile. Tex. 17.

Quarta tandem eſt ratio, quoniam diuerſorum, quorum nullum in altero continetur, ſicut pars in toto, diuerſus eſt manifeſtationis modus; ſed *quid ſit res*, & *qualis ſit res*, diuerſa ſunt, nec alterum in altero, ſicut pars in toto, & ſicut iſoceles in triangulo continetur; ergo definitio, ac demonſtratio per quarum alteram oſtenditur *quid res ſit*, per alteram *qualis ſit*, diuerſæ ſunt manifeſtationes, etſi manifeſtatio, quâ triangulum oſtenditur habere tres angulos æquales duobus rectis, diuerſa non ſit ab ea, quâ de iſoſcele demonſtratur idem; quamobrem definitio, ſic à demonſtratione ſecernitur, ut neutra ad alteram, ſicuti pars ad totum ſe habeat; & definibile, nempe *quid ſit res*, ita ſe habet ad demonſtrabile, puta, *qualis ſit res*, ut unum ad alterum non ſit ſicuti pars ad totum; propterea non omne definibile eſt demonſtrabile, nec viciſſim; alioquin alterum ad alterum, tanquam pars ad totum ſe haberet. Illud accedit, quod definibile puta *quid res ſit*, & demonſtrabile, nempe *qualis res ſit*, mutuò diſcriminantur, ob id conſequens ſit ut idem ſecundum eandem rationem ſub definitionem, & ſub demonſtrationem non cadat; eſt enim aliquid definibile, quatenus prædicatis quidditatiuis conſtat: eſt autem demonſtrabile quatenus affectionibus præditum eſt. Tex. 18. & 19.

A Tex. 20 vſq. ad 23 Ex eo quòd declarare *quid eſt*, ſit munus definitionis; non autem demonſtrationis, probauit hucuſque quod probandum aſſumpſerat; nunc aggreditur idem probare aliâ ratione, dicendo per ſyllogiſmum oſtendi non poſſe alicuius rei *quid eſt*; ubi per *quid eſt*, integram definitionem intelligit. Duo autem facit, primò docet unum tantùm dari modum, quo per ſyllogiſmum dicatur demonſtrari, hoc eſſe illius *quid eſt*; ſecundò probat hunc modum vanum eſſe. Sed antequam primum aggrediatur, geminam facit ſuppoſitionem, quarum prima ad ſyllogiſmum pertinet, & eſt quòd omnis ſyllogiſmus tribus conſtat terminis, & unum de altero demonſtrat: ſecunda pertinet ad

ipſum

ipſum *quid eſt*, nempe quod ipſum *quid* proprium eſt eius, cuius eſt *quid*, & cum eo reciprocatur. Ex his autem ſuppoſitis duas facit conſequentias. Prima hæc eſt. Si demonſtrandum eſt ſyllogiſmo aliquid alicui ineſſe, ut eius definitionem; conſequens fit, ut in *Barbara* tantùm fieri poſſit, nam termini debent eſſe reciprocabiles. Altera autem illatio hæc eſt; Si concluſio ſit colligenda, quòd unum inſit alteri, ut eius quod *quid eſt*; oportet in utraque propoſitione ſimiliter ſumere prædicatum ineſſe in ſubiecto, ut eius quod *quid eſt*, manifeſtum ergo non dari alium modum demonſtrandi *quid eſt*, niſi per geminationem prædicationis in *quid*, in utraque propoſitione. Sed clariùs hoc modo; duabus rationibus probat non poſſe quid ſit res demonſtrari. Prima hæc eſt; ad demonſtrandum quid ſit ſubiectum, non ſat eſt oſtendere ſubiectum eſſe hoc, ſed duæ requiruntur conditiones. Prima quarum eſt, ut eſſe hoc ſit proprium ſubiecti, & cum illo conuertibile, nam quidditas eſt propria rei cuius eſt quidditas. Secunda, ut quidditatiuè de ſubiecto dicatur, nam quidditas, & definitio quidditatiuè dicitur de re cuius eſt quidditas, vel definitio; quamobrem ſi demonſtretur ſubiectum eſſe hoc quidditatiuè, non tamen reciprocè, non demonſtratur quid ſit ſubiectum; ut oſtendendo hominem eſſe animal quidditatiuè, non demonſtratur quid ſit homo, quoniam animal non reciprocatur cum homine. Similiter oſtendendo ſubiectum eſſe hoc reciprocè, ſed non quidditatiuè, non demonſtratur *quid ſit* ſubiectum; ob id oſtendendo hominem eſſe riſibilem reciprocè, non demonſtratur quid ſit homo, quoniam riſibile de homine quidditatiuè non dicitur; ſed nequit de ſubiecto demonſtrari, vel per ſyllogiſmum oſtendi ipſum eſſe hoc reciprocè, & quidditatiuè; ergo nequit de ſubiecto demonſtrari, vel per ſyllogiſmum oſtendi *quid ſit*. Minorem propoſitionem ſic licet oſtendere, nam de ſubiecto ex. gra. de homine ut probetur, quòd ſit hoc, nempe *animal rationale*, probari debet per medium, videlicet potens ſentire & diſcurrere, quod quidem medium de ſubiecto, hoc eſt de homine reciprocè, & quidditatiuè prædicetur, & de quo medio maius extremum, hoc eſt animal rationale reciprocè, & quidditatiuè dicatur, atque ſyllogiſmus hic efformetur: *Omne potens ſentire, atque diſcurrere reciprocè quidditatiuè eſt animal rationale reciprocè, & quidditatiuè; ſed omnis homo eſt potens ſentire, & diſcurrere reciprocè, & quidditatiuè; ergo omnis homo eſt animal rationale reciprocè, & quidditatiuè*. At ſi in maiori propoſitione maius extremum dicatur de medio non reciprocè, & quidditatiuè; vel in minori dicatur medium de minori extremo non reciprocè, & quidditatiuè, deduci concluſio non poteſt, in qua prædicatum, ſiue maius extremum dicatur de ſubiecto, hoc eſt de minori extremo reciprocè, & quidditatiuè. Hæc eadem exemplis illuſtrantur. Si nanque fiat ſyllogiſmus; *omne animal eſt viuens ſenſitiuum reciprocè, & quidditatiuè; ſed omnis homo eſt animal: ergo omnis homo eſt viuens ſenſitiuum reciprocè, & quidditatiuè*, mala quidem eſt illatio, quoniam etſi in maiori propoſitione maius extremum, puta *viuens ſenſitiuum* de medio, hoc eſt de animali reciprocè, & quidditatiuè dicatur, in minori tamen *animal*, quod eſt medium de homine tanquam de minori extremo non dicitur reciprocè, etſi dicatur quidditatiuè; propterea licet quidem concluſionem inferre, & illationem facere, ergo omnis homo eſt viuens ſenſitiuum, non tamen; ergo omnis homo eſt viuens ſenſitiuum reciprocè; nam viuens ſenſitiuum haud cum homine reciprocatur. Hæc eadem alio illuſtrari poſſunt exemplo hunc in modum: *Omne animal rationale eſt viuens, omnis homo eſt animal rationale, reciprocè, & quidditatiuè; ergo omnis homo eſt viuens reciprocè, & quidditatiuè;* mala quidem illatio eſt, quoniam etſi in minori propoſitione medium, videlicet animal rationale, de homine, tanquam de minori extremo, reciprocè & quidditatiuè prædicetur, in maiori tamen *viuens*, quod eſt maius extremum de medio, quod eſt animal rationale non prædicatur reciprocè.

Cæterum, quando Philoſophus negat definitionem de definito demonſtrari poſſe, non loquitur ab- Adnotatio.
ſolutè, nam infra docebit unam definitionem, tanquam demonſtrationis concluſionem poſſe per aliam definitionem demonſtrari; ſolùm igitur eius conſilium eò tendit, ut probet definitionem, ut definitionem non poſſe de definito demonſtrari, puta non poſſe demonſtrari animal bipes vel animal rationale eſſe hominis definitionem.

His autẽ præhabitis facilè conſtabit intentum: nam ad concludendum *quid eſt* de homine reciprocè, & quidditatiuè, debet aſſumi medium, quod de homine reciprocè, & quidditatiuè prædicetur. ita ratiocinando: *Omne potens ſentire, & diſcurrere reciprocè, & quidditatiuè eſt animal rationale reciprocè, & quidditatiuè, omnis homo eſt potens ſentire, & diſcurrere reciprocè, & quidditatiuè; ergo omnis homo eſt animal rationale reciprocè, & quidditatiuè*. At ſi in minori propoſitione prædicetur medium de homine, tanquam de minori extremo reciprocè, & quidditatiuè, ſequitur medium eſſe definitionem hominis, atque adeo in minori aſſumi *quid ſit homo*; quamobrem ad oſtendendum *quid ſit homo* aſſumendum in minori *quid ſit homo* proindeq; committi debet petitio principij, quod non eſt admittendum; idcirco, nec *quid ſit homo*, nec quid ſit quæcunque alia res poteſt ſine petitione principij demonſtrari; ſimpliciter igitur, & in uniuerſum quid ſit res demonſtrare non licet.

Hoc autem ex eo confirmatur, quoniam ſi minor illa propoſitio, omnis homo eſt potens ſentire, ac diſcurrere reciprocè, & quidditatiuè, deberet per alium medium, puta per B demonſtrari, quod in minori deberet de homine reciprocè, & quidditatiuè prædicari; ad probandum igitur quid homo ſit, deberet iterum aſſumi quid ſit homo; quid itaque res ſit, abſolutè demonſtrari non poteſt.

Hoc etiam Philoſophus eleganti confirmat exemplo. Sit oſtendendum de Anima, *quod ſit ſibi cauſa viuendi reciprocè, & quidditatiuè*; medium autem ſit *numerus, ſiue ſubſtantia ſe ipſam mouens* iuxta Platonem, cui ſubſtantiæ videbantur numeri, & hæc inſtituatur ratiocinatio: *Omnis numerus, ſiue ſubſtantia ſe ipſam mouens eſt ſibi cauſa viuendi reciprocè & quidditatiuè; omnis anima eſt numerus, ſiue ſubſtantia ſe ipſam mouens; ergo omnis anima eſt ſibi cauſa viuendi reciprocè, & quidditatiuè*.

Cum oſtendiſſet ſyllogiſmo, atque medio recipro- Tex. 13.
co demonſtrari non poſſe *quid eſt*, aggreditur in præſentia probandum, nec id viâ diuiſionis à Platonicis commendatâ fieri poſſe, nimirùm incipiendo à ſupremo genere, & ad ultimam uſq; differentiam deſcendendo hoc modo; *Homo vel eſt ſubſtantia, vel accidens; non eſt accidens; ergo eſt ſubſtantia*. Rurſus, *vel eſt ſubſtantia corporea, vel incorporea; non eſt ſubſtantia incorporea; ergo eſt ſubſtantia corporea*. Amplius *vel eſt ſubſtantia corporea animata, vel inanimus; non eſt ſubſtantia inanimus; ergo eſt ſubſtantia animata*, & ita deinceps donec deueniatur ad concluſionem

hanc,

hanc, *homo eſt animal rationale*, hunc inanem eſſe modum oſtendit; duo autem facit, primò nanque propoſitum tribus argumentis probare nititur, ſecundò reſponſionem quandam reijcit. Primum argumentum tale eſt. Illa via, per quam non poteſt fieri ſyllogiſmus in quo poſitis præmiſſis, neceſſariò ſequitur concluſio, non eſt idonea ad demonſtrandum rei alicuius *quid eſt*, nam ad demonſtrationem requiritur, ut ea poſitis præmiſſis neceſſariò ſequatur concluſio: ſed via diuiſionis ita ſe habet, nunquam enim per ipſam poteſt fieri ſyllogiſmus, in quo poſitis præmiſſis neceſſariò ſequatur concluſio; ergo via diuiſionis non eſt idonea ad demonſtrandum rei alicuius quid eſt. Minor ſic oſtenditur; vel enim diuiſio eſt per membra contradictoria, ut cum animal diuiditur in rationale, & irrationale: vel non eſt per membra contradictoria, ut cũ animal diuiditur in rationale, rugibile, hinnibile &c. Si diuiſio per membra inſtituatur contradictoria, fit petitio principij: ſi non ſit per membra contradictoria, niſi petatur principium, non ſequitur ex præmiſſis neceſſariò concluſio; ergo via diuiſionis non eſt idonea ad demonſtrandum *quid eſt*. Prima minoris pars ex eo conſtat, quoniam dum arguitur, homo vel eſt rationalis, vel irrationalis, non eſt irrationalis, ergo eſt rationalis; committitur petitio principij; ſi nanque irrationale contradictoriè opponitur rationali, idem eſt *non eſſe irrationale, ac eſſe rationale*; duę ſiquidem negationes affirmant, atque adeò idem eſt auferre unam contradictionis partem, & aliam ſubrogare partem contradictionis; dum igitur arguitur per diuiſionem ex membris contradictorijs, petitur principium, & probatur una contradictionis pars per negationem alterius, quod eſt idem per idem probare, quę in ſuperiori exemplo manifeſta ſunt; idem eſt enim auferre irrationale dicendo non eſt irrationale, ac ponere rationale; dumque probamus rationale, unam ſcilicet contradictionis partem, per negationem alterius, quę erat irrationale, dicendo non eſt irrationale, probamus idem per idem. Secunda verò pars eiuſdem minoris ſuaderi poteſt, quoniam ea diuiſione per membra contradictoria non conſtat ſufficiens membrorum enumeratio, eòquòd inſtituitur argumentatio non omnibus membris diuiſionis enumeratis; proindeque concluſio haud neceſſariò ea præmiſſis deducitur; ut ſi quis arguat *homo, vel eſt animal rationale, vel rugibile; ſed non eſt animal rugibile; ergo eſt animal rationale*, is profectò malam illationem facit, quia per allatam diuiſionem in maiori non ſunt enumeratę omnes ſpecies animalis; quamobrem arguendo per membra non contradictoria ex præmiſſis haud rectè, nec neceſſariò infertur concluſio. Hoc explicari poteſt inductionis exemplo, quod etiam Ariſtoteles innuit. Inductio nanque non neceſſariò ex ſingularibus uniuerſale concludit, quoniam inducendo non redditur manifeſtum, utrum enumerata ſingularia ſint omnia; ut ſi quis dicat, hic ignis calefacit, hic calefacit &c. non manifeſtat omnes ignes inductos fuiſſe; propterea neceſſariò non ſequitur iſta concluſio, *ergo omnis ignis calefacit*, quòd ſi forſan dicas in antecedenti adhiberi poſſe particulam hanc, *& ſic de alijs*, incurres in maiorem difficultatem, propterea quòd hoc modo committitur petitio principij; hęc enim contingit quando idem probatur per idem, vel ignotum per ignotius, vel per ęquè ignotum; at æquè ignotum eſt illud antecedens in quo adhibetur particula, *& ſic de alijs*, ac ignotum eſt conſequens ex illo deductum, æque ſiquidem eſt ignotum *hunc ignem calefacere, & hunc ignem calefacere, & ſic de reliquis ignibus*; *ac ignotum eſt omnes ignes calefacere*. Non abſimili modo hoc euenit in diuiſione alicuius uniuerſalis, in eas, quas habet ſubiectas partes, per membra non contradictoria, non enim redditur manifeſtum in ea diuiſione omnes partes ſumptas fuiſſe; proinde ex negatione aliarum partium enumeratarum non neceſſariò ſequitur affirmatio partis reliquæ; ſi autem in minori fuerit aſſumpta particula illa, *& ſic de reliquis*, principij petitio fit; ut ſi quis argumentetur hoc modo: omne animal vel eſt rationale, vel hinnibile, vel rugibile, vel alicuius alterius ſpeciei; ſed homo eſt animal non rugibile, non hinnibile, nec alicuius alterius ſpeciei à rationali, certè is petit, ut ſibi concedatur hominem eſſe animal, & in nulla alia ſpecie à rationali, quod eſt hominem eſſe animal rationale, & idcirco fit petitio principij, cum idem probetur per idem; argumentando igitur ex diuiſione, vel haud neceſſariò concludimus, vel in principij petitionem incurrimus: non itaque incedendo per viam diuiſionis, poſſumus demonſtrare alicuius rei *quid eſt* ſeu *quid res ſit*. Secunda ratio, vel ſuperioris confirmatio ea eſt, quia quantumuis per diuiſionis viam oſtendi poſſet hominem verè animal eſſe rationale; adhuc tamen non probaretur hominem eſſe animal rationale quidditatiuè; verumenimverò ad demonſtrandum *quid eſt*, ſeu quid ſit res, non ſatis oſtendere, *quod res ſit* hoc, ſed oſtendendum *quod res ſit* hoc quidditatiuè; quantumuis igitur argumentum ex diuiſione deſumptum neceſſariò concluderet, non adhuc tamen demonſtraret, rei *quid eſt*, ſeu *quid res ſit*. Tertia ratio ſeu ſecunda confirmatio in eo conſiſtit quòd ad cognoſcendum quid eſt, ſeu quid res ſit, debent de re cognoſci omnia, & ſola quidditatiua prædicata; at verò etiamſi per diuiſionis viam demonſtraretur ſubiectum eſſe hoc, non propterea manifeſtum fieret hoc continere omnia, & ſola prædicata quidditatiua rei, adeo ut nullum omiſſum prædicatum ſit quidditativum, nullumque ſit additum prædicatum non quidditativum; ergo via diuiſionis non conducit ad cognoſcendum *quid res ſit*.

Rationibus allatis poſſet quiſpiam occurrere dicendo eas nullius eſſe momenti, quoniam arguens per viam diuiſionis poteſt exordium ducere à ſupremo genere, illudque per immediatas differentias quidditatiuas diuidere, & hunc in modum ad ultimam uſque differentiam quidditatiuam deſcendere, ſumendo duntaxat quidditatiuas differentias, nullâ prætermiſſâ; & ita procedere, donec ad ſpeciem ultimam in alias ſpecies indiuiſibilem, concludat *quid eſt* ipſius, explicando quidem omnia, & ſola prædicata quidditatiua eiuſdem; ſic enim procedendo, poterit per viam diuiſionis, quid res ſit concludere explicando ſcilicet omnia, & ſola quidditatiua rei prædicata. Rem declaret exemplum. Vt aliquis oſtenderet *quid eſt* hominis, poſſet ſumere ſubſtantiam, quæ ſupremum eſt hominis genus, illamque per proximas ac immediatas differentias quidditatiuas corporei, & incorporei diuidendo in ſubſtantiam corpoream, & in incorpoream, ſic argumentationem inſtituere: *ſubſtantia quidem omnis, vel eſt corporea, vel incorporea; homo eſt ſubſtantia, non tamen incorporea; ergo homo ſubſtantia eſt corporea, ſiue corpus: omne autem corpus, vel animatum eſt, ſeu viuens, vel inanimatum, homo autem eſt corpus, ſed non inanimatum; ergo homo eſt corpus animatum, ſeu viuens; viuens autem omne, vel eſt ſenſitiuum, vel ſenſus expers; homo quidem eſt viuens, & non ſenſûs expers, ergo homo eſt viuens ſenſitiuum, ſiue animal: omne animal vel eſt rationale, vel irrationale; ſed homo eſt animal, & non irrationa-* Tex. 14.

le; ergo homo eſt animal rationale: quoniam autem animal rationale ulteriorem diuiſionem non patitur in animalia rationalia ſpecie differentia; propterea animal rationale dicetur tota quidditas hominis, quæ infima ſpecies eſt, ac in alias ſpecies indiuiſibilis; quoniam autem per ſuprapoſitam diuiſionem omnia, & ſola ſunt accepta prædicata quidditatiua hominis; propterea demonſtratum eſt quid homo ſit per adæquatam, & quidditatiuam eius definitionem.

Improbat hanc reſponſionem dicens, etſi quiſpiam
Tex. 25. hoc modo: via diuiſionis deſcenderet ad cognoſcendum *quid res ſit*, non propterea tamen ex præmiſſis inferret quid ſit res; ut cum quis per inductionem ex ſingularibus ad uniuerſalis cognitionem aſcendit, ex præmiſſis ſingularibus non concludit uniuerſale; ſed ad demonſtrandum *quid ſit res* debet ex præmiſſis inferri *quid res ſit*; per viam igitur diuiſionis *quid ſit res* demonſtrari non poteſt.

Secunda ratio, vel ſuperioris confirmatio in eo eſt, quoniam ſicut per modum argumentandi, in quo non ſeruatur forma ſyllogiſmi, atque adeo in quo medius terminus, & extrema iuxta ſyllogiſmi leges non diſponuntur, concluſio quidem infertur, quæri tamen poteſt cur ex tali antecedenti deducatur concluſio; non diſſimiliter, cum per diuiſionem infertur definitio, quæri poteſt cur id, quod per talem infertur definitionem, adæquata ſit rei definitio; ſed ut definitio de ſubiecto demonſtrata dici poſſit, neceſſe eſt ex præmiſſarum vi manifeſtum fieri propterquid illa definitio ſit adæquata ſubiecti, cum demonſtratio debeat propterquid manifeſtare; quantumuis igitur viâ diuiſionis incedens adæquatam ſubiecti definitionem aſſequeretur; non adhuc tamen de ſubiecto definitionem demonſtraret; ut ſi diuidendo eo uſque perueniat, ut cognoſcat hominem eſſe animal rationis particeps, non adhuc tamen demonſtrauerit adæquatam hominis definitionem in eo poſitam eſſe, ut homo ſit animal rationis particeps, quoniam diuiſionis viâ non redditur ex præmiſſis manifeſtum, propterquid animal rationis particeps adæquata ſit hominis definitio.

Tex. 26. Quoniam alicuius rei *quid* demonſtrari poſſe per definitionem definitionis, dicturum aliquem videbat, ideo hoc etiam excludendum peropportunum duxit, ob id duo facit, primò enim hunc dicendi modum declarat; ſecundò illum reijcit. Ad primum quod attinet, ita in aduerſariorum gratiam ratiocinatur. *Illa oratio, quæ conſtat ex prædicatis quidditatiuis & eſt propria, & æqualis rei, eſt eiuſdem rei definitio; ſed hæc oratio* animal rationale, *ita ſe habet reſpectu hominis, conſtat enim ex prædicatis quidditatiuis ipſius, & eſt eius propria; ergo animal rationale eſt definitio hominis quidditatiua*; ergo ex definitione definitionis ſic ad formam ſyllogiſticam redacta, poteſt alicuius rei *quid eſt* demonſtrari, adhibendo ſcilicet definitionis definitionem, tanquam demonſtrationis unam præmiſſarum, ut in ſuperiori exemplo major eſt propoſitio, in ea ſiquidem habetur definitionis definitio.

Tex. 27. Hunc modum refellit Philoſophus duabus rationibus utens. Prima ratio ea eſt, quia etiam in hac argumentatione ad probandum quid ſit res, ſumitur quid ſit res, & idcirco probatur idem per idem, atque adeo principij committitur petitio; modus igitur hic ad demonſtrandum *quid eſt* admitti non debet. Aſſumptum conſtat, quoniam ſumitur in minori ſuperioris argumentationis, quod eſſe animal rationale, ſit oratio conſtans ex prædicatis quidditatiuis hominis, ſitque propria ipſius; ſed hoc ipſum eſt animal rationale eſſe quidditatiuam hominis definitionem; ergo ad probandam hominis definitionem quidditatiuam, aſſumitur tanquam medium ipſa definitio, ac ob id probatur idem per idem, vel ignotum per æquè ignotum, æque enim minor, & concluſio ignota eſt. Secunda ratio ſic procedit à ſimili, quemadmodum cum in arguẽdo utimur ſyllogiſmo, non aſſumimus tanquam præmiſſam ſyllogiſmi definitionem, ſed ſolùm ut præmiſſas duas propoſitiones, quarum altera, nempe maior relata ad minorem ſe habet ut totum ad partem, eo quòd maior uniuerſalior ſoleat eſſe minori: ita cum demonſtramus quid ſit res definitionis definitionem adhibere non debemus, tanquam demonſtrationis præmiſſam: ſolùm id concedendum, quod nos dum utimur ſyllogiſmo, debeamus præ oculis habere ſyllogiſmi definitionem ad probandam ratiocinationem à nobis factam eſſe ſyllogiſmum, eoquòd ipſi ſyllogiſmi definitio cõueniat, ſi fortè contigerit, ut id ab aliquo negetur: ita pariter dum ratiocinamur ad oſtendendum quid ſit res, debemus mente gerere definitionis definitionem, eo quòd ſiquiſpiam inficietur nos ratiocinatos fuiſſe per definitionem, id ex definitione definitionis poſſimus oſtendere.

Poſſet aliquis dicere modum alterum ſuppetere, Tex. 28.
maximè idoneum, quo videlicet ex definitione unius, demonſtretur definitio alterius, ſupponendo ut præmiſſam definitionem illius, atque adeo definitio unius contrarij, ex alterius contrarij definitione demonſtretur, ſequentem in modum diſputando: contrariorum eſſentiæ, ac definitiones contrariæ ſunt; ſed eſſentia mali, quod aduerſatur bono, conſiſtit in diuiſione, ac diuiſibilitate, ut propterea quodlibet ſui diuiſionem, tanquam malum refugiat; ergo eſſentia boni in indiuiſibilitate unitateque contraria diuiſibilitati conſiſtet, ut proinde quodlibet unitatem, tanquam ſui bonum tueatur; hoc itaque modo quibuſdam viſum eſt definitionem unius rei poſſe demonſtrari definitionem alterius, ſupponendo, ut præmiſſam definitionem iſtius.

In hunc dicendi modum acerrimè Philoſophus Tex. 29.
inuehitur, & primò quidem eo nomine, quòd etiam in hac argumentatione committitur petitio principij, quoniam ad probandum *quid eſt* aſſumitur *quid eſt*. Nec refert ſi dicatur ad probãdum quid ſit unum, aſſumi quid ſit aliud, quaſi hoc fieri poſſit citra notam defectûs; enimverò non ſolùm in demonſtratione non debet idem aſſumi, ſed nec etiam aliud rationis eiuſdem, & non magis notum, quàm quod probandum aſſumitur, quodque tale ſit, ut inter ipſum, & concluſionem mutua poſſit intercedere probatio. Sed mali natura in diuiſibilitate conſiſtens & boni poſita in indiuiſibilitate ſunt rationis eiuſdem, & neutra eſt notior alterâ, & inter ipſas mutua probatio cadit, itaut una mutuò per aliam probari poſſit; ergo etiam in hac argumentatione principij petitio committitur. Secundò etiam argumentatur aduerſus dicentes poſſe demonſtrari quid ſit res, vel diuiſione, vel definitione definitionis, vel definitione contrarij, & hoc modo diſputat; ad demonſtrandum rei quid eſt, ſeu quid ſit res, non ſat oſtendere rem eſſe hoc, vel illud; ſed ulterius oſtendendum eſt ex omnibus prædicatis unum quidpiam, unamque naturam fieri; ut ad demonſtrandum quid homo ſit, non ſolùm oportet oſtendere hominem eſſe animal rationale, ſed etiam ex animali, & rationali fieri unum, cum quidditas rei debeat eſſe una; ſed hoc nec per viam diuiſionis, nec per definitionem definitionis, nec per definitionem contrarij probari po-

teſt

teſt; ergo nullo ex his modis poterit quid res ſit demonſtrari. Aſſumptio conſtat, quoniam iuxta modos prædictos nihil in præmiſſis aſſumitur, ex quo neceſſariò ſequatur ut ex duobus prædicatis, puta *animali*, & *rationali*, fiat unum magis, quàm ex muſico, & grammarico fiat unum quidpiam.

Tex. 31. 36 Tandem concludit nullo pacto poſſe demonſtrari *quid res ſit*. Duo autem facit, primò enim propoſitum duobus argumentis oſtendit; ſecundò diſputationis gratia oppoſitum ſuadere conatur. Primò autem ſupponens cognitionem ipſius *quid eſt*, ad intellectum ſpectare, & omne, quod mente diſcimus aut ſyllogiſmo, aut inductione addiſci; nam quod ignoramus, vel eſt naturaliter ignotum, proinde nequit niſi per aliud notificari; propterea eſt opus ſyllogiſmo: vel eſt naturaliter notum, etſi primo aſpectu ignotum, obid ex ſingularium inſpectione ſatis per inductionem innoteſcit. His ſuppoſitis ſic argumentatur. Si quid res ſit poſſet demonſtrari, vel id per ſyllogiſmum, vel per inductionem fieret, ſed neutro modo contingit; ergo nullo modo quid eſt poterit demonſtrari; prima pars minoris ex diſputatis conſtat, cum oſtenſum ſit per ſyllogiſmum non poſſe *quid eſt* notificari. Secunda pars ex eo patet quia per inductionem ſolùm ex eo quod aliquod prædicatum conueniat, vel non conueniat ſingularibus, oſtendi poteſt conuenire vel non conuenire uniuerſali; quòd autem tale prædicatum ſit ipſius uniuerſalis quidditas, oſtendi minimè poteſt, ut ex. gra. per inductionem factam de hoc, vel illo homine, quòd ſit animal rationale poteſt oſtendi, colligique omnem hominem eſſe animal rationale, non tamen animal rationale quidditatem hominis eſſe; cum igitur nec ſyllogiſmo, nec inductione demonſtrari poſſit rei quid eſt, ſeu quid ſit rei, non poterit ſimpliciter demonſtrari quid res ſit, cum aliud demonſtrationis genus non ſuppetat, nec alius ſit reliquus modus, non enim qui ſenſu aut digito monſtrat, nam hoc demonſtrantur ſenſibilia tantum, è quorum numero quidditas non eſt, velut illa quæ cuiuslibet ſenſûs aciem fugit.

Adnotatio. Aduertendum porrò, ab Ariſtotele dici per demonſtrationem, & inductionem notificari *quid eſt*, id autem intelligendum ſecundariò, cum utraque nil aliud notificare poſſit, quàm aliud alicui ineſſe, aut non ineſſe, quid autem ſit aliquid, nulla ratiocinatione cognoſcitur; ſed aſſiduâ mentis conſideratione manifeſtum per ſe ipſum redditur.

Varijs modis impugnatis, quibus videbatur rei quid eſt poſſe demonſtrari, nunc in uniuerſum alijs rationibus fortaſſe communibus illud idem oſtendendum aſſumit. Prima ratio ſic ſtruitur: ad cognoſcendum quid ſit aliquid, oportet etiam cognoſcere quòd ſit, nempe quòd ſit poſſibile; ut ad cognoſcendum quid ſit homo, oportet cognoſcere ipſum eſſe poſſibilem, quod enim non eſt poſſibile, nullam quidditatem habet, & idcirco de ipſo ſciri quid ſit, ſeu quam quidditatem habeat, non poteſt, ſed ſolùm quid eius nomen ſignificet, cognoſcere nobis datum eſt; ad eum modum, quo licet cognoſcere quid nomen *hircocervus* ſignificet; ſi demonſtratio igitur oſtendit quid ſit res, eadem quoque monſtrabit illam eſſe, ſed non poteſt definitio demonſtrare *quòd eſt*; ergo nec etiam *quid eſt*; maior conſtat ex præmiſſis, nam nominis declaratio haberi poteſt eius quod non eſt, at quid rei nequit haberi niſi eorum, quæ ſunt; quamobrem ſciri non poteſt quid, niſi etiam ſciatur quòd; minorem autem probat, nempe definitionem non notificare *quod eſt* tribus, vel ut alijs placet quatuor rationibus, quarum prima hæc eſt. Quid eſt, & quod eſt, non idem ſunt, quin potius longè differunt inter ſe; ergo eodem inſtrumento notificari non poſſunt, quoniam unius inſtrumenti officium eſt unum duntaxat notificare; definitio igitur, quæ alioquin ut ſupponitur, monſtrat, *quid eſt*, non poterit moſtrare *quod eſt*; hoc enim ad demonſtrationem pertinet.

Poſſet autem quiſpiam occurrere dicendo neceſſarium non eſſe, ut definitio monſtret quòd eſt, cum illud poſſit ſupponere; ſed hoc ineptè dicitur, quoniam in præſentiarum per *quid eſt* intelligitur quid eſt accidentium; huiuſmodi autem *quid* ignotum eſt ſecundum naturam, proindeque non poteſt tale *quid eſt* notificari, niſi ſimul monſtretur *quod eſt*. Secunda probatio in eo conſiſtit, quia per definitionem ſolùm quidditas, & rei eſſentia cognoſcitur; quando igitur eſſe non eſt quidditas rei, non definitione, ſed ſolum demonſtratione cognoſcitur; ſed *eſſe* non eſt eſſentia, vel quidditas rei alicuius, ſi primum ens excipias; ergo rem eſſe non oſtenditur definitione, vel ullâ ratione declarante rei quid eſt, ſed hoc oſtenditur demonſtratione, quæ a definitione diſtinguitur; unica igitur ratione demonſtrari nequit rei *quid eſt*, & *quod eſt*, quod autem *eſſe* non ſit quidditas, vel non pertineat ad quidditatem rei alterius à primo ente, ex eo probat Philoſophus, quia genus non eſt ipſum ens, ac proinde non pertinet ad quidditatem nec prædicatur *in quid*.

Sed hîc aduertendum *ens* duobus modis uſurpari, primò prout ſignificat exiſtentiam, quo pacto non eſt genus, ſed accidens quintum prædicabile. Alio modo ſumitur *ens* prout ſignificat id, cui debetur eſſe; quo pacto denotat eſſentiam, hoc modo ſumitur, quando dicitur homo eſt ens, Leo eſt ens, & ſic cum ſit aliquid commune pluribus, eſt aliquid uniuerſale, dicique poteſt genus, quoniam de pluribus ſpecie differentibus poteſt in quid prædicari & poteſt etiam dici non eſſe genus, prout nimirum genus fuerit acceptum, ſi nanque ſumatur pro eo, quod eſt quidem commune multis, ſpecie differentibus, ita tamen ut ſit ab ipſis perfectâ præciſione diſtinctum, hoc ſenſu ens non erit genus, quoniam tantâ diſtinctione ab inferioribus, & à differentijs contrahentibus non diſtingitur. Alio etiam modo ſumitur genus pro eo, quod eſt commune multis ſpecie differentibus, ita tamen, ut ab ipſis & à contrahentibus differentijs ſolùm imperfectâ præciſione diſtinguatur, & hac ratione ens poteſt dici genus. Tertiam rationem adducit ex teſtimonio ſcientiarum, quæ reipsâ ſupponunt quid res ſit, ſeu quid nomen ſignificet; deinde procedunt ad demonſtrandum *quòd ſit*, ut Geometra non demonſtrat quid ſit triangulum, vel quid eius nomen ſignificet; ſed hoc abſque demonſtratione accipiens, ſolùm probat de ipſo *quòd ſit*, non quòd rectâ demonſtret triangulum dari, ſiue quod eius exiſtentiam oſtendat, ut perperam quidam interpretantur, dicentes demonſtrari ſtructuram trianguli, quaſi triangulum ſit affectio, quæ de ſtructura demonſtretur, quo nihil ineptius; ſed Geometra potius demonſtrat affectionem de triangulo, & hoc eſt etiam demonſtrare de triangulo *quod eſt*, nam *quod eſt* præcipuè ſignificat quæſtionem complexam, quâ quæritur num unum alteri inſit; quandoque autem accipitur pro *ſi eſt*, iuxta quam ſignificationem hoc loco ſumitur, ita tamen, ut eadem Ariſtotelis doctrina retineri poſſit ſumpto *quod eſt* iuxta primum uſurpationis modum, nam propriè ſeuerèque loquendo, demonſtratio probat unum alteri ineſſe, nempe attributum ſubiecto, licet hoc modo probetur etiâ *eſſe*. nam attributum ineſſe ſubiecto, eſt eſſe ipſius, Cæterum

Stagirites rem exemplo declarare contendens, veritate non curat, dum triangulum ſupra commemorat. Scientiæ igitur ſupponunt quid res ſit, ſeu quid nomen ſignificet, & his ſuppoſitis procedunt ad demonſtrandum *quod eſt* de ijs, quæ ſupponuntur; non ergo eâdem ratione, inquit Philoſophus, *quid eſt*, & *quod eſt* monſtratur. Ratio enim demonſtrans *quid eſt* deberet etiam monſtrare *quod eſt*; alioquin demonſtrans *quid res ſit*, neſcire poſſet adhuc illam eſſe, quod fieri profectò nequit; qui namq; ignorat an *aliquid ſit*, ſaltem cauſarum virtute, ſcire non poteſt *quid ſit*, quod nihilominus in ſcientijs obſeruare non licet, cum in ipſis alia ſit ratio attingendi *quid eſt*, ab ea, quâ *quod eſt*, attingitur. Quarta, & poſtrema ratio in inductione conſiſtit, hâc enim oſtenditur per definitionem non demonſtrari *quod eſt*, ſimulque à definiente non probari hanc illius eſſe definitionem, vel *quid eſt*, & ait, ſi ſingulas, quæ in diſciplinis adhibentur definitiones, aduertamus, facilè comperiemus per nullam demonſtrari quod res ſit, nec quod hoc ſit illius *quid eſt*; in cuius exemplum adducit circuli definitionem, etſi imperfectè ac diminutè, dicendo *à medio æquale*, cum abſoluta eius definitio ſit, figura plana unicâ lineâ comprehenſa, à cuius medio ad peripheriam omnes ductæ lineæ ſunt æquales; qui autem hunc in modum circulum definit, certè hac definitione, nec circulum eſſe, nec eam eſſe circuli definitionem oſtendit, ut propterea liceat nobis ſuſpicari illam eſſe cuiuslibet alterius rei definitionem ut Leonis, vel Equi, vel Orichalci &c. hoc eſt, non magis circuli, quàm cuiuslibet rei, immò non magis entis, quàm non entis; per Orichalcum enim intelligit non ens, ſeu aliquod impoſſibile, ſumit namque illud pro monte æneo. Cognoſcimus quidem & circulum eſſe, & eam circuli definitionem eſſe, ſed ſtatuit Philoſophus ignorari, & quòd circulus ſit, & quòd hæc ſit circuli definitio; affirmans aſſignatâ definitione circuli, nec circulum eſſe, nec eam eſſe eius definitionem cognoſci, itaut non immeritò, quæri poſſit propterquid circulus ſit; & propterquid illa circuli potius, quàm Orichalci definitio eſſe dicatur, quoniam definitio illa neutrum horum oſtendit; immò definitio ſumpta quà talis, nec etiam demonſtrat rem illam eſſe poſſibilem.

Dum pergit Philoſophus, non conuenit inter interpretes quid ſibi velit, quodque ſit eius conſilium; adhærendum tamen puto dicentibus Ariſtotelem in præſentia ſuſcipere demonſtrandum contrarium eius, quod paulò antea docuerat, ut inſtitutâ diſputatione in utranque partem, faciliorem inueniendæ veritatis viam aperiret; cum itaque docuiſſet per definitionem non oſtendi quid eſt; nunc oppoſitum probabilibus rationibus videtur ſuadere, per definitionem patefieri ipſum *quid eſt*; ad incommodum autem ducens ita diſputat. Definitio debet aliquid notificare, alioquin inutilis foret, quod autem notificare poteſt duorum alterum omninò eſt, nempe vel quid res ſit, vel quid nomen ſignificet, nihil enim aliud apparet, quod per definitionem poſſit notificari; admiſſâ autem ſuperiori ratiocinatione in eum finem inſtitutâ, ut probetur definitionem non oſtendere *quid eſt*, remanet, ut nihil per eam aliud oſtendatur, quàm quid nomen ſignificet; hoc autem abſurdum; ergo & antecedens, quo dicebatur definitionem non oſtendere ipſum *quid eſt*. Illatio ex dictis clara eſt; conſequentis autem falſitatem triſariam oſtendit; primò quia ſequeretur dari etiam poſſe definitionem impoſſibilium, quæ nullam habent eſſentiam, quoniam ea quoque poſſunt nominibus ſignificari, & eorundem nominum ſignificationes declarari. Secundò quia ſequeretur omnes orationes, quantumuis longiſſimas eſſe definitiones, cuilibet enim orationi poteſt nomen unum imponi; cum igitur talis oratio explicet quid tale nomen ſignificet, erit dicenda definitio, & quoniam Ilias Homeri eſt Oratio, ſignificata per hoc nomen Ilias, poterit etiam Ilias definitio dici. Tertiò ſcientia non oſtendit, quid nomina, quibus utitur in concluſione, ſignificent; ergo nec etiam definitiones. hoc demonſtrauit; aſſumptum patet nuſquam enim in aliqua ſcientia demonſtratur ſignificatio nominis, non enim in nominibus, ſed in rerum contemplatione verſantur; conſecutio optima, quoniam ſcientiæ omnes definitionibus utuntur, itaut ſint quædam ipſarum ſcientiarum partes; idcircò ſi definitiones demonſtrarent quid nomina ſignificent, etiam, & ſcientiæ id præſtare deberent, quod tamen non faciunt; proinde nec etiam definitiones.

Duo ad extremum concludit, unum ſcilicet veriſimile videri definitionem & ſyllogiſmum non eſſe idem, nec eiuſdem rei; alterum verò, definitionem nihil demonſtrare. Aduerte autem modum loquẽdi, ait enim πρὸς δὲ τούτοις. ὅτι οὐδὲ ὁ ὁρισμὸς οὐδὲν ὅτι ἀποδείκνυσιν, ὅτι δείκνυσιν. οὔτε τὸ τί ἐστιν, οὔθ' ὁρισμῷ οὔτ' ἀποδείξει ἐστὶ γνῶναι. *Inſuper* dicendum videtur *definitionem, nec demonſtrare, nec oſtendere ullam rem, & quid res ſit, nec definitione, nec demonſtratione cognoſci poſſe.* Hic loquendi modus non ignobilem interpretem eò deduxit, ut crederet Ariſtotelem ita locutum fuiſſe ad denotandum definitionem nihil penitus aptam eſſe notificare, eoquòd demonſtrare ſit demonſtrationis proprium; monſtrare autem latius pateat, omnique ſyllogiſmo conueniat: Hæc tamen puerilia ſunt, nam ἀποδείκνυσιν dicitur à verbo ἀποδείκνυμι, & δείκνυσιν à verbo δείκνυμι ſed horum verborum eadem eſt ſignificatio, utrumque ſiquidem ſignificat idem, ac *demonſtro; probo; oſtendo; indico*. Nil aliud igitur in præſentia Philoſophus vult, quàm geminato verbo inculcare, quod in animo habet. Cæterum iam ſupra paucis explicuimus ea, quæ Ariſtoteles tradit à particula trigeſima ſexta, uſque ad quadrageſimam ſeptimam, cum de demonſtrationis duplici, & præferrimi maiori extremo diſputaremus; ob id uniuerſam hanc doctrinam ſilentio præterire breuitatis cauſa peropportunum duximus, cum ibi ſatis copiosè Philoſophi ſententiam interpretati fuerimus, nec ulteriori interpretatione opus eſſe videatur, quamobrem ad particulas ſequentes explanandas deſcendere iuvabit, initio ducto ab explicatione particulæ quadrageſimæ quintæ, in qua Philoſophus ſpeciem alteram definitionis adducit, in cuius gratiam priorem definitionem dictam *quid nominis*, ad memoriam reuocat, nempe quòd definitio ſit oratio ſignificationem nominis declarans; alteram autem definitionem affert dicendo, eſſe orationem declarantẽ propter quid eſt; inter utranque autem diſcrimen illud aſſignat, quòd prior nominis quidem ſignificationem explicat, ſed non monſtrat, quia rei cauſam non adducit; poſterior autem eſt veluti ipſius demonſtratio poſitione differens à demonſtratione, hæc enim rei cauſam adducens, demonſtrat; nam afferre cauſam, eſt rem demonſtrare, & contra. Vtitur autem voce *tanquam*, eoquòd hæc definitio non omninò eſt idem, ac demonſtratio, licet re ipſa ſit idem, modo tamen diſtinguuntur, nam à demonſtratione poſitione terminorum diſtinguitur, ita ut modus in huiuſmodi poſitione conſiſtat, quamuis penes duo debeat attendi, quorum unum eſt ſyllogiſtica forma, quæ demonſtrationi eſt neceſſaria, cum tamen definitioni non con-

Diſſert. 37. Sectione 12. quid Ariſtoteles doceat à text. 36. ad 45. explicatum fuit.

Tex. 45.

conueniat: alterum terminorum eſt ordo, cum enim ex iiſdem tribus terminis tam definitio, quàm demõſtratio conſtet, ipſi tamen alio ordine in una, alio autem in altera ponuntur; nam in definitione primò genus, ſecundò ſubiectum, tertiò cauſam proferimus, dicere nanque ſolemus eclipſis eſt priuatio luminis in Luna terrâ interpoſitâ; at in ipſa demonſtratione nunquam à genere, ſed vel à ſubiecto, vel à cauſa prout propoſitio minor maiori, aut viciſſim anteponitur. Philoſophus autem præſertim differentiam à forma ſumptam reſpiciens, rem illuſtrat exemplo, & ait, differt enim dicere, *propter quid tonat? & quid eſt tonitruum;* Quærenti enim propter quid tonat; Reſpondetur, quia extinguitur ignis in nube, hoc autem eſt demonſtrare; medium enim adducere ut cauſam rei, duas eſt facere propoſitiones, atque demonſtrationem efformare. Quærenti autem, *quid eſt tonitruum;* Reſpondetur, ſonus ignis, qui extinguitur in nubibus; hoc autem non eſt demonſtrationem, ſed definitionem contexere; hunc enim in modum eſſentia cum cauſa eſſentiæ exprimitur: eadem igitur oratio uno modo prolata dicitur demonſtratio, quoniam rei cauſam, quatenus cauſam adducit; altero autem dicitur definitio, quoniam eandem cauſam ut perfectionem, & complementum definitionis affert, eſt igitur eadem oratio ſecundum rem, non eadem tamen ſecundum modum.

Tex. 46. Hoc loco explicat Ariſtoteles, quod ſibi particulâ octauâ propoſuerat declarandum, videlicet quomodo definitio ſe habeat ad demonſtrationem; contendens autem hoc explicare, primò ſpecies omnes definitionis recenſet, quas ternario numero contineri docet, affirmans ſingulas aliquem habere reſpectum ad demonſtrationem, quandoquidem una definitio eſt demonſtrationis concluſio, alia verò indemonſtrabilis, eſt principium demonſtrationis, quæ quidam definitio quibuſdam videtur eſſe definitio ſubiecti; tertia demum eſt idem re, ac demonſtratio, quæ ſolùm terminorum poſitione à demonſtratione differt, de qua cum proximè diſputauerit, nihil dicit, ut propterea nunc ſolum de reliquis duabus etiam ſuperius tactis, orationem inſtituat; primò enim ſcilicet particulâ quadrageſimâ quartâ, ſermonem habuit de definitione nominali, deinde particulâ quadrageſimâ quintâ, de illa quæ principium eſt demonſtrationis nullo habito ad demonſtrationem reſpectu, quem in præſentia conſiderat dicens illam definitionem, quæ nominalis eſt, nempe *tonitruum eſt ſonus in nubibus* concluſionem eius eſſe demonſtrationis, quæ eſt ipſius quid eſt; non quia demonſtret ipſum *quod quid eſt*, de eo cuius eſt, ſed quoniam ex ea deducitur, innuens hoc modo, definitionem tonitrui ad demonſtrationem tanquam concluſionem referri.

Nominalis definitio quo ſenſu in præſentia ſumatur.

Vbi obſeruandum nominalis definitionis appellatione nunc non intelligi illam, quæ in explicatione nominis conſiſtit, ſed eſſentialem, ſiquidem rei eſſentiam exprimit, ut patet de definitione tonitrui nuper allata: nominalis tamen dicitur, eoquòd per ipſam nõ afferatur cauſa. Deinde cum progreditur dicens immediatorum autem definitio, &c. ſignificat definitionem illam, quæ eſt indemonſtrabilis, ad eandem demonſtrationem referri, ut eſſe principium ipſius.

Sed adhuc ad maiorem ſupradictorum explanationem, quæ ſequuntur, exemplis illuſtrata conſideranda ſunt, hoc præmiſſo, quòd duplex eſt definitio, altera quidem rei habentis cauſam externam, ut eſt definitio accidentis, puta eclipſeos, tonitrui, &c. & de hac dari poteſt definitio explicans propterquid res ſit, altera eſt definitio rei, cujus natura non pendet à cauſa externa, ut definitio ſubſtantiæ, puta hominis &c. & hæc explicat ſolùm quid res ſit; prior continet demonſtrationem, poſterior autem non continet, immò à demonſtratione ſolùm terminorum poſitione differt: ut ſæpe dictum fuit, hoc autem præhabito. Eclipſis, ex: gr: gemino modo poteſt definiri, primò quidem dicendo, *eſt priuatio luminis in Luna*. Secundò *eſt priuatio luminis in Luna interpoſitâ terrâ inter ipſã, & Solem*. Prior definitio eſt demonſtrationis concluſio. Secunda ſolùm poſitione, ſituque terminorum à demonſtratione differt, ſiquidem continet omnes terminos, omneſque propoſitiones, ex quibus demonſtratio conſtrui poteſt, & à demonſtratione tantummodo differt, quoniam termini, & propoſitiones eam non ſeruant figuræ diſpoſitionem, quam ſyllogiſmus requirit; allata nanque poſterior definitio maius continet extremum, quod eſt *priuari lumine*: minus extremum, quod eſt *Luna*, & medium, ſeu cauſam, cur Luna priuetur lumine, cauſa autem eſt *interpoſitio terræ*, & ex his terminis poteſt de Luna, eclipſis demonſtrari hoc modo, *quandocunque terra interponitur inter Solem, & Lunam, neceſſe eſt Lunam, priuari Lumine; ſed certis temporibus inter Solem, & Lunam, neceſſe eſt terram interponi; ergo certis temporibus neceſſe eſt Lunam priuari lumine*. Hæc eadem de tonitru intelligenda; hic enim poteſt etiam duobus modis definiri; primò *ſonus in nube*; ſecundò *ſonus ignis, qui extinguitur in nube?* Prior definitio eſt demonſtrationis concluſio; ſecunda ſolùm terminorum poſitione differt à demonſtratione, continet enim demonſtrationis maius extremum, quod eſt *ſonus*, minus extremum, quod eſt *nubes*, & medium quod eſt *ignis extinctio*, ex quibus talis confici demonſtratio poteſt; *datâ extinctione ignis in nube, neceſſe eſt in ea dari ſonum; ſed plerunque neceſſe eſt dari extinctionem ignis in nube: ergo plerunque neceſſe eſt in nube dari ſonum*. Cum autem talis definitio ſolùm poſitione terminorum differat à demonſtratione, ad quæſtionem autem *quid eſt*, reſpondeatur per definitionem, ad quæſtionem *propterquid*, per demonſtrationem continuam, hoc eſt non interruptam, ſeu non diſtinctam in tres propoſitiones; idcirco ad quæſtiones *quid eſt eclipſis Lunæ? & propterquid Luna eclipſatur?* & præterea ad quæſtiones, *quid eſt tonitruum, & propterquid nubes tonat* reſpondendum ita, ut reſponſio interrogationi ſit accommodata; ad quæſtionem enim, *propterquid Luna eclipſatur*, reſpondendum, *Luna eclipſatur propter interpoſitionem terræ*; hæc enim reſponſio cum in propoſitione conſiſtat, quæ non eſt in plures propoſitiones interrupta, ſeu non diſtincta, dicitur demonſtratio continua; ad quæſtionem *quid eſt eclipſis*. Reſpondetur, *eſt priuatio luminis in Luna terra interpoſitâ*; hæc autem reſponſio eadem eſt, ac prima, à qua tantummodo ſitu, & formâ diſcriminatur, quoniam prima dicit, *Luna eclipſatur propter interpoſitionem terræ*; ſecunda verò, *eclipſis eſt priuatio luminis terrâ interpoſita*, prætermiſsâ cauſali particulâ *propter*, quæ ſignificat cauſam, quatenus cauſam. Non abſimili modo ad quæſtionem *propterquid nubes tonat?* Reſpondetur, *nubes tonat propter extinctionem ignis*, ad quæſtionem, *quid eſt tonitruum?* Reſpondetur, *eſt ſonus ignis extincti in nube* prætermiſsâ particula *propter* ob rationem proximè tactam; hæ autem reſponſiones terminorum ſitu dumtaxat diſcriminantur, illæ, in quibus eſt particula *propter* demonſtrationes ſunt, licet continuæ ſenſu iam explicato; illæ autem in quibus huiuſmodi particula omittitur, ſunt definitiones quæ tantummodo ſitu, poſitioneque terminorum à demonſtrationibus diſtinguuntur.

Demonſtratio continua quid?

Conſideranda quædam circa eumdem Textum proponuntur.

Redeuntes in orbem ſermonis, illud addere debemus, videlicet Ariſtotelem ad calcem huius, quam interpretamur particulam, ex dictis colligere quo pacto definitio ad demonſtrationem ſe habeat, definitio enim eorum, quæ non habent eſſe à cauſa externa, principium eſt demonſtrationis, atq; poſitio quædam demonſtrabilia, ut definitio hominis, quòd ſit animal rationis particeps, eſt principium demonſtrationis, per quam de homine prima demonſtratur affectio. Definitio eorum, quorum natura eſt à cauſa externa exprimens talem cauſam, ut eſt definitio eclipſeos tonitrui, &c. ſolùm poſitione terminorum à demonſtratione differt. Huc pertinent definitiones omnium affectionum, in quibus externa cauſa debet adhiberi. Definitio tandem eorum, quorum natura eſt à cauſa externa, ſed non exprimit talem cauſam, eſt demonſtrationis concluſio, ut eclipſeus definitio, quæ dicitur *eſt priuatio luminis in Luna*, & definitio tonitrui *eſt ſonus in nube*, utraque enim exprimit *quid ſit*, ſed non *propterquid ſit*.

Ad notatio.

Ex hactenus dictis interpretes colligerunt quatuor eſſe definitiones conſiderandas, è quibus una eſt ſubiecti in ſcientia definitio, quæ principium eſt indemonſtrabile, qualis eſt in ſcientia de homine, eiuſdem hominis definitio *animal rationis particeps*; Secunda eſt affectionis perfecta definitio, quæ demonſtratio eſt poſitione differens; ut in ſcientia de Luna definitio eclipſeos, *priuatio luminis in Luna interpoſitâ terrâ inter Lunam ipſam, & Solem*; hæc enim affectio eſt competens Lunæ propter cauſam externam, nimirum *interpoſitionem terræ*, nam hæc interpoſitio in Luna non eſt, ſed extra ipſam: Aliæ duę ſunt ipſius affectionis definitiones imperfectæ, in quas perfecta ipſa definitio diuiditur, quarum una eſt per ſolam cauſam tradita, quæ demonſtrationis eſt medium, ut *eclipſis Lunæ eſt interpoſitio terræ inter ipſam, & Solem*, vel *eſt priuatio luminis in Luna interpoſitâ terrâ inter ipſam, & Solem*. Sic etiam *tonitruum eſt extinctio ignis in nube*, vel *ſonus ignis extincti in nube*, & hæc eſt ordine tertia; Tandem definitio alia ordine quarta eſt definitio nominalis tradita per genus, & ſubiectum, quæ eſt demonſtrationis concluſio, quia cauſam habet, per quam demonſtrari poteſt, ut *eclipſis lunaris eſt priuatio luminis in Luna*, ſic etiam *tonitruum eſt ſonus in nube*; quando autem Philoſophus aſſeuerauit aliquam definitionem eſſe demonſtrationis principium, de definitione ſubiecti ſermonem habuit.

Tex. 47.

Abſolutâ diſputatione de iis problematibus quæ particulâ octauâ tractanda ſibi propoſuerat, in præſentia colligit in epilogum, quæ hactenus ſuâ contemplatione perſecutus eſt. Primò quidem quomodo demonſtratio ſit ipſius *quid eſt*, & quomodo non. Probatum enim fuit à particula trigeſima ſexta, uſque ad initium particulæ quadrageſimæ ſecundæ, ipſum *quid eſt*, non poſſe demonſtrari de eo, cuius eſt *quid eſt*, quod primum erat problema, ita ut oſtendatur hoc eſſe ipſius *quid eſt*, quoniam fieret petitio principij, licet notificari poſſit per demonſtrationem, quatenus hæc facit ſcire *propter quid*, quod eſt idem re cum ipſo *quid eſt*. Secundò fuit explicatum, quodnam ſit illud *quid eſt*, quod poteſt demonſtrari, & quod ſub demonſtrationem non cadit, nam in particula quadrageſima ſecunda, & quadrageſima tertia docuit *quid eſt*, accidentium poſſe demonſtrari, quoniam tale quid eſt, cauſam habet, nimirum externam, per quam demonſtrari poteſt: at quid eſt ſubſtantiarum demonſtrari non poſſe, quoniam externam cauſam non habet, & ita problema quartum fuit declaratum. Tertiò fuit explicatum quid ſit definitio, & quot modis ipſa dicatur; nam dictum fuit, quòd aliqua definitio explicat ſolum *quid res ſit*, altera verò *propterquid ſit*, & hoc in particulis quadrageſima quarta, quadrageſima quinta, & quadrageſima ſexta. Et ſic explicatum fuit problema tertium. Quartò declaratum fuit, quo pacto demonſtretur quidditas ac definitio; dictum eſt enim aliquam eſſe definitionem, quæ eſt oratio demonſtrans *quid eſt*, & eſt illa, quæ effectum cum cauſa continet, quatenus in ea ſumitur *propterquid ſit*, diciturque demonſtratio ſolo ſitu differens; aliam verò eſſe, quæ non demonſtrat, quia non exprimit cauſam, ſolumque dicit *quid res ſit*, & nominalis definitio nuncupatur. Quintò declaratum fuit, quorum ſit, & quorum non ſit definitio; dictum eſt enim definitionem, quæ demonſtrat *quid eſt*, accidentium eſſe, non autem ſubſtantiarum: eam verò, quæ non demonſtrat *quid eſt*, eſſe ſubſtantiarum. Sextò fuit explicatum ſecundum problema, nimirum, quomodo ad demonſtrationem ſe habeat definitio; dictum eſt enim particulâ quadrageſimâ ſextâ definitionem vel eſſe principium demonſtrationis, vel eſſe demonſtrationem ſolâ poſitione differentem, vel eſſe concluſionem demonſtrationis. Ad extremum concludit ex hactenus dictis etiam conſtare, quomodo contingat eiuſdem eſſe definitionem ac demonſtrationem ſecundum rationem diuerſam; nam rei alicuius eſt definitio, quatenus definibilis, & eiuſdem eſt demonſtratio, quatenus eſt demonſtrabilis; & quomodo non contingat, quoniam eiuſdem ſecundum eandem rationem, non eſt definitio ac demonſtratio.

Tex. 48.

Aggreditur conſiderandum, quo pacto demonſtratio fieri poſſit aſſumendo medium ex quolibet genere cauſæ: cum enim declaraſſet quomodo ad demonſtrationem ſe habeat *quid*; nunc explicat quo pacto ſe habeat *propterquid*, quod cauſam ſignificat, & cum quatuor ſint cauſæ, nempe formalis, materialis, efficiens, & finalis; videtur quærere, ſub quo nam genere cauſæ contineatur illa, quæ in definitione ſcientiæ commemoratur, quando dicitur ſcire eſſe rem per cauſam cognoſcere; hanc autem concluſionem ſtatuit. Demonſtrationis medium ex quolibet cauſarum genere deſumi poteſt. Aſſertionem probat, quia ſcire eſt rem per cauſam cognoſcere, tanquam per medium; ſed quatuor ſunt cauſarum genera, forma videlicet, ſeu quidditas; materia, quâ poſita, neceſſe eſt aliud eſſe, ad eum modum, quo poſitis partibus, quæ ſunt cauſa materialis totius, neceſſe eſt totum eſſe; efficiens, quæ eſt primum principium motus; ac denique finis, cuius gratia aliquid fit; ergo per quodlibet prædictarum cauſarum genus, tanquam per medium res ſciri poteſt; & idcirco medium demonſtrationis, ex quodlibet cauſarum genere, ſumere licebit.

Tex. 49.

Rem illuſtrat exemplis, quorum primum ad cauſam materialem pertinet, deſumptum ex propoſitione trigeſima prima libri tertii Euclidis, ubi Geometra demonſtrat *omnem angulum deſcriptum in ſemicirculo rectum eſſe*, cuius demonſtratio per genus materialis cauſæ procedit, eo ſenſu, quo in huiuſmodi ſcientia materia locum habere poteſt; procedit enim per dimidium duorum rectorum, hoc verò ad materiam pertinet, ſiquidem dimidium ſignificat partem, quæ vel Ariſtotelis teſtimonio, comparatione totius habet materiæ locum, ſic porrò demonſtrationem efformat; ſuppoſito A eſſe maius extremum, C minus extremum, & B medium terminum, & per A, ſignificari rectum, per C angulum in ſemicirculo, per B Sec. Phyſ. Tex. 51.

dimi-

dimidium duorum rectorum, quibus poſitis demonſtrationem contexit B eſt A; ſed C eſt B; ergo C eſt A, hoc eſt, dimidium duorum rectorum, ſit rectum; ſed angulus in ſemicirculo eſt dimidium duorum rectorum; ergo angulus in ſemicirculo rectus eſt; cauſa igitur cur angulus in ſemicirculo ſit rectus, eſt, ipſum eſſe duorum rectorum dimidium. Vbi obſeruandum, non differre medium ab Ariſtotele adhibitum, ab eo, quo utitur Euclides; hic enim probat concluſionem ex eo quia angulus externus eſt æqualis alteri deinceps; ille autem dimidium duorum rectorum pro medio ſumit; ſed hæc re ſunt idem, etſi diuerſis verbis ſignificata; addit autem Philoſophus *ſi eſſe dimidium duorum rectorum*, ſumatur tanquam aliquid ſpectans ad anguli recti quidditatem, allatæ demonſtrationis medium ad formalem cauſam reductum iri, de quo cauſæ genere noluit exemplum afferre, cum iam ſupra docuiſſet, quo pacto
Diſſ. 27. Sec. 14. quidditas, quæ formalis eſt cauſa, poſſit eſſe demonſtrationis medium. Sed hac de re multa ſcripſi cum de medio demonſtrationis diſputarem, quæ diligenter euoluenda animo, tibi perſuaſum velim.

Tex. 30. Demonſtrationem declarat, in qua medium eſt cauſa efficiens maioris extremi, ſed Ariſtotelis doctrinam de hoc genere cauſæ explicuimus, cum de medio demonſtrationis ageremus; dicimus enim, quid ſibi Philoſophus velit; proponatur, inquit, quæſtio, propterquid Medi bellum geſſerunt aduerſus Athenienſes; hæc porrò cauſa fuit, quoniam Athenienſes, una cum Eretrijs, ſeu Eretrienſibus bellum intulerunt Sardis Medorum amicis; hoc enim impulit Medos ad bellum Athenienſibus inferendum. In demonſtratione igitur maius extremum ſit A; hoc eſt bellum à Medis illatum; medius terminus ſit B; hoc eſt prius bellum Athenienſium in Sardos; ſeu prius bellum amicis inferre; minus extremum ſit C; hoc eſt Athenienſes. Demonſtratio autem modo ibi declarato, poteſt efformari, ubi etiam obſeruauimus demonſtrationem allatam in exemplum ab Ariſtotele minus idoneam eſſe, cum ſit de re ſingulari per cauſam ſingularem. Ad idem autem accommodatius exemplum ſequenti affert particulâ, ſtatim explicaturus demonſtrationem à cauſa finali.

Diſſ. 27. Sect. 14. Tex. 31. & 32. In præſentia declarat demonſtrationem illam, in qua medium cauſa finalis eſt, in cuius gratiam duobus exemplis utitur. Propoſita ſit quæſtio *cur poſt cænam ambulamus*? hæc quæſtio finem quærit, ob id reſpondendum, ut valeamus, afferendo ſcilicet finem cuius gratiâ à nobis inſtituitur deambulatio. Ita pariter hæc alia quæſtio, *cur ædificator domum facit*; finem quærit; ideoque reſpondendum, ut ſeruetur ſupellex, afferendo finem, cuius causâ domus conſtruitur. Ad efformandam autem demonſtrationem per cauſam finalem, deambulatio poſt cænam ſit minus extremum appellatum C; facere ut cibus deſcendat ad fundum ventriculi, ita ut ad eius os non regurgitet, ſit medium B; benè autem valere, ſit maius extremum A; his porrò ſuppoſitis, hanc demonſtrationem efformat: *Quod facit ut cibus poſt cænam deſcendat ad ventriculi fundum, & non regurgitet ad os eiuſdem, facit ut nos bene valeamus; ſed ambulatio à cæna, facit ut cibus deſcendat ad ventriculi fundum, & non regurgitet ad os eiuſdem; ergo ambulatio poſt cænam facit ut benè valeamus.*

Dubitatio Inſignis tamen ſe difficultas offert, propterea quòd Philoſophus in præſentia declarandam aſſumit demonſtrationem cuius medium ſit cauſa finalis; adeo ut dicendo *propterquid deambulat, ut ſanus ſit* ſignificauerit, hominem ſumi, ut minus extremum, deambulationem verò ut maius extremum, & ſanitatem, ut medium terminum, atque finalem cauſam; ſed poſtea demonſtrationem contendens ad formam redigere, deambulationem à cæna non ſumit amplius ut maius extremum, ſed ut minus; ut verò maius extremum, ſumit id, quod eſt cibos ad os ventriculi non regurgitare, quod priùs non aduerterat, retento tamen eodem medio, nempe ſanitate, quæ cauſa finalis eſt. Sed rectè quidem occurrit Zabarella dicendo id forſan eam ob cauſam factum fuiſſe, quoniam etſi ſanitas ſit finalis cauſa utriuſque, & utriuſque etiam effectus; reſpectu tamen deſcenſus ciborum ad ventriculi fundum, effectum eſſe proximum, ac immediatum, deambulationis verò remotiorem; rectèque addit variationem hanc non aſſe magni faciendam, quoniam exempla exquiſitè conſideranda non ſunt. Maior eſt difficultas, quam ipſe tangit in altera variatione à Philoſopho facta; cum enim declarandam aſſumpſiſſet demonſtrationem ex cauſa finali, & in huius gratiam exemplum attuliſſet, poſtea tamen ex prædictis terminis demonſtrationem efformans, illam non ex cauſa finali, ſed ex efficiente contexit; nam ſumit minus extremum C, deambulationem à cæna, ſeu hominem à cæna deambulantem, & medium terminum B, cibos non regurgitare ad os ventriculi, & maius extremum A, benè valere, ſeu ſanitatem, non ut cauſam finalem, ſed ut effectum demonſtrandum per cauſam efficientem; nam demonſtrat deambulantem à cæna ſanum eſſe, eo quòd cibi ad os ventriculi non regurgitant, quæ eſt demonſtratio à cauſa efficienti; loco igitur demonſtrationis à cauſa finali demonſtrationem à cauſa efficienti efformauit. Sed rectè etiam idem interpres dubitationi ſatisfacit, dicendo id factum ab Ariſtotele fuiſſe, ut ſignificaret finem, & efficiens eſſe ſibi inuicem cauſas; finis enim tanquam effectus poteſt per cauſam efficientem demonſtrari, & viciſſim; ita tamen, ut efficiens non tanquam cauſa, ſed tanquam effectus demonſtretur per finem, non amplius ut effectum, ſed ut cauſam in genere finis. Videtur autem efformaſſe demonſtrationem à cauſa efficiente, ut inde melius intelligere poſſemus in eiſdem terminis demonſtrationem à cauſa finali, quod ſignificauit dicendo B, medium, quod eſt cibum non regurgitare ad os ventriculi, eſſe cauſam ut in C, deambulante à cæna, inſit A, ſanitas, quæ finalis eſt cauſa; quamobrem ait demonſtrari ſanitatem, quæ eſt finalis cauſa, cum tamen ea non ut cauſam, ſed ut effectum ex cauſa efficiente oſtenderit; idque fecit, ut ſignificaret de C, minori extremo demonſtrari A, ut effectum, qui idem eſt etiam finalis cauſa ipſius B, medij, per quam poteſt B de C demonſtrari, ſi horum terminorum ſedes commutentur, nempe, per ſanitatem prius ut effectum demonſtratam, tanquam per cauſam finalem demonſtremus, quòd deambulanti à cæna cibi ad ventriculi os non regurgitant, ita ut ex medio fiat maius extremum, & ex maiori medium. Harum demonſtrationum exempla hæc ſunt. Primum per cauſam efficientem hoc modo. *Qui facit ut cibus ad ventriculi fundum deſcendat, & ad eius os non regurgitat, acquirit ſanitatem; ſed deambulans à cæna facit, ut cibus ad ventriculi fundum deſcendat, & ad os eiuſdem non regurgitet; ergo deambulans à cæna acquirit ſanitatem.* Per cauſam finalem hoc modo: *Quicunque conſulit ſanitati, curat, ut cibus ad ventriculi fundum deſcendat, & ad eiuſdem os non regurgitet; ſed deambulans à cæna conſulit ſanitati; ergo deambulans à cæna curat ut cibus ad ventriculi fundum deſcendat, & ad eiuſdem os non regurgitet;* itaque primum efficiens ſanitatis, quod eſt ambulans

eſt

eſt minus extremum; finis, nempe ſanitatis acquiſitio eſt maius extremum; cibum autem deſcendere ad ventriculi fundum &c. effectus deambulationis, ac proxima ſanitatis cauſa eſt medium. In demonſtratione ab efficienti cauſa, medium præcedit tempore, ut fuit bellum quod priùs Athenienſes intulerunt Sardis Medorum amicis; in demonſtratione autem à cauſa finali, minus extremum, quod eſt ambulans, tempore præcedit tum medium, quod eſt cibum deſcendere; tum maius extremum, quod eſt ſanitatis acquiſitio. Sed illa præceſſio temporis in demonſtratione per cauſam efficientem, negligenda, quoniam exemplum illud allatum duntaxat ab Ariſtotele fuit ad declarandam cauſam efficientem, quamuis exemplum illud non ſit demonſtratio; tunc enim ſolùm ex efficienti cauſa fit demonſtratio propterquid, quando cauſa ſimul eſt tempore cum effectu, qua de re infra ad Tex. 60. & 61. ſermo redibit.

Tex. 53. Cum demonſtraſſet quodlibet cauſæ genus, tanquam demonſtrationis medium aſſumi poſſe, nunc ſermonem de cauſis proſequitur, ac de ipſis quatenus ad demonſtrationem pertinent, nonnulla declarat, & primò in præſentia docet aliquando contingere, ut idem effectus per duas cauſas demonſtretur, tum ſcilicet per finem, tum per materiæ neceſſitatem, quod exemplo laternæ declarat; quærenti nanque propterquid lumen ex ea egrediatur, reſpondere poſſumus ex neceſſitate materiæ dicendo, quia laterna, ſeu materia, ex qua conſtat, quoſdam habet paruos poros, per quos lumen tranſit; cum enim partes luminis, ſint illis poris tenuiores, ſintque velociſſimi motùs, neceſſe eſt, ut per eos tranſeant, proindeque lumen per illos egrediatur. Secunda ratio ex neceſſitate finis, ut enim noctu poſſemus ambulare, opus erat lumen habere, illudque debito modo cuſtodire, ne ab externis cauſis extingueretur, ita tamen ut poſſet ſeſe effundere ad illuſtranda obiecta; neceſſe propterea fuit laternam efformare ex materia, per quam lumen egredi poſſet.

Dubitatio Diſs. 27. ſec. 14. & etiam Tex. 53. Hic iterum ſe difficultas offert alibi tacta de neceſſitate materiæ; neceſſitatem hanc cum Ariſtotele geometrico exemplo explicuimus, deſumpto ex propoſitione trigeſima prima libri tertij Elementorum, ubi Geometra demonſtrat angulum in ſemicirculo rectum eſſe, eoquòd protracta eſt ad peripheriam altera duarum linearum; altera eſt illi perpendicularis, quoniam duos utrinque angulos inuicem æquales efficit, proindeque rectos, ut ex anguli recti definitione conſtat; in qua demonſtratione medium videtur definitio maioris extremi, puta definitio anguli recti; minus extremum autem angulus in ſemicirculo; maius tandem extremum *rectus*; idem medium, etſi alijs verbis ſignificatum, ab Ariſtotele ſumitur; angulum enim illum eſſe alteri angulo æqualem, cum ambo ſimul ſumpti duobus ſint rectis æquales, eſt eſſe dimidium duorum rectorum, quod Philoſophus quoque teſtatur, dicens medium illud eſſe idem, quod definitio recti, quoniam idem ſignificat, ac illa definitio; unde eſt ut huiuſmodi cauſa materialis ſit etiam *quod quid eſt*, ac definitio maioris extremi. Vtrunque autem cauſæ genus materialis ſcilicet, & formalis medium illius eſſe demonſtrationis perſpicuè teſtatur; de ipſo autem medio, quatenus eſt materialis cauſa, celebris eſt controuerſia, ut ſuo loco notauimus, ubi geometricam aliam demonſtrationem attulimus magis accommodatam Ariſtotelis conſilio. Difficultas autem in eo eſt, quòd huius demonſtrationis medium, eatenus dici poſſet materialis cauſa, quatenus illud eſſe diceretur dimidium duorum rectorum, cum dimidium præſeferat rationem partis, pars autem comparatione totius materiæ locum habet. Diſplicet hoc aliquibus, eo quòd materia eſſe deberet reſpectu ipſius anguli recti, nempe illa, quâ angulus rectus conſtaret, ut per ipſam, tanquam per medium demonſtratio dici poſſet ex cauſa materiali; cum tamen dimidium illud, quod in demonſtratione adhibetur, utpote pars duorum rectorum, eorundem materia ſit. Propterea ſatiùs ducunt materiæ neceſſitatem alio modo explicare, dicendo materiæ nomine intelligendum eſſe ſubiectum, unde neceſſariò profluit per emanationem affectio. Retinenda tamen videtur eorum interpretatio, quibus probatur hoc loco materiæ nomine intelligi partem integrantem comparatione totius; tametſi nanque ſumi poſſit pro ſubiecto reſpectu accidentis, hac tamen acceptio in præſentia minus eſt opportuna, cõfunderetur enim demonſtratio per genus cauſæ materialis, cum ea, quæ eſt per genus cauſæ formalis, itaut nullum inter has diſcrimen foret. Nec difficultas illa, nuper inſinuata, alicuius momenti eſt, ut enim aliquid habeat rationem materiæ, prout tanquam medium in demonſtratione ſumitur, neceſſe non eſt ipſum eſſe partem integrantem eius, de quo demonſtratur affectio, ſatis enim ſi adhibeatur tanquam pars integrans, quicquid illud ſit, comparatione cuius pars integrans dicatur, cum ſolùm attendi debeat illi vim inferendi conuenire, quatenus induit modum partis integrantis. Quid de ſuperiori dubitatione dicendum.

Cum effectuum, quorum cauſæ quæruntur, duo ſint genera, quidam enim dicuntur permanentes habere naturam, ut propterea dicantur eſſe: alij verò, quorum natura fluxilis eſt, & inconſtans, qui propterea fieri potius, quàm eſſe dicuntur; conſideratis effectibus prioris generis, quos dixit per materialem, & finalem cauſam demonſtrari poſſe, nunc de effectibus poſterioris generis quid aſſerendum decernit, affirmans de his idem eſſe dicendum, quod de alijs docuerat, nempe dari quoſdam effectus, qui ſimul ab his duabus cauſis pendeant à fine, & à materiæ neceſſitate, quod probat exemplo tonitrui, quod effectus eſt fluxilis naturæ, & demonſtrari poteſt per cauſam materialem, & finalem; idem igitur effectus fluens per plures cauſas poteſt demonſtrari; conſecutio patet; aſſumpti verò prior pars apertè conſtat, quoniam quærenti propterquid tonat? Reſpondere poſſumus tum ex neceſſitate materiæ, quia ignem neceſſe eſt ſtrepere dum extinguitur in nube: tum etiam per finem, ut ijs (loquitur autem ex Pythagoreorum ſententia) qui ſunt apud inferos, timor incutiatur. Non ſolùm autem effectus poteſt produci ex neceſſitate materiæ, ſed etiam cauſæ efficientis externæ; eclipſis enim nõ eſt ex neceſſitate materię, ſed efficientis externi, cuiuſmodi videtur etiam tonitruum &c. extinguitur enim ignis à nube aquea, tanquam ab efficiente externo, licet acceptâ nube cum halitu igneo incluſo, tanquam uno quodam ſubiecto tonitrui, dici poſſit ex ſubiectæ materiæ neceſſitate oriri. Dum autem pergit docet plurimos tales effectus, qui ſunt, vel fiunt tum ex materiæ neceſſitate, tum propter finem reperiri præſertim in ijs, quæ naturâ fiunt, aut conſtant. Rationem reddit, quia natura propter finem, & etiam ex quadam neceſſitate operatur, ut homini naturaliter dentes naſcuntur, tum propter finem diuidendi cibum, tum ex quadam neceſſitate; Gemina autem cenſetur neceſſitas, alia nempe ſecundum naturam, iuxta rerum inclinationem, quæ talem neceſſitatem habent: alia contra naturam, & inclinationem rerum, quæ illam patiuntur, ut lapis non impeditus ex neceſſitate deſcendit: proiectus autem ex

Tex. 54.

neceſ-

neceſſitate aſcendit; hoc tamen diſcrimine, quòd lapis deſcendit ex neceſſitate naturali, videlicet iuxta propriæ naturæ inclinationem; aſcendit autem neceſſitate violentâ, & contra propenſionem propriæ naturæ, quod contingit, quando ſurſum lapis ipſe proijcitur; in præſentia verò de neceſſitate naturali, non violentia fit ſermo.

Tex. 55. Cum dixiſſet in rebus naturalibus cauſam utranque, nempe finem, & materiæ neceſſitatem locum habere: nunc differentiam aſſignat inter effectus naturales, & artificiales, & ait diſcrimen in eo poſitum eſſe, quòd ea, quæ ab humana mente fiunt, nequeunt ex neceſſitate materiæ fieri, ſed ſolùm propter finem, licet interdum etiam caſu; humana ſiquidem mens liberè operatur, ob id nihil ex neceſſitate agit; quæ verò ab ipſa in externa materia fiunt, certè ex illius materiæ neceſſitate fieri poſſunt; non enim ex. gra. ex lapidum neceſſitate fit domus, alioquin etiam abſque ædificatore neceſſariò domus ex lapidibus fieret; hæc igitur, & alia huiuſmodi nullam ſuæ generationis neceſſitatem habent, cum nec ex agentis, nec ex materiæ neceſſitate fiant. Ex his porrò, quæ ab arte & ab electione fiunt, quædam ſunt, quæ à ſola voluntate propter finem aliquem operante fiunt, quæque fieri non poſſunt caſu; vel ex materiæ neceſſitate, ut domus, vel ſtatua; at verò quædam poſſunt à fortuna fieri, ut ſanitas & ſalus, ſanitas enim poteſt fieri à Medico propter finem agente, & poteſt etiam fieri à fortuna, ut cum ægrotus bibens multum aquæ ad extinguendam ſitim, ex eo potu ſanus fit; ſic etiam ſalus (quid autem interſit inter ſanitatem, & ſalutem neminem præterit, diſcrimen enim in eo eſt, quod ſanitati morbi corporis, ſaluti vero externa pericula aduerſantur) fit tum à conſilio, ut quando vir prudens conſultatione adhibitâ periculum, quod ab inimicis imminebat, feliciter euaſit: tum etiam à fortuna, ut cum quiſpiam, vel ventum, vel pluviam, vel Cæli quamuis aliam inclementiam timens, reuertitur domum, & hunc in modum impetum effugit inimicorum, qui ipſum inſectabantur. Docet autem in actibus humanis maximè locum habere fortunam circa ea, quæ & ſic, & aliter euenire poſſunt, nempe tum ſecundum conſilium agentis, tum præter eius conſilium ac intentionem; ut quando euenit aliquid ab eo non expectatum, quin potius oppoſitum eius, quod ab ipſo expectabatur; hoc in ijs artibus contingit, quæ propter finis incertitudinem coniecturales vocantur, ut ars oratoria, mercatoria, medica, & aliæ huiuſmodi; in his enim fortuna, & caſus locum habet, quando tamen non ſimpliciter à fortuna fit aliquid nemine operante, de hoc enim in præſens nulla habetur conſideratio; ſed quando fit ab aliquo per conſilium agente, & id, quod ſibi propoſuit, euenire poteſt tum ex eius animi ſententia, tum etiam contrario modo; in his humanis actibus maximè locum habere fortunam aſſeuerat; tametſi autem artes omnes in eo conueniant, ut materiam variabilem tractent, ratione tamen agentis diſcriminantur, prout, vel tota agendi vis in ipſo agentis conſilio poſita eſt; vel non in hoc, ſed in alijs quoque externis; ad primum genus pertinet ars ædificatoria, vel ars fabrilis; non enim domus, vel clauis fieri poteſt, niſi ab hominis conſilio, ut propterea nunquam à fortuna fiant, & contrarium quoque raro eueniat; raro ſiquidem contingit ut ædificator, vel faber ſuo fine fruſtretur, etſi hoc ob materiæ inconſtantiam, ac mutabilitatem poſſit contingere; nunquam propterea domum fortuna facit, rariſſimè autem ædificatorem impedit, ne illam faciat prout animo conceperat. Ad ſecundum genus pertinet ars oratoria, mercatoria, medica, & aliæ ſimiles, ideoque incertus eſt talibus artibus inſtructus, an finem ſit aſſecuturus, nec ne, quoniam agendi vis non in conſilio tantum agentis eſt poſita, ſed in alijs itidem externis; ut Orator non poteſt ſolus perſuaſionem efficere, ſed etiam adeſt audientium conſilium, cum ipſi quoque ratiocinentur, & quid agere expediat, animo diligenter euolvunt; ſic & Medicos, ut pote auxiliator tantum naturæ, non ſolus ſanitatem efficit, ſed ad id natura requiritur, immò natura præcipuè, cum hæc longè magis, quàm Medicus operetur, & in his, que coniecturales appellantur, maximè fortuna locum habet. In artibus prioris generis certa eſt conſecutio finis, ideoque earum operatio à fine nominatur, ut ædificatoris operatio, puta ædificatio ab ædibus; in iis porro, quæ ad ſecundum pertinent genus, quas coniecturales diximus, incerta quidem eſt finis conſecutio; propterea earum operatio, non à fine, ſed ab agente deſumitur, ut Medici operatio non denominatur à ſanitate, fine, quem Medicus intendit; propterea non dicitur ſanatio, ſed denominatur à Medico, unde dicitur medicatio, ut rectè Zabarella notauit, addens ex Ariſtotele in coniecturalibus maximè locum habere fortunam, in alijs verò, vel nunquam, vel raro, nunquam eo, quòd fortuna nô poteſt eundem finem producere, quem Artifex, ut domum &c. raro etiam quia raro poteſt efficere oppoſitum, hoc eſt impedimentum afferre finis conſecutioni. Ex hactenus dictis de cauſa finali Philoſophus colligit ad calcem præſentis particulæ finem eſſe id, cuius gratia aliquid fit, vel à natura, vel ab arte, ſed non à fortuna, cum nihil, quod à fortuna fit, ſit id, cuius gratia aliquid fit. Dixit autem finem bonum, non quia velit finis differentiam aſſignare, quaſi finis unus ſit bonus, alter autem malus, omnis enim finis, bonus eſt; ſed ut excludat id, quod à fortuna fit, quod poteſt etiam eſſe malum, ut propterea non ſit finis, quoniam non eſt id in quod fertur appetitus agentis.

Docet quemlibet effectum exiſtentem ſimul cum cauſa ſua per eandem poſſe demonſtrari, ſecundum omnem differentiam temporis, itaut eiuſdem effectus non alia ſit cauſa ut præſentis, alia ut præteriti, & alia, ut futuri; ſed eadem, & ſecundum eaſdem temporis differentias variatur; nam effectus facti, cauſa facta iam fuit, futuri eſt futura, præſentis verò præſens. Probat intentum duobus exemplis, quorum primum deſumitur ab eclipſi, quæ eſt effectus ſimul cum cauſa ſua, ſcilicet cum interpoſitione terræ; cum enim hæc ſit eclipſeos cauſa, neceſſe eſt ſi externâ die facta eſt eclipſis, eâdem quoque die terræ factam interpoſitionem fuiſſe, & hanc futuram, ſi cras futura eſt eclipſis, & nunc eſſe, ſi nunc eclipſis fiat, ſemper igitur hæc afferenda cauſa ad quæſtionem *propterquid*, ut *propterquid* fuit eclipſis? Quia fuit terræ interpoſitio, ſic de præſenti, & futuro. Secundum exemplum, quo utitur ad idem probandum, ex glacie accipit. Sumit autem glaciem eſſe aquam congelatam, eiuſque cauſam eſſe defectum totius caloris, atque de glacie ratiocinatur quemadmodum de eclipſi; glacies enim cauſa eodem tempore eſt, quo eius effectus, nempe glacies; ſicuti de eclipſi, & terræ interpoſitione dictum fuit, ac proinde ſemper hæc afferenda cauſa ad quæſtionem *propterquid*, ſi nanque proponatur quæſtio *propterquid facta eſt, glacies*? Reſpondendum, quoniam factus eſt totius caloris defectus; ſic de præſenti, & futuro. Et quoniam hic ſermonem facit de cauſa, quæ eſt demonſtrationis medium, iuvat propterea de eclipſi, & de Tex. 56. & 57.

glacie

Digitized by Google

glacie demonſtrationes efformare; ipſe autem Philoſophus priorem omiſit, cum alibi illam inſinuauerit; innuit autem alteram, quæ ad formam redigere operoſum non eſt. Demonſtrationem eclipſeos ſuo loco attulimus, glaciei autem hæc eſt. *Omne habens defectum totius caloris eſt congelatum; ſed aqua ex qua fit glacies eſt habens defectum totius caloris; ergo aqua ex qua fit glacies eſt congelata.* Ad calcem contextûs teſtatur cauſam, de qua loquitur, non omnem eſſe, ſed eam ſolùm, quæ eſt medium in demonſtratione *propterquid*, in ea enim cauſa, & id cuius eſt cauſa, nempe effectus, ſimul ſunt, atque reciprocantur; de hac igitur cauſa loquitur, quæ eſt demonſtrationis *propterquid* medium, non autem de remota, quæ cum effectu non reciprocatur.

Diſſert.

Tex. 58. Cum proximè locutus fuerit de cauſis, & effectibus, quæ ſimul ſunt; nunc ſermonem aggreditur de cauſis, & effectibus, quæ ſimul non ſunt, & iure quidem, cum poſſit quiſpiam dubitare an huiuſmodi cauſæ in demonſtratione locum habere poſſint; docuerat enim cauſam, quæ medium eſt in demonſtratione *propterquid*, ſimul eſſe tempore cum effectu, ob id ſibi videbatur operæ pretium ſtatuere, quid nam dicendum ſit de cauſis illis, quæ ſimul non ſunt cum effectibus, an videlicet hæ in demonſtratione poſſint adhiberi, nec ne; primò autem in præſentia de his cauſis quæſtionem proponit, eiuſdem ſolutionem paulo poſt allaturus. Si autem ſtatuatur non ſimul eſſe tempore cauſam, & effectum, duorum alterum dicatur oportet: vel enim cauſa præcedit effectum, vel effectus cauſam; ſecundum dici non poteſt; remanet igitur primum, ſcilicet ut cauſa præcedat effectum, de hac itaque ab Ariſtotele proponitur quæſtio, an ex huiuſmodi cauſa poſſit effectus demonſtrari; quoniam autem nullus videtur modus, quo ex præcedenti cauſa poſſit effectus inferri, niſi hic unus, ut dicamus tempus cauſæ nullo intermedio iungi, continuarique tempori effectûs, hoc enim modo videtur neceſſarium eſſe, poſitâ cauſâ ſtatim effectum ſequenti tempore fieri; proinde Philoſophus quæſtionem proponit, an in cauſis & effectibus, quæ ſimul non ſunt, effectus tempore continuato poſt cauſam fiat, ita ut effectus factus, cauſam priùs factam habuerit, & futurus, futuram priùs, & qui nunc fit, cauſam habeat priùs factam; ac proinde *factum eſſe effectûs*, nullo intermedio, ſeu immediatè conſecutionem habeat ad *factum eſſe* cauſæ; *fieri* effectûs immediatam conſecutionem habeat ad *fieri* cauſæ; *futurum eſſe* effectûs, immediatam conſecutionem habeat *ad futurum eſſe* cauſæ. Si quod apparet, inquit, reſpicias, videtur omnis cauſa præcedere effectum, hoc enim vulgò creditur; tametſi autem omnis cauſa ſit naturâ prior effectu, non tamen idem de prioritate temporis dicendum; non enim ad præcedentiam temporis transferendum, quod de præcedentia naturæ licet affirmare. Cauſæ autem, ad quas hæc pertinet quæſtio, ſunt materia, & efficiens, nam rei materia tempore præcedit effectum, efficiens itidem ut plurimum, ſi propriè illud fuerit acceptum, ex ijs enim, quæ ad hoc cauſæ genus pertinent, haud multa reperies, quę ſimul tempore fiant cũ effectibus; quæſtio tamen intelligenda ſolùm de ijs, quæ ſimul non ſunt; ex cauſis autem ſola formalis dicetur ſimul cum effectu, quando hæc fuerit accepta pro qualibet adæquata cauſa declarante *propterquid*, atque conſtituente cognitionem effectûs, quo pacto finalem cauſam, & materialem etiam, quæ alioquin efficiens per emanationem dicitur, & aliquam tandem ex efficientibus externis, ſi quæ tamen ſunt huiuſmodi, quæ paucæ ſunt complectitur.

Tex. 59. Gemina quæſtio fuit ab Ariſtotele propoſita, quarum primam expreſſit de continuate temporis, cauſæ, & effectûs; ſecundam ex illa deducendam reliquit, nempe de modo, quo in demonſtratione tales cauſæ diei poſſint habere locum; huius ſolutionem in præſens affert, priori paulo poſt ſatisfacturus. Docet igitur ſyllogiſmum in his fieri non poſſe à priori ad poſterius, à cauſa ad effectum, quoniam ex tali cauſa non infertur effectus; ſed à poſteriori ad prius, & ab effectu ad cauſam; quoniam ſi effectus eſt, oportet priùs cauſam fuiſſe; adeò ut in ijs, quæ ſimul non ſunt, & fiunt, ſed oportet unum eſſe, ac fieri priùs, ut aliud fiat poſterius, id quod poſteriùs fit, ſumi debeat ut medium, ex quo concludatur prius, non autem prius ſumi debet ut medium, ex quo poſterius concludatur, quamobrem in demonſtratione *propter quid*, tales cauſæ locum non habent, ſed in demonſtratione tantum *quòd*. Siquidem ex tali cauſa neceſſariò non infertur effectus, benè tamen ex effectu deducitur cauſa; ſi nanque factus eſt effectus, neceſſariò ſequitur factam priùs fuiſſe cauſam; alioquin vel effectus cauſam præcederet, vel cum ea ſimul foret, quod eſt contra ſuppoſitum. Aduertit autem Philoſophus, quanuis in talibus ſyllogiſmis ex effectu demonſtretur cauſa, huiuſmodi tamen effectuum principium eſſendi, ea eſſe, quæ facta ſunt, nimirum cauſas prius factas; quod verò de effectibus factis dicitur, de iis etiam, qui fiunt, & de futuris intelligendum iubet; ſi nunc enim fit effectus, neceſſariò ſequitur cauſam priùs eſſe factam, cum ſupponatur cauſam præire effectui, ſic de effectibus futuris. Rationem reddit, ſupponendo primùm inter tempus generationis cauſæ, & generationis effectûs, tempus medium intercipi, quod poſtea demonſtrabit; ſiue hoc tempus definitum ſit, hoc eſt determinatum, putà, duorum dierum, duorum menſium, &c. ſiue indeterminatum ſine ulla præſcriptione, ſed abſolutè dicendo, poſt cauſam factam, eſſe factum effectum; hoc eſt inter duo facta, quæ dantur in inſtanti indiuiſibili, medium eſſe tempus diuiſibile, ſiue hoc ſit determinatum, ſiue indeterminatum, quo poſito, ſic arguit. Si in iis, quæ non ſunt ſimul illatio neceſſaria à priori ad poſterius fieret, id ſanè contingeret in tempore intermedio, vel indefinito, vel definito, aliud enim non ſuppetit; utrunque tamen eſt falſum; ergo & antecedens; conſecutio patet; conſequentis autem falſitas quoad utranque partem oſtenditur; in illo enim tempore intermedio inter duo facta, quæ dantur in inſtanti indiuiſibili, medium eſt tempus diuiſibile, ſiue hoc ſit determinatum, ſiue indeterminatum, & in huiuſmodi tempore intermedio verum eſt affirmare factam fuiſſe *cauſam*, ſed falſum aſſerere *factum eſſe effectum*; ſeu tempore medio inter prius *factum eſſe*, & ſecundum *factum eſſe*, verum eſt dicere factum eſſe prius, & ſimul falſum eſt dicere factum eſſe poſterius, alioqnin nullum daretur tempus, quo exiſtente cauſâ, non foret effectus; proinde non valet *hoc prius factum eſt*; ergo & *hoc poſterius factum eſt*, ſic etiam in futuris, non valet tali tempore prius erit factum; ergo & poſterius factum erit; & hoc ob eandem rationem; nam inter factum eſſe prioris, & factum eſſe poſterioris, medium eſt tempus, in quo prius iam erit factum; poſterius autem non adhuc factum erit; quamobrem ad concludendum, oportet ſumere medium ita connexum cum concluſione, ut nequeat poni medium, quin ponatur concluſio; at ſolùm poſterius tale eſt, ut poni non poſſit, priori non poſito: prius verò poni poteſt etſi non ſequatur poſterius; idcircò licet aſſumere poſterius; ut medium ad con-

concludendum quod prius fuit, ſed prius aſſumi non poteſt ad concludendum quod poſterius erit, non ſolum determinato, ſed etiam indeterminato tempore; non negandum tamen ratione materiæ ex priori argui poſterius aliquando poſſe; ut ex eo quòd Sol hodie in tali ſigno verſetur, arguere licet futurum, ut tali die in tali alio ſigno reperiatur &c. quapropter de his ita ſentiendum, ut initio dicebatur, atque adeo hæ illationes admittendæ ſunt, *factum eſt poſterius; ergo factum eſt prius: fit poſterius; ergo fiebat prius: fiet poſterius; ergo fit prius*; non autem hæ *factum eſt prius; ergo factum eſt poſterius; fit prius; ergo fit poſterius: fiet prius; ergo fiet poſterius*.

Tex. 60. Quod Philoſophus probauerat de effectu iam facto, nunc de effectu futuro probare contendit, videlicet ipſum inferri ex cauſa non poſſe, quæ tempore præceſſit atque adeo non valere argumentum à facto ad futurum dicendo, quoniam facta eſt cauſa; ergo effectus erit; tametſi autem utrunque potuiſſet ipſe conſiderare ut futurum, duxit opportunum tamen effectum futurum, & cauſam præteritam reſpicere, ut forſan acceptio temporis intermedii foret euidentior. Ad proprium autem conſilium oſtendendum duabus rationibus utitur, parum inuicem diſcrepantibus, cum poſterior eadem ſit, ac illa, quam adhibuit de tempore præterito loquens; prior autem parum ab illa differt, quam ſic efformare licet; medium demonſtrationis, & maius extremum congenita eſſe debent, hoc eſt, eodem momento temporis genita: at cauſa præterita, & effectus futurus non ita ſe habent; ergo cauſa præterita nequit eſſe medium ad oſtendendum futurum effectum; maiorem, etſi non probet Philoſophus, illam tamen declarat, dicens ea eſſe congenita, quæ ſimul tempore ſunt, vel ſimul fiunt, vel ſimul fuerunt, vel ſimul erunt; vel breuiùs, quæ talia ſunt ut nunquam unum ſine alio eſſe poſſit; probari autem ea poteſt propoſitio ex eo, quia in maiore propoſitione demonſtrationis *propter quid*, effectus de cauſa prædicatur, ut in ea demonſtratione, quâ probamus *hominem eſſe riſibilem*, eo quòd ſit *animal rationale*, propoſitio maior habetur in qua riſibile, tanquam effectus de animali rationali, tanquam de cauſa, prædicatur, & idcirco dicere nobis licet, ubi eſt hæc cauſa, ibi eſt hic effectus; non eſſet autem vera propoſitio maior, ſi cauſa & effectus congenita non eſſent, quandoquidem cauſa dari poſſet non exiſtente effectu; hic enim diſiungi poſſet à cauſa, tempore autem diſiunctionis falſa propoſitio foret, quâ ipſum cum cauſa per affirmatiuam enunciationem coniunctus eſſe diceretur; ſed hæc Ariſtoteles intelligi vult, tam de habentibus fluxilem, quàm permanentem naturam; minorem probat, quia præteritum, & futurum congenita dici non poſſunt; at effectus ponitur futurus, cauſa verò præterita; ergo congenita eſſe non poſſunt. Neque dicas poſſe ambo accipi ut futura: eadem enim ratio viget; dum enim ſumus cauſam futuram prius, effectum verò futurum poſterius, poteſt intermedium accipi tempus, in quo cauſa eſt præterita, effectus autem futurus, ſemper ob id oſtendetur ea non poſſe eſſe congenita.

Tex. 61. Rationem alteram adducit, quæ re non differt ab ea, quam ſuperius adhibuit, particulâ nempe quinquageſimâ nonâ, tempus enim intermedium, ſiue determinatum, ſiue indeterminatum ſit, non permittit inferri effectum eſſe ex eo, quòd cauſa iam facta ſit; hæc igitur cauſa nequit eſſe medium, per quod hic effectus demonſtretur; aſſumptum patet, quoniam in illo tempore medio falſum eſt dicere effectum eſſe; ſiue illud tempus ſit determinatum, ſiue indeterminatum; illatio etiam eſt manifeſta, ex eo, quia quando cauſa iam eſt facta, & effectus non dum eſt, nequit ex illa cauſa effectus inferri, cum cauſa illa talis non ſit, ut eâ poſitâ neceſſariò ſequatur effectus; at verò demonſtrationis medium cauſa talis eſſe debet, ut eâ poſitâ neceſſariò poni debeat effectus; huiuſmodi igitur cauſa, quæ iam facta ſupponitur, nequit eſſe medium, per quod demonſtretur effectus, qui non dum eſt.

Soluit quæſtionem propoſitam particulâ quinquageſimâ octauâ de continuitate generationis cauſæ cum generatione effectus; nec immeritò, cum enim ieciſſet fundamentum illud, videlicet neceſſarium eſſe medium tempus inter cauſam, & effectum intercipi, demonſtraturus ubi cauſa præcedit effectum, ex cauſa non poſſe effectum inferri, & aduertiſſet de hoc fundamento poſſe quempiam dubitare, ſibique perſuaſum habere tempus effectus immediatè continuari tempori cauſæ, proindeque demonſtrationem fieri quoque poſſe à cauſa ad effectum; ob id operæ pretium duxit fundamentum idem firmare, luculenter oſtendendo commentitiam eſſe continuationem illam; quin potius dandum eſſe tempus intermedium; ad quorum intelligentiam notandum diſcrimen inter *mutari*, & *mutatum eſſe*, quod *mutari* eſt quoddam continuum, & in tempore eſt: at *mutatum eſſe* eſt quoddam indiuiduum, & in momento temporis, non autem in tempore exiſtit, eſt enim *mutatum eſſe* terminus ipſius *mutari*, vel continuatiuum partium eiuſdem. Ad ſoluendam igitur quæſtionem, utrum effectus ſequatur immediatè poſt *factum eſſe* cauſæ, præmittit conſiderandum, quomodo dari poſſit continuatio inter *factum eſſe*, & *fieri*, ita ut poſt *factum eſſe*, ſequatur *fieri*; reſpondet autem manifeſtè conſtare, quòd ſicut unum *factum eſſe* non habet immediatam conſecutionem ad aliud *factum eſſe*: ita nec *fieri*, talem habet conſecutionem ad *factum eſſe*, ut in ipſo *fieri* alia non intercipiantur *facta eſſe*; cur autem unum *factum eſſe*, non habeat immediatam conſecutionem ad aliud *factum eſſe*, perſpicuè conſtat ex eo quia *facta eſſe*, ſunt indiuiſibilia, ut proximè dicebatur, ſed unum indiuiſibile non ſequitur immediatè aliud indiuiſibile, quin potius inter duo indiuiſibilia debet medium aliquod eſſe diuiſibile, in quo includantur, ſaltem poteſtate, alia indiuiſibilia; ergo unum *factum eſſe*, conſecutionem immediatam ad aliud *factum eſſe*, non habet. Hæc eleganter Philoſophus explicat, atque confirmat hunc in modum. Quemadmodum in linea poſt punctum immediatè non ſequitur punctum, quin potius inter duo puncta ſemper media pars lineæ eſſe debet, in qua ſunt alia puncta, ſaltem poteſtate; non diſſimiliter in ſucceſſiuis poſt unum *factum eſſe* indiuiſibile, non ſequitur immediatè aliud *factum eſſe* indiuiſibile, ſed inter utrunque *factum eſſe*, medium debet eſſe *fieri*, quod eſt diuiſibile, quodque ita ſe habet ad *facta eſſe*, ſicut linea diuiſibilis ſe habet ad puncta. Cum itaque *fieri* diuiſibile ſit in infinitum, & idcirco ſaltem poteſtate contineat infinita *facta eſſe*, partium, non ita ſequitur immediatè poſt *factum eſſe*, quod eſt indiuiſibile, ut in *fieri* non contineantur infinita *facta eſſe*, inter quæ medium aliquod diuiſibile intercipiatur. Vt igitur punctum ad lineam, ſic *factum eſſe* ad *fieri* ſe habet, & ut in linea infinita puncta: ſic in *fieri* infinita *facta eſſe* continentur. Cæterum inanis eſt quæſtio, cum in ea ſupponatur falſum; dum enim quæritur à quo nam contineantur *factum*, & *fieri*, ipſa ſupponuntur eſſe continuata, hoc tamen eſt falſum, ut Philoſophus probat; vana igitur de huiuſmodi

Tex. 62.

continuatione quæſtio;

Tex. 63. Ariſtotelis ſententia in præſenti contextu hæc eſſe videtur; cum prius demonſtratur per poſterius, tanquam per medium, ſiſtendum eſt in aliquo primo, & immediato, quod ſumitur tanquam primum demonſtrationis principium; huiuſmodi autem primum, cum de præteritis agitur, vel eſt præſens *nunc*, temporis, vel propinquius cæteris præſenti *nunc* temporis; cum de futuris, eſt remotius cætera à præſenti *nunc* temporis, hoc autem primò explicatur, & probatur de præteritis; ſecundò de futuris; ſed ut Philoſophi ſententiam intelligas, quædam aduertas oportet; nam his ignoratis eius conſilium aſſequi non licet; hæc porrò ſunt.

Conſequēter poſita quæ dicantur. *Conſequenter poſita dicuntur illa, inter quæ nihil eſt medium eiuſdem generis*, ut duo milites in acie, qui quamuis non ſe mutuò tangant, quin potius intermedium aerem admittant, ita tamen ſe habent, ut nullus alius miles inter ipſos exiſtat.

Continua quę dicantur. *Continua porrò dicuntur ea, quorum ultima ſunt ſimul*, ſeu *quæ communi termino copulantur*, ut duæ partes eiuſdem lineæ, hæ namque communi puncto iunguntur,

Contigua quę dicantur. *tangere verò ſe dicuntur illa, quorum ultima ſunt ſimul*, Vt duo corpora diſtincta ſe tangere dicuntur, ſi extrema utriuſque ſuperficiei ſimul ſint; idcirco inter contigua, cuiuſmodi ſunt, quæ ſe tangunt, nullum eſt medium, nec ſcilicet eiuſdem, nec diuerſi generis. De his tamen in Phyſicis. Ex Ariſtotelis porrò ſententia, quando cauſa præcedit effectum generatio ipſius effectus, neque continua eſſe poteſt neque contigua generationi cauſæ, quia medium tempus inter illas intercipitur; ſed ſolùm deinceps, ſeu conſequenter poſita dici poteſt, quoniam inter eas nulla eſt media generatio, quâ alius aliquis effectus eiuſdem cauſæ generetur, qui præcedat effectum illum, de quo loquimur. Medium autem in præſentia dicitur cauſa, non rei, ſed illationis tantùm; quæ ut declaret, duo dicit, unum, quòd prædicatio maioris extremi de medio eſt immediata, cum ſint conſequenter poſita, hinc enim nullum inter ipſam medium exiſtit, quod eiuſdem ſit generis, ſed huiuſmodi effectus à cauſa illa proximè ac immediatè, non per alium effectum medium productus eſt; quod etiam de demonſtratione, *propter quid*, intelligendum; in ea ſiquidem maior debet immediata eſſe, etſi non ſit opus, ut minor talis neceſſariò ſit. Secundum ab eo prolatum in eo conſiſtit, quòd medium eſt tum effectus, tum cauſa maioris extremi; eſt enim effectus, prout maius extremum, eius cauſa eſſe ponitur; ex aduerſo eſt cauſa illationis, atque prædicationis maioris extremi de minori, quæ hunc in modum declarat; ſumit enim A, ut cauſam reſpectu C, & C, ut cauſam reſpectu D, itaut A, ſit prius factum, quàm C, & C, prius, quàm D; faciens autem A, maius extremum, & D, minus extremum, & C, medium, ſic ratiocinatur. Si C, factum eſt, neceſſe eſt factum prius fuiſſe A, & hæc eſt maior. Si verò D, factum eſt, neceſſe eſt factum prius fuiſſe C, & hæc eſt minor; ergo ſi D, factum eſt, neceſſe eſt factum prius fuiſſe A, & hæc eſt concluſio, cuius cauſam ait eſſe C, medium, non quidem cauſam eſſendi, cum C, non ſit cauſa ipſius A, quin potius contrario modo ſe res habeat, eſt enim A, cauſa ipſius C, ſed dicitur cauſa cognoſcendi, & ut prædicetur A, de D; idcirco eſt cauſa inferendi, ſeu cognoſcendi. Hinc vocat C, principium reſpectu ipſius A, videlicet principium cognitionis, non rei; rationem reddit, quoniam C propinquius eſt ipſi *nunc*, hoc eſt inſtanti, ſeu tempori præſenti, quod eſt futuri temporis principium, & finis præteriti; at verò A, eſt remotius. Quæ autem tempori præſenti ſunt propinquiora, ſunt notiora nobis; cum igitur C, ſit propinquius præſenti, quàm A, maius extremum, ſiquidem illud poſterius, hoc autem prius eſt factum, propterea C, utpote poſterius factum, dicetur principium cognitionis ipſius A, quod eſt prius factum. Sed hæc ut clariùs intelligantur. Sit A, inciſio lapidum, & C, fundamenta, & D, domus, A, verò inciſio lapidum ſit rurſus prima cauſa ipſius C, puta fundamentorum, & C, fundamenta ſint cauſa ipſius D, nempe domûs; his porrò ſic ſe habentibus, ratiocinandum hoc modo, ſi C, factum eſt, neceſſe eſt priùs factum fuiſſe A, nempe *ſi facta ſunt fundamenta, neceſſe eſt lapides prius inciſos fuiſſe; ſi D, factum eſt, neceſſe eſt prius factum fuiſſe C, hoc eſt ſi domus eſt facta, neceſſe eſt prius facta eſſe fundamenta*; ergo ſi D, factum eſt, neceſſe eſt prius A, factum fuiſſe; videlicet *ſi facta eſt domus, neceſſe eſt priùs lapides inciſos fuiſſe*; in hoc autem ſyllogiſmo conſtat maiorem immediatam eſſe, atque adeo ita ratiocinando adhibitum fuiſſe primum, & immediatum principium; eſt autem immediata propoſitio, cum inter A, inciſionem lapidum, quæ eſt cauſa eſſendi fundamentorum, & C fundamenta, quæ ſunt inciſionis effectus, nullum ſit medium; patet etiam C, fundamenta, medium inter A, inciſionem lapidum, & D, domum, eſſe effectum, & ſimul cauſam illationis. Vel hoc modo. *Si facta ſunt fundamenta, neceſſe eſt prius lapides inciſos fuiſſe; ſed facta ſunt fundamenta; ergo neceſſe eſt lapides prius inciſos fuiſſe.* Minor probatur; *Si facta eſt domus, neceſſe eſt prius facta fundamenta fuiſſe, ſed facta eſt domus; ergo neceſſe eſt prius lapides inciſos fuiſſe.* Aliud exemplum. *Si lapideo calculo laborans in veſſica ſanatus fuit; neceſſe eſt eum prius ſectum fuiſſe; ſed ſanatus eſt; ergo neceſſe eſt prius ſectum fuiſſe*; Minor probatur. *Si quis exerceat operationes hominis perfectè ſani, neceſſe eſt eum prius ſanum fuiſſe factum; ſed is exercet operationes hominis perfectè ſani; ergo ſanatus eſt.* Ad demonſtrandum ergo, quòd factum ſit A, puta, quod facta ſit lapidum inciſio, vel quòd aliquis fuerit ſectus, ſumendum ut medium, quia factum eſt C poſterius, nempe facta ſunt fundamenta, vel quia liberatus eſt à calculo lapideo; deinde ſi probandum eſt, quòd factum ſit C, hoc eſt fundamenta, vel quòd liberatus eſt à calculo lapideo, ſumendum ut medium D, poſterius, hoc eſt conſtructio domûs, vel quia exercet operationes hominis perfectè ſani, & ita deinceps quoad perueniatur ad primum, & immediatum medium, & quoniam ex præteritis quæ facta ſunt, poſteriora, & poſteriora ſunt magis propinqua præſenti *nunc* temporis; ob id ſumendum medium propinquius, atque propinquius præſenti *nunc* temporis.

Dubium affert in eo poſitum, quòd in hac demonſtratione, in qua demonſtratur cauſa per effectum, dictum fuit maiorem propoſitionem immediatam eſſe debere, itaut inter cauſam, & effectum nullum detur medium; at poſſet quiſpiam hoc negare, eo quòd ſupra dictum fuit, factum indiuiduum eſſe veluti punctum, proinde non eſſe continuum factum facto, ſicuti neque punctum puncto; nam inter duo indiuidua datur ſemper medium continuum, in quo infinita ſunt eius generis indiuidua; ut inter duo quælibet puncta, linea intercipitur media, in qua infinita ſunt puncta; ut ergo inter duo puncta neceſſe eſt infinita eſſe alia puncta: ita inter duo *facta eſſe*, neceſſariò infinita alia *facta eſſe* debent reperiri, ac proindè prius *factum eſſe* de effectu poſterius facto, nunquam poterit immediatè prædicari, eo quod interpoſita ſint infinita

finita

Digitized by Google

finita *facta eſſe*. In his igitur immediata propoſitio dari non poterit.

Reſponſio in eo eſt, quòd etſi inter duo facta, intercipiantur infinita facta, adhuc tamen factum illud acceptum, eſt ultimum; proinde poteſt aſſumi, ut primum, ideſt immediatum medium ad probandum quod factum fuerit priùs, etſi factum fuerit medijs alijs factis; ut licet inter hoc, quod eſt domum eſſe conſtructam, & lapides inciſos eſſe, alia *facta eſſe* intercipiantur, adhuc tamen dicere licebit, non potuit fieri domus, niſi priùs lapides inciſi fuerint, & facta ſint omnia, quæ debent intercipi, inter inciſionem lapidum, & conſtructionem domûs; ſed constructa eſt domus; ergo inciſi ſunt lapides, & facta ſunt omnia, quæ debuerunt inter lapidum inciſionem, & conſtructionem domûs intercipi, & hæc aptari etiam poſſunt exemplo ſanationis, &c. quod ſecundo loco attulimus. Itaque licet, inquit Ariſtoteles, non ſit continuum, vel contiguum factum *facto eſſe*, tamen poteſt conſequenter eſſe poſitum, quod nec de ipſis *nunc*, nec de pūctis à nobis dici poteſt; proptereaquòd inter duo quælibet puncta ſunt alia infinita puncta, & inter duo *nunc*, alia infinita *nunc*, quæ non ſolum continua, ſeu contigua inter ſe eſſe non poſſunt, ſed neque conſequenter poſita, cùm ſemper habeant alia eiuſdem generis media; ſecus autem ſe habent ipſa *facta*, tametſi nanque non ſit continua, neque contigua inter ſe; nihilominus ſunt conſequenter poſita, adeo ut in his dari poſſit prædicatio immediata cauſæ priùs factæ, de effectu poſteriùs facto, inter quæ non aliud ſit medium factum, quod ab illa cauſa ſit effectum; quamobrem poſt factam cauſam, datur primum nunc, in quo poſterior effectus incipit; neque refert, quòd poſt unum nunc, non detur primum nunc, propterea quòd ipſa nunc nequeunt eſſe conſequenter poſita; non inquam refert, nam poſt unum *nunc* datur primum *nunc* in quo incipit effectus eſſe illius cauſę; quamuis enim dentur alia *nunc* intermedia, in illis tamen commemorata cauſa nullius effectus productionem aggreditur. In his itaque fieri poteſt ſyllogiſmus ex propoſitione maiori immediatà, initio ſumpto à medio termino, qui primus effectus eſt, atque adeo à primo *nunc*, ſcilicet ab illo, quod eſt immediatè, & conſequenter poſitum reſpectu illius *nunc*, in quo facta eſſe dicitur cauſa, ubi *primum* hoc loco, idem ſonat ac *immediatum*, ut Zabarella pariter obſeruat.

Tex. 64. Quæ dixerat de præteritis, nunc futuris accommodat dicens eandem in his, ac in illis rationem eſſe, nempe demonſtrari cauſam priùs futuram per effectum futurum poſteriùs, & dari etiam in his, ſicut in illis, maiorem propoſitionem immediatam; ad quod explicandum eodem utitur exemplo; ſumit enim A, ut cauſam futuram prius, quàm C effectum, & C, futurum prius, quàm D alium effectum; & primò proponit concluſionem demonſtrandam, puta ſi erit D, neceſſe eſt prius fore A, cuius cauſa non quidem eſſendi, ſed inferendi, cognoſcendique eſt ipſum C, & hoc modo licebit arguere. *Si erit C, erit A prius; ſi verò erit D, erit prius C ergo ſi erit D, erit A prius*; ad demonſtrandum igitur futurum eſſe aliquid prius, aſſumendum, ut medium, quod eſt futurum poſteriùs, ut non poſſunt fieri fundamenta, niſi priùs ſecentur lapides, nec poteſt fieri domus, niſi priùs fiant fundamenta (placet doctrinam utroque ſimul exemplo, & conſtructionis domûs, & ſanationis declarare). Sic igitur ſuperius exemplum enucleabitur; ſi erit C, nempe fundamenta, erit A prius, ſcilicet inciſio lapidum; ſi verò erit D, puta domûs conſtructio, erit prius C fundamenta; ergo ſi erit B domûs conſtructio, erit A prius, ſcilicet inciſio lapidum. Vel hoc modo, *Si fiunt fundamenta, neceſſe eſt priùs fieri lapidum inciſionem; ſed fient fundamenta, ergo priùs fiet lapidum inciſio*, minor propoſitio probabitur: *ſi fiat domus, neceſſe eſt prius fieri fundamenta; ſed fiet domus; ergo priùs fient fundamenta*. Hæc eadem illuſtrari poſſunt exemplo ſanationis, &c. Mouit illainque difficultatem, quam in præteritis conſiderauerat; eandem ſtatim ſoluit, ſed ſolutio non differt à ſuperius poſita pro præteritis. Difficultas porrò eſt, quemadmodum duo facta indiuidua ſunt, quæ inuicem continuari non poſſunt, atque adeo inter ipſa videtur eſſe medium continuum, & in eo alia facta infinita: ſic inter duo futura, nam hæc itidem ſunt indiuidua, ut duo facta; propterea non dabitur unquam prædicatio immediata unius futuri de alio futuro. Difficultatem ſoluit, & ſolutio in eo eſt, quòd per hoc non ſtat, quin in futuris quoque accipi poſſit principium immediatum, quoniam futura, etſi continua inter ſe non ſunt, neque contigua, ſunt tamen conſequenter poſita, ut unum poſt aliud immediatè ſequatur, ut de præteritis dixit.

Eandem doctrinam comprobat Philoſophus exemplo deducto, ex operibus præſertim artificialibus. Exemplum tale eſt. Loco ipſius A, cauſæ, & maioris extremi, ſumit lapides; loco autem C, medii, & effectûs, ſumit fundamenta, & loco D, alterius effectûs poſterioris, & minoris extremi, ſumit domum; hęc autem omnia primùm accipit ut facta, deinde etiam tanquam futura, ut eodem exemplo demonſtrationem hanc declararet, & in præteritis, & in futuris. Primò autem concluſionem proponit, quæ talis eſt: *Si facta eſt domus, neceſſe eſt prius lapides inciſos fuiſſe*, deinde quærit medium ad illam demonſtrandam idoneum, quod ait eſſe *fundamenta*, per hæc enim vera eſt concluſio, quia ſi facta eſt domus, neceſſe eſt priùs eſſe facta fundamenta, quæ minor eſt propoſitio; ſi autem ſunt facta fundamenta, neceſſe eſt priùs inciſos fuiſſe lapides; cum autem demonſtratio ſit à poſteriori, hoc loco *propterquid*, non ſignificat cauſam rei, ſed cognitionis. Hoc idem exemplum Philoſophus accommodat futuris, nempe dicendo ſi erunt fundamenta, erunt priùs inciſi lapides; ſi autem erit domus, erunt priùs fundamenta; ergo si erit domus erunt prius inciſi lapides; itaque ſuperior concluſio, mediata eſt, utpote per fundamenta demonſtrabilis. Hæc tamen ſumatim expoſita ſic ſe habent. *Si domus lapidea conſtructa fuit, neceſſe eſt prius lapides inciſos fuiſſe; ſed domus iam conſtructa fuit; ergo neceſſe eſt priùs lapides inciſos fuiſſe*. Maior autem probatur ita ratiocinando. *Si domus conſtructa fuit, neceſſe eſt priùs iacta fundamenta fuiſſe; ſed ſi fundamenta iacta fuerunt, neceſſe eſt prius lapides inciſos fuiſſe, ergo ſi domus conſtructa fuit, neceſſe eſt priùs lapides inciſos fuiſſe*. Non abſimili modo de futuro. *Si domus eſt conſtruenda, neceſſe eſt ut priùs lapides incidantur; ſed domus conſtruetur; ergo neceſſario priùs lapides incidentur*. Maior ita probatur. *Si domus eſt conſtruenda, neceſſe eſt, ut prius fundamenta iaciantur; ſed ut fundamenta iaciantur, neceſſe eſt, ut prius lapides incidantur; ergo ſi domus eſt conſtruenda, neceſſe eſt, ut priùs lapides incidantur*.

Hoc aliud etiam decernit Philoſophus, nempe è cauſis, & effectibus dari quoſdam, in quorum generatione, ſagax natura circulo quodam utitur, adeout velit in his circularem demonſtrationem admittendam eſſe; meritò autem hoc conſiderandum aſſumit, cum enim cauſas, & effectus hucuſque ſuâ contemplatione perſecutus fuiſſet, prout ſecundum rectitudinem diſponuntur; ſupererat, ut etiam diſputatio Tex. 66.

inſtitueretur de ijs cauſis & effectibus, qui ſecundum circuitum diſpoſiti dicuntur. Statuit autem quandocunque cauſa, & effectus ita ſe habent, poſſe etiam demonſtrationem circulo perfici, itaut ex præmiſſa probetur concluſio, & ipſa viciſſim ex concluſione probetur. Explicatur, & ſuadetur exemplo. *Ex terra à fluvijs madefacta, neceſſariò vapores aſcendunt; ex vaporibus eleuatis, neceſſariò coguntur nubes, ex nubibus coactis, neceſſariò oritur pluvia, & ex pluvia neceſſariò terra madeſit; ſicut* igitur terra madefactæ cauſa eſt ut eleuentur vapores, ſic vapores ſunt cauſa, ut terra madefiat, & idcirco in talibus cauſis agnoſcendus circulus per quem conuerſione quadam fit reditus ad principium idem. Proportione quoque circularis demonſtratio fieri poteſt, per quam ut principium, quod eſt poſterius, accipiatur, arguendo ex eo quòd terra fuerit madefacta, nimirum ita ratiocinando *terra fuit madefacta ergo prius cecidit pluvia; ergo prius coactæ ſunt nubes; ergo prius aſcendit vapor; ergo prius terra madefacta fuerat*. In huiuſmodi autem proceſſu ex primo medio, tanquam primo principio, nempe quòd terra fuerit madefacta, fit reditus ad concludendum terram fuiſſe aliâ madefactione madefactam. Non eſt autem cur hinc deducas incommodum, puta quòd idem eſſet prius, & poſterius, magis, & minus notum ſecundum idem, cum ſolùm inferre liceat unum numero eſſe poſterius, & notius, quàm aliud numero, ac idem ſpecie eſſe prius, ac minus notum; quod nullum eſt inconueniens aduerte porrò, proceſſum hunc per cauſæ materialis genus fieri.

Tex. 67. & 68. Hoc loco docet aliud quidpiam ad cauſas pertinens, quatenus demonſtrationem concernunt, eius autem ſententia hæc eſt. Concluſio, cuius prædicatum conuenit omni ſubiecto, & ſemper, per medium probari debet, quod conueniat eidem ſubiecto omni, & ſemper; at verò concluſio cuius prædicatum ſubiecto conuenit ſolùm plerunque, non autem ſemper; probari debet per medium, quod ſolùm plerunque conueniat; hoc autem ſic explicari probarique poteſt; prædicatum riſibile omni homini, & ſemper conuenit, cum nullus ſit homo, qui non ſit riſibilis, nec unquam homo ſit, quin ſit riſibilis; hæc igitur concluſio, *omnis homo eſt riſibilis*, probari debet per præmiſſas, in quibus maius extremum dicatur de medio omni, & ſemper, dicendo videlicet; *omne rationale ſemper eſt riſibile: omnis homo ſemper eſt rationalis; ergo omnis homo ſemper eſt riſibilis*; at ſi riſibile non diceretur de rationali omni, & ſemper; vel rationale non diceretur de homine omni, & ſemper, haud neceſſariò riſibile de homine omni, & ſemper dici poſſet. Ex aduerſo, quod maſculus ſuo tempore barbam emittat, certè non de omni, & ſemper, ſed ſolùm plerunque veritate poteſt comprobari; idcirco probari debet per medium, de quo maius extremum, quod eſt barbam emittere, verè poſſit plerunque, non autem de omni, & ſemper enunciari; accidentis igitur, quod ſemper ſit, neceſſe eſt cauſam quoque ſemper eſſe; accidentis verò quod fit utplurimum, cauſam quoque oportet utplurimum eſſe; de his igitur talis eſt demonſtratio, qualem Ariſtoteles dicit; Vbi aduertendum ab eo ſermonem fieri de demonſtratione *propterquid*, non amplius de ea, quæ à poſteriori eſt, proindeque verba fieri de cauſis, quæ ſimul ſunt cum effectis, non autem de illis, quæ præcedunt. Probat autem, quod ſecundo loco docuerat, ita ratiocinando, ſi maius extremum A, dicitur de medio B, omni, & ſemper; & medium B, de minori extremo C, omni, & ſemper; etiam maius extremum A, diceretur de minori extremo C, omni, & ſemper; ſed ſupponitur A, maius extremum non dici de C, minori extremo omni, & ſemper; vel ergo A, majus extremum non dicitur de omni B medio, vel B, medium non dicitur de omni C, minori extremo. Vt ex eo quod *omne rationale ſit ſemper riſibile; & omnis homo ſemper ſit rationalis*; neceſſariò ſequitur quòd *omnis homo ſit riſibilis*; quamobrem ſi ſupponamus hominem non ſemper, ſed plerunque tantùm riſibilem eſſe, neceſſe eſt, vel non omne rationale ſemper eſſe riſibile, vel non omnem hominem ſemper eſſe rationalem, quod eſt contra ſuppoſitum. Ratio igitur, quâ Ariſtoteles utitur ad incommodum ducit; concluſio itaque, ſolùm vera plerunque, debet in principia immediata reſolui, quæ vera ſolùm plerunq; ſint.

Docet Philoſophus per totum hoc caput, quo pacto poſſimus venari definitionem explicantem quid ſit, traditque præcepta, quibus quiſque munitus poteſt definitionem contexere; de quibus cum nos multa dixerimus de definitione tractantes, propterea ab ulteriori explicatione libenter abſtinebimus, ſolùm adnotantes ab Ariſtotele duas commemorari methodos, ad inquirenda ea, quæ *in quid*, prædicantur, quarum una diuiſiua, altera compoſitiua dicitur, priorem, ut accepimus, Platoni valdè familiarem, improbat, poſteriorem autem approbat, quæ quanquis dicatur συνθετικὰ, à Græcis tamen dicta eſt ἀναλυτικὰ, *Analitica*, ſeu reſolutiua, quæ contingit quando conſideratis alicuius ſpeciei omnibus indiuiduis, aduertimus quidnam illis omnibus commune ſit, deinde conſideratis indiuiduis alterius ſpeciei ſub eodem tamen genere contentis, attendimus quid pariter illis ſit commune. Docet autem in definitionibus contexendis cauendum in primis eſſe, ne id, quod pro genere aſſignatur, vox ambigua ſit: admonet præterea in definitionibus, maximè laudabilem eſſe claritatem, ac ob id in primis affectandam: metaphoras demùm vitandas eſſe teſtatur, quæ diſtinctiùs expoſita, ſic ſe habent. Initio docet, quo pacto venari, & inuenire quid res ſit, & propterquid ſit. In primi autem gratiam præmittit, ex prædicatis, quæ dicuntur ſemper, & uniuersè de aliquo ſubiecto, quædam ita latius patere, quàm ſubiectum, ut etiam alteri generi, ac prædicamento conueniant; quædam contra latiùs quidem patere, quàm ſubiectum, ſed ita, ut non conueniant alteri generi, ac prædicamento. Exemplum primi eſt *ens*, quod ita dicitur uniuersè de ternario, ut etiam de rebus, quę ſunt extra genus ternarij, nempe extra numerum, & quantitatē dicatur. Exemplum ſecundi eſt impar, quod ſic de ternario, & non ternario dicitur, ut non egrediatur ternarij genus, nempe numerum, & quantitatem. A Tex. 68 uſq ad 83 Diſſert. 3. Tex. 69. & 70.

Regulam affert huiuſmodi. Ad venandam definitionem ſumi debent prædicata communiora re definiendà, ſed intra idem genus, quoad uſque etſi ſingula conueniant alijs à re, omnia ſimul conueniant ſoli rei; in his enim rei eſſentia, ac definitio conſiſtit, ut ad definiendum ternarium, ſumere oportet quòd ternarius ſit numerus, quòd ſit impar, & quòd ſit primus utroque modo, itaut ſola unitate menſuretur, non autem numero, & non componatur ex numeris. Singula ex his prædicatis cõueniunt alteri à ternario. Eſſe *numerum*, commune eſt ternario cum omnibus numeris imparibus; eſſe *primum*, itaut ſolâ unitate, non autem numero menſuretur, eſt commune ternario cum quinario, ſeptenario, &c. eſſe *primum* itaut non componatur ex numeris, eſt commune ternario cum binario, ſed eſſe *ſimul numerum imparem, primum, itaut neque menſuretur numero, neque componatur* Tex. 71.

tur

Digitized by Google

tur ex numeris, ſolius ternarij proprium eſt. Quòd autem hæc deſcriptio neceſſariò conueniat ternario, & explicet totam eſſentiam eius, ex eo probatur, quoniam prædicata quidditatiua ſubiecto conueniunt neceſſariò, videlicet uniuerſaliter, & ſemper; ſed ex ſuppoſitione ſola prædicata quidditatiua fuerunt accepta; ob id allata deſcriptio neceſſariò conuenit ſubiecto. Amplius hæc deſcriptio neceſſariò, & quidditatiuè dicitur de ſubiecto, vel ergo ut genus, vel ut tota definitio, non primum, quia latius pateret, quàm ternarium; ergo ſecundum, nempe, ut definitio. Idem de aliis proportione dicendum.

Tex. 72. Tradit artem, quâ venari prædicata quidditatiua communiora re definiendâ, & quâ vitare poſſimus ne prætermittamus aliquod ex prædicatis quidditatiuis, & ne efformemus definitionem diminutam. Regula hæc eſt, cum agitur de aliquo genere ſubiecto ſcientiæ, ad inueniendas definitiones eorum, quæ ſub tali genere continentur, diuidendum eſt illud genus uſque ad primas ſpecies ſpecialiſſimas, mox talium ſpecierum definitiones concinnandæ, aduertendo in quo genere ſint, & per ſpecierum ſubalternarum, in quas diuiditur ſupremum genus proprietates inueſtigando, ſub quibus ſpeciebus ſubalternis, ſpecies ſpecialiſſimæ, quarum quærimus definitiones, contineantur. Hoc declarari poteſt exemplis. Horum rationem reddit, quoniam definitio ſeu deſcriptio ſimpliciorum eſt principium ad cognoſcendum, utrum ſimplicia conueniant, vel non conueniant ſpeciebus, quæ ex ijs ſimplicibus componuntur; ſed ſpecies inferiores componuntur ex rationibus ſuperioribus; ergo deſcriptiones ſuperiorum rationum, ſumendæ ſunt ut principia ad oſtendendum, quæ rationes ſuperiores prædicentur, vel non prædicentur de ſpeciebus inferioribus, quarum definitiones quæruntur.

Tex. 73. & ſequẽtes. Aduerſus hæc plures affert obiectiones. Prima eſt, quia ſequeretur per diuiſionem poſſe demonſtrari *quid ſit res*, quod non admittendum ſuperius oſtenſum fuit. Reſponſio in eo eſt, quòd etſi per diuiſionem quodammodo inueſtigetur *quid ſit res*, non propterea tamen demonſtratur. Secunda: ſine omni diuiſione ſumere nobis licet, quæ prædicata conueniant rei, cuius definitionem quærimus; ergo diuiſio nullam utilitatem affert conanti definitionem efformare; aſſumptum patet conſideranti. Reſpondet duas eſſe diuiſionis utilitates; Prima eſt, quia per ipſam prædicata quidditatiua ordine ſumuntur: Secunda, quoniam eius præſidio vitare poſſumus omiſſionem prædicatorum quidditatiuorum, atque adeo vitium, quo laborat definitio diminuta. Tertia, quia non poſſumus viâ diuiſionis definire quidpiam, niſi ſciamus quid omnia reliqua ſint: ſed hoc nobis datum non eſt, &c. Maior conſtat, quia non poſſumus cognoſcere quid ſit aliquid, niſi cognoſcamus per quid ab aliis differat. Reſpondet duobus modis, quorum primus in eo conſiſtit, quòd ad cognoſcendum quid aliquid ſit, non eſt neceſſe cognoſcere differentias omnes accidentarias, per quas id differt à ſe ipſo, & etiam ab alijs, proinde falſum eſt cognoſcendas omnes eſſe differentias, cum ſatis ſit eſſentiales attingere. Secunda ſolutio in eo poſita eſt, quòd ad cognoſcendum quid ſit aliquid, ſat eſt diuidere genus in duo oppoſita, & cognoſcere definitum conſtitui per alteram ex oppoſitis differentijs, ac per eam differre ab omnibus contentis in oppoſito membro diuiſionis, cognoſcendo illa generatim, non autem ſpecialem; ad cognoſcendum igitur quid ſit aliquid, non eſt opus omnia cognoſcere, à quibus id differt ſub ſpecialibus rationibus, cum ſatis ſuperque ſit ſub communi ratione cognoſcere. Quarta obiectio eſt: in tantum diuiſio conduceret ad cognoſcendum in definitione omnia ſumi prædicata quidditatiua, quatenus conſtaret eam eſſe immediatam, & adæquatam; hoc autem non conſtat, cum potius id petendum ſit; ergo ipſa non conducit ad cognoſcendum in definitione omnia ſumi prædicata quidditatiua. Reſpondet nos eſſe certos diuiſionem immediatam, & adæquatam eſſe, quando ea tradita fuerit per contradictoria, inter quæ nullum datur medium.

Tria affert præcepta ad inueſtigandam definitio- Tex. 78. & ſequẽtes.
nem viâ diuiſionis. Primum, ut ſumantur prædicata quidditatiua: Secundum ut diſponantur ordine, itaut primum ponatur primo loco, ſecundum ſecundo, & ita deinceps. Tertium, ut ex prædicatis quidditatiuis nullum omittatur. Ad hæc ſeruanda tria iniungit. Primum ad prædicata quidditatiua ſumenda, oportet per regulas de accidente expendere utrum talia prædicata conueniant ſubiecto; & per regulas generis examinare, utrum de ſubiecto dicantur in quid. Secundum ad ordinanda prædicata quidditatiua, primò ponendum illud, quod eſt prius cæteris à ſubſiſtendi conſequentia, itaut ea omnibus ipſum ſequatur, non tamen cætera ex illo: deinde ponendum prædicatum, quod ſequitur ex cæteris excepto primo, cum cætera à primo non ſequantur ex ipſo. Tandem ponendum prædicatum, quod ſequitur ex alijs excepto primo, & ſecundo, & ita deinceps. Tertium: ad omnia prædicata quidditatiua ſumenda; primum eſt genus diuidendum adæquatè, uſque ad ultimas ſpecies, quæ ſpecialiſſimæ dicuntur.

Hucuſque docuit modum venandi definitionem Tex. 80.
per deſcenſum: nunc per aſcenſum, & hanc regulam tradit. Ad indagandam definitionem communem alicuius, quod de pluribus, tum ſimilibus, tum diſſimilibus dicitur, conſiderandum in quo conueniant ſimilia, & in quo conueniant diſſimilia à primis, ſimilia tamen inter ſe, mox ex duabus diuerſis rationibus una quædam ratio abſtrahenda utriſque communis; hæc enim erit definitio quæſita; ſi autem non detur id, cuius definitionem quærimus, non habebit definitionem unam, ſed nomen ipſius æqui-
uocè de pluribus dicetur. Declarat propoſitum exem- Tex. 81.
plo magnanimitatis; ſi quæratur enim quid ſit magnanimitatis virtus, conſiderandum in quo conueniant nonnulli, qui magnanimi habiti ſunt, ut Alcibiades, Achilles, & Aiax, qui in impatientia iniuriarum conuenerunt. Ex alia parte aduertendum in quo conueniant alij, quos etiam magnanimos fuiſſe accepimus, ut Lyſſander, & Socrates, qui rationem magnanimitatis conſtituerunt in eo, quod eſt æqualiter ſe habere circa proſperam, & aduerſam fortunam, cum tamen iniuriarum tolerantes eſſent, adeoque diſſimilis à tribus, ſed inter ſe ſimiles in eo, quod eſt æqualiter ſe habere, tum in rebus ſecundis, tum in aduerſis; ſi itaque duæ rationes, videlicet, non tolerantia iniuriarum, & immutabilitas circa fortunam, ſub una communi ratione contineantur, unica erit ſpecies, & definitio magnanimitatis; ſecus autem ſi non contineantur, erunt enim duæ ſpecies, duæque definitiones magnanimitatis, proindeque illa dicetur æquiuocè. Quia autem conueniunt in eo, quòd exiſtimant ſe dignos magnis; ob id quidam non ferunt iniurias, alij propter id ipſum æquè ſe habent in aduerſis, ac ſecundis, quæ deſpiciunt utpotè inferiora magnitudine ſuâ; idcirco magnimitatis definitio erit, *virtus per quam quis ſe magnis dignum exiſtimat*.

Conuenientem hanc regulam venandi definitio- Tex. 82.

nes

nes uniuerſales ex ſingularibus, ſeu inferioribus, probat Philoſophus, quia etſi definitio propriè ſit uniuerſalis, non enim definitur ſalubre huic oculo, ſed ſalubre oculo; adhuc tamen faciliùs cognoſcitur quid aliquid ſit conſiderando illud in ſingulari, vel in minus uniuerſali, quàm in uniuerſali, præſertim cum in uniuerſalibus ſoleant æquiuocationes latere; ut ergo ad venanda principia conſideramus per inductionem ſingularia, & ex illis ad uniuerſale aſcendimus: ſic ad venandas definitiones conſiderandum quid ſit res in ſingularibus, & ex his ad definitionem uniuerſalis aſcendendum.

Tex. 83. Hoc inde confirmatur, quoniam ſicut in demonſtrationibus danda vis eſt inferendi concluſiones; ita in definitionibus danda eſt vis explicandi, ac manifeſtandi definitum; at verò hæc vis tunc habetur, cum genus commune explicatur priùs declarando inferiora, deinde ad commune genus aſcendendo; ergo ſic agendum. Minor conſtat exemplis &c.

Faciliùs intelligitur, quid ſit ſimile generatim, ſi priùs explicetur, quid ſit ſimile in colore, quid ſimile in figura, & deinde abſtrahatur quid ſit ſimile *ut ſic*. Amplius faciliùs intelligitur, quid ſit acutum in uniuerſum, ſi priùs explicetur ſeorſum, quid ſit acutum in voce, quid acutum in figura, & deinde abſtrahatur quid ſit acutum ſimpliciter vitando æquiuocationes; ergo hunc in modum procedendum eſt.

Tex. 84. Tandem ultimum affert præceptum in eo conſiſtens, quòd definiens non metaphoricis, ſed proprijs locutionibus uti debeat. Vt homo definiri non debet *arbor inuerſa*. Cùm enim definitiones ſint principia, quibus inter diſputandum uti debemus, eo ipſo, quòd in definiendo metaphoris uteremur, etiam in diſputando, metaphoras uſurpare deberemus.

Tex. 85. Reuertitur ad conſiderandam demonſtrationem, traditurus methodum inueniendi *propterquid*, ſeu medium eiuſdem, quô ſolui quæſtiones, atque problemata poſſunt, ad quod duo neceſſaria ſunt, alterum ut problemata, ſeu concluſiones demonſtrandas ritè proponamus; vitioſo namque problemate conſtituto, vanum eſt cauſam quærere; alterum verò eſt, ut propoſiti problematis propriam, & adæquatam inueniamus cauſam, per quam demonſtremus *propterquid*; inuento ſiquidem medio, ſunt etiam inuentæ propoſitiones ad problema ipſum demonſtrandum; eò igitur Philoſophi conſilium tendit, ut nos doceat modum, quo demonſtrationibus affluere valeamus. Ad plurima autem ſoluenda problemata de ſubiecto aliquo propoſito ex. gr. de homine, oportet conſiderare ſummum genus ipſius, quod eſt ſubſtantia, & perpendendæ ſunt affectiones, quæ ſubſtantiæ conueniunt quatenus ipſum: deinde genus hoc diuidendum in proprias ſpecies ſubalternas, puta ſubſtantiam in corpus, & ſpiritum, & aſſumpto corpore, ſub quo continentur homo, leo, equus, &c. ſunt expendendæ affectiones, quæ corpori conueniunt ſecundum quod ipſum; ſimiliter autem diuidendo corpus in viuens, & non viuens, conſiderandæ ſunt affectiones, quæ conueniunt corpori viuenti ſecundum quod ipſum; & ſubdiuidendo viuens in animal, & plantam, conſiderandæ ſunt proprietates, quæ conueniunt animali ſecundùm quod ipſum; & ſubdiuidendo animal in eas, quas ſub ſe continet ſpecies, nempe animalia terreſtria, aerea, & aquatilia, conſiderare oportet affectiones, quæ conueniunt animali terreſtri ſecundum quod ipſum; hoc enim pacto habebimus media ad demonſtrandum de homine proprietates omnes communes animali terreſtri, aereo, & aquatili, ſi namque fuerit quæſtio *propterquid homo habet talem affectionem*? Reſpondebimus, *quia eſt animal terreſtre*; *propterquid hanc aliam*? Reſpondebimus, *quia animal eſt*? Rurſus, *propter quid hanc aliam*? Reſpondebimus, *quia viuens eſt*. Hâc itaque arte venabimur media ad demonſtrandum demonſtratione *propterquid* de homine, & de omnibus animalibus terreſtribus plurima prædicata. Explicat hanc doctrinam hoc modo. Genus commune ſit *animal*, paſſio animalis ſit *dormire viciſſim, & vigilare*, ſpecies contenta ſub animali ſint *homo, leo, equus*, poterit de Homine, Leone, & Equo, tanquam de minori extremo demonſtrari affectio *dormiendi*, & *vigilandi* tanquam maius extremum, per *animal* tanquam per medium dicendo *omne animal viciſſim dormit, & vigilat*; *omnis homo, leo, equus eſt animal*; *ergo omnis Homo, Leo, & Equus viciſſim dormit, & vigilat*. Non diſſimulandum tamen argumentationē ab Ariſtotele factā à vera demonſtratione deficere, cum in eius concluſione colligatur de ſpeciebus affectio propria generis; non ſecus ac ſi de iſoſcele demonſtraretur *habere tres angulos æquales duobus rectis*, affectio trianguli generatim accepti; non eſt igitur uſurpanda tanquam demonſtratio *propterquid* propriè ſumpta, non enim affertur cauſa, ratione cuius ſpeciebus illis conueniat affectio; ſed ſolùm aſſignatur ſubiectum primum, repertum in ipſis, cui talis affectio conuenit.

Cum docuiſſet inuenire genus, quod ſit affectionis ſubiectum, quando genus eſt nominatum, *ut animal, auis, piſcis*; nunc explicat idem fieri poſſe, quando genera fuerint innominata; immo etiam & quæcumque rationes communes, quantumuis non quidditatiuæ. Vt *Bos*, *Ceruus*, & plura alia animalia in eo conueniunt, quòd ſint cornigera, quæ forſan ratio quidditatiua non eſt, licet innominatam aliquam rationem quidditatiuam ſequatur. Expendendæ ſunt igitur affectiones, quæ cornigeris omnibus conueniunt; hac enim conſideratione reperiemus omnia cornigera carere dentibus in mandibula ſuperiori, eam ob cauſam, quia materia dentium conuertitur in cornua, & habere omaſum, ſeu alium ventrem ad ruminandum; poterunt igitur hoc modo ſequentia ſolui problemata, *cur Bos duos ventres habeat; & cur careat dentibus in ſuperiori mandibulo*; ſatisfiet enim reſpondendo, ideo *Bos*, vel *Ceruus*, &c. caret dentibus ex parte ſuperiori, atque duos ventres habet, quia eſt cornigerum. Tex. 86.

Hoc idem fieri à nobis poteſt conſiderando proprietates, affectioneſve proportione ſequentes aliquid, non uniuocè, ſed proportione, commune; ne *oſſa animalium terreſtrium ſpinæ, piſcium, & ſæpium, ſeu quaſi ſpina ſepiarum*, non conueniunt uniuocè, ſed proportione quâdam, quatenus, ut oſſa ſe habent in animalibus terreſtribus, ſic ſpina ſe habet in piſcibus, & ſepium in ſepiis. Hoc autem ſequuntur aliquæ affectiones, ſeu proprietates, licet proportione tantum; ſumendo igitur hoc proportione reſpondens, ſeu ut aiunt, proportionale, pro medio, demonſtrari poſſunt de inferioribus omnes proprietates, quæ illud conſequuntur. Tex. 87.

Adhiberi etiam poteſt medium, quod eſt idem genere, licet, vel ratione ſubiecti, vel ratione modi ſpecie diuerſum; ut multa problemata ſolui poſſunt adhibendo tanquam medium *antiperiſtaſim*, alia verò ſumendo pro medio *reflexionem*, ut ſint tria hæc problemata, *Cur detur Echo? Cur videamus nos ipſos in ſpeculo? cur detur Iris?* his fiet ſatis per reflexionem dicendo, *Echo datur, quoniam vox à locis concauis reflectitur, Videmus nos ipſos in ſpeculo, quia ſpecies reflectuntur à ſpeculo; Iris fit, quoniam radij ſolares reflectun-* Tex. 88.

Digitized by Google

flectuntur in nube. Horum igitur cauſa non omninò eſt eadem, ſed genere tantùm; diſtinguitur autem per differentias, & fiunt ſpecie diuerſæ, in hoc enim conuenit inter illa, quòd eorum cauſa eſt reflexio, ſeu repercuſſio, differunt tamen, quia non eſt eiuſdem rei repercuſſio, nec eodem modo facta; una enim eſt repercuſſio aeris primùm à voce percuſſi; alia verò imaginis à facie noſtra defluentis in ſpeculo facta; alia demum eſt repercuſſio radiorum Solis facta à nube; quæ autem prius commemorauerat Ariſtoteles medium habent idem ſpecie, nempe *antiperiſtaſim*, ſed hanc eſſe commentitiam in Phyſicis demonſtrabo.

Tex. 89. Docet quædam eſſe problemata, ſic ſe habentia, ut ſolutio unius pendeat à ſolutione alterius, eo quòd medium, quo ſoluitur unum, continetur in medio, quo ſoluitur aliud. Vt ſit problema, *cur Nilus decreſcente menſe, & Luna, maiores ducit aquas?* Solutio iſtius ab alterius ſolutione pendet, videlicet, *cur decreſcente menſe, & Luna pluviæ maiores fiant*. Solutio autem in eo conſiſtit, *quòd Nilus ideo decreſcente Luna magis abundat aquis, quoniam Luna decreſcente, pluviæ maiores fiunt*, at verò Luna decreſcente copioſiores pluviæ contingunt, quoniam Luna corporibus humidis dominatur; idcirco cum ipſa eſt diminuta lumine, corpora humida vehementius mouet.

Tex. 90. uſque ad 501. Dum pergit proponit duas quæſtiones ad medium demonſtrationis attinentes. Prima utrum ſemper quando eſt effectus, ſit, vel fuerit cauſa, adeo ut ex effectu poſſit ſemper inferri, quòd eſt vel fuerit talis cauſa, quoniam autem effectus pendere poteſt diſiunctim à pluribus cauſis, videtur ob id eſſe poſſe ſine qualibet illarum. Hinc ſecundam quæſtionem proponit, an poſſit idem effectus diſiunctim à pluribus cauſis pendere; cum autem quæſtionis enodatio in eo poſita ſit, quòd effectus à pluribus cauſis remotis, non tamen à pluribus proximis pendere valeat; propterea cauſam proximam unicam eſſe concludit, & idcirco unicum eſſe proprium medium demonſtrationis affirmat, quod cum extremis reciprocetur. Quod medium eſt definitio paſſionis, ſiue effectùs, qui de ſubiecto demonſtratur. Prima autem quæſtio, quam ipſe proponit eſt; *An cum eſt effectus, ſemper ſit, vel fuerit cauſa, ſeu talis cauſa ſit ſimul cum effectu, ſeu effectum præcedat?* Vt ſuppoſito, quòd *latitudo foliorum* ſit cauſa, cur folia decidant, etſi talis cauſa præcedat effectum, neceſſe ſit, *ut cum folia decidunt ſint lata*. Similiter an neceſſe ſit, *cum Luna deficit, terram interponi*, quandoquidem huius interpoſitio eſt cauſa eclipſeos, ſimul exiſtens cum effectu, & illum non præcedens? In gratiam partis affirmantis duas rationes affert. Prima, quia ſi non eſt neceſſe, ut quando eſt effectus, ſit cauſa, cum effectus non poſſit eſſe, niſi pendeat à cauſa, conſequens ſit, ut alia ſit cauſa talis effectùs, quâ poſitâ effectus ſequatur. Secunda ratio hæc eſt, cauſa, & effectus mutuò demonſtrari poſſunt, ſed ſi cauſa demonſtrari poteſt per effectum, tanquam per medium, neceſſariò ex effectu ſequitur, cum demonſtrationis concluſio neceſſariò ſequatur; ergo ex eo quòd ſit effectus, neceſſariò ſequitur eſſe cauſam, ac ob id effectum non poſſe eſſe ſine cauſa. Maiorem probat, quia poteſt de *vite* demonſtrari, quod habeat *folia decidua*, tanquam per cauſam, ex eo quia habeat *folia lata*; itaut maius extremum, quod eſt habere *folia decidua*, ex eo quia uniuerſaliter dicatur de medio, quod eſt habens *folia lata* demonſtratur de *vite* tanquam de minori extremo hunc in modum; *omnis planta habens folia lata, habet etiam folia decidua; omnis vitis eſt planta habens folia lata; ergo omnis vitis habet folia decidua*. Poteſt etiam viciſſim de eadem *vite* demonſtrari, quòd *folia habeat lata* per effectum ex eo quod *habeat folia decidua*, & quidem demonſtratione, in qua maius extremum eſt habere *folia lata*, medium autem eſt habere *folia decidua*, vitis autem minus extremum; ut *omnis planta habens folia decidua, habet folia lata; omnis vitis eſt planta habens folia decidua; ergo omnis vitis habet folia lata*.

Quoniam autem fieri non poteſt, ut duo ſint ſibi inuicem cauſæ cum mutua prioritate, ſiquidem duo nequeunt eſſe mutuò priora; idcircò cùm duo inuicem demonſtrantur, tunc una demonſtratio, quæ demonſtrat effectum per cauſam, non ſolum oſtendit effectum eſſe, ſed etiam *propter quid ſit*; altera verò, quæ probat cauſam per effectum, oſtendit quidem eſſe cauſam, non tamen demonſtrat *propter quid*.

His præceptis, cauſæ diſtinctionem in medium inucniens, affirmat cauſam effectùs ita poſſe aſſignari, ut effectus ſine tali cauſa eſſe poſſit; & ita etiam aſſignari poſſe, ut nequeat effectus eſſe, quin talis cauſa ſit: enimverò quando alicuius communis multiplex poteſt eſſe cauſa, ratione cuius commune illud conueniat diuerſis, tunc, quod ita commune eſt, conuenire ſubiecto poteſt, quin altera cauſa determinatè ſumpta exiſtat, etſi conuenire nequeat, niſi detur altera hæc, ſcilicet, vel illa diſiunctim. Vt duplex poteſt eſſe cauſa, cur aliquod animal ſit longævum, vel quia nimirum temperie præditum eſt ſiccâ, & melanchonicâ, vel quia felle caret; *Cornix* enim longæua eſt propter ſiccam, & melanchonicam temperiem, *Cervus* autem, eo quòd felle careat; longævum igitur eſſe non eâdem ratione probatur de utroque, nam *de Cornice* demonſtratur per medium, quod eſt *ſicca, & melanchonica temperies*, ſic ratiocinando; *Omne animal præditũ ſicca, & melãchonicâ temperie eſt longævum. omnis Cornix eſt animal ſiccâ præditum, & melanchonicâ temperie; ergo omnis Cornix eſt longæua*. De *Cervo* probatur per medium, quod eſt *carrere felle*, hoc modo. *Omne animal carens felle, eſt longævum; omnis Cervus eſt animal carens felle; ergo omnis Cervus eſt longævus*. Nequit autem ex aduerſo, quoniam aliquod animal eſt longævum, probari determinatè, quòd habeat temperiem melanchonicam, neque quòd careat felle, ſed ſolum poteſt diſiunctim colligi, quòd vel habeat temperiem melanchonicam, vel felle careat. Tex. 93.

Tex. 94. Cum autem docuiſſet ex effectu non ſequi cauſam, nunc explicat quando id contingat, tunc nimirum quando problema eſt propoſitio uniuerſalis, putà, de prædicato ſecundùm quod ipſum, ſic enim ſe habente problemate, ſeu concluſione, neceſſe eſt præmiſſarum utranque de prædicato eſſe ſecundum quod ipſum, ac ob id uniuerſalem. Si itaque, ut aſſignatur effectus tanquam prędicatum uniuerſale, ſic aſſignetur cauſa non particularis, ſed ſecundùm illam communem rationem, in qua, propterea quòd particulares cauſę conueniunt, ideo in ratione dandi eſſe effectui pariter conueniunt, tunc ut nequit eſſe talis cauſa quin ſit effectus talis: ita non poteſt eſſe talis effectus quin talis ſit cauſa; ut cauſa cur arboribus decidant folia eſt *habere humorem frigore congelabilem*; hęc enim reciprocatur cum effectu. Si itaque aliquibus plantis ſpecie diuerſis decidant folia, & aſſignetur cauſa prędicta, ſicut non poteſt dari congelatio humoris, quin detur foliorum caſus: ita non poteſt dari foliorum caſus, quin detur congelatio humoris, adeout cauſa, & effectus ſe mutuò conſequantur; quamobrem ſubiectum primum decidentię foliorum eſt arbor habens humorem congelabilem.

Pergit

Google

Tex. 95. Pergit Philoſophus hanc quæſtionem proponens, utrum eiuſdem effectus plures ſint cauſæ in diuerſis ſubiectis, quibus ille ineſt, non autem una, ut ex. gra. *Longæuum* ineſt *Ceruo*, & *Cornici*, ſed illi, quia caret felle, huic verò quoniam ſiccam temperiẽ habet. Reſponſio in eo eſt, quòd ſi effectus ille demonſtretur per ſe, hoc eſt per cauſam, quæ per ſe medium demonſtrationis eſt, cuiuſmodi eſt definitio maioris extremi, ſeu affectionis &c. cauſa effectûs unica eſt, atque adeo non poteſt fieri ut idem effectus de pluribus ſubiectis demonſtretur per diuerſas cauſas; Rationem reddit ſuperius tactam, quia medium eſt definitio maioris extremi, nimirum effectûs, at unius rei, una tantùm eſt definitio, ac proinde una eſt adæquata cauſa, definitio enim per ſe cauſa eſt, una etiam & demonſtratio. At ſi pro cauſa recognoſcatur aliquod accidens, ſine quo poſſit eſſe definitio, vel aliquod ſignum, quorum utrunque dici poteſt cauſa in cognoſcendo; poterunt eiuſdem effectus eſſe plures cauſæ, quoniam plura eſſe poſſunt accidentia, & plura ſigna. Vt cauſa per ſe, cur folia decidant arboribus, eſt facilis congelatio humoris, ſed hæc eſt cauſalis definitio ipſius defluvij; ſicut igitur non datur alia ratio caſûs foliorum: ita non datur alia cauſa cur quilibet foliorum caſus arboribus contingat, niſi quia participant illam rationem congelationis; accidit autem, ut ipſa congelatio eueniat hoc, vel illo modo; propterea non eſt per ſe cauſa, ut aliqua ſpecies arboris obnoxia ſit caſui foliorum, talis, vel talis modus congelationis; modus enim iſte, eſt quoddam accidens, eſtque cauſa aliquo modo per accidens, ut proinde tales cauſæ innumeræ eſſe poſſint, quemadmodum, & plura ſigna ipſius caſus, ſed cauſa per ſe eſt illa, quam diximus.

Tex. 96. Magis explicat doctrinam traditam, eiuſque ſententia hæc eſt; quantumuis tam maius extremum, cuius medium eſt cauſa, quàm minus extremum, cui medium eſt cauſa, ut illi maius extremum conueniat, conſiderari poſſint, per accidens, ut fit dicendo *muſicus ædificat*; nihilominus problemata de huiuſmodi quæſtionibus, puta *an muſicus ædificat*, nullum in ſcientiis locum habent, quoniam in his tale problema eſſe debet, taliſque concluſio, ut in ea maius extremum per ſe minori extremo conueniat; quamobrem ſi problema fuerit de extremis per ſe, neceſſe eſt ut medium eodem modo ad minus, ac ad majus extremum ſe habeat; ſi itaque maius extremum huiuſmodi eſt affectio, ſiue effectus, ut æquiuocè & ſecundùm diuerſam rationem de iis, quæ ſe tenent ex parte maioris extremi dicatur; medium etiam, & cauſa, merito cuius maius extremum de minori prædicatur extremo, æquiuocè, & ſecundùm rationem diuerſam dicetur; quod ſi maius extremum prædicetur de ſe tenentibus ex parte minoris extremi, quaſi genericè, & ſecundùm rationem proportione tantùm eamdem; medium quoque dicetur quaſi genericè, & ſecundùm rationem, quę tantum proportione fit eadem. Hæc exemplo permutatæ rationis ipſe declarat. Eſt autem permutata, ſiue alterna ratio *ſumptio antecedentis ad antecedentem, & conſequentis ad conſequentem*. Exemplum verò problematis, in quo majus extremum genericè, vel quaſi genericè dicitur de ſe tenentibus ex parte minoris extremi eſt huiuſmodi; *propterquid eſt permutatim proportionale?* hoc eſt, *propterquid in numeris, & magnitudinibus datur permutata ratio?* In hoc autem problemate minus extremum ſunt *numeri*, & *magnitudines*, de quibus genericè ratio permutata dicitur, ut enim magnitudines ſpecie differunt à numeris; ſic permutata corum ratio ab iſtorum ratione permutata, utque numeri, & magnitudines genericè quaſi conueniunt in eo, quòd ſint proportionales quantitates: ſic etiam commutata numerorum, & magnitudinum ratio eſt eadem, quaſi genericè; ergo etiam cauſa, & medium ratione cuius numeris, atque magnitudinibus permutata conuenit ratio, erit eadem, quaſi genericè, etsi alia in numeris, alia verò in magnitudinibus ſpecie ſit. Declaratur etiã hoc idem de maiori extremo, quod æquiuocè dicitur de ſe tenentibus ex parte minoris extremi, huiuſmodi autem eſt *ſimile*, hoc enim de figuris, & coloribus æquiuocè dicitur; *nam ſimiles figuræ rectilineæ ſunt, quæ & angulos ſingulos, ſingulis æquales habent, atque etiam latera, quæ circum æquales angulos, proportionalia*. At verò colores dicuntur ſimiles, eo quòd eodem modo ſenſum afficiunt, ut omnia nigra ſimilia ſunt, quia congregant viſum, at verò alba ſunt ſimilia, quia viſum diſgregant; ut igitur *ſimile* dicitur æquiuocè de coloribus, & figuris; ita cauſa ratione cuius colores, & figuræ ſimiles ſunt, æquiuocè dicitur; eſt enim huiuſmodi cauſa, diuerſa ratio ipſius ſimilis. Quod ſi maius extremum de ſe tenentibus ex parte minoris extremi proportione quadam dicatur, cauſa pariter, & proportione dicetur.

Rationẽ affert cur maius extremum ad minus extremum ſe habeat, ſicut medium ad idem minus extremum; ea autem eſt, quoniam medium eſt cauſa cur maius extremum ſcilicet prædicatum concluſionis de minori extremo, hoc eſt de ſubiecto eiuſdem concluſionis dicatur, at prima cauſa, & id, cuius eſt cauſa, nempe maius extremum, & id cui eſt cauſa puta minus extremum, ſi rectè aſſignentur debent reciprocari; ergo medium, maius extremum, & minus extremum reciprocari debent. Minorem probat ex eo quia ſi *habere angulos externos æquales quatuor rectis*, ſumatur tanquam maius extremum, ac prædicatum, & ut minus extremum accipiatur ſpecies aliqua eorum, quibus conuenit hæc affectio, puta triangulum, certè maius extremum non erit æquè latè patens, ac minus extremum, cum hæc affectio conueniat alteri à triangulo, puta quadrangulo, immò & omnibus rectis lineis figuris; ſi autem abſtrahatur ratio communis omnibus ſubiectis, quibus hæc affectio conuenit, quæ quidem ratio communis eſt rectilinea figura, talis affectio erit æquè latè patens, ac ſubiectum, quod eſt ipſa figura rectilinea, cum omnes, & ſolæ figuræ rectilineæ habeant angulos externos æquales quatuor rectis; hæc igitur affectio habendi omnes angulos externos æquales quatuor rectis, æquè latè patet, ac ſubiectum primum; cauſa autem prima cur hę affectio conueniant ſubiecto primo, eſt definitio eiuſdem affectionis, definitio verò æquè latè patet, ac definitum; ergo à primo ad ultimum, demonſtrationis medium, quod eſt cauſa cur maius extremum minori extremo conueniat, & maius ipſum extremum, & minus extremum ſunt æqualis ambitus, & inuicem reciprocantur, dummodo ſubiectum affectionis fuerit acceptum generatim abſtrahendo à ſubiectis particularibus; & cauſa pariter ſumatur uniuersè abſtrahendo à cauſa ratione cuius affectio alicui particulari ſubiecto conuenit. Tex. 97.

In huius confirmationem, celebrem illam ſententiam adducit. Ἐπεὶ δὲ τὸ μέσον λόγος τοῦ πρώτου ἄκρου, διὸ πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι δι' ὁρισμοῦ γίνονται. *Medium autem eſt definitio primi extremi; idcirco ſcientiæ omnes per definitionem comparantur*, ipſe nanque ut primum medium ad demonſtrandum paſſionis definitionem aſſumunt, quæ quidem affectio ſi ſit ulterius probanda, primi ſubiecti definitionem oſtenditur; at vera defini-

finitio reciprocatur cum affectione, & hæc cum ſubiecto; à primo igitur ad ultimum termini omnes demonſtrationis debent inuicem reciprocari. Scientias autem eſſe quales dictæ ſunt, ita ut affectionis definitionem, tanquam primum medium adhibeant, atque adeo demonſtrationes efforment ex terminis, qui inuicem reciprocantur, declaratur exemplo. Hæc enim affectio habendi ſolia decidua collata cum vite ita illi conuenit, ut excedat, ſiquidem fico pariter conuenit, ſic etiam ſe habet comparatione fici. Ab omnibus autem plantis quibus conuenit habere ſolia decidua licet abſtrahere commune aliquod genus, cum quo effectio habendi ſolia decidua reciprocetur. Si quæratur autem *cur hoc totum genus frondes habeat deciduas*, reſponderi debet *quoniam iis ineſt congelabilis humor, quo frondes adhæreſcunt ramorum extremitati, quæ ſemen arboris nuncupatur*; hac autem cauſa eſt affectionis definitio, ſi quis enim velit definire *quid ſit habere folia decidua*, dicere debebit *eſt habere humorem facile congelabilem, quo arborum folia adhæreſcunt ſemini*, ita ut definitio ſic ſe habeat, *eſt deficientia adhærentiæ foliorum in ramorum extremitatibus congelato humore*; hæc enim erit definitio poſitione differens à demonſtratione continua, quæ erit deficientia adhaſionis foliorum propter congelationem humoris in ramorum extremitatibus, quam ad demonſtrationis formam redigere facillimum erit dicendo, *quandocunque in ramorum extremis contingit humoris congelatio, datur deficientia adhæſionis foliorum; ſed aliquando contingit, &c.* cauſa igitur, & primum medium, ratione cuius certum genus plantarum decidua habet folia eſt definitio affectionis habendi ſolia decidua, & idcirco cum affectione reciprocatur, quæ cum primo ſubiecto quoque conuertitur: quamobrem præcipuæ demonſtrationis, cui videlicet aliæ innituntur, termini reciprocantur, & proxima, ac immediata cauſa cum affectione, vel effectu ſubiectoque conuertitur, etſi cauſa remota conuerti non poſſit, ad eum modum, quo habere folia lata, videtur non reciprocari cum affectione habendi ſolia decidua, quin potius latius patere cum Laurus, & Hædera ſolia habeant lata, quamuis non habeant ſolia decidua, cæterum latitudo foliorum lapsûs cauſa non eſt, ſed aliquid concomitans, &c.

Tex. 98. & 99. Declarat exemplis, quem in modum liceat nobis de ſubiectis partialibus effectus per plures cauſas remotas, quæ minus, quàm ipſi latè pateant, demonſtrare, & quâ viâ ſit nobis incedendum, ut demonſtrationes in primam cauſam, quæ adæquat effectum, eiuſque primum ſubiectum reſoluere valeamus. Hoc declaratur exemplo, gemina ſiquidem eſt cauſa, à qua prouenit affectio longæuitatis, vel nempe fellis defectus, vel ſicca temperies: ratione prioris aliquibus quadrupedibus, ratione poſterioris quibuſdam volucribus conuenit. *Longæuum* igitur ſit maius extremum, quod de B, hoc eſt de quadrupede fellem non habente uniuersè dicatur, ita tamen, ut huiuſmodi medium excedat; idem autem medium B, ideſt *non habere fellem*, dicatur de Elephante, ita ut latius pateat, ſequitur affectionem hanc *longæuitatis* ineſſe Elephanti, poſſeque fieri demonſtrationem hoc modo. *Omne quadrupes deſtitutum felle habet vitam longam; omnis Elephans ita ſe habet; ergo omnis Elephans habet vitam longam.* Talis autem hæc eſt demonſtratio, ut in ea quidem affectio latius pateat, quàm cauſa, & cauſa etiam excedat ſubiectum; & idcirco multò magis effectus excedat ſubiectum. Si igitur affectio *longæuitatis*, excedit ſubiectum, nempe *Elephantem*, & excedit cauſam, quæ eſt *quadrupes deſtitutum felle*, ſequitur affectionē *longæuitatis* poſſe alteri ſubiecto & ex alia cauſa conuenire, omnium Cornici, ex eo quia ſit volucris ſicca temperie conſtans, atque adeo de ipſa Cornice poterit hæc affectio per hanc aliam cauſam demonſtrari, dicendo. *Omnis volucris habens temperiem ſiccam, longam habet vitam; omnis Cornix ita ſe habet; ergo omnis Cornix longam habet vitam*; eiuſdem igitur effectus in ſubiectis non eiuſdem ſed diuerſæ ſpeciei plures poſſunt eſſe cauſæ, ut de *Elephante*, & *Cornice* dictum eſt. At verò cur totum genus animalium vitam longam habentium talem habeant affectionem, datur cauſa, quæ cum effectu reciprocatur, & cum toto ipſo ſubiecto adhibenda in demonſtratione: cauſa autem erit definitio *vitæ longæuæ*, nempe *humidum habere temperatum calido ut humidum calido reſiſtat, ægréque ab eo conſumatur, & calidum lentiſſimè defectu humidi extinguatur*; mors enim non in alio, quàm in hac extinctione conſiſtit. Quærenti proinde, *cur quadrupedia deſtituta felle vitam longam traducant? cur itidem volucres ſicca temperie donatæ ſint longæuæ*, per hanc definitionem fiet ſatis; quamobrem demonſtrationes per cauſas remotas & non reciprocabiles, tandem in demonſtrationem per cauſam proximam, & reciprocabilem, & per terminos, qui inuicem reciprocantur modo iam dicto reſoluuntur.

Eſt porrò conſideratione dignum, cum non ſtatim peruenerimus ad affectionem demonſtrandam de ſubiecto primo, ſed de inferiori, medium, quo in ea de tali ſubiecto demonſtranda utimur, uniuerſalis, an particularis cauſa adhibenda. Reſpondet cauſam particularem, tanquā medium in demonſtratione ſumendam eſſe, adeo ut longæuitatem de *Elephante per defectum fellis; de Cornice per temperiem ſiccam oſtendere debeamus*. Si autem quæratur amplius cauſa; *cur quadrupedibus defectus fellis, & in volucribus ſicca temperies longæuitatis ſit cauſa*. Pro hac afferenda eſt tanquam prima cauſa *definitio vitæ longæuæ*; per huiuſmodi ſiquidem definitionem de genere uniuerſè vitæ longæuitas demonſtrabitur. Tex. 100.

Duas proponit quæſtiones, quarum prior eſt, an methodo aliqua nota principia fiant; & ſi datur huiuſmodi methodus, quæ nam illa ſit: poſterior autem qualis nam ſit habitus cognitionis principiorum. Ad primam reſpondens docet inductionem eſſe methodum ſummoperè cognoſcendis principiis accommodatam: ad ſecundam reſpondet intellectum ſtatuendum eſſe habitum principiorum, qua de re nos de primorum principiorum notitia diſputantes multa diximus. A Tex. 101. uſq. ad 107. & ultimum. Diſſer. 27. Sect. 7.

SECTIO OCTAVA.

De Syllogiſmo Opinatiuo.

QVid ſyllogiſmus opinativus, & in quo eius natura conſiſtat eleganter Philoſophus expreſſit dicens. Διαλεκτικὸς δὲ συλλογισμὸς, ὁ ἐξ ἐνδόξων συλλογιζόμενος. *Dialecticus ſyllogiſmus eſt, qui ex probabilibus concludit*, Dialecticum enim hunc, de quo loquimur, ſyllogiſmum appellat; ut propterea Logicæ pars hæc, quæ topicis libris continetur, ſpeciatim Dialectica nuncupetur, quoniam de rebus maxime incertis, & opinabilibus, huius artis præceptionibus inſtructi diſputare, & in utranque partem diſſerere copioſè poſſumus; ampliori tamen ſignificatione Dialecticæ nomen uniuerſæ huic facultati tributum fuit. Syllogiſmi autem dialectici definitionem ab Ariſtotele traditam in clariorem traducemus, di- Quid ſit ſyllogiſmus opinativus. 1. Top. c. 1. Eadem definitio clariùs explicatur.

cendo ſyllogiſmum dialecticum eſſe, qui ex antecedente probabili concluſionem probabilem deducit. Philoſophus autem ſuperiorem definitionem afferens non ſolùm in animo habebat diſtinguere ſyllogiſmum dialecticum à demonſtratione, quæ ex præmiſſis certis, & euidentibus procedit; ſed à ſyllogiſmo ſophiſtico, & apparenti, qui vel peccat in forma, vel procedit ex ijs, quæ reuera probabilia non ſunt, quamuis talia videantur, & appareant. Quid interſit, inter demonſtrationem, & ſyllogiſmum opinatiuum ex antea traditis non obſcurè conſtat, ſiquidem explicatum fuit quid ſit ſcientia, quidque demonſtratio, per quam illa comparatur, itemque declaratum fuit in quo opinionis natura poſita ſit; quid porrò differat inter ſyllogiſmum opinatiuum, & ſophiſticum, proximè demonſtrabitur, initio facto ab ipſo ſyllogiſmo dialectico.

Ad conſtructionē dialectici ſyllogiſmi, quæ requiruntur. Ad huius, de quo loquimur, ſyllogiſmi conſtructionem, Philoſophus aſſignat problema, propoſitionem, & prædicatum. *Dialecticum problema eſt quæſtio, & interrogatio de utraque contradictionis parte,* ut ex. gr. utrum *Mundus ſit ab æterno, an non?* utrum *animal implume bipes ſit definitio hominis, an non?*

Dialecticum problema quid. Poteſt etiam fieri interrogatio de utraque parte contrarietatis; ut utrum *terra ſit ex ſua natura calida, an frigida?* tale igitur problema dialecticum eſt. Propoſitio autem dialectica eſt quæſtio, ſeu interrogatio de una tantum problematis parte; ut utrum *Mundus ſit ab æterno?* utrum *animal implume bipes ſit hominis definitio?* utrum *terra ſui natura ſit calida?*

1. Topic. cap. 4. Propoſitio igitur, & problema, ſolùm differunt modo, ut ex Ariſtotele conſtat, ait enim Διαφέρει δὲ τὸ πρόβλημα καὶ πρότασις τῷ τρόπῳ. *Iam verò propoſitio & problema differunt modo.* Prædicatum autem dialecticum eſt illud, quod quæritur & interrogatur de ſubiecto in quæſtione propoſita, ut *æternitas* eſt prædicatum in illa quæſtione, *an Mundus ſit ab æterno?* propterea Philoſophus paria numero eſſe problemata, & propoſitiones, atque adeo prædicata dicebat, concludens ex omni propoſitione problema fieri poſſe, ſi modus commutatus fuerit; ſic enim habet ὥστ' εἰκότως ἴσα τῷ ἀριθμῷ τὰ προβλήματα, καὶ προτάσεις εἰσίν. ἀπὸ πάσης γὰρ προτάσεως πρόβλημα ποιήσεις, μεταβάλλων τὸν τρόπον. *Meritò igitur paria numera ſunt problemata & propoſitiones problema facies, ſi modum commutaueris.*

Problemata, & propoſitiones, ac prædicata paria ſunt numero. Hæc porrò non deſignantur, tanquam internæ ſyllogiſmi partes, ſed potius tanquam aliqua præhabenda antequam ſyllogiſmi effectionem aggrediamur, itaut ad reſoluendum problema ipſum, in quo propoſitio prædicatumque per modum quæſiti includitur, nitamur argumenta reperire, ſyllogiſmoſque conficere.

Multiplex Problematis diuiſio. Diuiditur autem dialecticum problema multifariam. Primò diuidi poteſt iuxta diuiſionem prædicatorum, ut aliud ſit problema definitionis, in quo definitio quæritur de definito; aliud ſit problema generis, in quo quæratur an aliquid ſit genus reſpectu alicuius; aliud ſit problema proprij, &c. Secundò diuiditur iuxta diuerſitatem materiarum, de quibus in ſcientijs diſputatur, ut aliud ſit problema Morale, aliud Phyſicum, aliud Metaphyſicum, aliud Speculatiuum, aliud Practicum, &c. Tertiò diuidi poteſt ex parte illorum, qui præbent illis aſſenſum, adeo ut aliud ſit, quod æquè incertum eſt tam vulgaribus, quàm ſapientibus, quoad utranque partem, eòquòd nulla ſit ratio, pro altera illatum efficax, valideque concludens, ut *an ſtellarum numerus par ſit, vel impar?* aliud verò ſit, in quo vulgares contra ſapientes opinantur; ut *ſit ne ſol maior hoc terraqueo globo? an non?* aliud in quo etiam ſapientes diſſentiunt; ut *an celeſte corpus generationi, & corruptioni ſit obnoxium, an non?* Cæterum, ut aliqua propoſitio dicatur dialectica, & problema etiam dialecticum dicatur, non requiritur ut probationes neceſſariæ, atque demonſtratiuæ ſint, cum ſit ſatis, ut ipſæ ſint probabiles, alioquin nec propoſitio, nec problema ad Dialecticum pertinet.

Dum autem progreditur ſyllogiſmi dialectici materiam aſſignat; eſt autem eius materia duplex, nempe remota, & proxima; remota porrò ſunt termini, proxima verò propoſitiones; eſt autem problema, & propoſitio dialectica proxima materia topici ſyllogiſmi, non quòd ipſum formaliter ingrediatur; ſyllogiſmus enim non conſtat ex propoſitionibus interrogatiuis, ſed vel affirmantibus, vel negantibus: materia igitur Problema dialecticum, & dialectica propoſitio dicitur topici ſyllogiſmi, quatenus continent duo extrema, ex quibus huiuſmodi ſyllogiſmi concluſio conſtat. De utraque autem materia Stagirites ediſſerit, proximam dicens eſſe problema dialecticum, atque dialecticam propoſitionem, remotam verò eſſe topica prædicata, non quòd dialecticæ propoſitiones ex ſolis prædicatis conficiantur, ſiquidem ex ſubiecto copula, & prædicato conſtant, ſed quia ſatius duxit prædicatorum in præſentia meminiſſe, quoniam ex horum diuerſitate, problematum diuerſitas proficiſcitur; priùs autem de materia remota diſputat; ideirco horum numerum aggreditur explicare dicens quaternarium eſſe, propterea quòd expreſsè decernit eſſe Terminum, ſeu Definitionem, Genus, Proprium, & Accidens. Singula porrò declarat, de quibus cum ſuo loco egerimus, non eſt cur eorum conſideratio nos in præſentia detineat; ſolùm aduertendum hinc perſpicuè conſtare, quatuor eſſe dialectica problemata, & prædicata, eaque eſſe proximè commemorata. Quo autem ſenſu hoc ſit intelligendum, non facile dictu. Plerique enim quatuor hæc prædicata, & problemata ex ijs conſtructa ſic intelligenda contendunt, ut videlicet expreſsè quæratur modus prædicati, atque adeo ſit problema generis tunc, quando quæritur expreſsè an prædicatum hoc ſit genus illius ſubiecti, ut *an animal ſit genus hominis?* non diſſimiliter, *an animal rationale ſit hominis definitio? an riſibile ſit hominis proprium? &c.* ſed quoniam poteſt etiam in quæſtionem vocari abſolutè prædicatum, modo prætermiſſo, dicendo nimirum *an homo ſit animal? an homo ſit animal rationale? an homo ſit riſibilis?* prætermiſſa particulâ *genus*; propterea dicunt hæc omnia eſſe problemata accidentis, enimverò prædicatum, quod accidens dicitur, affirmant eſſe non ſolùm quando expreſsè quæritur an hoc ſit accidens illius ſubiecti, ſed etiam dum abſolutè quæritur ſine modo, an hoc prædicatum ſubiecto conueniat.

Quatuor ſunt problemata, & prædicata dialectica.

Prior modus explicandi problemata, & prædicata dialectica.

Hic tamen explicationis modus alienus eſt adeo ab Ariſtotelis mente, ut mirum ſit eum in multorum animos irrepſiſſe. Accidens enim, quando dicuntur illa prædicata abſolutè quæſita ad accidentis problema ſpectare, duobus modis acceptum poteſt intelligi, vel nimirum propriè, prout à Philoſopho definitum fuit. Συμβεβηκὸς δέ ἐστιν, ὃ μηδὲν μὲν τούτων ἐστί, μήτε ὅρος, μήτε ἴδιον, μήτε γένος, ὑπάρχει δὲ τῷ πράγματι· καὶ ὃ ἐνδέχεται ὑπάρχειν ὁτῳοῦν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ καὶ μὴ ὑπάρχειν. *Accidens autem eſt, quod nihil horum eſt, nec definitio, nec proprium, nec genus: ineſt autem rei, & quod cuicui rei, uni & eidem poteſt ineſſe, & non ineſſe;* vel alio modo ab illo, quo definitum Ariſtoteles reliquit. Priori modo minimè dicendum accidens uſurpari, itaut quando poſtea dicuntur omnia prædicata, quæ quæruntur ſine modo, ſpectare ad prædicatum,

Reijcitur.

Accidens duobus modis acceptum intelligi poteſt.

1. Top. c. 5.

cum, & problema accidentis, intelligendum ſit accidens ſenſu, quo proximè ex Ariſtotele relatum à nobis fuit. Quandoquidem *animal, animal rationis particeps*, & alia huiuſmodi, non contingit eidem ineſſe, & non ineſſe, nec dici poteſt non eſſe genus; quin imò accepto accidente iuxta ſignificationem illam, ad probandum aliquod eſſe accidens rei, non meliùs probari poteſt, quam oſtendendo non eſſe genus, nec definitionem, nec proprium, quoniam ineſſe, & non ineſſe eidem rei poteſt; ſicut ex aduerſo ad probandum aliquid, puta *animal*, eſſe genus, non meliùs probari poteſt, quàm oſtendendo eſſentialiter, & in quid illud de plutibus prædicari, & non ſic ſe habere, ut poſſit iis ineſſe, & non ineſſe; tam itaque de accidenti, quàm de prædicatis aliis probari poteſt, & debet, non ſolùm quod inſit, ſed etiam quod tali ratione inſit; & licebit etiam prædicatum accidentis deſtruere, non ſolum probando quòd non inſit, ſed etiam probando, quòd tali modo non inſit, & oſtendendo tale prædicatum eſſe genus, vel aliquod aliud, quod nequeat à ſubiecto abeſſe; quando igitur inter quatuor prædicata unum ponitur ipſum accidens, nequit accidentis nomine id intelligi, quod ab Ariſtotele definitum fuit; itaut tale prædicatum accidens eſſe dicatur, tum quando expreſsè quæritur, an hoc ſit accidens illius ſubiecti: tum quando abſolutè quæritur ſine modo, an hoc prædicatum ſubiecto conueniat. Nec etiam intelligi poteſt acceptum accidens, ut ſecundo loco dicebatur; propterea quòd tunc non erunt illa tantùm quatuor prædicata, ſed iis oportebit quintum addere accidentis nomine ſignificatum, licet æquiuocè, utpotè ſignificatione longè diuersâ ſumptum ab ea, qua fuit illud à Philoſopho definitum. Illud etiam accedit incomodum, quòd iuxta ſignificationem hanc quodlibet prædicatum de alio dictum ſine modo licebit accidentis nomine nuncupare, quod quàm irrationabile ſit, nemo eſt, cui perſpectum eſſe non poſſit; dicere quid enim intolerabilius, quàm *an homo ſit animal, an non*, problema eſſe accidentis? Hic igitur explicandi modus, tanquam alienus à veritate minime retinendus.

Quorundam explicatio. Ex aduerſo alij rem explicandam eſſe arbitrantur dicendo exerceri tunc ſingula illa prædicata, & problemata, quando ſine modo, & abſolutè prædicatum de ſubiecto quæritur, adeout ſi quæratur *an homo ſit animal*, ab ipſis exiſtimetur problema generis, ſi autem quæratur *an homo ſit animal rationale*, definitionis eſſe problema indicetur, & ſic de reliquis omnibus; quando autem prædicati modus quæritur, accidentis eſſe problema contendunt, eòquòd modus accidit prædicato; ex eorum itaque ſententia, dum quæritur, *an animal ſit genus comparatione hominis, an non; an animal rationale* reſpectu *eiuſdem ſit definitio an non*, problema dicendum accidentis, in quam opinionem abire viſi ſunt, eam ob cauſam, quoniam eſſe genus, accidit animali, & eſſe definitionem non diſſimiliter accidit animali rationali, tales enim denominationes ſunt rationis, quippe quæ à ſecundis intentionibus habentur, quas intellectus effingit.

Reijcitur. Hæc tamen explicatio parum videtur Ariſtotelis doctrinæ accommodata, propterea quòd ipſe diſtinguens problemata per prædicata, in exemplum affert num *animal greſſibile bipes*, ſit hominis definitio, & num *animal* ſit genus hominis, ſupponens primum eſſe problema definitionis, ſecundum autem generis, non autem problemata accidentis, quamuis in illis quæratur modus prædicati: quando igitur prædicati quæritur modus, falſum eſt accidentis eſſe problema, cùm ex proximè dictis planè conſtet dari problema definitionis, itemque generis, quamuis in illis prædicati modus quæratur.

Vera explicatio proponitur. Longè melius dicemus problemata, & prædicata illa, de quibus Ariſtoteles ediſſerit, ſic intelligenda eſſe, ut de talibus prædicatis utraque poſſit quæſtio inſtitui, nimirum, tam abſolutè, quam quoad modum; an videlicet prædicatum ſubiecto conueniat, ſupreſſo modo, ut *an homo ſit animal*; tum etiam expreſſo modo, ut *an animal ſit hominis genus*. Immo tunc exiſtimandum problema accuratè tractatum, quando non ſolùm quæritur an prædicatum ſubiecto conueniat, ſed etiam modus, quò illi conueniat; & de utroque naturæ ſagax interpres debet eſſe ſollicitus; cum magni momenti ſit cognoſcere modum, quo prædicatum ſubiecto ineſt; hoc enim neglecto, nunquam ſolidè philoſophari licebit: enimverò ad ſcientiam de re quapiam comparandam oportet cognoſcere non ſolùm quæ prædicata illi conueniant, ſed modum itidem, quo illi conueniant, ut ſcilicet prædicata quidditatiua diſtinguantur ab alijs, quæ vel ſunt affectiones rei naturam ex neceſſitate conſequentes, vel ſunt accidentia communia, adeo ut primi ordinis prædicata ad problema generis, vel definitionis: ſecundi, ad problema proprij; tertij tandem ad accidentis problema pertineant. Hinc deſignantur in hac Dialecticæ parte loca non ſolùm ad inquirendum, an prædicata rebus conueniant; ſed etiam ad inquirendum modum, quo conuenire dici debeant; ſolùm ad confirmandum accidens, modus negligi poteſt, cum ſit ſatis cognoſcere ipſum ineſſe; ut mox ex Ariſtotele intelliges.

Difficultas. Supereſt emolienda difficultas ex Philoſophi verbis deducta, propterea quòd ait, ῥᾷστον δὲ πάντων κατασκευάσαι τὸ συμβεβηκός· ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐ μόνον ὑπάρχον ἀλλὰ καὶ ὅτι οὕτως ὑπάρχει δεικτέον, ἐπὶ δὲ τοῦ συμβεβηκότος ὅτι ὑπάρχει μόνον ἱκανὸν δεῖξαι. *Facillimè autem omnium confirmatur accidens; cætera nanque non ſolùm ineſſe, ſed etiam ita ineſſe probandum* eſt: *accident autem ineſſe tantum probare ſufficit*. Vnde ſubdit difficillimum illud eſſe refellere: quia paucissima in eo data ſunt, neque enim adſignificatur in accidente, quomodo inſit. Vnde eſt ut cætera duobus modis liceat nobis refellere, vel probando nimirum non ineſſe, vel non ita ineſſe; accidens autem non licet euertere niſi probetur non ineſſe. Probat igitur Philoſophus facilius eſſe conſtituere, & probare accidens, quàm alia prædicata, ſubinde verò deducit eſſe difficilius accidens deſtruere, quàm alia prædicata, quoniam de accidente probandum non ineſſe, de alijs autem ſatis probare vel non ineſſe, vel tali non ineſſe modo. *7. Topic. cap. ult.*

Difficultatis ſolutio. Facillimum tamen eſt aſſequi Philoſophi conſilium, propterea quòd eò ſolum ſpectat, ut doceat quid interſit inter accidens, & reliqua prædicata, comparationem enim inſtituit, dicens accidens facilè conſtrui, ſeu confirmari, cum ad id ſufficiat probare ipſum ineſſe, ad reliqua verò prædicata confirmanda, non ſolùm hoc oſtendendum, ſed etiam oportet modum explicare, quo inſunt; ut ad probandum *genus*, oſtendi debet ipſum *de omni in quid* prædicari, ad probandum *proprium* oſtendi debet ipſum ineſſe omni, ſoli, & ſemper, dicique ad conuertentiam; at verò ſatis hinc redditur exploratum difficillimè accidens deſtrui, unica ſiquidem via eſt euertendi, oſtendendo ipſum non ineſſe; at plures ſunt viæ euertendi cætera prædicata, probando nempe, vel non ineſſe, vel non tali modo ineſſe.

Hoc igitur Ariſtoteles voluit, ſolùm intendens

infimum eſſe modum, quo accidens ſubiecto ineſt, facti comparatione cum cæteris prædicatis; unde eſt, ut, quandocunque probatum fuerit prędicatum ineſſe ſubiecto, probatum ſit ad minus ineſſe tanquam accidens, nec eſt probandum ulterius non eſſe quidpiam minus accidente: ſecus de alijs prædicatis; de his enim oportet aliquid plus maiuſque probare, cum ſolùm probatum fuerit ineſſe ſubiecto; non enim inde probatum remanet non eſſe aliquid minus definitione, genere, aut proprio, ſicut eſſe poſſet, quando nimirum foret accidens. Hinc facilius eſt conſtruere accidens, hoc eſt, oſtendere prædicatum, ſaltem accidens eſſe, ſiue non eſſe quid minus accidente: Difficilius autem ipſum deſtruere accidens, hoc eſt, probare minus eſſe accidente, quoniam oportet probare nullatenus ipſum ſubiecto conuenire.

Sufficientia numerationis prædictę explicanda proponitur.

Supereſt, ut videamus num facta probè fuerit problematum, & prædicatorum enumeratio.

Quorundam opinio.

Sunt nonnulli, quibus inſufficiens hæc viſa eſt, de qua loquimur, diuiſio, quorum rationes mox allaturi ſumus.

Aſſertio.

Aſſerendum tamen allatam partitionem problematum, atque prædicatorum ſufficientem, & adæquatam eſſe.

Ratione ſuadetur.

Ariſtotelis autem auctoritate prætermiſſâ, ſolùm enitendum afferre validam rationem ad probandum intentum, quæ videtur in eo poſita, ut prædicatum vel ſit eſſentiale ſubiecto, vel extra eſſentiam eiuſdem. Eſſentiale porrò, vel eſt proprium, & conuerſim prædicabile, & huiuſmodi eſt definitio, itemque differentia ſpecifica, & ultima. Vel eſt magis latèpatens, & ita ſe habet genus, itemque differentia non ultima, atque generica; pariterq; ſpecies reſpectu ſingularium. Non diſſimiliter prædicatum extra eſſentiam, vel proprium eſt, & peculiare ſubiecto, & hoc abſolutè dicitur proprium. Vel eſt commune, & hoc abſolutè dicitur accidens, ſiue prius inſtituatur diuiſio prædicati in proprium, & commune; deinde utrunque in eſſentiale, & extra eſſentiam ſubdiuidendo. Hoc videtur etiam Ariſtoteles docuiſſe, nam ex eius ſententia ratiocinandum hoc modo. Omne prædicatum, vel reciprocatur cum ſubiecto, vel non reciprocatur, ſi reciprocatur, vel ſignificat quidditatem, & eſt definitio: vel non importat quidditatem, & eſt proprium; ſi non reciprocatur, vel ad ſubiecti definitionem pertinet, & eſt vel genus, vel differentia, ſiquidem definitio conſtat ſolùm ex genere, & differentia; vel ad ſubiecti definitionem non ſpectat & eſt accidens, quandoquidem accidens eſt, quod neque eſt definitio, neque proprium, neque genus, ineſt autem rei. Vbi Philoſophus ſupponere videtur differentias rerum eſſe generales, & magis amplas; ut propterea de differentia ſenſerit idem, ac de genere, ſaltem exiſtimans quantum ad inuentionem diſputationemque dialecticam, eodem ſe habere modo generalem differentiam cum genere, & ex ijſdem locis ſua mutuari argumenta. Sat autem aduertiſſe differentiæ nomine ab eo ſignificari tantùm genericam; nam ad ſpecialem, & propriam quod attinet, certum eſt ad definitionem reuocari, quoniam ſe habet veluti definitio, quâ rei exprimitur natura; & quoniam ad extremum, & longè quidem frequentius, ac utilius, de ſpeciebus, ſeu ſubiectis communibus inſtituitur diſputatio, venando prædicata generalia, quàm de indiuiduis inquirendo prædicata ſpecifica; idcirco neglecta ſpecie, ſolum meminit generis, aduertens illam ad hoc facile reduci poſſe; ad quod exiſtimandum prædicata quoque tranſcendentia, quamuis analoga, reuocari, cum analogia ipſorum uniuocationi non officiat, qua de re ſuo loco fuit à nobis diſputatum.

Difficultas.

Aduerſus tamen problematum, & prædicatorum diuiſionem allatam, aliqua ſe difficultas offert; poſſet enim quiſpiam obiicere redarguens Ariſtotelem, eo nomine quòd aliquod prædicatum omiſerit, propterea quòd hæc totidem eſſe videntur, quot prædicabilia; ut igitur hæc quinario numero comprehenduntur, ſic & hæc prædicata, de quibus in præſentia fit ſermo. Quinimò videntur etiam maiori numero contineri, nempè ſenario, quandoquidem Philoſophus inter prædicata definitionem commemorat, cui nullus fuit locus inter prædicabilia. Adhuc etiam horum numerus augetur, eo quòd non videatur omittenda differentia, ac ſpecies, cum de his Dialecticus non minus, quàm de cæteris debeat eſſe ſollicitus; enimuerò differentia, & ſpecies prædicata ſunt, de quibus multa ſuppetunt diſcutienda, ut propterea Dialectici videantur partes, pro his argumentorum loca ſubminiſtrare, ne in re magni momenti defeciſſe videatur.

Quorundam reſponſio.

Pleriſque viſum eſt nec ſpeciem, nec differentiam, tanquam duo prædicata fuiſſe operę pretium cæteris addere, eam ob cauſam, quia ſpecies infima proximè de indiuiduis dicitur, de quibus ut nulla datur ſcientia, ita nec debent haberi dialecticæ diſputationes, cum ſatis ſuperque ſit has de ſubiectis communibus inſtitui; nec etiam differentiam inter prædicata dialectica recenſeri videbatur ipſis opportunum, eòquòd hęc duntaxat in quale prędicetur, quęrentes nos autem eſſentias rerum, noſtra quidem intereſt in eorum conſiderationem incumbere, quæ prædicantur in quid, ut genus, cum nobis proponatur, quid res ipſa ſit, indagare.

Reijcitur.

Hæc tamen explicatio minus eo nomine videtur idonea, quoniam etſi de indiuiduis nulla detur ſcientia, non ſubinde tamen de medio tollitur omnis de ipſis conſideratio, quæ ſaltem in opinione conſiſtit, ut propterea non ſit inficiandum de ipſis poſſe probabilibus rationibus diſputationes inſtitui. Ne commemorem de indiuiduis accidentaria quædam prædicata frequenter in quæſtionem vocari, poſſeque de ipſis aliquam haberi curam perquiſitionis ac inuentionis; quòd ſi ita eſt, non ſatis intelligo cur prædicata eſſentialia, atque adeo ſpecies de indiuiduis inquiri non poſſint. Et quod poſtremo loco dicebant, nempe dum quærimus rerum eſſentias, nos totos eſſe debere in inueſtigandis ijs, quæ prædicantur in quid; intolerabile prorſus, tametſi nanque id inficiari non liceat, diſſimulandum tamen non eſt, dum rei natura perquiritur, non tam fieri perquiſitionem illius prædicati, quod dicitur de pluribus in quid per modum nominis ſubſtantiui, cuiuſmodi eſt genus, quàm de omnibus ijs, quæ ad rei eſſentiam pertinent, quæque prædicata eſſentialia dicuntur.

Tanquam adæquata problematum enumeratio recipitur.

Rectius alij propterea dixerunt enumerationem problematum, atque prædicatorum eſſe commendatione digniſſimam, nec Ariſtotelem in ea tradenda defeciſſe; tametſi nanque fatendum ſit nobis differentiam, & ſpeciem inter prædicata dialectica recenſeri; non propterea tamen Philoſophus in notam reprahenſionis incurrit, eoquòd huiuſmodi prædicata omiſerit; enimverò etſi illa non expreſſerit, id tantum fecit, quoniam optimè nouerat accipiendo definitionem, & genus amplâ quadam uſurpatione differentiam, ſpeciemque comprehendi, adeo ut hæc duo prædicata ſilentio prætierit, quia non ignorabat ad definitionē, & genus poſſe reuocari, ut ob id ipſe nos admonuerit differentiam generis cum eodem ordinandam eſſe, ſimulque coniungi. Hinc

1. Top. c. 3. & c. 7.

tradens

tradens loca ad inquirendum rerum genus, eadem ſimul ad inquirendam ſpeciem tradere peropportunum duxit. Hinc quoque palam & apertum ſuperiorea difficultates nullius eſse roboris, & quo pacto ipſis liceat occurrere.

Extrema quæ in problemate inuoluūtur.

Cum autem de dialectico problemate fiat ſermo, non ignorandum in eo duo extrema inuolui, ex quibus efformandus eſt ſyllogiſmus, quem dicimus opinatiuum, & in eodem problemate concluſionem per modum interrogationis contineri, quam ua deinde per modum enunciationis inferendam, ut idcirco non immeritò dixeris reſolutionem problematis, vel affirmantem, vel negantem ſyllogiſmi concluſionem eſse. Vt ſi problema fuerit, *an mundus ſit ab æterno, vel non;* concluſio quidem erit, *mundus eſt ab æterno:* aut *mundus non eſt ab æterno*, prout ſcilicet vel affirmans, vel negans per medium fuerit deducta concluſio. Medium enim præter illa duo extrema commemorata recognoſcendum in re propoſita, & in huius inquiſitione plurimum deſudandum, ut ex eo cum extremis prædictis efformentur ſyllogiſmi præmiſsæ, quarum vi deducatur concluſio, huiuſmodi autem medium à Dialecticis vocari ſolet *Argumentum*, ad cuius inquiſitionem ac inuentionem aſſignantur ea, quæ *Loca* dicuntur, quæ nil aliud ſunt, quàm *ſedes, & promptuaria quædam, ex quibus argumenta ſumere datum eſt*. Problema ſiquidem eſt materia topici ſyllogiſmi, eòquòd concluſionem contineat, cum autem ſyllogiſmus ex tribus terminis conſtare debeat, præter duos terminos, medium etiam continere debet, vi cuius deducatur concluſio; pro huiuſmodi autem medij inuentione aſſignantur loca prædicta, ex quibus tanquam ex promptuarijs media ad oſtendendam concluſionem depromuntur; locus enim topicus definitur hoc modo. *Locus topicus eſt ſedes argumenti; vel id ex quo ad propoſitam quæſtionem conueniens elicitur argumentum*, ubi Argumenti nomine intelligitur medium topicum, ſiue probabile, ut paulo antea dictum fuit, quoniam in huiuſmodi locis quædam reponuntur Maximæ, & uniuerſales propoſitiones, tantæ dignitatis, ut ab omnibus concedantur in quibus aliæ propoſitiones virtute continentur, & vim inferendi concluſionem accipiunt, non ſecus ac naturalis locus virtutem conſeruatricem locati habere dicitur.

Medium ſiue argumentum.

Problema eſt materia topici ſyllogiſmi.

Locus topicus quid.

Solet porrò locus diuidi in *Locum Maximam*, & *locum Differentiam maximæ*; Maximæ autem deſeruiunt, ad confirmandum intentum, & ſunt quædam principia generalia vera, atque nota; eſt enim Maxima nil aliud, quàm *propoſitio illa uniuerſalis, qua nulla eſt prior, & notior in illo genere, ſed ex terminis nota, ipſique multæ argumentationes innituntur*. Vt ſi pro medio utamur definitione aliqua, aut genere, alioue prædicato eſsentiali; hæc deſeruiunt principia *Quicquid conuenit definitioni, aut generi, aut cuilibet prædicato eſſentiali; conuenit etiam definito, aut ſpeciebus, aut cuiuis ſubiecto participanti tale prædicatum*. Et ex aduerſo, *quòd non conuenit definitioni, neque conuenit definito. Item de quocunque dicitur definitio, dicitur etiam definitum. De quocunque prædicatur ſpecies, prædicatur etiam & genus*. His autem innituntur argumentationes huiuſmodi; *animal rationale eſt ſubſtantia; ergo homo eſt ſubſtantia; animal eſt viuens; ergo homo eſt viuens, &c.* item; *homo eſt habens in ſe principium ſentiendi; ergo homo eſt animal; Socrates eſt homo; ergo eſt animal*. Locus autem Differentia maximæ ſunt illi termini, quibus Maximæ differunt inter ſè, & ex quibus conficiuntur; ita quidem *definitio, & definitum; genus, & ſpecies* dicuntur *loci Differentiæ maximæ*, per quos terminos Maximæ inuicem diſtinguntur; idcirco prima dicitur eſse in Loco à definitione, ad definitum; altera verò à ſpecie ad genus.

Locus maximæ, & Locus differentia maximæ.

Maxima quid.

Locus differentia maximæ explicatur.

In huiuſmodi Maximis duo termini reperiuntur, quorum unus dicitur *inferens*, & eſt, qui ſolùm in antecedenti ponitur, non autem in conſequenti; alter dicitur *illatus*, qui conſequens ingreditur. Ita quidem in ſuperioribus exemplis, termini inferentes ſunt *definitio, & genus*, termini autem illati ſunt *genus, & ſpecies*, nam *animal rationale* eſt inferens, *homo* autem eſt illatus; *animal* eſt inferens; homo autem eſt illatus; loquendo de duobus prioribus exemplis; eodem modo de cæteris ratiocinandum. Terminus qui tam in antecedenti, quàm in conſequenti ponitur, communicans terminus appellatur. At verò locus Differentia maximæ ſuam non deſumit denominationem, niſi à terminis inferente, & illato; ab inferente ut à termino *à quo*, ab illato ut à termino *ad quem*; idcirco dici ſolet Locus *à definitione ad definitum; à ſpecie ad genus*, quando verò huiuſmodi termini diuerſo modo denominantur, diuerſiſque nominibus appellantur, ad denotandum terminum *inferentem*, utimur ablatiuo, ad ſignificandum *illatum*, accuſatiuo, ut ex ſuprapoſitis exemplis liquet. Quando verò iiſdem denominantur nominibus, ambo per ablatiuum caſum ſignificamus, & quidem in numero plurali; non enim dicitur locus ab oppoſito, à repugnanti; ſed ab oppoſitis, à repugnantibus &c.

In maximis duo termini reperiuntur inferens, & illatus.

Inferens quid.

Illatus quid.

Terminus communicans quid.

Locus differentia maximæ unde nam denominationem ſumat.

Locus autem Differentia maximæ, primâ ſui diuiſione triplex eſſe perhibetur, videlicet *Intrinſecus, Extrinſecus, & Medius;* ex his porrò quilibet ulterius alijs diuiſionibus diuiditur, de quibus in Inſtitutionibus diſputatum fuit; at ex his diuiſionibus habentur diuiſiones loci maximæ, proptereaquòd Maximæ diuiduntur iuxta varias habitudines, quas habent inter ſe termini, ut alia eſt inter definitionem, & definitum habitudo, & alia inter ſpeciem, & genus, & pro varia iſtarum habitudinum diuiſione, variæ formantur Maximæ.

Locus differentia maximæ quomodo primo diuidatur.

Varia maximarum diuiſio pro varietate habitudinum, quas termini habent.

Primò quidem occurrunt loci, qui dicuntur intrinſeci. *Locus intrinſecus* contingit, quando argumenta ſumuntur ab ijs, quæ ad rei ſubſtantiam, ſiue eſſentiam pertinent (hoc enim loco ſubſtantia non ſumitur pro ſubſtantiæ categoria, ſed pro quidditate, & eſſentia, quo pacto etiam accidentibus competit ſubſtantiæ nomine nuncupari) vel ſubſtantiam ipſam comitantur. Hic propterea locus in duplici diſcrimine eſt, vel ſcilicet à ſubſtantia, vel à comitantibus ſubſtantiam.

Loci intrinſeci.

Locus intrinſecus quid.

Subſtantia quomodo in præſentia ſumatur.

Locus à ſubſtantia eſt, quando argumentum ſumitur ab ijs, quæ pertinent ad eſſentiam, conuertſu tamen, ſeu reciprocè ſe inferunt, cuiuſmodi eſt *Locus à definitione ad definitum*, definitionis nomine intelligendo non ſolum propriè dictam definitionem, ſed etiam deſcriptionem, & nominis interpretationem.

Locus intrinſecus in duplici diſcrimine eſt.

Locus à ſubſtantia.

De loco à Definitione ad definitum, à Deſcriptione ad deſcriptum, &c.

Locus porrò à definitione ad definitum eſt habitudo quædam identitatis, ſeu mutuæ conuertibilitatis ipſorum. Ab hoc loco quatuor ſunt Maximæ, quibus argumentandi quatuor innituntur modi. Ex hiſce Maximis duæ ſunt affirmatiuæ, duæ verò negatiuæ. Prima eſt affirmatiua. *De quocunque prædicatur definitio, prædicatur etiam definitum;* ut

Locus à definitione ad definitum quid.

Prima Maxima, quæ eſt affirmatiua.

Socra-

Socrates eſt animal rationale, ergo eſt homo. Secunda itidem affirmatiua eſt. *Quicquid prædicatur de definitione, prædicatur etiam de definito, ut animal rationale eſt mobile; ergo homo eſt mobilis.* Tertia eſt negatiua, *A quocunque remouetur definitio, remouetur etiam definitum, ut equus non eſt animal rationale; ergo equus non eſt homo.* Quarta itidem negatiua, *Quicquid remouetur à definitione, remouetur etiam à definito, ut animal rationale non eſt lapis; ergo homo non eſt lapis.* Ex his autem quatuor modis argumentandi, duo ſunt ex parte ſubiecti quæſtionis, duo ex parte prædicati, ut ſi proponatur quæſtio, *An iuſtitia ſit virtus?* Primò probari poteſt affirmatiuè ex parte ſubiecti definitionem iuſtitiæ conſtituendo, & hunc in modum argumentando. *Habitus tribuens unicuique ſuum, eſt virtus; ergo iuſtitia eſt virtus. Nam quicquid prædicatur affirmatiuè de definitione, affirmatur de definito.* Modus alter eſt negativus adhuc ex parte ſubiecti. *Habitus tribuens cuicunque ſuum, non eſt temperantia; ergo iuſtitia non eſt temperantia. Nam quicquid negatur de definitione, negatur de definito.* Alij duo modi ſunt ex parte definitionis prædicati, alter affirmativus, hoc modo; *Iuſtitia eſt habitus benè afficiens potentiam ad operandum rationem rectam; ergo iuſtitia eſt virtus. Nam de quo affirmatur definitio, affirmatur definitum.* Alter negativus, ut *Iuſtitia non eſt virtus moderatrix paſſionum circa delectabilia corporis ſecundum ſenſum tactûs in uſu cibi, & potus, & Venereorum; ergo iuſtitia non eſt temperantia. Nam à quo negatur definitio, negatur etiam definitum.* Eadem porrò dicenda ſunt de deſcriptione, & deſcripto; de interpretatione, & interpretato, ſeu de notatione, & notato.

Secunda Maxima, quæ eſt affirmatiua. Tertia Maxima, quæ eſt negatiua. Quarta Maxima, quæ eſt negatiua. Quatuor modi argumentandi. Primus modus affirmativus. Secundus modus negativus. Tertius modus affirmativus. Quartus modus negativus.

Quoniam autem definitio, ac definitum, conuerſim, reciprocèque dicuntur; aliæ quatuor Maximæ formari poſſunt à definito ad definitionem, dicendo. *De quocunque prædicatur definitum, prædicatur definitio &c.* adeò ut definitum ſit *inferens*, definitio autem *quod infertur*. Non eſt autem cur in hoc amplius immoremur, ita ut proſequamur locum à definito ad definitionem, & quæramus definitum ad confirmandam definitionem, non ſecus ac definitionem ad confirmandum definitum quærere ſolemus; rarò ſiquidem ex definito definitionem probamus. Eadem tamen pronunciata, de definito tradi commode poſſunt, quæ de definitione tradita ſunt, ſolùm nomine definitionis in definiti nomen mutato. Propter hanc reciprocationem ſimiles quoque Maximas licet conficere à differentia ſpecifica ad ſpeciem; & à proprio ad ſubiectum, & viciſſim factâ ſolùm nominum commutatione, ut nuper de loco à definito, ad definitionem agens, dicebam. Ad hos itaque locos deſcriptos, alij reducuntur, quia idem eſt argumentandi modus. Sub loco, itaque à definitione eſt locus à differentia &c.

A definito ad definitionẽ. Quatuor Maximæ ſtatuuntur &c. Quare nõ immorandum in explicatione loci à definito.

Locus à deſciptione ſimilis eſt ſuperiori à definitione, & eadem utriuſque tractatio, eademque communia pronunciata, mutato duntaxat nomine definitionis in nomen deſcriptionis, & rei, quæ definitur in rei, quæ per definitionem explicatur Hic locus alicuius eſt uſus; quando enim ad locum definitionis aditus non patet, deſcriptionis locus præſidio nobis eſt, adeo ut defectu illius hic nobis ſuppetat adeũdus. Vt igitur à definitione ad definitum: ſic à deſcriptione ad rem deſcriptam poſſumus argumentari. Hinc deſumes argumentum ad ſuadendum perdiſcendam eſſe moralem Philoſophiam, nempe quòd ſit vitæ Dux, Veritatis indagatrix, expultrixque vitiorum; quòd ſit illa, ſine qua hominum vita eſſe non poſſet.

Locus à deſcriptione ad deſcriptũ. Huius loci quando uſus.

Ad locum hunc reuocatur locus proprietatis. Non traditur autem locus rei deſcriptæ ad confirmandam ex ipſa deſcripta re deſcriptionem, ob cauſam non abſimilem ei, quam nuper attulimus pro omiſſione loci à definito.

Locus rei deſcriptæ non traditur, & quare.

Locus etiam notationis quam maximè ſuperioribus affinis eſt. Notatio ſiquidem eſt nominis ab alio nomine *etymologia*, ſeu *deriuatio*. Gemina autem eſſe poteſt, prout nomen in duplici diſcrimine eſt, unum enim proprium, alterum commune. Exemplum primi ſit *Ieſus*, nomen, quod Saluatorem ſignificat; non mirum igitur ſi ſalvum populum à peccatis faciat. Exemplum ſecundi ſit, *Conſul* nomen, quod à conſulendo dicitur, *Rex* à regendo, *Patronus* à patrocinio, *Philoſophus* à ſapientiæ ſtudio, *Monachus* à ſolitudine, *Chriſtianus* à Chriſto, & alia innumera. Notationis uſus infirmus admodum eſt, niſi notatio verbi conueniat rei, atque ita conueniat, ut cum ea recurrat; qualis eſt notatio *viraginis*, ita dictæ quia de viro ſumpta eſt. Ex notatione autem nominum ſingularium, ac propriorum perpauca, & ea quidem exigui roboris ducuntur argumenta, niſi fuerint diuinitus impoſita, adeo ut plerunque nihil inde concludatur; plus autem virium locus hic ex notatione nominum communium, quàm propriorum habet; eo quòd communia vocabula frequenter ex aliqua proprietate, peculiarive conditione rerum, quibus ſunt impoſita, deducuntur, cuiuſmodi ſunt proximè relata, *Conſul* à conſulendo, *Rex* à regendo, &c.

Locus notationis. Notatio quid. Plus virium hic locus habet ex nominibus communibus quã proprijs.

Ad hunc locum reuocatur locus tranſumptionis ad euidentius nomen, ex quo clariora vocabula eruimus, ut exponamus ea, quæ minùs nota ſunt; ut ſi enſem exponas gladium; ſi Philoſophum, ſapientem; ſi tellurem, aridam terram.

Locus Tranſumptionis ad ſuperiorẽ reuocatur

Ad harum autem de loco à definitione &c. Maximarum veritatem duo requiruntur. Primum, ut termini non ſupponant materialiter, aut ſimpliciter, ſed formaliter, & abſolutè, vel perſonaliter; hinc non ſequitur, *animal rationis particeps eſt oratio; ergo homo eſt oratio: animal rationis particeps eſt definitio; ergo homo eſt definitio*, quoniam ſuppoſitio terminorum eſt materialis. Secundum requiritur, ut non accipiantur propoſitiones, in quibus mentis interior actus inuoluitur; hinc non ſequitur, *ſcio Socratem eſſe hominem; ergo ſcio Socratem conſtare ex per ſe actu, & per ſe potentia.* Amplius requiritur, ut hi modi accipiantur in propoſitionibus *de ineſſe*; non verò in illis, quæ *modalibus* forſan æquipollent, ut *demonſtrabile eſt hominem eſſe admiratiuum; ergo demonſtrabile eſt animal rationis particeps eſſe admiratiuum*; hoc enim illatum eſt falſum, quoniam animal rationale eſſe admirativum, eſt principium immediatum.

Ad prædictarum maximarum veritatem duo requiruntur.

Cæterum locus à definitione talis eſt, ut ex eo non ſolùm deduci poſſit argumentum probabile, ſed etiam demonſtrativum. Propterea dicendum hunc locum, tunc inſeruire topico ſyllogiſmo, quando, vel non probè conſtat eſſe veram, ac propriam rei definitionem, vel deſcriptionem eius loco ſumptam; vel non conſtat concluſionis prædicatum conuenire definitioni ſubiecti, vel definitionem prædicati concluſionis ſubiecto eiuſdem conuenire; quod proportione pariter intelligendum de alijs locis topicis, à quibus neceſſaria &c. deducuntur argumenta.

Locus à definitione ad definitum nõ ſolùm eſt topicus, ſed etiam demonſtratiuus.

Locus à comitantibus ſubſtantiam ab illis deſumitur terminis, qui non reciprocè idem important; ſed unus in alio quidem includitur aliquo modo *eſſendi* in. Octo autem eſſe perhibentur; nimirum *A toto, A parte, A cauſa, Ab effectu, A Generatione, A corruptione, Ab uſibus, & A communiter accidentibus,*

Locus à comitantibus ſubſtantiam.

Dice-

Digitized by Google

Dicetur autem *aliquo modo eſſendi in*, nam *pars* eſt in *toto*, & *totum* dicitur eſſe in *parte*; *effectus* etiam dicitur eſſe in *cauſa*, proindeque duo ſumuntur loca à cauſa, & ab effectu: *generatio* dicitur eſſe in *re genita*, quoniam eſt via tendens in formam, & corruptio unius eſt alterius generatio; *uſus* etiam dicitur *finis rei*; & *res* eſt in ſuo *fine*, communiter tandem *accidentia* in ſuo *ſubiecto* ſunt.

Totum ſumitur multifariam.

Quot autem modis dicitur totum, ut hinc exordiar, totidem dicitur etiam pars, enimverò ſe mutuò reſpiciunt; unde locus à toto, & à parte, iuxta diuiſionem totius, & partis diuiditur. Totum porrò multiplex eſt, videlicet *uniuerſale*, *integrale*, *quantitativum*, *in modo*, ſiue *modale*, *in loco*, ſiue *locale*, & in *tempore*, ſiue *temporaneum*, pars autem totidem etiam modis diuiditur.

Totum uniuerſale, integrale, quãtitativum, modale, locale, tẽporaneũ.

De Toto uniuerſali.

Totum uniuerſale quid.

Totum uniuerſale eſt omne ſuperius reſpectu inferiorum, & magis commune comparatione minus communis in recta categoriæ linea, ut *animal reſpectu hominis, leonis &c. homo, reſpectu indiuiduorũ*, & huius totius pars eſt inferius, minuſque commune, diciturq; ſubiecta pars. A toto uniuerſali ad ſubiectã partem, licet quatuor modis arguere. Primus ex parte ſubiecti affirmativus à toto ad ſingulas partes diſiunctim. Vt elementum eſt graue; ergo vel ignis, vel aer, vel aqua, vel terra eſt gravis. Maxima eſt. *Quod de toto uniuerſali affirmatur, de aliqua eius parte affirmabitur*. Secundus ex parte prædicati etiam affirmativus à toto ad partes diſiunctim. Vt dare operam ſtudiis eſt bonum ergo vel utile, vel honeſtum, vel delectabile. Maxima. *De quo totum uniuerſale affirmatur, aliqua eius pars affirmabitur*. Tertius ex parte ſubiecti negativus à toto ad partes etiam diſiunctim, ut animal non eſt rationis expers, ergo vel homo, vel brutum non eſt expers rationis, Maxima. *Quod negatur de toto, negatur de aliqua parte*. Quartus itidem negativus ex parte prædicati à toto ad ſingulas, aut omnes partes copulatim, ut *ſtudia contemnere non eſt bonum; ergo nec utile, nec honeſtum, nec delectabile*. Deſtructiuè hoc eſt à negatione ſuperioris ad negationem inferioris valet conſequentia, eſt autem Maxima. *A quocunque remouetur totum uniuerſale, quælibet eius pars remouetur*; proinde licet argumentari; *non eſt animal; ergo nec homo, nec leo, nec equus*, &c. quoniam ſuperius in inferiori eſſentialiter inuoluitur; hinc enim fit, ut ubi non eſt ſuperius, nec etiam inferius eſſe queat; quando tamen ſuperius ex parte prædicati ſe teneat, alioquin ſi munere ſubiecti fungitur, non quicquid remouetur à toto uniuerſali, ab omnibus eius partibus remoueatur oportet, niſi in propoſitionibus negatiuis ad primum, & ſecundum modum dicendi per ſe pertinentibus, *ut virtus non eſt vitium; ergo nec iuſtitia eſt vitium, nec temperantia, nec fortitudo* &c. item *animal non eſt lapis; ergo nec homo eſt lapis, nec leo, nec equus &c.* at in alijs propoſitionibus non ab omnibus partibus ſubiectis, ſed ab illis duntaxat ſub diſiunctione ſumptis remouetur; hæc tantummodo regula generalis eſt toto ſe tenente ex parte prædicati; alioquin limitationibus eſt opus, nam ſi rectè concludatur, id materiæ, non formæ ratione contingit. A toto uniuerſali ad ſubiectam partem non licet affirmatiuè, niſi in propoſitionibus per ſe, argumentari, ſiue uniuerſale ſe teneat ex parte ſubiecti, ſeu prædicati; in alijs verò nonniſi diſiunctim, *ut animal eſt ſenſitivum. ergo homo eſt ſenſitivus, & leo, & equus, &c. animal currit, ergo vel homo currit, vel leo, vel equus &c.* Si nanque genus de aliquo prędicetur, neceſſe eſt ſpeciem aliquam de eodem prædicari, cum non poſſit genus ab eo participari niſi intermediâ ſpecie.

Primus modus affirmativus. **Maxima.** **Secundus modus affirmativus.** **Maxima.** **Tertius modus negativus.** **Maxima.** **Quartus modus negativus.** **Maxima.**

A ſubiecta parte ad totum uniuerſale totidẽ modis licet argumentari. quot à toto ad partes.

A ſubiecta parte ad totum uniuerſale totidem etiam modis non deſtructiuè, ſed conſtructiuè, vel ſi mauis affirmatiuè licet argumentari, ſiue inferius, ſubiecti, ſiue prędicati locum obtineat. Hinc duę Maximę. *Quicquid prædicatur de inferiori, prædicatur de ſuperiori*, ut homo currit; ergo animal currit; *De quo prædicatur inferius, prædicatur etiam ſuperius, ut Socrates eſt homo; ergo Socrates eſt animal*.

Superius enim in inferiori neceſſariò includitur, adeo ut inferius, ſine ſuperiori eſſe non poſſit; at verò ſuperius poteſt ſine aliquo eſſe inferiori, quanuis ſine omni eſſe nequeat; mala enim hęc eſt conſecutio *non eſt homo; ergo non eſt animal*; nam etſi animal non ſit ratione hominis, ratione tamen aliarum ſpecierum eſſe poteſt.

Prima difficultas.

Quia tamen conceditur hęc conſequentia *eſt ens; ergo eſt Deus*, quanuis affirmatiua ſit à ſuperiori ab inferius; propterea conturbabantur aliqui, eo uſque ut crederent traditam regulam veritati minimè conſentaneum eſſe.

Quorundam reſponſio.

Sunt, qui putant conſecutionem illam admittendam per locum ab effectu ad cauſam, quia Deus eſt omnis entis creati cauſa.

Refellitur

Mala tamen ſolutio, non enim idem eſt ens, & ens creatum; nam ens commune quidem uniuocè Deo, & creaturis, nec dicit eſſe creatum, nec increatum, ſed importat conceptum imperfectâ tamen pręciſione pręciſum ab utroque, ſecus ens creatum, reſpectu cuius Deus dicitur cauſa, non autem comparatione entis ſimpliciter, alioquin Deus foret cauſa ſui, cum quicquid conuenit ſuperiori, ut in præſentia, *effectum eſſe*, inferiori conueniat etiam oportet. Rectius igitur adnotatum ab alijs fuit conſecutionem illam tenere non formæ, ſed duntaxat materiæ gratia; nam ſi datur ens, oportet illud dari ratione alicuius inferioris, hoc autem vel eſt Deus, vel aliquid creatum, quod ſine Deo eſſe non poteſt; alterutrum porrò dicatur dato ente, neceſſe eſt dari Deum.

Vera ſolutio.

Secunda difficultas Solutio.

Deinde valet hęc conſequentia *eſt numerus; ergo eſt binarius*, quanuis affirmatiua à ſuperiori ad inferius; Hoc tamen nihil eſt, quoniam huiuſmodi conſequentia tenet per locum à toto integrali mox explicandum.

Tenia difficultas.

Eſt etiam difficultas de regula, quâ dictum fuit ab inferiori ad ſuperius poſſe affirmatiuè concludi, nam hæc eſt conſequentia non admittenda, *paries incipit eſſe albus; ergo incipit eſſe coloratus*; ſi nanque fuit prius alio colore affectus, haud benè dicetur *nunc incipit eſſe albus*, & nihilominus affirmatiuè arguitur at inferiori ad ſuperius.

Solutio.

Aliorum ſolutione prætermiſsâ, nempe quòd illæ ſint propoſitiones virtute negatiuæ; reſpondendum *album*, & *coloratum* ſe habere ut inferius, & ſuperius, & ideo poſſe affirmatiuè argui, *eſt album; ergo eſt coloratum*, non tamen *ab incipiente ad incipiens*, & ex hoc capite rectè quidem arguitur, nimirum affirmatiuè ab inferiori ad ſuperius; aliunde porrò mala redditur illa conſecutio, videlicet ex parte connotati, nam *incipit*, *dicit* in re propoſita nouam denominationem, & connotat non eſſe antecedens ipſius; proinde paries alioquin niger, dici poteſt, quòd incipiat albus fieri, non tamen coloratus, eo quòd ſupponitur non albus, ſed non ſupponitur non coloratus, ſic enim ab alio colore prius denominabatur.

De

De toto integrali.

Totum integrale quid.

TOtum integrale eſt corpus conſtans partibus quantitatem habentibus, ut domus reſpectu fundamenti, & reliquarum partium huiuſmodi; & animal reſpectu capitis, pectoris, ventris, &c. aut aliquid huic corpori ſimile, cuiuſmodi eſt totum phyſicum comparatione partium eſſentialium. Partes autem integrantes ſunt in duplici differentia, quædam enim ſunt principes, & neceſſariæ, quædam non neceſſariæ ſunt. Partes neceſſariæ dicuntur, ſine quibus totum conſiſtere nequit, ut paries, tectum reſpectu domus; caput, cor, pectus reſpectu animalis; aliæ minus principes, & non neceſſariæ dicuntur, ſine quibus totum poteſt conſiſtere, ut feneſtra in domo, digitus, naſus, aures, in animali. Locus à toto integrali ad partem, & à parte ad hoc totum *eſt habitudo ipſorum*; & à toto ad partes principes, conſequentia tenet affirmatiuè, arguendo per propoſitionem de *eſt* ſecundo adiacente, ad *eſt* ſecundum adiacens, vel de prædicatis neceſſariò conſequentibus *eſt* ſecundum adiacens, non autem in prædicatis reliquis. *Vt eſt domus; ergo eſt paries; ergo eſt tectum, &c. eſt animal; ergo eſt pectus, cor,* & ſimiles partes principes, ac neceſſariæ. Maxima eſt. *Poſito toto integrali, ponitur quælibet eius pars princeps, ac neceſſaria;* pars autem minus princeps non neceſſariò ponitur. Tenet etiam conſequentia *domus eſt aliquid; ergo paries eſt aliquid; tectum eſt aliquid; &c.* quoniam particula *aliquid* utpote tranſcendens, conſecutionem habet ad *eſt* ſecundum adiacens: non admittenda tamen conſequentia *domus valet mille; ergo paries valet mille*, quoniam particula *mille* non tranſcendit &c.

Partes principes, ac neceſſariæ.

Partes minus principes, & non neceſſariæ.

Locus à toto integrali.

Prima maxima.

Sunt qui putant non poſſe negatiuè argui, *non eſt domus; ergo non eſt paries*. Sed ineptè, ſi abſolutè loquantur, nam aliquo modo, nempe diſiunctim, licet arguere à totius negatione ad negationem partium, ut *non eſt domus: ergo vel non eſt paries vel non eſt fundamentum, vel non eſt tectum, vel deeſt aliqua alia pars neceſſaria*. A partibus ad totum ſunt alij duo modi argumentandi; alter affirmatiuus ab omnibus partibus unitis neceſſarijs ad totum, ut *ſunt paries, tectum & fundamentum inter ſe unita; ergo eſt domus; item eſt cor, eſt pectus, ſunt inteſtina, & reliquæ partes neceſſariæ ſimul omnes unitæ: ergo eſt animal*. Maxima. *Poſitis omnibus partibus neceſſarijs, ſimul unitis, ponitur totum*. Alter modus eſt negatiuus, nimirum à negatione unius partis principis, ac neceſſariæ ad negationem totius, ut *non eſt fundamentum ergo non eſt domus*. Maxima. *Ablatâ unâ parte neceſſaria, aufertur totum*. Non tamen ſequitur *paries non valet mille; ergo neque domus*.

Tenet etiam cõſequentia negatiuè diſiũctim.

A partibus ad totum licet arguere.

Duplex modus argumentãdi affirmatiuus unus, & negatiuus alter.

Prima maxima.

Modus negatiuus.

Secunda maxima.

De Toto in quantitate.

Totum in quãtitate.

Pars in quãtitate.

A toto in quantitate ad partes licet arguere affirmatiuè, & negatiuè.

Primus modus affirmatiuus.

TOtum in quantitate dicitur terminus communis cum ſigno uniuerſali, ut *omne animal, nullum animal, omnis homo, nullus lapis*. Pars autem in quantitate eſt ille terminus cum ſigno in particulari, ut *aliquod animal, aliquis homo*, vel inferiora contenta ſub illo communi termino.

Hinc multiplex trahitur argumentum, & quidem à toto in quantitate, ad partes tenet conſequentia tam affirmatiuè, quam negatiuè, ſiue ſit ſubiectum, ſiue prædicatum, quoniam hoc totũ pro omnibus, & ſingulis inferioribus diſtribuit. Primus modus eſt ex parte ſubiecti affirmatiuus à toto ad ſingulas partes, *ut omne animal habet ſenſum; ergo concha habet ſenſum, & ſpongia habet ſenſum*, & ſic de reliquis. Maxima, *Quod de toto in quãtitate affirmatur, de omnibus, & ſingulis partibus affirmabitur*. Secũdus ex parte prædicati affirmatiuus à toto ad ſingulas partes, ut *homo habet omnem ſenſum; ergo habet viſum*. Maxima. *De quo affirmatur totum uniuerſale in quantitate, affirmantur ſingulæ partes*. Tertius negatiuus ex parte ſubiecti à toto uniuerſali ad ſingulas eius partes, *ut nullum animal eſt ſenſu deſtitutum; ergo Leo non eſt ſenſu deſtitutus*. Maxima *Quod de toto uniuerſali in quantitate negatur, de ſingulis quoque partibus negabitur*. Quartus ex parte prędicati negatiuus à toto ad ſingulas partes; ut *Lapis nullum habet ſenſum; ergo non habet viſum*. Maxima. *A quo totum remouetur uniuerſale in quantitate, & ſingulæ partes eius remoueantur oportet*.

Maxima.

Secundus modus affirmatiuus.

Maxima.

Tertius modus negatiuus.

Maxima.

Quartus modus negatiuus.

Maxima.

Difficultas eſt, quia non valet: *omnes Apoſtoli Dei ſunt duodecim; ergo Paulus eſt duodecim*. Amplius *omne animal fuit in Arca Noe; ergo Bucephalus fuit in Arca Noe*.

Difficultates.

Reſpondendum deſcenſum, ſub communi termino vel illationem conſequentiæ à toto in quantitate fieri debere iuxta ſuppoſitionem illius termini in tali propoſitione; at verò dicendo *omnes Apoſtoli Dei ſunt duodecim*, terminus *Apoſtoli* Supponit collectiuè; illatio proinde fieri debet ad partes ſimul acceptas. Amplius dicendo *omne animal fuit in Arca Noe*, terminus *animal* ſupponit diſtributiuè pro generibus ſingulorum: propterea deſcenſus iuxta huiuſmodi ſuppoſitionem fieri debet.

Solutio.

A partibus etiam ad huiuſmodi totum, optima fit conſecutio; quatuor autem ſunt argumentandi modi. Primus affirmatiuus ex parte ſubiecti ab omnibus partibus cumulatim acceptis ad totum, ut *terra eſt corpus ſimplex, aqua eſt corpus ſimplex, aer eſt corpus ſimplex, ignis eſt corpus ſimplex; ergo omne elementum eſt corpus ſimplex*, vel *Socrates currit, Plato currit, & ſic de reliquis; ergo omnis homo currit*. Maxima; *Quod de omnibus partibus prædicatur, etiam de ipſo uniuerſali in quantitate prædicabitur*. Secundus ex parte prædicati affirmatiuus ab omnibus etiam partibus ad totum licet arguere, ut *homo habet viſum, auditum, olfactum, & tactum; ergo habet omnem ſenſum externum*. Maxima. *De quo omnes partes affirmantur & ipſum totum uniuerſale in quantitate affirmabitur*. Tertius ex parte ſubiecti negatiuus ab omnibus partibus ad totum uniuerſale in quantitate, copulatim tenet conſequentia, ut *homo non eſt corpus ſimplex, brutum non eſt corpus ſimplex*; & ſic de reliquis animalibus: *ergo nullum animal eſt corpus ſimplex*. Maxima. *Quod negatur de omnibus partibus ſimul ſumptis, de toto in quantitate negabitur*. Quartus ex parte prædicati ab omnibus partibus ad totum negatiuè, bona eſt conſequentia: ut *lapis non conſtat anima vegetatiua, nec ſenſitiua, nec rationali: ergo nullâ animâ conſtat*. Maxima. *De quo omnes partes negantur, & ſimul totum negabitur*.

A partibus ad huiuſmodi totum valet argumentatio.

Quatuor argumentandi modi.

Primus modus affirmatiuus.

Maxima.

Secundus modus affirmatiuus.

Maxima.

Tertius modus negatiuus

Maxima.

Quartus modus negatiuus.

Maxima.

Datur etiam totum particulare, ut *aliquod animal, aliquis homo &c.* & in hoc etiam ſunt ſimiles argumentationis modi.

Totum particulare.

De Toto in modo.

TOtum in modo eſt communis terminus abſque aliqua determinatione ſumptus, ut *Homo, Grammaticus, Philoſophus, Leo, &c.* Pars in modo eſt terminus communis cum aliqua determinatione ſumptus, ut *homo doctus*; *homo* dicitur *totum*, quoniam ad plura ſe extendit, quàm modificatus per doctum;

Totum in modo.

ita

Digitized by Google

Quid differat inter totum uniuerſale, & totum in modo.

ita ſit ut totum uniuerſale à toto in modo diſtinguatur, quoniam illud reſpicit inferiora eſſentialia, hoc autem inferiora accidentalia; ut homo quatenus totum uniuerſale reſpicit Socratem, Platonem, &c. abſtrahendo ab accidentibus; reſpicit enim illos, duntaxat ut homines ſunt; homo autem ut totum in modo, inferiora reſpicit, quatenus determinata, & diſtincta per aliquas accidentarias denominationes, ut *hominem doctum, album, nigrum, &c.*

Modus argumentandi eſt à toto, & à partibus. Primus modus affirmatiuus. Maxima. Secundus modus affirmatiuus. Maxima. Tertius modus negatiuus. Maxima. Quartus modus negatiuus. Maxima.

Sumitur autem in his argumentum, & à toto, & à parte. Primus modus eſt à toto ex parte ſubiecti affirmatiuus ad partem; ut *omnes homines appetunt ſcire; ergo Socrates appetit ſcire, Plato appetit ſcire,* & ſic de reliquis. Maxima. *Quod de toto in modo uniuerſaliter affirmatur, etiam de parte affirmabitur.* Secundus ex parte prædicati affirmatiuus à toto ad partem, ut *Deus omnia gubernat; ergo etiam animalia bruta.* Maxima. *De quo totum in modo uniuerſaliter affirmatur, etiam pars affirmabitur.* Tertius ex parte ſubiecti negatiuus à toto ad partem, ut *Nullus homo eſt contemnendus; ergo nec pauper contemnendus eſt.* Maxima. *Quod negatur de toto uniuerſaliter, de eius parte quoque negabitur.* Quartò item ex parte prædicati, ut *Deus nullos homines odio habet; ergo nec peccatores odio habet.* Maxima. *De quo totum uniuerſaliter negatur, etiam pars in modo negabitur.*

Adnotatio. Communis termini determinatio. Prima. Secunda. Tertia.

Cautè tamen hæc argumentandi ratio adhibenda; præ oculis enim habere oportet determinationem, quâ communis terminus modificatur, ea ſiquidem triplex perhibetur. Prima dicitur diſtrahens, ſiue alienans, quæ ſuo determinabili repugnat, tollitque rationem ipſius, ut *homo mortuus, marmoreus, pictus, irrationalis, &c.* nam ex his quælibet homini repugnat. Secunda dicitur diminuens, quę nō tollit omninò rationem illius, cui adiungitur, ſed partim diminuit ſignificationem totius, ut *album ſecundum dentes, homo cognitus;* Tertia eſt contrahens, ſiue reſtringens & ea dicitur, quæ nō tollit, nec diminuit ſignificatum communis termini, quinimò ipſum ſupponit, ſolumque facit, ut ſtet pro paucioribus ſuppoſitis; ut *homo doctus, homo albus;* quando igitur reſtrictio contingit diſtrahens, aut diminuens ſignificationem totius, tunc non eſt pars, aut totum in modo, proinde *homo pictus: album ſecundum dentes* non ſunt partes in modo. Ad rectè autem arguendum à toto in modo ad partem, & viciſſim, modus iuxtà tertiam uſurpationem adhiberi debet, proinde mala eſt conſequentia, *Socrates non eſt homo mortuus; ergo non eſt homo; Cadauer non eſt homo; ergo non eſt homo mortuus; Antichriſtus eſt cognitus; ergo Antichriſtus eſt, Aethiops eſt albus ſecundum dentes; ergo eſt albus.* Ad ritè igitur arguendum à toto in modo ad partem ſecundum determinationem contrahentem, opus eſt adhuc ut copula, æquè primò afficiat tam terminum, quàm modum ex parte prædicati, & utriuſque ratione per copulam ſubiecto tribuatur, proinde non ſequitur *Socrates fit homo ſapiens; ergo fit homo;* quandoquidem dictio *fit* non *hominem*, ſed *ſapientem* afficit. His autem diligenter animaduerſis argumentatio à toto in modo ad partem tuutò poteſt adhiberi; & primò quidem negatiuè tam ex parte ſubiecti, quàm prædicati, ut *Socrates non eſt lapis; ergo non eſt lapis albus; homo non eſt lapis; ergo homo albus non eſt lapis,* non tamen adhiberi poteſt affirmatiuè, ut *Socrates eſt homo; ergo eſt homo doctus; homo currit; ergo homo doctus currit.* Admitti tamen hæc argumentandi ratio poteſt, quantum ad ea prædicata, quæ ad primum, & ſecundum dicendi modum pertinent, ut *homo eſt rationalis; ergo homo albus eſt rationalis; item homo eſt riſibilis; ergo homo albus eſt riſibilis.*

A parte in modo ad totum licet argumentari. Maxima. Maxima.

A parte in modo ad totum, licet etiam argumentari ex parte ſubiecti, & prædicati affirmatiuè, & negatiuè; & quidem affirmatiuè, dummodo termini non ſupponant ſimpliciter, ſed perſonaliter, ut *homo doctus currit; ergo homo currit. Socrates eſt homo doctus; ergo eſt homo.* Maxima eſt. *Quod prædicatur de parte in modo, prædicatur etiam de ſuo toto, & de quocunque prædicatur pars in modo, prædicatur & eius totum.* Negatiuè quoque, ut *equus albus non intelligit; ergo equus non intelligit.* Maxima, *quod negatur de parte in modo, negatur etiam de toto.*

Requiritur autem, ut non ſit ſuppoſitio ſimplex, ſed perſonalis; non enim ſequitur, *homo doctus eſt ens per accidens; ergo homo eſt ens per accidens.* Sed benè homo doctus currit; ergo homo currit.

De Toto in Loco, & de Toto in Tempore.

Totum in loco. Pars in loco. Totum in tempore. Pars in tempore. In utroq; toto conſequentia valet tam affirmatiuè, quàm negatiuè. Maxima prima. Secunda. Maxima.

Totum in loco eſt dictio comprehendens per modum aduerbii omnem locum, ut *ubique, nullibi.* Pars totius in loco eſt dictio comprehendens per modum aduerbii aliquem locum, ut *hic, illic.* Similiter Totum in tempore eſt dictio per modum aduerbii comprehendens omne tempus, ut *ſemper, nunquam.* Pars totius in tempore eſt dictio per modum aduerbii ſignificans aliquam temporis partem, ut *hodie, heri, cras, &c.* In utroque toto conſequentia valet ad ſingulas partes, tam affirmatiuè, quàm negatiuè? Vt *Deus eſt ubique; ergo Deus eſt hic. Nullibi eſt Chimera; ergo in Italia non eſt Chimera.* Sic etiam in tempore, ut *Deus eſt ſemper; ergo eſt hodie. Nunquam lapides ſentient; ergo nec poſt centum annos ſentient.* Deus nunquam fuit impius, ergo nec hodie eſt impius. Sunt autem Maximæ prima eſt, *Cuicunque conuenit totum in loco, vel in tempore, conuenit etiam pars.* Secunda *a quocunque remouetur totum in loco, vel in tempore, remouetur etiam pars.*

A partibus verò in loco, & in tempore ad totum negatiuè ſemper conſequentia tenet, ut *Rex Hiſpaniarum non eſt hic, ergo non eſt ubique. Cras non curram, ergo non ſemper curram,* cras curram; ergo aliquando curram. *Alexander non eſt hodie; ergo non fuit ſemper.* Maxima. *A quo remouetur pars in loco, vel in tempore, remouetur totum in loco, vel in tempore.*

De Loco à Cauſis.

Locus à cauſa ad effectum plura ſuppeditat argumenta, & quid ſit. Cauſa quid ſit. Quadruplex eſt cauſæ genus efficiens, materialis, formalis, & finalis. Quatuor loca ad cauſa ad effectum, & viciſſim.

Locus à cauſa ad effectum, & ab effectu ad cauſam, eſt habitudo, quam habent inuicem hi termini. *Eſt autem cauſa id, ad cuius eſſe aliud neceſſariam habet conſecutionem;* ut ignis eſt cauſa caloris, quandoquidem hic neceſſariam habet conſecutionem ad ipſum.

Quadruplex autem eſt cauſa, nempè efficiens, materialis, formalis, & finalis; de quarum ſingulis ordine tractanda ſunt loca, & argumentandi modos. Loca autem argumentandi à cauſis magni fieri debent, & meritò inter interna numerantur, ſiquidem cauſæ magnam cum rei natura affinitatem habent, idque vel ex eo facilè deprehenditur, quod in definitionibus contexendi adhibentur; cum autem quatuor ſint, ut diximus cauſarum genera, propterea quatuor loca poſſunt à cauſa ad effectum deſumi, & primo quidem à cauſa efficiente ad effectum multifariam poſſumus argumentari.

A Cauſa efficienti.

Cauſa efficiens quid?

CAuſa efficiens definitur *principium primum unde motus*, eſt enim id, à quo primò incipit motus, & operatio; ut ignis dum calefacit lignum, cum ſit principium primum cui debet accepta referri calefactio, propterea cauſa efficiens motus calefactionis perhibetur, & quidem primum, ut ab inſtrumento diſtinguatur. Efficiens cauſa diuidi ſolet in

Cauſa præciſa efficiẽs quid.

præciſam, & *ſufficientem*. *Præciſa* dicitur illa, à qua ita procedit effectus, ut non poſſit poſitá cauſá non procedere effectus; nec ab alia cauſa talis effectus prouenire poſſit; ſic ſe habet anima reſpectu actûs vitalis, nam poſitâ animâ poni debet actus vitalis, & hic eſſe non poteſt niſi ab anima: Et præſentia Solis comparatione diei; præſentiá ſiquidem eius poſitâ nequit non eſſe dies. Nec dies ab alia cauſa poteſt

Sufficiens cauſa efficiẽs quid.

oriri. Cauſa autem *Sufficiens* eſſe cenſetur, quæ ſemper ſuum attingit effectum, quamuis ab alijs cauſis poſſit effectus prodire; ut ignis eſt cauſa caloris, ictus bombardæ eſt cauſa mortis; hi tamen effectus ab alijs poſſunt oriri cauſis, propterea quòd multa præter ignem poſſunt calorem progignere, & multa præter

Tripartita cauſæ diuiſio.

ictum bombardę poſſunt mortem afferre. Triplex etiã deſignari conſueuit, nempe *promouens*, *conſeruans*, & *interimens*; quarum ſingula genera, bipartitò rurſus diuidunt artifices, in principes, & famulantes. Cauſa ſimpliciter princeps, ſolus eſt naturæ auctor; alia autem ſunt in quodam genere principes, ut architectus, qui inter omnes fabros alicui operi intentos principem tenet locum. Famulantes verò ſunt, quæ principalibus deſeruiunt; ita quidem ij, qui ligna cædunt, & præparant Architecto dicuntur cauſæ famulantes. Huc pertinent inſtrumentales cauſæ tam artis, ut *ſecuris*, *terebra*, & id genus alia, quàm naturæ ut calor reſpectu ignis. In moralibus quoque tales cauſæ extant; Regum enim conſiliarij huiuſmodi ſunt, ſed de his latius in Phyſicis. Non pręterreunda

Cauſa alia in actu, & alia in potentia, & quid utraque ſit.

tamen altera cauſæ partitio. Cauſa enim in duplici diſcrimine eſt; una ſiquidem dicitur *actu*, altera autem *poteſtate*. Cauſa quidem actu dicitur quæ in exercitio eſt propriæ operationis; ut ædificans, calefaciens. Poteſtate verò cauſa nuncupatur, quæ non præſefert ipſum actum operandi, ſed eſt ut *ædificatiuum*, *calefactiuum*.

Iuxta diſtinctiones proximè quidem allatas quatuor argumentandi modi recognoſcuntur in ordine ad hæc prædicata, nempe *eſt*, *ſit*, *bonum*, *malum*, ut

Primus arguendi modus.

mox explicabitur. Primus modus argumentandi eſt à cauſis neceſſarijs, & effectibus affirmatiuè, & negatiuè, ut *Sol lucet; ergo dies eſt*, & viciſſim *dies eſt; ergo Sol lucet*; amplius *cras erit interpoſitio terræ inter Solem, & Lunam; ergo cras erit Lunaris eclipſis*. Et viciſſim. Negatiuè pariter ſic licet arguere: *Non lucet Sol ſupra hemiſpherium, ergo non eſt dies*: *Non eſt dies ergo non lucet Sol ſupra hemiſpherium*. Maxima. *Poſita efficienti præciſâ, ponitur effectus*, & contra *poſito effectu ponitur talis cauſa*. *Ablata cauſá effectus aufertur, & ablato effectu, aufertur cauſa*. Secundus

Maxima.

Secundus modus.

modus à cauſa efficienti ad effectum affirmatiuè valet conſecutio. *Eſt ignis; ergo eſt calor*; ab effectu, *non eſt calor; ergo non eſt ignis*. Maximæ ſunt. *Poſitâ cauſa ſufficienti; ponitur effectus: ablato effectu, auferTertius tur cauſa ſufficiens*. Tertius eſt modus à cauſa poten-

Tertius modus.

tiali ad poſſibilitatem effectus affirmatiuè; ab effectu verò exiſtente ad præexiſtentiam cauſæ; ut *ædificator eſt; ergo poſſunt ædificia fieri*: *ædificium exiſtit: ergo ædificator fuit*. Huius autem argumentationis vis à cauſa ad effectum nulla eſt, niſi ſuppetant alia requiſita, cuiuſmodi ſunt materia, & forma, &c. poſitis igitur omnibus neceſſarijs, valebit arguere, *domificator eſt, cum omnibus requiſitis ad domificandum ergo poteſt domus fieri*. Maximæ. *Poſitá cauſá efficienti potentiali cum alijs omnibus requiſitis, poſſibilis eſt effectus: poſito effectu neceſſariò præceſſit cauſa*. Quar-

Maximæ.

Quartus modus.

tus modus à cauſa actuali ad effectum, & viciſſim affirmatiuè, & negatiuè valet. Ex parte tamen effectus adhibito verbo denotante operationem, ut *calefaciens eſt; ergo calidum ſit; domificans eſt; ergo domus ſit*, & contra *calidum ſit; ergo calefaciens eſt: domus ſit; ergo domificans eſt*. *Cauſa enim in actu ſimul eſt cum effectu in actu, & effectus prouenìens actu à cauſa, ſimul eſt cum cauſa*. Maximæ. *Operante cauſâ, ſit effectus; ceſſante cauſâ non ſit effectus*, & contra.

Cauſa in actu, & effectus in actu ſimul ſunt, &c. Maximæ.

In uniuerſum igitur proportione quadam accommodando iuxta exigentiam habitudinis cauſæ ad effectum, & contra, licet argumentari, nimirum ſi eſt ſermo de cauſa in potentia, arguatur ad effectum itidem in potentia, ſi autem cauſa ſit in actu, ad effectum in actu; unde maximæ. *Poſitâ, vel remotâ cauſâ efficienti in potentia, vel in actu; ponitur, vel remouetur effectus in potentia, vel in actu*. Et ex parte effe-

Maximæ.

ctus; *poſito, vel remoto effectu in potentia, vel in actu, ponitur, vel remouetur cauſa efficiens in potentia, vel in actu*. Quoniam autem omnis cauſa efficiens effectum ſibi in eo, quo poteſt aſſimilare conatur; ob id non ineptè, quæ inſunt cauſis, ſolemus effectibus tribuere, & contra; ut *domificans eſt bonus; ergo domus ſit, vel erit bona*, quod ne intelligas de bonitate, aut malitia morali, vel entitatiua, ſed de bonitate, & malitia cauſæ, & effectus in ratione cauſæ &c. Præcipuè autem poſſumus ex hoc loco ſumere argumentum dicendo. *mundus eſt factus a Deo ſummè bono; ergo bonus eſt*. Maxima autem erit. Poſita cauſa efficienti bona, vel mala, ponitur effectus bonus, vel malus. Et ex parte effectus. Poſito bono effectu, vel malo ponitur efficiens cauſa bona, vel mala. Cæterum ſi quis velit efficientis cauſæ partitionem illam attendere in procreantem, conſeruantem, & interimentem, facilè poterit aſſignare modos argumentandi ex huiuſmodi cauſis deductos; & quidem ex cauſa procreante, ut arbor eſt bona; ergo fructus eius bonus erit, & ex negatione huius cauſæ, ut animal eſt pulmone deſtitutum; ergo non reſpirat. Ex cauſa conſeruante, ut homo reſpectu quorundam animalium, meliorem proportionem humidi cum calido ſortitus eſt; ergo reſpectu ipſorum diuturniorem vitam debet traducere. Ex cauſa interimente, ut in aliquibus arboribus, quibus ſunt lata folia; humor in ea parte ubi folia cum extremis ramulis copulantur vi frigoris congelatur; ergo huiuſmodi arbores defrondeſcant oportet.

Maxima

A Cauſa materiali.

Locus à cauſa materiali.

LOcus à cauſa materiali ſuam habet utilitatem, materia porrò ſumptâ vocabuli ſignificatione triplex eſt: *Ex qua*, *In qua*; & *circa quam*. Materia *ex qua* eſt, ex qua inexiſtente fit aliquid, ut viuens ex corpore organico, eſtque duplex, ut infra dicetur. Materia *in qua* eſt ſubiectum reſpectu cuiuſcunque formæ, ita quidem lapis eſt materia inſculptæ figuræ, & corpus coloris; ut paries eſt materia albedinis in ipſo productæ, & animus eſt materia *in qua* reſpectu ſcientiæ. Materia *circa quam*, eſt id circa quod actio quædam, & operatio verſatur, iuxta quam ſignificationem obiectum dicitur eſſe materia, circa quam

ſcien-

ſcientiæ, vel artis, ut res naturales Phyſicæ, Deus Theologiæ, &c. Materia *circa quam* dicere ſolemus. Sic etiam dicimus virtutes eſſe materiam laudis, & vitia reprehenſionis. Materia rurſus *ex qua* altera permanens, altera tranſiens. Materia permanens eſt, cuius ſubſtantia in re effecta manet, ut lignum eſt materia permanens nauis, quia factâ naui adhuc lignum in ea manet. Tranſiens ex qua prius tranſmutata fit aliquid, & cuius ſubſtantia non manet, ut vinum eſt aceti materia, & ſiluæ, ac nemora ædium; item farina, & aqua ſunt materia panis; nam facto aceto non eſt amplius vinum, & factis ędibus non ſunt amplius nemora, & facto pane, non eſt amplius farina, aut aqua. Hinc deſumuntur communes quidam argumentandi modi. Primus à materiali cauſæ, ſiue permanentis, ſiue tranſeuntis affirmatione ad effectûs poſſibilitatem; *vinum eſt; ergo poteſt fieri acetum: lignum eſt; ergo poteſt fieri nauis: farina, & aqua ſunt; ergo poteſt fieri panis*, ſimpliciter tamen non valet, cum ploribus ſit opus cauſis. Maxima. *Poſita cauſa materiali, poſſibilis eſt eius effectus*. Secundus modus à cauſis iſtis negatiuè, ratione tamen diuerſâ, nam à permanenti per ſimplex verbum, ut *non eſt ferrum; ergo non ſunt arma ferrea: non ſunt lapides, nec ligna etc. ergo non eſt domus*. Maxima. *Remotâ cauſâ materiali, remouetur effectus*. A tranſeunti materia quoque cum præteriti verbo ad præſentiam effectûs bona eſt conſequentia, ut *non fuit ferrum; ergo non ſunt arma ferrea: non fuit farina; ergo non eſt panis*. Valet etiam in præſenti quando verbum eſt ſignificans effectûs operationem, ut *non eſt ferrum; ergo non fiunt arma ferrea: non eſt farina; ergo non fit panis*. Maxima. *Non præcedente materia tranſeunte, nullus effectus ſequitur*. Tertius modus eſt ab effectu, nam in cauſa materiali permanenti conſequentia tenet affirmatiuè, non autem negatiuè; ut *eſt gladius; ergo eſt ferrum, eſt nauis; ergo eſt lignum*. Negatiuè tamen non valet, nempe *non ſunt arma; ergo non eſt ferrum*, poteſt enim eſſe ferrum, quamuis non ſint arma. In materia tranſeunte negatiuè non valet, affirmatiuè verò ſequitur cauſam præceſſiſſe; non enim valet, *non eſt acetum; ergo non eſt vinum, non ſunt ædes; ergo non fuit nemora; non eſt panis, ergo non eſt farina*, benè tamen affirmatiuè ſequitur cauſam præceſſiſſe, ut *eſt acetum; ergo fuit vinum: ſunt ædes; ergo fuerunt nemora; eſt panis; ergo farina fuit*. Maximæ ſunt. Prima affirmatiua. *Poſito effectu, ponitur materiam permanentem eſſe, & tranſeuntem fuiſſe*. Secunda negatiua, *remoto effectu, remouetur cauſa materialis in actu, non tamen in potentia*.

Maxima. | Maxima. | Maxima.

Alij modi argumentandi.

Præter aſſignatos argumentationis modos ea materiali cauſa deſumptos, alii etiam ſuppetunt; non exiguæ utilitatis, velut illi, quibus inferre poſſumus proprietates, ea varijs materijs prodeuntes, & remouere alias, ut *homo conſtat ex elementis; ergo eſt corruptibilis: ædes conſtant ex lapidibus; ergo ſunt durabiles. Serra eſt plumbea; ergo non eſt apta ad ſecandum*. Huc etiam ſpectant argumenta ea locis deducta, ut *natus eſt in Italia; ergo pollet ingenio: eſt natus in Germania; ergo ſtrenuus eſt: eſt animal degens in aquis; ergo humida temperie conſtat*. Si quis autem velit argumentandi modos deſumere ex materia iuxta ſuperiorem diuiſionem in eam, quæ dicitur *ex qua, in qua, & circa quam*, ex dictis quam facillimè fiet voti compos. A materia quidem *ex qua* ut in Liguſticis montibus magna eſt lignorum penuria; ergo ibi in ædificia lignea conſtruenda pecunias plurimas oportet impendere. A materia *in qua*, ut in Sorte mens vegeta non eſt; ad capeſcendas igitur diſciplinas ei laboris plurimum eſt perferendum. Item is parum memoriâ valetur igitur in literarum ſtudijs proficiat, cogitur multum illam excolere. A materia *circa quam*, ut corpus animatum præſtantius eſt cæteris naturâ conſtantibus; ergo ſcientia de corpore animato reliquis Phyſicæ partibus, dignitate præſtat, ac antecellit.

A Cauſa formali.

Forma triplex. Eſſentialis.

TRiplex forma perhibetur. Eſſentialis, accidentaria, & externa. Eſſentialis eſt quæ rem ſimpliciter conſtituit datque eſſe rei, ut propterea de hac forma loquens Philoſophus diceret; *forma eſt, quodquid erat eſſe rei*. Eſſentialis forma eſt, ut rationalis animus reſpectu hominis, & figura reſpectu ſtatuæ, acceptâ ſtatuâ pro compoſito ex figura, & materia. Accidentaria, ut color reſpectu corporis, figura ſtatuæ reſpectu ligni, & ſcientia tandem reſpectu animæ. Externa eſt exemplar reſpectu illius, quod exemplaris imitatione fit; quamuis enim exemplar ad efficientis cauſæ genus reuocetur, ut ſuo loco planum fiet, adhuc tamen non immeritò creditur ad formalis, etſi externæ, cauſæ genus pertinere; quamuis etiam id, cui materia innijcitur, aut infunditur, aut alio modo adaptatur, ut artificioſam formam accipiat, nomine externæ formæ poſſit appellari; ita planè ſunt vaſa, in quæ artifices vel lutum ingerunt, vel liquida metalla fundunt, ut aliquam in materia figuram artis exprimant. Eſſentialis porrò forma, non ſolùm eſt cauſa formalis totius compoſiti, ſed etiam materiæ, ob id proprietatum earum, quæ eſſentiam, quam conſtituit ipſa forma, conſequuntur, eò quòd talis eſt rei materia, qualem exigit forma: nec aliæ proprietates, vel affectiones eſſentiam comitantur, quam quas formæ ſibi vendicat indoles, atque perfectio. A cauſa autem formali in actu ad effectum, & viciſſim, duo ſunt argumentandi modi affirmatiuus unus, & negatiuus alter, ut *albedo eſt; ergo album eſt; albedo non eſt; ergo album non eſt*. Maxima. *Poſitâ, vel remotâ cauſâ formali, ponitur, vel remouetur effectus formalis*. Ab effectu quoque ſimilis argumentandi modus poteſt adhiberi, ut *eſt album; ergo eſt albedo: non eſt album, ergo non eſt albedo in actu*. Maxima. *Poſito, vel remoto effectu formali, ponitur, vel remouetur cauſa formalis*. Dicebam autem *a cauſa formali in actu*, quia poteſt aliqua eſſe forma ſeparata, ut anima intellectiua, quæ nullum formalem effectum tribuat: Vt uſui ſit tripartita formæ diuiſio paulo antea commemorata, ſic argumentabimur. Et primò ex eſſentiali forma. *Anima eſt principium à quo genere longè diuerſæ proueniunt operationes; ergo ſedes ipſius corpus eſſe debet varijs organis diſtinctum*: Item. *Homo ratione animæ conditionem immortalis naturæ ſortitus eſt; ergo vitam potius æternam, quam caducam hanc præoculis habere debet*. Ex forma accidentaria. *Homo erectâ figurâ fuit procreatus; os enim ei ſublime natura dedit, cælumque videre.*

Iuſſit & erectos ad ſydere tollere vultus.

Ergo terrena debet deſpicere; cæleſtia verò ſuſpicere. A forma externa: *Omne viuens perfectum, quantum poteſt æterni quidem opificis conditionem emulatur; conſequens igitur, ut continuatione quadam ſibi procreare ſimilia contendat*.

Accidentaria. | Externa.

Duo ſunt argumentandi modi. | Maxima. | Maxima.

A Cauſa finali.

Finis quid.

FInis eſt cuius gratia aliquid fit, ut Medici finis eſt ſanitas, cum huius causâ medicamenta exhi-

beat. Finis autem iure dicitur cauſa omnium cauſa, quòd cæteras cauſas naturæ ordine antecedat. Materia ſiquidem niſi recipiat formam, rudis eſt, ac informis. Forma ſi deſit efficiens, nunquam in materiam induci poterit. Efficiens niſi deſiderio finis alliciatur, nihil unquam efficiet. Præcipue tamen finis mediorum cauſa dicitur, quę gratia finis adhibentur. Hinc ex fine, quem nobis proponimus non ſolùm probari poteſt cuiuſmodi cæteræ cauſæ eſſe debeant, ſed qualia media pariter ad finem conſequendum præmittenda, dirigendaque ſint. Triplex autem eſt finis.

Finis triplex. Primus.

Primus enim eſt id, cui aliud expetitur, iuxta quam finis acceptionem, non ſolùm Deus eſt noſter finis, ſed etiam alii homines, immò, & nos ipſi nobis fines ſumus. Deo ſiquidem gloriam, & proximis, nobiſque ipſis bonum optamus, quo ſenſu Philoſophus dicebat omnia, videlicet, artificioſa, eſſe gratia noſtri.

Secundus.

Secundus eſt finis id cuius fruitio, vel uſus expetitur, ut vita, honores, diuitiæ, quibus, & alios, & nos ipſos uti cupimus, in quibus tamen non eſt ratio ultimi finis.

Tertius.

Tertius eſt ipſa fruitio, aut uſus eius, cuius deſiderio tenemur; horum etiam appellatione, rerum adeptionem, poſſeſſionemque comprehendimus quibus utimur, aut fruimur. A fine ad effectum arguitur in ordine ad hæc prædicata *bonum*, & *malum*, & argumentatio tam affirmatiuè, quàm negatiuè concludit, atque viciſſim ab effectu ad cauſam optima fit illatio. Finis autem debet eſſe per ſe, nimirum, ad quem res ſecundum ſe ordinatur, ut *ſeruire Deo, bonum eſt; ergo & eius mandatis obtemperare bonum eſt: occidere, malum eſt; ergo inſidias parare, malum itidem eſt.*

Adnotatio Maximæ.

Sunt autem Maximæ huiuſmodi, *cuius finis eſt bonus, vel malus, etiam effectus eſt bonus, vel malus. Et ſi effectus eſt bonus, vel malus, finis eius erit bonus, vel malus.* Finis autem præcipuus effectus ſunt media, quibus nos pro eius conſecutione utimur. Media porrò ſunt in duplici differentia, alia ſiquidem ſui naturâ ſunt ordinata ad finem, vel pro eius conſecutione iuxta rectum dictamen rationis in actionibus liberis aſſumuntur; ut operationes, quas cauſæ naturales exercent ad ſuos producendos effectus: calefactio enim ſui naturâ tendit in calorem, tanquam in finem; ita etiam medicatio eſt ordinata ad acquirendam ſanitatem: alia, quæ per accidens ad finis conſecutionem conducunt, & in operibus liberis non ſecundùm prudens dictamen rationis ordinantur ad finem; ut ſunt operationes, quas naturales cauſæ gratia alicuius finis exercent, quæ tamen per accidens alium effectum attingunt, & ſine intento fruſtrantur ad quem operationes illæ non dicuntur per ſe ordinatæ: & in operibus liberis, hoc idem maximè contingit, nam ſi quiſpiam furetur ad eleemoſynam erogandam, malum facit, nam furari non eſt bonum, quamuis finis ſit bonus, quoniam hujuſmodi finis non eſt per ſe furti.

Alij argumentandi modi.

Sunt autem alii argumentandi modi non inutiles. Primus. Cuius finis eſt bonus, & id bonum; cuius finis melior, & id melius: cuius optimus, & id optimum: ut melius eſt vitam honeſtam traducere, moreſque componere, quàm agitatione mentis multa cognoſcere; moralis igitur virtus omni ſcientia melior eſt, atque præſtantior.

Argumenta ex triplici fine deſumpta. Ex primo genere finis.

Ne autem tripartita illa diuiſio finis otioſa ſit, inde ſumemus argumenta, & primò ex fine primi generis argumentabimur hoc modo. *Omnia Deus eſt molitus propter ſe ipſum: nullum igitur ab eo malum proficiſcitur; non enim malum ad ipſum referri poteſt. Homo eſt ordinatus ad æternam Beatitudinem; totus igitur in ijs eſſe debet, quæ ad illius conſecutionem perducunt.* Ex fine ſecundi generis. *Honorum deſiderio flagras; ergo per viam virtutis incedas oportet;* Ex fine tertij generis, *adhelas æternam gloriam; Sanctorum veſtigijs inſiſte.*

A Generatione, Corruptione, & ab Vſu.

Generatio, corruptio, uſus quid.

LOcis à cauſis hæc proximè ſuccedunt, quæ à generatione, corruptione, & ab uſu dicuntur. Eſt autem Generatio, prout ad præſens attinet inſtitutum, nil aliud, quàm rei productio, non enim hic accuratius eſt eius expendenda natura. Corruptio verò, rei deſtructio dicitur. Vſus tandem eſt ipſa rei exercitatio.

Primus locus à Generatione.

Primus Locus à Generatione eſt *habitudo generationis ad genitum*, ubi generationis nomen hoc loco ſumitur ad ſubſtantialem, & accidentariam productionem ſignificandam, & hinc deducuntur argumenta in ordine ad bonum, & malum. ut *generatio auri eſt bona; ergo aurum bonum eſt; aurum eſt bonum; ergo eius generatio eſt bona: generatio furti, eſt mala; ergo fur eſt malus; fur eſt malus; ergo generatio ipſius mala eſt.* Maximæ aſſignantur hunc in modum. *Cuius generatio eſt bona, & ipſum eſt bonum;* & contra, *quod eſt bonum, eius generatio bona eſt.* Non diſſimiliter circa malum. *Cuius generatio eſt mala: & ipſum malum eſt;* & contra, *quod eſt malum, eius generatio eſt mala.* Vbi per bonum, & malum intelligenda ſunt nomina, quibus ſimiles qualitates ſignificantur.

Secundus locus.

Secundus locus à corruptione, *ut ſuſpenſio latronis eſt bona; ergo latro eſt malus: occiſio innocentis eſt mala: ergo innocens eſt bonus.*

Maxima.

Maximæ. *Cuius corruptio bona, ipſum eſt malum; & cuius corruptio mala, ipſum eſt bonum.* Vbi *bonum & malum* per ſe intelligi debent accepta; alioquin illatio nulla foret.

Tertius locus.

Tertius locus eſt ab Vſu, ut *lætificare cor, bonum eſt. ergo vinum eſt bonum.* Item *corroborare ſtomachū eſt bonum; ergo quicquid conducit ad ſtomachi corroborationem bonum eſt;* & contra *cordi triſtitiam afferre, malum; ergo aqua mala;* item *debilitare ſtomachum eſt malum; ergo id quod eſt ventriculo noxium, malum eſt.*

Maxima.

Maximæ. *Cuius uſus bonus, aut malus, & ipſum bonum, aut malum eſt;* & contra, *quod eſt bonum, eius uſus eſt bonus: quod eſt malum eius uſus eſt malus.* Aduertendum tamen ne loco uſus ſumatur abuſus, non enim valet, interficere gladio innocentem eſt malum; ergo gladius eſt malus, ſiquidem interficere non uſus eſt gladij, ſed ab uſus.

Difficultas.

Aduerſus tamen locum à corruptione difficultas eſt, quandoquidem non licet arguere, *Chriſti Dei mors humano generi bona fuit; ergo Chriſtus fuit ipſi malus:*

Solutio.

Obuiam itur reſpondendo regulam traditam admittendam eſſe, quando ex oppoſito, ab eſſe geniti, mala generatio arguitur; tunc enim rectè quidem infertur ex eo, quia generatio mala ſit, corruptionem ipſius eſſe bonam: at quando ex corruptionis bonitate nequit inferri generationis malitia, ſignum eſt hujuſmodi bonitatem corruptioni non ex ſe, ſed extrinſecus competere, ſic in re, de qua agitur; mors enim Redemptoris bona fuit, quoniam illam Deus ad noſtram ſalutem ordinavit. Eodem modo reſpondendum de morte Sanctorum, qui quamuis boni ſint, eorum tamen mors mala dici non debet, ſed bona, quoniam illam Deus ad vitam æternam ordinavit.

De Communiter accidentibus.

Communiter accidentia, quæ dicãtur.

COmmuniter accidentia vocantur, quorum unum iungitur alteri, ſiue unum alteri præcedat, ſiue ſimul ſint, ut concepiſſe, & parere; floruiſſe, & fru-

& fructus habere; ruborem aeris eſſe de ſero, & futuros eſſe ventos; irim in aere apparere, & futuram eſſe pluuiam; verecundiam pati, & rubore perfundi.

Communiter accidentia, in duplici differentia.

Sunt tamen communiter accidentia in duplici diſcrimine; alia ſiquidem ſunt, quorum unum cum altero neceſſariò coniungitur, etſi nō conuerſim; & hoc bifariam, vel ſcilicet pro eodem tempore, ut eſt interpoſitio terræ, & lunaria eclipſis; vel pro alio tempore ut parere neceſſariò coniungitur cum eo, quod eſt concepiſſe, non tamen contra. Alia verò ſunt, quorum unum cum altero plerunque coniungitur. Vt bacchanalia eſſe, & rixas fieri. Quando igitur ſe conſequuntur pro eodem tempore; tunc ab uno ad aliud tam affirmatiuè, quàm negatiuè conſequentia tenet, & contra; ut in allato exemplo de eclipſi, valet enim conſequentia *eſt interpoſitio terræ inter Solem, & Lunam; ergo eſt lunaris eclipſis*; & contra *eſt eclipſis lunaris; ergo eſt interpoſitio terræ inter Solem & Lunam*. At ſi pro temporibus diuerſis ſe inferant, affirmatiuè licet arguere, *ut mulier peperit, ergo concepit; mortuus eſt, ergo vixit*. Maxima *A poſitione poſterioris, poſitio prioris ſequitur, non tamen contra*.

Maxima.

Negatiuè quoque fit illatio, *ut non vixit; ergo nec mortuus eſt*. Maxima. *A deſtructione prioris ad deſtructionem poſterioris conſequentia tenet*, probabilis tamen & non neceſſaria.

Maxima.

Quæ ad hunc locum reducantur.

Ad hunc locum pertinent argumenta, quæ à naturalibus ſignis, cuiuſmodi ſunt Phyſiognomica, à prodigiis à portentis, &c. reducuntur etiam, & argumenta ex ſuſpicionibus, e a dictis, & factis deſumpta.

De Locis extrinſecis.

Locus extrinſecus, ſiue externus quid.

Locus extrinſecus tunc ſanè contingit, quando terminus inferens non omninò eſt in illato ſecundum aliquem modum *eſſendi in*, ſed potius eſt extra illud, huiuſmodi porrò ſunt ab oppoſitis, à maiori, à minori, à ſimili, à proportione, à tranſumptione, & ab auctoritate; non ſolum enim ab his trahimus argumenta, quæ ad rei ſubſtantiam pertinent, & quæ illam circumſtant, ſed ab iis pariter, quæ extranea, & aduerſa ſunt, taleſque loci dicuntur externi, inter quos primò ſe offert locus ab oppoſitis.

Locus ab oppoſitis quid. Oppoſitio quadruplex.

Locus autem ab oppoſitis *eſt habitudo unius oppoſiti ad aliud*; & quoniam oppoſitio eſt quadruplex, ut alibi docuimus, videlicet *Relatiua, Contraria, Priuatiua, & Contradictoria*, nam oppoſita aut mutuò referuntur, ut Pater, & Filius, Dominus, & Seruus: aut contraria ſunt, ut virtus, & vitium; aut ſunt priuatiuè oppoſita, ut aſpectus, & cæcitas; aut contradicentia, ut album, & non album, ab his omnibus proinde ſumuntur argumenta. De oppoſitis autem

Maxima.

generatim duæ ſunt maximæ; Prima *De quocunque affirmatur alterum oppoſitorum, negatur alterum, reſpectu tamen eiuſdem, & ſecundum idem*. Pronunciati veritas apertè conſtabit; Interim te monitum volo particulas illas additas fuiſſe *reſpectu eiuſdem, & ſecundum idem*, quoniam poteſt idem eſſe *pater & filius*, reſpectu diuerſorum, *cauſa & effectus* diuerſorum comparatione; idem poteſt eſſe mobile, & mouens, ut cum eadem anima ea non intelligente fit actu intelligens, non tamen ſecundum idem; eſt enim mouens, ut in actu virtuali, & actiuam habet potentiam, eſt autem mobilis, ut eſt in potentia formali, & paſſiua. Pronunciati autem veritas ex eo conſtat, quoniam cum omnia oppoſita quà talia, ſint repugnantia, hæc autem nequeant de eadem re ſimul affirmari, conſequens fit, ut de quocunque fuerit verè alterum affirmatum; alterum neceſſariò debeat negari; ſi quis enim eſt pater alicuius, non poteſt eiuſdem eſſe filius: ſi virtute præditus; vitiis inquinatus eſſe non poteſt: ſi aſpectum oculorum habet; captus oculis non erit: ſi candore perfuſus, nequit eſſe non candidus. Secunda autem Maxima eſt. *Oppoſita oppoſitis conueniunt*. Vt ſi pater eſt ſuperior, filius eſt inferior; ſi virtus eſt bona, vitium eſt malum, hoc tamen pronunciatum tria requirit. Primum, quòd *propoſitio antecedens ſit per ſe*, propterea non ſequitur *album eſt dulce; ergo nigrum eſt amarum*. Secundum, quod quando termini ea parte antecedentis ſe habent, ut inferius, & ſuperius, in conſequenti ſuperioris contradictorium oppoſitum ponatur ea parte ſubiecti, ut *homo*, & *animal* ſe habent tanquam inferius, & ſuperius, contradictorium autem oppoſitum ſuperioris eſt *non animal*, non rectè autem infertur, *homo eſt animal; ergo non homo eſt non animal*, ponendo *non animal* ea parte prædicati, ſed conſtituendum ea parte ſubiecti dicendo *non animal eſt non homo*. Tertium quòd illa contraria non opponantur ſub eodem genere per exceſſum, & defectum; non enim valet *auaritia eſt mala; ergo prodigalitas eſt bona*. Dicebatur autem *de quocunque affirmatur alterum oppoſitorum, negatur alterum*, non propterea tamen de quocunque *negatur alterum debet alterum affirmari*, nam oppoſitum ſæpeſæpius contingit. Si quis enim non eſt præceptor, non ſtatim ſequitur; ergo non eſt diſcipulus; & ſi non eſt diſcipulus, non ſubindè præceptorem eſſe deducitur; & ſi non eſt albus, haud neceſſariò ſequitur eſſe nigrum, &c.

Maxima.

Tria ad hæc pronunciati requiſita.

Adnotatio.

A relatiuè oppoſitis.

A relatiuè oppoſitis tam affirmatiuè, quàm negatiuè, quoad verbum *eſt* de ſecundo adiacente licet arguere, ut *pater eſt; ergo eſt filius; pater non eſt, ergo non eſt filius*. Maxima. *Poſito, vel remoto uno relatiuorum, ponitur, vel remouetur alterum*. Alter eſt modus arguendi à relatiuis; hoc modo. *Sophroniſcus eſt pater Socratis; ergo non eſt eius filius*. Maxima. *In eodem ſubiecto ſi unum relatiuorum affirmatur, alterum reſpectu eiuſdem termini negari debet*. Negatiuè tamen haud rectè concluditur; non enim valet *non eſt pater alicuius; ergo non eſt eius filius*, poteſt enim eſſe filius ipſius, & fieri poteſt, ut nec ſit eius pater, nec filius. Sed relatiuorum hæc pronunciata ſunt propria; *Quæ mutuò referuntur, mutuò ſe ponunt, tolluntque. Quæ mutuò referuntur, ſimul cognoſcuntur, aut ignorantur*.

Maxima.

Maxima.

A Contrarijs.

Locus à contrarijs ſequitur explicandus. Contrariorum porrò alia ſunt mediata, quæ ſcilicet medium ſecundum formam habent, ut *album*, & *nigrum*, inter hæc enim colores ſunt medij. Alia verò immediata, inter quæ nulla forma media cadit per participationem extremorum, ſed ſolum ſubiectum utriuſque capax. A mediatis poſſumus affirmatiuè concludere, ut *eſt album: ergo non eſt nigrum*. Maxima. *De quo unum affirmatur contrariorum in ſubiecto, alterum negari debet*. Non ſequitur tamen viciſſim, *non eſt nigrum: ergo eſt album*, poteſt enim eſſe alio quopiam colore affectum.

Contraria in duplici differentia, mediata ſcilicet, & immediata.

Maxima.

Ab immediatis porrò tenet etiam negatiuè, ut *non eſt ſanus; ergo eſt eger*. Maxima. *Remoto uno contrariorum in ſubiecto exiſtente, capacique, ponitur alterum*. Non inconſultò fuit adiecta particula in *ſubiecto exiſtente*, requiritur enim, ut ſubiectum ſit exiſtens, unde non rectè concluderes *Cæſar non eſt doctus; ergo eſt ignarus*. Meritò quoque fuit adiecta particula *in ſubiecto capaci*, nam abſque ſubiecti capacitate nulla fit conſecutio; non enim ſequitur; *lapis non eſt doctus; ergo eſt ignarus*. Ratio autem in promptu, quoniam contrarietas hæc priuatiuam con-

Maxima.

Digitized by Google

Priuatio negationẽ dicit in recto & ſubiecti capacitatem in obliquo.

contrarietatem adnexam habet; priuatio autem dicit negationem in recto, & capacitatem connotat in obliquo.

A priuatiuè oppoſitis affirmatiuè ac cõgluditur.

A priuatiuè oppoſitis affirmatiuè, rectè concluditur; ut *homo videt; ergo non eſt cæcus*. Maxima. *Poſito uno in ſubiecto, remouetur alterum*. Negatiuè tamen conſecutio eſt mala, niſi adſit conſtantia ſubiecti, eiuſque capacitas, ut non multo antea de contrarijs dictum fuit; requiritur etiam determinatum tempus; Catulus idcirco ante nonum diem cæcus dici non poteſt, quoniam non dum venit tempus ei ad videndum à natura præfixum; mala igitur illatio *catulus non eſt videns; ergo eſt cæcus*.

Cæterùm priuatio quandoque negat actum, ut tenebræ negant actum luminis, quandoque negant etiam principium ipſius, ut cæcitas. A primo quidem priuationis genere arguere ſemper licet negatiuè; ut *aer non eſt lucidus; ergo eſt tenebroſus*. Maxima *remoto uno priuatiuè oppoſito, ponitur alterum*. A ſecundo genere priuationis, malè ducitur argumentatio per negationem actùs ad priuationem, ut *Socrates non videt; ergo eſt cæcus*.

A contradictorijs oppoſitis argumenta.

A contradictorijs oppoſitis argumenta ducuntur. Contradictoriè tamen oppoſita, alia ſunt *incomplexa*, cuiuſmodi ſunt termini, quorum unus eſt *finitus*, alter *infinitus*, ut *homo*, & *non homo*, alia *complexa*, ut ſunt propoſitiones, affirmatiua, & negatiua, ex iiſdem terminis conſtantes, ut *omnis homo eſt albus*, *quidam homo non eſt albus*: vel *nullus homo eſt albus*, *quidam homo eſt albus*; vel *Socrates currit*, *Socrates non currit*. Prioris generis contradictoriè oppoſita ita ſe habent, ut inter terminos poſſit dari medium, cum aliquo ſyncategoremate, ita quidem contradicunt, *album*, & *non album*, & tamen homo, quatenus homo, nec eſt albus, nec non albus; propterea inter contradictoria incomplexa, cuiuſmodi ſunt *album*, & *non album*, datur medium, nempe *homo*, id autem accidit propter ſyncategorema illud *quatenus*; idcirco non ſemper licet arguere à poſitione, vel negatione unius, ad poſitionem, vel negationem alterius. At in contradictorijs ſecundi generis, nullum poteſt admitti medium, propterea licet in ipſis argumentari, tam affirmando, quàm negando in ordine ad hæc prædicata *verum*; vel *falſum*; ut *falſum eſt me currere; ergo verum eſt me non currere*. Maxima. *Si unum contradictorium eſt verum, alterum eſt falſum*.

Maxima.

Quæ ſint relatorum propria pronunciata.

Pronunciata propria contrariorũ.

Cæterum quæ relatorum ſint pronunciata peculiaria, & propria, non multò antea tradidimus; quæ verò ſunt reliquorum oppoſitorum itidem peculiaria, nunc aſſignanda ſuperſunt. Contrarijs hæc adtribuuntur. *Illud non eſt in ſubiecto dato, quo inhærente ſequitur duo contraria ſimul eſſe*. *Illud non eſt in ſubiecto, cuius contrarium, non poteſt eidem ineſſe*. Si aliquid ſupponatur immobile, vi prioris pronunciati, probatur non poſſe eſſe in aliquo mobili, quia quatenus foret in illo, deberet ad motum eius moueri; ſed ex hypoteſi deberet eſſe immobile; quamobrem deberet ſimul moueri, & quieſcere, & idcirco duo eſſe contraria in eodem, quod primo pronunciato aduerſatur. Vi autem ſecundi probatur non poſſe unum in alio eſſe, propterea quòd eius contrarium in eo eſſe non poſſit, ut ignorantiam non eſſe in appetitu, quoniam ſcientia illi contria in appetitu non eſt. Hoc tamen in contrarijs non admittendum, quorum alterum naturâ ineſt.

Propria pronũciata contrariorum immediatorum, & contradicentium.

Contrarijs autem immediatis, item, & priuatiuè oppoſitis, atque contradicentibus peculiare illud pronunciatum cenſetur accommodatum, videlicet. *Ex contrarijs immediatis, priuatiuè oppoſitis, & contradicentibus, ſi alterum non conuenit, alterum conueniat neceſſe eſt*. Vt ſi quis argumentetur, *Socrates ignarus non eſt; ergo doctus: ſi non eſt cæcus; ergo videns: ſi non eſt albus; ergo non albus*; quæ tamen ut monuimus cautè ſunt uſurpanda; nam cum ſermo ſit de contrarijs, debet ſubiectum naturâ aptum intelligi; cum de priuatiuè oppoſitis, intelligendum eſſe tempus à natura ſtatutum: cum de contradictorijs intelligendum ſubiectum exiſtens.

Admonitio.

Argumentandi modus in cõtrarijs.

In contradictorijs.

In contrarijs eſt modus argumentandi prædicando contraria prædicata de contrarijs, vel oppoſitis, *ut iuſtitia eſt virtus; ergo iniuſtitia eſt vitium; virtus eſt amanda; ergo vitium eſt odio habendum*. In contradictorijs modus eſt argumentandi à contradictorio prædicati ad contradictorium ſubiecti, ut *homo animal eſt; ergo non animal non homo eſt*, quod etiam obſeruatur in conſequentijs; ut *ſi homo eſt; animal eſt; ergo ſi non animal eſt; non homo eſt*, hæc verò conſequentia dici ſolet è contrario.

A Repugnantibus.

Repugnãtia, & quo modo ab ijs deducuntur argumenta.

PRæter oppoſitionum commemorata genera, dantur etiam repugnantia. Sunt autem repugnantia, quæ de eadem re ſimul affirmari non poſſunt. Latiùs autem patent repugnantia, quàm oppoſita, propterea quòd multa ſunt repugnantia, quæ tamen inuicem non opponuntur; ut *ſubſtantia*, & *accidens*, *lapis*, & *lignum*; *homo*, & *aſinus*; *neceſſarium*, & *contingens*; & id genus alia. Argumenta porrò ex hoc loco deducta, dici diſparata ſolent; in his licet ab affirmatione argumentari, ut *eſt homo; ergo non eſt aſinus*; non tamen à negatione; ut *non eſt homo; ergo eſt aſinus*; poteſt enim quod non eſt homo, aliud eſſe ab aſino. Duæ tamen conditiones deſiderantur. Prima eſt ut diſparata in propoſitionibus non ſubiiciantur, alioquin non rectè concluditur; ut *homo*, & *aſinus* dicuntur diſparata, ſi autem arguas, *homo eſt animal; ergo aſinus non eſt animal*, haud rectè concludes. Secunda, ut in accidentibus argumentatio fiat per terminos abſtractos, licet in ſubſtantiis poſſit etiam per terminos concretos hoc totum abſolui, ut *album*, & *frigidum* ſunt diſparata, & quamuis in propoſitionibus non ſubiiciantur, adhuc mala fiet conſecutio, dicendo *nix eſt alba; ergo non eſt frigida*, quoniam in accidentibus adhibendi ſunt termini abſtracti, ut argumentatio concludat. Omnibus autem repugnantibus, ut hic locus communis fiat, pro huius loci uſu præceptum hoc tradi ſolet. *Cui conuenit unum ex repugnantibus, non conuenit alterum, vel reliqua: Si repugnantia ſint immediata, cui non conuenerit alterum, vel omnia præter unum, eidem conueniat alterum, vel reliquum neceſſe eſt*.

A Maiori.

Locus à maiori quid.

Quid per maius in præſentia intelligatur.

EX iam inuentis locis ea ſolùm eruimus argumenta, quæ non ex uniuerſa quæſtione, ſed ex eiuſdẽ ſuo recto ducuntur; proximum eſt, ut eos nunc locos aperiamus, è quibus depromere licet argumenta, quę quinem totam quæſtionem, concluſionemve reſpiciunt; huiuſmodi porrò ſunt, ea quæ dicuntur argumenta à maiori, à minori, à pari &c.

Locus à maiori ad minus, & à minori ad maius *nil aliud, quam habitudo maioris ad minus*. Maius in præſentia vocatur id, quod magis probabile, & verum videtur; nimirum, ut quippiam alicui ſubiecto conueniat, *ut facilius eſt domare equum, quam Leonem;*

faci-

facilius eſt ſuperare decem, quàm mille: & facilius eſt expugnare ciuitatem unam, quàm regnum. Minus autem intelligitur id quod eſt minus probabile, & minus apparet verum eſſe, ut quidpiam alicui ſubiecto conueniat. A maiori autem ad minus locus planè, cuius tractatio tota eſt negatiua; tribus autem modis contingit. Primus maiori, & minori poſitis ex parte ſubiecti, ut *decem homines nequeunt ferre pondus bis mille librarum; ergo nec quatuor homines.*

Maxima. Maxima. *Vno de duobus enunciato, ſi cui magis videtur ineſſe, non ineſt, nec ei, cui minus videtur ineſſe, inerit.* Secundus. Ex parte prædicati poſitis maiori, & minori, ut *homo non poteſt ferre pondus quingentarum librarum; ergo nec etiam pondus librarum mille ferre*

Maxima. *poterit.* Maxima. *Duobus de uno enunciatis, ſi quod magis videtur ineſſe, non ineſt, nec id quod minus.* Tertius ex parte utriuſque extremi, ut *ſi homo adultus nequit ferre centum, nec paruulus poterit ferre bis cen-*

Maxima. *tum.* Maxima. *Duobus de duobus enunciatis, ſi quod alteri magis videtur ineſſe, & non ineſt; ergo nec alteri alterum, quod minus videtur, inerit.* Quorum Maxima communis eſt. *Si quod veriſimilius eſt, non eſt verum, nec id quod minus veriſimile eſt, verum erit.*

A Minori.

Locus à minori quid. LOcus à minori *eſt habitudo minoris ad maius,* trifariam autem contingit, & quilibet affirmatiuus eſt. Primus autem eſt ex parte ſubiecti, ut *paruulus poteſt ferre centum; ergo etiam & adultus ferre*

Maxima. *poterit.* Maxima. *Vno de duobus enunciato, ſi cui minus videtur ineſſe & ineſt, & id, cui magis videtur inerit.* Secundus ex parte prædicati, ut *homo poteſt ferre bis centum; ergo etiam centum ferre poterit.*

Maxima. Maxima. *Duobus de uno enunciatis, ſi quod minus videtur ineſſe, ineſt, & id quod magis videtur, inerit.* Tertius eſt ex parte utriuſq; ut *ſi homo adultus ingens pondus ferre poteſt, paruulus exiguum ferre poterit.*

Maxima. Maxima. *Duobus de duobus enunciatis, ſi quod alteri minus videtur ineſſe, ineſt, & alterum quod magis videtur, alteri inerit.* Communis autem maxima eſt, *ſi quod minus veriſimile eſt, verum eſt, & id etiam erit, quod magis veriſimile videtur.*

A Simili.

Locus à ſimili quid. LOcus à ſimili eſt *habitudo unius ſimilis ad reliquum.* Ex hoc loco deſumuntur argumenta, à quibus parum differunt ea quæ à proportione deſumuntur, ſi tamen accipiatur ſimile non pro conuenientia tantum in qualitate, ſed pro quacunque, & tam affirmatiuè, quam negatiuè tenet; ſi tamen attingatur quoad illa, in quibus eſt proportio, & ſimilitudo. Similia itaque dicenda, vel quæ formam aliquam eiuſdem rationis participant, vel quæ eandem inter ſe proportionem habent, ut duo alba, quâ alba ſunt; duo æqualia corpora; duo animalia eiuſdem ſpeciei, ſimilia dicuntur, quoniam eandem qualitatem, aut quantitatem, aut eſſentiam communem ha-

Similia proportione, quæ. bent. Alia verò proportione ſimilia ſunt, & ſanè talia dicuntur mens, & oculi ſerenitas, & tranquillitas: Dux, & Auriga; quoniam etſi quæ eiuſmodi ſunt non habeant unum quidpiam commune, quin potius diuerſas eſſentias, & conditiones, quandam nihilominus inter ſe analogiam habent. Vt mens enim ad animum, ſic oculi ſe habent ad corpus, & quod in aere ſerenitas, idem proportione tranquillitas in mari, & ut Auriga in curru, ſic Dux in exercitu. Vtroque modo tam affirmatiuè, quam negatiuè poſſumus argumentari, ut *ſi Cygnus diuidit aſpectum; ergo etiam & nix: ut ſe habet riſibile ad hominem, ſic hinnibile ad equum; ſed riſibile eſt proprium hominis; ergo hinnibile eſt proprium equi.*

Sumenda tamen eſt ſimilitudo in eo, ratione cuius prædicatum ineſt, alioquin nulla fit conſecutio; non enim valet *Cygnus canit; ergo & nix,* quamuis enim ſimilitudinem habeant in albedine; albedo tamen non eſt ratio, quâ cygnus canat; negatiuè verò hoc modo, *equus non eſt rationis particeps; ergo nec leo,* ut riſibile ineſt homini, ita hinnibile equo; *ſed riſibile non ineſt homini ut genus; ergo hinnibile non ineſt equo ut genus.* Sic etiam *ancilla non debet imperare domino; ergo nec pars ſenſitiua imperare rationi; corpus regitur oculis, ſic animus mente.* Huius porrò loci uſus duo hiſce pronunciatis perſtringi ſolet. *Quod in uno ſimilium valet, valet in cæteris. Quod non valet in uno, nec in cæteris,* quæ breuius explicantur dicendo. De ſimilibus, & proportionalibus idem eſt iudicium; huc pertinent. Exempla, ſiue Parabolæ, ſiue Apologi. Ad uſum huius loci, quod attinet; placuit nonnullis, & meâ ſententiâ non immeritò, locorum omnium, è quibus ducuntur argumenta, nulli ferè minus ineſſe virium contra renitentem auditorem, quàm ſimilitudinis: ad eum porrò, qui ſuâpte natura ſequitur, ac eruditi cupit locorum aptiſſimum eſſe, eò quòd rem aperiat, appoſitè tamen adhibitus, & rei, de qua agitur imaginem animo imprimat; adeout etſi ex eo aſſenſum extorquere non poſſit, eidem incutere diſſenſus pudorem haud mediocriter poſſit.

Ad hunc locum pertinet modus argumentandi à commutata proportione, qui ſequentibus præceptionibus continetur. Prima eſt, ut accipiantur quatuor termini, & primus conferatur cum ſecundo, tertius cum quarto: deinde commutãdo primus comparetur cum tertio, & ſecundus cum quarto, dicaturque, ſicut ex. gra. ſe habent duo ad quatuor, ita tria ad ſex: ergo permutando ut ſe habent duo ad tria, ita quatuor ad ſex; ſed duo ad tria, habent rationem ſubſeſquialteram, nam ternarius includit binarium, & dimidium eiuſdem; ergo quatuor ad ſex rationem ſubſeſquialteram habet. Secunda, ut quando fit in alijs rebus à quantitate, in terminis conuertibilibus, & contradictorijs fiat; in alijs enim haud neceſſariò tenet, & idcirco non valet, ut ſe habet ſuperficies ad hanc ſuperficiem, ita color ad hunc colorem; ergo permutando, ut ſe habet ſuperficies ad colorem, ita hæc ſuperficies ad hunc colorem; ſed ſuperficies nequit eſſe ſine colore; ergo neque hæc ſuperficies ſine hoc colore eſſe poterit; mala eſt conſecutio, quoniam termini non contradicunt, ſed poſitiui ſunt. Nec valet, ſic arguere, ut ſe habet homo ad non hominem, ſic animal ad non animal; ergo permutando ut ſe habet homo ad animal, ita non homo ad non animal; ſed quod eſt homo, eſt neceſſariò animal; ergo quod eſt non homo, eſt neceſſariò non animal; illatio mala eſt, quoniam etſi termini contradicant, nihilominus ſe habent ut ſuperius, & inferius; ob id perperam confertur ſecundus terminus cum quarto; potius enim comparandus quartus cum ſecundo, propterea quòd negatiuè non licet ab inferiori ad ſuperius arguere, rectè tamen à ſuperiori ad inferius; non enim valet *non eſt homo; ergo non eſt animal;* benè tamen *non eſt animal; ergo non eſt homo.* His igitur præceptionibus obſeruatis modus argumentandi à commutata proportione in rebus cuiuſque generis poteſt uſurpari, & idcirco licebit hunc in modum ratiocinari, *ut ſe habet homo ad non hominem: ita rationale*

ad

Digitized by Google

ad non rationale, ergo permutando, ut ſe habet homo ad rationale, ita non homo ad non rationale; ſed hic equus non eſt homo ergo hic equus non eſt rationalis.

Locus æqualiũ.

Com ſimilium loco magnam habet affinitatem locus alter, qui parium dicitur, ex quo deprompta quidem argumenta ſequentem in modum tractantur; *Si abſtinentia eſt virtus; & continentia virtus erit: ſi tanta ac talis pœna aduerſus patris interfectorem iuſta eſt, eadem omninò aduerſus matris interemptorem iuſta erit. Non ſunt damnandi duces, eo quòd interdum ſuperantur: ergo nec etiam Philoſophi, quoniam aliquando falluntur.* Huius autem loci præcepta hoc unico poſſunt comprehendi, *Si data propoſitio vera eſt, aut falſa, ea etiam, quæ videtur æquè probabilis, vera erit, aut falſa.* Ad huius etiam loci uſum ſpectat præceptum illud. *Si incrementum prædicati ſequitur incrementum ſubiecti, prædicatum ſequitur ſubiectum: quòd ſi incrementum non ſequitur incrementum, nec prædicatum ſequitur ſubiectum,* quod explicari ſolet; *ſi maior virtus eſt melior, aut maxima, eſt optima, virtus profectò eſt bona. Par enim eſt ratio: ſi nanq. maior non eſſet melior, aut maxima non foret optima, nec virtus ipſa bona eſſet.* In his, ut dixi, par ratio; pronunciatum autem allatum patitur reciprocari. *Si prædicatum ſequitur ſubiectum, incrementum prædicati ſequetur incrementum ſubiecti quòd ſi prædicatũ non ſequitur ſubiectum, nec incrementum illius ſequetur incrementum iſtius.* Quod hoc etiam modo ſolet enunciari. *Vt ſimpliciter ad ſimpliciter,* ſic *magis ad magis,* & *maximum ad maximum.* Quod exemplo ſic illuſtrabitur. *Vt ſi decorari virtute eſt bonum, maiori virtute, melius, & ſummâ, optimum* erit. Contra verò, *ſi vitio inquinari eſt malum, maiori vitio peius, & maximo, peſſimum erit;* Effatum ſuperius tamen eiuſque reciprocatio in iis locum habet, quæ per ſe prædicantur alioquin cum veritate minimè cohærent, non enim rectè argumentaberis. *Maior vini uſus eſt malus; maximus eſt peſſimus; ergo vini uſus eſt malus.* Nec etiam, *exercitatio corporis eſt bona; ergo maior melior, & maxima eſt optima.* Hæc autem ideo, quoniam de iis, quæ ſunt per accidens, dicuntur; non enim maiori uſui vini per ſe conuenit ut ſit peſſimus, nec exercitatio corporis per ſe, ſed per accidens bona eſt, alioquin omnis vini uſus malus, & omnis exercitatio bona foret.

Locus diſſimilium quomodo tractetur.

Datur etiam locus diſſimilium, qui quamuis ex loco ſimilium facile conſtet, iuvat tamen ipſum commemorare; Diſſimilia porrò cenſentur in præſens ea, quibus quã talia ſunt, nec unum quidpiam commune eſt, nec ita ſunt plura ut proportione conueniant; verbo dicam, quæ conditiones habent oppoſitas iis, quibus nuper ſimilia conſtare dictum fuit; ſic ſe habent album, & nigrum, duo corpora inæqualia, duo animalia diuerſæ ſpeciei &c. Huius autem loci uſus hiſce præceptis explicari ſolet. *Diſſimilibus diſſimilia conueniunt. Quod uni diſſimilium, quà diſſimile eſt, conuenit, non conuenit alteri. Vt ſi fortitudo, quà talis, eſt laudibus efferenda; timiditas damnanda erit.*

A Tranſumptione.

Locus tranſumptionis quid.

LOcus Tranſumptionis ſuperioribus ſuccedit; duplex autem perhibetur, unus quando vox aliqua ſumitur ad ſignificatum alterius vocis denotandum, propter quandam ſimilitudinem, & analogiam in illis repertam, diciturque methaphora; ita quidem *ridere* tranſumitur ad ſignificandum *florere,* cum dicitur, *pratum ridere,* ſic etiã oratio transfertur cum dicitur *littus aratur,* pro *operæ perditur,* & dici ſolet de eo, qui fruſtra laborat, hæc autem tranſumptio non ad Dialecticum, ſed ad Sophiſticum pertinet; altera verò contingit, quando nomen unum minus notum declaratur per aliud magis notum, & hæc eſt Dialectici propria: differt autem à nominis definitione, quia definitio nominis conuertitur cum definito, & in expoſitione nominis conſiſtit, ut Philoſophus, id eſt Amator ſapientiæ; at in tranſumptione, ſolùm accipitur nomen notius, ut ſi quis pro Philoſopho, ſapientis nomine uteretur. Locus à tranſumptione *eſt habitudo unius tranſumpti ad aliud,* huius uſus hic eſt, nempe, *Sapiens dat operam ſtudiis; ergo Philoſophus ſtudiis etiam literarum operam nauat. Sapiens non inuidet; ergo Philoſophus non inuidet.* Maxima. *Quicquid alicui conuenit, vel non conuenit, ſub nomine magis noto; conuenit illi ſub nomine minus noto.* Maxima.

Ab Auctoritate.

Locus ab auctoritate quid.

REliquus locus, ab auctoritate dicitur; hinc autem argumenta deſumpta in teſtimonio poſita ſunt, ut idcirco locus à rei iudicio fuerit appellatus; quia tamen teſtimonium nihil ponderis habet ad fidem faciendam, niſi auctoritate ſuffultum, ob id ab aliis dicitur locus ab auctoritate, vel ut aliis placet, auctoritatis, quemadmodum de aliis locis fuit adnotatum. Locus porrò ab auctoritate eſt habitudo ipſius auctoritatis ad id, quod per eam probatur.

Duplex auctoritas diuina, & humana.

Et quoniam gemina eſt auctoritas, diuina ſcilicet, & humana, geminus ob id erit huiuſmodi locus, unus auctoritatis diuinæ, alter autem humanæ Auctoritatum omnium prima quidem eſt diuina, cum enim Deus ſumma ſit tum Sapientia, tum Bonitas, tum Veritas, nec falli unquam poteſt, nec fallere; ob id tanta huius auctoritatis eſt vis, ut rationibus, quas duntaxat naturę lumen illuſtrat, momento longe præſtet. At verò auctoritas humana infirma admodum eſt, cum omnis homo ſit mendax, nec alicuius eſt ponderis, niſi duobus accedentibus, quorum unum eſt cognitio rerum, alterum autem eſt virtus; illa tibi ſubminiſtrat quid dicendum, hæc autem ut ſincere loquaris (veracitas enim eſt) ne unum ſit in ore, & aliud in corde. In hoc autem loco eſt probabilitatis latitudo iuxta maiorem, vel minorem auctoritatem. In hoc multum habent momenti prouerbia, dicuntur enim quaſi probata verba, adeo ut veritas per ipſa quocunque alio deſtituta præſidio, loquatur. Quædam tamen ſunt, quæ ſolo ex uſu auctoritatem adipiſcuntur, ut quæ ad loquendi normã pertinent, hæc enim ex uſu pendent. Ad fidem faciendam ex auctoritate, quæ deſumuntur argumenta efficacitatis plurimum habent illa, quæ longinquitate temporis probantur; ut enim nihil magis detegit falſum, ita nihil magis verum confirmat, quàm temporis diuturnitas, ad quæ reſpiciens Philoſophus ut explicet horum locorum uſum hæc habet. *Ad verba quod attinet, ſequenda eſt vulgi conſuetudo. In ſententia de rebus ferenda iudicium ſapientum.* Et rectè quidem, *nam* ſermo conſuetudine ſibi auctoritatem conciliat, enimverò.

Horatius in Arte.

Multa renaſcentur, quæ iam cecidere, cadentque,
Quæ nunc ſunt in honore, vocabula, ſi volet uſus;
Quem penes arbitrium eſt, & vis, & norma loquẽdi.

De rebus autem, ut nuper dicebam conſulendi ſunt ſapientes; *loquendum enim, ut plures; ſapientum, ut pauci;* huius enim loci maxima eſt. *Vnicuique experto in ſua ſcientia credendum eſt,* & quo magis eſt expertus, eo minus falli poteſt; & idcircò maiorem Maxima.

iorem

iorem probabilitatem afferet, cumque Deus mentiri non poſſit; ob id eius auctoritas maximam certitudinem inducit; ſecus autem homines, qui quanuis ſapientiſſimi, in errores ducuntur, & ducunt; hinc enim eorum auctoritas, niſi ratione ſuffulta concidit. Locus hic affirmatiuè, non autem negatiuè tenet; rectè ſiquidem concludes communi ſapientum calculo receptum eſſe dari *Antipodas*; ergo fatendum ipſos exiſtere; non tamen dicendo *Hippocrates nullibi morbum commemorat, qui plica polona dicitur; ergo talis morbus non datur*. Hoc autem argumentationis genus eo eſt uſurpandum conſilio, ut rerum naturalium cognitio à Philoſophis naturalibus expectatur, mathematicarum verò à Mathematicis, & earum, quæ ad Medicum pertinent à Medicis; itaut cuicunque experto in ſcientia, quam profitetur, nos fidem præbere debeamus.

Ab Antecedentibus, & Conſequentibus.

Locus antecedentium, & conſequentium explicatur.

LOcus antecedentium, & conſequentium ſequitur declarandus, in cuius gratiam præſtabit aduertere nunc antecedentis, & conſequentis vocabula non uſurpari pro duabus præcipuis argumentationis partibus, quarum altera ex altera infertur, alioquin argumenta omnia ab antecedentibus forent, nec tanta locorum eſſet varietas, ſed unus duntaxat locus antecedentium foret; hæc itaq; vocabula ſumuntur quatenus ſignificant ea, quæ neceſſariò antecedunt, vel ſequuntur aliquid in quæſtione poſitum. Antecedentium autem, ut & conſequentium duo ſunt genera. Antecedens uno modo dicitur id, ex quo neceſſariò ſequitur aliud, ſiue attributionis ordine, quo pacto ſpecies eſt antecedens generis; ut iuſtitia eſt antecedens virtutis; ſiue ordine temporis, quo pacto apoplexia fortis dicitur mortis antecedens, quoniam mors inde breui conſequitur. Alio autem modo antecedens dicitur id, quod neceſſariò dari debet ſi aliud dandum ſit, quo ſenſu fundamenta dicuntur antecedentia domus, ſi nanque domus eſt futura, iacienda prius fundamenta ſunt. Ex his conſequens duplex eſſe, & quid utrunque ſit perſpicuè conſtat; antecedentia, & conſequentia prioris generis, talia ſimpliciter dicuntur; poſterioris autem non niſi ex hypotheſi. Quæ ad primum genus pertinent, ut ſimpliciter antecedentia, & conſequentia ſunt, ita magis propriè talia dicuntur; ut ob id illa tantum Philoſophus reſpexerit dicens, poſito antecedente, neceſſe eſt poni conſequens: ſublato conſequente, neceſſe eſt tolli antecedens; quorum exempla hæc ſunt, *Homo eſt animal: ergo principio ſentiendi præditus eſt: lapis non conſtat principio ſentiendi; ergo non eſt animal. Socrates correptus eſt apoplexiâ forti; ergo breui morietur, non morietur breui; non ergo correptus fuit apoplexiâ.*

Antecedentium autem, & conſequentium ex hypoteſi uſus ſuperiori contrarius, hiſce præceptis comprehenditur, ac explicatur, *Sublato antecedente, neceſſe eſt tolli conſequens. Poſito conſequente, neceſſe eſt poni antecedens*, quod exemplis illuſtrare breuiter ita poteſt; *Ædificanda eſt domus; iacienda prius ergo ſunt fundamenta. Fundamenta non iacientur; ergo nec domus ædificabitur. Hic amiſit pecunias; ergo pecunias habebat; nihil habebat; ergo nihil amiſit.*

A Præcurrentibus, Comitantibus, & Subſequentibus.

In diſſertationibus Rhetoricis de his agendum.

ANte locos à maiori à minori &c. de his diſſerendum erat; horum tamen conſiderationem placuit huc transferre, ob affinitatem aliquam, cum ſequentibus. De huiuſmodi locis in Diſſertationibus Rhectoricis diſſeremus; interim ſolum adnotandum ex coniunctorum locis, unum circumſtantium dici tripartitò diuiſum in locum præcurrentium, comitantium, & ſubſequentium. Circumſtantiæ porrò ſolent adiuncta vocari; huiuſmodi ſunt, quæ quanuis cum re cohęreant, non tamen neceſſariò; unde eſt, ut à locis connexorum hi, de quibus ſit ſermo, diſtinguantur. Præcurrentia dicuntur, quæ rem antecedunt, ut portenta, maiorum dignitas, generiſque nobilitas, natalis dies, educatio, conſuetudo, prouocatio, & alia huiuſmodi. Comitantia porrò ſunt, quæ comitantur, ut locus, tempus, occaſio, loci dignitas, officium, & id genus alia. Subſequentia verò ſunt, quæ ſubſequuntur nempe Laus, diuitiæ acquiſitæ, infamia, reprehenſio, &c. Ex his argumenta deducta etſi neceſſaria non ſint, non rarò tamen probabilitatem afferunt, & frequenter in ſuſpicionem adducunt; omnia verò unico præcepto comprehenduntur, nempe Qualia ſunt circumſtantia, talem veriſimile eſſe rem, quæ illam circumſtant.

DE LOCIS MEDIIS.

LOci medij ſunt, à quibus argumenta, nec penitus extranea, nec penitus intranea rei deſumuntur, & quidem locus medius contingit, quando ſumitur argumentum ab eis quæ partim conueniunt, & partim non conueniunt cum terminis in quæſtione poſitis; huiuſmodi autem loci ternario numero comprehenduntur, nam mediorum locorum, alius à coniugatis, alius à cauſis, & alius à diuiſione dicitur.

A Coniugatis & Caſibus.

COniugata quaſi idem iugum ducentia ſunt denominantia, & denominatiua, quæ idem ſignificatum principale habent, licet in modo ſignificandi diſcrepent, ſeq; habent ut abſtractum, & concretum ut eſt album & albedo, iuſtum, & iuſtitia. Primus argumentandi modus ad hunc locum pertinens fit prædicando aliquid denotans bonum, vel malum, tam affirmatiuè, quam negatiuè, ut *bonum eſt amare; ergo bonus eſt amor; ſanctum eſt obedire; ergo ſancta eſt obedientia: diuitijs affluentem eſſe non eſt optimum; ergo diuitiæ non ſunt optimæ*. Modus alter fit ſubijciendo & prædicando in eſſentialibus propoſitionibus, in quibus nimirum prædicatur ſuperius de inferiori, ut *album eſt coloratum; ergo albedo eſt color*. Non ſequitur tamen album eſt dulce; ergo albedo eſt dulcedo quoniam dulcedo accidit albedini.

Caſus ab his parum differunt, nam coniugata ſunt nomina ab uno prouenientia, ut ſapiens à ſapientia, iuſtus à iuſtitia. Caſus verò ſunt ſiue nomina, ſiue verba, ſiue aduerbia ab uno deriuantia, ut bonum, bene, à bonitate; ſapiens, ſapienter, à ſapientia. *Locus à coniugatis eſt habitudo unius coniugatorum ad reliquum* ut iuſtitia eſt bona; ergo iuſtum eſt bonum, & viciſſim, iuſtum eſt bonum, ergo iuſtitia eſt bona, Maxima autem eſt. *Quod uni coniugatorum conuenit, vel repugnat, conuenit, vel repugnat reliquo. Et cui ineſt, vel non ineſt unum coniugatorum, ineſt vel non ineſt reliquum. Locus autem à caſibus eſt habitudo unius caſus ad alium; Vt quod iuſtum eſt, bonum eſt; ergo quod iuſtè fit, benè fit*, & contra, *Quod iuſtè fit, bene fit, ergo quod iuſtum eſt bonum eſt.* Maxima. *Quicquid conuenit, vel repugnat uni caſuum, conuenit, vel repugnat reliquo. Et cui ineſt, vel non ineſt unus caſuum, ineſt, vel non ineſt reliquus.*

Locus à coniugatis quid. Maxima. Locus à caſibus quid. Maxima.

Obſeruãda quædã.

Ad ritè tamen has argumentationes exercendas quædam ſunt obſeruanda. Primum eſt, *quod* non fiat argumentatio in terminis ultimâ abſtractione abſtractis; hinc non ſequitur *albedo eſt color; ergo albedeneitas eſt coloreitas; homo eſt animal; ergo humanitas eſt animalitas*. Secundum item obſeruandum, quòd argumentatio fiat in prædicatis per ſe, præſertim ſi affirmatiuè arguatur, vel ſi negatiuè ab abſtractis ad concreta; hinc haud benè infertur *album eſt dulce; ergo albedo eſt dulcedo;* vel *albedo non eſt dulcedo; ergo album non eſt dulce*. In concretis tamen ad abſtracta negatiuè ſemper conſequentia eſt bona. Tertium, quòd fiat in diuerſis prædicatis copulando nomina, cum nominibus, concreta cum concretis, abſtracta cum abſtractis; idcirco non ſequitur, album eſt coloratum; ergo albedo eſt colorata, ſed potius illatio eſſe debet; ergo albedo eſt color.

A diuiſione quoque ſumuntur argumenta. Diuiſio autem ut ad præſens attinet inſtitutum, duplex eſt, una, quæ datur per negationem, ut hoc eſt ſubſtantia, vel non ſubſtantia, ſed non eſt ſubſtantia; ergo eſt non ſubſtantia. Maxima. *Si aliqua duo diuidunt aliquod tertium, ſi tertio ineſt unum eorum, non ineſt alterum*. Altera diuiſio eſt, quæ per affirmationem datur, & in duplici eſt differentia; nam alia eſt per ſe, alia per accidens. Diuiſio per ſe triplex eſt, nempe vel generis in ſpecies per differentias, ut animalium aliud rationale, aliud irrationale, vel totius integralis in partes, & animalis alia pars eſt caput, alia pectus, &c. ut domûs alia pars eſt paries, alia tectum, &c. vel eſt vocis in ſua ſignificata; ut canis alius cæleſtis, alius terreſtris, alius marinus. Diuiſio etiam per accidens trifariam contingit, alia ſiquidem eſt ſubiecti in accidentia, ut animalium, aliud album, aliud nigrum; alia accidentis in ſubiecta, ut alborum, aliud nix, aliud lac; alia demum accidentis in accidentia, ut dulcium, aliud nigrum, & aliud album,

Maximæ.

à diuiſione autem locus tam conſtructiuè, quam deſtructiuè tenet, cius porrò Maximæ ſunt. *Ab affirmatione diuiſi de aliquo* cum negatione alterius membri de eodem, vel omnium excepto uno ad alterius affirmationem optima fit illatio. Dicebatur autem in Maxima *ab affirmatione diuiſi de aliquo*, eam ob cauſam; quoniam ſubiectum contineri ſub diuiſo, & ſub illo genere conſtitui debet; idcirco mala eſt conſequentia; lapis non eſt animal rationis particeps; ergo eſt animal ratione carens, quoniam lapis non continetur ſub animali; dicebatur etiam, *vel omnium excepto uno*; quoniam ſi contingat ut diuiſum, plura membra habeat, haud rectè ex negatione unius, affirmatio deducitur alterius; proinde non valet, eſt canis, & non eſt terreſtris, ergo marinus, poteſt enim eſſe cæleſtis.

Maxima.

Secunda maxima. *Poſito membrorum uno diuidentium in aliquo ſubiecto, remouetur alterum*, ut *ſuperficies eſt continua; ergo non eſt diſcreta*.

A comparatiuo ad poſitivum affirmatiuè bona fit illatio, quando tamen abſoluta eſt comparatio, hoc eſt, facta per terminos abſolutè ſumptos ut *Leo eſt fortior cane; ergo Leo eſt fortis*. Quod ſi comparatio abſoluta non ſit, ſed relatiua, quo ſenſu dulcius dicimus eſſe, quod eſt minus amatum, & melius, quod eſt minus malum; tunc mala fit conſequentia. A poſitiuo autem negatiuè tenet illatio, quamuis comparatio ſit abſoluta ſenſu iam explicato, ut *teſtudo non eſt velox motu, ergo non eſt ceruo velocior*, poſſumus etiam argumentari arguendo ea parte utriuſque extremi à poſitiuis, comparatiuis, & ſuperlatiuis, ut *ſeruare domini mandata bonum eſt; ergo magis ſeruare, melius eſt, & maximè ſeruare optimum eſt*.

Maxima.

Maxima. *Si aliquid tale eſt, & quòd magis eſt, magis tale erit*. Non tenet tamen hic arguendi modus in ijs, quæ per accidens ſunt. Vt ſi dulcedo non habeat neceſſariam connexionem cum albedine, itaut accidat albo eſſe dulce, non valebit *album eſt dulce; ergo magis album dulcius erit*.

Ab appoſitione locus eſt in eo conſiſtens, ut ſi hoc alicui admotum faciat ipſum tale, & hoc idem magis tale erit; ut ſi aliquid eſt calidum propter ignem, & ignis illo calidior erit. Maxima. *Propter quod unumquodque tale, & illud magis*, quod, quo pacto debeat intelligi, & quibus limitibus coherceri, ſuo loco fuit explicatum.

Maxima.

Abſoluta quæſtio quid.

Hactenus expoſita pronunciata quæſtionibus abſolutis deſeruiunt, comparatis tamen non item. Abſoluta quæſtio dicitur, qua num hoc ſit illud, an non abſolutè quæritur, ut *an ſtudijs literarum danda ſit opera, nec ne?* Comparata verò, *num hoc ſit magis tale, quàm illud, an non?* vel aliquo alio comparationis modo in quæſtionem vocatur, ut *an magis expetenda ſint animi bona, quàm corporis nec ne?* Ex pronunciatis tamen continentibus rationem tractandæ abſolutæ quæſtionis nullo ferè labore deduci poſſunt ea, quorum præſidio comparatam quæſtionem tractare liceat. In his propterea non immorabimur; ſat enim eſt tertium Ariſtotelis Topicorum librum percurrere, ad ipſum propterea lectorem remittimus, curantes tantum pronunciata quædam inde breuiter excerpta recenſere.

Quæſtio comparata quid.

Pronunciſta verò, ſiue Maximæ hoc ordine ab ipſo diſponuntur. *Prima* Maxima eſt. Quod eſt diuturnius, ac firmius, cæteris paribus, id etiam eligibilius eſt II. quod eligitur à meliori, ideſt à prudenti, probo, & à recta lege, eſt etiam eligibilius III. ſimpliciter eſt melius, & eligibilius, quod eſt ſecundùm meliorem diſciplinam & artem, quàm quod eſt ſecundùm deteriorem: reſpectu verò unius cuiuſque id eligibilius, quod eſt ſecundùm diſciplinam propriã, ut quia ſimpliciter eſt melior Philoſophia, quàm Ædificatoria, ſimpliciter melius eſt philoſophari, quàm ædificare; quia tamen unicuiq; melius eſt exercere illam artẽ in qua eſt peritus, quam aliam, in qua non eſt verſatus, ob id ædificatori melius eſt ædificare, quàm philoſophari. IV. Ex duobus bonis, quorum alterum ſit in genere boni, alterum non, ſed dicatur bonum, quia bonum habet; quod eſt in genere boni, melius, & eligibilius eſt, quàm quod non eſt in genere boni; ut iuſtitia, quæ eſt in genere boni honeſti, melior eſt iuſto, (non enim idem iuſtitia & iuſtus) qui non eſt in genere honeſti; dicitur enim iuſtus, quoniam iuſtitiam habet; iuſtitia verò eſt ſpecies boni honeſti, & eſt per ſe ipſam bona, non autem iuſtus, qui ratione iuſtitiæ bonus eſt. V. quod eſt eligendum propter ſe, & quatenus habet rationem finis, eſt melius eo, quod eſt eligendum propter aliud; ut ſanitas melior eſt exercitio, quod gratia ſanitatis fit. VI. quod eſt per ſe eligibile, eſt melius eo, quod eſt eligibile per accidens. Vt magis eſt eligibile cuicunque, ut eius amici ſint iuſti, quàm inimici; illi nanque per ſe, hi autem per accidens, videlicet, ne nobis noceant optandũ, ut iuſti ſint. VII. quod eſt cauſa boni per ſe, eligibilius eſt eo, quod eſt cauſa boni per accidens; ut eligibilior eſt virtus, quàm fortuna, ea nanque eſt boni cauſa per ſe; hæc autem per accidens. VIII. quod eſt cauſa mali per ſe, fugibilius eſt eo, quod ſolum eſt mali cauſa per accidens: ut vitium fugibilius eſt fortunâ: nam illud eſt cauſa mali per ſe: hæc ſolum per accidens. IX. quod ſimpliciter eſt bonum, eligibilius eſt eo, quod eſt bonum tantum

3. Top. c. 1

Ex locis circumſtantium.

Ex loco auctoritatis.

Ex eod.

Ex loco rotius.

Ex loco cauſarum formaliũ.

Ex eod.

Ex loco eficientium.

Ex eod.

Ex loco totius.

gela-

relatè ad ſubiectum ſic diſpoſitum; ut eligibilius eſt ſanum fieri, quàm incidi, nam illud bonum ſimpliciter, hæc autem ſolum bona ægrotanti, qui venæ inciſione indiget.

Ex loco cauſarum formaliũ. X. quod eſt bonum ex ſua oatura, melius eſt eo, quod eſt bouum, eo quòd bonum acquiſierit; ut iuſtitia melior eſt iuſto; illa enim ex ſua natura eſt bona, hic autem ſolùm quia iuſtitiam acquiſierit.

Ex loco cauſarum materialium. XI. Bona, quæ inſunt meliori, & honorabiliori, ſunt meliora, & eligibiliora; ut bona Dei ſunt meliora, quàm hominum bona, & animi bona ſunt meliora, quàm bona corporis.

Ex locis definitionis & deſcriptionis. XII. Bona propria rei melioris, eligibiliora ſunt, quàm bona propria rei deterioris; ut bona propria Dei, bonis hominum proprijs, meliora ſunt.

Ex loco cauſarum materialium. XIII. Quod eſt in melioribus, vel prioribus, vel honorabilioribus, eligibilius eſt; ut ſanitas eſt eligibilior robore, & pulchritudine; nam ſanitas eſt in primis conſtituentibus corpus; robur autem, & pulchritudo non item; illud enim in neruis, & oſſibus; hæc verò in apta commenſuratione membrorum, atque colorum ſuauitate conſiſtit.

Ex loco finium. XIV. Finis eſt eligibilior iis, quæ conducunt ad finem; & ex ijs, quæ conducunt ad finem, illud eſt eligibilius, quod fini propinquius eſt; ut felicitas, quæ finis eſt ultimus, melior eſt virtute, quæ ad felicitatem conducit; ex iis verò, quæ ad conſecutionem felicitatis conſerunt, illa profectò meliora, quæ felicitati propinquiora ſunt.

Ex eodẽ. XV. Quæ conducunt ad finem totius vitę, videlicet ad felicitatem, eligibiliora dici debent, quàm quæ præſidio ſunt ad aliquem finem particularem, putà ad prudentiam obtinendam.

Ex loco effectorũ. XVI. Poſſibile eſt eligibilius impoſſibili; nempe bonum, quod moraliter poteſt obtineri, quàm id, quod moraliter attingi non poteſt.

Ex loco finium. XVII. Quæ ſunt effectiua finis melioris, ſunt meliora, & magis eligibilia; ut ſtudia, & exercitia animi, meliora ſunt ſtodiis, ac exercitiis corporis; per illa ſiquidem animi, per hæc autem corporis bona acquiruntur.

Ex eodẽ. XVIII. Sint duo fines, puta felicitas, & ſanitas; ſintque duo ipſorum effectiua, nempe ſalubre, quod eſt effectivum ſanitatis, & virtus, quæ eſt felicitatis effectiua, ſi finis melior, magis excedat finem minus bonum, quàm finis deterior excedat medium effectivum ipſius, mediũ etiã finis melioris effectivum excedit finem minus bouum, eritque melius, ac eligibilius.

Ex loco cauſarum formaliũ. XIX. Quod propter ſe eſt laudabilius & honorabilius, eſt etiam melius, & eligibilius; ut amicitia melior eſt diuitijs, & iuſtitia eſt eligibilior ſanitate & robore, nam amicitia eſt honorabilis propter ſe: diuitię uon propter ſe, ſed propter virtutem.

3. Top. c. 2. Ex loco conſequẽtium. XX. Quando duo fuerint adeo ſimilia, ut determinari non poſſit, utrum eorum ſit eligibilius, conſideranda ſunt conſequentia ex ipſis, id enim, ex quo ſequitur maius bonum, eligibilius, ac melius eſt eo, ex quo ſequitur minus bonum.

Ex eodẽ. XXI. Ex bonis, illud ex quo ſequitur minus malum; eſt eligibilius ac melius.

Ex loco totius. XXII. Plura bona ſunt eligibiliora paucioribus, ſiue ſint plura ſimpliciter, ita ut diſtinguantur à paucioribus, ſiue ſint plura, ita ut comprehendant pauciora. Ita quidem fortitudo, iuſtitia, & temperantia, ſunt eligibiliores, quàm fortitudo, & temperantia ſola, ſic etiam fortitudo iuſtitia, & prudentia eligibiliores ſunt, quàm temperantia, & manſuetudo, quæ pauciora ſunt bona, & io illis tribus non continentur.

Duobus tamen limitationibus præſens indiget locus, prima quarum in eo eſt, quòd tunc plura bona non ſunt paucioribus eligibiliora, quando alterum ex pluribus eſt ſolùm eligibile alterius gratia; ut literarios labores perferre eſt ſolùm eligibile gratiâ ſcientiæ conſequendæ, & ſanari ſolum eſt eligibile gratiâ ſanitatis. Secunda, quòd tunc plura ſunt bona eligibiliora paucioribus, quando inter pauciora non exiſtit aliquod maximum bonum, cuiuſmodi eſt felicitas, quę ſummum eſt bonum.

Ex locis circumſtantium. XXIII. Eadem cum voluptate ſunt eligibiliora, quàm ſine voluptate; & eadem cum indolentia, quàm cum triſtitia; ut virtus cum voluptate, ac ſine dolore, eligibilior eſt, quàm eadem ſine voluptate, & cum dolore.

Ex eodẽ. XXIV. Vnumquodque bonum eo tempore eſt eligibilius, quo plus poteſt, quoniam maior ſit uſus ipſius. Vt indolentia eſt eligibilior pro tempore ſenectutis, quàm pro tempore iuventutis. Prudentia eligibilior eſt pro tempore ſenectutis, quàm pro tempore iuventutis. Contra verò fortitudo, & temperantia ob maiorem neceſſitatem, ſunt magis eligibiles pro tempore iuventutis, quàm pro tempore ſenectutis.

Ex loco totius. XXV. Quod eſt ſemper, vel ſæpius utile, melius eſt eo, quod non ſemper, vel raro eſt utile; ut iuſtitia, & temperantia ſemper ſunt utiles; fortitudo non ſemper, ſed ſolùm tempore belli, atque adeo ſemper illis, aut ferè ſemper, hac autem rariùs uti poſſumus.

Ex loco efficientium. XXVI. Id quod ſi omnes haberemos, non indigeremus alio, eſt eligibilius, eo quod etiam ſi omnes haberemus, adhuc iodigeremus alio: ut iuſtitia eſt eligibilior fortitudine, nam ſi omnes eſſemus iuſti, non indigeremus fortitudine, velut illâ, quâ ſolùm indigemus ad arcendas iniurias: at ſi omnes eſſemus fortes, adhuc iuſtitiâ nobis opus eſſet.

Ex loco effectorũ, vel abiectionis, generationis, & contrariorum. XXVII. Ea ſunt fugibiliora, quorum corruptiones, abiectiones, & contraria ſunt fugibiliora; ut corruptio, & abiectio virtutis peior eſt corruptione, & abiectione ſanitatis, & quia vitium virtuti contrarium eſt peius ægritudine, quæ contraria eſt ſanitati, idcirco virtus eligibilior, ac melior eſt ſanitate. Contra verò ſunt meliora, quorum generatio, & aſſumptio melior eſt; ut quia melior eſt generatio & aſſumptio virtutis, quàm ſanitatis, ob id virtus eſt ſanitate melior.

Ex loco finium. XXVIII. Quod eſt propioquius ſummo bono, eſt eligibilius, & melius; ut virtus eſt eligibilior & melior diuitijs, quia virtus felicitati ſummo bono propinquior eſt, quàm ſint diuitiæ, & metere frumentum quàm ſerere ob eandem cauſam eligibilius eſt.

Ex loco ſimilium. XXIX. Quod eſt ſimilius ſummo bono eſt eligibilius, ac melius; ut quoniam qui benefacit ſimilior eſt Deo, quàm qui beneficia recipit; ob id eligibilius, & melius eſt beneficia conferre, quàm recipere.

Ex eodẽ. XXX. Quod eſt ſimilius meliori eſt melius; ut ſi Achilles fuerit melior Aiace, & Vlyſſe, quoniam Aiax ſimilior eſt Achilli, quàm Vlyſſes, Aiax Vlyſſe melior eſſe videtur; ſed hoc intelligendum eo ſenſu, tunc nimirum, qui ſimilior eſt meliori, eſſe meliorem, quando ſimilis in eo eſt, io quo eſt melior, & ut ſimilitudo ſit non in ridiculoſioribus, in his enim ſimia melior eſt, & ſimilior homini, quàm equus, cum tamen non ſit melior equo, qui potius io ſeriis ſimilior eſt homini, quàm ſimia.

Ex eodẽ. XXXI. Quod eſt ſimilius meliori eſt melius, quàm quod eſt ſimilius deteriori. Vt ſuppoſito, quòd Achilles ſit melior Neſtore, quoniam Aiax eſt ſimilior Achilli, quàm Vlyſſes Neſtori, ſequitur Aiacem eſſe meliorem Vlyſſe. Excipe tamen primò ſi parum ſit uoum ſimile meliori, alterum ſit multum ſimile minus bono; poteſt eoim quod eſt ſimile minus booo, melius eſſe. Excipe ſecundò ſi eſt ſimile meliori in deterioribus; nam poteſt eſſe deterius eo, quod eſt ſimile peiori in melioribus.

Ex loco cauſarum formaliũ. XXXII. Quod eſt nobilius eſt eligibilius, & melius; quia igitur nobilius eſt Philoſophiæ ſtudijs operam oauare, quàm Iuriſprudentiæ; idcirco illud eligibilius eſt.

Ex loco effectorũ. XXXIII. Quod eſt difficilius, eſt etiam eligibilius, & melius;

Digitized by Google

magis enim amamus, quod non eſt facile adipiſci.

Ex locis definitionis, & deſcriptionis.

XXXIV. Quod eſt minus commune, ſeu magis proprium, eligibilius eſt eo, quod eſt communius; ut ſapientia eſt homini eligibilior ſanitate, quoniam ſapientia eſt hominis propria, ſanitas autem communis etiam belluis.

Ex locis circumſtantium.

XXXV. Quæ minus afferunt moleſtiæ meliora, & eligibiliora ſunt; ut vita priuata, quippe quæ vacua eſt omni curâ eligibilior, & melior eſt quàm publica, quæ inſidiarum, & periculorum eſt plena.

Ex loco parium.

XXXVI. Cum genus eſt melius genere, optimum generis melioris, eſt melius optimo generis deterioris, ut quia homo eſt melior equo,

Ex eodẽ.

optimus homo eſt melior optimo equo. XXXVII. Cum optimum unius generis eſt melius optimo alterius generis, etiam genus eſt melius genere; ut quia optimus homo eſt melior optimo equo, etiam homo

Ex loco efficientiũ

eſt melior equo. XXXVIII. Quod amicis communicari poteſt, melius eſt eo, quod non poteſt communicari; ut ſapientia melior eſt ſanitate, quoniam illa poteſt amicis communicari, ſanitas autem non item.

Ex eodẽ.

XXXIX. Quæ quis vult facere amicis, meliora ſunt quàm, quæ vult facere non amicis; ut quia volumus amicis benè facere, alijs videri tantum volumus benefacere; ideò benefacere melius eſt, quàm videri

Ex eodẽ.

benefacere. XL. Non neceſſariò ſunt meliora neceſſarijs, & aliquando eligibiliora, ut *bene viuere* non eſt neceſſarium, *viuere* eſt neceſſarium; propterea benè viuere eſt melius, & eligibilius, quàm viuere. Quandoque tamen non neceſſaria quamuis meliora, ſunt minus eligibilia, ut philoſophari, melius eſt, quàm lucrari, & nihilominus indigenti neceſſarijs, eligibilius lucrari, quàm philoſophari; ſæpè igitur uſu venit, ut neceſſarium ſit eligibilius; non ne-

Ex eodẽ.

ceſſarium autem ſit melius. XLI. Quæ ſuppleri non poſſunt ab alijs, meliora ſunt, quàm quæ poſſunt ſuppleri; ut iuſtitia melior eſt fortitudine; nam ſi quis non ſit iuſtus, nemo pro illo ſupplere poteſt; at ſi quis non ſit fortis, poteſt alter ſupplere defendens illum.

Ex loco cauſarum formaliũ.

XLII. Cum duo ita ſe habent, ut unum ſit eligendum ſine altero, non autem contra; illud, quod eſt eligendum ſine altero, eſt melius; ut prudentia eſt melior poteſtate, quoniam poteſtas, & prudentia ita ſe habent, ut poteſtas ſine prudentia non ſit eligibilis, prudentia verò ſine poteſtate ſit eligibilis.

Ex loco repugnãtium.

XLIII. Cum duo ita ſe habent, ut nobis unum ineſſe diſſimulemus in eum finem, ut appareat ineſſe alterum, hoc ſecundum eſt eligibilius, & melius; ut eſſe ingenioſum, melius eſt, quàm eſſe laborioſum, quoniam homines ut appareant ingenioſi, ſæpè negant ſe laborioſos eſſe.

Ex locis circũſtantium.

XLIV. Bona, quorum defectus minus eſt deteſtabilis in ijs, qui moleſtè ferunt ſe illis carere, ſunt eligibiliora bonis, quorum defectus deteſtabilior eſt in ijs, qui ſe illis carere moleſtè ferunt; ut virtus eſt eligibilior diuitijs, eam ob cauſam, quia, qui caret virtute, minus eſt vituperabilis, ſi talem carentiam moleſtè ferat; qui autem caret diuitijs, magis vituperabilis eſt, ſi talem carentiam moleſtè ferat. His autem addi poſſunt, quæ ſequuntur. Quod rei magis eſt proprium, eidem pariter melius. Vt homini ratione uti, melius eſt, quàm uti ſenſu. Quod circa præſtantiorem materiam verſatur, aut certius illam attingit, longè nobilius eſt, atque præſtantius. Quod magis inſigne eſt, atque præclarum, magis eſt eligendum, quàm quod minus eſt tale. Vt patriam à ſeruitute vindicare, potius eſt eligendum, quàm ſimpliciter bonum ciuem eſſe: & ingenuis artibus, ac diſciplinis operam nauare, quàm in ſtudia mechanicarum artium incumbere. Quæ ſine alijs expeti poſſunt, præferenda ſunt ijs, quæ ſine alijs expeti non debent; ut prudentia præferenda eſt imperio, nam hoc ſine illa expeti non poteſt; benè tamen contra.

3. Top. c. 3. Ex locis definitionis, & deſcriptionis.

His addi ſequentia poſſunt. XLV. Quod habet propriam virtutem, & perfectionem eligibilius eſt eo, quod non habet, eſt autem propria virtus, atque perfectio uniuscuiuſque rei, nil aliud, quàm aptitudo, quam habet ad proprium finem; ut ex duobus calamis ille, qui eſt aptus ad calami finem, nimirum ſcribere, eſt melior, & eligibilior eo, qui ad talem finem ineptus eſt.

Ex eodẽ.

XLVI. Ex duobus eiuſdem ſpeciei, quorum utrunque propriam habet virtutem, illud eligibilius, quod magis habet; ut è duobus calamis, quorum uterque eſt aptus ad ſcribendum, ille eſt melior, & eligibilior, qui eſt magis aptus.

Ex loco cauſarum formaliũ.

XLVII. Ex duobus, quorum unum faciat bonum habentem, alterum autem non faciat, illud eſt eligibilius, quod bonum facit; ut enim quod calefacit, calidius eſt eo, quod non calefacit; ita quod facit bonum habentem, melius eſt eo, quod non facit; hinc virtus melior eſt voluptate.

Ex eodẽ.

XLVIII. Ex duobus quorum utrunque facit bonum habentem, id melius eſt, quod magis facit, vel quod bonum facit ſubiectum melius; ita virtus animæ eſt melior virtute corporis, quoniam animæ virtus facit bonam animam, virtus autem corporis facit bonum corpus.

Ex loco coniugatorũ &c.

XLIX. Si quod iuſtè ſit eligibilius eſt eo, quod fortiter ſit, iuſtus eligibilior eſt forti, & iuſtitia eligibilior eſt fortitudine: & contra. Rurſus ſi iuſtitiæ uſus melior eſt fortitudinis uſu; & actio, atque opus iuſtitiæ eſt melius, quàm actio, & opus fortitudinis, iuſtitia quoque melior fortitudine erit.

Ex loco à maiori.

L. Quod eſt meliore melius, eſt etiam deteriore melius; ut ſi ſapientia eſt honoribus melior, honores autem diuitijs ſunt meliores, multò magis ſapientia diuitijs melior erit.

Ex loco cauſarum formaliũ.

LI. Si duo ſint tertio eligibiliora, quod magis excedit illud in ratione eligibilitatis, illud eſt melius; ut virtus, & honor ſunt diuitijs eligibiliores, ſed virtus in eligibilitate magis excedit diuitias, quàm honor; ergo virtus eſt eligibilior honore

Ex loco conſequẽtium.

LII. Id cuius excellentia præfertur excellentiæ alterius, etiam & ipſum eſt alteri præferendum; ut amicitia eſt eligibilior diuitijs, quoniam excellentia amicitiæ, præfertur excellentiæ diuitiarum.

Ex loco efficientiũ

LIII. Ea, quorum quis eligit magis ut ipſe ſibi cauſa ſit, meliora ſunt ijs, quæ potius ab alijs vult accipere; ut amici ſunt eligibiliores, quàm diuitiæ; quoniam quiſque mavult eligere ſibi amicos, quàm ab alijs accipere; & contra mavult ab alijs diuitias accipere, quàm ipſe ſibi illas acquirere.

Ex loco cauſarum formaliũ vel ex oppoſitione.

LIV. Ex duobus, id quod additum eidem tertio reddit ipſum eligibilius, eſt melius, quam id quod additum eidem tertio facit id minus eligibile, ut virtus eſt eligibilior diuitijs, quia ſi ſanitati addantur diuitiæ, & virtus, eligibilior eſt ſanitas cum virtute, quam cum diuitijs. Quando tamen id, quod additur tertio facit ipſum melius, eo quòd tertium ipſo utitur, tunc non licet concludere illud eſſe melius altero, quo tertium non utitur; ut ſi arti fabrili datur ſerra, vel ſala, melior eſt ars fabrilis cum ſerra; quàm cum falce, quoniam ars fabrilis, ſeu faber poteſt uti ſerra, non autem falce; non tamen concluditur ſerram eſſe meliorem falce, alioquin cum ars meſſoria melior ſit cum falce, quam cum ſerra, poſſet inferri ſerram, & falcem mutuò meliores eſſe, quod non admittendum.

Ex eodẽ.

LV. Quod additum minori bono reddit illud melius, eſt eligibilius eo, quod additum minori bono facit ipſum minus bonum; ut ſanitas corporis eſt melior eiuſdem pulchritudine, & tamen ſi corporis pulchritudini, quæ minus eſt bonum, virtus addatur, ſit aliquid melius, quàm ſi corporis pul-

chri-

chritudini addantur diuitiæ, quandoquidem ſanitas cum virtute, longè melior eſt, quàm pulchritudo corporis cum diuitijs; virtus igitur eſt melior diuitijs.

Ex detractione.

LVI. Id maius eſt, quo detracto ex aliquo reliquum fit minus; ut ſi ex denario numero, auferantur ſex, vel quatuor, quod reliquum fit, ablato ſenario, minus eſt, quàm quod remanet ablato quaternario; propterea ſenarius numerus eſt maior quaternario. Non abſimili modo in eligibilibus, propterea quòd ſi virtus auferatur à toto conflato ex ſanitate, pulchritudine, & virtute, quod remanet minus eſt bonum, quàm ſi auferatur ſanitas, idcirco virtus eſt ſanitate melior.

Ex loco cauſarum formaliſ, vel finiſ. Quid eligibile propter gloriam.

LVII. Quod eſt eligendum propter ſe, melius eſt eligendo propter gloriam; ut ſanitas, quæ propter ſe eſt eligibilis, melior eſt pulchritudine, quæ eligibilis eſt propter gloriam. Eſt autem eligibile propter gloriam id quod nullo conſcio, nemo ſibi ſtuderet ineſſe, ſeu nemo multum curaret; quoniam igitur nemo pulchritudinem multum curaret, ſi nullus eius conſcius eſſe deberet; idcirco pulchritudo eſt propter gloriam eligibilis.

Ex loco cauſarum formaliſ.

LVIII. Quod eſt eligibile, & propter ſe, & propter gloriam, eligibilius eſt, quàm quod propter horum duorum alterutrum eſt eligibile; ut quia ſapientia tum propter ſe, tum propter gloriam eſt eligibilis, melior eſt ſanitate, quæ dumtaxat eſt eligibilis propter ſe, & eſt quoque melior pulchritudine, quæ tantùm eſt eligibilis propter gloriam.

Ex eodẽ.

LIX. Id quod propter ſe magis eſt honorandum, eſt eligibilius eo quod eſt propter ſe minus honorandum; ut quia animi pulchritudo eſt magis honoranda, quàm pulchritudo corporis, idcirco pulchritudo animi eſt eligibilior pulchritudine corporis.

Magis honorãdum quid.

Magis autem honorandum eſt, id quod etiam emolumento ſecluſo, magis eligimus; ut quia ſecluſa utilitate, magis eligimus animi, quàm corporis pulchritudinem, ideo animi pulchritudo eſt honorabilior pulchritudine corporis.

Ex loco totius.

LX. Quod ita ſe habet, ut ex honeſto, utili, & delectabili, vel omnia poſſideat, vel plura ex his, illud melius eſt; ut quod eſt ſimul honeſtum utile, & delectabile, melius eſt, quàm quod habet unum, vel duo tantùm ex his.

Ex loco cauſarum formaliũ.

LXI. Ex duobus, quorum utrunque boni rationem participat, illud eſt melius, quod magis illam participat, ut iuſtitia, quoniam magis participat boni honeſti rationem, eligibilior, ac melior eſt modeſtiæ virtute.

Ex eodẽ.

LXII. Quod eſt eligibile propter melius, ſeu gratiâ melioris, illud eſt eligibilius, ac melius; ut quod eſt eligibile propter virtutem, eſt melius eligibili propter delectationem. Idem autem iudicium ferendum de fugibilibus, quod enim magis impedit virtutem, & alia bona per ſe expetenda, eſt fugibilius; ut ægritudo fugibilior eſt turpitudine, quoniam ægritudo magis, quam turpitudo impedit virtutem, & voluptatem.

Ex eodẽ.

LXIII. Quod eſt ſolùm eligibile, magis eſt eligendum, quàm id, quod eſt ſimul eligibile, & fugibile, putà ſi aliquid ſit ſolùm eligibile, & nullo modo fugibile. Vt ſapientia eſt eligibilior imperio, nam illa eſt per ſe eligibilis tantum, eo quòd participet rationem honeſti; at hoc eſt eligibile, & ſimul etiam fugibile, quoniam etſi boni rationem habet, adhuc habet multum mali, cum anguſtijs, & periculis abundet. Quod ad omnia vel plura utile eſt, longè melius, quam quod ad pauciora; ut aqua longè melior eſt melle. Id, quo res melior comparatur, melius eſt, & expetendum magis. Ita planè meliora ſunt, & magis expetenda ea, quibus virtutis gratiâ nos utimur, quàm quibus utimur causâ voluptatis. Si abſolutum prædicatum, ſequitur abſolutum ſubiectum, incrementum prædicati, ſequitur incrementum ſubiecti. Sed hoc intelligendum de prædicatis, quæ per ſe de ſubiectis dicuntur, ut ſi honeſtum eſt per ſe bonum, honeſtius melius, & honeſtiſſimum optimum. Quæ ſuis contrarijs minus permixta ſunt, ea magis ſunt talia; ut id albius, quod minus nigroris habet.

Poſt enarrata, quid ſit Philoſophi cõſilium.

Ex enarratis locis, quibus oſtendi poteſt aliquid eligibilius, vel fugibilius eſſe altero dum Ariſtoteles pergit hæc habet. Primò nimirum explicat, quem in modum aliquid abſolutè eſſe eligendum, vel fugiendum oſtendi poſſit. Secundò tradit modum, quo propoſiti loci poſſit extendi ad probandum aliquid uniuersè magis eſſe tale, quàm aliud. Mox explicatis locis conducentibus ad uniuerſalia problemata accidentis, tum abſoluta, tum comparata, tria facit. Primo declarat modum, quo uti nos dictis locis etiam ad problemata particularia conſtruenda, ac deſtruenda poſſimus. Secundò declarat quem in modum poſſint conſtrui, vel deſtrui problemata particularia. Tertiò tandem nos docet, quâ ratione particularia problemata conſtrui, vel deſtrui ex locis à diuiſione poſſint, quæ apud eundem Philoſophum videnda relinquo, ſolùm ad memoriam reuocabo, quæ ad Dialectum pertinent. Omnis itaque diſputatio dialectica circa quatuor illa prædicata verſatur, cuiuſmodi ſunt *Definitio*, *Genus*, *Proprium*, *& Accidens*, quorum ſupra meminimus, ex his porrò componuntur propoſitiones, & problemata dialectica, non omnis tamen propoſitio nec omne problema ad Dialecticum pertinet; nemo enim ſanæ mentis ſumet ut principium, & propoſitionem probabilem id, quod nemini videtur verum, nempe quòd altia ſint paria, nec ullus erit, qui proponat, ut quæſtionem diſputabilem in utranque partem id, quod omnibus verum videtur; quod enim tale eſt, non eſt dubium; idcirco ſub quæſtionem non cadit; quæ autem nemini videntur cum veritate conſentire, non admittuntur, ideoque tanquam propoſitiones, & principia proponi non debent.

Non omnis propoſitio nec omne problema ad dialecticum pertinet.

1. Top. c. 4. Propoſitio dialectica quid. 1. Topic. cap. 10.

Ex Philoſophi conſilio igitur propoſitio dialectica eſt. Ἔστι δὲ πρότασις διαλεκτικὴ, ἐρώτησις ἔνδοξος ἢ πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις, ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις, ἢ πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις, ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις, μὴ παράδοξος. *Eſt autem propoſitio dialectica, interrogatio probabilis, aut omnibus, aut pleriſque, aut ſapientibus; atque his vel omnibus, vel plurimis, vel ſpectatiſſimis a communi opinione non aborrens.* Quandoquidem propoſitio, de qua loquimur, apta eſt, ut, ex conceſſione illius cum quo habetur diſputatio, tanquam principium uſurpetur, quod autem ſapientibus videtur, & à communi opinione non abhorret, facilè conceditur ab eo, cum quo habetur altercatio, proindeque poteſt ut principium aſſumi; quod igitur videtur ſapientibus, & à communi opinione non abhorret, propoſitio dialectica dici debet. Quòd ſi forſan aliquid multis ſapientibus videatur à communi tamen opinione plurimum elongetur, haud facile concedetur; ob id propoſitio dialectica dici non poteſt; ut quamuis plurimis ſapientibus verum videretur *omnia eſſe unum; vel nihil poſſe moueri*, quia tamen hæc à communi opinione ſunt aliena, non poſſunt ut propoſitiones dialecticæ ſumi; debet autem interrogatio eſſe probabilis, aut omnibus, ut *quòd parentes ſuos natos diligant*, aut pleriſque, ut *quòd opes magno ſint conquirendæ ſtudio*; aut omnibus ſapientibus, *ut quòd præſtantiora ſint animi bona, quam corporis*; pleriſque, ut quòd *felicitas in voluptate non conſiſtat*, aut ſpectatiſſimis, ut *quòd mundus aliquando cæperit*.

1. Topic. cap. 11.

Problema verò dialecticum definitur, Πρόβλημα δ' ἐστὶ διαλεκτικὸν, θεώρημα τὸ συντεῖνον ἢ πρὸς αἵρε-

σιν

ῖν ϗ φυγὴν, ἢ πρὸς ἀλήθειαν ϗ γνῶσιν, ἢ αὐτὸ, ἢ ὡς συνεργὸν πρός τι ἕτερον τῶν τοιούτων. περὶ οὗ, ἢ οὐδετέρως δοξάζουσιν, ἢ ἐναντίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς, ἢ οἱ σοφοὶ τοῖς πολλοῖς, ἢ ἑκάτεροι αὐτοὶ ἑαυτοῖς. *Problema verò dialecticum, eſt contemplatio pertinens vel ad electionem & fugam, vel ad veritatem, & cognitionem: idque vel per ſe, vel quia adiumentum affert, ad aliud quidpiam eiuſmodi: de quo aut neutram in partem ſentiunt, aut multi contra ac ſapientes, aut ſapientes contra ac multi, aut utrique diſſentiunt ipſi inter ſe.* Cuius definitionis explicationem breuitati ſtudens omitto, ſolùm aduertens definitionem eſſe talem, qua ſimul explicantur variæ problematum ſpecies.

Theſis quid.

Problematis autem paulo antea deſcripti prima diſtributio eſt in Speculativum, & Practicum. Eſt autem Practicum, cuius cognitio eſt utilis ad electionem, vel fugam; ut *utrum voluptas ſit bonum?* *utrum homini expediat dare operam literarum ſtudys?* huius enim notitia conducit ad electionem, vel fugam. Speculativum eſt, cuius notitia ſolum eſt expetibilis gratia ſcientiæ; ut *utrum anima intellectiua ſit immortalis? utrum mundus ab æterno fuerit?* huius enim cognitio, ſolius ſcientiæ gratiâ expetibilis eſt. Secunda Problematis diuiſio talis eſt, ut aliud ſit, de quo nulla eſt opinio, aliud de quo contraria ſunt opiniones vulgi, ac ſapientum; aliud de quo contrariæ ſunt opiniones vulgi; aliud de quo contrariæ ſunt opiniones ſapientum. Tertia diuiſio eſt in illud, quod eſt utrinque dubitabile, quoniam ſuppetunt rationes, atque ſyllogiſmi contrarij pro utraque parte. Aliud Problema magnum, & arduum, de quo difficile affertur ratio in alterutram partem, ut *an mundus ab æterno fuerit?* Hæc autem omnia ſunt Problemata, quia poſſunt ad quærendum proponi. Adhuc diuidi accidentis Problema ſolet in *uniuerſale & particulare.* Problema uniuerſale eſt, quod de re in uniuerſum proponitur; ut *utrum omnis voluptas ſit bona?* Particulare verò eſt, quod de re particulatim proponitur, ut *utrum aliqua voluptas ſit bona?* At verò ex Problematibus particularibus quædam ſunt indefinita, in quibus nimirum ita propoſitionis particularis affirmatur veritas ut abſtrahatur ab hoc, utrum etiam uniuerſalis propoſitio ſit vera vel non, ut *utrum aliqua voluptas ſit bona?* abſtrahendo ab hoc quòd aliqua ſolùm, vel etiam omnis voluptas bona ſit. Problemata verò definita particularia ſunt ea, per quæ affirmatur veritas ſolius particularis, ut cum ponitur, *quod aliqua ſolum voluptas ſit bona?* De his tamen qui plura deſiderat Ariſtotelem in libris Topicorum adeat. Sed ſpecies problematis eſt Poſitio, ſeu Theſis, quæ dicitur. Θέσις δέ ἐστιν ὑπόληψις παράδοξος τῶν γνωρίμων τινὸς κατὰ φιλοσοφίαν. οἷον, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντιλέγειν, καθάπερ ἔφη Ἀντισθένης. *Theſis autem eſt præter omnium opinionem ſententia alicuius nobilis philoſophi, veluti, non poſſe contradici, ut dicebat Antiſthenes;* Duplex eſt. Prima eſt ſententia admirabilis innixa auctoritate alicuius clarioris Philoſophi. Theſis nanq; talis eſſe debet, ut iure poſſit in controuerſiam vocari, dementis enim foret diſputare ſententias unius cuiuſque contrarias opinionibus communi conſenſione receptis; non igitur ſatis ad Theſin, ut ſit cuiuſque ſententia, ſed alicuius Philoſophi clarioris eſſe debet. Secunda Theſis eſt ſententia contraria opinioni communi, innixa apparenti rationi, ut communis eſt opinio, *quodlibet vel fuiſſe ab æterno, vel eſſe factum.* At Sophiſtæ quadam apparenti ratione probant quædam eſſe, quæ neque ſint ab æterno, nec facta ſint; ratio autem apud Philoſophum videri poteſt. Rectè ex his infertur Theſin eſſe ſpeciem Problematis, quamuis ex communi loquentium uſu Theſis cum Problemate confundatur, adeoq; Problemata omnia Theſes nuncupentur: non eſt autem Problema quodlibet, nec Theſis quæcunque vocanda in diſputationem dialecticam, ſed illæ duntaxat, de quibus dubitationes indigent ratione, per quam de veritate inſtruantur, non autem de quibus dubitationes indigent pæna, vel ſenſu; non enim eſt diſputandum, utrum *oporteat Deos honorare: vel parentes diligere;* de his enim, quæ ſunt omnibus inſita à natura, dubitantes plectendi ſunt. Nec in diſputationem vocandum, *an nix ſit alba.* De hoc enim dubitantes indigent ſenſu, cum cæci videantur. Nec in controuerſiam dialecticam verti debent ea, quorum propinqua, & obuia demonſtratio eſt, nec quorum probatio eſt longiſſimè petita, ſed quæ medium inter has locum obtinent. His animaduerſis. Poſt quam Dialecticus luſtrauerit locos communes hactenus recenſitos, facilè quidem argumenta reperiet, quibus, vel abſolutam, vel comparatam quæſtionem pertractabit; quamuis enim argumenta reperire ſolertis ingenij eſſe videatur, nullo negotio tamen id facere opus diuinioris eſt artis, nimirum huius, quæ proximè relatos locos ſubminiſtrat. Quamobrem cupiens facilè, ſanulque copioſè de quacunque propoſita quæſtione diſputare, conuertat animum ad expoſitam omnium locorum ſeriem, quam ſi præ oculis habuerit, proculdubio voti compos fiet. Cum autem quæſtio fuerit propoſita, tum ſubiectum, tum prædicatum, tum etiam totam complexionem per locos deſcriptos ducere neceſſe eſt, ut, quæ ad rem propoſitam argumenta pertinebunt, ſeſe dent in conſpectum. Tanta quidem eſt communium locorum utilitas, quæ tamen non magni facienda, niſi propriorum locorum commoditas acceſſerit; ut obid expediat Dialectico, non minus in his, quàm in illis tempus impendere, quod ſine diligenti meditatione, ſeduláque lectione facere non poteſt. Oportet igitur plurima virorum illuſtrium in quolibet rerum genere pronunciata, multaſq; ſententias accuratè perpendere, & quę communiora ſunt in alia, atq; alia minus communia, magiſq; domeſtica prudenter deducere, differentias rerum ſimilium, & ſimilitudines differentium ſummo ſtudio diligentiáque perſcrutari; quærendi propterea loci ſunt, qui pertinent ad naturam omnium rerum, ſcilicet elementorum, metallorum, lapidum, plantarum, animalium, &c. Nec prætereundi ſunt loci, ad vitam, & mores hominum ſpectantes, nempe virtutum, vitiorum, &c. & ad extremum illos, quos alacrioris eſt ingenij percurrere, cuiuſmodi ſunt, quibus dialectica prædicata nomenclationem tribuerunt. Quam verò ſit argumentorum ferax dialecticus campus, perſpicuum ſatis ea ijs, quæ Philoſophus memoriæ literiſque prodidit, quæque octo Topicorum libris complexus eſt; quos verſare diligenter eſt operæ pretium ob ſummam utilitatem ex ijs prodeuntem, cum in ipſis tradatur facultas utilis mirum in modum ad diſputationes, quæ exercitationis gratiâ fieri ſolent; ad congreſſus, & colloquia, ad ſcientias omnes; tum quia diſputatio ſuſcepta in utranque partem ad inueniendam, determinandamque veritatem diſponit: tum quia prima ſcientiarum principia, cum prima ſint in ſingulis, ab ipſis probari non poſſunt, idcirco ſupereſt duntaxat, ut probabilibus rationibus ex hac facultate depromptis oſtendantur; atque adeo Problemata dialectica, iam ſuperiùs explicata, ſubtiliter, induſtrièque tractentur, ad quod ſummopere conducunt pręcepta quam copioſiſſimè ab Ariſtotele tradita, quę quidem apud ipſum videnda relinquo. Satis enim

Theſis, qualis eſſe debeat.

Duplex Prima Theſis.

Secunda Theſis.

Theſis eſt ſpecies Problematis.

ſit

ſit hactenus aſſignaſſe locos dialecticos; tanquam promptuaria unde argumenta ſumuntur, tam ſcilicet artificioſa, quàm artis & peritia, tam illa, quæ Dialecticæ induſtria, ac diligentia ex ipſa quæſtione eliciuntur, inſita etiam appellata, quàm illa quæ non ex ipſa quæſtione, ſed extrinſecus aſſumuntur, quæ ſi ad calculum redegeris, prioris generis viginti, poſterioris autem duo reperies; adeo ut in uniuerſum ſint numero viginti duo; etſi alij alium numerum ordinemque locorum facere voluerint, quod ex argumentorum generibus, quorum loci ſunt receptacula & ſedes, citra laborem colligere cuicunque licebit; cuimverò artificioſa quidem argumenta, aut id ipſum ſignificant, ex quo depromuntur, aut id aliquo modo, & certâ quâpiam ratione reſpiciunt. Prioris generis ſunt definitiones, deſcriptiones, notationes, vel ſi mauis vocabulorum interpretationes. Secundi verò generis, quæ ſcilicet ad id affecta ſunt, aut ſunt illi coniuncta, aut ab eo diſiuncta. Coniuncta porrò aut ſunt connexa, aut circumſtantia. Connexa verò cum aliquo intelliguntur ea, quæ ita ſunt ad id affecta, ut illud ex iis neceſſariò pendeat, aut viciſſim. Hoc ſanè modo ſe habent inuicem coniugata, ut iuſtus, & iuſtitia, vel fortis, & fortitudo, partes cum toto, & totum cum partibus, & cauſæ cum effectis, & effecta cum cauſis, & antecedentia cum conſequentibus, & conſequentia cum antecedentibus. Circumſtantia verò dicuntur, quæ ita cum re coniuncta ſunt, ut haud neceſſariò cum ea uniantur, & ex his ſunt quædam vel præcurrentia, vel comitantia, vel ſubſequentia. At verò diſiuncta, aut ſunt conſentanea, ut ſimilia, maiora, minora, paria; aut diſſentanea, ut diſſimilia, oppoſita, & alio quouis modo repugnantia. Argumenta tandem artis & peritiæ binario numero comprehenſa ſunt, auctoritas, nempe diuino teſtimonio innixa, & auctoritas humana hominum teſtimonio ſuffulta. Solet etiam prædictorum locorum numerus ab alijs augeri, & varijs modis illa diſtingui, ac ordinari: ita ut alij plura, alij pauciora deſignent, ut nuper dicebam de quibus conſulendi ſunt ij, quibus cura fuit de his copioſè diſſerere. Solùm id adnotabo per hæc intellectum quammaximè dirigi ad benè ratiocinandum, & ad veritatem ex intimioribus naturæ latebris eruendam.

SECTIO NONA.

De Syllogiſmo Sophiſtico.

Tractatio de ſyllogiſmo ſophiſtico ſummopere neceſſaria ſtatuitur.

TAmetſi primâ fronte res Philoſopho minimè digna videatur captioſas argumentationes tractare, ac in earum explicationem incumbere; ſeuerè tamen ratiocinando, quàm facillimè comperiemus ab eo iure, meritoque præſentem tractationem inſtitui; non enim traditur ut aliquem nos diſputando fallere poſſimus, ſed ut ſophiſtarum inſidias captioneſque vitare induſtriè valeamus; & ne in quamplurimos prolabamur errores; Malum nanque vitare, niſi probè cognitum atq; perſpectum, haud licet. At ut planè conſtet natura huius, de quo futura nobis eſt ſyllogiſmi, diſputatio, paululum hic hærendum eſt, & ad memoriam reuocandum inſpectâ materiâ ſyllogiſmum, de quo Philoſophus, Συλλογισμὸς δέ ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων, ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι· λέγω δὲ, τῷ ταῦτα εἶναι, τὸ διὰ ταῦτα συμβαίνειν. *Syllogiſmus autem eſt oratio, in qua quibuſdam poſitis, aliud quiddam diuerſum, ab ijs, quæ poſita ſunt neceſſariò accidit, eo quòd hæc ſunt.*

1. Prior. cap. 1.

Syllogiſmi definitio.

In quatuor diuidi ſpecies; hæ porrò ſunt *Syllogiſmus Demonſtratiuus, Dialecticus, Pſeudographus, & Sophiſticus*; ita quidem ſimplicem ſyllogiſmum partitus eſt Ariſtoteles, cum proximè de Dialectico ſermonem eſſet habiturus. Hæc autem quadripartita diuiſio à quadruplici materia originem trahit, pro varietate ſiquidem ipſius variantur etiam ſumptiones, quibus ſyllogiſmi conſtant, at pro varietate iſtarum, diuerſos fieri ſyllogiſmos oportet. Diuiditur igitur ſyllogiſmus ut dictum fuit. Demonſtratiuus porrò ſyllogiſmus eſt conſtans ex præmiſſis veris, & primis, vel ex præmiſſis, quæ ſint probatæ per vera, & prima, cuiuſmodi eſſet ille, qui conſtaret ex principiis primis, ac immediatis, qualia ſunt, in quibus definitio de definito prædicatur, vel affectio de definitione, ut *Omnis homo eſt animal rationis particeps. Omne animal particeps rationis eſt riſibile*, vel etiam communes animi conceptiones, ut. *Quæ eidem ſunt æqualia, inter ſe ſunt æqualia. Omne totum eſt maius ſua parte*, & id genus alia; ſi tamen hæc principia demonſtrationem ingrediuntur, quod ſi non concedatur, ſaltem ad ipſam demonſtrationem aliquo modo ſpectant; qua de re cumulatè ſuo loco diſputatum fuit; & hic eſt ſyllogiſmus ad ſcientiam pertinens.

In quatuor diuiditur ſpecies.

Vnde quadripartita diuiſio proueniat.

Syllogiſmus demonſtratiuus.

Dialecticus autem ſyllogiſmus eſt huius facultatis propius, qui concluſionem propoſitam ex propoſitionibus, ſeu præmiſſis probabilibus concludit. Id autem differt inter ea, quibus duo conſtant horum ſyllogiſmorum genera, quòd demonſtratiuus ſyllogiſmus conſtat ex iis, quæ non per aliud, ſed per ſe ſunt manifeſta, & credibilia, ſiquidem de principiis ſcientiarum quærendum non eſt quomodo probentur eſſe vera, ſed manifeſta, & credibilia per ſe ipſa eſſe debent. At verò ſyllogiſmus Dialecticus conſtat ex ijs, quæ videntur vel omnibus, vel pleriſque, vel ſapientibus, atque his vel omnibus, vel pleriſque, vel maximè notis, ac claris, quæ qualia ſint ſuperius explicatum fuit.

Syllogiſmus dialecticus.

Syllogiſmus autem Pſeudographus eſt qui conſtat ex præmiſſis ſcientiarum propriis, nec veris, nec probabilibus, quamuis enim quandam habeat ſpeciem probabilitatis, quinimo veræ demonſtrationis naturam quodammodo mentiatur, adhuc tamen eius ſumptiones veræ non videntur pleriſque, nec ſapientibus, proindeque probabiles non ſunt, velut illæ, quibus probabilis propoſitionis definitio non competit; ita ſunt propoſitiones illæ in Geometria, *figuræ Iſoperimetræ*, hoc eſt, *quarum circumſcriptiones æquales ſunt, & ipſæ ſunt æquales. Circuli ſunt in ratione ſuorum diametrorum in Phyſica. Ex nihilo nihil fit.* Ex his fit ſyllogiſmus Pſeudographus præſertim in Geometria, dum procedit ex propriis ipſius, & propoſitionem, nec veram, nec probabilem, ſed ſolùm ſpeciem quandam probabilitatis habet. Huiuſmodi autem ſyllogiſmi Pſeudographi dicuntur eo quòd præcipuè in Geometricis eueniant, cum in iis ſemicirculi, lineæ, & figuræ malè deſcribi contingat. Ἐριστικὸς δ' ἐστὶ συλλογισμὸς, ὁ ἐκ φαινομένων ἐνδόξων, μὴ ὄντων δὲ, καὶ ὁ ἐξ ἐνδόξων ἢ φαινομένων ἐνδόξων, φαινόμενος, οὐ γὰρ πᾶν τὸ φαινόμενον ἔνδοξον, καὶ ἔστιν ἔνδοξον. *Syllogiſmus contentioſus eſt, qui conſtruitur ex ijs, quæ videntur probabilia, nec tamen ſunt: & qui ex probabilibus, vel ijs quæ videntur probabilia, videtur eſſe*, nec eſt. *Non enim quicquid videtur probabile, etiam eſt probabile.* Ex his porro liquet triplicem eſſe ſyllogiſmum contentioſum, ſiue ſophiſticum.

Syllogiſmus Pſeudographus.

1. Top. c. 1.

Syllogiſmus ſophiſticus, ſeu contentioſus.

Primus eſt, qui vitium contrahit ex forma; ut ſi fiat in ſecũda figura ex ambabus præmiſſis affirmatiuis, ut *omnis iuſtitia eſt virtus; omnis temperantia eſt virtus; ergo omnis temperantia eſt iuſtitia.* Vel in prima figura

Primus ſyllogiſmus ſophiſticus, qui peccat in forma.

ex

ex aliqua ſumptionum particulari negatiua: vel ſi quatuor terminis conſtet, vel aliquo alio formæ vitio laboret, & ideo ſyllogiſmus iſte videtur concludere, cum tamen nihil planè concludat. Secundus eſt, qui peccat in materia, quamuis eius forma ſit bona. Hic pleriſque gemino modo contingit. Primo cum materiâ, quæ non eſt neceſſaria, nos utimur non ſecus ac ſi neceſſaria foret, contendentes ex ea demonſtrationem efformare; propterea quòd ſumptionibus conſtet, quæ videntur neceſſariæ propter ſimilitudinem, quam cum neceſſarijs propoſitionibus habent: ut dum ſic arguitur. *Omnes lineæ ductæ ab eodem puncto ad idem punctum ſunt æquales; ſed linea recta, nempe chorda, & arcus, ſiue linea curua, ſunt ductæ ab eodem puncto in idem; ergo illæ lineæ ſunt æquales.* Error in forma non eſt, ſed in materia, quæ certè mala eſt, cum illa maior ſit falſa, & pro neceſſaria ſumatur propter ſimilitudinem, quam habet cum neceſſaria; ſiquidem vera, & neceſſaria eſt hæc, *Omnes lineæ rectæ ab eodem puncto in idem punctum ſunt æquales.* Secundo modo contingit error in materia, cum id, quod non eſt probabile, ſed apparens duntaxat, accipitur tanquam probabile; non enim, ut notat Philoſophus, quicquid videtur probabile, verè probabile eſt, quandoquidem ut propoſitio probabilis dicatur, non ſatis ut ſpeciem, & immaginem probabilitatis præſeferat; ſed amplius eſt opus, ut pleriſque, vel ſapientibus vera eſſe videatur: propoſitiones igitur, quæ talem habent ſpeciem probabilitatis, ut operoſum non ſit falſitatem, aduertere non videntur pleriſque, nec ſapientibus veræ, idcirco probabiles non ſunt. Quamobrem propoſitiones, quæ cum probabiles non ſint, nihilominus quandam ſpeciem probabilitatis habent, principia ſunt illius ſyllogiſmi, de quo mox futura nobis eſt diſputatio; ſyllogiſmus autem hoc modo peccaret in materia, ſi foret huiuſmodi; *omne quod ridet, habet os; prata rident; ergo prata habent os*: ubi minor apparet probabilis propter æquiuocationem verbi *ridere*, cum tamen probabilis non ſit. Tertius eſt ſyllogiſmus ſophiſticus, qui peccat tam in forma, quàm in materia, ut *Quicquid non amiſiſti, habes; hunc equũ (quem ſcilicet iam amiſſum nunc inueniſti) habes; ergo hunc equũ nõ amiſiſti.* Hic ſyllogiſmus tam vitio formæ, quàm materiæ laborat; maior enim non eſt probabilis, nec argumentationis forma bona eſt, ex puris enim particularibus affirmatiuis in ſecunda figura concluſionem colligit. Quanquam autem tribus modis error contingat, vel in forma, vel in materia, ſiue neceſſaria, ſiue probabili, vel in materia & forma, frequentiùs tamen in materia probabili contingunt errores, cum amplior ſit, atque communior, immò & imperfectior, adeo ut error in eam non tam facilè ſub cognitionem cadat; ijdem porro ſyllogiſmi, qui ſophiſtici dicuntur, alia ratione contentioſi nominantur. Sophiſtici nanque dici ſolent quatenus ad oſtendendendam ſapientiam, non ad indagandam veritatem adhibentur, ſiquidem Sophiſtici ſimulata, non autem vera ſapientia eſt, eſtq; Sophiſta, qui ex huiuſmodi ſapientia quæſtum facit. Contentioſi autem ea ratione dicuntur quatenus ad contendendum cum altero, victoriamq; reportandam idonei ſunt. Cæterum num ſyllogiſmus peccans in forma vel in materia veram ſyllogiſmi rationem habeat, paulo poſt intelliges. Demonſtratiui autem ſyllogiſmi finis eſt ſcientiam parere; Dialectici opinionem; Pſeudographi errorem; & Sophiſtici deceptionem. Hinc, ut duo priora genera gratiâ uſus, hoc eſt, ut ijs nos poſſimus uti, explicantur: ita poſteriora, ut, cum ipſi declinare, tum ab alijs propoſita refellere valeamus; at verò ſæpe ſæpius ſophiſticus ſyllogiſmus ita diſpoſitus eſt, ut ſumptiones ipſius ſi quodam ſenſu accipiantur, defectus ſit ex parte formæ, ſumptionibus exiſtentibus veris; at ſi aliâ ſignificatione eadem ſumantur, defectus ſit ex parte materiæ, quoniam ſumptiones falſæ ſunt, bonâ exiſtente formâ.

[Margin: Secundus, qui peccat in materia. — Duobus modis cõtingit. — Primus. — Secundus. — Tertius ſyllogiſmus ſophiſticus peccans tam in forma, quam in materia. — Syllogiſmi ſophiſtici dicũtur, & cõtentioſi. — Cur Sophiſtici. — Cur contentioſi. — Fines omnium ſyllogiſmorum. — Aduertitio.]

Prima difficultas.

Aduerſus allatam ſyllogiſmi partitionem in quatuor membra, quædam occurrunt, quæ moleſtiæ plurimum exhibent; & primò ſe illud offert, quòd ſyllogiſmus ratione materiæ triplex tantum videtur, prout triplex eſt propoſitionum materia, neceſſaria, contingens, & impoſſibilis; non igitur inſtitutâ diuiſione penes materiam ſyllogiſmus quadruplex eſſe poteſt.

Difficultatis enodatio.

Adhuc tamen quadripartita diuiſio ſubſiſtit, propterea quòd ſyllogiſmi materia ſpectari poteſt, vel ſecundum ſe tantùm, vel prout noſtræ ſubiacet cognitioni, priori modo gemina tantum eſt, neceſſaria videlicet, & probabilis, nam improbabilis haud ſyllogiſmo probatiuo deſeruit, de quo Philoſophus ediſſerit: poſteriori autem modo quadruplex materia eſt, quædam enim eſt neceſſaria, alia non eſt, ſed videtur, quædam eſt probabilis, alia quamuis non ſit, eiuſmodi tamen apparet; cum igitur ſyllogiſmi partitio penes materiam tradita ſit, prout noſtris aſſenſibus ſubiacet, hæc autem ſit quadruplex, ob id non immeritò fuit inſtituta quadripartita diuiſio. Non ſubinde tamen exiſtimes allatam diuiſionem tanquam uniuocam eſſe recipiendam. Id enim gemina materia, vera nempe, & apparens non permittit. Ne commemorem in ea poſſe materiæ diuiſionem cadere, penes quam ſyllogiſmi diſtributio facta eſt, ut uniuocè conuenire non poſſint.

Secunda difficultas.

Præterea ſyllogiſmus contentioſus formę vitio laborans, haud rectè ſub ſyllogiſmo diuiſo, tanquam unum è membris diuidentibus collocatur; infulsè propterea ſyllogiſmus fuit quadripartitò diuiſus. aſſumptum ex eo conſtat, quòd ſyllogiſmus ſub diuiſionem cadens eſt ille, qui vi formæ concludit.

Solutio.

Solutio in eo eſt, quòd ſyllogiſmus ſophiſticus in forma peccans, non per ſe, & directè ſub diuiſo conſtituitur, ſed ex accidenti, quatenus ad peccantem in materia reducitur.

Tertia difficultas.

Alij ſic obijciunt, ut iuſto anguſtiorem hanc eſſe diuiſionem oſtendant. Syllogiſmus conſtans ex neceſſarijs, tanquam probabilibus tamen cognitis, vel ex probabilibus exiſtimatis, ut neceſſarijs, verus atque formalis eſt, & nihilominus hâc diuiſione comprehenſus non fuit; iuſto igitur anguſtior diuiſio hæc exiſtimari debet. Huiuſmodi autem diuiſionem ſyllogiſmos commemoratos minimè comprehenſos fuiſſe, non obſcurè conſtat, cum ad nullum membrum è diuidentibus ſpectare poſſint: non enim ad ſyllogiſmum demonſtratiuum, quoniam conſtans ex neceſſarijs, cognitis tamẽ ut probabilibus, opinionem gignit; demonſtratiuus verò ſcientiam: alter autem ex probabilibus exiſtimatis ut neceſſarijs procedens non conſtat ex primis, & veris. Nec poteſt ad dialecticum ſyllogiſmum pertinere, nam coaleſcens ex neceſſarijs non conſtat ex probabilibus, procedens, autem ex probabilibus exiſtimatis, ut neceſſarijs, non gignit aſſenſum cum formidine partis oppoſitæ, quod ſyllogiſmus dialecticus requirit.

Solutio.

Negandum tamen ſyllogiſmos, de quibus procedit difficultas, ſuperiori diuiſione non comprehendi, nam conſtans ex neceſſarijs, cognitis tantùm, ut probabilibus, dialecticus eſt, cum opinionẽ in intellectu pariat; ex probabilibus verò creditis, ut neceſſarijs

Pſeu-

Pſeudographus eſt, cum errorem in codē progignat.

Quarta difficultas

Obiicies etiam ad parum exactam diuiſionem oſtendendam, eo quòd per membra diuidentia non exhauriatur totum id, quod in diuiſo continetur, ſiquid eo in hoc habetur ſyllogiſmus coaleſcens ex apertè falſis, & ille pariter, qui demonſtrat quod eſt, cum tamen hi nullatenus in membris diuidentibus commemorentur.

Solutio.

Falſum tamen aſſumunt, & aſſumpti rationem nullius afferunt momenti; quoniam per talia membra exhauritur quicquid in ipſo diuiſo continetur, nam ſyllogiſmus ex apertè falſis conſtans ad ſyllogiſmum diuiſum non pertinet, quoniam hic probandi vim habet, ille verò non item; alter autem, qui demonſtrat quod eſt, ad demonſtrativum reuocatur, ad quem etiam ſpectat procedens ex propoſitionibus neceſſariis eâ neceſſitate, quæ ex diuina fide proficiſcitur; innixus autem humano teſtimonio, ad dialecticum redducitur.

Adnotatio.

Et ex hactenus diſputatis nullius laboris erit aliis difficultatibus occurrere, quæ aduerſus expoſitam diuiſionem afferri poſſent, ut propterea non ſit opus hîc amplius immorari; unum duntaxat aduertendum ſupereſt, videlicet ſi contingat ſyllogiſmum exhiberi conflatum ex propoſitionibus ad varia diuiſionis membra ſpectantibus collocandum in eo eſſe, cuius propoſitiones inferioris ſunt notæ, hâc habitâ animaduerſione, ut Pſeudographa propoſitio ſtatuatur infima, huic verò tanquam dignior ſuccedat Sophiſtica, deinde dialectica, digniſſima tandem demonſtratiua ſubſequatur.

Verû ſyllogiſmus deficiens ex parte formæ ſit ne vera ſyllogiſmus.

Solet in controuerſiam vocari, ut nuper dicebam, num ſyllogiſmus deficiens ex parte formæ ſit verus ſyllogiſmus.

Aſſerendum breuiter ſyllogiſmum vitio formæ laborantem verè, & eſſentialiter eſſe ſyllogiſmum.

Aſſertio affirmans eſſe verû ſyllogiſmum.

Ratione ſuadetur.

Hanc aſſertionem ratio illa conuincit, quòd diſcurſus pravus verè diſcurſus eſt, habens veram ac eſſentialem diſcursûs rationem; ergo ſyllogiſmus vitio formæ laborans eſt re verâ ſyllogiſmus; conſecutio patet, nam ſyllogiſmus nil aliud, quàm quidam diſcurſus; ſi igitur hic, quantumuis pravus habet veram diſcurſus rationem: ſic etiam & ille veram ſyllogiſmi naturam obtinebit. Aſſumptum verò manifeſtum ex eo mihi redditur, quoniam verè datur aſſenſus ex alio præter debitam formam elicitus; id enim experientia teſtatur, quiſque ſiquidem experitur ſæpè ſæpius ſe ex aſſenſu quodam in alium aſſenſum induci præter debitam ratiocinationis formam, ut propterea tot præceptiones in directionem diſcurſus tradantur, quibus nimirum diſtinguere modos rectos & utiles à prauis, & inutilibus valeamus, quod certè ſuperfluum foret, ſi nullum periculum immineret, ne diſcurſus in forma peccaret; hoc porrò iudicium nequit ſimplex iudicium appellari ad ſecundam intellectûs pertinens operationem, cum tamen iudicium ſit, proinde conſequens ut ad tertiam operationem pertineat.

Confirmatio.

Ex hoc etiam validè confirmatur ita ratiocinando. Tam iudicium falſum, quàm verum eſt eſſentialiter iudicium; ergo tam diſcurſus pravus, quàm rectus eſſentialiter diſcurſus exiſtimari debet. Conſequentia patet, cum nulla videatur eſſe diſparitas.

Ex Ariſtotele difficultas

Aduerſus tamen aſſertionem videtur Ariſtoteles diſputaſſe, cum ſplendidè satis docuerit ſyllogiſmum apparentem, de quo loquimur, verè ſyllogiſmum non eſſe, proptereaquòd eſſentialem ſyllogiſmi formam non habeat, & eam ob cauſam apparentem ſyllogiſmum vocari, quoniam apparet quidem, ſed non eſt ſyllogiſmus, quemadmodum aurichalcum apparet aurum; cum tamen verè aurum non ſit.

Difficultati occurritur.

1. Top. c. 1

Sed forſan Ariſtotelis conſilium non eo tendit, ut doceat ſyllogiſmum pravum non eſſe verè ſyllogiſmum; reſpiciens enim ad utrunque defectum ait, ὁ μὲν οὖν πρότερος τῶν ῥηθέντων ἐριστικῶν συλλογισμῶν καὶ συλλογισμὸς λεγέσθω, ὁ δὲ λοιπὸς ἐριστικὸς μὲν συλλογισμός, συλλογισμὸς δ᾽ οὔ, ἐπειδὴ φαίνεται μὲν συλλογίζεσθαι, συλλογίζεται δ᾽ οὔ. *Prior igitur ex dictis contentioſis ſyllogiſmis etiam ſyllogiſmus appellator: Alter verò* vocator *quidem contentioſus ſyllogiſmus, non tamen* ſimpliciter *ſyllogiſmus, quoniam etſi videtur concludere, reuerâ tamen non concludit*. At hinc ſolùm deduci poſſe videtur Philoſophum voluiſſe docere duntaxat pravum ſyllogiſmum non dici ſyllogiſmum ſimpliciter, ſed quodammodo, quaſi ſyllogiſmum generatim partitus fuerit in eum, qui dicitur ſimpliciter, & eum, qui ſyllogiſmus quodammodo dici debeat, ac definierit ſyllogiſmum ſimpliciter acceptum; itaut ſit nobis in præſentia ratiocinandum, non ſecus ac de ſyllogiſmo demonſtratiuo, qui diuiditur in demonſtrativum ſimpliciter, qualis eſt ille, qui procedit ex cauſa, & in demonſtrativum quodammodo, cuiuſmodi perhibetur eſſe ille, qui ex effectu, vel ex cauſa remota procedit, ita tamen ut definitio ſyllogiſmi demonſtratiui à Philoſopho tradita per genus cauſæ materialis, tantummodo cadat in demonſtrativum ſimpliciter, quamuis illa, quæ tradita eſt per finem utrique poſſit accommodari. Non diſſimiliter itaq. de ſyllogiſmo generatim accepto nobis philoſophari licet, dicere ſiquidem poſſumus definitum ab Ariſtotele fuiſſe ſyllogiſmum ſimpliciter acceptum. Niſi placeat aſſerere definitionem ad utrunque ſyllogiſmum extendi poſſe, prout gemino modo concluſionis deductio ex præmiſſis poteſt contingere, itaut una ſit bona, altera autem mala, & ut falsitas non facit ne iudicium ſimplex veram iudicij naturam habeat; ita nec prauitas illationis faciat ne ſit aſsensus, ex alio aſſenſu deductio. Sed ut ingenuè fatear uniuerſa difficultas ad quæſtionem de nomine reuocatur; ob id non eſt cur in hoc amplius immoremur; ſatis ſit nobis vitioſum diſcurſum veram diſcursûs rationem ſibi vendicare.

Verum ſyllogiſmus deficiens ex parte materiæ ſit verè ſyllogiſmus.

Eſt etiam inquiſitione dignum, an ſyllogiſmus in materia peccans, ſeu materiæ vitio laborans ſit eſſentialiter ſyllogiſmus. Sunt qui affirmant; ex aduerſo verò qui negant.

Aſſertio affirmans ſyllogiſmum materiæ vitio laborantem non eſſe verè ſyllogiſmum.

Ratione ſuadetur.

Aſſerendum tamen ſyllogiſmum in materia ſalſa, atque adeo peccantem ſolùm in materia, quantumuis legitimâ formâ conſtantem eſſentialiter ſyllogiſmum non eſſe. Conſtat enim huiuſmodi ſyllogiſmum, ſiue diſcurſum in mente ex parte actuum non exerceri, niſi dum intellectus re verâ præbeat aſſenſum toti antecedenti, & huius vi pariter conſequenti, putans omnia verâ eſſe, adeout nullius ſumptionis falſitatem aduertat; at hæc cum materia falſa cohærere non poſſunt; ſyllogiſmus igitur in materia peccans eſſentialiter ſyllogiſmus dici non meretur. Minor certa, maior autem probatur, nam ſyllogiſmus in mente, nequit aliâ ratione exerceri, quamuis id in voce fieri non repugnet; poterit enim intellectus per actum ſimplicis iudicii non inferendo unum ex alio, bonitatem illationis, ſiue conſecutionis inſitam formæ ſyllogiſticæ luculenter inſpicere, at ipſum diſcurſum exercere non poterit. Dum enim quiſpiam ita diſputat, *Omne animal rationis particeps eſt lapis; ergo omnis homo eſt lapis;* ludere quidem vocibus dici poteſt, at exercere diſcurſum dici non poteſt; id enim requireret ut intellectus præberet aſſenſum huic propo-

ſtioni, *omne animal rationis particeps eſt lapis*, quem nunquam ipſe præſtauit, cum ei perſpectum, ac exploratum ſit à veritate ſumptionem illam abhorrere.

Multifariam contingit ſyllogiſmum eſſe fallacem.

Primus modus quo ſyllogiſmus dicatur apparens.

Apparentia qualis, per quam ſyllogiſmus Sophiſticus conſtituitur inferiùs explicanda.

Multifariam contingit ſyllogiſmum apparentem eſſe, & re ipſâ fallacem ex parte materiæ. Primò autem hoc euenit, quando præmiſſæ apparent veræ, cum tamen re ipſâ ſint falſæ; poſſet autem quiſpiam ſuſpicari ſyllogiſmum hunc ſophiſticum eſſe, & à dialectico diſtinctum. Secus tamen ſe res habet, nam quamuis apparentia ſophiſticum ſyllogiſmum conſtituat, non omnis tamen apparentia talis eſt, ut per ipſam huiuſmodi ſyllogiſmus haberi poſſit; qualis autem ſit apparentia illa, quâ ſophiſticus conſtituitur ſyllogiſmus, non multò poſt intelliges. Interim pro comperto habeatur apparentiam prædictam non ſufficere ad diſtinguendum ſyllogiſmum ſophiſticum à dialectico; quandoquidem dialecticus ſyllogiſmus, cum ex probabilibus procedat, ſemper utique procedit ex iis, quæ apparent vera, quæ tamen perpetuò vera non ſunt, non enim quicquid probabile, verum eſt; quare talis ſyllogiſmus ex ſumptionibus conſtat, quæ apparent veræ, cum tamen re ipſâ ſint falſæ, & nihilominus huiuſmodi ſyllogiſmus non eſt ſophiſticus, nam dialecticus eſt; prædicta igitur apparentia non conſtituit ſyllogiſmum ſophiſticum à dialectico diſtinctum.

Quomodo ſecundo modo ſyllogiſmus apparens dicatur.

Secundo modo ſyllogiſmus apparens dici poteſt, & à dialectico diſtinctus, eo nomine, quòd ſumptiones ipſius probabiles appareant, cum re ipſâ tamen probabiles non ſint. Nec te commoueat, dictum fuiſſe præmiſſas apparere probabiles, re ipſâ tamen non eſſe; non enim probabile quicquid apparet, & quicquid alicui videtur, ſed ut ſupra monuimus, quod videtur omnibus ſapientibus, aut plurimis ſapientibus, aut ſpectatiſſimus; at aliqua ſunt aut apud ſapientes euidenter falſa, aut communi horum exiſtimatione reputata falſa, quæ tamen rudibus, ac indiſertis vera eſſe videntur; hæc porrò ſunt improbabilia ſapientibus, ut Solem, vel Lunam eſſe magnitudinis exiguæ, ferèque palmaris, quod tamen rudibus probatur. Vt non eſſe relinquendum præſens bonum pro futuro; et ſi alicui dicatur *quicquid non amiſiſti, habes*, leuiter ille ſtatim aſſenſum præbeat. Dialecticus autem ſyllogiſmus ex verè probabilibus conſtat. At Sophiſticus, qui Sophiſmatis etiam nomine fuit nuncupatus, eſt, qui ex iis, quæ probabilia videntur, nec tamen probabilia ſunt, concluſionem colligit; Sic enim materiæ vitio laborat, quemadmodum ille, qui ex huiuſmodi probabilibus, quæ probabilia apparent, colligere videtur, nec tamen colligit, ex parte formæ vitioſus eſt.

Tertius modus, quo ſyllogiſmus dicatur apparens.

Tertio modo ſyllogiſmus apparens, & vitioſus dicitur, qui veram mentitur demonſtrationem, & è ſumptionibus conſtat, quæ neceſſariæ quidem apparent, talesque ut in demonſtratione poſſint adhiberi, cum re ipſâ tamen ſint omninò falſæ, atque impoſſibiles, de quo etiam ſuperiùs locuti ſumus, cum diceremus quatuor eſſe ſyllogiſmorum genera, & eorum unum eſſe Pſeudographum, quaſi dicas mendacis deſcriptionis, qui quamuis in Geometria nomen obtinuerit, ei tamen in omnibus diſciplinis aditus patet; cumque dicimus eſſe illum, qui ex propria alicuius ſcientiæ materia, non veris tamen ſumptionibus, ſed quæ veræ, ac neceſſariæ videantur, concluſionem deducit. Vt ſi dicas; *Figuræ Iſoperimetræ ſunt æquales; ſed circulus, & quadratum ſunt figuræ Iſoperimetræ quando peripheria circuli fuerit æqualis aggregato laterum quadrati; ergo circulus, & quadratum ſunt æqualia, quando peripheria circuli fuerit æqualis aggregato laterum quadrati*. Huius porrò ſyllogiſmi geometrica certè materia eſt: maior propoſitio, etſi vera, ac neceſſaria videatur, proculdubio tamen eſt falſa, cum Iſoperimetrarum figurarum, quædam ſint maiores, quædam minores; adeo ut maxima ſit circulus, minima verò triangulum. Non diſſimiliter, ſi quis diceret. *Omnes lineæ ductæ ab eodem puncto ad idem punctum ſunt æquales; ſed ita ſe habet linea recta, & linea curua, comparando ſemiperipheriam circuli cum eiuſdem diametrum; ergo ſemiperipheria, & diameter eiuſdem circuli erunt inter ſe æquales.* Item. *Omnes ſemicirculi ſunt æquales; ſed figura contenta ſub ſemiperipheria circuli maioris, eiuſq. diametro, & ſub ſemiperipheria circuli minoris, & eiuſdem diametro, ſunt ſemicirculi; ergo figura contenta ſub ſemiperipheria circuli maioris eiuſque diametro, & ſub ſemiperipheria circuli minoris eiuſque diametro, ſunt inter ſe æquales.* Hic porrò ſyllogiſmus proprio nomine *Paralogiſmus* appellari conſueuit, præſertim quando ex principiis propriis alicuius ſcientiæ, malè tamen acceptis, procedit, ut in ſuperioribus exemplis principia Geometriæ propria, & vera ſunt, *Omnes rectæ lineæ ductæ ab eodem puncto ad idem punctum ſunt æquales, vel ſi non ſunt rectæ, ſaltem per idem ſpatium ducantur. Figuræ quarum circumſcriptiones ſunt æquales, inæqualium ſunt ſpatiorum.* Secunda propoſitio, quamuis non ſit primum principium, cum potius Theorema ſit iam demonſtratum; in ſuperiori tamen exemplo, cum oppoſita è ſumptionibus una ſit, tanquam principium adhibetur. Sic etiam verum principium eſt, *Omnes ſemicirculi eiuſdem circuli ſunt inter ſe æquales.* At in illis Paralogiſmis malè accipiuntur, & ſine debitis conditionibus adhibentur. Plurimis autem modis Paralogiſmi contingunt, de quibus etiam aliquando redibit ſermo. Hoc ſyllogiſmi genus per ſe directèque opponitur demonſtrationi, quamuis mentiatur ipſam, & rarò in illud incurritur, ſolùm videlicet cum propria alicuius ſcientiæ principia, & pronunciata, vel malè, & prauo ſenſu intelliguntur, vel latius uſurpantur, quàm accipi debeant; cum enim alioquin vera ſint, & neceſſaria, latiùs tamen accepta ſunt falſa, ut de paulo antea commemoratis principiis manifeſtum eſt, quibus & addi poteſt illud, *Ex nihilo nihil fit*, quod quidem verum eſt, ſi verbum *fit* uſurpetur ad ſignificandum idem, quod verbo *generatur*, falſum tamen, ſi uſurpetur ad quamcunque productionem ſignificandam. Ariſtoteles porrò, tanquam nouū genus ſyllogiſmi diſtinctum à Sophiſtico, & litigioſo Paralogiſmum aſſignauit, quoniam litigioſum ſpeciatim pro illo ſumpſit, qui procedit ex apparenter probabilibus, quique directè dialectico ſyllogiſmo aduerſatur. Syllogiſmus tamen Sophiſticus uſurpari tam lata ſignificatione poteſt, ut omne vitioſum ſyllogiſmum, atque adeo Pſeudographum, ſeu Paralogiſmum, & Sophiſticum, ſeu litigioſum complectatur.

1. Top. c. 1

De Metis ad quas Sophiſta conatur aduerſarium compellere.

Quos, & quot fines ſibi proponat Sophiſta.

DEinde Philoſophus aſſignat circa quid argumentatio ſophiſtica verſetur, ſeu quos fines, & quid ſibi proponat Sophiſta, ut victoriam ex aduerſario conſequatur, aut certè conſequi videatur. Quod ab eo iure factum intelliges, quoniam Artificum inſtrumenta re verâ tunc apta cenſentur, cum ad finem artis comparandum accommodata ſunt. Initio autem operæ pretium duxit omnes Sophiſtarum fines detegere, ut omnia quidem inſtrumenta, quibus

bus ad eos peruenire conantur, longè planiùs, atque facilius exponat. Communem eorum finem Stagirites ait eſſe captioſis, atque fallacibus argumentationibus alios in conflictu illaqueando ſapientiam quandam admirabilem oſtentare; quod ut aſſequatur Sophiſta, nimirum ille, qui ex adumbrata, mentitaque ſapientia quæſtum facit, quique propterea pecunioſus appellari conſueuit, quinque præ oculis habet incommoda, ad quæ callidè vi ſuæ, quam adhibet, argumentationis conatur aduerſarium impellere; huiuſmodi porrò ſunt. *Redargutio*. *Falſum*. *Inopinabile*. *Solœciſmus*. *Nugatio*. Hactenus enumerata quidem incommoda, cum *Metæ*, tum ſpeciales etiam Sophiſtæ *Fines* à Dialecticis appellari conſueuerunt. Metarum autem iſtarum ſufficientia ſolet hęc aſſignari. Omnis Meta eſt inconueniens conclusum aduerſus reſpondentem; vel igitur illud inconueniens ſe tenet ex parte ſermonis, vel ex parte rei; Si ex parte rei, bifariam contingit, vel enim ſe tenet ex parte rei abſolutè, & ſic habetur *Falſum*, vel relatè, & hoc bifariam, nam vel ſumitur per ordinem ad dicta reſpondentis, vel ad opinionem eorum, quos inſequitur; ſi primum, eſt *Redargutio*, ſi ſecundum, eſt *Inopinabile*, ſi ex parte ſermonis, bifariam accidit, nam vel ſe tenet ex parte ſubiectæ orationis & eſt *Nugatio*, vel ex parte ſuorum accidentium congruæque ſtructuræ, & eſt *Solœciſmus*. Cum autem omnis Meta ſit inconueniens, ad quod Sophiſta nititur videri ducens reſpondentem, nullumque ſit manifeſtius inconueniens, quàm contradictoria ſimul concedere, ſimulque negare, quod in redargutione fit; idcirco *Redargutio* inter Metas principem tenere locum exiſtimatur, & hinc exordium deſumitur. Hæ ſunt igitur Metæ, ad quas Sophiſta conatur aduerſarios impellere, ſiquidem Meta nil aliud, quàm ſcopus, & finis ad quem Sophiſta fallacibus argumentationibus ſtudet aduerſarios redigere, ut ex tali Meta victoriam conſecutus circumſtantibus appareat.

Quinque ſunt incōmoda, ad quę Sophiſta deducit aduerſarium. Huius numeri ſufficientia.

De Redargutionis Meta.

Meta Redargutionis quid.

R*Edargutio, ſeu Reprehenſio eſt prænegati conceſſio, vel præconceſſi negatio in eadem ſuſcepta diſputatione argumentationis vi*. Contingit autem eum reſpondens eò quidem adducitur, aut adduci videtur, ut neget id, quod in eadem diſputatione aſſeruit, vel aſſerat quod negauit. Talis ſyllogiſmus probans fallaciter contradictorium conceſſi, prout in primum finem, qui erat Redargutio, ſpeciatim dirigitur, eodem nomine, quo ipſe finis, nimirum ἔλεγχος, *elenchus* nuncupatur; quatenus autem ad cæteros deſtinatur fines, commune Sophiſtici ſyllogiſmi, vel Sophiſmatis nomen conſeruat. Dicebatur autem *in eadem diſputatione*, quia ſi reſpondens admittat id, cuius oppoſitum in alijs diſputationibus præhabitis tantùm defenderit, redargutio non eſt, niſi id in diſputatione præſenti uſurpetur. Dicebatur etiam *Argumentationis vi*, quoniam ſi vocibus, clamoribus, & importunitate verborum duntaxat, vel alia de cauſa contingat ut reſpondens contradictorium admittat, *Redargutio* non eſt, quæ ut clariùs intelligas; Neget quiſpiam hanc propoſitionem *Dormientes vident* per redargutionem cogetur aduerſarius propoſitionem, *Dormientes vident*, negatam admittere, ſi nempe Sophiſta ſic illum inuadat *Omne viſum habens videt; omnes dormientes viſum habent; ergo omnes dormientes vident*. Aduerſarius ignorans fallaciam illius nominis viſùs, cogitur concluſionem fateri, ex qua conceſſione redactus ad redargutionis, & contradictionis metam dicetur, ſiquidem eò adductus eſt, vel adductus videtur, ut concedat, quod eâdem diſpectione conſtanter negauerat. Eodem modo ſi quiſpiam neget, *aquam habere pedes*; ſic arguet Sophiſta; *Quicquid currit habet pedes; ſed aqua currit; ergo aqua pedes habet*. Hac fallaci argumentatione cogitur aduerſarius concedere, quod in eadem diſputatione negauerat.

De Falſi Meta.

F*Alſum in præſentia ſumitur pro eo, quod aperte falſum eſt*. Contingit autem quando aduerſarius aliquid euidenter falſum cogitur concedere, ut hanc propoſitionem, *pratum virens, & amœnum eſt homo*, & ad illud Sophiſta ſic aduerſarium adigit *Quicquid ridet eſt homo; pratum virens, & amœnum ridet; ergo pratum virens, & amœnum eſt homo*. Item. *Homo habet, quod non amiſit; ſed non amiſit alas; ergo habet alas*. Item; *quod non repugnat fieri, non repugnat ut ſit; ſed non repugnat album fieri nigrum; ergo non repugnat idem eſſe album, & nigrum*. Item *omnis canis eſt latrabilis; ſed aliquod ſidus cæleſte eſt canis; ergo aliquod ſidus cæleſte eſt latrabile*.

Falſū quo modo hic uſurpetur.

De Inopinabilis Meta.

I*Nopinabile, ſeu* παράδοξον, paradoxum, *hoc eſt aliquid præter opinionem omnium, vel ſapientum, vel eorum certè, quorum placita reſpondens aut qui de propoſita contentione iudicium ferre debent, libenti animo ſequuntur, ſiue id falſum, ſiue verum ſit*, contingit, quando Sophiſta premit adeo reſpondentem, ut cogat illum aliquid fateri, quod etſi abſolutè falſum non ſit, à communi tamen abhorret opinione. Ad hoc autem Sophiſta conatur aduerſarium adigere, ut ſaltem apud adſtantes victoriam de eo habuiſſe videatur, ſequentem vel ſimilem in modum. *Qui plurimum cruciatur, & anxiatur eſt miſer; ſed diues eſt huiuſmodi; ergo diues eſt miſer*; item; *Nullum bonum parit malum; ſed veritas eſt aliquod bonum, odium vero malum; ergo veritas odium non parit*.

Inopinabile quid.

De Solœciſmi Meta.

SOlœciſmus eſt vitium in contextu partium orationis contra grammaticas regulas; ad hanc Metam Sophiſta conatur etiam reſpondentem redigere, cum nullam non intentet viam, quà doctus appareat, & ab aduerſario gloriam aucupetur, & ita diſputat aduerſarium cogens ad Solœciſmum. *Omnis homo eſt ſcientiarum ſtudioſus; omnis mulier eſt homo; ergo omnis mulier eſt ſcientiarum ſtudioſus*. Huius namque ſyllogiſmi apparentis vi cogit Sophiſta concluſionis hunc Solœciſmum admitti.

Solœciſmus quid.

De Nugationis Meta.

NVgatio eſt eiuſdem, & ex eadem parte inutilis repetitio. Dicitur *eiuſdem repetitio*, quia niſi repetatur idem, nugatio non erit. Dicitur *ex eadem parte* quia ſi idem in diuerſis propoſitionibus eiuſdē repetatur ſyllogiſmi, nugatio non eſt. Dicitur *inutilis*, quoniam aliquando repetitio non eſt nugatio; tunc nimirum, cum aliquid in repetitione peculiariter ſignificatur, ut *Rex Regum*. *Dominus Dominantium*; *Virgo Virginum &c.* Ad nugationem porrò Sophiſta conatur aduerſarium adigere, ut hic reſpondendo irrideatur à circumſtantibus, ut ſi dicat; *omnis habitus eſt bonus, qui habet bonum finem; ſed*

habitus iuſtitiæ eſt habitus; qui dici poteſt habitus habens bonum finem; ergo habitus Iuſtitiæ eſt habitus, qui dici poteſt habitus bonus. Item. *Omne ſimum eſt naſus ſimus; aliquis naſus eſt ſimus; ergo aliquis naſus eſt naſus ſimus.*

Sophiſma ſoluitur ad Redarguitionis metã pertinens.

Primum Sophiſma de dormientibus, &c. ſoluitur diſtinguendo viſum in eum, qui conſiſtit in potentia, vel in actu primo, vel in actu ſecundo, nam minor propoſitio eſt de viſu, in actu primo; maior autem eſt tam de viſu in actu primo, quam in actu ſecundo.

Sophiſma ſoluitur ad *falſi* metã pertinens.

Secundum Sophiſma ſoluitur, vel negando maiorem ſimpliciter, vel diſtinguendo de riſu, nam concedenda de riſu propriè ſumpto, neganda eſt de eodem tam propriè quàm metaphoricè accepto.

Sophiſma ſoluitur ad *Inopinabilis* metã pertinens.

Tertium Sophiſma ſoluitur diſtinguendo maiorem, ſi namque intelligatur per ſe, concedenda, ſi per accidens, neganda, & ita minori conceſſâ, reſpondendum ad conſequentiam, diuitem non eſſe miſerum per ſe, ſed per accidens.

Quartum ſoluitur dicendo hominem eſſe communis generis, nempe maſculini, & fœminini.

Sophiſma ſoluitur, ad *Solæciſmi* metam pertinens.

Quintum Sophiſma ut vitetur, oportet inter reſumendum argumentum bis poſitum vocabulum ſemel duntaxat uſurpare.

Sophiſma ſoluitur ad *nugationis* metam pertinens.

De Fallacia generatim.

Fallacia bifariam ſumitur.

Fallacia paſſiuè ſumpta quid.

Fallacia actiuè ſũpta quid.

Quomodo fallacia ſit locus ſophiſticus.

FAllacia bifariam accipitur. Primò quidem paſſiuè, quo pacto nil *aliud, quam deceptio imperiti in arte Sophiſtica per artem eandem.* Vel *error, atque deceptio ex ipſo argumento Sophiſtico proueniens.* Secundò ſumitur actiuè, iuxta quam acceptionem *eſt habilitas, ſeu promptitudo, per quam opponens promptus eſt ad decipiendum, faciens credere de non ente quòd ſit ens, & de ente quòd ſit non ens, mediâ fantaſticâ viſione*, proindeque facultas eſt, per quam opponens poteſt facere ut videatur reſpondenti ſyllogiſmus apparens bonus eſſe ſyllogiſmus medii apprehenſione alicuius apparentis, & non exiſtentis; hoc modo ſumpta fallacia ſophiſticus eſt locus, in quo Sophiſtica fundantur argumenta. Vt autem locus dialecticus eſt ſedes argumenti dialectici, vel eſt id à quo conueniens elicitur argumentum: ita pariter fallacia eſt ſedes, vel id, à quo deducitur argumentum Sophiſticum: & ut in eodem loco dialectico plura fundantur argumenta dialectica, ſic in eadem fallacia plures paralogiſmi fundantur; & ut locus dialecticus diuiditur in locum qui dicitur Maxima, & locum qui dicitur Differentia maximæ; ita in qualibet fallacia locus Maxima, & locus Differentia maxima per ſimilitudinem reperitur.

Locus maxima quid.

Locus differentiæ maximæ quid.

Locus maxima *eſt propoſitio falſa, quâ Sophiſticæ conſequentiæ probantur.* Vt dictio actu una habet unum dumtaxat ſignificatum. Locus differentia Maximæ *eſt id, quo una maxima Sophiſtica differt, ab alia, cuiuſmodi ſunt termini, vel habitudo terminorum*, ut ſunt termini prædicti *dictio actu una*, & *ſignificatum actu unum*, ſeu locus Differentia maximæ *eſt æquiuocatio termini, vel terminus æquiuocus.* Nominari autem poteſt per ipſaſmet fallacias, puta per fallaciam Æquiuocationis, Amphibologiæ, Cõpoſitionis, Diuiſionis, &c.

Alia fallaciæ acceptio.

Quo ſenſu Fallacia in præſentia ſumatur.

At verò præter ſuperiores acceptiones, quibus fallacia ſumitur, alio itidem accipitur modo, videlicet pro ipſa argumentatione Sophiſtica. Quamuis igitur fallacia multifariam uſurpetur, in præſentia tamen accipitur pro loco Sophiſtico, ſeu pro illa propoſitione, in qua fundantur deceptorij ſyllogiſmi, & per quam falſa tanquam vera probantur; quemadmodum enim, ut nuper dicebã, veri Dialectici quaſdam ſedes, atq; locos detexerunt, unde copioſè poſſent argumenta ad verum, & veriſimile ſuadendum eruere, quæ Maxima, & Differentia maximæ dicuntur, à quibus probationes ad probabilem concluſionem inferendam eliciunt, dicunturque locus à ſubſtantia, ſiue ſubſtantiæ, locus à definitione, ſiue definitionis, &c. ſic fucati, atque mentiti Dialectici communes quoſdam locos ſtatuerunt, in quibus argumenta digererent ad fallendum idonea, ut cum opus foret ea præmanibus habere poſſent; & huiuſmodi loci dicuntur Sophiſtici ab illis maximis denominati, unde dicitur fallacia Æquiuocationis, fallacia Amfibologiæ, fallacia Compoſitionis, &c. In qualibet autem iſtarum datur cauſa apparentiæ, quæ mouet ad credendum id, quod non eſt; daturque cauſa deceptionis, quæ creditum facit eſſe falſum, & latet in apparentiæ cauſa. Huiuſmodi autem loci, è quibus captioſa, atque fallacia ad coarguendum argumenta depromuntur, duo ſunt in genere, alter enim eſt locus captionum illarum, quæ in verbis, ſeu in dictione: alter earum, quæ in rebus, ſeu extra dictionem conſiſtunt. Fallacia in dictione eſt cuius cauſa apparentiæ ſumitur ex parte dictionis, quatenus nimirum iiſdem ſignis non unum ſignificatur, ſed plura, ubi *dictio* ſumitur tam pro termino incomplexo, quàm pro complexa, & integra oratione. Huius autem ſpecies ſex eſſe perhibentur, videlicet fallacia Æquiuocationis, Amphibologiæ Compoſitionis, Diuiſionis, Accentûs, & Figuræ dictionis. At verò fallacia extra dictionem, quæque in rebus dicitur, eſt quæ cauſam apparentiæ ſumit ex parte rerum propter ignorantiam plurium habitudinum, quas inuicem habent, non quidem ut ſic, ſed quatenus res ipſæ per voces ſignificantur ac explicantur; idcircò prima ſumit apparentiæ cauſam ex parte multiplicis ſignificationis, quam dictio habet: ſecunda ex parte multiplicis habitudinis rerum ſignificatarum. Huius porrò ſeptem aſſignantur ſpecies, ſcilicet fallacia Accidentis: Eius quod ſimpliciter dicitur, & ſecundum quid. Ignorationis elenchi: Conſequentis: Petitionis principii: Non cauſæ ut cauſæ: & Plurium interrogationum, ut unius. Dicitur autem potius fallacia extra dictionem, quàm fallacia rei, quoniam res in diſputationem non cadunt, nec reſpondenti deceptionem pariunt, niſi per ordinem ad dictiones; idcircò per negationem huius, quod eſt habere cauſam apparentiæ in dictione, & per ordinem ad ipſam dictionem, fallacia extra dictionem dicitur. Loci igitur, è quibus eliciuntur argumenta captioſa, atque fallacia ad coarguendum apta ſunt numero tredecim; ſex in verbis, ſeptem in rebus, qui quidem omnes loci nominibus argumentorum, quæ ex ipſis depromuntur, captiones itidem, & fallaciæ nuncupantur.

Cauſa apparentiæ.

Cauſa deceptionis.

Duo ſunt generatim loci deceptionis.

Sufficientia locorum.

Huius autem partitionis eſt ratio, quoniam argumentum fallax eam ob cauſam in errorem inducit, quia veri ſpeciem habet, hæc autem ſpecies aut cernitur ſolum in voce ſignificante; aut etiam in re ſignificata; priori modo primum genus fallacium argumentorum conſtituit; poſteriori modo conſtituit ſecundum; cernitur autem veri ſimulacrum in voce, quando pro uno ſumi videtur ſignificato, quod veritatem continet, vel ad inſtitutum conducit, cum tamen à Sophiſta re verà ſumatur pro alio, quod falsò quidem ad rem adducitur. Hanc deceptionem ſenario numero comprehendi gemina ratione Stagirites conatur oſtendere, quarum prior in inductione facta per ſingulas deceptiones hactenus excogitatas poſita eſt. Secunda ſic ferè concipitur; tot ſunt fallaciæ ex dictione prouenientes, quot modis unica dictio poteſt multa ſignificare; ſed hi nec plures, nec

1. Elenç. cap. 3.

pau-

pauciores, quàm ſex eſſe poſſunt; ergo ſenarius deceptionum numerus decerni debet. Maior propoſitio ſatis ex nuper allatis manifeſta redditur; propterea quòd fallacia non aliâ ratione contingit, niſi quia ſimiles dantur veri ſignificationes, quæ profectò, niſi multiplici exiſtente, aut apparente ſignificatione haberi non poſſunt. Minorem autem oſtendere licebit ex hypoteſi, quòd tribus modis euenire poteſt, ut multa vox eadem ſignificet. Primò, cum eadem dictio nullam variationem ſubeundo multa ſignificat, ut vox *Canis*, quæ Terreſtrem; Cæleſtem, & Marinum denotat. Secundò, cum aliquo modo penes accentum aut ſyllabarum quantitatem, orthographiam, compoſitionem, & diuiſionem variatur, ad eum modum, quo ſe habet vox iſta *edo*, quæ cum habet primam ſyllabam breuem ſignificat idem ac commedo, cum verò longam, idem ſignificat ac divulgo, unde fit illud ſophiſma, *quicquid edis deuoras; librum edis, hoc eſt in lucem emittis; ergo librum deuoras*. Sic etiam vox iſta *populus*, quæ cum primam ſyllabam breuem habet, hominum multitudinem ſignificat, cum verò longam, ſignificat arborem. Tertiò cum dictio re vera non ſignificat multa, etſi videatur ſignificare; ut nomen ſecundę ſubſtantię ſignificat quale quid: videtur tamen ſignificare hoc aliquid: huiuſmodi autem multiplex ſignificatio eſt unde naſcitur fallacia figuræ dictionis, ut ſuo loco dicetur, ubi exemplo conſtabit, quo pacto dictio re ipſâ multa non ſignificet, plura tamen ſignificare videtur. His præhabitis, minor illa, quâ dicebatur ſex eſſe modos, quibus dictio una poteſt multa ſignificare, ſic oſtenditur. Vox, quæ primo modo ſignificat, vel eſt ſimplex dictio, vel oratio complexa, ſi eſt ſimplex efficit æquiuocationem, ſi multiplex, amphibologiam. At verò ſi multiplex eſt ſecundo modo, vel ideo multa ſignificat, quia partium illius compoſitio aut diuiſio diuerſa eſt; & fallscia oritur compoſitionis, ac diuiſionis; vel quia diuerſus eſt accentus vel ſyllabarum quantitas, & fit accentûs fallacia; ſi tandem multa videtur ſignificare, fallacia naſcitur figuræ dictionis, ut fallaciæ conſiſtentes in dictione ſenatio numero comprehendi fateatis neceſſe eſt. Septem autem eſſe fallacias extra dictionem, nec plures, nec pauciores probabitur facilè præmittendo tamen tunc rem aliquam aptam eſſe ad Sophiſma conſtituendum, quando cognationem aliquam habet, aut habere videtur cum alia, quæ vera eſt, & ideo ipſa quoque vera, vel ad verum conducens apparet, cum tamen re ipſâ non ſit huiuſmodi; hoc autem præmiſſo probabitur intentum perpendendo cognationem, ac ſimilitudinem, quæ in rebus eſt, non ſecus ac multiplicem omnem ſignificationem in verbis obſeruando concluſimus numerum fallaciarum, quæ in dictione conſiſtunt. Hoc itaque modo ratiocinandum. Vel duo ſic ſe habent, ut nec prorſus idem ſint, nec penitus oppoſita, vel omnino aduerſantur, vel denique ſunt idem; quæ priori modo ſe habent inter ſe conueniunt ut accidens, & ſubiectum, & generant fallaciam accidentis: aut tanquam ſuperius, & inferius latè accepta, & ſunt cauſa captionis à ſecundum quid ad ſimpliciter: aut ut effectus, & cauſa, & prouenit gemina fallacia, nempe conſequentis, & non cauſæ ut cauſæ, aut ad extremum ſe habent ut per accidens conglobata, & inde paralogiſmus plurium interrogationum proficiſcitur: ſi autem opponuntur omninò procreant fallaciam ignorationis Elenchi, in quo fingitur propoſitionis iam conceſſæ contradictorium inferri; ſi verò ſunt idem naſcitur captio petitionis principij, in qua idem quaſi diuerſum ad ſui confirmationem accipitur; hinc igitur probatus redditur numerus illarum captionum, quæ extra dictionem dicuntur.

De Fallacijs, quæ in dictione contingunt.

PRiùs de fallacijs in dictione diſſeritur, quoniam etſi naturæ ordine res præeant dictionibus, non tamen in ſophiſtica diſputatione præcedunt, quoniam res in diſputationem veniunt per voces; ob id per has contingit priùs reſpondentis deceptionem fieri.

Cur prius de fallacijs in dictione diſpuetur?

De Æquiuocationis Fallacia.

PRima eſt æquiuocationis fallacia, nempe locus aptus ad decipiendum æquiuocatione vocabuli, eſt enim hæc fallacia error, & deceptio proueniens ex unitate vocis plura ſignificantis; itaut cauſa apparentiæ ſit unitas vocis; hinc enim habet ſimilitudinem cũ voce uniuoca. At cauſa non exiſtentiæ, ſeu deceptionis eſt multitudo ſignificatorum; hunc autem locum Philoſophus tribus exemplis illuſtrat, in quorum primo eſt æquiuocatio maioris extremi; in ſecundo medij; in tertio minoris extremi. Primum exemplum eſt de æquiuocatione maioris extremi. *Grammatici diſcunt; Grammatici ſunt docti; ergo qui docti ſunt, diſcunt*. Æquiuocatio autem eſt in verbo *diſcunt*; nam *diſcere* duo ſignificat, alterum intelligere, quæ dicuntur ac recitantur, alterum ſcientiam acquirere; priori modo ſumitur prædictum verbum in maiori, poſteriori verò in concluſione. Secundum eſt de æquiuocatione medij hoc modo, *Quæcunque expediunt, bona ſunt; ſed quædam mala expediunt; ergo quædam mala bona ſunt*; in quo paralogiſmo verbum *expedit* æquiuocum eſt, & in maiori ſignificat conuenientiam per ſe, in minori conuenientiam per accidens, ratione videlicet euitandi maioris mali, quo pacto mala frequenter expedire dicuntur. Tertium eſt de æquiuocatione minoris extremi. *Qui ſurgebat ſtat: ſedens ſurgebat; ergo ſedens ſtat*. Vbi participium *ſedens* in minori ſumitur diſiunctim pro eo qui ſedet, vel ſedebat ratione ampliationis, de qua poſtea dicendum; in concluſione verò pro eo tantum, qui nunc ſedet. Sed his prætermiſſis exemplis, alia eorum loco clariora ſubrogemus ad magis doctrinam hanc illuſtrandam hoc modo. Æquiuocatio vel eſt à caſu, quando nempe terminus eſt æquiuocus à caſu, velut ille, qui plura immediatè ſignificat abſque analogia, ut terminus *Canis*, qui immediatè ſignificat canem terreſtrem, cæleſtem atque marinum; vel eſt à conſilio, cuiuſmodi aliquis terminus eſt æquiuocus quando eſt cum analogia admixtus, plura nempe ſignificans ordine quodam, quatenus unum propriè ſignificat, alterum verò per tranſumptionem, & metaphoram, ut *ridere* dicitur de homine & prato; currere de habentibus pedes, & de aqua. vel ex adiectione eſt æquiuocatio, quando nimirum una dictio per ſe accepta unum ſignificat, ſumpta tamen cum alia plura denotat. Huius igitur fallaciæ triplex eſt ſpecies. Prima quando vox ſimpliciter æquiuoca eſt, fitque ſyllogiſmus hoc modo; *Omnis canis eſt latrabilis; ſed aliquod ſidus cæleſte eſt canis ergo aliquod ſidus cęleſte eſt latrabile* Sophiſma diſſoluetur, vel negatione maiori, vel illius diſtinctione, concedendo nimirum illam de cane terreſtri, non autem de alijs, qui per homonymiam canes dicuntur; in hoc enim ſyllogiſmo eſt æquiuocatio illius vocis *canis*, quæ immediatè ſignificat terreſtrem, cæleſtem, & marinum: item, *omne corpus eſt ſubſtantia; trinadimen-*

Prima fallacia in dictione eſt æquiuocationis, quę trifariam contingit. Cauſa apparentiæ. Cauſa deceptionis.

Huius fallaciæ triplex eſt ſpecies. Prima ſpecies.

Digitized by Google

dimenſio eſt corpus; ergo trina dimenſio eſt ſubſtantia. In hoc ſyllogiſmo eſt æquiuocatio corporis; hoc enim vocabulum, quandoque compoſitam ſubſtantiam, quandoque trinam dimenſionem, quæ quantitas eſt, ſignificat. Secunda ſpecies, cum vox eſt analoga, ut *quod ridet habet os; ſed pratum ridet; ergo pratum habet os.* Item. *Quicquid currit, pedes habet. ſed aqua currit; ergo aqua pedes habet.* Tertia ſpecies eſt, quando una dictio per ſe accepta unum ſignificat, ſed ſumpta cum alia, plura denotat, ut ſupra monuimus ſitque ſyllogiſmus hoc modo. *Omne immortale eſt æternum; quod poteſt non mori eſt immortale; ergo quod poteſt non mori eſt æternum;* æquiuocatio eſt in termino *immortale*, nam mortale ſignificat quod poteſt mori, at ſumptum cum præpoſitione *in* ſignificare valet, vel quod non poteſt non mori, quo pacto negat actum moriendi, vel quod non poteſt mori, iuxta quam ſignificationem negat actum, & potentiam ad moriendum; in maiori propoſitione *immortale*, negat actum, & potentiam, in minori autem negat tantummodo actum. Sic etiam ſe habet hic ſyllogiſmus. *Omnis iniuſtus eſt puniendus; ſed omnis lapis eſt iniuſtus; ergo omnis lapis eſt puniendus.* In maiori propoſitione terminus *iniuſtus*, non ſolum dicit negationem, ſed priuationem iuſtitiæ, immò poſitivum habitum iniuſtitiæ; in minori autem ſolam dicit negationem iuſtitiæ. Huc pertinet æquiuocatio, cuius ſupra meminimus, ex nominis ampliatione proueniens; contingit autem cum in una terminus propter copulam de præterito, ſupponit pro iis, qui fuerunt, in altero pro iis, qui nunc ſunt, ut *quicquid currebat ſedet; ambulans currebat; ergo ambulans ſedet;* participium enim *ambulans* in minori ſumitur diſiunctim pro iis qui nunc ambulant, aut prius ambulabant, ratione ampliationis, de qua poſtea dicendum; in concluſione autem pro his duntaxat qui nunc ſunt ambulantes ratione temporis præſentis. Ita fit ut minor propoſitio vera eſſe poſſit. Hæc tamen æquiuocatio admodum impropria eſt.

Secunda Species.

De Amphibologiæ fallacia.

Amphibologiæ fallacia quid. Cauſa apparentiæ. Cauſa deceptionis.

AMphibologiæ fallacia, ſeu captio ambiguitatis locus eſt idoneus ad decipiendum ambiguitate orationis. In Amphibologia Cauſa apparentiæ eſt unitas orationis. Cauſa verò non exiſtentiæ, hoc eſt cauſa deceptionis eſt ſenſuum multiplicitas. Amphibologia differt ab æquiuocatione, quoniam æquiuocatio dicit multiplicitatem ſignificati cum unitate vocis; Amphibologia verò ad totam pertinet orationem, adeo ut unica ſit oratio ſecundum materiam & formam, multiplicem tamen ſenſum habeat. Trifariam contigit non ſecus ac æquiuocatio; Primò ſiquidem fieri poteſt, ut oratio aliqua ex ſe plures habeat ſenſus proprios, ſitque paralogiſmus hoc modo. *Quicquid eſt Ariſtotelis, poſſidetur ab Ariſtotele; ſed hic liber eſt Ariſtotelis; ergo hic liber poſſidetur ab Ariſtotele.* Propoſitio enim illa. *Hic liber eſt Ariſtotelis*, poteſt duplicem ſenſum reddere, prout verbum *eſt*, vel poſſeſſionis habitudinem, vel habitudinem cauſæ efficientis, vel effectus importat; propterea argumentatio nihil concludit. Secundo committitur hic paralogiſmus per tranſumptionem, & prouerbium, ut *Littus arare* ſignificat primò, & per ſe littus aratro proſcindere, per tranſumptionem verò *operam perdere* & fit hunc in modum deceptio. *Quiſquis arat littus terram proſcindit aratro; ſed qui inſanum docet, littus arat; ergo qui inſanum docet littus proſcindit aratro.* Hoc etiam in modum enunciatur ſophiſma.

Quiſquis arat littus, terram proſcindit aratro.
At operam perdens, littus perhibetur arare ergo,
Operam perdens, terram proſcindit aratro.

Tertiò tandem hæc deceptio fit, quando una Oratio ex ſe ſenſum unicum habet, ſed per appoſitionem alterius vocabuli, aliud quipiam ſignificat, ut in hac propoſitione videre licet. *Hoc intelligit*, nam ſi particulam *hoc* ſumatur in nominatiuo, hunc ſenſum reddit, nimirum ut ſit aliquod intelligens, ſi verò in accuſatiuo reddit hunc alium, nempe quod ſit aliquod obiectum intellectum, *Quicquid intellectus intelligit, hoc intelligit; ſed intellectus intelligit lapidem; ergo lapis intelligit.* Hæc tamen deceptio eſt, propterea quòd, ut maior propoſitio ſit vera, particula *hoc* ſumi debet in accuſatiuo caſu, at in concluſione ſumitur tanquam nominativum. Oritur igitur deceptio ex eo quòd maior propoſitio bifariam accipitur. Vel enim ſenſus redditur, quod intellectus intelligit, hoc ipſum ab intellectu intelligitur, & vera eſt, atque concedenda propoſitio: vel ſenſus redditur, quod intelligitur ab intellectu, illud ipſum intelligere, & hoc modo falſa eſt propoſitio, atque adeo neganda.

De Compoſitionis, Diuiſioniſque fallacia.

Compoſitionis, ac Diuiſionis fallaciæ quid.

COmpoſitionis, diuiſioniſque fallacia ſequitur conſideranda. Deceptio compoſitionis eſt locus idoneus ad fallendum ratione ſenſûs compoſiti falſi. At verò deceptio diuiſionis locus eſt aptus ad fallendum ratione ſenſûs diuiſi falſi. Fallacia igitur Compoſitionis, & Diuiſionis in eas cadit propoſitiones, quæ poſſunt ſenſum compoſitum & diuiſum admittere, itaut ſecundum unum ſenſum ſint veræ, ſecundum alterum ſint falſæ; nam ſi ſecundum utrumque ſenſum veræ eſſent, vel falſæ, decipere profectò non poſſent, quandoquidem, vel non haberent falſitatem, vel non haberent apparentiam; quamobrem ad hanc fallaciam compoſitio requiſita eorum eſt, quæ deberent ſeiungi, falſa unio; Diuiſio autem eſt eorum, quæ deberent coniungi, falſa ſeparatio. Fallacia compoſitionis euenit cum ex oratione vera in ſenſu diuiſo deducitur concluſio falſa in ſenſu compoſito: at verò fallacia diuiſionis contingit cum ex oratione vera in ſenſu compoſito falſitas infertur in ſenſu diuiſo. Cauſa apparentiæ eſt, quòd materialis eadem eſt propoſitio, ut ideirco vera in quolibet ſenſu videatur; ſed cauſa deceptionis eſt multiplicitas ſenſuum, quorum unus eſt verus, alter autem falſus, Tria porrò ſunt genera ſenſûs compoſiti, & diuiſi, ad quæ alia ſique ſunt, nullo ferè labore poterunt reuocari; Primum eſt in modalibus enunciationibus; Secundum in orationibus, quarum partes iunguntur coniunctionibus, *&*, *aut*, *vel*: Tertium in iis, in quibus aliqua dictio cum diuerſis vocibus connecti poteſt.

Cauſa apparentiæ. Cauſa deceptionis.

Tria genera ſenſus compoſiti, & diuiſi.

Primum. Secundū. Tertium.

Trifariam ergo contingit propoſitionem aliquam commemoratos ſenſus admittere. Primò, vel quia modalis eſt, de quibus in Inſtitutionibus dialecticis copioſè locuti ſumus, declarantes modum explicandi modales in ſenſu compoſito, & diuiſo, quæ ad memoriam paucis reuocabimus. In modalibus duplici ex parte ſenſus compoſitus, & diuiſus adinuenitur videlicet ex parte dicti; & ex parte modi. Senſus compoſitus ex parte dicti, eſt cum copula dicti connectit formalia extremorū ſignificata: diuiſus quando ſignificatum formale prædicati nectit cum materiali ſignificato ſubiecti, ut cum dicimus *poſſibile eſt ſedentem ambulare*, ſi dictiones *ſedentem*, & *ambulare* ſecundum

Trifariam contingit aliquam propoſitionem ſenſum compoſitum, & diuiſi admittere.

Primus modus.

In modalibus ex duplici parte habetur ſenſus cōpoſitus, & diuiſus.

Digitized by Google

dum formalia ſignificata iungantur, adeout enunciationis reddatur ſenſus; *Fieri poteſt, ut ſedens, cum ſedet, ambulet*, ſenſus compoſitus eſt, ac falſus. At ſi prædicatum, quod ſemper formaliter accipitur cum materiali ſignificato ſubiecti iungatur (ſubiectum materialiter dicitur acceptum, quando ſumitur ſecundum ſe, ut homo ſedens, ſi ſumatur prout homo importatur, at vero formaliter, ſi accipiatur ut ſedens) adeout enunciationis ſententia ſit, *fieri poteſt, ut homo, qui ſedet, aliquando ambulet*, ſenſus diuiſus, & verus erit. Senſus autem compoſitus huius generis ſequentem habebit explicationem. Sit propoſitio, *Poſſibile eſt ſedentem ambulare*; licet ſic illam interpretari, ut eius reddatur ſenſus, hæc propoſitio eſt poſſibilis *ſedens ambulat*. At verò ſenſus erit diuiſus tali modo, nimirum ut huius propoſitionis, *poſſibile eſt ſedentem ambulare* ſenſus reddatur, *Sedens ambulare poteſt*. Senſus compoſitus ex parte modi eſt, quando modus ſimul, ſemelque iungitur cum omnibus dictis, quibus uniuerſale dictum exponitur, ut ſi hæc fuerit propoſitio, *Contingens eſt corpus aliquod moueri*, hunc in modum exponenda eſt, *Contingens eſt corpus hoc moueri, aut illud corpus moueri, aut illud moueri &c.* erit autem ſenſus compoſitus, eoquòd cum omnibus ſimul exponentibus ſemel tantummodo coniungitur modus. Diuiſus autem erit, quando modus ſingulatim cum dictis adiungitur ſingulis, quibus uniuerſale dictum exponitur. Vt ſi ſit eadem propoſitio. *Contingens eſt corpus aliquod moueri*; & exponatur hàc ratione. *Contingens eſt hoc corpus moueri; aut cõtingens eſt illud corpus moueri; aut contingens eſt illud moueri, &c.* ſenſus diuiſus erit, propterea quòd ſingulis exponentibus ſeorſum adiungitur modus. Iuxta priorem ſenſum propoſitio eſt falſa; iuxtà poſteriorem vera. Erat enim propoſitio. *Contingens eſt aliquod corpus moueri*, & iuxta priorem expoſitionem reddebatur ſenſus. *Contingens eſt hoc corpus moueri, aut illud corpus moueri, aut illud &c.* eratque ſenſus compoſitus; propoſitio tamen eſt falſa, cùm enim aliquod corpus neceſſariò moueatur, ut unum, vel alterum è corporibus cæleſtibus, fit ut hæc diſiunctio: *Hoc corpus moueri, aut illud corpus moueri &c.* neceſſaria ſit, non autem contingens. At ex aduerſo, quoniam aliquod corpus non neceſſariò, ſed contingenter mouetur, cuiuſmodi innumera penè ſunt in hac uniuerſitate rerum; fit ut vera ſit hęc propoſitio. *Contingens eſt hoc corpus moueri, aut contingens eſt hoc corpus moueri, aut contingens eſt moueri illud &c.* videlicet iuxta poſteriorem expoſitionem; hoc enim modo non affirmatur diſiunctionem uniuerſam eſſe contingentem, ſed ſolùm aliquam eius partem, quod certè negari non poteſt.

Primus huius fallaciæ modus, In huiuſmodi autem propoſitionibus primò committi poteſt fallacia compoſitionis & diuiſionis, & quidem compoſitionis hoc modo. *Quemcunque poſſibile eſt ambulare, poſſibile eſt, ut ambulet; at ſedentem poſſibile eſt ambulare; ergo poſſibile eſt ut ſedens ambulet*. Vel hoc modo. *Quicquid poſſibile eſt eſſe albũ, poſſibile eſt, ut ſit album: ſed poſſibile eſt nigrum eſſe album; ergo poſſibile eſt nigrum, ut ſit album*. Paralogiſmus procedit à præmiſſis veris in ſenſu diuiſo, ad concluſionem falſam in ſenſu compoſito. Hęc ad primum genus ſenſus compoſiti pertinent. Ex poſteriori genere ſenſus compoſiti hoc modo. *Si contingens eſt aliquod corpus moueri, falſum eſſe poteſt, quòd Sol moueatur: ſed contingens eſt aliquod corpus moueri; falſum ergo eſſe poteſt, quòd Sol moueatur*. Maior eſt vera in ſenſu compoſito, ſed falſa in diuiſo; at minor eſt vera in ſenſu diuiſo, & falſa in compoſito; unde proximè colligitur falſa concluſio. Deinde committitur etiam diuiſionis fallacia ſic ratiocinando. *Quemcumque impoſſibile eſt ambulare, impoſſibile eſt, ut ambulet; ſed impoſſibile eſt ſedentem ambulare; ergo impoſſibile eſt, ut ſedens ambulet*: procedit à maiori vera in ſenſu diuiſo, falſa in compoſito, minori autem vera in ſenſu compoſito, falſa in diuiſo; unde falſa concluſio; Vel hoc modo. *Impoſſibile eſt ſedentem ambulare: ſed Socrates ſedet; ergo impoſſibile eſt Socratem ambulare*, fallax eſt argumentatio, quia procedit à maiori vera in ſenſu compoſito, ad concluſionem falſam in ſenſu diuiſo. Hæc igitur de qua nunc loquimur fallacia fit. Ex priori genere ſenſus diuiſi hoc modo. *Quemcunque impoſſibile eſt ambulare, is ſanè ambulare non poteſt; at impoſſibile eſt ſedentem ambulare; ergo ſedens ambulare non poteſt*. Maior vera eſt in ſenſu diuiſo, falſa in compoſito; minor autem vera eſt in compoſito, falſa in diuiſo, unde falſa concluſio. Ex poſteriori genere ſenſus diuiſi, hoc pacto. *Si ad videndum, neceſſarium eſt alterum habere oculum, aut dexter eſt neceſſarius, aut ſiniſter; conſtat autem ad videndum, neceſſarium eſſe alterum habere oculum; ergo aut dexter eſt neceſſarius aut ſiniſter*; hoc tamen falſum, cum neque dexter, neque ſiniſter ſit neceſſarius, ſed alteruter indiſcriminatim: Maior eſt vera in ſenſu diuiſo, falſa in compoſito; minor eſt falſa in ſenſu diuiſo, quamuis vera ſit in ſenſu compoſito &c.

Secundò poteſt aliqua propoſitio hos admittere ſenſus, nempe *compoſitum*, & *diuiſum*, quando partes ipſius copulantur ſequentibus coniunctionibus, atque particulis, *&*, *vel*, *nec*, *aut*, *&c.* Hæ autem particulæ, ſi extremum unum, vel alterum enunciationis determinant, coniunctim, vel diſiunctim ſumuntur, & unam efficiunt enunciationem categoricam de ſubiecto, vel prædicato compoſito; idcirco compoſitum ſenſum efficiunt, mox explicandum; ut ſi dicas *quinque ſunt duo, & tria*. *Omnis enunciatio vera, eſt vel conformis vel difformis obiecto*; *omne animal rationale, vel irrationale eſt homo*. In prima enunciatione coniunctio *&*, dicitur accipi *copulatim*, in reliquis autem coniunctio *vel*, diſiunctim. Dictio *&*, dum ſumitur *copulatim* facit ſenſum compoſitum verum; nam ſenſus eſt ſuperioris enunciationis, quòd *duo, & tria ſimul ſumpta faciunt quinque*. Secunda enunciatio, facit ſenſum compoſitum falſum, in ea ſiquidem dictio *vel*, ſumitur diſiunctim, & quoniam determinat prædicatum, reddit hunc ſenſum, *omnis enunciatio vera eſt, ſiue ſit conformis, ſiue ſit difformis obiecto*. Tertia enunciatio facit ſenſum compoſitum falſum, in ea ſiquidem dictio *vel*, ſumitur diſiunctim & quoniam determinat ſubiectum, reddit hunc ſenſum *Omne animal ſiue ſit rationale, ſiue irrationale eſt homo*.

Secundus modus.

Aduertenda quædã. Hæc tamen intelligenda, quando in propoſitione alterutra extremorum pars, cum ſibi reſpondente duntaxat extremo altero duorum, verè coniungitur, ut erant illæ propoſitiones *Omnis enunciatio vera, eſt conformis, vel difformis obiecto*. Item *Omne animal rationale, vel irrationale eſt homo*, non tamen ſi utraq; etſi diſiunctiuè, coniungatur, ut *omnis enunciatio eſt vera, vel falſa*: dum enim coniunctio *vel*, diſiunctim accipitur, ſenſus redditur compoſitus verus; omnis enim enunciatio re ipſâ, vel eſt vera, vel falſa. At ſi dictio eadem *vel*, diſiunctiuè fuerit accepta, fit ſenſus diuiſus falſus, ut *omnis enunciatio eſt vera*, vel *omnis enunciatio eſt falſa*. Pro diuerſo igitur ſenſu, ſeu ſignificatione particulæ *vel*, propoſitiones veræ, vel falſæ fiunt.

At ſi prædictæ particulæ totam enunciationem de-

termi-

terminant, atque plures coniungit enunciationes categoricas, tunc copulatiuè, vel diſiunctiuè ſumuntur, atque plures faciunt enunciationes, ſenſumque diuiſum reddunt, ut ſi dicas; *Quinque ſunt duo, & quinque ſunt tria*: Item vel *omnis enunciatio vera eſt conformis obiecto*, vel *omnis enunciatio vera eſt difformis obiecto*: Item, vel *omne animal rationale eſt homo*, vel *omne animal irrationale eſt homo*.

In his enim dictio *&*, ſumitur, copulatiuè, & dictio *vel*, diſiunctiuè, ſicque ſenſus diuiſus falſus, redditur enim ſenſus, quòd tam *dunot* quinque, quàm *tria* eſt quinque, quod falſum eſt; ſicuti etiam falſum quòd vel *omnis enunciatio ſit vera*, *vel omnis enunciatio ſit falſa*: & quòd *vel omne animal rationale ſit homo*, *vel omne animal irrationale ſit homo*.

Paralogiſmi compoſitionis in hoc genere, quomodo fiāt.

Paralogiſmi compoſitionis in hoc genere ſic efficiuntur; *Quicunq; numerus componitur ex duobus & tribus, eſt duo, & tria; at quinque non ſunt duo, & tria; ergo quinque non componuntur ex duobus, & tribus*. Maior eſt vera in ſenſu compoſito prædicati, ſed in hoc ſenſu falſa eſt minor, cuius ſenſum concluſio ſequitur. Item *Quæcunque ſunt duo, & tria, ſunt paria, & imparia: ſed quinque ſunt duo, & tria: ergo quinque ſunt paria, & imparia*. Maior eſt vera in ſenſu diuiſo, quemadmodum & minor vera in ſenſu compoſito; concluſio autem in hoc ſenſu eſt falſa, etſi vera in ſenſu diuiſo. Amplius: *Si non omne animal eſt rationale, vel irrationale, non omne animal eſt homo, vel beſtia: non eſt autem omne animal rationale vel irrationale* (cum nec omne ſit rationale, nec omne irrationale ut conſtat) *ergo non omne animal eſt homo, vel beſtia*. Hoc loco enunciatio illa: *Omne animal eſt rationale, vel irrationale*, vera eſt in ſenſu diuiſo, falſa autem in compoſito: unde falſa concluſio deducitur. Paralogiſmi diuiſionis hoc modo efformari ſolent. *Quæcunque ſunt duo, & tria, ſunt duo, & ſunt tria; at verò quinque ſunt duo, & tria; ergo quinque ſunt duo, & quinq; ſunt tria*. Maior eſt vera in ſenſu diuiſo ſubiecti, ſed in ſenſu compoſito eſt falſa; ut contra minor eſt vera in ſenſu compoſito, ſed falſa in ſenſu diuiſo, unde falſa concluſio. Præterea *Omnis enunciatio eſt vera, vel falſa; ſed non omnis enunciatio eſt vera; ergo omnis eſt falſa*; maior propoſitio falſa eſt in ſenſu diuiſo; hinc falſa concluſio.

Tertius modus compoſitionis, & diuiſionis.

Tertiò tandem aliqua propoſitio poteſt utrunque ſenſum admittere, quando dictio quædam, vel aduerbium cum diuerſis vocibus coniungi poteſt; ſi nanque coniungatur cum illo, cum quo aptius videtur coniungi, fit ſenſus compoſitus; ſi cum illo, cum quo minus aptè videtur coniungi, fit ſenſus diuiſus. Apta verò iſta coniunctio penes id attendi debet, ut illa dictio, vel aduerbium, potius præcedat, quàm ſequatur, & potius proximum, quàm remotum locum ſibi vindicet: dictio igitur, quæ pluribus vocibus coniungi poteſt, iuncta cum ea, cum qua congruentius videtur iungi, facit ſenſum compoſitum, at verò iuncta cum ea, cum qua minus aptè videtur iungi, ſenſum facit diuiſum; ut ſit propoſitio. *Quicquid viuit ſemper eſt*; Si dictio *ſemper* iungatur cum dictione *viuit*, facit ſenſum compoſitum, & quidem verum; ſi autem inngatur cum dictione *eſt*, ſenſum diuiſum, & falſam propoſitionem facit. Similiter ſit propoſitio. *Quicunque literas ſcit nunc didicit eas*; ſi dictio *nunc*, intelligatur iuncta cum dictione *ſcit*, fit ſenſus compoſitus verus, at ſi intelligatur iungi cum ditione *didicit*, fit ſenſus compoſitus falſus.

Sed ut fallaciam compoſitionis, ac diuiſionis paucis complectar, hæc ad extremum ſubijciam. Fallacia compoſitionis euenit, quando à ſenſu diuiſo in antecedente, proceditur ad ſenſum compoſitum in conſequente; ſeu quando ex præmiſſis veris in ſenſu diuiſo, infertur concluſio falſa in ſenſu compoſito. Vt *quicquid poſſibile eſt eſſe album, poſſibile quoque eſt eſſe nigrum; ſed nigrum poſſibile eſt eſſe album*, (*paries enim, qui eſt niger, poteſt albus eſſe*) *ergo poſſibile eſt nigrum eſſe album*. Soluitur dicendo fieri tranſitum à ſenſu diuiſo ad compoſitum; nam præmiſſæ ut ſint veræ, ſumi debent in ſenſu diuiſo; at concluſio ſumitur in ſenſu compoſito. Item *quæcunque ſunt duo & tria, illa ſunt duo; ſed quinque ſunt duo, & tria; ergo quinque ſunt duo*. Vnitas propoſitionis materialiter ſumptæ eſt cauſa apparentiæ: multiplicitas ſenſuum eſt cauſa deceptionis. Fallacia diuiſionis fit, quando à ſenſu compoſito verò in antecedenti proceditur ad ſenſum diuiſum falſum in conſequenti. Vt *Omne animal aut eſt rationale, aut irrationale; ſed non omne animal eſt rationale: ergo omne animal eſt irrationale*. Maior in ſenſu diuiſo eſt falſa, ut ſi diceretur, *aut omne animal eſt rationale, aut omne animal eſt irrationale* eſſet falſa; at per modum unius, & in ſenſu compoſito eſt vera; ſed concluſio in ſuperiori ſophiſmate ſumitur in ſenſu diuiſo. Hoc modo ſe habet hæc etiam argumentatio *Apoſtoli ſunt duodecim; ſed Petrus, & Paulus ſunt apoſtoli, ergo Petrus, & Paulus ſunt duodecim*. Maior ſumitur in ſenſu compoſito, & ſic vera eſt; non in ſenſu diuiſo; ſed minor in ſenſu diuiſo. Toties hæc igitur fallacia contingit, quoties, quod alicui conuenit coniunctim, ei tribuitur diſiunctim. Soluitur autem dicendo maiorem eſſe veram in ſenſu compoſito, non diuiſo; dodenarius enim numerus verè poteſt enunciari de Apoſtolis collectiuè, non diſtributiuè ſumptis.

De Accentûs fallacia.

Syllabæ quatuor accidentia.

SYllabæ quatuor ſunt accidentia, nempe *Tempus*, *Aſpiratio*, *Numerus literarum*, & *Accentus*, penes tempus, aſpirationem, & accentum poteſt fieri fallacia. Accentus præciſà ſignificatione ſumptus eſt modulatio vocis penes eleuationem, vel depreſſionem in diuerſis eius partibus factam; at latâ quadam uſurpatione non diſtinguitur à cæteris accidentibus, & eſt modus ſignificativus proferendi, vel ſcribendi; dicitur *ſignificativus* propter eleuationem, vel deprehenſionem dictionum in cantu vel melodia, nam talis eleuatio & depreſſio nequit ſibi accentûs rationem vendicare; dicitur *dictionem incomplexam*, propter compoſitionem, & diuiſionem. Accentûs igitur fallacia eſt locus idoneus ad decipiendum propter varietatem accentûs, hoc eſt, ob alium, atque alium pronunciationis modum. Cauſa apparentiæ eſt in eo poſita, ut ſit eadem materialis dictio: at verò cauſa erroris, ac deceptionis eſt diuerſitas ſignificati illius dictionis, proueniens ex diuerſo modo proferendi, vel ſcribendi. Eſt igitur deceptio orta ex eo, quòd aliqua dictio ob diuerſitatem accentûs accepti ſenſu iam explicato diuerſa ſignificat. Variæ eius perhibentur ſpecies, hæ tamen ſunt præcipuæ. Prima contingit ex eo, quòd una ſyllaba breuis mutatur in longam, & viciſſim; itaque nomen accentûs accipitur pro quantitate ſyllabarum, ut ſi dicas; *populus habet ramos, & eſt arbor; ſed multitudo ciuium eſt populus; ergo multitudo ciuium habet ramos, & eſt arbor*. Committitur tamen paralogiſmus, quoniam populus in maior habet primam longam, & idcirco ſignificat ſpeciem quandam arboris, ſed in minori primam habet breuem, ideoque ſignificat gentem, ac ob id diuerſa ſignificat; non diſſimilis huic eſt hic alius. *Malum eſt fugiendum; ſed pomum eſt malum, ergo*

Accentus præſſa ſignificatione ſūptus quid.

Accentus lata ſignificatione acceptus quid?

Fallacia accentus quid.

pomum

Digitized by Google

pomum eſt fugiendum. Hic ſyllogiſmus nihil concludit, nam malum in maiori habet primam breuem, & ideo ſignificat id, quod opponitur bono; ſed in minori primam habet longam, & ſignificat fructum arboris. Huc etiam ſpectat Captio. *Quicquid edis deuoras; ſed librum edis, ideſt in lucem emittis; ergo librum deuoras;* Deceptio oritur ex dictione *edis*, quæ varia ſignificat, nam in maiori habet primam breuem, & ideo ſignificat manducare &c. Secunda ſpecies euenit, cum accentus nomen ſumitur pro acuto, graui, aut circumflexo, quâ ſignificatione præſertim uſurpari ſolet, fitque hunc in modum ſophiſma. Qui leporem venatur, plurima luſtrat loca; ſed tu domi ſedens inter confabulandum leporem venaris; ergo tu domi ſedens plurima luſtras loca. Hic peccatur, quoniam vox *leporem* priori loco habet accentum in antepenultima, poſteriori in penultimâ. Tertia ſpecies complectitur diuerſitatem aſpirationis hoc modo; *Nulli omini eſt adhibenda fides, ſed alicui homini credendum eſt; ergo alicui credendum eſt, cui non eſt adhibenda fides*. Huc pertinent verſus illi celebres ex Crucifixi ore in ingratam animam.

Secunda ſpecies. | Tertia.

Hoc homo, te quod amo, monſtro tibi fixus ab hamo,
Heu quod amo, nec amor & amans non hamo, ſed hamor
Pro q o ſic hamor te meus hamet amor.

Hic fit peccatum in dictione *omini*, nam priori loco ſine aſpiratione profertur, poſteriori autem cum aſpiratione. Huc pertinet illud etiam ſophiſma. Omnis ara eſt in templo; ſed porcorum ſtabulum eſt hara, ergo porcorum ſtabulum eſt in templo. Vitium eſt in dictione *ara*, quæ priori loco profertur ſine aſpiratione, atque adeo ſignificat *altare*; poſteriori autem cum aſpiratione, & ſignificat ſtabulum prædictum. Quarta ſpecies eſt penes diphthongum, & fit ſophiſma hoc modo. Omnes equi ſunt hinnibiles; ſed omnes ſancti ſunt æqui; ergo omnes Sancti ſunt hinnibiles; Peccatur in eo quòd equi in maiori profertur ſine diphthongo & equus ſignificat animal hinnibile; at ſi cum diphthongo ſcribatur æquus, ſignificat iuſtum. Quinta ſpecies complectitur diuerſitatem proferendi ſyllabas alicuius dictionis, modo coniunctim ſub uno accentu, modo ſeparatim ſub diuerſis accentibus, & hunc fit in modum Sophiſma; Omnis via proteritur iumentorum pedibus; ſed omnis via res quadam eſt publica; ergo omnis reſpublica proteritur iumentorum pedibus. Vitium in eo eſt, quòd dictio *reſpublica*, non ſemper eodem modo profertur. Sexta ſpecies eſſe poſſet, quæ diuerſitatem pronunciationis hironicè, ac ſeuerè, interrogatoriè, & aſſertoriè, & aliarum ſimilium, à quibus libenter abſtineo, ne præſens Sectio in immenſum excreſcat.

Quarta. | Quinta. | Sexta.

De Fallacia figuræ dictionis.

Fallacia figuræ dictionis quid.

PRimò aduertendum hoc loco dictionem non ſumi, preſsè ſignificatione, ſed laxâ pro omni ſigno ad placitum inſtituto, ſiue ſit dictio ſimplex, ſiue oratio; aduertendum inſuper fallaciam figuræ dictionis non eſſe aliud, quàm ſimilitudinem unius dictionis cum alia, quamuis materiâ differant. Hæc autem captio eſt locus idoneus ad decipiendum propter apparentem ſimilitudinem dictionum, vel in voce & deſinentia, vel in ſignificato, vel in modo ſignificandi, vel in aliquo alio, cum tamen re verâ differant. Cauſa apparentiæ eſt ſimilitudo dictionis cum dictione, propter quam creditur, quòd illæ dictiones in ſignificato, vel in modo ſignificandi, vel in aliqua proprietate conueniant. Cauſa deceptionis eſt diſſimilitudo ſignificatorum, vel conſignificationum illarum dictionum; ut ſupra dicebam. Oritur igitur ex figura ſeu ſimilitudine dictionis ſimplicis, vel compoſitæ cum alia, propter quam ſimilitudinem videtur ei tribuendum aliquid, quod reuerà tribuendum non eſt; ut ſi deducatur Poeta nomen eſſe generis fœminini, quoniam alia vocabula eiuſdem terminationis, ac declinationis ſunt fœminini generis. Multę ſunt ſpecies. Prima contingit ſi quis crederet omnes dictiones in voce, vel deſinentia ſimiles eiuſdem eſſe generis, vel maſculini, vel fœminini, vel neutri, adeo ut hęc captio eueniat, cum, diuerſis vocabulis, quoniã ſimilia ſunt, eadem affectio grammatica tribuitur; ut ſi quis exiſtimaret *pontem*, & *fontem* eſſe fœminini generis, eo quòd videat frontem generis eſſe fœminini; ſic etiam *Abeo* verbum eſſe ſecundę coniugationis, quoniam *Habeo*, eodem deſinit modo, & ſecundæ coniugationis eſt. Præterea vocem *animal* maſculini generis eſſe, propterea quod frequenter uſurpatur ad ſignificandum id, quod ſignificatur per vocem *homo*, quæ maſculini generis eſt, fit autem ſophiſma hunc in modum. Quidam homo eſt albus; omnis homo eſt animal; ergo quoddam animal eſt album. Item omnis ſubſtantia eſt bona, poeta eſt ſubſtantia; ergo poeta eſt bona. Cum enim tam ſubſtantia, quam poeta deſinant in *a* poſſet ſuſpicari quiſpiam eiuſdem eſſe generis fœminini. Idem poteſt in verbis contingere, ſed hæc inſulſa deceptio eſt.

Cauſa apparentiæ. | Cauſa deceptionis. | Prima ſpecies.

Secunda ſpecies contingit quando ſub termino diſtributiuo unius prædicamenti, ſubſumitur terminus alterius prædicamenti, vel ſub termino diſtributiuo ſpeciei unius prædicamenti, ſubſumitur terminus alterius ſpeciei ſpectantis ad idem prædicamentum. Sed in horum gratiam aduertendum occurrit, ut diuerſæ interrogationes diuerſis prædicamentis conueniunt, ſic illis diuerſa diſtributiua competere. Vt ſi de Socrate fiat interrogatio ad ſubſtantiam, & quidditatem pertinens, interrogatio fieri debet per *quid*, dicendo quid eſt Socrates? afferrique debet reſponſio per proprium genus, & propriam differentiam, dicendo eſſe animal rationis particeps. At ſi interrogatio ad magnitudinem pertineat ea fieri non debet per *quid*, cum hęc ſit prędicamenti ſubſtantię propria, ſed per quantum videlicet, quantus eſt Socrates, & reſponderi debet per *tantus* terminum, quo quantitas exprimitur continua non diſcreta, *quot* enim eſt interrogatio ſpectans ad quantitatem diſcretam, *quale* ad qualitatem, *quando* ad prædicamentum *Quando*, *Vbi* ad prædicamentum itidem ipſius Vbi; & ita de reliquis; prout igitur interrogationes fiunt reſpondere per terminos conſentaneos, oportet. Vt autem diuerſæ interrogationes, diuerſis conueniunt prædicamentis: ita etiam diuerſa illis diſtributiua ſunt accommodata, propterea quòd Subſtantiæ diſtributiuum eſt *quicquid*, *quilibet*; Quantitatis verò continuæ eſt *quantumcunque*, Quantitatis diſcretæ, *quotcunque*, Qualitatis, *qualecunque*; prædicamenti Vbi, *Vbicunque*; prædicamenti Quando, *quandocunque*, & ita ſuo modo de reliquis. Ab aliis autem fuit iam adnotatum, quod ſilentio prætereundum non eſt, nempe ſignum *quicquid*, non ſolùm eſſe diſtributiuum ſubſtantiæ, ſed cuiuslibet abſoluti, accidens quantumuis illud ſit, eo quòd reſpondeat interrogationi factæ per *quid*, quæ pariter de accidentibus abſolutis, & ſine ordine ad ſubiecta fieri poteſt, cum non minus accidentium, quàm ſubſtantiarum quidditates venari debeamus. His præhabitis, nullius certè laboris erit figuræ dictionis fallaciam explicare, ſiquidem hæc tunc planè contingit, quando ſub alicu-

Secunda ſpecies.

jus prædicamenti diſtributiuo ſubſumitur terminus alterius prædicamenti, vel ſub diſtributiuo unius ſpeciei ſubſumitur terminus alterius ſpeciei ſpectantis ad idem prædicamentum. Deceptionis autem cauſa dictionum illarum eſt ſimilitudo, hæc enim cuique perſuaſum reddit argumentationem in illis terminis optimè quidem inſtitui poſſe; quæ ſic accuratius explicantur, quàm dicendo ſallaciam, de qua loquimur, committi, cum unius prædicamenti nomen pro altero prædicamento ſumitur. At verò Sophiſta, ut exemplo ſatis trito, vulgatoque rem explicemus, hunc argumentatur in modum. *Quicquid emiſti, comediſti; ſed carnem crudam emiſti; ergo carnem crudam comediſti.* Similiter. Quotieſcunque fuiſti Romæ, ſuiſti homo; ſed bis ſuiſti Romæ, ergo bis fuiſti homo. Primus paralogiſmus contingit, quoniam *quicquid* eſt diſtributivum ſubſtantiæ; quod autem ſubſumitur, nempe *carnem crudam* eſt terminus complectens terminum unum, qui ſignificat rem per modum ſubſtantiæ, nempe *carnem* & alterum per modum qualitatis, puta *crudam*. Neganda eſt igitur conſequentia, quoniam ſub termino diſtributiuo ſubſtantiæ, ſubſumitur terminus qualitatis. Secundus accidit paralogiſmus, quia ſub termino prædicamenti *Quando*, nempe *quotieſcunque* ſubſumitur *bis*, qui terminus eſt ad quantitatem pertinens. Aduertendum tamen terminum *quotieſcunque* aliquando eſſe diſtributivum prædicamenti *Quando* valens idem, ac quandocunque; aliquando verò eſſe diſtributivum quantitatis diſcretæ, ſignificantem temporis interruptionem; ſed tunc nullus foret paralogiſmus; maior tamen falſa eſſet propoſitio. Item, Quantoſcunque digitos heri habuiſti, hodie habes; ſed decem digitos heri habuiſti; ergo decem digitos hodie habes, quod eſſet falſum, ſuppoſito unius digiti amiſſione; fallacia porrò eſt, quoniam in maiori fit ſermo de mole, & continua digitorum quantitate; in minori verò de numero ipſorum, atque adeo de quantitate diſcreta, proinde ſub termino diſtributiuo unius prædicamenti, ſubſumitur terminus eiuſdem prædicamenti, ſed alterius ſpeciei; neganda eſt igitur conſequentia, quoniam ſub termino quantitatis continuæ ſubſumitur terminus quantitatis diſcretæ. Huc etiam pertinet fallacia illa. Quicquid Deus facit medijs ſecundis cauſis, poteſt etiam ſe ſolo facere; ſed Deus cum cauſis ſecundis facit actum meritorium; ergo facere Deus de ſolo poteſt actum meritorium, quod à veritate penitus eſt alienum, quia Deus non meretur, cum nulla ſit lex, cui debeat conformari. Neganda eſt conſequentia, quia fit tranſitus à diſtributiuo prædicamenti ſubſtantiæ ad terminum de prædicamento relationis, cuiuſmodi eſt terminus ille *meritorius*. Item, Qualecunque currit, diſputat; ſed Socrates currit; ergo Socrates diſputat. Neganda eſt conſequentia, nam fit tranſitus à termino qualitatis, nempe *qualecunque*, ad terminum ſubſtantiæ, qualis eſt *Socrates*; deberet enim ſubſumi terminus qualitatis, puta calidum, vel album, &c. Præterea; quandocunque eſt pater, eſt filius, ſed Sophroniſcus eſt pater; ergo eſt filius. Neganda eſt conſequentia; fit enim tranſitus à termino prædicamenti *Quando*, cuiuſmodi eſt terminus *quandocunque* ad terminum ſubſtantiæ ut eſt terminus Sophroniſcus, deberet enim ſubſumi, hoc tempore eſt pater, tunc liceret inferre; ergo hoc tempore eſt filius.

Exempla ad rem illuſtrandã.

Tertia ſpecies.

Primus modus.

Tertia huius fallaciæ ſpecies, habetur quandocunque fit ſuppoſitionis mutatio, quæ tripartitò contingit. Primò, quando ſuppoſitionis genus variatur; arguendo nimirum à ſimplici ad perſonalem, & contra. Vt nullus homo eſt ſpecies; Socrates eſt homo; ergo Socrates eſt ſpecies; neganda eſt conſequentia, nam terminus *homo* in maiori ſupponit ſimpliciter, in minori perſonaliter. Eodem vitio laborat hic alter ſyllogiſmus. Socrates eſt aliud ab homine, ſed Socrates eſt homo; ergo homo eſt alius ab homine. Secundò contingit hæc eadem ſallacia quando arguitur à ſuppoſitione confuſa tantum ad terminatam, vel diſcretam confuſionis eodem ſigno manente, ut omnis homo eſt animal; ergo omnis homo eſt hoc animal, mala eſt conſequentia, nam terminus *animal* in antecedente ſupponit confuſè, in conſequenti determinatè. Tertiò committitur hæc eadem ſallacia arguendo à pluribus determinatis ad unam determinatam, nempe quando in antecedenti communis terminus determinatè ſupponit comparatione partium totius in quantitate, cuiuſmodi ſunt inferiora termini communis; in conſequenti verò determinatè ſupponit reſpectu totius in quantitate, quod eſt communis terminus cum ſigno uniuerſali, ut animal eſt Plato, animal eſt Socrates; ergo animal eſt omnis homo; illatio mala eſt, nam terminus *animal* in antecedenti ſupponit pro uno determinato, in conſequenti pro pluribus determinatis ſupponit.

Secundus.

Tertius.

De Fallacijs extra dictionem.

Tractationis ordo.

CVm hucuſque diſputatum fuerit de fallalacijs in dictione, quas apparentiæ cauſam ex parte dictionis ſumere dicebamus; reliquum eſt, ut de fallacijs extra dictionem, quæ ſumunt apparentiæ cauſam ex parte rei ſignificatæ, vel quæ poſſunt fieri per conceptus ultimatos naturaliter ſignificantes, diſſeramus. Hæ porrò ſunt numero ſeptem, ut ſuo loco monuimus, è quibus primò quidem occurrit Accidentis Fallacia, pro cuius declaratione ſilentio præterire non licet in huiuſmodi ſallacia, quæ accidentis dicitur, accidens non uſurpari, prout à ſubſtantia diſtinguitur, nec prout eſt unum è quinque prædicabilibus, ſed pro medio ſyllogiſmi, medium enim dicitur accidens, non quia perpetuò ſit quintum prædicabile; ſed quoniam extraneum eſt, quatenus eſt ex parte idem & ex parte diuerſum ab alio termino, cui coniungitur, & de quo prædicatur. Hinc tam ſuperiora comparatione inferiorum, quàm inferiora reſpectu ſuperiorum accidentia dicuntur, quoniam adæquatè idem dici non poſſunt; itaque in fallacia accidentis tria ſunt primum eſt medium, quod dicitur accidens, quia aliquando in ſyllogiſmo dicitur accidere, nempe prædicari de aliquo extremorum: ſecundum eſt res ſubiecta, quæ eſt minus extremum: tertium eſt attributum, quod eſt maius extremum, quod attributum dicitur eoquòd attribuitur extremo, de quo in concluſione prædicatur.

Fallaciæ extra dictionem numero ſeptem. Prima ex his eſt Accidentis fallacia.

De Fallacia Accidentis.

Fallacia accidentis quid.

FAllacia igitur accidentis eſt locus idoneus ad decipiendum, quoniam propter coniunctionem extremorum cum medio in præmiſſis creditur extrema illa in concluſione coniungi; ut ob id hec ſallacia dici debeat deceptio, quæ proueniat ea inadæquata, & partiali identitate accidentis, ſeu medij cum re ſubiecta. Vel prouenit ex eo quòd propter diuiſionem extremorum, vel alicuius extremi cum medio, creduntur illa extrema diuidi inter ſe in concluſione. Cauſa apparentiæ in paralogiſmis huius fallaciæ affirmatiuis eſt unio extremorum cum medio; in præmiſſis indebitè ordinatis; ſed cauſa defectus eſt ſeparatio illorum

Cauſa apparentiæ.

extre-

extremorum inter ſe; At in paralogiſmis negatiuis, Cauſa apparentiæ eſt ſeparatio extremorum cum medio in præmiſſis indebitè ordinatis. Sed Cauſa defectûs eſt unio illorum extremorum inter ſe, vel cum aliquo tertio; Aut breuius hoc modo. Identitas ſupra commemorata, ſcilicet inadæquata, eſt cauſa apparentiæ in paralogiſmis huius fallaciæ affirmatiuis; diuerſitas eſt cauſa erroris, ac deceptionis. Hæc autem fallacia contingit, ut mox explicabitur, quando maior infertur identitas extremorum inter ſe in concluſione, quàm fuerit in præmiſſis cum medio.

Quadrifariam aliqua dicuntur unum.

Sed ut hæc rectiùs intelligantur iuvabit aduertere quadrifariam aliqua unum dici poſſe. Primò ea dicuntur unum, quæ unum prorſus ſignificant, quamuis ſub nominibus, aut modis diuerſis, quo pacto duo ſynonima dicuntur unum, ut *enſis*, & *gladius*; ſimiliter definitum, & eius definitio, ut *homo*, & *animal rationale*, illa tamen in voce differunt, hæc verò in ſignificandi modo, cum definitum confusè dicat, quod definitio clarè, & apertè explicat. Alio modo ea unum dicuntur, quæ cum non eandem naturam ſignificent, unum tamen ad alterius eſſentiam pertinet, ut genus, vel differentia idem ſunt cum ſpecie, & ſpecies cum indiuiduo. Tertiò alia dicuntur unum minori unitate, quorum unum eſt alterius proprium, ut *homo*, & *riſibile*, non tamen riſibile ad hominis eſſentiam pertinet, adeout illam intrinſecùs ingrediatur. Tandem alia dicuntur unum, eà ratione quatenus eorum unum claudit alterum, tanquam accidens, ut homo, & album. Hæc porrò quantumuis unum eſſe dicantur, non ita tamen ut inter ea diſcriminis nihil interſit; nec ita diuerſa ſunt, ut etiam aliquo modo unum dici non poſſint.

Fallacia igitur hæc fit, quoties tribuimus uni omnia, quæ tribuimus alteri, quæ tamen non illi, qua parte cum altero unum eſt, conueniunt, exiſtimantes ob identitatem, & unitatem id licere. Prima huius fallaciæ ſpecies contingit, quando velimus extrema in concluſione mutuo coniungi, propter connexionem, quam in præmiſſis habuerunt cum medio. Itaque fiunt hi paralogiſmi. *Animal eſt homo; aſinus eſt animal; ergo aſinus eſt homo.* Illatio tamen neganda, quoniam argumentatio fit ex puris particularibus affirmatiuis. Item *omnis homo eſt animal; omnis aſinus eſt animal; ergo omnis aſinus eſt homo.* Neganda eſt conſequentia, quia arguitur ex puris affirmatiuis in ſecunda figura. Contingit præſertim ut ſuprà dicebatur, quando maior identitas infertur in concluſione, quàm fuerit in præmiſſis; *Vt eſſentia diuina eſt pater; filius eſt eſſentia diuina; ergo filius eſt pater*; quæ ſiquidem eadem ſunt uni tertio, ſunt eadem inter ſe; per huoc paralogiſmum, maior identitas in concluſione quàm aſſumpta fuerit in præmiſſis, infertur; nam in præmiſſis erat ſermo de identitate in eſſentia, quæ ſi colligeretur in concluſione nihil eſſet, nam filius reuerà, eſt idem eſſentialiter cum patre; ſed concluditur identitas perſonalis, quæ maior eſt, quàm identitas eſſentialis. Effatum autem illud explicandum, eo ſenſu, ut eâdem identitate, qua in tertio conueniunt, ſint etiã eadem inter ſe, & reuerà pater, & filius ſunt eadem inter ſe, eà ratione, qua ſunt eadem in diuina natura; in hac ſunt eadem eſſentialiter, idcirco ſunt eadem eſſentialiter inter ſe.

Prima ſpecies huius fallaciæ.

Secunda ſpecies.

Secunda ſpecies eſt, quando ex non identitate, ſeu ex diuerſitate extremorum cum medio in præmiſſis arguimus non identitatem, ſeu diuerſitatem eorundem in concluſione, ut cum arguitur ex puris negatiuis hoc modo. *Nullus homo eſt aſinus; nullum rudibile eſt homo; ergo nullum rudibile eſt aſinus.* Item *nullum animal eſt lapis; nullus homo eſt lapis; ergo nullus homo eſt animal.*

Tertia huius fallaciæ ſpecies.

Tertia ſpecies euenit quando ex aliquibus diuiſim acceptis in præmiſſis deducitur eorundem indebita coniunctio in concluſione; vel quando ex aliquibus coniunctim ſumptis in præmiſſis, eorundem infertur indebita diuiſio in concluſione. Seu contingit hæc fallacia ex eo, quòd aliqua extrema diuiſim coniunguntur in præmiſſis cum aliquo medio, propterea creditur ipſa de eodem tertio coniunctim in concluſione prædicari, verbo dicam, fit quando arguitur à diuiſis ad coniuncta indebitè, vel à coniunctis ad indebitè diuiſa, itaque Sophiſta ſic argumentatur. *Socrates eſt albus, & eſt monachus; ergo eſt albus monachus; Iſte canis eſt pater, & eſt tuus; ergo eſt pater tuus*; Horum autem paralogiſmorum ſolutio ex paulo infra dicendis apertè conſtabit; quoniam autem dicebam ad hanc fallaciam requiri indebitam coniunctionem, vel diuiſionem; explicandum quid utraque ſit, nam alioquin à diuiſis ad coniuncta, & viciſſim optima fit illatio; ut ſi dicas *hic eſt animal, & eſt rationale; ergo eſt animal rationale.*

Notanda quædam.

In horum igitur gratiam aduertendum, aliqua prædicata dici poſſe diuiſa bifariam. Primò, negatiuè, quatenus per coniunctionem coniuncta non ſunt, ut *homo albus; vel homo muſicus* &c. Et ſic in præſentia non ſumuntur. Secundò per intercedentem coniunctionem inter ipſa, ut *Socrates eſt homo, & albus*, vel *Socrates eſt homo, & muſicus*, & hunc in modum in præſentia ſumuntur. Deinde aduertendum, quod ab alijs itidem obſeruatum fuit, videlicet arguere à diuiſis ad coniuncta, nil aliud eſſe, quam arguere ab antecedente, in quo duo prædicata ponuntur intermediâ particulâ coniunctiua *&*, ad conſequens, in quo prædicata ſine omni coniunctione reperiuntur, ut *Socrates eſt homo, & eſt albus; ergo eſt homo albus.* Vt autem hæc ſit bona conſequentia tribus opus eſt conditionibus. *Prima* ut prædicata diuiſa ſe habeant tanquam determinabile, & determinatio, ſiue ut ſubſtantivum, & adiectivum, quemadmodum ſe habet *animal* comparatione *rationalis*, *riſibilis*, *albi*, *grammatici*, &c. Idcirco non ſequitur; *Socrates eſt monachus, & eſt albus; ergo eſt monachus albus*; nam *albedo* non eſt determinatio illius prædicati *monachi*. Item non ſequitur *Socrates eſt ambulans, & eſt muſicus; ergo Socrates eſt ambulans muſicus.* *Secunda* conditio eſt ut determinatio non capiatur æquiuocè, ſeu non fiat appellationis variatio, atque ſignificatum varietur; idcirco non ſequitur *iſte canis eſt pater & eſt tuus, ergo eſt pater tuus*; nam *tuus* in antecedenti appellat *te*, tanquam poſſeſſorem canis, habitudinemque poſſeſſionis denotat, & in conſequente appellat *te*, tanquam productum à cane, atque adeo denotat habitudinem effectûs ad ſuam cauſam efficientem. *Tertia* ut non fiat nugatio, nec oratio impropria; idcirco non ſequitur *Socrates eſt homo, & animal; ergo eſt homo animal.* Sicut autem eſt nugatio dicendo *animal homo*, ita *homo animal*, quod cognoſcitur loco terminorum ſubſtituendo definitiones; ex his enim apertè colligetur nugatio.

A coniunctis ad diuiſa.

A coniunctis autem ad diuiſa, valet conſequentia, ſed in huius gratiam aduerte aliqua dici poſſe coniuncta bifariam. *Primò* poſitiuè, quatenus aliquã coniunguntur intermedia coniunctione, ut *Socrates eſt albus, & muſicus.* *Secundò* negatiuè, quatenus inter ipſa nulla copula, vel coniunctio intercedit, quin potius unum immediatè additur alteri per modum determinationis, & determinabilis, ut ſi dicas

homo albus; hoc autem modo coniuncta ſumuntur in præſentia, itaut arguere à coniunctis ad diuiſa ſit arguere ab antecedente, in quo ponuntur plura prædicata ſine coniunctione, ad conſequens, in quo cum coniunctione ponuntur; ut ſi quis arguat: *Socrates eſt homo albus, ergo Socrates eſt homo, & eſt albus*; ut autem hæc conſecutio ſit bona, tres conditiones requiri ſolent. *Prima* ut non ſit repugnantia in adiecto, ſeu ut determinatio non ſit alienans ſuum determinabile, neque repugnas, neque diminuens, vel diſtrahens; idcirco non ſequitur. *Socrates eſt homo mortuus; ergo eſt homo, & eſt mortuus*; ſumpto termino *mortuus* pro eo quod eſt eſſe vitâ priuatum. *Secunda* conditio, ut talis determinatio non ſit ampliatiua; ideirco non ſequitur *chymera eſt ens impoſſibile; ergo chymera eſt ens, & eſt impoſſibilis*. *Tertia* ut unum prædicatum ex ſe & ſimpliciter conueniat ſubiecto, & non varietur appellatio: ita non valet, *hic eſt monachus albus; ergo eſt monachus & albus*, quoniam albedo illi conuenit ratione habitûs. *Socrates eſt bonus Philoſophus; ergo eſt bonus, & Philoſophus*, nam bonitas illi competit ratione ſcientiæ. Item *eſſentia diuina eſt pater generans; ergo eſt pater & eſt generans*; nam generare de illa dicitur ratione paternitatis. Addi etiam conſueuit conditio, ut nullus terminus ſit æquiuocus; & ideo non valet *hoc eſt canis latrabilis: ergo hoc eſt canis, & eſt latrabile*; aliæ etiam addi ſolent, quæ ſtudio breuitatis omitto. His omnibus igitur modis accidentis fallacia committitur.

Quædam alia circa fallaciam hanc obſeruantur.

Sed quoniam ea, de qua ſit ſermo, fallacia eſt omnium deterrima, velut illa, quâ non modo rudes, ſed etiam ſapientes capiuntur, ideirco præſtat in eius conſiderationem paulo diligentius incumbere. Hæc fallacia, ut nuper dicebatur, ex ſubiecti, & accidentis oritur diuerſitate, quam dum quis non aduertit, facilè ſibi perſuadet, quicquid conuenit, aut non conuenit accidenti, (hoc iuxta ſuperiorem explicationem accepio) congruere, vel non congruere ſubiecto; aut ex aduerſo quicquid conuenit, vel non conuenit ſubiecto conuenire, vel non conuenire accidenti; hinc tria ſophiſmatum genera. *Primum*, cum quicquid conuenit eſſentiali prædicato creditur conuenire, aut non conuenire ſubiecto, & viciſſim. *Secundum* cum quicquid conuenit, aut non conuenit accidenti proprio, exiſtimatur congruere, aut non congruere ſubiecto, & viceuerſa. *Tertium*, cum quicquid conuenit, aut non conuenit accidenti communi, putatur conuenire, aut non conuenire ſubiecto. In quolibet horum trium generum octo colligendi formas recognoſcunt artifices; ſic enim diſputant. Aut id, quod affirmatur de prædicato, creditur etiam affirmandum de ſubiecto, aut quod negatur de prædicato, iudicatur etiam de ſubiecto negandum, & ita duæ conſurgunt formæ, quibus conuerſo ordine diſpoſitis initio nempe facto a ſubiecto, duæ aliæ naſcentur formæ, adeout ſub hoc modo quatuor formæ contineantur; poſtea verò vel de quocunque affirmatur prædicatum exiſtimatur affirmandum ſubiectum, vel de quocunque negatur prædicatum putatur negandum eſſe ſubiectum; & aliæ duæ formæ à prioribus diuerſæ prodeunt, quibus conuerſo ordine diſpoſitis, ut prius, initio ducto à ſubiecto, aliæ duæ quidem emergunt, proindeque octo ſint numero ſpecies, quarum exempla ſunt, quæ ſequuntur; ex his enim primum ad primam, ſecundum ad ſecundam, & ita deinceps pertinebit. Primum erit huiuſmodi; *Animal eſt genus; homo eſt animal; ergo homo eſt genus*. Secundum, *animal non eſt ſpecies atoma: homo eſt animal, ergo homo non eſt ſpecies atoma*. Tertium, *homo eſt ſpecies atoma; homo eſt animal. ergo animal eſt ſpecies atoma*. Quartum; *homo non eſt genus; homo eſt animal; ergo animal non eſt genus*. Quintum: *homo eſt animal; canis eſt animal: ergo canis eſt homo*. Sextum, *admiratiuum eſſe eſt hominis proprietas: homo non eſt hominis proprietas; ergo homo non eſt admiratiuus*. Septimum, *Animal eſt genus; album eſt animal; ergo album eſt genus*. Octauum, *homo eſt animal; canis non eſt homo; ergo canis non eſt animal*. Deceptionis cauſa in eo eſt, quoniam accidens, & ſubiectum non accipiuntur quâ ratione ſunt idem; ſed prout diuerſa; ut cum ſic arguitur. *Animal eſt genus; ſed homo eſt animal; ergo homo eſt genus*. Non ſumitur in maiori propoſitione nomen *animalis* pro *animali*, qua ratione eſt idem cum homine, ſed prout mentis abſtractione ab homine, beſtiaque ſeiungitur; hinc enim eſt ut, quod affirmatur de animali, nequeat de homine concludi.

De Fallacia à ſecundum quid ad ſimpliciter, & viciſſim.

Quid ſit fallacia à ſecundũ quid &c.

FAllacia à ſecundum quid ad ſimpliciter ſequitur explicanda, quæ cum præcedenti magnam habet affinitatem, prouenit autem à conuenientia apparenti dicti ſecundum quid cum dicto ſimpliciter, quæ quamuis una ſit, duplicem tamen complectitur modum. Alter eſt, quo quiſpiam fallaciter arguens ex eo, quod ſimpliciter dicitur, id colligit, quod dicitur ſecundum quid, nempe cum adiectione tantum. Vt *arma reſtituenda ſunt domino; ergo reſtituenda ſunt domino furioſo. Merces non ſunt in mare iactandæ; ergo non ſunt iactandæ cum naufragium timetur*. Alter eſt modus unde fallaciter idem arguens ex eo quod aliquid ſecundum quid alicui conceditur, colligit quod ſimpliciter, & ſine adiectione profertur, ut ex iiſdem Sophiſmatis conuerſo ordine perſpicuum eſt. *Merces in mare ſunt proiciendæ, cum naufragium imminet; ergo merces in mare ſunt proiciendæ. Arma non ſunt reſtituenda domino furioſo, ergo non ſunt reſtituenda domino*: Vterq; modus tam latè patet, quàm multa ſunt adiectionum genera; quæ propterea ſunt breuiter expendenda, huiuſmodi tamen fallaciæ præmiſsâ declaratione, quæ omninò ex dictis hactenus de loco à toto in modo petenda eſt. Totum autem in modo erat dictio reſpectu ſui ipſius cum aliquo adiecto ſumptæ, quod pars dicebatur in modo, ut *homo*, & *homo albus*; tenebat porrò conſequentia à parte ad totum, & viciſſim ut ibi fuit explicatum. Ad præſentem itaque fallaciam, quod attinet. Dictum ſimpliciter eſt terminus communis ſolitariè ſumptus, diciturque totum in modo. Dictum ſecundum quid, eſt ille terminus, cum determinatione, diciturque pars in modo; ut autem hæc fallacia contingat, neceſſe eſt totum eſſe determinatum ab aliqua determinatione, vel diſtrahente, vel diminuente, non autem reſtringente; ideireo non ſequitur: *Cadauer eſt homo mortuus; ergo eſt homo. Aethiops eſt albus ſecundum dentes; ergo eſt albus*: Bona tamen fit illatio dicendo, *Socrates eſt homo albus; ergo eſt homo*, eòquòd terminus *mortuus* eſt determinatio diſtrahens, terminuſque *albus ſecundum dentes* eſt diminuens; atque terminus *albus* eſt reſtringens. Hæc fallacia poteſt etiam contingere viciſſim à dicto ſimpliciter ad dictum ſecundum quid, ut *Socrates eſt homo; ergo eſt homo mortuus*, ut dictum fuit.

Fallacia à ſecundũ quid ad ſimpliciter explicatur.

Hæc itaque fallacia eſt deceptio proueniens ex apparenti incluſione dicti ſimpliciter in dicto ſecundum quid. Cauſa apparentiæ eſt apparens incluſio prædicta propter quam creditur dictũ ſimpliciter habere

Cauſa apparentiæ.

bere

bere conſecutionem ad dictum ſecundum quid &c. Cauſa defectus eſt non ſufficiens incluſio dictorum, illorum inter ſe.

Cauſa defectus.

Multis autem modis hæc euenire poteſt ſallacia pro multiplicitate additi diminuentis, quandoquidem, vel eſt diminuens ſecundum totum, cuiuſmodi eſt conditio diſtrahens, ut eſſe *mortuum*, vel eſt diminuens ſecundum partem; & hæc diminutio triſariam contingit, nam vel eſt ſecundum maiorem partem, ut cum ex. gr. paries ſecundum maiores partes eſt albus; vel ſecundum certam, atque determinatam partem, quæ ſit proprium illius conditionis ſubiectum, ut ſe habet ſimitas comparatione naſi; ex his enim licet argumentari à parte ad totum, propterea quod bona ſit conſecutio, paries ſecundum plures partes eſt albus; ergo eſt albus; Socrates eſt ſimus ſecundum naſum; ergo eſt ſimus: Secundò vel eſt ſecundum minorem partem, neque determinatam; idcirco mala ſit conſecutio. Æthiops eſt albus ſecundum dentes; ergo eſt albus. Tertiò vel eſt diminuens ſecundum locum, ideo mala ſit conſecutio, non licet hoc facere in foro; ergo nullibi licet. Quartò, vel eſt diminuens ſecundum tempus; ob id male arguitur non licet hoc facere tali tempore; ergo nullo tempore hoc facere licet. Quintò tandē, vel eſt diminuens ſecundum uſum. Vt malè utenti non expediunt literarum ſtudia, non ſequitur; ergo ſtudia literarum non expediunt.

Dicebatur autem à conditione reſtringente non committi fallaciam hanc; ſed videtur difficultas, quoniam in his propoſitionibus Socrates eſt perfectus grammaticus, eſt monachus albus, &c. dictiones *perfectus*, & *albus* ſunt reſtringentes, & tamen non rectè deducitur; ergo Socrates eſt perfectus, eſt albus. Hoc tamen nihil omninò eſt, quoniam in allatis exemplis, unum prædicatum conuenit ſubiecto propter aliud; in alijs autem caſibus optima ſit illatio, proinde fallacia de qua ſit ſermo, non committitur.

Dicebatur à conditione diſtrahente contingere fallaciam hanc; ſed aduerſus hoc poſſet quiſpiam urgere hoc modo. Quantumuis ex eo quia cadauer dicitur homo mortuus, inferri non poſſit hominem eſſe; bene tamen inferri poteſt eſſe mortuum, argumentando proinde à conditione diſtrahente, hæc non committitur fallacia. Neque difficultas iſta multum habet roboris, nam ſine ſallacia poteſt eſſe progreſſus ad determinationem, non tamen ad determinatum, quod ſe habet ut ſimpliciter dictum. At à conditione reſtringente, alijs intercedentibus conditionibus, poteſt fieri progreſſus ad utrunque; hoc itaque differt inter terminum diſtrahentem, puta *mortuum* &c. & reſtringentem, nempe *album*, &c.

Vt autem hæc ſunt intelligenda, quatenus ſecundum quid, & ſimpliciter ſe tenent ex parte prædicati, ita etiam quatenus ſe tenent ex parte ſubiecti intelligenda ſunt, quamobrem fallacia committitur ſic arguendo; *homo mortuus eſt cadauer; ergo homo eſt cadauer*. Item *domus cognita eſt in mente; ergo domus eſt*. Vel *Ariſtoteles eſt in hominum memoria, ergo Ariſtoteles eſt*, utraq; illatio mala eſt. Si tamen fuerit conditio reſtringens, bona fiet conſecutio, ut *homo doctus ambulat; ergo homo ambulat*. Aduertendum tamen ne prædicatum conueniat toti, qua totum eſt, atque adeo faciens ut illud ſimpliciter ſupponat; mala ſiquidem hæc eſt conſequentia; *homo doctus eſt aggregatum per accidens; ergo homo eſt aggregatum per accidens*. Hoc etiam fallaciæ genus contingit, quando tam affirmatiuè, quam negatiuè arguitur ab eſſe de ſecundo adiacente, ad eſſe de tertio adiacente, aut viciſſim. Affirmatiuè, quando additum haud neceſſario ſubiecto conuenit; ut ſi quis arguat, *homo eſt; ergo eſt albus*. Si prædicatum autem neceſſariò conueniat, optima ſit conſecutio; ut *homo eſt; ergo eſt ſubſtantia, eſt ens*. Negatiuè autem quando additum eſt prædicatum neceſſariò conueniens ſubiecto, ſiue exſtat, ſiue non exiſtat; proinde non valet illatio, *homo non eſt; ergo non eſt poſſibilis*; at ſi additum tale ſit prædicatum ut neceſſariò ſubiecti exiſtentiam ſupponat; optima ſit illatio ut *homo non eſt. ergo non currit*. Viceuerſa ab eſſe de tertio adiacente, ad eſſe de ſecundo committitur affirmando hæc fallacia ſi additum ſit prædicatum neceſſarium, nō committitur autem ſi ſit prædicatum contingens exiſtentiam ſubiecti præſupponens, ut bona ſit illatio dicendo *Socrates eſt doctus; ergo eſt*, non tamen *Socrates eſt poſſibilis; ergo eſt*.

De Fallacia ignorantiæ Elenchi.

Quid ſit fallacia ignorationis Elenchi

HÆc fallacia eſt locus idoneus ad decipiendum prætermiſſione conditionum Elenchi dialectici; præſertim earum, quæ ratione concluſionis requiruntur; contingit enim ex deceptione, qua quis putat elenchum eſſe ſyllogiſmum omnibus numeris abſolutum, cum tamen in eo aliqua conditio ad dialecticum elenchum neceſſaria, deſideretur, in quorum gratiam videndum quid ſit Elenchus; quem ſi Ariſtotelem audias, intelliges eſſe ſyllogiſmum cum contradictione concluſionis, adeout ex eius ſententia ſit, *ſyllogiſmus colligens contradictoriam alicuius certæ enunciationis à reſpondente conceſſæ*. Nomine tamen contradictoriæ, ut notarunt interpretes, intelligenda quoque contraria, cum ex hac ſtatim contradictoria ſequatur. Fiet Elenchus, quem Ariſtot. deſcripſit hoc modo. propoſita ſit hæc enunciatio. Aliquod animal eſt incorruptibile, & hunc in modum arguatur. *Nihil coaleſcens ex quatuor vulgatis elementis eſt incorruptibile; ſed omne animal coaleſcit ex quatuor elementis; ergo nullum animal eſt incorruptibile*. Dici etiam ſolet elenchus unus, quando duo ſint ſyllogiſmi, quibus tota concludatur contradictio, ut ſi ſuperiori adderetur alter, quo concluderetur aliquod animal eſſe incorruptibile. Ad elenchum tres conditiones requiri ſolent. Prima ut ſit argumentatio, itaut mala conſequentia non ſit elenchus; ſecunda ut habeat vim probandi, idcirco ſyllogiſmus & conſequentia procedens ex falſis vel ex minus notis, non eſt elenchus; Tertia ut ſit argumentatio, qua probetur concluſio contraria, vel contradictoria poſitioni reſpondentis; ob id ad verum elenchum, requiruntur omnes conditiones, quas vera poſtulat argumentatio. Non omittendum tamen aduertere elenchum eodem diſtribui modo, quo ſyllogiſmus in quatuor membra; nimirum in Demonſtratiuum, Dialecticum, Pſeudographum, & Sophiſticum. Elenchus Demonſtratiuus eſt demonſtratio cum contradictione concluſionis, ſitque proinde in materia neceſſaria. Dialecticus eſt ſyllogiſmus in materia probabili cum contradictione concluſionis. Pſeudographus eſt, qui demonſtratiuus videtur, ſed in materia peccat. Sophiſticus qui Dialecticum ſtimulat, ſed aut peccat in forma, aut in materia, aut in contradictione, adeout alicuius contradictionis defectu, verè dialecticus non ſit. Ad Elenchum igitur requiſita paucis comprehenſa ſunt, ut omnibus conſtet conditionibus, quas optimus ſyllogiſmus in modo, & figura requirit, & ut conſtet ex propoſitionibus re ipſâ contradictoriis. Quatuor autem conditiones ad contradictionem propoſitionum requiruntur. Prima, ut ſint ad idem; Secunda, ut ſint ſecundum idem; Tertia, ut ſimiliter ſe habeant. Quarta,

1. Elench. cap. 1.

Elenchi quadripartita diuiſio.

Digitized by Google

ta, ut ſint eodem tempore, & loco. Continget hic paralogiſmus. Si quis putet ſyllogiſmum à ſe factum eſſe in modo, & figura, cum tamen re verâ non ita ſit: ſed hic paralogiſmus ad ſpecialem hanc fallaciam non pertinet, cum, huius ignorantiæ captio tanquam generica ad omnes ſe captiones extendat, ſpecialis eſt de qua loquimur.

Generalis igitur una, ſpecialis altera; & quidem generalis captio dicitur; quatenus ſpectatur ut locus idoneus ad decipiendum prætermiſſione cuiuſcunque conditionis Elenchi dialectici; ſiue prætermiſſa conditio pertineat ad formam, ſiue ad materiam, ſiue ad contradictionem in concluſione requiſitam; in omni ſiquidem redargutione ſophiſtica, aliqua ex his conditionibus prætermittitur, alioquin ſophiſma non foret. Specialis autem captio hæc dicitur eo nomine quòd ſolùm ſpectatur ut locus aptus ad fallendum prætermiſſione conditionum earum, quæ neceſſariæ ſunt ad contradictionem concluſionis, quam infert, cum propoſitione, quam redarguit, vel quatenus eſt ſyllogiſmus duo inferens cõtradictoria; nam ſi verè probat, verus Elenchus eſt, ſin autem Sophiſticus.

Cauſa apparentiæ. Cauſa apparentiæ eſt apparens obſeruatio quatuor illarum conditionum. Sed Cauſa defectus eſt omiſſio
Cauſa defectus. illarum, vel unius ex illis, & hunc in modum eſt fallacia ab alijs diſtincta; ſic enim ab alijs captio iſta ſecernitur. Tot autem modis hæc fallacia poteſt euenire, quot ſunt contradictoriarum conditiones. Prima igitur erit huiuſmodi. *Æthiops eſt albus ſecundum dentes; non eſt albus ſecundum reliquas corporis partes; ergo eſt albus, & non eſt albus;* Mala eſt conſecutio, quoniam album, & non album non ſunt ad idem. Secunda. *Stadium eſt æquale milliario ſecundum latitudinem viæ, non autem ſecundum longitudinem, cum ſecundum hanc ſit inæquale; ergo eſt æquale, & non æquale;* Non valet quoniam æquale, & inæquale non ſunt ſecundùm idem. Tertia, *Sol non mouetur ad terræ centrum, idem Sol mouetur in orbem; ergo idem Sol mouetur, & non mouetur,* Non valet, quia non ſunt ſimiles motus. Quarta, *Socrates hodie commedit, cras non commedet; ergo commedit, & non commedit,* Non valet, quia non eſt idem tempus. Sic etiam; *Socrates ſtudet in gymnaſio, non ſtudet in foro; ergo ſtudet, & non ſtudet.*

De Fallacia petitionis principij.

Fallacia petitionis principij quid. FAllacia petitionis principij eſt locus idoneus ad decipiendum, ex eo quòd concluſio probanda ad ſui probationem accipitur; concluſio autem dicitur principium, quoniam initio proponitur, ut omnis in eam probatio dirigatur, tunc autem dicitur peti cum ſub alijs verbis poſtulatur; id enim ſi ſub iiſdem verbis fieret, non deceptionis, ſed irriſionis occaſio præberetur; ut ſi quis argueret *Homo currit; ergo homo currit.* Eſt igitur deceptio proueniens ex appa-
Cauſa apparentiæ. rente probabilitate conſequentis ex antecedente. Cauſa apparentiæ eſt probabilitas conſequentis ex antecedente propter quam credimus antecedens notius
Cauſa defectus. eſſe conſequente. Cauſa defectùs eſt præmiſſas, vel antecedens non eſſe notius, vel notiores conſequente.
8. Topic. cap. ult. Ariſtoteles porrò quinque, modos petendi principium recenſuit. Primus ſit, cum unum ſynonymum aſſumitur ad confirmationem ſynonymi, ut ſi quis arguat *Gladius cædit; ergo enſis cædit; Animal rationale pollet optimo tactu, ergo homo pollet optimo tactu,* Secundus, cum particularis probatur per uniuerſalem, & viciſſim, ut *Omnium oppoſitorum eſt eadem diſciplina; ergo omnium contrariorum, eadem eſt diſciplina.* Tertio ſi contra id fiat *Omnium relatiuè oppoſitorum, omnium contrariorum, & cæterorum, eſt eadem ſcientia; ergo omnium oppoſitorum eſt eadem ſcientia.* Quartus contingit etiam dum concluſio per partes in præmiſſis accipitur; ut ſi quis arguat. *Phyſiologia eſt de rebus ſublunaribus & eſt de rebus cæleſtibus; ergo Phyſiologia eſt de rebus ſublunaribus, & cæleſtibus.* Quintus, fit etiam dum alterum relatorum ad probandum alterum, ad quod habet ordinem, aſſumitur; ut ſi quis arguat. *Sophroniſcus eſt pater Socratis; ergo Socrates eſt filius Sophroniſci.*

Aduertendum tamen propriè loquendo non omnibus hiſce modis ex rei natura principium peti, propterea quòd & definitio eſt notior definito, & totum partibus, aut contra, proindeque dum aſſumitur definitio ad confirmationem definiti, & dum arguimus à toto ad partes, & viciſſim, & ex altero relatiuorum, alterum concludimus, id facimus procedendo à notioribus, nam totum quadam ratione notius eſt ſuis partibus, & aliâ ratione partes ſunt notiores toto; & quæ ſe mutuo reſpiciunt, quodammodo ſe inuicem declarant, ac manifeſtant; ſic autem procedendo videlicet à notioribus nobis, non committitur petitio principij, ad quam requiritur proceſſus, vel ab æque ignotis, vel ab iis, quæ minus nota ſunt. Committitur tamen fallacia apud illum, cui æque ignota ſit definitio, & definitum, totum, & partes; æque ſiquidem ipſe negabit propoſitionem aſſumptam ad probationem in qua ponitur definitio, quemadmodum antea negauerat antecedens, in quo erat ipſum definitum, quoniam æquè ignorat utrunque. Adnotatio.

De Conſequentis fallacia.

FAllacia conſequentis eſt locus idoneus ad decipiendum, ex eo quòd antecedens videtur effici ex conſequente, aut ex oppoſito antecedentis, oppoſitum conſequentis, quemadmodum iuxta veras conſequentiarum leges, conſequens ſit ex antecedenti, & oppoſitum antecedentis, ex oppoſito conſequentis; ubi oppoſiti nomine contradictorium intelligendum eſt. Itaque deceptio hæc proficiſcitur ex apparenti conuertibilitate ſecundæ conſequentiæ cum prima, adeout quemadmodum prima eſt bona, ſic putetur Conſequentis fallacia quid.
eſſe ſecunda. Cauſa apparentiæ eſt apparens conuertibilitas ſecundæ conſequentiæ cum prima. Sed cauſa defectus eſt non conuertibilitas illarum ad inuicem. Ex quo facile intelliges ad hanc fallaciam ſemper duas conſecutiones requiri, vel explicitè, quando videlicet nos arguentes enthymematibus utimur; vel implicitè, quando ex maiori conditionali argumentamur. Per antecedens autem, & conſequens intelligitur propoſitio, in qua ſumitur inferius in ordine ad ſuperius, aut viciſſim; fallacia ſiquidem hæc in terminis, qui non ſunt reciprocabiles, contingit, quemadmodum ſunt ſuperius, & inferius; inde eſt ut in hanc deceptionem incurramus, quando perperam à ſuperiori ad inferius, vel ab inferiori ad ſuperius argumentamur. Gemino autem modo praua fit illatio, ſecuti gemino modo fit bona. A ſuperiori ad inferius affirmatiuè non licet arguere, ſed viceuerſa; idcirco à poſitione conſequentis ad antecedentis poſitionem argumentando, hæc fallacia committitur, quamuis à poſitione antecedentis rectè poſitio conſequentis deducatur. Poſitio autem, ut ad præſens attinet inſtitutum, eſt eiuſdem propoſitionis aſſumptio: at verò deſtructio eſt aſſumptio contradictoriæ poſitionis, quod exemplis iuuat illuſtrare. *Dum arguitur, eſt homo; ergo eſt animal: eſt animal, ergo eſt homo,* præſens, de qua loquimur fallacia committi- Cauſa apparentiæ. Cauſa deceptionis. Per antecedens, & conſequens quid intelligendũ. Poſitio quid.

mitti-

mittitur, quatenus ſecunda conſequentia exiſtimatur recta ſicut prima, diciturque à poſitione conſequentis, quatenus fit ab aſſumptione conſequentis, *eſt animal*, ad aſſumptionem antecedentis, cujuſmodi eſt *homo*. Tenet etiam conſequentia negatiuè à ſuperiori ad inferius, non tamen vice verſa; idcirco non licet arguere à deſtructione antecedentis, ad deſtructionem conſequentis, non enim valet, *ſi eſt homo, eſt animal; non eſt homo; ergo non eſt animal*. Plura autem exempla ad rem illuſtrandam congeri poſſunt, ut *Si paulo ante pluit, terra madefacta eſt; ergo ſi terra eſt madefacta, paulo ante pluit*, fallacia contingit, quoniam arguitur à ſuperiori ad inferius affirmatiuè; latius enim patet eſſe madefactum ſimpliciter, quam pluviâ madefactum; Sic etiam, & illud ſophiſma ſe habet, *Si animus hominis genitus eſt, puta concurrente materiâ pro ductus, incæpit eſſe; ergo ſi non eſt genitus, hoc eſt non productus modo prædicto, non incæpit eſſe*, ſed ſemper fuit. Item, qui dicit *te eſſe animal, verum dicit, ſed qui dicit te eſſe aſinum dicit te eſſe animal; ergo qui dicit te eſſe aſinum, verum dicit*, ſic arguendo conſequentis fallacia committitur, perinde enim eſt, ac ſi arguatur, *ſi tu es aſinus, es animal; at es animal, ergo es aſinus*; Hoc autem modo ut rectè ea antecedente colligitur conſequens, ſic ex conſequente, perperam colligitur antecedens; arguitur igitur à poſitione conſequentis ad poſitionem antecedentis, ſiue à ſuperiori ad inferius affirmatiuè, nimirum ab eſſe *animal* ad eſſe *aſinum*. Notat autem Philoſophus conſequentis, fallaciam contineri quodammodo ſub fallacia accidentis non tamen contra; quicquid enim conſequitur ex aliquo, ut animal ex homine, eſt eius accidens, ſumpto accidentis nomine, prout in accidentis fallacia ſumendum dicebamus, non tamen quicquid eſt accidens alicuius, eſt eius conſequens.

De Fallacia non cauſæ, ut cauſæ.

Fallacia non cauſæ ut cauſæ quid.

FAllacia non cauſæ, ut cauſæ eſt locus idoneus ad decipiendum, ex eo quod falſitas alicuius concluſionis tribuitur alicui propoſitioni, quaſi ab ea efficiatur, ex qua tamen reuerâ non efficitur; eſt itaque deceptio proueniens ex apparentia, quam habet aliqua propoſitio ad aliam inferendam, non ſecus ac ſi verè illius cauſa foret. Vbi nomen cauſæ non accipiendum hoc loco pro rei cauſa tantummodo, ſed pro quacunque cauſa illationis, etiamſi ſignificet effectum rei, quæ concluditur aut quidpiam aliud. Cauſa apparentiæ eſt apparens poteſtas inferendi non cauſæ reſpectu concluſionis, unde creditur quòd ſicut concluſio eſt falſa; ita & illa non cauſa. Cauſa defectus eſt negatio talis potentiæ ad concluſionem inferendam. Duobus modis poteſt euenire; Primo, quando fit duplex progreſſus; quorum unus eſt in quo concluditur concluſio falſa: alter in quo aſſignatur pro cauſa falſitatis concluſionis aliqua ſumptionum, quæ verè cauſa non eſt. Secundò, quando infertur concluſio falſa, ex una propoſitione, quæ tanquam cauſa falſitatis illius aſſumitur, cum tamen reuerà non ſit.

Cauſa apparentiæ.

Cauſa defectus.

Exempla ad ſuperiorem doctrinam illuſtrandam.

Ad primum modum pertinet exemplum illud. *Si nullum tempus eſſet, nox non eſſet; ſi nox non eſſet, dies eſſet, ſi dies eſſet, aliquod tempus eſſet; igitur ſi nullum tempus eſſet, aliquod tempus eſſet*. In hac fallacia falſitas concluſionis, quæ prouenit ex una præmiſſarum falſa tribuitur alteri veræ, malè ſiquidem colligitur illam propoſitionem *ſi nullum tempus eſſet, nox non eſſet*, falſam eſſe, non enim prima illa propoſitio, ſed ſecunda eſt cauſa abſurditatis illius, quæ in prædicta concluſione conſpicitur; non debebat igitur Sophiſta colligere primam illam propoſitionem eſſe falſam; ſed ſecundam, falſum enim eſt & abſurdum dicere, ſi nox non ſit, diem eſſe, niſi ex hypotheſi, quòd Sol circa terram moueatur, nam ante mundi conſtitutionem, nec nox, nec dies erat. Iuxtà hunc primum modum, qui fit inferendo falſitatem non cauſæ ex falſitate concluſionis, fiunt fallaciæ, ut ſyllogiſmi ducentes ad impoſſibile. Trifariam autem euenit prout præmiſſa non cauſa poteſt tribus modis cum concluſione conuenire. Primus quando præmiſſa non cauſa conuenit in ſubiecto cum concluſione, ut *Omnis homo eſt riſibilis; omne animal eſt equus, omnis homo eſt animal; ergo omnis homo eſt equus*; concluſio eſt falſa, ergo aliqua præmiſſarum, & non niſi hæc, *omnis homo eſt riſibilis*. Secundus modus contingit ex eo quòd præmiſſa non cauſa conuenit cum concluſione in prædicato. Tertius ex eo quod præmiſſa non cauſa conuenit cum concluſione in ſubiecto, & prædicato. Exempla quiſque ſibi poteſt effingere. Secundus erat modus quando, quis infert falſam aliquam concluſionem, ex una propoſitione, quæ tanquam cauſa falſitatis illius aſſumitur, cum tamen cauſa non ſit, ut ſi quis arguat. *Album eſt aptum aſpectum diuidere; ſed paries eſt albus; ergo paries eſt aptus aſpectum diuidere*, Mala eſt conſequentia, quoniam affertur non cauſa pro cauſa, nimirum paries pro albedine. Item quod infert dolorem capitis eſt deteſtandum; ſed huiuſmodi eſt vinum; ergo vinum eſt deteſtandum. Fallacia eſt, de qua loquimur, nam procedit à non cauſa tanquam à cauſa, non enim cauſa doloris eſt vini uſus, ſed abuſus, qui contingit, quoties eſt uſus immoderatus.

De Fallacia plurium interrogationum.

Fallacia plurium interrogationum quid.

Cauſa apparentiæ.

Cauſa defectus.

FAllacia plurium interrogationum, ut unius eſt locus idoneus ad decipiendum, eo quòd plures interrogationes, tanquam una proponuntur; hinc enim prouenit, ut qui ſimplicem affert reſponſionem, tam affirmando, quam negando decipi poſſit. Cauſa apparentiæ eſt ſimilitudo interrogationum, plurium cum interrogatione una, propter quam creditur, ſicut ad interrogationem unam datur una reſponſio, ſic ad plures unicam eſſe dandam reſponſionem. Cauſa defectus eſt diſſimilitudo earundem. Ex hac autem captione quatuor interrogationum genera ducuntur. Primum eſt, cum unum de uno quæritur, ut *eſt ne Socrates homo?* ſecundum. Quando unum quæritur de pluribus, ut *eſt ne Socrates, & Bucephalus rationalis*. Tertium quando plura quæruntur de uno, ut *eſt ne Socrates homo, & equus?* Quartum, quando plura de pluribus quæruntur, ut *eſt ne Socrates, & Bucephalus homo, & equus?* In his omnibus generibus excepto primo, fallacia committitur; exempla verò ſunt, quæ ſequuntur, & quidem ad ſecundum genus hoc pertinet. *Sit ne homo & Leo animal rationale?* ſi unica reſponſione affirmes, ſtatim interrogans colliget; *ergo Leo eſt animal rationale*; ſi verò neges, illico concludet; *ergo homo non eſt animal rationale*. Ad tertium genus pertinet iſtud ſi quærat Sophiſta, *eſt ne homo corpus & ſpiritus?* ſi unica reſponſione affirmaueris; ſtatim interrogans colliget; *ergo homo eſt ſpiritus*, ſi negaueris, confeſtim deducet; *ergo homo non eſt corpus*. Ad quartum pertinet, quod ſequitur. Interroget Sophiſta; *eſt ne homo, & equus animal rationale, & irrationale?* Si reſpondens affirmaueris, illico ille deducet; *ergo homo eſt irrationalis, & equus eſt rationalis*; Si verò negaueris, idem concludet; *ergo homo non eſt rationalis, aut equus non eſt irrationalis*.

lis. Hæc autem eueniunt, quando unicâ reſponſione fit ſatis pluribus interrogationibus apparentibus per modum unius interrogationis, cum tamen pluribus ſit opus reſponſionibus. Vt ſi quæratur. *Sit ne homo, & Leo animal rationale*, reſpondendum eſt diſtinguendo, ſi ſermo ſit de homine *illum eſſe animal rationale* ſi de equo *non eſſe animal rationale*. Huc pertinet illa ſallacia, *ſi ſint duo homines, quorum unus ſit cæcus, alter ſurdus*, quærenti autem *an ſint cæci, vel ſurdi*, & reſpondeatur affirmando *eſſe cæcos*, ſtatim enim Sophiſta colliget; *ergo ſurdus erit cæcus*, ſi autem reſpondeatur *eſſe ſurdos* ſtatim idem deducet; *ergo cæcus erit ſurdus*; reſpondendum igitur adhibitâ diſtinctione, nimirum *iſte eſt cæcus, & iſte eſt ſurdus*. Quod ſi reſponderetur negando, atque dicendo *non eſſe cæcos, neque ſurdos*, reuerâ non deducitur ad inconueniens, cum ex huiuſmodi reſponſione haud deduceretur, *ergo nullus eſt cæcus, & nullus ſurdus*, ſiquidem, ita reſpondendo perinde eſſet, ac ſi diceremus, nec ambos eſſe cæcos, nec ambos eſſe ſurdos.

DISSERTATIO XXX.

De Ordine, & Methodo.

Tractationis ratio.

Dialecticæ facultatis extremas partes aget utiliſſima de Ordine, Methodoque Diſſertatio, quam de his poſtremo loco non inconſultò ſuſceptam eſſe decreuimus, quoniam omne decus humanæ mentis ordine, & methodo comparatur, tanquam inſtrumentis, quibus operationes ipſius aptè, riteque diſponuntur.

Ordinis nomen quid ſignificet.

Ordinis nomen græcè τάξις, ſiue Εὐταξία; quamuis ad multa ſignificanda ſoleat uſurpari, præcipuè tamen ad denotandam aptam collocationem, diſpoſitionemque plurium rerum inter ſe habitâ ratione prioris, & poſterioris, accipitur. At nunc in ſcientijs diſponendis Ordinem ſeruandum duntaxat nobis propoſitum eſt explicare. Methodi nomen græcè Μέθοδος denotat viam; artem, rationemque ſciendi ſiue docendi, aut diſcendi, & dicendi, ſi propriè Methodi nomen accipiatur, prout ſumptum ab Ariſtotele reperitur; quamuis ab eodem fuerit illud uſurpatum, tum ad omnem ſcientiam ac diſciplinam ſignificandam; tum etiam ad omne denotandum inſtrumentum ſciendi; ſæpè tamen Ordo, & Methodus pro eodem ſumuntur, enimverò Methodus pro ordine noſtris cognitionibus, ac diſciplinis accommodato ſæpèſæpius accipitur; ſed quid inter Ordinem, & Methodum interſit ex paulo infra dicendis intelliges.

Methodi nomen quid ſibi velit.

1. Top. cap. 1.

1. Phyſ. Tex. 1.

SECTIO PRIMA.

De Vtilitate, & neceſſitate Ordinis ad rectam rerum cognitionem, ſcientiarumque diſpoſitionem conſequendam; quid & quotuplex ſit.

Magna ordinis utilitas,

Magniſaciendum Ordinem tanquam utilem ac neceſſarium in diſciplinis tradendis præſtantiſſimorum virorum auctoritas perſpicuè teſtatur, cum ipſi nihil in ſuis moliendis operibus magis, quàm ordinem affectauerint; quandoquidem cognoſcebant inde tantum emolumenti mentem humanam adipiſci, ut ſummopere curandum ſit, tractandarum rerum ordinem præ oculis habere. Adeò porrò commendabilis ordo, ut ſapientiæ præclarum exiſtimetur officium, recto ordine progredi, & omnia, quæ tractanda ſuſcipit, conſentanea diſpoſitione contexere; ut propterea illud ſcitè, perbellèque dictum exiſtimetur *Sapientis eſt ordinare*.

In rebus natura cõſtantibus ordo miſſi in modum elucet.

Hoc idem quoque naturæ teſtimonio probatur; enimuero nihil magis in uniuerſitate rerum enitere conſpicitur, quam ordinem, ut in hoc præſertim ipſius uniuerſi bonum conſiſtere dicendum ſit; omnia enim in uniuerſo ſunt ordinata, quæ quamuis non ſimiliter, non tamen ſic ſe habent, ut unum eorum non pertineat ad alterum; nam plantæ ſunt propter animalia, & hæc propter homines, omnia ſiquidem ad unum, tanquam ad finem ordinata ſunt, adeout inuicem omnia quodam ordine connectantur: nihil enim inordinatum eſt eorum quæ naturâ, & ſecundum naturam fiunt, quin potius natura ipſa omnibus eſt cauſa ordinis, quod Stagirites teſtatum reliquit dicens. Ἀλλὰ μὴν οὐδέν γε ἄτακτον τῶν φύσει καὶ κατὰ φύσιν· ἡ γὰρ φύσις αἰτία πᾶσι τάξεως. *At verò nihil ordine vacat ex ijs, quæ naturâ, & ſecundum naturam conſtant; quandoquidem natura omnibus eſt cauſa ordinis*; Quod præſertim natura in generatione rerum obſeruat, non enim membra temerè, ſed primùm hoc, deinde illud molitur; adeo ut omnia perbellè diſponat, ut Philoſophus etiam aduertit, διὸ γίνεται πρῶτον τῶν μορίων τόδε, ἔπειτα τόδε, καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐπὶ πάντων τῶν φύσει συνισταμένων. *Quapropter membra non ſine ordine oriuntur: ſed primùm hoc, deinde illud, atque hunc in modum omnia, quæ naturâ conſiſtunt, diſponuntur.* Quod in naturalibus quoque noſtris operationibus euenire ſatis alibi luculenter expreſſit, quæ quamuis vera ſint, veriſſima tamen eadem in rebus cæleſtibus eiuſdem Philoſophi teſtimonio fatearis oportet; ordo enim, & ratus, certuſq; ſtatus longè magis in rebus cæleſtibus, quàm in nobis elucet, quandoquidem incerta, inconſtans, & omninò fortuita conditio potius in genere mortalium reperitur, in Cælo autem nihil fortunæ, nihilque temeritatis deprehendi poteſt.

8. Phyſ. Tex. 15.

1. de partibus animalium cap. 1.

Sect. 19. Prob. 35.

In artificialibus etiam, adeò ſplendeſcit ordo, ut nihil in ipſis admirabilius videatur, cum ars opera ſua, duntaxat aptè diſponendo, collocandoque partes, abſoluat. Hunc pictores, & architecti, & fabri nauium, alijque omnes artifices, cordi quidem habent; quiuis enim eorum in ordinem quendam ſingula ubique diſponit, cogitque alijs conuenire, atque congruere, donec uniuerſum opus conſtituatur ordinis elegantiâ præclarum. Nec aliunde, quàm ab ordine tam varia opificiorum genera proficiſcuntur; ſi namque ſpectes, & intuearis ea, ex quibus artis opera conſurgunt, nullo quidem ordine diſpoſita, tanquam inutilia deſpicies; ordine tamen contexta, veluti illa, ex quibus concinnè, & elaboratè opificium reſultat, non ſine magna admiratione ſuſpicies.

In artificialibus adeo quoque conſpicitur,

In rebus quoque moralibus, quanta ſit ordinis vis, neminem præterit, cum cuique ſit exploratum in ſe ipſo

In moralibus quanta ſit ordinis vis,

ipſo non meliùs proprios mores componi, quàm cum in ſuis muneribus obeundis debitum, atque decentem ordinem ſeruauerit, nam etiam, & domus, & familia, rerumque domeſticarum gubernatio, tunc præſertim floreſcit, cum in ipſis ordinis præcipua, ac ſingularis habetur ratio; quod magis elucet in politico regimine, quo nempe ciuitates, & regna gubernantur, cum non meliùs componi poſſint, quàm cùm ordine reguntur, omnia ſiquidem benè facta cenſentur, quando ordinis, legiſque ciuitas particeps fuerit; nec in alio, quàm in ordine exercitus firmitudo conſiſtit.

In ſcientijs ordo ſummoperè deſideratur.

Ex his facilè intelliges quanti fieri debeat in rerum cognitione, ſcientiarumque diſpoſitione ordo, cum in his non minus, quàm in cæteris rebus momenti plurimum habeat; niſi enim ſcientia ſuis partibus conſtet ordinatis, nullam præſeferet elegantiam, tanquam illa, quæ ſimilis eſt viuenti corpori, cuius partes ac membra diſcordant, nec mutuà compage cohærent, ſed quaſi diſiuncta vitæ nullum veſtigium oſtentant.

Vtilitas ordinis explicatur. Primò ad claritatem confert.

Mira autem eſt utilitas ordinis, cum humana mens non aliunde magis, quàm ab ordine magnam utilitatē conſequatur; hinc enim claritatem adipiſcitur, nam quæ debito ordine ipſi fuerint expoſita, faciliùs etiam ab ipſa percipientur; cumque ſuis locis ſingula fuerint conſtituta, adeout dum quædam priùs, & quædam poſteriùs traduntur, mutuò ſe adiuvent.

Secundò ad breuitatem.

Conducit etiam ad breuitatem, quâ nihil melius in diſciplinis tractandis; niſi enim priùs exponantur ea è quorum cognitione reliquorum cognitio pendet, & hæc poſteriori loco tradantur; non raro eueniet, ut eadem pluribus locis in conſiderationem vocentur, quo nihil pernicioſius, cum tedio animum efficiat, eidemque moleſtiæ plurimum ingerat.

Tertiò ad integritatem diſciplinæ.

Multum quoque confert ad integritatem, perfectionemque diſciplinæ, propterea quòd neglecto ordine rerum tractandarum, ita ut veluti caſu temerèque de ipſis diſputetur, facilè uſu veniet, ut oſcitanter, ac ob id pingui mineruâ multa tractentur, ac indiſcuſſa ex animo efluant & è manibus effugiant, non ſine magna ſuſpicione aliquid ex iis omiſſum fuiſſe, de quibus erat operæ pretium in primis eſſe ſollicitum.

Quartò ad pulchritudinem, & elegantiā, ordo quoque conducit.

Ad pulchritudinem, elegantiam, venuſtatemque ſtructuræ, quâ diſciplina quidem uniuerſa conſtare debet, momenti plurimum habere ordinem, nemo ibit inficias; nihil ſiquidem pulchritudini ſcientiarum officit magis, nihil magis earum elegantiam deſtruit, ac venuſtatem interimit, quàm peruerſus ordo partium, è quibus diſciplina qualibet conſurgit; non enim ipſarum partium ad pulchritudinem diſpoſitio facit, niſi in ſuis quaſi regionibus, poſſeſſionibuſque ſingulæ dominentur, ut mutuâ quâdam opitulatione ſplendeſcant.

Quintò ad iucunditatis fructum.

Conducit etiam ad iucunditatis fructum, non enim aliunde muſici concentus tantam vim demulcendi animum aſſequuntur, quàm ab ordine, iuxta ſiquidem hunc, & pro eiuſdem varietate, varios affectus in animos inducunt, varijſque modis voluptatum eoſdem afficiunt; tanti refert ordinata ſeries eorum, quæ auribus percipienda exponuntur, mentique conſideranda proponuntur; ut enim hæc ſeries decens, atque conueniens animum recreat, & hilaritate perfundit: ita tractationis modus diſſentaneus eundem tedio, nauſeâque fatigat.

Sextò ad memoriā.

Tandem plurimum opitulatur memoriæ, ut propterea Tullius aliquando dixerit, *Ordo eſt, qui memoriæ maximè lumen affert*; nam ut nihil difficiliùs, quàm inordinata rerum progreſſio memoriæ committitur: ita nihil faciliùs, quàm ordinata; ut enim anuli ſe mutuò excipiendo, itaut unus conſequatur ex alio, catenam firmam efformant, ſic quæ ordine memoriæ mandantur, mutuâ complexione firmiùs eidem inhærent. Non erit igitur, cur quiſpiam in dubium vertat, an ordo ſummoperè conducat ad cognitionis directionem, cum tantoperè conferat ad ea, de quibus hucuſque locuti ſumus.

Quid ſit ordo proponitur inquirendum.

At cum in magno pretio debeat eſſe ordo, noſtra intereſt explicare quid ipſe ſit. Ordo, è quorundam ſententia, *nil aliud, quàm concentus operationum ad inuicem communionis proportio, viciſſitudinis in omnibus cauſa, contemperatio ad percipiendum idonea.* Hæc tamen ordinis deſcriptio non tam benè explicat rem definitam, ut non expediat aliam elegantiorem in medium afferre, nempe. *Ordo eſt parium, diſpariumque rerum ſua cuique loca tribuens diſpoſitio;*

Augu. lib. 19. de Ciuit. cap. 13.

Sic igitur ordo generatim definiendus, ac explicandus; hinc porro deducenda ordinis, de quo loquimur, definitio; cum enim in præſentia propoſitum nobis ſit declarare ordinem ſeruandum in ſcientijs, enitendum pro viribus hunc appoſitè definitione luculenter explicare, quæ ſuperiori definitioni congruat, velut inſtar illius elaborata; ordo igitur in cognoſcendo ſciendoque, & qui ſcientificus dici poteſt, non melius à quibuſdam creditur explicatus quàm hunc in modum. Scientificus ordo eſt apta diſpoſitio inter plures cognitiones, ſiue inter cognitiones plurium rerum. Item inter plures partes ſcientiæ, ſiue inter plures ſcientias, ita videlicet ut alia præcedat, alia ſequatur, alia priùs alia poſteriùs collocetur. Hæc tamen definitio parum elegans eſt, nec ſatis rem explicat definitam, ob id iuvabit accuratiorem ordinis definitionem afferre, quam paulo poſt conabimur exhibere.

Quid è quorundā ſententia ſit ſcientificus ordo

Ordo prout ſedem habet in mente.

Sumitur autem ordo prout in mente relucet, quo pacto idea eſt ipſius ordinis per modum obiecti, circa quod mens ipſa verſatur, conſiderans quis, & qualis ordo ſit, & qua ratione ſcientiæ partes, vel integræ etiam debeant ordinari, adeo ut alia priùs, & alia poſterius tradenda ſit; hoc enim pacto rectè dicetur ordo, quoddam inſtrumentum directivum cognitionis, & ſcientiæ, quatenus hæc poteſt ordinari.

Hoc pacto ordo eſt inſtrumentum directivū cognitionis.

Duobus modis ſumi poteſt.

Duobus itaque modis ordo ſpectari poteſt; vel quatenus conſiſtit in conceptu obiectiuo, prout nimirum eſt ipſa diſpoſitio partium ordinandarum, quatenus ab intellectu cognita; vel prout eſt ipſe conceptus formalis, hoc eſt cognitio illa, qua talis attingitur ordo. Cum autem ordo iuxta ſecundam hanc ſignificationem acceptus ſit formalis conceptus, proindeque cognitio; idcirco relinquit habitum quatenus intellectus illam frequenter elicit. Hunc autem habitum ſic ab aliquibus definitum reperies; *habitus inſtrumentalis*, vel ſi mauis *inſtrumentum intellectuale quo docemur cuiuſque diſciplinæ partes conuenienter diſponere*. Hæc tamen definitio, utpote manca, ac imperfecta non ſatis rationem ordinis explicat; aliud enim quidpiam in ea deſideratur, nimirum expreſſio illius, unde ſumenda ſit ratio diſponendi ſcientiam, adeout eius partes benè, atque conuenienter dicantur eſſe diſpoſitæ. Ab alijs propterea definitur ordo ad eum, qui ſequitur modum. *Ordo doctrinæ eſt inſtrumentalis habitus, per quem apti ſumus cuiuſque diſciplinæ partes diſponere, ut quantum fieri poſſit, optime ac facillimè illa diſciplina diſcatur*. Hac tamen definitione haud ſatis pro dignitate ſcientificus ordo explicatur; curandum ob id, ut alia definitio tradatur,

Ordo ut inſtrumētum directivum quomodo ab aliquibus definiatur.

tur, in qua nihil deſideretur, quam non multo poſt effformare tentabimus, ut videlicet melius explicemus ordinem, de quo loquimur, quàm dicendo eum eſſe inſtrumentalem habitum per quem apti ſumus cuiuſque diſciplinæ partes ita diſponere, ut quantum fieri poſſit, optimè, facillimèque diſciplina illa diſcatur; per hanc enim definitionem ſignificatur non ex rerum natura, ſed ex addiſcentium tantummodo commoditate ſumendum ordinem eſſe, quod non tam ratum ut plurimum difficultatia non habeat; enimverò, quam ſæpiſſimè contingit oppoſitum, ut nimirum ordo ex rerum natura deſumi debeat, quod mox eſt diſcutiendum.

Num bene fuerit inſtituta ordinis partitio in rectum & pravum.

Interim diſputandum occurrit, num ritè fuerit ordinis inſtituta partitio in rectum, & pravum; an potius omnis ordo ſit rectus. Dubitationis enodatio ex ordinis acceptione deſumitur; nam ordo laxâ quâdam ſignificatione ſumptus pro quacunque diſpoſitione unius poſt aliud, prout hæc diſpoſitio poteſt eſſe recta, vel praua, non diſſimiliter poterit rectus, & pravus eſſe. At ſi preſsâ ſignificatione fuerit acceptus ordo, videlicet pro recta duntaxat, & conuenienti diſpoſitione eorum, quæ ordinantur, certè partitionem illam ſubire non poterit, nam praua diſpoſitio non ordo, ſed ordini contraria dici debebit; quandoquidem ordo dicendus non erit niſi apta, & idonea diſpoſitio. Nec refert, quòd pravus, & peruerſus ordo ſoleat admitti; darique res benè, malèque ordinatas concedatur; dum enim ſic ordo diuiditur, amplâ ſignificatione ſumitur, iuxtà quam res benè, & malè ordinatæ dici conſueuerunt.

Rectus ordo unde ſumendus ſit.

His præhabitis diſcutiendum ſequitur, quod paulo antea dictum à nobis fuit eſſe dignum, ut in controuerſiam vocetur; cum enim ordo definitus fuerit rectus, videtur inquiſitione dignum; unde nam hic ordo ſumi debeat; nam cum duplex ſit ordo, ſiquidem unus dicitur ordo naturæ, alter autem doctrinæ, primò videndum quid uterque ſit. Reuocandum tamen ad memoriam hîc ſermonem eſſe de ordine in cognoſcendo, & hunc eſſe qui in ordinem naturæ, doctrinæque diuiditur.

Ordo naturæ quid.

Ordo autem naturæ dicitur ordo quidem ſcientificus, qui conformis eſt ordini naturali ipſarum rerum; Iuxta hunc igitur ordinem tradi notitiæ dicentur, quando prius tradentur illæ, quæ ſunt de rebus naturâ prioribus, ut videlicet prius de principijs, de cauſis, & elementis diſputetur, quàm de ijs, quæ ad illa conſecutionem habent.

Ordo doctrinæ quid.

Ordo doctrinæ ille eſt, qui duntaxat maiorem facilitatem, atque commoditatem diſcentium attendit, naturali rerum ordine neglecto, quin potius quandoque contra ipſum; adeout, quod eſt naturâ poſterius, ſuſcipiatur prius conſiderandum. Hoc ordine tractarentur ſcientiæ, quando earum partes ita diſponerentur, ut priùs haberentur illæ, in quibus de affectis, deque principiatis diſſeritur, in cæteris autem principia, cauſæ, ac elementa in conſiderationem venirent.

Vter iſtorum ordinum attendi debeat. Prima ſententia.

His præhabitis, maximè controuerſum eſt uter iſtorum ordinum in diſciplinis tractandis attendi debeat. Vtraque pars ſuos fautores habet; ſunt enim, quibus placuit in ſcientijs omninò ſeruandum eſſe naturæ ordinem. Hi porrò ſententiam hanc amplexi ſunt, & auctoritate, & ratione ſuffulti. Auctoritas autem eſt Ariſtotelis, à quo ſeruatum hunc ordinem fuiſſe dicunt, quinimo diſertiſſimis verbis expreſſum, non aliam ob cauſam à ſe prius de rebus aliquibus tractationem inſtitutam fuiſſe, quoniam naturâ cæteris antecedunt; ita quidem in Phyſicis primò de rerum naturalium primordijs tractationem inſtituit,

Auctoritate probatur.

non aliâ ratione ductus, niſi quia ſecundum naturam priora ſunt, quamuis difficiliora cognitu ſint. Et ſecundo de partibus animalium capite decimo ſe de homine prius, quàm de alijs animalibus acturum dicit, quoniam homo cæteris animalibus dignitate præſtat, ac antecellit, quod alibi quoque teſtatum reliquit.

Ratione ſuadetur.

Ratio quoque validiſſima eſt, quoniam ſicuti res ſe habet ad eſſe, ita ad cognoſci; hinc enim cognoſcendi ordo ſequi debet ordinem eſſendi. Cum itaque duo ſint rerum genera, adeòut quædam ſint res naturâ priores, aliæ verò poſteriores; ſi hæ cognoſci debent eo modo, quo ſunt, neceſſe eſt ut prius in conſiderationem veniant, quæ priores ſunt, reliquæ autem poſteriùs.

Secunda ſententia.

Ex aduerſo plerique contendunt in ſcientijs omnino ſeruandum eſſe ordinem doctrinæ, velut illum, qui ad faciliorem intelligentiam conducit, rerumque naturalem ordinem negligendum. Hi quoque propriam ſententiam auctoritate, rationeque conantur euincere.

Auctoritate probatur.

Auctoritas eſt Ariſtotelis, qui non uno in loco disertè pronunciauit in diſciplinis eſſe procedendum ab ijs, quæ ſunt notiora nobis, ad ea, quę notiora, & manifeſtiora naturâ ſunt; teſtimonium planè clariſſimum, ſic enim habet. Πέφυκε δὲ ἐκ τῶν γνωριμωτέρων ἡμῖν ἡ ὁδὸς καὶ σαφεστέρων, ἐπὶ τὰ σαφέστερα τῇ φύσει καὶ γνωριμώτερα. *Innata autem eſt ex notioribus nobis via, & manifeſtioribus ad manifeſtiora naturâ, & notiora.* Quod non minus clarè alibi etiam expreſſum reliquit dicēs ſe prius acturum de differentijs, & accidentibus, quæ circa animalia contingunt, poſtea verò de cauſis, ubi luculenter hanc docendi viam eſſe naturæ conſentaneam affirmat, quatenus noſtro naturali cognoſcendi modo, congruit, qui planè requirit, ut ab ijs quæ faciliora, & propinquiora ſunt nobis, ad difficiliora, & remotiora faciamus gradum; id quod alibi quoque confirmat, dicens prius de homine ſibi diſſerendum, ac tractationem ineundam, quoniam exteriorum partium eius forma notiſſima eſt. Sed alibi etiam apertè ſententiam eandem protuliſſe videtur dicens. ἢ ἐναντίως δ' ἔστι. ἡ δ', ὅθεν ἂν κάλλιστα ἕκαστον γένοιτο, οἷον καὶ μαθήσεως, οὐκ ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τῆς τοῦ πράγματος ἀρχῆς ἐνίοτε ἀρκτέον, ἀλλ' ὅθεν ῥᾷστ' ἂν μάθοι. *Ex oppoſito verò aliud principium eſt illud, unde quodque optimè fiat, ut doctrinæ non à primo, ac rei principio aliquando incboandum eſt, ſed unde quis facilius diſcat.* In eadem ſententia clariſſimos quoque viros fuiſſe, videlicet Platonem, Hippocratem, Galenum, & Auicennam, qui communi animi conſenſu teſtatum fecerunt in rerum tractatione, ſcientijſque tradendis à clarioribus, & facilioribus exordium deſumendum eſſe.

1. Phyſ. Tex. 2.

Lib. 4. de hiſt. anim. cap. 6.

Sec. de part. ani. cap. 10.

5. Diuin. Tex. 1.

Ratione probatur. Prima ratio.

Nec inefficax ratio ſuperiorem aſſertionem confirmat, quoniam in ſcientijs profectò nobis nullus alius eſt finis, quàm perfecta rerum cognitio; ſed ad huius finis conſecutionem longè magis doctrinæ, quàm naturæ ordo conducit; in ſcientijs igitur tradendis doctrinæ ordo ſeruandus.

Confirmatio.

Hoc autem ex eo præcipuè confirmatum redditur, quoniam ſæpe contingit ut in rebus non unus ſit naturæ ordo, cum res una poſſit eſſe prior, & poſterior aliâ, in diuerſo tamen cauſæ genere; quid autem primò tunc aſſumi debeat conſiderandum, non aliâ ratione decernere datum eſt, quàm conſulendo doctrinæ ordinem; hinc enim quid prius, quidque poſterius ſit, conſiderandum determinat, ideoque conſtat naturæ ordinem ancipitem eſſe, proindeque minimè retinendum.

Secunda ratio.

Præterea. Si admitteremus ordinem eſſe ſeruandum,

dum, qui à naturali ordine deſumitur, ſequeretur nullum alium eſſe ordinem admittendum, quàm *συνθετικον ſyntheticum*, ut ſatis eſt manifeſtum; hoc autem quam maximè remotum eſſe à veritate teſtantur ſagaciores naturæ interpretes, cum omnes unanimi conſenſu, & *συνθετικον ſyntheticum*, & *ἀναλυτικον, analiticum*, hoc eſt compoſitivum, & reſolutivum, quin alij, & definitivum recognoſcendum eſſe voluerint. Ita quidem Stagirites apertè teſtatur dicens omnes effectrices artes eſſe tradendas ordine reſolutiuo, qui eſt à notione finis, adeout non meliùs excios ſententia tradi poſſit ars ædificatoria, quàm præmittendo definitionem domûs ædificandæ, & ab hac procedendo ad fundamenta, parietes, tectum, deinde tandem ad lapides, lateres, cæmenta, & ligna, tanquam ad prima, & ſimpliciſſima illius artis elementa, in quibus ars ipſa ſiſtit, unde poſtea ſingularis cognitio artificis in conſtructione domûs initium ducit. Hoc idem videtor docuiſſe de ſcientia morali, cum hanc itidem ordine reſolutiuo tradendam eſſe voluerit; & huiuſmodi ordine profectò in moralibus eſt uſus, quandoquidem à felicitate, quæ rerum agendarum eſt ultimus finis, initium ducit, deinceps progrediens de virtutibus diſputat quæ naturâ felicitatem antecedunt, ſiquidem felicitas apud ipſum, non virtus, ſed ex virtute actio eſt.

7. Diuin. Tex. 3.

Tertia Ratio.

Amplius rei cuiuſque ratio, & cauſa vera eſſe perhibetur, quâ habitâ deſinimus amplius quærere cur ſit: ex aduerſo non exiſtimatur vera cauſa illa, quam dum habemus adhuc quærimus cur ſit; at ſi quæratur cur Philoſophus actorus de rebus naturalibus ſit à primis principijs auſpicatus, non benè reſpondetur, quia voluit naturæ ordinem ſeruare, nam in huiuſmodi reſponſione animus non qoieſcit, cum adhuc ſuperſit inquirendum, cur voluerit naturæ ordinem ſeruare, ſed oportebit reſpondere, ut cognitionem optimam rerum naturalium conſequeretur; prima igitur, & vera illius ordinis ratio eſt perfectæ ſcientiæ adeptio. Non itaque ordinis ratio ab ipſa rerum natura, ſed à noſtra cognitione deſumi debet.

Quarta ratio.

Præterea traduntur diſciplinæ non ut in rebus ipſis ordo ſtatuatur, cum hunc natura ipſa conſtituat, ſed ut nos erudiamur; eo igitur ordine utimur, quo melius, atque faciliùs diſcimus. Hæc ergo eſt vera ordinandi ratio, ad quam & res ipſa nos ducit, & ipſa vocum ſignificatio teſtatur, doctrinæ ſiquidem, non autem naturæ conſueuit ordo nuncupari.

Accuratior ſcientifici ordinis definitio inquiritur. Superior definitio reijcitur.

Hæc ſunt argumenta paucis comprehenſa, quibus plerique ſecundam opinionem tueri conati ſunt. Antequam autem quid in re propoſita dicendum aperiam, operæ pretium exiſtimo diligentiùs ordinis definitionem elaborare, quandoquidem ſuperiùs allata, quam Zabarella commendat, eo nomine videtur improbanda, quòd rationem adæquatam non exprimat eius, de quo loquimur, ordinis. Non enim inficiandum in ſcientiis tradendis ordinem adhibendum eſſe in eum finem, ut ea, de quibus diſſerunt, diſtinctè perfectèque cognoſcere valeamus. Non propterea tamen ita dicendo fit ſatis quærenti, cur hoc, vel illo modo ſit ordinanda diſciplina, niſi amplius addatur id, unde fit, ut hoc vel illo nos utentes ordine, diſtinctam de rebus notitiam aſſequi poſſimus; aliquid igitur allatæ definitioni addendum, ut ſcientifici ordinis definitio numeris omnibus abſoluta dici mereatur. Quod eo lubentiùs mihi perſuaſum habeo, quia niſi aliquid addatur ſuperiori definitioni, per illam animus non acquieſcit, propterea quòd etſi omnes diſciplinæ ordine traditæ dicantur in eum finem, ut eius præſidio facilè poſſimus diſtinctam, & abſolutam cognitionem rerum illarum adipiſci, de quibus in diſciplinis illis diſputatur, adhuc tamen in doctrinæ ordine exprimendum, unde eſt ut ordo prædictam facilitatem pariat. Nam ſi demùm definitio quædam tunc egregiè tradita cenſeri debet, quando rei definitæ naturam optimè declarat, ac dilucidam reddit, & per ipſam omnibus difficultatibus poſſumus ſatisfacere; non ſatis intelligo, quâ ratione ordinis definitio ſuperiùs tradita, complexionem omnium numerorum habere dici poſſit, adeout in ea nihil deſideretur. Videndum igitur nobis quid ſuperiori definitioni ſit ulterius addendum; erat porrò definitio huiuſmodi. *Ordo doctrinæ eſt inſtrumentalis habitus, per quem apti ſumus cuiuſque diſciplinæ partes ita diſponere, ut quantum fieri poſſit, optimè, ac facillimè illa diſciplina diſcatur.* Ad probè igitur doctrinæ ordinem explicandum videtur is mihi definiendus ad eum, qui ſequitur, modum. *Ordo doctrinæ eſt inſtrumentalis habitus, per quem ex conſideratione rerum tractandarum, quatenus perfecta cognitio unius ab alterius cognitione dependet, nos apti ſumus cuiuſque diſciplinæ partes ita diſponere, ut quantum fieri poſſit, optimè, ac facillimè diſciplina illa diſcatur.*

Definitio ſcientifici ordinis accuratius tradita.

Per hanc porrò definitionem perbellè doctrinæ ordinem explicari conſtat quoniam rei definitæ naturam egregiè declarat, & uniuerſalem exprimit rationem ordinandi omnes diſciplinas, & quo id modo præſtet, inſinuat, omneſque difficultates diluit, ut ſatis perſpicuum eſt. Ex hac definitione facilè conſtat, unde ſit, ut quædam ordini doctrinæ adſcribantur; & primò, quòd ordo doceat; cum enim ordo ſit à nobis definitus habitus inſtromentalis, per quem ex conſideratione rerum tractandarum, quatenus perfecta unius cognitio ab alterius cognitione pender, ſtatim ſe dat in conſpectum cur ordo doceat, quoniam hinc intellectus diſtinctam rerum cognitionem aſſequitur, quod eſt doceri; ordo igitur docet. Ex hac etiam definitione deprehenditur cur ab uniuerſalioribus ad minus uniuerſalia, & cur à notioribus ad minus nota, cur à faciliotibus ad difficiliora in diſciplinis tradendis procedendum ſit. Quomodo autem hoc ſit intelligendum, ſupereſt explicandum, quod paucis abſoluam, ſi tamen præmiſero dictum à nobis ordinem, de quo fit ſermo, habitum inſtrumentalem eſſe iuxtà ea, quæ de alijs logicis inſtrumentis alibi fuerunt à nobis tradita, cum diceremus exempli gratia definitionem ſpectari poſſe per modum ideæ, & quaſi prototypum imitandum ad cognitionis rectitudinem conſequendam per ipſam definitionem; habitus enim relictus ex talium actuum frequentatione, quorum quilibet conceptus formalis eſt obiectiuo reſpondens (in quo præſertim ideæ rationem poſitam eſſe contendimus) definitivus appellatur; huiuſmodi itaque habitus definitivus, quemadmodum inſtrumentalis dicitur, ſic etiam ille, quo mens inſtructa poteſt ordinare, & de quo in præſentia fuit à nobis ſuſcepta celebris hæc diſputatio.

Definitionem hanc retinendã oſtenditur.

Comprobatio.

Aſſerendum primò ut probè inſtituatur doctrinæ ordo, frequenter in ſcientijs ordinem naturæ ſeruandum eſſe, itaut res omnes eo ordine diſponantur, quo ex ſua natura connexæ ſunt, ac ordinatæ.

Prima aſſertio.

Hæc aſſertio ex eo planè conuincitur, quoniam inductione conſtat veritas ipſius. Nihil enim euidentius, quàm in hac, vel illa diſciplina ab uniuerſalioribus, quæ priora ſunt naturâ, ad inferiora procedi, & à primordijs, cauſis, ac elementis rei, de qua diſſeritur, ad affectiones, & accidentia greſſum fieri. Ratio non inefficax eſt quoniam id fit non ſine magno quidem addiſcentis commodo, propterea quòd huius

Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Secunda ratio.

ordinia præſidio rerum notitias acquirendo iuxta diſpoſitionem, quam ipſis natura præfixit, diſtinctam de rebus cognitionem aſſequitur.

Tertia ratio.

Accedit etiam, quod ordo doctrinæ nil aliud, quàm ordo in cognoſcendo. Hic porrò, quo magis congruerit ordini in eſſendo, eo etiam commodior addiſcenti, quandoquidem hoc modo res ipſas cognoſcit, prout ipſæ ſunt, adeout addiſcat naturâ duce.

Secunda aſſertio.

Aſſerendum ſecundò ſæpeſæpius opportunum eſſe facilitatis, atque commoditatis urgente causâ neglecto naturæ ordine, ad ordinem doctrinæ confugere.

Ratione ſuadetur.

Probatur autem, quoniam non rarò contingit aliquid utpotè naturâ poſterius eſſe cognitu facilius; aliud verò utpotè naturâ prius eſſe minus notum, adeo ut hoc abſque præuia cognitione illius ab intellectu, vel nullo modo, vel non niſi admodum imperfectè, vel ſaltem non niſi difficillimè cognoſci poſſit; tunc autem nemini dubium, quin à poſterioribus, ad priora naturâ greſſum oporteat facere.

Tertia aſſertio.

Aſſerendum tertiò, quando in rebus non unus, ſed multiplex ſit naturæ ordo, tunc ad ordinem doctrinæ confugiendum eſſe, ut per ipſum determinetur quomodo ſit in diſciplina procedendum.

Ratione ſuadetur.

In hanc ſententiam adducor, quoniam frequenter uſu venit, ut ſit non unus in rebus naturæ ordo, ita quidem inter finem, & media mutuus datur cauſalitatis ordo, puta inter medicamenta, & ſanitatem, inter virtutes, & felicitatem, & idcirco non ſatis conſtat, uter eorum ſit adhibendus; tunc profectò eſt à doctrinæ ordine expectanda determinatio, uter naturæ ordo ſit uſurpandus; ex hoc enim facilè perſpicuum fiet quo ſit ordine procedendum ex iis, quos natura ſuppeditat, ut ſi eorum, quæ ſunt tractanda, ſit aliquid habens rationem finis, reliqua verò ſint media, quæ ad ipſius conſecutionem faciant, cum finis ſit in intentione prior, quàm media, iuvabit exordium ducere à finis conſideratione, quoniam hinc media longè melius nota redduntur, quamuis hæc executionis ordine priora ſint.

Animaduerſio.

Sed quoniam frequenter euenit, ut inter eaſdem res diuerſus ſit ordo dignitatis, & ordo etiam originis, ſeu generationis, conſiderandus, quando videlicet natura ab imperfecto ad perfectum procedit, in hoc enim generationis ordo planè conſiſtit; idcircò peropportunum eſt diligenter inſpicere, quâ viâ ſit incedendum, cum plerunque iuvet dignitatis ordinem, interdum ordinem originis, atque generationis imitari.

Auctoritate probatur.

Hoc obſeruatum à ſagacioribus Phyſiologiæ magiſtris quotidie cernimus; enimverò non pauci ſunt, qui de rebus aliquibus tractationem aggreſſuri, dignitatis ordinem amplexati ſint, præmittentes ea, quæ ſibi videbantur digniora, de reliquis poſtea ſermonem habituri. Et alij, qui ſtudio rerum tractandarum detinebantur, cuiuſque alterius ordinis ratione poſthabitâ, originis, atque generationis ordinem amplexi ſint, rati non melius poſſe res tractandas diſponi ad earum diſtinctam comparandam notitiam.

Quandoque ordo arbitrarius videtur.

Non negandum tamen ſæpeſæpius accidere, ut pro arbitrio poſſimus unum, vel alterum ordinem ſeruare, pro varia ratione, & habitudine rerum, quæ ſecundùm naturam ordinantur: quatenus videlicet æquè commodum eſt ab ordinatis ad finem, vel à fine viciſſim ad ea, quæ ordinem ad ipſum habent, initium facere, vel aliqua alia ratione ſi contingat varium eſſe naturæ ordinem, nimirum à principijs ad principiata, vel contra, dummodo tamen quocunque nos utamur ordine, perfectam de rebus cognitionem aſſequi poſſimus. Neque hoc mirum eſſe debet, nam aliquid poteſt ratione quadam eſſe notius altero, & aliâ poteſt minus eſſe notum. Hoc euidens eſt adeo, ut opus non ſit in eius probatione tempus inſumere; quid enim clarius, quàm totum ratione quâdam eſſe notius partibus, & aliâ ratione oppoſitum euenire? Tunc porrò nemini licebit in dubium vertere quin cuique liberum ſit vel à toto, vel à partibus tractationem exordiri; hâc tamen animaduerſione, quòd à conſideratione totius, dum is exordium ducit conſiderandum aſſumat illud quâ parte notius eſt, & ſi notauerit partes eſſe notiores toto, ab his tanquam à notioribus tractationis initium ducat, quatenus notiores ſunt toto. Sed quoniam mutua hæc habitudo parit geminum ordinem, prout illa fuerit à naturâ prioribus, aut viceuerſa; proinde curandum, ut hæc ordinis partitio dilucida reddatur.

Ordo duplex compoſitivus, & reſolutivus, quibus definitivus addi ſolet.

Ordo igitur ſcientificus in duplici eſſe diſcrimine perhibetur, quorum unus *συνθετικὸς, compoſitivus*, alter *ἀναλυτικὸς, analyticus* appellatur, quibus è Galeni ſententia, ut non multo antea notauimus, addendus tertius, qui definitivus dicitur. Ordo quidem compoſitivus à reſolutivo diſtinctus ab Ariſtotele cognitus fuit: ait enim, Μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς ὅτι διαφέρουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι, καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς. εὖ γὰρ καὶ Πλάτων ἠπόρει τοῦτο καὶ ἐζήτει, πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν, ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχάς ἐστιν ἡ ὁδός, ὥσπερ ἐν τῷ σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας, ἢ ἀνάπαλιν. *Neque verò lateat nos differre eas, quæ à principijs ſunt diſputationes, & quæ ad principia. Rectè enim etiam Plato dubitabat, & de hoc quærebat, utrum à principijs, an ad principia ſit via; perinde atque in ſtadio à munerarijs ne ad metam, an contra.* Ex his planè liquet duplex paulo antea commemoratus ordo, nam qui eſt à principijs, eſt compoſitivus: qui autem ad principia reſolutivus dicitur.

Primus explicationis modus. 1. Ethic. cap. 4.

Diſtributio in reſolutivum & compoſitivum duobus modis ſolet explicari.

Duobus autem modis hæc ordinis diſtributio ſolet explicari, quorum primus eſt, ut Ordo compoſitivus ſit quando ſcientia incipiens à primis principijs ad ulteriora progreditur: reſolutivus verò, incipiens ab effectis, & à fine ad prima principia procedit. Iuxta explicationem hanc exiſtimatum fuit ordinem compoſitivum ſcientiarum ſpeculatiuarum eſſe proprium, quoniam hæ cum ad finem alicuius operis faciendi non referantur, nequeunt aliter ordinari, quàm à principijs exordium ducendo. Ordinem autem reſolutivum artium, & practicarum ſcientiarum proprium eſſe dixerunt eoquòd, cum hæ pro fine ſuo opus exercendum habeant, ad quod media concurrunt, tanquam effectiua principia, debent prius finem ipſum conſiderare, qui primus eſt in intentione, poſtremus autem in executione, deinde media fini propinquiora, atque demum illa media, quæ in intentione ſunt ultima, at in executione ſunt prima.

Compoſitivus quomodo contingat.

Reſolutivum quomodo.

Secundus explicationis modus.

Secundus explicationis modus talis eſt, ut iuxta ipſum ordo compoſitivus dicatur, quandocunque proceditur à partibus ad totum; tunc enim ex partibus ad compoſitionem totius ſit progreſſus: at verò ordo reſolutivus contingat quando proceditur à toto ad partes; nam tunc mente reſoluitur totum in partes. Et quoniam non una eſt ratio compoſitionis totius, & partium, cum alia ſit compoſitio ex partibus metaphyſicis, puta ex eſſentialibus prædicatis: alia phyſica ex materia, & forma: alia integralis ex partibus integrantibus, & aliæ huiuſmodi; propterea his omnibus modis ordo compoſitivus, & reſolutivus poteſt euenire; ſi nanque prius conſiderentur partes, ſiue eſſentiales, ſiue aliæ compoſitivus ordo ſeruatur; at ex aduerſo ſi prius totum, quam partes conſideretur, ſeruatur ordo reſolutivus. Vterque modus explicationis rationi conſentaneus eſt, eo vel

Prædicti duo modi

ma-

Re ipſa non differunt. Probatur.

maximè, quòd hic ſecundus à primo re ipſa non differt, cum dicere compoſitivum ordinem contingere, eò quòd proceditur à partibus ad totum, perinde eſt, ac ſi dicamus iuxta primum explicationis modum, quoniam exordium ducit à primis principijs, & ad ulteriora procedit. Amplius cum dicimus ordinem reſolutivum eſſe, quatenus proceditur à toto ad partes; perinde eſt, ac ſi dicamus, ut iuxta primum modum dicebatur, quoniam fit exordium à principiato, hoc enim habet rationem finis. Quamobrem utro modo res explicetur, nihil refert.

Quorundam reſponſio.

Neque eſt cur dicatur hoc inter hos duos modos intereſſe diſcriminis, quòd iuxta ſecundam explicationem neceſſe non ſit ſcientiam ſpeculatiuam procedere ordine compoſitiuo, practicam autem reſolutiuo, ſed utrique poſſe modum utrunque procedendi competere; at iuxta priorem explicandi modum non item.

Reijcitur.

Hoc tamen inconſideratè dicitur, cum idem quoque iuxta primum explicationis modum liceat affirmare.

Difficultas.

Neque perturbet, quod in eo explicando dictum fuerit ordinem compoſitivum eſſe proprium ſcientiarum ſpeculatiuarum, at reſolutivum artibus, practicisque ſcientiis conſentaneum eſſe;

Dilutio.

non enim id iam religioſè ſumendum, quaſi in ſcientiis contemplatricibus reſolutivum ordinem, & in practicis compoſitivum non liceat uſurpare; ſolum igitur intelligendum id frequenter euenire, quoniam contemplatricibus maximè conſentaneus eſt compoſitivus ordo, practicis autem reſolutivus. In electione ſiquidem ordinis debet in primis attendi, ut progreſſus fiat à notis, è quibus cum alia ſint nobis, alia ſimpliciter nota, præſtat exordium ducere ab iis, quæ nobis nota ſunt, quod eleganter Philoſophus docuit

1. Ethic. cap. 4.

ita ſcribens, ἀρκτέον μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν γνωρίμων. ταῦτα δὲ διττῶς· τὰ μὲν γὰρ ἡμῖν, τὰ δ' ἁπλῶς. ἴσως οὖν ἡμῖν γε ἀρκτέον ἀπὸ τῶν ἡμῖν γνωρίμων. *Incipiendum quippe eſt à notis idque verò duobus modis; alia enim nobis, alia ſimpliciter nota: forſan igitur nobis incipiendum ab ijs, quæ nobis perſpecta ſunt.* Et re verá ſiquis aduertat ordinem, quem Ariſtoteles in Phyſicis uſurpauit, non dubitabit, quod paulo antea dictum fuit, nempe compoſitivum ordinem diſciplinis contemplatricibus magnoperè conſentaneum eſſe; non enim illam Philoſophus adhibuiſſet, niſi pro comperto habuiſſet ordinem compoſitivum huiuſmodi diſciplinis accommodatum eſſe; tali autem ordine Philoſophum uſum fuiſſe in tradenda doctrina de rebus naturâ conſtantibus, idem ipſe teſtatur initio dicens ſe hunc eſſe ordinem ſeruaturum. Accedit etiam, quod cuique poteſt id euidenter conſtare, ſi nonnihil notauerit modum, quem ipſe in ea tractanda diſciplina adhibuerit; ſed hoc magis eſt manifeſtum, quàm ut pluribus argumentis indigeat. In practicis autem reſolutivum ordinem à Philoſopho uſurpatum fuiſſe conſtat ex Moralibus, & ex Analyticis, in quibus ab effectis ad cauſas, atque principia progreditur, eo nomine quòd effecta nobis notiora ſint.

Vtrique ſcientiæ utrunque ordinem conſentaneum eſſe. Ia eadem integra ſcientia utrunque ordinem uſurpari.

Redeuntes igitur in orbem ſermonis dicamus oportet utrique ſcientia, utrunque ordinem procedendique modum competere, quinimò plures etiam partes eiuſdem integræ ſcientiæ ſic ſe habere, ut una ordine compoſitiuo; alia vero reſolutiuo procedat. Ita quidem in Phyſiologia licet obſeruare, quandoquidem pars eius, quæ octo Phyſicorum libris comprehenditur, compoſitiuo ordine procedit, cum à principijs cauſis, & elementis ad reliqua greſſum faciat; at verò pars, quæ de mundo eſt, primo ſermonem inſtituit de mundo, de compoſitione ipſius, de ſtructura, unitate &c. deinde progreditur ad conſiderandas eiuſdem ſingulas partes; quod eſt uti ordine reſolutiuo. Alia verò pars, quæ primò de elementis diſputat, deinde mixtum conſiderandum aſſumit, compoſitiuo ordine procedit. Sic etiam pars illa, quæ de viuente loquitur, varium ordinem ſeruat, nam aliquando ordine utitur compoſitiuo à principijs ad effecta, quandoque oppoſitum ordinem, nempe reſolutivum uſurpat, ut conſideranti poteſt eſſe perſpectum, ſi percurrere voluerit libros omnes, in quibus de viuentibus Ariſtoteles abundè copioſèque diſputauit. Hinc tamen non fit, quin tota illa diſciplina dici debeat conſtanti ac unico quodam ordine uti; quoniam conſiderandus ordo, quem magna ex parte illa ſeruat, & præſertim initio, ubi ſternit viam in uniuerſa diſciplina calcandam, inde nanque de re propoſita iudicium ferendum eſt. Illud tamen ſilentio præterire non poſſum, quod in re propoſita magnum habet momentum, nempe diſciplinam aliquam dici poſſe ratione diuerſâ, utroque ordine uti; nam ſi diſciplina prius occupetur circa prædicata uniuerſalia; adeout conſideret rem in uniuerſum, non tantum ſecundum ſuppoſitionem ſimplicem, ut Dialectici loquuntur, ſed abſolutam deſcendendo videlicet ad ſpecies ſub illa communi ratione contentas, dicetur procedere ordine compoſitiuo, quoniam exordium ducit ab illis communibus, uniuerſalibuſque rationibus, ex quibus tanquam ex partibus eſſentialibus inferiora componuntur; at eadem diſciplina, quatenus primò uniuerſalia conſiderat, quibus conuenit ratio totius poteſtatiui, & ad ſpecies deſcendit, tanquam ad partes illius totius, dicetur procedere ordine reſolutiuo, quod exemplo naturalis Philoſophiæ, quinimo & uniuſcuiuſque alterius diſciplinæ facillimum eſt explicare; illud tamen aduertendum, non poſſe in ſcientijs diuerſum ordinem pro arbitrio ſcriptoris uſurpari, nam in ſingula diſciplina tradenda melioris, ac facilioris doctrinæ ordo præ oculis habendus eſt.

Conſideratur doctrina definitiua quam Galenus excogitauit. Non datur tertius ordo diſtinctus à cõpoſitiuo, & reſolutiuo.

Ad ordinem definitivum à Galeno inuentum quod attinet, ut nonnulla ſubijciam, breuiter dicam hunc ordinem non eſſe tertium quendam diſtinctum à duobus commemoratis compoſitiuo, & reſolutiuo, ſed ad eorum unum videlicet ad reſolutivum reuocari. Hic enim ſi dicendus ille, qui à notione finis procedit, & ab effectis ad cauſas, atque principia progreditur, nemini dubium erit, quin definitivus ordo traditus à Galeno ad reſolutivum reducatur; proptereà quòd huiuſmodi ordo eſt à notione finis, nempe ſanitatis introducendæ, vel conſeruandæ, ad ea quæ ſunt ſigna, cauſę &c. quibus poteſt ſanitatis amiſſæ conſecutio, & præſentis conſeruatio fieri. Vt enim in Politica, & Morali exponenda doctrina dicitur adhiberi ordo reſolutivus, eo quod fit progreſſus ab effectis ad cauſas, à felicitate ad media, quibus felicitas comparatur; non diſſimiliter in Medica doctrina à Galeno expoſita dicendum ſeruari ordinem reſolutivum, eo quòd progreſſus fiat à ſanitate, ſeu ſanitatis conſecutione, tanquam à fine ad ea quibus huiuſmodi finis poteſt obtineri.

Ordo non idem ac doctrina.

Neque perturbet, quòd Galenus dixerit tres eſſe doctrinas ordini inhærentes, nam per ordinem intelligit eum, qui eſt ordo doctrinæ, & quanuis ipſe tres doctrinas agnouerit, non ſubinde concludas tres quoque ordines agnouiſſe, non enim ordo idem, ac doctrina.

Doctrina quid.

Doctrina ſiquidem dicitur græcè διδασκαλία, nempe inſtitutio, quam diſcipulus à ſuo præceptore accipit; non idem autem eſt ordo ac doctrina, nam ordo quid ſit ex dictis perſpicuè conſtat, quid autem doctrina paucis explicabo. Doctrina autem tribus

con-

continetur, quorum primum, ut ſubiectæ materiei cognitio ſit; Secundum eſt ordo, quo de ſubiecta materia diſſeritur, qui ex omnium Philoſophorum conſenſu, geminus tantùm eſt, nempe à primis, vel ad prima, hoc eſt, à cauſis, vel ab effectis. Tertium eſt methodus habens vim inferendi, quæ bipartitiò diuiditur, cum alia ſit, ut aiunt, à priori, altera verò à poſteriori, vna videlicet à cauſa propria ad effectum; altera oppoſito modo ſe habens, quippeque, vel procedit ab effectu ad cauſam, vel à cauſa remota. Nunquam enim diſcipulus docebitur, niſi primò aliquid intelligat de ſubiecta materia, ſecundò niſi quodam ordine procedat, tertiò niſi aliquâ oſtenſione, ſeu demonſtratione, vel à priori, vel à poſteriori, utatur.

Galenus non ordinem definitivum ſed doctrinam definitiuã agnouit.

Ad ordinem definitivum redeo, & aio hunc à Galeno nunquam aſſignatum fuiſſe, cum non ordinem, ſed doctrinam definitiuam ſtatuerit, compendij gratia; propterea quòd breuiſſima eſt & ad memoriam aptiſſima, omnia ſiquidem artis medicæ capita, tum pertinentia ad cognitionem, & curationem, tum ad præſeruationem, & reſtaurationem declaratione trium iſtorum verborum *ſalubris*, *inſalubris*, *& neutrius*, complectitur. Dicitur autem doctrina definitiua, quoniam fit diſſoluendo definitionem in omnia verborum ſignificata, ita tamen, ut ordo reſolutivus ſit, quandoquidem ducit exordium à ſanitate, tanquam à fine, & hinc greſſum facit ad media, quibus ſanitas comparatur.

Adnotatio de facultatibus practicis.

Aduertendum tamen in facultatibus practicis illud eſſe pracipuum, quòd unaquæque ſpectari poteſt ut docens, & ut operans, quarum contrarij ſunt ordines, nam artis docentis ordo eſt reſolutivus; operantis autem compoſitivus; hoc eleganter expreſſit Ariſtoteles, ex cuius doctrina excogitatio Artificis vocatur intelligentia, quæ extenditur ab illo, quod eſt primum in intentione, & ultimum in executione, uſque ad illud quod eſt primum in executione, & ultimum in intentione; prima eſt artificis actio intentionalis, quæ incipit ab eo, quod eſt primum in intentione, & ultimum in executione, & terminatur ad id, quod eſt primum in executione, & ultimum in intentione, & hæc excogitatio artificis de re facienda, dicitur intelligentia: Alia operatio eſt tranſiens, & realis, quæ contrario modo incipit ab eo, quod eſt primum in executione, & ultimum in intentione, & terminatur ad id, quod eſt primum in intentione, & ultimum in executione, & hæc eſt ipſius artis executio, quæ factio vocatur, ita Medicus ut inducat ſanitatem, incipit à conſideratione ipſius, & progreditur ad ea, quibus ſanitas acquiritur, idque facit per Medicinam docentem, ordine reſolutiuo, deinde per Medicinam operantem ordine compoſitiuo reuertitur ab ijs, quæ poſſunt ſanitatem inducere, ea quidem appoſitè adhibendo, donec ad ſanitatis conſecutionem perueniat, quod in alijs practicis facultatibus obſerua e licet; ſic enim ars ædificatoria docens ex notione finis, nempe domus, colligit, quod tectum, qui trabes, quæ fundamenta, atque demum, qui lapides, & quæ camenta conueniant. Ars verò operans colligit omnia, quæ per doctrinam reſolutiuam inuenta fuerunt, & à ſimpliciſſimis ordine compoſitiuo à lapidibus, à cæmentis, à trabibus exordium ducit. Non diſſimiliter Medicus docens ordine utitur reſolutiuo, operans autem compoſitiuo. Vbi aduerte per artem operantem intelligendam eſſe notitiam illam practicam, quam artifices habent de re hic, & nunc facienda, ut illa notitia, quam ædificator habet dum ſuum opus aggreditur, nempe domûs conſtructionem; de his vel illis lapidibus, de hoc vel illo cæmento, &c. ſic Medicus curaturus ægrotum, notitiam habet de medicamento exibendo hoc vel illo tempore, ars igitur hæc operans dici conſueuit.

7. Diuin. Tex. 3.

SECTIO SECVNDA.

Quid interſit inter Ordinem, & Methodum.

Ordo, & Methodus pro eodem ſolent uſurpari.

Nihil magis vulgatum, quàm ordinem, & methodum pro eodem uſurpari, cum appellatione communi vocari ſoleat *ὁδὸς via*; quamobrem vox quoque compoſita *μέθοδος methodus* frequenter, ſæpeque pro ordine accipitur, & re verâ ſi huiuſmodi vocis ſignificationem ſpectare velimus, non minus ordinem ſignificare poteſt, quàm illam, quæ propriè methodus dici conſueuit, quandoquidem & hæc & illa via quædam eſt, & quidam eſt progreſſus ex uno ad aliud. Nihilominus maximum eſt diſcrimen inter ordinem, & methodum, propterea quòd progreſſus ab uno ad aliud cognitionis adipiſcendæ gratia, duplex eſſe poteſt; aut enim res ipſas tractandas ita diſponimus, ut priùs de hac, poſtea de illa diſputemus: aut à cognitione unius ducimur in cognitionem alterius. Hi autem duo progreſſus longè, latèque differunt, quamuis enim uterque ſit progreſſus ab uno ad aliud, nihilominus eo differunt, quòd prior progreſſus in eo duntaxat conſiſtit, ut priùs de uno, quàm de alio diſſeratur, at verò ſecundus in eo poſitus eſt, ut ex cognitione unius ducamur in cognitionem alterius; Sed aliud eſt hanc rem priùs eſſe cognoſcendam, quàm illam, aliud verò ex hac re nota nos duci in cognitionem illius ignotæ, hoc ad methodum; illud autem ad ordinem pertinet. Ordo ſiquidem nullam illationem faciens, tantummodo diſponit ea, quæ tractanda ſunt, adeout munus ipſius ſit ſcientiæ partes diſponere ſic, ut una præcedat aliam; ut ſi diceremus priùs eſſe tractationem ineundam de corpore naturali generatim ſumpto, ſubinde verò de ſpecibus ſub illo proximè contentis, videlicet de corpore ſimplici, & mixto, priùs autem eſſe de ſimplici corpore diſputandum, &c. Methodi autem munus non eſt ſcientiæ partes diſponere, ſed ex noto nos ducere in cognitionem ignoti, hoc ex illo deducens; ut cum ex mutatione procedimus ad indaganda principia, & præſertim ad id, quod primum ſubiectum dicitur naturalis generationis, ut cum ex æterno motu ducimur in æterni motoris immobilis cognitionem; & in uniuerſum cum ex effectis cognitis in cognitionem principiorum, cauſarum, & elementorum ducimur, methodo utimur; ſicut ex aduerſo cum ex principijs, cauſis & elementis cognitis in effectorum cognitionem deuenimus, methodum adhibemus; utroque enim modo ex aliquorum cognitione deducimus aliorum notitiam, proindeque ſemper notificatio locum habet in eo, quem exercemus progreſſu; methodus igitur non diſponit ſcientiæ partes cum hoc ſit ordinis proprium; ſed à noto ducit nos in cognitionem ignoti, unum ex alio inferens. Ordo uniuerſæ ſcientiæ diſpoſitionem reſpicit, ſingulas eius partes inuicem conferendo; ſed Methodus in unius rei quæſitæ inueſtigatione conſiſtit, ſine ulla partium comparatione, ut proptereà latius pateat ordo, quàm methodus.

Maximũ diſcrimen inter ordinem, & methodũ.

Ordinis munus.

Methodi munus.

Ordo in quo conſiſtat, & per quid à methodo diſtinguatur.

Vt methodi autem naturam nos explicare valeamus, & quotuplex ea ſit accuratè, perſpicuèque declaremus, quædam præmittenda duximus. *Μέθοδος. Methodus* nil aliud eſt, quàm docendarum rerum ratio,

Ordo latiùs patet, quàm methodo.

Plato de legib. lib. 2

Digitized by Google

Galen. ad Giauc. Multiplex metodi ſignificatio. Ariſt. de par. Anim. lib. 1.

tio, ars, vel breue dicendi compendium: vel ut Fabio placet, eſt quædam breuis via docendi, vel diſcendi; exponitur etiam ratio commentandi, & deprehendendi aliquid. Item tractatus aliquis, ac liber, ut ſatis ea Ariſtotele conſtat. Item fictio, ludificatio, illuſio. Sed in præſentia ſumitur Metodus ſignificatione longè diuerſâ.

Plato de Rep. lib. 4. 6. Polit. cap. 4. Metodus qua ſignificatione hic uſurpetur. Metodus quid.

Methodus igitur uſurpatur tot modis ut dictum eſt, ſed in præſentia ſumitur itant definiri debeat hoc modo. *Methodus eſt intellectuale inſtrumentum, quo ex cognitione unius infertur cognitio alterius*; nempe eſt inſtrumentum intellectuale faciens, ut nos ex noto cognoſcamus ignotum; quamobrem intellectuale inſtrumentum, cum etiam ſit ordo, conſequens ſit, ut inſtrumentum huiuſmodi ſit veluti genus ordini methodoque commune; at verò ea cognitione unius inferre cognitionem alterius, ac ob id ex noto facere cognitionem ignoti, differentia eſt, quâ methodus ab ordine diſtinguitur.

Notificatio in quo conſiſtat.

In quo autem iſta notificatio conſiſtat, ignorari non poterit, ſi diligenter aduertatur quomodo illa contingat; comperiemus enim facilè, nil aliud eſſe, quàm illationis neceſſitatem; per hanc enim ab ordine ſecernitur; cùm tam ordo, quàm de methodus progreſſus quidam ſit à magis ad minus nota, vel à notis ad ignota; hoc tamen differunt, quòd ordo solùm diſponit notitias, itaut quæ de notioribus eſt, præcedat eas, quæ ſunt de rebus minus notis, hoc enim poſtulat ſaltem omnis doctrinæ ordo, qui progreſſus talis eſt ut in eo nulla detur illatio, non enim talis, ut per ipſum ex cognitione unius, nimirum noti, mens deducat cognitionem ignoti; at verò methodus progreſſus eſt longè diuerſus, cum illationem inuoluat; mens enim per ipſam ex cognitione noti infert cognitionem ignoti, quod ex nomine methodi conſtare iam ab alijs obſeruatum fuit, proptereaquòd viam ex uno in aliud ſignificat, ut ob id duos debeat habere terminos, *à quo* nimirum, & *ad quem*, hunc autem ignotum, beneficio illius notum fieri. Hinc enim methodus inſtrumentum notificans dici conſueuit; itaque ordo cum talis ſit, longè differt à methodo, ille ſiquidem facit ut faciliùs, ac meliùs eorum, quæ venamur, notitiam aſſequi poſſimus, quatenus, quæ per ordinem fuerunt præmiſſa, conferunt ad cognitionem ſubſequentium; non ita tamen, ut harum notitia vi ordinis deducatur ex cognitione illarum; ſecus autem methodus, quæ ex antecedentis notione, conſequentis notitiam deducit; ob id ordo totam ſcientiam reſpicit, ut ſuperiori quoque Sectione notauimus, methodus autem non ſcientiam uniuerſam, ſed ipſius problemata ſingula, quandoquidem ſingulum problema, dum nos ignoramus, & quærimus, nota quædam accipimus, ea quibus cognitionem illius inferamus.

Difficultas.

Se tamen difficultas offert non exigui momenti, propterea quòd ſuperius dictum à nobis fuit hoc inter ordinem, & methodum differre, quòd ordo nullam illationem inuoluat, methodus verò contrario modo ſe habeat. Sed hoc difficultate non caret, cum enim ordo ſit quædam diſpoſitio partium, ex quibus uniuerſa conſtat diſciplina, diſpoſitio autem ſine ratiocinatione haberi non poſſit, ex neceſſitate ſequitur in omni ordine, ſiue reſolutiuo, ſiue compoſitiuo illationem adhiberi; quis enim eâ unquam potuit animum informare ſententiâ, ut credat ratiocinationem abſque illatione fieri?

Difficultatis ſolutio allata à Zabarella.

Hanc attulit difficultatem Zabarella de ſolo ordine reſolutiuo loquens, cum tamen de utroque ordine difficultas urgeat. Putat idem auctor nihil omnino certius eſſe, quàm in reſolutiuo ordine dari conſecutionem, ſeu illationem; nam, inquit, primo Poſt. lib. Philoſophus ex definitione demonſtrationis colligit qualia debeant eſſe demonſtrationis principia. Non diſſimiliter Medicus ea definitione ſanitatis colligit quibus remedijs eius conſeruatio, vel recuperatio molienda ſit, quæ tamen in ordine compoſitiuo obſcuruare non licet.

Reijcitur & alia affertur.

At ut ingenuè fatear in eo mihi videtur auctor iſte deceptus, quod ordinem cum methodo confundat, illique tribuat, quod huic tribuendum eſt. De ratione ſiquidem ordinis in uniuerſum, non eſt, niſi diſciplinæ partes diſponere, atq; adeo facere pro conditione rerum tractandarum, ut quædam præcedant, alia autem ſubſequantur; ergo id utriq; ordini debet competere, cum quicquid conuenit generi, cuicunq; contento ſub illo competere quoque debeat. At verò colligere ex definitione demonſtrationis qualia debeant eſſe principia, & ea definitione ſanitatis cuiuſmodi debeant eſſe remedia, non pertinet ad ordinem, non enim huius tale officium eſt, ſed ſolùm ita ſcientiæ partes diſponere, ut priùs diſſeratur de demonſtratione, deinde de principijs eiuſdem, & priùs de ſanitate, poſtea verò de remedijs &c. Colligere autē ex demonſtrationis definitione qualia debeant eſſe principia, & ea definitione ſanitatis, qualia remedia, methodi, non ordinis munus eſt. Et quamuis conetur propoſitæ difficultati duplici reſponſione occurrere, prima ſolùm, probè tamen explicata, ſatiſfacit; reſpondendum igitur in ordine dari quidem illationem non per ſe, ſed per accidens, ſiquidem ordo formaliter in ſola diſpoſitione unius poſt aliud conſiſtit; accidit autem huiuſmodi diſpoſitioni, ut ratiocinatione fiat; at methodus eſſentialiter illationem inuoluit, cum formaliter in deductione unius cognitionis ex alia conſiſtere dici debeat. Quod autem ſæpe ſæpius eueniat ut ratiocinando nos ordinemus alicuius diſciplinæ partes (de hoc enim ordine nunc loquimur) ex eo manifeſtum redditur, quod intellectus ratiocinando cognoſcit priùs hoc eſſe tractandum, poſteriùs autem illud. Ita quidem in ordinandis Phyſiologiæ partibus ratiocinationem experimur; concludimus enim tractationem de corpore naturam habente generatim accepto, præmittendam eſſe, deinde de ſpeciebus proximè ſub ipſo contentis, nempe de corporibus ſimplici, & mixto; & ad mixtum quod attinet, primò de mixto perfecto, poſtea verò de imperfecto, &c. Ruſus concludimus de naturali corpore in uniuerſum ſic eſſe diſputandum, ut prius de principijs, & cauſis, poſtea de proprietatibus ac affectionibus; & ad principia quod ſpectat, priùs de principijs generationis, poſtea de principijs rei genitæ, eâ tamen ratione, ut priùs de principijs generationis in ratione imitationis, poſtmodum verò de iiſdem in ratione productionis, & ita de reliquis. Hæc autem diſpoſitio proculdubio ratiocinatione fit, ſed hoc ea accidenti, quoniam ordinatio illa, non inuoluit eſſentialiter illationem, cum ſolum dicat diſpoſitionem unius poſt aliud, quod autem hanc aſſequi nonniſi ratiocinando poſſimus, per accidens eſt. At ſi ex duabus ſumptionibus notis colligam concluſionem ignotam, non poſſum id niſi ratiocinando facere, proindeque methodus, cuiuſmodi eſt concluſionis ex præcognitis ſumptionibus deductio, eſſentialiter illationem inuoluit.

Duplex metodus reſolutiua, & compoſitiua.

Duplex autem, ut aliàs aduertimus, Methodus eſt, harum una dicitur Ἀναλυτικὴ, *analytica*, altera Συνθετικὴ, *ſyntetica*, hoc eſt una *reſolutiua*, altera *compoſitiua*. Prima, quæ reſolutiua dicitur, ab effectis cognitis, ad ignota principia, cauſaſve procedit. Ex aduerſo, quæ compoſitiua nuncupatur, à principijs,

pi js, & cauſis notis ad effecta procedit ignota; quamobrem duplici hac viâ in veritatis indagatione utimur, ita tamen ut ſemper illationem adhibeamus, quatenus ex cognitione aliquorum in aliorum cognitionem deuenimus; methodus enim ſemper à notis ad ignota in quacunque diſciplina ſeruatur.

Vnde binarius methodorũ numerus colligatur

Methodorum autem binarius numerus colligitur, quoniam omnis methodus ſyllogiſmi rationem habet; in omni autem ſyllogiſmo ſciendi gratia conſtructo, neceſſe eſt, vel à cauſa ad effectum, vel contra ab effectu ad cauſam progreſſum fieri; prior methodus propriè demonſtratio dicitur, ut ob id huius methodi finis ſit perfecta ſcientia, quæ eſt rei cognitio per cauſam; poſterioris autem methodi finis eſt inuentio potius cauſarum, quàm ſcientia, quæ per ipſas cauſas comparatur, quandoquidem reſolutione cauſas ea effectis inquirimus, ut poſtea ea cauſis effecta cognoſcamus; vel ſi ſcientia dici poteſt, nonniſi imperfecta admodum debet appellari. Si quis autem definire velit demonſtratiuam methodum, reſpiciat finem paulo antea ſignificatum, nam aduertet huiuſmodi methodo demonſtrationis perfectæ congruere definitionem ab Ariſtotele traditam; eſt autem quæ ſequitur.

Diuiſio methodi compoſitiua.

Methodus demonſtratiua eſt ſyllogiſmus ſcientiam pariens ex neceſſariis propoſitionibus, immediatis, notioribus, cauſiſque concluſionis. Methodus autem reſolutiua erit ſequentem in modum explicanda. *Methodus reſolutiua eſt ſyllogiſmus ex propoſitionibus neceſſariis conſtans, qui ex effectis & poſterioribus naturâ notioribus ad priorum, & cauſarum inuentionem ducit.* Demonſtratiua methodus, quæ nil aliud, quàm perfectiſſima demonſtratio, diuiditur iuxta cauſarum genera, pet quæ demonſtratio confici poteſt.

Diuiſio methodi reſolutiua Methodus ab effectu ſiue ſigna.

At methodus reſolutiua diuidi patitur in eam, quæ procedit ab effectis, qualis eſt ea, quâ nos utimur ad inuentionem eorum, quæ in ſecretioribus naturæ latebris occultantur: Altera dici poteſt inductio quę etſi à nuper ſignificata longè ſuperetur efficacitate, ad confirmanda tamen, quæ non penitus ignota ſunt, cuiuſmodi prima ſcientiarum complexa principia dici poſſunt, aliquam utilitatem affert.

Methodus, quæ in inductione cõſiſtit.

Inductio quid.

Eſt autem inductio proceſſus à poſterioribus ad priora, quoniam uniuerſale eſt naturâ prius particularibus; & in uniuerſum magis commune eſt prius naturâ, quàm minus commune; uniuerſale porrò, quodque magis commune eſt, cauſæ rationem habet; idcirco à particularibus ad uniuerſale, & ad minus communibus, ad magis communia progredi, eſt à poſterioribus ad priora procedere.

Difficultas.

Neque perturbet, quòd methodus debeat eſſe ſyllogiſmus, qualis non eſt inductio quippequę à ſyllogiſmo differt; tametſi enim non actu, & formaliter,

Solutio.

virtute tamen ſyllogiſmus dici debet, non enim colligendi neceſſitatem haberet, niſi in bonum ſyllogiſmum verti poſſet; quod ſi quandoque inductio non tenet, defectus non ex parte formæ, ſed ex parte materiæ prouenit.

Obiectio aduerſus methodi partitionem tanquam inadæquatã.

Allatam ſuperius à nobis methodi partitionem in reſolutiuam, & compoſitiuam exiſtimabit aliquis inadæquatam, velut illam, quâ non comprehenditur definitio, ac diuiſio, cum tamen utraque videatur methodus eſſe dicenda.

Oſtenditur adęquatam eſſe.

Re tamen verâ ſuperior methodi diſtributio, tanquam adæquata retinenda, propterea quòd methodi ratio nec diuiſioni nec definitioni poteſt congruere, niſi de nomine contentio fiat; enimverò methodus id ſibi vendicat ſui natura, ut ignotum ea noto manifeſtet, hoc autem definitioni non conuenit.

Oſtenditur definitionem non eſſe methodũ.

Neque enim dici poteſt methodus, quatenus ſit proceſſus à parte definitionis nota ad aliam partem ignotam; nam à parte ad partem nulla fit illatio. Nec à re definita, ut notiore ad definitionem, ut ignotiorem; non enim ex cognitione rei definitæ nos ducimur per neceſſariam illationem in notitiam definitionis ignotæ. Neque quatenus ſit proceſſus ab ipſa definitione ad eſſentiam, ſeu quidditatem rei definitæ cognoſcendam;

Difficultas eiuſq; ſolutio.

quamuis enim ſimplex eſſentiæ quædam expreſſio ſit, quatenus explicat partes, quibus res definita conſtat, id tamen fit citra quamlibet illationem, atque progreſſum à noto ad ignotum; idcirco methodus non eſt. Nec proptereaquòd inter inſtrumenta directiua cognitionis ennmerata fuerit definitio, debet methodus appellari, cum adhuc conducat ad directionem prædictam, etſi methodi naturam non obtineat: dirigit autem quoniam ipſa partes rei definitæ explicando, & ob oculos mentis conſtituendo, clarè, diſtinctèque repræſentat, quod nomen obſcurè confuſèque ſignificabat; res enim ut totum quoddam confuſum à nomine ſignificatur, eadem verò ut diſtinctè ſumpta, per definitionem exprimitur. Nam res poteſt nobis duobus modis proponi concipienda, vel per modum totius cuiuſdam confuſi, vel per modum alicuius in eſſentiales partes diſtributi, adeout omnes diſtinctè cerni poſſint; illud confuſum dicitur res ipſa, idem verò diſtributum in partes eſſentiales, dicitur eſſentia, ſeu quidditas, quæ ab eo, cujus eſt quidditas, ratione quidem, ſed re ipſâ non differt. Si nomen cum definitione in vocibus conſiſtente nos comparemus, facilè videbimus quid inter hæc interſit; nomen enim ſignificat rem confuſè conceptam, definitio verò eandem rem diſtinctè intellectam, hoc eſt eius quidditatem ſignificat, quibus proportione reſpondent conceptus in mente; conceptus enim, cujus loco ſubſtituitur nomen, confuſus eſt, ille verò, cuius loco ſubrogatur vocalis definitio, eſt diſtinctus, hoc eſt prior confuſè, ſecundus diſtinctè rem definitam attingit; proceſſus igitur ille à definitione ad rem definitam declarandam inſulsè methodus exiſtimatur. Nec proceſſus à partibus definitionis ad totam definitionem poteſt methodus nuncupari, ſiue nanque ſpectentur partes, ut prædicata rei definitæ ineaiſtentia; ſiue quatenus eſſentialia & prædicata in eo, quodquid eſt, utcunque ſpectantia, nunquam ab ipſis ad totam definitionem progreſſus fit, cui methodi ratio poſſit accommodari. Ad quatuor hæc enim reuocantur. Primum ſunt definitionis partes prout enunciantur de definito. Secundum verò eædem prout ſunt definitionis partes, & prædicata in eo quodquid eſt. Tertium eſt tota definitio, non quatenus huiuſmodi, ſed prout prædicatum quoddam ipſius rei definitæ. Quartum denique eſt ipſa definitio, prout eſt rei definitio, eiuſdem quidditatem exprimens; utcunque autem hæc conſiderentur, nunquam reperies à partibus definitionis fieri diſcurſum ad totam definitionem, tanquam à notis ad ignotum. Quandoquidem partes ignoratâ definitione, quocunque modo ſumptâ, cognitæ eſſe non poſſunt, cum definitio non aliud ſit quidpiam à partibus collectim acceptis; quamobrem partes definitionis prout hæc enunciatur de definito, cognitæ nequeunt eſſe abſque definitione ſe habente per modum prædicati de re definita. Nec eædem partes, prout ſunt partes definitionis, ſuntque prædicata in eo quod quid eſt, cognoſci poſſunt ignoratâ definitione, prout hæc eſt rei definitio, & eiuſdem quidditatem exprimit; quin potius cognitio partium definitionis prout definitio enunciatur de definito, eſt cognitio definitionis per modum prædicati de definito, & cognitio partium ea-

rum

Digitized by Google

rundem, prout ſunt definitionis partes, & prædicata in eo quod quid eſt, cognitio eſt definitionis prout hæc eſt rei definitio naturam eiuſdem explicans; cognoſcens enim ſingulas partes de re quapiam enunciari, cognoſcit quoque definitionem uniuerſam de re eadem prædicari; non dum tamen rei definitionem cognoſcit prout eius eſt definitio; at cognoſcens partes ſingulas de illa re in eo quod quid eſt prædicari, cognoſcit etiam definitionem uniuerſam illius rei definitionem eſſe. Quamobrem nullus exercetur diſcurſus à partibus ad totam definitionem, tanquam à notis ad aliquod ignotum; partes enim notas in unum colligere non eſt à noto ad ignotum per neceſſariam illationem procedere, ſed ab eodem ad idem, & à noto ad notum; nam definitio cognita actu dici poterat in partibus, quibus ipſa conſtat. Concludendum igitur definitionem non eſſe methodum, prout methodus in præſentia ſumitur, cum via non ſit, quâ procedatur à noto ad ignotum per neceſſariam conſecutionem, adeo ut vi illationis ex cognitione unius deueniatur in cognitionem alterius.

Diuiſionē non eſſe methodū oſtenditur.

Nec diuiſio talis eſt ut methodi ſibi rationem vendicare queat, non quidem eo nomine quòd ipſa conducat ad venandas definitionis partes ignotas, non enim diuiſio habet vim quidpiam notificandi, nec propterea definitionis partes; nam hæ ſi proponantur alicui nullius diuiſionis ope, ſtatim cognoſcuntur; quòd ſi cum diuiſione proponantur, & illicò cognoſcantur, hoc non eſt, quia per diuiſionem notæ fiant, ſed quoniam per ſe ipſas cognoſcuntur; nam ſi per ſe non cognoſcantur, ſiue cum diuiſione, ſiue abſque diuiſione, ignotę penitus remanent; ad venandas igitur definitionis partes diuiſio nullatenus dicenda methodus. Nec etiam talis eſt ad notificandum ignotum ſpecierum numerum.

Diuiſionis utilitas in quo poſita ſit.
Diuiſio ordinis naturam ſapit.

Reliquum eſt, ut diuiſionis utilitas non in alio ſit conſtituta, quàm in diſponendo, ac ordinando, cum alioquin ad notificandum inefficax omnino ſit, unde eſt ut potius ordinis, quàm methodi naturam ſapiat, & idcirco potius ad ordinem, quàm ad methodum pertineat; atque adeo ad uniuerſæ diſciplinæ partes probè diſponendas rerum tractandarum diuiſio momenti plurimum habeat. Ad hoc autem diuiſionem ſummopere conferre non obſcurè conſtat ex hactenus de ordine diſputatis; enimverò diuiſio, vel ordo eſt, vel ordini famulatur. At verò diuiſioni tantam ineſſe vim ad rectè partes alicuius diſciplinæ ritè diſponendas exemplo licet explicare; non enim melius uniuerſæ Phyſiologiæ partes diſponi poſſunt, quàm diuiſionis præſidio. Si quis nanq; ſibi proponat in huiuſmodi diſciplina corpus naturâ conſtans tanquam adæquatum obiectum conſiderandum, ut rectè poſſit uniuerſæ tractationis partes diſponere; primò debet naturale corpus in ſimplex & mixtum diſtribuere, deinde mixtum in imperfectum, & perfectum, poſtea perfectum in homogeneum & heterogeneum, mox homogeneum in lapides, & metalla, & heterogeneum in animalia, & ſtirpes, & horum quodlibet in ſpecies ultimas. Ita ut primo loco de corpore naturam habente, generatim ſumpto, ſermonem inſtituat, ſubinde verò de corpore ſimplici, &c. & ut hæc omnia conſideret ad eum quem diximus modum, cum de ordine ſermonem haberemus.

Alia diuiſionis utilitas.

Diuiſio etiam ſummoperè conducit ad efformandam definitionem, ſiue huius partes ſint per ſe notæ, ſiue non; priori ſiquidem modo quàmmaximè diuiſio ad ipſam definitionem conducit, quoniam opitulatione ipſius, ordinatè poſſumus partes diſponere, videlicet genus præmittendo, differentias, & differentias ſuperiores inferioribus, quo neglecto, nugatio committeretur; poſteriori autē modo, nempe ſi partes vel omnes, vel aliquæ ignotæ ſint, & idcirco veſtigatione, atque probatione indigeant, diuiſio nobis illud commoditatis affert, ut nimirum eius ope valeamus ordinatè partes exquirerę, adeo ut prius inesse rei definiendæ genus remotius, deinde minus remotum, & ita deinceps demonſtremus; ſed hanc ordinationem partium diuiſionis præſidio conſequimur. Cum verò inſtitutâ ſummi generis diuiſione per differentias ordine procedentes in aliquam partem non per ſe cognoſcibilem incurrimus, ad opportunam methodum confugimus, ut eius auxilio, ſi quid eſt, quod probatione indigeat, validâ ratione firmemus; diuiſio ſiquidem vim notificandi non habeat, hoc enim tam proprium eſt methodi, ut alteri ab ipſa conuenire non poſſit. Sed varias diuiſionis utilitates, de diuiſione ſuo loco diſputantes, recenſuimus; ab hoc igitur munere abſtinendum, ne actum agere videamur.

SECTIO TERTIA.

Quo ordine res naturaliter cognoſcantur, peius ne uniuerſalia, an ſingularia.

Præmittēda quædā.

CElebris controuerſia eſt illa, quam aggredimur in cuius gratiam præmittendum, quod neminem præterire poteſt, mentem ſcilicet humanam, cum primum res aggreditur conſiderare, non temerè, ſed ordine quodam naturæ procedere; non enim omnia ſimul, ſed unum poſt aliud conſiderandum aſſumit; idcirco videtur operæ pretium in quæſtionem vocare quid primò ab humana mente cognoſcatur, cum enim ex ijs, quæ ſub conſiderationem cadunt, quædam ſint uniuerſalia, quædam ſingularia, res eſt inquiſitione digna, an uniuerſale, an ſingulare ſit id, quod primò ab humana mente cognoſcitur. Quanuis autem de re propoſita diſputationem inſtituere, Phyſici potius, quàm Dialectici partes videantur; non exiſtimandum tamen id à præſenti inſtituto penitus alienum, nam hoc argumentum ſummam affinitatem habet cum ordine artificiali, cuius conſideratio ad Dialecticum pertinet.

Quæſtionis explicatio.

Cum autem ſuſceptæ diſputationis deciſio præcipuè pendeat ex quæſiti propoſiti explicatione; aduertendum ideirco in præſentiarum ſermonem eſſe de cognitione, quæ ſimpliciter prima dici poteſt; cum enim intellectus humanus initio ſit veluti tabula raſa, in qua nihil eſt depictum, non immeritò proponitur inquirendum quid nam ſit id, quod ei primò ſe offerat cognoſcendum, & quę nam ſit prima cognitio, quæ in intellectū primò irrepit, atque adeo, quam nulla alia omninò præceſſerit, quod enim huiuſmodi cognitione perceptum fuerit, illud abſolutè ſimpliciterque primum cognitum originis ordine dici poterit. Non eſt igitur in præſentia ſermo de cognitione habituali, vel virtuali, ſed de actuali; nec de primo cognito primitate perfectionis, vel ut aiunt adæquationis, ſed de primo cognito primitate originis, vel generationis. Quoniam verò ſimplex cognitio complexam præcedit, neceſſe eſt cognitionem, de qua loquimur, quanque dicimus eſſe primam primitate originis, ſimplicem eſſe, cuiuſmodi eſt illa quæ in ſimplici obiecti apprehenſione conſiſtit, quamque intellectus obiectum ſimpliciter apprehendendo acquirit. Et quoniam intellectus iuxta naturæ legem ab imperfecto ad perfectum progreditur; idcirco rudis, & imperfecta notitia, quam de re quapiam acquirit, di-

ſtinctam, atque perfectam præcedit; hinc neceſſe eſt hoc loco de confuſa cognitione ſermonem inſtitui, nimirum de illa, qua cognoſcitur totum non cognitis partibus, quibus eius definitio conſtat, non autem de cognitione diſtincta, quæ de toto habetur intermediâ notitiâ partium. Ex his facilè intelliges, quod prius cognoſcitur cognitione diſtinctâ, dici primum duntaxat in tali ordine, nempe diſtinctè cognoſcendi, non autem primum ſimpliciter, & abſolutè cognitum, cuiuſmodi eſt illud, in cuius inquiſitione noſtra nunc deſudat induſtria; quamobrem primum confusè cognitum non immeritò dici poterit primum ſimpliciterque cognitum, quoniam uniuerſus ordo confusè cognoſcendi prior eſt, quippe qui præcedit uniuerſum ordinem cognoſcendi diſtinctè; hinc eſt, ut primum in illo ordine, non autem in iſto, cognitum ſimpliciter primum dici debeat.

Hac in re extremæ ſententiæ extant, cum quidam præclari nominis viri crediderint prius uniuerſalia, quàm ſingularia cognoſci, intra tamen latitudinem cognitionis intellectiuæ, cum alioquin id non fateantur intra latitudinem uniuerſæ cognitionis, tam ſenſitiuam, quam intellectiuam comprehendentis.

Contraria ſententia docet prius ab humana mente ſingulare cognoſci.

Prima aſſertio.

Aſſerendum primò ſimpliciter & abſolutè primum cognitum ab intellectu noſtro primitate originis eſſe ſingulare materiale ſenſibile ſpeciei atomæ. Explicatur, & ſuadetur aſſertio. Cum ſingulare poſſit eſſe tam naturæ immaterialis, quàm materialis, hoc loco de materiali ſit ſermo; & quoniam hoc bipartitò diuiditur, cum unum ſit ſenſibile, aliud autem inſenſibile, in præſentia ſenſibile eſt, quod ſub diſputationem cadit; cum autem hoc poſsit eſſe vel vagum, vel ſignatum, de vago, non autem de ſignato concluſionem intelligendam volumus.

Aſſertionis explicatio.

Hanc aſſertionem ab Ariſt. fuiſſe traditam manifeſtũ adeò, ut nihil magis, ſic enim loquitur λέγω δὲ πρὸς ἡμᾶς μὲν πρότερα καὶ γνωριμώτερα, τὰ ἐγγύτερον τῆς αἰσθήσεως. ἁπλῶς δὲ πρότερα καὶ γνωριμώτερα, τὰ πορρώτερα. ἔστι δὲ πορρωτάτω μὲν, τὰ καθόλου μάλιστα, ἐγγυτάτω δὲ, τὰ καθ' ἕκαστα. καὶ ἀντίκειται ταῦτ' ἀλλήλοις. *Dico autem ad nos quidem priora, & notiora ea, quæ ſunt propinquiora ſenſui: ſimpliciter autem priora, & notiora, quæ longius abſunt, ac longius quidem abſunt, quæ ſunt maximè uniuerſalia: proxima verò ſunt ſingularia, atque hæc ſibi inuicem opponuntur.* Ex his planè conſtat Ariſtoteli nihil certius fuiſſe, quàm ſingulare notius eſſe, & prius quoad eſſe cognitum reſpectu intellectus noſtri, adeout ei primò ſe cognoſcendum offerat.

Auctoritate probatur.
1. Poſt. Tex. 12.

Neque dicas Philoſophum tantummodo locutum de ſenſitiua cognitione fuiſſe; is enim præcipuè de cognitione intellectiua ſermonem habuit; hinc enim ait illa eſſe priora, & notiora, quæ ſunt propinquiora ſenſui; docere ſiquidem vult illa facilius, & prius ab intellectu cognoſci, quæ propinquius ſenſibus ſe cognoſcenda offerunt, quod profectò dicere non potuiſſet, ſi de cognitione ſenſitiua id aſſerere tantum voluiſſet.

Comparationem igitur Philoſophus inſtituens inter ſingulare, & uniuerſale, & quærens quod nam iſtorum nobis primò notum fiat, perhibet ea nobis eſſe notiora, quæ ſunt propinquiora ſenſui, & hæc ſingularia eſſe, quod alibi pariter inculcat dicens, σχεδὸν δὲ καὶ χαλεπώτατα γνωρίζειν τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ τὰ μάλιστα καθόλου. πορρωτάτω γὰρ τῶν αἰσθήσεών ἐστιν. *Fere autem & difficillima hominibus cognitu ſunt ea, quæ maximè uniuerſalia ſunt, ſiquidem remotiſſima ſunt à ſenſibus*, Vbi profectò non de ſenſitiua, ſed de intellectiua cognitione ſermonem habet, quibus non contentus veritatem eandem alibi luculenter expreſſit, dicens, συμβέβηκε δὲ περὶ μὲν ἐκείνας τιμίας οὔσας καὶ θείας ἐλάττους ἡμῖν ὑπάρχειν θεωρίας, καὶ γὰρ ἐξ ὧν ἄν τις σκέψαιτο περὶ αὐτῶν, καὶ περὶ ὧν εἰδέναι ποθοῦμεν, παντελῶς ἐστιν ὀλίγα τὰ φανερὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν. *Sed partem illam æternam, proinde nobilem, ac diuinam, minus contemplari propterea poſſumus, quòd admodum pauca illius ſenſui noſtro patent, quorum beneficio tum de ea ipſa parte diuina, tum de iis, quæ noſſe cupimus, facultas nobis cogitandi, indagandiq; ſuppeditetur.* Hęc pronſiciauit, eò quòd omnis noſtra cognitio dum hâc veſcimur aurâ, ducit ortum à ſenſu; quod igitur ſenſus prius obijcitur, etiam prius intellectui cognoſcendum offertur, atque repræſentatur, omni tamen impedimento remoto; ſiquidem cum cognitione ſenſitiua, ſtatim intellectiua cognitio circa idem obiectum coniungitur, quod perſpicuè ſignificauit dicendo, διὸ οὐδέ ποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος ψυχή. *Quapropter nunquam hæc anima intelligit ſine phantaſmate*, ubi noſtram omnem intellectionem cum phantaſmate coniungi decernit. Cum itaque ſenſui primò ſingulare quidem obijciatur, quinimò frequenter nonniſi ſingulare, idem primò quoque obijciatur intellectui neceſſe eſt. Hoc autem efficaciter admodum, ex eo confirmatur, quòd ipſe docet inductionem eſſe à ſingularibus ad uniuerſale acceſſionem; quod ſi ita eſt, nemini profectò dubium, quin ſingulare tam complexum, quàm incomplexum uniuerſali complexo, & incomplexo cognitionis ordine præire debeat; non enim uniuerſalis concluſio per inductionem colligi poteſt, niſi propoſitiones quædam ſingulares, & incomplexa quædam ſingularia, velut earum termini, præcognoſcantur. Manifeſtum igitur prius à nobis cognoſci ſingularia complexa, & incomplexa, quàm uniuerſalia complexa, videlicet uniuerſales concluſiones, & incomplexa, hoc eſt illarum terminos. Totum hoc autem intellectus ita molitur, ut non ſolùm uniuerſalem concluſionem, ſed etiam ſingulares propoſitiones attingat, perperam enim has à ſola phantaſia percipi, Auerroe duce, plerique crediderunt.

1. Diuin cap. 2.
Auctoritate ſuadetur.

5. de part. anim. cap. 5.

3. de Ani. tex. 39.

Fauet etiam experientia, quâ ſatis compertum eſt ab intellectu noſtro cognitionem per ſenſus acquiri; quoniam, ut nuper dicebatur, quod primum intellectui cognoſcendum offertur, eſt, quod repræſentatur in ſenſu, cognitio ſiquidem intellectiua ſtatim cum ſenſitiua circa idem obiectum coniungitur; ſenſus autem per ſe non niſi ſingularia poteſt attingere; inde eſt ut ſingularia prius ab intellectu noſtro cognoſci debeant; his enim præcepti intellectus eximijs viribus, quibus cuiuſque ſenſus vim, facultatemq; ſuperat, ea quidem cognoſcit, ad quæ ſenſus nullo modo pertingit.

Experientia probatur.

Ratione quoque ſuperioris aſſertionis veritas probari facilè poteſt, quoniam intellectui concedenda eſt cognitio, quâ directè ſingularia percipiat, proindeque ſpecies obiecti, per quam tandem cognitionem eliciat; huiuſmodi autem ſpecies, prima eſt ex ijs quas eſt intellectus aſſecuturus; ſed hæc non eſt niſi rei ſingularis; ergo quod prius cognoſcitur eſt ipſum ſingulare, cum id prius intellectus percipiat, cuius prius recipit ſpeciem, & imaginem.

Ratione probatur. Prima ratio.

Deinde probatur etiam aſſertio; quoniam cauſæ naturales cuiuſmodi ſunt intellectus, & obiectum, non impeditæ, producunt perfectiorem effectum, quem tunc poſſunt, cum operentur ſecundum ultimum propriæ virtutis; ſed cognitionum, quas intellectus poteſt elicere, etſi in ordine confusè cognoſcendi, perfectiſſima eſt cognitio rei ſingularis; ergo hæc pri-

Secunda ratio.

ma

ma eſſe debet, quam intellectus habet de re propoſita, dum is tanquam tabula raſa exiſtit.

Confirmatio.

Confirmatur autem, nam factâ comparatione inter uniuerſalia, ut optimè mox concludemus, minus uniuerſale, & infimum, cuiuſmodi eſt ſpecies atoma, primò quidem cognitum eſt, quoniam conceptus prædictæ ſpeciei perfectior eſt, & confuſior conceptu generis, & cuiuſcunque ſuperioris eſſentialium partium confuſione; non diſſimiliter factâ comparatione inter uniuerſale, & ſingulare, concludere poſſumus ſingulare priusà nobis cognoſci, quàm quodlibet uniuerſale, quia quanto conceptus eſt de re communiori, tanto eſt imperfectior: & contra quanto de re minus communi, & multo magis de ſingulari conceptus, etſi intra limites confuſæ cognitionis, perfectior eſt, ſimulq; confuſior, conceptu etiam ſpeciei atomæ confuſione partium eſſentialium, cum ſingulare ultra huiuſmodi partes, etiam ſingularitatem, ac ob id aliquid amplius perfectionis inuoluat.

Prædictorum declaratio quod ſingulare ſit materiale, & ſenſibile.

Dicebatur autem primum cognitum non eſſe quodcunque ſingulare, ſed quod materiale eſt, atque ſenſibile, nec immeritò nam, ut ex Diſſertationibus de anima conſtabit, rei ſenſibilis quidditas dumtaxat obiectum eſt potens intellectum noſtrum mouere, quoad ipſe eſt corpori iunctus.

Accedit, quòd omnis noſtra cognitio ducit ortum à ſenſu; quod igitur primò ſui ſpeciem imprimit ſenſui, primò itidem ab intellectu percipitur; hoc autem ſingulare eſt ſenſibile, non enim ſubſtantia ſub ſenſum cadit.

Quod tale ſenſibile ſit materiale.

Dicebatur autem tale ſenſibile eſſe materiale, quoniam intellectus noſter non primò fertur in indiuiduum ſenſibilis accidentis, atque adeo non eſt hoc, quod primò ab intellectu cognoſcitur; ſed ut fertur in id, quod eſt ex ſubſtantia, & accidente conflatum: ſic iſtud eſt, quod primò ab intellectu percipitur. Quòd autem intellectus primò feratur in illud conflatum inde mihi perſpectum redditur, quoniam in id primò ferri debet intellectus, in quod primò fertur ſenſus; ſed hoc non eſt accidens ſeparatum, ſed conflatum ex ſubſtantia, & accidente, non enim viſus ex. gra. percipit albedinem, ſed album, tactus non percipit calorem, ſed calidum; id igitur in quod intellectus primò fertur, huiuſmodi conflatum eſt ex ſubſtantia, & accidente.

Quod tale indiuiduum ſit vagum. s. Phyſ. Tex. 5.

Additum etiam fuit in aſſertione ſingulare, quod primò cognitum eſſe volumus, non ſignatum, ſed vagum eſſe. Hoc nos docuit Philoſophus dicens, Καὶ τὰ παιδία τὸ μὲν πρῶτον προσαγορεύει πάντας τοὺς ἄνδρας πατέρας, καὶ μητέρας τὰς γυναῖκας· ὕστερον δὲ διορίζει τούτων ἑκάτερον. *Ac pueri quoque primum omnes viros appellant patres: & omnes mulieres matres; poſtea verò diſcernunt horum utrunque.* Quid igitur clarius Ariſtoteli, quàm primum cognitum eſſe indiuiduum vagum? id enim exemplo puerorum confirmat dicens ipſis primum cognitum eſſe huiuſmodi ſingulare, & inde diſtinctius ad ſingulare ſignatum procedere, eoquòd puer primò totum confuſum ex accidentibus patris, nempe ſtatura, figuratione, veſtibus, & aliis huiuſmodi conflatum apprehendit, quoniam autem confusè apprehendit, ſi vir alter ei obuius fiat ſimilibus accidentibus indutus, patet ab eodem appellatur, eoquòd accidentium collectionem unam ab alia diſcernere non poſſit; cum autem poſtea notat accuratiùs patris accidentia, tunc vocat hunc determinatè patrem, non alios, adeo ut à ſingulari vago ad ſignatum deſcenderit. Quod inde patet, quoniam ars, & intellectiua cognitio naturam æmulatur; at naturale agẽs non primo ſuâ, quam exercet actione, uniuerſale intendit, generato ſiquidem, quod eſt uniuerſalius, non procederet ulterius ad generationem minus uniuerſalis. Nec primò, & per ſe ſingulare ſignatum intendit, quoniam unico ſingulari producto ab agendo deſiſteret; ſed quod primò intendit producere, eſt natura in aliquo ſuppoſito, & idcirco vagum indiuiduum, natura ſiquidem hoc modo ſumpta, nil aliud, quàm indiuiduum vagum. Non abſimili modo ſe res habet, de qua fit ſermo; ſpecies enim, & imago obiecti primò repræſentat naturam in aliquo ſuppoſito, indeterminatè tamen accepto, cum plurimis accidentibus comitantibus naturam ipſius; ſecundò naturam ipſam in ſe, propterea quòd intellectus poteſt abſtrahere quodlibet obiectum in primo obiecto incluſum, ac omnem rationem intelligibilem ab alia intelligibili ratione ſeiungere; tertiò denique ſingulare ſignatum, hoc eſt naturam ipſam certis quibuſdam circumſtantijs determinatam; circumſtantiæ porrò ſunt locus, tempus, figura, magnitudo &c. Huiuſmodi autem conceptus longè diſtinctiùs, quàm prior conceptus de indiuiduo vago conditiones exprimit indiuiduantes; unde eſt, ut talis conceptus ſit is, quo perfectiorem intellectus habere non poſſit. Hinc utique pueri initio ſolent omnes viros patres, omneſque fœminas matres appellare, poſterius verò determinant horum utrunque, quod ex Ariſtotele ſuperius aduertimus.

Talis cognitio cõfuſa eſt, & imperfecta.

Huiuſmodi porrò cognitio, quam naturaliter intellectus humanus prius de ſingularibus habet confuſa, eſt & imperfecta, eſt enim rudis, & confuſa, quippe quæ non repræſentat obiectum ſuum diſtinctè, & explicitè, ut ex hactenus dictis perſpicuum eſt.

Quorundam reſpõſio præoccupata ſimulque reiecta.

Neque putes rationibus adductis, probari quidem ſingulare eſſe primum cognitum, non tamen illud, quod eſt ſingulare minus uniuerſalis, infimæque ſpeciei, ſed ſingulare gradus uniuerſalioris, cuiuſmodi eſt hoc ens, hæc ſubſtantia, hoc corpus, &c. quoniam horum accidentia ſint ſenſibus magis obuia, quàm accidentia indiuidui ſpeciei infimæ. Hoc autem ſingulare primum eſſe cognitum ab intellectu noſtro conantur euincere rationibus illis, quas inter obiiciendum afferemus.

Prima difficultas deprompta ex Ari. auctoritate. s. Diuin. Tex. 4. 5. Diuin. Tex. 11.

Aduerſus tamen ſuperiorem aſſertionem videtur Ariſtoteles dicens uniuerſalia eſſe notiora ſecundum rationem, nempe ſecundum intellectum, ſingularia verò ſecundum ſenſum. Et alibi, ubi de prioritate in cognoſcendo ſermonem habens, docet uniuerſalia eſſe priora ſecundum rationem, ſingularia ſecundum ſenſum.

Allatis auctoritatibus occurritur. s. Phyſ. Tex. 49.

Operoſum tamen non eſt ſuperioribus auctoritatibus obuiam ire, nam priori loco, dum ait, τὸ μὲν γὰρ καθόλου, κατὰ τὸν λόγον γνώριμον· τὸ δὲ καθ' ἕκαστον, κατὰ τὴν αἴσθησιν. *Vniuerſale enim ſecundum rationem notum: particulare vero ſecundum ſenſum*, quod eam ob cauſam dicit, ὁ μὲν γὰρ λόγος, τοῦ καθόλου· ἡ δ' αἴσθησις, τοῦ κατὰ μέρος. *Quoniam ratio* eſt rei *uniuerſalis: ſenſus autem*, rei *particularis*; hoc eſt quia intellectus eſt rei uniuerſalis, ſenſus autem rei particularis; manifeſtum eſt tantum Ariſtotelem voluiſſe in ordine diſtinctè cognoſcendi notiora, & priora eſſe uniuerſalia, nempe, quæ communiora ſunt, quàm particularia. Poſteriori autem loco, hoc idem Philoſophus ſignificare voluit; ob id auctoritas inde deducta eandem recipit interpretationem.

Rationibus ex Ariſtotele deprõptis fit ſatis.

Obijci etiam ſolent rationes, quibus Ariſtoteles oſtendere videtur uniuerſalia prius, quàm ſingularia ab intellectu cognoſci. Tum quia prius totum cognoſcitur, quàm partes, ut de rebus ſenſibilibus per-

ſpicuum eſt: uniuerſale porrò totum quoddam eſt multa veluti partes continens; ergo conſequens, ut priùs ipſum uniuerſale cognoſcatur. Tum etiam, quia priùs definitum, tanquam quid totum percipitur, quàm diſtinctè cognoſcantur definitionis partes; totum igitur, atque adeo uniuerſale notius erit; ac obid primò cognitum. Tum denique ratione ſuperiùs explicatâ, quia nimirum pueri primùm omnes viros appellant patres, & fœminas matres, &c. Hinc enim infertur ab ipſis cognoſci prius uniuerſalia, poſtea verò particularia.

Superioribus rationibus fit ſatis.

Nulla tamen ex his rationibus ſuperiorem aſſertionem conuellit, quin potius confirmat, nam in omnibus locis commemoratis Ariſtoteles ſumpſit uniuerſale, non pro eo, quod eſt in prædicando, ſed ut aiunt, in continendo, cuiuſmodi eſt magis confuſum, proindeque minus uniuerſale, maximèque particulare, hoc enim plura continet, quàm ſuperiorum quodlibet, licet continentia actuali, non potentiali; hoc igitur eſt illud totum, confuſum, & uniuerſale, quod ibi Philoſophus uſurpat; illud enim vult eſſe principiatum, quod proculdubio, ſenſu iam explicato, uniuerſale dici poteſt, & ideo per *ſingula*, intelligit non *ſingularia*, ſed principia, quæ uniuerſali ſumpto pro principiato, è regione reſpondent.

Alia quædam argumenta aduerſus ſuperiorem aſſertionẽ afferũtur. Primum. Secundũ. Tertium.

Alia quoque argumenta afferri ſolent ad eandem aſſertionem impugnandam, quæ paucis comprehendam. Primò intellectus cognoſcit uniuerſalia directè, ſingularia autem reflexè; priùs ergo uniuerſalia, quàm ſingularia cognoſcit. Secundò in intellectu non datur niſi ſpecies uniuerſalium; ergo is priùs uniuerſalia cognoſcit. Tertiò primum obiectum intellectûs diſtinctum eſſe debet ab obiecto ſenſûs; at nequit eſſe diſtinctum, niſi quatenus eius primum obiectum eſt uniuerſale, ſenſûs autem particulare.

Quartum.

Quartò prima cognitio debet eſſe certiſſima, quoniam ab hac ſequentium cognitionum certitudo dependet; ergo de uniuerſalibus eſſe debet, quoniam de ſingularibus certa eſſe non poteſt, cum ſit de ijs, quæ maximè variabilia ſunt.

Quintum.

Quintò tandem, ea primò ab intellectu cognoſci debent, quæ magis elongantur à materia, huiuſmodi porrò ſunt uniuerſalia, proptereà quòd ſingularia maximè quidem ſunt immerſa in materia.

Superioribus argumẽtis occurritur.

Reſpondendum, & quidem ad primum dicendo falſum aſſumi, nam, cum de anima diſputabitur, oſtendetur ab intellectu directè ſingularia cognoſci. In ſecundo etiam falſum aſſumitur, cum intellectui quoque ſpecies imagineſque ſingularium tribuendæ ſint. Hinc enim eſt ut primum, quod ab intellectu cognoſcitur, debeat eſſe illud, quod ſenſibus uſurpatur. Ad tertium negandum etiam quod aſſumitur, cum potius obiectum primum intellectûs & ſenſûs debeant, eſſe re ipsâ idem; hinc enim intellectus omnem notitiam ſuam emendicat à ſenſu, quia, ſcilicet, quod primò ipſe cognoſcit, idem penitus eſt, quod per ſenſum attingitur. Ad quartum, negandum aſſumptum, non enim prima cognitio, quam elicit intellectus de re quapiam poteſt eſſe certiſſima, cum enim prima ſit in ordine confusè cognoſcendi, nequit eſſe niſi maximè imperfecta, & idcirco nequit certiſſima eſſe, cum certitudo ſit maxima cognitionis perfectio. Ad ultimum neganda eſt propoſitio maior, nam ſi per materiam intelligatur indiuidualis differentia, hæc nullatenus cognitionem intellectiuam impedit, quemadmodum nec etiam materia ſumpta pro altera phyſici compoſiti parte; alioquin foret eadem difficultas de cognitione rerum uniuerſalium huiuſmodi materiâ conſtantium; ſi hæc enim intellectui foret impedimento, quominùs poſſet ſingularia percipere, eidem pariter impedimento eſſet, quo minùs uniuerſalia rerum materialium cognoſceret.

SECTIO QVARTA.

An magis vel minus uniuerſale, & ſingularia ſub ijs contenta, priùs prioritate originis ab intellectu cognoſcantur.

OMiſſis aliorum ſententijs, ut quantum fieri poteſt, ſummâ breuitate rem expedire poſſimus, quid hac de re dicendum, ſtatim aperiam.

Prima aſſertio.

Aſſerendum primò inter ipſa uniuerſalia, factâ comparatione, minùs uniuerſalia nobis eſſe prius nota, prioritate originis, quàm magis uniuerſalia, adeò ut remotis impedimentis, priùs concipiat intellectus gradum ſpeciei infimæ, donec ipſe deinceps ad ſupremum entis gradum aſcendat.

Ariſtotelis auctoritate probatur. 2. Poſt. Tex. 166.

Hanc veritatem Ariſtoteles non uno in loco nos docuit, & præſertim ubi explicat quo ordine fiant abſtractiones ab intellectu noſtro, & quo ordine, fiat uniuerſale in anima, ſic enim loquitur. Ὃ δ' ἐλέχθη μὲν πάλαι, οὐ σαφῶς δ' ἐλέχθη, πάλιν εἴπωμεν. στάντος γὰρ τῶν ἀδιαφόρων ἑνὸς, πρῶτον μὲν ἐν τῇ ψυχῇ καθόλου. καὶ γὰρ αἰσθάνεται μὲν τὸ καθ' ἕκαστον. ἡ δ' αἴσθησις, τοῦ καθόλου ἐστὶν, οἷον ἀνθρώπου, ἀλλ' οὐ Καλλίου ἀνθρώπου. πάλιν ἐν τούτοις ἵσταται, ἕως ἂν τὰ ἀμερῆ στῇ, καὶ τὰ καθόλου. οἷον, τοιονδὶ ζῷον, ἕως ζῷον. καὶ ἐν τούτῳ ὡσαύτως. δῆλον δὴ ὅτι ἡμῖν τὰ πρῶτα ἐπαγωγῇ γνωρίζειν ἀναγκαῖον. καὶ γὰρ καὶ ἡ αἴσθησις οὕτω τὸ καθόλου ἐμποιεῖ. *Quod autem antea dictum eſt, non tamen apertè dictum fuit, iterum explicemus. Stante enim uno indifferente*, tunc *primùm in anima* eſt *uniuerſale. Etenim ſentitur quidem ſingulare, ſed ſenſus eſt* rei *uniuerſalis, veluti hominis, non Calliæ hominis; rurſus in his conſiſtitur donec impartibilia ſtent, & uniuerſalia: veluti huiuſmodi animal* eſt id in quo ſtatur, *donec animal* in anima ſtet, *& in hoc itidem*, ſtatur, donec aliud magis uniuerſale ſtet in anima. *Patet igitur neceſſe* eſſe *ut primo nobis inductione nota fiant, nam & ſenſus ita efficit* in anima *uniuerſale*. Docet igitur Philoſophus intellectum abſtrahendo ab inferioribus progredi ad ſuperiora, donec ad ea perueniat, quæ in partes eſſentiales diuidi nequeunt, nempe rationem, & modum explicat, quo ex particularibus ſenſu cognitis, colligitur uniuerſale in animo, adeò ut ſententia hæc ſit. Cum in memoria unum ex particularibus infixum eſt, tunc primum incipit in anima eſſe ipſum uniuerſale, particularia verò vocat indifferentia, quoniam ratione illius uniuerſalis, à quo omnia continentur, & quod ex eis colligendum eſt, nullam inter ſe differentiam habent, ſeu nullo modo differunt, proprij autem conſilij rationem reddens, eam eſſe ait, *quoniam ſentitur quidem ſingulare, ſenſus autem ipſius uniuerſalis eſt, ut hominis, non Calliæ hominis*, quorum intelligentia hæc eſt. Sentiendi actus non eſt niſi rei ſingularis, ſed natura ſenſûs ad uniuerſale dirigitur, nam ſenſus ex. gr. viſus, nunc videt colorem hunc, non uniuerſalem colorem, ſed natura viſûs non equidem hunc colorem, ſed ſimpliciter colorem, tanquam obiectum proprium, & ſibi adæquatum reſpicit. Explicat autem cur ex iis, quæ ſenſu percipiuntur ab intellectu, colligatur uniuerſale, rationem ait quoniam uniuerſale in ipſo ſingulari ineſt, nec ab eo disiunctum eſt; non enim hic homo eſt, niſi ſit homo; imo nil aliud ipſum eſt particulare, quàm uniuerſale contractum per differentiam numericam, & coarctatum per conditiones indiuiduantes; hinc porrò cum

unum

Digitized by Google

unum particulare in memoria ſteterit, tunc primùm in anima incipit eſſe uniuerſale, nam ſi unum particulare in anima inſit, quoniam in eo eſt uniuerſale, ipſum pariter uniuerſale tunc in anima eſſe neceſſe eſt, non quidem expreſſum, ſed numericâ differentiâ, & indiuiduantibus conditionibus inuolutum; intellectus igitur vi abſtrahendi, quâ pollet, ſeparare poteſt uniuerſale à conditionibus indiuiduantibus, & ipſum expreſsè, ut uniuerſale concipere. Quod quomodo faciat, ſuo loco de uniuerſali tractantes, explicuimus. Interim apertè conſtat ea Philoſophi ſententia ſic ab intellectu fieri uniuerſalis abſtractionem à ſingularibus, ut gradatim is ab inferioribus ad ſuperiora progrediatur, donec ad ea perueniat, ut nuper dicebamus, quæ in eſſentiales partes diuidi non patiuntur, cuiuſmodi ſunt prima rerum genera. Hinc alibi quoque docet ea uniuerſalia nobis eſſe notiora, quæ ſunt minus à ſenſibus remota, & maximè uniuerſalia eſſe à ſenſu maximè remota, & minùs uniuerſalia, minùs remota; cum igitur inter uniuerſalia, minus uniuerſale ſit ſpecialiſſimum, conſequens fit, ut hoc inter uniuerſalia nobis notius, ac primum cognitum ſit.

Rationibus probatur. Prima ratio.

Validiſſimis rationibus hæc aſſertio ſuaderi poteſt; ſed cæteris prætermiſſis, unam, vel alteram efficacitatis maioris in medium afferam. Præcipua mihi videtur illa, quòd cauſæ naturales benè diſpoſitæ, & non impeditæ perfectiſſimam operationem, & perfectiſſimum effectum producunt; ſed habita notitiâ rei ſingularis, atque adeo phantaſmate, & ſpecie intelligibili, omnia ſunt benè diſpoſita, tam ex parte intellectùs, quàm ex parte cæterorum, quæ ad intellectionem requiruntur; ergo intellectus habitâ cognitione rei ſingularis perfectiſſimam operationem, & perfectiſſimum effectum debet producere; ſed perfectiſſima operatio, & perfectiſſimus effectus eſt conceptus ſpeciei atomæ comparatione factâ cum aliis intra limites ordinis diſtinctè cognoſcendi; ergo habitâ cognitione rei ſingularis intellectus atomæ ſpeciei conceptum efformare debet.

Quorundam reſponſio.

Sunt qui putant rationem hanc nullius eſſe roboris, & quòd ſi alicuius momenti ſit, poſſe quàm optimè retorqueri; dicunt enim huiuſmodi ratione probari poſſe ſpeciem atomam eſſe primum cognitum etiam in ordine diſtinctè cognoſcendi, proptereaquòd cognitio diſtincta de huiuſmodi ſpecie perfectior eſt effectus, quem cauſæ illæ poſſint producere. Addunt præterea rationem allatam nullius efficacitatis eſſe, quoniam eius maior, vel intelligitur ſimpliciter, & abſolutè, & hoc modo falſa eſt, quoniam nulla cauſa naturalis initio perfectiorem effectum producit, ex iis quos poteſt attingere, ſed procedit ſemper ab imperfecto ad perfectum, iuxta naturæ legem; ita quidem ignis, inquiunt, priùs calorē imperfectum in aquam producit. Vel intelligitur ab ipſis cauſis perfectiorem effectum procreari, quem in eo principio poſſint, & hoc modo negant perfectiorem effectum, quem à principio poſſint producere, infimæ ſpeciei conceptum eſſe, ſed conceptum hunc magis uniuerſalis eſſe contendunt.

Reijcitur.

Hæc tamen ſolutio nulla eſt, proptereàquòd ratio ſuperius adducta ſuam retinet vim, utcunque eius intelligatur maior; ſi nanque primo modo nos illud intelligendum velimus nullum ſequitur incommodum, nullum abſurdum; dum enim dicitur naturæ lege ſancitum eſſe, ut in actionibus ſuis ab imperfecto ad perfectum procedatur; id planè concedendum ea hypotheſi alicuius impedimenti; omni ſiquidem impedimento ſublato, cauſa naturalis initio produceret proculdubio effectum perfectiſſimum, quem poſſet; non enim aliunde prouenit ille progreſſus ab imperfecto ad perfectum in operando, niſi ex eo quia cauſa debet aliquid remouere, quod ſibi impedimento eſt quo minùs à principio ſummam effectùs perfectionem attingat; hoc ſanè per ſingulas diſcurrendo cauſas efficientes comperiemus; ideò nanque ignis primò imperfectiorem, deinde verò gradatim perfectiorem calorem producit, quia debet ſuperare, ac vincere contrarium, quòd ſi non deeſſet profectò perfectiſſimum calorem initio produceret, quem ipſe poſſet, cum nulla ſit ratio, cur talem effectum à principio procreare non debeat. Cum itaque intra limites confuſæ cognitionis intellectus, & obiectum in primo congreſſu nihil habeant à quo impediantur, neceſſe eſt, ut in huiuſmodi ordine perfectiſſimam cognitionem progignant, qualis profectò eſt cognitio ſpeciei ſpecialiſſimæ inter uniuerſalia; ſed nequeunt diſtinctam cognitionem producere; ergo producant oportet cognitionem perfectiſſimam intra limitea confuſæ cognitionis. At verò tota difficultas in eo planè conſiſtit, quòd tales cauſæ non impeditæ nequeant producere cognitionem diſtinctam.

Reſponſio præoccupata.

Dices. Ordo confusè cognoſcendi à toto genere præcedit ordinem cognoſcendi diſtinctè, & cognitio confuſa eſt veluti diſpoſitio ad cognitionem diſtinctam circa idem obiectum, eò quòd confusè cognoſcere, eſt quaſi medium inter ignorare, & cognoſcere diſtinctè; ideoque confusè cognoſcere eſt ante quodcunque cognoſcere diſtinctè, & hoc eſt id, à quo impeditur intellectus in primo congreſſu cum obiecto, ne diſtinctam eius notitiam producat, hoc autem impedimentum non eſt in cognitione confuſa.

Circa ſuperiorem reſponſionem difficultas.

Hæc tamen doctrina non leuem difficultatem patitur. Dicebamus enim intellectum, & obiectum in illo primo congreſſu cauſas eſſe naturales non impeditas, & idcirco debere ab ipſis perfectiſſimum effectum, videlicet perfectiſſimam cognitionem produci; modo autem admittimus ita reſpondendo, aliquid eſſe, à quo prędictæ cauſæ impediantur, in eo conſiſtens, quòd ordo confusè cognoſcendi debeat præcedere ordinem cognoſcendi diſtinctè.

Dilutio difficultatis præoccupata, ſimulque reiecta.

Si quis dicat fieri ſatis difficultati reſpondendo cauſas illas eſſe non impeditas in ordine ad confuſam cognitionem, bene tamen in ordine ad cognitionem diſtinctam. Videtur principium peti, perinde ſiquidem eſt, ac ſi dicatur, cognitio confuſa præire debet cognitioni diſtinctæ, quia tunc illæ ſunt impeditæ cauſæ, ne producant diſtinctam cognitionem; at ſunt impeditæ, quia ordo confusè cognoſcendi præcedere debet ordinem cognoſcendi diſtinctè, hoc eſt quia cognitio confuſa præcedere debet cognitionem diſtinctam; cum igitur probetur idem per idem, proculdubio petitio principij committitur.

Difficultati occurritur, & reſponſio ſuperior approbatur.

Optima tamen eſt illa reſponſio, nec ulla principij petitio fit, quòd enim illæ cauſæ tunc non producant, perfectiſſimam cognitionem abſolutè, nempe diſtinctam, ex eo prouenit, quia confuſa cognitio eſt diſpoſitio ad cognitionem diſtinctam, ut reſpondendo dicebatur, ſed huius non eſt quærenda cauſa, quoniam prouenit ex ipſarum cognitionum natura, quod ſatis eleganti explicari poteſt exemplo. Intellectus nequit de aliqua propoſitione iudicium ferre, niſi prius illam apprehenderit; huius autem cauſam quærere, otioſi hominis eſt, cum id non aliunde proueniat, quàm ex huiuſmodi cognitionum natura, à qua oritur ut una debeat præire alteri, nempe apprehenſio, iudi-

iudicio de eodem obiecto. Non diſſimiliter hic ratiocinandum, atque dicendum quemadmodum cauſæ naturales, ut ſunt intellectus, & obiectum, dicuntur impeditæ in ordine ad iudicium à ſubordinatione apprehenſionis ad ipſum iudicium, adeout nequeat iudicium haberi niſi apprehenſio præceſſerit: ſic impeditæ dicuntur naturales illæ cauſæ obiectum, & intellectus à ſubordinatione cognitionis confuſæ ad cognitionem diſtinctam, ne in primo congreſſu diſtinctam cognitionem patiant; adeout diſtinctam cognitionem parere non poſſint, niſi priùs confuſam cognitionem de obiecto eodem produxerint.

At ſi aſſumptum illud aliâ ſignificatione ſumatur, ut nimirum intellectus, & obiectum perfectiorem cognitionem producant, non quam abſolutè, ſed quam pro illo primo inſtanti poſſunt attingere; allata illa inſtantia de cognitione diſtincta, minoris ſit efficacitatis, propterea quòd in illo primo congreſſu non gignunt perfectiorem effectum, quem abſolutè poſſunt, ſed quem primò poſſunt; huiuſmodi porrò eſt confuſa notitia ſpeciei ſpecialiſſimæ, non autem alicuius communioris gradûs, quoniam in præſentia ſit ſermo de primo cognito in ordine confusè cognoſcendi, iuxta quem eſt progreſſus ab inferioribus ad ſuperiora, cum à ſuperioribus ad inferiora progreſſus, ad ordinem diſtinctè cognoſcendi pertineat; quanto enim aliquid communius eſt, tanto quoque diſtinctiùs cognoſci poteſt, paucioribus enim conſtat, ob id pauciora diſtincta eius cognitio requirit; unde eſt ut de ipſo faciliùs diſtincta cognitio habeatur; hinc entis conceptus maximè diſtinctus eſt, & vel ſimpliciter ſcitur, vel ſimpliciter ignoratur.

Quorundam reſponſio. Poſſet autem quiſpiam reſpondere in illo primo congreſſu produci quidem perfectiorem cognitionem ab illis naturalibus cauſis, ſed hanc eſſe notitiam ſuperioris gradus, & eo perfectiorem, quo gradus uniuerſalior fuerit, quoniam intellectus de inferioribus conceptus habere non poteſt, niſi priùs de uniuerſalioribus habuerit, ob illam ſeriem graduum ſuperiorum, & inferiorum, ita ut ſuperiores in inferioribus includantur.

Reijcitur. Hęc tamen inconſideratè dicuntur, cum ita reſpondendo ab ordine confusè cognoſcendi ad ordinem cognoſcendi diſtinctè tranſitus fiat; in præſentia ſiquidem perfectæ cognitionis nomine debet intelligi cognitio, quæ perfectiſſima ſit intra fines confuſæ cognitionis, quæ certè non requirit, ut aliquid ad ſui notitiam præcognoſcatur, cum potius ipſa ſit illa, quæ cæteris cognitionibus de eodem obiecto præire debeat; hoc enim intereſt inter cognitionem diſtinctam, & confuſam, quòd illa ſit, qua non poſſumus cognoſcere totum, partibus, quales ſunt naturæ communiores, ignoratis; at hoc ad confuſam cognitionem non requiritur, cum ſit ſatis, ut hæc totum repræſentet, quatenus per nomen exprimitur, atque ſignificatur.

Secunda ratio ad aſſertionē probandā. Aliâ etiam ratione ſuperior aſſertio ſuaderi poteſt, quoniam uniuerſale illud eſt primò notum, cuius ſingulare fortius mouet ſenſum; ſed ſingulare minus uniuerſalis fortiùs mouet ſenſum, cum ſit ſenſibus propinquius, quam ſingulare magis uniuerſalis; ergo minus uniuerſale, primò notum erit.

Aduerſariorū ſolutio. Sunt qui hoc retorquent argumentum ut ſuperius, & ſoluunt aſſumptionem negando, quoniam inquiunt accidentia magis uniuerſalis fortiùs mouent ſenſum; enimvero longè facilius percipitur quantitas & figura propria alicuius ſpeciei, motus ad locum abſolute, quàm progreſſiuus, partium aliqua diſtinctio, quàm organa ſenſuum, puta oculi, aures, naſus, &c.

Reijcitur. Hæc tamen reſponſio parum cum veritate cohęret, non enim accidentia magis uniuerſalis fortiùs mouent ſenſum, quandoquidem accidentia ſpeciei ſpecialiſſimæ plura, clariora, ſenſibuſque propinquiora ſunt. Ne commemorem ineptè admodum à fautoribus aduerſæ ſententiæ naturis communioribus adſcribi accidentia propria, quæ diuerſa ſint ab accidentibus inferiorum naturarum. Satis enim eſt exploratum accidentia omnia, quæ generica dicuntur, in ſingularibus eſſe diſpoſita, atque determinata, ſecundum rationem ſpecificæ ſingulariſque naturę, quod per varia quidem accidentia diſcurrendo poteſt manifeſtiſsimum reddi; quantitas enim ex. gr. quæ accidens corporeæ dicitur naturæ, in viuentibus, & ijs, quibus vita non ineſt, longè diuerſâ ratione diſponitur; motus ad locum, qui proprius animalis accidens perhibetur, non eodem modo in ſuis ſpeciebus diſpoſitus eſt; adeòut non inſulsè te dicturum crediderim accidentia comitari ſingularem naturam, vel ſaltem ab ipſa modificationem quandam adipiſci. Ad hæc reſpiciens Ariſtoteles, haud ego fallor, ſubſtantiam diſtinguens in primam, & ſecundam ſcitè admodum pronunciauit talem eſſe primæ ſubſtantiæ indolem, ut propriè principaliter, & maximè ſubſtare dici debeat; hoc enim non aliâ ratione ductus enunciauit, niſi quoniam aduertebat, eam omnibus in uniuerſum accidentibus ſubijci; & hæc uniuerſalis naturæ propria non euadere, niſi cum aliquam abſtractionem factam ab intellectu ſubierint, quatenus nimirum intellectus accidentia ipſa à ſingularibus abſtrahit, in quibus re ipsâ vario, diuerſoque modo diſpoſita, atque modificata reperiuntur, ita ut non fiant communium naturarum propria, niſi mentis abſtractione ab illa multiplici varietate fuerint omninò ſeiuncta.

Illud præſertim hactenus dicta confirmat, quod obiectum ſub ſenſum cadens eſſe non poteſt, niſi quod re ipsâ eſt; hoc autem non niſi indiuiduum ſpeciei ſpecialiſſimę dicendum; hoc igitur eſt, quod non modo fortiùs, ſed abſolutè, ſimpliciterque ſenſum mouet. Propoſitio conſtat; enimverò ſenſus non attingit, niſi quod eſt in re; ſed aſſumptio probata manet ex eo, quia generica, & incompleta indiuidua, cuiuſmodi ſunt hoc ens, hoc corpus, hoc animal, &c. ſolùm extant apud intellectum inadæquatè concipientem, non autem re verâ; quandoquidem natura nunquam permittit indiuiduum determinati generis, quod non ſit determinatæ ſpeciei; propterea non poteſt ſenſus indiuiduum generis attingere, niſi quatenus illud intermedio ſpeciei ſpecialiſſimæ indiuiduo percipit; eatenus enim ſenſus cognoſcit hoc animal, hoc corpus, &c. quatenus cognoſcit hunc hominem, hunc equum, nempe Socratem, & Bucephalum.

Difficultas præoccupata, & ſimul ſoluta. Neque perturbet, quòd obiectum ob nimiam diſtantiam non percipiatur, niſi quatenus indiuiduum incompletum, & generis; nam re verâ tunc ſenſus non cognoſcit ipſum indiuiduum generis, vel alterius cuiuſque gradus ſuperioris, non cognoſcendo indiuiduum determinatæ ſpeciei atomæ; ut enim illud non eſt, niſi apud intellectum inadæquatè concipientem, non autem ex rei natura; ita non poteſt à ſenſu percipi, cum hic non niſi in id, quod re ipsâ eſt, ferri poſſit. Sed tunc re verâ cognoſcit indiuiduum atomæ ſpeciei ſibi confuſo modo quidem occurrens; adeout concipiat ipſum imperfectè, quoniam indebita diſtantia præſtat id, quod alioquin ab intellectu inadæquatè concipiente foret expectandum; hinc enim indiuiduum determinatæ ſpeciei atomæ offertur ſenſui, tanquam exutum iis, quæ ſunt

illius

illius indiuidui propria, prout ipſum in rerum natura verſatur. Alias autem rationes uberiùs, & accuratiùs in Diſſertationibus de Anima perſequemur; ſuperſunt aliquæ difficultates, quibus breuiter iuuabit ſatisfacere.

Difficultates proponuntur. Prima difficultas.

Primò autem nonnulli conantur oſtendere non apparere certam aliquam neceſſitatis rationem, quâ priùs debeat cognoſci magis, vel minus uniuerſale, ſiue ſingulare prout determinans magis, aut minus uniuerſale; ſed indifferenter poſſe unum, aut aliud priùs intellectui cognoſcendum offerri, & ſic argumentantur. Si intellectus percipiat antea certum aliquod ſingulare, non eſt unde determinetur, ut priùs in illo conſiderare debeat rationem uniuerſaliſſimam entis, aut ſpecialiſſimam rationem infimæ ſpeciei, ſed ex diuerſa rerum occurrentia, facilè poteſt contingere, ut vel unam, vel aliam rationem in aliquo indiuiduo, aut unam in uno, aliam in alio prius conſideret, ut experientiâ conſtat. Aut etiam ſi intellectus non antea percipiat certum aliquod ſingulare, ſed ab uniuerſalium cognitione ducat initium, non adhuc, eſt unde neceſſitas cognoſcendi priùs prædicatum magis, aut minus uniuerſale uniuerſaliſſimum, vel ſpecialiſſimum, emergat; non igitur ſtatuendum primum cognitum primitate originis, quod ſtatutum à nobis fuit, videlicet uniuerſale ſpecialiſſimum.

Solutio. Cognitio duplex originaria, una, & ex habitu altera.

Sed qui Philoſophantur hoc modo, peccant in eo, quòd non intelligunt à ſe malam illationem fieri, eam ob cauſam, quoniam non aduertunt geminam eſſe cognitionem actualem, quarum una eſt originaria, alia verò ex habitu; eſt autem originaria, cum actu rem antea nobis prorſus ignotam apprehendimus; ex habitu verò cum actu percipimus rem aliquam antea cognitam, de qua ex iteratis actibus habitum adepti ſumus; cognitio autem ex habitu procedens non eſt prima, ſed perpetuò, ſemperque priorem cognitionem ſupponit, ex cuius frequentatione intellectus habitum eſt aſſecutus, & huiuſmodi cognitio dici collectitia ſolet. Cognitio autem originaria eſt prima, ita ut eam nulla præceſſerit; collectitia verò fit ex cognitione aliqua præexiſtente & applicatur ab intellectu alicui obiecto nouiter occurenti, & hoc ut plurimum accidit; via enim uſu venire poteſt, ut homini adulto obiectum aliquod primò quidem occurrat, cui non ſtatim intellectus illius aliquem ex præhabitis conceptibus applicet, nimirum entis, ſubſtantiæ, accidentis, &c. Argumentum igitur ſuperiùs allatum, de cognitione procedit collectitia, non originaria, de qua ſuperior aſſertio loquitur; quamuis etiam in ſerie cognitionum ſpectātium ad collectitię genus, aliqua poſſit eſſe difficultas, & pręſens habere locum diſputatio, cum poſſit accidere, ut etſi antea multa cognouerimus obiecta, nobis occurrat aliquod, de quo nulla prorſus in nobis cognitio præceſſerit, & intellectus conetur præhabitos de alijs obiectis conceptus eidem applicando, recèns oblati quidem obiecti notitiam acquirere. Cum itaq; tunc intellectus non ſimul omnes formalitates obiecto promiſcuè tribuat, ſed potius ordine ſeruato, poteſt in quæſtionem vocari, quod nam ſit ex illis prædicatis obiecto ab intellectu initio tributum, primòque applicatum, an videlicet magis uniuerſale, puta *ens*, vel *corpus*; an potius minus uniuerſale, nimirum *animal*, vel *homo*; formalitas autem, ſub qua primò attingitur obiectum nouiter oblatum, diceretur primò cognitum in ordine collectitiæ cognitionis, & reſpectu talis obiecti. Sed quicquid hac de re dicendum ſit, alibi diſcutiendum, nam in præſentia duntaxat nobis in animo eſt primum cognitum primitate originis indagare.

Eodem quoque modo reſpondendum, dum ijdem eâdem ratiocinatione ſuffulti conantur oſtendere non opus eſſe, ut priùs ſingularia contenta ſub magis, aut minus uniuerſalibus cognoſcantur, nec ordinatè percipiantur omnes gradus ſuperiores, & inferiores; quicquid enim in medium afferunt, intelligendum non de originaria, ſed de collectitia cognitione.

Secunda difficultas.

Deinde ſic alij obiiciunt. Res priùs confusè, quàm diſtinctè cognoſci ſolent, quoniam nobis quoque fatentibus, cognitio confuſa medium inter puram ignorantiam, & cognitionem diſtinctam locum obtinet; at verò confuſa cognitio, tunc planè contingit, quando res ſub aliquo communiori, & uniuerſaliori conceptu percipitur; ergo conceptus nobis priùs occurrent magis uniuerſales velut illi ſub quibus res indiſtinctè, confuſèque concipiuntur.

Solutio.

Vt huic difficultati ſatisfiat, aduertendum biſariam aliquid poſſe dici confusè cognoſci; primò quatenus intelligitur prout per nomen exprimitur, ut cum ruſticus cognoſcit hominem, de quo nullam habet aliam notitiam, quam, quæ per nomen haberi poteſt; ſecundò, quoniam in ſuo intelligitur uniuerſali, ut cum homo ſub ratione animalis, aut viuentis, aut corporis, aut ſubſtantiæ, aut entis cognoſcitur. Harum utraq; cognitio confuſa eſt, & utraq; diſtinctam cognitionem præcedit, non quia, ut quidam perperam crediderunt, natura debeat abſolutè procedere ab imperfecto ad perfectum; nam intellectus v. g. ab aſſenſu præmiſſarum ad concluſionis aſſenſum procedit, & nihilominus præmiſſarum aſſenſus præſtantior eſt, atque nobilior aſſenſu concluſionis; ſed quia ita debet præcedere, quando imperfectum ad perfecti conſecutionem eſt diſpoſitio, quemadmodum in re propoſita contingit, quandoquidem cognitio imperfecta, & confuſa diſpoſitio eſt ad perfectam, atque diſtinctam; non enim intellectus habere ſimul poteſt multos actus cognitionis de rebus multis; ad habendam autem notitiam diſtinctam de aliquo toto, tot ei opus eſt habere cognitiones actuales, quot illud partes habet; ſed ad notitiam habendam confuſam, ſat eſt unum habere actum terminatum ad totum, hoc enim cum primò nobis occurrit unico actu, confusè tamen, cognoſcimus, deinceps verò ſingulas partes perluſtramus, quibus cognitis ad eiuſdem totius iteratam, ſed diſtinctam cognitionem reuertimur. Quod non modò de toto integrali, ſed de eſſentiali quoque intelligendum; homo nanque, ſi nobis occurrat, primò illum unicâ eâque confusâ cognitione apprehendimus, quem deinceps diſtinctè ſi percipere velimus, oportet ut ipſum in ea, quibus conſtat, principia proxima uſque ad remota diuidamus. Itaque, cuique fatendum, quod initio dicebatur, videlicet cognitionem confuſam à toto genere præire diſtinctæ. Adhuc tamen ſupereſt dubitatio de ordine inter duas commemoratas cognitiones confuſas.

Secunda aſſertio.

Ex his tamen duabus cognitionibus confuſis aſſerendum eſſe priorem illam, quâ cognoſcitur totum prout per nomen tantummodo ſignificatur, poſteriorem verò illam, quâ totum cognoſcitur ſecundum quandam alicuius uniuerſalis rationis, eſſentialiſque principij.

Ratione ſuadetur. Prima ratio.

Hoc primò ſuaderi poteſt, quoniam, id unde ratio petenda eſt, ſic hac de re ſentiendum conuincit; nimirum eorum ignoratio, quæ ad diſtinctam rei cognitionem faciunt; illa ſiquidem cognitio è confuſis prima erit, quæ longiſſimè diſtans à cognitione diſtincta,

cta, quam maximè ad ignorationem accedit; huiuſmodi autem eſt cognitio, qua cognoſcimus duntaxat obiectum prout per nomen ſignificatur, omnibus ignoratis principijs pertinentibus ad eſſentiam ipſius; huic verò ſuccedit altera, quâ aliquod ex principijs eſſentialibus repræſentatur, cum prior ſit ignoratio omnium, quàm aliquorum: cognitio igitur confuſa, per quam obiectum attingitur, prout per nomen ſignificatur, prior eſt altera, quâ cognoſcitur idem obiectum ſecundum aliquam ex communibus eſſentialibus rationibus, puta ſecundum rationem entis, &c.

Secunda ratio. Hoc etiam ea ratio conuincit, quoniam cognitio ſimplex complexam cognitionem præcedit, ſatis eſt manifeſtum cognitionē illam, quâ cognoſcitur obiectum, prout per nomen ſignificatur, ſic eſſe reſpectu illius, qua cognoſcitur prout particeps ſuperioris rationis, puta entis, &c. nam per illam concipitur obiectum in ſe, per hanc autem concipitur prout unam, vel aliam rationem inuoluit; idcirco cognitio, quâ repræſentatur obiectum prout ſignificatum per nomen, prior erit alterâ, quâ illud ſecundum unam, vel aliam ea rationibus communibus, & eſſentialibus attingitur. Triplex igitur de re quapiam poteſt efformari conceptus, è quibus primus ille, quo res cognoſcitur, ut quoddam totum confuſè, quibuſdam duntaxat accidentibus indutum, atque adeò principijs omnibus ignoratis ad eius naturam ſpectantibus. Secundus, quo res illa ſub entis ratione cognoſcitur, itaut percipiatur eſſe ens. Tertius tandem ille, quo cognoſcitur res ipſa ſecundum principia eſſentialia determinatæ ſpeciei. Hoc porrò ſe habent modo commemoratæ notitiæ, ut prima ſit confuſa, tertia diſtincta, ſecunda verò media inter utranque, dicique poſſit comparatione primæ diſtincta, reſpectu tertiæ confuſa, at utraque nimirum tam prima, quàm ſecunda comparatione tertiæ confuſa ſit; inter ſe tamen ordinem ſeruant, cum quæ ſimplex eſt attingens obiectum in ſe, prout ſignificatum per nomen, præcedat alteram, quæ repræſentat idem obiectum ſub communi entis ratione, notitiæ complexæ naturam induens. Quid igitur ad argumentum, reſpondendum ſit, ex hucuſque traditis manifeſtum eſt.

Tertia difficultas. Amplius ſic urgent. Quicquid à potentia tranſit ad actum procul dubio ab imperfecto ad perfectum progreditur; ſed intellectus humanus utpotè tabula raſa in qua nihil eſt depictum in cognoſcendo tranſit de potentia ad actum; ergo in cognoſcendo debet ab imperfecto ad perfectum, gradum facere; ſed ad hunc ordinem ſeruandum in cognoſcendo, neceſſe eſt, ut ab uniuerſaliſſimo entis conceptu ad reliquos progrediatur; ergo primus conceptus, quem intellectus habet primitate originis non alius quàm entis conceptus eſſe poteſt. Maiorem propoſitionem

5. Diuin. Tex. 15. Ariſtoteles docuit ubi priora generatione dixit poſteriora eſſe perfectione, eoquòd natura ſemper ab imperfectioribus incipiat ad perfectiora tendens; ſubſumptum autem illud neminem præterit, quoniam conceptus entis omnium imperfectiſſimus eſt, ut enim quicquid eſt inferius ad ipſum aliquid ei perfectionis addit: ita etiam conceptus de quocunque inferiori ad idem, eiuſdem conceptu perfectior eſt.

Solutio. Tametſi difficultas hæc ea proximè traditis, ac explicatis diluta ſatis videri poſſit, cum iam probatum fuerit maiorem ſyllogiſmi propoſitionem veram in uniuerſum non eſſe; nihilominus iuuat ſolutionem afferre negando maiorem propoſitionem, utpote falſam uniuerſè prolatam, cum natura non procedat ab imperfecto ad perfectum, niſi quando ſe offert impedimentum, & imperfectum eſt diſpoſitio ad magis perfectū, quorum neutrum in re, de qua agimus, contingit: propterea quòd in ordine confuſè cognoſcendi, nihil obſtat, quominus intellectus illico poſſit perfectiſſimam cognitionem producere, qualis eſt cognitio ſpeciei ſpecialiſſimæ; nec ſuperiorum graduum notitia ad confuſam, licet ad diſtinctam, inferiorum graduum neceſſaria eſt diſpoſitio. His autem ab aliquibus addi ſolet ad uberiorem difficultatis enodationem quòd hîc breuiter ſubijciam, videlicet perfectionem, & imperfectionem ordinis, quem intellectus in cognoſcendo ſeruat, cum dicitur ab imperfecto ad perfectum procedere, tam ad rem cognitam, quàm ad cognoſcendi modum referri poſſe, & ea eorum ſententia prior progreſſus perfectionis eſt ſecundum naturam & eſt, ab imperfecto ad perfectum diſtinctæ cognitioni deſeruiens, ut paulò infra conſtabit; dum enim intellectus ab ente ad infimam ſpeciem progreditur, utique pergit ab imperfecto ad perfectum, quoniam ex obiectis communibus, nullum imperfectius ente, ſicut nihil perfectius ſpecialiſſimo, ut non multo antea dictum fuit. Poſterior autem progreſſus perfectionis, penes cognoſcendi modum eſt reſpectu intellectus, qui prius obiectum confuſè concipit, poſtea verò diſtinctè, atque procedit à conceptu imperfectiori ratione obiecti repræſentati, non ratione modi repræſentandi, vel ut aiunt à conceptu imperfectiori obiectiuè, non tamen formaliter; quandoquidem conceptus entis eſt maximè ſimplex, minimèque confuſus, & idcirco ea parte modi cognoſcendi perfectus eſt, quamuis ex parte rei cognitæ ſummam habeat imperfectionem; itaque occurrere videntur difficultati reſpondendo intellectum, dum primò cognoſcit ens, & pergit ad inferiora & ab imperfecto ex parte obiecti ad perfecta; ea parte modi cognoſcendi à perfecto ad imperfecta procedere; & ex aduerſo dum primò cognoſcit ſpecialiſſimum à perfecto ad imperfecta ex parte obiecti, ſicut ea parte modi cognoſcendi ab imperfecto ad perfecta progredi.

Aduerſus tamen hæc, grauiſſima difficultas inſurgit, cum enim hîc ſermo fiat de primo cognito, videtur attendendus cognoſcendi modus, non autem res cognita, ratio enim in eo poſita erat ad oſtendendam ſpeciem ſpecialiſſimam eſſe primum cognitum factâ comparatione inter magis, & minus uniuerſale, quòd cauſæ naturales non impeditæ producunt effectum perfectiſſimum, quem poſſunt producere; at perfectio ab intellectu pendens eſt, non rei cognitæ, ſed cognitionis modique cognoſcendi; ergo perfectio cognitionis, ſeu modi cognoſcendi, non rei cognitæ in præſentia debet attendi; at ſi huiuſmodi perfectionem reſpicias, longè perfectiorem cognitionem ſiue conceptum entis ob ſummam ſimplicitatem, & minimam confuſionem reperies, quàm ſit conceptus ſpeciei ſpecialiſſimæ; ergo in intellectu conceptus primò genitus primitate originis debet eſſe entis, non autem ſpeciei ſpecialiſſimæ, ſi intellectus, & obiectum, tanquam cauſæ naturales non impeditæ debent perfectiſſimum effectum producere. Difficultas aduerſus dicta.

Non melius huic difficultati mihi videtur occurri poſſe, quam dicendo, cum ab aduerſarijs affirmatur magis uniuerſale eſſe primum cognitum, non conſiderari ſolas communes naturas abſtractas, ſed potius ipſarum ſingularia, nimirum *hoc ens*, *hoc corpus*, *hoc animal*; adeout in controuerſiam vocetur; an intellectus in indiuiduo ſenſibus oblato, prius rationem aliquam magis uniuerſalem in indiuiduo concipiat, quàm minus uniuerſalem; proindeque ſermonem non haberi de magis uniuerſali, prout hoc eſt Solutio.

totum

totum quoddam poteſtate, differentijs contrahentibus, ſubiectiſque partibus omninò ſecluſis; ſed ut pars eſt eſſentialis, rei conſideratæ, quæ cognoſcitur ut totum actuale, cuius confuſa cognitio præcedit ſuperiorum graduum cognitionem. Sed quicquid ipſi dicant, illud omninò certum, quando inferius, puta homo, cognoſcitur ſub ratione entis, tunc ipſum inferius quatenus ſubiectum propoſitionis, qua exempli gra. dicitur *homo eſt ens*, ſub ratione quidem entis confusè cognoſci, ens verò tanquam prædicatum distinctè cognoſci, & ideo cognitionem hanc non eſſe ad rem, cum prima non ſit, quoniam aliam ſupponit, quâ cognoſcitur ſubiectum nempe *homo*, prout per nomen importatur, quæ idcirco primitate originis prima cognitio eſt in ordine confusè cognoſcendi. Et quamuis quilibet ſuperior gradus conſiderari poſſit ut totum poteſtate, quo pacto eius cognitio maximè confuſa eſt, ideo minus perfecta, quàm ſpecialiſſimi; nihilominus prima eſſe non poteſt primitate originis, cùm naturales cauſæ non impeditæ debeant effectum producere perfectiſſimum, qualis non eſt huiuſmodi cognitio, cum hæc perfectior ſit illâ, quæ totum obiectum, ut totum actuale reſpicit, & attingit. Vt prætercam, nec primum eſſe poſſe conceptum entis, vel cuiuslibet alterius ſuperioris gradûs, quatenus abſtracti, quomniam omnis abſtractio ſupponit cognitionem eius à quo facta fuit abſtractio.

Tertia difficultas. Amplius. Si homo procul veniat priùs cognoſcitur ſub ratione uniuerſaliſſima entis, deinde ſub rationibus inferioribus, putà corporis, deinde animalis, poſtea quidem hominis, ac tandem talis hominis, nempe Socratis, vel Platonis, &c. manifeſtum igitur uniuerſaliores conceptus minus uniuerſalibus anteire.

Solutio. Confutatio. Reſponſio frequens admodum eſt, quòd id ea immoderata obiecti diſtantia proueniat. Sed hanc reſponſionem inanem eſſe quidam conantur oſtendere, quoniam in proxima quoque diſtantia totum id experientia teſtatur euenire, tunc nimirum, cum obiectum nunquam præcognitum nobis offertur; ſi namque offeratur ignota nobis herba, cognoſcemus ipſam herbam eſſe, non tamen ſpeciem ipſius, & ſæpe etiam contingit, ut nos allucinemur exiſtimantes, vel herbam, vel piſcem, vel aliud quidpiam alicuius eſſe ſpeciei, cum tamen alterius ſit.

Superior ſolutio reuincitur. Mirum eſt, quòd pleriſque viſum ſit exemplum de homine eminùs veniente ad intentum probandum conducere; nam ad inueſtigandum primum cognitum primitate originis, quod tale dicitur non quacunque cognitione primâ, ſed ea, quæ originaria, & ſimpliciter prima eſt, ineptum penitus eſt, ſolùmque poſſet uſurpari pro cognitione collectitia; cum enim venientem eminùs cognoſcimus tanquam ens, vel ſubſtantiam, vel corpus, &c. ea, quam habemus, cognitio non originaria ſimpliciter eſt, ſed collectitia, quandoquidem iam intellectus prænouerat ens, ſubſtantiam, corpus, &c. atque adeo tunc ſolum ratiocinando applicat obiecto rationes præcognitas dicendo hominem eſſe ens, eſſe ſubſtantiam eſſe corpus, &c. adeout huiuſmodi cognitionis obiectum ſit quoddam complexum, & ob id cognitio ipſa debet complexa dici; at verò cognitio originaria ſimpliciter pro obiecto habet aliquod incomplexum, illudque extra quamlibet complexionem, vel ratiocinationem attingit, ſolum illud repreſentans prout ſignificatum per nomen; ſed cognitionem illam collectitiam aliquâ ratiocinatione comparari ex eo ſit manifeſtum, quòd intellectus cognitionem illam aſſequitur per illationem ex alia; cum enim aduerterit nihil ſub viſum cadere, quemadmodum nec etiam ſub alios ſenſus externos, niſi re ipſâ ſit, atque adeo participet rationem entis; & niſi per ſe ſubſiſtens ſit dimenſionibus præditum, quod eſt eſſe ſubſtantiam, & corpus, notet autem diſtans illud obiectum oculis uſurpari, nullâ quidem interpoſitâ morâ eidem commemorata prædicata, nimirum entis, ſubſtantiæ, & corporis ineſſe deducit. Hoc idem facit dum ex eo quòd videat illud ſe mouere, colligit animal eſſe, cum iam prænouerit progreſſiuo motu aliquid moueri non poſſe, niſi viuens ſit & animal; idem dicendum de experientia herbæ, ſiquidem intellectus prænouerat quædam herbæ accidentia, & hæc ipſa præcognita applicat herbæ ſibi oblatæ; immo, & ob eandem cauſam allucinatur exiſtimans illam herbam alicuius eſſe ſpeciei, cum tamen ad aliam pertineat, propterea quòd in ea videat accidentia, quæ putat ſimilia ijs, quibus alia afficitur herba, differentiam tamen ignorans; unde eſt ut perperam applicet herbæ oblatæ accidentia, quæ in alia herba prænouerat; hoc igitur peragit intellectus prauè applicando à ſe præcognita, ut propterea cognitio debeat collectitia dici, non autem ſimpliciter originaria, quæ de piſcibus & huiuſmodi alijs etiam intelligenda ſunt.

Quid de primo cognito collectitiæ cognitionis dicendû. Quæ quamuis ita ſint, non propterea tamen exiſtimes in ſerie cognitionis collectitiæ, nullum dari ordinem, vel ſi datur, primum cognitum eſſe magis uniuerſale, cum potius minus uniuerſale exiſtimandum ſit.

Experientia ſuadetur. Hoc experientiâ comprobatur; ſi quis enim videat aliquam herbam, quam fateatur ignorare, cuius ſit ſpeciei, & interrogetur, an eam eſſe gramen, an cicorium putet, vel ad aliquam aliam determinatæ ſpeciei pertineat ex ijs, quas ipſe nouerit; reſpondebit negando, quoniam ea accidentium comparatione cognoſcit, nec hanc, nec illam eſſe, ſed alterius ſpeciei, quam tamen aſſignare diſtinctè neſcit, quoniam non omnia ſua cognitione aſſequitur, quibus eſt opus ad oblatam herbam diſtinctè cognoſcendam; hoc autem inditio eſt herbam illam non cognoſci tantummodo ſecundum rationem generis, cum enim in hoc ſpecies omnes inter ſe conueniant, non poſſet ex huius cognitione, oblatam herbam, ab alijs herbis diſtinguere.

Aduerſâtiorum experientia reijcitur. Aduerſæ autem ſententiæ fautores falſum aſſumunt, nempe Socratem eminus venientem priùs ſub ratione uniuerſaliſſima entis cognoſci, cum potius ſub ratione corporis, atque adeo minus uniuerſali, quàm ſit ens, cognoſcatur; quandoquidem tunc in illo primo occurſu intellectus cognoſcit Socratem non eſſe immateriatæ naturæ, quo pacto non poſſet utique cognoſcere, ſi tantum apprehenderet illum ſub ratione entis, cum in hoc iam, quæ materiâ conſtant, quàm quæ nullum habent cum materia commercium omninò conueniant; ob id ex entis perceptione non poſſet cognoſcere Socratem venientem tanquam aliquid materiatum. Et quando etiam quiſpiam videat aliquam herbam, vel piſcem, vel aliquid aliud, non apprehendit illud ſub ratione generis, ut paulo antea dicebatur, ſed ſtatim concipit id, huius, vel alterius determinatæ ſpeciei, pro varia accidentium combinatione in ipſo exiſtentium, licet confusè, & cum deceptione, non ratione accidentium omnium, ſed quorundam præcipuorum, quæ cognoſcendo non aſſequitur. Quod autem procul veniens non concipiatur ſecundum determinatam ſpeciem, non aliunde prouenit, quàm ab indebita diſtantia; cum enim omnis noſtra cognitio intellectu-

ua ortum ducat à ſenſitiua, ſequitur illam tantæ, vel tantæ diſtinctionis eſſe in repræſentando, quantæ eſt altera, quæ cum ſuam diſtinctionem ſortiatur à ſpeciebus, & imaginibus obiecti, non poterit eſſe diſtincta, niſi obiecti ſpecies, ac imagines validæ ſint ad efficaciter perficiendum ſenſum, illumque mouendum de potentia ad actum; at in caſu venientis à longe, ſpecies obiecti ob nimiam diſtantiam debiles admodum ſunt, quippequæ producuntur ab obiecto, quod uniformiter difformiter effundit actionem ſuam intra ſphæram propriæ actiuitatis, adeòut effectus, nempe ſpecies, eo debilior ſit, quo in remotiori loco ab obiecto producitur, ideirco cognitio intellectiua tunc nequit eſſe adeò diſtincta, ut per ipſam intellectus percipiat obiectum ſecundum rationem ſpecificam, adeòut etſi attingat accidentia determinatæ ſpeciei, quibus obiectum illud afficitur, ea tamen confuſo modo percipit, nec poteſt ab alijs diſtinguere.

Præoccupata difficultas, & ſimul etiã ſoluta. Neque dicas, cum quibuſdam, difficultatem non eſſe dilutam, ad quod oſtendendum ſic arguunt. Vniuerſale poteſt eminùs magis mouere, quàm ſpecialiſſimum; ergo multò magis cominùs mouere poterit. Sed falſum aſſumunt, nam, quod eminùs mouet, non eſt magis uniuerſale, ſed ſpecialiſſimum, hoc enim eminùs, & cominus agit, ut ſuprà aduertimus; cum enim ſpecifica ratio ſit magis perfecta, & plus actualitatis participans, quàm generica, conſequens ſit, ut magis actiua ſit, quod in alijs ſenſibus euidens eſt. Non enim calor (ex hypotheſi, quòd hic ſit qualitas, tanquam accidentaria forma, ut Peripatetici autumant) ſecundùm communem rationem qualitatis, vel qualitatis tangibilis, vel qualitatis primæ, ſenſiterium afficit, & urit, alioquin omnes qualitates eiuſdem communis rationis, eundem effectum præſtarent, ſed calor calefacit, & adurit ſecundum ſpecialem rationem ſuam. Quod autem obiectum eminus, etſi moueat viſum ſecundum gradum ſpecificum, non tamen ſecundum ipſum repræſentetur, oritur ex cauſa nuper aſſignata, nimirum ex nimia diſtantia; hinc enim accidentia ſpeciei, etſi magis moueant, quàm generis, ſiquidem perfectiora & clariora, immo & ſenſibus propinquiora, & multitudine plura ſunt, non percipiuntur ſenſibus, tanquam ſpeciei, ſed potius tanquam generis propria.

Quinta difficultas. Arguunt etiam hoc modo. Quod per ſpeciem primò ſit intellectui præſens ſecundum habitum, primò etiam actu intellectum mouet; ſed uniuerſaliora ſunt intellectui ſecundum habitum primò præſentia, originis viâ; ergo etiam & actu; maiorem probant, quoniam idem videtur ſeruandus ordo in acquiſitione ſpecierum, ac in productione cognitionum medijs ſpeciebus; ubi per habitualem notitiam ſpecies intelligitur, ſenſu quo intellectum in habitu Philoſophus aliquando ſumpſit. 3. de Anima Tex. 8.

Solutio. Reſpondendum hoc argumento conuinci primum cognitum ex natura potentiæ eſſe magis uniuerſale, non tamen prout intellectus ſuam cognitionem deſumit à ſenſibus, priori enim modo obiectum prout per ſpeciem repræſentatur, eſt aptum ſe priùs manifeſtare ſub conceptu communiori, quàm ſub minus uniuerſali, poſteriori modo eſt magis aptum ſe manifeſtare ſub conceptu minùs uniuerſali, cum hujus ſingulare fortiùs moueat ſenſum, à qua motione intellectus in cognoſcendo pendet.

Aliæ difficultates breuiter proponuntur, & ſoluuntur. Aliæ etiam ſunt difficultates, quibus ſatisfacere non erit difficile: & præſertim urgeri ſolet ad oſtendendum primum cognitum eſſe ens, quoniam ens eſt adæquatum obiectum intellectùs, hinc enim videtur dicendum in ipſum primò intellectum ferri. Sed hinc non colligitur primum cognitum eſſe ens primitate originis, ſed adæquationis, quod non eſt ad rem. Ne commemorem hoc cohærere cum noſtra ſententia, nam ens eſt obiectum adæquatum intellectùs prout ſupponit, abſolutè quo pacto comprehenditur etiam ſpecies ſpecialiſſima, immo, & ſingulare. Secundò, quia inter omnes formalitates, ratio entis eſt maximè obuia, ſed hoc non conuincit ens eſſe primum cognitum, cognitione originariâ, ſed collectitiâ; cum enim intellectus circa illam ſe frequenter exercuerit, faciliùs poteſt obiectis occurrentibus quam aliam quamlibet applicare. Tertiò quia ens eſt cauſa cognitionis cæterorum. Sed hoc confirmat eſſe adæquatum obiectum intellectûs, nam quia omnia ſub ipſo continentur, ob id ab intellectu cognoſci poſſunt, quia nimirum eatenus ſub intellectum cadunt, quatenus entis rationem participant. Accedit quòd conceptus entis eſt cauſa diſtinctæ cognitionis cæterorum, non enim hæc diſtinctè cognoſci poſſent ignorato entis conceptu. Quartò quia ens, & res eſt cuius conceptus primò imprimitur in animo. Hoc tamẽ admittendum de cognitione diſtincta. Tandem obiecta complexa magis uniuerſalia ſunt nobis primò cognita, ut Impoſſibile eſt idem ſimul eſſe, & non eſſe: Quodlibet eſt, vel non eſt; ergo etiam eorum termini, qui ſunt maximè uniuerſales nobis erunt magis noti. Sed aſſumptum eſt admittendum in ordine diſtinctè cognoſcendi, cum alioquin in ordine cognoſcendi confusè, de quo in præſentia ſit ſermo, notiora ſint eadem illa complexa, & incomplexa ea his enim intellectus per inductionem eorum cognitionem infert, quæ quamuis ſolâ perceptione terminorum haberi poſſit, hoc tamen non facit, quin confuſa notitia ſingularium cognitioni uniuerſalium præire debeat.

Asserendum tertiò ad rerum explicitam, atque diſtinctam cognitionem, ſuperiorum graduum cognitionem requiri. Tertia aſſertio.

Hæc aſſertio perſpicuè conſtat ex hactenus dictis, enim verò tunc explicitè diſtinctèque aliqua natura concipitur, quando gradus eſſentiales, quibus illa conſtat apertè cognoſcitur; ita quidem clarè concipitur homo, quando partes eius eſſentiales animal, & rationale percipiuntur, & tunc anima, quando viuens ſenſitivum cognoſcitur, & hoc modo uſque ad ſupremum gradum, ſub quo omnia continentur. Ratione ſuadetur.

Hoc igitur modo magis uniuerſalia dici poſſunt notiora nobis, quoniam in ordine diſtinctè cognoſcendi eorum notitia ad inferiorum cognitionem requiritur.

SECTIO QVINTA.

An ſubſtantia, an accidentia, & Quænam alia priùs, aut poſteriùs à nobis naturaliter cognoſcantur.

PRimò dubitatur an ſubſtantia, vel accidentia priùs à nobis naturaliter cognoſcantur, & aliorum ſententijs prætermiſſis.

Aſſerendum primò à nobis priùs cognoſci naturaliter ea, quæ re ipsâ ſunt accidentia. Prima aſſertio.

Explicatur, & ſuadetur aſſertio; quod ab intellectu primò cognoſcitur eſt id ipſum, quod ſenſibus offertur, atque repræſentatur, quoniam intellectus noſter miniſterio ſenſuum, rerum omnium notitiam aſſequitur, per ſpecies ac imagines, quas à ſenſibus haurit, & per notitiam ſenſiuiuam, ut ſæpe dictum à no- Ratione ſuadetur.

bis

Digitized by Google

bis fuit; ſed huiuſmodi ſunt accidentia, hæc enim ſunt, quæ primò ſenſibus percipiuntur, qui vel non niſi accidentia ſuis actibus poteſt attingere, vel ſi ſubſtantiam varijs accidentibus indutam, quemadmodum de aliquo internorum ſenſuum dici conſueuit, prius accidentia debet attingere; ſed de his in Diſſertationibus de Anima.

Secunda aſſertio.

Aſſerendum ſecundò, quamuis à nobis naturaliter prius accidentia cognoſcantur, non cognoſci tamen illicò quatenus accidentia ſunt, & prout ipſi inſunt, quin potius ſecundum hanc rationem non cognoſci niſi cum dependentia à ſubſtantia.

Ratione ſuadetur.

Hæc aſſertio conſtat, quoniam per primam hanc notitiam haud licet nobis diſcernere, an illa, quæ cognoſcimus per ſe, vel in alio exiſtant, nec diſtinctionem inter ſubſtantiam, & accidentia percipimus; ad huiuſmodi ſiquidem cognitionem aſſequendam, nobis eſt opus induſtriâ, atque ratiocinatione. Hinc eſt ut homines rudes, ac indiſcreti nihil de hac diſtinctione cogitarint: non ſtatim igitur intellectus accidentia, quatenus accidentia cognoſcit, ſed ſolùm materialiter, ut aiunt, & accidentia concreta percipit, hoc eſt ſubiecta accidentibus inuoluta.

Ad cognoſcenda verò accidentia determinatè ſub accidentis ratione, opus eſt cognitione ſubſtantiæ; inuentâ ſiquidem diſtinctione ſubiecti, & formæ, cogitamus formam ipſam inhærere ſubiecto; itaque huiuſmodi cognitio accidentis diſtincta, ſubiecti, ſeu ſubſtantiæ cognitionem præſupponit; quamobrem accidens huiuſmodi cognitionis genere nequit à nobis primò naturaliter cognoſci; ſed opus eſt cognitione ſubſtantiæ, quam tamen imperfectè admodum intellectus noſter attingit, non enim materialis ſubſtantia poteſt à nobis percipi ſecundùm propriam eius rationem, quandoquidem quoad intellectus noſter eſt unitus corpori, omnem cognitionem à ſenſibus haurit, qui non niſi ab accidentibus mouentur per ſpecies ſenſibiles; at accidens nequit virtute continere ſubſtantiam, nec in eſſe reali, nec in eſſe cognito, quantum ad conceptum proprium, & quidditatiuum, quoniam ignobilius nequit virtute continere nobilius, & perfectius, quantumuis in eſſe cognito; ergo etſi accidens poſſit in ſubſtantiæ cognitionem nos ducere, quoad communes conceptus, videlicet entis, & aliorum tranſcendentium, propterea quòd virtute continet illos; nequit tamen ducere in cognitionem eiuſdem quoad conceptus proprios, & quidditatiuos; ſed de his plura, ubi de anima diſputabitur, ubi etiam de ſubſtantijs immaterialibus agetur. Rem autem ſic ſe habere comperiemus obſeruando definitiones, quæ de diuerſis ſubſtantijs traduntur, reperiemus enim nullam eſſe, quæ per propria, & eſſentialia principia, ſed per proprietates, & accidentia ſubſtantiam definitam declaret; opus eſt enim definitionem ex multis differentijs quouſque definitum adæquet, conficere, hoc autem eſt conficere rerum conceptus proprios, non ea proprijs, cum ad hoc ultima differentia ſufficeret, ſed proprios ex communibus; quia nimirum ex multorum prædicatorum collectione reſultant, quæ ſigillatim accepta rebus alijs conueniunt, collectim tamen non niſi rei definitæ; per accidentia igitur & per earum ſpecies habere poſſumus aliquem conceptum ſubſtantiæ proprium ex communibus, non eò quòd accidens virtute contineat illum, ſed quoniam intellectus accidentium occaſione, & per alienas ſpecies multamque collationem excitatus, itemque ratiocinando conceptus ex communibus proprios de ſubſtantia elicit hanc ferè in modum. Aduertit enim qualitatem in alio eſſe, propterea quòd illud quale eſſe cognoſcit, & modo habet, & modo deſinit habere, idem penitus remanens, ſolùm variatione factâ penes qualitatem ipſam, ut de impulſu, quem proijciens impertitur corpori, hoc enim virtute ipſius per aerem excurrit, ſed paulatim ceſſat motus, quoniam etiam deſinit impulſus cum tamen idem corpus remaneat; hinc arguimus dari aliquod ſubſtratum, quod nomine ſubſtantiæ nuncupamus; at verò ſi accidentia fuerint propria, per ea poſſumus à poſteriori ipſius ſubſtantiæ quodquid eſt oſtendere, non quaſi accidentia virtute contineant cognitionem ſubſtantiæ, ſed quoniam illorum occaſione motus intellectus arguendo elicit ſubſtantiæ conceptum proprium ex communibus; ut propterea huiuſmodi cognitio nequeat intuitiua dici, ut ſatis notum eſt, nec abſtractiua, cum non ſit per propriam ſpeciem, ac imaginem, ſed potius dicenda eſt diſcurſiua, quoniam per ratiocinationem, & per alienas ſpecies, multamque collationem comparatur; ſi tamen ad aliquod genus cognitionis è duobus commemoratis reduci poſſit, maximè videtur ad cognitionem abſtractiuam reuocanda.

Ariſtotelis ſententia explicatur.

Ex his manifeſtum redditur, quo ſenſu Philoſophus dixerit ſubſtantiam eſſe priorem ratione, & cognitione accidente, quoniam videlicet accidens formaliter definitur, concipitur, atq; conſideratur cum dependentia à ſubſtantia, & cum ordine ad ipſam. Ita quidem docuit in accidentis definitione ſubſtantiam adhibendam eſſe, quoniam accidentis eſſentia in habitudine dependentiæ ad ſubſtantiam conſiſtit.

An prius cognoſcantur eſſentiæ vel proprietates.

Solet etiam inquiri an prius cognoſcantur eſſentiæ, vel proprietates rerum, ſiue de ſubſtantijs, ſiue de accidentibus habeatur ſermo, & iuxta prædicta.

Aſſertio.

Aſſerendum eſt poſſe quidem, atque ſolere prius haberi à nobis conceptum aliquem confuſum, & imperfectum de rei quidditate; at per proprietates, & affectiones ſubinde à nobis acquiri diſtinctam notitiam de eiuſdem rei quidditate, & eſſentia, modo tamen ſuperius explicato.

Ratione ſuadetur.

Aſſertio patet, quoniam eo ipſo, quòd ſimpliciter intellectus rem concipit confusè, & implicitè quidditatem eius attingit, (eſt enim prima apprehenſio, quæ circa quidditatem verſatur) hoc ipſo intelligit primum, & proprium intelligentiæ obiectum puta quidditatem, quatenus rei quidditas eſt circa quam intellectus ſuam primam exercet operationem; quo ſenſu etiam ſubſtantia ſumpta pro eſſentia dici poteſt prior cognitione accidentibus, acceptis pro proprietatibus rerum. At verò explicitè, atque diſtinctè ſolemus eandem ipſam rei eſſentiam concipere per ordinem ad proprietates dimanentes ab illa, & ex illarum præhabita notitia ſolemus inuenire diſtinctèque explicare propriam rei eſſentiam, & quidditatem, quam certè non intelligimus, niſi per proprietates, & accidentia, & habitudines circumſtantes rei naturam.

An prius cognoſcātur res vel earū principia, & cauſæ.

Solet etiam inquiri, an prius cognoſcamus res ipſas vel earum principia, & cauſas.

Aſſertio.

Aſſerendum cognitione experimentali, & imperfectâ prius quidem à nobis cognoſci res, quam cauſas, & principia: at verò cognitione perfectâ, atque diſtincta, prius cognoſci cauſas, & principia; verbo dicam in ordine confuſe cognoſcendi prius cognoſci res, ſed in ordine cognoſcendi diſtinctè, prius cognoſci cauſas, & principia.

Experientia confirmatur.

Aſſertionem hanc experientia confirmat, quâ planè conſtat multo plures eſſe eos, qui res ipſas cognoſcunt, quam qui earum cauſas, & primordia percipiant; hoc autem inditio eſt prius à nobis cognoſci res ipſas, quam earundem cauſas, & principia; nimi-

rum in ordine confusè cognoſcendi; ſed in ordine distinctè cognoſcendi oppoſito modo rem ſe habere manifeſtum eſt, quoniam diſtincta rerum notitia non poteſt niſi per principia, & cauſas comparari. Præcedere quidem ſolet imperfecta quædam cognitio rei, per quam intellectus in cauſæ notitiam deducitur, ſed per notitiam deinde cauſæ, perfectiorem, ac præſtantiorem cognitionem eiuſdem rei conſequitur; hoc autem quia ordo confusè cognoſcendi præcedit ordinem cognoſcendi diſtinctè, ut frequenter à nobis dictum fuit; & quamuis aliquando contingat, ut priùs cognoſcatur id, quod eſt principium, & cauſa, & inde intellectus cognoſcat id, quod ex tali cauſa prouenit; hoc tamen ſolum euenit, quando cauſa maximè euidens eſt, ut in Mathematicis diſciplinis euenire ſolet, in quibus procedimus à cauſis ad effectus, quoniam in ipſis eadem ſunt nobis nota, & naturâ.

Superior doctrina Ariſtotelis auctoritate comprobatur.

Vniuerſam hanc doctrinam ab Ariſtotele traditam fuiſſe, ſatis eius verba teſtantur, dum primò loquens de cognitione diſtincta, hæc habet, μάλιστα δ' ἐπιστητὰ τὰ πρῶτα καὶ τὰ αἴτια· διὰ γὰρ ταῦτα, καὶ ἐκ τούτων τἆλλα γνωρίζεται, ἀλλ' οὐ ταῦτα διὰ τῶν ὑποκειμένων. *Maximè autem ſcibilia ſunt ipſa prima, & cauſæ. Propter hæc enim & ex ijs cætera cognoſcuntur, ſed non hæc per ſubiecta.* Deinde verò de cognitione confuſa ſermonem inſtituens ait. διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν. ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες. *Propter admirari enim, & nunc, & primò inceperunt homines philoſophari, à principio quidem admirando, ea, quæ de dubitandis faciliora erant* &c. Primò igitur apertè teſtatur principiorum, & cauſarum notitiam præhabendam eſſe ad rerum diſtinctam cognitionem aſſequendam, atque adeo in ordine diſtinctè cognoſcendi, priùs à nobis principia, cauſaſque cognoſci, poſtea verò ea, quæ à principijs, & cauſis ortum ducunt; at dum progreditur luculenter affirmat in ordine confusè cognoſcendi oppoſitum euenire, ſiquidem ait primum homines admirari naturæ opera, quod certè cognoſcendo fit; ſed hanc eſſe cognitionem confuſam, ac proinde in ordine confusè cognoſcendi id planè contingere, paulo poſt declarat dicens, ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων, οἴεται ἀγνοεῖν. *Qui verò dubitat, & admiratur putat ſe ignorare;* hoc eſt non habere cognitionem diſtinctam, ſiue habere tantum cognitionem confuſam. Manifeſtum igitur ſuperiorem aſſertionem Ariſtotelis auctoritate conſtare, & ſimul rationes allatas ad aures eiuſdem eſſe.

1\. Diuin. cap. 1.

An humanus animus priùs cognoſcat ſe, vel alia à ſe.

Solet etiam in controuerſiam vocari, an humanus animus, priùs ſe ipſum, & ea, quæ in ſe habet, vel potius alia à ſe, & quæ ſunt extra ſe cognoſcat.

Aſſertio.

Aſſerendum eſt animum humanum, quoad eſt unitus corpori, priùs alia à ſe cognoſcere, & ex ijs in ſui ipſius notitiam deuenire. Hoc præclarè docuit Philoſophus, nam ex eius ſententia, cum intellectus ſic factus eſt ſingula, ut ſciens dicitur, qui actu ſcit, quod euenit, cum poteſt per ſe operari, tunc etiam ſimiliter eſt quodammodo poteſtate, non tamen eodem modo, ut ante quàm diſceret, vel inueniret, καὶ αὐτὸς δὲ αὑτὸν τότε δύναται νοεῖν. *Et ipſe ſe ipſum tunc poteſt intelligere.* Vult igitur prius ab intellectu alia intelligi, quam intelligat ſe ipſum.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

3\. de ani. Tex. 8.

Experientia probatur.

Experientia quoque ſuffragatur, quoniam homines priùs cognitionem acquirunt de ijs quæ, ipſis exterius proponuntur, deinde tractu temporis intellectus reflectendo ſupra ſe, & ſuper operationes quas exercuit, ſe ipſum cognoſcit, nimirum ex alijs rebus à ſe cognitis ſui cognitionem colligit, quod etiam confirmatur magis ex eo quia perpauci admodum ſunt, qui animam & ad ipſam pertinentia cognoſcant, cum potius in horum maxima ignoratione verſentur. Si qui autem ſunt, qui certè pauci non ſunt, quibus contingit aliquam de anima, deque intellectu notitiam habere; id certè dicendum non niſi magnâ induſtriâ ſummoque labore decurſu temporis eueniſſe.

Confirmatur.

Ratione ſuadetur.

Hoc autem ratione conuincitur depromptâ, ex animæ natura, hæc enim unita corpori, nequit intueri ſe ipſam, ſed in ſui cognitionem deuenire non poteſt, niſi miniſterio ſenſuum, quibus eſt alligata, rerum imagines acquirat, modo alibi explicando, his enim inſtructus intellectus ea cognoſcit, quorum imagines acquiſiuit, ſubinde cognoſcit ſe operationes illas exercuiſſe, quibus reliquorum notitias eſt aſſecutus, atque demum ſe ipſum cognoſcit, quæ certè fiunt ab intellectu quatenus ſupra ſe ipſum reflectit; hinc propterea nequit intellectus primò ſe ipſum cognoſcere, ſed debet priùs de alijs cognitionem acquirere antequam in ſui notitiam deueniat.

An priùs cognoſcatur Creator vel creaturæ, an res immateriales, vel materiales.

Tandem controuerſum eſt an priùs cognoſcatur Creator, vel creatura, an res à materia ſeiunctæ, an in materiam immerſæ.

Aſſerendum à nobis priùs cognoſci res creatas, quàm Creatorem, priùs res materiâ conſtantes, quàm nullum habentes cum materia commercium.

Aſſertio.

Probatur aſſertio.

Aſſertio adeo euidens eſt, ut nullam probationem requirat, enim verò ſatis cuique perſpectum eſt intellectum noſtrũ ad cognitionem Creatoris, ex creaturis cognitis eleuari; quò pertinent illa vulgata verba *Inuiſibilia enim ipſius à creatura mundi, per ea, quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur.* Et in uniuerſum ad hæc ex cognitione rerum materiâ conſtantium, ac ſenſibilium tantummodo nobis datum peruenire, ſatis luculenter expreſſit Philoſophus dicens non poſſe intellectum humanum quidpiam cognoſcere ſine phantaſmate.

Nec immeritò, quoniam intellectus humanus, ut ſæpe dictum fuit, nequit cognoſcere niſi ſenſibus opitulantibus, velut illis, quorum miniſterio rerum ſpecies, & imagines quibus indiget in ſuis obeundis muneribus, acquirit; priùs igitur debet ea, quæ ſunt ſenſibus obuia, quæque à ſenſibus attinguntur cognoſcere; deinde verò quæ à ſenſibus remota ſunt, unde eſt ut priùs res immateriatas, quàm materiatas cognoſcat.

SECTIO SEXTA.

Qualis debeat eſſe cuiuslibet ſcientiæ diſpoſitio circa proprium obiectum, & quæ circa idem, & quo ordine conſiderare debeat, & quomodo variæ ſcientiæ inter ſe diſponendæ ſint.

In omni ſcientia aliquis ordo neceſſarius eſt.

CVm qualibet integra ſcientia diuerſis partibus conſtet, quendam ordinem omninò requirit, quo illæ diſponantur; adeout una præire, alia verò ſubſequi debeat, cum tamen omnes totius diſciplinæ adæquatum obiectum reſpiciant, eoquòd earum qualibet, aliquid ad obiectum pertinens conſiderandum aſſumit; uniuerſam igitur diſciplinam tractaturus de ordine debet in primis eſſe ſolicitus, qui duplex erit, prout duplici modo ſcientia tractari poteſt, quorum unus eſt, qui expoſitionis, alter autem inuentionis dicitur. Primus contingit, quando quiſpiam doctrinam ab alio traditam aſſumit commentarijs explicandam, ac illuſtrandam, adeo ut ſi quæ tenebris inuoluta reperiat, ex ijſdem conetur eruere. Hic autem

Duplex modus eſſe poteſt ſcientiæ.

Primus modus expoſitionis.

tem modus; quo ſcientia tractari poteſt, non alium requirit ordinem ab illo, quem diſciplinæ auctor adhibuit, & idcirco commentator retento ordine librorum, vel tractatuum, &c. ſuos debet commentarios diſponere pro diuiſione partium, in quas doctrinam Auctoris partitus fuerit. Primo quidem cuiuſlibet particulę ſententiam explicando, mox ſi quę fuerint animaduerſione digna, diligenter aduertendo deinde occurrentes difficultates diluendo. Secundus modus, quo diſciplina tractari poteſt, quique inuentionis dicebatur, ſuum requirit ordinem, qui tantò præſtantior erit, quantò ad veritatis conſecutionem opportunior fuerit, ſed quid ad huius ordinis elegantiam requiratur, adeo ut rectus dici poſſit, reliquum eſt ut explicemus.

Secundus modus inuentionis.

Primò ſcientia ſuum debet conſiderare obiectum generatim acceptum, poſtea verò ad ſpecies ſub illo contentas, deſcendere. Hoc egregiè Stagirites notauit, dicens, ἔστι γὰρ κατὰ φύσιν τὰ κοινὰ πρῶτον εἰπόντας, οὕτω τὰ περὶ ἕκαστον ἴδια θεωρεῖν. *Eſt enim ſecundùm naturam cum priùs ea, quæ communia ſunt, declarata fuerint, ſic deinde cuiuſque rei propria contemplari*, & alibi, ὑστέρα γὰρ ἡ περὶ τῶν ἰδίων θεωρία, τῆς περὶ τῶν κοινῶν ἐστί. *Quia propriorum inſpectio, poſterior eſt ea, quæ de communibus eſt*; veritatem eandem varijs locis inculcat exiſtimans hunc ordinem eſſe retinendum in omni tractanda diſciplina.

Cuiuſmodi hic ordo eſſe debeat qui inuentionis dicitur.
1. Phyſ. Tex. 2.
3. Phyſ. Tex. 2.
1. de part. anim cap. 1. & 4.

Quâ autem ratione poſſit hic ordo probari, demonſtrarique ſic ipſum eſſe opportunum, ut eo neglecto, nequeat diſciplina ordinata dici, ſequitur declarandum, non una autem eſt ratio, præcipuè verò ſunt, quas breuiter ſubijciemus.

Ordo prędictus ratione ſuadetur.

Ariſtoteles porrò videtur eâ ratione ductus in eam, quàm tuemur, ſententiam abijſſe, quoniam ſi oppoſitus ordo ſeruaretur, adeo ut priùs de inferioribus, ſeu minus uniuerſalibus diſtinctiſque ſpeciebus tractatio inſtitueretur, neceſſe foret ſæpeſæpius eadem repetere, videlicet ea, quæ omnibus communia ſunt in ſingulis ſpeciebus tractandis, quod non mediocrem confuſionem pareret, & addiſcenti ſatietatem afferret.

Prima ratio ex Ariſtotele deſumpta.

Præcipua tamen ea videtur ratio, quoniam ſcientiæ traduntur ſecundùm ordinem diſtinctè cognoſcendi, nam unaquæque ſcientia intendit diſtinctam, & explicitam rerum notitiam tradere; ſed hoc haberi non poteſt, niſi præmittendo communium naturarum notitiam, priuſque tractando ea, quæ communiora ſunt, deſcendendo ſubinde ad ea, quæ ſunt minus communia, cum ex rei natura magis uniuerſalium cognitio, ad notitiam minus uniuerſalium requiratur, & idcirco notitiæ iſtorum ab eorum cognitione pendeat; ut enim ſecundum eſſe hæc pendent ab illis, ſic etiam ſecundùm cognitionem, quoniam ut res ſe habet ad eſſe, ita ad cognoſci; ergo talis eſt ordo ſeruandus in diſciplinis, ut priùs de communioribus, deinde verò de minus communibus diſputetur.

Secunda ratio.

Dicet aliquis huius argumentationis aſſumptionem veram eſſe, quantum ad cognitionem definitiuam, quoniam ad perfectam cognitionem ſpecierum definitiuam, oportet cognoſcere genus, & quæ generi inſunt, ac differentias, ſiquidem hæc nempe genus, & differentia ad ſpeciei naturam & eſſentiam pertinent; non tamen quantum ad cognitionem demonſtratiuam, quæ in ratiocinatione conſiſtit, quâ proprietatem conuenire ſubiecto per propriam cauſam oſtenditur.

Quorundam reſponſio.

Hæc tamen inſulsè dicuntur, quandoquidem nulla poteſt haberi demonſtratiua cognitio ſine definitiua. Immò nec demonſtratiua de ſpeciebus diſtincta comparari poteſt abſque demonſtratiua de ſuperioribus gradibus. Vt enim habeantur demonſtrationes, quibus oſtendatur proprietates conuenire ſpeciebus, præhabere oportet illas, quibus affectiones de communioribus gradibus demõſtrentur, ſiquidem proprietates ſuperiorum graduum naturâ graduum inferiorum affectiones præcedunt. Ita quidem proprietates trianguli naturâ præcedunt proprietates, ac attributa ſingularum ſpecierum, quæ ſub triangulo continentur; & idcirco de triangulo generatim demonſtrandæ ſunt affectiones, antequam ad ſpecierum proprietates oſtendendas deſcenſus fiat.

Confutatio.

Quoniam autem obiectum de quo habetur ſermo, dicitur attributionis, quatenus omnia, quæ in ſcientia tractantur habent aliquam attributionem ad ipſum, vel quia nimirum ſunt eius principia, & cauſæ, vel proprietates, vel, ſi illud fuerit unum genere, ſunt eius ſpecies; ob id conſiderandum quo hæc ordine tractrari debeant.

Quis ordo ſeruandus quando ex iis quæ ad ſcientiam pertinent quædam per ſe & quædam reductiuè pertinere dicuntur.

Sunt qui putant primò diſſerendum eſſe de ipſo obiecto directè, & per ſe, de reliquis autem per reductionem ad ipſum. At ſi huius ſententiæ ſautores exiſtiment de principijs, & affectionibus agendum per reductionem, allucinantur; quandoquidem petendum ab ipſis, quid erit in ſcientia tractandum directè, & per ſe; nihil enim à ſcientia tractari poteſt neglectis principijs, cauſis, & attributis; quæ nam erit ex eorum ſententia de obiecto huiuſmodi cognitio per ſe? ſiue namque cognitio ſit definitiua, vel deſcriptiua, ſiue demonſtratiua, à priori, vel à poſteriori, (nullum autem aliud ſuppetit conſiderationis genus) ſemper in qualibet earum inuoluitur principiorum, vel affectionum conſideratio. Non ſatis igitur intelligi poteſt cuiuſmodi ſit iſta tractatio per ſe, & directè de obiecto, ſuperiori modo explicata, adeout in ea dicatur per ſe, & directè conſiderari obiectum, cum alioquin principia cauſæ, & attributa per reductionem ſecundariò, & indirectè dici debeant ſub ſcientiam cadere. Et hoc eò remotius à veritate conuincitur, quoniam conſiderare principia, & cauſas eſt conſiderare ſubiectum, cuius ſunt principia & cauſæ; & conſiderare attributa eſt conſiderare ſubiectum, cuius ſunt attributa. Ineptè igitur ab ipſis dicitur conſiderari ſubiectum directè, & per ſe; indirectè autem, & reductiuè principia, ac attributa, nam eodem modo ſubiectum, eius principia, ac attributa ad ſcientiam pertinent. Primò quidem exhibenda nominis explicatio, & ſi opus eſt, inquirendum an ſubiectum ſit, poſtea procedendum ad reliqua, ſemper videlicet principia, cauſas & attributa tractando.

Quorundam deceptio.

Alio igitur modo res explicanda eſt, nempe quia non idem eſt in ſcientia quædam habere attributionem ad adæquatum obiectum, & quædam ad ipſum reduci, priori modo ſunt principia cauſæ, & attributa: poſteriori verò, quæ nec habent principij, vel cauſæ, vel attributi rationem, ſed ſolùm quoniam cum ſubiecto quandam connexionem habent; ita planè ſunt in Phyſica Infinitum, Vacuum; in diuina Philoſophia Ens rationis, & ſi quæ alia reperiuntur talia, quæ ad unam, vel alteram diſciplinam pertineant; nam quæ huiuſmodi ſunt in ſcientijs ſiue contemplatricibus, ſiue practicis, tractantur quatenus ad eorum obiectum adęquatum reducuntur, ob quandam ut diximus, connexionem. Quæ autem ſic ſe habent, poſteriori loco tractanda forent.

Verus explicationis modus retinendus.

Sed quoniam plerumque contingit, ut adæquatum obiectum ſit unum genere, adeo ut ſub ſe plures,

Quando ſcientiæ

ſubiectum fuerit unũ genere, quis ordo ſit ſeruandus in tractandis ſpeciebus.

atque diuerſas ſpecies contineat explicandum ſupereſt, qualis inter ſpecies ordo ſeruari debeat, qui non unus eſt. Primus eſt ordo dignitatis, ac excellentiæ & iuxta huiuſmodi ordinem illa prius tractanda ſunt, quæ dignitate, ac excellentiâ cæteris antecellunt; ita planè ſenſiſſe videtur Ariſtoteles, qui de animalium partibus acturus, opportunum duxit primò de homine tractationem inſtituere, non aliâ ratione ductus, niſi, quia homo adeo cæteris animalibus dignitate præſtat, ut particeps diuinitatis videatur; reſpexit igitur ad dignitatis ordinem, dum de re ſubiecta diſputaturus foret. Secundus eſt ordo originis, & generationis, iuxta quem ea ſunt primo loco tractanda, quæ re verâ prius gignuntur, præſertim autem ſi ad alia, quendam habitudinem cauſæ ad effectus habeant. Hinc Philoſophus, prius de corporibus ſimplicibus, poſtea de mixtis; prius de corporibus cæleſtibus, poſtea de ſublunaribus diſputationem inſtituit. Tertius tandem eſt commoditatis ordo, qui tunc planè contingit, quando quis utroque ordine ſuperiori, nempe dignitatis, atque generationis, neglecto, ea priori loco ſibi tractanda proponit, quæ cognitu faciliora ſunt, & quæ præcipuè ad reliquorum cognitionem conferunt. Non eſt autem cogitandum, quemlibet ex his ordinibus perpetuò ſeruandum, ſed modò unum, modò alium pro conditione rerum tractandarum & interdum unum, interdum alium adhiberi. Nec expectanda quædam certa regula, quâ præſcribatur unum, vel alium uſurpandum eſſe.

Triplex poteſt eſſe ordo. Primus dignitatis. Secundus ordo originis. Tertius ordo commoditatis, ac facilitatis.

In eodem tractatu ordo ſeruandus quis.

Non ſolùm ordo ſeruandus in diſponendis partibus integræ cuiuſdam diſciplinę de partialibus obiectis eiuſdem, ſed etiam in eodem tractatu de quopiam obiecto rectus eſt ordo retinendus, adeo ut omnia, quæ in illo tractantur, optimo ſint ordine diſpoſita, qua de re commodius paulo infra diſputabitur.

Ordo in quæſitio aliquo tractando qualis eſſe debeat.

Et quoniam conſiderari poteſt peculiare aliquod problema; videndum ſequitur quis nam ordo in tractatione ipſius uſurpandus ſit. Quando igitur aliquid proponitur inquirendum, quod primo loco ſe conſiderandum offert, eſt quæſiti ſenſus, quandoquidem ſi nonnihil obſcuritatis habeat, rectus tractationis ordo poſtulat, ut præmittatur quæſiti explicatio, adeo ut, quod inquirendum proponitur, perſpicuè conſtet. Quæſtionis autem deciſio, vel clara eſt & aperta, vel ambigua. Priori modo contingit, ſi de ea non extent ſententiæ inter ſe pugnantes; poſteriori verò ſi varia extant maximè contraria placita. Cum quæſtionis reſolutio fuerit prioris generis, præſtat eam illicò manifeſtam facere, validiſque rationibus comprobare, & ut magis veritas elucescat, difficultates, ſi quæ ſunt, afferre, iiſdemq; diligenter occurrere. Quòd ſi poſterioris generis enodatio quæſtionis extiterit, non unus eſt ordo, quo quis uti poſſit, enimverò licet nobis propriam ſententiam afferre, & eamdem efficaciter confirmare ſimul referendo, ac repellendo ſententias oppoſitas, adeo ut Ariſtotelem de motu diſputantem imitari videamur. Alter etiam ordo poterit adhiberi, huic omninò contrarius, & erit ſi prius relatis, & reiectis ſententijs à veritate magis alienis, propriam, & veram ſententiam afferamus in medium, eandemque robuſtioribus argumentis confirmemus, non ſecus ac Ariſtotelem aliquando feciſſe, nobis compertum eſt non uno in loco, præſertim cum de origine mundi, de animæ natura, de humana felicitate, deque rerum principijs diſputaret. Alius etiam eſt ordo, ut prius nimirum varias opiniones referamus, tum propriam, ac veram exponentes, ſimul eandem confirmemus; atque contrarias reijciamus. Alius etiam ordo eſſe poteſt, qui frequenter admodum uſurpatus fuit, ut nimirum initio variæ diuerſæque referantur ſententiæ, cum ſuis, quibus innituntur fundamentis, atque rationibus, quibus earum fautores illas propugnare conſueuerunt, mox propria declaretur opinio, & ad extremum fundamentis, & argumentis allatis fiat ſatis. Hic ordo ſummoperè commendatur ab Ariſtotele, nec immeritò, propterea quòd ad trutinam reuocatis aliorum placitis, eorumdemq; rationibus ac argumentis diligenter expenſis, longè meliùs intellectus poteſt de veritate iudicium ferre. Dicit enim ad quæſitam ſcientiam opus eſſe primum dubitare, quod varijs rationibus oſtendit. Primò, quia inueſtigatio poſteriorum in inquiſitione veritatis, non eſt aliud, quàm priorum dubitationum ſolutio, quod declarat exemplo ex ligaminis ſolutione deſumpto. Secundò, quia quærentes veritatem ſine dubiorũ inueſtigatione, ſimiles ſunt ignorantibus, quò oportet ire, hoc eſt illis, qui neſciunt, quò vadant, ut enim terminus viæ intenditur ab ambulante; ita exclusio dubij, finis eſt intentus à ſpeculante, & inquirente veritatem. Vt ergo ille, qui neſcit, quò vadit, peruenire non poteſt ad terminum, niſi forſan caſu; ſic nec aliquis poteſt directè veritatem inquirere, niſi dubitationem præuideat, & præcognoſcat. Tertiò, quia, ut qui neſcit quò vadit, cum peruenerit ad locum, ad quem tendebat, utrum ille ſit terminus, & utrum ſit ſiſtendum, vel ulterius procedendum, ignorat: non diſſimiliter qui veritatem ſine dubitatione inquirit, quando quæſitum inuenerit, non cognoſcet. Quartò, quia ſicut in iudicijs, nemo poteſt benè iudicare niſi rationes audiat utriuſque partis: ita neceſſe eſt audientem Philoſophiam, deque veritate iudicantem, rationes omnes aduerſariorum audire, quod planè fit inquirendo prius dubia, quæ circa quæſitam veritatem contingunt, quod paucis complectens dicit, *ἔτι δὲ βέλτιον ἀνάγκη ἔχειν πρὸς τὸ κρῖναι τὸν ὥσπερ ἀντιδίκων καὶ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων ἀκηκοότα πάντων. Item, melius ſe habere neceſſe eſt illum ad iudicandum, qui tanquam aduerſarios, omnes utrinque rationes oppoſitas audiat*. Hic itaque ordo ſummoperè commendabilis eſſe videtur.

Quæſtionis deciſio vel clara eſt, vel ambigua. Quando quæſtionis deciſio clara eſt quid agendum. Quando ambigua fuerit faciendum.

Alius ordo proponitur.

3. Diuin. Tex. 1.

At ſi rem paulò diligentiùs animo euoluamus, facilè reperiemus commemoratum ordinem plurimum ad inueniendam veritatem proprio marte conducere, ſed ad eam, quam quis putat à ſe iam inuentam cæteris declarandam, non tam idoneus eſt ſuperior ordo, quàm alter mox explicandus. Veritatem enim indagaturus, non poteſt ſibi meliùs viam ſternere, quàm expendendo rationum momenta, quibus alii ſuffulti contrariam ſententiam tuentur; diſiectis enim quodammodo ignorationis tenebris, poteſt veritatem proſpicere. Sed eruditurus alios ad id non adſtringitur, cum ſolum eò colliniet, ut cæterorum animos poſſit propriâ informare ſententiâ, & ad illam amplectendam eos firmiſſimis rationibus compellere; idcirco non eſt cur à principio in addiſcentium conſpectu ponat aduerſariorum fundamenta, & ob eorum oculos argumenta conſtituat, quæ ſuam, quam tuetur ſententiam, videntur demoliri.

De ſuperiori ordine iudicium ſertur.

Alius proponitur ordo commendabilis ad inueniendum.

Poſtremus igitur ordo erit in tradendis diſciplinis, ut prius relatis aliorum placitis noſtram ſententiam ſtatuamus, illamque validiſſimis rationibus confirmemus, ſubinde aduerſariorum argumenta ſimul afferamus, ac diluamus; hoc enim modo longè commodius eſt diſciplinam tradere, cum non parum incommodum ſit addiſcentibus ſolutiones in fine diſputa-

Ordo maxime retinendus ad docendũ.

Digitized by Google

ſputationis allatas aptare argumentis initio exhibitis. Illud autem obſeruandum in probatione propriæ ſententiæ, ut ſi quæ eſt auctoritas afferenda, ab ea ducatur initium, tanquam à ratione debiliori, & faciliori, & ab ea, quæ ad ulteriora diſponit; deinceps verò afferantur rationes validiores eâ lege ſeruatâ, ut quò ulterius proceditur, perpetuò rationes robuſtiores ſint, maioriſque momenti.

Quid in probatione propriæ ſententiæ obſeruandum.

Quoniam autem non rarò euenit, ut in una, eademque diſputatione plures concluſiones maioris claritatis gratiâ, habeantur; atque tunc inter illas ordo quidam ſeruandus, qui maximè commendabilis erit, ſi concluſiones illæ præponantur, quæ uniuerſaliores ſunt, aut quæ naturali prioritate antecedunt, vel faciliores ſunt, & ad ſequentes conducunt. Quod ſi nihil horum contigerit, poterit quiſque pro arbitrio unum, vel alium ordinem eligere.

Quando plures ſint concluſiones in eadem diſputatione, quid ſeruandum.

His autem explicatis ſupereſt inquirendum, quænam, & quomodo unaquæque diſciplina circa ſuum debeat conſiderare obiectum: hæc porrò Philoſophus egregiè tradidit quatuor aſſignando quæſita, quæ nimirum quælibet ſcientia, circa proprium obiectum tractare poteſt, & ait omnia, quæ de ipſo obiecto ſciri poſſunt, paria eſſe numero cum quæſitis, ut ſuo loco explicuimus, cum diceremus ex Philoſophi ſententia, quatuor eſſe quæſita conſtituenda, in quorum conſideratione tota ſcientia verſatur, cuiuſmodi ſunt *an res ſit, quid ſit, quòd ſit*, ſeu *qualis ſit*, & *propter quid ſit*. Hæc enim ſunt, quæ de obiecto ſciri debent, quorum ſufficientia non eadem eſt apud omnes, præcipua tamen in eo poſita videtur, quòd quicquid ſub quæſtionem, & ſcientiam cadit de re quapiam, eſt vel exiſtentia, vel eſſentia ipſius, vel proprietates, ſiue accidentia, aut operationes rem ipſam conſequentes, vel cauſæ antecedentes. Ad exiſtentiam pertinet quæſtio *an eſt*, ad eſſentiam *quid eſt*, ad proprietates, & accidentia *qualis eſt*, ad cauſas *propter quid eſt*: Itaque quæſtio *an eſt*, dicenda illa, quâ quæritur, an res ſit, vel non ſit per propoſitionem de ſecundo adiacente, ut an Chimera exiſtat, an Deus ſit, non autem, an ſit hoc, vel illud. Quæſtio *quid eſt*, inſtituitur de omnibus prædicatis eſſentialibus, omnibuſque partibus, atque rationibus ad rei quidditatem ſpectantibus. Ad quæſtionem *qualis eſt*, non modo ſpectant accidentia, ſiue propria, ſiue communia, quæ verè inſunt rei, ſed etiam quæcunque denominationes aliæ, ſumptæ ſiue ab operatione, vel ab alterius cuiuſque cauſalitatis exercitio, ſiue ab alicujus operationis termino, vel undecunq; fuerint acceptæ. Quæſtio denique *propterquid*, verſatur omninò circa quoduis cauſæ genus, ſiue nimirum ſit cauſa ipſius rei in ſe, ſiue ſit cauſa, ut res ſit talis, aut talis, nempe ſit cauſa, ut aliquod prædicatum ipſimet rei conueniat.

Quænam, & quomodo quælibet ſcientia circa ſuum obiectum conſiderare debeat.

Quatuor quæſtionũ ſufficientia proponitur.

Quæſtio an eſt.

Quæſtio quid eſt.

Quæſtio qualis eſt.

Quæſtio propterquid.

Quoniam autem ſuprà fuit commemoratio facta de cognitione, & ſcientia, dum harum quæſtionum ex Ariſtotele diſtributionem inſtitueremus, eſt operæ pretium diligenter aduertere iuxta communem interpretum melioris notę ſententiam *ſcire* nunc non ſumi adeo ſtrictè, ut ſumebatur cum definitum fuit dicendo ipſum eſſe rem per cauſam cognoſcere, ſed ampliori quadam uſurpatione, videlicet pro cognitione certa, atque perſpicua. Quinimò alii addunt hoc loco accipi abſolutè, adeout cum dicimus hæc eſſe, quæ de re quapiam ſciri poſſunt, perinde ſit, ac ſi diceremus hæc eſſe, quę de quacunque re poſſunt cognoſci per cognitionem quantumuis incertam, ſolumque probabilem, quoniam, quæ in omnibus facultatibus in diſputationem vocantur, magna ex parte probabilia tantummodo ſunt, nec euidentiam, vel certitudinem habent.

Animaduerſio.

Sunt porrò, quibus videtur Ariſtoteles in enumerandis quæſtionibus defeciſſe, eò quòd prætermiſerit illam, quâ quæritur, quotuplex aliquid ſit, ut cum genus in ſubiectas quas habet ſpecies, vel quodlibet uniuerſale in ſua inferiora diuiditur. Nihilominus Ariſtoteles in recenſendis quæſtionibus, nullam negligentiæ culpam contraxit, quoniam in animo habebat ea tantùm recenſere quæſita, quæ de re fieri poſſunt inſpectâ ſecundum ſe, ante quamlibet diuiſionem. Vel dici poteſt quæſtionem quotuplex ad quæſtionem qualis res ſit, non immeritò reuocari.

Prima obiectio.

Obiectionis ſolutio.

Adhuc etiam eſt difficultas de quæſtionum multitudine; cum enim de qualibet propoſitione poſſit eſſe dubitatio, propoſitiones verò ſint infinitæ, conſequens ſit, ut propoſitiones ſint plures, immò infinitæ.

Secunda obiectio.

Confirmatur etiam, ex eo quia Philoſophus alibi quatuor affert quæſtiones, iuxta numerum quatuor prædicatorum, quæ ſunt ab his planè diſtincta, quandoquidem ibi quæſtionem generis definitionis, proprij, & accidentis recenſet.

Confirmatio.

Occurritur reſpondendo quæſita, & ſcita ſumpta ſecundùm materiam non eſſe numero æqualia, benè tamen ſecundùm formam, hoc eſt, ſecundum modum quærendi, ut enim de re non poſſunt alia ſciri, quàm *an ſit, quid ſit, qualis ſit, & propter quid ſit;* ita nec alia quæri poſſunt.

Solutio.

Ad Confirmationem dicendum, diuiſionem unam in alia quodammodo contineri, propterea quòd pluribus modis poſſunt hæ quæſtiones diſtingui, & earum numerus deſignari; itaque ad quæſitum, *quid eſt* duo problemata nimirum definitionis, & generis additâ etiam differentiâ, pertinent. Ad quæſitum *qualis eſt* duo alia proprij, videlicet, & accidentis problemata ſpectant. Ex aduerſo quæſitum *an eſt*, ſub accidentis problemate comprehendi poteſt, eòquòd rebus creatis actu exiſtere omninò accidat. Quæſitum verò *propterquid*, ſi cauſam quærat, à qua res eſſentialiter pendet, ſub definitionis aut generis problemate comprehendi poteſt. At ſi quærat cauſam, à qua res contingenter dependeat, ad problema proprij, vel accidentis poteſt reuocari, ut propterea dictum fuerit diuiſionem unam quodammodo in alia inuolui.

Confirmationi ſit ſatis.

Dici autem ſolet obiectum in qualibet ſcientia tale eſſe, ut non poſſit in illa probari quoad *an eſt*, & *quid eſt*, adeout in illa ſcientia, cuius eſt obiectum, nulla ſuppetat demonſtratio, vel argumentatio, quâ probetur obiectum eſſe, aut eſſe talis eſſentiæ, ſed tanquam nota abſque probatione hæc ſupponenda ſint.

An in ſcientia probari poſſit quod eius obiectum ſit, & quid ſit.

Aſſerendum tamen, ad ſingulas ſcientias pertinere de obiecto quæſitum utrunque tractare.

Aſſertio.

Hoc videtur Ariſtoteles docuiſſe commemorata quæſita deſignans, dum ait illa quæri ac inquiri, & cum fuerint inuenta, ſciri. Interdum ſcientiæ deſpiciunt quæſitum utrunque, non nego, ſed quando res clara eſt, alioquin non deſpiciunt, quando nempe res non adeo perſpicuè conſtat, & idcirco ad ſcientiam pertinet manifeſtare proprium obiectum eſſe, & quid ſit. Hæc autem manifeſtatio fieri debet afferendo cauſam, omnes enim illæ quæſtiones ſunt quæſtiones medij, ſcilicet medij ad inueniendam illarum quæſtionum reſolutionem; non enim ſatis eſt ſimpliciter reſpondere affirmando, vel negando, ſed oportet afferre medium, quo concluſio quæſtionis probetur.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Ratione quoque ſuaderi poteſt aſſertio, quoniam nulli

Ratione ſuadetur.

nulli dubium quin ſub diſputationem poſſit cadere *an res ſit*, cum de multis hoc ſoleat in quæſtionem vocari; nihil igitur prohibet, quominus vertatur in dubium, num aliquid exiſtat, quod alicuius ſcientiæ ſubiectum eſt; at huius inquiſitio ad ſcientiam illam proculdubio ſpectabit, quamuis ad primam Philoſophiam credatur pertinere, de quo ibi diſputandum. Ita quidem Theologia initio quærit an Deus exiſtat, cum tamen Deus eius ſubiectum ſit.

Difficultas.

Solùm eſt difficultas de exiſtentia actuali rerum creatarum, cum enim hæc ſit prorſus contingens, non videtur quo pacto ſub demonſtrationem cadat, cum demonſtratio ſolùm de neceſſarijs eſſe poſſit.

Hæc difficultas multorum ingenia torſit, ei tamen fiet ſatis reſpondendo rerum creatarum exiſtentiam actualem non eſſe quidem neceſſariam abſolutè, benè tamen ea hypotheſi, nec eſſe neceſſariam ſummâ neceſſitate, qualis eſt neceſſitas metaphyſica, ſed mediocri quidem neceſſitate, cuiuſmodi eſt neceſſitas phyſica, & idcirco de huiuſmodi exiſtentia poſſunt demonſtrationes fieri.

Hæ autem probationes non ſolùm à poſteriori, & ab effectibus, ſed etiam à priori, & per cauſam inſtitui poſſunt. Res clara eſt, nam ab effectibus probari obiectum exiſtere in aliqua ſcientia patebit inferiùs; probari etiam per cauſam eſſendi, ſi res creatæ ſint, manifeſtum eſt, ſiquidem hę habent cauſas naturales, ea quibus neceſſariò proueniant, neceſſitate iam explicatâ.

Suadetur etiam quarundam ſcientiarũ exemplo.

Hæc eadem frequens uſus teſtatur, nam in Poſterioribus analyticis, in quibus de demonſtratione, ſcientiaque diſputatur, primò Philoſophus aſſumit probandum dari ſcientiam, atque demonſtrationem. In ſcientia Morali primò probat humanam dari felicitatem, quamuis felicitas, vel homo quatenus in eo eſt inducenda felicitas, huiuſmodi ſcientiæ obiectum ſit. Idem patet de diuina ſcientia, ut paulo antea dictum fuit. Non ſolùm autem ſcientia comprobare poteſt ſuum obiectum exiſtere, ſed etiam quid ſit, modo iam explicato, cum de præcognitis, & præcognitionibus ageremus.

Ad quæſtionem etiam *an eſt*, ſpectat tractare utilitatem, vel neceſſitatem rei, de qua agitur, quando videlicet res illa refertur, atque deſeruit ad aliquem finem, vel ad aliquem alium effectum conſequendum; non enim ad aliam ſcientiam hoc attinere poteſt, quàm ad illam, quæ de re ipſa diſputationem inſtituit.

Ariſtotelis auctoritas explicatur.

Cæterum non perturbet Ariſtotelis auctoritas, eò quòd ipſe dixerit de ſubiecto præcognoſcendum eſſe *quòd ſit*, & *quid ſit*; hoc enim cum hactenus dictis optimè cohęret, dum has præcognitiones de ſubiecto eſſe habendas diceremus; nil enim aliud ſibi vult, quàm has eſſe præmittendas alijs concluſionibus, & cognitionibus de ipſo obiecto, quamuis ipſæ ex alijs cognitionibus haberi debeant. Vel forſan Ariſtoteles docere tantùm voluit ea præcognoſci ante demonſtrationem illam, ſcientiamque demonſtratiuam, quę probat affectionem de ſubiecto, & ad huius ſcientiæ differentiam, præcognitionem aſſignaſſe, docere tantum intendens præcognitionem dicendam comparatione iſtius demonſtrationis, etſi reſpectu alterius præcognitio non ſit, ſed concluſio. Vel dici etiam poteſt Philoſophum eò tantum ſpectaſſe, ut doceret hæc, eo quod maximè clara ſint, negligi poſſe, nec eſſe operæ pretium in eorum inquiſitione verſari; præſertim quando de uniuerſę alicuius diſciplinæ obiecto ſit ſermo, cum de hoc ſoleant hæc eſſe notiſſima. Vel ad extremum licet Philoſophi ſententiam interpretari dicendo ſolum ſignificare voluiſſe, dum affirmat de ſubiecto pręſupponendum *quòd ſit*, non poſſe id per internam, & neceſſariam cauſam oſtendi, cum talis reſpectu rei creatæ non ſuppetat, etſi per cauſam externam non repugnet, quoniam hanc reuerà ipſis concedere neceſſe ſit. Nec diſſimiliter de præcognitione *quid eſt*, ratiocinari licet, aſſerendo nimirum dum ait de ſubiecto præcognoſcendum *quid eſt*, nil aliud ſignificare voluiſſe, quàm ipſum *quid eſt*, nempe definitionem, per cauſam internam de re definita demonſtrari non poſſe, cum alioquin per externam nihil impedimento ſit, quominus id præſtare valeamus.

Quo ordine prædictæ quæſtiones tractādæ ſint.

Hactenus autem dicta hoc ordine tractanda ſunt, Priùs enim conſiderari debet an ſit, & quid ſit ſubiectum, quoniam hæc pertinent directè ad ipſum in ſe; alia verò duo quæſita verſantur in ijs, quæ reuocantur ad ipſum obiectum, nimirum proprietates, ſiue operationes, & cauſas, & priùs tractandum eſt quæſitum *an ſit*, quàm *quid ſit*, ut rectè notauit Philoſophus, dicens non poſſe cognoſci quid res ſit, niſi cognoſcatur eſſe, quoniam non ens, non poteſt niſi nomine tenus cognoſci. Hæc tamen ſic intelligenda, ut ante *an ſit*, præcedat apprehenſio ſimplex, & nominis explicatio.

Difficultas.

Ardua tamen aduerſus proximè dicta, difficultas eſt, quoniam *quid eſt*, ad primam pertinet intellectûs operationem, ſed *an eſt*, ad ſecundam. Accedit, quod nequit ſciri quidpiam, niſi præintelligatur ſignificatum ipſius. Præterea eſſentia rei abſtrahit ab exiſtentia & prior eſt eſſentia, idcirco etſi res non exiſtat, poteſt nihilominus ſciri quid ſit, & quam eſſentiam habeat. Et quamuis conſtaret rem non exiſtere, poſſet adhuc inquiri quid ipſa ſit, & poſſet ſcientia de re illa inſtitui, quantum ad ea quæ ab actuali rei exiſtentia non pendent. Afferri ſolet inſtentia de Vacuo, quod quamuis in rerum natura non ſit, adhuc tamen Phyſicus illud conſiderandum aſſumit, de ipſo edisſerit, & quærit quid ſit, & multa de eodem tractat, ut ſatis notum eſt. Hoc idem quoque de infinito in actu perſpicuum eſt, quamuis enim illud Phyſicus non agnoſcat in natura, adhuc tamen multa de ipſo pertractat, non ſecus ac, ſi re verâ in natura reperiretur.

Superioribus difficultatibus ſit ſatis. Primę difficultati ſit ſatis.

Superioribus hiſce difficultatibus equum eſt occurrere, cum ex earum enodatione multa nobis innoteſcant ſcitu planè digniſſima. Ad primam igitur difficultatem reſpondendum *an eſt*, & *quid eſt*, in præſentia ſumi quatenus utrunque ad iudicium pertinet, primum quidem de exiſtentia rei, ſecundum verò de eiuſdem eſſentia, propterea difficultas nulla eſt; quæ tamen aliquid momenti haberet, ſi *quid eſt*, ſumeretur, prout ad primam ſpectans operationem, & *an eſt* ad ſecundam; tunc enim quæſtio *quid eſt* deberet præcedere quæſtionem *an eſt*. Nec refert quòd oporteat præintelligere ſignificatum eius, de quo agitur, propterea quòd per quæſtionem *quid eſt*, non intelligitur in præſentiarum ea, quæ dicitur *quid nominis*, ſed *quid rei*, nam ad præcognitionem *quid nominis* quod attinet, ut non multò antea dictum fuit, nulli dubium, quin prima eſſe debeat, cum ante omnia quid per nomen ſignificetur, oporteat pręcognoſcere, at non *quid nominis*, ſed *quid rei* ſub quæſtionem cadit; cum itaque de quæſtionibus diſſeratur, per *quid eſt* non *quid nominis*, ſed *quid rei* debet intelligi.

Secundæ difficultati occurritur.

Poſterior erat difficultas maioris ponderis, nam re verà eſſentia rei abſtrahit ab exiſtentia, & prior eſt illa, quàm iſta. Sunt qui putant quæſtionem *an eſt*, intelligendam eſſe non tam de actuali exiſtentia,

quàm

quàm de poſſibili, adeo ut præcognoſcere an aliquid ſit nil aliud, eſſe videatur, quàm præcognoſcere an aliquid re ipsâ ſit poſſibile, vel ſit eſſentialiter ens reale, cuius eſſentialis ratio in eo poſita eſt, ut ſit id, cui non repugnat eſſe. Alij autem contendunt quæſtionem *an eſt* intelligendam de exiſtentia actuali. Alij per intelligatur de poſſibili exiſtimant *an eſt* ad quæſtionem *quid eſt* pertinere. Si quæſtio an eſt intelligatur de exiſtentia poſſibili quæſtio quid eſt intelligi debebit quoad reliqua prædicata eſſentialia ſub uniuerſaliſſimo entis prædicato contenta; atque hunc in modum priùs quærendum an res ſit poſſibilis, an ſit ens reale, ut mox greſſus fiat ad reliqua prædicata ad rei naturam, & eſſentiam ſpectantia, dum in definiendo per *σύνθεσιν procedimus*. Quod ſi quæſtio *an eſt* de actuali exiſtentia intelligatur, etſi de ſubiecto non ſit neceſſarium initio quæſtionem hanc inſtituere, an videlicet res actu re ipsâ ſit quoad exiſtentiam realem, ut ſuperior difficultas euincit, non tamen id opportunum eſſe negandum, cum nobis clariùs, & apertius conſtet res eſſe, vel non eſſe actu in rerum natura, quàm earum eſſentiæ, ad quarum notitiam cognouiſſe illas exiſtere, vel non exiſtere non parum vtique conducit. Tametſi enim eſſentia abſtrahat ab exiſtentia, & hac ratione ſit quodammodo prior; hoc tamen nihil refert, cum ad id ſufficiat nominis explicatio; & idcirco rudis quædam eſſentiæ cognitio, alioquin actualis exiſtentiæ præuia notitia, plurimum ad eſſentiæ notionem utilitatis habet, quò pertinet illud Philoſophi *impoſſibile eſt cognoſcere quid eſt, ſi ignoretur an ſit*, & alibi, *quærere quid eſt, niſi habeatur quod eſt, nihil eſt quærere*, quia nimirum cognoſci nequit, quid aliquid re ipsâ ſit, niſi ipſi conueniat eſſe, quod quamuis ſufficiat acceptum ut poſſibile, ſumptum tamen, ut actu, ſi non ſimpliciter ad eſſentiæ cognitionem, ad diſtinctam tamen explicitamque conducit; Et quamuis innotuerit rem non exiſtere, adhuc hoc ipſum facit ad eſſentiæ notitiam, nam cognoſcere rem non eſſe, eſt reſoluere quæſtionem an eſt, quod ad eſſentiam obiecti penitius introſpiciendam conducit, & etiam ſi a principio citra quamlibet inquiſitionem probè conſtaret aliquid nec eſſe poſſibile, nec ens reale, hoc adhuc ad rationem eius eſſentialem præſidio nobis eſſe poteſt, & adiumento, non quia deſeruiat id ad cognoſcendam realem naturam, cum hanc obiectum, de quo agitur, ex hypotheſi non habeat, ſed facit ad cognoſcendam eſſentiam eius, quod non eſt. Iuxta hæc varia Ariſtotelis teſtimonia poſſunt explicari, nempe quando ait cognoſcere *an eſt* neceſſarium eſſe ad cognoſcendum *quid eſt*, ſumpſit enim *an eſt* pro exiſtentia poſſibili, ac entitate reali. Vel ſumpſit pro quacunque notitia, qua nos enunciamus, aliquid de alio, affirmando ſcilicet prædicatum de ſubiecto, &c.

Ordo inter quæſita quale, & propter quid.

Dubitatio tamen eſt de ordine inter quæſita *quale*, & *propter quid*, & ſanè hæc inuicem diſtingui clarum eſt, ex Ariſtotele, ubi docet aliud eſſe quærere qualis ſit res, videlicet an ſit talis, vel talis, ſeu an ita ſit, an Sol deficiat, an terra moueatur: & aliud quærere propter quid ita ſit, cur nempe Sol deficiat, & cur terra moueatur; ex eiuſdem autem ſententia, quærendum priùs ipſum quod, ſeu quale, deinde propter quid, quamuis alibi videatur oppoſitum docuiſſe, quandoque nimirum, non priùs quæri, & ſciri ipſum quod, antequam cognoſcatur propter quid, ſed ſimul utrunque. Et hoc ratione quoque conuincitur, cum ſimul poſſit initio ſciri concluſio per cauſam, quo pacto *quod eſt* non præcedit quæſtionem *propter quid eſt*.

Aſſertio.

Aſſerendum tamen plerunque contingere ex noſtro cognoſcendi modo, quo procedimus à notioribus nobis, priùs cognoſci an res ita ſit, quàm propter quid ita ſit; non raro tamen ſimul offerri, cognoſcique rem ita eſſe, & propter talem cauſam eſſe.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

Aſſertionis utranque partem ab Ariſtotele traditam reperies, enimverò priori loco nil aliud ſibi voluit, quàm ſæpeſæpius uſu venire, ut cognoſcatur priùs qualis res ipſa ſit, poſteriori verò ſignificare voluit non rarò contingere, ut ſtatim in prima inquiſitione de re quapiam nobis offeratur medium aliquod cauſæ rationem habens.

Experientia oſtenditur.

Proximè autem dicta quotidie nos experimur, cum nihil frequentiùs eueniat, quam ut per ſenſus innoteſcat nobis rem ita eſſe, vel quoniam rem ſic ſe habere ex ſigno, vel effectu coniicimus, cum tamen cauſa non ſit admodum obuia, quin potius talis ſit, ut perpetuò lateat, vel non niſi longâ diuturnâque meditatione comparetur. Tunc autem, ſatis liquet priùs à nobis cognoſci qualis res ſit, deinde verò propter quid talis ſit. At verò plerunque contingit ſtatim offerri nobis medium cauſæ rationem habens, cum primum de re quapiam inquiſitionem inſtituimus; & tunc ſanè cognoſcimus ſimul rem ita eſſe, & per quam cauſam ita ſit.

Ordo tractatum totalis quali.

Ad ordinem autem totalis ſcientiæ quod attinet; ſatis eſt exploratum agendum eſſe prius de principiis, & cauſis, deinde de accidentibus ſubiecti; hoc ab Ariſtotele obſeruatum fuiſſe neminem præterit, cum nihil ſit apertius in Phyſicis, ab ipſo prius agi de principiis, cauſiſque rerum naturâ conſtantium, poſtea verò de motu, & affectionibus alijs.

Animaduerſio.

Sed hic iterum adnotandum, quod non multò antea dictum à nobis fuit, videlicet alium eſſe ordinem ſeruandum ab eo, qui ſcientiam proprio Marte conatur acquirere, & alium, qui ſolùm intendit ſcientiam inuentam cæteris exhibere. Inuentionis ordo poſtulat, ut priùs exponatur rem ita eſſe, quam cur ita ſit, ſiquidem ipſe procedit ab effectis ad cauſas; at verò docendi ordo requirit, ut priori loco principia cauſæque tractentur, quoniam hic eſt ordo diſtinctè cognoſcendi, at ad rerum diſtinctam cognitionem aſſequendam principiorum, cauſarumque præhabendam eſſe notitiam, cuique ſatis perſpectum ac exploratum; iuxta hunc igitur ordinem, prius oportet principia, & cauſas enarrare ſecundum ſe ſpectatas, ſubinde verò ad proprietates affectioneſvè promanantes ex cauſis, greſſum facere. Eo vel maximè quòd cauſæ, de quibus diſſeritur, in ſcientia primariò ſoleant aſſumi conſiderandæ, tanquam cauſæ, à quibus eius obiectum eſſe habet; at hoc primò ſupponitur, vel ſi opus eſt, probatur; mox cauſæ, à quibus eſt, in conſiderationem vocantur, deinceps affectiones, quæ prædictarum cauſarum virtute eidem ſubiecto competunt.

Ordo inter cauſas.

Et quoniam in cauſarum tractatione ſeruandus eſt ordo, immo etiam & inter accidentia; aduertendum è cauſis primò illas eſſe tractandas, quæ internæ ſunt obiecto, deinde verò externas; in utroque autem genere illa eſt præferenda, quæ vel ordine cauſalitatis, vel dignitatis maiorem quandam prioritatem habere videatur.

Ordo inter affectiones.

Ex affectionibus priùs tractandæ illæ, quæ ſubiecto intimiores ſunt, & ad eius eſſentiam propius accedunt, & ex quibus aliæ quodammodo proficiſcuntur: at ſi quæ ſunt, quæ æque ad rei eſſentiam ſe habeant, attendendus aut originis, aut dignitatis, aut commoditatis ordo; iuxtà ſiquidem hunc affectio-

Ooooo num

num tractandarum diſpoſitio eſſe debet.

Partitio ſubiecti quo ordine inſtituenda.

Subiecti conſideratione abſolutâ generatim accepti ſequitur diuiſio in eas, quas ſub ſe ſpecies habet; cum enim adæquatum ſubiectum conſtituatur, prout ſupponit abſolutè, ſcientia non ſiſtit in conſideratione illius ſecundum rationem genericam, ſed ad ſpecies ſub illo contentas deſcendit conſiderandas, quod tamen fieri non debet, niſi poſt tractationem de obiecto in uniuerſum.

Quo ordine variæ ſcientiæ debeant inter ſe diſponi.

Quo autem ordine variæ ſcientiæ debeant inter ſe diſponi, operoſum non erit intelligere, ſi digniorum conditiones diligenter attendamus, prætermiſſis iis, quæ inferioris ſunt notæ, ex illis primò quidem occurrit Dialectica, quæ proculdubio debet eſſe ordine prima. Hæc enim eſt cæterarum ianua. Videtur

2. Diuin. tex. 15.

hoc ab Ariſtotele expreſſum dicente. Ὡς ἄτοπον ἅμα ζητεῖν ἐπιστήμην, καὶ τρόπον ἐπιστήμης. *Quoniam abſurdum eſt ſimul ſcientiam, & modum ſciendi quærere.* Cum enim per ſciendi modum nil aliud, quàm Dialecticam intelligat, nulli dubium quin hanc cæteris præmittendam duxerit, eâ forſan ratione ductus, ut opinor, quoniam Dialectica facultas in directione operationum intellectus occupatur; hac autem non præmiſſa, ſcientijs operam nauare, neminem præterit laborem irritum eſſe, quandoquidem intellectus humanus ad aſſequendam veritatem, quam diſciplina omnis intendit, dialecticis debet inſtructus eſſe præſidijs, cum ſine his calcare ſemitam veritatis non poſſit, ut propterea ſcientiarum ianua, facultas hæc non immeritò fuerit exiſtimata. Huic porrò an ſuccedat Moralis, an potius hæc poſt omnes tradenda ſit, maximè controuerſum eſt.

Aſſertio.

Aſſerendum quibuſdam videtur non requiri per ſe certum aliquem ordinem inter Moralem, & alias ſcientias quaſi Moralis, vel præcedere debeat alias, vel poſt illas tradi.

Adnotatio.

Quamuis autem Moralem, ciuilemque diſciplinam non appareat habere certum ordinem inter cæteras ſcientias, videtur tamen non ineptè collocanda poſtremo loco, nam iuuenis non eſt diſciplinæ Moralis auditor idoneus.

Tametſi enim expediat, quin potius oporteat, ut homo ante reliqua ſtudia, pauca quædam ad vitæ rectam inſtitutionem ex morali diſciplina delibet, cum ſine his nequeat, quæ ſibi agenda, vel vitanda cognoſcere, beneque ſuos mores componere, ad exquiſitiorem tamen de moribus doctrinam comparandam, provectior ætas, diuturnior experientia, atque aliarum rerum notitia requiritur. Hoc planè voluiſſe Philoſophum, cuique certum, ac exploratum, non

1. Ethic. cap. 3.

enim aliò verba illa pertinent. Διὸ τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατὴς ὁ νέος· ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων. *Quamobrem ciuilis doctrinæ non eſt accommodatus auditor iuuenis; expers enim eſt earum, quæ in vita ſunt actionum.* Quæ inculcat iterum, & clarius etiam declarat dicens

6. Ethic. cap. 8.

Σημεῖον δ' ἐστὶ τοῦ εἰρημένου, καὶ διότι γεωμετρικοὶ μὲν νέοι καὶ μαθηματικοὶ γίνονται, καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα. φρόνιμος δ' οὐ δοκεῖ γίνεσθαι. αἴτιον δ' ὅτι καὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις· ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας, νέος δ' ἔμπειρος οὐκ ἔστι. πλῆθος γὰρ χρόνου ποιεῖ τὴν ἐμπειρίαν. *Signum autem eius, quod dictum fuit, hoc eſt, quod iuuenes Geometrici, & Mathematici fiunt, atque in talibus ſapientes, prudens vero non videtur ullus fieri: Cauſa autem eſt quod rerum ſingularium eſt prudentia, quæ fiunt cognitæ experimento, iuuenis vero expertus non eſt, multitudo enim temporis efficiet experimentum.* Docet ergo Philoſophus prudentiam non eſſe cognitionem obuiam, facilemque, ſed remotiſſimam, ac difficillimam; quod probat à ſigno, nam pueri Geometriam, & Matheſin addiſcere quidem poſſunt, prudentiam verò non poſſunt; quæ ab Ariſtotele dicta intelligas, quoniam pueri olim ab ineunte ætate, ſic in mathematicis erudiri ſolebant, ut nunc in grammaticis. Cauſam reddit, quoniam prudentia in ſingularibus inſpiciendis, & obſeruandis eſt occupata, uſuque ac experimento comparatur, quæ temporis diuturnitatem expoſcunt; at Matheſis, nec ſingularia perquirit, nec experimento indiget, uberioris autem doctrinæ gratia in eamdem ſententiam diſſerens, ait. ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἄν τις σκέψαιτο, διατί δὴ μαθηματικὸς μὲν παῖς γένοιτ' ἄν, σοφὸς δ' ἢ φυσικὸς, οὔ. ἢ ὅτι τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεώς ἐστι, τῶν δ' αἱ ἀρχαὶ ἐξ ἐμπειρίας. καὶ τὰ μὲν οὐ πιστεύουσιν οἱ νέοι, ἀλλὰ λέγουσι. *Nam & hoc aliquis conſiderauerit, quare puer mathematicus quidem fieri poſſet; ſapiens autem, ſiue Phyſicus non item. An quia illa per abſtractionem ſunt, horum autem principia ex uſu: & hæc non credunt iuuenes, ſed dicunt.* Cauſam itaque ait eam eſſe, quoniam Mathematicæ diſciplinæ verſantur in iis, quæ per abſtractionem à corporatis rebus, & ſub ſenſum cadentibus cognoſcuntur, illiuſque facultatis ut quidem intelliguntur, quæ imaginatio, ac phantaſia nuncupatur: unde eſt, ut experimentum non poſtulent, atque adeo non aſpectabilia, & ſubiecta ſenſibus, proindeque, nec ſingularia, nec temporis diuturnitatem neceſſariam ad experimentum requirunt. Rurſus ea, de quibus Phyſicus diſſerit, non abſtrahuntur ab iis, quæ ſenſibus uſurpantur, nec aliâ ratione, aut viâ, quàm per ſingularium rerum experimentum, ac temporis longitudinem. Hinc puero ad Mathematicas diſciplinas aditus patet, ad Phyſicam autem non item: Cur autem puer ad Metaphyſicam eleuari non poſſit, rationem reddit non abſimilem, quoniam pueri, atque adoleſcentes ea, quæ ſunt ſapientiæ propria, non credunt, hoc eſt, mente ac intelligentiâ non attingunt, nec magiſtris illa docentibus fidem habent; non credunt autem, nec ſibi perſuadent ſic illa eſſe, quoniam horum quoque perceptio magnoperè pendet ab uſu, cum ex iis, quæ oculis, aliiſque ſenſibus percipiuntur ad Cœli, rerumque diuinarum cognitionem homines deducantur. Ne mireris, nam rectè Plato, ſine fide nullas artes comprehendi, retinerique animo poſſe, dicebat, omniumque diſciplinarum duas eſſe peſtes, obliuionem ſcilicet, & incredulitatem aſſirmabat. Cum itaque Mathematicis maior, quàm Phyſicis, aut Metaphyſicis fides habeatur: ob id pueri facilius reddi Mathematici, quàm Phyſici, aut Metaphyſici poſſunt. Ex his planè intelliges Ariſtotelem voluiſſe Moralem diſciplinam poſtremò loco tradendam eſſe.

Ratione ſuperior aſſertio probatur. 1. Ethic. cap. ult.

Ratio autem, quæ Philoſophum in hanc ſententiam adduxit, præſertim illa videtur, cuius ipſe meminit dicens, εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πως τὰ περὶ ψυχήν, ὥσπερ καὶ τὸν ὀφθαλμοὺς θεραπεύσοντα, καὶ πᾶν σῶμα. *Si autem hæc ita ſe habent, perſpicuum eſt, oportere Politicum intelligere aliquo modo, quæ ad animam pertinent, ſicut oculos curaturus, etiam totum corpus.* Cum itaque Stagirites aduerteret ciuilibus ſtudijs operam daturum reliquis literis inſtructum eſſe debere; idcirco in eam opinionem abiit, ut crederet Moralem diſciplinam poſt alias tractandam eſſe. Non diſſimulandum tamen rationem hanc perſuadere tantùm præhabendam eſſe notitiam exilem, non tamen exquiſitam de rebus phyſicis, antequam ſtudijs moralibus opera nauetur. Illud igitur accedat maioris ponderis, quod per aliarum ſcientiarum exercitationem homo longè magis ad Moralem doctrinam idoneus redditur, cum enim ciuilis doctrina ſit de operationibus animæ ac-

curatam

curatam nutitiam de anima ipſa ſupponat oportet, cumque denique referatur ad Deum debet hunc prę-cognoſcere.

Mathematicę diſciplinæ inter cæteros quẽ locum obtineant.

Maior eſt difficultas de Mathematicis diſciplinis. Sunt qui putant de Mathematicis collatis cum alijs ſcientijs, idem ac de Morali comparata cum alijs eſſe dicendum, quòd aliqui crediderunt, nempè non eſſe neceſſarium ordinem inter has facultates, & cęteras ſcientias.

Aſſertio.

Aſſerendum tamen Mathematicas diſciplinas uniuerſæ Phyſiologiæ, vel præmittendas eſſe, vel unà cum ipſa tradendas.

Ariſtotelis auctoritate probatur.

In hanc ſententiam adducor primò Ariſtotelis auctoritate, ex cuius ſententia puer fieri mathematicus poteſt, ſapiens, aut naturalis non poteſt, ut paulò antea dicebatur.

Ratione conuincitur.

Ratio pariter aſſertionem conuincit, propterea quòd res, quæ in natura extant, maxima ex parte conſiderari poſſunt ſecundum rationem menſuræ, & menſurabilis, adeout innumera pęne ſint attributa, quæ ſecundum huiuſmodi rationem ipſis conueniant at hoc modo conſiderari non poſſunt, niſi à Mathematicis diſciplinis, non enim à Phyſiologia tantum; his igitur eſt opus ad rerum ipſarum cognitionem aſſequendam, cum per Phyſiologiam huiuſmodi cognitio haberi non poſſit.

Obiectio & ſolutio.

Quod autem in oppoſitum dici ſolet, nempe quamplures eſſe, qui Phyſicæ, & Metaphyſicæ operam nauant, nulla præmiſſa Mathematicarum notitiâ, non te commoueat, nam Phyſicæ operam dare craſſâ quidem mineruâ ſine Mathematicis diſciplinis licet, ſed exquiſitè non licet, Platoni veritatem hanc fuiſſe perſpectam verba ſuæ Academię foribus inſcripta declarant, *ἀγεωμέτρητος οὐδεὶς εἰσίτω. Geometræ expers nullus ingrediatur*; probè nouerat enim quanti referat inſtructum mathematicis literis eum eſſe, qui ſecretiora naturę myſteria perſcrutari contendit; quicquid enim naturę finibus continetur ratione quapiam ſpectare ad Mathematicum poteſt. Nihil igitur certius, siue teſtimonia ſapientum, siue rationum momenta requiras, quàm cęteris ſcientijs ac facultatibus, Dialectica tamen exceptâ, Mathematicas diſciplinas eſſe pręmittendas.

Ordo inter Phyſicam, & Metaphyſicam.

De ordine autem inter Phyſicam, atque diuinam Philoſophiam, non una eſt opinio.

Aſſertio.

Aſſerendum tamen eam diuinæ Philoſophiæ partem, in qua de ente, & affectionibus eiuſdem diſſeritur, & idcirco de tranſcendentibus prædicatis non inconſultò Phyſicæ ab aliquibus præmiſſam fuiſſe.

Ratione ſuadetur.

Ratione autem ſuadetur, eo quod hunc in modum, ſeruatur ordo diſtinctè cognoſcendi, iuxta quem ſcientiæ tradendæ ſunt.

Aſſertio.

Aſſerendum præterea diuinæ Philoſophiæ partem alteram, in qua de rebus immaterialibus diſputatur Phyſiologiæ poſponendam eſſe.

Ratione ſuadetur.

Hoc ſatis eſt manifeſtum, quoniam ex ſenſibilibus cognitis in immaterialium rerum notitiam deuenimus; hæc enim notiora nobis ſunt, & idcirco ex horum cognitione, in eorum notitiam aſcendimus. Eo vel maximè quòd cognitio rerum ſenſibilium ab immaterialium rerum notitia non pendet.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

DISSERTATIONES
RHETORICÆ
RATIONALIS PHILOSOPHIÆ
PARS SECVNDA.

Digitized by Google

Digitized by Google

CAROLI RENALDINII

DISSERTATIONES RHETORICÆ

Rationalis Philoſophiæ.

PARS SECVNDA.

DISSERTATIO PRIMA

De Natura Rhetorices.

PRincipio ſe nobis conſiderandam offert, huius, quam aggredimur, facultatis natura; nempe quid ea ſit quaſque conditiones habeat, quibus de rebus ediſſerat, ut deinceps his explicatis, decenti ordine progredi valeamus.

SECTIO PRIMA.

De Nomine & Etymologia Rhetorices.

Aliis deducitur à verbo ῥέω. Rhetorica quid Platoni videtur. Quid Ariſtoteli. 1. Rhet. cap. 2. Quid Tullio. Dicere quid.

RHetorica græcè ῥητορικὴ, à ῥέω, hoc eſt *dico*, Platoni videbatur Ars flexanima dicenda; at eius Peripateticus auditor, putabat eſſe vim quandam, facultatemque videndi quid in quaque re ſit ad perſuadendum accommodatum, nam ait. Ἔστω δὴ ἡ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν. *Sit autem Rhetorica facultas circa unumquodque conſiderandi, quid poteſt eſſe probabile.* Quamuis Tullius definierit *Doctrinam, vel Artem benè, ornatèque dicendi*; quaſi dicere voluiſſet Artem eſſe benè dicendi, ſeu facultatem de re quauis propoſita prudenter, ornatè, & copioſè dicendi, *Cùm dicere ſit ornatè, grauiter, & copioſè loqui.* Ad Ariſtotelem redeo, qui præclarè videtur hanc facultatem definiſſe. Primò enim ab eo dicitur δύναμις, hoc eſt *vis, ac facultas*, quoniam Rhetorica illi non videbatur Ars exquiſita, neque Scientia quamuis communiter, impropriè tamen, hiſce nominibus appelletur; additur deinde τοῦ θεωρῆσαι, hoc eſt intelligendi, ſeu conſiderandi, quod ad officium, finemque proprium pertinet Artis, quid accommodatũ ſit ad perſuadendum, nempè quid ſit veriſimile; nihil enim idoneum ad perſuadendum, niſi veriſimile ſit. Tria namq; ſunt propoſitionum genera inter ſe diſtincta, quibus tres Artes itidem diſtinctę utuntur; nam è propoſitionibus quædam demonſtratiuæ nuncupantur, quę verę ſunt, ac neceſſarię, nec aliter eſſe poſſunt, & quibus exquiſitiores ſcientię utuntur, ut Mathematicę, Phyſiologia &c. Alię ſunt probabiles, nimirum quę probantur aut omnibus, aut pluribus, aut certè ſapientibus, atque iis, vel omnibus, vel plurimis, vel iis quorum ſpectata eſt, & perſpecta ſapientia. Alię demum ſunt veriſimiles, quibus nempe Rhetor utitur, quę non per ſe neceſſarię ſunt, nec ex aliquorum opinione, ſed cum audiuntur, & quadam ratiocinatione veriſimilitudinem habent; nam veriſimilia propriè dicuntur, quę vel ſemper eodem modo, vel plerumque fiunt, ut quod *Mater diligat filios*; *Quod bonis bona eueniant*; Quę autem præter omnium opinionem conſuetudinemque contingunt, ea nequaquam veriſimilia propriè dici merentur, ut quòd *mater filii in ingularit, & quod vir prudentiſſimus deceptus fuerit.* His igitur propoſitionibus utitur Rhetor, ut ſuo fungi munere dici poſſit, finemque conſequi valeat, eſt enim eius officium dicere appoſitè ad perſuaſionem; finis autem perſuadere dictione. Addit autem Philoſophus circa quodcunque, ſeu in quaque re, ita ut nihil excipere videatur, de quo non poſſit Orator veriſimiliter dicere. Videtur enim teſte Fabio Quintiliano omnia ſubieciſſe Oratori, cum dixit Rhetoricam vim eſſe videndi, quid in quaque re poſſit eſſe perſuaſibile. Et in hac ſententia fuiſſe Gorgiam Leontinum teſtatur Tullius. *Nam*, inquit, *Gorgias Leontinus antiquiſſimus ferè Rhetor, omnibus de rebus Oratorem optimè per ſe dicere exiſtimauit.* In quam opinionem, eundem abiiſſe Tullium, perſpicuum eſt pluribus ex locis, præſertim verò colligitur ex Proœmio librorum de Oratore, ubi hæc habet. *Ac meâ quidem ſententiâ, nemo poterit eſſe omni laude cumulatus Orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus.* Et Craſſus primo de Orat. ita ſcribit. *Is erit Orator meâ ſententiâ, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcumque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter, & compoſitè, & ornatè, & memoriter dicat, cum quadam actionis dignitate.* Idemque teſtatur veteres dicendi Auctores nullum genus diſputationis à ſe alienum putaſſe; Et refert etiam de Eleo Hippia, qui cum Olympiam veniſſet, maximâ illa quinquennali celebritate ludorum gloriatum eſſe cunctâ penè audiente Grecia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret; unde rectè ab Ariſtotele additum fuiſſe, quid in quaque re concludendum, quoniam, ut ait Tullius, vis Oratoris ſuſcipere, ac polliceri videtur, ut omni de re, quęcumque ſit propoſita, ab eo ornatè copioſèque dicatur.

Tria ſunt propoſitionum genera.

Nec imperfecta hæc dicendi Ars eo nomine, quòd Orator aliquando finem non aſſequatur, quippè qui non ſuadeat, quamuis adhibuerit ea, quæ appoſitè ad ſuadendum conducunt; Ex Artibus enim quædam ſunt, quæ neceſſariò finem aſſequuntur, alioquin imperfectæ forent; ſic Ædificatoria, Pingendi ars, & aliæ huiuſmodi, quæ proptereà neceſſariæ artes appellantur. Aliæ verò ſunt, quæ non neceſſariò finem obtinent, ut Militaris, Medicina, & aliæ huiuſmodi, quæ propterea coniecturales nuncupantur. Coniectura enim rei latentis iudicium eſt, quod quis per rationes, & ſigna, & tempora, & per id genus alia, conijcit, dicta ſcilicet à coniectu, id eſt directione quadam rationis ad veritatem, Hæ autem, etſi non neceſſariò finem adipi-

Difficultas proponitur aduerſus dicta.

Artes in duplici ſunt differentia.

ſcantur, non ob id imperfectæ, cum muneri ſuo ſatiſfaciant; ſolùm præſcribendo ea, quæ ad conſecutionis finem conducunt, quamuis illum quandoque non obtineant. In artibus prioris generis, finis neceſſariò iungitur officio, ſed in ijs, quæ ad ſecundum pertinent genus, finis, & officium contingenter tantùm connectuntur. Rhetorica porrò ſecundi generis eſt, quippèquę non neceſſariò finem, ideſt perſuaſionem aſſequitur, ſed ut ſuo munere fungi dicatur ſatis, ſuperque, ut adhibeat ea, quę quidem appoſitè faciunt ad perſuadendum.

Non quæcumque tamen perſuaſio rhetorica eſt, ſed illa quæ fit juxta præcepta Rhetorices, quæque ornatâ, & artificioſâ eloquentiâ obtinetur & hæc ſola eſt Rhetoricæ finis; alioquin præter alias artes, & ſcientias non deſunt alię, quæ vim perſuadendi habent, ut pecunia, gratia, auctoritas loquentia, & alia id genus, ut Quintilianus aduertit, ubi refert Antonium, cum Marcum Aurelium defenderet, eius tunicam ab humeris laceraſſe detegens vulnera plurima, quæ pro patria exceperat. Et Hiperidem denudaſſe Phrynis pulchritudinem, ut hinc Iudices commoti illam abſoluerent.

Lib. 2. c. 15.

Concluditur quid ſit Oratoris officiũ.

Concludendum igitur Oratoris officium eſſe non perſuadere, ſed ea videre quæ ad perſuadendum accommodata ſint, ut rectè nos Ariſtoteles docuit, qui etiam ait id in alijs artibus omnibus, nempè coniecturalibus, uſu venire; *Neque enim* inquit, *Medici officium eſt ſanare, ſed uſque eò rem perducere, quò ratio curandi patitur*. Nam fieri poteſt, ut ij benè atque ex arte curentur, qui bonam valetudinem recuperare nullo modo poſſunt; & rectè quidem; nam ſi perſuadere dictione foret Rhetoris officium, quoties non perſuaderet, officio ſuo non fungeretur, quod certè non admittendum; eſt igitur perſcrutari, ac diligenter excogitare omnia, quæ ſint ad perſuadendum accommodata, hoc autem non adeo Rhetoricæ proprium, ut alijs non conueniat, cum etiam hoc idem in ijs uſu venire ſoleat, quæ à Græcis, eoquod coniecturis plurimum utantur, στοχαστικαὶ dicuntur, ut Medicina, Militaris, ſiue Ars Imperatoria, ſępe enim fit, ut Medicus non ſanet, quamuis officium ſuum optimè exequatur; ut ſi Ægrotus lætali morbo laboret, quem medicina nulla poſſit depellere; tametſi hunc Medicus benè, atque ex arte curet, ſanitati reddere tamen illum non poterit. Satis igitur Medico, ſi nihil prætermittat eorum, quæ morbum poſſunt depellere, tunc enim functus dicetur officio ſuo, quamuis ægrotus non ſanetur. Sic etiam & Orator; nam ſi quæ perſuadendi vim habent, omnia diligenter euoluerit, ac in medium protulerit, quamuis non ſuadeat, officium adhuc ſuum præſtitiſſe iure meritoque dicetur. Vt autem officium eſt Oratoris, quale dictum fuit, ſic finis eſt perſuadere dictione.

Officium, & finis Oratoris diſtinguũtur.

Dictio quid oratori.

2. de Inuentione.

Quid inter officiũ & finem intersit.

Dictio autem non quæcunque locutio eſt, ſed ornata grauis, & copioſa, cum dicere ſit ornatè grauiter, & copioſè loqui; ut ſuperius quoque monuimus. Hæc eleganter expreſſit Tullius; nam *Officium* inquit *eius facultatis videtur eſſe dicere appoſite ad perſuaſionem, finis perſuadere dictione*. Inter officium autem, & finem hoc intereſt, quòd in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat, conſideratur, ut Medici officium dicimus curare appoſitè ad ſanandum, finem, curatione ſanare. Hæc Tullius & rectè quidem, nam Orator non conſultat, an perſuadere debeat, quemadmodum nec Medicus, an debeat ſanare; cum illi ſuaſio, & huic ſanatio ſit finis, deque fine nulla ſit conſultatio, ſed ille de modo, quo perſuadere, hic quo ſanare poſſit conſultat, ſiquidem conſultatio de ijs eſt, quæ ad conſequendum finem conducunt. Quòd ſi nec Medicus ſanitatem, nec Orator ſuaſionem aſſequitur, dummodò ille, quæ ad ſanandum, & hic quę ad perſuadendum ex Arte adhibuerit, uterque fine quidem excidet, officio tamen non excidet.

SECTIO SECVNDA.

An, & Quotuplex Rhetorica ſit.

An Rhetorica ſit.

EXplicato Rhetoricę nomine a conſiderandum ſequitur, an Rhetorica ſit, & quotuplex. Sed ut conſtet, quęnam ſit Rhetorica, de qua dubitatum fuit, an concedenda ſit. Pręmittendum geminam eam eſſe, quemadmodum Dialecticam, nempè Naturalem unam, Artificialem alteram, quod ut Philoſophus exprimeret ait, Διὸ καὶ πάντες τρόπον τινὰ μετέχουσιν ἀμφοῖν. *Quo circa, omnes homines utrarumque ſunt aliquo modo particeps*. Idque ut ab effectis oſtendat, ſubdit; πάντες γὰρ μέχρι τινὸς καὶ ἐξετάζειν, καὶ ὑπέχειν λόγον, καὶ ἀπολογεῖσθαι, καὶ κατηγορεῖν ἐγχειροῦσιν. *Omnes enim aliquo uſque, & exquirere, & rationem reddere, & defendere, & accuſare aggrediuntur*. Docet igitur, ità formatos homines eſſe à natura, ut Rhetoricæ & Dialecticæ ſint aliquo modo participes; nemo enim eſt, qui non modo interroget, modo reſpondeat, cum de re quapiam dubitat, aut diſputat, quod eſt Dialectici proprium. Et nemo eſt, qui accuſare, vel defendere non poſſit, dũ in foro agitur cauſa, quod ad Oratorem pertinet. Et hoc adeo verum, ſcilicet neminem reperiri, qui Rhetoricæ facultatis partem, quemadmodum & Dialecticæ, qui non ſit à natura ſortitus; ut non deſuerint, quibus viſum ſit, neutram eſſe concedendam, præſertim autem Rhetoricam, quòd ita nati ſimus, ut blandiri, & ſuppliciter inſinuare ijs, à quibus petendum ſit, & aduerſarios minaciter terrere, & rem geſtam exponere, & id, quod intendimus confirmare, & id, quod contra dicitur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri valeamus, in quibus omnis eſt Oratoris occupata facultas; unde Socrates dicere conſueuit, quemlibet in cauſa propria ſatis eloquentem eſſe.

Concedenda igitur Naturalis Rhetorica; non inficiandum tamen quamuis natura primum ad dicendum vim afferat maximam; alios certè magis, alios verò minus ad hoc obeundum munus idoneos eſſe. Ita quidem Hortenſio, teſte Tullio ſummam copiam facultatemque dicendi natura largita erat, quod eius filię contigiſſe, Quintilianus memorię prodidit. Nec minori facultate dicendi præditus naturâ erat Carneades, de quo Tullius, ſcribit. *Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas per quam eſſet optanda nobis, qui nullam unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit, nullam oppugnauit, quam non euerterit*. Sed quid plura? non ne dicunt Demadem ita naturę muneribus in his rebus ornatum fuiſſe, ut cùm ante Piſcator eſſet, breui poſtmodum tempore, maximus Orator euaſerit? hunc nauticos ſales in forum tranſtuliſſe Tullius dicebat. Sed ut plerique ita ſunt à natura formati, ut plurimum valeant in dicendo: ſic ex aduerſo multo maiores numero ſunt adeò rudes, & agreſtes, ut ad id ſint penitus inepti.

Præter Rhetoricã naturalem danda eſt etiam artificialis.

2. Rhet. cap. 1.

Sed pręter naturalem Rhetoricam, dandam eſſe quoque illam, quę in arte conſiſtit, non erit operoſum oſtendere; nam ut rectè Philoſophus ait. Τὸ δὲ

Digitized by Google

ἂν πολλῶν δὲ τῶν εἰκῆ ταῦτα δρῶσιν. οἱ δὲ διὰ συνήθειαν ἀπὸ ἕξεως. *At ex imperitorum numero quidam hæc temerè, caſuque faciunt, quidam autem habitu quodam animi longo uſu comparato.* Docet enim rudes, ac imperitos homines nullâque doctrinâ penitus excultos, ſi forſan eleganter, ac probabiliter loquantur, id, vel naturâ, vel conſuetudine efficere; adeò ut ex eius ſententia, ex tota hominum multitudine, quidam ſint, qui ſine exercitatione ipsâ tantum naturâ duce politè, ac excultè loquantur, quamuis id aliàs meliùs, alias deteriùs efficiant, quod certam viam, rationemque loquendi non habeant, proindeque temerè caſuque id faciant. Quidam verò ſic in dicendo, diſputandoque, etsi omni doctrinâ deſtituti, ſe exercuerunt, ut longo uſu quendam ſibi habitum compararint, & ſine omni arte mirabiles tamen in dicendo videantur, de quibus Plinius loquens dicebat. *Video etiam multos paruo ingenio, literis nullis, ut bene agerent, agendo conſecutos.* Hinc nonnulli ſuſpicati ſunt præter naturalem vim, nullam aliam eſſe Rhetoricam, quàm facultatem dicendi longo uſu, exercitationeque comparatam. Ineptè tamen ex Ariſtotelis ſententia, qui ſubdit. Ἐπεὶ δ' ἀμφοτέρως ἐνδέχεται, δῆλον ὅτι εἴη ἂν αὐτὰ καὶ ὁδῷ ποιεῖν. δι' ὃ γὰρ ἐπιτυγχάνουσιν οἵ τε διὰ συνήθειαν, καὶ οἱ ἀπὸ ταὐτομάτου, τὴν αἰτίαν θεωρεῖν ἐνδέχεται τὸ δὲ τοιοῦτον ἤδη πάντες ἂν ὁμολογήσαιεν, τέχνης ἔργον εἶναι. *Cum autem hoc utroque modo fieri contingat, perſpicuum eſt certâ viâ, atque ratione comprehendi poſſe. Licet enim cauſam intueri, cur, & qui ex uſu, & qui fortuitò hæc faciunt, id, quod volunt, aſſequantur, hoc autem ipſum iam artis opus eſſe, nemo eſt, quin fateatur.* Quaſi dicat, ſi temerè tantùm, caſuque contingeret, ut alius alio meliùs diceret, aut diſputaret, equidem nullam de ijs rebus artem eſſe putarem. Fortuitæ enim res, quarum nulla certa cauſa proferri poteſt, nullâ comprehenduntur arte, non enim, quod temerè ſemper fit, poteſt ullo modo artificiosè fieri. Quod ſi quodam tantùm uſu, atque conſuetudine idem contingeret, nullum pariter artificium eſſe exiſtimarem. Earum enim rerum, quæ tantum uſu conſtant, nulla ratio, aut cauſa firma apparet, quæ ad Artem redigi poſſit. Cum autem utroque modo fieri uſu veniat, nimirum, ut aliqui temerè, & caſu, aliqui verò ex conſuetudine, ac habitu melius quàm alij dicant, ac diſputent, nemini dubitandum, quin ijs de rebus ars eſſe poſſit, cum enim neque tantum fortuitò, neque tantum conſuetudine fiat, poteſt inquiri, ac inueniri cauſa, cur utrique, quod cupiunt, efficiant, at ſi quis alicuius rei cauſam, rationemque intelligit, etiam eâdem de re artem tenebit, quæ cum aduerteret Tullius, ita locutus eſt. *Etenim*, inquit, *cum plerique temerè, ac nulla ratione cauſas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter conſuetudinem aliquam callidiùs id faciant, non dubium, quin ſi quis animaduerterit, quid ſit, quare alij melius, quàm alij dicant, id poſſit notare. Ergo id, qui toto in genere fecerit is ſi non planè artem, at quaſi artem quandam inuenerit.* Ex his facilè intelliges concedendam artem copiosè, ornatèque dicendi. Cenſendum igitur Rhetoricam, atque Dialecticam facultatem initium, ac originem à natura ducere, incrementum ab uſu, & exercitatione ſumere, artem denique ex obſeruatione fieri. In Oratore vis profectò quædam inſita requiritur ad dicendum, nihil enim inuita fieri poteſt Minerua.

Plinius lib. 6.

1. Rhetoricorum cap. 1.

Tullius 2. de Orat.

Rhetorica quomodo comparetur.

Horatius Od. 4 lib. 4

Doctrina, ſed vim promouet inſitam.

Concluditur gemi-

Gemina igitur concedenda Rhetorica, Naturalis quidem una, Artificialis altera; Naturalis erit vis quædam à Natura hominibus indita ad ſuadendum, & diſſuadendum, qualem etiam ruſtici, ac rudes homines habent, qui ſæpè ſapius interrogando, exclamando, execrando, &c. loquuntur. Artificialis verò, quæ tradit præcepta ad artificioſam orationis ſtructuram, illius videlicet, quæ ſit grauioribus referta ſententijs, lectiſſimis verbis contexta, omni elocutionis flore, omnique amœnitate illuſtris.

na eſſe Rhetorica, & utraque deſcribitur, nempè Naturalis, & Artificialis.

Sed alia ex Tullio Rhetoricæ partitio; cum altera forenſis, altera Philoſophica ſit. *Obſequar igitur*, inquit, *voluntati tuæ, dicamque ſi potero Rhetoricè, ſed hac Rhetorica Philoſophorum, non noſtra illa forenſi, quam neceſſe eſt, ut quàm populariter loquatur, eſſe interdum paulò hebetiorem.* At de forenſi idem ita loquitur. *Sic eloquentia hæc forenſis, ſpræta a Philoſophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis magniſque caruit: Sed tamen ornata verbis, atque ſententijs iactationem habuit in Populo, nec paucorum iudicium reprehenſionemque pertimuit.*

2. de finib. Alia ex Tullio Rhetoricæ partitio.

Ac Rhetoricam facultatem artificioſis præceptionibus conſtantem inficiantur plerique, & velut inutilem ac otioſam reijciunt non pauci, eo nomine, quòd ſolius naturæ vis ad benè, ornatèque dicendum ſufficiat.

Quidam Rhetoricam artificioſam reijciunt.

Sed hoc inſulsè dictum, nam tametſi plurimum in hoc natura poſſit, utrumque tamen per ſe indigens, alterum alterius auxilio eget.

Difficultas, quæ ab ipſis affertur.

Et ut ſolius naturæ facultas, ita ſolius exercitationis momentum ad eloquendum non ſatis. Et quamuis ars ſine exercitatione parum valeat, plurimum tamen exercitatio ſine arte poſſit, non ſubinde concludas unam exercitationem ſufficere.

Solutio.

Otioſam inſuper eſſe dices, quoniam tam amplus verborum circuitus, quem eloquentia requirit, non ſolùm inutilis, ſed infeſtus audientibus eſt, quibus longè magis arridet conciſa locutio. Nec immeritò; ad quid enim tam ſplendidus verborum apparatus? cùm illud idem liceat breui oratione complecti, quod vix longo ſermone concluditur?

Secunda difficultas

Sentio à te Laconicam breuitatem commendari; ſed ut illam à Lacedæmonijs didiciſti, ſic ab ijſdem intelliges deferendam. Cum enim Spartani multa, & magna crimina in Thebanos conijcerent ea, quæ prolixè commemorarent, ſic Epaminonda Lacedæmonios eſt allocutus; *Ita* inquit, *docuerunt Thebani longâ oratione uti, & breui eloquentiæ finem imponere.*

Solutio.

SECTIO TERTIA.

Quid ſit Rhetorica & ad quem ex habitibus Intellectus pertineat.

Ad explorandam Rhetoricæ naturam non ſatis eius nomen declaraſſe, ſed indagandum præterea ſub quo habituum genere contineatur, quod in præſentia nobis agendum; idque nullo ferè negotio conſequemur, ijs in memoriam reuocatis, quæ Dialecticæ initio tradidimus, nempe Dialecticæ Rhetoricam eſſe propaginem; immo, teſte Zenone, ſolum hoc differt inter ipſas, quod Rhetorica palmæ, Dialectica pugno ſit ſimilis, latius enim illa, hæc verò preſſius loquitur, nemini propterea dubium, quin idem de utraque ferendum iudicium ſit, cautè tamen hoc uſurpes velim.

Ad indagandam Rhetoricæ naturam nõ ſatis nomen eius explicaſſe.

Quædam enim ſunt, de quibus Rhetorica diſputat, quæ tamen a Dialectica mutuatur, uti ſunt Syllogiſmus, Enthymema, Inductio, Exemplum, Dilemma, Inuerſio, Sorites, Comparatio, & Enumeratio; ut igitur Dialectica in horum legibus præſcribendis

ſcientiæ rationem habet, ſic etiam, & Rhetorica, tametſi autem quatuor ſpecies priores præcipuè Dialecticus tractet, à quo, & Orator deſumit, reliquas tamen ille non curat, quas hic frequenter adhibet; cæterum quatuor illæ ſpecies, immo & omnes ad ſyllogiſmum facilè reducuntur. Quædam verò ſunt, quæ à Ciuili ſcientia deſumit, nempe quæ ad animi affectus pertinent, & in his Rhetorica ſcientiæ quoque rationem obtinet. Alia verò ſunt, in quorum conſideratione Rhetorica quidem ita verſatur, ut nulli facultati conſideranda relinquat; ſed in horum præceptionibus tradendis, cum à ſcientiæ ratione deficiat, certè haud ſcientia ex hac parte dici poterit. Deficit autem eoquòd, ea neceſſaria non ſint, cum æquè benè varijs fieri modis poſſint; ſcientia tamen non aſſumit conſideranda, niſi quæ ſi non metaphyſicâ, ſaltem phyſicâ neceſſitate neceſſaria dicuntur. Quis non videt, ut rem aliquo nos illuſtremus exemplo, non ſic leges Exordij, Narrationis, & cæterorum tradi, ut Orator ijs etiam adſtrictus non poſſit illa vario modo conficere, ita tamen, ut ex huiuſmodi legibus ea ſemper dici debeat confeciſſe? At quod à ſcientia ſuſcipitur tractandum nulli varietati obnoxium eſt. Geometra demonſtrandum aſſumit triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, ſed hoc attributum triangulo tam neceſſario iungitur nexu, eoque inuariabili, ut latitudinem nullam varietatis admittat. Dialecticus etiam oſtendit ſyllogiſmum confectum iuxta primum figuræ modum, affirmatiuam propoſitionem uniuerſalem neceſſariò concludere. Non ſic autem Rhetor in præceptionibus tradendis, de ijs, quæ ſunt eius propria; in ijs igitur Rhetorica facultas à ſcientiæ ratione deficiet non enim neceſſaria ſunt, quæque maximè eius videntur propria, cuiuſmodi ſunt probationes, & ſpeciatim Enthymema, ac Exemplum, quibus præſertim utitur, potius ex fontibus logicis haurit, proindeque in his Logicæ conditionem ſortitur; quinimò nomine Logicæ pars hæc ab Ariſtotele nuncupatur; reliqua verò, ut excitationes affectuum, amplificationes & id genus alia, quæ non eius propria, ſed additamenta Philoſophus idem appellat (quamuis in ijs præcipuè vis Oratoris eluceat) maximè ſunt inconſtantia, nec illam induunt neceſſitatem, quam ſcientia requirit.

Ariſt. 1. Rhetor. c. 30.

Quo pacto Rhetorica dici poſſit ſcientia.

In ijs igitur, quæ à Logico deſumit, & quorum ratione eius dicitur pars, cum ſuas concluſiones, ſuaque præcepta euidenter demonſtret, ſcientiæ rationem ſibi vendicabit; in reliquis autem non item.

An Rhetorica poſſit ars appellari.

At ſi Rhetorica in ijs, quæ diximus, Scientia nuncupari non poteſt, multò minus Sapientia, nec etiam Intellectus, cū hic circa prima principia tantum verſetur, neq; Prudentia, cum huius alia longè ſit ratio. Reliquum eſt, ut videamus, num ei nomen Artis accommodari poſſit ſecundum eam partem, in qua de ijs, quæ maximè ſunt contingentia, diſputatur.

Ars duobus modis poteſt uſurpari.

Difficultatis ſolutio maximè quidem ex Artis notione pendet. Hæc enim gemino modo poteſt uſurpari, & preſsâ nimirum, & latâ ſignificatione.

Priori modo fuit ars definita ab Ariſtotele. Ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὥσπερ εἴρηται, ἕξις τις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική ἐστιν. *Ars igitur, ut eſt dictum, habitus quidam cum ratione vera efficiens eſt.* Hoc eſt, *habitus cum ratione vera factiuus*. Si igitur ars eſſe debet, eorum, quæ factibilia dicuntur, nulla erit ars, quæ talia non tractet.

Secundo modo ſumitur Ars prout à Tullio, & à Quintiliano definitur, *diciturque ex multis præceptionibus animi uſu, & exercitatione conquiſitus, atque in unum exitum vitæ utilem ſpectantibus coacervatio*, hoc eſt præceptorum collectio.

Rhetorica quadā ſignificatione impropriè dicitur ars.

Iuxta priorem Artis uſurpationem proculdubio Rhetorica impropriè admodum dicetur ars, propterea quòd ipſa non eſt effectrix, hoc eſt, in nullam materiam, figuram, aut formam inducit. Quod adeo euidens, ut nullum dubitandi locum relinquat; ſi igitur hæc artis definitio ab Ariſtotele tradita probetur, proculdubio Rhetoricæ impropriè, & per abuſionem tribuatur neceſſe eſt; quænam effectio in materiam tranſiens, eique formam, ac figuram inducens Rhetoricæ facultati tribui poterit? Supereſt igitur ut ei nomen artis latâ quadam ſignificatione adſcribatur, iuxta quam omnes doctrinæ facultateſque omnes, ſiue Theoreticæ, ſiue Practicæ, ſiue Poeticæ, ſiue etiam & aliæ, quæ viliores ſunt, artes dicuntur.

Rhetorica dici poteſt ars lato modo accepta.

Ratione ſuadetur.

Ea autē ratione in hanc ſententiam adducor, quoniam nomine artis, iuxta hanc uſurpationem, acceptæ nil aliud intelligitur, quàm facultas quædam præceptionibus conſtans in unum finem tendentibus, qualiſcumq; ſit operatio, quam nos ijs inſtructi rectè poſſimus exercere; dummodo tamen in ijs verſemur, quæ aliter eſſe poſſunt, hoc enim ad rationem artis, ut hæc à ſcientia ſecernitur, meritò Philoſophus requirit. At huiuſmodi eſſe Rhetoricam facultatem ambiget nemo, ſi non nihil aduertat, cuiuſmodi illa ſit in parte, quæ conſiderat ea, quæ nullo modo ad Dialecticum pertinent; nemini enim dubium erit, quin ipſa ſecundum huiuſmodi partem Ars nuper explicata debeat exiſtimari. In ijs igitur quæ ſpectant ad Dialecticum, utique Rhetor ſciens erit, ut idem in reliquis, Artifex haberi debet.

6. Ethic. cap. 4.

Difficultas præoccupata ſimulq; ſoluta.

Neque perturbet aliquem ſi facultatem hanc duplici parte conſtare exiſtimemus, quarum una ſcientiæ, & quidem practicæ, altera verò artis rationem obtineat, hoc enim in aliqua alia euenire perſpicuum eſt, huiuſmodi ſiquidem eſt Medicina; ut alias plures quæ forte non deſunt, prætercam. Non enim ſcientia, vel ars ſimplex qualitas una, niſi aggregatione, non quacunque, ſed eâ, quæ ſubordinatione ſit partium inter ſe, & habitudine ad unum, ſcilicet obiectum, & finem.

Num abſolutè debeat ſcientia vel ars nuncupari.

Num verò abſolutè debeat ſcientia, vel ars nuncupari, facilè comprehendes, ſi quod præcipuum eſt in ipſa facultate, diligenter attendas. Meâ ſententiâ crediderim potius artem, facultatem Rhetoricam eſſe dicendam; idemque de Medicina iudicium ferendum, ſunt enim facultates perſimiles, ut Medicina eſt ſcientia dicenda in ijs, quæ recipit à Phyſico, ſic, & Rhetorica in ijs, quæ à Dialectico mutuatur: in reliquis verò ut illa, ita, & hæc artis rationem ſibi vendicat.

Difficultas qua oſtenditur Rhetoricam non eſſe ſcientiam dicēdam.

Nullo autem modo ſcientiā dici poſſe Ariſtotelia auctoritate innixus, quiſpiam ſuſpicabitur, nam *Si quis autem* inquit, *Rhetoricam, aut Dialecticam, non ut facultates, ſed ut ſcientias inſtituere, ac docere conatur, is naturam earum hoc tranſitu interimere videtur.*

Solutio.

At eò Philoſophus ſpectat ut monſtret, Dialecticā ſumptam pro parte topica, eius indolis eſſe, ut, quamuis in tradendis præceptis certò, neceſſariòque concludat, tamen doceat in utramque partem diſſerere, & probabiliter diſputare, ita ut cum quis eâ fuerit inſtructus, poſſit unam, vel oppoſitam partem defendendam ſuſcipere, ut hanc ſecernat ab ea, quæ demonſtrandi normam præſcribit, hæc enim in docendo demonſtratione utitur, in quo cum topica conuenit, dumq; ipſam adhibemus, neceſſariò concludimus in quo ab eadem topica diſtinguitur. Non igitur Dia-

Lecti-

lecticam in ſe ſpectatam negat eſſe ſcientiam, quodque de Dialectica dicitur, de Rhetorica quoque ſentiendum, ad partem illam, quod ſpectat, in qua Dialecticæ naturam ſapit.

Difficultas qua probatur artem dici non poſſe.

Negabis forſan eſſe artem eo nomine, quòd non ſemper ſuum aſſequatur finem, videlicet perſuaſionem, cum tamen ars nunquam à fine excidat ſuo.

Solutio.

Ineptè quidem, propterea quòd ſi natura, quandoque ſuo excidit fine, quid mirum ſi ars, quæ naturam ipſam imitatur, ac ob id inferior illâ, quandoque ſuum non aſſequatur finem? Iam ſuprà oſtenſum fuit conuenienter perſuaſionem Rhetoricæ finem conſtitui, etſi quandoque illum quidem Orator non aſſequatur; nec illud perſuadere poſſit, quod maximè perſuaſum cupit; modo enim ex lege artis, ut perſuadere valeat, omnia prudenter egerit, nihilque prætermiſerit ad perſuaſionem accommodatum, probè callere artem, ſuoque functus munere dicetur, quę ut clariùs innoteſcant.

Artes non huiuſmodi ſunt.

Animaduertendum occurrit artes non uniuſmodi eſſe, cum aliquæ neceſſariæ dicantur, aliæ verò coniecturales. Illæ neceſſariò producunt effectum, quem ſi non attingerent, imperfectæ penitus forent; Ita quidem Ædificatoria, Pictura, Statuaria &c. quę propterea neceſſariæ nuncupantur. Sed hæ aliæ ſunt quæ non neceſſariò ſuum aſſequuntur finem, ut Nautica, Militaris, ſeu Imperatoria, Medicina, aliæque ſimiles, quæ Coniecturales ob id appellantur. Hæ ita ſe habent, ut quamuis finem non attingant, non propterea dicendæ ſint imperfectæ, cum proprium obijſſe munus, qui profitetur illas, dicatur, quoties adhibuerit ad conſecutionem finis accommodata. Sed hac in re mihi videtur ita ratiocinandum.

6. Ethic. c. 4. Quid hac de re tenendum videatur dicendum.

Omnes artes, vel etiam Ariſtotelis teſtimonio, in ijs, quæ poſſunt aliter ſe habere, verſantur, & in hoc omnes conueniunt, diſcriminantur tamen eo nomine, quòd aliquæ neceſſariò finem aſſequuntur, proindeque neceſſariæ dici ſolent. Aliæ verò, quæ non neceſſariò finem attingunt, & coniecturales nuncupantur. *Coniectura* verò, teſte Pſeuſippo, ut paulo ſupra quoque monuimus, *eſt rei latentis iudicium, quod quis per rationes, & ſigna, & tempora, & huiuſmodi conijcit.* Coniecturales autem in duplici eſſe diſcrimine exiſtimo; cum aliquæ tractent ea, quæ ab humano pendent arbitrio, ut Imperatoria, & Rhetorica. Aliæ, quæ verſantur in iis, quorum cauſæ ſunt naturales, ut Agricultura, Nautica &c. Omnes coniecturales profectò ſunt, ſed ad primum genus ſpectantes ita ſe habent, ut quamuis aliquis ſit in iis apprimè verſatus, nequat tamen polliceri ſe finem aſſecuturum, cum is ab aliorum voluntate pendeat, quam nemini datum eſt habere perſpectam. At vero ſecundi generis huiuſmodi ſunt, ut in aliquibus, etſi non poſſit quiſpiam verſatus in illis, certò conſequi finem, in aliis tamen quando is illas probè nouerit, & ęgregiè calluerit, neceſſariò finem aſſequatur, quod de Medicina luculenter oſtendam. Primò ſupponendum duplex morborum genus, cum aliqui ſint ſui naturâ incurabiles, alii autem curabiles. Secundò ſupponendum morbos curabiles, niſi adhibeantur opportuna remedia, fieri incurabiles poſſe. Tertiò, ac vltimò ſupponendum cuicunque mortalium datum eſſe tantum calidi, ac humidi, quantum ad determinatum vitę ſpatium requiritur, ita ut quemadmodum aliqui breuiorem, alij longiorem vitam traducunt: ita quidem aliquibus minus, alijs verò plus calidi, ac humidi datum ſit; ita Plato tantum de calido, & humido ſortitus eſt, quanto ei opus erat, ut octogenarius fieret; tantumdem etiam alteri datum erit, cum tamen anno vigeſimo primo, vitâ cogatur excedere, non quidem defectu eorum in quibus vita poſita eſt, cum horum ratione longiorem vitam traducere potuiſſet, ſed ratione morbi, quo correptus, mortem neceſſariò debet oppetere, eam ob cauſam, quia natura ſæuitię morbi ſuccumbit. Si igitur morbus, cum quo natura pugnat, reipſa fuerit incurabilis, certè Medicus excedet fine, quamuis non officio, cui certè non defuiſſe dicetur, ſi tamen adhibuerit ea, quę quidem appoſitè ad curationem ipſius perducunt. At ſi morbus incurabilis ſui natura non fuerit, quamuis neglectus huiuſmodi poſſit euadere, tunc appoſitis remedijs curabitur æger, priſtinęque ſanitati feliciter reſtituetur. Si itaque Medicus excedet fine, tunc id non erit imputandum arti, ſed Artificis ignorantię, vel negligentię; quamobrem talis indolis exiſtente morbo neceſſariò Medicus finem obtinebit, dummodo tamen in Medicinę ſcientia longè proceſſerit, vigilantięque non defuerit. Sed quis eſt hic, & laudabimus eum?

Ex his facilè cuique perſpectum quid de arte dicendi ſentiendum; in ijs enim eſt occupata; quapropter diſſimulandum non erit ipſam plerunque ſuo excidere fine, ſine detrimento tamen exiſtimationis, ac dignitatis ſuę.

Cum igitur artificialis Rhetorica huiuſmodi ſit, ex parte nimirum ſcientia, ex parte verò ars, rectè propterea dicetur. *Habitus intellectualis nomine facultatis appellatus, præcepta tradens, quibus cum quis fuerit inſtructus, cognoſcit ea, quæ ſunt ad perſuadendum idonea.* Rhetorica quid.

Ars etiam minimè videbitur dicenda, quod circa falſum occupetur, ſcilicet patrocinium adulterij, aut homicidij, cęterorumque ſcelerum, quod tamen defendendum non foret, quin potius ex legibus puniendum. Difficultas probatur non eſſe artē.

Sed hoc non ad artem, ſed ad eius uſum pertinet, uti enim arte quiſque poteſt, prout ſibi libet, ſemper incolumi exiſtente artis dignitate. Vt enim Sophiſtę prępceptionibus artis abutentes, nihil Dialecticę derogant dignitati: ita nec Oratorię facultati dedecoris aliquid inurunt, qui turpibus cauſis patrocinium commodant, quique captioſis dilemmatibus, ſimilibus ſtrophis ſophiſticis implicare veritatem ſolent. Solutio.

Dices forſan cum Empirico, Artes quidem non expelli à ciuitatibus, cum hæ ſciant eas vitæ valdè utiles eſſe, quomodo nec Oeconomicum expellimus ab Ædibus, nec Bubulcos à gręge. At omnes dicendi artem, tanquam infeſtiſſimum hoſtem ubique perſequuntur, & undique eijciunt. Difficultas ex Empirico.

Sed dicat ille, tuque cum eo qui nam ſint huiuſmodi populi, quibus adeò fuit inteſta dicendi facultas. Forſan Cretenſes, & Lacedęmonij? ultrò concedam, quin ijs addam quoque Romanos, cum aliquando Carneadem, & Diogenem ſtoicum ab Athenienſibus miſſos Legatos peculiari Senatus conſultu ex ſua eiecerint Vrbe, in eum finem, ne dicendi artem docendo iuvenes, ciuitatem funditus perderent. Solutio.

Hoc tamen contigiſſe tempore, quo Quiritium verba adhuc allium olebant, neminem præterit; unde non mirum ſi tunc apud ipſos nullo erat in pretio Eloquentia; ſeculis tamen ſubſequentibus quantum apud eoſdem auctoritatis hæc acquiſiuerit, palam, & apertum, ad Cretenſes autem, & Lacedęmonios quod ſpectat; cum rebus agendis prę cęteris forent intenti, erat profectò cur humaniores diſciplinas, & ſpectatim Oratoriam artem, nullo haberent in loco.

Vt

Vt prætereàm eloquentię ſtudium proprium Athenarum fuiſſe, & ob id à reliquis Gręcię populis neglectum, ne illud excolendo viderentur eos, quos oderant, imitati. Audi Tullium in Bruto. *Hoc autem ſtudium*, inquit, *non erat commune Græciæ, ſed proprium Athenarum; Quis enim aut Argivum Oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quod de Epaminonda docto homine ſuſpicari licet. Lacedæmonium verò uſque ad hoc tempus audiui fuiſſe neminem.*

Tullius in Bruto.

Difficultas qua neque artē, nec ſcientiam dici poſſe probatur.

Sed neque ſcientiam, neque artem ipſam ſuſpicaberis Rhetoricam facultatem, quoniam utraque certam, ac determinatam rem ſibi vendicat, cuius conſideratione detineatur; cum tamen Rhetorica non ita ſit, quippèquę de rebus omnibus edifferit.

Solutio.

At ex ea parte, quâ Logicæ naturam ars benedicendi redolet, ex ea inquam in qua, ipſa pariter incognitionis intellectricis directione verſatur, profectò in re quapiam certa eſt occupata; ex ea verò, qua reliqua pertractat, cum hæc ab eadem cognitione concernantur, (omnia ſiquidem eò tendunt, ut ordinatè, copiosè, ornateq; intimiora animi ſenſa promere nos faciant), procul dubio ex hac etiam parte circa eandem cognitionem verſabitur. Si autem ſpectetur uſus, hic in omnibus cum ſit, propterea Rhetorica cenſetur nullam rem certam ſibi vendicare.

1. Rhetoricor. c, 20.

Neque mirum ſi huiuſmodi eſſe Rhetoricam exiſtimemus, nam etiam Philoſophus docet eam eſſe ex duabus artibus compoſitam, hoc eſt ex ſcientia diſſerendi, quam Analyticam appellat, & ex ea parte Ciuilis ſcientiæ, quæ ad vitam, & mores ſpectat. Ratiocinationes enim, quæ Rhetoricæ tribuuntur ex Dialectica ſunt exceptæ; & quæcumque de motibus animique commotionibus tractantur in Rhetorica, ſunt ex Ciuili ſcientia deſumpta; ſi igitur verum ſpectemus nil aliud erit proprium Rhetoricæ, quàm elocutionis cultus exquiſitiſſimus, quatenus nimirum ad perſuaſionem conducit, plurimum ſiquidem valet ad commouendos affectus, quod quantum poſſit ad perſuadendum, cuique perſpectum exiſtimo. Quamobrem elocutio, quatenus varijs ornamentis contexta, ad Rhetoricum, quatenus autem congrua vocum ſyntaxi conſtans ad Grammaticum ſpectat.

SECTIO QVARTA.

De Præſtantia, utilitate Rhetoricæ, deque multis ad Rhetorem, Oratorem, atque Declamatorem ſpectantibus, &c.

Alibi de dignitate huius artis actum fuit.

DE præſtantia, & utilitate Rhetoricæ nihil attinet hoc loco verba facere, cum initio Rationalem Philoſophiam laudibus proſequentes, quam digna, & quam utilis Rhetorica ſit facultas, demonſtratum à nobis fuerit. Et eo lubentius ab hoc abſtinendum puto, ne ut ille dicebat, noſtras merces oſtentemus, antequam oſtendamus; venditemus, antequam vendamus. His igitur prætermiſſis, reliqua perſequamur, è quibus primò quidem occurrit.

1. Rhet. cap. 1.

Officium oratoris, de quo ſuprà etiam obiter tamen, aliqua diximus, eſt aptè dicere ad perſuadendum, argumenta, ſeu rationes fidem facientes proponendo; quod eleganter expreſſum legimus apud Ariſtotelem cum ait. Καὶ ὅτι οὐ τὸ πεῖσαι ἔργον αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν τὰ ὑπάρχοντα πιθανὰ περὶ ἕκαστον καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις τέχναις πάσαις. οὐδὲ γὰρ ἰατρικῆς τὸ ὑγιᾶ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ μέχρις οὗ ἐνδέχεται, μέχρι τούτου προαγαγεῖν. ἔστι γὰρ καὶ τοὺς ἀδυνάτους μεταλαβεῖν ὑγιείας, ὅμως θεραπεῦσαι καλῶς. *Præterea officium eius eſſe, non perſuadere, ſed ea videre, quæ ad perſuadendum accommodata ſint; quod etiam in alijs artibus omnibus uſu venit, neque enim Medicinæ officium eſt ſanare, ſed uſque eò rem perducere, quò ratio curandi patitur. Nam fieri poteſt, ut ij benè, atque ex arte curentur, qui bonam valetudinem recuperare nullo modo poſſint.* Docet igitur Rhetoricæ officium non eſſe perſuadere dictione, alioquin quoties non perſuaderet, ſuo non fungeretur officio; ſed ait eſſe perſcrutari, & diligenter excogitare omnia, quæ ſunt ad perſuadendum accommodata.

Oratoris officium.

Finis Rhetoricæ quis.

Finis Rhetoricæ eſt ſuadere dicendo. Itaque eò collimat Orator, ut dicēdo perſuadeat. Verumenimverò oportet Oratorem eloquentem eſſe, nam inuentio, ac diſpoſitio prudentis eſt hominis: eloquentia autem Oratoris, at eloquens eſt Orator, cum in eloquendo excellit, quod tunc contingit, quando ita dicit, ut probet, ut delectet, ut flectat, illud enim eſt dicere apposītè ad perſuadendum, quod tria prædicta complectitur. Sed probare neceſſitatis eſt, delectare ſuauitatis, flectere verò victoriæ.

Inuentio ac diſpoſitio prudētis eſt hominis; eloquentia verò eſt Oratoris.

Dicere quid.

Orario quomodo delectet.

Delectat autem Orator ſi politè loquatur, & venuſtę eruditionis floribus, acuminum luminibus, varijſque figuris orationem exornet. Docet, ſi propoſitionem firmis, ac efficacibus argumentis probet, ſi hiſtorijs, auctoritatibus, adagijs, ſymbolis, alijſque ſimilibus confirmare nitatur. Mouet ſi affectus, ut amorem, iram, miſericordiam, & alios ſimiles appoſitè concitet.

Quid maximè delectet.

Ad primum aſſequendum, oportet Oratorem inſtructum eſſe pręceptis ad elocutionem, diſpoſitionemque ſpectantibus; nihil enim magis audientium animos delectat, quam idoneorum verborum, ac ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Nec immeritò, nam ſi quid eſt, quod orationi ſplendorem, & honeſtatem conciliet, ipſa eſt elocutio. Non plus enim ſplendoris, ornatuſque Cœlum à ſyderibus latè fulgentibus accipit, quàm dignitatis, pulchritudinis, ac leporis oratio ab elocutione conſequitur.

Ad ſecundum apptimè conducunt ea, quæ Rhetor à Dialectico mutuatur, tota enim probandi vis in argumentis poſita eſt.

Tota vis in argumētis.

Tres probationum ſpecies.

Ad tertium conferunt præcepta de mouendis animi affectibus. Tres enim ſunt probationum ſpecies, quarum prima in Oratoris moribus; ſecunda in argumentis; tertia in animi permotione poſita eſt. Poſtremam hanc quamuis Philoſophus deteſtetur, quippè qui cenſet iniuſtum, Iudicis animum diſtorquere, ac inflectere ad indignationem, vel inuidiam, vel miſericordiā &c. Orator tamen ad vincendum hanc Rhetoricæ partem neceſſariam exiſtimat. Rhetorica enim iudicium tanquam finem ſibi proponit, nil enim aliud quærit Orator, niſi, ut Auditores iudicent ea, quæ dicit eſſe vera, ſic enim facile in perſuaſionem inducuntur, & ideo perſuaſio dicebatur oratoris finis, quoniam hæc nil aliud eſt, quam iudicium quoddam, homines enim credunt ea, quæ vera eſſe iudicant, ita ut rectè dixeris, à iudicio perſuaſionem oriri. Cum igitur Orator in dicendo nil aliud ſibi proponat, niſi ut fidem faciat, ob id in ijs debet occupatus eſſe, quibus ineſt vis fidem faciendi; & quoniam non ſolum argumentis, ſed etiam bonis moribus exprimendis, & mouendis animis fides fit, proptereà enitendum Oratori, ut vir bonus eſſe videatur, & elaborandum, ut audientium animos moueat. Iuvat autem audientium affectus concitare, quoniam motiones animi ſententiam mutant, & de eiſdem rebus non eodem modo iudicare homines compellunt.

Ariſtoteles 2. Rhetoric.

Ariſtoteles 3. Rhetoricorū.

Rhe-

Quinque perhibentur Rhetorices partes.

Inuentio. Diſpoſitio. Elocutio. Memoria. Pronunciatio.

Rhetoricæ autem partes, & veluti membra quinque perhibentur Inuentio, Diſpoſitio, Elocutio, Memoria, & Pronunciatio. Tres priores ab arte, duæ poſtremę à natura recognoſcuntur, quamuis hanc Ars ipſa perficiat.

Inuentio eſt rerum verarum, aut veriſimilium excogitatio. Diſpoſitio eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio eſt idoneorum verborum, ac ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum, ac verborum ad inuentionem perceptio. Pronunciatio eſt Corporis, ac Vocis elegans moderatio.

Quamobrem orator primo ſubtiliter inuenit, mox aptè diſponit, inde ſplendidè exornat, poſtea memoriæ commendat, tandem clarè docendo, deffendendo, mouendo, ſuadendoque pronunciat.

Quatuor ad hæc conſequenda omninò requiruntur. Natura. Ars. Imitatio. Exercitatio.

Ad hæc autem conſequenda quatuor omninò requiruntur, nimirum, Natura, Ars, Imitatio, & Exercitatio. Natura primum, quòd ad dicendum vim affert maximam. Secundum. Ars eſt præceptorum quædam collectio. Tertium. Imitatio eſt orationis expreſſio iuxta eum, quem quis ſibi imitandum proponit. Quartum. Exercitatio eſt uſus aſſiduus meditandi, legendi, præſertim monumenta eruditorum Virorum, eoſdemque audiendi cum exercitio. Hæc ſunt, quibus eloquentia comparatur, de ſingulis igitur iuvabit ſummatim aliqua dicere, & primo de Natura.

Natura in Oratore qui ſ.

Natura eſt illud primum principium alicui inſitum, unde habet, ut ſit habilis ad dicendum, licet enim omnes homines Rhetoricæ ſint aliquo modo participes, alij tamen magis, alij minus; itaut fatendum ſit naturam primum, atq; ingenium ad dicẽdum vim afferre maximam, cuius quidam ita valent muneribus in his rebus, ut alij magis alij minus habiles & nonnulli quam maximè idonei ſint ad dicendũ, alij autem non item, ſed potius tam rudes, & aggreſtes, ut nullo ſtudio, nullaque exercitatione in Oratorum numerum peruenire poſſint. Et certè animi, atque ingenij celeres quidam motus requiruntur ad dicendum, quibus ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque nos uberes & ad memoriam firmi, ac diuturni reddamur. Hæc autem naturæ dona, quæ certè nobiſcum naſcuntur, quemadmodum, & linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis; quibus ſi quiſpiam fuerit deſtitutus, non poterit, niſi inuitâ Mineruâ, oratoris munus obire. Hoc autem non ſic uſurpes, quaſi contendam artis præſidio aliquid limari non poſſe, cum me non fugiat, quæ bona ſunt, fieri meliora doctrinâ poſſe, & quæ non optima, aliquo tamen modo acui, & corrigi datum eſſe; nunquam tamen, qui hoc ſibi induſtria comparauerit, conferendus cum ijs, qui naturæ dotibus ita ſunt inſtructi, ut ad præclariſſimum Oratoris munus obeundum nati videantur.

Ars quid præſtet.

Ars præcepta tradit, quibus parati certam viam rationemque dicendi inire poſſumus; Tametſi namque magno, atque præclaro ingenio præditi nonnulli dicendi copiam ſine ratione conſequantur, Ars tamen dux certior eſt, quàm natura, propterea quòd abſque arte, etiamſi quiſpiam benè dicere aliquid poſſit; tamen quia id fortuitò facit, haud ſemper ad id præſtandum expeditus eſſe poterit, nec quod dicendum ſemper paratum habebit: Ad optimam igitur naturam præſtat artem adiungere, quæ ab ipſa natura profecta eſt; huius enim notatio, ac diligens animaduerſio peperit artem, cuius ea vis, non ut aliquid, quod nullo modo in humani ingenij poteſtate ſit, pariat, & procreet, ſed ut ea, quæ ſunt in nobis, iam orta, & procreata, educet, atque confirmet.

Imitatio quid faciat.

Imitatio facit, ut ſedulâ ratione peritorum Rhetorum ſimiles in dicendo eſſe velimus, eſt enim expreſſio rationis, quam is quem imitamur, in opere noſtro perficiendo teneamus. Hęc maximè neceſſaria, nam etſi ad prętantium Oratorum magnificum genus natura nos ducat, tamen ea non ſatis proficere poterit, niſi ſtudio, ac imitatione melioris notę Oratores perſequamur, ac ita dicere aſſueſcamus, ut quodammodo omni animo intueamur; quod in cauſa videtur eſſe, cur ętates emulerint ſingulæ, ſingula propemodum genera dicendi, quia nempè ſemper floruit aliquis, cuius plerique ſimiles fieri conati ſunt.

Ad imitationem, quę requirantur.

Sed in imitatione hęc obſeruanda. Primum, ut moderata ſit. Secundum ut prętantiſſimum aliquem nobis Oratorem proponamus imitandum. Tertium, ut minutioribus quibuſdam relictis, ſelectiſſima, & optima nos imitatione perſequamur. Et quidem is, quem imitari ſtudemus, ęgregius Orator ſit; quia tamen quandoque bonus dormitat Homerus, nonnullis neglectis, quę maximè in eo excellent, ea diligentiſſimè perſequi debemus, in quo hęc ſunt pręſertim obſeruanda, nimirum Inuentio, Diſpoſitio, & Elocutio.

Inuentionem quo modo imitari poſſimus.

Inuentionem autem imitabimur, ſi quam tenuit rationem inueniendi, excogitandique argumenta, quamdiligentiſſimè ſequamur. Diſpoſitionem imitabimur, ſi ordinem naturalem, & artificioſum ſingularum partium orationis, & argumentorum ſedulò perpendamus. Elocutionem denique imitabimur, ſi noſtram orationem ijſdem figuris illuſtremus, ſi paribus numeris noſtras periodos vinciamus, ſi tandem eâdem verborum, & ſententiarum varietate ſermonem noſtrum exornemus. Multiplex autem imitandi ratio, de qua paulo poſt redibit ſermo.

Rhetor, Orator, & Declamator quo modo differant.

Huc alia conſideratio pertinet, quòd nimirum dicendi artifex triplex ſit, Rhetor, Orator, Declamator. Rhetor eſt qui docet, eius enim eſt pręcepta tradere, quibus quiſque poteſt inſtructus Oratoris munere fungi. Orator eſt, qui exercet, Rhetoriſque pręceptionibus utitur. Declamator eſt, qui domeſticis, atque ſcholaſticis meditationibus ſe exercet, ut poſtea ſerijs in cauſis paratior ſit, nam declamare eſt ficto themate ſe exercere; in Rhetorũ enim Scholis olim proponebantur auditoribus quęſtiones in utranque partem declamandę, quas Gręci Themata vocarunt. Singuli autem commemorati artifices dicendi, peculiares ſibi vendicant dotes, adeout in Rethore ars; in Declamatore natura, in Oratore demum utraque requiratur, quæ ſcitè admodum fuiſſe dicta reperio, propterea quòd Rhetor eſſe poteſt præſtantiſſimus, in quo nulla naturæ, ſed ſola artis præſidia dominentur, qualem Iſocratem fuiſſe, veterum monumenta teſtantur, adeòut eum Tullius magiſtrum omnium deprædicet, velut illum, *cuius è ludo tanquam ex equo Troiano innumeros eloquentiæ principes prodiſſe* communi ſapientum calculo receptum ſit, cum tamen nullis naturæ præſidijs comparatus ad dicendum eſſet; ut idem ipſe fatetur, dum ait. *Orare multos docui; orare ipſe nunquam potui.* Nec mirandum quempiam docere ea, quæ facere non poteſt. In eum enim quadrat Horatianum illud

fungar vice cotis acutum
Reddere quæ ferrum valet, exors ipſa ſecandi
Munus, & officium, niſi ſcribens ipſe docebo.

In Arte poetica.

Et reuera ſi quis naturæ præſidijs deſtitutus ſit adeo, ut memoriæ ſit labilis, vocis iocunditæ, actionis inuenuſtæ,

Digitized by Google

benuſtæ, virium, laterum, & valetudinis ad dicendum prorſus expers, nunquam ad orandum valebit, quod ſi præceptionibus artis fuerit excultus, alios docere poterit, & ad dicendum eoſdem expolire, itaque ſolius artis præſidio Rhetor eſſe poteſt. In eo ſiquidem ars requiritur, ut ſuo munere egregiè fungatur.

Quid in Declamatore.

Sed in Declamatore ſolam naturam requiro, cum artem ipſe veſtiget, at ad orandum natura præſtantiſſima in ingenioſo, & curioſo eſt, ut Fabius dicebat, apud quem ingenioſus eſt, qui facilè percipit, fideliter continet, feliciter recitat, ingenij tamen nomine intelligendo illud, quod puerile eſt, magis ad capeſſendam artem, quàm ad excolendam effictum; fideliter autem contineat oportet, adeòut rerum, verborum, ac ſententiarum figuræ altè quidem in memoria inſideant, & in animo expreſſæ quamoptimè adhæreſcant.

Declamator autem, non debet Fabij teſtimonio eſſe præcocis ingenij, qui videlicet maiora viribus, ætate, ac doctrinâ aggrediatur, qui ſiquidem huiuſmodi eſt, ad frugem non euadit, & nonniſi, ut lepidè ille dicebat, inanibus ariſtis, cum ad maturam peruenerit ætatem flacceſcit. Multi profectò ſunt, qui in illa virenti ætate, feruoreque naturæ adhuc lacteſcentis mirificè vigent, florent, & quodammodo matureſcunt; verbis, grauioribuſque ſententijs abundant, artis celebritate nitent, claritudine vocis amorem omnium ſibi conciliant, totiuſque corporis elegantiâ, actionis venuſtate, ſummâque gratia mortalium animos in ſui admirationem trahunt, cum tamen adoleuerint, præter omnium opinionem, ſtat eorum profectus, admiratio decreſcit. Curioſum declamantem deſidero, nam, qui huiuſmodi eſt, calcari non indiget, cum ſit ad laudem ſpontè procliuis, ad gloriam accenſus.

Quid in Oratore.

Sed in Oratore, & artem, & naturam expoſco. Vtra verò alteri præſtet adhuc ſub iudice lis eſt. Et certè ſi verum quærimus, varijs rationum momentis ars, & natura ſibi inuicem aduerſantur. Plurimum in Oratore naturam poſſe, nemini dubium, quoniam Oratoria facultas finitima eſt Poeticæ; ſed hanc magis naturâ, quam arte perfici, notum eſt adeo, ut nihil ſupra; idcircò magis illam quoque naturâ, quam arte promoueri fatendum eſt. De affinitate, quam diximus, non eſt cur ambigas, nam rectè Tullius. *Finitimus*, inquit, *eſt oratori poeta, numeris adſtrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus ſocius, ac penè par. & in facultate, & copia vagandi, quæ velit propè idem.* Sed naturam poetarum matrem agnouit Plato, qui dicebat, *nihil eos proficere, qui ſolius Artis præſidio poetas ſe futuros credunt*; quem Tullius imitatur dicens, *a ſummis hominibus accepimus cæterarum rerum ſtudia, & doctrinâ, & arte conſtare, poetam natura ipsâ valere, & mentis viribus excitari, & quaſi diuino quodam ſpiritu afflari.* Hoc idem fatetur Pindarus, qui tantum in poetica facultate ſe præire putat Simonidi, quantum Aquila Coruo antecellit, quia ſe poetam natum; Simonidem poetam factum eſſe dicebat. Hinc Abderites ad Poeticæ cultum

Tullius de Orat.

Tullius pro Archia poet.

Ingenium miſerâ fortunatius arte
Credit.

Sed ex aduerſo non ineptè ſuſpicaberis artem naturâ præſtantiorem eſſe, in quamplurimis enim, quæ communi calculo ſapientum celebrantur, magis artis induſtria, quàm naturæ dignitas commendatur, nam ars fingit, natura fingitur; ars excolit, natura excolitur; ars format, natura formatur; quod igitur ab arte præſtantiùs, quàm quod à natura. Sic in re, de qua agitur; ſi namque ſuas in oratorem opes natura conferat, & ars quoque laſciuiens effundat ſuas, omnibus numeris abſolutum dicendi genus effloreſcet, à natura quidem inceptum, ab arte autem abſolutum.

Rectè tamen dixeris neutram ſeorſum inſpectam, magni faciendam, ſed utranque ſimul coeuntem plurimum valere; adeòut in oratoriam artem, facultatemque dicendi, quam egregiè cadat, quod Lyricus de poetica facultate cecinit.

Naturâ fieret laudabile carmen, an arte
Quæſitum eſt, ego nec ſtudium ſine diuite vena
Nec rude quid proſit video ingenium alterius, ſic
Altera poſcit opem, res & coniurat amicè.

In arte poet. Horatius.

Neutra igitur ſine alterius præſidio, ut nihil in Poetica, ità nihil in Oratoria poteſt, à neutra ſeorſum, ſed coniunctim ſunt omnia; nam ad inueniendum, ac diſponendum in primis natura valet; hæc enim eſt argumentorum indagatria, & hæc eadem inuenta partitur, & quid cuique loco conueniat, egregiè decernit, atque adeo unde auſpicandum, ubi excurrendum, quid interſerendum ſit, ob oculos ponit. Sed ad eloquendum, plus valet ars, quippeque varijs ornatibus orationem diſtinguit, ſplendore verborum, ac ſententiarum illuſtrat; propterea ex præſtantiſſimorum virorum opinione, natura loquendi facultate homines à beſtijs diſtinguit; ars eloquendi dignitate diſertos ab indiſertis ſecernit, & ut inuentio, eſt communis hominum prudentium, ſic elocutio oratorum propria, nimirum inuentio eſt à Natura, elocutio autem ab Arte.

Huc etiam ſpectat, quòd omnes dicendi magiſtri contendunt, nimirum oportere bonis moribus præditum Oratorem eſſe, alioquin, haud facilè perſuadere poſſe, ideoque Cato definiuit *Oratorem bonum virum dicendi peritum*, quibus adſtipulatur Fabius dicens, *Nullum Oratorem reperiri poſſe, hoc tam graui dignum nomine, niſi qui vir etiam probus fuerit*, quod Ariſtoteli non ſatis, *cum fieri poſſit, ut Orator bonus quidem vir ſit, malus tamen exiſtimetur; debet idcirco eo genere orationis uti, quo vir bonus eſſe videatur.* Orator igitur debet non modo vir bonus eſſe, ſed etiam videri. Idcirco Tullius, *Quo maior eſt*, inquit, *vis eloquentiæ, hoc eſt, magis probitate, iungenda*, Inſuper *vetus illa doctrina eadem videtur, & rectè faciendi, & benè dicendi magiſtra.* Amplius, *non erant olim diſiuncti Doctores, ſed ijdem erant viuendi præceptores, atque dicendi.* Rurſus *Achilles à parente Peleo Phœnicis in diſciplinam traditus eſt, ut illum efficeret autorem verborum, actoremque rerum.* Niſi cum corporis animique motus cohereant, niſi manui lingua reſpondeat, niſi dictis facta conſentiant, niſi cum ſermone morum probitas coniungatur, oleum, & operam perdet Orator. Quæ ſcitè admodum pronunciata fuiſſe, vel ex eo quidem intelliges, quòd probitatis expertibus, ſi dicendi copia tradatur, non Oratores fiunt, ſed furentibus arma quædam ſubminiſtrantur; & re verâ vir improbus eloquentiæ præceptis imbutus, non tam Orator, quam Reipublicæ quidem euerſor, patriæ profligator, ſacrarum ædium depeculator, ſanctitatis violator, omnium ſcelerum omniumque flagitiorum machinator erit; perfectus igitur Orator ſit ille, in quo vitæ candor, morum integritas, ac elegantia virtutum omnium complexio mirum in modum ſplendeſcit; Philoſophus tamen reprehendit quoſdam dicendi magiſtros, quibus perſuaſum erat Oratorem idem facere non poſſe, niſi vir bonus ſit, & idcirco in arte Rhetorica numerandam etiam per-

ſpectam

ſpectam probitatem oratoris; adeo ut hic apud eos, quibus incognitus foret, nihil perſuadere poſſet, & multo minus apud eos, à quibus improbus exiſtimaretur, quamobrem ex Ariſtotelis conſilio, nihil refert ad fidem faciendam, utrum probus, an improbus Orator ſit, modo eâ utatur oratione, quâ vir probus uteretur, & ad tempus eos exprimat mores, qui boni ſanctique vulgò creduntur. Quæ quamuis vera ſint à pluriſque tamen deridentur. Stoici namque, etſi aliàs morum ſint cenſores aſperrimi, improbè tamen contendunt hæc in Oratore non requiri, cum fieri poſſit ut hic ſuo munere fungatur, quamuis mendacium dicat; nam inquiunt, quemadmodum, ut ægros à morbo recreemus, multa comminiſcimur, multa fabulamur, multa non facturi pollicemur citra notam vitioſitatis: ſic etiam ut auertamus graſſatorem à viatoris occiſione, hoſtem ab expugnatione patriæ, Iudicem iniquum ab innocente puniendo, mendacio uti poterimus. Ab his non diſſentiunt Academici, qui bonum Oratorem, aiunt, ita debere paratum eſſe, ut eandem cauſam, ſiue iuſta illa ſit, ſiue iniuſta, in utranque partem ventilandam ſuſcipiat, unde celebris Orator ille Carneades referente Tullio, cum Athenis Romam legaretur ampliſſimo conſeſſu pro iuſtitia diſſeruit; poſtridie contra iuſtitiam tam paribus eloquentiæ præſidijs, ut in neutra actione vinci, in utraque vincere dici poſſet; hinc eius tam fuiſſe mirabilem dicendi vim accepimus, ut nullam unquam rem defenderit, quam non probarit, nullam oppugnauerit, quam non euerterit. Sic etiam Plato, modo eloquentiam diuinis laudibus effert, modo eandem varijs cauillis deprimit; quod ſine mendacij nota facere profectò non poterat. Quod inde comprobatum redditur, quia ſupremum eloquentiæ Numen, nempe Mercurium ſcelerum machinatorem, & egregiè fraudolentum poetæ finxerunt, non aliam ob cauſam, niſi quia dicendi peritia cæteris antelret; ut ob id aliquibus nil aliud viſum ſit Rhetoris officium, quàm mentiri, decipere, circumuenire, præſtigiari. Orator enim, ut ſuo munere fungatur, fictè, & ſimulatè cum indignatione dicit, quamuis nullâ fuerit affectus contumeliâ; ſic etiam demiſſè & humiliter, ut miſericordiam moueat, cum tamen res illa forſan, de qua dicit nulla ſit miſeratione digna; quamobrem auditor decipitur, & quamuis res non ita ſe habeat prout Orator dicit, nihilominus propter eius artem, ac elocutionem, ita ſe habere putat; idcirco ſi velit Orator auditores commouere, ſe ipſum prius commoueat oportet, quomodo cæteros affici vult, nam

Horatius in poetic.

Si vis me flere dolendum eſt,
Primum ipſi tibi, tunc tua me infortunia lædent.

Non enim fieri poteſt, ut auditor doleat, ut oderit, ut inuideat, ut aliquid pertimeſcat, ut ad fletum, vel miſericordiam commoueatur, niſi motus omnes, quos Orator in auditorem curat inducere, in ipſo Oratore impreſſi, ac eidem inuſti videantur.

Sed hæc probitati non officiunt Oratoris, qui hæc omnia, ſiſtens intra cancellos honeſtatis, præſtat inſpecto fine, quem in eo poſitum eſſe dicebamus, ut auditoribus ſuadeat, quod decet, vel ſaltem ſimulet honeſtatem virtutis, quantumuis illam intrinſecus aſpernetur, ut Ariſtoteles dicebat.

SECTIO QVINTA.

De quibus Rhetorica facultas edißerat.

ID, in quo facultas aliqua verſatur, eius non immeritò materia dicitur, ut ſi corpus humanum quatenus curabile Medicæ facultatis materiam diceremus. Ita pariter facultatis Rhetoricæ materiam dicimus res illas, in quibus eſt occupata.

Id in quo facultas aliqua verſatur eius materia dicitur.

At nihil tam vulgatum, quàm Oratoriam artem nullum determinatum genus, certamve materiam, in qua verſetur, ſibi vendicare; quod etiam Dialecticæ ſolet attribui, quoniam ambæ communiter in utramque partem de rebus omnibus diſputent. Ex horum igitur opinione nec Rhetor, nec Dialecticus genus aliquod rerum determinatum habent, in quo verſentur, ſed potius quicquid eſt in rebus omnibus veriſimile, ac probabile, id planè ſequuntur; ut proptereà hæ duæ facultates quàmmaximè cenſeantur affines, vel etiam Ariſtotelis teſtimonio, qui paſſim hanc affinitatem inculcat, dicens Rhetoricam eſſe Dialecticæ propaginem quandam, atque pullulationem.

Fabius non diſſentit, relatis enim aliorum placitis, in eam ſententiam venit, ut dicat, materiam Rhetorices eſſe res omnes, quæcumque ſiquidem ei ad dicendum ſubiectæ ſunt, quod auctoritate Platonis nititur confirmare, nam inquit *Socrates apud Platonem dicere Gorgiæ videtur, non in verbis eſſe materiam, ſed in rebus*. Confirmat hoc idem communi omnium ſermone, *Nam*, inquit, *cum aliquid, de quo dicamus, accepimus, poſitam nobis eſſe materiam frequenter etiam præfatione teſtamur*. Vt propterea Gorgias adeo Rhetori de omnibus putauerit eſſe dicendum, ut ſe in auditorijs interrogari pateretur, qua quiſque de re vellet.

Et ad maiorem confirmationem ait Hermagoram in eadem fuiſſe ſententia; is enim dicendo materiam eſſe in cauſa, & in quæſtionibus, res omnes ſubiectas complexus eſt. Immo & Ariſtoteli hoc placuiſſe contendit; hic enim tres faciendo partes orationis Iudicialem, Deliberatiuam, Demonſtratiuam, penè & ipſe oratori ſubiecit omnia, nihil enim in hæc non cadit.

Sed alij, eodem Fabio referente, Materiam Rhetorices orationem eſſe dixerunt, quod ex Platone deſumpſit. Hoc autem improbat, quoniam ſi intelligatur, ut ſermo quicumque de re compoſitus dicatur Oratio, non materia, ſed opus eſt; ut Statuarij ſtatua; nam & oratio efficitur arte, ſicut ſtatua; quod ſi hac appellatione verba ipſa ſignificari putemus, nihil hæc ſine rerum ſubſtantia faciunt. Quibuſdam apud eundem, materia, de qua fit ſermo, argumenta ſunt perſuaſibilia. Quidam exiſtimant ciuiles eſſe quæſtiones. Quidam quia virtus ſit Rhetorica, materiam eius totam vitam vocant. Alij, quia non omnium virtutum materia ſit tota vita, ſed pleræque earum verſentur in partibus, ſicut iuſtitia, fortitudo continentia & in proprijs officijs, & ſuo fine intelliguntur, Rhetoricam propterea dicunt in una aliqua parte ponendam, eique locum in Ethica negotiali aſſignandum, hæc Fabius.

In memoriam autem reuocatis, quæ ſuprà tradidimus, non obſcurè conſtabit, quid de re propoſita ſentiendum. Rhetorica enim facultas eſt partim ſcientia, partim autem ars, quoniam igitur ſcientia eſt ex ea parte, qua Dialecticæ naturam ſapit, proinde ex hac parte conſiderabit, quæ ad Dialecti-

Quid dicendum concluditur.

Qqqqq cum

eum pertinent, nimirum cognitionem intellectiuam, quatenus dirigibilem ad diſputandum in utramque partem; at ex ea parte, quà cætera conſideranda aſſumit, uti ſunt animi motiones, verborum ornatus, atque adeò expolita elocutio, illud quidem attingit, quod conducit ad id, quod uniuerſæ artis eſt finis, nimirum ad perſuaſionem, quam etiam reſpicit ex ea parte, qua conſiderat ad Dialecticam ſpectantia. Ita fit, ut non incongruè *Rhetoricæ facultatis materia dicatur intellectiua cognitio, quatenus eſt dirigibilis ad aſſequenda ea, quæ dicendo, appoſitè faciunt ad perſuadendum;* nam ut perſuadere dicendo finis eſt intrinſecus Rhetorices, ſic eius materia dici debet. Ad hunc autem finem aſſequendum, non ſolùm argumenta conducunt, quibus Orator ſuam orationem probabilem reddit, ſed etiam & alia, quæ debet Orator habere perſpecta, videlicet quomodo ſe ipſum afficere, ac mouere, & iudicum animos concitare, & quòcunque voluerit poſſit impellere, ad quæ maximè, & Elocutio, & Diſpoſitio videntur conferre. Tria enim ſunt, quæ totam dicendi artem perficiunt, ſcilicet Inuentio, Elocutio, ac Diſpoſitio, admonente etiam Philoſopho;

3. Rhetoric. cap. 1. Ἐπειδὴ δὲ τρία ἐστὶν, ἃ δεῖ πραγματευθῆναι περὶ τὸν λόγον. ἓν μὲν, ἐκ τίνων αἱ πίστεις ἔσονται. δεύτερον δὲ, περὶ τὴν λέξιν. τρίτον δὲ πῶς χρὴ τάξαι τὰ μέρη τοῦ λόγου. *Nam cum, tria ſint, quæ in arte dicendi pertractare oporteat; primum unde probationes ducantur; alterum qua ſit utendum elocutione; tertium quomodo partes orationis diſponendæ ſint;* Et meritò, nam primò excogitandum quibus argumentis id probaturi ſumus, quod tueri, ac ſuſtinere volumus: deindè quibus verbis, & ornamentis, quæ inuenimus explicare, poſſimus, tum quo ordine ſingula proferamus; à quo non diſſentit Tullius, cum ait, *Videndum Oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo.* Hæc igitur ſunt quibus Orator poteſt fidem facere, & Iudices, atque auditores in perſuaſionem inducere, propterea non inconſultò dictum fuit Rhetoricæ facultatis materiam ſubiectam eſſe cognitionem intellectiuam, quatenus eſt dirigibilis ad ea aſſequenda, quibus perſuadere dictione poſſimus.

Vſus Rhetoricæ ſe extēdit ad omnia.

At ſi ſpectetur uſus Rhetorices, hic profectò exercetur circa res omnes; Rhetorica enim quantum ad uſum, communis quædam facultas eſt de rebus omnibus propoſitis apud omnes veriſimiliter in utramque partem ediſſerens, pro ſcopo perpetuo perſuaſionem habens. Hoc itaque ſenſu Rhetorica, quemadmodum etiam & Dialectica dicitur non habere certum genus, vel rem aliquam determinatam, in qua verſetur. Hoc itidem ſenſu illud eſt uſurpandum Rhetoricam veris demonſtrationibus non uti; nam alioquin ex ea parte, quà Dialecticam ſapit, neceſſaria præcepta tradit, ſunt enim illa, quæ à Dialectica mutuatur.

Quo ſenſu rethorica dicatur debet.

DISSERTATIO II.

De Inuentione.

Quis dicatur Orator

Oratoria facultas quinque partibus conſtat.

QVoniam Oratoris is eſt, qui quæcumque res inciderit, prudentèr, compoſitè, ornatè, & memoriter dicit, cum quadam actionis dignitate, ut aiebat Tullius; neminem ob id præteribit Oratoriam facultatem, ut nuper etiam innuimus, quinque omninò conſtare partibus, Inuentione, ut prudenter; Diſpoſitione, ut compoſitè; Elocutione, ut ornatè; Memoriâ, ut memoriter; Pronunciatione, ut cum quadam actionis dignitate, dicat Orator. Ex his autem partibus prima quidem occurrit Inuentio, cum primum ſit Oratoris munus inuenire. Hanc verò partem non in poſtremis habendam, quin magnifaciendam potius, inde conſtabit, quoniam ſumma Eloquentiæ vis, & Orationis venuſtas ab inuentione, quemadmodum ſplendor à Sole, dimanat: Quid igitur, & qualis ea ſit, mox nobis aperiendum.

SECTIO PRIMA.

Quid ſit Inuentio, quæque eius materia, & undè petenda.

Inuentio quid. 1. Rhetoric.

INuentionem definitam Tullius reliquit, dicens, *Inuentio eſt rerum verarum, aut veriſimilium excogitatio, quæ cauſam probabilem reddant.* Hæc igitur Eloquentiæ pars in ijs eſt occupata, quæ ad perſuadendum valent, atque tunc Orator in hac parte verſabitur, quando dabit operam, ut inueniat, quemadmodum fidem faciat ijs, quibus perſuadere contendit, & quem in modum eorum animis motionem afferat. Fidem autem Orator facit argumentis, & mouet incitando, aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem, aut ad alios animi affectus, harumque rerum ſubiectas partes.

Orator quomodo fidem faciat.

Inuentio ea aliorum ſententia quid.

Argumentum quid.

Alijs verò placuit ſic Inuentionem definire, in idem tamen recidit. *Inuentio eſt excogitatio argumenti.* Et argumentum aiunt eſſe probabile inuentum ad faciendam fidem, vel etiam argumentum dici ſolet à Tullio, *Ratio rei dubiæ fidem faciens; Fides autem, nil aliud, quàm firma animi ijs, quæ dicuntur, credentis opinio.* At verò *Opinio eſt imbecilla quædam aſſenſio.* Tam fides porrò quàm opinio, argumentatione procreatur. Eſt autem *Argumentatio argumenti quædam explicatio, qua Dialectici preſſiùs & religioſiùs: Oratores autem ornatiùs, & liberius utuntur.* Hoc intereſt inter Argumentum, & Argumentationem, quòd illud eſt medium, ut cuius infertur concluſio; argumentatio autem eſt ſpecies diſcurſùs, ſiue ratiocinationis. Locus eſt argumenti ſedes, ut paulò infra dicetur.

Fides quid.

Opinio quid.

Argumentatio quid.

Quid differat inter argumentum, & argumentationem.

Argumentorum duo genera.

Argumentū neceſſarium.

Argumenta verò non uniuſmodi ſunt, quemadmodum, & argumentationes; proptereaquòd quædam ſunt, quæ habent affinitatem cum re neceſſariam, & hæc pariunt ſcientiam: alia, verò, quæ habent tantum contingentem, & probabilem, & hæc opinionem progignunt. Neceſſaria connexio pertinet ad Mathematicos, & Philoſophos; contingens, & probabilis ad Rhetorem, quod non ſic uſurpes velim, quaſi nunquam Orator neceſſariò concludat, quamuis enim id rariùs faciat, non propterea tamen ex Fabio, & Hermogene, omnis neceſſitas conſecutionis Oratori deneganda

ctus eſt; oppoſitum enim, & Ariſtoteles, & Tullius docuerunt; nam Ariſtoteles ita loquitur; *Pauca verò neceſſaria ſunt eorum, ex quibus Oratorij ſyllogiſmi conficiuntur, maiori enim ex parte, quæ in iudicium, ac in deliberationem veniunt, etiam aliter ſe habere poſſunt*. Hoc igitur Philoſophus ait, nempe, In Enthymemate pauca ſolent eſſe neceſſaria, quoniam ea, de quibus iudicium eſt, atque deliberatio, aliter, ac aliter ſe habere poſſunt, variarique ſolent, quod in rebus neceſſarijs uſu venire nequit. Cum itaque dicat pauca eſſe neceſſaria eorum ex quibus Oratorii ſyllogiſmi conficiuntur, ſatis aperte conſtat ab eo nou uegari Oratori omnem concludendi neceſſitatem, ſed ſolùm dici Oratoris eſſe potius probabilia, quàm neceſſaria ſectari. Nec certè ulla de Philoſophi conſilio poteſt eſſe dubitatio, cum paulò infra ſplendidè dicat, ea ex quibus Enthymemata fiunt, pleraque eſſe neceſſaria, ſed majori ex parte probabilia, in quam opinionem videtur etiam Tullius abiiſſe; nam *Argumentatio*, inquit, *videtur eſſe inuentum ex aliquo genere rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſariè demonſtrans, neceſſariè demonſtrantur ea, quæ aliter, ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione verſatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem*.

Argumentum probabile.

Probabile argumentum illud eſt ex Ariſtotele, quod vel omnibus, vel pleriſque probatur, in cuius gratiam aduertendum occurrit Probabile generatim acceptum commodè dici poſſe illud cui faciliùs eſt aſſenſum præbere, quàm denegare, ſiue interim neceſſarium fuerit, ſiue non, ad quod reſpiciens Philoſophus Topicorum primo, Probabiles propoſitiones appellat, *quæ probantur, aut omnibus aut pluribus, aut certè ſapientibus, atque ijs, vel omnibus, vel plurimis, vel ijs, quorum ſpectata eſt & perſpecta ſapientia*, Vt exempli gratia. *Deum eſſe; Mundum Diuinâ prouidentiâ gubernari*, & alias huius generis propoſitiones.

Quid differat inter probabile, & veriſimile.

Probabile autem à veriſimili differt, eòquod illud latius pateat, quàm iſtud; Nam probabile in tres ſpecies diſtribuitur, è quibus.

Probabile in tres ſpecies diſtribuitur.

Prima eſt veriſimilium, quæ etſi plerumque, non tamen ſemper eueniunt.

Secunda eſt eorum, quæ ſemper fiunt, dubitationis tamen aliquid habent, quia pleriſque tantum ita videtur.

Tertia demum eorum eſt, quæ nunquam ita fiunt, cum falſa penitus ſint, putantur tamen ita fieri. Sed

Propoſitiones veriſimiles quæ.

propoſitiones veriſimiles illę cenſeri ſolent, quæ non per ſe neceſſariæ ſunt, neque ex aliquorum opinione, ſed cum audiuntur, ex quoddam communi ſenſu, atque ratiocinatione habent, ut iis præbeatur aſſenſus, de his tamen latius in ſequentibus.

Gemina inuentionis materia.

Interim illud adnotandum, argumenta iam dicta eſſe Inuentionis materiam; hæc enim duplex, & argumenta, quæ fidem faciunt; & motus qui delectant, ac flectunt.

Inuentionis duæ partes præcipuæ.

Inuentionis autem duæ partes præcipuè attendi ſolent. Altera eſt vis inueniendi argumenta, quæ fidem cauſæ faciant; Altera vis excogitandi motus, qui ad cauſam idonei ſint.

Diligentia quatuor rebus perficitur.

Ad inuentionem quatuor videntur requiſita, *Acumen, Diligentia, Ars, Iudicium*. Acumen acceptum referri debet naturæ. Diligentia quatuor rebus perficitur; quarum prima, ut quæſtio, quam pertractamus, clarè, ac penitus introſpiciatur à nobis, & argumenta idonea, conuenienteſque motus excogitentur. Secunda, ut aduerſarium ſummâ quidem attentione audiamus, tanque illius geſtus, & oris, & uniuerſi corporis, quàm verba ſedulò perpendamus. Tertia ut animo locos Rhetoricæ ad faciliorem delectum percurramus. Quarta atque poſtrema, ut alijs cogitationibus omnibus poſthabitis, in prouinciam ſuſceptam defendendæ cauſæ, viribus omnibus incumbamus.

Ars duplex ſingularis una, communis altera.

Ars duplex eſſe cenſetur, nempè ſingularis una maximè Oratoris propria; altera communis. Prima eſt, qua cauſę, ſeu quæſtiones in ſingula diſtribuuntur genera, & ijs argumenta accommodentur propria, ut Geoeri iudiciali, quæ illi conſentanea ſunt, ſic de duobus alijs generibus Deliberatiuo, & Exornatiuo. Altera eſt, quâ communia quædam argumenta adhibemus.

Proponuntur fōtes, ex quibus dicenda poſſunt hauriri.

Cum autem Inuentio ſit Eloquentiæ pars in excogitatione rerum illarum occupata, quæ ad perſuadendum valere poſſunt, innuere non erit abs re, quibus ex fontibus dicenda poſſimus haurire, deinde verò locos ea quibus depromuntur argumenta ad perſuadendum idonea recenſere.

Fontes autem hi perhibentur.

1. Eruditio.
2. Hilloriæ.
3. Apologi, & Parabolæ.
4. Adagium, ſeu Parœmia.
5. Symbola, Ænigmata, & Hieroglyphica.
6. Emblemata.
7. Teſtimonia Veterum.
8. Sententiæ.
9. Leges.
10. Sacræ literæ.

Quorum ἀρχὴ meritò Ευρυΐα & ἀγχίνοια dici poteſt. De ſingulis igitur commemoratis fontibus breuiter differendum. Quamuis enim pulchra quidem ioucntio ab ingenioſa natura proueniat, nonniſi tamen ab ea, quæ maximè ſit erudita; quandoquidem eruditio parens eſt, & nutria inuentionis, quamobrem ſi quis facilè, pulchrèque velit inuenire, commemoratos fontes adire debet; videlicet gentium Hiſtorias, Conſuetudines, Fabulas, Apologos, &c.

SECTIO SECVNDA.

De Singulis iam recenſitis Inuentionis fontibus.

Eloquentiæ fons quid Oratori.

Primus inuentionis fons eſt Eruditio.

FOntis Eloquentiæ nomine id intelligitur, quod Oratori dicenda ſuppeditare poteſt. Ex ipſis autem iam numero decem antecedenti Sectione commemoratis, primus occurrit Eruditio, quæ eſt fons, & veluti nutrix inuentionis, non enim Orator perfectus eſſe poteſt, niſi rerum omnium intelligentiâ, cognitioneque plurimum valeat, unde Plutarchus dicere ſolebat, quemadmodum Perſæa arbor Nili aquis irrigata, floret cultius, atque parit uberiùs: ſic manantibus quoque doctrinæ riuis perfuſa vireſcit Eloquentia, quod cum Tullius aduerteret inculcare frequēter ſolebat, Oratorem debere omnium rerum peritiſſimum eſſe; nec immeritò, nam Oratori ad fidem faciendam ex propoſitionibus variarum artium atq; ſcientiarum Enthymemata ſumenda ſunt; & quamuis hæc non exquiſitè tractare is debeat, ne fines ſuos tranſilire videatur; ea communi tamen opinione debet hæc ſaltem euoluere, quòd profectò nunquam præſtabit, niſi ea varijs artibus, ac diſciplinis multa didicerit; ſic enim è pluribus ea poterit ſeligere

re, quæ ad perſuadendum accommodata ſunt. Vt propterea Tullius idem exiſtimaret neminem in Oratorum numerum habendum, qui non ſit omnibus artibus, quæ ſint libero homine dignæ, perpolitus. Tametſi enim ipſis in dicendo non utamur: tamen apparet, atque extat utrum ſimus earum rudes, an didicerimus; Oratio igitur pluribus artibus eget, quæ etiam cum ſe non oſtendunt in dicendo, nec proferuntur, vim tamen occultam ſuggerunt, & tacitè quoque ſentiuntur, dicebat Fabius. Et ſanè, ut idem aduertit, cum Oratio fuerit doctrinæ luminibus deſtituta, nil aliud erit, quàm puerilis loquentia, quàm arbor luxurie foliorum veſtita, fructûs tamen expers. Si à facultate dicendi doctrinam, ſeu eruditionem tollas Ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστι, καὶ στωμύλματα; propterea Fabius eſſe artes, quibus inſtituendos prius, quàm tradantur Rhetori pueros arbitrabatur, adeòut crederet omninò Oratori pernéceſſarium orbem illum doctrinæ, quam Græci ἐγκυκλοπαιδείαν appellant.

Lib. 1. de Oratore.

Quorundam opinio reijcitur.

Non me preterit pleriſque viſum Oratorem totum eſſe debere in ſtructura, compoſitioneque verborum, quòd eruditio, & eloquentia facultates ſint inter ſe diſtinctæ, ac in orationibus eloquẽtiam, non doctrinam profiteri oporteat. Sed toto cœlo abberrant, nam ex illa verborum optima compoſitione, & ex eorumdem ſplendore aſſequetur Orator, ut comptè, fluidèque dicat, rerum tamen ſuccum, & opulentiam nullam aſſequetur, ac proindè nonniſi cum magno auditorum tædio poterit audiri.

Non propterea tamen nobis probantur illi, qui dictionem negligentes hoc unum curant, ut variam doctrinæ ſuppellectilem oſtentent, ſpiritus enim elidunt eloquentiæ. Ità ſit meâ ſententiâ, ut ſi qua in re, in hac præſertim adhibenda ſit moderatio, & quid res, quid locus, quid audientium animi patiantur ſummoperè conſiderandum ſit. Excellens igitur ſit, qui in Oratorum numero haberi cupit, & orationis ſtructura, omnique verborum expolitione, & varijs artibus, ac diſciplinis ita ſit inſtructus, ut tametſi illas egregiè non calleat, non mediocriter ſaltem degustauerit; ſic enim extemporalem facultatem dicendi; atque adeò præmium ampliſſimum diuturni laboris ſe conſecutum poterit gloriari.

Secundus Inuentionis fons Hiſtoria.

Hiſtoria ex Fabij ſententia maximè utilis Oratori.

QVem fructum conſequatur Orator ex hiſtoria, declarat Fabius his verbis; *In primis verò abundare debet Orator exemplorum copiâ, cum veterum, tum etiam recentiorum; adeout non ea modo quæ conſcripta ſunt hiſtorijs, aut ſermonibus, veluti per manus tradita, quæque quotidie aguntur debeat noſſe: verum ne ea quidem quæ a clarioribus Poetis ficta ſunt negligere.*

Præſtat igitur omnem antiquitatem euoluere, & cum noſtris temporibus comparare, & illuſtria quæque exempla ſemper ad manum habere, quibus & delectare, & permouere poſſit Orator; cum autem hiſtoriarum hac tempeſtate magna ſit copia, quorundam induſtria factum fuit, ut in ordinem, certaque rerum capita redactæ ſint; propterea nullo labore cuique perfacile erit decerpere, quæ apud hiſtoricos diuerſos longè latèque diffuſa ſunt. Non pigeat tamen Oratorem adire fontem unde huiuſmodi riuoli emanarunt; plerunque enim uſu venit, ut quædam ab auctorum ſenſu detorta, truncata, debilia malâ fide aucta, non raró etiam falſa, & inepta, quacunque cauſa ſit, in his collectaneis legantur. In quibus tamen oportet præ oculis habere temporum ordinem, hiſtoricorum ætatem, religionem, & mores, alioquin irritus erit labor.

Non ſufficit oratori hiſtoriarum lectio.

Nec debet Orator hiſtoriarum lectione eſſe contentus, ſed in iis præſertim debet uſum ſpectare. Puerile enim eſt inconſideratè hiſtorias hiſtoriis, exempla exemplis agglutinare, ſolùm ad eruditionem oſtẽtandam; nec minus deteſtabile ad rem, & extra rem dicere, & ſi quid ſpecioſum videatur ad omnem uſum adhibere. Nec etiam commendatione ſunt digni, qui vulgatas admodum, ac tritas hiſtorias à capite ad calcem referre ſolent.

Quædam animaduerſione digna in hiſtoriarũ uſu.

In his tamen, ut laudem Orator mereatur, hæc diligenter aduertat.

Primum.

Primum, ut quòd in medium affert, præſertim ex hiſtoriis appoſitè, & loco dicat, ita ut id non intrudi, ſed per ſe ipſum potius influere videatur, ne violenter acceſſitum, iudicii defectum in Oratore declaret.

Secundũ.

Secundum, quòd narratur ex non obſcuri nominis auctore deſumptum ſit; quo plus ad perſuadendum auctoritatis obtineat, in quo præcipua habenda cura, & præcipuè illud cauendum, ne aliquid ſui attexat rei augendæ, vel minuendæ gratiâ, plurimum enim æſtimationis apud auditores ammitet, cum hi venditari falſa pro veris minimè patiantur. Vt pretercam futurum deterius iudicium de Oratoris doctrina, ac moribus, cum tamen in primis ei ſit enitendum, ut ſe in omni doctrinæ genere verſatum, & optimis moribus inſtructum oſtendat. Hoc enim plurimum ad perſuadendum valet, ut propterea Cato definierit Oratorem eſſe bonum virum dicendi peritum; quod nec etiam ſufficit Ariſtoteli, qui præterea requirit, ut talis eſſe videatur, ut ſupra monuimus.

Tertium.

Tertium illud quoque ſummopere cauendum, ne quæ nota ſunt, fusè tractentur; nec in iis immorandum, nihil enim eſt, quod magis audientium animis nauſeam moueat, quàm trita nimis, atque vulgata iugiter inculcare. Satius igitur eſt paucis iſta perſtringere, & per congeriem multa cum fuerint, ſimul coniungere, celeriterque proponere.

Quartum.

Quartum illud etiam conſiderandum occurrit, ab Oratore non eſſe nudas hiſtorias referendas, ſed potius variis figuris exornandas, & verborum ſplendore, & ſententiarum grauitate, quantum fieri poteſt, illuſtrandas.

Tertius Inuentionis fons. Apologi, & Parabolæ.

Apologus quid.

Parabola quid.

APologus, qui nil aliud eſt, quàm fabula, in qua animalia bruta loqui introducuntur, maximè deſeruire poteſt Oratori ad inueniendum; quemadmodum & Parabola, quæ rerum alioquin diuerſarum una, vel pluribus affectionibus conuenientia eſt, ad idem ſummopere conducit. Quamobrem erit operæpretium in hac diligenter incumbere, eo vel maximè, quòd Oratori cum auditoribus agendum, qui magna ex parte ſunt rudes, ac indiſcreti, proindeque ſimplicius quę dicta ſunt, audiunt, voluptateque capti facilè iis conſentiunt, quibus magnoperè delectantur.

Plato, Demoſthenes, &c. fabulis magnopere delectati ſunt, & quare.

Hinc pleriquc & certè non obſcuri nominis Philoſophorum, & Oratorum inter quos Plato, & Demoſthenes fabulis delectati ſunt. Propterea poetarum lectioni plurimum indulſerunt, ut nimirum ex ipſis non modo ſpiritum in verbis, & magnas permotiones in affectibus, & in perſona decorem hauriri poſſe cognouerunt, ſed etiam lepidiſſimas fabulas Oratoribus utiliſſimas, aſſumi poſſe adnotarunt, ad

quod

Digitized by Google

quod reſpiciens Tullius à puero lectioni poetarum addictus fuit.

Non omnes tamen decent apologi, propterea non omnes indiſcriminatim uſurpandi, ſed qui conueniunt & perſonæ, & loco, & rei, de qua agitur adhibendi; abſtinendum à nimis facetis, & ad ſcurrilitatem pluſquam par eſt, accedentibus, & quidem cum ſale, & grauitate, & quamuis huiuſmodi ſint, cauendum ne nimis ſint frequentes, & abſtinendum ab iis, quæ cum nimis vulgares ſint, orationi conciliare nullam venuſtatem poſſunt.

Quartus inuentionis fons Adagia.

Adagium quid. ADagium græcè παροιμία, hoc eſt prouerbium, quaſi circumagium, quod per ora hominum circumferatur; ad parabolas autem accedunt adagia, quæ cum iis tantam habent affinitatem, ut plerunque cum iiſdem confundantur, præſertim autem in eo conſentiunt, quòd rerum ſimilitudines exprimant,

Prouerbiũ quid. dici etiam ſolet oratio vulgata, allegorica, ſiue alludens, ac innuens; ab aliquibus deſcribitur hũc in modum. Παροιμία ἐστὶ λόγος ὠφέλιμος ἐν τῷ βίῳ, ὑποκρυφῇ μετρίᾳ πολὺ τὸ χρήσιμον ἔχων ἐν ἑαυτῷ. *Prouerbium eſt ſermo ad vitæ rationem conducibilis moderatâ quadam obſcuritate multam in ſe continens utilitatem.* Ab aliis hoc modo. Παροιμία ἐστὶ λόγος ἐπικαλύπτων τὸ σαφὲς ἀσαφεῖ. *Prouerbium eſt ſermo rem manifeſtam obſcuritate tegens.* Ab aliis etiam tam Latinis, quam Græcis parœmiæ finitiones traduntur, quas hîc referre operæ pretium non videtur, eò vel maximè quòd eodem recidunt. Accedit, quòd inter tam multas nulla videtur extare, quę vim, naturamque prouerbii ſic complectatur, ut non aliquid, vel redundet, vel diminutum ſit. Id tamen certum, veteris nimirum Philoſophię reliquias à nonnullis adagia nuncupata fuiſſe, Ἡ παροιμία, inquit Synesius, σοφὸς, πῶς δ' οὐχὶ σοφόν, περὶ ὧν Ἀριστοτέλης φησὶν, ὅτι παλαιᾶς εἰσι φιλοσοφίας ἐν ταῖς μεγίσταις ἀνθρώπων φθοραῖς ἀπολομένης ἐγκαταλείμματα, περισωθέντα διὰ συντομίαν, καὶ δεξιότητα; παροιμία δὴ καὶ τοῦτο, (καὶ τὰ ἑξῆς) ὅτι βίον ἐπιβλέπειν αὐτῇ πάμπολυ τὸ οἱ πάλαι εἰς ἀλήθειαν εὐστοχώτεροι. *Sapiens prouerbium.* Syneſius dicebat. *Quidni enim ſapiens ſit? Cum prouerbia dicat Ariſtoteles eſſe veteris Philoſophiæ, inter maximas hominum ruinas intereidentis, quaſdam reliquias, ob breuitatem dexteritatemque ſeruatas?* Prouerbium igitur, hoc eſt, ſermo dignitatem habens hæc tanquam è ſacrario Philoſophiæ, unde antiquitatē traxit, depromptum: *ex quo graui eſt pulcroque aſpectu. Veteres enim noſtris hominibus in inueſtiganda veritate longe acutiores erant.* Duo ad pro-

Duo ad prouerbiũ requiruntur. uerbium requiruntur, τὸ θρυλλούμενον, καὶ καινότης, hoc eſt *ut celebratum ſit, vulgoque iactatum;* ſeu quòd paſſim, per ora hominum vagetur; & ut *nouum*, ſed ut *ſcitum ſit*, hâc enim notâ diſcernitur à ſermone communi, non enim protinus, quod eſt populari ſermone tritum, aut figurâ nouatum prouerbii rationem obtinet; ſed & antiquitate, & eruditione debet omninò commendatum eſſe.

Prouerbij utilitas. Illud autem præſertim utilitatis habet prouerbium, quo ad perſuadendum, ad decus, & orationis gratiam in primis conducit, ut propterea Philoſophus in Rhetoricis præceptionibus parœmiæ inter teſtimonia connumerauerit, ſed quantum afferant momenti ad perſuadendum teſtimonia cuique perſpectum. Immò Fabius de efficacitate parœmiarum ad perſuadendum ita ſentit, ut illas exemplis coniunxerit, & parem cum iiſdem obtinere vim exiſtimauerit. Item eaſdem in argumentorum genere collocat, quas Græci, κοινὰς appellant, immò quod maius eſt, parœmiis Deorũ oracula ob ſummam cognationem ſubnectit. Hoc autem non aliundè mea ſententia, quam à ſumma veritate, quam iis ineſſe omnes fatentur; non enim in æternum duraſſent, niſi vera omnibus viderentur.

Quantum autem vel dignitatis, vel venuſtatis adiungat orationi tempeſtivus parœmiarum uſus, neminem præterire crediderim; ex ipſarum enim antiquitate plurimum maieſtatis in orationem redundat. Accedit etiam quòd amplitudinem quandam, ac ſublimitatem ſermoni confert, immò, & feſtiuitatem, cum parœmia non rarò per omnes figurarum ſpecies, per omnes facetiarum formas varietur. Quantum dignitatis parœmiarum uſus afferat orationi.

Illud autem in adagiorum uſu notandum occurrit, ne nimis crebra, & obſcura admiſceantur orationi, ſed oportet adagia ſcitè, & in loco intertexere, & ubi res fert, adhibere; ſic enim futurum, ut ſermo totus, & antiquitatis ceù quibuſdam gemmulis luceat, & figurarum coloribus niteat, & ſententiarum luminibus ſplendeat & feſtiuitatis cupediis blandiatur, ac ad extremum, ut ille dicebat, nouitate excitet, breuitate delectet, auctoritate ſuadeat. Non inficiandum tamen parœmias ad eruditionem in orationibus potius, quam ad ſtylum valere, præſertim ſi in re propoſita miti quadam conſerantur urbanitate, tum etiam præcipua quâpiam interpretatione colluſtrentur: in Epiſtolis verò ſecus accidit, nam ſtylus earum amœnitate cultus eluceat. Vnde parœmia dicitur.

Non eſt autem una omnium adagiorum ratio: nam alia popularia ſunt ita, ut cuique vel imperito etiam ſint obuia; talia ſunt, *Bis dat, qui cito dat; Veritas odium parit. Conſcientia mille teſtes*: Alia verò ſunt à vulgi ſenſu remota, quæque tantum inter doctos percrebuerunt, atque reconditam magis doctrinam ex varia hiſtoriæ eruditione complectuntur, aut obſcuram allegoriam continent; innumera autem apud auctores extant exempla. Adagiorũ non una eſt ratio.

Quintus Inuentionis fons Hieroglyphica.

ἹΕρογλυφικά, Hieroglyphica ſunt quædam ſacra monumenta apud Ægyptios non literis vocabula, ſed ſculptis rerum animaliumque figuris ſignificantia; quæ monumenta ratio ſua, nomine ſplendidiora neor, dicebat Tullius, ad memoriam magis ſpectare debere poſteritatis, quàm ad præſentis temporis gratiam; unde ἱερογλυφικὰ γράμματα, *hieroglyphicæ literæ* erant apud Ægyptios notæ quorundam animalium, aut aliarum rerum ſacris monumentis inciſæ, quibus vice literarum utebantur, cum literæ adhuc non eſſent inuentæ, de quibus Tacitus: *Primi* inquit, *per figuras animalium Ægyptii ſenſus mentis effingebant, & antiquiſſima monumenta memoriæ humanæ impreſſa ſaxis cernuntur, & literarum inuentores perhibentur*, Vt forſan huiuſmodi ſymbolis, & Ænigmatum velaminibus arcanam poſteris adumbraret Philoſophiam, ne in plebeiorum hominum ſenſus, intelligentiamque permearet; quod & ſeptentrionalibus etiam populis in uſu fuiſſe, auctor teſtatur non ignobilis; Hieroglyphica igitur & ſymbola mirum in modum orationem illuſtrant, & amœnâ replent eruditione; cum enim his dicta ſapientum præclara, & ſententiæ exprimantur, fit, ut in animos inſtillentur iucundiùs, quòd quaſi ſub obſcuritatis velamine, repentè lux fulgere videatur, His igitur reſperſa oratio mirum in modum audientium animos reficit, unde Aurelius Auguſtinus dicebat, *Quemadmodum multa per vitrum, aut ſuccina,* Epiſt. 119.

Hieroglyphicum quid; Tullius ad Cæſarem.

Hieroglyphicę literæ quæ eſſent.

pella-

pellucent iucunditas: ita magis delectat veritas per imagines, & ſymbola collucens; nec immeritò nam innentionis illa ſubtilitas, & imaginis expreſſio ſenſus quodammodo titillat ſuauiùs, dumque placet, efficaciùs etiam ſuadet.

Parcè parcè tamen ſunt adhibendæ.

Parcè tamen, & prudenter, ut cætera, ſunt hæc adhibenda, ne ſi crebriùs interciantur orationi, communia fiant, ac ob id amiſsâ iucunditate, audientium animus faſtidio ſint, & ſatietati.

Sextus Inuentionis fons Symbola.

Symbolū complectitur emblema, & ænigma. Ænigma quid. Emblema quid.

SYmbolum, quod nil aliud eſt, quàm nota, ſiue ſignum, duo complectitur, nimirum *Emblema*, & *Ænigma*, hęc enim in ratione Symboli cōueniunt, differunt tamen, quòd Ænigma ſit rerum, Emblema autem morum, virtutis, opum, fortunæ, dignitatis, expreſſio. Definit Diomedes, *obſcuram ſententiam per occultam rerum ſimilitudinem. At verò Ænigma obſcurum eſt, & ambiguum, adeòut etiam viros alioquin doctos & ſolertes impediat: Emblema verò apertius, atque liquidius, ut ſiquidem indoctos, ac rudes fallat, ingeniis tamen artibus inſtructos præterire non poteſt.* Quanuis igitur arcanę rei cuiuslibet nota, vel imago ſymbolum ęnigmaticum dici poſſit, duo tamen commemorata, nimirum Ænigmata, & Emblemata pręcipuè celebrantur.

Ænigma quid ſibi velit explicatur.

Ad Ænigma quod ſpectat, pręnouiſſe oportet dictum eſſe à grȩca voce παρὰ τὸ αἰνίττομαι, quę obſcurè, ac perpleaè loquor ſignificat; At δικτυώδη σκοτεινὸν λόγον impleximi, obſcurumq; ſermonem veteres Gryphon appellarunt, ab implicito quodam genere retis, & κυλικειον ζήτημα, ut ait Pollux, quod inter calices, & pocula Gryphi ſiue ęnigmata proponerentur ad conuiuas obſcurioribus quęſtionibus capiendos; Moris enim erat apud veteres in epulis certare ęnigmatibus, quod Regibus olim per familiare fuiſſe, legimus apud Plutarchum in Sapientum Conuiuio. Reges enim inuicem ænigmata mittebant alterutris, & ſophiſticas quæſtiones, quas ſi neſcirent diſſoluere, mulctabantur pecuniâ, aut aliâ re quapiam; qui verò poterant ea diſſoluere, ſapientes habebantur, hoc idem Græci facere conſueuerunt; ſpeciatim verò Athenienſes pœnam ponebant phialam vini diluti exhauriendam ab eo, qui Gryphum non enodaret. Præmium Laus erat, carminum diſtributio, & viceratio &c. In quem autem finem, declarat Ambroſius Sanctus, quia nimirum in conuiuijs homines interdum benè poti dicacius loqui ſolent, & intemperantius alios contumelijs laceſſere, quæ res frequenter in iurgia, & contumelias erumpit, ad quod euitandum prudentiores homines ęnigmata proponere ſolebant, colloquijs periculoſis omiſſis, animoque conuerſo ad propoſitæ rei, quæſtioniſque ſenſum explicandum, itant ſuper menſam eruditi ſermones, quaſi bellaria forent.

Quæ nomine ęnigmatis cōprehendātur.

Quicquid obſcurum, ac inuolutum eſt, ſiue quiſpiam iocetur, ſiue carpat, vel mordeat, ſub ænigmatis nomine comprehendi poteſt.

Lib. 10 cap. 17.

Cæterum quid ſit Ænigma explicuit etiam Clearchus Solenſis apud Athenæum dicens, *Ænigma eſt quæſtio iocoſa, quæ imperat cogitatione inuenire rem propoſitam honoris gratia, aut multæ euitandæ cauſa.* Idem autem affirmat ſeptem eſſe ſpecies ænigmatum qua de re conſulendus Athenæus. Veteres porrò ænigmata ſcirpos, per antiphraſim vocarunt, quaſi minimè ſbique nodis; nam ſcirpus unicus eſt planè enodis, ſed ex eorundem ſententia differunt Ænigma & Gryphus, quoniam illius materia ſunt ioci, &

Quid differat inter Aenigma, & Gryphū

ſales; huius verò res ſeriæ & quæ ſtudium requirunt.

Emblema quid ſibi velit explicatur.

Altera Symboli ſpecies eſt Emblema; at verò Emblema dicitur, quod operi cuipiam ob ornamentum, adiectum eſt, ac inſertum; dicitur enim à verbo græco ἐμβάλλειν quod eſt inſerere, ſiue ſculpere, unde Emblemata dici conſueuerunt opera elegantiora ex teſſellis, coagmentiſque ita coagmentatis, ut rei alicuius imaginem, tanquam penicillo depictam repreſentent; ipſis autem quędam ſunt vermiculata, quędam ſegmentata & quædam teſſellata. Quicquid igitur mittitur ornatus causâ non modo parietibus, & pauimentis, ſed & rebus alijs per multis, ut vaſis, pateris, veſtibus, uti ſunt clauiculi, aut imagines aureæ, vel argenteę, uniones, & gemmę, & cetera eiuſdem generis. Addunt aliqui hoc ornamentum eſſe eſſentiale, quod innoxiè demi poteſt vaſis aureis, vel argenteis, idemq; reponi cuiuſmodi ſunt ſigilla, variaque ut floſculorum, ſic & rerum aliarum ſimulacra affabrè cælata, vel depicta. Non ſunt autem Emblemata reſtringenda ad vaſa prædicta, cum non modo ipſis adhibeantur Emblemata, ſed etiam rebus alijs, triplici tamen nominis diſtinctione adhibitâ, nam ea, quæ in parietibus fiebant, vermiculata, ſeu muſæata dicebantur; quæ in lignis, ſegmentata, quæ in pauimentis teſſellata, licet hęc aliquando confundantur.

In quem finem inuenta fuerint emblemata. Emblema quid utilitatis afferat Oratori.

In eum finem fuerunt adinuenta, ut inde ornatus haberetur non modò, ſed etiam, ut ingenioſi homines tacitis quibuſdam notis, & quaſi Hieroglificis litteris animorum ſenſa exprimerent.

Vt autem in hoc genere præclara, & arguta luſerunt ingenia, quod ex varijs illuſtrium Virorum ſymbolis cuique licet colligere: ita hinc plerumque lepida effluit eruditio, quæ plurimùm Oratori prodeſt, dum hic ſatagit orationem luminibus illuſtrem reddere. Nam ut prætereeam magnifica vexillorum, clipeorumque ſymbola, quibus uſi ſunt illuſtriores viri, adſunt etiam, & alia, cuiuſmodi ſunt ſigilla, nulla enim gens, nullus imperator, nullus ſiue nobilis, ſiue humili loco natus, qui ſibi peculiare aliquod ſymbolum non affectarit, unde poteſt Orator ſumere dicendorum argumentum.

Septimus Inuentionis, fons Teſtimonia veterum.

Veterum teſtimonia plurimi fieri debēt.

INter argumenta remota, ſeu extrinſeca non in poſtremis illud, quod è veterum teſtimonio deſumitur, ſimodo ab auctoribus fide dignis grauibus, & eruditis ortum duxerit. Cum enim quæ noſtra ſunt, licet ſagaciter excogitata, refelli facilè poſſint, neceſſe eſt ad auctoritatem eorum confugere, qui omnium conſenſione magni, ac celebres habiti ſunt, hinc enim plurimum roboris conſequuntur aſſerta noſtra, cum pudor ſit diffiteri, quicquid ab illis ſancitum fuerit.

Cautè ſūt adhibenda veterum teſtimonia

Cautè tamen adhibenda ſunt teſtimonia, non enim omnes orationes decent, proptereaquod illæ, quæ ad ſuauitatem, dictionumque delicias elaboratæ ſunt, aut nullam auctoritatem admittunt, vel ſi quandoque illam aſſumunt, parcè tamen delibant. Orationes verò, quæ potius rationum pondera, quàm verba ſectantur, auctoritates in pretio habent, in quibus tamen habendus modus, ne videlicet nimiæ ſint, neque communes. Qua in re illud etiam præ oculis habendum, quod Demetrius Phallereus, ſcilicet abſtinendum eſſe à peregrinis vocibus, ita ut ſi auctoritas fuerit græcè conſcripta, non ſit referenda niſi tranſlatis verbis in illud idioma, quo oratio contexitur, oppoſitum enim ait ab Oratoris elegantia eſſe quammaximè disiunctum. Sed de teſti-

monijs

monijs redibit ſermo, ubi de probationibus artis expertibus verba faciemus.

Octauus Inuentionis fons Sententiæ.

Sententiæ plurimum faciunt ad maieſtatis orationis comparandum.

INuentio ſummoperè pendet etiam à grauibus, ac ſententioſis dictis, quorum apud veteres fuit tanta vis, tantumque pretium, ut nihil maioris facerent ad maieſtatem orationis comparandam. Hæc planè ſunt, quæ à Græcis vocantur γνῶμαι, quibus appoſitè uſus celebris Orator ille Thucydides magnam eſt laudem conſecutus. Sunt autem veluti gemmæ, quibus fulget Oratio, cuius propterea ſplendor non poteſt aliundè magis deriuari; quod in Poemate quoque contingit, hoc enim quanuis nec argumento, nec grauitate carminis in magno ſit pretio habendum, ſi tamen crebris ſententijs, grauioribuſque dictis abundet, ſummis laudibus dignum exiſtimatur.

Expedit Oratori, & Poetæ in his plurimum ſe exercere.

Expedit igitur & Oratori, & Poetæ in his plurimum ſe exercere, cum mirum ſit, quantam huiuſmodi elegantiæ venuſtatem ſpirent, & quam præclara ſint adiumenta, cum ad Orationis, tum ad Poematis honeſtatem comparandam. Quod cum quidam aduerterent, ſcitè admodum conſueuere his à teneris annis fingere, erudireque pueros, non modo, ut ad normam virtutis ſurgentem ætatem conformarent, ſed etiam ut ad eloquentiam, & ad copiam dicendi, cui perutiles videbant eſſe ſententias, adiumenta præcipua ſuggererent.

Sententiarum uſus qualis.

Sententiarum grauiorum uſus talis eſſe debet, ut non adhibeantur omnes, ſed ſelectiores, quæque minus vulgatæ ſunt; hæ nanque illuſtriorem, & grandiorem orationem reddunt. Deinde, obſeruandum ne nimis crebræ ſententiæ ſint, nam ſi crebrius inferciantur orationi, præſtantiores ſenſus pulchritudinis ſatietate obruunt, & nauſeam pariunt. Illud etiam eſt animaduerſione dignum, ut oranti ſint accommodatæ: non enim deceret adoleſcentem adhuc rerum imperitum, ſententioſè loqui.

Apophtegmata quid.

Cum ſententijs de quibus hactenus magnam habet affinitatē Ἀπόφθεγμα, *Apophtegma*, nempè ſententia breuis, ac ſcitè dicta, ſeu eſt ſcitè Dictū Ἀποφθέγματα. *Apophtegmata* auctore Eraſmo, ſunt quædam dicta acuta, & breuia, non cuiuslibet quidem, ſed Oratorum, Ducum, Legatorum, Imperatorum, ſummorum Pontificum, & ut ſemel dicam, virorum illuſtrium. Euſtratius autem definitum Apophtegma reliquit dicens, βιωφελὴς φράσις ἐν ὀλίγοις λέξεσι. *Effatum vitæ utile paucis comprehenſum vocabulis*. Hæc igitur ſi commodè, & loco adhibeantur, ſplendidam admodum orationem reddunt.

Nonus Inuentionis fons, Leges.

Lex mundi Regina.

DEorum, hominumque Reginam Pindarus Legem eſſe affirmabat; dicique ſolet Lex id eſſe, quod mundum uniuerſum regit, ut propterea quibuſdam imperandi, prohibendique ſapientia viſa ſit, dummodo tamen ad æternæ veritatis normam componatur; nam rectè de legibus loquens Aurelius Auguſtinus *Omnium*, inquit, *legum eſt inanis cenſura, niſi diuinæ Legis imaginem gerat*. Magna eſt adeò legum excellentia, ut ijs deſtituta Ciuitas ſine mente corpus dici poſſit. Quod ſi tanta Legum maieſtas eſt, quanta nam eorum erit, à quibus, tanquam à Sacris fontibus ipſæ dimanant? Huiuſmodi porro ſunt legum conditores, quorum doctiſſima non immeritò ſapientiæ, prudentiæque ditiſſima quidem officina ſemper habita eſt; ea eorum proinde monumentis decerpere multa licebit, quæ ſummam, atque præclaram eruditionem ſapiant.

Decimus fons Inuentionis, Sacræ literæ.

NVllus eſt fons, à quo ſapientiæ uberiores aquæ profluant, quàm qui in Sacris literis reperitur, propterea debet Orator frequenter ipſum adire, ratus nunquam futurum, ut aliunde grauiorem æque, ac amœniorem eruditionem haurire poſſit.

Prædictorum fontium inuentionis origo.

Tria pueris quærenda.

STagirites præclarè admodum, ut cætera, tria pueris omni quidem ſtudio, omnique contentione adiumenta dicebat eſſe quærenda, quibus ad Palladis honores aſſurgerent, φύσιν, μάθησιν, & ἄσκησιν. *Naturam, Artem, & Exercitationem*. E quibus primum videtur eſſe præcipuum, nempe Natura, nulla ſiquidem in re quicquam agendum inuitis Muſis, nam ſcitè admodum ille Vates,

Vt cum granatam nauita aduerſa ratem
Propellit unda: cedit in vanum labor,
Et victa prono puppis aufertur vade.

Sed præſertim in Eloquentiæ canditatis naturæ præſidia ſunt requirenda; nunquam enim iis deſtitutus, in hac arte proficiet, quanuis in aliis plurimum ſperare poſſit; ideirco commendandus ille, qui cum mercede doceret, non patiebatur tamen eos, quos iudicabat nunquam Oratores euaſuros, operam apud ſeſe perdere, dimittebatque, & ad artem quancunque putabat idoneum eſſe, ad eam impellere hortarique ſolebat; hinc apud Athenienſes ubi primum puer per ætatem certam vitæ rationem inire poterat, omnium ipſi artium inſtrumenta exhibebantur, ut, ad quod ſentiret ſibi præire naturam, ac genium, ad id animum appelleret, ac eiuſdem inſtrumenta deligeret. *Noſtenda eſt menſura ſui*, qua in re, *Nec te quæſieris extra*; ſic enim nos naturæ noſtræ regula metientes, non conabimur inaniter illa ſectari, quæ minimè nos aſſequi poſſumus. Præcipuam igitur inuentionis originem in clarioribus ingenij dotibus conſtitutam fateris oportet. Quanuis autem ingenium ſub artem non cadat, naturæ ſiquidem primordijs acceptum referri debet, & velut è cælo delapſum exiſtimandum; nobis tamen illud excolere conceſſum eſt, ne quod alioquin fœcundum natura fecit, molli noſtra ſocordiâ effœtum prorſus euadat.

Ingenij cultus.

At ingenium excolitur ſingula rerum genera, earumdemque ſubiectas partes quàm diligentiſſimè perſcrutando; ſic enim ea, quæ à ijs ſubijciuntur, & quæ de iiſdem ſunt enuncianda, citra laborem innoteſcunt, cum hunc in modum, quæ in quæſtionem cadunt; nobis deprehendere datum ſit, videlicet mentes æternas, & omnia quæ cæleſti regione continentur, aut elementa, aut mixta, & ex his aut animata, ut ſtirpes, & animalia; aut inanimata, ut metalla, gemmæ; aut moralia, ut virtutes, & vitia; aut artificialia, ut domus, naues, &c. De his autem rebus omnibus quæſtiones licet inſtituere, quæ ſequuntur: An ſint, fuerint, vel eſſe poſſint. Quid. De quo. Quare. Quantæ. Quales. Quando. Vbi, Quomodo, & cum quo ſint. Quarum prima per affirmationem, negationem, vel dubitationem explicatur; Secunda per definitionem ſiue eſſentialem, ſiue deſcriptiuam; Tertia per demonſtrationem ex cauſa materiali, & efficiente; Quarta per demonſtrationem ex fine, forma, & effi-

efficiente; Quinta per affirmationem magni, vel multi, & per comparationem ad alia; Sexta per differentias, proprietates, & adiuncta; Septima per declarationem rei, quomodo, & à quo, & quid ſit in tempore; Octaua per expoſitionem rei, quomodo, & à quo, & quid ſit res in loco; Nona per exhibitionem modi; Decima tandem per enumerationem, eorum, quæ vel inſtrumenti, vel medij, vel ſignificationem habent.

SECTIO TERTIA.

Proximè tradita uberius tractantur.

Huius ſectionis ſcribendi occaſio.

AD pleniorem ſupradictorum explanationem anteactæ Sectioni, iuvat πάρεργον ſubnectere, quod non inconſultò factum exiſtimes, namque quæ ſequuntur, ibi ſine moleſta confuſione tractari non poterant; eodem autem ordine retento, ab Eruditione ducam exordium.

Primus Inuentionis fons Eruditio.

Primus inuentionis itaque fons erat Eruditio, quæ Græcè dicitur παιδεία *Pædia*, cui opponitur ruditas, ac imperfectio; idcirco hominem imperitum conſueuimus rudem appellare, quamobrem erudio idem eſt, ac doceo, & inſtruo; quemadmodum Eruditio idem, ac Doctrina.

Eruditio Oratori maximè neceſſaria.

Eruditionem autem Oratori perneceſſariam dicebamus, quandoquidem veriſſimus eſt ingenij cibus; enimvero dedecet paſci corpus eſuriente animo; eadem eſt, ex qua ſolida quidem oblectamenta proueniunt, quæ alia ex alijs naſcentia & ſe renouantia, nunquam animum deſerunt; ob id homini ſummoperè conſentanea, Oratori tamen neceſſaria omninò, ſiquidem is non utcunque loquitur, ſed ita loquitur, ut dicat; idcircò dicendi ratione perfectus eſſe debet; at verò dictio ex omni parte perfecta eſt Eloquentia, quæ nil aliud, quàm copioſè loquens ſapientia, vel ſapientiæ comes, ſiue miniſtra; ſi autem Oratoris propria quidem eſt Eloquentia, erit etiam & Eruditio, quæ proculdubio ſapientia eſt.

Secundus Inuentionis fons Hiſtoria.

His ordine ſuccedat Hiſtoria, græcè ἱστορία, quæ nil aliud, quàm rerum geſtarum expoſitio, hoc autem nomine Annales quoque comprehendimus, cum lata ſumatur uſurpatione. alioquin aliquid inter Hiſtoriam, & Annales diſcriminis intercedit, propterea

Annales quid.

quòd Annales dicuntur eſſe, cum res geſtæ plurium annorum obſeruato cuiuſque anni ordine, deinceps componuntur, ut loquitur Gellius; à quo non diſſentit Diomedes, ex cuius ſententia Annales inſcribuntur, quòd ſingulorum ferè annorum actus contineant; ſunt autem parum eleganter rudique potius elocutione & ſine ulla ornamentis conſcripti, monumenta ſolum temporum, hominum, locorum, geſtarumque rerum dicendi ex Ephemeridibus conflati; adeout Hiſtoriæ quidem infantiam appellare liceat. & ſanè Hiſtoria olim nil aliud erat, quàm Annalium confectio.

Tullius 2. de Orat.

Hiſtoria igitur eſt longè uniuerſalior geſtarum rerum expoſitio, & quidem ornatior, nam, ut ille dicebat, quemadmodum videmus ab optima natura cibos prudenter teneri, cum ſordidius parati ſint: ſic etiam Hiſtoriam, quæ ornatu ſuo ac nitore vacat, contemnendam, ac reijciendam exiſtimamus. Innumera penè ſunt encomia, quæ debentur Hiſtoriæ, cuius vis quanta ſit, vel ex eo facilè deprehendes, quòd per ipſam longè magis, quam per cætera humanitatis ſtudia erudimur; nam per reliqua nos quidem ab ignorationis tenebris, quibus inuoluimur, in aliquam veritatis lucem educimur, at per Hiſtoriam, præteritarum ampliſſimam rerum cognitionem aſſequimur, atque adeo diuerſarum gentium ritus, ac cæremonias cognoſcimus, innumeros bellorum euentus inter alios, atq; alios Reges temerè exultantes audimus, atque ſurgentium, ac reſilientium Regnorum viciſſitudines intuemur; ſiquidem Hiſtoria eſt, quæ in ampliſſimis humanitatis ſpatijs, tam admiranda ſpectacula, tam iucunda theatra vetuſtatis nobis ob oculos conſtituit, adeout unius hominis mens per Hiſtorias ex omnium mentium perfectione coacervatam ſapientiam conſecuta, omnia cognoſcat, videlicet diſiunctiſſimas regiones, omnium ætatum memoriam, res geſtas, facta, & exempla, imperiorum ortus, progreſſus, ſtatus, viciſſitudines, decurſus, exituſque varios unico quidem intuitu contemplatur, & clariſſimarum virtutum, quibus veteres fulgebant, in unam veluti tabulam congeſtas effigies inſpiciens, præterita cum præſentibus conferts alieno damno lapſi, & inde ad omnem vitæ moderationem, culturamq; ſalutaria documenta debbat, ut non immeritò Hiſtoria dicta ſit, magiſtra vitæ, morum gubernatrix, quinimo *Teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis;* Tullius 2. de Orat.
Hæc utique omni Oratori conuenit, ſiquidem inde tantum emolumenti recipit, ut Tullius multis locis neminem ſine Hiſtoria Oratorem fore exiſtimauerit, & ob id eam oratorium munus appellandam crediderit; eoſque pueros, & infantes ſemper futuros eſſe dixerit, qui neſciunt, quid antequam in lucem editi ſint, acciderit. *Neſcire*, inquit, *quid antequam natus ſit acciderit, eſt ſemper eſſe puerum*. Et certè, ſi verum quærimus, cum Orator quamfrequentiſſimè copiâ exemplorum indigeat, & hæc non niſi ab Hiſtorijs petantur, ipſum in Hiſtoriarum cognitione ſummoperè verſatum eſſe debere, fateamur oportet; idcircò Fabius dicebat opus eſſe, ut præceptor Rhetorices auditoribus ſuis hiſtorias euoluat, eaſdemque diligenter explanet, undè ſibi pueri ad elaborandas orationes argumenta deſumant. Hiſtoria enim eſt immenſum Eloquentiæ horreum.

Quàm autem Oratori ſint utiles Apologi, atq; Parabolæ non obſcurè conſtat ex utilitate Fabularum, quibus Oratorem indigere ſatis ex Ariſtotele conſtat, qui exempli nomine comprehendit Hiſtorias, Similitudines, Fabulas, quæ probandi cauſa afferuntur; duo autem facit exemplorum genera, alterum verum, alterum fictum. Verum eſt, quod aliquam Hiſtoriam, ac rem geſtam continet: Fictum autem quod vel collationem, ſeu ſimilitudinem, vel fabulam exhibet, *Collatio eſt ſimilitudo rei*, quæ probandi gratia adducitur. *Fabula verò eſt res olim ab alijs ficta*. Hac Orator ad probandum interdum utitur, ut pro *lege* Manilia, ubi habet; *Primum ex ſuo regno ſic Mithridates profugit; ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur, quam prædicant in fuga fratris ſui membra in ijs locis, qua ſe parens perſequeretur, diſſipauiſſe, ut eorum collectio diſperſa mærorque patrius celeritatem perſequendi retardaret*. Tria, quæ Philoſophus exempli nomine comprehendit, Tullius ſeorſum tradit, ex cuius ſententia maximam fidem facit ad ſimilitudinem veri, primò quidem Exemplum, deinde introducta rei Similitudo, tandem Fabula, quæ etſi ſit incredibilis, homines tamen commouet. Fabulis uſi ſunt Philoſophi, & Oratores, & quidem Plato fuit maximè fabuloſus, immò etiam & Demoſthenes, alioquin rigidus atque ſeuerus, aliquando fabulas adhibere non eſt dedignatus. Nec dubium quin varijs ſenſibus accommodatæ multum Orationi ſuauitatis afferant. Creditur Heſiodus fabularum auctor, & Æſopicas di-

Tertius Inuentionis fons Apologi, & Parabolæ. 2. Rhet cap. 48.

ci

ei fabulas, eo quòd Æſopus illas excoluerit, utcunque ſe res habeat, Ariſtoteles duntaxat Æſopicas, & Libycas commemorat, nomen enim traxerunt fabulæ à gentibus à quibus inuentæ fuerunt, nam aliæ Libycæ, aliæ Cypriæ, aliæ Ægyptiæ fuerunt appellatæ. Fabulæ autem ducunt animos præcipuè ruſticorum, qui voluptate capti, ijs, quibus delectantur, aſſentiũt. In profanis orationibus liberius, in ſacris nunquam, in grauioribus rarò ſunt admiſcendæ; ex commemoratis fabulis, magis decent grauiores perſonas orantes apud populum illæ, quas Æſopicas appellauimus. De Parabolis nil aliud in præſens dicendum occurrit; cum iterum de ipſis futura ſit conſideratio; ſolùm id ad memoriam reuocabo in quo Parabola conſiſtit dicendo propriè *Parabolam eſſe rerum, alioquin diuerſarum in una, aut pluribus affectionibus collationem*. Non omnis tamen collatio Parabolæ ſatisfacit, debet enim cum aliqua eſſe diuerſitate; proptereà quòd datur quædam ſimilitudo ex rebus adeò paribus deſumpta, ut nulla translationum intercedat mixtura; ut ſi conferatur Imperator cum Imperatore; Rex cum Rege; Iudex cum Iudice; Poeta cum Poeta; Orator cum Oratore; ſed alia eſt ſimilitudo ad Parabolam requiſita, nam elegantior eſt, & longè quidem ingenioſior, quæ inſtituitur inter ea, quæ longiùs abſunt; ut idcirco Philoſophus, ſiue de Parœmijs, ſiue de Parabolis, (eadem enim earum eſt ratio) fieri ſolet. ἀπ' εἴδους ἐπ' εἶδος. *à forma, ad formam*: ita quidem inter laurum perpetuò vireutem, & doctrinæ famam, inter agrum, & ingenium inſtituitur comparatio. Innumeræ autem ſunt ſimilitudines, in quibus Parabolæ poſſunt conſiſtere, ducuntur autem partim à rebus naturalibus, ut à cœlo, ſtellis, elementis, meteoris, animantibus & cæteris huiuſmodi; partim ab artibus, & ſcientijs rebuſque moralibus, atque ciuilibus; tam animâ præditis, quàm animâ carentibus; ſic etiam à rebus diuinis, ſacris, humanis &c.

Parabola quid?

Adagium quattuor ſunt.

Sequitur Adagium, ſeu Parœmia, ſed Adagium ut ſupra quoque notauimus, cum Parabola confundi ſolet; quid autem illud ſit ex non multò antea dictis perſpicuum eſt, ex quibus conſtat Adagium, Prouerbium, & Parœmiam idem re ipſâ eſſe; Parœmia verò ex Eraſmo eſt præclarum ſiue celebre dictum ſcitâ quapiam nouitate inſigne. Tametſi autem Parœmia ſic ſe habeat, non inficiandum tamen illud addi poſſe Parœmias optimas eas eſſe dicendas, quæ translationis pigmenta delectant, & ſententiæ proſunt utilitate, cum alioquin aliquæ ſint, quæ nulla Metaphorâ tegantur; idcirco non videtur in omni Parœmia requirendum inuolucrum aliquod, quaſi ipſa ſit quædam Allegoriæ ſpecies; licet magis ſint commendabiles, quæ tales ſunt, quales nuper dicebantur; Parœmia igitur haud neceſſariò debet aliquâ metaphorâ regi, nec ad vitæ rationem conducere, licet, quæ tales ſunt, præſtantiores haberi debeant. Claritas autem, vel celebritas Parœmis contingit, vel ex diuinis oraculis, ut notat Eraſmus, cuiuſmodi eſt illud, οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι. *Neque tertij, neque quarti*; vel à ſapientum dictis, quæ quidem oraculorum inſtar antiquitas celebrauit, ut δύσκολα τὰ καλά, *Ardua, quæ pulcra*, vel à Poeta quopiam vetuſtiſſimo, ut Homero, cuius eſt illud, ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω. *Rem factam etiam ſtultus intelligit*, vel a Scena, nempe tragicorum, & comicorum artijs, fabulis, &c. de quibus conſulendus auctor commemoratus, qui hæc diligenter tractat, explicans etiam quibus ex rebus accidat Parœmiæ nouitas; & hanc dicit plerunque non aliunde oriri quàm à re ipſa, quando ſecum nouitatem affert, quandoque ait ex figura nouitatem conciliari, qua de re copioſiùs diſſerere alienum eſt ab inſtituto; Solùm præſtat ſilentio non præterire quid differat inter Parœmiam, & alia ipſi confinia, cuiuſmodi ſunt Sententiæ, Apophthegmata, & Apologi. Inter Parœmiam, & Sententiam auctore eodem Eraſmo talis eſt ratio, ut utraque cum altera coniungi, & rurſus utraque ab altera ſeiungi poſſit; ita frequenter uſuvenit, ut ſententia Parœmiam complectatur, non tamen protinus, quod Parœmia fuerit, idem erit & ſententia, nec viciſſim, ut Auaro tam deeſt quod habet, quàm quod non habet, Sententia eſt, non tamen Adagium, quemadmodum & illa σοφία δὲ πλούτου κτῆμα τιμιώτερον. *Sapientia diuitijs poſſeſſio pretioſior*. Ex aduerſo, *ego in portu nauigo*, ita prouerbium eſt, ut ſententia non ſit; & rurſus. *Annoſam volucrem rete non capit novum*. Parœmiæ Sententiæque rationem habet, & ſimul etiam Allegoriæ; Apophthegmata verò ex eodem Eraſmo non ſecus ac Sententiæ diſcrepant à Parœmijs. Contingit enim adagium ſimul eſſe, & Apophtegma, ut illud ad quendam in conuiuio tacentem, εἰ μὲν ἠλίθιος εἶ, σοφὸν πρᾶγμα ποιεῖς. εἰ δὲ σοφὸς, ἠλίθιον. *Siquidem ſtultus es, ſapientem rem facis: ſi verò ſapiens, ſtultam*. Non dum tamen prælegatus Auctor quæſitum diſcrimen aſſignauit, ad quod aſſequendum oportebit Sententiæ, Parœmiæ, & Apologi definitiones perpendere, & eaſdem inter ſe conferre; hinc enim innoteſcet facilè quod in quæſtione poſitum eſt. Sententia ſiquidem eſt conceptus mentis, animi ſenſa, & quicquid animo ſentimus, quam latius paulò poſt explicabimus. Parœmia iam proximè declarata fuit, cum diceretur eſſe celebre dictum ſcitâ quapiam nouitate inſigne. *Apologus fabula eſt in qua Bruta loqui introducuntur ob riſum & documentum*; Simul eſt autem ſpecies *Fabulæ*, quæ narratio eſt rerum, nec verarum, nec veriſimilium, ut quòd puer Ciparillus conuerſus fuerit in arborem, quæ cupreſſus appellatur. Daphne autem in Laurum, &c. His autem deſcriptionibus inuicem collatis, facilè cognoſcemus quomodo Sententia, Parœmia, & Apologus inuicem diſtinguantur.

Coheret autem no-

uitas cum antiquitate Parœmia illa ſiquidem originem reſpicit, hæc autem uſum.

F. Quintilianus lib. 8. cap. 5.

Quam autem utilis ſit Parœmia Oratori, nos docuit Philoſophus, dum Parœmias inter Teſtimonia connumerat, adeout ex eius ſententia ad perſuadendum quanta vis Teſtimonijs, tanta Parœmijs inſit. Affert exemplum dicens, quemadmodum, ſi quis ſuadere velit, ne cum homine ſene copulet aliquis neceſſitudinem, huius Adagij utitur teſtimonio, μήποτ' εὖ ἔρδειν γέροντα. *Ne unquam benefacias ſeni*. Senes enim, vel citò moriuntur, ut referre gratiam non poſſint, vel ſemper procraſtinant; unde Lyricus de ſene. *Dilator ſpe longus*, Senes enim inter cæteros numeratur, quibus benefacere non eſt utile; ſunt autem ſenes, mulier, puer, canis alienus, garrulus remex; in his enim beneficia collocare, inutile eſt.

Vtilitas Parœmiarũ.

2. Rhetor. cap. 46.

Alıud affert exemplum Νήπιος, ὃς πατέρα κτείνας, παῖδας καταλείπει. *Stultus, qui natos, occiſo patre, relinquit*. Cum quis igitur patrem alicuius interfecerit, perſuaſione facilè poterit ad interficiendum filium impelli, ſi carmen illud, quod adagio fertur, et recitetur, nempe. *Stultus, qui natos occiſo patre, relinquit*. Adagiorum Fabius meminit, tanquam diuerſa ratione ad perſuaſionem conducentium; enim verò, Parœmias primò inter exempla recenſet, quaſi eiuſdem facultatis cum ipſis. Proinde in argumentorum genere conſtituit. Tandem Deorum oracula, Parœmijs ſubnectit, tanquam cum ipſis affinitatem habentia. Parœmiæ igitur inter Teſtimonia ſunt recenſendæ, quæ magnam ſæpe vim habent ad facien-

Digitized by Google

dam fidem. Huiuſmodi porro eſſe Fabius air, quæ vulgo recepta ſunt, quoniam hoc ipſo, quòd incertum auctorem habent, velut omnium fiunt; addens exempla, qnibus hæc illuſtrantur, ut, *Vbi amici ibi opes*; *& Conſcientia mille teſtes*; & ex Tullio

Pares, cum paribus facillimè congregantur.

Quantum autem ad perſuadendum momenti conferanr Teſtimonia, itemque Sententiæ, cuique perſpectum; at inter hæc etiam Parœmiæ collocandæ. Ne commemorem iode quoque Adagii ad perſuadendum efficaciratem deſumi, quoniam id maxime quidem idoneum ad ſuaſionem, quod eſt ſummopere probabile: at quid probabilius eſſe poteſt, quàm quòd nemo non dicit, & quàm quod omnibus probatur? Cuique ſatis enim eſt exploratum ea vera eſſe debere, quæ tamdiu durauerint; non enim in æternum duraſſent, niſi vera omnibus viderentur; quamobrem Parœmiis Orator ad perſuadendum uti magna cum utilitate poterit, quandoquidem ad orationis venuſtatem conducunt, ſi tamen ſcitè, ac opportunè intertexantur; ſermo enim uniuerſus Parœmiarum antiquitate ſummam amplitudinem, decus, ac maieſtatem ſibi conciliat, & figuratum, per quas illæ variantur, perbellè coloribus arridet; ſententiarum grauiorum ſplendore nitet; urbanique leporis ſcitamentis magnoperè blanditur. Parœmiis autem Orator non tanquam cibis, ſed veluti condimentis: non ad ſatietatem, ſed ad gratiam uti debet; nec ei quouis ſunt loco uſurpandæ, proptereaquòd gratiam amittit quicquid aut immoderatum eſt, aut importunum. Sed Parœmiarum uſus talis, qualis ſententiarum, de quo paulo infra tractatio redibit.

Symbolũ quid ſibi velit.

Symbolum grecè Σύμβολον, nil aliud quàm ſignum, teſte Suida; accipitur idcirco Symbolum pro nota rei animo conceptæ. Sumitur etiam ad ſignificandum id, quo aliquid coniectari, & cognoſcere poſſimus & ad plura ſe quidem extendit. In præſentia tamen

Quomodo hic ſumatur.

ſumitur præſsâ ſignificatione, definirique poteſt. *Signum occultæ, atque latentis rei, tanquam imago ingenioſam, ac reconditam ſimilitudinem habens.* Vt *Canis, fidæ cuſtodiæ ſymbolum eſſe dicitur: Equus, celeritatis: Mula ſterilitatis: Elephans, munificentiæ* &c.

Tripartita diuiſio.

Multiplex, & varia eſt ſymbolorum ſpecies, nam alia verbis, alia picturis, ac expreſſis imaginibus proponuntur, & quædam coniungunt utrunque. Effectis autem, atque cælatis imaginibus ſapientes Ægyptiorum uſi ſunt; quippe qui non alterius, quàm animalium figotis ſecretiora ſapientiæ myſteria, & dogmata exprimebant, notæque ignorabiles dici conſueuerunt, quia vulgò erant incognitę, illaſque templorum valuis, ac pyramidibus inſculpebant. Dicta verò fuerunt Hieroglyphica, ἀπὸ τοῦ γλύφειν, quod eſt ſculpere; hunc in modum ſecretiora naturæ arcana palam exponebant, ita tamen ut ab impetitis attingi non poſſent. Ita quidem ad ſignificandum populum Regi obſequentem pingebant apiculas. Et ad ſignificandum conſilia, & cogitationes occultas eſſe debere Plutonem Galeatum pingebant, Proſerpinam, rapientem. Et ad denotandam diſcordiam, moreſque maximè diſſimiles finxerunt Ægyptij Lupum, & agnum, aut ouem.

Hieroglyphicorum tripartita diuiſio.

Hieroglyphicorum autem tres eſſe ſpecies perhibentur, quarum una eſt, quæ per imitationem fit. Alia, quæ ſcribitur, veluti tropicè; alia quidem apertè; tertia demum allegoricè per quædam ænigmata. Prima contingeret ſi circulus pro Sole, propter rotunditatem adhiberetur. Et palma ad iudicandum annum, eòquòd hæc arbor ſola ex omnibus ad ſingulos Lunæ recurrentis ortus ſuos, itidem ramos ſingulos procreet; adeout duodecim ramorum productione, totus expleatur annus; fit igitur per ſimilitudinem, & per affinitatem, quam characterum formæ cum rebus ſignificatis habent. Secunda, quæ per tropos dicitur, & hæc latiſſimè patet, cum æque à ſapientibus, ac ſacerdotibus uſurpari conſueuerit; ab his propter conſuetudinem, moremque maiorum: ab illis, quoniam Symbolis ſignificantibus naturæ latentis arcana, rebuſque ſignificatis perficitur; nam per conuenientiam traducentes & transferentes, & alia itidem immutantes; alia verò multifariam transfigurantes, varia atque diuerſa ſignificabant; ubi conuenientia non penes exteriorem formam attenditur, ſed penes eam, quæ intrinſecùs eſſe deprehenditur, ſiue ex hominum inſtitutione, ſiue ex ipſius rei genio, naturâque dimanet; & ut verbo dicam, quandam analogiam hæc ſpecies inuoluat, obſcurè interdum, quandoque autem apertè. Obſcurè quidem, ſi piſcis ad odium ſignificandum uſurpetur, eo nomine quòd in piſcem, hoc eſt in genus ſuum ſæuire conſueuerit; apertè, ſi leo ad vitam longam denotandam adhibeatur, eoquòd robore polleat. Tertia tandem allegoricè per quædam ænigmata contingit, cum hæc, quæ imitatiua dicitur, res per characteres rebus ipſis per ſimiles deſignet. Tropica varias diuerſarum rerum, & præſertim animalium formas figuraſque transfert ad ſignificandum virtutes, & vitia, fortunas, dignitates, &c. ut Hominis forma prudentiam, atque ſagacitatem; Equus libertatem; Piſcis odium; Citada ſacris initiatum apud Ægyptios ſignificabat. Ex horum coniunctione, mutuaque permixtione tertia hæc hieroglyphicorum ſpecies coaleſcit; ita quidem Ægyptii ad ſignificandum Nilum, ſenem pingebant cum urna aquis ex ea manantibus, ſubtus autem, vel Crocodilum, vel Hippopotamum ad ſenis brachia, & ad crura non paucis pueribus colludentibus.

Ænigma quid ſibi velit, iam declaratum fuit, quamuis enim rei cuiuſcunque ſecretioris nota, vel imago poſſit ſymbolum ænigmaticum appellari, præcipuè tamen duo recenſeri ſolent genera, nimirum Emblema, ac Ænigma; multiplex autem ænigmatum genus perhibetur, de quibus alibi differendum.

Sextus fõs Emblema.

Sequitur Emblema, quod ſuperiori Sectione ad ſextum fontem traduximus, ad quem ſymbola, quemadmodum & ænigmata retulimus. Quid porrò Emblema, ſit ex ibi traditis perſpicuum ſatis; nimirum Ornamentum exemptile, quod innoxiè demi poteſt vaſis aureis, vel argenteis, idemque reponi, ut Euſtratius dicebat: & ſuperiori quoque Sectione monuimus. Id ſolum igitur aduertendum Emblema quidem antiquis ornamentum figuratum in vaſis, gemmiſq; fuiſſe, ut aliàs monuimus, nobis tamen hac tempeſtate *Symbolum eſt, ſeu ſignum ingenioſum conſtans ex figura, verbiſque morale aliquod documentum continentibus*. Sic enim frequenter uſurpari ſolet, quamuis alioquin Emblema diceretur quoque, ſi ſolum figurâ conſtaret. Non raro ſiquidem accidit, ut Emblema ſit ἄφωνον, *Mutum*. Non enim neceſſe eſt in Emblemate ſemper adiectum epigramma, vel aliud explicationis genus. Per metaphoram Emblemata vocantur etiam carmina, quibus imagines, agalmata, pegmata, & alia huiuſmodi, induſtriè ſcitèque adinuenta, variè, doctèque explicantur. Emblematum porrò finis is eſt, ut apponendo hęc ornamenta vaſis, veſtibus, ędium parietibus, &c. nos animorum ſenſa tacitis quibuſdam notis, & quaſi hieroglyphicis literis exprimamus. Prout autem communiter uſurpatur, tres habet partes, quales ſunt Inſcriptio, ſiue Titulus, Figura, & Explicatio. At *Inſcriptio* græcè

Ἐπι-

Digitized by Google

Ἐπιγραφὴ, *Epigraphe*, eſt Thema ſupra figuram inſcriptum, quo Emblematis adumbratur intentio; *Figura*, eſt imago delineans conceptum coniecturalem, ac allegoricum. *Explicatio* eſt quædam ſubnexa explanatio, quæ morale documentum complectitur. Ex his facile intelliges ad efformandum Emblema, primò quærendum eſſe Thema, nempe id, quod ponitur, quodque fundamentum eſt eius, quod animo concepimus, illudque pro inſcriptione, ſiue titulo in fronte ponendum eſſe; deinde excogitandam eſſe figuram Themati conſentaneam eamque tabulę conſignandam; tertiò curandum eſſe, ut Ἀπόδοσις, ſupponatur picturam declarans, atque moralem explicationem continens. Figura verò poteſt eſſe, vel *Naturalis*, quę animalium naturam exprimit, vel *Artificialis*, quę opus ſabrefactum repręſentat. Vel *Mixta* ex utraque; Item *Hiſtorica*, quæ rem geſtam ſignificat, vel *Fabuloſa*. Explicatio poteſt, vel metricâ, vel ſolutâ oratione confici, licet longè venuſtius, ac elegantius metro quidem efferatur; raro autem explanatio excedit *Hexaſtichon*, nunquam ſuperat *Decaſtichon*, ſi autem per *Diſticon* fiat, longè perfectior erit; nam duobus duntaxat carminibus figuram, & figuratum exprimet, atque laconicâ breuitate delectabit, preſsâque moralitate fortius erudiet.

Quando figura eſt valde nota non opus explicatione.

Quòd ſi figura adeo nota fuerit, ut obuia ſit eius ſignificatio, ſolo Ἡμιστιχίῳ, *Hemiſtichio*, videlicet *dimidio verſu*, vel breui *Lemmate*, italicè *motto* explicationem comprehendere pręſtabit. Quamuis autem Emblema in quouis cauſarum genere, pręcipuè tamen in deliberatiuo locum habere poteſt; in hoc enim vitium fugiendum, & virtus amplectenda proponitur, adhiberique poteſt, vel per modum orationis, vel imperij, vel dialogiſmi, vel prout eius uſus fuerit opportunior.

Emblema, & Ænigmatis differentia diſcrimen.

Tametſi autem Emblema videatur Ænigma, reuerâ tamen non eſt, quamuis plerunque cum Ænigmate ſimilitudinem aliquam obtineat; quandoquidem Emblema propter notas apertas, atque perſpicuas clariorem rationem continet: Ænigma verò ex aduerſo in verbis ambiguum eſt, & obſcurum, ut etiam plerunque viros alioquin ingenioſos atque ſolertes impediat, longâque morâ detineat. At in Symbolis & in Emblematibus maior deſideratur claritas.

Emblema non eſt ſẽtentia.

Nec Emblema dici poteſt Sententia, quin potius longè differt ab ipſa; quamuis enim Emblemata ſententias in ſe contineant, non propterea ſententiæ ſunt, niſi Emblema pro explicatione ſumatur. Illud porro diſcriminis eſt, quod Sententiæ ſunt ſigna rerum, Emblemata verò res ſignatæ, illæ conſiſtunt in verbis, hæc autem in rebus.

Emblema non eſt Adagium.

Nec tandem Emblema dici poteſt Adagium ſeu Parœmia, Emblema ſiquidem à vulgi captu valdè remotum eſt, velut nobilem eruditionem redolens. At Adagium per ora omnium vagatur, nec in eo ſplendet ingenij lumen.

Septimus fons Teſtimonia.

Teſtimonia veterum ad ſuadendum plurimum habere momenti, plurimumque dignitatis, ſi tamen ab Oratoribus grauibus, ac eruditis, proindeque dignis, ut ipſis fides habeatur, petita fuerint, non multo antea fuit adnotatum.

Octauus Inuentionis fons Sententię.

Sententiæ plurimum orationi, conferunt ornamenti, ſunt enim veluti gemmæ quibus nitet oratio, ſunt veluti lumina, quibus eadem ipſa ſplendeſcit. Tametſi autem *Sententia*, & *Apophthegma* magnam inuicem affinitatem habeant, eo tamen differunt, quòd Sententia laxiùs plerumque ſumitur, diciturque iudicium, conceptus mentis, & quicquid animo ſentimus; enimuerò Sententia græcè dicitur γνώμη, à verbo γινώσκω, *noſco*; at verò ἀπόφθεγμα, *Apophthegma* eſt breuis, & acuta ſententia, ſiue dictum argutum, non cuiuslibet, ſed illuſtrium tantum virorum; quæ autem à græcis ἀποφθέγματα dicuntur, à Latinis *Dicteria* nuncupantur; ſunt enim *Dicteria* nil aliud, quàm dicta ſalſa, & acuta; *motti pungenti, e piaceuoli*. Ex eo etiam Apophthegmati plurimum dignitatis accedit, quod illuſtribus, clarioribuſque perſonis, Apophthegmata præcipuè tribuuntur.

Sententiæ quædam afferuntur.

Sententiarum autem exempla certo numero comprehendi non poſſunt, ſat eſt pauca quædam ad rem illuſtrandam in medium afferre, præmiſſo tamen ſententias non uniuſmodi eſſe, propterea quòd nonnullæ ſunt vulgares adeo, ut neminem præterire poſſint, & propriè dicuntur Adagia, ſiue Parœmiæ; quales dicebamus eſſe. *Qui cito dat, bis dat; Obſequium amicos, veritas odium parit*, &c. Huius ordinis ſunt, quæ ſequuntur. Adagia enim ſunt huiuſmodi. 1. Καρκῖνος λαγωὸν αἱρεῖ. *Cancer Leporem capit*. Cadit in rem nequaquam veriſimilem; ut ſi quis diceret ab indoctiſſimo, doctum ſuperari. 2. Ἀνέμους γεωργεῖς; *Ventos colis*; hoc eſt agricolationem exerces. Quadrat in eos, qui ex ſuis laboribus nihil fructûs reportant. 3. Σίδηρον πλεῖν διδάσκεις. *Ferrum fluitare doces*. Dicitur in eos, qui tentant, quæ repugnante naturâ nequaquam fieri poſſit. 4. Αὐτὸς ἔφα. *Ipſe dixit*. Hoc uſurpatur ad ſignificandum tantam cuiuſpiam auctoritatem eſſe, ut ea vel citra rationem ad quiduis credendum ſufficiat. His autem perſimilia ſunt ſequentia. 5. Ἀφ' ἵππων ἐπ' ὄνους. *Ab equis ad aſinos*. Vſurpatur quando quis ab honeſtioribus ſtudijs, ad vilia deflectit.

Adagia.

1. ὑβρίζοντά τε, καὶ παθεῖν ἔοικε. *Contumelioſè quidpiam agentem, pati quoque conuenit. Chi la fà l'aſpetti*. 2. Μηδὲν ἄγαν. *Ne quid nimis. Il ſouerchio rompe il coperchio*. Huc pertinet illud. *Omne ſuperuacuum pleno de pectore manat*. 3. Ῥανὶς ἐνδελεχὴς πέτραν κοιλαίνει. *Aſſidua ſtilla ſaxum cauat. Chi la dura la vince*. 4. Βίου δικαίου γίγνεται τέλος καλόν. *Iuſtæ vitæ, honeſtus eſt finis. Chi ben viue, ben muore*. 5. Τὰ δ' ἀπὸ τοῦ μὴ δικαίως κτήματ' οὐχὶ σώζεται. *Malè parta malè dilabuntur. Ciò che viene di ruffa in raffa, ſen và di buffa in baffa*; vel, *la Scimia ne caua l'acqua*; vel, *Diauol reca, & Diauol porta*. 6. ὑπὲρ σεαυτοῦ μὴ φράσῃς ἐγκώμια. *Ne feceris de te ipſo encomia*; vel *Laus in ore proprio ſordeſcit. Chi ſi loda, s'imbroda*. 7. Ἐν ἰχθύσι, φασὶ, τὴν τοῦ μείονος ἀπώλειαν τῷ μείζονι τροφὴν γίνεσθαι καὶ βίον. *Inter piſces, aiunt, minoris abſumptionem eſſe maioris alimentum ac vitam*. Quo pertinet carmen,

Grandibus exigui piſces ſunt piſcibus eſca,
I peſci groſſi ingoiano i minuti.

Pindarus. Pittacus, & Terentius. Horatius. Menãder. Tribuitur Neuio, vel Ennio. Varro.

Et aliæ innumeræ ſententiæ ſunt adeò vulgò iactatæ, ut notæ ſint lippis, atque tonſoribus; ex quibus propterea non multum ſplendoris in Orationem deriuatur. Aliæ verò ſunt non adeò communes, cum ſolum per ora ſapientum circumferantur, quæ proprio nomine Sententiæ dicuntur, quæque ob ſui grauitatem, honeſtatemq; multum dignatis conferunt orationi, & ſummoperè ad eandem venuſtandam conducunt. Hæ quoque nullo ſunt comprehenſæ numero, cuiuſmodi ſunt, quæ ſequuntur. 1. Οἴαξ τοῦ βίου ὁ νόμος Θεοῦ. *Gubernaculum vitæ Lex Dei eſt*. 2. Πλατὺς ὁ κόσμος θεὸν οὐ δέχεται. *Amplus mundus Deum non capit*. 3. Χιλὸς ψυχῶν ῥῆμα θεῖον. *Pabulum animarum eſt ſermo diuinus*. 4. Ζῆλος ζῆλον ἔτι τίκτει. *Æmulatio æmulationem parit*. 5. *Ea eſt profectò iucunda laus, quæ ab his proficiſcitur, qui ipſi in laude vixerunt*. 6. *Is mihi videtur ampliſſimus, qui ſuâ virtute in altiorem locum peruenit, non qui aſcendit per alterius incommodum, & calamitatem*.

Sententiæ. Tullius.

Ouidius de Ponto lib. 4. Eleg 4. *6. Excitat auditor ſtudium, laudataque virtus,*
Creſcit, & immenſum gloria calcbar habet.
7. Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem
Teſta diu
Horatius Idem lib. 2. Epiſt. 1. *8. Nemo adeò ferus eſt, ut non miteſcere poſſit,*
Si modò culturæ patientem commodet aurem
Idem ibid. *9. Virtus eſt vitium fugere; & ſapientia prima,*
Stultitiâ caruiſſe.
Idem ibid. 10 *Hic murus aeneus eſto:*
Idem ibid. *Nil conſcire ſibi, nullâ palleſcere culpâ.* Item
11 *Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet*
Et neglecta ſolent incendia ſumere vires.

Apophthegmata forent qualia ſequuntur. 1. *Gloria eſt annorum mater*, quia cum hominis vita ſit breuis, honeſtâ memoriâ in multa ſæcula propagatur. 2. *Via proxima, & quaſi compendiaria ad gloriam eſt ſi quis id agat, ut qualis haberi velit, talis ſit.* Sic etiam. [Socrates ap. Tullio lib. 2. de Offic.] 3. *Fœneratores pecunias habent, & non habent.* Dum enim omnia ad uſuram trahunt, nihil habent, & quod habent alius habet 4. *Tantum veritas abeſt à mendacio, quantum oculi diſtant ab auribus.* Semper enim certa non ſunt quæ ſparguntur in hominum multitudine. Fama ſiquidem mobilitate viget, & vires acquirit eundo, quo fit, ut plerunque falſa veritati adiungantur; ob id veriora ſunt, quæ proprijs oculis intuemur, quam quę ab alijs relata audimus. 5. *Si cupis benè audire, diſce benè dicere; Doctus benè loqui da operam ut benè agas.* 6. *Aures in linguam defluxere.* In adoleſcentem garrulum: nam adoleſcentis eſt audire multa, loqui autem pauca. Huc pertinent Similia, ſiue Similitudines. 1. *Vt piſces in mari nati, educatique, nihil tamen ſapiunt ſalis marini: ita quidam inter barbaros geniti, & educati, longè abſunt ab omni barbarie.* 2. *Vt Chamæleon maximum habet pulmonem, & nihil aliud intus: ita quidem præter oſtentationem, & ventoſam iactantiam nihil habent.* Vel *Vt oua plena ſident, inania fluitant: ita qui veris virtutibus, aut literis eſt præditus, minus oſtentat ſe, quàm qui ſecus.* In Adagiorum, ſeu Parœmiarum Sententiarum, & Apophthegmatum uſu non diſſimiliter cauti eſſe debemus, nimirum ut mediâ viâ incedentes, nec nimium hæc uſurpemus, nec pluſquàm par eſt ab ipſis abſtineamus, ut rectè notauit Fabius. [Lib. 8. cap. 5.] *Sententiarum denſitas*, inquit, *obſtat inuicem, ut in ſatis omnibus, fructibuſque arborum nihil ad iuſtam magnitudinem adoleſcere poteſt, quod loco in quem creſcat, caret.* Et paulò poſt. *Quare licet hæc enitere, ut aliquatenus extare videantur, tamen lumina illa non flammæ, ſed ſcintillis inter fumum emicantibus ſimilia dixeris: quæ ne apparent quidem ubi tota lucet Oratio, ut in Sole ſydera ipſa deſinunt cerni, & quæ crebris paruiſque conatibus ſe attolunt, inæqualia tantùm, & velut confragata, nec admirationem conſequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt.* Moderatus horum ergo ſit uſus; nam Vitium eſt ubiq; quod nimium eſt.

Grauis eſt difficultas, an quæcunque Sententiæ, Adagia, Similia, Apophthegmata, Hiſtorię ad Emblemata poſſint reuocari. Quid hac de re dicendum, aliorum ſit iudicium, interim nihil certius, quàm Adagia multa in Emblemata, aut viciſſim fuiſſe traducta; ſiquidem Adagium illud. *Malè parta, malè dilabuntur* ad Emblema fuit reuocatum, in cuius ſchemate duo Milui ſibi oppoſiti aſſident, quorum alter magno molimine inteſtina cogitur euomere, alter tanquam abſtetrix parturienti aſſidet. Ἐπιγραφὴ, *Inſcriptio. Malè parta, malè dilabuntur.* Ἀπόδοσις; ſiue ἐξήγησις explanatio, ſiue ἑρμηνεία *explicatio.* Eſt hoc Tetraſticon.

Miluus edax, nimiæ quem nauſea torſerat eſcæ.
Hei mihi, mater, at, viſcera ab ore fluunt:
Illa autem: quid fles? cur hæc tua viſcera credas
Qui rapto viuens ſola aliena vomis?

Non ſecus accidit de adagio; *Æthiopem dealbas.* Dicitur de eo, qui in ingratum confert beneficium. Ad Emblema reuocatum fuit, in cuius ſchemate duo viri circa Æthiopem nudum ſedentem iuxta fontem aucupantur, ut eundem alter aſpergendo, alter abſtergendo, candidum illum reddant. Ἐπιγραφὴ Inſcriptio *Inane opus.* Ἀπόδοσις *Explicatio.*

Abluis Æthiopem quid fruſtra? ah deſine: noctis
Illuſtrare nigræ nemo poteſt tenebras.

Idem quoque de Sententijs dicendum; enimuerò ſententia celebris eſt illa Iuuenalis.

Haud facile emergunt, quorum virtutibus obſtat Iuuen. lib. 1. Sat.
Res anguſta domi. 3.

Frequenter enim uſu venit, ut ſumma ingenia in occulto lateant, quibus nil aliud obeſt, quàm paupertas, quippe quæ caput ipſis exerere, & emergere non permittit, & tamen ad Emblema redigitur in cuius imagine adoleſcentulus proponitur, cui manu dextra lapis ponderoſus pendet, ſiniſtræ verò eiuſdem affixæ ſunt alæ leuiſſimæ, adeout quemadmodum hæ partem alteram corporis eleuant, ſic alteram onus deprimit Inſcriptio *Paupertatem ſummis ingenijs obeſſe ne prouehantur.* Explicatio.

Dextra tenet lapidem, manus altera ſuſtinet alas. Alciatus
Vt me pluma leuat, ſic graue mergit onus. Embl. 120
Ingenio poteram ſuperas volitare per arces & 121.
Me niſi paupertas inuida deprimeret.

Sic etiam ſententia eſt apud Ouidium.

Ardua per præceps gloria vadit iter. 4. de Triſtibus.

Et apud Tullium. *Nulla poteſt eſſe diuturna gloria, quam labor ſtrenuus, & indefeſſus primùm non anteceſſerit.* Vertitur tamen in Emblema, cuius imago exhibet ramoſam platanum, in qua nidus conſpicitur paſſerum auicularum genus ſalaciſſimum, quorum pulli eiecti à ſerpente deuorantur. Inſcriptio. [Tullius 5. Tuſcul.] *Ex arduis perpetuum nomen;* explicatio verò

Crediderat platani ramis ſua pignora Paſſer,
Et benè, ni ſæuo viſa Dracone forent.
Glutijt hic pullos omnes, miſeramque parentem
Saxeus, & tali dignus obire nece.
Hæc niſi mentitur Calchas, monimenta laboris
Sunt longi, cuius fama perennis eat.

Tam igitur Adagia, quàm ſententiæ in Emblemata vertuntur, & viciſſim, quod etiam de Similibus, de Apophthegmatis, &c. facile poteſt intelligi, adeout præſtet concludere, hæc ſolum formâ, & accidentario diſcrimine ſecerni, cum alioquin naturâ conueniant, ut ex eorum deſcriptionibus ſupra iam traditis, cuique poteſt eſſe perſpectum. De his tamen hactenus.

Leges inter inuentionis fontes recenſuimus, velut illas, à quibus Oratori magna dicendorum copia ſubminiſtratur, de quibus etſi plura dicenda ſupperent, breuitati tamen indulgens nihil addam ijs, quæ ſuperiori Sectione hac de re exhibui. [Nonus fons Inuentionis Leges.]

Poſtremus erat fons, ad quem Sacras Literas pertinere dicebamus, à quibus prodigioſam utilitatem Oratori quidem emanare, ſuo loco notauimus. [Decimus Inuentionis fons ſacræ literæ.]

DIS

Digitized by Google

DISSERTATIO III.

De Probationibus, deque locis Rhetoricis.

QVi ſolùm id ſpectant, ut vel ad beneuolentiam, vel ad odium, vel ad miſericordiam, vel ad ſeueritatem Iudicis animum impellant, probationibus omiſſis, ea tantùm, quæ ſunt extra propoſitam materiam, perſequuntur, atque adeo relinquunt id, quod eſt præcipuum, & neceſſarium, tantummodò ijs contenti, quæ aduentitia ſunt. Hos autem hanc unam ob cauſam reprehendit Ariſtoteles, quoniam hunc in modum nemo poteſt argumentorum copiam ſibi comparare. Horum igitur conſilio neglecto, Philoſophi veſtigijs inhærentes de probationibus, quibus Orator uti debet, ſermonem inſtituemus. Et quoniam probationes oratoriæ ſunt duplicis generis, videlicet artificioſæ, & artis expertes; ab artificioſis deſumemus initium, ſi tamen prius animaduerterimus, quid utrumque ſit probationis genus, quod mox præſtabimus.

Tractationis argumentum.

Probationes Oratoriæ duplicis generis.

SECTIO PRIMA.

Quid, & quotuplex ſit Rhetorica probatio?

QVoniam dum aliqua de re verba facturi ſumus, primò debemus rem ipſam proponere, deinde rationes, & argumenta ad illam confirmandam afferre, alioquin re propoſitâ, nullis additis argumentis, nemini licet fidem facere; propterea pars illa, qua res proponitur, ut poſtea probetur, Propoſitio nuncupatur, altera verò, qua res iam propoſita confirmatur, Probatio dicitur; ſub propoſitione Philoſophus narrationem, & ſub probatione confirmationem, & refutationem complectitur, haſque duas eſſe partes orationis contendit, cum reliquas, ut exordium, & perorationem neceſſarias non putat, non enim ad fidem faciendam, ſed ad mouendos animos adhibentur.

Propoſitio quid.

Probatio quid.

Itaque Rhetorica probatio nil aliud eſt, quàm argumentum. *At verò argumentum eſt probabile inuentum ad faciendam fidem, ſeu perſuaſionem inducens* cum ſit ratio, quâ Orator ſuam propoſitionem veram eſſe ſuadeat. Hæc autem ratio à Dialecticis Medius terminus dici conſueuit, quæ tamen ab Oratoribus dicitur Argumentum.

Rhetorica probatio quid.

Quod à Dialecticis medius terminus, ab Oratoribus dicitur argumentum.

Dicitur autem argumentum, *probabile inuentum* quoniam in orationibus illud eſſe non debet euidens ac neceſſarium, proprium enim Dialecticæ, & Rhetoricæ eſt in utranque partem diſputare, & contraria colligere, ut expreſſit Philoſophus dum ait, τῶν μὲν ἄλλων τεχνῶν οὐδεμία τ' ἀναντία συλλογίζεται. ἡ δὲ διαλεκτικὴ, καὶ ἡ ῥητορικὴ μόναι τοῦτο ποιοῦσιν· ὁμοίως γὰρ εἰσιν ἀμφότεραι τῶν ἐναντίων. *Ex alijs autem artibus nulla eſt, quæ in contrarias partes diſſerat, verum Dialecticæ, ac Rhetoricæ tantum hoc proprium eſt. Ambæ enim eodem modo in utramque partem diſſerunt & contraria colligunt.* Orator igitur probabilia ſequitur, & veriſimilia tractat, etſi vera etiam adhibeat, immò verior, & melior pars, facilius defenditur. Hæc enim utraque perſequitur Orator, nimirum, & quæ vera, & quæ videntur vera, etſi talia non ſint; ità fit, ut quæ neceſſaria ſunt, alijs diſciplinis relinquat, contentus ijs, quæ ſi non vera ſunt, veri ſaltem ſpeciem habent, dummodo ex ijs concludere poſſit, quæ in quaque re ſint ad perſuadendum accommodata; & ideo argumentum dicitur probabile inuentum. Oratori tamen cauendum eſt maximè, ne nimis ſubtilia tractet, cum potius populariter loqui debeat, ad eos enim loquitur auditores, qui exquiſitioribus doctrinis exculti non ſunt, ideoque res acutè cernere non poſſunt, & ea, quæ ſunt à ſenſibus valdè remota, nequaquam intelligunt; hæc igitur Rhetorica non perſequitur, quę potius accuratioribus doctrinis traduntur.

1. Rhetor. cap. 3.

Orator probabilia ſequitur.

Orator nimis ſubtilia tractare non debet.

Aduertendum tamen argumentum, & argumentationem idem eſſe apud Logicos, ac apud Rhetores, qui per argumentum rationem ad probandam propoſitionem, & per argumentationem eiuſdem argumenti explicationem atque diſpoſitionem in forma ſyllogiſtica intelligunt.

Argumentum, & argumentatio idem apud Logicos, & Rhetores.

Probationes autem diuiduntur in duo genera, ut auctor eſt Ariſtoteles, dum ait. Τῶν δὲ πίστεων, αἱ μὲν, ἄτεχνοί εἰσιν. αἱ δ' ἔντεχνοι. ἄτεχνα δὲ λέγω, ὅσα μὴ δι' ἡμῶν πεπόρισται. ἀλλὰ προϋπῆρχεν, οἷον μάρτυρες, βάσανα, συγγραφαὶ. *Probationum autem aliæ quidem expertes artis, aliæ verò artificioſæ ſunt, expertes artis eas voco, quæ noſtrâ operâ non pariuntur, ſed extrinſecus aſſumuntur; ut Teſtimonia, Quæſtiones, Tabulæ*, ſubdit verò. Ἔντεχνα δὲ, ὅσα διὰ τῆς μεθόδου. καὶ δι' ἡμῶν κατασκευασθῆναι δυνατὸν. *Artificioſas autem eas, quæ artis præſidio & induſtriâ noſtrâ parari atque excogitari poſſunt.* Itaque ex Ariſtotelis ſententia probationes à Rhetorico adhibitę, duplicis ſunt generis, propterea quòd aliquę ſunt artis expertes, ut propterea dicantur inartificioſę, alię verò artificioſę. Probationes autē, quę ſunt prioris generis, artis experies dicuntur, qualia ſunt Teſtimonia, Tormenta &c. non quòd arte non indigeant, quin potius ſummis eloquentię viribus tractantur, ſed quia non excogitantur ab arte, ſed extrinſecus aſſumuntur; ſecus autem artificioſæ, nam huiuſmodi probationes ab arte denominantur; quatenus igitur ad uſum probationes omnes artificioſę ſunt; unde Philoſophus ad calcem primi libri accuratè docet modum, quo in iudicijs, nos Legibus, Teſtimonijs, Tabulis, Quęſtionibus, Iureiurando uti poſſimus, traditque artem, quâ nos illas tractare debeamus; quatenus tamen ad inuentionem ſpectat, propterea quòd non inueniuntur ab Oratore, ob id artis expertes dicuntur; non enim à nobis excogitantur, ſed erant in cauſa, priuſquam nos ad eam accederemus. Huius generis quinque facit Philoſophus, nempè *Leges, Teſtimonia, Tabulas, Quæſtiones, Iuſiurandum*. Tullius nomine teſtimoniorum omnes artis expertes probationes comprehendit. Quintilianus ſex eas eſſe contendit, ſcilicet, *Præiudicia, Rumores, Tormenta, Tabulas Iuſiurandum, Teſtes*, de quibus iterum redibit ſermo.

Probationes diuiduntur in duo genera.

Probationes artis expertes, quæ.

Quare dicantur artis expertes.

Quinque genera probationum quæ dicuntur artis expertes.

Docet deinde Philoſophus artificioſas eas eſſe probationes, ut vidimus, quæ artis præſidio, & induſtria noſtra parari, atque excogitari poſſunt, cuiuſ-

Probationes artificioſę quæ

modi

modi ſunt illæ, quæ in Arte traduntur, nimirum illæ, quæ ducuntur à locis, & ſedibus argumentorum, ut à definitione, à toto, à partibus, & à cæteris huiuſmodi, hæ enim hærent in ipſa re, & noſtrâ quidem induſtriâ poſſunt reperiri, quoniam ad certam viam, ac rationem reduci poſſunt. Itaque Orator cogitare debet quo pacto ea, quæ dicuntur artis expertia, poſſit artificioſè tractare; in iis tamen inueniendis nullum laborem ſubire debet, cum in cauſa ſint poſita; quæ verò ſunt artificioſa, debet & inuenire, & artificioſè tractare.

Probationes artificioſæ triplici genere continentur.

Probationes autem artificioſas tribus contineri generibus luculenter Philoſophus expreſſit, propterea quòd omnis artificioſa probatio, vel ab Oratore ducitur, vel ab auditore, vel à re ipſa. Probatio autem artificioſa, à Dialectica proficiſcitur, nec poteſt quiſpiam probandi artem rectè percipere, niſi præceptionibus dialecticis imbutus fuerit. Probationes, quas diximus artificioſas ſunt Exemplum, & Enthimema, hæc enim duo ſunt inſtrumenta, quibus Orator ſuas probat rationes, ac dialecticis probationibus ex altera parte reſpondent; nam Exemplum eſt tanquam Inductio, Enthimema verò tanquam Syllogiſmus. Ex oratoribus autem ſunt, qui enthimematibus delectantur, ſunt etiam quibus arrident exempla, longè tamen vehementiores, & acriores illi ſunt oratores, qui benè enthimematibus utuntur, quàm qui exemplis, quamuis exempla quoque magnam vim ad fidem faciendam habere videantur.

De Locis Rhetoricis proponitur differendum.

Nunc deſcendendum ad locos Rhetoricos, nam horum conſideratio, magnum in re de qua agitur momentum habet. Rhetores porrò videntur Dialecticos imitati, quemadmodum enim hi res omnes ad decem claſses redigerunt, ut unuſquiſque rei naturam, rationem, proprietatem, affectionemve longè facilius inueſtigare, atque cognoſcere poſſet; ſic etiam & illi, quo faciliorem argumentandi differendique rationem redderent, in paucas quaſdam, veluti ſedes, quas communes locos appellant, argumenta omnia quamſagaciſſimè digeſſerunt, unde promptiùs, atque commodius ad quæſtionem quamlibet confirmandam, vel confutandam, ipſa depromerentur argumenta. Sunt enim loci ſedes quædam ac domicilia omnium argumentorum, quæ vel ad confirmandas rationes noſtras, vel ad refellendos aduerſarios accommodata ſunt. Argumenta igitur petuntur à locis.

Locus quid.

Eſt autem locus, ἀρχή τις ἢ στοιχεῖον, ἀφ' οὗ λαμβάνομεν τὰς περὶ ἕκαστον ἀρχάς. *Principium quoddam vel elementum, ex quo principia rei cuiuſque ſumimus*. Hoc eſt, loci ſunt principia ſeu domicilia ex quibus argumenta ad rei cuiuſque probationem deſumuntur. Hinc Tullio definitur *Locus argumenti ſedes*. Locis de quibus loquimur, veluti ſignis admonemur, quæ nam inſtituto noſtro inſeruiant. Non enim fieri poteſt, quin argumentorum copia ſuppetat ei, qui mentis oculos per ſingulos locos circumferat, ac ſecum expendat, quæ ad rei naturam pertinent, quæ antecedant, aut conſequantur ipſam, quæque affinia, aut pugnantia ſint, atque alia, quæ ad argumenti inuentionem, ſiue propoſitionum copiam conducunt; Locus Rhetoricus à Boetio dicebatur *Id unde ad propoſitam quæſtionem conueniens trahitur argumentum*, cum à Tullio diceretur ſedes, ac domicilium, unde ad cuiuslibet quæſtionis ceu confirmationem, conueniens argumentum deſumitur.

Duo argumentandi genera.

Et quoniam locus eſt argumenti ſedes, propterea quot ſunt argumentorum, totidem oportet eſſe locorum genera. Duo autem eorum prima eſſe genera perhibentur, ob id gemina locorum natura, è quibus argumenta ſumuntur.

Primum genus.

Secundũ genus.

Primum argumentorum genus Inſitum dicitur, propterea quòd hæret in ipſa re, quodque infixum eſt rebus ipſis. Secundum eſt, quod Remotum appellatur, puta illud, quod extrinſecus aſſumitur; illud artificioſum, hoc artis expers nuncupatur; non quòd ſine arte tractetur, id quod artis expers dici ſolet, ſed quoniam illud arte & cogitari, & tractari: hoc arte tantum tractari, non inueniri debet, & aliunde ſit eruendum; non enim docet Rhetor quomodo teſtes quærendi, ſcribendæ tabulæ, & alia huiuſmodi argumenta extrinſecùs petita, ſed qua ratione in cauſæ commodum adhibenda ſint.

Argumentũ intrinſecum quid.

Argumentũ extrinſecum quid.

Argumentum igitur intrinſecum eſt, quod petitur à loco, qui eſt in re, qui propterea intrinſecus dicitur. Argumentum extrinſecum; ſiue remotum eſt, quod deſumitur à loco, qui eſt extra rem, qui deinde extrinſecus appellatur.

Loci intrinſeci ſexdecim enumerantur.

Loci extrinſeci ſenario numero comprehenduntur.

Loci verò intrinſeci ſexdecim enumerantur, *Definitio*, *Enumeratio*, *Notatio*, *Coniugata*, *Genus*, *Forma*, *Similitudo*, *Diſſimilitudo*, *Contraria*, *Adiuncta*, *Antecedentia*, *Conſequentia*, *Repugnantia*, *Cauſæ*, *Effecta*, & *Comparatio*. At verò loci extrinſeci ſex recenſentur. *Præiudicia*, *Fama*, *Tabulæ*, *Iuſiurandum*, *Tormenta*, *Teſtes*.

Prædictorum locorum copiâ prudenter utendum, admonente Tullio in Oratore; ſed habendus delectus & expendenda diligenter ſunt omnia; non enim ſemper, nec in omnibus cauſis ex iiſdem, eadem argumentorum momenta conſtant. Prudentis igitur Oratoris erit, cauſis de quibus agitur, argumenta congruentia ſeligere, ne iis perperam, & inſulsè utamur, atque adeo plus aduerſario, quàm nobis præſidio ſint. Illud etiam curandum, ne validioribus argumentis relictis, in iis inutiliter verſemur, quæ, vel nihil, vel parum admodum rem noſtram promoueant, quæque ſatius fuiſſet, præterire ſilentio, quàm in medium afferre. Quòd ſi Orator aduerſarium habeat paratum ad reſpondendum, & orationem ipſius refutare nitatur, diligenter aduertat cuiuſmodi eſſe poſſint argumenta, quibus ille innixus, ſit reſponſurus; ſi quæ enim videat duriora futura, curabit oppoſitis firmioribus emollire; aut illa callidè quidem occultare, ſi forſan videat dilui non poſſe; vel abducet ab illis auditorum animos; quæ multò magis obſeruare debet, cum orationem aduerſarii refutaturus fuerit.

SECTIO SECVNDA.

De ſingulis Locis inſitis, ſiue intrinſecis.

IN enumeratione inſitorum locorum primò commemoratus fuit locus à definitione, à cuius conſideratione proindè exordium deſumimus.

Locus à Definitione.

Definitionis nomine hoc loco quid intelligatur.

DEfinitionis nomine hoc loco intelligimus omnem vocabuli explicationem, & omnem rei alicuius deſcriptionem, non enim Oratores ità ſubtiliter definitionem tractant, ut Dialectici faciunt; ſed potius quamlibet rei alicuius explanationem Oratores definitionem appellant; ſiue ea ſit vera definitio, naturæque explicatio, ſiue ſit quædam deſcriptio, & apertior ipſius rei declaratio. Plures definitionis ſpecies numerari ſolent, de quibus agendum.

Definitio ex Tullio quid.

Definitio, auctore Tullio, *Oratio eſt, quæ id, quod definitur explicat quid ſit*. Et communiter dici ſolet,

ora-

Digitized by Google

oratio, quæ naturam rei explicat. Hæc porrò quando fit per genus, & differentiam ipſius rei, eſt propriè definitio; quando verò fit per quodlibet aliud, propriè dicitur deſcriptio. Vt definitio hominis per animal rationale, eſt propriè definitio; at verò definitio eiuſdem per cauſas, per effectus, vel per quodlibet aliud; ut quòd ſit animal procreatum ad æternam beatitudinem: quòd ſit expræſſa quædam Diuinitatis imago, eſt propriè deſcriptio.

Definitio per genus, & differentiam, potius ad Philoſophum pertinet, quàm ad Rhetoricum.

Definitio per genus, & differentiam potius ad Philoſophum, quàm ad Rhetorem pertinet. Cauendum tamen præcipuè ne prolixior deſcriptio rem obſcuriorem reddat. Definitio ſiquidem debet potiſſimum eſſe breuis, dilucida, & propria. Breuitas expoſcit, ut in definitione nihil ſuperfluum adhibeatur, & nihil etiam in ipſa deſideretur, quod ad rei naturam explicandam conducat. Propria definitio eſt illa, cui propriè conueniunt, quæ rei definitæ conſentanea ſunt. Dilucida, quæ clarè, perſpicuèque ut potè illa, quæ non conſtat terminis æquiuocis, ac ambiguis, rei definitæ naturam ob oculos ponit. Hæc autem non melius haberi poteſt, quàm per genus, & differentiam; ut propterea Tullius dixerit in Topicis. *Cùm ſumpſeris ea, quæ ſunt ei rei, quam definire velis cum alijs communia, eouſque proſequaris, dum propria efficiatur, quod nullam in aliā rem transferri poſſit &c.* hoc eſt, ut differentiam, ſeu modum inuenias maximè rei proprium.

Definitio autem minus propria, vel ſi mauis deſcriptio, pluribus modis fit.

Deſcriptio pluribus modis contingit.

Primò per cauſas, vel efficientem; ut *Homo eſt opus eximium elaboratum à Deo*; vel *Felicitas eſt præmium Virtutis*; vel per formalem eſſentiam ut *Homo eſt animal habens animam ſolicitudinis, laborisque pleniſſimam*; vel per formalem exemplarem, ſeu idealem, ut *Homo eſt Diuinæ Maieſtatis imago*; vel per formalem accidentalem ut *homo eſt animal implume bipes.* Item *Imago Mercurij eſt caduceum geſtans & alis inſtructa*; vel per materialem, ut *Homo eſt animal ex corpore organico conſtans erectio*; vel *Ira eſt feruor ſanguinis in corde*; vel denique per finalem; ut *Homo eſt animal ad immortalitatem natum.* Ita ſe habet Senatûs definitio, quam exhibet Tullius dicens. *Senatus eſt Orbis, terrarum conſilium, templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilij publici, Caput urbis, Ara ſociorum, portus omnium gentium, Innocentium perfugium.* Per effecta, ut cum dicimus. *Peccatum peſtis eſt animi, conſcientiæ labes, vitæ pernicies, honoris macula, ruina virtutum. Peccatum morborum parens, dolorum artifex, fabricator ſuppliciorum, fax æterni ignis; Peccatum eſt Dei odium, terræ clades, naturæ dedecus, totius orbis incendium*: Ita etiam *Magnes lapis eſt, qui ferrum trahit*; item *Luna ſydus, cuius vi fluunt, ac refluunt maria*; Ita ſe habet ebrietatis definitio ab Ambroſio tradita; *Ebrietas fomentum libidinis; Ebrietas incentiuum inſaniæ; Ebrietas venenum ſapientiæ &c.*

Per negationem. Maximus Tyrius in Oratione de Deo.

Per Negationem ubi Orator exprimendo quid res non ſit, auditoribus colligendum relinquit quid ſit. Vt cum dicitur *Deus non eſt pulcrum corpus, ſed unde in corpora pulcritudo emanat. non eſt pulcrum pratum, non pulcrum Cælum, ſed unde omnis proficiſcitur pulcritudo.*

Per affirmationem, ut cum dicimus *Senatus eſt orbis terrarum conſilium, Templum Sanctitatis.* Cuius innumera afferri poſſent exempla.

Per Affirmationem

Per affirmationem, & Negationem ſimul. *An tu populum Romanum eſſe illum putas, qui conſtat ex iis, qui mercede conducuntur, qui impelluntur, ut vim afferant Magiſtratibus, ut obſideant Senatum; optent quotidie cædem, incendia, rapinas, &c. Ille populus eſt, nempè victor, ac imperator omnium gentium, cuius dignitatem nationes exteræ, ultimæque pertimeſcunt.*

Per Synonymiā &c.

Per ſynonimiam, ut *Chriſti crux eſt totius beatitudinis cauſa, diſcordiæ amputatio, pacis fundamentum, Chriſtianorum ſpes, mortuorum reſurrectio, deſperatorum ſalus.*

Huc etiā pertinet ſuperior definitio culiæ ex Tullio relata, & definitio Solis Sol eſt Cæli oculus.

Per Accidentia, ut *Homo eſt ſpeculator vitæ, mancipium mortis, tranſiens viator.* Vel *Sol Aſtrorum princeps, Cæli oculus, fons omnis luminis, diei ornatus, diſtributor horarum, atque viuentium parens, immo totius naturæ moderator.*

Per Contraria.

Per Contraria. An *Romanæ Reipublicæ Senator eſt Iuſtitiæ corruptor?* Huc pertinet Virtutis definitio ab Horatio tradita ex contrarijs.

> *Virtus eſt vitium fugere, & ſapientia prima.*
> *Stultitiā caruiſſe.*

Per Ironiam ut ſuperior, Populi Romani definitio ex Tullio deſumpta; *An tu Populum Romanum eſſe illum &c.*

Per Adiuncta.

Per Adiuncta hæc definitio fit cum aliquid ſiue res ſit, ſiue perſona ex extrinſecus coniunctis deſcribitur, ut *Voluptas eſt teterrimum monſtrum ex inferorum clauſtris erumpens, ardentem præferens facem, quā tartareum ignem immortalium pectoribus accendat, venena ſpargens, quibus omnium animos inficiat ac demum lethali telo inſtructum, quo minus cautos medijs in amplexibus confodiat*: Sic etiam impuri Amoris definitio. *Amor nil aliud, quàm furor inſanus, dulce malum, cæcus ardor, flamma vorax, venenum abditum, placida mors.* Sic etiam Perſonis aptari poteſt hoc definitionis genus, unde quamſæpiſſimè nos illud uſurpamus, cum aliquem laudibus nitimur extollere, ſic de Platone loquentes dicere conſueuimus. *Plato totius Græciæ lumen, Philoſophorum princeps, Oratorum ornatus, Sapientiæ oraculum, Eloquentiæ flumen.*

Per ſimilitudinem. Diuus Chryſoſtomus Tom. 4. homil. 24.

Per ſimilitudinem, vel per ſimilia, ut *Mens irati viri eſt forum plenum tumultu, ubi multus eſt euntium, & redeuntium clamor; Camelorum, ac aſinorum fremitus, argentariorum, & ærariorum utrinque ſtrepitus.* Contra. *Mens tranquilla, & mitis vertex eſt cuiuſpiam montis, qui clementiorem Cæli auram nactus eſt, puros Solis radios, limpidas fontium ſcaturigines, multaſque florum amænitates &c.* Vel *Ambitio eſt ſubtile malum, ſecretum virus, doli artifex, mater hypocriſis, liuoris parens, vitiorum origo, tinea ſanctitatis*; Item *Ingratus eſt immane monſtrum, qui canum Atheonis inſtar nutrientem dilacerat, immò & crudelis Nero in præceptorem &c.*

Per comparationē.

Per Comparationem ut. *Peccatum eſt omni detrimento pernicioſius, omni monſtro fœdius, omni ignominiā turpius, omni labe deteſtabilius.*

Per partiū enumerationem.

Per Partium enumerationem, quæ fit aſſignando omnes partes, quibus conſtat res definita, ut ſi deſcribatur domus dicendo *eſſe ſubſtructionem ex tecto fundamentis, & parietibus &c.* Vbi per partes intelliguntur etiam ij, qui virtute vel vitio, de quibus agitur, laborant, atque adeo ſpecies tam virtutis, quam vitij, quibus ipſi affecti fuere.

Hypotypoſis quid

Per Hypotypoſin. Hypotypoſis propoſita quædam eſt forma rerum ſic expreſſa verbis, ut videri potius, & geri quam audiri videatur, ut cum definitur Princeps dicendo *Quid eſt Princeps, an in purpura ardere; in gemmis ſcintillare: obſequium expetere, in populos dominari; voluptatibus indulgere. Alia profecto Principis eſt dignitas, alia Maieſtas, quippe quæ ex virtutibus originem trahit.* Sic Tullius Antonij

coun-

comparationes, & luxum, temulentiamque ad hònorem, & odium ſubijcit. Hoc modo; *perſonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pauimenta vino; madebant parietes; ingenui pueri in meritorijs, Scorta inter matres familias verſabantur.* Et idem alibi. *Quo poſtquam venerunt, mirandum in modum canes venaticos diceres: ita odorabantur omnia, & perueſtigabant.* Sed hæc uberiùs tractabimus, cum de figuris erit nobis dicendi locus.

8. Verine.

Definitionis uſus.

Definitionis uſus explicandus remanet. Vbi præ oculis habendum non exiguum eſſe diſcrimen inter locorum uſum apud Dialecticum, & Rhetorem, ille ſiquidem conciſè, & breuiter: hic verò fuſiùs, & ornatius utitùr locis. Ita fit, ut quando intimæ rerum formæ ignorantur, varios definiendi modos neceſſitate coactus frequenter Dialecticus adhibeat: Rhetor verò lubens, ac libens id facit, quippè qui delectationem, & pompam quærit.

2. Rhet. Primum exemplū.

Definitionis uſum inſinuauit Philoſophus, ubi ſumit exemplum ex Apologia Socratis, qui cum accuſatus fuiſſet de atheiſmo, hoc argumento ſe defendere conatus eſt. *Ego palàm omnibus perpetuò teſtatus ſum adeſſe mihi dæmonium quoddam, à quo regor, & prohibeor, ſi quando contra ius atq; fas aggredi quidpiam paratus ſum; ſed dæmonium aut Deus eſt, aut certè Dei quoddam opus. Quòd ſi in ea ſum opinione, ut putem aliquod opus eſſe Dei, cum dæmonium adeſſe mihi profitear, & apertè fatear, neceſſe eſt, ut etiam Deum eſſe putem.* Vides igitur hoc argumentum à dæmonis definitione fuiſſe deſumptum.

Secundū exemplū.

Secundum exemplum affert idem Philoſophus dum pergit eodem loco hæc habens, Harmodius quidam Iphicratis aduerſarius, cum negaret Iphicrati ſtatuam ob res ab eodem geſtas erigi debere, præter cætera illud etiam adiunxit, Iphicratem ignobilem eſſe, minimèque generoſum, cui reſpondens Iphicrates à generoſi definitione probat ſe aduerſario ſuo generoſiorem eſſe, quamuis ille à claris maioribus oriundus foret, & hunc ferè in modum diſputabat. *Ille maximè generoſus eſt, qui optimus; non enim aliam ob cauſam maiores ſui Harmodius, & Ariſtogiton nobilitatem conſecuti fuerunt, numquid forſan parentes nobiles, & rerum geſtarum gloria claros habuerunt? minimè verò; non enim generoſi fuerunt priuſquam generosè ſe geſſerint, dum interfecto Tyranno Ciuitatem in priſtinam libertatem reuocare ſtuduerunt; quòd ſi illi non maiorum, ſed ſuâ virtute generoſi euaſerunt; cur ego generoſus non dicar, qui res eas geſſi, propter quas multi nobilitate fuerunt affecti?* A generoſi igitur definitione ſic arguens Iphicrates Harmodij ſuperbiā repreſſit, oſtendens veram, ſinceramque nobilitatem, non ex genere, ſed ex virtute petendam; nam etſi uniuerſa atria, vel veſtibula ædificiorum plena ſint cereis veterum, & maiorum imaginibus; id nihil tamen ad veram conducit nobilitatem, cum hæc ſola atque unica virtus eſſe dicatur; quod Iuvenalis expreſſit, dum caneret.

Satyra 8.

Tota licet veteres exornent undique ceræ,
Atria, NOBILITAS ſola eſt atque unica virtus.

Cæterum Harmodius, de quo loquitur Ariſtoteles, is eſt, qui ab illo celeberrimo Harmodio, qui primus Athenis meruit ſtatuâ decorari, originem ducebat.

Tertium exemplū.

Proſequitur Philoſophus tertium afferens exemplum; cum enim Harmodius è clariſſima proſapia natus eſſet Iphicrati ſæpe ſæpius obſcuritatem natalium objciebat, & eius honori, ac dignitati plurimum detrahebat. Iphicrates contra nitebatur oſtendere, ſe generoſiorem, & nobiliorem eſſe, quàm ipſe eſſet Harmodius, argumento deducto à definitione propinqui. Claris enim viris propinquus ille dicendus, non qui ſanguine coniunctus eſt illis, ſed qui rebus geſtis, & virtute ſimilis. Quaſi ipſe ſic argueret. *Quis illuſtrium virorum propinquior eſt? utrum qui coniunctione ſanguinis illos attingit, an qui ob præclara geſta ijs ſimillimus eſt? Cum igitur communi ſapientum conſenſione virorum illuſtrium magis credantur propinqui, qui, quamuis obſcuro genere nati, virtutem illorum æmulantur, quàm qui è clariſſimâ familiâ orti ſe totos ſocordiæ, ignauiæque tradiderunt; Mihi profectò citra iactantiam licebit ò Harmodi de maiori generoſitate, atq; nobilitate gloriari, quàm quæ in te ſit, cum tu etſi illuſtri loco natus, minimè maiorum tuorum virtutibus reſpondeas; ego autem quantum potuì illos æmulari conatus ſim.* Satius enim foret, te vilibus, obſcuris, turpibus, ignauiſq; maioribus ortum filium, vitâ tamen integrum, factiſque ſtrenuum eſſe, quàm ex nobiliſſimis, optimiſq; filium degenerem & ignavum eſſe, ut Iuvenalis quam eleganter eodem cecinit loco; in quo nobilitatem eſſe poſitā meritò Satyricus dicebat, dum acriter eos inſectaretur, qui maiorum ſuorum inflati cæteros tanquam ignobiles contemnunt, cum ipſi non modo virtute ijs non præluxerint, ſed nec egregium geſſerint quidpiam.

Cæterum locus à definitione hiſce legibus continetur. Adnotatio

Quod conuenit definitioni, conuenit, & definito.

Quod non conuenit definitioni, neque conuenit definito.

Cui tribuitur definitio, tribuitur etiam definito.

A quo remouetur definitio, etiam definitum remouetur. E quibus primum, & tertium axioma, ſolent ad affirmationem & ad confirmandum uſurpari; at ſecundum, & quartum ad negationem, & ad refellendum ſoleat adhiberi.

Quartum exemplū.

Præterea quartum affert exemplum argumenti pariter à definitione, dum refert Oratorem quendam, cum vellet oſtendere Alexandrum minimè intemperantem appellandum, quàmvis Helenæ amore flagraret, argumentum à definitione intemperantis duxiſſe; quaſi ita diſputaret. *Quis intemperans dici meretur? profectò ille, qui non unâ muliere contentus eſt, cuius pulchritudine fruatur; ſed modo hanc, modo illam appetit, & quotcunque præſtanti formâ liberalique facie videt, eas omnes deperit, uſdemque frui deſiderat. At Alexander una fuit Helena contentus, quâ cum ſemel potitus fuiſſet, nullam aliam appetiuit; quis igitur eum intemperantem audebit appellare?*

Quintum exemplū.

Quintum denique profert exemplum, quod tale eſt. Socrates ab Archelao Macedoniæ Rege ditiſſimo, quamuis multis propoſitis præmijs, & ad opes, & ad dignitatem, inuitatus, ut ad eum accederet, conſtantiſſimè recuſauit, cùm autem ab amicis reprehenderetur, conatus eſt ijs perſuadere non eſſe rationi contentaneum ad Archelaum accedere ob imminens ignominiæ periculum, argumento deducto à definitione ignominiæ hunc in modum diſputando; *Ignominia eſt accepta beneficia reddere non poſſe, non aliter atque non poſſe iniurias ulciſci; quis igitur inficiabitur me ſubiturum ignominiam ſi ad tantum regem accederem? is enim me, & præmijs, & honoribus cumularet, cum tamen ei nihil prorſus pro ijs reddere poſſem.*

Adnotatio

Vides igitur quâ ratione à loco definitionis deſumitur argumentum. Meminiſſe tamen oportet, quod initio dicebam, longè diuerſum eſſe uſum locorum apud Dialecticum, & apud Rhetoricum; quod explicari ſolet exemplis ex Tullio deſumptis, interquæ illud occurrit, quòd cum Tullius ſuadere vellet Dolabel-

label-

ſabellæ abſtinendum eſſe à prauis facinoribus in Rempublicam conceptis, à definitione Gloriæ; Dialecticus enim hoc argumentum ita tractaret. *Quicumque vult gloriam adipiſci, debet à prauis actionibus ſe abſtinere, quoniam gloriam rectè aperanda conſequimur, cum ipſa ſit laus rectè factorum; ſed tu gloriam aſſequi contendis; erga debes à prauis operationibus abſtinere.* At verò Orator, ut facit Tullius, idem argumentum per exclamationem, per apoſtrophen, per expoſitionem exornat hunc in modum. *Sed per Deos immortales, te enim intuens Dolabella, qui es mihi chariſſimus, non poſſum de utriuſque veſtrum errore reticere, credo enim vos homines nobiles, magna quædam ſpectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli ſuſpicantur, quæ ſemper ab ampliſſima quoque contempta eſt; nan apes violentas & Popula Romano minimè ferendam potentiam, ſed charitatem ciuium, & gloriam concupiſſe. Ea autem eſt gloria, laus rectè factarum, magnorumque in Rempublicam meritorum, quæ cum optimi cuiuſque, tum etiam multitudinis teſtimonio comprobatur.* Sic etiam, & illud argumentum, quo uſus eſt idem Tullius pro Marco Marcello deſumptum ex definitione illius, qui ſatis vixiſſe gloriæ dici poteſt; Dialecticus enim illud ità tractaret. Non ſatis gloriæ vixit, qui meritorum famam in ſuos, non ſatis magnam eſt cōſecutus; at tu Cęſar non ſatis magnam famam es conſecutus; ergo non ſatis gloriæ vixiſti; Orator autem longè ſplendidius illud idem tractat per ſubiectionem, geminam diuiſionem, ac illuſtrem interpretationem hoc modo. *Parum, ne igitur inquies magnam gloriam relinquemus? immo verò alijs, quamuis multis, ſatis tibi uni parum. Quicquid enim eſt, quamuis amplum ſit, id certè parum eſt, tum, cum eſt aliquid amplius. Quod ſi rerum tuarum immortalium Cai Cæſar hic exitus futurus fuit, ut de victis aduerſarijs Rempublicam in eo ſtatu relinqueres, in quo nunc eſt; vide quæsò, ne tua diuina virtus admirationis plus ſit habitura, quàm gloriæ. Siquidem gloria eſt illuſtris, ac peruagata multorum, & magnorum vel in ſuos Ciues vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum; hæc igitur tibi reliqua pars eſt, hic reſtat actus, in hoc elaborandum eſt, ut Rempublicam conſtituas, eâque tu in primis compoſitâ, ſummâ tranquillitate, & ocio perfruare; tum, te ſi voles, cum & patriæ, quod debes, ſolueris, & naturam ipſam expleueris ſatietate viuendi, ſatis diu vixiſſe dicito.* (Oratione pro M. Marcello.)

Locus à Notatione.

(Notio quid Græcis, & quid Latinis.) NOtatio nil aliud Grçcis, quàm Etymologia, Latinis autem Interpretatio, & Ariſtoteli Symbolum, quòd verba ſint rerum veluti notæ quædam ac ſymbola, quamobrem notatio definiri ſolet. *Oratia vim vocabuli explicans* ut Senatus dicitur à Senibus. Conſul à conſulendo. Talis autem eſt locus iſte, ut ex vi nominis argumentum ducatur, quod cum plus dignitatis habeat, quàm vulgo exiſtimetur; ob id nonnulli plurimum in eo tractando verſantur. Præcipuus tamen eius eſt uſus, vel cum in nomine aliquo ludum, & facetias quærimus; vel cum eo ad urbanitates, & acumen, abutimur; vel cum laudem, aut decus conciliare nitimur; vel ad extremum, cum ſeria quæpiam de nomine diſputatio inciderit. Non inficiandū tamen Notationis uſum apud Grammaticos frequentiorem eſſe, quàm apud Oratores, quorum non eſt hæc diligentius perquirere, licet ſæpeſæpius contingat, ut expediat Notationem adhibere; quamuis enim hæc nihil, aut parum ad perſuadendum roboris obtineat, ad delectandum tamen, & orationem urbanitate quadam ſuauiter venuſtādam, momenti plurimum habet; cum enim in lepido quodam verborum uſu, amæna, atque arguta nominum explicatione poſita ſit, ad urbanitates, argutias, facetiaſque tractandas, haud mediocriter confert.

(Primus notationis modus.) Primò quidem notatio ex nominum origine deſumitur, ut *Homo* dicitur ab *humo*; *Mulier* à *mollitie*; *Mare* ab *amaritudine*; *Menſis* à *menſura*, quoniam menſibus metimur annum; Ianuarius ab Iano, & ſic de reliquis.

(Secundus modus, quo fit notatio.) Secundò fit ex nomine, ducendo laudes, quę in genere demonſtratiuo frequentes ſunt, frigidæ tamen niſi magno cum artificio tractentur, ut *Quid legio martia, quæ mihi videtur diuinitùs, ab eo Deo traxiſſe nomen, à quo populum Romanum generatum accepimus.* (Tullius Phil. 4.) Et hoc per deriuationem contingit. Familiare autem eſt Poetis ex nominis ſignificatione, commendationem quærere; Ita Martialis, Earinum, puerum lepidiſſimè commendat, Ver enim per tale nomen ſignificatur, idcirco dicit *Nomen, cum violis, roſiſque natum &c.*

(Tertius modus.) Tertiò ex nomine vituperium ducendo fit. Sic Tullius in Verrem iocatus eſt nomen eius à *Verre* ſeu *porco*, vel à *verrendo* deflectens, eoquòd verrere ſolitus eſſet è templis aurum, è domibus ſupellectilem. Sic *Tiberius Nero* dictus à militibus fuit *Biberius Mero*, propterea quòd vino nimium indulgeret.

(Quartus modus. Emanuel Theſaurus.) Quartò fit notatio ex nominibus æquiuocis, nam ex conuenientia nominum, atque diſcrepantia ſignificationis iucunda exoriuntur acumina, ſic ille iocatus eſt in Adamum hoc modo. *Quia* Deum non *coluit*, terram *caluit*, nam *cola* ſignificat venerari, & arare; ſic lepidè de Chriſti vulneribus vir ſummæ pietatis locutus eſt. Chriſti *plagæ*, amoris ſunt *plagæ*, æquiuocatio enim eſt in nomine *plagæ*, nam vulnus, & rete aucupii ſignificat. Similiter in illam mulierem, quæ præ nimiâ pænuriâ commeatûs filium comedit obſeſſâ Ieroſolymâ, cadetet Notatio ab æquiuocatione hoc modo, *edit*, quos *edit*, propterea quòd *edo* ſignificat *comedere*, & *parere*; ſic de indice quodam gibbo, iuſto tamen dictum fuit *Rectus eſt*, & *non rectus* &c.

(Quintus modus.) Quintò per nominis circumlocutionem, quæ euenit, cum utimur aliquo nomine alterius loco, ut dicitur de illo, qui Romam petens caſu ad triremem peruęnit, nimirum, hic *Ramulum* quærens *Remum fratrem eius inuenit*, nempe *remum nauis*.

(Sextus modus.) Sextò fit notatio ex nominibus conſimilibus, quamuis cum alicuius literæ, vel ſyllabæ variatione, additione, aut detractione. Per variationem, ut ſi quis occideret aliquem ad eius vineam aucupandam, talis foret, ut in ipſum caderet lepida notatio, *hic non vitem, ſed vitam vindemiauit*. Per additionem, ut, *multis calamus calamitates peperit*. Item. *Demus aperam ne Patres canſcripti, Patres circumſcripti videamur*. Per detractationem, puta, *multi ut famam acquirant, fame pereunt*.

(Septimus modus. Anagramma quid.) Septimò per Anagramma, quod eſt quædam literarum myſtica explicatio, & multifariam contingit. Primò cum alicuius vocis elementa ordine retrogrado ſumuntur, ut cum *Amor* dicitur pro *Roma*, *Arua* pro *Aura*; *Omen* pro *Nemo*. Secundò, cum literæ alicuius dictionis ita permiſcentur, ut nomen novum fiat, ut cum *Calgo*, dicitur pro *Logica Adulator* pro *Laudator*. Tertiò ex aliquarum literarum tantum, vel conſonantium immutatione, ut *credulitas* pro *crudelitas*. Quartò ex diuiſione vocum, ac ſyllabarum, ut *Dominus* pro *do minus*; *Eraſmus* pro *eras mus*.

(Parcè debet Orator hoc loco uti.) Parcè tamen Orator hoc loco uti debet, ne ratio-

Digitized by Google

fortitudinis commemoratione traducat? at homo inertior, ignauior, magis vir inter mulieres nequam, impura inter viros muliercula, proferri non poteſt; at mores commodi? quis contumacior? quis inhumanior? quis ſuperbior? at hæc ſine cuiusquam malo? quis acerbior? quis inſidioſior? quis crudelior unquam fuit? Aliud exemplum ex Ariſtotele. Εἰς ποῖον ἱερὸν ἠσέβηκε; τίνας θεῶν οὐ τετίμηκεν ὧν ἡ πόλις νομίζει. *Quale templum violauit? quos Deos non coluit ex ijs, quos ciuitas veneratur?* Theodectes enim orationem ſcripſit, quam Socratem appellauit, in qua Socratem ipſum impietatis reum defendendum aſſumpſerat; nam aduerſarij dicebant Socratem impium eſſe, Deoſque non agnoſcere; Theodectes ſic arguebat. *Si Socrates impius eſt, vel aliquod fanum violauit, vel aliquem Deum non coluit; ſed quod fanum a Socrate violatum eſſe dicitur? vel quem Deum Socrates, eorum quos ciuitas noſtra veneratione proſequitur, non coluit? ſed certè Deos omnes colit, fana non violat; non ergo Socrates impius dici poteſt.* Tullius etiam hunc locum uſurpat. *Poſſum*, inquit, *omnes latebras ſuſpicionum peragere dicendo, non cauſa, non locus, non facultas, non conſcius, non perficiendi, non occultandi maleficij ſpes, non ratio ulla, non veſtigiũ maximi facinoris reperietur.*

Tullius pro Cœlio.

Phil. 14.

Fit tribuendo ſingulis membris, quod proprium eſt.

Fit enumeratio quoque tribuendo ſingulis membris, quod proprium eſt per Iſocola, ut fecit Tullius. *Sed quoniam*, inquit, *Patres Conſcripti gloriæ munus optimis, & fortiſſimis ciuibus monimenti honore perſoluitur: conſolemur eorum proximas, quibus optima eſt hæc quidem conſolatio parentibus, quod tanta reipublicæ præſidia genuerunt liberi, quòd habebunt domeſtica exempla virtutis: coniugibus, quod his viris carebunt, quos laudare, quam lugere præſtabit fratribus, quod in ſe, ut corporum, ſic virtutum ſimilitudinem eſſe confident.*

Fit diuidendo genus in ſubiectas ſpecies.

Fit itidem diuidendo genus in ſuas ſubiectas ſpecies, vel ſpecies in indiuidua, ut ad laudandam aliquam virtutem, ſi quis virtutes enumeraret, ac omnibus illis poſthabitis, ſuam laudibus proſequeretur. Vt ſi laudatur Iuſtitiam omnes virtutes recenſeret, illiſque neglectis, unam iuſtitiam decantaret.

Per collationem partium enumeratio facta ſit.

Oratione in Piſonẽ.

Solet etiam collatione omnium partium fieri, cum de toto ex ijs conflato inſtituta eſt diſputatio ut apud Tullium contra Piſonem, quando neminem ei veniſſe obuiam probat, quod neque eius Legati, neque Ciues, nec Amici veniſſent. *Confer*, inquit, *nunc viciſſim reditum tuum, quandoquidem amiſſo exercitu, nihil incolume domum præter os illud priſtinum tuum retuliſti. Qui primum, quo veneris cum laureatis tuis lictoribus. Quis ſcit? Quos tu Meandros, dum omnes ſolitudines perſequeris, quæ diuerticula, flexioneſque quæſiſti? Quod te municipium vidit? Quis amicus inuitauit? Quis hoſpes aſpexit? non ne tibi nox erat pro die? Non ſolitudo pro frequentia? Caupona pro oppido? Non ut redire ex Macedonia nobilis Imperator, ſed ut mortuus infamis referri videretur; Romam verò ipſam fœdauit aduentus tuus, quemadmodum veniſti? Quis tibi non dicam horum, aut ciuium cæterorum, ſed tuorum legatorum obuiam venit?*

Affirmatione partium.

Oratione poſt Red. ad Quirites.

Affirmatione quoque partium omnium enumeratio fit, ut apud Tullium. *Quid dulcius hominum generi à natura datum eſt, quam ſui cuique liberi? Mihi verò, & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vitâ ſunt meâ chariores. tamen non tanta voluptate &c.* Contingit etiam hæc enumeratio collectis omnibus partibus, & unâ tantum affirmatâ, aut negatâ, ut Tullius. *Quid putem contemptum ne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenij quid*

Philip. 2.

deſpicere poſſit Antonius. An in Senatu facillimè de me detrahi poſſe credidit? Qui ordo clariſſimis ciuibus benè geſtæ Reipublicæ &c. Cum autem negaſſet ab Antonio à ſenatu ſe contemptum fuiſſe, nec Antonium dicendi contentionem ſecum voluiſſe ſuſcipere, reliquam partem aſſumit, & affirmat, dum ſubdit *Illud profectò eſt; non exiſtimauit ſui ſimilibus probari poſſe, ſe eſſe hoſtem patriæ, niſi mihi eſſet inimicus.*

Per oppoſita.

Per oppoſita fit enumeratio, *Non venit huc, ut vobis iniurias inferret, ſed ut vos ſummis honoribus cohoneſtaret: non venit ut rixas, & zizanias inter vos diſſeminaret, ſed ut vobis tranquillam pacem afferret, &c.*

Totum loci & temporis.

Fit etiam enumeratio ducto argumento à toto loci, & temporis, nam duplex adhuc eſt totum, nimirum loci & temporis. Illud eſt, quod locum uniuersè ſignificat, ut ſemper, & nunquam, illius partes ſunt loca varia; iſtius diuerſa tempora. Poſito toto in loco, vel tempore, ponuntur ſingulę partes, ut Tullius Athenis integro fuit anno; ergo & ſingulis menſibus ibi itidem fuit. Poſitis omnibus partibus, viciſſim totum ponitur; ut Tullius fuit Athenis menſe Ianuarij, Februarij, Martij, Aprilis, & ſic de reliquis menſibus; ergo integro anno fuit. Poſitâ autem parte, remouetur totum oppoſitum parti; ut Tullius fuit Athenis adoleſcens; falſum igitur ibi nunquam fuiſſe. Hunc locum uſurpat Tullius, dum ait, *Omitto illa, quæ ſi minus neceſſaria ſunt, at certè cum ſunt prolata, laudantur, ut viuat cum ſuis, primum cum parente (nam meo iudicio pietas fundamentum eſt omnium virtutum) quem veretur ut Deum; neque enim multo ſecus parens liberis; amat verò ut ſodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo, cum affinibus, cum propinquis, cum, &c.*

Per effecta.

Per effecta, fit ſingulis numeratis effectis, & per omnia cauſarum genera tractari poteſt; ita quidem Tullius adhibet enumerationem criminum Verris cum interrogatione & digeſtione, ſeu diſtributione, &c.

Oratione pro Cluẽtio.

Per adiuncta ſingula, nimirum afferendo omnes circumſtantias, ſic Tullius. *Ac ne ex facto*, inquit, *ſolum ſapientes illos iudicetis, ſed etiam ex nominibus ipſis, quod ij fecerint, rectiſſimè, ſapientiſſimè factum probetis, quis Octauio Balbo ingenio prudentior, fide, religione, officio, diligentior, aut ſanctior commemorari poteſt. non abſoluit. Quis Quinto Confidio conſtantior? Quis Iudiciorum, atque eius dignitatis, quæ in iudicijs publicis verſari debet peritior? Quis virtute conſilio, auctoritate præſtantior? Ne is quidem abſoluit. Longum eſt de ſingulorum virtute ita dicere, quæ quia cognita ſunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir, &c.*

Oratione pro ſermo ſua.

Oratione in Piſonẽ.

Amplius frequenti fit interrogatione, quod gemino modo contingit. Primò ſingulis interrogatis reſpondendo; ut *Obijcitur mihi meus ille diſceſſus; cui ego crimini reſpondere, ſine mea maxima laude non poſſum. Quid enim Pontifices &c.* Secundò fit omni reſponſione prætermiſſâ ut *Mitto de amiſſâ parte exercitûs: ſit hoc infelicitatis tuę, dimittendi verò exercitûs, quam potes afferre cauſam?* &c. Fit etiam communicatione per frequentem interrogationem, per communicationem, &c. per dubitationem cum interrogatione coniunctam, ut apud Tullium. *Quo confugiunt ſocij? quem implorabunt, quâ ſpe denique ut viuere velint, tenebuntur, ſi vos eos deſeritis? Ad Senatum deuenient, qui de Verre ſupplicium ſummat? non eſt uſitatum, non Senatorium; ad Populum Rom. confugient; facilis eſt cauſa populi. Legem enim tuliſſe ſe ſociorum cauſa, & vos ei legis cuſtodes, ac vindices præpoſuiſſe dicet.* Hic locus

eſt igitur unus, quo perſugiant; hic portus, hæc arxs, hæc ara ſociorum &c.

Per inductionem.

Fit itidem inductiune, quu enumerationis genere, quaudoque Tullius eſt uſus, præſertim oratione primâ in Catilinam, oratio enim eſt huiuſmodi eunumerationibus plena.

Variis autem figuris hic quamelegantiſſimè tractatur locus, ut apud oratores videre licet.

Per figuras.

Oratione 2. pro Lege Agraria.

Tractatur etiam per figuras, pracipuè per Anaphoram, quæ nimirum idem verbum in principio repetit, & ab eadem voce frequenter inchoat orationem. Ita quidem dum ait. *Dixi in ſenatu, in hoc magiſtratu, me popularem conſulem futurum, quid enim eſt tam populare, quàm pax? quâ non modo ii, quibus natura ſenſum dedit, ſed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur, quid tam populare, quam libertas? qua non ſolum ab hominibus, verum et am à beſtijs expeti &c.*

Fit tandem per Antitheta, per prætermiſſionem, per multas, ac varias exclamationes: & per Aſyntheta; Hac præſertim obſeruare quiſque poteſt apud Tulliuiu Catil. ſecundâ, ut paulo antea notaui.

Locus à Coniugatis.

Locus à Coniugatis.

In Topicis.

LOcus à coniugatis nullus eſt apud Fabium, re verâ tamen haud umnino ſpernendus, cum plerunque vim aliquam ad perſuadendum habeat. Tullius appellat *Coniugata, quæ ſunt ex verbis generis eiuſdem & ab uno orta, variè tamen immutata.* Vt *ſapiens, ſapienter, ſapientia*, à verbo ſapio. *Doctus, doctè, doctrina*, à verbo *doceo*. Dici tamen poſſunt in uniuerſum *coniugata, ea, quæ ab eodem vocabulo deducuntur*, ut proximè dicta, & ut *Aureus, aureatus, aurifer*, ab eadem dictione *aurum*. Nuncupantur autem Coniugata, quia quodammodo ſimiliter coniunguntur, quamuis variè cummutentur; Græcè dicuntur etiam σύζυγα. hoc eſt, eodem iugo uexa, vel Paronyma, hoc eſt denominatiua; & uniuersè huiuſmodi ſunt omnia Primitiua, cum ſuis Deriuatiuis. Locus à coniugatis, vim habet ad delectandum, præſertim ſi per *Alliterationem, Paranomaſiam, Congeriem, & Interrogationem* efferatur.

Hinc ducitur argumentum hoc modo. Iuſtitia præſtat furtitudini, ſi præſtabilius eſt, iuſtè agere, quàm furtiter; ſed pręſtabilius eſt iuſtè agere, quàm fortiter; ergu iuſtitia præſtat fortitudini.

E coniugatis porrò, alia ſunt ſola voce, *ut ſtudium, & ſtudioſitas*. Alia ſignificatione ſolâ, cuiuſmodi ſunt *virtus, boneſtas, & paupertas*. Alia tandem voce, & ſignificatione ſimul, qualia ſunt *pius, piè, & pietas*. Exempla ſunt apud Tullium, qui locum hunc quaudoque uſurpauit, præſertim pro Marcello, ubi Cæſarem inuictum eſſe demunſtrat, quòd clementiâ ſuâ, & æquitate animi, ipſius victoriæ conditionem ſuperauit &c.

Coniugata per Alliterationē.

Coniugata per Alliterationem fiunt, quoties in Deriuatiuis, & eorum primitiuis ludimus; ut *non tam nobiliores, quàm mobiliores dici debent. Hæc non tam pernici, quam pernicioſo videtur ingenio.*

Per Paronomaſiam

Per Paronumaſiā, quæ fit cum lepide, & quaſi per iocum vox aliqua iteratur, non prorſum eodem ſed nunnihil immutata per literarum detractionem, adiectionem & mutatiunem. Exemplum deſſumi poteſt ex Tullio.

Verrina ſecunda.

Ridiculi, inquit, *inueniebantur ex dolore cum dicerent eum egregium Aſtrologum, qui non tam Cæli, quam argenti cælati rationem duceret.*

Per Hyperbolem.

Per Hyperbolem ut *Mihi* inquit, *non unus homo improbus opprimendus eſt, id quod Siculi petiuerunt: ſed omnino omnis improbitas, id quod populus Ro. iam diu flagitat, extinguenda eſt;* quaſi dicat non eſt improbus, ſed ipſamet imprubitas.

Per Congeriem.

Per congeriem multorum coniugatorum, fitque, dum plura coniugata per interrogationem ſeriò conglobantur; ut *Quid generoſum vocas, quem nulla generoſitas cohoneſtat? quid pium dicis, qui pietatem nunquam excoluit? quid ſapientem appellas, quem ſapientia non exornat?*

Locus à Genere.

Genus quo ſenſu in præſentia ſumatur.

GEnus in præſentia non ſumitur ſolùm, quatenus eſt uniuerſale, quod de pluribus ſpecie differentibus prædicatur in quid, hoc enim modo conſiderandum à Logico ſuſcipitur, qui genus, deſinit, dicens, τὸ κατὰ πλειόνων, καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον. Sed accipitur eo ſenſu, ut genus dicatur quodlibet commune, ſeu uniuerſale, quod ſuo ambitu atq; ſignificatione cumplectitur minus commune, ſiue contenta ſub illo, ſpecie, ſiuè numero differant: nimirum quatenus eſt, quod ſui ſimilis communiune quadam, plures ſibi ſubiectas partes continet. Vt virtus, quæ Iuſtitiam, Temperantiam, Fortitudinem, Prudentiam, complectitur; hæ ſiquidem inter ſe conueniunt, quòd ſint virtutes; differunt autem per obiecta circa quæ verſantur. Ita quoque Ciuitas comparatione plurium ciuitatum Romæ, Neapolis, Venetiarum &c. Ita Proſapies reſpectu omnium eiuſdem familiæ.

Magnus huius eſt loci uſus in utranque partem, & ingens utilitas cum nulla ferè cauſa proponatur Oratori tractanda, quæ non ex genere, vel tota vel ſaltem maiori quidem ex parte, petatur. Vberrimus autem hic locus eſt argumentorum fons à genere petitus, proindeq; mirum in modum Oratoribus neceſſarius, quandoquidem cum hypotheſis, quæ de rebus ſingularibus eſt, negatur, ad theſim, & res uniuerſas, ſiue axiomata, traducitur.

Magnam hanc vim fontis, de quo loquimur, in eo poſitam eſſe crediderim, quòd ad res uniuerſas pręſtat quęſtionem omnem traducere, quandoquidem ea, de quibus Orator ediſſerit, ſingularia ſunt, iu quibus ratio vim omnem quaſi dixerim amittit; nec aliunde roboratur, quàm ab iiſdem in uniuerſum acceptis, quę nanque ſingulatim inſpectę perpetuò fluunt, naſcuntur, creſcunt, intereunt, & eò, veluti firmo, conſtantiq; circulo, unde prodierunt, redeunt uniuerſa; eadem omninu à ſingularibus abiuncta ęternitatem cunſequuntur. Quamobrem ſingularium rerum naſcentium, & intereuntium perpetuus quidam eſt circulus, ut ob id firmâ de ipſis nequeat eſſe cognitio; Hinc ad ęterna quędam fluentium rerum exemplaria, perfugium habendum; quod in omnibus diſciplinis contingere facillimum eſt aduertere, ſimulque conijcere quid Plato per ſuas Ideas ſibi vellet, non enim aliud quidpiam, quàm naturas uniuerſas, de quibus ęternę veritatis enunciationes fieri poſſent: Huc utique diuinus ille vir omnino ſpectabat, dicens ἄνθρωπον ἡμῶν, βραχύτι. τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, ὁμολογητέον ἓν μὲν εἶναι τὸ κατὰ ταυτὰ ἔχον εἶδος ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον, οὔτε εἰς ἑαυτὸ εἰσδεχόμενον ἄλλο ἄλλοθεν, οὔτε αὐτὸ εἰς ἄλλοσε ἰόν. ἀόρατον δὲ καὶ ἄλλως ἀναίσθητον τοῦτο ὃ δὴ νόησις εἴληχεν ἐπισκοπεῖν *Quippe, cum hominum ſingularium genus, ſit* breue *quidpiam, & anguſtum, ſtatuenda eſt aliqua natura humanæ ſpeciei, quæ nec quotidie generetur, & corrumpatur, ut cætera, nec tot adſcititijs conditionibus contrahatur: hæc autem corporeis oculis, aut alijs ſenſibus non ſubiacet, ſed eius cognitionem ſortitus eſt intellectus.* De induſtria

Plato in Timæo.

porro

porro dixit, τοῦτο δ᾽ ἡ νόησις οὐκ ἀνάγκην ὑποποιεῖν. Eoquòd mentis non eſt munus naturas uniuerſas efformare, ſed eaſdem etſi tantum in ſingularibus exiſtentes, inſpicere. Hæ porrò ſunt quas veteres præſertim Plato Ideas appellarunt. Sed hæc epiſſodij loco dicta ſint. Redeuntes interim in orbē ſermonis, quid genus Tullio foret, videamus, & certè nil aliud, quàm notio ad plures differentias pertinens. Ex hoc autem loco deſumitur efficax argumentum, quoniam quod tribuitur, vel denegatur generi, id quoque ſpeciei ſiue parti ſubiectæ tribui, denegarique neceſſe eſt. Amplius ſublato genere, tollitur ſpecies, ut ſublatâ virtute neque iuſtitia, nec fortitudo, nec temperantia, &c. eſſe poteſt; ſicut ex aduerſo poſito genere, ponitur aliqua ſpecies, quanuis incerta. Genus tamen ad probandam ſpeciem, nullam vim habet, etſi ad refellendam magni momenti ſit, non enim valet, *animal eſt; ergo æquus eſt*, cum infinitæ ſint animalis propemodum ſpecies, nec uni magis, quàm alteri animalis ratio conueniat; ex genere tamen incertam ſpeciem colligere nihil prohibet, certam tamen, atque determinatam inferre non poſſumus. Negato autem genere nulla ſpecies poteſt eſſe ſuperſtes.

Ideæ quid eſſent Platoni.

Hic locus latiſſimè patet prudentia tamen Oratoris debet limitibus coherceri.

Hic locus latiſſimè quidem patet, prudentis tamen Oratoris eſt amplitudinem eius quibuſdam limitibus finire, idcirco mos eorum improbandus, qui ſtatim, ex Hypotheſi ad Theſin, hoc eſt à minus communi ad magis commune ſe conferunt, etſi res poſtulare minimè videatur. Non enim eſt opus ubi de prudentia diſſeritur, ſe in virtutis laudes effundere, naturam eius perquirere, vireſque diligenter euoluere; cum ſatius ſit ea tantùm oratione complecti, quæ ad prudentiam ipſam pertinent, atque totam argumentorum phalangem ex virtute deſumptam, reſpuere; præſtat igitur ſtatim peruidere, quid ad rem, cauſamque pertineat, & uniuerſum illud inutilium argumentorum apparatum ex genere deſumptum abijcere. Hoc equidem vitium quanuis à ſapientum virorum iudicio conſilioque diſiunctum ſit, ijs maximè tamen arridet, qui multa dicere cupiunt, cum tamen ipſis pauca ſuppetant, quæ ad inſtitutam cauſam faciant; penuria ſiquidem rerum, quæ ad proprium pertinent, cogit illos in communi verſari; quod tamen ab ipſis inconſideratè ſit, cum longè quidem optatius longeque præſtantius videatur pauca, ſed ad rem dicere, quam nimis prolixâ, & inani oratione complecti, quæ communiora, quæque multorum ſunt omnino trita veſtigijs, quibus haud ego fallor, diutiùs nefas eſt inhærere, ne forſan hæc una videatur in nobis honoris cupiditas, ut nihil aut nobis, aut alijs dicendum ſuperſit.

Valet ad laudandū & vituperandum.

Hic locus multum valet ad laudandum, vel vituperandum; faciendo enim aſcenſum ab hypotheſi, ad theſim, ſeu à ſpecie ad genus, Orator facilè rem propoſitam laudibus extollet, aut opprobrium deprimet. Ita quidem Archiam Poetam exornaturus Tullius, orationis initio quàmampliſſimè ſtudia laudat humanitatis, arteſque liberales magnoperè commendat, circumſtantijs nanque temporis, atque perſonæ oratione penitus abſolutâ, hæc habet. *Sit igitur iudices ſanctum apud vos humaniſſimos homines, hoc Poetæ nomen, quod nulla unquam Barbaria violauit &c.* Non diſſimiliter Roſcium Amer. parricidij accuſatum defenſurus Orator, prætermiſſa Roſcij perſonâ multa de ſceleris grauitate in medium afferens, ait. *Etenim quid tam eſt commune, quam ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita viuunt &c.* Maximè hic locus à genere adhibendus, ob dicendorum penuriam; quanuis enim difficile ſit eos laudare, qui dignitate virtutumque ſplendore cæteris antecellunt; difficillimum adhuc eos laudibus efferre, qui nullis prærogatiuis elucent. Vnde Iſocrates ὁμοίως γὰρ ἐστὶ χαλεπὸν, ἐπαινεῖν τοὺς ὑπερβεβληκότας τὰς τῶν ἄλλων ἀρετάς, ὥσπερ τοὺς μηδὲν ἀγαθὸν πεποιηκότας. *Æquè enim difficile eſt eos laudare, qui aliorum virtutes ſuperarunt, ac illos qui nihil præclari geſſerunt.* Rationem reddens ait, τοῖς μὲν γὰρ οὐχ ὑπάρχει πράξεις, πρὸς δὲ τοὺς οὐκ ἔστιν ἁρμόττοντας λόγους. *Nam alteris res deſunt, alteris apta verba reperiri non poſſunt.* Quamobrem quà parte laborandum Oratori ad rem illuſtrandam, quæ luminibus eſt prorſus deſtituta, præſidium ex hoc loco deſumet non inefficax, per aſcenſum videlicet ab Hypotheſi ad Theſin, tantam ſiquidē in genere dicendorum feracitatem inueniet, quantam in ſpecie ſterilitatem, atq; penuriam experitur, dummodo tamen curet, ut multa ſimul à ſe dicantur, & opportuna.

Pro Archia poeta

Pro Roſcio Amerino.

In Panegyrico.

Ad excuſandum & accuſandū

Valet plurimum ad excuſandum, & accuſandum; cum enim alicuius vitium eſt excuſandum, prudenter Hypotheſis reuocatur ad Theſim, quod factum non ſemel à Tullio cuiq; perſpectum, ac exploratum, præſertim cum Cœlium defendendum aſſumit, ab accuſatione, quòd adoleſcentiam nimis laſciuientem, improbiſque ſtudijs, utpotè ab omni honeſtate remotis, implicatam traduceret; adoleſcentiæ ſiquidem cupiditates, ac ludos in uniuerſum excuſat. *Datur enim*, inquit, *conſeſſu omnium, huic aliquis ludus ætati, & ipſa natura profundit adoleſcentiæ cupiditates &c.* Et paulò poſt. *Hæc igitur*, inquit, *eſt tua diſciplina &c.* Eò igitur deſcendit Orator, ut oſtendat adoleſcentiam turbulentiſſimis affectibus agitari, & plurimis redundare cupiditatibus; hinc enim greſſum facit ad excuſandum & vindicandum à vitiorum maculis, Cœlium, quibus notatus fuerat.

Pro Cœlio.

Eadem de accuſatione intelligenda.

Quæ autem de excuſatione diximus, accuſationi accommodari poſſunt; quamobrem ſi quis intemperantiam deteſtari velit, exordiatur à vituperatione vitij, & ſi velit adoleſcentium in ſtudijs literarum ſocordiam reprehendere, negligentiam, & otium plurimis argumentis inſectetur.

Aduertenda quædā.

Illud tamen aduertendum, quòd cum aliquem nobilitate præclarum, & auctoritate ſpectabilem repræhendere velimus, non tam ipſum, quam potius eius ſtudia debemus increpare; ne illum attingendo imprudentiores, quàm ingenioſiores videamur &c.

Valet etiā ad docendum.

Valet ad docendum, enimverò ſæpe locus hic utiliter aſſumitur, quando nimirum de re quapiam acturi, primò in eas, quibus conſtat, partes rem diſtribuimus. Exemplum inter cætera eſt apud Tullium in oratione pro P. Sextio ab illis verbis, *Nimirum hoc illud eſt, quod de me potiſſimum &c.* Et Verrina quintâ, ubi habet, *Atq; hæc ego plus oneris, quam qui &c.* Non rarò cogitur Orator ab Hypotheſi ad Theſim aſcendere quando nimirum debet refutandi prouinciam ſuſcipere; refutationis autem exemplum oratio pro Milone ſubminiſtrat, ubi dicitur. *Negant intueri lucē eſſe fas ei, qui a ſe hominem occiſum eſſe fateatur.* Hanc aduerſariorum ſententiam refellit dicens, *in qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea &c.*

Quid in uſu huius loci ſit obſeruandū.

Hoc tamen loco prudenter utendum Oratori, eidemq; cauendum ne longius abeat, quàm ratio cauſæ poſtulat, quandoquidem haud operoſum eſt communes locos refellere, quod à Tullio præſtitum fuiſſe, ab alijs etiam adnotatum fuit, præcipuè in oratione pro Cælio, cum ait. *Sed tu mihi videbare ex communi infamia iuventutis &c.*

Præcepta, quibus hic laus continetur.

Locus autem, de quo loquimur, hiſce ferè præceptis continetur. Primum. Quod conuenit generi, ſingulis

gulis quoque ſpeciebus conuenit. Secundum: cui conuenit genus, & ſingulæ partes eius conueniunt. Tertium; cui non conuenit genus, nec ſingulæ ſpecies eius conuenire poſſunt. Quartum; quod generi non conuenit, nec ſingulæ eius ſpecies conueniunt.

Præcipuus eſt huius loci uſus in propoſitionibus, & in exordijs, ſi contingat, ut ſententia quædam præmittatur multa complectens, atque adeo ſternens ad hypotheſim, viam, hoc modo locum hunc ab omnibus oratoribus tam latinis, quàm græcis uſurpatum cernimus.

De Loco à Specie, ſeu Forma.

Quomodo ſpecies hoc loco ſumatur.

SPecies apud Rhetores non ea tantùm eſt, quæ de pluribus differentibus numero prædicatur in quid, ſiue eſſentialiter, adeo ut ſingularia duntaxat complectatur, quo ſenſu à Logicis uſurpari conſueuit, *ſed eſt omne id, quod ſub genere, nuper explicato, continetur*, ut iuſtitia, fortitudo, temperantia virtutis ſpecies dicuntur. Tullius autem cum generis definitionem tradidiſſet, dicens, *genus eſſe notionem ad plures differentias pertinentem*, ut non multo antea notauimus, ſpeciei, quam formam appellant, definitionem hanc ſubiunxit. *Eſt notio, cuius differentia ad caput generis, quaſi ad fontem referri poteſt*. Mox formas vocat illas, in quas genus ſine ullius prætermiſſione diuiditur.

In Topicis.

Species Tullio quid ſit.

Hic locus Oratori quàmmaximè utilis.

Hic locus Oratori quammaximè deſeruit, quod ex dictis de genere facillimum eſt intelligere, quemadmodum enim à ſpecie fit aſcenſus ad genus, ut inde liceat dicendorum copiam comparare: ſic in eundem finem de genere ad ſpeciem deſcenſus fit, adeout Orator communem aliquam ſententiam, ut rationibus confirmet, ad contenta ſub uniuerſo genere deſcendat; ita Socratem exornaturus argumentis ex virtute depromptis, non ineptè ad iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam, aliaſque virtutis ſpecies deſcender, ut ex ipſis dicendorum ſupellectilem aſſequatur. Ducitur igitur argumentum à ſpecie, cum laudantur ſpecies ad laudandum genus, ut cum ad exornandam virtutem, prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam, &c. laudibus proſequimur.

Huius autem loci vis maximè ſplendet, ſi per figuras tractetur, adeout reddatur oratio figuratè compacta.

Per congeriem.

Primò per congeriem multarum ſpecierum, eas oſtendendo alicui ineſſe; ut ſi quempiam ex virtute laudibus efferre velimus, oſtendamus ei prudentiam, iuſtitiam, temperantiam ineſſe. Vel ſi virtutem ipſam exornare propoſitum nobis ſit, attributa ſpecierum ei conuenire demonſtremus.

Per negationem.

Secundò per negationem, ut ſi aliquem vitio deſtitutum probare velimus, ab eo plurimas vitiorum ſpecies remoueamus.

Per inductionem.

Tertiò per inductionem; hoc autem contingit, cum uniuerſalis quadam propoſitio numerando ſingulas alicuius communis ſubiectas partes, tractatur; ut ſi quis probaturus elementum ſui naturâ mole conſtare, diſcurrendo per ſingula, de quolibet id probaret ut inde in uniuerſum rem ſic ſe habere oſtenderet; ſic Orator hunc locum uſurpauit, dum ait, *ecquid eſt, quod tam propriè dici poſſit actum eius, qui togatus in Republica tum poteſtate, imperioque verſatus ſit, quàm lex? quare, &c.*

Oratio pro Milone.

Maximum habet uſum in exordijs, cum pars ſeu ſpecies præponitur, aut una, aut plures, quibus totum ſeu genus adiungitur; ut ſi quis orationis initio non in uniuerſum præmitteret, quod cauſa, quàm patrocinatur, in foro plurimum obeſſe valet, ſed potius ſpeciatim illa recenſeat, quæ incommodo eſſe poſſunt.

Quæ autem de ſubiectis partibus in ordine ad id, ſub quo continentur, atq; adeo de inferioribus in ordine ad ſuperius, hucuſq; dicta ſunt, partibus etiam integrantibus in ordine ad totum accommodari poſſunt; ſic Orator contendens oſtendere ſibi nullum timorem incuti ab uniuerſo Catilinæ exercitu, per ſingulas eius partea excurrit, ut probè concludat intentum.

Oratione 2. in Catilinam.

Locus autem his ferè præceptis continetur. Primum: de quo dicitur aliqua ſpecies dicitur etiam genus, & contra. Secundum: quicquid dicitur, aut negatur de omni ſpecie, dicitur, & negatur etiam de genere. Tertium: quod dicitur de aliqua tantum ſpecie, de genere itidem ex parte dicitur.

Locus à Similitudine.

Immeritò hic locus à nonnullis neglectus fuit.

MIrum eſt à pleriſque locum hunc neglectum, & ex locorum catalogo reiectum, tanquam nullius efficacitatis fuiſſe, cum alioquin ſplendidè conſtet, ei plurimum, & utilitatis, & voluptatis ineſſe; tum quoniam ea, quæ tractantur, illuſtrat, & vim argumentorum promouet, & audientium animos excitat; tum quia varijs imaginibus eoſdem hilaritate perfundit; eruditam autem, & amœnam amplificandi materiam Oratori ſubminiſtrat, cum in hac rerum uniuerſa compage, nihil ſit à quo ſimilitudo duci non poſſit. Similitudo autem definitur à Tullio, *Oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile*, dicique ſolet rerum inter ſe diuerſarum conuenientia quadam in proprietate quapiam, ſeu qualitate, expreſſa hiſce particulis, *ita, velut, quemadmodum, & alijs huiuſmodi*; diciturque oratio rerum diuerſarum, in aliquo tamen conuenientium: quæ uanque nullo modo conueniunt, diſparata dicuntur. Inſtituitur autem inter plura, quæ in aliquo conueniunt, etſi aliunde diſcrepent. Differt à comparatione, quod comparatio fiat in quantitate; ſimilitudo in quantitate.

Similitudo quid ex Tullio.

Operoſum autem non eſt ſimilitudines inuenire obſeruando dictiones, in quibus ſimilitudines latent; ut ſi conſtantiam quiſpiam laudibus afferre velit, obſeruet id, quod maximè conſtans perhibetur, nimirum ſcopulum in medio aquarum, ſtatim enim poterit inter conſtantem virtutem, & ſcopulum, ſimilitudinem inſtituere. Si de ardenti deſiderio, quo quis flagrat erga virtutem, ſermonem quiſpiam habuerit, ſimilitudine uſurus, illam inter ignem, & deſiderium inſtituat. Multifariam autem efficitur ſimilitudo, ut ex infra dicendis perſpicuum fiet.

Multifariam ſimilitudo cõtingit.

Similitudo ſimplex.

Primò ſimilitudo ſimplex inſtituitur, cum ſimpliciter extrema ſimilitudinis proponuntur medijs particulis, *ſicut, itant, ſicut &c.* Et eſt duarum, vel plurium rerum in una duntaxat affectione conſenſus, ut auari & hydropis in cupiditate potûs; umbræ, & gloriæ, quæ quamuis maximè diuerſæ, in eo tamen conueniunt, quod ut umbra corpus, ita gloria virtutem comitatur, ex. gr. 1. *Sicut oculus in quem humor, aut phlegma illapſum, parum videt: ſic animi acies, quem amor inumbrat*. Vel, *Sicut nautis, eminus conſpecta Pharus, lucem, & ſolatium affert; ſic nobis afflictis abſentium amicorum affectus*. 2. *Sicut Luna, quo proprior eſt Soli, eo minus habet luminis: ita plus fructus, ac dignitatis eſt ijs, qui procul abſunt à magnis principibus*. 3. *Vt ignaui canes omnibus ignotis allatrant: ita barbari, quicquid non intelligunt, carpunt, ac damnant.*

Alia

Digitized by Google

Similitudo multiplex.

Alia eſt multiplex, quā modo res multæ cum multis in eadem Parabola comparantur, modo una cum multis, modo duæ quidem inuicem cooferuntur, ſed in affectionibus ploribus, & hoc ſimilitodinis genus magnom habet decoris, & iucunditatis, quia ſummâ celeritate animom transfert in varia, unde prouenit delectatio. Volgaris tamen ſatis eſt illa diſtributio ſimilitudinis in *Parabolam, Inductionem, &* *Exemplum*. Eſt autem Parabola rerum alioquin diuerſarum in ona, aut pluribus affectionibus collatio, & continet metaphoras, & allegorias de quibus ſuo loco dicendum. Illuſtria quidem exempla parabolæ non pauca ſont apud Tullium, cum ijs frequenter ſit uſus, & eas aliquando diffundit. Parabola verò eſt quadruplex. Prima quidem Διαθέσεως. *Habitudinis*, ut *Agri cum ingenio*; Secunda πάθους. *Affectûs*, ut *Auari, cum ſitiente, ſiue Hydropico*; Tertia φύσεως. *Naturæ*; ut *Formicæ cum prouido*; Quarta πράξεως. *Actionis*, ut *Irati leonis cum furioſo; manſueti agni, cum humili*.

Similitudo in Allegorijs, & metaphoris continetur.

Quanuis autem ſimilitudo differat ab allegorijs, & metaphoris, in illis tamen continetur, licet non expreſſa, ſed tacita. Ita quidem Tullius ſæpè Clodium Reipublicæ peſtem, buſtum, ac ſicarium vocat, non ſecus ac ſi diceret, quemadmodum peſtis ſerpit graſſatur pedetentim, diffunditur & omnia demolitur: ita quoque Clodius per urbem impunè volitat, graſſatur, ciuium ſtrages efficit, &c. Et hic eſt modus aptiſſimus, & maximè accommodatus ad locupletandam orationem.

Similitudo in inductione.

Inductio eſt multorum ſimilium collectio; & eſt quædam coaceruatio rerum multarum, atque ſimilium ad aliqoid concludendum, & interrogationibus præſertim ſolet illuſtrari. Vt. Ao ijs qui naues aliorum merſerint, facilè quis ſuam committet? An ijs, qui negligenter alienum gregem curauerit, ſuam tradet quiſpiam? An ijs qui parum diligenter proprium prædium excoluerint, crediderit quiſpiam ſuum &c. Hoc diſputationis genus, olim Socrati perfamiliare fuiſſe, memoriæ, literiſqoe proditum eſt; is enim per huiuſmodi interrogationes, quicquid aſſumeret probandum, oculis ſubijciebat, adeò ut ad extremum hac arte ab antigoniſta extorqueret aſſenſum. Noo diſſimiliter, inſtituetur inductio hoc modo. Sapientia ditiſſimus theſaurus eſt, adeò ut in eius conſpectu aurum vileſcat, idcirco Crates, ut eam aſſequeretur contempſit opes; ut eâdem Cato poteretur, ſanguinem gloriosè profudit; ut eam Diogenes acquireret, omnia deſpexit; ut eandem Pythagoras, Plato, alijque naturæ ſagaciores interpretes obtinerent, longas peregrinationes inſtituerunt, ac ob id ſumma pertulerunt incommoda, & vos, qui proprijs laribus illam hoſpitantem habetis, non amplectimini?

Similitudo in Exemplo.

Exemplum eſt alicuius facti, vel dicti cum certi auctoris nomine expoſitio, & ſummam habet efficacitatem ad ſuadendum, cum exempla magis, quam verba moueant, atque adeo plurimum in conſultationibus valent, eorumque conglobatio non ſolum firmiorem, ſed etiam illuſtriorem orationem reddit. Ideo frequenter exemplis utitur Romanæ Eloquentiæ Parens. Quemadmodum etiam idem ſæpe ſæpius per comparationem ſimilitudinis ſuam exornat orationem.

Oratione pro Balbo pro Plāco.

Diuinatione in Verrem pro Sextio.

Plerunque conditionalis particulæ uſu fingimus nobis ipſis ſimilitudinem, quæ præſertim in moribus poſita, non mediocrem voluptatem affert. Huc ſimilitudinis genus, tum ab Oratoribus, tum à Poetis uſurpari conſueuit, quorum imitatione, cuique licebit illam adhibere. Fit autem ſi, ſuppoſito aliquid contigiſſe, & interrogatione, vel aliquō alio modo concludatur inde quidpiam oriri, mox per ſimilitudinem ratiocinemur concludentes de alio quopiam futurum idem.

Similitudo non ſemper adhibetur ad probandum, ſed interdum ad ornandum, non rarò ad apertius dicendum, & velut oculis id, de quo agitur, ſubijciendum. Idcirco Fabius. *Præclarè verò*, inquit, *ad afferendam rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt, quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur; aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ*. Quo in genere non ineptè præcipit cuſtodiendum eſſe præcipuè, ne id, quod ſimilitudinis gratia adſciſcimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum, quod enim alterius rei gratia illuſtrandæ aſſumitur, debet ipſum eſſe clarius eo, quod illuminat. Valet etiam ad reprehendendum.

Fabius lib. 8. cap. 3.

Multiplex ſimilitudinis tractatio.

Non una eſt ſimilitudinis tractatio; pluribus enim fit modis, è quibus primus contingit quando ſimilitudines per translationem fiunt, omiſsâ quacunque ſimilitudinis notâ, ut *Achilles Leo eſt: ira eſt equus indomitus. Tullius eſt eloquentiæ flumen. Claudius eſt gloriæ fons*. Hæc porrò ſimilitudinis, non autem naturæ rationem obtinent, quanuis per ſimilitudinem non efferantur. Noo enim ſemper utendum terminis illis, *ſicut, velut, quemadmodum, ita*, & alijs huiuſmodi, nam abſque horum uſu fieri ſimilitudines poſſunt, ut ſe habet illa ſatis vulgata Martialis in Leonem qui pueros occiderat.

Exclamare lubet crudelis perfide prædo!
A noſtra pueris parcere diſce Lupa.

Quæ ſcilicet Remum, & Romulum non ſolùm non edit, ſed nutrijt. Nonnullis gemina eſt ſimilitudo, una, quam disiunctam, altera quam continuam appellant. Priorem dicont eſſe in qua termini quatuor diſtinguuntur, quale dicunt eſſe illam apud Tullium. *Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, & ſenſûs ſtupore ſuauitatem cibi non ſentiunt: Sic libidinoſi, auari, facinoroſi, veræ laudis guſtum non habent*. Continuato porro dicunt eam eſſe, in qua prior terminus ad ſecundum, & hic ad tertium progreditur, cuius exemplum tale eſſe dicunt. *Videtis ne Magiſtratus eſſe vim, ut præſit, preſcribat recta, & utilia & coniuncta cum legibus? Vt enim magiſtratui leges: ita populo præſunt magiſtratus*. Termini autem, inquiunt, tres numero ſunt. *Lex, Magiſtratus, populus*. Quanuis autem hęc vera eſſe dicantur, non huiuſmodi tamen, ut de ipſis oporteat peculiares præceptiones tradere, quæ ſiquidem in uniuerſum tractari poſſunt, non expedit particulatim expedire præceptorum enim multitudo; menti nimiam obſcuritatis caliginem offundit.

Primus ſimilitudinis modus.

2. Philip.

3. de Legib.

Hoc tamen ſimilitudinis genus ad metaphoram proximè quidem accedit. Quid autem inter metaphoram, & ſimilitudinem differat abundè conſtat; metaphora ſiquidem breuior eſt, quam ſimilitudo: eoque diſtat, quòd illa comparatur rei quam exprimere contendimus, hæc pro ipſa re dicitur. Comparatio ſanè contingit, cum dico *Achillem, ut Leonem aliquid feciſſe*; translatio, cum de Achille dico *Leo eſt*; ſed de his cum de figuris ſermo fuerit.

Fabius lib. 8. cap. 6.

Secundus modus.

Secundus modus, quo fieri ſimilitudo poteſt, tunc eſt, cum ſimilitudinis nota quidem apponitur, ita tamen, ut ſimilitudo concisè ſine ulla partium deductione in unicum membrum contrahatur, cuiuſmodi ſunt ſimilitudines in parœmijs inſidentes, acutę admodum, & ſalis, & gratiæ, & feſtiuitatis plenæ 1. ut τοῖς ἱπποκράτους υἱὸς ἔοικε. *Similis eſt filius Hippocratis*. *Hipponax ſimilis eſt veſpæ, non magnum quidem murmur excitat, ſed acriter pungit*. 2. *Qui metuntur*

tur amicitiam ex poculis, ſimiles ſunt pueris, qui animum in ſtomacho collocant.

Tertius modus.

Tertius eſt modus, cum ſimilitudo ſuis partibus, nimirum Propoſitione, & Apodoſi conſtat: illæ tamen non adeo abundanter explicantur, quales ſunt. 1. *Vt Hirundines æſtiuo tempore præſto ſunt, frigore pulſæ recedunt: ita falſi amici ſereno vitæ tempore præſto ſunt ſimulatque fortunæ hyemem viderint, deuolant omnes.* 3. *Vt apem propter aculeum non odiſti, ſed propter fructum foues, & tueris: ſic amicum propter acerbam obiurgationem ne accuſeris, ſed propter beneuolentiam ames.* 4. *Nec verò de hoc quiſquam dubitare poſſet, niſi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis ſæpe uſu venit, qui cum acriter oculis deficientem Solem intuerentur, ut aſpectum omnino amitterent: ſic mentis acies ſeipſam intuens nonnunquam hebeſcit.* Item alibi Tullius.

Ex Tullio 1. Tuſc.

Quartus modus.

Quartus eſt modus cæterorum ampliſſimus, cum non ſolum ſimilitudo ſuis conſtet partibus, ſed illæ copioſâ, & æquabili oratione, ſumma cum dignitate explicantur, quod fieri præcipuè contingit, cum aliquod dictum, vel factum ex Hiſtoria depromitur, cui ſubnectitur Apodoſis, in qua partes partibus reſpondent. *Quare*, inquit Tullius, *facilè omnes patimur eſſe quamplurimos accuſatores, quòd innocens ſi accuſatus ſit, abſolui poteſt, nocens ſi accuſatus fuerit, condemnari non poteſt.*

Quandoque magna ſimilitudinis pars reticetur.

Quandoque magna ſimilitudinis pars reticetur, & auditori meditanda relinquitur, una tantùm, aut ſaltem paucis vocabulis re ſimili indicatâ. *Quid agam Iudices, quo accuſationis me rationem conferam? quo me vertam? ad omnes enim meos impetus, quaſi murus quidam boni nomen Imperatoris opponitur.* Vbi ſimilitudinem inter nomen Imperatoris, & murum relinquit. Sæpe uſu venit, ut ſimile ſimili non conferatur, ſed alterum tantum alterius loco uſurpetur, in cuius teſtimonium afferri ſolet illud Ciceronis pro Quintio. *Ita fit, ut ego qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, &c.*

7. Verina.

Tullius Oratione pro Quintio.

Quomodo ſimilitudo inſtituẽda, ut multũ ſplendoris habeat.

Splendida multum perhibetur ſimilitudo, quando duo ita componuntur, ut multæ ſimilitudinis cauſæ ſimul conſentientes afferantur. Fit igitur quoties inſtituitur comparatio inter duo, quæ ex multiplici capite ſimilia ſunt, & iuxta ſingula exhibetur ſimilitudo, ut ſi quidpiam affirmandum vel negandum de uno, de altero quoque affirmandum vel negandum, & per ſingula diſcurrendo demonſtraueris.

Elegans etiam eſt admodum conglobatio ſimilitudinum, ut ſi Virginitatem cæteris virtutibus præſtare dixeris, ita ratiocinando: *Vt Sol pulchritudine ſtellas reliquas longe ſuperat: ut Roſa decore Violas excedit; ut Lylium cæteros flores candore vincit; ſic Virginitas cæteris virtutibus dignitate præſtat, ac antecellit.*

Similitudo fit etiã per affirmationem & negationem.

Similitudo fit etiam per affirmationem, & negationem, cum videlicet primò aliquid negatur eſſe ſimile uni, inde tamen affirmatur ſimile alteri, ut *Modica, ac tempeſtiua laborum intermiſſio, non ut deſidioſum otium homini vitia ſubminiſtrat, ſed ut placida quies, ad nouos ſubeundos labores, gratia excolendæ virtutis inuitat.* Præterea ſemper negando fit etiam hoc modo, *Nec ager ſine cultura fructus effundit: nec animus ſine virtutum exercitio fructus parit.* Seu *Vt agri non omnes frugiferi ſunt, qui coluntur: ſic animi non omnes culti fructum ferunt.*

Tull. lib. 2. Tuſc. 4.

Non eſt neceſſe ſimilitudinem in omnibus eſſe.

Sed hîc notandum, quod huius artis magiſtri docent, haud eſſe opus ut quę ſimilia ſunt in omnibus omnino conueniant, cum ſatis ſit, ſi in uno duntaxat conuenientiam habeant; hinc dici conſueuit. *Omnis ſimilitudo claudicat.* Immò ſimilia, Ariſtotelis teſtimonio, dicenda ſunt, quæ ſibi viciſſim proportione quadam reſpondent, ut ſi aduerſarius concluſerit *eos, qui iniuriam acceperunt, ſemper infenſos eſſe, & ſemper odio proſequi*, hoc veritati minimè conſentaneum eſſe dicemus, arguendo à ſimili, *Quoniam nec illi, qui beneficium acceperunt; ſemper ſolent diligere*: Quamuis enim accipere iniuriam, & accipere beneficium videantur eſſe contraria; poteſt nihilominus à ſimilibus deduci argumentum, ut nuper dicebatur. Amplius ſi quis probare ſtudeat corporis pulchritudinem rem expetendam eſſe, reprehendi poterit argumento à ſimili Maronis imitatione qui ſic habet.

Similia, quæ dicantur. 2. Rhet. cap. 48.

O Formoſe puer nimium ne crede colori.
Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

Virg. in Bucolicis.

Adnotatio

Illud inſuper curandum, quod eſt obſeruatione dignum, ut non modo rem, ſed etiam, quantum fieri poteſt in ſimilitudinibus verba transferamus, quod in ſimilitudine paulo antea commemorata cernere licet, qua dicebamus. *Vt hirundines æſtiuo tempore, &c.* Et in hac. *Quemadmodum, qui plures habet generoſos equos, quorum uſum ignorat, nullam inde voluptatem recipit: ita qui multas habet diuitias, quarum ignorat uſum; nullam ex ipſis recipit voluptatem.* Item. *Vt hydropicorum deſideria nunquam externo humore adhibitio ſaturantur, aut tolluntur, niſi interna corporis diſpoſitio curetur: ita concupiſcentia illa plura habendi, nunquam exſaturatur, niſi internum animi vitium aliquâ ratione corrigatur.*

Quomodo à ſimilitudine ducẽdum ſit argumentũ.

Cęterum, quomodo à ſimilitudine ducatur argumentum, ex dictis apertè conſtat, id enim fit afferendo ſimilitudinem dicendo exempli loco, *Vt ſapiens gubernator in tranquillitate tempeſtatem expectat: ita in rebus tranquillis ad dolorem aliquem præparandus eſt animus.*

Ad Q. Fratrem Epiſtola 1.

Comparatio.

At *comparatio eſt unius rei cum altera collatio*: ſic illam Artifices definiunt, è quorum ſententia eſt duplex nempe *Par & Impar*. Collatio par, eſt quando duo æqualia ſecum comparantur, *ut decepit te; ergo, & me decipiet.*

Sed impar collatio duobus fit modis; Primò quando argumentamur à maiori ad minus. Ex horum autem ſententia Comparatio differt à ſimilitudine, quoniam in comparatione fit duorum collatio reſpectu tertij. In Similitudine, fit quidem duorum collatio, non tamen reſpectu tertij; ſed unum cuique datur attributum, ut *Licuit Cæſari patriæ libertatem occupare; cur Pompeio idem facere non liceat?* Cæſar, & Pompeius cõferuntur inuicem in ordine ad tertium, nempè ad occupationem libertatis. At cum dicitur. *Vt quidam morbo aliquo & ſenſûs ſtupore, ſuauitatem cibi non ſentiunt: ſic improbi veræ laudis guſtum non habent.* Morbo laborantes cum improbis conferuntur, deeſt tamen tertium, in ordine ad quod illi conferantur, ſed infirmis, & improbis corruptus guſtus attribuitur.

Philippica 10.

Item. *Nam ſi quatuor exercitus ij, de quibus dixi, propterea laudantur, quòd pro Populi Romani libertate arma cœperunt; quid eſt cur M. Bruti exercitus non in eadem cauſa reponatur?*

Diſcrimẽ inter comparationẽ, & collationem.

Amplius inter σύγκρισιν, *comparationem*, & συμβολὴν, *collationem*, hoc diſcrimen quidam agnouerunt, quòd cum in utraque duo ſint, puta res quæ aſſimilatur, & cui aſſimilatur; in comparatione priori loco ponitur id, cui aſſimilatur, & hæc pars dicitur πρότασις. poſteriori verò, quod aſſimilatur, quæ ἀνταπόδοσις, appellatur; contra verò in collatione precedit res, quæ aſſimilatur. Comparatio erit huiuſmodi;

Digitized by Google

Iſocrates in Panæneſi. modi: τὸ μὲν γὰρ χρυσὸν ἐν τῷ πυρὶ δοκιμάζομεν, τοὺς δὲ φίλους ἐν ταῖς ἀτυχίαις διαγινώσκομεν. *Nam ut aurum igni exploratur: ſic amicorum fides rebus aduerſis declaratur.* Item, *Vt ignis in aquam coniectus continuò reſtinguitur, & refrigeratur: ſic referuens falſum crimen, in puriſſimam, & caſtiſſimam vitam collatum, ſtatim concidit, & extinguitur.* Negatiua verò comparatio erit: *Vt non frugem, neque arborem in omni agro reperire poſſis: ſic non omne facinus in omni vita naſcitur.* In his autem exemplis prius eſt id, cui res aſſimilatur, & idcirco dicunt in ipſis comparationem inſtitui. At verò collationem ut explicent, exemplum ex Marone deſumunt, qui primum Georgicorum librum claudit eleganti quadam aſſimilatione; abſoluit enim illum cum præcatione ad Deos pro ſalute Auguſti, qui poteſt unus ſubuenire euerſo Orbi, bellorumque tumultibus concuſſo; hanc verò cladem tum ex malis imminentibus, tum aptiſſimâ, de qua loquimur, comparatione dilatat; nam tumultuantem Orbem, nec parentem rectori ſuo quàm eleganter comparat cum curru effuſo e carceribus, atque ſeſe circum Metas flectente, tanto quidem impetu, ut nec aurigæ pareat, nec habenis; ſic enim canit,

Tullius,

Virgil. 1. Georg in fine.

Vt cum carceribus ſeſe effundere Quadrigæ
Addunt in ſpatia: & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis Auriga, neque audit currus habenas.

Conſtat autem poſteriori loco poni id, cui aliud confertur, ſiquidem prius mundi cladem propoſuit.

De Loco à Diſſimili.

Diſſimilitudo quid

Diſſimilia quæ.

LOcus à Diſſimilitudine, ex dictis de Similitudine ſatis ſuperque conſtat, ἀνομοίωσις. *Diſſimilitudo eſt rerum diuerſarum diſſimilis affectio expreſſa particulis opportunis*, nimirum, *ſicut, ita &c.* Diſſimilia porrò ſunt *Bonum, & Malum, Virtus, & Vitium, Venus, & Pudicitia, &c.* Fit autem cum ea, quæ comparantur, diuerſa eſſe oſtenduntur.

Quómodo locus à diſſimilitudine tractetur. Primo per affirmationem.

Hic locus plurimum ad rem illuſtrandam, & ad amplificandam conducit. Eâdem verò ratione, iiſdemque figuris, ac locus ſimilitudinis, tractatur; præcipuè tamen ſequentibus modis.

Primò per negationem, & affirmationem, negando ſcilicet uni, quod ſimili conuenit; nempe *Vt homines improbi virtutem inſectantur: ita probi mirum in modum illam amplectuntur.*

Philippica 10.

Tullius ab unius affirmatione, ad alterius negationem, diſſimilitudinem hoc modo tractat. *Omnes enim nationes*, inquit, *ſeruitutem ferre poſſunt: noſtra ciuitas non poteſt, nec ullam aliam ob cauſam, niſi quòd illæ laborem, doloremque fugiunt, quibus ut careant omnia perpeti poſſunt: nos ita a maioribus inſtituti, atque imbuti ſumus, ut omnia conſilia, atque facta ad virtutem, atque dignitatem referamus.*

Diſſimilitudo ſimilitudini coniuncta.

Diſſimilitudo præſertim coniuncta ſimilitudini ſummoperè videtur ad rem illuſtrandam facere. Et hinc amplificatio, quam à diſſimilium frequentatione licet appellare, cum ſcilicet varia varijs opponuntur.

Quomodo igitur ex diſſimilitudine ducatur argumentum, ex dictis facillimum eſt colligere, nimirum, *Si ſummæ impietatis eſt mortalia tantùm curare; noſtra conſilia debebunt æterna reſpicere.* Item. *Sicut turpiſſimum eſt ſenſum illecebris irretiri: ita pulcherrimum erit ratione duce vitæ ſpatium tranſigere.*

Fit etiam diſſimilitudo nullâ adhibita nota, ut apud Catullum.

Catullus.

Soles occidere, & redire poſſunt,
Nobis cum ſemel occidit breuis lux,
Nox eſt perpetuò una dormienda.

Locus ab Oppoſitis.

Oppoſita ad quid conducāt.

AMpliſſimus eſt huius loci uſus, plurimumque valet non ad probandum modò, ſed ad amplificandum quoque gratâ cum venuſtate, quandoquidem acutè dicta, præſertim contrarijs innituntur; ab his enim propter pugnam, contemptionemque cuius quiſque deſiderio afficitur, ſummam iucunditatem conſequuntur.

Oppoſitio eſt repugnantia, ſecundùm quam duo ita inter ſe repugnant, ut neutrum illorum cum tertio eâdem ratione pugnare poſſit. Hinc facilè intelliges oppoſita quidem à diſparatis longè, latèque differre, quoniam hæc non tantum cum uno, ſed etiam cum multis modo non abſimili pugnant; ut eo modo, quo *aurum* opponitur *homini*, eodem opponitur etiam *Equo, Leoni, &c.* At verò ſic *albedo* opponitur *nigredini*, ut cum nulla re alia eodem modo pugnet; quamobrem *albedo nigredini* aduerſatur; ſed hæc tam ſubtiliter tractare, Philoſophi eſt, & non Rhetoris, qui de oppoſitis ediſſerens quadripartitam eorum facit diſtributionem; adeo ut apud ipſum quatuor ſint, ut loquitur Tullius, oppoſitorum genera, nimirum *Aduerſa; priuantia; quæ inter ſe conferuntur, ſeu quæ ſunt affecta ad aliud; & contradicentia;* vel ut clarius loquar, alia ſunt *Contraria*, alia *relata*, alia *priuatiua*, alia *contradicentia*.

Aduerſa ſeu cōtrariè oppoſita.

Aduerſa, ſeu contraria ſunt, quæ in eodem genere plurimum differunt, quæque ſe mutuò expellunt ab eodem ſubiecto, eiuſmodi autem ſunt virtus, & vitium, quæ etſi ſint animi habitus, plurimum tamen inter ſe differunt, maximè enim diſtant in genere habitûs, & ab eodem ſubiecto, videlicet anima ſe mutuò expellunt; virtutis nanque præſentia, vitij eſt interitus; ſic etiam aduerſa ſunt *bellum*, & *pax*, *ſapientia*, & *ſtultitia*. Grandis autem aſſurget oratio fulſulta loco à contrarijs; contraria nanque contrarijs oppoſitus magis eluceſcunt, adeo ut hinc argumenti ratio maieſtatem incomparabilem conſequatur.

Relata, ſeu relatè oppoſita.

Relata, ſeu affecta ad aliud ſunt ea, quorum natura in hoc poſita eſt, ut ad aliud referantur. Ita planè ſunt *Pater, & Filius*, nam Pater ut pater, ſine filio nequit intelligi, & viciſſim; ita etiam amicus ſine amico intelligi non poteſt, & poſito uno, ponitur & alterum, iuxta illud.

Tum ſeruum ſcis te genitum, blandèque fateris,
Dum dicis dominum Soſibiane patrem.

Et remoto uno, remouetur & alterum,

At vos exiguo pecori fureſque lupique
Parcite: de magno eſt præda petenda grege.

Priuàntia, ſeu priuatiuè oppoſita.

Priuatiua ſunt ea, quorum alterum eſt habitus, ſeu res ipſa habita; & alterum priuatio eiuſdem rei. Ita planè ſunt *viſus*, & *cecitas in oculis, auditus*, & *ſurditas in auribus; vita*, & *mors in animali*.

Contradicentia, ſeu contradictoriè oppoſita.

Contradicentia ſunt ea, quorum alterum id negat, quod alterum affirmat.

Quomodo à contrarijs ducatur argumentū.

Ducitur autem à contrarijs argumentum hoc modo. *Si vitium fugimus, quia malum virtutem ſequamur, quia bona. Si bellum deteſtamur, quoniam ad calamitates ducit; pacem amplectamur, cum ad ſolatia conducat.* Sic Tullius. *Quid? cum fateamur ſatis magnam vim in vitijs ad miſeram vitam; nonne fatendum eſt, eamdem eſſe vim virtuti ad beatam vitam?*

Aduotatio.

Sed aduertendum ex contrarijs quadam eſſe, quæ nullum intermedium admittunt, ut *virtus, & vitium; ſanitas, & ægritudo;* Alia verò, quæ medium aliquod patiuntur; ut *nigrum*, & *album*; nam inter utrunque

Digitized by Google

varij ſunt colores medij, *flauus, purpureus, viridis,* &c. Vt argumentum à contrarijs vim habeat, ducendum à contrarijs medium non habentibus; horum enim contraria ſunt conſeqnentia; nempe, quod uni contratio conceditur, alteri negari poteſt. *Virtus proſequenda; vitium fugiendum. Si labor ſuſceptus ad acquirendam virtutem gloriam inclytam parit; neceſſe eſt, ut ignauia torpens probroſum dedecus progignat.* Hæc etiam de priuantibus intelligenda, ut paulo infra dicetur.

In ijs verò, quæ medium non habent, hoc obſeruandum, quòd ſi uoum ineſt, alterum abeſt; ut ſi quidpiam eſt calidum, non eſt frigidum; dici tamen non poteſt, ſi non eſt calidum, eſt frigidum, quia poteſt eſſe tepidum. Et in quo non eſt unum contrariorum, in eo ineſt alterum, ſi ſubiectum ſit capax.

Verrina quinta in principio.

Pluribus autem modis perficitur. Primò, per expoſitionem, ut fit à Tullio, dum ait. *Omnes qui alterum Iudices, nullis impulſi inimicitijs, nullã,* &c. uſq; ad illa verba, *ego in uno homine &c.* Secundò per oppoſitionem unius verbi cum alio, ſeu cum verbo verbum contrarium redditur, ut *Reus innocenti impunè illudit, ignarus, fortiſſimo; ſtultus, ſapientiſſimo; vigilanti, dormiens; ebrioſus, ſobrio: nequiſſimus, ſanctiſſimo.* Sic etiam Orator alibi. *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc fides, illinc fraudatio, hinc pietas, illinc ſcelus, hinc conſtantia, illinc furor; hinc honeſtas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum temeritate, cum vitijs omnibus.* Tertiò fit opponendo periodum periodo. Quartò fit etiam cùm ſingulis membris, ſingula ſtatim opponuntur. *Olim adoleſcentes ſapientiæ conſequendæ gratia ſe conferebant eò, ubi florent literarum ſtudia: nunc inde proficiſcuntur, & eò petunt ubi ſapientia negligitur. Olim omnem laborem ad excolendam virtutem perferebant: nunc laborem nullum virtutis cauſa ſubire dignantur. Olim fortunæ bona quærebant, ut commodius ſtudio veritatis poſſent operam dare: nunc eadem curant, ut faciliùs ſenſuum oblectamentis inſeruiant, illudque ſtudium deſpiciant. Olim abſtinebant à Lautiori victu, ut longè melius poſſent caſtitatem ſeruare: nunc gulæ indulgent, ut ad Venerem promptiores fiant.* Quintò per affirmationem, & negationem. Et quidem per affirmationem nõ unus eſt contrariorum uſus. Hic porrò contingit, cum ex unius affirmatione negationem alterius, aut contra colligimus. Fit quoque per ſubiectionem interrogando videlicet ſe ſibique reſpondeodo, quod aliquando feciſſe Tullium iam ab alijs adnoratum fuit.

Secunda in Catilinam.

Per affirmationẽ, & negationem.

Verrina 4.

Elegans huius argumentationis uſus.

Elegans eſt huius loci uſus in argumentatione, cum contraria, contrarijs opponuntur.

Per negationem adhibetur locus contrariorum ad locutioonm varietatem, fit autem cum pro aliqua qualitate, contrariæ qualitatis negationem adhibemus; ut ſi ad ſignificandum aliquem eſſe diligentem, dicamus eum eſſe non negligentem; & ad ſignificandum illum eſſe humaniſſimum, dicamus eum non inhumanum eſſe.

Argumẽtum à relatis.

Argumentum autem à relatis hunc ferè ducitur in modum. *Pater fuit valdè propenſus ad iuſtitiam; cur igitur filius eadem propenſione præditus eſſe non debebit? Si Pater id fecit impunis, cur filius plecti debebit?*

Argumẽtum à priuatius.

Argumentum à priuatiuis ita deduci poteſt. *Facultas aſpectus magnoperè iuvat ad ſcientias proprio marte comparandas; idcircò cæcitas magnum incommodum ad earumdem conſecutionem affert.* Item. *Serena lux, cælique purioris aſpectus, mortalium animos incomparabili voluptate perfundunt; ob id nigricantes tenebræ moleſtiæ plurimum ingerunt.*

A contradicentibus.

A contradicentibus tandem argumentum deſumi poteſt, ut ſi dicamus, *Hoc ad vitam ſummoperè conducit; non ergo ducit ad mortem.*

A repugnantibus.

Huc pertinent etiam repugnantia, ſeu diſſentanea, qoalia ſunt, quæ non directè, ſed indirectè ratione affectionum contrarijs conuenientium diſſident, ut nocere, & diligere. Ex his autem duceretur argumentum hoc modo. *Si Cæſar diligebat Brutum, quomodo illi poterat nocere?* Ad hunc autem locum tractandum oportet diligenter expendere proprietates eorum, de quibus agitur, ut Dilectionis affectiones ſunt, *laudibus extollere, beneficia conferre, & inire gratiam officijs.* Sicut ex aduerſo Odij affectiones ſunt, *conuicijs afficere, moleſtias inferre, omneque mali genus precari.* Ducitur autem argumentum à repugnantibus hoc modo. *Qui fieri poterit, ut Cæſar odio haberet clementiam, cum id ſolum ſpectaret, ut inimicis parceret, eoſdemque ſummis honoribus afficeret, beneficijs, muneribuſque magnis cumularet?*

De Loco ab Adiunctis.

Hic locus Oratori quam utiliſſimus.

Locus, de quo tractatio præſens à nobis inſtituitur, tam utilis eſt Oratori, quàm qui utiliſſimus; o.ar um eſt enim quantum ſplendoris, dignitatiſque conferant orationi, perſpecta quidem ubique rerum, ac perſonarum adiuncta; quæ non aliam ob cauſam talia dicuntur, niſi quia cum re, vel perſona etſi non neceſſariò, coniuncta ſunt. Hæc in probationibus tantum ponderis habere creduntur, ut eorum locus argumentorum ſeminarium appellari conſueuerit. *Adiuncta porro dicuntur, quæ cum re, etſi non neceſſariò, coniuncta ſunt.* Quanuis enim rem non componaot, vel neceſſariò comitentur, cum illa tamen ſunt coniuncta, ut Locus, Tempus, & ea, quæ rem circumſtant, & cum ea quandam connexionem habent, nempe Patria, Generis dignitas, forma, corporis, veſtitus, comitatus, apparatus, coloquia, pedum crepitus, hominum ſtrepitus, rubor, pallor, & quæcunque ſunt, quæ poſſunt ſuſpicionem ingerere. Locus hic adeo fæcundus eſt, ut cuilibet orationis generi deſeruire poſſit. Tametſi autem innumera penè ſint, quæ coniuncta, ſiue adiuncta nuncupantur, Cicero tamen duodecim adiuncta perſonæ, ſex verò rei enumerat, ei ſiquidem primi generis adiuncta videbantur, *Nomen, Natura, Virtus, Habitus, Fortuna, Vita, Affectio, Studia, Conſilia, Facta, Caſus, Orationes.* Secundi verò generis. *Locus, Tempus, Occaſio, Modus, Facultas, Inſtrumentum.* Alij ad ſeptem genera ſequenti verſiculo comprehenſa hæc omnia reuocarunt.

Hic locus argumentorum ſeminariũ appellatur.

Quis, Quid, Vbi, Quibus auxilijs, Cur, Quomodo, Quando.

Hæ igitur circumſtantiæ ſunt, in quas tanquam in riuulos præſens hic, de quo loquimur, locus, velut ampliſſimus, & amaniſſimus eloquentiæ fons effunditur.

Quis.

Quis *perſonæ qualitates & conditiones indicat*, in perſona verò ſpectantur adiuncta quidem animi, corporis, & fortunæ; in animo autem expenduntur affectiones, ut *amor, odium, iracundia, virtutes omnes, & vitia, itemque artes, ac diſciplinæ, earumdemque ignoratio.* In corpore *figura ſpeciei, deformitas, pulchritudo, ſanitas, ægritudo, debilitas, tarditas,* &c. In externis fortunæque bonis, *nomen, generis conditio, virtus, veſtitus, conſilia, facta, caſus, ſermones, diuitiæ, honores, ſexus, ætas, natio, patria, fama, &c.*

Quid

Digitized by Google

Quid. Quid, *negotium ipſum ſignificat, quod geritur, ac eius indicat circumſtantias.*

Vbi; loci *differentias complectitur, nempe quòd locus ſit amplus, anguſtus, vicinus, vel remotus, maritimus, vel amari diſtans, ſacer, profanus, planus, montuoſus, ſalubris, peſtilens, cultus, incultus, opacus, apricus &c.* hæc autem omnia pleruoque rem aut factam eſſe, vel non factam, fieri potuiſſe, vel non potuiſſe, arguuot.

Quibus auxilijs. Auxilia *comprehendunt non ſolùm miniſtros, ſed etiam ſocios, inſtrumenta varia ad rem gerendam neceſſaria, ut ſunt inſtrumenta quibus indigent, venatio, vel piſcatio,* & ita de reliquis.

Cur. Cur; *cauſam complectitur, ſiue unam, ſiue plures, & præſertim effectrices & adiuuantes, itemque finem à quo efficiens allicitur ad operandum.*

Quomodo. Quomodo; *varios modos indicat facti, nimirum ſi in illo contigerit ſacrificium, triumphus, ſi ſolemnis pompa, ſi tumultus, ſi cædes, & id genus alia.*

Quando. Qoando; indicat tempus, omneſque differentias ipſius, in tempore verò conſiderantur ea, quę temporis naturam denotant, ut *Hyems, Ver, Æſtas, Autumnus, aut anni partes, ut menſis, hebdomada, dies, nox, hora,* quæ quidem natora eueniont, aliæ verò differentię, nempe *dies feſti, nuptię* &c. fortuitò contingunt.

Ex aliorũ ſententia, quomodo res ſit explicanda. Ex aliorum conſilio dies ſunt adiunctorum genera, nam alia rem pręcedunt: alia comitantur, & alia conſequuntur; Et ruſus alia ſunt rei ſigna: alia ſunt bona ipſius rei, vel mala: alia denique ſunt eiuſdem perfectioois, vel imperfectionis. Ex horum ſententia, quę comitantur ſunt, *locus, tempus, occaſio, modus, facultas, inſtrumenta.* Ad locum referunt, quòd ſit *campus, mons, mare, domus, templum, atque adeo ſit locus profauus, vel ſacer, item frequens, infrequens, amplus, anguſtus, priuatus, publicus, &c.*

Ad tẽpus quæ referantur. Ad tempus referunt, quod factum ſit quidpiam *hac vel illa hora, hac, vel illa die, vel tempore nocturno, vel diurno.*

Ad modũ quę referri ſoleant. Ad modum referunt *conſilia, finem, intentionem, cauſas, propter quas, &c.*

Ad facultates. Ad facultates referunt *Socios inſtrumenta, cuiuſmodi ſunt arma, &c.*

Præcedẽtia quę dicantur. At verò pręcedeotia dicuntur *cauſæ, conſilia, colloquia, iniuria accepta, vel illata;* item *conſuetudo, minæ, promiſſa, & iter ſuſceptum, & quæcunque ad apparatum ſpectant.*

Conſequentia, quæ dicãtur. Conſequentia cenſentur, quæ ad rem geſtam conſecutionem habent. Vt *pallor, rubor faciei, inceſſus titubans, anhelitus frequens, hæſitatio, publica reprehenſio, patrimonium exhauſtum, clades, ſupplicium, gladius cruentus &c.*

Rei aotem ſigna duplicis eſſe generis affirmant, alterum eorum, quę cum re neceſſariò cohęrent, ut cicatrix cum vulnere; alterum eorum, quæ non neceſſariò, ſed probabiliter tantum cohærent, ut *præcedentia colloquia, minæ auditæ, pedum ſtrepitus, hominum rumor, armorum ſonitus,* &c.

Bona autem, vel mala animi corporis, & fortunæ. Bona animi ſunt *virtutes*, corporis vero *ætas, forma, vires, ſanitas, pulchritudo;* Bona fortunæ ſunt *diuitiæ honores*, &c. mala autem ſunt ijs aduerſa.

Qualis porrò ſit huius loci uſus intelligi poteſt ex ijs, qua memoriæ, literiſque in arte dicendi clariores Magiſtri prodiderunt. Io exemplum adduci ſolet argumentum ab adiunctis aoimi, fortunæ, & corporis, quo Criſpus Saluſtius eſt uſus in Catilinam ex Corneliorum genere natom. *Lucius* inquit, *Catilina nobili genere natus fuit magna vi, & animi, & corporis, ſed ingenio malo, prauoque huic ab adoleſcentia bella inteſtina, cædes, rapinæ, diſcordia ciuilis grata fuere: ibique iuventutem ſuam exercuit. Corpus patiens inediæ, vigiliæ, algoris ſupra quam cuiquam credibile eſt. Animus audax, ſubdulus, varius, cuiuſlibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens in cupiditatibus, ſatis loquentiæ, ſapientiæ parum. Vaſtus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta ſemper cupiebat.*

Saluſtius in Coniuratione Catilinæ.

Sic ab adiunctis corporis ad iram deteſtandam cum Seneca liceret argumentum deſumere. *Flagrant, & ſpirant oculi, vultus ore toto rubor ex æſtuante ab imis præcordijs ſanguine labia patiuntur, dentes comprimuntur, horrent, ac ſubriguntur, capilli, ſpiritus coactus, ac ſtridens articulorum ſe ipſos torquentium ſonus, gemitus, mugiuſque, & parum exclamatis vocibus ſermo præruptus, & complosæ ſæpius manus, & pulſatu humus pedibus, & totum concitum corpus magnaſque iræ minas agens, fœda viſu, & horrenda facies deprauantium ſe, atque intumeſcentium.*

Huc pertinet illud argumentum ex adiunctis corporis deſumptum à Tullio: *Nonne ipſum caput, & ſupercilia illa penitus abraſa pollere malitiam, & clamitare crudelitatem videntur? nonne ab imis unguibus uſque ad verticem ſummum ſi quam coniecturam affert hominis tacita corporis figura ex fraude mendacijs, & fallacijs conſtare videtur, qui idcirco capite, & ſupercilijs ſemper eſt raſis, ne pilum ullum boni viri habere videatur.*

Tanquam itidem à corpore ductum argumentum afferri ſolet in exemplum illud Martialis.

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine læſus
Rem magnam præſtas Zoile ſi bonus es.

A varijs etiam adiunctis, argumento deſumpto, licet ſtrenuum bellatorem oſtendere cum Plinio. *Hæc tibi apud hoſtes veneratio? Quid apud milites? Quam admirationem quemadmodum comparaſti, cum tecum inediam, tecum ferrẽt ſitim, cum in illa meditatione campeſtri militaribus turmis imperatorium puluerem, ſudoremque miſceres, nihil à cæteris, niſi robore ac præſtantiâ differens, cum libero Marte nunc cominus tela librares, nunc librata ſuſciperes, alacer virtute militum, &c.* In Panegirico ad Traianũ.

A loco deſumpſit Tullius argumentum contra Clodium. *Videamus* inquit, *nunc id, quod caput eſt, locus ad inſidias ille ipſe, ubi congreſſi ſunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò Iudices etiam dubitandum, & diutius cogitandum eſt? Ante fundum Clodij, quo in fundo propter inſanas illas ſubſtructiones, facilè mille hominum verſabatur valentium. At qui excelſo loco ſuperiorem ſe fore putabat Milo, & ob eam cauſam eum locum ad pugnam potiſſimum delegerat: an in eo loco potius expectandum ab eo, qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitaret? Res loquitur Iudices, quæ ſemper valet plurimum.* Sumit etiam argumentum à loci conditione ad excitandum odium, & inuidiam aduerſus Clodianos dum ait. *An ille denique viuus mali nihil feciſſet, qui mortuus uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce curiam incenderit? Quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilij publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab uniuerſo Populo Romano conceſſam uni ordini inflammari, excindi, funeſtari.* Sic etiam à conditione loci ſumit argumentum aduerſus Antoniũ dum in ipſum inuehitur, quòd tantum vini in Hippię nuptijs exhauſerit, ut poſtridie in conſpectu populi Romani illud euomere coactus fuerit. Et alibi etiã eodem probationis genere idem Orator utitur, dum ait, *Sed hæc quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus,* loquamur potius

Tullius pro Milone.

Pro Milone.

Philip. 2.

de iniquiſſimo genere leuitatis. *Tu iſtis faucibus, &c.*

Ducit argumentum à tempore. *Videte,* inquit, *nunc illum primum egredientem, e villa ſubito, cur veſperi? Quid neceſſe eſt tardè? Quid conuenit præſertim id temporis.* *Pro Milone.* Non diſſimiliter à temporis adiunctis Pompeij victoriam commendat. *Tantum bellum,* inquit, *tam diuturnum, tam longè, latèque diſperſum; quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hyeme apparauit, ineunte vere, ſuſcepit æſtate confecit.* *Pro Lege Manilia.*

Huc pertinent temporum euentus, ut ſi Cælum fuerit nubilum, ſudum, ſi tempus fuerit difficile, periculoſum, longum, calore, vel frigore moleſtum &c.

Modus. A modo etiam licet arguere, ad modum autem referri dicebamus conſilia, finem, intentionem, & omne cauſæ genus. Ab his igitur plurimum efficacitatis deſumptum argumentum habet ad laudem, vel vituperationem; ut ſi dicatur aliquid factum fuiſſe gratiâ alicuius rei honeſtæ, amoreque virtutis, citra ſpem lucri, vel honoris, vel alterius cuiuslibet præmij: vel contra, factum fuiſſe inuidiâ, odio, perturbatione, pecuniarum ſpe; inſuper fuiſſe factum egeſtatis metu, clam, palam, audacter &c. Expedit autem locum hunc adire poſt narrationem præclari alicuius facinoris, tum enim Orator expendendo conſilium, finem, intentionem auctoris, ad laudem dicendorum copiam aſſequitur, quemadmodum etiam dum ſibi quempiam conuiciis urgendum, atque vituperandum proponit, quando ſcilicet oſtenderit aliquid turpi causâ factum fuiſſe, nimirum auaritiâ, ſuperbiâ, &c. Vt enim cum cauſa fuerit honeſta, laudabilis, intentio recta, factum meretur ſummis laudibus extolli: ſic ex aduerſo, cum cauſa fuerit turpis, finis improbus, intentio mala, factum eſſe deteſtabile oportet.

Huius loci utilitas. Plurimum igitur habet efficacitatis ad laudandum, & vituperandum, & multum itidem in narrationibus dignitatis obtinet, cum ſcilicet conſilium, & intentio alicuius inquiritur; inſuper in coniecturis non parum valoris habet.

Facultas. Facultas etiam eſt conſideranda, quo nomine inſtrumenta, quibus ad aliquod facinus perpetrandum utimur, intelligenda ſunt, cuiuſmodi ſunt arma, necnon & ſocij & milites; ducimus hinc argumentum ſumma cum utilitate; non enim meliùs, vel efficaciùs oſtendi poteſt ab aliquo ſcelus perpetratum non fuiſſe, quàm uſtendendo ei defuiſſe facultatem, hoc eſt arma, ſocios, milites; & plurima ei obſtitiſſe impedimenta, quibus ad huiuſmodi facinus opus erat; quemadmodum contra efficaciter admodum probamus ſcelus ab aliquo perpetratum fuiſſe, quando luculenter oſtendimus eum facultatem habuiſſe, nempe copiam armorum, ſociorum, militum, & nihil eorum defuiſſe, quibus ad perpetrandum ſcelus eſt opus. Hoc obſeruatum fuit à Tullio, dum hinc argumento petito ſummoperè Milonem tuetur, & Clodium oſtendit. Auget autem huius argumenti robur oſtendere, non defuiſſe, vel defuiſſe id, à quo quiſpiam impelli ad facinus peragendum potuerit.

Conſequentia. Ab iis porro, quæ rem geſtam ſubſequuntur, cuiuſmodi ſunt faciei rubor, pallor, inceſſus titubans, frequens anhelitus, hæſitatio, parentes, diuitiæ, turpis infamiæ nota, publica reprehenſio, & alia, quæ ſupra retulimus, quæ nempè in facti ſuſpicionem facilè poſſunt inducere; ab iis inquam argumentū ſumi poteſt, ut Tullius fecit commendaturus proprium conſulatum, & à ſe geſta in prouincia ſibi credita; nam ſe conuertit ad honorem, quem à populo Romano habuit, inde ſiquidem arguit ſe commēdatione dignum. *Oratione in Piſonē.*

Signa. Signa quoque præſtat ad fidem faciendam accerſire; non uniuſmodi tamen ſunt, cum pleraque reperiantur, quæ cum re neceſſariò cohærent, ut fumus cum igne; timor cum amore; alia verò ſunt, quæ non ita cum re neceſſariò cohærent, dicunturque probabilia tantum, & veriſimilia, quæque per ſe infirma ſunt, & parum habent efficacitatis ad probandum; licet ſi plura ſint, & in eamdem cauſam conſpirantia, & per ſindromen fuerint accepta, plerunque vim ad facti ſuſpicionem mouendam præbeant; enitendum propterea ut plura quoad fieri poteſt, coaceruentur, eo enim robuſtiora ſunt, quo plura, & eo debiliora, quo pauciora. Itaque priora generis ſigna tutò licet ad ſuſpicionem mouendam uſurpare; poſſumus enim arguere à negatione cicatricis ad negationem vulneris. nam cicatrix cum vulnere neceſſariò cohæret; at ſigna ſecundi generis ſi non ſingulatim, coaceruatim tamen concludunt.

Quamobrem probabiliter oſtendes cædem ab aliquo perpetratam fuiſſe, ſi dixeris, quòd non multo antea fuerit ab occiſo contumeliis vexatus; & præter morem cum ſicariis conuerſari ſit viſus; quòd ſtatim feſtinans domum petierit; inuentus autem expalluerit, & quod ab eo tempore nonniſi militibus egregiè munitus de domo exierit, & quidem raró, & clarâ luce; quòd forum non amplius frequentauerit, veſperi perpetuò domum redierit.

Alia conſiderantur. Sunt etiam & alia, ex quibus argumenta deſumuntur, quorum ſingula ad hunc locum ſpectant; huiuſmodi porrò tribus generibus continentur, quorum primum fortunæ bona complectitur, cuiuſmodi ſunt diuitiæ, dignitates, affinitates, & id genus alia. Secundum corporis bona & mala comprehendit, talia verò ſunt ſexus, ætas, forma, robur, valetudo, ingenium, & alia huiuſmodi; itemque mala, ut ægritudo deformitas &c. Ad hæc autem reuocantur natio, patria varii diuerſarum gentium mores. Tertium eſt ad quod ſpectant animi bona, vel mala, nempe virtutes omnes tam morales, quàm intellectuales, artes, & ſcientiæ. Mali autem habitus, nimirum vitia, ut ſuperbia, auaritia, luxuria, &c. ex iis, quæ ad primum pertinent genus ducere licebit argumentum. Pauper hic eſt, conſequens igitur, ut furtum potius ipſe fecerit, quàm alter, qui diuitiis affluit. Ex iis verò, quæ ad ſecundum genus pertinent ducetur argumentum, quemadmodum Tullius aliquid Cælio condonandum probat argumento deducto ab adoleſcentiæ ætate. Superſunt & reliqua ad tertium genus ſpectantia, in quibus magna ſuppeditatur argumentorum copia, cum nihil frequentiùs contingat, quàm à virtutibus, & vitiis argumenta deſumi; ita quidem probabis futurum, ut aliquis pacem inconſtantem cum altero habeat, quòd pluribus vitiis, præſertim ſuperbià laboret, dominandique cupiditate nimium ardeat. Non diſſimiliter Cicero probabilius oſtendit eſſe, ut Clodius contra rationem nefarium facinus perpetrauerit, quàm Milo, quòd ille perpetuò leges deſpexiſſet, & iura conculcaſſet: contra verò Milo hæc omnia ſummoperè veneratus fuiſſet. Sic etiam probabitur quempiam ab omni voluptatis genere abhorrere, propterea quod impensè literarum ſtudiis operam nauet.

Idem locus, qui ſupra, plurimum valet ad exponendum, & ad laudandum, & ad vituperandum, immo & ad exornandam orationem, cum hæc ex adiunctis plurimum ſplendoris, ac dignitatis hauriat, præſertim ſi per negationem tractetur.

Locus ab Antecedentibus, & Conſequentibus.

Locus ab antecedẽtibus, & conſequentibus magni faciendus, & quare.

HIc locus magni faciendus eo nomine ſaltem, quod in omni genere cauſarũ poſſit adhiberi, antecedentia porrò, & conſequentia vocantur à Tullio, quæ rem aliquam neceſſariò antecedunt, vel conſequuntur; differunt autem ab adiunctis, quoniam hæc haud neceſſariò, ſed accidentario tantùm vinculo cum re iunguntur. Itaque *Antecedentia ſunt ea, ex quorum poſitione aliud neceſſariò ſequitur, ut vulnus cordis mortem antecedit; utq; vulnus antecedit mortem;* eodem modo, *Sol antecedit diem; arma, bellum; culpa, pœnam; prudentia, virtutem;* talia igitur ſunt antecedentia, nimirum ea, quibus poſitis neceſſe eſt alia conſequi. At verò *Conſequentia ſunt illa, quæ neceſſe eſt eſſe, ſi ea quorum ſunt conſequentia, præceſſerint, ut mors conſequitur cordis vulnus; non diſſimiliter dies Solem conſequitur.*

Bellum arma, pœnam, culpam, virtus, prudentiam.

His porrò addi ſolent ea, quæ concomitantia dicuntur, quæ videlicet rem neceſſariò comitantur, ut locus, tempus, occaſio, inſtrumenta, & id genus alia; ſed ineptè, me Iudice, cum hæc potius ad locum adiunctorum pertineant. Argumenta verò hunc tractantur in modum, nimirum ab antecedentibus. Sol ortus eſt; ergo eſt dies; Vulneratum eſt cor alicuius, ergo morietur; deliquit aliquis; igitur in pœnam incurret. A conſequentibus hoc modò. Eſt dies; ergo Sol ortus eſt: eſt bellum; ergo arma eſſe neceſſe eſt: eſt fructuum copia; ergo florum copia fuit.

Antecedẽtia duplicis generis

Duplicis autem generis ſunt antecedentia, nempè temporis, & illationis, ab iis quæ tempore præcedunt. Sic arguitur; Genitus eſt; ergo morietur. Huc pertinet carmen.

Boetius.

Conſtat æternâ, poſitumque lege eſt,
Vt conſtet genitum nihil.

Et etiam illud pro iis, quæ tempore conſequuntur.

Horatius lib. 2. Carm. Ode 9.

Non ſemper imbres nubibus hiſpidos
Manant in agros, aut mare Caſpium,
Vexant inæquales procellæ.
Vſque;

Illationis autem antecedentia gemino modo tractantur, vel ſimpliciter, nullâ adhibitâ ſimilitudine; vel ſimilitudinis uſu, cum videlicet unâ illatione factâ quæ refellenda ſit, aliæ ſimiles afferuntur, quæ riſum moueant.

Hic locus utilis admodum in omni cauſarum genere.

Locus hic utilis admodum eſt in omni cauſarum genere, ſiue per affirmationem, ſiue per negationem tractetur, præſertim in argumentationibus; alioquin extra illas frequens eius non videtur uſus, niſi forſan in definitionibus inde petitis, quibus plurimum illuſtratur oratio; nam tam ex antecedentibus, quàm ex conſequentibus Oratori licet definitiones contexere. In argumento plurimum valet, plerunque verò ex multis antecedentibus, ſiue per negationem, ſiue per affirmationem, una eiicitur concluſio, quod à Tullio factum non rarò cuique perſpectum, qui pariter ex uno aliquando multa deducit, ut in Verrinis obſeruare licet. Illud autem præcipuum deductionis, multorum ex uno, ut ad ingerendum terrorem plurimum valeat, ſiue ab antecedentibus, ſiue à conſequentibus deductio fiat. Hæ ſunt etiam huius loci prærogatiuæ, quòd ipſæ ad conciliandum odium ad ſedandum dolorem, ad confutanda aduerſariorum reſponſa, ad permouendum, & ad deſcribendum momenti plurimum habet, præſertim ſi variis figuris, puta repetitionibus, interrogationibus proſopopæiis decoretur, aliiſque luminibus illuſtretur oratio.

Fit per affirmationẽ

Non ſolum per affirmationem, & per negationem, &c. ſed per contraria locus iſte tractatur, cum videlicet ex antecedente deducitur conſequens & abſurdum; & iterum ſumitur contrarium aliquod conſequenti, ex quo concluſio repugnans priori antecedenti colligitur. Elegantiſſimus autem huius eſt loci uſus per antitheton. Hæc porrò quàm libentiſſimè variis exemplis illuſtrarem; ab hoc tamen cogor abſtinere, ne longior, quàm par eſt, tractatio euadat.

per negationẽ &c.

De Loco à Cauſis.

TRactandi ratio poſtulat, ut pauca quædam in præſentiarum de cauſis generatim noſtrâ contemplatione perſequamur. Cauſa apud Rhetores eſt id, cuius vi aliquid fit, vel ut ait Cicero, *quæ id efficit, cuius eſt cauſa*; ut vulnus mortis, cruditas morbi ignis ardoris; hanc autem efficientiam dicunt non eſſe tantùm efficientis cauſæ, ſed & cæterarum, quæ ſuo modo rem efficiunt; cum enim, inquiunt, cauſæ in genere ſit id quod effectum per ſe producit, & ad huius productionem materia, forma, efficiens, & finis vario modo influant; conſequens fit, ut omnibus ac ſingulis cauſæ nomen tribuatur. Subtiliùs hæc tamen Philoſophi tractant, de quibus tam accuratè Rhetoris non eſt diſſerere, propterea noſtrum erit rhetoricis finibus præſentem conſiderationem coercere.

Libro de Fato.

Vt verò paucis res abſoluatur, dicere iuvabit *Cauſam eſſe id, ex quo, vel per quod, vel à quo, vel propter quod fit aliquid;* hoc enim modo quatuor cauſarum genera comprehendimus, à quibus per ſe pendet effectus, ad cuius effectionem ſi quæ ſunt alia, quę videntur concurrere, non tam cauſæ, quàm conditiones, *ſine quibus*, dici ſolent. Ex his porrò una eſt cauſa, quæ mouet, nempe *finis*: quæ mouetur, *efficiens*, quæ dat eſſe *forma*, quæ formam induit *materia*. *Materialis cauſa ea eſt, ex qua res fit, aut componitur.* Duplex eſſe materia dicitur, Naturalis, ac ſubſtantialis una, quâ natura utitur in ſuis moliendis operibus, ut eſt corpus organicum reſpectu hominis, & cuiuſque viuentis &c. elementa ex quibus componitur Mixtum, & prima materia quâ corpora omnia naturalia conſtant, de qua Stagirites loquens, hæc habet. λέγω γὰρ ὕλην τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἑκάστῳ, ἐξ οὗ γίνεταί τι ἐνυπάρχοντος μὴ κατὰ συμβεβηκός. εἴ τε φθείρεται, εἰς τοῦτο ἀφίξεται ἔσχατον. *Materiam enim voco primum cuiuſque rei ſubiectum, ex quo inſito fit aliquid, non per accidens, ſiue quid intereat in hoc ultimum abit.* Hęc prima dicitur materia, quę formam recipit, quam ſe ipſâ non habet, quamque Syneſius τρύγα τοῦ κόσμου, *Fęcem Mundi* appellat. Sed hanc accuratiùs conſiderare, non Rhetoris, ſed Phyſici eſt.

Cauſa quid ſit concluditur.

Materialis cauſa quid & quotuplex.

1. Phyſ. tex. 82.

Artificialis materia eſt, qua utitur Artifex in operibus ſuis, ut marmor, vel æs, ex quibus conficitur ſtatua; utraque tam ſcilicet naturalis, quàm artificialis diuiditur in remotam, & proximam. Remota naturalis eſt illa, quam diximus; proxima verò eſt eadem prout variis induta diſpoſitionibus. Artificialis remota ſunt ex. gra. ligna in ſylua, comparatione domûs extruendæ: eadem verò reciſæ, dedolata, & affabrè facta, proximę materię rationem obtinent. Materia deinde diuiditur in eam, quæ permanens, & eam, quæ tranſiens dicitur. Materia permanens eſt, quæ in re effecta manet, ut prima, & ſecunda materia in naturalibus, nempe corpus organicum in homine, &c. quemadmodum artificialis in artefactis, ut lapides, & ligna reſpectu domûs; altera verò dicitur tranſiens, quippe quæ tranſit in aliud, nec poſt rem factam remanet, ut farina, & aqua in panem; ſed his omiſſis ſubtilioribus diſquiſitionibus, velut alie-

Artificialis materia quæ.

nis

nis ab inſtituto ſolum conſideranda quæ Rhetoris propria ſunt.

Materia triplex. Oratoribus porrò, quemadmodum etiam Philoſophis materia triplex eſt, ex qua in qua, & circa quam: illa; quæ dicitur ex qua, iam declarata fuit, ſimulque diuiſa in remanentem, & tranſeuntem. Materia in qua eſt eadem prout in ea recipitur forma, vel quicquid ſibi ſubiecti rationem poteſt vendicare. Materia circa quam eſt id circa quod potentia ex. gra. viſus, ſeu aſpectus circa colores; vel aliquis habitus, puta Phyſiologia circa corpus naturâ conſtans; huiuſmodi igitur ſunt potentiarum, & ſcientiarum obiecta, à quibus quanta ſit earumdem dignitas, deducitur argumentum.

Obſeruãda quædã in argumentis ex à materia ex qua deſumptis. In argumentis à materia ex qua deſumptis, hæc ſunt obſeruanda. Poſitâ materiâ, ſequi poteſt effectus, dummodo cætera conſentiant; ut ſunt lapides ligna, cæmenta; domus igitur conſtrui poteſt. Remotâ materiâ permanente, remouetur effectus; ut non eſt aurum; ergo aurea vaſa non ſunt. Hic præterire non licet, quod in re propoſita aliquod momentum habet, nimirum attributa, quæ à materia proueniunt, enunciari de effectu, quæ illi conueniunt; remoueri autem, quæ, vel illi repugnant, vel non conueniunt; ut ſtatua eſt ex auro confecta; ergo magni eſt pretij; opus eſt factum ex terra; ergo vilioris eſt pretij; homo factus eſt ex luto; ergo corruptioni obnoxius.

Ex huiuſmodi materijs deſumi poſſunt argumenta ad laudãdum, & vituperãdum. Ex hiſce materijs Orator argumenta deſumet, & quidem ad rei alicuius dignitatem, atque præſtantiam amplificandam, materia ex qua ſummoperè conducit; ideòco Tullius ad oſtendendam ſyderum nobilitatem, ad materiam ex qua, conuertit obtutum. Atque *hac* inquit, *mundi diuinitate perſpecta, tribuenda eſt ſyderibus eadem diuinitas; quæ ex nobiliſſima, puriſſimaque ætheris parte gignuntur. Neque ulla præterea ſunt admixta natura, totaque ſunt calida, atque perlucida*. In uniuerſum igitur Laudibus aliquid Orator proſequitur, vel improbat pro materiæ conditione. Hæc enim ſi precioſa ſit, ex qua aliquid factum fuerit, ab ipſius dignitate nos id laudibus efferimus; ſi verò contra eadem fuerit vilis, & abiecta, ex obſcuritate ipſius quod ex ea factum eſt, conuicijs inſectamur, uniuſque commodos ſermones habemus. Non diſſimiliter pro conditione *materiæ ex qua* parui aut magni facere munera ſolemus. Sic ex materiæ dignitate candelabrum laudibus effertur à Tullio. *Etenim erat*, inquit, *eo ſplendore, qui ex clariſſimis, & plurimis gemmis eſſe debebat, eâ varietate operum, ut ars certare videretur cum copia, eâ magnitudine, ut intelligi poſſet non ad hominum apparatum: ſed ad ampliſſimi templi ornamentum eſſe factum*. Materia porrò in qua nil aliud, ut nuper dicebam, quàm ſubiectum formæ, & accidentis, ut paries albedinis, eo quod color illi inſit, & humanus animus bonarum artium, atque diſciplinarum, eòquòd hæ in ipſo recipiantur. Hinc licet argumentari hunc in modum. Sublato ſubiecto, ſeu materia in qua, etiam quæcunque illi inſunt tolli neceſſe eſt, & viciſſim; ut remota tabula, remoueri picturam oportet, & hâc poſitâ neceſſe eſt illam itidem poni, non enim pictura ſine ſubiecto eſſe poteſt.

a. De Nat. Deorum.

Verina 6.

Hæc materia ſubminiſtrat argumenta in rei laudem, & vituperiũ. Hæc etiam ſubminiſtrat in laudem, aut vituperationem argumenta, ſiquidem pro conditione ipſius commendamus, vel deteſtamur ea, quæ in ipſa ſunt: non enim ex. gra. parum laudis bonis artibus, ac diſciplinis humani animi dignitas conciliat, eo nomine, quòd hæ in illo reſideant.

Materia etiam circa quam, nimirum id, circa quod actus, habitus, facultateſque verſantur in laudem, aut vituperium dicendorum copia ſuppeditat. Quis enim non intelligit plurimum laudis tribuendum aſpectui ex dignitate luminis circa quod ipſe verſatur? Nec certè licet nobis præſtantiorem aliam aliâ animæ, vel cuiuſque alterius rei facultatem, vel habitum habitu, puta ſcientiam ſcientiâ, niſi ex nobilitate eius circa quod, vel facultas, vel habitus verſatur. Hoc etiam Stagirites nouit, ut propterea de ſcientia loquens dixerit, μᾶλλον δ' ἑτέραν ἑτέρας ἢ κατ' ἀκρίβειαν, ἢ τῷ βελτιόνων τε καὶ θαυμασιωτέρων εἶναι. *Magis autem alteram alterâ, vel quod exquiſitior, vel quod rerum præſtantiorum & admirabiliorum ſit*. Hinc deſumit argumentum Romanus Orator ad concludendum eloquentiam eſſe iuriſprudentiâ præſtantiorem. *Primum*, inquit, *dignitas in tam tenui ſcientia, quæ eſſe poteſt? Res enim ſunt paruæ, propè in ſingulis literis, atque interpunctionibus verborum occupatæ*. Iure idcirco facultatem, vel ſcientiam aliquam laudaturus Orator, mẽtis aciem ad earumdem ſubiectam materiam diriget, nam ex præſtantia ipſius in laudes ipſarum poterit effundi; quod autem de laudatione dico, de vituperatione intelligendum volo.

Succedit cauſa formalis, quæ profectò quidpiam excellens eſt penèque diuinum. *Formalis autem cauſa dicitur ea, per quam res ſuum eſſe determinatum ſortitur*. Triplex autem eſſe perhibetur; prima quidem eſſentialis, quæ cauſa eſt operis, quod natura molitur, ut rationalis anima in homine. Secunda accidentaria; quæ rurſus bipartitò diuiditur, enimuerò una naturalis eſt, quæ rei ſubſtantiam circumſtat, eidemque accidit conſtitutæ, cuiuſmodi eſt quicquid ſenſibus uſurpatur, ut quantitas, qualitas, & huius ſpecies, nempe colores, ſapores, &c. Ita quidem corporis pulchritudo in optima partium diſtributione, cum quadam ſuauitate coloris conſiſtens, huius, de quo loquimur generis, forma dici debet. Altera eſt artificialis, nimirum figura qualibet ab artifice in materiam inducta, cuiuſmodi ſunt figuræ, ſimulacra quæ in vaſis, & alijs huiuſmodi cernuntur. Cauſa formalis.

Ex hoc genere cauſæ ſic ratiocinari licet. Poſitâ formali causâ, ponitur effectus, illaque ſublatâ, hic etiam tollitur; ut paries habet albedinem; idcirco eſt albus; non habet albedinem; ergo non eſt albus: homo habet rationalem animam; ergo rationalis eſt; equus non habet animam rationis participem; ergo rationalis non eſt. Ex hoc genere cauſæ quomodo argumentãdum.

Illud quoque conſiderandum occurrit, quòd, quæ formæ conueniunt, effectibus itidem cõueniant oportet: & quæ ab effectibus remouentur, à formis etiam remoueri neceſſe eſt; ut ſi ſapientia ſummum eſt bonum, ſapientem eſſe ſummè bonum erit: ſi diuitiarum affluentia non eſt ſummum bonum, nec etiam diuitem eſſe ſummè bonum erit. Huc pertinet argumentatio, qua uſus eſt Tullius ad oſtendendum homini conſentaneum non eſſe, ſenſuum voluptatibus irretiri, eoquòd hoc eius ingenio, naturæuè conſentaneum non ſit. Si conſiderare, inquit, volumus, quæ ſit in hominis natura excellentia, & dignitas, intelligemus, quàm ſit turpe diffluere mollitie, & delicatè, ac molliter viuere, quanquam honeſtum ſit parcè, continenter, ſeuerè, ſobriè. Aduertẽtio. 1 De Offic.

Tametſi locus hic non admodum firma ſuppediret argumenta, eius tamen uſus in reliquis fieri magni debet; nam in rerum deſcriptionibus, & in amplificationibus, mirum eſt quantum ſplendoris ac dignitatis à forma recipiat oratio. Audi perelegantem ſtatuæ deſcriptionem ex Plinio Iuniori; *Ex hæreditate*, inquit, *quæ mihi obuenit, emi proximè Corinthium* Quantus ſit huius loci uſus. Plinius iunior lib. 3. Epiſt. 6.

ſignum

ſignum: modicum quidem, ſed feſtiuum, & expreſſum, quantum ego ſapio: qui fortaſſis in omni re in hac certè per quam exiguum ſapio. Hoc tamen ſignum ego quoque intelligo. Eſt enim nudum, nec aut vitia ſi qua ſunt, celat; aut laudes parum oſtentat. Effingit ſenem ſtantem: oſſa, muſculi, nerui, venæ, rugæ etiam, ut ſpirantis apparent; rari, & cedentes capilli, lata frons, contracta facies, exile collum: pendent lacerti, papillæ iacent, receſſit venter. A tergo quoque eadem ætas, ut à tergo æs ipſum, quantùm vetus color indicat, vetus, & antiquum: talia denique omnia, ut poſſint artificum oculos tenere, delectare imperitorum, quod me quanquam tyrunculum ſollicitauit ademendum. Sic etiam Cicero Dianæ ſimulacrum deſcribit, quod erat apud Segeſtanos ex ære confectum; itaque ad Dianam verba referens, ait. *Hæc erat poſita Segeſtæ ſanè excelſa in baſi, in qua grandibus literis P. Affricani nomen erat inciſum;* & ad ſimulacrum verba transferens, paucis interiectis, ſubdit. *Erat admodum amplum & excelſum ſignum cum ſtola, verumtamen inerat in illa magnitudine ætas, atque habitus virginalis; ſagittæ pendebant ab humero, ſiniſtrâ manu retinebat aurum, dextrâ ardentem facem præferebat &c.*

Verrina prima.

Cauſa efficiens quid, & quotuplex. De cauſa efficienti ſequitur agendum: *Eſt porrò cauſa efficiens illa, à qua actio proficiſcitur, ſeu quæ agendo effectum producit.* Duplex autem aſſignari ſolet, Artificialis una, & Naturalis altera.

Artificialis. Artificialis eſt quæ artis miniſterio operatur, ut ſunt artifices, & rerum auctores.

Naturalis. Naturalis porrò eſt à qua naturaliter producitur effectus, ſiue ſit cauſa princeps, & prima, ut D. O. M. naturæ auctor; ſiue ſit cauſa ſecunda, ut ſunt omnes effectrices cauſæ, quæ virtutem recipiunt ab ipſo: ita quidem progenitores ſunt cauſę filiorum, arbores florum, & fructuum, ignis ardoris, & ita de reliquis.

Aliorum de hac partitione ſententia. Aliis autem non eadem eſt partitionis ratio, nam ex eorum conſilio efficiens cauſa multiplex eſt, prima quidem procreans, ut Deus, Parentes, quibus adduntur Artifices, quos ad naturalis efficientis genus pertinere contendunt. Secunda eſt conſeruans, quæ rem conſeruat. Tertia interimens, quę rei perniciem affert, ut morbus reſpectu animalis. Iterum ipſis duplex eſt efficiens cauſa, Naturalis nempe, ſeu Phyſica, cuiuſmodi eſt aliqua ex recenſitis, inter quas Artifex reſpectu operis, quod ipſe molitur; vel moralis, quæ rem certè non efficit, ſed ad rem illam efficiendam impellit, ut conſiliarius; ille ſiquidem moralis cenſetur cauſa homicidii, vel aliquod aliud nefarium facinus, qui illud perſuaſit.

Quomodo ex hac cauſa argumentãdum. Hæc de huiuſmodi cauſa dicuntur. Vbi non eſt cauſa, nec eſſe poteſt effectus. Quæ inſunt cauſis attribui poſſunt effectibus.

Huius loci uſus ad quę ſe extendat. Ampliſſimus eſt huius loci uſus, præſertim in cauſis ciuilibus, rebuſque cæteris inquirendis, in affectibus, virtutibus, vitiis, ac euentis proponendis, ex quibus Oratori verba, & res enaſcuntur, tantâ quidem copiâ, ut non aliunde magis, quam hinc fœcundam reddere ſuam poſſit eloquentiam. Ab efficienti cauſa Romanæ Parens Eloquentiæ celebrem illam amplificationem deduxit in Catilinam. *Nihil ne te nocturnum præſidium Palatij? Nihil urbis vigiliæ? Nihil timor populi, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatus locus, nihil horum ora, vultuſque mouerunt,* &c. Idem quoq; pręſtat alibi efficienti cauſa utens. *Multa enim, & in Deos, & in homines impiè, nefarièque commiſit,* &c. uſque ad illa verba; *neque iſte mihi videtur ſe,* &c. Non diſſimili modo clementiam Cæſaris erga Marcellum pluribus cõmendat, id enim ut faciat, bellicas laudes induſtriè

Cic. prima in Catilinam.

Cic. 3. act. in Verrẽ.

deprimit, veluti minus Imperatoris proprias, cum illas magna ex parte militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, &c. ſibi vendicet; nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eaſque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne proprię ſint imperatorum. Et certè in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus multum iuvant. Maximam verò partem, quaſi ſuo iure fortuna ſibi vendicat, & quicquid proſperè geſtum eſt, id penè omne ducit ſuum.

Cic. pro Marco Marcello.

Hic locus ad hortandum, & amplificandum conducit. Plurimum valet ad hortandum, ut ex Tullio colligitur, is enim ad id hoc utitur loco, quemadmodum etiam, & ad dehortandum, & ad amplificandum.

Cauſa finalis quid. Supereſt ad extremum *Finalis cauſa, quæ dicitur eſſe id, cuius gratia aliquid fit, aut ad quod res tota refertur,* ut ſanitas medicinæ, victoria belli finis eſt. Ita quidem aurum auaro eſt finis; bono autem Beatitudo. Hæc dicitur exitu cauſarum ultima, deſtinatione autem prima; Præſtantiſſima quidem eſt cauſa, de qua loquimur, nam ut ex radicibus truncus, rami, folia, atque fructus erumpunt: non diſſimiliter tota vis, totaque ratio humanarum actionum in fine exiſtit: idcirco finis cuique conſiderandus, à quo ſi rerum omnium menſuram ſumpſerit, feliciorem vitam traducet.

Duplex autem ſtatuitur, ultimus, & non ultimus, de quibus diſſerere Philoſophi munus eſt.

Huius cauſę præſtantia. Hæc omnium eſt optima cauſa ad ſuadendum, & ad mouendos affectus, cum omnes propter finem aliquem, vel honeſtum, vel iucundum, vel utilem agant; ad hæc enim humana reſpicit induſtria, cum nemo ſit, qui ab honeſto, vel iucundo, vel utile ad proſecutionem non alliciatur, quemadmodum à contrarijs non incitetur ad fugam.

Multa de fine enũciantur. Qualis autem finis eſt, ſiue bonus, ſiue malus, talis quoque res, quæ ad finem illum per ſe ordinatur. Si veritatis inquiſitio honeſta eſt, labor etiam eius gratia ſuſceptus, honeſtus erit: intelligendum autem de eo, quod per ſe ordinatur, nihil enim prohibet ut ex accidenti ſecus eueniat, non enim ſcelus perpetratum gratia finis honeſti, dici poteſt honeſtum. Inſuper cuius finis eſt bonus, & id bonum: cuius optimus, & id itidem optimum; qui autem finem deſiderat, ea debet amplecti media, quorum præſidio poteſt illũ comparare; ut ſi quis felicitatem deſiderat virtutem debet excolere: & ſi pacem expetit, bellum inire debet, à fine contraria ſunt media remouenda, ut ſi quis gloriam anhelat, labores perferre debet.

Quomodo ex fine arguendũ. Ex negatione autem finalis cauſæ rectè quidem effectûs negatio deducitur; nemo enim operatur, niſi ob aliquem finem, quo proinde remoto, etiam, & operationem illam tolli neceſſe eſt; nec admittendum aliquem operatum quidpiam fuiſſe, citra quamlibet intentionem finis.

Quomodo à fine ſumatur argumentum. A fine ſumitur argumentum, ut factum à Tullio facillimum eſt obſeruare, dum nititur ſuadere inſidiatorem Clodium fuiſſe, non Milonem, quoniam ei magna quidem erat cauſa, ſummaque ſpes in Milonis morte, non mediocris utilitatis. *Quo nam igitur pacto,* inquit, *probari poteſt inſidias Miloni feciſſe Clodium? Satis eſt quidem,* &c.

Oratione pro Milone.

Senec lib. 1. quæſt. natur. 17. A fine Moralis eleganter admodum ſpeculi uſum commendat; *Inuenta* inquit, *ſunt ſpecula, ut homo ipſe ſe noſceret. multi ex hoc conſecuti primò ſui notitiam, deinde, & ad quædam conſilium, formoſas ut vitaret infamiam, deformis, ut ſciret redimendum eſſe virtutibus, quicquid corpori deeſſet, iuvenis, ut flore ætatis admoneretur, illud tempus eſſe diſcendi, & fortia audendi: ſenex ut indecora canis deponeret, & de*

morte

morte aliquid cogitaret.

Non modo finis utilis Oratori eſt ad orationis optimam ſtructuram elaborandam in deliberatiuo genere dicendi, ſed etiam ad eamdem varijs, & elegantibus ornatibus illuſtrandam, cum ad id nihil magis, quàm diligens inſpectio finis conducat. Si namque ſuadere velit Orator amplectendam eſſe virtutem, profectò non poterit vehementiùs ad id auditorum animos impellere, quàm ijs exponendo finem (æternam ſcilicet Beatitudinem) ſuſcipiendi laboris, & huius neceſſitatem oſtendendo varijs argumentis, à tam ſublimi fine deductis; Quis enim adeo rerum æſtimator iniquus; quis eſt, quem tanta oppreſſit amentia, cui non abundè conſtet futurum, ut plurimùm auditoribus oratio probetur illa, quâ contenditur ſuadere ipſis peropportunum eſſe virtutis cultum amplecti, quoniam hoc ad æternam felicitatem conducit? Cum enim homo ſit is, cui quidem igneus eſt vigor, & cæleſtis origo, ſitque ſacra Diuinæ mentis imago, ægrè admodum ferat ſe miſerrimæ ſortis eſſe ludibrium, varijs fortunæ vicibus obnoxium, à lacrymis initium ſumere, & cum iiſdem extingui; una eàdemque die naſcentem, & morientem conſpici; bonum poſſidere nullum non habens malum admixtum; nihil ob id ei iucundius, nihil antiquius uſu venire poteſt, quàm aures præbere dictanti viam ad æternam felicitatem, ad vitam omnibus vacuam ærumnis, omnium perturbationum expertem.

Argumentum à fine quomodo tractetur.

Nec minoris eſt roboris huius loci uſus in vituperando, & in diſſuadendo.

Valet hic locus ad improbandum, & ad diſſuadendum.

Plurimum itidem valet ad amplificandum, & ad mouendum, ac excitandos affectus, & ad ſuadendum; nec in argumentis modò, ſed extra quoque ſumma cum utilitate poteſt ad periodum amplificandam uſurpari, cum via quicquam reperias, quod per finalem cauſam amplificari non patiatur.

Valet ad amplificandum.

Quandoque finalem ipſam cauſam pro effectu ſolet Orator adhibere, ut ſi pro bello, furorem hoſtium, vitæ amiſſionem, fortunarum, bonorumque, ac uniuerſæ ciuitatis direptionem uſurpet; quanto enim elegantiùs diceris? hoſtium furori, fortunæ commoda, templa, coniuges, liberos, vitam eripite, quàm dicendo Patriam ſuſcepto bello conſeruate? hoc enim loquendi genere maieſtatem quandam Oratio conſequitur, proindeque longè validiùs, ac vehementiùs ab audientium animis aſſenſum extorquet.

Plerumq; Finalis cauſa pro effectu ſolet adhiberi.

Locus ab Effectis.

EX hactenus dictis de cauſis, operoſum non erit effectorum perſpectam habere rationem. *Effecta porrò ſunt* ut dicebat Tullius, *orta de cauſis*, quæque inuicem perpetuum commercium habent. Idcirco quot ſunt cauſarum genera, totidem etiam effectorum ſunt ſpecies. Cuilibet enim cauſæ proprius reſpondet effectus, & ex effectibus cauſas argumentamur.

Effecta, quæ ſint. Cic. in Topicis.
Tot effecta quot cauſarum genera.

Cauſam efficientem ex effectis deducimus hunc in modum. *Quid in Rep. præclariùs? Quid præſtantius intelligi poteſt, quam id, quod eius dignitatem conſeruat, amplitudinem auget, externas gentes ad eius ditionem adiungens? hanc porrò bellicam eſſe artem neminem præterire crediderim; idcirco nonniſi temerè, quiſpiam inficias ibit Reip. militarem laborem præſidio eſſe, & ornamento.* Cum igitur Reip. dignitas ac ſplendor militiæ velut efficientis cauſæ ſit effectus; vide quàm egregiè ex effectu huiuſmodi cauſæ genus inferatur.

Ab effectis deducitur cauſa efficiens. Exemplo res illuſtratur.

Finis etiam ex ſuis colligitur effectis: ſic ex apparatu rei militaris, nimirum ex eo quòd Princeps militum habeat delectum, eorundem accipiat nomina, luſtret cohortes, copias recenſeat, eaſdemque producat, futurum bellum conijcimus, ac argumentamur. Non diſſimiliter ſi quis vidiſſet Celtas, dum editos in lucem infantes, clypeoque impoſitos ad flumen Renum referebant, ac proijciebant in gurgitem & conijciſſet id ab ipſis fieri ad explorandam virtutem, vel ignauiam ſobolis, vel ad roboranda corpora in militiæ uſum, ut Ariſtoteles etiam notauit. Huc pertinet illud Poetæ.

Finis eſt ex ſuis colligitur effectus,
7. Polyt. cap. 17.

Durum à ſtirpe genus: natos ad flumina primum
Deferimus, ſæuoque gelu duramus, & undis.

Virgilius 9. Æneid.

Quibus ille reſpexit ad firmitatem ſobolis aſſequendam. Claudianus autem ad explorandam virtutem ſobolis, faciendumque naturæ periculum.

Et quos naſcentes explorat gurgite Rhenus.

Claudian. 2. Ruff.

Nec alterius Poetæ carmen aliò ſpectat

Κελτοὶ μὲ κρίνουσι γόνον ῥύοντο ῥεῖθροις.
Καὶ χρυσοῦ καθαροῦ ἄνδρα κλε εἰσὶ κρίνουσι.

Cernitur ut purum prunis ardentibus aurum,
Gurgite ſic Rheni pignora, Celta probat.

Nazianzenus.

Vtcunque ſe res habeat; illud certum ex effectis finem utrouis modo colligi. Non diſſimiliter ſi quis ita ratiocinetur. *Princeps à ſuis ciuitatibus præſidia deducit, dimittit milites, inducias cum hoſte paciſcitur, obſidionem ſoluit, ciuitates calamitatibus leuat, enixè curat ſtudia bonarum artium promoueri; pacem igitur meditatur.*

Licet etiam ab affectu materiam argumentari. *Homo corporeus eſt, tangitur, ſub aſpectum cadit, aſſiduis mutationibus eſt obnoxius: materiâ igitur conſtet, oportet*; non enim quotidiana iſta mutatio; aliunde prouenit hinc

Materia ex effectis

Optima quæque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit, ſubeunt morbi, triſtiſq; ſenectus.

Virg. lib. 3. Georg.

Et hinc

Circumſerit agmine facto
Morborum omne genus;

Iuvenalis.

Nec aliam ob cauſam.

Νοῦσοι δ' ἀνθρώποισιν ἐφ' ἡμέρῃ, αἳ δ' ἐπὶ νυκτί.
Morbi ſubeunt mortalibus nocte, & die.

Heſiodus.

Ab Effectis etiam forma colligitur; *homo ratiocinatur, intelligit, ſapit, ac ob id operationes exerit nobiliſſimas; anima igitur conſtare debet præſtantiſſima naturæ cæleſtis, atque diuinæ.*

Forma ex effectis.

Ab Effectis igitur locus eſt ampliſſimus, ac fæcundiſſimus, & quidem in demonſtratiuo genere, quod præſertim hoc pertexitur loco, non enim illa rerum geſtarum commemoratio in hoc genere dicendi frequentiſſima, quidpiam aliud quàm effecta continet. Hoc luculenter oſtendit, haud ego fallor. Iſocratis Oratio in Euagoræ laudes effuſa, quandoquidem Orator ille diſertiſſimus Regem incomparabili dicendi copiâ, & ſingulari eloquentiâ commendat à rebus geſtis; & primò quidem à pia, & ſtrenua Regni recuperatione; ſecundò à prudentiſſima adminiſtratione; tertiò à defenſione, omnia tamen ita tractando, ut exagerationibus, comparationibus, alijſque ſplendidiſſimis luminibus rem uniuerſam ad ſtuporem illuſtret. Veritatem eandem clariſſimè Demoſthenes oſtendit; nam in Oratione aduerſus Midiam, & in alijs quoque, non aliunde, quàm ab effectis validiſſimi roboris argumenta deſumit. His etiam ſummus Eloquentiæ Romanæ Parens aſtipulatur, qui in Oratione pro Lege Manilia egregijs penèq; diuinis laudibus Cn. Pompeium extollit, quandoquidem in ipſo quatuor ſummi Imperatoris propria, ſcientiam

Iſocrates pro Euagora.
Demoſthenes aduerſus Midiam.
Tullius pro Lege Manilia.

tiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, atque felicitatem ineſſe, illuſtri orationis genere, loquendique ſumma facultate demonſtrat; quod magnâ tamen ex parte præſtat effecta narrando, videlicet Pompeij res geſtas oculis ſubijciendo, hac enim arte declarat, ac oſtendit Pompeium eſſe digniſſimum, cui ſuprema Imperatoris auctoritas conferatur, quò Tullij collimabat induſtria. Si verò iudiciale genus attendere velimus; nulli dubium quin hic itidem locus ei quammaximè deſeruiat, cum præcipuè tam frequentes facti vel infecti quæſtiones agitari ſoleant. Si demùm deliberatiui generis ratio habeatur, multa in eo quoque effecta ſæpius exprimenda comperies.

Tria ſunt, quibus locus ab effectis accommodatus dici poteſt.

Tria porrò ſunt, quibus locus ab effectis accommodatus dici poteſt, quæ paucis in præſentiarum perſtringere conabor.

Primum ad obſcura declaranda.

Primum eſt, quòd ea, quæ quodammodo tenebris natura inuoluit, quæque proinde minus obuia ſunt, effectorum opitulatione, disiectis ignorationis tenebris, ſi non plenâ, ſaltem rudi cognitione agnoſcimus. Ita quidem ex operibus excelſum rerum omnium Molitorem percipimus; nam ex ipſis infinitam eius virtutem, ac facultatem quotidie cernimus, ubique præſentem intuemur. Secundum eſt, quòd ad narrationes, deſcriptioneſque plurimum conducunt effecta, nam ex ijs quodammodo res oculis ſubijciuntur. Cum enim effecta ſuis ſint cauſis notiora, appoſitè uſurpantur ad rerum deſcriptiones elaborandas, quoniam omnis deſcriptio in eum finem adhibetur, ut, quod alioquin in obſcurioribus latebris deliteſcit, tandem aliquando trahatur in lucem, quod certè non meliùs aſſequi poſſumus, quam per effecta, velut per illa, quæ maximè nobis obuia ſunt; talis eſt illa deſcriptio direptæ Ciuitatis, quam non multo antea attulimus. Tertium denique eſt, quod ad amplificationes mirum in modum effecta conducunt; enim verò amplificatio, nil aliud, quàm plenitudo quædam quæ omnium rerum adiuncta, terminos, & loca commemorando roborat orationem; ne plenitudo autem illa ex inani verborum fuco, vel numerorum ſtrepitu petita videatur; ex effectis, & ex optimis rerum adiunctis deſumi debet, quæ ex dicendis de deſcriptionibus, & amplificationibus clariora fient.

Secundū ad deſcriptiones elaborandas.

Tertium ad amplificationes efformandas.

Non omittendum ex effectuum negatione plerunque cauſas à nobis negari, ita quidem non eſſe quempiam auarum, ex effectuum negatione probare ſolemus; Vt rem alienam non concupiſcit; non fœneratur; pecunias non congerit, non igitur rei familiaris amplificandæ cupiditate ardet, non eſt auarus. Ita quoque non eſſe negligentem, ex negatione effectuum negligentiæ; non eſſe iracundum ex negatione effectuum iræ, & ita de reliquis; adeout effecta per negationem tractentur. Quod ſplendidiùs eueniet, cum ab aduerſarijs quædam obiecta fuerint, quæ nullo negotio contrarijs effectis refelluntur.

Quomodo hunc locum ſplendidius tractare liceat.

Huc pertinet Tropus, qui Metonymia dicitur, quę cauſam per effectum, aut viciſſim effectum per cauſam declarat. Hic autem dicendi modus ſummoperè confert ad locutionum varietatem, ac proinde ad vitandam nauſeam ortam ex frequenti eiuſdem vocis uſurpatione. Vt ſi de eodem Cæſare, vel de eodem Pompeio, vel de quouis alio ſæpius in eadem Oratione commemoratio inciderit; ad ſocietatem declinandam præſtat ad effecta, & adiuncta confugere, ut pro varietate ipſorum poſſimus varijs nomenclaturis illum de quo habetur Oratio, nuncupare. Sed ut hactenus tradita, clarius intelligas, paucis illa perſtringam.

Primò, ut ſuperiùs dicebatur, ab effectis arguere cauſas poſſumus, deinde hic locus tractari poteſt per affirmationem. Vt cum per affirmationem effectorum aliquid deſcribimus: Poteſt etiam per negationem, ut cum à re quapiam effecta remouemus, ut ex proximè dictis non obſcurè conſtat: Poteſt itidem per affirmationem, & negationem ſimul; ut cum de re aliqua primò quidem effecta affirmamus, & deinde contraria effecta negamus, vel primò negamus, deinde affirmamus. Vt ſi dixeris. *Non marcet in otio, non vagatur otiosè per urbem, non perſunctoriè, vel obiter ſuas res agit, ſed labores libenter ſuſtinet, quotidie domi manet negotijs intentus, ſummâ vigilantiâ, curâque in rebus agendis utitur: non ergo negligens.* Vel etiam ſi dixeris, *Non ad multam diem ſtertit iners, non tabet in luxu, nullo vitiorum ſordeſcit inquinamento, quin potius pietati, religioni, clementiæ, iuſtitiæ, ac omnium virtutum generi vehementer indulget.* Hoc enim modo per affirmationem, & negationem quoque locus tractatur.

Per affirmationē.

Per negationem.

Per affirmationem & negationem ſimul.

Huius etiam loci uſus contingit, quando cauſas damnamus; ut *Otium bonos mores corrumpit, ad omne vitiorum genus adoleſcentium animos impellit; eſt igitur cur otium deteſtemur.*

Per damnationem cauſæ.

Fit etiam per oppoſitionem, ut. *Ebrietas rationis iudicium offuſcat, contentiones, ac bella procreat: robur naturalemque virtutem eneruat, morborum myriadem parit: mortem præmaturam adducit: fortunæ bonis ſpoliat, & quod caput eſt iram diuinam prouocat.* Ex aduerſo *Temperantia prudētiam nutrit: cupiditates paſſioneſque circa tactûs delectabilia frenat, ac moderatur: ponit legem appetitui cibi & potûs, facitque ne ingluuiæ nimium indulgeamus, & ut abſtinentiam, ſobrietatem, caſtitatem, ac pudicitiam amplectamur.*

Per oppoſitionem.

Per Metonymiam adhibetur, primò nimirum aliquem ex rebus geſtis exornando, & præſertim, ad vitandam ſatietatem repetiti nominis, effecta uſurpando. Ita, quoniam Conſtantino Magno tribuitur, quòd fundauerit quietem, & liberauerit Vrbem, ſi contingat in Oratione, ut eius nomen frequenter ſit uſurpandum, modo ipſum appellabimus proprio nomine *Conſtantinum*, modo *Fundatorem quietis*, modo *Liberatorem Vrbis*. Sic etiam ſi de Scipione Africano contexta ſit Oratio in qua ſæpe de ipſo fieri commemoratio debeat, modo *Scipionis* nomine ipſum appellabimus, modo *euerſorem Carthaginis*, modo *Victorem Aſiæ*; & ita de alijs. Secundò etiam fit cauſam pro effectu ponendo, videlicet *Bacchum pro vino, Cererem pro frumento, Palladem pro ſapientia, Martem pro bello.*

Per Metonymiam.

Elegantiſſimè tractatur hic locus conglobando plures effectus eiuſdem cauſæ. Vt ſi numeremus omnia bona, quæ ab aſſiduo virtutis cultu proficiſcuntur; vel contra omnia mala, quæ vitio debent accepta referri.

Elegans huius loci tractatio.

Speciatim autem hic locus Oratori deſeruit ad commendabilem orationis numerum, periodique plenitudinem, adeo ut ſi plena non ſit oratio, conglobando effecta plenitudinem eiuſdem aſſequamur, eidem illa nempe adſcribendo; ut ſi dicatur. *Scipioni decernendus eſt triumphus*, tenuis oratio eſt; quà longe plenior fiet dicendo, *Scipioni Carthaginis potentiſſimo Euerſori; Patriæ acerrimo Defenſori, Numantiæ validiſſimo Domitori, par eſt ut in teſtimonium excelſæ virtutis, quam Ipſe laboribus improbis ſibi comparauit, triumphali pompa decoretur.*

Alia utilitas.

De Loco à Comparatione Maiorum, Minorum, & Parium.

Locus à comparatione triſariá contingit.

QVandoqnidem trifariam poteſt aliquid conferti cum altero, propterea triplex hic à comparatione locus. Rerum enim aliæ maiores ſunt, hoc eſt veriſimiliores, & quibus id, de quo diſſeritur, maiori de cauſa conuenit: aliæ minores, hoc eſt minus veriſimiles, quibus nimirum non æquè aliquid conuenit, ac ei cum qua conferuntur: aliæ verò medio modo ſe habent, adeo ut utris quidpiam potius conueniat cum quibus inſtituta eſt comparatio, non facilè conſtet. Itaque Rhetores per *maius* intelligunt, quod magis eſt probabile: per *minus*, quod eſt minus probabile: tandem per *par*, quod eſt æquè probabile. Comparatio porrò inſtituta debet intelligi in quantitate virtutis; huiuſmodi autem quantitas ad maiorem, vel minorem, vel æqualem probabilitatem refertur. Amplius, quæ comparantur eiuſdem ordinis eſſe debent, alioquin comparatio nulla eſt. Tunc porrò fit argumentum à maiori ad minus, quando minus probabile, ex minus probabili concluditur. Fit autem à minori ad maius, quando magis probabile ex minus probabili colligitur. Tandem fit à pari, quando æquè probabile ex æquè probabili deducitur.

Rhetores quid per maius, per minus, & per æquale intelligant.

Comparatio maiorum quo modo instituenda.

Comparatio maiorum, quamuis minus ingenioſa, non parum tamen ad perſuadendum valet, præſertim ſi adhibeatur apud viros craſſioris ingenii, & etiam præſtabiles, ſi tamen eruditionibus refetta fuerit.

Locus à maiori ad minus quid.

Locus à maiori ad minus eſt comparatio rei veriſimilioris & conuenientioris cum minus veriſimili, & minus conuenienti. Ducitur autem argumentum hoc modo. Si quod magis videtur conuenire non conuenit, ne id quidem quod minus. Vt Rex non potuit caſtrum expugnare; ergo nec Dux urbem expugnabit, ſed hæc abundè in Dialecticis expoſuimus. Hoc modo etiam arguit Tullius dum ait *Scelerati homines domum meam non concupierunt; conſequens fit ut multo minus Dij concupierint.* Hoc loco idem utitur dum probat Syllam non omnia animaduertere potuiſſe, cum Iupiter ipſe non poſſit, quaſi ipſe diceret, Iupiter non poteſt omnia aduertere, mirandum non eſt ſi Sylla id facere non poſſit. Sic enim loquitur. *Etenim ſi Iupiter Opt. Max. cuius nutu, & arbitrio Cælum, terra, mariaque reguntur, ſæpè ventis vehementioribus, aut immoderatis tempeſtatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes deleuit, fruges perdidit, quorum nihil perniciei cauſa diuino conſilio, ſed vi ipſa & magnitudine rerum factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, ſpiritumque, quem ducimus ab eo nobis dari atque impertiri videmus, quid miramur L. Syllam, cum ſolus Rempub. regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperijque maieſtatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animaduertere non potuiſſe, niſi hoc mirum eſt, quod vis Diuina aſſequi non poſſit, ſi id mens humana adepta non ſit.*

Pro Domo ſua.

Pro de Amerino.

Tullius pro Roſcio Amerino.

Locus à minori ad maius quid.

Nunc ad locum à minori ad maius gradum faciam. *Locus autem à minori ad maius eſt comparatio rei minus veriſimilis; & minus conuenientis, cum veriſimiliori; & magis conuenienti.* Si quod minus eſt probabile nihilominus verum eſt; ergo quod magis erit probabile, verum exiſtimandum erit. Vt ſi Cæſar tribus legionibus potuit hoſtes ſuperare, profectò ſex legionibus eaſdem ſuperare poterit. Hoc loco utitur Cicero ad ſuadendum Populo Romano, ut imperij gloriam omnino retineat, ait enim. *Maiores veſtri ſæpe mercatoribus iniurioſius tractatis bella geſſerunt; vos tot ciuium Romanorum millibus uno nuncio, atque tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quod erant appellati ſuperbius Corinthum Patres veſtri totius Græciæ lumen extinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum Pop. Roman. conſularem vinculis, ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necauit? Illi libertatem ciuium Rom. imminutam non tulerunt, vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos Legatum Populi Rom. omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis?*

Pro lege Manilia.

Huc ſpectat illud vulgatum Lyrici.

Vt iugulent homines, ſurgunt de nocte latrones:
Vt te ipſum ſerues, non expergiſceris?

Horatius lib. 1. Epiſt. ad Lolliũ.

Nec minus vulgatum eſt illud Naſonis

Vt Corpus redimas, ferrum patieris, & ignes,
Arida nec ſitiens ora lauabis aqua.
Vt valeas animo, quidquam tolerare negabis?
At pretium pars hæc corpore maius habet.

Ouidius.

Valet admodum hic locus ad confirmandum, ad mouendum, ad laudandum, & vituperandum, & ad amplificandum.

Valet hic locus ad confirmãdum ad mouendũ &c.

Supereſt poſtremus locus à pari, de hoc itaq; diſſerendum. *Locus à pari eſt in quo paria cum paribus conferuntur*; eius autem vis in eo poſita eſt, ut parium par ſit quoque iudicium, & quod in uno admittitur, in alio quoque admittendum ſit. *Vt qui patrem occidit capite multandus; ergo etiam qui occidit matrem eadem pena multandus erit.* Hic autem locus tam per affirmationem, quam per negationem tractatur.

Locus à pari, quid.

Hic locus tam per affirmationem, quàm per negationem fit.

Valet autem ad amplificandum, ad ornandum, ad refellendum, ad laudandum, & vituperandum.

Valet ad amplificãdum &c.

SECTIO TERTIA.

De Locis extrinſecis.

DE hiſce locis Ariſtoteles loquens multa tradit in Rhetoricis, ait autem, περὶ μὲν οὖν ἀδικήματος μείζονος, καὶ ἐλάττονος, εἴρηται. περὶ δὲ τῶν ἀτέχνων καλουμένων πίστεων, ἐχόμενόν ἐστι τῶν εἰρημένων ἐπιδραμεῖν. ἴδια γὰρ αὗται τῶν δικανικῶν εἰσι. πέντε τὸν ἀριθμόν. νόμοι, μάρτυρες, συνθῆκαι, βάσανοι, ὅρκος. *Ac de Iniuria quidem maiori, minorique dictum eſt. Deinceps ea percurrenda ſunt, quæ ad probationes artis expertes pertinere videantur: nam hæ iudicialium controuerſiarum ſunt propriæ; numero autem ſunt quinque Leges, Teſtimonia, Tabulæ, Quæſtiones, Iuſiurandum.* Aggreditur igitur probationes arte carentes, quæ ſic appellantur, non quidem ratione uſûs, cum maximum artificium requirant, ſed ratione inuentionis, & loci: Dici ſolent *Aſſumpta*, quoniam ab Oratore nõ excogitantur, ſed extrinſecus aſſumuntur, licet varijs luminibus illuſtrentur, & ſumma cum arte tractentur. Sunt autem huiuſmodi probationes propriæ controuerſiarum illarum, quæ in iudicio tractantur, quandoqnidem ad alia genera, vel parum, vel nihil conducunt; quod ſi forſan uſu venit, ut in demonſtratiuo, & deliberatiuo genere adhibeantur, ideo eſt, quia in omni genere dicendi, finis quidem eſt, qui ad iudicium refertur. Tametſi autem Stagirites quinario numero commemoratas probationes comprehenderit; Fabius tamen ſex illas eſſe contendit, inter quas nec Leges recenſet. *Ex illo*, inquit, *priore genere ſunt, Præiudicia, Rumores, Tormenta, Tabulæ, Iuſiurandum, Teſtes, in quibus pars maxima contemptionum forenſium conſiſtit;* Sed hæc omnia Tullius teſtimonia vocat, quorum duo genera conſtituit, Diuinum unum, ut *Oracula, Auſpicia, Vaticinationes, Reſponſa Sacerdotum, Aruſpi-*

1. Rhetor. cap. 15.

Lib. 5.

ſpi-

ſpicum, Coniectorum: Alterum humanum, quod ex anctoritate, & ea voluntate, ex oratione libera, aut expreſſa, ſpectatur, iu quo Scripta, Pacta, Promiſſa iurata, Quæſita inſunt. Hæ autem probationes explicandę ſuperſunt.

3. Rhet. Teſtium ex Ariſt. duo genera, alij enim ſunt antiqui, alij noui.

De Teſtimonijs iuvat primò diſſerere, de quibus Ariſtoteles diſputans eorum, ait duo eſſe genera, quorum alij, ea eius ſententia, ſunt antiqui, ut Poetæ, Oratores, Hiſtorici, ac demùm omnes auctores illuſtres; alij verò noui, qui vel periculi participes ſunt, ſi contingat ut falſa comminiſcantur, quales ſunt ij, qui iu iudicijs iurati teſtimonium dicunt; vel ſunt extra periculum poſiti, ut illi, qui iam de re quapiam ſimili, vel eadem iudicarunt. Cicero tamen duo teſtimoniorum genera decernit, alterum Diuinum, ut Oracula, Auſpicia, Vaticinationes: Alterum humanum, Quod ex auctoritate, & ex voluntate, & ea oratione ſpectatur. Quanuis autem Stagirites Diuina teſtimonia videatur prætermiſiſſe, cum allatam partitionem neglexerit, illa tamen attingit, dum ait etiam eſſe teſtes futurarum rerum, ut Vates, & Augures. Ipſe porro docet antiquos teſtes eſſe Auctores claros, & illuſtres, quorum aperta iudicia ſunt. Ad antiquum autem teſtem duo ipſe requirit, ut fide dignus habeatur: primum eſt ut ſit illuſtris, & clarus auctor, obſcuro ſiquidem Auctori, & ignobili nulla poteſt haberi fides: ſecundum, ut eius iudicium ſit perſpicuum, & apertum, ne in aliam partem traduci poſſit; hæc autem eleganter exemplis illuſtrat. Teſtibus antiquis explicatis de rebus præteritis, docet eos etiam de futuris inueniri poſſe, quoniam Vates, & Augures, quæ futura ſunt, prædicunt.

Ex Cicerone duo ſunt Teſtium genera Humanum ſcilicet, & Diuinum.

Antiqui Teſtes, qui dicantur.

Duo ad antiquum teſtem requiſita.

Teſtes antiqui non ſolùm de præteritis, ſed etiam de futuris.

Teſtium, de quibus loquimur, uſus, ex Tullio colligi poteſt; is enim orationem de reſponſis Aruſpicum, & tertiam in Catilinam actionem hoc argumenti genere conteauit.

Noui Teſtes qui, Alij extra periculi poſiti; alij verò non.

Inter antiqua tamen teſtimonia recenſet etiam Prouerbia, quæ ut ſuo loco monuimus, ad fidem faciendam non exiguam vim habent; quibus explicatis ad nouos teſtes accedit; primò de ijs verba faciens, qui ſunt extra periculum poſiti, quales ſunt viri clari, ac illuſtres, qui iam de re aliqua iudicium fecere, quod enim iam probatorum hominum ſententia confirmatum eſt, ijs quammaximè utile ac opportunum eſt, qui eadem de re litigant. Deinde Philoſophus ad nouos illos teſtes, qui dicuntur periculi participes, gradum facit, affirmans eos eſſe, qui teſtimonium in iudicio dicunt; non ratione iudicij in quo reus eſt, ſed alterâ, quia ſi mentiti fuerint, vel mercede corrupti, vel alicui gratificantes, acerbioribus pœnis urgentur, in quibus tractandis ſummum patroni laborem perferunt, nam laudandi ſunt ſi nos eis utimur, obiurgandi verò ſi contra nos dixerint, ut ob id in actionibus communis ſit locus à teſtibus, & contra teſtes; itaque ſi nos producimus teſtes, eorum fidem, religionem, & auctoritatem prędicabimus; ſi verò contra nos producti fuerint, eorum turpitudinem, ſcelera, & infamiam notabimus, & enixè conabimur oſtendere ipſis nullam fidem habendam eſſe. Docet autem hos tantùm teſtari poſſe de facto, non autem de facti qualitate; vel tantummodo factum eſſe dicunt id, quod in controuerſia poſitum eſt, vel non factum, vel eſſe vel non eſſe; an verò res illa iuſta ſit an iniuſta, an utilis, vel inutilis, ab ipſis addi non ſolet, cum hoc, vel ad iudices, vel ad eos, qui magna ſunt auctoritate præditos attineat, adeout ſi hoc tentarint non immeritò poſſint irrideri.

Teſtes remoti ſunt præiudicia.

Teſtes autem remotos vocat Philoſophus præiudicia, vel à Senatu, vel à Iudicibus, vel ab aliquo ſpectabili viro facta, atque etiam ea teſtimonia, quæ, vel à Poetis, vel ab illuſtribus auctoribus deſumuntur; hi porrò ex eius placito, à cauſa remoti, qui antea, vel de eadem re, vel de ſimili pronunciarunt, de qualitate quoque pronunciaſſe videri poſſunt, nimirum oſtendiſſe utrum res ſit iuſta, an non.

Quo pacto Teſtiũ auctoritas augeri, vel minui poſſit, & primò quomodo ſit minuenda.

Docet porrò quomodo teſtium auctoritas, vel augeri dicendo, vel minui poſſit, & primò quo pacto ei detractio facienda ſit; cum enim quiſpiam teſtes non habet, dicere debebit iudicium non ex teſtibus, ſed ex argumentis faciendum eſſe; iurati nanque ſunt iudices æquiſſimâ ſententiâ ſe iudicaturos; argumenta ſiquidem firma ſunt, ac certa, nec ullatenus pecuni a deprauari poſſunt, quod in teſtibus non raro euenit; nec argumenta mentiri, aut fallere quemadmodum teſtes conſueuerunt.

Quomodo Fides Teſtibus adiungi poſſit.

Fides autem teſtibus adiungitur hac arte. Qui teſtes habet, argumentis credendum non eſſe dicet, quoniam ſine pœna liberius fingi poſſunt; teſtes autem, cum probè cognoſcant pœnę ſibi periculum iminere, ſi falſa dixerint, tantummodo quæ vera ſunt, aſſeuerant. Adde pręterea, ideo teſtes in iudicium adduci ſolere, quia non exiſtimatur argumentis fidem adhibendam, quòd ſi verba ſufficerent, teſtibus non opus foret.

Magna teſtium utilitas.

Teſtium verò magnam utilitatem eſſe Philoſophus declarat, nullumque eſſe, qui in iudicio copiam eorum habere non poſſit; ſunt enim teſtimonia, vel de ſe ipſo, vel de aduerſario; de ſe ipſo, propterea quòd Patronus, & Reus pro una ſumuntur perſona, cum Orator, vel ſe, vel Reum innocentem eſſe teſtibus probet; de aduerſario; cum Orator teſtibus oſtendat eum, vel commiſiſſe facinus, de quo accuſatur, vel iniquis motibus affectum eſſe.

Quæ in teſtibus conſiderentur.

In teſtibus plerunque conſideratur an amici, an inimici ſint, an neutro, ſed medio quodam affecti ſint modo; amici ſiquidem teſtimonio ſuo conantur amicum ſubleuare; inimici ex aduerſo deprimere inimicum contendunt; qui verò nec amici, nec inimici ſunt, ſæpeſæpius veriores eſſe ſolent. Conſideratur amplius num teſtes probatæ ſint fidei, an infames, an medio modo ſe habeant, propterea quòd probi, religioſiq; viri nunquam, nec pro amico quidem mentiuntur, cum ipſi putent ſeruandum illud Periclis: *Amicis adeſſe oportet uſque ad aras*, hoc eſt, ut ne pro amicitia imminantur religio; idcircò qui teſtes producit, debet eos probos eſſe viros oſtendere. Qui autem infames ſunt, ac improbi homines, nullo negotio ad fidem, & iuſiurandum negligendum inducuntur, nec teſtimonij religionem curant. Qui autem medio modo ſunt affecti, vel propter amicitiam, vel propter magnum pretium ad falſum dicendum citra difficultatem inducuntur.

Antiquis teſtimonium vel diuinum, vel humanum, Humanũ quotuplex. Oraculũ quid. Auſpiciũ. Vaticinatio. Reſponſũ triplex.

De teſtimonijs acturi talem ordinem ſeruandum operæ pretium duximus, ut primò, quæ ad antiquam gentilitatem pertinerent, poſtea verò, quæ decent chriſtianam pietatem explicemus. Ex veterum igitur conſilio Teſtimonium, vel eſt Diuinum, vel Humanum: Teſtimonium Humanum, vel eſt Oraculum, vel Auſpicium, vel Vaticinatio, vel Reſponſum. Oraculum eſt vox Dei. Sed Auſpicium, ſeu Augurium, eſt Teſtimonium captum ex auium cantu, volatu, & paſtu. Vaticinatio nil aliud, quàm Vatum reſponſum; At reſponſum eſt triplex: vel ſacerdotu, nam olim ſacerdotes de obſcuritate Oraculorum, Auſpiciorum, & Vaticinationum conſulebantur: vel eſt Aruſpicum, qui ex inſpectione extorum, ſeu viſcerum conijciebant: vel tandem Coniectorum, quorum erat ſomnia interpretari. Hæc ſunt deliramenta

veterum, & inſulſæ gentilitatis.

Quid de his iuxta chriſtianã pietatem dicendũ.

Teſtimonium diuinum quid.

Angelicũ.

Humanũ.

Inter teſtimonia humana, quæ recẽſenda.

Ius ciuile.

Præiudicia.

Teſtamẽta Tabulæ &c.

Nobis porrò hac de re ita ratiocinandum, ut Teſtimonium Diuinum ſit illud, cuius Deus eſt auctor, ſiue per ſe ipſum, ſiue per alium. Angelicum autem quod eſt ab Angelo, Humanum quod ab homine. Inter humana teſtimonia hæc recenſeri ſolent. 1. Ius Ciuile ſcriptum quod Leges, Plebiſcita, Senatus conſulta, Principum placita, Magiſtratum Edicta & Reſponſa prudentum, complectitur. 2. Præiudicia, quæ continent Teſtamenta, Tabulas, Chirographa, Libros ſcriptos Theologorum, Philoſophorum, Oratorum, Poetarum, & Hiſtoricorum. Humana verò teſtimonia in oratione poſita ſunt illa, quæ Teſtimonia libera, & extorta comprehendunt. At verò Teſtimonia poſita in aliqua re ſunt illa, quæ omne ius ſcriptum, uſus, & conſuetudines approbatas complectuntur.

Humana teſtimonia in oratione poſita.

Quæ ad humana teſtimonia referantur.

Ad Humana verò Teſtimonia referri poſſunt, primò quidem ea, quæ ex auctoritate, aut eruditione, aut opibus, aut virtute virorum illuſtrium pendent; ſecundò ea, quæ pendent atque proficiſcuntur à Regum, Principum, & Rerumpublicarum voluntate. 3 Tandem ad Humana Teſtimonia referuntur ea, quæ ſunt ab oratione, quam homines liberè protulerunt, vel quam cruciati confeſſi ſunt. Ad primum genus pertinent Exempla, Sententiæ, Prouerbia, Symbola, & alia, quæ ex veterum libris eliciuntur; Ad ſecundum genus, Leges, Edicta & Præiudicia pertinent. Ad tertium tandem pertinent Teſtes, Iusjurandum, Pacta, Conuenta, & quæſita, ſeu cruciatibus extorta.

Sequitur Exemplum, quod eſt rei geſtæ, vel quaſi geſtæ commemoratio; de eius autem requiſitis infra differendum.

Exemplũ quid.

Symbolũ.

Succedit Symbolum, de quo & de eius ſpeciebus ſupra diſſeruimus, & iterum aliqua breuiter infra dicemus.

Lex.

Lex alia æterna, alia naturæ & alia humana.

Amplius recenſetur Lex, quæ vel eſt æterna, vel naturæ, vel humana. Æterna eſt à Deo. Naturæ eſt ab eodem, ſed ut ab auctore naturæ, & humana eſt ab homine. Lex humana, vel eſt Eccleſiaſtica, vel Ciuilis; prima eſt ab Eccleſia, ſecunda à Magiſtratibus.

Ius quotuplex.

Ius vel eſt commune, ſeu gentium, vel eſt proprium, ſeu Ciuile. Ius commune ad omnes gentes, proprium ad certum aliquod Regnum, vel Prouinciam, vel Ciuitatem pertinet. Ius Ciuile, vel eſt ſcriptum, vel eſt longâ conſuetudine receptum.

Teſtes qui & quot modis dicantur.

Teſtes ſunt, qui quocunque modo aliquid teſtantur. Ex ipſis autem aliqui dicuntur oculati, alii auriti, alii iurati. Teſtis oculatus eſt, qui propriis oculis vidit; auritus, qui auribus propriis audiuit; Iuratus tandem, qui ſe iureiurando adſtrinxit.

Pactum.

Pactum, ſiue conuentum eſt id, quod inter aliquos conuenit.

Tabulæ.

Tabulæ ſunt teſtimonia ex ſcripto prolata.

Signa.

Signa comprehendunt Chirographum, ſubſcriptiones, atque ſigilla tabulis impreſſa.

Quæſtio.

Quæſtio, prout ad præſens attinet inſtitutum, eſt cruciatus, quo Reus ad ſceleris confeſſionem adigitur.

Iuſiurandum.

Iuſiurandum eſt affirmatio, vel negatio rei alicuius religioſo ritu peracta.

Præiudicia.

Præiudicia ſunt iudicia facta ante cauſam, de qua agitur.

Rumor.

Rumor tandem eſt fama, ſiue ſermo ſine ullo Auctore diſperſus. De his in præſentia breuiter diſputandum; & primò de Teſtimonio Diuino, iuxta tamen chriſtianam religionem accepto, ſermonem inſtituemus.

Teſtimonium diuinum ſummam habet auctoritatẽ.

Teſtimonium Diuinum ad rei confirmationem, ſumum, ac incomparabile momentum habet: tum propter excelſæ naturę dignitatem, quæ Deo magnam venerationem, & auctoritatem conciliat: tum propter eius ſublimem, & infinitam ſapientiam, quæ nec ipſum falli, nec in prauos errores prolabi ſinit: tum ad extremum propter bonitatem immenſam, quæ facit ut is nec fallere, nec mentiri ullo modo poſſit. Huiuſmodi autem teſtimonium contingit cum Deus alicui fidem facit, vel nullo intermedio, vel mediis creaturis, ex quo ſic licet arguere. *Deus hoc vel per ſe, vel per alios dixit; ergo verum eſſe oportet*, cum ille mentiri non poſſit; multifariam autem hoc teſtimonium contingit, prout multiplex eſt modus, quo Deus fidem poteſt mortalibus facere.

Argumentum à Diuina auctoritate deductũ.

Multifariam contingit.

Primò ſi Deus per ſe ipſum nobiſcum verba faciat, diciturque Oraculum. Secundò per aues, per creaturas irrationales, cuiuſmodi ſunt portenta Cometes, vel aliud ſimile recèns in Cęlo apparẽs, Auguria, &c. Per homines, quod trifariam euenit; primò quando nullo externo ſigno, ſed vi quadam internâ homines futura præſentiunt: hinc Vaticinia, & Prophetiæ; ſecundò per homines qui libros ſacros interpretentur, & ſunt ſacerdotum reſponſa; tertiò per eos, qui à portentis, viſceribus, & ſignis quibuſdam inſolitis futura coniiciant; & huiuſmodi ſunt Aruſpicum reſponſa, vel per eos, qui ſomnia interpretentur, & Coniectorum reſponſa dicuntur. De his multa dicenda forent, quæ tamen magna ex parte ſilentio prætereibo, tum quia Teſtimonia iuxtà Veteres utpotè delitia iam in aniles fabulas defecerunt; tum quia valdè properamus ad Phyſicam, ut propterea nobis ſit opus quamprimum præſenti Tomo finem imponere; facere tamen non poſſum, quin eruditionis gratia paucis quædam attingam, ex iis, quæ de his antiqua Gentilitas dicebat, gradum facturus ad breuiter etiã tractanda, quæ in re propoſita Chriſtiana religio permittit.

Duo apud veteres diuinandi genera.

Naturale.

Artificiale.

Duo fecerunt veteres diuinandi genera, alterum naturale, quod animos arriperet, atque diuinitùs afflaret: alterum artificiale, quod extrinſectis aſſumeretur, partim coniecturâ, partim diuturnâ obſeruatione conſtans; ad primum genus pertinet Oraculum, quod in eo Deorum inſit ratio, ſeu potius Dęmonum præſtigium, dum reſponſa petentibus modo infra dicendo, dabant. Plura ſunt, quæ prædictis Oraculis auctoritatem conciliarunt, nimirum ſummus nationum conſenſus, vix enim ullam earum reperies Oraculis deſtitutam; illud etiam quòd pœnas luerint illi, qui ea neglexerunt; & contra, quòd proſpera euenerint iis, qui ea coluerint. Amplius quòd caſu aliqua prędixerint, quæ cum veritate conſenſerint. Oraculum porrò ut dicebam, idem eſt, ac diuinum reſponſum, ex eo dictum, quòd illic velut inſit diuina ratio, alioquin oracula, vaticinia, χρησμοί, μαντεύματα, Demonomantiæ, pro iiſdem uſurpati conſueuerunt: omnibus enim commune eſt, quòd in iis Theomantiam veram, ſiue Prophetiam Dęmon conatur imitari, dando nimirum reſponſa petentibus, ex antris, ſtatuis, hominibus, ſpecubus, quod nullam cauſam naturalem haber. Huiuſmodi autem fuerunt Oracula Iouis Dodonei, atque Dodonandum à poſteris inſtitutum, cuius miniſtræ Magi fuerunt, Quercus conſecrarunt, & pelues pulſare inſtituerunt. Item Iouis Trophonii, item Apollinis Delphici, Clarii, Delii, Smynthei, & alia Oracula nullo ferè numero comprehenſa, quorum pleraque Dęmon per maleficas depromebat, quales erant fœminæ dictæ Dodonides Columbæ. Item Gallicenæ (ſic dictæ mulieres quædam antiſtites Gallici numinis, in Sena Britannici

Cicero in Topicis.

Cæl. Calcag. lib. de Orac.

Pauſanias in Arcad.

maris

matris Inſula) quæ magici Carminis vi, facultateve tempeſtatem ciebant, futura prædicebant, & inſanabilia curabant. Item, & Phythiæ Delphis taleæ etiam fuere. Huc pertinet Omeo, & Augurium, quod ore fit, & eſt rei futuræ enonciatio, quod ex ore loquentia capitur, diuino tamen id numine procurante; adeo humano generi diuinatio ſemper arriſit, ut ob id Cicero aliquando dixerit. *Gentem, quidem nullam video, neque tam humanam, atque doctam, neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non ſignificari futura, & à quibuſdam intelligi prædicique poſſe cenſeat.* Familiare idcircò ſummoperè fuit veteribus quodlibet Diuinationis genus, ut idem notauit. *Nec unum*, inquit, *genus eſt Diuinationis publicè, priuatimque celebratum, nam ut omittam cæteros populos, noſter quam multa genera complexus eſt.* Innumera penè ſunt exempla. Celebre illud augurium de Dionyſio eſt. Hic enim cum Magiſtratus per literas ſortè crearentur, & ipſi contigiſſet litera μ, dicenti cuidam per iocum μωρολογεῖς, id eſt, ſtulta effers Dionyſi, immò, inquit, μοναρχήσω, Monarcha ero, & adeptus magiſtratum protinus Imperator electus eſt à Syracuſanis. Nec minus præclarum eſt alterum de Nerone. Hic enim in Oedipode fabula, quam nouiſſimè recitauit, in hoc verſu deciſiſſe fertur

Tullius 1. de Diuin.

Θανεῖν μ᾽ ἄνωγε σύγγαμος, μήτηρ, πατήρ.
Iuſſit mori me mater, uxor, & pater.

Nam Oedipus patrem inſciens occiderat, matrem uxorem duxerat. Ita Nero ſciens Claudium patrem occiderat, matrem conſtupratam interfecerat, & Octauiam Vxorem peſſimè tractauit. Horum tamen quanta ſit vanitas, nemo non videt. Oraculo uſus eſt Tullius, non uno in loco, præſertim ubi auaritiam inde plurimum inſectator; ſed hæc vel eo nomine ſaltem deteſtanda, quòd eorum auctor ſit mendacii pater, & ideo obſcura, dubia, incerta, & ambigua ſemper illa dare cogebatur. Quantum autem ſpernendum Oraculum Ethnicorum, tantumdem venerandum, quod Chriſtianorum eſt, cuius auctor eſt ipſa Veritas.

Vaticinationes porrò ſunt Vatum, ac Poetarum, quos cum ſemel furor inceſſerit, eorundemque mentes agitauerit, facit illos in poſterum præſentire, non ita tamen, quòd oracula dici poſſint, quoniam in his, vel per ſe Numen loquitur, vel homines vi quapiam, è Cælo nouiter delapſa, in illis autem non item. His augurijs Pythagoras magnam auctoritatem tribuiſſe dicitur; *cum ipſe augur adhuc vellet eſſe*, ut ait Tullius, *plurimiſque locis grauis auctor Democritus præſenſionem rerum futurarum comprobaret, Dicæarchus Peripateticus cætera diuinationis genera ſuſtulit, ſomniorum, & furoris reliquit.* Ex hoc, de quo loquimur, loco videlicet Oraculum, & Vaticiniorum tam veteres, quàm recentiores oratores in omni dicendi genere, & præſertim exornatiuo, argumentorum copiam, deſumere conſueuerunt, ut cuique ſatis eſt exploratum. Non enim exigua laus, nec in poſtremis habendum, aut vituperium felici vel infelici omine natum fuiſſe; ſpeciatim in proœmijs exornatiui generis hæc ſolent uſurpari; ſed ad ſuadendum, ac diſſuadendum frequens huius eſt loci uſus, ut ex Tullio colligitur, præcipue ubi ait. *Hortenſij, & mea, & Luculli ſententia cedit religioni de exercitu (teneri enim res aliter non poteſt) ſed &c.* Reſpicit autem ad Sybillinam ſententiam, quæ præcipiebat, ne Rex cum exercitu reduceretur; hæc enim habebat, referente Dione. *Cum libros ſybillinos adijſſent ſacerdotes, ita ſcriptum inuenerunt, Si Rex Ægypti à vobis auxilium petiturus acceſſerit, amicitiam quidem ei ne denegate, ſed ne ad eius auxilium mittatur exercitus; ſi ſecus feceritis, & labores & pericula conſequentur.* Immo etiam & Poetæ Oraculis &c. uſi ſunt, Lucanus enim Pompeij mortem ex hoc loco mirificè ſatis exornat.

Tullius 1. de Diuinatione.

Li. 1. Epiſtol. epiſt. 1.

Dion lib. 39.

Lucanus lib. 8.

Haud equidem immeritò Cumanæ carmine Vatis.
Cautum, ne Nili, Peluſia tangeret ora.
Heſperius miles, ripaſque æſtate tumentes.

Exitium enim illud Romanis impendere, è carmine Sybillino quindecim Viri interpretati ſunt, ſi Ptolemeus Auletes à Gabinio, qui tum Syriæ præfuit, ex auctoritate Pompeij & S. C. reduceretur; Lucanus autem ad rem Pompeij præſentem refert.

Hunc autem furorem quàm elegantiſſimè Tullius irridet. *Quid habet*, inquit *auctoritatis furor iſte, quem Diuinum vocatis, ut quæ ſapiens non videat, ea videat inſanus, & is qui humanos ſenſus amiſerit, diuinos aſſecutus ſit? Sybillæ verſus obſeruamus, quos illa furens fudiſſe dicitur, quorum interpres, nuper falſa quædam hominum fama dicturus in Senatu putabatur, eum, quem re vera Regem habebamus, appellandum quoque eſſe Regem, ſi ſalui eſſe vellemus. Hoc ſi eſt in libris, &c.* His porrò non eſſe fidendum vaticinijs multa nos erudiunt, interque non in poſtremis illud quod de Philippo Macedone memoriæ proditum eſt, videlicet ipſum monitum fuiſſe, ut à quadrigo ſibi caueret, cum tamen deluſus fuerit; curauit enim à ſe currus omnes ammoueri, irritum tamen laborem pertulit, ſiquidem confoſſus fuit Pauſaniæ gladio, cuius in manubrio quadriga ad ornatum inciſa fuerat.

Tullius 2. de Diuinat.

Sunt & Auſpicia, quæ non tantùm pro inſpectione auium, ſed etiam rerum omnium, ex quibus ad cognitionem futurorum venire poſſumus, uſurpari ſolent. Augurium etiam dicitur eò quòd ex huiuſmodi inſpectionibus Augures Deorum conſilia colligeret. Quinque eorum genera ſtatuuntur. Primò enim ſumebantur à Cælo, cum nimirùm Augures de ſignata Cæli regione captabant auſpicium, nempè quòd Tonitrum, ſiue Fulmen à ſiniſtra, ad dextram euicuiſſet, auſpicium optimum erat, ſine quo nefas credebatur cum populo agere. Hoc utitur Cicero. Secundò ſumebatur auſpicium ab Auibus. Tertiò ex Tripudijs. Quartò ex Quadrupedibus, & Reptilibus. Quintò ex Diris, ſeu Ominibus; ut ſi quis pedes limen offendiſſet, ſiquid triſte vel fœrret aures vel oculis obijceretur. Sed de his, & alijs ſimilibus plura tractare alienum eſt ab inſtituto; de his enim alibi dabitur nobis diſſerendi locus.

Auſpicia quid.

Augurii quid.

Quinque ſpecies Augurij.

Horum ſumma hæc eſt, ut his utatur Orator, hac tamen animaduerſione, quòd ſi fuerint illa, quæ à Veteribus uſurpabantur, ea ſolum eruditionis gratia in medium afferat, nec illis utatur ad faciendam fidem, ne æſtimationem amittat, ſe nimis credulum oſtendendo. At quæ vera Religio commendat, adprobandum adhibeat, tanquam diuinum teſtimonium, quo nihil certius, nihilque firmius eſſe poteſt. Diuinum autem teſtimonium, pluribus modis contingit, cum is multifariam poſſit mortalibus fidem facere; ut non multo ante dictum fuit; itaque omnibus ijs modis Orator diuinum teſtimonium poterit uſurpare ſumma cum laude. Quare innixus Diuino teſti poterit Orator multa dicere, quibus auditor perſuaſum habebit, quicquid ille voluerit; ſiue id affirmet à Deo nullo intermedio dictum fuiſſe, ac ob id ab Oraculo deſumat argumentum; ſiue per creaturas irrationales, cuiuſmodi ſunt, Portenta, Cometes, Aues, Auguria &c. ſiue per homines, ut ſunt Prophetæ ac ob id Prophetiæ, Reſponſa Sacerdotum, Auriſpicum,

Supra dictorum ſumma.

Prophetiæ

& Co-

& Coniectorum, ſiue per ſacras paginas. Eſt autem Propheta is, qui ex Dei inſtinctu rem prædicit antequam eueniat, iuxta propriam huius vocis notionem, ac originem; alioquin Prophetæ nomen extenditur ad ſignificandum eum, qui cordis arcana; aut alia ſecreta reuelat, & eum, qui Diuinæ mentis eſt conſcius, &c. *Prophetia porro dicitur Diuina quidem inſpiratio rerum à nobis procul diſtantium ſumma cum veritate, certitudineque futura prædicens.* Contingit autem, cum qui diuino quodam impulſu agitatus prædicendo futura loquitur. Reſponſa verò Sacerdotum ſunt interpretationes diuinarum ſcripturarum. Reſponſa Aruſpicum ſunt obſeruationes quibus ex extis victimarum in ara vaticinantur. Reſponſa tandem Coniectorum ſunt ſomniorum interpretationes, de quibus omnibus in Phyſicis futura nobis eſt diſputatio.

Propheta quis dicatur propria ſignificatione. Propheta quis dicatur latiori ſignificatu.

Pium autem Oratorem ſummopere decet uti teſtimonio ex ſacris literis deprompto, illæ ſiquidem diuinam continent legem, quæ duplex eſt, ſcilicet Muſaica, & Euangelica. Sacrarum porrò literarum ſenſus non unus, ſed quadruplex. Primus dicitur *Literalis*, quo nimirum explicantur ſcripturę, ut verba ſonant: Secundus eſt, *Tropologicus*, ſiue moralis, qui moralia explicat documenta, quibus homo inſtructus quid ſibi agendum ſit iuxta rectam rationem cognoſcit: Tertius eſt *Allegoricus*, qui fidei Myſteria interpretatur manifeſtando, quid iuxta fidem orthodoxam credendum ſit. Quartus eſt *Anagogicus*, qui arcana Dei atque Cæleſtia ſecreta referendo ſingula ad æternam Beatitudinem ſperandam à nobis oſtendit, iuxta carmen.

Teſtimonio uti diuino ſummoperè piũ Oratorẽ decet

Litera geſta docet; quid credas Allegoria,
Moralis quid agas; quò tendas Anagogia.

Quadruplex iſte ſenſus in hanc vocem HIERVSALEM cadit; enimverò, iuxta ſenſum *Literalem* eſt ciuitas in Paleſtina; ſenſu autem *Tropologico* eſt humanus animus virtutibus exornatus; *Allegoricè* eſt Eccleſia militans; *Anagogicè* tandem triumphans Eccleſia eſt.

Humanũ Teſtimonium in quo conſiſtat. Eius tria ſunt genera.

De Teſtimonio autem Humano pauca quædam ſubijciam. Humanum Teſtimonium in hominis fide poſitum eſt, cuius tria genera Tullius decernit. Primum quod ex auctoritate, aut eruditione, virtuteque illuſtrium virorum pendet. Alterum à voluntate Regum, Principum, ac Rerumpublicarum. Tertium ab Oratione tum libera, hoc eſt, illa, quam homines nullâ vi coacti proferunt, ut cum reus crimen ſpontè fatetur commiſſum: vel teſtes iurati coram Prætore confirmant: tum voluntate non liberâ, ſed expreſsâ tormentis; is enim reus dum ad ſceleris confeſſionem torquetur, fatetur id, quod nunquam liberâ voluntate faſſus eſſet.

Quæ ad primum genus pertineant.

Ad primum genus pertinent Exempla, Sententiæ, Prouerbia, ſeu Parœmiæ, Apophthegmata, ſiue Adagia; Symbola, ad quæ reuocantur Hyeroglifica, Impreſiæ, Emblemata, & Ænigmata.

Quæ ad ſecundũ.

Ad ſecundum genus pertinent Leges, Edicta, Pręiudicia.

Quæ ad tertium.

Ad Tertium denique genus pertinent Teſtimonia, Iusjurandum, Pacta, Conuenta, Quæſita. Primo autem de Exemplo dicamus.

Exemplũ quid. 2. Rhetor. cap. 4x.

Exemplum, teſte Fabio, eſt rei geſtæ, vel quaſi geſtæ commemoratio, utilis ad perſuadendum id, quod intenderis. Duo autem Ariſtoteles facit exemplorum genera, alterum verum, alterum fictum, ut eſt illud, quo uſus eſt Tullius pro Lege Manilia, dum ait, *Legati, quòd erant appellati ſuperbius Corinthum Patres &c.* Et ſic etiam quodcunque aliud ex Hiſtoriis, atque adeo ex geſtis hominum particulatim deſumptum. Fictum autem Exemplum eſt, quod Collationem, vel Fabulam continet. Eſt autem Collatio nil aliud, quàm ſimilitudo rei, quæ probandi gratia adducitur. Vt *quemadmodum corpus animâ carens cadit: ſic Ciuitas nullis adminiſtrata legibus euertitur.* Vel ex Tullio hoc modo, *Vt corpora noſtra ſine mente, ſic Ciuitas ſine lege, ſuis partibus, & neruis, ac ſanguine, & membris uti non poteſt.* Vel ex Demoſthene non expreſsâ ſimilitudinis notà, *Nullus eſt uſus Ciuitatis, quæ neruos ac vires aduerſus ſceleratos, & iniurios non habet: neque Reipublicæ, in qua venia amicorum preces plus valent, quàm leges.* Fabula eſt res olim ab aliis ficta, quâ Orator ſæpeſæpius utitur ad probandum. Ita Demoſthenes Apologo de canibus, lupis & paſtoribus, ſuaſit Athenienſibus, ne oratores Macedonum Regi traderent.

Demoſthenes. Tull. in Orat. pro Cluent. In Oratione de falſa Legatione.

Hæc etiam Cicero cognouit, ut propterea hoc exempli genere utatur, dum ait. *Itaque hoc Iudices, non ſine cauſa, fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris ulciſcendi cauſâ matrem necauiſſet variatis hominum ſententijs, non ſolum humanâ, ſed etiam ſapientiſſimæ Deæ ſententiâ liberatum.* Reſpexit ad Oreſtem; Fabula ſiquidem hæc eſt. Agamnenon Græcorum Imperator Troiam profecturus, Ægiſtho Clytemneſtram uxorem, & regnum commendauit; ille porrò cum hac adulterium commiſit; & hæc ipſa Agamnonem reuerſum interfecit; at Oreſtes filius ſeptimo anno à cæde, ut patrem ulciſceretur, matri Clytemneſtræ & Ægiſtho adultero, vitam, Oraculo impellente, eripuit. Vtitur etiam eiuſdem generis exemplo hoc modo. *Primum*, inquit, *ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medæa illa quondam profugiſſe dicitur, quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipauiſſe, ut eorum collectio diſperſa, mærorque patrius celeritatem perſequendi, retardaret.* Ex his autem maximam fidem facit Exemplum verum, cui ſuccedit Similitudo, atque tandem fabula, quæ quamuis incredibilis, homines tamen haud mediocriter commouet. Itaque licet Oratori exempla ex poeticis fabulis deſumere, ut etiam Fabius notauit, niſi quòd iis, ut ipſe ait, minus aſſirmationis adhibetur.

In Orat. pro Mil. In Orat. pro lege Manil.

Exemplum vel eo nomine commendabile, quòd efficax ſit probationis genus, quod enim exemplo ſit, rectè fieri putatur. Et idcircò Philoſophus dicebat Orationes, quæ conſtant exemplis, eſſe quidem ad perſuadendum accommodatas, non minus, quàm alias; licet quæ ſunt enthymematibus refertæ, maiori quodam impetu animos commoueant. Exempla verò maximè etiam delectant: tum quia homines per exempla facilè, & celeriter diſcunt; de ſingularibus enim ſunt, quæ facilius, quàm uniuerſalia cognoſcuntur, ex quibus enthymemata fiunt: tum quia exempla ſimilia ſunt teſtibus, quibus facilè fidem adhibemus: tum quia cum ſuauitate quadam, quod ſimile eſt, percipimus. In exemplis autem maximè ſimilitudo inuoluitur, cum ſine hac minimè poſſint illa conſiſtere. Hæc nouit etiam Cicero, qui propterea *Commemoratio autem*, inquit, *antiquitatis, exemplorumque prolatio ſumma cum delectatione, & auctoritatem orationis affert, & fidem.* Hinc ſatis illud vulgatum, nimirum longum iter eſſe per præcepta, breue autem, & efficax per exempla; non propterea tamen exemplis nimium ſcateat Oratio, ſed cum delectu ea ſunt adhibenda.

Exemplũ efficax eſt ad probandum. 1. Rhetor, cap. 10. Sectio. 18. Probl. Exempla cum delectu adhibenda.

Curandum quoque, ut exempla verbis, ſententiis, figurarumque luminibus, quantum res patitur, illuſtrentur, & præſertim, quæ grauiſſima ſunt, quæque

Exempla ſunt exornanda.

exitus

Habere debêt exitus inopinatos.

exitus habẽt inopinatos, uſurpentur; adeout non ſine animorum ſuſpenſione audiantur, quod pluribus in locis à Cicerone factum quiſque poterit obſeruare, præcipuè verò ubi ſeipſum ad omnia pro Republica fortiter perferenda non mediocriter hortatur.

Oratione quarta in Catilinã. Vrus exẽplorum elegans qualis.

Elegans etiam erit exemplorum uſus, & in ipſis maior dignitas elucebit, ſi epiphonemate, vel exclamatione concludantur. Iuvat etiam ea eſſe amplificata per adiuncta, per antitheta, & variis etiam circumſtantiis induta, variiſque modis exornata, quæ paſſim in orationibus Ciceronis quiſque poterit intueri.

Præter exempla, ut non multo anteà dictum fuit, ab auctoritate petuntur Sententię, Prouerbia, & Symbola, de quibus, cum ſuo loco diſputatum à nobis fuerit, non eſt cur hic ſermonem habeamus, ob id ad quæ ſequuntur gradum facere iuvabit.

SECTIO QVARTA.

De Argumentatione.

Tria ſunt, quibus omnis ſuaſio perficitur.

TRia ſunt Ariſtotelis teſtimonio, quibus ſuaſio omnis perficitur, mores Oratoris; motus Auditoris, & argumentorum Tractatio. In argumentis autem quam maximam ſuadendi ſpem habere debet Orator; quamuis enim duo prius commemorata ad id ſummoperè conducant, longè tamen magis argumentum. Quoniam autem hoc nunquam audientium animis vulnus infligit, niſi robuſtæ argumentationis vi ab Oratore vibretur, ac torqueatur, ob id operæ pretium eſt diligenter aduertere, cuiuſmodi debeat eſſe argumentatio, qua ad perſuadendum uti debeat Orator.

In Cicero partitionibus Oratorij. Argumẽtatio quid.

Argumentatio nil aliud videbatur Tullio, quàm argumenti explicatio; quod aliis etiam arriſit, eò quòd argumentum, antequam fuſius per argumentationem explicetur, gladius, quaſi vaginâ incluſus dici poſſit, qui ut vim ſortiatur, educendus eſt, & per argumentationem ad uſum adhiberi debet. Nam ex locis argumenta ſumuntur, magni tamen refert quo pacto ipſa tractentur, hoc autem in argumentatione poſitũ eſt. Probandum ſit *Caſtitatem amplectendam eſſe*; Ad hoc oratoriè tractandũ oportet petere rationes à communium locorum fontibus, videlicet à definitione, à partium enumeratione, à notatione nominis, à coniugatis, à genere & forma, à ſimili, à diſſimili, à cauſa, ab effectis, à contrario, ab antecedentibus, concomitantibus, conſequentibus, ab exemplo, & a comparatione; ex his autem quælibet deducta ratio argumentum dicitur, nondum tamen explicatum, adhuc enim veritas verborum tecta plurimis inuolucris, propriæ lucis radijs, quantumuis fulgentiſſimis, auditoris animum ferire non poteſt; hæc eadem tamen latius explicata, dicendique præceptionibus effuſa, atque detecta, non immerito argumentatio vim ad mouendum animum adepta dicetur. Videas igitur Oratori, quid argumentatio dicatur.

Argumẽtatio apud Rhetorẽ, & apud Dialecticum. Argumẽtationis ſpecies.

Hæc autem explicatio nil aliud, quàm quædam diſpoſitio in aliqua arguendi forma, per quam unum ex alio deducitur; itaque Dialecticis, Argumentum & Argumentatio quantumuis reipsâ ſint idem; Rhetoribus tamen, tanquam materia, & diſpoſitio ſecundum formam diſcriminantur. Argumentationis autem ſpecies, Oratori, ſunt, quæ ſequuntur *Ratiocinatio, ſeu Syllogiſmus, Enthymema, Inductio, Exemplum, Dilemma, Inuerſio, Sorites, Comparatio, & Enumeratio.* Ad primas autem quatuor ſpecies, quas Orator à Dialectico mutuatur, reliquæ reducuntur, immò tandem omnes ad ſyllogiſmum reuocantur.

In quo tota Argumentationis vis poſita ſit.

Sed quoniam argumentationis tota vis in eo planè conſiſtit, ut de re quapiam aliquid affirmetur, aut negetur, dumque hoc fit duo ſpectanda ſunt, ob id hæc oportet expendere. Primum eſt id, de quo aliquid affirmatur, vel negatur; alterum id, quod affirmatur, aut negatur; affirmando autem, vel negando, quæ ſequuntur quæſtiones fieri poſſunt. Quarum prima eſt *an ſit*, vel *fuerit*, vel *futura ſit*, vel *eſſe poſſit*; hæc autem quæſtio vel per affirmationem, vel per dubitationem, vel per negationem tractari poteſt. Secunda *quid res ſit*, cui ſit ſatis per definitionem, vel deſcriptionem. Tertia *a quo res illa ſit, & ex quo conſtet.* Et explicatur per demonſtrationem à cauſa efficienti, & materiali. Quarta eſt, *quanta res ſit*, & diſputatur per rationem magnitudinis, aut paruitatis, vel multitudinis, vel per comparationem cum aliquo alio. Quinta eſt, *quid res ſit*; & explicatur, vel per differentias eſſentiales, vel per proprietates eiuſdem, vel demum per accidentia, quæ rem ipſam circumſtant, & ab alijs diſtinguunt. Sexta eſt *quando res fuerit*, aut *futura ſit*, & hæc tractatur per temporis adiuncta, & per circumſtantias. Septima eſt *ubi res ſit, fuerit*, aut *futura ſit*. Exponitur autem per deſcriptionem loci. Octaua eſt, *cur res facta ſit*. Et huic ſit ſatis per rationes, quarum impulſu res facta ſit, vel futura ſit. Nona eſt, *quibus auxilijs res facta fuerit*, vel *fieri debeat*. Explicatur per deſcriptionem inſtrumentorum, vel eorum à quibus auxilia afferri poſſint, aut potuerint. Decima eſt, *quomodo res ſit*. Declaratur autem proponendo modum quo res fieri poſſit. Hæ ſunt quæſtiones, quæ ſolent, ac poſſunt de re quapiam fieri, & in quibus vis argumentationis exercetur ex Rhetoricis locis deſumptę, quatenus ex ipſis res certæ, aut probabiles, quæ valent ad argumentationem extruendam ſumuntur. Certæ autem res dicuntur, quæ ſenſibus patent, quæ communi omnium opinione comprobantur, quæ cauſæ legibus, moribuſque receptæ ſunt, quæque iam probatæ, & ab aduerſarijs conceſſæ fuerunt. Probabiles autem, quæ ſemper eueniunt, quæque ſpeciem veritatis præſeferre videntur.

Quæſtiones, quæ de re quapiam fieri poſſunt.

De Ratiocinatione, ſeu Syllogiſmo.

Ratiocinatio, ſiue Syllogiſmus quid.

R*Atiocinatio, ſiue Syllogiſmus eſt argumentatio conſtans ex tribus enunciationibus inuicem ita connexis, atque diſpoſitis, ut ex duabus primis, deducatur tertia*: Earum autem prima à Dialecticis Maior; ſecunda Minor; tertia Concluſio nuncupatur; ſed à Rhetoricis, prima dicitur Propoſitio; ſecunda Aſſumptio; tertia Complexio, quibus addendo probationes Propoſitionis, & Aſſumptionis, quinque ratiocinationis partes conſtituuntur, quarum prima eſt propoſitio, quæ à Dialecticis vocatur maior; ſecunda eſt propoſitionis ratio, tertia aſſumptio, quæ nuncupatur minor, quarta ratio aſſumptionis, quinta eſt complexio, quæ concluſio dici ſolet.

Syllogiſmi partes quæ à Dialecticis, & quę à Rhetoricis ſtatuantur.

Non eodem modo, Syllogiſmus, à Dialectico, & à Rhetore conficitur; enimverò ille, ut in cæteris, ſic in ſyllogiſmo parcus eſt, & adſtrictus; hic autem ſolutior, ac liberior. prout Dialectica adſtrictæ manui, & in pugnum collectæ: Rhetorica verò eidem expanſæ perſimilis eſt.

Tullius Philippica ſeptima.

Ad oſtendendum de pace cum Antonio nullatenus agendum eſſe, Cicero preſſius loquens, hunc ferè in modum argumentari potuiſſet. *Nulla cum aliquo pax turpis Populo Romano habenda eſt; ſed quæcunque pax a Populo Rom. habeatur cum Antonio, turpis eſt;*

ergo

Digitized by Google

ergo nulla pax à Pop. Rom. cum Antonio haberi debet. Tullius autem aduertens Oratoris perſuoam ſe gerere, peropportunum duxit ratiocinationem eâ arte tractare, ut varijs ornatibus elucerer; idcirco ſic loquitur. *Cur igitur pacem nolo? Quia turpis eſt, quia periculoſa, quia eſſe non poteſt, quæ tria dum explico, peto à vobis P.C. ut eâdem benignitate, quá ſoletis verba mea audiatis. Quid eſt inconſtantiâ, nobilitate, lenitate cum ſingulis hominibus, tum verò uniuerſo ſenatui turpius? Quid porrò inconſtantius, quam, &c.* Quibus latè ſe admodum effundens pluribus luminibus argumentum exornat. Nos autem veſtigijs ipſius inhærentes rem poſſumus exemplo ſic illuſtrare.

Superiùs dicta exẽplo illuſtrantur. Propoſitum ſit nobis oſtendere. *Iuſtitiam in primis amplectendam eſſe*; ſi Dialecticis legibus adſtricti nos id facere velimus, ſequentem in modum argumentabimur. *Illa virtus, quæ pernéceſſaria eſt homini ad Ciuilem vitam traducendam, cuilibet ſummoperè amplectenda eſt; ſed huiuſmodi eſt Iuſtitia; ergo Iuſtitia cuilibet ſummoperè eſt amplectenda*. Ratiocinationem eandem oratoriè, ſplendidèque ſequentem in modum efferemus. Virtus illa par eſt, ut in delicijs habeatur, ſine qua nemini licet ciuilem vitam traducere; quandoquidem cuicunque mortalium inditum eſt à natura, ut id vehementer expetet, quod ei, ſummæ neceſſitatis eſt, & ſine quo eſſe nullo modo poteſt; neminem autem præterit Iuſtitiam eſſe, quam dixi, virtutem; quis enim adeo rudis, ac indiſertus, ne dicam excors, cui perſpicuè non conſtet, luceque clarius non videatur, ad honeſtam hominum ſocietatem, in qua ciuilis vita planè conſiſtit; opus eſſe Iuſtitia, ſine qua nihil laudabile eſſe poteſt, & quæ illa eſt ad quam virtutes omnes referuntur, quibus vitæ dignitas omnis continetur? non eſt igitur cur quiſpiam inficietur iuſtitiam eſſe virtutem in primis expetendam. Varijs autem modis hæc tractari poſſunt, non enim una eſt exornationis ratio, ſed multiplex pro varietate figurarum, & tranſitionum, quibus illa fieri poteſt.

Adnotatio. Non eſt porrò ſilentio prætereundum eſſe liberum Oratori ab una, vel ab altera ratiocinationis propoſitione initium ſumere, & alteram propoſitionum omittere; liberumq; eſſe aliàs à concluſione, plerunq; ab aſſumptione, & nonnunquam à probationibus etiam exordiri; quinimò unica tantùm uti propoſitione, aut aſſumptione, aut altera, quæ proprio nomine propoſitio dicitur. Vt cur non videbitur capax felicitatis, quod rationis eſt particeps? Adiunctâ ſiquidem aſſumptione una cum complexione tota prorſus ratiocinatio abſoluitur, dicendo videlicet. *Quicquid eſt rationis particeps, eſt felicitatis capax, homo autem rationis eſt particeps; ergo homo eſt felicitatis capax*. Quandoque tota poteſt aſſumptio adhiberi, itaut adiectâ propoſitione, & complexione, integra fiat ratiocinatio. Vtrunque factum à Tullio manifeſtum eſt.

In Orat. pro Planco. Adnotatio. Præſtat autem hunc ratiocinationis modum adhibere, ut inſeruire breuitati videamur, proindeque ad ſatietatem declinandam, quam præcipuè vitabit Orator in propoſitionum expoſitione crebras ſententias, atque figuras uſurpando; itaut expediat ei non rarò propoſitionem explicare, vel optatione, vel exclamatione, vel interrogatione, ſeu percontatione, vel alijs modis, quos prudens Orator exiſtimauerit opportunos.

De Enthymemate.

Magna Enthymematis laus. MAgni fieri ab Ariſtotele enthymema in Arte dicendi perſpicuè colligitur, ex eoquòd ad oſtendendum huius artis ſcriptores ea prætermiſiſſe, quæ ſola artem ipſam conſtituunt, rationem reddit, quoniam de Enthymematibus nihil præceperunt, cùm tamen ex ipſis uniuerſa probandi vis, ac fidei faciendæ ratio dimanet, ait enim *οἱ δὲ περὶ τῶν ἐνθυμημάτων οὐδὲν λέγουσιν, ὅπερ ἐστὶ σῶμα τῆς πίστεως*. *At iſti nihil de Enthymematibus loquuntur, quod corpus eſt fidei faciendæ*, ubi eleganti metaphorâ Philoſophus Enthymemata vocat *σῶμα τῆς πίστεως*, *Corpus fidei faciendæ*, ut enim corpus eſt rei natura, cætera verò illud circumſtant, ſic enthymema eſt ſubſtantia artis, reliqua verò ſunt extra rem poſita, & ſolùm perſuaſionem adiuvant. Non diſſimulandum tamen Enthymema ſumptum ab Ariſtotele fuiſſe non ad excludendum omnino ſyllogiſmum perfectum, qualis eſt, qui duabus ſumptionibus conſtat, ex quibus complexionem deducit, ſed ad ſignificandam ratiocinationem, quam maluit Enthymematis nomine nuncupare, quoniam Oratori familiariſſimum eſt, ut propterea Oratorius ſyllogiſmus appellatus fuerit, & rectè quidem ſyllogiſmus dicitur, licet imperfectus, ut Ariſtoteles loquitur dicens Enthymema eſſe *ἀτελῆ συλλογισμόν*. *Syllogiſmum imperfectum*, quo uſum eſſe præcipuè Chryſippum accepimus, eoquòd Enthymemata punctim feriant; iiſdem porrò frequentiùs, quàm ſyllogiſmo utitur Orator, quoniam expeditiùs & efficaciùs eius uſu concludit, ac eiuſdem aculeo vehementius animos ferit. Enthymema verò eſt argumentatio ſolùm ex duabus propoſitionibus conſtans, quarum prima antecedens, ſiue aſſumptum, altera verò conſequens nuncupatur, ut *Omnis virtus eſt amore proſequenda; ergo & Iuſtitia amore proſequenda erit*, adiectâ autem hîc propoſitione *Iuſtitia eſt Virtus*, perfectus fiet ſyllogiſmus hoc modo. *Omnis virtus eſt amore proſequenda; ſed Iuſtitia eſt virtus; ergo Iuſtitia eſt amore proſequenda*. Sic etiam enthymemate oſtendi poteſt *nullum periculum homini ſubterfugiendum pro patria; homo non ſibi tantum, ſed parentibus, filijs, amicis & patriæ natus eſt: nullum igitur ei pro patria ſubterfugiendum periculum*. Hoc utitur argumentationis genere Tullius dum ſetire illudet Antonium. *Pacem vult M. Antonius; arma ponat, roget, deprecetur*; & paulo poſt, *nihil eſt profectò, quod dari poſſit bellum gerenti; erit fortaſſe aliquid, quod concedi poſſit roganti*.

1. Rhetor. cap. 1.

1. Prior.

Enthymema duplex.

Philip. 5

Enthymema duplex. *Enthymema verò duplex, quorum unum ſimplex, & eſt quod uno, & unico conſequente conſtat; ut virtutem amas; ſubeundus igitur tibi labor eſt*; cuius uſus eſt frequens, quando poſt Theſin ſubinde tractatur hypotheſis, *Enthymema verò compoſitum eſt, quod pluribus propoſitionibus inuicem conglobatis conſtat*, fierique gemino modo poteſt, Primo deducendo ex uno antecedente plura conſequentia hunc in modum. Obeunda mors eſt; ſpernenda ſunt ergo caduca, æterna ſunt meditanda, Dei ſunt colenda mandata, & eidem ardentius famulandum. *Secundo compoſitum fit Enthymema ex pluribus antecedentibus conſequens unum deducendo*; ut æternitatem ſpectas, animoque reuoluis, Diuina præcepta ſeruas; ergo ſperandum tibi futurum, ut æternam beatitudinem conſequaris; vel ut dixi cum ex una propoſitione plures concluſiones deducuntur. Enthymema, quemadmodum de ſyllogiſmo dictum fuit, exornandum eſt figuris varijs, atque Rhetoricis luminibus illuſtrandum ne nauſeam pariat, atque dialecticus videatur.

De

Digitized by Google

De Inductione.

Inductio quid. *INductio græcè ἐπαγωγὴ, eſt argumentatio, quæ ex pluribus particularibus ſufficienter enumeratis uniuerſale colligit.* Per hanc enim argumentationem veritas in ſingularibus manifeſta, uniuerſè colligitur, ut *Nero, Dionyſius, Calligola, & ſic de reliquis Tyrannis, infelicem exitum habuerunt; ergo Tyranni omnes eundem exitum debeant pertimeſcere.* Hæc argumentatio dici Socratica ſolet, eoquòd Socrates illa præ cæteris plurimùm uteretur, tanquam aptiori ad ſuadendum, atque mouendum, ut apud Platonem in Theagete, ubi de ſapientia ediſſerens, probat *hominem ſapientum conſuetudine; agricolam agricolarum conuictu; militari contubernio, militem fieri.* Talis autem Socrati quidem erat inductionis idea, ut cum plura interrogaſſet, quæ fateri aduerſario neceſſe foret, nouiſſimè id, de quo quærebatur, inferret, cui ſimile conceſſiſſet, ut Fabius loquitur, qui rem ſic illuſtrat exemplo, *Quid eſt pomum generoſiſſimum, nonne quod optimum? Concederetur. Quid equus? Qui generoſiſſimus? nonne qui optimus? Et plura in eundem modum; deinde cuius rei gratia rogatum eſt, quid homo? nonne is generoſiſſimus, qui optimus fatendum erit?* Commendat hoc Fabius in teſtium interrogatione: in Oratione perpetua non item; *etenim*, inquit, *ſibi ipſe reſpondet Orator. Quod pomum generoſiſſimum? puta quod optimum: & equus, qui velociſſimus: ita hominum, non qui claritate naſcendi, ſed qui virtute maximè excellet?* Vel clariùs hoc modo. *Si pomum generoſum ideſt, non quod ex pulchra ſit arbore decerptum, ſed quod ſit pulchrum, & ſuaue, & equus generoſus eſt, non qui ſit ex nobili equa natus, ſed qui viribus, curſuque reliquis antecellit: ita vir ille generoſus eſt, non qui generis claritate, nataliumvè ſplendore gloriatur, ſed qui præclarâ virtuteque præditus ſit.* Omnia igitur, ut idem ait, ex hoc genere ſumpta, neceſſe aut ſimilia eſſe, aut diſſimilia, ut mox intelliges. Hoc argumentationis genus, ut nuper dicebam, Socrati plurimum arriſit, quoniam nihil afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo quod ſibi ille dederat, qui cum diſputabat, aliquid conficere malebat, ex eo quod iam conceſſiſſet approbare neceſſario debebat, quamuis diſſimile ſit in Oratione, ut non multo antea ex Fabio notaui, cum ſibi ipſe reſpondeat Orator. Videtur inductio à Parabola, & Exemplis non differre, niſi quòd illa uno duntaxat claudi, hæc nonniſi multis ſimilibus perfici comprehendique poteſt.

Pluribus modis fit inductio. 2. Rhetor. cap. 45. alias 23. Pluribus modis inductio fit. Ariſtoteles autem quatuor recenſet, & exemplis declarat quomodo ſcilicet ab inductione ducantur argumenta, & primò quidem per exemplorum congeriem inductionem facit, ut videre licet apud ipſum, cum ait. Ἄλλος ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Οἷον, ἐκ τῆς πεπαρηθίας κ.λ. *Alius locus ab inductione, ut illud ex Peparethia, &c.* In oppido enim, quod dicebatur Peparethia, cum de puero quodam nata eſſet controuerſia, cuius nam filius eſſet, ſiquidem eius mater cum pluribus viris rem habuerat, Orator id cenſebat à matre petendũ eſſe, quoniam ea ſola verum poſſet aperire, idque inductione probat ductâ ab exemplis, dicens hoc contigiſſe Athenis, & Thebis. Hunc eundem locum uſurpat Cicero pro Milone, probaturus ſceleratos ciues iure interfici poſſe, quinque autem congerit exempla, & velut unico faſce complectitur. Cicero pro Milone. *Neque enim poſſet aut Hala ille Seruilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me conſule Senatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos ciues interfici nefas eſſet.* Secundum quod affert exemplum eſt Inductionis à ſimilibus, ut: *Si nullus eſt tam inſipiens, qui proprios equos illis curandos tradat, à quibus videt alienos negligẽter curari, neq; quiſquam ita fatuus, ut ei ſuas gubernandas naues tradat, à quibus videt aliorum euerſas, & hoc omnibus in rebus obſeruari ſolet, quid eſt, quod in ſalute noſtra tuenda nos illis utamur, qui aliorum ſalutem malè defendere conſueuerunt.* Hoc modo Theodectes Ariſtotelis ſocius diſputabat. Tertium, quo uſus eſt idem Philoſophus exemplum ex Alcidamo celebri Oratore deſumpſit; cum enim is probare vellet ſapientes homines, ubique magno in pretio ac honore haberi, tali uſus eſt inductione. *Archilochus apud Parios, quamuis Poeta maledicus eſſet, tamen in magno honore fuit; & Homerus apud Chios, quamuis eorum ciuis non eſſet, & Sappho licet mulier eſſet ad Mytilenæos, & Chilo, qui connumeratur in ſeptem ſapientibus, apud Lacedæmonios, quamuis hi ſtudia literarum pene contemnerent, & Pythagoras apud Italos & Anaxagoras apud Lapſacenos, quamuis peregrinus foret, ſepulchro ſatis honorifico publicè decoratus fuit, & ad hunc uſque diem cultus; quis igitur non fateatur ubique ſapientes homines magno in pretio eſſe?* Vt autem firmior inductionis vis appareat, ſingulis exemplis exceptionem appoſuit, nimirum Archiloco Poetæ, quòd maledicus eſſet; Homero, quòd non eſſet Chiorum ciuis: Sapphoni quòd eſſet mulier; Chiloni, quòd apud literarum contemptores lucis uſurâ frueretur; Pythagoræ, & Anaxagoræ, quòd apud peregrinos habitarent. Quartum exemplum Philoſophus affert, quo probat ſententiam Platonis, tum ſcilicet beatas ciuitates fore, quando vel ſapientes imperant, vel qui Reipublicæ præſunt ſapientum conſilijs utuntur, ſed hæc inductio quoque ab exemplis ducitur. Vt autem Lib. 6. de Rep. hactenus dicta paucis complectar. Tres ſunt præcipuæ inductionis ſpecies, quarum prima ab exemplis ducitur, Oratoribus familiariſſima, quæ ſuperius ex Ariſtotele, & etiam ex Cicerone fuit explicata, qualis etiam, & illa. Tres inductionis ſpecies. *Si Q. Metellus, ſi L. Sylla, ſi C. Marius, ſi Senatus, ſi P. Romanus iure fœderatos homines ciuitate donarunt, etiam Cn. Pompeius L. Cornelium fœderatum iure, meritoque potuit ciuitate donare.* Secunda quoque iam explicata, quæ à ſimilibus ducitur, cuius exemplum vulgatum eſt, nempe *Si Agricola bonus eſt ille, qui fertiliores, & meliores agros reddit; ſi Paſtor ille probari debet, qui meliores pecudes efficit: ita Princeps quoque laude dignus exiſtimandus, qui ſubditos ſuos facit meliores.* A ſimilibus eſt illa Ciceronis. *In ipſo Cn. Pompeio, in quo noui conſtitui nihil vult Q. Catulus, quam multa ſint noua ſummâq; Catuli voluntate, &c.* uſque ad illa verba. *Quare videant ne ſit, &c.* Tertia ſpecies inductionis eſt, quæ à partibus colligit totum, vel à ſingularibus ad generalia procedit, Pro Lege Manilia. *Vt ſi Iuſtitia eſt habitus benè animum afficiens, & prudentia, & fortitudo, & temperantia; ergo omnes virtutes ſunt habitus benè animum afficientes.* Amplius. *Si Pompeium eximia belli ſcientia, ſingularis virtus, clariſſima auctoritas, egregia fortuna exornat; ergo Pompeium imperatoria maieſtas illuſtrat.* Quæ tamen interrogatione magis elucebunt, dicendo nimirum. *Dubitatis ne in Pompeio ſummam amplitudinem, ac imperatoriam dignitatem ineſſe, quæ ad Rempub. conſeruandam requiritur? in eo ſunt &c.*

Frequenter Tullius inductione per enumerationem eſt uſus. Primò quidem ſingulis diſtributionis membris aliquid per figuram Iſocolon diſtribuendo, ut: *Sed quoniam P. C. gloriæ munus optimis, & fortiſſimis ciuibus monumenti honore perſoluitur, conſolemur eorum proximos, &c.* uſque ad illa verba, *atque utinam* Philipp.

bis omnibus, &c. Secundò per aculeatas interrogationes faciendo diſtributionem, quæ in contentionibus momenti plurimum obtinet. *Habes reditum meum. confer nunc viciſſim tuum, quando quidem amiſſo exercitu nihil incolume*, &c. uſque ad illa verba. *O familia non dicam Calfurniæ, ſed Caluentiæ*. Diſtributio porrò ſi præter interrogationem anthitheta quoque contineat, multò robuſtior fiet. Et adhuc maiorem dignitatem per vibratam interrogationum congeriem adipiſcetur; *Tu te collige & qui ſis, & quid facere poſſis, conſidera. Putas ne*, &c. uſque ad illa verba *magna ſunt ea, quæ dico, mihi crede*, &c. Inductione autem non ſolùm Oratores, ſed etiam Poetæ utuntur. Cuius rei vulgatum eſſe poteſt exemplum ex Ouidio deſumptum, dum cecinit,

Materiamque tuis triſtem virtutibus imple,

cum ijs quæ ſequuntur.

In L. Piſonem.

Diuinatione in Verrem.

Li. 4. Triſt. Eleg. 3.

De Exemplo.

Exemplū quid.

EXemplum græcè παράδειγμα. *eſt argumentatio, quæ unum particulare, ex alio ſimile, vel ex paucis deducit*; ita quidem exemplo argumentatur Tullius pro Milone diſputans. *Negant*, inquit, *intueri lucem eſſe fas ei, qui a ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? Nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii fortiſſimi viri: qui non dum libera ciuitate, tamen P. Romani comitijs liberatus eſt, cum ſua manu ſororem interfectā eſſe fateretur* &c. Vbi Tullius probat exemplis liberatos eſſe plures interfectores, qui homicidia confeſſi ſunt; exordium porrò ducit ab Horatio, facitque argumentum à maiori ad minus: maius enim eſt fateri interfeciſſe ſororem, quàm alium ſibi nulla ſanguinis affinitate coniunctum, quod ab Horatio factum eſſe perſpicuè conſtat. Sed exemplorum uſum eleganter explicat Ariſtoteles prius de vero, deinde de ficto exemplo verba faciens; hæc autem habet. Olim Perſarum Rex Ægyptum inuaſit, ut eam regionem in poteſtatem, ditionemque ſuam redigeret. Ægyptij verò ab Athenienſibus auxilium contra Perſas petiuerunt; at Athenienſes deliberant utrum Ægyptijs auxilium ferant, an potius eos in Perſarum ditionem redigi patiantur. Orator quidam Athenienſis ſuadere conatur ſuis ciuibus ut Ægyptijs auxilium ferant, neque patiantur Ægyptum à Perſis occupari, quoniam id toti Græciæ ſummoperè periculoſum foret; ait enim futurum, ut, ſi Rex Perſarum Ægyptum ſibi armis ſubijgeret, protinus in Græciam veniat, Græciſque bellum inferat. Hoc autem gemino probat exemplo. Primò quòd Darius non auſus eſt prius tentare Græciam, quàm Ægyptum occupaſſet. Secundò quod Xerſes idem effecit, ſiquidem poſtquam Ægyptum ſubiecit, ad Græciam expugnandam ſe contulit; ergo hic etiam Perſarum Rex, qui aduerſus Ægyptios bellum geſſit, ſi debellare illos potuerit, poſtea Græciam inuadet. Rurſus hæc eadem Ariſtoteles declarat hoc modo. Quidam probandum aſſumit magiſtratus non ſorte, ſed electione creandos eſſe, & exemplo à ſimilibus ducto id ſuadere conatur, dicens; ſicuti Athletæ non illi in certamen veniunt, quoſcumque ſors obtulerit, ſed qui pugnæ periti ſunt, & in pugnandi munere obeundo valent; & ſicut Nautæ ſorte non eligunt, cui nauis gubernacula tradant, ſed eum, quem gubernandi peritum eſſe cognoſcunt: ita magiſtratus non ſorte creandi ſunt, ſed illi potius, qui Reip. benè adminiſtrandæ rationem habent.

Oratione pro Milone.

1 Rhetor. cap. 41.

Similitudo in exē-

Hæc autem ſimilitudo quā conſtant exempla in contrarijs, & in paribus, & in ijs, quæ ſub eandem rationem cedunt, præcipuè ſpectatur, ut notat Cicero primo lib. de Inuentione, dum ait, *Similitudo autem in contrarijs*, &c. ubi rem illuſtrat exemplis.

plis quęlis; paritas, & diſſimilitudo.

Ariſtoteles porrò ſe confert ad explicandam ſecundam ſpeciem exempli, quod fictum eſt, ſub quo Fabulæ, Apologi continentur, quorum utilitatem, & uſum loco paulo antea laudato cumulatè declarat, hæc itaque apud ipſum videnda relinquimus, contenti tantùm in præſentia ſuperiùs traditis adiungere, videlicet exemplum inductioni perſimile eſſe, & illud ad commouendos animos plurimum valere, præſertim apud plebem, quæ cum minus ſit erudita, maximè ſingularibus, cuiuſmodi ſunt exempla, gaudet. In uniuerſum tamen exempla prudentiam acuunt, & ſuaſioni maximè conuenit, ut ob id Orator debeat exemplis abundare; ſed ad exemplum quatuor requiri ſolent. Primum ut ſit, tanquam pars ad partem; deinde ut ei ſit ſimile, de quo agitur; tum ut ambo ſub eodem genere conſtituta ſint; tandem, ut id quod ſumitur ſit notius, ac manifeſtius, quàm id, quod eſt probandum, ſi autem horum aliquid deſit, exemplum nihil concludit. Quatuor enim modis contingit colligere, vel totum ex partibus, quod in Dialectica inductione fit; vel partem ex toto, quod ſyllogiſmo fit, in quo ſit una ſingularis propoſitio, quam ſingularis concluſio conſequitur; vel totum, ex toto, quod fit in primo modo primæ formulæ ſyllogiſmorum, in quo uniuerſalis propoſitio ex duabus uniuerſalibus propoſitionibus colligitur; vel partem ex parte, quod exemplo tantummodo fit.

Exemplū fictum. Continet ſub ſe fabulas, & Apologos; Exemplū inductioni perſimile.

Tametſi autem exemplum ſimile ſit inductioni, ab illa tamen differt, quoniam inductio ex pluribus particularibus colligit uniuerſale; at exemplum ex uno, vel paucis ſingularibus, aliud ſingulare ſimile infert.

De Dilemmate.

DIlemma nil aliud quàm *argumentatio in duas oppoſitas partes diuiſa*. Dictum eſt autem Dilemma, quòd ita premat, ac urgeat utrinque, ut ex alterutra parte aduerſarium capiat; hinc etiam Syllogiſmus cornutus appellatur, proptereaquòd ſic argumentationis cornua in eo diſponuntur, ut qui alterum vitarit, in alterum incurrat; tale igitur Dilemma eſt, ut in eo utrum conceſſeris, reprehendatur. Talis argumentatio eſt illa cuius meminit Ariſtoteles de adoleſcente loquens, qui Orator fieri cupiebat, & in concione de publicis rebus verba facere ſummoperè deſiderabat, cum tamen eius mater, quę ſacerdos erat, hoc illi diſſuadere niteretur, eo nomine quòd plerique concionatorum malè audiebant, ſic autem ipſa filium perſtringere conabatur. Compeſce deſiderium fili, & cura ne tibi res cum populo ſit, propterea quòd neceſſe eſt, ut aut iuſta, aut iniuſta dicas, ſi primum tentaueris, homines te magno proſequentur odio, ſi ſecundum, Deorum Indignationem non effugies. Hoc argumento uſus eſt Tullius dicens. *Si implacabiles ſunt iracundiæ, ſumma eſt acerbitas. Sin autem exorabiles, ſumma leuitas*; ſic etiam alibi. *Quamobrem*, inquit, *diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi verus, ne opprimar: ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam*. Elegantiſſimum eſt illud exemplum Dilemmatis in Aſtrologos. *Si proſpera pollicentur, & fallunt, miſer fies fruſtra expectando: ſi aduerſa dicunt, & mentiantur, miſer fies fruſtra timendo; ſi vera reſpondent ea, quæ ſunt non proſpera, iam inde ex animo miſer fies antequam effato fias: ſi felicia promittunt. ea, quæ ventura ſunt, tum planè duo erunt incommoda.*

Dilemma quid.

In Epiſtola ad Q. Fratrem.

In Catilinam.

Petrus Crinitus lib. 8. de honeſta diſciplina.

&

Digitized by Google

& expectatio te ſpei ſuſpenſum fatigabit, & futurum gaudij fructum ſpes tibi iam defloraverit. Hanc argumentationem Cicero complexionem appellat, quomodo autem Dilemma ſolui poſſit, ſtatim intelliges, nam per inuerſionem fit, de qua proximè diſputandum.

De Inuerſione.

Inuerſio quid.

I*Nuerſio eſt argumentatio in aduerſarium retorta*, gemino autem modo fieri poteſt. Primò cum totum Dilemma inuertitur, ut vulgatum eſt exemplum illud de rege Antigono, cum enim ab ipſo frater peteret, ut cauſa, quam habebat non in foro, ſed domi cognoſceretur, ſic ille ratiocinatus fuit. *Si cauſam iniuſtam habes, cur litigas? ſi vero iuſtam, cur hominis conſpectum fugis*; at ille reſpondere potuiſſet argumenti partem utranque inuertendo hoc modo. *Si cauſa eſt iuſta: longè melius, & facilius domi cognoſcetur: ſi autem iniuſta, minorem infamiam priuatim, ſubibo, quàm publicè.* Hoc argumentationis genere uſus eſt Varro apud Tullium, ut probaret non eſſe Philoſophiam alioquin diligentiſſimè à Græcis traditam græcis literis explicandam; *nam ſi qui de noſtris eius ſtudio tenerentur eſſent græcis literis inſtructi, græca potius, quàm noſtra lecturos crediderim: ſin à græcorum artibus, ac diſciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ ſine eruditione græca intelligi non poſſunt, quamobrem ſcribere nolui, quæ nec indocti poſſent intelligere, nec docti legere curarent.* Tullius porrò Dilemma ſoluit per inuerſionem hunc in modum. *Immò verò & hæc, qui illa non potuerunt, & qui græca, poterunt non contemnent ſua.* Diluetur etiam hac arte Dilemma ſuperius ex Ariſtotele depromptum, nempe dicendo. *Immo verò mater mihi per utile erit concionari, ſi nanque iuſta dixero, Deos amicos, & propitios habebo; ſi autem quæ iniuſta ſunt defendero, mihi hominum amicitiam conciliabo.*

Sed altera eſt ſolutionis ratio, nimirum illa, quæ fit unam duntaxat ex partibus infirmando hoc modo, in perſona famuli. *Si improbus, cur me uteris? ſi autem probus, cur me plectis, poſſet reſponderi à Domino: Non plecto te, quia probus ſis, ſed quia improbus es, ut te probo uti poſſim.* Vel in perſona Domini. *Perperam de me quæreris, quaſi te oderim, quia te verbero: odiſſem potius ſi te non verberarem, liuaque te corrumpi ſinerem.*

De Sorite.

Sorites quid.

SOrites græcè Σωρίτης, latinè autem coaceruatio propoſitionum eſt, & fit per plures propoſitiones, quibus veluti gradibus ad concluſionem deſcenditur, hoc modo. *Intemperantia gignit animi, & corporis ægritudines; ægritudo vitiat, atque corrumpit ingenium; Ingenia vitiata idonea non ſunt ad capeſcendas diſciplinas; ergo intemperantia eſt id, à quo homines habent ut diſciplinas aſſequi non poſſint.* Hac argumentatione utebatur Themiſtocles, dicebat enim *Filius meus matri imperat, illa mihi, ego Athenienſibus, Athenienſes toti Græciæ; ergo meus filius toti Græciæ imperat*; In hac autem argumentatione neceſſe eſt attributum, ſeu prædicatum, ut aiunt, primæ propoſitionis fieri ſubiectum ſecundæ & ita deinceps, quouſque perueniatur ad complexionem, in qua ſubiectum primæ cum prædicato propoſitionis extremæ iungi debet, ut conſtat, ex allatis exemplis, & ex eo, quod habetur apud Tullium, dum ipſe contendit honeſtum duntaxat bonum eſſe; *etenim quicquid eſt, quod bonum ſit, id expetendum: quod autem expetendum, id certè approbandum, quod verò approbandum, id gratum acceptumque habendum; ergo etiam, dignitas ei tribuenda eſt; quod ſi ita eſt, laudabile ſit neceſſe eſt; bonum igitur omne laudabile ex quo efficitur, ut quod ſit honeſtum, id ſit ſolum bonum.* Quinto Tuſculan. quæſtionum.

Hoc argumentum vocatur captioſum, atque multiplex argumentandi genus, velut illud, in quo ex uno conceſſo ad multas concluſiones connexas arguens aſſurgit. Dicitur autem Sorites, ἀπὸ τοῦ σωροῦ. Quod Græcis aceruum ſignificat, eo quòd ſemper hæc argumenta in tumulum aſcendunt; ob id argumentatio hæc Tullio aceruualis dicenda videbatur. *Quamobrem*, inquit, *Soriti reſiſtamus, quem ſi neceſſe ſit latino verbo, liceat aceruualem appellare.* Hinc hæc argumentatio dici ſolet à primo ad ultimum, eamque plerique Zenoni, alij vero Chryſippo tribuerunt; vel ſaltem Chryſippus Sorite, quemadmodum Socrates inductione delectatus fuit. Hac argumentatione uſus eſt etiam Cicero, quamuis minus frequenter, & nominatim in oratione pro Sex. Roſcio, contendens oſtendere omnia ſcelera à Ciuitatibus ortum ducere, *Ciuitas in cauſa eſt, ut vitam homines luxurioſè traducant; diſſoluta porrò viuendi ratio procreat auaritiam, ſed auaritia gignit audaciam, ab audacia verò, quodcunque ſceleris genus proficiſcitur; cauſa igitur ſcelerum omnium ciuitas eſt.* Lubricum tamen hoc argumentationis eſſe genus idem Tullius fatetur, nam *Soritas* inquit, *nos vocant, qui aceruum efficiunt, uno addito grano, vitioſum ſanè, & captioſum genus.* Nec mirum, nam facilè poteſt contingere, ut in illa excurſione aliquid non legitimum, & malè deductum admittatur, ob id cauendum in primis, ne decipiamur; quandoquidem coaceruatis plurimis conſequentijs, ex perexiguo errore in principio, maximus in fine contingit; propterea non admodum oratoribus frequens hic eſt argumentandi modus; cum ad captioſas quæſtiones maximè accedat, adeout Vlpianus illum inter cauillationes recenſeat. *Natura*, inquit, *cauillationis, quam Græci σωρείτην appellarunt, hæc eſt, ut ab euidenter veris, per breuiſſimas mutationes diſputatio ad ea, quæ euidenter falſa ſunt, perducatur.*

Cicero de Diuinatione.

Cicero in oratione pro Sex. Roſcio Amerino.

Idem lib. 4. quæſt. Tuſcul.

Vlpianus, de verborum & rerū ſignificatione.

Huius argumentationis ratione iam explicatâ, proximum eſt ut illegitimam eius formam explicemus; quod exemplo trito admodum, præſtabimus. *Bibliopola multos habet libros, qui autem multos libros habet, ſæpe illos euoluit; qui ſæpe id facit, impenſè ſtudet; qui verò multum ſtudet, euadit doctus; ergo Bibliopola euadet doctus.*

Ad amplificandū hęc arguendi forma modusq; valde conducit, fit autem multas concluſiones iam probatas coaceruando; quod ornatè, ſplendidèque fieri debet, ut inde oratio dignitatem conſequatur. Hęc argumentatio à primo ad ultimum dici conſueuit.

De Enumeratione, & Comparatione.

Enumeratio quid.

E*Numeratio* græcè ἐξαρίθμησις, ſeu κατάλογος. *Eſt argumentatio, quæ ac partium ſufficienti enumeratione, vel neceſſariò excludit, vel aliud efficacius confirmat.* Duobus enim modis conficitur; primò cum expoſitis, ac infirmatis omnibus partibus, aliquid neceſſariò excluditur. Vt *Rhetorica non eſt Iuſtitia, non Temperantia, non Fortitudo, non Prudentia; ergo Virtus moralis non eſt.* Secundò fit cum reliquis partibus infirmatis, una neceſſariò concluditur, ut *furtum in domo Cæſaris factum fuit, oportet igitur id vel à te, vel à Clodio, vel à Sempronio, vel à Lucio fa-*

Duobus modis efficitur.

ctum fuiſſe, quoniam præter hos ibi nemo erat, at mihi ſplendide conſtat nec a Clodio, nec à Sempronio, nec à Lucio factum illud fuiſſe; conſequens igitur, ut tu furtum feceris. Hic argumentationis modus à ſufficienti partium enumeratione ſolet appellari, & ab Ariſtotele commoratus ubi. Ἄλλος ἐκ τῶν μερῶν, ὥσπερ ἐν τοῖς τοπικοῖς. *Alius locus ab enumeratione partium, ſicut in Topicis;* & à Tullio non ſemel uſurpatus fuit; eius quidem Philoſophus meminit, cum Platonem redarguere vellet, eò nomine quòd ipſe dixerit, animam eſſe perpetuam motionem, factâ ſiquidem motionum enumeratione, ac demonſtrato, nullam ex ipſis animam eſſe, concludit, animam non eſſe motionem, dum ita loquitur, ποία κίνησις ἡ ψυχή; ἢ δὴ γὰρ ἥδε. *Qualis nam motus anima? vel enim hic, vel ille.* Hoc eodem eleganter utitur loco Tullius ad oſtendendum in Verrem, nihil eſſe, quo vitia defendi poſſint. *Nunc verò quid faciat Hortenſius? auaritiæ ne crimina &c.* uſque ad illa verba: *in hoc homine, atque in eiuſmodi cauſa &c.* Iterum Ariſtoteles hoc declarat; in exemplum afferens argumentum Theodecti dum hic Socratem, ab impietatis calumnia vindicare niteretur: ſic etiam alibi Tullius hac eadem utitur argumentatione. Rectè tamen Fabius aduertit hoc argumentationis genus, quod à remotione partium appellat, periculoſum eſſe, eoquòd ſi in proponendo, unum quodlibet omiſſum fuerit, cum riſu tota res quoque ſoluitur; rectius proinde iudicat interrogare, ſi hæc actio non ſit, quæ nam ſit; ſimul enim omnia ſemouentur, vel cum duo ponuntur inter ſe contraria, quorum utrumlibet tenuiſſe ſit ſatis.

2. Rhetor. cap. 45.

Actien. 4. in Verr.

In oratione pro Cœlio &c.

Comparatio quid.

A maiori

Comparatio græcè σύγκρισις. eſt cum ex uno facto aliud concluditur, ſiue à Maiori, quando ſcilicet perſona, ſiue res maior probationem præſtat, minor autem concluditur, ut *Qui parentes contumelijs vexauit, multò magis cognatos, atque amicos vexabit.* Amplius. *Si diſertiſſimus vir ſummâ eloquentiâ populo non potuit pacem ſuadere, multò minus vir planè rudis, ac indiſertus: Et qui ſacrilegium facit, multò magis furtum faciet,*

A minori.

A minori ducitur argumentatio, cum perſona, ſiue res minor probationem præſtat, maior verò concluditur: ut *Si imbelles virgines pro Patria mortem contemnunt, multò magis vir ſtrenuus, atque bellator contemnere debebit.* Huc pertinet illud Lyrici.

Nam cur
Quæ lædunt oculos, feſtinas demere: ſi quid
Eſt animum, differs curandi tempus in annum.

A pari.

Tandem à pari ſumitur argumentatio quotieſcunque paria inter ſe conferuntur: ut. *Si uxor viro fidem præſtare debet; ergo etiam uxori vir ipſe debet.*

Inter ſpecies argumentationis recenſetur etiam *Submiſſio*, in qua nos ipſi rationem petimus, cur aliquid dicamus; item *Subiectio*, in qua quærimus quid pro aduerſario, vel contra nos dici poſſit, mox verò per ſingulas interrogationes orationem continuò ſubijcimus, quâ id, quod dictum eſt falſum eſſe contendimus. Amplius & *Violatio*, in qua utimur rationibus aduerſariorum contra ipſos, cuius duplex idea eſt. Vna cum aduerſarium ſecum pugnare oſtendimus: Alterum cum rationes aduerſarij detorquemus ad ſententiam, quam impugnat. Eſt etiam *Oppoſitio*, in qua propoſitioni contrarium aliquid eſt; horum autem exempla quamplurima ex Cicerone deprompta iam ab alijs fuerunt, ad quos lectorem remittimus.

Epicherema quid.

Aſſignari quoque ſolet *Epicherema* tanquam argumentationis ſpecies. Si vocem attendas, illa profectò ratiocinationem ſignificat; quâ aduerſarium vehementer urgemus; plerunque ſumitur pro ratiocinatione breui, quæ unicâ propoſitione continetur, in qua tamen integer ſyllogiſmus comprehenditur: ut. *Quis adeo hebeti ingenio, ut animo pendeat, mundum, quo nihil melius regitur, conſilio, & prudentia adminiſtrari?*

Collectio quid.

Aſſignatur etiam collectio, tanquam argumentationis ſpecies quinque partibus conſtans, quarum prima eſt propoſitio; ſecunda propoſitionis ratio; tertia rationis confirmatio; quarta exornatio, ſeu amplificatio confirmationis; quinta demum complexio, ſiue concluſio. Propoſitio continet quod probandum aſſumitur. Ratio eſt cauſa demonſtrans id verum eſſe, quod proponitur. Rationis confirmatio complectitur argumenta, quibus breuiter expoſita ratio comprobatur. Exornatio varijs figuris rationem allatam locupletat, & amplificat. Concluſio denique argumentationis partes colligit.

SECTIO QVINTA.

Quædam ad locorum, & argumentorum uſum ſpectantia traduntur.

Quid oratori propoſitum ſit.

ORator in arenam deſcenſurus, primò debet mentis aciem dirigere in ea, quę rem probare, quęq; amplificare poſſunt, atque adeo diligenter debet aduertere, quæ rei, de qua agitur, aliquâ ratione conueniant, & quæ aduerſentur, cum ipſe paratus eſſe debeat ad laudandum, non minus, quàm ad vituperandum. In hæc porrò cum ingenij neruos contenderit, facilè reperiet quædam eſſe, quæ intrinſecus, & quædã quæ extrinſecus conueniunt. Intrinſecus porrò conuenire dicuntur genus, ſpecies, differentia, proprium, accidens, pars, totum, cauſa, & effectus, nihil enim eſt, cui hæc tribui non poſſint; inter accidentia verò adiuncta ſolent numerari, quæ ratione temporis diuiduntur in antecedentia, concomitantia, & conſequentia. At verò extrinſecus rei ſimilia, & diſſimilia maiora, minora, paria, exempla, teſtimonia, & oracula conueniunt. Cum autem hæc Orator ſeduló mente perpenderit, poterit appellere animum, ad probandum, vel amplificandum quicquid voluerat, ſiquidem animaduerſis hactenus allatis dicendorum inopiâ minimè laborabit, proptereaquòd ex recluſis fontibus paulo antea deſſignatis, argumenta quàm feliciſſimè poterit haurire. Solùm ei curandum, ut non quacunque ſibi obuia facta ad dicendum adhibeat, ſed robuſtiora eligat argumenta, quæque maiorem ſplendorem orationi poſſint afferre.

Intrinſecus rei conuenientia quæ.

Quæ conueniant extrinſecus.

Quamobrem, ſi fuerit Oratori propoſitum aliquid perſuadendum, primò obſeruet genus, ad quod res tractanda pertineat, deinde conſideret ſpeciem, ſeu definitionem eiuſdem, & ex his argumenta deſumat, quemadmodum etiam à cauſis, puta efficienti, formali, finali, & materiali, ab effectis, à partibus, ab adiunctis, à ſimilibus, &c. Verbo dicam locos iam recenſitos animo diligenter euoluat.

Argumentationis uſus.

Argumentationis autem uſus ſatis ex dictis manifeſtius eſſe poteſt; ſolùm id videtur adnotatione dignum, nempè ſummoperè curandum eſſe, ut in argumentatione varietas habeatur, quandoquidem rebus in omnibus, nihil eſt, quod magis nauſeam, & ſatietatem pariat, quàm ſimilitudo, ut propterea Tullius quandoque dixerit. *Variare autem orationem magnoperè oportet: nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater;* & alibi ait, tractationem variam eſſe debere, ne aut cognoſcat artem qui audiat, aut ſimilitudinis ſatietate defatigetur. *Tractatio autem,* inquit, *varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem, qui audiat,*

Primo de Inuentione.

Tul. 2. de Oratore

diat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponere oportet quid afferas, & id quare ita ſit, oſtendere; & ex uſdam illis locis interdum concludere, relinquere alias, alioque tranſire: ſæpè non proponere, at ratione ipsâ afferendâ, quid proponendum fuerit declarare; ſi cui quid ſimile dicas, prius ut ſimile confirmes; deinde quod agitur, adiungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare poſſit, ut re diſtinguantur, verbis confuſa eſſe videantur. Docet ergo hæc eſſe ſeruanda primum, ut ars abſcondatur, ſecundum ut ſatietas videtur. Ex his planè conſtat, quanti fieri debeat varietas in eloquentia, ut propterea Cicero ſummoperè illam commendauerit in Carneade, quem ubique deprędicat eloquentiſſimum, diuiniſque laudibus extollit, de ipſo ſiquidem loquens.

Ad Orat.

Carneadis verò, inquit, vis incredibilis illa dicendi, & varietas per quam eſſet optanda nobis, qui nullum unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit, nullam oppugnauit, quam non euerterit.

Artificis induſtria quibus præceptionibus cõtinetur.

Artificis autem induſtria, quam Cicero vehementer deſiderat, videtur his præceptionibus contineri. Primò nimirum, ut in oratione fiat optima argumentorum diſpoſitio, adeòut decenti ordine proponantur: deinde in his, quæ diximus magnoperè varietas quæratur: poſtea figuris elegantiſſimi omnia illuſtrentur: atque tandem ſumma diligentiâ, curâque partes omnes illigentur tranſitionibus illis, quas artificioſus nexus expoſcit.

Prima variationis ratio.

Prima variationis ratio non ineptè Ciceroni viſa eſt in eo conſtituta, ut ad quæſtionem tractandam non iiſdem argumentationibus utamur, quin potius cum plura excogitauerimus argumenta, varijs modis ea tractare debeamus, adeout unius explicatio ſit Enthimema, alterius Inductio &c. & ita variando, diuerſis oratorijs luminibus utentes, quod nobis propoſitum eſt, oſtendamus; eadem enim argumentationis ratio frequentius, quàm par eſt, uſurpata ſimilitudinis nimiâ ſatietate ſic auditorum animos fatigat, ut vix Oratori ſperandum ſit, eorum ſibi, vel attentiõnem, vel beneuolentiam conciliare poſſe, quod tamen ei ſummoperè curandum, cum magni referat ad perſuadendum audiri ab iis, qui beneuolo æquè, ac attento animo ſunt. Quærendum itaque primò è quibus locis argumenta depromere liceat, & quomodo illa tractanda ſint, quod dum faciet Orator, geminam variationem oſtendet, unam ſcilicet à locis, alteram ab argumentandi formis naſcentem. Enimverò à varietate locorum, formarumque argumentandi quæſita varietas enaſcitur, ſiquidem a varijs locis, varia ducuntur argumenta, & a varijs argumentandi formis, varia etiam ratio tractandorum argumentorũ enaſcitur, propterea quòd Oratori quodlibet argumentum una, vel altera argumentationis formâ liberum eſt inducere, & his, vel illis oratorijs ornatibus illuſtrare; hoc tamen Oratori præſtandum eſt, ita ut modo nudis, & non expolitis utatur, ſed paucis tantum, quæ aperta ſunt, exponat. Non enim augenda ſemper oratio, ſed nonnunquam ſubmittenda, nam rebus quandoque vim & ipſa verborum humilitas affert: modò exculta utatur argumentatione; nunc nihil concludat, ſed auditoribus concludendum relinquat; nunc concluſionem addat; plerunque ſingularium propoſitionum rationes afferat, quandoque non item.

Fabius Quin. lib. 8 cap. 3.

Varietas in argumentatione quibus comparetur.

Varietas autem in argumentatione tantoperè deſiderata, potiſſimum his tribus continetur, nimirum ut ordo partium ſit varius: ut aliqua minuantur, & aliqua augeantur; ut artificium ſit varium; his enim obſeruatis, Orator proculdubio ſummam eloquentiæ dignitatem unius varietatis opitulatione conſequetur.

Tria ſunt quibus varietas perficitur.

Ad ordinis autem varietatem duo plurimum faciunt, naturalis videlicet, & legitimus ordo, & artificioſa quædam eiuſdem permutatio. Naturalis porrò tunc erit ordo, cum propoſitio maior præcedat, eamdemque ſubſequatur probatio; mox autem aſſumptio, ſiue minor eiuſdemque probatio; deinde verò concluſio, ſiue complexio, cui quidam probationem ſubnectunt; ineptè tamen cum eius probatio in aſſumptionibus poſita ſit, adeout ſolum videatur ſupereſſe conſecutionis comprobatio, quæ tamen ſuperflua eſt, argumentationis forma ritè celebrata cum fuerit. Artificioſa verò quam diximus ordinis permutatio, quâ ordo non naturalis ſit, ſed arte quæſitus, illa eſt, iuxta quam ordo poſtulat, ut modo ab aſſumptione, modo à concluſione, & ſæpeſæpius ab aſſumptionis probatione ducatur initium, adeout propoſitio, quæ maior dicitur, quam ſæpiſſimè medium obtineant locum. Hoc etiam ad variationem pertinet, quòd in argumentationis propoſitionibus tot varietates contingunt, quot ſunt ſententiarum figuræ, cuiuſmodi ſunt illæ, quæ fiunt per interrogationem, exclamationem, præteritionem, communicationem, &c.

Aliqua minuendo vel augẽdo fit.

Redeo ad id, quod erat in partitione ſecundum, videlicet variationem fieri aliqua minuendo, vel augendo, in cuius gratiam aduerto præſertim hoc à nobis fieri poſſe, vel alteram ex propoſitionibus omittendo, vel concluſionem negligendo, vel ſi tres propoſitiones adhibeamus, de ordine ſolliciti minimè videamur; idcirco duabus propoſitionibus conſtitutis, alterutram dumtaxat cum concluſione probabimus, vel etiam nulla præmiſsâ propoſitione ſimplicem rationem explanabimus, ita tamen rem ipſam tractando, ut ratiocinatio ſit inuoluta verbis, ſolumque virtute niteat, ſimulque concluſio lateat; non enim eſt opus concluſionem adijcere ijs, quæ claritate omnibus obuia ſunt.

Ex ingreſſibus, & tranſitionibus deſumitur. Ex ingreſſibus.

Non inutile eſt variationem quoque ex ingreſſibus & ex tranſitionibus deſumere, horum ſiquidem non una eſt ratio, ut apud Tullium cuique licet obſeruare, quandoquidem ipſe non rarò ſimpliciter, ac ingenuè dicendi prouinciam ſuſcipit; quandoque ſuperiorum breui quadam repetitione ad conſequentiam pergit; nonnunquam ſimplici concluſione præcipuè dum ad exitum properat, dicenda proſequitur; ſæpeſæpius per ſimplicem propoſitionem, nempe cum certò ſcit propoſitum à ſe poſſe demonſtrari. Modo cautam reddit, a qua habet, ut ad cætera ſe conferat. Plerunque concluſione viam ad ſequentia ſibi parat, atque alijs etiam innumeris penè modis rem tractandam aggreditur.

Ex tranſitionibus.

Non ſolum ab hactenus dictis, ſed à tranſitionibus itidem Oratori petenda variatio eſt, quam quiſque poterit imitatione ſcriptorum melioris notæ copiam ſibi comparare; at de tranſitionibus in ſequentibus nobis futurus eſt ſermo.

Locorum Rhetoricorũ uſus. Locorum Inſitorũ.

Supereſt exemplis explicare locorum uſum; ſed hoc ab alijs tam copioſè tactum aduerto; idcirco ab hoc munere ne actum agere videar abſtinebo, contentus tantummodo pauca quædam ad propoſitum conducentia ſubijcere.

A Definitione.

A definitione ſumendum argumentum hoc modo. Animal rationis particeps ſentientis partis affectibus debet frænum iniicere; at homo rationis eſt particeps; ergo homo ſentientis partis affectibus frænum debet iniicere.

A Notatione.

A notatione, ſiue etymologia nominis. Si Conſulis eſt patriæ conſulere; non ergo Piſo conſul erit, quia

quia non conſuluit, ſed patriam euertit.

Ab Enumeratione partium. Ab enumeratione partium. Quatuor ſunt ea, quibus maieſtas imperatoria conſtat. Nempe Scientia rei militaris, Virtus, Auctoritas, & Felicitas, ſed his prædituin eſſe Pompeium neminem præterit; eum igitur ſummum Imperatorem eſſe cuique fatendum; Sic etiam per negationem hic locus tractari poteſt. Vt quatuor ſunt rerum primordia terra, aqua, aer, & ignis, ſed corpus caleſte nullum iſtorum eſt; ergo cæleſte corpus nequit elementaris eſſe naturæ.

A coniugatis. A coniugatis. Doctus eſt, qui doctè loquitur, ſed qui nihil dicit, niſi, quod conſentit cum veritate, doctè loquitur: ergo qui nihil dicit, niſi quod cum veritate conſentit, doctus eſt.

A genere. A genere. Omne vitium eſt fugiendum; auaritia eſt vitium; ergo auaritia eſt fugienda.

A Forma. A Forma. Quicquid eſt contra rectam rationem, eſt vitium, ſed auaritia eſt contra rectam rationem; ergo auaritia, eſt vitium: ergo auarus eſt vitioſus.

A ſimilibus. A ſimilibus. Vt ignis in aquam coniectus, continuò reſtinguitur, atque refrigeratur: ſic falſum crimen in puriſſimam caſtiſſimamque vitam collatum, ſtatim concidit, & extinguitur.

A differentia. A differentia. Rudium hominum eſt ſolum caduca ſpectare; ergo ſapientum erit cæleſtia reſpicere.

Ab Adiunctis. A contrarijs. Nihil eſt, quod magis expetatur quàm vita; ergo nihil quod magis timeatur, quàm mors.

Ab Antecedentibus. Ab adiunctis. Principem omne ſolitudinis genus circumſtat; ergo ipſum varijs animi perturbationibus agitari neceſſe eſt.

A Conſequentibus. Ab antecedentibus. Vulneratus eſt; ergo cicatricem habebit.

A Cauſa efficienti. A Conſequentibus. Cicatricem habet; ergo vulneratus fuit.

A Cauſa finali. A repugnantibus. Socrates Alcibiadem amat; ergo illum conuiciis nunquam illum urgebit.

A Cauſa formali. A Cauſis. Nihil poteſt ſe ipſum efficere; ergo dandus eſt vnus rerum omnium Molitor. Item. Homo non viuit ut edat, ſed edit ut viuat; ergo non debet ut bellua ventris penitus inſeruire. Item humanus animus eſt immortalis naturæ; ergo homo debet immortalitatem ſpectare.

A Cauſa materiali. Tandem. Hominis corpus pronum eſt ad malum; ergo à corporis contagione animus eius eſt euocandus.

Ab Effectis. Ab effectis. Virtus ducit ad gloriam, voluptas ad ignominiam; amplectenda igitur virtus, & fugienda voluptas.

A Comparatione maiorum. A Comparatione maiorum. Hic parentes violauit; ergo multò magis amicos, atque cognatos violabit.

A Comparatione minorũ. A Comparatione minorum. Virgines athenienſes mortem pro patria contempſiſſe dicuntur, ergo vim conſularis, multo magis contemnere mortem debebit.

A Pari. A pari, ut: Licuit Catoni ciuile bellum ſequi; ergo Tullio etiam licebit.

Locorum Remotorum uſus. Huculque de inſitis argumentis, nunc de remotis.

A Præiudicijs. Præiudicium primum eſt, à quo ſic arguendum. Parricidæ, quotieſcunque præiudicati ab incorruptis iudicibus fuerint, ſemper capite damnati fuerunt; ergo qui modo ſub iudice ſunt, impuniti eſſe non debent.

A Fama. A fama. Nihil eſt tam vulgatum apud omnes quàm Socratem innocentem eſſe; ergo puniri non debet.

A Tabulis. A Tabulis. Perſpicuè conſtat publicis tabulis à reo plus acceptum fuiſſe, quàm datum; cogendus igitur, ut rem in integrum reſtituat.

A Tormentis. A Tormentis. Nihil à Socrate in quæſtionem vocato tormentis potuit extorqueri; reus igitur non exiſtimandus.

A Iureiurando. A Iureiurando. Nullam in ſe culpam habere iuratus affirmauit. conſequens igitur ut culpæ reus non ſit.

A Teſtibus. A Teſtibus. Plerique ſunt, non obſcuri nominis viri, qui conſtanter teſtatum faciunt Socrati nullam ineſſe culpam; credendum igitur eum in errorem nullum fuiſſe lapſum.

DISSERTATIO IV.

De Diſpoſitione.

Eloquentiæ quinque partibus conſtat. Lib. 7. in Præfatione. *ELoquentiæ partes quinario comprehendi numero ex communi omnium ſententia iam ſuo loco notauimus, quarum primam diximus Inuentionem eſſe, de qua nos hactenus locuti ſumus; huic proximè Diſpoſitio ſuccedit; itaut ſecunda Oratoris cura in ijs, quæ inuenit, aptè diſponendis tota verſetur; nam, Fabio teſte; ut opera extruentibus, haud ſatis eſt ſaxa, atque adeo materiam, & cætera ædificanti utilia congerere, niſi diſponendis ijs collocandiſque induſtrioſa manus artificis adhibeatur: ſic Orator in dicendo abundans qualibet verum copiâ cumulum dumtaxat, atque congeſtum habebit, niſi res eaſdem aptè in ordinem digeſtas, atque inter ſe commiſſas deuinxerit, adeout Inuentionem ſine Diſpoſitione nihil penitus valere dicendum ſit; & re verâ nulla erit ſtatua quanquam fuſis omnibus membris, niſi hæc elegans quidam ordo coniunxerit. Ita ſi quam in hominis, vel cæterorum animalium corporibus partem è propriâ ſede dimoueris, locoque tranſtuleris, non animal, ſed naturæ prodigium intueberis, quando nimirum*

Lyricus in Arte poetica.

velut ægris ſomnia vanæ
Fingentur ſpecies, ut nec pes, nec caput uni
Reddantur formæ.

Ordinis Laudes, Ibidem. *Non diſſimiliter Oratio diſpoſitionis ornatu deſtituta tibi monſtrum artis videbitur. Vtque natura ſtare ordine videtur, quo confuſo peritura ſunt omnia: ſic Oratio carens ordinis virtute, ut idem Fabius dicebat, tumultuetur oportet, & ſine rectore fluitet, nec ſibi cohæreat, multa repetat, multa tranſeat, velut noctu in ignotis locis errans, nec initio, nec fine propoſito, caſu potius, quam conſilium ſequatur, nec propoſitum, quod eſt perſuadere dictione, nanciſcatur. Tandem in omni re, καλὸν εὐχημοσύνη· αἰσχρὸν δ' ἀταξία.* Athenæus lib. 14. Pulcrum eſt quidpiam, decens habitus, at fœdum quidpiam inordinatio eſt; *Idcirco ut nil bene diſpoſitâ oratione præſtantius; ita inordinatâ, nil turpius, ac fœdius.*

SECTIO

SECTIO PRIMA.

Quid, & quotuplex ſit Diſpoſitio.

Diſpoſitio quid. Primo de Inuent. & primo de Oratore. Cornificius lib. 3.

DIſpoſitio græcè διάθεσις. *Eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio;* ſic illam definit Tullius; At Cornificius hoc modo. *Ordo, ac diſtributio rerum, quæ demonſtrat, quid, quibuſque locis ſit collocandum*, quæ diſtributio, ut idonea ſit definitio, fieri verbis intelligenda eſt. Vt autem inuentio ingenij, ſic iudicij diſpoſitio proles exiſtimatur; prudentis enim ut eſt aciem ordinatè diſponere, ne bellantium ardor tepeſcat; ita prudentis eſt orationem benè diſpoſitam contexere, ne Oratoris labor ad ſuadendum irritus fiat.

Diſpoſitio duplex naturalis una, artificialis altera. 2. de Oratore. Naturalis diſpoſitio quid.

Duplex eſt autem diſpoſitio, videlicet naturalis una, & artificioſa altera. Hanc partitionem agnouit Cicero, qui ſic habet. *Itaque redeo ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum, cuius ratio eſt duplex. Altera quam affert natura cauſarum: Altera, quæ oratorum iudicio, & prudentiâ comparatur.* Naturalis porrò eſt, quæ naturæ ordinem ſequitur, quippè quæ inſtinctu quodam naturæ fit, cum omnes ita ſint à natura comparati, ut ſi quis apud aliquem dicturus ſit, exordij vice præmittat aliquid, quo ſibi, & beneuolum, & attentum auditorem, & eumdem docilem explicando cauſam reddat; mox verò propoſitum exponat, explicatum rationibus confirmet, & ad extremum ijs utatur, quæ ad flectendos, & mouendos animi affectus accommodata ſunt, quanuis artis præſidijs deſtitutus omninò ſit. Ordinem autem naturæ ſeruabit Orator ſi eo ordine de rebus diſſerat, quo eas natura ipſa diſponit, ut ſi de rebus aliquibus acturus, ea prius pertractet, quæ naturâ cæteris antecedunt, ut ſi de homine verba facturus, primò quidem de pueritia, quàm de adoleſcentia, deque cæteris ætatibus diſputationem inſtituat. Quatuor autem modis hæc diſpoſitio contingit. Primò ſi res iuxtà ordinem temporis diſponantur, ut ſi priùs tractentur quæ tempore anteceſſerunt, poſtea verò, quæ ſequuntur. Secundò iuxta naturæ ordinem, ut ſi priùs de cauſis, deinde verò de effectis tractatio habeatur. Tertio iuxta ordinem loci, ut ſi primò de loco ſupremis, deinde de infimis diſputetur. Quarto iuxta ordinem dignitatis, ut ſi quæ digniora ſunt priùs, quàm quæ minus digna tractentur.

Quatuor modis naturalis diſpoſitio contingit.

Artificialis diſpoſitio quid.

Artificialis diſpoſitio eſt, quæ utilitatis, & voluptatis gratiâ res in oratione ſic artificioſè diſtribuit, ut, naturæ ordine neglecto, nunc à medio, modò à fine, & modò ab initio ducat exordium; Iuxta quam diſpoſitionem, non ſemper cuilibet cauſa, & pars eadem, ac diſpoſitio conuenit.

Suprapoſitis duabus diſpoſitionis ſpeciebus, plerique tertiam addendam crediderunt, nempe diſpoſitionem, quam arbitrariam appellant, & eſt illa, quæ nullum certum ordinem habet, ſed tota pro cauſæ neceſſitate ex Oratoris voluntate dependet. Ita quidem Tullius cum alibi ſæpè, tum præſertim in Oratione pro Milone, ubi non ſeruat naturæ ordinem, nec artificialem, ut ipſi dicunt, quia prudenter cõijciebat fore, ut rem geſtam narrare non poſſet, niſi quæ inuidioſa erant, prius ſeiunxiſſet à reliqua narratione poſtmodum inſtituenda. Hi tamen faciunt, ut nimis intelligendo nihil intelligant, quid enim eſt artificioſa diſpoſitio, niſi illa, quam ipſi deſcribunt, & quam arbitrariam eſſe volunt; itaque ſubindè fatentur, quod negandum eſſe contendunt.

Reijcitur opinio de Diſpoſitione arbitraria, quatenus diſtincta.

Artificialis porrò diſpoſitio triplex ab ijſdem aſſignari ſolet. Prima dicitur *Analytica*, quæ primò fit, cum à toto ad partes proceditur, ut à laude hominis, ad laudem ſingularium partium, quibus ille conſtat, vel à laude alicuius Virtutis ad laudes partium integralium eiuſdem, ut ſi quis à Fortitudinis laudibus, gradum faciat ad laudandam Fiduciam, Magnanimitatem, Securitatem, Magnificentiam, &c. Quatenus hæ ſunt Virtutes à fortitudine diſtinctæ. Secundò contingit eadem Analytica diſpoſitio quando res in ea, quibus conſtat principia, reſoluitur; ut ſi dicamus tolerandum eſſe dolorem, quoniam honeſtum eſt, & honeſtum eſſe, quoniam eſt cum virtute coniunctum &c. Tertiò cum à fine ad media regreſſus fit, ut ſi dicamus Rhetoricæ finem eſſe nil aliud, quàm benè dicere ad perſuadendum, hoc autem ſine elocutione haberi non poſſe; proindeque ab elocutione ducendum initium eſſe.

ab Artificiali Artificialis diſpoſitio triplex. Analytica trifariã fit.

Secunda ex eorundem ſententia Diſpoſitio dicitur *Synthetica*, fitque modis contrarijs Analyticæ, nimirum à partibus ad totum, à principijs ad principiatum, à medijs ad finem.

Synthetica.

Tertia tandem *Definitiua* nuncupatur, quæ nimirum utramq; commemoratam, nempè Analyticam, & Syntheticam complectitur. Ita diſputant nonnulli, quibus placuit accuratiùs diſpoſitionem conſiderandam aſſumere, cum tamen nihil noui addant ijs, quæ de ordine ſuo loco tractauimus; ob id ſatius eſt illa conſulere, ne iterum ad nauſeam hactenus dicta repetantur.

Definitiua.

In ipſa verò diſpoſitione Oratori ſummoperè curandum, ut diligenter aduertat, an propoſitio quam aſſumit, ſimplex ſit, an compoſita; hoc enim magni refert, ut ſi compoſita fuerit, poſſit aduertere quæ pars priùs, quæ poſteriùs tractanda ſit. Secundo quoq; de argumentorum delectu ſollicitus eſſe debet, cum verò quæ robuſtiora ſunt, à principio adhibeat, quoniam auditores animo tunc attentiori ſunt; infirmiora deinde addat, ita ut medium Orationis locum obtineant, propterea quod auditores tunc minus attendunt; validiſſima tandem in Orationis fine proponat, quoniam auditores tunc aduertentes oratorem ad finem properare, longè maiorem attentionem adhibent, ſiquidem putant ab Oratore tunc omnes ingenij neruos contendi ad probandum, ac ſuadendum intentum, ac ob id operæ eſſe pretium attendere, ut reſarcire ſibi liceat attentiùs audiendo, temporis iacturam ex aurium præteritâ negligentiâ ſubortam. Hæ ſunt diſpoſitionis leges, quibus etſi nemo poſſit aptiores tradere, quàm quæ ab ipſo cuiuslibet ingenio præſcribantur, non propterea tamen artis præceptiones præteriri debent; Ex his porrò conſtat orationem uniuerſam quatuor in partes diſtribui, videlicet in Exordium, Narrationem, Confirmationem, & Perorationem, quod ex totius orationis fine cuique quàm facillimum eſt colligere, quandoquidem finis eſt perſuaſio, ſed hæc duabus præcipuè rebus nititur, fide, quæ argumentis conciliatur, & motu, qui ex commotis animi affectibus excitatur. Hinc orationis quadripartita diuiſio; propterea quòd ex proximè dictis luce clarius orationis partes alias eſſe, quæ ad fidem, alias quæ ad motum, & alias quæ ad utrunque pertinent; Narratio ſiquidem, & Confirmatio ad rem docendam valent: Exordium verò, & Peroratio ad impellendos animos conducunt; ſi res perſpicua tamen ſit, non ſemper priores duæ partes adhibendæ: ſi verò auditorum animi ſua ſponte ſunt excitati, non ſemper poſteriores uſum habent.

Quid oratori ſummoperè curandũ.

Sed hic non prætereundum fidei duplicem eſſe viam, quarum una in ſolius rei expoſitione conſiſtit,

Ad fidem conſequẽdam duplex eſt via.

alt*era*

Digitized by Google

altera verò in probatione: prior ad Narrationem, poſterior ad Confirmationem pertinet. Conſiderandum etiam occurrit, motum eſſe bipartitò diuiſum, quorum unus eſt lenior, alter verò grauior; primus ad Exordium, in quo gratia conciliatur: ſecundus ad Perorationem, cuius aſſ finis auditorum animos flectere atque mouere, præcipuè ſpectat.

Quatuor ſunt orationis partes.

Ex his, haud ego fallor, neminem præteribit quatuor eſſe orationis partes, nimirum Exordium, Narrationem, Contentionem, vel Confirmationem, & Perorationem, vel ſi mauis Epilogum.

Non omnes ſunt neceſſariæ

Non diſſimulandum tamen Orationi commemoratas partes aſſignari, tanquam illas, quibus ipſa conſtare poteſt, non ita tamen, ut omninò neceſſariæ ſint, cum nihil prohibeat quo minus duas dumtaxat Orationis partes eſſe dicamus, Narrationem videlicet, quæ rei geſtæ eſt expoſitio, & Contentionem, in qua ius diſcutiendum aſſumitur; hoc autem ideò cōmodè dici poteſt, ſi per partes Orationis intelligamus illas, ſine quibus Oratio nulla exiſtit; cum alioquin ſine aliis duabus nihil prohibeat. Nec maior euadit numerus partium quaternario, eò quòd præter confirmationem, refutatio quoque ſit concedenda, proptereaquòd ad unam eandemque partem Orationis, tam confirmatio, quam refutatio pertinet. Nec etiam negotij quicquam faceſſit, quod ab aliquibus aduerſus quaternarium numerum partium afferri ſolet, nimirum, quod præter has, etiam Propoſitio, Digreſſio, Amplificatio concedendæ ſint, non enim ex his aliqua habetur noua orationis pars, propterea quòd propoſitio poſtremā Exordij, vel primam Narrationis partem occupat; digreſſio ad eam orationis partem à qua proficiſcitur, referri debet. amplificatio ſingulis partibus orationis communis eſt: Proximum eſt, ut Orationis rhetoricæ naturam aperiamus, quod ut nobis aſſequi liceat, ad rei, de qua agitur, definitionem oportebit confugere, quæ ſequentem in modum tradi ſolet. *Oratio rhetorica eſt ſermo perelegans, ex rebus veris optimiſque ſententijs ad ſuadendum, vel diſſuadendum artificioſè compoſitus.* Talis Oratio eſt, cuius partes quatuor eſſe diximus, propriiſque nominibus deſignauimus, & quales ſint earum characteres explicuimus, cum diceremus Beneuolentiam, Expoſitionem, Probationem affectuumque Motionem, ſingulis commemoratis partibus reſpondere.

Præcipua quædam Rhetoricæ Orationis eſt ſpecies, quæ Panegyris appellatur, quæ exordio, narratione, breuique epilogo, ſi lubet, perficitur; de quo ſuo loco diſputandum. Tributum hoc nomen fuit nundinis, quæ quinto quoque anno Athenis celebrari ſolebant, vox enim πανήγυρις panegyris componitur ex πᾶν & ἀγύρω, quod ſignificat conuenio, quaſi dicas uniuerſalem conuentum; hinc Panegyrici ſermones ſunt laudatiui, qui in conuentu populi, ſacriſque celebritatibus habentur, cuiuſmodi ſunt, in quibus celebriores viri laudantur; hinc Panegyricon Rhetores tertium dicendi genus, latinè demonſtratiuum conſtituerunt.

SECTIO SECVNDA.

De Exordio.

Exordiū quid.

Exordium eſt prima orationis pars, quæ auditoris animum ad reliquam orationem præparat, quod tunc fit, cum per ipſum auditoris beneuolentiam, attentionem, atque docilitatem auditoris comparamus, Ciceroni autem eſt *Orationis principium, per quod animus auditoris, vel iudicis paratus ad audiendum redditur*, ſed exordium, quod Græcè dicitur προοίμιον, vel Ariſtotelis teſtimonio Procœmium in Oratione idem eſt, quod prologus in Poeſi, & proaulium in cantu; addit Philoſophus Procœmium eſſe viæ munitionem, ut propterea Marcus Antonius diceret hoc idem hiſce verbis. *Omne autem principium, aut rei totius, quæ agitur, ſignificationem habere debebit, aut aditum ad cauſam, & mutationem, aut quodam ornamentum, & dignitatem*, hæc enim ex Ariſtotele deſumpſit, ubi Philoſophus ait. Τὸ μὲν οὖν προοίμιον ἐστιν ἀρχὴ λόγου. ὅπερ ἐν ποιήσει πρόλογος, καὶ ἐν αὐλήσει προαύλιον. πάντα γὰρ ἀρχαὶ ταῦτ᾽ εἰσί, καὶ οἷον ὁδοποίησις τῷ ἐπιόντι. *Procœmium igitur principium eſt orationis, ſicut in poeſi prologus, in tibicinis cantus proaulium. nam hæc omnia principia ſunt, & quaſi viæ munitio ei, qui pertranſire velit.*

Exordiū quid Ciceroni eſſet.

Exordiū quomodo Græcè dicatur.

2. de Oratore.

3. Lib. Rh. cap. 16. alias 14.

Exordij quanta neceſſitas.

Ad exordij neceſſitatem quod attinet. Cùm cauſarum genera à Rhetoribus numerentur, honeſtum, admirabile, dubium, humile, obſcurum; plerique volunt non in quolibet ex huiuſmodi generibus adhibendum exordium eſſe, quin potius illud in honeſto, & admirabili poſſe prætermitti, cuius rei rationē dicunt, quoniam ipſius cauſæ dignitas, ſatis ad audiendum excitat: in dubio autem requirenda, præſertim iudicis beneuolentia, quam nutantis cauſæ ambiguitas non admodum certam policetur: in humili verò exoranda potiſſimùm attentio, ad quam tenuitas materiæ non inuitat: in obſcuro tandem, ſummopere flagitandum, ut de integra cauſa edoceri ſe auditor patiatur; proinde, inquiunt, in his generibus cauſarum, puta dubio, humili, & obſcuro, exordium omninò neceſſarium eſt; ſed hac de rè cumulatiùs agemus, cum de ſingulis ipſis generibus, ſeſe obtulerit diſputandi occaſio; Interim quid his de rebus ſenſerit Ariſtoteles, videamus. De partibus orationis ipſe loquens affirmat, duas tantùm ex partibus eſſe neceſſarias, *Propoſitionem*, & *Probationem*, eoquòd de re quapiam verba facturi, primò nos oportet rem ipſam proponere, deinde rationes, & argumenta in eiuſdem confirmationem afferre; non propterea tamen alias neglexit, duas enim tantùm commemorauit, velut illas, quæ omninò ſunt neceſſariæ, & ſine quibus nulla eſſe poteſt Oratio; Exordium enim non ſemper adhibetur, ſicut nec Peroratio; eas tamen agnouit, ut propterea non multò poſt Philoſophus Proœmium, & Perorationem adiunxit, quibus etſi non ſemper, frequenter tamen Oratores utuntur, in quam ſententiam abijt quoque Tullius, quippequi quadripartitam hanc diuiſionem amplexus eſt. Ariſtoteles porrò diuiſionem orationis ab antiquis inſtitutam reprehendit dicens, nec narrationem, nec refutationem, nec perorationem, nec ullam aliam, præter illas duas, quas ipſe poſuit, orationis partem eſſe neceſſariam, proptereaquòd in iudiciali tantum genere narratio verſatur; ubi & accuſator, & defenſor ita rem geſtam narrat, prout ſuæ cauſæ utile eſſe arbitratur; in demonſtratiuo autem, & deliberatiuo genere nulla talis eſſe narratio ſolet, quales antiqui Rethores eſſe voluerunt, nimirum quæ ſit ab alijs partibus diſtincta, & in qua res geſta narretur, ut poſtea argumentis poſſit confirmari. In deliberatiuo genere non eſt opus proœmio, niſi quando inter eos, qui ſententiam dicunt, diſſenſio eſt, alioquin non requiritur; nam qui deliberant, ſua ſpōte parati ſunt ad audiendum, nec perpetuò requiritur Epilogus, quando enim res adeo ſunt paruæ, ut memoriā comprehendi facilè poſſint, non eſt opus Epilogo. Concludit ob id Stagirites duas tantùm eſſe neceſſarias

ceſſarias partes in oratione, tanquam eius proprias, putà propoſitionem, & probationem, quod ſi aliæ partes adiungendæ ſint, in prima parte procemium addendum eſt, & in poſtrema debet Peroratio collocari, adeout quatuor ſint Orationis partes, quibus, ait, non eſſe Refutationem addendam, tanquam partem, quoniam ea, quę ad reprehendendum aduerſarium attinent, probationi ſubijciuntur. Docet etiam eoc Cõtentionem unam eſſe partem Orationis, quia non alia de cauſa Contentionem adhibemus, niſi ut noſtras rationes amplificemus, & ex comparatione aliorum veras eſſe demonſtremus, adeout contentio, vel comparatio pars quædam ſit probationis in eum enim finem omnis inſtituitur comparatio, ut aliquid demonſtretur, quoniam quæ inter ſe comparantur longè melius cognoſcuntur, ut fatetur Tullius, dum ait. *Summa enim omnia ſunt, Quirites, ſed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipſa per ſe cognoſci, atque intelligi poſſunt.* Addit Proœmium, & Perorationem inter Orationis partes recenſeri, cum nequeant Probationi ſubijci ut contentio, nec idem quod comparatio efficiunt, ſed Proœmium conciliandi gratia orationis initio ſolet adhiberi, Peroratio verò dumtaxat, ut quæ iam probata ſunt, in memoriam reuocentur. Reprehendit Theodori Bizantij aſſeclas, quòd nimis minutè Orationem partiti ſint, nam non contenti narrationem inter partes ponere, addebant etiam ſupernarrationem, & prænarrationem, nec tantum reprehenſionem, ſed etiam ſuperreprehenſionem Orationis eſſe partes volebant. Tametſi autem dictum ab Ariſtotele fuerit Orationi haud ſemper proœmium aſſignandum eſſe, id tamen intelligendum quantum ad neceſſitatem, quoniam plerunque res de qua agitur, proœmio non indiget, cum per ſe ipſam auditorum animos alliciat, ratione tamen ornatûs proœmium perpetuò requiritur, nam Oratio deſtituta proœmio, corpus ἀκέφαλον, hoc eſt ſine capite videtur, & ideo Stagirites contra Gorgiam ſtrependo inſurgit, eoquòd encomium fecit in Eleos proœmio neglecto. Sic enim loquitur, τούτου δὲ ἕνεκα προοιμίου δεῖται ἢ κόσμου χάριν ὡς αὐτοκάβδαλα φαίνεται ἐὰν μὴ ἔχῃ. τοιοῦτον γὰρ τὸ Γοργίου ἐγκώμιον εἰς Ἠλείους· οὐδὲν γὰρ προεξαγκωνίσας οὐδὲ προανακινήσας, εὐθὺς ἄρχεται. Ἦλις πόλις εὐδαίμων. *Horum autem cauſa proœmio indiget, aut ornatus gratia, quod abrupta videantur, niſi illud habeant. Euiuſmodi enim eſt Gorgiæ Encomium in Eleos: nullo enim connexu, nulloque motu ante adhibito confeſtim incipit, Elis ciuitas beata.* Idcirco decepti ſunt, qui dixerunt Ariſtoteli placuiſſe Orationem proœmio deſtitutam, eoquòd magis ad auditorem, quam ad cauſam pertineat, & Areopagitæ exordia vitauerint, ne verborum lenocinijs iudices caperentur. Hi ſanè toto Cælo aberrant, nam ſolum Ariſtoteles voluit proœmium eſſe carracautam, adhuc tamen ſaltem ornatûs gratia magnifaciendum eſſe, & antiquos reprehendit, quòd relictis probationis præceptionibus, de proœmijs tantum, atque epilogis præcepta traderent. Areopagitæ verò ſolum deteſtabantur commotiones affectuum, ſiue in proœmio ſiue in alijs Orationis partibus adhibeantur. De his tamen uberius infra.

Tullius pro Lege Manilia.

3. Rhetor. cap. 37. alias 14.

Et re verà proœmij quandam neceſſitatem quiſque fatebitur ſi non nihil cum Polybio aduerterit fieri non poſſe, ut finis obtineatur ab eo, qui principium minus commodè auſpicatus fuerit, quod nemo faciet, ut opinor, niſi aperiat quis ſit Orationis finis, & quibus de rebus diſputatio futura ſit, quod proœmij munus eſt proprium, idcirco quando res eſt aperta ac planè manifeſta, vel Oratio perbreuis, licet nobis proœmium tanquam non neceſſarium omittere, & hæc de proœmij natura, deque ipſius neceſſitate in uniuerſum dicta ſint; reliqua perſequamur.

Vnde quę di proœmij neceſſitas colligatur.

Exordij, ſiue proœmij quatuor eſſe partes, Artifices ſtatuerunt; huiuſmodi porrò ſunt *Expoſitio*, ſiue explicatio rei, de qua agitur, *Ratio*, quæ nil aliud quàm cauſa propter quàm res hoc vel illo modo ſe habeat, *Redditio*, quæ eſt quaſi aſſumpta concluſio expoſitionem, & rationem conſequens. *Comprobatio* quæ huius aſſumptæ concluſionis cauſa eſt. De his tamen partibus non ita ſentiendum, quaſi quatuor commemoratæ in omni exordio reperiri debeant, ſecus enim ſe res habet, cum plerunque accidat, ut pauciores ſint; id tamen omnibus eſt exploratum, ut ex bis duabus una ſit neceſſaria videlicet, *principium*, vel *inſinuatio*; Quid autem differat inter *Principium*, & *Inſinuationem* iam ab alijs adnotatum fuit; *Principium* enim tunc ſanè contingit, cum ſtatim, & apertè citraque metum Orator ſermone auditorem idoneum ad audiendum reddit *Inſinuatio* verò eſt, per quam idem callida quadam verborum ambage, & ſubobſcurà circuitione in auditoris animum nihil minus cogitantis, acutè, & veteratoriè dicendo irrepit.

Quatuor proœmij partes ex quorundam opinione ſtatuuntur.

Vt autem Orator probè valeat exordium elaborare, debet animo primum euoluere cauſæ naturam Vbi cauſæ nomine per tranſlationem intelligo omnem actionem quæ in Senatu, vel in Foro habetur; item, & circumſtantias perſonæ, rei, & temporis debet perpendere, ſimulque ſtatum quæſtionis accuratè notare, de quo non multò poſt futurus eſt ſermo. Nec omittenda conſideratio de ipſius cauſæ qualitate, qua de re quædam paulo ſupra tetigimus, dum ionueremus è quorundam ſententia, cauſam eſſe poſſe multiplicem, nimirum honeſtam, turpem admirabilem, dubiâ, humilem, & obſcuram; pro huiuſmodi enim varia cauſæ qualitate, varia, quoque eſt exordij conteaendi ratio & præſertim prout cauſæ genus fuerit Demonſtratiuum, Deliberatiuum, & Iudiciale, variam proœmij conditionem requirit. Hæc igitur Oratori in re propoſita magnopere præ oculis habenda ſunt.

Quid Oratori faciẽdum ad proœmiũ probè elaborãdum.

Exordium enim honeſtæ cauſæ conueniens, alteri cui nul a honeſtas ineſt, contentaneum non eſt, quæ clarius intelligentur, cum ſpeciatim his de rebus ſermonem inſtituemus.

Exordiorum autem duo eſſe genera proximè fuit à nobis adnotatum, cum diceremus unum eſſe principium, alterum verò inſinuationem. *Principium* eſt quod ſtatum apertè diſponit, ac præparat auditores ad orationem reliquam audiendam. *Inſinuatio* eſt oratio ſuauis, ac blanda, quæ quadam diſſimulatione, verborumque circuitione clam, ut ita dixerim, auditoris animum ſubit. Vtrunque verò exordij genus tale eſt, ut per ipſum Orator poſſit *Beneuolos*, *Attentos*, ac *Dociles* auditores reddere, quæ quamuis per uniuerſam orationem ſummoperè cuſtodienda ſint, & frequenter inſtauranda, quia tamen præcipua ſedes eorum in exordijs eſt; idcirco de his tribus exordij dotibus in præſentia diſſerendum, quoniam auditoris animus ad audiendum non alia ratione præparatur, quam, quatenus ipſe beneuolus, attentus, ac docilis redditur, propterea quòd *Beneuolentia* facit ut libenter; *Attentio* ut diligenter; *Docilitas* ut intelligenter mentem, ac aures erigat auditor.

Duo exordiũ genera.

Beneuolentia porrò, vel à perſona, vel à re captatur, perſona verò triplex eſt, nimirum Oratoris, Aduerſariorum & Auditorum. Sed tam Oratoris, quam Aduerſarij, perſona duplex eſt, quoniam utrique proprium clientem, nimirum actorem, & reum adiungimus. Orator à propria perſona beneuolentiam

Vnde beneuolentia capiatur.

Quomodo Orator beneuolentiã à propria perſona contrahat.

tiam contrahit, ſi quo fungitur munus citra quamlibet arrogantiam laudauerit; vel ſi cognatione, amicitia, publicâ utilitate, vel aliâ quauis honeſtâ causâ, nulloq; odio, aut maleuolentiâ, aut ambitione, aut queſtu affirmauerit ad dicendum ſe adductum eſſe. Amplius ſi ſuum ingenium, dicendique facultatem deprimat, adeo ut magis in cauſæ conditione, auditorumque ſtudio, quàm in ſuæ eloquentiæ præſidijs ſpem omnem habere videatur.

Quomodo à perſona rei ſiue clientis beneuolẽtiam ſibi comparet Orator.

3. Ethic.

A perſona rei, ſiue clientis Orator ſibi beneuolentiam conciliabit: primò quidem à probitate ipſius, oſtendendo ſcilicet eum eſſe virum probum, liberalem, fortem, & iuſtum; probi enim ſummoperè amantur, cum amor probitatem reſpiciat; liberales etiam ſiue in erogandis pecunijs, ſiue in ſalute danda, nam rectè Philoſophus ait liberales vulgò pluſquam cæteros omnes amari, quòd multis emolumento ſint, ſic etiam fortes, eiuſdem teſtimonio magnos honores apud omnes gentes conſequuntur. Non diſſimiliter iuſti ſummoperè amantur, & uniuerſè multitudinis amor comparatur, famâ, opinione liberalitatis, beneficentiæ, iuſtitiæ, fidei, omniumque virtutum earum, quæ ad morum manſuetudinem, facilitatemque pertinent; talem igitur oportet clientem oſtẽdere; quemadmodum etiam dicere ipſum eſſe indignum tali calamitate, & miſeriâ, & in hanc eum non ſua culpâ, ſed aliorum iniuriâ, perfidiâq; incidiſſe. Captabitur etiam auditorum beneuolentia ex eiuſdem clientis infirmitate, inopia, ſolitudine, aliaue miſera conditione; ut ſi ſenex fuerit, pupillus, captus oculis, valetudinarius, vel ſi fœmina, virgo, vidua, &c.

Beneuolentia ab aduerſariorum perſona.

Ab aduerſariorum quoque perſona beneuolentiam captabit Orator ſi aduerſarios aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducet: In odium adducentur, ſi quid ab ipſis inhoneſtè, ſuperbè, crudeliter, malitioſèque factum oſtenderit: In inuidiam ſi eorum vis, potentia, amplæ fortunæ, gratia, cognatio ab ipſo repreſentetur, eorumque uſus arrogantiæ, temeritatiſque plenus demonſtrabitur, adeo ut his rebus, magis quàm iuſtitiæ cauſæ confidere videantur: In contemptum porrò adducentur ſi eorum ſegnities, ignauia, deſidioſum ſtudium, atque luxurioſum otium patefiet. In his tamen oportet ſummoperè nos cautos eſſe, ne ultra modum progredientes, auditoribus ſuſpicandi occaſionem præbeamus homines potius, quàm eorum ſcelera habere odio.

Aſſequetur Orator à Iudicum, ſiue ab Auditorũ perſona beneuolentiam.

A Iudicum, vel ab Auditorum etiam perſona beneuolentiam aſſequetur. Si eos laudibus efferet, omnes enim ſuis laudibus fauent, eumque diligunt, à quo ſe, ſuaque bona laudari intelligunt, trahimur enim omnes laudis ſtudio, & optimus quiſque gloriã ducitur, ut eleganter Cicero dicere ſolebat; quæ quidem aduertens Iſocrates, Demonico præcipit, ut cum in alicuius amicitiam aggregare ſe velit, eum vehementer laudibus proſequatur, coram eos, qui poſſint illi, quæ dicta fuerunt, nunciare, quoniam, ut ipſe ait, *Laus initium eſt amicitiæ, vituperatio autem inimicitiæ*. Ab eorumdem etiam perſona beneuolentiam contrahimus ſi nos eorum utilitati, exiſtimationi, & auctoritati ſtudere demonſtremus.

A rebus beneuolentia.

A rebus ipſis beneuolentiam comparare poſſumus, cauſam noſtram laudando, in quo modeſtia præ oculis habenda eſt; & aduerſariorum cauſam contemnendo, quod etiam modeſtè fieri debet.

Attentos porrò auditores faciet Orator quatuor obſeruando.

Attentos porrò auditores facimus, quatuor obſeruando, quibus auditorum comparatur attentio, huiuſmodi autem ſunt res magnæ, deinde res propriæ, tum res admirabiles, poſtremò res iucundæ; ad comparandam igitur attentionem, Orator polliceri debet ſe de huiuſmodi rebus verba facturum. Nam res magnæ animos mouent. *Sic enim ut Tullius* dicebat, *exiſtimare debetis, Quirites, poſt hominum memoriam, rem nullam maiorem, magis periculoſam, magis ab omnibus vobis prouidendam, neque à Tribuno Plebis ſuſceptam, neq; à Conſule defenſam*. Hoc idem obſeruat Poeta in Bucholicis.

Res magnæ.

Pro C. Rabicio.

In Ecloga Pollionis.

Sicelides Muſæ paulo maiora canamus,

Et idem. — — *maior rerum mihi naſcitur ordo;*

Maius opus moueo.

3. Aeneid.

Res propriæ.

Res propriæ ſunt quę ad ipſos pertinent, apud quos res agitur, tunc enim attentiores homines fiunt, cum de ſuis proprijſque rebus agi intelligunt. Ex his igitur Orator attentionem ſibi conciliabit, quod obſeruatum à Tullio, cuique notare licet; *Quod erat*, inquit, *optandum maximè, Iudices, & quod unum ad inuidiam veſtri ordinis, infamiamque iudiciorum ſedandam maximè pertinebat, id non humano conſilio, ſed propè diuinitus datum, atque oblatum vobis ſummo Reip. tempore videtur*, & Poeta.

Verrin. 2.

12. Æneid.

Quæ nam vos tanta fortuna indigna latini.

Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?

Res admirabiles.

Res iidem admirabiles quammaximè reddunt auditores attentos, cum quia, quicquid admirabile eſt ſummoperè delectat; tum quia nemo eſt, qui cauſas admirabilium rerum audire, ac intelligere non cupiat; hinc Cicero etiam conatus eſt auditorum attentionem ſibi conciliare. *Hæc*, inquit, *non modo admirabilia, ſed prodigijs ſimilia quæ dicam*. Et Poeta.

Pro Q. Ligario.

4. Georg.

Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum,

Magnanimoſque duces, totiuſque ex ordine gentis

Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.

Ex iucunditate cauſæ.

Pro Archia Poeta.

Ex iucunditate cauſæ conatus eſt etiam Cicero attentionem ſibi comparare, ita quidem dum ait. *Quæſo à vobis, ut in hac cauſa mihi detis hanc veniam, &c.* uſque ad illa verba, *& in cuiuſmodi perſona, quæ propter otium, &c.* Idem aſſequetur Orator auditorum beneficia commemorando, quod Cicero etiam obſeruauit non uno in loco.

Tametſi autem conueniat ab auditoris perſona ſic exordiri, ut eum nobis conciliemus, & alienemus ab aduerſario, non ſemper tamen id à nobis fieri debet, attentũ enim reddere debemus quando oportet; quando verò non oportet à re propoſita potius deducemus, cum nimirum utile eſt ipſum non eſſe attentum, quod notauit etiam Stagirites, dicens, ὀυ γὰρ ἀεὶ συμφέρει ποιεῖν προσεκτικόν. διὸ πολλοὶ εἰς γέλωτα πειρῶνται προάγειν, *non enim ſemper prodeſt attentum reddere, quare multi riſum conantur excitare*. Hoc etiam docuit Fabius. Quamobrẽ quoties Orator, vult animos auertere à re propoſita, & efficere, ut minimè attendant, tunc contrariam rationem afferet, ut oſtendat res eſſe puſillas, & nihil ad eos qui audiunt, pertinentes, eaſdemque odioſas, atque moleſtas. Frequenter itidem comparatur attentio, ſi, quod etiam Tullius frequenter facit, rogemus auditores, ut attentè nos audiant.

3. Rhetor. cap. 36. alias 14.

Lib. 4.

Docilitatem quomodo Orator ſibi conciliare poſſit.

Docilitatem deniq; ſibi comparabit Orator, ſi breuiter, atque dilucidè ſummam rei de qua dicturus eſt, expoſuerit: inſuper ſi attentos fecerit, quandoquidem is maximè docilis eſt, qui attentiſſimè paratus eſt audire. Docilitas enim, quam Stagirites εὐμάθειαν appellat, ingenij quædam facilitas eſt à natura proueniens, cum ea, quæ audiuntur, aut leguntur, ſine difficultate percipiuntur, at quandoque auditor aliò intentus, niſi fuerit admonitus, non aduertit; ob id Orator tunc arte debet curare, ut ille aures attentas exhibeat, atque adeo docilis fiat.

Cauſarũ qualitates expendẽdo.

Sed ad cognoſcendam exordij conditionem, qualitates cauſarum oportet expendere; dictum eſt autem cauſas ſenario numero comprehendi, ſuntque

gunt

Digitized by Google

communi Rhetorum conſenſu cauſæ qualitate inſpecta, quæ ſequuntur. *Honeſta, Turpis, Dubia, Admirabilis, Humilis, Obſcura*. Honeſta cauſa eſt cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur; aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnandum; ut pro viro ſtrenuo contra parricidam. Turpis cauſa eſt, cum honeſta res oppugnatur, vel turpis defenditur; ut ſiquis ignorantiam laudibus efferat; aut virtutis cultum vituperet. Dubia cauſa eſt, cum habet in ſe honeſtatis & turpitudinis partem; ut ſiquis patrem alicuius ſceleris accuſatum defendat, vel amici cauſam aduerſus fratrem, ſeu cognatum ſuum. Admirabilis, ſiue diſſentanea eſt, quæ præter auditorum opinionem, vel à qua eorum animus alienior eſſe videtur; ut ſi caſtitatem laudes apud adulteros, liberalitatem apud auaros, fortitudinem apud ignauos, lenitatem, apud crudeles & atroces. Humilis cauſa eſt cum vilis, & contempta res laudibus extollitur; ut cum laudantur culices, muſcæ, &c. Obſcura cauſa eſt, cum res difficilis agitur, atque de re diſſeritur, quæ ab hominum intelligentia quamplurimum elongatur; ut ſi quis de abditis rerum cauſis verba faciat, puta de ſtellarum viribus, de ventis, de terremotu, & alijs abſtruſioribus naturæ arcanis, quorum accurata conſideratio ad Philoſophum pertinet.

Honeſta cauſa quæ. Turpis cauſa quæ. Dubia cauſa quæ. Admirabilis cauſa quæ. Humilis cauſa quæ. Obſcura cauſa quæ.

Exordij porrò duplex eſt genus, alterum dicitur *Principium*, alterum verò *Inſinuatio*. Alia etiam eſt exordij partitio, nam aliud dicitur *Ex abrupto*, & alterum *Iuſtum*, atque *Legitimum*. Priorem exordij diſtributionem ſuperiùs tetigimus, & utrunque membrum explicuimus; quæ autem cauſæ conditio Principium, vel Inſinuationem requirat, paucis verbis aperiam. Si cauſa fuerit honeſta, cum huic ſuâ ſponte auditores aſſentiantur, poteſt Orator exordium prætèrire, & vel à narratione, vel à partitione, vel ab ipſa confirmatione initium dicendi ſumere, eò vel maximè ſi cauſa breuis eſt, & paucis verbis abſolui poteſt: ita planè Hiſtoricorum, & Poetarum conciones ferè omnes ſe habent. Si forſan autem placet exordium adhibere, principio utens deſumpto, vel ab ipſius rei honeſtate, vel ab officij, quo fungitur, excuſatione, beneuolentiam captabit. Si cauſa porrò dubia fuerit, modo non diſſimili beneuolentiam ſibi conciliabit, ut ea pars, quæ aliquam habet turpitudinem, diluatur, ac ob id tota cauſa honeſta prorſus videatur. Cum verò cauſa fuerit humilis, ad contemptionem declinandam, curabit auditorem attentum reddere, ſi obſcura, docilem: ſi turpis, vel admirabilis, quando auditores infeſtos omninò non videat, uti principio poterit beneuolentiam ſibi comparando, quod ſi notauerit eos abalienatos eſſe, poterit inſinuationem uſurpare.

Exordij gemina partitio.

Iraque inſinuatione utendum eſt Oratori quotieſcunque aduerterit animum auditoris infeſtum eſſe, & ab audiendo quammaximè abhorrere; hoc autem tribus ex cauſis contingit; primò ſi res ipſa, de qua agitur, turpis videatur: ſecundò, ſi auditores ante capti, & perſuaſi ab aduerſariis fuerint: tertiò tandem ſi defeſſi ſint audiendo eos, qui ante nos dixerunt.

Quando inſinuatione ſit utendum Orator.

Si contingat, ut cauſæ turpitudo auditorem infeſtum reddat, tunc, aut pro homine, in quo offenditur, alium, qui diligitur, hominem interponere oportet, aut pro re, in qua offenditur, rem aliã, quæ probatur, aut pro re hominem, aut rem pro homine, ut hoc artificio ab eo, quod odit, ad id, quod diligit auditoris animus transferatur; ſed illud amplius addendum, ſummæ quidem utilitatis Oratori, ſi dicat ſe id non eſſe defenſurum, quod alioquin defenſurus exiſtimatur; diſſimulabit autem dicendo nec ſibi placere, quæ ab aduerſariis facta dicuntur, immò illa deteſtabitur, atque nefaria eſſe demonſtrare contendet, factique turpitudinem ac auctoritatem amplificabit; cum autem auditorem mitiorem, atque placidiorem notauerit, ſenſim ad defenſionem ſe conferet, dicens nihil unquam ſimile à ſe factum fuiſſe. Egregiè quoque ſe inſinuabit Orator ſi negauerit ſe quicquam de aduerſariis eſſe dicturum, nec apertis verbis eos læſerit, qui diliguntur, eâ tamen arte, ut quantum fieri poteſt, id obſcurè faciens ab iis auditorum, & iudicum voluntates alienet.

Quando autem compertum fuerit auditorem perſuaſum eſſe, tunc exordium commodè ab aliquo aduerſarii dicto ſumi poteſt, præſertim ab eo, quòd auditor non multo antea dixerit, aut in dubium reuocabit, unde exordium ducat, & oſtendat ſe in ancipiti verſari, quid potiſſimum dicat, aut cui loco primò ſit reſpondendum; quòd ſi id cum admiratione fecerit, venuſtior in dicendo videbitur: aut etiam apertis verbis, citra quemlibet metum, & haſitationem pollicebitur ſe primò de eo eſſe dicturum, in quo aduerſarius ſpem omnem conſtituit, ſibique ſummo adiumento eſſe arbitratur; audita enim aduertens eum, quem aduerſarii ſua Oratione exiſtimant perturbatum reddidiſſe, animo firmiori contra dicere paratum, facilè ſe potius temerè aſſenſiſſe, quàm illum ſine cauſa confidere exiſtimabit. Quòd ſi auditores erunt audiendo defeſſi, multum iuvabit polliceri te paucis rem eſſe complexurum, atque adeo breuiùs, quàm cogitaueras. Nec inutile erit, ſi per occaſionem licuerit, initium ducere à re quapiam recenti, & iucunda, undecunque nouitatem, & leporem habeat, ſiue nimirum apologum, ſiue fabulam, ſiue lepidam aliquam, plenamque feſtiuitatis narrationem Oratio ipſa contineat. Quòd ſi cauſæ dignitas, à ioco, ridiculoque exordiri non permittat, confugiendum ad aliquod triſte, novum, & horribile, adeout, quod Orator à ridiculo obtinere non poteſt, à ſerio facilitate ſummâ conſequatur.

Ad exordij partitionem alteram quod attinet, qua dicebatur exordium unum eſſe ex abrupto, alterum verò iuſtum, atque legitimum, ſolum id adnotandum, exordium ex abrupto dici quidem illud, quod ſine præparatione animi eſt, hoc eſt ſine animi conciliatione, illudque fit.

Partitio Exordij in illud quod eſt ex abrupto &c.

Primò per quandam dicendi libertatem. Secundò per deprecationem initium ducendo à precibus. Tertiò per increpationem in ipſo Orationis limine arguendo eum, quem alloquimur. Quartò per expoſtulationem conquerendo de re aliqua. Quintò per Emphaſim rem verbis augendo. Sextò per commiſerationem. Septimò denique per exclamationem, lætitiaque motum, quorum exempla operoſum non eſt obſeruare apud Oratores melioris notæ, & præſertim apud Tullium.

Exordium verò iuſtum, atque legitimum perhibetur illud, in quo animi auditorum per inſinuationem quamdam ad reliquam orationem præparantur. Quid autem inſinuatio ſit, ſuperiùs vidimus. Exordium porrò, de quo loquimur, duci poteſt à pluribus rebus, & primò quidem *ab opinione ac ſenſu eorum apud quos agimus*, ut cum nos ad eorum ſententiam flectere videamur, ipſos facilius ad noſtrum cõſilium trahere poſſimus. Secundò *à diuiſione*, quæ tunc contingit, quando ex multis conſideratis, unum duntaxat eligitur, quòd præcipuè in demonſtratiuo genere contingit. Tertiò *ab adiunctis*, quod multifariam fit, vel nimirũ à perſona aduerſarij, vel à propria perſona Oratoris, vel à tempore, vel à loco, vel ab alijs adiunctis. Quartò *à celebri, ac inſigni quæſtione propoſita*.

Exordiũ legitimũ.

Quintò. *A contrario rei, quam proponere volumus.* Sextò. *A ſimilitudine.* Septimò. *A diſſimilitudine.* Octauò. *A conſuetudine.* Nonò. *Ab Hiſtoria,* quę cum re de qua agitur, affinitatem habeat. Decimò *Ab Apophthegmate.* Decimo primò. *Ab aliquo facto, inaudito, ac memorabili, quod rem augeat, vel minuat,* prout cauſæ ratio requirit. Decimo ſecundò plerunque ducitur etiam exordium. *Ab Ænigmate.* Decimo tertiò: *Ab exemplo vero aut ficto,* ſiue *fabula.* Decimo quartò. *Ab aliquo inſigni pronunciato;* præcipuè verò quando Oratio ad deliberatiuũ genus pertinet. Decimoquintò *A Fictione,* quando nimirum Orator, ut auditoribus aliquid voluptatis afferat, ingenioſè comminiſcitur ſibi, vel alijs contigiſſe quidpiam, unde ſumat exordium dicendi, in quo curandum ipſi, ut fictio ad fidem accommodata ſit, atque adeò veritati perſimilis, admonente Lyrico

In arte Poetica.

Ficta voluptatis cauſa ſint proxima veris,
Nec quodcunque volet poſcat ſibi fabula credi.

Idcirco Plato vehementer Heſiodum, & Homerum inſectatur, quòd nimis de Dijs abſurda finxiſſent; itaque ad delectandum fictio ſummoperè confert, dummodo tamen quàm proximè ad veritatem accedat.

Alia etiã inſinuantur.

Præter hæc autem, quæ ſedulò debet Orator aduertere, ſunt etiam, & alia non exigui momenti, præſertim illud, ut omni ſtudio, & ſententiarum, & verborum delectu, alijſque modis ſe virtutis ſtudioſum eſſe, & ſpeciatim in Exordio demonſtret, quamuis hoc idem in uniuerſa oratione præſtare debeat, quoniam nihil eſt, quod auditores, ac Iudices magis alliceat, & ab eorum animis beneuolentiam extorqueat, quàm ſi ſe probum Oratorem oſtenderit.

Adnotatio.

Non eſt autem prætereundum, quod ſummoperè Oratori utile eſt, nempe quòd ab eo reprehendi non debeat is, à quo velit audiri; ſi quem igitur debet arguere, vel in aduerſarium vel in quamlibet aliam cauſam traducat. Amplius excuſatione toties utatur, quoties ei opus fuerit acriorem, ac vehementiorem motum exprimere. Nec ei prætereunda eſt ratio cur in aliquem inuehatur, ſic enim declinabit iram, ad quam alioquin Iudex excitaretur. Quòd ſi cogatur nonnihil iracundiam, & odium proferre, id ſine præmiſſa laudatione non faciat. Alia etiam ſunt obſeruatu digna, quæ breuitatis cauſa iuvat præterire.

Vitia exordij conſiderãtur.

Hucuſque quales Exordij dotes eſſe debeant, explicuimus. Supereſt, ut breuiter qualia ſint eius vitia declaremus; grauiora verò, & frequentiora diligenter cauenda ſunt, quæ ſequuntur.

Primum.

Primum inſigne vitium Exordij eſt ipſum poſſe pluribus cauſis accommodati; probatiſſimum enim erit ſi ea ipſa cauſa, veluti natum, & à propoſito non alienum videatur.

Secundũ.

Secundum, ſi tam reo, quàm accuſatori, tam laudi, quam vituperio, iam ſuaſioni, quam diſſuaſioni, iam defenſioni, quàm accuſationi accommodari poſſit, adeout paucis mutatis in contrarium commodè poſſit adhiberi.

Tertium.

Tertium ſi longius ſit, quàm oporteat, vitioſum erit, ſiquidem orationi, tanquam corpori caput proportione debet reſpondere.

Quartum.

Quartum eſt etiam Exordij vitium, quòd nullam habeat cum reliqua oratione connexionem.

Quintum.

Quintum eſt etiam Exordij vitium ſi nimio verborum apparatu, ac verbis elaboratum fuerit inuſuatis, aut inſolentibus conſtet.

Sextum.

Sextum curandum ne ſit contra præcepta, ut ſi docilitatem conciliet, cum opus eſt beneuolentiã, vel attentione.

Septimũ.

Septimum tandem deteſtandum eſt illud, quod nec beneuolos, nec attentos, nec dociles auditores reddit.

Figuræ in exordijs adhibẽdæ.

Ex figuris autem, quę maximè poſſunt in exordijs uſurpari ſunt, quas hic breuiter ſubijcimus; nam hactenus, quibus ex locis petenda ſint exordia, docuimus; ſupereſt explicandum, quibus figuris illa exornari debeant; non ſolùm enim quid dicendum, ſed etiam quomodo dicendum Oratori perſpectum eſſe debet; nec ſolùm is exordij materiam ex communibus locis petitam, ſed etiam formam ex figuris deſumptam debet cognoſcere.

Figuræ in exordijs adhibendæ.

Prima figura eſt *Dubitatio,* cuius in defenſione, vel accuſatione frequens uſus eſt, ut auditoris animus ſuſpenſus remaneat. Secunda eſt *Hypothyposis* præſertim ſi cum aliqua fictione fiat, hæc enim figura plurimum habet dignitatis, ſi tamen fuerit cum fictione iuncta, quandoquidem ingenij opinionem gignit. Tertia eſt *Occupatio,* quæ præſertim in cauſis iudicialibus locum habet, magnifieri debet, utpotè aptiſſima ad euellendas ex animis iudicum ſuſpiciones, quæ rei maximum poſſunt detrimentum afferre, eiuſq; uſus præcipuus eſt in exordijs à iudicum opinione deductus. Quarta figura eſt *Licentia,* quæ eſt liberius pronunciata ſententia, commonefaciendi, obiurgandi, excuſandi, vel etiam adulandi cauſa; ut ſi quis liberè ſe accuſet; hoc enim modo maiorem ſuæ cauſæ fauorem conciliat, quàm ſi defenderet, vel purgaret. Quinta *Diſtributio,* hæc enim ornamentis dignitatiſque plurimum affert exordio, non ſolùm propter amplitudinem, ſummamque copiam orationis, ſed etiam propter claritatem, & perſpicuitatem eiuſdem. Sexta eſt *Antitheſis,* ex qua exordium plus habet ſolemnis apparatus, quàm roboris, ac virium, fit enim per contrapoſitionem verborum, ut ſuo loco videbitur, ſolet autem ob eam, quam habet pompam, in panegyricis potius, quàm in alijs orationibus uſurpari. Septima, *Suſpenſio* figura eſt in primis opportuna, ut in exordiis adhibeatur, cum enim ea fit, quâ magnum aliquid promittitur, nihil eâ poteſt illuſtrius eſſe; propterea quòd mirum in modum auditoris animũ, rei alicuius magnæ, quadam expectatione præparat, & in eodem vehementem quandam ſciendi cupiditatem excitat, quid nimirum ſit id, quod Orator pollicetur. Octaua tandem figura eſt *Apoſtrophe,* quæ ſummam utilitatem habet, eo quòd ſermo fit acrior, & vehementior, ſi ab eo qui cum loquimur, vel à re, de qua loquimur ad alterius perſonam, vel præſentem, vel abſentem, vel defunctam, vel ad res inanimas directus fuerit.

Motus in exordijs adhibẽdi.

Varij ſunt motus Exordijs accommodati, qui tamen vel ſunt leuiores, vel ſi grauiores ſunt, profectò nonniſi incepti, non autem abſoluti. Ad motus pertinet, ut oratio ſit morata, ſeù ut bonos Oratoris exprimat mores; & ut ſit pathetica hoc eſt, ut quodammodo auditoris animum afficiat in eum varios affectus inducendo, nimirum, vel lætitiæ, vel doloris, vel ſpei, vel timoris, vel amoris, vel odij, ac indignationis; dum igitur is orationem aggreditur, per totum exordium, unum, vel alterum ex hiſce motibus, commodè poterit in auditorum animis excitare.

Ratio c. texendi exordij.

Ex hactenus dictis cuique ſatis exploratum eſſe poteſt, artificium adhibendum in Exordij compoſitione. Primò quidem eſt opus, ut aliqua propoſitio proponatur, quæ ſit adeo cauſæ accommodata, ut ex eius viſceribus deprompta videatur. Secundò, ut exhibeatur eiuſdem propoſitionis ratio, ex non diſſimili fonte deducta. Tertiò, ut hæc amplificetur varijs amplificationis modis. Quartò, ut concluſio quædam propoſitioni cognata affectatur. Quintò tandem, ut adducatur ipſius confirmatio, quæ luculenter eiuſdem veritatem oſtendat.

SECTIO TERTIA.

De Narratione.

Narratio Ciceroni quid.

CIceroni videbatur. *Narratio nil aliud, quàm explicatio rei, & quaſi quædam ſedes, ac fundamentum conſtituendæ fidei.* Vel clarius hoc modo. *Narratio eſt rerum geſtarum, vel quaſi geſtarum expoſitio,* & quidem rerum geſtarum eſt Hiſtoria, at quaſi geſtarum eſt Fabula.

Narratio duplex.

Duplex autem narratio eſt, Fabio teſte, una quidem ipſius cauſæ, & eſt quæſtionis, ſeu rei de qua agitur, expoſitio; huiuſmodi verò narrationi locus eſt poſt exordium; At altera eſt rerum ad cauſam pertinentium, quæ ubique poteſt incidere, proindeque certum in Oratione locum non habet; Vtriuſque autem præcepta ex iiſdem locis petenda ſunt. Vtraque duobus modis tractari poteſt, vel nimirum ſimplici quodam ſtylo, nullâ prorſus amplificatione adhibenda; aut varijs ornatibus illam illuſtrando, pluribuſque modis exornando, ità tamen, ut artificium haud facilè cognoſcatur, ſtyluſque ſit veluti per inciſa, non autem per periodos.

Stylus narrationis proprius.

Præparatio narrationis præmitti ſolita.

Sæpeſæpius præmitti ſolet narrationi verborum quidam apparatus, qui propriè narrationis præparatio, & ad ipſam ianua dici ſolet, quam Oratori ſumere licet, vel ab antecedentibus, vel à conſequentibus, vel ab alijs locis, puta timoris, admirationis, &c. Hæc præparatio frequenter omittitur, orationis initio ducto à deſcriptione, vel temporis, vel perſonæ, vel alicuius alterius rei. Plerunque aliqua ſolet digreſſio adhiberi, præſertim cum cauſa plurimum horroris audientium animis poteſt incutere. Elegans illa præparatio videtur, qua uſus eſt Tullius. *Forſitan quæratis,* inquit, *qui iſte terror ſit, & quæ tanta formido, quæ tot, ac tales viros impediat, quo minus pro capite, & fortunis alterius, quemadmodum conſueuerunt cauſam velint dicere, quod adhuc vos ignorare, &c.*

Narrationis ornamenta.

Narrationis quædam ſunt ornamenta, tanquam ſales, quibus cum fuerit deſtituta, inſulſa prorſus videbitur. Hæc porrò ſunt apud artifices melioris notæ.

Primum. Secundũ. Tertium. Quartũ. Quintũ. Sextum. Septimũ. Octavum.

Primum, ut multa verba infinitiui modi adhibeantur, ſuppreſſo verbo à quo regi poſſint. Secundum, ut phraſis conciſa ſit Hiſtoriæ accommodata, & pro præterito, tempus præſens uſurpetur. Tertium, ut plures, variæque ſententiæ ſine coniunctione conglobentur. Quartum, ut participia frequenter adhibeantur. Quintum, ut relatiua particula interſeratur, hæc enim narrationi venuſtatis plurimum affert. Sextum. Narrationi non vulgarem elegantiam conciliat, eorundem temporum frequens uſurpatio. Septimum. Non ſine quadam elegantia, venuſtateque interuntur voces, *inquit, ait, ut loquitur,* &c. Octavum. Facit etiam ad elegantiam narrationis omiſſio quarundam vocum, ſic enim ſplendet breuitas, quæ in oratione gratia ſingularis eſſe videtur.

Figuræ narrationi conſentaneæ. Hypothypoſis. Suſpenſio. Ethopœia

Figuris porrò plurimis indiget narratio, ne nimis ieiuna, proindeque puerilis videatur. Hæ autem ſunt Hypothypoſis, quæ maximè eſt narrationis propria, velut illa, in qua res, perinde ac ſi gerantur, ſub aſpectum ſubijciuntur. Suſpenſio narrationis valdè conuenit, nam animorum ſuſpenſiones dignitatis non modo, ſed etiam voluptatis, plurimum narrationi afferunt. Ethopœia maximè conuenit narrationi, velut illa, in qua alicuius natura certis indicijs, ac ſignis deſcribitur, vel eſt vitæ, ac morum alienorum imitatio.

Exclamatio, & Admiratio.

Inter has etiam figuras recenſeri ſolent Exclamatio, & Admiratio, ita tamen, ut utraque poſt narrationem rei alicuius minimè vulgaris, ſiue in laudem, ſiue in vituperium id fiat, &c. Epiplexis opportuna eſt figura, quæ in increpatione vehementi conſiſtit; per ipſam enim obiurgamur, aut coarguimus; quod maximè conuenit Oratori, quotieſcunque graue aliquod facinus exponendum aſſumit, cuiuſmodi eſt illa, quam adhibet Tullius dum ait. *Patere tua conſilia non ſentis, conſtrictam iam omnium horum conſcientia teneri, coniurationem tuam non vides? Quid proxima, quid ſuperiori nocte egeris, ubi fueris, quos conuocaueris, quid conſilij ceperis, quem noſtrum ignorare arbitraris?* Communicatio quoque multum habet momenti, narrationique plurimum deſeruit ad aduerſarij conſilium aperiendum.

Epiplexis.

In Catil. Orat. 1.

Communicatio.

Motus narrationi conuenientes.

Narrationis pariter motus quidam ſunt proprij; prout tamen argumentum poſtulat; debent igitur in narratione quidam adhiberi, qui auditorum animos poſſint commouere, quod præcipuè fit, ſi ſtylus Orationis ſit accommodatus motui excitando. Huiuſmodi autem motus plerunque ſunt moderati; ad exaggerationem tamen ſæpeſæpiùs animi perturbationem narratio requirit.

Narrationis virtutes tres. Breuitas, Perſpicuitas, & Probabilitas.

Præter figurarum uſum, alia ſunt, quæ in narratione deſiderantur, quæque ipſius virtutes dici ſolent. Tres autem cenſentur, nempe *Breuitas, Perſpicuitas,* & *Probabilitas*. In breuitate non omittenda eſt elegantia, quam ne putes cum breuitate cohærere non poſſe; quandoque enim narrationis maior eſt elegantia, quo paucioribus verbis continetur; liceat igitur phaleræ, & lenocinia verborum ſint omittenda, ſupellex tamen neceſſaria non negligenda. Breuis erit narratio, ſi rem non altiùs, quàm unde erit neceſſe repetamus, nec longius, quàm par eſt, ſermonem protrahamus; ſi nihil extra cauſam intrudamus; tandè ſi ſummatim, non particulatim narremus. Dum autem narrationem breuem deſidero, non propterea mancam, vel nimis reciſam volo, & multo minus inſtigatam, & obſcuram; ſatis enim breuis dici poterit, ſi nihil ſuperfluum contineat. Diuiſio etiam breuitati confert. Ad idem conducunt interlocutiones, atque tandem interrogationes quædam, quibus amputetur ſermo.

Dilucida.

Dilucida, ſiue perſpicua debet eſſe narratio, nam cum in reliqua oratione, tum præſertim hæc in narratione cerni debet. Erit autem huiuſmodi ſi verbis proprijs, & uſitatis, ſi temporum ordo conſeruetur, ſi nihil contortè, vel ſinuosè, nihil perplexè dicatur. Hæc narrationis virtus non tantum ab ingenii præſtantia, dignitateque, ſed etiam ab artis induſtria præcipua, ſingularique proficiſcitur, quâ certè deſtituti ſunt illi, quibus tota de ſonitu verborum eſt cura, de ſignificatu nulla, nec aduertunt ſe præceptionibus artis abuti, quibus præcipitur Oratori, ut curet quantum poteſt orationem contexere, quæ inſtar Solis in auditorum ſenſus incurrat, ut quamuis in eam non intendantur; talis autem erit narratio, ſi omnis ſermonis ambiguitate reiectâ fluat non nimis longâ verborum continuatione, nec nimis producto membrorum ambitu, non diſcerptis ſententiis, non confuſis perſonis, non præpoſteris temporibus, nec ullo tandem ordine perturbato. Curandum porrò, ne voces barbaræ ſint, & externæ, nihil enim magis narrationis perſpicuitati, quàm peregrinæ voces poſſunt officere. Hæ ſiquidem non ſplendorem afferunt Orationi, ſed potius tenebras offundunt. Tertia virtus eſt narrationis probabilitas, eique tam neceſſaria, ut nihil magis; ea namque collimat Oratoris labor omnis, ac omnis induſtria, ut fidem ſibi conciliet,

Probabilitas.

liet,

licet, at ſi narret, quæ fidem ſuperant, nullam profectò fidem poterit apud auditores inuenire. Probabilis igitur eſſe debet narratio; erit autem huiuſmodi, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis conſentiant ea, quæ narrabuntur, ſi cuiuſcunque facti & euenti cauſa proferatur, & alia demum adhibeantur, quæ ad audientium opinionem accommodata ſint. Conducit etiam ad probabilitatem, ſi Oratio ſimplex ſit, & non fucata; ſi nihil afferratur, quod à communi hominum ſenſu nimis abhorreat. Cicero de narrationis probabilitate loquens hæc habet. *Probabilis autem erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea, quæ narrabuntur, conſentient, ſi cuiuſque facti, & euenti cauſa ponetur, ſi teſtata dici videbuntur, ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione coniuncta, ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis veritas, & vitæ fides*; quæ autem ad probabilitatem conducant, plura ſunt, quæ paucis hoc modo perſtringam.

In partitionibus oratorijs.

Primum. Quæ probabilem reddant narratione.

Primum eſt fides, & probitas Oratoris, hæc enim ſummoperè probabilem Orationem reddit. Secundum, quòd Orator vera dicere ſoleat, valdè ſiquidem eſt probabile, ut ipſe à mendacio abſtineat: ut contra, mendaci nunquam habetur fides, quamuis vera dicat. *Secundū.* Tertium in eo conſiſtit, ut rem verbis proprijs Orator exponat, & ut non ſordidis: ita nec exquiſitis, & à communi uſu semotis. *Tertium.* Quartum. Nihil contra decorum dixerit, ſed perſonas conſtituet tales, quales eſſe debent, ut ijs conueniant, quæ perſuadere vult; ut ſi furti reum conſtituere velit, prius oſtendat eum cupidum auri fuiſſe, itemque egentem, luxurijs deditum, alijſque vitijs, quæ ſecum bonorum direptionem trahunt. *Quartū.* Quintum prudens quadam eſt ſimplicitatis imitatio; hæc enim narrationem probabilem efficit. *Quintū.* Sextum in circumſtantijs poſitum eſt, cuiuſmodi ſunt nomen, natura, an aliquis timidus ſit, an audax, robuſtus, an potius valetudinarius, an diues, liberalis, an auarus, aut prodigus. *Sextum.* Victus, num ſcilicet quiſpiam lautè viuere conſueuerit, vel etiam crapulis deditus, an potius frugali victu contentus fuerit. Fortuna, an ſcilicet illi fortuna fauere ſoleat, an potius inimicam fortunam habeat. Habitus, nimirum aut animi, aut corporis, conſtans quædam in aliqua re perfectio ſtudio temperata, quâ quis benè, vel planè ad quamlibet actionem exercendam afficitur. Effectio, quæ mutationi facilè obnoxia eſt, ut lætitia, mœror, ſpes, timor, & id genus alia, quicquid nimirum facilè mutari poteſt; hæc igitur ſi repræſententur ut oportet, probabilem narrationem reddunt. Ad hæc etiam accedit ſtudium ordine Septimum, nimirum vehemens quædam animi contentio, in re quapiam agenda; ſic etiam alia ſunt à quibus deſumitur probabilitas narrationis, nempe conſilia, orationes, locus, tempus, &c. *Septimū.* Si quid autem eſt creditu difficile, de quo ſit Oratori diſputandum, illudque nullatenus ex allatis locis probabile reddi poſſit; omittendum ei eſt, ne tantam dignitatis iacturam patiatur ex improbabilitate cauſæ, quantam acceſſionem ex probabilitate ſperaret.

Iuuat narrationem per aliquod Epiphorema concludere.

Abſoluta narratione, quod præſertim per aliquod Epiphorema fieri debet, ferè ſemper digreſſiones, opportunæ videntur, quoniam per ipſas fit gradus ad ea, quæ Oratori prodeſſe poſſunt, antequam ad confirmationem, vel confutationem ſe conferat; & hinc etiam Oratio ſi tempeſtiuè fiat, plurimùm ſplendoris acquirit, quandoquidem elegans digreſſio, ad rem, de qua agitur, pertinens, lumen quoddam effundit, quo tota clareſcit Oratio.

In Demõſtratiuo genere nulla propria interuenit narratio.

Tametſi autem utiliſſima narrationis præcepta ſint, magis tamen ad res Hiſtoricas, & quotidianos ſermones, quàm ad Orationes elaborandas conferunt: propterea quòd in demonſtratiuo genere nulla propria interuenit narratio, niſi hoc nomine placeat confirmationem intelligere, in qua laudes exponuntur amplificando, & exornando. In genere autem deliberatiuo, nulla videtur eſſe narratio, ſiquidem hæc eſt præteritorum expoſitio, at deliberatiuum futura reſpicit. Supereſt genus iudiciale, in quo re verâ poteſt eſſe narratio, non ita tamen, ut Oratio, ad hoc genus pertinens, ſine narratione eſſe non poſſit. Quamuis igitur rectè dicat Cicero, de oratione loquens, *quatuor eius eſſe partes, quarum prima, & poſtrema ad motum animi valet, is enim initijs eſt, & perorationibus concitandus; ſecunda narratio; & tertia confirmatio fidem facit Orationi*; Id tamen non intelligendum, ut Oratio ſemper omnibus hiſce partibus conſtare debeat.

In partitionibus oratorijs.

Quæ ad ritè narrationem elaborandam requirantur.

Quando autem narratione ſit opus, quomodo ea ſit perficienda, ſatis ex hactenus dictis notum eſſe poteſt, quæ ſummatim capoſita in his, quæ ſequuntur, omninò conſiſtunt.

Primum. Quid obſeruandū.

Debet igitur Orator primò temporum ordinem diligenter aduertere, eumdemque ſeruare. Secundò debet à digreſſionibus, minus ad rem facientibus, abſtinere. *Secundū.* Tertiò ab eo ſunt uſurpanda verba uſitata, & peregrina reijcienda. *Tertium.* Quartò nihil aſſumat, quod probabile non ſit, ſed decorem reſpiciat, adeo ut nihil uſurpet in Oratione, quod à rei natura diſcrepare videatur. *Quartū.* Quintò, ſi quid eſt, quod ſibi dicendum occurrat factum iam fuiſſe, id non pronunciet, niſi rationibus undecunque petitis egregiè ſuffultus. *Quintū.* Sextò non adeo breuitati ſtudeat, ut obſcurus fiat, ſed ea narret, quæ ad claram plenamque notitiam facere videntur, ſi quid eſt autem ſuperfluum, omittat, nam hoc etiam claritatem inficit, quatenus confuſionem parit; ob id non altiùs rem propoſitam repetat, nec ulteriùs magis progrediatur, quàm oporteat. *Sextum.* Septimò in exponendis ijs, quæ ad narrationem pertinent, ſolùm ea perſequatur Orator, unde narratio poteſt robur ad intentum obtinendum acquirere; idcirco debet à minutioribus abſtinere, cum hæc narrando, commodi nihil conſequi poſſit, eique timendum ne his potius ſit auditoribus tædium allaturus. *Septimū.*

Intereſt plurimum Oratoris narrationi ſuauitatem conciliare, quam, ut aſſequatur ei ſunt obſeruanda, quæ Cicero tradidit. *Suauis autem*, inquit, *narratio eſt, quæ habet admirationes expectationes, exitus inopinatos, ſi interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates.* Quæ breuiter hic explicabimus. Hoc tamen in uniuerſum præmiſſo, ut Oratio concidatur, itaut non pleno ſermonis orbe ſemper decurrat, quod pluribus modis fiet. Primò quidem per exclamationem. Secundò ſit Orationem illuſtrando figuris, colloquijs, ſuſpenſionibus, & ſermocinationibus. Tertiò proponendo, quæ magna ſunt & inaudita, & inopinata; hinc enim admiratio, ex qua ſingularis in narrationem emanat ſuauitas. Quartò adhibendo infinita pro finitis, idque coaceruatim faciendo. Quintò exprimendo mores hominum, & affectiones, videlicet lætitiam, metum, ſuſpicionem, deſiderium, dolorem, &c. Sextò comparatur etiam narrationis ſuauitas Apologorum uſu. Septimò ſuauem eamdem facit Hiſtoria. Octauò Iucunditas etiam dummodo grauitati permixta ſit, narrationi ſuauitatis plurimum affert, & alia id genus ad narrationis comparandam ſuauitatem conducunt.

In partitionibus Oratorijs.

Plura ad ſuauitatē narrationis conducunt. Primum. Secundū. Tertium. Quartū. Quintū.

SECTIO

SECTIO QVARTA.

De Contentione, deque duplici eius parte, Confirmatione, & Confutatione.

Vniuerſa contentio tribus continetur. Seiunctio.

VNiuerſa contentio tribus continetur, videlicet propoſitione, confirmatione, & confutatione: *Propoſitio autem generatim breuis eſt quædam comprehenſio ſtatùs, & ſummæ totius cauſæ*, eiuſque partes duas fecerunt artifices, nempe ſeiunctionem, & diſtributionem. Seiunctio breuis eſt Oratio, declarans quid cum aduerſarijs conueniat, & quid in controuerſia ſuperſit. Diſtributionem autem dicunt eſſe orationem, qua proponitur quibus de rebus dicturus ſit Orator, eſtque explicatio ordinis in tota oratione ſeruandi. Vtriuſq; porrò ſunt conditiones præcipuæ. Prima ut ſit breuis; ſecunda, ut ſit abſoluta; tertia, ut non ſit multiplex; quarta deniq; ut ſit clara. Breuem efficies nihil ſuperfluum interſerendo; abſolutam enumerando omnia, quæ ad cauſam pertinent; multiplicem nec ſpeciem cum genere, nec partem cum toto, nec effectum cum cauſa permiſcendo; claram denique reddes proprijs verbis utendo. Vtranque propoſitionem dicendi Magiſtri talem eſſe decernunt, ut neutra minutiora quædam complectatur, nec ad plura, quàm ad tria capita ſeſe extendat.

Diſtributio. Conditiones, Seiunctionis, & Diſtributionis.

Propoſitio autem particularis, quam cauſæ ſtatum appellant ſic explicant, ut ſtatus à ſtando dicatur, eo quòd ſit id, in quo Orator inſiſtit. *Status porrò ipſis eſt conſtitutio, vel quæſtio, vel quod in quæſtione poſitum eſt; vel eſt cauſæ caput, ad quod cætera omnia reuocantur*, dicitúrque quodammodo primus cauſæ congreſſus; naſcitur ex intentione accuſatoris, & depulſione defenſoris, ut Milo occidit Clodium: Milo non occidit Clodium, & duplex contentio eſt, ex qua ſtatus oritur cauſæ: An Milo Clodium occiderit, itaque: *Status eſt illa præcipua quæſtio, quæ cauſam continet*, & quò, tanquam ad ſcopum tota Oratoris induſtria tendit, & de qua demum iudici ferenda ſententia eſt. ea non ſolum in genere iudiciali, quanquam in hoc maximè; ſed etiam in laudationibus, & deliberationibus locum habet. Dici etiam conſtitutio ſolet, quia eſt veluti fundamentum orationis, in quo cauſa tota conſiſtit.

Propoſitio particularis ſiue ſtatus quid.

Dicitur etiam conſtitutio, & quare.

Quoniam verò tria ſunt, quæ in unaquaque diſputatione quæri poſſunt *An ſit, quid ſit, quale ſit*. Sic enim Tullius. *Quoniam igitur*, inquit, *omne, quod in controuerſiam venit, id aut ſit, necne ſit, aut quid ſit, aut quale ſit quæritur. In primo coniectura valet, in altero definitio, in tertia ratio*. Tres propterea ſunt ſtatus, nempe Coniecturalis, Definitiuus, & Qualitatiuus.

Tria in unaquaq; diſputatione quæri poſſunt.

Coniecturalis ſtatus is eſt, in quo quæritur. An aliquid factum ſit, necne. Hic igitur ſtatus ad facti quæſtionem pertinet, nempe, An res facta ſit; ut, An Pompeius Regnum affectauerit. Status definitiuus eſt is, in quo quæritur quid ſit id, quod eſt factum, & quo nomine ſit appellandum; itaque ſpectat ad quæſtionem nominis, ut *Cæſar fuerit ne dicendus Rex, an Tyrannus, an Dictator*. Qualitatiuus eſt ille, in quo quæritur quale ſit id, quod arguitur, ut *iure ne, an iniuria factum eſſe videatur*, ut *An omicidium iure, an iniuriâ factum ſit*. In primo Coniectura valet; in altera Definitio; in tertio denique Ius, atque Ratio.

Coniecturalis quid. Definitiuus. Qualitatiuus.

Status coniecturalis complectitur omnem differentiam temporis, nam comprehendit tempus præteritum, *An aliquid factum ſit?* Tempus præſens, *An bono animo factum ſit*; Poſtremò tempus futurum, *An aliquid faciendum ſit*. Coniectura firmitatem à voluntate, facultateque rei faciendæ conſequitur: Voluntas porrò impulſione, ſeu explicatione affectuum amoris, odij, iræ, &c. qui ad rem faciendam impulerunt; probata redditur: Facultas & lucri, atq; commodi expoſitione ſtabilitur, varijs ſignis, varijſque rei circumſtantijs comprobatur.

Status coniecturalis omne tempus complectitur. Voluntas. Facultas & lucri, atque commodi expoſitione ſtabilitur.

Status definitiuus, non meliùs, quàm definitione fulcitur, ut ſuperius quoque dictum fuit.

Qualitatiuus duplex eſſe perhibetur, nempe iudicialis, & negotialis, primus quærit, quid Ius poſtulet in hoc, vel illo facto. Secundus quid conſtitutio ciuilis, & conſuetudo præſcribat. Iudicialis autem duplex, nempe Abſolutus, & Aſſumptivus; primus abſolutè factum defendit, vel damnat; ſecundus abſolutè factum non defendit, ſed talibus poſitis adiunctis. Vt, Orator fatetur; *Non licet hominem occidere*, negat autem à Cliente inſidias paratas fuiſſe. Status aſſumptivus continet, vel criminis conceſſionem, ita tamen ut veniam poſtulet, voluntatem excuſet, totumque crimen imprudentiæ, aut caſui, aut neceſſitati acceptum referendum dicat: vel criminis remotionem continet: vel eiuſdem relationem, reiectâ videlicet illius cauſâ, in alium, à quo vel laceſſitus, vel coactus crimen quiſpiam perpetrauerit: vel tandem comparationem ex duobus criminibus, demonſtrando neceſſarium alterutrum fuiſſe, quod tamen eſt factum, id minus eſſe.

Qualitatiuus duplex, nempe iudicialis, & negotialis. Iudicialis duplex abſolutus, & aſſumptiuus.

Præcipua quidem Orationis eſt pars, quæ dicitur Confirmatio, velut illa, in qua tota vincendi ſpes, ac tota perſuadendi ratio poſita eſt, ut propterea non ineptè dicantur cæteræ Orationis partes ad ipſam confirmationem referri, velut ad illam, quæ neruos omnes eloquentiæ continet; in hac igitur tota vis Orationis videtur conſtituta, noſtris enim adiumentis expoſitis, atque contrarijs diſſolutis Oratoris munus obijſſe dicimur. Confirmationem Tullius definitam reliquit, ei ſiquidem Confirmatio videbatur *præcipua quædam Orationis pars, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit Oratio*, vel & in idem recidit. *Illa eſt in qua cauſam noſtram oſtendimus argumentorum præſidio*.

Omnes Orationis partes ad confirmationem referuntur.

1. de Inu.

Tametſi autem Confirmatio, & Confutatio diuerſæ partes eſſe videantur, eadem tamen eſt argumentorum ſpecies, quibus, & confirmamus, & refellimus, & ab eiſdem locis tam ad refellendum, quàm ad confirmandum ſumuntur, ut egregiè Stagirites notauit eâ ratione ductus, quoniam gemino modo poſſunt argumenta diſſolui, vel *per demonſtrationem*, vel *per reprehenſionem*, priori modo rem aliter ſe habere oſtendimus, quàm aduerſarius dixerit, & contrarium probamus, ut ſi ille dixerit eſſe rem factam, nos autem non factam eſſe demonſtremus. Vt Milonis aduerſarij dicunt ab eo inſidias paratas fuiſſe Clodio, idque pluribus argumentis utuntur oſtendere; at ex aduerſo Tullius Milonis defenſor nõ eſſe ab ipſo factas inſidias Clodio contendit; in cuius gratiam multis utitur argumentis. Ita quoque ſi aduerſarius dixerit rem non eſſe factam, nos ex aduerſo factam eſſe demonſtrabimus. Vt ſi quis dicat *Pompeius non eſt dignus triumpho, quia præclaris geſtis imperium non auxit, &c.* Orator dicet *Pompeius eſt triumpho dignus, quoniam imperium plurimum auxit*. Itaque nulla eſt differentia in argumentandi ratione, ſiue quiſpiam affirmet, ſiue refellat, ſiue accuſet, ſiue defendat, proptereaquòd ambo iiſdem argumentis utuntur.

Eadẽ ſpecies argumentorũ confirmationi, & confutationi deſeruit.

Quando per demõſtrationẽ.

Si autem per reprehenſionem argumenta diſſol-

Quando per reprehenſionẽ

uenda

uenda ſunt, non per aliam argumentorum ſpeciem refelluntur, ab ijs per quæ fuit facta confirmatio, quandoquidem ipſa reprehenſio, nec eſt enthymema, nec argumentatio: gemino autem modo fit, vel cum opinionem in medium adducimus, qua probemus non benè ab aduerſario concluſum fuiſſe, vel cum oſtendimus aliquid pro vero, ſumptum ab eo eſſe, quod falſum ſit.

Confirmatio quid.

Confirmatio porrò contentionis eſt pars, in qua rem à nobis propoſitam confirmamus, & eſt probatio rei à nobis propoſitæ; & hoc modo confirmatio à confutatione diſtinguitur, nam alioquin, ſumitur latiori quadam ſignificatione, iuxta quam confirmatio dicitur Oratio quâ firmantur propria, & confutantur aduerſa, in quibus tota vincendi vis poſita eſt.

Qui nam optimus argumentorum ordo in cõfirmatione.

Confirmatio autem de qua loquimur, opportunam argumentorum diſpoſitionem requirit, & ille quidem ordo communis ac optimus eſt, quo firmiora primum collocentur, quoniam tunc maximè auditor intentas porrigit aures, quemadmodum etiam in fine, nam quæ poſtremo loco dicuntur, altius inhærent animo; infirmiora verò medium locum obtinebunt, proptereaquod eorum infirmitas ſermonis orbis decurrente, non tam exquiſitè percipitur. Hæc diſpoſitionis ratio eo nomine plurimum utilitatis habet, quoniam hac arte præponendo ſcilicet argumenta validiora, fit ne Auditor leuem cauſam ſuſpicari incipiat: & validiora itidem poſterius adhibendo, fit ut altiores in auditorum animis radices agant; reliqua verò minoris momenti ſtipando, & adhibendo fit, ut quodammodo, ſi non pondere, multitudine ſaltem, cauſæ opitulari videantur.

Quod ſi forſan uſu veniat, ut cauſa duobus argumentis innitatur, quorum unum validius, aliud verò ſit efficacitatis minoris, quod robuſtius eſt adhuc priori loco eſt adhibendum, & eidem ſubijciendum infirmius, ita tamen ut confeſtim ad validius, regreſſus fiat, quod à Tullio aliquando affirmatum obſeruauimus, præſertim ubi ait. *Cum animus primâ aggreſſione occupauerit, infirmabit, excludetque contraria: de firmiſſimis alia prima ponet, alia poſteriora, inculcabitque leuiora.* Fit etiam per gradus aſcendendo, ita ut primò firmetur res in quæſtione vocata, deinde remittatur aliquid, ut ſubinde liceat audacius contra aduerſarium inſurgere.

In Oratore.

Confutatio quid.

Confutatio autem contentionis eſt pars, in qua, quæ ab aduerſario allata ſunt, diſſoluuntur, ſed ut maximè utilis eſt confutatio, ita maximè difficilis, & eo quoque maiori artificio eget, quo facilius eſt obijcere, quàm obiecta refellere. Confirmatio ſiquidem, ut lepidè ille dicebat, vulnus infligit, confutatio medelam adhibet.

Ordo ſeruandus in confutatione cõtrarius ordini confirmationis.

Ordo ſeruandus in confutatione contrarius eſt ei, quo in confirmatione utimur; plerunque nos aduerſarium tantum refutamus: quandoque poſt noſtram propoſitionem confirmatam ad confutationem progredimur: non rarò euenit, ut priùs aduerſarium confutemus, deindè verò cauſam noſtram confirmatam reddamus.

Obſeruatis ijs, quæ ſequuntur, faciliùs licebit aduerſarium confutare; quæ autem illa ſint paucis explicuit Tullius dicens. *Aut totum eſt negandum, quod in argumentatione aduerſarius ſumpſerit ſi fictum, aut falſum eſſe poſſit dicere, aut redarguenda ea, quæ pro veriſimilibus ſumpta ſunt: primum dubia ſumpta eſſe pro certis, deinde etiam in perſpicuè falſis eadem poſſe dici: tum ex ijs quæ ſuperſint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet ad ſingula, ſic uniuerſa frangentur. Commemoranda ſunt etiam exempla, quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit: conquerenda conditio communis periculi; ſi ingenijs hominum criminoſorum ſit expoſita vita innocentium.*

Confutatio à repugnantibus.

Hæc autem breuiter explicare iuvabit. Primò quidem à repugnatibus infirmari poteſt crimen, oſtendendo reum, aut non eſſe moribus, aut non eâ vitâ, aut in illo, nullos animi motus, aut non tam potentes fuiſſe; hac enim arte ab ijs quæ ipſi, fuerunt impoſita facinora, demonſtrabimus eum prorſus alienum; nam iuxta opinionem de cuiuſque moribus, iudicium fiet de ijs, quæ ipſe perpetrauerit, nimirum quòd aliquid fecerit, vel non fecerit. A perſonarum etiam adiunctis.

Ab adiunctis.

A diuerſitate cauſarum adiunctorũ.

Et quidem confutatio callidè fiet oſtendendo cauſas adiunctorum, puta cruoris in manibus, palloris in vultu, tremoris in actibus &c. diuerſas eſſe ab ijs, quas aduerſarius affert. Non diſſimiliter à circumſtantijs optimè deſumetur argumentum ad confutandum; ſcilicet cauſarum efficiẽtis, ac finalis remotione Clienti nullam fuiſſe perficiendi ſceleris facultatem, ac ob id ab eo reum fieri non potuiſſe, vel non poſſe aut contra potuiſſe. A conſequentibus argumentamur etiam oſtendendo multa incommoda ſecutura fuiſſe, ſi ab eo, quem defendimus, admiſſum crimen fuiſſet, vel fieret, neque eſſe credendum, cum ille ſit vir adeo prudens, ut in tanta pericula ſe conijcere noluiſſet. A negatione ſumere quoque licet argumentum ad confutandum; abſolutè videlicet negando ſi tutò fieri poſſit; cum enim crimina gratis ab accuſatore obijciuntur, negari quoque gratis debent, quod fit præſertim rei cauſam tollendo; hac tamen arte, ut, quod initio ſubobſcurè videmur fateri, ſublatâ cauſa poſſumus apertè negare. Contemptus etiam criminis leuiter obiecti ab aduerſario, plurimum facit ad confutandum, quemadmodum etiam, & aliquis communis locus, cuiuſmodi eſt quærela de miſera temporum conditione, de communi omnium bonorum periculo, ſi expoſita fuerit calumnijs innocentium vita; hoc enim modo rem ſaltem infirmabimus, & excuſabimus, ſi negari non poſſit; fit etiam deſtruendo argumentorum ſequelam confutatio, quam dicimus. Si autem res nimis apertè conſtet, eam alio præſtat detorquere, ut in alios reijciamus. Si crimen autem inficiari non liceat, iuvat uti compenſatione aſſerendo virtutes oppoſitas crimini, & eaſdem affirmando de eo, quem defendendum aſſumpſimus; præſtat etiam, quod crimini ab aduerſario vertitur, diligenter oſtendere id à virtute recognoſcendum eſſe. Aliæ etiam ſunt à quibus poteſt confutatio deſumi, quæ breuitati ſtudens omitto, & apud alios videnda relinquo.

A negatione.

A contemptu criminis.

A communi loco.

A deſtructione argumentorum.

Fit retorquendo crimen in aduerſarium.

Fit etiam per compenſationem.

Fit etiam oſtendendo virtuti acceptum eſſe referendũ &c.

Sunt etiam, & figuræ confutationi quam maximè aptæ, videlicet. *Hypothypoſis, Sermocinatio, Exclamatio, Subiectio, Interrogatio, Indignatio*, & aliæ omnes, quarum præſidio vis, ac robur augeri poteſt, de quibus diſſertatione de Elocutione agemus.

Figuræ cõfutationi magnopere conſentaneæ.

Contentio, quam in duas partes eſſe diuiſam aſſeruimus, exiſtimari ſolet tribus conſtare partibus, Cõfirmationi ſiquidem, & Confutationi Diuiſio quoque ſolet adiungi, quæ tamen ſæpeſæpius omittitur, quamuis aliquando neceſſaria, tunc videlicet cum Orator debet oſtendere, quid in controuerſia poſitum ſit, vel in quo is cum aduerſario conueniat, aut diſcrepet, & ut etiam facilius quid ſit de rebus dicendum intelligatur.

Contentionis artificium.

Contẽtio tribus partibus conſtare dicitur, confirmatione, confutatione, & diuiſione.

Diuiſio illud commodi affert, quòd per ipſam proponuntur ea, quæ ſunt communia, & quæ in controuerſia ſunt poſita ſeiungit. Eadem diuiſio itidem

Diuiſionis commodum.

Digitized by Google

dem res exponit, expoſitas poſtmodum enumerat.

Confirmatio, & loci qui bus ipſa utitur.

Confirmatio verò ſuccedit, quæ utitur locis ſuperius à nobis expoſitis, tam nimirum intrinſecis, quàm extrinſecis, ſiue aſſumptis. Per locum à cauſis in accuſatione voluntas, & facultas in eo quem accuſamus, oſtenditur. Voluntas colligitur primò ex rei utilitate; Secundò ex aliqua iam nota animi perturbatione, puta ex voluptate, timore, odio, &c. Tertiò ex conuenientia cum moribus conſuetudineque perſonæ accuſatæ. Facultas colligitur primò ex ſpe rei faciendæ; Secundò ex ſpe impunitatis; Tertiò ex leuioris pœnæ contemptu. Quartò ex eo quod maior voluptas exiſtimatur in facinore, quàm in pœna triſtitia.

Per locū à cauſa voluntas, & facultas oſtēditur.

Voluntas quomodo colligatur.

Facultas quomodo colligatur.

Ex adiunctis.

Ex adiunctis quoque argumenta ſumuntur ad confirmandum, quæ vel ſunt antecedentia rem, vel comitantia, vel conſequentia, qualiacunque ſint, optimè ad confirmandum adhiberi poſſunt.

Confutationis artificium.

Confutationis autem artificium ea dictis de confirmatione conſtat. Confutatio quidem duplex eſſe poteſt; vel enim ita defenſor confirmat reum non eſſe eum, cuius cauſam agit, ut tum confirmatio fiat confutatio aduerſarij, quamobrem altera confutatio, & defenſio ſimul eſt confirmatio; quoniam probat alterum eſſe reum, non autem eum, quem propugnat. Vel altera eſt propriè confutatio, & hæc eſt argumentorum, quæ ab aduerſario adhibentur, vel negatio, vel refutatio, vel infirmatio, vel ſolutio, vel reprehenſio, vel obiecti criminis per aliud oppoſitum crimen non minoris momenti compenſatio.

Ordo in Confutatione.

Ordo autem erit optimus quidem in confutatione, ut initio aduerſariorum argumenta clarè diluantur, hinc enim auditores ſibi perſuaſum habebunt cætera, etſi robuſtiora, ab Oratore diluenda iri. Quia tamen validiora præteriri non poſſunt, ex hac enim præteritione aduerſarij rationes efficaciores redderentur; propterea curandum Oratori, ut ipſis fiat ſatis; hac tamen animaduerſione, ut quæ fortiora ſunt maximéque perſpicua, vel pluribus conglobatis rationibus, ac argumentis callidè obruat, vel irridendo negligat, vel obſcurioribus verbis, ac pluribus ambagibus tenebris inuoluat, vel rationibus tandem deſtitutus varijs animi motibus eneruet.

SECTIO QVINTA.

De Peroratione.

EXtrema orationis pars græcè ἐπίλογος. Epilogus, quo vocabulo etiam latini utuntur, quibus tamen eadem orationis extrema pars Peroratio dicitur. *Peroratio autem artificioſus dicitur Orationis terminus.* Ei quidem Ciceroni nil aliud, quàm *exitus, & terminatio totius Orationis*, & rectè, propterea quòd Peroratio eſt ultima pars Orationis iam excuntis; in ea ſanè omnes eloquentiæ fontes recludere debet Orator, omnes verborum ſuauitates aſpergere, omnia grauiorum ſententiarum lumina inducere, omnes in auditorum animis affectus commouere, atque demum quicquid habet artis, in hac debet effundere, nam cæterarum partium eſt præparare, munire, ac pungere, huius autem eſt triumphare. Hæc ex communi Rhetorum ſententia cum proœmio magnam affinitatem, ac ſimilitudinem habet, eo nomine ſaltem quòd hæ duæ Orationis partes auditori ingratiæ ſint comparatæ, nimirum ut eius animus moueatur, licet hoc in proœmio dicant lenius, & ſedatius agendum eſſe, in peroratione verò multa vehementius, & concitatius, quemadmodum autem decet Oratorem in exordio omnem adhibere curam, ut illud elegantioribus eloquentiæ floribus exornatum reddat, ſic eumdem ex aduerſo decet nihil in peroratione negligere, quin potius ad illam omnes admouere conatus, ut omnibus eloquentiæ præſidijs inſtructa iudicetur. Exordio ſiquidem Orator allicit auditores, ut eorum animis intimiora ſenſa paulatim inſinuet, at peroratione, ut eadem longè ſirmius inurat; in quo plurimum valuiſſe Tullium ex eius verbis colligitur, *Quid ego*, inquit, *de miſerationibus loquar? Quibus eo ſum uſus pluribus, quod etiam ſi plures dicebamus perorationem mihi tamen omnes relinquebant, in quo ut viderer excellere, non ingenio ſed dolore aſſequabar.* Ariſtoteles porrò perorationem ex quatuor conſtare partibus aſſerebat, nimirum ex beneuolentia auditoris; deinde ex amplificatione, tum ex commotione animorum, poſtremò ex enumeratione, ſic enim loquitur, ὁ δ' ἐπίλογος σύγκειται ἐκ τεττάρων, ἔκ τε τοῦ πρὸς ἑαυτὸν κατασκευάσαι εὖ τὸν ἀκροατὴν, καὶ τὸν ἐναντίον φαύλως, καὶ ἐκ τοῦ αὐξῆσαι, καὶ ταπεινῶσαι, καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὰ πάθη τὸν ἀκροατὴν καταστῆσαι, καὶ ἐξ ἀναμνήσεως. *Iam verò peroratio, quatuor ex partibus conſtat; primum ex ea, quæ efficit ut auditor nobis benè velit, aduerſarius malè; deinde ex amplificatione, & diminutione, tum ex animorum commotione, ut auditor afficiatur; poſtremò ex enumeratione.* At verò Cicero duas tantum perorationi partes tribuit, hoc eſt amplificationem, & enumerationem. *Facilior eſt*, inquit, *explicatio perorationis, nam eſt diuiſa in duas partes, amplificationem, & enumerationem.* At verò Tullius ſub amplificatione beneuolentiam, & commotionem animorum conſtituit, adeout ab Ariſtotelis ſententia ſolùm in diſtinctione partium differat. Oratori proinde laborandum ſummoperè in peroratione, ut ei Iudices, ac auditores benè velint, quod ad victoriam plurimum habet roboris; deinde videndum quæ ſint extollenda, & amplificanda, & contra quæ extenuanda, atque deprimenda, propterea quòd Oratoris vis omnis in augendo, minuendoque poſita eſt; tum efficiendum, ut auditor, vel ad iram, vel ad miſericordiam, vel ad aliquem alium affectum moueatur, & ſic afficiatur, ut cauſa poſtulat, & ad extremum, ſi opus fuerit, ei ſunt paucis repetenda, ac enumeranda, quæ ſparſim in uniuerſa Oratione dixerit. Probat autem Philoſophus, quod affirmauerat, nempè curandum Oratori, ut auditor ei benè velit; hoc enim, inquit, quaſi naturale eſt, ut, cum Orator probauerit ea, quæ dicit eſſe vera, & quæ dicta fuerunt ab aduerſario eſſe falſa, tunc ſe ipſum, aut eum, quem defendit laudibus extollat, aduerſarium autem vituperet, & in hoc plurimum laboret atque deſudet. Docet etiam, cum aliquem laudamus, duobus modis id à nobis fieri poſſe; vel quatenus oſtendimus eum fuiſſe bonum ipſis auditoribus, eiſque multa beneficia contuliſſe, quod in iudicijs frequenter uſurpatur; vel ſi hoc à nobis fieri non poterit, oſtendemus in uniuerſum, eum eſſe bonum, & in omnibus actionibus ſuis honeſtè, præclaréque ſe gerere; quod ſi utrumque facere nobis datum ſit, longe maiorem vim Oratio conſequetur. Et quoniam docuerat ſecundam perorationis partem amplificationem, vel diminutionem eſſe, ob id hoc explicat, & ex eius ſententia, poſtquam aliqua demonſtrata fuerint, naturæ ordo requirit, ut ea vel augeantur, vel diminuantur; oportet enim res eſſe conceſſas priuſquam de earum quantitate diſputari poſſit; *nam* inquit, *corporum etiam accretio fit ex eis quæ iam prius aderant*; ſed quæ de peroratione dici poſſunt, ut paucis complectamur, quædam adnotabimus, videlicet

Peroratio quid.

Peroratio ſimillima eſt exordio.

In Oratore ad Brutum.

3. Rhetor. cap. 49. aliàs 19.

Ariſtoteles quatuor perorationis partes aſſignat.

Cicero ab diſſentit quatenus duas aſſignare videatur.

In oratorijs partitionibus.

Peroratio tribus cōſtat. Enumeratione in dignatio ne, & cōqueſtione. Enumeratio quid. Indignatio quid. Conqueſtio quid.

Perorationem tribus conſtare; hæc porrò ſunt *Enumeratio, Indignatio, & Conqueſtio. Enumeratio, eſt illa in qua res omnes in uniuerſa Oratione diſperſæ, decenti breuitate congeruntur*, quæ varijs modis fieri poteſt, ut paulo infra dicetur. *Indignatio eſt, in qua concitatur odium in aduerſarios. Conqueſtio, in qua commiſeratio excitatur*, quam alii commiſerationem, alii indignationem, vel amplificationem appellant; per hanc auditores ad amorem, ad iram, ad miſericordiam, & ad quemuis alium animi motum vehementer impelluntur.

Quibus modis enumeratio fiat.

Ad enumerationem redeo, quam dico fieri poſſe, vel præcipuis tantummodo cauſæ capitibus allatis unà cum ſuis firmioribus rationibus; vel retrogrado ordine, quæ in uniuerſa argumentorum ſerie diſcuſſa ſunt; vel omiſſis cauſæ capitibus firmioribuſque tantummodo rationibus prolatis, orationem tribuendo, vel perſonæ noſtræ, vel alienæ, vel ſi commodum fuerit etiam rei inanimatæ, quæ plurimum grauitatis, ac dignitatis habeat, & quidem per proſopopœiam.

Quæ in Indignatione adnotanda.

In indignatione porrò ſunt præſertim adnotandæ circumſtantiæ quæſtionis, hoc eſt rei, & perſonæ, de qua ſuſcepta eſt diſputatio, cuiuſmodi ſunt illæ quas ſuo loco commemorauimus. Maximè autem ad indignationem quid faciat ſtatim intelliges, ſi quid ipſa ſit cognoueris, ea porrò ſic à Tullio definitur. *Indignatio eſt oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. Declarat porrò* quibus ex locis tractetur. *In hoc genere*, inquit, *illud primum intelligi volumus poſſe omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem: nam ex ijs rebus, quæ perſonis, atque negotijs attributæ ſunt, quæuis amplificationes, & indignationes naſci poſſunt.* Indignatio tories adhibenda, quoties ea tractamus, quæ ſunt contra religionem, & honeſtatem, plena impietatis, & turpitudinis, & magnam debemus indignationem oſtendere, & illa tam cautè, ac timidè proferre, ut ab iis toto animo, ac omni cogitatione abhorrere penitus videamur. Ita notauit Philoſophus. Ἐὰν δὲ ἀσεβῆ, ἢ αἰσχρὰ δυσχεραινόντως, ἢ ἐξευλαβουμένως λέγειν. *Quod ſi impia, & turpia facta tractanda ſunt, id cum indignatione, cautèque, & quaſi timidè faciendum eſt.* Cicero autem de indignatione loquens hæc habet. *Primus locus ſumitur ab auctoritate cum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit, aut Dijs immortalibus, aut eis quorum auctoritas grauiſſima debeat eſſe, qui locus ſumetur ex Sortibus, Oraculis, Vatibus, Oſtentis, Prodigijs, Reſponſis, ſimilibuſque rebus. Item ex maioribus noſtris Regibus, Ciuitatibus, Gentibus, Hominibus ſapientiſſimis, Senatu, Populo, Legum Scriptoribus.* Secundus per quem res illa, ad quos pertineat cum amplificatione per indignationem oſtendamus, *an ad omnes, an ad maiorem partem, quòd atrociſſimum eſt, an ad ſuperiores, quales ſunt ij, quorum ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt, an ad pares animo, fortunâ, corpore, quod iniquiſſimum eſt, an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt. Tertius per quem quærimus quidnam ſit euenturum, ſi idem cæteri faciant, & ſimul oſtendimus huic ſi cōceſſum ſit multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus. Quartus eſt per quē demonſtramus, multos alacres expectare quid ſtatuatur, ut ex eo quid uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat intelligere poſſint. Quintus eſt per quem oſtendimus res cæteras perperā conſtitutas, intellectâ veritate, commutatas corrigi poſſe, ſed hanc eſſe rem, quæ ſi ſit, ſi ſemel iudicata, neque commutari alio iudicio, neque ulla poteſtate corrigi poſſit. Sextus eſt per quem conſultò, & de induſtria factum eſſe demonſtratur, & illud adiungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire. Septimus eſt per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum eſſe dicamus per vim, per manum opulentam, quæ res à legibus, ab æquabili iure remotiſſima ſit. Octauus eſt, per quem demonſtramus non vulgare, neq factitatum eſſe, ne ab audaciſſimis quidem hominibus id maleficium, de quo agitur, atque id à feris quoque hominibus & à barbaris gentibus, & immanibus beſtijs remotum eſſe.* Alios etiam locos Tullius recenſet uſque ad decimum quintum. De Indignatione hactenus; ſequitur de Conqueſtione dicendum.

De Indignatione lib. 2.

ꝑ Rhetor. cap. 14. aliàs 7.

Conqueſtio quid.

Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans; ita ipſam definit Tullius, ex cuius ſententia in hac primum animum auditoris mitem, atque miſericordem oportet conficere, quo faciliùs conqueſtione commoueri poſſit. Præcipit autem, ut id communibus locis efficiamus, per quos fortunæ vis in omnes & hominum infirmitas oſtenditur, quâ habitâ ratione grauiter, ſententioſèque maximè demittitur hominum animus, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderauerit. Hæc ipſe habet, *Cui Primus locus eſt miſericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſi qua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus per quem res turpes, & humiles & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortunâ, priſtino honore, beneficijs, quas paſſi perpeſſuri ve ſint; Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipſâ quaſi adſit non verbis ſolùm ad miſericordiam ducatur. Sextus per quem præter ſpem in miſerijs demonſtratur eſſe, & cum aliquid expectaret non modo id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus per quem ad ipſos, qui audiunt ſimilem caſum conuertimus, & petimus ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe nos cum videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit hoc modo; non affui, non vidi, non poſtremam eius vocem audiui, non extremum eius ſpiritum accepi. Item inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit.* His alios etiam adiungit locos Tullius uſque ad decimum ſextum, quos apud ipſum videndos relinquo.

Cic. de Inuentione lib. 1.

Duo Perorationis munera. Primum eſt repetitio hactenus dictorum. Repetitio pluribus modis perficitur.

Perorationis autem munera, duo perhibentur; Primum eſt ea, quæ per uniuerſam orationem ſparſa ſunt, quaſi in unum colligere, quod fit repetendo. Huiuſmodi autem repetitio fit vel conferendo aduerſariorum argumenta cum noſtris, vel enumerando tantum, quæ ab aduerſario dicta fuerunt, quod fieri poteſt aut per Ironiam, aut per interrogationem, aut per ſimplicem repetitionem rerum, quæ dictæ ſunt, per quam tamen repetitionem, ea tantum afferri debent, quæ in auditorum animos, atque memoriam altius Orator imprimi velit.

Dubitatio quādoque adhibenda. Iuuat etiam præteritio.

Iuuat aliquando in re propoſita dubitatio, cum ſcilicet Orator dubitat an aliquid prætermiſerit. Iuuat etiam, & præteritio ne omnia repetere voluiſſe iudicetur. Quod ſi repetitio fiat caſim, atque membratim, longe quidem erit opportunior.

Secun-

Digitized by Google

(margin) Secundũ munus Perorationis

Secundum eſt perorationis munus, excitatio motuum, & affectuum animi, qui autem ſint motus excitandi diligenter oportet aduertere; non ſunt autem ſemper iidem, ſed varij pro varietate cauſæ. Primò nanque cum laudamus amoris, gratulationis, letitiæ admirationis motus excitari debent, ſicuti cum vituperamus, motus opportuni ſunt odij, inuidiæ, contemptus atque pudoris. Secundò cum deliberamus de re facienda, eſt excitanda ſpes; de re autem non facienda, debet timor, & periculi metus excitari. Tertiò cum accuſamus, moueri debet odium, inuidia, indignatio; cum verò defendimus, mouere debemus amorem, & miſericordiam. In affectibus tamen mouendis neceſſe eſt, ut Orator eo motu afficiatur, quo alios affici velit, nam

(margin) Quid oratori in affectibus mouendis præcipuè agendum. Lyricus in Arte.

Si vis me flere, dolendum eſt
Primùm ipſi tibi, tunc tua me infortunia lædent.

In his autem oportet uti elegantioribus verbis, ſententijſque varijs; in commotione tamen affectuum ſummoperè cauendum, ne in leuioribus rebus vehementiores motus excitentur. Studendum eſt etiam breuitati, ne Iudex alioquin accenſus, temporis longitudine tepeſcat, commotis enim animis diutius in conqueſtione morari non oportet, ut Cicero dicebat, cui probatur illius Rhetoris dictum, Lacrymâ nihil citius areſcit. At in commouendis affectibus.

(margin) Studendũ in Peroratione breuitati.

Perorationis perficiendæ ratio, paucis hiſce continetur, Orator cum ad perorationem deuenerit, primò per enumerationem præcipua quædam repetat, poſt nimirum confirmationem, & confutationem, quando hæ longiores fuerint. Secundò indignationem concitet. Tertiò conqueſtionem inſtituat, per quam in auditoribus miſericordiam moueat. Nuſquam enim magis, dicebat ille, vis Oratoris apparet, quàm cum in perorationibus iudices, vel inuitos, & pugnantes lacrymare compellit; hoc tamen non faciat niſi rei magnitudo poſtulet. Quartò ſi opus fuerit Apoſtrophe adhibeat. Quintò rem auditoribus enixè commendet. Sextò eoſdem plurimum deprecetur.

(margin) Summatim proponuntur, quę ad elaborandã peroratione faciũt.

Hoc enim modo ſeruaſſe decorem videbitur, quod quanti fieri debeat in omnibus, & præſertim in eloquentia, nemo eſt, qui non videat. Supereſt ut hinc ad præcipuam eloquentiæ partem, nimirum ad elaborationem elocutionis, gradum faciamus.

DISSERTATIO V.

De Elocutione.

TRia ſunt, ut Ariſtoteles ait, quæ totam dicendi artem perficiunt, nimirum Inuentio, Elocutio, Diſpoſitio. *Primò ſiquidem excogitandum quibus argumentis id probaturi ſumus, quod propugnare contendimus; deinde quo ordine iam inuenta diſponi debeant; tandem quibus verbis, & ornamentis inuenta iam, atque diſpoſita nos explicare poſſimus, quod etiam Tullius notauit, cum affirmaret Oratori videndum eſſe,* quid dicat, & quo, quidque [illegible], & quomodo. *Quæ quamuis vera ſint, rectè tamen Fabius aduertit duo eſſe præcipuè ab Oratore ſpectanda, nempe* res, *&* verba, *nam ut ipſe ait, omnis Oratio conſtat ex ijs* quæ ſignificantur, *& ex ijs* quæ ſignificant. *Quæ ſignificantur ſunt res, & ſententiæ; quæ ſignificant ſunt ipſa verba, quandoquidem hæc ſunt quædam quodammodo rerum notæ. Hoc etiam Tullius aduerterat; cuiuis Oratoris, quæ potiſſimum naturâ conſtat, quamuis arte perficiatur, & utraque uſu ac exercitatione adiuuetur, in rebus, & verbis poſita videbatur; nemo ſiquidem vim oratoriam poteſt adipiſci, niſi rerum multarum ſcientiam cognitionemque comprehenderit, Rerum enim copia, verborum copiam alit, quo pertinet Lyrici carmen.*

(margin) Tria ſunt, quæ totã dicendi artem perficiunt. 3. Rhetor. in Principio. In Orator ad Brutũ. Duo ea Fabio sũt maximè Oratori ſpectãda. Ariſtot. 1. de Interpretatione.

Scribcodt rectè lapere elt & principium, & tons
Rem tibi Socraticæ poterunt oſtendere chartæ
Verbaque prauiſam rem non inuita ſequentur.

Sed quamuis verba quoque inueniantur, rerum tamen propria inuentio eſt, ſicut propria eſt verborum elocutio, quæ non ſolum in Rhetorica, ſed etiam in alijs diſciplinis neſcio quid neceſſitatis habet, ut rectè Stagirites notauit, quoniam ad mentis interpretationem, & ad animi ſenſa exprimenda, magni refert, utrum quis uno, vel altero dicendi genere utatur; præcipuè tamen in hac Arte, quam ob cauſam Eloquentia ſola videtur Oratoris propria; eo vel maximè, quòd alij etiam Artifices inueniunt, diſponunt, memoriæque mandant, at ſolus Orator eloquitur, & Orationem exornat. Cum autem hactenus de inuentione, deque diſpoſitione copiosè diſputatum fuerit, reliquum eſt ut de Elocutione ſermonem inſtituamus; in cuius conſiderationem eo diligentiùs iuuabit incumbere, quo Oratio niſi ſplendidis verbis induta ſit, in quibus oratoria elocutio conſiſtit, & eſt pars eloquentiæ potiſſima, à qua idcircò ipſa nomen accepit, nimis plebeia eſt.

(margin) Lib. 3. de Orat. Horatius in Arte Poet. 3. Rhetor.

SECTIO PRIMA.

Quid, & qualis ſit Elocutio.

(margin) Rhetor. cap. 3. Lib. 1.

VNdè orta ſit Elocutio, nos docuit Ariſtoteles dicens, Ἤρξαντο μὲν οὖν κινῆσαι τὸ πρῶτον, ὥσπερ πέφυκεν, οἱ ποιηταί· τὰ γὰρ ὀνόματα μιμήματά ἐστιν, ὑπῆρξε δὲ καὶ ἡ φωνὴ πάντων μιμητικώτατον τῶν μορίων ἡμῖν. διὸ καὶ αἱ τέχναι συνέστησαν, ἥ τε ῥαψῳδία, καὶ ἡ ὑποκριτική, καὶ ἄλλαι γε. *Cæperunt quid mouere primum, ut natura tulit Poetæ, nomina enim imitationes ſunt. Tributa verò etiam eſt vox nobis omnium partium aptiſſima ad imitationem. Quamobrem & artes conſtitutæ ſunt, tum Rhapſodia, tum Hiſtrionica.* Ait igitur Poetas fuiſſe primos, à quibus nata ſit elocutio, quod eâ ratione probat, quia Poeſis nil aliud eſt, quàm imitatio. At nomina rerum ſimulacra ſunt, ac imagines, ſiue imitationes, ut Plato etiam dicebat affirmans nomen eſſe imitationem vocis eius rei, quam imitatur, ac nominat; adeo ut diuinum quidpiam in nominibus eſſe arbitraretur, & apud ipſum Socrates

(margin) Ariſtot. in Arte Poetica.

nefas duceret diuina nomina, vel tantillùm immutare, quòd iam olim rebus ſingulis ſua nomina conſecrata fuerint. Cum itaque homini uſque ab infantia imitandi cupiditas inceſſerit, ac omnium animalium ſit maximè aptus ad imitandum, nihilque habeat præter vocem, per quod magis id aſſequi poſſit; ob id ab imitatione vocis plurimæ artes prodierunt, ut Epica quæ Ducum, Regum, Imperatorum, res geſtas, & bella carminibus exametris exponit, & Hiſtorica, quæ Comędias, Tragędias, Satiras, mimoſque complectitur, & cuiuslibet ętatis, ordinis, conditionis, hominum mores, & vitas eloquitur. Poetæ igitur primi fuerunt, qui primò elocutionem conformarunt, immo etiam & qui ſcribere ſolutâ orationem cęperint, quandoquidem Pherecydes, atque Hecatæus primi fuerunt, qui ſcribere ſolutam orationem aggreſſi ſint, cum antea ſcribi tantùm carmine moris fuiſſet; quamobrem omne dicendi genus à Poetis rectè dixeris emanaſſe; dum enim ipſi fingerent, & ficta ſuauiter, atque magnificè loquerentur, alios eloqui docuerunt; qui eos imitati ſunt poſtea, & cauſas egerunt, & in Senatu de Conſilijs capiendis diſſeruere, reſque geſtas memoriæ litteriſque mandarunt, atque adeo ſolutam, & vagantem orationem perfecerunt. Hinc veteres Oratores, qui ornatam orationem affectarunt, poeticam elocutionem retinuerunt, (cum tamen id vitio non careat:) quoniam Poetæ propter ſolam elocutionem ſibi magnum honorem, gloriamque peperiſſe videbantur, etſi quæ ab ipſis tractantur, inania ſint, & commentitia, demùmque talia, ut potius irridenda, quàm habenda in pretio reputari debeant. Cum itaque gloriam Poetæ ſibi compararint, & in magna æſtimatione habiti ſint, propter poemata ſua, quæ ex rebus, & verbis conſtant, res autem tanquam futiles, & inanes ipſis nullam dignitatem attuliſſe quiſque fateatur oportet; conſequens igitur, ut verba ſint, quæ Poetis gloriam attulerint; hoc itaque modo priores in arte dicendi periti, ratiocinando colligerunt poeticam elocutionem id eſſe, à quo ſummum honorem, gloriamq; ſibi futuram ſperare poſſent. Toto cælo tamen aberrarunt, nam poetica Elocutio in ſoluto dicendi genere abſque nota defectûs uſurpari non poteſt, ut propterea non parum decepti ſint, qui Oratoriam artem profitentes undique poetarum floſculos delibant, & petulanti hâc verborum licentiâ plurimum exultant, non aduertentes, quod poeticum eſt, Poetis, non Oratoribus accommodatum eſſe; immò primos illos Oratores qui in ſoluta oratione poeticam elocutionem adhibebât, Philoſ. ita perſtringit; Tragigi poetæ non amplius hac tempeſtate ſequuntur priſcum illud orationis genus à conſuetudine vulgaris ſermonis remotum; ergo multo minus Oratores illud ſequi debent; idcirco decipiuntur Oratores illi qui poeticam locutionem imitantur, quam etiam ipſi Poetæ repudiarunt, non enim minus Oratoribus, quàm Poetis vitium eſt à vulgari genere orationis, & à conſuetudine communis ſenſus abhorrere. Tametſi igitur elocutio ſuum duxerit ortum à Poetis, & hi primi fuerint auctores orationis conformandæ, non ob id Orator poetica debet elocutione uti, ſed illa tantum, quâ expollitur ſoluta oratio, & qua Oratores ipſi uti debent.

Elocutio quid. Quid Elocutio ſit, nos docuit Cicero, apud quem *Elocutio eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio.* De hac Orator ſummopere Lib. 1. de Inuent. debet eſſe ſollicitus, non propterea tamen in hoc totus eſſe debet, adeout contemptis grauioribus ſententijs, omnes in verborum ſtructuram, cogitationes, atque curas intendat, quin potius ipſi maximè cauendum ab hac nimia ſollicitudine, nec tantopere curandum, ne collidantur literæ, ne hiatus vocalium incurrant, ne aſperos auribus ſonos contumaces, ut ita dicam, ſyllabæ efficiant. Nec ei tam enixè elaborandum, ut Periodi longiores fiant, ut comptius particulis interſtincta cola, oratorijſque pedibus concinnè elaborata, auribus percipiantur: ſed potius his neglectis tanquam ineptijs Orator debet ea ſectari, ex quibus eloquentiæ ſublimem vim, dicendique facultatem ſibi comparare poſſit. Quæ tamen à me non ita dicta putes, ut omnem verborum ornatum contemnendum exiſtimem, nam Elocutionis culturam non in poſtremis habendam arbitror, ſed cauendum eſſe duntaxat mihi perſuaſum habeo, ne Oratio, quæ alioquin ut flumen debet excurrere, ab hiſce ineptijs retardetur.

Elocutio autem tribus conſtat, nimirum *Elegantiâ*, *Compoſitione*, ac *Dignitate*, Ita quidem Tullius Lib. 4. ad Herenn. dum ait. *Tres res in ſe debet habere elegantiam, compoſitionem, dignitatem.* De his in præſentiarum paucis agendum.

Elegantia eſt, ut ait Cicero *quæ facit, ut unumquodque purè, & apertè dici videatur.* Elegantia quid. Hæc autem eiuſdem teſtimonio, Cic. 4. ad Heren. c. 2. in latinitatem, & explanationem diſtribuitur. Latinitas purum ſermonem conſeruat ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, quæ tanquam ſcopulos Orator vitare debet, duo poſſunt eſſe. Sed de virtutibus Elocutionis primò diſſeramus. Prima quidem virtus oratoriæ locutionis eſt ut ſit dilucida, atque perſpicua. Hoc eleganter notauit Ariſtoteles dicens, Ἔστω οὖν ἐκεῖνα τεθεωρημένα, καὶ ὡρίσθω λέξεως ἀρετὴ σαφῆ εἶναι· σημεῖον γάρ, ὅτι ὁ λόγος ἐὰν μὴ δηλοῖ, οὐ ποιήσει τὸ 3. Rhetor. cap. 4. ἑαυτοῦ ἔργον. *Sint igitur illa conſiderata, & ſit determinata elocutionis virtus, ut aperta ſit, atque dilucida, cuius rei ſignum eſt, quod niſi Oratio rem declaret, finem ſuum non aſſequetur.* Docet igitur Stagiritea oratoriæ quidem Elocutionis ſummam virtutem eſſe perſpicuitatem, cuius rei rationem addit, quoniam ea de cauſa nata eſt oratio, ut ſenſa mentis aperiat, quod ſi obſcura fuerit, finem ſuum aſſequi non poterit. Quod vult etiam Tullius, nam dum quinque recenſet, In Partitionibus Oratorijs. veluti lumina, claritatem, breuitatem, probabilitatem, illuſtrationem, & ſuauitatem, primo loco perſpicuitatem, ſeu claritatem conſtituit, adeout, ſi in his quinque rebus eloquentiæ tota virtus elucet, præſertim in claritate id maximè fit. Claritatem in oratione uſitatis verbis proprijs, benèque diſpoſitis comparari docet. Verum enimverò neceſſe eſt ut Orator, & rerum, & verborum claritatem ſequatur, ne ea tractet, quæ ab auditoribus intelligi non poſſint, aut ne ijs utatur verbis, quæ à communi loquendi conſuetudine abhorrent. Hæc, de qua loquimur claritas, ex eo magnopere confirmatur, quòd optimus quiſque ſcriptor, etiam clariſſimus eſt, & eo quidem obſcurior, quo quiſque deterior. Tametſi autem perſpicuitas totius orationis ſit lumen, maximè tamen exponendis rebus conuenit. Triplex eſſe perhibetur, prima rerum, altera verborum, tertia rerum, & verborum ſimul. Enimverò poteſt eſſe res aperta, ſed verba, quibus ea res exprimitur, obſcura, quod explicari ſolet exemplo teſtudinis, de qua Amphio apud Pacuvium.

Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis aſpera, Tullius de
Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci. Diuinatione lib.

Verba etiam eſſe poſſunt clara, & aperta, res tamen obſcuræ, qualia dixit Tullius eſſe Ariſtotelis opera, in quibus, ut ipſe loquitur, aureum eſt orationis flumen;

mens ſed magna rerum obſcuritas; at verò Orator, & rerum, & verborum claritatem debet ſummâ curâ, diligentiâque ſeruare. Quomodo claritas comparanda ſit, egregiè Tullius explicuit. *Dilucidum fit*, inquit, *uſitatis verbis, proprijs, diſpoſitis, aut circumſcriptione concluſa, aut intermiſſione, aut conciſione verborum.* (In Partitionibus Oratorijs.) De quibus quoque Philoſophus nonnulla tradidit. Vſitata verba dicuntur ea, quæ à bonis auctoribus frequenter uſurpantur. Propria ſunt ſua rerum vocabula, non tranſlata, nec aliunde ducta. In coniunctis verbis triplex conſideratur diſpoſitio. Vel enim circumſcriptione concluduntur, vel intermiſſione, vel conciſione; Circumſcriptio, græcè Periodus, latinè Ambitus, circuitus, comprehenſio, & continuatio verborum dicitur. Ariſtoteles de Periodo ait, λέγω δὲ περίοδον, λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν, καὶ τελευτὴν καθ' αὑτὴν, καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον. (3 Rhetor. cap. 10 alias 9.) *Periodum voco orationem, quæ principium, & finem ex ſe habet, & eam magnitudinem, quæ facilè perluſtrari poſſit*; ſi fuerit autem huiuſmodi, etiam iucunda & facilis erit. At Intermiſſio hoc loco dicitur id quod alibi membrum orationis appellatur, quod aliquando periodi pars eſt; periodus enim ex membris, & inciſis conſtat, nam inciſa ſunt quædam membrorum partes. Conciſio verborum dicitur alio nomine inciſum, & græcè Comma nuncupatur, fitque plerunque ſingulis verbis, ut abijt, exceſſit, euaſit, erupit; plerunque fit pluribus verbis, ut Domus tibi deerat? At habebas; pecunia ſuperabas? At egebas. Dilucido aduerſatur obſcurum, quod eſt elocutionis vitium, quod explicat Tullius, non ut illud affectemus, ſed ut quantum fieri poteſt, declinemus. *Obſcurum autem*, inquit, *aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut implexione, atque immutatione verborum.*

Secundam elocutionis virtutem explicat Ariſtoteles, & eſt ut ſit apta, & rebus ipſis conueniat; ſic enim loquitur. Καὶ μήτε ταπεινὴν, μήτε ὑπὲρ τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ πρέπουσαν· ἡ γὰρ ποιητικὴ ἴσως οὐ ταπεινή, ἀλλ' οὐ πρέπουσα τῷ λόγῳ (3. Rhetor. 64 alias 2.) *Sed nec humilis, nec nimis elata eſſe debet, verum ipſis rebus conueniens. nam poetica locutio non humilis quidem eſt, ſed tamen ſolutæ orationi non conuenit.* Ponit alteram Elocutionis virtutem in eo poſitam, ut neque humilior, nec elatior ſit, quàm res poſtulet; non enim elocutio poetica, ideo ab Oratore reijcienda, quia humilis, ſed quia accommodata ſolutæ orationi non eſt; ut propterea is eloquens Tullio videretur, qui & humilia ſubtiliter & magna grauiter, & mediocria temperatè poteſt dicere; quod ideo eſt, quoniam elocutio, ut rectè poſſit res ſignificare, rebus conſentanea eſſe debet; cum itaque tria ſint rerum genera; nam aliquæ ſunt humiles, aliquæ magnæ, & aliquæ mediocres; tria pariter elocutionis genera eſſe debebunt; adeo ut elocutiones rebus proportione reſpondeant, unde res humiles tenuiter, ſubtiliterque tractari debeant; magnæ verò ſubtiliter, atque grauiter, mediocres denique leuiter, ac temperatè. Et re verâ, nihil eſt quod magis Oratoris prudentiam teſtetur, quàm in dicendo elocutione uti, quæ rebus accommodata ſit; ampliſſimis nanque verbis, ac locis ſi de re humili diſputans Orator utatur, de re graui autem ſubmiſsè, ac humiliter dicat, non poterit non irrideri tanquam agens id, quod maximè quidem indecorum exiſtimatur. Apta igitur oratoria eſſe debet elocutio, ad eoùt perſonæ, tempori, loco, cæteriſque circumſtantijs congruè reſpondeat, & verba rebus, nempe læta lætis, mæſta mæſtis, accommodata ſint.

Ornatus etiam in oratoria elocutione deſideratur, ſed in quo ille conſiſtat, explicatu non facile, (Ornatus elocutionis.) communi tamen conſenſu videtur receptum, non in quadam verborum elegantia fucata, poſitum ornatum eſſe, ſed in proprietate verborum, concinna ſtructura, ac numeroſa periodo, de qua paulò poſt verba facturi ſumus, ubi planè conſtabit, qualis debeat eſſe periodus, & cuiuſmodi eſſe debeat oratorius numerus ad aurium captandam voluptatem.

Emendata eſſe debet elocutio; nam Grammaticus non modo, ſed etiam Rhetor de elocutione emendata ſollicitus eſſe debet, ſiquidem utrique commune eſt orationis quatuor illas virtutes, & oppoſita vitia, conſiderare; nam apud Grammaticum oratio quoque debet emendata, dilucida, ornata, & apta eſſe, quemadmodum, & apud Rhetorem, etſi Fabius omnis orationis tres eſſe partes dicat, nimirum, ut emendata, ut dilucida, ut ornata ſit, eoquòd aſſentiatur illis, qui dicere aptè, quod eſt præcipuum, ornatui ſubijciendum exiſtimant. emendata elocutio eiuſdem teſtimonio, exigitur verbis primùm ſingulis, deinde coniunctis, ubi verba vult generatim intelligi, prout idem ſunt ac voces, dictiones, locutiones. In ſingulis conſiderandum an latina ſint, peregrina, ſimplicia, compoſita, propria, tranſlata, uſitata, aut ficta. In coniunctis ait laudari verba benè rebus accommodata, in quibus meritò placeat bona vocalitas, quam Græci Euphoniam appellant. (Emẽdata elocutio.) Statuit etiam eſſe duo emendatæ orationis vitia Solœciſmum, & Barbariſmum. *Solœciſmus eſt cum verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur.* (Solœciſmus quid & quot modis fiat.) Hoc vitium maximè declinandum, atque curandum, ut verba efferamus ea, quæ nemo iure reprehenderit, & ea ſic caſibus, & temporibus & genere, & numero, ut ne quid perturbatum ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit. Solœciſmus porrò pluribus fit modis, præſertim autem quatuor, videlicet. 1. *Adiectione*, ut *ſcribo cum calamo*, pro *ſcribo calamo*. 2. *Detractione*, cum aliquid eodem modo detrahitur, ut *redeo agro*, pro, *ex agro*. 3. *Tranſmutatione*, cum partium orationis ordo turbatur, ut *enim hoc voluit*; pro *hoc enim voluit*. 4 *Immutatione*, cum pars una orationis, pro alia ponitur, ut *urbani graue ferunt ruſticorum labores*, pro *grauiter*, videlicet nomen pro aduerbio. Fiunt etiam Solœciſmi per cæteras orationis partes, & per ea, quæ cognata, ſiue eiuſdem generis ſunt, tandem per ea, quæ partibus orationis accidunt, quæ ex Grammaticorum officina petenda ſunt. *Barbariſmus eſt cum verbum aliquod vitioſè effertur*, ut loquitur Cicero; (Tullius ad Herennium lib. 4.) Eſt autem Barbariſmus, quem antiquiores Romani ſermonem ruſticum nuncuparunt, eſt inquam dictio aut omninò barbara, aut latina quidem, ſed vitioſa ſcripto, vel pronunciatione. (Gell. lib. 10. cap. 6.) Barbara omninò & peregrina vox eſt ſi dicatur *aduiſo*, pro *admoneo*, & alia id genus, licet nonnullę ſint uſu receptę, quæ apud Grammaticos videri poſſunt. Latina autem dictio pluribus modis vitioſa redditur, de quo etiam Grammatici conſulendi ſunt.

SECTIO SECVNDA.

De Elocutionis ornatu, & primò de Tropis.

Παρίσωσις, *Adæquatio* & Σχήματα, *Figuræ*, ut Hermogenes dicebat, pulchram, atque ſuauem orationis dictionem efficiunt, & in his orationis ſplendorem, & venuſtatem Philoſtratus conſtituebat: (Elocutioni figuræ commendat.) in his omnis Eloquentiæ dignitas, ornatus, atque feſtiuitas Ciceronis teſtimonio, conſiſtit, & iiſdem Iſocrates tantum roboris tribuit, ut non

alium-

alionde velit ab Oratore plauſum, atque clamorem obtineri; de huiuſmodi igitur oratoriæ elocutionis ornatibus nobis in præſentiarum agendum. Cum autem Elocutio ſit idoneorum verborum, ac ſententiarum ad inuentionem accommodatio, propterea cogitur Orator geminam ubertatem, atque copiam recognoſcere, alteram verborum, quæ in Tropis, altera autem rerum, quæ in congerendis, ac dilatandis argomentis poſita eſt. Idcirco de his Rhetori diſputandum initio facto à Tropis.

Duo ad ornatum elocutionē faciunt Figura, Rhetorica, quid & quotuplex.

Omnis enim oratoria elocutio ex duabus præcipuè conſtat Figura, & Numero; de Numero poſtea dicendum, ad figuram quòd attinet, certè *Figura nil aliud quam nouata quædam dicendi forma, ſupra vulgarem & quotidianum loquendi conſuetudinem ex arte facta* quæ cum in verbis, vel in ſententijs, vel in utriſque poſſit contingere; ob id Figuræ tripartitò diuiduntur, adeo ut aliæ ſint verborum, aliæ ſententiarum, & aliæ, miſtæ. Ex his autem primæ maximè valent ad orationem illuſtrandam, ſecundæ ad augendam, tertiæ ad ornandam: primæ in ſolo dictionum ordine, ſtructoraque poſitæ ſunt; alteræ in orationis ſenſu cernuntur; tertiæ tam in verbis, quàm in ſententijs mutationem aliquam inuolvunt, quæ propterea Tropi nuncupantur.

Tropus quid ſit. Fabius lib. 8. cap. 6.

Quod Τρόπος græcè à verbo Τρέπω, latinè *Verſio* dicitur, & *eſt verbi aut elocutionis à propria ſignificatione in aliam minus propriam, cum virtute mutatio*. Ex hac porrò definitione gemina Troporum ſpecies conſurgit, altera *Verborum*; altera *Sententiarum*. Prima eſt, quæ in unios dictionis mutatione conſiſtit, ut *Mars* pro *Bello*; *Pallas* pro *Sapientia*. Secunda eſt, quæ in Orationis mutatione poſita eſt, ut. *Lupus eſt in fabula*. Rectè autem notat Fabius huius translationis caoſam. *Transfertur*, inquit, *ergo nomen aut verbum ex eo loco, in quo proprium eſt in eum, in quo aut proprium deeſt, aut translatum proprio melius eſt. Id facimus aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius eſt, aut, ut dixi, quia decentius. Vbi nihil horum præſtabit, quod transferetur, improprium erit*. Hæc autem eleganter explicat, dum ulterius pergit. Ex eius autem ſententia neceſſitate roſtici dicunt gemmam in vitibus, ſitire ſegetes, & fructus laborare; ſic etiam nos dicimus incenſum irâ, & inflammatum cupiditate, & lapſum errore, ſignificandi gratia. Ad ornatum autem cum dicimus, lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiæ flumina. Craſſus autem duas cauſas affert, cur translatio ſit inuenta, neceſſitatem, & delectationem. Vt enim veſtis dicebat ipſe, frigus depellendi gratia primo reperta, poſt adhiberi cœpta eſt etiam ad corporis ornatum, ac dignitatem; ita primò inopiæ cauſa translatio inuenta fuit, deinde propter delectationem, frequentem uſum obtinuit. Neceſſitas quandoque nos cogit verbum transferre, cum proprium deeſt, & tunc mutatio quædam fit, cum quod non habemus, aliunde ſummus; ita quidem lætas ſegetes roſtici dicunt, ſitire agros, & fructus laborare, ut cum Fabio notauimus, quemadmodum, & durum hominem, & aſperum dicimus, quoniam nomen aliud nobis non ſuppetit, quo illas affectiones exprimere valeamus. At delectationis translatio eſt, quæ vel clariorem orationem, vel ſignificantiorem, vel decentiorem, vel breuiorem efficit. Clarior autem translatio ad ornatum facit, ut lumen Orationis, ſplendor generis, &c. ſignificantior translatio, ad dicendi ſublimitatem conducit, ut cum dicimus irâ incenſom, cupiditate inflammatum; decentior translatio adhibetur, ad ea ſignificanda, quæ parum ſpecioſa dictu videntur; In cuius declarationem Fabius affert Virgilij carmen.

Hoc faciunt nimio, ne luxu obtuſior uſus, Lib. 3. Georgic.
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes.

Vbi Poeta translationem ad euitandam obſcænitatem adhibuit, breuior translatio vim habet maximam. Cuiuſmodi eſt illa translatio, qua dicimus telum manu fugit; item Telumque arma tenem, unde autem translata ducantur, paulò poſt intelliges. Troporum omnium conſpectus hic eſt.

TROPI VERBORVM.

1 Μεταφορά.	*Metaphora.*	*Translatio.*
2 Συνεκδοχή.	*Synecdoche.*	*Comprehenſio.*
3 Μετωνυμία.	*Metonymia.*	*Transnominatio.*
4 Ἀντονομασία.	*Antonomaſia.*	*Pronominatio.*
5 Ὀνοματοποιΐα.	*Onomatopœia.*	*Fictio nominis.*
6 Κατάχρησις.	*Catachreſis.*	*Abuſio vocis, cum pro alia uſurpatur.*
7 Μετάληψις.	*Metalepſis.*	*Tranſumptio.*

TROPI SENTENTIARVM.

1 Ἀλληγορία.	*Allegoria.*	*Inuerſio.*
2 Περίφρασις.	*Periphraſis.*	*Circumlocutio.*
3 Ὑπερβατόν.	*Yperbaton.*	*Transgreſſio.*
4 Ὑπερβολή.	*Hyperbole.*	*Superlatio.*

De Metaphora.

Quid ſit Metaphora.

Μεταφορὰ, *Metaphora*, latinè *translatio* omnium translationum præſtantiſſima, & aptiſſima quoque ad ſplendidam efficiendam orationem. Definiunt *Translatio verbi a propria ſignificatione ad minus propriam, ſed valde ſimilem:* Vt *videre* pro *intelligere*, *audire* pro *obtemperare*, *rem tenere* pro *animo comprehendere*. Tribus ex cauſis fieri ſolet. Primò quidem ob neceſſitatem defectu nimirum proprij nominis, ut *Prata rident*, *ſegetes ſitiunt*. Secundò ob maiorem expreſſionem, ut *Inflammatus cupiditate*; *Accenſus irâ*. Tertiò tandem propter delectationem, & orationis ornatum, ac venuſtatem, ut *generis claritas*, *lumen ingenij*, *flos ætatis*. Ita quidem hac utimur translatione, quando Tullium appellamus *eloquentiæ flumen*, & Ariſtotelem dicimus *ingeniorum Phœnicem*. Hoc modo idem Tullius Clodium appellat *fontem gloriæ Milonis*, *ſegetem*, *ac materiam laudis*, & Ariſtotelis doctrinam, *aureum orationis flumen* dicere conſueuit, ſic Pericles Orator dictus eſt *Tonare, fulminare, permiſcere totam Græciam*.

Tribus ex cauſis translationes, ſiue Metaphoræ fieri ſolent.

Tria

Translatio opportuna, tria bona ſecũ affert.

Tria maxima commoda ſecum affert opportuna translatio. Primum eſt, quòd orationem apertam, ac dilucidam reddit. Secundum, quòd magnam habet ſuauitatem, vel quoniam eſt quoddam ingenij ſpecimen tranſilire ante pedes poſita, & alia longè petita ſumere; vel quoniam is, qui audit alio cogitatione ducitur, nec tamen aberrat, in quo ſumma delectatio poſita eſt. Tertium, quòd facit, ut oratio peregrina videatur, atque adeo plurimum admirationis excitet; translatio ſiquidem mutatio quædam eſt, cum quod non habetur, aliundè ſumatur, & eo præſertim quia translatio nouitatem requirit, eſt enim opus, ut ingenij noſtri acumine excogitetur, dum à propria ſignificatione per ſimilitudinem quandam verbum, ad rem aliam deducitur. Orator autem in translationibus non ſolùm optimis vocabulis uti debet, ſed etiam opportunè & accommodatè uti; atque adeo addita ad nomen, ſiue epitheta, quæ à Grammaticis adiectiua dicuntur, ac translationes accommodatas adhibere oportet, & idcircò duci debent ea proportione, quâ ſublatâ conſeſtim apparebit id quod indecorum eſt; quæ nanque contraria ſunt, minimèque conuenientia, cum inuicem conſeruntur, perſpicua magis euadunt. At ad proportionem ſeruandam in epitheis ea ſtatuitur regula. Si contrarium epitheton, contrario nomini conueniet, etiam & id, quod apponendum volumus, conſentaneum erit. Vt ſi tranquillam pacem appellare voluero, conſiderabo an turbulentum bellum rectè dicatur; & ſi læta iuventus rectè dicitur; rectè quoque triſtis ſenectus appellabitur. Quod ſi contrarietate nomina careant, obſeruandum an contrarium epitheton eidem nomini conueniat; tunc enim quod addere volebamus, accommodatum, vel opportunum non erit. Vt ſi quis rectè dixerit, Solem igneum, ac lucidum, perperam dicet, qui Solem aqueum, atque tenebricoſum appellauerit. Non rarò eidem contraria epitheta conueniunt, ſi tamen qualitates, aut quantitates mutentur, quandoque plura epitheta eidem nomini adduntur. Sæpe epitheta vim efficientis cauſæ exprimunt, præſertim apud Poetas. At verò diligenter obſeruando, quæ oppoſita ſunt, proportionem quoque ſeruare licebat. Vt iuvenis, & ſenex opponuntur, non igitur eadem ambobus conueniunt, puta non eadem veſtis, ut Philoſophus loquitur; idcircò ſi iuveni purpura cõuenit, non eadem ſed alia ſeni decebit. Hoc etiam in translationibus aduertendum: nam ſi adoleſcentia rectè flos dicitur ætatis, non eodem modo ſenectus poterit appellari. Sed ſenectus diei debebit ætas matura, vel ingraueſcens &c. Si pax dicatur tranquilla, bellum dicetur turbolentum.

Metaphora poteſt contingere tam in nominibus, quàm in verbis.

Metaphora poteſt contingere tam in *Nominibus*, quam in *Verbis*, tunc eſt in Nominibus, quando in nomine, ſiue *Subſtantiuo*, ut *Mars* pro *Bello*, *Aquila*, pro *Perſpicaci*, ſiue in *Adiectiuo*, ut ſi dicatur *Pectus adamantinum*, pro *Duriſſimo*, *Florida ætas* pro *Iuventute*, *Mare iratum*, pro *Mare procelloſum*. Contingit autem in Verbis, cum in ipſis ita translatio eſt, ut unum pro alio ſumatur, ut *videre*, pro *intelligere*; quod etiam exponi poteſt per participium, ut *videns*, pro *intelligens*; ſic dicere ſolemus *Mare feruens*, *Vnda niteſcens*, quæ etiam, per varia tempora, & modos efferri poſſunt. Huc pertinet metaphora ex aduerbijs, ut *Regificè viuere*, pro *lautè viuere*.

Quid differat inter ſimilitudinem, & Metaphoram.

Hoc autem differt inter translationem, & ſimilitudinem, quòd ſimilitudo rem alteri comparat mediis hiſce particulis *ita*, *ut*, *ſicut*, ex gra. *Fecit*, *ut Leo*; at verò translatio rem unam pro alia ponit, ut cum aliquem puta Achillem nos Leonem appellamus. Hoc egregiè notauit Ariſtoteles dicens, Ἔστι δὲ καὶ ἡ εἰκὼν μεταφορά· διαφέρει γὰρ μικρόν. ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ τὸν Ἀχιλλέα, ὡς δὲ λέων ἐπόρουσεν, εἰκών ἐστιν, ὅτι δὲ λέων ἐπόρουσε, μεταφορά· διὰ γὰρ τὸ ἄμφω ἀνδρείους εἶναι προσηγόρευσε μετενεγκὼν λέοντα τὸν Ἀχιλλέα. *Imago verò etiam ipſa translatio eſt, parum enim ab ea differt: nam cum Poeta de Achille dicit*, tanquam leo irruebat *immago eſt: cum autem* Leo irruebat *eſt translatio. Quoniam enim ambo fortes ſunt, translato nomine Achillem vocauit Leonem*. Quid inter metaphoram, & imaginem differat ex earum deſcriptionibus liquet. Quid metaphora ſit iam dictum fuit; quid autem imago declarat Cicero. *Imago eſt Oratio* inquit *demonſtrans corporum, aut naturarum ſimilitudinem*; & Cornificius hac de re loquens ſic ait. *Imago eſt formæ cum forma, cum quadam ſimilitudine collatio*, hæc exemplis non eſt opus explicare, cum tam apud Oratores, quam Poetas paſſim videri poſſint. Elegans illa eſt, qua utitur Maro

3. Rhetor. cap. 3. alias 4.

Lib. 1. de Inu. imago quid.

Ad Heren. lib. 4.

In ſegetem veluti cum flamma furentibus Auſtris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens.
Sternit agros, ſternit ſata læta, boumque labores
Præcipiteſque trahit ſyluas.

2. Æneid.

Adnotatio

Adnotandum porrò, quod Ariſtoteles nos docuit, ex eius enim ſententia utilis eſt imago etiam in ſoluta oratione, ſed ea rarò utendum, quoniam magis Poetas decet, quod ſic intelligendum, ut fuſior, & ornatior magis Poetas, quam Oratores deceat: ſi tamen rarò adhibeatur, eaque ſit breuior & ſimplicior etiam in oratione ſoluta utilis eſt; ideo breues ſimilitudines ab Oratoribus uſurpatas videmus, cuiuſmodi eſſet illa, *gloria virtutem tanquam umbra ſequitur*, quâ uſus eſt Tullius. Imago igitur nil aliud, quàm translatio addito aduerbio ſimilitudinis.

Fabij ſententia de Metaphora.

Quintilianus dicebat quadruplicem eſſe metaphoræ vim, vel enim verbum ab animato ad animatum transfertur; vel ab inanimato ad inanimatum vel ab animato ad inanimatum, vel ab inanimato ad animatum, ſed utrunque ſe res habeat; varij ſunt fontes, ex quibus metaphoras cuique licet haurire, qui tamen ad tres reuocari ſolent, cuiuſmodi ſunt res *Animatæ*, *Inanimatæ*, & *Artefactæ*.

Varij ſunt fontes, ex quibus licet metaphoras haurire.

Metaphoræ ab animatis.

Metaphoræ ab animatis ad alia animata duci ſolent; ut cum dicitur. *Pontifex Piſcator*. Quoniam autem præter homines, etiam bruta, plantæ, & flores animi conſtant, ab his quoque translationes commodè fieri poſſunt, ut cum *Homo dicitur Leo*, *Aquila*, *Canis*, *Agnus*, &c. Item dicitur *latrare*, *paſcere*. A plantis ut *Pullulare*, *ac germinare*, *pro naſci grandeque fieri*; *Florere*, *pro Eſſe in pretio*. Item *Delegit à florentibus ordinibus ipſa lumina*. Item *Noſtrum opus tibi probari lætor, ex quo ἄνθη ipſa potiuſſi quæ mihi florentiora ſunt viſa tuo iudicio*, & ab animalibus communiter, ut cum *caput cœnæ* ponitur pro primo cœnæ *ferculo*. Vel cum fluvio tribuitur pes.

Cæleſtia, & reſonans liquido pede labitur unda.

Et Lyricus. *Leuis crepante lympha deſilit pede.*

Lib. Epod. ode 2.

Ab hominibus, ut

Me ne ſalis placidi vultum, fluctuſque quietos
Ignorare iubes?

Virgil. 5. Æneidum.

Et ad hoc genus translationis reduci poſſunt, quæ deſumuntur à Deo, ſiue à rebus diuinis ut. *Homini Deus eſt, ſi ſuum officium ſciat*, & cum pro *excellentia ingenij*, dicimus *diuinitatem ingenij* & pro ingenio *excellenti*, dicimus *diuinum ingenium*; ſic etiam à cæleſtibus, ut ſi quis ob magnitudinem rerum præclarè geſtarum *Olympium* dicatur, ut de Pericle fertur, ſic etiam *Cæleſtem vitam* pro *pura & ſancta*. *Paradiſum*

pro

Digitized by Google

pro loco ſaluberrimo, & amœniſſimo, dicimus. Vel, cum, quæ animatis conueniunt, ad inanimata transferimus, ut cum dicimus, *parietes loquuntur*, locutio ſiquidem eſt hominis, atque adeo rei animatæ propria, ſed ad parietes, qui inanimati ſunt, transfertur.

Ab inanimatis.

Ab inanimatis metaphoræ quoque ducuntur, primò quidem à Cælo, & Stellis, ut cum dicitur, *Chriſtus Sol Iuſtitiæ; Roſa inter flores ſtella.* Secundò ab Elementis, & primò ſumitur ab igne ut *ardor animi, bellorum incendia;* ſic etiam *excandeſacere annonam*, ſeu à Meteotis ac eorum effectis, puta, ab aere, vel ab ijs, quæ in aere fiunt, ut *ſerenitas frontis*, vel *mentis, tempeſtas, atque calamitas Reipublicæ. nubecula ſuſpicionis, verborum fulmina: Ducem aliquem eſſe Belli fulmen.* Ab aqua, ut *flumen eloquentiæ; mare ſapientiæ; doctrinam à ſummis viris haurire; diffluere voluptatibus*, ſic Virgilius *Mane ſalutantum totis vomit ædibus unda.* A terra ut *fæcunditas memoriæ, feracitas ingenij*, vel *ingenij ſterilitas; ſeculum illuſtrium virorum ferax.* A mixtis, & præcipuè à lapidibus pretioſis, & mineralibus, ut *Æneum pectus: Seculum aureum, Ætas ferrea* ſic *Marti tunicam adamantinam* tribuit Lyricus. Ita etiam *lapis* ponitur pro *ſtupideo*.

Ab Elementis. Ab Igne. Ab Aere. Ab Aqua. A Terra. A mixtis.

> *Quot res dedere, uti poſſem perſentiſcere;*
> *Niſi eſſem lapis.*

Terentius in Heaut. act. 5. Sc. 1

Ab artefactis.

Ab artefactis, & quidem, ab artibus tam mechanicis quam liberalibus. Vt à militari, & re militari; nempe *literarium certamen; Machinas ad pertinaciam expugnandam adhibere. Cauſæ arcem inuadere; Aduerſarium dictis iugulare*, & de aduerſario triumphum agere.

Ab arte, & re nautica.

Ab Arte, & re nautica, ut *Secundo vento nauigare: Velis, remiſque contendere: In ſcopulos voluptatum incurrere; Naufragium facere; Tenere portum.* Ab Agricultura ut *Excolere ingenium; Præceptis animum irrigare; Serere beneficium; Meſſem ſuarum laborum metere.* Ab arte, & re medica, ut *Reipublicæ vulnus curare. Putridum membrum reſcindere; Peſtem è ciuitate expellere & Rempublicam ad ſanitatem reducere.* Ab arte, & re culinaria, ut cum dicitur *Magnus librorum bellua, ſermonem facetijs, & urbanitate condire; Rem decoquere.* Ab Arte, & re equeſtri, ut *Laxare habenas*, huc pertinet.

Ab agricultura. Ab arte, & re medica. Ab arte, & re culinaria. Ab arte, & re equeſtri.

> *Infrænant alij currus,*

& alibi

> *Claſſique immittit habenas.*

Virgilius 2. Aeneid. 6. Ibidem.

Admouere calcaria currenti, Frænum inijcere cupiditatibus, Domare iram. A venatione, ut *Aucupari verba; Laqueos intendere; Odorari veſtigia; Animum voluptatibus irretire?* Sic ab alijs artibus, & maximè à cæmentaria ut *Fabricare inſidias.* A Lignaria, ut *Orationem conſtruere*, à Ferraria, ut *Limare poema*, à Textoria, ut *texere hiſtoriam*, & alia ferè innumera, ut cum dicimus *habere in numerato*, translatio fit à pecunijs, ad ſignificandum aliquem eſſe ſolerti ingenio ad res omnes ex tempore conficiendas. Sic etiam poeta dixit *Remigium alarum*.

A Venatione. A Cæmentaria. A Lignaria. A Ferraria. A Textoria.

Hactenus tradita de Metaphora ſumatim expoſita ſic ſe habent. Non ignorandum Metaphoram uſurpari poſſe latâ ſignificatione, quo ſenſu, teſte Tullio, accepit illam Ariſtoteles libro tertio Rhetoricorum. Hoc autem loco ſumitur anguſtius metaphoræ nomen pro tropo, quo nullus eſt præſtantior; cuiuſmodi eſt ille, qui voces à propria ſignificatione ob ſimilitudinem ad alienam deflectit, talis eſt ergo Metaphora de qua loquimur, ad quam tria requiri ſolent, puta ſignificatio propria, aliena, & ſimilitudo atque proportio. Differunt porrò ſimilitudo, & proportio, quòd ſimilitudo fit inter duo, ut inter Socratem viuum, & pictum; unde eſt, ut picturæ tribuatur nomen Socratis; at proportio ſic ſe habet, ut in ea bina binis reſpondeant, cuiuſmodi eſt illa, cuius meminit Stagirites, dum ait, *plantarum radicem ori animalis analogam eſſe*, ut enim *os ſe habet ad animal*, ita *radix ad plantam*, ubi gemina intercedit ſimilitudo, unde proportio, ſiue Analogia oritur, quæ eſt rationum, ſeu ſimilitudinum ſimilitudo, cum per ſimplicem ſimilitudinem *porcus de homine corpulentiore, habitioreque* dicitur. Quo pertinet illud Catulli.

Tullius in Oratore.

> *Aut porcus Vmber, aut obeſus Etruſcus.*

Longe tamen eſt ratio eorum diuerſa, quæ à proportione ſumuntur metaphoræ, e quibus ea ſit, quam Ariſtoteles affert, cum videlicet ἀσπίδα, ſcutum vocamus φιάλην Ἄρεως, καὶ φιάλην ἀσπίδα Διονύσου. *Scutum phialam Martis, & phialam ſcutum Bacchi.* Nam ὁμοίως ἔχει φιάλη πρὸς Διόνυσον, καὶ ἀσπὶς πρὸς Ἄρη. *Similiter ſe habet phiala ad Bacchum, atque ſcutum ad Martem.*

Alia ſolet Metaphoræ quidem diſtributio afferri, cum altera dicatur utrinque commutabilis, altera verò unius partis: Prima videtur ſuperior, quam etiam & in nominibus *Campi*, & *Æquoris* obſeruare licet, in quibus Poetæ principes ſignificationes mutatunt; quandoquidem Virgilius ait de Æquore loquens

> *Campos ſalis ære ruebant.* 1. Æneid.

Et viciſſim de *campis* loquens, ait

> *At prius ignotum ferro, quàm ſcindimus Æquor.* 1. Georg.

Et coniunctim quoque, ut

> *Voluunt, & plani raptim petit Æquora Campi.* Lucretius lib. 5.

Sic etiam *flores* pro *ſtellis*, & *ſtellæ, ac ſydera*, pro *floribus*, uſurpantur, quia quòd in Cælo ſunt *ſtellæ*, in terra ſunt *flores*.

Metaphora autem unius partis obuia ſatis eſt, qualis è multis ea, quâ inferiorem montis partem, pedem appellamus, voce ab animalibus deſumptâ; at non licet viciſſim animalis pedem appellare radices montis: Ex dictis cuique perſpectum optimas eſſe Metaphoras, quæ ex proportione ducuntur, e quibus aliæ, alijs antecellunt; cæteris autem præferenda videtur; ἡ κατ' ἐνέργειαν καλουμένη. ὅταν τὰ ἄψυχα ἐνεργοῦντα εἰσάγηται καθάπερ ἔμψυχα. *Quæ in actu eſt, atque ita vocatur, eo quòd res inanimas aliquid agentes inducat, tanquam animâ, ac ſenſu præditas.* Nam, ut cum Fabio loquar, *Præcipuè ex his oritur mira ſubtilitas, quæ audaciæ proxima, periculo translationis attolluntur. Vt cum rebus ſenſu carentibus actum quendam, & animos damus, qualis eſt; Pontem indignatus Araxes*, & illa Ciceronis. *Quid enim tuus ille, Tubero, diſtrictus in acie Pharſalica, gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum?* Hæ igitur metaphoræ cæteris præſtat: In metaphoris tamen cauendum à vitijs iam explicatis; præſertim verò curandum ne ſint duriores, cuiuſmodi ſunt, quæ petuntur à re diſſimili; non facilè tamen cognoſcitur metaphoræ durities. Sunt qui putant τρέπειν, *ſternere* durius à Thucydide, ad animum transferri, dum ait, ἵνα Πελοποννησίων τρέψωμεν τὸ φρόνημα; *ut animos proſternamus Peloponneſiorum.* Sed ineptè, nam hoc ſenſu fuit vox illa uſurpata à Tullio. *Abijcere* inquit *ſe, atque proſternere* id eſt, animum deſpondere, ſeu melioris fortunæ ſpem abijcere. Potius dura translatio, quam ſupra innuimus, *Iuppiter hybernas cana niue conſpuit Alpes;* Et dura illa, qua utatur Plautus, dum ait *dentes famelicos lippire.* Aduertendum hoc ab eo dictum, quoniam humor lentus

Fabius lib. 8. cap. 6. Virgilius 8. Aeneid. Thucydides lib. 6. Cicero in paradoxis.

tus dentes obſidens lippientium oculos quodammodo imitatur. Huc pertinet durities illa.

Horatius lib. epod. ode 4.

Quid attinet ora nauium graui
Roſtrata duci pondere.

Vel contra: roſtrum *fluuij*, pro *ore* durum eſt; ut etiam *Cæli ingentes fornices*, quod Voſſius etiam notauit. De his tamen hactenus.

De Virtutibus, & Vitijs Metaphoræ.

Tranſlationes orationē illuſtrem, & magnā reddunt. Prima Metaphoræ virtus ne longè ſit petita. 3. Rhetor. cap. 8. aliàs 3.

TRanſlationes, ſiue Metaphoræ, & addita grandem & illuſtrem orationem efficiunt, dummodo tamen ijs legibus efformentur, ut ijs virtutibus præditæ ſint, quas mox intelliges, à quibus venuſtatem recipiunt, quemadmodum à vitijs oppoſitis turpitudinem contrahunt. Prima igitur virtus erit, ne longè petita ſit Metaphora, alioquin vitio laborabit; quamobrem ineptè dicitur *Syrtis patrimonij, Charybdis bonorum*, ut notauit Philoſophus, & rationem reddit dum ait, Ἀσαφεῖς δὲ, ἂν πόῤῥωθεν· οἷον Γοργίας χλωρὰ καὶ ἄναιμα τὰ πράγματα. σὺ δὲ ταῦτα αἰσχρῶς μὲν ἔσπειρας, κακῶς δὲ ἐθέρισας, ποιητικῶς γὰρ ἄγαν. *Quin etiam obſcuræ fiunt, ſi longè petantur, ut Gorgias; pallida, atque exanguia negotia. Tu verò hæc turpiter ſeminaſti, male autem meſſuiſti, nimis enim poeticè dicta hæc ſunt.* Tranſlationes enim ad illuſtrandam orationem adhibentur, ſemper propterea vitioſæ ſunt, cum ſunt obſcuræ, tales autem fiunt, cum nimis longè petuntur, ideo Gorgiæ Leontini tranſlationem illam Philoſophus reprehendit, videlicet *pallida, atque exanguia negotia*, quoniam metaphoram duxit ab animalibus ad facta, quod nimis è longinquo ſit, propterea quòd animalia pallida propriè atque exanguia dici debent, quibus ſanguis deeſt, at à negotijs quibuſcunque animalia pallida, ac exanguia nimis remota ſunt. Reprehendit alteram eiuſdem Gorgiæ ab Agricolis deductam. Sic longè petita eſt illa, *aſtrorum populus*; ita quoque Εὖτε καὶ ἀτρεκέων ποιμαίνεται ἔθνος ὀνείρων, *cum veracium paſcitur populus*; nempe cœtus, ſeu turba ſomniorum; *Tu verò hæc turpiter ſeminaſti, malè autem meſſuiſti*, hanc explodendam, tanquam poeticam affirmat; cur autem, non ita conſtat; nam non admodum illi diſſimilem uſurpauit Cicero. Sed Ariſtoteles forſan putat huiuſmodi tranſlationem nimis poeticam eſſe, quoniam ad orationis amplitudinem, atque granditatem non conducit; non igitur metaphora longius petenda, quin potius rei debet affinis eſſe, à qua deſumitur. Tranſlationes deduci debent ea propinquis, ac eiuſdem generis, ut quæ proprium nomen non habent, eis illud imponatur, quod ſtatim affine eſſe videatur; ſic Achilles dicitur *Leo*, quoniam uterque ſub genere *fortis* continetur. At non rectè dixeris *fructum haurire*, pro, *capere*; Nec etiam rectè dixeris *illotis manibus aggredi*, pro *attingere*, vel *illotis pedibus attingere*, pro *aggredi*. Quo igitur ex genere cœpta fuerit tranſlatio, hoc itidem deſinendum; non enim à tempeſtate licet exordiri, & igne poſtea finire. Hoc tamen ne putes perpetuò verum, cum aliquando liceat diuerſas coniungere metaphoras.

Secunda ut ſit conſentanea rebus.

Secunda Metaphoræ virtus erit, ut ſit conſentanea rebus, quibus tribuitur, ita ut nec ſit humilior, nec ſit altior, quàm res expoſcat; hoc notauit Ariſtoteles, apud quem quoties maior eſt, aut minor tranſlatio, quàm conueniat, reijcienda eſt, eo quod proportionem non ſeruet.

Affert in exemplum tranſlationem vitioſam deſumptam ex Euripidis fabula, quæ Telephus inſcribebatur, & Euripidem reprehendit, eo quòd dixerit *remo imperare*, quoniam verbum *imperare*, vel regnare maius eſt, ut græcum verbum ſonat, quàm remo conueniat; maior igitur eſt, quàm res poſtulat, nec debet eſſe minor, ut *ſcintilla proditionis*.

Tertia ut fiat per verba, & voces ſuaues.

Tertia: Elegans erit tranſlatio, ſi fiat per verba, ac voces ſuaues, ac lenes, adeò ut vitioſa ſit tranſlatio ſi oppoſito modo fiat, atque peccetur non tantùm in rebus, ſed etiam in verbis, immò & in ſyllabis ipſis, ſonoque verborum, ut ſi voces, quæ transferuntur, ſyllabas habent inſuaues, ac aſperas, & res ipſa potius ſuendas, ac ſuaues requirat, quod etiam Philoſophus aduertit.

Quarta ut fiat à rebus pulchris & nō fœdis.

Quarta: Laudabilis erit tranſlatio, quæ à pulchris rebus ducitur, ut Ariſtoteles notauit dicens, Καὶ ἀπὸ καλῶν, *& à pulchris*. Deformitas igitur omnis eſt fugienda, atq; adeo pulchritudo, & elegantia quærenda eſt. Quamobrem in tranſlatione fugienda eſt omnis turpitudo rerum earum, ad quas audientium animos ſimilitudo trahit; ob id Craſſus, *nolo*, inquit, *morte dici Affricani Caſtratam Rempublicam, nolo ſtercus ſcuriæ dici Glauciam*, quamuis ſit ſimile, tamen deformis eſt in utroque cogitatio; non debet igitur eſſe deformis, ut dixi, non ſordida, nec obſcena.

Quinta ut nō ſit dura. 3. Rheto. cap. 16. aliàs 7.

Quinta: Tranſlatio non debet eſſe dura. Verba tamen iratis conceduntur, quæ ſi animo quieto pronunciarentur, reprehenſione non carerent, quod etiam notauit Philoſophus dicens, συγγνώμη γὰρ ὀργιζομένῳ κακὸν φάναι οὐρανόμηκες, ἢ πελώριον εἰπεῖν. *Ignoſcitur enim irato ſi dixerit, ſe paſſum eſſe malum cæliuagum, aut pelorium.* Dura erit itidem Oratori tranſlatio *capitis niues*, non tamen Poetæ, ut propterea Fabius haud benè reprehenderit Lyricum, eo quòd illam adhibuerit, dicens

Horatius lib. 4. ode 13.

Te quia rugæ
Turpant, & capitis niues.

Epodo, ode 4.

Sed ea quidem dura, nec permittenda Poetis, quæ apud eundem Lyricum habetur.

Quid attinet tot ora nauium graui
Roſtrata duci pondere.

Duobus tamen modis licet Metaphoræ duritiem adimere, ut Demetrius notauit, quorum primus eſt per *adiectionem epitheti*: ut *arcus* durè dicitur *Lyra*; at ſecurè, ac rectè *Lyra cordarum expers*. Non diſſimiliter *Arbores ſtantes abietesq; trabes* malè appellantur; ſed benè dici poſſunt *vinæ trabes*, ut, italicè tamen, Dantes in ſuo poemate locutus eſt.

Remedium alterum eſt mutatio Metaphoræ in imaginem, quam Demetrius εἰκασίαν appellat, ſed breuem, alioquin, non tam imago, quàm collatio poetica erit. Ex Metaphora porro, teſte Demetrio, fit imago ſolùm addendo ſimilitudinis notam ὥσπερ, hoc eſt, *quaſi, tanquam, velut &c. Ignoſcitur enim irato ſi dixerit ſe paſcum eſſe malum cæliuagum, aut pelorium*; Ita duæ tranſlationes irata conceduntur; ut illa apud Tullium, *Atque adeo vos geminæ voragines, ſcopulique Reipublicæ* & non multo poſt, *nunquam te in tot flagitia ingurgitaſſes*. Dura etiam & illa *Iuppiter Hybernas cana niue conſpuit alpes*.

Sexta, ne ſit nimis poetica.

Sexta: Tranſlatio non debet eſſe nimis poetica, ut *Paſtor populi*, pro *Rege*.

Septima, ut transferātur præſtātiſſima in aliquo genere ad laudandū, contra verò ad vituperandum.

Septima præcipua conditio erit, ut quotieſcunque laudationis gratia tranſlationes volumus uſurpare, transferamus ea, quæ in eodem genere præſtantiſſima ſunt: ſi autem cauſa vituperationis, ea transferamus, quæ omnium ſunt deterrima.

Octaua, ut ducatur à ſimili.

Octaua conditio erit, ut ducatur à ſimili, non autem à diſſimili, ut non benè diceretur *ſenectus florida*, nihil enim ſenectus cum floriditate commune habet;

De Synecdoche.

Synecdoche quid. MΣυνεκδοχὴ Synecdoche, latinè *Comprehenſio, Conceptio. Tropus eſt in quo totum pro parte, vel pars pro toto intelligitur*, ut *Annus*, pro *Hyeme* ex. gra. & *Tectum*, pro *tota domo*, &c. totum enim partes ſuas comprehendit, & partes comprehenduntur à toto. Cum autem totum, & pars trifariam ſumantur tot quoque erunt modi, quibus Tropus de quo loquimur, fieri poſſit. Totum enim vel eſt integrale, cui reſpondet partes, ex quibus illud conſurgit; vel eſt eſſentiale, nempe integra eſſentia, cui reſpondent partes eſſentialiter componentes; & prout totum fuerit phyſicum, aut metaphyſicum, ſic etiam partes erunt phyſicæ vel metaphyſicæ. Vel eſt totum univerſale, cui reſpondent inferiora, tanquam partes, & ſubiectæ partes appellari ſolent. Et prout totum fuerit vel genus, vel ſpecies, ſic etiam inferiora erunt, vel ſpecies, vel indiuidua; in his omnibus poteſt fieri Synecdoche.

Sex autem modis contingit; Primò cum ſumitur pars pro toto, ut *Puppis* aut *Carina* pro *tota naui*, *Tectum* aut *Paries pars domus*, pro *tota æde*; hoc tropo utitur Cicero, dum ait, *O tecta ipſa miſera quàm diſpari Domino tenebantur*. Item *Mucrones eorum à iu-*
Philip. 2. *gulis veſtris reijciemus*, ubi *mucrones* ſumit pro *gladijs*.
De Profligato. Exercitu Catilinæ. Amplius. *Quouſque igitur is, qui omnes hoſtes ſcelere ſuperauit? niſi mucrones etiam noſtrorum militum tremere vultis, & dubitare utrum in ciue, an in hoſte figantur*, ſic etiam quandoque *Achaiam* poni pro *tota Græcia*, ſic Perſius *Vmbonem* pro *Toga* poſuit.

Totâque impunè Suburrâ
Permiſit ſparſiſſe oculos iam candidus umbo.

Perſius Satyra 5. Secundo, cum ſumitur totum pro parte, ut *fons*, & *flumen* pro *parte fontis*, & *parte fluminis* ut

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrin,

Synecdoche quoque eſt illa apud Poetam, dum ait,
Virg. Ecl. 1. *Fontemque ignemque ferebant*, ſumit enim totum pro parte. Quemadmodum alibi dicens.
11. Æneid. *In foribus pugnam ex auro, ſolidoque Elephanto,*

Et iterum alibi

3. Georg. *Dona de hinc auro grauia ſectoque Elephanto.*

3. Æneid. Vbi ponit Elephantum pro Elephanti dente, nempe totum pro parte. Non diſſimiliter, cum Homerus fingit Deos, ac bellaces viros totam noctem dormire, ſignificare volens eos dormiſſe magnam noctis partem, totum integrale pro parte ſumit à Virgilio, *Annus frigidus* pro *Hyeme ſumitur*.

6. Aeneid. *Quam multæ glomerantur aues, ubi frigidus annus.*
Trans portum fugat.

Quæ autem de Synecdoche in toto, & parte integrali: de eodem tropo in reliquis modis totius, & partis intelligi poſſunt.

Tertiò, cum ex ſpecie intelligitur genus, ut *Eurus*, vel *Auſter* pro *quouis vento*, ut, *Mare Adriaticum*, vel *Mirtoum* pro *quouis mari*. Et *parricida*, pro *quouis interfectore hominum*; Ita Cicero: *Etenim ſi ſummi viri*
Tullius oratione 1. in Catil. *& clariſſimi ciues Saturnini, & Gracchorum, & Flacci & ſuperiorum complurium ſanguine, non modo ſe non contaminarunt, ſed etiam honeſtarunt: certè verendum mihi non erat, ne quid hoc parricida ciuium interfectio, inuidiæ mihi, in poſteritatem redundaret*, & Poeta

Poculaque inuentis Acheloia miſcuit uuis.

Virgilius 1. Georg. Ideſt vino aquam, nam per pocula Acheloia, intelligit pocula aquis repleta, ſeu deuotat aquas, & per uvas deuotat vinum. Sic dicitur *iracundior Hadria* pro *quouis tempeſtuoſo mari*; ita quoque idem Tullius
In Piſonē. accipit ſtuprum prout complectitur etiam adulterium, adeout accipiat ſpeciem pro genere.

Quartò cum ex genere ſpecies intelligitur, ut *ales* pro *Aquila*; *animal* pro *homine inurbano*. Sic Tullius *Cum omnes*, inquit, *boni abditi, incluſique mærerent, templa gemerent, tecta ipſa urbis lugerent, complexus ei illud funeſtum animal ex nefarijs ſtupris, ex ciuili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum*; vbi *animal*, pro *Clodio*, & *impuro homine* ponitur, ſic etiam *quadrupes* pro *equo* ſolet uſurpari; Ita Virgilius. Ibid.

Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat. Lib. 11. Æneid.

Quintò cum *plura* pro *uno* intelligimus, ut *Antonios*, pro *Antonio*, *Caſſios*, pro *Caſſio*, *Pompeios*, pro *Pompeio*, ſic dicimus *vos*, pro *tu*, & *nos* pro *ego*. Ita quidem Cicero. *Populo* inquit, *impoſuimus, & oratores viſi ſumus*, cum de ſe tantummodo ſermonem haberet. Huc pertinet illud Tibulli

Nec nos ſacrilegos templis admouimus ignes; Lib. 1.
Nec cor ſollicitant facta nefanda meum. Epiſt. 3.

Sextò cùm intelligitur unum pro pluribus. Vt *Romanus prælio victor*, pro *Romani victores*. Ita Poeta.

Hoſtis habet muros. Virg. lib. 2 Æneidos.

Ideſt *hoſtes*. Item. *Vterumque armato milite complent.* pro *Armatis militibus*. Inſuper *Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrin*. Quandoque numerus Eclega. 1. certus, pro incerto ponitur, ita Horatius

Hunc ſi mobilium turba Quiritium Lib. ode 1.
Certant tergeminis tollere honoribus.

Pouit enim tergeminos honores, pro plurimis, aut maximis; tres autem honores ſunt *Ædilitas, Prætura*, & *Conſulatus*. Non diſſimiliter intelligendus Poeta dum ait.

O terque, quaterque beati

Numerus etiam rotundus quandoque ſumitur pro 5. Aeneid. maiori, aut minori, ut apud Poetam

Non anni domuere decem, non mille carinæ. 11. Aenei.

Et apud Solmonenſem.

Nempe ego mille meo protexi pectore puppes. Ouid. 13. Metamor.

Et Lyricus. Horatius lib. 1. Ode 13.

Felices ter & amplius,
Quos irrupta tenet copula.

Fit etiam hic tropus, cum proprietas accuſatiui caſûs alicui toti per adiectivum tribuitur, ut *Æthiops albus dentes*. *Æneas os, humeroſque Deo ſimilis*. *Virgo ſciſſa capillos*, hoc eſt *Æthiops habens dentes albos*. *Æneas habens humeros ſimiles Deo*. *Virgo habens ſciſſos capillos*. Fit etiam ſynecdoche per verbum paſſivum, ut Grammatici aduertunt, ex. gra. *verberor manum, polluor faciem, lædor pedem*, in cuius confirmationem afferunt illud Lucani.

Pluribus ille notis variatam tingitur alvum.

Sed de his Grammatici conſulendi.

De Metonymia.

MΕτωνυμία *Metonymia*, græcè, latinè verò *transmutatio; eſt Tropus, in quo una res pro alia, quæ ei ſit affinis, ponitur*; ut cum ponitur *inuentor* pro *re inuenta*.

Fit autem quatuor modis; Primò ponitur cauſa pro effectu. Secundò effectus pro cauſa. Tertiò ſubiectum pro re adiuncta. Quartò adiunctum pro re ſubiecta. Metonymia quatuor fit modis.

Metonymia cauſæ duplex eſt, alia efficientis, alia materiæ. Efficientis Metonymia contingit cum inuentor, & rerum auctor, pro rebus ipſis inuentis uſurpatur, ut *Mars* pro *Bello*; *Bacchus* pro *vino*. *Ariſtoteles*, aut *Demoſthenes*, pro *illorum ſcriptis*. Martem, pro bello ſumpſit Tullius. *Vidimus*, inquit, *tuam victoriam præliorum exitu terminatam, gladium vagina* Metonymia cauſæ duplex eſt. In orat. pro Marc.

Digitized by Google

ſtu vacuum in urbe non vidimus: quos amiſſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ. Sic Martialis auctorem ſumit pro ſcriptis.

Pellibus exiguis arctatur Livius ingens,
Quem mea non totum bibliotheca capit.

Metonymia autem materiæ eſt, cum materia ſumitur pro re confecta ex materia, ut *ferrum* pro *gladio*, aut vomere *aurum* pro *aureis*, vel *argenteis vaſis*, aut *pecunia*; ferrum pro gladio ſumitur cum dicimus *interimere ferro*; ferrum pro vomere ſumpſit Poeta dicens

1. Georg. *At prius ignotum ferro, quàm ſcindimus Æquor.*

Aurum pro re facta ſumpſit idem dum accipit aurum pro Phiala aureâ. Argentum pro vaſis, & veſtibus argenteis Tullius uſurpauit; *Cum eſſent*, inquit, *triclinia ſtrata, argentumque expoſitum in ædibus*. Ita quoque Ouidius ſumpſit *æs* pro *tabula ex ære*, [Cic. in Verrem.]

1. Metamorph. *Nec verba minantia fixo*
Ære ligabantur.

Hoc eſt leges tabulis æneis non incidebantur.

[Controuerſia de Metonymia.] Maximè tamen controuerſum eſt, an admitti debeat Metonymia materiæ, proptereaquòd materia comparatione rei materiatæ, partis rationem induit, idcirco materia dum accipitur pro re materiata videtur fieri Synecdoche, cuius unam ſpeciem diximus contingere, quando *pars eſſentialis* pro *toto* ſumitur. Leuis tamen difficultas, proptereaquòd quemadmodum alia eſt ratio totius, & effectûs, ſic alia eſt ratio partis, & cauſæ, quod igitur materia eſt, ſi ſpectetur ut pars, ad Synecdochen, ſi ut cauſa ad Metonymiam pertinebit, nec ullum ſequitur incommodum, ſi tropus uterque dicatur ex eodem fieri, ratione tamen diuerſa.

Metonymia effecti eſt priori contraria, atque contingit, cum per effectum intelligitur cauſa, videlicet cum effectum ſumitur pro efficiente, ut *pallida mors, pallentes morbi, triſtis ſenectus, audax iuuenta, præceps furor ſine ira, inſolens, & ſuperba victoria, hilaris adoleſcentia, ſegne otium*, non enim hæc ſunt per ſe talia, ſed dicuntur talia, quoniam tales effectus gignunt; ita quidem mors dicitur pallida, eo quòd homines pallidos reddat. Ita Lycicus pallidam mortem appellauit.

Pallida Mors æquo pulſat pede pauperis tabernas,
Regumque turres:

Sic etiam *canities* pro *ſenectute*.

Lib. 1. Od. 9. *Donec virenti canities abeſt*
Moroſa:

4. Æneid. Non diſſimiliter Virgilius,

Pallenteſque habitant morbi, triſtiſque ſenectus.

Morbos appellat pallidos, quia reddit homines pallidos, & ſenectutem appellat triſtem, quia ſenectus reddit homines triſtes, hoc eſt mæſtos, ſumitur enim triſtis pro mæſto; ſic Tullius quæcunque *quærerem ex te quid triſtis eſſes?* vel ſumitur pro ſæuo, quia ſenectus ſæuitiam hominibus affert

—— *illi mea triſtia facta*
Virgilius 2. Aen. *Degeneremque Neptolemum narrare memento.*

Vel ſumitur pro graui, quia ſenectus reddit homines graues, vnde Cicero. *Grauitatis ſuæ liquit illum triſtem, & plenum dignitatis ſonum* &c. Huc pertinet Claudiani carmen. [Tullius lib. 6. de Rep.]

Nutrix diſcordia belli
Imperioſa fames, letho vicina ſenectus
Impatienſque ſui morbus, livorque ſecundus
Anxius, & ſciſſo mærens velamine luctus.

[Metonymia materiati.] Solet etiam metonymia materiati, uſurpari

Virgilius Ecloga. *Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.*

Vbi ſerta ponit pro floribus.

[Metonymia finis.] Metonymia non ſolùm cauſæ efficientis, & materialis, ſed etiam finalis concedenda, nam plerunque ſumitur finis pro deſtinatis ad finem; ita ſumitur cuſtodia, pro cuſtodibus

Virg. 9. Aeneid. —— *Noctem cuſtodia ducit*
Inſomnem.

[Catullus in carm. nuptiali.] Item, *vigilat cuſtodia*, pro *vigilant cuſtodes*. Ita dicimus *ſanitas caro venditur pretio*, ubi *ſanitas*, pro medicamentis ad ſanitatem deſtinatis accipitur. Non rarò contrarium euenit, adeo ut per deſtinata ad finem, nos finem intelligamus. Sic nos dicimus *dare operam gloriæ* eum, qui militiam exercet.

[Metonymia etiam formæ.] Vt autem in commemoratis cauſarum generibus, ſic etiam in formali cauſæ genere videtur admittenda Metonymia; quid enim prohibet formam pro effectu formali, & viciſſim uſurpare?

[Metonymia ſubiecti.] Metonymia ſubiecti ſequitur explicanda, ubi ſubiecti voce ſumitur id, cui, vel aliquid ineſt, vel adeſt, vel circa quod aliquid verſatur, adeout ſubiecti Metonymia è Neotericorum ſententia triplex concedenda ſit, Vna *recipientis in ſe*: Altera *ad ſe recipientis*: Tertia *obiecti, ſiue ſubiecti occupantis*. [Metonymia ſubiecti triplex.]

[Metonymia ſubiecti, cui aliquid ineſt unius notionis non eſt.] Metonymia *ſubiecti, cui aliquid ineſt*, non unius eſt notionis. Ad hunc Metonymiæ modum pertinere dicitur illa, quæ fit, cum *Iecur* ponitur pro *libidine*, eo quòd iuxta Platonē iecur ſit ſedes cupiditatis; quemadmodum idem *Iecur* ſumptum à veteribus pro ſapientia fuit; pro qua, & *Cor*, & *Cerebrum* accipere conſueuerunt. Non diſſimiliter *frons*, & *os*, pro *pudore* frequenter uſurpatur, eo quòd in vultu pudor eluceat, quorum exempla breuitatis gratia ſilentio prætereo. Fit hæc Metonymia cum ponitur continens pro contento, Vt *Bibere poculum*, pro *Liquorem in poculo*. Ita dicitur *Ciuitas ſapiens*, pro *eius ciuibus*. Sic Cicero. *Vt omittam*, inquit, *illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus ſumma dicendi vis, & inuenta eſt, & perfecta*. Athenas pro Athenienſibus dixit. Huc pertinet illud Poetæ. [De Claris Oratoribus.]

Inuadunt urbem ſomno vinoque ſepultam.

Et illud quoque

Poculaque inuentis Acheloia miſcuit uvis.

Metonymia ſubiecti ad ſe recipientis, & pariter occupantis contingit, cum poſſeſſor pro re poſſeſſa ponitur, ut

2. Aeneid. *Iam proximus ardet*
Vcalegon.

Vbi Poeta *Vcalegontis* nomine, non perſonam, qualis erat ſenex ille nobilis Troius, ſed eius domum intelligit; hæc enim ardebat, non ille. Sic dicimus *hominem deuorari, cuius patrimonium deuoratur*. Et *ab Annibale apud Cannas cæſa ſexaginta millia dicimus*, id eſt *ab eius copijs*. Eadem ſignificatione dicimus *Cæſar Galliam, Pompeius Aſiam edomuit*, hoc eſt utriuſque claſſes, ac exercitus. Dux enim, aut Imperator pro militibus eius imperio ſubiectis, uſurpatur. Eodem modo *Patronus* accipitur pro *Cliente*, *Aduocatus* pro *Reo*.

Huc aliqui referunt Metonymiam ſigni, & ſignati, iuxta quam res pro ſigno accipitur; exemplum afferunt, *ideo debet mulier habere poteſtatem ſupra caput*; hoc eſt *velamen*, quod ſignum eſt poteſtatis, quam vir in mulierem habet: Hanc Metonymiam dicunt eſſe ſubiecti adhærentis. Et ex eorundem ſententia, dum *ſignum* pro *re ſignata* accipitur fit Metonymia adiuncti adhærentis, de qua paulò poſt futurus ſermo.

[Metonymia ſubiecti occupantis ſeu materiæ circa quam.] At Metonymia *ſubiecti occupantis*, ſeu materiæ circa quam non rarò fit, nempe cum ſumitur aliquid pro re, quæ circa illud verſatur, ita quidem Cicero, dum ait, *inter arma ſilent Leges*, ibi nanque *Leges* pro

Iudicibus uſurpati horum enim eſt iuxtà leges ſententiam ferre. Huc ſpectat illud Maronis

Eccl. 1.

Formoſam reſonare doces Amaryllida ſyluas

Ideſt carmen de Amaryllide.

Claudian. lib. 9.

Huc referunt aliqui metonymiam continentis pro contento, ut

Pharſalia noſtra
Viuet, & à nullo tenebris damnabitur æuo.

Pharſalia ſiquidem ponitur pro prælio in Pharſalicis campis commiſſo, ad ſignificandum Poema de Pharſalia ſemper duraturum.

Metonymia adiūcti inhærentis. Duplex perhibetur.

Metonymia ſequitur *adiuncti inhærentis*, vel *adhærentis*, vel *circa ſuum obiectum occupati*. Et quidem Metonymiam adiuncti inhærentis geminam eſſe volunt. Vna eſt contenti pro continente, ut cum *libros* pro *taberna libraria* ſumimus. Altera cum virtutes, ac vitia pro perſonis ipſis uſurpamus; & hominibus probis ac improbis virtutum, atque vitiorum nomina imponimus. Horatius hanc Metonymiam adhibet dicens

Narratur, & priſci Catonis
Sæpe mero caluiſſe virtus.

Vbi virtus pro Catone ponitur.

Hic idem tropus eſt uſurpatus à Poeta, cum ait;

Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes.

Vbi crimen Poeta ponit pro reo, quaſi dixerit *Ex uno Simone diſce omnes Græcos eſſe inſidiatores.*

Aliqui tamen hanc non Metonymiam adiuncti, ſed Syllepſim, alij verò formæ Synecdochen eſſe contendunt; ſed res parui momenti eſt, enim verò, ut non multo antea notaui, nullum incommodum ſequitur, ſi dicatur aliquid ad duos pertinere tropos; crimen enim hic ſumitur pro ſcelere, Vt apud Terentium. *Vbi illic ſcelus eſt, qui me perdidit? at ſcelus* relatum ad hominem, habet rationem adiuncti, proinde ſpectat ad Metonymiam adiuncti inhærentis: relatum ad ſceleſtem, pertinet ad ſynecdochen formæ. Et etiam dici poteſt pertinere ad Metonymiam cauſæ formalis, nam ut ſupra dixi, poteſt aliquid conſiderari, vel ut pars, vel ut cauſa, non enim eadem utriuſque ratio.

Metonymia adiū cti adhærentis.

Metonymia adiuncti adhærentis fit, è quorundam ſententia, cum tempus ponitur pro eo, quod eſt in tempore, ut, *Væ ætati tuæ.* Ideſt tibi.

Huc referunt, cum ſignum pro ſignato ponitur. Vt quando nomen, quod eſt rei ſignum, pro re ipſa ſumitur, quod à Græcis uſurpatum aſſeuerant, à quibus καλεῖν dici, uſurpatur pro εἶναι eſſe & τὸ Θηβαῖον ὄνομα, *Thebanum nomen* pro *Thebanis*, & à Latinis *nomen Romanum* pro *Romanis*. Eodem modo cum *Faſces* uſurpantur pro *Magiſtratu*, *Sceptrum* pro *Regno*, *Arma* pro *Bello*, *Toga* pro *Pace*, *Luna* pro *Turcis*, &c.

Cicero in Piſonem.

& ſanè Tullius. *Arma* pro *Bello*, *Togam* pro *Pace*. Sumpſit dicens. *Cedant arma Togæ, concedat Laurea Laudi*, aliàs *Linguæ*. Huc referunt illud Iuvenalis

Satira 14.

Scribe, puer, vigila, cauſas age, perlege rubras
Maiorum leges, aut vitem poſce libello.

Nimirum ut Centurio fias da libellos; hoc eſt militia, nam vitis eſt Centurionum inſigne, olim inuentum à Patre Libero, qui primus triumphauit, & vitis inuentor eſt.

Metonymia adiū cti occupantis.

Metonymia tandem adiuncti occupantis, ea cenſetur, qua ponitur aliquid pro obiecto; ut quando *fides* ponitur pro eo, *quod creditur*; *amor* pro eo *quod amamus*, & *ſpes* pro re *ſperata*, quo ſenſu dicitur *ſpes quæ differtur, affligit animam*, ſic Tullius dixit,

Lib. 14. Epiſt. 14.

Hem mea Lux, meum deſiderium, hoc eſt *Terentia mea, quam ſic deſidero.* Lyricus, *O & præſidium ac dulce decus meum.*

De Metonymia ſupereſt illud adnotandum, ſcilicet ipſam non tam neceſſitatis aut illuſtrandi cauſa inuentam fuiſſe, quàm ut copiam pariat, nouæ autem fingi non debent, ſed uſurpandæ, quæ à clarioribus viris fluxerunt, & longè parcius, quàm metaphoræ ſunt adhibendæ. Hic tropus multis fit igitur modis, præſertim autem ſequentibus. Primò cum inuentor pro inuento ponitur, ut *Bacchus* pro *vino*, *Ceres* pro *pane*, ita dicere ſolemus *Sine Cerere, & Baccho friget Venus.* Continens pro re contento, ut *Cæſar uniuerſam Galliam decem annis domuit*, aut viciſſim, contentum pro re contenta. Tertiò cum ſignum, pro re ſignata ponitur, ut *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.* Quartò cum ab effectu res aliquid denominatur, ut *Ira præceps; Pallida Mors; Triſtis ſenectus.* Quintò cum inſtrumentum pro re ipſa ponitur, ut, *Arma atque tela pro bello*, ſic dixit Poeta. *Arma virumque cano.* Sic etiam dicimus *tractare libros*, hoc eſt *dare operam ſtudijs.* Sextò cum auctor, pro opere ponitur, ut *Ariſtotelem diligenter oportet euoluere*, hoc eſt *eius opera diligenter verſare oportet.* Septimò cum virtutes, & vitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, uſurpamus, ut *Clemētia Cæſaris etiam inimicis pepercit. Nefarium Catilinæ ſcelus Romanam rempublicam ſubuertit.*

Hic tropus pluribus fit modis.

De Antonomaſia.

Aντονομασία, *Antonomaſia* græcè, latinè verò *Pronominatio; Tropus eſt, in quo loco proprij nominis aliud uſurpatur: vel in quo nomen alicui rei per excellentiam tribuitur; vel ut ait Diomedes Vocabulum eſt, quod ſine nomine poſitum, loco eius fungitur.*

Antonomaſia quid.

Fabius, & Iſidorus triplicem Antonomaſiam fecerunt, modo tamen diuerſo, nam Iſidorus triplicem eſſe volebat, quoniam, vel ab animo ſumitur, ut

Antonomaſia ex Fabio, & Iſidoro triplex.

Magnanimuſque Anchiſiades

Virg. 5. Aeneid.

Vel à corpore, ut,

ipſe
Arduus, ideſt *Polyphemus*.

8. Aeneid.

Vel extrinſecus, ut,

Infelix puer, atque impar congreſſus Achilli,

8. Aeneid.

hoc eſt Troilus.

At verò Fabius, primum Antonomaſiæ genus fieri contendit per Epithetum, cuiuſmodi ait eſſe *Thydides* pro *Diomede*; *Pelides* pro *Achille*. Omne igitur nomen Patronimicum tale erit. Alterum per ea, quæ in uno quoque præcipua ſunt, cuius exemplum facit Virgilianum illud

Diuum Pater, atque hominum Rex. Ideſt Iupiter; hic enim Deorum pater, hominumque rex dici conſueuit. Tertia demum ex factis, quibus perſona ſignatur, ut

Talamo quæ fixa reliquit
Impius.

Virgil. 4. Aeneid.

Sed frequens eſt Antonomaſię diſtributio in duo genera, ita ut ad primum pertineat illa, quæ fit, cum proprium nomen ponitur pro communi, & ut vulgò dicitur, pro appellatiuo; alterum verò fit, ad quod pertinet Antonomaſia, quæ fit cum commune uſurpatur pro proprio. Prioris generis exempla ſunt, *Philoſophus* pro *Ariſtotele*, *Poeta* pro *Virgilio*. *Orator*, ſeu romanæ eloquentiæ princeps, pro *Marco Tullio*, *Vrbs*, pro *Roma*; nomen enim commune transferimus ad ſignificandum aliquod particulare propter excellentiam rei communis, quæ in ipſo particulari reperitur; dicendo igitur *Philoſophus*, intelligitur *Ariſtoteles*, propter excellentiam doctrinæ in eo repertæ.

Frequens antonomaſiæ diſtributio in duo genera. Primum genus.

Secundi generis, quando ſcilicet proprium nomen pro appellatiuo, ſeu communi uſurpatur; exempla ſunt

Secundū genus.

ſunt *Craſſus* pro *Diuite*, *Craſus* pro *homine fortunato*, *Nero* pro *Crudeli Alexander*, vel *Cæſar* pro *ſtrenuo bellatore*. Adhoc genus reducitur Epitheton, ut *Alma Venus*, etſi propriè tropus dici non debeat, cum nihil vertat, benè tamen ornamentum nominis dici poteſt.

Tertium genus adiundam. His tertium genus addi ſolet, ad quod pertinet Antonomaſia, quæ fit cum nomen notum ex effectu, loco proprij nominis ponitur, ut *Euerſor Carthaginis, & Numantiæ pro Scipione*. Semper autem oportet, ut id, quod eſt oppoſitum, ſi à proprio diuiſum fuerit, per ſe ſignificet, & Antonomaſiam faciat; ſi quis enim dixerit, *ille, qui Carthaginem & Numantiam euertit*, Antonomaſiam faciet; ſi autem adiecerit *Scipio*, appoſitum, ſiue epithetum efficiet; non adhibendum Oratori, niſi aliquid per ipſum efficiatur, alioquin redundat, ut *humida vina*, quod Poetis tamen permittitur. Appoſitum aliquid efficit, ſi ſine ipſo, quod dicitur, minus eſt, ut *ò ſcelus execrabile, ò nefandam libidinem* &c.

De Onomatopœia.

Onomatopœia quid. ONοματοποιΐα *Onomatopœia* latinè *nominis fictio*. *Eſt enim Tropus, quo nomen effingitur imitando ſonum alicuius vocis ut Turtur trutilat, Bubo bubulat*. Huiuſmodi ſunt ſtridere, ſibilare, tuſſire, rudere, pipillare &c. quæ cum ad res alias transferuntur, figurata ſunt.

Hic tamen Tropus, quanuis priſcis familiaris fuerit; hac tamen tempeſtate non item, quod ſi contingat fieri, rarus admodum eius debet eſſe uſus, ut inde ornatum, non odium Orator acquirat. Innouari autem verba poſſunt ad hunc tropum efformandum tribus modis: Primò per ſimilia; ut cum ad unius ſimilitudinem aliud effingimus, ita imitatione vocis *græcizzo*, fit *latinizzo*; vel per verba frequentatiua, ut *ſcriptito, lectito*; vel per inchoatiua, ut *vireſco, ſplendeſco, madeſco, frigeſco*. Secundò per imitationem proprietatum rerum, ut *rugitus leonum, mugitus boum, vagitus infantium*: Tertiò per adiunctionem ex diuerſis nominibus aliud componendo, ut *ſtultiloquium, multiloquium*, pro eo nimirum, *qui multa, & malè loquitur*.

De Catachreſi.

Catachreſis quid. KΑταχρησις *Catachreſis*, græcè, latinè autem *Abuſio Tropus eſt, quo rebus non habentibus nomen proprium, aliud ei conſimile accommodatur*. Abuſio igitur eſt, quæ verbo ſimili, & propinquo, pro certo, & proprio abutitur. Interdum neceſſaria eſt, quoniam non habentibus ſuum nomen accommodatur, quod in proximo eſt.

Hæc autem abuſio contingit, cum *vires hominis breues ſunt*, aut *parua ſtatura*, aut *longum in homine conſilium*, aut *pauco ſermone uti*, aut cum *orationem grandem*, pro *magna*, *minutum animo*, pro *paruo*, dicimus. Sic etiam Poetæ, hoc utuntur tropo Virgil.

2. Aeneid. *Inſtar montis equum diuinâ Palladis arte*
Ædificant

Vbi Poeta abutitur verbo *ædificant*.

Sic etiam, cum ait.

Et quin protinus omnia
3. Aeneid. *Perlegerent oculis*

Vbi abutitur verbo *perlegerent*.

Sic Parricida ponitur, non ſolùm pro parentum interfectore, aut pro eo, qui ſuæ Patriæ, vel cuicunque quod parentis eſt loco, excidium, aut vim intulerit, ſed etiam pro eo, qui qualemcunque hominem occiderit. Eadem abuſio euenit dum frons nauis, pro ſuperiori eius parte accipitur. Abutimur autem propinquis verbis, non ſolum in ijs, quæ nomen non habent, ſed etiam in ijs, quæ habent, ut cum *grandem orationem*, pro *magna*, *minutum animum* pro *paruo* dicimus, & *parricidam*, pro *matricida*, quod propriè matris interfectorem ſignificat. Hoc intereſt inter abuſionem, & translationem, quod abuſio, etſi impudens non ſit, licentior tamen eſt. Sed rarò abuti verbis oportet, ne impropria, & nimis licentioſa elocutio fiat.

De Metalepſi.

Metalepſis quid. MΕταληψις, *Metalepſis* græcè, latinè verò *Tranſumptio*; *fit autem hic tropus, cum uſus unius nominis ducit nos in cognitionem alterius*, eſt enim tranſumptio, teſte Fabio, quæ ex alio in aliud velut viam præſtat, & ut ipſe ait *Tropus eſt rariſſimus, & maximè improprius, Græcis tamen frequentior, qui Centaurum Chirona, νήσους θοὰς ὀξείας dicunt*. Rem apertius declarat dicens, *Eſt enim hæc in Metalepſi natura, ut inter id, quod transfertur, ſit medius quidam gradus, nihil ipſe ſignificans, ſed præbens tranſitum*. Metalepſis etiam illa cenſetur apud Homerum

Στήθεσσιν λασίοισι διάνδιχα μερμήριξεν.
Illiad. 1 *In pectoribus hirſutis biſariam cogitauit.*

Quod Voſſius pariter aduertit, addens, μετάληψιν non tam tropi alicuius primarij ſpeciem eſſe, quàm troporum accidens, eoquòd ut in Allegoria, ita & in Metalepſi, quanuis diuerſimodè, troporum ſit continuatio, quam accidens eſſe, nemo inficias ibit, hæc autem exemplis illuſtrat, & primò quidem oſtendit Metalepſim fieri ex Metonymia, & Metaphora conſiderando Virgilij carmen.

Sæpè etiam effoſſis, ſi vera eſt fama latebris
4. Georg. *Sub terrâ fouêre larem.*

Vbi Poeta *larem*, quoniam Deus domeſticus erat, pro domo ipſa μετωνυμικῶς. *metonymicè* ponit; at verò *domicilium*, de cauernis apum μεταφορικῶς *metaphoricè* dicitur.

Idem probat expendendo carmen aliud Maronis.

Tum ſyluis ſcena coruſcis
1. Aeneid. *Deſuper, horrentiq; atrum nemus imminet umbrâ.*

Hinc propoſitum redditur manifeſtum; enimverò *nemus* dicitur atrum pro *tenebricoſo*, tenebricoſum autem ponitur pro *denſo*: denſitas verò cauſa eſt, cur nemus ſit opacum, atque adeo atrum. Sed clarius ex alio Virgilij loco per ſynecdochen, & metonymiam fieri metalepſin intelliges.

Ecclog. 1. *Poſt aliquot mea regna videns, mirabor ariſtas.*

Vbi per ariſtas intelligitur annus, hoc tamen modo, nam ex Ariſtis per ſynecdochen partis ſignificantur ſegetes, ſiue meſſes, ex meſſibus per metonymiam ſubiecti (nam res, quæ in tempore eſt, temporis ſubiectum dicitur) deſignantur æſtates, & ex æſtatibus per ſynecdochen intelliguntur anni. Hoc Tropi genus frequentius eſt apud Poetas, quàm apud Oratores, ſed reuerà uſus ipſius nec Oratoribus, nec Poetis conſentaneus eſt, quoniam ſi nimis longè ducatur, nimiſque condenſetur, Metalepſis orationi claritatem tantoperè deſideratam, adimit.

De Tropis ſententiarum, & primò de Allegoria.

Allegoria quid. AΛληγορία, *Allegoria*, græcè, latinè verò *Inuerſio*, *Allegoria autem eſt ſermo aliud verbis, aliud ſenſu*

ſenſu oſtendens, & certè cum ſermo per metaphoram continuatur, pluresque translationes in unam ſententiam coheunt, illa verè, ac propriè allegoria dicitur, videlicet oratio aliud dicens, aliud ſignificans. Allegoria enim ἄλλο μὲν ἀγορεύει, ἄλλο δὲ νοεῖ. *Aliud dicit, aliud verò intelligit*. Hæc cenſetur præter Metalepſim alia primorum troporum affectio, ſiquidem huiuſmodi affectiones cenſentur *Metalepſis, Allegoria, Catachreſis, Hyperbole, & Emphaſis*; è quibus Allegoria, ut dicebatur, eſt continuatio eorum, quæ per Metaphoram, Metonymiam, aut Synecdochen dicuntur. Hoc tamen diſcrimine, quòd Catachreſis Tropi qualitatem, puta duritiem reſpicit, reliquæ autem

Allegoria Hyperbole, & Emphaſis quãtitatem reſpiciũt. nimirum Allegoria Hyperbole, & Emphaſis quantitatem reſpiciunt, quandoquidem tam Allegoria, quàm Metalepſis ex plurium Troporum coniunctione provenit; at verò coniunctio, ſive continuatio, ac numerus ad quantitatem attinet; ſed Hyperbole, & Emphaſis magnitudinem reſpiciunt, eò quòd utrâque rei exceſſus exprimitur, at magnitudo rei quantitas eſt. Non ineptè tamen Allegoria diceretur

Allegoria dici poteſt Diverſiloquium. diverſiloquium. Cæterùm Allegoria, ut notat ex Plutarcho Voſſius antiqua vox non eſt, ſiquidem, quæ Plutarchi tempore ἀλληγορίαι dicebantur, veteres ὑπονοίας appellarant: Exemplum Allegoriæ ſumi poteſt

Lib. 3. de Orator. ex Tullio, ubi ait. *O fallacem hominum ſpem fragilemque fortunam, & inanes noſtras cogitationes, quæ in medio ſpatio ſæpè franguntur, & corruunt, & ante in ipſo curſu obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt*. Allegoriis ſæpe Oratores utuntur, ita Cicero,

In oratione pro Milone. dicens. *Et quidem cæteras tempeſtates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putaui Miloni eſſe ſubeundas*. Apud Virgilium itidem elegans

Pro Milone. eſt allegoria illa, nempe

Eclog. 3. *Clauditе iam rivos pueri, ſat prata biberunt*,

hoc eſt, deſinite iam plura canere, vel loqui, quia ſatis audivimus.

Sic etiam apud Terentium.

Scelesta, ovem lupo commiſiſti.

Et apud Horatium, qui integram ex Odibus unam per allegoriam ſcripſit, nempe

Lib. 1. Ode 14. *O navis referent in mare te novi*
Fluctus? ò quid agis? fortiter occupa
Portum &c.

Vbi *navim* Lyricus, pro *Republica*, & *fluctuum tempeſtates*, pro *civilibus bellis*, *portum* pro *pace* atque concordia uſurpat.

Allegoria pariter eſt apud Maronem.

2. Georg. in Fine. *Sed vos immenſum ſpatiis confecimus æquor*,
Et iam tempus equum fumantia ſoluere colla.

Hoc itaque modo Georgicorum libro ſecundo finem imponit; ſcilicet eleganti allegoriâ, in qua habetur metaphora deſumpta à quadrigis equorum, quibus poſt longum confectum curſum, præ labore colla fumantia, atque defatigata ſolvuntur. In hac autem clauſula videtur Poeta Callimachum imitatus, qui hymnum ad Palladem non diſſimiliter abſolvit.

Ἀλλὰ πολὺ πρόσθεν ὑφ' ἅρματος αὐχένας ἵππων,
Λυσαμένα παγαῖς ἐκλύσατο...
Sed prius illa iugis fumantia ſoluit equorum
Colla, lavans alti fluctibus Oceani.

Talis etiam eſt finis, quem operi de Arte amandi, Ovidius impoſuit, dum iubet cycnos, qui ſunt Veneris, diſcedere.

De arte Amandi. *Luſus habet finem, cycnis diſcedere tempus*
Duxerunt collo, qui iuga noſtra ſint.

Et idem opus de Remedio amoris, modo non abſimili, nimirum allegoricè finit.

In lib. de remedio amoris. *Hoc opus exegi, feſſæ date ſerta carinæ*;

Contigimus portum: quò mihi curſus erat.

At verò ſagaciores huius artis magiſtri geminam recognoſcendam Allegoriam exiſtimant puram videlicet, & mixtam, quæ proprium ad maiorem claritatem adiungit. Puram eſſe volunt illam Ciceronis; *Ita* Allegoria duplex, ſimplex, & mixta. *ſit, inquit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam; tum id facere cogar, cum etiam telum adverſarius nullum iecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus poteſtas adempta nobis erit; etſi quæ in ſe, id quod parati ſunt facere, venenatum aliquod telum iecerint, medicinæ faciendæ locus non erit*. Allegoria Simplex quæ. Pro P. Quintio.

Mixta verò ea eſt, quam Tullius in exordio Milonianæ orationis uſurpat, *Equidem, inquit, cæteras tempeſtates, & procellas, in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putaui eſſe Miloni ſubeundas*. Mixta verò eſt hæc allegoria, ut Voſſius advertit, quoniam Cicero non *fluctibus*, ſed *fluctibus concionum* dicit. Huic perſimilem illam, non ineptè affirmat Voſſius, dum idem Tullius habet, *Videre ſe ait conſurgentem in Italia nubem illam trucis, & cruenti belli: videre tonantem, ac fulminantem ab occaſu procellam, quam in quaſcunque terrarum partes victoriæ tempeſtas detulerit, magno cruoris imbre omnia fœdaturam*. Allegoria mixta quæ. Eadem foret pura allegoria ſi ſimpliciter diceretur *nubes, tempeſtas, imber*: fit autem mixta cum ait, nubẽ cruenti belli, victoriæ tempeſtas, cruoris imbres. Egregia eſt etiam allegoria permixta cum ſimilitudine, & tranſlatione, *Quod Fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum*. In oratione pro Muræna.

Plerique recenſent Ironiam inter Allegoriæ ſpecies; ineptè tamen, quoniam Ironia tropus primarius eſt, nec ſpecies ipſius, nam ut non multo antea dictum fuit, troporum quædam eſt continuatio; non inficiandum tamen Ironiam allegoricam dari poſſe, qualem illam Tullij eſſe volunt. *Publij Clodij mortem æquo animo nemo ferre poteſt, luget Senatus, mæret equeſter ordo; tota Civitas confecta ſenio eſt; ſqualent municipia, afflictantur Coloniæ, Agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſuetum civem deſiderant*. Sic & illa Plauti. Pro Milone.

Is etiam ſeſe ſapere memorat malleum
Sapientiorem, ſcilicet eſſe manubrio. Plautus in epidico act. 3.

Allegoria, ut proximè dictum fuit, nil aliud, quàm trium troporum, vel eorum continuatio, quæ per metaphoram, Metonymiam, aut Synecdochen dicuntur, proinde nulli dubium quin à Metaphora diſtinguatur, tanquam contingens à contento; & quamvis per ſolas tranſlationes fieret, adhuc à tranſlatione, atque adeo à Metaphora differt, quoniam Allegoria pluribus tranſlationibus conſtat, præſertim verò quia Allegoria omnibus vocabulis utitur tranſlatis, cum tamen Metaphora partim proprijs, partim tranſlatis verbis confici poſſit.

Illud præcipuum in Allegoria cenſeri ſolet, nimirum ut ſemper inhæreat aſſumptæ metaphoræ, adeo ut quo genere tranſlationis cœperimus, eodem deſinamus, ne incipientes ex. gr. à tempeſtate, in incendio faciamus finem. Cauendum inſuper eſt ab obſcuritate ne ſcilicet Allegoria deſinat in Ænygma. Ænygmata ſiquidem nonnullis nil aliud quam Allegoriæ obſcuriores videntur. Et ſanè ad hoc tropi genus referri ſolent Pythagoreorum Symbola, ut *A Fabis abſtineto; Quæ ſunt uncis unguibus, ne nutrias; Hirundinem ſub eodem tecto ne habeas &c.* Quod in Allegoria præcipuũ.

De

De Periphraſi.

Periphraſis quid. Περίφρασις. *Periphraſis*, græcè, latinè verò *circumlocutio*. Tropus eſt cum pluribus verbis explicatur, quod uno vel paucioribus exponi poteſt, ut ſi dicatur ex: gra: *Romanæ conditor urbis* pro *Romulo*, *Natale ſolum*, pro *Patria*; cum igitur aut neceſſitatis, aut honeſtatis, aut etiam ornatûs gratia pluribus verbis explicatur id, quod uno, vel paucioribus abſolui poterat, Periphraſis eſt tam Oratoribus, quàm Poetis frequentiſſima, quanuis rariùs ab Oratoribus uſurpetur, & quidem ſemper aſtrictior, nam quicquid paucis explicari poteſt, ornatu tamen latiùs oſtenditur, Periphraſis eſt. Ita Cicero ut Cæſarem nominet ſic habet. *Hic, cuius in poteſtate ſumus*. Sic etiam cum pro Iuventute *annos meliores*, & pro ſenectute *malam ætatem*, dicimus Periphraſis eſt illa apud Plautum

Perſa A. 5. ſc. qui ſſic, qui erunt. *Di faciant, ut id bibatis, quod vos nunquã tranſeat*

Eſt enim veneni Periphraſis, quæ in illo etiam eſt Ouidij

Ouidius. lib. 14. Metamor. *Cum lacte coagula paſſo*

Caſeum nanque circumſcribit

Poetæ frequenter hac verborum circuitione in explicandis proprijs nominibus utuntur, ita Iuvenalis circumſcribit Philippum magni Alexandri patrem, dum ait

Iuvenalis Satyr. 12. *Biberat quo pallidus emptor Olynthi*

Emptorem enim Olynthi appellat Philippum, quoniam huic Olynthum Macedoniæ ciuitatẽ Laſthenes, & Eutycrates prodiderunt; hos enim pecunia ille corruperat, datoque præmio, ab ipſis, Olynthum emerat, qui cum à Philippo proditore ſe nuncupari frequenter audiſſent, vitam laqueo finierunt.

Catonis etiam Vticenſis Periphraſis, ut apud eundem.

Iuvenalis Sat. 16. *Sed nec Brutus erit, Bruti nec avunculus uſquam.*

Lyricus circutione utitur, ad ſignificandum Homerum

Epiſtola. *Troiani belli ſcriptorem maximè Lolli*
Dum tu declamas Romæ, præneſte relegi.

Hanc verborum circuitionem uſurpat etiam Virgilius, ad ſignificandum Æneam

Arma virumque cano Troiæ, qui primus ab oris.
Italiam, fato profugus, lauinaque venit &c.

Hoc idem ab Homero factum, apertè conſtat, ut Vlyſſem ſignificaret.

Homerus Odyſſea 1 Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
Πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε. καὶ λ.
Virum dic mihi muſa verſutum, qui valdè multùm
Errauit, poſtquam Troiæ ſacram urbem euertit &c.

Sic etiam Propertium circumloquitur Ouidius

Vel tua, cuius opes Cynthia ſola fuit.

Circumloquitur autem Propertium, quia hic ſolum de Cynthia canere voluit.

Quidem Periphraſim è troporum numero reijciunt. Rectè autem nonnulli Periphraſin è troporum numero reijciendam voluerunt, eoquòd, poſſit, proprijs conſtare verbis; at verò tropi naturæ hoc planè aduerſatur; Sed periphraſim dari proprijs verbis conſtantem, tam certum, eſt quàm quod certiſſimum; ſi nanque pro Cicerone dixeris. *Eloquentiſſimus Romanorum*, & pro Varone; *Romanorum Doctiſſimus*, proculdubio circumſcripſeris utrunque, omni tamen verborum proprietate retenta; in his igitur nullus eſt tropus, quemadmodum nec etiam, cum Virgilius ait

Eclog. 1. *quo ſæpè ſolemus*
Paſtores ouium teneros depellere fœtus

ubi *ouium teneri fœtus* eſt agnorum Periphraſis, cum nulla tamen intercedat impropriorum verborum uſurpatio.

Quid hac de re dicendum. Ingenuè tamen fatendum quamplurima eſſe, quæ περιφραστικῶς dicta videntur, cum tamen μετωνυμικῶς dicta ſint. Ita quidem apud Lyricum legimus.

Horat. lib. 2. Sat. 1. *Virtus Scipiadæ, & mitis ſapientia Læli*

Ponuntur enim *virtus Scipiadæ*, & *ſapientia Læli*, pro *Scipione*, & *Lælio*, quod ad μετωνυμίαν adiuncti petinere videtur, ad quam ſpectat etiam illud

Propertius lib. 1. eleg. 13. *Nec ſic cæleſtem flagrans amor Herculis Heben*
Senſit in Oeteis grandia prima iugis.

Vbi *amor Herculis* pro Hercule amante ponitur, quod vel ad μετωνυμίαν vel ad Συνεκδοχὴν pertinet; enim verò, quod ſupra quoque tetigimus, forma accidentaria relata ad ſubiectum, dici debet adiunctum; ſed relata ad totum, gemino modo ſpectari poteſt, vel ut pars conſtituens; vel ut cauſa formalis conſtituens totum tanquam effectum; relata ad ſubiectum, cum habeat rationem adiuncti, ad Metonymiam adiuncti pertinet; ſed relata ad totum ut pars, ad Synecdochen ſpectat, relata demum ad totum tanquam cauſa formalis ad effectum, dici poteſt ad Metonymiam cauſæ formalis pertinere. Cum itaque dicitur βίη Πριάμοιο *Priami* non Periphraſis eſt, ut Grammatici putant, ſed Metonymia, vel adiuncti, vel cauſæ formalis, vel demum Synecdoche, iuxta variam conſiderationem, ut proximè fuit explicatum. Non diſſimiliter ſi dicatur ἲς Τηλεμάχοιο, *robur Telemachi*, ad unum vel alterum ex prædictis tropis pertinet.

Adnotatio. Illud addendum, quod ſi ſumatur, ut Sinecdoche & pro Metonymia cauſæ, redditur ſenſus *vis ſeu robur Priami robuſti*. Item *vis ſeu robur Thelemachi robuſti*. At ſi ſumatur tanquam Metonymia adiuncti, ſenſus erit, *vis ſeu robur Priami*. Item *vis ſeu robur Thelemachi*.

De Hyperbato.

Ὑπερβατὸν *Hyperbaton*, verborum & conſtructionis ordo turbatus eſt, ut ait Gazza. *Eſt itaq; Hyperbaton tranſgreſſio, quę verborum ordinem perturbat*. Hic autem tropus gemino modo contingit *perverſione* videlicet, ac *tranſiectione*. Peruerſione, ut ordine Grammaticæ neglecto, præponendo, vel nectendo verba alijs vocibus interiectis; ut *Mecum*, pro *cum me*; & *qua de re*, pro *de qua re*, ſic apud Virgilium *Maria omnia circum* pro *circum omnia Maria*. Tranſiectiones, ut *Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes*. Prior modus magna ex parte oratoribus conuenit, ſecundus etiam accommodatus eſt, niſi diuiſione, tranſgreſſioneque fiat, ut — Lib. 4. — 1. Aeneid. — Pro Cluent.

Hyperboreo ſeptem ſubiecta trioni. — 3. Georg.

De Hyperbole.

Antiquis dicendi magiſtris Ὑπερβολὴ Hyperbole erat *exuperatio*. Tullio autem eſt *ſuperlatio*, à Fabio *ſuperiectio* nuncupatur. Alij tandem *exceſſum*, quemadmodum ἔλλειψιν *defectum*, vertere cœperunt. Hyperbole tamen rectè dicetur tropus, qui aliquid, quod nullo modo fieri poſſit, augendæ rei gratia, aut minuendæ dicit. Hyperbole tam Oratores, quàm Poetæ, hi tamen præcipuè, utuntur. Tullius hunc tropum uſurpat, dicens. *Quæ Charybdis tam vorax? Carybdim dico, quæ ſi fuit, fuit animal unum: oceanus medius fidius vix videtur, tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſe*. Virgilius autem hyperbolen uſurpat, dum ait

Ge-

3. Aeneid.

Geminique minantur,
In Cælum ſcopuli.

Duplex tamen eſt hyperbole, una quidem αὐξητικὴ *augens*, altera μειωτικὴ *minuens*. Hyperbole itaque comprehendit exceſſum, tam ſcilicet, qui tendit ad exuperantiam, qui propriè dicitur hyperbole, quàm, qui vergit ad defectum, dicique ſolet ὑποκορισμὸς, cum utroque modo excedatur medium. Hyperbole iuxta priorem uſurpationem, eſt utraque ſuperiùs

8. Æneid. tam ex Tullio, quàm ex Virgilio commemorata; quibus addi poteſt illa eiuſdem Poetæ. *Credas innare revulſas, Cycladas.* Sed hyperbole per defectum erit,

3. Aneid. quæ apud eundem habetur. *Vix oſſibus hæret*; Erant enim naues magnitudinia immenſæ, non tamen ſingulæ inſulis poterant æqui parari.

Cui non abſimilis altera.

Iuvenalis Sat. 6.

poſt minor eſt &c. breuiorque videtur
Virgine Pygmæa, nullis adiuta cothurnis.

Loquitur enim de virgine exigua, quæ ob tutulum, ſiue comæ ſugeſtum à fronte Andromachen refert; id autem omnem ſuperat fidem, puta virginem commemoratam breuiorem ſemper Pigmęis, quorum ſtatura cubitum non excedit, viſam fuiſſe, niſi quando breuem ſtaturam iuvaret induendo altis è ſubere calceamentis ſutam ambientibus, quibus in Tragœdijs utebantur, ut perſonæ heroum, quas inducebant, grandiores apparerent, adeo ut perſonarum maieſtas, & proceritas, huiuſmodi calceamentis adiuvaretur.

Quibus autem Hyperbolæ conueniant, ſatis eſt explotatum, enimverò nemo eſt, cui probè non conſtet hyperbolas iuvenibus magis, quàm ſenibus conuenire, quoniam iuvenibus non eſt modus in rebus, quin ſemper iuvenilis ætas modum excedit, quod optimè nouerat Stagiritea, ut propterea dicere conſue-

Lib. 3. Rhet cap. 11. alias 10.

uiſſet, εἰσὶ δὲ ὑπερβολαὶ μειρακιώδεις. σφοδρότητα γὰρ δηλοῦσιν. *Sunt autem iuveniles; nam vehementiam indicant.* Eſt autem vehementia iuvenum propria; idcirco Hyperbole ijs quoque congruunt, quibus animus commotus eſt, quod Achillis exemplo Philoſophus declarauit. Is enim Agamemnoni iratus oblata munera reſpuens, negauit ab eo ſuum animum placari poſſe, ſi vel donentur quæcunque arenà maris, terræque occultantur, atque etiam cum pollicerentur Oratores Agamemnonem Regem Filiam ei daturum coniugem, negauit ſe eam ducturum, quamuis vel formâ, cum Venere, & induſtriâ, atque artibus cum Pallade certaret.

Reprehendit autem Atticos oratores, quòd in ſuperlationibus, hoc eſt in hyperbolis nimis iuveniliter exultarent, cum ea res grauitatem non habeat, niſi quando cauſa ipſa poſtulare videtur; quamobrem nec ſenem hominem hyperbolis uti decet, propterea quòd ſedatum, atque tranquillum ab omni perturbatione ſenex animum habere debet; at hyperbole vehementem animi motum indicat, quod tamen Tullio minimè placuiſſe credendum, cum is non modo iuvenis, ſed etiam ſenex hyperbolis uſus ſit; eâ forſan ratione ductus, quoniam tota vis Oratoris in augendo minuendoq; conſiſtit, & hyperbole ad utrunque maximè accommodata eſt. Sed forſan Ariſtoteles docere tantum voluit hyperbolen frequentiùs à iuvene, quàm à ſene poſſe uſurpari. Neque perturbet, quòd in hyperbole veritatis limites excedamus, eiuſque uſus propterea minus Oratorem deceat, nam Hyperbole ad verum mendacio venit, non enim adhibetur, ut credatur, quod dicitur, ſed ut exceſſus aliquis animo conceptus, ſuadeat id, quod intenditur, ſi nanque tantum eſt quod credi non poſſit, ſaltem prope eſt quod credi poſſit.

In hyperbolis tamen eſt modus adhibendus, ſi nanque fuerint admodum excedentes adeo, ut ijs tumida nimium reddatur oratio, præmuniendæ ſunt hiſce particulis *inſtar, ferè, prope*, atque ſimilibus, ut fecit Cicero de ſuo reditu glorioſo diſputans, ait enim, *Vnus ille dies mihi quidem inſtar immortalitatis fuit, quo in patriam veni, cum Senatum egreſſum vidi, Populumque univerſum cum mihi ipſa Roma prope ſedibus convulſa, ad contemplandum conſeruatorem ſuum procedere viſa eſt, quem ita accepit, ut etiam mœnia ipſa viderentur, ac tecta Vrbis, ac Templa lætari.* Emolliuntur etiam hyperbolæ per correctionem, quando nimirum quiſpiam audaciori hyperbole uſus, ſeipſum quodammodo reprehendens, addit aliquid tantam audaciam minuens.

Non prætereundum quod Ariſtoteles docuit, videlicet imagines, ſiue comparationes, & ſuperlationes, ſiue hyperbolas genere dicendi tantum inter ſe differre, atque adeò facillimum eſſe, ex immaginibus ſuperlationes fieri. 3. Rhet. cap. 10. alias 11.

SECTIO TERTIA.

De Schematibus, ſiue Figuris.

SChematis vox multifariam accipitur, multiplici tamen eius neglectâ ſignificatione, dumtaxat in preſentia ipſam uſurpabimus prout à Rhetoribus accipi ſolet. Quamuis autem apud Rhetores ſchematum, ſeu figurarum nomine tropi quoque comprehendi ſoleant; maximè tamen differunt, propterea quòd, ut ſuo loco monuimus, Tropus eſt verbi, vel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio, ſiquidem Tropus modum quoque ſignificat; ſed Figura etſi aliquam immutationem orationis requirat, non tamen illam, quæ verbi ſermoniſque proprietatem omninò recuſat, cum ſchema, ſiue figura, tam proprijs, quàm improprijs vocibus fieri poſſit. Schematis non multifariam accipitur. Quid differat inter Schema, ſeu Figuram, & Tropum. Schema, ſiue Figura tam proprijs, quàm improprijs verbis fieri poteſt.

Schematis non eadem eſt apud omnes definitio. Quibuſdam enim *Schema dicitur quædam arte nouata, tum dicendi, tum ſcribendi ratio*; Alijs *eſt elocutio, qua orationis habitus à recta, ſimplicique conſuetudine mutatur*. Eo tamen nomine utraque definitio peccat, quòd contra benè definiendi leges, tropo, atque adeo alteri à definito conuenit; qui nanque utitur allegoriâ, proculdubio à communi loquendi, ſcribendique forma recedit, & nihilominus Allegoria inter figuras recenſeri non debet. Speciatim autem aduerſus ſecundam ſchematis definitionem illud facit, quòd ſchema ineptè dicitur elocutio, quaſi hæc generis loco haberi debeat, cum ſchema ſit potius elocutionis affectio, proindeque non poſſit elocutio tanquam genus in definitione ſchematis uſurpari. Variæ Schematis definitiones.

Alexander Rhetor videtur ſchematis definitionem non ineptè tradidiſſe dicendo. Σχῆμά ἐστιν ἐξαλλαξις λόγου ἐπὶ τὸ κρεῖττον κατὰ λέξιν, ἢ κατὰ διάνοιαν, ἄνευ τρόπου. *Figura eſt immutatio orationis in melius, ratione verborum, aut ſententiæ abſque tropo.* Cuius definitionis intellectus eſt, ut ſchema, ſiue figura ſit orationis immutatio in ornatiorem dicendi formam, ſiue intercedat vocum modificatio, ſiue non. Quod enim eſſentiale tropo, nempe verbum, ſiue ſermonem à propria ſignificatione ad aliam cum virtute mutari, figuræ accidentarium eſt, propterea quòd modificatis verbis figurari etiam oratio poteſt, quamuis extra huiuſmodi modificationem idem poſſit obtineri. Ex quo facilè intelliges, quid diffe- Vera Schematis definitio.

tat

Digitized by Google

rat inter tropum, & figuram, tropo ſiquidem ſemper invertitur ſignificatio: Figura verò ſive permanente, ſive mutatâ ſignificatione; tam enim tranſlatis, quàm proprijs oratio figuratur, & alio habitu veſtit orationem. Non omittendum, quod in re propoſita plurimum habet momenti, nimirum plerunque contingere, ut Figuræ ac Tropi inter ſe miſceantur, adeo ut Figura non ſit ſine Tropo.

Quandoque Tropi, & figuræ invicem miſcentur.

Cæterum figuratæ elocutionis auctor fertur Iſæus extitiſſe, & ab eo vim ſuam, tanquam à fonte Demoſthenes hauſiſſe. Sed hoc difficile eſt creditu, cum etiam rudes homines, & vulgares figurato ſermone utantur; immò ſi hoc non eſſet, nec oratoribus eo uti liceret; ſolum igitur id admittendum, ut Iſæus in vulgari ſermone certas loquendi formas, quas ſchemata nuncupamus, cæperit advertere eaſque frequentaverit, ubi imperiti rudeſque ſimplici ſermone uti ſolent.

Figurarū partitio.

Figurarum aliæ ad materiam, ſeu corpus orationis pertinent: aliæ ad formam, & velut animam, hoc eſt ad ſententiam, ut cum Voſſio loquar. Illæ dici conſueverunt, σχήματα λέξεως *ſchemata ſeu figuræ dictionis*; hæ verò διανοίας *ſententiæ*. Cum enim omnis Oratio, Fabio teſte, conſtet aut ex his, quæ ſignificantur, aut ex his quæ ſignificant; idcirco duplex figurarum genus dari neceſſe eſt, utrunque tamen Orationem exornat, ut nos Tullius admonet; *Erant*, inquit, *& verborum, & ſententiarum illa lumina, quæ vocant Græci* Σχήματα, *quibus tanquam inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio*. Et alibi, Σχήματα *enim*, inquit, *quæ vocant Græci, ea maximè ornant orationem, eaque non tam in verbis pingendis habet pondus, quàm illuminandis ſententijs*.

Libro de Claris oratoribus.

Id porrò differt inter Schemata verborum, & ſententiæ, quòd illa pereant verborum ordine variato, aut voce quapiam eiuſdem ſignificationis ſubrogata; at hæc nullâ verborum immutatione extingui poſſint; Hoc eleganter expreſſit Tullius dicens. *Sed inter conformationem verborum, & ſententiarum hoc intereſt, quod verborum tollitur, ſi verba mutaris: ſententiarum permanet, quibuſcunque verbis uti velis*. Itaque dictionis figura differt à figura ſententiæ, quòd quæ dictionis eſt, ſi voces loco dimoveantur, reſervato ſchemate, pereat: at in ea, quæ eſt ſententiæ, licet locum vocabula mutent, licet alia vocabula adferas, res eadem manet, ut Alexander Rhetor dicere ſolebat. De utroque igitur ſchematum genere nobis in præſentia differendum, nimirum de Figuris verborum, & ſententiarum, & prius quidem de illis, poſterius autem de iſtis ſermonem inſtituemus. Quoniam autem verborum figuræ in *Additione*, *Detractione*, & *Similitudine* dictionum conſiſtunt; ob id uſus obtinuit, ut à dicendi Magiſtris in tres claſſes diſtribuerentur, in hoc enim conveniunt, quamvis in earum numero plurimum inter ſe diſcrepent.

Quid differat inter ſchemata verborum & ſententiarum. M. Tulius

PRIMA CLASSIS SCHEMATUM SEU FIGURARUM,
Quæ Verborum per additionem dicuntur.

1 Ἀναφορά.	*Anaphora.*	*Repetitio.*
2 Ἀντιστροφή.	*Antiſtrophe.*	*Converſio.*
3 Συμπλοκή.	*Simploce.*	*Complexio.*
4 Ἀναδίπλωσις.	*Anadiploſis.*	*Reduplicatio.*
5 Πολυσύνδετον.	*Polyſyntheton.*	*Multicopula.*
6 Πολύπτωτον.	*Polyptoton.*	*Traductio.*
7 Κλίμαξ.	*Climax.*	*Gradatio.*
8 Συνωνυμία.	*Synonymia.*	*Eadem ſignificatio.*

SECUNDA CLASSIS SCHEMATUM,
Seu Figurarum, quæ Verborum per detractionem dicuntur.

1 Ἀποσιώπησις.	*Apoſiopeſis.*	*Reticentia.*
2 Ἀσύνδετον.	*Aſyndeton.*	*Diſſolutio.*
3 Ζεῦγμα.	*Zeugma.*	*Adiunctio.*

TERTIA CLASSIS SCHEMATUM,
Seu figurarum, quæ verborum per ſimilitudinem dicuntur.

1 Παρονομασία.	*Paranomaſia.*	*Agnominatio.*
2 Ὁμοιόπτωτον.	*Homæoptoton.*	*Similiter cadens.*
3 Ὁμοιοτέλευτον.	*Homæoteleuton.*	*Similiter deſinens.*
4 Ἰσόκωλον.	*Iſocolon.*	*Compar.*
5 Ἀντίθεσις.	*Antithesis.*	*Contrapoſitio.*

Sequuntur explicanda ſchemata, ſive figuræ verborum per additionem, cuiuſmodi ſunt quæ vocem eandem varijs modis repetunt. Ex his porrò initio occurrit Anaphora.

De Anaphora.

Anaphora quid, variæ ſententiæ. Ciceroni quid eſſet.

Ἀναφορά *Anaphora* græcè, latinè autem *Relatio*, ſed auctori ad Herennium eſt *Repetitio*, alijs autem ἐπαναφορά, & alijs ἐπιβολή & alijs, alia ſunt huius figuræ nomina. Tullio autem eſt *eiuſdem verbi crebra à primo repetitio*. Itaque huiuſmodi figura eſt repetitio, cum ab eodem verbo ducitur ſæpius oratio. Talis eſt illa, quam Tullius adhibet, dum ait, *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo audiam, ſed etiam videam, planèque ſentiam*. Oratione in Catilinam.

Talis etiam eſt illa apud Sillium

Mantua mittendâ certavit pube Cremonæ Lib. 8.
Mantua Muſarum domus, atque ad ſydera cantu
Evecta Andino, & ſmyrnæis æmula plectris.

Fit autem repetitio non ſolùm bis, ſed etiam amplius ut:

Te dulcis coniux, Te ſolo in littore ſecum
Te veniente die, Te decedente canebat,

Bbbbbb Et non

Et non ſolùm uniusverbi, ſed plurium. Qualis eſt illa apud Tullium. *Quid enim eſt tam populare, quàm pax? quâ non modo ij, quibus*, &c. Et clarior illa eſt, quam idem uſurpat, dicens

In oratione contra Rullum.

Tullius pro Qu.

Ad vadimonium non venit, quis? propinquus?
Si res iſta grauiſſima ſua ſponte videretur, &c.

Virgilius etiam hâc utitur figurâ modo non abſimili

Virg. Ecl. 2.

Pan etiam Arcadia mecum ſi Iudice certet
Pan etiam Arcadia dicat ſe Iudice victum

Hoc autem ſchema venuſtatis plurimum affert, ſi cum interrogatione fiat, ut *Vbi generis dignitas, ubi ſplendor virtutis, ubi amicorum copia, ubi diuitiarum affluentia* &c. Plurimum quoq; roboris habet adiunctum, ſi acriter, & inſtanter efferatur, ſic illa ſuperior apud Tullium

Nihil agis, nihil moliris, &c.

Virgil. 1. Aeneid. & apud Maronem.

Tu mihi quodcumque hoc regni, tu ſceptra Iouemque
Concilias, tu das epulis accumbere Diuum.

Et apud eumdem

Virgilius 2. Æneid.

Sanguine placaſtis ventos, & Virgine cæſa:
Sanguine quærendi reditus.

Fieri etiam ſolet alternatim vocibus repetitis. Hoc enim pacto vim non vulgarem adipiſcitur. Fit etiam non inuenuſtè voce prout opus eſt immutatâ.

Demoſt. Philip. 2. Vocis immutatione figuram hanc apud Demoſthenem licet obſeruare. Ταύτην φυλάττετε, ταύτης ἀντέχεσθε. ἐὰν ταύτην σώζητε, οὐδὲν δεινὸν μὴ πάθητε. *Hanc cuſtodite, huic adhærete, ſi hanc conſeruabitis, extra omne eritis periculum*. Sic etiam Tullius. *Nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magiſtratibus, nulla expectatio ſuffragiorum*.

De Antiſtrophe.

Antiſtrophe quid. ANτιστροφή. *Antiſtrophe* græcè, at latinè *Conuerſio*, ut Hermogenes interpretatur. Hæc igitur figura conuerſio eſt, atque adeo ſpecies ſuperiori contraria, cum ſcilicet plura eodem verbo claudimus, & ad eamdem vocem crebro reuertimur: talis eſt apud Tullium. *Doletis tres exercitus P. Romani interfectos? Interfecit Antonius: deſideratis clariſſimos ciues? eos quoque arripuit vobis Antonius. Auctoribus huius ordinis afflicta eſt? Afflixit Antonius*. Sic apud Maronem

Ecl. 10.

Surgamus: ſolet eſſe grauis cantantibus Vmbra
Iuniperi grauit Vmbra: nocent & frugibus Vmbræ.

Hæc plurimum acrimoniæ affert orationi; adeout præſtet aliquando grauiter, & inſtanter illam efferre.

De Symploce.

Symploce quid. Σ Υμπλοκή, *Symploce* græcè, latinè verò *Complexio. Figura eſt, quæ ſuperiores duas complectitur & eamdem vocem tam in principio, quàm in fine frequenter uſurpat*; Huiuſmodi eſt illa. *Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem partem P. Romani ſuffragijs priuauit Rullus, quis comitijs eſt præfectus, idem Rullus*.

De Anadiploſi.

Anadiploſis quid. ANαδίπλωσις. *Anadiploſe* græcè, latinè, *Conduplicatio*, Hermogini, verò ἐπαναστροφή, hæc eſt figura, *per quam iteratur eadem vox in fine carminis, aut clauſulæ præcedentis*. Talis eſt figura, qua utitur Tullius in Catilinam: *Hic tamen viuit, viuit? immo etiam in ſenatum venit*.

Multifariam hæc figura contingit, prout varijs modis repetitio fieri poteſt; aut enim idem verbum iteratum adiungitur, aut idem ad extremum refertur, aut continenter, non in eadem ſententia ponitur; aut poſt aliquam interiectionem fit repetitio, &c. Quorum exempla tam apud Oratores, quàm apud Poetas plurima extant, nam præter ſuperius allatum ex Tullio, alterum ex eodem afferri poteſt, dum ait. *Erit tamen tibi fortaſſe de nobis aliquid; aliquid & de C. Mario audiendum*. Cui ſimilis extat apud Maronem

M. Tul. pro Plancio.

Virg Ecl. 6.

Addit ſe ſociam, timidiſque ſuperuenit Aeglæ,
Aeglæ Naiadum pulcherrima.

Et apud eundem

Certent & Cygnis ululæ ſit Tityrus Orpheus, Ecl. 8.
Orpheus in ſyluis.

Vulgata ſatis eſt etiam & illa Anadiploſis

Pyerides, vos hæc facietis maxima Gallo. Ecl. 10.
Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

Refertur autem repetitum verbum ad extremum, ut fit à Tullio. *Multi, & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi*. Non in eadem ſententia hoc modo ut *Principum dignitas erat pænè par, non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur*. Vel etiam paucis interiectis fit verborum repetitio, & idcirco eadem, de qua loquimur figura. *Bona miſerum me (conſumptis enim lachrymis, tamen infixus animo hæreat dolor) Bona, inquam C. Pompei accerbiſſimæ vocis ſubiecta præconijs*. Integræ quoque ſententiæ fit repetitio. *Quid Cleomenes facere potuit? Non enim poſſum quemquam inſimulare falſo. Quid, inquam, Cleomenes magnopere facere potuit?* Huc pertinet illud Homeri

In Verr.

Pro Ligario.

Philip. 2.

In Verr.

Τοῦ δ' ἐγὼ ἀντίος εἶμι, καὶ εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν. Homerus
Εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἴθωνι σιδήρῳ. Iliad. 20.

Huic ego contrarius vado, etſi ignis manibus ſimilis eſſet, ſi igni manibus ſimilis eſſet, robore autem ardenti ferro.

Cenſetur adhuc hæc eadem figura quamuis fiat quædam exigua vocis mutatio, ut in illo exemplo. *Quæ poteſt maior eſſe diſcordia? In diſcordia autem pax ciuilis eſſe non poteſt*; ubi mutatio fit per caſum; ſic etiam & illa. *Iniuriam nouo ſcelere conflatam putant oportere defendi. Defendere ipſi propter iniquitatem temporum non audent*. Vbi variatio eſt in temporis modo.

Philip. 7.

De Polyſyndeto.

Polyſydeton quid. ΠΟλυσύνδετον *Polyſyndeton* græcè, latinè, *Multicopula*, figura enim eſt, cum multæ ſimul coniunctiones ponuntur, ut Rutilius Lupus dicebat; hæc autem plurium coniunctionum abundantia ad ſententiæ maiorem expreſſionem fit. Hæc figura ut orationem, ita rem ipſam amplificat, facit enim, ut cum idem, aut penè idem dicas, plura tamen, atque diuerſa dicere videaris. Illud commodi hæc figura itidem affert, ut per ipſam, ea, quæ diuerſa dicuntur, retardato ſermonis curſu, longè magis animum afficiant. Hac eſt uſus figura Tullius dicens: *Aſia verò tam optima eſt, & fertilis, ut & Vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat*. Huc pertinet illud Pauli: *Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & Blaſphemia tollatur à vobis*: & Virgilius

Pro Lege Manilia.

Tectumque laremque 3. Georg.
Armaque Amiclæumque canem, Creſſamque pharetram;

De

De Polyptoto.

Polyptoton quid.

ΠΟλύπτωτον. *Polyptoton* græcè, latinè verò *caſuum multiplicatio*, Sed Cornificio *traductio*, figura eſt, qua eadem vox variatis caſibus reperitur; facit autem, ut cum idem verbum crebriùs uſurpetur, non modo non offendat animum, quin potius concinniorem orationem reddat. Caſus autem in præſentia non grammaticè, ſed logicè debet intelligi, prout immutationem terminationis ratione numeri graduum, comparationis, generis, modi, temporis, aut perſonæ comprehendit, verbo dicam, per caſum intelligitur, quiuis exitus, quo verbum definit, voxque repetitur eadem diuerſo caſu, aut genere, aut numero. Multifariam hæc figura contingit, propterea quòd, modò nunc diſiuncta eſt repetitio, modo coniuncta; præterea modò unius eſt verbi, modo autem diuerſorum. Varia quoque eſt prout ſemel aliquid repetitur, vel ſæpius.

Simplex, & unius verbi repetitio ſit continua tamen ſi dicatur *Vero verius*; *Certo certius*, &c. At verò poteſt etiam ſimplex eſſe, quatenus unius fit verbi repetitio, ſed cum diſiunctione hoc modo, *Vix tota vita ſufficit, ut hoc unum diſcas, vitam contemnere.*

Sæpius eadem vox partim coniunctim, partim diſiunctim repetitur, ut.

Perſ. ſat. 3.

De nihilo nihilum, in nihilum, nil poſſe reuerti

3. de Oratore.

Diſiunctim autem repetitio fiet eiuſdem vocis variatis aliquo modo caſibus ſi dicatur. *Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiuſſet. At erat inimicus; ergo inimicum ſic ulciſci voluit, ut ipſi tibi reperiretur inimicus.*

Pro Archia poeta.

Sic apud eundem; *Pleni ſunt omnes libri, plenæ ſapientum voces, plena exemplorum vetuſtas.* Eadem figura eſt. *Eius me miſeret, Ei nunc timeo, Is nunc me retinet.*

Terentius in Andria

Continua repetitio diuerſarum vocum eſt apud Ouidium

Ouidius lib. 15. Metamor.

Heu quantum ſcelus eſt, in viſcere viſcera condi,
Congeſtaque auidum pingueſcere corpore corpus,
Alteriuſque animantem, animantis viuere leto!

Vt autem tergeminam vocum diuerſitatem oſtenderet Voſſius, ſuperius exemplum attulit, cui ad quadruplicem declarandam adiungit illud Homeri.

Homerus Odiſſea 7.

Ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει μῆλον δ' ἐπὶ μήλῳ
Αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ, σταφυλή, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ.

Pyrum ſub pyro matureſcit, pomũ verò ſub pomo:
Sed ſub uva, uva, ac ficus ſub ficu.

Verſionem hanc retinendam puto, non autem vulgatam, quâ dicitur Pyrum poſt pyrum &c. non enim hæc verſio Homeri conſilium exprimit; ſiquidem is ſignificare volebat, nouos fructus, antiquis ſuperuenire, & matureſcere illis adhuc arbori adhærentibus. Præclarè figura hæc diſiunctim pluribus vocibus iteratis elucet in memorabili dicto Scipionis. Nunquam ſe minùs otioſum eſſe, quàm cùm otioſus: nec minùs ſolum, quàm cùm ſolus eſſet; quod is frequenter uſurpabat ad ſignificandum ſe & in otio de negotijs cogitare, & in ſolitudine, ſecum loqui ſolitum, ut neque ceſſaret unquam, & interdum colloquio alterius non egeret, ut loquitur Tullius. Alia autem exempla huius figuræ extant, & ſimplicis & geminatæ, & tergeminæ.

De Climace.

Climax quid.

ΚΛῖμαξ *Climax*, græcè, latinè *Gradatio. Figura eſt, qua ab uno ad aliud, quaſi quibuſdam gradibus fit tranſitus*; eâ tamen lege, ut verbum prioris verbi ſit poſterioris initium, hæc enim figura eodem verbo inferiora connectit ſuperioribus. Definiri quoque ſolet, ἐπαναφορὰ πλεονάζουσα. Hermogenes hanc appellabat κλιμακωτόν, alij ἐπιπλοκήν, & ἐποικοδόμησιν. M. Tullius *Gradationem* vocat, alij autem *Aſcenſum*. Gradatio eſt illa apud M. Tullium. *In urbe luxuries creatur; ex luxurie exiſtat auaritia neceſſe eſt; ex auaritia erumpat audacia: inde omnia ſcelera, ac maleficia gignuntur.* Quandoque gradatio cum interrogatione effertur, ut *Quid enim, per Deos immortales, poteſt Reip. prodeſſe noſtra legatio? Prodeſſe dico, quid ſi etiam obfutura eſt? Obfutura dico? quid ſi etiam nocuit.* Hoc autem modo plurimum grauitatis gradatio acquirit, cum alioqnin non admodum grauis habeatur. Ad grauitatem porro conſequendam per hanc figuram, oportet, ut ait Demetrius, ſeruare gradus, nam his fractis, omnis figuræ vis peribit; puta ſi quiſpiam non repetitis ijs, quæ iam dicta ſunt, & quæ ſequuntur tantum ediderit, ſimplex, & inſulſa erit narratio. Ex quo facilè intelliges immeritò quoſdam huic ſchemati omnem grauitatem denegaſſe, quaſi in re magni momenti non liceat illam uſurpare; propterea Demoſthenes huiuſmodi ſchemate in re ſeria uſus fuit, ut idem Demetrius aduertit; Demoſthenis verba ſunt. Οὐκ εἶπον μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δέ· οὐδ' ἔγραψα μέν, οὐκ ἐπρέσβευσα δέ· οὐδ' ἐπρέσβευσα μέν, οὐκ ἔπεισα δὲ Θηβαίους. *Non dixi quidem hæc, non ſumpſi autem: neque ſcripſi quidem, non obii autem legationem: neque legationem quidem obii, non perſuaſi autem Thebanis.*

Oratione pro Roſcio Amerino.

Philip. 12.

Demetr. Phalereus

Obſeruandum tamen haud neceſſarium eſſe ad hanc figuram iterum, ac tertiò repetitionem fieri, cum ſimplex ei repetitio ſufficiat, ut videre licet apud Tullium, ubi habet: *Famam ingenij expectatio hominis, & expectationem ipſius aduentus admiratioque ſuperaret.* Nec huic diſſimilis eſt altera apud Maronem

Oratione pro Archia Poeta.

Atronium Salius, Saliumque Neacles.

Ob id inſulsè plerique crediderunt figuram hanc, de qua fit ſermo, pluribus gradibus continuatam eſſe. Immo nec eſt opus gradationem fieri mutato caſu in ſequenti membro, cum ſæpè eodem in caſu fiat idque nunc recto, nunc autem obliquo; exemplum Voſſius affert ex Auſonio ad probandum figuram hanc fieri per repetitum caſum rectum.

Res hominũ Fragiles agit, & regit & perimit ſors.
Fors dubia, æternumque labens, quam blanda fouet ſpes.
Spes nullo finita æuo &c.

Sed per caſum repetitum obliquum fieri multis exemplis oſtendi poteſt, è quibus illud celebre eſt. *Non ergo magis pecuniarum repetundarum, quam maieſtatis: neque maieſtatis magis, quàm Plautiæ legis: neque legis Plautiæ magis, quàm ambitus: neque ambitus magis quam omnium legum iudicia perierunt.* Simile huic, illud pro Milone, mox afferendum. Fit etiam variatis caſibus, hoc eſt, mutato caſu in ſequenti membro. *Aphricano virtutem induſtria, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit.* Huc pertinet illud. Ὕλης μὲν τὸ λεπτομερέστερον ἀήρ, ἀέρος δὲ ψυχή, ψυχῆς δὲ νοῦς, νοῦ δὲ θεός. *Materia ſubtilior aer; aere anima, animâ mens, mente verò Deus.* Illud etiam eſt animaduerſione dignum, quòd hæc figura longè veriùs notatur græco nomine Κλῖμαξ, quàm latino, quia non ſemper fieri debet ad maiora, cum fieri poſſit tam aſcendendo, quàm deſcendendo, quod græco nomine ſignificatur, hoc enim ſibi vult Κλῖμαξ, ut notum eſt; ſed etiam deſcendendo fieri, conſtat ex

Oratione in Vatinium.

Oratio in Vatinium

Tullio. *Si debuiſſet Sexte petiſſes ſtatim, ſi non ſtatim, paulò quidem poſt, ſi non paulo, at aliquando ſex quidem illis meſibus profectò.* At ſplendidè conſtat his gradibus utentem deſcendere. Figora igitur in Ciceronis exemplo cernitur ſolùm in repetitione vocum; quanuis nullum fiat ſententiarum incrementum, cuiuſmodi foret ſi diceretur cum Tullio, ut nuper innuimus. *Neque verò ſe populo ſolùm, ſed etiam ſenatui tradidit: neque ſenatui modo ſed etiam publicis præſidijs, & armis: neque his tantum, verum etiam eius poteſtati, cui Senatus totam Rempublicam, omnem Italiæ pubem cuncta populi Romani arma commiſerat.* Et alia penè innomera exempla extant, quibus quod diximus, apertè redditor confirmatum. Rectè autem de hoc ſchemate loquens Fabius ait. *Gradatio, quæ dicitur κλίμαξ, apertiorem habet artem; & magis affectatam, ideoque eſſe rarior debet;* Eius igitur uſus frequens minimè ſit.

Oratione pro Milone.

Fabius lib. 9. cap. 3.

De Synonimia.

Synonymia quid. Fabius lib. 9. cap. 3.

Συνωνυμία *Synonimia* græcè, latinè *eadem ſignificatio* ſeu *communio nominis*; contingit autem Fabio teſte *cum plura idem ſignificant*; fit igitur hæc figura cum plura iunguntur nomina idem, vel penè idem ſignificantia. Sunt tamen qui putant, nomina, quæ vulgò *ſynonyma* dicuntur, rectius dici *polyonyma*, eo quòd ſint plura nomina unius rei; ſed non recedendum ab inueterata conſuetudine; quandoquidem vel coniunguntur res plures cum eodem nomine, vel plura nomina cum eadem re. Hæc figura, ritè tamen uſurpata, grauitatem & acrimoniam addit orationi, eiuſque uſus in fuſo dicendi genere Tullio quammaximè familiaris eſt; & meritò, nam huius figuræ præſidio, ut ille dicebat, oratio modò velut ingens fluvius affluentium undarum acceſſione voluitur, modò inciſis velut iaculis armata vibratur. Ratione itaque illius coniunctionis quâ plura nomina cum re iunguntur, eadem ſynonima dici poſſunt nomina, quæ idem vel penè idem ſignificant. Synonymia eſt apud Tullium, *Abijt, exceſſit, erupit, euaſit*: Et apud eundem. *An verò vos ſoli ignoratis, vos hoſpites in hac urbe verſamini, veſtræ peregrinantur aures, neque in hoc peruagato ſermone verſantur.* Elegantiſſimè idem Cicero hac utitur figura dum ſumma verborum affluentia hunc loquitur in modum. *Quæ deprecatus ſum à Dijs immortalibus, Iudices, more inſtitutoque maiorum illo die, quo auſpicato comitijs centuriatis L. Murænam conſulem renunciaui, ut ea res mihi, Magiſtratuique meo, Populo, Plebique Romanæ benè, atque feliciter eueniret; eadem precor ab iiſdem Dijs immortalibus ob eiuſdem hominis conſulatum una cum ſalute obtinendum; & ut veſtræ mentes, atque ſententiæ, cum P. Romani Voluntate ſuffragiiſque conſentiant, eaque res vobis, Populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat.* Quanta ſit huius Periodi grauitas nemo non videt, cum tamen ea non aliunde, quàm à Synonimia multiplici proueniat. Armata iaculis Oratio eſt apud eundem. *O tenebre, ò lutum, o ſordes! Et ego te non vecordem, non furioſum, non mentecaptum, non tragico illo Oreſte, aut Athamante dementiorem putem?*

Cicero Oratione pro L. Muræna.

Poetis etiam hæc figura valde familiaris eſt, itaquidem Virgilius

Quadrifidaſque ſudes, & acuto robore vallos

Synonymia eſt in vocibus *Sudæ*, & *Vallos*, ſiquidem *Valli*, & *Sudes* idem ſunt.

Virgil. 2. Georgic.

Dum autem orationes idem ſignificantes nectuntur, cenſetur fieri ἐξεργασία; hoc eſt elaboratio abſolutio, ſiue expolitio, in cuius declarationem afferont illud Ciceronis, *Veterem conſuetudinem Fori & priſtinum morem iudiciorum minimè vident.* Immo & illud Maronis.

Oratione pro Milone.

Quem ſi fata virum ſeruant, ſi veſcitur aurâ
Ætheriâ, nec adhuc crudelibus occubat umbris

1. Aeneid.

In exemplo Tullij ſynonymia apparet, ex eo quia vetus conſuetudo, & priſtinus dicendi mos idem planè ſignificant; ſic in exemplo Maronis, nam non dicit aliud, quàm ſi Æneas viuit, affectus tamen erga Regem ſuum cogit hoc ipſum alijs, ac alijs verbis repetere.

Ilioneus ad Didonem de Ænea.

Ad eandem ἐξεργασίαν pertinet ἐπιμονὴ ut ipſi loquuntur, quam affirmant contingere, cum idem ad auditorem diutius detinendum diuerſis modis exprimitur, adeo ut in eadem commoremur ſententia, ita tamen, ut aliud atque aliud nos dicere videamur, quod exemplo illuſtrant deſumpto ex Ouidio

Nata iacet, videoque meum, tua vulnera pectus.
Et ne perdiderint quemquam ſine cæde meorum.
Tu quoque vulnus habes, at te quia fæmina rebar,
A ferro tutam cecidiſti, & fæmina ferro;

Ouidius lib. 13. Metam.

Et non multo poſt.

Poſtque tot amiſſos tu nunc, quæ ſola leuabas,
Maternos luctus, hoſtilia buſta piaſti &c.

Quòd ſi vel immodicè, vel nulla urgente neceſſitate utamur συνωνυμία, aut ἐξεργασία dicitur, ut ait Voſſius, βαττολογία: Sed hæc curioſius quàm oporteat, conſiderantur, oratoris enim imprudentiam potius reſpiciunt.

Non verba modo, ſed etiam ſententiæ acceruantur eædem, at non propterea figuræ multiplicandæ, ſed omnes ad συνωνυμίαν, pertinent, hoc tamen diſcrimine, quòd ſit σχῆμα λέξεως, cùm eadem uſurpatur dictio, quod Ταυτότητα & ſit σχῆμα διανοίας, cum eadem repetitur διάνοια hoc eſt ſententia.

De Figuris Verborum per Detractionem.

Verborum figuræ per detractionem quid.

VErborum figuræ per detractionem ſunt, quæ vocem aliquam communiter exprimendam detrahunt, breuitatis, vel dignitatis gratia.

De Apoſiopeſi.

Apoſiopeſis quid.

Ἀποσιώπησις *Apoſiopeſis*, græcè, latinè, *Reticentia* ſeu præciſio. Vox eſt è caſtris in Rhetorum Scholas deriuata, enimverò qui in prælijs occubuiſſent, neque in recitatione Cathalogi numerarentur hi ſecundum Apoſiopeſin nominati iudicabantur, & viciſſim prælio credebantur interfuiſſe, quorum nomina ductor ordinum retulerat in numeros, tametſi eorum mentio nulla facta eſſet. Huius vocis interpretatio eſt ex Tullio initio allata, quanuis aliæ alijs placeant; adeout obticentia, præciſio, interruptio dici ſoleat, huius figuræ non eadem definitio apud omnes; difficultas in eo eſt, quòd ſi dicatur ſermonis præciſio, non videtur ab eclipſi differre, ſunt qui putant hoc diſcriminis eſſe, quod Eclipſis ſit quædam ſuppreſſio; at Apoſiopeſis ſit totius rei defectus. Alijs verò placuit id intereſſe diſcriminis, quod orationis præciſio in Apoſiopeſi fiat ob affectum; in Eclipſi autem non item. Vtraque tamen explicatio difficultate laborat; prima quidem, quia non ſatis declarat quid ſit totius rei defectus. Secunda quoniam anguſtior, ſiquidem citra quemlibet affectum huius ſchematis exempla ſuppetunt; ſi vocem ſpectemus profectò Apoſiopeſis à verbo, ἀποσιωπάω deducitur, quod obticeo, ſiue taceo ſignificat, at ve-

rò non vocis, ſed Solis, Lunæve ex uſu, conſuetudineue defectum ſignificat, quamuis omnem defectum denotet, nam vox ἔκλειψις, à verbo ἐκλείπω *intermitto, omitto*, ſeu *deſero*, deriuatur. Rectius igitur dicetur hoc inter has figuras diſcriminis intercedere; quòd in eclipſi unicum duntaxat verbum, illudque manifeſtum, vel quod ſaltem nullo negotio ſubintelligitur; at in Apoſiopeſi, quod omittitur, minus certum eſt, & non niſi longiori verborum apparatu

Cicero ad Atticum lib. 16. Ep. 18. poteſt explicari. Itaque eclipſis erit *Ego, ſi Tiro ad me, cogito in Tuſculanum*, ſubintelligitur *venerit*. Item *Quid mihi authores?* ſubintelligitur, (*ut faciam*) *aduolo ne, an maneo?*

Ad Atticũ lib. 13. Amplius. *Cum ſenatus ad Apollinis habitus eſſet*,

Gellius lib 8. cap. 4. hic ſubintelligitur *templum*. At verò Apoſiopeſis erit, ſi dicatur.

Li. 1. Æn. *Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus.*

Subintelligitur, iuxta interpretes melioris notæ, *non itidem caſtigabimini verbis*, hoc loco habetur affectus iræ. Præterea.

Li. 4. Æn. *Dixerat, atque illam media inter talia ferro,*
Collapſam aſpiciunt.

Vbi Poeta omiſit *explicare modum, quo Dido ſibi mortem conſciuerit*, & hoc loco habetur affectus amoris.

Li. 6. Æn. Apoſiopeſis etiam erit illa apud eundem
Ni iam præmiſſus Achates
Afferet

Vbi de induſtria Poeta ſilentio præterierat Achatem præmiſſum eſſe, quod ad extremum poſt regreſſum cognoſcitur.

Eadem apoſiopeſis habetur in illo Iuvenalis

Iuvenalis Sat. 6. *Tunc duos una ſæuiſſima vipera cœna.*
Tu ne duos?

Nunc figura continet indignationis affectuum.

Sed non omnis Apoſiopeſis affectum continet cum plerunque contingat ipſam citra quemlibet affectum fieri, quod notat Voſſius in exemplum afferens illud

Tul. lib. 14 Epiſt. 3. Ciceronis. *Si perficitis, quòd agitis, me ad vos venire oportet. Sin autem, ſed nihil eſt opus reliqua ſcribere*, ubi Tullius præterit *ſed ſi non perficitis, actum eſt de me*, vel quid ſimile. Altero etiam exemplo Voſſius dari apoſiopeſin nullo intercedente affectu Virgiliano illo egregiè confirmat

Lib. 11. Æneid. *Nec requieuit enim, donec Calchante miniſtro.*

ubi Vates aliquid prætermiſit, nempe, *me aræ deſtinaret*. Quandoquidem apud Poetam hæc Sinon habet. Tam ſtudioſè tam ſedulò contra me Vlyſſes pertentare omnia cæpit, donec uſus Calchante egregio ſcelerum miniſtro me aræ deſtinet; hoc eſt immolari me tanquam victimam faciat. Sinon autem hîc utitur figurâ ut audientium animis maius ingerat deſiderium ſciendi quod is dicere volebat, atque adeo maiorem attentionem aſſequatur; An autem in Virgiliano illo;

Virg. Ec. 3 *Nouimus & qui te tranſuerſa tuentibus hircis*
Et quo (ſed faciles Nimphæ riſere) Sacello.

An, inquam, ſit Ἀποσιώπησις, an Ἔλλειψις, ſeu Ἔλλειψις, non facile dictu. Fabius contendit in hoc exemplo Apoſiopeſin eſſe figuram, quâ utitur vates: alij negant quoniam huiuſmodi figura fit, cum quod tacetur incertum eſt, vel longiori ſermone explicandum; ut in præſentiarum unicum tantum verbum, illudque ſatis obuium, puta *corruperit*, deſideratur, ut propterea Ec ipſam a Poeta credant uſurpatam fuiſſe, cum re vera aliquid in carmine deſit. At ſi dicamus per verbum *corruperit* non ſignificari quid certum, ut re vera dicendum, ſiquidem huiuſmodi verbum ad varia ſignificata poteſt adhiberi, atque adeo non ſatis explicant ſententiam, quin potius in eius gratiam eſſe ſubaudiendum, *corruperit nefando præpoſteræ libidinis crimine*, & ob id aliquid amplius, quam unicum verbum deſiderari; hercle non ſatis intelligo, cur dicendum non ſit a Poeta Apoſiopeſin hoc loco uſurpari.

Tandem ut admonet Voſſius, exempla, de quibus hactenus, ſiue Ἐλλείψεως, ſiue Ἀποσιωπήσεως, ſunt eius figuræ, quæ fit per ſe. Alterum tamen eſt figuræ genus, quo per accidens aliquid ſilentio inuoluitur, ut cum ſententiæ pars apud Comicos ob perſonæ interuentum non effertur. Exemplum eſt apud Terentium. Admonitio.

Si quis me quæret Rufus D. Præſto eſt. Deſine. Et apud Plautum. Act 1. Sc. 3.

De argento ſi mater tua ſciat, ut ſit factum. A. Τ. Ileis Aſcin. Act. 3. Sc. 3.
Benedicite.

De Aſyndeto.

Ἀσύνδετον, *Aſyndeton* græcè, latinè vero *diſſolutio*. Schema eſt, in quo demptis coniunctionibus plura, ſiue verba, ſiue ſententiæ dicuntur. Aſyndeton quid.

Geminum huius uſum ex Plutarcho recentiores Rhetores eſſe affirmant, quorum prior eſt ut expeditè, & quodammodo volubilis, & concitata oratio rerum celeritatem indicet. Alter verò eſt, ut per orationem huius figuræ præſidio aliquid poſſimus ſignificantius exprimere, quod ἔμφασιν, *emphaſin* appellant. Lubet audire Plutarchum, Ἀσύνδετον οὐ μόνον τάχους ἀλλὰ καὶ ἐμφάσεως παθητικῆς χάριν γίνεται. *Aſyndeton fit non ſolum ob celeritatem, ſed ad maiorem etiam affectus efficaciam.* Eius duplex uſus ex Plutar. Primus.

Figuram hanc *Cæſar* videtur ad rerum celeritatem innuendam uſurpaſſe, quando dixit referente Suetonio *veni, vidi, vici*, de ſua pontica victoria loquens. Non diſſimiliter Virgilius, dum ait

Ferte citi flammas, date tella impellite ramos 4 Aeneid.

Alter autem huius figuræ uſus, quem diximus nimirum ad vehementius commouendos affectus, exemplis poteſt illuſtrari, ſiue per ſynonyma, vel penè ſynonyma, ſiue per rerum diuerſarum enumerationem figura, de qua loquimur, fiat, & ſanè priori modo fit apud Demoſthenem dicentem, καὶ πρώτους αὐτοὺς ποιεῖτε, τότε καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας συγκαλεῖν, διδάσκειν, νουθετεῖν. *Et primos officio fungi, ac tum demum cæteros græcos conuocare, docere, admonere.* Verba enim illa συγκαλεῖν, διδάσκειν, ſunt penè ſynonyma. Secundus. Demoſt. Philip. 3.

Et apud Tullium dicentem *abijt, exceſſit, erupit, euaſit*, cui perſimile Terentianum eſt illud. Act. 1. in Catilinam

In me quiduis horum conuenit. Act 5. Sc. 1
Quæ ſunt dicta in ſtultum, caudex, ſtipes, aſinus, plumbeus.

At per diuerſorum enumerationem fit à Tullio. *Sic in eius tutela Gallia, cuius virtuti, fidei; felicitati commendata eſt*, Et alibi. *Cuius ut omittam innumerabilia ſcelera vrbani Conſulatus, in quo pecuniam publicam maximam diſſipauit, exules ſine lege reſtituit, vectigalia vendidit, prouincias de P. Romani imperio ſubſtulit, regna addixit pecunia Leges Ciuitati per vim impoſuit, armis obſedit, aut excluſit Senatum.* Ita quoque dum ait *Hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, aduerſis perfugium, & ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur.* Non diſſimiliter dum hæc habet. *Nec enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo exiſtimantur; labor in negotio, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in prouidendo.* Eadem figura fit dicendo De Oratore lib. 3. Philip. 7. Pro Archia Poeta Pro Lege Manil.

Non

Digitized by Google

Terentius in Eun. act. 5. Sc. 4.

Video, ſentum, ſqualidum, ægrum pannis, anniſq; obſitum

Idem act. 3. ſc. 4.

Non diſſimiliter *ignotum eſt, tacitum eſt, creditum eſt.* Ita quoque

Idem act. 5 ſc. 4.

Ego ille agreſtis, ſæuus, triſtis, parcus, truculentus, tenax.

De Zeugma.

Zeugma quid.

ZΕῦγμα. *Zeugma* græcè, latinè. *Adiunctio*, ſiue iugatio; *eſt figura quæ plures ſententias unico verbo copulat.* Fit itaque huiuſmodi figura, cum diuerſæ clauſulæ, uno verbo aptâ connexione concluduntur. Dicique etiam ſolet hæc figura contingere, cum id, quod in oratione deſideratur è proximo aſſumitur, manente eodem genere, numero, & caſu, cæteriſque attributis. Triplex eſt eius forma. Primò enim fit præpoſito verbo, ad quod reliqua reſpiciant, diciturq; Protozeugma. Et ut utar vulgatis exemplis, ſit unum ex illis. *Egit pater, & filius, ut tibi reſponderem.* Item. *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.*

Triplex eſt huius figuræ modus. Primus. Cic. ad Atticum.

Sic illud Maronis

Virg. Ecl. 2.

ſunt nobis mitia poma
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.

Secundus. Philip. 13. In Catil. act. 1.

Secundò fit poſtpoſito verbo, diciturq; Hypozeugma, ut, *Quem diſcordia, quem cædes ciuium, quem ciuile bellum delectat.* Item. *Neque enim Catilina is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit*, & apud eumdem Tullium. *Huius Iudicij, & Laudis fructum, & offenſionis periculum veſtrum, laborem ſollicitudinemque noſtram, ſcientiam quid agatur memoriamque, quid, à quoque dictum ſit omnium puto eſſe oportere.* Zeugma eſt, nam ad ſingula verba ſubaudiendum *puto eſſe oportere.*

Verrina 2.

Et apud Maronem

Virg. Ecl. 5.

Semper honos nomenq; tuum laudeſq; manebunt.

Tertius. Ad Herẽnium lib. 4.

Tertiò fit hæc eadem figura in medio ſenſuum poſito verbo, ut *formæ dignitas, aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate.* Item. *Miro deſiderio me urbs afficit, & omnes mei, tuque in primis.*

Et apud Maronem

Lib. 10. Æneid.

Cui pecudum fibræ, cæli cui ſydera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes.

Sunt quibus ζεῦγμα & συνάντησις materiâ conuenire videntur, quatenus utriuſque eſt partes orationis diſponere: differre tamen formâ, quoniam in Synanteſi à poſteriori incipit reditio, & in primo definit; in Zeugmate recurſus fit eo ordine, quo ceptum eſt. συνάντησιν, ut explicent, in exemplum afferunt illud Maronis

Virg. Ecl. 7.

Compulerantque greges Corydon, & Thyrſis in unum,
Thyrſis oues, Corydon diſtentas lacte Capellas.

Sed hic fieri πρόληψιν alij contendunt: Iniuriâ tamen propterea quòd Prolepſis ſiue grammaticè, ſiue rhetoricè, ſiue poeticè longè diuerſa eſt à præſenti figura, quæ potius συνάντησις dicenda, cum hæc à verbo ducatur συναντάω, *obuiam eo, vel progredior.* quod in præſentia contingit.

Sunt autem quibus placet quinque ſchemata eſſe, quorum præſidio ſecundùm ſitum oratio figuretur, è quorum numero eſt Zeugma; reliqua verò Hyperbaton, Epemboli, Parentheſis, Sinanteſis. De Zeugma iam dictum, & cuiuſmodi ſit Hyperbaton fuit explicatum; erat enim nil aliud, quàm verbi tranſgreſſio. Solùm hic adnotandum huiuſmodi tranſgreſſionem fieri maiorem, vel minorem poſſe, quatenus poſt verbum ad calcem uſque transferrur, & ſanè maiores tranſgreſſiones apud Poetas videri poſſunt. His enim magis familiares ſunt, cuiuſmodi apud Lyricum illa eſt, quam adhibet dum ait. *O Diua gratum, quæ regis Antrum*, &c. Poſt enim viginti ſex verbis ſubiungit *Serues iturum*, &c. Nec exigua tranſgreſſio eſt, quam uſurpat Maro, dum ait. *Interea Reges* &c. pendet enim ſententia uſque ad verbum *Procedunt*, ut dicat *Reges procedunt.* Medij ſeptem interſertis carminibus, prius quàm ſubijciatur verbum. Parambole, vel ut alijs placet, Etemboli in Orationis medio rei cauſam vel circumſtantiam aliquam interponit, cuius exemplum extat apud Tullium. *Diuturni ſilentij P. C. quo eram his temporibus uſus, non timore aliquo, ſed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit.*

Horat. lib. 1. ode 35. Virg. 11. Aenei. 12. Aenei.

Parambola, vel Etemboli. M. Tul. oratione pro Marc.

Parentheſis autem fit, cum inſeritur orationi aliquid totâ materiâ alienum. Hæc figura eſt, qua breuiter à propoſito declinamus, ut. *Videte, Iudices, qualem (nolo enim grauiori appellatione uti) accuſatorem in medium adduxerit.* Vocari etiam ſolet Interclusio. De hac tamen paulo poſt ſermo redibit.

Parentheſis quid.

De Figuris verborum per ſimilitudinem.

Figuræ verborum per ſimilitudinem quid.

VErborum figuræ per ſimilitudinem cenſentur, quæ pari vocum ſono, licet ſenſu diſſimili incedunt.

De Paronomaſia.

Paronomaſia quid.

NVnc de figuris, quæ ſecundum qualitatem variantur, in quibus vel ſimilitudo ſpectatur, vel orationis flexus.

Παρονομασία, *Paranomaſia* græcè, latinè, ut Cornificio placuit *Annominatio*, quamuis alij, *alliterationem* vocent, & eſt figura, quæ aliam efficit ſententiam unius elementi, pluriumque adiectione, detractione, tranſpoſitione, vel immutatione.

Pro Cluentio.

Et quidem adiectione ut Cicero. *Si in hac calamitoſa fama, quaſi in aliqua pernicioſiſſima flamma.* Et apud Terentium

Terent. in Heaut. act. 2 ſc. 5.

Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.

Sic & illud

Martialis lib. 9. Epigram.

Nam vigilare leue eſt, peruigilare graue.

Tul. lib. 2. de Orat.

Detractione quoque figura fit hoc modo: *Si tu & aduerſus, & auerſus impudicus es:*

Teren. in Eunch. act. 1. ſc. 1.

Item *Magis illectum tuum, quàm lectum metuo*

Huc pertinet illud Claudiani

Claudian. Epig. 2.

Erret, & extremos alter ſcrutetur Iberos:
Plus habet hic vitæ: plus habet ille viæ.

Ita Claudianus ſuum epigramma ſecundum, eleganter concludit.

Tranſpoſitione quoque fit Paronomaſia hoc modo *Paruo es animo, non prauo* & Cicero, *Videte, Iudices, utrum homini nauo, an vano credere malitis.* Vel etiam immutatione, *Non eſt hoc amantium, ſed amentium.*

Tranſpoſitione cum additione eſt illud Ciceronis. *Conſul autem ipſe paruo animo, & prauo, facie magis, quam facetijs ridiculus.*

Immutatione tandem fit hæc figura non modo in nominibus proprijs, ſed etiam in alijs. Fit in proprijs nominibus dicendo ex. gra. *Biberium Caldium Meronem* ad ſignificandum *Tiberium Claudium Neronem* eoquod affatim merum caldâ mixtum biberet.

Suetonius in Tib. cap. 42.

Innumera autem extant exempla apud Poetas, ut apud Ennium.

Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis

Eodem modo ſe habet illud Plauti

In prologo met.

Amen, amanſue utut animum obfirmo meum

Cui

In Andria à Sc. 3. Cui non diſſimile illud Terentij

Inceptio eſt amentium, haud amantium

Hæc figura niſi ſententia grauitate roboretur, rarò eſt uſurpanda, cum maximè puerilis videatur, atque adeo in re ſeria via locum habere poſſit.

Quæ figura ad Paranomaſiam reuocari ſoleant. Ad hanc reuocari ſolet Ἀντανάκλασις, hoc eſt *reflexus*, ſeu *reciprocatio*, vel ut alijs placet *Reuerberatio*; figura autem eſt, in qua eadem vox iterata diuerſam ſignificationem habet, ut ſi dixeris. *Veniam ad vos, ſi mihi detis veniam*; Item. *Cur rem eam tam ſtudioſè curas, quæ mul as tibi dabit curas*. Amplius. *Cum ad me veneris, dabo operam, ut à ſtudio Veneris abſtineas*. Hæc figura dicitur etiam Διλογία, *Dilogia*, nempe ſermonis ambiguitas; quæ differt à Συλληψις, oratoria, nam in illa aliter priori, quàm poſteriori accipitur loco: in hac autem vox ambigua ſemel poſita, utràque ſumitur ſignificatione. Itaque Διλογία eſt cum dicitur

Virg. Ecl. 8. *Vt vidi, ut perij, ut me malus abſtulit error?*

Nam primum *ut* eſt *poſtquam*: ſed *ut* duobus poſterioribus locis, eſt *quantopere*.

De Homœoptoto.

Homœoptoton quid. **O**μοιόπτωτον. Homœoptoton græcè, latinè, *Similiter cadens*, Figura eſt, *quæ venuſtatis gratia plures voces in iiſdem caſibus adhibet*. Sed obſeruandum, ut hæc paulo diligentius perſcrutemur, Ὁμοιόπτωτον, & ὁμοιοτέλευτον rectè ſpecies cenſeri ſchematis, quod dicitur Homœoteleuton. ὁμοιοκατάληκτον, quo nomine intelligitur figura, in qua voces ſimiliter deſinunt, ſed illæ duæ commemoratæ ſpecies, ita ſe habent, ut Homœopteton ſit cùm voces declinabiles, ſiue nomina, ſiue verba iiſdem caſibus (quo referenda ſunt etiam tempora in ſententiæ, vel initio, vel medio, vel fine) coniunguntur, ſiue ſint ſoni ſimilis, ſiue diſſimilis. Neque mirum, nam idem caſus diſſimili poteſt eſſe terminatione, atque diſſimilis terminatio in caſibus ſimilibus; itaq; figura hæc ſolum caſuum ſimilitudinem requirit, quanuis eorum deſinentiæ ſint diſſimiles ut. *Cæſar plurimum exiſtimatione valet, diuitijs affluit, amicis abundat*. In hac exemplo *valet, affluit, abundat*. Item, *exiſtimatione, diuitijs, amicis*, caſum quidem eundem, nō tamen eandem deſinentiam habent. Huc pertinet illud Ciceronis. *Qui in his rebus non ita defendatur, ut mediocris Prætor, ſed ita laudetur, ut optimus Imperator*. Act. 1. in Verrem. Item. *Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem?* Pro Archia. Figura eſt in illis tribus *diligam, admirer, putem*, ut enim concinna ſic & verba ſuos caſus habent.

De Homœoteleuto.

Homœoteleuton. **O**μοιοτέλευτον Homœoteleuton græcè, latinè autem *Similiter deſinens*. Ad hanc requiritur figuram, ut in fine iiſdem ſint, ſiue nominum, ſiue verborum caſus, & ij ipſi caſus ſimilem omnino deſinentiam, atque ſonum habeant. Cicero pro lege Manilia. Tullius *Vt eius ſemper voluntatibus non modo ciues aſſenſerint, ſocij obtemperarint, hoſtes obedierint, ſed etiam venti, tempeſtateſque obſecundarint*. Huic ſimile illud. *Non modo ad ſalutem eius extinguendam, ſed etiam gloriam per tales viros infringendam*, ſic etiam, *Vt & ſine inuidia culpa plectatur, & ſine inuidia culpa ponatur*.

Illud porrò notandum diſcriminis inter hanc, & ſuperiorem figuram, quòd ſuperior caſus dumtaxat habet ſimiles, etiamſi diſſimilia ſint, quæ declinantur; at hæc, de qua loquimur, in eoſdem exitus cadit. Hinc ſimiliter cadens verbis, & nominibus tantum confici poteſt: ſimiliter autem deſinens ijs etiam conficitur, quæ declinari non poſſunt ut. *Qui agit fortiter, nequit viuere turpiter*.

De Iſocolo.

Iσόκωλον Iſocolon græcè, latinè *Compar*; ſitque cum paribus, etſi non pugnantibus verbis, otimur. Hęc enim figura habet orationis membra, quæ conſtant ex pari ferè numero ſyllabarum. Quòd ſi membra non tantùm æqualia fuerint, ſed etiam pugnauerint ἀντίθετα nuncupantur: quemadmodum ſi neque planè fuerint æqualia, neque pugnauerint, paria tamen propemodum ſint, ut cum membrum unum paulo plus altero producitur, πάρισον dicitur. Hoc autem fieri debet non ſedulâ quâdam enumeratione, ſiquidem id puerile foret, ſed potius ea uſu exercitationeque facultatis. Figura hæc ſuauitatis plurimum habet, & ſeſe in animum penitus inſinuat. Cicero hanc figuram uſurpat, dum ait. *Pompeius bellum extrema Hyeme apparauit, ineunte Vere ſuſcepit, media Æſtate confecit*. Pro Lege Manilia. Huiuſmodi eſt illud apud eundem *Hæc ſentire prudentia eſt; facere fortitudinis, & ſentire verè & facere, perfectæ cumulatæque virtutis*. Item. *Quas res luxuria in flagitijs, crudelitas in ſupplicijs, auaritia in contumelijs efficere potuiſſet*. Idem. Amplius quandoque figura tribus conſtat membris, ut *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia*. 3. de Oratore.

Quandoque etiam pluribus, etſi ſingulis verbis, ut *abijt, exceſſit, erupit, euaſit*. Act. 2. in Catil.

De Antitheſi.

Antitheſis quid. **A**ντίθεσις, *Antitheſis* græcè, latinè *Contrapoſitio* Quidam Antitheſin, ſub Antithetis comprehendunt, illud tamen diſcriminis agnoſci ſolet, quòd in Antithetis nomina, & verba opponuntur, in Antitheſi verò non verba, aut nomina ipſa, ſed eorum epitheta, ut apud Liuium. *Sed quàm urbs ipſa opportuna oppugnantibus erat, tam ineſpugnabiles hoſtium animi*. Quid è quorundam ſententia differat inter Antitheſin & Antitheton. Liuius li. 23. Geminatæ ἀντιθέσεως, *Antitheſeos* exemplum Voſſius ex Varrone affert. *Neque in bona ſegete nullum eſt ſpicum nequam, neque in mala non aliquod bonum*. Alijs viſum eſt hoc diſcriminis inter has figuras intercedere, quòd in Antitheſi verba, in Antitheto ſententiæ opponantur, ſed de Antitheto mox agendum erit, Poetis quoque figura hæc familiaris eſt, Vnde Plautus.

Vbi viuos homines mortui incurſant boues. Aſin. act. 1. Sc. 1.

Ἀντίθετον. *Antitheton* græcè, latinè verò, *Contrapoſitum*, ſiue ut Ciceroni placet *Contentio*, tunc ſanè contingit; cùm contrarijs contraria opponuntur, nec uno fit modo: Talis figura eſt illa facta ſingula ſingulis opponendo, nempe, *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia*, vel etiam bina binis, ut *Non noſtri ingenij, veſtri auxilij eſt*; Vel ſententias ſententijs, ut *dominetur in concionibus, taceat in iudicijs*. Tullius in Oratore. Cic. pro Cluen. Ibidem. Hęc eadem figura alio etiam illuſtrari poteſt exemplo ex Tullio: *Conferte*, inquit, *hanc pacem cum illo bello, huius Prætoris aduentum cum illius Imperatoris victoria; huius cohortem impuram, cum illius exercitum inuictum; huius libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit conditas; ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas*. In Orat. ad Brutū. Illud quoque celebre ob ſui breuitatem, cuius aliâ occaſione meminimus, *Domus tibi deerat? At habebas, pecunia ſuperabat? at egebas*. Tullius. Tale etiam foret illud Ciceroni adſcriptum. *In pace ad vexandos ciues acerrimus: in bello ad expugnandos hoſtes inertiſſimus*. Quibus addendum, & aliud. Ne-

que

Digitized by Google

que vero me penitet mortales inimicitias, amicitias ſempiternas habere

Huc pertinet illud Martialis

Lib.4. Ep. 42. *Sæpeque nolentem cogat, nolitque volentem.*

Huic adiungi ſolet, tanquam ſpecies figura, quæ diſtinctio dici conſueuit, cuius exemplum eſſe volunt: *Odit Populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit.* Non diſſimiliter. *Quod in tempore mali fuit, nihil obſit: quin quod in cauſa boni fuit, nihil proſſit,* in hac autem ſunt ſimiles caſus; ſententiæ verò poſtremo loco poſitæ.

Antimetauoli ſeu Metatheſis quid. Ἀντιμεταβολὴ vel Μετάθεσις *Antimetauole*, vel *Metatheſis* græcè, latinè, ut Cornificio placet *Commutatio eſt contrarietas ſenſus, cum verborum tranſpoſitione.* Vel ut alijs arridet, fit hæc figura, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ita efferuntur, ut à priori poſterior contraria proficiſcatur; & quamuis ratione tranſpoſitionis ad *Epanodon* pertineat, ratione tamen ſenſus, ad hunc locum ſpectat. Talis eſt figura, quam diximus, cuius exemplum eſt vulgatum illud. *Non ut edam viuo, ſed ut viuam, edo.* Huc pertinet illud Plutarchi. Ἐκεῖνο θρυλλούμενον, ζωγραφίαν μὲν εἶναι φθεγγομένην τὴν ποίησιν, ποίησιν δὲ σιγῶσαν τὴν ζωγραφίαν. *Sermone illud tritum, quo picturam eſſe aiunt loquentem poëſin, & poëſin eſſe tacitam picturam.* Huic ſimile illud Ciceronis. *Vereque dici poteſt, magiſtratum eſſe legem loquentem; legem autem mutum magiſtratum.* Geminam hanc eandem figuram illuſtrat Voſſius exemplo perelegantí. Ἄν τι πράξῃς καλὸν μετὰ πόνου, ὁ μὲν πόνος οἴχεται, τὸ δὲ καλὸν μένει· ἄν τι ποιήσῃς αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται, τὸ δὲ αἰσχρὸν μένει. *Si quid feceris pulchri cum labore; labor quidem abit, ſed pulchrum manet: Sin turpe quid feceris cum voluptate, voluptas abit, & turpe manet.*

Plutarchus de audiendis poetis.

Epanorthoſis &c. quid. Ἐπανόρθωσις, ſeu Ἐπιδιόρθωσις, vel ut alijs placet μετάνοια. *Epanorthoſis*, ſeu *Epidiorthoſis*, ſiue *Metania* græcè, latinè, ut Cornificio videtur, *Correctio. Figura dicitur, quæ tollit, quod dictum eſt, & pro eo, quod magis videtur, reponit.*

Duobus autem fit modis figura de qua fit ſermo, nam interdum tollitur verbum, interdum verò ſententia. Prior correctio ad figuram dictionis pertinet; Ad Attic. eius exemplum eſſe poteſt illud Ciceronis. *In hoc ferendus meus error, ferendus autem? immo etiam adiuuandus.* Et alibi. *Vbi te cum & illius largitionibus,* Cic. Phil. 2 *& tuis rapinis expleuiſſes (ſi hoc eſt explere: quod ſtatim effundas) aduolas egens ad tribunatum, &c.* Item, Idē Phil. 3. *Patrimonium ſuum effudit; quanquam non ſumus uſi eo verbo, quod decuit. Non effudit, ſed in ſalutem Reip. collocauit.* Amplius: *O clementiam P. Romani, ſeu* Idem act. 7. in Verrem. *potius patientiam miram, ac ſingularem, Filium unicum adoleſcentulum habeo, ah quid dixi habere me? Immo habui.* Altera eſt correctio, quæ ad ſententiæ figuram pertinet.

De Sententiarum ſchematibus, ſiue figuris.

Tractationis ordo. EXpoſitis verborum ſchematibus, ſiue figuris, ad eas, quæ ſententiarum dicuntur, nobis eſt accedendum. *Eſt autem ſententiarum ſchema, quod non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam dignitatem habet.* Vt propterea ſententiarum hoc genus plurimum ſplendoris afferat orationi, quod cum Tullius adverteret, dicebat non tam in verbis pingendis ſchematis eſſe pondus, quàm in illuminandis ſententijs: & re verà nil aliud eſt quicquam dicere, niſi omnes vel certè plurimas aliqua ſpecie illuſtrare ſententias; in quo Demoſthenes cum cæteris longè præſtaret oratoribus, ob id eorum princeps habitus fuit, adeout, quemadmodum Iſocrates in verborum figuris palmam cæteris præripuit, ſic in figuris ſententiarum Demoſthenes omnes longe ſuperauerit. Quid autem diſcriminis inter hæc duo figurarum genera ſit agnoſcendum, non multo antea declaratum fuit. Non ita tamen inter ſe diſtinguuntur, ut ſimul cohærere Hæc duo ſchematũ genera ſimul cohærere poſſint. non poſſint, quin potius frequenter uſu venit, ut idem, dictionis, & ſententiæ exornatione illuſtretur.

Sententiarum ſchemata varia à varijs diuidi ſolent, præſertim tamen apud quoſdam talium ſchematum inualuit diſtributio, ut quædam ſint, quæ plus dicunt, quàm in re eſt: quædam minus, quædam æquè. Alij verò partitionis omni ratione neglectâ, ſtatim de his tractationem inſtituunt. Alij demum diſtributionis rationem omnem ex ipſorum ſchematum viribus deſumunt; his igitur tripartita figurarum, de quibus fit ſermo, diſtributio eſt ea earum viribus deprompta, nam earum quædam ſunt aptæ ad flectendum animum, quædam ad docendum, & quædam indiſcriminatim ad utrunque valent. Figuræ autem, quæ ad commouendos auditorum animos longè maiorem vim habent ſunt, quæ ſequuntur.

CATALOGVS FIGVRARVM,
quæ ad animi affectus commouendos conducunt.

1	Ἐρώτημα.	*Erotema.*	*Interrogatio.*
2	Προσωποποιΐα.	*Proſopopæia.*	*Perſonæ fictio.*
3	Ἠθοποιΐα.	*Ethopæia.*	*Morum fictio.*
4	Ὑποτύπωσις.	*Hypotypoſis.*	*Illuſtris rerum explanatio, & penè ſub aſpectum ſubiectio.*
5	Ἀποστροφή	*Apoſtrophe.*	*Auerſio.*
6	Ἐπιφώνημα.	*Epiphonema.*	*Explanatio rei narratæ, vel probatæ ſumma acclamatio.*
7	Δέησις.	*Deeſis.*	*Deprecatio.*
8	Ἀρά.	*Ara.*	*Imprecatio, ſiue Execratio.*
9	Εἰρωνεία.	*Ironia.*	*Diſſimulatio, ſiue Diſſimulantia.*
10	Ἀντίφρασις.	*Antiphraſis.*	*Contralocutio.*
11	Ἔμφασις.	*Emphaſis.*	*Declaratio.*
12	Παράλειψις.	*Paralipſis.*	*Præteritio.*

De Interrogatione.

Interrogatio quid. EPώτημα *Erotema*, græcè, latinè *Interrogatio*, *figura eſt quoties non ſciſcitandi gratia, ſed inſtandi, & urgendi cauſa aſſumitur, vel etiam in laudationibus, vituperijs, deſiderijs, alijſque ſimilibus animi motibus exprimendis adhibetur.* Hæc enim figura, ut nuper dicebam, rem dubiam non quærit. Hæc diuerſè conſiderata quibuſdam, & dictionis, & ſententiæ ſchema eſt. Dictionis ſchema eſſe colligitur ex eo quia ſi in rectam orationem conuertatur, ſententia manet, & ſchema perit, quod Virgiliano illo declarat Voſſius

Quid

3. Æneid.

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri ſacra fames?

Dubitatio de huiuſmodi ſi gura an ſit dictionis, an verò ſententiæ.

Hoc autem oratione rectâ ſi dicatur, figura quidem amittitur.

Nil non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames.

Qui autem ſententiæ figuram eſſe volunt, eâ ratione utuntur, quia interrogatio primò rei ineſt, non autem verbis; quod inde confirmant, quoniam factâ quâcunque verborum variatione, adhuc ſententia remanet. Novum tamen non eſt ratione diuersâ figuram eamdem eſſe dictionis, & ſententiæ. Si itaque interrogationi ſubijciatur reſponſio, figura erit ſententiæ, ſin autem, dictionis ſimplex interrogatio, qualis apud Tullium. *Quouſque tandem abutere Catilina patientiâ noſtrâ? Quam diu nos etiam furor iſte tuus eludet? &c.* Et elegans admodum illa videtur apud eundem. *Eſtne hæc vera contentio? places ne ſic agi? non poſsum magis pedem conferre, ut aiunt, aut propius accedere. Quid taces? Quid diſſimulas? quid tergiuerſaris? Etiam, atque etiam inſto, atque urgeo, inſector, poſco, atque adeo flagito crimen, quamcunque tribum inquam delegeris, quam tulerit Plancius, tu oſtendito, ſi poteris vitium.*

Oratione pro Plancio.

Illa quoque interrogatio eſt, quæ maximè aduerſarium urget. *Quid dicam Conſules? hoccine, ut ego appellem nomine euerſores huius imperij? proditores veſtræ dignitatis? hoſtes bonorum omnium? qui ad delendum &c.* Valida itidem ea eſt interrogatio, qua idem utitur Tullius dicens, *Quid eſt? quid ad hæc cogitas reſpondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid horum dicere iſtis defenſoribus tuis audes?* Quandoque per interrogationem affectus animi dumtaxat exprimimus. *Quid expectamus? aut cur non ducibus Dijs immortalibus eidem, cui cætera ſumma cum ſalute Reip. commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus?* Non abſimilem expreſſionem continet illa interrogatio, licet, ex Voſſij ſententia, cum ſubiectione ſit, & ad Ἀνθυποφορὰν. exceptionem pertinere dicat. *Quid tam novum, quàm adoleſcentulum priuatum, exercitum difficili Reipublicæ tempore conficere; confecit. Huic præeſſe? præfuit. Rempublicam optimè ſuo ductu gerere? Geſſit. Quid tam preter conſuetudinem, quàm homini adoleſcenti, &c.* Ad eandem expreſſionem affectuum facit illa, quàm idem Orator uſurpat, in qua nulla intercedit ſubiectio. *Quis L. Philippum ſummo ingenio, operâ, gratiâ, nobilitate à M. Erennio ſuperari poſſe arbitratus eſt, quis Q. Catulum humanitate, ſapientiâ integritate antecellentem a C. Manlio? Quis M. Schaurum hominem grauiſſimum, ciuem egregium, fortiſſimum ſenatorem à Q. Maximo?* & alibi. *Quid dicam aduentus meos? Quid effuſiones hominum ex oppidis? Quid concurſum ex agris patrum familias cum coniugibus, ac liberis? quid eos dies &c.* Cum ſubiectione verò eſt. *Quibus autem hoſtibus? nempe ijs, quos tu Ambraciæ ſedens, primo tuo aduentu ex oppidis Agrinatum &c.* Sic etiam illa. *Quid ergo audaciſſimus ego ex omnibus? minime. At tanto officioſior, quàm cæteri? ne iſtius quidem laudis, ita ſum cupidus, ut alijs eam præreptam velim.* Item & illa: *Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum, qui cum hoc ſciret, tamen me ante quam vidit Reipub. reddidit.* Aliæ etiam ſunt interrogationis formæ, quæ paſſim apud Oratores videri poſſunt; immo etiam apud Poetas intueri licet interrogationes figuratas, quæ videlicet non ſciſcitandi gratia fiunt, ſed inſtandi, vel arguendi, vel commouendi; hæ porrò quam ſæpiſſimè indignationem, aut miſerationem, aut admirationem, aut aliquem alium huiuſmodi animi motum apud Poetas deſignant. Indignationis interrogatio eſt apud Maronem

Orationе pro Cœlio.

Pro lege Manilia.

Pro lege Manilia.

Pro lege Manilia.

Oratione pro Muræna.

Oratione in Piſonẽ.

Ibidem.

Orat. pro R. Amerino.

Me ne incepto deſiſtere victam?
Nec poſſe Italia Teucrorum auertere Regem? 1. Æneid

Item.

Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras? 2. Aeneid.
Quid furis? aut quonam noſtri tibi cura receſſit?

Miſerationem deſignat illa, quam idem uſurpat, dum canit.

Ea quæ nunc tellus, quæ me Æquora poſſunt 2. Aeneid.
Accipere? aut quid iam miſero mihi denique reſtat.

Item. *Nonne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras,* Ecl. 2.
Atque ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcam
Quamuis ille niger? Quamuis tu candidus eſſes?

Et apud Propertium.

Nonne fuit melius dominæ peruincere mores?
Quamuis dura, tamen rara puella fuit. Lib. 1. Eleg. 17.

Idem

Non ne fuit ſatius duro ſeruire Tyranno? Lib. 2. Eleg. 25.
Et gemere in tauro ſæue Perille tuo?

Vulgata eſt illa etiam admirationis interrogatio apud eumdem.

Quid non mortalia pectora cogis. 3. Aeneid.
Auri ſacra fames?

Fieri igitur poteſt vel indignationem, vel miſerationem, vel admirationem excitando. Fieri etiam poteſt dubitando, ut *Eloquar ne, an ſileam?* Omitto illam, quæ fit ad perficiendum ignotum, quoniam figurata non eſt.

De Proſopopœia.

Προσωποποιΐα. *Proſopopœia* græcè, latinè Ciceroni eſt *fictæ perſonæ inductio*; Cornificio autẽ *conformatio*, & Fabio *perſonæ fictio*. Fieri autẽ dicitur, *cum aliqua, quæ non adeſt, perſona confingitur, quaſi adſit; aut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei Oratio tribuitur ad dignitatem aut actio quædam*, ut Cornificius loquitur. Ex aliquorum autem ſententia duplex eſt motus Proſopopœię, unus quo è non perſona facimus perſonam, ſiue rei mutæ ſermonem attribuendo, ſiue rei brutæ aſſignando ſenſum, ſiue rem brutam aloquendo, quaſi ipſa intelligat: alter modus eſt, quo mortuos loqui fingimus, dicique Idolopœia ſolet. Alijs placuit hanc figuram quoque contingere, cum loqui perſonam fingimus, quæ quamuis ſit, non tamen adeſt; his tamen controuerſijs omiſſis, rem paucis complectar, primò ac præcipuè ſchema de quo fit ſermo, contingit, cum mortuos inducimus loquentes, ut facit Cicero dicens: *Exiſtat ergo ille vir parumper cogitatione veſtrâ, quoniam re non poteſt, ut conſpiciatis eum mentibus, quem oculis non poteſtis. Dicat ſe non imperitum fœderis &c.* Huc pertinet illud Cornificij. *Quid ſi nunc L. ille Brutus reuiuiſcat, & hic ante pedes veſtros adſit, non hác uteretur oratione? Ego Reges eieci; vos Tyrannos introducitis; Ego libertatem, quæ non erat, peperi; vos partam ſeruare non vultis; ego capitis mei periculo patriam liberaui; vos liberi ſine periculo eſſe non curatis.* Itaque in hoc genere dicendi mortuos excitari compertum eſt.

Proſopopœia quid

Lib. 4. ad Heren.

Orat. pro L. Balbo.

Lib. 4. ad Eren.

Cenſetur etiam perſonæ fictio, cum ſermo Patriæ vel Reipublicæ, aut Vrbi, vel Regioni tribuitur; adeout per figuram hanc, quæ modo diximus, vocem accipiant. Cicero patriam & Rempub. loquentem inducit. *Quæ tecum Catilina ſic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annos facinus, niſi per te nullum, &c.* Et iterum ibidem. *Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vita meá multo eſt carior, ſi cuncta*

Quando Patria, vel Reſp. loquitur &c.

Act. 1. in Catilinã.

Ibid.

Ibid.

& Italia, ſi omnis Reſpublica ſic loqueretur M. Tulli Quid agis? Tu ne eum, quem eſſe hoſtem, &c.

Orat. pro Milone.

Orat. pro Plancio.

Quandoque ſermo tribuitur abſenti, hoc eſt abſens inducitur loquens; ita Cicero. *Quamobrem ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, adeſte quæſo, atque audite ciues &c.* Et alibi. *Qui ſi tecum congrediatur, & ſumma voce loqui poſſit, hæc dicat. Ego tibi Laterenſis Plancium non anteposui.*

Proſopopœia in quibus locũ habeat.

Proſopopœia frequenter in ſuaſionibus, obiurgationibus, laudationibus, quæſtionibus, & commiſerationibus, ut ex allatis exemplis cuique poteſt eſſe perſpectum. Eſt autem magnum eloquentiæ decus, & lumen augendi ſplendidiſſimum, ut in proximè dictis magnopere proficiat, plurimumque dignitatis afferat orationi.

De Ethopœia.

Ethopœia quid. Aliccarnaſſeus in vita Lyſiæ.

HΘοποιΐα *Ethopœia* græcè, latinè *morum & affectuum fictio, ſiue expreſſio.* Hæc enim figura in imitatione vitæ, ac morum alienorum planè conſiſtit. Magnum eſt orationis ornamentum in primis aptum ad animos conciliandos, & ſæpe ſæpius ad permouendos. Contingit autem Ethopœia, cum certis quibuſdam perſonis, non quæ nunquam ſunt, verba accommodatè adfingimus, vel ad improbitatem earum demonſtrandam, vel ad dignitatem, adeout dici poſſit alienorum affectuum, quorumcunque atque dictorum imitatio non ſine reprehenſione.

Cic cõtra Rullum.

Huiuſmodi eſſe cenſetur ſchema, quo utitur Tullius dum ait, *Quid S. Neuius ad hæc? Ridet noſtram amentiam, ſcilicet, cum ab eo officia boni viri deſiderauimus, & quemadmodum natus, inquit, & quemadmodum educatus ſum, memini. Vetus eſt, de ſcurra diuitem facilius multo, quam P. familias fieri poſſe.* Ethopœia etiam eſt illa apud eundem.

Ibidem.

Ineunt tandem magiſtratus tribuni plebis: concio tandem expectata P. Rulli, quod & princeps erat agrariæ legis, & truculentius ſe gerebat, quàm cæteri: iam deſignatus alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur: veſtitu obſoletiore, corpore inculto, & horrido, capillatior, quam ante; barbaque maiore: ut oculis, & aſpectu denuntiare omnibus vim tribunitiam & minitari Reipub. videretur. Ethopœia notam perſonam complectitur, mores tandem effingit, ex quo cenſetur ſuam nomenclaturam accepiſſe, ut ſi quiſpiam comminiſcatur, quibusnam ſit uſus verbis Ercules imperante Euryſteus eſt, ut Cælius aduertit, apud quem Ethopœiarum variæ ſunt ſpecies, aliæ nanque ſunt patheticæ, quæ nimirum perturbationes, affectuſque exprimunt; aliæ vocantur ethicæ nempe morales; aliæ denique mixtæ, quæ utrunque præſtant.

Celius Rodig. lib. 36 cap. 28.

De Hypotypoſi.

YΠοτύπωσις *Hypotypoſis*, græcè, latinè, *deſcriptio. Eſt autem figura, quæ rem ſic ad viuum & egregiè verbis deſcribit, ut potius cerni, quam audiri videatur.* Hanc Tullius deſcriptionem appellat, eoquòd rerum, quæ geruntur ſub aſpectum penè ſubiectio ſit Fabio eſt forma rerum expreſſa verbis. Talis eſt illa Ciceronis: *Ipſe, inquit, inflammatus ſcelere, ac furore, in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat, expectabant omnes quò tandem progreſſurus, aut quid nam acturus eſſet: cum repentè hominem proripi, &c.*

Action. 7. in Verrẽ.

Tria ſchemata in re propoſita ab aliqui.

Sunt tamen, qui accuratius propoſitum tractare profitentes tria ſchemata recognoſcenda putent, quibus ea, quæ ſunt in re explicentur, huiuſmodi porrò ſunt, αἰτιολογία, διατύπωσις, & ὑποτύπωσις; hoc eſt, *Ætiologia, Diatypoſis, & Hypotypoſis*; his enim dicunt, ratione eorum, quæ ſunt in re, orationem figurari, cum hunc in modum ea explicentur, quæ etſi non ſint de rei eſſentia, naturali tamen vinculo cum re cohærent. In Ætiologia dicunt cauſam impulſiuam eſſe, quinimmò omne id unde aliquid colligitur, atque probatur. In Diatypoſi, ac in Hypotypoſi, tum cauſas impellentes afferri, tum affecta, reique adiuncta, ac circumſtantias.

bus ſtatuũtur. Ætiologia Diatypoſis, & Hypotypoſis.

Ætiologia quomodo fiat.

Ætiologia, ex horum conſilio, efficitur ratione breui, & ſententioſa, itaut, quod dubium eſt viſum, ad certam fidem adduci videatur. Vt in illo M. Tullij. *Intelligo, quàm difficili ſcopuloſoque verſer loco. Nam cum omnis arrogantia ſit moleſta, tum illa ingenij, atque eloquentiæ multò moleſtiſſima.* In allato exemplo ratio ſubſequitur.

Cic Act. 1. in Verẽ.

Pro Lege Manilia.

Poteſt etiam fieri, ut ratio præcedat, *Etenim ſi vectigalia neruos eſſe reipub. ſemper duximus, eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè dicemus.*

& quidem intra ut

4. Æneid.

At Regina dolos (Quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit &c.

At verò extra, ut; *Hic, in ipſo illo malo, grauiſſimaque belli, occaſione L. Lucullus &c.* Vel medium obtineat locum, ſiue intra, ſiue extra Parentheſin, reliqua exempla breuitati ſtudens omitto, apud Voſſium videnda relinquo. Ex cuius opinione Tullius Diatypoſin vocat *ſubiectionem ſub aſpectum*. Fabius *formam rerum expreſſam verbis*: fieri autem hoc ſchema putat, cum rem ob oculos luculentâ narratione ponimus, proſequentes diligenter ea, quæ morum, ac affectuum diſtributione cuiuſq. maximè comprehendunt, & locorum notabiles diſpoſitiones complectuntur. Id porrò diſcriminis inter Diatypoſin, & Hypotypoſin, quòd hæc ſit minutior, dilutior, atque ſimplicior, illa verò longè ſit accuratior, & idcirco ſplendidiorem, & quaſi actuoſiorem orationem reddat. Quamobrem ſuperius deſumptum exemplum ex Tullio nimirum, *Ipſe inflammatus ſcelere, & furore in forum venit, &c.* ad Diatypoſin pertinere contendunt; quemadmodum etiam & alterum apud eundem Tullium: *Perſonabant omnia vocibus ebriorum, natabant pauimenta vino, madebant parietes: ingenui pueri cum meritorijs, ſcorta inter matreſfamilias verſabantur,* & alia etiam exempla in ſchematis huius illuſtrationem afferri poſſunt. Non diſſimulandum tamen tam allata, quàm quòd id genus alia, tanquam Hypotypoſios exempla pleriſque viſa eſſe recipienda, ut propterea ſchemata prædicta promiſcuè fuerint uſurpata. Et re verâ non facilè diſcrimen agnoſcere; nam ſi voces attendas, Διατύπωσις, deducitur à Διατυπόω, quod eſt, *diſpono, conformo, informo, animo concipio, & fingo, deſcribo, exprimo*, adeout Διατύπωσις, *ſit rei quædam, fictio, deſcriptio, expreſſio*; At eiuſdem ſignificationis eſt ὑποτύπωσις nam fit ab ὑποτυπόω, ſiue ὑποτυπόομαι, quod eſt *informo, delineo, & oculis ſubijcio, repræſento, & rei ſpeciem informo*, iuxta quam ſignificationem verbum hoc Philoſophus uſurpauit. Licet ὑποτύπωσις Ciceroni ſit *illuſtris explanatio, rerumque baſi gerantur ſub aſpectum penè ſubiectio*, itaut *Hypotypoſis*, per id ſolum diſcrepet à *Diatypoſi*, quòd hæc rei ſit minus, illa verò magis accurata deſcriptio, & idcirco ſplendidior, atque præſtantior; adeout *Dyatypoſis* detractis aliquibus, vocabulis, quibus redditur accuratior, ac illuſtrior, euadat *Hypotypoſis*.

Cic pro lege Manil.

Cic. Ver. 7

Idẽ Ph. 2.

Lib. 3. Eth c. 7.

Huiuſmodi ſchemata promiſcuè fere ſẽper fuerunt uſurpata.

Lib. 3. de Oratore.

Præclara, & ſingularis admodum eſt illa, quam adhi-

adhibet Demoſthenes Diatypoſis, ut ob id ſilentio pretereunda non ſit, quamuis eius quoque Voſſius meminerit de rebus enim anteactis Demoſthenes loquens ait, Θέαμα δεινὸν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ ἐλεεινόν. ὅτε γὰρ νῦν ἐπορευόμεθα εἰς Δελφοὺς ἐξ ἀνάγκης ἦν ὁρᾶν ἡμῖν πάντα ταῦτα, οἰκίας κατεσκαμμένας, τείχη περιῃρημένα, χώραν ἔρημον τῶν ἐν ἡλικίᾳ, γύναια δὲ, καὶ παιδάρια ὀλίγα, καὶ πρεσβύτας ἀνθρώπους οἰκτρούς. οὐδ' ἂν εἷς ἐφικέσθαι δύναιτο τῷ λόγῳ τῶν ἐκεῖ κακῶν νῦν ὄντων. *Spectaculum, Athenienſes, crudele, & miſerabile. Cum enim nuper Delphos proficiſceremur, neceſſe nobis erat videre omnia illa, domus dirutas, mœnia proſtrata, regionem iuuentute deſolatam, mulierculas duntaxat, & paucos puerulos, & ſenes homines miſerandos.* Si vera ſunt, quæ diximus, hoc loco Demoſthenes διατύπωσιν potius, quàm ὑποτύπωσιν, adhibuit, cum accuratè ſatis rem explicet &c. non ita tamen ut etiam accuratiùs explicari non potuiſset; & hinc forſan ὑποτύπωσις, exiſtimata fuit. Non multo poſt idem Demoſthenes adhibet ἀντιλογίαν cum amplificatione per collationem, cum priùs per extenuationem amplificaſſet.

Cæterum etſi tam Diatypoſis, quam Hypotypoſis ſummoperè videri poſſit affinis Ethopœiæ, & Proſopopœiæ, ab ipſis tamen longè diſcrepant, quoniam Proſopopœia perſonas fictas, vel inanimatas, vel morte quoque peremptas ad loquendum inducit; Ethopœia verò animi mores exprimit; at Diatypoſis, & Hypotypoſis actiones deſcribunt, vel res ipſas ad vivum delineant, illa quidem parciùs, ac negligentiùs; hæc autem uberiùs, & accuratiùs.

Tametſi autem pictoribus rerum imagines ad vivum exprimentibus figura hæc videatur accommodata, proindeque tam ipſis, quàm Poetis, & Oratoribus communis, quatenus tamen à Pictoribus lineamentis, & coloribus expreſſio fit; à Poetis autem, & Oratoribus perficitur vocibus; non eadem eſt apud omnes commemoratos huius expreſſionis ratio, licet Oratores, præſertim autem Poetæ mirum in modum Pictores æmulentur; Siquidem Poetæ pictorum inſtar, vocibus tamen, aeris, mariſque tempeſtates, armorum conflictus, agrorum ubertatem, florumque amænitatem delineant, atque colorant. Sic etiam, & Oratores, qui præclaram ædium formam, Vrbium condecentiam, earumdem, atque regnorum poſitum, omniumque rerum naturam, atque concinnitudinem ſatis pro dignitate deſcribunt. Hæc autem expreſſio præteriti, præſentiſque temporis differentiam admittit.

De Apoſtrophe.

Apoſtrophe quid. Ἀποστροφὴ *Apoſtrophe* græcè, latinè *auerſio*, ſiue *auocatio*, ut loquitur Tullius; & auerſatio, ut Fabio placet; ab ἀποστρέφω, hoc eſt auerto, & alio flecto; & quamuis Hermogenes ἀποστροφὴν, inter σχήματα λέξεως, inter figuras dictionis repoſuerit, reuerâ tamen σχῆμα διανοίας, cenſeri debet. Non rectè definitur ſermo à iudice conuerſus, cùm non ſemper coram iudice habeatur oratio. Neque rectè dicitur ſermo conuerſus ad perſonam aliam, ab ea, quam inſtituta requirit oratio; cum ſæpeſæpius conuerſio ſermonis fiat ad res inanimas.

Quomodo Apoſtrophe re vera fiat. Rectius igitur Apoſtrophe dicetur fieri, cum ſermonem ad aliam perſonam, vel quaſi perſonam auertimus, quàm inſtituta requirat oratio, hanc enim, vel ad Deum, vel ad hominem, vel ad res inanimas, quas uti perſonas quaſdam compellimus, nobis licet conuertere. M. Tullius orationem conuertit ad Deum hoc modo cum enim dixiſſet: *Orem, quum homines ſoluti à cura liberati redire non deſinant, triſtiores autem ſine maximo dolore audire non poſſint? P. ne Clodius, qui ex Pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? Hunc, inquam, etiam vos, qui eſtis antiſtites ceremoniarum, & ſacrorum, auctorem habetis, & magiſtrum publicæ religionis?* Cicero pro domo ſua ad Pontifices Mox progreditur dicens: *O Dij immortales (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius veſtra ſacra curat? Veſtrum numen horret? Res omneis humanas religione veſtra contineri putat? Hic non illudit &c.* Ibid. Ab hominibus etiam ad Deum conuerſionem facit. Cum enim dixiſſet: *Hinc omnibus Catilina cupio ſumma Reipub. ſalute, & cum tua peſte, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioque iunxerunt proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium;* Act. 1. in Catil. ſtatim ſubdit: *tum tu Iupiter, qui iiſdem, quibus hæc urbs auſpicijs a Romulo es conſtitutus, quem Statorem huius Vrbis atque Imperij &c.* Ibid. Vbi repetitur complexio cum Apoſtrophe, & dira increpatione in Catilinam. Sic etiam ab homine ad hominem quando ait. *Cupio P.C. me eſſe clementem, cupio in tantis Reip. periculis non diſſolutum videri: ſed, &c.* Ibid. Mox à P. C. ad Catilinam Orationem conuertit hoc modo: *Si te iam Catilina comprehendi ſi interfici iuſſero, credo erit verendum mihi, ne, non hoc potius omnes boni ſerius à me quàm quiſquam crudelius factum eſſe dicant, &c.* Ibid. Poetis etiam hæc figura valde frequens. Vulgatum eſt illud exemplum Maronis, qui Georgicorum initio cum ceciniſſet

Quid faciat lætas ſegetes, quo ſydere terram Lib. 1. Georg.
Vertere Mæcenas, ulmiſque adiungere vites.

Paucis interiectis ſubdit. Ibid.

Vos ò clariſſima mundi
Lumina, labentem Cælo, quæ ducitis annum
Liber & alma Ceres.

Conuertit Tullius orationem etiam ad res ſenſu carentes; cum namque dixiſſet: *Non eſt humano conſilio, nec mediocri quidem, Iudices, Deorum immortalium curâ res illa perfecta, me hercule ipſe cum illam belluam cadere viderunt, commouiſſe ſe videntur, & ius in illo ſuum retinuiſſe;* Cic. Orat. pro Milone. Eleganti quidem Apoſtrophe, ad religiones ipſas, tanquam vitali ſenſu præditas orationem conuertit, dicens; *Vos enim albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obteſtor vosque albanorum obrutæ aræ, ſacrorum P. Romani ſociæ, & æquales,* &c. Huc pertinet Virgilianum illud

Troiaq; nunc ſtares, Priamique arx alta maneres. 2. Aeneid.

Non omittendum aduertere plerunque metri cauſa duntaxat à Poetis figuram hanc uſurpari.

Ab alijs exemplis ſuperſedeo, cum tam apud eumdem Poetã, quàm apud alios videri poſſunt. Hæc autem figura in omni orationis parte locum habet, quamuis initio ipſam uſurpari poſſe Fabius inficietur, immemor forſan primæ Catilinariæ, quam Tullius ab hac exorditur figura dicens; *Quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra* &c. Orat. 1. in Catil.

Plerunque contingit ut quiſpiam ad ſe ipſum Oratione conuertat, ut in Virgiliano illo.

Inſere nunc, Melibœe pyros, pone ordine vites. Ecloga 1.

Quamuis hoc cum ironia Poeta dixerit.

Hoc autem ſchema plurimum mouet, ſummæque grauitatis eſt ad aduerſarium urgendum, ut alij quoque notarunt edocti à Tullio, qui in hunc finem ſchema iſtud uſurpat, dum ait. *Quid enim Tubero, tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro* &c. Orat. pro Ligario.

Valet etiam plurimum ad increpandum aduerſarium, nam ne utar exemplo paulo antea commemo-

Digitized by Google

Orat. 1. in Catil. Orat. in Piſonem. ratorex Tullio in Catilinam. *Quouſque tandem*, &c. Illud præcipuum eſt apud eumdem, *Iam ne vides bellua? Iam ne ſentis? Quæ ſit hominum querela frontis tuæ? Nemo queritur Syrum neſcio*, &c. Plurimum quoque momenti habet hoc idem ſchema ad commendandum, cohortandum, &c.

De Acclamatione.

Epiphonema quid lib. 8. cap. 5. E[illegible]. *Epiphonema* græcè, latinè, *Acclamatio rei narratæ, vel probatæ*, ut Fabius interpretatur. Quod etiam Hermogenes docuerat, fit autem cum poſt rem, aut factum oratio ſubditur & eſt velut ſermonis extrinſecus aſſumpta coronis, non omninò tamen aliena à ſubiecta materia. Exemplum fit illud Ciceronis, dum ait. (Tullius in Catone maiori.) *Senectutem ut adipiſcantur, omnes optant, eamdem accuſant adepti.* His autem dictis illico per acclamationem ſubdit: *Tanta eſt inconſtantia, ſtultitia, atque peruerſitas.* Et alibi. (Idem in Piſonem.) *Sic odium, quod in ipſum attulerant, id in eius imaginem, ac ſimulacrum profuderunt.* Frequens etiam hoc ſchema Poetis eſt, ut apud Maronem, qui cum cecinisset.

Virg. lib. 1. Æneid.

His accenſa ſuper iactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaum, atq; immitis Achillei
Arcebat longe latio: multoſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.

Subdit acclamando

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Et apud eundem

Lib. 3. Æneid.

Fas omne abrumpit Polydorum obtruncat & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames.

Huc pertinet, *Ekphonesis*, græcè, latinè autem *pronunciatio*, ſiue *enunciatio*, hoc eſt, *exclamatio*, quamuis enim ſimplicem enunciationem hoc nomine ſignificemus; attamen in Rhetoricis exclamationis nomen ſumimus eo ſenſu, ut ipſa dicatur *quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius per hominis, aut urbis, aut rei cuiuſpiam compellationem*, hoc modo: (Auctor ad Heren. lib. 4. & Tul. 3. de Orat.) *Te nunc alloquor Affricane, cuius mortui quoque nomen ſplendori, ac decori eſt Ciuitati*; fit igitur, quandocumque vox attollitur ad rei magnitudinem indicandam. Eſt exclamatio in illo Ciceronis: (Act. 1. in Catilina) *O tempora? O mores?* Et alibi. (Phil. 2.) *O miſerum me? Conſumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori hæret dolor.* Quandoque ex graui indignatione licet in exclamationem erumpere, quamuis indignationis explicatio non præceſſerit; quod in rebus grauibus fieri ſolet, ut exclamatio maiorem vim adepta, in audientium animis vehementiores affectus cieat. Huc pertinet exemplum illud ex Tullio. (Oratione pro P. Sextio.) *O diem illum, Iudices, funeſtum ſenatui, boniſque omnibus Reip. luctuoſum mihi ad domeſticum mœrorem grauem, ad poſteritatis memoriam glorioſum!* Et alibi. (Philippica 2.) *O imprudentiam ſingularem! quid videras? quid ſenſeras? quid audieras? neque &c.* Quandoque fit exclamatio præmiſſa indignationis cauſa ut (Ibidem.) *Auguratus petitionem mihi te conceſſiſſe dixiſti. O incredibilem audaciam! ò imprudentiam prædicandam!* Et alibi: (Ibidem.) *Ad euſdem ædes etiam, & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum auſus es? tu illud ſanctiſſimum limen intrare, tu illarum &c.* Exclamatio fit aliquando cum ironia, ut. (Ibidem.) *O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid &c.*

Fit etiam cum dubitatione. (Oratione pro Cœlio.) *O ſtultitiam, ſtultitiam ne dicam, an impudentiam ſingularem? auditis ne, cum ab ea muliere &c.* Non diſſimiliter in illo Terentij. (Adelphi act. 5. ſc. 3.) *O Cælum? O Terra? O Maria Neptuni?*

Fit etiam Interiectione. Nec eſt ſemper opus interiectione, cum adhuc ſine hac exclamatio fieri poſſit; enimverò, ut exclamatio eſt, *O miſerum me?* ita quoque *Miſerum me?* itaque hoc loco exclamationis nomine utimur pro oratione in qua interiectio expreſſa, aut intellecta, indicat animi affectum; intenditur autem pronunciatio ad rei magnitudinem ſignificandam. Fit etiam per *Erotesin* Interrogationem, ut

Virgil. 2. Æneid.

En quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora poſſint
Accipere? Aut quid iam miſero mihi deniq; reſtat.

Conducit ad miſericordiam mouendam, Tullius in hunc finem illam uſurpat. (Oratione pro Sylla.) *O miſerum, & infelicem diem illum, quo conſul omnibus centurijs P. Sylla renunciatus? O falſam ſpem? O Volucrem &c.* Ad iracundiam quoque ciendam. (Ibid.) *O peſtis? O labes? O tenebræ? O lutum? O ſordes? O portentum in ultimas terras deportandum.*

De Deprecatione.

Deprecatio quid. Δ[illegible]. *Deeſis* græcè, latinè, *Deprecatio*, figura eſt, *cum opem alicuius imploramus*. Ab alijs obſecratio, vel obteſtatio dici ſolet. Talis eſt illa, quâ utitur Tullius; (Cic. pro Rabirio.) *Quæ cum ita ſint, primum quod in dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri neceſſe eſt ab Ioue optimo maximo, cæteriſque Dijs, Deabuſque immortalibus, quorum ope, & auxilio magis hæc Reſpublica, quam hominum & conſilio gubernatur, pacem ac veniam peto, precorque ab ijs ut hodiernum diem &c.* Non diſſimiliter alibi: (Cic. pro Deiotaro.) *Quamobrem hoc nos primum metu C. Cæſar per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam libera, ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpiciemur: per dexteram te iſtam oro, quam Regi Deiotaro, &c.*

Obſecratio quid. Obſecratio etiam eſt illa apud Virgilium.

6. Æneid.

Quod te per Cæli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgantis Iuli
Eripe me his inuicte malis.

Schema hoc adhiberi ſolet ad incutiendum timorem. Schema hoc adhiberi ſolet ad incutiendum timorem animis audientium, hoc enim fit præcipuè ſi à Deo petatur auxilium, & cauſæ metus, atque timoris efferantur; & eo magis, quo non tam eo aliorum animis, quam in ſuo videatur Orator timorem imprimere. Ad obſecrationem reuocantur etiam inuocationes, quas Poetæ ſuis operibus prætexere ſolent. Ita Virgilius.

1. Aeneid.

Muſa mihi cauſas memora quo numine læſo,
Quidve dolens Regina Deûm tot voluere caſus
Inſignem pietate virum tot adire labores
Impulerit.

Nec minus eleganter alibi.

1. Georg.

Vos ò clariſſima mundi
Lumina labentem Cælo, quæ ducitis annum
Liber & alma Ceres.

Huc pertinet illud Claudiani.

Sol, qui flammigeris mundum complexus habenis
Voluis inexhauſto redeuntia ſæcula motu
Sparge diem meliore coma, crinemque repexi
Blandius elato ſurgant temone Iugales
Efflantes roſeum frænis ſpumantibus ignem.

Ad miſericordiam concitandam. Adhibetur hoc ſchema etiam ad miſericordiam concitandam.

Optatio, & Salutatio. Conuenit dolenti, timenti, & ſperanti. Optatio etiam & Salutatio, nempe vehementis alicuius deſiderij ſignificatio tam ab Oratoribus, quam Poetis ſolet uſurpari. Conuenit autem dolenti timenti, & ſperanti; quod exemplis illuſtrare facillimum eſt.

De

De Execratione.

Execratio quid. Κατάρα *Catara*, græcè, latinè autem *Execratio*; ſchema igitur eſt, *quo malum alicui præcamur*; idcirco dicitur etiam imprecatio. Ita Cicero: *Dij te perdant fugitiue ita non modo nequam & improbus, ſed etiam fatuus & amens es.* Pro Deiotaro.

De Ironia.

Ironia quid. Εἰρωνεία, Ironia græcè, latinè autem *Irriſio*, ſeu potius *Illuſio*. Si quid autem apud Rhetores controuerſum, id ſanè an omnis Ironia Tropus dici debeat. Fabius exiſtimat geminam eſſe, nempe tropum, & ſchema: Immo & Ironiam Allegoriæ ſpeciem eſſe contendit; cum in ea aliter intelligi volumus, quàm enunciamus; at ſchema, tam proprijs, quàm figuratis verbis inſtituitur, idque confirmat exemplo ex oratione pro Milone, deſumpto; cuius quoque ſupra meminimus; nempe: *P. Clodij mortem æquo animo nemo ferre poteſt, luget ſenatus, mæret, equeſter ordo, tota ciuitas confecta ſenio eſt. Squalent municipia, affligantur coloniæ agri deinque ipſi tam beneficum tam ſalutarem tam manſuetum ciuem deſiderant.* Rectius tamen Ironia dicetur longè diuerſa ab Allegoria, & à translatione, quoniam irriſionis gratia reperta eſt, quod in Allegoriam non cadit. Alijs placuit Ironiam eſſe ſchema, non tam λέξεως, quàm διανοίας, ſchema verò ſententiæ eſſe conuincitur ex eo, quia mutatis verbis, & uniuerſâ elocutione aliter explicata, manet itidem Ironia, nec leditur verborum immutatione; ut paulo poſt intelliges. Horum igitur conſilium ſecuti, de Ironia nunc ſermonem inſtituendum duximus; diuerſâ enim conſideratione poteſt ad ſchema dictionis, & ſententiæ reuocari, ſicut interrogatio ad utrunque ſchematis genus diuerſâ tamen ratione pertinere dicitur. Ironia igitur eſt, cum per id, quod dicitur, contrarium intelligitur. cognoſcitur porrò, vel pronunciatione, vel è rei natura. Neque perturbet, quòd aliquibus εἰρωνεία, ſit *ſimulatio* vel *diſſimulantia*, non enim ſic à Rhetoribus uſurpatur; nam ab alijs iuxta ſignificationem illam accipitur, adeo ut hoc ſenſu familiaris Socrati fore Ironia, unde appellatum eum eſſe εἴρωνα, accepimus, quòd in diſſimulando plurimum leporis, & venuſtatis haberet, quam ob cauſam ſcurram Atticum appellarunt; At Rhetoricis εἰρωνεία nil aliud quàm id ſchema, quod fit, cum per id, quod dicimus, contrarium ſignamus; latine tamen non meliùs, quàm illuſio dici poteſt. Ad rem autem quod attinet, nam hucuſque de nomine, definiri ſolet Ironia, hoc modo, *Ironia eſt, cum aliud in pectore recluſum, aliud in lingua promptum habemus, & enunciationis ſententia in contrarium à verbis excipitur*. Vel breuius, Tropus eſt, vel ut alijs placet, *Figura eſt per contrarium, quod conatur oſtendens*. Ironiam tamen niſi grauitas pronunciationis adiuvet, confiteri videtur, quod negare contendit; itaque vim omnem habet in pronunciatione, ac riſu, alioquin contrarium ſenſum rei intentæ explicat. Ironia eſt illa. *O præclarum iuris interpretem, auctorem antiquitatis, correctorem atq; emendatorem noſtræ Ciuitatis!* ad ſignificandum hominem nequã. Oratione pro Cornelio Balbo. Et alibi *Nouum crimen (Cæſar, & ante hunc diem inauditum) propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Affrica fuiſſe idque.* Pro Ligario. Incipit ab ironia ad eleuandam criminis delationem. Locus totus ironicus eſt, & ad remittendam Cæſaris attentionem pertinet; Hic explicandum quo ſuperius innuimus, ut nimirum oſtenderemus Ironiam eſſe figuram ſententiæ; quia mutatis verbis eadem remanet; ex hoc enim exemplo Tulliano colligitur; dum enim ipſe dicit. *O præclarum iuris interpretem auctorem antiquitatis, correctorem noſtræ ciuitatis!* Poſſum idem aliter refferre, nimirum. *Hic enim egregius auctor communium commodorum cuſtos, & Reipublicæ defenſor, ſalus, & columen ciuitatis*; de quo tamen contraria intelligi velim. Poſſum etiam aliter enunciare, dicendo *Vir iſte præclarus eſt, cuius ope & auxilio ſuffulta Reſpub. penitus dici poteſt*. Vides itaque mutatâ prorſus elocutione, adhuc illæſam remanere ironiam; quòd inditio eſt, eam λέξεως eſſe figuram.

Huius autem ſpecies eſſe dicuntur χλευασμός, *cauillatio* χαριεντισμός *dictum ſalſum, & facetum*, ſiue ſcomma, ἀστεϊσμός *urbanum dictum*. Διασυρμός, *irriſio, ſiue obtrectatio, ſeu ambigua dictio*, Ἐξουθενισμός, *extenuatio, ſiue contemptio rei*. Σαρκασμός, irriſio *amarulenta, atq; hoſtilis*. Singula hæc ſchemata exemplis declarare, ſuperuacaneum puto.

De Antiphraſi.

Antiphraſis quid. Ἀντίφρασις *Antiphraſis* græcè, latinè verò è quorundam opinione eſt figura ſententiæ, *cum quædam negamus nos dicere, & tamen dicimus* ut: *non tangò quòd auarus homo eſt, quodque improbus omitto*, & apud Maronem

An memorem portus Lucrinoque addita clauſtra? 2. Georg.

Sed hæc potius præteritio, de qua poſtea

Alia huius ſchematis acceptio. Antiphraſis autem aliâ ſumi debet ſignificatione iuxta quam in abuſu nominis, etymologiæque conſiſtit, ut *Parcæ* dicuntur, quia nemini parcunt. *Bellum*; eoquòd nihil habeat belli, *Lucus* quia luce caret.

Diſcriminis aliquid eſt inter Antiphraſin, & Ironiam, quoniam per hanc ſolâ voce cum irriſione contrarium intelligitur; per illam autem non item, cum contrarietas per verba, à quibus originem ducit, declarari debeat; ſumptâ tamen Antiphraſi iuxta ſecundam uſurpationem. Diſcrepat etiam ab *Antitheſi*, & *Antitheto*, nam in his verba verbis, vel ſententiæ ſententijs opponuntur; at in Antiphraſi nomen ſolum contrarium eſt ei, à quo originem ducit.

De Emphaſi.

Emphaſis quid. Ἔμφασις, *Emphaſis* græcè, ſed latinè *efficacia, ſignificatio, vel demonſtratio*. Fit aliquibus, *cum vocabulum adhibitum ſingularem vim habet*. Alijs autem vox eſt modificata vim orationis magis intendens, quàm ſi propriâ uſi fuiſſemus. Alij fit, cum plus oſtenditur menti, quàm verba ipſa declarant, nam, inquiunt, ſubeſt in verbis tacita quædam ſignificantia, ut propterea quibuſdam ſit Emphaſis, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur. Tullio autem fit cum plus ad intelligendum, quàm dixeris, ſignificatur. Sed à Fabio tandem rectè definitur, *Virtus altiorem prebens intellectum, quàm quem verba per ſe ipſa declarant*; hoc enim modo rectè diuiditur in duo genera, quorum unum eſt quo plus ſignificatur, quàm dicitur, ut apud Maronem.

Inuadunt urbem ſomno vinoque ſepultam. 2. Aeneid.

Plus enim ſignificat, quam ſi dixiſſet *oppreſſam*; ſic apud Terentium.

Tu quantus quantus nihil, niſi ſapientia es. Adelph. act. 3. ſc. 3.

Hac locutione plus ſignificat Poeta, quàm ſi dixiſſet.

Tu quidem ſapientiâ ſummâ es ornatus.

Alterum huius eſt ſchematis genus quo ſignificatur

Digitized by Google

Tibi ſi iſtoc placet
Profundat, perdat, pereat, nihil ad me attinet.

De Præoccupatione.

Præoccupatio quid. Πρόληψις. *Prolepſis* græcè, latinè verò *Præoccupatio*, figura eſt, *cum quæ nobis obijci poſſint præuenimus, atque diſſoluimus.* Sed non eodem modo uſurpatur à Grammaticis, Rhetoricis, & à Poetis. Enimverò Grammaticis eſt, cum ubi de toto diximus partibus ſubijcimus, vel cum res ſub una proprietate, ad res diuerſas abſque copula diſtribuuntur; adeo ut quædam incongruitas appareat. Exemplum huius prolepſeos apud Grammaticos eſt illud ex Liuio (T. Liuius.). *Conſules profecti Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium, ille ad montem gaurum, hic ad Saticulam caſtra ponunt.* Et apud eundem (Idem l. 1.). *Ita duo deinceps Reges, alia via, ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt.* Fit autem in tribus accidentibus. Primò in genere ut, *Duo ſibili mihi auditi, unus ſubtilis, alter acutus.* In numero, ut (Idem.). *Principes utrinque pugnam ciebant, ab Samnitis Mutius curtius, ab Romanis Hoſtius Hoſtilius.* In perſona ut (Terentius): *Ego crapulando, ille verberando uſque ambo defeſſi ſumus.*

Et apud Maronem.

Virgilius Ecloga 5.

——— *conuenimus ambo*
Tu calamos inflare leues, ego dicere verſus.

Sed Rhetoricis hoc ſchema fit, cum id, quod contra nos dici poteſt, callidè anticipamus, atque diluimus, vel ut alijs placet, (& in idem recidit) cum id, quod in aduerſarij cauſa, aut iudicis opinione eſſe, aut fore arbitramur, nobis contrarium præoccupamus dicere, & ratione diſſoluere. Non una eſt Prolepſeos formula, una quidem eſt elegans apud Tullium (Orat. in Piſonem.). *At audiſtis Patres Conſcripti Philaſophi vocem negauit, ſe triumphi cupidum unquam fuiſſe. O ſcelus, ò peſtis, ò labes, &c.* Inſignis eſt etiam illa apud eundem (Orat. pro Milone.): *Etſi vereor, Iudices, ne turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipſe magis de Reip. ſalute, quàm de ſua perturbetur, me ad eius cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe.* Vbi ſtatim adnectit Prolepſeos ſolutionem dum ait, *tamen hæc noui iudicij &c.* Non diſſimiliter cum ait (Orat. pro Cælio.): *Dicet aliquis, hæc igitur eſt tua diſciplina? Sic tu inſtituis adoleſcentes?* &c. Vbi reſpondet: *ego ſi quis Iudices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis, ac continentiæ fuit ut reſpueret, &c.*

De Synathroeſmo.

Synathroeſmus quid. Συναθροισμὸς, *Synathroeſmus* græcè, latinè *congeries, eſt coaceruatio plurium dictionum res diuerſas ſignificantium;* pleriſque tamen diſtributionis nomine viſum eſt congeriem etiam comprehendere; at reverà diſtributio vel pro genere ſuas ponit ſpecies, quo pacto διαίρεσις eſt; vel pro toto eſſentiali, aut materiali, ſeu quantitatiuo, partes affert, quæ ei reſpondeant, quâ ratione μερισμὸς nuncupatur. At verò congeries propriè varias perſonas, actiones, aut res enumerat, & in unum quaſi aceruum congregat atque condenſat; ideoque dicitur, συναθροισμὸς *Synathroeſmos*, qui à ſynonymia differt, quod hæc plura æqualia; congeries autem plura omninò diuerſa congerit. Exemplum ex Tullio (Orat. post reditum in Senatu.). *Quæ enim tanta poteſt exiſtere ubertas ingenij, quæ tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus orationis, quo quiſquam &c.* Item (Orat. pro Cælio.). *An vos aliam cauſam eſſe ullam putatis, cur imitantis præmus eloquentiæ tantâ voluptate dicendi, tantâ laude, tantâ gloriâ, &c.* Item. *Vide quam ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quàm vaga volubiliſque fortuna: Quantæ infidelitates in amicis; &c.* (Orat. pro Milone.)

Sed aliquibus hæc figura videtur multiplex, ut videlicet verborum, aut rerum, aut argumentorum collectio, quam non iniuria magni faciunt, tanquam illam, quæ præcipiti quadam volubilitate, ſic orationem incitat, ut inſtar torrentis auditorum animos vehementer abripiat. Multa hic dicenda forent, quæ breuitatis gratia cogor præterire; ſolùm id adnotabo, ſcilicet ad congeriem, interpretationem reuocari, quæ planè contingit, *cum ornandi, vel augendi cauſa rem eandem pluribus modis enunciamus.*

De Communicatione.

Ἀνακοίνωσις, *Anacœnoſis* græcè, latinè *communicatio* eſt deliberatio, *cum ijs ipſis apud, aut contra quos dicimus.* (Communicatio quid) Duplex eſſe perhibetur. Primò enim, quoniam inficiari, vel culpam transferre non poſſumus, participem vel conſilij, vel facti noſtri aduerſarium facimus. Fabius rem exemplo ſequenti declarat; *At illa, inquit, neſcit trepida, quid liceat fœminæ, quid coniugem deceat. Forte vos in ſollicitudine obuios, caſus miſeræ mulieri obtulit. Tu frater, vos paterni amici, quod conſilium datis.* Tullius (Orat. pro Milone.): *Quando enim frequentiſſimo Senatu quatuor, ad ſummum quinque ſunt inuenti &c.* Et hoc cum interrogatione factum vides, plerunque conſilium noſtrum cum audientibus ita commune facimus, ut ab ipſis quid agendum petamus; ut *cedo, ſi vos in eo loco eſſetis, quid aliud feciſſetis?* Elegans eſt illa communicatio etiam, quàm uſurpat Cicero; dum ait (Orat. pro Cæcinna.); *Eſt hæc res poſita, quæ ab aduerſario non negatur: Cæcinnam cum ad conſtitutam diem, tempuſque veniſſet, ut ius, &c.* Et alibi auditores conſulit (Orat. pro Rabirio.); cum ipſis deliberat, & Iudices rogat: *Tu denique Labine quid faceres tali in re, ac tempore? Cum ignauiæ ratione, fugam, &c.* Item (Orat. pro Cæcinna.): *Quæro ſi te hodie domum tuam redeuntem coacti homines, & armati, non modo limine, tectoque ædium tuarum? ſed primo aditu, &c.* Interdum enim communicationi coniuncta eſt reſponſio, & propoſitæ dubitationis expeditio.

De Commoratione, ſeu Mora.

Κατοχὴ, *catoche*, græcè, latinè, *Mora* ſeu *Commoratio* eſt, cum in aliquo loco firmiſſimo, in quo cauſæ robur uniuerſum conſiſtit, diutius immorantes frequenter ad eum reuertimus, ut melius inſinuemus quod ad probandum aſſumptum fuit. (Commoratio quid.)

De Communibus figuris.

Schemata quædam ſiue figuræ ſunt, quæ cuilibet orationi ſingulisque partibus eiuſdem aptari poſſunt. (Figuræ communes quæ dicantur.) Huiuſmodi porrò cenſentur quæ ſequuntur.

1. Ἐπιτομὴ. *Breuitas* 2. Διόρθωσις. *Correctio* 3. Παῤῥησία. *Licentia* 4. Παράδοξον, ſeu ὑπομονή. *Suſtentatio* 5. Διαπόρησις. *Dubitatio* 6. Μερισμὸς. *Diſtributio.* 7. Μείωσις. *Diminutio* 8. Ἐπίδοσις. *Incrementum* 9. Ἐπιτροπὴ *Permiſſio.* 10. Μετάβασις. *Tranſitio.*

Ἐπιτομὴ. *Epitome*, græcè, latinè, *Breuitas*, eſt *cum res verbis tantummodo neceſſarijs expedimus;* (Breuitas quid.) Breuitate autem utimur, vel temporis anguſtia coacti, vel quia res, de qua agitur copioſius tractari recuſat. Non eſt opus exemplis. Cauendum tamen cuique ne dum breuis eſſe vult obſcurus fiat.

Διόρθωσις. *Diorthoſis*, græcè; latinè *Correctio*, eſt *qua verbum, aut ſententiam aliquam iam dictam tolli-* (Correctio quid.)

mus

mus vel aliâ quâpiam emendamus, atque corrigimus. Tullius es utitur dicens. *Non enim furem, ſed raptorem, non ſacrilegum, ſed hoſtem.* Item. *O ſtultitiam! ne dicam impudentiam ſingularem!*

In Verr. — Orat. pro Cœlio.

Licentia quid.

Παῤῥησία. *Parrhiſia*, græcè, latinè licentia fit, cum *liberius Orator obiurgat ea, quæ grauia, & periculoſa ſunt, citra quamlibet offenſionis notam*, cum nimirum apud eos, quos, aut vereri, aut metuere debet; aliquid tamen pro ſuo iure dicit, quod eos minimè poſſit offendere, ut *Verum, & tu forſan audire nolis, & ego niſi nunc dixero, aliàs nequaquam confitebor. Hic tanti apparatus exercitùs, hæc tot gentium, & totius Orientis excita ſedibus ſuis moles finitimis poteſt eſſe terribilis*, ſic Athenienſis ille coram Dario locutus eſt; Tullius quoque non ſemel hanc figuram adhibuit. *Vos Patres*, inquit, *Conſcripti (graue dictu eſt, dicendum tamen) vos, inquam, Supliciùm vita priuatis.* Item. *Vide quàm non reformidem, vide quanta lux liberalitatis, & ſapientiæ tuæ*, &c. Correctio etiam eſt, dum Tullius ait (*Vota enim feceratis, ut in eas ſe potius mitteret, quàm in veſtras poſſeſiones, veſtra tecta, veſtras pecunias) pecunias dico? &c.*

Q. Curtio lib. 3. — Philip. 2. — Pro Ligario.

Suſtentatio quid.

Ἐπιμονὴ *Epomone* græcè, latinè, *Suſtentatio. Figura eſt, quâ diu auditorum animos ſuſpenſos tenemus minora quædam recenſendo, mox aliquid inexpectatum, vel graue vel ludricum ſubiungimus.* Hoc itaque modo auditoris animum aliquandiu ſuſpenſum tenemus, antequam ipſi, rem pectore ſeruatam exprimamus. Valet ad exagerãdum tum in vituperium, tum in laudem, ut: *Quid putem contemptum ne me? non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis &c.* Idem alibi: *Quod igitur eſt remedium? quod? ne liceat pupillo redimere.* Adhiberi etiam ſolet ad laudandum, ad minuendum, ad iocandum &c.

Philip. 2. — Vituperationis cauſa ſolet adhiberi.

Verrina 3. — Diaporeſis quid.

Διαπόρησις, ſiue Ἀπορία *Diaporeſis*, ſiue *Aporia* græcè, latinè, *Dubitatio*, figura eſt, quæ fit cum in anceps verſamur, animove pendemus, eo quod neſcimus quid è duobus, aut pluribus dicendum, aut agendum ſit, cumque nos quærimus unde incipiendum, deſinendumq; ſit, quid præcipuè dicendum, & an omninò dicendum ſit. Cicero. *Vtrum difficilius, aut maius eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multumque, Brute, dubitaui. Nam & negare ei, quem unicè diligerem, cuique me, &c.* Plerunque per interrogationem inſtituitur, ut apud eundem. *Quid primum querar? aut unde potiſſimum, Iudices, ordiar? aut quod, aut à quibus, &c.* Item. *Quid primum, aut quæram, Iudices?* Item. *Equidem quod ad me attinet, quo me vertam neſcio, negem fuiſſe, &c.* Elegans etiam & illud: *Nunquam mihi defuturam orationem, qui exercitum meum alloquerer, credidi, non quo verba unquam potius, quàm res exercuerim, ſed quia, &c.*

In oratore ad Brutũ. — Oratione pro Roſcio Amerino. — Act. 7. in Verrem. — Orat. pro Cluentio. — Liuius lib. 8. num. 27.

Meriſmus quid.

Μερισμὸς *Meriſmus* græcè, latinè *Diſtributio*, fit *cum negotia aptè in plures perſonas diſtribuimus, aut rem aliquam in plura munera, aut ornamenta diuidimus.* Illud ex Tullio exemplum eſſe poteſt: *Sed ego Atracino humaniſſimo, atque optimo adoleſcenti meo neceſſario ignoſco, qui habet, &c.* Vulgatum eſt exemplum utpotè ab alijs uſurpatum. *Alexandro Macedoni neque in deliberando conſilium, neque in præliando virtus, neque in beneficio, benignitas deerat*, &c. Hoc itaque modo figura iſta perficitur.

Oratione pro Cœlio.

Mioſis quid.

Μείωσις *Mioſis* græcè, latinè *Diminutio*, fit *cum aliquid egregium de nobis dicendum eſt, id verbis attenuamus, ne videamur arrogantes.*

Epidoſis quid. — Act. 7. in Verrem.

Ἐπίδοσις. *Epidoſis* græcè, latinè *Incrementum* fit cum ſententia paulatim excreſſit, ut apud Tulliũ. *Facinus eſt Ciuẽ Romanũ vincire, ſcelus verberari, propè parricidium, necare, quid dicam in crucẽ tollere?* Et alibi. *Vt hoc cogitetis niſi in hac cauſa, qui veſter animus ſit oſtendatis, eò prorumpere hominum cupiditatem, & ſcelus, & audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro ante tribunal tuum M. Fanni, ante pedes veſtros, Iudices, inter ipſa ſubſellia cædes futuræ ſint.* Ex hiſce gradibus continuò creſcentibus infimus eſt *clam*, alter *in foro*, tertius *ante tribunal*, quartus, *ante pedes*. Quintus, iſque ſummus *inter ſubſellia*, quo nomine intelligenda ſunt illa, quæ Iudicibus, accuſatoribus, & reis deſtinata erant.

Pro Roſcio Amerino.

Epitrope quid.

Ἐπιτροπὴ, *Epitrope* græcè, latinè *Permiſſio*, figura eſt, quæ fit, quando alicui vehementer aliquid confidimus, & oſtendimus nos id tradere, atque concedere voluntati ipſius.

Metaſtaſis quid.

Μετάβασις. *Metaſtaſis*, græcè, latinè *Tranſitio*, vulgò dici ſolet, figura, *quâ breuiter monemus, & quid dictum ſit, & quid reſtet.* Hæc tamen definitio minus eo nomine placet, quòd non niſi perfectæ tranſitioni conueniat. Perfecta autem tranſitio eſt, quâ utrunque exponitur, & quid dictum ſit, & quid dicendum: imperfecta verò, cum tantùm horum alterum exprimitur è quibus aliquæ priorem tantummodo partem commemorant, aliquæ verò poſteriorem. Rectiùs ergo dicetur Tranſitio figura, per quam aliud præter rem propoſitam dicimus, quo digreſſi ab antea dicto, quidpiam aliud adijciamus, ad quod accedimus; multiplices utriuſque ſunt tranſitionis formulæ, quæ apud ſcriptores videri poſſunt. Ad tranſitionem perfectam, quod attinet, conſiderandum illud occurrit, non omnes ab eodem fonte deriuari, quandoquidem ſumi poſſunt ab æquali, ut: *Quæ de Alexandro dicebamus, erant ſcitu planè digniſſima, non minus tamen voluptatis afferent, quæ de Cæſare dicturi ſumus.* Interdum ab inæquali, ut: *Hucuſque præclara facinora Pompeij ſum perſecutus, nunc ad exponenda longè clariora deſcendam.* Sumuntur etiam tranſitiones à ſimili, ut: *Hactenus expoſita magna ſunt ſcelera Neronis; nunc eiuſdem generis in medium afferre contendam;* A contrario, ut: *Sed hæc priuatim à Cæſare ſunt facta, quæ autem publicè geſſerit, explicanda ſuperſunt.* Alijs etiam ex fontibus perfectæ tranſitiones deriuantur, quales autem Tullius adhibuerit ex eius monumentis cuique licebit colligere, nam eius ſunt, quæ ſequuntur. *Perſolui primæ epiſtolæ, venio ad ſecundam.* Item *Reſcripſi epiſtolæ maximæ, audi nunc de minuſcula.* Item. *Reſpondi tuæ paginæ poſtremæ, primâ meâ, nunc ad primam reuertar tuam.* Item. *Antemeridianis tuis literis heri ſtatim reſcripſi, nunc reſpondebo veſpertinis.* Amplius. *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.* Item. *De Exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.* Imperfectæ verò tranſitiones erunt huiuſmodi. Et quidem tales ut primum duntaxat membrum commemorent. *Quod ad definitiones hactenus, reliqua videamus.* Item. *Quæſtura iſtius demonſtratâ, reliqua attendite.* Hæ porrò, quæ ſequuntur tantùm poſterius membrum exponunt; *Nunc reliquorum Oratorum ætates perſequamur*, Item. *Age nunc illa, videamus, Iudices, quæ conſecuta ſunt.*

Lib. 14. Epiſt. 15. — Lib. 3. Epiſt. 2. — Lib. 6. Epiſt. 2. — Lib. 6. Epiſt. 13. — Pro lege Manilia. — Lib. 1. ad Heren. — Tullius in Topicis. — Actione 1. in Verrem. — Tullius in Bruto. — Pro Roſcio Amerino.

SECTIO QVARTA.

De alijs ad Elocutionem ſpectantibus.

Elocutio in arte dicẽdi, præcipuum vim habet.

NEminem admiratio ſubeat, ſi nos in Elocutione tractanda nonnihil adhuc perſiſtendum arbitremur, nihil enim in hac arte comperies Elocutione

Digitized by Google

ne præſtantius, nam cœterarum rerum, quæ in Oratore ſunt, quiſque partem aliquam ſibi poteſt vendicare; at verò eius, quæ eſt dicendi; ſiue eloquendi ſapientum omnium conſenſu, non poteſt; cum hoc Oratori ſit proprium; eloqui nanque nil aliud, quàm omnia quæ mentis agitatione ſunt animo fideliter conſignata, promere, & aperire, & audientibus patefacere; ſine quo rectè dixeris nullam eloquentiam eſſe, cum hæc ſit copioſè loquens ſapientia; eloquens enim is eſt, qui ita dicit, ut probet, ut delectet, ut flectat, ſed hoc à verborum delectu proficiſcitur, cum omnis Eloquentiæ dignitas in aptè, ac ordinatè dicendo, non immeritò poſita eſſe indicetur: At in Elocutione quatuor attendenda eſſe Rhetores decreuerunt: nimirum, ut limpidè pro Idiomatis conditione; ut planè; ut ornatè; & ut ad id, de quo agitur, appoſitè, congruenterque dicamus.

Quatuor in elocutione ſpectanda.

Ex quatuor autem, quæ diximus in elocutione ſpectandis, priora duo ſunt, ex quibus orationis præcipua virtus, nimirum elegantia conſurgit; græcè ſiquidem elegantia dici ſolet φιλοκαλία, vel potius κομψότης; nam φιλοκαλία potius elegantiæ ſtudium honeſtique amorem ſignificet, ut ob id rectius κομψότης dici debeat; etſi nanque κομψότης Platoni ſit lepor, feſtiuitas, urbanitas, ſubtilitas, & argutia: nihilominus τοῦ λόγου κομψότης, dici poteſt, cum elegantiæ nomine hoc loco, nos intelligi velimus leporem, aut venuſtatem, quâ duplici nomine ſplendet oratio; ut idcirco duæ ſint eius partes. Latinitas (loquimur enim de latini idiomatis elegantia, quæ tamen cæteris idiomatibus accommodari poteſt) & Explanatio. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum ab omni penitus vitio ſeruat, & in Grammaticis officinis quærenda eſt: at Explanatio apertam atque dilucidam orationem reddit. Elegantia è duabus prædictis partibus efflorefcens, rectam orationem reddit, licet ornamentis deſtitutam, quæ à tropis, atque figuris enaſcuntur, adeout oratio talis ſit, qualem Cæſaris in commentarijs vult eſſe Tullius hoc modo loquens. *Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, complures autem legi; atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum valde quidem, inquam, probandos; nudi enim ſunt, recti, & venuſti; omni ornatu orationis, tanquam veſte detracta*, &c. Quaſi minime illi placeret orationem inflectere, nec unquam à viâ rectâ diſcedere, eoquòd ſummam dementiam crederet orationem detorquere, cui rectam eſſe liceret. Tametſi autem nemini ſanæ mentis nimium calamiſtrata probari poſſit oratio, veluti plus æquo luminibus illuſtrata, omnibus tamen ornatibus deſtituta, matrona eſt, ijs exuta veſtibus, quibus pro conditione perſonæ induta eſſe debet. De huiuſmodi ornatibus multa diximus, quibus decorari debet oratio. Pauca quædam addenda ſuperſunt, ſed non eadem eſt, epiſtolaui, hiſtoriam, & orationem ſcribendi ratio; ob id non idem in his elocutionis genus indiſcriminatim uſurpandum; quod enim Tullio in Cæſaris commentarijs probatur, in epiſtolis, multoque magis in orationibus diſpliceret; quoniam autem de elocutione generatim dixi, nunc de eadem ſpeciatim pauca dicam.

Oratori elegantia quid.

Epiſt. ro.

Latinitas quid.

Explanatio quid.

Elegantia quid.

In Bruto.

Prima elocutionis virtus perſpicuitas.

Secunda ut ſit apta rebus.

Emendata elocutio

Primam quidem elocutionis virtutem, cum Ariſtotele dictum à nobis fuit in eo poſitam eſſe, ut ſit perſpicua: alteram in eo, ut rebus ipſis conueniat; ſed ex eiuſdem Philoſophi ſententia ſupereſt illud addendum, quod nimirum Oratoria elocutio ſit emendata, hoc autem quinque rebus à nobis obtineri poſſe, luculenter ipſe declarat. Primò; ut rectè coniunctionibus utamur. Secundò; ut proprietatem ſeruemus. Tertiò, ut ambiguitatē declinemus. Quartò; ut genera diſtinguamus. Quintò; ut numeros obſeruemus. Aduertendum autem coniunctionum nomine à Philoſopho etiam pronomina coniunctionibus appoſita intelligi; nam tres tantum veteres orationis partes eſſe voluerunt, *Nomen, Verbum, & Coniunctiones*; ſed harum partium numerum poſteritas auxit; docet igitur coniunctiones ita ſe habere, ut aliæ præponi, aliæ verò poſtponi debeant, & quædam etiam ſibi vicißim reſpondere. Oportet igitur ijs uti, ſicut earum natura poſtulat, adeout ordo peruertendus non ſit. Affert exemplum de his duabus coniunctionibus, *quidem*, & *ego quidem*. Hæ nanque præponi ſolent, & poſt ſe duas illas *verò*, & *ille verò*, poſtulat. *Principis eſt imperare; ſubditi verò obtemperare. Ego quidem hoc iuxta rectam rationem feci, ille verò voluptatem ſpectauit*. Non ſolùm opportunè debemus coniunctiones collocare, ſed etiam aduertere, ne nimis longo interuallo ſibi reſpondeant, nam hoc memoriam impedit, & orationem confuſam reddit; ideo ait. Δεῖ δὲ ἕως μέμνηται, ἀνταποδιδόναι ἀλλήλοις, καὶ μήτε μακρὰν ἀπαρτᾶν. *Oportet autem, quoad meminerit referri inter ſe, & non longè ſeparare*. Grauiter itaque peccant, qui periodos uſque eo protrahunt, ut uno ſpiritu pronunciari non poſſint, & multa ſæpe in media periodo interſerunt, quæ confuſam ac perturbatam orationem reddunt. Nec etiam coniunctiones coniunctionibus accumulandæ ſunt, prius quàm abſoluta ſententia ſit, hoc enim ſummam obſcuritatem parit, atque moleſtam orationem reddit. Non itaque, ut ab aliquibus fieri ſolet, multæ ſunt coniunctiones interponendæ, nec inculcandæ prius quàm, neceſſaria coniunctio reddatur. Veſi quis diceret. *Cum primum Romā diſceſſi, in cuius omnes partes, ſi non nihil oculos conuerteris facilè videbis, quantum hæc Vrbs cæteris præſtet, ac antecellat; magna enim ex parte in plano quidem loco explicatam conſpicies, fontibus irrigatam, vos amplis, perpetuiſque diuiſam, tam multis ornatam, atque diſtinctam domibus, ac templis, ut ornamentum totius orbis illam appellaueris; in ſummas profectò anguſtias adductus ſum, adeout nunquam fortuna ſe mihi facilem, atque benignam præbuerit*. Vbi coniunctiones illæ *cum primum*, & *profectò*, nimis longo interuallo diſtant.

Lib. 3. Rhet. cap. 10. alias 5

Altera eſt elocutionis emendatæ pars, ut res proprijs, atque ſuis nominibus appellemus, non autem multis ambagibus circumſcribamus, alioquin in obſcuritatem incidimus.

Altera elocutionis emendatæ pars.

Ad emendatam etiam elocutionem quammaximè conducit ambiguitatis remotio, nihil eſt enim, quod magis obſcuram orationem reddat, quàm ambiguitas, quippe quæ tantopere deſideratam perſpicuitatem in oratione deſtruit. Ambo tamen præcepta Oratori ſeruanda, niſi is intelligat contraria ſibi prodeſſe poſſe, tunc enim & verborum ambagibus, & ambiguitate uti poterit, neceſſitate coactus, cum ſcilicet non aliter ſe in cauſa ſuperiorem eſſe poſſe cognouerit. Orator enim ex verborum circuitu, quemadmodum ex ambiguitate aliquam utilitatem conſequitur, non minus ac ex ambiguitate, propterea quod auditores, dum multa verba audiunt, grauiter ſerioque prolata, facilè putant quæ dicuntur, vera eſſe, & idcirco ijs temerè aſſentiuntur, cum quæ ambigua verba proferri audiunt, non ſecus afficiuntur ac ij, qui Ariolorum, & Oraculorum prædictionibus aures præbent, quas etiam rudiores homines ſe intelligere exiſtimant, cum tamen in ijs quàm facillimè decipiantur. Nam hæc eſt diuinantium ars, ut generatim

Ambiguitatis remotio ad emendatam elocutionem facit.

Ddddd non

non particulatim in poſterum præſentiant, quia minus peccatur in generibus, ſiue uniuerſalibus, quàm in particularibus, ut qui ludit par impar, cum ignoratur à ſocio, quid manu teneat, facilius diuinat, cum dicit eſſe paria, vel imparia, quàm ſi dicat eſſe tria, aut ſex; & ideo vates ac augures facile ſic prædicendo poſſunt ab adſtantibus ſibi fidem conciliare. Eoque magis, quia non dicunt quando id euenturum ſit, quod ipſi prædixerint, quoniam hoc modo minus peccant; puta minus peccant ſi dixerint ſimpliciter futurũ aliquid, quàm ſi prædixerit hoc vel illo tempore id eſſe futurum. Ad ambiguitatem quod attinet: Ambigua dictis generalibus ſimilia ſunt, & ad fallendum idonea, ob id Oratori ſummopere declinanda, niſi neceſſitas cogat.

Quartum, quod ad emendatum elocutionem conducit.

Erat ordine quartum, ad emendatam elocutionem conducens generum diſtinctio, adeo ut non confundantur, ſed quæ virilia ſunt, viris accommodentur, quæ muliebria mulieribus, quæ neutra, neutris. Tullius conſecutionem fieri dicit, cum genera, numeri, tempora, perſonæ, caſus, diligenter obſeruantur. Itaque ſi quis diceret *illa autem reuerſa, & collocuta diſceſſit*, (eſt autem exemplum conſecutionis in genere) benè diceret, ſecus ſi diceret, *Illa autem reuerſa, & collocutus diſceſſit*, malè nanque loqueretur, orationem enim genere perturbatam faceret.

Quintũ, quod emendatã elocutionem facit.

Quinta tandem res erat emendatam orationem reddens, numerorum obſeruantia, nam ex numeris prouenire poteſt orationis perturbatio. itaque, ut Philoſophus ait, bene quis diceret, *Hi, cum acceſſiſſent, me percuſſerunt*. Secus ſi diceret *Hi, cum acceſſiſſent, me percuſſit*. Cæterum hæc duo præcepta, ex Grammatico fonte dimanant, ad regulas enim concordantiarum pertinet.

Hæc ad Grammaticos pertinent.

Curandum Oratori, ne oratio ſit obſcura, nec ſolœciſmi vitio laboret; qua de re ſupra nos multa diximus, quibus nihil addendum, cętera enim à Grammaticis petenda ſunt.

Quæ ſuperſunt adnotanda.

Solum itaque ſupereſt ut hîc breuiter adnotemus, quibus rebus fiat grandis oratio; Primum hac in re docet Philoſophus illud eſſe, ut definitio loco rei definitæ ponatur; hoc enim ex eius ſententia, ad orationis amplitudinem, & granditatem plurimum habet momenti. Quia tamen in ciuili oratione omnis eſt vitanda obſcœnitas, ac turpitudo; & plerunque nos cogimur de rebus parum dictu ſpecioſis verba facere, tunc ob id oportet aduertere num illa obſcuritas ſit in verbo, an vero in definitione; ſi nanque in verbo fuerit, adhibenda eſt definitio, ſin autem, contrarium oportet facere.

Quæ grãdem orationem efficiunt.

Quæ autem orationem grandem, & illuſtrem efficiunt, præcipuè ſunt translationes, & addita ad nomen, hoc eſt epitheta, ex quorum uſum cauendum in primis ne poetica euadat oratio.

Ad augẽdam orationem quid etiã faciat.

Ad augendam orationem facit etiam ſi plulari pro ſingulari utamur, atque adeo ſynecdochen uſurpemus; Conducit quoque diſtinctio nominum, & membrorum, quæ quanuis copulati poſſint, disiunctim tamen adhibentur, ut cum dicere poſſimus *noſtræ mulieris ornatum abſtulit*, potius dicamus, *eius mulieris, quæ noſtra eſt, ornatum abſtulit*; & eſt Ariſtotelis exemplum. Fit itidem granditas orationis, atque adeo ipſa dilatatur, ſi copula iungatur, quemadmodum ex aduerſo minuitur, atque contrahitur, ſi copula adimatur, dummodo tamen oratio diſſoluta non fiat, ut cum dicere poſſemus in puppi ſedentes Clavum tenebamus, potius diceremus in puppi ſedebamus, clavumque tenebamus.

Decorum orationis adhibeatur.

Hęc igitur ad amplitudinem orationis conducunt. Supereſt conſiderandum eiuſdem requiſitum decorum, quod in tribus rebus poſitum eſſe Stagirites decernit, nimirum in motibus animi, in moribus exprimendis, & in ſubiectis rebus, quorum primum ad Auditores; ſecundum ad Oratorem; tertium ad eam, de qua agitur, cauſam pertinet. Hoc à Tullio didicimus cum ita loquitur. *Semperque in omni parte orationis ut vitæ quid deceat eſt conſiderandum; quod, & in re de qua agitur poſitum eſt, & in perſonis, & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt.* Decet autem poſtulante cauſa, nuſcere motus animi, ut Iudices aduerſus improbos incitentur, eos odio proſequantur, illis iraſcantur, ſeuerè condemnent, & puniant; viciſſim verò tueantur innocentes, eos diligant, & erga eoſdem comes, ac miſericordes ſint, ut benignè tandem abſoluant. Decet itidem in oratione mores amabiles, quantum fieri poteſt, exprimere; quod fit nihil arroganter de ſe dicendo, nec ſe nimium deprimendo, ſed beneficium, ac officioſum demonſtrando. Decet ad extremum ſeruare analogiam earum rerum, quę tractantur, videlicet ut humilia demiſſè, mediocria temperatè, & magna ſubtiliter dicantur. Debet Oratio rebus omninò conuenire, quod erat primum; dedecet enim res ſimpliſſimas, grauiſſimaſque tenui ſummiſsâque elocutione tractare, ſicuti contra dedecet res tenues & parui momenti graui, ſublimique ſtylo exprimere. Dedecet etiam vilibus, & abiectis nominibus ornatum aliquem excellentiorem adhibere; ut, & eſt exemplum quo Philoſophus utitur, ſi quis diceret, *veneranda ficus*, quod Comicis ait cõuenire, ut riſum concitent, ipſi enim ſæpe numero ſupra decorum ad riſum concitandum res aliquas exornant.

In Oratore ad Brutum.

Quid Ariſtoteles de elocutione ſenſerit.

3. li Rhet. cap. 10. alias 9.

Sed quoniam de elocutione agimus, par eſt, ut quid Ariſtoteles de ipſa protulerit, paucis explicemus. Geminam is elocutionem facit, alteram pendentem εἰρομένην, alterã ambitu comprehenſam κατεστραμμένην. Prima eſt elocutio ſoluta, & libera, cuius ſubſequentes partes ſemper à ſuperioribus pendent, & ita trahuntur, ut coniunctionibus copulentur; quamobrem oratio quoque perpetua dici conſueuit; altera eſt apta, & ſuis, membris, periodiſque coniuncta. Prior eſt elocutio, quam in familiaribus ſermonibus, in epiſtolis, in hiſtorijs, in annalibus adhibemus, hæc enim ſua ſponte fuſa quodammodo ad finem perpetuo curſu feruntur, nec prius inſiſtunt, quam res ipſa fuerit explicata. At verò altera longè præſtantior eſt, atque ſublimior, quippe quæ certo ambitu comprehenditur, & aures implet, & velut in ſe ipſam ſuis conuertitur numeris, ac inter ſe partes, quàm elegantiſſimè connexas habet. Hæc dicitur etiam Elocutio conuerſa, velut illa, quæ periodis ſuis in ſe quodammodo conuertitur, in cuius gratiam Philoſophus quid ſit periodus declarat, dicens primò cuiuſmodi ſit elocutio, de qua ſit ſermo; ait enim, *Κατεστραμμένη δὲ, ἡ ἐν περιόδοις. Verſa verò, quæ in periodis cernitur.*

Ariſt. 3. Rhet. cap. 10. alias 9.

Orationis ornaméta ſerò adinuenta.

Prius tamen aduertendum periodum, oratorium numerum, ac orationis ornamenta ſerò in lucem edita fuiſſe, cum multis ſæculis ante nuda quidem, ac rudis oratio ad exprimenda dumtaxat animi ſenſa fuerit adinuenta, quàm ornandi ratio cauſa delectandi aures excogitata fuerit. Gorgias enim Leontinus Iſocratis præceptor, orationem primò expolire, figuriſque variare cœpit, verborumque concinnitatem ex comparibus, ex ſimiliter deſinentibus, & ex contrarijs prodeuntẽ excogitauit, at verò Thraſymachus Chalcedonius oratorium numerum adinuenit, quos deinde ſecutus eſt Iſocrates, qui ita ſcienter, moderatèque rem uniuerſam temperauit, ut multis viſus ſit

Gorgias Leontinus Iſocratis præceptor fuit primus ornatæ elocutionis auctor.

huius

Digitized by Google

huius concinnitatis auctor, ac princeps ex cuius diſciplina plurimi dicendi magiſtri prodierunt, cuius gloriâ commotus Ariſtoteles pomeridianis horis cæpit oratoriam artem profiteri, atque iuvenes in ea plurimum exercere. Ariſtoteli porrò hęc efformandæ orationis ratio ſic arriſit, quemadmodum cæteris oratoribus, ut etſi verſum in oratione prohibeat, numerum tamen iubeat adhiberi. Huius tam præclari quidem inventi cauſam attulit Tullius. Ex eius enim ſententia humanus animus aurium nuncio naturalem quandam in ſe vocum omnium dimenſionem continet, quamobrem longiora, & breviora iudicat, & perfecta, ac moderata ſemper expectat; nonnulla mutila, & quaſi decurtata ſentit, quibus, tanquam debito, ſi fraudetur, offenditur: alia verò productiora, & velut immoderatiùs excurrentia, magis etiam aures aſpernantur. Cum igitur caſu, frequenter ut fit, initio aliquid concinnè aptèque diceretur, curarunt homines intelligere id unde foret; at verò cauſam adepti artem tanquam ſedulæ animaduerſionis filiam tenuerunt. Quid autem de Periodo dicendum videamus.

Quid ergo ſit periodus explicandum ſequitur. Hermogeni periodus nil aliud, quàm *Oratio unâ, eâdemque verborum circumductione argumentum, & concluſionem comprehendens*. Ex eius itaque ſententia periodus duo præſtare debet, videlicet argumentationem perficere, & argumentum, atque concluſionem in locum unum cogere, ipſi nanque definitur, περίοδός ἐ ἀπαρτίζουσα τὸ ἐπιχείρημα ἢ συνάγουσα. *Periodus eſt, quæ abſoluit argumentum, atque colligit, ſiue concludit*. Demetrio tamen Periodus eſt, σύστημα ἐκ κώλων ἢ κομμάτων πρὸς τὴν διάνοιαν τὴν ὑποκειμένην ἀπηρτισμένον. *Compoſitio membrorum volubilium, quæ abſolvuntur accommodatè, ad ſententiam ſubiectam, atque propoſitam*. Sed Ariſtoteles exquiſitiùs rem explicans ait, λέγω δὲ περίοδον, λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν, ἢ τελευτὴν καθ' αὑτὴν ἢ μέγεθος εὐσύνοπτον *Dico Periodũ orationem, quæ principium, & finem ex ſe habet, & eam magnitudinem, quæ facilè perluſtrari poſſit*. Huiuſmodi autem erit, ſi duobus, vel tribus, vel ad ſummum quatuor membris conſtauerit, quæ verò eſt quatuor membris contenta, cæteris perfectior eſt, ut nos docuit etiam Tullius in Oratore; is autem, ut Maioragius aduertit, periodo, duorum membrorum exorditur Orationem pro Quintio; trium, Philippicam primam; quatuor verò, orationem pro Cecinna.

Hermogeni, quid Periodus videretur.

Demetrio Phalereo quid eſſet Periodus.

Ariſtoteli quid Periodus. Cap. 10. 3. lib. 9.

Comprehenſam periodis orationem geminâ virtute præditam Ariſtoteles affirmat, è quibus prima eſt, quòd huiuſmodi oratio ſuauis eſt, atque iucunda: altera quòd facilè percipi, atque intelligi poteſt. Suauis eſt, quoniam orationi aduerſatur, quæ nullis finibus coercetur, qui ſiquidem illam audit, nihil prævidere poſſe cognoſcit, nihilque abſolutum habet; eaque perennis, ac profluens loquacitas dici conſueuit; at altera ita conficitur, ut qui audit, ſemper tenere aliquid arbitretur, quoniam periodi finem, terminumque videt, & abſolutam ſententiam eſſe intelligit, quod animum reficit, & ad ſequentia diſponit, hoc autem plenum ſuauitatis eſt.

Oratio periodis comprehenſa, duplici virtute prædita eſt. Prima virtus.

Secunda virtus dicebatur huius elocutionis propria, quòd nullo labore percipitur, hoc autem quia nullo negotio memoriæ mandatur propter numeros, quibus colligatur; numero nanque ſummopere memoriam iuvari, vel id nobis inditio eſt, quòd carmina citiùs ac firmiùs addiſcimus, quàm ſolutam orationem numero carentem; quam fortaſſe ob cauſam veteres carmine tantùm ſcribebant, nimirum ut melius poſſent meminiſſe, nam ante Pherecidem Syrum Pythagoræ Magiſtrum, nemo ut accepimus, ſolutam ſcripſit orationem, cum omnes carmine ſcriberent; Pherecides autem & Hecateus primi ſolutæ orationis auctores fuerunt, ac eius introduxerunt uſum.

Secunda virtus.

Illud quoque magnopere Philoſophus commendat in verborum ambitu, ut is non tantum ſuis numeris perfectus, & abſolutus ſit, ſed etiam habeat ſententiam integram, ut nihil interijciatur, aut inculcetur, nihilque addatur, quo abrumpi ſententia videatur: hæc enim periodorum abruptio, præter cætera vitia, illud itidem habet, quòd non rarò contrarium ſenſum efficit ei, quem ſcriptor intendit.

Ad exactius periodi naturam introſpiciendam, quid ad ipſam requiratur explicandum ſupereſt. In oratoria compoſitione, duo ſpectanda ſunt, quorum unum breuitas, & longitudo partium orationis, quod Græcis eſt συνθήκη. Alterum eſt ordo, & qualitas in ſonis, quod Græcis σύνθεσις dicitur: primum igitur circa periodos: ſecundum circa numeros verſatur. Sed de his non eadem eſt grammatica, & rhetorica tractandi ratio; nam Grammatici eò collimant, ut artem interpungendi tradant. Rhetores verò, ut orationem perſpicuam, atque ſuauem reddant. Nec eadem eſt harum vocum utriſque ſignificatio; Grammaticis enim Comma, imperfecta ſentētia eſt, vel pars periodi compoſita ſine verbo: Colon iiſdem eſt ſententia perfecta, ſed relata, nimirum periodi pars eſt ſuo verbo innixa, adeout non ſibi, ſed periodo ſententiam efficiat. Amplius Grammaticis periodus eſt ſententia aliquid perfectè abſolutèque ſignificans, at Rhetoricis modo Colon, modo Comma eſt, quod Grammaticis periodus dicitur.

In oratoria compoſitione duo ſpectanda ſunt.

Ad periodi nomen quod attinet, ut hinc exordiar, quod Græcis eſt περίοδος, Latinis *ambitus, circuitus, cõprehenſio, continuatio, ſiue circumſcriptio dicitur*; Ambitus nimirum certâ quadam deſcriptione ſententiam definit, atque determinat. In unaquaque autem periodo, ea communi Rhetorum ſententia, recognoſci debet tum πρότασις *pronunciatum ſiue propoſitio*, tum ἀπόδοσις. *redditio, ſiue reflexio*, vel ſi mauis καμπὴ ἢ συστροφὴ. *Articulus, & conuerſio, contorſio, ſiue reflexio*. Ita quidem in hac periodo. Χιὼν μὲν πρῶτον εἰς παιδείαν οἶμος, ἀλλ' εἶτα ὁμαλὸς ὑπάρχει. *Aſpera quidem primum ad eruditionem via eſt, ſed poſtea fit plana*, cernere licet pronunciatum, & redditionem. Quanuis igitur verbis perficiatur ſententia, non propterea fit periodus, niſi quædam interceſſerit diuiſio, ac reflexio, ut, Παρὰ τὰ δεινὰ φρονιμώτερος. *Poſt mala cautior*. Πάντα λίθον κινεῖν. *Omnem lapidem mouere*; & aliæ ſimiles ſententiæ, non ob eam cauſam pro periodis habendæ ſunt, quia ſibi ſententiam perficiant; propterea quod iis diuiſio, & reflexio deeſt. Non inficiandum rectè quoſdam dixiſſe periodos eſſe unius membri, nam aliqua περίοδος eſt μονόκωλος. *unius membri*, quàm ἀφελῆ. Philoſophus appellat. Hoc tamen nihil eſt; nam ut prætercam Tullio non arriſiſſe Ariſtotelis illa verba, Ἀφελῆ δὲ λέγω, τὴν μονόκωλον. *Simplicem periodum dico, quæ ex uno membro conſtat*, adnotabo duo eſſe κώλων, *membrorum*, genera, unum ſimplex, ut Ζῆλος ζῆλον ἐκτίκτει. *Æmulatio æmulationem parit*. Ὀ'ξὺ τὸ πᾶν. *Curæ nihil impoſſibile*: Item. *Veritas odium parit*: Alterum verò flexum habens, ut

Periodi nomen explicatur.

O formoſe puer, nimium ne crede colori. Virg. Ecl.

Hoc enim membrum reflexionem habet, & hoc ſolum poteſt re verâ conſtituere periodum ſimplicem; quanuis autem prius illud membrum abſolutè perfectèque aliquid ſignificet, non propterea dici debet periodus; hoc enim periodo non ſufficit; nam non ſolum κῶλον, *colon*, quin etiam κόμμα, *comma*, perfectam

ſententiam ſignificare poteſt; hæc autem ſolum magnitudine differunt, enimverò quod intra ſeptimam, vel octauam ſyllabam ſe continet, Comma cenſetur; quod autem octo ſyllabarum numerum excedit, Colon, exiſtimatur. Itaque. Ὀδὶ τὸ πᾶν, Comma erit; at ὀλίγα ἄλις τοῖς μετρίοις ἀρκεῖ, Colon dici debet; ſi autem modum exceſſerit, colon oblongum dici ſolet, quod Hermogeni γεννητικὸν dicendum videbatur.

Præter illam diſtributionem periodi in ſimplicem, & compoſitam datur etiam, & altera multiplex eius uſurpatio, prout videlicet eſt, vel compoſita, vel bimēbris, vel trimembris, quadrimembris &c. bimembris autem habet propoſitionem, unius membri, & redditionem alterius. Rurſus cum pluribus membris periodus conſtat, tripartitò diuiditur, nam alia eſt Ἰσόκωλος, cuius membra ſunt paria, vel ſaltem eſſe videntur, ut cum ſyllabarum numerus in uno colo, tempore, ſeu quantitate eatundem in altero compenſatur. Alia Μακρόκωλος, cuius finis longior eſt; alia denique Βραχύκωλος, quæ finem breuiorem habet. Quando autem periodus trimembris fuerit, habere poterit, vel πρότασιν, *propoſitionem* duorum membrorum, & ἀπόδοσιν, *redditionem* unius; vel contra &c. Prioris modi exemplum afferri ſolet, illud pro Milone. *Poſtremo, niſi eum Dij immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effeminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempub. nullam haberetis.* Modi verò poſterioris exemplum deſumunt itidem ex Tullio, ubi habet. *Quæ res in ciuitate duæ plurimum poſſunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, ſumma gratia, & eloquentia.*

M. Tul. oratione pro Quintio,

Inſigne quidem periodi accidens eſt oratorius numerus, qui ab aliquibus dicitur certa pedum dimenſio, & vocum conglobatio, ad aurium voluptatem captandam. Alijs autem, *eſt conueniens ſententiæ ſonus exiſtens ex compoſitione, & diſpoſitione partium. Compoſitionem appello verborum ex elementis, & ſyllabis, ac membrorum ex verbis; Diſpoſitionem, rationem, modumque compoſitionis. Oportet enim verba, & eſſe talia, & tali ordine collocata.* Sed hæc prolixior eſt, quàm deceat explicatio. Rectius tamen ab alijs diſputatum hac de re fuit. Enimverò initio aduertunt numerum oratorium eſſe, qui à Græcis ῥυθμὸς, *Rhytmus*; poeticus verò μέτρον, *Metrum* vocatur. Hoc etiam ab Ariſtotele traditum fuit cum ait; Διὸ ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή, ποίημα γὰρ ἔσται. *Quo circa in oratione ſoluta rhythmum eſſe conuenit, non metrum; ſic enim foret poetica.* Hæc cum ita ſint, oratorij numeri definitio erit. *Numerus oratorius, eſt vocum elaborata coagmentatio, ex quadam licet diſſimulatâ, aptâ tamen certâque ſyllabarum comprehenſione, unde habet oratio, ut, quamuis non canora, proptè nihilominus fluat, atque dulcius in auditorum animos illabatur.* Hoc pacto, ni fallor, oratorius numerus videtur non ineptè definitus, quatenus à poetico numero diſtinguitur, per diſſimulantiam enim oratorius numerus à poetico ſecernitur; nam numerus poeticus eſt vocum coagmentatio ex apta, certaque ſyllabarum, aperta conſpicuaque comprehenſione. Itaque rectè Fabius dicebat, ut exemplum ab inductione, & enthymema à ſyllogiſmo differt; ita rithmum à metro differre. *Rithmus enim quædam eſt pedum abſque poetica lege, grauis, ſuauiſque iunctura; ſed metrum eſt certa quædam, & apta ſyllabarum comphehenſio.* At numero oblectamur, adeout numeroſa oratio, blandiùs nobis arrideat, quoniam humanus *animus*, ut paulo ſuprà notaui, humanus inquam animus, aurium nuncio naturalem in ſe vocum dimenſionem continet, & idcirco numeroſâ oratione delectetur, oportet. Et re verâ numerus oratorius à poetico pluribus nominibus differt, proptereaquòd, etſi conueniant, in eo quòd uterque ſub aurium menſuram cadit, & uterque pedibus conſtat, multifariam tamen diſcriminantur. Poeticus enim numerus æqualiter ubique ſeruatur: at oratorius minus curatur in medio, magis in principio, maximè verò in fine. Amplius: Poeticus ſui ſimilis eſt, Oratorius non item, alioquin ſui ſimilitudine faſtidium parit; nam ut nihil magis, quam varietas delectat: ita nil magis, quàm ſimilitudo faſtidit. In Rhytmo ſpatia temporum attendi debent; in Metro autem pedum quoque ordo ſeruandus; non enim in Rythmo quicquam refert Dactylus ſit, an Anapęſtus, cum eodem temporum ſpatio conſtet; nam uterque tribus ſyllabis componitur; at in Metro pro Dactilo nequit Anapæſtus adhiberi. Amplius, metri idem eſt curſus; ut in Hexametro, Dactyli, & Spōdæi. Sed in oratione ſoluta, non ita ſe res habet, cum alius atq; alius numerus ſit uſurpandus. Quamuis igitur oratio numeroſa ſit, non propterea ſolutę orationis terminos tranſcendit. Quandoquidem Poetica oratio certis legibus adſtricta eſt, adeo ut ijs obtemperare debeat: at oratio ſoluta, quamuis numeroſa, non adeò tamen certis præceptis alligatur, niſi ut aptè verbis comprehendatur ſententia. Itaque tam Poeta, quam Orator pedibus utitur; eſt enim pes nil aliud, quàm certa quædam, & apta ſyllabarum comprehenſio, non tamen ijſdem; prætermiſſis ijs, qui ſunt omnium proprij, illos, quos Orator uſurpat, breuiter explicabo. Hi porrò non unius ſunt generis, nam quidam ſunt diſſyllabi, quidam triſſyllabi, & quidem tetraſſyllabi.

Scaliger lib. 4. Poe. cap. 1.

Numerus oratorius ex Auctoris ſententia quid.

M. Tul. in oratore.

Pedes diſſyllabi ſunt ſequentes 1. Spondæus eſt, qui conſtat ex duabus longis ut *coniux* 2. Pyrrhichius ex duabus breuibus ut *Deus* 3. Choreus, ſiue Trocheus ex prima longa, & ſecunda breui ut *arma* 4. Iambus ex prima breui, & ſecunda longa, ut *viros*.

Pedes diſſyllabi oratoribus familiares.

Pedes triſſyllabi. 1. Dactylus ex prima longa, & ſecunda, & tertia breui conſtat, ut *carmina*. 2. Anapęſtus ex prima, & ſecunda breui, & tertia longa, ut *pereant*. 3. Amphibrachys, ſeu Lesbius, ex prima breui, ſecunda longa, & tertia breui, ut *amare* 4. Amphimacrus, ſeu Creticus ex prima longa, ſecunda breui, & tertia longa ut *caſtitas*. 5. Bacchius ex prima breui, & duabus longis, ut *dolores*. 6. Antibacchius, ſeu Rhodius ex prima & ſecunda longa, & tertia breui, ut *dicere*. 7. Tribachus, ſeu Brachyſyllabus ex tribus breuibus ut *facere*. 8. Moloſſus, ſeu Heroicus ex tribus longis ut *prudentes*.

Pedes triſſyllabi in oratoribus familiares.

Pedes tetraſyllabi. 1. Dichoreus conſtat ex prima longa, ſecunda breui, tertia longa, & quarta breui, ut *diſputare*. 2. Diſpondæus ex omnibus quatuor longis ut *præceptores*. 3. Pæon, ſeu Chorepyrrichus ex prima longa, & tribus reliquis breuibus, ut *aſpicere*. Sic etiam, & alij ſuperſunt, quos tanquam ſatis obuios prætereo. Oratoris igitur eſt hos pedes conſiderare, ac eoſdem inter ſe diſponere, ut oratio ex illis contexta placidè, molliterque fluat, ne aures offendat, quod etſi ipſe debeat in uniuerſa periodo numeroſa quàmdiligenter obſeruare, maximè tamen hoc ei curandum in fine, adeout hunc præcipuè debeat attendere, & in eodem maiorem diligentiam adhibere, ut cum amœnitate concludat; quia tunc auditores attentiores ſunt, & maximè extremum expectant, in quibus hæc obſeruanda. In principio pedes omnes idonei ſunt, aptiores tamen Dactylus, Creticus, Dichoræus, quemadmodum, & Spondęus, in medio autem miſcendi, in fine tandem grauiores uſurpandi, ut Iambus, & Diſpondæus, vel Creticus, & Dactylus.

Pedes tetraſyllabi oratoribus familiares.

Pro-

Proponitur de charactere, ſtyloque diſſerendum.

Proximum eſt, ut præcipuam Elocutionis partem aggrediamur, quæ de orationis charactere, ſiue ſtylo, & eius affectionibus edíſſerit, qua de re, quamuis multa dicenda forent, paucis tamen volumus eſſe contenti, ut tandem aliquando huic Tomo extremam manum imponere valeamus.

Character unde dicatur.

Lib. 11. cap. 22.

Vt autem à characteris voce ducam exordium, ea quidem ſumpta eſt ab iis, quibus nota imprimi, inſculpi, aut inuri ſolet, hoc enim ſenſu vocem hanc uſurpat inter cæteros Columella, dum ait, *nec minus maiora quadrupedia charactere ſignari debent*, quod etiam Voſſius aduertit. Præter autem Characteris vocem, aliæ ſunt etiam appellationes, quibus orationis facies exprimitur. At vero ſtili, ſeu ſtyli, utcunque ſcribatur, vox unde fuerit deſumpta, non ſatis conſtat. Illud omnino certum, hac voce nil aliud ſignificatum olim fuiſſe, quàm inſtrumentum ex una parte acutum, ex altera verò non mediocriter latum; cuius uſus antiquis erat ſiguare ac ſculpere characteres in tabellis cerâ illinitis, verbo dicam, ſcriptorium inſtrumentum erat. Hoc illud quod hiſce carminibus expreſſum fuit.

Stylus unde dicatur.

De ſummo planus, ſed non ego planus in imo;
Verſus utrinque manu diuerſo munere fungor
Altera pars reuocat quicquid pars altera fecit.

Vates enim reſpexit ad uſum, quem aliqui dixerunt in eo poſitum ut pars acuta ad ſcribendum, obtuſa verò ad obliterandam ſcripturam deſtinata foret. Ex inſtrumento, quo ſcribebatur, tranſlata ſignificatio fuit ad ſcribendi exercitium, & ad inſtrumenti uſum; verumenimverò ſtylum ſumptum hac ſignificatione fuiſſe, conſtat ex Tullij verbis, qui de modo perfectam acquirendi eloquentiam loquens, ait, *Caput autem eſt, quod (ut verè dicam) minimè facimus (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus) quamplurimum ſcribere, Stylus optimus, & præſtantiſſimus dicendi effector ac magiſter &c.* Itaque Stylum pro exercitio eiuſdem uſurpauit, cui adſtipulatur Fabius dicens, *In iis autem, quæ nobis paranda ſunt, ut laboris, ſic utilitatis etiam longe plurimum affert Stylus*. *Nec immerito M. Tullius hunc optimum effectorem, ac magiſtrum dicendi vocat*. Sumpſiſſe ſtylum hoc ſenſu paulo poſt ſequentibus verbis declarat dicens, *ſcribendum ergo diligentiſſimè, & quamplurimum*, cuius rationem reddit dum ſubdit. *Nam ut terra altè effoſſa, generandis, alendiſque ſeminibus fæcundior eſt; ſic profectus non à ſummo petitus, ſtudiorum fructus effundit uberius, & fidelius continet.* Et paucis interiectis addit, *ſed cum ſit duplex quæſtio, quomodo, & quæ maximè ſcribi oporteat, iam hinc ordinem ſequar: ſit primò, vel tardus, dum diligens Stylus; quæramus optima, nec protinus ſe offerentibus gaudeamus, adhibeatur iudicium inuentis, diſpoſitio probatis*. Vbi Tullius videtur ſumpſiſſe Stylum pro exercitatione ſcribendi non ſolum, ſed pro exercitatione, atque ſcribendi modo, itaut ad extremum ex Tullio ſit nobis concludendum Styli nomine in re propoſita, non elocutionem, ſed eiuſdem formam, dicendique genus intelligendum eſſe; hoc enim ad Styli partem acutam ſpectare volebat Tullius, nempe diligenter aduertere quid, & quomodo ſcribere oporteat, ut propterea Fabius notaret ſcribendum eſſe quamdiligentiſſimè, & quàm ſæpiſſime, quæ iuſto tempore excogitata erunt, & benè collocanda, cum rerum, & verborum certo quodam delectu repetenda frequenter, & ſub incudem reuocanda, inuentionis calore nonnihil refrigerato, atque etiam ſi opus fuerit, retractanda, quæ ſemel compoſita erunt; Styli autem ſignificationem allatam confirmat idem Fabius non multo poſt dicens: *Sequitur emendatio, pars ſtudiorum longe vtiliſſima, neque enim ſine cauſa creditum eſt, Stylum non minus agere cum delet*, quod cum ad ſcribendi formam, dicendique genus pertineat, nulli dubium, quin etiam Fabius Ciceroni adſtipulatus nomine Styli characterem ac ideam orationis cum Plutarcho, & Hermogene formam, genuſque dicendi cum Tullio, & elocutionis figuram cum Cornificio intelligere voluerit.

Tul. lib. 1. de Orat.

Fabius lib. 10. c. 3.

Pro varia rei tractandæ materia, &c. Varius characte oratonis

Quoniam autem pro diuerſitate rei tractandæ, & pro varia auditorum etiam indole, varia etiam eſſe debet dicendi ratio; idcirco breuiter hic adnotanda ſunt capita, ad quæ omnis dicendi modus poſſit reuocari.

Triplex character Scholaſticus, Poeticus, & Oratorius

Primò quidem Characteris, ſeu Styli vulgata eſt illa diſtributio in Scholaſticum, Poeticum, & Oratorium.

Scholaſticus.

Scholaſticus græcè διδασκαλικὸς, perhibetur ille, qui eloquentiæ floribus neglectis, in præceptionibus, & ſpeculationibus nitidè verſatur. Huiuſmodi porrò ſtylus eſt frequens Philoſophis, atque Theologis, qui in ſuis ſcholis, atque paleſtris veritatem quærentes, verborum leporem, ac venuſtatem aſpernantur; quoniam autem res tractantur innumeris difficultatum tricis implicatæ, ſtylus debet eſſe clarus, & apertus, ſine tranſlatis aliiſque luminibus, quibus alioquin ſplendeſcit oratio; nam in rebus arduis, ac difficillimis magnus eſt ſermonis ornatus verborum proprietas, ſententiæ claritas, præſertim ſi hoc omni reiectâ barbarie contingat.

Poeticus.

Poeticus cenſetur, qui certis numerorum legibus adſtringitur, ordineque pedum alligatus, quo Poetæ omnes utuntur, eius autem varia ſunt genera, de quibus huius non eſt loci verba facere.

Oratorius

Oratorius tandem ille dicitur, qui verba ſententiaſque iuxta Rhetoricas præceptiones in ſoluta oratione continet; hic maximè ornari deſiderat, plus tamen, vel minus pro varietate, quàm ſubit; triplex enim eſt oratorium dicendi genus, non enim idem in paruis cauſis, in mediocribus, & in grauibus; hinc ob id non unius rationis eſt dicendi genus, quin etiam, & aliunde; non enim ſolùm variæ cauſæ, varium dicendi modum requirunt, ſed etiam diuerſæ orationis partes, diuerſam itidem orationis formam efflagitant, de quibus in præſentia quædam tradenda ſunt.

Tria ſunt orationis genera.

Tria porrò ſunt orationis genera, in quibus Orator verſari debet, ut non immeritò ille pronunciauerit. *Trinum dicendi genus eſt, ſublime, modeſtum, Et tenui filo.*

In Orat.

Vnum ſubtile eſt, acutum, & tenue: alterum vehemens, copioſum, & graue: tertium eſt interiectum, intermedium, & quaſi temperatum, in quo nec primi generis acumen cernitur, nec poſterioris vis locum habet, vel, & in idem recidit, aliud eſt genus dicendi tenue, aliud magnificum, & aliud mediocre. Hæc arriſiſſe Tullio ſatis cuique perſpectum, quoniam is ab hoc triplici charactere, ſtyloque definit, eloquentē dicens eum eſſe qui, & *ſubtilia humiliter, & magna grauiter, & mediocria, temperatè poſſit dicere*; quibus omnibus Demoſthenem uſum fuiſſe teſtatur Cicero. Horum autem talem indolem eſſe decernunt, nimirum ut ſubtile dicendi genus in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo verſetur; hæc enim oratorem decent, cum eius officia ſint docere, mouere, ac delectare. Quæ tamen non ſic accipias velim, quaſi uniuerſa quædam oratio uno, eodemque charactere, ſtylove tractari debeat; ſecus enim ſe res habet; enimverò non ineptè ſcriptum ille reliquit, *Figuram in dicendo commutari*

Cornificius.

opor-

Digitized by Google

que vero me penitet mortales inimicitias, amicitias ſempiternas habere

Huc pertinet illud Martialis

Lib. 4. Ep. 42. *Sæpeque nolentem cogat, nolitque volentem.*

Huic adiungi ſolet, tanquam ſpecies figura, quæ diſtinctio dici conſueuit, cuius exemplum eſſe volunt: *Odit Populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit.* Non diſſimiliter. *Quod in tempore mali fuit, nihil obſit: quin quod in cauſa boni fuit, nihil proſſit*; in hac autem ſunt ſimiles caſus; ſententiæ verò poſtremo loco poſitæ.

Antimetauole ſeu Metatheſis quid. Ἀντιμεταβολὰ vel Μετάθεσις *Antimetauole*, vel *Metatheſis* græcè, latinè, ut Cornificio placet *Commutatio eſt contrarietas ſenſus, cum verborum tranſpoſitione.* Vel ut alijs arridet, fit hæc figura, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ita efferuntur, ut à priori poſterior contraria proficiſcatur; & quamuis ratione tranſpoſitionis ad *Epanodon* pertineat, ratione tamen ſenſus, ad hunc locum ſpectat. Talis eſt figura, quam diximus, cuius exemplum eſt vulgatum illud. *Non ut edam viuo, ſed ut viuam, edo.* Huc pertinet illud Plutarchi. Ἐκεῖνο θρυλλούμενον, ζωγραφίαν μὲν εἶναι φθεγγομένην τὴν ποίησιν, ποίησιν δὲ σιγῶσαν τὴν ζωγραφίαν. *Sermone illud tritum, quo picturam eſſe aiunt loquentem poëſin, & poëſin eſſe tacitam picturam.* Huic ſimile illud Ciceronis. *Vereque dici poteſt, magiſtratum eſſe legem loquentem; legem autem mutum magiſtratum.* Geminam hanc eandem figuram illuſtrat Voſſius exemplo perelegantí. Ἄν τι πράξῃς καλὸν μετὰ πόνου, ὁ μὲν πόνος οἴχεται, τὸ δὲ καλὸν μένει· ἄν τι ποιήσῃς αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται, τὸ δὲ αἰσχρὸν μένει. *Si quid feceris pulchri cum labore; labor quidem abit, ſed pulchrum manet: Sin turpe quid feceris cum voluptate, voluptas abit, & turpe manet.*

Plutarchus de audiendis poetis.

Epanorthoſis &c. quid. Ἐπανόρθωσις, ſeu Ἐπιδιόρθωσις, vel ut alijs placet μετάνοια. *Epanorthoſis*, ſeu *Epidiorthoſis*, ſiue *Metania* græcè, latinè, ut Cornificio videtur, *Correctio. Figura dicitur, quæ tollit, quod dictum eſt, & pro eo, quod magis videtur, reponit.*

Duobus autem fit modis figura de qua fit ſermo, nam interdum tollitur verbum, interdum verò ſententia. Prior correctio ad figuram dictionis pertinet; eius exemplum eſſe poteſt illud Ciceronis. *In hoc ferendus meus error, ferendus autem? immo etiam adiuuandus.* Et alibi. *Vbi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis expleuiſſes (ſi hoc eſt explere: quod ſtatim effundas) aduolas egens ad tribunatum, &c.* Item, *Patrimonium ſuum effudit; quanquam non ſumus uſi eo verbo, quod decuit. Non effudit, ſed in ſalutem Reip. collocauit.* Amplius: *O clementiam P. Romani, ſeu potius patientiam miram, ac ſingularem, Filium unicum adoleſcentulum habeo, ah quid dixi habere me? Immo habui.* Altera eſt correctio, quæ ad ſententiæ figuram pertinet.

Ad Attic. — Cic. Phil. 2 — Idē Phil. 5. — Idem act. 7. in Verrem.

De Sententiarum ſchematibus, ſiue figuris.

Tractationis ordo. EXpoſitis verborum ſchematibus, ſiue figuris, ad eas, quæ ſententiarum dicuntur, nobis eſt accedendum. *Eſt autem ſententiarum ſchema, quod non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam dignitatem habet.* Vt propterea ſententiarum hoc genus plurimum ſplendoris afferat orationi, quod cum Tullius aduerteret, dicebat non tam in verbis pingendis ſchematis eſſe pondus, quàm in illuminandis ſententijs; & re verà nil aliud eſt quicquam dicere, niſi omnes vel certè plurimas aliqua ſpecie illuſtrare ſententias; in quo Demoſthenes cum cæteris longè præſtaret oratoribus, ob id eorum princeps habitus fuit, adeout, quemadmodum Iſocrates in verborum figuris palmam cæteris præripuit, ſic in figuris ſententiarum Demoſthenes omnes longe ſuperauerit. Quid autem diſcriminis inter hæc duo figurarum genera ſit agnoſcendum, non multo antea declaratum fuit. Non ita tamen inter ſe diſtinguuntur, ut ſimul cohærere non poſſint, quin potius frequenter uſu venit, ut idem, dictionis, & ſententiæ exornatione illuſtretur.

Hæc duo ſchematũ genera ſimul cohærere poſſunt.

Sententiarum ſchemata varia à varijs diuidi ſolent, præſertim tamen apud quoſdam talium ſchematum inualuit diſtributio, ut quædam ſint, quæ plus dicunt, quàm in re eſt; quædam minùs, quædam æquè. Alij verò partitionis omni ratione neglectâ, ſtatim de his tractationem inſtituunt. Alij demum diſtributionis rationem omnem ex ipſorum ſchematum viribus deſumunt; his igitur tripartita figurarum, de quibus fit ſermo, diſtributio eſt ex earum viribus deprompta, nam earum quædam ſunt apta ad flectendum animum, quædam ad docendum, & quędam indiſcriminatim ad utrunque valent. Figuræ autem, quæ ad commonendos auditorum animos longè maiorem vim habent ſunt, quæ ſequuntur.

CATALOGVS FIGVRARVM,
quæ ad animi affectus commouendos conducunt.

1 Ἐρώτημα.	*Erotema.*	*Interrogatio.*
2 Προσωποποιΐα.	*Proſopopœia.*	*Perſonæ fictio.*
3 Ἠθοποιΐα.	*Ethopœia.*	*Morum fictio.*
4 Ὑποτύπωσις.	*Hypotypoſis.*	*Illuſtris rerum explanatio, & penè ſub aſpectum (ſubiectio.*
5 Ἀποστροφή.	*Apoſtrophe.*	*Auerſio.*
6 Ἐπιφώνημα.	*Epiphonema.*	*Explanatio rei narratæ, vel probatæ ſumma ac(clamatio.*
7 Δέησις.	*Deeſis.*	*Deprecatio.*
8 Ἀρά.	*Ara.*	*Imprecatio, ſiue Execratio.*
9 Εἰρωνεία.	*Ironia.*	*Diſſimulatio, ſiue Diſſimulantia.*
10 Ἀντίφρασις.	*Antiphraſis.*	*Contralocutio.*
11 Ἔμφασις.	*Emphaſis.*	*Declaratio.*
12 Παράλειψις.	*Paralipſis.*	*Præteritio.*

De Interrogatione.

Interrogatio quid. ERώτημα *Erotema*, græcè; latinè *Interrogatio, figura eſt quoties non ſciſcitandi gratia, ſed inſtandi, & urgendi cauſa aſſumitur, vel etiam in laudationibus, vituperijs, deſiderijs, alijſque ſimilibus animi motibus exprimendis adhibetur.* Hæc enim figura, ut nuper dicebam, rem dubiam non quærit. Hæc diuersè conſiderata quibuſdam, & dictionis, & ſententiæ ſchema eſt. Dictionis ſchema eſſe colligitur ex eo quia ſi in rectam orationem conuertatur, ſententia manet, & ſchema perit, quod Virgiliano illo declarat Voſſius

Quid

3. Æneid.

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri ſacra fames?

Dubitatio de huiuſmodi figura an ſit dictionis, an verò ſententiæ.

Hoc autem oratione rectâ ſi dicatur, figura quidem amittitur.

Nil non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames.

Qui autem ſententiæ figuram eſſe volunt, eâ ratione utuntur, quia interrogatio primò rei ineſt; non autem verbis; quod inde confirmant, quoniam facta quâcunque verborum variatione, adhuc ſententia remanet. Novum tamen non eſt ratione diverſâ figuram eamdem eſſe dictionis, & ſententiæ. Si itaque interrogationi ſubijciatur reſponſio, figura erit ſententiæ, ſin autem, dictionis ſimplex interrogatio, qualis apud Tullium. *Quouſque tandem abutere Catilina patientiâ noſtrâ? Quam diu nos etiam furor iſte tuus eludet? &c.* Et elegans admodum illa videtur apud eumdem. *Eſtne hæc vera contentio? placet ne ſic agi? non poſſum magis pedem conferre, ut aiunt, aut propius accedere. Quid taces? Quid diſſimulas? quid tergiverſaris? Etiam, atque etiam inſto, atque urgeo, inſector, poſco, atque adeo flagito crimen, quamcunque tribum inquam delegeris, quam tulerit Plancius, tu oſtendito, ſi poteris vitium.*

Oratione pro Plancio.

Illa quoque interrogatio eſt, quæ maximè adverſarium urget. *Quid dicam Conſules? hoccine, ut ego appellem nomine everſores huius imperij? proditores veſtræ dignitatis? hoſtes bonorum omnium? qui ad delendum &c.* Valida itidem ea eſt interrogatio, qua idem utitur Tullius dicens, *Quid eſt? quid ad hæc cogitas reſpondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid bonum dicere iſtis defenſoribus tuis audes?* Quandoque per interrogationem affectus animi duntaxat exprimimus. *Quid expectamus? aut cur non ducibus Dijs immortalibus eidem, cui cætera ſumma cum ſalute Reip. commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus?* Non abſimilem expreſſionem continet illa interrogatio, licet, ex Voſſij ſententia, cum ſubiectione ſit, & ad Ἀνθυποφορὰν, exceptionem pertinere dicat. *Quid tam novum, quàm adoleſcentulum privatum, exercitum difficili Reipublicæ tempore conficere; confecit. Huic præeſſe? præfuit. Rempublicam optimè ſuo ductu gerere? Geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini adoleſcenti, &c.* Ad eandem expreſſionem affectuum facit illa, quàm idem Orator uſurpat, in qua nulla intercedit ſubiectio. *Quis L. Philippum ſummo ingenio, operâ, gratiâ, nobilitate à M. Erennio ſuperari poſſe arbitratus eſt, quis Q. Catulum humanitate, ſapientiâ integritate antecellentem a C. Manlio? Quis M. Schaurum hominem graviſſimum, civem egregium, fortiſſimum ſenatorem à Q. Maximo?* & alibi. *Quid dicam adventus meos? Quid effuſiones hominum ex oppidis? Quid concurſum ex agris patrum familias cum coniugibus, ac liberis? quid eos dies &c.* Cum ſubiectione verò eſt. *Quibus autem hoſtibus? nempe ijs, quos tu Ambraciæ ſedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum &c.* Sic etiam illa. *Quid ergo audaciſſimus ego ex omnibus? minime. At tanto officioſior, quàm cæteri? ne iſtius quidem laudis, ita ſum cupidus, ut alijs eam præreptam velim.* Item & illa: *Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum, qui cum hoc ſciret, tamen me ante quam vidit Reipub. reddidit.* Aliæ etiam ſunt interrogationis formæ, quæ paſſim apud Oratores videri poſſunt; immo etiam apud Poetas intueri licet interrogationes figuratas, quæ videlicet non ſciſcitandi gratia fiunt, ſed inſtandi, vel arguendi, vel commovendi; hæ porrò quamſæpiſſimè indignationem, aut miſerationem, aut admirationem, aut aliquem alium huiuſmodi animi motum apud Poetas deſignant. Indignationis interrogatio eſt apud Maronem

Oratione pro Cœlio. — Pro lege Manilia. — Pro lege Manilia. — Pro lege Manilia. — Oratione pro Marcello. — Oratione in Pisonē. — Ibidem. — Orat. pro R. Amerino.

Me ne incepto deſiſtere victam?
Nec poſſe Italia Teucrorum avertere Regem? 1. Æneid

Item.

Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras? 2. Aeneid.
Quid furis? aut quonam noſtri tibi cura receſſit?

Miſerationem deſignat illa, quam idem uſurpat, dum canit.

Ea quæ nunc tellus, quæ me Æquora poſſunt
Accipere? aut quid iam miſero mihi denique reſtat. 2. Aeneid.

Item. *Nonne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras,* Ecl. 2.
Atque ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcam
Quamvis ille niger? Quamvis tu candidus eſſes?

Et apud Propertium.

Nonne fuit melius dominæ pervincere mores?
Quamvis dura, tamen rara puella fuit. Lib. 1. Eleg. 17.

Idem

Non ne fuit ſatius duro ſervire Tyranno? Lib. 2. Eleg. 25.
Et gemere in tauro ſæve Perille tuo?

Vulgata eſt illa etiam admirationis interrogatio apud eumdem.

Quid non mortalia pectora cogis. 3. Aeneid.
Auri ſacra fames?

Fieri igitur poteſt vel indignationem, vel miſerationem, vel admirationem excitando. Fieri etiam poteſt dubitando, ut *Eloquar ne, an ſileam?* Omitto illam, quæ fit ad perficiendum ignotum, quoniam figurata non eſt.

De Proſopopœia.

Προσωποποιΐα. *Proſopopœia* græcè, latinè Ciceroni eſt *fictæ perſonæ inductio*; Cornificio autem *conformatio*, & Fabio *perſonæ fictio*. Fieri autē dicitur, *cum aliqua, quæ non adeſt, perſona confingitur, quaſi adſit; aut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei Oratio tribuitur ad dignitatem aut actio quædam*, ut Cornificius loquitur. Ex aliquorum autem ſententia duplex eſt motus Proſopopœiæ, unus quo è non perſona facimus perſonam, ſiue rei mutæ ſermonem attribuendo, ſiue rei brutæ aſſignando ſenſum, ſiue rem brutam aloquendo, quaſi ipſa intelligat: alter modus eſt, quo mortuos loqui fingimus, dicique Idolopœia ſolet. Alijs placuit hanc figuram quoque contingere, cum loqui perſonam fingimus, quæ quamvis ſit, non tamen adeſt; his tamen controverſijs omiſſis, rem paucis complectar, primò ac præcipuè ſchema de quo fit ſermo, contingit, cum mortuos inducimus loquentes, ut facit Cicero dicens: *Exiſtat ergo ille vir parumper cogitatione veſtrâ, quoniam re non poteſt, ut conſpiciatis eum mentibus, quem oculis non poteſtis. Dicat ſe non imperitum fœderis &c.* Huc pertinet illud Cornificij. *Quid ſi nunc L. ille Brutus reviviſcat, & hic ante pedes veſtros adſit, non hâc uteretur oratione? Ego Reges ejeci; vos Tyrannos introducitis; Ego libertatem, quæ non erat, peperi; vos partam ſervare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi; vos liberi ſine periculo eſſe non curatis.* Itaque in hoc genere dicendi mortuos excitari compertum eſt.

Proſopopœia quid. — Lib. 4. ad Hereo. — Orat. pro L. Balbo. — Lib. 4. ad Eren.

Cenſetur etiam perſonæ fictio, cum ſermo Patriæ vel Reipublicæ, aut Vrbi, vel Regioni tribuitur; adeout per figuram hanc, quæ modo diximus, vocem accipiant. Cicero patriam & Reinpub. loquentem inducit. *Quæ tecum Catilina ſic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annos facinus, niſi per te nullum, &c.* Et iterum ibidem. *Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multo eſt carior, ſi cuncta*

Quando Patria, vel Reſp. loquitur &c. — Act. 1. in Catilinā. — Ibid. — Ibid.

& a Italia, ſi omnis Reſpublica ſic loqueretur M. Tulli, Quid agis? Tu ne eum, quem eſſe hoſtem, &c.

Quandoque ſermo tribuitur abſenti, hoc eſt abſens inducitur loquens; ita Cicero. *Quamobrem ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, adeſte quæſo, atque audite ciues &c.* Et alibi. *Qui ſi tecum congrediatur, & ſumma voce loqui poſſit, hæc dicat. Ego tibi Laterenſis Plancium non antepoſui.*

Orat. pro Milone.

Orat. pro Plancio.

Proſopopœia in quibus locū habeat.

Proſopopœia frequenter in ſuaſionibus, obiurgationibus, laudationibus, quæſtionibus, & commiſerationibus, ut ex allatis exemplis cuique poteſt eſſe perſpectum. Eſt autem magnum eloquentiæ decus, & lumen augendi ſplendidiſſimum, ut in proximè dictis magnopere proficiat, plurimumque dignitatis afferat orationi.

De Ethopœia.

Ethopœia quid. Alicarnaſſeus in vita Lyſiæ.

HΘοποιΐα *Ethopœia* græcè, latinè *morum & affectuum fictio, ſiue expreſſio*. Hæc enim figura in imitatione vitæ, ac morum alienorum planè conſiſtit. Magnum eſt orationis ornamentum in primis aptum ad animos conciliandos, & ſæpe ſæpius ad permouendos. Contingit autem Ethopœia, cum certis quibuſdam perſonis, non quæ nunquam ſunt, verba accommodatè adfingimus, vel ad improbitatem earum demonſtrandam, vel ad dignitatem, adeout dici poſſit alienorum affectuum, quorumcunque atque dictorum imitatio non ſine reprehenſione. Huiuſmodi eſſe cenſetur ſchema, quo utitur Tullius dum ait, *Quid S. Neuius ad hæc? Ridet noſtram amentiam, ſcilicet, cum ab eo officia boni viri deſideramus, & quemadmodum natus, inquit, & quemadmodum educatus ſim, memini. Vetus eſt, de ſcurra diuitem facilius multo, quam P. familias fieri poſſe.* Ethopœia etiam eſt illa apud eundem. *Inuenit tandem magiſtratus tribuni plebis: concio tandem expectata P. Rulli, quod & princeps erat agrariæ legis, & truculentius ſe gerebat, quàm cæteri; iam deſignatus alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur; veſtitu obſoletiore, corpore inculto, & horrido, capillatior, quam ante; barbaque maiore: ut oculis, & aſpectu denuntiare omnibus vim tribunitiam: & minitari Reipub. videretur.* Ethopœia notam perſonam complectitur, mores tandem effingit, ex quo cenſetur ſuam nomenclaturam accepiſſe, ut ſi quiſpiam comminiſcatur, quibusnam ſit uſus verbis Ercules imperante Euryſteus eſt, ut Cælius aduertit, apud quem Ethopœiarum variæ ſunt ſpecies, aliæ nanque ſunt patheticæ, quæ nimirum perturbationes, affectuſque exprimunt; aliæ vocantur ethicæ nempe morales; aliæ denique mixtæ, quæ utrunque præſtant.

Cic. cōtra Rullum.

Ibidem.

Celius Rodig. lib. 36 cap. 28.

De Hypothypoſi.

Ὑποτύπωσις *Hypotypoſis*, græcè, latinè, *deſcriptio. Eſt autem figura, quæ rem ſic ad viuum & egregiè verbis deſcribit, ut potius cerni, quam audiri videatur.* Hanc Tullius deſcriptionem appellat, eoquòd rerum, quæ geruntur ſub aſpectum penè ſubiectio ſit Fabio eſt forma rerum expreſſa verbis. Talis eſt illa Ciceronis: *Ipſe*, inquit, *inflammatus ſcelere, ac furore, in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat, expectabant omnes quò tandem progreſſurus, aut quid nam acturus eſſet: cum repentè hominem proripi, &c.*

Action. 7. in Verrē.

Tria ſchemata in re propoſita ab aliquib.

Sunt tamen, qui accuratius propoſitum tractare profitentes tria ſchemata recognoſcenda putent, quibus ea, quæ ſunt in re explicentur, huiuſmodi porrò ſunt, αἰτιολογία, διατύπωσις, & ὑποτύπωσις; hoc eſt, *Ætiologia, Diatypoſis, & Hypotypoſis*; his enim dicunt, ratione eorum, quæ ſunt in re, orationem figurari, cum hunc in modum ea explicentur, quæ etſi non ſint de rei eſſentia, naturali tamen vinculo cum re cohærent. In Ætiologia dicunt cauſam impulſiuam eſſe, quinimmò omne id unde aliquid colligitur, atque probatur. In Diatypoſi, ac in Hypotypoſi, tum cauſas impellentes afferri, tum affecta, reique adiuncta, ac circumſtantias.

bus ſtatuitur. Ætiologia, Diatypoſis, & Hypotypoſis.

Ætiologia quomodo fiat.

Ætiologia, ex horum conſilio, efficitur ratione breui, & ſententioſa, itaut, quod dubium eſt viſum, ad certam fidem adduci videatur. Vt in illo M. Tullij. *Intelligo, quàm difficili ſcopuloſoque verſer loco. Nam cum omnis arrogantia ſit moleſta, tum illa ingenij, atque eloquentiæ multò moleſtiſſima.* In allato exemplo ratio ſubſequitur.

Cic Act. 1. in Verē.

Poteſt etiam fieri, ut ratio præcedat, *Etenim ſi vectigalia neruos eſſe reipub. ſemper duximus, eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè dicemus.*

Pro Lege Manilia.

& quidem intra ut

At Regina dolos (Quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit &c. — 4. Æneid.

At verò extra, ut; *Hic, in ipſo illo malo, grauiſſimaque belli occaſione L. Lucullus &c.* Vel medium obtineat locum, ſiue intra, ſiue extra Parentheſin; reliqua exempla breuitati ſtudens omitto, apud Voſſium videnda relinquo. Ex cuius opinione Tullius Diatypoſin vocat *ſubiectionem ſub aſpectum*. Fabius *formam rerum expreſſam verbis*: fieri autem hoc ſchema putat, cum rem ob oculos luculentâ narratione ponimus, proſequentes diligenter ea, quæ morum, ac affectuum diſtributione cuiuſq; maximè comprehendunt, & locorum notabiles diſpoſitiones complectuntur. Id porrò diſcriminis inter Diatypoſin, & Hypotypoſin, quòd hæc ſit minutior, dilutior, atque ſimplicior, illa verò longè ſit accuratior, & idcirco ſplendidiorem, & quaſi actuoſiorem orationem reddat. Quamobrem ſuperius deſumptum exemplum ex Tullio nimirum. *Ipſe inflammatus ſcelere, & furore in forum venit, &c.* ad Diatypoſin pertinere contendunt; quemadmodum etiam & alterum apud eundem Tullium: *Perſonabant omnia vocibus ebriorum, natabant pauimenta vino, madebant parietes: ingenui pueri cum meritorijs, ſcorta inter matresfamilias verſabantur*, & alia etiam exempla in ſchematis huius illuſtrationem afferri poſſunt. Non diſſimulandum tamen tam allata, quàm quòd id genus alia, tanquam Hypotypoſios exempla pleriſque viſa eſſe recipienda, ut propterea ſchemata prædicta promiſcuè fuerint uſurpata. Et re verà non facile diſcrimen agnoſcere; nam ſi voces attendas, Διατύπωσις, deducitur à Διατυπόω, quod eſt, *diſpono, conformo, informo, animo concipio, & fingo, deſcribo, exprimo*, adeout Διατύπωσις, ſit rei quædam, *fictio, deſcriptio, expreſſio*; At eiuſdem ſignificationis eſt ὑποτύπωσις nam fit ab ὑποτυπόω, ſiue ὑποτυπόομαι, quod eſt *informo, delineo, & oculis ſubijcio, repræſento, & rei ſpeciem informo*, iuxta quam ſignificationem verbum hoc Philoſophus uſurpauit. Licet ὑποτύπωσις Ciceroni ſit *illuſtris explanatio, rerumque baſi gerantur ſub aſpectum penè ſubiectio*, itaut *Hypotypoſis*, per id ſolum diſcrepet à *Diatypoſi*, quòd hæc rei ſit minus, illa verò magis accurata deſcriptio, & idcirco ſplendidior, atque præſtantior; adeout *Dyatypoſis* detractis aliquibus, vocabulis, quibus redditur accuratior, ac illuſtrior, euadat *Hypotypoſis*.

Cic pro lege Manil.

Cic. Ver. 7.

Idē Ph. 2.

Lib. 1. Eth c. 7.

Huiuſmodi ſchemata promiſcuè ferè ſæpe fuerunt uſurpata.

Lib. 3. de Oratore.

Præclara, & ſingularis admodum eſt illa, quam adhi-

adhibet Demoſthenes Diatypoſis, ut ob id ſilentio prætereunda non ſit, quamuis eius quoque Voſſius meminerit de rebus enim anteactis Demoſthenes loquens ait, Θέαμα δεινὸν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ ἐλεεινόν. ὅτε γὰρ νῦν ἐπορευόμεθα εἰς Δελφοὺς ἐξ ἀνάγκης ἦν ὁρᾷν ἡμῖν πάντα ταῦτα, οἰκίας κατεσκαμμένας, τείχη περιῃρημένα, χώραν ἔρημον τῶν ἐν ἡλικίᾳ, γύναια δὲ, καὶ παιδάρια ὀλίγα, καὶ πρεσβύτας ἀνθρώπους οἰκτρούς, ὅλως δὲ, οὐδ' ἂν εἷς ἐξικέσθαι δύναιτο τῷ λόγῳ τῶν ἐκεῖ κακῶν νυνὶ ὄντων, *Spectaculum, Athenieſes, crudele, & miſerabile. Cum enim nuper Delphos proficiſceremur, neceſſe nobis erat videre omnia illa, domus dirutas, mœnia proſtrata, regionem iuuentute deſolatam, mulierculas duntaxat, & paucos puerulos, & ſenes homines miſerandos.* Si vera ſunt, quæ diximus, hoc loco Demoſthenes διατύπωσιν potius, quàm ὑποτύπωσιν, adhibuit, cum accuratè ſatis rem explicet &c. non ita tamen ut etiam accuratiùs explicari non potuiſſet; & hinc forſan ὑποτύπωσις, exiſtimata fuit. Non multo poſt idem Demoſthenes adhibet ἀντιπαραβολὴν cum amplificatione per collationem, cum priùs per extenuationem amplificaſſet.

Cæterum etſi tam Diatypoſis, quam Hypotypoſis ſummoperè videri poſſit affinis Ethopœiæ, & Proſopopœiæ, ab ipſis tamen longè diſcrepant, quoniam Proſopopœia perſonas fictas, vel inanimatas, vel morte quoque peremptas ad loquendum inducit; Ethopœia verò animi mores exprimit; at Diatypoſis, & Hypotypoſis actiones deſcribunt, vel res ipſas ad viuum delineant, illa quidem parciùs, ac negligentiùs; hæc autem uberiùs, & accuratiùs.

Tametſi autem pictoribus rerum imagines ad viuum exprimentibus figura hæc videatur accommodata, proindeque tam ipſis, quàm Poetis, & Oratoribus communis, quatenus tamen à Pictoribus lineamentis, & coloribus expreſſio fit; à Poetis autem, & Oratoribus perficitur vocibus; non eadem eſt apud omnes commemoratos huius expreſſionis ratio, licet Oratores, præſertim autem Poetæ mirum in modum Pictores æmulentur; Siquidem Poetæ pictorum inſtar, vocibus tamen, aeris, mariſque tempeſtates, armorum conflictus, agrorum ubertatem, florumque amænitatem delineant, atque colorant. Sic etiam, & Oratores, qui præclaram ædium formam, Vrbium condecentiam, earumdem, atque regnorum poſitum, omniumque rerum naturam, atque concinnitudinem ſatis pro dignitate deſcribunt. Hæc autem expreſſio præteriti, præſentiſque temporis differentiam admittit.

De Apoſtrophe.

Apoſtrophe quid.

Ἀποστροφὴ *Apoſtrophe* græcè, latinè *auerſio*, ſiue *auocatio*, ut loquitur Tullius; & auerſatio, ut Fabio placet; ab ἀποστρέφω, hoc eſt auerto, & alio flecto; & quamuis Hermogenes ἀποστροφὴν, inter σχήματα λέξεως, inter figuras dictionis repoſuerit, reuerâ tamen σχῆμα διανοίας cenſeri debet. Non rectè definitur ſermo à iudice conuerſus, cùm non ſemper coram iudice habeatur oratio. Neque rectè dicitur ſermo conuerſus ad perſonam aliam, ab ea, quam inſtituta requirit oratio; cum ſæpeſæpius conuerſio ſermonis fiat ad res inanimas.

Quomodo Apoſtrophe rectè fiat.

Rectius igitur Apoſtrophe dicetur fieri, cum ſermonem ad aliam perſonam, vel quaſi perſonam auertimus, quàm inſtituta requirat oratio, hanc enim, vel ad Deum, vel ad hominem, vel ad res inanimas, quas uti perſonas quaſdam compellimus, nobis licet conuertere. M. Tullius orationem conuertit ad Deum hoc modo cum enim dixiſſet: *O rem, quam homines ſoluti à cura liberati redire non deſinant. triſtiores autem ſine maximo dolore audire non poſſint? P. ne Clodius, qui ex Pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? Hunc, inquam, etiam vos, qui eſtis antiſtites ceremoniarum, & ſacrorum, auctorem habetis, & magiſtrum publicæ religionis?* Mox progreditur dicens: *O Dij immortales (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius veſtra ſacra curat? Veſtrum numen horret? Res omneis humanas religione veſtra contineri putat? Hic non illudit &c.* Ab hominibus etiam ad Deum conuerſionem facit. Cum enim dixiſſet: *Hinc omnibus Catilina cupio ſumma Reipub. ſalute, & cum tua peſte, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioque iunxerunt proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium;* ſtatim ſubdit: *tum tu Iupiter, qui iiſdem, quibus hæc urbs auſpicijs à Romulo es conſtitutus, quem Statorem huius Vrbis atque Imperij &c.* Vbi repetitur complexio cum Apoſtrophe, & dira increpatione in Catilinam. Sic etiam ab homine ad hominem quando ait. *Cupio P. C. me eſſe clementem, cupio in tantis Reip. periculis non diſſolutum videri: ſed, &c.* Mox à P. C. ad Catilinam Orationem conuertit hoc modo: *Si te iam Catilina comprehendi ſi interfici iuſſero, credo erit verendum mihi, ne, non hoc potius omnes boni ſerius à me quàm quiſquam crudelius factum eſſe dicant, &c.* Poetis etiam hæc figura valde frequens. Vulgatum eſt illud exemplum Maronis, qui Georgicorum initio cum ceciniſſet

Cicero pro domo ſua ad Pontifices

Ibid.

Act. 1. in Catil.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Quid faciat lætas ſegetes, quo ſydere terram
Vertere Mæcenas, ulmiſque adiungere vites.

Lib. 1. Georg.

Paucis interiectis ſubdit.

Ibid.

Vos ò clariſſima mundi
Lumina, labentem Cælo, quæ ducitis annum
Liber & alma Ceres.

Conuertit Tullius orationem etiam ad res ſenſu carentes; cum namque dixiſſet: *Non eſt humano conſilio, nec mediocri quidem, Iudices, Deorum immortalium curâ res illa perfecta, me hercule ipſe cum illam belluam cadere viderunt, commouiſſe ſe videntur, & ius in illo ſuum retinuiſſe;* Eleganti quidem Apoſtrophe, ad religiones ipſas, tanquam vitali ſenſu præditas orationem conuertit, dicens; *Vos enim albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obteſtor voſque albanorum obrutæ aræ, ſacrorum P. Romani ſociæ, & æquales, &c.* Huc pertinet Virgilianum illud

Cic. Orat. pro Milone.

Troiaq; nunc ſtares, Priamique arx alta maneres.

2. Aeneid.

Non omittendum aduertere plerunque metri cauſa dumtaxat à Poetis figuram hanc uſurpari.

Ab alijs exemplis ſuperſedeo, cum tam apud eumdem Poetã, quàm apud alios videri poſſunt. Hæc autem figura in omni orationis parte locum habet, quamuis initio ipſam uſurpari poſſe Fabius inficietur, immemor forſan primæ Catilinariæ, quam Tullius ab hac exorditur figura dicens; *Quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra &c.*

Orat. 1. in Catil.

Plerunque contingit ut quiſpiam ad ſe ipſum Oratione conuertat, ut in Virgiliano illo.

Inſere nunc, Melibæe pyros, pone ordine vites.

Ecloga 1.

Quamuis hoc cum ironia Poeta dixerit.

Hoc autem ſchema plurimum mouet, ſummæque grauitatis eſt ad aduerſarium urgendum, ut alij quoque notarunt edocti à Tullio, qui in hunc finem ſchema illud uſurpat, dum ait. *Quid enim Tubero, tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro &c.*

Orat. pro Ligario.

Valet etiam plurimum ad increpandum aduerſarium, nam ne utar exemplo paulo antea commemo-

De Execratione.

Execratio quid. K Ατάρα *Catara*, græcè, latinè autem *Execratio*; ſchema igitur eſt, *quo malum alicui præcamur*; idcirco dicitur etiam imprecatio. Ita Cicero: *Dij te perdant fugitiue ita non modo nequam & improbus, ſed etiam fatuus & amenses.* Pro Deiotaro.

De Ironia.

Ironia quid. E ἰρωνία, Ironia græcè, latinè autem *Irriſio*, ſeu potius *Illuſio*. Si quid autem apud Rhetores controuerſum, id ſanè an omnis Ironia Tropus dici debeat. Fabius exiſtimat geminam eſſe, nempe tropum, & ſchema: Immo & Ironiam Allegoriæ ſpeciem eſſe contendit; cum in ea aliter intelligi volumus, quàm enunciamus; at ſchema, tam proprijs, quàm figuratis verbis inſtituitur, idque confirmat ex exemplo ex oratione pro Milone, deſumpto; cuius, quoque ſupra meminimus; nempe: *P. Clodij mortem æquo animo nemo ferre poteſt, luget ſenatus, mæret, equeſter ordo, tota ciuitas confecta ſenio eſt. Squalent municipia, afflictantur coloniæ agri deinque ipſi tam beneficum tam ſalutarem tam manſuetum ciuem deſiderant.* Rectius tamen Ironia dicetur longè diuerſa ab Allegoria, & à translatione, quoniam irriſionis gratia reperta eſt, quod in Allegoriam non cadit. Alijs placuit Ironiam eſſe ſchema, non tam λέξεως, quàm διανοίας, ſchema verò ſententiæ eſſe conuincitur ex eo, quia mutatis verbis, & uniuersâ elocutione aliter explicata, manet itidem Ironia, nec læditur verborum immutatione; ut paulo poſt intelliges. Horum igitur conſilium ſecuti, de Ironia nunc ſermonem inſtituendum duximus; diuersâ enim conſideratione poteſt ad ſchema dictionis, & ſententiæ reuocari, ſicut interrogatio ad utrunque ſchematis genus diuersâ tamen ratione pertinere dicitur. Ironia igitur eſt, cum per id, quod dicitur, contrarium intelligitur. cognoſcitur porrò, vel pronunciatione, vel è rei natura. Neque perturbet, quòd aliquibus εἰρωνεία, ſit *ſimulatio* vel *diſſimulantia*, non enim ſic à Rhetoribus uſurpatur; nam ab alijs iuxta ſignificationem illam accipitur, adeo ut hoc ſenſu familiaris Socrati foret Ironia, unde appellatum cum eſſe εἴρωνα, accepimus, quòd in diſſimulando plurimum leporis, & venuſtatis haberet, quam ob cauſam ſcurram Atticum appellarunt; At Rhetoricis εἰρωνεία nil aliud quàm id ſchema, quod fit, cum per id, quod dicimus, contrarium ſignamus; latine tamen non melius, quàm illuſio dici poteſt. Ad rem autem quod attinet, nam hucuſque de nomine, definiri ſolet Ironia, hoc modo, *Ironia eſt, cum aliud in pectore recluſum, aliud in lingua promptum habemus, & enunciationis ſententia in contrarium à verbis excipitur.* Vel breuius, Tropus eſt, vel ut alijs placet, *Figura eſt per contrarium, quod conatur oſtendens.* Ironiam tamen niſi grauitas pronunciationis adiuvet, confiteri videtur, quod negare contendit; itaque vim omnem habet in pronunciatione, ac riſu, alioquin contrarium ſenſum rei intentæ explicat. Ironia eſt illa. *O præclarum iuris interpretem, auctorem antiquitatis, correctorem atq; emendatorem noſtræ Ciuitatis!* ad ſignificandum hominem nequã. Et alibi *Nouum crimen (Cæſar, & ante hunc diem inauditum) propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Affrica fuiſſe idque.* Incipit ab ironia ad eleuandam criminis delationem. Locus totus ironicus eſt, & ad remittendam Cæſaris attentionem pertinet; Oratione pro Cornelio Balbo. Pro Ligario.

Hic explicandum quo ſuperius innuimus, ut nimirum oſtenderemus Ironiam eſſe figuram ſententiæ; quia mutatis verbis eadem remanet; ex hoc enim exemplo Tulliano colligitur; dum enim ipſe dicit. *O præclarum iuris interpretem auctorem antiquitatis, correctorem noſtræ ciuitatis!* Poſſum idem aliter refferre, nimirum. *Hic enim egregius auctor communium commodorum cuſtos, & Reipublicæ defenſor, ſalus, & columen ciuitatis*; de quo tamen contraria intelligi velim. Poſſum etiam aliter enunciare, dicendo *Vir iſte præclarus eſt, cuius ope & auxilio ſuffulta Reſpub. penitus dici poteſt.* Vides itaque mutatâ prorſus elocutione, adhuc illæſam remanere ironiam; quòd inditio eſt, eam λέξεως eſſe figuram.

Huius autem ſpecies eſſe dicuntur χλευασμός, *cauillatio* χαριεντισμός *dictum ſalſum, & facetum*, ſiue ſcomma, ἀστεϊσμός *urbanum dictum*. διασυρμός, *irriſio, ſiue obtrectatio, ſeu ambigua dictio*, ἐξουθενισμός, *extenuatio, ſiue contemptio rei*. Σαρκασμός, irriſio *amarulenta, atq; hoſtilis*. Singula hæc ſchemata exemplis declarare, ſuperuacaneum puto.

De Antiphraſi.

Antiphraſis quid. A Ντίφρασις *Antiphraſis* græcè, latinè verò è quorundam opinione eſt figura ſententiæ, *cum quædam negamus nos dicere, & tamen dicimus* ut: *non tangò quòd auarus homo eſt, quodque improbus omitto*, & apud Maronem

An memorem portus Lucrinoque addita clauſtra? 2. Georg.

Sed hæc potius præteritio, de qua poſtea

Alia huius ſchematis acceptio. Antiphraſis autem aliâ ſumi debet ſignificatione iuxta quam in abuſu nominis, etymologiæque conſiſtit, ut *Parcæ* dicuntur, quia nemini parcunt. *Bellum*; eo quòd nihil habeat belli, *Lucus* quia luce caret.

Diſcriminis aliquid eſt inter Antiphraſin, & Ironiam, quoniam per hanc ſolâ voce cum irriſione contrarium intelligitur; per illlam autem non item, cum contrarietas per verba, à quibus originem ducit, declarari debeat; ſumptâ tamen Antiphraſi iuxta ſecundam uſurpationem. Diſcrepat etiam ab *Antitheſi*, & *Antitheto*, nam in his verba verbis, vel ſententię ſententijs opponuntur; at in Antiphraſi nomen ſolum contrarium eſt ei, à quo originem ducit.

De Emphaſi.

Emphaſis quid. E Μφασις, *Emphaſis* græcè, ſed latinè *efficacia, ſignificatio, vel demonſtratio*. Fit alíquibus, *cum vocabulum adhibitum ſingularem vim habet*. Alijs autem vox eſt modificata vim orationis magis intendens, quàm ſi proprijs uſi fuiſſemus. Alij fit, cum plus oſtenditur menti, quàm verba ipſa declarant, nam, inquiunt, ſubeſt in verbis tacita quædam ſignificantia, ut propterea quibuſdam ſit Emphaſis, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur. Tullio autem fit cum plus ad intelligendum, quàm dixeris, ſignificatur. Sed à Fabio tandem rectè definitur, *Virtus altiorem præbens intellectum, quàm quem verba per ſe ipſa declarant*; hnc enim modo rectè diuiditur in duo genera, quorum unum eſt quo plus ſignificatur, quàm dicitur, ut apud Maronem.

Inuadunt urbem ſomno vinoque ſepultam. 2. Aeneid.

Plus enim ſignificat, quam ſi dixiſſet *oppreſſam*; ſic apud Terentium.

Tu quantus quantus nihil, niſi ſapientia es. Adelph. act. 3. ſc. 3.

Hac locutione plus ſignificat Poeta, quam ſi dixiſſet.

Tu quidem ſapientiâ ſummâ es ornatus.

Alterum huius eſt ſchematis genus quo ſignificatur

Digitized by Google

Tibi ſi iſtoc placet
Profundat, perdat, pereat, nihil ad me attinet.

De Præoccupatione.

Præoccupatio quid

ΠΡόληψις, *Prolepſis* græcè, latinè verò *Præoccupatio*, figura eſt, *cum quæ nobis obijci poſſũt præuenimus, atq; diſſoluimus.* Sed non eodem modo uſurpatur à Grammaticis, Rhetoricis, & à Poëtis. Enimverò Grammaticis eſt, cum ubi de toto diximus partibus ſubijcimus, vel cum res ſub una proprietate ad res diuerſas abſque copula diſtribuuntur; adeo ut quædam incongruitas appareat. Exemplum huius prolepſeos apud Grammaticos eſt illud ex Liuio. *Conſules profecti Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium, ille ad montem gaurum, hic ad Saticulam caſtra ponunt.* Et apud eundem. *Ita duo deinceps Reges, alia viâ, ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt.* Fit autem in tribus accidentibus. Primò in genere ut: *Duo ſibili mihi auditi, unus ſubtilis, alter acutus.* In numero, ut. *Principes utrinque pugnam ciebant, ab Samnitis Mutius curtius, ab Romanis Hoſtus Hoſtilius.* In perſona ut: *Ego crapulando, ille verberando uſque ambo defeſſi ſumus.*

T. Liuius. Idem l. 1. Idem. Terentius

Et apud Maronem.

Virgilius Ecloga 5.

——————conuenimus ambo
Tu calamos inflare leues, ego dicere verſus.

Sed Rhetoricis hoc ſchema fit, cum id, quod contra nos dici poteſt, callidè anticipamus, atque diluimus, vel ut alijs placet, (& in idem recidit) cum id, quod in aduerſarij cauſa, aut iudicis opinione eſſe, aut fore arbitramur, nobis contrarium præoccupamus dicere, & ratione diſſoluere. Non una eſt Prolepſeos formula, una quidem eſt elegans apud Tullium. *At audiſtis Patres Conſcripti Philoſophi vocem negauit, ſe triumphi cupidum unquam fuiſſe. O ſcelus, ò peſtis, ò labes, &c.* Inſignis eſt etiam illa apud eundem: *Etſi vereor, Iudices, ne turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipſe magis de Reip. ſalute, quàm de ſua perturbetur, me ad eius cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe.* Vbi ſtatim adnectit Prolepſeos ſolutionem dum ait, *tamen hæc noui iudicij &c.* Non diſſimiliter cum ait: *Dicet aliquis, hæc igitur eſt tua diſciplina? Sic tu inſtituis adoleſcentes?* &c. Vbi reſpondet: *ego ſi quis Iudices, hoc robore animi, atq; hac indole virtutis, ac continentiæ fuit ut reſpueret, &c.*

Orat. in Piſonem. Orat. pro Milone. Orat. pro Celio.

De Synathrœſmo.

Synathrœſmus quid.

ΣΥναθροισμὸς, *Synathrœſmus* græcè, latinè *congeries, eſt coacervatio plurium dictionum res diuerſas ſignificantium*; pleriſque tamen diſtributionis nomine viſum eſt congeriem etiam comprehendere; at re verâ diſtributio vel pro genere ſuas ponit ſpecies, quo pacto διαίρεσις eſt; vel pro toto eſſentiali, aut materiali, ſeu quantitatiuo, partes affert, quæ ei reſpondeant, quâ ratione μερισμὸς nuncupatur. At verò congeries propriè varias perſonas, actiones, aut res enumerat, & in unum quaſi aceruum congregat atque condenſat; ideoque dicitur, συναθροισμὸς *Synathrœſmos*, qui à ſynonymia differt, quod hæc plura æqualia; congeries autem plura omninò diuerſa congerit. Exemplum ex Tullio. *Quæ enim tanta poteſt exiſtere ubertas ingenij, quæ tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus orationis, quo quiſquam* &c. Item. *An vos aliam cauſam eſſe ullam putatis, cur inſtantis premus eloquentiæ tantâ voluptate dicendi, tantâ laude, tantâ gloriâ,* &c. Item. *Vide quam ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quàm vaga volubiliſque fortuna: Quantæ infidelitates in amicis, &c.*

Orat. poſt reditum in Senatu. Orat. pro Celio. Orat. pro Milone.

Sed aliquibus hæc figura videtur multiplex, ut videlicet verborum, aut rerum, aut argumentorum collectio, quam non iniuria magni faciunt, tanquam illam, quæ præcipiti quadam volubilitate, ſic orationem incitat, ut inſtar torrentis auditorum animos vehementer abripiat. Multa hic dicenda forent, quæ breuitatis gratia cogor præterire; ſolùm id adnotabo, ſcilicet ad congeriem, interpretationem reuocari, quæ planè contingit, *cum ornandi, vel augendi cauſa rem eandem pluribus modis enunciamus.*

De Communicatione.

Communicatio quid

ἈΝακοίνωσις, *Anacœnoſis* græcè, latinè *communicatio* eſt deliberatio, *cum ijs ipſis apud, aut contra quos dicimus.* Duplex eſſe perhibetur. Primò enim, quoniam inficiari, vel culpam transferre non poſſumus, participem vel conſilij, vel facti noſtri aduerſarium facimus. Fabius rem exemplo ſequenti declarat; *At illa, inquit, neſcit trepida, quid liceat fœminæ, quid coniugem deceat. Forte vos in ſollicitudine obuios, caſus miseræ mulieri obtulit. Tu frater, vos paterni amici, quod conſilium datis.* Tullius: *Quando enim frequentiſſimo Senatu quatuor, ad ſummum quinque ſunt inuenti &c.* Et hoc cum interrogatione factum vides, plerunq; conſilium noſtrum cum auditoribus ita commune facimus, ut ab ipſis quid agendum petamus, ut *cedo, ſi vos in eo loco eſſetis, quid aliud feciſſetis?* Elegans eſt illa communicatio etiam, quàm uſurpat Cicero; dum ait; *Eſt hæc res poſita, quæ ab aduerſario non negatur: Cecinnam cum ad conſtitutam diem, tempuſque veniſſet, ut ius, &c.* Et alibi auditores conſulit; cum ipſis deliberat, & Iudices rogat: *Tu denique Labine quid faceres tali in re, ac tempore? Cum ignauiæ ratione, fugam, &c.* Item: *Quæro ſi te hodie domum tuam redeuntem coacti homines, & armati, non modo limine, tectoque ædium tuarum? ſed primo aditu, &c.* Interdum enim communicationi coniuncta eſt reſponſio, & propoſitæ dubitationis expeditio.

Orat. pro Milone. Orat. pro Cæcinna. Orat. pro Rabirio. Orat. pro Cæcinna.

De Commoratione, ſeu Mora.

Commoratio quid.

ΚΑτοχὴ, *catoche*, græcè, latinè, *Mora ſeu Commoratio eſt*, cum in aliquo loco firmiſſimo, in quo cauſæ robur uniuerſum conſiſtit, diutius immorantes frequenter ad eum reuertimus, ut melius inſinuemus quod ad probandum aſſumptum fuit.

De Communibus figuris.

Figuræ cõmunes quę dicantur.

SChemata quędam ſiue figurę ſunt, quę cuilibet orationi ſingulisque partibus eiuſdem aptari poſſunt. Huiuſmodi porrò cenſentur quæ ſequuntur.

1. Ἐπιτομὴ. *Breuitas* 2. Διόρθωσις. *Correctio* 3. Παῤῥησία. *Licentia* 4. Παράδοξον, ſeu [illegible]. *Suſtentatio* 5. Διαπόρησις. *Dubitatio* 6. Μερισμὸς. *Diſtributio.* 7. Μείωσις. *Diminutio* 8. Ἐπίδοσις. *Incrementum* 9. Ἐπιτροπή *Permiſſio.* 10. Μετάβασις. *Tranſitio.*

Breuitas quid.

Ἐπιτομὴ. *Epitome*, græcè, latinè, *Breuitas*, eſt *cum res verbis tantummodo neceſſarijs expedimus;* Breuitate autem utamur, vel temporis anguſtia coacti, vel quia res, de qua agitur copioſius tractari recuſat. Non eſt opus exemplis. Cauendum tamen cuique ne dum breuis eſſe vult obſcurus fiat.

Correctio quid.

Διόρθωσις. *Diorthoſis*, græcè; latinè *Correctio*, eſt *qua verbum, aut ſententiam aliquam iam dictam tollimus*

In Verr. — Orat. pro Cœlio.

mus vel aliâ quâpiam emendamus, atque corrigimus. Tullius ea utitur dicens. *Non enim furem, ſed raptorem, non ſacrilegum, ſed hoſtem.* Item. *O ſtultitiam! ne dicam impudentiam ſingularem!*

Licentia quid. — Q. Curtio lib. 3.

Παῤῥησία. *Parrhſia*, græcè, latinè *licentia* fit, *cum liberius Orator obiurgat ea, quæ grauia, & perículoſa ſunt, citra quamlibet offenſionis notam*, cum nimirum apud eos, quos, aut vereri, aut metuere debet; aliquid tamen pro ſuo iure dicit, quod eos minimè poſſit offendere, ut *Verum, & tu forſan audire nolis, & ego niſi nunc dixero, aliàs nequaquam confitebor. Hic tanti apparatus exercitûs, hæc tot gentium, & totius Orientis excita ſedibus ſuis moles finitimis poteſt eſſe terribilis*, ſic Athenienſis ille coram Dario locutus eſt; Tullius quoque non ſemel hanc figuram adhibuit. *Vos Patres*, inquit, *Conſcripti (graue dictu eſt, dicendum tamen) vos, inquam, Sulpitium vita priuaſtis.* Item. *Vide quàm non reformidem, vide quanta lux liberalitatis, & ſapientiæ tuæ*, &c. Correctio etiam eſt, dum Tullius ait (*Vota enim feceratis, ut in eas ſe potius mitteret, quàm in veſtras poſſeſſiones, veſtra tecta, veſtras pecunias) pecunias dico? &c.*

Philip. 2. — Pro Ligario.

Suſtentatio quid. — Philip. 2. — Vituperationis cauſa ſolet adhiberi.

Ἐπιμονὴ *Epomone* græcè, latinè, *Suſtentatio*. Figura eſt, *quâ diu auditorum animos ſuſpenſos tenemus minora quædam recenſendo, mox aliquid inexpectatum, vel graue vel ludricum ſubiungimus.* Hoc itaque modo auditoris animum aliquandiu ſuſpenſum tenemus, antequam ipſi, rem pectore ſeruatam capiamus. Valet ad exagerãdum tum in vituperium, tum in laudem, ut: *Quid putem contemptum ne me? non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis &c.* Idem alibi: *Quod igitur eſt remedium? quod? ne liceat pupillo redimere.* Adhiberi etiam ſolet ad laudandum, ad minuendum, ad iocandum &c.

Verrina 3. — Diaporeſis quid. — In oratore ad Brutũ.

Διαπόρησις, ſiue Ἀπορία. *Diaporeſis*, ſiue *Aporia* græcè, latinè, *Dubitatio*, figura eſt, quæ fit cum in ancipiti verſamur, animovè pendemus, eo quod neſcimus quid è duobus, aut pluribus dicendum, aut agendum ſit, cumque nos quærimus unde incipiendum, deſinendumq; ſit, quid præcipuè dicendum, & an omninò dicendum ſit. Cicero. *Vtrum difficilius, aut maius eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multumque, Brute, dubitaui. Nam & negare ei, quem unicè diligerem, cuique me, &c.* Plerunque per interrogationem inſtituitur, ut apud eundem. *Quid primum querar? aut unde potiſſimum, Iudices, ordiar? aut quod, aut à quibus, &c.* Item. *Quid primum, aut quæram, Iudices?* Item. *Equidem quod ad me attinet, quo me vertam neſcio, negem fuiſſe, &c.* Elegans etiam & illud: *Nunquam mihi defuturam orationem, qui exercitum meum alloquerer, credidi, non quo verba unquam potius, quàm res exercuerim, ſed quia, &c.*

Oratione pro Roſcio Amerino. — Act. 7. in Verrem. — Orat. pro Cluentio. — Liuius lib. 8. num. 27.

Meriſmus quid. — Oratione pro Cœlio. 2.

Μερισμὸς *Meriſmus* græcè, latinè *Diſtributio*, fit *cum negotia aptè in plures perſonas diſtribuimus, aut rem aliquam in plura munera, aut ornamenta diuidimus.* Illud ex Tullio exemplum eſſe poteſt: *Sed ego Atratino humaniſſimo, atque optimo adoleſcenti meo neceſſario ignoſco, qui habet, &c.* Vulgatum eſt exemplum utpotè ab alijs uſurpatum. *Alexandro Macedoni neque in deliberando conſilium, neque in prælian-do virtus, neque in beneficio, benignitas deerat*, &c. Hoc itaque modo figura iſta perficitur.

Mioſis quid.

Μείωσις *Mioſis* græcè, latinè *Diminutio*, fit *cum aliquid egregium de nobis dicendum eſt, id verbis attenuamus, ne videamur arrogantes.*

Epidoſis quid. — Act. 7. in Verrem.

Ἐπίδοσις. *Epidoſis* græcè, latinè *Incrementum* fit *cum ſententia paulatim excreſſit*, ut apud Tulliũ. *Facinus eſt Ciuẽ Romanũ vinciri, ſcelus verberari, propè parricidium, necare, quid dicam in crucẽ tollere?* Et alibi. *Vt hoc cogitetis niſi in hac cauſa, qui veſter animus ſit oſtendatis, eò prorumpere hominum cupiditatem, & ſcelus, & audaciam, ut non modo clam, verum etiam hîc in foro ante tribunal tuum M. Fanni, ante pedes veſtros, Iudices, inter ipſa ſubſellia cædes futuræ ſint:* Ex hiſce gradibus continuò creſcentibus infimus eſt *clam*, alter *in foro*, tertius *ante tribunal*, quartus, *ante pedes*. Quintus, iſque ſummus *inter ſubſellia*, quo nomine intelligenda ſunt illa, quæ Iudicibus, accuſatoribus, & reis deſtinata erant.

Pro Roſcio Amerino.

Epitrope quid.

Ἐπιτροπὴ, *Epitrope* græcè, latinè *Permiſſio*, figura eſt, quæ fit, quando alicui vehementer aliquid confidimus, & oſtendimus nos id tradere, atque concedere voluntati ipſius.

Metabaſis quid.

Μετάβασις. *Metabaſis*, græcè, latinè *Tranſitio*, vulgò dici ſolet, figura, *quâ breuiter monemus, & quid dictum ſit, & quid reſtet.* Hæc tamen definitio minus eo nomine placet, quòd non niſi perfectæ tranſitioni conueniat. Perfecta autem tranſitio eſt, quâ utrunque exponitur, & quid dictum ſit, & quid dicendum: imperfecta verò, cum tantùm horum alterum exprimitur è quibus aliquæ priorem tantummodo partem commemorant, aliquæ verò poſteriorem. Rectius ergo dicetur Tranſitio figura, per quam aliud præter rem propoſitam dicimus, quo digreſſi ab antea dicto, quidpiam aliud adijciamus, ad quod accedimus; multiplices utriuſque ſunt tranſitionis formulæ, quæ apud ſcriptores videri poſſunt. Ad tranſitionem perfectam, quod attinet, conſiderandum illud occurrit, non omnes ab eodem fonte deriuari, quandoquidem ſumi poſſunt ab æquali, ut: *Quæ de Alexandro dicebamus, erant ſcitu planè digniſſima, non minus tamen voluptatis afferent, quæ de Cæſare dicturi ſumus.* Interdum ab inæquali, ut: *Hucuſque præclara facinora Pompeij ſum perſecutus, nunc ad exponenda longè clariora deſcendam.* Sumuntur etiam tranſitiones à ſimili, ut: *Hactenus expoſita magna ſunt ſcelera Neronis; nunc eiuſdem generis in medium afferre contendam;* A contrario, ut: *Sed hæc priuatim à Cæſare ſunt facta, quæ autem publicè geſſerit, explicanda superſunt.* Alijs etiam ex fontibus perfectæ tranſitiones deriuantur, quales autem Tullius adhibuerit ex eius monumentis cuique licebit colligere, nam eius ſunt, quæ ſequuntur. *Perſolui primæ epiſtolæ, venio ad ſecundam.* Item *Reſcripſi epiſtolæ maximæ, audi nunc de minuſcula.* Item. *Reſpondi tuæ paginæ poſtremæ, primâ meâ, nunc ad primam reuertar tuam.* Item. *Antemeridianis tuis literis heri ſtatim reſcripſi, nunc reſpondebo veſpertinis.* Amplius. *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.* Item. *De Exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.* Imperfectæ verò tranſitiones erunt huiuſmodi. Et quidem tales ut primum duntaxat membrum commemorent. *Quod ad deſinitiones hactenus, reliqua videamus.* Item. *Quæſtura iſtius demonſtratá, reliqua attendite.* Hæ porrò, quæ ſequuntur tantùm poſterius membrum exponunt; *Nunc reliquorum Oratorum ætates perſequamur*, Item. *Age nunc illa, videamus, Iudices, quæ conſecuta ſunt,*

Lib. 14. Epiſt. 15. — Lib. 3. Epiſt. 1. — Lib. 6. Epiſt. 2. — Lib. 6. Epiſt. 13. — Pro lege Manilia. — Lib. 3. ad Heren. — Tullius in Topicis. — Actione 1. in Verrem. — Tullius in Bruto. — Pro R. Amerino.

SECTIO QVARTA.

De alijs ad Elocutionem ſpectantibus.

Elocutio iure cæteris præcipuam habet.

NEminem admiratio ſubeat, ſi nos in Elocutione tractanda nonnihil adhuc perſiſtendum arbitremur, nihil enim in hac arte comperies Elocutione

ne præſtantius, nam cæterarum rerum, quæ in Oratore ſunt, quiſque partem aliquam ſibi poteſt vendicare; at verò eius, quæ eſt dicendi; ſiue eloquendi ſapientum omnium conſenſu, non poteſt; cum hoc Oratori ſit proprium; eloqui nanque nil aliud, quàm omnia quæ mentis agitatione ſunt animo fideliter conſignata, promere, & aperire, & audientibus patefacere; ſine quo rectè dixeris nullam eloquentiam eſſe, cum hæc ſit copioſè loquens ſapientia; eloquens enim is eſt, qui ita dicit, ut probet, ut delectet, ut flectat, ſed hoc à verborum delectu proficiſcitur, cum omnis Eloquentiæ dignitas in aptè, ac ordinatè dicendo, non immeritò poſita eſſe iudicetur: At in Elocutione quatuor attendenda eſſe Rhetores decreuerunt: nimirum, ut ſimpidè pro Idiomatis conditione; ut planè; ut ornatè; & ut ad id, de quo agitur, appoſitè, congruenterque dicamus.

Quatuor in elocutione ſpectanda. Ex quatuor autem, quæ diximus in elocutione ſpectandis, priora duo ſunt, ex quibus orationis precipua virtus, nimirum elegantia conſurgit; græcè ſiquidem elegantia dici ſolet *ελλογιμία*, vel potius *κομψότης*; nam *ελλογιμία* potius elegantiæ ſtudium honeſtique amorem ſignificet, ut ob id rectius *κομψότης* dici debeat; etſi nanque *κομψότης* Platoni ſit lepor, feſtiuitas, urbanitas, ſubtilitas, & argutia; nihilominus *τοῦ λόγου κομψότης*, dici poteſt, cum elegantiæ nomine hoc loco, nos intelligi velimus leporem, aut venuſtatem, quâ duplici nomine ſplendet oratio: ut idcirco duæ ſint eius partes: Latinitas (loquimur enim de latini idiomatis elegantia, quæ tamen cæteris idiomatibus accommodari poteſt) & Explanatio. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum ab omni penitus vitio ſeruat, & in Grammaticis officinis quærenda eſt; at Explanatio apertam atque dilucidam orationem reddit. Elegantia è duabus prædictis partibus efflореſcens, rectam orationem reddit, licet ornamentis deſtitutam, quæ à tropis, atque figuris enaſcuntur, adeout oratio talis ſit, qualem Cæſaris in commentarijs vult eſſe Tullius hoc modo loquens. *Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, complures autem legi, atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum valde quidem, inquam, probandos; nudi enim ſunt, recti, & venuſti; omni ornatu orationis, tanquam veſte detracta*, &c. Quaſi minime illi placeret orationem inflectere, nec unquam à viâ rectâ diſcedere, eoquòd ſummam dementiam crederet orationem detorquere, cui rectam eſſe liceret. Tametſi autem nemini ſanæ mentis nimium calamiſtrata probari poſſit oratio, veluti plus æquo luminibus illuſtrata, omnibus tamen ornatibus deſtituta, matrona eſt, ijs exuta veſtibus, quibus pro conditione perſonæ induta eſſe debet. De huiuſmodi ornatibus multa diximus, quibus decorari debet oratio. Pauca quædam addenda ſuperſunt, ſed non eadem eſt, epiſtolam, hiſtoriam, & orationem ſcribendi ratio; ob id non idem in his elocutionis genus indiſcriminatim uſurpandum; quod enim Tullio in Cæſaris commentarijs probatur, in epiſtolis, multoque magis in orationibus diſpliceret; quoniam autem de elocutione generatim dixi, nunc de eadem ſpeciatim pauca dicam.

Oratori elegantia quid.

Epiſt. 10.

Latinitas quid.

Explanatio quid.

Elegantia quid.

In Bruto.

Prima elocutionis virtus perſpicuitas.

Primam quidem elocutionis virtutem, cum Ariſtotele dictum à nobis fuit in eo poſitam eſſe, ut ſit perſpicua: alteram in eo, ut rebus ipſis conueniat, ſed ex eiuſdem Philoſophi ſententia ſupereſt illud addendum, quod nimirum Oratoria elocutio ſit emendata, hoc autem quinque rebus à nobis obtineri poſſe, luculenter ipſe declarat. Primò; ut rectè coniunctionibus utamur. Secundò; ut proprietatem ſeruemus. Tertiò; ut ambiguitatē declinemus. Quartò; ut genera diſtinguamus. Quintò; ut numeros obſeruemus. Aduertendum autem coniunctionum nomine à Philoſopho etiam pronomina coniunctionibus appoſita intelligi; nam tres tantùm veteres orationis partes eſſe voluerunt, *Nomen, Verbum, & Coniunctiones*; ſed harum partium numerum poſteritas auxit; docet igitur coniunctiones ita ſe habere, ut aliæ præponi, aliæ verò poſtponi debeant, & quædam etiam ſibi viciſſim reſpondere. Oportet igitur ijs uti, ſicut earum natura poſtulat, adeout ordo peruertendus non ſit. Affert exemplum de his duabus coniunctionibus, *quidem*, & *ego quidem*. Hæ nanque præponi ſolent, & poſt ſe duas illas *verò*, & *ille verò*, poſtulat. *Principis eſt imperare; ſubditi verò obtemperare. Ego quidem hoc iuxta rectam rationem feci, ille verò voluptatem ſpectauit*. Non ſolùm opportunè debemus coniunctiones collocare, ſed etiam aduertere, ne nimis longo interuallo ſibi reſpondeant, nam hoc memoriam impedit, & orationem confuſam reddit; ideo ait. *Δεῖ δὲ ἕως μέμνηται, ἀνταποδιδόναι ἀλλήλοις· καὶ μήτε μακρὰν ἀπαρτᾶν*. *Oportet autem, quoad meminerit referri inter ſe, & non longè ſeparare*. Grauiter itaque peccant, qui periodos uſque eo protrahunt, ut uno ſpiritu pronunciari non poſſint, & multa ſæpe in media periodo interſerunt, quæ confuſam ac perturbatam orationem reddunt. Nec etiam coniunctiones coniunctionibus accumulandæ ſunt, prius quàm abſoluta ſententia ſit, hoc enim ſummam obſcuritatem parit, atque moleſtam orationem reddit. Non itaque, ut ab aliquibus fieri ſolet, multæ ſunt coniunctiones interponendæ, nec inculcandæ prius quàm, neceſſaria coniunctio reddatur. Vt ſi quis diceret. *Cum primum Româ diſceſſi, in cuius omnes partes, ſi non nihil oculos conuerter; facilè videbis, quantum hæc Vrbs cæteris præſtet, ac antecellat; magna enim ex parte in plano quidem loco explicatam conſpicies, fontibus irrigatam, vijs amplis, perpetuiſque diuiſam, tam multis ornatam, atque diſtinctam domibus, ac templis, ut ornamentum totius orbis illam appellaueris; in ſummas profectò anguſtias adductus ſum, adeout nunquam fortuna ſe mihi facilem, atque benignam præbuerit*. Vbi coniunctiones illæ *cum primum*, & *profectò*, nimis longo interuallo diſtant.

Secunda ut ſit apta rebus.

Emendata elocutio

quinque rebus cõparatur.

Lib. 3. Rhet. cap. 10. alias 5

Altera eſt elocutionis emendatæ pars, ut res proprijs, atque ſuis nominibus appellemus, non autem multis ambagibus circumſcribamus, alioquin in obſcuritatem incidimus.

Altera elocutionis emendatæ pars.

Ad emendatam etiam elocutionem quammaximè conducit ambiguitatis remotio, nihil eſt enim, quod magis obſcuram orationem reddat, quàm ambiguitas, quippe quæ tantopere deſideratam perſpicuitatem in oratione deſtruit. Ambo tamen præcepta Oratori ſeruanda, niſi is intelligat contraria ſibi prodeſſe poſſe, tunc enim & verborum ambagibus, & ambiguitate uti poterit, neceſſitate coactus, cum ſcilicet non aliter ſe in cauſa ſuperiorem eſſe poſſe cognouerit. Orator enim ex verborum circuitu, quemadmodum ex ambiguitate aliquam utilitatem conſequitur, non minus ac ex ambiguitate, propterea quòd auditores, dum multa verba audiunt, grauiter ſerioque prolata, facilè putant quæ dicuntur, vera eſſe, & idcirco ijs temerè aſſentiuntur, cum quæ ambigua verba proferri audiunt, non ſecus aſſiciuntur ac ij, qui Ariolorum, & Oraculorum prędictionibus aures præbent, quas etiam rudiores homines ſe intelligere exiſtimant, cum tamen in ijs quàm facillimè decipiantur. Nam hæc eſt diuinantium ars, ut generatim

Ambiguitatis remoto ad emendatã elocutionem fac.

Google

non particulatim in poſterum præſentiant, quia minus peccatur in generibus, ſiue uniuerſalibus, quàm in particularibus, ut qui ludit par impar, cum ignoratur à ſocio, quid manu teneat, facilius diuinat, cum dicit eſſe paria, vel imparia, quàm ſi dicat eſſe tria, aut ſex; & ideo vates ac augures facile ſic prædicendo poſſunt ab adſtantibus ſibi fidem conciliare. Eoque magis, quia non dicunt quando id euenturum ſit, quod ipſi prædixerint, quoniam hoc modo minus peccant; puta minus peccant ſi dixerint ſimpliciter futurũ aliquid, quàm ſi prædixerit hoc vel illo tempore ad eſſe futurum. Ad ambiguitatem quod attinet: Ambigua dictis generalibus ſimilia ſunt, & ad fallendum idonea, ob id Oratori ſummopere declinanda, niſi neceſſitas cogat.

Quartum, quod ad emendatam elocutionem conducit.

Erat ordine quartum, ad emendatam elocutionem conducens generum diſtinctio, adeo ut non confundantur, ſed quæ virilia ſunt, viris accommodentur, quæ muliebria mulieribus, quæ neutra, neutris. Tullius conſecutionem fieri dicit, cum genera, numeri, tempora, perſonæ, caſus, diligenter obſeruantur. Itaque ſi quis diceret *illa autem reuerſa, & collocuta diſceſſit*, (eſt autem exemplum conſecutionis in genere) benè diceret, ſecus ſi diceret, *Illa autem reuerſa, & collocutus diſceſſit*, malè nanque loqueretur, orationem enim genere perturbatam faceret.

Quintũ. quod emendatã elocutionem facit.

Quinta tandem res erat emendatam orationem reddens, numerorum obſeruantia, nam ex numeris prouenire poteſt orationis perturbatio. itaque, ut Philoſophus ait, bene quis diceret, *Hi, cum acceſſiſſent, me percuſſerunt*. Secus ſi diceret *Hi, cum acceſſiſſent, me percuſſit*. Cæterum hæc duo præcepta, ex Grammatico fonte dimanant, ad regulas enim concordantiarum pertinet.

Hæc ad Grammaticos pertinent.

Curandum Oratori, ne oratio ſit obſcura, nec ſolœciſmi vitio laboret; qua de re ſupra nos multa diximus, quibus nihil addendum, cetera enim à Grammaticis petenda ſunt.

Quæ ſuperſunt adnotanda.

Solum itaque ſupereſt ut hic breuiter adnotemus, quibus rebus fiat grandis oratio; Primum hac in re docet Philoſophus illud eſſe, ut definitio loco rei definitæ ponatur; hoc enim ex eius ſententia, ad orationis amplitudinem, & granditatem plurimum habet momenti. Quia tamen in ciuili oratione omnis eſt vitanda obſcœnitas, ac turpitudo; & plerunque nos cogimur de rebus parum dictu ſpecioſis verba facere, tunc ob id oportet aduertere num illa obſcuritas ſit in verbo, an vero in definitione; ſi nanque in verbo fuerit, adhibenda eſt definitio, ſin autem, contrarium oportet facere.

Quæ grãdem orationem efficiunt.

Quæ autem orationem grandem, & illuſtrem efficiunt, præcipuè ſunt translationes, & addita ad nomen, hoc eſt epitheta, ex quorum uſum cauendum in primis ne poetica euadat oratio.

Ad augẽdam orationem quid etiã faciat.

Ad augendam orationem facit etiam ſi plulari pro ſingulari utamur, atque adeo ſynecdochen uſurpemus; Conducit quoque diſtinctio nominum, & membrorum, quæ quamuis copulari poſſint, diſiunctim tamen adhibentur, ut cum dicere poſſumus *noſtræ mulieris ornatum abſtulit*, potius dicamus, *eius mulieris, quæ noſtra eſt, ornatum abſtulit*; & eſt Ariſtotelis exemplum. Fit itidem granditas orationis, atque adeo ipſa dilatatur, ſi copula iungatur, quemadmodum ex aduerſo minuitur, atque contrahitur, ſi copula adimatur, dummodo tamen oratio diſſoluta non fiat, ut cum dicere poſſemus in puppi ſedentes Clavum tenebamus, potius diceremus in puppi ſedebamus, clavumque tenebamus.

Decorum orationis

Hæc igitur ad amplitudinem orationis conducunt.

[illegible] ... beatur.

Supereſt conſiderandum eiuſdem requiſitum decorum, quod in tribus rebus poſitum eſſe Stagirites decernit: nimirum in motibus animi, in moribus exprimendis, & in ſubiectis rebus, quorum primum ad Auditores; ſecundùm ad Oratorem; tertium ad eam, de qua agitur, cauſam pertinet. Hoc à Tullio didicimus cum ita loquitur. *Semperque in omni parte orationis ut vitæ quid deceat eſt conſiderandum; quod, & in re de qua agitur poſitum eſt, & in perſonis, & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt.* Decet autem poſtulante cauſa, miſcere motus animi, ut Iudices aduerſus improbos incitentur, eos odio proſequantur, illis iraſcantur, ſeuerè condemnent, & puniant; viciſſim verò tueantur innocentes, eos diligant, & erga eoſdem comes, ac miſericordes ſint, ut benignè tandem abſoluant. Decet itidem in oratione mores amabiles, quantum fieri poteſt, exprimere; quod ſit nihil arroganter de ſe dicendo; nec ſe nimium deprimendo, ſed beneficium, ac officioſum demonſtrando. Decet ad extremum ſeruare analogiam earum rerum, quę tractantur, videlicet ut humilia demiſſè, mediocria temperatè, & magna ſubtiliter dicantur. Debet Oratio rebus omninò conuenire, quod erat primum; dedecet enim res ampliſſimas, grauiſſimaſque tenui ſummiſsâque elocutione tractare, ſicuti contra dedecet res tenues & parui momenti graui, ſublimique ſtylo exprimere. Dedecet etiam vilibus, & abiectis nominibus ornatum aliquem excellentiorem adhibere; ut, & eſt exemplum quo Philoſophus utitur, ſi quis diceret, *veneranda ficus*, quod Comicis ait cõuenire, ut riſum concitent, ipſi enim ſæpe numero ſupra decorum ad riſum concitandum res aliquas exornant.

In Oratore ad Brutum.

Quid Ariſtoteles de elocutione ſenſerit.

Sed quoniam de elocutione agimus, par eſt, ut quid Ariſtoteles de ipſa protulerit, paucis explicemus. Geminam is elocutionem facit, alteram pendentem ἐιρομένην, alterã ambitu comprehenſam κατεστραμμένην; Prima eſt elocutio ſoluta, & libera, cuius ſubſequentes partes ſemper à ſuperioribus pendent, & ita trahuntur, ut coniunctionibus copulentur; quamobrem oratio quoque perpetua dici conſueuit; altera eſt apta, & ſuis, membris, periodiſque coniuncta. Prior eſt elocutio, quam in familiaribus ſermonibus, in epiſtolis, in hiſtorijs, in annalibus adhibemus, hæc enim ſua ſponte fuſa quodammodo ad finem perpetuo curſu feruntur, nec prius inſiſtunt, quam res ipſa fuerit explicata. At verò altera longè præſtantior eſt, atque ſublimior, quippe quæ certo ambitu comprehenditur, & aures implet, & velut in ſe ipſam ſuis conuertitur numeris, ac inter ſe partes, quàm elegantiſſimè connexas habet. Hæc dicitur etiam Elocutio conuerſa, velut illa, quæ periodis ſuis in ſe quodammodo conuertitur, in cuius gratiam Philoſophus quid ſit periodus declarat dicens primò cuiuſmodi ſit elocutio, de qua ſit ſermo; ait enim. Κατεστραμμένη δὲ, ἡ ἐν περιόδοις. *Verſa verò, quæ in periodis cernitur.*

3. Rhet. cap. 10. alias 9.

Ariſt. 3. Rhet. cap. 10. alias 9.

Orationis ornamẽta ſerò adinuenta.

Prius tamen aduertendum periodum, oratorium numerum, ac orationis ornamenta ſerò in lucem edita fuiſſe, cum multis ſæculis ante nuda quidem, ac rudis oratio ad exprimenda dumtaxat animi ſenſa fuerit adinuenta, quàm ornandi ratio causa delectandi aures excogitata fuerit. Gorgias enim Leontinus Iſocratis præceptor, orationem primò expolire, figuriſque variare cœpit, verborumque concinnitatem ea comparibus, ex ſimiliter deſinentibus, & ex contrarijs prodeuntẽ excogitauit, at verò Thraſymachus Chalcedonius oratorium numerum adinuenit, quos deinde ſecutus eſt Iſocrates, qui ita ſcienter, moderatèque rem uniuerſam temperauit, ut multis viſus ſit

Gorgias Leontinus Iſocratis præceptor fuit primus ornatæ elocutionis auctor.

huius

Digitized by Google

huius concinnitatis auctor, ac princeps ex cuius diſciplina plurimi dicendi magiſtri prodierunt, cuius gloriâ commotus Ariſtoteles pomeridianis horis cœpit oratoriam artem profiteri, atque iuvenes in ea plurimum exercere. Ariſtoteli porrò hęc efformandæ orationis ratio ſic arriſit, quemadmodum cæteris oratoribus, ut etſi verſum in oratione prohibeat, numerum tamen iubeat adhiberi. Huius tam pręclari quidem inventi cauſam attulit Tullius. Ex eius enim ſententia humanus animus aurium nuncio naturalem quandam in ſe vocum omnium dimenſionem continet, quamobrem longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata ſemper expectat; nonnulla mutila, & quaſi decurtata ſentit, quibus, tanquam debito, ſi fraudetur, offenditur: alia verò productiora, & velut immoderatiùs excurrentia, magis etiam aures aſpernantur. Cum igitur caſu, frequenter ut fit, initio aliquid concinnè aptèque diceretur, curarunt homines intelligere id unde foret; at verò cauſam adepti artem tanquam ſedulæ animaduerſionis filiam tenuerunt. Quid autem de Periodo dicendum videamus.

Quid ergo ſit periodus explicandum ſequitur. Hermogeni periodus nil aliud, quàm *Oratio unâ, eâdemque verborum circumductione argumentum, & concluſionem comprehendens*. Ex eius itaque ſententia periodus duo præſtare debet, videlicet argumentationem perficere, & argumentum, atque concluſionem in locum unum cogere, ipſi nanque definitur, περίοδος ὁ ἀπαρτίζουσα τὸ ἐπιχείρημα καὶ συνάγουσα. *Periodus eſt, quæ abſoluit argumentum, atque colligit, ſiue concludit*. Demetrio tamen Periodus eſt, σύστημα ἐκ κώλων καὶ κομμάτων πρὸς τὴν διάνοιαν τὴν ὑποκειμένην ἀπαρτισμένον. *Compoſitio membrorum volubilum, quæ abſoluuntur accommodatè, ad ſententiam ſubiectam, atque propoſitam*. Sed Ariſtoteles exquiſitiùs rem explicans ait, λέγω δὲ περίοδον, λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν, καὶ τελευτὴν καθ' αὑτὴν καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον *Dico Periodũ orationem, quæ principium, & finem ex ſe habet, & eam magnitudinem, quæ facilè perluſtrari poſſit*. Huiuſmodi autem erit, ſi duobus, vel tribus, vel ad ſummum quatuor membris conſtauerit, quæ verò eſt quatuor membris contenta, cæteris perfectior eſt, ut nos docuit etiam Tullius in Oratore; is autem, ut Maioragius aduertit, periodo, duorum membrorum exorditur Orationem pro Quintio; trium, Philippicam primam; quatuor verò, orationem pro Cecinna.

Hermogeni, quid Periodus videretur.

Demetrio Phalereo quid eſſet Periodus.

Ariſtoteli quid Periodus. Cap. 20. lib. 3.

Comprehenſam periodis orationem geminâ virtute præditam Ariſtoteles affirmat, è quibus prima eſt, quòd huiuſmodi oratio ſuauis eſt, atque iucunda: altera quòd facilè percipi, atque intelligi poteſt. Suauis eſt, quoniam orationi aduerſatur, quæ nullis finibus coercetur, qui ſiquidem illam audit, nihil præuidere poſſe cognoſcit, nihilque abſolutum habet; eaque perennis, ac profluens loquacitas dici conſueuit: at altera ita conficitur, ut qui audit, ſemper tenere aliquid arbitretur, quoniam periodi finem, terminumque videt, & abſolutam ſententiam eſſe intelligit, quod animum reficit, & ad ſequentia diſponit, hoc autem plenum ſuauitatis eſt.

Oratio periodis comprehenſa, duplici virtute prædita eſt. Prima virtus.

Secunda virtus dicebatur huius elocutionis propria, quòd nullo labore percipitur, hoc autem quia nullo negotio memoriæ mandatur propter numeros, quibus colligatur; numero nanque ſummopere memoriam iuvari, vel id nobis indicio eſt, quòd carmina citiùs ac firmiùs addiſcimus, quàm ſolutam orationem numero carentem; quam forſan ob cauſam veteres carmine tantùm ſcribebant, nimirum ut melius poſſent meminiſſe, nam ante Pherecidem Syrum Pythagoræ Magiſtrum, nemo ut accepimus, ſolutam ſcripſit orationem, cum omnes carmine ſcriberent, Pherecides autem & Hecateus primi ſolutæ orationis auctores fuerunt, ac eius introduxerunt uſum.

Secunda virtus.

Illud quoque magnopere Philoſophus commendat in verborum ambitu, ut is non tantum ſuis numeris perfectus, & abſolutus ſit, ſed etiam habeat ſententiam integram, ut nihil interijciatur, aut inculcetur, nihilque addatur, quo abrumpi ſententia videatur: hæc enim periodorum abruptio, præter cætera vitia, illud iidem habet, quòd non raro contrarium ſenſum efficit ei, quem ſcriptor intendit.

Ad exactius periodi naturam introſpiciendam, quid ad ipſam requiratur explicandum ſupereſt. In oratoria compoſitione, duo ſpectanda ſunt, quorum unum breuitas, & longitudo partium orationis, quod Græcis eſt συνθήκη. Alterum eſt ordo, & qualitas in ſonis, quod Græcis σύνθεσις dicitur: primum igitur circa periodos: ſecundum circa numeros verſatur. Sed de his non eadem eſt grammatica, & rhetorica tractandi ratio; nam Grammatici eò collimant, ut artem interpungendi tradant. Rhetores verò, ut orationem perſpicuam, atque ſuauem reddant. Nec eadem eſt harum vocum utriſque ſignificatio; Grammaticis enim Comma, imperfecta ſententia eſt, vel pars periodi compoſita ſine verbo: Colon iiſdem eſt ſententia perfecta, ſed relata, nimirum periodi pars eſt ſuo verbo innixa, adeout non ſibi, ſed periodo ſententiam efficiat. Amplius Grammaticis periodus eſt ſententia aliquid perfectè abſolutèque ſignificans, at Rhetoricis modo Colon, modo Comma eſt, quod Grammaticis periodus dicitur.

In oratoria compoſitione duo ſpectanda ſunt.

Ad periodi nomen quod attinet, ut hinc exordiar, quod Græcis eſt περίοδος, Latinis *ambitus, circuitus, comprehenſio, continuatio, ſiue circumſcriptio dicitur*; Ambitus nimirum certâ quâdam deſcriptione ſententiam definit, atque determinat. In unaquaque autem periodo, ex communi Rhetorum ſententia, recognoſci debet tum πρότασις *pronunciatum ſiue propoſitio*, tum ἀπόδοσις, *redditio, ſiue reflexio*, vel ſi mauis καμπὴ καὶ συστροφή. *Articulus*, & *conuerſio, contorſio, ſiue reflexio*. Ita quidem in hac periodo. Χαλεπὴ μὲν πρῶτον εἰς παιδείαν οἶμος. ἀλλ' ἔπειτα ὁμαλὸς ὑπάρχει. *Aſpera quidem primum ad eruditionem via eſt, ſed poſtea fit plana*, cernere licet pronunciatum, & redditionem. Quamuis igitur verbis perficiatur ſententia, non propterea fit periodus, niſi quædam interceſſerit diuiſio, ac reflexio, ut, Παρὰ τὰ δεινὰ φρονιμώτερος. *Poſt mala cautior*. Πάντα λίθον κινεῖν. *Omnem lapidem mouere*; & aliæ ſimiles ſententiæ, non ob eam cauſam pro periodis habendæ ſunt, quia ſibi ſententiam perficiant; propterea quod iis diuiſio, & reflexio deeſt. Non inficiandum rectè quoſdam dixiſſe periodos eſſe unius membri, nam aliqua περίοδος eſt μονόκωλος. *unius membri*, quàm ἀφελῆ. Philoſophus appellat. Hoc tamen nihil eſt; nam ut prætercam Tullio non arriſiſſe Ariſtotelis illa verba, Ἀφελῆ δὲ λέγω, τὴν μονόκωλον. *Simplicem periodum dico, quæ ex uno membro conſtat*, adnotabo duo eſſe κώλων *membrorum*, genera, unum ſimplex, ut Ζῆλος ζῆλον ἐκτίκτει. *Æmulatio æmulationem parit*. Ὁ θεὸς τὸ πᾶν. *Curæ nihil impoſſibile*: Item. *Veritas odium parit*: Alterum verò flexum habens, ut

Periodi nomen explicatur.

O formoſe puer, nimium ne crede colori. *Virg. Ecl.*

Hoc enim membrum reflexionem habet, & hoc ſolum poteſt re verâ conſtituere periodum ſimplicem, et quamuis autem prius illud membrum abſolutè perfectèque aliquid ſignificet, non propterea dici debet periodus; hoc enim periodo non ſufficit; nam non ſolum κῶλον, *colon*, quin etiam κόμμα, *comma*, perfectam

ſententiam ſignificare poteſt; hæc autem ſolum magnitudine differunt, enimverò quod intra ſeptimam, vel octauam ſyllabam ſe continet, Comma cenſetur; quod autem octo ſyllabarum numerum excedit, Colon, exiſtimatur. Itaque. Οὐδὲ τὸ πᾶν, Comma erit; at ὀλίγα ἄλις τοῖς μετρίοις ἀρκεῖ, Colon dici debet; ſi autem modum excelſerit, colon oblongum dici ſolet, quod Hermogeni γοργότης dicendum videbatur.

Præter illam diſtributionem periodi in ſimplicem, & compoſitam datur etiam, & altera multiplex eius uſurpatio, prout videlicet eſt, vel compoſita, vel bimẽbris, vel trimembris, quadrimembris &c. bimembris autem habet propoſitionem, unius membri, & redditionem alterius. Rurſus cum pluribus membris periodus conſtat, tripartitò diuiditur, nam alia eſt Ἰσόκωλος, cuius membra ſunt paria, vel ſaltem eſſe videntur, ut cum ſyllabarum numerus in uno colo, tempore, ſeu quantitate eatundem in altero compenſatur. Alia Μακρόκωλος, cuius finis longior eſt; alia denique Βραχύκωλος, quæ finem breuiorem habet. Quando autem periodus trimembris fuerit, habere poterit, vel πρότασιν, *propoſitionem* duorum membrorum, & ἀπόδοσιν, *redditionem* unius; vel contra &c. Prioris modi exemplum afferri ſolet, illud pro Milone. *Poſtremo, niſi eum Dij immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effeminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempub. nullam haberetis.* Modi verò poſterioris exemplum deſumunt itidem ex Tullio, ubi habet. *Quæ res in ciuitate duæ plurimum poſſunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, ſumma gratia, & eloquentia.*

M. Tul. oratione pro Quintio.

Inſigne quidem periodi accidens eſt oratorius numerus, qui ab aliquibus dicitur certa pedum dimenſio, & vocum conglobatio, ad aurium voluptatem captandam. Alijs autem, *eſt conueniens ſententiæ ſonus exiſtens ex compoſitione, & diſpoſitione partium. Compoſitionem appello verborum ex elementis, & ſyllabis, ac membrorum ex verbis; Diſpoſitionem, rationem, modumque compoſitionis. Oportet enim verba, & eſſe talia, & tali ordine collocata.* Sed hæc prolixior eſt, quam deceat explicatio. Rectius tamen ab alijs diſputatum hac de re fuit. Enimverò initio aduertunt numerum oratorium eſſe, qui à Græcis ῥυθμός, *Rhytmus*; poeticus verò μέτρον, *Metrum* vocatur. Hoc etiam ab Ariſtotele traditum fuit cum ait; Διὸ ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή, ποίημα γὰρ ἔσται. *Quo circa in oratione ſoluta rhythmum eſſe conuenit, non metrum; ſic enim foret poetica.* Hæc cum ita ſint, oratorij numeri definitio erit. *Numerus oratorius, eſt vocum elaborata coagmentatio, ex quadam licet diſſimulatâ, aptâ tamen certâque ſyllabarum comprehenſione, unde habet oratio, ut, quamuis non canora, proptè nihilominus fluat, atque dulcius in auditorum animos illabatur.* Hoc pacto, ni fallor, oratorius numerus videtur non ineptè definitus, quatenus à poetico numero diſtinguitur, per diſſimulantiam enim oratorius numerus à poetico ſecernitur; nam numerus poeticus eſt vocum coagmentatio ex apta, certaque ſyllabarum, aperta conſpicuaque comprehenſione. Itaque rectè Fabius dicebat, ut exemplum ab inductione, & enthymema à ſyllogiſmo differt; ita rithmum à metro differre. *Rithmus enim quædam eſt pedum abſque poetica lege, grauis, ſuauiſque iunctura; ſed metrum eſt certa quædam, & apta ſyllabarum comprehenſio.* At numero oblectamur, adeout numeroſa oratio, blandius nobis arrideat, quoniam humanus *animus*, ut paulo ſuprà notaui, humanus inquam animus, aurium nuncio naturalem in ſe vocum dimenſionem continet, & idcirco numeroſâ oratione delectetur, oportet. Et re verâ numerus oratorius à poetico pluribus nominibus differt, proptereaquòd, etſi conueniant, in eo quòd uterque ſub aurium menſuram cadit, & uterque pedibus conſtat, multifariam tamen diſcriminantur. Poeticus enim numerus æqualiter ubique ſeruatur: at oratorius minus curatur in medio, magis in principio, maximè verò in fine. Amplius: Poeticus ſui ſimilis eſt, Oratorius non item, alioquin ſui ſimilitudine faſtidium patit; nam ut nihil magis, quam varietas delectat: ita nil magis, quàm ſimilitudo faſtidit. In Rhytmo ſpatia temporum attendi debent; in Metro autem pedum quoque ordo ſeruandus; non enim in Rythmo quicquam refert Dactylus ſit, an Anapęſtus, cum eodem temporum ſpatio conſtet; nam uterque tribus ſyllabis componitur; at in Metro pro Dactilo nequit Anapæſtus adhiberi. Amplius, metri idem eſt curſus; ut in Hexametro, Dactyli, & Spõdæi. Sed in oratione ſoluta, non ita ſe res habet, cum alius atq; alius numerux ſit uſurpandus. Quamuis igitur oratio numeroſa ſit, non propterea ſolutę orationis terminos tranſcendit. Quandoquidem Poetica oratio certis legibus adſtricta eſt, adeo ut ijs obtemperare debeat: at oratio ſoluta, quamuis numeroſa, non adeò tamen certis præceptis alligatur, niſi ut aptè verbis comprehendatur ſententia. Itaque tam Poeta, quam Orator pedibux utitur; eſt enim pes nil aliud, quàm certa quædam, & apta ſyllabarum comprehenſio, non tamen iiſdem; prætermiſſis ijs, qui ſunt omnium proprij, illos, quos Orator uſurpat, breuiter explicabo. Hi porrò non unius ſunt generis, nam quidam ſunt diſſyllabi, quidam triſſyllabi, & quidem tetraſſyllabi.

Scaliger lib. 4. Poe. cap. 1.

Numerus oratorius ex Auctoris ſententia quid.

M. Tul. in oratore.

Pedes diſſyllabi ſunt ſequentes 1. Spondæus eſt, qui conſtat ex duabus longis ut *coniux* 2. Pyrrhichius ex duabus breuibus ut *Deus* 3. Choreus, ſiue Trocheus ex prima longa, & ſecunda breui ut *arma* 4. Iambus ex prima breui, & ſecunda longa, ut *viros*.

Pedes diſſyllabi oratoribus familiares.

Pedes triſſyllabi. 1. Dactylus ex prima longa, & ſecunda, & tertia breui conſtat, ut *carmina*. 2. Anapęſtus ex prima, & ſecunda breui, & tertia longa, ut *pereant*. 3. Amphibrachys, ſeu Lesbius, ex prima breui, ſecunda longa, & tertia breui, ut *amare* 4. Amphimacrus, ſeu Creticus ex prima longa, ſecunda breui, & tertia longa ut *caſtitas*. 5. Bacchius ex prima breui, & duabus longis, ut *dolores*. 6. Antibacchius, ſeu Rhodius ex prima & ſecunda longa, & tertia breui, ut *dicere*. 7. Tribachus, ſeu Brachyſyllabus ex tribus breuibus ut *facere*. 8. Moloſſus, ſeu Heroicus ex tribus longis ut *prudentes*.

Pedes triſſyllabi in oratoribus familiares.

Pedes tetraſyllabi. 1. Dichoreus conſtat ex prima longa, ſecunda breui, tertia longa, & quarta breui, ut *diſputare*. 2. Diſpondæus ex omnibus quatuor longis ut *præceptores*. 3. Pæon, ſeu Chorepyrrichus ex prima longa, & tribus reliquis breuibus, ut *aſpicere*. Sic etiam, & alij ſuperſunt, quos tanquam ſatis obuios prætereo. Oratoris igitur eſt hos pedes conſiderare, ac eoſdem inter ſe diſponere, ut oratio ex illis contexta placidè, molliterque fluat, ne aures offendat, quod etſi ipſe debeat in uniuerſa periodo numeroſa quàmdiligenter obſeruare, maximè tamen hoc ei curandum in fine, adeout hunc præcipuè debeat attendere, & in eodem maiorem diligentiam adhibere, ut cum amœnitate concludat; quia tunc auditores attentiores ſunt, & maximè extremum expectant, in quibus hæc obſeruanda. In principio pedes omnes idonei ſunt, aptiores tamen Dactylus, Creticus, Dichoræus, quemadmodum, & Spondęus, in medio autem miſcendi, in fine tandem grauiores uſurpandi, ut Iambus, & Diſpondæus, vel Creticus, & Dactylus.

Pedes tetraſyllabi oratoribus familiares.

Pro-

Proponitur de charactere, ſtyloque diſſerendum.

Proximum eſt, ut præcipuam Elocutionis partem aggrediamur, quæ de orationis charactere, ſiue ſtylo, & eius affectionibus ediſſerit, qua de re, quamuis multa dicenda forent, paucis tamen volumus eſſe contenti, ut tandem aliquando huic Tomo extremam manum imponere valeamus.

Character unde dicatur. Lib. 11. cap. 22.

Vt autem à characteris voce ducam exordium, ea quidem ſumpta eſt ab ijs, quibus nota imprimi, inſculpi, aut inuri ſolet, hoc enim ſenſu vocem hanc uſurpat inter cæteros Columella, dum ait, *nec minus maiora quadrupedia charactere ſignari debent*, quod etiam Voſſius aduertit. Præter autem Characteris vocem, aliæ ſunt etiam appellationes, quibus orationis facies exprimitur. At vero ſtili, ſeu ſtyli, utcunque ſcribatur, vox unde ſuerit deſumpta, non ſatis conſtat. Illud omnino certum, hac voce nil aliud ſignificatum olim fuiſſe, quàm inſtrumentum ex una parte acutum, ex altera verò non mediocriter latum; cuius uſus antiquis erat ſignare ac ſculpere characteres in tabellis cerâ illinitis, verbo dicam, ſcriptorium inſtrumentum erat. Hoc illud quod hiſce carminibus expreſſum fuit.

Stylus unde dicatur.

De ſummo planus, ſed non ego planus in imo;
Verſus utrinque manu diuerſo munere fungor
Altera pars reuocat quicquid pars altera fecit.

Vates enim reſpexit ad uſum, quem aliqui dixerunt in eo poſitum ut pars acuta ad ſcribendum, obtuſa verò ad obliterandam ſcripturam deſtinata foret. Ex inſtrumento, quo ſcribebatur, translata ſignificatio fuit ad ſcribendi exercitium, & ad inſtrumenti uſum; verumenimverò ſtylum ſumptum hac ſignificatione fuiſſe, conſtat ex Tullij verbis, qui de modo perfectam acquirendi eloquentiam loquens, ait, *Caput autem eſt, quod (ut verè dicam) minimè facimus (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus) quamplurimum ſcribere, Stylus optimus, & præſtantiſſimus dicendi effector ac magiſter &c.* Itaque Stylum pro exercitio eiuſdem uſurpauit, cui adſtipulatur Fabius dicens, *In ijs autem, quæ nobis paranda ſunt, ut laboris, ſic utilitatis etiam longe plurimum affert Stylus.* *Nec immerito M. Tullius hunc optimum effectorem, ac magiſtrum dicendi vocat.* Sumpſiſſe ſtylum hoc ſenſu paulo poſt ſequentibus verbis declarat dicens, *ſcribendum ergo diligentiſſimè, & quamplurimum*, cuius rationem reddit dum ſubdit. *Nam ut terra altè effoſſa, generandis, alendiſque ſeminibus fæcundior eſt; ſic profectus non à ſummo petitus, ſtudiorum fructus effundit uberius, & fidelius continet.* Et paucis interiectis addit, *ſed cum ſit duplex quæſtio, quomodo, & quæ maximè ſcribi oporteat, iam hinc ordinem ſequar: ſit primo, vel tardus, dum diligens Stylus; quæramus optima, nec protinus ſe offerentibus gaudeamus, adhibeatur iudicium inuentis, diſpoſitio probatis.* Vbi Tullius videtur ſumpſiſſe Stylum pro exercitatione ſcribendi non ſolum, ſed pro exercitatione, atque ſcribendi modo, itaut ad extremum ex Tullio ſit nobis concludendum Styli nomine in re propoſita, non elocutionem, ſed eiuſdem formam, dicendique genus intelligendum eſſe; hoc enim ad Styli partem acutam ſpectare volebat Tullius, nempe diligenter aduertere quid, & quomodo ſcribere oporteat, ut propterea Fabius notaret ſcribendum eſſe quamdiligentiſſimè, & quàm ſæpiſſime, quæ iuſto tempore excogitata erunt, & benè collocanda, cum rerum, & verborum certo quodam delectu repetenda frequenter, & ſub incudem reuocanda, inuentionis calore nonnihil refrigerato, atq; etiam ſi opus fuerit, retractanda, quæ ſemel compoſita erunt; Styli autem ſignificationem allatam confirmat idem Fabius non multo poſt dicens: *Sequitur emendatio, pars ſtudiorum longe vtiliſſima, neque enim ſine cauſa creditum eſt, Stylum non minus agere cum delet*, quod cum ad ſcribendi formam, dicendique genus pertineat, nulli dubium, quin etiam Fabius Ciceroni adſtipulatus nomine Styli characterem ac ideam orationis cum Plutarcho, & Hermogene, formam, genuſque dicendi cum Tullio, & elocutionis figuram cum Cornificio intelligere voluerit.

Tul. lib. 1. de Orat.

Fabius lib. 10. c. 3.

Pro varia rei tractandæ materia, &c. Varius character orationis

Quoniam autem pro diuerſitate rei tractandæ, & pro varia auditorum etiam indole, varia etiam eſſe debet dicendi ratio; idcirco breuiter hic adnotanda ſunt capita, ad quæ omnis dicendi modus poſſit reuocari.

Triplex character Scholaſticus, Poeticus, & Oratorius Scholaſticus.

Primò quidem Characteris, ſeu Styli vulgata eſt illa diſtributio in Scholaſticum, Poeticum, & Oratorium.

Scholaſticus græcè διδασκαλικὸς, perhibetur ille, qui eloquentiæ floribus neglectis, in præceptionibus, & ſpeculationibus nitidè verſatur. Huiuſmodi porrò ſtylus eſt frequens Philoſophis, atque Theologis, qui in ſuis ſcholis, atque paleſtris veritatem quærentes, verborum leporem, ac venuſtatem aſpernantur; quoniam autem res tractantur innumeris difficultatum tricis implicatæ, ſtylus debet eſſe clarus, & apertus, ſine translatis alijſque luminibus, quibus alioquin ſplendeſcit oratio; nam in rebus arduis, ac difficillimis magnus eſt ſermonis ornatus verborum proprietas, ſententiæ claritas, præſertim ſi hoc omni reiectâ barbarie contingat.

Poeticus.

Poeticus cenſetur, qui certis numerorum legibus adſtringitur, ordineque pedum alligatur, quo Poetæ omnes utuntur, eius autem varia ſunt genera, de quibus huius non eſt loci verba facere.

Oratorius.

Oratorius tandem ille dicitur, qui verba ſententiaſque iuxta Rhetoricas præceptiones in ſoluta oratione continet; hic maximè ornatû deſiderat, plus tamen, vel minus pro varietate, quàm ſubit; triplex enim eſt oratorium dicendi genus, non enim idem in paruis cauſis, in mediocribus, & in grauibus; hinc ob id non unius rationis eſt dicendi genus, quin etiam, & aliunde; non enim ſolùm variæ cauſæ, varium dicendi modum requirunt, ſed etiam diuerſæ orationis partes, diuerſam itidem orationis formam efflagitant, de quibus in præſentia quædam tradenda ſunt.

Tria ſunt orationis genera.

Tria porrò ſunt orationis genera, in quibus Orator verſari debet, ut non immeritò ille pronunciauerit. *Trinum dicendi genus eſt, ſublime, modeſtum, Et tenui filo.*

In Orat.

Vnum ſubtile eſt, acutum, & tenue: alterum vehemens, copioſum, & graue: tertium eſt interiectum, intermedium, & quaſi temperatum, in quo nec primi generis acumen cernitur, nec poſterioris vis locum habet, vel, & in idem recidit, aliud eſt genus dicendi tenue, aliud magnificum, & aliud mediocre. Hæc artiſiſſe Tullio ſatis cuique perſpectum, quoniam is ab hoc triplici charactere, ſtyloque definit, eloquentē dicens eum eſſe qui, *& ſubtilia humiliter, & magna grauiter, & mediocria, temperatè poſſit dicere*; quibus omnibus Demoſthenem uſum fuiſſe teſtatur Cicero. Horum autem talem indolem eſſe decernunt, nimirum ut ſubtile dicendi genus in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo verſetur; hæc enim oratorem decent, cum eius officia ſint docere, mouere, ac delectare. Quæ tamen non ſic accipias velim, quaſi uniuerſa quædam oratio uno, eodemque charactere, ſtylove tractari debeat; ſecus enim ſe res habet; enimverò non ineptè ſcriptum ille reliquit, *Figuram in dicendo commutari*

Cornificius.

opor-

breuitatem, ſed etiam ad vehementiam, & ad magnitudinem orationis conducunt. Sic etiam Exclamationes, Interrogationes, aliæque figuræ ad affectus concitandos idoneæ, maximè, ad orationis magnitudinem, atque ſublimitatem conducunt.

Ad idem etiam facit caſuum variatio. Nec parum valet Ἀναδίπλωσις, *reduplicatio, repetitio*, cui ſit adnexa Ἐπανόρθωσις, *correctio*, præſertim ſi ἐρώτημα, *interrogatio*, & κλῖμαξ *gradatio*, acceſſerit, ex his enim orationis amplitudo, atque ſublimitas proficiſcitur.

Septimũ. Septimum tandem ad magnificam compoſitionẽ, roboris plurimum habet, *plurium vocalium concurſus*; hic enim ſi non ſuauem, grandem tamen orationem efficit. In exemplum adduci ſolet exordium primæ epiſtolæ familiarium, ubi Tullius ait. *Ego omni officio, ac potius pietate erga te, cæteris ſatisfacio omnibus, mihi ipſe nunquam ſatisfacio.* Sed hoc exemplum minùs idoneum eſt, non enim id credendum à Tullio factum fuiſſe ad orationis magnificentiam comparandam, cum Epiſtolicus character hoc non requirat, ſed totum id negligentiæ tribuendum, quæ in epiſtolis conſcribendis vitio minimè verti debet, tantum enim eſt in ipſis familiaribus commendabilis, ut quod in orationibus alioquin deteſtabile eſſet, in Epiſtolis laudari debeat. Ex Tullij, & Demoſthenis orationibus innumera ferè poſſunt exempla deſumi.

Cic. lib. 1. Epiſt. 1.

Tractationis ad tinuatio. Hactenus tradita ad magnificum characterem faciunt, ſed non abſolvunt, alia requiruntur, ut initio monuimus: huiuſmodi verò ſunt ſententiæ, quandoquidem hæ graues cum fuerint, momenti plurimum habent ad grandem, atque ſublimem orationem efformandam.

Sententię graues. Sententiæ porrò ſunt graues, quæ ſublimi grandiq; characteri conueniunt, cuiuſmodi ſunt de Deo, de rebus naturalibus, aut ciuilibus; de rebus igitur magnificis eſſe debent illæ ſententiæ, quæ in ſublimi genere dicendi ſunt uſurpandæ, quod tamen non ſatis, niſi grauiter res ipſę tractentur, adeout factis dicta conſentiant; ad hæc autem ſummopere conducit Oratoris animum aſſueuiſſe ad res magnas concipiendas, cum ex magnitudine animi ſublimitas orationis oriatur; hoc enim ſine vehementi phantaſia eſſe non poteſt, non enim aliunde nobis elegantiores metaphoræ, præclariſſima verborum, ſententiarumque lumina occurrunt; & hæc eſt, quæ varias, nobileſque translationes ſuppeditat, varia itidem ſententiarum lumina, è quibus aptiſſima quædam Demetrius commemorat dum ex his grauitatem orationis fatetur oriri, dicens, Ὡς δ᾽ ἂν καὶ ἐκ σχημάτων γίγνοιτο δεινότης λέξεως, ἐκ μὲν οὖν τῶν τῆς διανοίας σχημάτων, ἐκ μὲν τοῦ παραλείψεως ὀνομαζομένου. *Vt autem è figuris naſceretur grauitas, dicemus, ex figuris igitur ſententiarum, ex omiſſione quidem vocata*; vult igitur Demetrius παράλειψιν, *omiſſionem*, plurimum ad orationis grauitatem conferre, idque conatur exemplo illuſtrare, dum ait, Ὄλυνθον μὲν δὴ καὶ Μεθώνην καὶ Ἀπολλωνίαν, καὶ δύο καὶ τριάκοντα πόλεις, τὰς ἐπὶ Θρᾴκης, ἐῶ: *Olynthum quidem & Methonem & Apolloniam, & trigintaduo oppida Thraciæ, omitto*: Sed hoc prætermiſſo ex Tullio innumera propemodum deſumi poſſunt exempla, e quibus non in poſtremis illud admonente Victorio, cum ait: *Caius, ut omittam innumerabilia ſcelera urbani conſulatus in quo pecuniam publicam maximam diſſipauit, exules ſine lege reſtituit vectigalia vendidit, prouincias de P. Romani Imperio ſuſtulit, regna addixit pecuniâ, leges ciuitati per vim impoſuit, armis aut obſedit, aut excluſit Senatum, ut hæc inquam, omittam, &c.* Declarat autem cauſam efficacitatis huic ſchemati adſcriptæ, dum ait hoc modo à nobis dici omnia, quæcumque volumus, & omittere illa affirmamus, tanquam remaneant adhuc alia grauiora & acerbiora dicenda; agens nanque de eo, qui ita loquitur, hæc habet: ἐν γὰρ τούτοις καὶ εἴρηκε πάντα, ὅσα ἐβούλετο, καὶ παραλιπεῖν αὐτά φησιν, ὡς δεινότερα εἰπεῖν ἔχων ἕτερα καὶ πικρότερα. *In his enim, & dixit cuncta, quæ voluit & ſe omittere illa ait, ut cui reſtarent dicenda alia & amariora.* Commendat paulo poſt alias figuras, ad grauitatem orationis conſequendam; huiuſmodi porro ſunt Ἀποσιώπησις, Προσωποποιΐα, quam ait à Platone uſurpatam fuiſſe in ea oratione, qua Socratem facit laudaſſe eos, qui fortiter pugnantes pro patria interfecti eſſent in prælio: Laudat itidem, ἀναδίπλωσιν, ἐπαναφοράν. Addit inſuper diſſolutionem maximè omnium, opificem eſſe grauitatis, Μάλιστα δὲ πάντων ἰστέον τὴν διάλυσιν δεινότητος ἐργάτιν. *Scire autem oportet diſſolutionem maximè omnium opificem eſſe grauitatis.* Hoc declarat exemplo, dum ſubdit. Πορεύεται διὰ τῆς ἀγορᾶς τὰς γνάθους φυσῶν, τὰς ὀφρῦς ἐπηρκώς, ἴσα βαίνων Πυθοκλεῖ, ut *Ambulat per foru, buccis inflatis, ſublatis ſuperciliis æqualiter vadens Pythocli.* Hæc eſt figura, quæ ἀσύνδετον, *diſſolutio* dicitur: quàm ait eſſe magnæ efficacitatis ad grauitatem orationis, adeout ſuperiori exemplo addat, εἰ γὰρ συναφθῇ ταῦτα συνδέσμοις πραότερα ἔσται. *Si nanque copulata hæc fuerint coniunctionibus, mitiora erunt.* His ſimile Ciceronianum illud. *His vos teterrimis fratribus portas aperietis? hos unquã in urbem recipietis? non tempore oblato ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conſpirante, Italiâ totâ ad libertatem recuperandam excitata deorum immortalium beneficio utemini?* Itẽ. *Cum extinguebas ſenatum, vendebas auctoritatem huius ordinis, addicebas tribuno plebis conſulatum tuum, Remp. euertebas, prodebas caput, & ſalutem meam una mercede prouinciæ.*

Demetrios Phalereus lib. de elocutione.

Philip.

Et adhuc, ut obſeruat Victorius, ſimplicius eſt illud apud eundem. *Vaſtantur agri, diripiuntur villæ; matres familiæ, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur.* Alia quoque figura ea Demetrio, grauem reddit orationem puta Κλῖμαξ, *gradatio*, de quo ſuo loco diſputatum fuit.

In Piſon.

Verba itidem ad orationis granditatem faciunt. Verba itidem ſpectanda ſunt oratori ad orationis grauitatem obtinendam; non enim quæcunque verba licet in quouis dicendi genere uſurpare, cum non quibuslibet verbis, qualibet res exprimi poſſit, ſed potius res quædam requirunt verba leuia, alię, aſpera; alię, mollia; alię, dura; alię, breuia; alię, longa. Sed hæc non minus grauis orationis artifex notare debet, quàm faber lignarius omnia lignorum genera debet habere perſpecta.

Verba grandia grandem orationẽ faciunt. Grandem oratorem grandia verba decet, quæ nimirum à vulgari conſuetudine loquendi quam maximè diſtant, non quaſi reliqua omnia ab eo ſint negligenda, ſed quoniam grandibus præcipuè debet uti pro rei conditione, & loco, quod Oratori tamen haud ſemper faciendum eſt; artificium enim latere non poſſet; quin omnia fierent aperta, proindeque fidem nobis omnem abrogarent, quod in reliquis etiam rebus intelligendum, quamuis enim numeroſam orationem efficiant; attamen quod nimium eſt, ſemper aures offendit.

Translationes maximè grandem orationẽ reddunt. Primò autem ex verbis, quæ ſuâ facultate, grauitatem aſpergunt orationi, & ſimul etiam inflammatum dicentis animum declarant, ſunt translationes, ſeu metaphoræ, hæ nanque minimè vulgarem orationem reddunt, eoque auguſtiorem, quo ſui admirationem auditorum animis ingerunt, tacitamque volup-

voluptatem affundunt.

Breues imagines, grandem orationē faciunt.

Ex Demetrij ſententia grandem, & acrem orationem reddunt breues imagines, quod exemplo deſumpto ex Demoſthene declarat in oratione pro Cteſiphonte, ubi habet, Τοῦτο τὸ ψήφισμα τὸν τότε τῇ πόλει κίνδυνον παρελθεῖν ἐποίησεν ὥσπερ νέφος. *Plebiſcitum hoc, periculum, quod tunc imminebat Ciuitati, ut preteriret fecit tanquam nimbum.* Cui Tullianum illud, citra tamen imaginis notam, hoc eſt citra particulam, quâ imago exprimitur, apprimè reſpondet *Quid autem iſte in domo tua caſus armorum? Sed hunc quidem nimbum citò tranſiſſe lætor*: eodem modo idem

Pro Sexto Roſcio.

auget orationem, dum ait: *Quem tuè patrimonio, tanquam è naufragio nudum expuliſti.* Et alibi. *An is non reddet, quid homini patrimonium circumplexus, quaſi theſaurum Draco, &c.* Addit Demetrius non propterea à paraholis eamdem eſſe grauitatis orationem expectandam; & rationem reddens ait id euenire ob longitudinem, accuratamque totius facti expoſitionem, quæ in collationibus perſpicitur.

Verba ex coniunctione facta ad orationis magnificentiam conducūt.

Grandem etiam orationem reddunt verba ex coniunctione facta, itemque verba iuncta. Horum duo ſunt genera, prius quidem contingit, quando ex duabus, pluribuſve vocibus notis unum aliquod conflatur: alterum, cùm deſcriptionis loco nomen uſurpatur.

Verba iidem ſoluta idem præſtant. In Piſonē.

Amplius ad ſublimem ſtylum verba ſoluta faciunt; hoc autem contingit, cum definitio, vel deſcriptio pro nomine ponitur. In hoc etiam charactere locum obtinent verba facta, quæ à Græcis ὀνοματοποιηθέντα, quoniam hoc acuti ſapientiſque eſſe hominis iudicatur, & quodammodo referentis eos, qui fuerunt primi vocabulorum inuentores.

Allegoriæ maiestatē conferunt orationi.

In eundem finem adhiberi poſſunt Allegoriæ; ex his enim oratio maieſtatis plurimum contrahit.

maieſtatē.

Ad hoc etiam valdè confert ſuccincta verborum breuitas, & præcipuè reticentia, quæ quomodo fiat, ſuo loco viſum eſt.

Vocum earumdē iterationes quando idem efficiant.

Vocum earumdem iterationes orationi magnificentiam conciliant, ſi tamen in principijs fiant.

Caſuum obliquatio, & idē valet.

Deinde plurimum habet momenti in re, de qua agimus πλαγιασμός, ut Hermogenes loquitur, videlicet obliquatio, quâ vel ab obliquo caſu incipimus, vel à recto exordientes, nos plures obliquos ſubiungimus, hanc idem Hermogenes affirmat orationi plurimum claritatis afferre.

Verba conſentanea rebus idem præſtant.

Ad orationis magnificentiam pariter ſummopere verborum ſimilitudo, & aſper eorundem ſonus conducit, ubi per verborum ſimilitudinem intelligenda ſunt verba rebus conſentanea, quod etiam teſtatur Demetrius dicens: Ad conſequendam characteris magnitudinem opus eſſe, ut rebus, materiæque de qua diſſeritur, aptis nominibus utamur, ut ſi exprimere velimus rem aſperam, expedit uti verbis aſperis; hoc eleganter docet Demetrius dicens, συμβιβάζεται δὲ καὶ ἡ ὁμοιότης τῶν ὀνομάτων καὶ ἡ δυσφωνία ἡ φαινομένη. *Contulit autem & ſimilitudo nominum, & aſperitas vocis, quæ apparet.* Rem porrò declarat exemplo, cuiuſmodi eſt illud, quod ſubdit. Αἴας δ' ὁ μέγας αἰὲν

Homerus Iliade α.

ἐφ' Ἕκτορι. Carmen Homeri eſt, hic enim deſcribens Aiacis ſtudium in Hectore vulnerando, cum res aſpera foret ſimilibus, hoc eſt, aſperis vocibus utitur, huiuſmodi porrò voces illas eſſe Αἴας, & αἰέν, Demetrius teſtatur.

Epiphonema ſummopere maieſtatem.

Ad rem præſentem confert etiam epiphonema: mirum eſt enim, quantum hoc orationi conferat maieſtatis.

Tandem, quod poeticum eſt, tantum dignitatis habet, ut orationi ſummam grauitatem, atque magnificentiam præſtet. Sed hoc duobus modis contingit, puta μετάθεσιν, ſiue tranſpoſitione, & μίμησιν, ſiue imitatione. Primum in eo conſiſtit, ut in oratione carmina inſerantur. Secundum in eo poſitum, ut orationi ſic verſus inſerciantur, ut illa non Poetæ, ſed Oratoris eſſe videatur. Exemplum grandis characteris eſſe poteſt Ciceronis oratio pro C. Rabirio, ut alij quoque notarunt.

orationē auget. Quod poeticum eſt idem præſtat.

Stylus tumidus ſiue frigidus conſideratū aſſumitur &c.

Magis innoteſcet explicatum hucuſque graue, magnificumque dicendi genus ex conſideratione alterius, quod ei penitus aduerſatur, diciturque Tumidum, vel Frigidum, ut alijs placet; hoc autem genus dicendi plerunque minus verſatos decipit, ſiquidem ijs non rarò uſu venit, ut oratio grauis ea videatur, quæ turget, & inflata eſt, id undecunque proueniat.

Hoc genus dicendi in rebus, verbis, & compoſitione poſitum eſt.

Hoc genus dicē. di in rebus, verbis, & cōpoſitione poſitum eſt.

Et ſanè in rebus orationis tumor, frigus cernitur, ſi illæ modum excedant, adeout nimis ſint hyperbolicæ, nam in uniuerſum quælibet hyperbole [illegible] exiſtimatur, eo quòd rem ſupra fidem extollat, ut ob id ad riſum captandum adhiberi ſoleat, & à Comicis in hunc finem uſurpetur. In idem vitium impingit ille qui perſonam gerens Oratoris, rem poeticè tractat. Quemadmodum etiam & ille, qui de rebus exiguis agens, ut de maximis ſermonem habet.

Huiuſmodi autem ſtylus, tumidus dicitur, quia ut corporis bonum habitum ſæpe tumor imitatur, ita grauis oratio ſæpè rudibus, ac indiſertis, videtur ea, quæ turget & inflata eſt. Dicitur etiam ſtylus ψυχρός, *frigidus*, à contrario effectu; magnificus namque audientium animos inflammat; hic autem gelidos reddit.

Cæterum verba quatuor modis frigidam reddere poſſunt orationem. Et primò quidem ſi fuerint tumidè iuncta, vel ab uſu longè remota. Secundò frigida itidem redditur oratio verbis externis, ac peregrinis. Tertiò idem præſtant epitheta, aut longa, aut intempeſtiua, aut crebra. Tandem eadem fit characteris frigiditas tranſlationibus indecoris, cuius modi ſunt nimis humiles, quæ riſum prouocant; aut nimis grandes, quæ tenebritatem præſeferunt.

Erat ordine tertium compoſitio, quæ tunc frigidum characterem reddit, quando numero deſtituitur, velut illa, quæ ſolum longis ſyllabis conſtat, quibus accedat & illud, nempe verſuum continuatio.

His porrò ſuccedat ſtylus tenuis, qui à Græcis ἰσχνός, *macer, exilis, ſtrigoſus, tenuis gracilis* dici ſolet; unde Ariſtophani ἰσχνὸς χαρακτὴρ *tenue dic*[illegible] *tenus eſt.* Hic autem ſtylus, characterve parcius utitur tropis, atque figuris, præſertim vehementioribus, quæ propterea grandis ſunt characteris propriæ; non multùm curat numerum oratorium; negligit magna, & ideo eo longorū membrorum periodos recuſat, quemadmodum etiam, & reſpuit longarum vocalium, ac diphthongorum concurſum, cum ab his orationis magnificentia, grauitaſque proueniat, quamuis hæc non tam religiosè ſeruanda ſint, ut nullus admitti poſſit prædictarum vocalium concurſus.

Res in quibus character iſte exercetur.

Res autem, in quibus character iſte verſatur, humiles, tenueſque ſunt, præſens verò character ſententiarum acumen deſiderat; eſt itidem tenui, ſimplicique ſermone contentus; grandior ſiquidem ſermo, grandiori quoque ſtylo accommodatur.

Primum quod deſideratur, quid ſit huius characteris.

Primum, quod in hoc ſtylo deſideratur, eſt proprietas, quâ natiuam ſignificandi vim ea uſu doctorum voces habēt, quamuis in omni ſtylo hęc eſſe debeat, itaut huius peculiaris non ſit, quippe cuilibet ſtylo conſentanea

ſentanea eſt. Potius igitur ſermonis nuditas in hoc de quo loquimur, charactere neceſſariò cohæret, nuditatis nomine intelligendo id per quod ſermo quolibet ornatu caret, idem eſt enim ſermo nudus, ac inornatus. Hæc nuditas aliquibus dicitur puritas, hâc tamen acceptâ non pro orationis nitore, quo pacto à Tullio dicitur καθαρότης, ut aliquibus viſum eſt; propterea quòd nitor idem, ac ſplendor eſt, qui certè magnifico ſtylo quammaximè conſentaneus exiſtimari debet; ſed pro negligentia cultûs.

Secundū. Secundum huius itidem ſtyli proprium eſt perſpicuitas, vel ut alijs placet, claritas, nimirum orationis illa facilitas, qua res nullo negotio intelligitur, quamuis hæc etiam in omni oratione ſit neceſſaria, adeout tenuis, de quo loquimur, characteris propria non ſit, niſi ſumatur pro ea, quæ ducit ortum à vocibus maximè familiaribus: ſæpe enim uſu venit, ut res eadem pluribus vocibus ſignificari poſſit, ut utilitas, dici poteſt fructus, emolumentum, quæſtus, locorum opportunitas, commoditas, commodum. Ex his autem familiariſſima eſt vna utilitas, & hæc maximè huic ſtylo conuenit. Hoc itaque modo perſpicua redditur oratio huic ſtylo accommodata, quemadmodum etiam fugiendo voces homonymas, & ambiguas, & earum loco adhibenda verba propria, atque uſitata; conciliabitur etiam orationi facilitas, ſi translata vitentur, niſi hæc æquè clara ſint ac vocabula propria. Et ad eamdem perſpicuitatem conducit opportunus uſus particularum, quæ præpoſitiuæ, & poſtpoſitiuæ dicuntur. Opportunus autem uſus hic in eo planè conſiſtit ut cum earum una fuerit prolata, auditor alteram expectare poſſit; hoc enim modo oratio rectè diſtinguitur; at nihil magis ad perſpicuitatem orationis, quàm ipſa diſtinctio confert.

Tertium. Stylus hic itidem euidentiam requirit, quâ ſcilicet res quaſi ante oculos ponuntur; conſequitur autem Orator euidentiam, accurratâ quâdam rerum expoſitione, quâ ut nihil deeſt, ita nihil redundat.

Quartum. Tandem in hoc deſideratur charactere, ut quod dicitur probabile ſit, at ad probabilitatem aſſequendam nihil eſt, quod magis conducat, quàm aduertere, ne verba ſint à communi uſu remota, nec ſint inflata, atq; adeo, ne videatur Orator ampullas ac ſexquipedalia verba proijcere; quoniam id probabile, quod facilè creditur, facilè autem creditur, quod cum veritate commercium habere videtur, & Ἁπλᾶ γὰρ ἴσα τῆς ἀληθείας ἐστι. *Veritatis verba ſimpliciſſima ſunt.* Idcirco ſummopere curandum hunc ſtylum affectanti, ut verba ſimplicia ſint, eoque magis quo, etſi Ἀεὶ κράτιστόν ἐστι τ' ἀληθῆ λέγειν. *Semper eſt optimū vera loqui.* Hoc tamen in ſtylo tenui præcipuum eſt. Sed de Epiſtola nonnulla dicamus: & ſanè eius materiam quod attinet, exploratum eſt ſatis epiſtolas, eſſe de rebus priuatis, aut publicis; non autem de naturæ myſterijs aut quibuſcunque diſputationibus acutis, & abſtruſis; alioquin epiſtolæ nomen amittunt, ut apertè Demetrius teſtatur. & ea Philoſopho colligitur dicente, τοῦτο δὲ γράφω σοι οὐ γὰρ ἦν ἐπιστολικόν. *Hoc autem non ſcribo tibi: neque enim eſt epiſtolæ conſentaneum*, ſeu accommodatum.

Stylus epiſtolis accommodatus. Hic autem ſtylus conuenit epiſtolis, cum ipſe rebus tenuibus maximè accommodatus ſit; at de huiuſmodi rebus epiſtolæ tractare debent, ob id conſequens ſit, ut ſtylus tenuis ijs valdè ſit conſentaneus; epiſtolæ ſiquidem familiari ſermone uti debent, ut Demetrius dicebat, Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ ἐπιστολικὸς χαρακτὴρ δεῖται ἰσχνότητος, καὶ περὶ αὐτοῦ λέξομεν. *Quia autem & nota epiſtolaris eget tenuitate, & de ipſa dicemus.* Huiuſmodi autem ſermo tenuem ſtylum expoſcit; excluduntur enim verba duplicia facta, & quæcunque magnificentiam habent; idcirco debent eſſe verba ex conſuetudine, nam, quod extra conſuetudinem eſt, magnificum eſt, idcirco Moralis. *Qualis, inquit ſermo meus eſſet, ſi una ſederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis: tales eſſe epiſtolas meas volo*; hic enim dicendi modus epiſtolarum eſt proprius, quamuis aliquando in orationibus uſurpetur, ut conſtat ex Tullio in oratione pro Milone dum ait. *Milo autem cum in ſenatu fuiſſet, eo die, quo ad ſenatus demiſſus eſt, domum venit, calceos, ac veſtimenta mutauit, pauliſper dum ſe uxor comparat, ut fit, commoratus eſt, deinde profectus eſt, id temporis, &c.* Compoſitio epiſtolæ accommodata verborum numerum, ac ambitum reſpuit, quod etiam Demetrius notauit. γελοῖον περιοδεύειν, ὥσπερ οὐκ ἐπιστολὴν, ἀλλὰ δίκην γράφοντα. καὶ οὐδὲ γελοῖον μόνον, ἀλλ' οὐδὲ φιλικόν. *Ridiculum enim eſt verborum ambitu uti, tanquam non epiſtolam ſcriberes, ſed cauſam iudicialem, ac non ridiculum modo, ſed nec amicum.* Non inficiandum tamen aliquas epiſtolas aſſurgere non nihil, quæ nempe Regibus, alijſque principibus viris, aut Ciuitatibus mittuntur.

Breuitas etiam in epiſtolis maximè commendatur, ut idem Demetrius affirmat; difficilis tamen eſt talis menſuræ determinatio, videtur enim epiſtola ratione multitudinis, ac magnitudinis rerum ſcribendarum longior, vel breuior eſſe poſſe; cum eodem ferè modo peccet, qui multa paucis contrahit, quo qui pauca diffundit in multa. Ea igitur in epiſtolis breuitas commendanda, quâ dicitur quantum eſt ſatis ad animi ſenſa clarè manifeſtanda ſine tædio legentis, adeout eius ſiniſtram manum, ut Seneca dicebat, non impleat. Sen. Epiſt. 45.

Magnam cum epiſtola Dialogus affinitatem habet, & ſanè tantam, ut Demetrio teſte, non defuerint, qui dixerint, ὅτι δεῖ ἐν τῷ αὐτῷ τρόπῳ διάλογόν τε γράφειν καὶ ἐπιστολάς. εἶναι γὰρ τὴν ἐπιστολὴν οἷον τὸ ἕτερον μέρος τοῦ διαλόγου. *Oportet eodem ſtylo dialogum ſcribere, & Epiſtolas: eſſe nanque epiſtolam tanquam alteram partem Dialogi.* Cui tamen Demetrius non aſſentitur, nam ait; Καὶ λέγει μέν τι ἴσως, οὐ μὴν ἅπαν. *Et dicit aliquid fortaſſe non tamen omne.* Vbi docet epiſtolam eſſe aliquo modo magis factam, hoc eſt magis expolitam, quam dialogum; quoniam hic imitatur ſubitò dicentem, & idcirco texi debet verbis tententijſque, quæ poſſint in dicendo occurrere, atq; cuilibet in mentē venire, at epiſtolæ ſcribuntur; quæ autem ita ſe habent, ut monumentis literarum mandentur, accuratiora eſſe debent; dialogi igitur tenuis character maximè conuenit, etſi Tullius quandoque mediocri utatur, & Plato etiam ad ſublimem aſſurgat.

Opinio de charactere dialogi. Diſſentit Demetrius. Demetrij ſententia approbanda.

Si Dialogi materiam quæras, certis limitibus illam coercere non licebit, niſi dicas te non differre ab ijs, quibus uniuerſa continetur Philoſophia; propterea quòd etiam dialogi de diſſerendi arte diſputant, de rebus natura conſtantibus, de quibus Phyſicus ediſſerit, ac demum de omnibus ijs quorum conſideratione moralis Philoſophus detinetur. Gemina ſiquidem eſt ſcribendi ratio, quæ poteſt à ſapientibus uſurpari in re quacunque tractanda, e quibus una αὐτοπρόσωπος altera διαλογική, dicitur. Prior ille modus unicâ eſt perſonâ contentus, ſecundus autem non item; uter autem ipſorum præſtantior ſit, & accommodatior, non planè conſtat, nec facilè dictu, cum quiſque unum vel alterum pro ingenij indole commendet, prior mihi magis probatur; ſecundus enim quantumuis magis delectare videatur, & multa eſſe, quæ duorum altercatione melius, quam

Dialogi materia qualis.

unius expoſitione tractentur, nihilominus diſſimulare non licet hunc diſſerendi modum minus ad capeſſendam veritatem idoneum eſſe, qui enim hac utitur diſputandi ratione, magis ad pugnam, quàm ad victoriam certant; at qui priori modo philoſophantur, longè diligentiùs, & accuratius veritatem inquirunt.

Dialogi duæ partes aſſignantur. Quid Dialogus ſit.

Si quis tamen dialogo uti velit, præ oculis habeat, oportet eius duas eſſe partes, quarum una, *παρασκευὴ Præparatio*: altera *ἀγὼν Contentio*; dialogus enim, ut Fabio placet, nil aliud, quàm *Sermo ex interrogatione reſponſioneque compoſitus, ea de re, quæ vel Philoſophiam, vel Reipub. partes attingat, diſceptans*, quod à Tullio didicerat, cum aliquando dixiſſet, *Cum diſputatio eſt inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorum*. Et reverà Διάλογος Græcis, idem eſt ac Latinis *Collocutio*. Διάλογος enim dicitur à *διαλογίζομαι*. quod eſt *coloquor, ratiocinor, diſcepto*. Hæc tamen collocutio geminâ parte conſtat, ut nuper dicebam, quarum una præparat, atque diſponit ad præcipuum argumentum rei tractandæ, ſiquidem in ea exponitur, quando, ubi, à quibus, quâ occaſione ſermo habitus fuerit; poſterior autem rem ipſam aggreditur, ac diſputationem inſtituit: curandum porrò, ut in uniuerſo dialogo diligenter obſeruetur quid veriſimile ſit, quidque decorum. Veriſimile omninò neceſſarium eſt, ne ineptias, nugaſque ſectari videamur. Requiritur etiam decorum, hoc nanque magnopere ſapientem decet, illudque in eo poſitum eſt, ut in dialogo non inducantur perſonæ, quæ ignaræ ſint rerum earum, de quibus diſputandum ſuſcipitur, quod à Tullio præſertim obſeruatum fuiſſe iam adnotatum fuit; propterea quod, cum priùs Lucullum, Catulumque loquentes introduxiſſet; poſtea verò adnotaſſet adeo ſubtiles diſceptationes in iſtos viros non cadere, Varronem ijs de rebus poſtmodum diſputantem induxit. Ad huiuſmodi decus à pleriſque ſapientum deſideratur, ut perſonæ in dialogo introductæ eodem tempore vixerint, in quo reprehenditur Plato, quippequi frequenter in hunc errorem eſt lapſus, cuius exemplo quoque Macrobius alioquin clari nominis vir, deceptus fuit. Cur autem id requirendum videatur, ea forſan eſt ratio, quoniam ut dicebatur, à dialogo veriſimile deſideratur, at longè magis erit ſermo veriſimilis, ſi loquentes introducti eodem tempore inter viuos fuiſſe dicantur, & magis etiam ſi eodem loco. Veriſimile quoque eſt ſi introductæ perſonæ de iis verba faciant, à quibus talium perſonarum conditio non abhorreat.

Tullius de claris Oratoribus.

Prædictæ dialogi partes ſunt Præparatio, & Contentio.

Cicero in academicis quæſtionibus.

Initium porrò ſumi poteſt, vel à re de qua agitur, vel à re quapiam ſimili, vel à re longè aliena; liberum enim eſt cuique undecunque voluerit dialogi quidem exordium deſumere; hoc autem inde eſt, quoniam nihil apparet, à quo determinatum collocutionis exordium ſumi debeat.

Qualis perſona in dialogo princeps.

Illud eſt potius conſideratione dignum, nempe qualis debeat eſſe perſona, cui ſermo princeps tribuatur. Sed extra controuerſiam hoc reputandum; enimverò neminem præterire poteſt perſonam hanc excellentiorem ratione vel ætatis, vel doctrinæ, vel prudentiæ, vel gradûs, ſeu dignitatis eſſe debere; hæc igitur in perſona, quæ principes partes agit communi ſapientum conſenſu deſideratur, quoniam non aliunde melius ei poteſt auctoritas conciliari; quod obſeruatum à Platone fuiſſe neminem fugit, propterea quòd Socrates apud ipſum docentis perſonam gerit, dum autem quiſpiam dialogum inſtituit inter collocutores ſe conſtituat; & ſibi aduerſarium nactâ quâdam occaſione aſſumat, ne videatur ſolùm eò collimaſſe, ut illum diſputando ſuperaret, & potius propriæ, quàm alienæ gloriæ conſuleret, quod quantum ſapientis modeſtiæ aduerſetur, cuique perſpectum. Illud etiam in re propoſita conſideratione dignum eſt, quòd ſiquis principes obtineat partes, moderatè debet rogari prius quàm ad concertationem deueniatur, ut velit diſputationis prouinciam ſuſcipere, ne precibus adductus, ſed ſua ſponte potius onus illud ſubire voluiſſe iudicetur, hoc enim in honorem eius, quammaximè cedit, qua de re dialogi inſtitutor ſollicitus in primis eſſe debet.

Materia dialogi amplifſima eſt.

In dialogi autem diſputatione quæcunque eius materia ſit, nimia argumentorum ſeueritas, non ubique probatur, cum non rarò ſit ea remittenda, minuſq; ſubtiliter res ipſa tractanda, ut nempe dialogus characteris illam quam debet, redolere poſſit amœnitatē, quâq; dialogus debet eſſe refertus; idcirco non ſemper utendum ſubtilibus argumentis; ſed non rarò probabilia ſunt adhibenda, & ita quidem, ut ijs moratæ quædam orationis ſecunda ſemina permiſceantur, itemque cieantur, vel ſedentur affectus, quædam extollantur, quædam attenuentur, atque demùm argutijs, facetiiſque, cum opus fuerit, aditus recludatur; horum enim permixtione ſic oratio inſolens altercationibus, feſtiuitatem adepta, blandè admodum, atque ſuauiter animum detinet, itaut hic facilè patiatur varijs difficultatibus agitari, quibus alioquin laxus redderetur.

Dialogi character non idem ac epiſtolicus.

Dialogi character quamuis epiſtolico affinis, ab eo tamen nonnihil differt, ut ex Demetrio ſuperius aduertimus, non enim ille probatur, quo uſus eſt in ſuis dialogis Plato, utpote nimis poeticè locutus, ſi tamen Dialogum illum excipias, in quo Socrates, tanquam collocutor inducitur, ita enim ibi ſagax ille Philoſophus intra dialogi cancellos ſeſe continere nouit, ut ſtylum adhibuerit imitandum.

Stylus ſiccus, eiuſque explicatur.

Hactenus de tenui ſtylo, nunc pauca quædam de ſicco, & arido dicenda, quoniam hic illi aduerſatur. In hunc facilè incurrunt nonnulli, qui ſtylum inflatum fugere conantur, eo nanque religionis deueniunt, ut omnem ornatum orationis deteſtentur, omnem metaphoram abiiciant, omnia etſi liquidè exiliter tamen ita dicunt, ut nullo penitus cultu placidius unquam fluat, nullis illuſtrata luminibus excitatius ſeſe oratio extollat; in hos ob id cadit illud

In vitium ducit culpæ fuga, qui caret arte
Dum vitant ſtulti vitia in contraria currunt.

A tribus autem, quemadmodum tenuis character, præſens etiam proficiſcitur, nimirum à ſententia, verbo, & compoſitione.

Sicca autē à ſententia dicitur oratio, ſi omni ornatu eſt deſtituta, ita ut Idiotę cuiuſdā ſermo eſſe videatur, & rem imminuat, cum potius deberet augere.

Verba ſicca quæ.

Verba etiam ſicca ſunt, quæ minus feliciter dicentis mentem exprimunt, ut ſiquis ad alicuius crudelitatem ſignificandam, non crudelitatis, ſed incommodi vocem uſurparet.

Compoſitio ſicca.

Compoſitio verò ſicca exiſtimatur, in qua commata quidem abundant, eſt etiam talis, cum periodi poſterius membrum intempeſtiuè abſcinditur. Exemplum afferri ſolet ex Lyſia in oratione pro Pherenico, quam huc transferre piget; ſatis enim illam inſinuaſſe, eius autem initium eſt. Ἀναγκαῖον μοι δοκεῖ εἶναι ὦ ἄνδρες δικασταὶ περὶ τῆς φιλίας τῆς ἐμῆς καὶ τῆς Φερενίκου πρῶτον εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς κ. λ. *Neceſſarium enim videtur, Iudices, de amicitia quæ mihi eſt, cum Pherenico primum dicere apud vos, &c.* Vbi obſeruare licet quanta ſit ieiunitas Lyſię, non ſolum enim apud ipſum nullū metaphoram reperies, ſed commata tam frequenter, & tam

Lyſias in Oratione pro Pherenico.

inop-

Digitized by Google

inopportunas periodorum abſciſſiones inuenies, ut is auditoribus nauſeam moneat, eoſdemq; tędio fatiget.

Hi porro ſicci cum ſint ſe acticos dicunt, cum tamen atticè loqui, non ſit abſque ornatu dicere, ut rectè notauit Tullius in Bruto.

Stylus mediocris ſiue æquabilis. Eius auctores. Tandem Stylus occurrit mediocris, qui alioquin, æquabilis appellatur; hunc, ut accepimus, Thraſymachus Calcedonius inuenit, Plato, & Iſocrates expoliuerunt, Demoſthenes tandem extremam ei manum impoſuit, omnibuſque numeris abſolutum reddidit. Cuiuſmodi autem ſit, nomen eius non obſcurè declarat; *Mediocris* enim dicitur, eo quòd inter duos extremos, medium locum obtineat, neque enim verborum maieſtatem habet, aut ſententiarum grauitatem, quæ in graui charactere conſpicitur, nec eſt ſubtili preſſâque limatus oratione, aut facetiis refertus, floribus exornatus, cuiuſmodi eſſe characterem humilem dicebamus, ſed in utriuſque confinio rectè dixeris eum eſſe conſtitutum, quod à Tullio in Oratore expreſſum legimus: *Eſt interiectus*, inquit, *intermedius, & quaſi temperatus, nec acumine poſterioris, nec fulmine utens ſuperioris, vicinus amborum, in neutro excellens, utriuſque particeps, vel utriuſque (ſi verum quærimus) potius expers*. Tullius in Oratore. Hinc facilè intelliges huius, de quo ſit ſermo, characteris indolem, in cuius explicationem non eſt operæ pretium diligentius incumbere, cum ex hactenus dictis de grandi, ac tenui charactere ſatis conſtare poſſit cuiuſmodi ſit ille, qui Mediocris nuncupatur.

Non prætéribo tamen aduertere hoc etiam dicendi genus habere contrarium, illudque eſſe Fluctuans, & incertum, de quibus alij Auctores conſulendi ſunt. Adnotatio.

DISSERTATIO VI.

De cauſarum generibus: de animi affectibus, & de amplificatione.

Cauſarum genera nunc ſe nobis tractanda offerunt, de his autem operæ pretium eſt Oratorem eſſe ſollicitum, propterea quod in his uniuerſa eius facultas conſumitur, ab his enim diſcit Orator, & benè dicere, & honeſtè viuere, quibus tota vis oratoria continetur. Quoniam verò neceſſitas poſtulat, ut Orator non tantùm argumenta perquirat, quibus orationem ſuam probabilem efficiat, ſed etiam probè cognoſcat, qua ratione ſe ipſum afficere, atque mouere, & quomodo iudicum animos concitare, & quocunque voluerit impellere poſſit; idcirco peropportunum duxi poſt doctrinam traditam de cauſarum generibus, illicò de ciendis affectibus verba facere. Et quoniam ad extremum uniuerſæ quidem eloquentiæ facultas in amplificatione poſita eſt, ex Fabij enim ſententia, vis oratoris omnis, in augendo, minuendoque conſiſtit, in hac obid poſtremus noſter ſeſe labor exercebit. Quæ ſint Oratori præcipuè tractanda.

SECTIO PRIMA.

De cauſarum generibus.

Tria ſunt cauſarum genera. Materiæ omnes, in quorum conſideratione verſari poteſt Orator, ad quædam capita redactæ fuerunt; in controuerſia tamen eſt poſitum quot illa ſint. Ariſtoteles tria eſſe decernit, atque ternarium hunc numerum ex eo colligit, quod auditorum genera tria ſint, nempe auſcultator, iudex, & ſententiæ moderator; is enim, qui audit, aut ſonum auſcultat, aut etiam iudicaturus eſt, qui Tullio diſceptator dicitur, quod ſi iudicaturus eſt, aut de præteritis, aut de futuris ſtatuit; ſi de præteritis iudex dicit; ſi de futuris ſententiæ moderator appellatur, græcè autem Eccleſiaſtes, qui tantum auſcultat is de oratoris facultate iudicium fert, & auſcultator, à Tullio vocatur. Concludit autem Stagirites, ὥστ' ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικόν, δικανικὸν ἐπιδεικτικόν. *Quare neceſſe eſt tria cauſarum eſſe genera, Deliberationis, Iudicij, Exornationis.* Eumdem hunc numerum approbat etiam Cicero, immò etiam, & Fabius, qui geminâ partitione conatur illud adſtruere; prima verò diuiſio hæc eſt: Oratoris officium, aut eſt in iudicijs, aut extra iudicia, in iudiciis genus eſt iudiciale, extra iudicia, vel præteritum tempus ſpectat, vel futurum. Præterita vel laudamus, vel vituperamus, de futuris deliberamus, ita fiunt tria genera. Altera diuiſio hæc eſt: Ea, de quibus dicendum eſt, aut certa ſunt, aut dubia. certa laudantur, aut vituperantur. dubia vel in noſtra poteſtate

1. Rhet. cap. 15. diui 2.

ſunt, ut ea ſequamur, aut fugiamus de quibus eſt deliberatio. vel aliorum ſententiæ commiſſa, de quibus eſt iudicium. Quamuis igitur alij plura, alij pauciora Rhetoricæ genera decreuerint, tria tamen ſtatuenda ſunt, ut nuper cum Ariſtotele, Tullio, & Fabio dicebamus. Quæ autem illa ſint poſtremis verbis paulo antea relatis explicuit; enimverò dicebat, συμβουλευτικόν. δικανικόν. ἐπιδεικτικόν *Deliberatiuum, Iudiciale, & exornatiuum*. De his igitur ſigillatim nunc eſt nobis diſſerendum.

Tria autem ſunt genera prædicta, ſed quoniam oratoria facultas diſputat in utranque partem, idcirco fit, ut unumquodque Rhetoricæ genus duas contrarias partes omninò obtineat, & primò deliberatiuũ habet ſuaſionem, ac diſuaſionem, ut Ariſtoteles notauit dicens συμβουλῆς δὲ τὸ μὲν προτροπή, τὸ δὲ ἀποτροπή. *Deliberationis autem duæ ſunt partes; altera ſuaſio, altera diſſuaſio.* Quod inductione probat hoc modo: Qui conſilium dant, id vel priuatim faciunt, vel in concione publica; ſed qui priuatè, & qui publicè conſulunt ſemper vel ſuadent, vel diſſuadent; ergo duæ ſunt partes deliberationis Suaſio, & Diſſuaſio. Quodlibet genus duas habet partes

Iudicium duabus etiam partibus conſtat, ut Philoſophus idem aduertit dum ait, δίκης δὲ τὸ μὲν κατηγορία τὸ δὲ ἀπολογία. *Iudicij verò partes ſunt accuſatio, & defenſio*; quod ex eo probat, quia qui in iudicijs verſantur neceſſe eſt, ut vel accuſent, vel defendant, quo fit ut accuſatio, & defenſio iudicialis ſint generis partes, quibus etſi Tullius alicubi duas alias adiungendas crediderit. videlicet petitionem, & recuſationem; alibi tamen Philoſophi conſilium ſecutus eſt; petitio nanque cum accuſatione coniungi-

tur eam ob cauſam quia, qui petit, reum in iudicium vocat, tanquam ab eo læſus, quod ſpecies accuſationis eſt, ut Cicero quoque notauit dicens. *Sed accuſatorem pro actore, & petitore appello.* Ita quoque recuſatio cum defenſione coniungitur.

Tullius in Partitionibus.

Proximè dictis generibus exornatio perſimilis eſt, quandoquidem hæc itidem duas habet partes, laudem, & vituperationem, quod cum Ariſtoteles aduerteret rectè dicebat, Ἐπιδεικτικοῦ δὲ, τὸ μὲν ἔπαινος, τὸ δὲ ψόγος. *Exornationis denique duæ ſunt partes Laus, & Vituperio;* ſiquidem quod duplici ratione conſtat, boni, & mali, capax eſt laudis, & vituperationis; quâ enim parte aliquid eſt bonum, laudamus, quâ verò malum, vituperamus, ideo quod eſt tantummodo bonum, vituperari non poteſt. Hoc autem genus cuiuſmodi ſit non multo poſt, breuiter tamen, explicabimus.

Genus De lib. Iudic. & Demonſtratiuum.

Deliberatiuum igitur genus eſt quo ſuademus, vel diſſuademus. Iudiciale, quo defendimus vel accuſamus. Demonſtratiuum tandem eſt, quo laudamus, vel vituperamus.

In quolibet genere tria ſpectantur.

In unoquoque autem genere tria ſpectanda ſunt, Tempus, Finis, Motus, per quæ alterum abab altero diſtinguitur; enimverò in genere demonſtratiuo, ut hinc exordiar, ratio habetur temporis præſentis, & præteriti; Finis ipſius eſt honeſtas; Motus eſt admiratio, ſiue amor, vel deteſtatio, propterea quòd mouendi ſunt auditores, vel ad virtutis admirationem, & amorem, vel ad vitij deteſtationem. In deliberatiuo tantummodo ſpectatur tempus futurum, non enim de præteritis eſt deliberatio. Finis eſt utilitas, Conſultores verò mouendi ſunt ad ſpem, aut reformidationem. In iudiciali præcipuè ſpectatur tempus præteritum, de rebus enim actis iudicium inſtituitur; Finis eſt æquitas: Iudex mouendus eſt vel ad clementiam, vel ad ſæuitiam.

De ſingulis prædictis generibus proximè diſputabimus, & ſingulorum proprios locos innuemus, ex quibus Orator argumenta quidem ad laudationes, ad conſultationes poterit deſumere. Hæc omnia elegantiſſimè Philoſophus eſt perſecutus; ait enim, Χρόνοι δὲ ἑκάστου τούτων εἰσὶ τῷ μὲν συμβουλεύοντι, ὁ μέλλων, περὶ γὰρ τῶν ἐσομένων συμβουλεύει, ἢ προτρέπων, ἢ ἀποτρέπων. *Tempora etiam unicuique horum accommodantur. Deliberanti quidem futurum, nam de futuris deliberat, aut ſuadens, aut diſſuadens.* Futurum deliberationibus accommodatur, nulla ſiquidem de præterito poteſt eſſe deliberatio, quod etiam Demoſthenes pro Cteſiphonte notauerat; hoc autem ideo, quoniam mutari non poteſt, id, quod præteritum eſt; immo neque tempus præſens idoneum eſt deliberationibus, niſi quatenus futuro deſeruit, quoniam deliberatio ſemper factum præcedit, idcirco omnis deliberatio de futuro eſt, quod Tullius ſignificare volebat cum diceret, deliberationem eſſe in poſteris temporis prouiſione. De iudicio autem Philoſophus loquens ait, τῷ δὲ δικαζομένῳ, ὁ γενόμενος, περὶ γὰρ τῶν πεπραγμένων ἀεὶ ὁ μὲν κατηγορεῖ, ὁ δὲ ἀπολογεῖται. *Iudicia verò tractanti, præteritum; nam de factis ſemper unus accuſat, alter defendit.* Cum enim in iudicio vel accuſemus, vel defendamus, neceſſe eſt, ut ea iam facta ſint, quę quiſpiam aut accuſat, aut defendit; hoc itaque genus in præteriti diſceptatione verſatur: & quamuis aliqui de futuro videantur poſſe accuſari, quatenus aliquod ſcelus perpetraturi ſint; id nihilominus ex præteriti diſceptatione iudicatur, prout aliquid in ordine ad illud machinati fuerint. De genere tandem eaomariuo Philoſophus ediſſerens, ait τῷ δ' ἐπιδεικτικῷ, κυριώτατος μὲν ὁ παρὼν κατὰ γὰρ τὰ ὑπάρχοντα ἐπαινοῦσιν, ἢ ψέγουσι πάντες, προσχρῶνται δὲ πολλάκις καὶ τὰ γενόμενα ἀναμιμνήσκοντες, καὶ τὰ μέλλοντα προεικάζοντες. *At demonſtratiuo maximè proprium quidem eſt præſens (ex iis, enim, quæ inſunt, laudant, aut vituperant omnes) ſed aſſumunt ſæpe etiam præterita, quæ in memoriam reuocant, & futura quæ coniectant.* Exornationi porrò tempus præſens maximè accommodatum eſſe, ex eo planè intelliges, quoniam dum aliquem adhuc inter viuos laudibus proſequimur, aut improbamus, certè non id primò ſpectamus, qualis is antea fuerit, vel qualis futurus ſit, ſed qualis in præſentia, propterea quòd, ſi quiſpiam bonus antea fuiſſet, in præſentia verò malus, profectò laudibus efferri non poſſet; quemadmodum nec etiam eo nomine laudandus eſt aliquis, quòd bonus futurus ſit; conſequens igitur ut præſens tempus exornationi quammaximè dicatur accommodatum.

L. 1 Rhet. cap. 16. alias 3.

Deliberatiuo generi tempus futurum aſſignatur

In partitionibus oratorijs.

Iudicialis generis præteriti tempus eſt proprium.

Demonſtratiui generis maximè proprium eſt tempus præſens.

Singulis autem commemoratis generibus præcipui debentur fines, non enim idem communis omnibus τέλος δὲ ἑκάστοις τούτων ἕτερόν ἐστι. *Finis præterea ſingulis his diuerſus eſt.* Declarat autẽ hoc amplius Philoſophus, dum ſubdit καὶ τρισὶν οὖσι τρία *et tribus ſunt tres,* quaſi dicat, cum tria ſint genera, neceſſe eſt, ut etiam tres ſint fines. Deindè verò proſequitur, docetque primò, qui finis ſit deliberationis, & ait utilitatem, ac detrimentum eſſe, nimirum ut illam ſequamur, hoc verò fugiamus; cum enim Orator ſuadere aliquid vult, melius id eſſe, quam reliqua, de quibus deliberatur, oſtendit; cumque diſſuadere conatur, deterius illud eſſe demonſtrat; quòd ſi forſan de iuſto, vel iniuſto, de honeſto, ac turpi in deliberatione verba fecerit, id proculdubio non ideo facit, quia iuſtitia, vel honeſtas præcipuus ſit deliberationis finis, ſed ut facilius quod vult, ſuadere, vel diſſuadere poſſit, quoniam, quæ iuſta, ac honeſta ſunt, meliora itidem, ac utiliora exiſtimantur, præſertim apud viros probos, quibus nihil utile, quod honeſtum non ſit. Nun diſſimulandum tamen Ariſtotelis conſilium Tullio non probari, propterea quòd diſertis verbis teſtatur in hoc ab eo nonnihil recedere dicens: *In deliberatiuo autem Ariſtoteli placet utilitatem, nobis & honeſtatẽ, & utilitatem* finẽ eſſe. Et licet alibi dixerit: *eſt igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia, referuntur in conſilio dando, ſententiaque dicenda;* nomine tamen utilitatis, honeſtatem etiam comprehendit, nunquam enim diſcrepat utile à decoro, adeo ut Socrates illum execrari ſoleret, qui primus utilitatem ab honeſtate disiunxiſſet; quia tamen in deliberando non per ſe conſideratur honeſtas, ſed ut ad aliquem fructum, vel fortunarum vel dignitatis, vel gloriæ; propterea finis deliberationis utilitas, non autem honeſtas aſſignatur; quod enim turpe apparet, id ne utile quidem exiſtimari ſolet. Hoc idem ſenſiſſe Tullium nemini dubium, nam ex eius ſententia. *Vtile nihil, niſi quod honeſtum.* Hoc etiam expreſſit M. Ant. dicens: *Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quàm dignitas, nam, qui utilitatem parat, non quid maximè velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur videt;* A quibus non diſſentit Fabius, dum ita loquitur: *Ne his quidem acceſſerim, qui laudatiuam materiam honeſtorum, deliberatiuam utilium, iudicialem iuſtiorum quæſtione contineri putant; celeri magis, ac rotunda uſi diſtributione, quam verâ. Stant enim quodammodo mutuis auxilijs omnia, nam & in laude iuſtitia, utilitaſque tractantur, & in conſilijs honeſtas, & rarò iudicialem inueneris cauſam, in cuius non parte aliquâ eorum quid quæ ſupra diximus, reperiatur.*

Singulis generibus prædictis proprij debentur fines.

1. Rhet. cap. 17. alias 3.

Tul. 2. Li. de Inuen.

Cic. in partitionibus oratorijs.

2. De Oratore.

Fabius lib. 3.

Iudi-

Digitized by Google

1. Rhetor. cap. 17. alias 3.

Iudicialis generis finem ſignificat dicens, Τοῖς δὲ δικαζομένοις, τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον; τὰ δ' ἄλλα, καὶ οὗτοι συμπαραλαμβάνουσι πρὸς ταῦτα. *In iudicijs autem quid equum, aut iniquum ſit quæritur, ſi qua verò ſunt alia, huc referuntur.* Et rectè quidem, nam qui accuſat æquitatem eſſe violatam docet: qui autem defendit id inficiatur, & ab æquitate nec latum unguem eſſe diſceſſum contendit; at ſi aliud quidpiam in iudicio quidem inciderit, nimirum de utili, aut inutili, de honeſto, aut turpi, id ſolet ad æquitatem referri, quod etiam Tullius expreſſit dicens. *Rectè intelligis, atque eius quidem generis finis eſt æquitas*, &c. Nec immeritò, nam æquitatis ſeruandæ gratia iudicia conſtituta ſunt, ut ſcilicet maleficia puniantur, &c.

Tul. 1. in partitionibus oratorijs.

Tandem Philoſophus exornatiui generis finem decernit dicens, Τοῖς δ' ἐπαινοῦσι καὶ ψέγουσι, τὸ καλὸν, καὶ τὸ αἰσχρὸν, τὰ δ' ἄλλα καὶ οὗτοι πρὸς ταῦτα ἐπαναφέρουσι. *At laudationibus, & vituperationibus honeſtum & turpe alia autem, & hi ad hæc referunt.* Demonſtratiui generis finem vult honeſtum eſſe, nam qui laudant, honeſta facta celebrant; quòd ſi forſan quidpiam utile, vel iuſtum eſſe factum dicant, id certè ob eam cauſam faciunt, ut eius, quem laudant, honeſtatem, ac dignitatem amplificent, adeout ut omnia ad honeſtatem referant. Nec Cicero diſſentit: *Omnia enim*, inquit, *ſunt profectò laudanda, quæ coniuncta cum virtute ſunt, & quæ cum vitijs vituperanda; quamobrem finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo.*

Superioribus generibus aſſignantur animi motus.

Superioribus quoq; generibus aſſignantur animi motus vel affectus; debet enim Orator ſe ipſum afficere, ac mouere & auditorum animos concitare ut quocunque voluerit poſſit impellere; itaque, ut initio dicebatur, in exornatiuo genere mouendi ſunt auditores vel ad virtutis amorem, vel ad vitij odium: in deliberatiuo verò conſultores ad ſpem, aut reformidationem: in iudiciali mouendus iudex ad clementiam, vel ſæuitiam.

SECTIO SECVNDA.

De Genere demonſtratiuo.

1. Rhetor. ibidem.

Genus demonſtratiuum, ſiue exornatiuum quid.

DEmonſtratiuum, ſeu exornatiuum genus græcè Ἐπιδεικτικὸν, vel Ἐγκωμιαστικὸν *Epidicticum*, ſiue *Encomiaſticum* eſt illud, quo aliquem laudamus, vel vituperamus, continet enim laudem, & vituperationem, quod Quintilianus laudatiuum appellat. Demonſtratiuum dicitur à demonſtrando, quoniam aliquid laudando, vel vituperando cuiuſmodi ſit, oſtendit: dicitur exornatiuum, eo quod rem laudibus exornat. Ad hoc genus pertinent gratiarum actiones, expoſitiones hiſtoricæ, gratulationes, lamentationes, commemorationes beneficiorum, exprobrationes, inuectiuæ, & ſi quæ ſunt alia generis eiuſdem. Genus hoc dicendi maximè copioſum eſt, & in omnia genera ſpargitur; rarò autem per ſe tractatur, unde iudicialis generis apud Tullium multæ ſunt Orationes, ut Actiones in Verrem, Orationes pro Milone, pro Roſcio, pro Murena. Deliberatiui quoque generis multæ ſunt, ut omnes ferè Philippicæ, item pro Lege Manilia, & in Catilinam. Demonſtratiui autem pauciores, quanuis ad hoc referatur illa, quam in ſenatu poſt Reditum habuit, & quam habuit ad Quirites, quæ gratiarum actiones continet; ſecunda etiam Philippica, quæ in vituperatione verſatur, ut & illa in Piſonem. Sunt porrò aliquæ mixtæ, cuiuſmodi eſt illa, quam habuit pro Lege Manilia, quæ in Pompeij laudes ſe effundit; ita etiam, & 9. Philippica, in qua S. Sulpicium laudibus effert.

Quæ ad hoc genus reducantur.

Hoc genus dicendi maximè latè patet.

Exornatio omnibus cauſis iudicialibus admiſcetur; nulla enim eſt iudicialis cauſa, in qua alicuius laus, aut vituperatio non habeatur, quod aduertens Iſocrates dicebat in omni orationis genere laudem, ac vituperationem ineſſe; ita quidem Cicero in Miloniana oratione Milonem ſummis laudibus extollit: Clodium autem vehementer deprimit, acerrimèque vituperat; tam igitur hoc genus latè patet, quam quæ laudari, vituperarique poſſunt.

Cur ſic appelletur.

Si quæras autem cur genus hoc nomenclaturā à laudatione ſumat, cum in eo non minus vituperatio ſit, quàm laudatio, facilis eſt dubitationis ſolutio, ſemper enim ab eo, quod maximè excellit in re quapiam uniuerſa, res appellatur; at longè frequentius in publicis orationibus laudamus, quàm vituperemus. Hoc eſt, quod Tullius ſignificauit dicendo, *Quia in laudationes maximè confertur*. Cumque genus hoc repertum fuerit, ut præſtantiores viri, qui rerum geſtarū gloriā ſummoperè floruerunt, dignis laudibus exornarentur, idcirco etiam exornatiuum dici conſueuit.

Quæ laudem recipiunt.

Tametſi laudentur, quæ bona ſunt, quæque mala vituperentur, ea tamen in quæ omnis laudatio, aut vituperatio cadit, iure dicuntur *Perſonæ*, *Facta*, & *Res*. Perſonæ quidem, ut Alexander, Cæſar, Annibal, Plato, Ariſtoteles, Demoſthenes, Tullius, Helena, Lucretia, &c. Facta, ut factum Horatij Coclitis, aut Mutij Sceuolæ, aut Annibalis, cum ſcilicet rurſus collectis viribus P. Æmilium, & Terrentium Varronem nouos conſules creatos apud Cannas vicit, eo in prælio, in quo ad quadraginta millia peditum, & duomillia ſupra ſeptingentos equites cæſa dicuntur, adeo ut tres modios, & dimidium annulorum Carthaginem miſerit, &c. Rerum autem nomine intelliguntur omnia, quæ neque perſonæ ſunt, neque facta; ut Philoſophia, Eloquentia, Ius ciuile, ſeu Iuris prudentia, Pax, Bellum, Agri, Vrbes, Templa, Flumina, Fontes, &c.

Duplex [illegible]

Et ut ab hominis laudibus exordiar; homo ſpectari poteſt vel uniuersè, vel ſingulatim quo pacto perſona dicitur. Priori modo inſpectus laudibus efferri poteſt in conſiderationem vocatis ijs, quæ ſequuntur. Primò quidem eſt anima immortalis, quā conſtat, eiuſque facultates; tanta ſiquidem eſt illius dignitas, ut diuinæ auræ particula credita ſit. Secundò: Corporis elegantia, ac excellentia, cui peculiare illud, ut *Os ſublime habeat, vultuſque ad ſydera tollat*. Tertio: Armonia illa, quâ partes, natura diuerſæ conſpirant in unum.

Duplex exornationis ordo.

Particulatim verò inſpectus homo, quo pacto perſona dicitur, laudari poteſt, vel ordine naturali, vel artificiali ſeruato, prout dicendorum ſeries gemina eſſe poteſt, vel ſcilicet artificialis, vel naturalis.

Artificialis ordo.

Artificialis quidem ſeries eſt, cum temporis ordine neglecto, omnia ad certa quædam capita referuntur. Hanc ſeriē Tullius reſpexit in Pompeij laudibus; ad quatuor enim capita omnia retulit, nimirum ad ſcientiam rei militaris, ad virtutem, ad auctoritatem, & ad felicitatem. Non diſſimilis foret ordo ſi alicuius laudes referemus ad bona animi, corporis, & ea, quæ dicuntur externa, quanuis reliqua bona comparatione horum, quæ ad animum pertinent, nullius ponderis exiſtimari debeant; ea ſiquidem in virtute ſunt poſita, cuius tantum momentum eſt, ut cæteris propendeat, et tamen reliqua bona, corporis, & externa cre ſuntur adiungi, ut in eorum uſu prudentia eluceat.

Naturalis ordo.

Naturalis autem ſeries eſt, in qua temporis ordo ſeruatur, quem ut alij quoque notarunt, ſecutus eſt

Iſocra-

Iſocrates Euagoram laodibus efferens. In tria verò tempora diſtriboi ſolet, nimirum in id quod vitam anteceſſit; in id, quo quis inter mortales egit, ſi forſan naturæ conceſſerit, in id, quod hominis mortem eſt conſecutum. Hæc diſtribuitio maximè ob breuitatem commendatur, cum alioquin altera tradi ſoleat in quinque partes, ſcilicet ante natiuitatem, in natiuitate, in vita, in morte, & poſt mortem. Priorem diſtributionem amplexus eſt Vates, cum triplex illud tempus reſpiciens, ordine tamen inuerſio laudes Didonis pertractat. Primò reſpiciens ad ſecundum tempus canit

O ſola inſandos Troiæ miſerata laborem!

Dumque reſpicit ad primum, ait

--- quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?

Tandem primum attendit, dicens

In freta dum fluuij current dum montibus umbræ
Luſtrabunt conuexa, polus dum ſydera paſcet.
Semper bonos, nomenq; tuum, laudeſq; manebunt.

Et alij ferè innumeri huiuſmodi ordinem in laudando retinent; nec ineptè, perſonæ ſiquidem laudes deſumuntur ex Cauſis, Effectis, Adiunctis, Comparatione, Similitodine: ſed ex his quædam ad primam, quædam ad ſecundam, & quædam ad tertiam prædicti temporis partem ſpectant.

In prima temporis parte hæc ſunt. Perſonæ adiecta, Natio, patria videlicet, Familia, ſeu Parentes, Maiores, Auguria, & Oracula, ſi qua natiuitatem anteceſſerint.

Patria, & Parentes decantantur, ut in auctoris commemoratione ſucceſſoris dignitas exaggeretur. Patriæ tamen nomine intelligi debet non modo natale ſolum, ſed & locus, unde ſumus oriundi. Nonnulli addunt & locum, ubi nos commodè viximus.

Laus à natione ſumitur.

A natione ſumitur laos, & in ea ſpectari debet, an generoſa ſit, & illuſtris, an verò contra. Hinc Vates egregijs laudibus deſumptis, Æneam qoàm elegantiſſimè proſequitur, nimirum ex Troianæ gentis honore, laudes illius paucis complectitur canens.

Virg. 4. Æneid.

Multa viri virtus animo, multuſque recurſat
Gentis honos.

Tanti fecit honorem gentis, ut crederet eum grauiſſimæ curæ, aliti vulneris, amoris cæci Didonis erga Æneam, præcipuam cauſam fuiſſe; deſumpſit autem laudem ex honore gentis, quàm Voſſius cum Patria confundit; cauſam autem non intelligo, propterea quòd mihi compertum non poſſe aliquem forſan ex patria, utpote obſcura, ac ignobili deſumptis laudibus exornari; ex gente ſeu natione tamen illuſtrari quàm optimè poſſe.

Ab Augurijs.

Ab Aoguriis quoque, & Oraculis natiuitatem antecedentibus laudes deſumuntur. Ita quidem Aſtyages com in ſomnio vidiſſet, ex filiæ naturalibus vitem enatam, quæ palmitibus vniuerſam Aſiam obumbraret; Arioli reſponderunt, naſcituri nepotis Cyri, magnitudinem prænunciari. Patria ut nuper dicebam, & parentes, ideo prædicantur, ut in auctoris commemoratione ſucceſſoris dignitas exaggeretur. In Patria verò conſiderandum qualis ſit, clara ne, & magnorum heroum fæcunda genetrix, an obſcura, & abiecta: rurſus an ſit abundans, ac fertilis; & obi, & quomodo ſita; magni autem refert aduertere cuiuſmodi patria ſit, nam ea ſummum cenſetur fortunæ bonum; ut idcirco Hierocli Patria erat velut alter quidam Deus, & primus maximuſque parens. Eſt unum è fortunæ bonis, & eorum ſanè maximum; nam Πολλῷ γὰρ χρυσοῦ καὶ πλού-

Ex Patria ſumitur laus.

του κρεῖσσον πάτρα. *Multo enim auro, & opibus antecellit patria*, propterea Tullius *Patria*, inquit *nihil dulcius, nihil charius in vita eſſe debet. Nullus locus eſt domeſtica ſede iucundior. Cari ſunt liberi, propinqui, familiares: ſed omnes omnium caritates Patria una complexa eſt, pro qua quis bonus dubitat mortem oppetere ſi ei ſit profuturus?* aliquid igitur eſt Patriæ ſplendor. Quod certè confirmat vulgatiſſimum illud de Meneſtheo, qoi cum interrogatus foret, utrum parentum maioris faceret, matrem reſpondit, cæteris autem admirantibus, rationem attulit, quòd pater ducendo Threiſſam, quantum in ſe fuit, Thracem genuiſſet; mater nubendo Athenienſi, Athenienſem.

Sed quoniam non rarò contingit, ut quiſpiam ignobili patriá natus fuerit, propterea videndum quid Oratori expediat, & certè nil aliud, quàm oſtendere ab eo, quem laudibus proſequitur, loci natalis obſcuritatem propriè virtutis radijs illuſtratam fuiſſe. Hoc etiam pertinet, quod Ariſtoteles dicebat cuidam glorianti quòd eſſet ortus magnâ, celebrique Patria, nimirum, hoc nihil referre, ſed, an celebri Patria dignos eſſet; ſic enim loquitur. οὐ τοῦτο σκοπεῖν, ἀλλ᾽ εἴ τις μεγάλης πατρίδος ἄξιός ἐστιν. *Noli hoc conſiderare, ſed utrum præclarâ patriâ dignus ſis.* Ad hoc etiam facit, quod à virtutibus prædito quærendom non eſt, cuias ſit, cum optimè reſpondere poſſit, ſapienti viro omne ſolum Patriam eſſe. Ideo Anacharſis exprobranti cuidam Actico, quod eſſet natus in Scythia: mihi, inquit, probo eſt Patria, tu Patriæ; & egregiè eſt inculpatus, cui nihil poteſt præter Patriam obijci; at ut Laudi eſt apud Barbaros natum Græcorum diſciplinas callere: ſic turpe quidem apud Græcos natum ad Barbarorum mores degeneraſſe. Hinc Ageſilaus, cum ei puero Choragus in ludis Gymnicis minus honoratum locum tribuiſſet; præſto fuit ad nutom, ſed dixit benè equirem ſe rem habere, oſtenſurum enim ſe non loca viris, ſed viros locis honorem conciliare. Ad quæ reſpiciens Ouidius cecinit.

Quando quiſpiam obſcuram Patriam ſortitus fuerit.

Non illa loco, nec origine gentis
Clara, ſed arte fuit.

Ouid. 8. Metam. Fab. 1.

Et Claudianus ad hæc etiam reſpexit canens.

Et meritum non quæ cunabula quæris;
Et qualis non vnde ſatus.

Claud. lib. 2. de laudibus Stilichonis.

Si patria dedecore oppreſſa fuerit, ſatius erit illam ſilentio præterire, ſolamque gentem commemorare quòd ſi Ciuitas illuſtris ſit, abiectus verò locus, ut pagus in quo quiſpiam natus fuerit, ſolius ciuitatis commemorationem facere iuuabit. Quòd ſi placeat etiam commemorare, vel ciuitatem, vel pagum quorum nullus ſit ſplendor, id fieri poterit aduertendo Apuleij dictum: *Apud ſocordiſſimos ſcythas, Anacharſis ſapiens natus eſt: apud Athenienſes catos, Meletides* fatuus; ſic Abderitis nihil ſtupidius, & tamen Democritus Abderita, Phyſicus acutiſſimus fuit.

Quando Patria fuerit infamias. Oratori quid agendum.

A genere quoque per quod parentes, aui, affines intelligi debent, laudes trahuntur. Si genus enim illuſtre ac ſplendidum fuerit, à claritate natalium maiorumque geſtis præſtantiſſimis laudes deſumere licebit; hæc enim χρύσεαι κρηπῖδες κατὰ Πίνδαρον. *Iuxta Pindorum ſunt aureum fundamentum*, propterea quòd, Εἰκὸς βελτίους εἶναι τοὺς ἐκ βελτιόνων, *Veriſimile eſt præſtantiores, ac meliores eſſe eos, qui ex melioribus.* Nam ut Venuſinus ait

A genere laudes deſumuntur.

Ariſt. 3. Poet. c. 4.

Fortes creantur fortibus, & bonis.

L. 4. ode 4

Quandoquidem, ut ipſe ſubdit

Doctrina ſed vim promouet inſitam,

Recti-

Rectique cultus pectora roborant.
Nimirum rectę diſciplinæ, & bonæ inſtitutiones, mentem muniunt & robuſtam reddunt.

Ex aduerſo autem, Οὐκ ἀνεγένετο χρηστὸς ἐκ κακοῦ πατρός. *Ex Patre prauo nemo naſcitur bonus*; nam Κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν. *Mali Corui malum ouum*; quo pertinet vulgatum illud, Οὔτε γὰρ ἐκ σκίλλας ῥόδα φύεται, οὐδ' ὑάκινθος. *Haud nanque è ſcilla roſa naſcitur, aut hyacinthus*, ut non immeritò Lyricus, ubi ſupra, cecinerit

Neque imbellem feroces
Progenerant Aquilæ columbam.

Quod cum aduerteret Iſocrates Euagoram laudaturus, initium ducit ab eiuſdem genere, ſiue maioribus, hæc enim habet, Πρῶτον μὲν οὖν περὶ τῆς φύσεως τῆς Εὐαγόρου, καὶ τίνων ἦν ἀπόγονος, εἰ καὶ πολλοὶ προεπίσταται, δοκεῖ μοι πρέπειν καὶ ἐμὲ τῶν ἄλλων ἕνεκα διελθεῖν περὶ αὐτοῦ κ. λ. *Ac primum de ortu, atque natalibus Euagoræ, tametſi complures ante norunt, & mihi tamen aliquid cæterorum cauſa dicendum eſſe videtur &c.* Nec immeritò, namque maiorum ille ſplendor non ſolum eos, qui heroicis geſtis gloriam ſibi peperunt, ſed etiam poſteros mirum in modum illuſtrat.

Iſocrates in Euagora.

Si verò laudandus obſcuro ſit genere natus; genus ipſum præſtabit ſilentio inuoluere, quod ſi nihilominus de ipſo iuuet mentionem facere, ſubſidium ex eo emendicabit Orator, quod non ex natalibus nobilitas deſumi debeat; ex his enim inter mortales nullum diſcrimen, nam, *Omnes pari ſorte naſcimur, ſolâ virtute diſtinguimur, non enim ab ortu nobilitas, proptereaquòd optimus quiſq; nobiliſſimus.* Quibus addi poteſt, quod Seneca dicebat: *Non facit nobilē atriū plenum fumoſis imaginibus nemo in noſtram gloriam vixit, nec, quod ante nos fuit, noſtrum eſt, animus facit nobilē, cui, ex quacunque conditione, ſupra fortunam licet ſurgere.* Addi etiam poteſt, quod Satyricos cecinit Satyra Octaua, ſcribens in quoſdam nobiles Romanos, qui nobilitate maiorum ſuorum confiſi, intumeſcebant, cum ipſi tamen vecordes, & ignaui, nihil vera nobilitate dignum agerent, ſic enim ſcribit.

Iuvenalis ſatira 8.

Stemmata quid faciunt? quid prodeſt, Pontice, longo
Sanguine cenſeri, pictoſque oſtendere vultus
Maiorum &c.

Atque tandem egregiè concludit

Ibidem.

Tota licet veteres exornent undique ceræ.
Atria; Nobilitas ſola eſt, atque unica virtus.

Ad hac etiam accedit quod

Seneca in Hercule furente.

Qui genus laudat ſuum,
Aliena laudat.

Quo pertinet illud frequenter ab omnibus uſurpatum.

Ouid. lib. 13. Met. fabula 1.

— genus, & proauos, & quæ non fecimus ipſi
Vix ea noſtra voco.

Vt propterea Iuvenalis non immeritò ubi ſupra cecinerit.

- - - - - Miſerum eſt alienæ incumbere famæ,
Ne collapſa ruant ſubiectis tecta columnis.

Hactenus tradita uſui eſſe poſſunt Oratori ad oſtendendum nobilitatem ab ortu non pendere, vel ſaltē

Pulchrius multo parari, quam creari nobilem

Pulchrum eſt enim poſſe maiorem nobilitatem iactare, ſed longe pulchrius ijs præluxiſſe virtute; nec minoris eſt laudis abiectam, & obſcuram familiam è tenebris in lucem vocaſſe, quam è nobili ſtirpe, præſtantique genere ortum duxiſſe ſuum; & longè præclarius eſt initium dare generi præſtanti, quam finem imponere.

Non modo laudibus extolli poſſunt, qui humili ſunt loco nati, ſed etiam ij, quorum genus ignominioſum eſt, & ex dictis facilè poteſt intelligi, quemadmodum deprehendere quoque licet qua ratione vituperare valeamus.

Laudari etiam poſſunt ij, quorum genus ignominioſum eſt.

Hactenus autem dicta pertinent ad genus eorum, quæ vitam antecedunt; proximum eſt, ut ea tractemus, quæ in vita ipſa contingunt, è quibus primò quidem ſexus occurrit. Nō ex eodem fonte ducuntur laudes utriuſque ſexus, quandoquidem mulieres præcipuè laudantur à forma, proceritate, pudicitia, quę ſingularis eſt mulieris ornatus; a modeſtia, quæ pudicitiam teſtatur, à liberalitate, quæ rarò in hoc ſexu repetitur, à rei domeſticæ familiarique peritia, amore erga maritum, prudentiā in liberis educandis. Sed mulierē optimam declarat Stobęus dicens, τὴν ἁρμονίην γυνή, ἐπαναστάσαι δεῖ φρονήσιος καὶ σωφροσύνης πλείην. κάρτα γὰρ ψυχὴν πεπνῦσθαι δεῖ εἰς ἀρετήν. ὥστ' ἔσται καὶ δικαίη, καὶ ἀνδρείη, καὶ φρονέουσα, καὶ αὐτάρκης καλλωπιζομένη, καὶ κενὴν δόξαν μισέουσα. *Harmoniam ò mulier abſoluere oportet, ut prudentia & modeſtia impleatur. Omninò enim opus eſt ut ingenium ad virtutem ſapiat. Itaque erit iuſta, fortis, prudens, ſorte ſuâ, contenta, & inanem gloriam odio habebit.* Tametſi autem ſpecies, ſiue forma ſit in muliere ſummopere commendabilis præcipua tamen ineſſe debet pulchritudo, quam ei prudentia parit; hæc enim eſt, quæ non exteris accerſita ornamentis, mulieribus honeſtè natis, attribuet; Silentium autem præcipuè mulierem exornat, γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει. *Silentium ornat mulieres*; ut Sophocles aſſerebat; & meritò nam pudicæ mulieris, dicebat ille, non cubitus modò, verum nec oratio publica eſſe, nec minus ſermo, quàm nudatio corporis formidari, caueriq; ab externis debet; proptereaquòd affectus & mores, animique diſpoſitio, in ſermone planè conſpiciuntur; ut obid Eliſienſibus Phidias Venerem fecerit teſtudinem calcantem, ſignificare contendens munus eſſe mulierum, & ædes cuſtodire, & ſilentium; atque demum commendari mulieres poſſunt ab omnibus ijs, quæ utrique ſexui communia ſunt. Sed præcipuè notari debet an mulieres laudandæ ſuis egregijs dotibus ſexus conditionem ſuperauerint; ſiue illæ ad intelligentiam, ut linguarum peritia, ac exquiſita eruditio, ſiue ad voluntatem, ut morales virtutes, pertineant, nempè ſagax prudentia, atque conſilium, animi magnitudo, aliæque dotes, quibus fœmineum ſexum decorari frequens minimè ſit; quales illę ſunt, quibus Helena Lucretia Cornelia Piſcopia egregium Venetæ nobilitatis decus, mirum exornatur in modum, adeo ut Venetiarum non ſolùm, verumetiam Italiæ, ne dicam Europæ totius dignitas, ac ſplendor dici mereatur; enimverò, ut ingenuè loquar, præter ſingularem omnigenæ virtutis eruditionem, tam excelſas animi dotes eſt aſſecuta, ut fœminei ſexùs omnes longè latèque ſuperauerit; Hinc iure, ac merito Patauinæ hujus uniuerſitatis magnum, ſublimeque Collegium à me philoſophicâ laureâ, frequentiſſimo populo decorari voluit, quod alijs fœminis eundem dignitatis gradum anhelantibus, aut nunquam, aut rarò admodum ab hominum memoria contigiſſe cuique ſatis eſt exploratum.

Stobæus.

Sophocles

Helena Lucretia Cornelia Piſcopia fœminei ſexus conditionem ſuperauit.

Laudes quoque ſumuntur à natalis die, & ab ijs, quę in ipſa prodigioſè contingunt, & ex eo etiam, quod nato impoſitum eſt, nomine. Auguria ſi qua natiuitatem, vel infantiam illuſtrant, magnam Oratori dicendi copiam ſuppeditant: ita quidem Virgilium nobis liceret ſummis, ampliſſimiſque laudibus extollere, deſumptis ex ijs miraculis, quæ in eius ortu contigerunt, nimirum quòd admoneatur in ſomnis mater

Ex Auguriis quoque laudes deſumi poſſunt.

ter

Digitized by Google

ter futuri Poetæ, ſiquidem videt ſe parere ramum lauri, qoam vetuſtas Apollini ſacrã voluit: natus puer non plorat, quòd vel Regibus ipſis familiare eſt: apes ad eius os velut agmine facto, confectimque conuolanr, quod & Pindaro, & Platoni, & Ambroſio contigiſſe, memoriæ proditum eſt; eodem die quo naſcitur puer, mirificè pangitur populus, quæ ſtatim in prodigioſam altitudinem excreſcit; arbor, quæ deinde puerperarum votis colitur, atqoe donis decoratur. Sic etiam mirabile eſt, quod de Midæ natali fertur, huius enim parvuli cunabulis formicæ tritici grana congerebant; unde licuit coniicere futurum, ut diuitijs affluerer, & alia innumera extant exempla, quæ apud Hiſtoricos videri poſſunt.

Laudes ex corporis forma. Ex corporis etiam forma laudes depromere licebit; nam prætermiſſis notis, quæ corporibus ingenitæ eſſe ſolent, cuiuſmodi fuit Capricorni ſydus in Auguſto, & in Seleucidis corpore expreſſa ancora, conſiderari debent in uniuerſum corporis dotes, cuiuſmodi cenſentur ſanitas, robur, agilitas; quamuis enim humana mens præclariſſimis eximijſque dotibus inſtructa ſit; niſi tamen in corpore ſedem obtineat ijs, quas diximus prærogatiuis exculto, felicem vitam homo traducere minimè poteſt, quod adeo verum, ut Satyricus ille cecinerit;

Iuvenal. Sat. 10. *Orandum eſt, ut ſit mens ſana in corpore ſano.*

Et reverâ

Πλεῖστη γὰρ ἀρετὴ τοῦθ' ὑπάρχον ἐν βίῳ
Τιμῆς ἀξιοῦσιν τῶν καλῶν τὸ σῶμ' ἔχειν.
Hæc enim ſumma virtus exiſtit in vita,
Corpus habere, quod res pulchras mereatur.

Mulieri ſummoperè corporis pulchritudinem conuenire inficiabitur nemo; hinc Iſocrates in Helenæ encomio adeo pulchritudinem extollit, ut rem omnium maxime dioinam eſſe contendat; eniinverò quæ pulchritudine carent, ab omnibus contemnuntur, at quæ polchra ſunt ab omnibus commendantur. Illud autem mirabile de pulchritudine, quod bona omnia inuidiæ ſint expoſita, pulchritudo non item, pulchris enim hominibus nemo inuider, ſed eos potius admiratur; idcirco non ſolum in mulieribus, ſed etiam in hominibus pulchritudo ſummoperè cõmendatur; omne ſiquidem pulchrum, honeſtum eſt, & amabile, quoniam naturæ diuinæ quandam imaginem habet, ut ob id hominum mentes ad ſe alliciat ac trahat; nam ut ille dicebat, ἱκανωτικόν τι καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐρώντων εὔνοιαν τὸ κάλλος. *Quandam ad conciliandam aſpicientium beneuolentiam, pulchritudo vim habet.* Hinc Carneades ſpeciem ſiue formam appellabat, ἀδορυφόρητον βασιλείαν. *regnum abſque ſatellitio*, quia

Plato in Gorgia. nimirum, quod vult, citra violentiam ſuadet; Idcirco Plato credebat pulchritudini ſecundum locum inter corporis bona deberi, Ὑγιαίνειν μὲν ἄριστον, τὸ δὲ δεύτερον καλὸν γενέσθαι. τρίτον δὲ πλουτεῖν ἀδόλως. *Optimum quidem ſanum eſſe. Secundum verò eſſe pulchrum. Tertium autem abſque dolo diuitem eſſe.* Et ideo veteres, ut accepimus, eos qui pulchritudine excellerent, ad regium faſtigium euchebant, Vt

Tacitus l. 2. Anal. Ariobarzanes, tum ob inſignem corporis formam, tum ob præclarum animum apud Armenios Rex electus fuit. Sic etiam Ariſtocrates Rhodiorum Rex, quòd ei vultui quædam ineſſet dignitas, ac veneratio, viſus eſt imperio dignus. A corporis etiam pulchritudine Scipio Africanus commendatus fuit, & Homerus Heroes ſuos à puchritudine mirum in modum commendat. Nam Achillem pulcherrimum omnium fuiſſe oſtendit, & Virgilius Æneam pulcherrimum appellat.

Virgil. 4. Æneid. *Ipſe ante alios pulcherrimus omnes,*
Infert ſe ſocium Æneas.

Duo tamen ſunt pulchritudinis genera, quorum in altero venuſtas conſpicitur, in altero dignitas; prior eſt pulchritudo muliebris: ſecunda verò virilis. A quo non diſſentit Tullius, nam ait, *Pulchritudinis genera duo: unum virile, quam dignitatem dicimus; alterum muliebre, quam venuſtatem appellamus.* Et in Oratore perfecto utrumque deſiderat; *Vultus verò*, inquit *qui ſecundum vocem plurimum poteſt, quantam affert, tum dignitatem, tum venuſtatem?* Cic. lib. 1. de Offic. Virilem pulchritudinem ſecundum ætates Ariſtoteles diſtinguit; eniinverò ex eius ſententia, non eadem eſt in omni ætate pulchritudo, ſed diuerſa, alia ſcilicet adoleſcentis, alia viri, & alia ſenis. Adoleſcentis pulchritudo eſt, ſi corpus ita conſtitutum habet, ut ad labores ſuſtinendos ſit utile, vel ad curſum, vel ad inferendam vim, & ſi quamdam ore ſuauitatem præſeferat, quæ ſpectantes voluptate compleat.

Adoleſcentis itaque pulchritudinem omnem duabus in rebus poſitam eſſe docet, nimirum in robore corporis, & in oris ſuauitate; robur autem corporis in eo conſiſtit, ut adoleſcens ſit aptus ad tolerandos labores; ad curſum, ad vim inferendam. Suauitas autem oris in eo, ut oculos vehementer moueat, atque delectet. Ità ſanè Philoſophus, de adoleſcentis pulchritudine diſputat, quę non contentus dixiſſe, addit διὸ οἱ πένταθλοι κάλλιστοι, ὅτι πρὸς βίαν καὶ πρὸς τάχος ἅμα πεφύκασιν. *Idcirco Pentathli pulcherrimi ſunt, quòd ad vim, & ad celeritatem apti ſimul ſint;* Lib. 1. Rhet. cap. 5. alias. Probat itaque à robore corporis pulchritudinem adoleſcentis pendere; tunc porrò corporis robore adoleſcentes præſtare dicuntur, cum vim inferre, ac celeriter currere poſſunt. Pentathli autem dicebãtur, qui ex quinque certaminibus victoriam, ac præmium reportabant, hoc eſt ex luctatione, curſu, ſaltu, diſco, iaculatione. Hos autem Latini Quinquertiones, à quinque artibus appellare conſueuerunt, & exercitationem illam, quam Græci πένταθλον vocant, Quinquertium Latini dicunt. Addit autem Philoſophus viri pulchritudinem in eo conſtitutam eſſe, ut corpus robuſtum habeat, atque ita conſtitutum, ut militares labores commodè ſuſtinere poſſit, & faciem habeat quidem decoram, eiuſmodi tamen, ut aliquid terroris habere videatur, qualem fuiſſe Cæſaris pulchritudinem dicunt.

Senes quoque Philoſophus ſuam habere pulchritudinem ait, in eo poſitam, ut aliquid in ſe roboris habeant ſenſibuſque ſint integri, neq; ſint adeo debilitati corpore, quin neceſſarijs laboribus ſufficere poſſint. Senes etiã ſuam pulchritudinem habent. Itaque ex eius ſententia duo ſunt, quæ ſenem pulchrum efficiunt, commoda corporis valetudo, & oris lætitia.

Ad pulchritudinem pertinet ſtatura corporis, de qua Stagirites hæc habet. Ἐν μεγέθει γὰρ μεγαλοψυχία, ὥσπερ καὶ τὸ κάλλος ἐν μεγάλῳ σώματι. Οἱ μικροὶ δ' ἀστεῖοι καὶ σύμμετροι, καλοὶ δ' οὔ. *Magnanimitas enim in magnitudine, ſicut & pulchritudo corpore in magno eſt. Parui vero, urbani quidem ſunt, & membris commenſibus habentibus, ſed non pulchri.* De laudibus à ſtatura corporis deſumptis. A proceritate ſtaturæ ſumitur commendatio; nam apud quaſdam gentes in Æthiopia regna deferri ſolebant ad eos, qui magnitudine cæteris præſtarent. Proceritatem in Regibus adeo deſiderabant Lacones, ut Archidamus ab ipſis pecuniâ multatus fuerit, quòd paruam uxorem duxiſſet, ideoque procreaturus foret, οὐ βασιλέας, ἀλλὰ βασιλίσκους. *Non reges, ſed regulos.* Et ſanè veriſſimum illud, quòd animi pulchritudo, maior ſit pulchro corpori iuncta.

Gratior eſt pulchro veniens è corpore virtus. Virgil. 5. Æneid.

Non

Etiam à corporis paruitate laudes deſumi poſſunt.

Non omni tamen ſunt laude deſtituti, qui exiguæ ſtaturæ ſunt, à magnitudine ſiquidem eos commendandos dictum illud præclarum facit, οὐκ ἐν τῷ μεγάλῳ τὸ εὖ κεῖσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ εὖ τὸ μέγα. *Non in magnitudine ſita eſt rei bonitas, ſed in bonitate magnitudo*; non enim quod magnum, eſt bonum, ſed quod bonum, magnum eſt; hoc adeo verum, ut in apophtegma quidem abierit, ac obid ab omnibus uſurpatum; præſertim ab eruditis viris, è quorum numero Demoſthenes eſt, qui cum audiuiſſet quemdam Oratorem magnâ voce concionantem lepidè dixit, Δημοσθένης τινὰ δημαγωγὸν φωνῇ μέγα βοῶντα, δεῖν, ἀλλ' οὐ τὸ μέγα εὖ εἶναι, τὸ δ' εὖ μέγα. *Cùm vidiſſet quendam Oratorem ineptum voce magnâ clamantem, dixit, non quicquid magnum id bonum, ſed quicquid bonum, id magnum.* Et certè ſi pulchrum id, quod nos in admirationem adducit, quid eſt quod magis admirationem mortalium animis ingerat, quàm rerum paruitas; magis enim quiſq; miratur formicam exiguam, quàm elephãtem ingentem, nihilque Thebanos magis in admirationem trahebat, quàm quòd Tydeus corpore quidem paruus, ſed bellator egregius foret. Τυδεύς τοι μικρὸς μὲν ἔην δέμας, ἀλλὰ μαχητής. *Tydeus paruus erat corpore, ſed bellator.* Quo pertinet illud.

Dictum Coheſiæ Thebanis.

Homerus Iliade 5.

Vtilior Tydeus, qui ſi quid credis Homero,
Ingenio pugnax, corpore paruus erat.

Ad quod Poeta reſpexit dicens

Totoſque infuſa per artus
Maior in exiguo regnabat corpore virtus.

In hos autem cadit Virgilianum illud de apibus

Ingentes animos anguſto, in pectore verſant.

Virg. lib. 4. Geor.

Et ſanè nihil mirabilius, quàm ex exiguo ſemine prodigioſæ magnitudinis plantam enaſci; nunquam profectò nos maiori capimur admiratione, quàm, cum annoſam quercus molis ingentis intuentes aduertimus ex parua glanda ſurrexiſſe. Et hæc præcipua paruitatis laus.

Ἐκ κάρτα βαιῶν γνωτὸς ἂν γένοιτ' ἀνήρ.
Ex valde paruis clarus vir poteſt euadere.

Proceritas facit ad pulchritudinem.

Ex dictis hactenus cuique poteſt exploratum fieri, quo artificio liceat utranque ſtaturam improbare, nam id à contrarijs fontibus deducendum; Nimirum nimia proceritas eo nomine deteſtari licebit, quòd inditio ſit tarditatis ingenij: exiguam verò corporis magnitudinem facillimum erit improbare ex defectu prudentiæ; ut enim homo longus rarò ſapiens; ita breuis rarò prudens.

Deformitas quomodo laudanda.

Deformitatem laudibus efferre inepti Oratoris non eſt; unicum tamen præſidium in eo poſitum, quod *nimia eſt miſeria, pulchrum eſſe hominem nimis,* nam τὸ καλὸν δυστυχές *quod pulchrum, idem eſt infelix.* Nec parui refert, ſi forma dicatur detrimentum eburneum, quod aſpectu quidem iucunda; multis tamen ſit malorum cauſa. Itaque deteſtando pulchritudinem, deformitatem laudamus: Sed illud in primis deformitatem commendat, quòd natura pulchritudinem alicui non dedit, quia ei dare noluit, quod delectat, nam ſi quod proſſit illi dedit, ſatis eſt, nec dare voluit quod ægritudo corrumpit, quod ſenectus eripit, ſed fortaſſe dedit, quod nec mors contingere audet, quaſi erubuerit dare, quod quotidie mutatur, minuitur, ac perit.

Nec exiguam deformitati conciliat laudem commemoratio multorum, qui non diſſimiliter affecti fuerunt, ac ille, in cuius laudatione verſamur, cum tamen præſtantiſſimi extiterint. His igitur, & ſimilibus modis deformitatem laudamus: Ad hæc accedit, quòd deformes naturâ nemo reprehendit, ſed eos, qui ob otium, vel negligentiam talea euaſerunt.

Quomodo deformitas vituperanda.

At ſi deformitatem vituperare velimus, facilè id certè nos efficere poterimus, non enim parum deformitatem vituperat, quòd in diſtorta membra cadere nulla virtus poſſit, nam rectè ille dicebat, τῆς φύσεως τὴν σοφίαν τεθαύμακα, κακίστῃ ψυχῇ σώματος εὐμορφίαν μὴ πιστεύσασαν. *Naturæ ſum admirata ſapientiam, quæ peſſimæ animæ corporis venuſtatem non tribuerit*; Idcirco Sulmonenſis cecinit

Sed non is vultus in illo,
Non ea nobilitas animo eſt, ea gratia formæ
Vt timeam fraudem, meritique obliuia noſtri

Ouid. 7. Metamor Fab. 1.

Hinc apud Galenum animi mores corporis temperaturam ſequuntur, & idcirco non iniuria Phyſiognomus ex corporis conſtitutione latentes animi affectus, moreſque conijcit, ut egregiè Stagirites notauit, nam re vera ex corporis, & vultus aſpectu non admodùm operoſum eſt procliuem animum ad virtutem, aut vitium conijcere. Ita Pythagoras ex corporis conſtitutione diſcipulorum indolem explorabat; nec immeritò, nam rectè Philoſophus dicebat. Ὅτι αἱ διάνοιαι ἕπονται τοῖς σώμασι, καὶ οὐκ εἰσὶν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἀπαθεῖς οὖσαι τῶν τοῦ σώματος κινήσεων, τοῦτο δῆλον πάνυ γίνεται ἔν τε ταῖς μέθαις, καὶ ἐν ταῖς ἀρρωστίαις. πολὺ γὰρ ἐξαλλάττουσαι φαίνονται αἱ διάνοιαι ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος παθημάτων. καὶ τοὐναντίον δὴ τοῖς τῆς ψυχῆς παθήμασι τὸ σῶμα συμπάσχον, φανερὸν γίνεται περί τε τοὺς ἔρωτας, καὶ τοὺς φόβους, καὶ τὰς λύπας καὶ τὰς ἡδονάς. *Quòd animæ ſequuntur corpora, & ipſæ ſecundum ſe ipſas non ſunt impaſſibiles a motibus corporis, id manifeſtum fit valde in ebrietatibus, & ægritudinibus; multum nanque animæ mutatæ videntur a paſſionibus corporis. Et ex aduerſo quòd corpus compatitur paſſionibus animæ manifeſtum circa amores, & timores, & triſtitias, & delectationes.*

Galen. in lib quod animi mores corporis temperaturam ſequantur

In libello Phyſiognomia.

Huc pertinet vulgatum illud.

Χωλὸν ἔχεις τὸν νοῦν, ὡς τὸν πόδα· καὶ γὰρ ἀληθῶς
Εἰκόνα τῶν ἐντὸς ἡ φύσις ἐκτὸς ἔχει.
Clauda tibi mens eſt, ut pes: natura notaſque
Exterior certas interioris habet.

Quamobrem Iatroſophiſta, miratur, & tamen fatetur, mutuum nexum inter animum & corpus, dicens. Διατί τερατόμορφοι καὶ ἄφρονες; ὅτι τοῖς σωματικοῖς τὰ ψυχικὰ συμπάσχει, ὥσπερ τοῖς ψυχικοῖς τὰ σωματικά. *Quamobrem homines monſtroſi, etiam decipiunt? Quòd, quæ animæ ſunt, concitant cum ijs, quæ ſunt corporis, haud ſecus atque ea, quæ ſunt corporis, conſpirant cum illis, quæ ad animam pertinent.* Non tamen erat, cur miraretur: enimverò ſcitè Martialis

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine læſus.
Rem magnam præſtas, Zoile, ſi bonus es.

Martialis epig. 54. lib. 12.

Noui hominem quendam ſtaturâ procerum, nonnihil bleſum, valde gibbum, cui erant inferiores palpebræ varijs ſolliculis diſtinctæ, praui hominis ſignum; erat hic peſſimus vir, in quem optimè quadraſſet.

Non equidem ex iſto ſperaui corpore poſſe
Tale malum naſci, forma vel ſydere fallor.

Ab animo laudes deſumuntur

Non ſolum à corpore, ſed multo magis ab animo, eiuſque dotibus laudes deſumi poſſunt, ubi ſit ſermo non de ijs dotibus, quas aliquis induſtriâ pertinacique labore ſibi comparauit, ſed de ijs potius, quæ naturæ tantum acceptæ referri debent; itaque de animi indole hic diſſeritur, antequam excolatur, & varijs habitibus inſtruatur; ea porro bona eſſe poteſt, vel mala; bona eſt, quæ unum eſt ex principijs virtutis, quemadmodum mala, quæ eſt unum ex vitij principijs. Ita quidem ſentiebat Philoſophus, qui propterea dicebat principia tria eſſe virtutis, φύσιν, ἔθος, καὶ λόγον, *naturam, conſuetudinem, & præcepta.* Sed

bona indoles ab optima corporis conſtitutione proficiſcitur, partim autem intellectum, partim voluntatem reſpicit; ſed de his alibi latius diſputandum.

A fortunæ bonis deſumantur laudes.

Fortuna quoque ſegetem laudum ſubminiſtrat, ad ipſam verò opes à maioribus relictæ pertinent, quæ vel cum imperio, vel priuatæ ſunt; à priuatis autem opibus laudes deducuntur trifariam, quatenus tribus modis aliquem à diuitijs poſſumus commendare; oſtendendo nimirum ſi habuerit, benè his uſum: ſi non habuerit ſapienter his caruiſſe: ſi amiſerit moderatè tuliſſe, & multa de his dici poſſunt. Commendatio quoque fieri poteſt à diuitijs cum imperio, arte non abſimili.

Vt autem à diuitijs ſumuntur laudes; ita quoque vituperationes; hoc autem fiet deteſtando diuitias, quod facillimum eſt. Præcipuè ſi non habeatur earum uſus, nam rectè Philoſophus, *Omnino diuitem eſſe conſiſtit in eo, ut utatur magis, quam in eo, ut poſſederit.* Et Cicero, *Diuitiæ oportunæ ſunt, ut utare,* qui pariter addit, *Expetuntur autem diuitiæ tum ad uſus vitæ neceſſarios, tum ad perfruendas voluptates, quod ſi quis multa quidem poſſideat, ſed eis non utatur, nullo modo poteſt diues appellari. Qua ratione auari omnes, quamuis poſſideant, mendici ſunt.* Vnde Bias Prienenſis. *Quis diues? qui nihil cupiat. Quis pauper? auarus;* quod egregiè Philoſophus notauit dicens, Ὅλως δὲ, τὸ πλουτεῖν ἐστὶν ἐν τῷ χρῆσθαι μᾶλλον, ἢ ἐν τῷ κεκτῆσθαι, καὶ γὰρ ἡ ἐνέργειά ἐστι τῶν τοιούτων, καὶ ἡ χρῆσις, πλοῦτος. *Omnino diuitem eſſe magis in uſu, quàm in poſſeſſione ſitum eſt; nam huiuſmodi rerum actus, atque uſus, ipſæ diuitiæ ſunt.* Hactenus de ſpectantibus ad omnem hominis ætatem; nunc pauca ſubijciemus de ijs, quæ ad varias eiuſdem partes attinent; & primò de ſpectantibus ad pueritiam, cuiuſmodi eſt educatio à qua inſignes laudes peti quidem poſſunt, quarum præcipua videtur, in eo poſita, quòd puer nullũ laborem recuſauerit, immò libenter omnẽ eruditionis gratiâ ſubierit; non enim exiguæ laudi eſt puero, vel adoleſcenti ſponte voluiſſe labores illos perferre, à quibus cæteri deterrentur moleſtiâ; ſiquidem plenum eſt honeſtis præceptis exerceri, ac bonis artibus erudiri. Plurimum itaq; commendationis momentum habet, quòd quiſpiam à pueritia, vel adoleſcentia, diſcendi ardore flagrauerit; ſpes enim inde ſplendidę doctrinæ magnarumque virtutum, quibus alioquin nunquam inſtructus euaderet, enimverò egregiè dictum fuit. Θεοὶ τ' ἀγαθὰ τοῖς πόνοις πωλοῦνται. *Dij laboribus bona diuendunt.* Nec minus eleganter cecinit ille,

Lib. 1. Rhet. cap. 24. alias.

Pueritia, & adoleſcentia.

Virtutem poſuere Dij ſudore parandam.

Ætas cõſiſtens.

Vitam quoque conſiſtentem oportet aduertere, cum ex conditione ipſius multa deſumi poſſint, quibus licet aliquem copioſè laudare; conſideranda ſunt igitur ea, quæ talem ætatem decent, ac luculenter oſtendendum nihil ei defuiſſe ex prærogatiuis, quibus ætas conſiſtens decorari debet; & præſertim (quamuis hoc in omni ætate ſpectandum ſit) non religionem, non pietatem, non alias virtutes, quæ maximè huiuſmodi ætatis eſſe videntur propriæ. Confert etiam plurimum geſta quidem aduertere, ſplendidèque demonſtrare quicquid præclarè ab eo factum fuerit, non proprij emolumenti, ſed honeſti cauſa factum ab eo fuiſſe. Et ex eo plurimum augetur commendatio, ſi præter ſpem, & præter communem opinionem, quod eſt ab eo factum, acciderit.

Laus ab inimicis petita.

Nec ſpernenda ſunt ea, quæ non mediocriter laudantur ab illis, quibus cum nobis conflictus aut inimicitiæ fuerunt; magna ſiquidem laus eſt quæ ab inimico proficiſcitur, inimicus enim non laudat niſi à veritate coactus, nemo ſiquidem inimicum ſuum ex animo laudat, niſi cum in eo ſint res eiuſmodi, quas omnes unanimi conſenſu bonas eſſe confitentur, quod enim omnibus patet, negare impudentiæ eſt. Hinc Tullius laudat Pompeium eleganter hoc modo: *Fidem verò eius inter ſocios quantam exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam eſſe iudicarint? Humanitas iam tanta eſt, ut difficile dictu ſit, utrum hoſtes magis virtutem eius pugnates timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint.* Sic etiam Virgilius Æneam hoc laudationis genere proſequitur, Diomedem enim Troianorum omnium, atque adeo Æneæ præcipuum hoſtem de eodem Ænea ita loquentem inducit.

Pro lege Manilia.

Munera quæ patrijs ad me portatis ab oris — 11 Æneid.
Vertite ad Æneam, ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus, experto credite, quantus
In Clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſta.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet.
Terra viros, ultro Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus & verſis lugeret Græcia fatis.

Et non multo poſt

Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis — Ibidem.
Hic pietate prior.

Tanti refert Æneam ab inimiciſſimo Diomede laudatum fuiſſe, ut his auditis, Latinus Rex ſuos ciues hunc in modum ſit alloquutus.

Bellum importunum ciues cum gente Deorum,
Inuictiſque viris gerimus.

Atque etiam Dido

Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat. — Lib. 1. Æneid.

Et Lyricus, ut Romanor. virtutem egregiam eſſe demonſtret, Annibalem inducit ſic de ipſa loquentem.

Dixitque tandem perfidus Annibal — Lib. 4. ode 4.
Cerui luporum præda rapacium
Sectamur ultro quos opimus
Fallere, & effugere eſt triumphus.

Quo pertinet illud Ouidij

Quod mallem poſſe negare. — Lib. 12. Metam. fab. 6.
Sed neq; Deiphobum, nec Polydamenta, nec ipſum
Hectora laudamus. Quis enim laudauerit hoſtem

Hoc modo Poeta Neſtorem loquentem inducit; maxima igitur neceſſe eſt eſſe ea, quæ hoſtes laudibus extollere coguntur. Quod etiam à contrario argumento Philoſophus oſtendit; nam, inquit, ut improbi ſunt, quos amici vituperant, ita illi ſunt probi, quos inimici laudant; tanta ſiquidem eſt veritatis, ac honeſtatis vis, ut amicorum vitia, & inimici virtutes inimicorum laudare cogantur; ideo Lucianus de Demoſthene loquens, τὰ καλὰ καὶ παρ' ἐχθροῖς καλά, καὶ ἡ τῆς ἀρετῆς πανταχοῦ τίμιον *Honeſta etiam apud hoſtes dicuntur honeſta, ac virtus ubique honore digna cenſetur.*

Lucianus in Encomio Demoſthenis.

Illud tamen curandum in primis Oratori, ut quantum poteſt ijs utatur in laudando, quę peculiaria ſunt eius, quem commendandum ſuſcepit. Vel ſaltem ſi communia quædam attulerit, ſubijciat, quæ propria, ne dum alienis laudibus ſtudet, idonei Oratoris partes neglexiſſe videatur.

Laudes à vicinis vitijs depromptæ. Ariſtotel. 1. Rhet. cap. 32. alias 9.

Callidi autem Oratoris erit ſi vitia pro virtutibus venditet, tanta ſiquidem eſt virtutis affinitas cum vitio, ut ſæpè ſe vitia ingerant atque eſſe virtutes mentiantur, adeout nullius ferè ſit laboris vitium virtutis veſtem induere; hoc eleganter docuit Philoſophus, ubi tradit modum, quo virtutes vituperare, & vitia laudare poſſimus; videlicet ſi aſſumamus ea, quæ rebus ipſis vicina ſunt, & proxima laudemus, aut vituperemus; ſunt enim quædam vitia virtutibus finitima, & quaſi ſimilia; ita quidem vir cautus, videtur timidus; & ſibi fidens, videtur inſidioſus; ſatuus videtur

tur

tur bonus; qui lentus, videtur manſuetus; quamobrem ſi volumus laudare timidum, dicemus eum eſſe cautum, & inſidioſum eſſe ſibi fidentem; item fatuum, ac ſtolidum, eſſe bonum, ac ſimplicem, item lentum nos manſuetum vocabimus.

Sed contrarium in vituperatione ſeruandum; itaque cautum appellabimus timidum, & eum, qui ſibi fidens eſt, inſidioſum vocabimus &c. Docet itaque Stagirites artem quà, & virtutes improbare, & vitia laudibus extollere poſſimus, nimirum aſſumendo, quæ rebus ipſis vicina ſunt, &c. Hoc etiam Fabius notauit; nam de Ariſtotele loquens ait: *Idem præcipit illud quoque, quia ſit quædam virtutibus, ac vitijs vicinitas, utendum proximè deriuatione verborum, ut pro temerario, fortem, pro prodigo, liberalem, pro auaro, parcum vocemus, quæ eadem contraria valent*; hoc etiam Venuſinus docet.

Horat. li. 1. ſer. Sat. 3.

Parcius hic viuit, frugi dicatur ineptus
Et iactantior hic paulò eſt, concinnus amicis
Poſtulat, ut videatur, at eſt truculentior, atque
Plus æquo liber; ſimplex, fortiſque habeatur
Caldior eſt acres inter numeretur. opinor
Hæc res & iungit, iunctos & ſeruat amicos.

Hęc omnia prius nouerat Plato, ut propterea diceret,

Lib. 8. de Repub.

ὕβριν παιδείαν καλοῦντες, ἀναρχίαν δὲ ἐλευθερίαν, ἀσωτίαν, μεγαλοπρέπειαν, ἀναίδειαν δὲ ἀνδρείαν. *Contumeliam, inſtitutionem vocantes: ſolutam licentiam, libertatem: prodigalitatem item magnificentiam: imprudentiamque ſtrenuitatem.*

Ex conſequentibus, & adiunctis etiam Ariſtoteles ait vitia laudari poſſe, & vitia vituperari, quod duobus exemplis illuſtrat, primum ſi quis eſt iracundus, & truculentus, homo ſimplicis dicetur ingenij, quoniam iracundam naturam, morum ſimplicitas, indoliſque bonitas conſequitur; probi enim, & ingenioſi homines, vel Platonis teſtimonio, facilè ſolent iraſci. Exemplum alterum eſt; ſi quis contumax fuerit, ut eum magnificum grauemque dicamus; eſt autem contumax, qui potentiores, & meliores contemnit, ob id vitio laborat; qui contumacem ergo laudare voluerit, grandem, & magnificum vocabit; hæc enim naturæ contumaciam, quodammodo conſequuntur. Reliqua vide apud Ariſtotelem hac de re diſertè admodum diſputantem.

Laudatio ſumitur ab ijs quæ in morte, vel paulo ante contigerunt.

Laudatio ſumitur etiam ab ijs, quæ in morte, vel paulo ante, vel mox ab obitu contigerunt; immo ſi verum quærimus, ante mortem, ut vir ſapiens dicebat, *nulla eſt perfecta laudatio. Neque quiſquam in hac vita poteſt definito præconio prædicari, cum poſteriora eius incerta ſint.* Rhetores tamen quæ paulo ante, vel paulo poſt mortem contigerunt, conſiderranda præcipiunt; quæ autem de hoc plura in medium afferri poſſent, paucis perſtringam dicendo præ oculis habendum genus mortis, honeſtum ne fuerit, an inhoneſtum; ab honeſta morte laudes petuntur, ab inhoneſta verò vituperationes; ut ſi quis gladio pereat, honeſtâ morte, ſi autem laqueo, morte inhoneſtâ interire dicitur.

Ambroſius de bono mortis cap. 3.

Mors an honeſta an inhoneſta ſpectandum.

In hoc tamen præcipuè cauſa debet attendi, nam honeſta mors, cuius cauſa honeſta eſt; itaque aliquem pro patria, pro libertate morte occubuiſſe, honeſtiſſimum erit; idcirco Tullius *Omnes*, inquit, *omnium charitates Patria complexa eſt; pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere?* Et re verà, *Pulchrior eſt*, ut eruditus ille vir dicere ſolebat, *miles in pugna amiſſus, quàm in fuga ſalvus.* Hoc planè cognouit Plato, qui ſummus penèque diuinis laudibus eos eſt perſecutus, qui pro Patria ſtrenuè dimicantes in bello, mortem oppetere non formidarunt. Nouerat etiam Solon

Cauſa mortis cõſiderãda.

Tul. 1. de officijs.

Plato in oratione funebri, quæ dicitur Manexeus.

Athenienſium legiſlator, qui ad bonam Reipublicæ inſtitutionem opportunum duxerat filios eorum, qui pro Patria in bello forent extincti, publicâ munificentiâ nutriri, ac educari, eorumque progenitores ſenio confectos ſuſtentari.

Eleganter admodum hoc hiſce carminibus expreſſum legimus.

Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα
Ἄνδρ' ἀγαθὸν περὶ ᾗ πατρίδι μαρνάμενον.
Pulcrũ enim virum fortem inter eos, qui in prima
Acie ſtant, pro patria pugnantem, & cadentem
mori.

Et etiam non exiguæ laudis eſt vulnera pro Patria accepiſſe; ita M. Antonius, ut M. Aquilium defenderet, eximium Imperatorem, atque fortiſſimum eſſe probauit cicatricibus oſtenſis in pectore vulnerum, quæ pro Patria ſtrenuè dimicans acceperat; ſic etiam Craſſus apud Tullium de S. T. Caruilio loquens dicit; *Nam quod S. T. Caruilio grauiter claudicanti ex vulnere ob Rempub. accepto, & ob eam cauſam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, quin prodi mi Spuri, ut quotieſcunque gradum facias, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem. Præclarum, & graue eſt* &c. Cic. 2. de Oratore.

Ex hactenus traditis operoſum non erit intelligere quomodo laudes tractandæ ſint ex ijs, quæ obitâ morte contigerunt; huc itaque pertinent pompa funebris, querelæ bonorum hominum, mauſolea & monumenta in defunctis honorem conſtructa, & in ijſdẽ vel metro, vel ſolutâ oratione illuſtria epitaphia inſculpta; hoc enim magni fieri debere, vel ex eo facilè cuicunque poteſt exploratum eſſe, quòd Lycurgus prohibuit defunctorum quicquam monumentis inſcribi, præter quàm eorum, qui in bello interijſſent. Querimonijs autem ſubijcitur conſolatio, tum ab ipſis defunctis deſumpta, nimirum à ſumma felicitate, quæ illis obtigit; tum ab ijs, qui ſuperſtites ſunt, quod ſit vel dicendo iacturam ſarciri poſſe incomparabili ſucceſſoris virtute, vel aliâ quapiam opportuna ratione.

Quomodo Laudes tractandæ ſint ex ijs quæ obita morte cõtigerunt.

Ex his laudandi modus apertè conſtat non ſolùm ſed etiam vituperandi ratio. Ad laudandam verò mortem inhoneſtam multa conducunt, præſertim commemoratio præſtantium virorum, qui morte non abſimili occubuerunt.

Mors inhoneſta quomodo laudanda.

Sed ut ſummatim dicam, perſonarum laudes ex bonis Fortunæ Corporis, & Animi deſumuntur. Fortunę bona cenſentur diuitiæ, dignitates, & alia quæ hoc diſtico comprehenduntur.

Fortunarum Laudes ſumatim exponuntur.

Patria, Gens, Patres, & Opes, & Copia rerum
Copia ſeruorum, munus, amicus, opes.

Fortunæ bona.

Corporis bona dicuntur robur, pulchritudo, ac venuſtas, & reliqua ad corporis optimam conſtitutionem, ac elegantiam ſpectantia, cuiuſmodi ſunt

Corporis bona.

Forma, valetudo, vis, pes celer, oſque ſuaue,
Sic pulchrum virtus corpus habere ſolet.

Animi bona, quæ longè quidem cæteris antecellunt, exiſtimantur perfectiones, ac omnes habitus intellectus, & voluntatis, atque demum omnia, quæ virtutis, ſcientiarum, artiumque nomine comprehendi poſſunt, ut

Animi bõna.

Ars, pudor, ingenium, virtutis, quæque facultas,
Integra vita, modi quicquid & huius erit.

Hi ſunt uberrimi fontes, ex quibus copioſiſſimæ laudes hauriri poſſunt.

Et quoniam non exigua laus eſt illa, quæ à nobilitate innititur; aduertendum, ut ſupra quoque monuimus, geminam eſſe nobilitatem, ſcilicet aut totius gentis, aut unius priuatæ familiæ, ut Philoſophus nota-

1. Rethor. cap. 14.

notauit; primo eſt, ſi ciues, aut indigenæ ſunt, hoc eſt ab initio ibi nati, aut ibi multis ante ſæculis vixerunt; ſed vera nobilitas non tantùm à generis vetuſtate, quantum à maiorum ſplendore, dignitateque proficiſcitur; priuata verò nobilitas, ut idem Stagirites notauit, vel à viris, vel à mulieribus pendet, cum utrique legitimè coniuncti ſunt. Quod autem in publica nobilitate, idem in priuata ſpectandum, utrum ſcilicet primi auctores clari fuerint; huiuſmodi porrò ſunt, vel propter virtutem, ac probitatem, vel propter diuitias, vel propter ſcientias, ac artes, vel propter res alias, quæ in pretio, atq; honore ſint. Quanto autem plures in aliqua familia fuerint, & viri, & mulieres præſtantes, tanto ipſa quoque nobilior exiſtimabitur; hoc plurimum in genere demonſtratiuo valet, ut cum aliquem laudibus efferimus, eius maiores, qui in re quapiam fuerunt illuſtres, commemoremus.

Nobilitas publica, & priuata.

Muta animantia quomodo laudanda.

Li. 7. Æn. Lib. 5. & 12. Aenei. Lib. 11. Aeneid.

Laudari etiam poſſunt muta animantia tam uniuersè, quàm ſingulatim; modus tamen laudationis diſſimilis non eſt illi, quem in laudandis perſonis adhibendum ſtatuimus. Ita quidem Poeta modò commendat equum à natalibus, modò à corporis dotibus, modò à fortitudine modò à fidelitate &c. Laudatio prædictorum animantium inſtitui poteſt generatim, hac tamen animaduerſione, ut laudes generatim expoſitæ, nihil proprium contineant, ſed ea tantùm complectantur, quæ pluribus eiuſdem generis communia ſunt; vel ſingulatim quo pacto tractatæ, quæ rei laudatæ propria, & peculiaria ſunt, maximè quidem declarant.

Factorum laudes explicantur.

Facta quoq; laudantur, & quidem gemino modo, nempe probando, & amplificando. Probationes factorum deſumuntur ab utili ab honeſto, à difficili à glorioſo &c. In laudandis factis conſiderandum in primis eſt Oratori factum quã ſpeciem honeſtatis, vel turpitudinis habeat; an aliquam utilitatem præſeferat, an potius nullius utilitatis ſit: deinde an facile, vel difficile: iucundum, vel iniucundum, & ab his argumenta petenda ſunt. In uniuerſum autem in exornatiuo, & deliberatiuo ijdem ſunt loci, à quibus, laudes petuntur, quibus enim utimur in laudando ut aliquid fiat, utimur etiam ad laudandum factum, ut Stagirites etiam notauit.

Ab Amplificatione laudes petuntur.

Sed ab amplificatione ad laudandum plures ſunt loci, præcipui tamen videntur Definitiones conglobatæ, Partium enumerationes, Contraria, Adiuncta, Similitudines, Cauſæ, Effecta, Fabulæ, Apologi, Oracula. Quoniam verò demonſtratiuum hoc genus, potiſſimum amplificatione conſtat; obid paulo diligentius exquirenda ſunt, quæ vim amplificandi habeant; Octo autem modos amplificandi Stagirites tradidit, è quibus primus eſt ſi ſolus is, quem laudibus efferimus, aliquid fecit, cuius innumera ſunt exempla, inter quæ præcipua ſunt hæc, quod Horatius Cocles ſolus contra Porſenæ Regis Etruſcorum exercitum in ponte conſtitit. Mutius Scæuola ſolus Porſenæ caſtra ingreſſus eum obtruncare voluit. Huc etiam pertinet, ſi quiſpiam ſolus honorem aliquem acquiſierit, ut Gorgias Leontinus, ſolus auream ſtatuam in Templo Delphico obtinuit; creditur enim plenum laudis, ac dignitatis id efficere, vel aſſequi, quod nullus alius poteſt; ita quidem ſingulari virtute aliquem præditum eſſe dicimus ad ſummopere illum laudandum, eo nomine, quòd in ipſo adeo eximia ſit virtus, ut ſola eſſe videatur. Alter eſt amplificationis modus, ſi quiſpiam primus aliquid effecerit; ita ſanè primi rerum inuentores magno in honore habiti ſunt; idcirco Stagirites primos inuentores, maximis laudibus dignos iudicauit. Tertius modus eſt, ſi cum paucis ſocijs, is, qui commendatur, aliquid egregiè feciſſe dicatur. Quartus modus amplificationis eſt, quod quis præcipuè fecerit, ut quod Epaminondę virtus præcipuè in bello Tebano contra Spartanos eluxerit, etſi in eo bello interfectus fuerit, cuius meminit Tullius. Quintus modus eſt deſumptus à tempore, vel occaſione, quòd quis præter expectationem aliquid tempore maxime opportuno fecerit; ita quidem Cicero Octauij Auguſti virtutem extollit. *Cai, inquit, Cæſar adoleſcens, pene potius puer, incredibili ac diuinâ quâdam mente, atque virtute, &c.* Sextus eſt modus amplificationis, quod ſæpius eadem in re ſe rectè quiſpiam feliciterque geſſerit. Rationem reddit Philoſophus dicens, μέγα γὰρ καὶ οὐκ ἀπὸ τύχης. ἀλλὰ δι᾽ αὐτὸν ἂν δόξειε. *Hoc enim magnum, & non à fortuna ſed ab eius conſilio factum.* Septimus modus eſt, quod quiſpiam virtutis cauſa nouos ſit honores conſecutus, ita ut honor inuentus ſit propter eum, quem laudamus, atque adeo nouo is honore decoretur, quod Ariſtoteles duobus exemplis illuſtrat, unum Hyppolochi, qui primus publicè laudatus fuit; alterum eſt Harmodij, & Ariſtogitonis, quibus primis in foro ſtatuæ collocatæ fuerunt, quod Athenas regio dominatu liberaſſent, cum antea Dijs tantum immortalibus is honor haberetur. Octavus, atque poſtremus modus amplificationis eſt, ſi quis ita cum alijs conferatur, ut ijs præferendus iudicari debeat. Hoc laudationis genere plurimum utebatur Iſocrates non quod ea ſit optima, cum longè melius ſit per ſe aliquem laudare, quam ex aliorum comparatione, ſed quoniam Iſocrates, ut alij Rhetores, ea docere ſolebat, quæ ad iudiciale pertinent genus, in quibus frequentes oportet eſſe contentiones, ac comparationes. In Vituperationibus contrariâ viâ incedendum.

Octo modi amplificandi. Ariſt. 1. li. Rhet. cap. 34. alias 1.

Primus.

Secũdus.

Tertius.

Quartus.

Lib. 5. Ep. 11.

Quintus.

Cic. Phil. 5.

Sextus.

Septimus.

Octavus.

Diximus iam ſupra, quæ non ſunt perſonæ, neque facta, nomine rerum appellari, & ad duo genera reuocauimus, animalibus exceptis, quæ ad perſonam reuocari dicimus, & factis etiam exclusis, de quibus egimus; genera verò ſunt corpora, ſiue ſubſtantiæ, quibus nullus inſidet ſenſus, & accidentia.

Subſtantia nullo ſenſu prædita, vel eſt corpus cæleſte, vel elementare. Ad primum genus pertinent Stellæ, ut Sol, Luna, Canis Syrius &c. & hæc ab eorum præſtanti natura, & ab effectis commendantur. Ad ſecundum genus pertinent elementa, & ex his conflata, Cæleſtia corpora, & elementa præter communes laudes, quibus efferri poſſunt, nam in aliquibus conueniunt, ſuas ſibi vendicant peculiares, ac proprias.

Primum genus.

Secundũ genus.

Sed ex elementis conſtantia trium ſunt generum; propterea quod alia ſunt naturæ opera, alia artis, & alia utriuſque: Naturæ quidem ſunt mineralia, ſemimineralia, foſſilia, fluuij, nubes, venti, & id genus alia. Artis autem ſunt naues, currus, templa, domus. Vtriuſque tandem cenſentur balnea, viridaria, regiones. Sed hæc non diſſimiliter, ac perſonæ laudantur.

Compoſitorum ex elementis tria genera, & quomodo laudentur.

Plantæ quoque laudantur eodem artificio, quo ſupra dicta, præſertim eo nomine, quòd alicui Numini dicatæ ſint.

Plantæ quomodo laudentur.

Maria, ut ab animâ conſtantibus, ad inanima gradum faciamus, egregijs laudibus exornari poſſunt deſumptis a magnitudine, à pulchritudine, à nitore, utilitate, quam regionum incolis afferunt, à magna tutorum portuum frequentia, copiaque piſcium non exigui valoris.

Maria qua ratione commendentur.

Flumina laudibus proſequimur ab origine, à genere

Fluminũ commendatio.

nere

nere piſcium, ab aquæ ſalubritate, à nauium frequentia, ab amplitudine, à curſu veloci, à fluvijs quos recipit, à locis per quæ perfluunt.

Fontium laudes.

Nec artificio abſimili fontes laudibus efferri poſſunt, ſiquidem à ſcaturigine, ab aquarum copia, ab earumdem puritate, ſalubritateque maximè commendantur; ſed in aquarum laudibus præcipuè ſpectandum, utrum aquæ ſint pluviæ, quæ optimæ cenſentur, an fontanæ, quæ proximè bonitate ſuccedunt, deinde fluviales quæ pro conditione telluris bonæ eſſe poſſunt; puteales autem inſalubres, peſſimæ verò ſtagnantes.

Regiones quomodo laudentur.

Ab aquis ad terras gradum facimus. Regiones & inſulæ laudantur à ſitûs amœnitate, aeris clementia, atque ſalubritate, à cæli, ſolique natura, à fertilitate, fluminibus, maribus, fontibus, montibus, ſyluis, feris, metallis, &c. Sumuntur etiam laudes ab antiquitate, à primis cultoribus, ab urbibus multis, atque magnis, ab imperij genere, à Legibus, quibus Imperium regitur, ab incolarum conditione, nimirum à ſtudijs, quibus operam nauant, cultuque diuino, &c.

Vrbes quomodo commendentur.

Vrbes quoque laudantur ab antiquitate, à conditoribus, à Principibus, à Legibus, à Religione, ab Academijs, à magnificis ædificijs, à pulcherrimis fontibus, &c.

Agrorum commendatio.

Agri laudantur à fertilitate, & amœnitate, à fructuum varietate, ab aquis ſaluberrimis, nimirum à balneis, &c.

Montium laus.

Montes laudantur à ſitu, ab ijs, quæ in illis naſcuntur, videlicet herbis, arboribus, vel etiam ab ijs, quæ ibi effodiuntur, ut à metallis, item à feris quæ in illis degunt, à turribus, ac arcibus, quæ in ipſis exiſtunt, à fontibus etiam inde naſcentibus, & à rebus memoratu dignis, quæ in ipſis reperiuntur.

Accidentia quomodo laudentur.

Ad accidentia deueniamus. Quantitas laudari poteſt, ut procera ſtatura, ſic etiam & tempus, & numerus, præſertim autem habitus animi, ſiue ad intellectum, ſiue ad voluntatem pertineant; ob id omnes virtutes morales, itemque bonæ artes, ac diſciplinæ diuinis propemodum laudibus extolli poſſunt; earum autem encomia non uno ex loco ſumuntur, præcipuè tamen ab ijs, circa quæ verſantur, inſuper ab earum cultoribus, & præſertim ab earum utilitate; & ſi ad intellectum pertineant, præcipuè commendantur à certitudine demonſtrandi, firmiſſimoque procedendi modo.

Diſpoſitio demonſtratiui generis.

Diſpoſitio autem generis demonſtratiui cum exornatio ſit ſolùm quædam perpetua narratio cum amplificatione, talis eſt, ut, ordine naturæ ſeruato in ea ducatur initium à Patria, deinde à maioribus, à parentibus conſanguineis, & ab utriuſque lineæ familia, poſtmodum deſcriptâ natiuitate, fiat deſcenſus ad pueritiam, adoleſcentiam, iuventutem, virilem ætatem, ſenectutem, donec deueniatur ad mortem. Talis eſt fere diſpoſitio, qua uſus eſt Iſocrates in Euagora; Primò enim ibi habetur genus Euagoræ. Secundò, ea, quæ natiuitatem anteceſſerunt; Tertiò indoles, modeſtia, pulchritudo, atque robur corporis. Quartò ea, quæ virilis ætatis, fortitudo, ſapientia, iuſtitia. Quintò, res geſtæ, & primò pia, & ſtrenua regni adminiſtratio. Secundò regni adminiſtratio præclara. Tertiò narratio explicans virtutem, qua regnum contra Perſas defenderit, &c. Quandoque autem, ut ſupra notauimus, ad aliqua certa capita laudem referrimus, ſumendo nimirum aliquas virtutes, quæ in perſona, quam laudamus, præcipuè relucent, eaſque uniuerſâ oratione complectimur, diciturq; artificialis ordo, cum

Quomodo artificialis ordo ſeruetur.

ſcilicet ordine temporis neglecto, omnia ad certa quædam capita referimus, ut ſi quis priſcum Catonem Laudibus proſecuturus, omnia ad tria hæc capita referret, nempe, quod optimus fuerit Senator, optimus Orator; atque demum optimus Imperator.

Procemiû in genere exornatiuo quale.

In hoc genere proœmium eſt valdè liberum, ut Ariſtoteles admonet, adeout undecunque poſſit Orator demonſtratiuam orationem exordiri, etiam ſi principium à re propoſita penitus remotum ſit, dummodo in orationis progreſſu paulatim ad id, quod propoſitum eſt, deueniatur, quod Philoſophus exemplo confirmat dicens tale eſſe proœmium illud Iſocratis in Encomio Helenæ; rationem reddit, quia nihil habent commune Sophiſtæ cum Helena, & nihilominus Iſocrates orationis initio contra Sophiſtas copioſè diſputat; qui igitur aliquid laudare, aut vituperare ſibi proponunt, pro arbitrio ſuo poſſunt unde voluerint, orationis principium deſumere, quamuis huiuſmodi exordium nullam cognationem habeat cum ea re, quæ laudatur aut vituperatur, dummodo progredientes ad cauſam paulatim veniant, atque poſtremam exordii partem laudationis principio bene copulent.

3. Lib. Rhet cap. 36. alias.

Præcepta proœmij in genere demonſtratiuo.

Tametſi libera ſint exordia demonſtratiui generis, non propterea tamen omnibus præceptionibus deſtituta ſunt, nam, quibuſdam etiam legibus adſtringuntur; enimverò tres aſſignantur loci, unde ducuntur; proptereaquòd, vel à laude, aut vituperatione, vel à conſilio, vel à perſona duci ſolent, ut Philoſophus docet, qui totum hoc exemplis illuſtrat, ut apud ipſum videri poteſt. In exemplum exordii ducti à laude affert illud, quo uſus eſt Gorgias in Olympico, in tali enim exordio laudat eos, qui huiuſmodi celebritates inſtituerunt, nã ſic exorditur. *Apud multos admiratione digni ſunt viri græci*, &c. At Iſocrates Panegyricum ſuum à vituperatione incipit, puta, quòd non ſatis prudenter feciſſent ij, qui celebritates inſtituerant, quoniam tantum corporis, non autem animi virtutibus præmia ſtatuiſſent, cum tamen virtutes animi ſint longè præſtantiores. Secundus locus exordij, de quo loquimur, eſt à conſilio, eiuſque exemplum affert Philoſophus dicens huiuſmodi eſſe, ſi quis Ariſtidem velit iuſtiſſimum virum laudare, & ita exordiatur. *Quoniam probi viri ſunt honorandi, ideo mihi Ariſtidem laudandum propoſui*: Vel ſi dicat, non opus eſſe laudare illos, qui tam ſunt omnibus cogniti, & ubique celebrantur, non enim de eorum laude poteſt eſſe dubitatio, nec eos qui ſunt improbi, tales enim potius vituperandi ſunt. Tertius exordii demonſtratiui locus eſt ab auditoris perſona; videtur autem hic locus iudicialis generis proprius, in quo non aliam ob cauſam exordia ſumuntur, niſi ut Orator ſibi auditorum conciliet animos, & ad audiendum præparet, quo exordij genere utimur, cum de re incredibili, vel ardua, vel pervulgata nos verba facturi ſumus, tunc enim petenda eſt ab auditoribus venia, ut nobis permittat de re propoſita ſermonem inſtituere poſſe.

3. Rhetor. cap. 36.

Ad genus demonſtrativum variæ orationes reuocantur. Panegyricus unde dictus, & qualis.

Cæterum ad demonſtrativum genus variæ orationes reuocantur, è quibus prima eſt, quæ dicitur πανηγυρικός. Panegyricus, quamuis hæc vox græcis ſit celebris feſtus à πανήγυρις, hoc eſt conuentus uniuerſalis, ſeu nundinæ, ludi publici, publicus conuentus, ac celebritas; erat enim olim publicus conuentus, in quo nundinæ habebantur ad publicam utilitatem, & ludi, qui quinto quoque anno celebrabantur ad animos recreandos, & ad aſpicientium ſolatium a Mercurio, vel à Muſis inſtituti, in hunc enim locũ Athletæ, Muſici, & Oratores conueniebant, qui ſuos quo-

que

que Deos laudibus proſequebantur; Panegyricus ideo ſonat idem, ac laudativus, popularis, plauſibilis, ſplendidus, ac ambitioſus; unde Plutarcho πανηγυρικὰ θέα, *ſpectaculum celebre eſt.* Hoc itaque loco. *Panegyricus eſt ſermo laudativus, qui in conuentu populi, ſacriſque celebritatibus habetur.* Cuiuſmodi ſunt illæ orationes, quibus Cęlites commendantur, & Principes, ac alij illuſtres viri laudibus extolluntur.

Huius orationis talis eſt diſpoſitio, ut præmiſſo 1. *Exordio* deducto à circumſtantiis loci, temporis, & perſonæ; à publicis uotis, à ſacrificiis, à precibus, non ſtatim habeatur. 2. *Narratio*, ſed hæc duntaxat inter laudandum adhibeatur. 3. *Confirmatio* verò perpetua quædam eſt narratio perſonæ laudes amplificans. 4. *Peroratio* ſolùm oblectationis ſit gratia. At ſi unquam Orator veridicus eſſe debet, tunc maximè, cum aliquem laudibus proſequitur. Laudis enim fundamentum eſt veritas. Diſcriminis tamen aliquid eſſe cenſetur inter laudem, & laudationem, ut apud Græcos inter ἔπαινον & ἐγκώμιον. Nam laus debetur virtuti, ſed laudatio virtutis operibus; quamobrem *Laus oratio eſt, quæ virtutis magnitudinem explicat. Laudatio verò eſt oratio, quæ præclaras virtutes, & opera commemorat.* Vt itaque virtus ab actione differt, quoniam bonæ actiones à virtute naſcuntur: ſic Laus à laudatione ſecernitur, quoniam vera laudatio à laude proficiſcitur; promiſcuè tamen uſurpantur. Sed in uniuerſũ *Laus dicitur oratio rei alicuius bona cum veritate enumerans. At vituperatio eſt ſermo verus mala rei, quæ vituperatur, exponens.* Ad quę ſummopere conducit intelligere, qui ſint mores audientium; hoc enim modo laudare poterimus ea, quæ eorum auribus grata fore cognoſcemus; nam Athenis Athenienſes laudare, nullius laboris eſt, quod tamen apud Lacedęmonios operoſiſſimum foret.

Laus quid

Laudatio quid.

Laus in uniuerſũ, & Vituperatio quid

Quæ ad laudem cõducant. Ariſtot. 1. Rhet. cap. 22. alias 9

Stylus Panegyrico ſummoperè conſentaneus, grandis ac plenus eſt maieſtatis, omnium ornamentorum genera continens.

Stylus Panegyrico conſentaneus.

Oratio altera eſt, qua nos in doctoralis Laureæ collatione utimur, quæ à nonnullis dicitur Paranymphica, eoquòd, inquiunt παρανυμφίος, ſeu παράνυμφος dicebatur ille, qui iuxta Nympham ſedebat auſpex; Re verâ tamen oratio potius ad nuptias pertinens ſic appellari deberet, nam νύμφη ſiue νύμφα. Græcis eſt ſponſa, noua nupta, & παρανυμφίος ijſdem eſt, qui eodem curru, cum ſponſo, & ſponſa ſedens, eos ſponſi domum deducit. Potius itaque oratio, de qua ſit ſermo, dici poſſet λόγος δαφνοστεφανωματικός, vel δαφνοστεφανωτικός, ſi tamen hoc nomen dithyrambicum citra reprehenſionem liceat nobis effingere.

Oratio, quæ in collatione doctoralis laureæ ſolet adhiberi.

Quomodo ſit appellanda.

Hæc etiam oratio ſuis conſtat partibus, è quibus prima eſt *Exordium*, quod ab inſigni quapiam ſententia, vel ab exemplo, vel ab antiquis militum, flaminumque ritibus deſumi poteſt, ut egregiè notauit Reuerendiſs. P. Fœlix Rotundius præclariſſimis virtutibus inſtructus, Seraphici Ordinis decus, & huius Patauinæ Vniuerſitatis Sacræ Theologiæ ſubtiliſſimus Profeſſor. A loco itidem, & ab anni tempore, puta veris, æſtatis, &c. & ab alijs quoque circumſtantijs, quas facile quiſque poteſt animo comprehendere. Secunda pars eſt *Narratio*, quæ tota in Candidati commendatione verſabitur; & idcirco proſapiam ipſius, maiorum virtutes, præclariſſima geſta, ſplendoremque pluribus amplificabit, & etiam ſi opus fuerit, ad natalitium ſtemma reſpiciet, ſi tamen is fuerit nobili loco natus; ſin autem maiorum conditionibus prætermiſſis, Orator veteratorio ſilentio generis obſcuritatem inuoluet, atque curabit, ut tertia orationis pars nempè *Confirmatio* in Religionis, atque pietatis, optimorumque morum commemoratione tota ſit occupata, ſimulque in ſtemmatis nominiſque conſideratione verſetur. Quarta pars eſt *Epilogus* qui ſingula prædicta inſignibus appoſitè applicabit; ſummaque cum grauitate, nimirum eâ, quæ præceptorem decet, doctoratûs, ac ob id virtutis ornamenta candidato peramanter impertiet.

Huius orationis præcepta.

In hoc orationis genere ſtylus grandis, proindeque ſententijs grauibus, multiſque ſalibus, elegantium figurarum varijs luminibus illuſtris, eſt adhibendus.

Stylus qualis in hac oratione eſſe debeat.

Oratio ſequitur Poſtulatoria, qualis eſt illa, quâ nos aliquid iuſtè, & honeſtè petimus; enimverò tritum adagium eſt, *Ab amicis honeſta petamus.* Huius præcepta, ſatis ex hactenus dictis, manifeſta ſunt. Exordium ducendum vel à commendatione iuſtitiæ, ſingularisque munificentiæ perſonæ, à qua petimus, & ab alijs eiuſdem adiunctis, cuiuſmodi ſunt nomen, regimen, pręclarę animi dotes, ſtemma & id genus alia Sequitur Narratio, quæ petitionis cauſas explicabit, quibus ille, cui ſit petitio, ad concedendum impellatur; idcirco petens modeſtè citraque iactantiam, quos pertulit labores, virtutis intuitu, atque adeo propria merita, paucis tamen, commemorabit. Confirmatio porrò iuſtæ petitionis cauſas validiſſimis rationibus comprobabit, & quantum fieri poterit efficaces reddet. Epilogus tandem gratum animum, ac ob id accepti beneficij memorem pollicebitur.

Oratio poſtulatoria.

Huius orationis præcepta.

Præfatio gracè, προοίμιον, ſeu πρόλογος eſt Oratio, qua proloquimur antequam ad rem deueniamus, huiuſmodi porrò ſunt præfationes, quæ publicis diſputationibus præmittuntur. Huius tres aſſignantur partes, quarum prima eſt Expoſitio rerum tractandarum; curandum enim initiò auditorum animos de rebus diſputandis certiores fieri, ut eorum docilitas comparetur. Secunda pars eſt dicendorum Explanatio luculenter oſtendens ea eſſe magni momenti, vel non exiguæ neceſſitatis ad aliquem finem conſequendum, ſummamque coniunctionem habere cum ijs, apud quos agitur; hac enim arte conciliari attentionem Cicero docet in Partitionibus. Tertia denique pars eſt, in qua Orator ſuam imbecillitatem fatetur, per quod ſummam auditorum ſibi comparat beneuolentiam, præſertim ſi ſpem uniuerſam in auditorum, vel alicuius Mœcenatis patrocinio conſtituat, eâ utens induſtriâ, quâ oſtenditur adſtantium dignitas, eruditio atque doctrina, hoc enim pacto laudantur, quod maximam beneuolentiam parit; laus enim quoddam eſt amicitiæ primordium, proindeque beneuolentiæ; trahimur enim omnes laudis ſtudio, & optimus quiſque gloriâ ducitur. Tametſi autem omnes quamlibentiſſime laudes audiamus, illas tamen præcipuè, quæ non planè ſunt in nobis, quæ nanque bona in nobis firma eſſe putamus, & iam plurimis perſpecta, ea non egere teſtimonio exiſtimamus; at quæ ſunt adhuc incerta, nec vulgo ſatis nota, cuiuſmodi eſt eruditio, bonarumque artium, atque diſciplinarum poſſeſſio, ea cupimus quammaximè prædicari.

Oratio quæ dicitur Proloquium.

Huius rationis præcepta.

Stylus Præfationibus accommodatus, videtur mediocris, quamuis deſcriptionibus, & adagijs gaudeat, nec ornatum ſententiarum omninò recuſet.

Stylus huic Orationi conſentaneus.

Proluſio, ſiue Proloquium, aut Præludium, dicitur à verbo proludo, gracè προαγωνίζομαι, hoc eſt exercendarum virium cauſa confirmandique animi, velut ſimulacrum quoddam certaminis ineo; hinc proluſio, & proludium, id eſt præludium, & initium orandi cauſâ, ſed hoc per tranſlationem, ut patet, quo ſenſu ſumitur à Tullio, dum ait, *Eiuſmodi illa*

Oratio, quæ Proluſio, ſiue Præludiũ dicitur.

b. De Oratore.

proluſio debet eſſe. Et ſuam diuinationem proluſionem Verrinæ accuſationis vocat, quòd in ea de conſtituendo accuſatore Verris agebatur. Eâdem ſignificatione ſumitur à Gellio, quando ait. *Sed maius mihi in iſta ciuitate proludium eſt, cum te non in cauſa tantum, ſed in argumento quoque iſto vinco*. Non eſt igitur proluſio tantummodo iuſti certaminis, ſed etiam cuiuſque cauſæ literariæ initium. Huiuſmodi eſt oratio illa, quæ in publicis habetur Academijs, ſtudiorum initio. Iiſdem verò præceptis Proluſio perficitur, quibus omnis oratio ritè contexitur.

Gellius li. 5. cap. 10.

Oratio, quæ dicitur Gratiarum actio,

Oratio, quæ Εὐχαριστικὸν, latinè *grata*, hoc eſt gratam beneficiorum recordationem continens, hiſce præceptis abſoluitur. Primò: Beneficium acceptum, ac eiuſdem amplitudinem commemoret, florentiſſimiſque laudibus proſequatur ab eius dignitate, præſtantia, & à temporis, aliarumque rerum circumſtantijs, & modo, quo gratias agens, obtinuit. Secundò: Benefactorem ab animi magnitudine, ab urbanitate, liberalitateque ſummoperè commendet. Tertiò: Gratias pro conditione ac magnitudine accepti beneficii referat, immortalemque memoriam eius, qui gratiam recepit abundè teſtetur. Hæc gratiarum actio ſummoperè commendabitur, ſi dicto quodam præclaro, memoratuque digniſſimo concludatur.

Oratio, quæ dicitur Epinicium,

Oratio quæ græcè Ἐπινίκιον, latinè ad victoriam pertinens, *ea eſt, quâ debellatis hoſtibus, victoriamque conſecuti gratulamur*. Non adeò tamen ſeuerè victoria debet hic uſurpari, prout videlicet felicem duntaxat euentum ex armis denotat, quin potius prout undecunque fortunatum ſignificat: idcircò genus hoc orationis omnem illam comprehendit, quæ fęlicia alicuius euentûs occaſione habetur; quamobrem oratio inter quæcunque ſolemnia, ſiue nempe, dum quiſpiam ad præclarum aliquem dignitatis Pontificiæ, vel Imperatoriæ, vel Regiæ &c. gradum euehitur: ſiue dum à quopiam imminenti periculo, vel ad vitam, vel ad honorem ſpectante ſubripitur; hinc omnia oratio inauguralis appellata, conſueuit ad hoc genus reuocari. Cum enim apud veteres nefas eſſet, quempiam in aliquam dignitatem, aut ſacerdotium aſſumi, aut etiam Ædem alicui Deorum conſecrari, niſi auguratò, hoc eſt addictiibus auibus, ob id oratio, quæ inter hæc habebatur ſolemnia, conſoeuetat inauguralis appellari; hinc ad hoc genus reuocari debet.

Huius orationis præcepta.

Orarionis, de qua in præſentia fit ſermo, præcepta ſunt quæ ſequuntur. Primò ſumendum exordium ab auguriјs, ſi quæ præceſſerint, à communi lætitia, fortunæque plauſu, ab electionis utilitate, vel neceſſitate, ab electæ perſonæ inſigni quadam prærogatiua, à populi expectatione, ac votis, à ſolemnitatis pompa ſplendoreque, à loci dignitate, cæteriſque circumſtantijs. Secundò, ſuccedat narratio, cui permixta ſit confirmatio, cum hoc exornatiui ſit generis proprium, hæc autem orationis pars narratione, confirmationeque conſtans, ſi habeatur oratio occaſione victorię, ſupremo numini gratias ob triumphum ex hoſtibus agat, ut in hoc uniuerſa conſumi videatur, quod Orator faciet laudibus illos extollendo, qui primas habuerunt in prælio, laudandoque milites tum uniuersè, tum particulatim inſigniores initio ducto ab Imperatore, & reliquos etiam doces cuiuſque ordinis, eorum ſcilicet glorioſa facinora per deſcriptiones, comparationes, hypotypoſes, adiuncta, nobileſque figuras, amplificando.

Oratio, quæ lamentatio dicitur,

Oratio, quæ græcè ὀδυρμὸς, latinè *lamentatio* dicitur, eſt ſuperiori contraria, iiſdemque præceptis, ordine tamen inuerſo tractanda. In ea quidem eſſe debet exordium ex abrupto, per quod Orator concitet auditores ad mæſtitiam, & ad lachrymas, & ſibi quoque plurimum attentionis conciliet; hoc enim proœmij genus quandam granditatem præſefert, at ſi quid eſt, quod attentionem moueat, rei quidem eſt magnitudo. Secundò, ſuccedit narratio, in qua præſtat ſeruare naturæ ordinem, exponendo videlicet priori loco primas ærumnas, poſteriori verò alias; hoc enim pacto, quæ narrantur longè facilius auditorum animis ingeruntur. Tertiò ſuccedit confirmatio, in qua debet Orator validiſſimis rationibus uti ad leuandum dolorem, & ad miſericordiam excitandam. Quartò habendus Epilogus, qui complecti debet breuiter hactenus dicta, & ſimul ea, quibus doloris, mæſtitiæ, atque pietatis affectus excitantur; quemadmodum & in eo preces effundendæ ſunt, quibus à diuina miſericordia præſeruationem ab omni calamitatum genere quàm efficaciter imploremus.

Huius orationis præcepta.

Oratio quâ nuptiæ commendaotur, græcè λόγος ἐπιθαλάμιος *ſermo iugalis*, ſeu *nuptialis* dicitur. Huius autem exordium à communi lætitia, plauſuque nuptiarum, hoc eſt, ab earum encomijs, vel ab ijs ritibus, quibus in nuptijs antiquitas utebatur, quam optimè deſumi poteſt; ex his enim plenum eruditionis licet exordium deducere, & non immeritò, nam, ut res, de quâ agitur, ſummâ quidem abundat iucunditate; ſic etiam par eſt ſermonis initium feſtiuitate leporeque condire. Exordium porrò ſubſequitur pars altera narratione, confirmationeque conſtans, in qua debet Orator ſponſos egregijs laudibus efferre, præſertim ab utriuſque genere, proſapiaque deſumptis, quòd percommodè faciet illorum virtutes, atque præclara geſta recenſendo, & ſimul eadem illuſtribus figuris amplificando, mox deſcendendo ad ſponſos ipſos, quos tam à corporis dotibus pulchritudine venuſtate, & elegantia, quàm ab animi prærogatiuis commendabit. Nec ſilentio præteribit laudes, quibus efferri poteſt conuiuij ſplendor, atque pompa, ſeruatis legibus, quas de genere exornatiuo in uniuerſum tradidimus. Epilogus tandem hactenus expoſita paucis complectetur, & in hoc Orator ſeſe conuertens ad ſponſos, eorum utrique proſperam fortunam, atque neſtoreos annos præcabitur, futuræque ſoboli ſupremam ominabitur felicitatem.

Oratio nuptialis. Huius orationis præcepta.

Sequitur oratio altera, quæ λόγος γενεθλιακὸς, *ſermo natalitius*, dicitur; *eſt autem oratio, quâ alicuius, & præſertim Herois, virique principis natalem diem celebramus*. Exordium ab ijs, quæ natiuitatem præceſſerunt, nimirum à publicis votis, ab augurijs, à loci, temporis, perſonæque circumſtantijs deſumi poteſt. Altera verò quæ ſequitur orationis pars maiorum commemorationem continebit, exponet eorum gloriam, quam mirum in modum amplificabit, natique futuram felicitatem pollicebitur; eidemque vitam longæuam, Epilogus immò etiam & honores atque diuitias ominabitur.

Oratio natalitia. Huius orationis præcepta.

Oratio, quæ λόγος ἐπιτάφιος, ſermo funebris dicitur, *eſt illa, quâ in alicuius morte mæſtitiam, atque dolorem exprimimus*. Exordium commodè ſumi poteſt ab acerbitate doloris, quo agnati, affines, ſanguineque coniuncti miſerrimè torquentur, ab inuectiua in mortis crudelitatem, à naſcendi, moriendique infælici hominum ſorte, ab exclamatione fragilitatis humanæ vitæ, ab aliqua ſententia moralitatis plena, à conditionibus temporis & loci, ab occaſione, cauſaque mortis, ab augurijs, atque prodigijs, alijſque ſimilibus. Narratio, quæ ſimul eſt confirma-

Oratio funebris. Huius orationis præcepta.

tio

tio explicabit, & ſimul amplificando confirmabit virtutes, & præclara facinora illius, qui morte occubuit, quando is fuerit adultus, nam ſi adoleſcens foret, in ſola, firma tamen, ſpe verſabitur eorum, quæ ex præſtanti indole nati conijcere licet; ſuperſtitum affinium præclaras dotes explicabit, eoſdemque ſummis laudibus proſequetur. Epilogus hæc omnia breui ſermone complectens æternam fælicitatem, gloriamque defuncto præcabitur, gratulando poſteris quòd eum habuerint, cuius veſtigiis poſſint inſiſtere ad nominis, & honoris immortalitatem aſſequendam.

Oratio in qua dedicatio habetur. Huius orationis præcepta.

Oratio tandem, in qua habetur græce *ἀνάθεσις*, latinè *dedicatio* eſt, qua in obſequium aliquod opus alteri dicamus, cuiuſmodi ſunt epiſtolæ, quas libris præfigimus, dum illos in lucem emittimus. Præcepta potius ad artem conſcribendarum epiſtolarum pertinent, quorum ſumma tamen hæc eſt. Primò quidem occaſio, vel cauſa exprimenda eſt, quæ nos ad opus dedicandum compellit. Secundò iuvat ut ſummis laudibus illum efferamus, cui fit dedicatio. Tertiò tandem obſequium, atque conſtantem fidem polliceri debemus.

De Exornatiuo genere quædam notatu digna.

Cæterum uniuersè demonſtrativum genus orationis (hæc autem libenter ſubiicio, quoniam hactenus orationes recenſitæ ad exornativum genus reuocantur) illuſtrem atque magnificam elocutionem requirit, ac ob id omnium ornamentorum genera contineat, oportet. Huiuſmodi porrò, de quo loquimur, genus orationis in ſcribendo, primas; iudiciale, ſecundas; deliberativum, tertias ex Ariſtotele tenent; is enim ita ſcribit. *Ἡ μὲν οὖν ἐπιδεικτικὴ λέξις, γραφικωτάτη. τὸ γὰρ ἔργον αὐτῆς, ἀνάγνωσις, δευτέρα δὲ, ἡ δικανική.* *Demonſtratiui igitur generis oratio, maximè ad ſcribendum idonea eſt, quoniam eius officium eſt, ut legatur, proximaque ab ea iudicialis eſt.* Hoc autem nemini admirationem ingerat, propterea quod orationes demonſtratiui generis haud publicè habebantur, ſed potius ſcribi ſolebant, ut deinde in manus receptæ legerentur; ideirco Stagirites huius orationis officium eſſe ait, ut legatur, quamobrem omnia ornamentorum genera debet in ſe continere, cum ad oſtentationem ingenii magis, quàm ad veritatem inſcribatur, ut propterea Tullio dulce diceretur genus orationis, itemque ſolutum, & affluens, ac ſententijs argutum, verbiſque ſonans. Huic proximè iudicialis oratio ſuccedit, quæ maximè accurata, diligens, & exquiſita deſideratur; cum enim ad paucos, & quidem doctos, atque frequenter ad unum agatur, ſi quidpiam negligentius dictum fuerit, occultum id eſſe nequit, propterea non exigua eſt opus induſtriâ ad illam ita conſtruendam, ut idonea ſit ad iudices captandos, & forſan etiam fallendos. At verò deliberatiua oratio, cum ſæpe apud imperitam multitudinem habeatur, & actionis vociſque viribus, quodammodo ſubſtentetur, non eſt, cur exquiſita ſit, quin potius minus accurata ſufficit; multa ſiquidem audita delectant, atque perſuadendi vim habent, quæ ſi ſcriberentur inſulſa, & inepta penitus exiſtimatur, hæc de genere demonſtratiuo dicta ſufficiant.

Ariſtot. 3. Rhet. cap. 32. aliàs 12.

SECTIO TERTIA.

De Genere Deliberatiuo.

Tractationis ordo.

QVanuis Ariſtoteles primo loco de *συμβουλευτικῷ* hoc eſt, deliberatiuo genere diſputauerit, ob eius forſaſſe dignitatem, opportunius tamen eſt nobis viſum de hoc poſt exornativum diſſerere, quoniam deliberationi ferè ſemper, & iudicio admiſcetur; hoc orationis genus alio itidem nomine appellatur, nempe *Δημηγορικὸν*, & *Ἐκκλησιαστικὸν*, ſiue concionale, propterea quòd moris ſit apud Græcos in concione conſultari, quod apud Romanos in ſenatu fieri ſolebat, ſiquidem hi iudicia exercebant in foro, & conſilia habebant in curia; ſed hæc utpote parui momenti, miſſa faciamus.

Alia generis deliberatiui nomina.

Deliberatiui generis materia cenſentur omnia, quæ in manu, ac arbitrio noſtro ſunt poſita; hoc eleganter expreſſit Ariſtoteles dicens, *τὰ φαινόμενα ἀμφοτέρως ἔχειν*, *Quæ videntur in utranque partem cadere*. Et iure quidem, non enim deliberatio verſatur in omnibus, ut Philoſophus ait dicens, *ἐπειδὴ οὐ περὶ ἅπαντα*, *neque enim verſatur in omnibus*; ut nemo deliberat quâ ratione nunquam moriatur, cognoſcit enim id neceſſariò venturum; nec deliberat de volandi modo, quoniam cognoſcit id à ſe fieri non poſſe, ſed ut Philoſophus loquitur, *ἀλλ' ὅσα ἐνδέχεται καὶ γίνεσθαι καὶ μή*. *Sed in eis tantum, quæ & fieri, & non fieri poſſunt*. Quiſque nanque deliberat de ijs, quæ in ſua habet poteſtate; cum itaque tria ſint rerum genera, videlicet neceſſaria, contingentia, & impoſſibilia; ex his unicum eſt, quod in deliberationem cadit, nimirum id, quod contingens, aut poſſibile dicitur, reliqua verò duo à deliberatione excluduntur; hæc etiam docuit Tullius. *Neque enim*, inquit, *quiſquam deliberat qua ratione perpetuo victurus ſit, quoniam intelligit ſibi moriendi neceſſitatem incumbere: neque quiſquam deliberat quomodo volare poſſit, ſcit enim ſibi alas non adeſſe*.

Materia circa quã deliberativum genus verſatur.

2. De Oratore & in partitionibus.

Deliberatiui generis materiam ſpeciatim Ariſtoteles declarat dicens, *Σχεδὸν γάρ, περὶ ὧν βουλεύονται πάντες, καὶ περὶ ἃ ἀγορεύουσιν οἱ συμβουλεύοντες, τὰ μέγιστα τυγχάνει πέντε τὸν ἀριθμὸν ὄντα ταῦτα δ' ἐστί, περί τε πόρων, καὶ πολέμου, καὶ εἰρήνης, ἔτι δὲ περὶ φυλακῆς τῆς χώρας, καὶ τῶν εἰσαγομένων, καὶ ἐξαγομένων, καὶ νομοθεσίας*. *Res igitur maximè, de quibus omnes ferè conſultant, & de quibus deliberantes in concione ſententiam dicunt, quinque numero ſunt; hoc eſt, de vectigalibus, de bello, & pace, de cuſtodia regionis, de ys, quæ importantur, & exportantur, de ferendis legibus.* Cum enim docuiſſet nec de rebus neceſſarijs, nec de iis, quæ fieri non poſſunt, deliberationem eſſe, ſed tantum de rebus contingentibus, & cum res contingentes vel à natura, vel à fortuna, vel à facultate noſtra eſſe poſſint, deliberationẽ non eſſe de iis, quæ à natura, nec de ijs, quæ à fortuna, ſed de iis, quæ à poteſtate noſtra proficiſcuntur; deſcendit nunc ad explicandum, quæ ſint res contingentes, quas in noſtra poteſtate nos habemus, ut eas aggredi, vel non aggredi debeamus, & primò de rebus publicis, poſtea verò de priuatis. Ait autem Philoſophus res publicas, quæ præcipuè in deliberationem cadunt, quinario numero comprehendi, tot enim ſunt res, quibus omnis Reipublicæ ſtatus continetur, nempe vectigalia, quæ Tullius Reipublicæ neruos, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli prudenter appellat. Secundò ſunt bellum, & pax, res planè magni momenti; ut propterea moris fuiſſet apud Romanos conſtituere Ius feciale, & feciales ſacerdotes, ac Patrem patratum, qui de bello, & pace religioſiſſimè conſultarent. Tertiò prædictis ſuccedit cuſtodia regionis, cum non ſatis ſit imperium acquirere, & ampliare, niſi optimè quoque cuſtodiatur. Quartò ſunt ea, quæ importantur, & exportantur, propterea quòd nulla forſan eſt regio, quæ omnia ad vitam degendam neceſſaria ferat; quæ autem

Ariſt lib. 1. Rhetor. cap. 21.

huiuſ-

Digitized by Google

huiuſmodi ſunt rerum externarum, egent importatione; quæ verò ſunt adeo feraces, ut alijs etiam regionibus Annonam ſuppeditare poſſint, egent exportatione; unde eſt, ut qui conſulendi munere funguntur, probè debeant cognoſcere quæ in ſuam ciuitatem, vel importanda, vel exportanda ſint. Quintò ea, quæ in deliberationem veniunt, ſunt leges, de his enim ferendis eſt conſultatio; nam in illis ſalus eſt Ciuitatis, & ſine illis nulla Ciuitas diutiùs poteſt perſeuerare. Singula hæc Philoſophus copioſè diſertèque perſequitur, quæ apud ipſum videri poſſunt.

De fine deliberatiui.

Deliberatiui generis iam explicatâ materiâ, nunc de fine, de tempore, de animi motibus diſſerendum foret, ſed partim hæc in antegreſſa ſectione tractauimus, & partim in ſequenti perſequemur, ubi de commouendis affectibus diſputabitur; ibi autem de uniuſcuiuſque generis partibus diſſerentes, diximus deliberatiui generis duplicem eſſe partem, quarum una erat προτροπὴ, *ſuaſio*, altera ἀποτροπὴ, *diſſuaſio*. Solùm his addendum in huius generis gratiam, cum Ariſtoteles ait, τῷ μὲν συμβουλεύοντι, τὸ συμφέρον, καὶ βλαβερόν. *Nam in deliberando finis eſt utilitas & detrimentum*, ipſum utilitatis nomine honeſtum itidem complecti voluiſſe, quod erat operæ pretium aduertere. Aſſignauimus etiam ſingulis generibus proprios fines, & quidem generis deliberatiui finem eſſe diximus, *Vt conſtet id, de quo deliberatur eſſe utile vel pernicioſum.* Iudicialis vero finem eſſe, *Vt conſtet id, de quo eſt iudicandum, eſſe iuſtum, vel iniuſtum.* Demonſtratiui generis finem eſſe, *Vt oſtendat ea, ex quibus alicuius ſit laudatio, aut vituperatio eſſe boneſta, vel inhoneſta.* Supereſt, ut hic pauca quædam ex Ariſtotele de fine dicamus, quem deliberantes intendunt, nimirum de felicitate, & eius partibus; ut enim Orator habere poſſit facultatem ſuadendi, vel diſſuadendi quippiam deliberantibus, non ſolùm ſcire debet, quibus de rebus homines deliberent, ſed etiam ex quibus id faciant; at verò homines de agendis deliberant ex fine; ſibi nanque præſcribunt aliquem finem, ac bonum, & eligunt, quæ exiſtimant, ad talem finem conducere, contraria verò repudiant, aduerſantur ac fugiunt; ob id Orator ſcire debet, quem finem homines intendant, & in quo talis finis conſiſtat; finis autem, quē homines in ſuis deliberationibus ſibi præfigunt, eſt proculdubio felicitas eiuſque partes; idcircò debet Orator ſaltem ſuperficietenus cognoſcere quid ſit felicitas, eiuſque partes, & quia ij, qui ſibi finem conſtituunt, eundem aſſequi deſiderant, ob id viam, ac rationem quærunt, quâ poſſint ad eum peruenire; propterea non de fine, ſed de iis quæ poſſunt ad finem perducere deliberant, quamobrem omnes ſuaſiones erunt de iis, quæ ad felicitatem conducunt, & omnes diſſuaſiones contrario modo ſe habebunt, ob id perneceſſarium eſt Oratori ad habendam facultatem ſuadendi, ac diſſuadendi, ut ſciat craſſâ Mineruâ ſaltem, quid ſit felicitas eiuſque partes, nam perfecta felicitatis cognitio ad Moralem diſciplinam pertineat. Explicandum igitur breuiter, primò quid ſit felicitas, ſecundò ex quibus partibus conſtet, tertiò quid ſit unaquæque ipſarum.

Ciuilis Beatitudinis variæ definitiones afferri ſolent.

Ad primum quod ſpectat, plures ſunt felicitatis definitiones. Primò nanque felicitas dici ſolet, εὐπραξία μετὰ ἀρετῆς *Bonus rerum ſucceſſus cum virtute coniunctus*, vel ut alijs placet, *Bene agere cum virtute*, ſic Ariſtoteles alicubi. Atverò alibi eidem definitur, ἐνέργεια ψυχῆς λογικῆς κατ' ἀρετὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην ἐν βίῳ τελείῳ. *Operatio, ſeu actio animæ rationalis, ſecundum virtutem optimam, & perfectiſſimam in vita perfecta.* Et alibi quoque ἡ εὐδαιμονία ἐστὶν ἀγαθὸν τέλειον καὶ ἄριστον. *Beatitudo eſt bonum perfectum, & optimum.* In idem ferè recidunt illæ definitiones, quæ de ciuili beatitudine afferri ſolent, & quas Ariſtoteles commemorat, dum ait. Ἔστω δὲ εὐδαιμονία, εὐπραξία μετὰ ἀρετῆς. *Sit igitur felicitas vitæ proſperitas cum virtute coniuncta.* Item. Ἢ αὐτάρκεια ζωῆς. *Vel poſſeſſio earum rerum, quibus vita contenta ſit.* Item. Ἢ ὁ βίος μετὰ ἀσφαλείας ἥδιστος. *Vel vita cum ſecuritate iucundiſſima.* Item. Ἢ εὐθηνία κτημάτων, καὶ σωμάτων μετὰ δυνάμεως φυλακτικῆς τε, καὶ πρακτικῆς τούτων. *Vel bonus, firmuſque ſtatus poſſeſſionum, & corporum cum facultate cuſtodiendi, atque amplificandi;* de his tamen accuratiùs in Moralibus.

Ciuilis Beatitudinis partes.

Sequitur ordine ſecundum, nempè quæ ſint ciuilis beatitudinis partes; Ariſtoteli autem ſunt nobilitas, multorum amicitia, & gratia, præſertim proborum, diuitiæ, bona proles, & multa, commoda ſenectus; quibus accedunt corporis virtutes, nempè ſanitas, pulchritudo, robur, magnitudo, vires ad certandum; inſuper gloria, honor, proſpera fortuna, atque demum animi virtus, cuius partes ſunt Prudentia, Fortitudo, Temperantia, & Iuſtitia. Quorum ratio, quoniam felicitas vita eſt per ſe ſufficientiſſima, & ſecuriſſima; at ſufficientiſſima vita requirit tum bona interna, quę conſiſtunt in bonis, ac virtutibus corporis, atque animi; tum externa, cuiuſmodi ſunt nobilitas, amici, pecuniæ, & honor; ſecuriſſima verò vita potentiam, proſperamque fortunam expoſcit; hæc igitur omnia ſunt felicitatis partes.

Partes Ciuilis Beatitudinis definiantur.

Sequitur tertium; ſingulæ nanque prædictæ partes definiendæ ſunt. Nobilitas Ariſtoteli gemina eſt, nempe publica & priuata. Publica quæ totius gentis dicitur ac definitur. Εὐγένεια μὲν οὖν ἔθνει μὲν, καὶ πόλει, τὸ αὐτόχθονας, ἢ ἀρχαίους εἶναι. *Nobilitas gentis, & ciuitatis ea eſt, ſi ipſa ex ſe ſe ſuos ciues genuit, vel ſaltem vetuſtam originem babuit.* Dum autem proſequitur, docet nobilitatem hanc non tantùm eſſe in generis vetuſtate, quantum in maiorū ſplendore, ac dignitate, qua de re quoque ſupra locuti ſumus. Tranſit autem ad priuatam nobilitatem quæ Ariſtoteli eſt. Ἰδίᾳ δὲ εὐγένεια ἢ ἀπ' ἀνδρῶν, ἢ ἀπὸ γυναικῶν καὶ γνησιότης ἀπ' ἀμφοῖν. *Priuata verò nobilitas, vel à viris, vel à mulieribus pendet, & cum utrique legitimè coniuncti ſunt;* Quid autem ſit bona proles, aut multa, neminem prętereit. Poteſt autē bona proles conſiderari, tum reſpectu ciuitatis, aut gentis, tum reſpectu priuatorum. Gens autem, ac ciuitas tum bona, ac multa fruitur prole, cum multa, ac proba illi iuuentus eſt. Iuuentus autem proba dicitur, cum animi corporiſque virtutibus excellit, nempe magnitudine, pulchritudine, robore, & potentia certandi, quæ corporis virtutes ſunt, itemque temperantiā, ac fortitudine, quæ tunc virtutes animæ, iuuenum propriæ. Proles autem priuatorum tunc dicitur proba, ac multa, cum priuati multos habent filios maſculos, ac fœminas, ac præterea tales, quales eſſe oportet. Maſculorum virtutes iam explicatæ fuerunt; fœminarum autem ſpectantes ad corpus ſunt magnitudo, & pulchritudo, ſed ſpectantes ad animam ſunt temperantia, & ſtudium operandi abſque illiberalitate; Docet autem Stagirites curandum eſſe, tum priuatim, tum publicè, ut mulieres, & viri ſint quales oportet, nam ciuitates illæ in quibus quæ ad mulieres ſpectant, male ſe habent, qualis eſt ciuitas, inquit, Lacedæmoniorum, ſecundum dimidiam ſui partem non ſunt felices.

Nobilitas duplex publica, & priuata.

Publica nobilitas, quæ.

Priuata nobilitas, quæ.

Bona proles, quæ.

Duplex eius conſideratio.

Proles priuatorum quãdo bona, & multa dicatur.

Diuitiarum partes.

Diuitiarum autem partes ſunt pecuniæ, multitudo agrorum, poſſeſſiones villarum, inſuper poſſeſſio ſup-

ne regnorum; oportet igitur, ut probè cognoſcat earum genera, quæ tria legitima eſſe conſtat, videlicet Monarchiam, Ariſtocratiam, & Democratiam, totidem autem praua his tribus aduerſa, puta Thyrannidem, Oligarchiam, & Ochlocratiam, quibus addi ſolet Anarchia, nimirum ubi nullus eſt magiſtratus, de his autem pauca quædam ſubijciemus, eſt enim operæ pretium, immò maximum, & potentiſſimum omnium ad ſuadendum, beneque conſulendum, ſi quis omnes Reſpublicas perſpectas habeat, & uniuſcuiuſq; mores, inſtituta, atq; utilitates cognoſcat; enimverò omnes utilitate mouentur, utile porro eſt, quod ſtatim Ciuitates egregiè conſeruat. Monarchia, græcè μοναρχία eſt principatus unius tantum regnantis, qui μονάρχης, & à Platone μόναρχος dicitur à μοναρχέω *ſolus impero,* ut Ariſtoteles illud uſurpat in Politicis. Eſt porrò legitimus Principatus, ac iuſtus, qui communem reſpicit utilitatem, ut Ariſtoteles loquitur, qui de monarchia ſermonem habens ita ſcribit, μοναρχία δὲ ἐστὶ κατὰ τὸ ὄνομα, ἐν ᾗ εἷς ἁπάντων κύριός ἐστι. *Monarchia eſt, ut nomen indicat, in qua unus omnium dominus eſt.* Tyrannis græcè τυραννίς. Dominatio eſt unius tantùm, & eſt imperium ſæuum, ac violentum, de quo Iuvenalis

Lib. 3. Politic.

Satyr. 8.

Quid Nero tam ſæua, crudaque tyrannide fecit?

Duplex eſt Monarchia, aut enim legitima eſt, ac ordinata, quo pacto Regnum dicitur: aut eſt contra ordinem, & leges, cum nimirum Princeps ea ſua libidine dominatur, & vocatur Tyrannis, hoc itaque differt inter Regem, atque Tyrannum, quòd Rex quantumuis legibus potentior, legitimè tamen imperat, & æquabiliter omnibus iuſtitiam diſtribuit, prudentum, ac ſapientum conſilio utitur, nec tantum propriam, ſed etiam populorum, ſibi ſubditorum utilitatem quærit. Ex aduerſo autem tyrannus, leges contemnit, iuſtitiam irridet, ſapientum conſilia negligit, & ab illis, quamplurimum abhorrens ad propriam libidinem omnia dirigit. Hæc paucis Ariſtoteles complectitur de monarchia loquens, τούτων δὲ, ἡ μὲν κατὰ τάξιν τινὰ, βασιλεία, ἡ δ' ἀόριστος, τυραννίς. *Quæ ſi definita eſt ordinem ſeruans, Regnum vocatur, ſi verò contra, Tyrannis appellatur.*

Ariſtocratia græcè ἀριστοκρατία, eſt optimatum principatus à verbo ἀριστοκρατέω, *optimè impero*, unde ἀριστοκρατικὴ Ariſtoteli eſt optimatū reſpublica, Ἀριστοκρατία δὲ, ἐν ᾗ κατὰ παιδείαν. *Ariſtocratia dicitur illa in qua magiſtratus diſtribuuntur ijs, qui diſciplinam perceperunt.* Ariſtocratia ut nuper dicebam, latinè optimatum imperium ſignificat. Itaque paucorum gubernatio ſi bona fuerit, Ariſtocratia, vel optimatum principatus dicitur. Optimates enim ſunt, qui primum in Ciuitate locum tenent, optimèque de Rep. ſentiunt, & idcirco Tullius optimates eſſe dicebat, qui ita in Rep. ſe gerunt, ut ſua conſilia optima cuique probentur: populares autem, qui ea faciunt ac dicunt, quo multitudini iucunda eſſe volunt. In hoc principatu iuſtiſſimi quique, ac prudentiſſimi, æquali inter ſe poteſtate præditi ad Remp. gubernandam eliguntur, teſte Polybio, ex cuius ſententia Ariſtocratia malè adminiſtrata in Democratiam delabitur; qui autem tales ſunt, quales in Ariſtocratia eſſe diximus, neceſſe eſt eos eſſe optimos, unde deductum eſt Ariſtocratiæ nomen, diciturque optimatum imperium. Veneta Reſp. hoc tempore Ariſtocratia eſt, non enim in ea permittitur quempiam ad magiſtratum aliquem promoueri, niſi ſit probatis moribus inſtructus, ciuitatiſque ſuæ diſciplinam perceperit.

Optimates qui dicantur.

Oligarchia, græcè Ὀλιγαρχία, *paucorum regimen,* ut apud Demoſthenem, ab ὀλιγαρχέομαι *dego ſub ſta-tu paucorum*, ut apud Thucydidem; itaque paucorum dominantium ſi mala gubernatio fuerit, Oligarchia nuncupatur, & Ariſtocratiæ opponitur; eſt itaque imperium, in quo potentiores tantùm dominantur, quoniam ea cenſu magiſtratus eliguntur; nam conſtitutæ ſunt leges, ut nemo poſſit imperare, niſi, qui tantam pecuniæ ſummam poſſederit, at pauci ubique ſunt locupletes; ideo Ariſtoteles de hac imperij forma loquens ait, Ὀλιγαρχία δὲ, ἐν ᾗ οἱ ἀπὸ τιμημάτων. *Oligarchia verò eſt, in qua ex cenſu magiſtratus eliguntur.*

Democratia quid.

Democratia græcè Δημοκρατία. Principatus populi, ſiue ſtatus popularis à verbo δημοκρατέομαι; *regor à populo*, eſt itaque bona multorum gubernatio, quæ apud Ariſtotelem communi Reip. nomine appellatur; in hac autem gubernatione nobiles ſimul, & ignobiles, ea populo tamen ſelecti, ad commune bonum legem ferunt; de hac imperij forma loquens Ariſtoteles ait. Ἔστι δὲ δημοκρατία μὲν, πολιτεία, ἐν ᾗ κλήρῳ διανέμονται τὰς ἀρχάς. *Democratia autem eſt Reipublicæ ſtatus, in quo ſortione tantum magiſtratus diſtribuuntur;* In hoc igitur ſtatu non unus tantùm eſt princeps, nec tantum potentiores, aut optimates dominantur, ſed omnes æqualiter capiendorum magiſtratuum ius habent, ſiue nobiles ſint, ſiue ignobiles, ſiue diuites, ſiue pauperes; magiſtratus autem, vel per ſortes, vel ſuffragia diſtribuuntur; Populus enim eligendi poteſtatem habet, quamobrem, vel per tabellam, vel per voces, vel per calculos eligit, quem velit aut Prætorem, aut Conſulem eſſe, aut alio quouis munere fungi; quod ſi contingat, ut plures ſint, qui in honoribus petendis concurrant, ſortes iaciuntur, adeo ut arbitrio fortunæ committatur quod ſummæ prudentiæ deberet acceptum referri.

Ochlocratia quid ſit.

Ochlocratia græcè ὀχλοκρατία, Democratiæ contraria eſt, quatenus ſtatus popularis eſt; ſed malus, unde ὀχλοκρατεῖσθαι dicuntur, *qui impetu plebeio non legitimâ democratiâ reguntur.*

His addi ſolet ἀναρχία, nempe ſtatus popularis, in quo nulla poteſtas. Hæc itaque debet Orator probè cognoſcere, & ſingula prædicta Reip. genera perſpecta prorſus habere; ſed præterea debet etiam cognoſcere fines eiuſque, quò videlicet omnia diriguntur, nam de iis qualibet Reſpublica deliberat, ſummâque diligentiâ quærit ea, quæ poſſint ipſam ad finem ſuum perducere. Eſt autem finis Democratiæ Libertas; Oligarchiæ, Diuitiæ; Ariſtocratiæ, Diſciplina Ciuitatis & Leges; Tyrannis autem Cuſtodia. Reliqua apud Ariſtotelem vide, qui ſolum quatuor hæc genera in Rhetoricis commemorat.

Ea porrò, quæ nos perſuadere debemus debent vera eſſe, & bona, omnium enim animis natura indidit, ut verum, & bonum perſequantur, quod ſi iis ea ſuadenda ſunt, ad quæ naturâ ipſi ſunt procliues, nulli dubium quin talia ſint quæ diximus.

Loci unde petantur argumenta ad ſuadendum.

Loci autem, in quibus reſident argumenta ad ſuaſionem, & diſſuaſionem idonea generatim eſſe cenſentur à cauſis, effectis, conſequentibus, contrarijs, comparatione, adiunctis, & ſimilibus; præcipuum tamen inſtrumentum in hoc genere adhibendum eſt exemplum. Hoc eleganter expreſſit Ariſtoteles dicens, τὰ δὲ παραδείγματα τοῖς συμβουλευτικοῖς, ἐκ γὰρ τῶν προγεγονότων τὰ μέλλοντα καταμαντευόμενοι, κρίνομεν. *Exempla verò deliberatiuo generi maximè accommodata ſunt, nam ex præteritis futura conijcientes, quid ſit agendum ſtatuimus.* Experimentum nanque rationis teſtimonium eſt.

Speciatim verò ad ſuadendum argumenta deſumi ſolent à bono, ſcilicet honeſto, iucundo, & utili, ſicut ab oppoſito malo nempe turpi, moleſto, & 1. Rhet. cap. 34.

damnoſo, ad diſſuadendum argumenta ſumuntur; deliberatiui enim generis adęquatus finis eſt bonum, quo comprehenditur, tum quod propter ſe expoſci debet, cuiuſmodi eſt honeſtum; tum quod propter commodum expetimus, quale eſt utile, tum quod cupimus voluptatis cauſa, quod iucundum nuncupatur. Apud ſapientes autem ac probos viros plus argumenta valent, quæ ab honeſto ducuntur; apud vulgus verò maioris ſunt efficacitatis, quæ deſumuntur ab utili, aut iucundo. In deliberatiuo autem genere argumenta ducuntur a bono, ac utili, nam deliberatio etſi de fine non ſit, qui habet rationem boni; de iis tamen eſt, quæ ad ipſum perducunt, hoc eſt, quæ proſunt in actionibus ſingulis, & ob id bona ſunt, quoniam proſunt, qui autem ſuadet ea omnia cognoſcere debet, quæ proſutura ſunt, boniquc rationem obtinent; ſicut ad diſſuadendum, malum conſiderandum. Boni autem rationem varijs deſcriptionibus Ariſtoteles explicuit, è quibus prima eſt, ἔστω δὴ ἀγαθὸν ὃ ἂν αὐτὸ ἑαυτοῦ ἕνεκα ᾖ αἱρετὸν, καὶ οὗ ἕνεκα ἄλλο αἱρούμεθα. *Sit boni id quod propter ſe eſt expetendum & cuius gratia ſolemus aliud expetere*. Secunda. Καὶ ὅσα ὁ περὶ ἕκαστον νοῦς ἀποδίδωσιν ἑκάστῳ. τοῦτό ἐστιν ἑκάστῳ ἀγαθόν. *Et quæcunque ſingulis in rebus unicuique ratio tribuit, atque aſſignat, ei unicuique bona ſunt*; Item. Καὶ οὗ παρόντος εὖ διάκειται, καὶ αὐτάρκως ἔχει, καὶ τὸ αὔταρκες. *Illud quoque bonum, quo præſente, res bene ſe habet, nec aliud quidquam amplius exoptat, & quod per ſe ſufficiens eſt*. Amplius. Καὶ τὸ ποιητικὸν, ἢ φυλακτικὸν τῶν τοιούτων. *Quin etiam quod hæc ipſa conficiendi, & cuſtodiendi vim habet, bonum eſt*. Amplius. Καὶ ᾧ ἀκολουθεῖ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὰ κωλυτικὰ τῶν ἐναντίων, καὶ τὰ φθαρτικά. *Et quod hæc eadem conſequuntur, & quod contraria depellit, atque interimit*. Egregiè profectò, nam id omne bonum eſt, unde res bonæ originem trahunt. Vt, ab agrorum cultu, prouenit humanus victus; ergo bonus eſt cultus agrorum. Studium aſſiduum ſcientiam parit, quæ ſummopere bona eſt; ergo aſſiduum ſtudium eſt bonum. Bona igitur ſunt, quæ bonorum ſunt conſequentia, vel ſimul, vel poſtea, quemadmodum Stagirites notauit, qui pariter addit alibi in quo boni ratio conſiſtat dicens, διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τἀγαθὸν, οὗ πάντα ἐφίεται. *Idcirco bene id eſſe bonum affirmarunt, quod omnia appetunt*. Varijs boni diuiſionibus omiſſis, unam ſilentio præterire non poſſumus, cuius non multo antea meminimus, qua bonum diuiditur in illud, quod eſt honeſtum, iucundum, & utile, in cuius diuiſionis gratiam ad memoriam eſt reuocandum, quid ſit ens morale, videlicet quicquid ſpectat ad perſonam rationalem, ut rationalis eſt, quod diuidi ſolet in bonum, & malum morale, ſeu honeſtum, & turpe. Bonum autem morale duplex eſſe perhibetur, alterum latè, alterum preſsè ſumptum: Primum eſt ens ſpectans ad perſonam rationalem, ut rationalis eſt: ſecundum eſt quod conuenit perſonæ rationali, quatenus utenti appetitu agente cum ratione, ſeu quatenus poteſt actiones morales producere; diciturque bonum honeſtum preſsâ ſignificatione acceptum. Hanc honeſtatem nouit etiam gentilitas, nam Perſius id luculenter inſinuat.

1. Rhetor. cap. 16. aliàs 6,

Lib. 1. Rhet. cap. 26 aliàs 6 Lib. 1 de Moribus cap. 1.

Boni triplex honeſtum, iucũdum, & utile.

Ens morale quid.

Boni morale duplex latè, & preſsè ſumptum. Quid utrũque.

Boni honeſti preſsè acceptũ

Perſius Sat. 2.

> *At bona pars procerum tacita libauit acerra*
> *Haud cuiuis promptum eſt, murmurque humileſque ſuſurros*
> *Tollere de templis, & aperto viuere voto*
> *Mens bona, fama, fides, hæc clarè, & ut audiat hoſpes*
> *Illa ſibi introrſum, & ſub lingua murmurat, &c.*

Boni honeſti naturale quid.

Bonum autem honeſtum naturale dicitur quod per ſe conuenit naturis rerum, & etiam ipſi naturæ rationali, licet non ut utenti ratione, ita planè ſanitas vita, & reliqua hominis commoda naturalem hanc honeſtatem habere dicuntur. Bonum iucundum cenſetur id, quod præter conuenientiam delectabilitatem importat. Bonum utile eſt, quod non ratione ſui, ſed alterius bonum eſt, quatenus ad illius conſecutionem conducit.

Boni iucundum quid.

Boni utile quid.

Partitionis allatæ ratio gemina ſolet afferri, quarũ una, ut aiunt, eſt à priori, deſumpta ea ratione entis, prout ens rationem dicit conuenientiæ, quod enim alicui conuenit, aut per ſe conuenit, aut non per ſe ipſum, ſed ſolùm ratione alterius, quod per ipſum obtineri poteſt. Quod autem per ſe conuenit, aut præcisè ſpectatur ſub hac ratione, ut conueniens eſt appetitui, aut præter conuenientiam inuoluit delectabilitatem, quæ tanquam paſſio à conuenientiæ ratione proficiſcitur, quia quod actu appetitui conuenit, cum actu poſſidetur, delectationem parit, antequam igitur poſſideatur potens eſt delectationem procreare, quod eſt delectabile eſſe. Quod autem per ſe conuenit ut conuenit præcisè, bonum dicitur honeſtum; quatenus verò pręter conuenientiam delectabilitatem importat, bonum eſt delectabile, quod verò ſolùm conuenit ratione alterius, quod per ipſum acquiritur, ut animali medicamentum ratione ſanitatis, bonum utile nuncupatur. Altera huius diſtributionis ratio à poſteriori deſumitur, nimirum ab appetibilitate, quæ eſt in bono, quòd quâ tale, eſt appetibile, & à motu, ſeu quaſi motu, appetitûs ad bonum: nam ut in motu naturalis corporis eſt, & ultimum, ad quod ſimpliciter motus terminatur, & medium ad quod terminatur quodammodo, & ex parte; in ultimo autem duo ſunt, & res illa, ad quam motus terminatur, ut eſt *Vbi*, in motu ad locum, & qualitas in alteratione, id nimirum in quo mobile quieſcit. Non abſimili modo in motu appetitûs, datur id quod eſt appetibile terminans quodammodo & ex parte motum appetitûs, ut medium per quod tenditur ad aliud, & appellatur utile; id verò, quod appetitur ut ultimum, & ut id, ad quod appetitus per ſe tendit, vocatur honeſtum; quod verò terminat motum appetitûs ut quies in re deſiderata, vocatur delectatio. His autem locis addi ſolent, & alij, videlicet à neceſſario, poſſibili, facili, iuſto, & laudabili cum oppoſitis ſuis, quos tamen alij prætermittunt, velut illos, qui ad ſupra commemoratos facilè reuocari poſſunt.

Diuiſionis allatæ duplex ratio. Prima ratio.

Secunda diuiſionis ratio.

At verò quatuor huius generis à Dionyſio Alicarnaſſeo ſtatuuntur loci, ἡ ζήτησις ἐν τέτταρσι τοῖς τῆς συμβουλῆς κεφαλαίοις, τῷ δικαίῳ, τῷ συμφέροντι, τῷ καλῷ, τῇ δυνάμει. Itaque ex Dionyſij ſententia loci ſunt. τὸ δίκαιον. τὸ συμφέρον. τὸ ἔνδοξον. τὸ δυνατόν. *Iuſtum, utile; glorioſum ſiue honeſtum; poſſibile*; ab Hermogene tamen ſex numerantur, τὸ νόμιμον. *legitimum*; τὸ δίκαιον. *iuſtum*; τὸ συμφέρον *utile*; τὸ δυνατὸν, *poſſibile* τὸ ἔνδοξον. *honeſtum*, τὸ ἐκβησόμενον ἀγαθὸν, *bonum euenturum*. Ex his porrò ſunt valde proprij, utile, & inutile, ſenſu iam explicato; nam honeſtum ſumitur à genere deliberatiuo. Poſſibile communis eſt locus omnibus generibus, & ſub eo facile difficileque continetur, quibus addi ſolent iucundum, & iniucundum, quæ tamen ſub utili, & inutili comprehendi poſſunt. Neceſſarium ad utile reuocatur, illud enim eſt quoddam utile, nimirum id, ſine quo res eſſe non poteſt. At verò utile, honeſtum, ac poſſibile ſunt loci à quibus præcipuè argumenta ducuntur. Quæ autem de ſuaſione dicta ſunt, aptari diſſuaſioni poſſunt; ſi tamen ut res contrario modo tractari intelligatur, nimirum à contrarijs locis argu-

Loci huius generis proprij

menta

menta deducendo. Tullius à tribus locis puta ab inhoneſto, noxio, & impoſſibili argumentatur ad pacem diſſuadendam cum Antonio; hæc enim habet. *Ego ille (dicam ſæpius) pacis ſemper laudator, ſemper auctor, pacem cum M. Antonio eſſe nolo.* Mox verò addit; *Cur igitur pacem nolo? quia turpis eſt, quia periculoſa, quia eſſe non poteſt; quæ tria dum explico, peto à Vobis P. C. ut eâdem benignitate, quâ ſoletis, verba mea audiatis.* Vides confirmationem hanc tribus conſtare partibus, quarum prima incipit: *Quid eſt inconſtantiâ, mobilitate, leuitate, cum ſingulis hominibus, tum verò uniuerſo ſenatui turpius?* Secunda: *Dicam deinceps, ut propoſui, &c.* Tertia: *Dixi de periculo, docebo, ne coagmentari quidem poſſe, &c.*

Locus à neceſſitate valdè efficax.

Tullius in Catilinam Act. 1.

Et ſanè locus à neceſſitate plurimum efficacitatis obtinet, nihil enim magis deliberationem urget, quàm neceſſarium. Hinc Tullius arguit acerrimè; *Vobis*, inquit, *eſt domi inopia, foris æs alienum, mala res, ſpes multo aſperior; denique quid reliqui habemus præter miſeram animam? Quin igitur, expergiſcimini?*

Locus à poſſibili & facili.

Poſſibile quoque ſummoperè conſiderandum, ut Cicero quoque notauit; nempe an res fieri poſſint; Poſſibili autem additur facile, nam hoc etiam in conſiderationem venit, quod enim ſummè difficile eſt ac arduum, perinde eſt, ac impoſſibile; iuſtum & laudabile ad honeſtum reuocatur, quod valet ad perſuadendum, quemadmodum inhoneſtum ad diſſuadendum. Honeſtum apud viros probos egregijſque virtutibus excultos uberrimè ſuppeditat argumenta.

Diſpoſitio deliberatiui generis.

Deliberatiui autem generis diſpoſitio non ſatis conſtat; hac enim de re ſi Tullium requiras, audies illum dicentem in hoc orationis genere initium eſſe ducendum à confirmatione, & huic perorationem eſſe ſubijciendam, exordio neglecto, tanquam non requiſito, eo nomine, quòd qui deliberant ſua ſponte ſunt ad audiendum parati: Quandoque tamen Ariſtoteles in hoc dicendi genere exordium expoſcit. Ex huius enim opinione Procemium, Contentio, & Enumeratio tunc in deliberatiuo genere adhibentur, quando inter eos, qui ſententiam dicunt, controuerſia eſt, propterea quòd etiam accuſatio, & defenſio adhibetur, non quatenus tamen tunc habeatur deliberatio; cum enim, quaſi in iudicio res agatur, proœmio non tantum eſt opus, verum etiam argumentorum collatione, ut intelligatur quæ firmiora ſint, & quæ minorem efficacitatem habeant. Eſt etiam opus enumeratione, ut ſub unum aſpectum quodammodo rationes omnes conſtituantur, quinimmo tunc & accuſationes, & defenſiones uſurpari ſolent in genere, de quo loquimur, non quatenus in eo tamen eſt deliberatio, ſed prout per ipſum oportet aduerſarios tanquam in iudicio refellere.

Ariſtot. 3. Rhet. cap. 14. aliàs 9.

Quid ſenſerit Tullius de proœmio. Tullius in partitionibus Oratorijs.

De Proœmio deliberatiui generis Tullius hæc habet. *Principia, vel non longa, vel ſæpe nulla; ſunt enim ad audiendum qui deliberant ſua cauſâ parati.* Immo nec narrationem ipſe neceſſariam exiſtimat, ut propterea ſtatim ſubijciat; *Nec multum ſanè ſæpè narrandum eſt, eſt narratio præteritarum rerum, aut præſentium; ſuaſio autem futurarum, quare ad fidem, & ad motum adhibenda eſt omnis oratio.* Hæc igitur Tullius de proœmio habet, in eo, de quo loquimur, genere dicendi. Res tamen non exigui momenti eſt, propterea diligenter curandum, ut ea pro dignitate tractetur, hoc enim dicendi genus magni fieri debere teſtis eſt Ariſtoteles, qui conferens hoc cum genere iudiciali, illud huic præferendum duxit, tanquam longè dignius, atque præſtantius, appellat enim illud ſpecioſius, in quam ſententiam abiit etiam M. Antonius. *Suadere*, inquit, *aliquid, aut diſſuadere, grauiſſimæ*

3. Rhet. cap. 4. Cic. 2. de Orat.

mihi videtur eſſe perſonæ. Nam, & ſapientis eſt conſilium explicare ſuum de maximis rebus: & honeſti, & diſerti, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione perſuadere poſſit. Ne igitur de his videar nimis oſcitanter locutus, nonnulla ſubijciam. Res ipſa profectò per ſe non requirit exordium, adeout quâuis occaſione Orator eo uti deberet ad ſuadendum, vel diſſuadendum accedens, quandoque tamen ſecus euenit. Primò nempe quando commodum eſt orationi nonnihil auctoritatis acquirere, propterea quod ad hoc ſummopere confert non temerè, nec ſine ratione expoſita dicendi prouinciam ſuſcipere, quandoquidem exordium plurimum, & auctoritatis, & ornatûs orationi affert, cum oratio deſtituta proœmio, capite diminuta videatur, ut propterea Stagirites grauiter criminetur Gorgiam Leontinum, quòd Ælienſes laudaturus, initium ab ipſa ciuitate deſumpſerit. Eiuſdem ſententiæ fuiſſe Tullium non obſcurè conſtat, cum aliquando ſic in arenam deſcenderit: *Vellem*, inquit, *Dij immortales feciſſent P. C. ut viuo potius S. Sulpicio gratias ageremus, quam mortuo honores quæreremus. Nec verò dubito quin ſi ille vir renuntiare legationem potuiſſet, &c.*

Primò quando ſit opportunum exordium adhibere.

Cic. Ph. 9.

Debet etiam Orator exordium adhibere, quando non ſatis auditoribus conſtat, qualis, & quanta ſit res, de qua proponitur deliberandum; expedit enim tunc eos de re propoſita certiores facere, ut auctor eſt Tullius, qui propterea peropportunum duxit aliquando ſic exordiri. *Serius omninò P. C. quam tempus Reipublicæ poſtulauit, aliquando tamen conuocati ſumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cum bellum nefarium contra aras, & focos, contra vitam, fortunaſque noſtras, &c.* Huius enim orationis tres ſunt partes, Exordium, Confirmatio, hoc eſt Suaſio, & Peroratio; orditur à periculo Reipublicæ & cenſet primo quoque tempore Antonij armis occurrendum eſſe, hoc autem initium ad conciliationem animorum, mirum in modum accommodatum eſt. Non diſſimiliter idem Orator alibi exorditur. *Paucis de rebus, & fortaſſe neceſſarijs conſulimur, P. C. de Appia via, & de Moneta, Conſul de Lupercis Tribunus Plebis referunt, quarum rerum, etſi facilis explicatio videtur, &c.* Orationis huius hę ſunt partes Exordium, Refutatio, Partitio, Confirmatio, Peroratio; plerunque igitur adhibendum exordium, præſertim cum, nec dum auditorem comparatum habemus, quod accidit, cum ultro, & non rogati ad dicendum venimus; vel aliquid obtinere cupimus, de quo cum alijs dicendo certamus. Vnde ſumenda ſint exordia in re propoſita, docuit Ariſtoteles, nimirum à perſona noſtra, vel aduerſarij, vel ab ipſa re, quæ ſcilicet maior, vel minor appareat, quàm exiſtimetur. A perſona propria ſumpſit exordium Tullius dicens: *Nam cum antea per ætatem nondum huius auctoritatem loci contingere auderem, &c.* Hoc autem ipſe fecit ad auctoritatem ſibi conciliandam, quæ in conſilijs plurimum valet, ut Fabius ait, quam quiſque comparare ſibi poteſt, vel modeſtâ ſui commendatione, vel grati animi ſignificatione, quaſi ad referendam gratiam primum venerit, cum eſſet dicturus, quod non ſemel à Tullio factum perſpicuum eſt, is enim cum de conſuetudine eorum, qui ad habendas populo gratias, orationes contexunt, hæc habet. *De me autem ipſe vereor, ne arrogantis ſit apud vos dicere, ingrati, tacere: nam & quibus ſtudijs hanc dignitatem conſecutus ſim, memetipſum commemorare, per quam graue eſt, & ſilere de tantis veſtris beneficijs nullo modo poſſum.* Exageratis autem beneficijs, quæ ab uniuerſo populo recepit, gratiarum vice

Secundò quando ſit opus exordio.

Philip. 3.

Philip. 7.

Pro Leg. Manilia.

Pro Leg. Agraria.

ſe

Pro Lege Agraria.

ſe conſulem popularem futurum pollicetur, atque ſenſim ſe in agrariam legem inſinuat dicendo. *Hoc ego tam inſigne, tam ſingulare veſtrum beneficium, cum ad animi mei fructum, atque lætitiam duco eſſe permagnum, tum ad curam, ſollicitudinemque, &c.*

Tertiò unde deſumi poſſit exordium.

Sumi etiam poteſt exordium à profeſſione ſui amoris in ciues, & charitatis in patriam, quorum ſalutem Orator propriè ſe præferre dicat; Item à deſiderio benè conſulendi.

Vel à perſona auditorum.

Ab aduerſariorum quoque perſona deſumi poteſt exordium, eorum detegendo conſilia, atque fines, quos in re, de qua agitur ſibi pro libertate præfigunt, ut vel dicantur iniuſtè agere, vel utilitati publicæ inuidere. Inſuper dicendo ipſos minus rectè ſentire, vel conſulere. Atque demum ipſos aduerſarios potius proprium commodum, quam bonum Reipublicæ ſpectare.

Vel à re ipſa.

Sumitur etiam in hoc genere procemium à re ipſa, quatenus ex hac conciliari poteſt attentio, demonſtrando eius magnitudinem, dignitatem, vel quidpiam ſimile.

In diſſuaſione magis requiritur procemium.

In diſſuaſione forſan requiritur magis procemium, nam Orator debet in diſſuaſione aliorum ex animis opinionem euellere, quod non tam facilè fit, ut aliquâ non ſit opus induſtriâ; eo vel magis ſi diſſuadere oporteat ea, quæ iis, apud quos dicimus, iucunda ſint, & utilia.

An narratio in genere deliberatiuo danda ſit.

Ariſt. 3. Rhet. cap. 42. alias. 16.

In partitionibus oratorijs. Fab. lib. 3. cap. 8.

In hoc genere videtur Ariſt. nō neceſſaria narratio, ſic enim loquitur, ἐν δὲ δημηγορίᾳ ἥκιστα διήγησίς ἐστιν, ὅτι περὶ τῶν μελλόντων οὐδεὶς διηγεῖται. *In deliberatione non eſt narratio, quia de futuris nemo narrat.* In eandem ſententiam abiiſſe Tullium ſuperiùs notauimus; immo etiam & Fabium, qui hac de re ita loquitur. *Narrationem numquam exiget priuata deliberatio eius duntaxat rei, de qua dicenda eſt ſententia, quia nullus ignorat id, de quo conſulit.* Attamen inficiandum non eſt etiam in hoc genere dicendi, narrationem aliquam recognoſci poſſe; velut orationis partem in qua narrentur quædam, velut exempla rerum geſtarum, quibus utatur Orator, tanquam argumentis ad ſuadendum, vel diſſuadendum, ut auditores ad memoriam præterita reuocantes, melius de futuris conſultare poſſint: licet tunc præterita ſint laus, ac ob id non deliberantium, ſed exornantium officio potiùs ipſi fungantur. In demonſtratiuo igitur, & deliberatiuo genere non ea poteſt eſſe narratio, quæ ſit ab alijs partibus diſtincta, & in qua res geſta narretur, poſtea verò poſſit argumentis confirmari; tametſi nanq; in demonſtratiuo genere perpetua ſit quædam rerum laudabilium narratio, cum amplificatione, huiuſmodi narratio tamen pars dici non poteſt orationis demonſtratiuæ, quod etiam de deliberatione ſentiendum; in hac enim, etſi quandoque narrandum, non tamen ſemper, nec eo modo, quo in genere iudiciali, in quo propriè narratio locum habet. Quę de exornatiuo genere diximus, ſatis conſtat habere cum veritate commercium, cum id ab Iſocrate factum ſit in Euagora, & Helenes encomio, & etiam à Plinio in Panegyrico quam Traiano dixit; propterea quòd uterque proponit ea quæ laude digna videntur, cum amplificatione, quæ probationis vim obtinet, omni narratione neglectâ, quæ pars ſit à cæteris diſtincta; quod etiam de genere deliberatiuo ſentiendum, cui tamen non inficiandum aliquando narrationem conuenire; primò quando præteritorum commemoratione volumus acriùs inſtigari, faciliuſque moueri auditores ad aggrediendum id, quod ſuademus, quod à Tullio factum obſeruare licet; is enim pro Pompeio narrat, quæ crudeliter aduerſus Romanos à Mithridate geſta fuerunt. Secundò cum auditor docilis fieri debet, ſi non dum ſatis aſſecutus fuerit in quo tota controuerſia ſit poſita, quomodo ei finis poſſie imponi, vel cum periculum, aut rei difficultatem, ac magnitudinem ignorat; vel cum expedit aliqua de nobis narrare, ut faciliùs auditorum animos nobis conciliare poſſimus, quo artificio uſus Tullius aliquando eſt, ſiquidem. *De me autem*, inquit, *ipſe vereor, ne arrogantis ſit apud vos dicere: ingrati tacere, nam & quibus ſtudijs &c.* Quod ſi nulla ſit opus narratione, ſtatim exordio ſubiicienda propoſitio, atq; ſententia, quam explicare copioſè oportet, ut facit Tullius, cum alibi ſæpè, tum præſertim, ubi ait. *Primum igitur acta Cæſaris ſeruanda cenſeo; non quo probem; quis enim id quidem poteſt? ſed quia &c.*

Tullius oratione 2. pro Lege Agra.

Cic. Phil. 1.

Confirmatio in genere deliberatiuo qualis.

Confirmatio in hoc dicendi genere ſemper adhibenda, eâ ſiquidem rationibus, & argumentis noſtræ cauſæ in genere iudiciali fidem adiungimus, & aduerſariorum argumenta refellimus; ſed in genere deliberatiuo vim omnem ſuadendi continet; augent autem ipſam confirmationem ſententiæ & exempla, ſiquidem præcipuum exornatiui generis inſtrumentū eſt amplificatio, ut Ariſtoteles luculenter expreſſit, dicens. Ὅλως δὲ τῶν κοινῶν εἰδῶν ἅπασι τοῖς λόγοις ἡ μὲν αὔξησις ἐπιτηδειοτέρα τοῖς ἐπιδεικτικοῖς. *Omninò autem ex omnibus dicendi formis, quæ tribus generibus conueniunt, amplificatio demonſtratiuo generi maximè accommodata eſt.* Cum enim tria ſint, quibus utimur in omni orationis confirmatione, Amplificatio, Exemplum, Argumentatio; cumque tria ſint cauſarum, ſeu Rhetoricæ genera demonſtratiuum, deliberatiuum, & iudiciale, amplificatio maximè demonſtratiuo generi conuenit, exemplum deliberatiuo, argumentatio iudiciali; quòd non ſic uſurpea velim, quaſi exemplis, & argumentationibus, & amplificationibus, in omni cauſarum genere non utamur, nam utimur, ſed quòd aliud, alij magis conſentaneum ſit. De genere exornatiuo id planè conſtat, nempe quòd amplificatio ei maximè accommodata ſit, qui nanque laudat, ſumit res geſtas tanquam certas, ac manifeſtas, omnibuſque notas, ob id probationibus, ſcilicet argumentis, vel exemplis non indiget, ut amplificando ſplendorem, ac dignitatem illis, adiungat. Quod etiam Tullius notauit, ſic enim loquitur. *Non enim dubia firmantur, ſed ea, quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur.* Sed deliberatiui generis proprium exemplum eſſe declarat Philoſophus dicens. Τὰ δὲ παραδείγματα τοῖς συμβουλευτικοῖς· ἐκ γὰρ τῶν προγεγονότων τὰ μέλλοντα καταμαντευόμενοι, κρίνομεν. *Exempla verò deliberatiuo generi maximè conſentanea ſunt: nam ex præteritis futura coniectantes, quid ſit agendum ſtatuimus.* De futuris enim deliberamus, exempla verò ſunt de præteritis; at ea præteritis de futuris coniecturam facimus. Orator igitur in confirmatione uti debet exemplis, præſertim apud multitudinem, quæ aliorum experimento edocta, ut ſupra quoq; notauimus, quid agendum deliberat, nam ſucceſſu alienæ fortunæ auditorum animi, vel demittuntur, vel eriguntur. Hoc notauit Cicero, nam. *Vterque verò*, inquit, *ad augendum habeat exemplorum, aut recentium quo notiora ſint, aut veterum, quo plus auctoritatis habent, copiam &c.*

In Partitionibus oratorijs.

Ariſtot. 1. Rhet. cap. 34. alias 9.

In Partitionibus.

Ita quidem Fabius Max. ſuadere nititur in Senatu ne P. Scipio in Aphricam traijciat. *Dies*, inquit, *me deficiat ſi Reges, Imperatoreſque temerè in hoſtium terram tranſgreſſos, cum maximis cladibus ſuis, exercituumque ſuorum numerare velim.* Poſtmodum Athenienſium exemplum affert, qui claſſe in Siciliam tranſmiſsâ Remp. ſuam in perpetuum afflixerunt, &

po-

novum M. Atilij, qui in ea ipſa Aphrica annis ante quadraginta victus, & captus in prælio eſt. In horum autem diſpoſitione cautus Orator ſit; itaque comparatâ per exordium beneuolentiâ ſi opus fuerit, totiuſque cauſæ ratione breuiter explicatâ, ſententiam proponat, & probationem itidem in certs quædam capita diſtribuat, ordineque tractet Ciceronis imitatione: Hic enim ſic loquitur: *Pacem cum M. Antonio eſſe nolo, cur igitur pacem nolo? quia turpis eſt, quia periculoſa, quia eſſe non poteſt; quæ tria dum explico, peto à vobis P. C. ut eâdem benignitate, qua ſoletis, verba mea audiatis. Quid eſt inconſtantia, &c.*

Pro Lege Manilia.

Et alibi. *Cauſa*, inquit, *quæ ſit videtis, nunc quid agendum ſit conſiderate, deinde de magnitudine, tum de Imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim eiuſmodi*, &c. Orator etiam prætermiſsâ diſtributione poteſt confirmationem aggredi; ita Cicero: *Primum igitur*, inquit, *acta Cæſaris ſeruanda cenſeo: non quo probem; quis enim id quidem poteſt? Sed quia rationem habendam maximè arbitror pacis, & otij. Vellem adeſſet Antonius, &c.*

Philip. 1.

Peroratio

Peroratio in hoc genere colligit, ut in reliquis generibus, antea dicta, non omnia, ſed magis præcipua & pro rei, de qua agitur, conditione, atque natura; motus ſpei, amoris, & deſiderij in rem perſuadendam, aut odij, deſperationis, timoris, ac fugæ in rem diſſuadendam excitat. Memento tamen aliter cum imperita multitudine, aliter cum prudenti conſilio agendum eſſe.

Diſſuaſiones, atque dehortationes à contrarijs locis turpi, pernicioſo moleſto, difficili periculoſo, & impoſſibili facilè colliguntur.

Character generis deliberatiui.

Characterem autem huic dicendi generi accommodatum, docuit Ariſtoteles; hic enim exornatiuo conſentaneum, ut ex eodem ſuperiori Sectione retulimus, vult eſſe talem, ut omnium ornamentorum genera contineat, ſitque genus orationis ſolutum, & effluens, ſententijs argutum, verbiſque ſonans; at de deliberatiui characteris genere loquens, ita ſcribit, Ἡ μὲν οὖν δημηγορικὴ λέξις, ἡ παντελῶς ἔοικε τῇ σκιαγραφίᾳ. *At verò deliberatiui generis elocutio, ſimilis eſt umbratili picturæ.* Explicans proprium conſilium rationem reddit, quia quanto maior fuerit eorum, quæ depicta ſunt, turba, tanto longius ſpectatur; quamobrem, quæ exquiſita ſunt in utriſque ſuperuacanea, atque deteriora videntur, & re verâ ſic ſe res habet, nam in deliberatiuo non debet elocutio exquiſita, ac minuta eſſe, ſed grandior, & conſonantior, cum hoc elocutionis genus turbæ, ac imperitæ multitudini accommodetur, ſiquidem hæc ea nequit aduertere, quæ ſubtiliter, & exquiſitè dicuntur, ſed illa tantum attendit, quæ extant, ac eminent, quæque ad vulgarem ſenſum accommodata ſunt, & quæ itidem talia, ut omnes ea poſſint percipere, vel ad utilitatem, vel ad honeſtatẽ ſpectare; & ingenioſè admodum Philoſophus deliberatiui generis elocutionem umbratili picturę ſimilem facit; ut enim quæ in picturâ ſubtiliter, & ingenioſè picta ſunt, procul ſpectari nequeunt, ſed à peritis dumtaxat huiuſmodi artificij in propinquo loco adſpiciuntur; qui autem ampliori magnitudine, frequentiorique numero ſunt depicta, poſſunt ab alijs etiam, qui longinquo ſunt in loco ſpectari; non diſſimiliter Philoſophus ait in deliberatione contingere, quæ namque ſubtiliter tractantur, minuteque diſputantur, à turba non intelliguntur, ſed inaniter in oratione iactantur, quæ autem vulgò, ac populariter efferuntur, dummodo id clarâ voce fiat, ſæpe cum plauſu excipiuntur. Stagirites autem in Arte Poetica Poeſin picturæ ſimilem facit, quod etiam & Lyricus præſtitit dum canit.

Arist. 3. Rhet. cap. 12. alias 9

Vt pictura poeſis erit, quæ ſi propius ſtes
Te capiet magis: & quædam ſi longius abſtes.
Hæc amat obſcurum, volet hæc ſub luce videri
Iudicis argutum, quæ non formidat acumen.

Horatius in arte Poetica.

Quamobrem tam in pictura, quàm in deliberationis genere, ea quæ exquiſitè ſiunt, apud populum ſuperuacanea, longeque deteriora exiſtimantur. Ab Ariſtotelis conſilio Tullius non diſſentit, cui in hoc genere dicendi tota oratio ſimplex, & grauis, & ſententiis debet ornatior eſſe, quam verbis, adeo ut in deliberatione nihil optabilius, quàm dignitas videatur. Ad hoc genus reuocantur *Adhortationes, Reprehenſiones*, & *Conſolatorij ſermones*; &c.

SECTIO QVARTA.

De Genere Iudiciali.

Iudiciale genus tractandum proponitur.

TRia ſunt ut vidimus cauſarum, vel potius Rhetoricæ genera, quorum duo ἐπιδεικτικὸν, & συμβουλευτικὸν, Demonſtratiuum, & Deliberatiuum copioſè tractauimus. Supereſt ordine poſtremum δικανικὸν, Iudiciale conſiderandum; de hoc propterea in præſentia futura nobis eſt diſputatio.

Quid Iudiciale ſit genus.

Tul. in Partitionibus oratorijs.

Ad Iudiciale genus explicandum, primò videndum quid ipſum ſit: eſt autem. *Iudiciale genus illud, quo aliquem accuſamus, vel defendimus, iudicis ſæuitiam, vel clementiam exquirentes.* Quæ autem ſint partes, quibus hoc genus dicendi conſtat, quod eius ſit tempus, & finis, iam Sectione ſecunda explicuimus: reliqua perſequamur.

Materia generis iudicialis.

Materia iudicialis generis eſt quicquid ſub controuerſiam cadit, & de quo iudicium ferri poteſt.

Cicero in Partitionibus.

Quas res ſibi proponat Orator in hac genere docet Cicero; ex cuius ſententia Orator proponit ſibi ſæuitiam, aut clementiam iudicis, quemadmodum delectationem in exornatione, & in deliberatiuo ſpem, aut reformidationem deliberatis; Tullij verba ſunt hæc. *Delectationem in exornatione, in iudicio autem ſæuitiam, aut clementiam iudicis, in ſuaſione autem, aut ſpem, aut reformidationem deliberantis:* nempe in iſtis generibus ſibi proponit Orator. Duo ſiquidem in unoquoq; genere ſunt fines quorũ alter eſt, qui ad genus ipſum pertinet; alter qui ad animorum motus adhibetur, ut in genere demonſtratiuo, finis ad genus ipſum relatus, eſt honeſtas, ſenſu iam explicato; ſed finis ad motus animorum accommodatus, eſt delectatio. In deliberatiuo finis, qui ad genus refertur, eſt utilitas honeſtatem complectens; ſed finis mouendi eſt in ſuaſionibus ſpes, in diſſuaſionibus reformidatio. Tandem in iudiciali genere, finis ipſius generis eſt æquitas; finis autem mouendi ſeu ad animorum motus pertinens eſt in accuſationibus ſæuitia, in defenſionibus clementia. Hęc autem erat operæpretium aduertere, in quorum conſideratione, iuvat non nihil immorari, cum hinc plurimum eluceſcat ſingulorum generum, & præſertim huius de quo loquimur, natura, atque conditio.

Duo ſunt in unoquoque genere fines.

In demõſtratiuo genere finis mouẽdi eſt delectatio.

Et ſanè in demonſtratiuo genere Orator ſibi delectationem proponit, quod adeo certum, ut nihil ſupra, quandoquidem ij, qui audiunt, nulla de re ſententiam laturi ſunt, niſi de Oratoris ingenio, ac facultate; idcirco nihil Oratori magis curandum quàm ut audientium animos ſummâ quidem afficiat iucunditate, ac voluptate; hac enim induſtria eos in ſui admirationem traducet; oratio ſiquidem exornatiua potius ad oſtentandum ingenium dicentis, quàm ad aliud quidpiam comparata videtur, ut propterea

ne-

neceſſe ſit eam omni ornamentorum genere, floſculorum amœnitate ſcatere, & venuſtis amplificationibus quamuberrimè cumulari; adeout in hoc genere oſtentare præſtet ingenium, atque virtutem artis, cum hanc in alijs ex aduerſo operæ ſit pretium occultare; propiereaquod ille non ineptè cecinit

Si latet ars prodeſt, affert deprehenſa pudorem.

In Exornatiuo genere dicendi Oratori quid agendum.

Quamobrem in exornatiuo genere dicendi ea perſequi debet Orator, quæ magna ſunt, quæ admirabilia, quæ magnifica, quæ præclara, quæque homini ingenuo digna, atque demùm quæ ſummam redolent honeſtatem, cum hæc ſit finis, quem in hoc orationis genere præſcribere ſibi debet Orator: ſed in deliberatiuo, cum is omnes ingenii neruos ad ſuadendum contendat, ſpem proponere ſibi debet, quæ proculdubio commodorum enumeratione concitatur, eorum ſcilicet quæ ſucceſſura dicuntur, ut utilitatis, præmiorum, dignitatis, & gloriæ: aut contrariorum fugâ; quemadmodum in diſſuaſionibus Orator debet metum, ac reformidationem audientium animis incutere, incommoda proponendo, ac damna & ignominias, atque dedecora eorumdem oculis ſubijciendo. In iudiciali tandem genere, primò ſæuitia quæritur ab Oratore, quia prius eſt accuſare, quàm defendere; & tanto maior ſæuitia concitatur in reum, quanto pluribus ſceleribus maculatus oſtenditur. In defenſionibus porrò contrario modò ſe res habet; clementia ſiquidem comparatur commemoratione, & amplificatione ſingularium virtutum, quæ ſplendent in reo. Iuridiciale genus difficillimum omnium exiſtimatur, ut propterea M. Antonius diceret multò difficilius, quàm deliberativum tractari. *Omnium*, inquit, *cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti; in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſcio, an de humanis operibus longè maximum, in quibus vis Oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoria iudicatur, ubi adeſt armatus aduerſarius, qui ſit, & feriendus, & refellendus &c.* At ſi quod difficile, ac arduum, illud idem præclarum; nemini licebit inficiari Iudiciale genus omnium digniſſimum eſſe. Ne commemorem eius quoque præſtantiam, ex fine, videlicet iuſtitia, & æquitate, quem ſibi vendicat, apertiſſimè colligi; Nam fortitudinis nulla quidem utilitas abſque iuſtitia; nec ſi omnes euaderent iuſti, fortitudine opus foret: eximia igitur iuſtitiæ dignitas; præclarum itidem iudiciale genus, utpote cuſtos illius, eius enim cuſtodiendæ cauſa, reges conſtituti ſunt;

In Deliberatiuo quid præſtare debeat.

In iuridiciali genere quid primò quæratur.

Iuridiciale genus omnium difficillimum. Lib. 2. de Oratore.

Tullius de Orat.

Τοὔνεκα γὰρ βασιλῆες ἐχέφρονες, οὕνεκα λαοῖς
Βλαπτομένοις ἀγορῆφι μετάτροπα ἔργα τελεῦσι.
Nam ſunt propterea reges, ut dicere læſo
Ius populo poſſint, iuſtitiæque mederi.

Heſiodus in Theog.

Idcirco nulla fuit gens tam ferox, tam inculta, quæ, ſi tamen animo aliquam Reip. ſpeciem habuerit, ſtatim leges, & iudicia ad Iuſtitiæ præſidium non erexerit, ac propterea nulla gens tam barbara tam expers humanitatis extitit, quæ iudices, utpote Iuſtitiæ ſacros antiſtites, tamquam terreſtres Deos venerata non fuerit, & quæ nihil ad ſapientiam grauius, aut ad honeſtatem præclarius, aut ad omnium utilitatem melius eſſe putauerit. Deliberativum genus digniſſimum eſt, ut propterea Philoſophus aliquando dixerit deliberationes, & iudicia eadem methodo tractari, ita tamen, ut deliberationum tractatio maiorem habeat dignitatem, multoq; magis proſit Ciuitatibus, quam ſi quis in iudicijs, hominumque conuentis aſſiduè verſetur: deliberationes autem ſpecioſiores, ac utiliores eſſe poſſet hunc in modum. Quiſpiam ſibi perſuaſum habeat id, quod bonum eſt, quantò communius, tantò pulchrius, ac utilius; at deliberationes plerumq; de rebus communibus ſunt, & ad Reip. ſtatum pertinentibus, iudicia verò de priuatis rebus maiori fiunt ex parte, atque de ijs, quæ vel ad unum tantùm, vel ſaltem ad paucos pertinent; unde eſt, ut pulchriores, honeſtioreſq; ſint deliberationes, quàm iudicia; attamen iudiciale genus difficillimum eſt, proindeque digniſſimum; ſummam hanc difficultatem eſſe agnouit Philoſophus eo nomine quòd in iudiciali oratione debet exquiſitius eſſe dicendi genus, quod ſi coram unò tantum Iudice res agatur, tanto magis elaborandum eſt, præſidijs enim artis minus uti licet, atque facilius intelligi poteſt quid cauſæ ſit proprium, & quid alienum, ipſumque contentionis ſtudium abeſt, atq; adeo iudicium incorruptum eſt; maior igitur difficultas huius generis in eo poſita, quòd pauciores auditores, quàm in concionibus; quando verò quæſtionis unus eſt iudex, longè maior diligentia requiritur, cum tunc non liceat uti præſidijs artis in animis concitandis, affectibuſque mouendis, ſed de ijs tantum, quæ ad cauſam pertinent dicere quidem oportet, quoniam unus iudex citra laborem intelligit, quid cauſæ conueniat, & quid ab ea remotum ſit, adeout Orator à cauſa digredi, atque certamine, contentioniſque ſtudio niti minimè poſſit, ut propterea iudicium purum, atque ſyncerum relinquatur. Et hoc eſt, quod Tullius negotii plurimum ſibi faceſſere dicebat, nimirum apud unum Cæſarem, locóque priuato dicere; unde Orationem pro Deiotaro orditur à perturbatione ſua, cuius cauſas ad conciliandum fauorem enumerat, inter quas illam à loco deſumptam dicens: *Moueor etiam loci ipſius inſolentiâ, quod tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conuentum, & eam frequentiam, in qua orationum ſtudia niti ſolent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquieſco, te unum intueor: ad te unum omnis mea ſpectat oratio, &c.* Et ſanè longè maioris eſt operæ iudicem commouere, quàm multitudinem in ſententiam ſuam adducere, in qua licet multi à nobis diſſentiant, non pauci tamen aſſentiunt, quod in iudiciali genere non contingit; unum enim, vel alterum ſi minus æquum, aut aduerſarium habeas, nihil proficies. Vt propterea Fabius dixerit. *Non eſſet in rebus humanis eloquentia, ſi tantùm cum ſingulis loqueremur.* Neque refert, quòd deliberativum ſit de futuris atque adeo notitia longè præſtantior: iudiciale verò de præteritis; nam iudiciale aliunde redditur deliberatiuo nobilius, cognitioque præclarior.

Cicer. pro Deiotaro.

Obiectioni occurritur.

Ex variis autem orationibus Fabius varias iudicialis generis formas deducit, quarum primam, ſimplicem appellat, alteram coniunctam, tertiam comparatiuam. Simplex eſt, cum rem unam, ſeu crimen unum tantummodo proſequitur Orator, puta furtum, aut homicidium. Coniuncta eſt, in qua plura genera, vel eiuſdem generis, ut in pecuniis repetundis multa furta; in homicidiis, multæ hominum cædes obiiciuntur. Aut generis diuerſi, ut cum ſimul homicidii, & ſacrilegii quiſpiam accuſatur. Comparatiua eſt, in qua quæritur non quid æquum, ſed quid æquius ſit, puta uter de duobus, qui æquali iure diſceptare videntur de hereditariis bonis, iis dignus exiſtimari debeat. Hæc Fabius, de quibus Tullius multo antea in partitionibus diſputauerat. Idem autem Fabius aliam aduertit formam iudicialis generis,

Fabius lib. 3. cap. 10

teris, eamque vocat mutuam accuſationem, cum alter alterum accuſat, eiuſque duas ſpecies decernit, de quibus ipſe conſulendus.

Ariſtoteles 1. Rhet. cap. 17. Quoniam verò in iudiciali genere iuſtum, & iniuſtum ſpectatur, τοῖς δὲ δικαζομένοις τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον. *In iudicijs, quid æquum, aut iniquum ſit quæritur.* Idcirco Iuſtum, & iniuſtum principalis eſt locus, de quo, & aliis de locis in præſentia differendum. Iuſtum porrò à iuſtitia dicitur, eſt verò Iuſtitia, qualis ab Ariſtotele dicitur, Ariſtot. 1. Rhet. cap. 9. paragr. 8. Ἔστι δὲ δικαιοσύνη μὲν ἀρετὴ, δι' ἣν τὰ αὑτῶν ἕκαστοι ἔχουσι, καὶ ὡς ὁ νόμος. ἀδικία δὲ, δι' ἣν τὰ ἀλλότρια, οὐχ ὡς ὁ νόμος. *Eſt autem iuſtitia virtus, per quam ſinguli res ſuas habent, & eo modo, quo lex præcipit; Iniuſtitia verò, per quam aliena contra legem poſſidentur.* Mar. Tullius porrò ita illam definit: *Iuſtitia eſt habitus animi communi utilitate conſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem.* Lib. 1. Inſtit. Tit. Sed Vlpianus hoc modo. *Iuſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas ius ſuum unicuique tribuens.* Lib. 1. de Officiis. Huius duo recenſet munera Tullius. Primum, ut nemini quis noceat, niſi laceſſitus iniuriâ: deinde ut communibus pro communibus utatur, priuatis autem ut ſuis. Ariſtoteli tria ſunt iuſtitiæ genera. Ariſtot. 5. Ethic. Ariſtoteli tria ſunt iuſtitiæ genera. Prima quædam eſt communis iuſtitia, quæ ad omnes virtutes refertur, de qua illud effertur. *Iuſtitia in ſeſe virtutes continet omnes*, & hæc in hominum tuenda ſocietate verſatur, à qua viri boni denominantur: Altera huic tanquam ſpecies ſubiecta eſt, ſuum cuique tribuens, diciturque diſtributiua. Tertia, quæ in pactis, contrahendiſque rebus verſatur, & commutatiua nuncupatur; quid itaque iuſtum ex his manifeſtum; hoc autem ab æquo diſcriminatur, quòd æquitas, quam Græci ἐπιείκειαν appellant, & quam Cicero lenitatem in decernendo nuncupauit, à nimio iuſtitiæ rigore multum remittit; eo quòd ſit quædam lenior iuris interpretatio; unde eſt ut Iudices plurimum iuſtum, arbitri verò æquitatem reſpiciant; ſed de his in Moralibus.

Princeps locus in hoc genere à iuſto, & iniuſto deſumitur. In iudiciali autem genere princeps eſt locus, quî à iuſto, & iniuſto deſumitur; variè tamen ab Oratore pro varietate ſtatuum tractatur. Videndum itaque, quid ſit ſtatus, qui græcè ϛάσις, dicitur nomen primò inuentum vel ab Hermagora, vel ab Eucrate Socratis diſcipulo, vel à Zopyro Clazomenio &c. & eſt Cornificio *Vertex* Cælio verò *Cardo*; Tullio denique *Quæſtio diſtincta gradibus* quos tres ipſe facit, nam in omnibus cauſis, Tullio docente, tres ſunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus eſt, ſi plures non queras ad reſiſtendum, ut inferius explicabo; *Status* Status unde dicatur. porrò dicitur *à ſtando*, quoniam in ipſo ſiſtit Orator ducta ſimilitudine à loco, in quo miles firmiter ſtat ad exiſtendum; ſeu à gladiatoribus, ac pugilibus ſumpta vox eſt, quia ibi Orator velut ad dimicandum *ſtatas conſiſtit*. Vnde Æſchines: ὁρᾶτε τοὺς πύκτας περὶ τῆς ϛάσεως πρὸς ἀλλήλους διαγωνιζομένους, *Cernite pugiles de ſtatione, ac loco inter ſeſe contendentes.* Definiri autem ſolet hoc modo, *Status in genere iudiciali eſt quæſtio illa præcipua, quæ cauſam continet, & ad quam, tanquam ad ſcopum omnes orationis probationes referuntur*, Additur *in genere iudiciali*, quoniam ſtatus in quouis genere dicendi locum habere poteſt, in præſentia ſit ſermo de illo, qui proprius eſt iudicialis generis; Ab aliquibus igitur cum Fabio dici- Lib. 3. cap. 6. tur, *Status eſt quæſtio, quæ ex prima cauſarum conflictatione oritur*; Lib. 1. de Inuent. quamuis Tullio ſit *prima cauſarum conflictio ex depulſione intentionis profecta*. Re verâ tamen ſtatus non videtur conflictio; ſed potius, ex conflictione ortus. Propterea quod naſcitur ſtatus ea intentione accuſatoris, & depulſione defenſoris; diciturque conſtitutio, vel à ſiſtendo, vel à ſtando, quoniam utraque pars ſtat, pedemque figit ad reſiſtendum. Eſt autem ſtatus non qualibet quæſtio, ſed primaria, quæ Græcis eſt, ζήτημα, & κεφάλαιον γενικώτατον, latinis verò *ſumma quæſtio*, quo pertinet illud Iuvenalis.

Iuvenalis lib. 3. Sat. 6.

> *Quis color, & quod ſit cauſæ genus, atque ubi ſumma*
> *Quæſtio, quæ veniant diuerſa parte ſagittæ*
> *Noſſe volunt omnes.*

Eius autem ortus huiuſmodi eſt, S. Sulpicius Murænam accuſans, ait. *Muræna ambitum*, hoc eſt *ambitionis crimen commiſit*; Tullius defenſor, immo verò *Muræna ambitum non commiſit*; quæritur an commiſerit; hæc quæſtio dicitur Status, vel Conſtitutio, quoniam in ea tota cauſa conſiſtit. Huic ſimilis eſt, *Craſſe coniuraſti cum Catilina; Non coniuraui*, inquit; quæſtio igitur eſt utrum coniurauerit nec ne.

Conſideratio de ſtatibus magni momenti eſt. Magni autem refert hanc de ſtatibus, ſeu cauſarum conſtitutionibus callere doctrinam; non enim ſatis patronum & Iudicem, illum eruditionis, & eloquentiæ, hunc verò iuſtitiæ, æquitatis, pietatis, clementiæque præſidijs inſtructum eſſe, niſi uterque cauſarum notitiam, tractationemque perfectè teneat; ut Antonius ait, ita loquens: *Hoc primum præcipiemus, quaſcunque cauſas erit acturus, ut eas diligenter, penituſque cognoſcat.*

Quotuplex ſit ſtatus in dubium venitur. Quotuplex verò ſit ſtatus non planè conſtat, nã Stagirites de contentione diſputans quadruplicem feciſſe videtur, ait enim, περὶ τεττάρων ἡ ἀμφισβήτησις. ὅτι οὐ γέγονεν, ὅτι οὐκ ἔβλαψε τοῦτο, ἢ ὅτι οὐ τοσόνδε, ἢ ὅτι δικαίως. *De quatuor rebus eſt controuerſia; quòd quid non fecerit, aut quod non nocuerit eo, aut quod non tantopere nocuerit, aut quod egerit iuſtè.* Paucis autem interiectis, ſubdit, ἐν ταῖς δημηγορίαις, ἢ ὡς οὐκ ἔσται, ἀμφισβητήσειεν ἄν τις. ἢ ὅτι ἔσται μὲν ἃ κελεύει, ἀλλ' οὐ δίκαια. ἢ οὐκ ὠφέλιμα. ἢ οὐ τηλικαῦτα. *In deliberationibus, aut non futura eſſe, condenderit aliquit; aut futura quidem, quæ cenſet, at non eſſe iuſta aut non utilia; aut non tanta.* Re verâ tamen Ariſtotelis tempore non dum ſtatûs nomen iuxta ſignificationem hanc in uſu erat, nec adhuc hæc ſtatuum, ſiue conſtitutionum diſtinctio, quâ ferè omnes Rhetores uſi ſunt, videtur excogitata fuiſſe, propterea quòd in Rhetoricorum libris non extat; quò non mirum ſi Philoſophus illam non uſurpauerit; nec eius meminerit. Ex hactenus autem recenſitis, nil aliud nobis licet colligere, quàm ibi Stagiritam quantitatis cauſam inſinuaſſe; non tamen tanquam ſpectantem ad alium ſtatum, à cæteris diſtinctam. Fautores enim contrariæ ſententiæ ita diſputant. Quadruplex eſt controuerſia. Prima quidem coniecturalis eſt, quâ quæritur ecquid factum ſit, fiat, aut futurum ſit: altera eſt definitiua, qua de nomine facti quæritur: Tertia eſt qualitatis, quâ quæritur ecquid ſit honeſtum, aut utile, aut iuſtum, vel contra: Quarta eſt quantitatis, ubi quæſtio ſit de magnitudine, ut tanta ne iniuria ſit, tanta ſit facti dignitas. Nulli dubium, quin fieri quæſtio de rei magnitudine poſſit, niſi tamen rei magnitudo ſpecie differre faciat; non ſatis intelligo cur diuerſum ſtatum conſtituat, quòd ſi prædictam differentiam inducat, controuerſia ad ſtatum definitivum pertinebit, ut ex. gra. conſtet furtum eſſe factum, ideoque coniecturali ſtatui nullum eſſe locum: quæratur verò an ſit ſacrilegium, ac ob id furtum commiſſum tam magnum ſcelus ſit, ut ſacrilegium dici poſſit, at hæc controuerſia ad ſtatum definitivum pertinet. Si quis tamen velit adhuc quartum hunc ſtatum recognoſcendum, quatenus, ſi exempli gratia, de furto conſtet, ſed de quantitate rei ſurreptæ

quæſtio eſſe poſſit, non omnino repugno quamuis furtum paruum, & magnum ſpecie non differant.

De Statu Coniecturali.

TRes igitur ſtatus, ſiue conſtitutiones recognoſci debent, cum Tullio dicente: *Quoniam igitur omne, quod in controuerſiam venit, id aut ſit, nec ne ſit, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur, in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio.* Et rectè quidem, quoniam de unaquaque re tria quærere nobis licet. Primum an ſit, nec ne ſit; ut ſi de re quapiam diſputandum proponatur, primò quæritur *an ea res ſit*, ut an Pompeius regnum affectauerit. Mox in quæſtionem vocatur *quid ſit*, ut poſtquam oſtenſum fuerit rem illam eſſe, natura quidem eiuſdem explicetur, & quid denique ſit aperiatur, ut an I. Cæſar fuerit Rex, an Tyrannus, an Dictator: Tum quæritur *qualis ſit*, nam ſi planè conſtet rem illam eſſe, & intelligatur quid ſit, hoc unum ſupereſt ut qualis ſit demonſtretur, ut an Tullius rectè fecerit, dum indictâ cauſâ coniuratos interfici iuſſit; & hac ratione Rhetores ſuas diſtribuunt cauſas. Quandoquidem primò quærunt, ſit nec ne id, de quo eſt controuerſia, & hunc ſtatum coniecturalem appellant à *coniectu*, hoc eſt *à directione quadam rationis ad veritatem, unde etiam ſomniorum atque hominum interpretes coniectores vocamus*. Hoc autem ideo, quia hic ſtatus eſt, in quo obſcura eſt iudicatio, proindeque opus eſt coniecturâ, & ob id græcè ϛοχαϛμὸς, latine verò coniecturalis dicitur. Eundem Cicero vocat *inficialem*, eo quòd fiat à reſpondente, & inficiante crimen, atque negante, & hunc ſtatum Rhetorum eſſe proprium arbitrantur. In eo porrò ſunt omnes cauſæ, in quibus factum negatur, ut pro L. Murena, pro Flacco, pro Sylla, pro R. Amerino, &c. Secundò Rhetores quærunt quid ſit, diciturque ſtatus definitiuus, qui tunc accidit, cum factum quidem conceditur, ſed tota de facti nomine controuerſia eſt. Vt Labienus eo nomine Rabirium accuſat, quòd arma contra Saturninum ſumpſerit, & idcirco maieſtatem læſerit: Tullius autem Rabirium defendẽs ultro fatetur arma à Rabirio contra Saturninum ſumpta fuiſſe, non propterea tamen læſam dici poſſe Maieſtatem. Quæritur igitur quid ſit maieſtatem lędere, ſeu quid ſit crimen læſæ maieſtatis, quemadmodum in oratione pro R. Cecinna, quæritur, quid ſit deiicere, & in ea, quæ eſt pro Murena quæritur quid ſit ambitum committere. Tertiò tandem Rhetores quærunt quale ſit, tunc nimirum cum de facto, & de facti nomine conſtat, ſed ad qualitatem controuerſia deuoluitur, utrum iuſtum ſit, an iniuſtum. Vt *rectè ne Milo Clodium interfecerit: potuerit ne iure Flaccus à Græcis pecunias exigere, ad claſſem inſtruendam. Iuſte ne Rabirius arma contra Saturninum ſumpſerit.* Et ut hæc paucis complectar, Status coniecturalis quærit factum ut, *An furtum ſit factum*. Status definitiuus quærit ſubſtantiam facti, ut *an furtum admiſſum ſit ſacrilegium*. Status tandem qualitatiuus, ſiue ſtatus iudicialis facti qualitatem quærit, ut *an aliquid iure, vel iniuria ſit commiſſum*. De ſingulis autem hinc tribus ſtatibus pauca quædam ſubiiciemus.

Tres loci ſtatus coniectura lis ſtatuũtur. Status coniecturalis tres loci ſtatuuntur, *Voluntas, Facultas, & Signa*, oportet enim, cum aliquem accuſamus, probare id, quod arguimus, eum voluiſſe & potuiſſe facere; contra ſi defendimus, noluiſſe, & & ſi voluiſſet, non potuiſſe. Voluntas autem, *Impulſionem, & Ratiocinationem, Signum ac perſonarum attributa* continet. Impulſio verò comprehendit. *Affectus* qui cauſæ efficientis locum habent, ut ſunt Ira, Odium, Inuidia, Amor, Spes perficiendi, celandi, & quæcunque homines ad aliquid faciendum impellunt: *Ratiocinatio* à finali cauſa deſumitur, & in ipſa ſpectantur duo, puta Adeptio bonorum, ut honoris, voluptatis, utilitatis; & Euitatio malorum, ut damni, doloris, & infamiæ. Ad facultatẽ pertinent vires corporis, animi promptitudo, copiæ, opes, loci, ac temporis opportunitas & alia rei adiuncta ac circumſtantiæ, de quibus mox loquemur. Signorum autem tria ſunt genera; nempe Antecedentia, Comitantia, & Conſequentia. Quæ factum antecedunt, Antecedentia dicuntur, ut in Homicidio, Iniuriæ, Contumeliæ, Inimicitiæ. Quæ verò comitantur, Comitantia nuncupantur, ut Strepitus, Clamor, Armorum ſonitus; quæ denique conſequuntur, Conſequentia dici ſolent, ut Veſtis cruentatio, Metus, Tremor, & id genus alia. Perſonarum attributa ſunt, Natio, Patria, Educatio, Vitæ genus, & alia plura.

Status coniecturalis bipartitò diuiditur. Status coniecturalis ſeu finita, ſeu infinita quæſtio ſpectetur, bipartitò diuidi ſolet, vel enim directè quæritur de perſona, aut re, utrum nempe res fuerit, vel ſit, vel futura ſit: vel indirectè, & ex conſequenti. Quæſtio directa abſolutè quærit an res ſit, ut an ſint Antipodes, an Pygmei, an fuerit Orpheus, an Hercules, an Vlyſſes Aiacem occiderit. Quæſtio autem indirecta rei cauſam quærit, ut unde oriatur ferri acceſſus ad magnetem; perinde enim eſt, ac ſi quæratur an inſita quædam vis in magnete reſidens, tanquam accidentaria forma, vel minimarum particularum ex magnetico corpore effluxio ſit huiuſmodi attractionis cauſa, vel aliud quidpiam; ſed hæc, ut ipſi dicunt, qui bipartitam hanc diuiſionem adſtruunt, ſtatum coniecturalem uniuersè reſpiciunt, in alijs enim generibus hunc ſtatum recognoſcendum arbitrantur; in præſentia tamen agendum, inquiunt, de iis, quæ ſolùm ad iudiciale genus pertinent.

In hoc ſtatu Ariſtoteles videtur quatuor attendiſſe, huiuſmodi autem ſunt *cauſæ, quæ ad iniuriam faciendam compellunt; qui alios iniuria afficiunt; quos afficiunt; & in quibus afficiunt*. Iniuriarum cauſæ numero ſeptem perhibentur, *fortuna, vis, natura, conſuetudo, ratio, iracundia, cupiditas*, de quibus Ariſtoteles ipſe conſulendus. Cuius doctrinæ alia quædam addiderunt, quæ capita nuncupant, eo quod propriam argumentationem, atque conſignationem ab aliis diuerſam contineant, ut Hermogenes, qui decem capita coniecturalis ſtatûs fieri voluit, quæ apud ipſum videri poſſunt.

De Statu ſecundũ Fabiũ. Fabius tres partes ſtatûs coniecturalis facit, nimirum, *an quis voluerit, an potuerit, an fecerit*. Voluntas, ut ſupra dicebamus, impulſionem, & ratiocinationem comprehendit; impulſio verò affectus continet, ut ibi dictum fuit, affectus autem efficientis cauſæ locum obtinet: in exemplum Ciceronis illud adduci ſolet. *Clodius Milonem odio proſequebatur; ergo mortem eius concupiuit*. Huc etiam referuntur animi morbus, furor, ebrietas, & id genus alia, quibus urgentibus ad omne facinus homo quidem impellitur. Ratiocinatio deſumitur à cauſis finalibus, ut *Clodio mors Milonis proderat, non viciſſim; ergo Milonis mortem Clodius deſiderauit, & non contra*.

In petitionibus Oratoris; Hæc docuit Tullius, dum ait, *In coniectura igitur, cum eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt (ſed accuſatorem pro omni actore, ac petitore appello,*

pello, poſſunt enim etiam ſine accuſatore in cauſis hæc eadem controuerſiarum genera verſari) cauſa, & euent s, cauſam appello rationem efficiendi; euentum id, quod eſt effectum; ubi Tullius de ea coniectura agit, quæ ad iudicia pertinet, nam in omni cauſarum genere eſſe poteſt. Cauſam autem hoc loco rationem ipſam, ſeu voluntatem appellat, quâ aliquid efficitur, eamque geminam facit, ut ſuperius dictum fuit, nimirum impulſionem, & ratiocinationem, quibus facti ſuſpicio confirmatur, ſiquidem in reo cauſæ reperiuntur, & facultas; ad impulſionem autem pertinent, quæ ab animorum motibus proueniunt, ut ſi probatum fuerit, aut recentem iram, aut vetus odium, aut ulciſcendi libidinem, aut acceptæ iniuriæ in aliquo dolorem fuiſſe, conijcere facilè licebit eum eſſe cædis admiſſæ reum; quod docuit Tullius, dum ait. *Spectantur etiam ad cauſam facti: ad motus animorum ſi ira recens, ſi odium vetus, ſi vlciſcendi ſtudium, ſi iniuriæ dolor*; hæc enim ad impulſionem pertinent, quæ à motibus animorum proueniunt, quibus additur: *ſi honoris, ſi gloriæ, ſi pecuniæ cupiditas*, Amplius: *ſi periculi timor; ſi anguſtia rei familiaris*. Præterea; *ſi audax, ſi leuis, ſi impotens*; reliqua apud Tullium videnda relinquo.

Facultas:

Alter erat Locus facultas, hoc tamen nomine latiùs accepto, prout etiam poteſtatem comprehendit; alioquin poteſtas propriè perſonæ naturam reſpicit, quâ aliquid ei ineſt, aut deeſt, quo pacto negamus homini ignauiæ pleno vires, poteſtatemque male multandi virum ſtrenuum, atque fortiſſimum. Facultas autem reſpicit ea, quæ extrinſecus veniunt, nempe locum, tempus, & id genus alia, ſine quibus nobis facultas non eſt aliquid operandi, quo pacto Clodius iure negabat ſibi facultatem fuiſſe Cæſaris coniugem violandi, cum in Vrbe non eſſet. Huc pertinent circumſtantiæ, quæ non ſolum ad probandum, ſed etiam ad amplificandum, ac permouendum conferunt. Circumſtantias autem alibi commemorauimus, quas ſeptem eſſe numero dicebamus; huiuſmodi porrò ſunt. *Quis, Quid, Vbi, Quibus auxilijs, Cur, Quomodo, Quando*.

Circumſtantiæ.

Primus locus Quis.

Quis, Significat hominis naturam, & conditionem, nempe quod ſit nobili genere natus, appetens honoris, famæ cupidus, vulgi inimicus: iræ tenax, inſolens, &c. hæc enim ſi probare poteris in aliquo eſſe, quem conijciendo velis in alicuius criminis ſuſpicionem trahere, nullo id negotio facies; ſi namque conſtauerit eum eſſe ex nobili proſapia ortum, honoris appetentem, popularium inimicum, promptum ad iram, facilè ſuadebis eum eſſe, qui hunc, vel illum hominẽ humili loco natum verberauerit læſerit, & morte etiam interemerit, à quo verè, vel falſo offendi ſe putabat; ſi verò conſtauerit eum eſſe famæ cupidum, & ſummoperè domeſticæ gloriæ amplificandæ ſtudioſum, nullo ferè labore ſuadebis ab eo facinus aliquod perpetratum fuiſſe, ex quo in eum, eiuſque poſteros gloria poſſit redundare.

Quæ ad hunc locũ reuocātur

Ad hunc eumdem locum pertinent Gens, & Patria, quando palam ſit, & apertum quædam alicui nationi vitia, & quoſdam prauos affectus conuenire, nam iiſdem obnoxii creduntur ij, qui inde ortum duxerunt, licet enim arguere. *Aſiaticus eſt; ergo eſt cur habeatur ſuſpicio de ipſo, quòd in admiſſum libidinis crimen lapſus fuerit*; ſiquidem Aſiatici omnes molles ſunt, & laſciui. Ita quoque: *Syrus eſt; ergo furtum hoc admiſit*; enimverò natio illa facilè ob ſummam, quâ laborat, auaritiam, impensè admodum ad furtum procliuis eſt. Vel Zeugitanus eſt; ergo fur. Item: *eſt Thrax; ergo hunc hominem interfecit*. Thraces enim tetri adeo immanitate ſunt, ut quamfacillimè in hominum pernicies, in clades, in cædes erumpant. A parentibus etiam, cum eorum mores in poſteros transferantur, licet arguere. Fur erat pater; ergo filius fur erit; Item: Pater ſicarius fuit; ergo filius ſicarius erit.

A moribus quoque; nam ſi quempiam optimis moribus præditum eſſe conſtauerit, optimè licebit ab eo crimen atque ſcelus auertere; & contra ſi palam ſit, & apertum quempiam prauis ſordidiſque moribus imbutum eſſe; difficile non erit concludere præclarum opus ab eo factum non fuiſſe; ſic Tullius deſcribendo indolem, ac mores Roſcii, ab eodem parricidij crimen auertit.

Quid, Ex hoc loco arguimus, atque coniecturam facimus expendendo crimen, illudque cum moribus eius, qui defenditur, vel accuſatur, comparando, ut in illum cadere, ab hoc abeſſe quam longiſſimè demonſtretur.

Secundus locus.

Vbi ſuccedit. Hinc ducimus argumenta expendendo locum ubi facinus perpetratum fuit, ut oſtendatur locum opportunum, vel non opportunum crimini fuiſſe, aut ibi fuiſſe, ubi non fuit ille, qui accuſatur. Huius loci uſus eſt apud Tullium in Miloniana oratione, ſiquidem ex eo probat Clodium potius Miloni, quàm Milonem Clodio inſidias ſtruxiſſe, quoniam Clodius erat in proprio fundo, ibique Miloni occurrit; hinc enim Tullius conijcit intentũ.

Tertius locus.

Quibus auxilijs; Huiuſmodi ſunt inſtrumenta, arma, ſatellites, & ſi quæ ſunt alia, quæ opem ferre poſſunt ad rem perficiendam.

Quartus locus.

Cur; Hinc ducimus argumentum conijciendo quid in perpetrando facinore ſibi reus propoſuerit, quid utilitatis, quid commodi ipſe ſperauerit.

Quintus locus.

Quomodo. Hic locus ſuppeditat argumentum, quatenus perſpicuâ narratione rem ſic exponimus, ut inde cuique facillimum ſit colligere tam eum, quem accuſamus reum eſſe, quàm quem defendimus innocentem.

Sextus locus.

Quando Hinc etiam coniecturam facimus temporis opportunitatem expendendo, an ſcilicet de die, an noctu, mane, vel ſero, hac, vel illa hora res acta fuerit. Hic locus eſt, quem uſurpat Tullius pro Milone contendens oſtendere Clodium inſidiatorem fuiſſe, dum ait: *Age ſit ita factum, quæ cauſa cur Romam properet? Cur in noctem ſe conijceret? Quid efferebat feſtinationem? Quod &c.*

Septimus locus.

Pro Milone.

Dicebat Cicero, ut ſuperius retulimus, in coniectura cum eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima eſſe, Cauſam, & Euentum; de cauſa diximus, nunc de euentu, qui quidem ea amplectitur ex Tullio, quæ poſt rem actam remanent, quaſi quædam impreſſa veſtigia rei perpetratæ, & maximè ſuſpicionem mouent, & quaſi tacita ſunt criminis teſtimonia, quæ etiam ſigna vocantur. Hæc porrò vel ſunt antecedentia, ut ad locum profectio, communicatio, ſeu verbo, ſeu literis cum alio, minæ, contentiones, iurgia, iniuriæ, contumeliæ, inimicitiæ, & id genus alia; Vel comitantia, quæ rei coniuncta ſunt, ut ſtrepitus, clamor auditus, verba notata, armorum ſonitus, occultatio cadaueris, &c. Vel conſequentia, quæ poſt rem ipſam contigerunt, ut ſi paulo poſt ille, qui homicidio accuſatus fuit, viſus eſt cruentus, aut geſtans telum cruentum, ſi rogatus expalluit, tremuit, hæſit, vel ineptè reſpondit, fugit, &c. Hinc enim deſumi poſſunt argumenta ad conijciendum illum eſſe homicidij reum. Huiuſmodi autem argumenta iuris conſulti *Præſumptiones* appellant. Coniecturæ autem modum præſcripſit Ci-

Tullij ſententia de huiuſmodi ſtatu.

2\. Lib. de Oratore. cero: *Si & ferro, inquit, interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento deprehenſus et in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi viſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax; quid eſt quod de facinore dubitare poſſimus?*

Signorum duo genera. Non ignorandum rectè ſignorum duo fuiſſe genera conſtituta, quandoquidem alia ſunt neceſſaria, græcè τεκμήρια. alia non neceſſaria græcè, σημεῖα, priora dicuntur illa, quæ aliter ſe habere non poſſunt, ut cicatrix perpetuum vulneris inditium eſt; & vulnus in corde, futuræ mortis certum eſt ſignum. At verò poſteriora ſunt, quæ licet ſola non ſufficiant ad tollendam dubitationem, per ſyndromen tamen, hoc eſt per concurſum aliorum, plurimum habent momenti; huiuſmodi eſt mutatio coloris in vultu, vacillantis animi ſignum; tremor timoris indicium; titubatio conſternatæ mentis teſtis; inconſtans oratio, mendacij character, & ſic de reliquis, quibus interiores affectus licet conijcere, & quodammodo mentis tacitus quidam eſt ſermo, nam.

Heu quam difficile eſt crimen non prodere vultu.

In hoc enim cuique licet mentem arcanam intueri; Sen Epiſt. 52. ut propterea Moralis dixerit, *omnia rerum omnium ſi obſeruantur indicia ſunt:* & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum, & inceſſus oſtendit, & manus mota, & unum interdum reſponſum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum, Improbum riſus, inſanum vultus, &c. Propterea Lyricus

Hic murus æneus eſto

Lib. 1. Epiſt. 1. *Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpâ*

Num. 16. Signorum antecedentium exemplum ſuppeditat
Num. 29 Cicero in oratione pro Milone. Quemadmodum
Num. 57. ſignorum comitantium, & conſequentium, & in
Num. 95. oratione pro Roſcio Amerino.

In defenſione quid agendum. In defenſione autem hæc omnia ſunt infirmanda, ac diluenda; propterea conabimur oſtendere nobis non fuiſſe voluntatem, rationes allatas quibus aduerſarius dicebat nos impulſos fuiſſe, flocci facienda eſſe, nulliuſque momenti; neque nos tam praua eſſe motibus imbutos, ut tam facile à recto tramite abduci poſſimus.

Notanda quædam. Non prętermittendum quod Ariſtotelea eleganter notauit, in ſtatu coniecturali vel reum, vel accuſatorem ex neceſſitate improbum eſſe, quod in alijs ſtatibus non contingit, propterea quod in ipſis peccari poteſt per ignorantiam iuris, at in coniecturali ſtatu, vel reus fecit, vel non fecit id, quod ei accuſator attribuit: Si fecit vel ſcit ſe feciſſe, vel neſcit; ſi ſcit, reus mentitur negando: Si neſcit, per imprudentiam fecit; idcirco ſtatus non coniecturalis, ſed qualitatis aſſumptivus erit. Si autem reus non fecit, vel improbus eſt accuſator, falsò accuſando, quem innocentem eſſe conſtabat; vel reus eſt accuſando eum, de quo certò non conſtabat, &c.

De Statu Definitiuo.

Status definitiuus explicatur. Coniecturam definitio ſubſequitur, qui nanque factum inficiari non poteſt, reliquum eſt, ut neget id, quod ab aduerſarijs obijcitur; ſed aliud quidpiam infirmius, ac leuius, quod per eius definitionem Oratoris eſt demonſtrare. Vt ſi quis rem profanam ex loco ſacro ſubripuerit, ſacrilegij autem accuſetur, ille ſe defendet fatendo ſe rem propoſitam abſtuliſſe, negando tamen ſacrilegium perpetraſſe, ſed furtum; proindeque non recuſare, quo minus quadruplum ſoluat, ut fures ea lege iubentur: non autem exilio, aut morte plecti, pęnâ videlicet ſacrilegis conſtitutâ. Eò igitur controuerſia deducta eſt, ut tam accuſatori, quam defenſori videndum ſit quid furtum, & quid ſacrilegium dici debeat; utriuſque propterea definitio eſt explicanda, varijs argumentis fulcienda, varijs figuris amplificanda.

Huius ſtatus duodecim locos Hermogenes aſſignat. Huius autem ſtatùs, qui Græcis ὁρικός, dicitur, duodecim capita recenſet Hermogenes, ad quem lectorem remittimus ſunt autem. 1. προβολή. *Intentio.* 2. ὅρος. *Definitio.* 3. ἀνθορισμός. *Contraria definitio.* 4. συλλογισμός. *Ratiocinatio.* 5. γνώμη νομοθέτου. *Sententia* legiſlatoris. 6. πηλικότης. *Rei quantitas* 7. τὸ πρός τι. *Relatum* 8. ἀντίθεσις ſeu ποιότης ἀντιθετική. *Status aſſumptiuus.* 9. μετάληψις. *Translatio.* 10. ἀντίληψις. *Status abſolutus.* 11. ποιότης. *Qualitas.* 12. γνώμη. Sententia, ſiue voluntas.

Ad hunc ſtatum paucæ quædam Ciceronia orationes pertinent, nam ſolum Philippica nona, oratio pro Rabirio; & ſecunda pro lege Agraria, ſaltem eius initium, ad definitivum ſtatum reuocari poteſt.

De Statu Qualitatis.

Status qualitatis explicatur. Status qualitatis à Tullio dicitur etiam ſtatus generis, ſiue generalis, eam ob cauſam, quia in eo controuerſia ſit de vi, & genere, hoc eſt de qualitate negotij, facti, legis, ſcripti, vel actionis, de quibus in hoc ſtatu diſputatur.

Celebris huius ſtatus diuiſio. Celebris huius eſt ſtatus diuiſio, quam Tullius, & Hermogenes tradiderũt in Πραγματικὴν, *Negotialem*, *&* Δικαιολογικήν, *Iuridicialem*. Priorem dicunt eſſe de re facienda, & in publico negotio ad Senatum pertinere: Alterum iudicijs conuenire. Sunt tamen, qui putant negotialem ſtatum ſub iuridiciali comprehendi, eo nomine, quòd ſolum inter hos diſcriminis id intercedat, quòd negotialis ſit de negotijs publicis: Iuridicialis verò de priuatis. Toto cælo tamen aberrant; nam, ut conſultationes non ſolum de publicis, ſed etiam de priuatis negotijs eſſe poſſunt: ita & negotialis ſtatus de negotijs utriuſque generis haberi poteſt; Illud potius diſcriminis eſt, quòd negotialis maiorem habet difficultatem, quàm iuridicialis, eo quòd plus negotij exhibet futurorum coniectatio, quàm aſſeueratio præteritorum. Deinde in Iuridiciali ſtatu principium eſt, ex quo citra laborem poteſt Orator concluſiones elicere; in Negotiali autem non item. Præterea in negotiali diuerticula habere non poſſumus, niſi ad aliud genus confugiendo; ſecus autem in Iuridiciali, propterea quòd in hoc multa de perſona, & noſtra, & aduerſarij, & iudicum poſſumus in medium afferre. Diſcrimen tamen præcipuum illud eſt, quòd Negotialis eſt de futuris, & eſt deliberatiui generis proprius. Iuridicialis autem de præteritis eſſe ſolet, & iudiciis conuenit. Quomodo autem ſtatus Negotialis tractari debeat, docuit Hermogenes, qui propterea ſex locos in eius gratiam aſſignat, quorum meminiſſe, non fuiſſet abs re, cum de genere deliberatiuo ageretur, ſiquidem eius proprij, atque peculiares ſunt, niſi nobis viſum fuiſſet peropportunum eorum conſiderationem pręſentem in locum differre.

Primus locus. Primus ſex horum locorum aſſignatur νομιμόν, *legitimum*, ia partim ſpectatur in ſcripto, & ad ſtatus legitimos pertinet, ut an Archias ex Lege Papinia, ſit in ciuitate retinendus; partim conſuetudinem, tanquam legitimum, conſiderat, ut an aliquid contra conſuetudinem faciendum ſit. Ita Cicero ex hoc loco ſumit argumentum ad oſtendendum non eſſe contra conſuetudinem Populi Romani permittendum,

dum,

dum, ut omnia ad vnum deferantur.

Secundus locus.

Alter locus eſt δίκαιον, *Iuſtum*; nomine autem Iuſti utimur ad ſignificandum æquum, eſt enim quædam ſeuerior acceptio vocis, cum alioquin latior uſus eiuſdem legitimum quoque comprehendat ad primum pertinens locum; hic igitur pro æquo accipitur, quod ad legem non ſpectat; nam æquitatia voa noo legis, non conſuetudinis, ſed naturæ, vel ſupremi conditoris eſſe non iniuria perhibetur.

Tertius locus.

Tertius locus eſt Συμφέρον; *Vtile* quod geminum eſſe dicitur; vel enim eſt tantùm conducibile; vel etiam neceſſarium, illud Græci dicunt χρήσιμον. hoc autem, ἀναγκαῖον. Primum gemino modo ſpectatur, prout, vel conſideratur quid conſecuturum ſit, ſi fiet; vel quid futurum ſi non fiet. Vtrunque quadrifariam conſideratur, ut Voſſius aduertit.

Quartus locus.

Quartus locus eſt δυνατόν, *quod fieri poteſt*. Vtimur hoc loco præſertim ad oſtendendum aliquid faciendum ob facilitatem, qui fieri poteſt; cum enim oſtenſum fuerit aliquid fieri poſſe, nullum haber momentum ad ſuadendum oſtendere id citra difficultatem fieri.

Quintus locus.

Quintus locus eſt ἔνδοξον, *glorioſum, ſiue honeſtum*, cuius tractatio non differt ab ea, quæ eſt utilitatis; hinc argumenta deſumpta vim omnem ab honeſtate recipiunt; nempe ſi aliquid fiat, vel non fiat hoc modo. Si Tullius patriæ libertatem defenderit, præſentem dignitatem ſeruabit, ſperatam conſequetur, dedecus imminens auertet, & infamiam, quam metuit, euitabit. Contra verò ſi non fecerit, contraria euenient.

Sextus locus.

Sextus, atque poſtremus locus eſt τὸ ἐκβησόμενον. *Euentus*. Huius autem loci non eadem apud omnes eſt explicatio, quandoquidem pleriſque videtur argumentatio ex hoc loco deducta ſic ſe habere, ut per eam liceat utilitatem colligere ſiue in unam, ſiue in alteram partem euentus cadat, ut ſiue Romani ſuperent Carthaginenſes, ſiue non, utile, gloriæque plenum erit, aduerſus illos bellum ſuſcepiſſe. Aliorum verò interpretatio eſt longe diuerſa, propterea quòd per euentum intelligunt utilitatem, & gloriam inde prodeuntem.

Status Iuridicialis tractandus, qui ab Ariſtotele duobus modis fuit conſideratus.

Nunc ad ſtatum iuridicialem deueniendum, quem videtur Ariſtoteles duobus modis conſideraſſe, nempe generatim, & ſpeciatim. Sed priori conſideratione gratiâ breuitatis prætermiſſa, paucis ſecundam perſequemur. Duæ ſolent iuridicialis ſpecies aſſignari, quarum prima in iudicio, altera verò ante iudicium habetur. Poſterior dicitur ſtatus tranſlatiuus, Primus iuridicialis preſsè ſignificatione ſumptus, qui diuidi ſolet in rationalem, & legalem.

Status rationalis duplex absolutus, & aſſumptiuus. Aliquibus ſex ſunt loci huius ſtatus. Hermogeni quindecim.

Status porrò λογικός, *rationalis* eſt duplex, abſolutus, & aſſumptivus. Abſolutus eſt, cum probamus aliquid iure factum eſſe, nihil foris, vel extra cauſam aſſumentes; ſed aut ex rei natura, aut ex lege, aut ex pacto. Aliquibus abſolutæ controuerſiæ ſunt ſex. *Ius naturæ, Lex ſcripta, ſiue diuina, ſiue humana; Conſuetudo; Æquum & bonum; Iudicatum, ſiue exemplum, & Pactum.*

Hermogeni autem quindecim. 1. προβολή *intentio* 2. τὰ μέρη τοῦ δικαίου. *partes iuris* 3 πρόσωπον *perſona* 4. ὅρος *definitio* 5 συλλογισμός *ratiocinatio* 6. γνώμη νομοθέτου *ſententia Legiſlatoris* 7. πηλικότης *quantitas rei* 8. πρός τι *comparatio* 9. ἀντίληψις *contraſumptio* 10. μετάληψις, *tranſlatio* 11 ἀντίθεσις *oppoſitio* 12. Ἑτέρα μετάληψις, *altera tranſumptio* 13 θέσις *poſitio* 14 ποιότης *qualitas perſonæ ſiue rei* 15. γνώμη, *animus ſiue ſententia*.

His prætermiſſis, ad probationes, ex aliorum ſententia deſumptas, aut *ex rei natura*, aut *ex lege*, aut *ex pacto*, deueniamus. Probabimus aliquid iure factum eſſe ex rei natura probationem ſumentes, ſi quiſpiam alium verberauerit, eo quòd ſit eius pater, vel magiſter, vel Præfectus, in cuius cuſtodiam ille traditus fuerit: ex lege, ſi quis eaulem occiderit eo quod ex principis edicto liceret illum interficere: ex pacto ſi quempiam dicamus tibi quidem debere pecuniam, eo quòd tecum pacto conuenerit is, à quo volumus pecuniæ ſolutionem fieri, ſi operam illi præſtiteris ſe tibi pecuniam ſoluturum. Diuidi autem ſolet ſtatus abſolutus in ſimplicem, & duplicem, ſimplex bipartitò diuiditur, quatenus vel factum propter ſe in iudicium venit, vel propter euentum. Status etiam abſolutus duplex appellatus, eſt bipartitus, nam unus eſt, qui coniunctione inſtituitur, alter diuiſione.

Status abſoluti diuiſio. Status duplex appellatus bipartitò diuiditur.

Status aſſumptivus contingit, cum per ſe debilis eſt defenſio, & proinde nos aliunde ſumimus argumentum ad probandum; ut ſi quiſpiam accuſetur, quòd alium necauerit, nec ſe tueri, nec iuſtè factum poteſt ipſe defendere, niſi aliquo extrinſecus aſſumpto, quod ei opituletur, quatenus rei æquitatem declarat, ut ſi dicat ſibi ab aliquo inſidias paratas fuiſſe, mortemque denunciatam, proindeque illum non iniuria interfeciſſe.

Status aſſumptivus quando contingat.

Huius controuerſiæ partes octo recenſeri ſolent 1. *Inficiatio*, nempe facti præciſa negatio, in qua cogitur accuſator ad coniecturas confugere, ut id probet eſſe factum, quod ille tanquam certum aſſumpſerat, 2. *Extenuatio*, cum nempe culpam ea definitione leuiorem facimus, ut cùm dicimus quempiam non ſacrilegium, ſed furtum perpetraſſe, quo artificio, à iuridiciali ſtatu, ad definitivum aduerſarius retrahitur 3. *Remotio criminis*, cum culpam euitamus dicendo vel aliquid fortuitò accidiſſe, vel ad alium quempiam eſſe referendam ut ſi quis dicat non veniſſe, quò debebat, ad conſtitutam diem, quoniam morbo perculſus viæ ſe committere non poterat; vel dicat ſe feciſſe non ſuâ ſponte, ſed Prætoris iuſſu 4. *Reiectio*, ſiue *Tranſlatio* actionis, loci, temporis, aut iudicis, ut ſi Sempronius fateatur ſe debere, ſed Titio non competere actionem aduerſus ipſum: Dicat ſe debere ſed non hoc in loco, non hoc tempore, non ſub hoc iudice 5. *Comparatio* cum de duobus malis minus eligitur, ut ſi Virgo dicat hominem occidere maluiſſe, quam pudicitiam amittere. 6. *Caſus*, ſiue *imprudentia*, ut ſi quis dicat ſe in feram intorſiſſe ſagittam, caſu tamen hominem ibi latentem interfeciſſe. 7. *Vis*, ſiue *neceſſitas*, ut ſi quis dicat latronibus pecuniam dediſſe, ſed ob imminens mortis periculum. 8. Tandem *Deprecatio* cum perpetrati ſceleris venia petitur, quæ non in iudicium venit, ſed apud principem ſæpe tractatur. Deprecationis autem cauſæ plures ſunt, ſeptem autem præcipuæ, atque communes, ad quas reliquæ poſſunt reuocari. 1. Si rei plura, vel maiora beneficia, quàm maleficia conſtare videantur. 2. Si qua virtus illuſtria, maximèque ſingularis aut ſummus nobilitatis gradus in ſupplice erit. 3. Si qua ſpes demonſtretur, cum aliquando uſui futurum. 4. Si reus ipſe modeſtus, maximèque temperatus, plenuſque miſericordiæ in poteſtatibus fuiſſe probetur. 5. Si reus dicatur non odio, neque immanitate, ſed officio, ac ſtudio quopiam commotus, vel ab aliquo ſummo opere deprauatus, peccaſſe. 6. Si tali de cauſa aliis pateret ante id fuerit ignotum. 7. Si nullum periculum eo dimiſſo reliquum eſſe videatur, nec ulla reprehenſio, vel ſuſpicio futuri mali eſſe poſſe.

Aſſumptiuæ controuerſiæ, ſtatuſq; partes octo recenſeri ſolent.

Deprecationis ſeptem præcipuæ, communes ſolent cauſæ.

In

In præſens aliqua de ſtatu quantitatis dicenda ſupereſſent, de quo ſupra loquentes dicebamus non videri protſus à tribus communi omnium conſenſione receptis eſſe diſtinctum; ſi quis tamen, ut ibi monuimus, velit illum reliquis addendum, non pugnamus. Status quantitatis in oratione pro Ligario videtur admittendus; oratio ſiquidem illa ad iudiciale genus pertinet, accuſatur enim Ligarius, quòd contra Cæſarem in Aphrica fuerit, & in ea præſertim eſt ſtatus iuridicialis, & quidem aſſumptivus, nam in illa cauſa conceditur factum, nempe Ligarium in Aphrica fuiſſe, ſed an id iniuriâ Cæſaris factum ſit, quęritur, quod affirmat Tubero, ſed Cicero pro Ligario contradicit; ſtatus ergo iuridicialis eſt, ſed aſſumptivus; cum enim per ſe defenſio infirma eſſet, aſſumitur neceſſitas manſionis in Aphrica una cum conceſſione & purgatione, ſiue excuſatione. Intercedit etiam ſtatus coniecturalis quoniam conijcitur Ligarij voluntas qualis fuerit. Immò & ſtatus quoq; definitivus; quæritur enim, an ſcelus dici poſſit, quòd Ligario adſeribitur; nimirum Pompeij partem ipſum eſſe ſecutum; hinc ſtatus etiam quantitatis deducitur, quæritur enim uter duorum, an Ligarius, an Tubero magis Cęſari contratiua fuerit, &c. Vtcunque tamen ſe res habeat ex hactenus diſputatis quid de ſtatu quantitatis dicendum ſit, manifeſtè patet.

Diſpoſitio generis iudicialis qualis eſſe debeat. Huius generis diſpoſitio ea eſt, ut primò loco adhibeatur exordium, quod in accuſatione ſit plenum ſeueritatis; in defenſione verò manſuetudinis, atque clementiæ. In cauſis ciuilibus Orator ducere poteſt exordium, vel à dicentis officio, propriaque perſona, vel à perſona Iudicis, vel à decretis Principum, quorum prudentiam, Iuſtitiam, atque clementiam erit operæ pretium plurimum commendare, ſummiſque laudibus extollere; tale procœmium eſſe debet huic generi deſeruiens, ut in eo ſemper auditor docilis, attentus, atque beneuolus reddatur. Pro diuerſitate autem cauſarum, curandum eſt, ut conciliandæ beneuolentiæ, vel attentionis, vel docilitatis ratio in exordio præualeat.

In cauſis ciuilibus unde duci poſſit exordium

A propria perſona quomodo ducatur exordium. A propria verò perſona ducet exordium Orator dicendo ſe imparem eſſe cauſæ tam graui, ingenijque viribus minus valere firmis, ad Oratoris munus obeundum in re plena difficultatibus, ut facit Tullius dum ait; *Quæ res in Ciuitate duæ plurimum poſſunt, hæ contra nos ambæ faciunt, &c.* Vel dicendo ſe premi non exiguâ difficultate agendi, vel officio accuſandi, ſiquidem non vulgaris ingenij eſt innocentem defendere, vel reum accuſare in ſacro publici conſilij templo, ubi ſenatus ingenti maieſtatis fulgore, ſæpe ſæpius agentis oculos perſtringit, & mentis aciem obtundit, quod aliquando præſtitiſſe Tullium cuique perſpectum: Poterit etiam exordium ducere à magnitudine partis oppoſitæ, ſi dicat quodammodo ſe opprimi auctoritate ipſius, aut, quo fungitur, officium commendet, quòd ad dicendum impulſus venerit, ne credatur ad defendendam cauſam officio cognationis, aut amicitiæ, & ad accuſandum odio, vel ambitione ductus veniſſe. Orator etiam poterit exordium ducere ab aduerſariorum, vel iudicum perſona, vel etiam à cauſa ipſa, ſeu à re de qua agitur; ab adiunctis tempore ſcilicet, loco, atque reliquis circumſtantiis; à tempore quidem Tullius ducit exordium pro Cælio, nempe quòd die feſto eſſet dicturus: à loco pro Deiotaro, quòd inter domeſticos parietes ſibi dicendum eſſet, à cauſæ magnitudine, eoquod coniunctam habeat, & Reip. & Ciuium ſalutem, adeout non tam res oratoris propria, quàm iudicum, & auditorum agi videatur, ut facit Tullius in oratione pro domo ſua; ſic etiam à conditione cauſæ licebit exordiri. In cauſis autem criminalibus ſumi poterit exordium à grauitate delicti, ab inſolentia, ab audacia reorum, &c.

In oratione pro Quintio.

Act. 3. In Verrem.

Ad parandam attentionem conducit dicere agendum eſſe de re noua, atroci, magna. Ad docilitatem facit clara dicendarum rerum diſtributio, præſertim, cum cauſa videbitur pluribus difficultatibus inuoluta. Quandoq; tamen expedit nimiam iudicum attentionẽ negligere, ut ſuo loco vidimus. Ad beneuolentiam captandam plurimum facit extenuatio propriæ eloquentiæ propriæq; imbecillitatis confeſſio.

Narratio in genere iudiciali qualis eſſe debeat. In genere iudiciali narratio deſideratur breuis, perſpicua, & vera, ſiue probabilis; quamuis enim perſpicuitas, & probabilitas narrationis in quolibet genere dicendi deſideretur, maximè tamen in eo, de quo loquimur. Curandum in primis, ut narratio generis iudicialis æquitatem cauſæ oculis ſubijciat, inimicorum nequitiam declaret; cuiuſmodi eſt illa qua uſus eſt Tullius pro Milone. Eſſe debet etiam narratio conformis iudicum moribus, & auditorum; & luculenter oſtendendum eſt in eo præſertim aduerſarios peccaſſe, à quo omnes potiſſimum abhorrent. Iuvat etiam ea quidem exprimere, quæ oriuntur à moribus, & affectibus eorum, qui aliquid agunt, ut lento, vel concitato greſſu incedebat, furens excurrebat per vias, titubans loquebatur, &c. hac enim arte ſingulis vitijs proprias notas adſcribendo, licebit quodammodo rem uniuerſam oculis ſubijcere. Si narret Orator aliquid non facile creditu, tali in eius expoſitione uti debet induſtriâ, ut iudicum, & auditorum animis nullus ſuperſit hæſitationis locus. Narratio porro debet animorum grauiores affectus concitare, pro conditione tamen cauſæ, puta per exclamationes, obiurgationes, ac reprehenſiones, propter animi perfidioſi fraudem, itemque per comminationes, increpationes, alioſque ſimiles affectus, propter aliquid nefarium ſcelus; adeout auditorum nemo ſit, cui non probè conſtet eum, de quo ſit ſermo, plenum iniquitatis eſſe, & ſimul exhoreſcat, & moueatur ad odium, ad iram, &c. quando tamen Orator accuſatoris partes agit, nam ſi defendat, alios animi motus in auditoribus excitare debet, nimirum pietatem, miſericordiam &c.

Narratio duplex. Cæterum duplex narratio à dicendi magiſtris recognoſcitur. Altera quæ ſumma rerum genera exponit; altera verò, quæ ſingulatim omnia perſequitur, una, vel altera Oratori adhibenda eſt, prout opus fuerit; enimverò prior illa narratio tum ſolum eſt uſurpanda, quando expedit rerum geſtarum ſeriem dumtaxat ob oculos ponere, aut quia communis, ac trita ſit, aut quia nobis non multum faueat; aut quia demum auditoribus iucunda eſſe non poſſit. Nec id ſilentio prætereundum, quod expreſſum apud Ariſtotelem legimus, videlicet defenſori non multum narrationem eſſe neceſſariam, eo nomine quòd ab accuſatore iam antea res omnis copioſè narrata fuerit; ſolùm propterea defenſori opus eſt narratione, cùm forſan aduerſarius, vel doloſè rem expoſuerit, vel quidpiam ſilentio inuoluerit; tunc enim oportet omnia fideliter narrare, & accuſatoris dolum detegere, & ſi quæ vel datâ operâ, vel aliquâ aliâ ratione prætermiſerit, abundè ſupplere.

Confirmatio cuiuſmodi in hoc genere eſſe debet. Confirmatio autem in iudiciali genere continere debet argumenta, quibus cauſa probetur, hæc diuerſâ ratione proponuntur, prout cauſa ſimplex eſt, vel coniuncta; ſimplex cum fuerit cauſa, hoc eſt unius criminis, ordo ſeruandus à Tullio præſcriptus Oratori pro collocandis argumentis: *Firmiſſimum quoque,*

que,

Digitized by Google

que, inquit, *ſit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellent, ſeruentur etiam ad perorandum: ſi quæ erunt mediocria (nam vitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conijciantur*; hoc igitur in confirmatione, de qua fit ſermo ab Oratore preſtandum eam ob cauſam, ut iudices, quæ robuſtiora ſunt argumenta firmiter memoriâ tenere poſſint; ſic enim naturâ comparati ſumus, ut prima, & ultima recordemur, media verò non item. Si autem fuerit coniuncta cauſa, videlicet illa, quæ plura complectitur, talis in ea ſeruandus ordo, vel qualis à Tullio fuit approbatus, nimirum, ut ſi accuſemus, rerum teneamus ordinem, adeout quæ à reo fuerunt primò crimina admiſſa, non diſſimiliter a nobis primo loco referantur: Vel ſi talis ordo minus arridet, eo quòd uſu venire poteſt, ut leuiora poſtremò reus admiſerit, cum tamen hæc in mediam turbam conijcienda ſint; alter erit ſeruandus ordo, nimirum ille, quem non multo antea expreſſimus; Cicero tamen naturalem ordinem amplexus eſt, ita ut, quæ priora fuerunt, prius, quæ poſteriora poſteriùs commemorauerit; in hac autem commemoratione notanda ſunt tempora, loci, aliæque circumſtantiæ, nempe dignitates, & officia, quibus functus eſt ille, de quo fit ſermo. Debet autem Orator confirmatione miram affectuum varietatem complecti, & quæ crimina fuerint congeſta, vehementer, probare, & confirmare tabulis, decretis, teſtimonijs: In ſingulis verò præſtabit nonnihil commorari, quod non meliùs citra nauſeam iudicum, & auditorum fieri poterit, quàm crimina vehementiori quodam motu augendo; ad quod ſummopere figuræ quædam conducunt, de quibus paulo poſt ſermo fiet. Ad acriùs etiam urgendum, ſummopere iuvat interrogare, quandoque etiam minari, vel abblandiri; plerunque rationibus propoſitis Oratori præſtat aſſurgere, grauiter amplificando; ſic enim auditorum animos longe magis commouebit.

Orator debet aduerſariorum obiecta diluere.

Amplius Oratori obiecta diluenda ſunt, quæ ſi valida fuerint, eorum vis diſſimulanda eſt, proindeque tanquam leuia, & veluti per contemptum tractanda, ſi verò leuia, fortiter, & acriter tractari debent, quod faciet oſtendendo incerta, ac dubia eſſe, nullumque habere, cum veritate commercium.

Haſtenus intelligenda de accuſatione quid in defenſione agendum.

Quæ autem dicta ſunt intelligi debent de accuſatione, nam de defenſione loquens Tullius docet nos eodem ordine uti debere, quo aduerſarius eſt uſus; adeout argumenta eo quidem ordine ſoluere debeamus, quo ab eo propoſita ſunt. Vel ſi placet ordinem immutare, iuvabit primò leuiſſima refellere, partim verò ad extremum remittere, firmiora verò medium in locum conijcere. Sed in his debet Orator diligenter aduertere quid iudex, & quid res ipſa poſtulet.

Peroratio qualis.

Epilogus, ſeu peroratio paucis antea dicta comprehendit, ſimul duos in iudice præcipuos motus excitando, videlicet iræ, & indignationis cum Orator accuſauerit; nam cum defenderit, peroratio eundem ad amorem clementiam, atque miſericordiam impellere debebit, & quoniam nuſquam magis vis Oratoris elucet, quàm, cum in hac orationis parte iudices vel inuitos & repugnantes ad lachrymas compullit: ob id præſertim in eadem oportet in iudicum animis miſericordiam concitare, ſed quoniam lachrymâ nihil arreſcit citius; idcirco iuvabit Oratorem breuitati plurimum indulgere.

Character Iudiciali generi conſentaneus.

Stylus, ſiue character huic generi conſentaneus iam ex Ariſtotele ſuo loco fuit explicatus; debet enim eſſe valde accuratus, ac perpolitus, purus tamen, & planus abſque verborum, & figurarum fuco, & abſque longa hiſtoriarum ſerie, debet eſſe vehemens, adeout quemadmodum demonſtratiui exculta, & copioſa eſt dicendi forma; deliberatiui verò grauis, & prudens; iuridicialis tandem vehemens, & concitata eſſe debeat, ita tamen, ut amplificationes & exempla quamſæpiſſimè adhibeat.

Ad Iudiciale genus quæ Orationes reuocentur.

Ad Iudiciale genus variæ ſpecies orationis reuocantur, puta Reprehenſiones, Obiurgationes, Excuſationes, ſeu Purgationes, &c. illuſtriores tamen ſunt, quæ ſequuntur.

Accuſatio.

Accuſatio eſt alicuius criminis coram Iudice competente iuſta delatio. Curandum tamen accuſatori, ut à ſe dicta, vera ſint, alioquin calumniator euadet.

Apologia.

Apologia, quæ etiam purgatio dicitur, eſt defenſio, quâ vel nos ipſos, vel alios ab aduerſariorum accuſatione purgamus, & eorum obiectis validâ confutatione occurrimus: Triplex perhibetur, Facti ſcilicet, Manifeſti criminis, & Calumniæ. Defenſio facti contingit, cum factum negari non poteſt; ſolumque licet oſtendere non ineptè, nec temere, quin potius prudenter, ſcitèque perpetratum fuiſſe, vel ſaltem debet illud ſolum ex circumſtantiis extenuari. Defenſio manifeſti criminis euenit quoties notum crimen, vel aliquo modo excuſatur, vel diminuitur. Defenſio calumniæ, quæ Apologia propriè nuncupatur, eſt oratio plena quidem aculeis ad opprimendos calumniatores idonea. Huius diſpoſitio hæc eſt. Primò præmittendum exordium defenſionis, & confutationis rationem exponens. Secundò narratio ſubijcienda eſt aduerſariorum ſententiam iiſdem penè verbis conceptam, & citra dolum referens. Tertiò habenda eſt confutatio, qua ſingula diſcutiantur, & omnia ſalibus permixta, non ſine modeſtia tractentur.

Inuectiua.

Inuectiua eſt oratio, qua in alicuius mores, vel ingenium, aut viuendi genus inuehimur. Hæc oratio ſic reprehendit hominum mores, ut quodammodo mordere videatur, & à Poetis Satyra nuncupatur, cum hęc nil aliud ſit, quàm carmen varia hominum vitia carpens.

Obiurgatio. Exprobratio. Expoſtulatio. Deprecatio.

Obiurgatio eſt poſt turpe factum reprehenſio. *Exprobratio* eſt oratio quâ ingratitudinis vitium deteſtamur. Expoſtulatio eſt quædam grauis querimonia de illata nobis iniuria; hæc oratio expreſſionem iniuriæ continere debet, ſimulque petere, ut nobis iniuria affectis ſatisfiat. Deprecatio eſt, ut ait Tullius, in qua ignoſcendi poſtulatio continetur.

Supereſſet hic de mixto ſiue ſacro dicendi genere diſputandum, ſed de hoc, cum adeo diſertè Reuerendiſs. P. Rotundius in ſuo Encheridio locutus fuerit, ut quicquid de ipſo dici poteſt abundè ſua contemplatione ſit perſecutus, non eſt in præſens cur verba facere ſtudeamus.

Ad huculque doctrinam traditam illuſtrandam non aliunde magis, quàm ex Tulliano fonte in orationibus recluſo hauriri poſſunt exempla, licet nullum in exornatiuo genere ſuppeditauerit; nulla ſiquidem apud ipſum obſeruari poteſt oratio, quæ in genere tantum exornatiuo dici poſſit, ſi quæ namque talis maximè dici meretur, præcipuè foret pro Lege Manilia, cum tamen iſta non ſit; tametſi namque Tullius Pompeium laudibus proſequatur, hoc tamen ideo facit, ut longè faciliùs perſuadere poſſit eum ſummum Imperatorem eſſe, maximeque dignum, cui gerendi belli aduerſus Mithridatem cura demandetur; ſic etiam, & nona Philippica, qua S. Sulpitium laudibus extollit, ut faciliùs nimirum ſuadeat ei ſtatuam auream erigendam eſſe; ſed cum hoc genus laude, vituperationeque conſtet, & Philippica ſecunda tota in Antonii vituperatione ſit occupata,

pata, quibuſdam videtur minimè diſſimulandum ad hoc orationis genus poſse reuocari. Re tamen diligentius introſpectâ, cuilibet faciſſimum erit deprehendere potius orationem illam ad iudiciale genus eſſe referendam, cum enim tota vituperatio ad iudicium pertinet. Immò nec etiam actiones in Catilinam exornatiuæ ſunt, quamuis genus omne vituperationis contineant, ad deliberativum enim reuocari debent, ſiquidem Tullius in ipſis plurimum in ſuaſione deſudat. Rectius diceremus orationem tam habitam ad Quirites, quàm habitam in Senatu poſt Reditum ab exilio, demonſtratiui generis eſſe, niſi quædam utraque haberet admiſta, quibus à perfecta, ſynceraque exornatione deficeret. Si quis igitur demonſtratiui generis prototypū cupiat, adeat Iſocratem; nam apud ipſum in huiuſmodi genere perelegantes orationes reperiet, quarum una eſt, quâ Euagoram pluribus egregiè commendat; altera verò, qua Helenam diuinis propemodum laudibus extollit; deinde obſeruet panegyricum Plinii Traiano dictum, & alios etiam aliis imperatoribus itidem dictos; In genere autem deliberatiuo, quæ aliquid priuatim ſuadeat, inuenitur apud Iſocratem, ut oratio ad Demonicum, & oratio ad Nicoclem, ſed nulla quidem eſt apud Tullium, quâ is priuatim aliquid ſuadeat, multa tamen quibus hoc publicè præſtat; huiuſmodi eſt oratio pro L. Man.câ namque ſuadere nititur Populo Romano, ut Pompeium aduerſus Mithridatem eligat Imperatorem; ſicut & altera, quâ contra Rullum Populo Agrariam Legem diſſuadet; Item Philippicæ ad hoc genus reuocari poſſunt; verumenimverò iuvat nonnullas. Ciceronis orationes curſim expendere, & cuiuſmodi ſit earum genus, ac ſtatus aduertere. Oratio pro P. Quintio, ut hinc exordiar, in genere eſt iudiciali, quandoquidem habet petitionem cum defenſione. Eius Status, ſiue conſtitutio iuridicialis eſt abſoluta, Nauius enim ſe iure feciſſe quod fecerat in Quintij bonis aſſerebat; contra verò Quintius non iure, ſed iniuriâ feciſſe affirmabat. Oratio pro S. Roſcio Amerino ad genus iudiciale pertinet, nam accuſatur S. Roſcius, quòd parentem necauerit, id autem à Tullio negatur, cauſa quidem honeſta eſt, nam defenditur innocens. Status ſiue conſtitutio eſt coniecturalis. Oratio pro Q. Roſcio Commedo, in genere eſt iudiciali, cauſa eſt priuata, Status verò coniecturalis. Oratio pro Marco Fronteio, ad genus pertinet iuridiciale, Status eius eſt coniecturalis. Oratio de diuinatione in Verrem, vel ad genus deliberativum pertinet, cum ſit de eligendo accuſatore, Status autem qualitatis, ſed negotialis, & comparativus, an Tullius, & Cæcilius eligi debeat accuſator, confertur autem accuſator cum accuſatore, & deliberatur uter accuſare debeat; vel eſt iuridicialis, ita tamen, ut cum deliberationibus communicet. Secunda actio poſtulationem de nouo agendi genere continet, quid autem de reliquis in Verrem dicendum, patet. Oratio pro Aulo Cecinna, ad iudiciale genus reuocatur, grauē, & ſubtilem diſputationem continens; in hac tamen Orator multa permiſcet; utitur autem genere didaſcalico, de quo ſuo loco locuti ſumus, ac ob id quædam definit, & multa ſumit ex demonſtratiuo genere, quando vituperat Ebutium, Fidiculanum, alioſque teſtes. contra verò laudat Cecinnam, Aquilium iureconſultos, & ius ipſum. Status exiſtimatur Legalis, hoc eſt finitivus ex translatione, quam Iuris prudentes exceptionem appellant, quando non reſpondetur ad rem, ſed opponitur exceptio aliqua, ac diſceptatur de actione commutanda, aut infirmanda, ut quod uti hac actione non oportuerit. Allj autem in hac oratione cauſæ genus dicunt obſcurum, ac dubium eſſe propter variam, & dubiam iuris rationem, de qua hic diſceptatur, & aiunt conſiſtere præcipuè in ſtatu qualitatis an rectè ſponſionem fecerit Ebutius deinde in ſtatu Legali ex ſententia, & voluntate; Genus dicendi ſimplex eſt, & ſubmiſſum, humile, & ab omni faſtu remotū, quotidianam loquendi formam imitans. Oratio pro L. Manilia, quæ ad genus partim deliberativum, partim demonſtrativum ſpectat, prout eſt in genere deliberatiuo, videtur cauſæ conſtitutio coniecturalis, cum ea deliberari de euentu videatur, docetq; omiſſo, neglectoq; Mithridatico bello, quantum incommodum ſit ad Rempublicam peruenturum; quatenus ad demonſtrativum genus Oratio pertinet, ſiquidem in Pompeii Laudes effunditur, cum futuræ victoriæ magnam coniecturam afferat, Conſtitutio coniecturalis; videtur abſolutè; tamen in genere deliberatiuo dici debet. Oratio pro Aulo Cluentio Iuridicialis generis dici poteſt; habet enim accuſationem cum defenſione, accuſatus enim Cluentius, hac oratione defenditur, quamuis aliquid de demonſtratiuo participet, quatenus Oppianij vituperationes, Cluentijque laudes continet. De Conſtitutione cauſæ magna eſt difficultas; quibuſdam, cum ſimplex hoc loco ſit negatio facti in depulſione, ad principalem intentionem accuſatoris, princeps conſtitutio coniecturalis videtur; iuridicialem autem abſolutā, & legitimā ex ſcripto, & ſententia hic alione conſtitutiones incidere, adeò ut has alias eſſe præcipuas exiſtiment. Oratio pro C. Rabirio perduellionis reo ad Iudiciale genus refertur, ſtatus iuridicialis eſt, quamuis alij coniecturalem eſſe crediderint; quæſtio enim erat, an Rabirius à crimine perduellionis ſit abſoluendus; quod Cicero affirmat. Vel, & in idem recidit, an Rabirius iure arma ſumpſerit. Oratio pro L. Murena generis eſt iuridicialis. Oratio pro L. Valerio Flacco generis eſt iudicialis; habet enim accuſationem cum defenſione, nam accuſatur L. Flaccus à Lelio, & à Tullio defenditur eius Status, ſiue conſtitutio principalis eſt coniecturalis, cum ferè omnia, quæ Flacco objiciuntur, per ſimplicem negationem depellantur, alicubi tamen conſtitutio variatur. Oratio pro P. Sylla præcipuè ad Iudiciale genus pertinet, nam habet accuſationem cum defenſione; Sylla enim accuſatus à Torquato defenditur à Tullio, ex parte tamen ad genus demonſtrativum reducitur; cauſæ Status coniecturalis eſt. Oratio pro Archia Poeta præcipuè ad genus iudiciale pertinet, licet multa de poeticę laudibus intermixtis contineat, ſpeciem enim aliquam actionis habet cum defenſione, in demonſtrativum tamen genus incurrit; Cauſæ conſtitutio iuridicialis abſoluta, æquè tamen coniecturalis videtur, utra ſit principalior, non ſatis conſtat. Oratio antequam Tullius iret in exilium, patetica eſt, & ad genus pertinet deliberativum; Conſtitutio verò coniecturalis. Eius character grauis eſt. Oratio ad Quirites poſt Reditum ad demonſtrativum genus pertinet. Conſtitutio coniecturalis eſt. Diſpoſitio confuſa, & arbitraria non à præceptionibus Artis profecta, ſed ad caſum temporis, oratoris iudicio accommodata. Genus dicendi amplum, & copioſum, & in graui figura; ſententiarum, atque verborum ſplendidiſſimo ornatu illuſtre. Oratio poſt Reditum in Senatu, demonſtratiui generis eſt, continet gratiarum actionem, multa tamen habet admiſta. Oratio pro T. Annio Milone eſt in genere iudiciali, habet enim accuſationem cum defenſione; cauſæ Conſtitutio iuridicialis eſt. Oratio pro

Mag-

Marco Marcello ad genus demonſtrativum pertinet, etſi partim ad demonſtrativum, partim ad iudiciale genus pertinere videatur. Cauſæ conſtitutio iuridicialis videtur, cum Tullius Cæſarem laudet, quòd in reſtituendo Marcello, id clementer fecerit, quod non ſolùm iure, ſed etiam piè, ac ſanctè facere debuerit. Oratio pro Q. Ligario, generis eſt iudicialis, habet enim accuſationem cum defenſione, ſtatus eius non unus eſt, ut ſuperius notaui; in eo enim primò habetur iuridicialis aſſomptivus à neceſſitate, coniecturalis à voluntate, item alter eſt definitivus, atque demum in eadem habetur ſtatus quantitatis. Orationes in Catilinam, quamuis plurimum habeant demonſtratiui generis, eo quod eum vehementer vituperent, in deliberatiuo tamen ſunt reponendæ, nam in prima ſuadet Catilinæ, ut vel Roma diſcedat, vel reſipiſcat; in reliquis ſuadet populo Romano, ut bono ſit animo, ſimulque docet quid faciendum, ut Reſpublica ſeruetur.

Non erit autem abs re ſi paucis explicemus quo pacto genus orationis inueſtigandum ſit; rarò enim uſu venit, ut tota integra oratio in uno genere conſumetur, ſed pleræque ex pluribus mixtæ ſunt; propterea quòd & in iudiciis laudamus, & in deliberationibus accuſamus, & in ipſis etiam laudationibus frequenter euenit, ut aliquid redarguere aut defendere debeamus. Ad cuiuslibet itaque cauſæ genus dignoſcendum diligenter oportet attendere, qui nam ſit ſcopus, atque conſilium ultimum Oratoris, ad quod cætera reuocantur, quandoquidem finis eſt, à quo nomen, & genus orationis deſumi debet, non enim quicquid per tranſennam tangitur, poteſt nomen orationi, genuſque tribuere; ut oratio pro M. Marcello, qua Tullius pro eodem, Cæſari gratias agit, ſub demonſtratiuo genere reponenda eſt, quamuis inter agendum redarguat ea, quæ Cæſar de ſuo periculo obiecerat, qua ratione videri poſſet ad iudiciale genus pertinere. Oratio pro Lege Manilia, quamuis in Pompeii laudes effuſa, ad deliberatiuum genus pertinet, quoniam eſt de Imperatore deligendo, & Pompeius ideo laudibus effertur, ut idoneus ad id bellum adminiſtrandum iudicetur. Amplius oratio pro Milone ad iudiciale genus pertinet; habet enim accuſationem cum defenſione, quamuis in ea alia ſint admixta genera, utpotè demonſtratiuum pro utraque ſui parte, cum ibi vituperetur Clodius, & laudetur Milo; videtur etiam in ea genus deliberativum, quoniam aliquo modo in conſultationem vocatur, an Milo abſoluendus, an de homicidio, & ſcelere condemnandus; neq; hoc mirum videri debet, nam ſic oratio pro Archia poeta iudicialis eſt generis, quamuis magna ex parte in Poeticæ laudibus, verſetur, nam quodlibet cauſæ genus, etſi habeat proprium, & diſtinctum finem, coaſſumit tamen plerumque aliorum generum fines, & unaquæque cauſa, etſi habeat proprium, & diſtinctum genus, alia plerumque genera coaſſumit, &c. ut enim finis eſt directivus generum, ſic genus eſt directivum cauſæ.

Non diſſimiliter de ſtatu, ſiue conſtitutione philoſophandum; conſtitutio ſiquidem ex prima cauſarum conflictione prouenit, & in genere iudiciali ex prima accuſatoris intentione, & defenſoris depulſione naſcitur. Ve ſi dixerit accuſator, *occidiſti*, defenſor reſpondet, *non occidi*, naſcitur conſtitutio coniecturalis, quoniam eſt de facto, vel non facto, non qualibet autem conſtitutio princeps eſt in oratione, ſed illa, quæ primò intenditur, multiplex enim quandoque in oratione contingit, ut in ea quæ eſt pro Ligario, quod ſuperius etiam aduertimus.

SECTIO QVINTA.

De animi affectibus, eorundemque commotione.

De affectibus doctrinam Oratori pernecceſſariam eſſe ex eo quidèm intelliges; quòd tres ſunt probationum ſpecies, quas dicendo acquirimus; quarum una eſt in vita ac moribus Oratoris; altera in animi permotione; tertia in argumentis; cum itaque iam explicatum [illegible] quibus argumentis in unoquoque dicendi ge[illegible]ndum ſit; & quomodo poſſit Orator ſe bonum eſſe virum demonſtrare; reliquum eſt, ut de animi affectibus diſputemus; eo vel maximè quòd ex his probatio deſumpta magnam vim habet. Quis enim unquam auditorum animos concitabit ad iram, niſi probè cognoſcat quid ira ſit, & unde oriatur, & alia quæ ad ipſam pertinent? Quis unquam impellet illos ad odium ignoratâ odij naturâ, & alijs ad ipſam attinentibus? Et quamuis iniuſtum videatur Philoſopho iudicis animum diſtorquere, ac inflectere ad indignationem, vel miſericordiam, vel inuidiam &c. id tamen Oratori ad vincendum omnino permitti debet. — *Huius tractationis neceſſitas.*

Affectus, quem Tullius permotionem, alij verò motum & paſſionem appellant, ab Ariſtotele definitus fuit ſequentem in modum, Ἔστι δὲ τὰ πάθη δι᾽ ὅσα μεταβάλλοντες διαφέρουσι πρὸς τὰς κρίσεις, οἷς ἕπεται λύπη καὶ ἡδονή. *Sunt autem perturbationes illæ, quæ efficiunt ut homines immutati non eodem modo uſdem de rebus ſentiant, quas ægritudo, atque voluptas conſequitur*: Aut ea eſſe permotiones animi, quibus homines immutati, etiam ſententiam mutant, adeout vel ægritudinem, vel voluptatem ſentiant. In allata definitione, tria ſunt adnotanda. Primum eſt ipſi homines immutentur, quoniam etſi res immutationem ſubeant, & ob id homines ſententiam mutare cogantur; attamen id ſine ulla animi perturbatione facere poſſunt; non itaque ſatis ad affectum, ut homines immutentur, hoc eſt ut ſententiam mutent, eo quòd res mutatæ ſint. Secundum, ut homines ſententiam mutent, nihil enim obſtat quo minus aliquis aliquo modo perturbetur, & nihilominus in eadem ſententia conſtet. Tertium, ut ex ea mutatione animi, vel dolorem vel lętitiam percipiant, affectuum nanque pediſſequæ ſunt moleſtia & voluptas, licet non ſemper ab affectu ſit, ut à priori iudicio recedamus, ſed id plerunque contingit, tunc nempe, cum animo rem diligentius, atque diutius euoluimus, nam. Δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι. *Curæ ſecundæ ſapientiores*. Non igitur ex Ariſtotele affectus eſt, quandocunque de eadem re, nos aliter iudicamus, ſed quando inſuper voluptas aut dolor animi commotionem ſubſequitur. Hæc itaque tria requiruntur, ut homines aliter ſententiam ferant, quam initio conſtituerant, hoc enim accidit, cum vel iraſcuntur, vel miſerentur, vel metuunt, vel tandem aliquo alio modo, videlicet amore, odio &c. commouentur: ſiquidem humana mens aliud affectuum fluctibus æſtuans, aliud iam ſedata dictat; ſignum euidens animum affectibus mutari. Hoc teſtatur Parmeno apud Comicum in Eunucho. — *Quid ſit affectus.* — *Ariſtot. 2. Rhet. cap 14 aliàs 1*

Quid hoc morbi eſt? Adeon' homines immutarier,
Ex amore, ut non cognoſcas eundem eſſe? &c. — *Terentius in Eunucho Act. 2. Sc. 1.*

Hoc hominibus valdè familiare eſſe teſtatur M. Antonius apud Tullium. *Plura enim* inquit, *homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitiâ, aut ſpe, aut timore,* — *Lib. 2. de Orat.*

aut errore, aut aliquâ permotione mentis: quam veritate &c. Hinc, ut Ariſtoteles ait, non licebat Oratoribus Athenis apud Areopagitas quidquam extra cauſam dicere, aut animi motus miſcere, quod Fabius etiam hiſce verbis confirmat. *Athenis affectus mouere per præconem prohibebatur Orator;* hic enim cum apud Areopagitas eſſet dicturus, præco ita proclamabat, ἄνευ προοιμίων, καὶ παθῶν. hoc eſt, *ſine exordiis, & affectibus*, Nam ex affectuum commotione, Solon egregiè iuſtitiam læſum iri præuiderat. Propterea Cæſar apud Saluſtium, inquit, *Omnes homines P. C. qui de rebus dubiis conſultant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia vacuos eſſe decet, haud facilè animus, verum prouidet ubi illa afficiunt.* Ob id Accuſator ad iram, & odium conatur iudices impellere, nimirum, ut reum condemnent. Defenſor autem ad clementiam, atque beneuolentiam, ut abſoluant. Hoc etiam inde perſpicuum, quòd nullum eſt tam graue, tam execrandum ſcelus, in quod hominea affectuum fluctibus agitati præcipites non ferantur, quo tamen perpetrato eos non peniteat ſe illud commiſiſſe, vel non aliter ſentiant, quàm initio iudicaſſent.

Arist. lib. 1 Rhet. c. 1.

Οὐδεὶς ξυνοιδὼν ἐξαμαρτάνων, πόσον
Ἁμαρτάνει. τὸ μέγεθος ὕστερον δ' ὁρᾷ.

Quantum ſuum ſit crimen, haud quiſquam videt,
Dum peccat: iſtud re peractâ conſpicit.

Quod accidiſſe Neroni teſtatum reliquit perſpicuè Tacitus, qui de illo ſic loquitur. *Sed à Cæſare, perfectio demum ſcelere, magnitudo eius intellecta eſt.* Ariſtoteles ad affectûs definitionem illuſtrandam affert exempla duo ſubdit, οἷον ὀργὴ, ἔλεος, φόβος. καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ τὰ τούτοις ἐναντία; *ut ſunt ira, miſericordia, metus, & alia huiuſmodi; & quæ iis contraria ſunt.*

Quotuplex ſit affectus videndum.

Quotuplex autem ſit affectus, videndum ſequitur. Sunt qui affectus affirment duplicia eſſe generis, adeout alij dicantur *Mites*, alij vero *Acres*. Ineptè tamen, quoniam νόμῳ differunt, ut mox intelliges. Celebris potius affectuum diſtributio eſt, quam tradunt Philoſophi, dicendo alios eſſe, qui in facultate ἐπιθυμητικῇ, ſiue *concupiſcibili*, alios verò qui in facultate θυμοειδεῖ ſiue *iraſcibili* reſident, enimverò affectuum cauſa eſt omne bonum, vel malum ritè propoſitum, ad bonum autem proſequendum auditores excitantur, ut ad malum fugiendum; ſiquidem; *Bonum eſt, quod omnia appetunt; Malum verò, quod omnia fugiunt*, utrunque verò poteſt ad animal referri, quo pacto tam bonum, quam malum facultatem concupiſcibilem, & iraſcibilem mouet, atque adeo omnium affectuum facultates, quæ bonum, & malum tanquam proprium obiectum adæquatè reſpiciunt, erit prædictarum utraque, nempe concupiſcibilis, quæ circa bonum, vel malum ſimpliciter; iraſcibilis verò, quæ circa bonum, vel malum arduum, aut difficile verſatur.

Duo prima ſunt paſſionum genera.

Paſſionum enim, ut clarius & apertiùs res intelligatur, duo prima ſunt genera, ſcilicet proſecutio, & fuga, iuxta duplex obiecti genus, nempe bonum, & malum, circa quæ ſe appetitus exercet. Sed quoniam tam bonum, quàm malum relatum ad appetitum gemino modo ſe habet, vel ſcilicet abſolutè, quâ bonum, & malum eſt, vel quâ bonum, & malum eſt arduum, ita dictum quoniam difficile poſſit obtineri, idcirco ſecundo loco paſſiones diuiduntur in quatuor genera, ut aiunt ſubalterna, quorum Primum eſt proſecutio concupiſcibilis circa bonum abſolutè acceptum. Secundum eſt fuga huic proſecutioni contraria circa malum abſolutè. Tertium eſt proſecutio iraſcibilis. Quartum eſt fuga iraſcibilis circa malum arduum; appetitus autem ſenſitivus dicitur concupiſcibilis, prout circa bonum, vel malum abſolutè verſatur; dicitur iraſcibilis, prout verſatur circa bonum, vel malum arduum, nempe bonum connotans aliquid impediens eius conſecutionem, malum verò, quatenus connotat aliquid illud inducens.

Quadripartita diuiſio.

Primũ genus ſubalternum.

Quatuor paſſionum genera, in quatuor ſpecies diuiduntur,

Quatuor prædicta paſſionum genera ſubalterna in ſuas ſpecies diuiſionem ſubdit. Proſecutio concupiſcibilis, quæ nempe circa bonum abſolutè ſomptum eſt occupata, tres habet ſpecies, amorem, concupiſcentiam, & delectationem, prout bonum proſequitur abſolutum, vel abſolutè, vel abſens, vel præſens. His tribus ſpeciebus totidem opponuntur fugæ odium, abominatio, triſtitia; proſecutionis autem tripartitam diſtributionem non ſolum experientia, ſed etiam ratio confirmat.

Ratio tripartitæ proſecutionis.

Ratio igitur proſecutionis tripartitæ ea eſt, quod ut ſe habet naturalis appetitus, inclinatione, ſeu naturali potentiâ ad ſibi conſentaneum obiectum; ita ſe habet ſenſitivus appetitus inclinatione elicita ad bonum ſuum. At in naturali appetitu tria numero ſunt, videlicet ipſa potentia, quæ inclinatio quædam eſt ad obiectum; localis motus itidem ad obiectum abſens; & quies in obiecto poſſeſſo: non diſſimiliter in appetitu ſenſitiuo tres debent actus eliciti recognoſci, amor, qui eſt inclinatio elicitâ: deſiderium, quod eſt quidam motus; delectatio, quæ eſt quies elicita.

Secundũ genus ſubalternum.

Secundum genus ſubalternum, ſcilicet fuga, proſecutioni iam explicatæ contraria, ut nuper dicebamus, tres continet fugas, totidem proſecutionibus contrarias odium, abominationem, & triſtitiam.

Tertiũ genus ſubalternum.

Tertium genus ſubalternum, nempe proſecutio iraſcibilis, quæ eſt circa bonum arduum, quodq; difficile obtineri poteſt, tres habet ſpecies ſpem, audaciam, & deſperationem; bonum enim arduum, vel præſens eſt, vel abſens; at vero abſens, vel putatur poſſibile, ut obtineatur, vel impoſſibile. Circa bonum arduum præſens, nullus eſt neceſſarius actus appetitûs irraſcibilis, ſed circa illud verſatur concupiſcibilis actu delectationis; enimverò non abſimili modo, inquiunt, ſe habet bonum, cum eſt præſens, ſiue facilè ſiue difficilè poſſit obtineri. At verò circa bonum arduum abſens; hoc eſt non dum obtentum, ſed quod obtineri poſſit, ſpes, & audacia verſatur. Et quidem ſpes illud ut finem, ac terminum reſpicit. Audacia verò neglecto malo imminente, progreditur ad media, quæ poſſunt ad boni difficilis conſecutionem perducere. Circa bonum impoſſibile deſperatio verſatur. In huius autem obiecto duo ſunt, & bonum, & impoſſibilitas illud obtinendi, at verò impoſſibilitas ad formalem rationem pertinere videtur, quæ cum mali naturam habeat potius ad fugam ſpectabit, quàm ad proſecutionem, proindeque ratione materialis partis ad hoc, de quo loquimur, tertium genus, ratione verò partis formalis, ad quartum ſubſequens reuocabitur.

Quartum genus.

Quartum genus, quod eſt fuga iraſcibilis, & cuius obiectum malum arduum eſſe diximus, duas habet ſpecies iram videlicet, & timorem. Propterea quod malum arduum, hoc eſt malum euitatu difficile, vel eſt præſens, & hoc pacto excitat triſtitiam, quæ ad ſecundum genus, nimirum ad fugam concupiſcibilem pertinet: vel eſt abſens, & hoc modo timorem excitat audaciæ contrarium. A malo etiam arduo excitatur appetitus vindictæ, nempe motus ad vindicandum malum iam acceptum, malũ rependendo va-

Digitized by Google

do viciſſim aliud malum, & hic motus ille qui dicitur ira; at verò ira inſpecta ſecundum materialem rationem, quæ malum eſt, quod rependitur, ad quartum hoc genus pertinet; at ſecundum rationem formalem, quæ eſt ipſa retributio, & æqualitas vindictæ, quæ quandam boni rationem obtinet ad tertium genus poteſt reuocari: hinc ea Philoſophorum ſententia undecim ſunt paſſiones animi; ſex nempe concupiſcibilea, *Amor*, *Concupiſcentia*, *& Delectatio*; tres verò fugæ. *Odium*, *Abominatio*, *& Triſtitia*. Quinque Iraſcibiles, *Spes*, *Audacia*, *& Ira*; duæ verò fugæ. *Timor*, *& Deſperatio*. Alij etiam ſex dicunt eſſe perturbationes iraſcibiles, quoniam quinque commemoratis addunt manſuetudinem, quatenus in malum non inſurgit potentia, nec fertur ad vindictam, ſed quieſcit in illo.

Animi paſſiones undecim.

A commemoratis affectibus alii proficiſcuntur. Ab Ariſtotele ſequentes recenſentur: & quidem hoc ordine. Ira, Lenitas, Amor, Odium, Metus, Confidentia, Verecundia, Inuerecundia, Gratia, Miſericordia, Indignatio, Inuidia, & Æmulatio.

In his affectionibus duæ ſunt conſiderandæ perſonæ, & cauſa affectionis.

Cum de his affectibus tractatio inſtituitur, duæ ſunt perſonæ, quæ in conſiderationem veniunt, altera nempe, quæ afficitur, & altera, quam reſpicit affectio, & inſuper affectionis cauſa, ut quæ perſona iraſcatur, cui, & quam ob cauſam iraſcatur. Hæc in ſingulis affectionibus Ariſtoteles, quam accuratiſſimè tractat, eiuſque doctrinam paucis modò perſtringemus, præmiſsâ ratione, modoque excitandi affectus generatim, quam in præſens aggredimur; In uniuerſum porrò excitabit Orator affectus in auditorum animis ſi eos in ſe voce, geſtu, totiuſque corporis habitu eſſe demonſtrauerit, quibus auditores affici cupit; oportet enim, ut non tantùm Orator auditores mouere ſtudeat, ſed ut etiam ſe ipſum afficiat, quod à Tullio nos obſeruatum legimus, nam, *Vt mihi*, inquit, *non ſolum tu innere iudicem, ſed ipſe ardere videaris. Neque enim fieri poteſt ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum, miſericordiamque deducatur, niſi omnes is motus, quos Orator adhibere volet iudici, in ipſo Oratore impreſſi eſſe, atque inuſti videbuntur*; nulla ſiquidem mens tam eſt ad comprehendendam vim orationis parata, quæ poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam, & ardens acceſſerit, propterea Lyricus cecinit

Quomodo Orator uniuersè poſſit affectus excitare in auditorum animis.

Lib. 2. de Orat.

Horatius in Arte.

Vt ridentibus arrident, ita flentibus adſunt
Humani vultus, ſi vis me flere dolendum eſt
Primùm ipſi tibi, tum tua me infortunia lædent.

Sed quoniam oratio eſt interpres mentis, verbis diſcrepans, ſententiæ congruens, ut Cicero dicebat; idcirco ſummopere curandum Oratori, ut pathetica, & affectu plena ſit, quam adhibet oratio; hoc enim modo facilè concitabit in auditorum animis affectus; ut concitet enim iudices ad indignationem, oratione uti debet irarum plena, ut Ariſtoteles notauit; itaque motum animi plurimum miſcebit oratio irarum plena, cum de aliqua agitur contumelia. Si autem impia, & turpia facta tractanda ſint, id cum indignatione, cautèque, & quaſi timidè faciendum; ſi verò laudabilia, cum animi voluptate; ſi autem miſerabilia, demiſsè, & humiliter, & ita de reliquis. Rationem reddit Philoſophus, quoniam locutio rebus accommodata momenti plurimum ad perſuadendum habet, propterea quòd auditoris animus in errorem trahitur, qui ea verè dici exiſtimat; nam in huiuſmodi rebus homines hunc ſe habent in modum, quamobrem etſi res non ita ſit, ut Orator affirmat; attamen ſic ſe habere arbitrantur, prout enim affectus eſt Orator ipſe, ita etiam auditor afficitur, neque refert utrum vera, vel falſa dicat; ſic enim in fictis rebus, ut in veris afficitur. Hinc multi Oratores ita vehementer auditorum animos commouent, ut eos quaſi attonitos reddant, quod ut cæteros omittam, Pericles feciſſe dicitur, quem tonare, fulminare, permiſcere Græciam dixit Eupolis, qua de re ſummopere gloriatur Tullius, dum ait. *Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus, ſed magno ſemper uſi impetu, ſæpe aduerſariorum de ſtatu omni deiecimus.* Intereſt autem plurimum Oratoris diligenter aduertere auditorum conditionem, ſexum, ætatem, gradus, ac dignitates; non enim eadem eſt ratio pro omnibus horũ commouendis affectibus; oportet igitur habere perſpectam indolem eorum, quibus motum aliquem perturbationis imprimere voluerit; vix enim concipere licet quam magna ſit animorum diſſimilitudo. Quidam enim ſic naturâ languent, ut ad commiſerationem ſint procliues, ad iracundiam tardi. Alij verò facilè quidem excandeſcunt, à miſericordia autem abhorrent, & in reliquis eodem modo; de his autem alibi dabitur nobis diſputandi occaſio, non enim præſentis eſt inſtituti, quemadmodum pro accurata rei conſideratione opus foret, populorum, ſexuum, ætatum, conditionumque varias propenſiones expendere. Sat igitur ſit adnotaſſe hæc eſſe Oratori præ oculis habenda; pueris enim, & adoleſcentibus proponenda ſunt læta, & iucunditatis plena; mulieribus exempla; tumidis, ambitu que laborantibus ſplendida magis arrident, ſeris, ſeria, & eruditis, quę quampiam eruditionem redolent. Et ut verbo dicam, ſingulis ſingula accommodanda, quæ autem ætatibus conueniant, Lyricus eleganter explicuit, ubi hæc eadem Poetis præcipit, dicens,

Lib. 3. Rhet. cap. 14. alias 5.

1. Lib. de Legibus.

In Orator ad Brutũ.

Ætatis cuiuſque notandi ſunt tibi mores,
Mobilibuſque decor naturis dandus, & annis.

Horatius in Arte.

Quæ non modo ſunt Oratori conſideranda, ut poſſit adhibere ea quæ ſunt ad perſuadendum accommodata (facilius enim Orator exempli causâ, iuvenibus perſuadebit, quæ velit, ſi ijs utatur, quibus Iuvenes delectantur.) Sed etiam ut, ſi opus fuerit, perſonas inducat cum decore loquentes, ita ut puer, non ut vir, vel ut ſenex loquatur.

Nam egregiè Lyricus,

Intererit multum Dauus ne loquatur, Eroſne
Maturus ne ſenex, an adhuc florente iuventa
Feruidus: an matrona potens, an ſedula nutrix
Mercator ne vagus, cultor ne virentis agelli,
Colchus, an Aſſyrius; Thebis nutritus, an Agris.

Horatius in Arte.

Vbi poſtea ſingularum ætatum mores eleganter deſcribit, initio à pueritia ducto, dum ait.

Reddere, qui voces iam ſcit puer, & pede certo
Signat humum; geſtu paribus &c.

De quibus in diſſertationibus poeticis aliqua dicam; De gentium verò moribus, quos optime callere debet Orator (non enim omninò eadem adhibenda Oratori, dum ad Gallos, vel ad Hiſpanos loquitur, ut ab ipſis aſſenſum extorqueat) in diſſertationibus de rebus cæleſtibus verba faciemus. Ex quo facilè intelliges Oratorem egregium eſſe non poſſe, niſi ex varijs artibus, ac ſcientijs multa didicerit; probè ſiquidem inſtructum oportet eum eſſe, ut ex pluribus ea ſeligere poſſit, quæ ſint ad perſuadendum accommodata.

Conditio itidem, ſapientia, & probitas Oratoris multũ ad commouendos affectus in auditoribus conducit; nam rectè Phil. τοῖς γὰρ ἐπιεικέσι πιστεύομεν μᾶλλον, καὶ θᾶττον, περὶ πάντων μὲν ἁπλῶς, ἐν οἷς δὲ τὸ ἀκριβὲς μὴ ἔστιν, ἀλλὰ τὸ ἀμφιδοξεῖν, καὶ παντελῶς. Probis enim

Conditio Oratoris multum facit ad commouendos affectus.

viris & magis, & celeriùs credimus generatim quidem in omnibus rebus: ſed in iis præcipuè, quæ certò ſciri non poſſunt, ſed variè traduntur. Hoc adeo verum, ut Menander affirmaret mores eſſe dicentis, qui perſuadeat, non autem orationem; ſed re verâ id etiam ipſo orationis genere conſequi oportet, ut ipſe Philoſophus ait; non enim ſatis Oratorem, ante conceptam de ſe bonam opinionem ad dicendum afferre, ſed optimis moribus oportet eum inſtructum eſſe, alioquin non facilè perſuadere poterit, nec affectus mouere; ut ob id definitus à Catone fuerit Orator, vir bonus dicendi peritus: Nec eſſe poteſt tam graui, ſublimique nomine dignus, niſi qui probus vir fuerit; hoc tamen non ſufficit, ſi nanque ſit bonus, at verò malus exiſtimetur, nunquam ſuadebit, neque concitabit affectus; opus eſt ergo, ut eo genere orationis utatur, quo vir bonus eſſe videatur.

Loci ex quibus affectuum concitatio deſumi poſſit.

Loci autem à quibus affectuum concitatio petenda ſit, qui nam ſint, paucis aperiam.

Primus locus.

Primus ex his locis occurrit Deſcriptio, hæc enim plurimum valet ad commouendos affectus; Orator enim ſi pro dignitate teterrimum alicuius vitium deſcripſerit, citra laborem in auditorum animis irã, ac indignationem excitabit; ſi autem virtutem alterius ob oculos eleganti deſcriptione poſuerit, ad amorem, vel ad miſericordiam, aut aliquem alium affectum, pro virtutis conditione, mouebit. Viſi Orator ad vivum deſcripſerit Superbum, quis erit auditorum in quo aduerſus illum indignatio non excitetur? Si autem humilem eleganter deſcripſerit, quis ad illum amandum non inflammabitur? Si miſerum, & fortunæ ludibrium ræpreſentauerit quis erit, cuius animum miſeratio non ſubeat?

Secundus locus.

Secundus locus eſt ſimilitudo, & exemplum; hoc enim eſt ſummopere multitudini accommodatum, atque deliberationi quammaximè conueniens; hoc plurimum valet ad affectus commouendos, quod enim exemplo fit, id fieri rectè putatur, magiſque delectat exemplum, quam enthymema; hæc itaque plurimum commouent, magiſque mouent, quàm verba, ut notat Tullius in partitionibus, & Macrobius in Saturnalibus. *Plebeia*, inquit, *ingenia magis exemplis, quàm oratione capiuntur.* Exemplis autem adiungi poſſunt & Fabulæ; ſic Orator ad laborum tolerantiam, ac perpeſſionem honeſtatis, aut utilitatis cauſa, formicæ quidem exemplo in auditoribus affectum commouebit, & ideo illis, quod expreſſit Lyricus, proponet

Macrobius lib. 7. Saturnal.

Parvula nam exemplo eſt, magni formica laboris.
Ore trahit quodcunque poteſt, atque addit acervo,
Quem ſtruit, haud &c.

Hor. lib. 1. Sat. 1.

Similitudo etiam & comparatio ad idem quammaximè conducit.

Tertius locus.

Tertius locus eſt ab adiunctis, his enim de aliquo auditis, mouentur auditores non parum pro conditione illorum. Vt miſerationis affectus vehementer excitatur in illo, qui audit iniuſtè ex iudicis ſententia mulierem bonis fuiſſe multatam, ſed longè plus ſi intelligat eam eſſe virginem, eſſe teneræ ætatis, eſſe nobili genere ortam, eſſe orphanam, eſſe rebus omnibus egentem, & aduerſâ valetudine utentem; huiuſmodi igitur adiuncta plurimum faciunt ad commouendos in auditoribus affectus; quemadmodũ circumſtantiæ & loci, & temporis, finis, & modi, quo aliquid fit, magnam vim ad affectuum commotionem habent.

Figuræ quæ plurimũ valent ad concitãdos affectus.

Ex figuris autem præcipuę quædam ſunt aptiores ad concitandos affectus.

Tales profectò ſunt *Exclamatio*, *Apoſtrophe*, *Acclamatio*, *Obſecratio*, *Interrogatio*, *Imprecatio*, *Admiratio*, *Repetitio*, *Conuerſio*, *Congeries*, *Hyperbole*, & maximè omnium *Hypotypoſis*, *Proſopopœia*, *Ethopœia*, *Idolopœia*, de quibus ſuo loco diſſeruimus.

Proponitur de affectibus ſpeciatim agendum.

Huculque de affectibus generatim, nunc de iiſdem ſpeciatim pauca quædam ſubiiciam, & quidem hoc ordine, ut primo *definitionem*, *ac diuiſionem eorum afferam*; deinde *illa*, *quibus excitantur*, poſtea verò *remedia*, quibus comprimuntur, atque demum *effectus*, quibus amplificantur, & ab Ira cum Ariſtotele ducam exordium.

De Ira.

De Ira.

IRa græcè Ὀργὴ, ab ὀργίζομαι, *iraſcor* dicitur: at verò ira, iracundia, furor, animi, excandeſcentia in corde reſidens ita dicitur à verbo ire, quod Irati, & Iracundi, quamdiũ furor ille durat, non apud ſe ſint, ſed extra iuerint, & pacati ad ſe redierint; & hæc huius cenſentur Vocis etymologia.

Multiplex definitio Iræ.

Iræ definitio à Stoicis tradita Tullius quomodo iram definierit.

Ira multifariam definita fuit. Stoicis ira definitur. Ὀργὴ ἐστι τιμωρίας ἐπιθυμία τοῦ δοκοῦντος ἠδικηκέναι οὐ προσηκόντως. *Ira eſt cupiditas puniendi eius, qui iniuriâ læſiſſe videatur.* Ab aliis etiam modo non nihil diuerſo, & quidem à Tullio Stoicorum imitatione definitur. *Libido puniendi eius, qui læſiſſe videatur iniuriâ.* Ariſtoteles variè illam definit, nam alicubi ait eſſe, ὁ μὲ γὰρ ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως ἤ τι τοιοῦτο ἄλλο, *appetitum mutuum doloris, aut tale quidpiam*; quæ definitio dialectica eſt, utpote tradita per formam, nam ratio eſt rei forma. Dialectica verò definitio per ſolam traditur formam, quia cum Dialecticus certam non habeat, in qua verſetur, materiam, nec alicui ſit generi adſtrictus, materiâ neglectâ, ſolam formam conſiderat: Eidem etiam definitur, ζέσιν τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος, *Feruor ſanguinis circa cor*, quæ definitio eſt phyſica, ſed imperfecta, cũ ſolam materiam explicet. Perfecta definitio ex utraque conſtat, nempe *Appetitus vindictæ ob feruorem ſanguinis circa cor*: In Rhetoricis autem Philoſophus iram definit hoc modo. Ἔστω δ᾽ ἡ ὀργὴ, ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης, διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν, ἢ τῶν αὐτοῦ τινὰ μὴ προσηκόντως. *Sit igitur ira, libido cum dolore ſpratæ punitionis, propter apparentem contemptum vel in ſe, vel in ſuorum quempiam, contra id, quod oportebat.* Triplex aſſignari ſolet, 1. *Bilis*, quã aliquis ob leue dictum vel factum ſtatim excandeſcit, & ſtatim ſedatur, qualem ſe fuiſſe Horatius teſtatur.

4. Lib. Tuſcul.

1. Lib. de Ani. tex. 15.

Lib. 2. Rhet cap. 2.

Corporis exigui, præcanum ſolibus aptum
Iraſci celerem tamen, ut placabilis eſſem

Et quales eſſe ſolent omnes, qui acri pollent ingenio 2. *Furor* qui præceps, ac inſana quædam eſt perturbatio mentis ad vindictam, 3. *Iracundia*, quæ eſt permanens, ac incitata ultionis appetitio, & propriè Ira dicitur, quæ à virtutis amore proueniens in improborum vitia, bona eſt, & dicitur *Zelus*, ſi tantùm in homines, quatenus inſenſos, dicitur *Vindicta*: Vel, ut aliis placet, ab ira veniunt iraſcor, iratus, & iracundus, quæ ita differunt, quòd iratus eſt, qui ex aliqua re laceſſitus excandeſcit; iracundus, qui ex quacunque etiam leui cauſa ſemper mouetur ad iram.

Quòd ſi ira eſt huiuſmodi, inquit Ariſtoteles, neceſſe eſt, eum qui iraſcitur, ſingulis ſemper hominibus iraſci, ut Cleoni. (Erat Cleon homo garrulus, inquietus, & audax, & in ſeditione ex coriario factus Imperator) non autem homini, quia aut ipſum, aut quempiam ſuorum vel contempſit, vel id facere cogitauit, nempe fieri non poteſt,

ut

Digitized by Google

ut quiſpiam naturæ humanæ iraſcatur, aut uniuerſis hominibus, ſed qui iraſcitur, aut uni, aut aliquibus certis hominibus iraſcitur, ut Socrati, aut Athenienſibus eam ob cauſam, quia vel ipſe contemptus ſit, vel aliquis eorum quos amore proſequitur, & caros habet; iraſcimur autem ſingulis hominibus, eoquòd ira naſcitur ex contemptu, at verò contemptus quædam eſt actio, ſed omnes actiones ſingularium hominum, aut rerum ſunt; oportet igitur iram omnem eſſe in ſingulos homines; non autem in uniuerſos; quod ſi contrarium eueniat, non ira, ſed odium erit.

Res propter quas ira mouetur.

2. Rhet. cap. 5.

Negligentia quid.

Res autem propter quas ira mouetur, Ariſtoteles declarat, cumque propter negligentiam apparentem ira moueatur explicat, quid negligentia ſit, quæque ſint eius partes, & ait, Ἐπεὶ δ' ἡ ὀλιγωρία ἐστὶν ἐνέργεια δόξης περὶ τὸ μηδενὸς ἄξιον φαινόμενον. *Quandoquidem negligentia eſt opinionis actio, quæ nullius eſſe momenti videatur*; Itaque ex eius conſilio, negligentia eſt actus opinionis in ea re, quæ nullius eſſe momenti vidètur, ut enim diligentia, ſic negligentia ab opinione naſcitur; enimvero iis in rebus diligentiam adhibemus, quas noſtra permagni intereſſe vel in acquirendo bono, vel in euitando malo exiſtimamus; ea aduerſo autem negligentes ſumus in rebus, quas nullius eſſe ponderis arbitramur; declaratur igitur negligentiæ definitio ex contraria diligentiæ definitione; diligentia nanque in iis rebus verſatur, quæ bonæ, vel malæ ſunt, vel ſaltem ad bona, & mala referuntur; idcirco neceſſe eſt negligentiam verſari in iis, quæ nullius eſſe momenti putantur, vel valde exigua, vel nullo in pretio habentur. Tria autem negligentiæ genera commemorat, καταφρόνησιν, *Contemptionem* ἐπηρεασμόν, *Violentiam*, ὕβριν. *Contumeliam*. Eſt igitur Contemptio negligentiæ ſpecies, quia homines negligunt ea, quæ contemnunt. Altera ſpecies eſt Violentia, quæ ſtudium alicuius eſt impediendi voluntates alienas, non ut is aliquid acquirat, ſed ne alii, quod volunt, aſſequantur; violentus autem homo negligit eo quòd nec timet illum cui incommodat, nec ab eo aliquid ſperat, ut propterea longè potentiores violenti ſæpe eſſe ſoleant. Tertia eſt Contumelia, quæ planè contingit, cum quis lædit, ac dolore afficit quempiam ea in re, ex qua illi, qui patitur, ignominia naſcitur, non ut contumelioſus aliquid plus habeat, quàm ante haberet, ſed tantum ut voluptatem capiat; addit Philoſophus aliud eſſe ulciſci, & aliud contumelioſum eſſe, nam qui, inquit talionem reddunt, non contumeliam inferunt, ſed ulciſcuntur; quare autem contumelioſi voluptatem ex contumelia percipiant, cauſa ea Philoſopho eſt, quoniam tales exiſtimant iis, quibus malefecerint ſe magis præſtare; omnes enim cupiunt aliis præſtare, & ſuperiores videri, qui autem malefaciunt alicui videntur in ea re ſuperiores eſſe, propterea voluptatem ex contumelia percipiunt; hinc iuvenes, & diuites contumelioſi ſunt, quoniam in contumelia inferenda ſe cæteris antecellere arbitrantur. Conſtat etiam contumeliam eſſe negligentiæ ſpeciem, quoniam contumeliæ proprium eſt infamiã, & ignominiam alicui inferre, at qui hoc facit, proculdubio negligit, eoquòd eum nihili facit, & neque bonum, neque malum ſibi eum afferre poſſe opinatur. Omnem etiam iram ea apparenti negligentia prouenire probat, nam omnes homines indignantur, cum ſe negligi intelligunt, & contra gaudent, cum ſe magni fieri cognoſcunt; idcirco quoties aliqua in re præſtant, ab eis obſeruari contendunt, qui eadem in re inferiores ſunt, ut ſi quis ſuperior ſit aut nobilitate, aut opibus, aut virtute, facilè quidem iraſcitur, ac indignatur, niſi ab eo, qui inferior eſt, obſeruetur, aut ab ipſo ſuperetur, hoc quatuor exemplis Philoſophus confirmat. Amplius quiſque vult ab illis obſeruari à quibus exiſtimat ſe beneficiis affici oportere, ii porro ſunt, de quibus alias benemeritus eſt; vel quibus in præſens, aut ipſe, aut propinquus eius aliquis, aut alius quiſpiam ipſius gratia benefecit. Immo etiam cum animum noſtrum promptum ad obſequendum alicui demonſtrauimus, illique gratificari conati ſumus, & ſi res non euenerit, iam illum nobis debere exiſtimamus, & ideo iraſcimur, niſi nos obſeruet; hæc porrò à negligentia proueniunt.

Contemptio negligentiæ ſpecies.

Violentia quid.

Contumelia quid.

Qui, & quomodo affecti iraſcantur.

Primum genus eorum qui iraſcuntur

Qui nam, & quomodo affecti ſint, qui iraſcuntur, declarat Stagirites, ea eius autem ſententia tunc homines ad iram ſunt procliues, cum aliquo dolore, vel ægritudine laborant, nam qui animo dolent ſemper aliquid cupiunt, quo huiuſmodi moleſtiã liberentur; ſi quem igitur arbitrantur ſibi impedimento eſſe, quo minus talem ęgritudinem deponant, illi vehementer ſuccenduntur, quin immò putant omnes cupiditati voluntatique ſuæ aduerſari, qui cum eis non dolent, ac eodem modo, quo ipſi, afficiuntur; qui igitur morbo laborant, aut paupertate præmuntur, aut amant, aut ſitiunt, aut aliquid cupiunt, & id aſſequi non poſſunt, iracundi ſunt.

Ii quoque iraſcuntur, qui dolent ſe, aut ſuos non eo reputari loco, quo oportet. Secundũ

Inſuper & illi vehementer irâ concitantur, qui aduertunt eum, in quo ſunt, ſtatum negligi, atque adeo negligentibus iraſcuntur, ut ęgrotans ei, qui morbum ſuum non curat; pauper ei, qui paupertatem; miles ei, qui bellum; amans ei, qui amorem & ita de reliquis. Rationem reddit Philoſophus in eo poſitam, quòd unuſquiſque ducitur ab animi perturbatione, in qua priùs erat, ad iram, quæ ſingulis in rebus excitatur; cum enim homo in aliqua eſt perturbatione, & ei quidpiam occurrit, quod iniuriæ ſpeciem obtineat, animo ſtatim exardeſcit. Tertium

Inſuper & illi, quibus mali aliquid præter opinionem euenit, quoniam, ut Philoſophus ait, maiorem dolorem, magnum & inſperatum incommodum affert: ut magnum & inſperatum bonum magis delectat, cum ex animi ſententia ſuccedit. Quartum.

Circumſtãtiæ, quæ promouẽt iram.

Ad extremum in iis, qui facilè irâ concitantur, conſiderandæ ſunt circumſtantiæ, quæ ex dictis intelligi poſſunt, nimirum quo tempore, & qua affectione & qua ætate ſint homines procliuiores ad iram, mane ſiquidem dum adhuc ieiuni ſunt homines, facilius iraſcuntur; pranſi verò, ac cænati, mitiores ſiunt. Ætates autem diuerſo modo iram concipiunt, pueri ſiquidem, & adoleſcentes ob ætatis feruorem breui de cauſa iraſcuntur, etſi facilè placcantur, ut notat Lyricus.

& iram

Colligit, ac ponit temere & mutatur in oras. In arte Poetica.

At verò ſenes grauiores concipiunt iras, nec eas facilè deponunt; adſunt etiam, & circumſtantiæ conſiderandæ, quibus ira vehementius accenditur, nempe quando, & quo in loco magis homines iraſcantur, cum enim quidam nobis incommodant rem ſeriam acturis, tunc eis iraſcimur.

Ira ſuos habet gradus.

Et quoniam ira ſuos habet gradus, nam aliquando minus, aliquando magis homines irâ concitantur; ob id planum eſt etiam, ut Philoſophus ait, omnes magis ad iram eſſe pronos, cum magis iis, quas diximus, rebus tenentur; ita quidem quo quis magis

ali-

aliquid concupiſcit, eo etiam illi grauius iraſcitur, à quo nimirum impeditur, quominus quod habet in votis, aſſequatur, &c.

Quibus hominibus, & quibus de cauſis homines iraſcantur.

At quibus hominibus, & quibus de cauſis nos iraſcamur cum Ariſtotele breuiter explicabimus; ex eius autem ſententia nos iis irâ ſuccendimur, qui vel derident, vel ludibrio habent, vel dictis laceſſunt, quoniam, ut ipſe ait, hæc facere contumelia eſt.

Primũ genus eorũ, quibus homines iraſcuntur. Secundũ genus.

Ira itidem grauis in eos concitari ſolet, qui contumeliæ tantum gratia lędere videntur, qui nanque alium offendit, vel ut talionem reddat, & acceptam ulciſcatur iniuriam, vel ut quidpiam utilitatis aſſequatur, is profectò contumeliam facere non videtur, cum hæc ex ſupra diſputatis, ſit alterius læſio ſine ultione, vel utilitate.

Tertium genus.

Iis etiam vehementer omnes iraſcuntur, à quibus intelligunt ſe vituperari ea in re, cuius ſunt ſtudioſi; nemo enim eſt, qui in arte, ſtudioque ſuo non cupiat excellens magnopere videri; ut ſi quiſpiam ſtudio Sapientiæ deditus aduertat in ea ab aliquo condemni, & Philoſophiæ ignarum reputari, ſtatim illi vehementer iraſcetur. Vel ſi quis pulcher, atque formoſus videri deſiderat, & intelligat ab aliquo deſormem haberi, in illum ſtatim ira vehementer exardeſcet; & hi multo magis, ait Philoſophus, iraſcuntur, quando ſuſpicantur ea ſibi non adeſſe, quibus ſtudent, vel omninò ſe eſſe expertes, vel etiam ſi teneant, non exiſtimari. Ira nanque plurimum augetur in eo, qui honorem ea quopiam ſtudio maximè cupit, in quo non multum adhuc profecit, ſi ſe vituperari aduertat, & pręcipuè ſi non dum in eo nomen, famam, & exiſtimationem acquiſierit; nemo enim eſt, qui ſtudio ſuo fauere non cupiat. At ex aduerſo qui exiſtimant ea ſibi firmiter adeſſe, parui faciunt eos, à quibus ſe in ea parte vituperari ſentiunt. Amplius homines cum ab amicis lęduntur, vehementius irâ concitantur, quàm ſi ab inimicis offendantur; putant enim conuenire magis ab amicis ſe benè tractari, quàm contra; cum enim non ſolùm beneficio fraudari, ſed etiam offendi vident ab ijs, à quibus beneficium ſibi deberi exiſtimant, vehementi commouentur irâ.

Fratrum acerbæ irę.

Hinc fratrum acerbiſſimæ iræ, ut adagio fertur, quoniam qui impensè amant, iidem etiam impensè oderunt, nam ut Stagirites dicebat, pars ea animi, in qua irarum ardor exiſtit, eadem eſt, quæ amicitiam gignit; hæc enim eſt animi pars, quâ ad amorem impellimur, quod ea eo innoteſcit, quia magis in familiares, & amicos pars illa concitatur, quàm in ignotos ſi ſe contemptam arbitretur.

Quartum genus.

Illis itidem homines iraſcuntur, qui vel ipſos honore afficere, vel de ipſis curam ſuſcipere conſueuerant, ſi poſtea non idem efficiunt; ab eis enim tunc ſe contemni putant; enim verò niſi hoc eſſet, idem eos eſſe facturos arbitrantur; contemnere nanque videntur qui non exhibent honorem, quem ſolebant.

Quintum genus.

Iis etiam iraſcuntur qui accepta beneficia non reddunt, aut æqualem gratiam non referunt, nemo enim eſt, qui non exardeſcat ira aduerſus eum, qui cum facultas datur, beneficium acceptum reddere iniuſtè renuit; nec immeritò, nam re verâ, nihil turpius ingrati animi vitio, nam in hoc nihil mali non ineſt; *Nihil eſt*, dicebat Tullius, *tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio, non dicam indignus, ſed victus eſſe videare.* Is tanti gratum animum faciebat, ut crederet non ſolum gratum eſſe debere, qui beneficium accepit, ſed eum quoque, cui poteſtas accipiendi fuit, Immo ex eius ſententia, cui gratia referri non poteſt quanta debetur, habenda tamen eſt quantam maximam animi noſtri capere poſſunt; & nihilominus non deſunt, qui quo plus debent, magis oderunt; beneficia enim ipſis eo uſque lęta ſunt, donec perſolui poſſe videantur, ubi multum anteuenere, odium pro gratia reddunt.

Sextum genus.

Homines iis itidem iraſcuntur, qui conatibus eorum reſiſſunt, & impedimento ſunt quominus ſuos conatus peragere poſſint, quamuis inferiores ſint; hac enim ratione videntur ſuperiores eſſe velle, ac ob id ipſos deſpicere.

Septimum

Illis itidem qui in nulla ſunt exiſtimatione, ac ob id viles, & abiecti, facilè nos iraſcimur, ſi in re quapiam ab ipſis parui fieri cognoſcamus, quod ex iræ definitione conſtat; dictum eſt enim iram excitari propter negligentiam in eos, quos non conuenit, at inferioribus non conuenit ſuperiores negligere, quin potius colere, & obſeruare.

Octauum;

Amicis etiam iraſcimur, niſi vel benè dixerint, vel benè fecerint, quoniam tunc fungi officio ſuo videntur; amicorum ſiquidem eſt amicos laudibus efferre, ac in eos beneficia conferre, qui autem id non faciunt, negligere videntur; ex huiuſmodi autem negligentia oritur ira, & multo magis ſi contraria fecerint, nempe vel vituperauerint, vel læderint.

Nonum;

Irâ nos itidem exardeſcimus in eos, quos intelligimus lætari, cum aliquod nobis infortunium accidit, & ſecuro eſſe animo in noſtris calamitatibus, hoc enim vel inimici vel negligentis inditium eſt.

Decimum

Iraſcimur etiam & illis, qui nobis dolorem afferunt, nec præcauent moleſtiam noſtram, ut ei obuiam eant, quin potius non curant etiamſi dolore nos afficiant; hinc ijs, qui nobis mala nunciant, ſuccenſemus, & iis qui pacato animo vituperari nos audiunt, & ijs qui noſtras ęrumnas citra moleſtiam intuentur; ut enim eos præmio dignos exiſtimamus, qui primi nobis iucunda nuntiant, ita penâ mulctandos arbitramur, qui ardenti ſtudio mala nobis perferunt, ut non immerito dictum fuerit.

Nemo eſt malorum nuncium, qui diligat.

Iis autem ideo iraſcimur, quia aut nos ipſi negligunt, aut inimici ſunt; enimverò ſi amici forent æquè ac nos, in dolore, atque mæſtitia eſſent; at nemo eſt animo tam forti, qui dolore non ingemiſcat, cùm proprias calamitates percipit.

Decimum primum,

Nunquam homines ęquo animo negligi patiuntur, pręcipuè tamen apud quinque hominum genera. Primò apud eos cum quibus de honore, & glotia contendunt, deſiderio ſiquidem flagrant aduerſarios ſui nominis amplitudine, ſplendoreque deterere; ęgrèque permittunt ſe illis inferiores videri. Secundo apud eos, quos admirantur, illos enim ſibi conciliare ſua veneratione amicoſque facere conantur; at cum apud eos contemnuntur ſuâ ſpe timent ſe deiectum iri. Tertiò apud eos, quibus cupiunt ſe admirationi eſſe; res enim plena iucunditatis eſt, multos habere, qui nos, & noſtra ſuſpiciant, quoniam hoc firmum eſt præſtantiæ ſignum: at qui nos coram ipſis negligunt, nobis huiuſmodi iucunditatem arripiunt, atque dolorem inferunt, ut ob id in illos non immeritò iraſcamur. Quartò apud eos quos verecundantur, ut apud magnates, & apud graues, atque ſapientes homines, cum enim apud hos parui fieri cognoſcunt, irâ vehementer accenduntur. Quintò atque poſtremo apud eos, quibus ipſi ſunt venerationi, ut ſi quiſpiam parentes apud filios, aut præceptorem apud diſcipulos, aut dominum apud ſubditos parui faciat, illi nanque & parentes, & do-

minus

minus iraſcentur.

Decimum [illegible]. Amplius etiam & iis, qui negligunt eas perſonas, quas non tueri turpe eſſet; nemo enim eſt, qui tamen quæcunque agit, ad dignitatem referat, quin inflammetur irâ, grauiſſimeque ferat, cum eas perſonas contemni videt, quibus niſi opem ferat, ignominioſus euadit, ut cum parentes ſuos, aut uxorem, aut imperio ſubditos vel offendi, vel contemni intelligit.

Decimum [illegible]. Iraſcimur etiam vehementer iis, qui cum à nobis beneficium acceperint, gratiam tamen referre non curant.

Decimum quartum. Iis frequenter iraſcimur, qui diſſimulatione utuntur, cum seriò agimus, quoniam neglegi arbitramur, diſſimulatio enim ſignum contemptionis eſt.

Decimum quintum. Inſuper homines iis iraſcuntur, qui ſunt in alios benefici, ac liberales, niſi etiam ipſis benefaciant; contemptionis enim eſt ſignum, non iiſdem rebus aliquem dignum iudicare, quibus omnes alios iudicarit; nam iraſcimur illi, qui nobis negat, quod alijs quamlibentiſſimè concedit; iræ autem cauſa eſt, quia nos contemnere videtur eo quòd eâ liberalitate nos minime dignos exiſtimat, quâ in alios generoſiſſimè utitur.

Decimum ſextum. Obliuio etiam iram concitat, ut ſi quiſpiam alicuius nomen penè fuerit oblitus, ſiquidem obliuio negligentiæ ſignum eſſe videtur: quandoquidem obliuio ab incuria proficiſcitur, incuria verò negligentia quædam eſt; qui nanque rei alicuius obliuiſcitur, eam videtur contemnere, cuius enim rei curam non habemus, eius itidem obliuiſcimur; at incuria negligentia putatur, ut dictum eſt.

Supradictorum autem de ira tractatio non nihil habet utilitatis, admonente Philoſopho, videlicet ut Orator iudices ad iram procliues reddat, & ut aduerſarios iis eſſe criminibus culpandos oſtendat, quæ omnium in ſe iram commouere debeant.

Vberiùs tamen hactenus expoſita, ſummatim tractata ſequentem in modum ſe habebunt. Primò conſiderandi ſunt homines, qui irâ concitantur. Secundò ij, quibus iraſcantur. Tertiò cauſas propter quas irâ ſoleant eſcandeſcere.

Varia hominum genera qui ira concitantur. I. Primò iraſcuntur illi, qui dolent ſe, aut ſuos inferiori haberi loco, quàm oporteat. II. Ii, quibus quomodolibet aliquis reſiſtit, ac aduerſatur. III. Qui morbo torquentur, aut paupertate premuntur, aut amore flagrant, aut fame, aut ſiti vexantur, aut aliud quidpiam vehementer cupiunt, cum tamen id minimè conſequantur IV. Excandeſcunt itidem irâ, quorum quis præſentem ſtatum contemnit, ut quod ii minus benè valeant, aut paupertate, aut alijs miſerijs urgeantur V. Ii pariter iraſci ſolent, quibus aliquid mali præter expectationem euenit.

Ii, quibus homines iraſcuntur. Ii porrò, in quos homines irâ ſuccenduntur, ſunt quos ſubijcimus I. Primò eſt aliquis ſingularis, non enim homini, in uniuerſum, ſed Socrati vel Calliæ iraſcimur II. Sunt ii qui derident, & ſubſannant. III. Qui lædunt ſolum voluptatis cauſa IV. Qui vituperant ea, quibus homines delectantur V. Qui neceſſitudinis vinculo coniuncti ſunt, cum tamen beneficentiæ nullum teſtimonium præbeant VI. Qui honorare deſinunt VII. Qui beneficio affecti, ingrati animi vitio laborant VIII. Qui aliorum conatibus aduerſantur quamuis inferiores ſint; hi nanque ſuperiores negligunt IX. Ii etiam ſunt, quibus homines iraſcuntur, qui cum amici ſint, vel ſaltem haberi velint, non tamen laudant, aut benè de nobis merentur X. Qui miſeriis, ac infortunijs noſtris gaudent, aut in ijs ſecuro ſunt animo, illud enim inimici, hoc verò contemptoris inditium eſt XI. Qui non curant, num moleſtiam nobis exhibeant, aut dolorem inferant; ut propterea mala nunciantibus homines iraſcantur XII. In eos quoque irâ ſuccendimur, qui nos negligunt apud quinque hominum genera, videlicet apud eos, quibus cum de honore, dignitateque contendimus; aut quos admiramur; aut à quibus ſuſpici volumus; aut quos veremur: atque demum apud eos qui nos verentur XIII. Qui contemnunt illos, quos nobis turpe eſt non defendere. XIV. Iraſcuntur homines etiam ijs, qui diſſimulatione utuntur, apud eos, dum ſerio agunt. XV. Qui cum benefici ſint erga alios, de nobis tamen benemereri nolunt. XVI. Iis etiam iraſcimur, quos adeo premit obliuio, ut eorum memoria noſtrum penè excidat nomen.

Irarum cauſa negligentia eſt, cuius tres aſſignantur ſpecies Contemptio, Violentia, & Contumelia.

De iræ tamen natura, deque aliis ad ipſam ſpectantibus, in Morali Philoſophia copioſè diſſerendum.

Alia quæ iram incédunt. Præter allatas cauſas, quibus ira concitatur, ſunt etiam & alia, quæ idem præſtant, & quorum uſu poteſt Orator iram augere, huiuſmodi autem ſunt figuræ nonnullæ, quas ſuo loco tractauimus, nimirum *Ethopœia*, *& Hypotypoſis*; per has enim oculis illatæ iniuriæ damna ſubijciendo, vel dedecoris ſigna luculenter explicando, atque demum oſtendendo nullam exiſtimationis, dignitatiſque partem relictum iri, niſi debitam pœnam quiſpiam repetierit, iram augebimus.

Quæ ſin Remed. iræ. Ira tamen mitigabitur in irato miſericordiam excitando, & proponendo iniuriam non ex animo, ſed caſu illatam fuiſſe, non malitioſè, ſed inopinatò; non ex negligentia, ſed inuolumtariè, & ſi quæ de culpa poteſt eſſe ſuſpicio, curandum, ut veneratione, obſequio, confeſſione, & veniam quamhumillimè petendo, minuatur; hoc tamen intempeſtiuè fieri non debet, nempe cum irâ feruet animus, ſed potius cum iratus iram depoſuerit, quod quando contingat, paulo infra dicetur; cum de lenitate diſputabitur. Facit etiam ad iræ extinctionem, clementiæ laus, & etiam amplificatio malorum, quæ ab ira proueniunt, ac turpitudinis, quæ eſt propria ipſius, oſtendendo exemplis, & rationibus animi generoſi non eſſe iraſci, ſed iram ſedare, pluſque dignitatis & gloriæ parcendo, quàm ulciſcendo comparari.

Effectus iræ. Effectus autem iræ ex parte quidem corporis ſunt vultûs deformatio, oculorum Ardor, totiuſque corporis motus indecorus, Maledicta, Contemptus, Loquacitas, Minæ, Imprecatio. Ex parte verò animæ ſunt rationis Perturbatio, Inopia conſilii, Cæcitas mentis, ulciſcendi Cupiditas, &c.

De Lenitate.

De lenitate agendum. LEnitatem ex altera parte iræ reſpondere, ac aduerſari manifeſtum eſt, iraſci nanque & leniri contraria ſunt; propterea de hac proxime diſputandum, itaque videndum qui, & quomodo affecti homines lenes ſint, & erga quos ſe leniter gerant, & quibus de cauſis lenes fiant.

Lenitatis definitio. a. lib. Rhet. cap. 8. alias 3. Definitur autem lenitas ab Ariſtotele hunc in modum. Ἔστω δὲ πρᾳΰνσις κατάστασις ϰ ἠρέμησις ὀργῆς. *Sit autem lenitudo ſedatio animi, atque ab ira ceſſatio.* Nô diſſimulandum ſignificatum illius vocis πρᾳΰνσις melius exprimi voce *lenitio*, quâ tamen latini non utuntur. Cum autem lenitas aduerſetur iræ, à contra-

Primũ genus eorũ, in quos, lenes ſunt homines.

tratiјs cauſis proueniat; ſi itaque homines iraſcantur negligentibus, negligentia verò voluntaria ſit, apertè conſtat, ut Philoſophus ait, eſſe lenes aduerſus eos, qui aut nihil horum faciunt, aut inuiti faciunt, aut ſaltem facere videntur. Quamobrem ſi homines iraſcuntur eis, à quibus contemnuntur, lenes profectò in eos erunt, à quibus in pretio habentur, & nulla in re læduntur; ſi verò læduntur, qui lædunt inuiti faciunt, aut ſaltem videntur facere.

Secundũ genus eorũ in quos lenes eſſe ſolemus.

Lenes etiam ſunt homines erga illos, qui contra voluntatem aliquid fecerunt.

Inſuper in eos quoque lenes eſſe homines ſolent, qui in ſe ipſos eadem committunt; nemo enim ſe ipſum negligere videtur; neque eſt cur homines iraſcantur iјs, qui tales ſunt in alios, quales in ſe ipſos eſſe ſolent.

Tertium genus.

Iis quoque lenes ſumus, qui peccatum quidem fatentur, ſed feciſſe pœnitet. rationem Philoſophus reddit, quia ceſſamus ab ira non ſecus, ac ſi illis, quos pœnitet, eius rei, qua dolemus, pœnas iam dediſſemus. Hoc autem Philoſophus exemplo probat, & ait ex punitione ſeruorum intelligi poſſe, nam, inquit, eos, qui negant, & contradicunt, atrocius punimus; ſed in eos, qui fatentur, ſe iuſtè puniri, mitiores ſumus, & ab ira deſiſtimus. Rationem reddit, quia manifeſta negare, impudentia eſt; impudentia verò eſt negligentia, atque contemptio quædam, quos enim parui facimus, valdeque contemnimus, & eos non veremur.

In eos itidem lenes ſumus, qui ſe humiliter, atque demiſsè gerunt, nec audent contradicere. Rationem affert Philoſophus, quia videntur ſe inferiores confiteri, & qui ſunt inferiores timent, at verò nemo timentibus iraſcitur, quod exemplo canum confirmat; nam, inquit, canes etiam proſtratos non mordent.

Quartum genus.

In eos itidem lenes eſſe ſolemus, qui nobiſcum ſeriò agunt, cum nos itidem ipſi ſerio agimus, cuius rationem Stagirites affert, quia videntur noſtri eſſe ſtudioſi, non autem contemnere.

Quintum genus.

Et in eos quoque, qui pluribus in rebus, quam petieramus nobis gratificari ſtudent, quiſque namque licet iratus, alicui ſtatim lenis fit, cum ab eo plura beneficia accipit, quàm petierat. Lenes pariter in eos ſumus, qui rogant, & deprecantur; Si qui namque fuerint, quibus irati ſimus, nobis tamen ſupplicent, & opem à nobis efflagitent, ſtatim iram deponimus, quoniam, ut Philoſophus ait, illi humiliores demiſſioreſque fiunt, at his non iraſcimur.

Sextum genus.

Solent etiam homines in eos eſſe lenes, qui neque contumelioſi ſunt, nec deriſores, neque contemptores aut unius hominis, aut bonorum, aut eorum, qui nobis ſimiles ſunt; ea contrariis enim rebus licet nobis intelligere, quæ lenire animum poſſint; ſi namque contumelioſis, & deriſoribus, & contemptoribus ſuccenſemus, iure in eos, qui tales non ſunt, lenes eſſe ſolemus.

Septimum genus.

Homines etiam in eos ſunt lenes, quos timent, & quos verentur, donec ſic affecti ſunt, nam illis iraſci minimè ſolent, non enim fieri poteſt ut quempiam aliquis timeat & eidem ſimul iraſcatur.

Octauum genus.

In eos quoque multò leniores eſſe ſolemus, qui irâ perciti, peccatum aliquod commiſerint, quia non propter negligentiam, aut contemptionem peccaſſe videntur; nemo enim iratus negligit; ira namque ſine animi dolore nequit exiſtere; negligentia verò dolore caret.

Nonum genus.

Sumus etiam lenes in eos, qui nos verentur; hi ſiquidem non negligunt, at iis, qui huiuſmodi ſunt non iraſcimur.

Addit etiam Philoſophus eos eſſe ad lenitatem procliues, qui contrario modo ſunt affecti, quàm cum ira ſunt incenſi, nam quando nos animo dolemus, omnibus facilè quidem iraſcimur: idcirco cum procul eſt omnis à nobis moleſtia, facilè in omnes lenimur; propterea cum ludimus, cum ridemus, cum dies feſtos agimus, & cum aliquid labore, & induſtriâ noſtrâ præclarum opus confecimus, & cum aliquid ex ſententia fortuna ex animi nobis ſententia ſucceſſerit, & cum cibo, potuque ſumus expleti, lenes eſſe ſolemus; hæc enim omnia ex animo facilè moleſtiam depellunt, & hilaritatem inducunt.

Decimum genus.

Lenes etiam ſunt homines, quos nullus dolor vexat, quique voluptate non contumelioſâ fruuntur, quique bonâ ſpe detinentur, & qui iam pridem iram conceperunt; nam paulatim ira temporis diuturnitate deferuſcit; tempus enim mitigat iram.

Decimum primum.

Inſuper ſi quis duobus iratus fuerit, ab altero prius ſumptâ pœnâ, maiorem in alterum iram minuit, ac ſedat.

Decimum ſecundum

Præterea leniores fiunt homines, ſi iudicio conuicerint, dum enim litigant inter ſe plerumque mutuâ irâ concitantur, ſed qui iudicio ſuperiores euadunt, iram ſæpe remittunt, & erga victos mitiores fiunt, quoniam in eo iam pœnam dediſſe putant aduerſarios, quòd victi fuerint.

Decimum tertium.

Et in eos itidem homines ſunt lenes, qui maius aliquod incommodum acceperint, quam illis irati ipſi attuliſſent, nam arbitrantur idem eſſe, ac ſi ipſi pœnas de eis ſumpſiſſent.

Decimum quartum.

Amplius, ſi priores ſe læſiſſe putent, ac ſe iuſtè pati intelligat, non valde iraſcuntur iјs à quibus offenduntur, non enim contra id, quod iuſtè factum eſt, ira concitatur, propterea quòd non amplius ſe contra quam oportebat, pati arbitrantur, unde ſolet ira commoueri. Hinc cum aliquem punire volumus, à quo iniuriam accepimus, priùs oportet illum oratione caſtigare, & iniuriam in nos illatam ad memoriam reuocare, eamdemque augere; hoc enim modo ille non iraſcetur, cum intelliget ſe iuſtè pœnam luere.

Decimum quintum.

Deſiſtunt etiam ab ira, & lenes fiunt, qui putant non intellectum iri ultionem a ſe profectam, vel non propter illa, quæ paſſi ſunt; ira ſiquidem contra ſingulas perſonas accenditur.

Decimum ſextum.

Lenes etiam ſunt homines in eos, quos exiſtimant nihil omninò ſentire, cuiuſmodi ſunt mortui, qui neque dolere, nec ſentire pœnam poſſunt, cum iam extremum malorum omnium ſubierint; at verò irati cupiunt eos, quos puniunt, & ſentire, & dolere, idcirco mortuis non iraſcuntur.

Vſus prædictorũ locorum.

Qui igitur velint iratos iudices lenire à commemoratis locis argumenta deducant, atque hactenus dicta diligenter expendant, hâc enim arte poterunt iratorum motus compeſcere, ac iram ipſam ſedare. Multum quoq; iuvabit, de illis quibus irati ſunt, dicere; ſi licuerit enim oſtendere vel eos eſſe terribiles, ut non expediat cum eis inimicitias inire, vel ſummâ veneratione dignos, vel benemeritos, vel inuitos feciſſe, vel factorum ſummopere penitere, ſtatim in eos ira deferueſcet. Lenitatis inuitamenta, atque cauſæ, itemque remedia cum ipſa nimia fuerit, quemadmodum & effectus ex dictis de ira facilè conſtant, contrario enim modo ſe habent. Sumatim autem hactenus dicta exponere iuvabit. Conſiderare igitur oportet homines, qui lenes ſunt erga alios; inſuper & erga quos ſint lenes, & quibus de cauſis tales ſint.

Homines, qui lenes ſunt.

1. Primo Lenes ſunt homines, qui verſantur in

ludo,

Digitized by Google

ludo, in riſu, in die ſolemni, in ſummo otio, atque tranquillitate, nimirum in felici alicuius rei euentu, ex quâ laudem ſunt conſecuti. II. Qui iam ceteram iram habent. III. Qui de alio ſumpſerunt ſupplicium; hinc enim ſedatur ira. IV. Qui iam iudicio vicerunt. V. Qui cognoſcunt aduerſariis maius damnum contigiſſe, quàm irati iis infligere cogitaſſent. VI. Qui arbitrantur ſe iure puniri. VII. Qui putant futurum, ut non ſentiant, à quo vindicta proueniat, unde eſt, ut mortuis nemo iraſcatur.

Lenes ſunt autem homines in eos.

Homines, ſi quos leues eſſe ſolent,

I. Primò. Qui nunquam eos læſerunt, aut neglexerunt, aut ſi id fecerunt, certè non niſi inuiti, aut inuiti feciſſe videntur, quique diuerſa facere voluerunt ab iis, quæ fecerunt. II. Qui in ſe etiam tales ſunt; nemo enim videtur ſe ipſum contemnere. III. Qui culpam confitentur, & criminis perpetrati pœnitentiam agunt. IV. Qui ſe facile ſubmittunt, nec reprehenſi, dicunt ſe iniuriis inceſſi, vel puniri, hoc enim pacto videntur ſe inferiores fateri. V. Qui ſeriò cum ſeriò agentibus agunt, tales enim videntur nos eſtimare, & non contemnere. VI. In eos quoq; lenes ſumus, à quibus aliquando maiora beneficia in nos prodierunt, quàm damnum ab ipſis illatum. VII. Qui rogant, ac deprecantur. VIII. In eos etiam, qui neminem, aut ſaltem non improbos, vel certè tales, quales nos ſumus per contemptum quicquam committere volunt. IX. In eos etiam, quos veremur, aut timemus. X. In eos pariter, qui aliquid irâ fecerunt; hi nanque non contemptu, ſed impetu id feciſſe videntur; ira nanque cum dolore eſt; contemptus autem non item.

Cauſæ lenitatis, hoc eſt ea, quibus ira compeſcitur, tres perhibentur, contraria nimirum iis, quibus ira concitatur, ut non Contemptio, non Violentia, non Contumelia.

De Amore.

De amore inſtituitur tractatio.

PRogrediens Philoſophus Amorem conſiderandum aſſumit, de odio Amoris oppoſito ſtatim verba facturus. In hac tractatione retinet eundem, quem ſuperius ſeruauit ordinem præmiſſâ tamen amoris definitione, quamuis non amorem, ſed amare explicare maluerit dicens, Ἔστω δὴ τὸ φιλεῖν, τὸ βούλεσθαί τινι, ἃ οἴεται ἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα, ἀλλὰ μὴ αὑτοῦ, καὶ τὸ κατὰ δύναμιν πρακτικὸν εἶναι τούτων. *Sit igitur amare, velle alicui bona euenire, non ſuâ, ſed illius ipſius cauſâ, quem diligit; & quantum in eo eſt, efficere, ut illa eueniant.* Opportunius duxit Philoſophus explicare quid ſit amare, quàm quid ſit Amor, ſiquidem amare, quid clarius eſt, quam amor, & ex illius declaratione facile huius explicatio innoteſcit. Ex Philoſophi autem ſententia, is aliquem amare dicatur, qui cupit ei multa bona contingere, non ſuæ utilitatis gratia, ſed potius cauſa illius, quem diligit; & qui quantum in ſe eſt, facit, ut ei talia bona eueniant. Hinc perſpicuè conſtat in amante tres conditiones requiri, ut velit alteri, quæ ipſe bona exiſtimat, etſi fortaſſe talia non ſint: ut amici gratia velit, non autem propriæ utilitatis causâ: & ut denique adſit huius beneuolæ voluntatis expreſſa quædam ſignificatio, priores duas illas conditiones tetigit etiam Tullius dicens. *Quid autem eſt amare, ex quo nomen amicitiæ ductum eſt, niſi velle bonis aliquem affici, quammaximis, etiam ſi ad ſe ex iis nihil redeat?* Hinc non obſcurè colligitur quid ſit amor, enimvero amor, quantum ex proximè diſputatis conticere licet, eſt, quo alicui optima optamus; & eorundem auctores eſſe volumus, non noſtri, ſed gratia ipſius. Tametſi autem, admonente Tullio, amore ſit id, ex quo amicitiæ nomen ductum eſt; non idem tamen eſt amor, ac amicitia, propterea quòd φιλία, *amicitia* in redamando poſita eſt; at ἡ φίλησις, *amor* non item, nam etiam in res animi deſtitutas fertur, ut propterea ab ipſis redamatio expectari non debeat. At amicitiam eam eſſe, quam diximus, notat etiam Philoſophus dum ait, φίλος δ' ἐστὶν ὁ φιλῶν, καὶ ἀντιφιλούμενος. *Amicus verò eſt, qui amat, & redamatur.* Vt quis igitur amicus dicatur, opus eſt ut adſit amoris viciſſitudo, adeout amor ultro, citroque commeet, quod cum animaduerteret Tullius, rectè dixit; *Amicitia eſt voluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipſius cauſa, quem diligit, cum eius pari voluntate.* Propterea Stagirites concludit eos exiſtimari amicos, qui inter ſe mutuo ſic affecti eſſe videntur. Atq; tandem ex his ita poſitis infert neceſſe eſſe illum amicum dici, qui gaudet alicuius rebus bonis, doletque malis non aliâ, ſed causâ dumtaxat illius; quod ex eo probat quoniam omnes, ut ipſe ſit, magnam animo lætitiam capiunt, cum ea, quæ volunt euenerunt, & cum accidunt contraria, dolent; unde eſt, ut dolores, & voluptates certa ſint voluntatis indicia. Non unum tamen eſt amicitiæ genus; ex amicitiis enim una dicitur *Sodalitas*, eaque eſt in rebus leuioribus, puta in conuiuiis, ludis, & iocis; altera eſt *Familiaritas*, quæ arctior eſt amicitia quædam ex aſſidua conſuetudine contracta; alia eſt *Cognatio*, quæ nil aliud, quam amicitia eorum, qui eiuſdem ſunt gentis, atque familiæ; de his tamen alibi.

2. Rhet. c. 9. aliàs 4.

Amare quid ſit.

Tres in amante cõditiones requiſitæ.

III. Lib. de Finibus.

2. lib. de Inu.

Pergens Ariſtoteles ait omnes amicos eſſe iis, à quibus beneficia percipiunt, vel ipſi, vel ij, quos diligunt, caroſque habent; huiuſmodi ſunt cognati, ac neceſſarij, præcipuè ſi beneficia fecerint, quæ vel magna, vel prompto animo collata ſint, vel opportuno tempore, hæc enim amicitiam teſtantur; rectè autem Stagirites in re, de qua agitur, animi promptitudinem atque temporis opportunitatem requirit, enimverò

Quibus homines amici eſſe ſoleant. Primũ eorum genu.

> *Si bene quid facias, facias citò, nam citò factum*
> *Gratum erit, ingratum gratia tarda facit.* Auſonius

Subdit Philoſophus eos eſſe neceſſitudinis vinculo coniunctos, qui eâ ſunt conditione, ut eadem bona, & eadem mala ſentiant, & qui eoſdem amicos, & eoſdem inimicos habent; propterea quòd neceſſe eſt ut in eis, eadem ſit voluntatum coniunctio; ambo ſiquidem eiſdem benè volunt, & eiſdem malè; cum itaque pares voluntates habeant, amici non inſulsè putantur, ſi quis enim eadem velit alii, quæ ſibi ipſi, profectò illi amicus exiſtimari debet; omnes enim ſibi benè volunt, ac amore ſe ipſos proſequuntur.

Omnes etiam homines amicorum amicos amant, cum enim cognoſcimus quempiam noſtris amicis amicum eſſe, ſtatim illum beneuolentiâ complectimur, & qui eoſdem amat, quos in deliciis habemus, nobis amicus eſt, & qui etiam ab eo amatur, qui amatur à nobis amicus itidem exiſtit.

Secundum genus eorum, qui amari ſolent.

Inſuper & eos, qui eiſdem ſunt inimici; cum enim aliquem eſſe inimicum inimico noſtro cognoſcimus, ſtatim illum amamus, quique illos odio proſequuntur, quos ipſi oderunt; qui enim eos odio proſequitur, quos etiam nos odimus, nobis amicus eſt. Et ad extremum, qui ab illis odio habetur, qui nobis odio ſunt, is nobis amicus eſt. Quorum ratio ea eſt, quoniam omnibus iis eadem eſſe bona videntur; idcirco benè illis velle coguntur, quod amicorum eſt proprium.

Tertium genus.

Amare itidem ſolemus eos, qui benefici ſunt, vel

Quartum genus.

in pecuniis erogandis, vel in ſalute danda, nempe illos, qui nobis pecuniâ proſunt, vel qui quomodolibet nobis auxiliantur; ut propterea, & liberales, & fortes viros, atque etiam iuſtos nemo ſit, qui laudibus cumulare non ſtudeat. Iuſti porrò ſunt qui non aliena ſibi vendicant, ſed proprio labore, & induſtriâ ad uſum vitæ neceſſaria comparant.

Quintum genus.

Eos itidem amare ſolemus, quos temperantes eſſe cognoſcimus, propterea quòd nobis eſt exploratum eos ab omni quidem iniuriâ abhorrere, minimèque eſſe iniuſtos, quam ob cauſam diligimus etiam eos, qui à negotijs procul vitam traducunt.

Sextum genus.

Eos etiam in oculis ferimus, quibus amici fieri cupimus, dummodo ſe id velle ſignificauerint; cum enim amicitiam alicuius inire ſtudemus, ſi modo id eum velle cognouerimus, ſtatim eius amore capimur; huiuſmodi porro ſunt, qui præclari quâpiam virtute valent, vel qui in honore, ac precio apud omnes eſſe videntur, ſiue apud optimos viros, ſiue apud eos, quos admiramur, ſiue apud eos, qui nos ſuſpiciunt.

Septimum genus.

Amamus itidem eos qui morum ſuauitate præſtant, quique comes, benigni, faciles, atque ſuaues in ſermone, & in vitæ conſuetudine iucundi ſunt; nemo enim eſt, qui cum homine triſti, moroſo, & quærulo, diu agere vitam poſſit. Huiuſmodi autem ſunt homines ingenio placidi, nam iracundi plerunque abſque cauſa excandeſcunt, & amicitiam abrumpunt, nec ſi quid peccatum eſt, faciles ſunt ad reprehendendum &c. amicitia nanque multa tolerari iubet. Nec amantur, qui controuerſi ſunt, & litium amatores, qui nempe ſemper aliquid controuerſiâ quærunt, ut ſuperiores in dicendo videantur; qui autem huiuſmodi ſunt, pugnant, & aduerſantur alijs; qui tales autem ſunt, velle contraria videntur, proindeque amici eſſe non poſſunt, nam amicorum proprium eſt idem velle.

Octavum genus.

Eos etiam amamus, qui iocosè, facetèque alios, ſuis dictis mordent, dummodo id ſine contumelia faciant, & æquo animo ſe morderi patiuntur; Videntur enim ad eundem finem tendere, cum & inuadi æquo animo & inuadere acutè, ac ingenioſè poſſint.

Nonum genus.

Eos amamus etiam, qui bona noſtra laudant, & ea præſertim, quæ non planè ſunt in nobis, hoc eſt, quæ firma eſſe in nobis non putamus, quin veremur ne in nobis ea ſint; nam quæ talia ſunt, ut non dubitemus ea in nobis eſſe, idque omnibus certò conſtare, nullo teſtimonio egere arbitramur, atque adeo negligimus hæc ab alijs laudari; diligimus autem eos, à quibus nos, & noſtra bona laudibus efferri cognoſcimus, quia nemo eſt, qui ſuis laudibus non faueat; idcirco ad alicuius amicitiam ſibi conciliandam nihil aptius, quàm illum vehementer laudare, coram tamen eis, qui ſint de hoc illum certiorem facturi; ut enim vituperatio inimicitiæ, ita laus amicitiæ initium eſt.

Decimum genus.

Amamus etiam eos, qui mundi ſunt, ac elegantes in apparatu, in veſtitu, ac in uniuerſa denique vita; ut enim ſordes ad vituperationem, ita munditie, ſi tamen odioſa ſit, ad amorem allicit.

Decimum primum genus.

Eos itidem amore proſequimur, qui nec vitia, nec beneficia exprobrare ſolent. Suorum vitiorum enim commemoratio nemini probatur, nam ſpecies quædam negligentiæ eſt: Nec beneficiorum exprobratio, ſiquidem hæc ingrati animi vitium accuſat, & qui hæc faciunt, controuerſi ſunt, ac litigioſi, qui facilè in hominum odium incurrunt.

Decimum ſecundum genus.

Amamus, & illos, qui non recordantur iniurias, neque curioſi ſunt, ut aliorum delicta cognoſcant, quales enim erga alios eſſe videntur, tales etiam futuros in nos exiſtimamus.

Decimum tertium genus.

Et illos etiam, qui à maledictis abſtinent, & qui mala noſtra, vel propinquorum noſtrorum ſcire non cupiunt, ſed boni tantum, hoc enim boni viri proprium eſt.

Decimum quartum genus.

Et eos, qui non aduerſantur iratis, aut aliquid ſeriò agentibus, nam qui iratus eſt, vel aliquid ſeriò agit, eum odio proſequitur, qui ſibi aduerſari cognoſcit; ut ex aduerſo eum amat, qui cedit, nullaque ex parte moleſtus eſt.

Decimum quintum genus.

Omnes etiam ſolent amare illos, quos ſui ſtudioſos eſſe deprehendunt, cuiuſmodi ſunt ii, qui ipſos admirantur, & eſſe bonos exiſtimant, & qui conſuetudine eorum delectantur; eos tamen præcipuè, qui hoc in iis rebus faciunt, in quibus ipſi admiratione dignos videri cupiunt, vel viri boni, vel ſuaues, & iucundi; ita ſi quis Orator fuerit, eos præſertim caros habebit, quibus intelligit in dicendi facultate admirationi eſſe, ſi Philoſophus, in Philoſophia, & ſic in reliquis.

Decimum ſextum genus.

Pares etiam paribus amici ſunt, ſimilitudo enim eſt mater amoris; ſic etiam iiſdem ſtudiis dediti plerunque inter ſe ſunt amicitiâ coniuncti; pares enim cum paribus facilè congregantur, niſi tamen nobis moleſti fuerint, vel ex eadem arte victum quæſierint, inter hos enim mutuus amicitiæ nexus intercedere non poteſt, nam ſemper inter hos inuidia viget.

Et figulus figulo inuidet, & faber fabro.

Decimum ſeptimum genus.

Sunt etiam amici, qui res eaſdem deſiderant, dummodo res eiuſmodi ſint, ut eas æquè ambo conſequi poſſint; ita quidem, qui urbanam vitam caram habent, mutuo ſe amore complectuntur, & qui ruſticam non diſſimiliter, eadem enim videtur amborum voluntas, qualis amicorum eſt; at ſi res eiuſmodi ſunt, ut duobus eas conſequi non liceat, tunc qui earum cupiditate flagrant, nullatenus poſſunt amicitiam inter ſe retinere, quin potius hæc recedat, oportet, nam eis idem, quod artificibus accidit, de quibus nuper dicebatur.

Decimum octavum genus.

Homines etiam ſtudio proſequuntur eos, quibuſcum adeo ſunt familiares, ut non pudeat coram ipſis illa facere, quæ quamuis turpia non ſint, vulgò tamen turpia creduntur, ut ructare, ventrem exinanire, & id genus alia, quæ plerumque neceſſaria ſunt, quod intelligendum vult Philoſophus, niſi forte eos contemnant, nam qui contemnuntur, non amantur.

Decimum nonum genus.

Inſuper eos amare ſolent, apud quos verentur illa committere, quæ re vera turpia ſunt; qui nanque ſunt honoris gloriæque ſtudioſi, turpia ubique vitare nituntur, maximè tamen coram eis, apud quos in honore ac precio eſſe deſiderant.

Vigeſimum genus.

Qui ſunt in aliquo artis genere præclari, ſummopere cupiunt, æmulos, ac imitatores rerum habere ſuarum, qui tamen non obtrectatores, ſed potius æmulatores ſint; idcirco beneuolentiâ complectuntur illos, & in ſui amicitiam aſcribere deſiderant, quos volunt ſuorum ſtudiorum imitatores eſſe; ita ſi quis Orator fuerit, amabit eum, quem videt in dicendi facultate ſui velle imitatorem eſſe. Sed qui ſunt inuidi, & obtrectatores, quamuis nos imitari atque noſtras virtutes exprimere conentur, eos tamen amare, nullo modo poſſumus.

Vigeſimum primum genus.

Et quos in aliquibus acquirendis bonis auxilio eſſent, niſi timerent ſibi grauius detrimentum euenturum; hi nanque ſunt amici habendi, etiamſi auxilium non ferant, non enim ei voluntas deeſt, ſed grauius malum pertimeſcunt.

Omnes etiam eorum amicitiam deſiderant, quos

aduer-

aduertunt tali eſſe ingenio, ut non minus abſentes, quam præſentes amicos diligant, hoc enim proborum hominum proprium; mali nanque tantum præſentes amicos amant, & colunt, in quos cadit illud Propertij

Quantum oculis, animo tam procul ibit amor.

Hinc Stagirites infert omnes illos, qui mortuorum amicorum curam habent, ab omnibus diligi.

Illos non mediocriter amare ſolemus etiam, qui omninò amicis valde amici ſunt, nimirum qui in amicitia colenda ſolent acres, & diligentes eſſe, quos græci φιλοφίλους *amicis amicos* appellant, & eos, cum opus eſt, non deſerunt; & quamuis in uniuerſum bonos omnes amare ſoleamus, eos tamen præcipuè, qui boni ſunt amici, quique nihil fingunt, quin potius ſimplicem veritatem amore proſequuntur.

Amici etiam ſunt magno in pretio habendi, qui nobis mala ſua narrant & aperiunt, ut eis remedium quærant, nam, ut paulo antea dicebatur, nullus nobis eſt pudor cum amicis, ea dicere, ac etiam facere, quæ vulgo turpia videntur, proinde Philoſophus ita colligit. Si is non eſt amicus, cuius nos pudet, certè quem non pudet, is amicus erit.

Eos etiam amare ſolemus, qui formidoloſi non ſunt, non enim fieri poteſt, ut cum aliquem metuimus, eundem beneuolentiâ complectamur, nemo enim quem metuit, diligit.

Varias recenſet amicitiæ ſpecies, quas initio nos etiam innuimus, cuiuſmodi ſunt ſodalitas, neceſſitudo, & aliæ ſimiles; addit autem, quod eſt notatu dignum, videlicet conficiens amicitiæ beneficium eſſe, & præſertim quod ultro defertur, hoc eſt, quod quis non rogatus ſua ſponte confert, non expectatis precibus; & quod quando is contulerit, non commemorat, hoc enim odioſum iure cenſentur, & à quadam animi leuitate proficiſcitur, potius enim ſilentio debet inuolui, nam tunc palam eſt, & apertum non alia de cauſa beneficium collatum fuiſſe, niſi eius ipſius, cui datum eſt, gratia, non mirum propterea ſi gratiſſimum haberi ſoleat.

Amoris geneſis.

Sed amoris naturam explorans, ne de tabula citius, quàm par eſt manum tollere videar, breuiter ortum eius explicabo, mox eiuſdem partitionem in medium allaturus. Geneſim amoris eleganter Ariſtoteles declarat dicens *Amorem excitari, cum aliqui non tantum præſenti pulchritudine delectantur*, hoc enim omnes faciunt, ſed cum abſentem ad memoriam reuocant atque de illa cogitantes ad cupiditatem excitantur, eamque diligunt, atque dolent abeſſe; quamobrem amor originem habet ex aſpectu, incrementum ex cognitione & abſentis deſiderio, quæ quamuis præcipuè de amore animali dicta ſint, etiam rationali aptari commodè poſſunt. Celebris enim amoris eſt diſtributio in Naturalem, Animalem, & Rationalem.

Amor naturalis quid.

Naturalis amor, quædam eſt rerum etiam ratione ſenſuque carentium propenſio, ac inclinatio in ſuum bonum, ac perfectionem nulla præeunte notitiâ, hic enim amor nullam prærequirit cognitionem. Hoc amoris genere dicitur unumquodque amare locum ſibi conſentaneum, ut terra locum infra aquam, aqua ſupra terram &c. eodem amore magnes amat ferrum, electrum paleam, vitis ulmum &c.

Amor animalis quid.

Animalis amor eſt vehemens rerum ſenſu præditarum in ſuum bonum præeunte notitia propenſio; quo amoris genere ſe amant animantia bruta, & homines etiam ſenſuum voluptatibus irretiti.

Amor rationalis quid.

Rationalis tandem eſt voluntatis in verum bonum inclinatio præeunte cognitione obiectum ipſum repræſentante tanquam bonum, atque conueniens; cuiuſmodi eſt ille, quo homines ratione duce, virtutem, honores, ſanitatem, & id genus alia proſequuntur.

Amor naturalis dicitur etiã inſitus.

Naturalis amor conſueuit inſitus, & inſtinctus appellari, non in ſola propenſione conſiſtit; nec exercitium eius aliquem elicitum actum expoſcit, at amor tam animalis, quàm rationalis, per actum elicitum exercetur, qua de re copioſius diſſerere, alienum eſt ab inſtituto.

Amor rationalis duplex.

Amor rationalis geminus eſſe perhibetur; unus enim amicitiæ, ſeu beneuolentiæ dicitur, alter concupiſcentiæ ſiue utilitatis.

Amor amicitiæ quid.

Amor amicitiæ eſt, quo bonum volumus alteri, non noſtri, ſed eius causâ; cum enim amor ſit actualis quædam propenſio appetitûs in bonum, abſolutè æſtimatum tanquam conueniens, ſubdit diuiſionem prædictam in amorem amicitiæ, & concupiſcentiæ, adeout *Amor amicitiæ dici debeat inclinatio appetitùs in bonum ſecundum ſe ipſum, & tanquam terminum. Amor concupiſcentiæ inclinatio eſt in bonum, ut relatum ad alterum*, ſeu ut alteri applicatum, vel applicandum. Vt Amore amicitiæ homo amat ſe propter ſe ipſum, ſed amore concupiſcentiæ amat cibum propter ſui conſeruationem; idcirco concupiſcentiæ amor eſt illa inclinatio, uti dicebamus, in bonum, tanquam relatum ad alterum, &c. Hic autem amor cum fuerit rectæ rationi conformis, quatenus cuncta ad ultimum finem referuntur, dicitur ordinatus; alioquin inordinatus appellatur.

Altera amoris diſtributio.

Altera quoque eſt amoris diſtributio in eum, qui pudicus & in alterum, qui impurus nuncupatur, ille quidem eſt honeſtate commendabilis; hic autem dedecore deteſtabilis, de quibus in moralibus agendum.

Incentiua amoris ad tria capita reuocãtur ad Bonũ, ad Similitudinẽ, & ad Amorẽ ipſum.

Incentiua quidem amoris ad tria capita reuocari ſolent, videlicet ad bonum cognitione perceptum; ad ſimilitudinem amantis cum re amata; & ad amorem ipſum, ut mox intelliges. At bonum tripartitò diuiditur, nam aliud eſt honeſtum, alterum iucundum, & alterum utile.

A Bono, & quidẽ honeſto quomodo ſint argumenta ſumenda ad incitandum amorem.

Ab honeſto autem argumenta ſumuntur ad excitandum amorem, demonſtrando perſonæ probitatem, æquitatem, pietatem, clementiam, urbanitatem, cæteraſque virtutes ineſſe, tanta ſiquidem eſt virtutis pulchritudo, ut cum quis eam in aliquo elucere conſpexerit, eum cogatur beneuolentiâ complecti.

A Iucundo.

A iucundo quoque ſumi argumenta poſſunt ad amorem excitandum, exponendo ſcilicet eius de quo fit ſermo, pulchritudinem, elegantiam morum, ſtudiorum ſimilitudinem, bonorum communionem, iniuriarum obliuionem, & ſingulatim explicando omnia, quibus amor incenditur, quatenus iucunditatem habent.

Ab Vtili.

Vtile quoque plurimum amorem accendit, propterea iuuat explicare alicuius liberalitatem, ſingularem beneficentiam, gratique animi ſignificationem; maximè nanque ad excitandum amorem beneficia valent, ratio enim amandi alterum eſt amor noſtri, beneficia verò in nos ab alio collata, fiunt maximè bonum noſtrum.

A Similitudine.

Erat ſecundum caput ſimilitudo amantis, & conuenientia cum re amata; hinc enim deduci poſſunt argumenta ad excitandum amorem.

Ab amore ipſo.

Poſtremum erat inuitamentum amoris, amor alterius erga nos, tum quia is amor fons eſt beneuolentiæ, ac beneficiorum alterius erga nos, tum quia nos ipſos multo magis amamus, quam alia noſtra bona, amoris autem alterius erga nos obiectum ſumus nos ipſi.

Amicitiæ amor præcipuè à quibus efficitur.

Præcipuè autem amicitiæ amor à multis efficitur, ut ſupra cum Ariſtotele notauimus, quorum primum eſt gratia, ſeu beneficium, alterum eſt non rogatum benefeciſſe, tertium eſt beneficium præſtitum cælare, qui nanque non cęlat, ſuâ non alterius cauſâ feciſſe videtur.

Remedia amoris.

Amoris autem motus præſertim reprimitur, vel eius ardor extinguitur, vel ſaltem acrimonia temperatur à contrariis, ut enim ex aſſidua recordatione naſcitur amor, ſic ex aduerſo ceſſatio, à cogitatione rei amatæ, eumdem interimit, vel ſaltem reprimit, ac eius acrimoniam temperat. Speciatim verò cum tria eſſent, quibus ipſe incitaretur, tria itidem contraria ſunt, quibus eius vires labefactantur, ſcilicet Inhoneſtum, Iniucundum, & Inutile.

Tria ſunt quibus Amoris vires labefactantur.

Ab Inhoneſto.

Ab Inhoneſto deſumentur argumenta demonſtrando perſone vitium, atque deformitatem, & ad varias vitiorum ſpecies deſcendendo, quibus perſona illa afficitur, & præſertim inculcando deformitate eorum, quibus improbus amor ſouetur, atque nutritur.

Ab Iniucundo.

Ab Iniucundo etiam argumentabimur, demonſtrando quàm remota ſint ab omni iucunditate, varia tormenta cuiuſmodi ſunt fraus, infidelitas, ac ſeruitus, quæ amantes perferre coguntur.

Ab Inutili.

Ab inutili tandem reprimere amorem conabimur oſtendendo quammaxima eſſe incommoda, ut ſunt rixæ, excidia, & erumnarum myriadea, in quæ amantes coguntur incidere. Amoris effectus varii ſunt, nimirum, & intentionales, & reales, de quibus, & de ipſo amore in uniuerſum copiosè diſputandum in morali nobis erit Philoſophia.

De Odio.

MOdis explicatis, quibus homines amicitiam inter ſe concilient, nunc ex contrarijs locis explicandum ſequitur, quæ ſint inimicitiarum, & odij cauſæ, & cuiuſmodi ſint loci, qui ad hanc tractationem pertinent.

Odiũ quid

Odium, gręcè μῖσ☉ *eſt vitalis quædam appetitûs diſſonantia, ſiue auerſio, ſiue ſuga, ab eo, quod malum æſtimatur.* Cuius naturam latius in Moralibus perſequemur; odio enim babere primo eſt velle alicui, quæ putantur mala, deinde velle illius cauſâ, tandem eorum pro vicibus effectorem eſſe. Ex Ariſtotelis autem ſententia, ποιητικὰ δὲ ἔχθρας ὀργὴ ἐπηρεασμός, διαβολή *Inimicitiæ autem conficientia ſunt ira, violentia, criminatio.* Tria ſunt ex quibus inimicitiæ proueniunt, videlicet Ira, quæ eſt ulciſcendi libido, & eſt appetitio reddendi malum, ſeu inferendi malum ei, quod malum infert; hæc enim dum prorumpit, confeſtim ſeditiones, vulnera, ac cædes eam ſubſequuntur; deinde eſt Violentia, quæ ludibrii cauſâ fit, ut alicui importentur incommoda; tandem eſt Criminatio, ſeu contemptioſa contumelia, ut enim laus amicitiæ initium eſt, ita criminatio eſt inimicitiarum ſiue odij principium. Tametſi autem ira ſit, quę frequenter inimicitias parit, diſcriminis aliquid tamen inter iram, & inimicitias, ſiue odium recognoſci debet: Primò nanque ira ex iis tantùm rebus excitatur, quæ unuſquiſque ad ſe vel ad ſuos pertinere putat; at inimicitia, atque odium ex improbitate, atque ex aliis rebus etiamſi ad ipſum non pertineant; plerumque nos enim aliquem odio proſequimur, cum intelligimus eum eſſe, vel furem, vel impium, vel latronem, & inimicum babemus, quamuis nos numquam læſerit; ideo Plutarchus. Γεννᾶται τὸ μῖσ☉ ἐκ φαντασίας τοῦ ὅτι πονηρός, ἢ κακός, ἢ πρὸς αὐτὸν ἐστιν ὁ μισούμεν☉. *Gignitur odium, quòd eum, quem quis odio habet, imaginetur, vel ſimpliciter, vel erga ſe, malum eſſe.*

Differentiæ inter iram, & odium. Prima.

Altera differentia iræ, & odii, ſeu inimicitiæ hæc eſt, quòd ira ſemper eſt aduerſus ſingularia, ut Socratem aut Calliam, odium verò, & inimicitiæ non ſolùm contra ſingularia; ſed etiam contra uniuerſum aliquod genus exerceri poſſunt; ita quidem fures, & calumniatores, & inſidiatores, & ſicarios; ac reliquos improbos homines odio proſequimur; hinc ſi alicujus nos amici, atque familiares fuerimus, & ille proditor, ac ſicarius fiat confeſtim, ab eo recedimus, & ipſum nobis factum inimicum eſſe putamus, quamuis nos nullatenus læſerit, non aliam ob cauſam, niſi quia tales homines odio habemus.

Secunda.

Tertia differentia eſt inter iram, & odium, quòd ira eſt tempore ſanabilis, temporis enim longinquitate deferueſcit; odium autem ſanari non poteſt, quoniam homini natura inſitum eſt, ut quæ contra honeſtatem fiunt, verâ is beneuolentiâ complecti non poſſit.

Tertia.

Quarta iræ, & odii differentia eſt, quòd illa dolorem afferre, ac inurere cupit, qui ſentiatur, non raro enim uſu venit, ut irâ commotus ſit contentus par pari referre, quod eum cui eſt iratus, mordeat, etſi damnum non intulerit, attamen ab ira ceſſat, cum aduertit à ſe magno dolore affectum illum, cui fuerat iratus, at verò odium præter dolorem vult etiam detrimentum afferre, quem quis enim odio habet periiſſe deſiderat, quandoquidem iratus, ut ait Philoſophus non acquieſcit niſi cum ulciſcitur, ille, cui dolorem infert, lædi ſe ſentiat, & à quo lædatur, & qua de cauſa intelligat, ſed qui odit, ac inimicus eſt, non curat utrum ille, quem offendit, ſentiat à ſe offendi, nec re; nam ſuſque deq; habet, ſed agit occultitis, & omni ratione, quẽ odit periiſſe cupit. Iratus autem dolorem inferre cupit, quoniam vult quęcunque vim habent inferendi dolorẽ, & omnino ſenſum mouere ſolent, ut iurgia, contumeliæ, maledicta, verbera, vulnera & id genus alia; at verò ſunt pleraq; mala, ſaneque maxima, quæ quamuis inſint alicui, non propterea tamen illi dolorem afferunt, nec ab eo ſentiuntur, cuiuſmodi ſunt improbitas, & amentia; hæc autem iratus non optat ei, quem ulciſci deſiderat, ſed odio commotus, ac inimicus hæc maximè cupit inimico contingere.

Quarta.

Quinta eſt differentia, quòd ira numquam ſine moleſtia dolore, atque ægritudine eſſe poteſt ob iniuriam acceptam; odium verò plerumque ſine dolore eſt, nam iratus contemptum ſe eſſe putat, ac iniuriam accepiſſe arbitratur; ex quorum recordatione maximè concitatur, ac angitur; ſed qui odio babet ſæpè nihil doloris experitur; improbos enim, atque ſceleſtos homines habere odio ſolemus, etſi numquam nobis iniuriam fecerint, illoſque propter ſcelera ſua perditos exoptamus. Poſtrema differentia, inter iram & odium ea eſt, quoniam non rarò euenit, ut iratus aduerſarium cum viderit multis calamitatibus oppreſſum miſericordiâ tandem commoueatur, eiuſq; miſereatur, eidemque ſi facultas datur opituletur; ſed qui odit nunquam miſericordiâ monetur; quin potius geſtit, lætaturque, cum eum, quem odio habet, peſſundari, extingui, opprimi, atque demum perire intelligit, nil enim habet aliud in votis, quàm eum non eſſe, atque nomen illius aboleri.

Quinta.

Conf. Argum.

Ex hactenus dictis docet Philoſophus perſpicuum eſſe quomodo quis amicos, & inimicos, tum qui ſunt oſtendere, tum qui non ſunt, efficere, & qui ſe

tue

Digitized by Google

eſſe dicunt, diſſoluere poſſit, & eos qui an ob iram, an ob inimicitiam ſiue odium factum ſit, controuertſantur, in utram partem quiſpiam praeligat, ducere. Noſtra ſiquidem nõ parum intereſt, dum oratoris partes agimus, orationem ita conformare, ut ii, quoſcunque voluerimus, amici, vel inimici videantur, & iudicum animis nouas amicitiæ, vel odii opiniones ingerere, & inſitas penitus euellere, qua ſuperioribus preceptionibus inſtructi, citra laborem efficere poterimus.

Sed ut de amore, ita de odio ſentiendum, ut enim ille, ſic & iſtud multiplex cenſeri debet; adeout odium quadruplex ſit, nempe Naturale, Melancholicum, Ferinum, & Rationale.

Naturale odium, quod græcè, Ἀντιπάθεια latinè *naturalis diſſidentia*, atque contraria affectio, nil eſt aliud, quàm fuga, quâ quidpiam, ſiue cognoſcendi facultate ſit præditum, ſiue non, occultâ naturæ vi ab alio diſſidet, ut braſſica à ruta, lupus ab agno, immò etiam & homo ab homine. Quid autem ſit, Ἀντιπάθεια, cuius oppoſitum eſt Græcis Συμπάθεια, in Phyſicis explicabo. Hac de re copioſiſſimè & accuratiſſimè ſcripſimus, quamuis olim nobis liber abreptus fuerit, ut ob id cogamur iterum ad tabulam manum admouere. Naturale itaque odium, ut proximè dictum fuit, ex arcano quodam diſſenſu occultaque facultate proficiſcitur, adeout hinc alii ad res alias minus affecti ſint, & ſuaptè naturâ auerſentur, licet odii materiam ignorent.

Naturale odiũ unde oriatur.

Melancholicum odium auerſatio eſt non ſolum ab aliis, ſed, quod mirum eſt, etiam è ſe ipſo ex atræ bilis redundantia prouenient, quæ ita quoſdam ſæpeſæpius inuadit, & ita miſeros agit, ac verſat, ut loca deſerta, vaſtaſque ſolitudines quærere, & honeſtas voluptates, lucem, & homines, immò & ſe ipſos habere odio, vitæque tedio cogat miſerabiliter extabeſcere.

Odiũ Melancholicum quid.

Ferinum odium eſt rabioſa quædam nocendi cupiditas, adeo dira, ut nullis pœnis expleri poſſit, & in mortuos audeat etiam ſæuire.

Ferinum odiũ quid.

Rationale odium eſt auerſatio in hominibus ob cauſas eorum, quæ ad ciuilem pertinent vitam, cuiuſmodi eſt odium ex illata iniuria, vel ex nefario ſcelere perpetrato.

Rationale odiũ quid.

Incentiua porrò, videlicet ea, quibus odium accenditur, varia ſunt. Vniuersè tamen odium, ac inimicitiam gignunt actiones inimiciter aduerſantes bono, quod animus; idcirco quiſque cum intelligit ab alio deſpici, non ei ſolum iraſcitur, ſed odio etiam hominem habet. Præcipuè verò maximèque concitatur odium, ſi ab iis inimiciter nobiſcum agatur, à quibus magnopere nos oportebat amari. Hinc inter coniunctiſſimos acerbiora ſæpeſæpius accenduntur odia, quod eleganter Stagirites adagio confirmat, χαλεποὶ πόλεμοι ἀδελφῶν. *Bella inter fratres difficilia ſunt*; proptereaquòd οἱ γὰρ πέρα στέρξαντες, οὗτοι καὶ πέρα μισοῦσι, *Qui vehementer amant, iidem & vehementer oderunt*; adeout rectè dictum fuerit, quæ apud concordes vincula charitatis, incitamenta irarum ſunt apud offenſos. Ad odium verò facilè concitantur animi demonſtrando tales eſſe homines, quales inimici eſſe ſolent; præſertim itaque ex hominum moribus, vel ex naturæ vitio duci poſſunt argumenta ad ciendum odium. Et quidem ex moribus oſtendendo quempiam prauis moribus affectum eſſe, videlicet ingratum, ſuperbum, auarum, impudicum, obtrectatorem, inuidum, proditorem, ſicarium, &c. Ducuntur etiam ex naturæ vitiis argumenta, demonſtrando corporis deformitatem, ſordem abiectam, ac prauam animi inconſtantiam, vilem educationem, & id genus alia. Et ad augendum odium iuvat etiam commemorare incommoda, & clades, ac alia damna inde peruentura.

Incentiua odii quæ.

Remedia verò quibus odium licet extinguere, vel ſaltem emollire, primò ſunt iniurias, incommoda, ac damna minuere, & efficaciter hortari, ut quæ inimicus egerit, æque bonique fiant, & aſſerere ea ex inculpabili aduertentia contigiſſe, aut oſtendere graui penitentiâ retractata fuiſſe. Conducit etiam ad odium ſedandum commemoratio miſeriarum, atque calamitatum, quibus hoſtis vexatur, hoc enim pacto commiſerationis affectum ciendo, odium propellitur.

Remedia quibus extinguitur, vel ſaltem emollitur odium. Primum.

Secundò etiam ad hoc idem confert luculenter oſtendere excelſi animi non eſſe homines habere odio, ſed vilis, atque degeneris, licet æquum ſit odiſſe vitia, quibus minimè laborare illum, de quo loquimur, enitendum eſt demonſtrare.

Secundũ.

Tertiò maximè iuvat res lætas, ac iucunditatis plenas narrare, atque de his amœnas hiſtorias referre, hac enim arte ſæuities, odii non mediocriter emollitur.

Tertium.

Quartò plurimum itidem facit ad id, de quo agitur oſtendere virtutes in magno eſſe pretio habendas, & præter illas omnia contemnenda.

Quartum.

Quintò valent iidem figurarũ uſus, earum tamen quæ ſint opportunę, ut Hypotypoſis, Exclamatio, Exprobratio, Anaſtrophe, Deſcriptio, inſuper locus ab effectis, à comparatione; his enim efficaciter Orator poterit in auditorum animis odii motum contra vitia ciere; horum ſiquidem fœditatem, ſi ob oculos ipſorum auditorum poſuerit & efficaciter improbauerit, nulli dubium quin odium aduerſus animi labes ſit concitaturus. Odii autem effectus multi ſunt, ac varii, videlicet ſimultates, minæ, fraudes, inſidiæ, ultiones, & alia id genus.

Quintum.

De Metu.

METum Philoſophus definit dicens. Ἔστω δὴ φόβος λύπη τις, ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακοῦ ἢ φθαρτικοῦ ἢ λυπηροῦ. *Sit autem metus ægritudo quædam, vel perturbatio ex opinione impendentis mali, quod aut interitum nobis, aut dolorem offerre poſſit.* Rectè autem Philoſophus notauit non quodcumque malum eſſe, quod homines metuunt; nemo enim timet ne iniuſtus, aut hebeti, tardoque ingenio fiat, ſed ea tantummodo, quæ vel magnos dolores, vel interitum afferre poſſunt.

Metus quid.

Mala autem illa præſertim nobis metum incutiunt, quæ propinqua eſſe videntur, quæ enim procul ſunt, non metuuntur, atque propinqua maximè reformidamus, quia parua ſpes eſt ea vitari poſſe, niſi magna feſtinatione adhibitâ, at quæ longinqua ſunt, non magnum ſolent hominibus metum inficere, quod exemplo Stagirites oſtendit; nemo enim, inquit, eſt, qui non intelligat aliquando ſibi moriendum, quia tamen diu ſe victuros ſperant longeque mortem abeſſe, propterea, vel nihil vel parum mortem quamuis ultimum terribilium metuunt. Supereſt ut, quæ nam homines metuere cogant, & qui ſint & qui non ſint timori obnoxii, breuiter cum Ariſtotele videamus.

Mala quæ propinqua ſunt, metum incutiunt.

Ea orribilia atque pertimeſcenda ſunt, quæ nos perdendi magnam vim habere videntur, quemadmodum etiam, & ea, quæ talia detrimenta poſſunt afferre, & acerrimos animi dolores procreare poſſunt, ut amiſſio parentum, coniugum, liberorum, fratrum,

Primum genus eorũ quæ hominibus metum incutiunt.

ſor-

fortunarum, inſuper, & ignominia, carcer, exilium, & alia huiuſmodi.

Secundũ genus. Malorum etiam impendentium ſigna nobis timorem incutiunt. Vt Principibus, ac Regibus cometarum ortus, Agricolis tonitrua, nubes terræ murmur facientes: Nautis Helenæ, quod ſydus appellant; & id genus alia; tunc enim quod horribile eſt, proximum eſſe videtur; ſed hoc ipſum eſt periculi metus, nam periculum nil aliud, quàm approximatio rei pertimeſcendæ.

Tertium genus. Timorem etiam incutiunt inimicitiæ, ac iræ illorum, qui malum aliquod poſſunt importare, cuiuſmodi ſunt Principes, diuites, potentes, gratioſi, eloquentes, robuſti, & alii huius ordinis, conſtat enim eos, & velle, & poſſe cum inimici ſunt, proindeque datâ occaſione ad inferendum malum parati ſunt, & niſi quicquam obſtet, id facere aggrediuntur.

Quartum genus. Homines etiam iniuſti, cum offendendi facultatem habent, timendi ſunt, malum enim inferunt, cum iniuſtus ille dicatur, qui conſultò ſe iniuſtè gerit, itaut non caſu, aut imprudentiâ peccet, proinde de voluntate eorum nulla eſt dubitatio, ſi itaque ipſis facultas data erit, nullum dubium quin mala ſint illaturi.

Quintum genus. Virtus itidem, affecta cum fuerit contumeliâ, horribilis eſt, cum enim is iniuriam accipit, qui fortitudine plurimum poteſt, ulciſci deſiderat, quanto enim quiſpiam maiori virtute, animique magnitudine valet, tanto quidem contumeliâ affectus horribilior eſt, tantoque propenſior ad ulciſcendum; facultatem propterea nactus, ſtatim animum explet.

Sextum genus. Inimicitiæ non ſolum, itaque potentium hominum horribiles ſunt, ſed etiam metus eorum, quoties enim aliquem metuunt, eum omninò de medio tollendum decernunt, ſemper enim huiuſmodi homines ad offendendum parati ſunt.

Septimũ genus. Periculum eſt etiam alicui fidere & arcana communicare, quibus patefactis vitæ periculum immineat; hoc enim horribile, cum ſit in eius poteſtate vitam ſuam collocatam habere; tum quia plurimi ſunt improbi, ac infideles, qui quacunque de cauſa etiam leui, ſecreta patefaciunt: tum quia pauci ſunt, qui cupiditatis ſiti non trahantur, lucrique ſpe ſocios, & amicos non decipiant: tum demum quia plurimi ſunt, qui in periculis timore perculſi ut periculum euadant, amicos produnt; idcirco ſummoperè timendi ſunt illi, qui magni ſceleris alicuius ſunt conſcii; non rarò ſiquidem uſu venit, ut vel propter propoſitum nunciandi præmium, ſcelus illud manifeſtent, vel ob periculi timorem eos deſerant, fidemq; frangant iis, qui ſuis fidem ſe præſtituros detulerant.

Octavum genus. Inſuper & qui iniuriam facere poſſunt, ſemper etiam formidabiles ſunt, & ab iis timentur, qui ſunt ad iniuriam expoſiti; ita quidem ſuperiores timentur ab inferioribus, ut nobiles, ab ignobilibus; urbani à ruſticis, &c. Hi nanque facultatem nocendi habent, at plerunque homines facultatem nacti iniuriam inferunt.

Nonum genus. Qui verò iniuriam acceperunt vel ſe accepiſſe arbitrantur, maximè timendi ſunt, ſemper enim ultionis ſunt cupidi, & ulciſcendi tempus opportunum obſeruant, adeout iniuriæ auctor nunquam ſecurus eſſe poſſit.

Decimum genus. Et qui iam iniuriam fecerunt horribiles ſunt, ſi poteſtatem habent, ſemper enim talionem reformidant, quod certè horribile eſt; itaque metuendi ſunt non minus, qui nobis iniuriam fecerunt, quàm qui à nobis acceperunt iniuriam, propterea quod iniurius homo ſemper extimeſcit, ne ab eo qui fuit iniuriâ affectus talionis pœnâ multetur, atque adeo ne ille perſeueret in inferenda iniuria, adeout quomodocumque potuerit, eum, quem ſui putat inimicum, opprimere conetur.

Decimum primum genus. Semper etiam inimici ſunt, & ſemper odio ſe proſequuntur illi qui de iiſdem honoribus, aut præmiis contendunt ſi eadem ambo conſequi non poſſint; alter enim alteri formidabilis eſt; quandiu ſiquidem durat illa contentio, alter in alterum male affectus hoſtilem animum gerit, adeout ſibi mutuò inſidias tendant, veneniſque necem afferre nitantur, donec inter ipſos acerbum, funeſtumque odium viguerit.

Decimum ſecundum. Inſuper qui ſunt horribiles iis, qui potentiores ſunt, infirmioribus etiam ſunt horribiles, nam facilius infirmiores, quàm fortiores lædere poſſunt; qui nanque plus poſſunt, etiam, & minus poſſunt, ut qui Leonem proſternit, multo magis Ceruum proſternet.

Decimum tertium. Et ob eamdem cauſam horribiles illi ſunt, quorum vires, etſi minus potentes, ab iis tamen timentur, qui nobis firmitate præſtant, ac antecellunt, hos enim metuere debemus, eo vel maximè, ſi quempiam necauerint, à quo nos potentiâ ſuperemur.

Decimum quartum. Timendi pariter illi ſunt, qui minores aggredi ſolent, ſeu minoribus iniuriam faciunt, quia forſan vel huiuſmodi ſunt, ut etiam nobis malum inferre poſſint, vel ſtatim elati animo, hoc eſt audaciores facti, nos aggredi non formidabunt, impunitate ſiquidem audacia nutritur.

Non exigua amicorum differentia. Modica differentia non eſt inter eos, quos inimicos, vel aduerſarios putamus, proptereaquòd ex ipſis nonnulli ſunt ad iram procliuiores, ut qui liberè, & inconſideratè loquuntur adeout animum ſuum aperiant; horum autem inimicitia parui facienda eſt; quoniam eorum ira facilè ſedatur, ac proinde minas non excedunt; & eo minus etiam timendi, quoniam ab ipſis facillimum eſt cauere, ſiquidem eorum conſilium nobis apertum eſt. Alii verò ſunt diſſimulatores, animoq; ſedati cum non ſe foras declarẽt, & operoſum eſt conticere quomodo erga nos ſint affecti; cum enim alios ſpectare credimus, tunc præcipuè nobis inſidias parant, unde eſt ut aduerſus ipſos parati ſatis eſſe non poſſimus.

Decimum ſextum. Illa etiam Ariſtoteles ait omnium eſſe horribilium maxima, in quibus ſi quid peccatum fuerit, corrigi nullo modo poſſunt, nec ullus eſt emendandi locus, ſed vel omninò corrigi non patiuntur, vel remedia non in noſtra, ſed in aduerſariorum ſunt poteſtate, & quæ vel nullo poſſunt auxilio ſubleuari, vel ſummâ cum difficultate correctionem admittunt; de rebus igitur illis in quibus etſi ſemel, aut iterum erratum fuerit, emendari tamen poſſunt, non eſt cur multum timeamus, ut contractos, pecunia, merces, & id genus alia; at res, in quibus, ſi quid erroris commiſſum fuerit, corrigi nullo modo patiuntur, magni fieri à nobis debent, ac de illis oportet nos eſſe ſollicitos, ne vitam in diſcrimine ponamus, vel in aliquod incurramus periculum, præſertim autem horribilia ſunt illa, in quibus vel nulla ſunt auxilia, vel non niſi ſumma cum difficultate corriguntur.

Decimum ſeptimum. Ad extremum concludit Philoſophus, quæcunque miſericordiam excitant, cum aliis eueniunt, vel impendent, quammaximè horribilia eſſe.

Quinam ſint timori obnoxii. Explicat deinde qui nam ſint timori obnoxii, & quo nam pacto in iudicum animos timor induci poſſit. Declarat igitur primò quomodo affecti ſint animo, qui timent, vel qui non timent. *Hoc autem* colligit ex metus natura; at verò metus mali ſemper expectationem habet adnexam, ſi quis igitur nihil

mali

mali credat ſe perpeſſurum, nec ullum ſibi incommodum imminere poſſe, ille nunquam in metu erit.

Qui autē timeant.

Qui autem contrario modo ſe habent, hi ſunt qui metuunt, neceſſe eſt enim eos in metu eſſe, ea natura metus, qui ſe mali quidpiam paſſuros putant à certis perſonis, & qui, quæ paſſuri ſunt, & quo tempore, cogitant.

Primum genus eorum qui metuunt.

Deinde qui fortunæ bonis affluunt, vel affluere ſe putant, non timent; non enim exiſtimant aliquem eſſe poſſe, qui malum eis inferat, quin alios potius à ſe, quàm ſe ab aliis formidari oportere arbitrantur, propterea non dubitant alios contumeliis afficere, & negligere, ſiue contemnere, quin etiam audaces ſunt, & confidentes. Quatuor autem ſunt res, quibus tales ipſi redduntur, nimirum Diuitiæ, Robur corporis, Amicorum copia, & Potentia.

Secundū genus eorū qui non metuunt.

Tertium genus.

Alii etiam ſunt, qui non timent, nempe qui ſe iam grauiſſimas calamitates perpeſſos arbitrantur, & qui iam omnem futuri ſpem abiecerunt, ut qui ad extremū ſupplicū adducuntur, qui; ad priorem ordinem pertinent, nonmodo nihil formidant ſed etiam oppetere mortem deſiderant. Ad ſecundum verò ordinem ſpectantes, deſperati dicuntur, qui nimirum extremum ſuplicium paſſuri ſunt, nec ſalutis ſpem ullam habent; hi namque non timent, quin conſtanti animo ſupplicium, atque mortem ſubeunt, nam ab eorum animis timor cum ſpe ſalutis abit, atque recedit, non enim poteſt eſſe metus, ubi nulla ſpes remanet, nam, ut Philoſophus ait, qui timet neceſſe eſt ſalutis aliquam ſpem ea in re habeat, de qua ſollicitus eſt; quod ipſe probat ab effectu, nam cum homines in metu ſunt, longè diligentiùs quid agendum, aut fugiendum conſultare ſolent; at cum nulla ſpes reliqua eſt, nemo amplius deliberat.

Quomodo poſſit Orator iudices in metum conjicere.

Tandem explicat, quomodo poſſit Orator iudices in metum coniicere, & ait, cum utile fuerit timorem iudicibus inducere, tunc iis rationibus nobis utendum, quibus oſtendamus eos eſſe tales, ut pati poſſint, nempe demonſtrandū maiores etiam, quàm ipſi, mala perpeſſos fuiſſe, vel eis pares, vel nunc pati, vel alias eſſe perpeſſos, & ab iis, à quibus nihil mali metuebant, quamuis eos offenderint, & quibus in rebus minimè expectabant, & quo tempore ſe arbitrabantur ſecuros.

Vberius ſuperior doctrina exhibetur.

Superior Ariſtotelis doctrina de metu diſtinctiùs aliquibus viſa eſt tractanda hoc ordine. Primò enim quærunt qui metuant, & in quos metus non cadat; Secundò qui metuantur; Tertiò quæ res metum incutiant; Quartò quomodo Orator poſſit metum inducere, & ita diſputant.

Qui metuant.

1. Ii metuunt, qui proſperà utuntur fortunà, & eâ uti exiſtimantur. 2. Qui deſperatæ ſunt ſalutis.

Qui metuantur.

1. Metuuntur autem quorum in manu ſalus noſtra eſt. 2. Qui poſſunt iniuriam facere. 3. Qui eandem rem affectant, cum tamen fieri non poſſit, ut ſimul eâ potiantur. 4. Metuuntur etiam, qui formidabiles merito ſint præſtantioribus. 5. Ii pariter, quos re ipsâ metuunt præſtantiores. 6. Qui nobis præſtantiores ſuſtulerunt. 7. Qui nobis inferiores inuaſerunt. 8. Præterea timentur etiam amici eorum, qui iniuriam ſunt paſſi, aut aduerſariorum, non qui ſunt ad iram præcipites, liberiùſque loquuntur, ſed manſueti, diſſimulatores, & verſipelles.

Quæ metuenda.

Metuenda verò ſunt quæ interimunt, quę magnam afferunt moleſtiam, quæque rerum metuendarum ſunt ſigna, & ad quatuor capita reducuntur, è quibus 1. Quæ corrigi nullo modo poſſunt 2. Metuenda ſunt etiam, quæ emendare non ſit in noſtra poteſtate 3. Non diſſimiliter, quę nonniſi ſumma cum difficultate corrigi poſſunt, 4. Tandem horribilia ſunt ea omnia, quæ nos in miſerationem poſſunt conjicere, quòd ſtatuamus eà nobis poſſe contingere.

Quando Orator iudicibus irā incutiat.

Orator timorem incutiet iudicibus oſtendendo aliquid eos imminentis mali ſubire poſſe; itemque conferendo illos cum aliis, qui quamuis maiores, iiſdem tamen calamitatibus affecti fuerint, & quòd etiam æquales paſſi ſint, vel patiantur. Ea quæ non putabant, ab iis à quibus non putabant, atque tunc cum minimè putabant.

Duplex timor naturalis, & rationalis.

His pauca quædam addenda. Duplex timor agnoſcitur, naturalis unus, & rationalis alter; ille quædam eſt animi affectio, naturà mortalibus inſita, quâ nos à malo vix audito deflectimus; huiuſmodi autem mala ſunt tonitrua, fulmina, peſtilentiæ, omniaque malorum portenta; horum enim nomen duntaxat nobis timorem incutit: Timor alter eſt animi quædam commotio ex opinione imminentis mali proueniens, quatenus illud nobis dolorem, vel damnum poteſt afferre; ita quidem hoſtem, cui nocendi poteſtas, & voluntas eſt, pertimeſcimus.

Timor naturalis.

Timor rationalis.

Duplex timor utilis, & vilis.

Duplex etiam timor agnoſci ſolet, utilis, & vilis, ille cenſetur virtutis indicium; hic autem ignauiæ argumentum; ille amicitiam ſeruat, hic autem interimit.

Figuræ faciūt ad excitandū timorem.

Ad excitandum timorem præter hactenus dicta, faciunt etiam figuræ nonnullæ, quarum præcipua eſt Hypotypoſis; per hanc enim oculis ſubiiciendo imminens malum, bonorum ſcilicet iacturam, ærumnarum viciniam, detrimentorum grauitatem, pro vario auditorum genio metum eorum animis incutimus, non enim æquè omnes timere ſolent; nam ſuperbo dignitatum, auaro diuitiarum amiſſio plurimum terroris incutit, cum quiſque metuat, iis deſtitui, quibus gaudet.

Ad compeſcendū timorem, quæ conducant.

Ad compeſcendum timorem plurimum facit ſpes melioris fortunæ; amicorum ſtudium; potentium virorum gratia.

Effectus timoris.

Effectus timoris ſunt pallor, tremor, ſuſpiria, ſudor, ſuga, lachrymæ. Orator tamen ne ſit nimius in eſtius affectus commotione, nec crebrò in hunc finem iis utatur præſidiis, quæ paulo antea diximus opportuna, eorum enim aſſidua frequentia timorem potius in auditorum animis extinguet, & audaciam pariet.

De Confidentia.

Breuitatis excuſatio.

QVæ de animi motibus ſuperſunt, paulo breuiùs explicabo, ne præſens tomus in immenſum excreſcat, eo vel maximè, quod qui plura deſiderat, apud alios, videre poterit.

Lib. 2. Rhet c.13

Confidentia quid.

Lib. 2. de inuent.

Confidentia, vel ſi mauis, Audacia definitur ab Ariſtotele. Θάρσος, μετὰ φαντασίας ἡ ἐλπὶς τῶν σωτηρίων ἐσὶν ὡς ἐγγὺς ὄντων. τῶν δὲ φοβερῶν ἢ μὴ ὄντων. ἢ πόῤῥω ὄντων. *Confidentia eſt ſpes quædam coniuncta cum opinione rerum ſalutarium ferè præſentium; metuendarum autem, quæ aut non ſint, aut procul abſint.* At verò Tullius vult confidentiam eſſe, per quam magnis, & honeſtis rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit, vel ut aliis placet: *Eſt quædam animi ſecuritas, qua quis nullum pertimeſcit malum, quin potius contemnit, ſpemque ſuperandi habet.* Moderata verò confidentia laudabilis eſt; in hanc enim cadit adagium.

Audaces fortuna iuuat, timidoſque repellit.

Altera eſt deteſtabilis, cui congruit illud,

Qui amat periculum, peribit in illo.

Duo ſunt præcipua, quę confidentiā pariunt.

Duo porrò ſunt, quibus præcipuè animus confirmatur;

tur; primum cum mala longè abſunt; ab iis nanque mali quidpiam haud facilè ſe perpeſſurum exiſtimat; alterum, cum non procul ſunt, quæ auxilio eſſe poſſunt.

(Quæ plurimum augeant confidentiam.) Confidentiam quoque plurimum augent auxilia, vel multa, vel magna, vel utraque ſimul ſi adeſſe videantur; hoc enim modo confidentiores homines fiunt: ſicut ex aduerſo cum in periculo ſunt, ſi auxilio deſtituantur, animo cadunt, atque timore concutiuntur.

(Aliud etiã ad idem conducens. Aliud etiã ad idem faciens.) Similiter qui neque læſus fuerit à quopiam, nec ipſe quempiam læſerit, confidens eſſe ſolet. Amplius confidentiores ſimus, omnemque timorem abiicimus, ſi vel nulli ſunt aduerſarii, vel ſi ſint, nullam lædendi facultatem habent, vel etiam ſi habeant, ſunt nobis amicitiæ vinculo coniuncti. Confidimus quoque, ſi vel beneficia in nos contulerunt, aut à nobis acceperunt, qui aduerſarii ſunt, cum prius eſſent amici, eos nobis haud nociturus eſſe: qui nanque beneficium contulit, ſolet amicus eſſe, plurimumque ſtudere, ne ſua beneficia demoliatur: qui vero beneficia recepit, ingratus videri non patitur, eâque laborare infamiâ, in quam incurreret, ſi eos contumeliâ afficeret, à quibus iam beneficiis affectus fuerat.

(Aliud etiã confidentiã auget.) Tunc etiam nos in periculis confidere ſolemus, quando cognoſcimus nos eſſe plures, quàm ſint aduerſarii, aut quando viribus nos aduerſariis ipſis antecellere cognoſcimus, vel quando etiam utroque nomine iis ſuperiores nos eſſe intelligimus.

(Qui homines, & quibus in rebus confidant) Qui autem confidant explicat Philoſophus dicens homines confidentes eſſe ſolere, ſi multis in rebus proſperè ſe geſſerint, aut nullum incommodum, vel rarò ſaltem perpeſſi fuerint, quia fortunæ mutationem non timent.

(Primum genus.) Inſuper & illi, qui etſi in pericula frequenter inciderint, incolumes tamen euaſerunt.

(Secundum genus. Tertium genus.) Præterea in magnis periculis, duabus de cauſis præcipuè ſolent homines confidere, vel quia talia pericula nunquam experti ſint, nec intelligunt quid in ſe calamitatis habeant: vel quia ſe facilè ex illis euaſuros arbitrantur, eo quòd auxilia prompta ſibi eſſe intelligant.

(Quartum genus.) Confidunt etiam homines, cum vident periculum illud paribus, & ſimilibus metum non afferre, nec inferioribus, & iis, quibus ſe præſtantiores exiſtimant, timorem ullum incutere; ea his enim magnam confidentiam acquirunt. Præſtare autem ſe homines illis arbitrantur, quos vicerunt, aut quibus, vel potentiores vel ſimiles, ſuperarunt.

(Quinque ſunt, quibus homines inſtructi confidētes fiunt) Quinque autem numero ſunt, quibus homines, cum ſe vident inſtructos, præſtare cæteris exiſtimant, cum res tales ſint, per quas homines horribiles eſſe ſolent. I. Huiuſmodi porrò ſunt pecuniarum copia; Pecuniæ ſiquidem obediunt omnia II. Militum robur, milites enim ſtrenui ſæpeſæpius de hoſtibus triumphum agunt III. Amicorum firmitas; non enim potentia illi deeſſe poteſt, qui potentibus amicis abundat, nam: Vbi amici, ibi opes, & ſanè per amicos tanquam per inſtrumenta licet multa nobis perficere IV. Regionis firmitas; tanto enim potentior eſt Princeps, quanto & urbes, & arces, & regionem uniuerſam validioribus præſidiis inſtructam habuerit. Tandem belli apparatus, ſi copioſus fuerit, ſi validus, in cauſa eſt, ut aliquis ſe ſuperiorem reliquis futurum ſperet; ſolent etiam eſſe confidentes homines, ſi aut nemini, aut paucis, aut non talibus hominibus, quos timere debeant, iniuriam intulerint.

(Quintum genus.)

(Sextum genus.) Confidentes etiam fieri ſolent ſperando ſibi Deos fore propitios; & aliquod boni ſibi portendere ex ſignis, vel oraculis, vel aliis rebus ſimilibus coniiciendo.

(Septimum genus.) Declarat Philoſophus, cur ii, qui Deos ſibi propitios fore ſperant, confidentiores ſint, & ait id eſſe in cauſa, quoniam iracundia ſolet homines confidentes reddere, eſt enim fortitudinis cotes; at innocentes, cum neminem læſerint, iniuriâ affecti vehementius iraſcuntur, & conſcientiâ ſua confidentiores fiunt, pro comperto habentes Deum iis auxilio eſſe, qui iniuriâ fuerint laceſſiti.

(Octauum genus.) Maxima eſt animi confidentia iis, qui ad prælium prouocant, & priores adoriuntur, plus enim animi eſt inferenti periculum, quàm repulſanti. (Hæc eadẽ ſummatim expoſita nonnihil ordine variata.) Hactenus dicta de confidentia ſummatim exponere quibuſdam, ordine non nihil immutato, ſequentem placet in modum. I. Ii confidunt, qui mala nunquam experti ſunt. II. Qui damna ſunt experti, ſed ex illis euaſerunt III. Qui periculum aduertunt non metui ab æqualibus, vel inferioribus, vel prorſus ab iis, quibus ſe ſuperiores, præſtantioreſque putant IV. Qui rebus illis abundant, quibus formidabiles excellunt, nempe corporis robore, pecuniarum affluentiâ, regionis firmitate, amicorum potentiâ, militum ſtrenuitate V. Qui iniuriam intulerunt, aut nemini, aut paucis, aut non iis, à quibus metuere deberent. VI. Qui vel ex ſignis, vel ex Auguriis, vel ex Oraculis Deum futurum ſibi propitium coniiciunt. VII. Confidentiores ſunt, qui prouocant, & priores adoriuntur.

(Fiduciæ cauſa.) Fiduciæ cauſæ ſunt I. Mala multum remota II. Præſentia eorum, quæ ſalutem poſſunt afferre, quorum genera quatuor I. Illa quibus emendationis innititur ſpes II. Auxilia vel multa, vel magna, vel utraque III. Salutis quoque ſpem proximam nobis affert, nos nec iniuriam accepiſſe, nec intuliſſe IV. Eandem quoque proximam ſpem declarat aduerſarios à nobis beneficium accepiſſe, vel in nos contuliſſe V. Multam fiduciæ ſpem in nobis auget aduertere nos eſſe, vel plures, vel præſtantiores, aut eſſe tales, qui & multitudine, & viribus aduerſarios ſuperamus.

(Quomodo Orator poſſit audaciam fouere.) Orator audaciam fouebit commemorando maiorum egregia facinora; rei bellicæ ampliſſimum apparatum; inſigne militum robur repræſentando, & eorundem ſupremam animi virtutem, corporiſque vires proponendo, egregièque amplificando, & firmiſſimam quoque victoriæ ſpem variis coniecturis, atque rationibus firmando. Augebimus etiam audaciam oſtendendo nos omnibus rebus præſtare iis, quibus cum bellum gerimus.

(Quomodo audaciam poſſit reprimere.) Ex aduerſo retundet Orator audaciam oculis ſubiiciendo imminentia pericula, virium imbecillitatem, fortunæ lubricitatem, ac inconſtantiam, & ſimul demonſtrando temerariam virtutem (ſi ita loqui fas eſt) ſemper ſecundam eſſe calamitatum matrem; & ad extremum incutiendo timorem iis artibus, quas non multo antea expoſuimus. In his autem peragendis Orator uti debet iis figuris, quæ ad incutiendum timorem opportuniores videntur, & omnem adhibere debet induſtriam ad periculorum magnitudinem explicandam.

De Pudore, & Impudentia.

(Pudor quid ſit.) PRætermiſſis iis, quæ de vocabulo pudoris dici poſſent, quid Pudor, ſeu Verecundia ſit primo videndum.

(a. Rhetor. cap. 15. alias 6.) Pudor Ariſtoteli definitur a Ἔστω δ' αἰσχύνη λύπη τις,

φις, ἢ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν, ἢ παρόντων, ἢ γεγονότων, ἢ μελλόντων. Sit igitur *verecundia dolor quidam, & animi perturbatio in eis malis, quæ ignominiam, ac dedecus ferre videntur, cum aut ſunt, aut fuerunt, aut futura ſunt.*

Stoicis quid pudor.

Stoicis porrò, *Eſt metus infamiæ, qui animum reprimit, ne procaciter, aut inordinatè, vel turpiter quid agat.* Quibuſdam tamen eo pudor differt à verecundia, quòd ille eſt rei turpiter actæ, hæc autem rectè etiam facti, ac honeſti. Sed re verâ non parum illa eſt vitioſa verecundia, quàm græci *δυσωπίαν* appellant; cum nempe quiſpiam in rebus etiam honeſtis pudore afficitur; ut enim dedecet audacem eſſe, durique oris, atque perfrictæ frontis: ita pariter fœdum eſt nimium erubeſcere. Hinc non iniuriâ Philoſophus inficiatur pudorem eſſe virtutem, dicens quandam eſſe ſpeciem timoris, & in adoleſcentibus affectionem eſſe probam, & ſpei optimæ indolem, nam ornamentum virtutis pudor eſt, & ferax ſeges immortalis gloriæ, veræque doctrinę; pudor enim formam honeſtat, velut inclitæ virtutis color, & ſine ipſo nihil rectum perfici poteſt, nihil honeſtum abſolui: in iuvenis enim animo pudor, & in vultu rubor, nitidæ ſemper gemmæ habitæ ſunt, ut propterea Cato ſit laudibus extollendus, quòd dixerit ſibi magis adoleſcentem placere, qui erubeſceret, quàm qui palleret. Et Diogenes, quòd adoleſcentem videns erubuiſſe, dixerit.

Euge adoleſcens, talis eſt virtutis color.

Impudentia quid.

Impudentia verò definitur, *Ἡ δ᾽ ἀναισχυντία, ὀλιγωρία τις, καὶ ἀπάθεια περὶ αὐτὰ ταῦτα.* *Inuerecundia verò negligentia quædam eſt, & animi ſecuritas in eiſdem illis malis;* Quamobrem impudentia nil aliud, quàm honoris, famæque contemptio, cum videlicet quiſpiam ſecuro animo dedecus, ac ignominiam ſubit.

Impudentia duplex.

Gemina tamen impudentia eſſe perhibetur, altera quidem laudabilis, quæ ruſticum pudorem expellit: altera verò deteſtabilis, quæ ſemper omnium morborum maximus habita eſt, velut illa quæ ad omne turpitudinis genus quamacerrimè ducit.

Res quibus homines verecũdari cogũtur. Duo ſunt malorum genera.

Ariſtotelis veſtigijs inſiſtentes primò explicabimus, quibus rebus homines verecundari cogantur, in cuius gratiam repetendum memoriâ eſt mala duplicis eſſe generis, quædam enim metum incutiunt, cuiuſmodi ſunt, quæ dolorem, aut interitum afferunt, de quibus paulo ſupra diſputatum fuit: alia verò, quæ turpitudinem, ac infamiam duntaxat important, vel nobis, vel iis, quos beneuolentiâ complectimur. Hæc autem ſunt mala, in quibus verecundia verſatur; verecundia porrò, ſemper ob aliquod vitium excitatur cum ſemper habeat turpitudinem adnexam; turpitudo autem omnis ab animi vitio eſt. Idcirco in pueris & adoleſcentibus commendabilis, dum enim erubeſcunt, dedecus fugiunt, in quod nimium & libidini & aliis vitijs indulgendo, inciderent; ab his autem ob ſolam verecundiam deterrentur: ſenes autem dedecet pudor, quoniam ſupponitur ab ipſis nihil fieri, ex quo ille poſſit oriri.

Mala propter quę homines verecundantur ab animi vitio prouenire. Primum exemplum. Secundum exemplum.

Mala autem propter quæ homines verecundantur, ſunt quæ ab aliquo animi vitio proficiſcuntur, ut in prælio Clypeum abiicere, vel in fugam verti, hoc enim à timiditatis naſcitur vitio; erat autem apud Græcos dedecoris, & ignominiæ in prælio clypeum abiicere. Lex enim vetat, non deſerere ordinem, non in fugam verti, non arma proiicere. Inter ea, propter quæ homines verecundantur eſt depoſitum non reddere, hoc enim ab inſigni animi vitio, ſcilicet ab iniuſtitia naſcitur, qui namque depoſitum accepit, debet bonâ fide ſemper reddere, niſi forſan aliquid accidat, propter quod honeſtum ſit depoſitum non reddere.

Tertium exemplum.

Aliqua etiam, quę ad intemperantiam pertinent, ſunt quæ homines verecundantur; Sunt autem intēperantes, qui vel gulæ, vel rebus venereis nimium indulgent; non omnis autem venus eſt improbanda, ſed illa tantum, quæ neque perſonas neque locum, neque tempus reſpicit, non enim cum omnibus mulieribus eſt habere decet, ut cum cognatis aut affinibus, aut alienis uxoribus; nec in omni loco, ut in templo, in platea; nec in omni tempore, ut diebus feſtis, cum ſacrificia peraguntur.

Primum genus malorum unde excitatur pudor.

Ex minutis etiam rebus quæſtum facere, turpe eſt, ac indecorum, ut quęſtus quem ex urinis Veſpaſianus fecerat; aut ex turpibus rebus, ut ſunt meretricum, lenonum, & ſcurrarum, & circumforaneorum quæſtus, aut ex iis, ex quibus non poſſe fieri videatur, ut à pauperibus, & mortuis, unde prouerbium *A mortuo quoque tributum exigere*, hæc enim à vitio proueniunt, ſcilicet ab auaritia, & illiberalitate, & ideo verecundiam afferunt.

Secundum genus.

Auarus qui.

Verecundiam etiam affert non ſubuenire ijs, qui indigent pecuniâ, cum poſſis; aut ſi minus quàm oporteat, id facias, hoc enim ab auaritia, eſt ſiquidem auarus ille cum opibus ille affluit, & alterius paupertatem facilè poſſit ſubleuare, nihil tamen porrigit; aut ſi quid exhibet, ac tribuit, puſillum eſt adeo ut accipienti nullam alleuationem afferat.

Beneficentia quā maximè homini accommodata.

Hoc autem huiuſmodi hominibus ſummo dedecori, ac infamiæ eſt, cum beneficentiâ, & liberalitate nihil naturæ hominis accomodatius reipsâ ſit, auctore Tullio, ex cuius ſententia ſi quæ virtus principem virum decet, præcipuè liberalitas eſt.

Tertium genus.

Hoc etiam tanquam turpe eſt deteſtabile, propter quod homines verecundiâ affici debent, à tenuioribus, minoſque abundantibus auxilium & pecuniam petere; hoc enim contra naturæ genium eſſe videtur, cum tamen ita comparatum ſit, ut qui minus habent, ſemper ditioribus aliquid addant, quod ſi contrarium eueniat, id ex neceſſitate eſt; diuites enim nonniſi neceſſitate coacti à tenuioribus auxilium petunt.

Quartum genus.

Sunt qui ut illiberalitatem ſuam faciliùs occultent, ſe pecuniâ ſemper egere ſimulant, cumque amicus pecuniam ab eis mutuò petiturus eſt, ipſi præoccupant, & ab alio mutuò ſumunt; hoc autem turpiſſimum eſſe, magnoque dedecori Ariſtoteles ait.

Quintum genus.

Turpe itidem & illud, nempe iterum petere, cum aliquis, quos dedit nummos, repetiturus eſt; ſunt enim, qui cum pecuniam mutuò ſumptam reddere non poſſunt, ſcientes eum, qui dedit, repetiturum, præoccupant alias pecunias petendo, atque reſtituendi tempus prorogari efflagitant, quod eſt turpitudinis plenum, ſummèque deteſtabile apud eos, qui fidei, dignitatiſque rationem habent.

Sextum genus.

Turpe quoque, etſi non tantum, cum enim detegitur dolus, pudorem inducit, eſtque ſuperiori contrarium, nempe mutuò datum repetere, cum iterum ille petiturus eſt, ſæpe nanque qui ſemel pecuniam dedit, videns eum egere, cui dedit, veritus ne ille iterum petat, eam repetit, quam antea mutuò dederat, non quia ſe illam recuperaturum arbitretur, ſed ut ab ulteriori moleſtia caueat, atque nouum incommodum declinet.

Septimum genus.

Turpe eſt etiam aliquid coram eius domino vehementer laudare, & admirari, adeout illud poſcere videatis.

Octauum genus.

Nec minoris eſt turpitudinis idem iterum, ac ſæpius

pius ab eo petere, qui ſemel ſe daturum negauit; hæc enim, ut ait Philoſophus, omnia ſordium, ac illiberalitatis inditia ſunt.

Nonum genus. Nec minoris eſt infamiæ in præſentia, & coram laudare quempiam, nam hoc adulationis eſt.

Decimum genus. Adularoris eſt etiam proprium, ut, ſi quæ bona ſint in eo, quem laudat, pluſquam ſatis laudet, & vehementer amplificet, & admiretur; ſi verò ſint mala in eodem, ſilentio prætereat, vel occultare, diſſimulare, atque penitus abolere ſtudeat ne appareant; hoc enim turpe, nec ingenui hominis eſt.

Decimum primum genus. Illud etiam adulatorum eſſe videtur, cum quis dolet, maiorem, quàm ille dolorem oſtendere, & alia quæcunque ſunt eiuſmodi; non ſolùm enim lætantur, geſtiunt, ac rident, cum aduertunt eos, qui laudantur, lætari, geſtire, & ridere, ſed etiam cum flentes vident, maiorem, quàm illi dolorem oſtendunt; hæc autem, & id genus alia turpia ſunt, & ignominiæ plena, utpote adulationis inditia.

Decimum ſecundum genus. Inhoneſtum quoque Philoſopus exiſtimat eos labores ferre non poſſe, quos alii ſuſtinent, qui vel ſeniores ſunt, vel qui delicatè viuunt, vel qui in aliqua ſunt dignitate conſtituti, vel qui demùm inbecilliores, ac infirmiores aliquo modo ſunt; qui igitur huiuſmodi labores ſuſtinere non poſſunt, iuſtam infamiam ſubire coguntur; ut ex aduerſo egregias laudes merentur, qui corpus, & animum aſſuefacere conantur ad magnos perferendos labores, quoniam. *Labor eſt gloriæ pater.*

Decimum tertium genus. Flagitioſum eſt etiam ab alio beneficium accipere, quoniam qui accipiunt, in eo, quòd accipiunt, inferiores eſſe videntur; ut propterea liberalis viri ſit beneficium facere potius, quàm accipere; quòd ſi inhoneſtum eſt beneficium accipere, longè quidem inhoneſtius erit ſæpius accipere; quamuis Tullius aliquando dixerit animi ingenui eſſe, cui multum debeas, eidem plurimum velle debere; ſed forſan ei tunc de hoc expediebat ita ſentire.

Decimum quartum genus. Iure etiam illud fœdum exiſtimatur, alicui nempe beneficia exprobrare; hæc enim ſunt ſigna puſilli animi, & abiecti; nimirum libenter beneficium accipere, & aliis exprobrare collatum, hoc enim hominum genus odioſum eſt: *Odioſum ſanè*, dicebat Tullius, *genus hominum beneficia exprobrantium, quæ meminiße debet is, in quem collata ſunt, non commemorare qui contulit.*

Decimum quintum genus. Infame quoque eſt de ipſo prædicare, & magna quædam polliceri, *Laus enim in ore proprio ſordeſcit*; quòd animum iactabundum, quo nihil odioſius, declaret.

Decimum ſextum genus. Nec minus deforme videtur, quæ aliorum ſunt, ſibi vendicare; hoc enim arrogantiam teſtatur. Nihil autem minus decet hominem antiqui officii, quàm hoc inanis gloriæ vitium, ut propterea ſummum ſcelus ſit exiſtimandum, propter quod homines verecundiâ teneantur.

Alia quæ turpia ſūt exemplis explicātur. Docet non diſſimiliter, turpia eſſe & verecundiam gignere omnium aliorum vitiorum opera, & ſigna, nec non quæ quandam cum vitiis affinitatem habent; omnia ſiquidem talis efficiunt, ut homines erubeſcant, cum in eis deprehenduntur, huiuſmodi autem ſunt primò quidem vitioſa opera, actioneſque turpes; ut ſi quis deprehendatur in furto. (**Primum exemplum**) Secundò vitiorum notæ ac indicia; ut ſi quis coram populo, propter crapulam, aut ebrietatem vomere cogatur. (**Secundum exemplum**) Tertiò, quæ vitiis ſimilia ſunt, etſi nec vitia, nec vitiorum ſint notæ, ut ſi iuvenis ſeniori debitum obſequium non præſtiterit, nempe non aſſurrexerit, aut de via non ceſſerit, &c. (**Tertium exemplum**)

Decimum ſeptimum genus. Ex Ariſtotelis ſententia fœdum eſt etiam non eſſe participem earum rerum honeſtarum, quarum participes ſunt vel omnes omninò, vel omnes ſimiles, aut ſaltem ex ſimilibus plerique. Similes autem dicit Philoſophus eos, qui eiuſdem ſunt nationis, atque ciuitatis, aut ætatis, aut uniuersè in aliquo æquales. Hoc autem ideo, quia turpe eſt nec mediocriter deteſtabile, honeſtis carere, quibus æquales non carent, ut carere eruditione, cuius omnes penè æquales participes ſunt. Hæc autem maiori adhuc dedecori videntur eſſe; cum quiſpiam ſibimet harum turpitudinum cauſa videatur extitiſſe, ex vitio enim, atq; culpa hominis magis prouenisse cenſetur, cum ipſe ſibi præſentium, præteritorum, ac futururum malorum cauſa fuerit.

Genus decimū octauum. Aliquæ etiam ſunt perpeſſiones turpes, & flagitioſæ. Pudet igitur homines cum ea perpetiuntur, aut perpeſſi ſunt, aut perpetientur, quæ patienti infamiæ notam inurunt. Vt cum quis corpore, vel fœdis muneribus alteri inſeruit, ex quibus patienti ſuboritur dedecus. Quæ autem ad intemperantiam ſpectant, tum voluntariè, tum inuoluntariè homines quandoque patiuntur, & utrolibet modo patiantur, turpe eſt illis pati.

Decimum nonum genus. Si vim atque violentiam ultrò ſubimus, ut, cum inter ludendum, ab amicis verberamur, aut quâuis aliâ ratione laceſſimur, nullam ignominiam incurrimus. Sed cum voluntariè, & non inuiti patimur, atque violentiam æquo animo ferimus, certè dedecus & infamiam effugere non poſſumus; talis enim tolerantia non ab aliqua virtute, ſed à vili, timidoque animo proficiſcitur, qui vim vi refellere non audet. Hæc igitur, & id genus alia ſunt, quæ homines verecundantur.

Quales ſint homines quos veremur. Quales autem ſint illi homines quos veremur, & propter quos verecundiâ afficimur, breuiter cum Ariſtotele videndum ſupereſt. Et primò ſuppoſitâ verecundiæ definitione, ſcilicet eam eſſe opinionem, vel timorem ignominiæ, & ipſius quidem ignominiæ tantum, non alterius rei gratia; qui nanque verecundantur, nil aliud timent, niſi ut bonam famam, & exiſtimationem amittant; hinc neceſſe eſt homines affici verecundiâ propter illos, quorum rationem ducunt.

Quinque hominum genera, quorum rationem ducere ſoleamus. Horum quinque numerat genera, quorum primum eorum eſt, qui nos admirantur, & magnos, ac excellentes viros eſſe nos arbitrantur; neceſſe eſt enim, ut eos nos vereamur, ne à priſtina ſententia deſciſcant. (**Primum genus.**) Secundum eſt eorum, quos ipſi admiramur, atque præclaros eſſe viros exiſtimamus, hos enim colimus, quia de nobis eos benè exiſtimare cupimus; nam, *Vera laus eſt, quæ a laudato viro proficiſcitur*; noſtra igitur intereſt iis obſequium præſtare. (**Secundum genus.**) Tertium eorum eſt, quos in admirationem noſtri trahere volumus, & à quibus præſtantes iudicari deſideramus; hoc autem euenit, vel cum primum aliquod negotium aggredimur, vel cum ad alicuius dignitatis petitionem aſpiramus, vel novum aliquem magiſtratum gerimus. (**Tertium genus.**) Quartum eorum eſt, quibus cum de honore, ac dignitate contendimus; etſi nanque eos ſuperare nitamur, non tamen negligimus, ſi modò eſſe tales arbitramur, qui nobiſcum comparari mereantur, ſed potius eos veremur, tanquam ſocios, & conſortes glorioſi laboris. (**Quartum genus.**) Quintum eorum ad extremum eſt omnium, quorum exiſtimationem de nobis magni facimus; eos enim magna cum obſeruantia colimus, & veremur, & ut de nobis benè ſentiant, curamus. (**Quintum genus.**)

Qui nos admirantur, & quos ipſi admiramur. Qui nos admirantur, & quos ipſi admiramur, de-

clarat

clarat Philoſophus dicens illos eſſe, in quibus eſt aliquod bonum honore dignum; huiuſmodi autem bonorum varia ſunt genera, aliqua enim dicuntur veneranda, utpote præſtantiſſima, ut ſapientia, variarumque rerum cognitio: aliqua laudabilia, ut actiones honeſtæ, rectèque factæ; aliqua præſtantiæ, ut Dignitates, Magiſtratus, & Imperia, eò quòd in iis exiſtentes reliquis præſtant; aliqua utilia, eoquòd ex iis emolumentum conſequimur, ut diuitiæ; aliqua denique iucunda, quæ nimirum voluptatem nobis pariunt, ut oblectamenta ſenſuum, quies, & animi relaxatio; ex his tamen nullum maiorem admirationem mortalium animis ingerit, quàm, quod venerandum eſt, nempe ſapientia.

Declarantur duo priora genera.

Illis etiam cupimus admirationi eſſe, eoſque viciſſim admiramur, qui poſſident bonum aliquod ex honorabilibus, vel à quibus vehementer deſideramus impetrare aliquid eorum, quorum ipſi ſunt domini, & ob id amantes admirantur eos, quos amant.

Qui ſint, eù quibus de dignitate contendimus.

Cum diceremus nos eos vereri, quibuſcum de dignitate contendimus, declarat, qui nam ſint tales, & ait eſſe æquales, ac ſimiles.

Cur prudentes vereri ſoleamus.

Cur autem prudentes homines vereri ſoleamus eorumq; rationem habeamus, explicat dicens cauſam eſſe, quoniam hi in ſuis opinionibus falli non ſolent, cuiuſmodi ſunt ſenes, & eruditi.

Quæ in cōſpectu hominum ſunt verecundiam mouent.

Illa etiam verecundiam mouent, quæ in omnium oculis ſunt, ex quo palam fiunt, unde adagio fertur, pudorem in oculis eſſe; ideo qui coram multis peccat, plurimum erubeſcere ſolet, quòd erroris ſui plurimos teſtes videat; hinc plerique coram multitudine verba facere non audent, timidique ſunt in concione quòd infamiam ſubire vereantur, ſi concio forſan auditoribus non arriſerit.

Duo hominum genera, quæ præcipuè uos verecundamur.

Idcirco duo ſunt hominum genera, quos maximè veremur, nempe qui ſemper nobiſcum futuri ſunt, & qui noſtras actiones aduertunt, non aliam ob cauſam, niſi quoniam hæc utraque in oculis ſunt; externos enim, & peregrinos à nobis breui diſceſſuros, præſertim ignotos, non multum verecundari ſolemus, quemadmodum nec illos qui nobiſcum unà verſantes ſuis negotiis ita ſunt occupati, ut nequeant aduertere quid à nobis fiat.

Homines qui inter ſe non verecundantur.

Qui eiuſdem flagitij, ſceleriſque ſunt participes inter ſe non verecundantur, at qui in aliquo eſt crimine, verecundatur eum, qui huiuſmodi peccato minimè obnoxius eſt.

Homines etiam quos non multum verecundamur. Ratio cur id contingat.

Nec eos multum verecundamur, qui lenes ſunt, & ad ignoſcendum procliues; ſed eos qui ſeueri ſunt, nec facilè ignoſcunt; cum enim iiſdem criminibus non ſint obnoxii, neceſſe eſt, ut contraria nobis ſentiant, & ſequantur, atque adeo noſtra crimina ipſis minimè probentur. Verecundantur ſiquidem eos, qui non ignoſcunt iis, in quibus peccare videmur, at pauci ſunt, qui ea damnent, & aliis vitio vertant, quibus ipſi dediti ſunt, propterea non veremur eos, qui iiſdem criminibus ſunt obnoxii, ſed eos, qui à talibus vitiis plurimum abhorrent.

Qui ſint etiam quos verecundamur, nempe qui facilè enunciant.

Eos itidem verecundamur, qui, ſi quid flagitii in nobis deprehenderint, ſtatim illud evulgant, multiſque manifeſtant, ſiquidem, noſtra ſcelera quàm occultiſſima eſſe cupimus, quorum enim peccata non evulgantur, illi plerunque minimè peccaſſe videntur, at quiſque deſiderat ſe probum exiſtimari.

Qui ſint, qui facilè enunciant, nempe qui iniurias acceperunt.

Ex Philoſophi autem ſententia illi facilè enunciant, qui à nobis acceperunt iniurias; ii namque diligenter obſeruant, ſi quid à nobis peccatum fuerit, ut illud cæteris manifeſtent; hoc enim modo putant ſe acceptam iniuriam ulciſci. Alii quoque ſunt qui facilè enunciant, puta maledici, nam ut Philoſophus ait, ſi nihil peccantibus detrahunt, quantò magis peccantes inuadent?

Deriſores &c. Veremur, & quare.

Eos etiam vereamur oportet, qui in proximorum peccatis notandis occupati ſunt, ut deriſores, comici, & Poetæ ſunt; nam hi quodammodo maledicos imitantur, dum aliorum flagitia divulgant, licet in eo differant, quòd maledici ſolum id ſibi proponunt, ut alicui malè dictis ſuis infamiam afferant; deriſores autem ac Poetæ, ut riſum audientibus moueant, veraque vitia deſignent.

Aliud genus eorū quos veremur, qui in re quacunque nobis aſſentiunt.

Et qui in re quacumq; nobis aſſentiunt, nec umquam refragantur; videntur nos admirari, idq; facere ſolum, quadam noſtri admiratione ducti, quòd de nobis optimè ſentiant, hos autem homines vereri ſolemus ne abiectâ veteri ſententiâ, nouam ſuſcipiant.

Cauſa adducitur. Alii quos verecundamur, nempe qui primùm aliquid à nobis petunt. Et qui noſtrā amicitiam inire volunt.

Eadem quoque ratione homines verecundantur eos, qui primò ab ipſis aliquid petunt, adeò ut pudeat id illis negare; videntur enim qui rogant benè de ipſis ſentire, & probos, ac officioſos exiſtimare, at ſi negent id quod petitur, ſtatim exiſtimatio de ipſis habita imminuitur, quod minimè vellent. Vereri quoq; ſolemus eos, qui noſtram amicitiam inire volunt; ideò enim noſtram amicitiam expetere videntur, quoniam in nobis conſpexerint quæ bona ſunt; nam ſi malè de nobis ſentirent, non tantoperè in amicitiam noſtram ſe inſinuare ſtuderent; ſed hos ideò veremur ne inſtitutæ curſum opinionis aliò conuertant, & hanc præclaram exiſtimationem amittamus.

Cauſa fertur. Ex familiaribus quos vereamur.

Ex iis portò qui iam dudum nobis familiares fuerunt, eos potiſſimum verecundamur, qui nullius noſtri criminis conſcii ſunt; illos enim qui noſtra crimina perſpecta habent, non veremur, ſed potiùs timemus.

Quæ verecundiā mouent.

Ex iis quæ verecundiam mouent, alia ſunt obſcœna, & turpia, ut ſtuprum, inceſtus, adulterium; alia turpitudinis tantummodo ſigna, ut impudica locutio, oſculum, attrectatio mulieris & alia huiuſmodi; non ſolùm igitur homines turpia facta verecundantur, ſed etiam turpium factorum ſigna.

Non ſolùm facta, ſed etiam factorum ſigna homines verentur.

Quemadmodum non ſolùm facta turpia, ſed etiam eorum ſigna verecundamur; ita non ſolùm prædictos homines veremur, ſed etiam eos, qui poſſunt illis noſtra facta enunciare, quales ſunt eorum ſerui, & amici.

Qui nam ſint, quos minimè verecundemur.

Dixit Philoſophus, qui nam ſint quos verecundamur, modo docet qui nam ſint, quos minimè vereamur; & ait eſſe illos quos contemnimus, propterea quòd verecundia propter infamiæ metum excitatur, ſed timemus infamiam incurrere apud eos, à quibus cupimus exiſtimari; at apud eos, quos contemnimus non cupimus in honore eſſe; idcircò ab eis non timemus infamiam, proindeque nos illos vereri minimè ſolemus; huiuſmodi ſunt pueruli, & beluæ, ut Ariſtoteles ait, quibus addi poſſunt homines viles nulliuſque pretii.

Non eaſdē ſunt quorum nos pudet apud notos, & ignotos.

Tandem non earumdem rerum, nos pudet apud notos, & apud exteros, & ignotos, nam apud notos maximè quidem pudet eorum, quæ reuera ſunt turpia; at apud exteros, & ignotos pudore quidem eorum afficimur, quæ re ipsa turpia non ſunt, ſed ſolùm exiſtimantur, & ex opinione turpia eſſe cenſentur.

Qui, & quomodo affecti pudore afficiantur. Quos homines vereri ſoleamus.

Qui autem, & quomodo affecti homines, qua verecundia afficiuntur, ſequitur cum Ariſtotele explicandum.

Nos autem pudor inuadit, cum ſumus præſentes

iis, quos, ut nuper dictum fuit verecundamur, & primò quidem, cum ſumus præſentes iis, quos admiramur, vel propter ſapientiam, vel propter dignitatem, vel propter morum elegantiam, ac probitatem. Secundò cum ſumus preſentes iis, quibus nos ſumus admirationi, quòd in nobis putent aliqua eſſe bona excellentia; cupimus enim eos in huiuſmodi ſententia conſtare. Tertiò cum ſumus præſentes iis, quibus admirationi eſſe cupimus, quod adhuc virtutes noſtras perſpectas non habuerint, & illis nos deſideramus manifeſtas reddere. Quartò cum ſumus præſentes iis, quorum ope indigemus, intereſt enim noſtra ut benè de nobis ſentiant, alioquin ſi nos improbos crederent, certè quod ab ipſis expectamus, non præſtarent.

Homines debent eſſe præſentes, vel in propinquo loco, ut eos nos verecundemus.

Homines autem quos diximus, vel debent adeſſe præſentes, ut videant, vel in propinquo loco; nam ſi locorum interuallo disiuncti fuerint, nos eos non verebimur. Hanc ob cauſam Cydias Orator cum apud Athenienſes de Colonia Samum deducenda ſermonem haberet, ut in iis verecundiam excitaret petiit ut uniuerſos Græcos imaginarentur circumſtare; atque ea, quæ decreuiſſent, non ſolum audituros, verum etiam viſuros.

Non ſolum nos pudet præſentium, ſed eorum etiam, qui vicini ſunt, facilèque poſſunt ea percipere, quæ turpiter acta fuerunt; hinc prouenit, ut qui calamitatibus premuntur, cum prius eſſent felices, eorum conſpectum fugiant, à quibus olim proſperà utentes fortunà cognoſcebantur; qui namque benè de aliquo ſentiunt, eum æmulantur, & admirantur; cum autem ærumnis oppreſſum vident, ſtatim à veteri opinione recedunt, nec amplius æmulantur, nec eius admiratione capiuntur.

Secundò etiam pudore homines afficiuntur, cum aliquid habent, quod ipſi dedecus affert, vel à ſe commiſſum, vel à maioribus ſuis, vel ab aliis, cum quibus propinquitate coniuncti ſunt, atque demum quorum infamiam ad ſe pertinere arbitrantur. Cum itaque aliquid eſt huiuſmodi, ut dedecus poſſit afferre, id etiam pudoris eſt cauſa cum obiicitur, ſiue commiſſum ſcelus ſit ab eo, cui obiicitur, ſiue ab aliis iam dictis.

Crimina eorum, qui à nobis pendẽt pudorem excitant.

Nec ſolum crimina maiorum, cognatorum, & affinium pudorem afferunt; ſed etiam eorum qui à nobis pendent, ut eorum quos erudiuimus, aut quibus conſilium dedimus.

Qui pares habent ac ſimiles pudore etiã afficiuntur.

Tertiò pudore itidem afficiuntur illi, qui pares aliquos, ac ſimiles habent, cum quibus de honore, dignitateque contendunt, ſi quando ſuperantur; æmulorum enim cauſa ea pudore multa faciunt, quæ ſine æmulo nunquam facerent, & multas etiam voluptates omittunt, quas niſi æmulum haberent, omninò ſequerentur.

Quartò multo adhuc maiori afficiuntur verecundiâ ii, qui poſtquam ignominiam perpeſſi ſunt cum ipſi, in eorum conſpectu eſſe debent, & cum iis verſari qui ſceleris ſunt conſcii; hinc ſæpe, qui aliquam ignominiam patiuntur, patriam deſerunt, & in longinquas regiones migrant.

Hæc eadem breuiter, & ſummatim, quibuſdam placet ſequentem in modum exponere.

Qui ſint, quos pudet.

Ii ſunt, quos pudet, nempe, qui dignitatis, & honoris læſione dolent, & quidem I. Qui apud ſe habent, quos honore proſequantur, cuiuſque dignentur, ſiue præſentes, ſiue vicini, ſiue cognituri ſint id, quod præter decorum dicimus, aut agimus II. Qui eo ſunt loco conſtituti, ut eorum exiſtimatio in diſcrimine verſetur III. Quoniam egerunt, quæ dedecori futura ſunt IV. Idem accidit, ſi ſimiles habeant, quibuſcum de honeſtate certent V. Si putent futurum, ut familiariter uti debeant ſuorum peccatorum conſciis.

Homines apud quos pudet.

Homines autem apud eos pudet, apud quos exoptant propriam dignitatem, ac exiſtimationem illæſam conſeruari, huiuſmodi autem ſunt I. Tum qui grandeuâ ſunt ætate, tum qui plurimum ſapientiâ valent II. Apud eos etiam verentur, qui ſemper affuturi ſunt, & qui diligenter eorum actiones obſeruant III. Qui non ſunt iiſdem obnoxii criminibus IV. Qui non facilè delinquentibus ignoſcunt V. Qui facilè enunciant, apud hos enim pudet; nam vulgo nil diſtare putant, num id factum non ſit, & num quod peccatum eſt, ignoretur VI. Et apud illos, à quibus nunquam repulſam habuerunt VII. Apud eos, qui dicta, factaque noſtra iis indicatura ſunt, quos veremur, cuiuſmodi famuli, eorumdemque amici ſunt I. Eorum autem pudet, quæ ſunt opera, ac ſigna vitiorum, ſiue in nobis, ſiue in noſtris II. Pudet itidem ſi opus, aut ſignum iniuſtitiæ ſit, ut depoſiti fraus, ſeu depoſito quempiam fraudare III. Intemperantiæ IV. Illiberalitatis V. Pudorem etiam excitant opera, ac ſigna adulationis VI. Mollitiei VII. Puſillanimitatis VIII. Arrogantiæ.

Quorum homines pudeat, & quomodo in ipſis pudor moueatur.

Quibus Orator poſſit pudorem excitare.

Orator autem pudorem excitabit facti turpitudinem proponendo, vitiorum fœditatem deteſtando, quibus, de quo loquimur, laborat; quiſque namque ob dedecoris, & infamiæ notam verecundiâ afficitur.

Minuitur. Extinguitur.

Minuitur exemplis eorum, quibus etſi primò pudor detrimento fuerit, poſtea tamen profuit. Extinguitur pudor demonſtrando rem exprobratam non eſſe turpem, quin potius commendatione dignam, ac laudabilem; vel eam non noſtrâ, ſed alienâ culpâ contigiſſe, verbo dicam, pudor iiſdem legibus ac timor tractatur.

Pudoris effectus.

Effectus pudoris ſunt Rubor in vultu, ſilentium, ſubmiſſio, obſeruantia, & id genus alia.

De Gratia, ſeu Beneficio.

AD cognoſcendum quibus hominibus gratiam habeamus, & quibus de cauſis, & quomodo ſimus affecti Philoſophus gratiæ definitionem præmittit dicens. Ἔστω δὴ χάρις, καθ' ἣν ὁ ἔχων λέγεται χάριν ὑπουργεῖν δεομένῳ μὴ ἀντί τινος, μηδ' ἵνα τι αὐτῷ τῷ ὑπουργοῦντι, ἀλλ' ἵνα ἐκείνῳ τι. *Sit igitur gratia, per quam is, qui habet, dicitur gratiam egenti beneficium ſuppeditare, non ut aliquid gratiæ referatur, aut quo ille, qui tribuit utilitatem ex eo conſequatur, ſed ſolum, ut illi cui gratificatur, aliquid boni contingat.*

Gratia ſeu beneficiũ quid.

Quatuor ad gratiã requiruntur.

Ad gratiam ergo Philoſophus quatuor requirit. Primò, ut beneficium egenti detur. Secundò, ut alicui non detur eo quòd ab eo aliquid accepeṙimus, alioquin gratia non eſt. Tertiò, ut non ſperetur aliqua utilitas ex gratia collata. Quartò, ut ſit ab animo commodandi, & benefaciendi. Gratia igitur eſt, cum indigenti opitulamur à quo nihil accepimus, & à quo nihil ſperamus, & hæc propriè gratia dicitur. Rectè autem inter affectus, atque perturbationes numeratur, quamuis hoc aliqui negarint, nam eadem eſt de gratia, ac de miſericordia ratio, non alio enim ab hac illa differt, quàm, quod hæc creatur, quia quippiam ſe, ſuorumve quempiam ſimilia perpeti poſſe cenſeat: gratia verò benigno animo citra quemlibet doloris ſenſum opituletur. Tullius autem gratiam eam eſſe dicit, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum

Tullio quid gratia.

rum

Digitized by Google

rum obſeruantiam teneat; ſed non mirum gratia enim communiter accipitur, quo pacto in remuneratione, & remunerandi voluntate conſiſtit.

Magna gratia, quę cenſeatur.

Magna autem cenſetur illa gratia, quę valde egentibus præſtatur, quanto enim magis indiget is, qui accipit, tanto maior gratia, ſeu beneficium videtur. Secundò, quantò maius, aut difficilius eſt, quod datur, tantò maius eſt beneficium. Tertio eò maius eſt beneficium, quo opportunius confertur. Quarto, qui confert beneficium auget illud, ſi ſolus, vel primus, vel omnium maximè conferat.

Magnæ indigentiæ quæ ſint.

Sequitur explicandum, quænam ſint magnæ indigentiæ, & quando nam homines valde indigeant. Indigentiæ porrò ſunt appetitiones, atque illæ præcipuè quæ nos plurimum torquent, cum eas nobis explere non licet; itaque non tantùm pauperes ſunt indigentes, ſed quicunque aliquid vehementer appetunt, quamobrem omnis appetitio, quædam eſt indigentia, cum ea tantùm nos appetere ſoleamus, quæ non dum obtinere potuimus; appetitiones autem quæ nobis dolorem afferunt cum eas explere non poſſumus, indigentiæ dicuntur; ut ſi quis auidè exuriat vel ſitiat, nec tamen cibo, aut potu poſſit moleſtiam utramve depellere; huiuſmodi autem ſunt omnes cupiditates, ut amor; ob id amans vehementer dolet, niſi id quod amat conſequatur; propterea ſe magnum accipere beneficium arbitrantur ii, qui cum amore flagrant, auditores habent, ut re amatâ potiantur. Non diſſimiliter, qui cruciatus corporis patitur, aut in periculis verſatur, ſu mnopere concupiſcit ſanum, ac incolumem fieri; idcirco magni faciunt eos, quorum præſidio à morbo, aut à periculo liberantur, & ideo qui in paucis etiam rebus adiumento ſunt hominibus, vitam degentibus in egeſtate, vel à Patria electis ob indigentiæ magnitudinem, ac temporis opportunitatem magnum contuliſſe beneficium exiſtimantur; ut qui ſtoream, in Lyceo præbuit (erat autem Lyceum Athenis Gymnaſium) in quo cum exulem & pauperem quendam humi cubantem aduertiſſet, miſericordiâ commotus ſtoream illi præbuit, quam exul, & pauper ille pro lectulo ſibi ſubſterneret, quod ab eo magnum beneficium exiſtimatum fuit; qui autem ſibi quempiam magno deuenire beneficio cupit, tria debet obſeruare gratificandi tempora I. Vel cum ille vehementer aliquid deſiderat II. Vel cum corporis dolore premitur III. Vel cum in periculis veratur; in his enim temporibus opitulatio eſt optatiſſima, atque gratiſſima. Quòd ſi alia contigerint, quæ ſi non eadem, iis tamen ſint æqualia, vel maiora, ſtatim ſubueniendum eſt, ut cum de honore agitur, vel cum de abſentis fama citra cauſam detrahitur, & id genus alia, optimum eſt egentibus opem ferre, & beneficium magni extimatur.

Hactenus dicta quomodo proſint Oratori.

Hactenus dicta maximè proſunt Oratori ad augendum vel minuendum beneficium collatum; hæc enim qui nouerit, facilè poterit eorum præſidio auditores præparare, ac illis perſuadere magnum beneficium collatum fuiſſe; ut ſi dixerit eos, qui acceperunt, in ſummo dolore, aut maxima egeſtate fuiſſe; qui autem dederunt, ſtatim id præſtitiſſe, ſuoque auxilio eoſdem ſubleuaſſe.

Quomodo Orator beneficiū tollere, vel imminuere poſſit.

Poterit etiam Orator beneficium prorſus tollere, vel ſaltem imminuere, adeout beneficium minimè aliquis dediſſe videatur probando eum qui aliquid dedit ſui gratiâ tantummodo dediſſe, cum qui beneficium dat commodum, & utilitatem eius cui dat, non ſuam ſpectare debeat; ſi quis enim ei ſubueniat, à quo longe plura ſit reportaturus, ei beneficium non dat ſed fœnerat. Idem etiam aſſequetur Orator dicendo id caſu, ac fortuitò accidiſſe, proindeque beneficium dici non poſſe, cum hoc non caſu, ſed conſultò, & deditâ operâ fieri debeat. Vt ſi quis carcerem diſrumpat ad liberandum amicum, & una cum hoc alii liberentur, hi ab eo nullum beneficium recipiunt. Dicet etiam Orator id, quod factum eſt, ex neceſſitate factum fuiſſe, proindeque non eſſe beneficium appellandum, quoniam hoc voluntarium eſſe debet, cuiuſmodi non eſt, quod ex neceſſitate contingit. Vt ſi quis vicinum incendium extinguat, ut ab eo propriam domum tueatur, vicino nullum beneficium affert, quoniam hoc neceſſariò fit; tametſi enim ille vicino opem tulerit, tamen id neceſſitate coactus, non autem voluntariè fecit.

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet,

Hor. l. 1. Epiſt. Ep. 18.

Quomodo poterit Orator beneficium etiam extenuare.

Orator etiam beneficium extenuabit dicendo eum, qui benefecit, beneficium reddidiſſe, non autem dediſſe, quoniam propter merita in ſe aliàs collata id facere debebat, ne ingrati animi culpam incurrere videatur; nihil autem refert an ille ſciat, an neſciat ſe debere, utcumque enim ſit, reddere videtur; ut propterea beneficium dici illud non poſſit. Iure idcirco dictum fuit ab Ariſtotele, communique ſapientum conſenſu firmatum, nos, parentibus, & magiſtris pares gratias referre non poſſe; quamuis enim pluribus in rebus nos illos adiuvemus; non propterea tamen propriè dici poſſumus iis beneficium conferre, quoniam nihil eſt, quod ipſis non debeamus.

Iuuat per ſingulas categoria excurrere, ſiue ad augendum, ſiue ad minuendum beneficiū.

Siue autem beneficia nos augeamus, ſiue minuamus, per ſingulas rerum categorias excurrere debemus; propterea quod gratia, ſeu beneficium conſiſtit, vel in tribuendo hoc, vel in tribuendo tantum, aut tale, vel in tribuendo hoc loco, & tempore, &c. Tempus autem plurimum valet in beneficio conferendo, ut illud Auſonij manifeſtat.

Gratia quæ tarda eſt, ingrata eſt gratia nanque,
Cum fieri properat, gratia grata magis.

Et hinc adagium,

Qui citò dat, bis dat.

Indicia quibus deprehenditur num aliquid benefico animo datum ſit.

Sunt porrò ſigna quædam, quibus deprehendere cuique licet eum, qui nobis aliquid dedit nequaquam benefico animo dediſſe; ut ſi rem aliàs maiorem nobis conceſſit, deinde verò nobis nolit minorem concedere: hoc enim ſignum eſt euidens, nec priorem illam nobis benefaciendi gratiâ tribuiſſe, ſed aliam forſan ob cauſam. Qui nanque maius beneficium dat, longè facilius quod minus eſt, concedet; ut qui vitam amici causâ periculis exponit, multo facilius in eiuſdem gratiam, fortunæ bona periclitabitur. Quamobrem, ſi quis profiteatur pro aliquo vitam in diſcrimine poſuiſſe; eidem autem roganti pecuniæ ſubſidium, recuſet, ſignum euidens pro illo nequaquam vitæ periculum ſubiiſſe. Amplius ſi vel eadem, vel æqualia, vel maiora, quiſpiam inimicis conceſſit, exiſtimari non debet nobis beneficium contuliſſe. Nec etiam ille dicitur beneficium dare, ſi ſciens res viles, & abiectas alicui tribuat; nemo enim eſt, qui ſe rebus inutilibus, nulliuſque pretii indigere profiteatur, at beneficium dicatur ſolum, quod confertur indigenti.

Paucis hęc eadem cōprehenſa exponuntur.

Hæc eadem paucis comprehenſa, & clariùs etiam ordinata ſic ſe habebunt.

Qui gratificentur.

I. Primo ii gratificantur, in quorum manu poſitum eſt id, quo alii egent II. Ad gratificandum mouentur erga indigentes; III. Mouentur autem aliorum animaduerſâ indigentiâ. Indigent verò qui appetunt.

Ad amplificandum

Ad amplificandum beneficium trifariam procedi-

tur

Digitized by Google

beneficiũ tribus modis proceditur.

tur I. Ratione eorum quibus beneficium confertur, ut quòd ſint valde indigentes II. Ratione eorum, quæ dantur, ut quòd magna ſint, & plurimis difficultatibus inuoluta, & quòd opportuna ſint III. Ratione eorum, qui beneficium præſtant, ut quòd id faciant aut ſoli, aut ſine mora.

Ad minuendum totidem modis proceditur.

Ad minuendum beneficium totidem modis proceditur. Primus beneficium minuendi modus in eo conſiſtit, ut dicamus quempiam non benefaciendi gratia, ſed proprij tantùm commodi opem tuliſſe. Secundus modus in eo poſitus eſt, ut dicamus aliquem caſu & fortuito opem præſtitiſſe; vel oſtendamus id feciſſe coactum, vel dicamus magis reddidiſſe beneficium, quàm dediſſe, ad quod conducit per ſingula ire categorias, & primò per eam, quæ ſubſtantiæ eſt, dicendo dediſſe hoc, & non illud: Quantitatis; dediſſe, non tantum, quantum opus erat: Qualitatis; non tale, quale dare oportebat: Temporis non quando erat opus: Loci; non ubi oportebat, & ſic de reliquis categoriis. Tertius modus beneficii vel negandi, vel ſaltem minuendi eſt deſumendus à tribus animi parum amici ſignis. Et I. Quòd ne rem minorem tribuerint. II. Quòd inimicis, aut paria, aut maiora etiam tribuerint. III. Quòd tribuerint res viles, & abiectas.

De Misericordia.

Tractationis continuatio.

ERat operę pretium, ut Ariſtoteles de miſericordia verba faceret, nam huius commotio in perorationibus plurimum valet, adeout Tullius huiuſmodi affectus commotionem in epilogis adhibendo

Miſericordia quid.

Iudices etiam ad fletum impelleret. Miſericordiam Ariſtoteles definit. Ἔστω δὴ ἔλεος λύπη τις ἐπὶ τῷ φαινομένῳ κακῷ φθαρτικῷ ἢ λυπηρῷ τοῦ ἀναξίου τυγχάνειν. *Sit autem miſericordia quædam ægritudo, ſuſcepta ex opinione mali, quod aut interitum, aut dolorem afferat ei, qui illâ fortunâ ſit indignus.* Tullius verò miſericordiam non multo aliter definit dicens, *Miſericordia eſt ægritudo ex triſtitia alterius iniuria laborantis.* Nam, ut rectè ipſe ait, nemo ob parricidæ, aut proditoris ſupplicium miſericordiâ commouetur. Miſericordia ſiquidem ſpecies doloris eſt, ut mox intelliges, & naſcitur ab opinione non cuiuslibet mali, ſed eius tantùm, quod vel interitum affert, vel dolorem; interitum, ut ſi virum innocentem contra fas torqueri conſpiciamus; vel acerbè ab hoſtibus vitâ ſpoliari, protinus enim eius miſeratione commouemur; dolorem, ut ſi quiſpiam in exilium eijciatur, ſeu domo, vel patriâ priuetur à parentibus amiciſque diſtrahatur, aut incommoda, ſæuoque fato agitetur. Ad melius autem miſericordiæ naturam introſpiciendam, doloris eſt expendenda tripartita diuiſio; primo nanque diſtribuitur dolor in eum, qui ſequitur ſensûs apprehenſionem, quæ à brutis etiam participatur, & in eum, qui ſequitur hominis imaginationem rationi coniunctam, qui proinde proprius eſt hominis, & præcipuè triſtitia nuncupatur. Secundò diuiditur, in interiorem, & exteriorem; interior eſt qui ſolam imaginationis apprehenſionem ſequitur: exterior qui non ſolùm imaginationem, ſed apprehenſionem etiam exterioris ſensûs conſequitur, ut cum reipsâ malum aliquod lædit. Tertiò quod diuiditur triſtitia eſt, quæ propria cenſetur hominis, quæque multiplici varietate eorum, quæ connotantur, in plures quaſi ſpecies diſtribuitur, quarum prima eſt miſericordia, ſecunda verò inuidia, tertia nemeſis, quarta zelus, quinta anguſtia, ſiue anxietas, ſexta accedia, ſeptima eſt

Doloris tripartita diuiſio.

pœnitentia. Ex his facilè intelliges quid ſit miſericordia, de qua ſit ſermo, actua miſericordiæ quidam eſt dolor; obiectum ad miſericordiam mouens eſt malum, quod aut interitum, aut dolorem affert; conditio perſonæ, cui miſeremur eſt, ut ſit indigna malis, quæ patitur.

Conditiones perſonæ miſerentis.

Dum pergit Philoſophus, explicat conditionem perſonæ miſerentis, & eſt ut exiſtimet ſe quoque, vel aliquem ſuorum poſſe ea mala perpeti, in quæ alter incidit, & ut opinetur huiuſmodi mala non longe à ſe, vel à ſuis abeſſe.

Quomodo ſe habeant qui miſereantur.

Ex hactenus dictis infert quo pacto ſe habeant qui miſerentur, putat enim Philoſophus miſericordiam ea conſcientia proprię infirmitatis oriri; Idcirco primò, qui talis eſt, arbitratur nullum ſe malum perpeti poſſe, & quidem malum eiuſmodi, quale in definitione dictum eſt, aut ſimile, aut propinquum. Alterius miſericordiâ non mouentur ii qui ſunt tyranni, & homines feroces, ac ſibi nimium arrogantes, vel qui nunquam mali quidpiam perpeſſi ſunt. Ex aduerſo autem, qui cognoſcit, & ſe, & ſuos iniquæ fortunæ telis obiectum eſſe, facilèque poſſe contingere, ut aut ipſe, aut ii, quos caros habet, in ſimilem incidant calamitatem, is ad miſericordiam ſolet eſſe procliuis. Secundò hinc infer-

Qui etiam aliorum non miſerentur.

tur aliorum nos miſereri, qui penitus afflicti ſunt, ac ſe omnino perditos arbitrantur, & qui ſe ſupra modum beatos eſſe credunt. Quorum ratio in eo eſt quia, qui ſe omninò miſeros exiſtimant, & malis ingentibus oppreſſi ſunt, cum nullum amplius malum grauius pertimeſcant, omnem prorſus humanitatem exuunt, & ob id immites, efferatique fiunt, atque deſperatione ducti, neminem verentur; idcirco nullius miſeratione tenentur; qui autem ſe putant ſupra modum beatos, exiſtimant ſe bonis omnibus affluere, at verò ſecuritas ab omni malo bonum eſt quoddam; idcirco putant ſe nihil paſſuros mali, & ideo ad contumelias potius inferendas, quàm ad miſerendum proclines ſunt.

Qui aliorum miſerentur.

Tertiò, qui putant ſe aliquid mali ſubire poſſe, & iam perpeſſi ſunt, & euaſerunt; & ſenes propter prudentiam, ac experientiam; præterea debiles, ac timidi, itemq; diſciplinis exculti, quoniã rerum humanarum inconſtantiam, atq; mutabilitatem conſiderant. Amplius, & qui parentes habent, aut filios, aut uxores de his enim non poſſunt non eſſe ſolliciti, cum intelligunt eos multis malis expoſitos eſſe, ex ſe tamen pendere; inde eſt, ut cum aliorum parentes, aut liberos, aut coniuges in miſeriis vident, de ſuis cogitantes illicò miſericordiâ moueantur, & ideo omnes commemorati ad miſericordiam ſunt procliues.

Alij ad miſerendum proni.

Quartò ſunt etiam ad miſerandum proni, qui nec in iis ſunt affectibus conſtituti, qui ad fortitudinem pertinent, cuiuſmodi ſunt magni affectus iræ, vel audaciæ; qui nanque tales ſunt de futuris non cogitant, hoc eſt non aduertunt, quæ ſibi mala poſſint euenire; ubi Philoſophus iracundiam, & confidentiam, affectiones fortitudinis appellat, quia credit iracundiam eſſe cotem fortitudinis, animique commotiones utiliter hominibus naturam fuiſſe largitam; ſed ad miſerendum opus eſt, ut quiſpiam cogitet ea ſibi mala euenire poſſe, quæ alter ſubit, nec in affectibus conſtituti ſunt ad inferendam contumeliam incitantibus; hi nihil enim ſe paſſuros arbitrantur, nec in affectibus extremè contrariis, in quibus ſunt, qui vehementi timore concutiuntur, ſed medio modo ad miſerationem procliues ſe habent, hi nanque propriis malis occupati, alienis commoueri non poſſunt.

Quin-

Digitized by Google

Alij ad miſerendum procliues.

Quintò ad miſerendum citra difficultatem inclinant, qui putant aliquos eſſe viros equos, ac bonos, ideoque malis indignos; qui autem ex aduerſo neminem putant eſſe bonum, ac neminem exiſtimant eſſe malis indignum, nullius miſeratione tenentur.

In uniuerſum quo modo homines ad miſericordiam ſint diſpoſiti.

In Vniuerſum tum nos ſumus ad miſericordiam diſpoſiti, cum tria nos animo reuoluimus, nempe, ut eum, qui patitur bonum eſſe virum putemus: ut recordemur, aut nos, aut noſtros in ſimilem incidiſſe calamitatem: ut cogitemus euenire poſſe, ut aliquando, vel nos ipſi, vel quiſpiam noſtrum in idem malum incidat. Nihil tamen magis ad miſerendum compellit, quàm videre innocentes homines propter improborum ſcelera ſummis calamitatibus vexati. Hucuſque fuit demonſtratum qualiter oporteat eos affectos eſſe, qui moueri miſericordiâ debeant, quovè pacto ſe habeant, qui miſerentur.

Quæ res ſint, quæ in nobis miſericordiam moueant.

Ad quatuor genera reuocātur.

Ex miſericordiæ definitione poteſt etiam conſtare, quæ nam ſint res, quæ in nobis miſericordiæ affectum poſſint excitare, quæque miſerabiles dicuntur. Hæc autem Ariſtoteles ad quatuor genera calamitatum reuocat, quorum primum eſt rerum earum, quæ ægritudinem afferunt, ut exilia, ſpoliationes, propinquorum mortes, infamiæ, &c. Secundum earum, quæ corpori dolorem incutiunt, & cruciatum important, ut cruciatus, ſiue tormenta, laniationes membrorum, mutilationes. Tertium earum, quæ perdendi vim habent, ut grauiores morbi magna pericula. Quartum earum, quæ ab iniqua fortuna proueniunt, præcipuè ſi magna ſint.

Exēplis ſuperiora illuſtrantur.

Ad res miſerandas faciliùs explicandas exempla quædam in medium adducit; ex eius autem ſententia, quæ dolorem afferunt & interitum, ſunt mortes, verbera, corporum vexationes, ſenectus, morbi, & cibi penuria; & quidem morte miſericordia excitari ſolet, vel eorum qui mortui ſunt, vel eorum qui ſunt in luctu, non ſolum enim mortuorum vicem dolere, & eos miſeros appellare ſolemus, ſed etiam miſeremur eorum, qui ſunt in luctu, ut ſunt affines mortuorum, ſerui, &c. Verbera itidem, & corporum vexationes dolorem, & interitum afferunt, idcirco miſericordiam excitant. Senectus pariter calamitoſa ad miſerendum mouet. Morbi etiam qui ſæpe interitum afferunt, miſerabiles eſſe ſolent, proinde nos ad miſericordiam compellunt. Fames itidem, cibique penuria, immo etiam & inopia miſerabilia ſunt, proindeque nos ad miſerationem inuitant.

Fortunæ mala.

Fortunæ autem mala ſunt amicis penitus ſpoliari vel cum paucis relinqui, adeout miſerabile ſit ab amicis, & familiaribus diſtrahi, quantò enim optabilior eſt bonorum virorum amicitia, tantò eſt acerbior eorum priuatio.

Corporis deformitas eſt miſerabilis.

Corporis deformitas, ac imbecillitas, & alicuius membri priuatio inter res miſerabiles non immeritò recenſentur, ac proinde ea eorum genere ſunt, quæ ad miſericordiam excitant.

Aliud genus eorū, quę miſerabilia ſunt.

Miſerabile quoque eſt cum quis ex ea re malum experitur, unde bonum ſperabat, ut cum quis propter egregium factum in plurimas, ac turbolentiſſimas tempeſtates incurrit.

Item & aliud.

Illud etiam haud mediocriter miſerandum, cum bonum aliquod tunc accidit, cum iam prodeſſe non poteſt; exemplum affert Philoſophus de Diopithe; hic enim cum longo tempore egeſtatem, & multa mala perpeſſus eſſet, tandem ad eum Perſarum Rex magna munera deſtinauit, atque tranſmiſit, quibus lautè, copioſèque vitam traducere potuiſſet; ſed antequam ad eum munera deferrentur, extremum diem obijt, adeout Regiâ munificentiâ frui non potuerit, quod eſt planè miſerandum.

Aliud.

Eſt etiam valde miſerum nihil unquam boni percipere, ſed longè miſerius, cum bonum aliquod euenit, eo frui non poſſe; hæc itaque ſunt, & alia huiuſmodi, quę homines ad miſericordiam mouent.

Primū genus eorū quorū homines miſereri ſolent.

Ii autem, quorum homines miſereri ſolent recenſendi ſuperſunt. Primò quidem homines miſerentur familiarium, atque notorum, niſi valdè ſint ipſis coniunctione ſanguinis propinqui, nam erga iſtos eodem modo, ac erga mala propria afficiuntur, idcircò non tam miſerentur, quàm eorum mala ſua putant; hinc Amaſis, vel potius eius filius Pſamenitus cum à Cambyſe Perſarum Rege captus fuiſſet, in ea miſera fortuna videns Filiam ſeruili modo affectam, & filium miſerè ad extremum ſupplicium duci, nullas effudit lachrymas; ſed videns amicum antiquum ſpoliatum omnibus bonis, quibus prius affluebat, & in exercitu cibum mendicare, tam vehementer indoluit, ut non modo lachrymas copioſiſſimas funderet, ſed frontem quoque percuteret; interrogatus autem quid ita? reſpondens inquit, quia mendicitas amici videtur amico miſerabilis, filii autem mors atrox eſt, atque adeo domeſtica mala multo maiora ſunt quam ut ea deflere poſſem, amici verò fortuna digna lachrymis fuit, cum in ſenectutis extremo ex opibus plurimis ad ſummam inopiam venerit; & rectè quidem, nam atrox differt à miſerabili, & quandoque vim habet miſericordiam excitandi, quandoque verò in contrarium affectum perducendi.

Atrox à miſerabili differt.

Secundū genus.

Homines autem familiarium miſerentur, non ſolùm quando ipſi mala miſerabilia patiuntur, ſed etiam cum huiuſmodi mala proximè illis imminere aduertunt; hinc Rhetores in Epilogis ponunt ante oculos quot reo ſint miſeriæ repentè quidem euenturæ, ſi fortè condemnatus fuerit.

Tertiū genus.

Solent etiam homines plurimum eorum miſereri, quos ſibi pares ac ſimiles eſſe intelligunt, quoniam ſe iiſdem periculis expoſitos vident; vniuerſè nanque tunc nos præcipuè miſeremur, cum quæ nobis timemus, aliis videmus accidere; deinde probat Philoſophus oculis ſubiecta multo magis concitare, & miſericordiam mouere, quàm quæ tantùm auribus percipiuntur, iuxta illud Lyrici

Quæ ſunt oculis ſubiecta magis miſericordiam mouent.

Segnius irritant animos demiſſa per aures,
Quam quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ
Ipſe ſibi tradit ſpectator.

Horat. in Arte Poet.

Quoniam, ut ipſe ait, res acerbæ tunc miſericordiam excitant, cum propinquæ eſſe videntur, quæ autem longinquæ, non item; nam quæ iam diu præterierunt, vel memoriâ exciderunt, vel etiam ſi in ipſa ſint, haud animum mouent; futuræ autem ſi longè abeſſe creduntur, non reformidantur, & ob id animos mouere non poſſunt; at vicinæ, vel preſentes acerbitate ſuâ animos neceſſariò mouent, & ideo ad excitandam miſericordiam, ſeu rerum præteritarum, ſeu futurarum iuvat omnia oculis ſubiicere, quaſi tunc accidere videantur, quod Oratores obſeruant in ſuis Epilogis; in ipſis enim reos ſordidatos, aut infantes, aut eorum tunicas laceratas, vel cruentas, & id genus alia proferre ſolent, ut iudicibus maiorem miſericordiam moueant, & eoſdem ad lachrymas ſæpeſæpius compellant.

Quinque rerum genera, quibus miſericordia cōcitatur.

Primum.

Secundū.

Tandem quinque rerum genera recenſet, pauciſque complectitur, quæ miſericordiam validiſſimè mouent. Primò ſunt quæ paulo antea acciderunt, quaſi enim adhuc præſentia ſint, animum mouent. Secundò quæ breui futura ſunt, poſſunt enim oratio-

nes

Tertium. nes repræſentari, non ſecus ac ſi adeſſent. Tertiò rerum miſerabilium indicia plurimum ad miſericordiam concitandam valent, ut effuſus cruor, veſtes cruentæ, membrum aliquod avulſum, cicatrices in *Quartò.* pectore, & huius generis alia. Quartò honeſtæ actiones eorum, qui funeſtos caſus perpeſſi ſunt, *Quintò.* ſummoperè miſericordiam mouent. Quintò miſerabiles orationes eorum, qui calamitatibus præmuntur.

Quartum genus eorum, qui miſericordiam moueant. Qui autem magno, conſtantiq; animo ſubiit acerbiſſimos caſus, grauesque miſerias pertulit, non eam quam miſericordiam mouet, enimverò miſeratione dignus videtur ille, quâ talis eſt, quoniam vir fortis, atque adeo ſummâ virtute præditus, tam infelici ſorte videtur indignus: Accedit, quòd illa calamitas, ſortis crudelitas, atque caſûs acerbitas ita repreſentatur, ut oculis quodammodo poſſit uſurpari, quod ad miſerationem excitandam momenti plurimum habet.

Summa ſupradictorum. Supradictorum ſumma hæc erit.

I. Infelices omninò non miſerentur, mala enim omnia ſe paſſos exiſtimant. II. Nec etiam omninò felices, ac fortunati miſericordiâ afficiuntur; quia nullum malum ſibi aduenire poſſe arbitrantur.

Qui facilè miſericordiâ afficiantur. I. Qui autem mala perpeſſi ſunt, ita tamen, ut ex ipſis emerſerint, facilè miſericordiâ afficiuntur II. Miſerentur etiam & ſenes III. Item & miſericordia afficiuntur debiles, & præcipuè timidi IV. Homines etiam eruditi, varijſque diſciplinis exculti, ac rerum periti V. Qui parentes uxorem, aut liberos habent, quos malis arbitrantur obnoxios VI. Qui nec irati, nec fidentes ſunt VII. Non contumelioſi VIII. Non admodum metuentes IX. Qui aliquos eſſe pios, ac probos non inficiantur.

Ii quorũ homines miſerentur. Ii porrò quorum homines miſerentur, qui indigni malo, atque calamitatibus ſunt. Et quidem I. ſunt familiares neceſſitudinis vinculo, vel nihil, vel parum coniuncti II. Quibus atrox aliquod malum propinquum imminet. III. Ii qui ætate, moribus dignitate, genere &c. ſimiles ſunt. IV. Qui homines plenos calamitatis, corporis habitu, voce, veſtitu, actione, & quouis alio ſimili modo repræſentant. V. Ii ſunt quibus mala non multo antea acciderunt vel propè diem ſunt euentura. VI. Hi etiam, quorum miſeriæ ſignis exprimuntur, ut ſunt indumenta, & alia eorum, qui miſeram ſortem pertulerunt VII. Illi quoque concitant miſericordiam, quorum in infelici ſorte auditur, quam expreſſerint, oratio. VIII. Maximè quoque miſericordiam mouent ii, quos mala perpeſſos cognoſcimus eſſe probos, & virtutis ſtudioſos.

Cauſæ, ob quas homines miſereantur. Cauſæ autem, ob quas homines miſereantur, ſunt. I. Quæcunque habent vim tollendi vitam, cuiuſmodi ſunt morbi graues, & magna pericula. II. Mala quæ ſorte quidem eueniunt.

Quid agẽdum Oratori ad miſericordiã excitandã. In excitanda miſericordia, ſiue commiſeratione Orator debet plurimum operis impendere, propterea quòd non melius poteſt aſſenſum à Iudicum animis extorquere, quàm hunc, quem diximus in modum, quòd ut faciat, florentis debet fortunæ in aduerſam eorum oculis mutationem ſubiicere, & amicorum calamitates, & parentum mortes, & cæteras denique ærumnas luculenter exponere. Ad hunc eumdem affectum ciendum ſummopere modeſta petitio, & quamhumillima deprecatio conducit; ſed omnium maximè loquentiũ ſermocinatio per Æthopœiam introducta, videlicet eorum, qui incommodæ ſortis acerbitatem experti ſunt, adeout ærumnoſam vitam traducant, vel iniurias acceperunt, varijſque miſeriis vexati iniquæ fortunæ ludibrium facti ſunt. Ad commiſerationem quoque mouendam, haud mediocriter facit, ſi auditoribus ob oculos quodammodo ea proponantur mala, quæ vel in ſe, vel in ſuorum quopiam perpeti poſſunt, & præcipuè ſi mala repræſententur ingentia, & curetur diligenter, ut iis vexari perſonæ conſpiciantur, quæ ea perpeti minimè merentur.

Miſeratio quomodo minuenda. Ad remiſſionem autem miſericordiæ contraria faciunt: ob id Orator illam imminuet probando quempiam calamitatibus non immeritò premi, atque torqueri.

Effectus miſerationis qui. Effectua verò ſunt, querelæ, gemitus, lachrymæ, lugubris habitus, ſquallor, deliquium, ac reliqua omnia, quæ animi mæſtitiam teſtantur.

De Indignatione.

Nemeſis quid. HActenus de miſericordia, nunc de altera animi perturbatione, quæ Nemeſis appellatur, cum Ariſtotele diſſerendum. Nemeſis vox græca eſt, quæ apud Latinos nomen non habet, commodè tamen dici poteſt indignatio; eoquòd vir bonus, cum improbos homines cum proſperâ fortunâ videt, perturbatione afficitur, quæ dicitur indignatio, nam tunc ſe verè indignatur, quia iniuſtum putat improbos feliciter viuere, bonis autem miſerè. Nemeſis autem, ſiue indignatio Miſericordiæ opponitur, non propter ſe, nam bonum non aduerſatur bono, ſed propter res ſubiectas, quia Miſericordia eſt in malis rebus, Nemeſis verò in bonis, quamuis cum ea in aliquo conueniant, in eo autem conuenientia eſt, quòd utraque ſit virorum bonorum, & ab eiſdem moribus proueniat, atque denùm in utraque dolor quidam ſit; diſcrepant verò, quod Miſericordia dolet infortunio hominis innocentis; at verò Nemeſis dolet felicitate hominis improbi; ex hoc itaque capite inter ſe maximè aduerſantur. Nemeſis definitur.

Nemeſis, ſeu Indignatio quid. *Νέμεσίς ἐστι λύπη τις ἐπὶ ταῖς ἀναξίαις εὐπραγίαις. Indignatio eſt dolor, ob alterius fœlicitatem, qui eâ indignus eſt*; itaq; miſericordia eſt dolor *ἐπὶ κακοπραγίαις ἀναξίαις, ob res aduerſas eius, qui indignus eſt*, ſed indignatio eſt dolor *ἐπ' εὐπραγίαις ἀναξίαις, ob res proſperas eius, qui talem non meretur fortunam.*

Tam miſericordia quàm indignatio ab optima indole prouenit. Vtraque perturbatio à bona ſunt indole, atque natura, quod rectè Philoſophus notauit, dicens, *ἄμφω τὰ πάθη (ἔλεος καὶ νέμεσις) ἤθους χρηστοῦ. Miſericordia, & indignatio bonæ ſunt* indolis, & ideo Peripatetici magiſtrum ſecuti Nemeſim, & miſericordiam *ἀστεῖα παθήματα, ciuiles perturbationes* appellant, quoniam ciuilis, & manſueti animi iudicia ſunt.

Propterea Stagirites utranque commotionem, utpote à bona indole prouenientem commendat; hunc enim diſputat in modum; ſicut decet eius miſereri, qui malum indignè patitur: ita decet indignari cum quis indignus feliciter agit; probat au-

Nemeſis eſt laudabilis. tem Nemeſin laudabilem eſſe, quoniam quod Deis tribuitur, laudabile eſt; ſed hæc commotio Deis tribuitur, dicimus enim eos contra ſuperbos, & arrogantes homines indignari; propterea laudabilem eam eſſe neceſſe eſt.

Nemeſis, & inuidia differunt. Tametſi autem hæc perturbatio miſericordiæ aduerſetur, quemadmodum & inuidia, adhuc tamen ex Ariſtotelis ſententia Inuidia à Nemeſi differt, habent quidem aliquam ſimilitudinem, cum utraque ſit ægritudo, quæ ob alicuius res ſecundas animum perturbat; differunt tamen, quòd Nemeſis triſtitia eſt de bono alieno, quatenus iudicamus alterum

eſſe

eſſe illo indignum; ſed inuidia eſt triſtitia de bono alieno exiſtimato ut malo proprio, quatenus per alienum bonum apprehendimus nos ab altero ſuperari; nam inuidia eſt ægritudo, quæ animum perturbat, ob alterius res ſecundas; non tamen ob eius res ſecundas, qui ſit indignus, ſed qui ſit æqualis, aut ſimilis, quod etiam vulgo dicitur; nam adagio fertur, *Inter pares ſemper eſt inuidia*; indignatio igitur differt ab inuidia, & indignatio eſt honeſta, inuidia autem eſt turpis.

In quo conueniãt inuidia & indignatio?

In eo tamen conueniunt huiuſmodi affectus, quòd uterque de proſperitatibus alterius dolet, quoniam illius proſperitates ſunt, & non quia ex huiuſmodi proſperitatibus mali quidpiam ſit nobis obuenturũ; affectus autem, quo dolemus, de alterius proſperitatibus, quoniam ex ipſis mali aliquid nobis obuenturum ſit, nec eſt indignatio, nec ira, ſed potius timor.

Diligentius inquiritur differẽtia inter indignationẽ, & inuidiã.

Diligentiùs adhuc inquirit differentiam inter indignationem, & inuidiam, & primò ait indignationem tantùm in viris bonis reperiri; deinde verò inuidiam tantùm in malis hominibus exiſtere, vir enim probus nemini inuidet; hinc diuerſæ ſunt indignationis, & inuidiæ affectiones; nam is qui indignatur, ita eſt affectus, ut etiam miſereatur, cum homines innocentes urgeri calamitatibus videt, & lætetur, vel ſaltem dolore careat, cum homines improbos videt variis infortuniis agitari, ac debitis ſuppliciis puniri; non enim vir probus, ut ait Philoſophus, dolorem concipiet, cum parricidas, aut ſicarios extremum pati ſupplicium cognouerit; ſed potius tunc gaudebit, non aliter, ac dum videt probis, atque integris viris res ſuas proſperè atque feliciter, & ex eorum ſententia ſuccedere; rationem reddit, quoniam ambo iuſta ſunt, & viro bono lætitiam afferunt; vir enim bonus, ac iuſtus tunc maximè gaudet, cum iuſtitia ſeruatur, hoc autem ideo, quia ſibi conſcius ſuam probitatem agnoſcit, protinus idcirco in ſpem erigitur futurum, ut, quod ſui ſimili contigit, idem quoque ſibi contingat.

Quæ contraria ſunt mores cõtrarios indicant;

Quæ contraria ſunt, contrarios mores indicant; ſed miſericordia, & inuidia; honeſta lætitia, & turpis lętitia, ſunt contraria; ergo ut miſericordia, & honeſta lætitia, probitatem; ita inuidia, & turpis lætitia, improbitatem hominis teſtantur; & ſanè, qui inuidiæ labe fœdantur, & ob aliena bona dolore premuntur, iidem pariter alienis malis gaudere ſolent; hæc enim duo vitia, nimirum inuidia, & peruerſa lætitia, quamuis diſtincta, ferè ſemper in eodem homine ſedem habent; qui namque dolet; & re quâpiam angitur, cum eam oriri, aut adeſſe conſpicit; idem pariter gaudet cum rem eamdem euaneſcere, ac interire videt; at qui mœret alieno bono, cum illud intelligit adeſſe, eſt maligno liuore confectus, qui verò lætatur, cum quempiam videt bono ſpoliari, maleuolus eſt; idcirco qui inuidiæ ſtimulis agitatur, idem quoque maleuolus eſt.

Ad miſericordiam auertendã à iudicũ animis quæ conducant,

Hæc omnia ponderis plurimum habent ad miſericordiam ab animis iudicum auertendam; ſi nos enim in aduerſarios noſtros, vel indignationem, vel inuidiam, vel maleuolentiam excitauerimus; citra laborem omnem miſericordiam auertere poterimus; quamuis enim indignatio, inuidia, & maleuolentia re ipsâ differant, omnia tamen æqualiter utilia ſunt ad efficiendum, ne res aliquæ miſeratione dignæ videantur, & æqualiter auertendæ miſericordiæ vim habent.

Quas ob res, & in quos homines Nemeſis excitetur.

Ex hucuſque diſputatis, cuique facilè poteſt eſſe perſpectum, quas ob res, & in quos homines Nemeſis, ſeu indignatio excitetur; nam ex eius definitione, luce clarius eſt nullo modo fieri poſſe, ut propter omnia bona, quæ alicui eueniunt Nemeſis excitetur: nemo enim ei, qui iuſtus, aut fortis euadit, aut virtutem quampiam acquirit, indignatur, ſed ſolùm dolet proſperâ fortunâ illius, qui ſit indignus: ut ſi peruerſus homo diuitiis affluat, dignitatibus floreat, eique feliciter omnia ſuccedant; hoc autem ideo, quoniam bona ob quæ non excitatur indignatio, labore, ſtudio, vigiliis, & curis acquiruntur, nec à fortuna pendent. A contrario etiam probat Stagirites propter virtutem non compelli hominem ad indignationem, eoquòd, nec propter vitia ad miſerendum mouetur; nemo enim eſt, qui miſereatur alicuius, quòd ſuperbus, quòd ignavus, quòd impius, quòd proditor, ſed potius eum odio habet, nec cum huiuſmodi hominibus mala contingunt, quiſpiam eorum miſeretur, eo quòd dignos grauioribus ſuppliciis exiſtimet.

Indignatio libera ex quibus naſcatur, & in quos cõcitetur, vel non cõcitetur.

Libera autem indignatio naſcitur ex diuitijs, & potentia, cæteriſque huiuſmodi rebus, quibus boni tantum viri digni re verâ ſunt; tum enim indignamur cum viles, & abiectos, ac improbos homines videmus ingentes diuitias atque potentiam ſibi comparaſſe, quoniam huiuſmodi bonis ii prorſus indigni ſunt, & ex aduerſo cum ea mereantur homines probitate conſpicui, & illi, qui naturâ nobilitatem, pulchritudinem, & id genus alia obtinuerunt; qui namque ſunt nobili loco nati, generiſque præſtantiâ gloriari meritò poſſunt, quamuis maximas diuitias, & potentias acquirant, nullam indignationem in ſe concitant, quia nemo eſt, quin fateatur iis, huiuſmodi bona deberi; non diſſimiliter, qui corporis pulchritudine, dignitateque ſummopere nitent, quantumuis iis immortales deferantur honores, nullam tamen indignationem in aliorum animis excitant, propterea quòd nemo eſt, qui pulchritudine non capiatur, & cui cęleſte quidpiam, atque diuinum eſſe non videatur.

Item & alij in quos indignatio nõ cõcitatur.

Nec etiam concitatur indignatio in eos, qui iam pridem nobiles ſunt, ac diuitiis affluentes; tales enim à natura creduntur, *Quod enim antiquum eſt, parum ab eo, quod eſt naturale diſtare videtur*; ſed iam oſtenſum fuit in eos, qui à naturâ ſunt aliqua bona conſecuti, nullam indignationẽ concitari; ſupereſt igitur ut indignationis concitatio habeatur in eos, qui nuper bonum idem adepti ſunt, & propter quod honorificè, feliciterque vitam traducunt.

Exemplo ſuperior veritas cõfirmatur.

Hæc veritas confirmatur exemplo; maiorem enim, inquit Ariſtoteles, dolorem incurrunt qui nuper diuites facti ſunt, quàm qui diu in amplo patrimonio vixerunt; nemo enim dolet, quòd aliquis amplo patrimonio ſit natus, ſed quòd pręter dignitatem repentè diues euadat, cum egeſtas ei prius imperaret, vilis, & abiectus eſſet; ut ſi ab aliquo Principe fuerit ampliſſimis muneribus affectus, vel theſaurum inuenerit, vel quovis alio modo protinus ex miſero felix euaſerit.

Quod autem de diuitiis dicebatur, de cæteris bonis intelligendum, dummodo nuper contigerint, ut ſi quis præter dignitatem nuper magiſtratum quempiam, & potentiam, & amicorum copiam, & multos, ac probos filios, cum alioquin is forſan eſſet improbæ indolis, adeptus fuerit.

In quos præcipuè cõcitetur indignatio

Præcipuè verò concitatur indignatio, cum propter hæc nuper acquiſita quiſpiam aliquod aliud bonum conſequitur, nempe ſi propter diuitias recẽtes, honores, & magiſtratus nanciſcitur, longè enim magis indignatione accendimur, ſi videamus quempiam

præter nuper diuitias acquiſitas ad aliquem magiſtratum, aut dignitatem promoueri, quàm ſi animaduertamus ad eundem dignitatis gradum illos euchi, qui iam pridem diuites erant.

Rationem reddit Philoſophus, cur nemo indignetur propter veteres diuitias, ſed ſolum propter nuper acquiſitas, & eam ait eſſe, quoniam nemo eſt, qui indignatione concitetur, quòd res ſuas aliquis occupet, cum omnis indignatio proueniat ex eo, quòd quis non ſuas, ſed alienas res poſſideat; at qui iam dudum diuites fuerunt, & in eodem ſtatu perpetuò manſerunt, res alienas non occupant, ſed ſuas; idcirco æquum eſt ut honores, ac dignitates aſſequantur, ſuiſque diuitijs, fortunæque bonis fruantur, propterea in eos nulla concitatur indignatio; at qui repentè ex miſeriis emerſerunt, beatique facti ſunt ob nouitatem, res alienas videntur uſurpaſſe; ob id indignationem mouent, cum ab omni æquitate videatur eſſe remotum ut quiſpiam res alienas occupet, illiſque fruatur.

Nõ ſolùm contra improbos, ſed etiam contra probos indignatio cõcitatur.

Non ſolùm contra malos, & improbos, ſed etiam contra probum virum indignationem concitari Ariſtoteles probare conatur; eo quòd in bonorum diſtributione proportio ſeruanda ſit, adeout unicuique dentur bona congruentia, cum non omne bonum cuiuis homini congruat; idque duobus exemplis Philoſophus illuſtrat; quorum primum eſt, ſi duo ſint probi viri, quorum unus iuſtitiâ, alter verò fortitudine ſit illuſtris, & ambo de ſpecioſis armis contendant; nemo non indignabitur aduerteus ea deferri iuſto, & non forti. Secundum eſt de duobus iuvenibus, qui ambo probi, & diuites ſint, quorum alter ſit illuſtri loco natus, alter autem humili, & abiecto, licet diues nuper factus, & ambo puellam virginem ſublimi genere ortam, uxorem petant, nemo non concitabitur irâ ſi viderit in matrimonium dari puellam iuveni obſcuris parentibus nato.

Quid etiã indignationem moueat.

Illud etiam indignationem mouet, quòd nimirum inferior cum ſuperiori contendat, & præſertim ſi eadem in re ſiue eodem ſtudio, ac artificio diſpares fuerint, ut ſi obſcurus pictor ad certamẽ prouocaret Apellem, & indiſertus Orator, Demoſthenem, vel Tullium, & indoctus Poeta Homerum, aut Virgilium. Hoc autem non tantùm in eodem ſtudio intelligendum vult, ſed in re quacunque ſiue ſimili, ſiue diſſimili, quoties minor cum ſuperiori contendit, indignationem moueri ait, quod exemplo declarat, nempe ſi muſicus cum iniuſto viro de dignitate contendat, nam iuſtitia muſicæ arti dignitate longè præſtat, ac antecellit.

Quomodo affecti homines indignentur.

Quomodo autem affecti homines indignentur, breuiter dicamus. Primò autem, ii maximè ſunt ad indignationẽ procliues, qui ita cæteris præſtant, ut, qui maximis bonis digni ſunt, & ea poſſideut. Iniquum enim putant eadem bona poſſideri ab iis, qui huiuſmodi bonis indigni ſunt, adeout diſſimiles homines, paribus bonis accumulentur. Secundò mouentur etiam ad indignationem homines, qui probi ſunt, ac ſtudioſi; rectè ſiquidem iudicant, & quæ iniuſta ſunt, oderunt, & idcirco, dum vident improbos ea obtinere bona, quibus indigni ſunt, indignatione concitantur. Tertiò: Qui honores appetunt, elatoque ſunt animo, & quarumdam rerum ſtudioſi, ac appetentes, adeout res quaſdam ſibi mandari cupiant, non poſſunt non indignari, eoque magis cum tales honores aſſequi facilè non poſſunt, quos tamen vident ab hominibus longè inferioris notæ obtineri. Quartò. In uniuerſum quicunque ſibi multum arrogant, ſeque virtutis dignitate cæteris anteire arbitrantur, ſe dignos bonis exiſtimant, quibus alios cenſent indignos, ſummoperè ſunt ad indignationem procliues.

Tria ſunt hominum genera qui non ſunt ad indignationem proni.

Tria autem ſunt hominum genera, qui minimè ſunt ad indignationem proni. Primum eorum eſt, qui ſeruili ſunt indole, proindeque facilè patiuntur alios, quanuis nobilitate generis inferiores, animum ad res excelſas extollere, & quæ præclara ſunt, anhelare. Secundum eorum, qui viles ſunt, ac demiſſi, mechanici, opifices, aliique homines huiuſmodi, vel etiam improbi, perditi, & mancipii, quibus non obſcurè conſtat denegatum ſibi eſſe omnem dignitatis gradum. Tertium eorum eſt, qui licet egregiæ ſint indolis, honores tamen non magni faciunt, quin potius negligunt, atque contemnunt; hi nanque, etſi videant homines inferioris conditionis ad ſummos honores euehi, non indignantur.

Quando gaudere, vel ſaltem dolere nõ debeamus cum aliqui iniquæ utuntur fortuna.

Ex hactenus dictis facilè quidem eſt colligere, quando vel gaudere, vel ſaltem non dolere debeamus, cum nonnulli homines iniquâ ſorte premuntur, reſque ſuas infeliciter agunt, aut ea, quarum deſiderio flagrant, obtinere non poſſunt; nam ex contrariis contraria dignoſcere facillimum eſt; propterea qui benè cognouerit, quando debeamus indignari, idem etiam cognoſcet quando nobis gaudendum ſit, vel ſaltem non dolendum, cum aliqui fortunæ incommodis agitantur.

Ex hactenus traditis quid colligendum.

Et ex hucuſque traditis docet Philoſophus conſtare, quem in modum Orator iudices ita ſui poſſit oratione diſponere, ut, eos, qui ſui miſereri dicunt æquum eſſe, doceat eſſe indignos, qui miſericordiam obtineant, nemo enim eorum miſerabitur, qui miſericordiâ indigni demonſtrantur; cum itaque reus Iudices rogauerit ut ſui miſereantur; ex aduerſo actor iam allatis ab Ariſtotele rationibus inſtructus, oſtendere debebit, eum nulla miſeratione dignum eſſe; hâc enim arte facilè miſericordiam auertet, cum nemo putet eius hominis miſerendum eſſe, qui nullâ miſericordiâ dignus videatur.

Homines qui indignantur.

Itaq; ut hactenus tradita paucis, more ſolito, exponam, ij, qui indignantur ſunt, quos ſubiicimus. Primò nimirum, qui digni ſunt rebus maximis, & eas iam obtinuerunt; Secundò, qui boni ſunt, & virtutibus exornati; Tertiò ſi honoris ſint ſtudioſi, & præſertim ſi ea deſiderent, quæ alii, quantumvis indigni conſecuntur; Quartò ſi rebus illis ſe dignos putant, quibus alios indignos exiſtimant.

Quibus homines indignantur.

Homines autem indignantur iis primò I. Qui bonum aliquod recèns adepti ſunt, ut qui non ita pridem diuitiis abundans euaſit. II. Qui bona poſſidet, quæ ipſis non congruunt III. Qui cum ſint inferiores, cum ſuperioribus tamen certare nituntur.

Quomodo Orator poſſit indignationẽ excitare.

Orator autem indignationem excitabit, exponendo alicuius inſolentiam, atque ſuperbiam ob ſecundam, quâ immeritò utitur, fortunam, & ob oculos ponendo; ad quod maxime conducit Hipotypoſis, eiuſdem in conuiuiis, ludis, & libidinibus prodigalitatem, & eorum, quibus is extremè laborat vitiorum fœditatem, & oſtendendo ei plurima bona contigiſſe, ut honores, diuitias, &c. quibus ille minimè dignus exſtimari poſſit, verbo dicam, demonſtrando nihil in aliquo eſſe, merito cuius is poſſit bona mereri.

Indignatio quomodo minuatur.

At ad minuendam indignationem ſummoperè facit oſtendere hominis, de quo loquimur, egregiam indolem, modeſtiam, & moderationem rebus in omnibus, illuſtres virtutes, præclara facinora, &

præ-

præſertim demonſtrare proſperæ fortunæ bona eum proprio marte, ſudoribus, vigiliiſque comparaſſe.

De Inuidia.

Inuidia unde dicatur.

QVoniam inuidis ob alienum bonum oculi plurimum dolent, atque adeo ægrè vident, & inuiti, propterea ægritudo, quâ ipſi laborant, inuidia dicta fuit ab inuidendo ſcilicet, hoc eſt, non videndo. Vel ut aliis placet, ab inuidendo, hoc eſt, nimis intuendo, nomenclationem accepit. Maluit autem Tullius ad vitandam ambiguitatem hanc animi perturbationem potius inuidentiam, quàm inuidiam appellare; hanc ſic Ariſtot. definit, φθόνος ἐστὶ λύπη τις ἐπὶ εὐπραγίᾳ φαινομένῃ τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν περὶ τοὺς ὁμοίους, μὴ ἵνα τι αὐτῷ, ἀλλὰ δι' ἐκείνους. *Inuidentia ægritudo quædam eſt, ob proſperitatem apparentem in bonis prædictis erga ſimiles, idque non ut aliquid commodi contingat ei; qui inuidet, ſed propter illos, quibus inuidetur*; Bona autem prædicta ſunt, quæ nemeſin mouent. At de hac loquens Tullius. *Inuidentiam*, inquit, *eſſe dicunt ægritudinem, ſuſceptam propter alterius res ſecundas, quæ nihil noceant inuidenti.* Et quoniam dictum fuit inuidentiam ægritudinem eſſe conceptam ex bonis, quæ paribus, ac ſimilibus eueniunt, propterea declarat, qui pauci intelligendi ſint, aut eſſe videntur; hi nanque nullo labore ad inuidiam excitantur; ſex autem modis ait aliquos pares dici; ex eius enim ſententia pares ſunt, aut genere, aut cognatione, aut ætate, aut habitu animi, aut dignitate, aut fortunis.

Inuidia quid.

Primũ genus inuidentium, qui habẽt pares &c. Quot modis aliqui dicantur pares, ſeu æquales.

Secundũ genus inuidentiũ.

Procliues ad inuidiam ſunt, qui omnibus ferè bonis affluunt, ſoli nanque vellent abundare, propterea cum aliis eadem bona pariter euenire cognoſcunt ſummoperè triſtantur, quoniam ea bona, quæ aliis contingunt ſibi quodammodo eripi, ac extorqueri putant.

Tertium genus.

Inuidi quoque ſunt, qui eximios honores aliqua in re, ſcilicet arte, aut ſtudio ſunt adepti; quoniam ſe ſolos in ea re laudibus dignos eſſe arbitrantur, & cæteros quaſi longè inferiores contemnunt, ac ob id iis honoris nihil exhiberi volunt, eoque magis inuidiâ torquentur, quo ſapientiores, & beatiores exiſtimantur.

Quartum genus.

Qui etiam gloriæ ſunt appetentes magis inuidi ſunt, quàm qui vel ob ignauiam, vel ob egregiam ſapientiam gloriâ non commouentur, & ideo illi dolent pares, ac ſimiles altius extolli, ut propterea laudum alienarum obtrectatores ſint, aliosque deprimant, ſeque ipſos extollant. Sunt etiam magnoperè inuidi, qui non tam ſapientes eſſe curant, quàm videri tales, cum eius gloriæ ſint appetentes, quæ ſapientiæ debetur. Inſuper & illi, qui in aliquo ſtudio laudem aſſequi conantur omnibus inuidere ſolent, qui in eodem ſunt occupati; qui nanque cupit in re quapiam excellere, facilè omnibus inuidet, qui eadem in re verſantur; dubitat enim ſibi aliquem præponi, aut æquari, quod æquo animo ferre non poſſunt. Amplius, qui anguſto puſilloque animo ſunt haud mediocri ſolent inuidentia laborare, res enim omnes magnas exiſtimant, quamvis paruæ ſint, & cum vident aliquem illas adeptum, ſummoperè triſtantur.

Quintum genus.

Sextum genus.

Septimũ genus.

Quæ bona inuidiã moueant.

Pergit Philoſophus, & explicat ea bona, quæ inuidiam mouent, & ait illa eſſe, ex quibus laus, honor, gloria quæritur, & inſuper ea, quæ felici ſorti accepta referri ſolent, ut diuitiæ, opes, ac demum, quæ magnoperè homines cupiunt, adeout ſine illis commodè viuere non poſſe arbitrentur.

Quomodo etiam cõcitetur inuidia.

Concitatur etiam inuidia ob eas res, quibus, aut paulò ſuperiores, aut paulò inferiores ſe homines eſſe vident, nam quamuis etiam pares paribus inuidere ſoleant; adhuc etiam homines inuideat illis, qui vel paulò ſuperiores ſunt, vel paulò inferiores; at qui cæteris longè præſtat, ac antecellit inuidiam ſuperaſſe dicitur, adeout ei nemo inuideat, cum nemo ſperet ad tantam excellentiam ſe peruenturum, ad quam ſe perueniſſe Lyricus profitebatur, cum de ſe diceret.

Et iam dente minus mordeor inuido. — Horatius in epiſt.

Sed re verâ Iuvenalis illud, in eum quadrat.

Rara auis in terris, nigroque ſimillima cygno. — Iuuenalis lib. 2. Sat. 6.

Nam haud hoc in viuis frequenter uſu venit, cum omnes omnium firmâ ſpe teneri ſoleant.

Paſcitur in viuis liuor, poſt fata quieſcit. — Ouidius.

Superiores autem longè inferioribus non inuident, quoniam non timent fore, ut ab ipſis ſuperentur.

Qui ſint, quibus homines inuideat. Primum genus.

Hæc etiam diligentiùs perſequitur Philoſophus declarans amplius, qui nam ſint, quibus homines inuideant; & ex eius ſententia homines inuident illis, qui propinqui ſunt, aut tempore, aut loco, aut ætate, aut gloriâ, unde celebre adagium *Vicinus inuidere vicino ſolet.* Vbi aduertendum quatuor præcipuè modis aliquos propinquos dici, primò quidem tempore, ut qui dignitatem, vel unâ adepti ſunt, vel parum tempore diuerſo, eorum enim alter ſi maiorem gloriam fuerit adeptus, alterius in ſe prouocat inuidiam; vel qui eodem tempore alicui ſtudio, arti, aut diſciplinæ operam nauare cœperunt; cum alter magis in re proficit, maioremque ſibi plauſum comparat, protinus ei alter inuidet, quod certè non contingeret, ſi is qui peritior, atque doctior eſt factus, multo ante alterum in illud ſtudium incumbere cœpiſſet. Secundò propinqui loco cenſentur qui vicini dicuntur, nam qui longo interuallo diſtant, inuidentiæ non ita ſunt obnoxii. Tertiò propinqui dicuntur ætate, parum enim ætate diſcrepantes ſibi viciſſim inuident, qui autem multum ætate diſcrepant, rarò admodum inuidentiæ vitio laborant, ut puer, & ſenex. Quartò tandem gloriâ propinqui dicuntur, cuiuſmodi ſunt, qui æque præclarè ſe gerunt, & ad ſummum honoris faſtigium gradiuntur, alter enim timet ne ab altero ſuperaretur. Itaque cum dicitur *vicinus vicino inuidet*: non tantum ad loco propinquos pertinet, ſed ad omnes, qui aliquo ex ſupradictis modis, vicini dici poſſunt.

Secundũ genus.

Homines etiam inuident illis, quibus cum de honore certant; huiuſmodi nanque certamen inuidiam excitat; at verò homines de honore certant cum iis, quos antea dictum eſt eſſe aut tempore, aut loco, aut ætate, aut gloriâ propinquos; nemo enim cum iis, qui multis antea ſeculis inter viuos agebant, aut poſtea ſunt orituri, vel qui iam è vita deceſſerunt, de honore contendit, neque cum eis de honore certat, qui magno locorum interuallo diſiuncti ſunt.

Qui ſint, aduerſus quos certare ſolemus.

Declarat porrò qui ſint illi aduerſus quos inire certamen ſoleamus, & quos vincere, ac ſuperare nobis gratum ſit, atque iucundum.

Varii autem ſunt cum quibus homines certant. Primò ſunt ſtudiorum ſuorum æmuli, nihil eſt enim quod magis hominum animos ad victoriam excitet, quam æmulatio. Secundò ſunt riuales, nempe qui eiuſdem rei amore flagrant. Tertiò denique omnes qui eiuſdem rei deſiderio tenentur; cum igitur hi omnes, conentur alios ſuperare, neceſſe eſt etiam, ut iiſdem inuideant, ac ex eorumdem bonis dolore plurimum afficiantur.

Tertium genus eorum, quibus homines inuident.

Ii pariter qui tardè, vel nunquam id cuius deſiderio flagrant; aſſecuti ſunt, inuident iis qui celeriter idem, ac facilè adepti ſunt. Amplius & illis inuident, qui ſi aliquid conſequi potuerint, dedecori nobis futurum eſt, ut ſi propinqui, ac ſimiles quędam egregia bona conſequantur, nobis dedecori eſt, quoniam inde apparet noſtra nos culpâ, & ignauiâ ſimilia bona conſequi non potuiſſe, quod moleſtum eſt, & propterea inuidentiam efficit.

Quartum genus.

Quintum genus.

Homines etiam ſolent inuidere iis, qui ea poſſident, quæ iam ipſis conueniebant, vel quæ ipſi quondam poſſidebent, & propterea ſenes iunioribus inuident. Tandem, qui magnos ſumptus in re quapiam comparanda ſecerunt, inuident iis, qui paruo ſumptu rem eandem adepti ſunt.

Sextum genus.

Qui autem probè cognouerit, quibus rebus maleuoli, & homines criminum labe prorſus infecti, dolent, & cruciantur, idem intelliget etiam quibus ijdem homines lætentur; inuidi nanque bonis alienis dolent, & malis gaudent; ut enim inuidi dolent dum ipſi bonis carent, quæ à ſimilibus poſſidentur: ſic ex aduerſo gaudent, cum ipſi bona habent, quæ in ſimilium poteſtate non ſunt; quamobrem ſi Orator induſtriè diſpoſuerit iudices eo modo, quo affecti ſunt inuidi, oſtenderit autem eos, qui miſericordiam implorant, atque petunt ad aliquod bonum, tales penitus eſſe, qualea eſſe dicebamus eos, quibus inuidemus, nunquam ad miſericordiam commouebuntur, quamuis antea putaſſent eos eſſe miſericordiâ dignos, vel tales, ut eorum habere rationem opus foret.

Eadem ſummatim expoſita.

Hæc autem paucis comprehenſa ſic ſe habent.

I. Primò. Ii mouentur inuidiâ, quibus aliqui pares ſunt, aut pares eſſe videntur, inuidia ſiquidem dolor eſt de proſperitate ſimilium, ſimiles autem ſunt qui conueniunt genere &c. II. Ii etiam ſunt ad inuidendum procliues, qui quaſi omnia poſſident; quoniam autem qui magna geſſerunt, feliciqùe utuntur fortunâ ita ſe habent, ut parum videatur abeſſe, quin omnia poſſideant, ideo maximè ſunt inuidentes; putant enim ſibi eripi, quicquid alijs acceſſerit III. Sunt inuidia affecti qui ob rem aliquam, & præcipuè ob ſapientiam ſummopere honorantur IV. Honoris ſtudioſi maximè inuidi ſunt, & qui ſapientes videri cupiunt VI. Et qui uniuerſaliter ea re aliqua gloriam quærunt. VII. Puſillanimi ſunt inuidentes. Bona vero, circa quæ verſatur inuidia hæc ſunt.

I. Primò inuidia circa bona & opera verſatur, in quibus homines cupiunt haberi primi, & pro quibus de honore certant &c. II. Inuidemus alijs ea bona quæ nos quammaximè deſideramus.

Ii porro, quibus homines inuident ſunt, qui ſequuntur.

I. Homines inuident propinquis, tempore, loco, ætate, æſtimatione. II. Quique inuident iis, cum quibus de honore certat. III. Qui ſerò multiſque laboribus vix aliquid obtinuerunt, inuident iis, qui illud idem quamceleriter, & nullo ſerè labore conſecuti ſunt. IV. Inuidemus iis, qui ſi quidpiam obtinuerint, dedecori nobis futurum eſt. V. Inuidemus etiam iis, qui ea poſſident, quæ nobis conueniebant, & quæ olim in noſtra poteſtate erant. VI. Qui magnus ſumptus in re aliqua acquirenda fecerunt, inuident iis, qui paruo ſumptu rem eandem adepti ſunt.

Oratori quid agendum ad concitandam inuidiam.

Orator autem inuidiam concitabit exponendo bona ſimilibus contigiſſe, & alia de quibus ſupra locuti ſumus.

Orator itidem inuidiam ſedabit à contrariis argumenta deſumendo &c.

Effectus inuidiæ.

Effectus inuidiæ ſunt inanis ſui iactantia, & aliorum contemptus, inuidus enim talis eſt indolis, ut de ſe ipſo præclarè ſentiat, magnificè loquatur, & alios facilè negligat.

De Æmulatione.

Mirum eſt quantum utilitatis hominibus afferat æmulatio, hæc enim eſt calcar ad capeſſendam virtutem, nam rectè dictum.

Tunc benè fortis equus reſerato carcere currit,
Cum quos prætereat, quoſve ſequatur habet.

Ouidius lib. 3. de Arte.

Et re vera, ut non eſt verus amor, qui zelotypiâ caret; ita non ardet amore virtutis, niſi flagret æmulatione rectè factorum ab aliis; ſed quid ipſa ſit cum Ariſtotele videamus.

2. Rhet. c. 27. alias 12.

Æmulatio quid.

Æmulatio definitur, Εἰ γάρ ἐστι ζῆλος λύπη τις ἐπὶ φαινομένῃ παρουσίᾳ ἀγαθῶν ἐντίμων καὶ ἐνδεχομένων αὐτῷ λαβεῖν περὶ τοὺς ὁμοίους τῇ φύσει, οὐχ ὅτι ἄλλῳ ἀλλ' ὅτι οὐχὶ καὶ αὐτῷ ἐστι *Æmulatio enim eſt ægritudo quædam, quoniam bona, & honorabilia, quæ ipſe quoque aſſequi poſſet naturâ ſimilibus adeſſe videantur; non quod alij bona illa euenerint, ſed quòd eis ipſe careat.* Quamobrem æmulatio dolor eſt ortus ex eo, quòd honorabilia quædam bona, quibus nos caremus, & quæ poſſumus aſſequi, naturâ ſimilibus videantur ineſſe, itaut non ideo ardeamus dolore, quia talia bona ſimilibus inſunt, ſed quia nobis non inſunt. Æmulatio tamen ex Tullio duplex eſt, altera quidem mala, de qua Plinius dicebat: Nihil eſt tam pronum ad ſimultates, quam æmulatio in fœminis præſertim. Ea porrò maximè naſcitur ex coniunctione, alitur æqualitate, ardeſcit inuidiâ, cuius finis eſt odium: altera autem eſt bona, quæ virtutis eſt imitatio, de qua in præſentia Philoſophus ſermonem habet.

Æmulatio duplex.

Cum autem æmulatio ea ſit, quam diximus, fit ut ipſa bona ſit, & bonorum virorum affectio; ſed inuidia mala eſt, & malorum hominum: æmulatio verò compellit hominem ad bona conſequenda; at inuidia proximum huiuſmodi bonis ſpoliare conatur. Æmulatio igitur conuenit cum inuidia, & ab eadem diſcrepat. Conuenit autem cum inuidia in eo, quòd utraque dolet, cum quædam bona, quibus nos caremus, ſimilibus adſunt; diſcrepat autem quoniam inuidia dolet, quòd huiuſmodi bona ſimilibus adſint; æmulatio verò non dolet, quòd ſimilibus adſint; ſed quod etiam nobis non adſint; manifeſtum eſt etiam ex allata definitione bonum æmulationis affectum eſſe, propriumque viri probi; affectum autem inuidiæ eſſe malum, ac proprium improbi. Quorum ratio in eo eſt, quod vir probus æmulatione excitatus, etſi bona ſibi procuret, alteri tamen non impedit; improbus contra ea affectu inuidiæ aliis bona impedire ſtudet.

Quomodo affecti ſint, qui æmulantur.

Quomodo autem affecti ſint, qui æmulantur docet Philoſopus, & ait primò eos eſſe ad æmulandum procliues, qui ſe iis bonis, quæ non habent, dignos exiſtimant; hoc eſt qui putant ſe eſſe dignos; ut ea bona, quæ ab aliis poſſideri vident, & quibus ipſi carent, naciſcantur, dummodo talia ſint bona, ut ab ipſis poſſint acquiri: nemo enim eſt, qui putet ea ſibi bona deberi, quæ nullo pacto conſequi poteſt.

Ideirco adoleſcentes, quorum eſt ſibi magna polliceri, ac de ſe bene exiſtimare, ſolent illos æmulari, quorum admiratione capiuntur. Sic etiam viri magni animi qui laudis, gloriæque bonum præ cæteris appetunt, æmulatores ſunt; quemadmodum & illi qui bonis eis abundant, quæ viris honeſtis videntur conuenire, cuiuſmodi ſunt diuitiæ, amicorum copia, a

magi-

magiſtratus & cætera huius generis; æmulantur enim eos, qui huiuſmodi bonis affluunt; nam hæc bona præcipuè conueniunt eis qui præſtanti ſunt animo, quia conueniunt probè ſe habentibus, ideoque talia bona æmulantur.

Alij qui ſunt ad æmulandum procliues.

Sunt etiam ad æmulationem procliues, ii quos aliis bonis dignos exiſtimant; frequenter enim euenit, ut aliquis magis de ſe aliis, quàm ſibi credat, ideo cum aduertit ab aliis ſe dignum exiſtimari, qui aliqua bona conſequatur, ad æmulationem excitatur eorum, qui iam huiuſmodi bona conſecuti ſunt.

Item & alij, qui æmulantur.

Amplius ii, quorum proaui, aut cognati, aut domeſtici, aut gens, aut patria in aliquo bonorum genere floruerunt, magnoque in pretio, honoreque habiti ſunt, in eodem genere ad æmulandum ſingularem propenſionem habent; exiſtimant enim huiuſmodi bonis, utpotè domeſticis, ac propriis eſſe dignos, vel ſe illis dignos præſtare debere, & ea ſibi apprimè conuenire.

Bona circa quæ æmulatio verſatur.

Et quoniam æmulatio circa bona honorifica verſatur; videndum quibus bonis honos debeatur. Philoſophus autem primo loco virtutes recenſet, quibus proculdubiò debetur laus, & honor, ut propterea dignæ quoque ſint, quas æmulemur. Secundo loco recenſet utilia, hæc enim præter virtutes etiam honorabilia ſunt, velut illa, quæ ad benefaciendum ſunt apta, quod ex eo colligitur, quoniam non tantum boni viri, virtuteque prædici laudem, honoremque conſequuntur, ſed ii pariter, qui multis utiles ſunt; propterea æmulatio verſatur etiam circa ea, quæ aliis ſunt utilia, & ad benefaciendum idonea. Et in uniuerſum omnia bona ſunt æmulanda, quibus etiam propinqui frui poſſunt; huiuſmodi ſunt diuitię; nam qui diues eſt, multis præſidio eſſe poteſt, talis eſt etiam pulchritudo, quę plurimum adſpicientium oculos mouet, plurimumque delectat; hæc itaque magis æmulanda eſt, quàm ſanitas, ſeu bona valetudo, nam hæc habenti tantum prodeſt, atque delectationem affert; illa verò omnes delectatione perfundit, tanquam maximum bonum, penèque diuinum.

Quæ ex dictis Philoſophus colligat.

Subdit perſpicuum eſſe, qui nam ſint æmulandi, & ait eos eſſe, qui prædicta bona poſſident, nempe fortitudinem, ſapientiam, & magiſtratum; quamobrem, qui fortitudine pręſtant, aut qui in aliquo ſunt magiſtratu cōſtituti debemus ęmulari. De iis qui in magiſtratu ſunt, rationem affert, quoniam ipſis magiſtratus de plurimis benemerendi multiplicem opportunitatem ſuppeditat; at mortalium generi nihil præclarius, nihilque gloriâ plenius, quàm de aliis benemereri; hoc enim hominem Deo ſimillimum reddit, quod etiam de fortibus, ac de ſapientibus intelligi commodè poteſt.

Duæ ſunt artes hac in re præcipuæ.

Duæ porrò ſunt artes, quarum in re de qua agitur ratio præſertim habenda eſt, quippequę reliquis omnibus antecellunt, hoc eſt Imperatoria, & Eloquentia; ambæ ſiquidem poſſunt hominem in ampliſſimo dignitatis gradu conſtituere, ſcilicet Imperatoris, & Oratoris, quibus nemo illuſtrior. ab Oratore ſiquidem ornamenta pacis retinentur, ab Imperatore verò belli ſumma pericula repelluntur, hi propterea maximè ſunt æmulandi.

Qui etiā ſint, quos æmulari debeamus.

Illi pariter æmulatione digni ſunt, quibus plurimi ſimiles, familiares & amici ſtudent; hoc enim excellentiæ cuiuſdam inditium eſt de quo ſummoperè Tullius contra Piſonem, & Varinium gloriatur.

Alii etiam æmulatione digni.

Æmulandi ſunt etiam & illi, quos multi ſuſpiciunt, aut quos illi ipſi admirantur; cum enim perſpectum fuerit quempiam in ſui admirationem multos homines trahere, protinus exiſtimandum eſt eum eſſe dignum, quem imitemur, atque etiam illos iuvat æmulari, quos cognoſcimus, vel à Poetis, vel ab Oratoribus celebrari, ac laudibus efferri, ſiue viui, ſiue mortui ſint.

Summatim hactenus dicta more ſolito paucis complectemur.

Breuis ſupradictorum explicatio.

Æmulatores ſunt qui bonis dolent ſimilium, eo quòd ipſi non habeant. Hi porrò ſunt. I. Qui ſe dignos iis bonis putant, quæ non habent, ut iuvenes, & magnanimi. II. Qui bona habent, quæ debentur præclaris viris, ut diuitiæ, amicitiæ, &c. III. Quos alii dignos iis bonis arbitrantur propter quæ dolent. IV. Ii quoque ſunt, quorum maiores cognati, aut domeſtici, aut natio, aut gens, aut ciuitas honoribus fulget.

At verò ii, quos homines æmulantur, & quam ob cauſam ad æmulationem concitantur ſunt. I. Qui bona habent talia, qualia ſunt fortitudo, ſapientia, magiſtratus, &c. II. Ii etiam quibus multi ſe ſimiles eſſe cupiunt, itemque familiares, & amici eſſe lætantur, aut quos multi admirantur, aut iā quos ipſi admirantur. III. Ii etiam quorum laudes à Poetis, & aliis celebrantur.

Quomodo Orator excitare poſſit æmulationem.

Excitatur autem æmulatio proponendo maiorum virtutes, & illuſtrium virorum præclara facinora, quibus immortalitatem nominis, & honoria; vel in eloquentia, vel in militari diſciplina ſunt conſecuti, & afferendo præſertim exempla eorum, qui ſolum æmulatione virorum illuſtrium ad ſummos honoris gradus aſcenderunt.

Quomodo æmulatio minuatur.

Minuitur autem æmulatio deteſtando laudem, & gloriam tanquam res caducas & inconſtantes, & afferendo exempla eorum, qui de hiſce rebus ſolliciti eſſe noluerunt, quin potius generoſo faſtu hæc omnia contempſerunt.

De Contemptu.

Contemptus explicatur.

QVemadmodum honorabilibus bonis inſtructos, atque cumulatos homines æmulamur, ſic ex aduerſo iiſdem deſtitutos, vel etiam contrariis vitiis inquinatos deſpicimus, noſtràque conſuetudine indignos arbitramur; ęmulari nanque, & contemnere, proindeque æmulatio, & contemptio inuicem aduerſantur; ut propterea contemnendi ſint ii, qui æmulatione dignis contrarii ſunt, quod eleganter Philoſophus aduertit dicens. *Καταφρονοῦσι δὲ τῶν ἐναντίων. ἐναντίον γὰρ ζῆλος καταφρονήσει, καὶ τὸ ζηλοῦν τῷ καταφρονεῖν. Contemnunt autem eos, qui his contrarij ſunt*; contemptio enim æmulationi contraria eſt, & æmulari, atque contemnere ſunt inter ſe contraria.

Neceſſe eſt etiam eos, qui alios æmulantur, vel aliis propter bona honorabilia æmulationi ſunt, eorum contemptores eſſe, qui oppoſitis malis affecti ſunt; quamobrem deſpicere ſolemus etiam homines proſperâ utentes fortunâ, cum hi tamen honorabilibus bonis careant.

Supereſſet autem de nonnullis aliis animi perturbationis diſſerendum, de quibus tamen in Moralibus præſtabit diſputationem inſtituere.

De Auditorum moribus.

Tractationis continuatio.

CVm Ariſtoteles egiſſet de perturbationibus animi, ac docuiſſet quomodo animus auditorum inſeri aut euelli poſſunt ad fidem faciendam, quod ſpectat, eo quòd animi commoti facilius quàm ſedati

ſedati ad credendum inducuntur. Pergit declarans cuiuſmodi ſiot hominum mores, cum hi non iidem in omnibus ſiot, ſed varientur pro quatripartita rerum varietate, cuiuſmodi ſunt animi commotiones, habitus, ætates, & fortunæ; ubi mores appellat non eos, qui à virtutibus, aut vitiis oriuntur, ſed quaſdam veluti hominum proprietates, quæ Plutarcho qualitates ſentientis animæ videbantur; quoniam verò de duobus, nempe commotionibus animi & habitibus diſputauit, de reliquis duobus, ętatibus, nimirum, & fortunis agendum ſibi proponit explicans utrunque, & de ętatibus loquens tres eas eſſe conſtituit, adoleſcentiam, videlicet, mediam ętatem, & ſenectutem, non quòd plures eſſe non arbitraretur, ſed quoniam in his potiſſimum variantur mores.

Mores Iuvenum.

Iuvenis mores quales ſint.

I. PRimò iuvenes ſunt cupidi, & ad ea, quæ cupiunt efficienda parati. Maximè autem ex cupiditatibus, eius ſequaces ſunt, quæ ex rebus venereis oritur, & in hac ſunt incontinentes. In ſuis autem cupiditatibus ſunt inconſtantes, atque mutabiles, & ea, quorum cupiditate trahuntur, citò faſtidiunt, adeout quod antea ſummopere cupiebant, poſtea contemnant. Cupiditates enim eorum, quamuis acres ſint, ac vehementes; inſtabiles tamen ſunt, paruoque tempore perſeuerant; eorum enim voluntates acutæ quidem ſunt, non tamen diuturnæ, qualis ægrotorum ſitis. II. Iuvenes ſunt ad excandeſcendum procliues, leuique de cauſa in iram prorumpunt; atque illum animi motum ſequuntur, nec ſi velint, iram coercere facilè poſſunt. Sunt etiam irâ inferiores, & ab ea ferè ſemper vincuntur, & idcirco ferre non poſſunt ut ab aliquo negligantur, quod accidit primò propter ſanguinis feruorem, qui maximus eſt in iuventute; deinde propter ambitionem, nam cupiunt, honores, ac dignitates, cumque id, quod cupiunt aſſequi non poſſunt, quaſi neglecti, & iniuriâ affecti, vehementer indignantur. III. Iuvenes ſunt etiam ambitioſi, vel potius victoriæ cupidi; iuventus ſiquidem cæteris antecellere cupit; victoria verò quædam excellentia eſt; honori autem ac victoriæ magis ſtudent, quàm pecuniis, parum enim ſunt pecuniarum ſtudioſi, quoniam non dum pecuniarum indigentiam ſunt experti, nec ſatis aduertunt, quàm ſit interdum eorum vita miſera, qui neceſſariarum rerum ad vitam indigent, quod Pittacus Mitylinæus, quodam in Amphiaraum dicto ſuo comprobauit. Cæterùm hæc ambitio in adoleſcente maximè laudabilis eſt; quamuis enim per ſe vitium ſit, ſæpeſæpius tamen fœcunda eſt virtutum mater; commendabilis igitur adoleſcens ille, quem laus excitat, quem gloria iuvat, qui victus diſcruciatur. Cur autem in adoleſcente ſit laudabilis ambitio, declarat Tullius, dum hæc habet: *Non loquor de ſapientia, quæ non cadit in hanc ætatem, de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ ſtudia in his iam ætatibus noſtris contractiora eſſe debent, in iuventute verò, tanquam in herbis ſignificant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges induſtriæ ſint futuræ.* IV. Iuvenes non ſunt malitioſi, nec improbi, ſed potius ſimplices, & aperti, atque tales, ut ab improbis hominibus in fraudem allici quàm facillimè poſſint, quia non dum aliorum improbitatem cognouerunt, nec exemplaria in animo habent earum rerum, quas improbi ſceleſtiq; homines perpetrare ſolent, ad quæ reſpicientes, euadere cautiores eſſe poſſint. Sunt etiam creduli, quoniam adhuc in multis non fuerunt decepti. Et bona quidem ſpe aluntur, ſpeique pleni ſunt, ſibique magna pollicentur, eo quòd naturâ calidi ſint; ingens enim ille calor magnos procreat ſpiritus, quod in ebriis obſeruare licet, qui ſpem magnam concipiunt, unde Lyricus

Quid non ebrietas deſignat? operta recludit.
Spes iubet eſſe ratas.

Illud etiam accedit, quòd paucis adhuc in rebus fruſtrati ſunt; idcirco ſibi perſuadent facilè ſe omnia conſecuturos V. Iuvenes magna ex parte ſpe vivunt, ſpes enim futuri temporis eſt; memoria verò præteriti, iuvenibus autem quod futurum eſt tempus, longum eſt, multumque videtur ſupereſſe vitæ futuræ; præteritum autem breue, & præterita vitæ parum anteceſſit, quare in iuvenibus maior eſt ſpes, quàm memoria; non enim recordari, aut meminiſſe quidpiam primis temporibus poſſunt, cum nihil adhuc memoriâ dignum agere potuerint; poſſunt tamẽ omnia ſperare, cum ſe diu victuros exiſtiment, & aliorum proſperos euentus aduertant, & ob eandem cauſam facilè decipiuntur, quia nimirum facilè ſperant VI. Fortiores ſunt etiam aliis adoleſcentes, quoniam iracundi ſunt, ac ſpei ſemper pleni; ad iram enim propenſi ſunt, nec ſpes eos unquam deſtituit; iracundia verò reddit hominem intrepidum, ac fortem, metum ſiquidem pellit, non enim fieri poteſt, ut quiſpiam ſimul timeat, & ſit iratus; ſpes verò confidentiam, & audaciam parit, qui nanque victoriam ſperat, audaci ſit animo, & in rebus dubiis fortior euadit VII. Sunt etiam iuvenes verecundi, atque magnanimi. Sunt autem verecundi, quoniam non alia cognoſcunt honeſta, quàm ea, in quibus per legem, ac diſciplinam ſunt eruditi, ideoque cenſent. honeſta, & turpia ſolùm, quæ talia eſſe ex inſtitutione, legeque didicerunt, propterea magnifaciunt opinionem, quod verecundi proprium eſt. Sunt etiam magnanimi, quia non dum vitæ calamitates nec rerum uſum perceperunt; non enim labores, moleſtias, curas, quibus homines frequenter vexantur, experti ſunt, proindeque non intelligunt quam operoſum ſit, ea ſibi comparare, quæ ad liberaliter, honeſtèque viuendum neceſſaria ſunt. Accedit etiam quòd pleni ſunt ſpei, ac de ſe præclarè ſentiunt, magniſque rebus ſe dignos exiſtimant, idcirco magnanimi ſunt, quoniam id magnanimitatis eſt proprium VIII. In agendo honeſta potius amplecti volunt, quàm quæ utilia ſunt; in hac enim ętate pauci ſunt, qui diuitias accumulare ſtudeant, & utilia ſequantur; cauſam reddit Philoſophus, quia naturam, atque morum inſtitutionem potius ſequuntur, quàm ratiocinationem; qui nanque ratiocinatione utuntur, utilitatem conſiderant, at verò indoles, ac virtus honeſtatem, ac dignitatem ſpectat, quod ab animi magnitudine prouenit; nihil enim auctore Tullio, tam inſigni, ac excelſi animi eſt, quàm diuitias contemnere IX. Quamuis omnes homines in omni ætate conſtituti amicos, & ſodales ament, eorumque ſtudioſi ſint, maximè tamen in iuventute id faciunt, amicorum enim conſuetudine delectantur, & non dum quicquam ad utilitatem referunt, quam nec in amicitia quærunt; idcirco viuere ſolitariè non poſſunt, nec diu procul ab æqualibus vitam traducere, cum ex eorum conſuetudine ſummam voluptatem capiant; unde Lyricus.

Geſtit paribus colludere.

X. In omnibus iuvenes per exceſſum, & in eo quod nimium eſt, peccant, nunquam autem in eo, quod

parum

parum, contra dictum Chilonis, *Ne quid nimis;* Omnia itaque nimis faciunt, nimium enim amant, nimium oderunt, omnia ſe intelligere putant, de omnibus aſſeueranter enunciant, unde eſt ut nimis, etiam omnia faciant. xi. Iuvenes iniuriam inferunt ad contumeliam, non ad malitiam, adeo ut eorum iniuriæ potius ad violandam dignitatem, quàm ad aliud detrimentum afferendum tendere videantur. xii. Sunt etiam ad miſerendum procliues; cæteros enim ſuâ innocentiâ metiuntur, ac ob id omnes exiſtimant probos, & meliores, quàm re ipſâ ſint; ideoque illos indigna pati iudicant. xiii. Læti ſunt etiam Iuvenes, riſum undique libenter captantes, itaque iocis, ſalibus, atque facetiis mirificè ſtudent, & contumeliam, cum eruditione permiſcent, urbani propterea ſunt. *Vrbanitas enim erudita quædam contumelia eſt.*

Senum Mores.

Senum mores qui ſint.

MOres Iuvenum hactenus cum Ariſtotele tractauimus, nunc cum eodem ad ſenum mores gradum faciмus; nec immeritò Philoſophus hunc ordinem ſeruauit; nam ut ipſe ait, ſenes & iuvenes moribus ferè contrariis affecti ſunt; ſatis autem conſtat contrariis, contraria collata, longè melius intelligi; iure autem contrarietatem inter prædictos mores adſtruit; adoleſcentes enim, & ſenes plurimum differunt, enimverò illi in principio ſunt vitæ, hi autem in fine, illi in ortu; hi verò in occaſu, illi feruidâ, hi autem gelidâ naturâ conſtant, proindeque contrarias naturas habent; ergo etiam & mores, cum hi neceſſariò illas comitentur.

i. Primò ſenum mores ab experientia prodeuntes, tales ſunt, ut ipſi nihil planè ſoleant affirmare, ſed de omnibus ferè dubitare; cuius rei triplex ex Ariſtotele cauſa eſt. Prima, quòd ab aliis frequenter, ac plurimis in rebus decepti ſunt, ut de aliis nihil ſibi certi audeant promittere. Secunda, quòd non ſemel aberrarunt, ſuâque culpâ in errores deducti ſunt, adeout de ſe ipſis adhuc dubitare cogantur. Tertia, quòd in rebus atque negotiis plurima contra noſtram voluntatem accidant mala; ut propterea nullum negotium ſit de quo ſecuri eſſe poſſimus; ſenes his de cauſis cùm experientiâ edocti ſint, nihil planè audent affirmare, ſemperque in negotiis adminiſtrandis timidiores ſunt, longèq; minus, quàm oporteat omnia faciunt, & ſe opinari, neſcire quicquam prædicant, quo fit, ut illa aduerbia dubitandi, *forſan*, & *fortaſſe*, frequenter uſurpare ſoleant, ut itaque Iuvenes in eo quod nimium, ita ſenes in eo, quod parum eſt, peccant, quod Lyricus etiam tetigit dicens.

Vel quod res omnes timidè, gelidèque miniſtrat.

ii. Sunt etiam ſenes malitioſi, prauo ingenio, atque moroſo, ut enim Iuvenes aperti ſunt & ſimplices, ita ſenes maleuolam prauamque naturam habent; nihilque putant bono animo factum, ſed in deterius omnia trahunt. Eſt autem malitia, per quam omnia deteriorem in partem accipimus, ſunt itidem ſuſpicioſi propter incredulitatem, increduli verò propter experientiam, per quam recordantur ſe non ſemel fuiſſe deceptos. Hinc etiam nec vehementer amant, nec vehementer oderunt, ſed iuxta præceptum Biantis, amant tanquam oſuri, oderunt tanquam amaturi. iii. Senes ſunt parui animi, quoniam longa ætas eorum ſpiritus fregit, eoſque docuit humiliter, ac demiſsè de ſe ſentire, proindeque nihil magnum, aut eximium; ſed ea, tantum quæ neceſſaria ſunt ad vitam concupiſcunt. Hinc etiam auari, cum enim neceſſaria ad vitam deſiderent, opes autem ad viuendum neceſſariæ ſint, obid opes maximè cupiunt, quod eſt auaritiæ proprium; illud etiam eorum auget auaritiam, quod eos experientia docuit, quàm difficile ſit opes parare, quàm facilè verò illas amittere. iiii. Senes etiam ſunt timidi, & mala antequam adueniant, expectant, & ad pertimeſcendum cuncta parati ſunt; contrariò enim, ac iuvenes diſponuntur; idcirco ſicuti iuvenes calidi, ita ſenes frigidi ſunt, quamobrem ſenectus in ipſis viam timori præparauit; timor enim refrigeratio quædam eſt. v. Senes valde cupidi ſunt viuendi, & quo magis vitæ finis appropinquat, eo maiori deſiderio prorogandi vitam tenentur. Deſiderium enim eorum eſt, quibus ita caremus, ut iis indigeamus, ſenes autem vitâ indigent, & eâ proximè ſunt cariturі. vi. Senes queruli ſunt magis, quàm oporteat hoc autem ex puſillanimitate ortum ducit. vii. Senes utilitatem potius, quàm honeſtatem reſpiciunt in vita, quoniam ſunt ſui amatores magis, quàm oporteat; ſed qui huiuſmodi ſunt, non tam proſequitur quod eſt bonum ſimpliciter, quàm quod ſibi bonum eſt; idcirco ita ſunt ſenes, ſed honeſtum eſt bonum ſimpliciter, utile autem eſt bonum nobis, ſenes propterea magis proſequntur utile, quàm honeſtum. viii. Senes potius ſunt inuerecundi, quàm verecundi, quoniam ſunt magis ſolliciti de bono utili, quàm de honeſto; idcirco aliorum opinionem negligunt, nec ſua intereſſe putant, quales aliis eſſe videantur. ix. Senes difficile admodum de rerum euentibus ad beneſperandum inducuntur, quoniam experientia edocti cognouerunt res humanas ut plurimum ſcatere malis, & ad peius tandem deuenire. Illud etiam accedit, quòd ſenes naturâ timidi ſunt, timiditas autem eorum animos à benè ſperando auertit. x. Senes memoriâ magis, quàm ſpe vivunt; memoria ſiquidem præteritorum eſt, ſpes autem futurorum, ſenibus autem vitæ futurum breue eſt, præteritum autem multum, idcirco magis in præteritorum cogitatione, quàm in ſpe futurorum vitam traducunt, quod ipſis cauſa eſt etiam loquacitatis; ſermones enim habent de multis præteritis, quoniam hæc recordantes magnopere delectantur. xi. Senum iræ ſunt acres, & acutæ, imbecillæ tamen, ac languidæ, eorum cupiditates partim ſunt omnino extinctæ, partim debilitatæ, ac fractæ; idcirco nihil cupiditatis, ſed lucri causâ tantùm operantur; quamobrem temperati videntur, nam cupiditates deſeruuerunt, & ipſi lucro ſeruiunt; ob id magis ratiocinatione, quam moribus vivunt; ratiocinatio ſiquidem ad utilitatem, mos vero ad virtutem, & honeſtatem impellit. xii. Senes cum alios iniuriis afficiunt, non tam eorum dignitatem, per contumeliam lædunt, quàm rei familiari detrimentum inferunt. xiii. Senes ad miſerendum ſunt propenſi non minus, quàm iuvenes non eadem tamen ex cauſa, nam iuvenes aliorum malis diſcrutiãtur, quoniam ex quadam ingenitâ humanitate nollent quempiam calamitatibus urgeri; ſenes verò, quia imbecilli ſunt, omnia ſibi mala propinqua eſſe & imminere arbitrantur; propterea alienorum malorum aſpectu commouentur, quod eſt miſerentis proprium; unde eſt ut queruli ſint, & amatores fletûs, atque adeo contrario modo ſe habeant, ac iuvenes, qui faceti ſunt, & amatores riſûs.

Vt autem ſimilitudo morum ad beneuolentiam conciliandam plurimum habet momenti, ita etiam oratio, quæ ſimiles exprimit mores, nemo ſiquidem

Adnotatio.

eſt,

eſt, cui non probetur oratio, quæ moribus accommodata ſit, quibus affectum ſe ipſe cognoſcit. In hoc igitur deſudet Orator, nam ſi probè norit hactenus dicta de ſingularum ætatum moribus, ita dicere quamfacillimè poterit, ut auditorum animos demulceat, atque detineat, eorundemque voluntates deuinciat, & eorum apud quos dicendi munere fungitur, ſimilia omninò eſſe videatur; hac enim arte adoleſcentum, & ſenum beneuolentiam ſibi conciliabit, adeout ab ipſis libenter audiatur, quod Lyricus eleganter expreſſit, dum cecinit.

In Arte Poetica.

Si plauſoris eges, aulæa morantis & uſque
Seſſuri, donec cantor Vos plaudite dicat
Ætatis cuiuſque notandi ſunt tibi mores
Mobilibuſque decor naturis dandus & annis.

Mores eorum, qui ſunt in media ætate conſtituti.

Mores mediæ ætatis.

EOrum, qui conſtituti ſunt in media ætate, medii quoque ſunt mores, & quod in ætate utraque nimium eſt, à ſe ipſis eiiciunt.

Primò quidem nec valde ſunt audaces, audacia ſiquidem exceſſus eſt; nec valde ſunt timidi, nam timiditas eſt quidam defectus, quamobrem qui in ætate ſunt media, quæ conſtans, & virilis dicitur, neutro laborantes vitio, tum in audendo, tum in timendo rectè ſe gerunt, quod enim in iuventute, & ſenectute nimium eſt, reſecant, quodque utrique deeſt, ſupplent; morumque medioeritatem ſeruant; neque omnibus temerè credunt, ut iuvenes; nec omnibus fidem abrogant, ut ſenes; ſed potius ex veritate omnia iudicant; accuratè ſiquidem conſiderant, quid veritas poſtulet, & quid cum veritate conſentiat, quidque ab ea diſſentiat; nec ad ſolam dignitatem, & honeſtatem vitam dirigunt, ut iuvenes; nec ad ſolam utilitatem, ut ſenes; ſed ad utranque ſimul reſpiciunt, qui enim huius ſunt ætate in actionibus ſuis, honeſtatem, ac utilitatem reſpiciunt, quod Lyricus quoque notauit.

Conuerſis ſtudijs, ætas animuſque virilis.
Quærit opes, & amicitias, inſeruit honori
Commiſiſſe cauet, quòd mox vitare laboret.

IV. In ſumptibus, nec nimis parci, nec nimis profuſi, ſed quod congruit perſonis, ac temporibus ſeruant. Mediocres etiam ſunt in ira, & cupiditatibus V. Sunt quoque modeſti cum fortitudine, & fortes cum modeſtia; hæc enim in iuvenibus ac ſenibus diſiuncta ſunt; illi nanque fortes, ac immodeſti, hi verò modeſti, ac timidi VI. In uniuerſum res quas iuventus, & ſenectus inter ſe diuiſerunt, ſimul ætas media complectitur, & quibus in rebus illæ ætates, vel excedunt, vel deficiunt, media ætas mediocritatem & conuenientiam ſeruat. Corpus autem ab anno trigeſimo, uſque ad trigeſimum quintum viget; ſed mentis vigor ab ineunte trigeſimo uſque ad finem quadrageſimi noni, validus perſeuerat.

Nobilium mores.

Nobilium mores qui ſint.

I. PRimò nobiles magis quàm alii honoris ſunt ſtudioſi, commune ſiquidem eſt omnium hominum, ut bona, quæ poſſident, augere nitantur; Nobilitas autem eſt maiorum dignitas, qui ſummis honoribus affecti fuerunt; idcirco nobiles dignitatem à maioribus partam augere conantur. II. Nobilium eſt proprium deſpicere non ſolùm homines abiectos, & viles, ſed etiam illos, qui recèns ea bona ſunt conſecuti, quæ iam dudum nobilium progenitores obtinuerant; hæc enim bona iam diu habita, magis, quàm nuper acquiſita ſolent honorari, maiorique gloriâ digna exiſtimari III. Diſcrimen eſt aliquod inter nobile, & generoſum, quamuis inter ſe non exiguam affinitatem habeant, nobile ſiquidem ad inclytam familiæ virtutem ſpectat; generoſum autem ad eum, qui maiorum ſuorum affectionem animi conſtantem, atque conuenientem, quâ laudibus digni reddebantur, hoc eſt, virtutem, imitatur, & à natura, ac ingenio eorum non degenerat; ideoque ii ſunt generoſi, ac maioribus ſimiles, qui ex nobili familia orti, maiorum virtutem adumbrant. Præclarius eſt autem generoſum eſſe, quàm nobilem; nobilis enim maiorum duntaxat virtute, gloriâque illuſtris eſt; at verò generoſus non ſolùm maiorum, ſed etiam integritate ſuâ dignus eſt, qui celebretur; unde eſt ut omnes generoſi ſint nobiles, non autem viciſſim, cum nobilium pauci non ſint, qui à maioribus ſuis deflexerint, eorundemque laudes obtinuerint, & humili, atque demiſſo animo facti ad ignauiam, atque ſocordiam delapſi ſint. Rem exemplo Philoſophus declarat, nam, inquit, ut in agris, & iis quæ terrâ naſcuntur, ita in familiis plerunque fœtus uberior exiſtit, ſæpeſæpius tamen in ea quamuis bona, multi eximii, præſtanteſque viri naſcuntur, deinde paulatim iterum illa ſe remittit, & ex ea oriuntur, qui patribus non ſimiles ſed longè deteriores ſunt, quemadmodum terra fœcunda, atque frugiferæ arbores, non rarò multis annis uberes fructus emittunt, deinde paulatim ſterileſcunt, & omnia deteriora progignunt; illæ autem familiæ, in quibus viri acri, ac vividо floruerũt ingenio, in homines quodammodo inſanos degenerant; non ſecus ac Alcibiadis generi contigit, ſuperioriſque Dionyſii; illæ verò, in quibus plurimi fuerunt ſtabili paratoque ingenio præſtantes, in quandam ſocordiam deflectunt, quemadmodum in familiis Cimonis, Periclis, & Socratis contigiſſe memoriæ, libriſque proditum eſt.

Diuitum mores.

Diuitum mores qui ſint.

I. PRimò diuites contumelioſi ſunt, ac ſuperbi, prauiſque moribus ex diuitiarum poſſeſſione affecti, non ſecus enim ſe habent, ac ſi omnia bona poſſiderent; diuitiæ nanque ſunt pretium, quo cætera bona æſtimantur; qui porrò diuitias poſſident, videntur omnia bona pecuniis in ſuam poteſtatem poſſe redigere; idcirco ita ſunt inflati, ac ſi omnia poſſiderent. II. Molles ſunt, ſeu delicati, & ſalacones, hoc eſt nimium arrogantes; delicati verò ſunt, cùm propter ipſas delicias, in quibus verſantur, tum quia beati videri cupiunt, ſuamque felicitatem oſtentare gaudent, cum in victu, tum in veſtitu, & magnificis apparatibus; illud etiam accedit, quod à teneris unguiculis molliter, ac delicatè enutriuntur. Sunt etiam ſuorum bonorum oſtentatores, quoniam omnibus commune eſt in iis cogitatione ſermoneque verſari, quæ vehementer amant, & admirantur, tantoque magis ſi hæc eadem aliis etiam æmulationi, & admirationi eſſe putent; at verò diuites, vehementer amant, ac admirantur diuitias ſuas, eaſdemque aliis admirationi eſſe arbitrantur; conſequens propterea fit, ut ſuarum diuitiarum ſint oſtentatores; nec immeritò ſic affecti diuites ſunt; eorum enim auxilio quamplurimi egent, propterea non ſine cauſa gloriari videntur; ad eos enim auxilii gratia confugere multos neceſſitate coactos, egregium quid eſt, quid enim glorioſius,

Digitized by Google

rioſius, quam opibus ſuis poſſe, quamplurimis hominibus præſidio eſſe ac adiumento? In cuius confirmationem Philoſophus dictum illud Simonidis de diuitibus, ac ſapientibus affert; ille ſiquidem à Hieronis Syracuſarum Regis uxore interrogatus, utrum melius foret ſapientem, an diuitem fieri? Protinus ille reſpondit præſtare diuitem eſſe, quod ab euentis demonſtrabat; nam dicebat ſe paſſim videre ſapientes præſtolantes ad fores diuitum, non autem viciſſim. Auget etiam diuitibus ſuperbiam, quòd ſe dignos imperio eſſe arbitrantur, cum enim amplas diuitias, ac opes ingentes poſſidere ſe videant, ſe cæteris præeſſe oportere dignum exiſtimant, adeout nec magiſtratibus obtemperare velint. III. Et ut rem paucis comprehendam, mores diuitum ſunt quales forent inſipientis, qui bonis omnibus afflueret, ac beatam vitam traduceret IV. Diuitum mores, qui recèns diuitias adepti ſunt in eo differunt, à moribus eorum, qui diuitias à maioribus acceperunt, quòd, qui nuper diuites facti ſunt, omnia vitia maiora habent, atque deteriora, proptereaquod datur quadam utendi diuitiis diſciplina, quâ præditi eſſe non poſſunt, qui nuper diuites euaſerunt, ſecus verò, qui amplo patrimonio ſunt nutriti, & à maioribus ſuis ingentes opes acceperunt; non mirum propterea, ſi nuper locupletati peximè diuitiis utantur. V. Diuites maximè contumelioſi ſunt, ac iniurias inferre ſolent, non ex malitia, & ex animo lædendi, ſed partim ex contumelia, ut alus excellere videantur; partim ex intemperantia, ut ſuas expleant cupiditates, ut cum ad inferendam contumeliam, virgis cædunt, & ad libidinem explendam adulterantur.

Potentium, & Fortunatorum Mores.

Potentiũ & fortunatorum mores qui ſint.

QVales ſint potentium mores ea dictis facile conſtat, hi nanque partim iiſdem quibus diuites præditi ſunt moribus, partim verò melioribus; potentes enim in eo diuitibus ſunt præſtantiores, quòd magis honori gloriæq; ſeruiunt, & ſunt animo magis elato, reſque illas gerere ſtudent, quas propter eam, quam habent potentiam, benè ſe adminiſtraturos confidunt; ſunt etiam ſtudioſiores diuitibus; cum enim ſemper cogantur de iis cogitare; quæ ad retinendam potentiam conferunt, coguntur etiam in aſſidua quadam cura, meditatione, ſtudioque verſari. III. Excelſo potius ſunt animo, quàm graui, quoniam dignitas eos longè conſpectiores reddit, proindeque grauitatem quandam, curamque tuendæ dignitatis cuſtodire, atque mediocritatem, & modum in rebus ſummî religione ſeruare coguntur. Eſt porrò excelſitas animi, nil aliud, quàm lenis quædam, & honeſta grauitas; quædam enim in principe debet eſſe grauitas, quæ tamen ſit lenis, & honeſta, ut quandam præſeferat maieſtatem cum elegantia, ac lenitate. IV. Si quempiam verò potentes iniuriam affecerint, non paruis in rebus, ſed in magnis id faciunt; fortunati autem hominis mores, non melius cognoſcuntur, quàm aduertendo, quas ob res homines proſperâ utentes fortunâ exiſtimantur; hoc enim modo non obſcurè conſtabit cuiuſmodi ſint fortunati hominis mores, quandoquidem fortunatus ille creditur, qui nobilis diues, & potens fuerit; horum igitur mores iidem, ac fortunatorum erunt. Magna nanque proſperitas tria præſertim expoſcit nobilitatem, diuitias, & potentiam; ſed nobilium, diuitum, atque potentium ex proximè dictis mores perſpicuè conſtant; idcircò fortunatorum mores ignorari non poſſunt. Adcumulatiorem autem proſperitatem reddendam, pluſimum bona, magnaque liberorum copia facit, & inſuper ad idem eſt opus, ut quæ corporis bona ſunt, nulla quidem ex parte deficiant, nimirum ſanitas, pulchritudo, robur, &c. hæc enim omnia videntur à fortuna prouenire. Duo porrò ſunt mala, quorum cauſa proſpera fortuna eſſe perhibetur, primum quidem eſt, quod hominem ſe animo efferentem reddit; alterum verò quòd hominem inconſideratum, ac imprudentem efficit, propterea quod ſuæ fortunæ confidit, nec mirum, nam, utrunque à mentis quadam cæcitate proficiſcitur, ſed fortuna non modò ipſa eſt cæca, ſed eos etiam, quos amplectitur, cæcos efficit; res enim ſecundæ ſapientum etiam animum fatigant, nam reuerâ.

Neſcia mens hominum fati, ſortiſque futuræ,
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.

Illud autem in proſperitate fortunæ ſummoperè commendabile, quòd fortunati benè erga diuinum cultum ſunt affecti; bene ſiquidem de Deo ſentiunt, atque credunt, eòquòd arbitrentur fortunæ proſperitatem Dei beneficio, voluntateque ſe conſecutos fuiſſe. Hæc porrò ſunt, quæ de moribus profectis ex ætatibus, & fortunis dicenda erant. Contraria autem ex contrariis poſſunt intelligi, videlicet, cuiuſmodi ſint pauperis, infortunati, & impotentis mores.

SECTIO SEXTA.

De Amplificatione.

AMplificatio eſt, in qua tota vis reſidet Oratoris, ideircò ab eo magni facienda, & frequenter uſurpanda; & quamuis apud Poetas abſolutus eius ſit uſus, adhuc tamen Oratori maximè familiaris eſt, cum in ea ſumma ſit eloquentiæ laus; tametſi nanque ſolum in genere demonſtratiuo locum habere videatur, reipsâ tamen communis eſt omnium generum dicendi, præſertim in epilogis, in his enim opportunius adhibetur; ut paulo infra manifeſtum fiet. Proponitur de Amplificatione diſſerendum.

Tametſi autem rectè dictum ab Iſocrate exiſtimetur, Rhetoricam eſſe artem, quà ex paruis magna, ex magnis parua fieri poſſunt, eius enim hæc de re verba ſunt, τὰ μὲν μικρὰ μεγάλα, τὰ δὲ μεγάλα μικρὰ, ποιεῖν. Re tamen verâ non tam Rhetoricam, in uniuerſum, quàm eius præcipuam partem, videlicet amplificationem reſpeiat; nam hac ea paruis ampla, ex anguſtiis, extenſa, & lata, ex coactis, compreſſiſque diffuſa, & explicata fiunt; non dum tamen ſatis amplificationis eſt explicata natura. Aliis autem amplificatio viſa eſt, λόγος, μέγεθος περιτιθεὶς τοῖς ὑποκειμένοις. *Oratio rebus ſubiectis magnitudinem concilians.* Sed ex Longini teſtimonio hoc etiam aliis ab amplificatione conuenit, enimverò granditas, tropi, & affectus, magnitudinem quandam afferunt orationi. Ab aliis amplificatio dicitur, συμπλήρωσις ἁπάντων τῶν ἐμφερομένων τοῖς πράγμασιν ὁρίων, καὶ τόπων ἰσχυροποιοῦσα τῷ ἐπιμονῇ τὸ κατασκευαζόμενον. *Plenitudo quædam, quæ ex omnibus rerum adiunctis, terminis, & locis, commoratione roborat orationem.* Hæc proculdubiò cum veritate conſentiunt, nam amplificatio, meritò plenitudo dicitur, non tamen redundantia, ſiquidem amplificationis eſt orationis corpus venuſtâ quâdam plenitudine conſurgens, ſed non tumore diſtentum reddere, quod non inani verborum fuco, vel numerorum ſtrepitu; ſed optimis quibuſque rerum adiunctis efficitur; at verò quid Amplificatio ſit, perſpectum habere non licebit, niſi quæ de Dionyſius longinus de ſublimi genere dicendi.

ipſa loquens Tullius, breuiter hic afferantur in medium. Is portò de Amplificatione ſermonem habens, ita loquitur; *Eſt enim Amplificatio vehemens quædam argumentatio, ut illa docendi cauſa ſit, hæc commouendi*. Putat igitur Amplificationem eſſe quandam argumentationis ſpeciem, cum illa definiens dicat. *Amplificatio eſt vehemens quædam argumentatio*; mox verò differentiam addit in eo poſitam, quòd argumentatio docendi tantùm cauſa ſit, at verò amplificatio etiam commouendi, quo fit ut duplici poteſtate conſtet, nam ad fidem, & ad motũ ponderis multum habet; hoc idem ipſe paulo poſt explicat dicens; eſt igitur Amplificatio grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliat in dicendo fidem; Tullio igitur Amplificatio eſt quædam grauior affirmatio, quæ non tantum fidem facit, ſed etiam animos commouet; per hoc enim ab argumentatione ſecernitur, quòd argumentatio tantummodo quærit fidem facere; at verò Amplificatio præter fidem, quærit etiam animorum motus, unde eſt ut grauior affirmatio dicatur, quoniam maiorem vim, & grauitatem habet, quàm ſimplex argumentatio.

In Partitionibus Oratoris. Amplificatio quid ea Tullio.

Quid differat inter Argumentationem, & Amplificationem.

Tria verò ſunt apud dicendi magiſtros, quibus Amplificatio ab argumentatione ſecernitur, quorum primum eſt materia ipſa; propterea quòd argumentatio ad omnia quæſtionum genera, de quibus poteſt eſſe dubitatio, adhibetur; ſed Amplificatio nonniſi ad magnas, graueſque cauſas, in quibus Oratoris intereſſit copiosè demonſtrare quidpiam in genere ſuo præclarum eſſe amabile, optandum &c. vel indignum, miſerabile, deteſtabile fugiendum &c. Secundum eſt tractationis ratio, nam argumentatio dicendi genus uſurpat argumentis explicandis valde accommodatum, conciſum videlicet, ac tenue; ſed Amplificatio magno ſententiarum pondere, mirabili orationis ubertate, ambitùs magnitudine, ſummoque complexionis momento, vehementer impellit, ac urget. Argumentatio fertur inſtar amnis leniter fluentis; ſed Amplificatio inſtar eiuſdem, qui modò adeo quidem intumeſcit, ut proprios fines tranſiliat, modò vix metas attingat, modo præceps dehiſcat, & varias in plagas elabatur. Tertium eſt finis, hic enim argumentationis proximus cognitio eſt; amplificationis autem motus, quo fit, ut non niſi re iam expoſitâ adhibeatur, nam in orationis curſu, frequenter uſurpari ſolet poſt validam aliquam argumentationem, quâ vel quidpiam confirmatum ſit, vel reprehenſum. Amplificatio ſit igitur oratio, quæ id, quod ſimpliciter argumentatione concluſum eſſe videtur, ac parvum, variâ ratione auget. Aliquibus Amplificatio eſt rhetoricum artificium, quo oſtenditur aliquid maius eſſe, quàm primâ fronte videatur, cuius proprium eſt animi affectus commouere. Sed longè melius eius percipietur natura, conſiderando ſententiam aliquam preſsè, & citra quemlibet ornatum expreſſam, mox perelleganter amplificatam. Tullius, ut hoc utar exemplo, ſi dicere voluiſſet Clodium eſſe, in quem odium haberi debeat, utrique dicere potuiſſet odio eſſe Clodium habendum; & ea Republica abiiciendum, nemo enim peſſimis moribus præditus in Republica retinendus, non eſt igitur cur Clodium iniquitatis plenum vos Ciues diutius perferatis; ſed Orator eleganti amplificatione utens, rem voluit hunc in modum tractare; *Dura*, inquit, *mihi medius fidius, iam fortuna Populi Romani, & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc Rempublicam inſultare videret, & pateretur. Polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: Senatûs grauiſſima decreta perfregerat &c.*

Pro T. Annio Milone.

Amplificationis autem propria ſedes, quænam ſit diſertis verbis Tullius declarat; ſic enim loquitur: *Sed amplificatio quanquam habeat proprium locum ſæpe etiam primum, poſtremum quidem ferè ſemper, tamen reliquo incurſu orationis adhibenda eſt, maximèq; cum aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehenſum, itaque ad fidem quoque vel plurimum valet*. Quamobrem ex Tullii ſententia Amplificatio non eſt peculiaris orationis pars, ſed argumentatio iam explicata, quæ ad animos vehementius commouendos, & ad fidem quoque faciendam adhibetur. Proprius eius locus in peroratione eſt, eoquòd in orationis fine animi vehementiùs concitandi ſunt, quod etiam & ipſe paſſim obſeruauit, ut in orationibus pro Milone, pro Plancio, pro Sylla, pro Flacco. Non inficiandum tamen in exordiis interdum etiam amplificationem uſurpari, quod ab eodem Tullio factum cuique poteſt eſſe perſpectum, ſi nonnullas eius aduerterit orationes, ut illam in Catilinam quæ eſt ordine prima, & eam, quæ eſt poſt reditum in Senatu, inſuper & illas, quas habuit pro Marcello, pro Muræna, pro Plancio, &c. In his igitur locis Amplificatio præſertim uſurpari conſueuit; quæ quamuis vera ſint, adhuc tamen iuvat inter argumenta ſingula Amplificationis quædam ſemina ſpargere, & iacere velut in viam tela, quæ mox pugnaturus torqueat Orator, & maximè tunc, cum aliquid confirmauerit, aut reprehenderit; tribus enim rebus omnes, dicebat Tullius, ad noſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo; ſed quamuis curandum in primis, ut nihil aliud, niſi docere velle videamur, adeout ex tribus rebus hæc ſit magis præcipua, reliquæ tamen duæ, quemadmodum ſanguis in animalibus, ſic in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debent, in quo tamen Oratori habendus modus ne in errorem labatur cum Iſocrate, de quo Longinus ita ſcribit. Ἰσοκράτης, ἐκ οἶδ' ὅπως, παιδὸς πρᾶγμα ἔπαθεν, διὰ τὴν τοῦ πάντα αὐξητικῶς ἐθέλειν λέγειν φιλοτιμίαν. *Iſocrates igitur neſcio quomodo pueriliter egit ambitioſo quodam cuncta amplificandi, & exagerandi ſtudio.*

Quæ nam in Oratione ſit propria amplificationis ſedes.

In Partitionibus Oratoris.

Duplex autem à dicendi magiſtris recognoſcitur Amplificatio, quarum una verborum, altera rerum dicitur, quod etiam Tullius affirmat dicens; *Eſt igitur Amplificatio, grauior quædam affirmatio quæ motu animorum conciliat in dicendo fidem, ea & verborum genere conficitur, & rerum*. Amplificatio igitur quemadmodum, & reliquæ orationis partes, ea verbis, & rebus conſtat.

In Partitionibus Oratoris.

Amplificatio in verbis conſiſtens verborum delectu, ac elocutionis genere perficitur, quatenus hunc in modum res augentur. Qualia autem ſint verba, ſummus Artifex eloquentiæ declarat, dum ait. *Verba ponenda ſunt, quæ vim habent illuſtrandi, nec ab uſu ſint abhorrentia, grauia, plena, ſonantia, iuncta, facta, cognominata, non vulgata, ſuperlata, in primiſque tranſlata; nec in ſingulis verbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine coniunctione, ut plura videantur*. In amplificatione igitur primò quærenda ſunt verba, quæ vim illuſtrandi habent, propterea quòd illuſtris oratio rem ante oculos conſtituens plurimum valet ad commouendum. Illuſtria porrò debent eſſe verba, ut ab uſu tamen non abhorreant, ſed potius ab omnibus intelligantur; qualia ſunt illa, quibus utitur Tullius dicens, *O acerbam mihi, Iudices, memoriam temporis illius, & loci, cum hic in me incidit, complexus eſt, con-*

Amplificatio in verbi conſiſtens.

Tullius pro C. Plancio.

ſper-

ſperſitque lachrymis, nec loqui pro mærore potuit? ò *rem, rum auditu crudelem, tum viſu nefariam? ò reliquos omnes, &c.* Granis eſſe deber in augendo, ut: *Sed tamen ex omnibus præmijs virtutis ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium gloriam, eſſe hanc unam, quæ breuitatem vitæ, poſteritatis memoria conſolaretur, &c.* Et alibi. *Agitur Populi Romani gloria, quæ vobis à maioribus cùm magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt.*

Pro Milone.

Pro Lege Manilia.

Plena.

Plena etiam verba eſſe debent; qualia illa. *De me ſemper Populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas.*

Sonantia.

Sonantia, ut: *Pollueret ſtupro ſanctiſſimas Religiones, ſenatùs grauiſſima decreta perfregerat.*

Iuncta verba.

Iuncta verba dicuntur compoſita, quæ maiorem ſonum habent, ac longe vehementius mouent cuiuſmodi ſunt, *pertimeſco, perſoluo, contrucido*, ut: *Omnia tibi illorum laborum præmia pro me perſoluturos.*

Facta.

Facta cenſentur quæ Orator ipſe fingit, ut acriùs, ac vehementius dicat: etiamſi noua ſint, & à communi uſu remota, talia ſunt, quæ adhibet Tullius, dum ait. *Vllam ne Appietatem, aut Lentulitatem, valere apud me, pluſquam ornamenta virtutis exiſtimas?* ſimilis huic forent hæc. *Vllam ne Ariſto:eleitatem, aut Platoneitatem valere apud me pluſquam veritatis candorem exiſtimas?* Vbi duo ſunt verba, quæ quaſi contemptionis gratia finguntur.

Cic. Lib. 3. Epiſtolarū ad Appium.

Cognomina.

Cognomina, verba illa dicuntur, quæ eandem habent ſignificationem, ut. *Hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, eucietur.*

Tullius pro Milone.

Non vulgaria.

Non vulgata dicuntur illa, quæ ſupra vulgarem ſermonem efferuntur ad humilitatem orationis vitandam, & eiuſdem ſublimitatem conſequendam, ut, *quas ille præceps amentia cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis ſubſtructionum, inſanis molibus oppreſſerat.*

Superlata. Pro Milone.

Superlata nuncupantur ea, quæ veritatem excedunt, ut. *O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam ſi eiecerit, miſeram ſi amiſerit*, & alibi: *Saxa, & ſolitudines voce reſpondent, beſtiæ ſæpè immanes cantu flectuntur, atque conſiſtunt.* Talia etiam ſunt illa: *Domuiſti gentes immanitate per barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas; omni copiarum genere abundantes:* Talia etiam & illa: *Qui extremâ pueritiâ miles fuit ſummi imperatoris, ineunte adoleſcentia maximi ipſe exercitus imperator, qui ſæpius &c.*

Pro Archia Poeta.

Pro Marcello.

Pro Pompeio.

Tranſlata.

Tranſlata multum ad augendum conducunt, ut; *Quid odiſſet Clodium Milo ſegetem, ac materiam gloriæ ſuæ?* Item. *Et quidem cæteras tempeſtates & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum, ſemper putaui Miloni eſſe ſubeundas.* Talia etiam ſunt illa, *Omnes in me meoſque redundant ex illo fonte dolores.* Addit etiam Tullius *nec in ſingulis verbis, ſed in continentibus &c.*

Pro Milone.

Ibidem.

Diſſolutum ſiue disiunctio fit cum plura membra ſine coniunctione proferuntur, & ita eorum fit diſſolutio, ut unumquodq; membrum ſuum verbum habeat, & ſuum integrum ſenſum obtineat, ut: *Studia literarum adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, aduerſis perfugium, ac ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur*; Item: *Me patria expulerat, bona diripuerat, domum inuaſerat, liberos, coniugem meam vexauerat, P. Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat.* Quandoque in ſingulis verbis ſolutio fit, ut: *Abijt, exceſſit, euaſit, erupit.* Item: *Cum illa indicia communis exitij, indagaui, patefeci, protuli, extinxi*, quæ ſoluta coniunctionis defectu dicuntur, ut eſſe plura videantur. Item; *Nos penates aras, focos, ſepulcra maiorum, nos leges, iura, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus.* Hæc ex Tullij ſententia verba ſunt, quibus amplificatio perficitur.

Pro Arch. Poeta.

Pro Milone.

Act. 1. in Catil.

Cœterum iis exemplis, quibus alii, nos uſi ſumus, quoniam explicationem rei de qua agitur, potius auctoritate præſtantiſſimorum virorum confirmare, quàm noſtrum oſtentare laborem in novus inueniendis exemplis maluimus. Supradictis tamen aliqua ſuperſunt addenda; idcirco Tullius ſubdit. *Augent etiam relata verba, iterata, duplicata.* Hæc autem verba uniuſmodi non ſunt ſed variationem ſubeunt. Primò quidem cùm paria paribus referuntur ut; *Eſt enim hæc iudices non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus &c.* Secundò cum contraria contrariis referuntur ut: *Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi; non malè aliquando de me meriti, ſed ſemper optimè.* Tertiò cùm ad unum verbum multi referuntur caſus, & huiuſmodi exornationis genus adiunctio dici conſueuit, ut: *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.*

Pro Milone.

Ibidem.

Iterata.

Iterata autem verba nuncupantur, quæ ſæpiùs membrorum initio repetuntur; ut *Sit fur; ſit ſacrilegus; ſit flagitiorum omnium, vitiorumque princeps:* Item. *Tu P. Clodij cruentum cadauer eiecisti domo; tu in publicum eiecisti, tu ſpoliatum imaginibus &c.* Item: *Vbi nunc ſenatus eſt, quem ſecuti ſumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit tui? vbi ſtudia municipiorum? vbi Italiæ voces?* Huc pertinent illa. *Teſtes enim ſunt qui in conſilio fuerunt; teſtis publicæ tabulæ; teſtis ſplendidiſſima ciuitas Lilybetana, teſtes honeſtiſſimus, maximuſque conuentus Ciuium Romanorum.*

Tullius in Verrem.

Pro Milone.

In Verr.

Duplicata

Duplicata dicuntur illa, quæ geminantur, ut *Aſpicite, aſpicite Iudices ſqualorem, ſordeſque ſociorum, ille ille inquam eſt nefarius Patriæ Proditor.* Item. *Vos vos appello fortiſſimi viri, valeant, inquit, valeant, ciues mei, excitate excitate eum, ſi poteſtis ab inferis.* Dum autem Cicero pergit hæc habet: *Et ea, quæ aſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora.* Gradationem igitur putat eloquentiæ magiſter ad ſplendorem orationis plurimum facere; gradatio autem eſt incrementum, de quo ſuo loco egimus, ſimulque notauimus fieri, cum paulatim aſcendit oratio ab humilioribus verbis ad ſuperiora, talis eſt illa gradatio apud Tullium pro Milone; *Sapere eius amentiam ciuitas, Italia, Prouinciæ, Regna non poterant.* Item. *Vt P. Clodius non modo viueret, ſed etiam Prætor Conſul, Dictator eſſet.* Vulgatum eſt exemplum, quo Fabius etiam utitur, deſumptum ex Tullio in Verrem, quod nos attulimus, cum de incremento loqueremur; *Facinus*, inquit, *eſt vinciri ciuem Romanum; ſcelus, verberari; prope parricidium, necari, quid dicam in crucem tolli?* Subdit autem Cicero de Amplificatione itidem loquens, *Omninoque ſemper quaſi naturalis, & non explanata oratio, ſed grauibus referta verbis ad augendum accommodatur.* Ex Tullij ſententia tria ſunt quæ ad verborum amplificationem pertinent. Primo ut ſit oratio quaſi naturalis, non fucata, non diſſimulatrix, ſed potius, quæ veros, atque ſynceros affectus indicet. Secundo ut non ſit explanata, ſed interciſa quodammodo, & præ dolore interrupta, ut *Quid iam reſtat? Quid habeo? Quid dicam? Quid faciam? pro tuis in me meritis miſi*, &c. Tertio ut grauibus ſit referta verbis, huiuſmodi autem ſunt aſpera, inuliſa, & quodammodo odioſa, ut ſunt luctus, acerbitates, lachrymę, ſqualores, caterminationes, &c. & quoniam verba non ſatis eſt, ad amplificandum eſſe accommodata, propterea ſubdit Orator dicens: *Hæc igitur in verbis, quibus actio vocis, vultus, & geſtus congruens, & aptè ad animos permouendos, accommodata eſt, nec immerito, quandoquidem actio decens orationi vitæ ſpi-*

In Verrē.

Digitized by Google

ritum impellitur, eiuſque tanta vis eſt, ut quantumuis oratio reliquis omnibus conſtet, quibus ad animos permouendos apta redditur, nullius ſit roboris, niſi vis actionis illam foueat, atque ſuſtentet. Præclariores autem eloquentiæ antiſtites tria in actione ſpectanda iubent, vocem, vultum, & geſtum, ad mouendos enim animos oportet vocem talem eſſe, qualem conditio cauſæ requirit; enimverò defenſio vocem flebilem, vultum mæſtum, geſtum miſerabilem, ſed accuſatio vocem intenſam, & vehementem, vultum iratum, geſtum minacem expoſcit.

In partitionibus Oratorijs.

Quod autem in his ſummopere curandum breui oratione complectitur Tullius dicens: *Sed & in verbis, & in actione, cauſa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc quia videntur perabſurda, cum grauiora ſunt, quàm cauſa, diligenter ferè, quid quemque deceat, iudicandum eſt.* Egregiè profectò, non enim omne genus argumenti capax amplificationis eſt, quædam enim ſunt argumenta, quæ nullo negotio deduci, fundique poſſunt; alia verò longe exiliora, quæ nullo orationis cultu ſplendorem poſſunt effundere; ad grauem enim amplificationem materia etiam vel re ipſâ, vel hominum ſaltem, apud quos agitur, opinione grauis requiritur; grauiora igitur verba eſſe non debent, quàm cauſa poſtulet, nec actio ac prononciatio vehementior eſſe debet, quàm rei, de qua agitur, conditio requirat, quam enim, dicebat Tullius, indecorum eſt de ſtillicidijs cum apud unum iudicem dicas, ampliſſimis verbis locisque communibus uti, de maieſtate verò populi Rom. ſubmiſſe, & ſubtiliter? omnibus igitur in rebus diligenter inſpiciendum quid deceat.

Ad verborum ſplendorem pertinent adiuncta, hæc enim orationi ſplendoris plurimum afferunt, in quo ſummopere Tullius excelluit, ſi quis enim dicere velit ſe acturum de Cæſaris virtute, latinè quidem dicet, ſed parum ſplendidè, longè ſiquidem illuſtrius Epithetis utens dicet ſe acturum de Cæſaris eximia, peneque diuina virtute, quemadmodum Tullius pro Lege Manilia de Pompeio loquens. *Dicendum eſt enim de C. Pompeij ſingulari eximiaque virtute.*

Verború & ſententiarum idem penè ſignificantium.

Verborum etiam, & ſententiarum congeries idem pene ſignificantium non parum orationem illuſtrant. Verba etiam talia ſunt, quæ actionem imitantur, ut: *Nullus gemitus, nulla vox alia miſeri inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, niſi hæc; Ciuis Romanus ſum.* Ita ſummam amplificandi vim habet, verborum congeries, hoc eſt, coaceruatio dictionum idem ſignificantium, ut. *Verres totam Ciciliam depopulatus eſt, dicitur, Siculorum ciuitates vaſtaſſe, domos exinaniuiſſe, famâ ſpoliaſſe.* Et aliæ ſimiles verborum coaceruationes, quarum exempla innumera extant apud Tullium; & alios, ut illa apud Plautum: *Stulti, ſtolidi, fatui fungi, bardi, blenni, buccones.*

Ad verba conſonantia quod ſpectat, conſideranda ſunt quæ ſequuntur. Conſonantiora ſunt ſuperlatiua, quàm abſoluta; propterea Tullius orationem pro Lege Manilia exorditur ſuperlatiuis pro abſolutis utens. *Quanquam mihi ſemper frequens conſpectus veſter multo iucundiſſimus, hic autem locus ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus Quirites.* Videas quæſo quantum dignitatis amitteret huiuſmodi principium, ſi pro ſuperlatiuis abſoluta adhiberentur hoc modo, *Quanquam mihi ſemper frequens conſpectus veſter iucundus, hic autem locus ad agendum amplus, ad dicendum ornatus eſt viſus Quirites.* Sunt etiam conſonantiora verba, quæ non ſingulari, ſed plurali numero efferuntur. Sunt itidem nomina verbalia conſonantiora abſolutis, ut *Vitæ Philoſophia dux, virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum, & artium procreatrix*; conſonantius dicitur, quàm ſi nominibus abſolutis uteremur. Præterea verba compoſita maiorem habent conſonantiam, & granditatem, ut contrucidare, conſonantius eſt, quàm trucidare, conſtringere, quàm ſtringere, compellere quàm pellere. Amplius verba, quę pluribus ſyllabis conſtant, conſonantiora ſunt, quàm quæ pauciores habent, ut illuſtris, quàm clarus, candidus, quàm albus, tempeſtas, quàm tempus; inſuper, quæ verba ſyllabas habent longiores, & numero pares conſonantiora videntur, ut porto, quàm fero princeps, quàm primus.

Ad verborum grauitatem quod ſpectat, grauiora verba cenſentur, quæ maiorem bonitatis vim oſtendunt; ut charitas, & pietas grauiora ſunt verba, quàm amor & beneuolentia; item clementia, quàm lenitas, magnificentia quàm liberalitas. Tum grauiora, quæ maiorem vitioſitatis vim declarant, ut latro, prædo, raptor, ſacrilegus, quàm fur? impius, ac nefarius, quàm improbus, profligator, quàm malus, carnifex, quam ſicarius; parricida, quàm homicida.

Amplius, quæ maiorem nocendi vim obtinent grauiora ſunt, ut mendicitas grauius ſonat, quàm paupertas: exterminare, quàm eiicere: vulnerare, & ferire, quàm percutere: trucidare, quàm occidere. Periphraſis etiam ad orationis grauitatem ſpectat, quatenus verbis grauitas ipſa comparatur; verborum enim circuitu explicare, quod paucioribus abſolui poſſet, grauem orationem reddit. Ad hoc idem, verba diſſoluta conducunt, ut ſupra monuimus. Inſuper & numerus grandior, quippè qui compoſitionem ſublimem, ac magnificam efficit, ut idcircò Dactyli, Paeanes, & qui parum diſtant ab ipſis, commendentur. Vitandus eſt frequens pedum quorumdam uſus, cuiuſmodi ſunt Spondæi, Iambi, Tribrachi &c. non fugiendus vocalium concorſus, aut ſonantium litterarum colliſio, vnde cultus, & ſuauitas orationis, cuius potius aſperior debet eſſe ſtructuta, itemque naturalis non fucata, nec nimis artificioſa, potius enim enitendum, ut ipſa veros indicet affectus.

Amplificatio rerum explicanda ſuſcipitur

Superius cum Tullio iam dictum fuit amplificationem, ea verborum genere confici, & rerum, cum itaque de verbis, quæ vim habent amplificandi fuerit proximè diſputatum, de rebus agendum ſupereſt, de quarum amplificatione loquens dicendi magiſter hæc habet; *Rerum amplificatio ſumitur ex eiſdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta ſunt ad fidem, maximeque definitiones valent conglobatæ, & conſequentium frequentatio, & contrariarum, & diſſimilium, & inter ſe pugnantium rerum conflictio, & cauſæ, & ea quæ ſunt de cauſis orta, maximèque ſimilitudines, & exempla; fictæ etiam perſonæ; multa denique loquantur.* Itaque Tullius locos undecim in præſentia recenſet, qui in amplificatione ſunt frequentiores maximamque vim mouendi animos habent; ubi definitionis nomine intelligunt Rhetores rei quamlibet explicationem, quæ aut ipſius rei naturam, aut partes, aut cauſas, & effecta, aut officia, & adiuncta continet, & ea vel propriis vocibus, vel translatis declarat; definitionum autem conglobatio ſummã ad amplificandum vim habet; ſiue vituperando inſectari, ſiue ornare laudando velis, in utramque ſiquidem partem ab oratoribus conſueuit uſurpari; poteſt autem conglobata definitio per omnes locos

In Partitionibus oratoriis.

Primus locus.

com-

Digitized by Google

commodè fieri; per partes etiam poſſumus deſcribere, per effecta, per accidentia per ſimilia, per negationem; ſed utcumque definitiones contextæ ſint, conglobatio earum fieri poterit; talis eſt illa qua M. Antonius per amplificationem commendat Hiſtoriam: *Hiſtoria verò teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis:* vbi plures ſunt hiſtoriæ definitiones ut patet. Item: *Ignari quid grauitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret, quæ in tempeſtate ſæua quieta eſt, & lucet in tenebris, & pulſa loco, manet tamen, atque hæret in patria, ſplendetque per ſe ſemper, nec alienis umquam ſordibus obſoleſcit;* ubi virtutis plures conglobantur definitiones. Talis etiam eſt conglobatio illa, qua utitur Orator ad gloriam amplificandam: *Eſſe hanc unam quæ breuitatem vitæ, poſteritatis memoria conſolaretur, quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viueremus, hanc deniq; eſſe cuius gradibus etiam homines in Cœlum videantur aſcendere.* Item Curiæ incendium per definitiones conglobatas hunc in modum amplificat. *Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilij publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium ſedem ab uniuerſo populo Romano conceſſam uni ordini inflammari, excindi, funeſtari.* Elegans eſt etiam illa Crucis definitionum conglobatio. *Crux totius beatitudinis cauſa, diſcordiæ amputatio, pacis firmamentum, bonorum omnium copioſa largitio, ſalutis indicium, Sol iuſtitiæ, ſpes Chriſtianorum, reſſurrectio mortuorum, cæcorum dux, claudorum baculus, conſolatio pauperum, frænum diuitum, euerſio ſuperborum, triumphus &c.* Aduertendum autem rarò admodùm ab Oratore definitionem ad amplificandum adhiberi, quæ genere conſtet & proprietate; cùm potiùs rei qualibet explicatio, ut nuper dictum fuit, tamquàm ad id idonea ſoleat uſurpari.

Secundo de Oratore. — Tullius pro Sextio: — In oratione pro Milone. — Ibidem. — D. Chryſoſtomos in deſcriptione Crucis. — Adnotatio.

Secundus locus ex quo rerum amplificatio ſumitur, tunc eſt, cùm frequentatio conſequentium ponitur, nempè cùm ea congeruntur mala, aut bona, quæ conſecutura ſunt. Hic locus eſt ſingularis efficacitatis, ad virtutes, aut vitia exageranda, ſiue ſuadere ſiue diſſuadere velis, cum ea nimirùm, ſeu bona, ſeu puta mala, commoda, vel incommoda ſunt virtutem, aut vitiũ, aut rem aliam omninò ut plurimùm comitantia, ſeu conſequentia enumeramus, ut: *Si (quod Iuppiter omen auertat) hunc veſtris ſententijs afflixeritis, quò ſe miſer vertet domumnè, ut eam imaginem clariſſimi viri parentis ſui, quam paucis ante diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eamdem deformatam ignominiâ lugentemque videat? an ad Matrem? quæ miſera modo Conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur &c.* Item: *Sed quid tandem fiet, ſi hæc elapſa de manibus noſtris, in eum annum qui conſequitur redundarint. Illa peſtis immanis, importuna Catilinæ, prorumpet, quâ poterit, & iam populo Rom. minatur, in agros ſuburbanos repentè aduolabit, verſabitur in caſtris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vaſtitas, omnia autem in ſede, loco, ferrum, flammamque metuemus:* Item: *Conſtitue nihil opis eſſe in hac voce, Ciuis Rom. ſum; Iam omnes Prouincias, iam omnia Regna, iam omnes liberas Ciuitates; iam omnẽ orbem terrarum, qui ſemper noſtris hominibus maximè patuit, Ciuibus Rom. iſta defenſione præcluſeris;* Itẽ per hypotypoſim: ut: *Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubitò uno incendio concidentem: cerno animo ſepultam patriam, miſeros, atque inſepultos aceruos Ciuium; verſatur mihi ante oculos adſpectus Cethegi, & furor in veſtra ſede bacchantis.*

Secundus locus. — Cic. pro L. Murena. — Cicero in Verrem. — Cicero act. 4. in Catil.

At occaſione eorum, quæ Tullius de frequentatione conſequentium diſputauit, quædam hac de re notatu digna in medium afferre iuuabit. Præſtat tamen hoc ad calcem eorum quæ Tullius habet, differre.

Tertius eſt locus cùm ponuntur contraria, diciturque contrariorum congeries ut: *Nec verò ſi mihi eripieris reliqua eſt illa tamen ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non malè aliquando de me meriti, ſed ſemper optimè.* Item: *Cedere patriâ ſeruatorem eius, manere patriæ proditores?* Item: *Habet magnum dolorem undè cum honore diſceſſeris, eodem cum ignominia reuerti.*

Tertius locus. — Tullius pro Milone. — Pro L. Murena.

Quartus locus eſt cum adhibentur diſſimilia ut: *Sic habete Iudices plures a Syracuſanis iſtius aduentu Deos, quàm victoria Marcelli homines eſſe deſideratos:* Item: *Quid enim ſimile fuit in Q. Metello, cuius cauſam, etſi omnes boni probant, tamen neq; Senatus publicè &c.* Item: *Hic ſe popularem dicere audet, me alienum à commodis veſtris cum iſte omnes & ſuppliciorum, & verborum accerbitates non ex memoria veſtra, ac Patrum veſtrorum, ſed ex annalium monimentis, atque ex Regum commentarijs conquieſcit:* Item: *Sed ut hoc ommiſſo ad ſtudiorum, atque artium contentionem reuertamur; qui potes dubitare, quin ad conſulatum adipiſcendum multo plus afferat dignitatis rei militaris, quàm rei ciuilis gloria? vigilas tu de nocte &c.*

Quartus locus. — In Verrẽ. — Pro Sextio. — Pro C. Rabirio. — Pro L. Murena.

Quintus locus eſt à repugnantibus, præſertim cùm ſingula ſingulis opponuntur: ut: *Vide quid interſit inter tuam libidinem, maiorumque auctoritatem; inter amorem furoremque tuum, & illorum conſilium atque prudentiam. Illi aditum litoris Syracuſanis ademerunt: tu maritimum imperium &c.* Item: cum multa conglobata multis conglobatis opponuntur: ut: *Tune es ille quo Senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem Reſp. deſiderauit? &c.*

Quintus locus. — Act. 7. in Verrem. — Pro dom. ſua ad pontif.

Sextus locus à cauſis deſumitur. Hic autem amplificationis modus fit, cùm rem non nudam exponimus, ſed etiam cauſas altiùs repetimus, & à quibus initiis profecta copioſè declaramus: ita quidem Tullius non contentus dicere Clodium inſidiatum fuiſſe Miloni, id probat amplificando per conglobationem cauſarum; quia nimirum ſceleſtus Clodius fuit, quia Milonem odio proſequebatur, quia honores ambiebat, ad quos conſequendos putabat Milonem ſibi eſſe impedimento, & quia ſperabat impunitatem. Ab eodem hoc loco deſumit amplificationem ut oſtendat, bellum de quo ibi loquitur, ſcatere quampluribus difficultatibus, quia potentiſſimi reges illud coniungunt, agitatæ nationes renouant, gentes integræ ſuſcipiunt, nouus Imperator eſt, qui reſiſtit. Elegans amplificatio cauſarum conglobatione fit à Tullio per admixtionem tamen allegoriæ, dum plures variaſque cauſas iungit, propter quas multi ab eo facti eſſent alieni. *Cum verò, inquit, in hanc Reip. nauem ereptis ſenatui gubernaculis fluitantem in alto tempeſtatibus ſeditionum, ac diſcordiarum, armatæ tot claſſes, niſi ego unus deditus eſſem, incurſuræ viderentur; cùm proſcriptio, cædes, direptio denuntiarentur: cum alij me ſuſpicione periculi ſui non defenderent: alij vetere odio bonorum incitarentur: alij inuiderent: alij obſtare ſibi me arbitrarentur: alij ulciſci dolorem ſuum aliquem vellent: alij rem ipſam publicam &c.*

Sextus locus. — Pro Milone. — Pro Lege Manilia. — Pro P. Sextio.

Septimus eſt locus ab iis, quæ ſunt orta de cauſis, quæ ſolent effecta vel euenta nominari, ut: *Niſi libidini tuæ cupiditatique parueris, immutentur homines,*

Septimus locus. — Act. 1. in Verrem.

nes, expugnabuntur domus, ciuitates non modo patriæ, verum etiam ſociorum, atque amicorum ad vim atque ad arma confugient, ut ab ſe, atque a liberis ſuis, legati populi Rom. ſcelus atque libidinem propulſare poſſint. Item: *Doletis tres exercitus P. R. interfectos? interfecit Antonius: deſideratis clariſſimos Ciues? eos quoque vobis eripuit Antonius: auctoritas huius ordinis afflicta eſt? afflixit Antonius: omnia denique, quæ poſtea vidimus mala (quid autem mali non vidimus?) ſi rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio.*

Philip. 2.

Octauus locus.

Pro Arch. Poeta.

Octauus locus à ſimilitudine deducitur, ut: *Saxa & ſolitudines voce reſpondent, beſtiæ ſæpè immanes cantu flectuntur, atque conſiſtunt, nos inſtituti rebus optimis, non Poetarum voce moueamur?* Item: *Iam diu in his periculis coniurationis, inſidiiſque verſamur: ſed neſcio quo pacto &c.* & paulo poſt ſubdit. *Vt ſæpè homines ægri morbo graui, cum æſtu, febrique iactantur, ſi aquam gelidam biberint primò releuari videntur: deinde multò grauius, vehementiuſque afflictantur: ſic morbus qui eſt in Rep. releuatus iſtius pœna, vehementius viuis reliquis ingraneſcet.* Quandoque perelegantet ex conglobatis pluribus ſimilitudinibus rem nouam colligimus, & hoc ad amplificandum magnam vim habet.

Act. 1. in Catil.

Nonus locus.

Nonus locus ab exemplis, quibus homines præſertim vulgares moneri ſolent huiuſmodi autem eſt amplificatio Ciceronis: *Homerum Colophonij Ciuem dicunt eſſe ſuum, Chij ſuum vendicant; Salaminij repetunt, Smyrnæi verò ſuum eſſe confirmant, itaque delubrum etiam eius in oppido dedicauerunt, permulti alij præterea pugnant inter ſe, atque contendunt; ergo illi alienum, quia poeta fuit, poſt mortem etiam expetunt; nos hunc viuum, qui & voluntate & legibus noſter eſt, repudiabimus?* Item: *Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, qua Hala, qua Naſſica, qua Opimius, qua Marius, qua noſmetipſi.*

Pro Archia Poeta.

Pro Milone.

Decimus locus.

Philip. 5.

Decimus locus à perſonis fictis, quæ græco nomine Proſopopœa nuncupatur, ut: *Hoc qui non videt: excors: qui non videt, decernit, impius; in Ciuem ſceleratum, & perditum Gallorum & Germanorum exercitu, pecunia &c.* Item in oratione pro Milone; ubi Milonem ipſum ita loquentem inducit: *Valeant, inquit, valeant Ciues mei, ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati; ſtet hæc urbs præclara mihique patria cariſſima &c.*

Pro Milone.

Decimus primus locus.

Act. 1. in Catil.

Decimus primus locus eſt, cum muta loquentia inducuntur; ita quidem Cicero patriam inducit loquentem hoc modo. *Etenim ſi mecum Patria, quæ mihi vitâ meâ multò eſt carior; ſi cuncta Italia, ſi omnis Reſp. loquatur, Marce Tulli quid agis? tu ne eum, quem eſſe hoſtem comperiſti, quem ducem belli futurum vide &c.*

Quatuor fontes amplificationis cū Fabio.

Primus fons.

Congeries duplex.

Ad ſuperiora reuertor. Amplificationis de qua loquimur, quatuor eſſe fontes uberrimos Fabius dicebat, nempè Congeriem, Incrementum, Ratiocinationem, & Comparationem. Præter ea quæ de congerie cum Tullio diximus, aliqua conſideranda occurrunt: Congeries bipartitò diuiditur; quarum una verborum, de qua ſupra multa diximus, altera ſententiarum; illa eſt, cùm plura verba idem ſignificantia congeruntur: hæc cùm orationes, ſiue ſententiæ plures eiuſdem itidem ſignificationis componuntur. Quandoque miſcentur, & utraque ſimul uſurpatur, ut celebris illa eſt apud Tullium. Hic enim in Piſonem ubi Piſonis inſaniam quibuſdam veluti ſynonymis oratione ſenſim creſcente plurimum exagerat. *Ego,* inquit, *te non vecordem, non furioſum, non mente captum, non tragico illo Oreſte, aut Athamante dementiorem putem, qui ſis auſus &c.* ubi etiam gradatio quædam interuenit. Sententiarum eſt elegans illa congeries, quæ legitur apud eumdem, ibidem. *Quos tu Mæandros, dum omnes ſolitudines perſequeris, quæ diuerticula, flexioneſque quæſiſti? Quod te municipium vidit? Quis amicus inuitauit? Quis hoſpes aſpexit? Nonne tibi nox erat pro die? Non ſolitudo pro frequētia? Caupona pro oppido? &c.* Vide quàm egregiè ſynonymis rem Tullius exageret. Plura verò ſunt commoda, quæ huiuſmodi amplificationis genere conſequimur. Primò ſiquidem priora poſterioribus explicando, diſcutimus obſcuritatis tenebras, quibus res obuoluuntur. Deinde leniorem, ac modulatiorem orationem reddimus, in cuius exemplum Ciceronis illud afferri ſolet in Piſonem: *Non enim, inquit, nos color iſte ſeruilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt. Oculi, ſupercilia, frons, vultus, denique totus &c.* Tertiò ſic amplificando haud mediocrem orationi grauitatem afferimus, & granditatem conciliamus; nam quæ tractamus nos utentes hac arte, profectò enim orationis dignitate, cum graui verborum copia dicimus; etſi namque ferè eadem ſint, & ea una quapiam ſententia ſuam quaſi originem trahant, plura tamen putantur, eò quòd & aures, & animum ſæpè ſæpius feriant. Itaque ad inſtandum, vel exprobrandum crimen, hæc amplificandi ratio ſingularem vim habet; quod exemplo declarari ſolet ſatis accommodato, quale illud eſt apud Tullium. *Quid enim, inquit, Tubero, tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? Qui ſenſus &c.*

Cicero in Piſonem.

Plura ſunt commoda huius amplificationis.

In Piſonē.

Pro Q. Ligario.

Quòd ſi propriarum vocum copia deficiat, utendum eſt vocibus metaphoricis, vel allegoricis, nam hoc modo longè venuſtior amplificatio reddetur. Cauendum tamen Oratori ne in re quantumuis nullius momenti, amplificationem adhibeat, & ne in re graui pluſquàm par eſt amplificādo urgeat; ſed ei curandum dumtaxat, quod paulò anteà dicebamus, nimirùm, ut, vel poſteriora verba, ſententiæque prioribus aliquibus claritatis afferant, vel plus roboris, ac vehementiæ contineant, longèque acriùs auditorum animos commoueant, ac urgeant; & in hoc maximè Oratoris dexteritas elucet, præcipuè ſi curauerit, ut potius rerū fiat congeries, quàm otius vocis multiplicatio: plùs enim valet ad aliquem inſectandum criminaodumque plura vitia congerere, quàm vitium unum pluribus nominibus appellare.

Animaduerſio.

De congerie, ſiue conglobatione definitionum iam ſupra dictum fuit. Sequitur congeries partium quæ procul dubio in re de qua agitur, pluris facienda eſt, cùm maximè latè pateat; nullum ſiquidem argumenti genus reperies, nullam ſententiam, nullamque propoſitionem, quæ cum ſit totum quoddam ſeu phyſicum, ſeu morale, ſuis non conſtet partibus, vel phyſicis, ac veris, vel moralibus, hoc eſt ratione diſtinctis; proindeque licet hinc amplificationem deducere; quæ ſiquidem in re quapiam confuſa ſunt, & quodammodo pluribus tricis implicata latent, amplificando omnium oculis exponimus. *Amplificare nanque nil aliud, quam quæ latent in re, aut affinitatem habent cum ipſa, euoluere, explicare, ſubijcereque ſub aſpectum dicendo.* Ita quidem Cicero totum in partes diſtribuendo Catilinam urget, ut animos vehementiùs commoueat; *Rempub.* inquit, *Quirites, vitamque omnium veſtrum, bona, fortunas, coniuges, liberoſque veſtros &c.*

Congeries definitionum.

Congeries partium.

Amplificare quid.

Tul. act. 3. in Catil.

Eſt etiam cauſarum, & effectorum congeries quemadmodum comitantium, & conſequentium de quibus paulò ſuperius iam locuti ſumus, ubi &

con-

congeriem contrariorum explicuimus; ſupereſt congeries adiunctorum in qua frequens, iuxta, ac pleniſſima amplificatio conſiſtit ab omnibus, ſeu rerum ſeu perſonarum adiunctis ac circumſtantiis deducta:

Adiuncta quid.

adiuncta autem ſunt quæ cum re ſunt coniuncta; ſed hæc ternario numero comprehendi Rhetores non inepte notarunt. Primò nanque ſunt adiuncta rei geſtæ, ut locus, tempus, veſtitus, comitatus: Secundò adiuncta animi, ut vitia, & virtutes. Tertiò adiuncta corporis; ut pulchritudo, deformitas, & robur. Sed Rectius tamen alij ternarium hunc numerum ſic explicant, ut dicant triplex adiunctorum eſſe genus, & primum quidem eorum, quæ rem, & negotium præcedunt ut plurimum, nempe cauſæ, conſilia, colloquia, iniuriæ, conſuetudo, minæ, promiſſa, ſuſceptum iter, aut demum quicquid aliquo modo rem antecedit; ſecundum eorum quæ rem ipſam comitantur; ut locus, tempus, occaſio, modus, facultas, ſine inſtrumenta, & id genus alia; tertium eorum quæ tempore, vel ordine poſteriora ſunt, quæ videlicet rem geſtam ſubſequuntur; ut rubor, pallor, inceſſus titubans, frequens anhelitus, hæſitatio, & alia conturbationis ſigna, inſuper ignis extinctus, gladius cruentus, & alia huius generis. Hinc Tullius amplificat vomitum Antonii; videlicet ab adiunctis, qualia ſunt perſona, locus, tempus, circumſtantes hoc modo.

Phil. 2.

Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in populi Rom. conſpectu, vomere poſtridie: & ut robuſtiorem amplificationem reddat exclamationem addit; *O rem non modo viſu fœdam, ſed etiam auditu! ſi inter cœnam &c.*

Secundus fons.

Secundus fons erat incrementum per quod amplificatio fit, cum oratio gradatim creſcit, & ad ſummum peruenit: à congerie autem differt, quòd hæc ſatis habeat plures, aut voces, aut ſententiam ad idem propoſitum colligere; incrementum autem eſt quo oratio creſcat oportet; quod gemino fit modo: primò cum in orationis curſu aliquid ſemper ſequitur antecedente grandius; ita Cicero;

Pro Roſc. Amerino.

Vt non modo clam, verum etiam hic in foro ante tribunal tuum M. Fanni, ante pedes veſtros, Iudices, inter ipſa ſubſellia cædes futuræ ſint. Primus enim, & infimus gradus eſt *clam*; alter *in foro*; tertius *ante Tribunal*; quartus *ante pedes*; quintus atq; ſummus *inter ſubſellia*, quod etiam ab aliis adnotatum fuit. Huc pertinet illud eiuſdem, in lib. de Senectute; *Contemni ſe putat, deſpici, illudi.* Secundo fit non modo clarius, & apertius, ſed etiam efficacius, cùm ſingulos diuidimus gradus, & in ſingulis hæremus; atque ea, quæ, utpote minora, in inferiori ſunt gradu, magna facimus, ut quod poſtremo conſtituitur loco, maximum eſſe videatur; frequentia ſunt exempla apud Tullium, è quibus illud vulgatum.

Act. 7. in Verrem.

Facinus eſt vinciri Ciuem Rom. ſcelus, verberari; propè parricidum, necari: quid dicam in Crucem tolli? Quatuor tamen fit modis; Primò cum ad ſummum aliquod aſcenditur, aut deſcenditur ad infimum per quoſdam gradus; ita ut priora perpetuò repetita poſterioribus tanquàm gradus quidam ſubſternantur. Hoc incremento utitur Cicero dum ait:

Pro Roſc. Amerino.

In Vrbe luxuries creatur; ex luxuria exiſtat auaritia neceſſe eſt: ex auaritia erumpat audacia: inde omnia ſcelera, ac maleficia gignuntur. Eandem adhibet dum ſtudet oſtendere Milonis conſilio

Pro Milone.

factas Clodio inſidias non fuiſſe: *Quod ſi non ſatis cernitis, cum res ipſa tot tam claris argumentis, ſignisque liceat, purâ mente, atque integra Milonem, nullo ſcelere imbutum &c.*

Secundò modo fit cum quæ leuiora initio ſubiiciuntur, & ſemper grauioribus ad ſummum aſcenditur prioribus non repetitis. Ita Cicero.

Pro Quintio.

Miſerum eſt exturbari fortunis omnibus; miſerius iniuriâ; accerbium eſt ab aliquo circumueniri; accerbius à propinquo &c.

Tertiò fit cum per quaſdam ſuppoſitiones res in maius quidpiam euehitur, nempe cùm aliquo admiſſo, reliqua ſupponuntur ſemper fieri per incrementum, ut: *Si magni facias Cæſarem quod inimicorum iniurias neglexerit; quid ſi deſpexerit? Quid ſi illuſerit? &c.*

Quartò fit etiam cum noſmetipſos interrogamus num ſatis res excreuerit, vel oſtendimus nondum ſatis eam aſcendiſſe; ut ſi quis diceret de Verre loquens: *Quid ad extremum de eius animi peruerſa indole dicam? Qui adeo eſt odio Ciuem Rom. proſecutus, ut pro nihilo habuerit illum vinciri; non ne diceres ipſum barbarie feris animantibus antecellere? Leue eſt: curauit eum verberibus caſtigari, variiſque modis torqueri: ne dum ſatis; quid ſi dixero ab eo curatum fuiſſe ut tolleretur in crucem.* Caue tamen ne nimis artem affectare videaris: imitandus eſt Tullius, qui præceptionibus hiſce mirum in modum inſtructus, artificium diſſimulare quàm optimè nouit dum de Verre loquens ait: *Verum eſto: ſi tibi illud liberum omne tempus, quoad cum imperio fuiſti. Etiamne priuatus? Etiamne reus? Etiamne penè damnatus? Hoſtium duces &c.*

Tertius fons.

Tertius Fabii erat fons ratiocinatio, cum ut unum creſcat, alterum augetur, adeò ut ad id quod extolli cupimus, ratio deducatur; talis eſſet amplificatio ſi Alexandri virtutes laudibus proſequeremur ad oſtendendum clariores eſſe illas, quibus Darius florebat; qui ab eo ſuperatus fuit.

Quartus fons.

Poſtremus erat fons comparationis, quâ diuerſa inter ſe, & minora cum maioribus conferuntur, non tantùm ad rem comprobandam quem in modum ſæpè ſæpius arguendo ex minoribus maiora colligimus, ſed ad exagerandum, ac dilatandum atque maiorem vim explicandam; exemplis igitur utimur, atque comparationes inſtituimus, ut id, quod commendare ſtudemus, ea comparatione cum altero inferioris notæ præſtantius eſſe videatur; talis eſt amplificatio apud Tullium ea circumſtantiis virtutum, & vitiorum comparatione facta inter Caſſium, Cẽſorem, & Clodium.

Pro Domo ſua.

Quæſo, inquit, Pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat ſumma modeſtia, grauitate Cenſor, hic Tribun. pleb. ſcelere & audacia ſingulari; tempus illud &c. Eâdem amplificandi ratione utitur, dum ait.

Act. 1. in Catil.

An verò vir ampliſſimus P. Scipio Pontifex Maximus T. Gracchum mediocriter labefactantem, ſtatum Reipub. priuatus interfecit? Catilinam orbem terræ atque incendijs vaſtare cupientem, nos Conſules perferemus?

In partitionibus oratoriis.

Nunc ad Ciceronem reuertor, qui pergit, dum ait. *Omninoque ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur, quæ magna habentur, quorum eſt duplex genus. Alia enim magna naturâ videntur, alia uſu: naturâ, ut cœleſtia ut diuina; ut ea, quorum obſcuræ cauſæ, ut in terris, mundoque admirabilia quæ ſunt, ex quibus, ſimilibuſque ſi attendas, ad augendum permulta ſuppetunt.*

Non omne genus argumenti amplificationis eſt capax.

Docet hoc loco Cicero, quod ſuperiùs inſinuatum à nobis fuit; videlicet non omne genus argumenti capax amplificationis eſſe; cum nonnulla mirificè nata ſint ad incrementum, & ita ſe habeant, ut ſi vel digito leuiter ſtudeas attingere, confeſtim ſuapte natura fundantur, quaſi rationes moliores diffuſionis firmiter implicatas in ſe cohibeant. Alia verò ea ad-

uerſo

uerſo ſunt adeò tenuvia, ut vix Oratoris conatu patiantur expoliri, fulgidiſq; luminibus artis illuſtrari; hęc itaq; talia ſunt, ut nulla ſit tàm operoſa induſtria, quæ illa poſſit extollere; quamobrem cauſarum non vna quidem eſt ratio, cùm aliæ ſint preſſæ, ac humiles, quæ tenui ſtylo tractandæ ſunt; aliæ mediocres, quæ temperatum, æquabileque dicendi genus expoſcunt: aliæ tandem præſtantes, atque ſublimes, quibus ea congruunt, quæ magna ſunt; hæc autem Tullius, ſi cauſa patitur, iubet ſemper adhiberi, quæ duplicis vult eſſe generis, nempè alia, quæ propter ſuam naturam eſſe magna videntur: alia quę propter uſum. Prioris generis ea ſunt, quæ mortalium animis non exiguam admirationem ingerunt, cuiuſmodi ſunt cęleſtia, nimirùm quæ in cælo naſcuntur, ut tonitrua, tempeſtates, cometæ, capræ ſaltantes, lampades, parelii & id genus alia; prætereà diuina; ut aruſpicum reſponſa, vaticinationes, oracula, & quorum ſunt obſcuriores cauſæ, ut terræ motus, eiuſdemque hiatus, monſtra, prodigia, portenta, Solis, Lunæque deliquia, & alia inſolita. Quæ igitur magna ſunt ad tria reuocantur capita, cæleſtia videlicet, diuina, & quorum obſcuriores ſunt cauſæ, & hæc maximè poſſunt amplificatione tractari, quæ naturâ eſſe magna dicuntur. Aliud genus ex Tullio eorum eſt, quæ propter uſum dicuntur magna, de quibus hæc

In partitionibus oratoriis.

habet. *Vſu, quæ videntur hominibus aut prodeſſe, aut obeſſe vehementiùs, quorum ſunt genera ad amplificandum tria. Nam, aut caritate mouentur homines, ut Deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honeſtate, ut virtutum, maximèque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent.*

Quæ magna ſunt uſu.

Explicatis iis, quæ naturâ ſunt magna, nunc declarat ea, quæ talia ſunt uſu, dicens eſſe, quæ vel magnam utilitatem, vel magnum detrimentum hominibus, afferre poſſunt & quidem, utilitatem, ſi retineantur, & obſeruentur: detrimentum verò ſi contrarium fiat. Tria docet, plurimùm ad amplificandum valere, primò caritatem, hoc eſt pietatem, quæ quatenùs erga Deos exercetur; propriè religio dicitur; erga verò patriam, & parentes, pietas nuncupatur. Si igitur Orator viſus fuerit tractare quæ ad immortales Deos, quæ ad patriam, quæ ad parentes pertinent, in iudicum, & auditorum animis non vulgaris affectuum permotio fiet. Deinde ait amorem, & honeſtatem ad idem conducere. Dum vero ſubdit. *Ex iis & cohortatione, ſumuntur ad ea retinenda, & in eas à quibus ea violata ſunt, odio incitantur, & miſeratio naſcitur.* Docet uſum magnarum rerum, quas hactenus expoſuit; non enim ſatis habuit eas declaraſſe, ſed operæ pretium exiſtimauit Oratorem inſtruere præceptis, quibus in amplificando res magnas tractare poſſit; primò namque docet illas valere ad cohortandum, & inflammandum ut earum habeatur ratio, ſummâque cura, diligentiâq; retineantur; valere iiſdem ad concitandum odium in illos, qui res huiuſmodi violare auſi ſint, atque adeò ad miſerationem excitandam; nam ex his miſeratio naſcitur. Et ut prædictarum rerum cumulatiùs declararet uſum, proſequitur dicens: *Proprius locus augendi in his rebus, aut amiſſis, aut amittendi periculo, Nihil eſt enim tàm miſerabile, quàm ex beato miſer. Et hoc totum quidem moueat, ſi bona ex fortuna quis cadat, & à quorum caritate diuellatur, quæ amittat, aut amiſerit, in quibus malis ſit, futuruſve ſit, exprimatur breuiter. Citò enim areſcit lachryma, præſertim in alienis malis.* Cùm ergo Orator animos mouere vult, recenſere debet omnia mala in quibus ille ſit conſtitutus, pro quo miſerationem excitare deſiderat exponendo proſperam fortunam à qua deciderit, à quibus diuellatur, quæ ſint illa quæ amittat, aut quæ iam amiſerit, quæ mala perpetiatur, aut poſtea ſit perpeſſutus; hoc enim miſerabile eſt, *cum nihil ſit miſerabilius, quàm ex beato miſer*, quod propterea repreſentando ſummam Orator in auditorum animis miſerationem excitabit, rectè autem aduertit horum expreſſionem quàm breuiſſimè fieri debere, quoniam lachrymæ diu durare non ſolent, nam lachryma, ut dixi, nihil areſcit citiùs, præſertim ob aliena mala. Cum autem docuiſſet quæ in amplificatione ſint amplectenda, ut explicet quæ ſint fugienda, ſubdit: *Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum eſt: minuta eſt enim omnis diligentia, hic autem locus grandia requirit.* Præcipit ne in amplificando omnia recenſeamus, nec de ſingulis commemorandis ſolliciti eſſe velimus, quoniam amplificatio tantummodo magna deſiderat, ſed diligentia minima etiam perſequitur, idcoque qui diligens eſt, minutiora quoque ſectari debet, quod potius in narratione, & confirmatione faciendum. Quæ ſuſè Cicero proſequitur apud eumdem videri poſſunt.

Figuratum etiam in amplificando ſumma eſt habenda cura, quoniam hæ plurimùm ad amplificationem conducunt; præſertim Hypotypoſis, ſeu Deſcriptio, quæ vel eſt rerum, vel perſonarum: quibus paſſim utitur Tullius: ut pro Roſcio Amerino. *Nonne vobis hæc quæ audiſtis cernere oculis videmini Iudices? Non illum miſerum, ignarum caſus ſui, redeuntem à cæna videtis? Non poſitas inſidias? Non impetum repentinum? Non verſatur ante oculos &c.* Item in Piſonem. *Erant illi compti capilli, & madentes, cincinnorum fimbriæ, & fluentes, cerusſatæque buccæ, dignæ Capua &c.* Item actione prima in Catilinam. *Quid eſt Catilina? ecquid? attendis, ecquid? animaduertis horum ſilentium? patiuntur, tacent: quid expectas &c.* Item act. ſecunda. *Iacet ille nunc proſtratus Quirites, & ſe perculſum, atque abiectum eſſe ſentit &c.* Ibidem. *Hos quos video volitare in foro: quos ſtare &c.* Proſopopœia ſplendidiſſimum eſt augendi lumen, atque magnum eloquentiæ decus, cum in ſuadendo, quærendo, obiurgando, miſerendo plurimum valeat, ſed maximè in laudando, ac amplificando, ut idcircò nō ſemel illam Tullius uſurpet: ita quidem pro M. Cœlio. *Exiſtat igitur, ex hac ipſa familia aliquis, ac potiſſimùm Cæcus ille; minimum enim &c.* & actione primâ in Catilinam. *Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multo eſt charior; ſi cuncta Italia &c.* Splendida eſt etiam illa exclamatio, quam habet pro P. Sextio. *O diem illum, Iudices, funeſtum ſenatui, bonisque omnibus, Reipublicæ luctuoſum, mihi ad domeſticum mœrorem grauem, ad poſteritatis memoriam glorioſum!* Apoſtrophe quoque in amplificatione plurimum valet. Tullius actione prima in Catilinam. *Quouſque tandem abutere Catilina patientiâ noſtrâ? quamdiu nos etiam &c.* Et pro M. Cœlio. *Proh Dij immortales, cur interdum in hominum ſceleribus maximis, aut conniuetis, aut præſentis fraudis pœnas in diem reſeruatis? &c.* & pro Ligario. *Quid enim Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? &c.*

Interrogatio etiam figura eſt in amplificationibus maximè uſurpanda: ſolet autem in laudationibus, in vituperiis, votis, deſideriis, & aliis huiuſmodi motibus exprimendis adhiberi; & præſertim ad aduerſarium urgendum, ut apud Tullium. *Quid enim*

Pro Sex. Roſc Amerino n. 98.

N. 25.

N. 20.

N. 2.

N. 5.

N. 33.

Pro P. Sex. n. 27.

Act. 1. in Catil. initio.

Pro M. Cœlio.

Pro Ligario n. 5.

Act. 1. in Catil.

enim mali, aut ſceleris fingi, aut excogitari poteſt: quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus? quis gladiator? quis latro? quis ſicarius? quis parricida? quis teſtamentorum &c. Sic etiam Obſecratio, Optatio, & aliæ huius generis figuræ plurimùm in amplificando proficiunt. Duo porrò ſunt amplificationis genera, prout gemino modo amplior poteſt oratio fieri; primum græcè dicitur αὔξησις, *incrementum*; alterum δείνωσις, *exageratio*. Commune eſt utrique ampliorem orationem reddere: hoc tamen differt inter ipſas, quòd αὔξησις, eſt amplificationis forma tumens admodùm, latèque ſubſultans, multum diffuſionis, ambitioſiq; circuitùs habens; at δείνωσις preſſioribus illigata rationibus, & validioribus argumentis innixa, non tam verbis, quàm rerum adiunctis, atque ponderibus amplam, atque magnificam orationem reddit. Prioris generis amplificatio noui plerumque nihil affert, quin potiùs unum, ac idem ſententiarum variis luminibus illuſtrat, & in eodem perſeuerans amenioribus id figuris decorat: ſed poſterioris generis amplificatio paucis quandoque rem in ſupremam extollit magnitudinem, ſublimi quadam exagerationis formâ, quatenus varijs adiunctis, diuerſis epithetis aliud, atque aliud ſignificantibus, utitur; eademque, tanquam validiſſima tela frequenter immittit; Exemplum prioris generis afferri ſolet amplificatio, quâ utitur Tullius act. 7. in Verrem

ad 10. 11. 12.13.14.

ubi habet. *In Tricalino quem locum fugitiui iam ante tenuerunt. Leonide cuiuſdam Siculi familia in ſuſpicionem vocata eſt &c.* uſque ad illa verba; *Quis dubitet, quin ſeruorum animos &c.* Et reuera hæc fuſa, videtur admodum amplificatio; ut non immeritò ad primum è duobus ſuperioribus generibus pertinere dici debeat. Sed poſterioris generis, ut omittam illam celebrem Demoſthenis, præcipuè cenſetur illa, quæ apud Ciceronem legitur oratione pro A. Cluentio, ubi habet. *Veſtramque ſimul Iudices æquitatem, & manſuetudinem, una mater oppugnat; at quæ mater? quam cæca crudelitate &c.*

Oratione in Antogetem,

Vtra ſit præſtantior amplificationis ratio, adhuc ſub Iudice lis eſt; alia enim alijs arridet magis. Mihi tamen ſummoperè probatur illa, quæ nec ſerpit humi, nec nimia verborum pompâ luxuriat; adeòut non modò rem proprijs verbis, crebris ſententijs, atque nouis adiunctis exponat; ſed etiam varijs figurarum luminibus colluſtrat: cuius generis apud Oratores, & præſertim apud Tullium, videri poſſunt exempla.

Quamuis enim amplificatio, quam magni faciendam diximus, utpotè nec nimis fuſam, nec nimis conſtrictam, nonnihil orationem prolixam reddat, non propterea ſoliùs breuitatis cauſa ab ea declinandum, ieiunèq; dicendum. Breuitatem ſummoperè cuſtodiendam nemo ibit inficias, ſi tamen cauſa ipſa permittat, alioquin ut ille dicebat, præuaricatio eſt tranſire dicenda; quemadmodum curſim, & breuiter attingere, quæ ſint inculcanda, infigenda, repetenda; *nam*, ut idem aſſerebat, *pleriſque longiori tractu, vis quædam, & pondus accedit; utque corpori ferrum, ſic oratio animo, non ictu magis, quam morâ imprimitur.* At verò nequit hoc commodiùs, quàm per amplificationem fieri, quæ quo magis culta, magis etiam placet, ſi non omnibus, ſaltem quamplurimis, vel magna quidem parte, quo debet Orator eſſe contentus, quandoquidem varia ſunt hominum iudicia, ut ingeniorum variæ ſunt formæ, diuerſæ itidem voluntates; quot enim homines, tot ſententiæ, & ſuus cuique mos eſt; ita fit, ut qui cauſam eandem ſimul audierunt, ſæpènumerò diuerſum

Plinius lib. 1. ep. 20. ad C. Tacitum.

nonnunquam idem, ſed ex diuerſis animi motibus ſentiant; de his tamen non oportet Oratorem nimis eſſe ſollicitum, nam ſcitè Lyricus

—neque te ut miretur turba labores — Lib. 1. Sat. 10.

Scitè inquam,

Nam doctis placuiſſe viris, non ultima laus eſt.

Nemini autem dubium quin futurum, ut hominibus emunctæ naris, oratio lata, & magnifica, variis amplificationibus exculta, longè magis placeat, dummodo in ea ſit modus, quàm amputata, & omnibus deſtituta. Sed ad ornatum ſummoperè facit frequens troporum, & figurarum uſus, de quibus iam ſupra locuti ſumus, quatenus his utens Orator egregiè poteſt amplificando grandem eloquentiam reddere, & vehementes affectus, & latera, & ſpiritum commouere; ſi tamen à Longino edoctus, id per ἐπίβασιν faciat, & veluti ſenſim per ſcalarum gradus, ad maiora quidem aſcendat; nam ut hoc nihil meliùs, ita nihil deterius, quàm à grauioribus ad leuiora deſcendere; hoc enim modo ardens flamma priùs in auditorum pectoribus accenſa, tamquàm deſtituta pabulo reſtinguitur. Tameſi autem præcipuæ ſunt figuræ illæ non multò anteà commemoratæ, quibus amplificatio perficitur, reliquæ tamen orationis haud mediocri ſplendori ſunt, & ornamento; quod ut meliùs intelligas, breuiter earum uſum ſubiiciam, exordio ducto à Tropis.

Troporũ uſus.

1. Metonymia quidem adhiberi poteſt, vel in laude, vel in vituperatione, vel etiam cum res inanimus oculis ſubiicienda eſt. 2. Ironia ut tropus poteſt uſurpari cum aliquem irridemus, aut cum, ne aduerſaria argumenta valeant, ea volumus in riſum conuertere, quod multis fit modis. 3. Metaphora quamplurimùm ad laudem, vel ad vituperium conducit. 4. Allegoria ad delectationem facit. 5. Epitheton mirum in modum orationem exornat, ſi rebus, & nominibus accommodatum fuerit. 6. Synedoche, ut tropus eſt, pro multiplici ſui uſurpatione varijs modis orationem decorat. 7. Hyperbole uſurpatur, vel ad aliquid augendum, vel minuendum, tàm in laude, quàm in vituperio. Reliqui autem Tropi, ut Onomatopœia, Catachreſis, Metalepſis, &c. nihil peculiare habent.

Ad figuras quod attinet, uſus earum, quæ per additionem fiunt, talis erit. 1. Conuerſio momenti plurimum ad motum excitandum habet. 2. Quemadmodum & Repetitio, quæ etiam ad vehementiam orationis facit. 3. Et Complexio, de quibus ſuo loco egimus. 4. Conduplicatio, vel ad vehementiam, vel ad ſuauitatem orationis conducit. 5. Synonimia orationi grauitatem, & acrimoniam confert. 6. Polyſynteton ad inſtandum, & urgendum conducit. 7. Gradatio ad venuſtandam orationem, vel ad eius vim augendam adhibetur.

Figurarũ uſus quæ per additionem.

Figurarum uſus, quæ per detractationem fiunt, talis eſt.

Figurarũ uſus quæ per detractionem.

1. Synedoche prout figura, vel ad orationis ornatũ, vel ad aliquem affectum permouendum facit. 2. Diſſolutio vim orationis, eiuſdemque concitationem auget. 3. Adiunctio vehementiorem orationem reddit.

Figurarum uſus, earum ſcilicet quæ fiunt per ſimilitudinem, hic eſt.

Vſus figurarum quæ per ſimilitudinem vocum.

1. Paranomaſia, vel ad delectandos auditores, vel ad aduerſarium pungendum facit. 2. Iſocolon quamma unam ſuauitatem orationi conciliat. 3. Antitheton urget, & delectat. 4. Commutatio urgendi cauſa adhibetur. 5. Correctio in eumdem finem uſurpatur. 6. Dubitatio adhibetur, vel ad ali-

Digitized by Google

quid remouendum; vel ad liberiùs id dicendum, ita tamen, ut id aſſerere non videamur. 7. Similiter deſinens delectat, & ad periodi numerum plurimum habet momenti.

Vſus figurarum quæ ſunt ſententiarum

Figurarum uſus, quæ ſunt ſententiarum, talis erit. 1. Interrogatio in laudationibus, vituperiis, deſideriis, & aliis huiuſmodi motibus commodè poteſt adhiberi. 2. Reſponſio vim eamdem ac interrogatio habet. 3. Subiectio plurimum exornationis affert orationi, atque præcipuus eſt eius uſus ad amplificandum, vel in laude, vel in vituperio, vel etiam ad aliquid urgendum, ſuadendum, vel diſſuadendum. 4. Correctio cùm inter figuras ſententiarum locum habet ad urgendum non mediocriter valet. 5. Occupatio, ſeu Proleplis præſertim in exordiis, deinde in refutationibus, & probationibus locum ſibi arrogat. 6. Dubitatio opportunè adhibetur, cum ad exagerandum præſtat auditorum animos tenere ſuſpenſos; valet etiam in contemptionibus, & ad laudem & vituperationem conducit; item uſurpatur occaſione timoris & doloris, & non rarò etiam hortationis. 7. Communicatio adhibenda cùm expedit oſtendere confidentiam, quam in noſtra habemus cauſa, & aduerſarium refellere nitimur. Vſurpatur etiam ad fidem faciendam, & ad iracundiam cohibendam, ad commiſerationem, & admirationem excitandam. 8. Proſopopœia in ſuaſionibus, laudationibus, obiurgationibus non incommodè poteſt adhiberi. 9. Apoſtrophe Oratori eſt uſui ad urgendum aduerſarium, vel increpandum, inſuper ad laudandum, & vituperandum, cohortandum &c. Et præcipuum habet in amplificationibus uſum, ut ſuperiùs notauimus. 10. Hypothypoſis valet ad deſcribendum, narrandum, amplificandum, & exornandum. 11. Apoſiopeſis, ſeu Reticentia, præcipuè ſolet in motibus iracundiæ, ſollicitudinis doloris, moleſtiæ, &c. adhiberi. 12. Ethopœia, ad ornandum, & ad motus varios excitandos maximè valet. 13. Emphaſis, ad exagerandum, ſiue in laudem, ſiue in vituperium, plurimùm confert. 14. Suſtentatio, ſæpè in exordijs, præcipuè verò in narrationibus, & nonnunquam ad rem exagerandam, ſiue in laudem, ſiue in vituperium ſolet adhiberi, quandoque expedit ipſam ad rem imminuendam, uſurpare. 15. Prætermiſſio poteſt in tranſitionibus, in exagerationibus, in obiurgationibus habere locum; eius etiam eſt uſus, cum id quod dicimus, parum decoris habet, & cum ſuſpicionem rei mouere contendimus; conuenit etiam illam adhibere, hoc eſt maximè dicere ea, quæ nolle nos dicere fingimus in conſultationibus, cum argumenta minoris momenti ſunt. 16. Licentia valet ad minuendam inuidiam, Orator enim pro ſuo iure, dicēdo aliquid apud eos, quos metuere deberet inuidiam imminuit facti, quod liberè prædicatur. Vſurpatur etiam ad minitandum, ad fiduciam oſtentandam, ad inſultandum aduerſario &c. 17. Conceſſio uſurpari à nobis ſolet cùm noſtræ cauſæ confidimus, & aduerſarium contemnimus. 18. Parentheſis quàmmaximè facit ad rem magis explicandam, rationemque breuiter ſubijciendam. 19. Ironia prout figura, vim eam habet, quam ſupra diximus. 20. Permiſſio, quæ certè à conceſſione diſtinguitur, nàm conceſſio eſt in qua ferre aliquid, vel concedere videmur; permiſſio verò in qua cum fiducia aliquid permittimus, quando vel nobis, vel auditoribus, vel iudicibus confidimus, nec mali aliquid vereri nos oſtendere volumus. 21. Deprecatio, ſiue Obſecratio figura eſt quam uſurpamus, cum alterius ope nos indigemus, vel motum aliquem, ſiue timoris, ſiue audaciæ nitimur temperare. Locum etiam habet in admonitionibus, hortationibus, aliiſq; motibus excitandis &c. 22. Optatio vim habet ad dolorem, timorem, ſpē &c. ſignificandam. 23. Execratio, ſiue Imprecatio valet ad odij, & indignationis motus excitandos. 24. Epiphonema, ſiue Acclamatio adhiberi ſolet in admiratione, & plurimùm valet ad commiſerationem excitandam. 25. Exclamatio, rei alicuius præclaræ terminus eſt, & ad indignationis, miſericordiæ, iracundiæ motus commouendos egregiam, ac ſingularem vim habet.

Diminutionis ratio quomodo perficienda.

Hactenùs amplificationis formam expoſuimus, quam ſi quis probè nouerit, nullo ferè labore diminutionis rationem intelliget, quod forſan in cauſa fuit cur dicendi magiſtri nihil, aut parùm, de diminutione attingerint; enimverò cui perſpectum fuerit quanam arte poſſit argumentum extolli, eidem planè conſtabit quomodo deprimi queat; & hæc de arte dicendi; nunc de Poetica.

Diſſertationum Rhetoricarum Finis.

Digitized by Google

Digitized by Google

DISSERTATIONES
POETICÆ
RATIONALIS PHILOSOPHIÆ
PARS TERTIA.

Digitized by Google

CAROLI RENALDINII

DISSERTATIONES POETICÆ

Rationalis Philoſophiæ

PARS TERTIA.

DISSERTATIO PRIMA

De Natura Poetices.

EXplicatis hucuſque duabus prioribus rationalis Philoſophiæ partibus Dialecticâ, & Rhetoricâ, tandem, fauente Deo, ad poſtremam ſcilicet Poeticen peruenimus, quæ quanuis copioſè tractanda foret, paucis tamen cogimur illam perſtringere, ob cauſam non ſemel traditam. C. Operis continuatio. *Breuiter igitur attingemus ea, quæ ſunt magis huius artis præcipua; primòque de natura ipſius diſſeremus, ordine ſeruato, quem initio ſtatuimus nonnullis prætermiſſis de quibus in dicendi arte diſputauimus: quod immeritò factum ne putes, quoniam Ars Oratoria, & Poetica germanæ ſorores perhibentur; Omnis eloquentia, dicebat Fabius, aliquid commune habet; quod inditio eſt eas eſſe, quas diximus, etſi non eodem tempore ortas, cum oratoria vetuſtior habenda ſit:* Lib. 10. cap. 2. *quanuis enim admittatur libros carmine prius, quàm oratione ſolutâ ſcriptos apud Græcos fuiſſe, non tamen id de cæteris gentibus concedendum; nec ſubinde putandum prius carminibus homines locutos quàm oratione ſolutâ: quid enim magis à veritate videri poteſt alienum, quàm prius hominibus perſpectam fuiſſe rationem poeſeos, quàm ſolutæ orationis? Cumque triplex ſtatuenda ſit cura ſermonis, videlicet ut ſit emendatus, ut ornatus, ut modulatus; quis eſt qui non intelligat in his eum eſſe ordinem, ut emendatio ornatum, & hic modulationem præcedat? & prior Grammatici labor, quàm Rhetoris, & huius quàm Poetæ eſſe debeat? Quamobrem ſoluta oratio carminibus illigata, ut naturâ, ſic tempore antecedit, quæ propterea utrique communia ſunt, ibi tractanda erant, ubi de oratione ſoluta diſputandum fuit. Nec putes negotij quidquam faceſſere, quod Strabo dicebat, ut ligatam orationem ſolutâ vetuſtiorem eſſe probaret, nimirum* Καὶ αὐτὸ ἢ τὸ πεζὸν λεχθῆναι τὸν ἄνευ τῦ μέτρυ λόγον. ἐμφαίνει τὸν ἀπὸ ὕψες τινὸς καταβάντα ἐκ ὀχήματος εἰς τοὔδαφος. Etiam illud quod oratio dicatur pedeſtris, argumento eſt, orationem ſublimi, & quaſi vehiculo deſcendiſſe ad imum. *Strabo enim ineptè concludebat, cum non magis quod ipſe intendit, quàm oppoſitum ſic arguendo cuique liceat colligere.*

SECTIO PRIMA.

Poetices, Poetæ, item Poeſeos, & Poematis nomina explicantur. Et quid ſingula ſint, declaratur.

Poeticæ unde dicatur. FAcultas, ut à nomine ducam initium, quæ græcè ποιητικὴ, latinè Poetica dicitur, à verbo ποιέομαι, vel ποιέω, quod eſt facio, à quo etiam Poetæ nomen deducitur; conſtat enim poetas dici ἀπὸ τῦ ποιεῖν, quod eſt *facere*, vel *fingere*. *Poetica verò quum & ſpecioſius quæ ſunt, & quæ non ſunt, eorum ſpeciem ponit, videtur ſanè res ipſas non ut aliæ, quaſi Hiſtrio, narrare, ſed velut alter Deus condere,* ut vir egregius dicebat, *unde cum eo commune nomen ipſi non a conſenſu hominum, ſed à naturæ prouidentia inditum videatur.* Iulius Cæſar Scaliger Lib. 1. Poetices cap. 2. Et cum Græci ſapientes commodiſſimè nomen illud παρὰ τὸ ποιεῖν effinxiſſent; miratur maiores noſtros, ſibi tam iniquos fuiſſe, ut factoris vocem, quæ illam exprimeret, maluerint oleariorum cancellis circumſcribere; & quoniam pleriſque verbum ποιέω eſt *fingo*; idcirco iiſdem Poeta eſt fictor. Sunt igitur, qui putant Poetæ nomen non unius eſſe notionis, quemadmodum nec verbum, à quo deducitur, quamobrem aliquibus Poeta eſt factor; aliquibus autem fictor; & quidem factor, eo quòd Poeta is eſt, qui Poeticam artem callet: at verò Poetice, huius ſententiæ fautoribus, ars eſt conſcribendorum verſuum. Fictor autem Poeta dicitur, quoniam ars, à qua Poeta denominatur, docet effingere, unde Poeta fictor dici debet; exquiſitius tamen hæc explicari non poſſunt, niſi diligenter inquiratur, in quo huius artis natura poſita ſit. Interim exploratum id eſſe debet, nimirum à quo fonte Poetices, & Poetæ nomen deducitur, ab eodem quoque Poeſeos, & Poematis nomen deriuari. Supereſt, ut ſigillatim quid hæc omnia ſint, paucis explicemus.

Admiſſo autem Poetas dici ab eo quòd eſt facere, vel fingere, celebris eſt controuerſia, utrum Poetis à faciendis verſibus, an à fingendis fabulis nomen inditum ſit. An Poeta à faciẽdis verſibus, an à fingendis fabulis dicatur. Si Platonem audieris, facilè intelliges poſteriorem ſententiam ei probabiliorem viſam fuiſſe: nam aliquando dixit, ποιητὴν δεῖ, εἴπερ μέλλοι ποιητὴς εἶναι, ποιεῖν μύθους, ἀλλ' οὐ λόγους. *Si debet eſſe poeta, fingere fabulas, ſed non ſermones*; Plato in Phædone in quo Stagirites, magiſtrum ſecutus, dicebat imitationem eſſe poeſeos animam: & Empedoclem, qui de rerum natura carmine ſcripſit, Philoſophum magis quàm poetam eſſe; nec Erodoti hiſtoriam poema futurum, ſi carminibus explicaretur; quantumuis enim poeticis numeris illigata, adhuc eſſet hiſtoria; à quibus nõ diſſentit Plutarchus, quippè qui iudicat Empedoclem, & Parmenidem in Phyſicis, Nicandrum in Theriacis, Teognidem in ſententiis moralibus non poema ſed carmen condidiſſe; à Poetis verò numeros mutuò accepiſſe, ut ſtyli pedeſtris humilitatem declinarent: ait enim, θυσίας μετ' ἀχόρων, ἢ ἀναύλους

θυσίας ἀχόρους καὶ ἀναύλους ἴσμεν, οὐκ ἴσμεν δ' ἄμυθον, οὐδ' ἀψευδῆ ποίησιν. *Sacrificia nouimus choris & tibijs carentia; Poeſim verò fabularum, & figmentorum expertem non nouimus.* Itaque poeticen appellat, τέχνην μιμητικήν, *artem imitatricem*; ex vulgi ſententia addens, ζωγραφίαν μὲν εἶναι φθεγγομένην τὴν ποίησιν, ποίησιν δὲ σιγῶσαν τὴν ζωγραφίαν. *Picturam eſſe poeſin loquentem; poeſim autem tacitam picturam.*

Ad controuerſiam tamen dirimendam crediderim non meliùs dici poſſe quàm longè aliquid præſtantius in poeta deſiderari quàm metrum, cum ſolùm hoc haud illum poſſe conſtituere videatur: nam rectè Stagirites, ὁ γὰρ ἱστορικὸς, καὶ ὁ ποιητὴς οὐ τῷ ἢ ἔμμετρα λέγειν, ἢ ἄμετρα διαφέρουσιν. *Historicus enim & poeta non propter hoc inter ſe differunt, quòd metrica, vel non metrica proferant.* Non enim Hiſtoricum, atque Poetam carmen, & ſoluta oratio declarant: nam ut ipſe ſubdit, εἴη γὰρ ἂν τὰ Ἡροδότου εἰς μέτρα τεθῆναι, καὶ οὐδὲν ἧττον ἂν εἴη ἱστορία τις μετὰ μέτρου, ἢ ἄνευ μέτρων. *Liceret enim, quæ ſunt Herodoti, in metris ponere, & nihilominus eſſet Hiſtoria quædam, cum metro, ac ſine metro.* Vtriuſque verò differentiam declarat dicens: ἀλλὰ τούτῳ διαφέρει, τῷ, τὸν μὲν τὰ γενόμενα λέγειν. *Sed hoc differunt, quod hic quidem res geſtas, ille ut geri potuerunt, exponit*; hinc verò concludit, διὸ καὶ φιλοσοφώτερον, καὶ σπουδαιότερον ποίησις ἱστορίας ἐστίν. *Quamobrem & ſapientius, & præſtantius quidpiam poeſis eſt, quàm hiſtoria.* Itaque ex Philoſophi ſententia metrum haud poetam conſtituit, nam in hoc longè quidpiam præclarius ac auguſtius requiritur; quod cum aduerteret Lyricus cecinit.

In arte poetica Cap. 7.

Horatius lib. 1. Sat. 4.

Primùm ego me illorum, dederim quibus eſſe poetas,
Excerpam numero: neque enim concludere verſu
Dixeris eſſe ſatis, neque ſi quis ſcribat, uti nos
Sermoni propiora: putes hunc eſſe poetam,
Ingenium cui ſit, cui mens diuinior, atque os
Magna ſonaturum, des nominis huius honorem.

Propterea ſubdit nonnullos quæſijſſe an comœdia dici poema queat. Erat portò ipſis dubitandi occaſio, quandoquidem comœdiæ ſtylus proſæ orationi perſimilis eſt; adeò ut eius nec verbis, nec rebus ardens ac vehemens ſpiritus inſit, ſolumque ab oratione ſoluta definito numero diſſideat; cum alioquin poeticus ſtylus maximè quidem eruditus, floſculis, hoc eſt figuris & figmentis decenter ornatus eſſe debeat; ſic enim loquitur.

Idcircò quidam comœdia, necne poema
Eſſet, quæſiuere: quod acer ſpiritus ac vis
Nec verbis, nec rebus ineſt, niſi quòd pede certo
Differt ſermoni ſermo merus.

In eo igitur, qui Poeta dicendus, præſtantem, ac excelſam indolem expoſcit; adeò ut verbis, quibus utitur, & rebus de quibus agit, ſpiritus ardens, ac vehemens inſit: ac dicere de ſemetipſo loquens poſſit.

Ouid. lib. 6. faſt.

Eſt Deus in nobis agitante caleſcimus illo.
Impetus hic ſacræ ſemina mentis habet.

Poeta namque mentem diuiniorem quàm cæteri, habet, quippe qui poetico furore, ſacroque impetu raptam ad altiora mentem habent, quàm ut humana dici poſſint; oſtendit numen ineſſe ſibi, ſeque celitùs eſſe delapſum, ut propterea iactare poſſit qualem ſe eſſe Lyricus dicebat, dum caneret.

Horatius lib. 1. Carminum. Ode 1.

Me doctarum ederæ præmia frontium
Dis miſcent ſuperis: me gelidum nemus
Nympharumque leues, cum ſatyris chori
Secernunt populo.

Videas amabò quàm diuinum ſit Poetæ nomen; quãtumuis enim quiſpiam probè calleat artem cudendi verſus, non propterea tamen eſt tàm excelſo nomine dignus. Et reuerà non idem verſificator ac Poeta. Præter igitur metrum alia ſunt in Poeta, & quidem minimum in eo, non vulgaris dictio requiritur, quæ adhùc talis eſſe debet, ut ſpiritu ferueat, ſitque maieſtatis plena: & quamuis ad Poetam conſtituendum metrum non ſufficiat, ſine eo tamen nullus Poeta perfectus erit, nec ulla poeſis, niſi carminibus concreata fuerit. Nec oppoſitum Ariſtoteli placuiſſe credendum, licèt id alicubi viſus ſit affirmaſſe; cum ibi non aliò collimet, niſi ut inſinuet Epopœiæ nomine geminam imitationem comprehendi, videlicet & illam, quæ ſoluta fit oratione, & illam, quæ eſt illigata carminibus, metricoque modo compoſita; non enim ipſum latebat poema modulis neceſſariò conſtringi, ut cani poſſit, quod ſine metro non fit. Præter igitur metrum, ut iure quiſpiam poetæ nomen poſſit ſibi vendicare, ne verſificator dumtaxat appellari debeat, imitatio requiritur, ſine qua decorum perfectumque poema eſſe non poteſt, quemadmodum nec ſine metro, ſi poematis nomen ſeuerè fuerit uſurpandum. Quòd ſi poema in proſam redigatur, poematis perfecti nomen amittet, cum hoc certè imitationem decenter expreſſam ſignificet, licèt minus propriâ ſignificatione acceptum, retineat, & imperfectum poema poſſit appellari; quod de hiſtoria minimè dicendum, ſi videlicet ea proſa fiat carmen; hiſtoriæ ſiquidem nomen retinebit, & induet poematis nomen impropriâ ſignificatione acceptum; erit enim impropriè poema, adhuc tamen hiſtoria, licet decore deſtituta. Itaque ut rem paucis comprehendam, & puerilem hanc altercationem dirimam, poema perfectum, ſeuerèque ſumptum & metrum, & imitationem expoſcit; imitationem, tanquam aliquid eſſentiale, metrum, tanquam ornatum, & accidentarium.

Ad Poetã conſtituendum, & metrum, & imitatio requiritur.

Poema ſeuerè acceptum, metro, & imitatione cõſtat.

Ratio autem, quâ præſertim ad ita ſentiendum compellor, in eo planè conſiſtit, quòd verbum ποιῶ idem ſignificat, ac *facio*, quod tàm ad carmen, quàm ad proſam referri poteſt; & idcircò à verbo, iuxta ſignificationem hanc uſurpato, non minùs Orator, qui proſâ, quàm Poeta, qui carmine utitur, dici poteſt. Alia igitur huiuſmodi verbi eſt ſignificatio, cum ab eo Poetæ nomen deducitur, nimirum eadem ac verbi πλάσσω, vel atticè πλάττω, hoc eſt *fingo*; nec immeritò, nam verbum, unde prædictum nomen deriuatur, eo uſurpari debet ſignificatu, quo deriuatio ſic Poetæ reddatur propria, ut Oratori accommodari minimè poſſit.

Ratione ſuadetur hactenus dicta.

Et hoc inde confirmatum remanet, quoniam ſiue proſâ, ſiue carminibus elaborata ſit epiſtola, ſemper epiſtola eſt; non enim ipſa per carmen poema conſtituitur, niſi imitatio, & effictio acceſſerit; idem de oratione ſentiendum, ſi carminibus careatur, vel poema ſolutâ oratione ſcribatur; ita fit ut proſa ad orationis honeſtatem faciat, & carmen ad poematis decorum conducat. Quod ſic intelligas velim, ut Poema ad proſam redactum, poema ſit, ſed decenti ſibi debito ornatu deſtitutum; Oratio carminibus contexta ſine figmentis oratio ſit; eadem imitatione conſtans, non tamen carminibus alligata, poema ſit, ſed imperfectum. Quod exemplo felicitatis explicari poteſt. Felicitas in actione virtuti conſentanea conſiſtit; ſine corporis, & fortunæ bonis, felicitas eſt, ſed imperfecta, cum illis autem perfecta. Quod de accidente ad quod plura concurrunt, quodque pluribus conſtat partibus, admitti poteſt, ſecus de ſubſtantia, & aliquo accidente ſimplicis omninò naturæ.

Confirmatio rationis.

Neque

Digitized by Google

Præoccupatio difficultatis eiuſdemque ſolutio.

Neque dicas in poemate fabulam non requiri eo nomine quòd carmina, ſiue cantica penè cum mundi iocunabulis cæperint, multiſque ſeculis durauerint, antequam hominum mores, per fabularum figmenta carmine tractarentur: Non inquam id dicas nam carmina illa, quibus veteres, aut ſuos amores canebant, aut Deorum, & Heroum laudes explicabant, velut illa in quibus nulla erat imitatio, & à quibus omnis fabula exulabat, poematis perfecti nomen, propriâque ſignificatione ſumptum vendicare ſibi non poterant. Et ea ſunt carmina de quibus loquitur Tullius: *Numerorum vis aptior eſt in carminibus, & in cantibus, non neglectâ a Numa Pompilio, Rege doctiſſimo, maioribuſque noſtris. Vt epularum ſolemnium fides, & tibiæ, ſaliorumque verſus indicant.* Ne commemorem nihil ferè à Græcis præſertim, de Dijs fuiſſe carminibus explicatum, quod ſabuloſum non eſſet; quamuis hoc à Romanis parcius fieri ſoleret. Quod etiam de Deorum laudibus, & de præſtantium virorum quoque præconijs intelligendum; non enim huiuſmodi carminibus poematis nomen accommodatum eſt, videlicet illis, quæ Tullius etiam commemorat dicens. *Quanquam eſt in Originibus, ſolitus eſſe in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus*: quod alibi etiam inculcat dum ait: *Vtinam extarent illa carmina, quæ multis ſæculis ante ſuam ætatem in epulis eſſe cantata à ſingulis conuiuis de clarorum virorum laudibus in Originibus ſcriptum reliquit Cato.* De his tamen hactenus.

Tertio lib. de Oratore.

Lib. 1. Tuſculanarum quæſtionum.

SECTIO SECVNDA.

De Metro, & Imitatione.

CVm autem & Metrum, & Imitationem in Poeta deſiderari paulo ſupra diximus; proximum eſt ut de his pauca quædam afferamus in medium. *Metrum*, prout ad præſens attinet inſtitutum, dici ſolet, *pedum connexio quædam, atque ordinatio ad aurium delectationem inuenta*, & hoc Poetæ proprium eſt, ſicut Oratoris eſt numerus, *Qui pariter quædam eſt pedum dimenſio vocumque conglobatio ad aurium voluptatem captandam*; Numerus oratorius græcè dicitur Rithmus, definirique poteſt *quædam pedum abſque uniformitatis lege, incerto numero, modoque, grauis, ſuauiſque iunctura, ad mulcendas aures inuenta.* Quemadmodum. *Metrum quædam pedum legitima conſtitutio certo numero, modoque finita ad eundem delectationis finem excogitata. Pes verò eſt certa quædam, & apta ſyllabarum comprehenſio.* Hæc de Metro.

Metrum quid.

Numerus Oratorius quid.

Imitatio eſt ſermonis, aut rationis expreſſio iuxta ea, quæ facta ſunt ab illo, quem imitandum proponimus. Imitatione igitur nos ad alterius exemplum loquimur ut ei ſimiles reddamur: itaque in imitatore duo diſtinguamus, oportet, officium, & finem; officium eſt ſe ad alterius naturam effingere; finis autem ſimilitudo eiuſdem. Imitatio porrò tam Poetæ, quàm Oratori conuenit; idcircò non ineptè tractari à nobis potuiſſet cum dicendi artem traderemus, opportunius tamen duximus præſentem in locum eius conſiderationem differre.

Imitatio quid.

De imitationis opere quatuor inquiri ſolent: an præſtet alios imitari: quinam imitationis cauſa ſint eligendi: quomodo eorum fieri debeat electio: atque demum qua ratione ſint imitandi. Ad primum quod attinet; non defuerunt quibus aſſereret nullius nos imitatores eſſe debere, ſed ſuam cuique indolem ſequendam eſſe. Sed horum conſilium quantùm à vero deflectat, neminem fugiet, ſi non nihil aduerterit perpaucos admodum eſſe, qui in erudito puluere nullo doctore, ductoreque indigeant: quotus enim quiſque eſt qui tam feliciter natum ſe gloriari poſſit, ut ad capeſſendas bonas artes ac diſciplinas nullius opitulatione penitus indiguerit?

Quatuor de imitatione ſolent inquiri.

Maxima itaque potius exiſtimari debet imitationis utilitas: ut enim luſciniæ, quæ iuxta ſepulcrum Orphei nidificabant, mollius, atque ſuauius canebant, quaſi ea demortui Poetæ cineribus ſuauitate conſperſis, iucunditatis genium abſorberent: ita, qui in illuſtrium virorum monumentis, quaſi cineribus doctrinâ refertis commorantur, ſapientiæ vim, & afflatum exhauriunt: quod cum in omnibus quidem artibus perſpicuum ſit, tùm in ipſa eloquentia, & poetica longè clariùs elucet; in utraque ſiquidem unuſquiſque poſt mentis multiplicem agitationem, pertinaci quodam imitandi ſtudio ex humilioribus utriuſque facultatis primordiis ad ſummum perfectionis gradum aſcendit; regiam igitur tam ad Eloquentiam, quàm ad Poeticen terit viam, qui præſtantiſſimorum Oratorum, & Poetarum veſtigiis inſiſtit, & ea eorum monumentis viuas expandit imagines. Habet enim hoc modo in eo quem imitatur ob oculos poſitam effigiem, quàm poſſit adamuſſim exprimere. Quod nec duarum prædictarum facultatum eſt proprium, cum id in cæteris etiam uſu veniat: ad quaſcunque ſiquidem imitatione, tanquàm compendioſâ nos utimur viâ, & ſanè in ſcribendo, in pingendo, & in omnibus liberalibus artibus nemo ſecutiorem imitatione ducem habere poteſt: ut propterea Plato aliquando dixerit nihil ſine exemplo rectè, certò, aptèque fieri poſſe: & idcircò Deum ipſum in hoc mundo elaborando mentis ſuæ ideam expreſſiſſe: Vnde Longinus magnorum Poetarum, & Oratorum imitationem optimam viam eſſe dicebat. Multi ſiquidem alieno ſpiritu, quaſi cæleſti quodam incitantur afflatu, atque Sybillam imitantur, quæ vaticinabatur in Tripode. Illic eſt terræ hiatus, & ingens latebra, quæ ut aiunt, diuinum quemdam ſpirat, ac egerit halitum, quo vatis mens afflata cæleſti quadam affluebat virtute. Simile quidpiam in eruditiſſimorum hominum libris euenit, quos dum legimus, quoddammodo ex ſacris quibuſdam ſpiraculis halitus erumpunt in animos, qui inde agitati, diuinoque furore perciti, effata haud citra ſtuporem pronunciant. Neque dicas, cum Politiano, te potiùs hominem eſſe velle quàm Simiam, non enim hic de ridicula, deformique imitatione fit ſermo; ſed de natiua, qualis eſt liberorum, qui parentes referunt, ut cum Lyrico dici poſſit.

Laudantur ſimili prole puerperæ

Et certè ad Poeſim, quod ſpectat, ea tàm ſimilis eſt picturæ, ut non immeritò Simonides dixerit. *Picturam eſſe Poeſin loquentem; Poeſin autem tacitam picturam.* At pictores non meliùs, quam imitando proficiunt, nec tutiorem viam ea, quæ eſt imitationis, calcare ſe confidunt ad gloriam conſequendam in arte; quoniam dum præſtantiſſimorum virorum veſtigiis inſiſtunt, ſi nonnihil cum ipſis à recto pingendi tramite deſecerint, obſeruando naturæ opera, facilè redire poſſunt in viam, & aliquid eorum inuentis addere. Ita quidem in ijs de quibus loquimur, artibus contingit; nam orationem ſolutam ſi ſpectes, rem ſic ſe habere comperies; enim verò Tullius in Orationibus, Demoſthenem; in Officiis, Panætium; in Dialogis, Catonem, non abſque ſumma laude eſt imitatus. De Poetis hoc idem dicas opor-

ret; propterea quòd Virgilius in Eclogis, Theocritum; in Georgicis, Heſiodum; In Æneide, Homerum ſibi imitandos propoſuit.

Ad imitādū oportet egregium, vel Oratorē, vel Poetā eligere.

Ad imitandum eligere quidem oportet egregium quendam, vel Oratorem, vel Poetam. Vecordis enim eſſet malle deteriorum eſſe ſimilem quàm meliorum. Controuerſum tamen eſt an in proſa, vel in carmine, unus an pauci vel multi, aut etiam permulti, imò & omnes qui in huiuſmodi facultatibus ad aliquem aſcenderint honoris gradum, ſint nobis æmulandi.

An vnus vel pauci ſiue iam proſa ſiue in carmine ſint imitandi.

Nihil videtur certiùs, quàm à multis exordium petendum non eſſe; dum enim nitimur multos imitari, manifeſtum incurrimus periculum exprimendi neminem, quando vaga & inſtabilis illa multorum quantumuis diligens obſeruatio legendo, vel audiendo facta, non permittit eorum quempiam nobis familiarem reddere, eiuſque indolem penitùs introſpicere; quòd cum obſeruaſſet Moralis dicere ſolebat: *Certis ingenijs immorari, & intueri oportet, ſi velis aliquid trahere, quod in animo fideliter ſedeat. Nuſquam eſt qui ubique eſt. In peregrinatione vitam agentibus, hoc euenit, ut multa hoſpitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat neceſse eſt ijs qui nullius ſe ingenio familiariter applicant, ſed omnia curſim, & properanter tranſmittunt.* Et hoc deinceps multiplici ſimilitudine declarat, ſcitè admodum, ut opinor, vir hic celebris loquitur, dum enim tàm multos eoſque naturâ diuerſos nitimur imitari, fieri profectò non poterit, quin, ubi manum ad tabulam admouerimus, multiplici admodum utamur dicendi genere, proindeque ſtudentes præclarum quidpiam moliri, prodigioſum monſtrum efformemus. Ad emulandum igitur deligendus eſt unus, & is eximius ac optimus, eâ tamen lege, ut ubi eius monumenta, ac exemplaria aliquandiù tractauerimus; aliorum etiam commentarios præ manibus habeamus, diligenterque verſemus; adeò ut nobis familiares reddamus conceptibus, dictioneque ſimilimos, non ita tamen, ut, quem elegimus coriphæum, deſeramus, quin potius eius eruditionem, ac ſtylum animo ſemper euoluendo in noſtram vertamus naturā oportet, donec ei perſimiles facti ſimus, reliquis, etſi inferioris ordinis, nō neglectis; non enim omnia uni natura largita eſt, ne adcò feliciter cum humanis rebus ageretur. Verum enimverò quicumque ſecututus eſt aliquem imitando, ſtudioſè debet expendere, an viribus adeò ſit validis inſtructus, ut ei ſe poſſit æqualem reddere; non enim omnia poſſumus omnes, quantacumque fuerit induſtria, & pertinacia laboris, propterea quod.

L. Seneca epiſtolarum lib. 1. epiſt. 2.

Non cuiuis homini contingit adire Corinthum.

Horatius lib. 1. Epi. 17.

Idcircò fit, ut non cuicumque liceat quiduis imitatione ſectari, ſed opus ſit aduertere quò ingenium ducat; enim verò

Tu nihil inuitâ facies, diceſve Mineruâ.

Horatius in arte Poetica.

ut poſſis dictionem rebus accommodare, quod non niſi tentando diſcimus; de viribus ingenii oportet ergo periculum facere: hoc enim modo quid ingenium valeat, aſſequemur; ſi namque ſuſcepto argumento vires impares eſſe noſtras aduerterimus, ei multâ dictâ ſalute præſtabit aliò mentis aciē dirigere; quod tamen non illico faciendum, frequenter enim uſuvenit, ut initio vires ad ſuſcipiendam prouinciam minus idoneæ videantur, cùm tamen tractu temporis longè robuſtiores appareant. Periculo autem non ſemel facto (ſi tandem deprehenſum fuerit infirmioribus quàm oporteat nos ingenii viribus uti ad imitandum illum, quem cæteris præſtare cognouimus) animum ad alium oportebit conuertere, cuius veſtigiis valeamus inſiſtere, & gloriam illam adipiſci, quàm celebrioris æmulatione nunquam aſſequi potuiſſemus.

Quomodo ſunt eligendi ii quos æmulari volumus.

Quo autem pacto ſint eligendi ii, quos nobis in animo eſt æmulari, ſequitur explicandum. Tria autem ſunt quæ in re de qua agitur deſiderari ſolent, ſcilicet amor eius, quem imitandum ſuſcipimus; laboris in eius legendis monumentis conſtantia; & eorum quæ legimus imitatio. Ad excitandum amorem iuvat in primis cognoſcere ſingulares prærogatiuas, quibus ille præditus eſt, cuius veſtigiis inſiſtere peropportunum duximus, hinc enim deſiderium oritur ad gerendam ſpeciem ipſius, & ad eorum lucubrationes, ac exemplaria tractanda, in quo laboris conſtantia requiritur; ſuſceptus enim labor niſi conſtantiâ firmetur, irritus eſt. Ad conſtantiam pertinet reiterata lectio; ſemel enim legiſſe non ſatis, quinimò nec etiam ſæpiùs, niſi attentè ſerioque fiat; idcircò meditatio requiritur, quæ non circa verba tantum occupata eſſe debet, ſed ad animi ſenſa ſcriptoris ſe extendat oportet, inuentionem, diſpoſitionem, & elocutionem attingens; non tamen minutiora, ſed illuſtriora ſunt imitanda, cuiuſmodi ſunt verborum, & ſententiarum grauitas, figurarum varietas, affectuum permotiones, rationumque pondera, atque omnia, quæ ad inuentionem, diſpoſitionem, & elocutionem pertinent.

Quomodo inuentionem imitemur.

Inuentionem autem imitamur, cùm propoſitiones, & argumenta, ab aliis excogitata, non in eadem materia, ſed diuerſa perſequimur.

Quomodo diſpoſitionem imitemur.

Diſpoſitionem effingimus, ac æmulamur, cùm aliorum ordinem retinemus.

Quo pacto elocutionem imitari poſſimus.

Elocutionem denique nos imitatione ſequimur, cum aliorum verbis, ſententiis, aut figuris orationem ſolutam, vel carminibus illigatam conſtruimus. Non una tamen eſt imitandi ratio.

Multiplex imitandi modus. Primus.

Primus imitandi modus in eo ſanè conſiſtit, ut variatâ ſententiâ, præclariora verba locutioniſque retineantur.

Secundus.

Secundus eſt imitandi modus, cùm retentâ ſententiâ, verba mutantur.

Tertius.

Tertius, cum eadem penè, ſcilicet ſenſus, & verba retinentur.

Quartus.

Quartus cum aliquam figurâ in aliā commutamus.

Res planè ardua multiſque difficultatibus inuoluta eſt facere ſua ex alienis, quoties ea uno tantum omnia petantur, nimis enim eſt euidens imitatio, cum tamen hæc tenebris occultata laudetur; alioquin imitator in plagiarium faceſcit, quamobrem iis in quibus alterius labor ſe prius exercuit, alia erunt addenda, alia verò demenda, quædam mutanda, pleraque demum ordine longè diuerſo tractanda, aliarumque figurarum coloribus, & amplificationibus exornanda. Ita Ennius aloquitur Hectorem pedeſtri admodum ſtylo dicens.

O lux Troiæ germane Hector
Quid ita cum tuo laureato corpore miſer?

Audias Maronem amabo, ut intelligas quid diſtent acta lupins.

O lux dardaniæ, ſpes ô fidiſſima Teucrum
Quæ tanta tenuere moræ, quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominumque, urbiſq; labores
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdauit vultus, aut cur hæc vulnera cerno.

Horatius lib. 2. Æneid.

Ita quidem Tullius Demoſthenem imitatur; nam longe ſplendidius atque magnificentius rem tractat dicendiq; copiam oſtentat. Demoſthenes enim hæc habet. Πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι θεοῖς εὔχομαι πᾶ-

σι

σι ἢ πάσαις, ὅσlω εὔνοιαν ἔχων ἐγὼ διατελῶ τῇ τε πόλει ἢ πᾶσιν ὑμῖν, τοσαύτlω ὑπάρξαι μοι παρ᾽ ὑμῶν εἰς τουτονὶ τὸν ἀγῶνα. ἔπειθ᾽ ὅπερ ἐστὶ μάλισθ᾽ ὑπὲρ ὑμῶν ἢ τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας ἢ δόξης, τοῦτο παραστῆσαι τοὺς θεοὺς ὑμῖν, μὴ τὸν ἀντίδικον σύμβουλον ποιήσασθαι περὶ τοῦ πῶς ἀκούειν ὑμᾶς ἐμοῦ. *Primò Deos, & Deas præcor Athenienſes, ut quantam ego beneuolentiam, erga Remp. & vos uniuerſos conſtanter habeo, tanta à vobis in hoc iudicio mihi tribuatur. Deinde, ut Dij, id quod maximè vos veſtramque religionem, & gloriam tuebitur, in eam vos ſententiam adducant, ne aduerſarium, quomodo ſim audiendus, in conſilium adhibeatis.*

Tullius pro Muræna. Audi nunc Tull. imitantem ad eum, qui ſequitur modum. *Quod precatus ſum à Dijs immortalibus, Iudices, more, inſtitutoque maiorum, illo die, quo auſpicatò comitijs centuriatis L. Muranam Conſulem renuntiaui, ut ea res mihi, magiſtratuique meo, populo, plebique Romanæ benè, atque feliciter eueniret. Eadem præcor ab iiſdem Dijs immortalibus, ob eiuſdem hominis conſulatum, una cum ſalute obtinendum, ut veſtræ mentes atque ſententiæ, cum populi Romani voluntate ſuffragijſque conſentiant, eaque res vobis, populoque Rom. pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat.* Perelegantem hanc imitationem Cauſinus etiam aduertit, latèque proſequitur. Interim attende, quanti referat Oratoris amplo, magnificoque dicendi genere uti; quanto enim plus in Marci Tullij, quàm Demoſthenis verbis energiæ, vel efficacitatis ad delectandum, ad commouendum ineſt? Sed, ut idem Cauſinus aduertit, exordium uterque ducit à precatione; Demoſthenes tamen duo poſtulat, beneuolentiam erga ſe ciuitatis tantam, quantam habet in uniuerſum populum: deinde ut mentes Athenienſium, & in ſuam cauſam, & in populi gloriam inclinent. Tullius autem ne nimis manifeſta foret imitatio, noluit utrumque unico exordio complecti; quod forſan altero eſt conſecutus, dum ad Quirites poſt reditum ſic exorditur.

Tullius ad quirites poſt redium &c. *Quod præcatus à Ioue Opt. Maximo, cæteriſque Dijs immortalibus ſum, Quirites, eo tempore, cum me fortunaſque meas, pro veſtra incolumitate, otio, concordiaque deuoui, ut ſi meas rationes unquam veſtræ ſaluti anteposuiſſem, ſempiternam pœnam ſuſtinerem, mea voluntate ſuſceptam. Sin & ea, quæ ante geſſeram, conſeruandæ Ciuitatis cauſa geſſiſſem, & illam miſeram profectionem veſtræ ſalutis gratia ſuſcepiſſem; ut quod olim ſcelerati homines & audaces, in Rempub. & in omnes bonos conceptum iam diu continerent, id in me unum potius, quàm in optimum quemque, & in uniuerſam Remp. deflecterent, hoc ſi animo in vos, liberoſque veſtros fuiſſem, ut aliquando vos, Patreſque conſcriptos Italiamque uniuerſam memoria mei, miſericordia, deſideriumque teneret.* Rectius igitur Tullius dum ſplendidum dicendi genus uſurpat. Non enim ita comparati ſumus, ut cuicumque noſtrum datum ſit Periclem imitando ſectari, quandoquidem natura ſic illum effinxit, ut de ipſo Plinius dicere potuerit. *Verum huic ipſi Pericli nec illa* πειθὼ, *nec illud* κηλεῖν, *breuitate, vel velocitate, vel utraque (differunt enim) ſine facultate ſumma contigiſſet;* Tanta ſiquidem ei erat dicendi facultas, ut in eius labris quamdam perſuadendi Deam inſediſſe dicerent; nam ut idem Plinius addit, *delectare, per-*

Plin. lib. 1. Epiſt. 20. ad Cor. Tac. *ſuadere, copiam dicendi, ſpatiumque deſiderant: relinquere verò aculeum in audientium animis is demum poteſt, qui non pungit, ſed infigit.* Tametſi autem Pericles talis eſſet, nimirum, ut eius labris ſuadela quædam inſideret; adhuc tamen copioſè loquebatur; audi quid Plinius ſubdat: *Adde, quæ de eodem Pericle Comicus alter,* ἤστραπτ᾽. ἐβρόντα. ξυνεκύκα. τὴν Ἑλλάδα. *Fulgurabat, Tonabat, Græciam perturbabat.* Audi Plinium. *Non enim amputata oratio, & abſciſſa, ſed late & magnifica, & excelſa tonat, fulgurat, omnia denique perturbat, ac miſcet.* Quanuis autem Pericles talis naturâ foret, qualem eſſe dictum fuit, adhuc tamen magnifico dicendi genere ad fidem faciendam, & ad ſuadendum utebatur; quantò igitur magis illud à nobis uſurpandum erit, quibus natura non tantam dicendi facultatem largita eſt? Cauendum tamen ne memoriâ excidat, quod egregiè notauit idem Plinius, qui poſtquàm nunc orandi modum commendauit, illicò ſubdit: *Sed non minus non ſeruat modum, qui infra rem, quàm qui ſupra: qui adſtrictiùs, quam qui effuſiùs, dicit.* Tenendus eſt modus in oratione; ut itaque non immodicè, vel redundanter: ità nec ieiunè, vel infirmè dicendũ.

Imitationis vitia expendũtur. Hactenus de imitatione, ſequitur de vitijs in imitando diſputandum. Et quanuis hoc ex proximè dictis conſtare poſſet; nam, καὶ γὰρ τῷ εὐθεῖ καὶ αὐτὸ, καὶ τὸ καμπύλον γινώσκομεν· κριτὴς γὰρ ἀμφοῖν ὁ κανών. *Etenim recto, & ipſum, & obliquum cognoſcimus, norma enim eſt utriuſque iudex;* aliqua tamen, etſi breuiter, claritatis gratia ſubijciam; eò vel maximè quòd imitari facillimum quidem eſt, benè tamen imitari non item; ſæpè namque dum præclaros viros imitatione ſectari contendimus, in peruerſam imitationem incidimus, qua Græcis eſt κακοζηλία. *mala affectio, ſeu praua æmulatio* de qua Lucianus loquens hæc habet. γίγνεται δὲ ὥσπερ ἐν λόγοις, οὕτω ἐν ὀρχήσει ἡ πρὸς τῶν πολλῶν λεγομένη ἡ κακοζηλία ὑπερβαινόντων τῆς μιμήσεως ἢ πέρα τοῦ δέοντος ἐπιτεινόντων. *Contingit in orationibus, ſicut in ſaltatione, ea, quæ praua à multis imitatio appellatur, eorum qui menſuram excedunt imitationis, & ultra decorum extendunt.* Huiuſmodi autem vitiũ in tribus contingere Demetrius teſtatur, nempe in ſententia, in verbis, & in compoſitione verborum.

Ariſtoteles 1. de anim. tex. 85.

Lucianus lib. de ſaltatione

Primum. Primum autem imitationis vitium erit nimia in imitando diligentia; ſunt enim, qui præclaros auctores imitari ſtudent; ſed adeò diligenter, & accuratè, ut totos penè videantur exſcribere.

Secundũ. Secundum vitium eorum eſt, qui, cum vnam, vel alteram Ciceronis, aut alterius cuiuſvis orationem, vel poema legerit, omnia quæ ipſi tractant argumenta, orationibus, & poematibus illis accommodare nituntur, non ſine magno incommodo contendentes alienos ſenſus intrudere; adeò ut non verba rebus, ſed res verbis aptare conentur. Itaque vitium hoc dici poteſt nimia quædam in imitando affectatio, qua quippiam alienis inuentis, nonnulla, ſiue ad verba, ſiue ad ſententias pertineant, alienis laboribus addendo vel detrahendo, alienum dicendi modum rebus, quas tractat, infeliciter ſaris.

Tertium. Tertium vitium eorum eſt, qui dum carmina cudere volunt, audẽt oratoris phraſibus uti, exiſtimantes ſe ſtylum attollere; & eleganter carmina pangere, & viciſſim dum ſolutam orationem contexunt, poetarum floribus illas exornant; credentes hoc modo, amœnam orationem contexere.

Quartũ. Quartum eſt eorum vitiũ, qui ſenſus rerum ac myſteria negligunt, ſolis verbis intenti, de quibus adeo ſolliciti ſunt, ut ſolum in his omnem, vel proſæ, vel carminum vim elegantiam, & maieſtatem conſtituram exiſtiment, proindeque ſummâ diligentiâ eligunt, quæ ſonantiora ſunt, quæcunque germana ſit eorum ſignificatio, maximeque religioſè cauent, ne minimum quidem verbum adhibeant, quod apud eum, quem imitari cupiunt, non reperiatur. Et hoc præcipuum eſt puerorum vitium.

Quin-

Quintū.

Quintum eſt vitium, eorū, qui characteris amplitudinem à ſe parùm, vel nihil intellectam aucupari conantes, aliorum ſententias appoſitè accommodatas, plùs æquo ſtudent augere, eò quòd illas mediocres arbitreutur.

Sextum.

Poſtremum eſt vitium eorum, qui cùm ſemel aliquid probarint apud eos, quos imitando ſequuntur, illud iàm auidè arripiunt, eodemque iàm vehementer delectantur, ut nihil frequentiùs, & uſque ad nauſeam uſurpent.

Exercitatio imitationē comitatur.

Græcorū adagium.

Diogenes Laertius.

Imitationis aſecla eſt exercitatio, quæ quantùm, & in eloquentia, & in poetica valeat, declarat Græcorum adagium, *μελέτη πάντα δύναται exercitatio omnia poteſt:* quod à Periandro frequenter uſurpatum fuiſſe accepimus; huic ſimile erat, quod Antiphanes dicebat, *τῇ ἐπιμελείᾳ πάντα δοῦλα γίγνεται. diligentiæ omnia ſeruiunt.* Egregiè Moralis: *Nihil eſt* inquit *tam difficile, ac arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem producat ipſa meditatio.* Et re verâ nemo, quamuis benè præcepta fuerit aſſecutus, quidpiam magnâ laude dignum, ſine uſu, & exercitatione conſequi poteſt, ut Ouidius non ineptè dixerit.

Artifices unus, qui facit uſus erit.

Cuius magna vis eſt; nihil enim tàm ad comparandum facile, quod breui non intereat, ſi deſit exercitatio, & cuius opitulatione præſidiovè non roboretur, longèque mirabilius effloreſcat. Non ſolum ipſa prodeſt, ſed etiam prorſùs neceſſaria eſt; nihil enim aut parùm artes ad eloquentiam, & ad poeticen conducunt, niſi non intermiſſa & penè quotidiana dicendi exercitatio opituletur; & ſanè plurimùm natura poteſt, longè tamen plus ſi ad ipſam uſus, & exercitatio frequens acceſſerit; & ideò Plinius aſſiduè dicere ſolebat; *Nec me præterit uſum, & eſſe, & haberi optimum dicendi magiſtrum. Video etiam multos paruo ingenio, literis nullis, ut benè agendo conſecutos. Proinde multùm lege, ſcribe, meditare, ut poſſis cùm voles dicere.* Quamuis autem de eloquentia ſermonem hic auctor habuerit, arti tamen Poeticæ iure poteſt accommodari.

In quibus exercitatio verſetur.

At exercitatio in his verſari debet. 1. In audiendis laudatiſſimis oratoribus, atque poetis. 2. In legendis, non curſim, ſed attentè eorum libris. 3. In adnotandis iis, quæ videntur ſcitu digna, ſiue audita ſiue lecta. 4. In aſſiduo ſiue ſoluta, ſiue metricâ oratione componendi labore.

SECTIO TERTIA.

Poetices definitio traditur, & quomodo Poema, Poeſis, & Poetice *differant.*

Poetice duobus ſumitur modis.

Poetice gemino ſumitur modo, laxâ nimirùm, & preſsâ uſurpatione, iuxta laxam ſignificationem eſt ars ſcribendi carminis; at iuxta ſecundam eſt ars oratione metricâ imitandi actiones; ſic videtur Poetice generatim definitione, explicanda, non ad eum modum, quo *D*iomedes putauit eſſe definiendam; nam definitio ab ipſo tradita Poeſi potius, quàm Poeticæ congruit, cum tamen plurimùm differant; enimverò diſcriminantur inter ſe Poema, Poeſis, & Poetice, ut mox intelliges; Poema quidem materia eſt, vel ſi mauis opus, ut Comędia, Tragedia, & Epica compoſitio, ut Æneis; at verò Poeſis eſt actio, ſiue operatio, quâ Poema contexitur; Poetice tandem eſt habitus ipſe præcepta ad Poeſin diſponens; quamuis non rarò Poeſis pro Poemate fuerit uſurpata.

Plato in Sympoſi.

Silentio tamen hìc prætereundum non eſt, quod à Platone didicimus, videlicet apud Græcos Poeſeos nomen ſignificaſſe cuiuſque generis effectionem: Poetæ autem nomen quemlibet effectorem: atque demùm nomen Poematis quodlibet opus factū, quod tamen, teſte Piccolomineo, uſu contractum fuit ad Poema ſignificandum, cum imitatio celebrata verbis opus excellentiſſimum ſit, velut illud quo animi ſenſa deteguntur, ita ut hoc opus factum debeat Poema per Antonomaſiam intelligi; ne commemorem aliquos dixiſſe Poetis factoris nomen à Gręcis inditum eſſe, eò quod Poetæ ita res deſcribūt, ut quodammodo oculis ſubiiciant, fieriq; videantur.

Non tantùm, ut dici videantur, ſed fieri res
Vnde ipſis nomen Grai fecere Poetis.

Quibus addit Scaliger cæteras ſcientias eſſe inſtar hiſtrionum narrantium opera à Deo facta, at verò Poeticen, & Poeſin elegantius, quæ ſunt, narrare, & Dei quodammodo inſtar facere, quæ non ſunt.

Plato in Apologia Socratis.

Difficultas tamen in ſuperiori Poetices definitione quibuſdam eſſe videtur eò quòd dictum fuerit Poeticen artem eſſe; talis enim non apparet, eo nomine quòd ipſa non dirigatur præceptis, ſed potiùs uniuerſa debeatur naturæ; in quam ſententiam abiit Plato, velut ille, qui non ſemel hanc doctrinam expreſſit; nam in Socratis Apologia: ἔγνων οὖν αὖ καὶ περὶ τῶν ποιητῶν ἐν ὀλίγῳ τοῦτο, ὅτι οὐ σοφίᾳ ποιοῖεν, ἃ ποιοῖεν, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμῳδοί. *Deprehendi igitur breui id in Poetis, eos videlicet non ſapientiâ facere, quæ faciunt, ſed naturâ quâdam ex Diuina animi concitatione, quemadmodum & hi, qui Diuino furore afflati vaticinantur.*

Plato de legibus.

Et tertio etiam de Legibus hæc habet: θεῖον γὰρ οὖν δὴ καὶ τὸ ποιητικὸν ἐνθεαστικὸν ὂν γένος ὑμνῳδοῦν, πολλῶν τῶν κατ᾽ ἀλήθειαν γιγνομένων ξύν τισι χάρισι καὶ μούσαις ἐφάπτεται ἑκάστοτε. *Diuinum enim poetarum genus eſt. Diis agitur, & ſacros concinit hymnos, vera paſſim cum muſis, atque gratiis tangere ſolent.*

Idem in Ione.

Idem in Ione. Πάντες γὰρ οἵ τε τῶν ἐπῶν ποιηταὶ οἱ ἀγαθοὶ οὐκ ἐκ τέχνης, ἀλλ᾽ ἔνθεοι ὄντες καὶ κατεχόμενοι, πάντα ταῦτα τὰ καλὰ λέγουσι ποιήματα. *Omnes itaque carminum poetæ inſignes, non arte, ſed diuino afflatu mente capti omnia iſta præclara poemata canunt.*

Idem ibidem.

Alibi etiam. Οὐχ οὗτοί εἰσιν οἱ ταῦτα λέγοντες, οἷς νοῦς μὴ πάρεστιν, ἀλλ᾽ ὁ θεὸς αὐτός ἐστιν ὁ λέγων. *Non ipſi ſunt Poetæ, qui illa dicunt, ipſis enim non eſt mens, ſed Deus eſt, qui ipſe hæc dictat.*

Tul. de Oratore lib. 2.

Platonem ſecutus eſt Tullius dum ait. *Sæpè enim audiui poetam bonum neminem (id, quod à Democrito, & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu, quaſi furoris.*

Idem 1. Tuſc.

Idem pro Archia Poeta.

Et alibi etiam hoc idem affirmat dicens. *Poetam graue, plerumque carmen cæleſti aliquo mentis inſtinctu fundere:* Et præclarè quoque dum ait, *Atqui ſic à ſummis hominibus, eruditiſſimiſque accepimus: cæterarum rerum, ſtudia, & doctrina, & præceptis, & arte conſtare: poetam naturâ ipſa valere; & mentis viribus excitari, & quaſi diuino quodam ſpiritu afflari; quare ſuo iure noſter ille Ennius, ſanctos appellat poetas, quod quaſi Deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur.*

Poetice Ars rationem ſibi vendicat.

Tametſi autem hæc præclarè dicta ſint, nobis tamen ſuadere non debent Poeticen haud eſſe artem, nec firmis præceptis conſtare; Sit quidem Poeſis res quadam ſacra, atque diuina, animi nanque in ea diuino quodam afflantur furore, venuſtèque omnia parturiunt quicumque pierio calore correpti ſunt, velut illi, quos vehementer entheus ardor inuaſit, non ſubinde tamen inferas velim Poeticen præceptionibus.

tionibus artis non contineri. Quamuis enim poeta naturæ plurimùm debeat, arti tamen non parùm.

Difficultas proponitur ſimulque diluitur.

Nec illud nobis moleſtum ſit, quòd plerique ſcitè admodùm poemata condant, nullis etſi huius artis præceptis inſtructi; Nam, ut prætercam frequenter illos in errores labi, aſſiduè legendo poemata iuxta præceptiones artis conſtructa, & eadem diligenter aduertendo, egregiè quidem artem addiſcunt, non ſecùs ac ſi ei iugiter operam nauaſſent.

Ratione ſuadetur.

Satis autem perſpicuum unde ſit ut banc artem inficiari non liceat; id enim iiſdem rationibus euincitur, quibus dicendi artem concedendam oſtendimus, ſic enim licet ratiocinari. Ex magno poetarum numero, quidam meliùs, & quidam deteriùs ſuo munere funguntur; hoc autem ſi temerè duntaxat caſuque contingeret, nulla profectò de his ars concedenda foret; non enim fortuita, quorum cauſa nulla proferri poteſt, præceptis documentiſve comprehenduntur: nec quòd temerà ſemper fit, artificiosè fieri permittitur; Quòd ſi quodam uſu duntaxat, atque conſuetudine id acciderer, artificium nullum eſſet concedendum; non enim eorum, quæ uſu tantummodo conſtant, ratio aut cauſa firma deprehenditur, quam ad artem licet redigere; at verò cum utroque modo res eueniat, videlicet ut aliqui temerè, caſuque; aliqui verò ex conſuetudine habituque meliùs, quàm alii carminibus ludant, non erit ſanè, haud ego fallor, cur quiſpiam de poetico artificio ſit anceps. Cum enim hæc non tantùm fortuitò, nec tantùm conſuetudine fiant, inueſtigare, & inuenire licet cauſam, cur utrique, quod habent in votis, efficiant; at cognitâ cauſâ protinùs ars prodit in lucem; hæc enim nil aliud, quàm. *Facultas, quæ cognitis penituſque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & numquam fallentibus rebus continetur*; quippè quæ cauſas eorum aſſert, quæ dirigendo molitur; nam artis præſidio, cauſarumque perceptione, qui naturâ valent, longè plus valent: & qui non æquè ac alii felici pollent ingenio, defectum arte quidem, & imitatione ſupplent alienâ; adeò ut, quod plerique hominum ingenii tantùm viribus fecerunt, præceptis artis muniti, partim ingenio, partim labore, diligentiâque conſequantur.

Circa quæ Poetice verſetur.

Inter artes igitur Poetice recenſenda, ſed circa quæ ipſa verſetur non leuis difficultas. Frequens opinio eſt dicentium ea in omnibus rebus occupari; quod forſan à Tullio didicerunt, propterea quòd: *Eſt*, inquit, *finitimus Oratori Poeta, numeris adſtrictior paulò, verborum autem licentiâ liberior, multis ornandi generibus ſocius, ac pænè par: in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat ius ſuum, quo minus ei liceat eâdem illâ facultate, & copiâ, vagari, quâ velit*. Aliis placuit varia eſſe diſtinguenda rerum genera in quibus Poetice ſit occupata; ad quorum primum dicunt res Diuinas pertinere, de quibus ſunt hymni &c. Ad ſecundum res naturâ conſtantes, de quibus Xenophanes, Parmenides, Empedocles egerunt verſibus in ſcribendo, utentes; Ad tertium autem res geſtas, ſiquidem Poetæ quoque hiſtoriam tractarunt, ut Polycritus, qui res ſiculas heroico carmine conſignauit; Hegemon qui bellum Leutricum carmine explicuit, & ex latinis Lucanus de Bello Pharſalico, & Silius de Aniballico egerunt; Ad quartum actiones hominum ut prudenter exerceantur, de his enim præcepta Moralia, & Ciuilia traduntur carminibus explicata; & quidem Moralia, ut Theocnide, ciuilia verò, ut Solonis præcepta fuerunt; Ad quintum genus pertinere dicunt ea, quorum opus relinquitur, cuiuſmodi Lyrici epiſtolam &c. ad Piſones eſſe affirmant.

Tullius 1. de Oratore.

Quid hac de re ſentiendum.

Hi tamen meâ ſententiâ, rem non ſatis attigerunt, craſſâque Minerua philoſophati ſunt. Hoc idcirco altiùs repetendum, & ad memoriam reuocandum Poeticen non minùs ac Rhetoricen rationalis eſſe Philoſophiæ partem, & ambas Dialecticę particulas, eiuſdem affines, & eidem ex altera parte reſpondere; hoc verò de Rhetorica quomodo ſit intelligendum non obſcurè ſuo loco explicuimus. Illud idem autem nunc de Poetica intelligendum volumus, quod ibi de arte dicendi ſtatuimus. Vt itaque dicendi ars, quippè quæ Dialecticæ naturam ſapit, mentem humanam inſtruit tradendo præcepta quibus argumenta conſtrui poſſint ad perſuadendum idonea: ita etiam, & Poetices ars mentem eamdem dirigit, præcepta tradendo ad conficienda argumenta quibus ſuadere poſſit; Rhetorice quidem in materia ciuili; Poetice verò in materia ficta ad mores hominum corrigendos, & ad perſuadendum illis, ut reſipiſcant, oſtendendo qualis ſit, vel eſſe homo debeat. Rhetorice præter enthimema, præſertim utitur exemplo, ita etiam, & Poetice, hoc tamen diſcrimine, quòd illa utitur exemplis veris ad imentum finem aſſequendum, hæc autem exemplis fictis.

Figmẽta, quibus Poeta utitur, qualia.

Figmenta itaque illa tamquàm exempla ſunt inſtrumenta, quibus hæc ars utitur ad ſuadendum, Poetice igitur humanam dirigit mentem, quatenùs ei tradit præcepta huiuſmodi conficiendi inſtrumenta. Hoc voluiſſe Platonem mihi ſemper exploratum fuit, cum de Poeta loquens diceret, hunc non verſari circa ea, quæ reverâ ſunt, ſed circa eorum ſymbola, ſic enim ait: περὶ τὰ ἐκ ὄντως ὄντα, ἀλλὰ τῶν ὄντων εἴδωλα. *Non circa ea, quæ reuerâ ſunt; ſed eorum, quæ ſunt ſymbola*. Platonem hac de re ita ſenſiſſe colligitur etiam ex quarto de Legibus, ubi ita loquitur. Καὶ τῆς τέχνης οὔσης μιμήσεως, ἀναγκάζεται ἐναντίως ἀλλήλοις ἀνθρώπους ποιῶν διατιθεμένους ἐναντία λέγειν αὑτῷ πολλάκις. οἶδε δὲ οὔτ' εἰ ταῦτα, οὔτ' εἰ θάτερα ἀληθῆ τῶν λεγομένων. *Cumque ars eius imitatio quædam ſit, & contrarios affectus hominum exprimat, ſæpe cogi poetam ſibi ipſi contraria dicere, neque ſcire utrum hæc an illa vera ſint*. Platonem ſecutus eſt Ariſtoteles, qui, ut aliàs diximus, poetam arbitratur, in eo totum eſſe poſitum, ut homines doceat virtutem, (hoc enim commune habent Poetæ, Philoſophi, & Hiſtorici) & id fictis quidem fabulis præſtare. Ea horum itaque ſententia, ἡ ποιητικὴ ὕλην ἔχει τὸ ψεῦδος. *Poetica mendacium pro materia habet*. Et ideo hæc ars modò μιμητικὴ *imitationẽ inſtituens*, modò εἰκαστική, *ſimile efficiens, ac repræſentans*, modò εἰκονοποιός, *effectrix imaginis*, aut εἰδωλοποιητική, *effectrix ſimulacri*, dici ſolet; adeout Stoicis Poeſis videretur σημαντικὸν ποίημα μίμησιν περιέχον θείων, καὶ ἀνθρωπείων. *Opus ſignificatiuum, imitationem continens rerum diuinarum, & humanarum*. Talis ergo Poetice, qualem antea nos eſſe dicebamus.

Plato 4. de legibus.

Stoicorũ ſententia de Poeſi.

Quemadmodum igitur (ut hactenus tradita paucis complectar) Dialectica certam habet determinatam materiam, licet quoad uſum nulli ſit addicta. Ita Rhetorice, & Poetice, quarum illa quoad uſum nullam habet peculiarem, quàm tractet materiam, licet præcipuè in ciuili verſatur; Hæc verò quoad uſum nullam peculiarem materiam tractat, fictionem adhibens, præcipuè tamen hominum reſpicit mores, quos omninò ſatagit emendare.

Finis Poetices quis.

Nunc de huius artis fine diſſerendum, quem aliqui dixerunt eſſe delectationem. Alij utilitatem. His dicendi modis prætermiſſis, quid aſſerendum ſit, breuiter aperiam.

Poe-

Eſt morū correctio figmẽto rum præſidio aſſequenda.

Poetices quidem finem arbitror eſſe morum correctionem, & affectionum purgationem, ſi tamen Poetice ſumatur preſsâ ſignificatione, quo pacto imitationem verbis faciendam conſiderat, eâdemque utitur ad finem aſſequendum.

Ratione ſuadetur.

In hanc ſententiam adducor, quia Poetice ſeuerè accepta, præcepta tradit, ad exempla fingenda, quibus nos perſuadere poſſimus, hoc vel illo modo vitam eſſe traducendam; vitium ſcilicet eſſe declinandum, & amplectendam virtutem; finis igitur Poetices erit, quem diximus. Delectatio autem eſt conditio ad finem facilius obtinendum; primarius, nempè finis artis poeticæ, prout hæc eſt imitatrix; utilitas eſt ex prauorum morum emendatione proueniens; delectatio verò conditio eſt, ad finem aſſequendum; Huc pertinet illud Horatij.

In arte Poetica.

Aut prodeſſe volunt, aut delectare poetæ
Aut ſimul iucunda, & idonea dicere vitæ.

Hoc enim vigeſimum primum præceptum eſt Lyrici quod non utcunque intelligendum, quaſi Poetæ ſit ſatis aut prodeſſe, aut delectare, ſed Poeta debet vel prodeſſe, vel delectare, vel utrumque ſimul efficere, quod ab eo præſtandum; Tametſi namque disiunctim Lyricus loquatur, hoc tamen nihil, quoniam id Lyricus fecit, ad innuendum quanti referat utrunq; ſeparatim, ut inde cognoſci poſſit quanti momenti ſit utriuſq; coniunctio; quam ipſe ſummopere commendat dicens;

Ibidem.

Omne tulit punctum, qui miſcuit utile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo.

Quomodo Poeta proſit. Lib. 2. c. 17.

Prodeſt autem Poeta docendo, docendique modo delectat, quatenùs documenta tradit carminibus explicata; nam rectè Fabius: *Ipſa vitæ præcepta, etiamſi natura ſunt honeſta, plùs tamen ad formandas mentes valent, quoties pulcbritudinem rerum, claritas orationis illuminat.* Poeta igitur ille ſummis laudibus dignus exiſtimatur, qui hæc duo præſtat, à

Vtilitas à Poeta ſpectanda.

quibus Maximus Tyrius Homerum, & Heſiodum ſummoperè comendari dicebat; Præſertim autem vtilitas præ oculis habenda Poetæ; nullam enim maiores noſtri artem eſſe crediderunt, quæ non aliquod Reip. commodum afferret; idcirco Plato cogendos exiſtimauit Poetas, ut bonos viros, felices appellarent, malos autem miſerrimos, ſiqui verò ſecus feciſſent, extra omnem Remp. eliminandos eſſe putabat. Strictè igitur accepto poetices nomine, fatendum omninò finē poetis eſſe fictis fabulis iucundè, ac ſuauiter ea docere, quæ homines à vitiis ad virtutes adducunt, quod aſſequitur poeta imitatione & carmine, his enim docet, & delectat, unde Lyricus.

Nec aliud quicquam per fabellas quæritur,
Quàm corrigatur error, ut mortalium.

Lactantius lib. 2.

Delectat verò metricè loquendo, atque tunc probè ſuo monere fungitur, nam: *officium poetæ eſt in eo, ut ea, quæ geſta ſunt verè, in alias ſpecies obliquis figurationibus cum decore aliquo conuerſa traducat.* Præcipuè verò poetæ ſpectandam utilitatem nouit etiam

Lib. 3. de Orat.

Tullius, cum diceret ſibi magis placere; *indiſertam prudentiam, quam ſtultitiam loquacem.* Quò pertinet Lyrici carmen.

Horat. in arte Poet.

Fabula nullius veneris morataque rectè
Quàm verſus inopes rerum, nugæque canoræ.

Quo poeta colliniet.

Eò igitur poeta collimet, ut auditorum, vel lectorum animis inclytam virtutem ingerat, quod ut aſſequatur debet ipſe vir bonus eſſe, alioquin ei virtutem docere non licebit; immò niſi ſit bonus, nec bonus poeta fiet, ſi vera ſunt quæ docuit Strabo. οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν γενέσθαι ποιητὴν, μὴ πρότερον γενηθέντα ἄνδρα ἀγαθόν. *Neque bonum poſſe poetam fieri, qui non prius vir bonus.* Sicut ut poſſit virtutes docere, prius oportet eum eſſe virtutibus excultum; præſtat tamen eum eſſe magis prudentem, quàm re ipsâ bonum; nam ut probè ſuum poſſit obire munus, prudens eſſe debet; adhuc enim id faciet, quamuis bonus re ipsâ non ſit, dummodo tamen eſſe talis videatur.

Poetices dignitas.

Poetice quàm præclara ſit ars, ex hactenus diſputatis non obſcurè conſtat; Nulla ſiquidem ars, nullaque diſciplina eſt, quæ magis quàm Poetice ſuorum aſſectatorum nomen immortalitati commendet; cuius rei certiſſimum poteſt ſymbolum eſſe, quòd Poetæ coronantur *ederâ* ſemper indutâ foliis, proindeque vetuſtatis glorioſa victrice; quemadmodum & *lauro*, ſemper quoque virenti, ad ſignificandum nunquam futurum, ut poetarum nomen, tanquam æternitati ſacrum, interitum ſubeat, vel ullâ umquam deleatur obliuione. Aut ex eo ſaltem, quòd vel Platonis teſtimonio, poetarum genus ab hominum conſortio abdicandum, & inter ſuperos eſt referendum; ad quàm ſententiam ne putes diuinum illum Philoſophum, temerè, ac inconſultò prolapſum; enim verò à ſapientiſſimo Socrate illam didicerat; ſolitus enim is erat crebris uſurpare ſermonibus. *Vates non niſi diuino quodam ſpiritu incitatos ſingularia viuendi, documenta hominibus prodidiſſe.* Ita ſit, ut huius artis ſtudio conſpicui, non plus æquo per inſolentiam arrogent, dum honores, ſibi propè diuinos deferendos exiſtimant, ſeque ſacros, atque diuinos cupiunt appellari. Maxima igitur Poeticæ facultatis dignitas, cum ex ea tantùm in homines honoris deriuetur, ut ſe per ipſam cum Diis affinitate deuinciant, arctâque fiant propinquitate coniuncti.

Nec Poetice parui facienda, cum aliquibus, tanquàm inutilis; nam ex ea non exigua commoditas in hominum genus effunditur. Vt enim omittam, hanc eſſe, quæ ſummâ voluptate intimos hominum ſenſus afficit, atque mirùm in modum recreat, non vulgaria confert emolumenta, cuius rei poetæ non pauci teſtes eſſe poſſunt, Ennius enim à Scipione; Marius à Lucullo, Virgilius ab Auguſto: Horatius à Mœcenate: Papinius à Domitiano, aliique Vates illuſtres à principibus viris ingentes opes, & emolumenta maxima reportarunt, precioſiſque muneribus quamliberaliſſimè fuerunt affecti.

SECTIO QVARTA.

De cauſis Poeſeos effectricibus; ubi de furore Poetico.

Tres Poeſeos cauſæ.

Rectè quidem Ariſtoteles tres Poeſeos cauſas aſſignat, τὴν φύσιν, τὰ αὐτοσχεδιάσματα, καὶ τὴν τέχνην. *Naturam; initia quædam quaſi extemporalia, & artem.* Naturæ autem nomine ingenii tum ſummam felicitatem, quam Græci εὐφυΐαν, appellant, tum impetum ſiue furorem, de quo paulo poſt diſſerendum, quem Græci ὁρμὴν dixerunt, Philoſophus intelligit. Ad ingenii felicitatem pertinet alacritas, nempe facilitas concipiendi animo ideam imitatione exprimendam, quam plerique partim ab imitandi amore, partim à voluptate orta ex imitatione, prodire contendunt; quæ profectò non temerè dicta fuiſſe putandum; enimverò naturæ nomine poteſt intelligi tum ingenii bonitas, & facultas excogitandi, à naturæ primordiis homini conceſſa; tum etiam eiuſdem naturæ impetus, quo ad poemata condenda rapimur; hæc autem ingenita

Primum poeſeos principium.

nobis

nobis facultas, translatè, Furor appellari conſueuit; quoniam dum entheus ardor homines vehementer inuadit, ac impetus ille ſacer, plurimum eorum pectora nutrit, tanquam cæleſtis vigor, ad laborioſa opera compellens, eos à mente, ſeu à ſe ipſis, ut ita dicam, alienos reddit, facitque ut homines extra ſe rapti ſuique immemores, aliorum hominum naturam induant, eorundemque cogitationes, ac ſermones aliis exponant. Naturâ ſiquidem homini duo inſunt primordia, à quibus ars omnis ſuum eſſe recognoſcit, quæ non ineptè ἀρχέτυπα στοιχεῖα γενέσεως, *prima elementa generationis*, dicuntur, quoniam ab illis quælibet ars, tanquàm à ſemine originem trahit; ut ob id Philoſophus dixerit, Διὸ εὐφυοῦς ἡ ποιητική ἐστιν, ἢ μανικοῦ· τούτων γὰρ οἱ μὲν εὔπλαστοι, οἱ δὲ ἐκστατικοί εἰσι. *Quamobrem ingenioſi eſt Poetica, aut furioſi: nam horum illi quidem ad fingendum idonei ſunt, hi verò facilè extra ſe rapiuntur.* Itaque geminam in homine cauſam poeticæ facultatis Philoſophus agnoſcit, quarum una eſt illi quidem ingenita, & ab ortu naturæ conueniens: altera verò extrinſecùs aduenniens. Prior illa eſt alacritas, atque facilitas, ſeu ingenij dexteritas, ac bona indoles, græcè εὐφυΐα, nuncupata; quâ fit, ut alii, aliis, à pueritia ingenio præſtent, & ad fingendum magis idonei ſint. Poſterior cauſa eſt inſania, græcè μανία, ſiue ἔκστασις, quâ fit, ut homo à mente, ſiue à ſeipſo diſcedat, & extra ſe rapiatur, ſuique oblitus, alterius hominis indolem induat, ac eius cogitationes atque ſermones aliis repreſentet. Harum utraque ad ſe accerſit exemplar, vel ἰδέαν, ſiue παράδειγμα: quandoquidem & natura & impetus agens eſt ex eorum genere, quæ non niſi preæunte notitiâ operantur; at quæ huiuſmodi ſunt, per ideam agunt. Idea verò, ut aliàs docuimus, nil aliud, quàm exemplar operis faciendi; Hæc naſcitur ab imitandi ſtudio quod ingenitum homini naturâ eſt; & à blanda voluptate imitationis magnum ſuſcipit incrementum.

Ad naturam pertinet φαντασία, *phantaſia* hæc enim eſt imaginum, atque poeticorum idolorum formatrix, idcirco hæc valida in Poeta eſſe debet, adeo ut in eo deſideretur, ut ſit εὐφαντασίωτος, conſtat autem hominem phantaſiæ vigore, ac robore multis animâ conſtantibus anteire. Hinc homo præceteris animalibus eſt maximè aptus ad imitandum, ad quod etſi natura ſit magnoperè procliuis, & in primis alacer, procliuior tamen, & alacrior efficitur per voluptatem ex operibus imitatione quidem expreſſis, ſine hac enim nunquam ei foret ſubeundus imitationis labor; cuius rei non leue inditium eſt, quòd pueri, quippè qui haud libenter literariæ vacant imitationi (quæ ſiquidem ad prima puerorum rudimenta pertinent in literarum ſtudiis, quemadmodum, & alia plura ſedulò nos imitando addiſcimus,) ægrè admodum huiuſmodi imitationis opere capiuntur. Tametſi autem omnibus imitandi facultatem natura largita ſit, non æquè tamen, ut nec ingenii aciem; nam aliquibus parcius, aliis autem uberius, non enim ut benigna mater, ſed ut ſæua nouerca ſe geſſit. Atverò ii, quos natura parens egregio inſtruxit ingenio, alacriores etiam ad imitandum extitêre; quales credendum poetices inuentores fuiſſe, videlicet eximiis ingenii dotibus floruiſſe, & in imitando cæteris præſtitiſſe.

Alterum erat naturæ primordium, θεῖον πνεῦμα, ſiue ἐνθουσιασμός; cum enim tria in poeta, & philoſopho deſiderari ſolent, *Ingenium, Studium ſapientiæ, & Otium.* His tribus alia tria ex altera parte reſpondent; *Dei ſpiritus, Amor, & Tempus*; Per Dei ſpiritum intelligenda mentis opportuna quædam excitatio, græcè ἐνθουσιασμός appellata, ſine qua nemo poeta fit; pro comperto ſiquidem habendum, cum Tullio, *Poetam naturâ ipsâ valere, & mentis viribus excitari, & quaſi diuino quodam ſpiritu afflari;* Nam apud ipſum, tre ſunt idem viribus mentis excitari, & diuino afflari ſpiritu; Furorem ergo, poeticum tamen, ad poemata condenda requirit Tullius, Democritum Abderitam ſecutus; nam hunc in eadem opinione fuiſſe teſtatur Lyricus dicens

Ingenium miſerâ quia fortunatius arte
Credit, excludit ſanos Helicone poetas
Democritus.

Poeſin ergo ſolius naturæ opus Democritus credebat, forſan eâ ratione ductus, quia cum primi homines in ſyluis, & umbraculis lucem intuerentur, non ſolum arborum perſtrepentium ſibilis, vel auicularum canentium imitatione, ſed maximè naturæ quidem impulſu paſtoritium carmen protulerunt, quo mutuò certarent ſi inter aliquos emulatio foret, vel propter opimos greges, vel propter amicas &c.

Et quoniam de furore agitur, non prætereundum ex Platonis conſilio eum quadripartitum eſſe, nimirum à Phebo, à Baccho, à Muſis, atque demum à Venere; & Amore; ſed audiendus Plato, μανίαν γάρ τινα ἐφήσαμεν τὸν ἔρωτα. ἢ γάρ; φαι. Ναί. Σω. Μανίας δέ γε εἴδη δύο, τὴν μὲν ὑπὸ νοσημάτων ἀνθρωπίνων, τὴν δὲ ὑπὸ θείας ἐξαλλαγῆς τῶν εἰωθότων νομίμων γιγνομένην. φαι. πάνυ γε. Σω. τῆς δὲ θείας, τεττάρων θεῶν, τέτταρα μέρη διελόμενοι, μαντικὴν μὲν ἐπίπνοιαν, Ἀπόλλωνος θέντες. Διονύσου δὲ, τελεστικήν. Μουσῶν δ' αὖ, ποιητικὴν τετάρτην. τὴν Ἀφροδίτης καὶ Ἔρωτος ἐρωτικὴν μανίαν ἐφήσαμεν τε ἀρίστην εἶναι *Furorem enim quendam amorem vocauimus, an non Phæ. certè. Soc: furoris autem duas ſpecies ponimus alteram ab humanis morbis, alteram ex alienatione diuina, quâ extra conſuetam vitæ conſtitutionem, quis rapitur. Phæ. Omninò. Soc. Diuinæ autem partes, quatuor, ut etiam Dij præſunt quatuor, & vaticinij quidem inſpirationem Apollini, myſteria Dionyſio, Poeticam Muſis, amatorium furorem Veneri, & Amori omnium optimum tribuimus.*

Furor ergo Platoni, ut vides, amor quidam ſcilicet diuinæ pulcritudinis eſt, ut inferius dicam; ſed furoris duas vult eſſe ſpecies, alteram ab humanis morbis, ſcilicet ab ijs, quorum cauſa eſt morbus, alteram ex alienatione diuina, in quorum gratiam conſiderandum, cuiuſmodi ſit temperamentum ad ingenij præſtantiam conducens, & quale illud ſit, quod ad hebetudinem eiuſdem facit. Bilis, & Melancholię permiſtio eſt, quâ fit temperamentum ad ingenij acumen, mentis perſpicaciam, & ad ſapientiã præ cæteris maximè accommodatum; nam, qui naturâ huiuſmodi temperamentum nacti ſunt ob bilem facilè apprehendunt, celeriter ratiocinantur, motu etiam ſunt agiles, & valdè acres: ob melancholiam autem, cum propter hanc animum ab externis euocent, aſſiduè in ea quidem incumbunt, quæ apprehendunt, & in ijs, diutinâ meditatione verſantur, quæque ratiocinando reperiebant, maturè iudicant: cum verò ſicciori naturâ conſtent, recrementis carent, quæ ſpiritus conturbant, & ex atra bile calente, ac attenuata, tenuiſſimos æquè, ac lucidiſſimos ſpiritus procreant, qui mirum in modum ingenij probè muneribus obeundis deſeruiunt. Non prætereundum tamen ſilentio, duo eſſe melanchonicorum genera, unum eorum, qui atrâ quidem abundant bile, ſed admodum ſiccâ, frigida, denſâ, & fęculentę, & qui minus commodè concoctionem celebrant, ut propterea ipſis plumbeus, luridusque ſit

Qqqqq color

Phantaſia plurimũ valet ad poeſin.

Secundũ poeſeos primordium.

Tullius oratione pro Archia poeta

Horatius in Arte poetica.

Poeſeos origo.

Furor quadruplex eſt.

Plato in Phædro, vel de pulcro.

Furor poeticus Platoni quid.

color; & hi parum, aut nihil ad ſapientiæ, & ad poetices ſtudium idonei ſunt; nam ſtupidi magis, & obtuſi habentur, & iidem ſunt formidoloſi, & ſolitaria loca quęrentes, ac ſæpeſępius in mentia alienationem incurrunt; de hoc loquitur furore Plato, dum ait à morbo prouenire, nam atra bilis, pro ratione menſuræ, qua cum cæteria permiſcetur humoribus, & etiam pro fęculentiæ prauæque conditionis ratione varios effectus progignit. Alterum eorum eſt, qui abundant atrâ bile, ſed calore fotâ, & attenuatâ, quæ purpureo quodammodo colore micat, & qui demum clariori ſanguine redundant; Hi porrò tam ea Platone, quàm ex Ariſtotele, plurimum excellunt ingenio, & ad omnes diſciplinas capeſſendas, atque adeo ad poeticam facultatem ſummoperè apti ſunt.

Diuini autem furoris quatuor ſpecies eſſe decernit, & primo loco conſtituit furorem, quem tribuit Apollini, & hic vatum eſt furor, cuius Virgilius meminit, apud quem ait Sibylla inſtare iam Oraculi tempus, & adeſſe Phębum, ſequentem autem in modum loquitur, in antro agitata furoris plena; hic eſt ille, quo homines correpti præſentiunt in poſterum, atque futura prædicunt.

Primus furor Apollini tributus. Virg. lib. 6 Æneid.

cui talia fanti
Ante fores ſubito, non vultus, non color unus
Non comptæ manſere comæ, ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, maiorque videri,
Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
Iam propriore Dei.

Et non multo poſt de Sibylla itidem loquens, dicit ante vaticinium Sibyllam furenter agi, rotarique, ut à ſe excutiat Deum magnum Apollinem, qui miſeram contra fatigat &c.

Idē ibid.

At Phœbi non dum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum.

Item. *Stimulos ſub pectore verſat Apollo.*

Secundus furor Baccho adſcriptus. Horat. lib. 2. Ode 19.

Secundus eſt furor tributus Dionyſio, ſeu Baccho, qui poetarum habetur Numen; unde Lyricus,

Bacchum in remotis carmina rupibus
Vidi docentem; credite poſteri;
Nymphaſque diſcentes, & aures
Capripedum Satyrorum acutas.

Huius numine poetæ afflantur, ac eiuſdem pleni fiunt; unde idem Lyricus canit

Quo me Bacche rapis tui
Plenum? quæ nemora, aut quos agor in ſpecus?

Hoc inde quoque confirmatum redditur, quòd Bacchus pro vino, tanquam eius auctor uſurpatur; at quotuſquiſque abſtemiorum eſt, cui ſint faciles in carmine Muſæ? nemo certè, *vel duo, vel nemo*; non enim iis, qui aquæ ſed, qui mero indulgent. Doctus Apollo pocula caſtaleis aquis plena miniſtrat; nec aquę potoribus in Parnaſſo unquam ſomniare licuit; enimverò,

Nulla placere diu, nec viuere carmina poſſunt,
Quæ ſcribuntur aquæ potoribus.

Quin potius vinolis poemata pangere datum eſt; ut Athenæus duorum poetarum exemplo teſtatur; Καὶ Ἀλκαῖος ὁ μελοποιὸς, καὶ Ἀριστοφάνης ὁ κωμῳδοποιὸς, μεθύοντες ἔγραφον τὰ ποιήματα, *& Alcæus lyricus, & Ariſtophanes comicus, ebrij ſcripſere poemata*. Et re verâ, *Vina parant animos*. Nam

Athenæus lib. 10.

Fœcundi calices, quem non fecere diſertum?

Horatius.

Vehemens hic ille furor, qui cogit homines Bacchi atque Cybales ſtatas, ſolemneique ceremonias, ſiue myſteria celebrare; nam hoc olim Agaue correpta, Pentheum filium ex Echione Thebano, cui nupſerat, ſuſceptum inter Bacchanalis membratim diſcerpſit; quòd abſtemius eſſet, atque adeo Bacchi ſacra deſpicaretur. Hoc eodem actæ furore Bacchantes apud Erebum, Orpheum contempſerunt, & Friſiæ Coribantes per ſyluam Ideam excurrerunt inſani.

Tertius è Platonis conſilio furor Muſarum eſt, unde poetas μουσολήπτους vel potius μουσοπατάκτους, appellant, de hoc Ouidius intelligendus, dum canit. Tertius furor, qui muſis tribuitur. Oui lib. 3. Eleg. 10.

At ſacri vates, & diuum cura vocamur.
Sunt etiam, qui nos numen habere putent.

Alibi verò in eandem ſententiam.

Eſt Deus in nobis, ſunt & commercia cæli; Ouid. lib. 3. de arte amandi.
Sedibus æthereis ſpiritus ille venit.

Et alibi.

Eſt Deus in nobis agitante caleſcimus illo Idem lib. 6. Faſt.
Impetus hic ſacræ ſemina mentis habet.

Hic furor cum ſemel homines correpierit, illos muſis amicos reddit & ad Helicona compellit.

Quartus eſt Amantium furor, à Venere Cupidineque proueniens, quo correpta Phædra ſyluas Hypoliti ſequebatur veſtigia; & Sappho poetria celebris in ſummitate rupis ſe præcipitem dedit. Hic amor à Venere inſpiratur, quæ propterea Cupidini apud Virgilium præcipit. Quartus furor veneri, & cupidine adſcriptus.

Occultum inſpires ignem

Qui mandata executus dum eſt

Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.

Hæc de furore diuino iuxta Platonis, & Academicorum opinionem; ſed quanta ſit ipſis habenda fides, ex infra dicendis intelliges; interim illud ſit exploratum, nempe diuinum furorem apud commemoratos Philoſophos eſſe ἔκστασιν, ad quam tanquam ad genus ſupra recenſiti furores, veluti ſpecies reuocantur.

Quid autem Academicos impulerit ad hæc de furore dicenda, paucis aperiam. Sapientiæ vetuſtiores antiſtites Pythagoras, Empedocles, & Heraclitus in eam opinionem abierunt, ut crederent hominis animam uti ratione poſſe antequam ingrederentur corpora; cæleſtibus inhabitaſſe tectis, ibique aſſiduâ contemplatione alitam, & ſuſtentatam fuiſſe. Quoniam autem in Diuina natura rerum omnium exemplaria, ſiue ideæ reperiuntur; ob id putabant ab anima Deum contemplante omnia, atque adeo iuſtitiam, ſapientiam, & reliqua attributa, rerumque omnium ideas, ac primas naturas cognoſci, horumque perfectâ notitiâ ipſam nutriri: at animam terrenarum rerum deſiderio preſſam, & in corpus demandatam, cum priua nectere aleretur, lethes aquis hauſtis obliuionem rerum omnium, atque adeo diuinarum quoque contraxiſſe. Nequit igitur animam ad locum, unde cecidit, redire, niſi contemplationis obtutum in ideas primaſque naturas dirigat, quod facere non poteſt niſi duabus inſtructa alis, iuſtitiæ, & ſapientiæ per vitam actiuam, atque contemplatiuam; nam his anima à corpore ſeiuncta, diuinitate repletur, & ad antiquum priſtinumque locum eleuatur. Hæc autem à corpore ſeiunctio, ac abſtractio diuina eſt ille furor de quo Plato ſermonem habet, & cuius quatuor ſpecies eſſe contendit. Academicorũ conſilium explicatur, & eiuſdē redditur cauſa.

Sed ut hic, quod paulò ſuperius dicebam, quam benè cum veritate Platonis doctrina conſentiat, paucis aperiam, Ariſtotelem edibo, qui cum ſemper ex naturæ latebris veritatem ingenioſè depromat, facilè nos docebit, quid hac de re ſentiendum. Stagirites porro excitationem illam, quam Græci, ἐνθουσιασμὸν appellant, non à Muſis, aut à Diis, ſed aliunde proficiſci credebat, nimirum ab humore melan- An Platonis opinio cum veritate conſentiat. Ari. prob. ſect. 30. probl. 1.

Digitized by Google

melancholico, quem vino perſimilem exiſtimabat. Ex huius itaque ſententia quicunque diuino quodam ſpiritu agitari putantur, humore melancholico duntaxat abundant: adeo ut, quæ vulgò ſpiritibus tribuuntur, Philoſophus humori prædicto acceptum referendum arbitraretur. Magna ſiquidem huius humoris eſt vis, unde illos, qui in Philoſophia, vel in Politica, vel in Poetica, vel in actibus maximè claruerunt, melancholicos fuiſſe, & ægritudinibus ex atra bile prodeuntibus, puta comitiali morbo &c. laboraſſe accepimus. Quod Stagirites exemplis ac inductione ſuadet; tales enim fuiſſe Herculem inter Heroas, Lyſandrum Lacedæmonium, Aiacem inter milites, & Bellorophontem inter ſtrenuos viros affirmat. Alios etiam & quidem ex Philoſophis præclaros, iiſdem ægritudinibus obnoxios extitiſſe, videlicet Empedoclem, Socratẽ, & Platonem, & quoſdã alios; immò & poetarũ pleroſq; melancholicos fuiſſe teſtatur. Vniuersè igitur iuxta Philoſophi placitum ex viris præſtantibus pleriq; vel laborarunt ægritudinibus atræ bilis, vel ad tales ægritudines fuerunt procliues, vel ſaltem melãcholicam complexionem ſortiti ſunt. Dum autem pergit, explicat effectus vini, cui ſimilem humorem melancholicum eſſe contendit, & hanc ſimilitudinem declarat, atque tandem in epilogum hactenus à ſe dicta colligendo, concludit, primò homines melancholicos eſſe varios, inæqualibus moribus, & affectionibus præditos, quoniam atra bilis cum facilè incaleſcat vehementer, ac vehementer refrigeretur, eſt admodum varia, & inæqualis, hinc huiuſmodi homines varij ſunt; Docet etiam, quoniam animi affectiones, & mores magna ex parte à calore, frigoreque pendent, atram bilem prout incaleſcit, vel refrigeratur, efficere in nobis mores diuerſos, & varias affectiones, ad eum modum, quo vinum, prout bibitur in maiori vel minori copia, varios mores, ac varias affectiones parit. Docet deinde vinum, & atram bilem conuenire in flatuoſitate, & ideo ex hoc capite efficere effectus analogos. Docet ad extremum eos, qui moderatam atræ bilis copiam habent, quæ poſſit facilè incaleſcere, & refrigerari, & ideo qui melancholici ſunt moderatè, non ex ægritudine, ſed ex natura, valdè quidem eſſe ingenioſos atque adeo aptos, partim ad Philoſophiæ ſtudia, partim ad Reipublicæ regimen & partim ad Poeticam facultatem, περιττοὶ μὲν εἰσὶ πάντες οἱ μελαγχολικοὶ, οὐ διὰ νόσον, ἀλλὰ διὰ φύσιν. *Melancholici porrò omnes non per morbum, ſed per naturam eximio ingenio ſunt.* Mira verò narrantur, quæ ab humore melancholico proficiſcuntur. Melancholici ſiquidem valde ſunt idonei ad ſomnia interpretanda, & ad præuidenda futura, quod planè diuinum quid eſt. Rationem reddit Ariſtoteles, quia melancholici valde ſunt vehementes in cogitando, ut igitur illi, qui habent arcum valdè tentum, colliminant in ſcopum, etiam maximè diſtantem: ita melancholici, quia intensè cogitant quodammodo cogitationes valdè procul proiiciunt atque adeo futura præuident, etiam non mediocriter diſtantia. Accedit pariter, quòd Melancholici ſunt quodammodo fanatici; ac hi ut conniectunt egregiè diſtantia, ita facilè valde diſtantia intelligunt. Hic enim humor, cum poſſit multùm incaleſcere, & frigeſcere, poteſt etiam parere in homine effectuum varietatem, ſi verò fuerit moderatè calidus, efficit homines cæteris prudentiores, & ſapientiores. Quamuis autem Philoſophus plurimum melancholico humori tribuat, ac ob id, quòd vulgò ſpiritibus, ac diis acceptum referunt, ab huiuſmodi humore prodire arbitraretur; non propterea tamen ex quorundam placito inficiatur Poetas furore corripi, propterea quòd ait: Μάρακος δὲ ὁ Συρακούσιος καὶ ἀμείνων ἦν ποιητὴς ὅτ᾽ ἐκσταίη. *Marcus Syracuſanus præſtantior erat Poeta, cum mente alienaretur.* Hinc tamen nihil concluditur; enimverò Philoſophus mentis alienationem à melancholico humore prouenire poſſe teſtatur.

Arist. lib. de diuin. per ſomnia.

Cum igitur quiſpiam Phantaſiâ valuerit, & ad Poeſin idoneus naturâ fuerit concitatus, poterit Poemata condere. Huius autem concitationis cauſam cum Ariſtotele melancholici humoris acrimoniam ſtatuimus: ſed præter hanc adſunt etiam & cauſę aliç, videlicet affectus iræ, vel amoris; nã ab his homines itidem redduntur diſerti; deinde vinum, quod liberiùs hauſtum ingenii torporem non mediocriter excitat: Inſuper inſtrumenta muſica; his enim quoque ad carmina pangenda concitamur. Tandem hoc idem præſtat excellentium Poetarum lectio; eos nanque legendo non abſimili furore corripimur. Hic itaque humor ſit, qui tres in riuulos effuſus, tres fontes efformat, à Poetis efficlos, ad quos dum homines bibunt, poeticum ſpiritum concipiunt; fontes verò ſunt Hippocrene, Aganippe, & Pirene. Hic humor, unde furor de quo Plato loquebatur dicens, ὃς δ᾽ ἂν ἄνευ μανίας Μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκηται, πεισθεὶς ὡς ἄρα ἐκ τέχνης ἱκανὸς ποιητὴς ἐσόμενος, ἀτελὴς αὐτός τε καὶ ἡ ποίησις ὑπὸ τῆς τῶν μαινομένων ἡ τοῦ σωφρονοῦντος ἠφανίσθη. *Qui abſque Muſarum furore ad poeticas fores accedit perſuaſus ſe artis beneficio bonum fore poetam, imperfectus, & ipſe eſt, & poeſis illius, qui ſanâ mente eſt, ab illa, quæ eſt furentium, abſumpta euaneſcit.* Nouit hoc etiã Tullius, qui propterea ſcribens ad Q. Fratrẽ, ſe purgat, quod promiſſum nõ pangat carmen, ait enim: *ſed abeſt etiam* ἐνθουσιασμοῦ; non enim eum latebat plurimum in poeta naturam poſſe, nam in oratione pro Archia diſertis id verbis affirmat, dicendo *Poetam naturâ ipſâ valere, & mentis viribus excitari, & quaſi diuino quodam ſpiritu afflari.* Optimum naturæ tamen eſt artem adiungi, ut propterea Lyricus cecinerit.

Quando quis poſſit poemata condere.

> *Natura fieret laudabile carmen, an arte*
> *Quæſitum eſt; ego nec ſtudium ſine diuite vena,*
> *Nec rude quid proſit video ingenium; alterius ſic*
> *Altera poſcit opem, & coniurat amicè;*
> *Qui ſtudet optatam curſu contingere metam,*
> *Multa tulit, fecitque puer ſudauit, & alſit:*
> *Abſtinuit Venere, & vino, qui Pythia cantat*
> *Tibicen didicit prius, extimuitque magiſtrum.*

Horatius in arte Poetica.

Itaque verum erit utrumque *Orator fit, Poeta naſcitur: & Poeta fit, Orator naſcitur.*

Sequitur, quod erat in partitione ſecundum, cum de cauſis efficientibus poeſeos nobis propoſitum eſſet diſſerere, dicebamus enim ſecundo loco eſſe carminis rudem conatum, ſiue carmen ſubitò, & ex tempore fuſum. Hæc porrò cantilena quædam eſt agreſtis & inculta, quæ ſecundo loco poeſeos habetur effectrix cauſa, quia carmen ex tempore fuſum, ſuauitate ſuâ auditorum aures demulcendo, ad ſui quidem imitationem eorundem phantaſiam excitat, quæ deinceps adiuvante curâ, ac diligentiâ, non ſolum ſimilia, ſed meliora etiam depromit.

Secunda cauſa poeſeos efficiens, carminis rudis conatus.

Horum autem cauſis deprehenſis efficitur ars firmis præceptionibus conſtans, quibus inſtructi feliciter Heliconium nos montem conſcendimus, ſpe ſtrenuâ quidem innixi, ut nobis Apollo coronam imponat contextam ex lauro noſtris irrigata ſudoribus, atque adeo, ut nos etiam illuſtres Apollinea in arte, dignique Aonio choro videamur.

Tertia cauſa, Ars.

De Poetices origine non leuis contentio eſt.

De Poetices autem origine, ſcilicet à quibus, & quando fuerit inuenta, non leuis contentio eſt. Græci, ut perpetuò ſe magnificè iactant, ita ſe Poetices inuentores oſtentant; quamuis à quo, & quando ipſa fuerit inuenta affirmare non audeant: antiquiſſimam eius originem eſſe teſtatur Plinius, qui ante bellum Troianum fuiſſe docet. Hoc tamen non ſatis ijs, qui diligentius in rerum conſiderationem incumbunt; æquo tamen animo ferant, oportet, hac de re certi nihil pronunciari poſſe; ſatiùs igitur eſt dicere Poetices originem præ nimia antiquitate conſtare nemini poſſe.

Quomodo Poeſis fuerit inuenta, itemque Poetica.

Quomodo autem fuerit inuenta, non facilè dictu. Placuit enim quibuſdam caſu eam inuentam fuiſſe. Cum enim, inquiunt, anus quædam à iuvene conciratiùs incedente foret in humero concuſſa, contumelijs eum inceſſit, quod cum id ſeruans orationis menſuram præſtitiſſet, rem iuveni gratam fecit, cui propterea vehemens inceſſit imitandi cupiditas. Alij verò, alia dicunt.

Initium perfectionis in Græcia.

Veriſimile tamen eſt Poeſin repertam à paſtoribus fuiſſe, primitùs in Græcia circa montes, fonteſq; nuper commemoratos gratiâ paſcendi greges, quod circa fontes, aut montes fieri ſolet; Id autem in Græcia contigiſſe non leuis eſt coniectura, quoniam montes illi Parnaſsûs, mons quidam eſt in Phocide duos vertices habens, quorum unum Tithorea, alterum Hyampeum vocari dicunt, à quo Helicon quindecim paſſuum millia, Cithæron verò triginta diſtant; fontes autem Hippocrene, & Aganippe propè Helicona in Græcia ſunt; in hac enim Phocis exigua Regio eſt ſinui Criſſæo adiacens Bœotiæ ſupradictis montibus inclyta; Aganippe, quemadmodùm Hippocrene ſunt fontes; at Bœotia Regio eſt in finibus Græciæ, Eubϕæ inſulæ obiecta; ſed tàm ſupradicti montes, quàm fontes Apollini, ac Muſis erudita vetuſtas conſacrauit. Hoc tamen intelligendum de origine cultioris Poeſeos, atque adeò de perfectiori Poetica, nam alioquin non ſolùm ante bellũ Troianum, ſed etiam ante Cadmi in Bœotiam aduentum, à quo Græcia literas didicit, Poeſis, & ideircò Poetice apud Hebræos extabat. Præſtabit igitur dicere præclarum hoc inuentum orientis populis acceptum eſſe referendum; cumque imitandi ſtudium, armoniæque dulcedo homini inſint à natura, videtur Poeſis mundo eſſe coæua.

Abſolutè multo prius apud alios in uſu fuit

Illud etiam addendum tàm celebri inuentioni amorem præbuiſſe anſam, enimverò antiquitus ijdem erant Muſici, ac Poetæ, idcircò apud Comicum Muſica, pro Poetica uſurpatur.

Repentè ſe ad ſtudium hunc applicaſſe Muſicam.

Et alibi.

In medio omnibus

Palmam eſſe poſitam, qui artem tractant Muſicã.

Terentius in Prologo Heaut. Idem in prologo Phorom.

At nullum apud veteres tàm celebre adagium, quàm illud. *Muſicam docet Amor.* Poeſis igitur amoris filia, & ab eodem Poetica ars natale recognoſcit ſuũ; poſteritas tamen has facultates ſeiunxit, cœperuntque dici Poetæ ſolùm, qui carmen condebant, nempe materiam excogitabant, & eamdem orationem carminibus illigatã concludebant: Muſici verò cum hæc à Poetis accepiſſent, eadem tibijs adaptabant.

Diſtributio poetices in duas partes.

Poetices autem diſtributio communi calculo recepta eſt in uniuerſalem, quæ poematum omnium communia perſequitur, & particularem, quæ ſpeciatim quodlibet poematis genus conſiderat, ut mox intelliges.

DISSERTATIO II.

De ijs, quæ tanquam communia in Poetica facultate tractantur.

Poetica ars gemina parte conſtat. Prior pars hac diſſertatione comprehenditur.

POeticam artem geminâ parte conſtare, non ineptè quidam crediderunt; duo nanque ſunt rerum genera, de quibus diſſerendum, primum eorum eſt, quæ cuilibet poemati communia ſunt, & hæc ad primam artis partem ſpectant; aliud eorum, quæ ſingulorum poematum per ſe ſunt propria, & hæc in ſecunda parte tractantur. Primum è duobus commemoratis generibus, cum & naturâ, & doctrina, ſit altero prius, præſenti noſtra Diſſertatione perſequemur, de altero, mox diſſertatione ordine tertiâ, verba facturi.

SECTIO PRIMA.

De ijs, quæ tam generatim, quàm ſpeciatim Poetæ tractant.

Duo ſunt à Poeta conſideranda, quæ iterum bipartitò diuiduntur. Ad tria reuocantur.

DVo ſunt Poetæ conſideranda, nempe res, & verba; in rebus duo ſunt, quæ in conſiderationem veniunt, nempe, quæ dicenda ſint, & ordo ſeruandus: in verbis, item duo, puta eorum delectus, & metrum, niſi velis verborum nomine metrum ipſum comprehendi, adeo ut ad tria hæc reuocentur, quæ ſint Res, Ordo, & Verba. Vt enim Poetica Rhetoricæ in cæteris affinis eſt, ita præſertim in eo, quòd utraque debet in tribus occupari. Rhetoricæ nanque partes ſunt argumentorum inuentio, inuentorum diſpoſitio, atque diſpoſitorum exornatio, quæ ex verborum delectu, compoſitione periodica, numeroſaque conſurgit: ſic etiam Poetices partes ſunt argumentorum inuentio, inuentorum ordo, ſeu diſpoſitio atque diſpoſitorum elocutio, ſiue dictio, quæ verborum ornatu, metroque conſtat.

Rem tractandam primò cõſiderare oportet.

De rebus tractandis primò quidem oportet poetam eſſe ſollicitum; non enim poetæ de rebus omnibus eſt oratio illiganda carminibus: quin potius ei prima debet eſſe cura de re, quam ſibi metrico ſermone tractandam aſſumit, atque adeo de inuentione ſummoperè anxius eſſe debet, nam ab hac, & à perfecta imitatione, fabulæque narratione potius, quàm à cudendis carminibus poeta denominatur; ſed de fabulis condendis non multo poſt ſermo redibit. Interim ad inuentionem quod attinet illud ſit exploratum, poetæ magnoperè deſudandum eſſe in rerum tractandarum inuentione, cum eos imitari nõ de-

debeat, qui præ oculis dumtaxat habendum putant ornatum dicendi genus, quaſi res ſint propter verba, & non viciſſim, cum tamen cauſâ rerum verba excogitata ſint; tametſi namque vocabulorum ſuauitas plurimum quorundam aures demulceat, ſummèque reficiat; eruditorum tamen mentem non delectat, nec recreat; nam ut huius oculos verborum ſplendor, & ſonitus aures perſtringit, ita ſententiarum lumen oculos claritate perfundit, & earumdem acumen aures titillat. Idcircò nemo debet animum ad poeſin appellare, niſi priùs variarum rerum ſcientias fuerit adeptus, multiſque diſciplinis inſtructus, nam

Horatius in arte Poetica.

Scribendi rectè ſapere eſt, & principium, & fons,

Non tamen in poeta rerum omnium notitia m requiras, hæc enim humanæ mentis vim longè quidem exuperat, qui namque poetæ πᾶν μάθημα, καὶ πᾶσαν τέχνην; *Omnem diſciplinam, omnemque doctrinam* tribuunt, inſulsè id faciunt, totoque cælo aberrant, ſi de exquiſita notitia loquantur, Poeta ſiquidem cùm in aliis, tùm in hoc præcipuè ſimilis eſt Oratori. Orator enim, ut probè ſuo munere fungi poſſit, ex variis artibus, ac ſcientiis ſat eſt, ut plura delibauerit, quamuis illa non exquiſitè didicerit: ſic & Poeta, cum utriq; ſit ſatis de rebus omnibus loqui ex communi opinione poſſe, de ipſis enim exquiſitius diſſerere ad peculiares pertinet Artifices; idcircò irridendi ſunt illi qui contrariam ſententiam amplectuntur. In poeta igitur talis debet eſſe notitia, qualē diximus, ſcilicet non rerum omnium ſed pluriniarum; earum præſertim quæ potiſſima ſunt, quod aliquibus videtur eleganter Ariſtoteles explicaſſe dicens, μάλιστα μὲν ἐν ἅπαντα δεῖ πειρᾶσθαι ἔχειν· εἰ δὲ μή, τὰ μέγιστα καὶ πλεῖστα. *Maximè igitur opera danda eſt, ut omnia exprimamus, ſin minus, potiſſima.* Hæc tamen verba ad alium ſenſum transferri poſſunt, nimirum, in aliquo argumento tractando, ſi non omnia, ſaltem potiſſima ad illud ſpectantia poetæ tractanda eſſe. Nullam igitur ſcientiam poeta debet negligere, quaſdam tamen ſat eſt ut leuiter deguſtauerit, & curſim percurrerit, ſaltem in iis partibus, ex quibus poſſit haurire aliquid ad poematis ornatum conducens; in quibuſdam autem aliis debet magis eſſe verſatus, præſertim in ciuili diſciplina, quā pariter Oratorem informatum eſſe oportere, aliàs aduertimus; debet etiam poeta maximè virtutum vitiorumque præceptis, doctrinaque affectuum, morum, & actionum inſtructus eſſe; quemadmodùm & Orator; ideò Lyricus dicebat.

Horatius in arte Poetica.

Rem tibi Socraticæ poterunt oſtendere chartæ.

Significare volens poetæ quàmmaximè ciuilem diſciplinam eſſe neceſſariam; hoc enim pacto ſubdit futurum, ut poeta probè ſuum poſſit obire munus.

Ibidem.

Verbaque præuiſam rem non inuita ſequentur.

Vbi latè explicat in quibus moralis diſciplina verſetur, addit enim.

Ibidem.

Qui didicit, patriæ quid debeat, & quid amicis
Quo ſit amore parens, quo frater amandus, &
hoſpes:
Quod ſit conſcripti &c.

Hęc enim Poeta non minus quàm Orator habere perſpecta debet, non tamen exiſtimandum æquè in omni argumento vel ingenium, vel doctrinam requiri; cum frequenter uſu veniat, ut in aliquo genere poematis poſſit quiſpiam excellere, in alio autem non item; ob id quiſque debet proprias ingenij vires expendere, & qua ipſe doctrina valeat diligenter aduertere; ſcitè namque Lyricus præcipit.

Ibidem.

Sumite materiam veſtris, qui ſcribitis, æquam
Viribus: & verſate diu, quid ferre recuſent,
Quid valeant humeri: cui lecta potenter erit res.
Nec facundia deſeret hunc, nec lucidus ordo.

Si nihil inter poeſin, & hiſtoriam differret; non eſſet profectò cur poeta vehementer adeò laboraret, ut ſe variis artibus, ac diſciplinis inſtrueret; ſyncerè namque res geſtas narrando, ſuum obiiſſe munus diceretur: ſed poetica ab hiſtoria longo diſſidet interuallo, nec rhythmo duntaxat inter ſe diſcrepant, ut ineptè quidam dixerunt; poeta namque per ambages procedit, Deorumque miniſteria permiſcet, & fabulas interſerit, variis ornatibus, ac lenociniis verborum utitur, plurimiſque figuris ſermonem illuſtrat, & præcipiti quodam ſpiritu ita hæc efficit, ut potiùs furentis, quàm religioſo ad verùm intento animo ratiocinari videatur. Vide igitur quàm longè latèque differant Hiſtoria, & Poeſis, quod enim hiſtorico defectus notam inureret, nempè ſermonis ornatus, variis figurarum luminibus comparatus, diuerſiſque figmentis contextus; id poetæ ſummam gloriam affert, eiuſque nomen immortalitati commendat.

Poeſis, & hiſtoria differunt.

Nec tantùm differunt metro, ſiquidem Ariſtotelis teſtimonio, ut non ſemel inculcauimus, non metrum, ſed imitatio poetam conſtituit, unde ipſe ait, Δῆλον οὖν ἐκ τούτων, ὅτι τὸν ποιητὴν μᾶλλον τῶν μύθων εἶναι δεῖ ποιητὴν ἢ τῶν μέτρων, ὅσῳ ποιητὴς κατὰ τὴν μίμησίν ἐστι, μιμεῖται δὲ τὰς πράξεις. *Manifeſtum igitur ex his poetam eſſe oportere magis fabularum effectorem, quàm metrorum, quatenus poeta ſecundùm imitationem eſt, imitatur autem actiones.* Quæ non ſic intelligenda, quaſi poeta veras actiones non poſſit attingere, eaſque tractare; nam ex eius ſententia hoc à veritate prorsùs alienū; propterea quod ſubdit, κἂν ἄρα συμβῇ γενόμενα ποιεῖν, οὐδὲν ἧττον ποιητής ἐστι· τῶν γὰρ γενομένων ἔνια οὐδὲν κωλύει τοιαῦτα εἶναι οἷα ἂν εἰκὸς γενέσθαι, καὶ δυνατὰ γενέσθαι, καθ' ὃ ἐκεῖνος αὐτῶν ποιητής ἐστι. *Quanuis igitur contigerit facta pangere, nihilominus poeta eſt. Factorum enim nonnulla nihil prohibet talia eſſe, qualia veriſimile eſt fieri, & poſſibilia eſſe, ſecundum quod illa ipſorum poeta eſt.* Philoſophus enim arguit ab etymologia, nempe ποιητὴς eſt, qui ποιεῖ; hoc eſt, fingit; qui ergo fingit poeta eſt; quatenus igitur quiſpiam in rebus actionibuſque veris, vel ipſas augendo, vel exornando ex veriſimili, etſi non narret illas ut reipsâ ſunt, adhuc poeta dici debet.

Non metrum ſed imitatio poetam conſtituit. Ariſtoteles in arte Poetica partic. 55.

Ariſt. ibid.

SECTIO SECVNDA.

De Fictione poetica: ubi de Fabula.

IMitationem primarium eſſe Poetæ finem initio dictum à nobis fuit; enimverò præcipuum poetæ officium eſt imitari ac fingere: videndum igitur quid Imitatio, & quid Fictio ſit, & quo inter ſe differant. De imitatione ſuperiùs egimus, cum diceremus, eam ſermonis, aut rationis quandam expreſſionem eſſe in ea, quæ perfecti is, quem imitandum ſuſcipimus. Hoc autem loco imitatio aliâ ſignificatione ſumitur, quâ nimirum eſt quædam bonarum actionum, vel malarum adumbratio; Poeta ſiquidem peculiarem ſibi hanc imitationem vendicat, alioquin priori ſignificatione accepta non minùs Oratori, quàm Poetæ conuenit, ſiquidem ea eſt, quâ nos inuentionem, diſpoſitionem, & elocutionem alterius, ſiue proſâ, ſiue carmine æmulamur; hæc autem ea, quâ bonas, vel malas actiones adumbramus. Imitatio igitur in præſens affinis eſt fictioni, à qua tamen ſecernitur; enimverò imitatio attendit id iuxta quod facimus aliquid, adeò ut illud æmulemur;

Imitatio eſt primarius Poetę finis.

Quomodo hic ſumatur imitatio.

mur; fictio autem reſpicit id quod fit; ita quidem ſtatuarius, vel pictor verum hominem, puta Socratem, imitatur, at non hominem verum, ſed eius ſimulacrum efficit. Modo non abſimili ſe habet res, de qua agimus; poeta namque humanas imitatur actiones, ſed fingit fabulas, tamquàm actionum humanarum imagines; ita fit ut actio, quam imitatur, vera ſit; huic autem ſit ſimilis actio, quam fingit. Hinc veritas elucet illius effati, quod Simonides frequenter uſurpabat dicendo Poëſin eſſe picturam loquentem; picturam verò Poëſin tacentem, cuius etiam ſupra meminimus.

Affinitas inter picturam, & poeſin.

Affinitas porrò in eo eſt, quòd pictura ex-gra. imitatur hominem; at poeſis actiones & ſermones eiuſdem. Nec inconſideratò dictum exiſtimes poetam in eo totum eſſe, ut non mores, ſed actiones imitetur, quoniam ciuilem ipſe beatitudinem ſibi propoſitam habet, at nemo felix eò quòd in aliquid animo propendeat, ſed quoniam iuxta virtutem operatur, vitamque traducat. Ne commemorem imitationem eſſe non poſſe niſi eorum, quæ ſenſibus uſurpantur, huiuſmodi porrò non mores, ſed actiones eſſe nemo ibit inficias; adhuc tamen quodammodo morum imitatio dici poteſt, quoniam dum actiones imitamur, mores itidem oſtendimus.

Fabulæ utilitas explicatur.
Plato 2. de Rep.

De fabula nunc diſſerendum, cuius tanta eſt utilitas, quanta nullius verbis poteſt explicari, ut non immeritò Plato primam omninò puerorum eruditionem ab honeſtis fabulis ducendam iuſſerit: τοὺς δ' ἐγκριθέντας πείσομεν τὰς τροφούς τε καὶ μητέρας λέγειν τοῖς παισὶ καὶ πλάττειν τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοῖς μύθοις πολὺ μᾶλλον ἢ τὰ σώματα ταῖς χερσί. *Selectas autem fabulas matres ac nutrices pueris narrare hortabimur, illorum animos fabulis diligentius, quam corpora ipſa manibus informare.* In eum finem, ut de iis Deorum myſteriis pueri erudirentur, quæ antiquis ſub fabulis à maioribus occultata fuerunt, & ut probis etiam moribus redderentur inſtructi. Summa quoque fabularum utilitas in eo eſt, quòd tempeſtiue uſurpatæ venuſtæ ſunt. Et certè ſi fabulæ de poetarum ſcriptis eximerentur, nihil propè foret in ipſis admirabile, nihilque iucundum; tanta eſt fabularum utilitas.

Fabula quid è veterũ ſententia.

Quid autem fabula ſit, veteres docuerunt, ex quorum ſententia Fabula, græcè μῦθος, *eſt narratio ad delectationem, ac utilitatem inuenta, rerum nec verarum nec veriſimilium*. Hanc definitionem Tullius etiam amplectitur, cum ei fabula ſit, quæ neque veras, neque veriſimiles res continet; quamuis Aphthonio Fabula videretur, λόγος ψευδὴς εἰκονίζων ἀλήθειαν *Sermo falſus veritatem imitans*.

Aphthonio, quid fabula.

Etſi in præſentia cum Ariſtotele ſumatur fabula, prout integræ alicuius actionis narratio quædam eſt falſa, verum tamen imitans, quò illud Ariſtotelis pertinet, σύστασις τῶν πραγμάτων. *Conſtitutio rerum*. Nec immeritò, nam per fabulas, res conſtituimus eſſe, quamuis re ipſâ non ſint, licèt huiuſmodi conſtitutio debeat eſſe veriſimilis, talis autem fit per imitationem, ut ob id Ariſtoteli fabula ſit πράξεων μίμησις *Imitatio actionum*.

Imitatio eſt anima poeſeos.

Et poeſis in imitatione conſiſtit, adeòut imitatione ſublata, poeſis corruat; non ſecus ac ablatâ animâ interit animal; ideircò Ariſtoteli fabula eſt, ἀρχὴ καὶ οἷον ψυχή *Principium, ac velut anima* poeſeos.

Fabularũ varia genera.

Ex in rè dicendis intelliges non unum eſſe fabularum genus; nam ex fabulis quædam à locis in quibus inuentæ fuerunt, quædam ab inuentoribus, quædam ab argumentorum natura, nomen obtinuerunt. A loco dictæ ſunt Cypriæ, Ciliſſæ, Sybariticæ, Ægyptiæ, Libycæ, at Libycæ dicuntur, vel quia in Libya fuerint inuentæ, vel quod illi populi mendaces ſint, & multa fabulentur; vel quòd in Libya multa monſtra naſci ſoleant. Ad inuentores quod attinet, cum hi multi fuerint, uſus obtinuit, ut omnes Æſopicæ dicerentur, ſilentio cæteris inuentoribus prætermiſſis, quòd Æſopus in conficiendis fabulis omnium artifex ingenioſiſſimus habitus fuerit; fabulæ autem Sybariticæ de brutis agebant, ſicuti Æſopicæ de hominibus. Politicæ verò ſunt appellatæ, quibus ſapientes ad animos potentiorũ demulcendos, & ad informandos homines humaniori viuendi ratione utebantur. Rurſus aliæ ſunt fabulæ *Morales*, aliæ *Rationales*, aliæ ex his *Mixtæ*. *Rationalis eſt cũ fingimus hominem aliquid feciſſe, aut dixiſſe, quod nec fecit, nec dixit: Moralis eſt cum mores brutorum exprimuntur ad homines probis moribus informandos. Mixta eſt quando homines cum brutis ſermocinari finguntur.* Horum exempla valdè ſunt obuia, ideircò non eſt cur hic afferantur in medium. Comœdiarum, & Tragœdiarum argumenta conſueuerunt inter politicas fabulas numerari, quoniam etſi horum præſidio nequeant homines ciuilibus moribus inſtrui; euocantur tamen à voluptatum illecebris, & ab omni quidem incontinentia, ad vitæ frugalitatem conformationemve traducuntur. Ex varietate autem argumentorum, variæ etiam fabularum denominationes deducuntur; nam aliæ à Græcorum palliis dici palliatæ ſolent; aliæ tabernariæ pro veſtibus conditioneque perſonarum, quæ in ipſis introducuntur: aliæ planipediæ eoquòd neque Soccis, neque Cothurnis, ut in cæteris horum argumentorum hiſtriones uterentur: aliæ Attellanæ iocis, & ſalibus, quàm proximè ad Satyram accedentes, ab Attellis campaniæ opido, in quo plurimæ actitatæ ſunt, nuncupantur quamuis hæ ſimplici tragœdiarum nomine comprehendantur.

Fabula rationalis quid.
Moralis quid.
Mixta quid.

Ariſtoteles porrò exempli nomine hiſtorias, ſimilitudines, fabulaſque complectitur, quibus vult oratorem probandi gratia uti poſſe; duo autem facit exemplorum genera, alterum verum, alterum fictum; verum eſt, quod aliquam hiſtoriam, ac rem geſtam continet; ſed fictum bipartitò diuiditur prout collationem, vel fabulam complectitur. Collatio eſt ſimilitudo rei, quæ probandi gratia affertur, ut ſuo loco docuimus; Fabula verò eſt res olim ab aliis ficta, qua Orator ad probandum interdum utitur, & huius generis ait Ariſtoteles eſſe Æſopicas, & Libycas, quas Philoſophus ita diſtinxit, quoniam Libycæ de hominibus, Æſopicæ verò de brutis agunt.

Li. 2 Rhe. c. 41. alias

Sed præcipuè duo ſunt genera ad quæ fabulæ reuocantur, ad quorum vnum pertinent illæ de quibus Tullius loquebatur, cum diceret fabulis nullam veriſimilitudinẽ ineſſe, cuius generis ſunt Apologi, & ad idem genus pertinent illa, nempe quod Daphne verſa ſit in Laurum; atque Tantalus apud inferos flumina fugientia captet. Ad alterum ſpectant illæ quæ veritatem imitantur, ſeu veriſimilitudinem continent. Vtriuſque generis fabulis Orator utitur, Poeta tamen ſpectantes ad ſecundum genus uſurpat, & hæ poeticæ fabulæ nuncupantur; utrumque autem fabularum genus ab omnibus recognoſcitur, unde Macrobius de utroque genere ſermonem habuit, dum ait: *In quibuſdam, & argumentum ex ficto locatur* &c. quarum diſtinctionem afferre non pigebit. Apologi vel ſunt ſolum de brutis, vel cum his homines colloquentes introducuntur, & hæ ſunt fabulæ quas diximus cum Ariſtotele ab Oratore eſſe ſontas adhiberi. At verò fabulæ illæ, quæ ſimpliciter tales dicuntur, quæque à Græcis μῦθοι, nuncupantur

Duo præcipuè ſunt fabularũ genera.
Orator fabulis utriuſque generis utitur
Macrobius lib. 1. in ſomn. Scipionis.

pantur

pantur ſunt illæ, quæ tragœdiarum, & comœdiarum argumenta complectuntur, ac omnem vim Poeſeos, quæ per imitationem fit, fictiones complectitur; at quemadmodum apologi vel agendarum rerum, vel omittendarum in concionibus tamquàm exempla probandi gratia uſurpantur: ita fabulæ in ſcenis ad hominum mores corrigendos, vel informandos recitantur.

Fabulari quæ dicũtur duę ſunt partes præcipuæ.

Fabularum autem earum, quæ apologi dicuntur, duæ ſunt partes præcipuę, nempè rei explicatio, & id, cuius cauſa, ut ſatis obſeruanti poteſt eſſe perſpectum; de altero fabularum genere quid dicendũ, facilè conſtat, non enim diſſimile iudicium ferendum eſt. Cum enim fabulæ à ſapientibus olim non temerè, ſed prudenter confictæ fuerint, ut videlicet delectarent ſimulque homines inſtruerent, ob id ſemper alluſionem aliquam ad eorum admonitionem contineant oportet, quæ ſi ad fabulæ calcem adhibeatur, *Affabulatio* ſi in principio *Præfabulatio* dicitur. Narratio autem ipſius fabulæ exponi poteſt vel conciſè, vel diffuſè; priori modo eſt expoſitio, quam Æſopus in ſuis fabulis præſtitit. Secundo modo expoſitio fit perſonis, & animalibus introductis concinnè ſermonem accommodando, ut Aphthonium feciſſe conſtat. Iiſdem legibus adſtringitur fabula, quibus Chria, vel Narratio, & idcircò in ea laudatur breuitas perſpicuitas, ſuauitas, & probabilitas, non quaſi brutorum animantium locutio vera ſit, ſed admiſſo ea loqui, non eodem modo omnia loquerentur, ſed longè diuerſo pro diuerſitate naturæ, & hoc ad decorum pertinet.

Cur Poetę fictis potius, quàm veris utãtur. In Caluicii encomio.

Cur autem poetę fictis potius, quàm veris utantur, egregiè Syneſius declarat dicens. *τὸ δὲ μῦθον καταγελάσεται ὁ δῆμος δεῖται γὰρ τερατείας, ridet ac negligit plebs, quod facilè intelligitur: opus eſt enim ei narratione prodigioſâ*. Eam ob cauſam igitur ficta veris præferunt, quia magis plebs mirificâ narratione mouetur; proprium igitur poetarum eſt à verò aberrare, & adeò proprium, ut plerunque fingendi licentiâ abutantur, eum res penitùs inuertant, atque adeò mulierem, quæ meretrix eſt, pudicam faciant, & viciſſim; hinc non raro inter ſe pugnant, penituſque diſſentiunt, à quo ipſis abſtinendum foret, ne fingendi poteſtate nimiùm abuti viderentur. Tametſi autem mentiri turpe ſit, ac hominem ingenuum dedeceat, poetis tamen permittitur, quoniam eorum mendacia inhoneſta non ſunt, ſed laudabilia; nam *καλὸν τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελῇ τοὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς ἀκούοντας. pulchrum eſt mendacium, cum auctori utile, & audienti non obeſt*. Id etiam poetam à mendacio plurimum excuſat, quòd qui decipit iuſtior eſt, quàm qui non decipit, & qui mendax ſapientior eſt, quàm qui non mendax. At te verã non omne quod fingimus, mendacium dici debet, hoc enim contingit quando fingitur id quod nihil ſignificat; cum itaque poetica fictio ad aliquam ſignificationem referatur, non mendacium, ſed veritatis figura nuncupari debet; & ideo poeta debet veriſimilia fingere, ita ut eius intererit, *ψεύδεα ποιεῖν ἐτύμοισιν ὁμοῖα, falſa fingere ſimilia veris*; ob id Lyricus.

Horat. in arte poet.

> *Ficta voluptatis cauſâ ſint proxima veris;*
> *Nec, quodcumque volet, poſcat ſibi fabula credi.*

Quæ autem veriſimilia ſint in Rhetoricis diximus veriſimile enim dictum fuit eſſe quod plerumque contingit, quo autem ſæpiùs, eo magis veriſimile; quod præſertim à poeta uſurpandum, quamuis ei non denegetur etiam quod rarò euenit, quoniam hoc admirationem parit; non propterea tamen adhibendum, quod humanam fidem excedit, etſi apud poetas aliqua reperiantur, quæ communi ſapientum calculo fidem omnem exuperant; ſed hæc poetis vitio verti non debent, quoniam allegoricè locuti ſunt; de his tamen alibi. At, modum contexendæ fabulæ ad elaborandum poema, rectè admodum Lyricus docuit, dum cecinit.

Horatius ibid.

> *Humano capiti ceruicem pictor equinam*
> *Iungere ſi velit, & varias inducere plumas*
> *Vndique collatis &c.*

Contẽdit igitur fabulæ partes ita contextas eſſe debere, ut fabula ex ipſis compoſita non videatur aliquod monſtrum ex diuerſis inter ſe pugnantibus naturis conflatum, vel rudis quædam congeries malè cohærentium membrorum potius, quàm corpus artuum congruâ varietate diſtinctum; ubi admonet etiam ad optimam fabulæ, atque adeo poematis concipiendam ideam, opus eſſe ut quid in re idoneum ſit, poeta videat; ita ut fabula, ſiue poema unum quoddam ſit corpus ſimplex conueniens, & ſibi non diſſimile, ſed ut principium medio, medium fini reſpondeat, quamuis hæc ſit unitas, non ſimplicitatis, ſed compoſitionis. Videbat autem aduerſus præceptum obiici poſſe prouerbium frequenter uſurpatum de pictorum, & poetarum licentia, quòd illis pro arbitratu omnia fingere liceat

Ibid.

> *pictoribus atque poetis*
> *Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.*

Dum verò pergit, quoſdam ait eſſe terminos fingendi, quos tranſilire non licet, propterea quod utriſque data eſt fingendi licentia, ita tamen, ut ipſis fingenda ſint conſentanea, & non repugnantia, quod etiam Plato teſtatur; negat enim permittendum eſſe poetis dicere quicquid voluerint, ſed ab ipſis conuenientiam ſpectandam eſſe; ideò ſubdit

Ibid.

> *Scimus & hanc veniã petimuſq; damuſq; viciſſim.*
> *Sed non ut placidis coeant immitia, non ut*
> *Serpentes auibus geminentur, tigribus agni.*

Quaſi dicat, non me latet multa permitti ad ornatum, & varietatem, hoc tamen fieri debet prudenter, ut omnia reſpondeant uniformia, ne humilibus ſublimia, nouis antiqua, vulgaribus peregrina admiſceantur contra rerum naturam; non igitur placidis immitia, nec contraria, & repugnantia annecti debent.

Adnotatio.

Sed ad exquiſitiorem rei de qua agitur tractationem oportet aduertere fictionem, in qua tota poetæ induſtria conſumitur, gemino modo poſſe conſiderari, vel uniuersè, vel prout in aliquo determinato eſt argumento. Vniuersè porrò ſpectata vel in re vna, vel in fabula integra attenditur. Priori modo ſumpta, diuiditur in ſimplicẽ, & fabuloſam. Simplex ex media vita deſumitur, cuiuſmodi ſunt adoleſcentum amores, & ſimilia, quæ in comœdiis uſurpantur.

Simplex fictio.

Fabuloſa fictio.

Fabuloſam autem fictionem appellant, quæ fidem ſapientum excedit; Spectatur hæc in perſonis, factis, & rebus. Perſonarum nomine intelliguntur Dii, homines, & monſtra. In Diis porrò ſapientum fidem ſuperant amores, partus, bella, vulnera, & id genus alia.

Explicatur exemplis.

In hominibus talia ſunt, transformationes, ut Cypariſſi in cupreſſum, Myrrhæ in arborem ſui nominis, Athæonis in ceruum, Ius in vaccam, Iouis in taurum, in aquilam, in imbrem aureum. Monſtruoſæ autem perſonæ ſunt Centauri, Sirenes, Argus, Briaræus. Fabuloſum verò factum eſt ab Hercule comprehenſam, & interfectam fuiſſe Aeripedem ceruam habentem cornua aurea; eumdemque ad inferos

feros deſcendiſſe, & Cerberum iter prohibentem triplici catenâ victum ad ſuperos traxiſſe; & alia ſexcenta ſimilia: item Cælum Atlantis humeris ſuſtineri. Res fabuloſa eſt Iridem eſſe Iouis, itemque Iunonis nunciam, & Thaumantis filiam: Sed hæc ad quatuor genera ſolent reuocari, ut ab Hermogene factum videmus, qui ad genus refert primũ, quæ de Saturno, Titanibus, Gigantibus, Ioue, alijsq; Dijs humano dicuntur affectu. Ad ſecundum genus refert tranſmutationes in alias formas, ut Actæonis in Ceruam, Cadmi in Draconem, Alcyonis, Prognes, & Philomenæ in aues; præterea marium in fœminas, ut Canei, aut contra, ut Tireſiæ; Inſuper in homines monſtruoſos, diuerſorumq; animantium mixturas, cuiuſmodi ſunt homines alis inſtructi, Pegaſus, hoc eſt equus alatus; Centauri nempè animalia ex natura hominis, & equi conſtantia; Sirenes, quæ ſuperiori ſui parte virginis formam referunt, inferiore in piſcis caudam deſinunt. Tritones, Cyclopes, & alia huiuſmodi. Ad tertium genus refert ea, quæ hominis naturam ſuperant, & de iis prodigioſa dicuntur; ut Ladam Alexandri Macedonis curſorem tantâ fuiſſe pedum velocitate, ut veſtigia eius in arena non apparerent; & Lynceum, unum ex Argonautis, vidiſſe tantâ oculorum acie, ut parietem viſu penetraret, & nouiſſimam Lunam, primamque eodem die in ſigno arietis conſpexiſſe; inſuper Aiacem, aut Hectorem vaſtæ adeò molis ſaxum ſummâ facilitate proieciſſe, & alia huiuſmodi; Ad quartum genus refert inanima ſenſu prædita, & bruta animantia iis attributis affecta, quæ hominis ſunt propria, ut equus, vel aliquod aliud brutum loquens. Fictio igitur in re una ex proximè dictis explicata remanet, ſolùm id ſupereſt adnotandum, quæ parum veriſimilia ſunt, non tam facilè apud poetas reperiri cum hi ea ſectentur, quæ ſunt proxima vero. Hoc etiam Ariſtoteles diſertiſſimis verbis nos docuit, cum diceret, φανερὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ὅτι οὐ τὸ τὰ γενόμενα λέγειν, τοῦτο ποιητοῦ ἔργον ἐστίν. ἀλλ' οἷα ἂν γένοιτο, καὶ τὰ δυνατὰ κατὰ τὸ εἰκὸς. ἢ τὸ ἀναγκαῖον. *Manifeſtum autem ex iis, quæ dicta ſunt, non eſſe poetæ munus, facta dicere, ſed qualia fieri debent, & quæ fieri poſſint, ſecundum veriſimile, vel neceſſarium*, quæ ſic intelligenda, quod poeta, vel aſſumit veram actionem tractandam, vel illam fingit; ſi veram actionem conſiderat, non debet illam narrare, ut re verâ omninò fuit, ſed ut eſſe potuerit, vel debuerit, quod per conficta epiſodia fit, cum actione tamen connexionem habentia. Si verò actionem ipſam effingit, debet illam comminiſci, iuxta leges poſſibilitatis, aut neceſſitatis, aut probabilitatis.

Quid in fictione uniuerſæ fabulæ ob ſeruandū.

In fictione autem uniuerſæ fabulæ illud obſeruare oportet, ut prius fabulæ concipiamus exuram iis omnibus, quæ non faciunt ad integritatem ipſius, cuiuſmodi ſunt epiſodia, ac digreſſiones, ut verò talis ſit fabula, unicam actionem debet exponere; hoc enim modo unum erit poema. Hæc autem fabulæ vnitas, de qua controuerſum fuit inter Philoſophos, non ſic intelligenda, ut actio circa quam fabula verſatur, ſit vna quaſi nullis conſtet partibus; ſed quòd, etſi partibus conſtet, eas tamen ita connexas habeat, ut unâ poſitâ, neceſſariò, aut veriſimiliter, altera ſubſequatur, & unâ itidem ſublatâ, uniuerſa fabulæ ſtructura intereat. Vnde eſt, ut una, non unitate ſimplicitatis, ſed compoſitionis dicenda ſit, quod nuper etiam aduerti. Hæc nos docuit Ariſtot. ſplendidiſſimis verbis particulâ quinquageſimâ primâ ſuæ Poetices, à medio enim ipſius hec habet, χρὴ οὖν, καθάπερ ἐν ταῖς ἄλλαις μιμητικαῖς ἡ μία μίμησις ἑνός ἐστιν, οὕτω καὶ τὸν μῦθον, ἐπεὶ πράξεως μίμησίς ἐστι, μιᾶς τε εἶναι, καὶ ταύτης ὅλης, καὶ τὰ μέρη συνεστάναι τῶν πραγμάτων οὕτως, ὥστε μετατιθεμένου τινὸς μέρους, ἢ ἀφαιρουμένου, διαφέρεσθαι καὶ κινεῖσθαι τὸ ὅλον. ὃ γὰρ προσὸν ἢ μὴ προσὸν, μηδὲν ποιεῖ ἐπίδηλον, οὐδὲν μόριον τοῦ ὅλου ἐστί. *Decet igitur quemadmodum una unius imitatio eſt in aliis imitatricibus artibus: ita & fabulam, videlicet, quæ actionis imitatio ſit, unius eiuſdemque integræ eſſe, & ita rerum inter ſe partes cohærere, ut ne ulla quidem vel transferri, vel ſubtrahi queat, quin totum illud varietur, planèque immutetur. Quod enim vel additum, vel ſubtractum totum non immutare videtur, nulla quoque eius erit pars.* Hæc Philoſophus de vnitate fabulæ luculenter affirmat, cum prius reprehendiſſet nonnullos, quibus fabula vna videtur, ſi circa vnum aliquem ſit, eò quod ei multa minimèq; determinata genere accidunt, ex quibus profectò quidpiam unum conſtitui nequit: non diſſimiliter unius multæ ſunt actiones, ex quibus numquàm una actio fiet; propterea carpit poetas omnes, quicunque Heracleida, vel Theſeida & id genus alia poemata confixere, ut qui, unus cum ſit Hercules, unam pariter ipſius eſſe fabulã crediderunt. Poſteà verò commendat Homerum quòd Odyſſeam faciens, non omnia deſcripſit, quæcumque ipſi contigerunt, ut eum accepiſſe vulnus in Parnaſſo, & inſaniam in collectione exercitus ſimulaſſe, quorum unum, cum alterum euenerit, minimè quidem neceſſarium fuit eueniſſe; ſed circa unam actionem, qualem Odyſſeam diximus, itemque Iliadem conſiſtit; Philoſophus autem quatuor præſtat; Primò ſimilitudinem à ſe prius poſitam declarat: Secundò præceptum affert ſpectans ad conſtitutionem, & coniunctionem rerum, & partium, quibus fabula conſtat: Tertiò de non tranſponendis, & non auferendis partibus fabulæ, unde colligitur qualis debeat eſſe partium conſtitutio; Quartò quid ad partem requiratur. Primò ſimilitudo in eo poſita eſt, quòd quemadmodùm in aliis artibus imitatricibus videmus exprimi unam tantùm, ac ſimplicem unius rei imitationem; ſic fabula continere debet unius tantùm rei, & integræ, hoc eſt unius tantùm integræ actionis imitationem. Secundò ad connexionem rerum, ac partium omnium fabulæ quod attinet; manifeſtum eſt, (quoniam una, & integra neceſſe eſt ut ſit fabula) debere omnes partes inter ſe cohærere; fabula namque totum eſt quidpiam; at verò totum eſt id quod habet principium, medium, & finem; neceſſe eſt igitur ut ex his omnibus fabula conſtet, cumque tria hæc inter ſe connexa ſint, nam ex principio finis & ex utroque medium pendet, conſequens ſit, ut fabulæ partes debeant inter ſe eſſe connexæ. Tertiò quantum ad tranſpoſitionem, & ablationem partium, nulla difficultas, proptereàquòd omnes fabulæ partes ſic oportet inter ſe cohærentes eſſe, ut nulla ipſarum tranſponi, aut auferri poſſit, quin tota mutetur, ſoluatur, atque corrumpatur fabula. Tranſpoſitio autem fit quotieſcumque locus in collocatione, & ordine partium mutationem ſubit: ablatio fit quotieſcumque auſertur pars, & totum illud ablatâ parte, imminuitur, mancumque remanet. Quartò atque poſtremò illud erat inquiſitione dignum, quid requiratur, ut aliquid alterius pas appellari poſſit; duo porrò ſunt, unum quidem ut additum cum fuerit omnes cognoſcant rem illam, cui illud acceſerit grandiorem euaſiſſe: deinde ut eo ſublato cognoſcant rem illam non integram eſſe; ſed hæc clara ſunt, adeò ut ulteriori explicatione non indigeant.

Super-

Supereſt duntaxat emolliendæ difficultas circa ſimilitudinem ab Ariſtotile inter picturam, & poema conſtitutam, quia pictura nequit exprimere tot, quot poema exprimit, ſiquidem pictura repræſentat unicam tantùm motionem, quæ exigua eſt particula totius actionis, quâ plures motiones comprehendi neceſſe eſt; ut certamen Herculis cum Hydra, actio eſt una plures motiones complectens utriuſque, cum tamen pictor unicam tantùm repræſentet, nempè illam, quâ Hercules clauam attollit, & eam quâ Hydra aduerſus Herculem inſurgit. Hanc difficultatem Robertellius tangit, ineptè tamen illam diluit reſpondendo, ſingulas actionis partes, ſingulaſque motiones ſeparatim coloribus effingi aliquo modo poſſe: nam ita dicendo non tuemur unitatem picturæ, & idcircò reſponſio non eſt ad rem, quoniam hîc agimus de pictura, quæ una ſit; ſiquidem de poemate uno loquimur, quod picturæ volumus proportione reſpondere. Rectiùs igitur occurretur dicendo, cum Picolomineo, per picturam non poſſe tàm exquiſitè repræſentari ea, quorum eſſe eſt ſucceſſiuum, ut per poema; nihilominus eò peruenire poteſt egregii pictoris induſtria ut repræſentando rem permanentem, eiuſque primariam actionem, ſpectantibus inſinuet quod præteritum, & quod futurum eſt, tali nimirum expreſſione, ut ex ea utrumque conijcere quamfacillimum ſit. Cæterum fabulæ unitatem tam explicatam Homero, Virgilio cæteriſque præſtantiſſimis poetis ariſiſſe ex eorum operibus conſtat.

Altera eſt difficultas non ſpernenda; quia non videtur Philoſophus ſibi conſtare, quoniam fabulę unitatem tribuit, & eidem epiſodia concedit, quæ ſimul videntur cohærere non poſſe.

Ad hanc difficultatem diluendam diligenter aduertendum probè actionem conſtitutam non eſſe, ſi benè ſe habitura ſit, aliquâ parte ablatâ, vel etiam traiectâ, & hoc ad fabulæ conſtitutionem atque adeo ad eiuſdem unitatem pertinet; ritè autem fabulâ conſtitutâ duo in conſiderationem veniunt, nempè colligatio, & ſolutio, e quibus tamquàm ex partibus uniuerſa fabula conſurgit, medio tamen tranſitu, quo ſcilicet commemoratæ partes mutuo nexu copulantur. Colligatio, græcè *δέσις*, extenditur uſque ad eum locum, ubi habetur ſubita quædam varietas, ac in contrarium mutatio, nempè ex felicitate in infelicitatem, vel contra. At verò ſolutio græcè *λύσις*, eſt à mutationis principio uſque ad finem. His porrò conceptis habetur fabula integra conſtans ex partibus connexis, quarum, ut vidimus, eſt, *δέσις colligatio* altera *λύσις ſolutio* inter quas intercedit *μετάβασις* tranſitus. Superſunt epiſodia, quibus narratio dilatatur, & amplior ac illuſtrior fit, ut propterea fabula his induta longè magis delectet. Sed epiſodia extrinſecus adueniunt, & ſunt *πράγματα ἐξαγόμενα*, *præter rem de qua agitur*. Sunt enim epiſodia narrationes eorum, quæ ſunt extra rem, nempè extra primariam actionem; nam, *Ἐπεισόδιον*, latinè dici poteſt *inſertum*, quod abuſione quadam dicimus, *πᾶν ἐξαγόμενον πρᾶγμα*, *rem omnem, quæ eſt extra cauſam*; quoniam epiſodii nomine intelligi quidem debet narratio eorum, quæ præter rem afferuntur, ita tamen, ut cum ipſa re connexionem habeant, alioquin non conducerent ad eam amplificandam, vel ornandam, ſed ad illam deturpandam. Itaque Virgilius, ut rem illuſtremus exemplo, unam tantùm Æneæ actionem narrandam ſumpſit, nempè ut profugus multa, & magna pericula, terrâ, marique perpeſſus oraculo monitus tandem ab Ilio in Italiam venerit, eius que potitus ſit & urbem condiderit, & hæc eſt actio primaria, in qua integra fabula conſumitur, & quam primo libro proſequitur; ſed ad dilatandam, & illuſtriorem reddendam narrationem varijs illã epiſodijs exornat, idcircò explicat captæ Troiæ hiſtoriam, quæ diſceſſum ab Ilio anteceſſit & ideò ſecundo & ter. lib. Æneam inducit hæc exponentem Didoni: non ſolum autem Græcorum inſidias excidiumque Troiæ narrat, ſed etiam explicat quo pacto tot annos mari iactatus eſſet uſque dum in Aphricam tempeſtate forei eiectus; & ad aptam connexionem comparandam, cum Æneas appuliſſet in Aphricam, fingit Didonẽ Æneæ amore captam fuiſſe, ſibi deinde mortem conſciuiſſe eòquòd Æneâ potiri non potuiſſet; his autem interſerit quomodo Æneas cum Helena fuerit collocutus, & quo pacto ad Eliſios campos deſcenderit, per inferorum loca, ut nepotes recognoſcat & cum Anchiſe patre colloquatur; ſic & in alijs libris, alia itidem epiſodia admiſcet: At ſi unum vel alterum horum ex Virgilii poemate auferatur, non imminuitur totum, videlicet primaria actio nuper ſignificata, cum omnia hæc eò, quò actio primaria, referantur, nec prædicta inſerta impediunt quò minùs illa una ſit actio.

Epiſodia verò debent connexionem habere cum fabula, & idcircò nequeunt eſſe longè accerſita, quod explicari ſolet exemplo perelegante; quemadmodum in grauidis fœtus eſt matris pars, etſi non eo modo, quo bracchium, caput, manus &c. ſic epiſodium actionis; quamuis enim non ſit actionis primariæ pars, cum ea tamen, atque adeò cum fabula cognationem habet, ut ab his alienum dici non poſſit. Hoc eſt quod Lyricus inculcat dum canit.

Inceptis grauibus plerumque, & magna profeſſis. Horat in Arte poet.
Purpureus latè qui ſplendeat unus, & alter.
Aſſuitur pannus, cum lucus, & ara Dianæ
Et properantis aquæ per amœnos ambitus agros.
Aut flumen Rhenũ, aut pluuius deſcribitur arcus.
Sed nunc non erat his locus; & fortaſſe cupreſſum
Scis ſimulare, quid hoc ſi fractis enatat expes
Nauibus ære dato qui pingitur? Amphora cœpit
Inſtitui currente rota, cur vrceus exit?
Denique ſit quoduis ſimplex duntaxat & unum.

Ad fabulæ demonſtrandam unitatem rationibus pluribus artifices uſi ſunt, prætermiſſis tamen illis, quibus obuiam ire nullius laboris eſt, iuvabit non nullas in medium afferre, quæ maioris eſſe momenti videri poſſunt. Prima autem ratio in eo poſita eſt, quòd fabula finis eſt à poeta intentus; idcircò eâ exiſtente unâ, finis itidem unus erit; ſi autem fabulæ plures erunt, & fines etiam eſſe plures oportebit; at longè meliùs operatur ille, qui unum, quàm qui plures ſibi proponit fines; iuvabit ergo in condendo poemate unicam potius fabulam, quàm plures ſibi præfigere.

Rationes variæ excogitatæ ſunt.

Prima ratio.

In huius confirmationem illud afferri poteſt, quod ex multitudine indeterminatio proficiſcitur, ac ob id proceſſus in infinitum; hic porrò ſub artem non cadit, idcircò fabula una eſſe debebit, ne vitio laborare videatur. Altera verò eſt ratio ex Ariſtotele deſumpta, is enim de Hiſtoria loquens, hac habet *Διὰ τί ποτε τῶν ἱστοριῶν ἥδιον ἀκούομεν τῶν περὶ ἓν συνεστηκυιῶν, ἢ τῶν περὶ πολλὰ πραγματευομένων*, *Quamobrem libentiùs eas hiſtorias audimus, quæ rem unam exponunt, quàm quæ plures?* Reſpondens ait. *ἢ διότι τοῖς γνωριμωτέροις μᾶλλον προσέχομεν καὶ ἥδιον αὐτῶν ἀκούομεν* *an quòd rebus magis attendimus notioribus, eaſque libentiùs audimus?* Mox verò ſubdit, *γνωριμώτερον δὲ*

Confirmatio.

Secunda ratio.

τὸ ὡρισμένον τοῦ ἀορίστου. τὸ μὲν ἓν ὥρισται. τὰ δὲ πολλὰ τοῦ ἀπείρου μετέχει. *Notius autem eſt, quod definitum: unum itaque finitum eſt, plura autem infinito participant.* Quod autem Philoſophus de hiſtoria dicit, fabulæ accommodari facilè poteſt; enimverò Poeta & prodeſſe, & delectare debet; ſed neutrum ei præſtare licet, niſi unicam actionem imitando, proindeque fabulæ unitatem ſeuerè cuſtodiendo; quoniam humana mens, utpote limitatæ naturæ multiplicem fabulam comprehendere minimè poteſt, quam ob cauſam nec emolumenti, nec iucunditatis inde quidpiam poteſt haurire. Poetæ curandum igitur in primis, ut fabula una ſit, unitate tamen compoſitionis, non autem ſimplicitatis, ut non multo ante dictum etiam à nobis fuit.

In arte poet. partic. 50. Sed hæc fabulæ unitas non ex unitate perſonæ ſed actionis deſumenda eſt, ut Philoſophus docet dicens. Διὸ πάντες ἐοίκασιν ἁμαρτάνειν, ὅσοι τῶν ποιητῶν Ἡρακληΐδα, καὶ Θησηΐδα, καὶ τὰ τοιαῦτα ποιήματα πεποιήκασιν· οἴονται γὰρ ἐπεὶ εἷς ἦν ὁ Ἡρακλῆς ἕνα καὶ τὸν μῦθον εἶναι προσήκειν. *Quapropter omnes hic peccaſſe videntur poetæ, quicumque vel Hieracleida, vel Theſeida, cæteraque id genus poemata confixere, ut qui unus cum ſit Hercules, unam quoque ipſius debere eſſe fabulam, exiſtimauerunt.* Rectè quidem fabula, ſiquidem una & ſimplex eſſe dicitur, non quæ circa unam perſonam verſatur, ſed quæ circa unam unius perſonæ actionem, nam ab una perſona innumeræ, diuerſæque inter ſe actiones oriri poſſunt, quæ quia propter diſſimilitudinem, quam habent, ſimul cohærere nequeunt, unam, ac ſimplicem, quam quærimus, fabulam non conſtituunt; & ideo Philoſophus ait peccaſſe illos qui ſua poemata Heracleidem, & Theſeidem appellarunt, eòquòd omnes res geſtas, & Herculis, & Theſei illo poemate comprehenderunt, quæ cum diuerſæ omnino ſint, neque ſimul coniungi queunt, unâ fabulâ, unoque poemate comprehendi minimè poſſunt.

Non facilè tamen dixerim cum aliquibus in epiſodiorum connexione abſolutè negligi poſſe veriſimile, niſi quando non ſit habenda ratio perſonarum, locorum, & temporum, aut quando non adſit quædam connexio, qua aliqua ex aliquibus fluant.

Eſt etiam operæ pretium conſiderare locum epiſodijs & digreſſionibus opportunum, nam quemadmodum non incommodè adhibita, poema ſummoperè decorant, ſic intempeſtiuè uſurpata, valdè illud deturpant.

Appoſitè adhibentur epiſodia in colligatione, ubi rerum eſt perturbatio, adeòut colligatio partim comprehendat quæ ſunt rei propria, partim extrinſecùs petita ſolius amplificationis, & ornatûs gratia. Solutio autem raró epiſodia recipit, ſiquidem tunc primaria actio ad finem properat. Hæc autem eſſe ad Ariſtotelis aures, nemini dubium cùm ia docuerit, à colligatione ea, quæ ſunt extra actionem, hoc eſt, epiſodia comprehendi, & quædam etiam quæ in actione ſunt, hoc eſt quæ intrinſecus ad primariam actionem pertinent.

Fabulæ epiſodicæ quando dicantur. Quando autem epiſodia, aut cum argumento, vel ſecum neceſſariò, vel probabiliter non cohærent, fabulæ epiſodicæ dicuntur, ita docet Ariſtoteles dum ait, ſimplicium fabularum, & actionum epiſodicas quidem eſſe deterrimas. Vbi ſubdit epiſodicam à ſe fabulam illam appellari, in qua non veriſimiliter, neque neceſſariò mutua epiſodia nectuntur; ſic enim loquitur. λέγω δὲ ἐπεισοδιώδη μῦθον, ἐν ᾧ τὰ ἐπεισόδια μετ' ἄλληλα, οὔτ' εἰκὸς, οὔτ' ἀνάγκη εἶναι. *Voco autem fabulam epiſodicam in qua nec veriſimiliter, nec neceſſariò inter ſe epiſodia nectuntur.* Et amplius docet huiuſmodi fabulas tum ab ineptis poetis ſuo vitio, tum à probatis quoque hiſtrionum gratia fieri, quoniam in huiuſmodi certaminibus, dum fabulas frequenter plus æquo producunt, legitimum ordinem peruertere coguntur.

At verò non ſolùm poetæ ſummoperè curandum, ut connexio fabulæ ritè ſit inſtituta; ſed etiam ut probè ſolutio ipſius perficiatur; quod etiam Tullio perſpectum fuiſſe manifeſtum latis ex ijs, quæ apud ipſum leguntur. Solutio fabulæ maxima poetæ curāda, Tullius l. 1. epiſt. ad Q. Fratr.

Eſt autem Ariſtotelis præceptum, fabularum ſolutiones ex ipsâ debere fabulâ obuenire, & non à machinis, vel à Dijs; deteſtabile ſiquidem eſt nodum nectere, ſolutionem cuius perficere non poſſis; ob id vitio etiã vertitur poetis, ſi eiuſmodi rerũ perturbationẽ inducant, ab ea ut expedire ſe haud aliter poſſint, quàm ad Deum confugiendo, cui nihil eſt impoſſibile, vel ſubducendo aliquem per machinam, quod magicũ artificium redolet, à quo morum probitas plurimùm abhorret; non eſt igitur nec ad machinam cõfugiendum, nec ad deſcenſum Numinis è cælo; niſi cum eo forſan eſt opus, nempè vel ut res præteritæ, & ignotæ referantur, vel ut futura prædicentur, aut mandentur.

Itaque fabula ex ſe ipſa ſoluta reddetur, ſi ex veriſimili, aut neceſſario exitus petatur. Optima autem fabulæ ſolutio eſt, quæ fit per περιπέτειαν, *hoc eſt per* immutationem vel ἀναγνώρισιν, hoc eſt per agnitionem; quid autem peripetia ſit, Ariſtoteles explicat dicens. Ἔστι δὲ περιπέτεια μὲν ἡ εἰς τὸ ἐναντίον τῶν πραττομένων μεταβολὴ καθάπερ εἴρηται. *Peripetia eſt eorum, quæ agũtur, quemadmodum dictum eſt in contrarium mutatio*; quod duobus modis fieri docet, dum ſubdit, καὶ τοῦτο δὲ ὥσπερ λέγομεν κατὰ τὸ εἰκὸς ἢ ἀναγκαῖον. *Id autem (ſicuti dictũ eſt) aut veriſimiliter, aut neceſſariò fit* περιπέτεια. *Peripetia* igitur eſt eorum, quę aguntur, tranſitus in contrarium, ſiue hęc mutatio ſecunda ſit, ſiue aduerſa περιπέτεια. *peripetiæ*; In aduerſam fortunam exemplum eſt apud Sophoclem in Oedipode tyranno; Nuncius enim Corintho miſſus ad Oedipodem, ut ſignificaret eum à ciuibus regem pronunciatum fuiſſe; dum ſe rem gratam ei facturum ſperat, contrarium efficit, & eo rem deducit, ut Oedipus ſe matris maritum videat, & ex ea liberos eſſe, quos habet; Περιπετείας, *peripetiæ* verò in proſperam fortunam, exemplum præſtat Euripidia Iphigenia in Tauris. Oreſtes enim, & Iphigenia, felices fiunt. Ariſt. in arte poet. part. 59. Peripetia quid ſit explicatur. Peripetia verò quemadmodum & agnitio, de qua mox agendum, ita fieri debent in fabula, ut inter ſe aptè cohæreant, & altera ex altera conſequatur, aut neceſſariò, aut ſecundum veriſimile; Hanc verò neceſſariam conſecutionem Ariſtoteles quoque requirit, nempè actiones, in fabula contentas, ſic eſſe inter ſe debere connexas, ut non caſu, aut fortuitò una ad alteram conſecutionem habere, ſed ex veriſimili, aut neceſſario contigiſſe videatur. In arte Poet. Partic. 57. Id autem ſuadere nititur eã ratione, quoniam actiones quæ metum, & miſericordiam noſtris animis debent ingerere, tales appareant neceſſe eſt, ut non caſu, ſed deditâ operâ vna ex altera oriri exiſtimentur; actiones verò, quas fabula complectitur, commemoratos affectus debent in animos inducere; idcirco tales in fabula actiones eſſe debent, quales nos diximus. Aſſumptio probatione non eget; propoſitio verò facilè conuincitur ex eo, quia actiones, quæ nobis admirationem afferunt, præſertim illæ ſunt, quæ ſic ſe habent, ut non caſu, ſed ſtudioſè, datâque operâ, vna ex altera proficiſcatur; actiones autem, quæ parere metum, &

miſeri-

Digitized by Google

miſericordiam debent, præſertim illæ ſunt, quæ admirationem afferunt; propterea actiones, quæ timorem, & miſericordiam in nobis ciere debent, præcipuè ſunt tales, ut una ex altera non temerè, ſed deditâ operâ naſcatur. Aſſumptio ex eo planè conſtat, quòd res tunc metum, & miſerationem in nobis præſertim pariunt, quando ſecum habent admirationis cauſam adiunctam; nunquam enim commiſeratio, aut terror admiratione caret, proptereaquòd admiratio perpetuò cum rei magnitudine granditateque nectitur: Propoſitionem verò, nempe quæ veluti ſponte, & ſuopte ingenio prouenire videntur, magis admirabilia ſint, quàm quæ a fortuna caſuque proueniunt, Philoſophus ut probet, ita diſputat. Admirabile quidem eſt id, quod à caſu, & illud etiam quod à fortuna prouenit. At ſi quidpiam ſpectes, quod caſu, alterum autem quod deditâ operâ eueniat, facilè intelliges hoc longè eſſe admirabilius, quàm illud; quod exemplo ſuadere conatur dicens, ſicuti ſtatua Mityi Argis interfecit eum, qui fuit cauſa interitûs Mityi, cum in eius incidiſſet caput, dum is illam ſpectaret; cum enim ad ſtatuam Mityi interfector ſtaret, cadens ſtatua illum peremit. Hoc idem narrat, licet paulò aliter Plutarchus, apud quem aliud ſimile recenſetur de quodam Callippo, qui cum ſub amicitiæ prætextu Dionem amicum ſuum interfeciſſet, eodem menſe aliquot annis poſt à ſuis familiaribus peremptus fuit. Hæc igitur euenta, etſi caſu, ex propoſito tamen videntur facta; & ideo ex his pulcherrimæ fiunt fabulæ eo quòd habeant, τὸ θαυμαστὸν, τὸ φοβερὸν, τὸ ἐλεεινόν; *admirabile, formidabile, & miſerabile*; quæ maximâ vim ad auditorum animos mouendos habent; & ideo Philoſophus ait fabulas, in quibus hæc tria reperiuntur, pulcherrimas maximèque artificioſas eſſe, unde ſubdit, Ἔοικε γὰρ τὰ τοιαῦτα οὐκ εἰκῆ γενέσθαι. ὥστε ἀνάγκη τοὺς τοιούτους εἶναι καλλίους μύθους. *Videntur enim talia non temerè facta eſſe; idcirco neceſſe eſt, tales fabulas pulchriores eſſe.* Fortuiti quidam tranſitus laudantur cauſâ tamen neceſſariâ, aut probabili nixi, cuiuſmodi ſunt euenta commemorata, non enim temerè, ſed ultione diuina eſſe facta videntur.

Poeta magnoperè de peripetia debet eſſe ſollicitus.

Poeta verò magnoperè de peripetia ſollicitus eſſe debet, propterea quòd nihil magis quàm ipſa delectat, ut Philoſophus etiam teſtatum facit, dum ait, Καὶ τὸ μεταβάλλειν ἡδύ, *& commutatio iucunda res eſt*; rationem autem reddit in eo poſitam, quòd commutari naturæ accommodatum eſt, quod enim ſemper idem eſt, in exuperantiam tranſit; & præſentem habitum corrumpit, & ideo concludit. ὅθεν εἴρηται, μεταβολὴ πάντων γλυκύ; *unde dictum eſt, omnium rerum viciſſitudo eſt iucunda*; & rectè quidem, nam omnium rerum viciſſitudo iucunditatem parit, ut Euripides dicebat, cum nihil poſſit eſſe tam ſuaue, quòd aliquando ſatietatem non gignat, ut ob id lepidè Mimus ille dixiſſe videatur, bonarum rerum conſuetudo peſſima eſt, eò quòd nihil iucundum ſit, niſi quod varietas commendat, ut ob id à Tullio, omnibus in rebus ſimilitudo ſatietatis mater diceretur.

Et ideò ex eiuſdem Philoſophi ſententia, quæ fiunt, interpoſito temporis ſpatio, iucunda ſunt, & homines, & res poſt longum tempus delectant, quoniam præſentem ſtatum commutant. Illud etiam accedit, quia id, quòd interpoſito tempore fit, rarum eſt, quæ autem ſunt rara, delectationem pariunt; quod Iuvenalis quoque ſignificat dicens.

═══ *Voluptates commendat rarior uſus.*

Idcirco Philoſophus σωτηρίας inter iucunda refert dicens, Καὶ αἱ περιπέτειαι, καὶ τὸ παρὰ μικρὸν σώζεσθαι ἐκ τῶν κινδύνων. πάντα γὰρ θαυμαστὰ ταῦτα. *Subitæ quoque rerum mutationes iucundæ ſunt, & è periculis vix euadere: hæc enim omnia admirationi ſunt.* Ari. 1. Rhe. c. 11. tex. 47.

Peripetia qualis mutatio ſit.

Non omni tamen mutatione Peripetia contenta eſt; quin potius ut mutatio poſſit Peripetia dici, magna debet eſſe, & inopinata. Magna eſt autem mutatio illa ex qua rerum fortunarumque omnium immutatio conſequitur, cuiuſmodi foret illa, quam quiſpiam ſubiret, ſi ex infelici ſtatu ad felicem pertingeret, aut viciſſim. Talis igitur debet eſſe mutatio illa, cui peripetiæ nomen conuenire poſſit; nec ſatis eſt, magnam eſſe mutationem, ut Peripetia poſſit appellari; ſed etiam inopinata, & præter expectationem eſſe debet; oportet enim eam præter expectationem euenire; quod non ſic intelligendum, quemadmodum nonnulli perperam crediderunt, nimirum, ut ſit præter expectationem reſpectu auditorum; ſed potius reſpectu illorum, quibus felicitas, vel infelicitas ex huiuſmodi mutatione contingit. Illud etiam addendum, cum Ariſtoteles ait mutationem hanc præter expectationem eſſe, id non intelligi debere, ut mutatio illa inter paradoxa recenſeri poſſit, quaſi præter omnium opinionem ea eſſe debeat, ſed præter opinionem eorum, ad quos huiuſmodi mutatio pertinet, qui tamen illam non expectabant, adeo ut non ſolum illam ſibi euenturam non arbitrarentur, quin potius contrarium futurum exiſtimarent; cum autem res euenerit, debent cognoſcere eam ex iis cauſis eueniſſe, veriſimiliter, vel neceſſariò adeo ut dicere teneantur, hoc non putabamus euenturum, quamuis veriſimiliter à nobis id futurum exiſtimari debuiſſet. Nec etiam Peripetia eſt quæuis mutatio unius ſtatûs in alium, ſed eſſe debet mutatio eorum, quibus præter opinionem, & expectationem talis mutatio contingit. Partic. 57.

Peripetia eſſe debet mutatio magna.

Nec tandem Peripetiæ nomine intelligenda eſt propria fabulæ enodatio, nec ille terminus, in quo adamuſſim cadit mutatio, quamuis in hoc uniuerſæ Peripetiæ tota perfectio, ac abſolutio poſita ſit; ſed Peripetia ſumenda ab ipſo mutationis principio, hoc eſt, à prima inclinatione ſtatûs, & à ſtatu præſenti, in eiuſdem mutationis extremum.

Debet eſſe mutatio inopinata.

Non ſolùm verò magna, & inopinata mutatio eſſe debet, ut Peripetia dici poſſit, ſed oportet eam in iis eſſe perſonis, de quibus Fabula præcipuè agit; ita tamen ut ipſa mutatio ex vi rerum antecedentium oriatur; quod ſuperiùs quoque tetigimus, hoc enim ad fabulæ connexionem neceſſariò requiritur, adeo ut huiuſmodi ſublatâ conſecutione, fabula conſtare partibus bene cohærentibus dici minimè poſſit.

Agnitio explicatur Ariſtot. in Arte poet. part. 62.

Hactenus de Peripetia, nunc de Agnitione diſſerendum, cuius Ariſtoteles meminit, dicens. Ἀναγνώρισις δ' ἐστίν, ὥσπερ καὶ τοὔνομα σημαίνει, ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολή, ἢ εἰς φιλίαν, ἢ εἰς ἔχθραν τῶν πρὸς εὐτυχίαν, ἢ δυστυχίαν ὡρισμένων. *Agnitio autem eſt, ut ex nomine quoque liquet, ex ignoratione in cognitionem mutatio, aut ad amicitiam, aut inimicitiam eorum, qui ad proſperam vel aduerſam fortunã definiti ſunt.* Hoc itaq; modo Philoſophus Agnitionem definit; declarat autem, quænam pulcherrima ſit, dum ſubdit; καλλίστη δὲ ἀναγνώρισις, ὅταν ἅμα περιπέτειαι γίνονται, οἷον ἔχει ἐν τῷ Οἰδίποδι. *Pulcherrima autem eſt, cùm ſimul peripetiæ fiunt, ut ſe habet in Oedipode*: Agnitio igitur omnium præſtantiſſima, atq; pulcherrima, qualẽ Philoſophus deſcripſit, eſt unius, pluriumve perſonarum, poſt longi temporis ignorantiam cognitio.

Quænam pulcherrima agnitio.

Qualis mutatio agnitio de qua loquimur.

Agnitio autē hęc, de qua loquimur, mutatio eſt ex præcedenti ignoratione in eam notitiam, quæ magnam vel amicitiam, vel inimicitiam declarat inter illas perſonas, quibus hæc obuenerit mutatio, ex qua felicitas, vel infelicitas earum proficiſcitur; idcircò, ut huiuſmodi notitia, veriſimilius poſſit hunc effectum parere, magni refert ignorationem illam diuturnam fuiſſe, adeò ut poſt longum tempus agnitio contingat. Tametſi autem uſuvenire poſſit, ut aliqua cognoſcatur perſona priùs non cognita, atque adeò videatur talis notitia agnitionis nomen ſibi vendicare non poſſe, eo quòd hoc impoſitum exiſtimetur ad ſignificandam reiteratam notitiam; nihilominus uſus obtinuit, ut agnitionis nomine hoc etiam cognitionis genus comprehendatur, quoniam huiuſmodi agnitiones fieri ſolent de perſonis, quæ vel aliàs fuerunt cognitæ, vel de ijs, quæ ad tales perſonas attinent, atque adeò ad felicitatem, vel infelicitatem eorum, qui recognoſcunt, vel recognoſcuntur; ut ſi pater filium cognoſcat à ſe priùs non cognitum, quia crediderit, vel eum in ventre matris, una cum ipſa, vel faſcibus etiam tum inuolutum, perijſſe; adhuc enim filius à patre dici debet recognoſci, cum ſatis ſit enim, utpotè filium, ad matrem attinere, quam priùs pater illius nouerat.

Ales in arte poetica partic. 61.

Obſeruandum tamen agnitionem ad perſonas referri, quanuis alia etiam à perſonis ut anuli, monilia &c. recognoſci poſſint. Perſonarum verò nomine intelligendæ ſunt illæ, quæ actiones exercent, quas miſericordia, & metus reſpicit, atque adeò huiuſmodi perſonę ſint, quæ fortunæ mutationem ſubeant.

In Arte poet. partic. 52.
Duplex agnitio mutua ſcilicet, & nō mutua.

Geminam Agnitionem apud Ariſtotelem reperio, quarum una ſimplex, altera duplex; prima dici poteſt non mutua, altera verò mutua; exemplum prioris eſt in Odyſſea, ubi nutrix noſcit Vlyſſem, ſed Vlyſſes nutricem non agnoſcit; Item in Sophoclis Electra, ubi Electra agnoſcit Oreſtem, at non Oreſtes Electram. Exemplum poſterioris agnitionis eſt in Oedipode Sophoclis, & etiam Senecæ, ubi Oedipodes noſcit matrem, & ab ea etiam agnoſcitur; Non diſſimile eſt exemplum, quod præbet Euripidis Iphigenia in Tauris, ubi Oreſtes, & ſoror eius Iphigenia, ſe mutuò recognoſcunt.

Peripetia poteſt eſſe ſine agnitione.

Tametſi autem peripetia ſine agnitione eſſe poſſit, & etiam aliqua ſit agnitio ſine peripetia; In præſens tamen agnitio illa ſpectatur, quæ περιπέτειαν, hoc eſt repentinam in contrarium adiunctam habet mutationem; quoniam huiuſmodi agnitio maximè ciet affectus, & ſummopere delectat, quanuis inficiandum non ſit, agnitionem quoque per ſe ipſam delectationis præcipuam atque potiſſimam cauſam eſſe; quod non obſcurè Stagirites teſtatur, dum ait. Καὶ τὸ μανθάνειν καὶ τὸ θαυμάζειν, ἡδὺ, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· ἐν μὲν γὰρ τῷ θαυμάζειν τὸ ἐπιθυμεῖν μαθεῖν ἐστίν. ὥστε τὸ θαυμαστὸν ἐπιθυμητὸν· ἐν δὲ τῷ μανθάνειν, εἰς τὸ κατὰ φύσιν καθίστασθαι. *Et diſcere, & admirari, iucundum eſt ut plurimum. Nam in admiratione diſcendi cupiditas eſt, quare admirabile deſiderium excitat; & in diſcendo, erigimur in eum ſtatum, qui nobis naturalis eſt.* Nec mirum, nam omnes cupiditate ſcientiæ trahimur, in qua excellere pulchrum exiſtimamus, unde eſt, ut aliquid diſcere iucundum ſit, eam certè ob cauſam, quoniam cupiditas illa naturalis diſcendo aliquo modo expletur & ideò *Nihil dulcius, quàm ſcire prorſus omnia*, eſtque diſcere iucundum, quoniam ad id diſcendo peruenimus, atque adeo ad eum ſtatum proficiſcimur nobis naturâ inditum, hoc eſt ad quem naturâ contendimus; ideò namque cupiditatem illam diſcendi nobis natura largita eſt, ut ad ſapientiam peruenire poſſimus, quâ humanus animus mirificè recreatur, atque nutritur.

Ar. l. 1. Rh. c. 11. tex. 475.

Adnotatio

At verò quemadmodum longè præſtantior eſt illa peripetia, quæ vi antecedentium cauſarum prouenit, quàm illa quæ à fabulæ conſtitutione plurimùm elongatur, illique tantùm pro poetæ libitu adnectitur; ita & agnitio illa, quam rerum in mutatio ſtatim conſequitur, quamque ipſa fabulæ textura progignit, multò laudabilior eſt ea, quæ à fabulæ conſtitutione diſiuncta eſt, & illi pro arbitratu poetæ adtexitur.

Quæ agnitio præſtātior.

Quatuor agnitionis modi.
Primus.
Ar. in arte poet. particula 81.
Signa adnata.

Quatuor ab Ariſtotele numerantur agnitionis modi, quanuis aliquibus, ſex eſſe videantur. Quorum primus, ut eſt minimè artificioſus, ita quidem à plurimis uſurpatur propter penuriam melioris; fit autem per ſigna; quæ bipartitò diuiduntur, nam vel ſunt σύμφυτα *adnata*; vel ἐπίκτητα *aduentitia*. Signum adnatum eſt, quod cum homine naſcitur, & numquam à re ſeparatur; quomodo eſſe perhibentur illa, quæ antiquorum quorundam Spartanorum poſteri à naturæ ortu obtinebant, nam hæ ſatis à Cadmo Draconis dentibus nati in lucem edebantur, cum lanceæ figura in corpore, & hi Ariſtoteli dicuntur γηγενεῖς *terrigenæ* quamobrem ſi quis de Sparti, ſiue terrigenæ dubitaſſet natalibus, ex ſigno lanceæ in corpore certus fieri poterat. Huic ſimile eſt illud cuius, Ariſtoteles etiam meminit, deſumptum ex Carcino tragico, hic enim in Thyeſte ſtellæ ſignum adhibuit ex quo agnitionem faceret. Tale erat ſignum utpotè naturâ inſitum poſteris Seleuci, quoniam *filij, nepoteſque eius ancoram in phæmore, veluti notam generis naturalem habuere*. Ad hoc genus pertinent etiam neui; notæ genitales; maculæ quæcunque hæreditariæ. Ad hoc ſignorum genus quidam referunt Herculis clauam, & Leoninam pellem, item Palladis Caſſidem, Haſtam, & Gorgonem, quia quamuis innata verè non ſint, uſitata nihilominùs adeò erant illis perſonis, ut numquam aut pictoribus, aut ſculptoribus abſque huiuſmodi ſignis effingerentur.

Signa aduentitia.

Signa verò aduentitia duplicia ſunt, alia enim eorum corpori quidem inſunt: alia verò ſunt extra corpus. Ad primum genus pertinent cicatrices, & ſi quæ ſunt alia, quæ extrinſecùs corpori adueniunt. Ita quidem cicatrix, ex qua apud Homerum Vlyſſes à nutrice Euryclea agnoſcitur, dum iubente Penelope lauat pedes ipſius. Ad ſecundum genus ſpectant, crepundia, monilia, ciſtellæ, & alia huiuſmodi, qualis eſt agnitio apud Plautum; ex ciſtella enim deſumitur. Prædictorum ſignorum ad agnitionem conferentium, duplex perhibetur uſus, unus χείρων, videlicet minùs probatus, & deterior: alter βελτίων, hoc eſt præſtantior, & probatior. Deterior uſus eſt, cum fit agnitionis confirmandæ cauſa, & ut Philoſopus loquitur, πίστεως ἕνεκα; ita quidem ſe habuit agnitio Vlyſſis ex cicatrice, qui tamen aliter à nutrice & à ſubulcis agnitus fuit, nam Euryclea inter lauandum, dum ſcilicet pedes eius lauaret, ex cicatrice illum agnouit; Eumæus, & Melanthius non agnouerunt Vlyſſem, ſed ille ſe agnoſcendum præbuit, cum eamdem ipſis cicatricem oſtendiſſet.

Hom in Odyſſea.
Plautus in ciſtellaria.

Ar. in arte poet. partic. 82.
Secundus modus.

Secundus modus agnitionis eſt per ſigna illa, quæ à poeta non inueniuntur in re, ſed veriſimiliter finguntur; cuiuſmodi eſt agnitio facta per epiſtolam, hæc, ut Ariſtoteles ait, artificio non caret; Ita quidem Oreſtes in Iphigenia ſororem agnouit ex epiſtola & agnitus ea fuit ex ſignis. Vt idem Ariſtoteles loquutur, ſigna autem ex quibus ſecunda hæc

agni-

agnitio fit, differunt à ſignis ea quibus prima agnitio deſumebatur, quoniam prioris agnitionis ſigna artificio carent; ſuppetunt enim per ſe ex rebus ipſis, nec alia poſſunt præter illa excogitari, ea quibus cōmodè duci poſſit agnitio: at verò ſigna poſterioris agnitionis artificio deſtituta non ſunt, quoniam à Poetis ſecundùm veriſimile finguntur, & alia, atque alia excogitari poſſunt ex quibus agnitio fiat. Huic ſimilis eſt agnitio illa, in qua Oreſtes, ut ſorori quis eſſet, teſtatum faceret, ſigillum oſtendit; hęc, ut Ariſtoteles ait pro arbitrio poeta profert, ſed non fabula; periculum tamen imminet ne poeta in errorem labatur, non enim omnia conueniunt fabulæ, ſed ſolùm quod veriſimile eſt, & probabile, conſideranda ſunt igitur, quæ liceat, vel non liceat fingere.

In Electra apud Sophoclem.

Ar. in arte poet. particul. 81.

Tertius modus.

Tertius agnitionis modus contingit, per reminiſcentiam, dum ſpectando aliquid in animum quidpiam reuocamus, quemadmodum, ut Ariſtoteles ait; Illa eſt in Cypriis Decæogenis, cum enim ille picturam, inſpexiſſet ingemuit, & illa etiam quæ in Alcinoi apologo, cum Citharœdum audiens, recordatus lachrymauit. Itaque tertius hic modus fit, cum ex inſpectione eius, quod videmus, vel etiam eius, quod audimus ad memoriam aliquid reuocamus. Prioris generis ſunt illæ ea Ariſtotele depromptæ, quemadmodum agnitio apud Maronem, cum Æneas ea pictura troianorum geſtorum, recordatur eorum, quibus interfuerat, benèque ſperare incipit de fortuna, quá alioquin utebatur aduerſa. Alterius generis contingit, cum quiſpiam rem aliquam memoriâ repetit ex einſdem commemoratione ab aliquo facta.

Ar. in arte partic. 84.

Quartus modus.

Quartus eſt modus agnitionis factus ex ſyllogyſmo; ut eſt agnitio facta in tragœdia Cioephoria hoc ſyllogiſmo. *Acceſſit quidem ſimilis; nemo ſimilis præter Oreſtem; ergo acceſſit Oreſtes.* Huc pertinet agnitio ex morum, aut ſtaturæ, aut alterius rei ſimilitudine; ratiocinatione ſiquidem fit.

Ar. in art. part. 85.

Ex aliquorũ ſententia quintus agnitionis modus.

His porrò addi ſolet ab aliquibus tamquàm quintus agnitionis modus, nimirùm ex paralogyſmo theatri, qui planè verus non eſt, ſed falſus ſyllogyſmus, diciturque ex eo, quod agnitioni repugnat, agnitio petita, qualis cenſetur illa in tragœdia, cui nomen erat Ὀδυσσεὺς ψευδάγγελος, *Vlyſſes falſa nuncians.* Quæ temporis iniuriâ periit; quidam enim ſe Vlyſſem ſimulabat, dicens Penelopæ ſe cogniturum arcum Vlyſſis, quamuis arcum anteà non vidiſſet: hâc enim promptâ exhibitione auditâ Penelope neglexit periculum facere, credens euenire non poſſe, ut ille tàm promptè ſe exhiberet, niſi potuiſſet arcum recognoſcere; idcircò recognitionem admiſit, atque adeò eum eſſe Vlyſſem pro comperto habuit; itaque poeta dum fingit Penelopen ſic eſſe tali oblatione inductam, ut tamquàm recognitum arcum exiſtimet, eumque putet Vlyſſem, facit, ut Theatrum veriſimile putet recognitum arcum fuiſſe, & veluti talem una cum Penelope illum exiſtimet; unde eſt, ut paralogyſmus duabus propoſitionibus conſtet, quarum una proponitur ab eo, qui ſe Vlyſſem ſimulat, & talis eſt, *ego cognoſcam arcum Vlyſſis*; altera verò ab auditoribus ſubintelligitur, nempè; *qui cognoſcit arcum Vlyſſis, eſt Vlyſſes*, & ex his præmiſſis Theatrum falſum concludit, dum infert; *ergo hic eſt Vlyſſes.* Si quis autem hanc explanationem non probet ea Picolomineo deſumptam, poterit ſilentio præterire nomen Vlyſſis, & Penelopes, rem ſic interpretando, quidam ſe arcum quemdam cogniturum aiebat, etſi eum anteà non vidiſſet, quæ tamen pugnantia ſunt.

Modus agnitionis è quorum ſententia ordine ſextus.

Alter etiam recognitionis modus tamquàm ordine ſextus ab aliquibus reputatur, cuius meminit Ariſtoteles, & ea huius ſententia eſt omnium optima recognitio; ſic enim habet, πασῶν δὲ βελτίστη ἀναγνώρισις ἡ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τῆς ἐκπλήξεως γιγνομένης δὶ εἰκότων. *Omnium autem optima agnitio eſt quæ ex ipſis rebus fit, & facla conſternatione per veriſimilia*; idque explicat exemplo dum ait, ut in Sophoclis Oedipode, & in Iphigenia, nam veriſimile eſt eam velle dare literas; tales enim ſolæ, ſine factis ſignis, & monilibus ſunt; in ſecundo verò perfectionis gradu ſunt quæ per ſyllogyſmum fiunt; itaque hic modus agnitionis contingit, cùm actioni quidpiam ineſt unde agnitio originem trahit; talis eſt agnitio illa in Sophoclis Oedipode Tyranno, proptereà quòd nuncius, qui Corinthum aduenerat, ut Ædipo Corinthiorum regnum offerret, videns eum teneri metu inceſtandæ matris, ſic enim acceperat ab Oraculo narrat eã, quam ipſe matrem putabat, reverâ nõ matrem, ſed aliam ignotam eſſe mulierem, dicens infantulum fuiſſe in ſylua quidem expoſitum, indeq; Corynthum ad Polybum regem eſſe perlatum, ibique ab eo educatum: quibus auditis Oedipus ſe Laii filium, matremque in matrimonium duxiſſe, & ea ea liberos, quos habet, genuiſſe cognoſcit.

Adnotatio Partic. 8.

Non omittendum tamen quod Alexander Picolomineus adnotauit, ſcilicet hanc quam aliqui faciunt ordine ſextam agnitionis ſpeciem, non tàm agnitionis eſſe ſpeciem à cæteris diſtinctam, quàm potiùs perfectiſſimum modum, quo poeta cæteris ſpeciebus agnitionis meliùs, vel deterius, uti poſſit, prout plus vel minus ab ipſo fiet, ut agnitio ea connexione rerum neceſſariò, aut veriſimiliter naſci videatur; ſed de his alibi.

Ar. in art. poet. par. 63.

Cum Ariſtoteles duas fabulæ partes Agnitionem, & Peripetiam explicaſſet, de quibus hactenus verba fecimus, agreditur tertiam dicens, πάθος δὲ, ἐστὶ πρᾶξις φθαρτικὴ ἢ ὀδυνηρά, οἷον, οἵ τε ἐν τῷ φανερῷ θάνατοι καὶ αἱ περιωδυνίαι, καὶ τρώσεις, καὶ ὅσα τοιαῦτα. *Perpeſſio verò eſt actio habens vim interimendi, aut graues dolores afferendi, ut quæ in aperto ſunt mortes, & eiulationes, & vulnerationes, & quæcumque talia.* Perpeſſionis, ſeu paſſionis explicationem hanc duxit Philoſophus à rebus, quæ ipſam perturbationem efficiunt, eſt autem tragœdiæ propria perturbatio, & luctus; cum autem huiuſmodi mala exponenda ſint auditorum oculis Philoſophus in præſentia non decernit, ex aliis tamen poeticæ artis locis, non obſcurè colligitur id Ariſtoteli minimè placuiſſe, tamquàm à ratione penitus alienum, ut Lyricus teſtatur dicens duo eſſe rerum genera, nam quaſdam ait res eſſe, quæ narrantur, alias autem, quæ repræſentantur in ſcena.

Aut agitur res in ſcenis, aut acta refertur. — Hor. in arte Poet.

Sed quamuis ea quæ oculis exponuntur, vehementiùs moueant affectus in auditorum animis, quàm quæ auribus percipiuntur; ſiquidem, ut ipſe ait.

Segnius irritant animos demiſſa per aurem,
Quam quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ — Ibidem.
Ipſe ſibi tradit ſpectator.

Nihilominùs docet, non omnia eſſe palam in Theatro peragẽda, ſed quædam agenda, quædam verò commemoranda tantùm, perindeac ſi intus acta eſſent; tametſi namque ſit acerrimus oculorum ſenſus, & magis viſa, quàm audita moueant, atque delectent, ſunt tamen quædam aut tàm atrocia, aut crudelia, aut tam turpia, ut in ſcena agi minimè debeant.

non tamen intus — Hor. ibid.
Digna geri promes in Scenam: multaque tolles,

Ex

ordinem eius imitatio exhibeatur, quod de primaria actione intelligendum volumus, licet à medijs dici poſſit exordiri fabula cum epiſodijs inſpecta, quæ ut clarius intelligas, attende. In omni fabula plures actiones ſunt, ita tamen inter ſe connexæ, ut uni cæteræ deſeruiant, atque adeo ut unica dici poſſit; quod in hiſtoria non fit, cum in hac non ſemper actiones unum reſpiciant finem, nec res una eſt alterius cauſa, ſed potius quamſæpiſſimè ſunt res longè diſſimiles, quarum una nihil commune habet cum alia, neque ſuapte naturâ cohærent; hiſtoria quidem, & epopeia multas actiones referunt, cum hac tamen differentia, quod hiſtoria id facit ſine diſcrimine; epopeia verò non alias actiones memorat, quàm quę ad unam referuntur; unde eſt ut ordinatio ac diſpoſitio in hiſtoria, maximè perturbata atque confuſa dici mereatur; niſi igitur actiones inter ſe cohæreant, & ad unam principem actionem referantur, à poeta, pro condenda fabula, adhiberi non poſſunt, una ſiquidem primaria in fabula ſpectanda eſt actio, reliquæ verò tanquam epiſodicę interſerendæ.

Maximè controuerſum eſt unde nam fabulæ textura debeat initium ſumere. Sunt quibus perſuaſum fuit ordinem eſſe peruertendum, adeò ut principium tranſeat in medium, at verò medium in principium atque dicunt hunc eſſe ordinem à poeta ſeruandum, eumque perturbatę, & artificioſę narrationis ordinem appellari. Id autem quibuſdam nullius momenti auctoritatibus, & rationibus affirmant.

Quis ordo in fabula ſeruandus

Re tamen diligentiùs introſpectâ, quamfacillimè contrariam ſententiam amplector, exiſtimans non ſolùm hunc ordinem in fabula neceſſarium non eſſe, ſed omninò damnandum, & oppoſitum potiùs amplectendum, ita ut ordo naturalis, quo partes ſuis conſentaneis *locis* conſtituuntur, omninò debeat adhiberi.

Quid hac de re ſentiendum.

Veritatem hanc apud Ariſtotelem expreſſam legimus, ut nuper dicebamus, quamuis enim ipſe de fabula tragica ſermonem habeat. Eam enim ait totum eſſe, quod principium, medium atque finem habet, talem autem oportet fabulam eſſe, cum totum quoddam ſit, de his tamen tribus ſermonem habens dicit principium eſſe illud, quod non neceſſariò poſt aliud eſt, ſed poſt illud aliud eſſe contingit: finem huic eſſe contrarium, illud nimirum ipſum, quod poſt aliud neceſſariò natum eſt eſſe, vel plerumque: medium tandem quod aliquo poſterius, aliquo prius eſt; ſed hęc attulit ad ſignificandum fabulę ordinē debere naturalem eſſe, ita ut in ea, quod ſequentis actionis conſideratę principium eſt, principii quoq; munere fungatur, & ſic de medio, ac fine, ad quæ reſpiciens dicebat, ritè contextas fabulas non temerè undelibet initium ſumere, nec temerè ubilibet terminari, ſed oportere prædictis partibus uti, nempe principio, medio, ac fine, tanquā ſic ſe habentibus & non medio tanquam principio &c. alioquin temerè contexeretur. Quod eius interpres non ignobilis Victorius aduertens, ait *debere diligenter attendere Poetam, cum aliquam fabulam orditur, ut initium eius facti inueniat, atq; inde incipiat, non à medio, parteve alia, quæ quidpiam ante ſe habeat, ordiatur*; Nec minus clarè Robertellius, dum hæc habet. *Quoniam oportet tragœdiam eſſe totam, totum autem conſtat principio, medio, & fine: oportet ipſam ita eſſe conſtitutam, ut tria illa ſuis locis collocata aptè appareant, ne media primis, ultima medijs anteponantur.* Et hanc Ariſtotelis eſſe ſententiam cuique poteſt adeò eſſe perſpicuum, ut nihil magis; cum verò dilertè affirmet principium ſemper anteire medio, haud potuit in ea opinione verſari, ut crederet principio medium anteire. Nec certè poterat is aliter ſentire, quoniam ex hac perturbatione, nonniſi monſtrum oriri poſſet.

Auctorit. ſuadetur.

Rationibus etiam ſuperiorem aſſertionem ſuadere licet. Primò ars Poetica eſt imitatrix naturæ perfectè operantis, quæ quidem cuncta numeris omnibus abſoluta molitur; at natura perfectè operans ordinem ſeruat citra quamlibet perturbationem; ergo nec etiam ars poetica ordinem perturbare debet, alioquin naturam perfectè operantem non æmularetur.

Rationibus probatur.
Prima ratio.

Secundò: Poeſis communi ſapientum calculo, dicitur eſſe aurium pictura, ut pictura oculorum poeſis, quod nos ſuperiùs ex Simonide diximus, & conſentiunt Plato, Ariſtoteles, & etiam Plutarchus, cui poeſis eſt loquax pictura; ob id, liceat cum Lyrico cōcludere. *Vt pictura poeſis erit*. At ſi ita eſt, quis non intelliget à poeta ſeruandum naturalem ordinem, minimeque perturbatum? Ordinis enim huiuſmodi perturbatio, poetæ vitio non minùs verteretur, quàm pictori, dum loco ventris pingeret caput, & viciſſim.

Secunda.
In arte.

Amplius ratio illa ſummoperè videtur intentum conuincere, quoniam, ut non multò antea cum Lyrico dictum fuit

Tertia ratio.

Aut prodeſſe volunt, aut delectare poetæ,
Aut utrumque ſimul, & idonea dicere vitæ.

Hor. in ar.

Nam re vera

Omne tulit punctum, qui miſcuit utile dulci
Lectorem delectando, pariterque monendo.

At quantum idoneus ordo prodeſt ad clarè perſpicuèque res intelligendas, tantùmdem ordinis perturbatio obeſt. Dum verò animus egrè res expoſitas intelligit, tantùm abeſt ipſum delectatione perfundi, & aliquid emolumenti conſequi, ut potius magnoperè triſtetur; nec ullum utilitatis fructum accipiat. Poeta igitur utens ordine perturbato, nec iuvabit, nec delectabit.

Tandem, quis non intelligit probè dictum à Platone fuiſſe, & ab Ariſtotele etiam eius diſcipulo, orationem omnem & præſertim poema eſſe animal quoddam; unde Plato dicebat orationem omnem inſtar animalis conſtitui debere, ut ſuum habeat corpus, quòd neque ſine capite ſit, neque pedibus careat, ſed habeat media atque extrema ſibi inuicem, & toti conuenientia, quod Stagirites ad poema tranſtulit dicens, poema eſſe inſtar animalis perfecti, ſiue magnitudinem, ſiue ordinem reſpicias, ea ratione ductus τὸ γὰρ καλὸν ἐν μεγέθει καὶ τάξει ἐστί, *Quoniam in magnitudine ordineque pulchrum exiſtit*; ſi igitur ad animalis pulchritudinem partium ordinatio tantùm conducit, ut ſine illa monſtrum omninò ſit, hoc idem etiam de Poemate dicendum erit.

Quarta ratio.

Vnde ſit fabulæ ducendum initium præclarè docuit Lyricus, dum cecinit

Ordo in fabula vnde ſumatur.

Ordinis hæc virtus erit, & venus, aut ego fallor,
Vt iam nunc dicat, iam nunc debentia dici,
Pleraque differat, & præſens in tempus omittat.

Hor. in ar.

Deindè multò poſt hæc habet.

Nec reditum Diomedis ab interitu Mæleagri,
Nec gemino bellum Troianum orditur ab ouo,
Semper ad euentum feſtinat, & in medias res,
Non ſecus ac notas, auditorem rapit, & quæ,
Deſperat tractata niteſcere poſſe, relinquit.

Non enim eadem hiſtoricis oratoribus, & poetis ordinis præfinita lex eſt; propterea quòd hiſtoricus nec latum unguem à naturali ordine diſcedit, ſed omnia narrat iuxta temporum ſeriem, actioneſque refert ferè ſemper nullo inter ſe nexu connexas, nec ad unam

Non eadē lege aſtringuntur hiſtoricus, orator & poeta.

unam ordinatas, nihil omittendo eorum, quæ contigerunt, dummodo ſit operæ pretium ea commemoraſſe; exordium verò à determinato tempore ducit, nullo habito reſpectu ad longam annorum ſeriem, cum hiſtorici nihil interſit, etiamſi à remotiſſimis temporibus ducendum initium ſit; atque adeò hiſtoria in imenſam molem excreſcat, ut patet de hiſtoria vniuerſali, quæ à mundi primordiis exorditur. At poeta rerum delectum habet, alia dicit, & ornat; alia præterit, quæ minimè dicenda iudicauerit, ea quæ narrat non ut fuerunt, ſed ut veriſimiliter eſſe potuerunt, ſi non quantùm ad primariam actionem, ſaltem quantùm ad epiſodia, ut non multò ante dictum fuit; nec à remotis admodùm rebus ſuum exorditur poema, ſed curat ea tantùm complecti, quę limitibus paulò infra explicandis, comprehenduntur; nec eſt nudâ narratione contentus, ut hiſtoricus, ſed amænioribus figurarum floribus illam exornat, & elocutionis variis luminibus illuſtrat, quoniam in eo totus eſt, ut vel inuitum detineat auditorem, & ſuſpenſum reddat. Si Homerus enim illo decennio geſta perſecutus fuiſſet, prælia præliis, negotia negotiis connectendo, nullis adhibitis epiſodiis, in quibus eluceret imitatio ex veriſimili, non poema, ſed hiſtoriam contexuiſſet, ordinem tamen naturalem ſeruat, cautè repetitionem earumdem rerum vitando, quod ipſe conſequitur, quicquid alii dicant, quamuis initio propoſitæ actionis principium ponat, dummodo principium non remotiſſimum accipiat; non enim inde lõgiſſimâ narratione ſumendum poematis initium, quod Antimachus feciſſe dicitur, dum caſum Diomedis narraturus ab interitu Meleagri patrui auſpicatus eſt; vitio enim vertitur poetæ nimia altè, longèq; primordium ſumere, ſed à mediis exordiendum. Ita quidem Homerus Diomedis reditum expoſiturus à Troiani bello, non à Meleagri obitu ducit initium, atque adeò quicquid nititur explicare, non longiùs repetit, quàm neceſſe ſit; itaque ſcitè admodùm à precibus Chryſæ ſacerdotis, & ab ultimis rebus Homerus narrationem inducit, quia bellum Troianum non ab appulſu Grẹcorũ ad Troiam, ſed à rebus iis, quas poſtremo anno illi geſſerunt, initium ſumit; & Virgilius non ab Ilio diruto, ſed à tempeſtatibus exortis, quibus in Africam Æneas deiectus fuit, atque adeò à ſecundo anno nauigationis Æneæ ſumit exordium; non enim omnem uniuerſam nauigationem narrandam ſuſcepit, ſed partem illius, videlicet non à Troia, ſed à Sicilia, in Italiam, hiſtoriæ ordine ſeruato, plurimis tamen ad ornandum poema epiſodiis interſertis, ubi opus erat; Et quamuis prioribus verbis

Arma virumque cano Troiæ, qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lauinaque venit
Littora.

Significare videatur Æneæ nauigationem uniuerſam à Troia in Latium ſe narraturum; hoc tamen nihil refert quoniam duxit operæ pretium ſic poema exordiri, ut innueret narrationem à ſe tractandam, primam originem à Troia quidem habuiſſe.

Ab ordine ad magnitudinem fabulæ gradum facimus; ut enim uniuſcuiuſque rei, ſic & fabulæ pulchritudo, ac elegantia his duobus continetur, nam ex magnitudine, & ordine, ut proximè dictum fuit, pulchrum oritur; hoc eleganter Stagirites exprimit dicens. Ἔτι δ' ἐπεὶ τὸ καλὸν ϗ ζῶον, ϗ ἅπαν πρᾶγμα, ὃ συνέστηκεν ἔκ τινων, οὐ μόνον ταῦτα τεταγμένα δεῖ ἔχειν, ἀλλὰ ϗ μέγεθος ὑπάρχειν μὴ τὸ τυχόν. τὸ γὰρ καλὸν, ἐν μεγέθει, ϗ τάξει ἐστί. *Ad hæc pulchrum ſiue animal, ſiue quodcunque ex aliquibus compoſitum, non ordine tantùm, verum etiam congruenti magnitudine conſtare debet, ſiquidem ex magnitudine ordineq; pulchrum oritur.* Plato etiam hoc idem fatetur non vno in loco dicens corporis elegantiam, ſeù pulchritudinem eſſe quandam ſymmetriam cum quadam colorum ſuauitate coniunctam, at συμμετρία, Symmetria utroque conſtat, nam habet μέγεθος & τάξιν. Aptè autem ſimilitudinem ex animali ad poema traduci teſtis eſt Plato paulò ſupra relatus, qui clarè perſpicuèque teſtatur oportere orationem omnem, tanquam animal quoddam conſtitui, ut formam, & collocationem partium talem habeat, qualem corpus, quod neque capite, neque pedibus careat, quodque habeat membra ſibimetipſis, totive corpori conuenientia. Hoc itaque modo Stagirites pulchritudinem conſtituit ἐν τῇ συμμετρίᾳ, quæ τάξιν & μέγεθος, comprehendit, quandoquidem ſit proportio quædam inter membra media, & extrema, cui aduerſatur ἀσυμμετρία, ex qua omnis turpitudo, ac deformitas proficiſcitur. Decentis quantitatis in fabula Stagirites per ſimilitudinem oſtendit; quia ſicuti fieri non poteſt, ut perexiguum omninò animal pulchrũ appareat, quoniam quæ in imperceptibili tempore ſpeculatio ſit, confunditur: ita nec illud quod omninò ſit permagnum; ipſa namque ſpeculatio ſimul fieri non poteſt; illudque totum ac unum ex intuentium conſideratione potius elabitur, ut ſi animal decem millium ſtadiorum foret. Vnde concludit, quemadmodum tum in corporibus, tum in animantibus magnitudinem ineſſe decet, eam ſcilicet quam probè oculis uſurpemus: ita & in fabulis longitudo inerit, quam quidem memoriâ facilè complectamur.

Symmetria ex quibus conſtet.

Præfinire autem in uniuerſum fabulæ magnitudinem non eſt facilè; videtur tamen non melius id fieri poſſe, quàm dicendo δυνάσθαι γὰρ δεῖ συνορᾶσθαι τὴν ἀρχὴν ϗ τὸ τέλος; *Oportet enim principium ſimulq; finẽ cõſpici poſſe.* Sed de Tragica, & de Epica fabula infra diſſerendum; nunc ſatis ſit adnotaſſe eatenus extendendum eſſe terminum magnitudinis, quæ debetur fabulæ quatenus extrema ſic diſtant à primis, ut ſimul cognoſci, & eodem veluti intuitu perſpici, intelligique poſſint.

Præfinire fabulæ magnitudinẽ in vniuerſum, quomodo poſſit.

SECTIO QVARTA.

De alijs Fabulæ proprietatibus.

FAbula præter hæc, alia etiam quædam requirit. Oportet enim fabulam non eſſe epiſodicam, quod ſuperius itidem, curſim tamen, adnotauimus, ubi cum Ariſtotele diximus epiſodicam fabulam eſſe in qua epiſodia, nec veriſimiliter, nec neceſſariò connexa ſunt. Epiſodia verò hoc loco ſignificant res ſingulas à poeta excogitatas ad oſtendendam naturam facti, quod compendio cognoſcitur. Epiſodia verò fabulam epiſodicam reddunt, ſi nec veriſimiliter, nec neceſſariò nexa ſint: aut actionem non reddunt epiſodicam, ut ſi eorum nexus ſit veriſimilis, aut neceſſarius. Vt in Æneide, factum ſummatim expoſitum Æneæ in Italiam eſt nauigatio. Ad huius autem facti naturam uberius explicandam, inuentum eſt epiſodium de Libyci maris procella, quâ Æneas ad Aphricæ maris littora, immò & Carthaginem, ubi Regina Dido, delatus eſt. Cum hoc autẽ epiſodio alia ſunt etiam adnexa, videlicet, de Troiæ excidio Didoni narrato; de Troianorum uſque ad Siciliam nauigatione eidem expoſita; de amore eiuſdem in ano erga Æneam, de huius reditu in Siciliam

Fabula nõ debet eſſe epiſodica.

Quomodo intelligendum fabulam non eſſe epiſodicam.

Ariſt. in Arte poet. par. 48.

liam de ludis in Anchiſe patris mortui honorem celebratis, de aduentu ad Cumarum oras, deque deſcenſu ad inferos, de Caieta nutrice ſepulta &c. Hæc autem epiſodia tam cum Æneæ nauigatione in Italiam, quàm inter ſe ita connexa ſunt, ut omnia veriſimilia aut neceſſaria videantur, unde eſt ut Æneidis fabula non debeat epiſodica dici.

Fabula debet eſſe admirabilis. Part. 5 12. art. poet.

Debet etiam fabula admirabilis eſſe, hoc autem Tragœdiæ conuenit, magis tamen Epopeiæ, quod Ariſtoteles notauit. Δεῖ μὲν οὖν ἐν ταῖς τραγῳδίαις ποιεῖν τὸ θαυμαστόν. μᾶλλον δ' ἐνδέχεται ἐν τῇ ἐποποιίᾳ τὸ ἄλογον. *Sanè conuenit Tragediæ ipſum prębere mirandum, magis autem Epopœiæ, quòd videlicet proportione reſpondeat.* Magis autem admirationem in Epopœia requiri probat, quoniam narrationes videri poſſunt admirabiles, tùm propter res quæ narrantur, tùm propter amplificationem, quâ grandiores ſublimioreſque redduntur: at huiuſmodi ornatus, ac fuços, epicum poema longè magis recipit, quàm tragicum, quoniam in eo non exprimuntur homines agentes, ut in tragœdia; ideircò poetæ licet præter perſonarum loquentium imitationem, ex ſuo etiam ingenio multa quidem addere, quæ ad exprimendam, ac exornandam actionem pertinent, quod eleganti declarat exemplo. Paulò poſt autem rationem admirationis reddit, dum ait,

Ariſt. ibid.

τὸ δὲ θαυμαστὸν ἡδύ· σημεῖον δὲ, πάντες γὰρ προστιθέντες ἀπαγγέλλουσιν ὡς χαριζόμενοι. *Cæterum mirandum ipſum per ſe eſſe, gratum ſignum eſt, quòd omnes huiuſmodi aliquod dum nunciant, veluti dicturi ingratiam id ſemper exaggerant.* Narratio igitur hominis debet admirabilis eſſe, quoniam omne admirabile iucunditatis eſt plenum, voluptatemque parit. Vt enim cum elegantem ac inſignem intuemur picturam, felicem admiramur laborem, ſimulque blandâ voluptate perfundimur, vnde Virgilius de Ænea loquens cecinit

Virg. Æn. lib. 1.

Artificumque manus inter ſe, operumque laborem
Miratur

Ibid.

Et non multò poſt.

Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur.
Dum ſtupet obtutuque hæret defixus in uno.

Non diſſimiliter cum aptè, ornatèque poeſin excultam audimus, poetæ ſingularem admiramur induſtriam, magnamque voluptatem percipimus. Sermonis autem ornatum, & amplificationem delectationis eſſe cauſam inditio eſt, Ariſtotele teſte, quòd omnes aliquid nunciantes, rem ampliorem, variis ornatibus, fuciſq; reddere nituntur, ut gratiorē, atq; ſuauiorem ſuam narrationem reddant, qua de re plura explicabimus cum de Tragœdia ſermo fuerit.

Admiratio ex tribus rebus ſici.

Interim adnotandum ex tribus rebus admirationem oriri poſſe. Primò ex hominibus. Secundò ex brutis. Tertio tandem ex rebus ſenſu carentibus. Ab hominibus admiratio originem ducit quando quis incidit in id, quod omni ſtudio fugiebat; quod utique contigit Oedipo, qui cum vitaret matris inceſtum, in illum, & in parricidium incurrit. Ex brutis etiam naſcitur admiratio, quando hæc dum operantur uti videntur ratione; ita quidem legimus de quodam equo, qui cum renueret habere rem, cum equa, quam ſui matrem cognoſcebat, deceptus tenebris cum ea coiuit, quod cum poſtmodùm aduertiſſet, dolore tàm graui correptus fuit, ut, magnâ triſtitiâ affectus violenter ſaxo caput impingens, vulnus contraxerit, ex quo denique mortem obierit. Nec minorem admirationem ingerit, id quod, de piſce illo memoriæ proditum eſt, qui cum anulum amiſſum à Policrate reperiiſſet, eundem ad illum detulit. Admirationi quoque eſt quod de Bucephalo fertur; hic enim neminem præter Alexandrum ſupra dorſum patiebatur. Ex rebus etiam ſenſu deſtitutis admiratio prodit; ut cum ſtatua Mityi Argis interfecit eum, qui cauſa fuit interitus Mityi incidens in eius caput, dum ipſe ſtatuam ſpectaret, cuius euentus ſupra quoque meminimus. Nec minoris admirationis fuit, quòd columna illius tumuli, in quo erat Nouercæ cadauer, quæ in caput Priuigni lapſa illum occidit, quo pertinet illud Callimachi.

Cippum Nouercę paruum lapidem coronauit puer
Vt Vitam, ſic mutaſſe & mores exiſtimans,
Hic verò ſepulcro inclinatus interemit puerum cadens
Fugite Nouercæ, & tumulum ò Priuigni.

Quæ admirationi obſint.

Obſunt autem admirationi quæ maximè vulgaria ſunt, admiratio ſiquidem nouitatis eſt filia, at, quæ paſſim occurrunt, nouitate carent. Furta quoque admirationi plurimum officiunt, quæ namque ſunt huiuſmodi, iam aliàs innotuerunt, proindeque haud poſſunt nouitate admirationem parere, quoniam noua non ſunt, quæ ab aliis animaduerſa fuerunt. Inprimis autem poetæ curandum, ut admiratio conſeruetur, & præſertim in fabulæ ſolutione, ac epiſodijs; ideoque de his oportet poetam eſſe magnoperè ſollicitum, in quorum gratiam opportunum erit quædam ad memoriam reuocare, nimirùm fabulæ ſolutionem gemino modo fieri poſſe, vel per aliquid intrinſecum fabulæ, vel per aliquid extrinſecùs petitum.

Fabulę ſolutio gemino modo fieri poteſt, vel per interna fabulę, vel per extrinſecùs petita.

Priori modo fabula ſoluitur, quando vel res, vel perſonæ, nodum ſoluunt, quæ eiuſdem cauſæ fuerunt; & hæc eſt optima ſolutionis ratio. Secundo modo ſoluitur, quando perſonæ vel res, non priùs, ſed introductæ nouiter, fabulæ enodationem abſoluunt. Huius ſolutionis innumera extant exempla, quibus conſtat per externa media ſæpeſæpiùs fabulas enodatas fuiſſe. Ad hunc ſolutionis modum pertinet etiam illa ſolutio, quæ per machinam fit, cuius ſectione ſuperiori meminimus: Præcipuè verò hæc ſolutio in eo conſiſtit, ut per machinam numen aliquod è Cœlo deſcendat in terram, vel ex inferis attollatur ſupra terram, ut fabulæ nodus euoluatur.

Solutio per machinam quid, & quotuplex.

Hæc autem ſolutionis ratio à poetis tunc uſurpari ſolet, quando ipſis deeſt alius modus ſoluendi nodum. Huc pertinet illud Platonis dicentis tragœdiarum auctores, ſicubi aliqua in re hæſerint, ad machinas confugere extollētes Deos; unde adagium, *Deus ex machina apparens.* Talis eſt ſolutio in Iliade apud Homerum, dum Græci Troiæ expugnationem deſperantes de diſceſſu cogitant, & interim Minerua à Iunone miſſa ad Vlyſſem per machinam de Cœlo deſcendit, ad ſuadendum ei, ut in obſeſſione Ciuitatis perſiſtat. Huic non abſimilis eſt ſolutio fabulę Euripidis in Oreſte, quando Apollo ſedat tumultum Meneleo de raptu Helenæ loquente. Sumitur etiam machina non ſolum pro numine, quod ſit inſtrumento vectum, ſed etiam pro numine ipſo apparente nullius inſtrumenti opitulatione, dum illud inter mortales verſatur, iiſdemque familiariter utitur, ut ipſis præſidio ſit, cum opus fuerit. Ita quidem apud Homerum plerumque Minerua nubibus Vlyſſem operit, ut à periculis illum eripiat. Machinæ quoque nomine intelligitur quodlibet auxilium ſupra humanum, atque tandem omnia id genus, quamuis non interueniat machina cum numine, nec numen cum machina, cum ſit ſatis, ut aliquid inducatur, vel diuinitatem redolens, vel portenti naturam habens, cuius beneficio aliqua tollatur difficultas, atque tricis negotium liberetur. Cæterum machina à Poetis fuit adinuenta, & in ſce-

Machina quare a

Poetis introducta in ſcenam nis adhibita præſertim ad ſignificandum ſpectatoribus Deos de rebus humanis eſſe ſollicitos.

Solutio per machinam tolerabilis, ſed rarò adhibenda.

Hoc ſolutionis genus, quamuis tolerabile, non tamen frequenter admodùm uſurpandum, tùm quia in eo poetæ parùm elucet ingenij, quod certè multò magis in ea ſolutione ſplendeſcit, quæ è fabulæ viſceribus depromitur. Tum quia huiuſmodi enodatio delectationem non parit; auditores enim, aliquid præſidio diuino fieri aduertentes, cognoſcunt id eſſe factum ab eo, cui nihil eſt impoſſibile, proindeque nullâ capiuntur admiratione.

In arte poet. part. 79.

Ariſtoteles autem fabularum ſolutiones commendat illas, quæ deducuntur ex præcedentibus moribus, non quibuſcumque, ſed ex iis qui magis accommodati ad ſoluendam fabulam videbuntur; ſic enim loquitur, φανερὸν οὖν, ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτοῦ δεῖ τοῦ μύθου συμβαίνειν, καὶ μὴ ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ ἀπὸ μηχανῆς, καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ ἀπόπλουν. *Quare manifeſtum eſt, fabularum ſolutiones ex ipſiſmet potiſſimum fabulis proficiſci debere, non autem ex aliquo artificioſo, ut in Medea, & in Iliade, ea quæ ſunt nauigatione.* Quòd ſi fabulæ exitus videatur ex præcedentibus deduci non poſſe, ſolers poeta curabit aliquid veriſimile excogitare, quod cum antedictis tamquàm pars coniunctum ſit, ex quo fabulæ ſolutionem deducat, quod multifariam fit, ſed præſertim inducendo in ſcenam perſonam aliquam, quæ ante inducta non fuerit, modo eiuſmodi ſit, ut ſermo ipſius ob quandam probabilem cauſam cum aliis ante dictis coniungi poſſit. In exemplum afferri ſolet ex Aiace Sophoclis deſumptum; cum enim Aiax ſibi mortem conſciuiſſet, & fabulæ ſolutio perficienda eſſet, nec à perſona Tecmeſſæ mulieris captiuæ deduci poſſet; nec à perſona filioli, tum propter teneram ætatem, quę omni ſenſu, ratiocinationeq; caret earum rerum, quæ aut voluptatē, aut dolorem afferunt; tum quia ex captiua natus ille erat, nec ex perſona Teucri fratris, cui quòd vir eſſet, lugere conſentaneum non erat; accedit, quòd Sophocles ſatis lugentem dolentemq; Teucrum facit; ideo fuit opportunum fabulę ſolutionem ſumere à perſona Menelai, & Agamemnonis, quorum uterq; cum infenſus eſſet Aiaci, prohibebat ne Aiax humo conderetur, quamuis poſtea impetrante Vliſſe per eos liceret. Hic fabulæ exitus non extrinſecùs, ſed ex moribus iuxta veriſimile deſumitur, quod Ariſtoteli ſummoperè probatur, quamuis extrinſecus id fieri concedat, dummodo neceſſitas vrgeat ad res præteritas, multo antea tempore, & in locis longinquis factas declarandas; aut ad manifeſtandas res futuras proximè faciendas; hæc enim veriſimile eſt non aliâ viâ, quàm diuinâ ſciri poſſe;

Ariſt. in arte poet. partic. 79.

hoc luculenter docet dum ait, Ἀλλὰ μηχανῇ χρηστέον ἐπὶ τὰ ἔξω τοῦ δράματος, ἢ ὅσα πρὸ τοῦ γέγονεν, ἃ οὐχ οἷόν τε ἄνθρωπον εἰδέναι, ἢ ὅσα ὕστερον, ἃ δεῖται προαγορεύσεως καὶ ἀγγελίας· ἅπαντα γὰρ ἀποδίδομεν τοῖς θεοῖς ὁρᾶν. *Sed machina uti opus eſt ad ea, quæ ſunt extra actionē, aut quacunque ante facta ſunt, quæ ſieri non poteſt, ut homo ſciat, aut quæcunque poſtea, quæ egent prædictione, & enunciatione: omnia enim videre tribuimus Diis.* Machina igitur pro fabulæ ſolutione poterit adhiberi, cum aliquid inciderit, quod hominum labore, induſtriaque confici non poſſit. Ita Claudianus fingit ſeparationem Ciciliæ ab Italia à Nereo factam fuiſſe, dum canit

Trinacria quondam
Italiæ pars una fuit, ſed pontus, & æſtus,
Mutauere ſitum: Rupit confinia Nereus,
Victor, ut abſciſſos interluit æquora montes.

Ita etiam Olympum Teſſalię montem fingit diu cum Oſſe iunctum fuiſſe, interiectu autem fluminis Penei per Neptunnum diſiunctos fuiſſe.

Sic cum Theſſaliam ſcopulis incluſa teneret,
Peneo ſtagnante palus, & merſa negaret
Arua coli, trifida Neptunus cuſpide montes
Impulit aduerſos Tum forti ſaucius ictu
Diſſiluit gelido vertex Oſſeus Olympo.
Carceribus laxantur aquæ, fractoque meatu,
Redduntur fluuij mari telluſque colonis.

Quæ itaque adeo ſunt operoſa, ut humano labore abſolui non poſſint, Numinis alicuius operam requirunt, ac ob id machina in fabulæ ſolutionem, non iniuriâ ſolet adhiberi: quod etiam placuiſſe aliis poetis præter commemoratum, ſatis eſt exploratum; idcirco qui duos montes Abilam & Calpem diſiunctos fuiſſe ad præbendum aditum Oceano, non Oceano ſed Neptuni tridenti acceptum referendum eſſe voluerunt.

Sic pelago pulſante reor, Neptunia quondam
Cuſpis, & aduerſi longus labor abſcidit æui
Vt ſiculum, lybicumque latus, ſtupuitque fragore
Ianus, & occiduis regnator montibus Atlas.

Tametſi autem plerunque ſolutionem per machinam modis variis ſupra traditis explicatam, rationabile ſit aliquando adhibere: id tamen non inconſideratè faciendum, ſed quam diligenter obſeruandum, num ſit opus adeo arduum fabulæ ſolutio, ut niſi diuino poſſit opere perfici; alioquin hoc ſolutionis genus non permittendum, quo pertinet Horatianum illud.

Nec Deus interſit, niſi dignus vindice nodus
Inciderit.

Numen igitur nullum adhibitâ machinâ, niſi ad exitum difficilem reperiendum, accerſiri debet. Itaque Tragici poetæ, cum exitum fabulæ explicare non poſſent, iure ac meritò fingebant aliquem Deum interuenire, cuius patrocinio omnia ſoluerentur, non quòd ipſum Deum in Scenam inducerent, ſed quibuſdam machinis è ſublimi loco repentè oſtendebant eum, ut tanquam de Cælo delapſus crederetur, & ideo Tullius Velleium quendam Epicureum loquentem ſic facit in eos, qui mundum à Deo factum eſſe dicebant. *Quod quia quemadmodum Natura efficere ſine aliqua mente poſſe non videtis, ut Tragici poetæ cum explicare argumenti exitum non poteſtis, confugitis ad Deum*: Non diſſimiliter Euripides cum Helenam ab Oreſte, & Pylade occiſam eſſe fingeret, & Hermionem iam ad cædem rapi, & Menelaum patrem fidem, & opem ſuorum implorantem ad defendendam filiam, nullum alium enodationis modum reperiens, Apollinem extemplò apparuiſſe commentus eſt; & Menelaum prohibuiſſe Hermionem dari vxorem Pyrrho, & iuſſiſſe Oreſti, lepidè quidem effinxit.

Lib. 1 de natura Deorum.

Non diſſimulandum tamen huiuſmodi rationem enodandi fabulam ſolum in Epiſodiis, non autem in primaria eſſe actione adhibendam, ſaltem delectationis, ſi non admirationis cauſâ, per machinam ſiquidem ſolutio facta ſecum habet plurimum varietatis adiunctum; at *Nihil eſt*, ut Cicero dicebat, *quòd magis quam varietas delectet*. Nam *ſimilitudo ſatietatem parit, Vt enim qui locis æqualibus ambulant, magis defatigantur, quam qui in inæqualibus; ita laborioſius eſt ſemper eadem, aut ſimilia repetere, quàm in variis verſari negotiis*. In epiſodiis hunc ſolutionis modum celebrioribus poetis arriſiſſe ex eorum monumentis cuilibet facillimum eſt colligere, & fortaſſe magis in Epopœia, quàm in Tragœdia. Nec refert, quòd Polybius hiſtoricos reprehenderit, qui Annibali Alpes tranſeunti, Deum aperuiſſe viam

com-

commoſtrantem affirmarunt, non enim eadem Hiſtoriæ, & Poeſeos eſt ratio.

Ariſt. in arte poet. pag. 134.

Fabulam autem eiuſmodi eſſe debere, ut fieri potuiſſe videatur, teſtis eſt Ariſtoteles, cui poetæ quidem munus non eſt facta dicere, ſed qualia fieri debent, & quæ ſecundum veriſimile vel neceſſarium fieri poſſunt. Facta ſiquidem pertinent ad hiſtoriam, vel eccleſiaſticam, ſi ſunt Dei facta; vel naturalem, ſi naturæ; vel humanam, ſi hominum. Quæ autem fieri poſſunt, poeſeos ſunt propria, ſiue ſint veriſimilia, ſiue neceſſaria; talia igitur ſunt, quæ à poeta fingi debent. Hoc tamen dubitatione non caret, à nobis etiam ſuperius tactâ; conſtat enim à poetis ficta etiam fuiſſe quædam, quæ fieri minimè poſſunt; nempè viam ad inferos hominibus adhuc viuis patere, inſuper eſſe Cyclopes, & Syrenes, nebulas loqui, ut apud Ariſtophanem videre licet; poculoque Circeio mutati homines in feras; Deos ambroſiâ veſci, nectar bibere, vulnerari, & id genus alia. Difficultas tamen diluitur reſpondendo, quæ modo diximus, ſi non ex rei veritate, ſaltem ex vulgi opinione fieri poſſe.

Adnotatio

Non diſſimulandum tamen Ariſtoteli viſum fuiſſe, potius impoſſibile, quod tamē credatur, quàm poſſibile, quod non credatur, attendendum eſſe; ut ſupra tetigimus, ab eo quidem edocti, dum hęc habet, προαιρεῖσθαί τε ἀδύνατα καὶ εἰκότα μᾶλλον, ἢ δυνατὰ καὶ ἀπίθανα. *Eligenda autem ſunt quæ fieri non poſſunt & veriſimilia ſunt, magis, quàm quæ fieri poſſunt*, & parum appoſita ſunt ad perſuadendū. Vt propterea Fabius dixerit, poetarum genus non modo falſa, ſed etiam quædam incredibilia ſectari.

Ibid.

Quorundam doctrina explicatur.

Sed quę ex aliquorū placito, aliquid reddant credibile, ſeu veriſimile paucis aperiam; hæc porrò ſunt. Inueterata Fabula; Opinio integræ ſectæ auctoritate comprobata; Philoſophantium doctrina; & Allegoria: Fabula ſenectute confecta facilè, inquiunt, ſibi fidem conciliat, enimverò, quamuis nos minimè lateat impoſſibilem eſſe, adhuc tamen illam, tanquam veriſimilem recipimus. Sectæ pariter auctoritas ad idem conducit; hac enim ratione credimus Cepas, Feles, & Crocodilos, eſſe Deos, apud Ægyptios; Columbas apud Syrios, Leones apud Leontopolitanos; Aquilas apud Thebanos; unde in Ægyptiorum ridiculam ſuperſtitionem Iuvenalis eleganter inuehitur, & in immanem eorumdem crudelitatem, qui præpoſterâ religione feras colunt, homines verò iugulant ferinisque carnibus abſtinent, humania veſcuntur. Philoſophantium autem doctrina molta nobis ſuadet, tamquàm digna, quibus habeatur fides, quamuis veritas ab ipſis multum abhorreat; ita quidem Platonicis credimus dicentibus vniuerſum orbem quoddam animal eſſe, & Pythagoreis aſſentimur docentibus Animas de corpore in corpus migrare, itemque Calos ſua perenni vertigine ſonorum concentum edere. Hæc tamen non tam fidem conciliant, quàm riſum mouent. Potiùs, quod erat in partitione quartum, ad id de quo agimus momenti plurimùm habet, nimirùm Allegoria, ſiquidem huius ope impoſſibile fide reditur dignum. Allegoria enim eſt, ut Fabio placet, Inuerſio quædam, cùm aliud verbis, aliud ſenſu oſtenditur, & ex continuata, perpetuaque metaphora naſcitur, ut in Rhetoricis ſermonibus dictum à nobis fuit. Sic apud Tullium. *Neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus Reip. nauem gubernaſſem, ſaluamque in portu collocaſſem, frontis tuæ nubeculam, aut Collegæ tui contaminatum, ſpiritum pertimeſcerem. Alios ego vidi ventos, alias proſpexi animo procellas; alias impendentibus tempeſtatibus non ceſſi, ſed unum me pro omnium ſalute obtuli.* Vbi vides à Tullio nauim pro Repub. fluctus, pro populo, procellas, pro ſeditionibus, nautas, remiges, & gubernatores, pro magiſtratibus, translatè uſurpari: At quamuis in cortice quidpiam literali aliquid incredibile appareret, adhuc tamen aliquid fide dignū allegoricè contineret. Ideoque Proclus non irrationabiliter, omnia, quæ in Homero, tanquam impoſſibilia notauit, per allegoriam excuſat.

Opinio de Allegoria.

Non deſunt tamen, quibus minus probetur allegoriarum uſus apud poetas, contendunt enim haud ipſas adhibendos, eo nomine quòd Ariſtoteles has non commemorat, dum Poetas à calumniis nititur vindicare.

Reiicitur.

At caueant ne allegorias deteſtando, ſacræ ſcripturæ turpem impietatis notam inurant; quandoquidem in ea, nihil frequentius, quàm allegoriarum uſus; ſacrarumque literarum interpretes non ineptè concludunt ſub una litera geminum ſenſum ſcilicet, *Hiſtoricum*, & *Spiritualem* admittendum eſſe, quia huiuſmodi ſcientiæ proprium eſt, ut in ea non ſolum voces quemadmodum in aliis ſcientiis, ſed etiam ipſæ res ſignificatæ per voces aliquid ſignificent; prior autem ſignificatio ad ſenſum hiſtoricum, ſecunda verò, qua res ſignificatæ per voces, iterum res alias ſignificant, ad ſenſum pertinet ſpiritualem. Sed ſenſus ſpiritualis ipſis eſt triplex, nimirum *Allegoricus*, *Tropologicus*, & *Anagogicus*. Allegoricus eſt in ſacris literis, cum ea, quæ ſunt veteris legis, ſignificant ea, quæ ſunt in noua lege, ut Theologi dicunt. Tropologicus, cum ea, quæ in Chriſto ſunt facta, vel in iis, quæ Chriſtum ſignificant, ſunt ſigna eorum, quæ agere debemus. Anagogicus eſt, cum iam prædicta ſignificant, ea, quæ ſunt in æterna gloria. Quòd ſi ſenſus allegoricus in ſacris literis concedendus, non ſatis intelligo, cur à poeſi remoueri debeat. Sed quid ipſos deceperit, eſt facile dictu; nam crediderunt in omnibus illis rebus, peccaſſe poetas, in quibus fides exceditur, ſed hoc ideo, quia Philoſophi mentem aſſecuti non ſunt, dum ait poetas imitari, κατὰ τὸ δυνατὸν *ſecundum poſſibile*, hoc tamen non ſolum id quod ſapientes putant, ſed etiam quod vulgus à Diis fieri poſſe arbitratur; quorum vires nullis terminis contineri putat, adeout quæ ſui naturâ fieri nequeunt, ab iis fieri poſſe pro comperto habet: Sat enim vulgo, quòd ita ab antiquis acceperit, quamuis ἀδύνατα, *impotentia conſiſtere*, ſint, dummodo talia non videantur, adhuc enim his fidem habent: neque mirum: nam, vel Ariſtotelis teſtimonio, non id ſolum eſt veriſimile, quòd ſapientibus, aut omnibus, aut pluribus, aut maximè excellentibus videtur tale, ſed etiam quod vulgus tale iudicat; quod cum ita ſit, ſatis quidem poetæ, ut vulgus ita ſentiat, huius enim opinioni ſe accommodat, ad quæ reſpiciens egregius vir Syneſius. Ἐοίκασι ποιητική τε καὶ πλαστική. καὶ τὸ μιμητικὸν ἅπαν γένος, ἅπαντα μὲν εἶναι φιλάληθες ἥκιστα, δημαγωγικὸν δ' ὡς μάλιστα καὶ ποιεῖν ἅπαντα πρὸς δόξαν, οὐ πρὸς ἀλήθειαν. *Videntur poetice, & plaſtice, & omne artium genus, quod in imitando, ſe exercet, minimè habere veritatis curam, eſſeque maximè populares, quæque faciunt, iuxta opinionem, non veritatem, facere.* Quibus illud fauet effatum ab Ariſtotele commendatum, εἰκὸς γίνεσθαι πολλὰ καὶ παρὰ τὸ εἰκός; *veriſimile eſt, & multa fieri præter veriſimile.* Huiuſmodi autem ſunt, quæ vulgò receptæ fabulæ, tanquam ſenio confectæ diuturnitateque temporis comprobatæ, quibus dum poeta utitur, & etiam aliquid addit, dum-

5. Topic. cap. 1.

In Caluici encomio.

Poetis introducta in ſcenam. nis adhibita præſertim ad ſignificandum ſpectatoribus Deos de rebus humanis eſſe ſollicitos.

Solutio per machinam tolerabilis, ſed rarò adhibenda. Hoc ſolutionis genus, quamuis tolerabile, non tamen frequenter admodùm uſurpandum, tùm quia in eo poeta parùm elucet ingenij, quod certè multò magis in ea ſolutione ſplendeſcit, quæ è fabulæ viſceribus depromitur. Tum quia huiuſmodi enodatio delectationem non parit; auditores enim, aliquid præſidio diuino fieri aduertentes, cognoſcunt id eſſe factum ab eo, cui nihil eſt impoſſibile, proindeque nullâ capiuntur admiratione.

In arte poet. part. 79. Ariſtoteles autem fabularum ſolutiones commendat illas, quæ deducuntur ex præcedentibus moribus, non quibuſcumque, ſed ex iis qui magis accommodati ad ſoluendam fabulam videbuntur; ſic enim loquitur, φανερὸν οὖν, ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτοῦ δεῖ τοῦ μύθου συμβαίνειν, καὶ μή. ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ ἀπὸ μηχανῆς, καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ ἀπόπλουν. *Quare manifeſtum eſt, fabularum ſolutiones ex ipſiſmet potiſſimùm fabulis proficiſci debere, non autem ex aliquo artificioſo, ut in Medea, & in Iliade, ea quæ ſunt nauigatione.* Quòd ſi fabulæ exitus videatur ex præcedentibus deduci non poſſe, ſolers poeta curabit aliquid veriſimile excogitare, quod cum antedictis tanquàm pars coniunctum ſit, ex quo fabulæ ſolutionem deducat, quod multifariam fit, ſed præſertim inducendo in ſcenam perſonam aliquam, quæ ante inducta non fuerit, modo eiuſmodi ſit, ut ſermo ipſius ob quandam probabilem cauſam cum aliis ante dictis coniungi poſſit. In exemplum afferri ſolet ex Aiace Sophoclis deſumptum; cum enim Aiax ſibi mortem conſciuiſſet, & fabulæ ſolutio perficienda eſſet, nec à perſona Tecmeſſæ mulieris captiuæ deduci poſſet; nec à perſona filioli, tum propter teneram ætatem, quę omni ſenſu, ratiocinationeq; caret earum rerum, quæ aut voluptatē, aut dolorem afferunt, tum quia ex captiua natus ille erat, nec ex perſona Teucri fratris, cui quòd vir eſſet, lugere conſentaneum non erat; accedit, quòd Sophocles ſatis lugentem dolentemq; Teucrum fecit, ideo fuit opportunum fabulę ſolutionem ſumere à perſona Menelai, & Agamemnonis, quorum uterq; cum infenſus eſſet Aiaci, prohibebat ne Aiax humo conderetur, quamuis poſtea impetrante Vliſſe per eos licuerit. Hic fabulæ exitus non extrinſecùs, ſed ex moribus iuxta veriſimile deſumitur, quod Ariſtoteli ſummoperè probatur, quamuis extrinſecus id fieri concedat, dummodo neceſſitas vrgeat ad res præteritas, multo antea tempore, & in locis longinquis factas declarandas; aut ad manifeſtandas res futuras proximè faciendas; hæc enim veriſimile eſt non aliâ viâ, quàm diuinâ ſciri poſſe, Ariſt. in arte poet. partic. 79. hoc luculenter docet dum ait, ἀλλὰ μηχανῇ χρηστέον ἐπὶ τὰ ἔξω τοῦ δράματος, ἢ ὅσα πρὸ τοῦ γέγονεν, ἃ οὐχ οἷόν τε ἄνθρωπον εἰδέναι, ἢ ὅσα ὕστερον, ἃ δεῖται προαγορεύσεως καὶ ἀγγελίας· ἅπαντα γὰρ ἀποδίδομεν τοῖς θεοῖς ὁρᾶν. *Sed machina uti opus eſt ad ea, quæ ſunt extra actionē, aut quæcunque ante facta ſunt, quæ ſcire non poteſt, ut homo ſciat, aut quæcunque poſtea, quæ egent prædictione, & enunciatione: omnia enim videre tribuimus Diis.* Machina igitur pro fabulæ ſolutione poterit adhiberi, cum aliquid inciderit, quod hominum labore, induſtriaque confici non poſſit. Ita Claudianus fingit ſeparationem Ciciliæ ab Italia à Nereo factam fuiſſe, dum canit

Trinacria quondam
Italiæ pars una fuit, ſed pontus, & æſtus,
Mutauere ſitum: Rupit confinia Nereus,
Victor, ut abſciſſos interiuit æquora montes.

Ita etiam Olympum Teſſaliç montem fingit diu cum Oſſe iunctum fuiſſe, interiectu autem fluminis Penei per Neptumnum diſiunctos fuiſſe.

Sic cum Theſſaliam ſcopulis incluſa teneret,
Peneo ſtagnante palus, & merſa negaret
Arua coli, triſida Neptunus cuſpide montes
Impulit aduerſos Tum forti ſaucius ictu
Diſſiluit gelido vertex Oſſeus Olympo.
Carceribus laxantur aquæ, fractoque meatu,
Redduntur fluuij mari telluſque colonis.

Quæ itaque adeo ſunt operoſa, ut humano labore abſolui non poſſint, Numinis alicuius operam requirunt, ac ob id machina in fabulæ ſolutionem, non iniuriâ ſolet adhiberi: quod etiam placuiſſe aliis poetis præter commemoratum, ſatis eſt exploratum; idcirco qui duos montes Abilam & Calpem diſiunctos fuiſſe ad præbendum aditum Oceano, non Oceano ſed Neptuni tridenti acceptum referendum eſſe voluerunt.

Sic pelago pulſante reor, Neptunia quondam
Cuſpis, & aduerſi longus labor abſcidit æui
Vt ſiculum, lybicumque latus, ſtupuitque fragore
Ianus, & occiduis regnator montibus Atlas.

Tametſi autem plerunque ſolutionem per machinam modis variis ſupra traditis explicatam, rationabile ſit aliquando adhibere; id tamen non inconſideratè faciendum, ſed quàm diligenter obſeruandum, num ſit opus adeo arduum fabulæ ſolutio, ut niſi diuino poſſit opere perfici; alioquin hoc ſolutionis genus non permittendum, quo pertinet Horatianum illud.

Nec Deus interſit, niſi dignus vindice nodus
Inciderit.

Numen igitur nullum adhibitâ machinâ, niſi ad exitum difficilem reperiendum, accerſiri debet. Itaque Tragici poetæ, cum exitum fabulæ explicare non poſſent, iure ac meritò fingebant aliquem Deum interuenire, cuius patrocinio omnia ſoluerentur, non quòd ipſum Deum in Scenam inducerent, ſed quibuſdam machinis è ſublimi loco repentè oſtendebant eum, ut tanquam de Cælo delapſus crederetur, & ideo Tullius Velleium quendam Epicureum loquentem ſic facit in eos, qui mundum à Deo factum eſſe dicebant. *Quod quia quemadmodum Natura efficere ſine aliqua mente poſſe non videtis, ut Tragici poetæ cum explicare argumenti exitum non poteſtis, confugitis ad Deum:* Lib. 1 de natura Deorum. Non diſſimuliter Euripides cum Helenam ab Oreſte, & Pylade occiſam eſſe fingeret, & Hermionem iam ad cædem rapi, & Menelaum patrem fidem, & opem ſuorum implorantem ad defendendam filiam, nullum alium enodationis modum reperiens, Apollinem extemplò apparuiſſe commentus eſt; & Menelaum prohibuiſſe Hermionem dari vxorem Pyrrho, & iuſſiſſe Oreſti, lepidè quidem effinxit.

Non diſſimulandum tamen huiuſmodi rationem enodandi fabulam ſolum in Epiſodiis, non autem in primaria eſſe actione adhibendam, ſaltem delectationis, ſi non admirationis causâ, per machinam ſiquidem ſolutio facta ſecum habet plurimum varietatis adiunctum; at *Nihil eſt*, ut Cicero dicebat, *quod magis quam varietas delectet*. Nam *ſimilitudo ſatietatem parit, Vt enim qui locis æqualibus ambulant, magis defatigantur, quam qui in inæqualibus; ita laborioſius eſt ſemper eadem, aut ſimilia repetere, quàm in variis verſari negotiis.* In epiſodiis hunc ſolutionis modum celebrioribus poetis artifiſe ex eorum monumentis cuilibet faciliimum eſt colligere, & fortan magis in Epopçia, quàm in Tragędia. Nec refert, quòd Polybius hiſtoricos reprehenderit, qui Annibali Alpes tranſeunti, Deum aperuiſſe viam

con-

commoſtrantem affirmarunt, non enim eadem Hiſtoriæ, & Poeſeos eſt ratio.

Ariſt. in arte poet. part. 134. Fabulam autem eiuſmodi eſſe debere, ut fieri potuiſſe videatur, teſtis eſt Ariſtoteles, cui poetæ quidem munus non eſt facta dicere, ſed qualia fieri debent, & quæ ſecundum veriſimile vel neceſſarium fieri poſſunt. Facta ſiquidem pertinent ad hiſtoriam, vel eccleſiaſticam, ſi ſunt Dei facta; vel naturalem, ſi naturæ; vel humanam, ſi hominum. Quæ autem fieri poſſunt, poeſeos ſunt propria, ſiue ſint veriſimilia, ſiue neceſſaria; talia igitur ſunt, quæ à poeta fingi debent. Hoc tamen dubitatione non caret, à nobis etiam ſuperius tactâ; conſtat enim à poetis ficta etiam fuiſſe quædam, quæ fieri minimè poſſunt; nempè viam ad inferos hominibus adhuc viuis patere, inſuper eſſe Cyclopes, & Syrenes, nebulas loqui, ut apud Ariſtophanem videre licet; poculoque Circeio mutari homines in feras; Deos ambroſiâ veſci, nectar bibere, vulnerari, & id genus alia. Difficultas tamen diluitur reſpondendo, quæ modo diximus, ſi non ex rei veritate, ſaltem ex vulgi opinione fieri poſſe.

Adnotatio Non diſſimulandum tamen Ariſtoteli viſum fuiſſe, potius impoſſibile, quod tamẽ credatur, quàm poſſibile, quod non credatur, attendendum eſſe; ut ſupra

Ibid. retigimus, ab eo quidem edocti, dum hęc habet, προαιρεῖσθαί τε ἀδύνατα καὶ εἰκότα μᾶλλον, ἢ δυνατὰ ἀπίθανα. *Eligenda autem ſunt quæ fieri non poſſunt & veriſimilia ſunt, magis, quàm quæ fieri poſſunt*, & parum appoſita ſunt ad perſuadendũ. Vt propterea Fabius dixerit, poetarum genus non modo falſa, ſed etiam quædam incredibilia ſectari.

Quorundam doctrina explicatur. Sed quę ex aliquorũ placito, aliquid reddant credibile, ſeu veriſimile paucis aperiam; hæc porrò ſunt. Inueterata Fabula; Opinio integræ ſectæ auctoritate comprobata; Philoſophantium doctrina; & Allegoria: Fabula ſenectute confecta facilè, Inquiunt, ſibi fidem conciliat, enimverò, quamuis nos minimè lateat impoſſibilem eſſe, adhuc tamen illam, tanquam veriſimilem recipimus. Sectæ pariter auctoritas ad idem conducit; hac enim ratione credimus Cepas, Feles, & Crocodilos, eſſe Deos, apud Ægyptios; Columbas apud Syrios, Leones apud Leontopolitanos; Aquilas apud Thebanos; unde in Ægyptiorum ridiculam ſuperſtitionem Iuvenalis eleganter inuehitur, & in immanem eorumdem crudelitatem, qui præpoſterâ religione feras colunt, homines verò iugulant ferinisque carnibus abſtinent, humanis veſcuntur. Philoſophantium autem doctrina multa nobis ſuadet, tamquàm digna, quibus habeatur fides, quamuis veritas ab ipſis multum abhorreat; ita quidem Platonicis credimus dicentibus vniuerſum orbem quoddam animal eſſe, & Pythagoreis aſſentimur docentibus Animas de corpore in corpus migrare, itemque Cælos ſua perenni vertigine ſonorum concentum edere. Hæc tamen non tam fidem conciliant, quàm riſum mouent. Potiùs, quod erat in partitione quartum, ad id de quo agimus momenti plurimum habet, nimirum Allegoria, ſiquidem huius ope impoſſibile fide redditur dignum. Allegoria enim eſt, ut Fabio placet, Inuerſio quædam, cum aliud verbis, aliud ſenſu oſtenditur, & ex continuata, perpetuaque metaphora naſcitur, ut in Rhetoricis ſermonibus dictum à nobis fuit. Sic apud Tullium. *Neque tam fuit timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus Reip. nauem gubernaſſem, ſaluamque in portu collocaſſem, frontis tuæ nubeculam, aut Collegæ tui contaminatum, ſpiritum pertimeſcerem. Alios ego vidi ventos, alias proſpexi animo procellas; alias impendentibus tempeſtatibus non ceſſi, ſed unum me pro omnium ſalute obtuli.* Vbi vides à Tullio nauim pro Repub. fluctus, pro populo, procellas, pro ſeditionibus, nautas, remiges, & gubernatores, pro magiſtratibus, translatè uſurpari: At quamuis in cortice quidpiam literali aliquid incredibile appareret, adhuc tamen aliquid fide dignũ allegoricè contineret. Ideoque Proclus non irrationabiliter, omnia, quæ in Homero, tanquam impoſſibilia notauit, per allegoriam excuſat.

Opinio de Allegoria. Non deſunt tamen, quibus minus probetur allegoriarum uſus apud poetas, contendunt enim haud ipſas adhibendas, eo nomine quòd Ariſtoteles has non commemorat, dum Poetas à calumniis nititur vindicare.

Reiicitur. At caueant ne allegorias deteſtando, ſacræ ſcripturæ turpem impietatis notam inurant; quandoquidem in ea, nihil frequentius, quàm allegoriarum uſus; ſacrarumque literarum interpretes non ineptè concludunt ſub una litera geminum ſenſum ſcilicet, *Hiſtoricum*, & *Spiritualem* admittendum eſſe, quia huiuſmodi ſcientiæ proprium eſt, ut in ea non ſolum voces quemadmodum in aliis ſcientiis, ſed etiam ipſæ res ſignificatæ per voces aliquid ſignificent; prior autem ſignificatio ad ſenſum hiſtoricum, ſecunda verò, qua res ſignificatæ per voces, iterum res alias ſignificant, ad ſenſum pertinet ſpiritualem. Sed ſenſus ſpiritualis ipſis eſt triplex, nimirum *Allegoricus*, *Tropologicus*, & *Anagogicus*. Allegoricus eſt in ſacris literis, cum ea, quæ ſunt veteris legis, ſignificant ea, quæ ſunt in noua lege, ut Theologi dicunt. Tropologicus, cum ea, quæ in Chriſto ſunt facta, vel in ijs, quæ Chriſtum ſignificant, ſunt ſigna eorum, quæ agere debemus. Anagogicus eſt, cum iam prædicta ſignificant, ea, quæ ſunt in æterna gloria. Quòd ſi ſenſus allegoricus in ſacris literis concedendus, non ſatis intelligo, cur à poeſi remoueri debeat. Sed quid ipſos deceperit, eſt facile dictu; nam crediderunt in omnibus illis rebus, peccaſſe poetas, in quibus fides exceditur, ſed hoc ideo, quia Philoſophi mentem aſſecuti non ſunt, dum ait poetas imitari, κατὰ τὸ δυνατὸν *ſecundum poſſibile*, hoc tamen non ſolum id quod ſapientes putant, ſed etiam quod vulgus à Diis fieri poſſe arbitratur; quorum vires nu llis terminis contineri putat, adeout quæ ſui naturâ fieri nequeunt, ab iis fieri poſſe pro comperto habet: Sat enim vulgo, quòd ita ab antiquis acceperit, quamuis ἀδύνατα, *impotentia conſiſtere*, ſint, dummodo talia non videantur, adhuc enim his fidem habent: neque mirum: nam, vel Ariſtotelis teſtimonio, non id ſolum eſt

1. Topic. cap. 1. veriſimile, quòd ſapientibus, aut omnibus, aut pluribus, aut maximè excellentibus videtur tale, ſed etiam quod vulgus tale iudicat; quod cum ita ſit, ſatis quidem poetæ, ut vulgus ita ſentiat, huius enim opinioni ſe accommodat, ad quæ reſpiciens egregius vir Syneſius. Ἐοίκασι ποιητική τε καὶ πλαστική, καὶ τὸ

In Calvici encomio. μιμητικὸν ἅπαν γένος, ἥκιστα μὲν εἶναι φιλαλήθεις, δημαγωγικὸν δ᾽ ὡς μάλιστα, καὶ ποιεῖν ἅπαν ποιεῖ πρὸς δόξαν, οὐ πρὸς ἀλήθειαν. *Videntur poetice, & plaſtice, & omne artium genus, quod in imitando, ſe exercet, minimè habere veritatis curam, eſſeque maximè populares, quæque faciunt, iuxta opinionem, non veritatem, facere.* Quibus illud fauet effatum ab Ariſtotele commendatum, εἰκὸς γίνεσθαι πολλὰ καὶ παρὰ τὸ εἰκός; *veriſimile eſt, & multa fieri præter veriſimile.* Huiuſmodi autem ſunt, quæ vulgò receptæ fabulæ, tanquam ſenio confectæ diuturnitateque temporis comprobatæ, quibus dum poeta utitur, & etiam aliquid addit, dum-

modo iis ſit conſentaneum, nullam culpam incurrit; Lyrico ſiquidem obtemperat præcipienti.

Horatius in Arte poetica.

Aut famam ſequere, aut ſibi conuenientia finge. Nec propterea quòd prioribus conſentanea fingat, erroris notâ poeta damnandus, nam rectè ille, τὸ ἀπιστεῖν αὐτοῖς οὐκ ἔστι ῥᾴδιον, καίπερ ἀπωλυθεῖσιν ... ὑπὸ τῆς συγχωρηθείσης ἀρχῆς; *fidem iis abrogare non eſt facile; quia illa à principio priùs conceſſo non diſcrepant.*

Difficultatis præoccupatio.

Sed quoniam hæc omnia poeta debet imitando facere, non erit ab inſtituto penitùs alienum, memoriâ repetere, quod Ariſtoteles teſtatum reliquit, dum de imitatione ſubtiliter diſputans literis committit, eam duplici modo fieri, nempè κατὰ τὸ εἰκός, ἢ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον, *ſecundum veriſimile, vel ſecundum neceſſarium.* (Nihil enim prohibet à poeta ſecundùm neceſſarium materiam fingi, cùm non idcircò materiam neceſſariam tractet) at ſecundum hæc, puta veriſimile, & neceſſarium non eadem imitandi ratio. Aut enim res imitamur prout ſunt re ipsâ, quamuis, ut tales vulgò non habeantur: aut prout vulgò creduntur, quamuis longè aliter ſe rea habeant; aut denique prout eſſe debebant, etſi nec eiuſmodi ſint, nec eo ſe habere modo vulgò exiſtimentur, hæc tamen longiùs proſequi ſuperuacaneum duco; alia enim quædam paulò poſt de poetarum erroribus agentes, afferremus in medium.

Adnotatio

Cæterum præter hactenus dicta, vnum vel alterum paucis explicandum, quorum primum eſt audaciores hyperbolas à decenti modo nimium aberrantes, eſſe vitandas; quoniam, ni poſſibilitatis fines: ita humanæ fidei limites tranſiliunt, etſi à præſtantiſſimis poetis Homero, & Virgilio fuerint uſurpatæ, de quibus, loco paulò antea commemorato, nonnulla dicemus. Alterum, quod poetæ declinandum, eſt Anacroniſmus nempè temporis tranſpoſitio, quamuis in hanc celebriores poetæ incautè admodum incidiſſe videantur.

SECTIO QVINTA.

De Moribus.

De more diſſerendum.

DOctrinæ ordo poſtulat, ut nunc de moribus diſſeramus, mox de ſententia verba facturi, quoniam fabula, actionis & agentium eſt imitatio; actiones enim ab aliquibus exerceri debent, quos certè neceſſe eſt tum moribus, tum ſententiâ omnino tales eſſe, cum ob has ambas cauſas, tales exiſtimemus actiones; hinc propterea ſequitur, duas actionis eſſe cauſas, ſententiam, & mores. Philoſophus autem ab his non diſſentit, cum dicat. Ἐπεὶ δὲ πράξεώς ἐστι μίμησις, πράττεται δὲ ὑπό τινων πραττόντων, οὓς ἀνάγκη ποιούς τινας εἶναι κατά τε τὸ ἦθος, καὶ τὴν διάνοιαν (διὰ γὰρ τούτων καὶ τὰς πράξεις εἶναί φαμεν ποιάς τινας) πέφυκεν αἴτια δύο τῶν πράξεων εἶναι, διάνοια καὶ ἦθος; *Et quoniam actionis eſt imitatio, atque agitur à quibuſdam agentibus, quos neceſſe eſt cuiuſdam modi eſſe, & ſecundum mores, & ſententiam (propter hæc enim actiones etiam cuiuſdam modi eſſe dicimus) naturaliter duæ ſunt cauſæ actionum Sentia, & Mos.* Vbi addit ſecundum has tùm fortunatos, tùm infortunatos omnes eſſe; licet ibi Philoſophus de Tragœdia loquatur; cuius ſententiam, & morem contendit eſſe partes. Mos autem definitur. Ἔστι δὲ ἦθος τὸ τοιοῦτον ὃ δηλοῖ τὴν προαίρεσιν, ὁποῖά τις ἐστίν, ἐν οἷς οὐκ ἔστι δῆλον ἢ προαιρεῖται ἢ φεύγει ὁ λέγων. *Mos verò talis eſt, qui oſtendit, cuiuſmodi ſit voluntas iis in rebus, in quibus ſatis non eſt manifeſtum, utrum dicens ſectetur aliquid, an fugiat.*

Ariſt. in arte poet. partic. 37.

Ariſt. in arte poet. partic. 44.

Mos quid ſit, explicatur.

Non omnes autem poetæ, Ariſtotelis etiam teſtimonio, moratâ oratione vſi ſunt, ſed eos ſe habere pictorum inſtar affirmat, è quibus aliquis, puta Zeuxis mores non exprimebat, ſed Polygnotus erat bonus morum deſcriptor; & alibi ait Polygnotum ſolitum fuiſſe meliores mores exprimere; Pauſonem deteriores. Quamuis autem fabula ſit primum principium, & veluti anima tragœdiæ, ut paulò infrà etiam ex Ariſtotele dicetur, attamen tragœdia ſine actione fieri non poteſt, ſine moribus poteſt; ſed hac de re plora cum de Tragœdia. Ea definitione autem allata ſatis apertè colligitur propriè morem eum eſſe, qui perſonam aliquid amplecti, vel repudiare deſignat.

Ariſt. in arte poet. partic. 47.

Fabula eſt primum principiũ, & anima tragœdiæ.

Quatuor autem conditiones in more Philoſophus requirit; περὶ δὲ τὰ ἤθη, τέτταρά ἐστιν ὧν δεῖ στοχάζεσθαι. *Cæterum de moribus, quatuor ſunt ſpectanda.* Huiuſmodi autem ſunt bonitas, conuenientia, ſimilitudo, & æqualitas.

Ibid part. 77.

Quatuor conditiones in more Philoſophus requirit.

Primum requirit ut mores boni ſint. Hoc autem ſic intelligendum plerique volunt, ut per bonos mores intelligamus honeſtos, & iuxta rectam rationem, quoniam, inquiunt, poetæ ſunt morum doctores, nec expedit moribus malis Ciuitatem imbuere, quod poeta utique faceret, ſi potiùs malos, quàm bonos mores refferret. Hi tamen Ariſtotelis conſilium hac in re minimè videntur attigiſſe, propterea quòd hâc interpretatione admiſſâ, multa ſequerentur incommoda; non enim foret mos bonus in Iliade, quoniam in ea quidem Helenæ cum Paride adulterium exprimitur, nec in Vliſſea, eo quòd ibi habetur commercium Caliſſonis cum Vliſſe, item in Oreſte, quoniam huic Menelaus Tyndarei opera opem ſuam negat, quam ei debebat, partim quia patruus eſſet, partim quia cauſa Oreſtis mala non eſſet, cùm potiùs huiuſmodi ſupplicio Clytæmneſtra digna videretur; Euripidem tamen poetam excuſant, quòd ſibi Menelaum tanquàm exemplum ſingularis probitatis habendum eſſe voluerit. Nam, inquiunt, magnum eſt integritatis argumentum, ſic à parricidio abhorrere, ut & fratris filium, eo crimine ſe inquinantem, aſperiùs admoneret; ſed hunc in modum reſpondendo, ut mox intelliges, nobiſcum planè conſentiunt. Inſuper malus foret in Æneide mos, quoniã ibi Æneæ cum Didone commercium exprimitur.

Quorumdam ſententia de moribus.

Reiicitur.

Alii propterea crediderunt eò ſolum Ariſtotelis conſilium ſpectare, ut nos doceret in præſens à ſe bonitatis nomine intelligi nil aliud, quàm moris quandam in unoquoque genere præſtantiam, ac excellentiam, nimirum, ut ſi poeta callidum quemdam ſimulare ſtudeat, calliditatem in eo ſummam, ac ſingularem oſtendat: ſi iracundiam in aliquo oſtentandam aſſumat, in eo quidem exuberantem eſſe declarer, & ſic de aliis tam virtutibus, quàm vitiis, adeò ut perſona qualibet in ſuo genere repræſentata, tamquàm exemplar auditoribus in eo genere poſſit inſeruire.

Aliorum de moribus opinio

Hæc tamen quamuis ex parte poſſint admitti, niſi tamen ita aliquid addatur, minimè veritati conſentanea exiſtimari poſſunt, eo nomine quòd nimis Ariſtotelis conſilium coarctant, ſiquidem eò Philoſophi ſpectat induſtria, ut nobis teſtatum faciat in his veriſimile, atque adeo decorum eſſe ſeruandum; ut ſi moderatè aſtutum ſimulare velis, in eo moderatam, non excedentem aſtutiam eſſe declares ſi verò impensè quempiam verſutum habere deſideres, in eo ſummum calliditatis gradum eſſe demonſtres; alioquin ſi virtutis, aut vitii exceſſum in aliquo repreſentes, in quo tantum alterutrum cum moderatione repræſentari debet, profectò veriſimilis

Refellitur

lis

lis fines tranſilies nec eius legibus obtemperaſſe videberis. Quòd ſi Homerus dicatur in his exceſſum ſimulaſſe, hoc ideo quouiam ei ſic expediebat; ita quidem Vliſſem ſummè verſutum facit; Achillem maximè ad iram propenſum; Aiacem in primis ferocem; Neſtorem eloquentem; Terſitem arogantem; Paridem impudicam. Et hoc idem obſeruatur, ubi de alijs perſonis agitur; Hercules enim maximè furens repræſentatur, Atreus vindictæ percupidus, Pylades amicitiæ cuſtos, Hippolytus caſtitatis. Nec Ariſtoteles oppoſitum voluiſſe credendum dum ait, Ἐπεὶ δὲ μίμησις ἐστὶν ἡ τραγῳδία βελτιόνων, ἡμᾶς δεῖ μιμεῖσθαι τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἀποδιδόντες τὴν ἰδίαν μορφὴν ὁμοίους ποιοῦντες, καλλίους γράφουσιν. οὕτω καὶ τὸν ποιητὴν μιμούμενον καὶ ὀργίλους, καὶ ῥᾳθύμους, καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα ἔχοντας ἐπὶ τῶν ἠθῶν, ἐπιεικεῖς ποιεῖν παράδειγμα, ἢ σκληρότητος δεῖ, οἷον τὸν Ἀχιλλέα ἀγαθὸν καὶ Ὅμηρος. *Cum verò Tragœdia præſtantiorum imitatio ſit, par ſuerit quoque nos ab excellentium pictorem more non diſcedere: qui dum proprias, veriſque ſimillimas imagines referre ſtudent, pulchriores ſanè depingunt, ita etiam poeta, iracundos videlicet, deſideſque dum imitatur, huiuſmodique alia circa mores habentes probitatis quidem, atque iracundiæ ſibi exemplum proponere debet, veluti ſortem Achillem, ut ipſe Homerus.*

Ariſt. in arte poet. partic. 80.

Hoc enim loco Philoſophi ſententia, in eo poſita eſt, ut nos doceat, quod ſupra dicebamus, quodq; Alexander Picolomineus rectè aduertit dicens, poetam in exprimendis moribus per imitationem, reſpicere ſemper debere ad ideam, & ad uniuerſale; ut alicui volens iracundiam, aut crudelitatem, aut clementiam tribuere, non debet conſiderare quales ad unguem fuerint mores in illo, ſed cuiuſmodi ſunt in uniuerſum, & in ſummo gradu, quod optimè cohæret cum ijs, quæ Philoſophus de veriſimili protulit, cum non idem ſit alicui morem quemdam tribuere, quo ille numquam affectus fuerit, quique illi nullatenùs conueniat (hoc enim modo contra veriſimilis leges peccaretur) non idem, inquam, ac eſt morem in aliquo repertum, maiorem oſtendere; vt ſi quis Achillem fingeret manſuetum, cùm in aperto ſit eum iracundum fuiſſe, veriſimilis leges violaret, ſed ſi faceret illum iracundum, reſpiciens ad ideam hominis irâ vehementer accenſi, fingendo in Achille, maiorem eſſe iram, quàm in eo re ipsâ fuerit, nullam vitii culpam incurreret. His autem habitis; ſcitè admodùm aduertit, quod nuper dicebamus, nimirum quæ Ariſtoteles habet in præſentia, non eſſe eo ſenſu uſurpanda, ut poeta ſemper debeat ſimulare perſonam affectam ſupremo gradu qualitatis, quam illi adſcribit, cum fingere plerunq; non debeat ſummè iuſtum, ſummè crudelem &c. ſed quandoque debet perſonam mediocri, vel etiam minori qualitatis gradu ſpecie ſimilitudinis oſtendere; ei nanque in imitatione preoculis habēdum eſt veriſimile; quia reſte Philoſopho, in moribus, ſicut in ipſa rerū compoſitione tum neceſſarium, tum veriſimile exquirendum eſt; cum enim perſonæ veræ ſunt, quemadmodum, & facta ab ipſis, & euenta rerum, quæ narrantur, tunc poeta debebit perſonarum mores exprimere ſecundum neceſſarium, hoc eſt ſecundum veritatem, hoc enim ad honeſtatem pertinet; at ſi perſonæ fuerint nouiter fictæ, mores ipſarum erunt iuxta veriſimile, hoc eſt iuxta plurimorum opinionem exprimendi; Sed uſu quandoque venire poteſt, ut aliquis iuxta veriſimile mediocriter iratus, aut timidus, aut aliquo alio modo affectus eſſe debeat; tunc ergo ſi quiſpiam eum irâ vehementi accenſum, vel ſummo timore perculſum repræſentaret, utique contra veriſimilis leges aliquid committeret. Oportet itaque, ut poeta reſpiciens ad ideas earum rerum, quas animo euoluit imitando, plus, vel minus ad illas accedat, prout veriſimile ipſum requirit. Nec aliud Ariſtotelem voluiſſe credendum loco nuper citato, dum ait; *oportet nos imitari egregios pictores, qui dum proprias, veriſque ſimillimas imagines referre ſtudent, pulchriores depingunt*; hoc enim faciendum ſeruatis veriſimilis legibus decernit, cùm poeta in ſuo quaſque genere perſonas imitari debeat, eiuſque ſit ſumma virtus rerum formas fingendo exprimere, prout veriſimilis legibus adſtringitur. Quæ intelligeenda ſunt in omni gener morum, ſiue nimirùm boni, ſiue improbi ſint; ſemper enim iuxta veriſimile, atque decorum ii repræſentari debent, ita ut boni non meliores, nec improbi deteriores fiant, quàm neceſſe ſit.

Non ſemper tamen poeta huiuſmodi conuenientiæ præceptis alligatur; quin potiùs frequenter uſu venit, vt citra criminis notam poſſit illa violare. Et primò quidem ſi ab hiſtoria cogatur; ita planè Amazones bellicoſiſſimæ fœminæ Scythiam, iuxta Tanaim primò, deinde ad Themodoonta incolentes, quæ magnam Aſiæ partem occuparunt, aliarum fœminarum legibus ſubijciendæ non ſunt. Secundò licet etiam poetæ conuenientiæ decreta negligere, quando lectorem præmonuerit perſonam, cui mores minimè conſentaneos vel ætatis, vel ſexûs, vel aliquâ aliâ ratione tribuere decreuit, non viuere iuxta communem conſuetudinem perſonarum eodem genere conuenientium; ita ſanè Virgilius Camillam belligeram mulierem conſtituit, oſtendens eam ſe in pugna fortiter exercere, ut ouique liceat conijcere eius indolem muliebrem non eſſe, veluti ſummè propenſam ad arma tractanda, & idcircò cecinit.

Hos ſuper aduenit Volſca de gente Camilla, Virg. lib.
Agmen agens equitū, & florenteis ære cateruas. 7. Æneid.
Bellatrix. non illa colo calathiſve Mineruæ.
Fœmineas aſſueta manus, ſed prælia virgo,
Dura pati: curſuque pedum præuertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret,
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas;
Vel mare per medium fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas,
Illam omnis tectis, agriſque effuſa iuuentus,
Turbaque miratur matrum, & proſpectat euntem,
Attonitis inhians animis, vt regius oſtro,
Vellet honos leueis humeros, vt fibula crinem,
Auro internectat, Lyciā, vt gerat ipſa pharetram
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

At quis non intelliget huic non fœmineam, ſed plùs quàm virilem indolem contigiſſe, adeò ut ei mores, non quales fœminarum Virgilius poſſit adſcribere?

Secunda erat moris conditio, e quatuor ſupra commemoratis, *Conuenientia* dicuntur autem τὰ ἤθη ἁρμόττοντα. *Mores autem conuenientes*, atque decori contingunt, cum perſonis tribuuntur actiones, & verba, quæ officio earum generi, ætati, conditionique congruunt; nempè opus eſt, ut eam cuique virtutem tribuamus, quæ illi conueniat; poeta ſiquidem à Lyrico commendatur, qui

Reddere perſonæ ſcit conuenientia cuique

Nam rectè Philoſophus dicebat, ἔστι γὰρ ἀνδρεῖον μὲν τὸ ἦθος, ἀλλ᾽ οὐχ ἁρμόττον γυναικὶ, τὸ ἀνδρείαν, ἢ δεινὴν εἶναι. *Fortitudo enim mos eſt, ſed eſſe vel fortem, vel prudentem, utique mulieri non conuenit.*

Quod poeta curandum in primis: nam rectè quidem

dem

dem Horatius cecinit.

Intererit multùm, Dauuſne loquatur, an heros;
Maturuſne ſenex, an adhuc florente iuuenta
Feruidus, an matrona potens, an ſedula nutrix
Mercatorne vagus, cultorne virentis agelli:
Colchus, an Aſſyrius: Thebis nutritus, an Argis:
Aut famam ſequere, aut ſibi conuenientia finge
Scriptor.

Morum conuenientia. Morum conuenientiam elegantiſſimè Lyricus eſt proſecutus, cum caneret de ſingularum ætatum moribus, ducto initio, ut par erat, à pueritiæ moribus, hoc modo

Reddere, qui voces iam ſcit puer, & pede certo
Signat humum, geſtit paribus colludere: & iram
Colligit, ac ponit temerè, & mutatur in horas.

Iuventutis autem mores ita deſcribit.

Imberbis iuuenis tandem cuſtode remoto,
Gaudet equis, canibuſq; & aprici gramine campi:
Cereus in vitium flecti, monitoribus aſper:
Vtilium tardus prouiſor, prodigus æris:
Sublimis, cupiduſq; & amata relinquere pernix.

Virilis ætatis.

Conuerſis ſtudiis ætas, animuſque virilis
Quærit opes, & amicitiam; inſeruit honori:
Comiſiſſe cauet, quod mox mutare laboret.

Senilis ætatis.

Multa ſenem circumueniunt incommoda: vel quod
Quærit, & inuentis miſer abſtinet, ac timet uti:
Vel quod res omnes timidè, gelidèque miniſtrat
Dilator ſpe longus, iners, auiduſque futuri:
Difficilis querulus: laudator temporis acti
Se puero, cenſor, caſtigatorque minorum.

Terentius in. In his autem Terentius plurimum eſt gloriæ conſecutus, quoniam, Varrone teſte: *in argumentis Cæcilius palmam poſcit; in ethesiu Terentius, in ſermonibus Plautus*. Sed Euripides in his grauiter peccat cum Vliſſem in Scylla eiulantem facit, propterea quod ſapientes, atque cordatos viros eiulare non decet, cum hoc non ſit in affectibus mediocritatem ſeruare; de iis tamen, quæ ad morem pertinent, vide quæ nos ea Ariſtotile in Rhetoricis diſſertationibus diximus.

Tertia morum conditio. Tertia erat conditio, ſimilitudo puta, ut exprimantur mores iuxta opinionem, quæ de perſonis habetur; ita quidem oportet Aiacem fortem, ſed iracundum. Vliſſem timidum, ſed vafrum. Paridem impudicam &c. inducere; hoc eleganter expreſſum apud Lyricum legimus.

Horat. in Arte Poetica.

Scriptor, honoratum ſi fortè reponis Achillem
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer,
Iura neget ſibi nata; nihil non arroget armis.
Perfidus Ixion, Io vaga, triſtis Oreſtes.

Non ſemper tamen morum ſimilitudo requiritur, eâ namque non eſt opus niſi cum inducitur perſona iam cognita, ita, ut eius mores non lateant; at ſi poeta perſonam fingat, nullus erit ſimilitudini locus.

Quarta morum conditio. Quarta conditio eſt *æqualitas*; ſeruatur autem æqualitas in moribus, quando à fabulæ principio uſq; ad finem ſemper eſt idem, nullamque variationem ſubit, adeo ut perſona iiſdem ſemper moribus affecta repræſentetur, non enim licet Aiacem primò fortem, & iracundum inducere, poſtea verò timidum, & mitem. Huc pertinet illud Horatii. *Aut famam ſequere.*

Nempe ſemper eſt repræſentanda perſona, iuxta famam, quæ ſi illam declaret perpetuò fortem, & iracundam, eſt etiam ſemper ut talis inducenda in fabula; ſi variam, etiam varia repreſentanda, dummodo ſemper eodem modo ſe habens repræſentetur; ideo ſubdit

aut ſibi conuenientia finge

Quod clarius explicat paulò poſt dicens

Si quid inexpertum ſcenæ committis, & audes
Perſonam formare nouam: ſeruetur ad imum
Qualis ab incæpto proceſſerit.

In hoc autem ait Ariſtoteles Euripidem in Iphigenia peccaſſe, cum hanc priùs inducat patri ſupplicantem ne mactetur Dianæ; mox paratam, & alacrem ad moriendum pro ſalute Græcorum; quanuis Euripides forſan excuſari poſſet, quoniam fœmina dum in fabula inducitur, non niſi ut inconſtans repræſentari poteſt, quippèque varia ſemper eſt, atque mutabilis fœmina. Quòd ſi nobis affirmare non placet tunc morem ſeruari æquabilem; licebit ſaltem aſſerere mores duntaxat æquabiles effingendos, cum nulla ſuppetit ratio, cur mores quiſpiam mutaret; quanuis non videatur inficiandum æquabiliter quempiam induci, atque repræſentari, dum, ut inæqualis, qualis eſt, deſcribitur. Ita quidem apud Euripidem in Phœniſſis, Creon primò temperans, videlicet ante regnum, at poſt regnum adeptum, maximè ferox. Non diſſimiliter apud Terentium in Adelphis Demea ex duro lenis, & ex auaro prodigus fit; Æqualitatem in moribus omnino ſeruandam ex eo colligitur, quoniam mores actioneſque proueniunt ex habitu; hic autem conſtans eſt, ſemperque eodem modo ſe habens; idcircò mores in omni perſona debent æquabiliter exprimi. Ratione ſua ſeruetur in moribus æqualitas.

Quid poetæ ſummopere curãdum. Poetæ tamen ſummoperè curandum, ut cum virtutem aliquam exprimere voluerit, primò perſonam conſtituat, cui virtus illa ſplendori ſit, & ornamento, proindeque poſſit ab ea meritò commendari; ut cantori egregiè canere laudi tribuitur; Regi autem non item.

Rectè Stagirites dicebat, Ἀρχὴ μὲν οὖν καὶ οἷον ψυχὴ ὁ μῦθος τῆς τραγῳδίας, δεύτερον δὲ τὰ ἤθη, τρίτον δὲ ἡ διάνοια. *Ac principium quidem, & tamquam animus Tragædiæ Fabula eſt. Secundum autem mores. Tertium verò ſententia.* Tertia igitur Tragœdiæ pars eſt Διάνοια Sententia. De qua Philoſophus loquens ait, Τρίτον δὲ ἡ διάνοια, τοῦτο δ᾽ ἐστὶ τὸ λέγειν δύνασθαι τὰ ἐνόντα καὶ τὰ ἁρμόττοντα, ὅπερ ἐπὶ τῶν λόγων τῆς πολιτικῆς καὶ ῥητορικῆς ἔργον ἐστίν. *Tertium verò ſententia. Id autem eſt dicere poſſe inſita, & conuenientia, quod in orationibus Politicæ, & Rhetoricæ opus eſt.* Quâ homines aliquid eſſe, vel non eſſe, vel ſimpliciter ſignificant, Διάνοια δὲ, ἐν οἷς ἀποδεικνύουσί τι ὡς ἔστιν, ἢ ὡς οὐκ ἔστιν, ἢ καθόλου τι ἀποφαίνονται, *Sententia verò eſt in illis, in quibus demonſtrant aliquid aut eſſe, aut non eſſe, aut enunciant aliquid in vniuerſum.* Illa igitur intelligitur eſſe ſententia, quæ per elocutionem expreſſa, conceptum indicat mentis, non quemcunque, ſed complexum, atque talem, qui ſecum habeat aſſenſum, vel diſſenſum adiunctum. Tametſi autem ſententia cum moribus in ſignificando conueniat; mores enim quoque in elocutione ipſa ſi aliquid indicant; nihilominus in eo diſcrepant, quòd Mores facultatis appetentis, & præſertim voluntatis operationes declarant, ſignificando eius electionem, vel in re quapiam proſequenda, vel fugienda; at verò Sententia mentis operationem ſignificat, modo nuper inſinuato ut luculenter Ariſtoteles expreſſit. ἔστι δὲ ἦθος μὲν τὸ τοιοῦτον, ὃ δηλοῖ τὴν προαίρεσιν ὁποία τις ἐστίν· ἐν οἷς οὐκ ἔστι δῆλον, ἢ προαιρεῖται ἢ φεύγει ὁ λέγων. Διάνοια δὲ ἐν οἷς ἀποδεικνύουσί τι ὡς ἔστιν ἢ ὡς οὐκ ἔστιν, ἢ καθόλου τι ἀποφαίνονται. *Iam mores ſunt tale quiddam quod aperit præelectionem, qualis ſit in illis, in quibus non eſt manifeſtum, utrum dicens eligat, aut fugiat. Quapropter nonnulli ſermones moribus carent. Sen*-

Ariſt. in arte poet. part. 45.

Ariſt. in arte poet. partic 44.

Ariſt. ibid.

Ariſt. ibid.

tentia

tentia verò eſt in illis in quibus demonſtrant aliquid aut eſſe, aut non eſſe, aut enunciant aliquid in vniuerſum. Sententia igitur, prout hîc accipitur, intelligenda eſt illa, quæ per elocutionem expreſſa indicat aliquem conceptum mentis, non quemcumque, ſed complexum atque talem, qui ſecum habeat aſſenſum vel diſſenſum adiunctum. Non ſunt hæc autem in animo, ſed mores, & ſententiam eius indicant; nec in elocutione; nam ex hac potius ſunt enaſcentia quædam inditia, quæ hominis mores, animique ſenſa manifeſtant, & horum ſunt imitationes, quemadmodum fabula eſt orationis imitatio. Modo non abſimili ſententiam declarat Ariſtides dicens, Γνώμην λέγω τὰς γνώμας, καὶ τὰ ἐνθυμήματα ἐν οἷς εὑρίσκεται τὰ πράγματα. ἀπαγγελίαν δὲ αὐτὴν λέξιν. δι' αὐτῆς γὰρ ἀπαγγέλλεται τὰ ἐνθυμήματα. *Sententiam verò voco mentem, & eius conceptus, in quibus res reperiuntur: elocutionem autem dico ipſam dictionem: per hanc enim eloquimur animi conceptus.*

Ariſt. in arte poet. partic. 44.

Sententiæ vſus.

Sententiæ autem vſus in his Ariſtoteli videtur conſiſtere, ſcilicet in probando, refellendo, commouendo, amplificando, atque imminuendo, adeo ut ſententiâ nos incerta probemus, aduerſa refellamus, affectus commoueamus, exigua amplificemus, & grandia imminuamus; unde fit ut ſententia his quinque partibus conſtet, quæ tamen ex natura earum rerum ducenda ſunt, quarum inſtituta eſt imitatio; quam ob cauſam oportet diligenter inſpicere, tum quæ rebus inſunt, tum, quæ ijs conſentanea exiſtunt, & hæc tractanda ſunt elocutione decenti, pro rerum, de quibus agitur, conditione. Huc pertinent acutè dicta, hæc enim haud mediocrem vim ad reddendam orationem moratam & affectibus plenam habent, cum humani Oraculi hæc loco ſint, & eo magis, quo ex ore dicentis prouenit, de quo magna eſt apud gentes exiſtimatio. Sententiarum vſus frequens eſſe non debet, omnis enim frequentia, ſatietatem parit. Nec etiam in magnis affectibus adhibendæ ſententiæ, propterea quòd, omnis ſententia ratiocinatione conſtat, at ubi viget affectus animi, ratio proculdubio langueſcit. Poeſis non recipit argutiola, & frigidiora dicteria, cum hæc declamatori relinquat; eo vel maximè quòd illuſtrioribus ſententiis plurimum ſplendoris, & honeſtatis adimunt.

Prima ſententiæ conditio eſt veritas.

Prima ſententiæ conditio eſt *Veritas*, hoc eſt ut ſententia ſit vera huiuſmodi autem eſſe perhibetur, quando ipſa nullum continet errorem in ſcientiis, artibus, hiſtoriis, fabulis &c. Tametſi autem Philoſophus in his poetam peccare dicat per accidens; hoc tamen intelligendum de ſcientiis valdè remotis ab ipſa poeſi; alioquin ei debet ad culpam error imputari; ſed non diſſimulandum ad ſententiæ veritatem ſufficere, ut ab aliquibus non obſcuri nominis ea fuerit uſurpata; non enim eſt opus, ut ſententiæ veritas iuxta demonſtrationis leges probata ſit, cum poetæ ſufficiat illam probabili aliqua ratione, vel communi conſenſu receptam eſſe. Ideoque permittitur Virgilio dixiſſe ceruos in Aphrica eſſe, quantumuis ab aliquibus ibi non eſſe credantur. Ita conceditur Pindaro dicere potuiſſe ceruas cornibus eſſe naturâ inſtructas.

Secunda conditio Cõcordia.

Secunda ſententiæ conditio eſt *Concordia*, tunc autem concors eſt ſententia, quando auctor ipſius ſibi conſtat, & non contradicit, cum ſemel animi ſenſa depromp ſerit.

Tertia cõditio Proprietas.

Tertia ſententiæ conditio eſt *Proprietas*, hoc eſt ut ſententia ſit propria; tunc porrò cenſetur talis, qua poeta ſui alacritate ingenij curat, ut à fabulæ viſceribus oriatur, nec illam aliunde deſumit; Furtum nihilominus poetæ permittitur, quandó ipſius induſtriâ, illud nouâ formâ indutum non apparet; quin potius deliteſcit in tenebris, atque adeo nemini perſpectum eſt. In hoc celebriores poetas peccaſſe, neminem fugit: præſertim autem Virgilius de hoc accuſatus fuit crimine, eo quòd Homero, & Ennio plurima furatus fuerit; cumque de hoc ab æmulis reprehenderetur, reſpondere ſolebat, non minori eſſe opus induſtriâ ad arripiendam Herculi clauam, quàm verſum Homero.

Quarta conditio Nobilitas.

Quarta conditio ſententiæ eſt *Nobilitas*, hoc eſt, ut ſententia ſit illuſtris; nobilis autem ſententia non aliunde quàm à bonis artibus, ac diſciplinis deſumi poteſt; ideirco poetam in omni ſcientiarum genere oportet eſſe verſatum, qualem & Homerum, & Virgilium fuiſſe, memoriæ proditum eſt.

Quinta conditio Sufficientia.

Quinta atque poſtrema ſententiæ conditio eſt *Sufficientia*, hoc eſt, ut ſententia ſit ſufficiens; Tunc autem ſufficiens exiſtimatur ſententia, quando neque redundat, neque deficit; Huc pertinet etiam inadæquata, & praua conſecutio.

Sententiæ duplex modus.

Sententiarum duplex modus perhibetur, quorum primus eſt in ſimplicitate poſitus, adeo ut ſententia dicatur ſimplex, ut ſi dicas *Mors bonos beat*, Scaligeri utor exemplo. Alter autem in complexione reſidet, ut ſi eandem ſententiam dicas hoc modo. *Ne credatis bonos interitum ſubire, quorum animus per ſe immmortalitati commendatus, ad eas ſedes unde profectus fuerat, ex hac valle miſeriarum, euolat.*

SECTIO SEXTA.

De Dictione, ſiue Elocutione.

Ariſt. in arte poet. part. 35.

Ariſtoteles de Dictione loquens ait, λέγω δὲ λέξιν αὐτὴν τὴν τῶν μέτρων σύνθεσιν. *Dico, autem Dictione ipſam metrorum compoſitionem*, ſi tamen Dictionem apertius explicare placet rectè dicetur *explicatio ſenſus per verba*; Dictio ſiquidem in verbis poſita eſt. Magni autem intereſt poetæ in Dictionis ſtudium incumbere, propterea quòd, *Graues ſententiæ inconditis verbis elatæ offendunt aures; quarum eſt iudicium ſuperbiſſimum.* Vt enim leuia verborum honeſtate, vigoreque plurimum attolluntur: ita eorundem ignobilitate non mediocriter deprimuntur. Sed quanti referat poetæ Dictionem in primis excolere, vel ex eo planè conuincitur, quia poetæ olim, cum res parum graues tractarent, ferèque pueriles, excellere tamen viſi ſunt, eo ſolùm nomine, quòd verbis ornatis, uterentur, eorumdemque ſplendorem, atque delectum in delitiis haberent; quod Ariſtotelis teſtimonium confirmat, dum ait, Ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες εὐήθη, διὰ τὴν λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι τὴν δόξαν. Διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις. οἷον ἡ Γοργίου. καὶ νῦν ἔτι οἱ πολλοὶ τῶν ἀπαιδεύτων, τοὺς τοιούτους οἴονται διαλέγεσθαι κάλλιστα. *Quoniam verò poetæ dicentes inania, ac nugatoria, rationis tamen, ac verborum ornatu conſecuti id nomen videntur, quod obtinent: etiam eo poeticum fuit, primum dicendi genus, cuiuſmodi eſt Gorgiæ. Et nunc etiam vulgus imperitum cenſet, tales optimè de rebus diſſerere.* At Poetica dictio minimè vulgaris, ſed grandis eſt, atque ſublimis; ut propter ipſam ſolam poetæ magnum ſibi honorem, & gloriam compararint, quamuis res de quibus agunt inanes ſit, & commentitiæ. Hinc non iniuria Tullio poetæ aliâ loqui linguâ videbantur, non quòd voluptati magis poeta ſtudeat, ſed

Tullius in Oratore.

Ariſt. 3. lib. Rhet. cap. 1. tex. 19.

quo-

quoniam officium eius in imitatione conſiſtit; elongatur igitur plurimum à dictione plebeia, atque vulgari; & ſanè tantùm, ut inter poeticam, & vulgarem dictionem, oratoria elocutio medium obtineat locum, itaut quantum oratoria dictio à vulgari, tantundem poetica ab oratoria diſtet; quam-

Plato in Ione. obrem Plato rectè ait, Ποιηταὶ ἀπὸ κρηνῶν μελιῤῥύτων, ἐκ Μουσῶν κήπων τινῶν καὶ ναπῶν δρεπόμενοι, τὰ μέλη ἡμῖν φέρουσι. *Poetæ à mellifluis fontibus, ex muſarum hortis, ac viridarijs carmina decerpunt, quæ nobis offerunt*, Hinc Tullius dicebat. *Grandis & ornata vox eſt poetarum, atque maiorem licentiam habent faciendorum, iungendorumque verborum: voluptati enim inſeruiunt aliquando magis, quam verbis*. Ideo Lyricus cecinit,

Horat. in lib. 1. ſat. 4

Neque enim concludere verſum
Dixeris eſſe ſatis, neque ſi quis ſcribat uti nos
Sermoni propiora putes hunc eſſe poetam.
Ingenium cui ſit, cui mens diuinior atque os
Magna ſonaturum; des nominis huius honorem.
Idcirco quidam, comœdia nec ne poema
Eſſet, quæſiuere,
Quod acer ſpiritus ac vis.
Nec verbis, nec rebus ineſt, niſi quòd pede certo,
Differt ſermoni, ſermo merus.

Itaque poetarum locutio non ea eſt, quâ quiſpiam in ſermone communi loqueretur ſoluto metro. Hoc ſplendidè admodum declarat Horatius, & rem illuſtrat exemplo, dicens

at pater ardens
Sæuit, quod meretrice nepos inſanus amicâ
Filius: vxorem grandi cum dote recuſet
Ebrius & magnum quod dedecus, ambulet ante
Noctem cum facibus: numquid Pomponius iſtis
Audiret leuiora pater ſi viueret?

In his autem verſibus poeticam dictionem non eſſe, cuique licebit ex reſolutione colligere; ſoluto nanque metro, talis erit locutio. *Sæuit, quod filius, meretrice amicâ nepos inſanus, uxorem cum grandi recuſet dote; & quod magnum dedecus, ebrius ante noctem cum facibus ambulat. Num quid leuiora iſtis Pomponius audiret, ſi viueret pater?* Huiuſmodi locutio poetæ non congruit, quippe qui dedignatur uti ſermone tam abiecto, ut reſolutus cum fuerit, nihil amœnitatis poeticæ redoleat; & ideo Lyricus continuò cecinit, ergo.

Non ſatis eſt puris verſum perſcribere verbis
Quem ſi diſſoluas, quiſvis ſtomachetur eodem
Quo perſonatus pacto pater.

Cuiuſmodi eſſe debeat poetica elocutio. Poetica igitur elocutio variis dictionis floribus expolita, varijſque tum verborum, tum ſententiarum luminibus illuſtrata eſſe debet, quoniam hæc magnificentiam in poeſi magnoperè deſideratam pariunt. Hinc poetis nobilioris famæ, frequens eſt figura Synedoche, & omnis alia quæ plurimum orationi ſplendoris, ac dignitatis affert, cuiuſmodi eſt Allegoria, & præſertim Hypothypoſis, quæ maieſtatem ſingularem habet adnexam, ut propterea ſæpe videamos à poetis uſurpari deſcriptiones amoris, tempeſtatis, doloris, furoris, nauis, hominis, ſolis &c. & aliorum, de quibus eorum eſt cura ſermonem inſtituere. Poetę igitur, ut probè ſuo munere fungi poſſit, paranda eſt in primis magna ſupradictorum copia, nobiliſque poeticæ dictionis ſupellex, ut ex ea delectum cum varietate faciat, quibus omnis, non ſolum oratoria, ſed poetica etiam eloquentia continetur. Varietas enim ſatietati obſiſtit; delectus verò ſplendorem dictioni conciliat. Quamuis autem locutionis ornatus, magnoperè ſit commendabilis; non tamen ubiq; locum habere poteſt; enim verò quædam ſunt, quæ locutionis floſculos dedignatur; verborumqe dignitatem recuſant; Non rarò enim,

Ornari res ipſa negat, contenta doceri.

Manilius Aſtron. lib. 3. Quando tamen res humiles, & exiles fuerint, varijs ornatibus illuſtrandæ ſunt, plurimumque ſplendidis verbis decorandæ; cum enim ſe ipſis nitere non poſſint, aliundè, videlicet, ab elocutionis ornatu ſplendorem emendicare coguntur. At ubi res grauitate vel nouitate ſuâ audientium aures titillat, non indiget ſplendidâ verborum pompâ; quemadmodum nec etiam quando commouentur affectus; hæc enim omnia per ſe delectant, & auditorum animos iucunditate perfundunt; ſimiliter poetam dedecet in rebus ſacris tractandis, verborum floſculos adhibere. Vbi nanque rei maieſtas undequaque ſplendeſcit, lumine non eſt opus alieno. Sed quæ ornari haud facilè patiuntur, non omnem ornatum reſpuunt, quin potius decentem recipiunt, cuiuſmodi eſt ille, qui parcius uſurpatus, poemati dignitatem affert, quam copioſius adhibitus interimeret. Quod in comœdijs, ſatyris &c. contingit, nam in his dictionis floridus apparatus non commendatur, cum potius pedeſtris, ac popularis elocutio laudetur. Sed reuerâ nequit una in omnibus poematibus eſſe dictionis forma, cum alia ſermonis tragici, alia epici, alia lyrici, alia elegiaci & ſic de alijs, forma, ac idea ſit. Non ſolum autem hinc ſermonis varietas, ſed etiam aliunde, adeout in eodem poemate varia eſſe locutio debeat; quandoquidem alia in eodem poemate eſt adhibenda locutionis forma cū de rebus agitur magnis, alia cum de humilibus, alia cum de grauibus, alia cum de leuibus, alia cum de ſerijs, alia cum de iocoſis.

Elocutionis tres virtutes numerantur. Elocutionis autem omnis tres virtutes eſſe perhibentur, nempe Puritas, Claritas, & Ornatus; Ita Fabius dicens, *Omnis oratio tres habet virtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata*. De quibus, tametſi nos in Rhetoricis diſſertationibus multa dixerimus, paucis tamen hìc iuvabit eadem perſtringere. Fab. lib. 1. cap. 5.

1. Elocutionis virtus. Prima igitur elocutionis virtus eſt *Puritas*, quæ comparatur obtemperando legibus illius idiomatis quo in ſcribendo utimur.

Duo ſunt quæ puritati ſermoni afficiunt, Duo porrò ſunt, quæ puritati officiunt, nempe Barbariſmus, & Solœciſmus, eſt autem Barbariſmus duplex, puta Grammaticus, & Poeticus; Barbariſmus Grammaticus eſt error unius dictionis contra idiomatis præcepta, qua de re conſulendi Grammatici; error hic maximè vitandus; quamuis ex accidenti Ariſtoteli videatur. Barbariſmus verò poeticus in uſu perigrinarum vocum conſiſtit; hic non eſt error adeo deteſtabilis, ut omnino ſit poetæ vitandus, cum potius ab eo, vel Ariſtotelis teſtimonio, poſſit in epico poemate uſurpari, quoniam huiuſmodi vocum frequentia, poemati non vulgarem magnificentiam conciliat; Dictionis enim virtus eſt, ut perſpicua ſit, non tamen humilis; at verò dictio quæ ex proprijs nominibus conſtat, perſpicua erit, ſed humilis. Λέξεως δὲ Ariſt. inquit ἀρετὴν σαφῆ, καὶ μὴ ταπεινὴν εἶναι. σαφεστάτη μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἐκ τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἀλλὰ ταπεινή. παράδειγμα δὲ, ἡ Κλεοφῶντος ποίησις, καὶ ἡ Σθενέλου. *Dictionis autem virtus, ut perſpicua ſit, non tamen humilis, quæ igitur ex proprijs nominibus conſtabit, maximè perſpicua erit, humilis tamen, exemplum ſit, Cleophantis, Sthenelique poeſis*. Quamobrem permittendum poetæ, quicquid poteſt elocutioni ſplendorem afferre; huiuſmodi autem eſt uſus peregrinarum vocum, hinc enim in elocutionem ſumma dignitas deriuatur, quod egregiè Stagirites notat, Ariſt. in arte poet. part. 116.

notanuum ait. Σεμνὴ δὲ καὶ ἐξαλλάττουσα τὸ ἰδιωτικὸν τοῖς ξενικοῖς κεχρημένη· ξενικὸν δὲ λέγω, γλώττας, καὶ μεταφορὰν, καὶ ἐπέκτασιν, καὶ πᾶν τὸ παρὰ τὸ κύριον. *Illa venerãda, & omne prorſus plebeium excludens, quæ peregrinis utetur vocabulis. Peregrinum voco varietatem linguarum, translationem, extenſionem, tum quodcumque à proprio alienum eſt.* Hoc autem poetis epicis familiare creditur eſſe, quia hoc modo inſinuant ſe poemata cudere dictantibus muſis, quæ quodlibet idiomatis genus probè callere dicuntur. Solœciſmus quoque non mediocriter elocutionis puritati aduerſatur. Eſt autem vitium Syntaxeos in oratione contra Grammaticæ præcepta; Quid autem differat inter Barbariſmum, & Solœciſmum Grammatici norunt, apud quos eo differunt, quòd Solœciſmus in verborum ſententia, Barbariſmus verò in unica voce contingit; iuxta illud *Solœciſmus in ſenſu, Barbariſmus in voce fit.*

Secunda elocutionis virtus eſt claritas.

Secunda elocutionis virtus eſt *Claritas*, ſeu *Perſpicuitas*; adeo autem hæc in elocutione deſideratur, ut in adagium abierit. *Quantumuis rudius dicito, modo clarius.* Et re verâ nullum elocutionis genus ænigmati affine eſſe debet, quod Sphinx apud Thebas, Oedipo ſoluendum propoſuit, ne quicumque audit, vel legit Dauus eſſe cogatur. Ideo Stagirites dicebat. Ἔστω οὖν ἐκεῖνα τεθεωρημένα, καὶ ὡρίσθω λέξεως ἀρετὴ σαφῆ εἶναι. *Sunt ergo illa cogitata, & definita; ſit elocutionis virtus, ut perſpicua ſit.* Cuius vult ſignum eſſe, quia σημεῖον γάρ ὅτι ὁ λόγος ἐὰν μὴ δηλοῖ οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, *Cuius rei ſignum eſt, quòd niſi Oratio rem declararet, finem ſuum non aſſequetur.* Ideircò Fabius, *Oratio*, inquit, *cuius ſumma virtus eſt perſpicuitas, quàm ſit vitioſa ſi egit interprete?* Et ſanè optimus quiſque ſcriptor, clariſſimus eſt, & erit eo obſcurior, quo quiſque deterior.

Ariſt. lib. 3. Rh cap. 3. tex.

Sermonis obſcuritas à pluribus cauſis proficiſcitur.

Sermonis autem obſcuritas à pluribus cauſis proficiſcitur; Primò quidem à nimis implicata verborum textura, atque temeraria tranſpoſitione. Secundò à nimia prolixitate ignorationis filia. Tertiò à nimia breuitate; curandum enim in oratione, non ut minus, ſed ne plus dicatur, quàm oporteat; non enim ad vitandã prolixitatem, obſcuritas eſt amplectenda. Quartò ab antiquorum, & obſoletorum vocabulorum uſu; nam obſcuritas orationis præſertim fit verbis ab uſu remotis; Itaque perſpicuitatis, claritatiſve ſtudio priſca vocabula fugienda ſunt; licet poetis moderatus eorum uſus concedatur, quoniam ea poemati maieſtatis plurimum afferunt. Quæ de priſcis autem vocabulis, de nouis quoque intelligenda ſunt. Eadem enim de ipſis eſt habenda ratio.

Tertia elocutionis virtus ornatus.

Tertia elocutionis virtus eſt *Ornatus*. Ornata quidem elocutio tantum eſſe debet, quantum ſat eſt, ne ſit plebeia, neque vulgaris. Enimverò qui nimis affectat ornatum, proculdubio delectat, ſed delectando ſatietatem affert; magnus ornatus repentè auditorum animos reficit, illico tamen eoſdem tædio afficit; Omnibus enim in rebus, voluptatibus maximis, faſtidium finitimum eſt. Intereſt quiddam ad eloquendum, itane, an ita dicas, non tamen tantopere; non enim in hoc ſunt omnia, cum potiùs de rebus, quàm de verbis cura habenda ſit.

Ornatus orationis præcipuè ab adiunctis originem trahit. Adiuncta porrò nil aliud ſunt, quàm nomina adiectiua quæ ſubſtantiuis iunguntur. Sed ex adiunctis præcipuè vitanda ſunt otioſa, ſiue ſuperflua, quãuis apud poetas, etiam melioris notæ, oppoſitum videamus. Hoc ſanè factum à Virgilio fuiſſe, neminem præterit, cum aliquando vmbram appellet obſcuram. *Agnouitque per umbram obſcuram.* Et Ouidius niues appellet gelidas. *Nec noua per gelidas uſta ſit herba niues*; Permitti quoque poteſt hoc idem oratori, ad efficacius rem explicandam. Sed in adiunctorum uſu id præſertim ſpectandum, ut ipſum ſit formalis ratio, cur aliquid effectum aliquem pariat. Vt non benè dixerimus, *In herba virenti conquiem*, dicendum enim. *In molli herba conquieui.* Quoniam herbæ duo ſunt adiuncta, nempe viriditas, & mollities; ſed quòd quis feſſus conquieſcat, magiſq; ſtratus, nõ eſt cauſa viriditas, ſed mollities, nam perinde quietem nobis afferret, quamuis alio quouis colore herba foret affecta; at ſi de viſu loqueremur, optime viriditatis adiunctum poſſemus uſurpare, dicendo *Viridis herba meum oculorũ aſpectum recreauit.* Adiunctum perpetuò commendabile cenſetur, quando ab vno ex quatuor cauſarum generibus deſumitur. Quamobrem egregiè dicitur, à cauſa formali, adiuncto deſumpto, *Nix alba.* A cauſa materiali, *Statua aurea.* A cauſa finali, *Indumenta ſacra.* Eo quòd ad ſacra peragenda ſint efformata. A cauſa efficienti, *Mens hominis diuina*, quoniam à Deo condita ſit, & non naturalis agentis viribus elaborata.

Metaphora plurimum ad ornatum conducit.

Sed maximè ad elocutionis ornatum facit Metaphora, quæ Muſarum lingua conſueuit non immeritò nuncupari; ſed de Metaphora cumulatè in Rhetoricis diſſertationibus locuti ſumus. Ibi ſiquidem opportunum erat hac de re cumulatè diſſerere, cum non aliunde magis, quàm à metaphoris Orator ſplendorem poſſit elocutionis arceſſere.

Iſocra. in Euag.

Et in hoc poeta ſuperat oratorem, propterea quòd ei, quæ tractat, datum eſt pluribus exornare, quod oratori non conceditur, ut Iſocrates ait, dicens. Καὶ περὶ τούτων δηλῶσαι μὴ μόνον τοῖς τεταγμένοις ὀνόμασιν, ἀλλὰ τὰ μὲν ξένοις, τὰ δὲ μεταφοραῖς, καὶ μηδὲν παραλιπεῖν, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς εἴδεσι διαποικίλαι τὴν ποίησιν. *Atque hæc eadem explicare verbis non tantùm uſitatis, ſed alia peregrinis, alia nouis, alia translatis, nihil denique prætermittere, quo poeſin queant figurarum omni genere variare.*

Vocalium & conſonantium conditio ſpectãda

Præter hactenus dicta, in elocutione ſpectatur etiam vocalium, & conſonantium natura; itemq; rerum & verborum ordo, quibus appoſitè ad res tractandas uti debemus; & ideo quandoque crebra vocum adhibetur eliſio; plerunque voces confragoſæ uſurpantur; non rarò verba traiiciuntur. Cauendum tamen hæc ne fiant, nullâ urgente cauſâ, non enim tunc vitio carerent, ut ex aduerſo cauſâ poſtulante ſi fiant, orationi plurimum ſplendoris, ac honeſtatis afferunt.

Dictio numeroſa eſſe debet Rhythmus quid.

Dictio etiam numeroſa eſſe debet, pro rerum de quibus agitur, conditione. Sed numerus bipartitò diuiditur; propterea quòd unus dicitur Rhythmus, alter autem Metrum. Rhythmus in ſyllabarum ſolùm numero conſiſtit; ad quem propterea pedum quantitas non pertinet; vel ſaltem illa tantummodo, quæ inconſtans eſt, nec ubique uſurpata. At metrum tum in ſyllabarum numero, tum in pedum quantitate, certis legibus ubique adhibitis, poſitum eſt.

Metrum quid.

Iſocrates quid in Euagora.

Metrum igitur poetæ dicendum proprium, & adeo proprium eius eſſe perhibetur, ut Iſocrates faciens comparationem inter poetas, & oratores, dicat. Πρὸς δὲ τούτοις, οἱ μὲν μετὰ μέτρων καὶ ῥυθμῶν ἅπαντα ποιοῦσιν, οἱ δ' οὐδενὸς τούτων κοινωνοῦσιν. ἃ τοσαύτην ἔχει χάριν, ὥστ' ἂν καὶ τῇ λέξει καὶ τοῖς ἐνθυμήμασιν ἔχῃ κακῶς, ὅμως αὐταῖς ταῖς εὐρυθμίαις καὶ ταῖς συμμετρίαις ψυχαγωγοῦσι τοὺς ἀκούοντας. *Iam illi verſibus & numeris deuinciunt omnia*

bi nullum tale adiumentum babent. Quibus in rebus tantum venuſtatis ineſt, ut, etſi neque verba poematum; neque ſententiæ præclaræ fuerint, ipſa tamen concinnitas numerorum, aptæque dimenſiones demulceant auditores. Vtque magis inter poetam, & oratorem diſcrimen oſtendat, continuò ſubdit quæ ſequuntur.

Iſocrates ibid.

Καταμάθοι δ' ἄν τις ἐκεῖθεν τὴν δύναμιν αὐτῶν ἣν ἔχει· ἤν τις τῶν ποιημάτων τῶν εὐδοκιμούντων τὰ μὲν ὀνόματα καὶ τὰς διανοίας καταλίπῃ, τὸ δὲ μέτρον διαλύσῃ: φανήσεται πολὺ καταδεέστερα τῆς δόξης, ἣν νῦν ἔχομεν περὶ αὐτῶν. *Quæ quid valeant vel ex eo perſpicitur quòd etiam laudata poemata, ſi quis eorum verba, ſententiaſque reliquerit, verſum autem diſſoluerit, ea, quam nunc de eis habemus, opinione, multò deteriora videntur.* Habenda item cura de periodorum, commatum &c. magnitudine, qua de re iam ſuo loco diſputauimus. Solum hîc ad memoriam reuocabo in his mediocritatem ſummoperè commendari; ut enim hæc in cæteris, ita in bis momenti plurimum habet.

Non minus in carmine, quã in oratione variatur character.

Non minus in carmine, quàm in oratione, pro rei tractandæ conditione, character variatur, & elocutio; exiles enim res dictione leni, magnæ verò magnificâ tractandæ ſunt, quandoquidem in his verborum eſt adhibenda maieſtas, ſententiarum grauitas, atque demum illuſtre quoduis ornamenti genus uſurpandum. At res, quæ medio modo ſe habeat, ſimilem dictionem, tanquam ſibi conſentaneam expoſcunt. Quod non ſic accipias velim, quaſi vnius poematis idem ſit character, eademque dictio; ſed quia in eodem poemate, & pro diuerſitate rei de qua agitur, & pro varietate perſonæ loquentis, poeta nunc ſe debet attollere, nunc verò dimittere. Immo ſi quæ perſona fuerit in fabulam inducta, conditioni fabulæ ſe accommodare debebit; ita quidem Satyrus in Tragœdiam inductus, non agreſti dictione, ſed mediâ inter tragicam, & comicam utetur, ad quod reſpiciens Lyricus canit

Horat. in arte poet.

Nec ſic enitar tragico differre colori,
Vt nihil interſit Dauus ne loquatur, an audax,
Pythias, emuncto lucrata Simone talentum;
An cuſtos famuluſque Dei Silenus alumni
Ex noto fictum carmen ſequar, ut ſibi quiuis
Speret idem, ſudet multum, fruſtraque laboret,
Auſus idem, tantum ſeries, iuncturaque pollet:
Tantum de medio ſumptis accedit honoris.

Ex his facilè intelliges plurimùm intereſſe poetæ animo diligenter euoluere cuiuſmodi ſit rerum ordo, verborumque collocatio; his enim duobus tota continetur difficultas, quam orator in oratione conſcribenda, & poeta in cudendo poemate expetitur. Sæpè nanque

ſectantem leuia nerui
Deficiunt, animique profeſſus grandia turget
Serpit bumi tutus nimium, timiduſque procellæ.

Quod artis defectu contingit; enimverò niſi quis probè ſit præceptionibus inſtructus, quibus luculenter inſpiciat quâ viâ debeat incedere, neceſſe eſt, ut in errores labatur, dum illos declinare ſtudet, nam,

Horat. ib.

In vitium ducit culpæ fuga ſi caret arte.

Ad elocutionẽ pertinet ſuauitas.

Ad elocutionem pertinet etiam ſuauitas, eſt autem ſuauis ſermo, teſte Ariſtotele, in quo numerus, harmonia, & melos ineſt; ait enim, Λέγω δὲ ἡδυσμένον μὲν λόγον τὸν ἔχοντα ῥυθμὸν, καὶ ἁρμονίαν, καὶ μέλος. *Sermonem ſuauem appello, in quo numerus, harmonia, & melos ineſt.* Id autem affirmat eſſe genere diſtinctum, cum metro tantùmmodo quædam abſoluantur, quædam rurſus melodiâ; ibi tamen de tragœdia loquitur, de qua infra.

Ariſt. in arte poet. part. 35.

SECTIO SEPTIMA.

Quotuplex ſit Fabula.

Fabulæ partitio. Ariſt. in arte poet. part. 58.

HActenus fabulam vniuerſam tractauimus; reliquum eſt, ut ipſam in ſubiectas diſtribuamus partes: qua de re Philoſophus loquens ait. Εἰσὶ δὲ τῶν μύθων οἱ μὲν ἁπλοῖ, οἱ δὲ πεπλεγμένοι. *Fabularum aliæ ſimplices, aliæ implexæ.* Ex Ariſtotelis ergo ſententia, fabula alia eſt ſimplex, & expedita; alia implicita, & connexa. Hanc porrò fabulæ diſtributionem, ex actionis diſtinctione deſumit, ait enim καὶ γὰρ αἱ πράξεις, ὧν μιμήσεις οἱ μῦθοί εἰσιν, ὑπάρχουσιν εὐθὺς οὖσαι τοιαῦται. *Quemadmodum & actiones, quarum imitationes ſunt ipſæ fabulæ, talem illico ſpeciem ipſæ ſe ferunt.* Cum enim Stagirites ante docuiſſet in tragœdiis tria ineſſe τὸ ἐλεεινὸν, *miſerabile,* τὸ φοβερὸν, *formidabile,* τὸ θαυμαστὸν, *admirabile,* infert ex his duo eſſe fabularum tragicarum genera, dicens alias eſſe ſimplices, & alias implexas; propterea quòd aut tria illa omnia inſint in fabula, aut aliqua ſeparatim, ut τὸ ἐλεεινὸν *miſerabile:* Si verò ſimul, aut duo, ut τὸ ἐλεεινὸν, *miſerabile,* & φοβερὸν, *formidabile;* aut tria omnia iam commemorata contineantur. Vnde fit fabularum quadripartita diuiſio, quæ quidem ſic Robertellio oſtendi poſſe videtur. Quot ſunt actionum genera, tot etiam ſunt genera fabularum; quoniam fabulæ ſunt actionum imitationes, aut verarum, aut veriſimilium; ſed actionum duo ſunt genera, cum alia ſit actio ſimplex, alia verò implexa; ergo etiam fabularum duo erunt genera, nimirum actio ſimplex, & implexa. Quoniam autem apertè conſtare non poteſt quid ſit fabula ſimplex, & quid complexa, niſi actio utriuſque conditionis explicetur, idcirco ſubdit utriuſque actionis definitionem dum ait, λέγω δὲ ἁπλῆν μὲν πρᾶξιν, ἧς γινομένης ὥσπερ ὥρισται, συνεχοῦς καὶ μιᾶς, ἄνευ περιπετείας, ἢ ἀναγνωρισμοῦ ἡ μετάβασις γίνεται. *Simplicem actionem dico, in qua quidem (ut dictum eſt) continua una, abſque peripetia, vel agnitione fit tranſitus,* nempe illa, in qua abſque peripetia, vel agnitione, fit actionis, atque adeo fabulæ exitus, vel ut aliis placet, καταστροφὴ, *cataſtrophe.* Ex Philoſophi igitur ſententia, fabula in qua fit actionis declinatio, ſine omni peripetia, & agnitione, ſimplex appellatur. Definiens autem actionem complexam ait, πεπλεγμένη δὲ, ἐξ ἧς μετὰ ἀναγνωρισμοῦ, ἢ περιπετείας, ἢ ἀμφοῖν, ἡ μετάβασίς ἐστι. *Implexa eſt, ex qua cum agnitione, aut peripetia, aut ambabus tranſitus fit.* Implexa igitur fabula erit, quæ poſt agnitionem, vel peripetiam vel utramque ſimul habet exitum, & in cataſtropheo terminatur; talis igitur eſt implexa fabula. Veraque tamen fabula ſuam unitatem babet tam ſcilicet, quæ peripetiam, & agnitionem habet, quàm quæ non habet: Sed quia fabula ſine peripetia, vel agnitione citiùs quàm cum his ad exitum properat; ideo ducitur una magis & continua fabula, quæ eſt deſtituta peripetiâ, vel agnitione, vel utráque, eoquòd magis rectâ ad cataſtrophen tendit, quàm iis implicata; nam peripetia & præſertim per agnitionem facta, epiſodium unum occupat; & quamuis epiſodia cum re ipſa cohæreant, nihilominus fabulam protrahunt, atque prolixiorem reddunt, & idcirco obliquiori viâ ad exitum tendere videtur.

Quadripartita fabulæ diuiſio probatur.

Ariſt. ibi. Simplex actio quæ;

Actio implexa quæ;

Ex quatuor autem fabularum modis, duo ſunt ſimplices; duo verò implexi. Prior modus ſimplex eſt, qui habet, τὸ ἐλεεινὸν, *miſerabile* tantùm, qualis perhibetur eſſe illa in Philoctete, in Trachiniis, in Me-

Ex quatuor fabularum modis, duo ſimplices, & duo cõplexi.

Digitized by Google

Duplex ſimplicitatis modus. Medea, & in Hecubs. Secundus modus ſimplex eſt, qui habet, τὸ ἐλεεινὸν, καὶ φοβερὸν, *miſerabile*, *& formidabile*, cuiuſmodi eſt illa, quæ in Aiace, quoniam quilibet commiſeretur hominem, & ſibimet timet, ne Deorum irâ aliquid ſimile ſibi eueniat. Prior modus impleaus cenſetur ille, qui habet, ἐλεεινὸν, καὶ θαυμαστὸν, *miſerabile*, *& admirabile*, qualis putatur fabulæ modus in Iphigenia in Tauris, eo quòd miſeratione digni ſint mactandi hoſpites; & agnitio illa fortuita, ac peripetia videtur planè admirabilis, qualis in Sophoclis Electra, quoniam ipſa lugens maximè commiſerationem mouet, & eadem agnitio eſt ſummoperè admiratione digna, cùm præter ſpem fiat, & commodū afferat. Secundus modus implexus qui habet, τὸ ἐλεεινὸν, τὸ φοβερὸν, καὶ τὸ θαυμαστόν. *Miſerabile*, *formidabile*, *admirabile*. Qualis cenſetur fabula, quæ inſcribitur Oedipus Tyrannus, quoniam is commiſeratione dignus eſt; atque irâ Deorum immiſſa peſtis, Apollinis oraculo, vaticinioque Tireſiæ detectum ſcelus, quod ab inicio patratum fuerit, timorem incutit, atque pietatis plurimum ingerit. His accedit, quòd illi rerum euentus, qui à fatali neceſſitate oriri videntur, longâ quâdam ſerie ducti multum admirationis afferunt. Aliæ igitur ſunt fabulæ in quibus tantùm agnitio ineſt, ut eſt Euripidis Iphigenia in Tauris, & Terentij Hecyra. Aliæ in quibus peripetia tantùm, qualis Antigone Sophoclis, ubi Creon, interemptâ Antigone, arbitrabatur magnâ ſe liberatum iri moleſtiâ, atque omnia ſibi proſpera euentura ſperabat; in maximas tamen incidit calamitates, ſiquidem Hæmon, morte eius cognitâ, manum ſibi intulit; Eurydice autem Creontis coniux, auditâ Hæmonis morte, impatientiâ doloris, laqueo vitam finijt. Hoc idem cernere licet in Plauti Milite glorioſo. Aliæ ſunt fabulæ in quibus, eſt ſimul peripetia, & agnitio, qualis eſt Oedipus Tyrannus Sophoclis. Proptereaquòd nuncius Corinthio miſſus, ut lætitiâ Oedipum afficiat, eum à Corinthiis regem pronunciatum eſſe nunciat. At ille, ab Oraculo admonitus, ait ſe in magno eſſe metu inceſtandæ matris, quam eſſe putabat Meropeam, Polybi Corynthiorum regis uxorem. Nuncius porrò dat operam, ut eum hoc metu liberet: ſed dum hoc pro viribus curat, ea refert, unde Oedipus luculenter cognoſcit ſe iam cum matre Iocaſta concubuiſſe, & Laium patrem à ſe inſcio interemptum fuiſſe. Apud poetas latinos reperiuntur etiam fabulæ, in quibus concurrunt peripetia, & agnitio; cuiuſmodi eſt Terentij Andria, quam interuentu Critonis agnoſcitur Glycerium pro ciue Attica, reſque turbolentæ in tranquillum reducuntur, &c.

Fabula autem complexa, atque connexa, quoniam argumento per ſe delectat, minus induſtriæ requirit. Sed ut omnis fabula complexa gratior eſt ſimplici: ita ea implexa iucundior eſt, in qua immutatio, & agnitio reperitur.

Alia fabulæ diſtributio. Alia etiam inſtitui fabulæ diuiſio ſolet; nam quædam dicitur ſimplex, ut illa in qua perſona ex infelici fit felix, vel contra; quædam duplex, videlicet illa, in qua euentus in plures perſonas cadit. Huiuſmodi autem fabula conſueuit duplex appellari, quoniam perſonæ geminantur, ut duæ virgines, duo iuuenes, duo ſenes & pro his duplex euentus. Quamuis tamen hæc fabula ex hoc capite dicatur duplex, adhuc tamen una eſt, quoniam princeps actio una eſt, una ſolutio, & una peripetia, quoniam unius immutatâ conditione, alterius quoque conditio mutatur; hinc fabula ob huiuſmodi conſenſum una eſt.

Ibid. Alia eſt etiam fabulæ partitio, in ἠθικὴν, *moratam*, παθητικὴν *patheticam* & μικτὴν *mixtam*. Morata quidem exprimit mores, ſiue hi natura inſint, ſiue conſuetudine ſint comparati, adeò ut hac in naturam verteris, qualis præcipuè comœdia eſt, & etiam Odyſſea magna ex parte exiſtimatur. Patetica verò dolorem habet acerbum, ac miſerabilem caſum, cuiuſmodi eſt tragœdia, taliſque perhibetur etiam Aiax Sophoclis; & Hercules furens Senecæ magna etiam ex parte Ilias Homeri. Mixta verò fabula cenſetur comœdia, & tragœdia; illa ſi vehementiores affectus recipiat, hæc autem leniores. Mixti itidem generis putatur Æneis, cum tres eius priores libri una cum quinto, & ſexto magis videantur morati; quartus verò & ſex poſteriores potiùs videntur pathetici.

Hactenùs varias fabulæ diſtributiones explicuimus, & eam Poeticæ partem abſoluimus in qua generaliora tractantur. Reliquum eſt ut ſequenti Diſſertatione paucis complectamur, quæ ſpeciatim facultas hæc eadem conſiderat, idcircò ſit.

DISSERTATIO III.

De ijs, quæ ſpeciatim Poetica facultas conſiderat.

Quæ ſpeciatim ad poeticam pertinent. *QVæ generatim poetica facultas aſſumit conſideranda hucuſque noſtrâ contemplatione perſecuti ſumus; reliquum eſt ut in præſens ea breuiter diſputemus, quæ ſpeciatim ad eandem facultatem pertinent, & in quibus Poeta præcipuam exercet induſtriam. Hæc autem conſideratio tot conſtat partibus, quot primariæ ſunt poematum formæ, de quibus mox differendum.*

SECTIO PRIMA.

Diuiſio poematum explicatur.

Poeſeos partes trifariam diſtinguuntur. POeſeos partes trifariam diſtinguuntur, nempe re, quâ imitamur; re, quam imitamur; & modo, quo imitamur, ut Philoſophus initio artis poeticę teſtatum reliquit, dum ait. Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων τρισίν· ἢ γὰρ τῷ γένει ἑτέροις μιμεῖσθαι, ἢ τῷ ἕτερα, ἢ τῷ ἑτέρως, καὶ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον. *Tribus autem differunt inter ſe; aut quòd genere diuerſis, aut quòd res diuerſas, aut quòd modo diuerſo imitantur.* Hæc autem Stagirites per inductionem inuenit, ut paulò infra planum fiet. Ari. in arte poet. part. 3.

Res autem, quâ imitamur, triplex eſt. *Sermo*, *Harmonia*, & *Rhythmus*; quod Ariſtoteles docuit, cum diceret, τὸ μέλος ἐκ τριῶν ἐστι συγκείμενον. λόγου τε, καὶ ἁρμονίας, καὶ ῥυθμοῦ. *Melos ex tribus conſtat; ſermone, harmonia, & rhythmo*, ſiue numero. At Sermo conſtat vocibus ad placitum ſignificantibus. Harmonia verò in concentu, tum vocum, tum inſtrumentorum conſiſtit; Rhythmus, tandem in dimenſione temporis poſitus eſt. Eſt autem Rhythmus metri comparatione, tanquam aliquid latiùs patens, adeo ut metrum cenſeatur eius pars, vel ut alijs placet, eſt eius veluti proles; tam Rhythmus autem, quàm Metrum à ſermone diſtinguitur & longè latèq; differt. Sermo autem primariò conſideratur, rhythmus, & metrum, per ordinem ad illum. Ῥυθμὸς dicitur à verbo ῥυθμίζω, *modulor, apto, diſpono ad modulationem* & ideo, quicquid certo modo, ordine, & proportione fit, κατὰ ῥυθμὸν, fieri dicitur.

Sermo quibus cōſtet. — *Rhythmus qualis.*

Hactenus expoſuimus ea ex quibus oritur poeſeos diſtributio, propterea quòd cum tria ſint, quibus imitamur, puta *Sermo*, *Harmonia*, *Rhythmus*, triplex etiam eſt poeſis, nam hæc, vel uno eorum utitur, vel duobus, vel tribus. Vno quidem, ut *Epopœia*, quæ ſolo eſt ſermone contenta; vel ſaltatoria, quæ ſolùm adhibet rhythmum ſine harmonia; ſaltatores enim per figuratos numeros imitantur, & mores & perturbationes, & actiones, adeo ut ſub apta motione corporis, tacita ſignificatio morum, & affectuum animi lateat. Vel duobus, ut poeſis *Auletica*, & *Citharistica*, quarum utraque rhythmum, & harmoniam uſurpat. Vel tribus, ut *Dithyrambica*, *Nomorum poëſis*, *Tragœdia*, & *Comœdia*. Non quòd in Dramate hæc olim tria ſimul, eodemque tempore frequentarentur; ſed quia ſecundum ſui partes id obtinebant: quoniam alia tantùm referebantur; alia canebantur, & alia ad chorum pertinebant; unde orta eſt illa tripartita dramatis diuiſio in *Diuerbium*, *Canticum*, & *Chorum*. Vt Voſſius quoque notauit.

Ea, quibus poeta imitatur. — *Ariſt. in arte poet. part. 4.*

Hucuſque rem, quâ imitamur, expoſuimus; ſupereſt res quam imitamur; & hæc nil aliud quàm materia ex qua poema conficitur, ratione cuius triplex habetur poema; quia, vel res præſtantiores imitamur, vel ſimiles, vel deteriores, ut enim in alijs, ita etiam in hoc poeſis eſt picturæ ſimilis; pictura nanque tripartitam hanc diuiſionem admittit: nam Ariſtotele teſte, Polygnotus præſtantiores, Dionyſius ſimiles ſuæ ætatis homines, Pauſon verò deteriores, imitabatur. Non diſſimiliter Homerus, heroes Cleophon, ſimiles; Hegemon Thaſius, & Nicocharis Athenienſis, viles homines exprimere conſueuerunt.

Res, quam poeta imitatur.

Sequitur ad extremum modus imitationis, qui triplex itidem perhibetur; nempe ἐξηγηματικὴ, *narratiua* διαλογικὴ, *ſermocinatrix*, quæ δραματικὴ, ſiue actiua, ubi collocutiones inducit; & μικτὴ, *mixta*. Hæc autem diſtributio ex eo ortum duxit; quoniam in poemate plerunque ſolius eſt poetæ perſona, & quidem narrantis, ſubinde tamen in aliam, atque aliam perſonam ſe mutantis, & aliorum ſermonem referentis, quandoque nulla eſt poetæ narrantis perſona; ſed alios vix duntaxat loquentes, & quaſi negotiantes inducit: non raró tum in iis eſt perſona poetæ, aliquid de ſuo intermiſcentis; tum aliorum, quos poeta loquentes inducit.

Imitationis modus

Hanc fuiſſe Platonis hac de re ſententiã, frequens opinio eſt; ipſi nanque, ἁπλῆ διήγησις, ſiue διήγησις δι᾽ ἀπαγγελίας, eſt eum genus poeſeos, in qua habetur ſimplex narratio, ubi poeta ipſe rem proprio nomine refert. Altera verò poeſis eſt eidem Platoni, διήγησις διὰ μιμήσεως, *narratio, quæ fit imitando*, & ideo μιμητικὴ, ſeu δραματικὴ, actiua conſueuit appellari. Eſt autem imitatio, quâ poeta non ipſe loquitur, ſed ſolùm perſonas repræſentat, quas inducit loquentes. Huiuſmodi porrò eſt imitatio, quæ habetur in Comœdiis, atq; Tragœdiis. Tertia tandem Platoni eſt poeſis ἡ δι᾽ ἀμφοτέρων περαίνουσα, *utroque modo perficiens*. Cuiuſmodi ſunt Ilias Homeri, Æneis Virgilii, Lucani Pharſalia, & alia huiuſmodi, in quibus Heroum, atque præſtantium virorum geſta exponuntur. Hæc ſunt ad aures Platonis, ex cuius ſententia, poeſis narratiua eſt, in qua poeta frequenter habitæ orationis ſententiam narrat; at verò dramatica, eſt in qua ſæpius perſonas directâ oratione loquentes inducit. Mixta verò eſt utriuſque particeps.

Hactenus dicta Platoni placuiſſe dicuntur.

Hanc partitionem aliqui tanquam inſufficientem reſpuunt, & idcirco aliam ſubſtituunt, quinque faciences poetarum genera, nempe *Comicos*, *Tragicos*, *Epicos*, *Dythyrambicos*, & *Meliscos*. Sed hæc etiam eſt inſufficiens, cum in ea nulla fiat commemoratio poetarum aliorum, cuiuſmodi ſunt Iambici, elegiographi, & eorum qui epigrammata, ſatyras, &c. ſcribunt.

Superiorē poematū diuiſionē aliqui tanquā induſ reiiciunt.

In re tam perplexitatis plena, videtur potius dicendum poetarum diſtributionem non aliunde melius deſumi poſſe, quam à verſuum varietate, quibus poeta utitur in cudendis poematibus ſuis. Sed res parui momenti eſt, adeo ut non ſit operæ pretium diligentius in eius conſiderationem incumbere, cum potius præſtet ad poematis ſpecies explicandas particulatim deſcendere. Silentio tamen prætereundum non eſt, quæ Philoſophus docuit de huiuſmodi differentiis, ratione comprobari facilè poſſe; ſed in ſimilitudine quidam eleganti rem declarare peropportunum & operę pretium duxit. Hac autem ſimilitudine Philoſophus oſtendere quidem intendit poeſeos ſpecies differre meritò quorundam inſtrumentorum, quibus ipſa imitatur, quoniam aliæ artes imitatrices eâdem ratione diſcriminantur, quod autem rem eandem imitentur, vel non imitentur, nihil refert, ut propterea toto cęlo aberrauerint interpretes dicentes id in præſens attendendum eſſe. Ariſtoteles autem ita diſputat, ut coloribus, atque figuris pleraque imitantur, hi quidem arte, illi conſuetudine; alii verò id voce præſtant, ita in prædictis artibus accidit, cum omnes imitationem efficiant, rhythmo, ſermone, & harmoniâ, & quidem his vel ſeparatim, vel promiſcuè; & harmoniâ ſimul & rhythmo tantum utuntur illæ, quæ ad tibias, & ad citharas pertinent: & etiam ſi aliæ ſunt, quibus talis facultas ineſt; cuiuſmodi eſt illa, quæ fiſtulis utitur. At rhythmo ſine harmonia ſaltatoria imitatur, nam ſaltantes geſticulationis varietate mores, perturbationes, & actiones imitantur, nudis verò ſermonibus epopœia in imitando contenta eſt, &c.

Contentio de diſtinctione poematus, res parui momenti eſt.

SECTIO SECVNDA.

De Poeſi dramatica in uniuerſum.

POematis genus, Drama, ob imitandi præſtantiam generali vocabulo μιμητικὸν, *imitatiuum*, & ob eam cauſam, quia perſonas agentes imitatur, δραματικὸν, *factiuum*, appellari conſueuit, quandoquidem δρᾶμα, poematis genus, hoc nomine appellatur, eo quòd poeta per illud non narrando, ut poeta epicus, ſed agendo imitatur; Poeta dicitur *facere*, hiſtrio autem *agere*: unde actor dici ſolet, licet non totum argumentum ab ipſo agatur, cum partim agatur, partim autem referatur. Hiſtriones por-

Poeſis dramatica unde dicta.

Digitized by Google

ro ſunt, qui perſonati in ſcenis fabulas agunt ſic appellati vel ab Hiſtria regione, unde primum veniſſe, indeque nomen ſortitos fuiſſe dicunt, ſiue quia hiſter, tuſco verbo vedio vocabatur. Hi autem in ſcenis partim agunt, & partim referunt; quo pertinere non nulli credunt illud Lyrici

Aut agitur res in ſcenis, aut acta refertur.

Sed aliò ſpectaſſe Lyricum dum ita caneret, non multo antea docuimus. Tametſi verò hiſtrionica fabula, partim rem agat, & partim referat; adhuc tamen pars illa, qua acta referuntur, debet actiua nuncupari, quoniam relatio ab agentibus fit; quemadmodum etiam & epopœia debet narratiua dici; nam quanuis in ea quædam à poeta narrentur, & quædam ab iis, qui loquuntur, quia tamen poeta eſt, qui narrat eos ſic eſſe locutos, idcircò narratiua ſimpliciter dicenda.

Dramatis initium unde ſumatur.

Vnde verò dramatum initium deſumptum fuerit, ſatis eſt exploratum; cum neminem prætereat illud à diebus feſtis ductū fuiſſe, enimverò moris erat apud veteres, frugibus collectis conuenire, partim ut Deo ſacra facerent, partim, ut pauliſper animum relaxarent; hoc enim modo refectis viribus, alacriùs negotiis operā nauare poterant. Hinc porro gemina ſuborta eſt poeſis, quarum una ſerior: altera iocoſior; illa Deorum laudes; hæc autem iocoſa dicteria tractabat. Ad primum poeſeos genus pertinent Dithyrambi Dionyſii, ſeu Liberi patris, Deorum hymni, Herorum encomia. Ad ſecundum referuntur iambica, & phallica; ex priori genere originem duxit poeſis tragica; ex altero ſatyrica, comica, & mimica, Iambica, & phallica. In his tamen non ſecus, ac in cæteris ortum habentibus contingit; initio enim rudia ſunt, tractu verò temporis excoluntur; ſic & poemata; (poeſis enim primò αὐτοσχεδιαστική, ſubita nimirum & extemporalis fuit, idcirco nonniſi inculta eſſe poterat.) Primò enim præ nimiâ ruditate, vilia, nulliuſque pretij erant. Sed paulatim artis induſtriâ, venuſtatem atque ſplendorem obtinuerunt; atque adeo tàm ea, quibus Deorum laudes, Heroumque præclara geſta exponuntur, quàm, quæ iocis, facetijſque plena auditores detinent, eorundemque animis iucunditatem ingerunt, in magnas fabulas excreuerunt. Ex horum priori genere Tragica poeſis originem duxit; ex poſteriori verò Satyrica, Comica, & Mimica effluxerunt.

Vtriuſque dramatis auctor, quis Platoni eſſet.

Vtriuſque autem dramatis, auctor Platoni eſt Homerus, de hoc enim loquens dicebat. Ἔοικε τῶν καλῶν ἁπάντων τούτων τῶν τραγικῶν πρῶτος διδάσκαλός τε καὶ ἡγεμὼν γενέσθαι. *Videtur ille præclarorum illorum tragicorum primus magiſter, ac dux fuiſſe.* Sed res maximè controuerſa eſt; utcunque ſe res habeat, noſtra parum intereſt, cum ſolum de præceptis debeamus eſſe ſolliciti, quæ paucis perſtringere tentabimus. Poema dramaticum, ut ſit huiuſmodi; non debet in eo poeta loqui, ſed ſolum perſonæ agere abſque poetæ interlocutione, ut à principio notauimus. Deinde verò dramatis actio vna & ea quidem perfecta, ac tota eſſe debet: atque adeò quæ principium, medium, ac finem, & ob id πρότασιν, ἐπίτασιν, καὶ καταστροφήν, habeat, ut de fabula in vniuerſum dictum fuit. Eius finis motuum eſt emendatio.

In Dramate conſideratur magnitudo. Terminus inartificialis.

In dramate conſideratur magnitudo, quæ duplici ratione ſpectatur; vel nempe ratione termini, quem ab aſpicientibus accipit; & hic dicitur terminus inartificialis; vel illius, quem ſuaptè natura ſibi vendicat, & artificialis appellatur. Terminus magnitudinis priori ratione ſumptus, ad artem non pertinet; nihilominus ex communi ſapientum conſenſu ſtatuendū drama non debere ſenas horas tranſcendere, nec paucioribus, quàm tribus præfiniri.

Fabula nec nimis longa, nec nimis breuis eſſe debet.

Curandum ergo præcipue ne fabula nimis longa, vel nimis breuis videatur, alterutro nanq; vitio laboret, laudari non poteſt: nimia enim longitudo, auditorum animos tædio fatigat, & ſatietate replet; ſiquidem eorum lumbi ſedendo, ut Poeta ille dicebat, & oculi ſpectando dolent; nimia eiuſdem breuitas minimè commendabilis, cum in ſpretum poetæ cedat; ſpectatoribus enim argumento eſt, eum haud multum eſſe verſatum, nec eo furore plenum, quem in poeta vehementem eſſe decreuimus.

Terminus artificialis Ariſt. in arte poet. part. 38.

Terminus autem artificialis quem drama ſuâ naturâ requirit, idem eſt, ac Tragœdiæ ab Ariſtotele præfinitus, videlicet ſpatium unius diei, vel paulo maius; docet enim tragœdiæ epopœiam duntaxat ſimilem apparere, quòd metrico ſermone præſtantium imitatio ſit; hoc verò differre, quòd epopœia ſimplici utitur metro, eoquòd narratio ſit; & etiam longitudine, quoniam tragœdiæ quidem intra unius potiſſimum Solis, vel paulò plus minuſve periodum actio eſt; at verò epopœia temporis ſpatio non urgetur; de tragœdiæ ſiquidem longitudine loquens ait, Πειρᾶται ὑπὸ μίαν περίοδον ἡλίου εἶναι, ἢ μικρὸν ἐξαλλάττειν. *Conatur intra unicum Solis ambitum conſiſtere, aut ſanè paulum excedere.* Quanuis autem epopœia termino præmiri magnitudinis certè non patiatur eaque ἀόριστος τῷ χρόνῳ *indefiniti temporis ſit*; aliquē tamen eius deberi partibus, quas Græci alphabeti *notis* deſignant, Latini verò *libros* appellant, & Itali *canto* nuncupare conſueuerunt, communi conſenſu receptum eſt; terminum autem eius duodecim horarum ſpatium eſſe volunt, quoniam epicus nequit canendi ſpiritum diutiùs protrahere, nec populus audire.

Partes dramatis ratione qualitatis & quātitatis.

Dramatis verò partes decernuntur, vel ratione qualitatis, & ut alii dicunt, eſſentiæ; vel ratione quantitatis, ſiue molis ac extenſionis; de hac ſecunda iam aliquid dictum fuit, & iterum plura dicentur. At ſi priorem rationem ſpectemus, partibus drama conſtare comperiemus, quæ vel ad poetę, vel ad aliorum operam pertinent: Partes ad poetam ſpectantes quatuor eſſe non immeritò cenſentur, Fabula, Mores, Sententia, & Dictio. Sine his enim drama eſſe non poteſt. Primò nanque poeta rem debet excogitare, hoc eſt fabulam contexere, quæ ea in imitatione conſiſtat, hominum mores, animique ſenſa debet exponere; & hæc omnia accommodatā dictione perelegantèr, pro rei de qua agitur conditione, exprimere.

Quæ ad poetam pertinent, & non pertinent.

Quæ verò ad poetam non pertinent, ſunt Apparatus, & Modulatio, in quibus Choragus, Hiſtrio, Cantor, & Tibicen occupatur, & hæc extra ſcriptionem eſſe dicuntur. De his tamen intra plenius diſputabitur, cum de tragœdia ſermo fuerit, quam dicemus ſex conſtare partibus, cuiuſmodi ſunt *fabula, mores, dictio, ſententia, apparatus externus,* & *modulatio*; e quibus duæ pertinent ad ea, quibus imitamur, una ſolum ad modum, quo imitamur; reliquæ tres ad ea quæ imitamur; ex his porrò ſex partibus, quatuor à poetæ pendent induſtria; *fabula, mores, ſententia,* & *dictio*, duæ verò ab aliorum artificum opera, nimirum *apparatus externus, & melodia, ſiue modulatio*; de his tamen ſuo loco plura.

Primum ac præcipuū opus poetę inuenienda ꝛ.

Primum, ac princeps eſt opus rem animo ſerius euoluendo, fabulam contexere; huius porrò conditiones ſunt, quas fabulæ in uniuerſum adſcripſimus. Hoc autem abſoluto, nomina perſonis imponenda ſunt; vel ab Hiſtoriis petita, vel proprio Marte adinuenta, quæ tamen non caſu, aut temerè fingenda ſunt, quin potius vel à ſimili Hiſtoria deſu-

mi

mi debent, ſi tamen ſummâ cum dexteritate id fiat, vel græcum etymon attendendum, quod euentum, aut mores deſignet; vel munus, ac officium, aut ætas, aut natio &c. attendi debet.

Perſona aut in argumento, aut extra.

Perſona verò, cui nomen imponitur, aut in argumento eſt, aut extra illud. Inſuper ex perſonis, quædam ſunt, quæ aliquid non in ſcena, ſed intus dicunt, & quædam ſunt, quæ nihil dicunt, ſed aliquid ipſis dicitur. At argumentum non uniuſmodi eſt, quoniam vel ſimplex, vel geminum habetur.

Quæ turpia ſunt narranda tantùm, & non oculis exponēda.

Pertinet autem ad decorum dramatis, quæ turpia ſunt viſu, tantummodo narrare, & oculis non exponere, aut voce quapiam interiùs clam prolatâ ſignificare, ita ut ex eâ auditâ populus intelligat, quod non videt. Dramatis mores tales ſunt, quales fabulę in uniuerſum tribuimus. Dictio non uniuſmodi, ſed varia, pro varietate perſonæ, & hoc etiam decorum reſpicit, licet uniuerſè non debeat elocutio admodum ornata eſſe, qualis in epopœia, cùm potius deceat eam eſſe magis popularem, mediã tamen inter ſublimem, & humilem; verbo dicam, ferè pedeſtrem.

Dramatis mores quales.

Dramatis metrum.

Ad dictionem pertinet metrum, drama ſiquidem, ſiue tragœdia, ſiue comœdia ſit, metrum expoſcit. Metrum verò aptiſſimum ad drama eſt iambicum, quoniam hoc in omnem ferè ſermonem incurrit; rectè namque dicitur natum rebus agendis; iambicum enim cum pedeſtri ſermone magnam habet affinitatem. Huiuſmodi ſiquidem verſus, nimirum iambici, tam parum à familiari ſermone diſtant, ut ſæpe vix eos eſſe verſus cognoſcere poſſis; nec mirum, nam plurimis iambis in colloquio utimur, ut Ariſtoteles dicebat. Huius autem verſus variæ ſunt ſpecies, omnes tamen valde familiares, ut ex proſodia notum eſt; iambicus autem verſus olim inuentus eſt naſcente poeſi; Auctor eius fuit Archilochus, de quo Lyricus

Horat. in arte poet.

Archilocum proprio rabies armauit iambo
Hunc Socci cœpere pedem, grandeſque cothurni,
Alternis aptum ſermonibus, & populares
Vincentem ſtrepitus, & natum rebus agendis.

Ariſt. lib. 3. Rhet. tex. 345.

Ariſtoteles autem de Iambo loquens hæc habet, τῶν δὲ ῥυθμῶν. ὁ μὲν, ἡρῷος σεμνὸς, καὶ λεκτικὸς, καὶ ἁρμονίας δεόμενος. ὁ δ᾽ ἴαμβος, αὐτή ἐστιν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν. διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες. *Ex numeris autem herous grandis eſt, & elegans & indigens harmoniæ, iambus autem ipſa eſt imperitorum oratio, ideo ex omni genere carminum, in iambica maximè loquentes incurrunt.* Cum igitur oporteat in dicendo granditatem efficere, & auditores in admirationem adducere, & huic rei iambicus numerus non ſit accommodatus; ob id, ait Philoſophus, oratori alium numerum adhibendum eſſe, nimirum heroum, quem putat grandem eſſe, & elegantem, & in primis aptum ad oratoriam grauditatem, ac maieſtatem comparandam; harmoniâ tamen atque temperatione aliorum pedum humiliorum indigere; Heroum autem pedes Tullius putat eſſe non tantum Dactylum, ut Fabius arbitratur, ſed Spondæum, & Anapæſtum, hos enim omnes inter heroum numeros collocat, cum hi tres paria habeant interualla; conſtat igitur Iambum eſſe numerum valde popularem, ideoque verſus iambicos eiuſdem eſſe naturæ. Dramati autem numerum iambicum ſummopere congruere, teſtis eſt idem Stagirites, eo quòd, ut ipſe ait, valdè ſimilis eſt ſermoni familiari, quod antea docuerat ad oſtendendum in ſoluta oratione, quod poeticum eſt, apud peritos homines laudem habere non poſſe, non enim oratores egregiè putandum dicere, qui poeticâ verborum licentiâ exultant, & poetarum floſculos undique decerpunt, hoc autem ut probet à comparatione deſumit argumentum, aduerſus illos, qui in ſoluta oratione poeticam locutionem probant; Tragici, inquit, poetæ non amplius hac tempeſtate ſequuntur illud priſcum dicendi genus à conſuetudine vulgaris ſermonis remotum; ergo multo minus id oratori faciendum. Oſtendit autem non exiguam mutationem in poeſia factam; quia tragici tetrametros verſus priùs uſurpabant, cum adhuc poeſis eſſet ſatyrica, & ad ſaltandum accommodatior, & ideo verſibus ad ſaltandum accommodatis uti opus erat; cuiuſmodi ſunt tetrametri, qui octonarii dici ſolebant, quòd octo pedibus conſtarent; quiq. nec tantum iambos, ſed etiam choræos, & tribrachos pedes continebant, eoquòd hi ſint pedes celeres; at poſtea, tragici ijdē poetæ cupientes pondus, & grauitatem ſuis fabulis addere, relictis celeribus & laſciuis tetrametris, ad iambicos ſe contulerunt, ἀλλ᾽ ὥσπερ καὶ ἐκ τῶν τετραμέτρων εἰς τὸ ἰαμβεῖον μετέβησαν. διὰ τὸ τῷ λόγῳ τοῦτο τῶν μέτρων ὁμοιότατον εἶναι τῶν ἄλλων. *Sed quemadmodum tetrametros verſus reliquerunt, & ad iambos ſe contulerunt, eo quòd ex omni metrorum genere iambicum eſt ſolutę orationi ſimillimum*, e quorum numero trimetros præcipuè, atque dimetros frequentarunt, quoniam nullum carminis genus orationi ſolutę ſimilius eſt, quàm iambicum, & ideo in comœdiis, & tragœdiis erat opportunus horum carminum uſus, quia veriſimile eſt, ut ii, qui fabulas agunt, quodammodo loqui naturaliter appareant. Itaque, ut ſuperius innuimus, heroici ſanè magniloquentiam ſequuntur, comici verò ac tragici quotidianum ſermonem imitantur; nec immeritò, nam in ſcenas perſonas inducunt, puta ſeruus; ancillas &c. quibus non niſi familiaris ſermo accommodatur. Hanc eandem doctrinam Philoſophus inculcat alibi, ubi iambicum maximè aptum ſermonibus alternis eſſe dicit. Ex his facilè intelliges in dramate iambicos, vel dimetros, vel trimetros, maximè quidem uſurpandos eſſe.

Ariſt. lib. 3. Rhet. tex. 21.

Ariſt. in arte poet. part.

Partes autem fabulæ ratione quantitatis ſunt Diuerbium, & Choricum. Diuerbium contingit, quando diuerſi verba faciunt; diuiditur in Actus, & Scenas, illi ſunt maiores, hæ autem minores partes, cum Actus unus plures ſcenas complectatur. Actus porrò diſtinguebantur choro, vel ſi non adeſſet chorus, pro eo erant tibicinum cantus, in eum finem inſtitutus, ut ſpectatores etiam intermedio tempore aliquam delectationem haberent. Chori officium declarat Lyricus dicens

Diuerbiũ, & Choricũ fabulę partes.

Chori officiũ quale.

Horat. in arte poet.

Actoris parteis chorus, officiumque virile
Defendat:

Qualis is eſſe debeat, idem quoque nos docet, dum ſubdit

neu quid medios intercinat actus,
Quod non propoſito conducat, & hæreat aptè
Ille bonis, faueatque, & concilietur amicis.
Et regat iratos, & amet peccare timenteis.
Ille dapes laudet menſæ breuis, ille ſalubrem,
Iuſtitiam legeſque, & apertis otia portis.
Ille tegat commiſſa, Deoſque precetur, & oret,
Vt redeat miſeris, abeat fortuna ſuperbis.

Antiquis duplex erat chorus, nempe tragicus, & comicus, ille quindecim perſonis, hic autem viginti quatuor conſtabat.

Actus numerus quinarius eſt.

Actus fabulæ quinario numero comprehenduntur, adeo ut nec plures, nec pauciores eſſe debeant, unde Lyricus

Neue minor, neu ſit quinto productior actu
Fabula, quæ poſci vult, ea ſpectata reponi.

Pri-

Quid in ſingulis actibus habeatur.

Primus actus argumentum exponit, non tamen exitum, alioquin eius præcognitio delectationem adimeret. Alter deducit rem in actum. Tertius turbas mouet. Quartus viam aperit, quâ res implicitæ, pluribuſque tricis inuolutæ diſſoluantur. Quintus atque poſtremus impedita artificioſè expedit. Aliqui tamen pauciores eſſe poſſe contendunt.

Actuum magnitudo.

Actuum autem magnitudo non ſemper eadem; nam illa quidem excreſcit, ſi vel res cordatos grauitate detineant, vel populum feſtiuitate delectent; illud ſatis eſt exploratum ſcilicet, actum ultra ſcenam ſeptimam non extendi, quamuis aliqui uſque ad decimam non tamen amplius producant; Scenæ verò magnitudo tanta eſſe debet, ut facile principium medium, & finis, memoriæ committi poſſit.

Actuum numerus, ſeu multitudo.

Actores porrò in dramate nolunt plures eſſe, quàm quatuordecim, quorum nomina moris fuit in ſcena proponere, ſimulque patefacere, quæ cuiuſque ſint partes, quamuis hic ſit numerus inconſtans, cum pro diuerſitate fabulæ, varietatem ſubeat; & ea his non plures tribus in ſcena loqui poſſe contendunt, auctore Horatio, cum, ut ſupra quoque monuimus, aliquando dixerit, *Nec quarta loqui perſona laboret*. Hoc tamen non omnibus probatur; enimverò non deſunt e a Latinis, qui plures in fabulas perſonas introduxerint, quamuis diſſimulare non liceat, quartam perſonam ferè ſemper mutam eſſe; vel ſaltem parum admodum loquentem; tametſi nanque perſonæ quatuor in ſcena ſint, nihilominus, una ex ipſis tacet, ne ſermonem perturbet; vel ſi loquitur, id non facit niſi cum una ex aliis, non cum uniuerſis; quod non accipiendum tanquam omnino neceſſarium, ſed tanquam conſuetum. De ſcenarum quoq; diſtinctione habenda eſt cura, quæ modò nouarum perſonarum aduentu perficitur, modò nouæ unius interuentu, modò tandem veteris receſſu; ſcenæ igitur initium fit, vel per omnes perſonas nouas, vel ſaltem per unam; quemadmodum finis vel per omnium, vel per unius diſceſſum.

Diuerbii partitio.

Solet autem diuerbium, de quo loquimur, in πρότασιν, ἐπίτασιν, & καταστροφὴν distribui. Πρότασις, Prout ad præſens attinet inſtitutum, eſt ſolum argumentum in fabula, unde προτακτικὸν πρόσωπον, perſona extra argumentum dicitur, ἐπίτασις, idem eſt ac intenſio, vehementia, amplificatio, ac exageratio; in ea enim fabulæ parte res maximè viget. Protaſis cenſetur dramatis initium, quòd antecedentia refert, & ad reliquam fabulam viam ſternit; huius officium eſt rem ſummatim exponere, pauciſque perſtringere. Aliis verò Protaſis eſt primus actus fabulæ, quo argumenti pars explicatur, partim reticetur, in eum finem, ut populus ſuſpenſus detineatur, & in expectatione maneat; nam fabulę ſtatim exitu præcognito, cętera frigeſcant oportet; ut ea aduerſo validiora fiunt, ſi audientium animos expectatio detineat; in uniuerſum enim omnia, quæ repentè contingunt, audientium animos in maiorem admirationem adducunt. Ex aliquorum tamen opinione breuis oratio, rei ſummam complectens, non neceſſariò in primo actu fieri debet, cum etiam in ſecundo locum habere poſſit. Plerunque contingit, ut perſona quædam in ſola protaſi ſe ſe det in conſpectum, poſtea verò nunquam. Huiuſmodi autem fabulæ pars, quæ protaſis appellatur, choro terminari conſueuit. Vbi vera deſinit protaſis, incipit epitaſis, quam diximus eſſe amplificationem, ac exagerationem, ab aliis dicitur pars illa, in qua turbæ aut excitantur, aut inuoluuntur; rectius dixeris eſſe illam in qua fit maior rerum omnium intenſio, incrementum, atq; proceſſus turbarum, ac totius erroris nodus, quamuis hęc fabulæ pars aliquibus in duas partes diuidatur, quarum una eſt in qua turbæ aut excitantur, ac inuoluuntur, & ab ipſis appellatur epitaſios nomine; altera verò in qua habetur vigor ſtatuſque fabulæ, & res miſcetur in ea fortunæ tempeſtate, in quam ſubducta eſt, & cataſtaſis nuncupatur. At verò Cataſtrophe eſt pars altera, quæ ſuperiores ſubſequitur, & in ea fabulæ habetur exitus, quo exponitur fortuna in melius, aut deterius conuerſa: Harum partium loca ſuperius innuimus, cum diceremus protaſin actu primo, non tamen ſemper, ſed aliquando etiam ſecundo, contineri. Epitaſis, de qua aliquid ſupra dictum fuit, actu ſecundo, tertio, quandoque itidem quarto, comprehenditur, vix unquam aliquid eius habetur in quinto. Cataſtrophe tandem non rarò quartum actum, vel eius partem occupat, ſed longe frequentius, & ferè ſemper tota in actu conſumitur quinto. Superior fabulæ partitio eſt ex Græcorum ſententia, quibus viſum eſt congruentiùs drama diſtribuere in partes natura diſſimiles; iuvat enim hinc potius differentiam partium deſumere, quàm à quantitate, ratione cuius Latini diſtributionem dramatis in partes faciendam eſſe voluerunt.

Ariſt. in arte poet. part. 64.

Sed Ariſtoteles, de tragędia loquens, fabulæ partes deſignat, quandoquidem abſolutâ diſtributione tragœdiæ in partes, quibus, ut formis uti oportet, eandem partitur habitâ ratione quantitatis, κατὰ δὲ τὸ ποσὸν καὶ εἰς ἃ διαιρεῖται κεχωρισμένα, τάδε ἐστί, πρόλογος, ἐπεισόδιον, ἔξοδος, χορικόν, καὶ τούτου, τὸ μὲν πάροδος, τὸ δὲ στάσιμον. *At ſecundum quantitatem, & in quas ipſa diuiditur ſeparatas, hæ ſunt prologus, epiſodium, exodus, choricum, & huius quidem una pars, parodus; altera verò ſtaſimum.* Quas deinceps declarat; & ex eius ſententia Prologus eſt tota ac integra pars illa, quæ eſt ante chori parodum, hoc eſt ante chori ingreſſum. Epiſodium eſt integra pars interpoſita inter integros choricos cantus. Exodos eſt integra pars poſt quam non eſt chori cantus. Corici verò parodus prima dictio eſt integri chori. Staſimum eſt cantus chori ſine anapæſto & trochęo. Κομμὸς tandem eſt lamentatio communis chori, & à Scena oritur; ubi obſeruandum in hac diuiſione prologum conuenire cum protaſi, epiſodium cum epitaſi, ut exodum cum cataſtrophe. Quamuis exodus ſit tota illa tragœdiæ pars, quæ ſequitur poſt ultimam chori cantilenam uſque ad tragœdiæ finem. Cataſtrophe verò primò contingit, cum res in fortunæ mutationem vergere incipiunt. Solutio fabulæ eſt manifeſta nodi ſolutio, cum fortunæ mutatio primùm ſe ſe dat in conſpectum; totum autem id, quod poſt enodationem ſequitur, ſolet exitus fabulæ nuncupari. Hic non omittendum ab Ariſtotele diuiſionem traditam à loco quem partes in tragœdia habent, deſumi, cum ſuperior proximè relata, potius à ſingularum partium muneribus ac officiis petatur. Non ignorandum tamen diſſimili modò à Latinis, ac ab Ariſtotele prologi vocem uſurpari; ſiquidem prologus Ariſtoteli pars eſt fabulæ primo loco habita cum cæteris connexis, ſed Latinis quædam eſt locutio veram fabulæ compoſitionem antecedens, nimirum oratio ad ſpectatores ante legitimam fabulam habita.

De chorico dicendum.

De chorico dicendum ſequitur. Choricus eſt pars illa, qua choricus canit certis dramatis locis, ac certis interuallis. Eius originē Arcadibus veteres acceptam referebant, quemadmodum muſicam uniuerſam. Chorus porrò multitudinem ſignificat ex pluribus in unum locum ſimul collectis, aut ad canendum, aut ad

loquen-

loquendum, licet hoc poſtremum minus propriè dicatur: moria enim olim fuit, ut in unum plures coacti, iacularia proferrent voluptatis cauſà, unde non multo poſt uſus effluxit poematum comicorum, & tragicorum, ita ut in utroque poematum genere, chorus haberetur; ita fit ut duplex ſit chorus, nempe comicus, & tragicus; & inſuper, ut utraque fabula extra choros ſermonem, & numeros habeat, in choris etiam hatu oniam. In choro tragico numerus erat perſonarum quinquaginta, ſed paulatim ad breuiorem numerum redactus fuit, ut ſupra monuimus, puta ad numerum quidecim perſonarum, ut comicus ad vigintiquatuor. De chori forma in progrediendo conſulendus Iulius Pollux. Chorus tragicus partim canebat, ut ex Ariſtotele colligitur, partim in ipſa ſtatim parodo, loquebatur & canere ſtatim ante epiſodium incipiebat.

Chori locus in fabula.

Chorus in fabula loquebatur poſt actum, vel ante etiam eumdẽ introductus cum concentu, & ita canebat, ac loquebatur, ut chorici nomine intelligerentur non ſolùm, quæ à choro canebantur, ſed etiã, quæ ab eo dicebantur. Argumentũ autem chori interdum peti ſolet ex rebus ipſis, ita ut cum reliqua ſabula tam aptè cohereat, ut quaſi pars eius videatur, Chorus enim probè inſtitutus debet eſſe de re, de qua loquuntur actores, non de re, quæ à ſabula ſeparatur; canere igitur debet, quod eſt fabulæ inſertum, quodque cum ea coniunctum eſt; quandoque tamen à fabula erat alienum; quod ſupra quoque ex Lyrico notauimus, cui prius chori forma, quemadmodum Ariſtoteli, retinenda videbatur. Chorus porrò canens populum ſpectabat, ei autem canebat, ne ceſſantibus actoribus abiret. Non omnis chorus eiuſdem eſt naturæ, quoniam ille, qui quintum ſequitur actum, à reliquis natura diſcrepabat; enimverò ipſius officium erat de iis iudicium ferre, quæ iam acta eſſent; quod apud Græcos quam maximè in uſu erat; non ſic tamen apud Latinos; Chorus autem è fœminis, & viris, non tamen pueris, velut minus aptis ad chori munus obeundum erat; non enim eorum oratio ad ſolandum, monendum, &c. chori videlicet officia, ponderis multum habet.

Chori varii ſaltus.

Chorus varios ſaltus exercebat, qui tamen ad tria præcipua genera reuocantur, cuiuſmodi ſunt Κορδαξ, qui quamuis accipi ſoleat pro pede trochæo, ſumitur tamen aliâ magis propriâ ſignificatione, iuxta quam genus eſt quoddam ridiculæ, ac ruſticæ ſaltationis in comœdia. Σίκιννις, genus eſt ſaltationis militaris, eſtque ſaltatio ſatyrica, Ἐμμέλεια, quamuis pro modulatione, & pro concinnitate ſumatur, præcipuè tamen eſt ſedatum ſaltationis genus, apud Platonem, & etiam tragicorum ſaltatio atque tripudium, ut apud Pollucem &c. Horum autem nomina à tribus Satyris Liberi Patris miniſtris prodiiſſe accepimus, ita ut ſaltatio tragica dicatur ἐμμέλεια, Satyrica verò σίκιννις; comica tandem κόρδαξ. Plerumque chorus duntaxat canebat, & non ſaltabat quod στάσιμον χοροστασίαν appellarunt. Quandoque totus ſimul chorus canebat, non rarò choro diuiſo, eius partes alternis canebant. Diuiſio chori græcè dicitur Διχορία, eiuſdem pars Ἡμιχόριον, Reſponſio chori Ἀντιχόριον. Sed quoniam chorus erat, qui cantum ordiebatur, idcirco huius quoque facta eſt commemoratio, dictus eſt enim Κορυφαῖος, huic proximus appellatus eſt Παραστάτης. Tertius tandem Τριτοστάτης. Hiſce igitur nominibus appellari conſueuerunt, ex his tribus primus intenſiori, vehementiorique canebat voce, duo reliqui remiſſiori. Sæpeſæpius chorus non canebat, ſed duntaxat dicebat,

Plato lib. 3. de legibus.

Iulius Pollux lib. 4. cap. 15.

Quandoquidem chorus poſtquam ſcenam eſſet ingreſſus, nunquam totus recedebat, ſed perſeuerante fabulâ, pars chori cum actoribus ſe ſe intus recipiebat, pars altera remanebat, & ne præſentibus actoribus otioſus penitus videretur, nonnunquam actores interpellabat, ita tamen ut hi pauca loquerentur, & non niſi cum duo ſermonem haberent tertius autem ſi forſan adeſſet, uſque dum ille abiiſſet, chorus expectare ſolebat: Non rarò prætermiſſo cantu aliquid ad actuum connexionem addebat, diuerſo tamen utens carminis genere; quamuis autem multi eſſent in choro, hic inſtar tamen unius actoris habebatur, itaque loquens, unus omnium nomine dicebat, ſiue integer, ſiue diuiſus chorus eſſet. At qui chorum alloquebatur, modo ut plures compellabat, modò ut unus, quæ dicta ſint maioris eruditionis gratia.

Variæ dramatũ genera.

Varia porrò ſunt dramatum genera: præcipua tamen Græcis duo ſunt, Comicum, & Tragicum. Minus verò præcipua ſunt iidem duo Satyricum, & Mimicum, ut ex Diomede colligitur. Romanæ Fabulæ aliæ Palliatæ, aliæ Togatę: Priores ſunt in quibus inducuntur Græci, atque omnia ſcribuntur iuxta Græcorum ritus, ſumpto nomine à veſtis genere. Poſteriores autem ſunt factæ ſecundum ritus, moreſque togatorum, hoc eſt Romanorum. Palliatæ tamen uſurpari ſolent pro crepidatis; neque mirum nam apud Græcos in uſu erat, non ſolum pallium ſed etiam crepidæ, quod Donatus aduertit, cui fabulæ ſpecies ſunt Tragędia, Comœdia, Togata, Tabernaria, Prætexta, Crepidata. Erant etiam Rhyntonicæ, quæ prætextatis erant perſimiles. Sed prætextatæ aliquibus ſunt tragœdiæ; Tabernariæ verò, vel Comœdiæ, vel Tragicomediæ; Atellanæ ſatyrico poemati reſpondent. Mimi tandem Planipedes eſſe dicuntur. Sed prætextatæ, erant quæ propriè magis togatæ dicebantur, Togatarum duo eſſe genera voluerunt.

Præteſtatæ autem erant, quæ virorum principum actiones effingunt, velut illæ, in quas inducuntur, vel Reges, vel Duces &c. quibus perſimiles habebantur Trabeatæ. Togatæ dicebantur, quæ de hominibus erant priuatis. Mixtæ autem erant, quæ ex prætextis, & togatis conſtabant, quæ Tabernariæ dici conſueuerunt, in quibus perſonæ togatæ, cum prætextatis iungebantur. Erant etiam ſabulæ Atellanæ.

Nomenclatio fabulę unde ſumatur.

Cæterum dramatis nomenclatio unde ſumatur, facile conſtat, propterea quòd vel à perſona cuius præcipuæ ſunt partes, nomen dramati inditur; vel à re de qua agitur. Sed à perſona ſumitur bifariam, Primò quidem à nomine proprio; ut Æſchyli Agamemnon, Sophoclis Electra; Euripidis Hecuba & Helena. Plauti Amphytrio, ac Stichus. Terentii Phormio, Senecæ Hippolytus, & Octauia, & aliæ quam plurimæ. Deinde à perſonæ patria, vel alia quapiam affectione ut Euripidis Phœniſſæ, & Supplices: Plauti Captiui, & Mercator; Terentii comœdiæ omnes Phormione quidem excepto. Senecæ Troades. A re itidem deſumitur appellatio, ut Plauti Aulularia, & Moſtellaria, ex quibus illa ab aulula, nempe olla Euclionis: hæc à Moſtello puta monſtro ædes infeſtante. Duo igitur eſſe videntur à quibus dramatis nomen deduci poteſt, Donatus hac de re tamen loquens, hæc habet, *Omnium comœdiarum ſcripta*, (eadem verò eſt de tragœdia ratio) *ex quatuor rebus omninò ſumuntur; nomine, loco, facto, euentu. Nomine ut Phormio, Hecyra, Curgulio, Epidicus. Loco; ut Andria; Leucadia, Brundiſina. Facto; ut Eunuchus, Aſinaria, Captiui; Euentu*; ut *Commorientes, Adelphi Heautontimorumenos*, Sed ſi rectè attendas, facilè

repe-

reperies quatuor commemorata ad duo ſuperiora capita reuocari. Nobilem poetam imitaturus, idem ab eo datum dramati nomen retinendum.

Melodia.

Sequitur melodia, quæ non ad poetam, ſed ad muſicos pertinet; quemadmodum apparatus eſt extra poeticam artem, & ad choragum ſpectat. Hęc prorſus externa ſunt, ut propterea ſine his poeta ſortiatur intentum ſuum; nam ad ipſum duntaxat ea pertinent, quæ ſcriptione dramatis comprehenduntur, his enim, poeta citra quoduis aliud, ad miſerationem, & terrorem aut alios affectus auditores compellit; quod non obſcurè conſtat; nam ſi quiſpiam ex aliquorum tragœdiis modulationem, atque apparatum remoueat, taciruſque illas euoluat, non poterit ad miſericordiam, vel terrorem, aut aliquem alium affectum, non commoueri. Tametſi autem res hunc ſe habeat in modum; cuique tamen apertè conſtat hæc externa multum ad commouendos animos conferre, momentique plurimum in ſe habere, tantum ſcilicet, quantum poetica oblectamenta habent.

Externa duo ſunt. Modulatio quid.

Hæc porrò externa duo ſunt, *Modulatio*, & *Apparatus*, primò autem de modulatione dicemus. Modulatio, græcè, μέλος. ἁρμονία ᾠδῆ & ſanè μέλος, deducitur à verbo μελῳδεῖν, ſed ab Ariſtotele dicitur μελοποιΐα, quæ Fabio vocatur modulatus, & Senecæ modulamen; Platoni λόγος ᾀδόμενος: eſtque apta quædam & concinna elocutio, quæ fabulæ plurimum ſuauitatis affert. Hanc Ariſtoteles tanti fecit, ut eam præcipuum fabulæ condimentum appellaret, eam enim vocat μέγιστον τῶν ἡδυσμάτων, *maximum condimentorum*; ut ſignificaret modulationem cæteris poetarum oblectamentis anteire. Sed Plato de modulatione loquens ait, Μέλος ἐκ τριῶν ἐστὶ συγκείμενον, λόγου τε, καὶ ἁρμονίας, καὶ ῥυθμοῦ, *modulatio ex tribus eſt compoſita, ſermone, armonia, & rhythmo*. Modulatio verò partim in Cantico, partim in Chorico locum ſortitur; At verò Căticum eòquod unus caneret, *monodium* ab antiquis dicebatur; Cantus autem Chori, quoniam plurium eſſet, vocibus in unum confuſis, *ſynodium* appellari conſueuit. In Cantico, pythaoles: in Choro, choraules, canere ſolebant, ſed piget de his plura ſubiicere.

Platoni lib. 3. de Repub.

De Apparatu diſſeritur. Ariſtot. in arte poet. part. 38.

Reliquum eſt ut de apparatu nonnulla dicamus; rectè autem ab Ariſtotele dictum fuit, ἡ δὲ ὄψις, ψυχαγωγικὸν μὲν, ἀτεχνότατον δὲ, καὶ ἥκιστα οἰκεῖον τῆς ποιητικῆς, *& apparatus allicit quidem animos: ſed maximè eſt artis expers, & minime proprius poeticæ*. Apparatus minime eſſe artis proprium probat tum quia Tragœdiæ natura, & virtus extra etiam certamen, ac ſcenam, & ſine hiſtrionibus conſiſtit; tum quia in apparatu concinnando potius eius, qui apparatum hunc conficit, quam Poetæ ars, & induſtria verſatur. Eſt igitur ornatus eorum, quæ ſub aſpectum cadunt, quique perſonarum ornamenta, & ea quibus ſcena inſtrui ſolet, comprehendit. Hæc pars non erat apud veteres in uſu, cum ſine hac drama ab ipſis fieri ſoleret; Theſpis enim, qui fuit primus poeta tragicus apud Athenienſes è plauſtro ſine apparatu, ac ſcenâ, poemata ſua recitabat: idem etiam *fece* non perſonis eſt uſus, tunc enim Tragędi faciem fęcibus illinebant auctore Theſpide, aut Æſchylo, unde Lyricus

Horat. in arte.

Quæ canerent agerentque peruncti fęcibus ora
Poſt hunc perſonæ pallæque repertor honeſtæ
Æſchylus.

Æſchylus porrò, teſte Lyrico, grauitate perſonarum, & coloris diſtinctione uſus eſt: idem quoque primo dedit ſyrma, pulpitum, & etiam alia. Pulpitum autem erat locus editior in Orcheſtra, quæ erat locus in theatro inter ſcenam, & cuneos ſenatoribus ad ſpectandum deſignatus, ibi enim Pulpitum erat non amplius quinque pedibus altum, in quo chorus tragędiarum, & comędiarum, quandiu comediæ chorum habuerunt, ipſique etiam citharædi, & aulædi, & quotquot perſonam ex fabulâ non agebant actioni ſubſeruiebant. Dicebatur autem orcheſtra ἀπὸ τοῦ ὀρχεῖσθαι à *ſaltando*, quod in ea geſticulatores hiſtrionibus in ſcenam abditis, populum ſaltando detinerent. Tametſi pars hæc magis ad choragum, hoc eſt chori Ducem, & ad hiſtrionem pertineat, quàm ad poetam; ab hoc tamen eorum uterque debet egregie inſtrui, ne ab ipſis decorum maxime neceſſarium, negligatur; idcirco poeta huius artis ignarus eſſe non debet, ut poſſit choragum præfectum inſtruere, ne decorum in poſtremis habeat. Cæterum choragi munus erat præeſſe choro, non ſolùm, ſed etiam fabulæ uniuerſæ, ut ob id eius eſſent partes omnia neceſſaria curare, ut hiſtrio ſpectatorum oculis rectè fabulâ exhiberet, & ideo eius erant congruentem iuueni, ac ſeni, optimati, ac plebeio veſtem tribuere, & inſuper machinam unde numen loquitur, ſi opus erat, & id genus alia, decernere.

Theatrum quale.

Locus verò, in quo agebantur ludi ſcenici Theatrum appellabatur, cuius forma hemicyclum referebat; in eo erat Scena, Orcheſtra, & Proſcenium. Scena frons erat theatri, vel potius contabulatio ab uno eius cornu ad alterum cum coopertura. Proſcenium erat locus ante ſcenam porrectus, in eo autem pulpitum, de quo ſupra erat etiam orcheſtra, cuius paulo ante meminimus, ubi apud Græcos erant qui ſaltarent, & apud Romanos erant Senatores, qui ſpectarent: ſcena pulpito altior erat, pulpitum autem proſcenio, & orcheſtrâ. Hiſtrionum numerus initio perexiguus fuit, ſed unus, ac idem varias perſonas ſuſtinebat, veſtem variabat pro varietate perſonæ, quam gerebat. Hic ſi peccaret, ſibilabatur.

Idem porro diù fuerunt & cantores, & ſaltatores, ſed cum animaduerterent, continuo ſaltu anhelitum turbari, ac proinde mutari cantum, idcirco poſtea eos ſeparare opportunum eſſe duxerunt.

Val. Max. lib. 2 ca 4.

Scena variis picturis apud Romanos ornari conſueuit, ut accepimus, nam *Caius Pulcher ſcenam varietate colorum adumbrauit vacuis ante picturâ tabulis extentam* &c. Item: *Habuit & ſcena ludis Claudii Pulcri magnam admirationem picturæ, cum ad tegularum ſimilitudinem corui, decepti imagine, aduolarent*. Triplex eſt ſcena, nempe Tragica, Comica, & Satyrica Quarum ornatus varii ſunt; nam Tragica exornatur columnis, ędibus magnificis atque regalibus: Comica ædificiis priuatis: Satyrica denique montibus, arboribus, ſpecubus, aliiſque rebus agreſtibus, itaut ſcenarum ornatus proportione reſpondeant iis, quæ in ipſis repræſentantur. In ſcena duo conſtitui ſolebant aræ, quarum dextera Liberi Patris, ſiniſtra vero eius numinis erat, cui ludi fiebăt. Apud Græcos Scenici fabularum actores magno erant in pretio, ac æſtimatione, apud Romanos non item, immo nec ipſi Poetæ, quamuis in ludis Capitolinis è Iudicum ſententiâ, ſcenicæ coronæ tradi ſolerent.

SECTIO TERTIA.

De Tragœdia.

Tractationis continuatio.

CVm hucuſque de drammate in uniuerſum actum à nobis fuerit; reliquum eſt, ut ad eius varias formas deſcendamus, e quibus primò quidem Tragœdia occurrit. Quamuis autem hoc nomine ſoleret antiquitùs tam Tragœdia, quàm Comœdia

Vuuuuu nun-

Digitized by Google

nuncupati, adeo ut idem nomen utrique commune

Tragœdię, & Comœdiæ.

ſoret, cum τρυγῳδία ſiue τραγῳδία. utraque appellaretur, poſtea tamen diſtinctis nominibus ſignificari cœperunt, adeo ut una quidem comœdia, altera vero tragœdia appellaretur.

Vnde Tragœdię nomen deductum ſit. Prima ſententia hac de re.

Vnde autem tragœdię nomen deductum ſit, quæq; ſit eius etymologia, non obſcurè conſtat ex ijs, quæ apud Athenęum, & alios legimus, enim verò tragœdia à primis incunabulis rudis erat poeſis, quæ vindemię tempore in Liberi Patris honorem alternis vocibus canebatur: ex huiuſmodi autem certamine triumphum agenti, præmij loco donabatur hircus, quò pertinet illud Horatij.

Horat. in Arte poet.

Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum.

Satyrica poeſis qualis,

Poſt tragœdiam nō immeritò Satyricam poeſin conſiderandam aſſumimus, cum non leuis affinitas inter ipſas intercedat: tragœdiæ ſiquidem poeſis Satyrica olim comes, & aſſecla, & veluti πάρεργον eſſe ſolebat, exhilarandæ tragœdiæ gratia; nam Ἡ δὲ σατυρικὴ συγκέρασμα ταῖς ὀκνηροτέραις ὑπάρχουσα. καὶ ἀπὸ δακρύων εἰς χαρὰν καταστρέφειν ὥσπερ. *Nam poeſis Satyrica lamentis hilaritatem miſcet, & à lachrymis in gaudium ſolet deuenire ac deſinere.*

Satyrica poeſis unde dicta.

Satyrica, de qua loquimur, poeſis à Satyris dicebatur, qui fuerunt adhibiti tanquam idonei, non ſolùm inſtitutionis, ſed oblectationis gratia, propterea quòd eos præſertim Silenos, occultâ ſapientiâ præditos antiquitas arbitrabatur: atque adeò ad homines inſtituendos maximè quidem opportunos credebat; cumque formâ turpi ac ridiculâ, moribuſque laſciuis, itemq; dicaces eſſent, facilè riſum ciere poterant. Hæc fabula erat, in quam tragici poetæ, non reges, aut heroas, ſed Satyros ludendi, iocandique cauſa induxerunt. Drama igitur Satyricum à Satyris nuncupatur. Hic tamen non prætereundum diſcrimen inter Silenos, & Satyros; utrique enim Bacchi fuerunt comites, hoc tamen diſcrimine, quòd Sileni habebantur nutritij Bacchi, Satyri autem colluſores, qui puerum Bacchum luſibus, & iocis detinerent; itaque Sileni priuſquam ſeneſcant Satyri ſunt, ac proinde Sileni ob ætatem maturiorem, ſapientes habiti ſunt; Satyri autem non item, utrique tamen dicaces. Satyri porrò dicti ſunt eo quòd hircorum facie apparerent, hirſutoque corpore eſſent; Satyrica autem ve-

Satyrica vetus quid

tus definiri ſolet. *Poema dramaticum tragœdiæ adnexum, chorum è Satyris habens perſonatum illuſtrium actionem notabilem partim ſeriam, partim iocoſam exprimens, ſtylo hilari, exitu plerumque læto, quemadmodum omnis.* Vt autem omnis dramatica poeſis, ita & Satyrica ruſticis accepta referri ſolet, eius primus creditur ſcriptor Pratinas Philaſius, poſt tragœdiam tamen inuentum, ut ex Lyrico liquet, cum canat.

Carmine, qui tragico vilem certauit ob hircum,
Mox etiam agreſtes Satyros nudauit.

Satyrorum enim more finita tragœdia nudæ perſonæ introducebantur. In huiuſmodi poeſi, primò fuit unica perſona, Satyrus nempe certo modo ſaltans, nam κόρδαξ, erat ſaltatio comica, ἐμμέλεια, tragica, & σίκιννις, ſatyrica, hæc ſaltatio, *Sicinnis* ab inuentore Sicinno dicebatur. Deinde huius poeſi acceſſit chorus, ſolus tamen, adeo ut hiſtrione opus non eſſet. Poſteà unius perſonæ loco, quinque in hanc poeſin fuerunt inductæ, Satyrus imberbis, Satyrus barbatus, Satyrus caneſcens, Silenus, & Papposilenus, qui Silenos ætate ſuperabant; Non ſolùm Satyri, ſed aliæ etiam perſonæ ridiculæ illis ſimiles in hanc poeſin inducebantur. Non rarò etiam perſonæ graues miſcebantur, puta heroum aliquis &c.

Huius dramatis ſermo talis, qualis decet huiuſmodi perſonarum genus, idcirco laſciuus, ridiculus, mordax; adeo ut hominum vitia reprehenderent, & ſcommatibus riſum ſpectatoribus cierent. Primò autem ſola hæc poeſis haberi conſueuit; poſtea, cum homines cœpiſſent conuiciorum uſum deteſtari, tragediæ eā interſerere, vel ſubijcere cęperunt, ut illius ſalibus, huius ſeueritatem moderarentur, atque adeo ſpectatores tragicarum rerum atrocitate triſtes, Satyricis iocis exhilararent. Hoc autem faciebant ad finem ſingulorum actuum tragicorum, iuxta illud.

Horat. in arte poet.

Carmine, qui tragico, vilem certauit ob hircum
Mox etiam agreſtes Satyros nudauit, & aſper
Incolumi grauitate iocum tentauit, eo quòd
Illecebris erat, & grata nouitate morandus
Spectator.

Vſus tandem obtinuit, ut Satyricum drama, à tragœdia penitus abijceretur, adeout omnis laſciuia, & ſales, & ioci ab orcheſtra remouerentur; quod ex Ariſtotele manifeſtum eſt, cum dicat. Ἔτι δὲ τὸ μέγεθος ἐκ μικρῶν μύθων. καὶ λέξεως γελοίας διὰ τὸ ἐκ σατυρικοῦ μεταβαλεῖν, ὀψὲ ἀπεσεμνύνθη. *Præterea & magnitudo illa ab exiguis fabulis, & ad riſum facto ſermone, quia ex Satyrico hanc commutationem acceperat, tandem ſplendorem ſuum conſecuta eſt.*

Magnitudo ſatyricæ poeſeos quanta.

Satyricæ poeſeos magnitudo minor erat, quàm tragœdię, cum non tot foret epiſodijs inſtructa, nec peripetiam nec agnitionem haberet. Dictio Satyrica poeſeos grandior erat comicâ, ſed humilior tragicâ; ut Lyricus etiam notauit, docens tria eſſe obſeruanda in Satyra. Primum, ut ſermo ſit inornatus, id eſt agreſtis, ruſticus, & incomptus, quadam facetâ, & iucundâ negligentiâ tractatus; Alterum eſt, ut omnia verba ſint maximè propria, quæ vocat *dominantia*. Tertium, ut quamuis multùm recedat Satyræ humilitas à tragica grauitate, videndum tamen, quid quamque deceat perſonam; ſic enim loquitur.

Dictio ſatyrica qualis.

Tria in ſatyra obſeruanda.

Horat. in arte.

Non ego innornata, & dominantia nomina ſolùm
Verbaque, Piſones, Satyrorum ſcriptor amabo:
Nec ſic enitar tragico differre colori,
Vt nihil interſit, Dauuſne loquatur, an audax
Pythias, emuncta lucrata Simone talentum;
An cuſtos, famuluſque Dei Silenus alumni.

Quibus carminibus ſatyrici uterentur.

Satyrici uti tetrametris conſueuerunt, cum ſaltationi hoc genus carminis maximè ſit accommodatum, quemadmodum etiam metro iambico trimetro, utpote medio inter tragicum, & comicum; his accedebat etiam Priapeium. Quamuis chorus metro proceleuſmatico dimetro catalectico uteretur. Qualis ſaltatio eſſet, iam ſupra vidimus.

Saltatio Satyrica qualis.

Apparatus Satyricus qualis.

Apparatus poeſeos Satyricæ erat huiuſmodi. Sileni induebant tunicam villoſam, & amiculum ex vario florum genere conſertum. Satyri autem ſe induebant pellibus hircinis, humero circumiectis, & capillos horridos habebant. De Satyra verò ſectione ultima, poſt Epopœiam quædam tractabimus.

Cum Satyricis Silli maledicentia conueniebant; unde eſt, ut pro Sillis, Satyræ uſurpari conſueuerint. Silli tamen non erant drama, ſed poema extra ſcenam. Huiuſmodi poematis inuentor habitus eſt Homerus. In hoc autem genere plurimùm Xenophanes Colophonius excelluit, Carmen, quo Silli ſcribebantur, erat tum heroicum, tum etiam elegiacum, & iambicum.

Silli cum ſatyrica maledicētia conueniebant.

Fabula Rhyntonica, & hilarodia.

Cum Satyrico dramate, Fabula Rhyntonica non modicam affinitatem habet; utpotè mediæ naturæ inter tragoediam, & comoediam. Erat & ἱλαρῳδία, quæ proximum grauitatis locum poſt comœdiam obtinebat, & ideo veſte albâ, coronâ aureâ &c. utebatur;

Huic

Simodia. Huic affinis erat σιμῳδία: Sed de his alibi.

Quod Athenæus etiam expreſſit, ſic enim habet. Ἀπὸ μέθης καὶ ἡ τῆς κωμῳδίας καὶ ἡ τῆς τραγῳδίας εὕρεσις, ἐν Ἰκαρίῳ τῆς Ἀττικῆς εὑρέθη, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς τρύγης καιρόν. ἀφ' οὗ δὴ ἐν τρυγῳδία τὸ πρῶτον ἐκλήθη, ἡ κωμῳδία. *Prima Comœdiæ, & Tragœdiæ origo fuit ex compotatione, temolentiaque in Icario Atticæ pago, idque tempore vindemiæ, quæ Græcis τρυγὴ unde τρυγῳδίας nomine etiam Comœdia prius vocabatur.* Ex Athenæi proinde ſententiâ manifeſtum eſt Comœdiæ, & Tragoedię inuentionẽ poſt ebrietatem vindemiarum tempore extitiſſe. Hoc idem etiam teſtatur Diomedes, dum ait: *Tragœdia dicitur à Trago, & Ode: quoniam olim actoribus tragicis Tragos, ideſt hircus præmium cantus proponebatur, qui liberalibus Libero Patri imolabatur.*

Hircus cur Baccho ſacer. Ferunt autem hircum Baccho ſacrificari ſolitum fuiſſe, quoniam *depaſcit vitem Libero ſacram*: quamuis alij dicant non hircum, ſed utrem ex hircina pelle vino plenum, huiuſmodi numini ſacrari conſueuiſſe.

Secunda ſententia. Alij dicunt denominationem hanc deſumptam fuiſſe à τρὺξ hoc eſt *fex* eò quòd ora ſua fecibus ſceneci actores antè uſum perſonarum ab Æſchylo adinuentum perlimiebant, unde Lyricus.

Ignotum tragicæ genus inueniſſe Camœnæ
Dicitur, & plauſtris vexiſſe poemata Theſpis:
Quæ canerent, agerentque peruncti fæcibus ora.

Tertia ſententia. Quod ab actoribus fieri ſolebat, ne cognoſcerentur; Alij demum exiſtimant nomen deductum à τρὺξ, hoc eſt *novum vinum*, quoniam, ut nuper dicebamus, uter muſti plenus, ſolemne præmium cantoribus foret. Hoc etiam Diomedes notauit, cum diceret. *Liberalibus apud Atticos, die feſto Liberi Patris vinum cantoribus pro corollario dabatur, cuius rei teſtis eſt Lucillius in XII.*

Tragœdiæ inuentorem Theſpis Horatio viſus eſt, ut ex paulo ante carminibus allatis apertè conſtat. Sed hæc præſtat miſſa facere, cum nullius ferè momenti ſint. De origine tamen ipſius pauca quædam attingam. Origo Tragœdiæ, an Comœdiæ antiquior fuerit, non ſatis patet. Veriſimile aliquibus eſt Comœdiam, utpote ſimpliciorem, priùs inuentam fuiſſe & ex ea Tragœdiam profluxiſſe, ut reliquã tamen poeſin, nempe non omnibus numeris abſolutam, ſed rudem admodum, utpote ſubitam, ac e a temporalem. Tragœdia autem diu ſolo conſtitit choro, cui Theſpis vnum addidit hiſtrionem, poſt quem illam Phrynicbus uterque Athenienſis excoluit. A Theſpide dithyrambicis aucta fuit, ſed ab Æſchylo majora incrementa recepit; ſiquidem alterum hiſtrionem addidit, atque adeo primus diuerbium adhibuit, fecitque ut hiſtrionum unus primarum eſſet partium, alter ſecundarum. Sophocles tertium hiſtrionem adiunxit, tragicæque ſcenæ ornatum adinuenit, cumque chorus priùs duodecim perſonis conſtaret, ipſe curauit, ut deinceps chorus quindecim perſonarum foret, quas ob cauſas Sophocles creditus eſt tragœdiam abſoluiſſe, quamuis alijs hoc non ſoli Sophocli, ſed Euripidi tribuendum velint. Ad hoc tamen plurimum contuliſſe poetarum annua certamina, fatendum omninò; hinc enim Tragœdię perfectio, ac expolitio originem duxit.

In arte poet. part. 16.

A quibus Tragędia, & Comœdia primùm inuentæ.

Tragœdiæ quidem & Comœdiæ inuentum Ariſtoteles tribuit Megarenſibus, qui in Doride habitabant, ac ob id Dorienſibus. E Megarenſibus enim, Strabone teſte, quidam in Doride, & quidam in Sicilia fuerunt, & ideo ex Ariſtotelis ſententia Tragœdiam, atque Comœdiam Dorienſes ſibi vendicarunt, comœdiam quidem Megarenſes, tam hi qui hic ſunt, ut eo tempore inuentam, quo populari adminiſtratione eorum reſpublica regebatur; quàm qui ex Sicilia, quoniam ab his poeta Epicharmus prodijt, multò ſanè prior Chonnida; atque Magnete. Tragœdiam verò quidem in Peloponneſo inuenerunt.

An comœdia, an verò Tragœdia prius fuerit inuẽta.

Maximè controuerſũ, ergo utra prius inuenta. an Comœdia, an verò Tragœdia. Quidam vetuſtiorem Comœdiam eſſe dixerũt, quòd priùs homines vitam agreſtem, poſtea verò ciuilem traduxerint. Ariſtoteli tamen placuit utramque ſimul inuentam fuiſſe, quoniam, inquit, eâdem ætate ex hominibus quidam vixerunt graues, atque ſeueri; alij verò leues, & ioco ſi: qui prioris erant generis, ſcribebant res grauiores; qui verò poſterioris, res leuiores, à primis Tragœdia, à poſterioribus Comœdia ortum duxit. Hoc Homeri exemplo probat, qui utramque poeſin tractauit ſeueriorem quidem ſcribens Iliadem & Odyſſeam, ſed iocoſiorem ſcribens Margiten. Comœdia porrò magna ſuſcepit incrementa honoribus ijs, qui decernebantur comicis cum viciſſent. Eorum autem iudices quinque fuiſſe memoriæ proditum eſt, non modo Athenis, ſed etiam in Sicilia. Cæterum apud Romanos prima dramatum laus Liuio Andronico tribui ſolet, ſed de his hactenus.

Ariſtot. in Arte poet. part. 34.

His præhabitis nunc explicandum quid ipſa Tragœdia ſit, quod aſſequemur expendendo definitionem ipſius ab Ariſtotele traditam, quæ ſic ſe habet. Ἔστιν οὖν τραγῳδία μίμησις πράξεως σπουδαίας, καὶ τελείας, μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἑκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις δρώντων, καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, ἀλλὰ δι' ἐλέου, καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν. *Eſt igitur Tragœdia imitatio actionis probæ, & perfectæ magnitudinem habentis, ſuaui ſermone ſeparatim ſingulis formis in partibus agentibus, & non per ennarrationem, ſed per miſericordiam, & metum inducens talium perturbationum purgationem.* Itaque ex Ariſtotelis conſilio Tragœdia eſt imitatio actionis illuſtris, atque perfectæ, iuſtæ magnitudinis, ſuauis elocutionis, ut per miſericordiam, & timorem, à ſimilibus affectibus ſpectatorum animi purgentur. Hujus definitionis poſtrema verba, non exiguam ingerunt difficultatem, adeout diu torſerint expoſitorum ingenia, cum non ſatis conſtet, quid per illa verba Ariſtoteles ſibi voluerit. Sed quid hac de re ſentiendum, paulo poſt explicabimus; Suprapoſitæ autem definitionis, hic erit intellectus.

Definitionis explicatio.

Primò quidem Tragœdia dicitur *Imitatio*. Hæc particula ponitur loco generis, nam in hoc Tragœdia, cum Epopœia, & cum Comœdia conuenit; Epopœia ſiquidem & Comœdia, non minus imitatio eſt, quàm Tragœdia. Deinde dicitur. *actionis illuſtris*, ad inſinuandum id, quo Tragœdia differt à Comœdia. Tertiò dicitur *perfectæ*, ſiue completæ ad ſignificandum tragicam fabulam talem eſſe debere, ut principio, medio, & fine conſtet. Non diſſimulandum tamen conditionem hanc non tam eſſe propriam Tragœdiæ, ut Epopœiæ, & Comœdiæ non conueniat. Quartò dicitur *iuſtæ magnitudinis*, non ad diſtinguendam Tragędiam ab Epopęia, & Comędia, poemata ſiquidem hæc etiam conuenientẽ magnitudine conſtare debent, ſed ad aſſignandum id, quo perfecta Tragędia ab imperfectis diſtinguitur, cuiuſmodi erant illæ, quæ ante Æſchylum, aut Theſpim in uſu erant. Additur quintò *elocutionis ſuauis*, ad ſignificandum non quamlibet elocutionem, ſed ſuauem Tragoediæ accommodatam eſſe; in quo verò ſermonis conſiſtat ſuauitas, Ariſt. infrà declarat, dicens, λέγω δὲ ἡδυσμένον μὲν λόγον τὸν ἔχοντα ῥυθμὸν, καὶ ἁρμονίαν, καὶ μέλος. *Sermonem ſuauem ap-*

pello in quo numerus, harmonia, & melos ineſt. Poſtremò tandem in ipſa definitione dicitur, *& non per ennarrationem, ſed per miſericordiam, & metum inducens, talium perturbatiuum purgationem.* Hæc ſunt illa verba, quibus difficultatis plurimum ineſſe non multò anteà notauimus. Eorum tamen ſenſus is eſſe videtur, quem interpretes melioris notæ amplexi ſunt, videlicet, duas præcipuas animi affectiones miſericordiam, & timorem per Tragœdiam expurgari, quatenus homines dum adſpiciunt infortunia potentium virorum, quos poeta in Tragœdia fingit, tranſitum facere à felicitate in miſeriam, timori, & miſericordiæ aſſueſcunt, ita ut Tragędia hoc pacto moderatur affectus animi, quod ad probè ciuilem vitam degendam ex Ariſtotelis ſententia, requiritur; non enim radicitùs oportet illos euellere, ſed tantùm deprimere quidem eſt opus, & in ordinem cogere. Hoc autem per Tragędiam obtineri ex eo facilè intelliges, quoniam qui miſerias frequenter ſpectat, miſeratur: qui frequenter ea quæ timorem cient, oculis uſurpat, minus tandem hæret. Talia verò in theatro exhibentur tragico, quod humanorum affectuum paleſtra quædam eſt. Hoc eleganter notauit etiam Robertellius; *Dum enim,* inquit, *homines interſunt recitationibus audiuntque, & cernunt perſonas loquentes, & agentes ea, quæ multùm accedunt ad veritatem ipſam, aſſueſcunt dolere, timere, commiſereri. Quo fit, ut, cum aliquid ipſis humanitus acciderit, minùs doleant, ac timeant. Neceſſe eſt enim prorſus, ut qui numquam indoluerit ob aliquam calamitatem, vehementiùs poſtea doleat, ſi quid aduerſi præter ſpem acciderit.*

Poſtremæ particulæ, quæ eſt in definitione, prima interpretatio.

Altera eſt interpretatio non inelegans, eorum ſcilicet, qui putant Tragędiæ non eſſe purgare, ac leuare animum ab huiuſmodi perturbationibus, timore, & miſericordia, ſed vtriuſque præſidio ex animo paſſiones alias expellere, atque virtutem in eundem inducere, quatenus dum in ſpectatorum animis excitatur timor, iidemque intuentur potentes à proſpera in aduerſam delabi fortunam, eijciunt à ſeipſis ex. gr. ſuperbiam, quâ inſolentes redduntur, & manſueti fiunt; dumque in eorum animis excitatur miſericordia, crudelitatem profligant, & clementes redduntur. Itaque Tragędiæ finis non erit animum à terrore miſericordiaque expurgare, ſed potiùs his uti ad alias perturbationes ab animo reijciendas, ex remotione quarum animus virtutibus exornatur. Iuxta hanc verò interpretationem cum Philoſophus ait per timorem, & miſericordiam expurgari animi paſſiones, intelligendum non eſt eaſdem ipſas tantum commemoratas paſſiones expurgari, ſed ſimiles, hoc eſt, reliquas omnes, quæ cum duabus prædictis in ratione affectus conueniunt, quoniam Tragędia timorem, & miſericordiam, & utriuſque præſidio reliquos omnes affectus vitioſos expurgat.

Secunda interpretatio.

Hæc mihi videtur interpretatio ſatis idonea, eò quòd affirmet non ſolum per Tragędiam animum à timore, & miſericordia expurgari, ſed etiam à reliquis paſſionibus: licet Tragędia cæterarum paſſionum expurgationem timoris, & miſericordiæ opitulatione perficiat; nam Tragędiæ finis eſt paſſionum quibus anima laborat, expurgatio, hoc autem non intelligendum ſpeciatim de timore, & miſericordia, ſed de paſſionibus omnibus, quas Ariſtoteles undecim eſſe decernit, ſex nimirum appetitus concupiſcibilis & quinque iraſcibilis. Ad concupiſcibilem pertinent amor, & odium; deſiderium, & fuga; delectatio, & triſtitia; ad iraſcibilem verò ſpectant, ſpes, deſperatio, audacia, timor, & ira; irrationabile autem eſt Tragœdiam inſtitutam fuiſſe ad expurgationem ſolius timoris, & miſericordiæ; eò vel maximè quòd ex paſſionibus reliquis non in poſtremis haberi debeat lætitia, & dolor; quamobrem Tragędiæ finem paſſionum omnium expurgationem eſſe credendum, quamuis præcipua ſit timoris, & miſericordiæ expurgatio, eo nomine quòd huiuſmodi expurgationis opere cæterarum etiam paſſionum expurgatio fiat. Immò collatis inter ſe timore, & miſericordiâ, magis præcipua eſt expurgatio timoris, quàm miſericordiæ, quoniam hæc eſt de malo alieno, illa autem de proprio. Cæterum expurgatio prædicta non intelligenda cum Stoicis, ita ut ſit paſſionum abſoluta extirpatio, ſed earumdem potius moderatio, nam paſſiones intra debitos fines ſunt homini naturales, & idcircò illas in ipſo penitus extinguere, eſt eius naturam euertere, quod non eſt Tragędiæ finis, ſed ſolum illas moderari, dum ſcilicet modum excedunt cancellis, decentibus coercere. Cæterum alijs Tragędia definitur hoc modo. *Tragœdia eſt poema dramaticum, illuſtrem fortunam, ſed infelicem, graui, & ſeuerâ ratione imitans, ad affectus ciendos, animumque ab iis purgandum.*

Quas partes ratione qualitatis Tragędia obtineat, (idem de Comędia intellige) Philoſophus explicat dicens. Ἀνάγκη οὖν πάσης τραγῳδίας μέρη εἶναι ἕξ, καθ' ὃ ποιά τίς ἐστιν ἡ τραγῳδία· ταῦτα δ' ἐστὶ, μῦθος, ἤθη, καὶ λέξις, καὶ διάνοια, καὶ ὄψις, καὶ μελοποιΐα. οἷς μὲν γὰρ μιμοῦνται, δύο μέρη ἐστίν. ὡς δὲ μιμοῦνται, ἕν. ἃ δὲ μιμοῦνται, τρία. καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν. *Neceſſe igitur eſt cuiuſcumque Tragœdiæ ſex eſſe partes, quæ ad qualitatem eius referantur: ſunt autem hæ; Fabula, Mores, Dictio, Sententia, Apparatus externus, & Modulatio, ex quibus duæ quidem pertinent ad ea, quibus imitantur, una ſolùm ad modum quo imitātur, reliquę verò tres ad illa, quę imitantur, præter has verò nulla eſt.* Ex his verò partibus quatuor à poetæ quidem induſtria pendent, *Fabula, Mores, Sententia, & Dictio.* Duæ ab aliorum artificum opera *Apparatus externus,* & *Melodia,* ſiue Modulatio; prior ad opificem inſtrumentorum ſcenicorum pertinet: eius enim eſt concinnare perſonas, & locum inſtruere; poſterior ſpectat ad hiſtrionem; qui, cunctis partim à poeta, partim à mechanico paratis, fabulam voce, geſtuque repræſentat; harum omnium partium princeps eſt *Fabula,* ſiue Compoſitio. Sed in *Fabulæ* ſiue dramatis conſtitutione, quod primò requiritur, eſt, ut eius argumentum, nempe actio ſit una, & non actionum collectio, quæ græcè dicitur σύνημα. Argumentum autē Tragędiæ debet ex vero deduci, atque adeò ex hiſtoria, Homerus enim, ἔλαβε παρὰ τῆς ἱστορίας τὰς ἀρχάς. *Accepit poëſeos ſuæ principia ab hiſtoria.* Nam officium poetæ, ut Iſidorus ait, *in eo eſt, ut ea, quæ geſta ſunt verè, in aliquas ſpecies obliquis figurationibus, cum decore aliquo conuerſa traducat.* Hiſtoria igitur fundamētum eſt fabulę, quę tamen non debet tota hiſtoria eſſe; effingere ſiquidē proxima veris multa licet, ita ut hiſtoria figuris quibuſdam, quaſi in fabulas conuertatur, tota nihilominùs fabulam fingere non licet. In Tragœdia præſertim attendendum veriſimile, quoniam in Dramate, cuiuſmodi Tragœdia eſt, res non ſolum narratur ut in Epopœia, ſed etiam agitur; ſi quidpiam tamen afferendum à ratione remotum, id non in fabula ſed extra, hoc eſt in Epiſodio fiat, quod Ariſtoteles etiam notauit, cum diceret, τούς τε λόγους μὴ συνίστασθαι ἐκ μερῶν ἀλόγων. ἀλλὰ μάλιστα μηδὲν ἔχειν ἄλογον, εἰ δὲ μὴ, ἔξω τοῦ μυθεύματος. *Ne conſtet oratio ex iis, quæ ratione carent. Sed omninò non ponendum quod ratione caret; vel ſi caueri id non poſſit, extra fabulam ponendum.*

Quæ partes Tragędiæ ſunt ratione qualitatis eædem, & Comędiæ. Ar. in ſua poet. par. 39.

Tragędiæ partes ratione qualitatis.

Strabo lib. 1.

Iſidorus lib. 8. de orig. cap. 7

dum. At verò in conſtitutione receptæ ſabulæ quanuis veteres aliquid rationi diſſonum induxerint, Ariſtoteles nihil immutandum eſſe cenſet, eâ ratione ductus, quia alioquin ſabulæ abrogaretur fides. Sed retinenda eſt ſabula quantùm ad argumentum primarium, prout ab antiquis tradita; in reliquis enim nihil prohibet quo minùs poeta aliqua fingat, & ea quidem amplectatur, quæ inſtituto accommodata ſunt; at ſi ſabula nondùm ſuerit auctoritatem apud omnes conſecuta, nihil prohibet quo minùs in primaria actione poetæ diſſentiant. Dum autem poeta fabulam iam receptam retinet, illud præoculis habeat oportet, ut ab inſigni aliquo viro illam mutuetur, cuiuſmodi foret Homerus, à quo ſcitè admodùm poſſet argumentum deſumere, ut Lyricus aduertit dicens.

Hor. in ar. poet.

Rectiùs Iliadum carmen deducis in actus,
Quàm ſi proferres ignota indictaque primus.

Quod quomodo fieri debeat eleganter, explicat dicens, non eſſe pueriliter inſiſtendum argumento, & ordini alieno; ſic enim præcipit

Horat. ib.

Publica materies priuati iuris erit, ſi
Nec circa vilem patulumque moraberis orbem,
Nec verbum verbo curabis reddere fidus
Interpres; nec deſilies imitator in arctum,
Vnde pedem referre pudor vetet, aut operis lex.

Vnde tragicum argumentũ ducitur. Quid in Tragędia ſpectandũ. Perſonę in Tragœdia quales.

Tragicum argumentum trahitur ex calamitatibus atrocibus, quæ regibus, & heroibus contigerunt, ut non immeritò Tragędia dici conſueuerit, ἡρωικῆς τύχης περίστασις *heroicæ fortunæ ſtatus*; quemadmodum etiam heroicę fortunæ in aduerſis comprehenſio dici ſolet. In Tragędia ſpectari debent perſonæ, & res.

Perſonę in Tragędiam inductę ſunt illuſtres, ac venerabiles; ut reges, & heroes, quæ debent eſſe nec prorſus probæ, nec planè improbæ. Inducuntur etiam & Dii loquẽtes, tum in connexione, tum in ſolutione, qui non ſemper in ſcena, ſed quandoque è machina loquuntur; & futurorum prædictio non ſolum Diis, ſed & vatibus in poſterum præſentientibus tribuenda eſt, vel ſaltem iis, qui ex ore vatum futura acceperunt: Perſonarum nomina potius ex veteri depromi debent hiſtoria, quam fingi, ne res de qua agitur, ficta iudicetur, etſi nomina quædam alicui fingere liceat, præſertim in Epiſodiis, nam ut in his conceſſum eſt res comminiſci, ſic & nomina iis idonea imponere conceditur; tametſi autem neceſſarium omninò non ſit in tragicis diuerbiis paucas perſonas interlocutores eſſe, ſi tamen veteres imitari, ac eorundem veſtigiis inſiſtere volumus, pauciores interlocutores in tragicis diuerbiis, quam in comicis admittere debemus; hoc enim veteribus obſeruatum fuiſſe, non obſcurè conſtat.

Perſonarum nomina potiùs ea hiſtoria deſumi debet, quã fingi.

Res quæ in tragędia locum habeat.

Duo diximus in Tragędia ſpectari, videlicet perſonas, & res, hucuſque de perſonis, nunc de rebus agendum, rerum autem nomine intelliguntur actiones, nam rectè Philoſophus dicebat ἡ γὰρ τραγῳδία μίμησίς ἐστιν οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ πράξεως καὶ βίου, καὶ εὐδαιμονίας, καὶ κακοδαιμονίας. *Tragędia enim imitatio eſt non hominum, ſed actionum, & vitæ, & felicitatis, & infelicitatis*, quoniam, ut ipſe ait, felicitas in actione eſt, & finis actio quædam eſt, non qualitas; at Tragicus expurgando vitioſos affectus, ab auditorum animis, conatur illos felices reddere; hominis nanque ſumma felicitas in animi tranquillitate poſita eſt. Idcircò actiones, eæ conueniunt Tragędiæ, quæ ab animi perturbatione originem ducunt; non enim Tragędia videtur aliud, quàm perturbationes hominum res admirantium externas, metro eiuſmodi oſtenſæ, ut Arrianus dicebat. Ex actionibus porrò illæ præcipuæ ſunt à tragico tractandæ, quæ miſerabile, & terribile habent: cuiuſmodi ſunt cædes inceſtus, & id genus alia; quicquid enim ſeuerum eſt ac triſte, Tragędiæ conſentaneum eſt, quemadmodum, & admirabile, de hoc enim Poetæ præcipua debet eſſe cura, eò quòd per Tragędiam excitetur miſericordia, ac terror: ea verò quibus huiuſmodi affectus excitantur, non inter hoſtes, vel neutros, ſed inter amicos; immò inter cognatos, & propinquos conſtituenda ſunt; tametſi nanque hoſtium vulnera ac cædes non parùm ob atrocitatem commoueant ſpectatores; grauiùs tamen ſi hæc inter amicos, & magis adhuc ſi inter cognatos, & propinquos fiant, atque his maiorem metum, atque miſericordiam incutiunt: At verò cauendum maximè ne ſolùm facinora mente videantur concepta, & executioni non mandata; nihil enim frigidiùs quàm ſpectatorum oculis repreſentare quempiam, qui alium ſtricto gladio perſequatur, & à concepto occiſionis facinore ſe abſtineat, cum alioquin poſſet illum occidere. Obſeruandum eſt etiam, cum quibuſdam huius artis magiſtris, momenti plurimum habere an à rudibus, & agreſtibus repræſententur facinora perpetrari, an ab iis qui cæteris ſagacitate antecellunt; vel qui ſaltem non niſi ratione duce, operantur; quę nanque prioris ſunt generis, miſericordię plurimum, quæ verò poſterioris auditoribus plurimum terroris incutiunt; nihil eſt enim quod magis humanum animum deterreat, quàm aduertere, ab iis, quæ conſilio fiunt, miſerias, & calamitates oriri. Amplius, quæ acriùs debent animum ſpectatorum concitare narranda, non ſolùm, ſed oculis ſubiicienda ſunt; enim verò, admonente Lyrico.

Hor. in ar.

Segniùs irritant animos demiſſa per aurem
Quam quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ
Ipſe ſibi tradit ſpectator.

Pleraque tamen ſunt, ut ſuperiùs quoque notauimus, quæ ſolùm narrari debent, quæq; oculis exponere peccatum eſt; huiuſmodi ſunt incredibilia, puta repentinæ transmutationes in nouam formam, & prodigioſæ narrationes, inſuper & quæ fœda exiſtimantur, ut inceſtus, ac ſtupra; præterea atrocia, & horroris plena, ut crudeles cædes, & ſi quæ ſunt huius generis alia; nam hæc ita repræſentata, ut iis fides haberi poſſit, adſpicientium animos nimium concutiunt, & proſternunt; ſi autem non ſeriò, ſed ſimulatè agi videantur, frigida ſunt, proindeque non niſi cum riſu excipiuntur, quod Tragico maximè vitandum eſt, cum eius præcipuè ſit ſeriò agere, ut à paſſionibus animos leuare, expurgareque poſſit. tametſi namque velint homines decipi, non tamen adeò ſtupidè, ut fraus omnibus, & pueris, & ſtultis omninò pateat, quod ſuperiori etiam Diſſertatione aduertimus. Narratio verò non uniuſmodi eſt, vel enim eſt gerendorum quæ à narrante fient, vel iam geſta, referuntur ab iis, quorum teſtimonio poſſunt comprobari.

Quæ ſolùm narranda tantum, quædam exponenda etiam auditorũ oculis.

Narratio tragica nõ uniuſmodi eſt.

Exitus tandem Tragœdiæ adſcriptus in conſiderationem venit, qui quamuis videatur eſſe horribilis, nihilominùs eſſe etiam poteſt lætus, & plenus iucunditatis, adeò, ut ex atroci miſeria in gaudium repentinum, ac inopinatum prorumpat; non enim Tragœdia triſtem exitum neceſſariò expoſcit, etſi ſecundum artem talis eſſe debere videatur; ſatis enim ſi primo aſpectu ipſa luctuoſa ſit, & anxia ob atrocem, & ancipitem illuſtrium perſonarum fortunam; adhuc enim tragicus intentam paſſionum timoris, & miſerationis expurgationem conſequitur. Quòd ſi minus arrideat lætum finem Tragœdiæ ſtatuere, illa quæ huiuſmodi fuerit, iure poterit Tragicomœdia nuncupari, utpotè, quæ Tragœdiæ, & Comœdiæ natu-

Exitus tragędiæ, qualis.

Tragicomędia qualis.

Digitized by Google

naturam ſapit, ita ut Tragoedia ſeriò accepta ſit illa, cuius finis triſtis eſt, & horribilis.

Tragœdiæ mores.

Tragediæ Mores de quibus Ariſtoteles ediſſerit in Arte, particulâ 80. ſeueriores ſunt iis, qui comoediæ ſunt proprii, & idcirco minimè ſoluti, aut ridiculi; Tragœdia namque plena grauitatis eſt, quod poeta Solmonenſis expreſſit, dum caneret.

Lib. 2. Triſtium.

Omne genus ſcripti grauitate Tragœdia vincit.

Hinc non immeritò Lyricus cecinit.

Horat. in arte.

Effutire leues indigna Tragœdia verſus:
Vt feſtis matrona moueri iuſſa diebus;
Intererit ſatyris paulum pudibunda proteruis.

Nec mirum, nam Tragœdia præſtantiorum, ut Comoedia viliorum virorum mores imitatur; ideoque Tragœdiæ mores, tales eſſe debent, quales nos diximus.

Tragœdiæ ſententia, quæ. Vide Ariſ. in arte cap. 6.

Tragoediæ ſententia, cuius eſt enunciare, tùm quæ rebus inſunt, tùm quæ rebus conueniunt; ſeu cuius eſt aliquid in uniuerſum enunciare, grauior eſt, atque ſeuerior; ut Philoſophus docet in arte poet. cap. 19.

Tragœdiæ dictio.

Dictio etiam in Tragędia ſpectatur, quo nomine non tàm una, vel altera vox, quàm uniuerſa intelligi debet elocutio in huiuſmodi dramate ſeruanda, ea porrò debet eſſe illuſtris ac ſplendida,

Horat. in arte poet.

Indignatur enim priuatis, ac prope ſocco
Dignis carminibus narrari cœna Thyeſte.

Quamobrem non ſolùm epico, ſed etiam tragico verborum delectus, & magnificentia ſermonis conuenit, adeo, ut in utrâque poeſi elocutio ſit compta, perpolita, ſententiarumque luminibus illuſtrata, atque adeò à communi loquendi ratione penitus abhorrens; immò Tragicus quandoque, ſi Lyricum audire velimus, Epicum ſermonis elegantiâ ſuperat.

An tragicâ deſæuit, & ampullatur in arte?

Sua igitur cuique poemati propoſita lex eſt, ſuuſque decor, ita ut neque Comoedia in cothurnos aſſurgat, nec ex aduerſo Tragoedia ſocco utatur, in hoc tamen ſeruandus eſt modus; nec enim ſplendidior debet eſſe elocutio, quàm par eſt; nam ſplendoris nimio ſtudio, oratio redditur obſcura, nec perſpicuitatis gratiâ cultus negligendus orationis; nam hinc facilè humilis euadit atque plebeia, qualis tragica eſſe non debet; quamuis in affectibus iræ, doloris, &c. propiùs ad comicam moderationem accedat; unde Lyricus, Poſtquam docuiſſet Comœdiam ſe quandoque attollere, ſubdit.

Horatius in arte.

Et tragicus plerumque dolet, ſermone pedeſtri,
Thelephus, & Peleus: cum pauper, & exul uterq;
Proijcit ampullas, & ſeſquipedalia verba.

Hoc præſertim accidit, cum inducuntur Reges, & Heroes de proſpera fortuna in aduerſam deiecti; Ratio porrò ex decore petenda; homines enim pro ſui conditione loqui debent, ideoq; ſecundâ utentibus fortunâ, magnifica locutio, abiectia contra, humilis, atque pedeſtris congruit; rectè ſiquidem Lyricus,

Ibidem.

Si dicentis erunt fortunis abſona dicta,
Romani tollent equites, peditesque cachinnum.

Quoniam oratio animi quidem affectus ſimilitudine referre debet.

Dedecet Tragicum nimia elocutionis laſciuia.

Neque tragicum decet orationis nimia profuſio, ſiue luxuries, quoniam hanc ſeueritas illius non patitur, quemadmodum eiuſdem maieſtas vilium perſonarum, ſordidarum, ac obſcenarum & omnia demum comicis, ac ſatyricis, aut oratoribus uſurpata, reſpuit. Caueat etiam tragicus oportet à vocibus, quæ quamuis ſuauitatem ſpirent, grauitatem tamen non habent, huiuſmodi ſunt vocabula peregrina, & alterius idiomatis propria, quemadmodum diminutiua. Et quamuis translatis Tragœdia gaudeat; hæc enim magnificam orationem reddunt, eorum tamen frequentiam renuit, quoniam inde tumida redditur elocutio, quæ tragœdiæ minimè congruit.

Verſus Tragœdiæ conſentanei.

Ex verſibus porrò veteres tragici iambicos tetrametros, ſiue octonarios frequentarunt, eò quòd initio Tragœdia eſſet Satyrica, atq; adeò ſaltatoria; prędicti autem verſus utpote octonarij proindeque longiores, variis ſaltationis motibus accommodati ſunt; At cum poſtea grauior facta eſt tragœdia, tetrametrorum loco aſſumpſit trimetros, qui ut breuiores, ita minus ſaltationibus accommodati, ſed familiari ſermoni, idonei valdè ſunt. Maximè autem omnium laudantur iambici, qui pedibus diſyllabis conſtant.

Tragica melodia.

Melodia, & Apparatus tragicus declaratur ab Ariſtotele, qui de his ſequentem in modum loquitur, τῶν δὲ λοιπῶν πέντε, ἡ μελοποιία μέγιστον τῶν ἡδυσμάτων. ἡ δὲ ὄψις, ψυχαγωγικὸν μὲν, ἀτεχνότατον δὲ, καὶ ἥκιστα οἰκεῖον τῆς ποιητικῆς. *Reliquarum verò quinque melopœia eſt maximum condimentorum. Et apparatus allicit quidem animos: ſed maximè eſt artis expers, & minimè propiùs poeticæ,* rationem reddit, quia Tragœdiæ virtus extra quoque ſcenam, & ſine hiſtrionibus conſiſtit. Ars verò ſtruendorum apparatuum. Magis ad chorum, quàm ad poetam pertinet. De choro non multò antea egimus in uniuerſum; ob id de choro tragico pauca quidem addenda. Chori tragici plures aſſignantur actiones; πάροδος *ingreſſus*, totum id appellari ſolebat, quod à choro dicebatur, cum primùm ſcenam ingrederetur. Hoc olim fiebat iiſdem canentibus & ſaltantibus, ſed poſtea aliis canentibus, & aliis ſaltantibus. Chori ſtatio; dicebatur στάσιμον. vel χοροστασία. *ſtabile, ſiue ſtatarium,* quod fieri ſolebat, cum chorus fabulæ calamitates exponere inciperet. Poſtrema erat Tragoediæ pars Exodi propria, non tamen omninò neceſſaria, illa, quæ Κομμὸς *planctus* appellabatur. Chorus & una cum ipſo, ij, qui erant in ſcena deplorabant alicuius perſonæ, vel etiam publicam calamitatem ad commiſerationem ciendam. Chorus non ex heroibus, aut viris principibus, ſed ex agricolis, ciuibus, militibus, & etiam mulięribus, conſtabat; de perſonarum numero iam dictum fuit. Græcis modò plures erant chori, modò autem pauciores.

Saltatio tragica ἐμμέλεια, dicebatur; modum quo fieret, non eſt operæ pretium referre; ſolum addendum, moris fuiſſe apud veteres, ut ſepties chorus in orcheſtra ſaltaret, idcirco ſeptem erant tranſgreſſionis partes.

Ad Melodiam quod attinet. Chorus στάσιμος *ſtatarius*, non admittebat trochęum, nec anapeſtum, ut Ariſtoteles teſtatur, cui Melodia eſt reliquarum quinque partium, maximum condimentum. In tragoediis porrò, præcipuè ſolebat adhiberi harmonia Mixolydia, & Dorica, & sanè Mixolydia harmonia, teſte Plutarcho, quoniam animos vehementer commouet, Tragoediis eſt apta; utque Mixolydia mentes percellit: ita Dorica maieſtatem conciliat, ob id Tragoedia ex his comixta eſt. Veteres etiam in Tragoediis harmoniâ Ionicâ, & Lydiâ utebantur.

Modi armoniæ quatuor.

Quatuor enim erant harmoniæ modi, nempe Ionicus, Lydius, Doricus, & Phrygius; ex his primus eſt remiſſus, alter triſtis, tertius ſedatus, atque virilis, quartus vehemens, & furorem concilians; excepto Phrygio, reliquis omnibus locus erat in Tragoediis; cromatico, & rhythmo genere in Tragoedia veteres abſtinebant.

Apparatus ſcenæ,

Apparatus ſcenæ Tragicæ magnificus eſt, quippè

qui

qui columnis faſtigiis, ac reliquis rebus regiis conſtat, ad Tragicorum ornatum pertinent Sceptra, Palla, & Cothurni: Sceptra verò, & Palla, ut regum dumque geſtamen; ſed Cothurni ut perſonæ, quas Tragœdia repræſentat, grandiores videantur. Deorum etiam, & heroum habitus, ad eundem apparatum ſpectat.

Tragœdię partes ratione quātitatis.

Explicatis tragediæ partibus ratione qualitatis, ſupereſt, ut eiuſdem partes ratione quātitatis expendamus. De his Ariſtoteles loquens hæc habet. Μέρη δὲ τραγῳδίας οἷς μὲν ὡς εἴδεσι δεῖ χρῆσθαι πρότερον εἴπομεν. κατὰ δὲ τὸ ποσὸν καὶ εἰς ἃ διαιρεῖται κεχωρισμένα, τάδ' ἐστί, πρόλογος, ἐπεισόδιον, ἔξοδος, χορικὸν, καὶ τούτου, τὸ μὲν πάροδος, τὸ δὲ στάσιμον. κοινὰ μὲν ἁπάντων ταῦτα. ἴδια δὲ τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ κομμοί. *Iam partes Tragœdiæ, quibus ut formis oportet uti, priùs diximus, at ſecundum quantitatem, & in quas ipſa diuiditur ſeparatae, hæ ſunt Prologus, Epiſodium, Exodus, Choricum, & huius quidem una pars Parodus; altera verò Staſimum, atque hæ quidem communes omnium; propriæ verò illæ à ſcena, & communi.*

Ariſt. in arte poet. part. 64.

Prologus qualis apud Græcos.

Prologus eſt pars integra Tragœdię ante chori ingreſſum, ita quidē Philoſophus, qui per prologum nil aliud quàm primum actum intelligit, nam actus per choros ſeparantur, quamobrem Tragœdiæ pars, quæ primum chorum antecedit, atque adeò primus actus, ab Ariſtotele prologus appellatur, in quo argumentum fabulæ non omninò exhibetur, ſed duntaxat adhumbratur, atque traditur exordium, non ſecus ac ſi ibi actio natale recognoſceret ſuum, & hoc ab omnibus Græcis tragicis factum fuiſſe conſtat. Latinis autem placuit in comœdiis ſeparatum prologum adhibere. Diſcrimen porrò Tragœdiæ à Comœdia ex eo eſt, quia ſimul ac Tragœdiæ nomen auditur, notum eſt eius argumentum, non ſic autem de Comœdia.

Ariſtot. in arte poet. part. 64.

Prologus qualis apud latinos.

Ariſt. in arte ibid.

Epiſodium autem pars eſt Tragœdiæ interiecta inter choricos cantus; ita quidem Ariſtoteles, ex cuius ſententia epiſodium comprehendit omnia quæ tractantur in ſecundo, tertio, & quarto actu, in progreſſu verò epiſodii nodus fabulæ contexitur, nam in primo actu inſinuatur fabula, in tribus intermediis eius texitur nodus, in quinto tandem eiuſdem exhibetur ſolutio. Cur autem Philoſophus tres commemoratos actus epiſodii nomine ſignificare voluerit, egregiè Paulus Benius explicat dicens. *Crediderim igitur inde tres illos actus epiſodij nomine deſignari ab Ariſtotele, quia in eo tantum epiſodia inſerantur, ac propterea ab epiſodio nomen inuenerit pars illa vniuerſa.*

Exodus qualis.

Exodus eſt pars integra Tragœdiæ poſt quam nullus eſt amplius Chori cantus; hic autem habetur in quinto actu, in quo fabula ſoluitur, nec amplius habetur chorus licèt contrarium à Seneca factum obſeruemus, ſed contra artis præcepta, ia propterea non imitandus.

Solutio geminatæ fabulæ per quid fiat.

Solutio autem fabulæ geminatæ per peripetiam, & agnitionem fit, de quibus ſuo loco egimus.

Tragœdię quantitas, ſiue duratio.

Tragœdiæ verò quantitas in uniuerſum declaratur ab Ariſtotele, qui dum aſſignare vult id per quòd Tragœdia ab Epopœia differat, cum qua alioquin metrico ſermone præſtantium virorum conuenit dum imitatur, per hoc, ait, differre, quòd Epopœia ſimplici utitur metro, quòdque enarratio eſt. Præterea Tragœdia ab Epopęia differt longitudine, quoniam Tragœdiæ quidem intra unius potiſſimum Solis, vel paulò plus, minuſve, periodum actio eſt, cum alioquin Epopęia temporis ſpatio non vrgeatur: ſic enim loquitur, τῷ δὲ τὸ μέτρον ἁπλοῦν ἔχειν, καὶ ἀπαγγελίαν εἶναι, ταύτῃ διαφέρουσιν, ἔτι δὲ τῷ μήκει, ἡ μὲν ὅτι μάλιστα πειρᾶται ὑπὸ μίαν περίοδον ἡλίου εἶναι ἢ μικρὸν ἐξαλλάττειν. ἡ δ' ἐποποιία ἀόριστος τῷ χρόνῳ, καὶ τούτῳ διαφέρει. *Hoc differt quòd ſimplici utitur metro, quodque enarratio eſt; longitudine præterea, quoniam Tragœdiæ quidem intra unius potiſſimum Solis, vel paulò plus minuſve, periodum actio eſt: quandoquidem Epopęia temporis ſpatio non urgetur.*

Ariſtot. in arte poet. part. 31.

Quod non ſic intelligas, cum quibuſdam, Tragœdiæ durationem tantam eſſe, ut per integram diem duret, ſed quòd ipſa de actione ſit, quæ ſpatio unius diei abſoluitur, cum Epopęia in actione verſetur, quæ temporis ſpatio non coercetur. Varia eſt tragœdiæ forma, ſed Ariſtoteles eam diuidit in πεπλεγμένην, *implexam* παθητικὴν *animos concitantem* ἠθικὴν *moralem* & μυθικὴν *fabuloſam*. *Implexa* eſt, quæ peripetiis, & euentibus implicatur, ita Senecæ Oedipus. *Animos concitans*, & perturbationum plena eſt Hippolytus eiuſdem. *Moralis*, ſiue morata eſt inſtituta ad informandos hominum mores, ut Sophoclis, Philoctetes. *Fabuloſa* tandem quę continet maximè remota ab humanis rebus, quæ proindè maximè fabuloſa dicitur. Alia etiam eſt tragœdia *Palliata* & alia *Prætextata*, item alio *Pura*, & alia *Mixta*.

SECTIO QVARTA.

De Comœdia.

Comœdiæ origo.

COmędiæ etymon ab Ariſtotele particula decima ſextâ breuiter innuitur, ut apud ipſum videre licet, at ex aliorum conſilio, Comędiæ nomen paganum cantum ſignificat, à κώμη, & ᾠδή, huius porrò denominationis ratio ea eſt, quoniam hoc poema à ruſticis, ad urbanos profluxit. Vnde Volaterranus, *Comœdiam*, inquit, *inuenerunt ruſtici, qui iniuriam paſſi à ciuibus, ex agris in urbem venientes, noctu medijs vijs, quæ paſſi fuerant, recenſebant. Vicini itaque experrecti, mane ſimul memorantes, quæ audierant reddebantur meliores; itaque viſum hoc utle moribus compeſcendis, vocati ruſtici in theatrum, & hominum frequentiam coacti ſunt medium, ſiue eadem facere, ora fæcibus peruncti, quod poſtea officium poetæ uſurparunt, nulla hominum reuerentiâ ſeruatâ.* Aliis placuit etymon, de quo loquimur, eſſe à *como*, ut κωμῳδεῖν, id eſt canere *como* digna. Κῶμος erat hilaritatis, & temulentiæ, ſiue laſciuiæ, & commeſſationum Deus; Commeſſatio autem à *como*, dicta nil aliud quàm conuiuium poſt cęnam ad multam noctem; Veteres enim in quatuor partes *comedere* diuiſerunt, hæ porrò erant Ientaculum, Prandium, Cœna & Commeſſatio. Fauet Athenæus, qui ait Comœdiam inuentam fuiſſe vindemiæ tempore, quæ & tragedia appellabatur in cuius ſcena ſolebat ara Bacchi collocari. Athenienſes hanc ſibi gloriam tribuebant, apud quos Crates comicus fuit; veriſimilius tamen quod diximus, adeo ut iure laudem hanc Dorienſes ſibi vendicauerint; tum ſcilicet illi qui in Sicilia habitabant; tum Megarenſes qui Doridem incolebant. Illud tamen in confeſſo eſt apud omnes, primum Homerum comędiæ normam tradidiſſe; ſi non alia ex cauſa, ſaltem ex eo quòd Homerus res iocoſas, ac viles eſt imitatus; præſertim in eo poemate, quod Μαργίτης, appellabatur, Inuentam verò comędiam non credendum ita, ut initio, ac ſtatim ea numerorum omnium complexionem obtinuerit, ſed paulatim, ac temporis decurſu, ut in rebus omnibus ortum habentibus uſu venit, putandum elegantiæ ac dignitatis incrementa ſuſcepiſſe. Definita fuit Comędia à Diomede hunc in modum. Κωμῳδία ἐστὶν ἰδιωτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχή. *Comœdia eſt priuatæ, ciuiliſque fortunæ, ſine periculo vitæ, comprehenſio.* Sed Ariſtoteles comędiam definit dicens. Ἡ δὲ κωμῳδία ἐστὶν ὥσπερ εἴπομεν, μίμησις φαυλοτέρων μὲν, οὐ μὴν

Comœdiæ definitio ex Diomede.

Comędiæ definitio ex Ariſt.

τοιαῦ

τοῖς κατὰ πᾶσαν κακίαν, ἀλλὰ τοῦ αἰσχροῦ ἐστι τὸ γελοῖον μόριον. *Comœdia verò eſt, ut dicebamus, imitatio peiorum: at non ſecundum omne vitium, ſed turpitudinis eſt particula ridiculum.* Dum verò pergit Philoſophus, declarat quid ſit tidiculum, dicens, τὸ γὰρ γελοῖόν ἐστιν ἁμάρτημά τι καὶ αἶσχος ἀνώδυνον, καὶ οὐ φθαρτικόν· οἷον εὐθὺς τὸ γελοῖον πρόσωπον αἰσχρόν τι καὶ διεστραμμένον ἄνευ ὀδύνης. *Ridiculum enim eſt erratum quoddam & turpitudo ſine dolore, & non habent vim interimendi, ut ſtatim ridicula facies, turpiſque, ac diſtorta ſine dolore.* Turpe autem aliud φθαρτικὸν, perdens hominem; aliud γελοῖον, *ridiculum*. Illud dolorem patienti affert, ſpectanti miſericordiam, hoc patienti pudorem, aliis riſum mouet. Ad primum genus pertinent verbera, cædes, cæcitas, egeſtas: Ad poſterius ridicula ſacica &c. Facetum eſt, quod ad ridendum compellit. Non omne tamen facetum monet riſum; nec omne ridiculum eſt factum; ſed turpe ſine dolore eſt, quod riſum mouet; nomine autem turpis intelligitur, quod aliquo pacto alicui indecens eſt, & inconueniens; quod pluribus modis contingit; vel nimirùm ex parte ſubiecti, vel temporis, vel loci, vel alterius circumſtantiæ; vel ex parte illius, in quem aliquid fit, aut dicitur. Rectè Philoſophus dixit turpe ſine dolore; turpe ſiquidem illud, quod contriſtat, & dolorem infert, potius ad fletum, quàm ad riſum excitat; ut ſi facies amici deformata ſit ex vulnere &c. Ex circumſtantiis porrò aliquæ ſunt, quæ ridiculum augent; ita nouitas ad hoc plurimum habet roboris; hinc magna varietas, & inæqualitas in riſu. Illud quoque notatu dignum, nempe unum & idem obiectum ab aliquo apprehendi tanquam turpe ſine dolore & ab alio non tamquam turpe; ab alio non ſine dolore. Sed de his plura in Phyſica trademus.

Ariſt. ibid.

Ridiculũ quid.

Alia comœdiæ definitio.

Aliis porrò Comœdia deſinitur hoc modo. *Comœdia eſt poema dramaticum, ciuium, ac vulgi actiones ſtylo populari imitans, non ſine ſalibus, ac iocis.* Aliis hoc modo. *Comœdia eſt imitatio vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imago veritatis*: ita Tullius qui definitionem hanc ab Andronico deſumpſit. Alius verò: *Comœdia eſt fabula, diuerſa inſtituta continens affectuum ciuilium, ac priuatorum, qua dicitur, quid ſit in vita utile, quid contra euitandum.*

Differentia inter Tragœdiam, & Comœdiã.

Differt autem tragœdia à comœdia præſertim inuentione, peculiare verò, ac eſſentiale diſcrimen in eo eſt, quòd Tragœdia illuſtrem imitetur illuſtrium perſonarum actionem, quæ terrorem ac miſericordiam continet, at Comoedia humilium perſonarum actionem humilem, leuem, ac ſubinde ridiculam imitatur. In Tragoediam introducuntur duces, ut Diomedes ait, heroes, reges: in Comœdiam humiles, atque priuatæ perſonæ. In illa frequenter, & penè ſemper lætia rebus, exitus triſtes, & liberorum, fortunarumq; priorum in peius agnitio: in hac triſtibus lætiora ſuccedunt. Sed his omiſſis, attendendum quod eſſentiale eſt ab Ariſtotele ſignificatum, videlicet, quòd Tragœdia grauem contineat actionem, in qua terror ac miſericordia: Comœdia verò perſonæ leuioris actionem, leuem ſubindeque ridiculam habeat.

Comœdiæ finis.

Comœdiæ finis eſt vitæ priuatæ exemplum exhibere, ut inde quiſque mores corrigat ſuos.

In Comœdia eædem ſpectantur qualitatis partes, quæ in Tragœdia, puta fabula, mores, ſententia, dictio, harmonia, & apparatus.

Comœdię fabula ac cõſtitutio.

Ad comœdiæ fabulam, & conſtitutionem quod attinet, nulli dubium quin in comœdia res fingi ſoleant. Non tamen ſemper; nàm ut paulò infra dicetur, Comœdia diuiditur in Veterem. Mediam, & Nouam; in veteri autem etiam, quæ vera ſunt, tractari conſueuerunt. Facta porrò vel actiones à Græcis apud ſe fingi ſolebant, ſed à Latinis, vel Athenis vel in aliqua alia Græciæ ciuitate finguntur. Argumenti comici nulla eſt præſcriptio, ſed poetę qualecumque licet illud comminiſci. Ea verò in quibus comœdia verſatur, negotia ſunt à communi vita, & velut quotidianis euentis deſumpta, cuiuſmodi ſunt adoleſcentum amores, ſenum auaritia, ſeruorum fraudes, verbo dicam, res ciuiles, & priuatæ; unde eſt etiam, ut Comœdia à Tragœdia, & ab Epopœia diſcriminetur, nam Tragœdia res illuſtres, & terribiles: Epopœia verò admirabiles, & prodigioſas imitatur; cum autem Comœdia ea tractet, quæ e communi vita ſumuntur, ob id in ea minùs eſt veniæ locus atque adeò, magis eſt operoſa, quò pertinet Lyrici carmen.

Horat. in arte.

Creditur, ex medio, quia res arceſcit, habere
Sudoris minimùm, ſed habet Comœdia tanto
Plus oneris, quanto veniæ minus.

Tales igitur hominum actiones, Comœdia imitatur, ut dictum eſt; Tametſi autem Comœdia hominum vitia exagitet, non omnia tamen, ſed ea, quæ potius riſum, quàm miſericordiam excitant, & in uniuerſum Comœdia tractat ea, quæ turpia ſunt ſine dolore, ut ſupra ex Ariſtotele, monuimus. Res autem in comœdia, perſonis proportione reſpondent, & viciſſim; ut enim res humiles, ac priuatæ in comœdia ſunt; ita quoque perſonæ. Amplius, quemadmodum res in comœdia ſunt fictæ, ſic & perſonæ in eadem finguntur.

Nomina perſonis non temere, ſed cõſilio imponenda, quæ rebus conſentanea ſint.

Non temere, caſuvè perſonis imponenda ſunt nomina, ſed conſilio, itaut rebus conſentanea ſint; quod obſeruant etiam alii huius artis ſcriptores, & inter cæteros Voſſius, nam, ut ipſe ait, Senex, apud Terentium dicitur *Chremes* ἀπὸ τοῦ χρέμπτεσθαι, hoc eſt, *ſcreatu*; adoleſcens verò, qui amat, dicitur *Pamphilus*: amata, *Glycerium*, vel *Philumena*: Paraſitus, *Gnatho*, ἀπὸ τῶν γνάθων, hoc eſt, *maxillis*: Servus à *ſeruili curſu*; & ita de reliquis. Non raró tamen euenit, ut per illuſionem, nomen à contrario imponatur. In Comœdia perſonæ loquentes ternario numero comprehenduntur. Iuxta illud ſupra quoque commemoratum, *Nec quarta loqui perſona laboret*. Perſonæ ſiquidem diuerbiorum, aut duæ, aut tres, & quam rariſſimè quatuor eſſe debent. Sed in Canticis una tantùm eſſe perſona debet; vel ſi duæ fuerint, ita eſſe debent, ut ex occulto una quidem audiat, non tamen loquatur; ſed ſi opus fuerit ſecum verba faciat. At in choris perſonarum numerus præfiniri non conuenit, cum iunctim omnes loqui debeant, quaſi confuſà voce, quodammodo vocem unius referente. Non ſolùm in Tragœdia, ſed in Comœdia itidem animi conſiderandi ſunt affectus, qui procul dubio, non nihil differunt ab iis, quos tragœdia tractat; enim verò animi perturbationes in comœdia, nec tam vehementes, nec tam multæ ſunt, ac in Tragœdia, cuius rei cauſa eſt, quoniam affectus in Tragœdia, ob res grauiores cientur, nempe ob carceres, vulnera, cædes &c. at in Comœdia ob res longè leuiores, ut dolor e.g. non ob cædem, ſed ob timorem amicæ gratiam amittendi.

Comœdiæ mores.

Comœdiæ verò mores ii cenſentur, ſecundum quos homines tales eſſe dicuntur, hi autem ſunt ſolutiores tragicis moribus; & illud peculiare Comœdiæ mores quoq; habent, ut iocis & ſalibus abundent; magis quàm qui Tragœdiæ ſunt proprii, ut non immeritò Apuleius dixerit. *Ioci non infra ſoccum: ſeria non uſque ad cothurnum*; quod non ſic intelligas, ut putes Comœdiam ſine iocis quaſi ad eius naturam ſpectantibus

Tullius pro ſexto Roſcio. bus conſiſtere non poſſit, nam, ut Tullius dicebat, *Hæc conficta à poetis arbitror eſſe, ut effictos noſtros mores in alicuius perſonis, expreſſamque imaginem vitæ noſtræ quotidianæ videremus.* Comœdiæ ſiquidem finis nil aliud, quàm humanorum morum deſcriptio, atque notitia, quæ maximam utilitatem habet adiunctam. Ioci autem, ac ſales ſi crebri ſint, leporem amittunt, ob id in ipſis opus eſt non vulgari delectu, & præcipuè curandum ne frigidi ſint, vel obſceni.

Comœdiæ exitus. Comœdiæ exitus id habet, ut triſtibus læta ſuccedant; contrarium autem in Tragœdia euenit; in hac enim ferè ſemper lætis rebus triſtis exitus eſt; hoc tamen ad Comœdiæ naturam non pertinet, nam in ea vel exitus olim erat ſimplex, vel duplex, priori modo erat lætus, poſteriori verò his quidem lætus, aliis verò triſtis.

Comœdiæ ſententiæ. Comœdiæ ſententias ſi reſpicias, facilè illas minus graues, minuſque frequentes, quàm in Tragœdia reperies: omnes enim ad priuatam pertinent vitam, & ita ſe habent, ut priuatæ conſuetudinis fines, nec latum unguem, tranſcendant.

Dramatis dictio qualis. Qualis porrò dictio, ac metrum Comœdiæ ſit, explicandum ſequitur. Dictionis comicæ non una eſt conſideratio, cum ſpectari poſſit, tum ratione elegantiæ, tum dramatis. *Dictio ratione elegantiæ.* Priori modo apud Græcos dictio magis attica in veteri Comœdia uſurpabatur, quàm in noua, de cuius diſtinctione mox erit ſermo; Antiquæ Comœdiæ Ariſtophanes, nouæ autem Menander exemplum ſuppeditat. Ex Latinis maximè laudatur Plautus, & Terentius, qui venuſtate, & elegantiâ Plautum aliquibus ſuperare videtur, aliis autem contra.

Dictio ratione dramatis. At verò drama ſi ſpectes, dictio illa cenſetur laudabilior, quæ rebus comicis accommodatior eſt; quæ cum humiles, familiareſque ſint, dictionem ſimilem expoſcunt; Dictio igitur ratione dramatis, non grandis nec ſplendida, ut tragica, ſed humilis atque ſuauis, parumque calamiſtrata eſſe debet, utpote remiſſiori ornatu contenta; Comœdia ſiquidem parum à ſoluta diſtat oratione, niſi quòd metro illigata ſit; ut propterea Tullius dicere ſoleret. *Tullius in oratore.* *Itaque video, viſum eſſe non nullis, Platonis, & Democriti locutionem, etſi abſit à verſu, tamen quod incitatiùs feratur, & clariſſimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quàm comicorum poetarum, apud quos, niſi quod verſiculi ſint, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis.* Hoc idem Strabo, & Fabius quoque teſtantur. Ad hanc reſpiciens Lyricus canit.

Hor. in ar.

Idcirco quidam, Comœdia, nec ne poema
Eſſet, quæſiuere; quòd acer ſpiritus, ac vis
Nec verbis, nec rebus ineſt; niſi quòd pede certo
Differt ſermoni ſermo merus.

Tametſi autem comica dictio ita ſe habeat; quandoque tamen pedeſtris eſſe dedignatur, & propius ad ſtylum tragicum accedit; Non enim perpetuò verum, quod Tullius relatus dicebat, nec quod Fabius affirmabat, dum ſcriberet. *Nec Comœdia in cothurnos aſſurgit; nec contra Tragœdia ſocco ingreditur;* nō ſemel enim Comicus, Tragici fines ingreditur impatiens propius coerceri, quod facit in choris, & in animi perturbationibus, & quidem in ira, teſte Lyrico.

Horat. ib.

Interdum tamen & vocem Comœdia tollit,
Iratuſque Cremes tumido delitigat ore.

Et mox ſubdit

verba decent iratum plena minarum.

Quæ humilis ſtylus non patitur, ut ob id comicus cogatur quandoque paulum aſſurgere, & in tragici meſſem, falcem ſæpeſæpius mittere.

Quod carminis genus in comœdia uſurpandum. Non omne carminis genus Comœdiæ putandum accommodatum, quin potius aliquod ei peculiare eſt, & conſentaneum, cuiuſmodi eſt iambicum carmen, quod in veteri Comœdia uſurpari conſueuerat, eam ob cauſam, quoniam vetus Comœdia à Iambographis, hoc eſt à iamborum ſcriptoribus ortum duxit, quibus huiuſmodi carmina in uſu erant, cum eorum eſſet conuiciari, ad quod nullum eſt accommodatiùs carmen, quàm iambicum, à quo carmina dicuntur iambica; unde pes iambicus, maledicus dici ſolet; ideoque Lyricus, ut ſuperiùs etiam fuit adnotatum, cecinit in arte ad Piſones

Hor. in ar.

Archilochum proprio rabies armauit iambo.

Olim enim erant & Epici, qui res grandes carminibus hexametris tractabant, & Iambographi, qui carminibus iambicis urgere conuiciis ſolebant: ex epicis Tragœdia, ex Iambographis Comœdia vetus originem traxit, cuius erat in homines conuicia fundere, qua de re loquens Ariſtoteles ait, *Ariſt. in arte poet. cap. 4.* οἱ δ᾽ ἐφ᾽ ἑκατέραν τὴν ποίησιν ὁρμῶντες κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, οἱ μὲν ἀντὶ τῶν ἰάμβων κωμῳδοποιοὶ ἐγένοντο, οἱ δ᾽ ἀντὶ τῶν ἐπῶν τραγῳδοδιδάσκαλοι. *Cum autem ad alterutram poeſin unuſquiſque pro natura, atque indole, ferretur; alii quidem pro iambis, comicam; alij, pro epico carmine, tragicam poeſin complexi ſunt.* Alia, & maximè propria eſt cauſa, unde habet Comœdia ut hoc verſuum utatur genere, in eo eſt poſita, ut ſupra quoque notauimus, quia nullum carminis genus familiaribus ſermonibus accommodatius eſt, quàm iambicum; e metris enim omnibus, iambicum ad id præcipuè videtur idoneum; ideoque ad Comœdiam ſummoperè opportunum cenſetur, quòd proximè ad ſolutam orationem accedit. De his tamen alibi copioſiùs.

De Melopœia, & apparatu nihil addam, cum hæc ex dictis de Tragoedia, cui Comoedia finitima ſatis eſt, abundè conſtare poſſint. *Comœdiæ partes ratione quantitatis.* Comoediæ partes ratione quantitatis duorum ſunt generum, partim ſcilicet extra actionem, ut Prologus ſeparatus, & Chorus in veteri, non in noua Comoedia uſurpatus; partim in actione, ut Prologus coniunctus, Epiſodium, Exodus, vel ut recentioribus placet, Protaſis, Epitaſis, Cataſtrophe de quibus ſupra iam locuti ſumus. Sed pleriſque Comoediæ partes, aliæ primariæ, & aliæ acceſſoriæ; illas ex dictis de fabula, generatim notas eſſe ſupponunt; has dicunt eſſe Prologum, Chorum, Mimum, & Canticum; ſingula hæc, quomodo ſe habeant, breuiter explicabimus.

Prologus. Prologus oratio eſt, quæ ante legitimam fabulam ad ſpectatores habetur; præmittere prologum Græcis in uſu erat, nam Latinis familiare fuit illum poſt legitimæ fabulæ particulam adhibere. *Prologus duplex ſeparatus, & coniūctus.* At prologus duplex eſſe perhibetur, nempe ſeparatus, & coniunctus. Prologus ſeparatus habetur, ac dicitur à perſona, quæ eſt extra fabulam. Apud Plautum inducitur ferè ſemper Deus aliquis ad prologum dicendum; apud Terentium aliquis poetæ defenſor. Primum aliquibus magis probatur, quoniam Dei potius, quàm hominis prædictio neceſſaria in prologo, propria eſt, quod intelligas quando argumentum narratur, ut apud Plautum, non quando illud omittitur ut apud Terentium. Quidam verò prologum ſeparatum Comoediæ conuenire arbitrantur, propter obſcuram Comoediæ materiam ex perſonarum conditione; Tragœdiæ autem ob eius notam materiam ex illuſtrium perſonarum conditione; non item; quod intelligendum volunt de prologis illis, qui argumentum narrant, non de aliis, qui auditorum animos parant. *Prologo munus duplex.* Duplex enim ſtatu-

Xxxxxx tur

tur prologi munus, unum fabulæ argumentum narrare; alterum ſpectatorum animos inſtruere, atque parare, ſabulam vel poetam commendando, vel aduerſariorum maledictis reſpondendo. Huc ſpectat prologi ſeparati diſtributio, iuxta quam qua-

Prologus ſeparatus quadruplex.

druplex aſſignatur Συςατικὸς, ἀναφορικὸς, ὑποθετικὸς, & μικτός. Prologus Συςατικὸς, *commendatitius* eſt, quo fabula, vel poeta commendatur. Ἀναφορικὸς, *relativus*, quo aduerſarii maledictis reſpondetur, aut populo gratiæ referuntur; Ὑποθετικὸς, *argumentum enarrans* eſt, quo fabulæ argumentum exponitur. Μικτὸς, *mixtus*, quæ horum omnia, vel ſaltem plura complectitur.

Prologus coniunctus.

Prologus coniunctus ille cuius paulò antea meminimus, ita dictus eſt, quia cum fabula iungitur, & à perſona ad fabulam ſpectante recitatur. Prologus non rarò unius eſt perſonæ, diciturque μονοπρόσωπος, aliquando verò duarum & διπρόσωπος appellatur.

De choro.

De Choro autem Comoediæ nihil dicendum occurrit, cum ex ſupra traditis in uniuerſum omnia perſpicua ſint. Vnum ſilentio præterire non licet, nempe Comoediam veterem choro deſtitutam fuiſſe, cuius imitatione nouæ quoque ſunt inſtitutæ, primò quidem à Græcis, poſtea verò à Latinis, qui ſublato Choro, Mimos inuenerunt, quibus deinde neglectis, eorum loco ſurrunt cantica ſubrogata, adeo ut poſt ſingulos actus, tibiis paribus, vel imparibus cani cæptum fuerit, ita ut ex aliquorum ſententia tria Comœdię membra ſtatuerētur Diuerbium, Canticum, & Chorus. Verba verò quibus Comoedia clanditur, puta *Valete*, & *Plaudite*, non ab actorum aliquo, ſed à cantore, vel alio aliquo dici conſueuerunt; quod ex Lyrico conſtat; ſic enim ait.

Donec cantor, vos plaudite dicat.

Partitio Comœdię.

Nunc ad Comœdię celebrem partitionem deſcendam; Comœdia quidem apud Græcos partitionem ſubiit in *veterem*, *mediam*, & *nouam*. Sed veterem aliqui partiti ſunt in antiquiſſimam, cuius auctorem faciunt Epicharmum ſiculum, quem partim ante, & partim belli Perſici tempore floruiſse accepimus. Hanc vetuſtiſſimam Comœdiam rudem admodum, & incultam fuiſſe dicunt, cum tamen ſententiis honeſtis afflueret, atque adeo innoxia eſſet; eadem iocis gaudebat, ſed citra liuorem: ex his alia effluxit Comoedia aliorum dedecore, infamiáq; gaudens; & hęc eſt Comœdia quę vetus appellari conſueuit, quæ in prędicta Comœdię partitione à Volaterrano commemoratur, dum dicit, *Comœdia in tres diuiſa partes, in antiquam, quæ manifeſtè reprehendebat; in mediam, quæ per ænigma; in nouam, quæ in ſeruos; & pauperes cauillabatur*: Huius antiquæ Comoediæ auctor fertur Eupolis, & Cratinus, quorum hic actibus illam diſtinxit, & Ariſtophanes abſoluit. Hæc adeo mordacitatis plena erat, ut nominatim quoque primatum vitam, moreſque perſtringeret, quod Lyricus etiam notauit dicens;

Horat. lib. 1. ſerm. 4.

Eupolis, atque Cratinus, Ariſtophaneſque poetæ,
Atque alij, quorum Comœdia priſca virorum eſt,
Si quis erat dignus deſcribi, quod malus, aut fur,
Quòd mœchus foret, aut ſicarius aut alioqui
Famoſus; multâ cum libertate notabant.

Prædicti autem comici belli Peloponneſiaci temporibus circiter Olympiadem octogeſimam ſeptimam floruiſſe dicuntur. Hæc eadem obſcenitate ſcatebat, ita ut ad nauſeam uſque auditorum animos percelleret. Tametſi hoc Comoediæ genus foret in primis utile, cum unuſquiſque caueret culpâ, ne ſpectaculo cæteris foret, domeſtico probro; Vbi enim huiuſmodi Comoedia poterat exerceri, nempe non ſub Tyrannide, nec ſub Oligarchia, ſed ſub Democratia, multum ciuitatis moribus proderat; erat enim in cauſa, cur unuſquiſque, ne ſua vitia publicè carperentur, virtutes excoleret, ac ſequeretur. Talis porro Comoediæ nomen ab Homero traditam volunt, ut ſupra quoque notauimus, non quatenus ea de qua fit ſermo, conuiciari ſolet, ſed quoniam Homerus res iocoſas, & viles, eſt imitatus, præſertim in poemate, quod Μαργίτης dicitur, cum alioquin in Iliade, & Odyſſea tragoediæ modum expreſſerit; quæ quamuis vera ſit, adhuc tamen Σιςαρίων apud Clementem Alexand. Comoediam reperiſſe dicitur, vel ut alii legunt Σουσαρίων: Sed apud Diomedem tres dicuntur primi fuiſſe comici, *Suſarion*, *Mullus*, & *Magnes*: Inuenta porrò eſt Comoedia ita, ut antiquis vituperationibus, & iambico carmini ſucceſſerit. Cum enim duo ſint Poeſeos genera, unum grauius, alterum humilius; ut in grauiori facti ſunt primùm Hymni, & Encomia, inde vero Epopœia, poſtremo Tragoedia: ita in humiliori, ſcriptæ ſunt primum vituperationes ſine ridiculis, inde iambicum carmen cum ridiculis tendentibus ad conuicium, poſtea Comoedia vetus, de qua loquimur, cum conuicio tendente ad ridiculum. In hac Comoedia nominabantur ii, in quos maledicta coniiciebantur, & adeo, ut prius Athenis, dum democratia ſiue ſtatus eſſet popularis, impunè à poetis primores ciuitatis vitiis per Comoediam notabantur, ita poſtea reiecta fuit, & profligata, cum hæc aperta maledicentia odio omnibus eſſe cæpiſſet, adeo ut lege lata cunctis iniuria quidem affectis in ſcena, datum eſſet poetam in ius vocare; fuit enim vulgata lex, ne quis carmen infame proponeret, eo enim deuenerat conuiciandi licentia, ut æque boni, ac improbi læderentur, unde Lyricus.

Succeſſit vetus his Comœdia, non ſine multâ
Laude: ſed in vitium libertas excidit, & vim
Dignam lege regi: lex eſt accepta, chorusque
Turpiter obticuit, ſublato iure nocendi.

Adeo autem prædicta lex iuſta viſa eſt, ut Romanis quoque placuerit. Hoc porrò Comoediæ genus durauit, quoad Eupolis de mandato Alcibiadis in mari demerſus fuerit; Eupolis enim in fabulâ, quam Baptas inſcripſerat, conuiciis pluribus inſectatus eſt armorum ſummum imperatorem Alcibiadem, qui propterea iuſſit comicum eo genere mortis puniri, quod cæteris quoque poetis magnum terrorem iniecit, Eupolidi namque peſſimè ſuam ceciſſe libertatem notarunt. Paulo autem poſt idem Alcibiades legem tulit, quâ cæteris comicis inhibebat, ne deinceps nominatim perſonas conuiciis urgerent: Poetarum etiam metus fecit, ut chorus de medio tolleretur; in eo enim præcipuè maledicentia vigebat, & in locum chori ſubrogatæ ſunt digreſſiones quædam, in quibus poetarum dicta, aut ſcripta cauillarentur. Duplex igitur antiqua Comœdia fuit, una quidem prior, & maledicentior, quæ nominatim homines conuiciis inſectabatur; altera poſterior & tēperatior, quæ licentiam chori non habebat, & nomina reticebat; adeo ut homines non apertè, ſed modeſtè, verecundeque criminaretur: vitia ſiquidem ciuium uniuerſè tantùm ſuppreſſis nominibus reprehendebat; vel ſi aliquem particulatim ſignificaret, id per ænigma faciebat. Hæc porrò Comoedia poſt inuentam nouam, dicta eſt media vetere poſterior, & vetuſtior nouâ. Quamuis autem comici particularium hominum ſuppreſſis nominibus vitia reprehenderent, adhuc coacti fuerunt

Romanis quoque placuit in comœdiis ab aperta maledicentia abſtineri.

Antiqua comœdia duplex.

Comœdia media.

omni

Digitized by Google

omni malidicentiâ abſtinere; potentiores enim, ſi quæ modeſtè, & occultè dicerentur, in ſe dicta eſſe ſuſpicabantur. Hoc itaque modo Comoedia omnem conuiciandi, reprehendendique poteſtatem amiſit; & loco eius noua inſtituta Comoedia eſt, quæ ficto eſt argumento uſa, & pro choris prologum aſſumpſit; Hæc itaque de communiori quidem argumento erat adeo ut uniuersè ad omnes homines, qui mediocribus utũtur fortunis, pertineret, & minus amaroris ſpectatoribus, & eadem operâ delectationis plurimũ afferret. Pluribus modis noua Comœdia, à veteri diſcriminatur. Illa enim ſæpèſæpius argumenta vera tractat; hæc ſemper ficta; illa eſt maledica; hæc utiq; ſuos habet aculeos, ſed citra cuiuſque contumeliam. Vetus quadam partium diſtinctione utitur; noua verò longè diuersâ. Illa varia miſcet carminum genera, hæc non niſi iambica, atque trochaica frequentat. Illa utitur ſtylo grandiori ſed minùs æquabili; hæc elegantiori, & æquabiliori. Hactenus dicta de Græcis intelligenda Comoediis; apud quos tria erant illa commemorata Comoediarum genera, e quibus una

Romanis duplex noua comœdia fuit.

tantum, videlicet noua, ad Romanos emanauit, quibus tamen pro duplici argumento, duplex quoque fuit, una quidem argumenti Græci quæ Palliata; altera argumenti Romani, quæ Togata dicebatur. In priori hiſtriones Græco more palliati: in altera more

Alia comœdiæ diuiſio.

Romano togati incedebant. Eſt etiam frequens diuiſio Comoediæ, cum alia ſit *Motoria*, alia *Stataria*, alia denique *Mixta*. *Motoria*, quidem turbulenta ut Amphitryo; *Stataria* quietior; ut Ciſtellaria; *Mixta* ex utraque conſtans ut Eunuchus. In prima enim reaſunt turbulentiores; in ſecunda quietiores; in tertia habetur utrumque.

Alia etiam comœdiæ diuiſio.

Communis etiam & Græcis, & Romanis Comoediæ diuiſio fuit in *Simplicem*, & *Implicatam*; inſuper in *Moratam*, & *Ridiculam*. *Simplex* eſt quæ agnitione, & peripetiâ caret; *Implicata* verò quæ ipſas habet. *Morata* eſt in qua mores; *Ridicula* tandem in qua ioci, & ſales dominantur.

Comœdiæ nomen unde ſumendum.

Cęterum de Comœdię nomine imponendo non leuis Poetæ debet eſſe diligentia, cùm res parui momenti non ſit; ſed hoc ſupra tractauimus, cum de dramatis nomenclatione ageremus; id ſolùm in pręſens addendum; hac in re præ oculis habendam eſſe primariam actionem, atq; adeo perſonam, cui illa adſcribitur, non enim aliunde melius Comœdię, quemadmodum Tragœdiæ, & cuiuslibet dramatis nomen, deduci poteſt.

De ſcenæ apparatu, & modulatione.

Sequitur Apparatus, & Modulatio Comoediæ. De ſcenæ Apparatu, qui Comœdiæ conuenit, nihil dicam, cum ex ſupra traditis de Tragœdia hoc facilè conſtare poſſit; illud certum, comicas ſcenas ædificiorum priuatorum, & mœnianorum ſpecie contineri, nimirum pro perſonarum conditione quæ in comicis ſcenis agunt. Perſonarum habitus in Comoediis, varius erat, pro generis, ætatis, fortunæ, & vitæ diuerſitate. Aliæ ſiquidem erant veſtes, quibus Græcus aliæ, quibus Romanus induebatur, & aliæ quibus adoleſcens, & adoleſcentula; aliæ quibus ſenex, & matrona natu grandis; aliæ quibus dominus, aliæ quibus ſeruus; item aliæ quibus diues, & pauper &c. Hanc diuerſitatem perelegantet expreſſit Donatus in Terentium, dum ait. *Comicis ſenibus candidus veſtitus inducitur, quod is antiquiſſimus fuiſſe memoratur. Adoleſcentibus diſcolor attribuitur, Serui comici amictu exiguo conteguntur, paupertatis antiquæ gratia; vel quo expeditiores agant. Paraſiti cum intortis pallijs veniunt. Læto veſtitus candidus, ærumnoſo obſoletus, purpureus diuiti, pauperi phœniceus datur, militi chlamys purpurea, puellæ habitus peregrinus inducitur. Leno pallio varij coloris utitur. Meretrici, ob auaritiam, luteum datur.* Ex hactenus dictis perſpicuè conſtat ſequentem in modum Comoediam definiri poſſe nempe. *Comœdia eſt imitatio actionis turpis in eo vitij genere, quod mouet riſum, & perfectè, ac iuſtam magnitudinem habentis, ſuaui ſermone, ſingulis inſtrumentorum formis agentibus, in diuerſis temporibus, per modum agentem, & per voluptatem ex ridiculo inducens animorum purgationem.*

Magis declaratur comœdiæ natura.

Dicitur autem *imitatio* quoniam poeſis eſt, cuius anima cenſetur imitatio, & quidem *actionis turpis in eo vitij, genere quod mouet riſum;* non enim omnis turpitudo Comoediæ accommodatur; ſiquidem eſt Comoedia imitatio peiorum in eo tamen vitii genere, quod ridiculum eſt; ſic à Tragoedia ſeiungitur, quæ eſt meliorum imitatio, ſic etiam ab Epopoeia, & Dithyrambica, quæ ſunt imitationes meliorum, peiorum, & ſimilium. Dicitur *actionis perfectæ*, hoc eſt totius, & integræ. Dicitur *actionis iuſtam magnitudinem habentis*, puta ut unico Solis ambitu, vel paulo maiori, vel minori contineatur, in quo cum Tragoedia conuenit, ſed ab Epopoeia diſtinguitur cum hæc tempore indefinita ſit. Dicitur *facta ſuaui ſermone*, hoc eſt qui habeat numerum, & harmoniam, & melodiam, nempè numerum ſaltationis, harmoniam ſoni, & melodiam cantûs: vel numerum ſaltationis, harmoniam ſoni, & cantus; melodiam metri, in quo ſit mixtio ſoni cum metrico cantu; quamobrem comica imitatio eò, quòd fiat triplici inſtrumento, ab Epica diſtinguitur imitatione, quæ tantùm ſermone fit, & ab Orcheſtica quæ numero tantùm, atque demùm ab Auletica, Cythariſtica, & fiſtulatum imitatione, quæ numero, & harmoniâ fit.

An comœdia poſſit ſoluta oratione fieri

Solet autem in quæſtionem vocari, an comica imitatio, atque adeò Comœdia poſſit oratione ſolutâ perfici. Si uſum attendas, profectò communiter receptum intelliges Comędiam ſoluta fieri oratione, quamobrem id admittendum videtur, non ita tamen ut plerumque verſibus tractata non fuerit; animù ſi rationem lubeat reſpicere, videtur potius Comoedia verſibus contexenda, non eo nomine quòd verſus poeſeos naturam conſtituat, ſed quoniam eius peropportunum eſt inſtrumentum, cum oratio ſoluta ſcenæ propter ſubmiſſionem ſuam minus accommodata ſit. Pręter ſermonem, & metrum, harmonia quoque, & ſaltationis numerus, præſertim in choris adhibetur. Dicitur *fieri ſingulis formis ſeparatim agentibus*, quoniam nonnullæ ſolum efficiuntur per metra, & rurſus alia per melodiam, nam in Tragoedia, & Comoedia, tria adhibentur inſtrumenta, non tamen eodem tempore, ut in poeſi Dithyramborum, & Nomorum, ubi eodem tempore numerus, harmonia, & ſermo uſurpatur; non agitur eodem tempore, ſed temporibus diuerſis, ita, ut ſermo quandoque ſolus, ut in aliis partibus, quandoque verò mixtus, ut in choris adhibeatur. Dicitur *fieri per modum agentem*, quo à Dithyrambica, & Epica poeſi diſterminatur, nam hæ modum habent exponentem, altera ſe non immutantem, altera ſe immutantem. Dicitur *inducere per voluptatem ex ridiculo animorum purgationem*, quoniam per huiuſmodi voluptatis aſſuetudinem animus ad talem voluptatem capeſſendam temperatur, & purgatur etiam, quod per ridiculas deceptiones à contumlibus cauere diſcit. Hæc autem de Comoedia, de qua multo plura dicenda forent; ſed breuitati ſtudendum.

Mimi declarantur. Mimus unde dicatur.

Ex Comoedia Mimi prodierunt, quique antiquitus fuere Comoediæ pars, & eorum in locum cantica ſucceſſerunt. Mimus eſt, qui intra, vel extra ſcenam geſticulationes exercet, imitaturque dicta, facta,

Digitized by Google

moreſve, hominum, & naturas; dicitur autem, ἀπὸ τοῦ μιμοῦμαι; teſte Diomede, quod ſignificat, imitor. Hiſtrio verò perſonatus in Scena, Comœdias, & Tragœdias, voce, & corporis geſtu agit. Mimi autem nomine, tum drama, tum actor ſignificatur; quemadmodum πλάνος, tum *errorem*, tum *erronem* denotat &c. Mimi ſiquidem dicuntur etiam poemata ſine reuerentia laſciuiam imitantia, quod genus Latini planipedias appellarunt. Hoc itaque nomen ab imitatione impoſitum eſt; Quanuis enim non ſolus Mimus imitetur, ſolus nihilominus, quaſi priuilegio quodam hoc ſibi arrogat nomen; Non à quacunque tamen imitatione mimi nomen ſumitur, ſed vilium rerum, & leuium perſonarum. Mimus itaque dicitur ab imitando, non quaſi ſolus imitetur, cum & alia quoque poemata idem faciant; ſed ſolum ſpeciali quadam ratione, quod commune eſt, ſibi vendicat; quo pacto etiam, qui verſum facit, poeta dicitur, nimirum à faciendo, cum tamen artifices, qui æque etiam aliquid faciunt, poetæ minimè dicantur. Hæc autem imitatio, tum ſermonia, tum factorum eſt; neque pudorem curat, dummodo riſum moueat. Græcis autem mimus eſt. Μῖμός ἐστι μίμησις βίου, τά τε συγκεχωρημένα καὶ ἀσυγχώρητα περιέχων. *Mimus eſt imitatio, quæ conceſſa, quæque inconceſſa, vitæ complectens.* Dici etiã ſolet mimus cuiuſlibet actionis imitatio riſum prouocans, unde definitur. *Mimus eſt poema quoduis genus actionis imitans ita, ut ridiculum faciat.* Sed melius hoc modo. *Mimus eſt ſermonis cuiuslibet, motûſque ſine reuerentia, vel factorum turpium cum laſciuia, imitatio.*

Variæ mimi definitiones.

Mimorũ finis.

Mimorum finis erat idem, ac uniuerſæ poeſeos, nempe docere ac delectare. Docent utilibus vitæ ſententijs; eoque magis, quo irrident improbos homines ſuis ſalſis dictis, quæ *Dicteria* nuncupari conſueuerunt; in quibus nec magnatibus parcere ſolebant; & hunc in modum homines ad bonam frugem redigebant, quatenus eorum vitia exprobrando in cauſa erant, ut unuſquiſque à vitiis abhorreret, atque adeo virtutes amplecteretur; idcirco mimi mores hominum conformabant. Delectabant dictis ridiculis, & ſæpèſæpius etiam verbis, vel geſtis obſcenis, non enim ab his abſtinebant, unde *urbani*, ac *ſcurræ* dicebantur. Eorum materies erant res, & perſonæ viles, dicta riſu digna, immo etiam obſcena, vel ſalſa & mordacitatis plena; ſententiæ verò humanæ vitæ perutiles. Horum duo erant genera, alij ſiquidem mimi breuiores, qui in dicterijs tamen excedebant, ita ut ſæpe ſcurriles euaderent. Alij ſecus.

Mimorũ materia.

Magna mimorum apud Græcos varietas.

Magna quoque Mimorum apud Græcos erat varietas; nam præter illud diſcrimen, quòd alij eſſent breuiores, quique ludrica; & alij eſſent longiores, modeſtiores, & argumenta dicebantur, multæ quoque differentiæ erant, propterea quòd erant mimi, qui Autocabdali appellabantur, qui nempe hederâ coronati, Inceſſuque tardo incedebant; & etiam tardo ſermone utebantur. Alij erant Ithyphalli, qui perſonis ebriorum induebant, coronas geſtabant, manicis violacei coloris, ac tunicis albo ad medium diſtinctis utebantur. His in uſu erat ſe Tarentinorum amictu præcingere, ex molliori lana contexto, qui uſq; ad talos demittebatur. Iidem etiã cum per veſtibulum ad orcheſtræ medium veniſſent, ad theatrum conuerſi loquebantur. Amplius alij erant Phallophori nuncupati, qui ſcilicet phallum ſequentes canebant. Qui autem phallum geſtabant, fuligine faciem obducti, recta incedebant. Qui verò ſequebantur, perſonati non erant, ſed hederâ, ſerpyllo, acanthoque ſe tegebant. Coronati erant coronâ ex denſis floribus, & hederâ confecta; per mediam orcheſtram in ſcenam, ubi aliqua modulati, ſaniorum inſtar obuium quemque deridebant. Alii tandem Lyſiodi, & Magodi dicebantur; illi virili veſte, hi autem muliebri utebantur.

Apud Latinos etiam mimorum genus.

Apud Latinos quoque fuit mimorum genus; dicebantur autem *Planipedes*; primitus enim ijs non erat aditus in orcheſtram, ſed in plano, humilique loco verſabantur, & inde orta eſt fabula *Planipedia*. Induebant veſtem quadratam togamve virilem, unde reciniati dicebantur. Quia verò argumentum erat humile, perſonæ viles, & abiectæ, idcirco viliori operimenti genere, ſiue centunculis utebantur; centunculus porrò eſt parua veſtis ex fragmentis varijs contexta. Sanniones mimum raſis capitibus agebant, quæ alaparum contumelijs obijciebant.

Atellanæ fabulæ.

Atellanæ etiam fabulæ erant apud Romanos, quæ nimirum linguę oſca agebantur. Atellani dici etiam ſolebant exodiarij à fabulæ quidem exodio, in quo ad riſum ciendum intrabant. Huiuſmodi autem fabulæ iure Comœdiæ ſatyricæ dici poterant, eò quòd utriuſque naturam ſaperent; differebant autem perſonis, nam Oſcæ in his erant non Satyri, quod teſtatur Diomedes dicens: latina Atellana, à Græca Satyrica differt, quòd in Satyrica ferè Satyrorum perſonæ inducuntur, aut ſi quæ ſunt ridiculæ ſimiles Satyris; Autolicus Burris; in Atellana Oſcæ perſonæ; ut Maccus. Atellanæ quoque à Mimis differebant eo nomine, quòd ioci exodij Atellanici non turpes nec obſcæni, ſed ingenui erant, & italicam grauitatem ſeruabant, ut non immeritò Atellanarum actores honeſtiori loco, quàm cæteri hiſtriones haberentur. Perſonati autem huiuſmodi actores dicebantur eò, quòd etſi diſplicuiſſent, non cogebantur in ſcena perſonas ponere. Atellanæ fabulæ ſcribebantur verſu iambico, tùm trimetro, in quo plures pedes triſyllabi eſſent, tum tetrametro, brachycatalecto, qui trimetro breuem ſyllabam cum duobus longis adiungit.

Pantomimi.

Pantonomi quoque erant, Pantomimus autem dicebatur *omnium imitator* velut ille, qui non modo res perſonaſque viles imitatione ſectaretur, ſed omnia penitus comprehenſis quoque Deorum factis, & heroum, ac Ducum geſtis. Deſaltabant veterum fabulas, nec ſolis pedibus imitabantur, ſed corporis, & manuum præterea geſtu; non ſolum actiones, ſed etiam mores, & affectus exprimebant nullo cantore, vel alio quouis auxiliante; Pantomimis tamen adiungi conſueuit chorus, ut ad eius cantum illi corporis motu conuenienti ſaltarent. Veſte utebantur conſentanea fabulæ, quam ipſi ſaltarent; ſed hæc videri poſſunt apud alios.

SECTIO QVINTA.

De Epopœia.

HVcuſque poeſin dramaticam tractauimus; proximum eſt, ut de exegetica ſermonem inſtituamus; huius non una eſt ſpecies, ſed omnium princeps eſt Epopœia, quam idcirco primo loco tractandam ſuſcepimus. Poeſis hæc epica dicitur, à voce ἔπος, quæ quidem uniuersè, *verbum*, *locutionem*, & ſignificat, unde Homerus ἐν ζάρθως τι ἔπος εἴπω. *verbum dicam*, & ἐπαινῶν τοῦ δ' ἔπους. *hunc verſum laudabat.* Sed κατ' ἐξοχὴν per excellentiam de poetica elocutione dicitur, quæ præcipuè hexametrum carmen ſibi vendicat, quo tale poema, heroum actiones imitans, conficitur. Vnde ex Euſtathij

Odyſ. ξ. Xenoph. l. 3. ἀπομ.

Digitized by Google

thij ſententia ἐποποιοὶ præcipua quadam ſignificatione dicuntur, οἱ ἐν τῷ ἑξαμέτρῳ τὰ τῶν ἡρώων ζῶντες, *qui carmine hexametro heroum res geſtas tractant*. Hos autem poetas ex Tullio epicos appellare conſueuimus.

Epopœia definiri ſolet hoc modo. *Epopœia eſt narratio continua rerum mirabilium, & nouitate illuſtrium, verſu heroico deſcripta.* Melius tamen ſic. *Epopœia eſt poeſis carmine hexametro perſonarum illuſtrium, illuſtres actiones, illuſtri narrans oratione.* At Diomedi *Epos eſt carmen hexametrum, diuinarum rerum, & heroicarum, humanarumque comprehenſio.* Sed accuratiùs hoc poema ſequentem in modum de-

Magia elaborata. Epopœiæ definitio.

finio. *Epopœia eſt imitatio per enarrationem metro factam, unius actionis, totius, & perfectæ, ab hiſtorica longè diuerſam.* Hæc definitio ſufficienter huiuſmodi poeſeos naturam declarat; Dicitur enim *Imitatio*, quoniam omnis poeſis imitatio eſt. Dicitur *Per enarrationem*, ut ab agente poeſi, cuiuſmodi eſt Tragoedia, & Comoedia, diſtinguatur. Dicitur *metro factam*, nempe ſolo, non adhibitâ ſimul ſaltatione, & harmoniâ ut diſtinguatur tum à Tragoedia, & Comoedia, tum etiam à Dithyrambica, & Nomica, quæ tribus utebantur inſtrumentis. Dicitur, *unius actionis*, nempe primariæ, quæ unius quoque perſonæ ſit; quoniam ſi unam multarum perſonarum actionem complecteretur, aut multas multarum, aut multas unius, certè vitio non careret. Dicitur *totius* videlicet habentis principium, medium, & finem. Dicitur, *& perfectæ* puta non ſolùm unius & totius, ſed etiam iuſtæ magnitudinis, adeo ut tanto tempore actio illa fieri potuiſſe videatur, & huiuſmodi, ut omnibus perfectæ fabulæ conditionibus prædita ſit; atque adeo debet eſſe admirabilis, implexa &c. & non epiſodica. Dicitur *ab hiſtorica longè diuerſam*, nempè narratio Epopoeiæ debet eſſe diuerſa ab ea, quæ propria eſt hiſtoriæ; de qua differentia ſuo loco locuti ſumus.

Materia Epopœiæ continet res, & perſonas.

Epopoeiæ materia continet, tum perſonas, tum res. Perſonæ, ut non ſemel dictum fuit, ſunt grandes, & illuſtres; ut *Heroes, Reges, Duces, & aliquando etiam Dij*. Res ſunt itidem graues, cuiuſmodi ſunt *Bella*; quò pertinet illud Lyrici.

Hor in ar.

Res geſtæ, regumque, ducumque, & triſtia bella
Quo ſcribi poſſent numero, monſtrauit Homerus.

Non ſic autem Epopoeia perſonas requirit illuſtres, ſummiſque prærogatiuis inſignitas, ut tenuioribus, nempè militibus, nautis, aurigis, & artificibus neglectis, illuſtres duntaxat admittat; actiones enim hominum imitatur, quæ nonniſi pro conditione humanæ ſocietatis exerceri poſſunt; at humana ſocietas hęc diuerſa perſonarum genera expoſcit. Quæ autem de perſonis, de rebus etiam intelligenda volumus, adeò ut Epopoeia res quoque minores admittat, cæterum dum de tenuioribus perſonis agit, earum ſolum, quæ præclariora ſunt munia, ac opera exponere, & prout rei conditio patitur, huiuſmodi perſonas debet attollere.

Epopœiæ forma imitatione, metroque cõſtituitur.

Epopoeiæ forma in imitatione, metroque conſiſtit; de imitatione ſuo loco egimus: de metro nil aliud dicendum occurrit, præter hactenùs de eodem tradita, niſi hexametrum eſſe debere, quod non ſic eſt huius poematis proprium, ut alijs poeſeos ſpeciebus conuenire non poſſit, quandoquidem rebus bucolicis, ruſticis, & naturalibus: inſuper epiſtolis, epitalamijs, genethliacis, ſatyris, epigrammatis apprimè congruit, licèt heroicis geſtis exponendis ſpeciali quadam ratione accommodatum eſſe videatur, unde & heroicum carmen dici ſolet; & certè ſi metrum rei de qua agitur conſentaneum eſſe debet, nulli dubium quin heroum geſta Deorumque concilia hoc omninò carminis genere exponenda ſint; ut enim in humanis rebus, nihil eſt grauius, nihilque præſtantius ijs quæ proximè diximus: ita in metris nullum grauius nulſumque ſublimius, quàm hexametrum, ut proptereà hoc rebus commemoratis exponendis nullum accommodatius exiſtimari poſſit.

Conuenientia Epopœiæ cum Tragœdia.

Epopoeia, & Tragoedia pluribus inter ſe conueniunt, adeò ut Stagirites aliquando dixerit. Μέρη δ' ἐστὶ τὰ μὲν ταὐτά, τὰ δὲ ἴδια τῆς τραγῳδίας· διόπερ ὅστις περὶ τραγῳδίας οἶδε σπουδαίας καὶ φαύλης, οἶδε καὶ περὶ ἐπῶν, ἃ μὲν γὰρ ἐποποιία ἔχει, ὑπάρχει τῇ τραγῳδίᾳ, ἃ δὲ αὐτῇ, οὐ πάντα ἐν τῇ ἐποποιίᾳ. *Partes autem quædam eædem ſunt, quædam propriæ Tragœdiæ. Quamobrem quicumque cognitionem habuerit Tragœdiæ bonæ, & malæ, habuerit etiam Epicorum. Quæ enim Epopœia habet inſunt in Tragœdia. Quæ vero ipſa, non omninò in Epopœia.*

Ar. in arte poet. part.

Tametſi autem Epopoeia cum Tragoedia conueniat, & utraque grauiora, & præſtantiora imitetur; humiliora, ac leuiora Comoediæ relinquens, & in affectibus pariter, itemque conſtitutione; pluſimùm tamen inter ſe diſcriminantur. Tùm quia Epopoeia in ſola narratione conſiſtit, ſed Tragoedia poema dramaticum eſt, quo alterius perſonę ſermo refertur, & res actione repreſentantur ut geruntur. Tum quia Epopoeia fabulam duntaxat; mores, dictionem, & ſententiam: at verò Tragoedia præter iam quatuor commemorata, etiam apparatum, ac modulationem exigit; Tum etiam quia in Epopoeia licet admiranda quædam, & ſapientum calculo incredibilia, fingere; in Tragoedia verò non item, quoniam in illa hæc omnia ſolùm narrantur, ſed in Tragoedia narrantur, & aguntur; Tum tandem quia Epopoeia multarum, ac variarum actionum eſt imitatio, quamuis una tantùm earum princeps eſſe debeat; reliquis ad eam ordinem tamen habentibus; at verò Tragœdia unicam tantùm actionem imitatur, ita tamen, ut illam abundè copioſèque tractet.

Hexametri carminis antiquitas.

Hexametri carminis genus adeò antiquum eſt, ut natale ſuum ante bellum Troianum agnoſcat Herodoto teſte, eiuſque auctor è quorumdam ſententia eſt Phanothea, etſi aliquibus viſus ſit Themis: alijs verò Phemonoe; Plinius tamen metrum hoc Pythio Oraculo acceptum refert; hoc idem affirmat Pauſanias, immò & omnes qui præclarum hoc inuentum Phemonoe tribuendum exiſtimant; hæc Apollinis enim ſacerdos, ac propheta habita eſt; Phemonoe ſiquidem Sibyllæ nomen eſt, de qua Pauſanias loquitur dicens, *quod Apollinis Delphici vates prima fuiſſe dicatur, carmenque heroicum inueniſſe*; Vnde Statius.

In photicis.

Lin. 2. Syl.

- - - - Refertque arcana pudicos.
Phemonoe fontes.

Et Strabo etiam hoc idem teſtatur, dicens, φασὶν δὲ Φημονόην φασὶ πρώτην γενέσθαι Πυθίαν. *Pythiam primam fuiſſe aiunt Phemonoen.* Primuſque verſus ab ea profuſus perhibetur hic.

Συμφέρετε πτερά τ' οἰωνοὶ, κηρόν τε μέλισσαι.

Cuius ſententia latinè reddita hæc eſt.

Ferte & aues, alas, & apes, ſuperaddite ceram.

At Clemens Alexandrinus non tam eam Heroici carminis inuentricem, quàm primam huiuſmodi carmine vaticinatam putat. Hoc eodem nomine à Lucano appellatur illa ſacerdos, quæ Appio Delphis reſponſa dabat. Sed hæc de Epopoeia quatenùs metrum reſpicit; at ſi ſpectemus eamdem prout heroum geſta narratione fabuloſâ imitatur, haud facilè poſ-

ſumus

ſumus auctorem eius inuenire, licèt conſtanter aſſerere poſſimus Homerum Epicorum eſſe coriphęum, quanuis non primus de Diis ſabuloſa eomentus fuerit, ſed ab antiquioribus ea quidem acceperit vel ſi qua adiecerit, adiecit autem, ut conſtat, profectò nonniſi ea, quæ prius iam inuentis conſenſerint: poetas igitur, qui Epici nomen poſſunt ſibi iure vendicare, ferunt primo quidem loco Hamerũ, deinde reliquos Heſiodum, Panyaſin, Atimachum, & Piſandrum fuiſſe: adeo ut quinario numero comprehendantur, quibus ex Latinis reſpondere volunt Virgilium, Lucanum, Silium italicum, Statium, & Valerium Flaccum. Sed oppoſitionem hanc ineptè admodum inſtitutam fuiſſe quiſque ni fallor intelliget aduertens aliquem ex commemoratis nimirùm Lucanum, & Silium hiſtorici potius quàm poetæ nomen arrogare ſibi poſſe; nec deeſſe quempiam ex poetis reliquis Latinis, cui non iniuria poetę nomẽ congrueret.

Quis ex latinis primus hexametro uſus fuerit

Ex Latinis antiquitus hoc metri genere Liuius Andronicus uſus eſt. Sed longè maiori cum Laude Ennius, cuius M. Tullius, & Horatius non rarò meminerunt; poſtea verò inter Epicos Virgilius, tantum extulit caput. *Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi*.

Partes epici poematis.

Epici poematis tres tam à Græcis, quàm à Latinis aſſignari ſolent partes. *Propoſitio*, *Inuocatio*, & *Narratio*. *Propoſitio* ſolum primariam actionem exprimit; nam Epicus quanuis multas actiones tractet, una tamen eſt, à qua tanquam principe poema ſuam recipit unitatem, reliquæ verò conſiderantur per ordinem ad illam, ut ob id earum multitudo unitati non officiat, eo vel maximè, quòd in epiſodiis, non autem in fabula conſiderantur, quo Poeta differt ab Hiſtorico, ut aliàs aduertimus; hic enim plures actiones plurium perſonarum, vel etiam unius, non per ordinem ad unum finem, neque plures illas ad unicam principem referens tractat, ſed plures citra unius vel plurium dependentiam ab una conſiderat. Epicus igitur unicam actionem proponit; ſed non eodem modo ſemper exorditur: nam aliquando inuocationem à propoſitione nõ diſtinguit, ut Homerus, qui Iliadem exorditur inuocando nempè Μῆνιν ἄειδε θεὰ, καὶ τὰ λ. & Odyſſeam proponendo, puta Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα, καὶ τὰ λ. Sed Virgilius ſcitè admodum propoſitionem ab inuocatione diſtinguit; proponit enim dicendo.

Arma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris.
Italiam fato profugus, lauinaque venit
Littora.

Homerus beneuolum auditorem inuocatione Dearum, & attentum propoſitâ rerum magnitudine, docilemque ſumma celeriter comprehenſa facit. Virgilius ſua in propoſitione docilem reddit auditorem, cum Æneam patriâ in Italiam profugum: attentum verò amplificatione laborum, terrâ, marique reddit; deinde à propoſitione ad muſarum inuocationem gradum facit, dum paulò poſt ait.

Muſa mihi cauſas memora, quo numine læſo,
Quidue dolens Regina Deum, tot voluere caſus
Inſignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit.

Vt nimirùm earum opitulatione, & auctoritate res geſtas narranti ſibi fidem conciliet; Muſas enim, & Apollinem vatibus præſidere nemo eſt, quin fateatur; Virgilium porrò imitatus eſt Torquatus Taſſus, qui primò præmittit propoſitionem italicè canens.

Canto l' armi pietoſe, e il Capitano,
Che'l gran ſepolcro liberò di Chriſto
Molt' egl' oprò col ſenno, e con la mano
Molto ſoffrì nel glorioſo acquiſto,
E in van l' inferno, ve s' oppoſe, e in vano
S' armò d' Aſia, e di Libia il popol miſto
Che fauorillo il Ciel, e ſotto a i ſanti
Segni, riduſſe i ſuoi compagni erranti.

Mox verò ad inuocationem deſcendit, dicens.

O Muſa tu che di caduchi allori
Non circondi la fronte in Helicona
Ma sù nel Cielo infra i beati chori
Hai di ſtelle immortali aurea corona
Tu ſpira al petto mio celeſt' ardori
Tu riſchiara il mio canto, e tu perdona
S' inteſſo fregi al ver, s' adorno in parte
D' altri diletti, che de tuoi le carte.

Perſona de qua diſſerendum non eſt nominatim proponenda.

In propoſitione nominatim exprimere perſonam de qua agendum, huius artis magiſtri deteſtantur, cum ipſis potius arrideat illam prudenter circumſcribere, vel patronymico uti, vel proprio, & patronymico ſimul, quod poetæ faciendum citra iactantiam; quanuis ei quandoque liceat auſpicari poema ab eo, quod ad ſe pertinet. Nõ rarò propoſitioni aliquid ſubiungitur, quod etſi minus ad propoſitionem faciat, ad gratiam tamen, vel principis, vel populi comparandam haud mediocriter conducit. Itaque Græci ab inuocatione exordium ſumunt; ſed Latini à propoſitione, cui mox inuocationem ſubiiciunt; inuocatio tamen alterutro modo pernecceſſaria eſt, ſic enim poeta beneuolentiam ſibi pietate conciliat maieſtateque numinis implorati ſummam operi auctoritatem comparat. Moris autem erat apud veteres inuocare Iouem, vel Apollinem, aut Muſas, & ex his præſertim Calliopen, ſiue Calliopeiam ſic dictam à bonitate vocis, quam forſan inuocabant, quoniam.

Virgilius.

Carmina Calliope libris heroica mandat.

Quod non ſolum initio poematis ſemel id faciunt, ſed etiam iterum, ac ſæpiùs alibi, ſi magnum illud fuerit; conſueuerunt etiam alia inuocare numina, & ſanè diuerſa pro diuerſitate eorum de quibus agitur, ita quidem Venerem cum de amoribus; Bacchum, & Cererem cum de agricultura diſſeritur. Nec minus etiam in uſu fuit inuocare aliquem Principem, puta Cæſarum temporibus unum ex ipſis, quod mirùm eſſe non debet, quoniam antiquitas Cæſares tamquàm numina venerabatur, credens cum Ioue habere diuiſum imperium; nobis porrò, & Deum, & Chriſtum, & Beatam Virginem, vel aliquem ex iis qui ſunt ſanctitate præclari, vel Principem quemdam excelſum, prout opus fuerit, licet inuocare.

Narratio epica qualis.

Hucuſque de prima, & ſecunda Epici parte, videlicet propoſitione, & inuocatione verba fecimus, ſequitur ordine tertia, nempè narratio, quæ cuiuſmodi ſit in Epopœia, ex iis quę in uniuerſum de fabula diſputata ſunt, perſpectum ſatis eſſe poteſt: ibi namque diximus narrationem de iis eſſe debere, quæ fieri potuiſſent, cum tamen non ita fuerint, quod non ſic accipias, niſi de Epopoeia ſeuerè accepta ſermo fiat, alioquin ſi poeta de rebus naturalibus, de agricultura, deq; aliis huiuſmodi pangere carmina, vel ſi hiſtorici perſonam agere velit, utique debebit narrare ea, prout ſunt vel fuerunt; & quanuis non dicat ea quæ contigerunt, ſed uti fieri potuiſſent, adhuc veram actionem poteſt explicandam ſuſcipere, ſi veris falſa plurima admiſceat, cum ſatis ſuperque ſit id, quod in argumento præcipuum eſt, ex vero deductum fuiſſe; quandoquidem poetæ officium eſt, verè geſta in alias ſpecies obliquis figurationibus, cum aliquo tamen decore conuerſa, traducere, hiſtoria enim epicis poetis pro argumento eſt, alioquin totum id quod refertur comminiſci, mendacis

potius

Digitized by Google

potius eſt, quàm poeta. In primaria autem actione referenda, poeta non adeò de veritate debet eſſe ſollicitus, ut velit eam ſibi firma demõſtratione conſtare; hoc enim Philoſophi proprium, ſed ſatis eſt eam prudentum ſententiâ comprobari. In narrando non reſpicienda perſona, quæ deſcribitur, nec eius geſta particulatim exponenda, ſed formanda eſt idæa viri præſtantis, atque fingendum eum eſſe talem de quo agitur, curando, ut qualis initio, talis etiam deinceps appareat, iuxta illud.

Hor. in ar.

> *Si quid inexpertum ſcenæ committis, & audes*
> *Perſonam formare nouam, ſeruetur ad imum*
> *Qualis ab incepto proceſſerit, & ſibi conſtet.*

Actio tractanda qualis.

Actio tractanda una ſit princeps, cui non ſic poeta debet alligatus eſſe, ut alias etiam narratione ſua complecti non poſſit, ſed ei ſolùm curandum, ut in nullius actionis conſideratione verſetur, quæ à primaria ſit penitus diſiuncta, neque cum illa connexionem aliquam habeat; cũ non enim ita fuerint omninò tractandæ ſunt, ut rerum nouitate, varietateq; poematis amœnitas, atque iucunditas comparetur. Hoc autem in epiſodijs, ac digreſſionibus fieri debet, & de reliquis actionibus, iam ſtatutâ primariâ, cogitandum; hoc autem præcipuè differt Tragœdia ab Epopœia, quòd illa pauca, at verò hæc multa, varia, ac longa epiſodia recipit, quæ eò erunt commendabiliora, quò ab antiquioribus rebus deſumuntur, cum in Tragœdia à recentioribus deducantur. At in Epopœia admittit multa, longa, ac varia epiſodia non ſolùm Homeri, ſed etiam Virgilij exemplo cuique poteſt eſſe manifeſtum; enimverò ſi Iliadem reſpicias, nullo negotio comperies actionem principem in unius anni geſtis conſiſtere, cum tamen epiſodiorum opitulatione, ad decennium extendatur, quod & in Odyſſea non minùs conſtat, hoc idem in Virgiliana Æneide luculenter conſpicitur, quandoquidem adeò epiſodijs abundat, ut eius ſecundus, ac tertius liber in his conſumetur.

Epicæ narrationis præcipuæ dotes.

Epicæ narrationis, ut etiam cuiuslibet alterius præcipuè quædam ſunt dotes, quibus illa deſtituta cum fuerit, nullo erit loco, dotes autem ſunt *breuitas, perſpicuitas*, & *probabilitas*, è quibus primam etſi Epicus non multum curet, duas tamen poſteriores in delicijs habet; priorem tamen illam dotem, puta *breuitatem* non penitus aſpernatur, quamuis enim hoc poematis genus præfinita temporis menſura coherceri dedignetur, non propterea tamen Epico abutendum licentiâ eſt, quin potius curandum in primis, ut huiuſmodi poematis magnitudo non maior ſit, quàm quæ principium, finem, & quod interiectum eſt, unico intuitu videri permittit.

Diſpoſitio epici poematis.

Diſpoſitio epicæ poeſeos intelligitur ex dictis in uniuerſum de diſpoſitione fabulæ; ibi enim tradita, & dramati cuicumque, & Epopœiæ communia ſunt. Itaque, ut ibi monuimus, non incipiendum ab ouo; iuxta illud.

> *Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri.*
> Hor. in ar. *Nec gemino bellum Troianum orditur ab ouo.*
> *Semper ad euentum feſtinat, & in medias res*
> *Non ſecus ac notas auditorem rapit.*

Nimirum poeta feſtinat ad propoſitum ſcopum, & omiſſis rerum primordijs (hæc enim per ovum Lyricus intellexit, ex ouorum enim uno excluſi ſunt Pollux, & Helena: ex altero Caſtor, & Clytemneſtra) perinde ac ſi nota eſſent, in res medias auditorem rapit, ita Lucanus, qui bellum ciuile ſcripturus, ſtatim Cæſarem ad Rubiconis tranſitum apponte, ita ut hoſtis à Senatu iudicatus Rom. Rem.p. aggredi bello coactus eſſet; ſed hoc idem ab Homero, & a Virgilio obſeruatum fuiſſe adeò notum eſt, ut nihil ſupra quæ dum de fabula in uniuerſum loquetemur, abundè notauimus, propterea ibi ea videnda relinquimus. Aliud etiam Epico præ oculis habendum, ne recto tramite narrationem ducat, alioquin tædio auditores afficiet, quod igitur pro principio ſumitur, cuiuſmodi eſt primaria actio, non eſt initio tractandum; præſtat enim auditorem ſuſpenſum, & quaſi captivum detinere, ut animo nimirum euoluat, quod nondum patet. Quod reliquum eſt poematis laudatur, ſi rerum nouitate fuerit interruptum, quæ tamen aut argumenti ſint partes, aut ad ipſum aliquo modo pertineant.

De poematis Epici dictione, cæteriſque multa tradi ſolent, quæ paucis complecti iuvabit, cum ex antea dictis non obſcurè conſtent. Quæſitum eſt an poema Epicum oratione ſolutâ contexi poſſit; ſed quid hac de re dicendum, ſuperiùs ex Ariſtotele abundè ſatis explicatum fuit; ex eius autem ſententiâ hiſtoricus, & poeta non eo nomine quod aut cum metro dicant, aut ſine metro, inter ſe differunt, licet enim, quæ Herodoti, in metris ponere, & nihilominus hiſtoria quædam cum numero foret, non ſecus ac ſine metris; ſed in eo planè diſcrimen, quòd unus quidem facta dicit, alter verò qualia fieri debuiſſent. Carmen igitur poeſin non conſtituit, ſed imitatio, adhuc enim poeſis ſine illo conſtaret. Si tamen uſum attendas, facilè dixeris carmine poema, de quo loquimur, eſſe cudendum; ſolutâ enim oratione illud ſcribere communiter improbatur. An poema epicum oratione ſolutâ cõtexi poſſit.

Qualis autem ſit elocutio in hoc poematis genere neminem præterit, Epicum enim carmen verborum grauitatem requirit, ut rerum, de quibus agit, magnitudinem adæquet, unde eſt, ut ſcatere debeat ſententijs illuſtribus, verbiſque tranſlatis; hoc enim eius maieſtati congruit, quam etiam eo magis poeta conſequetur ſi peregrinis verbis utatur, ut ſuo loco monuimus, quòd Homero familiare fuiſſe, Plutarchus teſtatur lib. de vita ipſius. In elocutionis ornatu præcipuè tunc laborandum, cum res tenues, ac exiles fuerint, quod ab Ariſtotele didicimus, cum dicat. τῇ δὲ λέξει δεῖ διαπονεῖν ἐν τοῖς ἀργοῖς μέρεσι, καὶ μήτε ἠθικοῖς, μήτε διανοητικοῖς. *Dictionem eſſe perpolitam oportet, ſi res langueant, exileſq; fuerint: nõ autem in moratis, nec ijs, quæ argumentis, ac ſenſu abundant*; quod ratione ductus pronunciauit, quam explicat dum ſubdit; Ἀποκρύπτει γὰρ πάλιν ἡ λίαν λαμπρὰ λέξις τά τε ἤθη, καὶ τὰς διανοίας. *Nam nimis ſplendida dictio mores, & ſenſus offuſcare ſolet*. Sed in his habendus eſt modus, & curandum ne animo excidat celebre illud, *Ne quid nimis*. Qualis elocutio epici poematis.

Epopœiæ conſideranda eſt quoque Σύνταξις *constructio*, vel ſi mauis Σύνθεσις, *compoſitio*; in qua illud præcipuum eſt, ut ordo ſuo loco explicatus, omnino ſeruetur, adeo ut in ſtructura poematis, quæ priora ſunt, priùs, quæ poſteriora, poſteriùs tractentur, atque adeo partes componantur ſimul cũ lege ſeruatâ, quam decens ordo requirit. Epopœiæ compoſitio qualis.

Ad elegantiam compoſitionis plurimùm facit cæſorum, ac periodorum decora quædam inæqualitas, proinde metri quidem æqualitas fugienda, velut illa, quæ impedit quo minus oratio ſiue ſoluta, ſiue carminibus illigata, inſurgat, ac intumeſcat. Dactylus celeritati, Spondeus tarditati deſcribendæ accommodatus eſt. Spondei quoque non parum ad perſonæ grauitatem, auctoritatem, ac maieſtatem exprimendam valent; quemadmodum etiam ad affectuum magnitudinem, & ad rerum inopinatum euentum declarandum in primis conducunt. Quid ad compoſitionis elegantiam faciat.

Quamuis

nis autem inæqualitas prædicta, momenti plurimum ad orationis venuſtatem, eiuſdemque decorum habeat, non in ea tamen ſunt omnia, cum ſummoperè curandum ſit, ut literarum nexus, pedumq; dimenſio ſic rebus accommodetur, ut ipſę potius agi, quàm dici, ſpectarique magis, quàm audiri videantur, qua in re hypotypoſeos leges adiumento nobis eſſe poſſunt. Artificium hoc præſertim in quarundam vocum uſu conſiſtit; nonnullæ nanque ſunt voces rebus aliquibus exprimendis accommodatæ, cum tamen ad res alias exprimendas idoneæ non ſint.

Ita quidem Virgilius numeris quodammodo ob oculos Neptuni laborem ponit, dum canit.

Virgil. 2. Æneid.

Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque à ſedibus urbem
Eruit.

Nec diſſimili artificio oculis ſurorem equitum exponit canens.

Oct. Æn.

& agmine facto
Quadrupendante, putrem ſonitu quatit ungula campum.

Et italicè ille præcipitem equitem ex equo repræſentat,

Non cadde nò, precipitò di ſella.

Alia etiam innumera ſuppetunt exempla à quibus lubens, ac libens breuitatis gratia abſtineo.

Adnotatio

De epicorum cantu nihil peculiare dicendum occurrit; ſolum adnotandum antiquitus à poetis non ſolum propria, ſed aliena quoque poemata cani conſueuiſſe, quod voce tantum, nullo adhibito ſono faciebant; hac tamen tempeſtate tam id ab uſu remotum eſt, quam quòd remotiſſimum; qui namque poteſt vatis nomen quodammodò ſibi vendicare, propria carmina, & multò magis aliena canere dedignatur, cum id blateronis eſſe munus exiſtimetur; horum enim quiſque tanti ſe facit, ut quæ poemata pangit, non tam cantu, quàm typis digna eſſe arbitretur.

SECTIO SEXTA.

De carmine Bucolico, Satyricoromano, Elegiaco, aliiſque poeſeos ſpeciebus.

Poemata quædam ad Epicum quodammodo reuocata.

Epicum poema cuiuſmodi ſit, hactenus explicatum à nobis fuit, alia tamen non deſunt, quæ ad ipſum reuocari commodè poſſunt, videlicet poema ſiue carmen Bucolicum, Satyricoromanum, & Elegiacum, quibus etſi minus propriè nomen prædictum conueniat, aliquo tamen modo ipſis congruere non inficiandum.

Bucolica poeſis unde dicta.

Ex his porrò Bucolicum carmen primò ſeſe conſiderandum offert. Bucolica poeſis dicta eſt *ἀπὸ τῶν Βυκόλων, a cuſtodia boum*. Boues enim apud ruſticos animalia præcipua ſunt. At huius carminis origo varia, quandoquidem plerique crediderunt eo tempore quo Xerſes Perſarum rex Græciam inuaſit, cum omnes intra muros in occulto iacerent, nec poſſent de more ſacra Dianæ perſoluere, perueniſſe ad montes Laconas ruſticos, & in eius honorem hymnos ceciniſſe. Aliis placuit conſilium dicentium Oreſtem, cum Dianæ Phaſelitidis ſimulacrum, raptum ex Scythia aduheheret, & ad Siciliam eſſet tempeſtate delatus, anno completo Dianæ feſtum hymnis celebraſſe ſuis collectis nautis, quibuſdamque paſtoribus conuocatis, exinde verò conſuetudinem apud ruſticos permanſiſſe. Alii non Dianæ, ſed Apollini Nomio conſecratum Bucolicum carmen eſſe volunt, quo tempore Admeti Regis armenta pauit Apollo, adeo ut ab hoc numine illud recognoſcendum exiſtiment, cum propè Amphryſum pecus commemorati regis paſceret, unde *Nomium* appellatum opinantur. Alii à Mercurio inuentum credunt. Alii à Pane, de quo Virgilius.

Pane primus calamos cerâ coniungere plures
Inſtituit.

Eglog. 2.

Alii alia dicunt, nimirum ruſticis numinibus, à paſtoribus dicatum fuiſſe. Sed his tanquam fabuloſis, omiſſis; ſolùm addendum communi conſenſu ſapientum eſſe receptum Daphnim, Mercurii, & Nimphæ filium, & à Nimphis pariter educatum, fuiſſe in Sicilia paſtorem, & muſicum eximium, & ab hoc Bucolicum poema ortum habuiſſe. Hæc poeſis ſimilis eſt Comœdiæ, quoniam utraque vitam humanam imitatur; ſed ab eadem differt, quòd Comœdia vitam urbanam; ſed Bucolica vitam ruſticam imitatur, quam plerique degunt; præſertim tamen aratores hęc poeſis in ſcenam inducit, eo nomine, quòd ob ſolitudinem, ac otium, hi maximè contemplandæ naturæ ſunt intenti, ſimplicioriſq; ſunt indolis, tanquàm à communi hominum commercio remoti; ut propterea hoc genere carminis lætentur.

Diuiſio bucolici poematis in Narratiuũ, & Actiuũ & Mixtũ.

Diuidi etiam ſolet hoc poema in *Narratiuum*, *Actiuum*, & *Mixtum*, quæ diuiſio intelligenda iuxta ea quæ de poemate in uniuerſum diximus.

Quoniam autem in hoc poemate ruſticæ ſunt perſonæ, idcircò ipſis nonniſi nomina, à rebus paſtoralibus, ac ruſticis imponuntur, utque perſonæ ruſticæ ſunt, ita etiam, & res de quibus in hoc poemate agitur.

Triplex elocutionis character.

Et quia tres ſunt elocutionis characteres, nimirùm *Humilis, Medius, Grandiloquus*, ex his Bucolico carmini primus tantummodò congruit, quamuis aliquando etiam aſſurgat.

Metrum huic poemati accommodatum.

Metrum huic carmini accommodatum eſt hexametrum, eò quòd narrationi ſit aptum, & actioni non penitùs ineptum, niſi nimium ſe efferat; minutiora verò de huius poematis carminibus oſtendis apud alios videantur.

Inſtrumẽtum muſicum huius poematis quale.

Inſtrumentum muſicum ad hoc canendum carmen, fiſtula erat, quæ græcè dicitur *σύριγξ*.

Scena huius poematis qua lis

Scena in quam Poetæ Bucolici ſolebant paſtores inducere agentes, & dicentes, erat arboribus, tuguriis aliiſque generis eiuſdem conſtructa.

Ecloga quid.

Ecloga etiam hoc poematis genus appellari ſolet. Ecloga verò dicitur electio, ac explicatio, ab *ἐκλέγω elIgo*, dici etiam poteſt colloquium; ſi autem ſcribatur *Æcloga* idem eſt, ac ſermo de capris, quæ græcis *αἶγες*; hoc loco Ecloga eſt breuis quædam imitatio paſtorali carmine facta; plerumque in Ecloga unus eſt, qui loquitur, quandoque dialogo quidem inſtruitur.

Satyricoromanum poema.

De Satyricoromano carmine diſputandum ſequitur. Satyra Romana unde dicatur, non planè conſtat; duæ autem præcipuæ hac in re ſententiæ ſunt, prima eſt exiſtimantium ſic appellari à Satyris, eò quòd ſimilis ſit ſatyricæ poeſi, ac Sillis, eò vel maximè quòd ſingularis eſt Romanæ ſatyræ cum Satyrico poemate Sillis, & Comœdia veteri conuenientia, nam his omnibus commune eſt hominum vitia inſectari, at verò ex tribus commemoratis poeſis Satyrica, & Vetus comœdia poemata erant dramatica, Silli autem non item; unde eſt, ut cum his Satyra Romana præcipuam habeat affinitatem. Secunda de hac etymologia opinio eſt aſſerentium poeſin hanc à ſaturitate dici, quatenus ſaturitas quamdam rerum miſcelam ſignificat, & varium argumentum denotat; undecumque Satyra dicatur, noſtra nihil intereſt, cum ſolum

ſium intenti ſimus ad eius indolem explicandam, quæ profectò manifeſta fiet, ſiue ab uno, ſiue ab alio capite ex duobus recenſitis ipſius deſumatur nomenclatura.

Satyræ bipartita diuiſio in veterem, & nouam.

At verò Satyra, de qua fit ſermo, bipartitò diuiſa fuit, nimirum in *Veterem*, ſiue *Extemporalem*, & *Nouam*. Prior utique initio erat ſine carmine, & ſine actionis artificio ſermo quidam inter plures, qui ſe mutuis conuiciis inſectarentur; poſtea hoc idem carminibus explicate cæperunt, voce, ac geſtu etiam adhibito, qui cum in contumeliis modum excederent, Satyram pepererunt, quæ nil aliud erat, quàm extemporale quoddam poema, quod ſolùm uſque ad tempora Liuii Andronici durauit, taleque poema

Satyra vetus.

Satyra vetus appellatur, exploſa ab eodem Andronico, qui ab huiuſmodi Satyra ad fabularum argumenta, ſpectantium animos tranſtuliſſe dicitur; fabulæ autem argumentum appellatur plurium actionum ſeries, cum ſcilicet actiones plures, ita ſunt inuicem connexæ, ut ex iis fabula una fieri poſſit.

Fabulæ argumentũ quid.

Noua ſatyra.

Vetus hæc Satyra cum exoleuiſſet, cæpit altera, quæ nil aliud erat, quàm carmen maledicum inſtar veteris Comœdiæ, alios, extra tamen ſcenam ſiue theatrum, irridens, quæ Lucilio accepta referri ſolet; nouaque ſatyra nuncupatur. Definitaque fuit à Diomede. Satyra eſt carmen apud Romanos (non quidem apud Græcos) maledicum, & ad carpenda hominum vitia, Archeæ comœdiæ charactere, compoſitum.

Subiecta materies huius Satyræ.

Huius Satyræ ſubiecta materies eſt hominum vitia; hæc enim Satyra per ſe reſpicit; etſi quodammodo etiam virtutes attingat; non propterea tamen quæcumque vitia in crimen vocat; ſed ea, quibus homines ridiculi fiunt, nec tàm increpat generatim, quàm ſingulatim; nec tam vitia præteriti, quàm præſentis temporis culpat, & quo id occultiùs facit, eo etiam Satyræ accommodatiùs, in quo Perſius laudibus Horatium proſequitur canens

Perſius Satyra 1.

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, & admiſſus circum præcordia, ludit,
Callidus excuſſo populum ſuſpendere naſo.

Modus quo Satyricus uti debet.

Non igitur quouis modo Satyricus poteſt finem, videlicet morum emendationem adipiſci, niſi enim utatur illo, qui ad huiuſmodi finis conſecutionem optimè conducit; oleum, & operam perdet; modus autem idoneus eſt, φιλοκοιδορία, nempè *ſermo cum riſu alios inceſſens*; hoc eſt dicacitas, & lepos; Satyricus itaque ſermonis utatur genere oportet, cuius forma ſit ludus, ſiue iocus ſalſus, ac mordax; ad quæ reſpexit ille, dum cecinit.

Perſius Satyra 5.

Pallentes radere mores
Doctus, & ingenuo culpam defigere ludo.

Nempè Satyricus in eo doctus eſſe debet, ut virtutem, & ſapientiam, eiuſque maieſtatem laudibus efferat; hominum mores prauos, & ob malam conſcientiam pallentes, ac trepidantes radat, ſiue perſtringat, & ingenuo ludo aliorum culpam, atque errata, non petulanter, & ruſticè, quin potius ingenuo, liberali, ac vrbano ioco ſalibuſque defigat, ac notet, qua ridens, atque ludens vitia carpat; hoc autem non melius poeta Satyricus præſtabit, quàm ſi utatur ſermone, in quo vel acrimonia, & dicacitas, vel feſtiuitas, & urbanitas viget; his enim ingenuus redditur ludus, nam acrimonia, & dicacitas vehementius animos feriunt; feſtiuitas, & urbanitas blandiuntur impenſius. In iocis habendus modus, ne urbanitas in ſcurrilitatem faceſſat.

Romanæ ſatyræ.

Romanæ Satyræ metrum optimum cenſetur hexametrum, dictio pedeſtris, & velut extemporalis, & non multum à familiari ſermone recedens; non enim debet ornatum ſectari, ſed verba propria, ac dominantia adhibere quò ſpectat illud Lyrici.

Hor. in ar.

Non ego inornata, & dominantia nomina ſolum;
Verbaque Piſones Satyrorum ſcriptor amabo.

Non ſolum ornatum ſermonis decet Satyricum omittere, ſed etiam numeros negligere, quibus alioquin in Epopœia, & Tragœdia uti poetæ conuenit.

Tractationis ordo poſtulat, ut de Elegiaco carmine diſſeratur.

Tractationis ordo poſtulat, ut de Elegiaco carmine diſputemus; nam Elegia priorem verſum hexametrum habet, etſi alterum non item; at hactenus poemata explicuimus, quæ hexametro carmine creduntur.

Vide Elegię nomẽ.

De Elegia porrò nobis diſputaturis primò conſiderandum occurit nomen, ἐλεγεῖα. *Elegia*, quod latinè ſonat carmen miſerabile, ab ἐλεῶ *miſereor*, quod hoc præſertim genere carminis miſerabiles hominum calamitates, & amoris querimoniæ decantari ſoleant. Huius carminis auctor non planè conſtat, idcircò Lyricus cecinit.

Hor. in ar.

Quis tamen exiguos elegos emiſerit auctor,
Gramatici certant: & adhuc ſub iudice lis eſt.

A quibus hoc genus carminis inuentũ.

Duo perhibentur, quibus Elegia, ſi non accepta referri debet, ſaltem de illa ſunt optimè meriti, nempè Callinus, & Mimnermus, quibus deinde proximi fuerunt Callimachus, Cyrenæus, & Phileta Cous; quamuis hoc non omnibus, probetur, ſed hæc nulla faciamus; ſatis illud eſt exploratum è Latinis hoc genere poeſeos plurimum excelluiſſe Tibullum, Propertium, Ouidium; immò Ouidius hoc de ſe ipſo teſtatur dicens

Qui plurimũ in hoc carmine excelluerint.

Ouid. l. 1. lib. de remedio amor. 1.

Tantùm ſe nobis elegi debere fatentur
Quantùm Virgilio nobile debet opus.

Quibus in rebus poetæ uſi hoc carmine ſint.

Tametſi autem hoc genere carminis poetæ ſint uſi, in rebus funebribus, atque lugubribus, & in querimoniis amantium, poſtea tamen eadem carmina ad exprimendam lætitiam uſurparunt, ut Lyricus teſtatur canens

Hor. in ar.

Verſibus impariter iunctis querimonia primum
Poſt etiam incluſa eſt voti ſententia compos.

Quibus hoc carminis genus conueniat, & quibus non.

Immò non ſolum ad amores, ſed etiam ad alia carmen elegiacum extenſum eſt, licet non ad res ſublimes, quibus heroica debetur maieſtas, ſed ad ea quæ mediocria ſunt.

Elegia ſolet initium ducere à ſermone ad mortuum, aut parentes, aut fratres &c. vel etiam ab aliquo numine, & à vario quidem, pro cuiuſque vitæ conditione.

Conditiones huius poematis præcipuæ.

Elegiaci carminis præſtantia tribus continetur, nempè natiuâ quâdam elegantiâ, & munditiâ: deinde molli, ac æquabili dictione: tandem ſuauitate, quæ decorum, ac delicatum poema reddit.

Adnotatio

Illud obſeruant huius artis magiſtri, nempè ſolitum eſſe carmen hoc, de quo loquimur, diſtico ſententiam abſoluere, quod tamen perpetuò verum non eſt; Illud amplius addunt potius dactylum eſſe præmittendum, quàm ſpondæum, ſi initio pentametri tam poſſit eſſe dactylus ſequente ſpondæo, quam ſpondæus ſequente dactylo. Addunt diſſyllabo ut plurimùm terminari, rarius tetraſſyllabo, aut pentaſſyllabo, at vix triſſyllabo, & melius eſſe verſum deſinere in nomen ſubſtantivum, quàm adiectivum, vel pronomen, vel participium.

Poema Lyricum quomodo ſe habeat. Melos quid ſignificet.

Sequitur poema Lyricum, quod & Melicum appellatur; Melici autem vocantur poetæ, quia μέλη canerent; at verò μέλος idem eſt ac carmen; præcipuâ tamen ratione ad carmen Lyricum reſtringitur, alioquin vox illa *membrum* ſignificat, ſed quodlibet carmen ratione harmonicæ dimenſionis membratim diuiditur, quia tamen in carmine Lyrico maximè ha-

benda eſt harmoniæ ratio, ut pulſarum fidium concentui conueniat; idcircò par erat Lyricum carmen nomen illud ſibi vendicare, adeò ut μέλος appellaretur. Huiuſmodi verò carmen non ideò Lyricum dictum fuit, quia ſemper ad lyram caneretur, nam duplicia erant inſtrumenta, quibus carmen hoc cani ſolebat, alia namque flatu complebantur, ut Tibia, & Fiſtula; alia intendebantur neruis, ut Lyra, & Cithara, & iuxta hoc duplex inſtrumentorum genus, duplices etiam erant poetæ Melici, quorum alii Tibicines, alii Fidicines appellabantur. Tibiæ autem ex calamo, ære, loto, buxo, cornu, vel oſſe cerui, & lauri ramo excauato fieri ſolebant. Tibiarum verò varia erant genera, nempè praecentoria, puellaria, vaſca, lydia, gingrina, & etiam alia, ſed non ſolum Tibiæ erat uſus in melicis, ſed etiam in aliis poematum generibus. Erant quoq; carmina, quæ ad Tibiam cani ſolebant, & alia quæ ad Citharam, & Lyram.

Cur præcipuè carmen hoc Melicum appelletur.

Duplex horum poetarum genus.

Tibiarum varia genera.

Materia Lyrici carminis ampla erat; ad hanc enim pertinent hymni, & pœnes, inſuper, & laudes heroum, & eorum qui ſacris vicerint ludis, quibus addi poſſunt ij, qui Martirij palmam mærucrunt; eâdem materiâ comprehenduntur exortationes ad virtutem, & vituperatio vitiorum, atque ſceleſtium hominum: ad eamdem itidem ſpectat, montium fluminum, fontium, villarum, ædium, aliarumque ſimilium laus vel vituperatio: ſic etiam & amatoria conuiuia, & id genus alia, quæ iocôſa ſunt. Atque demum pertinent, vota, præcea, querimoniæ, nugia, & alia omnia, quæ lyricis numeris comprehendi poſſunt; omnia tamen ad tria capita reuocare licet, puta, *Laudatiuum*, *Exornatiuum*, & *Iudiciale*. Alijs placuit quadripartita diuiſio eorum, quæ ad melicos pertinent, eaque quadripartita eſt, prout ad quatuor referri poſſunt, nimirùm vel ad Deos, vel ad homines, vel ad Deos pariter & homines, vel ad fortuitos rerum euentus.

Materia Lyrici carminis, quæ.

Hæc ad tria capita reuocātur.

Quadripartita diuiſio eorum, quæ ad melicos pertinent.

Melicorum primum genus refertur ad Deos euiuſmodi ſunt, hymni qui cantus eſt in laudem alicuius præſertim Dei, dicitur enim ᾠδὴ εἰς *carmen in Deum*, *Proſodium*, quod eſt cantus, qui Dijs canitur ante chori ingreſſum. *Dityrambus*; (hic enim à quibuſdam ſub lyrico comprehendi ſolet) eſt poeſis qua Bacchum celebrabant Bacchico furore concitati, *Pæan*, poeſis erat in honorem Apollinis, *Nomos* poeſis eſt à pæane eo nomine tantùm differens, quod illa erat poeſis, quæ canebatur ad extinguendum malum, hæc autem ſimpliciter ad commendandum Apollinem. *Adonidia* erat in honorem Adonidis. *Io Bacchus* in feſtis, & ſacrificiis Bachi canebatur, repetendo ſæpè has voces *Io*, & *Bacche*, *Hyporchema* canebatur cum ſaltibus.

Melicorū primum genus.

Hymnus.

Proſodiū.

Dityrambus.

Pæan.

Nomos.

Adonidia.

Io Bacchus.

Hyporchema.

Secundum Melicorum genus pertinet ad homines, puta *Encomia*, & ſunt quibus laudes alicuius referuntur. *Epinicij* ſunt quibus victoriæ laudes celebrantur, & erant carmina, quæ inter pocula in virorum præſtantium laudem cani ſolebant. *Himenæus* poeſis eſt, quæ in nuptiis canebatur; *Silli* poeſis erat, conuicia, & irriſiones continens. *Threnus*, & *Epicedium* ad mortuos referebantur; eò tamen differebant, quòd *Epicedium* cadauere poſito in funeris concelebratione recitabatur: *Threnus* autem nullius temporis differentiæ adſtringebatur.

Melicorū ſecundum genus.

Encomia

Epicinij.

Himeneus.

Silli.

Threnus,

Epicediū

Tertium genus Melicorum non ſolùm ad Deos, ſed etiam ad homines pertinet. Vt *Parthenia*, quæ poeſis erat à choris Virginum uſurpata. *Oſchophorica*, dicebantur carmina, in quibus duo adoleſcentes Athenis muliebri cultu palmitem uuis maturis refertum geſtantes, feſtum auſpicari ſolebant, *Eutica*, ſiue precatoria, aut votiua, poeſis erat, qua Deum quidpiam rogarent.

Tertium Melicorum genus.

Parthenia

Oſchoforica.

Eutica,

Quartum genus ad fortuitos rerum euentus pertinet, ut *Pragmatica*, quæ res aliquorum geſtas continet. *Emporica* ſunt, ubi peregrinatio, & negotiatio conſpicitur. *Apoſtolica*, dicuntur carmina, quæ ſcribuntur in gratiam eius, quem dimittimus, & alteri commendamus; *Gnomologica* ſunt ea carmina, quæ de moribus admonitionem continent. *Georgica* in agri ſitu, habituque occupantur, *Epiſtaltica*, ſunt carmina, quæ alicui dantur ad obeunda mandata; Hæc porrò ſunt Lyrica carmina, & argumenta, in quibus illa verſantur.

Quartum genus Melicorum.

Apoſtolica.

Gnomologica.

Georgica

Epiſtaltica.

Lyrici carminis inuentum Orpheo tribui ſolet. Plerique apud Græcos in hoc genere carminis claruerunt, ut Steſichorus, Bacchylides, Ibycus, Anacreon, Pindarus, Simonides, Alcman, Alcœus, Sappho, & Corinna. Sed apud Romanos unus Horatius omnem laudem occupauit. Primus fuit, ut ipſe teſtatur de ſe ipſo loquens, hoc modo.

> *Libera per vacuum poſui veſtigia princeps*
> *Non aliena meo preſſi pede.*

Qua autem arte huiuſmodi carmen tractari debeat, non obſcurè conſtat exemplo eorum, qui in hoc poeſeos genere claruerunt. Non eadem eſt omnibus carmen hoc ſcribendi ratio; plerique enim vix orantur. Alii altius rem tractandam repetunt; hæc porrò Odis explicantur, eſt autem Oda nil aliud, quàm cantus, quo & diuerſum, & idem quoque argumentum, aliâ tamen, ac aliâ ratione, tractamus. Ordo verò ſeruandus, non tam ſeuerus eſt, ut poetæ adimat facultatem vario modo explicandi, quæ ſibi propoſuit argumenta varia, ita ut ei permiſſum ſit ab uno ad aliud gradum facere; immò non ſine laude, quoniam hæc varietas plurimùm honeſtatis ac amœnitatis poemati conciliat, præſertim ſi per digreſſionem id fiat, vel per temporis anticipationem ducto exordio à præuiſione eorum, quæ conſtat poſtea contigiſſe, vel per modum fabularem.

Qui lyrici carminis inuentor.

Apud Græcos qui in hoc carmine claruerint.

Et qui apud latinos.

Hor. lib. 1. Ep. 19.

Oda quid.

Hac verò poeta, quanto breuius, & ſuauiùs tractauerit, tanto etiam maiorem laudem conſequitur, Suauitatem porrò Lyricus, tum ex rebus ipſis, quas tractat, tum ex dictione, tùm demum ex numero ſiue cantu conſequitur. Res à quibus ſuauitas prouenit, ſunt quæ iucunda exiſtimantur, nimirum amores, ioci, & ſi quæ ſunt huius generis alia. Dictio etiam ſuauitatem parit, quando tàm verborum, quàm ſententiarum luminibus nitet; proindeque verba ſint florida, ac iucunda: ſententiæ venuſtatem debent præſeferre; nihil autem refert an apertis verbis efferantur, an eorumdem inuolucris tectæ pronuncientur. A numeris quoque colligetur ſuauitas quando metrum fuerit Lyricæ poeſi conſentaneum, ſed hæc piget accuratius perſequi, de his enim & aliis copioſè diſputatum fuit.

Breuitas, & ſuauitas in huiuſmodi carmine commēdatur.

Præter lyricum carmen eſt etiam & Dithyrambicum, quod cum Lyrico ſummam habet affinitatem, ſic autem appellatum fuit ab antiquis eo, quòd poeſis hæc eſſet, quâ Bacchum, furore Bacchico concitati, celebrabant, ut ſuperius quoque monuimus.

Carmen Dythyrambicum conſiderandum proponitur.

Dithyrambici carminis auctor perhibetur, vel Arion Methymnæus, vel Philoxenus Cytherius; Initium eiuſdem fuit in ruſticorum conuiuiis, ac luſibus; itaut Dithyrambus inter pocula natale recognoſcat ſuum; Ideo Dithyrambici Bacchum inuocabant, quare ut id cum magna hilaritate, ita non ſine temulentia fiebat; Bacchi ſiquidem inuocatio aliter fieri non permittit. Sed Dithyrambici carminis talem fuiſſe, qualem nos diximus, ortum, verba illa teſtan-

Huius carminis auctor quis fuerit.

Proclus in Creſtomatia.

Digitized by Google

teſtantur, Ἔοικε δὲ ὁ διθύραμβος ἀπὸ τῆς κατὰ τοὺς ἀγροὺς παιδιᾶς, καὶ τῆς ἐν τοῖς πότοις εὐφροσύνης, εὑρεθῆναι. *Dithyrambus videtur in ruſticis luſibus, inter pocula, & hilaritates eſſe inuentus.*

Dictio poematis dithyrambici qualis. Ariſt. lib. 3. Rhetor. ca. 3. alias 8.

Qualis porro Dithyrambis dictio conueniret, Stagirites non obſcurè declarat dicens, Διὸ χρησιμώτατον ἡ διπλῆ λέξις τοῖς διθυραμβοποιοῖς. *Idcirco compoſita dictio maximè conducit dithyrambicis poetis.* Non modo vocabulorum compoſitione, ſed longitudine, & nouitate gaudebant ii, qui hoc genus carminis tractabant; Immo in hoc carmine plerique recognoſcunt, id quod in omni poeſi fateamur oportet, cuiuſmodi ſunt *Sententia*, *Dictio*, & *Metrum*, ita tamen ut in Dithyrambici carminis ſententia quidem audaciam, in verbis, nouitatem, in metro, numeros, qui leges tranſiliant, maximè commendent: Sed aliis dithyrambos placuit audaces appellari duntaxat ob vocabulorum nouitatem, legumque tranſgreſſionem, quibus metrum Poetæ adſtringi voluerunt. Ipſe autem crediderim Dithyrambos appellandos audaces eſſe, propter tria commemorata, quoniam in omnibus iis nihil prohibet audaciam reperiri; hæc enim tum in ſententia, tum in verbis, tum in numeris adinueniri poteſt, nam illa nil aliud, *quàm ſecuritas, quâ quis malum in aliquo genere, neque præſens, neque futurum horreſcit*; at in poeſeos genere, ſecundum tria commemorata poteſt ſecuritas iſta contingere; idcirco non ineptè diaeris, in iis omnibus audaciam inueniri poſſe.

Hoc genus carminis maximè apud vetuſtiores græcos in uſu erat.

Carminis hoc genus à Græcis vetuſtioribus maximè fuit uſurpatum, à Latinis non item. Qui autem eo utebantur, tibiis canebant, eò quòd earum ſonus acrior ſit ac vehementior. Imitabantur modum Phrygium, tamquàm concitatiorē, conuenientioremque Bacchi furore perciti, adeò ut Baccharum carmen æmularentur. Eorum præmium erat bos. Sed aliquid inter Dithyrambum & Nomū, diſcriminis ab aliquibus adnotatum fuit, nam ille furibundior eſt, hic verò lenior: ille numeris concitatioribus, hic remiſſioribus fertur: ille duplicia, hic verò ſimplicia verba uſurpat: ille Phrygiâ, hic Lidiâ armoniâ perficitur: ille petulantiam, hic verò ſummiſſionem exhibet.

Qui hoc carmen canebant, quibus in ſtrumentis uterentur.

Phallici, ſeu Ithyphallici. Vnde ſic appellētur.

A Dithyrambicis non multùm abeunt Phallici, cum utrumque carminis genus antiquiſſimum ſit, & in honorem Bacchi cani conſueuerit, quamuis adulatione Græcâ factum ſit, ut in hominum honorem pariter canerentur, & in uſu forent. Ex Dithyrambicis, Tragœdia, ex Phallicis, Comœdia ortum duxit. Non ſolùm autem dicebantur Phallici, ſed Ithyphallici; his porrò nomen dedit antiquitas, quoniam in honorem Bacchi cum carminis hoc genus caneretur φαλλὸς, ſiue ἰθύφαλλος, perticæ quidem impoſitus geſtabatur. Huius carminis metrum tribus Trocheis conſtabat, ei tamen Tetrametrum, Dactylum, vel Iambicum, Trimetrum, vel aliud huiuſmodi præmitti ſolebat. Huiuſmodi autem erat carmen Ithyphallicum Trochaicum. At præter Ithyphallicum Dactylum dabatur Tetrametrum, quod tribus Dactylis Iamboque conſtaret.

Superſunt Iambici, de quibus pauca dicam. Ἴαμβος appellatur ἀπὸ τοῦ ἰαμβίζειν, hoc eſt *conuiciari* ſeu *malè dicere*, ſed Iamborum appellatione claudicans etiam Iambus intelligendus. Horum autem uſus in conuiciando antiquiſſimus eſt, quamuis in hunc præcipuè choriambus adhibitus fuerit, deinde verò ad alios uſus etiam in rebus iucundis ac iocoſis uſurpari conſueuerit. Huiuſmodi carminis auctor cenſetur Archilocus Parius poeta; cum enim ei Lycambes quidam filiam deſpondiſſet, deindè verò mutata voluntate denegaſſet, Iambicis verſibus, quos tunc primùm iracundiâ vehementer accenſus excogitauit, acerbiſſimè in patrem, & filiam inuectus eſt, at eò uſque Lycambem hiſce verſibus commouit, ut ſe hic laqueo ſuſpenderit, atque adeò ignominioſam mortem obierit; filia verò patris exemplum ſecuta, ſibi mortis idem genus conſciuit; hoc autem inuentum alij Ananiæ tribuerunt. Renerà tamen potius Archilocus huiuſmodi carminis auctor exiſtimandus, ita ut illud non ſolùm inuenerit ſed etiam abſoluerit, ut Paterculus & Fabius teſtantur; Paterculus enim ſummis laudibus Archilochum euehit, non ſolùm eo nomine, quòd carminis hoc genus inuenerit, ſed quòd illud perfecerit; ſic enim loquitur: *Neque quempiam alium, cuius operis primus auctor fuit, in eo perfectiſſimum, præter Homerum, & Archilocum reperiemus.* Fabius etiam in eamdem ſententiam ſcribit hoc modo: *itaque ex tribus receptis auctoribus Iamborum*, ad ἕξιν habitum, vel perfectionem *maximè pertinebit unus Archilocus.* Ex hoc eodem carmine Simonides, Amorginus vel Samius non parum laudis eſt conſecutus. Horatius quamuis in carmine Iambico plures imitari ſtuduerit, videlicet Pindarum, Alcæum, Saphum, Simonidem, Anacreontem; præcipuè tamen Archilocum ſibi imitandum propoſuit, eo quòd ſciſſet hunc in huiuſmodi carminis genere cæteris longè quidē antecellere arbitraretur; non tamen in omnibus, cum Archilochi ſolùm numeros, animoſq. ſecutus ſit, quod ex eodem Horatio colligitur, dum ait ſe primum apud Latinos hoc genere carminis fuiſſe uſum, & Archilochi veſtigia calcaſſe; ſic enim loquitur

Parios ego primus Iambos
Oſtendi latio, numeros, animoſque ſecutus.
Archilochi.

Hor. lib. 1. Epiſt. 19. ad Mecœnatem.

At de his hactenus.

SECTIO SEPTIMA.
De Epigrammate, Epitaphio, & Elogio.

Quid Epigram. nomen ſignificet.

EPigramma latinè redditur inſcriptio, vel ſi mauis, ſuperſcriptio, eam ob cauſam, quia ſoleret inſcribi, vel apponi muris, ædificiis, columnis, ſtatuis, trophæis, clypeis, & aliis huiuſmodi. Nomen autem deducitur à verbo ἐπιγράφω, quod ex ἐπί, *ſuper*, & γράφω, *ſcribo* componitur; cum enim ἐπιγράφειν ſit *inſcribere* propterea ἐπίγραφον, & ἐπίγραμμα idem ſonant, ac *inſcriptio*, vel *ſuperſcriptio*. Hac eadem voce Plato eſt uſus, dum Epigramma in Mydæ ſepulchro inciſum refert. Quinimò ex Suidæ ſententia, quicquid aliquibus rebus inſcribitur, Epigramma eſt; ſic enim loquitur, τὰ ἐπιγραφόμενα τισί, κἂν μὴ ἐν μέτροις εἰρημένα, ἐπιγράμματα λέγεται. *Omnia, quæ rebus aliquibus inſcripta ſunt, quamuis non ſint verſibus illigata, epigrammata vocantur.* Quoniam ἐπιγράφειν, eſt epigramma facere, cum illud ſignificet inſcribere, & epigramma nil aliud ſit, quàm inſcriptio, ut initio dictum fuit; Hinc Epigramma paucisſimis vocabulis olim confici poterat; antiquitus enim huiuſmodi inſcriptio, uno, vel certè non multis verbis fieri conſueuerat. Itaque accepto Epigrammate iuxta ſignificationem hanc, inſcriptio uno, aut paucis verbis facta, poſſet Epigramma nuncupari, ut ſi Romulo ſtatua erigeretur, cui inſcriberetur, *Vrbis conditori* hæc inſcriptio dici Epigramma poſſet. Non diſſimiliter ſi in honorem M. Tullii ſignum erigeretur, cui foret aſſixum. *Romanæ eloquentiæ parenti,* hæc utique inſcriptio, iuxta ſignificationem hanc

Prima Epigram. acceptio.

Digitized by Google

Epigramma dici mereretur, quoniam in uniuerſum Epigramma dicebatur inſcriptio, quæ ſtatuis, monimentis, trophæis &c. pro Elogio vel contra affigitur, immò illud addendum, quod ab aliquibus etiam animaduerſum fuit, Epigrammatis fieri Epigramma, quando ſignum, vel monimentum &c. ad librum relatum fuerit.

Quando Epigram. cæperint.

Epigrammata verò iuxta ſignificationem allatam, proculdubio capiſſe credendum, cum homines, ſigna, ſtatuas, & monimenta, cæperunt erigere.

Secunda Epigram. uſurpatio.

At verò alia eſt Epigrammatis uſurpatio, videlicet pro inſcriptione deuincta carminibus, cuius quanta ſit antiquitas, non ſatis conſtat. Sunt quibus placet inuentum hoc Homeri operibus antiquius non eſſe. Aliis autem oppoſitum arridet, quorum ſententiam lubens amplector, cum ante Homerum, alios præſtantiſſimos vates floruiſſe, memoriæ proditum ſit; cuiuſmodi perhibetur Syager, qui primus Traianum bellum dicitur ceciniſſe.

Epigramma iuxta ſecundam uſurpationem quid.

Epigramma verò iuxta ſecundam hanc uſurpationem, eſt breue poema, quod vel ſimpliciter indicat rem quampiam, vel dictum, aut factum aliquod exponit, vel ex aliquibus propoſitis aliud quidpiam deducit. Dicitur *poema*, quoniam re vera talis inſcriptio aliquam imitationem continet, quam poeſeos animam eſſe dicebamus, & eſt etiam carminibus deuincta, quod etſi naturam poeſeos non conſtituat, eius tamen proprium eſt inſtrumentum, & ſpeciatim adeo proprium eſt Epigrammatis, ut hac tempeſtate, quod oratione ſolutâ conſcribitur Epigrammatis nomen ſibi arrogare non poſſit. Dicitur *breue*, quoniam hoc genus poematis breuitatem affectat, immò ratione breuitatis gratum admodum fuit, cum iucundum ſit, citò aliquid, quod ſcire cupimus, cognoſcere, maximè autem iucundum, ſi oratione ligatâ fiat; poema enim hoc, tum ob numerorum dulcedinem, tum quia facilius memoriæ ſententia committitur gratiſſimum eſt, & adeò in eo breuitas laudatur, adeo ut inſcriptio unico verſu comprehenſa Epigramma exiſtimetur, ut illud Maronis

Æneas hæc de Danais victoribus arma.

Et illud aliud Martialis

Pauper videri Cinna vult & eſt pauper,

Tametſi autem Epigramma breue deſideretur, non ita tamen, ut ternis, vel quaternis carminibus conſtare debeat, cum Epigrammata extent Hexaſticha, Heptaſtica, Octaſtica, Leneactica, & Decaſticha; ut apud probatiſſimos viros videre licet; immò apud Martialem eſt Epigramma viginti Diſtichorum. Sequentibus autem verbis inſinuatur diſtinctio Epigrammatis in Simplex, & Compoſitum.

Epigrammatis materia quæ

Epigrammatis materies, non minus latè patet, quàm ea, quæ eſt Epopœiæ, Tragœdiæ, & Comœdiæ; propterea quòd, Epigramma cum Epico carmine commune habet, quòd Deos, Heroas, viroſque celebres, itemque arbores, urbes, & alia huiuſmodi laudat. Cum Tragœdia conuenit, quòd ea referet, quæ dolorem, miſerationem, & admirationem gignunt; & certè dolorem afferendo atrocia, miſerationem commemorando eadem contigiſſe immerenti, aut inter coniunctos, præſertim inter parentes, & liberos; vel inter fratres, & ſorores; admirationem tandem exponendo fortuita, præcipuè quidem ea, quorum unum, præter opinionem, alterius cauſa eſt, vel occaſio. Cum veteri etiam Comœdia conuenit, eò quòd homines, vel nominatim vel ſimulatis nominibus, multo ſale illudit, ac irridet.

Epigrammata bi-

Epigramma verò bipartitò diuiditur, cum eorum unum ſit ſimplex, alterum verò compoſitum. Simplex Epigramma eſt, quod indicat perſonam, factum, aut rem, ſiue commendationis, ſiue reprehenſionis, ſiue ſimpliciter memoriæ gratia, itaque talis eſſe debet, ut in eo ſolum aliquid narretur citra quamlibet comparationem, ac deductionem; Tale eſt illud apud Græcos.

partita. Diuiſio, in ſimplex atque compoſitum.

Πᾶσα γυνὴ χόλος ἐστίν. ἔχει δ' ἀγαθὰς δύο ὥρας,
Τὴν μίαν ἐν θαλάμῳ, τὴν μίαν ἐν θανάτῳ.

Alciati verſio.

Omnis quum mala ſit mulier, gemmas tamen boras
Illa bonas præſtat, mortis, & in thalamo.

Vel,

Eſt mulier mera bilis, habet duo commoda ſolum,
Quum iacet in thalamo, cum iacet in tumulo.

Luſiniã verſio.

ΕΙΣ ΑΝΔΡΕΙΑΝ ΚΑΙ ΑΝΔΡΕΙΟΥΣ.

Εἰς λάκαιναν, Αδηλον.

Γυμνὸν ἰδοῦσα λάκαινα παλὶν ξόπον ἐκ πολέμοιο
Παῖδ' ἑὸν ἐς πάτραν ὠκὺν ἰόντα πόδα,
Ἀντὶν ἀΐξασα, διὰ ἥπατος ἤλασε λόγχην,
Ἄρρενα ῥηξαμένη φθόγγον ἐπὶ τὰ μέσα
Ἀλλότριον σπάρτας, ἔστιν, μόρος. ἔρρε πόθ' ἅδαν
Ἔρρ' ἐπεὶ ἐψεύσω πατρίδα, καὶ γονέας.

Lilii verſio.

Quum nudum è bello gnatum remeare Lacæna
Vidit, & in patrios accelerare lares,
Inſultans contra, pectus traiecerat haſta,
Horrida, in extinctum voce virago furens.
Spartanam quando es patriam mentitus, auoſque,
Ad manes tandem degener, inquit, abi.

Huiuſmodi etiam vulgatum illud de ſeptem Græciæ Sapientibus cenſetur, cum in ſingulo eius verſu eorum nomina patriæ ſententiæque referantur.

Nomina, dicta, Vrbes, ſeptem canimus ſapientum.
Optima menſura eſt, Cleobulus, Lindius inquit,
Te cognoſce ipſum, Lacedæmonis incola Chilon.
Quique Corinthius eſt, iram rege, ait Periander.
Pittachus, at ne quid nimis, effatur Mithylenis
Atticus hinc Solon vitæ, inquit, reſpice finem.
Non Spondere Tales Mileſius utile cenſet.
Plena malorum cuncta, Bias canit Vrbe Priene.

Huc etiam pertenet celebre illud.

Nos Aper auditu, præcellit, Aranea tactu.
Vultur odoratu, Lynx viſu, Simia guſtu.

Vel,

Nor Aper audita, Linx viſu, Simia guſtu,
Vultur odoratu, præcedit Aranea tactu.

Eiuſdem claſſis eſt illud Martialis.

Martialis lib. 5. epig. 75.

Dimidium donare Lino, quàm credere totum,
Qui mauult: mauult perdere dimidium.

Sic etiam & illud eiuſdem.

Idem li. 1. Epigr. 91.

Cum tua non edas, carpis mea carmina, Laeli.
Carpere vel noli noſtra, vel ede tua

Item.

Idem li. 1. Epig. 103.

Qui Pinxit Venerem tuam, Lycori,
Blanditus, puto, pictor eſt Mineruæ.

Eſt etiam & illud apud eumdem.

Idem li. 1. Epig. 110.

Scribere me quereris, velox epigrammata longa.
Ipſe nihil ſcribis: tu breuiora facis.

Præclarum eſt etiam elegans, quod circumfertur epigramma ad hanc eandem pertinens claſſem.

Hircus cum puero, puer alter ſponſa maritus

Lyn-

Lymphâ, cultello, fune, dolore, cadunt.

Item.

Conturbabantur Conſtantinopolitani.
Innumerabilibus ſollicitudinibus.

Huc pertinet illud, quod nos olim in laudem Mediceæ proſapiæ, cudimus: nimirum

Græcia quas peperit, claris quas vexit Athenis
Artes, quas aluit, perficit una domus.

Nec minus illud huc referri poteſt, quod ſub imagine Helenæ Lucretiæ Corneliæ Piſcopiæ ſcripſimus.

Quod cernis pictam ne credas eſſe Mineruam
Scriptum nomen habes, attamen Argus eris.

Epigramma verò compoſitum eſt quod ex propoſito aliud deducit, ſiue illud ſit maius, ſiue minus, ſiue par, & æquale, ſiue diuerſum, ſiue contrarium. Sed qui ita ſentiunt nimis anguſtos fines præſcribunt Poetæ epigrammata cudenti; propterea quòd in iiſdem rebus Poeta, ac Orator, etſi ordine modoque diuerſo, verſatur; neminem autem præterit Oratori permiſſum eſſe de re quacumque poſſe ornatè copioſèque dicere; utrique igitur ſunt communes fontes ex quibus argumenta poſſunt hauriri; itaque, ut ex dictis in Rhetoricis diſſertationibus, cum quidam ſint loci argumentorum ſedes, ac domicilia nuncupata, ex quibus Orator pro re propoſita quacumque poteſt argumenta deſumere, ex eiſdem poterit etiam Poeta. Loci verò ſunt non uniuſmodi, cum alii quidem ſint, qui argumenta inſita, reique inhærentia ſuppeditant, quorum præcipui ſexdecim eſſe perhibentur, ſunt autem loci prædicti, à definitione, à notatione, ſiue etymologia, à partium enumeratione, à ſimilitudine, ab antecedentibus, à conſequentibus, à genere, à forma, vel ſpecie, à differentia, à cauſis, ab effectis, ab adiunctis, à contrariis, à repugnantibus, atque tandem à comparatione minorum, maiorum, aut parium. At verò alii argumenta remota ſubminiſtrant, cuiuſmodi ſunt leges, teſtimonia, tabulæ, tormenta, & iuſiurandum, vel, ut aliis placet, præiudicia, fama, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, & teſtes. Ex his omnibus locis in Epigrammatibus efformandis Poetæ conceditur argumenta deſumere, ex quibus Oratori quoq; licet depromere; quamobrem Epigramma compoſitum cenſeri debet illud, quod ex uno aliquo prædictorum locorum colligitur.

Compoſitum epigramma videtur illud à cauſa, quod legitur inter ſelecta epigrammata Græca.

Οὗτος ὁ τὸν δαλὸν φυσῶν, ἵνα λύχνον ἀνάψῃς.
Δεῦρ' ἐπ' ἐμᾶς ψυχᾶς ἅψον. ὅλος φλέγομαι.

Quid torrem inſufflas cupiens accendere lumen
Hanc animam attingas, ardeo totus ego.

Ad hanc etiam claſſem referri poteſt illud, nempe

Ὠκεῖαι χάριτες, γλυκερώτεραι. ἢν δὲ βραδύνῃ,
Πᾶσα χάρις κενὴ, μηδὲ λέγοιτο χάρις.

Gratia quæ tarda eſt, ingrata eſt: gratia nanque
Quum fieri properat, gratia grata magis.

Vel

Si benè quid facias, facias citò; nam citò factum
Gratum erit, ingratum gratia tarda facit.

Amplius & illud à ſimili euentu, quamuis à diſſimili cauſa, huc referri poteſt.

Ῥύγχος ἔχων τοιοῦτον Ὀλυμπικὲ, μήτ' ἐπὶ κρήνην
Ἔλθῃς, μήτ' ἐν ὄρει πρός τι διαυγὲς ὕδωρ.
Καὶ σὺ γὰρ ὡς Νάρκισσος ἰδὼν τὸ πρόσωπον ἐναργὲς,
Τεθνήξῃ, μισῶν σαυτὸν ἕως θανάτου.

Roſtro adeo quum ſis turpi, nec Olympice fontes,
Nec pete perſpicuas ad loca montis aquas.
Nam facie inſpectâ, veluti Narciſſus obibis
Lethifero teipſum præcipitans odio.

Vel — Luſcinius.

Quum fœdet vultum deformis Olympice naſus,
Perſpicuos fontes, & fuge montis aquas.
Mortem namque odio, veluti Narciſſus, obibis
Ipſe tui, turpem ſi videas faciem.

Vel

Grype caue ad ſpeculum liquidũq; accedere ſontẽ. — Alciatus.
Ne tua conſpiciens turpia membra cadas.
Nam veluti proprio periit Narciſſus amore,
Fortaſſis proprio tu moriere odio.

Θρήικας αἰνείτω τις, ὅτι στοναχεῦσι μὲν υἷας
Μητέρος ἐκ κόλπων πρὸς φάος ἐρχομένους.
Ἔμπαλι δ' ὀλβίζουσιν, ὅσους αἰῶνα λιπόντας.
Ἀπροϊδὴς κηρῶν λάτρις ἔμαρψε μόρος.
Οἱ μὲν γὰρ ζώοντες ἀεὶ παντοῖα περῶσιν
Ἐς κακὰ, τοὶ δὲ κακῶν εὗρον ἄκος φθίμενοι.

Laudantur Thraces, natos, quod viſcera matrum
Egreſſos gemitu protinus excipiunt.
Quodque relinquentes vitam ſine fine beatos
Credunt, incautos dum fera Parca rapit.
Illos, vita malis quia deſtinat omnibus: hinc hos,
Pharmaca quod mortem tot repperere malis.

A definitione belli perhibetur deductum illud Martialis.

Bellus homo, & magnus, vir idem, Cotta, videri — Martialis
Sed qui bellus homo eſt, Cotta, puſillus eſt. — lib. 1. Epigram. 9.

Et ab etymologia deductum eſt apud eundem, de Earino Domitiani, nomen hoc idem valet, ac vernus, eo quòd ἔαρ eſt ver

Nomen cum violis, roſiſque natum — Martialis
Qua pars optima nuncupatur anni — lib. 9 Epigram. 1. 2.
Hyblam quod ſapit &c.

Ad hanc eandem claſſem epigrammatum, pertinet primum epigramma Martialis lib. 1. ubi concludit

Omnis Cæſareo cedat labor amphitheatro:
Vnum præ cunctis fama loquatur opus

Sed maximè quoque huc ſpectat illud, quod apud eundem Martialem habetur, ubi mirificè laudat opera Domitiani, dicendo, nec Iouem, nec ſuperos omnes ſoluendo futuros, ſi nomina ab illis Cæſar exigat. Sic enim exorditur. — Lib 9. Epigram. 4.

Quantum iam ſuperis Cæſar cæloque dediſti
Si repetas &c.

Tandem concludit

Expectes, & ſuſtineas Auguſte neceſſe eſt.
Nam tibi quod ſoluat, non habet arca Iouis.

A pari deductum eſt quod apud eumdem legitur lib. 1. Epigr. 62. ad Licinianum. A contrario quod legitur lib. 5. Epigr. 84. ad Dindymum.

Inſequeris, fugio, fugis, inſequor; hæc mihi mens eſt
Velle tuum nollo, Dindyme, nolle vollo.

A contradicentibus etiam eſt illud lib. 1. Epigr. 34.

Amiſſum non flet, cum ſola eſt, Gellia patrem:
Si quis adeſt, iuſſæ proſiliunt lacrymæ.
Non luget, quiſquis laudari, Gellia, quærit:
Ille dolet verè, qui ſine teſte dolet.

Partitio autem Epigrammatis vulgata eſt iuxta tria cauſa-

Digitized by Google

cauſarum genera, videlicet Exornativum, Deliberativum, & Iudiciale; ſed hæc tripartita diuiſio, non minus à Poeta, quàm ab Oratore ſpectatur, partitionis autem ratio, utrique communis eſt, in eo quidem poſita, quòd qui audit, vel dumtaxat audit, & hunc in modum exornationis genus habetur; vel non ſolùm audit, ſed etiam æſtimat, idque facere duobus modis poteſt, nam æſtimando, vel ſtatuit de re præterita, vel de ſutura; priori modo Iudicis munere fungitur, unde Iudiciale genus oritur; at ſecundo modo conſultorem agit, & hoc pacto, deliberativum genus obtinetur.

Exornatio laudem, & vituperationem continet, etſi à principaliori parte nomenclationem exornationis accipiat. Reſpicit tempus præteritum, etſi quandoque etiam preſens: pro fine houeſtatem, & turpitudinem habet. Deli'erationis partes ſunt ſuaſio, & diſuaſio, tempus futurum: finis utilitas, vel damnum. Tandem iudiciale genus habet tamquam partes accuſationem, & defenſionem: tempus, præteritum, pro fine iuſtum, vel iniuſtum.

Hæc tria ſunt genera ad quę cuncta poſſunt Epigrammata reuocari. Nam ea, quibus laudamus, ſiue homines, ſiue alia quæcunque; aut contra vituperamus, ad exornativum genus reuocantur. At ea, quibus ſuademus, diſſuademus, conſulimus, hortamur, auertimus, petimus, inuitamus, conſulamur &c. ad genus deliberativum pertinent. Ea tandem, quibus accuſamus, defendimus, reprehendimus ac exprobramus, &c. reuocari ad iudiciale genus poſſunt. Ad genus exornativum ſpectat epigramma Martialis decimoquintum libri primi, de Carpophoro venatore; nempe,

Summa tuæ, Meleagre, fuit quæ gloria famæ:
Quantula Carpophori portio, fuſus aper;
Ille, & præcipiti venabula condidit urſo,
Primus in Arctoi qui fuit arce poli:
Strauit, & ignotâ ſpectandum mole Leonem,
Herculeas potuit, qui decuiſſe manus,
Et volucrem longo porrexit vulnere pardum
Præmia cum laudis ferret, adhuc poterat,

Ad hoc idem genus pertinet, epigramma quadrageſimum eiuſdem libri; & centeſimum decimum & ſeptuageſimum nonum poſtremum hoc eſt, quo laudatur factum, nempe Feſti, quòd mortem ferro ſibi conſciuerit. Extant exempla apud Catullum, & alios Sed exornativum genus continet etiam vituperationem, cuius exempla extant apud Martialem. Vituperatio autem vel fit in uniuerſum; vel particulatim notando. Primi modi exemplum eſt epigramma quintum libri quarti, eo enim loci poeta carpit Romanorum mores, ſcribens ad Fabianum, quem pauperem bonum, & ſimplicem virum, & Romam fingit petere; & ſcribit, hoc modo

Vir bonus & pauper, linguaque & pectore verus,
Quid tibi vis, urbem qui, Fabiane, petis?
Qui nec leno potes, nec commeſſator haberi,
Nec pauidos triſti voce citare reos:
Nec potes uxorem cari corrumpere amici
Nec potes algentes arrigere ad vetulas:
Vendere nec vanos circa Pallatia fumos: &c.

Particulatim verò carpit inſolentem cuiuſdam indocti illaudatique cauſſidici arrogantiam, qui non ſalutat, nec ſalutanti reſpondeat; ſcribit ad Rufum ſequentem in modum

Hic qui libellis prægrauem gerit læuam,
Notariorum, quem præmit chorus leuis,
Qui condicillis hinc, & inde prolatis,
Epiſtoliſque commodat grauem vultum;
Similis Catoni, Tullioque, Brutoque.
Exprimere, Rufe; fidiculæ licet cogant,
Aue latinum. χαῖρε. non poteſt Græcum,
Si fingere iſtud me putas, ſalutemus.

Sunt etiam exempla generis deliberatiui

Ὅ κ τὸν πώγωνα φρενῶν ποιητικὸν ἔσαι,
Καὶ διὰ τοῦτο τρέφεις φίλτατε μυιοσόβην;
Κεῖρον ἐμοὶ πεισθεὶς ταχέως, οὗτος γὰρ ὁ πώγων,
φθειρῶν ποιητὴς, οὐχὶ φρενῶν γέγονεν.

Credis, quòd barba prudentia creſcat, eoque
Qualis vel muſcas pellere poſſit, habes.
Rade, mihi credens, ſyluam, quæ nutriet uſque
Vermiculos, mentem nam dare nulla poteſt.

Huc pertinet illud

Εἰ τὸ τρέφειν πώγωνα δοκεῖ σοφίαν περιποιεῖν,
Καὶ τράγος εὐπώγων, εὖ σολός ἐστι Πλάτων.

Si cui protenſa creſcit ſapientia barba,
Hircus, diſperëam, ni Plato doctus erit.

Vt illud etiam Martialis, libro ſexto epigr. vigeſimo ſexto, alias vigeſimo ſeptimo, ubi hortatur nepotem ad genialem vitam

Ad Nepotem.

Bis vicine nepos (nam tu quoque proxima flore
Incolis, & veteres tu quoque Ficelias)
Eſt tibi &c.

Et libro primo epigrammate decimo ſexto, ubi inuitat, & ſuadet Iulium ad vitam iucundè, ac genialiter ducendam, ab incerta vitæ conditione, à breuitate, & à calamitatibus; ſic etiam epigr. vigeſimum ſextum libri eiuſdem, eo enim hortatur Fauſtinum, ut publici iuris faciat ſua ſcripta. Eiuſdem claſſis eſt empigramam nonageſimum ſecundum libri ſeptimi, eo ſiquidem poeta hortatur Narniam Ciuitatem ne diutius detineat Q. Ouidium in agro Nomentano. Scribit ad Narniam umbriæ ciuitatem.

Narnia, ſulphureo, quam gurgite candidus amnis
Circuit, ancipiti vix adeunda iugo;
Quid tam ſæpè meum nobis abducere Quinctum
Te iuvat, & lentâ detinuiſſe mora?
Quid Nomentani cauſam mihi perdis agelli,
Propter vicinum qui pretioſus erat?
Sed iam parce mihi, nec abutere, Narnia, Quincto;
Perpetuo liceat ſic tibi ponte frui.

Eſt etiam illud inter ſuppoſititia Martialis, nempe,

Scæuola, tu cœnas apud omnes, nullus apud te:
Alterius ſiccas pocula, nemo tua.
Aut tu redde vices, aut deſine velle vocari:
Dedecus eſt ſemper ſumere, nilque dare.

Alia exempla huius claſſis apud Martialem, & etiam Catullum videri poſſunt, à quibus breuitatis ſtudio libenter abſtineo.

Sunt etiam exempla epigrammatum ad genus iudiciale ſpectantium, inter quæ illud Martialis ſexageſimum octavum, aliàs ſexageſimum nonum libri noni

In Magiſtrum ludi.

Quid tibi nobiſcum eſt Ludi ſcelerate magiſter,
Inuiſum pueris virginibuſque caput?
Nondum criſtati &c.

Et quinquageſimum quintum libri decimi primi.

In Zoilum.

Vnguenta, & caſias, & olentem funera myrrham,
Thuraque de medio ſemicremata rogo;

Et

Digitized by Google

Et quæ de ſtygio &c.

Et hæc ad accuſationem pertinent; ſunt etiam & alia, quæ ad defenſionem ſpectant, ut apud Martialem lib. 1. Epigram. 4.

Contigeris noſtros, Cæſar, ſi forte libellos,
Terrarum dominum, pone ſupercilium.
Conſueuere iocos &c.

Et libro ſecundo, epigram. octauo; ubi ſe ipſum defendit

Si qua videbuntur chartis tibi, Lector, in iſtis
Siue obſcura nimis, ſiue latina parum;
Non meus eſt error &c.

Ita etiam epigram. 73. alias 74. libri quinti,

Non donem tibi cur meos libellos
Oranti toties, & exigenti,
Miraris, Theodore? magna cauſſa eſt,
Dones tu mihi ne tuos libellos.

Et libro ſeptimo epigram. ſecundo

Cur non mitto meos tibi, Pontiliane, libellos?
Ne mihi tu mittas, Pontiliane, tuos.

Modus tractandi argumentũ.

Modus tractandi argumentum epigrammati conueniens, petendum à poeſeos genere, ad quod illud reuocari poteſt, genus porrò eſt, vel epicum, vel tragicum, vel comicum, vel aliquod aliud ex antea commemoratis, præſertim ſatyricum; enim verò epigramma ut elegans, maximeq; venuſtum ſit, debet aculeis reprehenſionis auditoris animum ferire Poetæ tamen laudatur induſtria, ſi modum in reprehendendo ſeruet; non enim licet, ut olim, libertus, & etiam nominatim ſummos viros perſtringere, ſed oportet fictis nominibus uti, vel reprehendere tantum uniuerſè vitia, ſuppreſſis nominibus eorum, qui ſunt vitiorum labe conſperſi; ab hoc itaque poetæ ſummopere abſtinendum; epigrammatis enim lingua mala eſt, quæ tamen neque publico, neque auctori debet detrimento eſſe; erit autem utrique noxia, ſi bonos lædat, quod quatenus publicum reſpicit, iniqui eſt hominis, ſed prout reſpicit auctorem, inſipientis eſt. Vnde rectè ille

Seneca; Epigram.

Quare tolle iocos: non eſt iocos eſſe malignum
Nunquam ſunt grati, qui nocuere ſales.

Epigram. non laudatur niſi dictis ſalſis, & acutis abundet.

Ad quodcunque poeſeos genus epigramma reuocetur, nunquam laudabitur, niſi dictis ſalſis, & acutis abundet; ut propterea de hoc ſummoperè glorietur. Martialis lib. 6. epigram. 1.

Toto notus in orbe Martialis
Argutis epigrammatum libellis.

Quoniam, ut idem ait, nullius pretii epigramma cenſetur; quod ſale, & argutiâ commendari non poſſit; hæc enim habet lib. 7. Epigr. 25.

Martialis lib. 7. Epi. 24.

Dulcia cum tantum ſcribas epigrammata ſemper
Et ceruſſata candidiora cute
Nullaque mica ſalis, nec amari fellis in illis
Gutta ſit, ò demens &c.

Tametſi autem uniuerſum epigramma ſalibus, & argutiis affluere debeat, maximè tamen in fine.

In quo magnam habet affinitatem cum eo genere poeſeos italicæ, cui nomen *Sonetto*, quoniam utraque poeſis exiguum quidpiam, ac perbreue eſt, adeò ut oculorum ictu concludatur; at quod ita ſe habet, omni macula carere debet, quemadmodum enim in facie nævus intuenti, ſtatim obiicitur: ita quod in breui poemate vitium, illicò lectoris mentem percellit, & hæc ad Epigrammatis formam pertinent, de qua, cum hactenus de Epigrammatis materia diſputantum fuerit, differendum ſupereſt, forma autem in dictione conſiſtit. Dictio ipſius pura ſyncera, elegans, nitida, & ſelecta eſſe debet. Oportet amplius Epigramma luminibus exornare, & iucundis illuſtrare coloribus, variis modis tractare, variiſque figuris expolire. Perneceſſarium eſt etiam illud idem ſalibus, acrimonia, ſuauitate, omnique gratiarum, facetiarum, & affectuum genere, prout res tractata patitur, cumulare; ut videlicet argutâ breuitate bonos laudando, culpandoque malos Epigramma vitia populi emendet. Vitanda ſunt in hoc poematis genere verba peregrina, impura, aſpera ſordida, lutulenta; vitanda itidem popularia, vilia, obſoleta, & è triuiis, plauſtroque petita verba, & quod maximè curandum eſt, ne in epigrammate, aliquid ſuperuacaneum, & redundans appareat.

Characteres Epigr.

In Epigrammate quoque habenda eſt ratio characterum, è quibus primum eſſe diximus magnificum, ſeu plenum, vel ſi mauis, ſublimem; ſecundum huic è regione contrarium, nempè ſubmiſſum, vel ut aliis placet, ſubtilem, aut infimum: tertium denique medium, ſeu mediocrem, æquabilem, ac temperatum; horum primo opponitur ſufflatus, ac tumidus: ſecundo ſqualidus, & ieiunus: medio incertus, & ambiguus; ut autem priores tres ſunt amplectendi, ita tres poſteriores declinandi. Variantur autem characteres pro varietate rerum, quæ tractantur; poeta namque ſe debet rebus, quas conſideratione perſequitur, accommodare, ita ut res paruas, ſummiſſè; modicas; temperatè, magnas, grauiter eloquatur. Poteſt etiam contingere, ut unius, & eiuſdem orationis partes diuerſæ varium characterem efflagitent, prout vel docent, vel mouent, ut delectant; pro ratione igitur finis, quem ſibi poeta præfigit, quamuis eadem de re loquatur, ſtylum, characteremue debet variare; trium autem characterum exempla afferre iuvabit.

Characteres variantur pro varietate rerum.

Exempla triũ ... ta ſecuntur.

Exempla characteris infimi.

Verumenimverò infimi, ſummiſſique characteris innumera penè afferri poſſunt exempla. Illud tamen pleriſque viſum eſt maximè opportunum, quod habetur apud Martialem ſcribentem ad Gelliam.

Lib. 6. Epigr. 30.

Si quando leporem mittis mihi, Gellia, dicis
Formoſus ſeptem, &c.

Sed eiuſdem claſſis videtur etiam, & illud in Proculinam

Lib. 6. Epig. 22.

Quod nubis, Proculina, concubino,
Et mœchum &c.

Inſuper, & illud etiam de Andragora.

Lib 6. Epig 53.

Lotus nobiſcum eſt, hilaris cœnauit; & idem
Inuentus &c.

Exempla ſublimis characteris.

Exemplum ſublimis characteris cenſetur præcipuè illud eiuſdem Martialis ad Luciferum.

Lib 8. Epig 21.

Phoſphore redde diem, quid gaudia noſtra moraris?
Cæſare venturo &c.

Ib. Ep. 26.

Einſdem claſſis exiſtimari poteſt illud eiuſdem ad Cæſarem Domitianum.

Non tot in Eois timuit Gangeticus aruis
Raptor, in Hyrcano &c.

Exempla mediocris characteris.

Mediocris characteris videtur illud eiuſdem Martialis ad Cottam.

Lib. 1. Epig. 24.

Inuitas nullum, niſi cum quo, Cotta, lauaris,
Et dant Commiam &c.

Lib. 8. Epig. 22.

Huc etiam pertinet illud aliud ad Ruſticum.

Eſſe tibi videor ſævus, nimiumque guloſus
Qui propter cœnam &c.

Epigramma ſtatim breuitate gaudet.

Epigramma breuitate ſummoperè gaudet, nec immeritò, nam id eius etymon, nempè inſcriptio denotat, cui breuitatem congruere, adeò certum aliquibus viſum eſt, ut omne Epigramma venuſtum arbitrarentur diſticon, ad quod acceſſione facta poema ipſis acre quidem, ſed non Epigramma eſt; nihilominus communi conſenſu recipitur illud ad decem, vel duodecim verſus extendi poſſe, quamuis aliqui,

non

obſcuri nominis, etiam vigeſimum ſecundum verſum attigerint; cauendum tamen à tanta verſuum multitudine, ne Epigramma in Elegiam facceſſat.

Quibus carminibus Epigrammata ſcribi poſſint.

Epigrammata ſcribi ſolent verſibus Elegiacis, Iambicis, tùm rectis, tùm claudicantibus, Phalæcia, ſeu Phalæucis, ſiue Endecaſyllabis; plerunque etiam Heroicis, vel Trochaicis; frequentiſſimè tamen ſcribi ſolent verſibus hexametris, & pentametris, quanuis nullum ſit carminis genus, quod Epigramma cudi non poſſit, unde eſt, ut tot carminum generibus illud tractare liceat, quot ſunt carminum genera; hexametrum autem præcedit, pentametrum verò ſubſequitur.

De Epitaphio inſtituitur tractatio.

Nunc de Epitaphio dicendum, cum Epigrammate ſiquidem, ſiue preſsâ, ſiue latâ ſignificatione ſumpto, non nihil affinitatis habet; laxius enim acceptum Epigramma, eſt quod alicui rei inſcribitur, at huiuſmodi quoque Epitaphium perhibetur; eſt enim quod ſepulchro inciditur.

Epitaphiū quid.

Si autem ſtrictius Epigramma uſurpes, nil aliud, quàm breue carmen, quod etiam Epithaphio conuenit; tametſi autem Ἐπιτάφιον ἄσμα ſic appelletur, quia inſcribitur in ſepulchro, antiquis tamen ſepulchralis ſermo erat, qui dicebatur ad tumulum, ſiue ſepulchrum, adeò ut Epitaphium tàm ſolutæ, quàm carminibus illigatæ orationi conueniat; modo autem Epitaphii nomine intelligitur ſepulchralis inſcriptio, quò pertinet illud.

Vir. Ecl. 5.

Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen

Eſt igitur Epitaphium inſcriptio ſepulchralis, ad defunctorum memoriam perpetuò ſeruandam, hominumque documenta. Ex Epithaphiis, aliud arbitrarium, & aliud iuſtum. Hoc certis legibus adſtringitur; illud nequaquam; ambo eſſe poſſunt exornatiua, & ſeriæ ſatyrica, & iocoſa. Arbitrarium eſt ad libitum, ut ex nomine liquet; ſed duplex perhibitur, nempè purum, & acutum; illud ſolum nomen continet, vel ſolum locum addit: illud verò floribus elocutionis morales ſenſus exprimit in adſpicientium documentum, quod vel fit per unicam ſententiam paucis verbis comprehenſam; vel per plures, quæ ſimul exornent, lugeant, ac doceant. Exornatiuum, & ſerium ſelectis verbis grauibuſque ſententiis præclaros viros breuiter commendant. Satyricum viros improbos pungit, eorundemque ſcelera ennarrat. Iocoſum eſt, quod plenum eſt urbanitatis, unde illud facetiis replendo, aut verbis ludendo fit; à quorum exemplis breuitati dens abſtineo.

Epitaphiū iuſtum.

Epithaphium iuſtum nil aliud quàm breuis quædam defuncti commendatio, quę tribus partibus conſtat, nempè Superſcriptione, Deſcriptione, & Subſcriptione. Superſcriptio continet demortui nomen, cognomen, patriam, ac titulos. Deſcriptio plenis, candidis, conciſiſque verbis illuſtriora defuncti geſta, præclarioreſque dotes, ac dignitates, ennarrat. Subſcriptio demortui exprimit ætatem, mortis genus, annum, diem depoſitionis, & nomen illius, qui vel affinitatis; vel hæreditatis, vel amoris gratia monumentum erexit. Vt autem Epithaphio literæ quędam præmitti ſolent, ut D. O. M. id eſt Deo Optimo Maximo. D. T. Deo Trino. H. S. E. Hic ſitus eſt. H. I. Hic iacet &c. Olim autem Ethnici præmittebant. D. M. Diis Manibus, vel D. M. D. Diis manibus dicatum; ita etiam & aliquæ literæ poſtponi ſolent Epitaphio; nempè P. C. Ponendum curauit. F. C. Faciendum curauit. H. F. Hæres fecit. H. M. P. Hoc monumentum poſuit. B. M. F. Benè Merenti fecit. V. V. Vale Viator; & alia huiuſmodi.

In Epitaphio non minus deſideratur breuitas, quàm in Epigrammate, immò antiquitus, quo breuius, eò etiam venuſtius habebatur, adeò ut unico verſu etiam conſtaret, ut.

Daphnis ego in ſyluis, hinc uſque ad ſydera notus Virgilius.

Quandoque concluditur duobus; ut.

Mantua me genuit, Calabri rapuere. Tenet nunc
Parthenope. Cecini Paſcua, Rura, Duces.

Rarius triſtico concluditur. Frequentius tetraſtico perficitur, ut illud Martialis.

Sancta Salonini terris requieſcit Iberis. Lib. 6. Epigr. 18.
Qua melior ſtigias non videt umbra domos.
Sed lugere nefas, nam qui te Priſce reliquit
Viuit, qua voluit viuere, parte magis.

Poſſunt etiam Epithaphia ſoluta oratione abſolui, quorum exempla certo numero comprehendi non poſſunt.

De Elogio inſtituitur cōſideratio. Elogiū quid.

Tandem Elogium conſiderandum occurrit, quod nil aliud quàm teſtificatio de aliquo honoris vel vituperationis cauſa; & hac tempeſtate, *eſt argumentum paucis artificiosè commemorans virtutes, ac vitia alicuius.* Geminum eſſe perhibetur, Oratorium unum & Lapidarium alterum; illud Athenis; hoc autem in tabulis, ac tumulis inſcribitur. Elogium Oratorium eſt inſcriptio quædam laconica, & erudita, quæ alicuius virtutes, & vitia pluribus argutiis commemorat. Duplex autem cenſetur, ſimplex, & complexum, illud eſt quod unum tantum facinus pluribus luminibus illuſtrandum ſuſcipit; illud verò quod plura geſta, ſiue multiplici allegoria, & variis acuminibus, vel attollit, vel deprimit. Vtrumque ad tria capita reuocari poteſt, nimirum ad Laudatiuum, Satyricum, & Mixtum. Laudatiuum, quod & Encomiaſticum dicunt, eſt quod honoris gratia, in alicuius laudem acutè conteritur. Satyricum, quod & Mordax appellatur, eſt quod variis aculeis, alicuius, vel aliquorum vitia pungit. Mixtum denique eſt, quod utriuſque naturam ſapit.

Elogium duplex oratoriū, & lapidarium.

Diuiditur utrunque in laudatiuum, ſatyricum, & mixtū.

Quæ ad Elogu cōſtitutionem pertineant.

Ad Elogii porrò ſtructuram pertinent Materia, Diſpoſitio, Elocutio, Stylus, ſiue Character, & Dimenſio. Materia eſt eadem ac generis exornatiui, nempè Laus, & Vituperatio. Diſpoſitio eſt duplex, materialis, & formalis. Diſpoſitio materialis eſt, quæ lineas in tabula ita diſtribuit, ut figuram efforment mediam inter proſam, & verſum; non enim ut proſa, prorſus tendit ad finem marginis; nec ut verſus ad initium reuertitur. Diſpoſitio formalis tribus partibus conſtat, cuiuſmodi ſunt exordium, narratio, & concluſio; at verò exordium continet titulum, nomen, familiam, patriam perſonæque laudandæ, aut vituperandæ conditiones, quibus nos inuitamur. Narratio conciſis verbis perſonæ dotes, aut vituperia exprimit. Concluſio morali aliquâ ſententia, vel graui dicto Elogium claudit. Elocutio conſtat verbis grauibus, translatis, claris, & illuſtribus, tropis, ac figuris; præterea vocibus ſonantibus, crebris æquiuocis, antithetis &c. Stylus argutus eſt, & laconicus. Dimenſio, eam, quæ Epigrammatis eſt propria, imitatur; de his tamen alibi longè copioſius, ſi per otium licebit.

Diſſertationum Poeticarum, totiuſque primi Tomi

FINIS.

Digitized by Google

INDEX
RERVM ATQVE VERBORVM,
quæ in hoc primo Tomo continentur.

NVMERVS ROMANVS PRÆFATIONI; BARBARICVS autem reliquo vniuerſo operi inſeruit.

Litera : a. primam columnam ; b. verò ſecundam ſignificat :

A

Abſtractio.

ABſtràctio ad vniuerſale logicum prerequiritur, quãuis per ipſam non abſoluatur. 90. à. Diſcrimen inter abſtracta ſubſtantialia, & accidentalia. 423. b. Abſtracta ſubſtantialia, quauuis generica, ſupponunt pro proptiis indiuiduis, uon pro ſpeciebus ibid. Innnitur abſtractiuæ cognitionis natura; 465. b. Abſtractum vnde dicatur 479. b. Abſtractio multiplex. ibid. Plura abſtractionum genera explicantur, & abſtracta de concretis verè prædicari nou poſſe ſtatuitur 487. b. Deinceps variæ difficultates ſoluuntur. Abſtracta de aliis abſtractis verè poſſe prædicari. 488. a. Vbi latè hac de re diſputatur. Abſtractio à materia ſenſibili, & intelligibili. 547. b. Hæ abſtractiones non conferuut ad certitudinem. ibid. Nec modus abſtractionis accerſitis principiis ſufficit. 548. a.

Accidens.

Accidens abſolutum duo concetnit. 423. a. Duplex in accidentibus abſtractio. ibid. Accidens reſpectivum, ſi admiſſum fuerit, ſuam habebit præcipuam abſtractionem. ibid. Accidens ad duo refetri poſſe 181. a. Qua ratione accidens vniuerſalis naturam obtiueat, & alia quædam explicantur. ibid. Variæ difficultates cum ſolotiouibus 181. b. & dein: Accidentis definitio 181. a. Duplex accidentis acceptio 181. b. Enucleatur ſuperior accidentis definitio. ibid. Adnotatio. ibid. Quomodo accidens ad Logicum, & Metaphyſicum pertineat. ibid. Animaduerſio. ibid. Geminus ſenſus particulæ *prout adeſt, & abeſt*. ibid. Variæ difficultates cum ſuis ſolutionibus ibid. & dein. Nednm accidenti communi, ſed etiam habenti rationem ſubſtautiæ buius qointi prædicabilis vniuetſalitatem conuenire. 183. b. Ratio ad id probandum. ibid. Variæ difficultates ſolutæ 184. a. Accidens quæ nam inferiora reſpiciat. 184. b. Dubitatio num ſubiecta, reſpectu qnorum accidens dicitur quintum vniuerſale, debeant eſſe ſolo onmero differentia. 184. b. Quid hac de re dicendum. ibid. Accidens duobus modis acceptum intelligi poteſt 778. b.

Actio.

Actio quid. 375. a. Difficultas ſoluta. ibid. Quidam explicandi modus reiicitur. 375. b. Actionis optima definitio. ibid. Actio duobus modis poteſt uſurpari. ibid. Vna, & eadem entitas rationem habet prodoctionis, & tranſmutationis. ibid. Actio, quæ abſolutè productio dicitur, ad hoc prædicamentum pertinet. 376. a. Actio duplea. ibid. Aſſertio tenenda. ibid. Actio productiua duplex. 376. b. Non vtraque actio pertinet ad prædicamentum. ibid. Difficultas præoccupata ſimolque ſoluta. 377. a. An ſola actio tranſiens, an etiam immanens ad hoc prædicamentum pertineat ibid. Aſſertio tenenda. ibid. Difficultates ſolutæ. ibid. Ao ſola actio inſtantanea ad prædicamentom pertineat. ibid. Aſſertio tenenda. 377. b. An ſola actio accidentaria, an ſubſtantialis etiam &c. ibid. Aſſertio tenenda. ibid. Difficultates ſolutæ. ibid. Variæ diuiſiones actionis. 378. a. Actionis proprietates. ibid. Calefactionis actio poteſt duobus modis intelligi. 378. b. Quid Paſſio. ibid. Definitionis explicatio. 379. a. Gemina actionis conſidaratio. ibid. Paſſio iam explicata non conuenit niſi ſubiectis recipientibus formam. ibid. Num gemina paſſio concedenda, quæ duplici actioni primò productiuæ, & conſeruatiuæ reſpondeat. ibid. Aſſertio tenenda. 379. b. An modus inhærentiæ qua forma ſubiecto ineſt, habeat rationem paſſionis. ibid. Aſſertio tenenda. ibid. Actus paſſionis intrinſecus eſt in patiente. ibid. Difficultas eiuſque ſolntio, & adnotatio. ibid. Diſtinctio huius prædicamenti ab antecedenti. 380. Quæritur diſtinctio duorum prædicamentorum; actionis ſcilicet, & paſſionis. ibid. Ex his prædicamentis, nec conficiendum unum, uec addendum tertium. 380. b. Paſſionis proprietates recenſeutur. ibid. Motus biſariam ſpectari poteſt. ibid. Emanatio propriè accepta quid. 381. a.

Actus.

Actus comparationis bipartitò contingit. 90. b. Actus comparationis duplea. ibid. Rurſus duobus modis accipitnr ibid. Licet actus intelligentiæ obiecto ſit extrinſecus, adhuc poteſt in eo diuetſitatem, &c. 166. b.

Ægritudo.

Ægritudo, & Sanitas quid. 316. a.

Æmulatio.

Æmulatio quid. 1008. b. Æmulatio duplex ibid. Quinam ad æmulandum procliues. ibid. & deinceps. Bona circa quæ æmulatio verſatur 1009. à. Quinam ſint, quos æmulari debeamus ibid. Quomodo orator excitare poſſit æmulationem 1009. b. Quomodo æmulatio minuatur ibid.

Æquiuoca.

Cur prius de æquiuocis diſputetur 206. a. Tres æquiuocorum conditiones 208. a. Definiuntur æquiuoca æquiuocata, & vniuoca vniuocata. ibid. Æquiuocum duplea, à caſu, & à conſilio ibid. Qua ratione nomeu æquiuocuo plura ſignificet. 208. b. Quid primo inquirendum. 209 a. Difficoltatis ratio, eiuſque confirmatio. ibid. Quorundam reſponſio atque ſolutio reiicitur; vtraque ſolutio affertur. ibid. Nomen canis quid ſignificet &c. ibid. Difficultas eiuſque ſoluti: ibid. Quid ſecundò inquirendum, & reſpondendum. 209. b. Tertium inquiſitione dignum ibid.

Allegoria.

De Allegoria agitur. 921. b. Quid ſit. ibid. Allegotia, Hyperbole, & Emphaſis quantitatem reſpiciunt 922. a. Allegoria poteſt diuerſiloquiom dici ibid. Allegoria duplex; & quid vtraque ibid. Quid in Allegoria præcipuum, ibid.

Amor.

De amore. 989. a. Tres in amante conditiones requiruntur. ibid. Varia hominum genera quibus amici eſſe ſolemus. 989. b. & dein. Amoris geneſis 991. a. Amor naturalis quid. Amor naturalis dicitur etiam inſitus. 991. b. Amor rationalis duplex. ibid. Amor amicitiæ quid. ibid. Amoris altera diſtributio. ibid. Incentiua amoris ad tria capita reuocantur. ibid. A quibus argumenta deſumi poſſint ad excitandum amo-

Zzzzzz rem

Digitized by Google

tem . ibid. Amicitiæ amor à quibus præcipuè efficiatur . 992. a. Remedia amoris. ibid. Tria ſunt quibus amoris . vires labefactantur . ibid.

Amplificatio.

Proponitur de amplificatione differendum . 1013. a. Amplificatio quid. 1014. a. Quid differat inter argumentationem, & amplificationem . ibid. Quæ nam in oratione ſit propria amplificationis ſedes . 1014. b. Amplificatio in verbis conſiſtens. ibid. & dein. Amplificatio rerum explicanda ſuſcipitur. 1016. b. Varii loci ex quibus rerum amplificatio ſumitur . ibid. & dein. Quatuor fontes amplificationis ex Fabio . 1018. a. Congeries duplex , ibid. Plura ſunt amplificationis commoda. 1018. b. Animaduerſio, ibid. Congeries definitionum , & partium . ibid. Amplificare quid . ibid. Adiuncta quid. 1019. a. Non omne genus argumenti amplificationis eſt capax 1019. b. Quæ magna ſunt uſu . 1020. a. & dein. Troporum figurarumque per additionem , detractionem, & ſimilitudinem vocum vſus 1021. b. Vſus figurarum , quæ ſunt ſententiarum . 1022. a. Diminutionis ratio quomodo perficienda . 1022. b.

Analoga.

Cur priùs de Analogis quàm de Denominatiuis agatur. 210. b. Quid Analogiæ nomen ſignificet. ibid. Analoga inter æquiuoca , & vniuoca medium obtinent locum . ibid. Rationes in Analogia debent eſſe diuerſæ. ibid. Obiectiuus conceptus per Analogiam importatur , partim idem, partim vero diuerſus, ibid. & dein. Tres Analogiæ ſpecies 211. a. Definitio analogiæ inæqualitatis in concreto . ibid Quam ob cauſam admittenda eſt hæc analogia. ibid. Adnotatio 211. b. Hæc Analogia cum vniuocatione poteſt cohærere ibid. Huiuſmodi Analogiæ explicatio . ibid. Analogiæ attributionis definitio . ibid. Clarior definitio . ibid. Hæc Analoga dicuntur *ab uno ad unum & quare* . ibid. Hæc Analogia poteſt bifariam contingere . 212. a. Ens inata ſecundum analogiæ modum dicitur analogicè de Deo & Creatura . ibid. Quatuot differentiæ inter hæc Analoga . ibid. Attributionis analogia ſecundum quatuor cauſarum genera exercetur 212. b. Attributionis analoga ex efficiente, ex fine , ex forma , & etiam ex materia . ibid. Analogum ſecundi modi tribus generibus continetur . ibid. Eaque commemorantur . ibid. Analogia proportionalitatis explicatur . ibid. Eiuſdem analogiæ definitio . 213. a. Huius analogiæ exempla ibid. Quando hæc interueniat Analogia . ibid. Analogia bifariam contingit . ibid. Adnotatio . ibid. Proportio , & proportionalitas quid. ibid. Quem conceptum ex parte obiecti hoc habeat Analogum . 223. b. Analoga attributionis, & proportionalitatis, ad primum modum ſpectantia, non habent conceptum unum, nec obiectiuum, nec formalem . ibid. Obſeruanda quædam . 214. a. Hæc analoga ſi cum vniuocis , & æquiuocis conferantur, ita ſe habent, ut inter illa medium locum obtineant 214. b. Analogum aliquo modò ſumptum nunquam vel cum uniuoco, vel cum æquiuoco coincidit, alio modo poteſt . ibid. Prædicatum prout dicit rationem analogiæ cohærere non poſſe cum vniuocis, & æquiuocis. ibid. Triplex analogorum comparatio . ibid. Denominatiua quid. 215. a. Definitionis ex quorumdam ſententia explicatio, ibid. Superior explicatio, vipotè grammatica reiicitur. ibid. Eiuſdem definitionis Philoſophica explicatio . ibid. Duæ adnotationes. ibid. Duæ conditiones ad Denominatiua requiruntur, 215. b. Denominatiua ſunt in duplici diſcrimine . ibid.

Anaxagoras.

Anaxagoras quando natus &c. VII.

Anadiploſis.

Anadiploſis tractatio . 926. a. Quid ſit . ibid.

Anaphora.

De Anaphora 925. a. quid ſit . ibid.

Animal.

An animal , de hoc & illo animali immediatè prædicetur 243. b. Quid dicendum in re propoſita , aperitur. ibid. Animæ potentiæ non videntur realiter ab anima diſtingui . 251. a.

Antiſtrophe.

De Antiſtrophe . 926. a. Quid ſit . ibid.

Antitheſis.

De Antitheſi . 931. a. Quid ſit . ibid. Antimetabole , ſeu Metatheſis quid . 932. a.

Antonomaſia.

De Antonomaſia 930. b. Quid ſit . ibid. Eadem ex Fabio, & Iſidoro triplex : ibid. Frequens Antonomaſiæ diſtributio in duo genera . ibid.

Apprehenſio.

Apprehenſionis incomplexa falſitas, ſeu defectus quidam eſt concedendus 26. a. Apprehenſioni quæ ſit errandi occaſio . ibid. Apprehenſio ſuis laborat defectibus , & qui ſint . 22. b. Simplex apprehenſio quid . 418. a. Intellectus per ſimplicem apprehenſionem attingit etiam terminos complexos , imò etiam integras propoſitiones 418. b. Dubitatio eiuſque ſolutio . 419. a. Hactenus dicta non intelligenda tantùm de apprehenſione vocum. 419. b. Variæ difficultates cum ſolutionibus 420. a. Nihil prohibet integras propoſitiones ad primam , & ſecundam operationem ſpectare . 420. b. Adnotatio . ibid. De eo quod ſimplex apprehenſio attingat . variæ opiniones . 421. a. Aſſertio quod intellectus per primam operationem ſolùm attingat quid eſt . 421. b. Declaratur apprehenſionis modus . ibid. Variæ difficultates ſolutæ . 422. a. Intellectus humanus ſimpliciter apprehendendo per omnia rerum genera vagatur . 422. b. Apprehenſio, ſiue prima mentis operatio, cæterarum ianua . 425. b. Quædam de ſimplicibus mentis conceptibus adnotantur . 426. a. Apprehenſio pluribus deffectibus laborat ; & tales deffectus recenſentur ; ac rectitudines oppoſitæ . 432. a.

Apoſiopeſis.

De Apoſiopeſi 928. b. Quid ſit ibid. Admonitio 929. b.

Aptitudo.

Aptitudo duplex proxima , & remota 187. a. Aptitudo quæ natura eſſe poteſt in multis , dupliciter poteſt intelligi , vel diuiunctim , vel coniunctim 187. b.

Argumentatio.

Argumentatio duplex, nempè illatiua tantum , & illatiua , & probatiua ſimul , & quid vtraque ſit. 501. b. Argumentatio debet eſſe probè confecta, vt inſtrumentum directiuum ſit 500. a. Argumentatio vt idea habet rationem inſtrumenti. ib. Tria in argumentatione ſpectantur. ibid . Enunciationes ſunt materia proxima, termini autem remota argumentationis. ib. Diſpoſitio enunciationum & terminorum in argumentatione agnoſci debet. ibid. Ad argumentationis formam qualitas, & quantitas propoſitionum facit. ibid. Argumentatio diuiditur in materialem , & formalem 501. a. De argumentatione 891. a. Tria quibus omnis ſuaſio perficitur. ibid. Argumentatio apud Rhetorem , & apud Dialecticum. ibid. Argumentationis ſpecies. ibid. In quo tota argumentationis vis poſita ſit. 891. b. Quæſtiones , quæ de re quapiam fieri poſſunt . ibid.

Ariſtoteles.

Ariſtoteles peripateticæ ſectæ inſtitutor . x. Quando in lucem exierit. ibid. Quid Philoſophiam ineundo reſpexerit. xiv. Eius indoles. xv.

Ars.

Artis ex Ariſtotele definitio , & ſingulæ definitionis particulæ expenduntur. 729. a. Multa de hac re tractantur , ſed ſi es diſtinctius videre cupis , conſule tractationem de intellectu , vbi omnia ad artem attinentia congruo ordine commemorata videbis .

Aſſenſus.

Aſſenſus , & diſſenſus quid . 433. b. De Aſſenſu, & Diſſenſu quædam tractantur. 461. b. Aſſenſus conſequentis cum aſſenſu antecedentis confertur. 444. b. Multa hac de re tractantur. ibid. & deinceps. Quanta requiratur diſtinctio inter aſſenſum antecedentis , & conſequentis. 495. a. Non ſolum realis , ſed etiam eſſentialis debet eſſe diſtinctio. ibid. Quomodo aſſenſus antecedentis includatur in aſſenſu conſequentis.

tis.

Digitized by Google

tis. 495. b. Aſſenſus antecedentis non debet neceſſario antei-re, aſſenſui conſequentis. ibid. Quomodo aſſenſus antecedentis ſit cauſa aſſenſus conſequentis. 496. b. Quomodo aſſenſus antecedentis determinet intellectum ad eliciendum aſſenſum conſequentis. 497. a. Aſſenſus duplex certus vnus, & probabilis alter. 740. b.

Aſyndeto.

De Aſyndeto. 929. b. Quid ſit. ibid. Duplex eius vſus. ib.

Attentio.

Attentio non eſt intellectus actus quidpiam ponens in re. 20. a.

B

Bonum.

Bonum triplex Honeſtum, Iucundum, & Vtile. 968. a. Ens morale quid. ibid. Bonum morale duplex; latè, & propriè ſumptum; quid vtrumque ſit. ib. Bonum Honeſtum preſsè acceptum. ib. Bonum Honeſtum naturale quid. ibid. Bonum Iucundum, & Vtile quid. 968. b. Diuiſionis allatæ duplex ratio. ibid.

C

Carmen.

Carminis hexametri antiquitas 1077. a. Quis ex latinis primus hexametro vſus fuerit. 1078. a. De carmine elegiaco diſputatur. 1081. b. Vndè elegiæ nomen deſumatur. ibid. A quibus hoc genus carminis inuentum, & qui plurimum in hoc carmine excelluerint. ibid. Quibus in rebus poetæ vſi hoc carmine ſint. ibid. Quibus rebus hoc carminis genus conueniat, & quibus non. ibid. Conditiones huius poematis præcipuæ. ibid. Adnotatio. ibid. Cur præcipuè carmen hoc melicum appelletur. 1082. a. Duplex horum poetarum genus. ibid. Tibiarum varia genera. ibid. Materia carminis lyrici. ibid. Quadripartita diuiſio eorum, quæ ad melicos pertinent. ib. Varia melicorum genera, & encomia Epicinij. ib. Quis lyrici carminis inuentor. 1082. b. Apud Græcos, qui in hoc carmine claruerint, & qui apud Latinos. ibid. Breuitas, & ſuauitas in huiuſmodi carmine commendatur. ibid. Carmen Dithyrambicum conſiderandum proponitur. ibid. Huius carminis auctor quis fuerit. ibid. Dictio poematis Dythyrambici qualis. 1083. a. Hoc genus carminis maximè apud Vetuſtiores Græcos in vſu erat. ibid. Qui hoc carmen canebant, & quibus inſtrumentis vterentur. ibid.

Categoria.

Categoriæ omnes multifariam ordinari, diſponique poſſunt. 157. a. Maior tamen eſt attendenda facilitas. ibid. Duæ difficultates, cum ſolutionibus. ibid.

Cauſa.

Cauſæ non ſolum, ſed etiam modi, quibus illæ ſuo munere funguntur, Phyloſopho debent eſſe perſpecti. xvii. Cauſa bifariam ſumitur. 563. b. Cauſa duplex, nempè formalis, & virtualis. ibid. Variæ commemorantur conditiones. 564. a. Variæ difficultates, cum ſolutionibus, circa primam conditionem, afferuntur. 564. b. Multæ difficultates afferuntur, & ſoluuntur circa alias conditiones. ibid. Cauſa duplex interna, & externa. 653. a. Cauſa efficiens multiplex. 636. b.

Certitudo.

Certitudo duplex. 510. b. Certitudo, ab auctoritate proueniens, plures gradus habet. 511. a. Certitudo quæritur ex neceſſitate obiecti. ibid. Certitudo ſe tenet ex parte cognitionis, contingentia verò ex parte obiecti. 740. b.

Chorus.

De chorico diſſeritur. 1063. b. Chori locus in fabula. 1064. a Chori varij ſaltus. ibid.

Climax.

De Climace. 927. a. Quid ſit. ibid.

Cognitio.

Cognitionis nomen quid ſignificet. 18. a. Concedenda omninò intellectiua cognitio. ibid. Quid ſit explicatur. 19. a. Intellectiua cognitio definitur. ibid. Cognitionis nomen magis verè, quàm falſæ cognitioni conuenit. ibid. Cognitio propria

vt in habitu conſiſtit, non cadit ſub logica conſideratione. 19. b. Iſtius cognitionis obiectum eſt omne ens. ibid. Intellectus ipſe, eiuſque cognitio eſt ſui ipſius obiectum. ibid. Iſtius cognitionis tres ſunt actus, & veluti eiuſdem gradus. Apprehenſio, Iudicium & Diſcurſus. ibid. Approbatur iſta partitio, ſimulque explicatur. ibid. Quælibet cognitionum vlteriorem diuiſionem ſubire poteſt. ibid. Hæc cognitionum partitio humano tantummodo conuenit intellectui, non Angelico, neo Diuino. ibid. Cognitio intellectiua eſt rectitudinis, & directionis capax. 20. a. Quid ſit cognitionis rectitudo. ibid. Cognitioni quomodo rectè capacitas competat. 23. b. Quam cognitionem conſideret Logicus. ibid. Quomodo cognitioni indirecta rectitudo dicatur conuenire. ibid. Quo pacto indirectos actus dirigat Logicâ edoctus intellectus. ibid. Cur rectitudinem potius, quàm defectum cognitionis attendat Logicus. ibid. Quid ſit rectitudinis capacitas in cognitione. ib. Actualis cognitio rei impedit ſignificationis actum. 61. a. Cur in re detur fundamentum ad cognoſci, & non ad produci &c. 166. a. Vndè eſt, vt per hanc diſtinctionem virtualem, & formalem per intellectum omnis de medio tollatur contradictio. ibid. Hanc in modum obiecto extrinſecùs diſtinctionem aduenire explicatur. ibid. Per ſupradictam diſtinctionem dici poteſt obiectum extrinſecùs, & intrinſecùs diuiſum. ibid. Supradictorum explicatio. 166. b.

Collectio.

Collectio quid. 896. b.

Color.

Color nil aliud, quam lumen &c. 251. a. Colores quomodo procreentur. 315. b.

Comparatio.

Comparatio quid à minori, maiori, & pari. 896. a. Ex ſimilium, & diſſimilium comparatione magnam vtilitatem percipi. 201. a. Denarius comparationum numerus. ib. Comparantur inuicem omnia vniuerſalia. 201. b. De particularibus comparationibus. 202. a. Prima comparatio eſt generis, & differentiæ. ibid. Reliquæ comparationes. ibid. Secunda comparatio, nempè generis cum ſpecie. 202. b. Prima comparatio, & reliquæ. ibid. Tertia comparatio eſt generis cum proprio. ibid. Prima comparatio, & reliquæ. ibid. Animaduerſio duplex. 203. a. Quarta comparatio eſt generis cum accidente. ibid. Prima comparatio, & reliquæ. ibid. Quinta comparatio eſt differentiæ cum ſpecie. 203. b. Prima, & reliquæ comparationes. ibid. Animaduerſio. ibid. Sexta comparatio eſt differentiæ cum proprio. ibid. Prima, & reliquæ comparationes. ibid. Septima, & octaua comparatio eſt ſpecierum cum proprio. 204. a. Prima, & reliquæ comparationes. ibid. Animaduerſio. ibid. Nona comparatio eſt ſpeciei cum accidente. ibid. Decima, ac poſtrema comparatio eſt proprij cum accidente. Prima, & reliquæ comparationes deinceps.

Communitas.

Communitas poſitiua magis explicatur. 187. a. Hæc dicitur indifferentia, & indeterminatio contraria. ibid. Communitas priuatiua, vel negatiua magis explicatur. ibid. Vnde vtraque dicatur. ibid. Eadem breuius explicantur. ibid. Eadem communitatis diſtinctio tradita ſub aptitudinis nomine. ibid.

Compoſitio.

Compoſitio ex genere, & differentia eſt opus rationis. 173. b. Difficultas ſuperius tacta, & ſoluta. ibid. Alia difficultas eiuſque ſolutio. ibid. Compoſitio ex genere, & differentia inter conceptus obiectiuos exercetur. ibid.

Communicatio.

De Communicatione. 939. b. Quid ſit. ibid. De commoratione, ſeu mora. ibid. Quid ſit. ibid. De communibus figuris. ibid. Quæ dicantur huiuſmodi. ibid. Breuitas, & correctio quid ſit. ibid.

Conceptus.

Conceptus duplex vltimatus, & non vltimatus. 60. a. Ex parte loquentis præter conceptum non vltimatum, etiam vltimatus

matus requiritur. 60. b. Ad loquendum non ſat eſt de re aliqua præhabuiſſe notitiam; ſed oportet vt actu res illa, de qua fit ſermo, cognoſcatur. ibid. Quid aliqui cenſuerint de conceptu requiſito in accidente. ibid. Eorum ſententia, vt vera ſit quomodo intelligenda. ibid. Cuiuſmodi ſit actualis cognitio miniſterio vocis in animo audientis gignenda, cum de integra propoſitione fit ſermo. 61. a. Quando quiſpiam aliquod idioma nouiter addiſcit. ibid. Latiùs patet loqui, quàm ſignificare. ibid. Conceptus explicitus vnde dictus. 432. b. Conceptus implicitus vnde dictus. ibid.

Concretum.

Concretum accidentarium quodammodo formam, & quodammodo ſubiectum ſignificat; abſtractum verò formam. 215. b. Concretum bifariã ſpectari poteſt. 216. a. Concretum ſignificat formam, & connotat ſubiectum. 216. b. Concretum bifariã accipitur. 220. b. Concretum accidentale quomodo ad prædicamentum pertineat. ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio. ib. Concretum duplex ſubſtantiale, & accidentale. 423. a. Concretum aliud ſubſtantiuum, aliud adiectiuum. ibid. Concretum accidentale denominatiuum. ibid. In ſubſtantijs non ſolum dantur concreta ad ſuppoſita; ſed etiam ad ſingularia. 423. b. Quid propriè concretum ſignificet. ibid. Quædam concreta, quæ nihil ſignificant, præter abſtracta. ib. De concretis quædam diſputantur. 424. a. Concretum, prout in propoſitione adhibetur, quid ſignificet. ibid. Concretum tàm accidentale, quàm ſubſtantiale ex parte ſubiecti poſitum. ib. Concretum in propoſitione ſignificat iuxta exigentiam alterius extremi. 424. b. Concretum vniuersè quid ſignificet. ibid. Significare quid. ibid. Hæc propoſitio, *paries eſt albus*, quomodo exponenda. ibid. Non idem ſignificare, ac ſupponere. ibid. Variæ difficultates ſolutæ. 425. a. Quid de ſubſtantialibus concretis dicendum. 425. b. Concretum de concreto prędicari poteſt 480. b. Nullum concretum poſſe de ſuo concreto formaliter prędicari. 481. a. Vbi variæ difficultates ſoluuntur. Concretum accidentale non redditur multiplex iuxta formarum multitudinem, ſed iuxta multitudinem ſubiectorum. 209. b.

Confidentia.

De confidentia. 995. b. Duo ſunt præcipua quæ confidentiam pariunt. ibid. Quæ plurimùm augeant confidentiam. 996. a. Aliud ad idem conducens. ibid. Alia duo ad hoc facientia. ibid. Varia genera hominum, qui & quibus in rebus confidant. ibid. Quinque ſunt, quibus homines inſtructi, confidentes fiunt. ibid. Fiduciæ cauſa. 996. b. Quomodo orator poſſit audaciam fouere, & quomodo reprimere. 996. b.

Conſequentia.

Conſequentia duplex, nempè neceſſaria, & probabilis. 500. b. Conſequens differt à conſequentia. ibid. Conſequentia duplex, bona, & mala, & totuplex argumentatio. ibid. Conſequentia materialis, & formalis quid. 502. a. Conſequentia vnde dicatur. 587. a. Conſequentia latiſſimè ſumpta. ibid. Conſequentia materialiter, & formaliter accepta quid. ibid. Inanis diuiſio conſequentiæ, in bonam, & malam. ib. Quid vtraque ſit. 587. b. Diuiſio bonæ conſequentiæ, in formalem, & materialem. ibid. & quid vtraque ſit, ex aliorum ſententia. ibid. Conſequentia formalis, & materialis quid. 588. b.

Contemptus.

Contemptûs tractatio. 1009. b. Quid ſit. ibid.

Contentio.

Contentionis tractatio, deque eius duplici parte confirmatione, & confutatione. 907. a. Vniuerſa contentio tribus continetur. ibid. Conditiones ſeiunctionis, & diſtributionis ibid. Propoſitio particularis, ſiue ſtatus quid. ibid. Dicitur etiam conſtitutio, & quare. ibid. Tria in vnaquaque diſtributione quæri poſſunt. ib. Status Coniecturalis, Definitiuus, & Quidditatiuus quid. ibid. Status coniecturalis omne tempus complectitur. ibid. Facultas, lucri atque commodi expoſitione ſtabilitur. 907. b. Qualitatiuus duplex; nempè iudicialis, & negotialis. ibid. Iudicialis duplex. ibid. Omnes orationis partes ad confirmationem referuntur. ibid. Eadem ſpecies argumentorum, confirmationi, & confutationi deſeruiunt. ibid. Quando per demonſtrationem, & reprehenſionem. ibid. Confirmatio quid. 908. a. Quinam optimus argumentorum ordo in confirmatione. ibid. Confutatio quid. ib. Ordo ſeruandus in confutatione contrarius ordini confirmationis. ibid Varij recenſentur modi, quibus fieri confutatio poteſt. 908. b. Figuræ confutationi magnoperè conſentaneæ. ibid. Contentionis artificium. ibid. Contentio tribus partibus conſtare dicitur. ibid Diuiſionis commodum. ibid.

Contingens.

Contingens duplex, naturale, & liberum. 457. a.

Contractio.

Contractio naturæ, re ipſa facta, maximè differt à facta per intellectum. 87. b. Contractio abſtractioni opponitur. 193. a. Contractio communis naturæ quid ſit. 193. b. Qualis ſit communis naturæ diuiſio. ibid. Contractio, quæ fit per intellectum, conſentanea vniuerſali in actu ſuſcipitur explicanda. ibid. Quid differat inter contractionem vniuerſalia metaphyſici, & Logici. ibid. Contractio facta per intellectum magis explicatur. ibid.

Contraria.

Qua ratione contraria ſe expellant ab eodem ſubiecto. 409. a. Traditur doctrina de expulſione contrariarum qualitatum iuxtà duplicem dicendi modum, & vterquè explicatur. 411. a. Variæ difficultates cum ſolutionibus. 411. b. Contrarietas duplex, ſcilicet per participationem, & per expulſionem extremorum. 664. a.

Corpus.

Corpus triſariam ſumitur. 291. a. Lineam, ſuperficiem, & corpus veras eſſe quantitatis continuæ permanentis ſpecies oſtenditur. 191. b. Prima quantitatis proprietas. 192. b. Difficultas diſcutitur. ib. Multa hac de re diſputantur deinceps. Quomodo quantitati conueniat quantitatem habere; & ſecunda quantitatis affectio. 295. a.

D

Dæmon.

Dæmonis ex Apuleio deſcriptio. 228. b. Dæmones quomodo futura præſentiant contingentia libera. 469. b. Primus fons vndè dæmones, ex Theologorum ſententia, præſagia deducunt; ſecundus, tertius, & quartus. 471. b. Obiectio, eiuſque ſolutio. ibid.

Definitio.

De definitione diſcurrere tam ad Logicum, quàm ad Metaphyſicum pertinet, ſed ratione diuerſa. 27. a. An definitio rerum dari poſſit, ibid. Concedenda definitio à priori, & à poſteriori oſtenditur. ibid. Duæ difficultates, cum ſolutionibus. 27. b. Definitionis maxima dignitas. ibid. Quidem ex Platonicis vnicum inſtrumentum ſciendi eſſe contendunt. ibid. Si detur demonſtratio, ei præferendam definitionem exiſtimant. ibid. Eorum opinio reijcitur. ibid Definitionis vtilitas. 28. a. Definitionis neceſſitas. ibid. Definitio quid rei vndè nomenclaturam acceptat. 28. b. Definitionis explicatio. ibid. Triſariam à Scholaſticis definitio ſumitur. 29. a. Quomodo definitio dicatur oratio. ibid. Differentia inter definitionem, & diuiſionem. ibid. Variæ obiectiones, & ſolutiones. ibid. Non vna definitionis ratio. 29. b. Duplex definitio quidditatiua vna, deſcriptiua altera. ibid. Eſſentialis definitio phyſica, & metaphyſica. ibid. Definitio quidditatiua in duplici diſcrimine. ibid. De definitione item agendum, vbi de demonſtratione. ib. Definitio non modo ex proprijs, ſed etiam ex communibus, coniunctim tamen acceptis, confici poteſt. 33. a. Conſtructio definitionis vndè petenda; ibid. Quomodo in definitione phyſica, & metaphyſica ſint exprimenda principia. ibid Metaphyſica definitio duobus modis conficitur. ib. Diſpoſitio partium definitionis. ibid. In definitione non omnia collocanda. ibid. Bonæ definitionis ratio quibus conditionibus contineatur. 30. b. Methodus venandæ definitionis triplex; prima Hyppocratis, ſecunda Platonis, tertia Ariſtote-

ſtote-

Digitized by Google

ſtotelis. 31. a. Platonis, & Ariſtotelis methodus explicatur. ibid. Quomodo definienda ſpecies ſpecialiſſima. ibid. Ariſtotelis via prò venanda definitione non tàm compoſitiua, quàm reſolutiua eſt. ibid. Ariſtoteles commendat diuiſionem ad venandam definitionem via compoſitiua. 32. a. Summæ doctrinæ, quam Ariſtoteles tradit de indaganda definitione. ibid. Præcepta ad indagandam definitionem ſpeciei infimę. ibid. Adnotatio. ibid. Præcepta ad indagandam definitionem generis. 32. b. Res explicatur exemplo. ibid. Conditiones, quas aliquid poſtulat, vt poſſit definiri ibid. Difficultates proponuntur, ſimulque diluutur. 33. b. ex Peuſippo quid eſſet definitio. 34. a. Definitio quid 665. a. Definitionum exempla ibid. & dein.

Democritus.

Democriti laudes. xv.

Demonſtratio.

De demonſtratione. 561. An, & quid ſit demonſtratio. ibid. Poſſibilis eſt demonſtratio. ibid. Difficultas aduerſus demonſtrationem proponitur, & duæ opiniones circa difficultatem hanc afferuntur. ibid. Vera difficultatis enodatio. ibid. Circà demonſtrationis definitionem difficultas cum ſolutione. 562. a. Quatuor hac de re aſſertiones afferuntur. ibid. Conditiones præmiſſarum ſecundum ſe. 562. b. Definitio demonſtrationis generatim acceptæ 565. b. Concluditur quid ſit demonſtratio. ibid. Difficultas cum ſolutione. 566. a. Quotuplex ſit demonſtratio. ib. Quam benè diuidatur in demonſtrationem *propter quid*, & *quia*. 566. b. Variæ philoſophorum ſententiæ de ſuperiori demonſtrationis diuiſione. 567. a. Quid hac de re dicendum. 567. b. Species demonſtrationis eſſe ſubalternas 568. a. Variæ difficultates afferuntur, ſimulque enodantur; ibid. & dein. Quomodo demonſtrationes prædictæ inter ſe diſtinguantur. 569. b. Aſſertio docens quid hac de re dicendum; ibid. Quomodo commemoratæ demonſtrationes inter ſe conueniant 570. a. Aſſertio docens quid ſentiendum hac de re; ibid. Variæ difficultates cum ſolutionibus afferuntur 570. b. Aduerſariorum reſponſio 571. b. Quædam præoccupatæ, ſimulque ſolutæ difficultates, proponuntur. 572. b. Quædam Ariſtotelis auctoritatea afferuntur, variæque difficultates proponuntur. ibid. De demonſtratione *propter quid* 574. a. Difficultas cum ſolutione 574. b. Qualis debeat eſſe cauſa, quæ in demonſtratione *propter quid* adhibetur, nempè reciproca 575. a. An talis cauſa debeat eſſe phyſica, & videtur quod non. 575. b. & deinceps. Duplex demonſtratio propter quid iuxta duplicem cauſam phyſicam, & metaphyſicam 576. a. Quatuor media demonſtrationis *propter quid* iuxtà quatuor genera cauſarum ibid. An ad demonſtrandam eamdem concluſionem plures cauſæ poſſint adhiberi ibid. Nihil prohibet per plures cauſas proximas poſſe eamdem concluſionem demonſtrari ibid. Duæ difficultates hac de re, cum ſolutionibus 576. a. & deinceps. An ad perfectam rei cognitionem omnium cauſarum perceptio requiratur 577. a. Perfectio cognitionis duplex ibid. Cognitio duplex; nempè comprehenſiua, & non comprehenſiua 577. b. Cauſa duplex puta per ſe, & per accidens; Quinque aſſertiones hac de re ibid. & deinceps. Variæ difficultates perhibentur 578. b. & deinceps. De demonſtratione, *quia* 580. a. Qualis debeat eſſe effectus in demonſtratione *quia*. 580. b. Quando effectus eſt phyſicus in quocumque genere cauſæ poteſt pro medio ſumi 581. a. Difficultas ex Ariſtotelis auctoritate ſoluitur 581. b. Secundus modus demonſtrationis *quia* ibid. Tribus modis contingit, cauſam conuerti cum effectu 582. a. & dein. Hæc demonſtratio in ſecunda figura fit. 582. b. Alia aſſignatur demonſtratio pertinens ad genus demonſtrationis *quia* 583. a. Aſſertio hac de re ibid. Duæ difficultates cum ſolutionibus 583. b. De demonſtratione ducente ad impoſſibile 584. & dein. E quorumdam ſententia quatuor ſunt proceſſus in demonſtratione ducente ad impoſſibile 584. a. Animaduerſio ibid. Demonſtratio ducens ad impoſſibile reuocatur ad demonſtrationem *propter quid* a vel *quia* ibid. Quomodo demonſtratio ducens ad impoſſibile ex Ariſtotele fieri debeat 585. a. Adnotatio ibid. Demonſtratio diuiditur in oſtenſiuam, & ducentem ad impoſſibile ib. Demonſtratio oſtenſiua quid, explicatur ibid. Oſtenſiua duplex, affirmatiua, & negatiua 585. b. Demonſtratio ducens ad impoſſibile quid, explicatur ibid. An argumentatio ducens ad impoſſibile ſit vera demonſtratio ibid. Aſſertio docens hanc eſſe veram demonſtrationem ibid. Variæ difficultates propoſitæ, ſimulque ſolutæ ibid. Proponitur explicandum quomodo ex falſo liceat verum colligere 587. a. Ex vero verum, & ex falſo falſum per ſe ſequitur 589. a. Aſſertio docens ex vero per ſe tantum ſequi verum, ex falſo per ſe ſequi falſum, & per accidens verum. ibid. Ex vero verum, ex falſo verum, & falſum ſequitur ibid. Variæ difficultates ad hanc rem ſpectantes proponuntur, ſimulque ſolvuntur 589. b. De præcipuo quodam demonſtrationis genere, quo Mathematici præſertim vtuntur 590. b. Multa hac de re diſputantur, ibid. & deinceps. Partes ſuperficiei cuiuſque humidi, proindeque maris, conſidentes figuram ſphericam efformant 592. b. Affinitas huius demonſtrationis cum modis, quibus Dialectici vtuntur ibid. De præcognitionibus, atque præcognitis ad demonſtrationem requiſitis 593. a. Quid de præcognitionibus, & præcognitis Ariſtotelis interpretes dicant 593. b. Difficultates aduerſus Ariſtotelis ſententiam 594. a. Quid nomine doctrinæ, & diſciplinæ ſit intelligendum 594. b. Secunda aſſertio 595. a. Præcognitio bifariam ſumitur ibid. Quinque cognoſcendi modi ibid. & dein. Præcognitionum alia dirigens, & alia agens 599. b. De qua præcognitione Ariſtotelis propoſitio ſit intelligenda ibid. Iterum dubitatur, quo ſenſu ſcientia dicatur fieri ex præexiſtenti cognitione. ibid. Quid hac de re dicendum. ibid. Difficultates 597. b. Præcognitio per ſe accepta quid. 597. a. Quædam præcognoſcenda ſunt ad ſcientiam demonſtrationis præſidio comparandam ibid. Neceſſario dandas præcognitiones ex dictis infertur 597. b. Duæ genere, quatuor verò ſpecies præcognitiones ſunt ibid. Tria eſſe præcognita ibid. Difficultates proponuntur, ſimulque ſolvuntur ibid. Affectio duplex 596. b. De terminis demonſtrationis præcipuè propter quid, & primò de extremis b. 2. a. Maius extremũ in Demonſtratione *propter quid* 612. b. Definitio integra poteſt per cauſam externam de definito formaliter demonſtrari 613. b. Definitio integra per cauſam internam non poſſe neque formaliter, neque materialiter oſtendi ibid. Difficultates ex Ariſtotele deſumptæ 614. a. *Quid eſt* duobus modis vſurpari poteſt, 617. b. Nullum accidens commune poteſt eſſe maius extremum, in demonſtratione 618. b. Difficultas, eiuſque ſolutio 619. a. De medio demonſtrationis termino, & primo demonſtrationis *quia* 620. b. Difficilis eſt modus inueniendi medium ibid. Medius terminus demonſtrationis in vniuerſum quid. ibid. Medius terminus in demonſtratione *quia* ibid. Duplex adnotatio 621. a. Medius terminus demonſtrationis *propter quid* 622. a. Cauſæ genus quodlibet in hac demonſtratione tanquam medium poteſt adhiberi ibid. Cauſa materialis, efficiens, & finalis pro medio 922. b. Quomodo huiuſmodi cauſæ poſſint eſſe medium ibid. & dein. Difficultates variæ proponuntur 624. a. Aduerſus demonſtrationem *propter quid* difficultas 625. a. Superioris demonſtrationis è quorumdam placito reſolutio in prima principia 625. b. Refellitur ibid. Mathematicæ demonſtrationes quandoque per materialem cauſam procedunt 626. a. In Mathematicis diſciplinis frequenter vſurpantur demonſtrationes per aliquod neceſſario concomitans procedentes ib. Mathematicæ quandoque vtuntur demonſtrationibus ducentibus ad impoſſibile; ibid. De potiſſimæ demonſtrationis medio. ibid. Quo ſenſu hic potiſſima ſumatur demonſtratio ibid. Conflatum ex definitione formali, & cauſali, medium potiſſimæ demonſtrationis eſſe non poteſt 627. b. Multæ, variæque difficultates allatæ, ſimulq; ſolutæ 628. a. Aduerſus ſecundam aſſertionem quædam aliæ difficultates cum ſolutionibus 629. b. Cauſalis definitio paſſionis eſt medium potiſſimæ demonſtrationis 630. a. Tres aliæ aſſertiones ad hoc ſpectantes

in mo-

in medium afferuntur, cum quibuſdam difficultatibus 630.b. Quarumdam ſcientiarum demonſtrationes expenduntur 633.a. In mathematicis demonſtrationibus cauſa materialis medium cenſetur 634.a. Cauſa etiam formalis eſt medium ibid. Variæ propoſitiones demonſtrantur 634.b. Multa diſputantur varias difficultates proponendo ibid. & dein. Phyſicæ demonſtrationes quales 640.a. Quandoque idem effectus per duas cauſas demonſtrator ibid. Etiam per tres, & quatuor 640.b. Methaphyſicæ demonſtrationes quales ſint; variique demonſtrationis modi, cum quadam animaduerſione ibid. De præmiſſis demonſtrationis, & primò an, & quomodo debeant eſſe primæ, immediatæ, & per ſe notæ 641.a. Præmiſſarum conditiones ibid. Præmiſſæ debent eſſe primæ, & immediatæ 641.b. Principium demonſtrationis quid ibid. Propoſitio immediata quid ibid. Propoſitio per ſe nota aſſumitur declaranda ibid. Quomodo definiri ſoleat ibid. Diuiſio propoſitionis immediatæ ea quorumdam ſententia reiicitur; quamuis aliquo ſenſu poſſet admitti 642.a. Immediatarum variæ propoſitionum genera 642.b. Duæ dubitationes 643.a. Quomodo demonſtrationis *propterquid* præmiſſæ debeant eſſe immediatæ 644.a. Variæ aſſertiones ad hoc attinentes, duæque difficultates, cum ſolutionibus proponuntur ibid. An, & quomodo demonſtrationis præmiſſæ debeant eſſe priores, & notiores conclusione 651.a. Quædam conditiones, ad demonſtrationis præmiſſas requiſitæ 651.b. Quid de principiis in dubium reuocetur 652.a. Aſſertio 652.b. Quædam rationes afferuntur, & quorundam reſponſiones reiiciuntur ibid. Præmiſſas eſſe concluſione notiores, variis rationibus probatur 653.b. Difficultates variæ 654.a. An, & quomodo præmiſſæ demonſtrationis debeant eſſe cauſæ ac *principia propria, id eſt non aliena concluſionis* 655.b. Præmiſſæ debent eſſe principia propria 656.a. An, & quomodo præmiſſæ demonſtrationis eſſe debeant cauſæ, atque principia propria; id eſt non communia concluſionis 660.a. Variæ difficultates exhibentur, ſimulque illis occurritur 661.b. Demonſtrationis efformatio 669.a. An, & quomodo demonſtrationis præmiſſæ debeant eſſe *de omni, & per ſe* 669.b. Demonſtrationis propoſitiones per prædicationem naturalem, ſeu directam fieri debent 670.a. Demonſtrationis propoſitiones debent eſſe de *omni* 671.a. Variæ difficultates ibid. Quatuor modi dicendi per ſe recenſentur 671.b. & dein. Quæ propoſitiones ad ſingulos modos dicendi per ſe pertineat 673.b. Duæ opiniones hac de re ibid. Tres aſſertiones 674.a. Contra ſecundam aſſertionem difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta 674.b. Quomodo ſit difficultatibus occurrendum explicatur 675.a. Propoſitiones ad ſecundum modum ſpectantes ibid. Quid differat inter prædicata primi, & ſecundi modi ibid. Quæ propoſitiones ad tertium, & quæ ad quartum pertineant ibid. Quartum modum omne cauſæ genus complecti oſtenditur ibid. Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta 676.a. Alia difficultas ibid. Quartus modus dicendi per ſe quatuor habet gradus ibid. Quatuor modi dicendi per accidens ibid. In quo modo per ſe demonſtrationis præmiſſæ eſſe debeant 676.b. Aſſertio docens omnes quatuor modos vtiles eſſe ibid. Tertius quoque modus in demonſtratione adhiberi ibid. An, & quomodo demonſtrationis præmiſſæ de vniuerſalis prædicato eſſe debeant ibid. Prædicatum vniuerſale quid ibid. Duæ opiniones afferuntur, & ſecunda probatur 677.a. Modi quibus erratur circa prædicatum vniuerſale 677.b. Regula pro euitandis erroribus ibid. Prædicatum primum quid. 678.a. De genere proximo dubitatio 679.a. Dicendum genus proximum reſpectu ſingularium ſpecierum non eſſe prædicatum primum ibid. Demonſtratio perfecta potiſſima, atque complexionem numerorum omnium habens debet eſſe de prædicato vniuerſali. ibid. De demonſtrationis forma; de demonſtratione circulari &c. diſputatur, demonſtrationes itidem, & ſcientia inter ſe conferuntur, & alia tractantur ad hanc materiam ſpectantia 683. Figura demonſtrationis quid. ibid. a. Modus quid. ibid. Quinam figurarum prima, & aptiſſima ibid. b. Varii explicandi modi 684.a. In aliqua etiam ex aliis figuris fieri demonſtratio poteſt 685.a. Venari de definitione quid ibid. Varii explicandi modi ibid. Difficultas ſoluta 685.a. Etiam in aliis figuris poſſe demonſtrationem fieri aſſeritur 686.a. Demonſtratio non ſolum affirmatiua, ſed etiam negatiua fieri poteſt ibid. Demonſtratio negatiua non in ſola ſecunda figura fieri poteſt. ibid. Propoſitiones negatiuæ tanquam demonſtrationis præmiſſæ &c. 687.a. Aſſertio triplici parte conſtans aſſeritur, & ſingulæ partes probantur ibid. De circulo, atque regreſſu demonſtratiuo 687.b. Circuli de quo fit ſermo duplex acceptio ibid. Syllogiſmus circularis quid. ibid. Quædam adnotanda de circulo, & regreſſu 688.a. Duplex acceptio circuli, & regreſſus formalis, & materialis 688.b. Opiniones diuerſæ de circulo, & regreſſu ibid. Circulus in diuerſo cauſæ genere contingit 689.a. Poteſt etiam contingere in cauſis eiuſdem generis 689.b. Regreſſum poſſibilem eſſe, ſcientiiſque plurimum vtilitatis afferre oſtenditur 690.a. Circulum & regreſſum non ſumi formaliter, & propriè, ſed materialiter, & impropriè probatur 691.a. Duo conſideranda proponuntur 691.b. Duplex modus explicandi quomodo perficiatur regreſſus, itemque circulus demonſtratiuus 692.b. Verus modus inquiritur, & aſſignatur 693.a. Aſſertio tenenda ibid. Secunda aſſertio 693.b. Sub qua ratione cauſa in regreſſu debeat attingi. ibid. Tertia, & quarta aſſertio ibid. & dein. Explicatur in quo conſiſtat inquiſitio, adhibenda in regreſſu ibid. Difficultates aduerſus dicta quomodo diluenda 694.b. Quædam præmittuntur 695.b. Dubitatio cum ſolutione 696.a. Demonſtrationes inter ſe conferuntur 707.b. Quæ propoſuit Ariſtoteles conſideranda ibid. Tres aſſertiones 710.a. Variæ difficultates in medium afferuntur, ſimulque ſoluuntur 711.a. Notitia concluſionis particularis demonſtrationis de obiecto eſt diſtinctior, quàm ſit concluſionis notitia, habita per demonſtrationem, 712.a. Demonſtrationem affirmatiuam præſtantiorem eſſe negatiua 712.b. Compoſita demonſtratio quid 713.a. Dubitationes quædam 713.b. Et deinceps. Demonſtratio affirmatiua, negatiuæ præſtare oſtenditur 714.a. Variæ difficultates, cum ſolutionibus proponuntur ibid. & dein. Demonſtratio oſtenſiua potior eſt ducente ad impoſſibile 716.a. Demonſtratio oſtenſiua quomodo fiat ibid. Adnotatio. 716.b. Similitudo inter demonſtrationem oſtenſiuam, & ducentem ad impoſſibile. ibid. Demonſtratio ducens ad impoſſibile bifariam accipitur. 717.a. Duobus modis alteri correſpondens dicitur. ibid. Adnotatio. ibid. Demonſtratio ducens ad impoſſibile, è quorumdam ſententia, non eſt vera demonſtratio. ibid. Aſſertio docens eſſe veram demonſtrationem. ibid. Variæ difficultates proponuntur 726.b. Demonſtratio oſtenſiua perfectione, ac dignitate demonſtrationem ducentem ad impoſſibile ſuperat. 718.a. Difficultas cum ſolutione. ibid.

Deprecatio.

De Deprecatione 936.b. Quid ſit ibid. Ad miſericordiam concitandam optatio, & ſalutatio ſolet vſurpari. ibid.

Dialetica.

Dialecticæ varia nomina 1.a. Dicitur etiam Logica ibid. Logicæ nomen à voce græca λόγος deducitur. Vox λόγος multa ſignificat ibid. Præcipuè tamen duo, nempe rationem, & ſermonem ibid. vide Logica. Dialecticæ nomen diſſerendi artem ſignificat. 1.b. Speciatim ſignificat Dialecticæ partem, in qua de diſcurſu probabili diſputatur ibid. Dialecticæ nomen traductum fuit ad vniuerſam ſignificandam facultatem ibid. Dialectica facultas eſt admittenda 2.a. Difficultas hac de re, cum ſolutione ibid. De eius ſubiecto materia variæ ſententiæ. 11.b. Secunda difficultas, eiuſque ſolutio 12.a. Cuiuſmodi huius facultatis ſubiecta materia eſſe debeat 12.b. Ratio ob quam de ſecundis intentionibus à Logica diſſeritur 13.a. Difficultates, cum ſolutionibus ibid. Auctoris in re propoſita opinio 13.b. Ad quid nos inſtruit Dialectica ibid. Cognitio, quam Dialectica conſiderandam aſſumit bifariam ſpectari poteſt ibid. Cuiuſmodi ſit quæ Dialecticæ

ſubie-

ſubiecta materia eſt 14. a. Qua ratione cognitio huius facultatis ſubiecta materia exiſtimanda ſit ibid. Subiectæ materiæ conditiones, ibid. Quæ conſiderantur in aliqua diſciplina, bifariam ad rem ſubiectam poſſunt reuocari, ibid. Quo pacto quicquid tractatur à Dialectico ad intellectus cognitionem reuocetur, ibid. Quomodo intellectus cognitio ad Dialecticum pertineat, ibid. & dein. Quomodo de intellectus cognitione priores Dialectici egerint. 14. b. Difficultas proponitur ibid. Differentia inter Phyſicam, & Dialecticam ibid. Quomodo cognitionem Dialecticus conſideret, ibid. Difficultas eiuſque ſolutio, ibid. Quid interſit diſcriminis inter Moralem, & Dialecticum, ibid. Intellectus non minus quam voluntas erroribus obnoxius, ibid. Dialecticæ finis omnium mentis operationum directio eſt 15. a. Vna ea operationibus mentis erroribus magis expoſita quàm altera ibid. Non tamen principalius vna, quàm altera a Dialectico ſpectatur, ibid. Cuiuslibet facultatis organicæ duplex finis, ibid. Directio, finis internus Dialecticæ 15. b. Exercitium directionis in hac vel illa materia finis externus, ibid. Habitus Dialecticu quomodo ad actus alterius materiæ concurrat, ibid. Quid præſtet habitus ad productionem actus, ibid. Difficultas diluitur, ibid. Dialecticus præcepta præſcribens, abſtrahit ab omni materia 16. a. Quælibet intellectus operatio erroribus obnoxia, ibid. Incompleta falſitas ſeu defectus quidam apprehenſioni eſt concedendus ibid. Quomodo inſtrumentum ſciendi hæc facultas dicatur ibid. Explicatur tandem in quo Logicæ, ſeu Dialecticæ natura conſiſtat 16. b. Dialectica bifariam accipitur 17. a. Vnitas aggregationis à Dialectica remouetur 17. b. Alia vnitas tollitur, ibid. Quæ vnitas aggregationis Dialecticæ ſeu Logicæ concedenda 18. a. Quomodo Dialectica Philoſophiæ para dicenda ſit, ibid. Quomodo non ſit dicenda 18. b Non temerè inſtrumentum dicta, ibid. Nec temerè Philoſophia dicitur ſubalternata, ibid. Tanguatur breuiter ſubalternationis rationes ibid. Dialecticus per varias vias incedit ad cognitionis rectitudinem aſſequendam 24. p.

Diaphaneitas.

Diaphaneitas duobus modis explicatur 251. a. Prima, & ſecunda explicatio 251. b.

Dialogus.

Dialogus quid. 950. a. Eius character non idem 950. b. vide. Elocutio.

Dictio.

De dictione ſiue elocutione 1055. b. Cuiuſmodi eſſe debeat poetica elocutio 1056. a. Elocutionis tres virtutes numerantur 1056. b. Duo ſunt quæ puritati officiunt, ibid. Variæ elocutionis virtutes, ibid. & dein. Metaphora plurimum ad ornamentum conducit 1057. b. Vocalium, & conſonantium conditio ſpectanda ibid. Dictio numeroſa eſſe debet ibid. Rythmus quid, ibid. Non minus in carmine, quàm in oratione variatur character 1058. a. Ad elocutionem pertinet ſuauitas, ibid.

Differentia.

Quomodo ſumenda ſit differentia ut habeat rationem vniuerſalis diſtincti ab aliis 94. a. Cur differentia ſpecifica ſit eſſentialis ſpeciei, non tamen numerica 98. b. Differentiæ nomine quid ſignificetur; ac multiplex eius ſignificatio 152. a. Quid interſit inter differens & diuerſum ibid. Bifariam differentia ſpectari poteſt, ibid. Triplex differentia, communis propria & propriiſſima, ibid. Tametſi diuiſio hæc bimembris non ſit, ad bimembrem tamen facilè reuocatur, ibid. Duplex differentia vna ſeparabilis, altera inſeparabilis, ibid. Hanc adæquatam eſſe diuiſionem oſtenditur 152. b. Variæ difficultates, ibid. & dein. Quid per hanc diuiſionem intelligi debeat diuiſum 153. a. Diuiſio eſt quidpiam reale, ibid. Variæ difficultates, cum ſolutionibus ibid. Vtrum ſit partitio æquiuoci, analogi, & vniuoci 153. b. Diuiſio eſt vniuoci cum quadam analogia, ibid. Difficultas eiuſque ſolutio, ibid. Hæc vniuocatio analogiam habet adiunctam, ibid. Primum analogatum eſt differentia propriiſſima, ibid. Quatuor differentiæ munera conſiderantur. ibid. & dein. Quatuor à Porphyrio de differentia definitiones traduntur 154. a. Cur dicatur per differentiam diuidi ea quæ ſub genere ſunt, ibid. An diuidere genus ſit reale quidpiam à differentia proueniens, ibid. Iuxta duplicem naturæ ſtatum hoc explicari debet, ibid. Quomodo genus ad unam ſpeciem contractum ſe habeat 154. b. Quo pacto differentia ad conſtitutionem ſpeciei facere dicenda ſit 156. a. Celebris difficultas proponitur, ibid. Proponitur inquirendus modus, quo genus, & differentia deſſignari debeant 156. b. Quo ſenſu ſpeciei nomen uſurpari debeat, ibid. Variæ difficultates cum ſolutionibus 157. a. Non unus eſt modus, quo genus, & differentia debeant in ſpecie deſignari. ibid. Secunda differentiæ definitio tradita à Porphyrio conuenit differentiæ genericæ 174. a. Ad quæ differentia referri poſſit, ibid. Definitio differentiæ prout uniuerſalis induit naturam 174. b. Rectè differentiam fuiſſe definitam ſuadetur ibid. Declaratio definitionis, ibid. Variæ difficultates cum ſolutionibus, ibid. & dein. Per ordinem ad quæ differentia habeat rationem vniuerſalis 175. a. Æquale reſpectu æqualis non induit rationem vniuerſalis, ibid. Differentia inter accidens & alia prædicabilia 201. Non quælibet differentia habet ſibi determinatum genus 222. b. Datur differentia alicuius generis propria, vt aliud diuidere non poſſit ibid. Non omnis tamen ſic ſe habet differentia 223. a. Neotorici cuiuſdam reſponſio, ibid. & dein. multa hac de re diſputantur. Quomodo genus patere poſſit latius quàm differentia 223. b. Quando differentia eſſentialis latet, ad proprietatem confugiendum 302. b.

Dilemma.

De Dilemmate 894. b. Quid ſit ibid.

Diſciplina.

Diſciplinarum, & artium diſtributio proponitur conſideranda xxxi r. Dialectica cæterarum facultatum ianua, & inſtrumentum xxxiv. In omni diſciplina de re ſubiecta differendum 18. a.

Diſcurſus.

Diſcurſus unde dictus 491. Inſtrumentum aptiſſimum ad dirigendum diſcurſum eſt argumentatio. ibid. Ratiocinatio ſiue diſcurſus quid. 492. a. Duplex diſcurſus ibid. Explicatur diſcurſus natura, ibid. Explicatur quomodo in intellectu habeatur diſcurſus 492. b. Quorumdam error detegitur, ibid. Quomodo intellectus diſcurrat, ib. Quę de aſſenſu dicta, diſſenſui poſſunt etiam accommodari 493. a. Cur duplici nomine iudicium appelletur, nomineque aſſenſus nuncupari ſoleat, ibid. Circa quid verſetur diſcurſus, ibid. Quomodo diſcurſus dicatur procedere ex noto ad ignotum 493. b. Vbi variæ difficultates deinceps expenduntur. Diſcurſus geminam rationem ſibi vendicat 499. a. Diſcurſui veritas, & falſitas conuenit, ibid. Veritas diſcurſus eiuſdem rationis eſt cum veritate ſimplicis iudicii, ibid. Veritas, & Falſitas diſcurſus ab eiuſdem bonitate, & prauitate differt, ibid. In quo bonitas diſcurſus conſiſtat 499. b. Diſcurſus prauus eſſentialiter ſibi vendicat diſcurſus rationem ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio, ibid. Diſcurſus per argumentationem tanquam per inſtrumentum dirigitur 500. a.

Diſpoſitio.

Diſpoſitio quid 304. b. De diſpoſitione 898. Eloquentia quinque partibus conſtat, ibid. Quid, & quotuplex ſit diſpoſitio 899. a. Diſpoſitio duplex, ibid. Quatuor modis naturalis diſpoſitio contingit ibid. Artificialis diſpoſitio triplex 899. b. Analytica trifariam ſit, ibid. Synthetica, & definitiua, ibid. Quid oratori ſummoperè curandum, ibid. Ad fidem conſequendam duplex via, ibid. Quatuor ſunt orationis partes 900. a. Non omnes ſunt neceſſaria, ibid.

Diuiſio.

Diuiſio quo ſenſu hic accipiatur 34. a. Plato ſummè diuiſionem commendauit, ibid. Libellum de diuiſione conſcripſit 34. b. Diuiſionis dignitas atque vtilitas, ibid. Qua ratione diuiſio ſit vtilis, ibid. Ariſtoteles diuiſionis vtilitatem expreſſit, ibid. Diuiſio non ſolùm vtilis, ſed etiam neceſſaria, ibid.

Diui-

Diuiſio quid ſit ibid. Tradita definitio declaratur ibid. Diuiſio duplex nominis, & rei, quid vtraque ſit 35. a. Totum duplex per ſe, & per accidens ibid. Totum per ſe duplex, vnum potentiale, alterum actuale, & quid vtrumque ſit ibid. Duplex diuiſio potentialis vna, & actualis altera, & quid vtraque ſit ibid. Rurſus totum actuale duplex. vide. Totum. Actualis diuiſio eſſentialis, & integralis, & quid vtraque 35. b. Triplex diuiſio toti per accidens accommodata ibid. Conditiones bonæ diuiſionis ibid. Difficultates circa prædicta 36. a. Diuidendi ars non eadem quæ definiendi ibid. Diuiſionis vſus ad indagandam definitionem declaratur ibid. Ariſtotelis loca, vbi de diuiſione loquitur, explicantur 36. b. Rationes aduerſus diuiſionis vſum ibid. Adhuc vtilis eſt diuiſio ad venandam definitionem 37. a. Gemina eius vtilitas 37. b Tria requiruntur ad rectè definiendum 38. a. Difficultas aduerſus diuiſionis vſum ibid. Diſtinctionum numerus, è quorumdam ſententia, exhibetur 38. b. Primum genus identitatis, & diſtinctionis, cum alijs generibus ibid. Septenarius numerus diſtinctionum non neceſſariò admittendus 39. b. Omnis diſtinctio, quæ non operante intellectu contingit, poteſt quodammodo realis apppellari ibid. Duo diſtinctionum genera ex rei natura commemoratur, & quod quibuſdam arriſit ibid. Quid diſtinctio realis propriè ſumpta; quid modus; & quid nomine rei intelligendum ibid. Inditia diſtinctionis realis è quorundam opinione ibid. Breuius res expenditur 40. a. Improbantur ſuperiora inditia ibid. Quò deducta res ſit ad coniiciendam diſtinctionem realem ibid. Diſtinctio realis latiori ſignificatu, cadit etiam inter poſitiuum, & negatiuum ibid. Diſtinctio eſſentialis quid 40. b. Diſtinctio accidentalis, & numerica quid ibid. Diſtinctio à partibus ſigillatim ſumptis qualis ibid. Diſtinctio formalis ex rei natura ibid Diuiſio diſtinctionis formalis ibid. Altera diſtinctio formalis cuiuſmodi ſit, explicatur ibid. Rationes ad trutinam reuocandæ, quibus formalis ex rei natura diſtinctio ab eius fautoribus explicari ſolet 41. a. Ratio qua hęc ſententia falſitatis ſuſpecta ſuadetur ibid. Diuiſio duplex per ſe, & per accidens 229. b. Argumenta aduerſariorum proponuntur, iiſdemque ſit ſatis 41. b. Diſtinctio modalis explicatur 46. a. Diſtinctio rationis explicatur. 46. b.

Diſtinctio rationis duplex ibid. Diſtinctio rationis ratiocinantis ibid. Non planè conſtat apud Philoſophos, quid ſit fundamentum rationis ratiocinatæ ibid. Duo dicendi modi recenſentur ibid. Quodnam ſit fundamentum rationis ratiocinatæ ibid. Duo dicendi modi recenſentur ibid. Quodnam ſit fundamentum rationis ratiocinatæ concluditur 47. a. Error quorundam reiicitur ibid. Adnotatio circa prædicta, & alia etiam animaduerſio 47. b. Adnotanda circa diſtinctionem rationis ratiocinantis ibid. Hæc diſtinctio non cadit ſupra conceptus formales 48. a. Definitio non aliud eſt vniuerſale quàm definitum 49. a. Adnotatio de duplici definitionis genere 439. a. Definitio enuntiationis tradita per veritatem, & falſitatem non omnino damnanda 439. b. Diuiſio prima antepradicamentalis 220. b. Eius vtilitas 221. a. Secunda diuiſio ibid. Supradicta diuiſio quam vtilitatem afferat ibid. Duæ regulæ à Philoſopho traditæ; & earumdem declaratio ibid. Ad quid prima regula conducat ibid. Duæ conditiones requiruntur, 221. b. Adnotatio ibid. Variæ difficultates ſolutæ ibid. Secunda regula ibid. Eius vtilitas ibid. Huius regulæ ratio ibid. Quid hac regula per genera ſubalterna, & quid per non ſubalterna intelligendum 222. a. Adnotatio ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio, ibid. Quid de generibus ſubordinatis dicendum 222. b.

Doctrina.

Doctrina ſecundo poſteriorum libro tradita breuiter explicatur. 755. a. Propoſitio Ariſtotelis rationa comprobata 751. b. Adnotatio 756. a. Alia adnotatio 758. b. Adnotatio 761. a. Adnotatio 762. b. Quid Ariſtoteles doceat à tex. 36. vſque ad tex. 45. explicatum fuit 761. b. Nominalis definitio quo ſenſu in præſentia ſumatur 763. a. Demonſtratio continua quid 763. b. Conſiderandæ quædam proponuntur 764. a. Adnotatio ibid. Dubitatio 765. a. Dubitatio, & quid dicendum 766. a. & dein. Conſequenter poſita quæ dicantur 770. a. Continua, & contigua quæ dicantur ibid.

Drama.

Dramatum Varia genera 1064. b.

E

Effectus.

Effectus contingentes ſunt triplicis generis 457. b.

Electrix.

Electria ſecta quæ xvi.

Elocutio.

De Elocutione 1021. Tria quæ totam dicendi artem perficiunt ibid. Duo ex Fabio ſunt ab Oratore maximè ſpectanda ibid. Quid, & qualis ſit Elocutio ibid. Elocutio quid 822. a. Elegantia quid 822. b. Ornatus elocutionis 823. a. Emendata elocutio 823. b Solœciſmus quid, & quot modis fiat ibid. De elocutionis ornatu, & 1. De Tropis ibid. Elocutionis figuratæ commendatio ibid. Duo ad oratoriam elocutionem faciunt 914. a. Quid ſit Tropus ibid. Tropi verborum, & ſententiarum commemorantur ibid. De alijs ad elocutionem ſpectantibus 940. b. Elocutio in arte dicendi præcipuam vim habet ibid. Quatuor in elocutione ſpectanda 941. a. Oratoria elegantia, quid ibid. Latinitas, explanatio, & elegantia quid, ibid. Duæ elocutionis virtutes ibid. Emendata elocutio quinque rebus comparatur ibid. & dein. Altera elocutionis pars 941. b. Ambiguitatis remotio ad emendatam elocutionem facit, ibid. Quartum, & quintum quod ad emendatam elocutionem conducit 942. a. Hæc ad Grammaticos pertinet, ibid. Quæ ſuperſunt adnotanda, ibid. Quæ grandem orationem efficiunt ibid. Ad augendam orationem quid etiam faciat, ibid. Decorum orationis unde habeatur, ibid. Quid Ariſtoteles de Elocutione ſentiat 942. b. Hermogeni, Demetrio Phalereo, & Ariſtoteli quid periodus eſſet, primuſque elocutionis inuentor, ibid. & dein. Oratio periodis comprehenſa virtute prædita eſt 942. a. In oratoria compoſitione duo ſpectanda ſunt 943. b. Periodi nomen explicatur ibid. Numerus oratorius ex auctoris ſententia quid 944. a. Pedes diſſyllabi, triſſyllabi, & tetraſſyllabi, oratoribus familiares 944. b. Proponitur de charactere, ſtyloque diſſerendum 945. a. Vndè dicatur vterque, ibid. Prò varia rei tractandæ materia, varius character orationis 945. b. Triplex character ibid. Tria ſunt genera orationis ibid. Triplex iterum character 946. a. In quolibet charactere tria ſunt ſpectanda, & omnia recenſentur ibid. & deincepſ. Sententiæ graues 947. a. Verba itidem ad orationis grauitatem faciunt 947. a. Verba grandia grandem orationem faciunt ibid. Translationes maximè grandem orationem reddunt. ibid. Breues imagines grandem orationem faciunt 948. a. Verba ex coniunctione facta ad orationis magnificentiam conducunt. Verba itidem ſoluta idem præſtant ibid. Allegoriæ maximè conferunt orationi maieſtatem ibid. Vocum earumdem iterationes quando idem efficiant, ibid. Caſuum obliquatio, & idem valet, ibid. Verba conſentanea idem præſtant, ibid. Epiphonema ſummopere maieſtatem orationi auget, ibid. Quod Poeticum eſt idem pręſtat 948. b. Stylus tumidus ſiue frigidus conſiderandus aſſumitur, ibid. Hoc genus dicendi in rebus, verbis, & compoſitione poſitum eſt, ibid. Res in quibus character iſte exercetur, ibid. Varia quæ deſiderantur ad hunc characterem, ibid. & dein. Stylus epiſtolis accommodatus 949. a. Dialogi materia quæ 949. b. Opinio de Charactere Dialogi, ibid. Dialogi duæ partes aſſignantur 950. a. Quid Dialogus ſit, ibid. Prædictæ Dialogi partes, quæ, ibid. Qualis perſona in Dialogo princeps, ibid. Materia Dialogi ampliſſima eſt. 950. b. Dialogi character nòn idem ac epiſtolicus, ibid. Stylus ſiccus clarius explicatur; & verba ſicca quæ, ibid. Compoſitio ſicca, ibid. Stylus mediocris, ſiue æquabilis, eiuſque auctor 951. a.

Elogium.

De Elogio inſtituitur tractatio 10. b. quid ſit, eiuſque diui-
ſio

ſio, ibid. Quæ ad elogii conſtitutionem pertineant, ibid.

Emanatio.

Emanatio propriè accepta quid 381. a.

Emphaſis.

De Emphaſi 937. b. Quid ſit, ibid.

Enumeratio.

De enumeratione, & comparatione 895. b. Quid ſit, ibid. Duobus modis efficitur, ibid.

Enunciatio.

Enunciatio, & propoſitio quomodo diſtinguantur. 438. b. Propoſitio quid. 439. a. Definitio enunciationis tradita per veritatem, & falſitatem non omninò damnanda. 439. b. Enunciatio pluribus modis uſurpatur. ibid. Cuiuſmodi eſſe debeat enunciationis idea præcepta tradendo aſſequimur. 440. a. Enunciatio de ſecundo, & tertio adiacente quid. ibid. Prædicatio directa, & indirecta quid. 440. b. Materia, & forma enunciationis. ibid. Signa ſpectantia ad quantitatem, & qualitatem enunciationis quæ. ibid. Enunciationis qualitas, uniuerſalis, & particularis. ibid. Propoſitio indefinita quid. ibid. Regulæ obſeruandæ. ibid. f. Enunciatio uniuerſalis, particularis, & indefinita. ibid. Enunciationis qualitas duplex; eſſentialis, & accidentalis. 441. a. Enunciationis variæ ſpecies, ibid. In propoſitione cathegorica quatuor conſiderantur, ibid. Enunciationis materia 441. b. Tres regulæ, ibid. Enuntiationis quantitas ibid. Enunciationis qualitas affirmatio, & negatio, ibid. Affirmatiua, & negatiua propoſitio explicatur 442. a. Diuiſio propoſitionis in veram, & falſam ibid. Diuiſio in affirmatiuam, & negatiuam, ibid. Affirmatiua, & negatiua in vniuerſali conueniunt, ibid. Difficultas cum ſolutione, ibid. Vocales etiam enunciationes, quarum vna affirmatiua eſt, eſſentialiter differunt 442. b. Enũciatio, vniuerſalis, & particularis eſſentialiter differunt, ibid. Enunciatio ſingularis, & indefinita ibid. Quorumdam opinio de enunciatione indefinita, ibid. E quorundam ſententia duplex vniuerſalitas Metaphyſica, & Moralis 443. a. Adnotatiò 443. b. Aliæ enunciationes vniuerſales, aliæ etiam particulares, ibid. Enunciationes in quibus adhibentur nomina collectiua, ibid. Diuiſio enunciationis in ſimplicem, & coniunctam, ibid. opinio quorumdam de enunciationibus coniunctis, ibid. Aſſertio decernens enunciationem coniunctam eſſe actum vnicum mentis, ibid. Prima ratio, cum multis aliis ibid. Enunciatio coniuncta conditionalis, ibid. Diſiunctiua, ibid. Difficultas cum ſolutione 444. a. Enunciatio excluſiua, ibid. Num enunciationis partitio in ſimplicem, & compoſitam, ſit vniuoca 445. a. Tres opiniones recenſentur; & vera aſſertio affertur, ibid. Quarta enunciationis diuiſio, quæ eſt *de ineſſe*, & aliam quæ dicitur *modalis*, ibid. Superior diuiſio eſt eſſentialis; ibid. Quinta enunciationis diuiſio, in certam, & probabilem tantùm, ibid. Celebris diuiſio in neceſſariam, & contingentem, ibid Enunciatio neceſſaria quæ 456. a. Enunciationes æternæ veritatis 456. b. Enunciationes æternæ veritatis cur à tempore abſolui dicantur, ibid. Qua ratione dicantur æternæ, ibid. Modus explicandi aptiſſimus, ibid. Duæ difficultates cum ſolutionibus, ibid, & dein. Quomodo propoſitiones eſſentiales veræ dicantur, ibid. Enunciatio contingens quid, ibid. Enunciatio contingens poteſt eſſe, aut vera, aut falſa 457. a. Contingentia duplex ibid. Enunciationes de præterito, ac de præſenti eſſe determinatè veras ratione ſuadetur 457. b. Neceſſariæ enunciationes ſemper veræ; & impoſſibiles falſæ 460. a. Intuitiua cognitio ex vera nequit fieri falſa, ibid. Enunciationes de præſenti concernentes certam aliquam temporis differentiam, ibid. Multa tractantur de re propoſita ibid. & dein.

Ens.

Ens rationis eſt vmbra entis realis 48. a. Eiuſdem diſciplinæ eſt conſiderare id quod eſt ſimpliciter tale; & quod videtur tale ibid. Deus ſibi vendicat rationem entis, ibid. Aliud entis genus, quod rationis, & entis realis vmbra dici conſueuit 48. a. Entis rationis non vna ſignificatio 48. b. Duplex ens, rationis, vnum cum fundamento, aliud ſine fundamento in re, ibid. Ens rationis iuxta poſteriorem vſurpationem bifariam accipitur 49. a. Quò hæc diſputatio ſpectet, ibid. f. Nullum aliud dari ens rationis, quàm quod in intellectu exiſtit, ibid. Quicquid in ratione ineſt rectè dicitur ens rationis, ibid. Aſſumitur oſtendendum repugnare illud ens rationis, quod ſolùm habet eſſe obiectiuè in intellectu diſtinctum ab omni ente exiſtente in tota latitudine rerum 49. b. Nullo modo admittendum ens Rationis Logicum, ſiue Metaphyſicum; ſiue mauis Chimæricum, ibid. Effectio Chimæræ experditur, ibid. Ex Chimæra non licet ens rationis &c. inferre 50. a. Præcipua ratio, qua auctor ductus, ens rationis, obiectiuè tantum in mente exiſtens, inficiatur, ibid. Multa diſputantur, ibid. & dein. Variæ difficultates 50. b. & dein. Materiale repræſentatum, per cognitionem, ſunt natura repugnantes 51. a. Variæ difficultates cum ſolutionibus, ibid. & dein. Entis rationis vulgata partitio, in Logicum, & Metaphyſicum, & quid vtrumque 53. b. Secundum ens rationis Logicum explicatur 54. a. Quomodo falſam notitiam inuoluat, ibid. Peculiaris quædam ſpecies entis rationis, quæ ſecunda intentio nuncupatur. ibid. Non nullas relationes rationis in primi cognitione conſiſtere, ibid. Primæ, & ſecundæ intentiones natura conijcitur, & vtraque explicatur 54. b. Vide Intent. Ens per accidens quomodo poſſit unica definitione definiri, ibid. Ens iuxta ſecundum analogiæ modum dicitur analogicè de Deo, & creatura 212. a. Entitas quid 488. a.

Enthimema.

De Enthimemate 891. a. Magna Enthimematis laus ibid. Enthimema duplex 891. b. Iterum duplex ibid.

Epigramma.

De Epigrammate, Epitaphio, & Elogio 1083. b. Quid Epigrammatis nomine ſignificetur, ibid. Prima Epigrammatis acceptio 2084. a. Secunda Epigrammatis acceptio, & quid iuxta hanc acceptionem ſit, ibid. Quando Epigramma cæperit ibid. Epigrammatis materia quæ ibid. Epigrammatis bipartita diuiſio ibid. & dein. Modus tractandi argumentum Epigrammatis 1087. a. Epigramma niſi dictis ſalſis, & acutis abundet non laudatur, ibid. & dein. Character epigrammatis triplex 1087. b. Characteres variantur prò varietate rerum, ibid. Exempla trium characterum, ibid. Epigramma breuitate maximè gaudet, ib. Quibus carminibus epigrammata ſcribi poſſint 1088. a.

Epitaphium.

De Epitaphio inſtituitur tractatio ibid. Epitaphium quid ibid. Epitaphium iuſtum ibid.

Epitrope.

De Epitrope 938. a. Quid ſit ibid.

Epopæia.

De Epopæia 1076. b. Magis elaborata Epopæiæ definitio 1077. a. Materia Epopæiæ continet res, & perſonas, ibid. Epopæiæ forma imitatione, metroque continetur, ibid. Conuenientia Epopæiæ cum tragœdia 1077. b. Perſona, de qua diſſerendum non eſt nominatim proponenda 1078. b. Narratio epica qualis, ib. Epicæ narrationis præcipuæ dotes 1079. a. Diſpoſitio epici poematis ibid. An Poema epicum oratione ſoluta contexi poſſit, 1079. b. Qualis elocutio epici poematis ibid. Epopæiæ compoſitio qualis, ibid. Quid ad compoſitionis elegantiam faciat, ibid. Adnotatio 1080. a.

Error.

Quid ſit error, & quomodo à ſcientia, & opinione differat 953. a. Error unde dicatur ibid. Error multifariam accipitur, ibid. Vndè error oriatur, ibid. Quæ de propoſitionis errore dicta fuerunt, de diſcurſûs errore debent etiam intelligi 753. b. Illatio praua gemino modo contingit, ibid. Quid differat inter errorem, ſcientiam, & opinionem, ibid. Error quomodo definiendus, ibid. Duæ difficultates proponuntur 554. a.

Eſſe.

Eſſe in, & dici de bifariam poteſt uſurpari 86. a.

Eſsentia.

Quid eſſentiæ nomine intelligendum 98. b. Difficultates cum ſolutionibus ibid.

Etopœia.

De Etopœia 934. a. Quid ſit ibid.

Euidentia.

Euidentia quid 511. a. Euidentia duplex ibid. Euidentia haud neceſſariò cum certitudine conſtringitur 511. b. Euidentia duplex ibid. Dubitatio, ibid.

Execratio.

De execratione, & quid ſit 937. a.

Exemplum.

De Exemplo 894. a. Quid ſit ibid. Quædam exempli ſimilitudo, ibid. & dein. Exemplum fictum quæ ſub ſe contineat 894. b. Exemplum inductioni per ſimile, ibid.

Exordium.

De Exordio 900. a. Quid Ciceroni eſſet, & quid ſit, ibid. Quomodo Græcè dicatur, & eiuſdem quarta neceſſitas 900. b. Vnde quædam proœmii neceſſitas deducatur 901. a. Quatuor proœmii partes, ex quorumdam opinione ſtatuuntur 901. b. Quid oratori faciendum ad proœmium probè laborandum ibid. Duo exordiorum genera ibid. Vnde beneuolentia captetur ibid. Quomodo Orator beneuolentiam propria perſona contrahat 902. a. Quomodo à perſona rei, ſiue clientis beneuolentiam ſibi comparet Orator ibid. Beneuolentia ab aduerſariorum perſona, ibid. Aſſequetur Orator à Iudicum, ſiuè ab auditorum perſona beneuolentiam, ibid. A rebus beneuolentia, ibid. Attentos porrò faciet Orator auditores quatuor obſeruando, ibid. Res magnæ, propriæ, & admirabiles 902. b. Ex iucunditate cauſæ, ibid. Docilitatem quomodo Orator ſibi conciliare poſſit, ibid. Cauſarum qualitates expendendo. Honeſta, Turpis, Dubia, Admirabilis, & Obſcura cauſa quæ 903. a. Exordii gemina partitio ibid. Quando inſinuatione ſit utendum Oratori ibid. Partitio exordii in illud quod eſt ex abrupto &c. 903. b. Exordium legitimum ib. Alia etiam inſinuantur 904. a. Adnotatio ibid. Vitia exordii conſiderantur, eaque numerantur, ibid. Figuræ in exordiis adhibendæ, ibid. Motus in Exordiis adhibendi 904. b. Ratio contexendi exordii ibid.

Exiſtentia.

Exiſtentia quid 1003. b.

Experimentum.

Experimentis ad naturalem diſciplinam rectè tractandam eſt opus XVIII. Concluditur ipſis indulgendum eſſe arx. Experimentis inſtructa via damnanda non eſt, ibid. Experientia quid 647. b.

F

Fabula.

DE Fabulæ, atque adeò poematis ordine, ac magnitudine. 1046. b. Poeta eſt ſimilis api, ibid. Quis ordo in fabula ſeruandus. 1047. a. Quid hac de re ſentiendum, ibid. Variæ rationes afferuntur. 1047. b. Ordo in fabula vndè ſumatur, ibid. Non eadem lege adſtringuntur Hiſtoricus, Orator, & Poeta, ibid. & dein. Symmetria ex quibus conſtet 1048. b. Præfinire magnitudinem fabulæ in vniuerſum quomodo poſſit, ibid. De aliis fabulæ proprietatibus, ibid. Fabula non debet eſſe epiſodica, & quomodo hoc intelligendum, ib. Fabula debet eſſe admirabilis 1049. a. Admiratio ex tribus rebus proficiſcitur, ib. Quæ admirationi obſint 1049. b. Fabulæ ſolutio gemino modo fieri poteſt, vel per interna fabulæ, vel per extrinſecus petita, ib. Solutio per machinam quid, & quotuplex, ib. Machina quare à poetis introducta in ſcenam 1050. a. Solutio per machinam tollerabilis, ſed rarò adhibenda, ib. & deinceps. Difficultas præoccupata, ſimulq; ſoluta 1052. a. Adnotatio, ib. Fabula quotuplex ſit 1058. b. Fabulæ partitio, ibid. Quadripartita fabulæ partitio probatur, ib. Actio ſimplex, & implexa quæ, ib. Ex quatuor fabularum modis duo ſimplices, & duo complexi, ib. Duplex ſimplicitatis modus 1059. a. Duplex plexionis modus, ib. Alia fabulæ diſtributio 1059. b. Fabula nec nimis longa, nec nimis breuis eſſe debet 1061. b. Diuerbium, & Choricum fabulæ partes 1062. b. Chori artificium quale, ibid. Actus fabulæ quinario numero comprehenduntur, ibid. Quid in ſingulis actibus habeatur 1063. a. Actuum magnitudo, ibid. Actuum numerus, ſeu multitudo, ibid. Diuerbii partitio, ibid. Nomenclatio fabulæ vnde ſumatur, ibid. Externa duo ſunt 1065. a. Theatrum quale 1065. b. Fabula Rhyntonica, & Ilatodia 1066. b. Hircus cur Baccho ſacer 1067. a.

Fallacia.

De fallacia generatim 804. a. Fallacia bifariam ſumitur, ibid. Fallacia paſſiuè ſumpta quid, ibid. Fallacia actiuè ſumpta quid, ibid. Quomodo Fallacia ſit locus ſophiſticus, ibid. Alia Fallaciæ acceptio, ibid. Quo ſenſu Fallacia in præſentia ſumatur, ibid. Cauſa apparentiæ & deceptionis 804. b. Duo ſunt generatim loci deceptionis, ibid. Sufficientia locorum, ibid. De Fallaciis quæ in dictione contingunt 805. b. Cur prius de Fallaciis in dictione diſputetur, ibid. De æquiuocationis Fallacia, ibid. Prima Fallacia in dictione eſt æquiuocationis, quæ triſariam contingit, ibid. Cauſa apparentiæ, & deceptionis, ibid. Huius Fallaciæ triplex eſt acceptio, ibid. De Amphibologiæ Fallacia 806. a. Amphibologiæ Fallacia quæ ibid. Cauſa apparentiæ, & deceptionis, ibid. De compoſitionis, diuiſioniſque Fallacia 806. b. Cauſa apparentiæ, & deceptionis, ibid. Triſariam contingit aliquam compoſitionem ſenſum compoſitum, & diuiſum admittere, ibid. In modalibus ex duplici parte habetur ſenſus compoſitus, & diuiſus, ibid. Primus huius fallaciæ modus 807. a. Secundus modus 807. b. Adnotanda quædam, ibid. & dein. Paralogiſmi compoſitionis in hoc genere quomodo fiant 808. a. Tertius modus compoſitionis, & diuiſionis, ibid. De accentus Fallacia. 808. b. Syllabbæ quatuor accidentia. ib. Accentus preſſa ſignificatione ſumptus quid, ib. Accentus laxa ſignificatione acceptus quid, ib. Fallacia accentus quid, ib. Variæ huiuſmodi Fallaciæ ſpecies aſſignantur, ib. & dein. De Fallacia figuræ dictionis 809. a Quid ſit huiuſmodi Fallacia, ib. Variæ eiuſdem Fallaciæ ſpecies 809. b. Tertia ſpecies triſariam contingit 810. a. De Fallaciis extra dictionem 810. b. Huiuſmodi Fallaciæ numero ſepteno, ib. Prima ex his, eſt accidentis fallacia, ibid. De Fallacia accidentis, ib. Huiuſmodi Fallacia quæ, ib. Cauſa apparentiæ, ib. Quadriſariam aliqua dicuntur vnum 811. a. Tres huiuſmodi Fallaciæ ſpecies, ib. Notanda quædam 811. b. A diuiſis ad iuncta, & viciſſim, ib. Quædam alia circa Fallaciam hanc obſeruantur 812. De Fallacia à ſecundum quid ad ſimpliciter, & viciſſim. 812. b. Quid ſit. Fallacia ſecundum quid 812. b. Fallacia à ſecundùm quid ad ſimpliciter explicatur, ib. Cauſa apparentiæ, & defectus, ibid. De Fallacia ignorantiæ Elenchi 813. b. Huiuſmodi Fallacia quid ſit, ibid. Elenchi quadripartita diuiſio, ib. Cauſa apparentiæ, & defectus 814. a. De Fallacia petitionis principii, ib. Huiuſmodi Fallacia quid, ib. Cauſa apparentiæ, & defectus, ib. Adnotatio 814. b. De conſequentis Fallacia, ib. Quid ſit huiuſmodi Fallacia, ib. Cauſa apparentiæ, & deceptionis, ib. Per antecedens, & conſequens quid intelligendum, ib. Poſitio quid, ib. De Fallacia non cauſæ, vt cauſa. 815. a. Quid ſit huiuſmodi Fallacia, ib. Cauſa apparentiæ, & defectus, ibid. Exempla ad ſuperiorem doctrinam illuſtrandam, ib. De Fallacia plurium interrogationem, 825. b. Quid ſit huiuſmodi Fallacia. ib. Cauſa, apparentiæ, & defectus. ib.

Falſitas.

Falſitas quid ſit 23. a. Generatim accepta ſe habet vt genus reſpectu veri, & falſi, ib. Non propterea in natura talis cognitio ſic abſtracta concedenda eſt extra intellectum, ibid. Per differentias contrahi; cognitioni ſpeciatim ſumptæ non conuenit ex rei natura, ib. Probatur à pari, ib. Bifariam capacitas poteſt ſpectari, ib. Falſitatis origo 412. b. Quæritur quid formaliter ſit falſitas repræſentationis 453. a. Multa hac de re diſputantur, ibid. & dein.

Fides.

De Fide 754. a. Fidei definitio 754. b. Motiuum extrinſecum, & intrinſecum 755. a.

Figura

Digitized by Google

Figura.

De Figuris, ſiue ſchematibus 924. b. Schematis vox multiſariam accipitur, ib. Quid differat inter ſchema, & figuram, ib. Schema, ſiue Figura tàm proprijs, quàm improprijs verbis fieri poteſt, ib. Variæ ſchematis definitiones & eiuſdem vera definitio, ib. Quandoque Tropi, & Figuræ inuicem miſcentur 925. a. Figurarum partitio, ibid. Quid differat inter ſchema verborum, & ſententiarum 925. b. Tres claſſes ſchematum, ſiue Figurarum, quæ per verborum additionem, detractionem, & ſimilitudinem dicuntur, ib. De Figuris verborum per detractionem 928. b. Quid ſint, ib. De Figuris verborum per ſimilitudinem 930, b. Quid ſint, ib. De Figuris ſententiarum 932. b. Catalogus Figurarum quæ ad animi affectus mouendos conducunt, ibid.

Finitum.

Finitum, & infinitum eſſe, quomodo intelligendum 299. a. Potentia infinitum quid medium inter ſimpliciter finitum, & ſimpliciter infinitum 299. b. Infinitum potentia ad hoc prædicamentum ſpectat, ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio ibid.

Forma.

Formam ſuſcipere magis, & minus in quo conſiſtat 297. b.

Futurum.

Futurum duplex, neceſſarium ſcilicet, & contingens 466. b. Futurum contingens trifariam uſurpatur, ibid. Futurum neceſſarium hic non conſideratur 466. b. Futurum conditionatum omittitur, ibid. De Futuro abſoluto diſſerendum, ibid.

G

Genus.

Genus, ſumptum vt pars, dici non debet contrahibile, ſed perfectibile 93. a. Adæquatam hanc eſſe diuiſionem oſtenditur ibid. Prædicatio generis de ſpecie quomodo ſe habeat 935. b. Non benè ab aliquibus aſſignatur diſcrimen inter genus, & differentiam in ratione vniuerſalis, ibid. De genere quæritur an ſit definibile, & de qua definitione ſit ſermo 173. a. Genus poteſt propria definitione definiri, ibid. Rationibus probatur, & difficultates ſoluuntur, ibid. Quid explicetur definitione generis, inquiritur 138. Genus duo, & naturam, & genereitatem inuoluit, ibid. Triplex hac de re opinio ibid. Aggregatum ex natura, & intentione genereitatis non eſt res definita 138 b. Rationibus probatur, ibid. Aduerſariorum reſponſio, & confutatio, ibid. Aggregatum ex natura, & ſecunda intentione genereitatis definitione explicari bifariam poteſt intelligi ibid. Intentio genereitatis prævia eſt conditio 139. b. Intentio non prædicatur, vt quod, nec vt quo, ibid. Quomodo generis definitio tradita ſecundæ intentioni conueniat, ibid. Quæ de genere dicta ſunt, cæteris vniuerſalibus aptari poſſunt 140. a. Variæ difficultates cum ſolutionibus, ibid. Generis natura explicatur 140. b. Generis definitio ſecundum exercitam prædicationem intellecta. ibidem. Quando attenditur formalis ſenſus definitionis, quomodo explicanda definitio, ibid. Difficultas ibid. Singulæ definitionis particulæ expenduntur, ibid. & dein. Accuratiùs conſideratur generis definitio, ibid. Adnotationes ibid. Difficultas 141. b. Variæ ad hoc idem ſpectantes difficultates, ibidem. Definitio generis tradita cuiuſmodi ſit. 143. a. Alia generis definitio, ibid. Primò quæritur qua ratione genus de indiuiduis prædicetur 143. b. Genus de indiuiduo incompleto immediatè prædicatur 143. b. Ratione ſuadetur, variæq; difficultates afferuntur, ibid. & dein. Genus de indiuiduis incompletis non vt genus, ſed ut ſpecies prædicatur 145. a. Quando genus prædicatur per modum partis de completis indiuiduis 145. a. Tertia dubitatio de genere, ibid. Quomodo genus de ſpecie prædicetur 145. b. Variæ opiniones afferuntur, & reiiciuntur, ibid. & dein. Quarta dubitatio quomodo genus dicendum ſit continere differentias 146. a. Variæ difficultates cum ſolutionibus 146. p. Genus reſpectu vniuerſalis ſe habet, ut ſpecies infima ibid. Non eodem modo genus differentias, ac ſpecies continet, ibid. Quinta dubitatio an genus, & quomodo plures ſpecies requirat; an potius in vnica poſſit conſeruari 147. a. Reſolutio de genere Logico, ibid. Reſolutionis ratio, ibid. Reſolutio de genere Metaphyſico, & reſolutionis ratio 147. b. Quomodo genus ad vnam ſpeciem contractum ſe habeat 154. b. Cuiuſmodi ſit diuiſio generis per differentias, ibid. Difficultas 155. a. Conſideratur natura prout obiicitur menti, ibid. Explicatur magis diuiſio genericæ naturæ per differentias, ibid. Explicationis continuatio 155. b. Si ſub uno genere ſpecies innumeræ reperiri poſſunt, eadem in re infinitæ ſunt differentiæ 157. b. Duæ difficultates, ibid. Num genus, & differentia debeant à diuerſis eiuſdem rei partibus deſſumi, ibid. Non repugnat ea diuerſis phyſicis partibus rei compoſitæ prædicata deſſumi, ibid. Ratio ad id probandum 158. a. Non ſemper à diuerſis partibus phyſicis hæc deſſumuntur prædicata, ibid. Nec etiam quando res a phyſicis partibus conſtat, ibid. Quid aliquibus hanc in re fuerit errandi cauſa, ibid. Modus, quo differentia ad ſpeciei conſtitutionem concurrit, declaratur, ibid. Differentiæ in duplici diſcrimine ſunt 158. b. Non repugnat differentias communes per genus determinari, ibid. Quando differentia non ſit ſpeciei propria, ibid. Variæ difficultates, ibid. & dein. Quando eſt imperfecta præciſio inter genus, & differentiam, quid dicendum 195. a. Adnotatio, ibid. Quomodo genus, & differentia in ſpeciei conſtitutione diſtinguantur, ibid. Variæ hac de re extitere ſententiæ, ibid. Gradus metaphyſicus ſola ratione diſtinguitur, ibid. Variæ difficultates 160. a. Quamuis gradus metaphyſici ex rei natura diſtinguantur, non diſtinguntur tamen aliquo modo, nempè diſtinctione rationis 161. b. Celebris de præciſionibus proponitur diſputatio ibid. Genus, & differentia quandoque imperfecta præciſione diſtinguntur 172. a. Variæ difficultates afferuntur, ibid. Genus, & differentiam trifariam uſurpari poſſe 172. b. Tres modi, & quid de re propoſita ſentiendum, ibid. Variæ difficultates 173. a.

De generibus cauſarum 951. a. Tria ſunt cauſarum genera, & quodlibet genus habet duas partes 951. b. Deliberatiuo generi tempus futurum aſſignatur 952. a. Iudicialis generis præteritum tempus eſt proprium ibid. Demonſtratiui generis maximè proprium eſt tempus præſens 952. b. Singulis generibus prædictis proprii debentur fines, ibid. Superioribus generibus aſſignantur animi motus 953. a. De genere demonſtratiuo, ibid. Quid ſit ibid. Quæ ad hoc genus reducantur, ibid. Hoc genus dicendi maximè latè patet ibid. Cur ſic appelletur 953. b. Quæ laudem recipiunt, ibid. Duplex exornatio hominis ibid. Duplex exornationis ordo ibid. Artificialis, & naturalis ordo, ibid. Laus à natione, & à multis aliis ſumitur 954. a. Quando quiſpiam obſcuram patriam ſortitus fuerit 954. b. Quando patria fuerit dedecore oppreſſa, quid oratori agendum, ibid. A genere laudes deſſumuntur ibid. Laudari poſſunt etiam ii, quorum genus ignominioſum eſt 955. b. Quæ in vita contingunt ad laudandum aſſumūtur ib. Helena Lucretia Cornelia Piſcopia fœminei ſexus conditionem ſuperauit, ib. Ex auguriis quoque laudes deſſumi poſſunt ibid. Laudes ex corporis fama 956. a. Senes etiam ſuam pulcritudinem habent 956. De laudibus à ſtatura corporis deſumptis, ibid. Et am à corporis paruitate laudes deſſumuntur 957. a. Proceritas facit ad pulchritudinem, ibid. Deformitas quomodo laudanda, ibid. Quomodo vituperanda 957. b. Ab animo laudes deſumuntur, ibid. A fortunæ bonis deſumuntur laudes 958. a. Pueritia, Adoleſcentia, & Ætas conſiſtens, ibid. Laus ab inimicis petita, ibid. Laudes à vicinis vitiis deſumptæ 958. b. Laus ſumitur etiam ab iis, quæ in morte, vel paulo ante contigerunt 859. a. Multa de morte hic diſputantur, & deinceps. Fortunarum laudes ſummatim exponuntur 939. b. Fortunæ, corporis, & animi bona, ibid. Nobilitas publica, & priuata 960. a. Muta animantia quomodo laudanda, ibid. Factorum laudes explicantur, ibid. Tria genera compoſitorum, & quomodo laudentur 960. b. Quomodo plantæ laudentur, ibid. Maria qua ratione commendentur, ibid. Fluminum commen-

Digitized by Google

ſtio, ibid. & dein. Varii modi recenſentur, quibus multa laudari poſſunt. Generis demonſtratiui diſpoſitio 961. a. Quomodo artificialis ordo ſeruetur, ibid. Proœmium in genere exornatiuo quale 961. b. Præcepta proœmii in genere demonſtratiuo ibid. Ad genus demonſtrativum variæ orationes reuocantur ibid. Panegyricus undè dictus ibid. De exornatiuo genere quædam notatu digna 964. a. De genere deliberatiuo, ibid. Huiuſmodi generis materia 964. b. De fine deliberatiuo 965. a. Ciuilis beatitudinis variæ definitiones, ibid. Eius partes 965. a. Multa hac de re diſputantur deinceps. De diuitiis multa traduntur, ibid. & dein. In gratiam huius generis quædam notatu, & ſtudio digna traduntur 966. a. & dein. Democratia quid 967. b. Ochlocratia quid, ibid. Locus à neceſſitate valdè efficax ibid. Locus à poſſibili, & facili, ibid. Diſpoſitio deliberatiui generis ibid. An narratio in genere deliberatiuo danda ſit 970. a. Confirmatio in genere deliberatiuo qualis 970. b. & dein. Peroratio in hoc genere 971. a. Character generis deliberatiui ibid. De genere iudiciali 971. b. Huiuſmodi genus tractandi proponitur, ibid. Quid ſit, ibid. Eiuſdem generis materia, ibid. Duo ſunt in unoquoque genere fines, ibid. In demonſtratiuo genere finis mouendi eſt delectatio, ibid. In exornatiuo genere dicendi Oratori quid agendum 972. a. Quid præſtare debeat in hoc genere Orator, ibid. In iudiciali genere quid primò quæratur ibid. Obiectioni occuritur 972. b. Ariſtoteli tria ſunt iuſtitiæ genera 973. a. Princeps locus in hoc genere à iuſto, & iniuſto deſumitur, ibid. Status vndè dicatur, ibid. Conſideratio de ætatibus magni momenti eſt 973. b. Quotuplex ſit ſtatus in dubium vertitur, ibid. Diſpoſitio generis iudicialis, qualis eſſe debeat 978. a. In cauſis ciuilibus unde duci poſſit exordium, ibid. Narratio in genere iudiciali qualis eſſe debeat, ibid. Narratio duplex, ibid. Confirmatio, cuiuſmodi in hoc genere eſſe debeat, ibid. & dein. Orator debet aduerſariorum obiecta diluere 979. a. Hactenus intelligenda de accuſatione, & quid in defenſione agendum, ibid. Peroratio qualis ibid. Character iudiciali generi conſentaneus, ibid. Ad iudiciale genus quæ orationes reuocentur 979. b. Accuſatio, Apologia, Inuectiua, Obiurgatio, Exprobratio, Expoſtulatio, & Deprecatio, ibid.

Quodlibet genus in duas diuiditur differentias 217. a. Duæ adnotationes ibid. Genera ſubalterna quas differentias participare poſſint 222. b.

Gratia.

De gratia, ſeu beneficio 1000. b. Gratia, ſiue beneficium quid, ibid. Quatuor requiruntur ad gratiam, ibid. Tullio quid gratia, ibid. Magna gratia, quæ cenſeatur 1001. a. Magnæ indigentiæ, quæ ſint, ibid. Hactenus dicta quomodo proſint Oratori, ibid. Quomodo Orator beneficium tollere, vel imminuere poſſit, ibid. Quomodo Orator beneficium etiam extenuare poterit. 1001. b. Iuuat per ſingulas categorias diſcurrere, ſiue ad augendum, ſiue ad imminuendum beneficium, ibid. Indicia quibus deprehenditur, cum aliquid benefico animo præditum ſit, ibid. Pauca hæc eadem comprehenſa exponuntur, ibid. Qui gratificentur ibid. Ad amplificandum tribus modis proceditur ibid. & dein. Ad minuendum totidem modis proceditur 1002. a.

H

Habere.

HAbere multifariam dicitur 417. b. Omnes eius modi recenſentur ibid. & dein. Habitus trifariam uſurpatur, ibid. Adnotatio, & variæ eius acceptiones recenſentur 418. a.

Habitus.

Habitus quid 304. b. Vox Habitus, & Habere plures habent ſignificationes 389. b. Habitus lata ſignificatione ſumptus quid, ibid. Quomodo hoc prædicamentum ex quorundam opinione accipiendum, ibid. Adnotatio, ibid. Quid propriè pertineat ad hoc prędicamentum ibid. Variæ opiniones recenſentur ibid. & dein. Aſſertio quod in extrinſeca denominatione conſiſtat habitus 390. b. Variæ huius prædicamenti diuiſiones ibid. Proprietates huius prædicamenti ibid. Poſt prædicamentum quid ib. Poſt prędicamentorum ſufficientia ibid. Poſt prædicamentorum numerus quinarius, ibid.

Homœoptoton.

De Homœoptoto 931. a. Quid ſit, De Homœoteleuto, ibid. Quid ſit, ibid.

Homo.

Omnes homines naturâ ſcire deſiderant, 1. Homini laborandum etiam in principiorum, & cauſarum indagatione, quoniam hunc in modum felicitatem aſſequitur, ibid. Hominis vita miſerabilis, ibid. Homo ex Anaxagora natus ad meditandum 11. Homo diuinæ naturæ particeps, ibid. Homo hunc in modum cognoſcit ſe eſſe diuinitatis participem, ibid. Homo ratione animi medius inter æterna, & caduca 111. Homo in ſtatu innocentiæ qualis xxxi. In ſtatu naturæ lapſæ, ibid. Quando ſe contemplationi tradendum operæ pretium duxerit ibid. Quando cœperit varia diſciplinarum genera meditari xxx11. Cur homo pluribus artibus indigeat, atque adeò Dialectica 5. b. Homines ad intimiores animi ſenſus quibuſdam indigent ſignis 57. b. Omnium ſignorum aptiſſimum eſt vox, ibid.

Hyperbaton.

De Hyperbato, & Hyperbole 923. b.

Hipophora.

De Hipophora 938. a. Quid ſit, ibid.

Hypothipoſis.

De Hypothypoſi 934. a. Tria ſchemata iſtre propoſita ab aliquibus ſtatuuntur, ibid. & dein. Ætiologia, Diatypoſis, & Hypothypoſis, ibid.

I

Ignorantia.

Ignorantia puræ negationis, & prauæ diſpoſitionis 452. a. Dari in nobis falſas opiniones conſtat 452. b. In quo congruentia cognitionis cum obiecto conſiſtat, ibid. Ignorantia communiter ſumpta, quid 696. b. Propriè accepta, quid, ibid. Ignorantia prauæ diſpoſitionis diuiditur ibid. Ignorantia prauæ diſpoſitionis orta in nobis ex ſyllogiſmo, ibid. Huiuſmodi ignorantia duplex, ibid.

Imitatio.

Imitatio quid 1027. a. Quatuor de imitatione ſolent inquiri, ibid. & dein. Ad imitandum oportet egregium, vel Oratorem, vel Poetam eligere 2028. a. An vnus, vel pauci ſiue in proſa, ſiue in carmine ſint imitandi, ibid. Quomodo ſint eligendi ii, quos æmulari volumus 1028. b. Quomodo inuentionem imitemur, ibid. Quomodo diuiſionem, & elocutionem imitari poſſimus, ibid. Varii imitandi modi ibid. Imitationis vitia expenduntur 1029. b. & dein. Exercitatio imitationem comitatur 1020. a. Græcorum adagium, ibid. In quibus exercitatio verſetur, ibid.

Imperium.

Imperium potius voluntatis eſt actus, quàm intellectûs 20. a. Et ſi foret actus intellectûs ad ſecondam, & tertiam operationem reuocari poſſet, ibid. m. Si quæ ſunt aliæ operationes, ad Logicum non pertinent, ibid.

Impudentia.

De Impudentia 996. b. Quid ſit 997. a. Impudentia duplex, ibid. Res quibus homines verecundari coguntur, ibid. Duo ſunt malorum genera, ibid.

Indignatio.

De Indignatione 1004. b. Nemeſis, quid ibid. Tàm miſericordia, quàm indignatio ab optima indole proueniunt, ibid. Nemeſis eſt laudabilis; Nemeſis, & inuidia differunt, & in quo inuidia, ac indignatio conueniant 1005. a. Diligentiùs inquiritur differentia inter indignationem, & inuidiam, ibid. Quæ contraria, contrarios mores indicant, ibid. Ad miſericordiam auertendam à Iudicum animis, quæ conducant, ibid. Quas ob res, & in quos homines nemeſis excitetur, ibid. & dein. Indignatio libera, ex quibus naſcatur, & in quo concitetur, vel non concitetur 1005. b. Alii in quos indignatio non concitatur, ibid. In quos præcipuè concitetur indigna-

tio

Digitized by Google

tio ibid. & dein. Non ſolum contra improbos, ſed etiam contra probos indignatio concitatur 1006. a. Quid etiam in indignationem moueat, ibid. Quomodo affecti homines indignantur ibid. Tria ſunt hominum genera, qui non ſunt ad indignationem proni. 1006. b. Homines, qui indignantur ibid. Quibus homines indignantur ibid. Quomodo Orator poſſit indignationem excitare, ibid. Indignatio quomodo minuatur, ibid.

Indiuiduum.

Indiuiduum bifariam conſiderari poteſt 99. a. Tres indiuidui definitiones, ibid. Quid differat inter Indiuiduum, Suppoſitum, & Perſonam, ibid. Quæri ſolet, utrum per traditas definitiones communis quædam ratio indiuidui explicata dicenda ſit 99. b. Auctoris opinio eſt, per has deſcriptiones exprimi communem indiuidui rationem, ibid. Difficultates cum ſolutionibus, ibid. Cuiuſdam Peripatetici opinio de indiuidui definitione 100. a. Breuiùs res expenditur, ibid. Difficultates, & ſolutiones ibid. & dein. Indiuiduatio dici poteſt ſimul ratio conueniendi, & differendi 100. b. Difficultates afferuntur, & ſolvuntur 1001. a. Proponitur declarandum id, quod veluti principium indiuiduationis habendum 101. b. Aliquid affirmandum indiuidui naturæ adiungi, vt indiuiduum fiat, ibid. Variæ ſententiæ afferuntur, atque reiciuntur, ibid. In indiuiduo concedenda eſt negatio, ſed negationi aliquid poſitivum ſupponitur, ibid. Proponitur inquirendum poſitivum, quod ſit indiuiduationis principium 103. a. Non eſſe exiſtentiam probatur, ibid. Variæ difficultates proponuntur, ſimulque ſolvuntur 103. b. Exiſtimantes indiuiduationis principium exiſtentiam eſſe, non eodem modo loquuntur 104. a. Varii modi explicandi, & variæ difficultates cum ſolutionibus, afferuntur, ibid. Ex quorumdam opinione principium indiuiduationis ſunt accidentia 104. b. Hæc opinio reiicitur, & multa hac de re traduntur, ibid. Oſtenditur nec accidentium collectionem, nec ordinem ad extrinſecas circumſtantias indiuiduationis eſſe principium; ibid. Quantitas nequit eſse principium indiuiduationis 105. b. Materia nudè ſumpta non eſt indiuiduationis principium 108. b. Materia nec etiam ſignata per quantitatem, quomodocunque ſignatio hæc explicetur, nequit eſse indiuiduationis principium 112. a. Varii dicendi modi afferuntur; & confutantur, ibid. & dein. Formam nec per ſe ſumptam, nec etiam cum materia eſse indiuiduationis principium 114. b. Res hæc latè diſputatur, ibid. & dein. An accidentaria forma per ſubiectum, ſubſtantialis verò per materiam reddatur, indiuidua 117. b. Decernitur quid exiſtimandum indiuiduationis principium 120. b. Rectè ſic fuiſse explicatum indiuiduationis principium oſtenditur 121. b. Vnde ſumatur indiuidualis differentia, ibid. Difficultates proponuntur, atque ſolvuntur. 122. a. Communis indiuiduationis conceptus eſt concedendus 125. a. Ratione probatur; & variæ difficultates ſolvuntur, ibid. Indiuiduatio ab indiuidui natura non diſtinguitur à parte rei 130. a. Variæ rationes afferuntur, & difficultatibus, fit ſatis, ibid. & dein. An indiuiduales differentiæ, & indiuidua ratione ipſarum in ſua intrinſeca perfectione, & ſub eadem ſpecie ſint æqualia, vel inæqualia 133. a. Non eſse concedendam inæqualitatem perfectionis entitatiuæ inter plura indiuidua eiuſdem ſpeciei atomæ defenditur; & variæ rationes cum difficultatibus ſolutis afferuntur, dein. Indiuiduum gemino modo ſpectari poteſt 143. b. An animal de hoc, & illo, animali immediatè prædicetur, ibid. Genus de indiuiduo incompleto immediatè prædicatur, ibid. Duæ difficultates cum ſolutionibus 144. a. Quid in re propoſita ſecundo loco ſit conſiderandum; nempè quomodo genus prædicetur de indiuiduis incompletis 144. b. Genus de indiuiduis incompletis non ut genus, ſed ut ſpecies prædicatur 145. a. Indiuiduum incompletum prout relucet in mente, ſpecificam differentiam non oſtentat, ibid. Difficultas, ibid. Quomodo genus prædicetur per modum partis de completis indiuiduis, ibid. Dubitatio de genere, ibid. Indiuiduum duo complectitur, & naturam, & differentiam indiuidualem, ibid. Indiuiduum ſignatum ab intellectu duobus modis concipi poteſt 235. a. Aſsertio duabus partibus conſtans, cum ſuis probationibus, ibid. Variæ difficultates 235. b. & dein. Explicatur ſcholaſticorum diſtinctio *ut quid*, & *ut modus*, ibid. Quomodo indiuiduum ſecundo intentionaliter ſumptum ſe habeat 237. a.

Prædicationes quædam explicantur 237. b. Aſsertio, cum ſuis probationibus, ibid. Variæ difficultates proponuntur, ſimulque ſolvuntur 238. a. De indiuiduo tradita, primæ ſubſtantiæ poſſunt accommodari 240. a. Vnde indiuiduum dicatur vagum 243. b. Indiuiduum ſignatum pro prima, & ſecunda intentione accipitur 244. a. Indiuiduum vagum pro prima, & ſecunda intentione ſumitur, ibid. Quomodo detur conceptus communis indiuidui vagi, ibid.

Inductio.

De inductione: & quid ſit 1093. a. Pluribus modis fit, ibid. & dein. Tres inductionis ſpecies 893. b.

Inferius.

Inferiora qua ratione dicantur talia 87. a.

Ingrato animo eſse in magiſtros vitium execrandum xx.

Inſtrumentum.

Inſtrumenti Logici nomine quid intelligendum 24. p. Ex ſententia quorundam tria ſunt inſtrumenta Logica, quibus aliqui addiderunt quartum 24. a. Argumentatio præſertim eſt inſtrumentum directiuum, ib. Meritò etiam Enunciatio inter inſtrumenta debet recenſeri, ib. Inſtrumenti rationem definitio ſibi vendicat 24. b. Diuiſio etiam inter inſtrumenta locum habet, ib. Difficultas ad ſuadendum enunciationem inſtrumentum non eſſe, eiuſque ſolutio, ib. Si preſſiùs inſtrumenti nomen ſumatur, ternario numero inſtrumenta continentur, ib. Quamuis Enunciatio iuuet iudicium, non ob id auget prædictum inſtrumentorum numerum 25. a. Inſtrumenti rationem ordo ſibi non vendicat, ibid. Argumentatio ſola ineptè creditur inſtrumentum ib. Ad inſtrumenti rationem ſatis, vt aliquid quocumque modo manifeſtet ignotum, ibid. Ariſtot. etiam diuiſionem, & definitionem inſtrumenta putauit, ibid. Duæ difficultates, earumque ſolutiones, ib. & dein. Variæ difficultates ad oſtendendum Diuiſionem inſtrumentum eſſe non poſſe 25. b. Proponitur inquirendum, quid vnumquodque ſit inſtrumentum 26. a. Quodlibet trifariam ſumitur, ibid. Quodlibet è recenſitis inſtrumentis ſumi poteſt prout conſiſtit in vocibus, ibid. Etiam prout conſiſtit in actibus mentis, ib. Quo ſenſu Dialectica huiuſmodi inſtrumentis vti dicatur, ib. Prout conſiſtit in obiecto cognitionum, ibid. In artibus Idea non eſt inſtrumentum, ſecus in Logica 26. b. Quæ diſtinctio requiratur inter ideam, & opus efficiendum, ibid. Quamuis inſtrumenta logica in cognitione intellectiua conſiſtant, & hæc vt dirigibilis ſit obiectum ipſius, non ſubinde inſtrumenta rationem habent obiecti, ibid. Quomodo hæc inſtrumenta ad cognitionem intellectiuam conferant, ibid. Argumentatio non ſolum ad diſcurſum, ſed etiam ad alias operationes dirigendas conducit, ibid. Enunciatio non ſolum ſecundam, ſed alias etiam dirigit operationes 27. a. Deffinitio videtur omnibus operationibus famulari, ibid. Diuiſio non eſt vlli operationi addicta, ibid. Intentionis primæ, & ſecundæ natura conijcitur, & vtraque explicatur 54. b. Vtile eſt primas intentiones cum ſecundis conferre 55. a. Prima collatio, ibid. Gemino modo poſſunt primæ intentiones ſecundis applicari, ibid. Quãdo prædicatione exercita ſecundæ intentiones primis applicantur, nõ poſſunt prędicari niſi accidentaliter, ib. Quando applicatio ſecundarum intentionum fit per verbum prædicari, dici &c. ibid. Hoc exercitium, etiam in ſecundis intentionibus cadit 55. b. Prædicatio ſignata in ſecundis, exercetur in primis, ibid. Quid attendendum, vt applicatio ſecundarum intentionum per exercitam prædicationem fiat, ibid. Secunda intentio velut ens rationis aliquid importat extra intellectum materiale nuncupatum, ibid. Difficultas proponitur, atque diluitur, ibid. Altera difficultas, eiuſque ſolutio 56. a. Si ſecundæ intentiones inter ſe conferantur vna poteſt

altera

alteri applicari; & tàm exercitè, quàm ſignatè prædicari, ib. Magnum diſcrimen, inter applicationes ſecundarum intentionum 56. b. Aliquæ difficultates proponuntur, atque ſolvuntur, ibid.

Intellectus.

Intellectûs operatio ſuis laborat deffectibus 16. a. Non rarò in enunciationibus allucinatur, ibid. Tertia operatio ipſius in quauis materia erroris eſt capax, ib. Intellectus intelligendo à veritatis tramite aberrat 19. a. intellectus, dum plura vt plura attingit, cognitio nequit illa indiſtincta repreſentare 65. a. Obiectio, eiuſque ſolutio, ib. Intellectionis maior eſt vis prout ipſa eſt intentionalis qualitas, quàm prout naturalis eſt forma 165. b. Intellectus noſter non omninò ſimplicem rem in varios diuidere poteſt conceptus obiectiuos, ib. Hoc nô ita proprium intellectûs, vt ſenſui non conueniat, ib. Supradictorum explicatio, ib. Qualitas vt naturalis forma diſtinctionem ſubiecto afferre non poteſt, ibid.

Intellectus non cognoſcit plura, niſi per modum vnius &c. 420. a. Intellectus non vno eodemque actu apprehendit, & iudicat 433. b. Hæ duæ operationes non ſolùm re ipſa, ſed eſſentia etiam diſtinguuntur 434. a. Semper id verum eſſe concluditur, ib. Secunda operatio ſemper ſupponit primam, ib. Experientia comprobatur, ib. Intellectus in iudicando ſimilis Voluntati 434. b. Confirmatur, ib. Declarantur hactenus dicta, ib. Quomodo intellectus ſe gerat in exercitio talium operationum, ib. Duæ difficultates cum ſolutionibus, ib. & dein. Circa quod iudicium ipſum verſatur; ſunt res ipſę comprehenſæ quantùm ad *an eſt*, 435. a. Quæ de affirmatiuis propoſitionibus, de negatiuis etiam ſunt intelligenda, ib. Quę, & qualis ſit Humani intellectûs compoſitio, & diuiſio ſuſcipitur explicandum 435. b. Quorundam opinio de iudicij compoſitione reijcitur; ib. Conceptus ſimplices vniti non poſſunt tanquàm partes eſſentiales, ib. Cauſa errandi quibuſdam hac in re quænam fuerit 456. a. Non tanquàm partes integrantes, ib. Vniuntur tamen intentionaliter, ib. Alter modus explicandi compoſitionem actuum, refellitur, ib. Duo alij explicandi modi reijciuntur, ib. & dein. Compoſitionis modus gemino modo explicatur 436. b. Variæ difficultates cum ſolutionibus 437. a. & dein. Intelligentiæ virtutes tractantur, eædemque inter ſe conferuntur 726. b. Harum virtutum habitus quinarius perhibetur; ibid. Variæ difficultates proponuntur, ſimulque ſoluuntur 727. a. Aſſumitur de ſingulis intelligentiæ virtutibus agendum 728. a. Nomen artis multifariam ſumitur, ibid. Quot in artifice requirantur, ibid. & dein. Artis multiplex ſignificatio 728. b. Artis definitiones variæ ibid. Vera artis definitio 729. a. Quid per rectam rationem intelligendum, ibid. Duæ Aſſertiones afferuntur. Et ſingulæ definitionis particulæ expenduntur, ibid. & dein. Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta 730. a. Quibus compleatur ſuperior differentia inter actionem, & effectionem, ibid. & dein. Actio quid 730. b. Effectus quid, ibid. Duæ difficultates cum ſolutionibus, ibid. Cuiuſmodi ſit artifex, explicatur 731. b. Artis explicanda materia proponitur, & aſſeritur ſingularia non eſſe eiuſdem materiam, ibid. & dein. Quid differat inter ea quæ fiunt ab arte, & ea quæ fiunt à natura 732. a. Quædam difficultates aduerſus artis definitionem traduntur, ſimulque ſoluuntur 733. a. & dein. Quid interſit inter artem, & ſcientiam 734. a. Artis efficientes cauſæ, earundem inuentores fuerunt 734. b. An artifex conſultatione, & prælectione vtatur, ibid. Quid hac de re dicendum, ibid. Gemina conſultationis materia 735. a. An ars virtus dici poſſit, ibid. Et eam inter intelligentię virtutes poſſe iuremeritò numerari oſtenditur, ibid. In opere artificioſo tria conſiderantur 735. b. Adnotatio, ibid. Cur quædam ab arte, caſu, & etiam à natura; alia verò non niſi ab arte eſſe poſſint, ibid. De ſcientia diſſeritur, ibid. De prudentia agitur 736. a. De intellectu, ſiue intelligentia 737. a.

Interrogatio.

Interrogationis tractatio 932. a. Quid ſit, ibid. Dubitatio de huiuſmodi figura; an nimirùm ſit dictionis, an verò ſententiæ 933. a.

Inuentio.

Inuentionis tractatio 854. Quis dicatur Orator, ibid. Oratoris facultas quinque partibus conſtat, ibid. Quid ſit inuentio, quæque eius materia, & vnde petenda 854. a. Inuentio quid, ibid. Orator quomodo fidem faciat, ibid. Inuentio ex aliorum ſententia quid, ibid. Argumentum quid, ibid. Fides opinio, & argumentatio quid 854. b. Quid inter probabile, & veriſimile differat 855. a. Probabile in tres ſpecies diſtinguitur, ibid. Propoſitiones veriſimiles quæ, ibid. Gemina inuentionis materia, ibid. Inuentionis duæ partes præcipuæ, ibid. Diligentia quatuor rebus perficitur, ibid. & dein. Ars duplex 855. b. Proponuntur, & commemorantur fontes ex quibus dicenda poſſunt hauriri, ibid. De ſingulis iam recenſitis inuentionis fontibus, ibid. Eloquentiæ fons quid Oratori, ibid. Primus inuentionis fons eſt eruditiô; ſecundus verò hiſtoria, ibid. & dein. Hiſtoria ex Fabri ſententia Oratori maximè vtilis, ibid. Oratori hiſtoriarum lectio non ſufficit 856. b. Quædam in hiſtoriarum vſu animaduerſione digna, ibid. Tertius inuentionis fons Apologi, & Parabolæ, ibid. Quid vterque ſit, ibid. Fabius, Demoſthen. &c. fabulis maximè delectati ſunt, ibid. & dein. Quartus inuentionis fons ſunt Adagia 857. a. Adagium, & Prouerbium quid, ibid. Duo ad Prouerbium requiſita, & eiuſdem vtilitas, ibid. Quantum dignitatis paræmiarum vſus afferat Oratori 857. b. Vnde dicatur paræmia ibid. Adagiorum non vna eſt ratio, ibid. Quintus inuentionis fons Hieroglyphica, ibid. Hieroglyphicum quid ſit, ibid. Hieroglyficæ literæ quales eſſent, ibid. Paræmiæ parcè ſunt adhibendæ 858. a. Sextus inuentionis fons ſunt Symbola, ibid. Symbolum complectitur Emblema, & Ænigma, ibid. Quid vtrumque ſit, ibid. Quid ſibi velit Ænigma, explicatur, ibid. Quæ nomine Ænigmatis comprehendantur, ibid. Quid differat inter Ænigma, & Gryphum, ibid. Emblema quid ſibi velit, explicatur 858. b. In quem finem inuenta fuerint Emblemata, ibid. Emblema quid vtilitatis afferat Oratori, ibid. Septimus inuentionis fons Teſtimonia Veterum, ibid. Veterum Teſtimonia plurimi fieri debent, ibid. Cautè ſunt adhibenda, ibid. Octavus inuentionis fons Sententiæ 819. a. Sententiæ plurimum ad maieſtatem comparandam conducunt, ibid. Expedit Oratori, & Poetæ in his ſe plurimùm exercere, ibid. Sententiarum uſus qualis, ibid. Apophtegmata quid, ibid. Nonus inuentionis fons Leges, ibid. Lex Mundi Regina, ibid. Decimus inuentionis fons Sacræ literæ 859. b. Prædictorum fontium inuentionis origo, ibid. Tria pueris quærenda, ibid. Ingenii cultus, ibid. Proximè tradita uberiùs tractantur 860. a. Cohæret nouitas cum antiquitate Paræmiæ; illa ſiquidem originem, hæc autem vſum reſpicit, ib. & dein. Vtilitas Paræmiarum 861. b. Symbolum quid ſibi velit 862. a. Quomodo ſumatur; eiuſque tripartita diuiſio, ibid. Hieroglyphicorum tripartita diuiſio, ibid. Quando figura eſt valdè nota, non opus explicatione 863. a. Emblema, & Ænigma differunt, ibid. Emblema non eſt Adagium, ibid. Septimus fons Teſtimonia ibid. Sententiæ quædam afferuntur 863. b. Adagia, ibid. Sententiæ quæ, ibid. & dein.

Inuerſio.

De inuerſione 895. a. Quid ſit, ibid.

Inuidia.

De Inuidia 1007. a. Quid ſit, ibid. Varia genera inuidentium, ibid. Quæ bona inuidiam moueant, ibid. Quomodo etiam concitetur inuidia 1007. b. Varia genera eorum, quibus homines inuident, ibid. & dein. Qui ſint aduerſus quos certare ſolemus, ibid. Eadem ſummatim expoſita 1008. a. Oratori quid agendum ad concitandam inuidiam, ibid. Effectus inuidiæ 1008. b.

Ira.

De Ira 984. b. Multæ definitiones iræ ibid. Quomodo definierint illam Stoici, & quomodo Tullius, ibid. Res propter

Digitized by Google

ter quas ira mouetur 985.a. Contemptio negligentiæ ſpecies, ibid. Contumelia quid, ibid. Qui, & quomodo affecti iraſcantur 989.b. Varia genera eorum qui iraſcuntur recenſentur, ibid. Circumſtantiæ quæ promouent iram, ibid. Ira ſuos habet gradus, ibid. Quibus hominibus; & quibus de cauſis homines iraſcantur 986.a. Varia genera eorum recenſentur, quibus homines iraſcuntur, ibid. Fratrum accerbæ iræ, ibid. Varia hominum genera, qui ira concitantur 987.a. Ii, quibus homines iraſcuntur, ibid. Alia quæ iram incendunt 987.b. Effectus iræ, ibid.

Ironia.

De Ironia 937.a. Quid ſit, ibid.

Iſocolos.

De Iſocolo 931.b.

L

Laus.

LAudes maiores primis rerum inuentoribus debentur 8.a. Laudes ab amplificatione petuntur 960.a. Octo amplificandi modi, ibid. Laus quid 962.a. Laudatio quid, ibid. Laus in vniuerſum, & vituperatio quid, ibid. Quæ ad Laudem conducant, ibid. Oratio quæ in collatione doctoralis laureæ ſolet adhiberi, ibid. Quomodo ſit appellanda, ibid. Huius orationis præcepta, ibid. Vide Genus vbi multa de laude congruo ordine traduntur.

Lenitas.

De Lenitate 987.b. Lenitatis definitio, ibid. Varia genera recenſentur eorum, in quos lenes ſunt homines 988 & dein. Homines qui lenes ſunt 988.b. Homines, in quos lenes eſſe ſolemus 989.a.

Libertas.

Libertas quid 530.b.

Linea.

Linea, & ſuperficies ad quantitatis Categoriam directè ſpectant 295.b.

Locus.

Locus inter ſpecies quantitatis recenſeri ſolet 296.b. Locus duobus modis ſumitur, ibid. Locus materialiter ſumitur pro ſuperficie corporis continentis, & hoc modo eſt quantitatis ſpecies; non tamen a ſuperficie diſtincta 296.a. Ariſt. auctoritati ſit ſatis, ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio, ibid. a. Locus à deſcriptione ad deſcriptum 782.a. Locus rei deſcriptæ non traditur, & quare 782.b. Locus notationis, ibid. Notatio quid, ibid. Plus virium hic locus habet ex nominibus communibus, quàm proprijs, ibid. Locus tranſumptionis ad ſuperiorem reuocatur, ibid. Locus à definitione ad definitum non ſolum eſt topicus; ſed etiam demonſtratiuus, ibid. Locus à comitantibus ſubſtantiam, ibid. Multa ad locum ſpectantia in tractatione de Problemate recenſentur; quæ ſi ſpectare cupis einſdem problematis tractationem conſule. De loco à cauſis; locus à cauſa ad effectum plura ſuppeditat argumenta; & quid ſit 785.b. Quatuor loca à cauſa ad effectum, & viciſſim, ibid. A cauſa efficiente 786.a. Cauſa quid ſit 685.b. Cauſæ genus quadruplex, ibid. Cauſa efficiens quid 786.a. Cauſa præciſa efficiens quid, ibid. Triplex cauſæ diuiſio, ibid. Cauſa alia in actu, & alia in potentia, & quid vtraque ſit, ibid. Iuxta diſtinctiones allatas quatuor argumentandi modi, ib. & dein: Cauſa in actu, & effectus in actu ſimul ſunt &c. 786.b. Variæ maximæ, & alij argumentandi modi, ibid. A cauſa formali; forma triplex 787.b. Duo argumentandi genera, duæque maximæ, ibid. A cauſa finali, ibid. Finis quid, ibid. Finis triplex 788.a. Adnotatio maximæ, ibid. Alij argumentandi modi, ib. Argumenta ex triplici fine deſumpta, ibid. A generatione, Corruptione, & Vſu 788.b. Generatio, Corruptio, & Vſus quid, ibid. Tres loci à generatione, ibid. Duæ maximæ, ibid. Difficultas cum ſolutione, ibid. Communiter accidentia, quę dicantur, ibid. Communiter accidentia in duplici diſcrimine 789.a. Duæ maximæ, & quæ ad hunc locum reducantur, ibid. De locis extrinſecis, ibid. Locus extrinſecus, ſiuè externus quid, ibid. Locus ab oppoſitis quid, ibid. Tria ad hoc pronunciatum requiruntur 789.b. Adnotatio, ibid. A relatiuè oppoſitis, ibid. Duæ maximæ, ibid. A contrarijs, ibid. Contraria in duplici differentia, duæque maximæ, ibid. Priuatio negationem dicit in recto, & ſubiecti capacitatem in obliquo 790.a. A priuatiuè oppoſitis affirmatiuè rectè concluditur, ibid. A contradictorijs oppoſitis argumenta, ibid. Quæ ſint relatiuorum propria pronunciata, ibid. Pronunciata propria contrariorum, ibid. In contrarijs, & contradictorijs argumentandi modus 790.b. Repugnantia, & quomodo ab ijs deſumantur argumenta, ibid. Locus à maiori, & minori quid, ibid. Locus à ſimili quid, & ſimilia proportione quæ, ibid. Modus argumentandi à commutata proportione 791.b. Locus æqualium 792.a. Huius loci præcepta ad vnicum rediguntur, ibid. Locus diſſimilium quomodo tractetur, ibid. A tranſumptione, ibid. Locus à tranſumptione quid, ibid. Ab auctoritate 792.b. Huiuſmodi locus quid, ibid. Duplex auctoritas, ibid. Ab antecedentibus, & conſequentibus locus explicatur 793.a. A præſumentibus, comitantibus, & ſubſequentibus, ibid. De locis medijs 793.a. A coniugatis, & caſibus, ibid. Quid vterque ſit, ibid. Obſeruanda quædam 794.a. Abſoluta quæſtio quid, ibid. Variarum maximarum, ſiue pronunciatorum definitiones traduntur ibid. Eligibile propter gloriam quid 797.a. Magis honorandum quid, ibid. Poſt enarrata quid ſit Philoſophi conſilium 797.b. Non omnis propoſitio, nec omne Problema ad Dialecticum pertinet, ibid. Propoſitio Dialectica quid, ibid. Theſis quid 798.a. Theſis qualis eſſe debeat, ibid. Duplex theſis, ibid. Theſis eſt ſpecies problematis, ibid. Locus maxima quid 804.a. Locus differentia maximæ quid, ibid. De probationibus, deque locis rhetoricis 865. Probationes oratoriæ duplicis generis, ibid. De locis rhetoricis proponitur differendum 866.a. Locus quid, ibid. Duo argumentandi genera, ibid. Argumentum intrinſecum quid 866.b. Argumentum extrinſecum quid ibid. Loci intrinſeci ſexdecim enumerantur, ibid. Loci extrinſeci ſenario numero comprehenduntur, ibid. De ſingulis locis, ſiue intrinſecis, ſiue extrinſecis, ibid. Locus à definitione, ibid. Definitionis nomine hoc in loco quid intelligatur, ibid. Definitio ex Tullio quid, ibid. Definitio per genus, & differentiam potius ad Philoſophum, quàm ad Rhetoricum ſpectat 867.a. Deſcriptio pluribus modis contingit, ibid. Per negationem, affirmationem, &c. ibid. & dein. Hypotipoſis quid 867.b. Definitionis uſus 868.a. Varia exempla, ibid. Locus à notatione, & notatio quid Græcis, atq; Latinis 869.a. Varii modi quibus notatio fit 869.b. Anagramma quid, ibid. Varia traduntur præcepta 870.a. Locus ab enumeratione partium, ibid. Hic locus valdè ſimilis inductioni 870.b. Fit tribuendo ſingulis membris quod proprium eſt 871.a. Diuidendo genus in ſubiectas ſpecies etiam fit, ibid. Per collationem partium enumeratio fit, ibid. Fit etiam affirmatione partium, ibid. Per oppoſita 871.b. Totum loci, & temporis, ibid. Per effecta, ibid. Per inductionem, & figuras 872.a. Locus à coniugatis, ibid. Coniugata per alliterationem, ibid. Per Paranomaſiam, ibid. Per Hyperbolem, ibid. Per congeriem 872.b. Locus à genere, ibid. Genus quo ſenſu in præſentia ſumatur ibid. Quid ideæ eſſent Platoni 873.a. Hic locus latiſſimè patet; prudentia tamen oratoris debet limitibus coerceri ibid. Valet ad laudandum, & vituperandum, ibid. Ad excuſandum, & accuſandum 873.b. Eadem de accuſatione intelligenda, ibid. Aduertenda quædam ibid. Valet etiam ad docendum ibid. Quid in uſu huius loci ſit obſeruandum, ibid. Præcepta, quibus hic locus continetur, ibid. De loco à ſpecie, ſeu forma 874.a. Quomodo ſpecies hoc loco ſumatur, & quid eſſet Tullio ibid. Hic locus oratori quàmmaximè utilis, ibid. Per congeriem, negationem, & inductionem, ibid. Locus à ſimilitudine 874.b. Immeritò hic locus a non nullis neglectus fuit ibid. Similitudo quid ex Tullio, ibid. Multifariam ſimilitudo contingit, ibid. Similitudo ſimplex, ibid. Similitudo in allegorijs, & metaphoris continetur 875. Diſſimilitudo multiplex, ibid. Similitudo in inductione, ibid. Similitudo

in

In inductione, ibid. Similitudo in exemplo, ibid. Multiplex ſimilitudinis tractatio 875. b. Varii ſimilitudinis modi, ibid. Quandoq; magna ſimilitudinis pars reticetur, 876. a. Quomodo ſimilitudo instituenda, ut multum ſplendoris habeat, ibid. Similitudo fit etiam per affirmationem, & negationem, ibid. Non eſt neceſſe ſimilitudinem in omnibus eſſe, ibid. Similia, quæ dicantur 876. b. Quomodo à ſimilitudine ducendum ſit argumentum ibid. Diſcrimen inter comparationem, & collationem, ibid. De loco à diſſimili 877. a. Diſſimilitudo quid, & diſſimilia quæ ibid. Quomodo locus a diſſimilitudine tractetur ibid. Diſſimilitudo diſſimilitudini coniuncta ibid. Locus ab oppoſitis 877. b. Oppoſita ad quid conducant ibid. Aduerſa, ſeu contrariè opppoſita ibid. Priuantia, ſeu priuatiuè oppoſita ibid. Contradicentia, ſeu contradictoriè oppoſita, ibid. Quomodo à contrariis ducatur argumentum ib. Per affirmationem, & negationem 878. a. Elegans huius argumentationis vſus ibid. Argumentum a relatis ibid. Argumentum à priuatiuis, ibid. A contradicentibus, & repugnantibus 878. b. De loco ab adiunctis, ibid. Hic locus oratori vtiliſſimus ibid. Hic locus argumentorum ſeminarius appellatur ibid. Multa hac de re tractantur ibid. & dein. Ad tempus quæ referantur 879. a. Ad modum, & ad facultates quæ referri ſoleant ib. Præcedentia, quæ dicantur ib. Conſequentia, quæ dicantur ibid. Huius loci utilitas 880. a. Facultas, & conſequentia ibid. Alia conſiderantur, ibid. Locus ab antecedentibus, & conſequentibus 881. a. Huiuſmodi locus magni faciendus ibid. Ea, quæ concomitantia dicuntur ibid. Antecedentia duplicis generis ibid. Hic locus utilis admodum in omni cauſarum genere ibid. Fit per affirmationem, negationem, &c. ibid. & dein. De loco à cauſis 881. b. Quid cauſa ſit, concluditur ibid. Materialis cauſa quid, & quotuplex ibid. Artificialis materia, quæ ibid. Materia triplex 882. a. Obſeruanda quædam in argumentis à materia *ex qua* deſumptis ibid. Hæc materia ſubminiſtrat argumenta in rei laudem, & vituperationem ibid. Cauſa formalis 882. b. Ex hoc genere cauſæ quomodo argumentandum ibid. Adnotatio, & quantus ſit huius loci uſus 882. Cauſa efficiens quid, & quotuplex 883. a. Artificialis, & naturalis ib. Quomodo ex hac cauſa argumentandum ib. Huius loci uſus ad quæ ſe extendat, ibid. Hic locus ad ornandum, & amplificandum conducit 883. b. Cauſa finalis quid ibid. Huius cauſæ præſtantia ibid. Multa de fine conſiderantur ibid. Quomodo ex fine arguendum ibid. Quomodo à fine ſumatur argumentum ibid. Argumentum à fine quomodo tractetur ibid. Valet hic locus ad improbandum, & diſſuadendum 884. a. Valet ad amplificandum ibid. Plerumque finalis cauſa pro effectu ſolet adhiberi ibid. Locus ab effectis ibid. Effecta, quæ ſint ibid. Tot effecta, quot cauſarum genera ibid. Ab effectis deducitur cauſa efficiens ibid. Finis etiam ex ſuis colligitur effectis 884. b. Materia ex effectis ibid. Forma ex effectis ibid. Tria ſunt, quibus locus ab effectis accommodatus dici poteſt 885. a. Eaque commemorantur ibid. Quomodo hunc locum ſplendidius tractare liceat ibid. Elegans, huius loci tractatio 885. b. Alia utilitas ibid. De loco a comparatione maiorum, minorum, & partium 886. a. Locus à comparatione trifariam contingit ibid. Rhetores quid per maius, minus, & inæquale intelligant, ibid. Comparatio maiorum quomodo inſtruenda ibid. Locus à minori ad maius quid ibid. Valet hic locus ad confirmandum, mouendum, &c. 886. b. Locus à pari quid ibid. Hic locus tam per affirmationem, quàm per negationem fit; & valet ad amplificandum, &c. ibid. De locis extrinſecis ibid. Teſtium ex Ariſtotele duo genera 887. a. Ex Tullio duo quoque ibid. Antiqui teſtes, qui dicantur, 887. Duo ad antiquum teſtem requiſita ibid. Teſtes antiqui non ſolùm de præteritis; ſed etiam de futuris ibid. Noui teſtes alii extra periculum poſiti, alii verò non ibid. Teſtes remoti ſunt præiudicia ibid. & dein. Quo pacto teſtium auctoritas augeri, vel minui poſſit 887. b. Magna teſtium utilitas ibid. Quæ in teſtibus conſiderentur ibid. Antiquis teſtimonium, vel diuinum vel humanum ibid. Humanum quotuplex ibid. Horaculum quid ibid. Auſpicium, & Vaticinium ibid. Reſponſum triplex, ibid. Quid de his iuxta Chriſtianam pietatem dicendum 888. a. Teſtimonium, Diuinum, Angelicum, & Humanum quid ibid. Inter teſtimonia humana, quæ recenſenda, ibid. Ius ciuile, Teſtamenta, Tabulæ, &c. ibid. Humana teſtimonia in oratione poſita, ibid. Quæ ad hæc referantur ibid. Exemplum, ſymbolum, & lex quid ibid. Lex alia æterna, alia naturæ, & alia humana, ibid. Ius quotuplex, ibid. Teſtes qui, & quot modis dicantur, ibid. Pactum, Fabulæ, Signa, Quæſtio, Ius iurandum, Præiudicia, & Rumor, ibid. Teſtimonium Diuinum ſummam habet auctoritatem 888. b. Argumentum à Diuina auctoritate depromptum, ibid. Multifariam contingit, ibid. Duo apud Veteres diuinandi genera, ibid. & dein. Auſpicia quid 889. b. Augurium quid ibid. Eiuſdem quinque genera, ibid. Supradictorum ſumma, ibid. Propheta quis propria, & latiori ſignificatione dicatur 890. a. Teſtimonio vti Diuino ſummoperè pium decet Oratorem ibid. Humanum teſtimonium in quo conſiſtat ibid. Eius tria genera, & quæ ad omnia attineant ibid. Exemplum quid ibid. Exemplum efficax eſt ad probandum 890. b. Exempla cum delectu adhibenda, ibid. Exempla ſunt exornanda ibid. Habere debent exitus inopinatos 891. a. Vſus ad exemplorum elegans qualis ib. Quædam, ad locorum, & argumentorum vſum ſpectantia, traduntur 896. b. Quid Oratori propoſitum ſit ibid. Intrinſecùs rei conuenire, quæ dicantur ibid. Et quæ extrinſecùs 896. Argumentationis vſus ibid. Artificis induſtria quibus præceptionibus contineatur 897. a. Prima variationis ratio ibid. Varietas in argumentatione quibus comparetur ibid. Tria ſunt quibus varietas perficitur 897. b. Ea ingreſſibus, & tranſitionibus deſumitur ibid. Locorum Rhetoricum, & inſitorum uſus ibid. Multa diſputantur, dein. Remotorum locorum vſus 898. b. Loci, unde petuntur argumenta ad ſuadendum ibid.

Logica.

Logicæ nomen explicatur 1. a. Deducitur à voce græca λόγος; quæ duo præcipuè ſignificat, nempè rationem, & ſermonem, ib. Vtraque Etymologia videtur accommodata, magis tamen prima, ut Logica potius rationalis, quàm ſermocinalis dicenda ſit ib. Logicæ poſſibilitas 2. a. Eiuſdem ortus, & inuentor ib. Eiuſdem diuiſio, in naturalem, & artificialem 2. Naturalis quid 2. Artificialis quid ib. Alia Logicæ diuiſio, in uniuerſalem, & particularem 2. b. Diuiſio altera in docentem, & utentem ib. Quid utraque ſit ib. Hæc diuiſio in uniuerſam cadit Logicam facultatem ib. Quomodo inter ſe diſtinguantur ib. Diuerſorum hac de re placita ib. Auctoris ſententia ib. Logica docens, & utens, in materia Logica explicatur 3. a. Obiectio cum ſolutione 3. b. Logica utilis eſt, atque, conueniens ad ſacram doctrinam intelligendam ib. Conducit ad dirigendam cognitionem intellectricem ib. Ad ſcientias comparandas 4. a. Ad Rhetoricam 4. Obiectionum ſolutiones ib. Ad iuris peritiam ib. Ad vniuerſam Philoſophiam capeſcendam ib. Etiam ſophiſtica pars ſuam habet utilitatem ib. Proponitur utrum Logica facultas ſit neceſſaria ib. Eſt neceſſaria ſimpliciter 4. b. Artificialis non è neceſſaria ſimpliciter 5. a. Duæ difficultates præoccupatæ, ſimulque ſolutæ 5. b. Logica artificialis eſt neceſſaria ex ſuppoſitione &c. a. Huiuſmodi neceſſitas oſtenditur 5. a. Ratio magis explicatur diſcurrendo per ſingulas tres intellectus operationes ib. Artificialis Logica quodammodo ad ſeipſam neceſſaria ib. Mutuo ſe adiuvant Logicæ partes 5. b. Nec propterea committitur circulus ib. Difficultas proponitur; atq; diluitur ib. Eſt etiam neceſſaria ad ſcientiam practicam ib. Concluditur neceſſaria ad omnes alias diſciplinas eodem neceſſitatis modo 7. a. Variæ difficultates proponuntur, ſimulque ſolvuntur ib. Eius ortus explicatur ib. Logicæ, & cuiuſque diſciplinæ modus à natura; perfectio ab uſu, & exercitio 8. a. Logicam non pertinere ad aliquem, ex habitibus intellectus aliqui dixerunt; & eorum opinio reiicitur ib. Variæ opiniones afferuntur, & reiiciuntur 8. b. Variæ difficultates propoſitæ, ſimulque ſolutæ ibid. & dein.

Quan-

tis Logica agat de dirigendis operationibus intellectûs; non propterea eſt ars 9. a. Logica an contemplatiua; an verò practica ſit 9. b. Quid ſcientia contemplatiua, & quid practica, ibid. Neceſſaria, aut contemplatiua eſt, aut practica, ibid. Non eſt ſimul tota practica, & tota ſpeculatiua ibid. Partim contemplatiua, partim verò practica eſt; principaliter tamen, & abſolutè practica dicenda eſt 10. a. Difficultas proponitur, ſimulque ſoluitur, ibid. Quædam notatu digna; & quid utrique ſcientiæ commune, ibid. Eſt etiam practica quando dirigit operationem contemplatricem 10. b. Qua ratione notitiæ contemplatrices in practicam facultatem intrudi poſſint. 11. a. Variæ difficultates cum ſolutionibus. ibid. In quo Logicæ natura conſiſtat. 16. b. Eius vnitas inquiritur. ibid. An inter eius partes recenſeri Rhetorica, & Poetica debeant. ibid. Finis Logicæ internus. ibid.

Lumen.

Lumen nil aliud, quàm effluvium ſubſtantiæ lucidæ. 251. a.

M

Magnes.

Magnetica virtus variè explicatur 314. b. Magnetica virtus duplex 315. a. Quomodo è quorundam ſententia magnetica virtus explicari debeat, ibid.

Materia.

Materia neceſſaria facit, ut neceſſaria ſit argumentatio 500. b. A materia probabili argumentatio habet, ut ſit probabilis, ib. Materiale obiectum à cognitione reipſa diſtinguitur, non ſic autem formale 52. b. Difficultates proponuntur, ibid. Per quam intellectûs operationem ens rationis fiat, inquiritur, ibid.

Mathematica.

Mathematicæ diſciplinæ inter cæteras, quem locum obtineant 843. a. Aſſertio cum probationibus; ib. Obiectio, eiuſque ſolutio, ibid.

Maxima.

Maxima quid 781. a. Et dein. multa hac de re tractantur; quæ in tractatione de Problemate congruo ordine poſita, & recenſita inuenies.

Mens.

Mens unde ſæpè ſæpius allucinetur 22. b.

Menſura.

Menſura duplex 289. b. Explicatur menſuræ ratio 300. a. Menſura debet eſſe minima, & quomodo id intelligendum 300.

Metaphora.

De Metaphora 814. a. Quid ſit ibid. Tribus ex cauſis Tranſlationes, ſiue Metaphoræ fieri ſolent, ibid. & dein. Tranſlatio opportuna tria bona ſecum affert 915. a. Metaphora poteſt contingere tam in nominibus, quàm in verbis ib. Quid differat inter ſimilitudinem, & Metaphoram ibid. Imago quid 915. b. Adnotatio ibid. Fabii ſententia de Metaphora ib. Varii ſunt fontes, ex quibus liceat Metaphoras haurire 915. Metaphoræ ab animatis 916. a. Ab inanimatis ibid. Ab Elementis ibid. A mixtis ibid. Ab arte; & re nautica ib. Ab arte; & re equeſtri 916. A venatione 916. A Cæmentaria 916. A Ferraria, & textoria, ibid. & dein. De virtutibus, & vitiis Metaphoræ 917. a. Tranſlationes orationem illuſtrem, & magnam reddunt, ib. Variæ Metaphoræ virtutes commemorantur, ibid. & dein.

Metalepſis.

De Metalepſi 921. b. Quid ſit, ibid.

Meta.

De Metis ad quas Sophiſta conatur aduerſarium compellere 802. b. Quos, & quot fines ſibi proponat Sophiſta ib. Quinque ſunt incommoda ad quæ Sophiſta, deducit aduerſarium 803. a. Huius numeri ſufficientia ibid. De redargutionis meta ib. Huiuſmodi meta quid, ib. De falſi meta 803. b. Falſum quomodo hic uſurpetur, ibid. De inopinabilis meta, ibid. Inopinabile quid, ibid. De Solœciſmi meta, ibid. Sophiſma ad *redargutionis, falſi, inopinabilis, & ſolœciſmi* metam pertinens, ſoluitur 894. a.

Metonymia.

De Metonymia 186. Quatuor fit modis ibid. Metonymia cauſæ duplex, eſt, ibid. Controuerſia de Metonymia 819. a. Metonymia materiati ibid. Metonymia finis, & formæ, ibid. & dein. Metonymia ſubiecti triplex, ibid. Metonymia ſubiecti cui aliquid ineſt, unius notionis non eſt, ibid. Metonymia ſubiecti occupantis; ſeu materiæ *circa quam* ibid. & dein. Metonymia adiuncti inhærentis duplex perhibetur 920. a. Metonymia adiuncti adhærentis, & occupantis; ib. Hic tropus pluribus fit modis 920. b.

Metrum.

De metro, & imitatione 1024. a. Metrum quid, ib. Quatuor de imitatione ſolent inquiri, ibid. & dein.

Metus.

De Metu 993. b. Quid ſit, ibid. Mala, quæ propinqua ſunt, metum incutiunt, ibid. Varia genera eorum, quæ hominibus metum incutiunt, ibid. & dein. Non exigua animorum differentia 994. b. Quinam ſint timores obnoxij, ibid. Varia genera eorum qui timent, & non timent 995. a. Quomodo poſſit Orator Iudices in metum coniicere, ibid. Vberius ſuperior doctrina exhibetur, ibid. Qui metuant, qui metuantur, & quæ metuenda, ibid. Quando Orator Iudicibus Iram incutiat 995. b. Duplex timor, naturalis, & rationalis, ibid. Duplex iterum timor vtilis, & vilis, ibid. Figuræ faciunt ad excitandum timorem, ibid. Ad compeſcendum timorem, quæ conducant, ibid. Effectus timoris, ibid.

Miſericordia.

De Miſericordia. 1002. a. Miſericordia quid, ibid. Conditiones perſonæ miſerentis. 2002. b. Quomodo ſe habeant, qui miſerentur 2002. Multa diſputantur, ibid. & dein. Quæ ſint res, quæ in nobis miſericordiam mouent 1003. a. Ad quatuor genera reuocantur, ibid. Fortunæ mala, ibid. Corporis deformitas eſt miſerabilis, ibid. Tria genera eorum quæ miſerabilia ſunt, ibid. & dein. Tria genera eorum, quorum homines miſereri ſolent 1003. b. Atrox à miſerabili differt 1003. Quæ ſunt oculis ſubiecta, magis miſericordiam mouent, ib. Quinque rerum genera, quibus miſericordia excitatur, ibid. Qui facilè miſericordia afficiantur 1004. a. In quorum homines miſerentur, ibid. Cauſæ, ob quas homines miſerentur, ibid. Quid agendum oratori ad miſericordiam excitandam, ibid. Miſericordia quomodo minuenda 1004. b. Effectus miſerationis quid, ibid.

Mores.

De moribus auditorum 2009. b. Mores iuuenum qui 2020. a. & dein. Senum mores qui 2022. b. Mores eorum, qui ſunt in media ætate conſtituti 2022. a. Mores nobilium quid, ibid. Mores mediæ ætatis. ibid. Diuitum mores 2012. b. Potentium, & fortunatorum mores 2023. a. & dein. De moribus 2052. a. Fabula eſt primum principium, & anima Tragediæ 1052. b. Quatuor conditiones in more Philoſophus requirit, ibid. & dein. Morum conuenientia 1054. a. Ratione ſuadetur in moribus æqualitas 1054. b. Quid Poetæ ſummoperè curandum, ibid. Sententiæ vſus, variæque eius conditiores 2055. a. & dein.

Motus.

Motûs conſideratio duplex 296. a. Num inter motum, & eius extenſionem aliqua cadat ex rei natura diſtinctio 296 b. Motum trifariam ſpectari poſſe 380. b. Quid de motu ſenſerit Plato 416. b. Sex eius ſpecies ex Ariſtotele, ibid. Motui generatim non aduerſari alium motum 427. a. Speciatim accepti, ſinguli ſingulis opponuntur, ibid. Adnotatio, ibid. Quæ aduerſus Ariſtotelem adduci ſolent, ib. Adnotatio circa Platonis verba de motu ex Ficini verſione 417. b.

N

QVa ratione Napellus noceat Homini, & proſit Turdo. 324. b.

Narratio.

De Narratione 905. a. Narratio Ciceroni quid, ibid. Ea-

dem duplex, ibid. Stylus narrationis proprius, ibid. Præparatio narrationis præmitti ſolet, ibid. Narrationis ornamenta, numerantur, ibid. Motus narrationi conuenientes, figuræque eidem narrationi conſentaneæ, ibid. & dein. Narrationis virtutes tres, ibid. Quæ probabilem reddant narrationem 906. a. Innat narrationem per aliquod Epiphonema concludere, ibid. In demonſtratiuo genere nulla propria interuenit narratio 906. b. Quę ad ritè narrationem elaborandam requirantur ibid. Plura ad ſuauitatem narrationis conducunt, ibid.

Natura.

Communis natura non eſt efficta ab intellectu 68. b. Quidquid enim in natura rerum exiſtit nihil poteſt in ſe inuoluere, quod reale non ſit 69. a. Naturæ, quæ dicuntur reales oportet, vt realiter poſſint exiſtere, ibid. Ex ijs, quæ in natura, extant, quædam ſubſtantiæ, quædam accidentis rationem, participant, ibid. Quo ſenſu intelligendum entium rationis eſſe naturam, ibid. Auctoris excuſatio, ibid. Ex ijs, quæ natura conſtant, quædam materiata ſunt, quædam non item, ib. Ex naturis rerum quædam ſenſibus attinguntur, quædam non item, ibid. Quomodo naturæ communes ſint generabiles, & corruptibiles, ibid. Multiplex eſt naturæ ſtatus 70. a. Cuiuſmodi ſint ipſi naturæ ſtatus, ibid. Iuxta plures diuiſionis modos, plures aſſignandi ſunt vnitatis gradus 70. b. Natura vniuerſalis à nemine creditur in eius indiuiduis materialiter vna ibid. Naturæ in ſtatu eſſentiæ formalis vnitas poſitiua conuenit 71. a. Natura communis in ſtatu eſſentiæ non benè dicitur negatiuè vna ib. Natura in ſtatu eſſentiæ ſpectata, vtque ſingularitatem ſuo modo antecedit, eſt per ſe obiectum intellectûs 71. b. Cum de natura in ſtatu eſſentiæ agitur ineptè quidam ad vnitatem negatiuam confugiunt, ibid. In re propoſita non idem ſentiendum, ac de ſuperficie, & humana natura reſpectu albedinis, ibid. Variæ difficultates ſolutæ 72. a. Multa hac de re tractantur ib. Vnitas naturæ conueniens, etſi numerica videri poteſt, re tamen vera, non ita ſe habet ib. Nec, eo quod naturæ numerantur, numericæ vnitates illis conueniunt ib. Hæc vnitas non benedicitur mixta ib. Formalis vnitas naturæ conueniens realis dicenda 72. b. Formalis vnitas, quamuis re ipſa naturę conueniat, non propterea natura vnius indiuidui ſecundum entitatem, eſt in alio, ibid. Difficultates proponuntur, & diluuntur, ibid. & dein. Quamuis formalis hæc vnitas naturæ conueniens, minor ſit vnitate numerica; ab hac tamen ſola ratione diſtinguitur 73. a. Natura contracta ad indiuidua eamdem retinet formalem vnitatem 73. b. Difficultates cum ſolutionibus, ibid. & dein. Natura ante differentias contrahentes dici non poteſt diuiſa 76. b. Explicatur in quo formalis naturæ vnitas conſiſtat, ibid. Præter vnitatem formalem naturæ conuenientem, præciſionis etiam vnitas concedenda, ibid. In quo hæc præciſionis vnitas conſiſtat, ibid. Indeterminatio naturæ contraria dici ſolet 77. a. Vnitas indeterminationis ſub aptitudinis nomine tradi ſolet, ibid. Natura exiſtens in rebus ex ſe, cur quamdam habeat formalem vnitatem, ibid. Præciſionis, & indeterminationis poſitiuę vnitas non conuenit naturæ, niſi dum per intellectum eſt ab indiuiduis abſtracta, ib. Quamuis natura differentiam indiuiduantem aliquo modo præcedat; non ſubinde inferendum, an priori naturæ eam ipſam adhuc eſſe non exiſtente; vel ſaltem non intellectâ differentiâ, ibid. Obiectio 77. b. Tametſi natura à contrahentibus differentijs ante quamlibet intellectûs operationem diſtingueretur; non ob id præciſionis vnitate foret vna, ib. Proponitur inquirendum quid ſit naturæ communitas, & aptitudo ſecundum quam natura poteſt eſſe in multis, ibid. Hæc aptitudo non conuenit naturæ tanquàm potentia, vel tanquam repugnantiæ negatio, ibid. Obiectio, ib. Duplex modus quo natura communis dici poteſt in pluribus reperiri 79. a. Vterque modus explicatur, ibid. Quid ſibi velit naturas eſſe eiuſdem rationis in duobus, vel pluribus indiuiduis 80. a. Naturæ contractio re ipſa facta, à facta per intellectum maximè differt 87. b. Natura multiplicatur in indiuiduis in ratione naturæ 187. b. Declaratur huiuſmodi aptitudinis exercitium, ib. Natura ineſt indiuiduo per identitatem cum numerica differentia, ibid. Adnotatio, ibid. Aptitudo remota, ad eſſe in multis, conuenit naturæ, etiam in ſtatu realis exiſtentiæ, ibid. Quomodo natura poſſit eſſe diuiſa in ſingulis, & tota eſſentialiter in omnibus 193. b. Quæ de prædicatis formaliter eſſentialibus dicuntur, de proprietatibus pariter intelligenda 194. a. Dum natura prædicatur de pluribus, retinet vnitatem vniuerſalis in actu 196. a. Quorundam explicatio reijcitur, ibid. Multa ad hoc attinentia, difficultatem proponendo, diſputantur, ibid. & dein. Num omni naturæ communi proprietas conueniat 202. a. Vt plurimum conuenit, ibid. Ex naturis vniuerſalibus, quædam ſubſtantiales, & quædam accidentales 206. a. Aliquę naturę neutrę 206. b.

Neceſſitas, & Neceſſarium.

Neceſſarij diuiſio in illud quod eſt ſimpliciter, & illud quod eſt ex ſuppoſitione 46. b. Diuiſio neceſſarij ex ſuppoſitione in quatuor genera; ex materia ex forma ex efficiente; & ex fine, ibid. Triplex neceſſitatis gradus 457. a. Neceſſitas preteriti 457. b. Neceſſitas actûs duplex 497. a. & dein. Neceſſitas exercitij conſideranda aſſumitur 498. b. Neceſſitas Logicę explicatur 268. a. Non requiritur vt extrema neceſſariò exiſtant, ibid. Et dein: multa diſputantur.

Nomen.

Quidam crediderunt nomina fuiſſe rebus à natura impoſita 58. a. Multa ſunt nomina rebus ſignificandis opportuna 58. b. Nominis ad rem proportio contingit per ethimologiam, ibid. Nomen ęquiuocum quid 207. a. Vnius rei plura nomina, & hęc dicuntur multiuoca, ſiue ſynonima, ibid. Diuerſiuoca, & Vniuoca quę, ibid. Animaduerſio, ibid. Nominum vnitas, & varietas rebus ex ſola hominum conſtitutione conuenit, ibid. Res ſe ipſis nec vniuocæ, nec æquiuocæ, ibid. Vniuoca, & æquiuoca in actiua, & paſſiua ſignificatione, ibid. Equiuocorum definitio, ibid. Definitionis traditæ particula diligentiùs explicantur 207. b. & dein. Penes quid attendi debeat prima nominis ſignificatio 226. a. Difficultas proponitur, & quid ad illam euitandam ab aliquibus dici ſoleat, ibid.

Numerus.

Numerus duplex tranſcendentalis, & prædicamentalis 26. a. Numerus formaliter acceptus eſt tantùm in anima 274. a. Aliquo tamen modo ad prædicamentum pertinet 275. b. Variæ obiectiones afferuntur, atque ſoluuntur 276. b. Numerus dicitur vnus vnitate formali 281. b. Quomodo vnitas vltima, ſit numeri forma 281. b.

O

Odium.

De odio 992. a. Quid ſit, ibid. Differentiæ inter iram, & odium variæ recenſentur, ibid. & dein. Naturale odium vndè oriatur 993. a. Odium melancholicum, ferinum, & rationale quid, ibid. Incentiua odij, ibid. Remedia varia, quibus extinguitur, vel ſaltem emollitur odium 993. b.

Onomatopæia.

De Onomatopæia 921. a. Quid ſit, ibid.

Operatio.

Operatio extrema quid, & quotuplex. xxxiv.

Opinio.

Dari in Nobis falſas opiniones conſtat 452. b. In quo congruentia cognitionis cum obiectu conſiſtat, ibid. Opinio quid ſit, & quomodo à ſcientia differat 738. a. Dandum opinionis habitum in humana mente, ibid. Diſcrimen inter ſcientiam, & opinionem, ibid. Opinio in duplici differentia, ibid. Idem, duobus modis dici poteſt 739. a. Opinionis natura explicanda ſumitur 739. b. Opinionem tàm dè propoſitionibus immediatis, quàm mediatis concedendam eſſe ſuadetur, ibid. Opinionis definitio ex Ariſtotele poteſt etiā opinioni per diſcurſum comparatæ accommodari 740. a. Opinionis definitio, ib. & dein. Opinionis natura magis explicatur 740. b. Neuter prędictorum modorum ſufficiens eſt, & adæquatus 741. a. Opinionis multiplex acceptio, ibid. Variæ de opinione ſententiæ 741. b. Aſſertio, quid hac de re dicendum docens 742. a. Secunda aſſertio, ibid. Variæ difficultates 743. a. Quid ſit for-

modo

Digitized by Google

nudo 743. b. Qualis ſit aſſenſus cum formidine 744. a. Quædam notatu digna ib. An, & quo pacto probabilis opinio ratiocinatione ex ſuis præmiſſis deducatur; vel ex opinantis voluntate dependeat 744. b. Duæ aſſertiones hac de re, ibid. & dein. Non ſolùm ex duabus præmiſſis probabilibus, ſed ex vna certa, & altera probabili tantùm infertur concluſio probabilis 745. a. An ex probabilibus præmiſſis inferatur ſemper concluſio probabilis, ibid. Duæ aſſertiones hac de re 745. b. An opinionis electio ex voluntate dependeat; duæque aſſertiones ad hoc attinentes, ibid. Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta 746. a. Adnotanda quædam, ibid. Veritas experientia comprobatur, ibid. Duo rerum genera, ibid. Libertas quoad exercitium actuum conſideratur 746. b. Voluntas ſæpè à cohibendi munere ſe abſtinet, ibid. An poſſit quiſpiam prò ſuæ libertatis voluntate quidquid voluerit, opinari; & hac de re aſſertio, ibid. Duæ difficultates, cum ſolutionibus 747. a. An, quando opinio eſt probabilis, contraria etiam probabilis eſſe debeat, ibid. Variæ Philoſophorum ſententiæ, ibid. Opinionem eſſe probabilem duobus modis poteſt intelligi 747. b. Aſſertio, ibid. Vnde tanta apud homines opinionum varietas; ibid. Quotuplex ſit opinio, ibid. Opinio ſicuti ſcientia diuidi poteſt, ibid. Diuiſio opinionis in ſolertem, & non ſolertem, ibid. Diuiſio opinionis in ſuſpicionem, & opinionem propriè ſumptam 448. a. Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta, ibid. Suſpicio quid, ibid. Opinio propriè ſumpta quid, ib. De dubitatione quædam traduntur, ibid. Opinio diuiditur in veram, & falſam 748. b. Opinionis diuiſio in verè probabilem; & eam quæ probabilis tantùm apparet, ibid. Opinio duobus modis eſſe dicitur in intellectu, ibid. Vtrum opinio ſimul cum ſcientia de eodem obiecto haberi poſſit 749. a. Proponitur quæſtio, & eius explicatio, ibid. Variæ Philoſophorum ſententiæ, ibid. Ad duo capita ſuperiores ſententiæ reducuntur, ibid. Prima aſſertio, ibid. Opinio duobus modis vſurpari poteſt, ibid. Opinio ſecundo modo ſumpta, pro aſſenſu obiecti neceſſarij cum actuali formidine per medium probabile, nequit eſſe cum ſcientia 750. a. Non repugnat tamen in diuerſis hominibus ſcientia; & opinio cum actuali formidine, ibid. Opinionem tertio modo ſumptam quatenus dicit actum non poſſe eſſe ſimul actu cum ſcientia, ibid. Quomodo cum actu ſcientiæ in intellectu opinio dari poſſit 750. b. Secunda aſſertio, ibid. Tertia aſſertio 751. a. Variæ difficultates cum ſolutionibus 751. b. Quid ſit error, & quomodo à ſcientia, & opinione differat 753. a.

Oppoſitio.

Oppoſitio ampliſſimè ſumpta cum diſtinctione conuertitur 391. a. Oppoſitionis quadripartita diuiſio, ibid. Quadrimembris diuiſionis oppoſitorum ſufficientia 392. a. Quid hac in re priùs explicandum 392. b. Quid repugnantia, ib. Superioris definitionis explicatio, ib. Repugnantia formaliter accepta; itemque materialiter, ib. Diſparata quid, ibid. Oppoſita biſariam, ib. Quæ dicantur oppoſita relatiuè 393. a. Definitionis explicatio, ib. Oppoſita contrariè, ib. Duæ difficultates 393. b. Oppoſita contrariè quid, ibid. Superioris definitionis explicatio, & adnotatio, ibid. Repugnantia effectiua 394. a. Repugnantia formalis, ib. Huiuſmodi repugnantia multiplex, ib. An ad repugnantiam oppoſitorum maxima requiratur diſtantia 394. b. Num vnum poſſit pluribus eſſe contrarium, & dubitationis ſolutio, ibid. Perfecta contrarietas inter duo tantùm; ibid. Adnotatio 395. a. Quorundam opinio de expulſione, ibid. Aſſertio docens hic ſermonem eſſe de expulſione aptitudinali, ibid. & Contrariorum ex Ariſtotele diuiſio 395. b. Animaduerſio, ibid. Oppoſitio duplex 396. a. Contraria quædam immediata, quædam verò mediata, ibid. Priuatiuè oppoſita explicantur, ibid. Priuatiuè oppoſita quæ 396. b. Superioris deſcriptionis explicatio, ibid. Tria requiruntur ad oppoſitionem priuatiuam, ibid. Contradictoriè oppoſita quæ, ibid. Inter ſpecies oppoſitorum inſtituitur comparatio 397. a. Priuatiua à relatiuis quomodo differant, ibid. Diſcrimen inter priuatiuè oppoſita, & contraria, ibid. Contradictoria à reliquis oppoſitis quomodo diſtinguantur 397. b. Adnotatio 398. a. Variæ dubitationes, ibid. Duæ contrariorum proprietates, ibid. Variæ difficultates, ibid. & dein. Tria de contradictorijs conſideranda proponuntur 399. a. Inter contradictoriè oppoſita nequit dari medium, ibid. Multa hac de re diſputantur, ibid. & dein. Relatiuè oppoſita medium admittunt per negationem extremorum 400. a. Oppoſitorum diſtributio conſideranda proponitur; an ſit adæquata, & an vniuoca 400. b. Oppoſitum diſparatum impropriè oppoſitum, ibid. Oppoſitum propriè, ibid. Variæ obiectiones cum ſolutionibus 401. a. & dein. Hæc vniuocatio quandam habere poteſt analogiam admixtam 402. b. Quid addat oppoſitio rebus, quæ dicuntur oppoſitæ, ibid. Negatio, quam dicit forma poſitiua, vt oppoſita negationi ſui, ibid. Quædam adnotatio, ibid. Ex parte termini duplex reperitur oppoſitio 403. b. An oppoſitionis ratio realis ſit, an opus rationis, ibid. Concluditur non eſſe formam poſitiuam 404. a. Hac de re plura tractantur, ib. Et dein. variæ difficultates ſoluuntur. Quædam de contraria oppoſitione tractantur 404. b. Difficultas, eiuſque ſolutio 405. a. Non ſufficit conuenientia in ſupremo genere, ib. Explicatur magis contrarietatis definitio 405. b. Diſtantia maxima non ſolum penes rationes formales qualitatum; ſed penes latitudinem graduum attendenda videtur, ibid. & dein. Difficultates expendendæ proponuntur, & multa hac de re diſputantur 406. & dein. An contraria debeant eſſe ſub eodem genere 407. b. Ad ſanitatem requiri vnitatem generis prædicamentalis, & præter conuenientiam in ſupremo genere dandam eſſe in aliquo genere ſubalterno 408. a. Multa hac de re diſputantur, ibid. & dein. Qua ratione oppoſita oppoſitione contraria ſe expellant ab eodem ſubiecto 409. a. Et multa hac de re traduntur dein.

Oratio.

Oratio trifariam apud Dialecticos accepta 279. a. In oratione vocali ſex reperiri cenſentur 279. b. Oratio quomodo hic accipiatur, ibid. Orationis non eſſe veram, propriamque ſpeciem quantitatis, ibid. Variæ difficultates, ibid. Oratio hic pro quocumque vocabulo ſumitur; &, ſi nihil ſignificet, diſcreta quantitas dicetur 282. a. Oratio quæ in collatione laureæ doctoralis ſolet adhiberi 962. a. Quomodo ſit appellanda, ibid. Huius orationis præcepta, ibid. Stylus qualis in hac oratione eſſe debeat 962. b. Oratio poſtulatoria, ibid. Huius orationis præcepta, ibid. Oratio, quæ dicitur proloquium, ibid. Stylus huic orationi conſentaneus, ibid. Oratio, quæ præluſio, ſiuè præludium dicitur, ib. Oratio, quæ dicitur gratiarum actio 963. a. Oratio, quæ dicitur Epinicium, ib. Huius orationis præcepta, ibid. Oratio, quæ dicitur Lamentatio, ibid. Huius orationis præcepta 963. b. Oratio nuptialis, eiuſque præcepta, ibid. Oratio natalitia, eiuſque præcepta, ibid. Oratio funebris, eiuſque præcepta, ibid. Oratio in qua dedicatio habetur, eiuſque præcepta 964. a.

Ordo.

Ordo cognoſcendi exemplo declaratur 432. a. De ordine, & methodo 816. b. Ordinis, methodique nomen quid ſibi velit, ibid. Magna ordinis vtilitas, ib. In rebus natura conſtantibus, ordo mirùm in modum; lucet, ib. In artificialibus ordo quoque conſpicitur 816. b. In moralibus quanta ſit ordinis vis ibid. In ſcientijs ordo ſummopere deſideratur 817. a. Vtilitas ordinis, & ad quid conferat, explicatur, ibid. & dein. Quid ſit ordo proponitur inquirendum 817. b. Ordo pròvt ſedem habet in mente, ibid. Hoc pacto non eſt inſtrumentum directiuū cognitionis, ibid. Duobus modis ſumi poteſt, ibid. Ordo ve inſtrumentum directiuum, quomodo ab aliquibus definiatur, ibid. Num benè fuit inſtituta partitio in rectum, & prauum 818. a. Rectus ordo vndè ſumendus ſit, ibid. Ordo naturæ quid; ordo doctrinæ quid, ibid. Vter iſtorum modorum attendi debeat, ibid. Multa hac de re diſputantur, deinceps. Accuratior ſcientifici ordinis definitio inquiritur 819. a. Superior definitio reijcitur, ibid. Et deinceps ſcientifici ordinis accuratior definitio traditur, & multa ad hoc attinentia diſputan-

putantur. Tres aſſertiones cum ſuis probationibus 819. b. & dein. Animaduerſio 820. a. Quandoq; ordo arbitrarius videtur, ib. Ordo duplex compoſitiuus, & reſolutiuus; quibus definitiuus addi ſolet 820. b. Diſtinctio in reſolutiuum, & compoſitiuum, duobus modis poteſt explicari, quomodo vterq; contingat, ib. Prædicti duo modi re ipſa non diferunt ib. & dein: Difficultas, eiuſque ſolutio 821. a. Vtrique ſcientiæ, vtrunque ordinem conſentaneum eſſe, ibid. In eadem integra ſcientia vtrunque ordinem vſurpari, ibid. Conſideratur doctrina definitiua, quam Galenus excogitauit 821. b. Non datur tertius ordo diſtinctus à compoſitiuo, & reſolutiuo, ib. Ordo non idem, ac doctrina, ib. Doctrina quid, ibid. Galenus non ordinem, ſed doctrinam definitiuam cognouit 822. a. Adnotatio de facultatibus practicis, ibid. Quid interſit inter ordinem, & methodum 822. b. Ordo, & methodus prò eodem ſolent vſurpari, ibid. Maximum diſcrimen inter ordinem, & methodum, ibid. Ordinis, & methodi munus, ibid. Ordo in quo conſiſtat, & per quid à methodo diſtinguatur, ibid. Ordo latiùs patet, quàm methodus, ibid. Multiplex methodi ſignificatio 823. a. Methodus, qua ſignificatione hic vſurpetur, & quid ſit, ibid. Notificatio in quo conſiſtat, ibid. Difficultas, ibid. Duplex methodus reſolutiua, & compoſitiua 823. b. Vndè binarius numerus methodorum colligatur 824. a. Diuiſio methodi compoſitiuæ, & reſolutiuæ, ib. Methodus, quæ in inductione conſiſtit, ibid. Inductio quid, ibid. Difficultas, & obiectio cum ſolutione, ibid. Diuiſionem methodi eſſe adæquatam, & methodum non eſſe definitionem oſtenditur, ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio 824. b. Diuiſionem non eſſe methodum oſtenditur 825. a. Diuiſionis vtilitas, in quo poſita ſit, ibid. Diuiſio ordinis naturam ſapit, ibid. Alia diuiſionis vtilitas, ibid. & dein. Quo ordine res naturales cognoſcantur 825. b. Quæſtionis explicatio, ibid. & dein. Prius ab humana mente ſingulare cognoſci oſtenditur 826. a. Singulare eſt materiale, & ſenſibile 827. a. Quod tale ſenſibile ſit materiale, & vagum, ibid. Talis cognitio confuſa eſt, & imperfecta 827. a. Quorumdam reſponſio præoccupata, ſimulque ſoluta, ibid. Difficultati & rationibus ex Ariſtotele deprompptis, fit ſatis, ibid. & dein. Quædam argumenta aduerſus ſuperiorem aſſertionem afferuntur, eiſdemque fit ſatis 828. a. An magis, vel minus vniuerſale, & ſingularia ſub his contenta, priùs prioritate originis ab intellectu cognoſcantur 829. b. Quid hac de re dicendum, ibid. Variæ difficultates afferuntur, ſimulque ſoluuntur 830. b. & dein. Cognitio duplex 831. a. Secunda aſſertio 831. b. Variæ difficultates 832. a. Quid de primo cognito collectitię cognitionis dicẽdum 833. b. Variæ difficultates 834. a. & dein. Tertia aſſertio 834. b. An ſubſtantia, an accidentia, & quænam alia priùs, aut poſterius à nobis naturaliter cognoſcantur ibid. Duæ aſſertiones ad hoc attinentes, ibid. & dein. An priùs cognoſcantur eſſentiæ, vel proprietates 835. b. Aſſertio, ibid. An prius cognoſcantur res, vel earum principia, aut cauſæ, ibid. Aſſertio ibid. An humanus animus priùs cognoſcat ſe, vel alia à ſe 836. a. Aſſertio quid hac de re dicendum docens, ibid. & dein. An priùs cognoſcatur creator, vel creaturæ, an res immateriales, vel materiales 836. b. Aſſertio, ibid. Qualis debeat eſſe cuiuslibet ſcient: diſpoſitio circà proprium obiectũ, & quæ circa idem, & quo ordine cõſiderare debeat, & quomodo variæ ſcientiæ inter ſe diſponantur, ibid. In omni ſcientia aliquis ordo neceſſarius eſt, ibid. Duplex modus, quo ſcientia tractari poteſt, recenſetur, ibid. & dein. Cuiuſmodi debeat eſſe ordo, qui inuentionis dicitur 837. a. Ordo prædictus ratione ſuadetur, ibid. & dein. Quis ordo ſeruandus, quando ea iis, quæ ad ſcientiam pertinent, quædam per ſe, & quædam reductiuè pertinere dicuntur 837. b. Quorundam deceptio, & verus explicationis modus, ibid. & dein. Quando ſcientiæ ſubiectum fuerit vnum genere, quis ordo ſeruandus in tractandis ſpeciebus 838. a. Triplex poteſt eſſe ordo, ibid. In eodem tractatu ordo ſeruandus, quis, ibid. Ordo in quæſito aliquo tractando, qualis eſſe debeat, ib. Queſtionis deciſio vel clara eſt, vel ambigua, ib. Quando quæſtionis deciſio clara, & quando ambigua quid agendum, ibid. Quidam ordines recenſentur, ibid. Quid in probatione propriæ ſententiæ obſeruandum 839. a. Quando plures ſunt concluſiones in eadem diſputatione quid obſeruandum, ibid. Quęnam, & quomodo quęlibet ſcientia circà ſuum obiectum conſiderare debeat, ibid. Quatuor quęſtionum ſufficientia probatur, ibid. Quęſtio *an, quid, qualis, & propter quid*, cum animaduerſione, ibid. Duę obiectiones cum ſolutionibus 839. b. An in ſcientia probari poſſit quod eius obiectum ſit, & quid ſit, aſſertio, ibid. & dein. Difficultas, eiuſque ſolutio 840. a. Quo ordine prędictę quęſtiones tractandę 840. b. Difficultas, ibid. Superioribus difficultatibus fit ſatis dein. Ordo inter quęſita *quale, & propter quid* 841. a. Aſſertio affertur, variique ordines commemorantur 841. b. Quo ordine verię ſententię debeant inter ſe diſponi 842. a. Aſſertio, ibid. Ordo inter Phyſicam, & Metaphyſicam, & aſſertio, ibid.

P

Paranomaſia.

PAranomaſia 930. b. Quid ſit, ibid. Quę figurę ad Paranomaſiam reuocari poſſint 932. a.

Parentes.

Parentum primorum animi ſcientiarum ornatus Diuina munificentiâ ſunt conſecuti. IV.

Paſſio.

Paſſionis definitio 626. b. Difficultas, eiuſque ſolutio proponitur 674. a.

Pedia.

Pedia quid 727. b. Pedia duplex, ibid. Iterum bipartitò diuiditur, ibid. Pedia tribus accipitur modis 728. a.

Perfectio.

Perfectio duplex, eſſentialis vna, ac accidẽtalis altera. 151. a.

Periphraſis.

De Periphraſi 923. a. Quid ſit, ib. Quidam Periphraſinè troporum numero reijciunt, ibid. Quid hac de re dicendum 923. b. Adnotatio, ibid.

Peroratio.

De Peroratione 909. a. Quid ſit, ibid. Peroratio quàm ſimillima eſt exordio, ibid. Ariſtoteles quatuor perorationis partes aſſignat 909. b. Cicero non diſſentit, quamuis duas aſſignare videatur, ibid. Peroratio tribus conſtat 910. a. Quid Enumeratio, Indignatio, & Conqueſtio ſint, ibid. Quibus modis numeratio fiat, ibid. Quę in indignatione adnotanda, ibid. Conqueſtio quid 910. b. Duo perorationis genera, ibid. Dubitatio pluribus modis perficitur, ib. Dubitatio quandoque adhibenda; iuuat etiam pręteritio, ib. Quid oratori in affectibus mouendis pręcipuè agendum ſit 911. a. Studendum breuitati in peroratione, ibid. Summatim proponuntur, quæ ad elaborandam perorationem faciunt 911. b.

Philoſophia.

Philoſophia quid, & quanta ſit eius dignitas III. Philoſophia duplex contemplatiua, & practica, ibid. Contemplatricis finis veritas; practicæ autem opus, ibid. Philoſophiæ contemplatricis, & practicæ diuiſio, ibid. Philoſophiæ alia partitio, ibid. Hæc à Platone commendatur, ibid. Supradictæ partitionis ratio, ibid. Philoſophiæ naturalis diſtributio in Phyſiologiam, Metaphyſicam, & Matheſim IV. Philoſophiæ ortus, ibid. Quando Philoſophia in Italiam à Pythagora traducta fuerit VI. Philoſophorum variæ ſectæ ibid. Sectarum tripartita diuiſio ibid. Philoſophandi variæ rationes a. & dein. Philoſophos veteres ęquum eſt honeſtiſſimis ornare laudibus a I. Ad Philoſophandum præſtat aliquem habere ducem a IV. A communi Philoſophandi via præſtat recedere a V. Quæ ratio Philoſophandi arriſerit Ariſtoteli XVII. Philoſophiæ vetus diſtributio in Rationalem, Naturalem, & Moralem, retinetur XX. Rationalis philoſophiæ partes, Dialectica, Rhetorica, & Poetica, ibid. Quid quælibet ipſarum, ibid. Philoſophiæ naturalis partes. Phyſiologia, Metaphyſica, & Matheſis XXI. Quid quælibet ipſarum, ibid. Philoſo-

phiæ

Digitized by Google

phiæ Moralis partes Ethica, Oeconomica, & Politica, ibid. Quid quælibet ipſarum, ibid. In rebus Philoſophicis tractandis quale ſcribendi genus adhibendum, ibid.

Plato.

Plato auctor Academicæ ſectæ vii. Quando natus, & obiieſit viii. Naturalia deſpexit av

Poetica.

Poetica quid, eiuſque finis 16. b. De Poetica ſimili modo Philoſophandum, ac de Rhetorica 17. b. De natura Poetices 1025. Poetices, Poetæ, Poeſeos, & Poematis nomina explicantur; & quid ſingula ſint, declaratur 1025. a. An Poeta à faciendis verſibus, an à fingendis fabulis dicatur 1025. b. Ad Poetam conſtituendum, & metrum, & imitatio requiritur 1026. b. Poema ſeuerè acceptum metro, & imitatione conſtat, ibid. Præoccupatio difficultatis, eiuſdemq; ſolutio 1027. a. Poetices definitio traditur, & quomodo Poema, Poeſis, & Poetice differant 1030. a. Poetice duobus ſumitur modis, ibid. Poetice artis rationem ſibi vendicat 1030. b. Difficultas proponitur, ſimulque diluitur 1031. a. Circa quæ poetice verſetur, ibid. Quid hac de re dicendum 1031. b. Figmenta, quibus poeta utitur, qualia, ibid. Stoicorum ſententia de Poeſi, ibid. Finis poetices quis ſit, ibid. Eſt Morum correctio figmentorum præſidio aſſequenda 1032. a. Quomodo poeta proſit, ibid. Vtilitas à Poeta ſpectanda, ibid. Quò poeta collimet, ibid. Poeticæ dignitas 1032. b. De cauſis poeſeos effectricibus; ubi de furore poetico, ibid. Tres poeſeos cauſæ, ibid. Primum poeſeos principium, ibid. Phantaſia plurimum valet ad poeſin 1033. a. Secundum poeſeos primordium, ib. Poeſeos origo 1033. b. Furor quadruplex ibid. Furor Poeticus Platoni quid, ibid. & dein. Varii furores, & illi, quibus tribuuntur, commemorantur 1034. a. & dein. Academicorum conſilium explicatur, & eiuſdem redditur cauſa 1034. b. An Platonis ſententia cum veritate conſentiat, ibid. & dein. Quando quis poſſit poemata condere; treſque cauſæ poeſeos efficientes 1035. b. De Poetices origine 1036. a. Quomodo Poeſis fuerit inuenta; itemque Poetica, ibid. Initium perfectionis in Græcia, ibid. Abſolutè multò priùs apud alios in uſu fuit 1036. b. Diſtributio Poetices in duas partes ibid. De iis, quæ tanquam communia in Poetica facultate tractantur, ibid. Poetica ars gemina parte conſtat, ibid. Prior pars hac diſſertatione comprehenditur, ibid. De iis quæ tàm generatim, quàm ſpeciatim poetæ tractant, ibid. Duo ſunt à poeta conſideranda, quæ iterùm bipartitò diuiduntur, ibid. Ad tria reuocantur, ibid. Rem tractandam primò conſiderare oportet 1036. b. Poeſis, & hiſtoria differunt 1037. b. Non metrum, ſed imitatio poetam conſtituit, ibid. De fictione poetica, ubi de fabula, ibid. Imitatio eſt primarius poetæ finis. Quomodo hic ſumatur imitatio ibid. Affinitas inter picturam, & Poeſin 1038. a. Fabulæ utilitas explicatur, & quid ſit è veterum ſententia, ibid. Aphtonio quid fabula, ibid. Imitatio eſt anima poeſeos, ibid. Fabularum varia genera; & Fabula rationalis quid 838. b. Duo præcipuè ſunt Fabularum genera, ibid. Orator fabulis utriuſque generis utitur, ibid. Fabularum, quæ dicuntur &c. duæ ſunt partes præcipuæ 1039. a. Cur poetæ fictis potiùs, quàm veris utantur, ibid. Simplex, & fabuloſa fictio 1039. b. Exemplo illuſtratur, ibid. Quid in fictione uniuerſæ fabulæ obſeruandum 1040. a. & dein. Rationes variæ excogitatæ ſunt 1041. b. & dein. Fabulæ epiſodicæ quando dicantur 1042. a. Solutio fabulæ maximè poetæ curanda 1042. b. Peripetia quid ſit, explicatur, ibidem. Poeta de Peripetia ſummoperè debet eſſe ſollicitus 1043. a. Peripetia qualis mutatio ſit 1043. b. Peripetia mutatio magna, & inopinata eſſe debet, ibid. Agnitio explicatur, ibid. Quænam pulcherrima agnitio, ibid. Qualis mutatio agnitio, ibid. Qualis mutatio agnitio, de qua loquimur 1044. a. Duplex agnitio, ibid. Peripetia poteſt eſſe ſine agnitione, ibid. Adnotatio 1044. a. Quæ agnitio præſtantior, ibid. Quatuor agnitionis modi, ibid. Signa aduentitia, ib. Duo alii ex quorundam ſententia agnitionis modi 104. a. & dein. Adnotatio 1045. b. Quid Ariſtoteles per mores in aperto intelligat 1046. a. Supradictorum concluſio, ibid. Non ſolùm de principio, ſed etiam de fine habenda eſt ratio, ibid. De iis, quæ ſpeciatim poetica facultas conſiderat 1059. Quæ ſpeciatim ad poeticam pertineant, ibid. Poeſeos partes trifariam diſtinguntur 1059. a. Sermo quibus conſtet, 1060. a. Ea, quibus poeta imitatur, ibid. Res, quam poeta imitatur, ibid. Imitationis modus, ib. Vbi quædam de poemate traduntur, & dein. De Poeſi Dramatica 1060. b. Vnde dicatur, ib. Dramatis inditium vnde ſumatur 1061. a. Vtriuſque Dramatis auctor quis Platoni fuiſſet, ib. In dramate conſideratur magnitudo ib. Terminus Artificialis, & Inartificialis, ibid. Partes Dramatis ratione qualitatis, & quantitatis 1061. b. Quæ ad poetam pertineant, ib. Primum, ac præcipuum opus Poetæ moliendum, ib. Perſona, aut in argumento, aut extra 1062. a. Quæ turpia ſunt, narranda tantùm, ib. Dramatis moſes quales, ib. Eiuſdem metrum, ib. Poemata quædam ad Epicum quodammodo reuocata 1080. a. Poeſis Bucolica vnde dicta ibid. Poematis Bucolici diuiſio 180. b. Triplex elocutionis character; inſtrumentum muſicum huius poematis quale, ibid. Scæna huius poematis qualis ibid. Satyricoromanum poema, ibid.

Polyſyndeton.

De Polyſyndeto 926. b. Quid ſit, ibid.

Polyptoton.

De Polyptoto 927. a. Quid ſit ibid.

Poſitio.

Poſitio quid 665. a.

Præciſio.

Præciſio rationis duplex, perfecta, & imperfecta 131. b. & 161. b Quid utraque ſit, ibid. Opinio multorum de præciſionibus obiectiuis 162. a. Perfecta, & imperfecta præciſio explicatur, ib. Quidquid ab aduerſariis dici ſoleat, confutatur 162. b. Altera præciſionis diſtinctio in formalem, & obiectiuam, ib. Formalis præciſio explicatur, ib. Obiectiua præciſio declaratur 163. a. Concedendas præciſiones obiectiuas oſtenditur 163. b. Auctoritate probatur, ib. Multa ad hoc attinentia diſputantur, ib. & dein. Explicatur quomodo concedendæ ſint præciſiones obiectiuæ 164. b. Tres explicandi modi, ibid. & dein. Duo ſunt à quibus ſententiæ veritas pendet; fœcunditas obiecti, ib. Intellectûs imbecilitas, ib. Variæ difficultates proponuntur, ib. & dein. Quo ſenſu obiectiuæ præciſiones ſint admittendæ, & quid primò hac de re ſentiendum 169. b. Et deinceps multa hac de re diſputantur.

Præcognitio.

Præcognitiones præcognitis applicantur 599. b. Quæ de principiis præcognoſcenda ſunt, ibid. Aſſertio 600. a. Duæ aliæ aſſertiones ad hoc attinentes, ibid. Duæ difficultates ib. & dein. Alia aſſertio, variæque difficultates, 600. b. & dein. De præcognitione paſſionis, vel affectionis 603. b. Quid paſſionis nomine propriè intelligendum, ibid. Tres aſſertiones, ib. & dein. An præcognitio quid nominis affectionis ſufficiat 604. b. Tres aſſertiones ad hoc attinentes ib. & dein. Quædam difficultates afferuntur 605. a. Diſparitas inter ſubiectum, & paſſionem 605. b. Difficultas præoccupatà, ſimulque ſoluta 606. b. De ſubiecti præcognitionibus 607. a. Aſſertio de ſubiecto, ib. Quid in controuerſiam vocetur, ib. Aſſertio quid dicendum docens, ib. Difficultas 607. b. Altera de ſubiecto controuerſia, ib. Aſſertio, variæque difficultates proponuntur 601. a. & dein. Scientia à poſteriori poteſt ſuum totale ſubiectum oſtendere 610. b. Variç difficultates proponuntur, ſimulque ſoluuntur 611. a.

Prædicatio, & Prædicatum.

Prædicari quid ſignificet 195. b. Prædicatum, & uniuerſale non idem 94. b. Prædicabilium, & prædicamentorum non idem numerus, ib. Prædicabilia non ſunt pauciora quàm quinque ib. Alia prædicati, & alia prædicabilis ratio, ib. Difficultas affertur, atque ſoluitur, ib. Prædicatio duplex ſignata, & exercita 84. b. Prædicatio gemina 139. a. Declaratur quid

quid ſit alicui conuenire ſignatè, vel exercitè, ib. Exercitè prædicatio conuenit naturæ, ſignata verò genereitati 139. b. Admonitio hac de re, ib. E prædicatis eſſentialibus quædam ſunt, quæ perfecta præciſione inter ſe diſtinguntur 162. b. Prædicabilis denominatio à prædicatione affirmatiua, & vera deſumitur 196. a. Fundamentum veræ prædicationis aſſignatur ib. In propoſitione negatiua contrarium euenit eius, quod in affirmatiua, ib. Qualis debeat eſſe prædicabilitas, ut ſit uniuerſalis affectio 297. a. In quo prædicabilitas conſiſtat, ſequitur explicandum 197. b. Prædicatio affirmatiua, ib. Bipartitò accipitur prædicabilitas, ib. Proponitur explicandum quomodo prædicabilitas ſit uniuerſalis proprietas, ib. Variæ quorundam ſententiæ, ib. Auctoris aſſertio, & ratio 198. a. Nullo modo prædicabilitas dici debet uniuerſalitas, ib. Quomodo prædicabilitas dicenda ſit uniuerſalitatis proprietas, ib. Aſſertio hac de re, ib. Prædicabilitas uniuerſalis attributum oſtenditur 198. b. Superior difficultas inculcatur, eidemque ſit ſatis, ibid. & dein. Quid nomine prædicationis intelligendum 475. a. Prædicatio generis de ſpeciebus explicatur 476. b. Prædicatio multiplex 482. b. Diſparata, & non diſparata, ib. Alia prædicationum genera explicantur, ib. & dein. Superiora de inferioribus in concreto, non in abſtracto, nec abſtractum ſuperius de inferiori poſſe prædicari, loquendo de ſecundis intentionibus 490. b Vbi multa de prædicatione ſecundarum intentionum tractantur. Denarius prædicamentorum numerus non neceſſarius, ſed ſolùm ob eius celebritatem retinendus 216. a. Quid prædicamenti, ſeu categoriæ nomine denotetur, 216. b. Denarius prædicamentorum numerus; ex quibus tria priora dicuntur ad ſe, reliqua ad aliud, ib. In quolibet prædicamento tres lineæ una media, duæque collaterales 217. a. In media genera, & ſpecies, ac indiuidua collocantur. In lineis collateralibus differentiæ conſtituuntur, ibid. Multùm veteres laborarunt in prædicamentorum diſtinctione decernenda, ib. Qua diſtinctione prædicamenta diſtingui debeant, ibid. Sufficit diſtinctio rationis ibid. Vbi multa diſputantur ad hoc attinentia ibid. & dein. Res in prædicamentis conſtituuntur 218. a. Voces multifariam ſpectari poſſunt, ibid. Res in prædicamentis conſtitui, trifariam poteſt intelligi. Difficultas, ib. Vt in entibus realibus, ſic in entibus rationis prædicamenta conſtitui poſſe 218. b. Solummodò entia realia locum in prædicamentis habent ibid. Debent eſſe entia per ſe, ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio ib. Incomplexa eſſe debent, quæ in prædicamentis collocantur, ib. Definitio in prædicamentis non collocatur, quia ſecundum ſignificandi modum complexionem importat, ib. Quæ in prædicamentis collocantur, entia completa ſunt 219. a. Partes Metaphyſicæ in concreto, non in abſtracto in prædicamentis ponuntur ibid. Variæ difficultates cum ſolutionibus, ibid. Partes Homogeneæ æquè prædicationem eſſentialem ſuperiorum graduum recipiant, ibid. & dein. Quod ponitur in prædicamento, debet aliquid finitum eſſe ex quorumdam ſententia 219. b. Vbi multa hac de re, difficultates proponendo, traduntur, ibid. Modus, quo res in prædicamentis conſtituuntur, ibid. Geminam accidentium abſtractionem eſſe 220. a. Accidentia, media tantùm abſtractione abſtracta, in prædicamentis collocantur, ibid. Et deinceps variæ difficultates proponuntur. Sex reliqua prædicamenta in communi quadam ratione conueniunt 374. a. Non fuit neceſſe communem rationem his prædicamentis aſſignare 374. b. Fuit tamen conue[illegible] 375. a. Non uno, eodemque modo hæc omnia inter duo extrema verſari 375. b. Prædicatum eſſentiale duplex 613. a. Aſſerendum eſſentiale prædicatum per cauſam externam de re quapiam demonſtrari poſſe, non modo formaliter, ſed etiam materialiter, ibid.

Præmiſſæ.

Conditiones præmiſſarum ſecundum ſe 562. b. Conditiones præmiſſarum in ordine ad concluſionem 563. a. Quæ de principijs præcognoſcenda ſunt 599. b. Ex principijs quædam complexa, & quædam incomplexa; de alijs ſpectantibus ad principiorum præcognitionem 602. a. Aſſertio 602. b. Duæ difficultates 703. De præmiſſis demonſtrationis, & primò an, & quomodo eſſe debeant primæ, immediatæ, & per ſe notæ 641. a. Vide tractationem de demonſtratione, vbi multa de ipſis tractantur.

Præteritio.

De præteritione 238. b.

Principium.

Quandoque principia non ſunt nota naturæ lumine 561. b. Complexa principia primi generis 563. a. Complexa principia ſcientiarum in duplici differentia 641. a. Principium demonſtrationis quid 641. b. Quomodo principia, quæ non ſunt ſimpliciter prima, cognoſcantur 645 b. Principia mediata per experientiam cognoſcuntur, ibid. In quo methodus cognoſcendi principia conſiſtat 646. a. Variæ aſſertiones, cum ſuis difficultatibus 646. b. Ad cognoſcenda principia ſimpliciter prima, experimentalis cognitio aliquid vtilitatis affert 647. a. Experientia quid 647. b. An habitus primorum principiorum inſit nobis à natura 649. a. Variæ hac de re ſententiæ, ibid. Aſſertio vera, cum probationibus, ibid. Cur habitus primorum principiorum appelletur intellectus 650. a. Variæ difficultates, ibid, & dein. Principiorum habitus actuum frequentatione acquiruntur 651. a. Principia complexa, communia, & propria 662. a. Variæ ſententiæ de principijs, ibid. & dein. Principium immediatum diuiditur in Poſitionem, & Dignitatem 665. a. Poſitio quid, ibid. Dignitas, Suppoſitio, & Definitio quid, ibid. Suppoſitio duplex ſimplex, & complexa, ibid. Quid vtraque ſit, ibid. Petitio, ſeu poſtulatum quid ib. Definitionum, Suppoſitionum, Dignitatum, & Poſtulatorum exempla 665. b. Duæ difficultates, ibid. Prædictorum principiorum vſus explicatur 668. b. Vſus communiſſimarum dignitatum, ibid. Hæc duo ſunt principia diſtincta, ibid. Huius principij vſus poteſt eſſe ſecundum amplam, & contractam, acceptionem 668. b. Alia principia complexa proponuntur, ibid. Quomodo communium principiorum contradictio eſſe debeat 665. b. Adnotatio, ibid. Præcipua principiorum proprietas eſt neceſſitas, ibid. Tres neceſſitatis gradus, ibid. Præmiſſæ debent eſſe de omni, & per ſe 670. a.

Prioritas.

Prioris, & poſterioris deſcriptio 412. b. Varij prioritatis modi 413. a. Agitur de prioritate naturæ, & varij modi, multa diſputando, proponuntur, ibid. & dein. An prioritas naturæ ſit realis, vel rationis, & an inſtantia naturæ re ipſa dentur 414. b. Multa hac de re diſputantur. Prioritas originis explicatur 415. a. Primus ſimultatis modus, ib. & reliqui dein. Variæ difficultates hac in re 416. per totum.

Probatio.

Quid, & quotuplex ſit Rhetorica probatio 865. a. Probatio, & propoſitio quid, ibid. Rhetorica probatio quid, ibid. Quod à Dialecticis medius terminus, ab Oratoribus argumentum dicitur, ib. Orator probabilia ſequitur, ib. Orator nimis ſubtilia tractare non debet, ibid. Argumentum, & argumentatio quid, ibid. Apud Logicos, & Rhetores 865. b. Probationes diuiduntur in duo genera, ibid. Probationes artis expertes quæ, ibid. Quinque genera probationum, quæ dicuntur artis expertes, ibid. Probationes artificioſæ quæ, ibid. Huiuſmodi probationes triplici genere continentur 866. a.

Problema.

Problema dialecticum quid 778. a. Problemata, propoſitiones, & prædicata paria ſunt numero, ibid. Multiplex problematis diuiſio, ibid. Quatuor ſunt problemata, & prædicata dialectica 778. b. Difficultas, eiuſque ſolutio 779. b. Allatam problematum, atque prædicatorum partitionem ſufficientem eſſe probatur 780. a. Difficultas 780. b. Enumeratio problematum, & prædicamentorum commendatione dignam eſſe oſtenditur 780. b. Extrema, quæ in problemate inuoluuntur 781. a. Medium, ſiuè argumentum, ibid. Problema eſt materia topici ſyllogiſmi, ibid. Locus topicus quid, ib. & dein. Multa de maximis, & locis diſputãtur ib. & dein; vſq; ad 782. b.

Pro-

Propoſitio.

Prò qua temporis menſura propoſitio de præſenti verificetur, & num propoſitio de vera in falſam mutari poſſit 458. a. Multa diſputantur hac de re, ibid. Triplex propoſitionum genus 466. b. Propoſitionum quælibet prædictarum duobus modis accidit, ibid. De propoſitionibus ſingularibus, omiſſis vniuerſalibus & particularibus, agendum, ibid. Propoſitio quid 663. b. Propoſitio duplex dialectica, & demonſtratiua, & quid vtraque ſit, ibid. Propoſitiones de futuro contingenti determinatè veras eſſe 473. a. Multa hac de re diſputantur, ibid. & dein. Quædam de concurſu primæ cauſæ cum humana voluntate breuiter explicantur 474. a.

Proprium.

Proprij nomen explicatur 176. a. Cui nomen proprij ſit attribuendum, ibid. Proprium dupliciter vſurpari poteſt, ibid. Proprietates, affectioneſque realiter naturis conuenientes realea ſunt 176. b. Vniuerſalitas naturę non eſt, niſi per operationem intellectûs, ibid. Proprium vt vniuerſale reſpicit plura, vt proprium reſpicit vnum 177. a. Tria ad proprium meritò requiruntur, ibid. Difficultas, 177. b. Proprium quarto modo ſumptum explicatur, ibid. Quanta ſit neceſſitas, qua proprium ſubiecto iungitur, ibid. Triplex neceſſitatis genus, ibid. & dein. Proprium explicatur quatenus induit vniuerſalitatis rationem 179. a. Singulæ definitionis particulæ explicantur, ibid. & dein. Variæ difficultates proponuntur, atque ſoluuntur 179. b.

Proſopopęia.

De Proſopopęia 933. b. Quid ſit, ibid. Quando patria, vel reſpublica loquitur ibid. Proſopopęia in quibus locum habeat 934. a.

Prudentia.

De Prudentia agitur 736. a. Ariſtoteles, de prudentia diſputans, tria ſibi conſideranda proponit, ibid. Præcipua, ſummaque prudentiæ vis in conſultatione conſiſtit, ibid. Per quid prudentia ab arte, & ſcientia diſtinguatur, ibid. Prudentia quid 736. b. Tres aliæ differentiæ, quibus prudentia ab arte, & ſcientia ſecernitur, ibid. Confertur prudentia cum opinione, ibid. In duobus conueniunt, & in duobus diſcrepant, ibid.

Pudor.

De pudore 996. b. Quid ſit, ibid. Quid Stoicis ſit 997. a. Res, quibus homines verecundari cognitur, ab animi vitio proueniunt 997. a. Varia genera eorum, vndè excitatur pudor 997. b. Beneficentia quam maximè homini accommodata, ib. Alia, quæ turpia ſunt, exemplis explicantur 998. a. Quales ſint homines, quos veremur 998. b. Quinque hominum genera, quorum rationem ducere ſolemus, ibid. Qui nos admirantur, & quos ipſi admiramur, ibid. Qui ſint, cum quibus de dignitate contendimus 999. a. Cur prudentes vereri ſoleamus, ibid. Quæ in conſpectu hominum fiunt verecundiam mouent, ibid. Duo hominum genera, quæ præcipuè nos verecundamur, ibid. Homines qui inter ſe non verecundantur, ibid. Homines etiam, quos non multum verecundamur, ibid. Qui ſint, qui facilè nunciant, ibid. Deriſores veremur, & quare 999. b. Duo genera eorum, quos veremur, ibid. Ex familiaribus, quos vereamur, ib. Quę verecundiam mouent, ibid. Non ſolum facta, ſed etiam factorum ſigna homines verentur, ibid. Quinam ſint, quos minimè verecundemur, ibid. Non eadem ſunt, quorum nos pudet apud notos, & ignotos, ibid. Qui, & quomodo affecti pudore afficiantur, quoſque homines vereri ſoleamus, ibid. & dein. Homines debent eſſe pręſentes, vel in propinquo loco, vt eos nos verecundemur 1000. a. Crimina eorum, qui à nobis pendent pudorem excitant, ib. Qui pares habent, ac ſimiles pudore etiam afficiuntur, ibid. Qui ſint quos pudet, ibid. Homines, apud quos pudeant 1000. b. Quorum homines pudeat, & quomodo in ipſis pudor moueatur, ibid. Quibus orator poſſit pudorem excitare, ibid. Pudoris effectus, ibid.

Pulchritudo.

Pulchritudo quid 316. a.

Q

Qualitas.

QValitatis nomen primùm à Tullio inuentum 302. a. Qualitas quadrifariam accipitur, ibid. Qualitas quomodo accepta ſit huius prædicamenti ſummum genus 302. b. Qualitatis definitio ab Ariſtotil tradita, non definitio, ſed deſcriptio, & quidem ſubobſcura dicenda 302. a. Qualitatis germana deſcriptio 302. b. Qualitas multifariam dicitur 303. a. Sufficientia diuiſionis qualitatis, ib. Commendatur ſuperior colligendi ratio 303. b. Obiectio, eiuſque ſolutio, ibid. Prima ſpecies qualitatis, & combinatio, quę, ibid. Differentia inter habitum, & diſpoſitionem 304. a. Tria conſideranda proponuntur, ibid. Hęc combinationis membra ſolùm accidentali differentia diſtinguntur, ibid. Habitus quid 304. b. Diſpoſitio quid, ibid. Quę qualitates ad hanc ſpeciem reuocentur, ibid. Varię difficultates, ibid. & dein. Secunda qualitatis ſpecies qualis 306. a. Ariſtotelis verba hac de re perpenduntur 306. b. Hactenùs dicta clarius explicantur, ibid. Adnotatio, ibid. Non ſolùm qualitates quę facilè, vel difficilè, ſed etiam quę dant ſimpliciter agere ad hanc ſpeciem pertinent, ibid. Adnotatio 307. a. Quę ad hanc ſpeciem pertinere dici ſoleant, ibid. Prima difficultas, ibid. & reliquę dein. Tertia qualitatis ſpecies, quę 307. b. Patibile vnde dicatur 308. a. Qualitas patibilis vnde dicta, ibid. Paſſio quatuor modis dicta ib. Ariſtotelis conſilium declaratur 308. b. Eius ſententia explicatur, ib. Hactenùs dicta ſummatim explicantur, 309. a. Qualitates paſſibiles quę, ibid. Paſſiones, quę 309. b. Adnotanda quędam, ib. Huius combinationis membra non niſi accidentario diſcrimine diſtinguntur 310. a. Varię difficultates, ibid. & dein. Forma quid, & quid figura 311. a. Quorundam opinio de forma, & figura, ibid. Inter formam, & figuram accidentarium diſcrimen, ib. Quorundam opinio de huius ſpeciei conſtitutione ib. An figura ſit ſolius quantitatis modus 311. b. Rarum, & denſum aſperum, & lęue ex Ariſtotele explicantur 312. a. Quid vnumquodque ipſorum, ib. Quę ad hanc ſpeciem reuocentur, ib. Superior qualitatis diuiſio quadrimembris expenditur, ib. Cuiuſmodi ſit allata diuiſio inquiritur 312. b. Videtur diuiſio tanquam generis in ſpecies, ib. Multa hac de re diſputantur, ib. & dein. Singulę qualitatis ſpecies expenduntur 314. a. & dein. Naturalis potentia non eodem modo ab aliis, ac à Peripateticis explicatur 325. a. Stellarum influxus quomodo ab iiſdem explicentur, ib. Quomodo ea eorundem opinione paſſio, & patibilis qualitas explicetur 315. b. Color in quo ex horum opinione conſiſtat, ib. Combuſtio quid ib. Frigiditas, Humiditas, & Siccitas quid, ib. Colores quomodo procreentur, ib. Plerique qualitatibus peripateticis abuſi ſunt, ib. Ægritudo, ac Sanitas quid ib. Forma, & Figura quomodo explicandę, ib. Duplex qualitas ex Ariſtotelis ſententia recognoſcenda, ib. Prima qualitatis ſpecies, & proprietas quę 316. a. Adnotatio, ib. Difficultas, eiuſque ſolutio, ib. Pręoccupatio difficultatis, eiuſque ſolutio 317. b. Supradictorum declaratio, ib. Adnotatio, ibid. Variæ difficultates 318. a. Secunda qualitatis proprietas quę, ibidem. An hęc proprietas conueniat in abſtracto 318. b. Philoſophi hac de re ſententia qualis videatur, ibid. An conueniat qualitatibus quartę ſpeciei 319. a. Difficultas, eiuſque ſolutio, ib. Tertia qualitatis proprietas quę ib. Adnotatio, ib. Quid poſtremo loco Philoſophus doceat; & difficultates ab eo propoſitę, itemquè ſolutę 319. b. Solutiones ab aliquibus reiiciuntur, & quędam obiectiones afferuntur, eiſque ſit ſatis, ib. Singulę qualitatis affectiones expenduntur 320. a. & dein.

Quando.

Magna affinitas inter *Vbi*, & *Quando* 386. b. Quid ſignificet nomen *Quando*; eiuſque definitio, ibid. Varii hac de re dicendi modi 387. a. Veræ ſententiæ interpretatio 388. a. Vbi multa diſputantur. In quo *Quando* conſiſtat ib. Diſparitas inter *Vbi* & *Quando* ib. Quæ ſint quibus huius prædicamenti denominatio poſſit conuenire, ibid. Huius prædicamenti de-

nomi-

nominatio rebus omnibus conuenit, ibid. Conuenit non ſolum ſucceſſiuis; ſed etiam permanentibus ibid. Non ſolum rebus materialibus; ſed etiam immaterialibus, ibid. Conuenit Deo, & rebus per inſtans durantibus, ibid. Dubitatio de primo motu, cui hæc etiam denominatio conuenit, ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio, Ibid. Species huius prædicamenti ſunt *Hodie, Heri, & Cras* 389. a. Tres proprietates, ibid.

Quantitas.

Quantitatis difficilis conſideratio 261. Maximè iuvat quantitatis nomen explicare, ibid. a. Quanti definitio, & definitionis eſplicatio, ibid. Quantitatis definitio in abſtracto 261. b. Difficultas, eiuſque ſolutio 262. a. Quantitatis diuiſio in continuam, & diſcretam 262. b. Altera quantitatis diuiſio, ibid. Hæc videtur adæquata quantitatis partitio 263. a. Varii dicendi modi ibid. An ſuperior diuiſio quanti in continuum, & diſcretum retinenda ſit, ibid. Varii dicendi modi, variæque ſententiæ afferuntur, ibid. & dein. Quantitatem diſcretam non eſſe veram quantitatis ſpeciem 267. b. Multa hac de re diſputantur, ibid. Variæ difficultates hac in re proponuntur, ac diſſolvuntur 271. b. & dein. Quantitatis diſcretæ duæ ſunt ſpecies; videlicet permanens, & ſucceſſiua 280. b. Variæ difficultates ſolutæ 281. b. Dubitatur de diſtinctione quantitatis continuæ à ſubſtantia, cæteriſque generibus entis 282. b. Variæ opiniones ibid. Continuam quantitatem permanentem accidens eſſe ex rei natura, tam à ſubſtantia corporea, quàm ab omni corporeo accidente diſtinctum, in quolibet indiuiduo unicum tantùm exiſtens 284. a. Multa hac de re diſputantur, ibid. Idem de continua ſucceſſiua quantitate concluditur 286. b. Quantitatem re ipſa non diſtingui à materiæ ſubſtantia aliquis dicere poſſet, ibid. Declaratur ſuperior dicendi modus, ibid. Variæ difficultates expenduntur, ibid. & dein. Quantitatis eſſentia non in eo conſiſtit, ut cæteris rebus partes entitatiuas tribuat 288. b. Explicatur ratio partis entitatiuæ, & eſſentialis, ibid. Colligitur, in quo ratio utriuſque partis conſiſtat 289. a. Eſſentia quantitatis, in diſtinctione partium in ordine ad ſe non conſiſtit 286. b. Quantitatis eſſentia non in ratione menſuræ conſiſtit, ibid. Eſſentia quantitatis in diuiſibilitate non conſiſtit 290. a. Quantitatis eſſentia conſiſtit in impenetrabilitate, ibid. In quo natura quantitatis poſita ſit, ibid. Diuiſio quantitatis continuæ in permanentem, & ſucceſſiuam, ibid. Præter quantitatem permanentem, dandam ſucceſſiuam eſſe 290. b. Species quantitatis permanentis continuæ, ibid. Cur Mathematici linea recta utantur ad dimetiendum, ibid. Allata quantitatis partitiò ſufficiens 291. a. Commemoratæ ſpecies quantitatis dicendæ ſunt infimæ 296. a. Difficultatis præoccupatio, eiuſque ſolutio, ibid. An quantitates inæquales ſpecie diſcriminentur, ibid. Dubitandi ratio, & dubitationi fit ſatis, ibid. De quantitate ſucceſſiua diſſeritur; de qua variæ ſententiæ referuntur, ibid. Tertia quantitatis proprietas 298. a. Variæ difficultates ſolvuntur, ibid. & dein. Quantitatis diuiſibilitas 299. a. Quantum phyſicè non eſt diuiſibile in infinitum 300. b. Quid dicendum de indiuiſibilitate, ibid.

Quæſtio.

Tres quæſtiones à Porphyrio propoſitæ 204. b. Quæſtioni fit ſatis, ibid. Secunda quæſtio à Porphyrio propoſita 205. a. Quæſtioni fit ſatis, ibid. Difficultas proponitur, eidemque occurritur 205. b. Tertia quæſtio à Porphyrio propoſita, ibid. Quæſtioni fit ſatis, ibid. Alia quæſtio proponitur, ibid.

R

Ratio.

Quid ſibi velit rationis nomen 320. a.

Rarefactio.

Rarefactionis, & condenſationis modus 298. a.

Relatio.

De relatione diſputatur 321. a. Variæ de relationibus ſententiæ, ib. Duplex relationum genus. Et quæ ad hæc duo genera pertineant, ib. & dein. Relationes primi generis tranſcendentales; ſecundi verò prædicamentales appellari conſueuerunt, ib. Relationes primi generis omninò concedendæ, ib. Et eæ etiam, quæ in aliis prædicamentis conſtituuntur 322. a. Prædictorum declaratio ibid. Res tranſcendentaliter relatiuæ etiam ſecundùm formalem rationem in aliis prædicamentis conſtituendæ, ibid. Rationibus id ſuadetur 222. b. Non quicquid habet eſſe ad aliud, in hoc prædicamento eſſe conſtituendum, ib. Difficultas ex Ariſtotelis auctoritate, eiuſque ſolutio ib. Concedendæ relationes prædicamentales hoc prædicamentum conſtituentes 323. a. Ex relationibus huius ordinis prædicamentum extruendum 324. a. Concedendæ tranſcendentales relationes, ib. De relationum tranſcendentalium diſcrimine variæ ſententiæ 324. b. & dein. Quid hac de re dicendum 326. b. Relationes prædicamentales non eſſe formas accidentarias rebus abſolutis ſuperadditas 327. b. Quædam præmittuntur, ibid. Relationis fundamentum proximum, & remotum, ibid. Superioris doctrinæ declaratio 328. a. Variæ rationes afferuntur, reſque copioſè diſputatur, ibid. & dein. An relatio ſit forma quædam ſaltem ratione diſtincta a rebus 332. a. Copioſè hac de re diſputatur,, ibid. & dein. Hæc denominatio relatiua non eſt à forma ſuperaddita 332. b. Quid ſit relatio ad hoc prædicamentum ſpectans, ibid. Quid hæc denominatio relatiua importet 333. a. Difficultas proponitur, atque ſoluitur, ibid. Hæc denominatio partim intrinſeca, & partim extrinſeca 333. b. Adnotatio, ib. Quid commune omnibus relationibus 334. a. Superiùs dicta explicantur, ibid. Subiectum, & terminus relationis, ibid. Ex parte ſubiecti datur fundamentum 334. b. Ratio fundandi, ibid. Adnotatio, ibid. Clariùs explicatur relatiuorum natura, ib. Ratio fundandi diſtingui ſolet à conditione, ibid. Opinio quorundam reiicitur 335. a. Negatiua conditio explicatur, ibid. Reiicitur, ib. Duo in omni accidente ſpectari poſſunt 335. b. Aliquorum opinio refertur, ibid. Aliorum quoque ſententia tractatur, ibid. Si prædicamentalis relatio foret poſitiua forma &c. conſtitueretur per *eſſe ad* ibid. A quo ſumenda eſt ratio *eſſendi ad* 336. a. In prædicamentali relatione quando ſit forma poſitiua, duplex ratio *eſſendi in*, ibid. Supradictorum probatio 336. b. Duæ difficultates 337. a. Ratio *eſſendi ad aliud* realis eſt, unde non dicit quidpiam præciſum ab eſſe reali, & eſſe rationis, ibid. Pluribus rationibus probatur, ibid. Ratio *eſſendi ad* nequit præſcindi à ratione *eſſendi in* 337. b. Superior doctrina magis confirmatur, ibid. Comprobantur ſuperiùs dicta, ibid. Si relatio dicatur conſiſtere in denominatione partim extrinſeca &c. quid aſſerendum 338. a. Præſens categoria ab aliis adhuc, etſi in denominationibus extrinſecis conſiſtentibus, diſtinguitur, ibid. Tres obiectiones ſolvuntur, ibid. & dein. An ſubiectum relationis debeat eſſe ens reale, illudque finitum 338. b. Idoneum prædicamentalis relationis ſubiectum non eſſe niſi ens reale finitum, ib. Difficultas cum ſolutione, ib. Adnotatio 339. a. Quomodo priuatio determinari poſſit principium 339. b. Subiectum relationis prædicamentalis debet eſſe finitum; ac limitatum, ibid. Quomodo Deus denominetur Creator, Dominus &c. ib. Variæ difficultates ib. & dein. Quid re vera ſentiendum de prædictis 340. a. Difficultas, & confirmatio 340. b. Quando prædicamentales relationes concedantur, formæ poſitiuæ &c. quid aſſerendum, ib. Quid aſſerant dicentes relationem cauſæ ad effectum prædicamentalem eſſe, ibid. Auctoris opinio 341. a. Admiſſis relationibus prædicamentalibus tanquam formis &c. an relatio una poſſit alterius eſſe fundamentum, ibid. Variæ ſententiæ referuntur; & reiiciuntur, ibid. & dein. Nullum incommodum, relationis dari relationem 341. b. Difficultas, ibid. & dein. Omnis relatio neceſſariò terminum requirit 344. b. Num huiuſmodi relatio ſcilicet prædicamentalis requirat terminum actu exiſtentem, ibid. Relatio tranſcendens poteſt terminari ad terminum, nec actu exiſtentem, nec poſitivum, ibid. Concluditur relationem prædicamentalem requirere terminum actu exiſtentem 345. a. Relationis termini adæquati, & inadæquati 345. Relatio prædicamentalis, ſi foret forma poſitiua, non poſſet una plures

termi-

Digitized by Google

terminos reſpicere, ibid. Hac de re plura diſputantur, ib. & dein. Relatio non mutua ad abſolutum terminatur 347. a. Multa diſputantur, ib. & dein. Etiam idem dicendum in relationibus mutuis 347. b. Quid aduerſarios deceperit 348. a. Multa diſputantur ib. & dein. Quomodo relatiua ſint ſimul cognitione 351. a. Poſita una relatione neceſſario ponenda & altera, ib. Quomodo relationes reſulteut in extremis, ib. Variæ difficultates cum ſolutionibus, ib. & dein. Adnotatio 351. b. Relationis extrema realiter debere diſtingui 352. a. Reſpectus eiuſdem ad ſe ipſum opus eſſe rationis ibid. Extrema relationis debere eſſe diſtincta realiter, quo ſenſu intelligendum ib. Rationes fundandi non neceſſariò debent eſſe re ipſa diſtinctæ, ib. Variæ difficultates, ibid. & dein. Relatio intrinſecùs, & extrinſecus adueniens 353. a. Intrinſecùs aduenientes relationes, quæ, ib. Extrinſecus aduenientes relationes, quæ 353. b. Difficile eſt huic prædicamento genus generaliſſimum aſſignare, ib. Varię rationes dubitandi, ib. Vnicum eſſe genus generaliſſimum huius prędicamenti 354. a. Fit ſatis rationibus dubitandi initio propoſitis, ib. Relatiuorum definitio ex Platone 354. b. Definitiones relatiuorum ex Ariſtotele, ib. Duobus modis ſuperior poteſt explicari definitio 355. a. Difficultates varię aduerſus definitionem ſuperiùs traditam, ib. & dein. Vnde ſumenda ſit diſtinctio, vel unitas ſpecifica relationum 357. a. Ab extremis formaliter ſumptis relationum diſtinctionem deſumi 357. b. An ab ipſis coniunctim, vel diſiunctim 358. a. Sufficit alterutrius diuerſitas, ib. Hęc intelligenda ex hypotheſi quòd relatio prędicamentalis ſit forma poſitiua ſuperaddita rebus, &c. ib. Duę difficultates, ib. & dein. Relatiuorum in tres modos diuiſio 358. b. Tres relatiuorum modi recenſentur 359. a. & dein. Hęc relatiuorum diuiſio difficilis explicatu 361. a. Relationes ſecundum dici quæ, ib. Quare tranſcendentales appellentur ſecundum dici, ib. Difficultas prœoccupata, ſimulque ſoluta, ib. Tres relatiuorum modi ſuperius ex Ariſtotele traditi explicantur 361. b. Tres ſpecies relationis ex parte unitatis, totidem ex parte multitudinis, ib. Iuxta triplicem modum diſcrepandi 362. a. Difficultas, eiuſque ſolutio, ibid. Varii relationum modi ſub hoc genere deſſignari poſſunt, ib. Primum, & ſecundum genus, ib. Eſſentialis conuenientia, & diſcrepantia, ib. Accidentalis conuenientia, & diſcrepantia 362 b. Alia diuiſio ib. Equalitas, & inęqualitas, ibid. Similitudo, & diſſimilitudo, ib. Propinquitas, & diſtantia, ib. Relationum partitio in mutuas, & non mutuas, ib. Relationes æquiparentię, ib. Diſquiparentię 363. a. Secundus relatiuorum modus fundatus in actione, & paſſione, ib. Quid hac de re propoſitum ſit inquirere, ibid. Conſideranda quædam, ibid. Quid hac de re ſentiendum, ibid. An huiuſmodi relationes immediatè in ſubſtantia &c. fundentur, ibid. Quando effectus ſunt alterius ordinis 363. b. Quædam colliguntur, ibid. Tertius relatiuorum modus differt a reliquis duobus iam narratis, ibid. Corollarium, ibid. Duobus modis huius ordinis relatiua poſſunt aſſignari, ibid. & dein. Relatiua uniformiter, & difformiter aſſignata 364. a. Quomodo tertius modus diſcriminetur ab aliis duobus 364. b. Accidentaria non eſſentialis eſt differentia, ibid. Varii ſunt modi, quibus res denominantur relatiuè, ibid. Quomodo relatio prædicamentalis comprehendat potius tranſcendentales, ibid. Quid de hactenus dictis afferendum intra; & difficultas proponitur circa prædicta 365. a. Quinque aſſignantur proprietates relatiuorum 365. b. Prima relatiuorum proprietas, quæ, ib. Non omnibus relationibus conuenit, ibid. An hoc attributum conueniat ſolum relatiuis prædicamentalibus &c. ibid. Duæ opiniones ibid. & dein. Aſſertio decernens omnibus relatiuis contrarietatem 366. a. Multa dein. hac de re diſputantur. Secunda relatiuorum proprietas, quæ 368. a. Non omnibus relationibus conuenit, ibid. Quæritur quomodo relationibus hoc attributum conueniat 368. Quando relatio prædicamentalis foret poſitiua forma, in indiuiſibili conſiſteret, ibid. Relationes ſingulæ in indiuiſibili conſiſtunt, ibid. Et multa dein. diſputantur. Tertia relatiuorum affectio, quæ 370. a. Huiuſmodi affectio omnibus relatiuis comperit 360. b. In quo conuertentia conſiſtat, ibid. Quædam de conuertentia notantur, ibid. Duæ difficultates 371. a. Quædam conſideratu digna, ibid. Quarta relatiuorum affectio, quæ ibid. Hæc affectio relatiuis conuenit formaliter ſumptis 371. b. Difficultas, eiuſque ſolutio, ibid. Naturalis relatiuorum ſimultas explicatur, ibid. Hæc ſimultas conuenit relatiuis formaliter acceptis, idque probatur, ibid. Vera ſimultatis explicatio 372. a. Ratio huius affectionis, ibid. Num hæc affectio relatiuis omnibus conueniat, ibid. Quomodo ſuperiùs dicta intelligenda, ibid. Quomodo explicanda, ut omnibus relatiuis hæc affectio conueniat, ibid. Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta 372. b. Relatiua dicuntur natura ſimul quoad relationem intrinſecam ex una parte, & extrinſecam realem denominationem ex altera, ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio, ibid. a. Quinta relatiuorum proprietas, quæ 373. a. Quorundam explicatio reiicitur, ibid. Aſſertio tenenda ib. & dein. Supradictorum comprobatio 373. b Admittendum unum relatiuum per aliud definiri; variæque difficultates cum ſolutionibus, ibid. & dein.

Rhetorica.

Rhetorica quid, eiuſque finis 16. b. Rhetorica, & Poetica multum à Dialectica differunt, ibid. Quomodo Rhetorica, & Poetica Dialecticæ partes dicendæ ſint 17. a. Finis eius internus, & externus, ibid. Rhetorica Dialecticæ ſimilis in aliquibus 17. b. In aliquibus eidem diſſimilis, ibid. De natura Rhetorices 845. De nomine, & etymologia Rhetorices, ibid. Rhetorica quid Platoni, Ariſtoteli, & Tullio videretur, ibid. Dicere quid, ibid. Tria ſunt propoſitionum genera, ibid. & dein. Difficultas præoccupata aduerſus dicta 845. b. Artes in duplici ſunt differentia, ibid. Concluditur quid ſit oratoris officium 849. a. Officium, & finis oratoris diſtinguuntur, ibid. Diſtinctio quid oratori, ibid. Quid inter officium, & finem interſit, ibid. An, & quotuplex Rhetorica ſit 847. b. An Rhetorica ſit ibid. Præter Rhetoricam naturalem, danda eſt etiam artificialis, ibid. Rhetorica quomodo comparetur 847. a. Concluditur geminam eſſe Rhetoricam nempè naturalis, & artificialis & utraque deſcribitur, 847. b. Quidam Rhetoricam artificioſam reiiciunt, ibid Duæ difficultates, ib. Quid ſit Rhetorica, & ad quem ex habitibus intellectus pertineat, ib. Ad indagandam Rhetorices naturam non ſat eſt nomen eius explicaſſe, ibid. Quo pacto Rhetorica dici poſſit ſcientia 748. a. An Rhetorica poſſit ars appellari, ib. Ars duobus modis poteſt uſurpari, ib. Rhetorica quadam ſignificatione impropriè dicitur ars 848. b. Rhetorica laro modo accepta ars dici poteſt, ib. Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta, ib. Num abſolutè debeat ſcientia, vel ars appellari, ib. Difficultas, qua Rhetoricam non eſſe ſcientiam dicendam oſtenditur, ibid. Et alia qua oſtenditur dici non poſſe artem 849. a. Artes non uniuſmodi ſunt, ib. Hac de re quid videatur auctori dicendum, ib. Rhetorica quid 849 b. Tres difficultates, ibid. & dein. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ; deque multis ad Rhetorem, Oratorem, atque Declamatorem ſpectantibus, & 850. a. & dein. Oratoris officium 850. b. Finis Rhetoricæ quis, ibid. Inuentio, ac diſpoſitio prudentis eſt hominis; Eloquentia verò eſt Oratoris, ib. Dicere quid. ib. Tota vis in argumentis, ib. Tres probationum ſpecies ib. Quinque perhibentur Rhetoricæ partes, iiſque commemorantur 851. a. Quatuor ad hæc conſequenda omnino requiruntur, eaque commemorantur, ibid. Natura in Oratore quid, ibid. Ars quid præſtet, ibid. Imitatio quid faciat 851. b. Ad imitationem quæ requirantur, ibid. Inuentionem quomodo imitari poſſimus, ibid. Rhetor, Orator, & Declamator quomodo differant, ibid. Quid in Declamatore 852. a. Quid. in Oratore ibid. De quibus Rhetorica facultas edſſerat 853. b. Id in quo facultas aliqua verſatur eius materia dicitur, ib. Quid dicendum concluditur ib. & dein. Viſus Rhetoricæ ſe extendit ad omnia 844. b.

Digitized by Google

Quo ſenſu Rhetorica dici debeat, ib.

S

Sanitas.

Sanitatis definitio 326. a.

Sapientia.

De ſapientia 737. a. Duplex ſapientiæ acceptio, ib. Sapientia iuxta primam acceptionem quid 737. b. Iuxta ſecundam quid, ibid.

Satyra.

Satyra poeſis, qualis, & unde dicta 1066. a. Satyra vetus quid, ibid. Magnitudo Satyræ poeſeos quanta 1066. b. Tria in Satyra obſeruanda, ib. Dictio Satyrica qualis, ib. Quibus carminibus Satyrici uterentur, ibid. Saltatio Satyrica qualis ib. Apparatus Satyricus qualis, ib. Silli cum ſatyricis maledicentiâ conueniebant, ib. Satyra bipartitò diuiditur, in veterem nempè, & nouam 1081. Quid utraque ſit, ibid. Modus, quo ſatyricus uti debet, & nouæ ſatyræ ſubiecta materies, ib. Romanæ ſatyræ metrum, ibid.

Schema.

Schemata apta ad docendum 938. b. Horum ſchematum catalogus, ibid.

Sceptici.

Scepticorum doctrina de acquirenda ſcientia generatim tractatur 502. b.

Scientia.

Scientia omnia perfecta cauſarum, principiorumque cognitione comparatur 1. Scientiæ prima diſtributio in contemplatricem, & practicam xxxII. Quid contemplatria, & quid practica ibid. Scientia contemplatria tripartitò diuiditur, ib. Quid quælibet iſtarum, ib. Pythagoreorum, & aliorum hac de re opinio, ib. Matheſeos diſtributio in eas, quibus conſtat, partes non eadem apud omnes, ib. Pythagorica partitio, ib. Matheſeos diſtributio ex Gemino xxxIII Metaphyſica, quæ naturalis dicitur, ib. Theologia ſupranaturalis quæ ib. Scientię practicę iuxta practicas operationes diuiſio, ibid. Scientiæ diuiſio in integrám, & ex parte 4. b. Scientiæ duplex acceptio, ib. Bifariam ſcientia dicitur perfecta, & imperfecta, ib. Subiectum ſcientiæ duplici parte conſtat 11 b. Cuiuſque facultatis neceſſariò danda ſubiecta materia, ib. De multis humanus intellectus ſcientiam habere poteſt 504. a. Si requiratur etiam, ut ſit notitia per cauſam diſcurſu comparata, ibid. Variæ difficultates expenduntur, ibid. & dein. Platonis de humana ſcientia opinio latè tractatur 505. b. Aſſertio aduerſus Platonem rationibus ſuadetur, ibid. & dein. Eadem aſſertio experientiâ probatur 506. a. Difficultas, eiuſque ſolutio. 506. b. & dein. Ineptè Platonici recordationem cum reminiſcentia confundunt 507. b. Secunda ea Platone difficultas, eiuſque ſolutio, ibid. & dein. Tertia difficultas cum ſuis probationibus, ibid. Solutio difficultatis, & confirmationis 508. a. Quibus præſidiis inſtructus eſſe debeat ille, qui vult ſcientiis operam nauare ib. Tria ſunt, quę intelligendi facultati accidere perhibentur 509. b. Scientia græcè quomodo dicatur 510. b. Scientiæ prima conditio, ut ſit vera, ſecunda, ut ſit certa, ib. Certitudo duplex, ibid. Tertia ſcientiæ conditio eſt euidentia 511. a. Aſſertio docens ad ſciétiam euidentiam requiri 511. b. Auctoritate, & ratione ſuadetur, ib. & dein. Quarta conditio eſt, ut ſit neceſſaria 512. a. Adnotatio, ibid. Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta, ibid. Duplex ſcientiæ genus 513. b. Subiectum, de quo in præſentia ſit ſermo 514. a. Scientiæ ſubiectum duplex partiale, & totale 514. b. Subiecti pars duplex, ſcilicet materialis, & formalis 515. a. Materialis, & formalis obiecti partes reciprocari debent, ibid. Ratio formalis, ſeu conſiderandi modus cuiuſmodi eſſe debeat 515. b. Obiectum completum, ib. De conditionibus ad obiectum ſcientiæ requiſitis, ibid. De quo obiecto in præſentia habeatur ſermo, ib. Prima conditio, ibid. Secunda conditio 516. a. Tertia conditio 516. b. Quarta conditio 517. a. Difficultas, ibid. Quinta conditio, ibid. Sexta conditio 517. b. Septima conditio, ibid. Quomodo de ente per accidens detur ſcientia 518. a. Octaua conditio, ib. Nona, & decima conditio, cum quadam adnotatione, ibid. Duo in controuerſiam vocantur, & de his aſſertiones duę, ib. Variæ difficultates, ibid. & dein. An ſubiectum ſcientiæ debeat habere quid rei 520. b. Quæſtionis ſolutio unde petenda, ib. Plura ſunt, quæ conceptum quidditatiuum non habent, ibid. An de ente per accidens ſcientia dari poſſit 521. a. Ens per accidens duplex accidentalitate rei per aggregationem, & per informationem, ib. Ens per accidens accidentalitate effectus, ibid. Vtrunque vel in actu ſignato, vel in actu exercitio ſumitur, ib. De ente per accidens in actu ſignato ſcientia dari poteſt, ibid. An de effectibus fortuitis, ibid. De ente per accidens accidentalitate rei materialiter ſumpto ſcientia dari poteſt, ibid. Variæ opiniones recenſentur 521. b. Auctoris opinio, ibid. Variæ difficultates proponuntur, & enodantur 522. a. Quædam alia ſpectantia ad ſcientiæ obiectum explicantur 522. b. Subiectum non poteſt continere paſſiones continentiâ virtuali ſecundum eſſe phyſicum, ibid. Quid in controuerſiam vocetur; an ſcilicet ſubiectum virtute continere debeat paſſiones omnes de ipſo demonſtrabiles, ibid. Quid dicendum 523. a. Adnotatio, variæque difficultates, ib. & dein. Quo ſenſu ſit admittendum à ſubiecto reſpici omnia, quæ conſiderantur in ſcientia 524. a. Quorundam opinio reiicitur, ibid. Animaduerſio, ibid. Difficultas, ibid. Quid hac de re dicendum 525. a. Attributio unde in obiecto petenda ibid. Auctoris opinio, ibid. Variæ difficultates ibid. & dein. De diuiſione ſcientiæ in plures, quas ſub ſe continet, ſpecies 526. Multiplex diuiſio ſcientiæ, ibid. De diuiſione ſcientię in ſpeculatiuam, & practicam 527. a. Scientia ſumi poteſt dupliciter, vel prout in actu, vel prout in habitu, ibid. Praxis unde dicatur, ibid. Tria actionum genera, quibus praxeos ratio ſolet accommodari 527. b. Variæ opiniones reiiciuntur, ibid. & dein. Praxis eſt finis intrinſecus cognitionis practicæ 528. b. Quid hac de re dicendum, ibid. Secunda aſſertio docens rationem praxeos conuenire operationibus, quatenus dirigibilibus etiam in genere artis, ibid. Difficultas, eiuſque ſolutio 529. a. Animaduerſio, ib. Alia de praxi tractantur 529. b. Dicendum ad rationem praxeos, notitiæque practicæ requiri, ut operatio exerceri poſſit ab eodem ſciente, ibid. Quorundam error detegitur, 530. a. An ad rationem praxeos requiratur libertas, ibid. Aſſertio quòd actus imperatus ſit propriè praxis 530. b. Ratio practici, & ſpeculatiui, non ſolùm actibus, ſed etiam habitibus conuenit 531. b. Vnde hoc habeatur, ibid. Vnde huiuſmodi differentiæ petendæ ſint, ibid. Quid hac de re dicendum concluditur, ibid. Multifariam contingit actum eſſe directiuum praxeos 532. a. Adnotatio, ibid. Speculatiui ratio explicatur 532. b. Vnde commemoratæ differentiæ petendę ſint, ibid. Vnde in habitus, & unde in actus, ibid. Variæ difficultates 535. a. & dein. An practicum, & ſpeculativum differentiæ ſint, quæ poſſint ſcientiæ accommodari 534. b. Quorundam opinio reiicitur, & oppoſita ſententia approbatur, ib. Varię difficultates, ibid. & dein. An inter ſcientiam practicam, & contemplatricem dentur aliqua media 535. b. Aſſertio docens nullam dari mediam, ibid. An differentiæ practici, & ſpeculatiui ſint eſſentiales, an accidentales 536. a. Varia Philoſophorum placita, ib. Aſſertio docens commemoratas differentias eſſe eſſentiales, ibid. Difficultati cuidam ſit ſatis 537. a. Diſparitas inter habitum partialem, & totalem, ibid. Variæ difficultates cum ſolutionibus, ibid. & dein. De diuiſione ſcientię in totalem, & partialem, & an ſcientia ſit una ſimplex qualitas 358. a. Vnde hæc ſcientię diſtributio originem traxerit, ibid. Scientia totalis, & partialis quid 538. b. Quibus hæc diſtributio aptari poſſit, ibid. Quomodo una ſit ſcientia actualis, ibid. Proponitur quæſtio de ſcientia totali habituali, ibid. Variæ opiniones afferuntur 539. a. Quid hac de re dicendum, ibid. & dein. Duæ aduerſariorum reſponſiones reiiciuntur 540. a. Principiorum dependentia non tollit diſtinctionem habituum concluſionum &c. 541. a. Variæ difficultates 542. b. & dein.

Digitized by Google

dein. Vnde ſcientiæ unitas, atque ſpecificatio ſumenda ſit 544. b. Scientia prout in actu, vel prout in habitu, ibid: Variæ ſententiæ, & aſſertio quid dicendum docens affertur, ib. & dein. Fundamentum tripartitæ diuiſionis ſcientiarum quæritur 545. a. Quædam ſuppoſitiones præmittuntur 545. b. Aſſertio 547. a. Aſſertio unde ſcientiarum diſtinctio petenda ſit docens 548. b. Integra ſcientiæ unitas quanta ſit, & in quo ipſa conſiſtat diligenter expenditur 549. a. Variæ aſſertiones 549. b. & dein. De plurium ſcientiarum practicarum diſtinctione 551. b. Scientia practica diuiditur in actiuam, & factiuam, ibid. Primus modus explicandi ſuperiorem diuiſionem, ex aliquorum ſententia reiicitur 551. a. Difficultas, ibid. Secundus explicandi modus, reiicitur, & tertius approbatur 552. b. Actuoſa Philoſophia in tres diuiditur partes, ibid. Duæ huius diuiſionis explicationes, ibid. Fundamentum ſuperioris diuiſionis 554. b. Scientiæ factiuæ diſtributio, ibid. Septem artes liberales; cur ſic appellentur, ibid. Septem artes ſeruiles, ibid. Superiorum diuiſionum ex aliquibus improbatio, ibid. Alia diuiſionis prædictarum facultatum inſtitutio 555. a. Duæ difficultates, & earum ſolutiones, ibid. De diſtinctione plurium ſcientiarum ſpeculatiuarum 555. b. Scientiæ unitas ab unitate obiecti deſumenda, ibid. Aſſertio, ibid. Difficultas 555. a. Adnotatio, 556. b. De diſtinctione ſcientiæ, in ſubalternantem, & ſubalternatam, ib. Tres conditiones ad ſubalternationem ſcientiarum requiſitæ 557. a. Duæ ex tribus conditionibus expenduntur, ib. Duæ opiniones afferuntur 557. b. Aſſertio, ib. Differentia ſuperaddita non ſolum nequit eſſe differentia, ſed nec etiam affectio, ib. Non poſſe differentiam ſuperadditam eſſe accidentariam, quomodo quidam oſtendant, & duæ difficultates 558. a. Animaduerſio. 558. b. Aliud conſiderandum circa differentiam ſuperadditam; nempè quòd ſit pars formalis, ib. Variæ difficultates cum ſolutionibus afferuntur, ib. & dein. Circa tertiam conditionem variæ opiniones afferuntur 559. a. Quid colligendum ex dictis 559. b. Scientiæ nonnulla attributa expenduntur 560. b. Scientiæ principium duplex complexum, & incomplexum 663. b. Quid ſit utrunque ib. Scientiæ inter ſe conferuntur 718. a. Scientiarum comparatio inſtituitur, variæque rationes afferuntur, ib. Duæ concluſiones 718. b & dein. Difficultas 710. b. Obiectio ibid. Variæ difficultates ſolutæ 720. a. Aliæ quædam difficultates afferuntur 722. a. Auctoris ſententia de principiis 725. b. Dubitatio 726. & dein. Scientiæ determinata adhæſio ex duplici fonte prouenit 740. b.

Senſus.

Varius animi ſenſus in hominibus 22. b.

Significare.

Quid ſit ſignificare 216. b. Significare quid 424. b. Non idem ſignificare, ac ſupponere, ib.

Similis.

E ſimilium, & diſſimilium conſideratione magnam utilitatem percipi 201. a.

Singulare.

Tractatio de ſingulari, ad Dialecticum etiam pertinet, 96. Eadem res diuerſa conſideratione ad diuerſas poteſt diſciplinas pertinere, ibid. Tractatio de ſingulari cur ad Dialecticum pertineat, ib. Cur ad Metaphyſicum, ibid. Voces ſingulare, & indiuiduum non penitus ſynonimæ 96. b. Num quicquid eſt, ſingulare ſit, ac indiuiduum 97. a. Si indiuidui nomine intelligatur quod nulli diuiſioni eſt obnoxium, nullum quantum erit indiuiduum, præter minimum, ibid. Quo ſenſu quicquid in natura ſingulare eſt, ibid. Num res omnis ea ſit ſingularis, ita ut ſe ipſa non ſit huiuſmodi, in Metaphyſica diſcutiendum 97. b. De numerica differentia multa diſputantur, ibid. & dein. Quomodo intelligendum ſe habere id, quod ſuperadditur naturæ, ut ſingularis fiat, ib. Difficultates variæ, ibid. & dein. Num ſingularibus concedendæ ſint peculiares proprietates præter illas, quæ iis conueniunt ratione communis naturæ 202. a. Sententia negans approbatur, ibid. Ratio, qua opinio ſuadetur ibid.

Situs.

Situs quid 384. b. Situs ſolus in rebus corporeis, ibid. Situs duplex activus, & paſſivus, ibid. Quid hac in re quærendum, ibid. Num ſitus ab ubi diſtinguatur 385. a. Aſſertio docens non diſtingui, & hac de re multa diſputantur, ibid. Genera, & ſpecies huius prædicamenti 385. b. Rarum, & denſum explicantur, ibid. Difficultas præoccupata, ſimulque ſoluta, ib. Superioris doctrinæ confirmatio 386. a. Num ſitus ſit modus ſolius quantitatis, ib. Dubitatio, ibid. Omnes poſitiones ad hoc prædicamentum pertineant, ib. Situs proprietates, ibid.

Solertia.

Solertia quid 620. b.

Sorites.

De Sorite 895. a. Quid ſit, ibid.

Species.

Qua ratione ſpecies tota dicatur eſſentia ſingularium 93. a. Species bipartitò conſiderari poteſt, vel ut ſubiicibilis, vel ut prædicabilis 148. a. Speciei reſpectus ad genus, & ad indiuidua eſſentialiter differunt, ibid. Idem de infima ſpecie dicendum, ibid. Speciei nomen æquiuocum, ibid. Explicatur definitionis particula *de pluribus differentibus numero*; & variæ difficultates, cum ſolutionibus afferuntur 148. b. & dein. Enucleatur ſpeciei ut ſubiicibilis definitio 149. a. Variæ difficultates cum ſolutionibus, ibid. & dein. Speciei diuiſio in ſubalternam, & atomam 149. b. Species non conſequitur rationem uniuerſalis per reſpectum ad ſuperius 150. a. Difficultates cum ſolutionibus, ibid. & dein. Ratio ſubiicibilitatis, & prædicabilitatis neceſſariò in ſpecie iunguntur 150. b. Num ſpecies plura actu indiuidua requirat; vel in vno poſſit indiuiduo conſeruari, ibid. Quid in re propoſita dicendum 151. a. Duplex perfectio eſſentialis una, accidentalis altera, ibid. Species, ut plurimùm ſunt inæqualis perfectionis eſſentialis, ibid. Cur dictum ſit id plerunque contingere, ibid. Dari actu ſpecies ſecundùm eſſentiam æqualis perfectionis non obſcurè conſtat, ibid. Variæ difficultates 151. b. Species eſſe veluti numeros, quo ſenſu intelligi poſſit 193. b.

Status.

De ſtatu coniecturali 974. a. Tres loci ſtatûs coniecturalis ſtatuuntur, ibid. Status coniecturalis bipartitò diuiditur 974. b. Facultas 975. a. Circunſtantiæ, ibid. Signorum duo genera 976. a. Notanda quædam, ibid. De ſtatu definitiuo, ibid. Explicatur huiuſmodi locus, ib. Quos locos huic ſtatui aſſignet Hermogenes 976. b. De ſtatu qualitatis, ibid. Explicatur huiuſmodi ſtatus, ibid. Celebris huius ſtatûs diuiſio, ibid. Varii loci recenſentur, ibid. Status iudicialis tractandus qui duobus modis fuit ab Ariſtotele conſideratus 977. a. Status rationalis duplex, ibid. Aliquibus ſex ſunt loci huius ſtatus, ibid. Hermogeni quindecim, ibid. Statûs abſoluti diuiſio 977. b. Status duplex appellatus, bipartitò diuiditur, ibid. Status aſſumptivus quando contingat, ibid. Aſſumptiuæ controuerſiæ, ſtatûſque partes octo recenſeri ſolent, ibid. Deprecationis ſeptem præcipuæ ſolent numerari cauſæ, ib.

Subiicibilitas.

Subiicibilitas quid 197. b. Bifariam poteſt uſurpari, ibid.

Subſiſtentia.

Subſiſtentia trifariam dicitur 244. b.

Subſtantia.

Quo ſenſu prima ſubſtantia primò principaliter, & maximè ſubſtare dicitur 245. a. Variæ difficultates, ib. Ex primis ſubſtantiis una non eſt magis ſubſtantia quàm alia 246. a. Variæ difficultates, ibid. Difficultates nonnullæ de ſecundis ſubſtantiis 246. b. & dein. Vnde nam deſumatur ſubſtantiæ nomen 224. a. Nomen ſubſtantiæ apud Ariſtotelem non unam habet ſignificationem, ibid. Quo ſenſu hic accipiatur, ibid. Subſtantiæ ratio gemino modo poteſt explicari 225. a. Gemina ſubſtantiæ ratio, ibid. Quænam ſint ſubſtantiæ rationes, ibid. Per eſſe ſimpliciter, quid intelligendum, quid verò per

Digitized by Google

eſſe ſecundùm quid 225. b. Sententia tenenda, ibid. Ratio ſubſtantiæ non eſt negatio eſſendi in alio 226. a. Difficultas, ibid. Per ſe quadrifariam dicitur, ibid. Difficultas 226. b. Prædicamenti ſubſtantię genus generaliſſimum inquiritur, ib. Variæ difficultates 227. a. Iuxta huius prædicamenti ſtructuram Ariſtoteleam Deus non comprehenditur in hoc prædicamento, ibid. Tres ſubſtantiæ acceptiones 227. b. Subſtantia iuxta priorem uſurpationem ſummum genus eſſe nequit prædicamenti, prout ab Ariſtotele traditi, neque iuxta ſecundam, ib. Quid ſit huiuſmodi genus 228. a. De diuiſione ſubſtantię in primam, & ſecundam variæ Philoſophorum opiniones 229. a. Subſtantia tam prima, quàm ſecunda, quomodo pro prima, & ſecunda intentione poſſit uſurpari 229. b. Subſtantia, etiam generatim, & ſimpliciter ſumpta, pro prima, & ſecunda intentione ſumi poteſt 230. a. Quando dicatur eſſe diuiſio ſubiecti in accidentia, quomodo explicanda, ibid. Quando dicatur eſſe diuiſio generis in ſpeciem, quomodo explicanda, ibid. Quæ ſignantur in ſecundis intentionibus, exercentur in primis, ibid. & dein. Diuiſio fieri poteſt tàm quoad primam, quàm quoad ſecundam intentionem 231. a. Videtur inſtitui poſſe penes duplicem ſtatum, ibid. Difficultas, ibid. Subſtantia ex parte diuiſi ſumi poteſt pro prima, ex parte verò membrorum diuidentium, prò ſecunda intentione 231. b. Alio modo idem explicatur 233. a. Sumi poteſt etiam ſubſtantia tam ex parte diuiſi, quàm ex parte membrorum diuidentium prò ſecunda intentione, ibid. Difficultas, ibid. Alio modo hæc diuiſio generia in ſpecies poteſt explicari 232. b. Diuiſio quomodo uniuoca dici poſſit, ibid. Adnotatio, ibid. Tres obiectiones, ibid. & dein: Subſtare bifariam accipitur 133. a. Quo ſenſu ab Ariſtotele fuerit accepta diuiſio 233. b. Duæ difficultates, ibid. Primæ ſubſtantiæ ex Ariſtotele definitio 234. a. Secundæ ſubſtantiæ ex eodem definitio, ibid. Quomodo utraque definitio per negationem tradatur, & adnotatio, ibid. Quæ de indiuiduo etiam de prima ſubſtantia tractantur 234. b. Enucleatur magis ſecundæ ſubſtantię definitio 240. a. Difficultas circa prædicta 240. b. Quomodo ſubſtantia ſecunda dicatur prædicari de prima 241. a. Variæ difficultates ſolutæ, ib. & dein. Quòd prima ſubſtantia ſit magis ſubſtantia, quàm ſecunda, penes quid attendi debeat 142. b. Subſtantiam primam magis eſſe ſubſtantiam, bifariam poteſt intelligi, ibid. Quamob cauſam ſubſtantia dicatur magis, & minus ſubſtantia, ibid. Difficultas, ib. Num aliquis homo, aliquis equus, &c. ſit prima ſubſtantia 251. a. Prima proprietas, ib. Hoc non eſt attributum proprium quarto modo, ib. Variæ difficultates, ibid. & dein. Secunda proprietas, & quædam adnotatio 250. a Hoc attributum non eſt proprium quarto modo, niſi quodam ſenſu 253. b. Variæ difficultates, ib. Tertia ſubſtantiæ proprietas, & tres adnotationes 254. a & dein. Ad *hoc aliquid* tria requiri ſolent, ib. Variæ difficultates 255. a. Quarta ſubſtantię proprietas, ib. Hoc eſt ſubſtantiæ proprium ſecundo modo 255. b. Varię difficultates, ibid. & dein. Peripateticorum doctrina hac de re proponitur 256. a. Hęc doctrina pluribus difficultatibus laborat, ibid. Quinta proprietas ſubſtantię 257. a. Quid ſit formam ſuſcipere magis, & minus 257. b. Eſſentia cuiuſque rei in indiuiſibili conſiſtit, ib. Variæ difficultates, ib. & dein: Sexta ſubſtantię proprietas 258. b. Hoc eſt proprium quarto modo, ibid. b. Varię difficultates 259. a. Subſtantia, vel eſt corpus cęleſte, vel elementare 960. b.

Syllogiſmus.

De ſyllogiſmo gignente in nobis ignorantiam, deque alijs, de quibus deinceps Ariſtoteles edi ſſerit 696. a. Ignorantia communiter accepta quid 696. b. Quædam, variæque dubitationes proponuntur 697. a. Medium extraneum quid 699. b. Medium proprium quid 700. b. Syllogiſmus contradictionis quid, ibid. Quid in controuerſia poſitum ſit 701. b. Quatuor aſſertiones cum ſuis difficultatibus proponuntur, ib. & dein. Conceptus proprius bifariam poteſt eſſe proprius 702. b. Quid differat inter vtrunque, ibid. Quæſtionem decidendam proponit Philoſophus 704. b. Quæſtionis deciſio 705. a. De ſyllogiſmo Topico, & Elencho, hoc eſt opinatiuo, & apparenti 737. De ſyllogiſmo opinatiuo 777. b. Quid ſit ſyllogiſmus, ibid. Eadem definitio clariùs explicatur, ibid. & dein. Ad conſtructionem dialectici ſyllogiſmi, quæ requirantur 778. a. Dialecticum problema quid, ibid. Problema, propoſitiones, ac prædicata paria ſunt numero, ibid. Multiplex problematis diuiſio, ibid. De ſyllogiſmo ſophiſtico 799. a. Syllogiſmi definitio, ibid. In quatuor diuiditur ſpecies 799. b. Vnde quadripartita diuiſio proueniat, ib. Syllogiſmus demonſtratiuus, ibid. Syllogiſmus dialecticus, pſeudographus, ſeù ſophiſticus, ſeù contentioſus, ibid. Primus ſyllogiſmus ſophiſticus, qui peccat in forma, ibid. Secundus, qui peccat in materia duobus modis contingit 800. a. Tertius ſyllogiſmus ſophiſticus tàm in materia, quàm in forma peccans, ibid. Syllogiſmi ſophiſtici dicuntur, & contentioſi, ib. Cur ſophiſtici, cur contentioſi, ibid. Fines omnium ſyllogiſmorum, ibid. Adnotatio, variæque difficultates cum ſolutionibus 800. b. Vtrum ſyllogiſmus deficiens ex parte formę ſit verè ſyllogiſmus 801. a. Eſſe verum ſyllogiſmum oſtenditur, ibid. Difficultati ex Ariſtotele deſumptæ occurritur, ib. & dein: Vtrum ſyllogiſmus deficiens ex parte materiæ ſit verè ſyllogiſmus inquiritur, & non eſſe oſtenditur, ibid. Syllogiſmum falſum eſſe multifariam contingit 802. a. Varij modi, quibus ſyllogiſmi apparentes dicuntur, recenſentur, ibid. Apparentia qualis, per quam ſyllogiſmus ſophiſticus conſtituitur inferiùs explicatur, ibid. De ratiocinatione, ſeu ſyllogiſmo 891. b. Quid ſit, ibid. Syllogiſmi partes quæ à Dialecticis, & quæ à Rhetoricis ſtatuantur, ib. Superiùs dicta exemplo illuſtrantur, & duæ adnotationes afferuntur 892. a.

Symploce.

De Symploce 926. a. Quid ſit, ib.

Synathroeſmus.

De Synathroeſmo 939. a. Quid ſit, ibid.

Synecdoche.

De Synecdoche 918. a. Quid ſit, ibid.

Synonimia.

De Synonimia 928. a. Quid ſit, ibid.

T

Thales.

THales quando natus. v 11. Qui ordine Thaleti ſucceſſerint, ibid.

Tempus.

Tempus ducit veritatem in lucem. aa 11. Tempus dupliciter ſumitur 296. b. Tempus duplex extrinſecum, & intrinſecum, ibid. Tempus extrinſecum non eſt ſpecies diſtincta, ibid. Tempus, & motus non ſunt ſpecies diſtinctæ quantitatis ſucceſſiuæ, ibid. Multa hac de re diſputantur, ibid. & dein. Dubitatur num quantitas ſucceſſiua in alias ſpecies diuidatur 297. a. An Tempora inæqualia differant ſpecie, ibid. Variæ difficultates diluuntur, dein:

Terminus.

Terminus duplex communis, & ſingularis 243. b. Singularis duplex collectiuus, & vagus, ibid. Terminus vagus rem determinatam, ſeu indeterminatam ſignificat, ibid. Terminus quid 262. a. Ex terminis quidam abſtracti, quidam verò concreti 422. b. De terminis tàm abſtractis, quàm concretis aduertenda quædam, ibid. Termini poſſunt vnum, vel plura ſignificare, ibid. Terminus concretus quid, & quid terminus abſtractus 475. a. Diſcrimen inter abſtracta ſubſtantialia, & accidentalia 475. b.

Totum.

Totum duplex per ſe, & per accidens 35. a. Totum per ſe duplex potentiale, & actuale, & quid vtrunque, ib. Actuale duplex eſſentiale, & integrale, ib. Quid vtrunque ſit 35. b. Multiplex totius acceptio 185. b. Totum per ſe quid, ib. Totum per accidens multiplex, ibid. Totum per ſe duplex 186. a. Totum potentiale, & actuale quid, ibid. Totum actuale duplex integrale, & eſſentiale, ibid. Eſſentiale Phyſicum, & Metaphy-

taphyſicum, ibid. Totum eſſentiale vnde dicatur, & per qoid ab actuali diſtinguatur, ibid. Apud veteres duplex vniuerſale Metaphyſicum, & Logicum, ib. Vniuerſale Phyſicum prima materia conſueuit appellari, ibid. Apud recenſiores vniuerſalis diſtributio in Phyſicum, Metaphyſicum, & Logicum, ib. Quid ſint; ibid. & dein. Vniuerſale totum poteſtate dicitur, ibid. Vniuerſale dicitur totum per quandam analogiam ad totum integrale, ibid. Totum integrale primum analogatum ib. Cuinam ex vniuerſalibus eſſe totum poteſtate conueniat, ib. Vniuerſale Phyſicum magis explicatur, ibid. Vniuerſale Phyſicum nequit totum dici poteſtate, ibid. Vniuerſale Metaphyſicum iterum explicatur, eiuſque natura magis declaratur, ib. Totum ſumitur multifariam 783. a. Totum vniuerſale, integrale, quantitatiuum, modale, locale, & temporaneum, ib. De Toto vniuerſali; quidque ſit, ib. Quatuor modi duo negatiui, & duo affirmatiui, treſq; maximæ recenſentur, ib. A ſubiecta parte ad totum vniuerſale totidem modis licet argumentari, quot à toto ad partea 783. b. Variæ difficultates, ib. De Toto integrali 784. a. Quid ſit, ib. Partes principes neceſſariæ, & non neceſſariæ, ib. A partibus ad totum licet arguere, ib. Duplex modus argumentandi affirmatiuus vnus, & negatiuus alter, ib. De toto in quantitate, ib. Pars in quantitate, ib. A toto in quantitate ad partes licet arguere affirmatiuè, & negatiuè, ib. Quatuor modi negatiui, ib. A partibus ad huiuſmodi totum valet argumentatio, ib. Quatuor argumentandi modi, ib. Totum particulare, ib. De toto in modo, ib. Quid differat inter totum in modo, & totum vniuerſale 785. a. Modus argumentandi eſt à toto, & à partibus, ibid. Varij modi recenſentur, ibid. De toto in loco, & in tempore, ibid Vide Locus.

Tragœdia.

De Tragœdia 1065. b. Tragœdiæ, & Comœdiæ vnde dicantur 1066. a. A quibus Tragœdia, & Comœdia primum inuentæ 1067. a. An Comœdia, an verò Tragœdia prius fuerit inuenta 1067. b. Singulæ particulæ definitionis Tragœdiæ explicantur, ib. Quæ partes Tragœdiæ ſunt ratione qualitatis, eædem & Comœdiæ 1068. b. Vnde Tragicum argumentum ducitur 1069. a. Quid in Tragœdia ſpectandum, & quales perſonæ in ipſa, ib. Perſonarum nomina potius ex hiſtoria deſumi, quàm fingi debent, ib. Res, quæ in Tragœdia locum habent, ibid. Quædam narranda tantum, quædam auditorum oculis exponenda 1069. b. Narratio tragica non vniuſmodi eſt, ib. Exitus Tragœdiæ qualis, ib. Tragicomœdia, ib. Tragœdiæ mores 1070. a. Tragœdiæ ſententia quæ, ib. Tragœdię dictio, ib. Dedecet Tragicum nimia elocutionis laſciuia, ib. Verſus Tragœdiæ conſentanei 1070. b. Tragica melodia, ib. Modi harmoniæ quatuor, ib. Apparatus ſcenæ, ib. Tragœdiæ partes ratione quantitatis 1071. a. Prologus qualis apud Græcos, & apud Latinos, ib. Exodus qualis, ibid. Solutio geminatæ Tabulæ, per quid fiat, ib. Tragœdiæ quantitas, ſiue duratio, ibid.

Translatio.

Duo Tranſlationis modi de genere in genus prohibentur 656. b. Variæ difficultates proponuntur, ſimulque ſoluuntur 657. b.

V

Vbi.

Vbi quid 381. a. Vbi quotuplex 381. b. Alia vbi definitio præfertur, ib. Vbi non eſt denominatio extrinſeca, ib. Vbi non eſt reſpectus conſurgens inter ſuperficiem locantem, & locatam, ibid. Aſſertio tenenda, ibid. Locus gemino modo ſumitur, ibid. Nomine vbi quid ſit intelligendum, ib. Hoc prædicamentum per modum vbi conſtituitur 382. a. Num præſentiæ modus ſit neceſſariò concedendus, ib. Nominalium opinio, ib. Diſputantur multa ad hoc attinentia, ib. Quid ſit terminus in ordine ad quem attenditur *vbi* 382. b. Quibus rebus conueniat *vbi* 383. a. Aſſertio tenenda de diuina ſubſtantia, & de cæteris ſubſtantijs, ib. Eſſe in loco circumſcriptiuè, & definitiuè, ib. Opinio quorundam probabilis 383. b. Species huius prædicamenti comparari poſſunt diuidendo, *vbi*, ib. *Vbi* circumſcriptiuum duplex, ibid. *Vbi* definitiuum duplex, ib. Præſentiæ diuiſio in indefinitam, & definitam 384. a. In ordine ad quæ attendatur iſta diuiſio, ibid. *Vbi* iterum diuiditur in permanens, & ſucceſſiuum, ib. Tres proprietates, ib.

Veritas.

Veritatis indagatio maxima humani animi voluptas, 11. Veritas expreſſa diuinitatis imago, ib. Veritas duplex 20. a. Veritatem, & rectitudinem aſſumit Logicus inducendam in conceptibus mentis, ibid. Perperam aliqui intellectui humano veritatem omnem denegarunt, ibid. Poſſibilis eſt veritas in intellectu 20. b. Difficilis tamen eſt veritatis aſſecutio, ib. Difficultas, ib. Veritatis origo, ib. In quonam intellectus actu veritas inſit, ib. Rectitudo à Logico intenta dici poteſt modus cognoſcendi debitus cuique intellectioni, ib. Quid ſit congruentia, in qua veritas cognitionis conſiſtit 21. a. Tria in cognitionis veritate ſpectanda, ib. Difficultates diluuntur, ib. Veritas non eſt congruentia cognitionis, cū re cognita prout huiuſmodi, ib. Veritas eſt congruentia rei cognitæ prout huiuſmodi, & cognitionis cum re 21. b. Veritas primò conuenit cognitioni, ib. Difficultates, ib. Qua ratione huiuſmodi congruentia, in qua veritas conſiſtit, explicanda 22. a. Denominatio veri, partim intrinſeca, partim extrinſeca, ib. Quo pacto cognitioni deffectus, & falſitas conueniat, ib. Duplex deffectus in intellectu, ib. Ad Logicam ſpectat vtrunque deffectum remouere, ib. Veritas num adeò ſit propria intellectus, vt alteri potentiæ cognoſcenti accommodari non poſſit 53. a. Idem de falſitate quærendum, ib. Idem ferendum iudicium de cognitione ſenſus, ac de apprehenſione intellectus, ib. De appetitu tam rationali, quàm ſenſitiuo quid aſſerendum, ib. Quæ fuerit Epicuri ſententia breuiter explicatur, ib. Veritatem per modum repræſentationis ſimplici apprehenſioni conuenire 427. b. Aduerſariorum reſponſio, eiuſque confutatio, ib. Variæ difficultates 428. a. & dein. In ſimplici apprehenſione requiri veritatem prędictā oſtenditur 429. a. Difficultas, ib. Non conuenire ſimplici conceptui falſitatē demonſtratur 429. b. Variæ difficultates 430. a. & dein. Quando intellectus apprehendit propoſitiones falſas, & impoſſibiles, non fallitur 430. b. Veritas, iam aſſignata non eſt rectitudo ſufficiens 431. b. Veritatis non vna eſt notio 437. b. Quatuor modis vſurpatur, ib. Maximè veritas formalis iudicio conuenit, ib. Iudicio æquè conuenit veritas, & falſitas, ib. Quomodo veritas iudicio conueniat 438. a. Vbi multa diſputantur. Quomodo Iudicij veritas, à veritate apprehenſionis diſtinguatur, 438. b. Veritas in humano intellectu dari poteſt 446. a. Plerunque veritatis cognitio eſt homini facillima, ib. Difficultas 446. b. Qualis ſit hęc comparatio 447. a. Quis modus conueniens aſſequendę veritatis, ib. Conformitas in qua veritas conſiſtit, explicari poteſt per modum relationis, ib. Adnotanda quædam 448. b. Explicari pręcipuè debet per entitatem cognitionis, & connotationem obiecti 449. a. Conformitas, & veritas reſpectum tranſcendentalem importat ibid. Duæ difficultates adhoc attinentes 450. b. An veritas ſuſcipiat magis, & minus 452. a. Veritatis, & falſitatis definitio, ib. Duplex falſitatis genus, ib. Falſitas negatiuè dicta, & Falſitas poſitiuè explicata, ib. Dubitatio 454. a. Neceſſaria veritas unde ortum ducat 456. a. Determinata veritas quo ſenſu hic accipiatur 467. a. Varij explicandi modi recenſentur, ib. & dein. Duobus modis propoſitio dici poteſt vera 467. b. De qua determinatione hic habeatur ſermo, ib. Quęſtionis ſenſus explicatur, ib. Multa hac de re tractantur, ib. & dein. Propoſitio determinatè vera quid; item determinatè falſa quid 468. b. Eadem eſt ratio de futuris, ac de præteritis, ib. Quid interſit inter contingens pręſens, ſeu etiam pręteritum, & futurum 469. a.

Virtus.

Virtutis ardua via 11.

Vnitas.

Ex vnitatibus vna eſt maior altera 71. a. Aliquid vnitatem

habere

Digitized by Google

habere formalem ab alterius unitate diſtinctam &c. bifariam poteſt intelligi 75.b. Quomodo formalis unitas minor ſit unitate numerica 76.a. Varię obiectiones ſolutę, ibid. & dein. Explicatur in quo formalis naturæ unitas conſiſtat 76.b. Primum, quod uniuerſali generatim ſumpto adſcribi ſolet 185.a. Eſſe totum poteſtate ad uniuerſalis eſſentiam pertinere videtur, ib. Artificioſa unitas dicitur unitas generis proximi 511.a. Difficultas, ib. Vnitas eſt principium numeri 264.a. Vnitas duplex traſcendentalis, & prędicamentalis, ib. Quid utraque ſit 264.b. Vtrum poſitivum aliquid importent, ibid. Quædam adnotantur, ibid.

Vniuerſale.

Vniuerſalis nomen quid præſeferat 63. Vniuerſalis partitio, ibid. Vniuerſale aliud complexum, aliud incomplexum, ib. Variæ eius acceptiones, ib. De quo uniuerſali Logicus pertractet, ib. Ariſtoteles dicendo ſingularia ſenſu, uniuerſalia intellectu cognoſci, non negabat uniuerſale aliquo modo eſſe in rerum natura 63.b. Vniuerſalis in eſſendo nomine quid intelligendum, ib. Ariſtotelis locus explicatur, ib. Quomodo intelligendum uniuerſale in eſſendo ex rei natura eſſe 64.a. Nominales uniuerſalis rationem in vocibus, atque conceptibus poſitam eſſe exiſtimabant 64.b. Eorum ſententia pluribus rationibus reiicitur, ib. Vniuerſale actu re ipſa non eſt, ſed ſolùm per mentis operationem 65.a. Ariſtoteles merito Platonis conſilium de uniuerſali in re reiicit, ac improbat 65.b. Solvuntur Platonis difficultates, ibid. Concluditur uniuerſale in eſſendo explicandum eſſe, ut ſupra 66.m. De uniuerſali in prędicando inſtituitur ſermo 66.b. Doctrina de communi natura explicatur ib. Ariſtotelis hac de re ſententia explicatur 67.a. Obiectiones, ac ſolutiones, ibid. Non una eſt uniuerſalis notio 68.a. Multorum errata de uniuerſali reiiciuntur, ibid. Veræ ſententię explicatio ibid. Vniuerſale latâ ſignificatione ſumptum, omnes complectitur naturas 68.b. Communis natura non eſt effecta ab intellectu, ibid. Ariſtotelis locus de vniuerſali explicatur 69.b. Quomodo Ariſtoteles dixerit uniuerſalia eſſe ingenerabilia, & incorruptibilia, ibid. Quomodo generabile, & corruptibile accipiatur, ibid. Vniuerſale quid 80.a. Vniuerſale propriè dictum eſt logicum 81.a. Vniuerſale Analogum eſt ad Phyſicum, Metaphyſicum, & Logicum, ibid. Primò tamen de Logico dicitur, ibid. Definitio uniuerſalis apprimè conuenit vniuerſali Logico, ibid. Proponitur de eiuſdem uniuerſalis Logici veritate diſſerendum 8s.b. Nonnulli vnitatem, de qua ſit ſermo, realem eſſe crediderunt, ibid. Vniuerſale intellectûs negatione fieri, bifariam poteſt intelligi, ibid. Quid hac de re ſentiendum, ibid. Ineptè diceretur uniuerſalis unitatem naturæ in ſtatu realis exiſtentiæ conuenire, quod hæc unitas idem dici poſſit cum unitate numerica 82.a. Vnitas formalis hactenus explicata, unitas uniuerſalis dici non poteſt ibid. Natura ſecundu n unitate u formalem negatiuè tantùm, non autem poſitiuè, & contrariè indiferens eſt, ibid. Vniuerſalis unitas habet fundamentum in re, ibid. Remotum uniuerſalitatis fundamentum erit formalis vnitas re ipſa conueniens naturæ 82.b. Variæ difficultatea, ibid. & dein. Formalis unitas ad uniuerſalitatem non ſufficit 83.a. Formalis unitas admittit ſecum aptitudinem eſſendi in multis, ſed cum diuiſione ſui. ib. Vniuerſalis unitas ſine diuiſione ſui, ib. Vniuerſalis Logici non eſſe unitatem præciſionis, ibid. Rationes, & difficultates afferuntur, ibid. & dein. Vniuerſalis Logici natura in reſpectu ſuperioris ad inferiora conſtituitur 84.b. Rationes, & difficultates, ibid. & dein. Vniuerſale per *eſſe in* conſtruitur, & *dici de*, eſt paſſio conſequens 85.a. Difficultates 85.b. & dein. Ad uniuerſale in actu ſufficere aptitudinem ad eſſendum in multis oſtenditur 86.a. Non benè aliqui dixerunt, *eſſe in* prout actu ſumptum ad Logici uniuerſalis eſſentiam pertinere 86.b. Difficultates aduerſus dicta proponuntur, ibid. & dein. Inferiora qua ratione dicanſur talia 87.a. Difficultates, ibid. Magna differentia inter contractionem, quæ re ipſa ſit, & eam quæ ſit per intellectum 87.b. Difficultates, ibid. Quòd dici de multis ſit uniuerſalis proprietas oſtenditur 87.b. Difficultates 88.a. Definitio uniuerſalis Logici cuiuſmodi ſit, ibid. Vniuerſale debet eſſe unum, ibid. Ad uniuerſale Logicum non ſufficit unitas præciſionis, licet ad Metaphyſicum ſufficiat, ibid. Debet aptum eſſe proximè ineſſe in multis, ibid. Remota aptitudo conuenit etiam vniuerſali Metaphyſico; proxima verò Logici eſt propria 88.b. Conſectarium inde deductum, ibid. Vniuerſale prædictum debet ineſſe in multis per ſui diuiſionem, ibid. Natura, cui intellectus uniuerſalitatem appingit, eſt in rebus, ib. Vniuerſale materialiter ſumptum eſt in ſingularibus; formaliter verò quodammodo ſeparatum ab illis, ibid. Quædam alia explicantur ad uniuerſale Logicum attinentia, ibid. An facultati ſentiendi ſit concedenda vis conficiendi ipſum uniuerſale, ibid. Vniuerſale concluditur eſſe opus intellectus, ibid. Dubitatur an ſit opus intellectus agentis an poſſibilis, ibid. Intellectus, quippe qui ab omni materiæ concretione ſeiunctus incapax eſt imaginis materiatæ 89.a. Vniuerſale Logicum efficere non eſſe munus intellectûs agentis, ſed poſſibilis, ibid. Munus intellectûs agentis, & poſſibilis, ibid. Intellectui agenti concedenda ſolùm preparatio ad efformandum uniuerſale logicum 89.a. Officium intellectûs poſſibilis erit effingere uniuerſale Logicum, & quare. ibid. Vniuerſale Logicum non ſit per actum abſolutum 89.b. Vniuerſale Metaphyſicum ſit per actum abſolutum, ib. Difficultates ib. & dein. Abſtractio ad uniuerſale Logicum prærequiritur, quamuis per ipſam non aquiratur 90.a. Vniuerſale per abſtractionem ſit poſterius ſingularibus 90.b. Quomodo fiat uniuerſale in actu, magis explicatur 91.a. Concluditur qualis ſit uniuerſalis Logici effectio, ibid. Ad uniuerſale Logicum, ſiue in actu, non requiritur, ut natura actu ſit pluribus comunicata, ſed ſatis eſt utcumque poſſe communicari, ib. Si nullum individuum naturæ extaret, intellectus adhuc poſſet uniuerſale efficere, ibid. Nihil refert quod communicatio naturæ fiat viribus naturalis agentis, vel ſuperioris ordinis, ibid. Quorundam error detegitur, ibid. Difficultas 9s.b. Vniuerſale de quo ſit ſermo, per reſpectum rationis abſoluitur, ib. Fundamentum tamen eſſe debet in re, ibid. Quædam explicantur notatu digna, ib. Difficultates cum ſolutionibus, ib. & dein. Cuiuſmodi ſit id, cui uniuerſalitatis ratio poſſit appingi 92.a. Vniuerſale unum abſolutè dicitur tale, alterum autem dicitur limitatum, ibid. Intellectus non temerè commemoratis omnibus naturis uniuerſalitatis appingit 92.b. Fundamentum uniuerſalitatis, unde eſt ut intellectus non dicitur temerè uniuerſale ipſum efficere. Ad uniuerſale fundamentum non neceſſariò poſitivum aliquod requiritur, ib. Cuiuſmodi ſit communis naturæ diuiſio, ib. Tripartita uniuerſalis diuiſio iterum commemoratur 93.a. Quinarius uniuerſalium numerus approbatur, ibid. Vniuerſale, & prædicatum non idem 94.b. Opinio quædam reffellitur 95.a. Vniuerſale eſſe quidpiam uniuocum veluti genus ad quinque uniuerſalia oſtenditur ibid. Difficultates diluuntur, ibid. & dein. Diuiſio uniuerſalis in quinque non eſt proxima, vel immediata 96.a. Cur illa diuiſio a Porphyrio fuerit inſtituta ibid. Vniuerſalia non ſunt plura quàm quinq; 96.b. Diuiſio alicuius integri non eſt diuiſio uniuerſalis 97.a. Difficultas, ib. De uniuerſalibus ſpeciatim acceptis tractatio quammaximè utilis 573.b. Ad quæ ſit utilis, ib. Vniuerſale Metaphyſicū totum poteſtate dicendū. 188.a. Varię difficultates, ib. & dein: Vniuerſale Logicū explicatur 188.b. Progreſſum, quem ſeruat intellectus in elaborando vniuerſali Metaphyſico, & Logico, ibid. & dein. Ex tradito progreſſu multa de vniuerſali innoteſcunt 189.a. Duo ad adæquatum vniuerſalis conceptum concurrunt, ibid. Communitas vniuerſalis in actu, non eſt in re, ibid. Communitatem eſſe rationis opus, bifariam poteſt intelligi 189.b. Quomodo communitas ſit opus rationis ad vniuerſale in actu requiſita, ibid. Multa hac de re diſputantur, ibid. & dein. Vnitas etiam ad vniuerſale requiritur 590.b. Ad vniuerſale in actu vnitas formalis non ſufficit, ibid. Quod vnitas formalis

non

non ſufficiat ad vniuerſale in actu conſtituendum, oſtenditur 191. a. Præter vnitatem formalem ad vniuerſale in actu duplici eſt opus vnitate, ibid. Vnitas præciſionis, etſi ſufficiat pro fundamento proximo vniuerſalis in actu, non ſufficit tamen ad illud conſtituendum, ibid. Analogiam inter communem naturam, vt vniuerſalem in actu, & naturam diuinam 191. b. Difficultas, ibid. Differentia inter vnitatem vniuerſalis *Logici*, & Metaphyſici 192. a. Difficultas, ibid. Multa diſputantur, ibid. & dein. Vniuerſale in actu non eſſe totum poteſtate formaliter oſtenditur 192. b. Quo pacto vniuerſale in actu totum poteſtate dici poſſit, ibid. 193. a. Cur in Dialectica vniuerſalia per prædicari definiantur 195. a. Omne vniuerſale eſt de pluribus prædicabile 195. b. Quid ſibi velit vniuerſale poſſe de multis prædicari, ibid. Non prædicatur formaliter ſecundum vniuerſalitatem, ibid. Neque ſecundùm ſingularitatem ſignatam, ibid. Vniuerſale prædicatur ſolùm ſecundum ſuam entitatem &c. ibid. Vniuerſali ſecundo intentionaliter accepto conuenit eſſe prædicabile in actu ſignato 196. a. Primò intentionaliter in actu exercito, ibid. Secunda vniuerſalis proprietas quæ 199. a. Vniuerſale dicitur poſterius ſingularibus quantum ad realem exiſtentiam, ibid. Vniuerſale quatenùs dicit præciſionem rationis, eſt poſterius ſingularibus, ibid. Vniuerſale ſumptum prout in actu poſterius eſt ſingularibus 199. b. Difficultas, ib. Aliæ ſeptem vniuerſalis proprietates multa diſputando, recenſentur deinceps.

Vniuerſum.

Vniuerſi deſcriptio. v.

Vniuocum.

Quo ſenſu in definitione vniuocorum recenſendum nomen, & ratio ſubſtantiæ 209. b. Per quid vniuoca ab æquiuocis ſecernantur, ibid. Difficultas, variæque dubitationes cum ſolutionibus proponuntur, ibid. & dein.

Vox.

Vocum conſideratio tùm ad Phyſicum, tùm ad Dialecticum pertinet 57. Vocis definitio traditur ac explicatur, ib. a. Multa ſunt inſtrumenta ad vocis efformationem, ibid. Vocis diuiſio in ſignificatiuam, & non ſignificatiuam, ibid. Vocis vtilitas traditur 58. b. Homines ad intimiores animi ſenſus exprimendos quibuſdam indigent ſignis, & omnium aptiſſimum eſt vox, ibid. Voces ad res manifeſtandas omninò neceſſariæ non ſunt 58. a. Vox multùm habet momenti, plurimùmque conducit ad ciuilem vitam degendam, ibid. Mirabilis humanæ vocis deſcriptio, ib. Ex Veteribus quidam dixerunt nomina rebus à natura fuiſſe impoſita, ib. Voces non omnes vniuſmodi ſunt, ib. Tria de voce conſideranda 58. b. Quid ſit ſignificatio vocis 59. a. Potentia vocis ad ſignificandum aliquid, ib. Vis vocis ad ſignificandum non eſt quidpiam intrinſecum illi, ibid. Significatio vocis eſt extrinſeca denominatio à voluntatis actu deſumpta, ibid. Nihil prohibet ſignificationem eamdem per quendam reſpectum explicari, ibid. In voce non eſt quidpiam, quo ipſa phyſicè cognitionem producat, ibid. Explicatur cuiuſmodi ſit vox, ibid. Vox cui ſignificet, ibid. Sermo nullus vocibus abſolui poteſt, qui & notitiam in mente loquentis, & rem expreſſam per illam non ſupponat 59. b. Voces etiam ſignificantes animi conceptus directè, res ſignificandæ dicendæ ſunt, ibid. Quo ſenſu vocibus res cognitæ ſignificari dici debet, ibid. Aliâ ratione primò, ac proximè cognitiones rerum vocibus ſignificari dici debent 60. a. Alius eſt conceptus ex quo aſſumitur vox, & alius ad quem aſſumitur, ibid. Vt voces conceptuum loco ſubrogantur, ita pro eorum diſtinctione, conditioneque diſtinguuntur, ibid. Num voces poſſint perfectius rem ſignificare audienti, quàm nota ſit loquenti 62. a. Difficultas vnde ortum ducat, ibid. Perfectio ſignificationis in quo conſiſtat 61. b. Quid ſentiendum, ibid. Voces non poſſunt perfectius rem audienti, quàm ſit nota loquenti, ſignificare, ibid. Supra dicta magis declarantur 62. a. Sæpè contingit, vt voces perfectius rem audienti ſignificent, quàm nota ſit loquenti, ibid. Quid ſit veritas, & falſitas in vocibus inquiritur 62. b. Denominatio extrinſeca in qua prædicta veritas conſiſtit, quomodo ex intellectus cognitione deſumatur, ibid. Voces itidem ad cognitionem dirigendam conducunt, ibid. Iam vox, quàm formalis conceptus mentis ſignificat, modo tamen diuerſo 206. b.

X

Xenocrates aliquando ſcholæ præfectus IX.

Z

Zeno.

Zeno auctor ſectæ Stoicæ quando in lucem exierit. VIII. Eius ſucceſſores, qui fuerint, ibid.

Zeugma.

De Zeugmate 930. a. Quid ſit, ibid. Triplex huius figuræ modus, ibid.

FINIS.

Errata quædam corrigenda.

Pag. 46. col. 2. l. 18. præſentiam, lege *præſentia* l. 45. ex promendos, lege *exprimendos* P. 77. col. 2. l. 48. Priuatius, lege *Poſitiua* P. 139. col. 1. l. 36. loquentes, lege *loquentibus* P. 154. col. 1. l. 27. *μανος* lege *γλυος* P. 159. col. 2. initio lineæ 11. Adde hæc verba *Tertia* proprietas P. 414. col. 2. l. 6. Adde. Tertio denique ſi id, quod præſupponitur, non ſe habet ut cauſa neque metaphyſica, neque virtualis, ſed ut neceſſariò prærequiſitum ad eſſe poſterioris, ita ut poſſit intelligi non intellecto poſteriori, & non viciſſim; ſiquidem intellectus dicitur natura præcedere voluntatem, & intellectio volitionem. Cæterum,

Quæ minoris momenti ſunt, lectoris induſtriæ corrigenda relinquimus, donec nobis per otium licuerit diligentius illa colligere; quæ autem ſunt in poſtilis, ex Indice eorum petenda correctio.

F 21
1454967

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

G 15.

[redacted]

Digitized by Google